Hayat

KÜÇÜK
ANSİKLOPEDİ

Hayat

KÜÇÜK ANSİKLOPEDİ

Hayat Yayınları

Umum Neşriyat Müdürü
ŞEVKET RADO

Yazı İşleri Müdürü
SEZAİ SOLELLİ

Teknik Sekreter
ESER TUTEL

Bu ansiklopedi, 1968 yılında İstanbul'da Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi'nde basılmıştır.

Ön Söz

ANSİKLOPEDİLER, hiç şüphesiz, öğretici kitapların en faydalı olanlarıdır. Bilgileri bir araya toplayan bu eserler, bilmediklerini öğrenmek isteyenlerin kolayca baş vuracakları öğretmenler durumundadırlar.

Bilgilerin sınırı olmadığı gibi ansiklopedilerin de genişlik bakımından sınırı yoktur. Yüzlerce ciltten yapılma ansiklopedilerin mevcut olması bu sınırsızlığı bir dereceye kadar göstermeye kâfi gelir.

Memleketimizde kültür hizmeti görmek maksadıyle kurulmuş olan Hayat Yayınları Müessesesi ile Doğan Kardeş Yayınları Anonim Şirketi, şimdiye kadar birçok ansiklopediler çıkarmaya ve bunları tamamlamaya muvaffak olmuştur. Hayat Yayınlarının çıkardığı 6 ciltlik Hayat Ansiklopedisi Türkiye'de yirmi seneden beri tamamlanmış tek büyük ansiklopedi olarak duruyor. Yüz bin nüsha olarak basılmış ve okuyucularının eline geçmiş olan bu ansiklopedi Türkiye'ye pek çok şey bilen yüz bin öğretmen kazandırmış sayılabilir.

Doğan Kardeş Müessesesinin yayınladığı 10 ciltlik Resimli Bilgi Ansiklopedisi baskısının nefaseti ve bilgileri genç nesillere veriş tarzı bakımından henüz Türkiye'de eşi yapılamamış bir ansiklopedidir. Doğan Kardeş Müessesesinin daha önce çıkardığı bir ciltlik Fen ve Tabiat Ansiklopedisi de okul çağındaki gençliğin rağbetine mazhar olmuştur.

Bunlara yine Hayat yayınlarının çıkardığı iki ciltlik Aile Ansiklopedisi, bir ciltlik Türkiye Ansiklopedisi, bir ciltlik Hayvanlar Ansiklopedisi ilâve edilirse, Hayat Yayınları ve Doğan Kardeş Şirketinin her nesilden ve alâkaları değişik Türk okuyucusuna umumî müracaat kitapları vermek bakımından yüklü bir hizmet yolunda yürüdüğü kendiliğinden meydana çıkar.

Şimdi elinizde bulunan ve «Küçük Ansiklopedi» adını taşıyan bu eser, kısa yoldan çabuk ve doğru bilgi edinmek isteyenlerin ihtiyaçlarını gidermek maksadıyle çıkarılmıştır. Daima el altında bulundurulması gerektiği düşünülerek tek ciltte tamamlanmasına bilhassa ehemmiyet verilmiştir. Fen, tabiat, ilim, sanat, tarih, coğrafya bahisleriyle meşhur adamlar içine alınarak geniş bir alâkaya hitap etmesi temin edilmiştir.

Küçük Ansiklopedi tifdruk tekniği ile ve renkli olarak Türkiye'de ilk defa basılmış bir pratik ansiklopedi olması bakımından da el altında severek bulundurulacak bir eser olmak hüviyetini taşıyor. Bilgileri kısa yoldan, çabuk ve doğru olarak elde etmek isteyen her yaştan, herkesin ihtiyacına cevap vereceğini umduğumuz bu eser, içinde noksanları varsa, zamanla ve gördüğü alâka nispetinde tamamlanarak okuyucularına faydalı olmakta devam edecektir.

ŞEVKET RADO

Ansiklopedi Hakkında...

BİR ansiklopedi hazırlanırken en önemli iş, o ansiklopedinin hangi konuları kapsıyacağını ve bilhassa hacmini tayin etmektir. Cilt cilt çıkan büyük ansiklopedilerde bu nispeten kolaydır. Ansiklopedinin hacmi küçüldükçe zorluk kendini göstermeye başlar. O zaman tutulacak başlıca üç yol vardır. Birincisi: Bütün konuları kısaltıp sadece tariflerini koyarak, ansiklopediyi âdeta bir sözlük haline getirmek. İkincisi: Çok önemsiz konuları ayıklayıp, ikinci, üçüncü derecedekileri de kısaltarak, esas konuları lüzumu kadar vermek. Üçüncüsü: Muayyen konuları esas alıp bir, «Konu Ansiklopedisi» yapmak. Meselâ Türkiye Ansiklopedisi, Aile Ansiklopedisi, Hayvanlar Ansiklopedisi gibi...

Bir tek cilt içinde kabil olan bilgiyi vermek amaç edinildiğinden, «Hayat Küçük Ansiklopedi» de mecburen ikinci yol seçildi. Yani 1 200 - 1 300 sayfalık bir ciltte azamî ne verilirse, onun verilebilmesi için, ansiklopedi madde örgüsü, ikinci üçüncü derecedeki konular daraltılarak, esas konuların etrafında örülmüştür. Böylece evde, okulda, büroda her zaman kolayca baş vurulabilecek, modern tifdruk baskılı tek ciltlik ilk tam ansiklopedi meydana gelmiştir.

«Hayat Küçük Ansiklopedi» hazırlanırken, içinde en son bilgilerin toplanmasına çalışılmıştır. Milletlerin nüfus sayımları vesaire gibi çeşitli istatîstikler için, 1968 baskılı dünya yıllıkları, Türkiye 1965 sayımı istatistikleri esas alınmıştır.

Bütün iyi niyetlere rağmen gözden kaçmış kusurlar varsa, yapılmak istenilen hizmet gözönüne alınarak, bunların şimdiden bağışlanmasını rica ederiz.

A

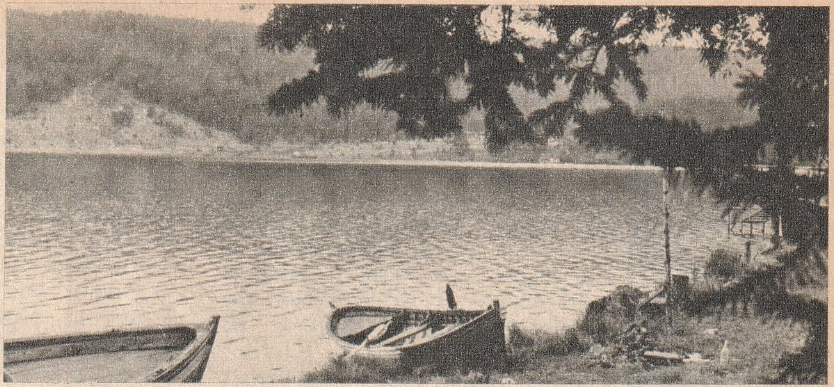

Abant'tan bir görünüş.

ABA (Bak: KUMAŞ).

ABADİ (Bak: KÂĞIT).

ABAJUR, ışığı dağıtmamak ve gözleri fazla aydınlıktan yormamak için kullanılan lâmba siperliğidir. Kâğıttan, kumaştan veya madenden yapılır.

ABAKA HAN (1234 - 1282), İlhanlılar Devleti'nin ikinci hükümdarıdır. Bu devleti kurmuş olan babası Hulâgu Han'ın 1265'te ölümü üzerine Moğol beyleri tarafından «Han» seçildi. Türk yasa ve geleneklerine çok bağlıydı. Bunların yerine İslâm şeriatının yerleşmemesi için hayatı boyunca çaba gösterdi. Mısır Memlûkları'na karşı duyduğu kin, bu devletle savaşlara girmesine ve Avrupa devletleriyle antlaşmalar yapmasına yol açtı. Sonunda Memlûklar tarafından bozguna uğratıldı. Ölümünde yerine kardeşi Ahmet Teküdar geçti.

ABAKÜS, çok eski çağlardan beri kullanılan ve bugün «hesap tahtası» adı verilen bir araçtır. Toplama ve çıkarma gibi basit işlemleri yapmakta kullanılır.

ABALIOĞLU, Yunus Nadi (1880 - 1945), ünlü gazeteci ve yazarlarımızdandır. Yirmi yaşında «Malûmat» gazetesine yazdığı yazılarla basın hayatına atıldı. 1918'de «Yeni Gün» ü kurarak Mütareke yıllarının kötü akımlarıyla savaştı. 1920'de gazete ve matbaasını Ankara'ya kaçırdı. 1924'te de Istanbul'da «Cumhuriyet» gazetesini kurdu. Yazılarında genç Cumhuriyetimizin ilkelerini ve yapılmakta olan devrimleri savundu.

ABANOZ, ikiçeneklilerin abanozgiller familyasından bir bitkidir. Sıcak ülkelerde, özellikle Orta Afrika'da yetişir. Kerestesi ağır, sert ve siyah renklidir.

ABANT, Bolu'nun 30 km. güneybatısında Abant dağlarının kuzey yamaçlarında, denizden 1.448 metre yükseklikte, daire biçiminde tektonik bir göldür. Yüzölçümü 1,28 km^2'dir. Ve oldukça derindir. Kıyılarında turistik tesisler kurulmuştur.

ABASIYANIK, Sait Faik (1907 - 1954), ünlü hikâye yazarlarımızdandır. Adapazarı'nda doğdu. 1931'den sonra çeşitli dergi ve gazetelerde hikâyeler yayımlamaya başladı. Hikâyelerinde insan ve tabiat sevgisiyle dolu özel yaşantıları aksettirdi. Ölümünden sonra bütün hikâyeleri bir araya toplanarak 8 cilt halinde yayımlandı. Ömrünün son yıllarını geçirdiği Burgaz adasındaki evi müze yapıldı. Ayrıca ailesi tarafından «Sait Faik Armağanı» adıyle bir de edebiyat armağanı kuruldu. Başlıca eserleri: «Semaver», «Sarnıç», «Şahmerdan», ve «Lüzumsuz Adam» dır.

ABAZA HASAN PAŞA (? - 1659), Osmanlı tarihinde «Abaza İsyanları» denen Anadolu'daki ayaklanmalarda büyük rol oynamış Türkmen aşiret ağalarından biridir. Diyarbakır ve Halep valiliklerinde bulundu. Bir baskın sırasında Halep'te boynu vurularak öldürüldü. Anadolu'da giriştiği üç ayaklanmadan en önemlisi Sadrazam Köprülü Mustafa Paşa'nın Transilvanya Seferi'ne katılmamak için hazırladığı sonuncu isyandır.

ABAZA MEHMET PAŞA (? - 1634), Yeniçerilerin bozulmaya başladığını ilk gören ve ordunun bu ocaktan temizlenmesi gerektiğine inanarak harekete geçen bir Osmanlı valisidir. Maraş valisiyken Osman II'nin Lehistan'a karşı düzenlediği sefere katıldı. Yeniçerilerin başıbozuk durumunu Hotin Savaşı'nda yakından izledi. Erzurum valiliği sırasında emrindeki birliklerden yeniçerileri temizledi. Osman II'nin, kazan kaldıran yeniçeriler tarafından öldürüldüğünü haber alınca, Istanbul üzerine yürüdü. Ama Çerkez Mehmet Paşa'ya yenildi. Murat IV, kahramanlığından ötürü ona canını ve mevkiini bağışladı. Bir

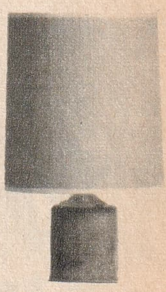

Abajur

Y. N. Abalıoğlu

S. F. Abasıyanık

Abbas Hilmi Paşa

Abdi Efendi

süre sarayda bulunduysa da bir rüşvet olayından ötürü idam edildi.

ABAZALAR, Batı Kafkasya'da, Karadeniz kıyılarında oturan Abhazlar'ın İslâmlığı kabul etmiş kısmına verilen addır. Abhazlar'ın büyük kısmı, Osmanlı Türkleri'nin egemenliğine girdikten sonra Müslüman oldu. Bölgenin 1864'te Ruslar tarafından kesin olarak ele geçirilmesi üzerine, yarım milyona yakın Abaza Türkiye'ye sığındı. Abazalar, kültür bakımından Çerkezler'in etkisi altında kalmışlardır. Abhazca denilen dili konuşurlar.

ABBAS HALİM PAŞA (1866 - 1934), tanınmış devlet adamlarındandır. Mısır prenslerinden Halim Paşa'nın ikinci oğlu ve Osmanlı Sadrazamı Sait Halim Paşa'nın kardeşidir. Bursa valiliğinde, Devlet Şurası üyeliğinde ve Nafia Nazırlığında bulundu. Mütareke'de Türk aydınlarıyle birlikte İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Sürgünden sonra bir zaman İstanbul'da yaşadı ve Mısır'da öldü.

ABBAS HİLMİ PAŞA (1874 - 1945), Osmanlı İmparatorluğu'nun fermanıyle Mısır'a «Hidiv» olanların sonuncusudur. Hidiv Tevfik Paşa'nın oğludur. Birinci Dünya Savaşı başında İstanbul'da bulunmasından yararlanan İngilizler hidivliği onun elinden alarak amcasının oğlu Hüseyin Kâmil Paşa'yı «Sultan» unvanıyla Mısır Tahtı'na oturttular. Türk dostu ve İngiliz düşmanı olarak tanınmıştır.

ABBASİLER, Hazreti Muhammed'in amcası Abbas bin Abdülmuttalib soyundan gelerek, 750'den 1258'e kadar Irak'ta, 1261'den 1517'ye kadar da Mısır'da halifelik eden sülâledir. Bu soy, Emeviler'i yıkan büyük bir ayaklanma sonunda Irak'ta İslâm İmparatorluğu'nun başına geçti. İlk Abbasi halifesi Ebu-l Abbas, Emeviler'e çok zalim davrandığı için «El Seffah» (kan dökücü) diye anılır. Sayıları 37'dir. İlk dokuz halifenin çağını kaplayan süre içinde Abbasiler, Endülüs hariç bütün İslâm dünyası üzerinde tam bir egemenlik kurdular. Bu geniş imparatorluğu yönetmek için doğulu Müslümanlardan yararlandılar. Türkler'e ve İranlılar'a dayanan bir siyaset izlediler. İslâm uygarlığını en yüksek noktasına çıkardılar. Özellikle tıp, felsefe, matematik, kimya ve astronomi alanlarında büyük değerler yetiştirdiler. «Tasavvuf» denilen dinî düşünce sistemi onların çağında ortaya çıktı. Abbasiler üzerinde önce Güney İran'da güçlü bir devlet kuran Fars Büveyhoğulları (932 - 1055), daha sonra Selçuklular hâkim oldular. Bu süre içinde Abbasi sülâlesi yıkılmamakla birlikte İslâm dünyası üzerinde hiç bir maddî ve manevî nüfuzu kalmadı. Selçuklu Devleti'nin Harzemşahlar tarafından yıkılması üzerine Abbasiler'in saltanatı yeniden canlandı. Ama Moğol istilâsı 1136'dan 1258'e kadar süren bu bağımsızlığa son verdi. Kaçabilen Halife El - Musta'sım ile oğulları ve birkaç kişiden başka bütün hanedan mensupları, Bağdat'ı ele geçiren Hulâgu Han tarafından öldürüldü.

Abbasiler'in Mısır kolu, Suriye ve Mısır'da hüküm sürmüş olan Türk sultanlarından Baybars tarafından 1261'de kuruldu. Bu soydan el - Mustansır ilk halife oldu. Mısır Abbasi halifelerinin sayısı 17'dir. Bu sülâle de 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı alması üzerine son buldu.

Abbasi topraklarının en geniş hali

ABDAL, tasavvufta manevî mertebelere ermiş kimselere verilen addır. Yaygın bir inanışa göre abdal'ların sayısı kırkı geçmez, ancak içlerinden biri ölünce, aralarına bir başkası karışırmış. Dilimizdeki «kırklara karışmak» deyiminin bu inanıştan geldiği sanılmaktadır.

ABDEST, Müslümanların namaz kılmadan önce yaptıkları küçük çaptaki temizliktir. Kur'an'ın 5. suresinin 8. âyeti, abdestin nasıl alınacağını gösterir. Böylece Müslümanların Tanrı'nın huzuruna temiz olarak çıkmalarını sağlar. İslâm mezhepleri arasında abdest alma konusunda şeklen bir ayrılık olmakla beraber özde birdir. Abdestin farzları: 1 — Elleri dirseklere kadar yıkamak, 2 — Yüzü yıkamak. 3 — Başın dörtte birine messetmek. 4 — Ayakları yıkamaktır. Ağzı, burnu yıkamak, kulaklara ve enseye meshetmek ise sünnettir.

ABDİ EFENDİ [**Abdürrezzak**] (? - 1914), On dokuzuncu yüzyıl sonlarıyle yirminci yüzyıl başlarında, İstanbul'da büyük şöhret kazanmış olan bir halk sahne sanatçısıdır. Tulûat artistlerinin hemen en kuvvetli ve en kıymetlisiydi. İnce nükteleri, kaba olmayan tavır ve şakalarıyle halkın göz bebeği haline gelmişti. Bir ara Abdül-

hamit II'nin saray sahnesinde de çalıştı. İhtiyarlığında Kel Hasan'ı yetiştirdi.

ABDULLAH, bin Abdülmuttalip (543 - 570), Hazreti Muhammed'in babası ve Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden Abdülmuttalip'in onuncu oğludur. Mekke'de doğdu. Hakkındaki bilgiler kesin değildir. 27 yaşında iken Peygamber'in annesi Âmine ile evlendiği, Muhammed'in doğumundan iki ay önce Şam dönüşü, Medine'de hastalanıp öldüğü söylenir. İslâm inanışlarına göre Abdullah'ın yüzünde bir nur vardı. «Nübüvvet» denilen ve Peygamberlik işareti sayılan bu aydınlık Muhammed'e gebe kaldıktan sonra Âmine Hatun'a, doğduktan sonra da Muhammed'in kendisine geçmiştir.

ABDULLAH CEVDET (1869 - 1932), çevirileri, şiirleri ve çıkardığı «İçtihat» dergisiyle tanınmış bir düşünürdür. Arapkir'de doğdu. Öğrenim yıllarında siyasî hayata atıldı. Trablusgarp'a sürüldü, sonra İsviçre'ye kaçtı. Cenevre'de «Osmanlı» gazetesiyle 1904'te «İçtihat» dergisini çıkardı. Derginin yayımına bir yıl sonra Mısır'da ve Meşrutiyet'ten sonra da İstanbul'da devam etti. Ülkemizde özgür düşünceyi ve taassup aleyhindeki fikirleri aşılayan ilk yazarlardandır.

ABDURRAHMAN I, bin Muaviye (731 - 788), Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Abbasiler'in Emevî saltanatına son vermeleri üzerine İspanya'ya geçerek Kurtaba'ya (Cordoba) yerleşti. 32 yıllık Melikliği (hükümdarlığı) süresince adaletli bir yönetim kurdu. İlme önem vererek bilginleri korudu. Ülkesini mamur duruma getirmek için çok çalıştı. Ayrıca 60.000 ciltlik bir kitaplık da meydana getirdi.

ABDURRAHMAN II, bin Hakem (792 - 852), Endülüs Emevî hükümdarlarının dördüncüsüdür. 30 yıl kadar hükümdarlık etti. Endülüs sanat ve kültürüne büyük hizmette bulundu. Kurtuba Medresesi'ni Avrupa'nın en yüksek öğrenim müessesesi durumuna getirdi.

ABDURRAHMAN III, bin Muhammed (890 - 961), Endülüs Emevî hükümdarlarının sekizincisidir. Tahta çıkar çıkmaz bozulmuş olan iç düzeni yeniden kurdu, iç ve dış güvenliği sağladı. Endülüs'te Ortaçağ'ın en uygar sayılabilecek yönetimini meydana getirdi. 49 yıl tahtta kaldı.

ABDURRAHMAN GAFİKÎ (? - 732), Endülüs Emevî Devleti'nin ünlü vali ve başkomutanıdır. 721 ve 728'de iki defa Pirene'leri aşarak Galler Ülkesi'ne (Fransa) girdi. Bordeaux'yu ele geçirdi. Poitiers'de Charles Martel ordusuna yenildi ve bu savaşta şehit düştü. Bu yenilgi Avrupa'yı Türkler'den önce, ilk büyük İslâm istilâsından kurtardı.

ABDURRAHMAN GAZİ (? - 1329), Osmanlı Devleti'nin kuruluşu yıllarında kahramanlığıyle ün salmış bir Türk komutanıdır. Aydos kalesi fatihi olarak da tanınır. Osman ve Orhan Gazi'nin beylik yıllarında değerli komutanlardan Akçakoca'yla birlikte bütün Kocaeli yarımadasını fethederek Boğaziçi'ne kadar sokulmuştur.

ABDURRAHMAN ŞEREF (1832 - 1925), ünlü tarihçi, siyaset adamı ve imparatorluk vakanüvislerinin sonuncusudur. Galatasaray Lisesi'nde okudu. Bu okulda 14, Mülkiye Mektebi'nde de 16 yıl müdürlük yaptı. 1908'den sonra vakanüvis, Hakaniî Nazırı ve Evkaf Nazırı oldu. Âyan Meclisi'nde bulundu. Cumhuriyet'ten sonra Büyük Millet Meclisi'nin 2. devresinde İstanbul'dan milletvekili oldu. Siyasî hayatında varlık gösteremedi. Osmanlı tarihi üzerinde büyük ihtisası vardı. Eserlerinin en önemlisi iki ciltlik «Tarih-i Devlet-i Osmaniye» dir.

ABDÜLÂZİZ (1830 - 1876), 32. Osmanlı padişahıdır. Mahmut II'nin Pertevniyal Sultan'dan oğludur. İstanbul'da doğdu. 1876 yılı 29/30 mayısında tahttan indirildikten sonra 3 haziran'da bileklerini keserek intihar etti. Abdülâziz memleket işlerinde belirli bir karakter gösteremedi, çeşitli devlet ve saray adamlarının etkisi altında hareket etti. 1871'e kadar Fuat ve Âli Paşaların nüfuzunda kaldı. Ama sonradan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, isteklerini yerine getirmekten çekinmeyince, Abdülâziz de Tanzimat esaslarına aykırı davranışlarda bulundu. Bu yüzden «Yeni Osmanlılar» hareketi başlayıp gelişti, saltanat istipdadına karşı girişilen ilk devrim teşebbüsü kuvvet kazandı. Tahta çıktıktan bir süre sonra, 1865'te Mısır'a giden Abdülâziz, daha sonra Napoléon III'ün çağrısını fırsat bilerek Avrupa gezisine çıktı. Bu geziden yararlanması yalnız gördüğü debdebeli hayatı taklit isteğinden ileri gidemedi. Bununla birlikte Türk donanmasının kuvvetlenmesinde büyük emeği vardır. Ayrıca ordunun silâhlanmasına çalışmış, Tıbbiye gibi birkaç önemli okul onun zamanında kurulmuştur.

ABDÜLHAK HÂMİT TARHAN (Bak: TARHAN, Abdülhak Hâmit)

ABDÜLHAMİT I (1725 - 1789), Osmanlı padişahlarının yirmi yedincisi ve Ahmet III'ün oğludur. İstanbul'da doğdu, Osmanlı - Rus Savaşı sırasında Özi kalesinin düşmesi haberi üzerine nüzül isabet ederek öldü. Şehzadeliği sarayda kapalı bir şekil-

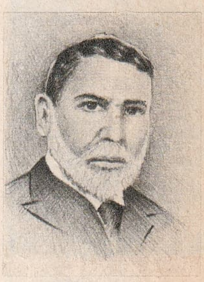
Abdullah Cevdet

Abdurrahman Şeref

Abdülâziz

Abdülhamit I

Abdülhamit II

Abdülmecit

Abdülmecit, halife

de geçti. Bu yüzden tecrübesiz bir hükümdar olarak tahta çıktı. 15 yıl süren saltanatı sırasında güçlükleri yenmek için büyük bir iyi niyet gösterdi. Ama üstüste gelen felâketleri önleyemedi. Küçük Kaynarca Antlaşması'yle, Kırım bağımsızlığını kazandı. Mora, Suriye ve Mısır'da isyanlar çıktı. Bunları bastırmak için Sadrazam Halil Hamdi Paşa ile Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa'dan yararlanacak kadar basiret gösterdi. «Mühendishane-i Berri-i Hümayun» un (Teknik Üniversite) kurulması, İbrahim Müteferrika Matbaası'nın yeniden işletilmesi ve halkın yerli malı kullanmaya mecbur tutulması, devrinin en olumlu işleridir.

ABDÜLHAMİT I TÜRBESİ, İstanbul'da Bahçekapı'da 4. Vakıf Han'ın karşı köşesindedir. Burada kendisi ve oğlu Mustafa IV'ten başka 18 kişi daha yatmaktadır.

ABDÜLHAMİT II (1842 - 1918), 33. Osmanlı padişahıdır. Ağabeyi Murat V'in delilik emareleri göstermesi üzerine, 31 ağustos 1876'da tahta çıkarıldı. Çocukluğu ve ilk gençliği saray kadınları ve haremağaları arasında geçti. Okumaya pek heves etmedi. Kuvvetli zekâsıyle herkesin dikkatini üzerinde toplamasını bildi. Hayatının hemen her döneminde keyfe göre yönetime ve her işe karışmaya meraklı olduğunu gösterdi. Padişahlığı sırasında karışık olan iç ve dış durumlardan yararlanıp ülkede boyu bir istibdat yönetimi kurdu. Tahta geçer geçmez verdiği söz üzerine meşrutiyetçilerin başı görülen Mithat Paşa'yı sadrazam yaptı. 23 aralık 1876'da Kanun-u Esasi'yi (Anayasa) ilân etti. Ama bir süre sonra kendisine hükümdarlık görevini hatırlatan mektubundan ötürü Mithat Paşa'yı ülkeden uzaklaştırdı. 1878 Türk - Rus Savaşı'nın yenilgisi sorumluluğunu Meclis-i Mebusan'a yükleyip onu dağıttı. Meşrutiyetçileri de ortadan kaldırmak istedi. Mithat ve Damat Mahmut paşaları Taif'e sürdürüp orada boğdurttu. Girit'in bağımsızlığını elde etmesi gibi başarısızlıklar ve ülkedeki baskı yönetimine karşı beliren hareketler, onu 23 temmuz 1908'de ikinci defa Kanunu Esasi'yi ilân etme zorunda bıraktı. Ama bu geniş hürriyet dönemi çok kısa sürdü. Tarihe «31 Mart Vakası» olarak geçen gerilik hareketi başgösterdi. Rumeli'deki devrim taraflısı subaylar, meydana getirdikleri «Hareket Ordusu» yle İstanbul'a yürüyüp isyanı bastırdılar ve Abdülhamit II'yi tahttan indirip kardeşi Reşat'ı, Mehmet V adıyle padişah olarak tahta geçirdiler. Abdülhamit II, bir müddet Selânik'te Alâtini köşkünde oturmaya mecbur edildi. Balkan Savaşı'nda İstanbul'a getirildi. Ölünceye kadar Beylerbeyi Sarayı'nda yaşadı.

ABDÜLKADİR, Cezayirli (1808 - 1883), vatanı Fransızlar'a karşı korumak için savaşan Kuzey Afrika'lı büyük yurtseverdir. Öğrenimini medresede yaptı. İyi ata biner, silâh kullanır, çok güzel ve etkili konuşurdu. 1832'de Cezayir'li yurtseverlerin başına geçerek Fransızlar'ı bozguna uğrattı. Emiri bulunduğu toprakları genişlettiyse de sonunda Fransızlar'ın eline düştü. 5 yıl esir kaldı, sonra Türkiye'de yaşadı ve Şam'da öldü.

ABDÜLKADİR MERAGÎ (? - 1434), büyük bir Türk musiki üstadıdır. Azerbaycan'ın Meraga kasabasında doğdu. Musiki kültürünü babasından aldı. Timur'un saldırısı üzerine Bağdat'a kaçtı. Ama sonra onun oğlu Şahruh'un maiyetine girdi. Farabî ve İbni Sina'dan sonra doğu musikisinde üçüncü üstat sayılır.

ABDÜLKERİM (1882 - 1963), Kuzey Afrika'lı mücahit ve vatanseverlerden, Rif kabileleri reisidir. Madrit Üniversitesi'nde okudu. Yıllarca Fransız ve İspanyollar'la çarpıştı. 1926'da esir düştü. 1947'de serbest kalınca Mısır'a geçti, Arap birliği için çalıştı.

ABDÜLMECİT (1823 - 1861), 31. Osmanlı padişahıdır ve Mahmut II'nin oğludur. Henüz 16 yaşında iken 8 temmuz 1839'da tahta geçti. Dört gün sonra da Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı ordusunu Nizip'te yenilgiye uğrattığı haberini aldı. Kaptan-ı Derya Ahmet Fevzi Paşa'nın donanmasıyle Mehmet Ali Paşa'ya sığınması imparatorluğu büsbütün nazik bir durumda bıraktı. Mustafa Reşit Paşa'nın tavsiyesiyle bazı yeniliklerin yapılmasını kabul etmesi içte halkın güvenini, dışta Avrupa'nın yardımını sağladı. 3 kasım 1839'da «Gülhane Hattı Hümayunu» nun ilânı ile keyfi yönetime son verildi. Bu Hat, devletle kişilerin ilişkilerini tesbit eden kanunları da öngörüyordu. 1856 yılında yayımladığı «Islahat Fermanı» da Abdülmecit'in yaptığı olumlu işlerden biridir.

ABDÜLMECİT TÜRBESİ, İstanbul'da, Yavuz Sultan Selim Türbesi bahçesinin Haliç tarafındadır. Kendisi ve üç oğlu burada yatmaktadır.

ABDÜLMECİT, Halife (1868 - 1944), Abdülaziz'in oğlu, Osmanlı Devleti'nin son veliahtı ve son halifesidir. Abdülhamit II'nin istibdat yönetiminde sıkı bir kontrol altında yaşadı. Güzel sanatlara meraklı ve resimden anlayan bir kimse olarak tanınır. 1918'de veliaht oldu. Büyük Millet Meclisi Hükümeti 1 kasım 1922'de saltanatı kaldırınca, veliahtlık sıfatını kaybetti. Vah-

Acıbalık

dettin'in kaçması üzerine de, Büyük Millet Meclisi'nce 18 kasım 1922'de halife seçildi. Cumhuriyet'in ilânından dört ay sonra, 3 mart 1924'te halifeliğin kaldırılıp bütün Osmanlı hanedanının sınır dışı edilmesi karşısında, yurttan ayrılmak zorunda kaldı. Paris'te öldü.

ABDÜNNASIR, Cemal (Bak: NÂSIR)

ABHAZLAR (Bak: ABAZALAR)

ABIHAYAT, efsanelere göre içene ölümsüzlük sağlayan bir sudur. Eski Sümer, İran, Yunan ve Hint destanlarında da böyle sihirli sulara rastlanır. Hızır ile İlyas peygamberin bu sudan içip ölümsüzlüğe ulaştığı efsanesi yaygındır.

ABİDE (Bak: ANIT)

ABİDJAN, Afrika'da, Fildişi Cumhuriyeti'nin 187.000 nüfuslu başkentidir. Ebrié kıyı gölü üzerinde kurulu işlek bir limandır. Ülkenin iç kısımlarına giden demiryolunun başlangıcıdır.

ACEMİ OĞLANI, Osmanlı İmparatorluğu ordusunun çeşitli sınıflarına asker veya saray hizmetlerine aday yetiştirmek üzere kurulan «Acemi Ocağı» erlerine verilen addır. Rumeli fütuhatı sırasında Pençik Kanunu» na, daha sonra da «Devşirme Kanunu» na göre Hıristiyan çocukları arasından seçilip toplanırdı. İlki Gelibolu'da, ikincisi İstanbul'da kurulan Acemi Ocakları, Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasıyle kapatıldı.

ACIBALIK, kemikli - balıklar takımının sazangiller familyasından bir türdür. Ülkemiz göllerinde yaşar. Uzunluğu 8 - 10 sm. dir. Dişileri yumurtalarını bazı midye türlerinin solungaçları arasına bırakırlar. Yavrular burada gelişir.

ACIPAYAM, Denizli iline bağlı 65.833 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.139 nüfuslu merkezidir. Eski adı Garbî Karaağaç olan ilçe, Denizli il merkezinin güneydoğusunda, deniz düzeyinden 950 m. yüksekliktedir. 10 km. kadar kuzeyinde ilginç mağaralar bulunur. Merkez bucağından ayrı olarak Kızılhisar ve Karaman adlı iki bucağı vardır. Tahıl, tütün ve anason yetiştirilir.

ACUR, kabakgillerden, üstü hafif oluklu, tüylüce, açık renkli, irice bir çeşit hıyardır.

AÇALYA, fundagillerden değerli bir ev bitkisidir. Kışın, ya da baharda kırmızı, pembe, beyaz çiçekler açan türleri vardır. Funda toprağıyle yaprak çürüğü konmuş saksılarda yetiştirilir.

AÇI, aynı bir ortak noktadan çıkan iki yarım doğru arasındaki düzlem parçasıdır. Açıyı sınırlayan yarım doğrulara «açının kenarları», ortak noktaya da «köşe» adı verilir. Açılar, üç ayrı harfle gösterilir. AOB açısı gibi. O noktası açının köşesi, OA ve OB doğruları da kenarlarıdır. Açıların büyüklükleri kenarlarının uzunluklarına değil, iki kenarları arasındaki açıklığa bağlıdır. Bu da «iletki» (minkale) denilen yarım çember biçiminde bir âletle ölçülür. Açı ölçü birimi, daire 360 eşit parçaya bölündüğü kabul edildiği takdirde «derece» (°), 400 eşit parçaya bölündüğü kabul edildiği takdirde «grat» tır.

AÇIKTOHUMLULAR, çiçekli - meyveli bitkilerin ayrıldığı iki büyük alt - daldan biridir. Bunların tohum taslakları açık bir karpel üzerinde bulunur. Anatomik yapıları kapalı tohumlara göre daha basittir. Bu alt-dala bağlı 4 takımın 500 kadar türü vardır. Örnek tip kozalaklılardan çam ve benzerleridir.

ADA, her yönden suyla çevrili bir kara parçasıdır. Okyanus ve denizin etkisi her tarafta hissedilmeyecek kadar büyük kara kütleleri ada olarak kabul edilmezler. Avustralya gibi. Bunlara kıta denir. Ama küçük birer kıta sayılabilecek çok büyük adalar da vardır: Grönland (dünyanın en büyük adası, yüzölçümü 2.200.000 km^2.), Yeni Gine (786.000 km^2.) Borneo (734. 000 km^2), Madagaskar (592.000 km^2.). Yeryüzündeki adaların bütünü 10 milyon km^2. kadardır.

ADABI MUAŞERET (Bak: GÖRGÜ)

ADAÇAYI, ballıbabagiller'den ıtırlı bir bitki türüdür. Ülkemizde çokça yetişir. Tüylü ve beyazımtırak olan yapraklarının kurusu çay gibi haşlanarak içilir.

Açalya

Açılar

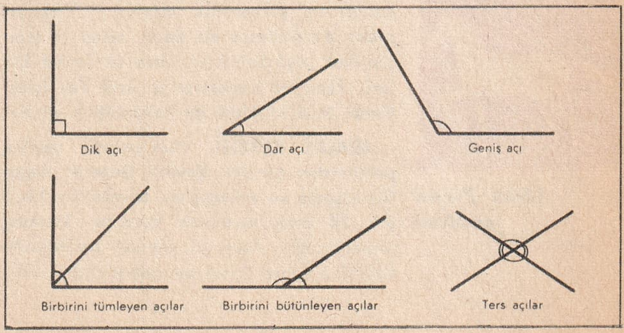

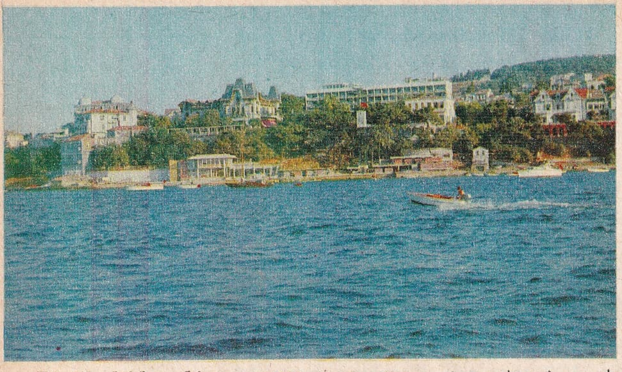

Büyükada'dan bir görünüş.

ADAK, bir isteğin yerine gelmesi, ya da bir korkunun giderilmesi endişesiyle Tanrı'ya karşı yapılan vaattir. Bu âdet insanlar arasında çok eskidir. En ilkel dinlerden en gelişmişlerine kadar hemen hepsinde rastlanır. Günümüzde adak olarak ya kurban kesilir, ya kutsal kitaplardan parçalar okunur, ya da kutsal yerlere mum dikilir. İslâmlıkta en değerli adak yetim doyurmak, fakir giydirmek gibi sevap sağlayacak hareketlerdir.

ADALAR, Istanbul iline bağlı ve belediye sınırları içinde bulunan 15.246 nüfuslu ilçedir. Merkezi Büyükada olan Adalar ilçesinin yüzölçümü 10,8 km^2.'dir. Hepsi Büyükada, Heybeli, Burgaz, Kınalı, Sedef, Sivri, Yassı, Balıkçı (Tavşan) ve Kaşık adalarından meydana gelir. Eski adı «Prens Adaları» idi. Bugün Sivri ve Balıkçı adalarından başka hepsinde oturulur. Yassı ve Heybeli adalarda Deniz Kuvvetleri'nin tesisleri bulunmaktadır. Istanbul'un en tanınmış sayfiye yerleridir. Meşrutiyet'ten sonra değer kazanmıştır. Buralara ilk defa vapur 1846'da işletilmiştir.

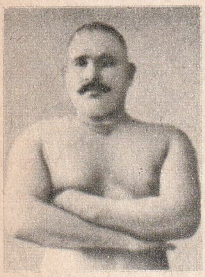

Adalı Halil

ADALET BAKANLIĞI, bir bakanın yönetimi ve sorumluluğu altında devletin adlî politikasını ve yürütülmesi bu bakana verilmiş olan idarî kanunları uygulayan bakanlıktır. Başlıca görevleri: 1) Adliye mahkemeleriyle adliye dairelerinin ve ceza infaz müesseselerinin, hâkimlerin savcıların, adlî memurların, avukatların, noterlerin idarî, inzibatî işlerini görmek; 2) Adliye mahkeme dairelerini, noterleri müfettişleri yoluyle idarî yönden teftiş; 3) Adlî kanun ve yönetmelik projelerini hazırlamak; 4) Adliyeye ait dergi, kitap ve istatistikler yayınlamaktır. Ceza ve Tevkif Evleri, Tapu ve Kadastro ile Adlî Tıp İşleri Genel Müdürlükleri bu bakanlığa bağlıdır.

Adalet Partisi amblemi

ADALET PARTİSİ, Türkiye'deki başlıca partilerden biridir. Emekli General Ragıp Gümüşpala ve arkadaşları tarafından 1961 yılı 30 ocak tarihinde kuruldu. Merkezi Ankara'dadır. Aynı yıl yapılan seçimlerde, CHP'den sonra ikinci oy çoğunluğunu aldı. Hiç bir parti kabineyi kurmaya yeterli çoğunluğu sağlayamadığından, AP ve CHP I. Koalisyon adıyle tanınan hükümeti kurdular. Böylece Adalet Partisi daha kurulduğu yıl iktidara ortak oldu. Bu ortaklaşa iktidarda kalış uzun ömürlü olmadı. Bazı anlaşmazlıklar yüzünden 1. Koalisyon 30 mayıs 1962'de yıkıldı. AP, muhalefete geçti. 6 haziran 1964'te parti genel başkanı Ragıp Gümüşpala vefat etti. Altı ay sonra toplanan kongrede (29 kasım 1964), parti genel başkanlığına Süleyman Demirel getirildi. Birkaç ay sonra kurulan Suat Hayri Ürgüplü kabinesinde, CHP hariç bütün partiler yer alınca, Süleyman Demirel Başbakan Yardımcısı oldu. Kuruluşunda amblemi kitap ve güneş olan AP, 1965 seçimlerinden önce bunu «kır at» a çevirdi. Seçimlerde büyük bir çoğunluk kazanarak, iktidara geldi. Süleyman Demirel'in başkanlığında hükümeti tek başına kurdu. AP'nin politikası sağa meyyal, milletin geleneklerine bağlı, ekonomik alanda liberal bir politikadır.

ADALI HALİL (1871 - 1927), ünlü bir Türk pehlivanıdır. Kara Mehmet Ağa adlı bir pehlivanın oğludur. Edirne'nin Kilise köyünde doğdu. Genç yaşta güreşe başladı. Zamanının en meşhur pehlivanlarından Aliço tarafından yetiştirildi. Avrupa ve Amerika'da karşılaştığı bütün pehlivanları yenerek büyük bir nam kazandı. Kırkpınar güreşlerinde 18 yıl başpehlivanlığı kimseye kaptırmadı. Edirne'de Kasımpaşa Camii önündeki mezarda gömülüdür.

ADAMOTU, patlıcangiller familyasından, kötü bir kokusu olan geniş yapraklı bir bitkidir. Sıcak bölgelerde yetişir. Yumru biçimindeki kökü insanı andırdığından bitkinin bazı garip nitelikleri olduğuna inanılır.

ADANA, Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda 903.812 nüfuslu bir il ve bu ilin 290.515 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 17.256 km^2.'dir. Merkez ilçesinden ayrı olarak 12 ilçesi (Bahçe, Ceyhan, Feke, Kadirli, Karaisalı, Karataş, Kozan, Mağara, Osmaniye, Pozantı, Saimbeyli ve Yumurtalık), 18 bucağı ve 694 köyü vardır. Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin içinden geçip Akdeniz'e döküldüğü il toprakları çok verimlidir. Bu nehirlerin Toroslar önünde meydana getirmiş olduğu geniş aluvyonlu Çukurova ve Yukarıova'da genellikle pamuk ve buğday ekimi yapılır. Meyva ve sebze üretimine de büyük önem verilir. Tarım ürünleri yönünden çok çeşitlilik gösteren Adana ili aynı zamanda büyük bir endüstri bölgesidir. İl merkezi Adana'daki fabrikaların enerji ihtiyacını karşılamak için Seyhan nehri üzerinde kurulmuş olan ba-

rajdan elektrik üretildiği gibi, tarım alanlarının sulanmasında da yararlanılır. Akdeniz Bölgesi'nin gerek ekonomi, gerek nüfus yönünden en önemli şehri olan Adana, Seyhan'ın sağ kıyısında kuruludur. Şehrin denize uzaklığı 40 km., deniz düzeyinden yüksekliği ise 20 m.'dir. Adana şehri Türkiye'nin pamuk endüstrisi merkezlerinden biridir. Demir ve karayollarıyle bütün Türkiye'ye, bu arada Mersin ve İskenderun limanlarına da bağlıdır. Şehrin tarihi M. Ö. 15. yüzyıla kadar dayanır. Bir Eti şehri olan Adana'ya önce Asurlular, daha sonra sırasıyle İranlılar, Büyük İskender, Romalılar, Araplar hâkim oldular. Şehir 8. yüzyılda Haçlıların saldırısına uğradı. Anadolu Selçukluları tarafından kurtarıldı, 1608'de de kesin olarak Osmanlı Türkleri'nin eline geçti.

ADAPAZARI, Marmara Bölgesi'nin doğu bölümünde, 1954'te kurulan Sakarya ilinin merkezidir. Adapazarı, Sakarya nehri ile Sapanca gölünün sularını boşaltan Çarksuyu arasında kalır. «Ada» adı da bu durumundan ötürü verilir. Çeşitli ve verimli bir tarım bölgesinin belli başlı ekonomik merkezi durumundadır. Bundan ötürü çok çabuk gelişti. Ankara'yı Bolu üzerinden İstanbul'a bağlayan karayolu üzerinde bulunması ve şube hattıyle Arifiye'de ana demiryoluna bağlı olması da gelişmesine yardım etti. 1943'te bir deprem felâketi geçiren Adapazarı, 1967 temmuzunda da büyük bir deprem felâketine uğradı. Nüfusu 85.579'dur. Belli başlı endüstri tesisleri, Ziraî Âletler ve Makineler Fabrikası, Vagon Fabrikası ve Şeker Fabrikası'dır.

ADAPTASYON, yabancı dilde yazılmış bir edebiyat eserini yerli renk, gelenek ve göreneklere uyacak biçimde az çok değiştirip eserin kahramanlarını da yerlileştirerek kendi diline çevirme. İkinci bir anlamı da bir edebî eserin başka bir edebî türe aktarılmasıdır. Bir romandan bir piyes yapmak gibi. Türk Edebiyatı'nın en ünlü adaptasyonları Ahmet Vefik Paşa'nın Molière'den yaptığı sahne eserleridir.

ADASOĞANI, zambakgiller familyasından genellikle Akdeniz bölgesinde yetişen bir bitkidir. Beyaz ve yeşil damarları, şerit gibi ince uzun yaprakları vardır. Soğanın sapı zehirlidir. Soğan, kan basıncını artıran bir ev ilâcı olarak kullanılır.

ADATAVŞANI, kemiriciler takımının tavşangiller familyasından bir memeli türüdür. Gerçek tavşandan, kulaklarının ve arka ayaklarının daha uzun olması, yavrularının tüylü ve gözleri açık olarak doğması ile ayrılır. Ayrıca gerçek tavşan yavrusunu yer altındaki ininde dünyaya getirirken, adatavşanı yeryüzündeki yuvasında doğurur. Uzunluğu 50 - 65 santimdir. Avrupa, Afrika, Asya ve Kuzey Amerika ülkelerinde yaygındır. Ürkek olduğu için avlanması zordur. Tüyleri şapkacılıkta, postları kürkçülükte kullanılır.

Adapazarı'nın genel görünüşü.

ADCILIK, (Bak: NOMİNALİZM).

ADDAKS, çift - parmaklılar takımının boynuzlugiller familyasından bir memeli türüdür. Büyük ve açık renkli bir antiloptur. Kuyruğu uzunca ve ucu püsküllüdür. Boynuzları halka halka ve helezoni kıvrıktır. Başı, boynu ve yelesi kahverengidir. Gözlerinin altında kalınca beyaz bir çizgi vardır. Doğu ve Kuzey Afrika'da küçük sürüler halinde yaşar.

ADDİS ABABA, 1896'dan beri Habeşistan'ın başkenti olan şehirdir. Nüfusu 450.000'dir. Bir demiryolu ile Fransız Somalyası'ndaki Cibuti limanına bağlıdır.

ÂDEM İLE HAVVA, dinî inanışlara göre yeryüzünde görülen ilk insan çiftidir. Kur'an'ın birçok suresinde Âdem ile Havva'dan söz edilir. Tevrat'a göre Âdem topraktan yaratılmış, sonra da Tanrı ona, eş olarak, kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Âdem'e secde etmesi emredilen meleklerden İblis secde etmek istemediğinden kendisine lânet olundu. Âdem ile Havva'yı yasak meyveyi yedirerek günaha sokan, onların Cennet'ten kovulmalarına sebep olan da İblis'tir. İslâm geleneğine girmiş bir rivayete göre de Cennet'ten kovulan Âdem, Serendip (Seylân) adasına düşmüş, burada eşinden ayrı 200 yıl yaşamış. Daha sonra eşiyle buluşan Âdem bir nisan ayında ölmüştür. Âdem aynı zamanda ilk peygamber olarak kabul edilir.

ÂDEM ELMASI, erkeklerde kalkan kıkırdağı üzerinde ve boynun ön tarafında bulunan çıkıntıdır.

ADEN, Arabistan yarımadasının güney bölgesinde, Babülmendep boğazının 180 km. batısında 96.000 nüfuslu bir liman

Ada tavşanı

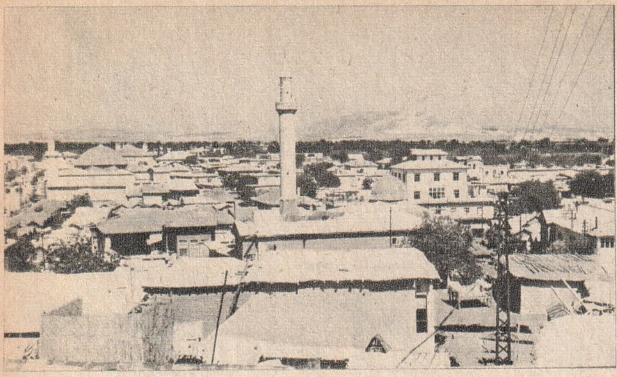

Adıyaman şehrinden bir görünüş.

şehridir. 1538'de Osmanlı egemenliğine geçti. 1839'da İngilizler tarafından işgal edildi. 1850'de serbest liman haline getirildi.

ADENAUER, Konrad (1876 - 1967), Alman devlet adamıdır. Uzun yıllar doğduğu Kolonya (Köln) şehrinin belediye başkanlığını yaptı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hıristiyan Demokrat Parti'yi kurdu ve partinin lideri seçildi. 1949'da seçimleri kazanarak Federal Almanya'nın ilk başbakanı oldu. Başbakanlığı, 1953, 1957 ve 1961 seçimlerinden sonra da devam etti. 1963'te siyasî hayattan çekildi. Yerini Ludwig Erhard'a bıraktı. Churchill'in, «Bismarck'tan sonra Almanya'nın en büyük devlet adamı,» dediği Adenauer, ekonomide liberal görüşe sahip koyu bir milliyetçiydi. Batı Avrupa devletleriyle yaptığı anlaşmalarla Almanya'yı siyasî ve ekonomik yönden Avrupa Birliği içinde öbür ülkelerle eşit bir duruma yükseltti.

Adenauer

ADIVAR, Abdülhak Adnan (1882-1955), Türk bilim ve politika adamıdır. Gelibolu'da doğdu. Tıbbiye Mektebi'ni bitirdi. Politika hayatına Istanbul mebusu olarak girdiği son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda atıldı. Kurtuluş Savaşı başında eşiyle Anadolu'ya geçti. İlk Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nde «Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili» (Sağlık Bakanı) olarak bulundu. 1926'da politik sebepler yüzünden yurttan ayrıldı. 1939'da tekrar Türkiye'ye döndü. Bir süre sonra «İslâm Ansiklopedisi» yönetmenliğine getirildi ve hayatının sonuna kadar bu görevde kaldı. Bu arada 1950'de Istanbul'dan bağımsız milletvekili seçildi.

A. Adıvar

ADIVAR, Halide Edip (1884 - 1964), ünlü kadın romancımızdır. Istanbul'da doğdu. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ni bitirdi. Genç yaşında yazı hayatına atıldı. Eşi Adnan Adıvar'la birlikte Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'mıza katıldı. Amerika'da Colombia, Delhi'de Müslüman Üniversitesi'nde misafir profesör olarak yıllarca bulundu. 1940'ta Istanbul Edebiyat Fakültesi İngiliz Edebiyatı kürsüsüne getirildi ve 1950'de İzmir'den milletvekili seçilinceye kadar bu kürsüyü yönetti. 1954'te milletvekilliğinden ayrılarak kendini tamamen edebiyata verdi. Eserlerinde kadın psikolojisine büyük ölçüde yer veren ünlü romancı, aynı zamanda yakın tarihimizin son dönemini sosyal yapısı, çeşitli sorunları ve canlı tipleriyle birlikte işledi. «Sinekli Bakkal», «Ateşten Gömlek», «Vurun Kahpeye», «Kalp Ağrısı», «Zeyno'nun Oğlu», «Mor Salkımlı Ev» en ünlü romanlarındandır.

H. E. Adıvar

ADIYAMAN, Güneydoğu Anadolu bölgesinin kuzeybatısında 1 aralık 1954'te kurulan 267.794 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 22.131 nüfuslu merkezidir. Malatya ilinin ikiye bölünmesiyle meydana geldi. Yüzölçümü 7.294 km^2. dir. İlçeleri Merkez (Adıyaman), Besni, Gerger, Çelikhan, Gölbaşı, Kâhta ve Samsat'tır. İl toprakları içinden geçen Fırat'ın kolları Göksu ve Kâhta'nın hafif eğilimli vadilerinde genellikle tahıl ve pamuk tarımı yapılır, hayvan yetiştirilir.

ADİLCEVAZ, Bitlis iline bağlı 15.225 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 6.139 nüfuslu merkezidir. İlçe merkezi Van Gölü'nün kuzey kıyısındadır. Doğal güzelliklere sahiptir. Kuzey yönü dağlıktır. Burada Süphan dağı bir duvar gibi yükselir. Toprağı verimli olmadığı için koyun, keçi ve sığır beslenir. Bol miktarda kayısı ve ceviz yetişir.

ADONİS, Yunan Mitolojisi'nde «Aşk ve Güzellik Tanrıçası» Afrodit'in sevgilisi olan genç avcıdır. Bir yaban domuzu tarafından öldürülmüştür. Afrodit, Adonis'in her yıl ilkbaharda yeryüzüne çıkıp 6 ay yaşaması için tanrıları razı etti. Onun çıkışı Eski Yunanistan'da, «Adoniya Bayramı» olarak kutlanırdı.

ADRİYA DENİZİ, Doğu Akdeniz'in İtalya ve Balkan yarımadaları arasına sokulmuş girintisidir. Pliosen'de meydana gelen çökmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Doğu kıyıları çok girintili çıkıntılı ve adalarla doludur. Fakat sarp dağlar, kıyının iç bölgelere bağlanmasına pek uygun değildir. Batı kıyıları ise düz ve fırtınalara açıktır. Otranto Boğazı'ndan Trieste'ye kadar uzunluğu 835 km., ortalama genişliği 160 km. dir. Kuzey bölümü ise oldukça derindir.

AERODİNAMİK, bir cisimle içinde hareket ettiği hava arasındaki münasebetleri inceleyen bilim dalıdır. Ön tarafı geniş, hacimli bir cisim havada hızla itilirse, hem hava bu itişe şiddetle karşı koyar, hem de cisim arkasında bir hava girdabı

yapar. Buna karşılık balık gibi başı ve kuyruğu gittikçe sivrilen bir cisme havanın karşı koyması azdır. Arkasında girdap da yapmaz. Bu tipte cisimlere «aerodinamik cisimler» denir. Aerodinamikle ilkin İngiliz bilgini Isaac Newton ilgilenmiştir. Asıl çalışmalar ise 1738'den sonra başlamıştır. Bilhassa uçak yapımında aerodinamik bilgi ve deneylerden çok istifade edilir.

AFGANİSTAN, Asya'da bağımsız bir devlettir. Kuzeyinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, doğu ve güneyinde Pakistan, batısında İran vardır. Yüzölçümü 635.000 km^2., nüfusu 13.799.000'dir. İdare şekli krallık, başkenti Kâbil, dili Afganca yani Peştu (resmî) ve Farsça, dini Müslüman (% 90 Sünnî, % 10 Şiî), parası Afgani (Afgan lirası) dir.

Yüksek bir dağ zinciri ülkenin orta kesiminde batıdan doğuya doğru uzanır. Kuzeydoğuda Hindukuş dağları ülkeyi Pamir yaylasına bağlar. Bu engebeler arasında yüksek yaylalar uzanır. Bunlar kuzeye doğru iyice alçalır. S. S. C. B. ile sınırı meydana getiren Amu Derya nehri kuzeyindeki ovaları sulayan belli başlı akarsudur. Batıya ve güneye doğru çöller başlar.

Ülkenin en kalabalık ve zengin bölgesi başkent Kâbil'in bulunduğu vadiler havzasıdır. İndus'un bir kolu olan Kâbil nehrinin suladığı bu düzlükler tarıma elverişlidir. Öteki akarsular kapalı havzalara dökülür.

Afganistan'ın ekonomisi tarıma dayanır. Belli başlı tarım ürünleri 2.279.000 ton buğday, 380.000 ton arpa, 320.000 ton pirinç ve 360.000 ton pamuktur. Hayvancılık da gelişmiştir. Özellikle Karakul cinsi koyun (5.500.000) yetiştirilir. Ülke maden yönünden de zengindir. Kömür, demir, kurşun elde edilir. Modern fabrikalar yalnız tekstil endüstrisinde vardır. Ülkede demiryolu yoktur. Karayollarının uzunluğu 6.000 km.'dir.

Afganistan eski çağlardan beri Türk soyundan gelen çeşitli kavimlerin saldırısına

Afganistan

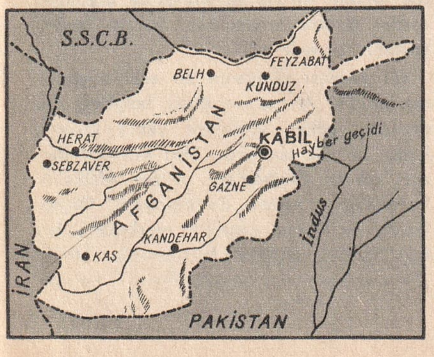

uğramıştır. Birçok devlet bu topraklara hâkim oldu. İlk bağımsız Afgan devleti Ahmet Şah Baba adında yerli bir hükümdar tarafından kuruldu. O tarihten sonra Afganistan diye anılmaya başlanan ülke 1880'de İngiliz egemenliği altına girdi. 1921'de Amanullah Han ülkeyi yeniden bağımsızlığa kavuşturdu. 1929'da Nadir Şah, 1933'te de Zahir Şah iktidarı ele aldı. Bundan sonra içte barış sağlandı. Afganistan, 1932 Anayasası gereğince Kral ve parlamento tarafından yönetilir. Parlamento, 50 üyelik bir Senato 117 üyelik bir Millî Meclisten meydana gelir. İcra kuvveti kral ve Başbakanın kurduğu Bakanlar Kurulu'nun elindedir.

Afganistan'da kültür ancak ülkenin bağımsızlığa kavuştuğu 1921'den sonra ele alındı. Türkiye'den giden eğitimciler Kâbil'de «Mektebi Mülkiye» (Siyasal Bilgiler) ile «Mekteb-i Harbiye» yi (Harp Okulu) kurdular.

Afganlı bir tip.

AFİŞ, görülebilecek yerlere asılan ve genellikle resimli olan duvar ilânıdır. Eski Yunan ve Roma'da resmî bildiriler ve halkı ilgilendiren resimler duvarlara yazılıp çizilirdi. Kâğıt üzerine yapılmış ilk afiş Fransa'da 15. yüzyılda görüldü. Daha sonraki yüzyıllarda matbaacılığın gelişmesiyle tahta ve taş basmasıyle çoğaltılmış afişler yayınlandı. Basım tekniğinin günümüzdeki üstünlüğe ulaşması afişi ve afişçiliği bir sanat kolu durumuna getirdi.

AFOROZ, Hıristiyanlıkta ve Musevilikte, dine karşı suç işleyen kimselere verilen «cemaatten kovma» cezasıdır. Hıristiyanlığın ilk zamanlarından beri uygulanagelmektedir. Orta Çağ'da aforoz, Papaların elinde kralları, imparatorları bile korkutan bir silâh haline geldi. Sonraları önemini kaybetti. Aforoz cezasını ancak Papalar, ruhanî meclisler veya Piskoposlar verebilir. Kaldırılmasında da ilk ikisinin yetkisi vardır. Musevilerde de Hıristiyanlıktaki kadar yaygın olmamakla beraber aforoz cezası vardır. Filozof Spinoza, Musevî aforozuna uğrayanların en tanınmışıdır.

AFRİKA, Dünya'nın altı kıtasından biridir. Eski dünya kıta topluluğunun güneybatısını kaplar. Cebelitarık Boğazı ve Akdeniz'le Avrupa'dan, Süveyş kanalı, Kızıldeniz ve Babülmendep Boğazı ile Asya'dan ayrılır. Doğudan Hint, batıdan Atlas okyanusuyla çevrilidir. Yüzölçümü 30.259.752 km^2.'dir (bütün karaların beşte biri). Avrupa'nın üç, Avustralya'nın üç buçuk misli büyük, Asya ve Amerika'lardan küçüktür. Nüfusu 261.840.000'dir.

Afrika yüksek bir yayladır. Ortalama yüksekliği 660 metredir. Kuzeybatı'da doğuda, güneyde ve Guinea körfezine açılan

Kongo yerlilerinin tören dansı.

kesimlerde yaylanın deniz kesimindeki kenarları dağlarla kaplıdır. Kuzeybatıda Atlas sıradağları yer alır. Alpler gibi genç olan bu dağ sıraları arasında Cezayir yaylası gibi yüksek düzlükler vardır. Kıtanın doğusunda Afrika'nın en yüksek noktası Kilimanjaro (6.010 m.) ile Habeşistan dağlık kütlesi yer alır. Güneyde Kap ve Natal, Guinea körfezinin arkasında da Kamerun dağları uzanır.

Afrika'nın belli başlı beş büyük nehri vardır: Nil, Kongo, Niger, Zambezi ve Oranj. Nil Afrika nehirlerinin en uzunudur. (6.400 km.) Victoria gölünden çıkar. Sudan topraklarında Beyaz Nil adını alır. Habeşistan dağlarından çıkan Mavi Nil'le birleşerek iki kol halinde Akdeniz'e dökülür. İkinci uzun nehir Kongo (4.650 km.) da, Nil gibi Göller bölgesinden çıkar, Atlas okyanusuna dökülür. Nijer (4.200 km.), Batı Afrika'daki Futa Jalon dağından çıkar. Guinea körfezine dökülür. Zambezi (2.700 km.) de Batı Afrika'dan çıkar, Hint okyanusuna dökülür. Oranj (2.000 km.), bir Güney Afrika nehridir. Atlas okyanusuna dökülür. Kıtadaki göllerin büyük bölümü geniş bir çöküntü çukuru olan ve Göller Bölgesi adı verilen Doğu Afrika'dadır. Belli başlıları Victoria (68.000 km^2.), Nyasa (30.800 km^2) ve Tanganika (31.900 km^2.) dir. Orta Sudan çanağındaki Çad gölü (16.000 km^2.) de oldukça büyük, ama sığdır.

Rhodesia başkenti Salisbury

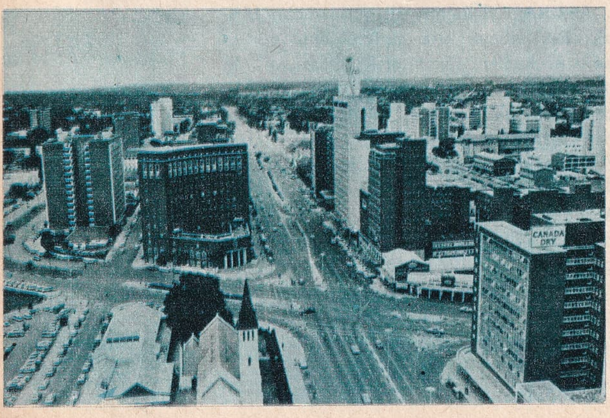

Afrika'da başlıca dört iklim bölgesi vardır. Bunlar Ekvator'dan güney ve kuzeye doğru uzanırlar. 1 — Ekvator'un 10 derece kuzey ve güney enlemi içinde kalan ve balta girmemiş ormanların yer aldığı Ekvator iklim bölgesi kuşağında yüksek sıcaklarla, hemen her mevsim sürekli yağmurlar görülür. 2 — Bu kuşağın kuzey ve güneyinde kalan Sudan'la Zambezi'de yaz mevsimleri yağışlı olan tropikal iklim göze çarpar. Tropikal otluklar ve kalın gövdeli ağaçlar bitki örtüsünü meydana getirir. 3 — Tropikal bölgenin kuzey ve güneyinde yer alan Büyük Sahra ile Kalahari çölünde sıcak çöl iklimi görülür. 4 — Atlas dağlarının Akdeniz'e bakan yamaçlarıyle güneyde Kapland bölgesi Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü yerlerdir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağmurlu geçer. Bu bölgelerin kıyılarında makilere ve zeytinliklere, yaylalarda ise kurak steplere rastlanır.

Afrika'nın aşağı yukarı 150 milyonu zencidir. Bunlar Büyük Sahra'nın güneyinde «Siyah Afrika» adı verilen bölgede yaşarlar. Ama, birbirlerinden ayrı özelliklere sahip olmaları yüzünden bağdaşabilen bir topluluk meydana getiremezler. Sami'ler ve Habeş'ler de Afrika'nın yerli topluluklarından sayılırlar. Dil ve din yönünden Müslüman Araplar, Afrika ahalisi üzerindede etkili olmuşlardır. Bugün kıtada 91.655.000 Müslüman vardır. Kuzey Afrika ve Mısır'da Arapça konuşulur. Orta Afrika'da uygarlıkla yeni yeni ilgiler kuran ve küçük küçük topluluklar durumunda yaşayan zencilerden 112.917.000'i animizm ve fetişizm gibi ilkel dinlere sahiptir. Avrupa dilleri konuşan Hıristiyan beyazların sayısı ise 37.500.000'dir.

Afrika kıtasında en çok altın ve elmas vardır. Güney Afrika'daki Kimberley bölgesiyle Tanganika ve Doğu Afrika'da zengin elmas madenleri bulunur. Güney Afrika Birliği'nde altın çıkarılır. Kuzey Afrika'da demir ve kurşun, Kongo'da bakır çıkar. Büyük Sahra ve Habeşistan'da petrol, Güney Afrika ve Kongo'da uranyum vardır. Kromit, manganez, boksit, fosfat, amyant da elde edilir.

Nil havzası dünyanın en eski uygarlık merkezidir. Afrika'nın öteki bölgeleri ise geçilmez çöller yüzünden yakın çağlara kadar pek az tanınırdı. Eski Mısırlılardan ayrı olarak Fenikelilerin Kuzey Afrika'da kurdukları Kartaca Cumhuriyeti, İlkçağlar'da Afrika'nın uygarlık merkezlerinden biri oldu. Ortaçağ'da Müslümanlar Halife Ömer zamanında 641'de Mısır'ı ele ge-

çirdiler. Emevî, daha sonra da Abbasî halifeleri bütün Kuzey Afrika'ya dinleri ve dilleriyle hâkim oldular. Türkler, önce Tolunoğulları, sonra Eyüpoğulları, daha sonra da Mısır Kölemenleri adları altında Kuzey Afrika'nın çeşitli bölgelerinde devletler kurdular. Osmanlı Türkleri, Yavuz Sultan Selim'in padişahlık yıllarında Mısır'ı aldıktan (1516) sonra bütün Kuzey Afrika'ya yayılarak Fas'tan Habeşistan'a kadar kıtanın en çok tanınan zengin bölgelerini 400 yıl hâkimiyetleri altında tuttular. Afrika'da Avrupa sömürgeciliği 1830'da Cezayir'in Fransızlar tarafından alınmasıyla başladı. Fransızlar yavaş yavaş Kuzey Afrika'yı ele geçirdikleri gibi, Ekvator Afrikası'nı, Sudan'ın batısını ve Madagaskar adasını da hâkimiyetleri altına aldılar. İngilizler, Mısır ve Sudan'ı, Doğu Afrika'yı, Güney Afrika'yı, Rhodesia, Nigerya ve Altın kıyısını; Belçika Kongo'yu; Portekiz Angola ve Mozambik'i ele geçir-

AFRİKA TİPLERİ:

Masai erkeği

Somalili erkek

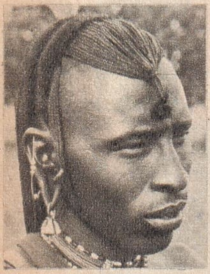

Tanzanialı erkek

AFRİKA'NIN SİYASİ BÖLÜNÜŞÜ

BAĞIMSIZ DEVLETLER

(Bağımsızlıklarını kazandıkları tarih yanlarında belirtilmiştir)

İSİM	BAŞKENT	Km.2	NÜFUS
Birleşik Arap Cum. (1953)	Kahire	931.667	26.600.000
Botswana (Bechuanaland) (1966)	Mafeking	712.250	559.000
Burundi (1962)	Kitega	27.834	2.780.000
Cezayir (1962)	Cezayir	2.376.391	10.670.000
Fas (1956)	Rabat	11.598.000	13.323.000
Güney Afrika Cum. (1960)	Kap ve Pretorya	1.223.618	17.867.000
Guinea (1958)	Conakry	245.857	3.500.000
Kamerun (1960)	Yaoundé	474.000	5.210.000
Kongo Demokratik Cum. (1960)	Kinshasa (eski Leopoldville)	2.344.116	15.627.000
Lesotho (1966) (Basutoland)	Maseru	30.350	745.000
Liberya (1847)	Monrovia	111.370	1.066.000
Libya (1967)	Batı Trablus ve Bingazi	1.759.540	1.617.000
Mauritius (1967)	Port Louis	2.089	741.000
Rhodesia (1965)	Salisbury	389.362	4.260.000
Ruanda (1962)	Kigali	26.338	3.018.000
Somalya (1960)	Mogadişu	637.660	2.500.000
Sudan (1956)	Hartum	2.505.405	13.540.000
Togo (1960)	Lome	56.600	1.642.000
Tunus (1956)	Tunus	155.830	4.565.000

FRANSA'YA BAĞLI DEVLETLER

Aşağıdaki devletlerin bir kısmı Fransa Birliği'ne bağlı kalmakla beraber, son yıllarda bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bunların bağımsızlık tarihleri yanlarında belirtilmiştir. Fransa'ya bağlı deniz aşırı eyaletler de «Eyalet» kelimesiyle gösterilmiştir.

Çat Cum. (1960)	Fort Lamy	1.184.000	4.000.000
Dahomey (1960)	Porto Novo	115.762	2.300.000
Fildişi Cum. (1960)	Abidjan	322.463	3.750.000
Fransız Somalisi (Eyalet)	Cibuti	21.700	81.000
Gabon (1960)	Libreville	267.000	462.000
Komor Adaları (Eyalet)	Dzaoudzi	2.171	186.000
Kongo Cum. (1960)	Brazzaville	342.000	826.000
Malagasy Cum. (Madagaskar) (1960)	Tannanarive	589.840	6.180.000
Mali (1960)	Bamako	1.204.021	4.576.000
Moritanya İslâm Cum. (1960)	Nouakchott	1.085.805	900.000
Nijer Cum. (1960)	Niamey	1.188.794	3.328.000

diler. İtalyan'lar 1911'de Trablusgarp ile Bingazi'yi, Eritre ve Somali'nin bir bölümünü, İkinci Dünya Savaşı'ndan az önce de Habeşistan'ı işgal etti. Kamerun ve Togo, İngiliz ve Fransızlar; Doğu Afrika ise Alman İngiliz ve Fransızlar arasında paylaşıldı. İspanya da Fas'ın ve Guinea'nın bir bölümüne sahip oldu. Ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika'daki sömürgelerin çoğu bağımsızlıklarını kazandı ve Üçüncü Dünya Devletleri adı altında politikada önemli bir güce sahip oldular.

AFRODİT, eski Yunanlılar'da «Aşk ve Güzellik» tanrıçasıdır. Batı kültüründe «Venüs» diye tanınır. Tanrıların Tanrısı Zeus ile Dione'nin kızıdır. Birçok sanatçıya konu ilham etmesi yönünden de önemlidir. 1820'de Melos adasında bulunan ve bugün Paris Louvre müzesinde olan «Melos (Milo) Afrodit» en ünlü Afrodit heykelidir.

AFŞARLAR, Oğuz Türkleri'nin 24 boyundan en önemlisidir. Bugün de Türkiye, İran ve Afganistan'da küçük azlıklar durumunda yaşarlar. Bütün Türkiye'ye yayılmış olan Afşarlar, II. yüzyılda Selçuklularla birlikte geldiler. Günümüzde Maraş, İçel, Kayseri ve Çukurova'da yarı göçebe Afşar oymaklarına rastlanır. Başta Sıvas, Ankara, Bolu ve Isparta olmak üzere Türkiye'de 44 Afşar köyü vardır.

AFŞİN, Maraş iline bağlı 49.121 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 8.012 nüfuslu merkezidir. İlçe merkezi Afşin, Elbistan

İSİM	BAŞKENT	Km.2	NÜFUS
Orta Afrika Cum. (1960)	Bangi	617.000	1.352.000
Reunion Adl. (Eyalet)	Saint Denis	2.511	370.000
Senegal (1960)	Dakar	197.161	3.490.000
Volta (1960)	Vagadugu	274.122	4.882.000

GÜNEY AFRİKA BİRLİĞİ HİMAYESİ

Güneybatı Afrika Birliği	Windhoek	810.019	574.000

İNGİLTERE'YE BAĞLI DEVLETLER

Aşağıdaki devletlerin bir kısmı İngiliz Milletler Topluluğu'nun üyesi kalmakla beraber bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bunların bağımsızlık tarihleri yanlarında belirtilmiştir. Ayrıca sömürge olanlar «S», himaye olanlar da «H» harfiyle gösterilmiştir.

Birleşik Tanganika, Zanzibar Cum. (1964)	Zengibar	2.642	170.500
Gambia (1965)	Bathurst	9.301	330.000
Georgetown (S)	Georgetown	76	34.000
Ghana (1960)	Accra	239.460	7.740.000
İng. Hint Okyanus Adaları Arazisi (S)			1.384
Kenya (1963)	Nairobi	582.646	9.365.000
Malawi (1966)	Zomba	127.368	4.000.000
Nigeria Fed. (1960)	Lagos	914.382	56.400.000
Seychelles Adl. (S)	Port Victoria	404	46.000
Sierra - Leone (1961)	Freetown	72.326	2.200.000
St. Helene (S)	Jamestown	122	5.000
Swaziland (H)	Mbabane	14.400	292.000
Uganda (1962)	Kampala	207.974	7.551.000
Zambia (1964)	Lusaka	746.253	3.710.000

İSPANYA'YA BAĞLI SÖMÜRGELER

İfni	Sidi İfni	1.500	52.000
İspanyol Guineası	Fernando Po		70.000
İspanyol Guineası	Rio Mundi		193.000
İspanyol Sahrası	Aaiun ve Villa	266.000	48.000

İSPANYA'YA BAĞLI ÜSLER

Alhucemas, Melilla, Penyon, Septe, Şafarines		35	156.000

PORTEKİZ'E BAĞLI DENİZAŞIRI ÜLKELER

Angola	Loanda	1.264.700	5.084.000
Madeira	Funchal	797	282.000
Mozambik	Lourenço Marques	771.125	6.956.000
Portekiz Guineası	Bissau	36.125	570.000
Sao Thome ve Prens Adl.	Sao Thomé	964	430.000
Yeşil Burun Adl.	Praia	4.033	220.000

AFRİKA TİPLERİ:

Nandi kadını

Kuzey Mısırlı kadın

Faslı kadın

ovasının batısında, Binboğa dağlarının doğu eteklerinde kuruludur. Halk ziraat ve hayvancılıkla uğraşır. Başlıca ekim buğday, mısır, arpa ve patates, pancar, fasulyedir. Bağcılık çok ileri ve yaygındır. Üzüm ve kırmızı biberiyle ün salmıştır. İl merkezine, geçişe uygun yol olmadığından, alış verişini daha ziyade Maraş'la yapar.

AFYON, ikiçenekliler'in, gelincikgiller familyasından haşhaş bitkisinin olgunlaşmamış meyvesinden elde edilen koyu kahverenkli, baygın kokulu ve acı bir tadı olan uyuşturucu maddedir. Haşhaşın çiçekleri döküldükten sonra, meyvalar henüz yeşilken ortası çepeçevre bıçakla çizilir. Çizilen yerden beyaz, süt gibi yapışkan bir madde sızar. Havanın etkisiyle koyulaşıp kahverengi bir sakız durumunu alan bu madde toplanır, yoğurulur. Topak ve somun biçimine getirilip, haşhaş yapraklarıyle sarılır. Böylece elde edilen ham afyondan çeşitli kimyasal işlemlerle morfin, kodein, tabain, papaverin, portopin ve narkotin gibi uyuşturucu ilâçlar yapılır.

AFYONKARAHİSAR, Orta Anadolu'da, topraklarının önemli bir bölümü Ege bölgesinin doğu kesiminde bulunan 502.416 nüfuslu bir il ve bu ilin 43.646 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 14.627 km^2 dir. Merkez ilçesinden ayrı olarak 10 ilçesi vardır. Bolvadin, Çay, Dazkırı, Dinar, Emirdağ, İhsaniye, Sandıklı, Sincanlı, Sultandağı ve Şuhut. Ayrıca 19 bucağı ve 491 köyü vardır. Merkez, Sincanlı, Şuhut ilçe-

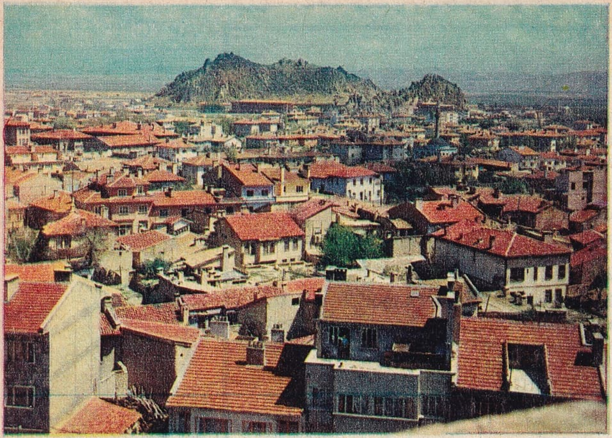

Afyon'dan bir görünüş.

lerini içine alan ve akar suları Eber gölüne dökülen bölümle beraber, Emirdağ, Sandıklı, Dinar, Dazkırı ovalarından meydana gelen tarım alanları bütünüyle tahıl, haşhaş ve baklagiller ekimine elverişlidir. Orman yönünden pek zengin sayılmaz. Elmadağı ile Beydağı yamaçlarında yer yer küçük ormanlara rastlanır. İlin geniş topraklarında büyük ölçüde hayvan beslenir. Ünlü Afyon kaymağı bunların sütünden yapılır. Küçük el sanatlarından dokumacılık yaygın durumdadır. İl merkezi Afyonkarahisar, Orta Anadolu'da demir ve karayollarının önemli bir kavşak noktasıdır. Haydarpaşa ve Ankara'dan gelen demiryolu şehirden geçerek güneye ve batıya doğru yönelir. İzmir'e giden, birisi Aydın, öteki Manisa üzerinden geçen iki hat vardır. Karayolları yönünden de il merkezi hemen bütün yolların birleştiği bir şehirdir. Şehrin eski adı «Akreones» tir. Frikya'lılar ise şehre «Sineda» adını verirlerdi. Önceleri Hititler, daha sonra Frikya'lılar Lidya'lılar, İran'lılar ve Roma'lılar şehre hâkim oldular. Romalılardan sonra Anadolu Selçukluları'nın aldığı şehri Osmanlı Türkleri Yıldırım Bayezit zamanında ele geçirdiler. Gedikahmet Paşa, Umur Bey, Timurtaş Paşa, Kasımpaşa camileriyle, bugün müze olan medresesi ve kalesi en ünlü tarihî yapıtlarıdır. Şehrin çevresindeki ocaklardan kahverengi yapı taşlarıyle rengârenk mermerler çıkarılır. Afyonkarahisar Maden Suyu ile kaplıca ve ılıca olarak yararlanılan şifalı suları, ilin diğer zenginliklerini meydana getirir.

Agâh Efendi

AGÂH EFENDİ (1832 - 1885), Türk gazeteciliğinin kurucusu olan fikir adamıdır. 20 ekim 1860'ta «Tercüman-ı Ahval» gazetesini yayımlamaya başladı. Gazete arada kapanmakla birlikte yayımına 1866 yılına kadar devam etti. Bir ara, 1861'de Posta Nazırlığı'na atanan Agâh Efendi, ilk Türk posta pulunu bastırdı. Ziya Paşa'nın arkadaşı olması görevinden uzaklaştırılmasına ve Avrupa'ya kaçmasına sebep oldu. Fuat ve Âli Paşalar'ın ölümü üzerine 1871'de yurda döndü. Yeniden devlet hizmetine girdi. Son görevi Atina Büyükelçiliği oldu. Atina'da ölen Agâh Efendi'nin cenazesi Istanbul'a getirilerek Sultan Mahmut Türbesinin bahçesine gömüldü.

AGAMEMNON, Truva'yı kuşatan Akhailer'in komutanı ve Yunan mitolojisinin önemli kişilerinden biridir. Av Tanrıçası Artemis'in kızgınlığını gidermek için kızı İphigenia'yı kurban etmek ister. Truva önlerinde çetin savaşlar yapar. Yurduna dönünce karısı Klytaimestra ve âşığı tarafından öldürülür.

AGAT (Bak: AKİK)

AGAV, nergisgiller familyasından, anavatanı Orta Amerika olan bir bitkidir. 20 - 30 yıl yaşar ve bir defa çiçek açar. Süs bitkisi olarak serlerde yetiştirilir. Kışları az, yazları da fazla sulamak gerekir. Yaprakları lifli olduğu için dokumacılıkta da kullanılır.

AGRİPPİNA (15 - 59), Roma İmparatoru Germanicus'un kızı, İmparator Caligula'nın kız kardeşi ve İmparator Neron'un annesidir. Oğlunu veliaht yaptırabilecek kadar hükmü altına aldığı ikinci kocası İmparator Claudius'u zehirletmişti. Fakat oğlu Neron adına imparatorluğu kendisi yönetmek isteyince Neron'la arası açıldı. Neron tarafından öldürüldü.

AĞA ve AĞALIK, Osmanlı Türkleri'nde yer ve rütbe anlatan bir sıfattır. Askerlik ve idare kuruluşlarında bir yerin sahibine Ağa, o yere de Ağalık denirdi. Yeniçeri Ağası, Yeniçeri Ağalığı, veya Kızlarağası, Kızlarağalığı gibi. Bu sıfat aynı zamanda memurluk adlarının başında veya sonunda da kullanılırdı: Çavuşbaşı Ağa, Silâhtar Ağa. 19'uncu yüzyıldan sonra Ağa sözü yerini «Bey» ve «Efendi» sıfatlarına bıraktı. 1934'te de imtiyaz ifade eden Paşa, Bey, Efendi gibi unvanlarla birlikte o da kaldırıldı.

AĞA HAN, Hindistan'da Müslüman İsmailî'lerin dinî başkanlarına verdikleri addır. İlk Ağa Han, İran'da Kerman valiliğine atanan Hasan Ali Şah'tır (1800 - 1881). İran'dan kaçıp Hindistan'a geldikten sonra, İngilizler'le anlaştı. İsmailî'lerin dinî başkanı oldu. Ölümünden sonra oğlu Ağa Han II, adıyle yerine geçti. 1885'te onun ölümüyle de Muhammed Şah (1887 - 1957), Ağa Han III adıyle başa geçti. 20. yüzyılın başlarında Hindu'ların birleşme hareketlerine karşı Müslümanların da ayrı bir halk olduğunu İngilizler'e anlattı. Bu çabaları ününü daha da arttırdı. Bütün Hindistan Müslümanları Birliği lideri ola-

rak büyük faaliyet gösterdi. Ölümünden sonra torunu Kerim, Ağa Han IV, unvanıyle yerine geçti.

AĞAÇ, odunlaşmış bir gövdesi, yapraklardan veya yapraklı dallardan yapılmış bir «taç» ı olan bitkidir. Ağacın altı bölümü vardır: Kök, gövde, dal, yaprak, çiçek ve meyve. Bitkiye ağaç karakterini veren en önemli organ gövdesidir. Gövde, kozalaklılarda tacın tepesine kadar; yapraklı ağaçların çoğunda da tacın başladığı yere kadar uzar. Bitki sisteminde ağaçların bağlı olduğu familyaların sayısı 50 kadardır. Ağaçlar, yapraklarının biçimine göre, iğneli ve yapraklı ağaçlar diye ikiye ayrılır. Ağaçlar, yapraklarının canlılık süresine göre de kışın yapraklarını döken veya yapraklarını dökmeyen ağaçlar diye de ikiye ayrılabilir. Her ağaç türünün yapraksızken bile kendine göre özel bir biçimi, bir görünüşü vardır. Ağaç türlerinin çiçekleri de ayrı biçim ve görünüştedir. Çoğu belli bir yaşa gelmeden çiçek açmazlar. Ağaçların boy, gövde kalınlığı ve yaşlarının bir sınırı vardır. Ağaç, ne kadar yaşlı olursa olsun, yaşadıkça büyür ve gelişir. Ama taç büyüyüp, dallar arttıkça besin maddelerine ve suya ihtiyacı da fazlalaşır. Bu durum, besin maddelerinin ve suyun köklerden organlara iletilmesini zorlaştırdığından ağaçlar yavaş yavaş ölürler. Ağaçlar sağladıkları yarar yönünden de üçe ayrılabilir: Orman, süs ve meyve ağaçları.

AĞAÇÇİLEĞİ (Bak: AHUDUDU)

AĞAÇKAKAN, ağaçkakangiller familyasından bir kuş türüdür. Gagaları kama biçiminde ve çok serttir. Dilleri ince, tırnakları sivri ve kuvvetlidir. Kuyruklarındaki orta telekler çok sert olup, destek görevi yapar ve kuş bu sayede kolayca ağaçlara tırmanabilir.

AĞAÇKAVUNU, turunçgillerden bir bitki ve bu bitkinin meyvesine verilen addır. Akdeniz kıyılarında yetişir. Yaprakları telek damarlıdır. Çok iri bir limon görünüşünde olan buruşuk kabuklu meyvesi çiğ olarak yenmez.

AĞDA, kaynatılarak çok koyu ve yapışkan bir macun durumuna getirilen pekmez ya da limonlu şeker eriyiğidir.

AĞIN, Elâzığ iline bağlı 7.552 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 1.922 nüfuslu merkezidir. Denizden 1.000 metre yüksekliktedir. İlçede meyvecilik yapılır, hayvan yetiştirilir. Dokumacılık da yaygındır. İlçe merkezi bağlık ve bahçeliktir. Fırat nehri kasabanın 4 km. doğusundan geçer. Ayrıca kasabada hemen her evde içilebilen bol su vardır.

AĞIRLIK, cisimleri kitleleriyle orantılı olarak yere doğru çeken kuvvettir. Ağırlığı, yerçekiminin kuvveti meydana getirir. Bu yüzden cisimlerin ağırlığı yeryüzünün çeşitli bölgelerinde değişik olur. Ağırlık, kutuplarda binde beş oranında artar. Dünyanın merkezine doğru gidildikçe de azalır. Cisimlerin bir de ağırlık merkezi vardır. Bildiğimiz gibi yerçekimi kuvvetleri cisimlerin her noktasına etki yapar. Bu kuvvetler bileşkesinin uygulama noktası o cismin ağırlık merkezidir. Bir cismin düşmeden durabilmesi için ağırlık merkezinin izdüşümünün dayanma tabanı içinde olması gerekir.

AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ (Bak: ÖLÇÜLER)

AĞIR SU, oksijenin döteryum'la yaptığı D_2O formülü ile gösterilen ve suyun benzeri olan bileşiktir. Renksiz, kokusuz ve tatsız bir sıvıdır. Yoğunluğu 1,106'dır. 3°,8'de donar, 101°,4'de kaynar. Nötronları, bazı atom pillerinde yavaşlatıcı olarak kullanılır.

AĞIT, bir ölünün arkasından onun iyiliklerini, duyulan acıları dile getirmek için yazılan şiire denir. Ağıt, Divan Edebiyatı'nda kullanılan «Mersiye» nin Halk Edebiyatı'ndaki karşılığıdır.

AĞIZ, insanlarda yüzün ön ve alt bölümüne açılan, önden dudaklar, yanlardan yanaklar, arkadan geniz boşluğu ve yutak, üstten damak, alttan da dille çevrilmiş boşluktur. Anatomi ve fizyoloji yönünden ağız, besinin çiğnendiği ve salya ile karıştığı boşluktur. Bu boşluktaki dil üzerinde tat duyusunun uyartılarını duyan alıcı bölümleri de vardır. Bunlardan ayrı olarak gırtlaktan gelen ses, ağız boşluğu içinde söz durumuna çevrilir. Ağzın içinde, besini parçalamaya yarayan dişler, ayrıca bu parçaları sindirime hazırlayan tükrüğü salan üç çift tükrük bezi vardır.

AĞLASUN, Burdur iline bağlı 9.099 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.736 nüfuslu merkezidir. İlçenin engebeli bir arazisi vardır. Doğusunda ormanlar, batısında Kürtlü ve Iğdıçkır dağları yükselir. En yüksek tepe kuzeyde Akdağ'dır (2.276 m.). İlçe merkezi bu dağın güney eteklerinde kuruludur. Yakınında Pisidya'lılar devrinden kalma eski Sagalassos şehrinin yıkıntıları vardır.

AĞRI, Doğu Anadolu bölgesinin, doğu kesiminde bulunan 245.957 nüfuslu bir ilimizdir. Yüzölçümü 11.376 km^2. dir. İl merkezi 24.357 nüfuslu Karaköse'dir. Diyadin, Doğubeyazıt, Eleşkirt, Hamur, Patnos, Taşlıçay, Tutak adlarında 7 ilçesi, 8'i merkez olmak üzere 15 bucağı ve 536 köyü vardır. Doğu Anadolu yaylasının bir

Agav

Kerim Ağa Han

Ağaçkakan

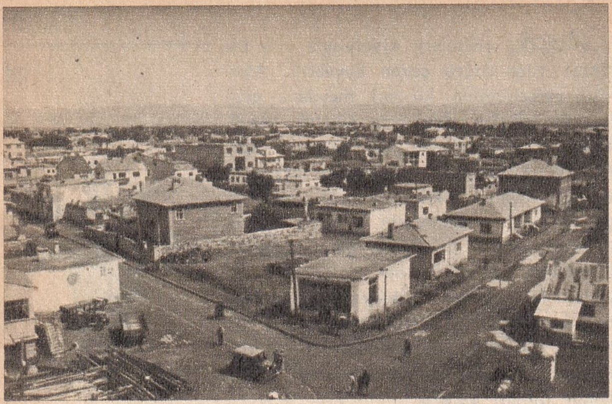

Ağrı ilinin merkezi Karaköse'den bir görünüş.

parçası olan il toprakları Türkiye'nin en engebeli yerlerinin başında gelir. Bundan ötürü topraklarının büyük bir bölümü çıplak kayalıklarla örtülüdür. İl içinde Ağrı dağından ayrı olarak Aladağ, Süphan ve Tendürük dağları geniş arazi kaplar. İlin en önemli akarsuları Fırat'ın belli başlı iki kolu olan Murat suyu ile Şaryan çayıdır. Yurdumuzda kış aylarının en soğuk geçtiği bölgede bulunan ilin toprakları, yılın ortalama olarak 125 gününde karla örtülüdür. İlin tarıma elverişli dar alanları birtakım çukurluklar durumundadır. Buralarda en çok buğday ekimi yapılır. Halkın belli başlı geçim kaynağı hayvancılıktır. Trabzon - İran transit yolu ilin en önemli karayoludur.

Ağustos böceği

AĞRI DAĞI, Ağrı iline adını veren, Doğu Anadolu'nun sembolü ve Türkiye'nin en yüksek volkanik kütlesidir. Ağrı dağı 1.188 km^2.'lik bir taban üzerinde yükselir. Çevresi 128 km.'dir. 2.687 metre yükseklikteki Serdarburak geçidiyle ikiye ayrılır: Kuzeybatıdaki Büyük Ağrı 5.165 m., güneydoğuda Küçük Ağrı 3.925 m.'dir. Büyük Ağrı, hafif bir koni biçimindedir. Dağın 1.000 m.'lik yukarı bölümü daimî karlar ve takke biçimi bir buzulla kaplıdır. Küçük Ağrı ise güzel görünüşlü dik bir koni biçimindedir. Su kıtlığı yüzünden kütle üzerindeki bitki örtüsü çok fakirdir. Büyük Ağrı'nın doruğuna ilk çıkan, 1829'da Darpet Üniversitesi Profesörü Frederic Parrot olmuştur.

Ağrı Dağı'ndan bir görünüş.

AĞUSTOS BÖCEĞİ, böcekler sınıfının eş-kanatlılar takımından 3 santim boyunda bir eklembacaklı türüdür. Hayatının önemli bir kısmını lârva halinde toprağın altında geçirir. Erkekleri yaz aylarında sürekli olarak ses çıkarırlar. Açık veya kapalı tefe benzeyen ses organları karın bölgelerinin birinci bölümünün sağ ve solunda bulunur. Zeytin ve benzeri ağaçların kabuğuna yapışıp, hortumuyle özünü emerek hayatını geçirir.

AHÎ AHMET ÇELEBİ (? - 1523), üroloji üzerine dikkati çeken, «Risaletü Hasat - il Külâ vel Mesane» adlı Türkçe eserin yazarı olan hekimdir. Babası ünlü Türk hekimi Mevlâna Kemal'dir. Mesleği babasından öğrendi. Fatih Darüşşifası'nda başhekimlik yaptı. Mekke'den dönerken Mısır'da öldü. İmam-ı Şâfiî'nin türbesi yanında gömülüdür. Hekimlikle ilgili «Mucez» adlı bir eseri, Arapça'dan dilimize çevirdi.

AHÎ BENLİ HASAN (? - 1517), Yavuz Sultan Selim zamanında yaşamış bir divan şairidir. Niğbolu'lu tüccar Seyit Hoca'nın oğludur. İstanbul'a gelip medresede okudu. Müderris oldu. Karaferye medresesi müderrisi iken öldü. Ahî şiirlerini mesnevî ve gazel tarzında yazdı. Şeyhi'nin «Hüsrev-ü Şirin» ine nazire olarak meydana getirdiği «Hikâyet-i Şîrin-ü Perviz Rivayet-i Gülgûn-ü Şebdiz» adlı manzum hikâyesiyle «Hüsn-ü Dil» adında bir mesnevisi ve bir de divanı vardır. İlk iki eseri eksiktir.

AHİLER VE AHİLİK, Anadolu'da yardımlaşma temeli üzerine kurulmuş, arasıra siyasî roller de oynamış olan eski ve büyük bir halk birliği ve bunun mensuplarına verilen addır. Ahi, Arapça kardeşlik anlamına gelir. Abbasi halifelerinin 34. sü olan Nâsır Li Dinillah'ın (1180 - 1225) meslek haline getirdiği «Fütüvvet» (cömertlik) birliğin sembolüdür. Ahîlik bir çeşit İslâmî tarikat olmakla birlikte özellikle Türkler arasında öteki tarikatlere benzemeyen sosyal bir kuruluş olarak görülür.

AHLÂK, insandaki mânevi değer ve davranışlara verilen addır. Felsefenin başlıca kollarından biridir. Konusu «iyi» ve «kötü» kavramları hakkındaki kıymet hükümleridir. Birtakım kurallar ortaya koyar, ne gibi hareketlerin ahlakî sayılabileceği konusunu inceler. Ahlak felsefesinde başlıca iki görüş çarpışır. Hürriyetçiler ve Deterministler. 19. yüzyılda Amerika'lı filozof William James ile Fransız filozofu Henri Bergson ahlakî davranışlarda hürriyeti esas aldılar. Onlara göre hayat asla kayıt ve şartlara bağlı bir düzen değildir. Sürekli bir yeniliğe ihtiyaç vardır. Buna

karşılık Deterministler (Gerekirciler) ise, çeşitli sorumlulukların manevî etkisi yüzünden davranışlarımızda asla hür olmadığımızı ileri sürerler.

AHLAT, Bitlis iline bağlı 16.975 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 5.885 nüfuslu merkezidir. İlçe toprakları Süphan ile Nemrut dağlarının Van gölüne doğru inen yamaçları üzerinde 634 km^2.'lik bir alanı kaplar. İlçe merkezi Van gölü kıyısında tarihî bir şehirdir. Sırasıyle İranlıların, İskender'in, Romalıların, Arapların eline geçti ve nihayet Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle Türklerin oldu. Ahlat Urattu' lardan bu yana bütün devirleri bir araya getiren eserlerle doludur.

AHLAT, gülgiller familyasından, kendi kendine yetişen ve üzerine armut aşılanan ağaç ve bu ağacın armuda benzeyen meyvesidir. Bu meyve ancak iyice olgunlaştıktan sonra yenebilir.

AHMEDÎ (?-1413), Anadolu'daki Klasik Türk Şiiri'nin ilk kurucularındandır. Asıl adı Taceddin İbrahim'dir. Doğum yeri ve yılı kesin olarak belli değildir. Divan Kâtibi olarak bulunduğu Amasya'da öldü. Önceleri Germiyan Beyliği'ne daha sonra Bayezit I, Emir Süleyman ve Mehmet I'e hizmet etti. Divanı ile Büyük İskender'den bahseden «İskendername» adlı mesnevisi en ünlü eserleridir. Mesnevisi, dil incelemeleri yönünden değerli bir kaynaktır. Esere eklenen Osmanlılarla ilgili tarihçe de ilk Osmanlı Vekayinamesi niteliği taşıması yönünden önemlidir.

AHMET I (1590-1617), 14. Osmanlı padişahıdır. Babası Mehmet III'ün 1603' te ölümü üzerine 13 yaşında tahta çıktı. Çocuk denecek yaşta olmasına rağmen büyükannesi Safiye Sultan (Venedik'li Baffo) ın taht üzerindeki hâkimiyetine son verdi. Devletin yönetimini değerli ellere teslim etti. Saltanatın babadan en büyük oğula kalması geleneğini kaldırarak aileden en yaşlı olanın tahta geçmesi usulünü koydu. Böylece Bayezit I ile başlayan ve Fatih Sultan Mehmet'le kanunlaşan kardeş öldürme âdetine son verdi. Netekim onun ölümünden sonra kardeşi şehzade Mustafa yerine tahta geçti. «Bahtî» mahlasıyle şiirler yazan Ahmet I, Mimar Mehmet Ağa' ya Atmeydanı'nda kendi adıyle anılan Sultanahmet camisini yaptırdı. Padişahlık hayatındaki en büyük gaile Celâlî İsyanları oldu. Bu yüzden Avusturya ile sürüp giden savaş istenildiği gibi sona erdirilemedi. İmzalanan Zitvatorok Andlaşmasıyle Osmanlı Devleti o yıla kadar kendisinden aşağı gördüğü Avusturya ile eşitliği kabul etmek zorunda kaldı. Celâlî İsyanları ancak bundan sonra ciddî şekilde ele alınabildi. Ancak bundan sonra Kuyucu Murat Paşa ve emrindeki Kanije Kahramanı Tiryaki Hasan Paşa'nın gayretleriyle bu isyanlar bastırıldı.

AHMET II (1643-1695), 21. Osmanlı padişahıdır. Sultan İbrahim'in oğludur. 1691'de kardeşi Süleyman II'nin yerine tahta çıktı. Melânkolik, kararsız ve asabî mizaçlıydı. Buna sebep 47 yıllık şehzadeliğinde bir mahpus hayatı yaşamasıydı. Tahta çıktığı sırada İmparatorluk İkinci Viyana Kuşatması'yle uğraşmaktaydı. Aynı yılın ağustos ayında Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, Salankamin savaşında şehit düştü. Bu askerin maneviyatını bozdu ve ordu Belgrad'a çekildi. Ahmet II, Arabacı Ali Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Yeni sadrazamın devlet adamları arasında lüzumsuz bir tasviyeye girişmesi, düzeni büsbütün bozdu. Daha sonra birbiri ardından sadrazamlığa atanan Hacı Ali Paşa, Bozoklu Mustafa Paşa ve Sürmeli Ali Paşa da bir varlık göstermediler. Sakız adası ve Dalmaçya'daki Gabella kalesi Venedik' lilerin eline geçti. Irak, Hicaz ve Suriye' de karışıklıklar ve ayaklanmalar oldu. Edirne'de ölmüş, Istanbul'da Kanunî Süleyman türbesine gömülmüştür.

AHMET III (1673-1736), 23. Osmanlı padişahıdır. Mehmet IV'ün oğludur. 1703' te «Edirne Vakası» sonucu padişahlıktan indirilen kardeşi Mustafa II'nin yerine tahta çıktı. Önce tamamıyle yeniçerilerin isteklerine uygun şekilde hareket ettti. Ama Istanbul'a gelince tutumunu değiştirdi. Yeniçerilerin zoruyle işbaşına getirdiği adamların kimini sürdü, kimini öldürttü. Ama ülkede dirlik ve düzenliği sağlayamadı. İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın (Karl XII) Osmanlı Devletine sığınması Ruslar'la yeni bir savaşa yol açtı. Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa, Büyük Petro'yu yendi. İmzalanan Prut Antlaşması zamanının en parlak başarısı oldu. Belgrad'ın, Avusturya'lıların eline düşmesiyle sonuçlanan seferden sonra damadı Nevşehir'li İbrahim Paşa'yı sadrazam yaptı. Bu, Osmanlı Tarihi'nde yepyeni bir çığırın, «Lâle Devri» nin açılmasına sebep oldu (1718-1730). Zevk ve sefanın devlet işlerinden üstün tutulması halkla sarayın arasını açtı. 1729'da İran Şahı Nadir'in doğudaki Osmanlı ordusunu yenmesi bardağı taşıran son damla oldu. Bayezit hamamında tellak Patrona Halil'in elebaşılığıyle ayak takımı baş kaldırdı. Böylece Ahmet III, bir ayaklanma ile çıktığı tahttan, 1730'da gene bir ayaklanmayla indi. Altı yıl sonra öldü. Istanbul'da Yeni Cami türbesinde gömülüdür.

Ahmet I

Ahmet II

Ahmet III

Istanbul'da Ahmet III çeşmesi

AHMET III ÇEŞMESİ, Ahmet III'ün, saray baş mimarı Mehmet Ağa'ya yaptırdığı çeşmedir. Topkapı Sarayı Bab-ı Humayun'un (Padişah Kapısı) karşısında bulunan bu sebilli çeşme Türk mimarî örneğinin şaheserlerinden sayılır. Üzerindeki Ahmet III'ün, «Aç besmeleyle iç suyu, Han Ahmed'e eyle dua,» mısraı, ebcet hesabıyle çeşmenin 1141 (1728) de yapıldığını gösterir.

Ahmet Cevdet Paşa

AHMET CEVDET (1862 - 1935), İkdam gazetesinin kurucusu olan tanınmış Türk gazetecisidir. Yazarlığa Hukuk Mektebi'nde öğrenci iken başladı. «Hakikat» ve Takvim-i Vekayi» gazetelerinden sonra «Sabah», «Saadet», «Tarik» de başyazarlık yaptı. 1894'te de «İkdam» gazetesini kurdu. Siyasî olaylara karıştığı için Avrupa' ya kaçmak zorunda kaldı. Yazılarındaki en belirli özellik, bunların sade bir Türkçe ile yazılmış olmalarıdır.

AHMET CEVDET PAŞA (1822 - 1895), ünlü «Tarih-i Cevdet» ve «Kısas-ı Enbiya» eserlerinin yazarı olan Türk devlet adamı, bilgini ve tarihçisidir. Lofça'da doğdu. Istanbul'a geldikten sonra Büyük Reşit Paşanın himayesini kazandı. Âli ve Fuat Paşalar'la dostluklar kurdu. Fuat Paşa ile birlikte yazmaya başladıkları «Kavaid-i Osmaniye» adlı ilk Osmanlı gramerini daha sonra tek başına tamamladı. Birçok idare görevlerinde bulundu. İlk Adliye Nazırı oldu.

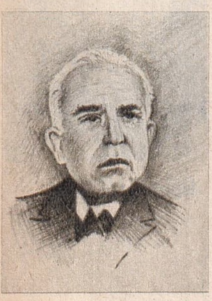

Ahmet Fehim

AHMET FEHİM (1856 - 1930), Türk tiyatrosunun ilk oyuncularındandır. Sahneye 20 yaşındayken, Gedikpaşa tiyatrosunda «Sağırlar» oyununda çıktı. Çağının büyük sanatçısı Fasulyeciyan'ın dikkatini çekti ve Bursa'ya çağrıldı. Bursa'da Ahmet Vefik Paşa'nın himayesindeki tiyatroda Molière oyunlarında başarı kazandı. Daha sonra kurduğu tiyatro trupuyla Anadolu' da dolaştı. Istanbul'a dönerek kendi adına bir komedi tiyatrosu kurdu. Istanbul Şehir Tiyatrosu'nun eski şekli olan Darülbedayi'de de hocalık yaptı.

Ahmet Haşim

AHMET HAŞİM (1884 - 1933), 20. yüzyıl Türk şiirinde sembolizmin en güçlü temsilcisidir. Bağdat'ta doğdu Galatasaray sultanisinde okudu. Memurluk ve öğretmenlik yaptı. Cumhuriyet'in ilânından sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde estetik, Mülkiye Mektebi'nde Fransızca dersleri verdi. Şiirlerinde toplum sorunlarına değinmedi. «Sanat için sanat» anlayışındaydı. Ona göre şiirde esas olan müzik, ahenk, his ve hayaldi. Dünya gözlemlerini kendine özgü renkli bir âlemin prizmasından süzerek şiirlerine aktardı. Nesirlerinde ise şiirlerinin aksine açık, gerçekçi, ama yine de sanatçı olarak kaldı. «Göl Saatleri» ve «Piyale» de şiirlerini topladı. «Gurabahane-i Lâklakan», «Bize Göre» ve «Frankfurt Seyahatnamesi» nesir kitaplarıdır.

AHMET HİKMET, Müftüoğlu (1870 - 1927), sade ve öztürkçe yazan Türkçülük, halkçılık için çalışan hikâyeci ve yazarlarımızdandır. Yunanlılar tarafından öldürülen dedesi Mora müftüsü Abdülhalim Efendi'den ötürü «Müftüoğlu» diye tanınır. Galatasaray'ı bitirdikten sonra hariciyeci oldu, dış görevlerde bulundu. Darülfünun'da Avrupa edebiyatı profesörü oldu. Önceleri ağır bir dille, Türkçülük ve yeni dil akımını benimsedi. Sonra millî konularda ve sade bir dille yazdı. «Häristan ve Gülistan» ile «Çağlayanlar» da hikâyelerini topladı.

AHMET MİTHAT EFENDİ (1844 - 1912), tanınmış Türk gazetecisi ve halk romancısıdır. Tuna vilâyetinde çıkarılmakta olan «Tuna» gazetesinde ilk yazılarını yayımladı. Mithat Paşa'nın ilgisini çekerek maiyetine girdi. Istanbul'a geldikten sonra kurduğu matbaada yayına başladı. Asıl gazetecilik hayatı «Tercüman-ı Hakikat» gazetesinin yayımıyle başlar. Edebî eser yaratma iddiasında bulunmadığı için her konuda yazdı. Bu yönden Tanzimat'tan sonraki edebiyatımızda ansiklopedik karakter taşıyan önemli bir yazar sayılabilir. Türkçülüğün gelişmesine büyük yardımı oldu. Türk Tarihinin yalnız Osmanlılar çağından ibaret olmadığını ve Türkçe'nin bağımsızlığını elde etmesi gerektiğini savundu. Bir kısmı tercüme olan yüz elliye yakın eser ve «Kırk Ambar» la «Dağarcık» adlı iki mecmua neşretmiştir.

AHMET MUHTAR PAŞA, Gazi (1839 - 1919), ünlü Osmanlı sadrazam ve komutanlarındandır. 1860'da Harbiye'den kurmay yüzbaşı olarak çıktı. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nda büyük yararlık gösterdi. Mareşal oldu. 23 yıl Mısır'da «Fevkalâde Komiser» olarak kaldı. Balkan Sa-

vaşı'ndan az önce Sadrazam oldu. Bu görevinde pek başarı gösteremedi. Uluslararası saat sistemiyle, Milâdî yıl sisteminin kullanılmasını ilk defa ileri sürdü. Istanbul'da Darüşşafaka Lisesi'ni kurdu. Istanbul'da öldü.

AHMET PAŞA, Bursalı Velieddinoğlu (? - 1497), Divan şairlerinin en eskilerinden biridir. Osmanlı Türkçesinin şiir dilini meydana getirenlerin başlıcalarındandır. Murat II devrinde kadı ve kazasker, Fatih devrinde de vezir oldu. Ahlâka uymayan bir hareketinden ötürü Bursa'ya sürüldü. Bayezit II devrinde yeniden göze girdi. Basılmamış bir divanı vardır. O devrin Şeyhî'den sonra en kuvvetli şairi, Bâki'ye kadar geçen devrin üstadı sayılır.

AHMET RASİM, (1864 - 1932), tanınmış bir yazar ve gazetecidir. Darüşşafaka'yı birincilikle bitirdi. «Tercüman-ı Hakikat» te gazetecilik ve yazı hayatına girdi. 1927'de Istanbul milletvekili seçilinceye kadar çeşitli gazete ve dergilerde yazdı. Bunlarda yaşadığı devrin Istanbul'unu bütün güzellikleri, renkleri ve tipleriyle başarılı bir şekilde aksettirdi. Yazılarında tipler çok canlı, kullandığı dil konuşma diline çok uygundur. 4 ciltlik «Şehir Mektupları», «Eşkâl-i Zaman», «Muharrir Bu ya», «Şair, Edip, Muharrir» bu tarz çalışmalarının en iyi örnekleridir. Tarih konusunda da önemli eserler verdi: «Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi». Ayrıca hâlâ dillerde dolaşan ve çoğu kendisi tarafından bestelenmiş şarkıları vardır.

AHMET REFİK (Bak: ALTINAY)

AHMET RESMİ EFENDİ (1700 - 1783), 18. yüzyıl Türk diplomat ve devlet adamlarındandır. Elçi olarak Viyana ve Berlin'de bulundu. «Kethüda-yı Sadr-ı Âli» (İçişleri Bakanı) oldu. 1884 ve 1886'da Istanbul'da basımı yapılan «Viyana Sefaretnamesi» ile «Prusya Sefaretnamesi» adında iki eseri vardır. Ayrı olarak «Sefinetür-Rüesa» adında reisülküttapların biyografilerini veren bir eseri daha vardır.

AHMET ŞUAYIP (1876 - 1910), değerli Türk aydını ve eleştirmecisidir. Hukuk Mektebini bitirdi. Istanbul Maarif Müdürü oldu. Servet-i Fünun'culardandır. Batı kültür ve akımları konusunda çeşitli yazılar yazdı. Gustave Flaubert üzerine yaptığı bir inceleme özellikle önemlidir. Tek basılı eseri «Hayat ve Kitaplar» dır.

AHMET TAİP, Osmanzade (? - 1724), Lâle Devri divan şairlerindendir. Medresede okudu. Müderris ve kadı oldu. Son görevi Mısır Mollalığı'dır. Padişah Ahmet III, kendisine «Sultan-üş-Şuara» (Şairler Sultanı) unvanını verdi. Nükteli sözleri ve sanattaki hüneriyle Lâle Devri'nin önde gelen kişilerinden oldu. Bir divanı ve sadrazamların hayatını anlatan «Hadikat-ül Vüzera» adlı bir biyografisi ile «İcmal-üt-Tevarih» diye bir tarihi vardır.

AHMET VEFİK PAŞA (1823 - 1891), Tanzimat çağının ünlü yazarlarından ve devlet adamlarındandır. Öğrenimini babası Ruhiddin Efendi'nin Paris elçiliğindeki görevi sırasında, St. Louis Lişesi'nde yaptı. 1882'de ikinci defa ve yalnız 3 gün süren başvekilliğine kadar büyükelçilik, nazırlık ve valilik gibi çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu. Görevde bulunduğu veya uzaklaştırılıp boş kaldığı zamanlar kendini edebiyat ve bilim çalışmalarına verdi. Tanzimat çağında milliyetçilik ve Türkçülük akımlarının ilk temsilcilerinden biri oldu. Molière'den yaptığı çeviri ve adaptasyonlarla, Bursa valisi iken himaye edişiyle Tanzimat tiyatrosuna büyük hizmet etti. Dilimiz, tarihimiz üzerine eserler yayımladı. Telif eserlerinin en önemlisi «Lehçe-i Osmanî» dir. Türkçe'yi Osmanlıcadan ayrı bir dil olarak ilk defa o ele almıştır. Molière'den adapte eserlerinin başlıcaları şunlardır: «Zor Nikâh», «Don Civanî», «Azarya», «Yorgakî Dandini», «Adamcıl», «Merakî» vs...

AHMET YESEVÎ (? - 1166), tanınmış Türk mutasavvıfı ve şairidir. Sayran'da doğdu. Bütün hayatı, 7 yaşında gelip yerleştiği Batı Türkistan'daki Yesi'de geçti. Buhara'da Şeyh Yusuf Hamedanî'ye intisap etti. Türkler arasında tasavvuf esaslarını yaymak için hece vezniyle lirizmden yoksun Türkçe manzumeler yazdı. «Hikmet» adı verilen bu küçük nazım parçaları Türkistan ve Anadolu'da geniş halk kütleleri arasında yayıldı. Tarikati, 13. yüzyılda Horasan'da «Hayderiye», Anadolu'da «Babaî» ve «Bektaşi» tarikatlerinin kurulmasına yol açtı.

AHRET, öbür dünya, yani ölümden sonraki âlemdir. İlkel insan topluluklarının inanışlarına ve bazı dinlere göre insanlar yalnız ruh veya bedeniyle birlikte ahrette yaşamaya devam ederler. Bu bazen başka bedene bürünme şeklinde de olur. Eski çağ insanları ahretin yer yüzünde, denizde, ya da gökyüzünde olduğuna inanırlardı. Bu gibi inanışlara büyük dinlerde de rastlanır.

AHŞITLAR (Bak: IHŞITOĞULLARI)

AHTAPOT, yumuşakçalar dalının kafadan - ayaklılar sınıfından bir cinstir. Genellikle sıcak denizlerde yaşar. Vücudu boş bir çuvala benzer. Bunun üst kısmında ağzı, ağzının etrafında da üzeri vantuzlarla kaplı 8 uzun kolu vardır. Avını kol-

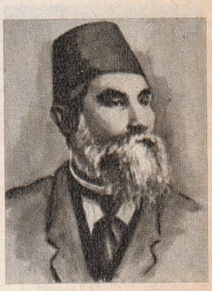
Ahmet Mithat Efendi

Ahmet Muhtar Paşa

Ahmet Rasim

Ahmet Vefik Paşa

Ahtapot

larıyle yakalar, tükrük bezlerinden salgıladığı zehirle öldürür, sonra da yer. Kuvvetli gözleri vardır. Pek derin olmayan kayaların kovuklarında yaşar.

AHUDUDU (Ağaç Çileği), Gülgillerden yarım çalı biçiminde büyüyen bir bitki ve bu bitkinin hoş kokulu, kırmızı renkli meyvesidir. Taze olarak yendiği gibi şurubu ve reçeli de yapılır.

AİLE, ana baba ve çocuklarının meydana getirdiği en küçük topluluktur. Toplumun temeli olan aileyi kuran iki temel öğe, erkekle kadındır. Aile, gerek kanun yapıcılar, gerek din kurallarını koyanlar tarafından, çağların ve toplumların ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde ele alınmıştır. Türlü aile tipleri arasında en tanınmışları şunlardır: 1 — Kadının aynı zamanda birkaç erkekle evlenmesine dayanan aile (Polyandria). Bugün bu tip evlenmelere Tibet civarında rastlanır. 2 — Erkeğin aynı zamanda birçok kadınla evlenmesine dayanan aile (Polygamia). Buna Müslüman ulusların çoğunda ve Amerika'daki Mormon'lar arasında rastlanır. 3 — Erkeğin tek kadınla evlenmesine dayanan aile (Monogamia). Bu tip evlenmeler bütün uygar ülkelerdeki evlenmelerdir. Kadına en çok hak ve bağımsızlık sağlayan aile şekli budur.

AİNEİAS, eski Yunan mitolojisinde Truva'lı bir savaş kahramanıdır. Aşk ve Güzellik Tanrıçası Afrodit ile Truva'lı kahramanlardan Ankhises'in oğludur.

Roma'lı şair Publius Virgilius, Aineias için bir destan yazmıştır. Truva'lı Aineias'ın Truva alındıktan sonra yabancı ülkelerde dolaşmasını ve İtalya'da yaptığı savaşları anlatır. 12 kitaptır.

AİSKHYLOS (Eşil) (M. Ö. 525 - 456), eski Yunanistan'ın büyük şairi ve trajedinin babasıdır. Marathon ve Salamis savaşlarında çarpıştı. Macera dolu hayatıyle Yunan mitolojisini eserlerinde yer yer canlandırdı. Trajedinin gelişmesinde büyük payı oldu. Yazdığı 90 eserden günümüze ancak 7'si gelebildi: «Hiketides» (Yalvarıcı Kızlar), «Pers» (Persler), «Thebai'ye Karşı Yediler», «Oresteia», «Agamemnon», «Eumenides» ve başlangıcı kaybolmuş olan «Khoephoroi».

AİSOPOS (Ezop), eski Yunan şairlerindendir ve edebiyatta «fabl» (hayvan masalı) türünün yaratıcısıdır. Hayatıyla ilgili bilgiler gerçek olmaktan çok efsanevî bir nitelik taşır. Onun hakkındaki bütün söylentileri 14. cü yüzyılda Maximus Planudes adlı bir Yunan papazı bir araya getirdi. Esirler sınıfındandı. Azat edildikten sonra Mısır, Babil ve Orta - Doğu'yu dolaştı. Delphoi şehri kâhinleri tarafından ölüme mahkûm edildi. Plutarkhos'a göre Aisopos çirkin, kekeme ve kamburdu, ama buna karşılık zekâsı ince, nükteleri zarifti.

AJANS, dünya'daki olayları en kısa süre içinde basın organlarına, radyolara, ya da özel kuruluş ve şahıslara bildiren teşkilâttır. İlk ajans Fransa'da Birinci İmparatorluk zamanında borsa haberlerini vermek üzere, Portekiz'li Charles Havas tarafından kurulan «Havas Ajansı» dır. Bu ajans bugünkü «Agence France Presse - AFP» nin çekirdeğini teşkil etti. Bunu daha sonra Almanya'da «Wolf», İngiltere'de «Reuter», İtalya'da «Stéfani», Amerika'da «The Associated Press» ajansları izledi.

ANADOLU AJANSI (A.A.), ilk Türk ajansı. Atatürk tarafından 6 nisan 1920'de Ulusal Egemenlik ve Kurtuluş Savaşımızın amacını bütün dünyaya yaymak için Ankara'da kuruldu. Ajansın adını da Atatürk bizzat koydu.

AKADEMİ, Atina yakınlarında Eflâtun'un ders verdiği bir bahçenin adıdır. Sonradan bilim, sanat ve edebiyat konularını incelemek amacıyle meydana getirilen kurumlara da bu ad verildi. Bugünkü anlamda ilk akademi Ptolemaios II'nin İskenderiye'de kurduğu müzedir. Rönesans'tan sonra İtalya'da ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde akademiler kuruldu. En önemlileri Fransa'da «Akadémie Française» (1635), İngiltere'de «Royal Society of London» dur. (1662)

AKADLAR, Milâttan 3.000 yıl önce Mezopotamya'ya yerleşen Samî ırkından olan bir kavimdir. Anayurtları Arap yarımadasından gelerek Kalde'nin kuzeyine yerleştiler. Sumer ve Elamlar'ın da bulunduğu bu bölgedeki 12 şehirden üçü; Kiş, Aksak ve Opis Akadlar'a aitti. M. Ö. 2725 yılında Agadeli Sargon'un zaferiyle bulundukları kesime hâkim oldular. Bu ege-

Akadlar

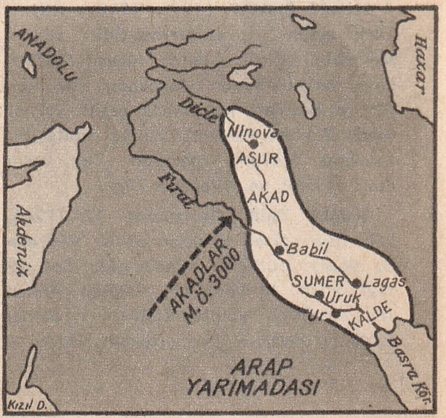

menlikleri 200 yıldan fazla sürdü. M. Ö. 2500 yıllarında kuzeyden inen Guti'ler, Akadlar'ın devletine son verdiler. Sumer kültürünü benimseyen Akadlar, özellikle sanat alanında üstünlük gösterdiler. Akadca denilen ve Samî dillerinin doğu kolu olan bir dil konuşurlardı. Yazılarını çivi yazısıyle yazarlardı. Cümle yapılarında önce özne sonra fiil gelirdi.

AKAGÜNDÜZ (1885 - 1958), 20. yüzyıl Türk romancılarındandır. Asıl adı Hüseyin Avni'dir. Harbiye Mektebi'nde okudu. Millî edebiyat akımının etkisinde kalarak yazdığı ilk yazıları Selânik'te yayımlanan «Çocuk Bahçesi» ve «Genç Kalemler» gibi dergilerde çıktı. Daha sonra sade bir dille yazılar yazdı. Toplum hayatından alınmış gerçek tipleri canlandıran realist ve yer yer romantik eserleri büyük ilgiyle karşılandı. «İki Süngü Arasında», «Dikmen Kızı», «Bu Toprağın Kızları» en tanınmış romanlarındandır.

AKAĞA, Osmanlı sarayının «Bab-üs Saade» denilen kapısını beklemekle görevli beyaz hadımlardan meydana gelen sınıftır. Başlarına «Kapuağası» denirdi. Sarayın en önemli görevleri bunlara verilirdi. İçlerinde vezir dahi olanlar vardı. Nüfuzları 17. yüzyıla kadar sürdü.

AKAĞAÇ, kayıngiller familyasından ormanlarda kendi kendine yetişen ve kerestesinden yararlanılan bir ağaçtır.

AKALIN, Dr. Besim Ömer (1861-1940), ünlü bir Türk doktorudur. Askerî Tıbbiye'yi bitirdikten sonra Paris'te kadın - doğum ve çocuk hastalıkları üzerine ihtisas yaptı. Tıp Fakültesi Dekanlığı, Darülfünun Eminliği'nde bulundu. Ülkemizi yurt dışındaki kongrelerde başarıyla temsil etti. İlk doğum evlerinin açılmasında, bilimsel metodlarla ebe yetiştirilmesinde büyük rol oynadı. Elliden fazla eseri vardır.

AKAMBER, siyah veya koyu kurşunî renkte, katı, yağlı ve güzel kokan bir maddedir. İspermeçet balinasının (kaşalot) safra salgısının bağırsaklarında donması sonucu meydana gelir. Dışkıyla dışarı atılır. Denizlerde yüzer durumda bulunur. 50 kilo ağırlıkta olanlarına rastlanır. Güzel koku elde edilmesinde, Doğu'da ayrıca eczacılıkta kullanılır.

AKANYILDIZ (Ağan), yörüngesinin atmosfer içindeki parçasını çizerken parlak bir çizgi durumunda görünen meteora verilen addır. Yörüngesi, Dünya yörüngesini kesen bir meteor genellikle Dünya atmosferi içine girer. Hareketine devam ederek sonunda atmosferden çıkar. Bu gök cisminin bir kinetik enerjisi vardır. Atmosfer içindeki hareketi sırasında meydana gelen sürtünme bu kinetik enerjiyi ısı enerjisi haline çevirir. Böylece meteor akkor durumuna gelir. Akkor duruma gelen gök cismi de parlar ve yeryüzünden görülür. Görüldüğü süre içinde bu meteora «akanyıldız» adı verilir. Akanyıldız durumunu alan meteorlar dünyaya 150 km. yaklaşınca görülmeye başlarlar.

AKARYAKIT, yanabilen ve yanmasıyle yararlı bir ısı meydana getiren sıvı yakacakların genel adıdır. Akaryakıt kapsamına girecek sıvı yakacaklar kökenleri yönünden iki bölüme ayrılırlar: Doğal olanlar ve yapma olanlar. Doğal olanlar, petrol ve ürünleriyle gazyağıdır. Yapma olanlar da, karaking ürünleri, hidrojenlenme ürünleri ve kataliz ürünleridir.

AKASMA (Filbahri, Filbahar veya **Meryemana asması),** düğünçiçeğigiller familyasından sarılgan bir bitki cinsidir. Bu cinsin 90 kadar türü vardır. Hepsi de az çok zehirlidir. Çalı biçimindedir. Yaprakları karşılıklı, çiçekleri kokulu ve türlü renklidir.

AKASYA, baklagillerin mimozalar alt-familyasına bağlı, tropikal ve suptropikal bölgelerde, özellikle Büyük Okyanus adalarında, Avustralya ve Afrika'da 500 kadar türü yetişen bir bitki cinsidir.

AKATLAR (Bak: AKADLAR)

AKBABA, akbabagiller familyasından yırtıcı bir kuş türüdür. Kanatları geniş ve büyüktür. İyi uçar. Baş ve boynundaki örtücü tüyler seyrektir. Etçildir ve genellikle leş yer. Dünyanın hemen her yerinde yaşar.

AKBALIK, sazangiller familyasından tatlı sularda yaşayan bir balık türüdür. Sırtı yeşilimsi, yanları gümüşî, karnı beyazdır.

AKBANK (Bak: BANKALAR)

AKBAŞ, yazları kutup göllerinde, kışları daha ılık kıyılarda yaşayan bir cins yabanî kazdır. «Deniz kazı» da denir. Gagası kısa ve ince, ayakları siyahtır.

AKCİĞER, solunum sisteminin göğüs boşluğunda bulunan başlıca organıdır. Sağlı ve sollu olmak üzere iki tanedir. Dış yüzleri parlak ve düzdür. Renkleri gençlerde pembe, yaşlılarda mavimtraktır. Kıvrımları yumuşaktır. Koni biçimindedir. Sağ akciğer daha büyüktür ve iki yarıkla üç parçaya ayrılır. Bunlara «akciğer lopları» denir. Daha küçük olan sol akciğer ise bir yarıkla iki loba ayrılır. Her lop, «lopçuk» denilen ve 1 sm. küb büyüklüğünde odacıklara ayrılır. Her lopçuğun içinde de akciğer keseleri bulunur. Bir zarla çevrili olan ve yarım üzüm tanesini andıran kesecikleri sayısı 750.mil-

Akagündüz

B. Ö. Akalın

Akbaba

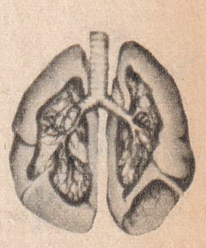
Akciğer

Akçakoca'dan bir görünüş.

yon kadardır. Bunlara «petek» adı verilir. Petekleri saran zarın etrafını da yürekten gelen atar ve toplardamarların kılcal boruları kaplar. Gaz alışverişi bu petekler içinde meydana gelir. Akciğerler, göğüs zarı (plevra) denilen iki katlı bir kılıf içinde bulunurlar. Bu kılıfın iç katı akciğerlere, dış katı da göğüs kafesinin iç yüzüne yapışıktır. İki kat arasında akciğerlerin kolayca açılıp kapanmasına yardım eden göğüs zarı boşluğu sıvısı (plevra sıvısı) bulunur. Akciğerler, göğüs ve karın boşluğunu ayıran ve «diyafram» denilen perde biçiminde bir kasın üstünde oturtulmuşlardır. Diyafram muntazam aralıklarla karın boşluğuna doğru alçalıp yükselir. Bu hareketiyle akciğerlere basınç yaparak, alçalmasıyla havanın ciğerlere dolmasını, yükselmesiyle de boşalmasını sağlar.

AKÇAABAT, Trabzon iline bağlı 83.297 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 7.588 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 478 km².'dir Merkez bucağından ayrı olarak iki bucağı ve 86 köy ve mahallesi vardır. İlçe toprakları Karadeniz kıyısı üzerindedir. Belli başlı gelir kaynağı tütün ve fındıktır. İlçe merkezi Akçaabat'ın bir adı da «Polathane» dir.

AKÇAAĞAÇ, akçaağaçgiller familyası türlerini içine alan, ağaç veya ağaççık biçiminde yetişen bir bitki cinsidir. Bunlardan çınar yapraklı akçaağaç Türkiye'de karışık ormanlar içinde, nemli yerlerde yetişir.

Akçaağaç

AKÇADAĞ, Malatya iline bağlı 46.461 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.401 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.545 km²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 2 bucağı, 52 köy ve mahallesi vardır. Belli başlı gelir kaynağı tarla ve hayvan ürünleridir. İlçe toprakları içinde bulunan Şugul boğazının iki kenarında 500 kadar mağara vardır. Eski çağlarda bu mağaralarda insanların barınmış olduğu sanılıyor.

AKÇAKALE, Urfa iline bağlı 30.571 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.462 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.952 km²'dir. Baştan başa ova olan ilçe toprakları ilkel usullerle sulanır. Gelir kaynağı tarla ve hayvan ürünleridir.

AKÇAKOCA, Bolu iline bağlı 24.276 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 7.186 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 463 km².dir. İlçe merkezi Akçakoca (eski adı Akcaşehir), Orhan Gazi zamanında Kocaeli Fatihi Akçakoca tarafından alındığı için bu ismi taşır. Bugün iç turizm yönünden önemli bir gelişme göstermiş olan bu ilçe merkezimiz Karadeniz kıyısı üzerindeki doğal plajlarıyle yaz aylarında tatilini geçirmeye gelen halkla dolup taşar. İlçenin başlıca ürünü mısır ve fındıktır. Halkın bir kısmı balıkçılık ve kara avcılığıyle geçinir.

AKÇE, Osmanlı Türkleri'nde 20. yüzyılın başlarına kadar kullanılan bir para birimidir. Eskiden gümüştü. İlk olarak Orhan Gazi zamanında kesildi. Önceleri 6 kırat ağırlığındaydı. Sonraları düştü. 1 kuruş 40 para, 1 para 3 akçe ve 1 akçe de 3 pul ederdi.

AKÇORA, Yusuf (1876 - 1935), Türkçülük için çalışmış bilim adamlarımızdandı. Harp Akademisinde okudu. «Türk Yurdu» dergisindeki makaleleriyle Türkçülük akımını destekledi. Mütarekede «Millî Türk Fırkası» adındaki partiyi kuranlarla birlikte çalıştı. Millî Mücadele'nin başlarında Anadolu'ya geçti. Çeşitli resmî görevlerde bulundu. 1933'te İstanbul Üniversitesi'nin yeniden kuruluşunda, Siyasî Tarih profesörlüğüne atandı.

AKDAĞ, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan birçok dağ ve tepelere verilen addır. Belli başlıları şunlardır:

1 — Ege Bölgesi'nde: a) Çivril'in doğusunda bir dağ topluluğudur. 2.449 ve 2.345 m. yüksekliğinde iki tepesi vardır. b) Büyük Menderes'in güneyindeki sıradağlar (2.198 m.). c) Karaburun yarımadasını meydana getiren dağ topluluğu içindedir. (1.212 m.).

2 — Akdeniz Bölgesi'nde: a) Teke yarımadasındaki dağ (3.086 m.). b) Isparta ile Ağlasun arasındaki dağ (2.276 m.). c) Dinar ilçe merkezinin 4 km. güneyindeki dağ. En yüksek noktası Aydoğmuş tepesidir. (2.449 m.). ç) Eğridir ve Beyşehir gölleri arasında, Adrir sıradağları içinde bir dağ (1.900 m.). d) Orta Toroslar'da yayla. En yüksek noktası Barçın tepesidir (2.771 m.). e) Orta Toroslar'da bir dağ (3.024 m.). f) Pozantı ilçesinin doğusundaki dağ (2.471 m.).

3 — İç Anadolu Bölgesi'nde: a) Kay-

seri ile Sıvas arasındaki Hızır dağı topluluğunun bir parçası (2.625 m.). b) Sıvas ile Akdağmadeni arasındaki dağ (2.137 m.).

4 — Doğu Anadolu Bölgesi'nde: a) Erzincan ovasını kuzeyden çeviren Sapıkör dağlarından biri (2.710 m.). b) Malatya dağları topluluğundan biri (2.500 m.). c) Ergani sıradağlarından biri (2.550 m.).

AKDAĞMADENİ, Yozgat iline bağlı 52.632 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.318 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.669 km^2.'dir Merkez bucağından ayrı olarak 2 bucağı, 100 köyü vardır. Halkı geçimini tarım, hayvancılık ve kerestecilikle sağlar. İlçe merkezi yakınında gömüşlü kurşun madeni ile Karadikmen ılıcası bulunur.

AKDENİZ, Avrupa'nın güneyinde, bu kıta ile Afrika ve Asya arasına sokulmuş büyük ve derin içdenizdir. Yüzölçümü 2.890.000 km^2.'dir. Uzunluğu Cebelitarık boğazından Suriye'ye kadar 3.750 km., en geniş yeri de Fransa ile Cezayir kıyıları arasında 742 km.'dir. Akdeniz, Cebelitarık boğazı ile Atlas okyanusuna, Çanakkale ve Istanbul boğazlarıyle Karadeniz'e bağlıdır. Süveyş kanalı ile de 1869'da Kızıldeniz'e açıldı. Sicilya ve Tunus'un Bon burnu arasındaki 140 km.'lik doğrultunun doğusunda kalan bölümüne «Doğu Akdeniz», batısında kalana da «Batı Akdeniz» adı verilir. Akdeniz'in en derin çanağı Mora yarımadasının Matapan burnu açıklarındadır (4.404 m.). Bulunduğu bölgede buharlaşmanın çokluğu yüzünden suyundaki tuzluluk oranı yüksektir. (% °37 % °39). En önemli iki akıntısı Sicilya ile Tunus arasında ve doğu - batı doğrultusundaki akıntıyla Karadeniz ve Marmara yoluyla Ege denizinden geçerek gelen kuzey - güney doğrultusundakidir. Yüzey sularının ısısı kışın güneyde 15 - 16°, kuzeyde 10°'dir. Yazın hemen her tarafta 24°'den fazladır.

Jeolojik anlamda Akdeniz: İkinci Çağ (Mezozoik Çağ) dan beri mevcut olmakla beraber, havzanın bugünkü şekli, derinliği ve kıyı çizgisi Üçüncü Çağ (Kenezoik Çağ) ın Pliosen döneminden bu yana meydana gelen tektonik çöküntülerin eseridir.

Akhunlar

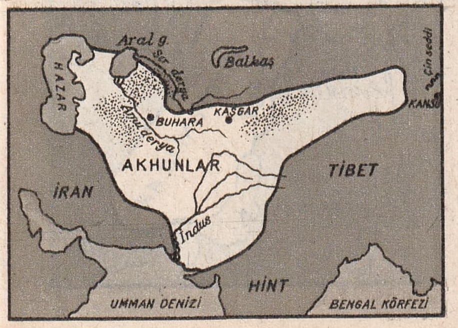

Akdeniz'e akan başlıca nehirler şunlardır: Ebro (İspanya), Rhone (Fransa), Tevere (İtalya), Seyhan ve Ceyhan (Türkiye), Nil (Mısır).

Eski Dünya'nın üç kıtası arasında yer alan Akdeniz'in kıyıları Milâttan çok önceki çağlardan beri çeşitli uygarlıkların yatağı oldu. Ancak, tarihin tanıdığı kavimler arasında Akdeniz'de ilk defa dolaşanlar Fenikelilerdir. Fenikelileri Kartacalılar ve Yunanlılar izledi. Tarihte ilk defa Romalılar bütün Akdeniz halkları arasında siyasî bir birlik meydana getirdiler. Ancak bu uzun sürmedi. 7. yüzyıldan itibaren de Müslüman Araplar Güney ve Batı Akdeniz'e hâkim oldular. Anadolu'yu ele geçiren Osmanlı Türkleri ise Bizans'ı yıktıktan sonra zamanla bütün Kuzey Afrika'yı alıp, İtalya topraklarına dahi ayak bastılar. Barbaros ve Turgut Reis gibi amiraller bütün Akdeniz'de yıllarca Türk bayrağını dalgalandırdılar. 18 ve 19. yüzyıllarda ise Akdeniz'e İngilizler hâkim oldular.

AKDOĞAN, kartallar takımının gündüz yırtıcıları alt-takımından bir kuş türüdür. Eskiden avcılar evcilleştirdikleri bu kuştan sülün yakalamakta yararlanırlardı.

AKHİLLEUS (Aşil), Yunan mitolojisinin en önemli kahramanlarından biridir. Deniz perilerinden Thetis ile Myrmidon (karıncadan insana çevrilmiş varlıklar) ın kralı Peleus'un oğludur. Sonradan babasının yerine kral oldu. Efsaneye göre, öleceğini bildiği halde Truva savaşına katıldı ve büyük yararlıklar gösterdi. Hektor'u öldürdü. Sonunda da Truva Prensi Paris' in attığı zehirli okla topuğundan vurularak öldü.

AKHİSAR, Manisa iline bağlı 121.156 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 47.422 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.713 km^2.'dir. Toprakları kendi adını alan bir ova üzerindedir. Gediz'in bir kolu olan Kumçayı bu toprakları sular. Yetiştirilen tarım ürünlerinin başında tütün ve pamuk gelir. İlçe merkezi, İzmir - Bandırma demiryolu üzerindedir. İzmir - Balıkesir devlet karayolu da ilçenin içinden geçer. Bizans çağında «Thyateita» adıyla anılan Akhisar, şimdiki adını yakın bir tepe üzerinde bulunan bir kaleden alır. Bağlar ve bahçeler arasında olan ilçe, ovanın pazarı ve ticaret merkezidir.

AKHUNLAR, 5. yüzyıl başlarında Aral gölü doğusuna yerleşmiş bir Türk kabilesidir. 30 yıl içinde yeni yurtlarını genişlettiler. İran'ın ve Afganistan'ın bazı bölgelerini ellerine geçirerek güçlü bir dev-

Y. Akçora

Akdoğan

let kurdular. Daha sonra Pencap'ı da alarak bu bölgede 200 yıl hüküm sürdüler. 6. yüzyılın sonlarına doğru İranlıların ve Gök - Türkler'in saldırısıyle tarih alanından silindiler.

Akıncılar

AKIL, insanın düşünme, anlama ve tedbir alma yetisidir. Bilimin bütün dallarında ve günlük hayatta insan ancak düşünerek, tartarak karar verebilir. İşte insanların bu şekilde düşünerek kararlar vermesine «akıl yürütme» (istidlâl) denir. Akıl yürütme, düşünmenin en önemli elemanlarından biridir. Hükümler, iki fikir arasındaki ilgiyi belirtir. Akıl yürütme ise iki hükümden yeni bir hüküm çıkarmaktır. Akıl yürütme: «dedüksiyon», «endüksiyon» ve «analoji» olmak üzere üç çeşittir. Dedüksiyon, genel hükümlerden özel hükümler elde etmeye yarar. Endüksiyon, özel hükümlerden genel hükümler çıkarma şeklinde yapılan akıl yürütmedir. Analoji ise bilinen benzerlerden bilinmeyenlerin çıkarılması usulüdür.

AKIL HASTALIKLARI, düşünme, anlama ve tedbir alma yetilerinde eksiklik, ya da aksaklık olan durumlardır. Bu gibi hastalıklarda aklın tamamının kaybedilmesi mutlaka gerekmez. Çoğunlukla belirli bazı yetenekler aksar. Bu durum, akıl hastalıklarıyle uğraşmayanlar için belki şaşırtıcıdır. Gerçekten de bütün hareketler (oturup kalkma, yemek yeme, düzgün konuşmak v.s. gibi) normal olmakla beraber, gerçek dışı bazı algılar (olmayan şeyleri görmek, gaipten sesler işitmek v.s. gibi) düşünce yetisini bozar. Hastanın bu konularla ilgili düşüncelerini, hükümlerini normal sınırlar dışına çıkarır.

AKIM, hava, su gibi akışkan maddelerin veya elektrik gibi bir kuvvetin herhangi bir yöne doğru yer değiştirmesidir. Genellikle akım deyince, elektrik akımı anlaşılır. Bu elektrik yükünün madenî bir tel ya da başka bir iletkenden geçmesidir. Birimi «amper» dir. Başlangıçtan bitişe kadar bir akımın takibettiği yola «devre» denir. Bir devre her çeşit iletken maddeden meydana gelebilir. Devredeki direncin veya kaynak geriliminin değişmesi durumunda, devreden geçen akımın şiddetini «Ohm Kanunu» verir. Elektrik akımının hareket gücüne «elektromotif güç» denir. Bu da «volt» la ölçülür. Sürekli olarak aynı yöne akan elektrik akımlarına, «doğru akım», ölçülü aralıklarla akışının yönünü değiştiren akımlara da, «alternatif akım» denir. Alternatif akımın en büyük özelliği voltajının kolayca yükseltilebilmesidir. Alternatif akım istenirse doğru akım haline getirilebilir.

AKINCILAR, Osmanlı ordusunda, bir atlı askerî sınıftır. İleri harekâtın ilk kademesini meydana getiren akıncılar, çokluk Rumeli'de sınır üzerindeki sancaklarda bulunurlardı. Yüzerlik bölüklere ayrılırlardı. Her bölüğün başında bir akıncı komutanı bulunurdu. On bölük ayrıca bir binbaşıya bağlıydı. Osmanlılar'da ilk akıncı komutanlığını Evranos Bey yapmıştır.

AKINTILAR, deniz ve okyanuslarda suların tuzluluk ve düzey farkından, sıcaklık ve soğukluk farkından, ya da sürekli rüzgârlardan dolayı uzun mesafeler boyunca yer değiştirmesine toplu olarak verilen addır. Sıcaklıklarına göre «sıcak» ve «soğuk» akıntılar; derinliğe göre de «yüzey», ya da «derin su» akıntıları adı verilir. Ekvator bölgelerinde ısınan sular yüzeyden Kuzey ve Güney Kutuplarına doğru akarlar. Kutuplara gelen sular da soğuyarak dibe iner ve derin su akıntısı halinde Ekvator'a doğru akmaya başlar. Ekvator'da ısınarak yüzeye çıkar. Dünya'nın kendi etrafında dönüşü ve rüzgârlar bu alanların yönleri üzerinde daima etki yaparlar.

AKIŞKAN, kendilerine özgü bir biçimleri olmayıp, içinde bulundukları kabın şeklini alan ve yığın meydana getirmeyen, sıvı veya gaz durumundaki maddelerin ortak özelliğidir. Katılığın tersidir. Maddelerin bu iki hali arasında bir de «yapışkanlık» (viskozite =lücuziyet) hali vardır. «Akışkanlar Mekaniği» adındaki bilim dalı akışkan maddelerin hareketlerine bağlı olayları inceler.

AKİF, Mehmet (Bak: ERSOY, Mehmet Akif)

AKİF PAŞA, Bozoklu Mehmet (1797 - 1845), Mahmut II zamanında yaşamış bir fikir ve devlet adamıdır. İlk defa «Hariciye Nazırı» unvanını aldı. Adı entrikalara karıştığı için siyasî hayatı mahkûmiyetle

Akkoyunlular

sona erdi. Eserleri arasında rakibi Mülkiye Nazırı Pertev Paşa'yı zekice kötülediği «Tabsıra» dan başka şiirleri de vardır. Bunlardan torunu için yazdığı, «Tıflı nazeninim unutmam seni,» diye başlayan mersiyesi o çağa göre çok güzeldir.

AKİK, kalseduan kuvarsının bir çeşidi olan, türlü renklerde, saydam, parlak ve değerli bir taştır. Yeryüzünde ilk defa Sicilya adasında Agata çayı kıyısında bulunduğu için «Agat» da denir. Çok eski çağlardan beri yüzük taşı, mühür, biblo gibi süs eşyalarının yapımında kullanılır. Çeşidi boldur. En tanınmışları «kırmızı akik», «safir akiki» (gök mavisi renkte), «Sardunya akiki» (turuncu renkte) ve «Kalkedon (Kadıköy) akiki» (mavimtrak beyaz renkte) dir.

AKKAN (Lenf), organizmadaki bütün dokuların gözeleri arasında boşlukları dolduran ve yapı yönünden kana benzeyen bir sıvıdır. Akkan, karışık bir damarlar sistemi içinde dolaşır. Yalnız plazma ve akyuvarlardan meydana gelir. Görevi organizmayı beslemek ve korumaktır.

AKKOYUNLULAR DEVLETİ, 15. yüzyıl başlarında Anadolu'nun doğusunda kurulmuş bir Türk devletidir. Akkoyunlular 13. yüzyılda Maveraünnehir'den Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya göç etmişlerdir. En parlak çağlarında, Karakoyunlular'la birlikte Kafkasya, Hazar denizi, Horasan ve Fırat arasında geniş bir imparatorluk kurdular. Karayülük Osman Bey devletin asıl kurucusu sayılır. Akkoyunlular'ın en güçlü çağları Uzun Hasan'ın 25 yıllık saltanatıdır. Bu hükümdar Karakoyunlu Devletini ortadan kaldırdı. İdarî alanda yenilikler yaptı. Birçok dinî ve bilimsel kurumlar meydana getirdi. Kur'anı Türkçe'ye çevirtti. Ama cihangirlik sevdasına kapılıp Osmanlı topraklarına saldırması zayıflamasına yol açtı. 1473'te Fatih'le Otlukbeli'nde yaptığı savaşı kaybetti. Ölümünden sonra iç kargaşalıklar içinde çalkanan imparatorluk 1508'de Şah İsmail tarafından ortadan kaldırıldı.

AKKRA, Afrika'da, Ghana cumhuriyetinin başkentidir. Nüfusu 337.700 olan bir liman şehridir. Uluslararası hava alanı vardır.

AKKUŞ, Ordu iline bağlı 41.282 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.361 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 652 km^2.'dir. Toprakları Ordu il merkezinin güneybatısında Canik dağlarının kuzey eteklerini kaplar. Ekonomik faaliyetleri arasında tahıl, fındık ve hayvancılık başta gelir.

AKLAN, bir dağın şu veya bu yöne doğru alçalıp giden yanlarından her birine verilen isimdir.

AKORDEON, körüklü bir müzik âletidir. Körüğü açıp kapama suretiyle verilen hava madeni dilcikleri titreştirir müzikal sesin çıkmasını sağlar. Kayışlarla omuza asılır. Sol elin parmakları, sağ elin çaldığı melodiye «bas» adı verilen düğmelere basarak akort tutar.

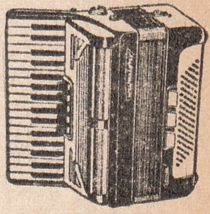
Akordeon

AKRABALIK, aynı kandan gelen veya evlenme sonunda birleşenlerin arasındaki yakınlıktır. Akrabalık genel olarak üçe ayrılır:

1 — Kan akrabalığı, aynı kanı taşıyanlar arasındaki yakınlıktır: Abla, ağabey, kardeş, anne, baba, büyükanne, büyükbaba, amca, dayı teyze v.s. gibi...

2 — Sıhrî akrabalık, evlenme sonunda doğan akrabalıktır: Kayınbaba, kaynana, damat, gelin, kayınbirader, baldız, enişte v.s. gibi.

3 — Kanunî akrabalık, kanunla tanımlanan akrabalıktır: Birisine ana baba olma veya evlât edinme gibi.

AKREP, eklem bacaklılardan, gerçek - eklem bacaklılar alt-dalının örümceğimsiler sınıfından bir türdür. Çokluk çöllerde yaşar. Vücudunun karın bölgesi önde geniş, artta dar olmak üzere iki bölüttür. Art karnının ucunda zehirli bir iğne taşır. Doğurarak çoğalır. Akrep sokması insana çok sancı verdiği gibi öldürücü de olabilir.

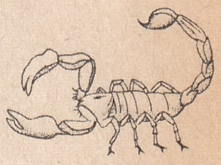
Akrep

AKROPOLİS, Atina şehri içinde yüksekliği 270 m. olan bir tepe. İsim Yunancada «yukarı şehir» anlamına gelir. Akropolis'teki belli başlı yapıtlar «Parthenon», «Erekhteion» ve «Nike» tapınaklarıyla «Propyleia» dır (giriş kapısı). Bunlardan birincisi Perikles'in emriyle heykeltraş Pheidias ve o çağın üç büyük mimarı tarafından M. Ö. 447 - 438 yılları arasında yapıldı. İkincisini Kral Erekhteus M. Ö. 420 - 393 yılları arasında yaptırdı. Mike tapınağı ise M. Ö. 426 yılında bitirildi.

Akropolis

Akşehir'de Nasrettin Hoca türbesi

Bu tapınak kabartma heykelleriyle ünlüdür. Propyleia, Akropolis'in batısında üstün güzellikte bir giriş kapısıdır. M. Ö. 437 - 432 yılları arasında yapılmıştır. Akropolis'in paha biçilemeyecek değerdeki heykellerinden çoğu bugün İngiltere'de British Museum'dadır.

AKROSTİŞ, mısra başlarında bulunan harfleri yukarıdan aşağıya okunduğu zaman bir kelime veya bir ad meydana çıkabilecek şekilde yazılmış şiirdir. Akrostiş biçiminde şiir yazma geleneği çok eskidir. Türk Edebiyatı'nda daha çok Halk Edebiyatı ve Tasavvuf Edebiyatı'nda akrostişe çok rastlanır. Divan şairleri de bu tarza büsbütün yabancı kalmadılar. «İstihrac» adı altında bazı akrostiş örnekleri verdiler.

AKSARAY, Niğde iline bağlı 135.830 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 24.352 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 5.816 km^2.'dir. İlçenin ekonomisi buğday üretimi ve hayvancılığa dayanır. İlçe merkezi Aksaray, Melendiz dağının eteğinde kuruludur. Selçuklular'dan kalma birçok yapıt şehri süsler. Fetihten sonra Fatih, İstanbul'un Türkler'le iskânı amacıyla bu ilçe halkından bir kısmını İstanbul'daki Aksaray semtine yerleştirmiştir.

AKSEKİ, Antalya iline bağlı 26.636 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.301 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.390 km^2.dir. Merkez, İbradı, Güzelsu ile Cevizli bucaklarının 52 köyü vardır. İlçenin belli başlı gelir kaynağı ormancılık ve hayvancılıktır. Dört yanı çıplak tepelerle çevrili bir düzlüğe kurulmuş olan ilçe merkezinin denizden yüksekliği 1.200 m.'dir.

A. H. Akseki

AKSEKI, Ahmet Hamdi (1887 - 1951), tanınmış fikir ve din adamlarımızdandır. Fatih Medresesi'nden icazet aldı. Darülfünun'un «Ulûm-u Âliye-i Diniye» şubesini bitirdi. Millî Mücadele başlayınca Anadolu'ya geçti. Diyanet İşleri Başkanlığı görevine kadar yükseldi. Eserleri arasında «Peygamberimiz Hazreti Muhammed», «İslâm Dini» ve «Akaid-i İslâmiye» en önemlileridir.

AKSES, Necil Kâzım (1908 -), ünlü Türk bestecisidir. Viyana Devlet Akademisi ile Prag Devlet Konservatuvarı yüksek kompozisyon bölümlerinde okudu. Piyano, viyolonsel ve keman için sonatları, prelütleri, çeşitli orkestra eserleri vardır. «Ankara Kalesi» adını taşıyan senfonik şiiri en tanınmış bestesidir.

AKSİSEDA (Bak: YANKI)

AKSU, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bu adı taşıyan akarsular vardır. Bunların en önemlileri şunlardır:

1 — Isparta ili topraklarından çıkar, Antalya körfezinden Akdeniz'e dökülen su. Uzunluğu 132 km. 2 — Büyük Menderes' in kollarından Akçay'ın öteki adı. 3 — Adıyaman ilinden çıkıp Fırat'a karışan bir su. Uzunluğu 60 km.'dir. 4 — Ceyhan nehrinin önemli kollarından biri. Uzunluğu 150 km.

AKSU HASTALIĞI (Bak: KATARAKT)

AKŞEHİR, Konya iline bağlı 74.512 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 25.265 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 4.754 km^2.'dir. Üç bucağı ve 48 köyü vardır. İlçenin ekonomik faaliyeti tarıma dayanır. İlçe merkezi Sultan dağlarının doğu eteğinde kuruludur. Afyon - Konya kara ve demiryolları üzerindedir. Şehirde Selçuklu ve Osmanlılar'dan kalma birçok eser vardır. Taş Medrese ve mescidi, İmaret Camisi Selçuklu sanatının en güzel örnekleridir. Yıldırım Bayezit Camisi, Nasrettin Hoca ve Seyit Mahmut Hayranî türbeleri de Akşehir'in başta gelen tarihî eserleridir. Kurtuluş Savaşı'nda Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa Büyük Taarruzun planlarını Akşehir Belediye binasında hazırlamıştır.

AKŞEHİR GÖLÜ, Akşehir'in kuzeyinde bir göldür. Kuzeyinde yüksek sırtlar vardır. Diğer tarafları ovalıktır. Göldeki su yüzünün genişliği 105 km^2 dir. Ayrıca çevresi geniş bir şerit halinde bataklık ve sığdır. Suyu az miktarda tuzludur. Derinliği ortalama 2 - 5 metredir. İçinde bol sazan ve turna balığı bulunur.

AKŞEMSETTİN (Asıl adı, Şemsettin Mehmet'tir) (? - 1459), 15'inci yüzyıl mutasavvıflarındandır. Şam'da doğdu. Öğrenimini bitirdikten sonra Hacı Bayram-ı Veli'nin müritleri arasına katıldı. Fatih'in isteği üzerine İstanbul'un fethinde bulundu, askerin maneviyatını yük-

seltici konuşmalar yaptı. Fetihten sonra Halid ibn Zeyd-il Ensarî'nin (Eyüp Sultan) mezarını da bulduğu söylenir. Hacı Bayram-ı Veli'den sonra Bayramîlik tarikatını yürüttü. Göynük'te öldü. Tıbba ve tasavvufa ait eserleri vardır. En önemlileri «Madet-ül-Hayat», «Hall-i Müşkilât» ve «Risalet-ül-Nûriyye» dir.

AKTİNİT, aktinyum benzeri olan toryum protaktinyum ve uranyum gibi radyoaktif elemanların meydana getirdiği gruba verilen addır.

AKTİNYUM, atom sayısı 89 olan ve «Ac» simgesiyle gösterilen radyoaktif bir elamandır. 1899'da Debierne tarafından bulundu. Bilinen iki doğal izotopu vardır: Ac^{227} ve Ac^{228}.

AKUSTİK, dalga fiziğinin özel bir bölümüdür. Kulakta ses duyusu meydana getiren esnek karakterli boyuna titreşimlerin madde içerisindeki yayılımı ile bu titreşimleri meydana getiren cisimlerin kendi titreşimlerini inceler. Ayrıca kapalı bir yerde sesin duyulma ve dağılma tarzına ve bunu incelemeye de «akustik» denir.

AKÜMÜLATÖR, herhangi bir elektrik enerjisi kaynağının verdiği elektrik enerjisini gerektikçe kullanmak üzere toplamaya yarayan aygıttır. Pratikte en çok önem kazanan akümülatörler, kurşunlu veya demir - nikelli (veya kadmiyum - nikelli) olanlarıdır. Kurşunlu akümülatörler, kafes şeklinde delinmiş kurşun levhalar, sulandırılmış sülfrik asit eriyiğine daldırılarak yapılır. Bu eriyiğe «elektrot», levhalara da «elektrolit» denir. Bir akümülatörün kutupları elektrik devresine bağlandığı zaman, kurşun levhalarda kimyasal değişiklikler olur. Pozitif kurşun levhası olan «anot» kurşun peroksitle kaplanır, negatif kurşun levhası olan «katot» saflığını muhafaza eder. Kutuplardan oksijen ve hidrojen gazları çıktığı zaman akümülâtörün dolduğu anlaşılır. Dolu akümülatördeki enerjiyi kullanmaya başlayınca asit levhanın kurşun asidi, kurşun sülfat haline döner. Bu işlemin sonunda akümülatör boşalmış olur. Elektrik akımına bağlanınca yeniden dolar.

AKVARYUM, su hayvanlarını ve bitkilerini tabiattakine benzer bir ortamda ve insanın göz zevkini de okşayacak tarzda muhafaza eden kaplara verilen addır. Akvaryumlar tatlı su varlıkları için olduğu kadar deniz canlıları için de düzenlenebilir. Tatlı su akvaryumları genellikle süs balıkları ve bunlarla ilgili bitki türlerini kapsar. Akvaryum bir dikdörtgen prizması biçiminde olur. Kabın genişliği uzunluğunun dörtte üçü kadardır. Akvaryumlarda genellikle şu balık türleri beslenir: Siyam kavgacı balığı, kılıçkuyruk, benekli alaca, mavi gurami, zebralı daniyo, havuz balığı, Sumatra sakallı balığı, rasbora, neon balığı, tetra, melek balığı, süpürge balığı. Akvaryum balıkları pek obur sayılmazlar. Bunlara günde bir defa belirli miktarda yem verilir. Akvaryum bitkileri ise şu türleri kapsar: Sık yapraklı Helodea, su kabombası, papağan tüyü, çayır sedef, otumsuboynuz, eğrelti. Akvaryum içindeki balıkların oksijen ihtiyacı elektrikle çalışan küçük pompalarla karşılanır.

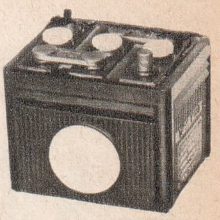
Akümülâtör

AKYA, kemikli - balıklar takımının uskumrugiller familyasından bir balık türüdür. Akdeniz ve Atlas okyanusunda yaşar. Renk ve biçim yönünden lüferin büyüğü olan kofanaya benzer. Ama onun çok irisidir. 15 - 20 kilo gelir.

AKVARYUM BALIKLARINA ÜÇ ÖRNEK:

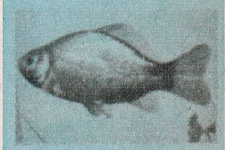
Havuz Balığı

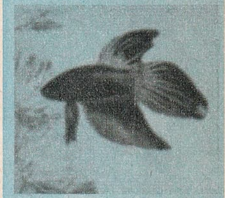
Siyam Kavgacı Balığı

Melek Balığı

AKYAZI, Sakarya iline bağlı 56.837 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 9.063 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 716 km^2'dir. Merkezden ayrı olarak iki bucağı ve 62 köyü vardır. Toprakları verimli bir ova olan Akova'yı kaplar. Belli başlı ürünleri tahıl, patates ve tütündür. İlçe merkezi Mudurnu çayı ile Keremali dağı arasındadır. Şehzade Süleyman Camisi en eski eserlerindendir.

AKYUVARLAR, kanın çekirdekli ve renksiz gözeleri ki, bunlara «lökosit» de denir. Kandan başka akkan'da, adenoid dokularda, kemik iliğinde bulunurlar. Gezici göze olarak bağ örtüsü içine de girebilirler. İki çeşit kan yapıcı dokuda oluşurlar: Lenfatik dokularda, yani akkan «lenf» düğümleri, bademcikler, Peyer plakları, dalak ve Timüs'te, granüllüler (tanecikli veya loplu'lar), kırmızı kemik iliğinde ise granülsüz'ler (taneciksizler). Ortalama 700 alyuvara 1 akyuvar düşer. 1 milimetre küp kanda 5 - 10 bin akyuvar bulunur. Sayılarının 10 binin üstüne çıkmasına «lökositoz» (akyuvar artması), 5 binin altına düşmesine de «lökopeni» (akyuvar azalması) denir. Akyuvarlar, vücudu hastalıklara karşı koruyan «antikor ve antitoksin», mikropları çökerten «aglütinin» ve bakterileri eriten «bakteriyolizin» gibi maddeler salgılarlar. Bu özelliklerinden ötürü akyuvarlar organizmanın aktif savunma silâhları olarak kabul edilir.

ALABALIK, kemikli - balıklardan alabalıkgiller familyasına giren bir balık türüdür. Uzun vücutlu küçük pulludur. Tatlı sularda yaşayan balıkların en lezzetlisidir. Boyu 20 - 30 sm., ağırlıkları 250 - 500 gr. arasındadır. Sırtları yeşil, karınları sarı veya gümüş rengindedir.

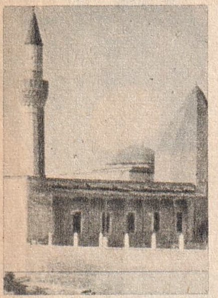

Konya'da Alâettin Camisi

ALABAMA, Amerika Birleşik Devletleri' nin yirmi ikincisidir. Orta güneydoğudadır. Nüfusu: 3.266.740, yüzölçümü: 133.667 km²'dir. Başkenti: Montgomery, nüfusu: 134.393'tür. Alabama'ya bir «Pamuk Eyaleti» denmesine rağmen, kömür ve demir cevherleri yönünden de zengindir.

ALABAŞ, turpgiller familyasından bir bitki türüdür. Şalgama benzer. Ülkemizde az tanınır. Toprak altında gelişen yumru sapı sebze olarak yenir. Yaprakları da hayvanlara yem olarak verilir.

ALACA, Çorum iline bağlı 58.276 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 8.444 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.116 km²'dir. 101 köyü vardır. Tahıl ve özellikle meyvecilik ilçeye gelir sağlar. İlçe sınırları içindeki eski eserlerden en önemlisi Horamözü köyündeki «Alacahöyük» kalıntılarıdır. İlçe merkezi kendi adını taşıyan küçük ovanın batısındadır. Bir adı da Hüseyinâbat'tır. Kışlar sert olur ve uzun sürer. Kışın çoğu zaman kardan yollar kapanır.

ALACADAĞ, Anadolu'daki iki dağın ismidir. Birincisi İç Anadolu'da, Konya şehrinin güneybatısındadır. Yüksekliği 2.203 m.'dir. Eğriburun sıradağlarındadır. Seydişehir kasabasının kuzeydoğusuna düşer. İkincisi Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Kars ilinin güneydoğusundadır. Yüksekliği 2.693 m.'dir. Türk-Rus Savaşı'nda, 17 ekim 1877 günü bu dağda büyük bir çarpışma olmuştur.

Alacahöyük'te yapılan kazılarda bulunan Hitit eserleri

ALACAHÖYÜK, Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı Horamözü köyü yakınlarında, tarihî önemi çok büyük İlkçağ höyüklerindendir. Uzunluğu 310 m., genişliği 277 m., yüksekliği de 20 m.'dir. Arkeologların yaptıkları kazılar burada dört büyük kültür çağını ortaya çıkarmıştır. Birinci Kültür Çağı, (M. Ö. 3.200 - 2.600) sırasında, taş temel üzerine yükselen kerpiç yapılar göze çarpar. Maden ilk defa bu çağda tanınır. İkinci Kültür Çağı'na (M. Ö. 2.500 - 2.100) ait 14 kral mezarı, Alacahöyük adını, arkeoloji, kültür tarihi ve müzecilik edebiyatında ölümsüzleştirdi. Bu mezarlarda ele geçen altın, gümüş, bakır ve tunç eserler ilk Anadolu madenciliğinin en güzel belgeleridir. Üçüncü Kültür Çağı (M. Ö. 2.000 - 1.200) dinî, askerî ve sivil yapılarıyle gelişmiş bir Hitit şehri göze çarpar. Dördüncü Kültür Çağı Frikya'lılarla başlar, Osmanlı Türkleri'ne kadar gelir.

ALAÇAM, Samsun iline bağlı 47.070 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 7.828 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 677 km²'dir. İlçenin başlıca ürününü tütün teşkil eder. İlçe merkezi Karadeniz kıyısında kuruludur. Birçok tütün deposuna sahip olması başlıca özelliğidir.

ALADAĞ, Anadolu'daki birçok dağın adıdır. Başlıcaları şunlardır: 1 — Toros dağlarının en doğudaki bölümü olan Aladağ (3.734 m.). 2 — Van gölünün kuzeydoğusundaki Aladağ (3.351 m.). 3 — Kağızman ile Sarıkamış arasındaki Aladağ (3.134 m.).

ALÂETTİN CAMİSİ, Konya'da Alâettin tepesinin kuzey tarafında bulunan 13. yüzyıla ait bir Selçuklu eseridir. Birçok bölümünün birleşmesinden meydana gelir. Kılıç Aslan II tarafından yaptırılan eski bölümün çatısı düzdür. 50 sütun bu çatıyı tutar. Çinili bir kubbe ile örtülü olan yeni kısım sonradan eskisiyle birleştirilmiştir. Caminin avlusundaki türbede 8 sanduka vardır. Bunlarda Selçuklu sultanları gömülüdür. Caminin mimarı Mehmen bin Havlân'dır.

ALÂETTİN GORÎ (? - 1156), bugünkü Afganistan'ın yerinde kurulmuş olan Gorî Devleti'nin bir kolunu kuran cengâverdir. Behram Şah'ın işkenceyle öldürdüğü kardeşi Seyfettin'in intikamını almak için Gazne şehrini yakıp yıkmıştı. Bu yüzden «Cihansûz» (cihan yakıcı) adıyle anılır. Asıl adı Hasan Alâettin'dir.

ALÂETTİN KEYKUBAT I (? - 1236), Anadolu Selçuklu Devleti'nin 10. hükümdarı ve Kılıç Aslan'ın torunudur. Çok kuvvetli bir asker ve ileriyi gören bir diplomattı. 17 yıl tahtta kaldı. Kandelor (Alaiye bugünkü Alanya), Harput ve Ahlat'ı aldı.

ALÂETTİN KEYKUBAT II (? - 1254), Anadolu Selçuklu Devleti'nin 14. hükümdarıdır. Gıyasettin Keyhusrev II'nin oğludur. İki kardeşi, İzzettin Keykâvus ve Rüknettin Kılıç Aslan'la birlikte Moğol İmparatoru tarafından tahta çıkartıldı. Büyük Han'ı ziyarete giderken Erzincan yakınlarında öldü.

ALÂETTİN KEYKUBAT III (? - 1301), Anadolu Selçuklu Devleti'nin 17. hükümdarıdır. Hükümdarlığı Anadolu'da Moğol boyunduruğunun çok arttığı bir döneme

rastlar. 1300 yılında Osman Gazi'ye bağımsızlık timsali olan «tuğ» u, «davul» u «kılıç» ve «kaftan» ı göndermiştir.

ALÂETTİN PAŞA (? - 1333), Osmanlı Devleti'ni kuran Osman Bey'in oğullarından biri ve Orhan Bey'in ağabeyidir. Hayatı hakkında bilinenler rivayetten ibarettir. Kesin bir bilgi yoktur.

ALAGEYİK, çift - parmaklılar takımından geyikgiller familyasından bir memeli türdür. Güney Avrupa ve Akdeniz ülkelerinde ormanlarda yaşar. Postu kırmızımtırak kahverengi ve beyaz renklidir. Erkekleri boynuzludur.

ALÂİMİ SEMA (Bak: GÖKKUŞAĞI)

ALAMANA, Karadeniz ve Marmara'da kullanılan ve çok çeşitli olan bir balıkçı kayığıdır. 13,5, 12 ve 11 metre boyunda olmak üzere üç boyu vardr. Birincisi 6, ikincisi 5 ve üçüncüsü 4 çifte kürekle çekilir. Dümeni yoktur. Pala adı verilen tek kürek dümen vazifesi görür.

ALÂMET-İ FARİKA, bir firmanın yaptığı malların başka firmaların mallarıyle karışmasını önlemek için malın üstüne konan resim, harf gibi özel işaretlere denir.

ALANLAR, kavimler göçü sırasında Avrupa'ya geçen Orta Asyalı bir kavimdir. M. Ö. 1. yüzyıl ile M. S. 13. yüzyıl arasında yaşamışlardır. İlk defa M. Ö. 1. yüzyılda Avrupa'ya geçerek Don nehri boyunda göründüler. Asya'da kalanları Çin'in kuzeyinde ve Semerkant yakınlarında yaşıyorlardı. Avrupa'ya geçenler, 375'te Avrupa Hunları'nın önünden kaçarak önce Dobruca'ya, oradan da Vandallar'la Rhein nehrini aşarak Galya'ya yerleştiler. Daha sonra da Pireneleri aşıp İber yarımadasına indiler. Buradan gene Vandallar'la birlikte Cebelitarık boğazını aşarak Kuzey Afrika'ya geçtiler. Alanlar, Vandal Devleti'nde önemli roller oynadılar.

ALANYA, Antalya iline bağlı 43.641 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 12.522 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.032 km²'dir. İlçedeki dağlar ve yamaçları meşe, karaçam, kızılçam ve sedir ağaçlarıyle örtülüdür. Muz, portakal, limon ve sebze ilçenin zenginliğini meydana getirir. İlçe merkezi Alanya (eski Alaiye) Anadolu Selçukluları'ndan kalma eserlerle doludur.

Alanlar

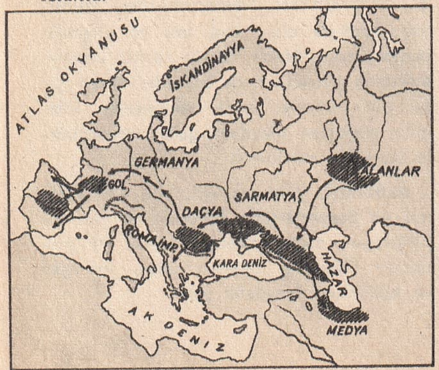

Alanya kalesi

ALANYA KALESİ, Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı Alâettin Keykubat I tarafından Alanya'nın Kandeleri burnunda yaptırılan kaledir. İç içe 3 surdan meydana gelir. Kalenin surları ve kuleleri, yalnız savunma yönünden değil, Selçuklu mimarisi yönünden de değer taşır. Kale surları yarımadayı çevirir. Dış kale, kitabelerle süslüdür. Doğu surlarıyle kıyı surlarının birleştiği noktada Kızılkule yükselir. Kırmızı Selçuk tuğlasından örülüdür ve 8 köşelidir.

ALASKA, Kuzey Amerika'nın kuzeybatısında Kanada, Kuzey Buz denizi ve Büyük okyanus arasında kalan dünyanın üçüncü büyük yarımadasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 49. eyaletidir. Nüfusu 228.367, yüzölçümü 1.518.000 km²'dir. Genişlik yönünden yeryüzünde Arabistan ve Hindistan yarımadalarından sonra üçüncü gelir. İklimi çok soğuk ve serttir. Hemen hemen hiç tarım yapılamaz. Büyük okyanus kıyı boyunca ormanlara, tundurelara ve arktik çöllere rastlanır. Belli başlı zenginlik kaynakları balıkçılık, (som, morina, ringa), madenler (altın gümüş, plâtin, bakır, kurşun), maden kömürü ve petroldür. Son yıllarda uranyum yatakları da bulunmuştur. Kuzey Amerika'nın en yüksek dağı McKinley (6.187 m.) de bu yarımadadadır. Alaska 1741'de Beering tarafından keşfedildi. İlk yerleşme 1783'te oldu. 1867 yılında A.B.D. tarafından 7.200.000 altın dolar karşılığı Ruslar'dan satın alındı. 1958'de de 49. eyalet oldu. Başkenti Juneau, yarımadanın güneybatı-

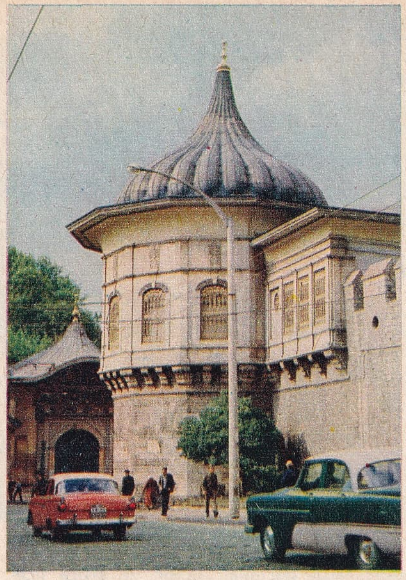
Istanbul'da Alay Köşkü

sında Büyük okyanus kıyısındadır. (Nüfusu: 6.797).

ALAŞEHİR, Manisa iline bağlı 57.002 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 15.937 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.115 km²'dir. Topraklarını meydana getiren ovanın denizden yüksekliği 130 - 190 metre arasında değişir. Başlıca ürünü tahıl ve pamuktur. Üzüm ve tütün ikinci derecededir. İlçe merkezi bir madensuyu ve kaplıca şehridir. En önemli madensuyu hafif karbonlu olan «sarısu»dur. Alaşehir'in kurucusu Bergama Kralı Attelos'tur. Şehir 6. yüzyılda Lidya'lıların egemenliği altındayken çok büyümüş ve zenginleşmiştir. 1390'da Yıldırım Bayezit tarafından fethedilinceye kadar Selçuklular'la Bizans'lılar arasında el değiştirmiştir.

ALAŞIM, iki veya ikiden fazla metalin ergitilip karıştırılmasıyle elde edilen metalik görünüşlü, kristal yapıya sahip bir maddedir. Yalnız cıvanın meydana getirdiği alaşımlara özel olarak «amalgam» denir. Ergimiş metallerin birbirleriyle karıştırılması sonucu meydana gelen alaşımların yapısı üç ayrı şekilde olabilir: 1 — Alaşım kristali, her iki metali, karıştırıldıkları oranda ihtiva ederler (altın - gümüş alaşımı). 2 — Alaşımda her iki metal, ayrı ayrı saf metal kristalleri halinde bulunur (kalay - kurşun alaşımı). 3 — Alaşım kristali, her iki metali belirli atom sayıları oranında ihtiva eder (sodyum amalgam kristalinde Na ve Hg, $NaHg_4$ ve $NaHg_2$ gibi). Her alaşımın ayrı ayrı özellikleri olmakla, birlikte genel olarak ergime noktaları kendilerini meydana getiren metallerin ergime noktalarından daha düşüktür. Alaşım, metallere nazaran daha kolay döğülür, çekilir, dökülür ve işlenebilir. Yapıları kristal olup metallere has metallik özellik gösterirler. Yüzeyleri parlaktır. Isı ve elektriği oldukça iyi iletirler.

Albeniz

ALAY KÖŞKÜ, Istanbul'da Gülhane Parkının Alemdar caddesindeki giriş kapısının sol tarafında, kale duvarı üzerindeki küçük köşkün adıdır. Osmanlı padişahları alayları ve geçitleri buradan seyrederlerdi. Alay Köşkü denmesi de bundandır. Köşkün önündeki meydan birçok tarihî olaylara sahne olmuştur. Tarihçilerin «Vak'a-yı Vakvakiye» dedikleri ünlü Çınar İhtilâli (1650) ından sonra kurulan ayak divanı bunlardan biridir.

ALBASTI, doğum sırasında temizliğe gerektiği kadar dikkat edilmemesi yüzünden vücudun cinsel organlar yoluyla mikroplanması sonucu ortaya çıkan bir hastalıktır. «Lohusa humması» da denir. Halk arasında bunu önlemek için loğusayı kırkı içinde sokağa çıkarmamak, yatağına kırmızı kurdele bağlamak, evin içinde yalnız bırakmamak gibi alışılagelmiş tedbirlere başvurulur.

ALBATR (Bak: KAYMAKTAŞI)

ALBATROS, fırtınakuşları takımından bir türdür. Atlas okyanusu ve Kuzey Afrika kıyılarında geniş topluluklar halinde yaşar. En büyük deniz kuşudur. Tüyleri beyaz, gri veya esmer olur. Kanat açıklığı 3 metreyi geçer. Yumuşakça ve balık yer.

ALBENİZ, İsaac (1860 - 1909), ünlü İspanyol bestecisi ve piyanistidir. Müzik kişiliğini özellikle «İspanyol Şarkıları», «İspanyol Dansları» ve «İspanyol Ràpsodisi» nde ortaya koydu. «Pepita Jimanez» operası, «Catalonia» adlı senfonik poemi ve «İberia» süviti en önemli eserleridir.

ALBİNİZM, derideki, renk veren pigment hücrelerinin doğuştan mevcut olmaması halidir. Deri, saç ve kirpiklerin rengini, derinin alt tabakasındaki «melanin pigmenti» verir. Melanin pigmenti, malpiki hücrelerinde bulunur. Bazı hallerde bu pigment çok az olur, ya da hiç olmaz. Bu, albinizm'dir. Albinizmde deri balmumu renginde olur, kaş, saç ve kirpikler bembeyazdır. Hatta gözün renkli kısmını meydana getiren iris de beyazdır. Onun için bu gibi kimseler ışığa bakamazlar. Albinizm doğuştan meydana gelen, soyaçekimle ilgili bir eksikliktir.

ALBÜMİN, yumurta akı, süt, kan serumu ve benzerlerinde bulunan ve ısınınca pıhtılaşan, suda eriyebilen sade bir proteindir. Karbon, oksijen, azot, hidrojen ve kükürtten meydana gelir.

ALBÜMİN HASTALIĞI, proteinli maddelerin bu arada etin ve yumurtanın fazla yenmesinden meydana gelir. Karaciğer, kalp, damarlar ve böbrekler zarar görür. Kan tansiyonu yükselir.

ALBÜMİNOİT, organizmanın mekanik görevi olan bölümlerinde bulunan protein maddelerine verilen addır. Başlıca görevleri çeşitli organlara gerekli olan sağlamlık ve sertliği vermektedir. Kemik ve kıkırdak dokularda meydana gelirler. Sinirler, epiderm, boynuz, saç ve tüyler bu maddedendir. En önemlileri «kollagen» (veya tutkal maddesi), «keratin» (veya boynuz maddesi), «serisin» ve «fibroin» (ipek ipliğinin ana maddeleri), «spongin» (süngerde bulunur) ile «gorgonin» dir, (mercanda bulunur.)

ALCOTT, Louisa May (1832 - 1888), Amerika'lı ünlü çocuk romanları yazarıdır. Öğretmen olan babasının parasızlığı yüzünden, küçük yaşta hayatını kazanmak zorunda kaldı. Her türlü işe girip çıktı. Sonunda birkaç hikâye denemesinde kazandığı başarı kendisine yazarlık alanının ufuklarını açtı. En ünlü iki eseri «Little Women» (Küçük Kadınlar - 1868) ile «Little Men» dir. (Küçük Erkekler - 1871).

ALÇAK BASINÇ (Bak: BASINÇ)

ALÇI, pişirilip toz durumuna getirilmiş alçı taşıdır. Suyla karıştırılınca çok çabuk donar. Yapılarda ve kalıp çıkarma işlerinde kullanılır.

ALDEHİTLER, genel olarak «Birincil» alkollerin bir defa oksitlenmesiyle elde edilen organik bileşiklerdir. Çoğu uçucu ve renksizdir. Molekül büyüdükçe kokuları güzelleşir. Metanal, Propanal, Etanal ve Butanal en önemlileridir.

ALEKSANDR II, Nikolayeviç (1818 - 1881), Rus çarıdır ve Çar Nikola I'in oğludur. 1855'te tahta çıktı. Rusya'da keyfe göre yönetimin daha fazla sürdürülemeyeceğini anlayan ilk hükümdardır. Bundan dolayı liberal tedbirler aldı. Basına uygulanan baskıyı gevşetti. Rus köylüsünü «serf» likten kurtardı. Ama bu çarlık rejimine olan düşmanlığı silemedi. Terrörcülerin St. Pétersbourg'ta (Leningrad), düzenledikleri bir suikaste kurban gitti.

ALEM, minare, kubbe, sancak gibi şeylerin üstüne konan madenden tepeliktir. Bunlar genel olarak ay biçiminde yapılır. Nal, boynuz, lâle biçiminde olanları da vardır. Cami kubbeleriyle minarelerin alemleri Kıbleyi gösterir.

ALEMDAĞ, Istanbul'da Üsküdar ilçesinin 18 km. doğusunda 442 m. yüksekliğinde bir dağdır. Kızılağaç ormanlarıyle kaplıdır. Taşdelen memba suyu buradan çıkar.

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA (1750-1808), Padişah Mahmut II'nin sadrazamlarındandır. Yeniçeri ocağından yetişmiştir. Savaşlarda gösterdiği başarılar üzerine sırasıyle Rusçuk Âyanı, Silistre Valisi, Tuna Seraskeri oldu. Yeniçeri ocağına karşı girişilen ıslahat hareketinde Selim III'e büyük ölçüde yardım etti. Selim III tahttan indirilince, onu korumak için ordusuyle Istanbul'a yürüdü. Saraya geldiği zaman Selim III'ün cesediyle karşılaştı. Onu boğduran Mustafa IV'ü tahttan indirerek yerine Mahmut II'yi hükümdar yaptı. Kendisi de Sadrazam oldu. Islahat hareketlerine devam etti. Nizam-ı Cedit'in yerine «Sekban-ı Cedit» adı altında talimli bir asker sınıfı kurdurdu.

ALEMDAR VAK'ASI, Alemdar Mustafa Paşa'nın devam ettirdiği ıslahat hareketinden çıkarları bozulanların bir süre sonra çıkardıkları isyanın adıdır. Bir kadir gecesi (15 kasım 1808'de) yeniçeriler Babıâli'yi kuşattılar. Alemdar, burada tek başına kendini savundu. Sonunda ümidi kalmayınca, mahzene inerek içeride bulunan barut fıçılarını ateşleyerek içeriye saldıran ihtilâlcilerle beraber hayatına son verdi.

ÂLEMGİR I, Evrengzib (1618 - 1707), Hindistan İmparatoru Şah Cihan'ın üçüncü oğludur. Ağabeyleri ve kardeşi ile giriştiği taht kavgasından galip çıktı. 1658' de hükümdar oldu. 50 yıl tahtta kaldı. Hükümdarlığın ilk yılında Assam'ı işgal etti. 1685 - 1687'de de Bicpur ve Gulkanda krallıklarını ortadan kaldırdı. Saltanatının son yıllarında dağ kalelerinin büyük bir kısmı ele geçirildi.

ÂLEMGİR II, Azizüddin (? - 1759), Hindistan imparatorudur. Cihangir'in oğludur. İyi bir idare gösterememiştir. Beş yıl tahtta kaldı. Bir kukla hükümdar olmaktan ileri gidemedi. Kendisine karşı gelen Emirülümera Gaziyüddin tarafından öldürüldü.

ALERJİ, hayvansal dokunun belirli maddelere karşı sonsuz derecede hassasiyet göstermesidir. Bu maddelere allergen denir. Allergen'lik akla gelebilecek her şeyi kapsar ve kişiye göre de değişir.

ALEV, bazı gazların ve buharların yanması sırasında görülen bir ışık olayına verilen addır. Alevin meydana gelebilmesi, yanabilen gazların ve buharların mevcut olmasına bağlıdır. Yanmakta olan bir mumun alevinde üç bölge ayırtedilir. 1 — İç veya çekirdek bölge. Bu bölge ışıksızdır. Yanan cisimden meydana ge-

L. M. Alcott

Aleksandr II

Alemdar Mustafa Paşa

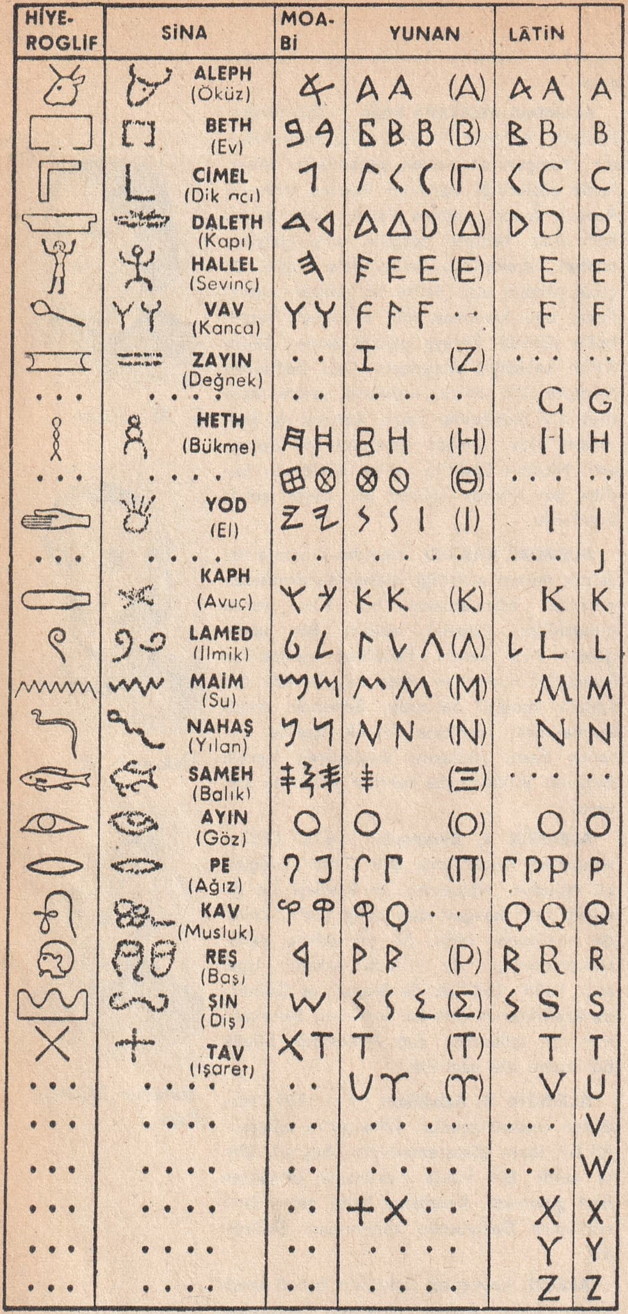

Hiyerogliften Latin harflerine kadar Alfabenin gelişmesi

len gaz ve buharı (hidrokarbon) kapsar. 2 — Orta bölge. Bu bölgede yanma tam değildir. Yayılan etilen, metan ve karbona parçalanır. Karbon parçacıkları korlaşarak ışık saçar. 3 — Dış bölge. Burada tam bir yanma olur. Isı yüksektir.

Alevin ışık verme derecesi oksijen miktarına bağlıdır. Isıtma ve pişirme işlerinde kullanılan alevlerin ısıtıcı olması istendiğinde yanmadan önce yanıcı gaza hava karıştırılır (Bunsen bekleri).

ALEV MAKİNESİ, alev püskürten bir harp silâhıdır. Silâhın iki deposundan birinde, katran yağı, petrollü zift gibi yanıcı maddeler, ikincisinde de basınçlı azot veya karbon dioksit gazı bulunur. Bir pil alev yağını tutuşturur. Gazlar da alevin ileri fırlatılmasını sağlar.

ALEVÎLİK, genellikle Hazreti Ali'ye bağlı olan ve onun tarafını tutan zümrenin mezhebine verilen addır. İmamlığın Ali'ye doğrudan doğruya Allah ve Peygamber tarafından verildiğine inananlara «Şîa-i Aleviyye» denir. Mezhebin esasını bu inanış teşkil eder. Sonradan birçok kola ayrılan Alevîlik İslâm'da ilk dinî ayrılık hareketini teşkil eder. «Yedi İmam» veya «İsmailiye» mezhebi bunlardan biridir. Kendilerini ayrı gördükleri Müslümanlara, «yezit» derler. «El, dil, bel sağlamlığı» na dayanan ahlâk prensibini benimserler. En yaygın olduğu ülke İran'dır.

ALFA, buğdaygillerden Batı Akdeniz ülkelerinde yetişen bir bitkidir. İp, sicim, bir cins kaba kumaş ve kâğıt yapımında kullanılır.

ALFA IŞINLARI, radyoaktif maddelerin yayınladığı üç ışından birincisidir. Alfa ışınları çıplak, yani elektronsuz çifte pozitif yüklü helyum çekirdeklerinden ibarettir. Alfa ışınlarının hızları, bu ışınları veren cisme göre 15.000 km./s. ile 25.000 km./s. arasında değişir. Gaz içinden geçen alfa ışınları geçtikleri gazın atomlarına çarparak hızlarını kaybederler. Madenler de alfa ışınlarının hızlarını büyük ölçüde azaltırlar.

ALFABE, bir dilin seslerini gösteren harflerin kararlaşmış bir sıraya göre dizilmiş harf topluluğudur. Yunanca birinci ve ikinci harflerin okunuşu olan «Alfa» ve «beta» dan alınmıştır. Alfabenin esasını teşkil eden yazı ile ses arasındaki bağıntı tabiî değil, yapmadır ve uzun bir evrimin sonucudur. Bu bakımdan alfabe yazı sistemi gelişiminin son safhasını temsil eder. İnsanın ilk grafik belirtileri Tarihten Önceki çağlarda başladı. Yazı derece derece sistemleşerek eşyadan yazı, fikir veya resimden yazı, cümle anlatan yazı, kelime-resim halinde yazı ve hece yazısı aşamalarından geçerek harf yazısı, yani alfabe denilen olgunlaşmış şekle girdi. Bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen duvar yazıları, kitabeler, lâhit yazıları alfabenin en ilkel haliyle M. Ö. 2.000 yıllarında kullanılmaya başlandığını gösterir. Gerçekten de Sina yarımadasında bulunan ve Samî diliyle yazılmış bir kitabenin M. Ö. 1.800 - 1.500 yılları arasında yazıldığı anlaşıldı. Bu kitabede kul-

lanılan 32 işaretin de alfabenin asıl ilham kaynağı olduğu sanılıyor. Zamanla Samî alfabesinden çok çeşitli başka alfabeler meydana çıkmıştır. Bu alfabe önce Kuzey ve Güney alfabesi olmak üzere ikiye ayrılır. Güney alfabesinden Habeşçe, Semud ve Galla alfabeleri çıktı. Kuzey alfabesi ise Fenike ve Aramî olarak iki ana topluluğa bölünür. Fenike kökünden İbrani, Yunan ve Lâtin yazısı çıktı. Aramî kökü ise Arap, Pehlevî, Avesta, Uygur, Hint alfabeleri ile daha birçoklarının doğmasına, ya da gelişmesine yol açtı. Eski Türklerin kullandığı alfabelerden Uygur alfabesi, Samî alfabesinin Kuzey bölümünün Aramî kolundan çıktı. Orhon alfabesinin de Aramî kökenli olduğunu ileri sürenler çıkmışsa da bazı bilginler bunun doğrudan doğruya Orta Asya'dan türediğini iddia ederler. Türkler Orta Doğu ve Anadolu'ya yayıldıktan sonra yüzlerce yıl Arap harflerini kullandılar. Osmanlılar çağında meydana gelen bütün sanat, edebiyat ve bilim eserleri Arap harfleriyle yazıldı. Cumhuriyet'in büyük devrimlerinden biri olarak 3 kasım 1928'de kabul edilen bir kanunla Latin alfabesinin kullanılmasına başlandı.

ALFENİT, % 60 bakır, % 30 çinko, % 10 nikelden meydana gelen ve çatal bıçak yapımında kullanılan bir alaşımdır.

ALGARİNA, büyük vinçli maçunadır. Ağır bir şeyi denizden kaldırmak veya denize indirmek için kullanılır.

ALGI (Bak: İDRAK)

ALİ, Hazreti (598 - 661), Hazreti Muhammed'in amcasının oğlu, damadı ve dört halifenin sonuncusudur. Kâbe'de doğdu. Hz. Muhammed'in eğitimi altında yetişti. İlk Müslüman olanlardandır. Hicretten sonra Hz. Muhammed'in kızı Fâtıma ile evlendi. Peygamberin en yakın bir yardımcısı olarak daima yanında çalıştı. Ölümünden sonra Kur'an âyetlerini tarihlerine göre sıraya koydu. Hz. Osman'ın ölümüyle 656'da halife oldu. Beş yıl süren halifeliği sırasında halifeliğini tanımayanlara karşı şiddetli savaşlar yapmak zorunda kaldı. Sıffîn Savaşı sırasında halifelik hileyle Muaviye'ye geçince, taraftarlarından bazıları «Haricîler» adı altında birleşip baş kaldırdı. Bunlarla da savaşmak zorunda kaldı. Sonunda Haricîler'in düzenlediği bir suikastte İbni Mülcan'ın kılıcına kurban gitti. Kûfe'de gömüldü. Hazreti Ali, dünyaya önem vermeyen, varını yoğunu fakirlere dağıtan, son derece âdil bir insandı. Davalarda, anlaşmazlıklarda onun verdiği hükümler tartışılmaksızın kabul edilirdi. İslâm inanışına göre Hz. Ali, cennete gireceği muhakkak olan 10 kişiden biridir. Hz. Ali'yi evliyalık mertebesine yükselten Şiîler, Hz. Peygamber'in halifeliği ona verdiğine inanırlar.

ÂLİ BEY, Mehmet (? - 1898), Türkiye'de ilk defa sahne eseri yazan ve edebiyatımıza ince mizah örnekleri veren yazardır. Mutasarrıflık, valilik yaptı. İlk mizah gazetemiz «Diojen» de yazılar yayımladı. Molière'den uyguladığı «Ayyar Hamza», «Kokona Yatıyor», «Misafiri İstikbal» ile zamanın sosyal portresini çizen ve bir sözlük niteliğinde olan mizahî «Lehçetül Hakayık» en önemli eserleridir.

Moralı Ali Efendi

ALİ EFENDİ, Moralı Esseyit (? - 1809), Selim III'ün padişahlığı yıllarında Fransa'ya elçi olarak gönderilen bir devlet adamıdır. Fransa'dan döndükten sonra yazdığı «Sefaretname» si ünlüdür. «Tarihî Osmanî Encümeni» dergisinde yayımlandı. Tophane ve Bahriye nazırlığı yaptı. Alemdar Mustafa Paşa taraftarıydı. Ama «Alemdar Vak'ası» ndan bir süre sonra Yeniçerilere güvenerek ortaya çıkması üzerine padişah kızıp kendisini öldürttü.

ALİ EMİRÎ (1857 - 1923), tarih ve edebiyat araştırmalarıyla tanınan bir Türk yazarıdır. Çeşitli devlet görevleriyle dolaştığı yerlerde bulduğu değerli kitapları topladı. 15.000 cilt tutarındaki kitaplarını millete bağışladı ve böylece İstanbul'da Fatih'teki «Millet Kütüphanesi» kuruldu. Bu arada «Divan-ı Lûgat-it Türk» ü bulup Türk ulusuna kazandırması da en önemli keşfidir.

ALİ KEMAL (1867 - 1922), Türk gazeteci ve politikacısıdır. Eğitimini Avrupa'da tamamladı. 1889'da siyasî tutumu yüzünden Halep'e sürüldü. Meşrutiyet'te İstanbul'a döndü ve gazeteciliğe atıldı. Damat Ferit Paşa kabinesinde Maarif ve Dahiliye Nazırlıkları yaptı. Mütareke yıllarında gazetesi «Peyam Sabah» ta Millî Mücadele'yi baltalayıcı yazılar yazdı. Yargılanmak üzere 1922'de Ankara'ya götürülürken İzmit istasyonunda linç edildi.

ALİ KUŞÇU (? - 1474), ünlü bir Türk astronomudur. Uluğ Bey'in Semerkant'ta yaptırdığı rasathaneyi idare etti. Bir ara Tebriz'de Akkoyunlu Uzun Hasan'ın hizmetine girdi. Fatih'in yanına elçi olarak gönderildi. Tebriz'e döndükten bir süre sonra tekrar İstanbul'a gelerek Ayasofya Medresesi'nde astronomi ve matematik müderrisliği yaptı.

ÂLİ, Mustafa (Bak: MUSTAFA ÂLİ)

ALİ PAŞA, Hekimoğlu (Bak: HEKİMOĞLU, Ali Paşa)

M. Emin Âli Paşa

ÂLİ PAŞA, Mehmet Emin (1815 - 1871), beş defa Sadrazamlık, yedi defa Hariciye Nazırlığı yapan büyük devlet adamıdır. Babıâli'de yetişti. Büyük Reşit Paşa ken-

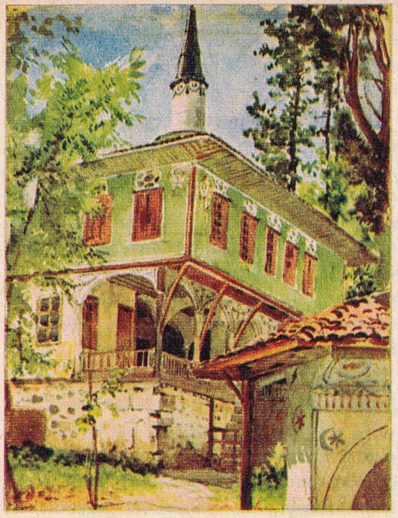

Ali Rıza Bey'den bir tablo: Bursa'da asırlık bir Türk evi

disini himaye etti. Hariciye mesleğinde ilerledi. Reşit Paşa ve Fuat Paşa ile birlikte Tanzimat'ın üç büyüğünden biri sayılır. Reşit Paşa'nın İngiliz siyasetini tutmasına karşılık kendisi Fransız siyasetine bağlı kaldı.

ALİ RIZA BEY (1857 - 1930), ünlü Türk ressamıdır. Öğrenimini Harbiye Mektebi'nde tamamladı. Çeşitli okullarda resim öğretmenliği yaptı. Desenci bir ressamdı. Yağlıboya, suluboya çalıştı. Tabiatı inceleyen çalışmalarında kendine has bir biçimi vardır. Boğaziçi resimleri ünlüdür.

Ali Suavi

ALİ SUAVİ (1838 - 1878), Türk düşünürü ve yazarıdır. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra 1866'da «Muhbir» gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Devrin yönetimini tenkit ettiği için Kastamonu'ya sürüldü. 1869'da oradan Avrupa'ya kaçtı. Londra'da «Muhabir», Paris'te «Ulum» gazetelerini yayınladı. 1876'da yurda dönünce «Basiret» te Mithat Paşa'yı sert bir dille eleştirdi. İşsiz kaldığı bir sırada Murat V'i tekrar tahta çıkarmak için 500 kadar Rumeli muhaciriyle Çırağan Sarayı'nı bastı. Olay yerine yetişen Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa tarafından öldürüldü.

ALİ ŞİR NEVAÎ, (1441 - 1501), Çağatay lehçesiyle şiirler yazmış olan bir Türk bilgin ve şairidir. Okul arkadaşı Sultan Hüseyin Baykara'nın «mühürdar» lığını yaptı. 32 yıl Baykara'ya siyasal ve sosyal alanlarda büyük hizmetlerde bulundu. Eserlerinde Farsça'dan çok Türkçe'ye önem verdi ve Türk ruhunu belirtmeye çalıştı. Bu bakımdan Türk milliyetçilik tarihinde oldukça önemli bir yer tutar. En ünlü eseri «Muhakeme-tül-Lûgateyn» dir.

ALİCENGİZ OYUNU, halk arasında kimsenin aklına gelmeyecek ustalıkla yapılmış hile anlamına gelmektedir. Aslında bu deyim doğuda, halk arasında çok tanınmış bir masaldan gelmektedir. Bu oyunu sadece kötü ruhlu bir derviş bilmekte, kime öğretirse, onu da öldürmektedir. Fakir bir genç bu dervişe çırak olur. Oyunun esası olan, istenilen anda istenilen kılığa girebilme hünerini öğrenir. Derviş onu öldürmek isterse de delikanlı kaçar. Bin bir kılığa girerse de kurtulamaz. Nihayet bir sansar olup, dervişi boğar ve kurtulur. Bu oyunu padişaha öğretip, onun kızıyle evlenir.

ALİZE, ortalama 30° kuzey ve 30° güney paralleri üzerinde bulunan yüksek basınç alanlarında, sıcak ekvator bölgesindeki alçak basınç kuşağına doğru sürekli olarak esen büyük rüzgâr kuşağıdır. Genel olarak doğudan batıya doğru yol alırlar. Bunların birkaç bin metre üstünden esen ters alizeler ekvatoral bölgede meydana gelir. Bu bölgede fazla ısınan hava yükselir ve yukarıda ekvatordan kuzeye ve güneye doğru uzaklaşır.

ALKALİLER, alkali metallerin (lityum, sodyum, potasyum, rubidyum, sezyum) hidroksitleriyle amonyum hidroksite verilen isimdir. Bugün kimyada alkali deyince sud, potasyum ve amonyak oksit ile bunların hidroksitleri anlaşılır.

ALKAZAR, Endülüs hükümdarlarının saraylarına Avrupa'lılarca verilen addır. Arapça «el - kasr» dan gelir. Kurtuba (Cordoba), İşbiliye (Sevilla), Segovia ve Tuleytule'nin (Toledo) alkazarları ünlüdür.

ALKIM (Bak: GÖKKUŞAĞI)

ALKİBİADES (M. Ö. 450 - 404), Atina'lı general ve devlet adamıdır. Perikles'in yakın akrabası ve Sokrates'in öğrencisidir. Üstün zekâlıydı. Hayatını ahlâk kuralları üzerine değil, ihtirasları üzerine kurmuştu. Bu yüzden bazen başarıya, bazen de yenilgiye uğradı.

ALKOL, mayalaşmış şekerli sıvıların damıtılmasıyle elde edilen sıvıların genel adıdır. Buna halk arasında yanlış olarak «ispirto» denir. İspirto kimyaca «etil alkol», ya da «etanol» dür. Alkol iki yoldan: 1 — Mayalandırma, 2 — Sentetik olarak elde edilir. Birinci yolla alkol elde etmek için üzüm suyu mayalanmaya bırakılır. Mayalanma tamamlandıktan sonra damıtılır. Sentetik yolla alkol, karpit'ten (kalsiyum karbür) elde edilir. Bugün üzüm yerine nişastalı maddelerden de alkol yapılır. Alkolün kendine mahsus ferahlatıcı kokusu vardır. Renksizdir. Çok eski çağlardan beri keyif verici madde olarak içilir. Sağlık için zararlıdır. Alkoller, birincil, ikincil ve üçüncül olmak üzere üçe ayrılır.

ALKOLOİTLER, bitkisel kökenli ve molekülü tuz özelliği gösteren en az bir azot atomu kapsayan azotlu maddelere verilen addır. En tanınmışları tütündeki nikotin, tatuladaki atropin, kokadaki kokain ile kinin, morfin ve kodein'dir.

ALKOLOMETRE, alkol yüzdesini ölçmeye yarayan bir âlettir.

ALLAH (Tanrı), tek tanrılı dinlerce kabul edilen en ulu varlıktır. Var olan her şeyin yaratıcısıdır. Hiç bir zaman özü ve sıfatları değişmeyecek tek gerçektir. Allah, bütün kemal sıfatlarını taşıyan, varlığı zarurî, kendinden daha üstünü düşünülmeyen varlıktır. Dinlerin evrimleşerek en son vardıkları nokta, Tek Tanrıcılık = Monoteizm inancıdır. Musevilik, Hıristiyanlık, İslâmlık tek Tanrı fikrini temel sayan dinlerdir. Kur'an, Allah'ın varlığı konusunu yaratılış ile ispatlar. İnsanın, kendi kendini yaratmamış olduğunu ve yaratılmasının kendinden başka bir sebebe muhtaç bulunduğunu bilmesi, onu bir yaratıcısı olduğuna inanmaya götürür.

ALLAHABAT, kuzeydoğu Hindistan'da, Ganj nehrinin Camna ile birleştiği yerde 430.000 nüfuslu bir şehridir. M. Ö. 1.000 yıllarında kurulan şehre eski Hintliler «Kurban yeri» anlamına «Praga» adını verirlerdi. Buddha çağında da kutsal bir yer kabul edilirdi. Şehre Allahabat veya «İlâhabad» adı ilk olarak Ekber Şah'ın oğlu Cihan Şah (1569 - 1627) tarafından verildi. Üniversitesi vardır. Şeker ve pamuk merkezidir.

ALLİGATOR, sürüngenler sınıfının timsahgiller familyasından bir türdür. Kuzey Amerika'nın Florida bölgesinde yaşar. Boyu 5 metre kadardır.

ALMAN ÇEŞMESİ, Alman İmparatoru Wilhelm II'nin Istanbul'u ikinci ziyaretinin bir hatırası olarak Sultanahmet Meydanı parkı içinde yapılan çeşmedir. Bütün teferruatıyle Almanya'da hazırlanıp Istanbul'a getirildi ve bugünkü yerine kondu. Genel görünüşüyle Cermen üslûbundadır.

ALMANYA, bir Orta Avrupa ülkesidir. Kuzeyinde Kuzey denizi, Danimarka ve Baltık denizi; doğusunda Polonya, Çekoslovakya; güneyinde Avusturya, İsviçre; batısında Fransa, Lüksemburg, Belçika ve Holanda vardır. Nüfusu: 75.201.000, yüzölçümü 355.000 km²'dir. Başkentleri Alman Federal Cumhuriyeti'nin (Batı Almanya) Bonn ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin (Doğu Almanya) Doğu Berlin'dir. Konuşulan dil Almanca'dır, bölgelere göre farklı lehçeler gösterir. Dini hıristiyan, % 67 protestan, % 29 katolik; parası mark'tır.

Almanya tabiat şartları yönünden farklı bölgelere ayrılır. Ülkenin kuzey bölümü geniş ve basık bir ovadır. Ovanın Kuzey denizi kıyılarındaki bazı kesimleri deniz düzeyinden daha alçaktır. Doğu kesimlerinde ise yükselti biraz daha fazladır. Yer yer araziye dalgalı şekiller veren bazı sırtlar, geniş ve tatlı yamaçlı vadiler görülür. Dördüncü Çağ buzullarının hazırladığı çanaklarda meydana gelen birçok göl ovayı süsler. Orta ve Güney Almanya dağlıktır. Ama bunların yükseklikleri 1.000 metreyi pek geçmez. Tepeleri yuvarlak olan bu ihtiyar dağların belli başlıları «Rhein», «Harz», «Erzgebirge» ve «Böhmerward» dağlarıdır. Bunların arasında geniş havzalar ve düzlükler göze çarpar. Ülkenin güney bölümünü, Tuna nehri ve kollarının aktığı «Bavyera plâtosu» kaplar. Bu plâtonun güneyinde bazı tepeleri 2.500 - 3.000 metreye kadar erişen «Bavyera Alpleri» yükselir. Almanya'nın akarsu rejimi çok düzenlidir. En önemli akarsu olan Ren, İsviçre'den çıkar ve Holanda'da denize dökülür. Belli başlı kolları Main ve Neckar'dır. Kuzey denizine dökülen Weser ve Elbe ile Baltık denizine akan Oder ve güneyde Tuna, ülkenin öteki önemli akarsularıdır. Weser, Oder ve özellikle Elbe'nin haliçleri büyük tonajlı gemilerin içerlere kadar sokulmalarına elverişlidir. Bütünüyle Almanya'nın sınırları

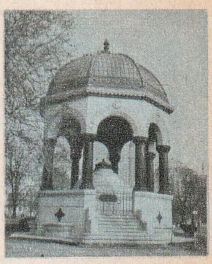

Istanbul'da Alman Çeşmesi

Almanya

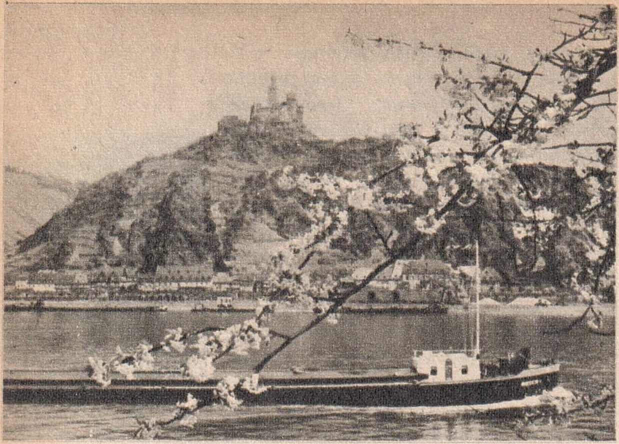

Ren nehri üzerinde Braubach

içinde kalan önemli bir göl yoktur. İsviçre sınırı üzerinde bulunan Konstanz, ülkenin başlıca gölüdür. Bu gölden ayrı olarak Güney Almanya'da birçok küçük ve çok güzel manzaralı göl de vardır. Kuzeydeki kıyı baraj göllerinin çoğu derelerle Baltık denizine bağlıdır. Almanya'da iklim kıyılardan uzaklaştıkça sertleşir. Kuzey'deki ovaların batı kesimlerinde nemli bir deniz iklimi görülür. Doğuya gidildikçe nemlilik azalır. Bu yüzden kışlar daha şiddetli, yazlar daha sıcak geçer. Bavyera plâtosunda iklim kuzeye oranla daha da serttir. Halbuki ülkenin batısında aynı enlemde bulunan çukur ve kuytu Rhein ovasında üzüm, tütün ve çeşitli meyvelerin yetişmesine elverişli ılık bir iklim hüküm sürer. Nemlilik derecesi yer yer değişmekle birlikte Almanya genel olarak yeter derecede yağış alan bir ülkedir. Yıllık yağış ortalaması hemen her yerde 500 milimetrenin üstündedir.

Almanya, özellikle Batı Almanya bugün İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki ekonomik gücüne ulaşmış, dış ticaret dengesi 1961 yılında kendi lehine olarak 6.615.000.000 marka yükselmiş durumdadır. Endüstrinin Alman dış ticaretinde en büyük yeri tutmasına karşılık hemen hemen hiç tarım ürünü ihraç etmediği görülür. Bununla birlikte tarım da Alman ekonomisinde büyük yer tutar. İleri usulleri ve yüksek verimiyle oldukça önemli üretim miktarına ulaşır. Ülkenin yüzde 40,5'i tarıma ayrılmış toprakları meydana getirir. Otlaklar toplam yüzölçümünün yüzde 18,4'ünü, ormanlar da yüzde 28,1'ini kaplar. En çok yetiştirilen tahıl çavdar (2.760.000 ton) buğday (5.076.000 ton) ve arpa (3.669.000 ton) dır. Çok önemli bir besin maddesi olan patatesle (22.347.000 ton) hayvancılık da (sığır 17 milyon, domuz 24 milyon, koyun 3 milyon) çok gelişmiş durumdadır. Bundan ötürü yem bitkileriyle küspesinden yararlanılan şeker pancarı (9.805.000 ton) tarımı da çok önemlidir. Maden çıkarımı ve endüstrisi Alman ekonomisinin en önemli koludur. Çalışan nüfusun büyük bir kısmı bu işlerle uğraştığı gibi ihracatın hemen tamamını endüstri eşyaları ve kömür meydana getirir. Özellikle ağır endüstri kolları çok gelişmiş durumdadır. Bugün maden kömürü (antrasit) çıkarımı 146.286.000 tondur (B. Almanya 143 milyon ton, D. Almanya 2,5 milyon ton). linyit çıkarımı (B. Almanya 97 milyon ton, D. Almanya 236 milyon ton) dünyada rakipsiz yer tutar. Zengin maden kömürü yatakları ve Saar havzasında, linyit yatakları da Orta Almanya'dadır. Aynı bölgede elde edilen potas ve tuz, kimya endüstrisinin önemli ham maddeleridir. Ülkenin kuzeybatı kesiminde son yıllarda petrol yataklarına rastlanmış ve petrol çıkarımı 6 milyon tonu bulmuştur. Almanya savaştan önce olduğu gibi bugün de dünyanın en çok demir ve çelik üreten ülkelerinden biridir. Batı Almanya'da yılda ortalama 26 milyon ton demir ve 34 milyon ton çelik elde edilir. Makine endüstrisi, ağır endüstrinin bulunduğu Ruhr havzasındadır. Bundan ayrı olarak otomabil (Hanover, Wolgsburg, Frankfurt, Russelsheim, Stuttgart), kimya (Ruhr havzası ve Orta Almanya), dokuma (Orta Almanya) cam ve kristal eşya ile optik âletler, fotoğraf, elektrik malzemeleri, ölçü ve ayar âletleri endüstrisi de önemlidir. Almanya dünyanın en çok ve sık demiryoluna sahip ülkelerinden biridir. Düzenli ve bakımlı karayolları da ulaşımın bel kemiğini teşkil

Münih'te Marien Meydanı

eder. Nehir yolları ve bunları birbirine bağlayan kanalların ülke ekonomisinde büyük bir rolü vardır. Akar su ulaşımında en önemli nehir Rhein'dir. Tuna da ülkeyi Doğu Avrupa ülkelerine bağlar. Büyük limanlar, önem sırasına göre Hamburg, Bremen ve Kiel'dir.

Bugünkü Almanlar'ın ataları olan Germenler, Roma sınırlarına en yakın olan ve Romalılar'la en çok ilişkide bulunan Barbar kavimdi. Bunlar Rhein ile Dinyeper nehirleri arasında yaşarlardı. Hunlar'ın Avrupa'ya gelişleriyle baş gösteren Kavimler Göçü sırasında Germen asıllı birçok kavim yurtlarını bırakarak Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yayıldılar. Buralarda çeşitli ulusları meydana getirdiler. Bunlardan bir kol olan Franklar da bugünkü Fransa topraklarına yerleştiler. Önceleri Merovenjler'in daha sonra da Karolenjler'in yönetimi altında bir krallık kurdular. Karolenj soyundan gelen kralların en büyüğü olan Şarlman (Charlemagne), İtalya, İspanya ve Almanya'yı ele geçirerek Frank Krallığı'nı büyük bir imparatorluk durumuna getirdi. Şarlman'ın yerine geçen Dindar Louis'in oğulları imparatorluğu 843'te Verdün Andlaşması'yla aralarında paylaştılar. Verdün Andlaşması, Ortaçağ tarihinde çok önemli sonuçlar doğuran bir olaydır. Gerçekten de bugünkü Almanya'nın Fransa ve İtalya gibi siyasal bir varlık durumuna gelmesine bu andlaşma yol açmıştır. Verdün Andlaşması'yle Louis'in payına düşen Almanya'da, Karolenj soyu uzun süre tutunamadı. Kuzeyden gelen Norman akınları, ülkenin birliğini bozdu ve Almanya'da Suap, Bavyera, Frankonya ve Saksonya dükalıkları meydana geldi.

Bavyera'da tipik bir Alman köy evi.

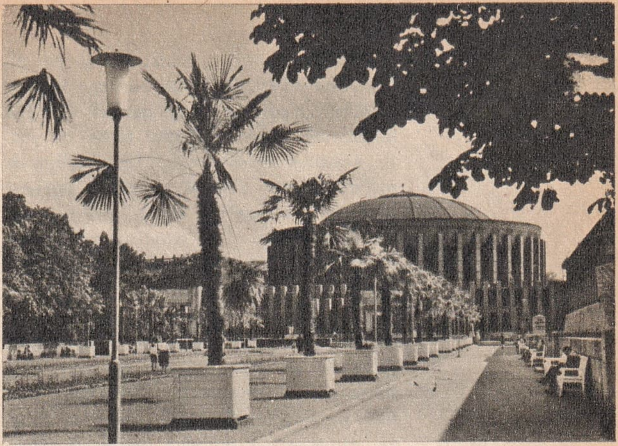

Düsseldorf'tan bir görünüş.

Bunlardan ilk önce Saksonya dükalığı Almanya'nın birliğini sağlayıp yeni bir imparatorluk, «Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu» nu kurdu. Bu imparatorluğu, 962 yılından 1024'e kadar Saksonya soyundan gelen imparatorlar yönetti. Daha sonra Frankonya (1024'ten 1125'e kadar) ve Suaplar (1125'ten 1250'ye kadar) soyundan gelen imparatorlar yönetimi ellerine aldılar. Kutsal Roma - Germen İmparatorlarıyle papalar arasında cereyan eden nüfuz çatışması 1250 yılında Alman imimparatorlarının ülke üzerindeki mutlak egemenliklerini kaybetmelerine yol açtı. Yeniçağ başlarında Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu, Ortaçağ'da olduğu gibi Avrupa'nın en büyük imparatorluğu durumunu muhafaza ediyordu. Ama, 400'e yakın küçük devletten meydana gelen ülkede siyasal bir birlik yoktu. İmparatorluğun başında Habsburg sülâlesi bulunuyordu. Merkezi Viyana şehriydi. Habsburglar aynı zamanda imparatorluğa bağlı devletlerin en büyüğü olan Avusturya Arşidükalığının da hükümdarıydılar. 15. yüzyılın son yarısında Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu'nun başında bulunan imparator Maksimiliyen, siyasî ilişkiler ve evlenmelerle Lüksemburg, Belçika ve Holanda'nın bir bölümünü ele geçirdi. Onun açtığı bu yolu izleyen oğlu Güzel Filip ve torunu Ferdinand I'in yaptığı evlenmelerle Habsburg'lar Avrupa'nın en kudretli sülâlesi durumuna ulaştılar. 16. yüzyılın ilk yarısında imparatorluğa seçilen Şarlken (Charles Quint), dedesi tarafından Avusturya Arşidükalığı ile İstirya, Karniyola ve Tirol ülkelerini, annesi tarafından da Aragonya Krallığı ile Sardunya, Sicilya ve Napoli krallıklarını ve dolayısıyle Amerika'daki İspanya sömürgelerini elde etti. Böylece Şarlken (1519 - 1556) zamanında Almanya dünyanın en büyük imparatorluğu durumuna geldi. Habsburglar 17. yüzyılda da büyük bir imparatorluğun tacını taşımak-

la birlikte, bütün çabalarına rağmen Almanya'da siyasî bir birlik kurmayı başaramadılar. İmparatorluk içinde 343 ayrı hükümet bulunduğu gibi dinî birlik de yoktu. Almanya bu durumunu 18. yüzyılda da muhafaza etti. Coğrafî ve siyasî durumu yüzünden Avrupa'nın bütün siyasî meselelerine karıştı. 19. yüzyılın başlarında, 1806'da Orta Avrupa'nın en büyük devleti olan Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu, Napoléon tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra, Fransa bir süre Almanya'ya hâkim oldu. Viyana Kongresi'nden sonra da Almanya'da bir Germanya Konfederasyonu kuruldu. Avusturya ve Prusya, Almanya'nın iki ayrı devleti durumuna geldiler. 19. yüzyılın ikinci yarısında Prusya, Alman Birliği'ni kurdu. Sömürgecilik alanında da ilerledi. Dünyanın en kuvvetli kara ordusunu meydana getirdi. Avrupa'da üstünlük kurmak siyasetini gütmeye başladı. Birinci Dünya Savaşı'nda yenilince Almanya İmparatorluğu yıkıldı. Bundan sonra Almanya'da birçok iç buhranlar baş gösterdi. Sonunda Almanya Hitler'in eline geçti. Hitler, Almanya'yı dünyanın en üstün devleti durumuna getirmek istedi. Bu amaçla giriştiği İkinci Dünya Savaşı'nda (1 Eylül 1939 - 7 Mayıs 1945) yenildi. Savaştan sonra Almanya galip gelen devletler tarafından işgal edildi. Böylece Almanya Amerikan, İngiliz, Fransız ve Rus işgal bölgelerine ayrılmış oldu. Sonradan bu topraklar üzerinde «Alman Federal Cumhuriyeti» ve «Alman» Demokratik Cumhuriyeti» adlı iki devlet kuruldu.

Almanya'nın sanat ve kültür bakımından dünya tarihindeki yeri çok önemlidir. Bu sanat ve kültürün medenî bir nitelik kazanması, Almanlar'ın 7. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığı kabul etmeleriyle başlar.

Alman sanatının en gelişmiş kollarından biri olan mimarlık, Roman, Gotik, Rönesans, Klasik ve Modern olmak üzere beş dönem geçirmiştir.

Mosel Nehri üzerinde Kochem şehri

Alman resim sanatı dinî konularla temelini atmış ve 16. yüzyılda en büyük Alman ressamı Dürer eserlerini vermiştir. Bundan sonra Alman resmi Rönesans yolunu tutmuş, bunu ekspresyonizm ve neorealizm izlemiştir.

Almanya'nın Gotik devrinde başlayan heykel sanatı, en güçlü örneklerini Rönesans çağında vermiştir.

Süsleme sanatları dalında da Almanya, bu sanatta çığır açan okulların yurdu olmuştur.

Almanya'da müzik, gerek nazarî ve gerekse tatbikî alanlarda büyük sanatçılar yetiştirmiştir. Bach, Haendel, Haydn, Mozart, Beethoven, Schuman, Weber ve Wagner bunların en ünlüleridir.

Alman edebiyatı ve felsefesi Schiller, Goethe ve Kant gibi dâhilerin yarattığı yeni hareket sayesinde sanat ve düşüncenin bütün kollarını etkilemiş ve bu etki günümüze kadar gelmiştir.

Batı Almanya (Alman Federal Cumhuriyeti), 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Almanya'nın ikiye ayrılması üzerine Batı'da kurulan devlettir. Kuzeyinde Kuzey denizi ve Danimarka, doğusunda Doğu Almanya ve Çekoslovakya, güneyinde Avusturya, İsviçre, batısında Fransa, Lüksemburg, Belçika, kuzey-batısında Hollanda vardır. Yüzölçümü 248.000 km², nüfusu 58.290. 000'dir. Kurulması: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İngiltere ve Fransa dışişleri bakanlarının Almanya konusunu ele alarak yaptıkları çalışmalar başarıya ulaşamadı. Bunun üzerine Batı'lılar kendi bölgelerinde, içişlerinde bağımsız bir hükümetin kurulması için teşebbüse geçtiler. Kendi işgal bölgelerindeki 11 eyaletin belediyelerine bir kurucu meclis teşkil edecek federal tipte bir anayasa hazırlamaları için yetki verdiler. Hazırlanan Anayasa, 8 mayıs 1949'da Bonn'da toplanan Parlamento Konseyi'nde onaylandı. 11 eyalet bütün ulusun temsilcilerinden meydana gelen «Bundestag» ile eyalet hükümetleri üyelerinden meydana gelen «Bundestrat» tarafından yönetilecekti. Federal Hükümet 20 eylül 1949'da göreve başladı. Yüksek Müttefik Komisyonu adlı sivil bir komisyon Almanya'nın kontrolüne devam etti. Ama bu kontrol zamanla azalmaya başladı. Sonunda 26 mayıs 1952'de Bonn'da imzalanan bir anlaşma ile Federal Almanya Cumhuriyeti iç ve dışişlerinde tam bir bağımsızlık kazandı.

Doğu Almanya (Alman Demokratik Cumhuriyeti), 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 9 ekim 1949'da Rus işgal bölgesinde kurul-

muş bir devlettir. Kuzey'de Baltık denizi, doğuda Polonya, güneyde Çekoslovakya ve Batı Almanya, batıda Batı Almanya ile sınırlanmıştır. Yüzölçümü (Berlin hariç) 107.000 km², nüfusu 17.011.000'dir Uzun süre Doğu Almanya'nın yönetimini ellerinde tutan Ruslar, Doğu Berlin'de bir «Halk Kongresi» topladılar. Bu kongre, hazırladığı anayasayı 30 mayıs 1949'da ilân etti. Bu anayasa gereğince de «Halk Meclisi» ni (Volkstrat) seçti. Meclisin adı 7 ekim 1949'da «Halk Kamarası» (Volkskammer) olarak değiştirildi. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilân edildikten bir gün sonra, 10 ekim 1949' da da «Eyaletler Kamarası» (Landerkammer) teşkil edildi. 11 ekimde bu iki meclis tarafından Komünist Parti Lideri Wilhelm Pieck Devlet Başkanı, Otto Grotewohl da Başvekil olarak ilân edildi. Gerçekte her iki kamara da Sovyet nüfuzu altındadır ve devleti Sovyet Yüksek Komiseri yönetir.

ALMUS, Tokat iline bağlı 25.776 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.149 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 700 km²'dir. Tokat ilinin orta bölümündedir. İlçe toprakları Yeşilırmak tarafından sulanır. Ekonomisi hayvancılık ve ormancılığa dayanır. İlçe merkezi, Almus deresinin bir delta şeklinde Yeşilırmak'a döküldüğü noktanın güneybatısında kuruludur.

ALNAR, Hasan Ferit (1906 -), Türk bestecisidir. Kanun çalarak musikiye başladı. Viyana Konservatuvarı kompozisyon ve orkestra şefliği bölümlerini bitirdi. Piyano için parçalar, viyolonsel konçertosu ve çeşitli eserler besteledi.

ALOE (Bak: SARISABIR)

ALP ARSLAN (1029 veya 1033 - 1072), Büyük Selçuklu İmparatorluğu hükümdarıdır. Amcası Tuğrul Bey'in vasiyeti ve birçok Türk beyinin desteklemesi üzerine tahta çıktı. İyi bir devlet adamı, üstün yaradılışlı bir komutandı. Babasından ve amcasından yüksek bir karakter tevarüs etmiş bulunuyordu. Kendisine isyan edenleri ve esir düşenleri affetmesi, onlara iyi muamele ederek kalplerini kazanması, Ortaçağ siyasî anlayışının dışındaki olaylardır. 26 ağustos 1071'de Malazgirt ovasında Bizans İmparatoru Romenos Diogenes'i yenip Anadolu'yu Türkler'e açması yaptığı en büyük işlerden biridir. Bu zafer, Türk Devleti'nin bundan sonraki bin yıllık devresinin başlangıcıdır.

ALP DAĞLARI, Atlas Okyanusu kıyılarından Asya'nın güneyinde Büyük Okyanus ve Hint Okyanusu kıyılarına kadar uzanan «Genç Sıradağlar Kuşağı» nın Güney Avrupa'daki bölümüdür. 26.260 km²'lik bir alanı kaplar. Cadibona geçidinden (459 m.), Ferret boğazına kadar olan 450 km.'lik bölüm Batı Alpleri; Ferret boğazından (2.488 m.), Resia geçidine kadar olan 300 km.'lik bölüm Orta Alpleri; Resia geçidinden (1.504 m.), Karnero körfezine kadar olan 450 km.'lik bölüm de Doğu Alpleri'ni meydana getirir. Alp dağları, Mesozoik devrin başlarından beri, yavaş yavaş gelişen tektonik hareketlerin Kenozoik'in ikinci dönemi Oligosen'de en üst noktasına varmasıyle meydana geldi. Bu dağlar yapı yönünden iki bölüme ayrılır: 1 — Sert, 2 — Yumuşak kayalar. Sert kayalar Alpler'in omurgasını ve bunun iki yanında iki sıra da yumuşak kaya dizisi meydana getirir.

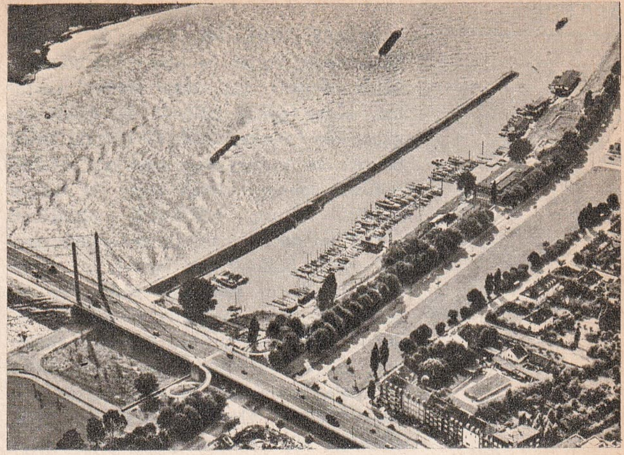

Ren nehri kıyısında su sporları tesisleri

ALP ER TUNGA, en eski Türk destan kahramanıdır. Türk - İran savaşlarında büyük yararlıklar gösterdi. İranlılar tarafından ancak hile ile öldürülebildi. Bu ölüm Türkler arasında derin acılar bıraktı. Söylenen «sagu» lar (ağıt) XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından derlenerek yazıya geçirildi.

ALPAKA, çift-parmaklılar takımının devegiller familyasından bir memeli türüdür. Lama'ya benzer, fakat ondan daha ufak ve koyunumsudur. Tüyleri çok uzun ve yün gibidir. Güney Amerika'da yabanî olarak toplu halde yaşayan Guanako'dan evcilleştirilmiştir. Peru ve dolaylarında yetiştirilir.

Alpaka

ALPTİGİN (Alptekin) (? - 963), Gazneli Devleti'nin kurucusudur. Samanoğulları ordusuna er olarak girdi, cesareti ve kabiliyeti sayesinde ordu komutanlığına kadar yükseldi. Horasan Valisi iken, Mansur'un hükümdar olması üzerine bu görevini bırakıp Belh şehrine çekildi. Üzerine gönderilen bir orduyu yenip Gazne'ye girdi, bağımsız Gazneli Devleti'ni kurdu.

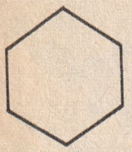

Bir altıgen örneği

A. R. Altınay

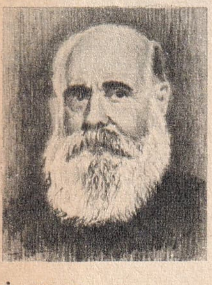

İ. Hakkı Altınbezer

ALSACE - LORRAİNE, Fransa'da, Alman hududunda, Vojlar ile Ren nehri arasında kalan bölgedir. Batı - doğu bölümü Lorraine, kuzey - güney bölümü de Alsace'dir. Aşağı Ren (merkezi 233.549 nüfuslu Strasbourg) ve Yukarı Ren (merkezi 54.264 nüfuslu Kolmar) olmak üzere iki eyalete ayrılır. Nüfusu 1.318.000, yüzölçümü 8.326 km^2'dir. İll nehrinin ortasından geçtiği ovalık bölümü çok verimli bir tarım alanı, Vojlar'ın yamaçları bağlık ve ormanlıktır. Tahıl, endüstri bitkileri, meyve ve üzüm yetiştirilir. Dokuma endüstrisi merkezidir. Bu bölge uzun zaman Fransızlarla Almanlar arasında el değiştirmiş, 1940'da Almanlar tarafından işgal edilmişse de 1954'de yeniden Fransa'ya geçmiştir.

ALŞİMİ, eski çağların kimyasıdır. Simya ilmi de denir. Bu işle uğraşanların en büyük amacı değersiz madenleri altın veya gümüşe çevirebilmek, bütün hastalıkları iyi edebilecek, insanı ölümsüz yapacak bir ilâç bulabilmekti. Alşimi bugünkü kimyanın öncüsü sayılır. Mısır'dan çıkmış olması en kuvvetli ihtimaldir. Efsaneye göre bu ilmi Tanrı Hermes kurmuştur. Alşimiyle uğraşanlar amaçlarına varamadılarsa da kimya alanında değerli keşifler yaptılar.

ALTAY DAĞLARI, Orta Asya'da, Sibirya'nın güneyinde, Moğolistan ile Çin'in kuzeyinde büyük bir sıradağdır. 1 — Rus Altayları, 2 — Moğolistan Altayları olmak üzere ikiye ayrılır. En yüksek tepeleri 3.000 - 3.300 m. kadardır. Etekleri çayırlık, orta kısımları ormanlıktır. Maden yönünden çok zengindir. Daha çok altın, demir, bakır çıkarılır.

ALTAY DİLLERİ, Türkler'in, Moğollar'ın, Tonguzlar'ın, bazılarına göre de ayrıca Japon'ların ve Kore'lilerin dillerini de içine alan diller grupuna verilen addır. Bugün bu dilleri konuşanların sayısı 100 milyonun üzerindedir. 95 milyon insan Türkçe, 3,5 milyon insan Moğolca, 1,5 milyon insan da Tonguz - Mancu dili konuşur. Altay dillerinin tarih öncesi pek aydınlık değildir. Eldeki en eski metinler, Orhon anıtlarındaki yazılarıdır (M. S. 732).

ALTERNATÖR, alternatif akım üreticisidir. İki bölümden meydana gelir: 1 — Ortadan bir mil etrafında dönen ve «rotor» adı verilen bölüm. 2 — Rotorun etrafında bulunan sabit bölüm. Elektromagnetik alanı meydana getiren rotorun buhar türbinleri veya gaz motorları tarafından döndürülmesiyle sabit bölümde alternatif bir akım meydana gelir.

ALTIGEN, bir düzlem üzerinde bir sıra takip etmeyen altı noktanın birleştirilmesiyle meydana gelen geometrik şekildir.

ALTIN, tabiatta serbest olarak bulunan yumuşak, parlak sarı renkte üstün işleme kabiliyeti olan kıymetli bir metaldir. Simgesi: Au.'dur. Altına genellikle tabiatta aluvyonlu yataklarda kumla karışmış parçacıklar ve kuvars kayalar içersinde dağılmış ince damarlar arasında rastlanır. Tabiatta bulunan bir bileşiği de «silvanit» adı ile bilinen gümüş ve altın tellurur (Au, Ag Te_2)'dur. Deniz suyunda ince parçacıklar halinde bir miktar altın bulunur. Altın üç şekilde elde edilir: 1 — Kuvvetli su akımlarıyle, 2 — Civa ile malgama yapılarak, 3 — Siyanürleşme metoduyla. Saflık derecesi «ayar» veya «kırat» olarak kabul edilir. Ayar, «mihenk taşı» adı verilen silisli bir taşla yüzde 10 - 15 hata ile tayin edilebilir. Altının yıllık ortalama çıkarımı 1.000 tondur. Güney Afrika Birliği en çok altın çıkaran ülkedir.

ALTIN KIYISI (Bak: GHANA)

ALTINAY, Ahmet Refik (1880 - 1937), Türk tarihçisi ve yazarıdır. Harbiye Mektebi'ni bitirdi. Askerî okullarda öğretmenlik yaptı. Darülfünun'da Osmanlı Tarihi müderrisi oldu. Bilimsel incelemeleri yanında halkın kolayca ve severek okuyacağı tarzda da birçok eser verdi. «Büyük Tarih-i Umumî» (6 cilt), «Tarih-i Medeniyet» (3 cilt) ve «Kadınlar Saltanatı» (4 cilt) en önemli eserleridir.

ALTINBEZER, İ. Hakkı (1872 - 1946), son 50 yılın en büyük eski yazı tezhip ve minyatür sanatçısıdır. Fatih Rüştiyesini bitirdi. Sanatı babasından öğrendi. Sanayi-i Nefise Mektebi'ni bitirdi. Güzel Sanatlar Akademisi'nin kurulması üzerine tezhip profesörlüğüne getirildi. Sayısı 1.000'e yaklaşan levha yazdı. Kâbe örtüsünün yazıları da bu değerli sanatçının'dır.

ALTINDAĞ, Ankara iline bağlı 229.449 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 219.541 nüfuslu merkezidir. Ankara şehri belediye hudutları içindedir. 5 bucağı, 21 köyü vardır. Yüzölçümü 350 km^2'dir. İlçe merkezi ilk kuruluş ve gelişme günlerinde daha çok gecekonduların yapıldığı bir semt olduğu için, Ankara'nın imar planı burada pek uygulanamadı. Elektrik, su ve telefon tesisatı vardır. Kanalizasyonu yoktur.

ALTINORDU DEVLETİ, ağırlık merkezi Aşağı İdil (Volga) boyunda bulunan ve 13. yüzyıl ortalarından, 16. yüzyıl başlarına kadar devam etmiş (1241 - 1502), bir Türk - Moğol devletidir. Cengiz Han'ın oğlu Cuci Han ölünce ülke iki oğlu ara-

sında bölüşüldü. Batu Han'ın payına düşen ülke bir süre sonra Altınordu diye anılmaya başlandı. Batu Han geniş ülke-

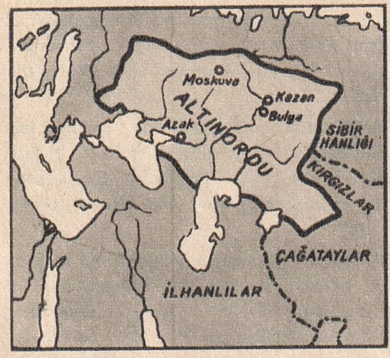

Altınordu Devleti

sini yönetmek için 1241'de Aşağı İdil boyunu merkez olarak seçti. Burada kurduğu Saray şehrini de yeni devletin başkenti yaptı. Ülkesine yeni topraklar kattı. 1275'te tahta geçen Berke Han zamanında Müslümanlık kabul edildi. 1357 ile 1359 yılları arasında saltanat süren Berdibek Han'ın ölümünden sonra ülkede karışıklıklar başgösterdi. Hanlar ve prensler arasında kanlı boğuşmalar başladı. 1391 ve 1395 yıllarında Timur'un yaptığı seferler sonunda devlet temelinden sarsıldı. 1481'de Seyit Ahmet Han'ın öldürülmesinden sonra kuvvetli bir Han tahta çıkmadı ve Altınordu 5 ayrı hanlığa bölündü. Bu parçalanma bugünkü Rusya'nın temeli olan Slav beyliklerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Parçalanan Altınordu Devleti'nden yalnız Kırım Hanlığı 1475'ten 1783 yılına kadar Osmanlı Türkleri'ne bağlı kaldı. 1783'te Kırım Ruslar tarafından ele geçirildi.

ALTINÖZÜ, Hatay iline bağlı 32.813 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.291 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 438 km^2'dir. 43 kadar köyü vardır. Asi nehrinin batısında bulunan toprakları tarıma elverişlidir. Başlıca ürünleri buğday ve arpadır. Hayvancılık ve zeytincilik de ileridir. İlçe merkezi Antakya'nın güneydoğusunda ve denizden 248 metre yüksekte kuruludur.

ALTINTAŞ, Kütahya iline bağlı 32.199 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.368 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.500 km^2'dir. 50 kadar köyü vardır. İlçe topraklarında sert bir yayla iklimi hüküm sürer. Halkın geçimi tahıl, hayvancılık ve dokumacılıktır. İlçe merkezinin bir adı da «Kurtköy» dür. Elmadağ'ın güneybatısında, dümdüz bir ovanın ortasındadır.

ALTO (Bak: VİYOLA)

ALUCRA, Giresun iline bağlı 36.127 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.281 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.434 km^2'dir. 73 kadar köyü vardır. İlçe toprakları genellikle dağlıktır. Başlıca ürünleri buğday, arpa, mısır, fasulye ve meyvedir. Balı çok nefistir. İlçeye bağlı Başyurt köyünde linyit, Eşgüne köyünde zengin demir madeni vardır. Eski adı «Mesudiye» olan ilçe merkezi Alucra denizden 1.430 metre yükseklikte kuruludur.

ALUVYON (Bak. LIĞ)

ALÜMİNYUM, kimyasal simgesi «Al», yoğunluğu 2,5, atom ağırlığı 26,97 ve atom numarası 13 olan bir elemandır. Alüminyum, gümüş gibi beyaz renkte ve özgül ağırlığı 2,7 olan hafif bir metaldir. Ergime noktası 650°, kaynama noktası 1.800°'dir. Alüminyum yüzeyi metali oksijenin etkisine karşı koruyan ince bir oksit tabakasıyle örtüldüğünden havaya karşı dayanıklıdır. Kolaylıkla levha ve tel durumuna getirilebilir. Çekiçle dövülebilir. Isı ve elektrik için iyi bir iletkendir. Alüminyum tabiatta en fazla bileşiği bulunan bir metaldir. Bileşikler durumunda dünya yüzünün aşağı yukarı % 8'ini meydana getirir. Çokluk feltspat, mika ve bunların bozulmalarından meydana gelen kil şeklinde bulunur. Öteki önemli bileşikleri kriyoli (buztaşı) ve oksittir. Bunların her ikisi de teknikte önemi olan alüminyum filizleridir. Ülkemizde Zonguldak ve Toroslar'da zengin boksit damarları vardır. Alüminyum ilk olarak Danimarka'lı fizik ve kimyacı Derstedt tarafından oksitten elde edildi. Bu işte indirgen olarak potasyum kullanılmıştı. Ama, 1886'da bulucularının adlarıyle isimlendirilen Hall - Heroult metodu alüminyumun ucuza elde edilmesini sağladı. Hall - Heroult metoduyla alüminyum elde edilmesi iki safhada olur: 1 — Önce yüzde 50 oranında alüminyum oksiti (alümin) kapsıyan boksit, yabancı maddelerden temizlenerek saf alümin istihsal edilir. 2 — Sonra bu saf alümin ve kriyolit elektroliz edilir. Alüminyum kimyaca aktif bir metal olduğundan, alkali ve toprak alkali metalleri dışında ötekilerini tuzlarından açığa çıkarır. Asitler ve hidroksitler alüminyumu kolayca etkilerler. Saf olarak pek ender kullanılır. Ama alaşımları geniş bir kullanma alanına sahiptir.

ALYUVARLAR, kanda bulunan ve hemoglobini taşıyan al renkli bir çeşit kan gözeleridir. Kanın kırmızı rengini verirler ve akciğerden dokulara oksijen taşırlar. İki tarafı çukurca disk biçimindedirler. Yapışkan ve esnektirler. Çekirdekleri yoktur. Çapları ortalama 7 mikron, kalınlık-

Alyuvarlar

Amasya'nın genel görünüşü

ları ise 2 mikrondur. Sitoplazmalarında demirli bir protein olan hemoglobin ile «lesitin» ve «kollestrol» adı verilen yağlar bulunur. Hemoglobin, akciğerlerden aldığı oksijeni dokulardaki gözelere verir ve gözelerdeki karbon dioksiti alarak akciğerlere taşır. Ergin insanda alyuvarları kırmızı ilikteki çekirdekli gözeler meydana getirir. Embriyon devresinde kemikler tam olarak teşekkül etmediğinden kırmızı ilik bulunmaz. Bundan ötürü alyuvarlar karaciğer ve dalak tarafından yapılır. Kırmızı kemik iliğinde meydana gelen çekirdekli alyuvarlar değişir ve çekirdeksiz alyuvar olarak kana karışır. Bu değişmede «anti anemik» (kansızlığı önleyici) faktörlerin (B_{12} vitamini gibi) etkisi vardır. Bir alyuvar görevini ancak 15 - 16 hafta yapabilir. Sonra yaşlanır. Oksijen yüklenemez duruma gelir. Bu durumdaki alyuvarlar dalak, karaciğer ve kırmızı kemik iliğindeki «fagositler» tarafından ayrılıştırılarak tekrar hemoglobin yapmakta kullanılır. İnsan vücudunda 25 trilyon alyuvar vardır. Bunlardan günde ortalama 500 milyarı ölür ve yerine yenileri meydana gelir.

AMANOS DAĞLARI, Toroslar'ın güneybatıya doğru uzanan bir koludur. Maraş yakınlarındaki Ahır dağlarından başlar, güneybatıya doğru Hatay toprakları boyunca uzanır, Hınzır burnunun güneybatısında Akdeniz kıyısında sona erer. 4.000 km^2' lik bir alanı kaplar. Genişliği 15 - 30 km., uzunluğu 175 km.'dir. En yüksek yeri 2.600 metre olan Düldül dağıdır. Daz dağı (2.250 m.), Karlık Tepe (2.230 m.) ve Mığır Tepe (2.262 m.) öteki yüksek noktalarıdır. Orman bakımından olduğu kadar maden bakımından da zengin olan Amanos dağlarında krom ve manganez boldur.

Amanullah Han

AMANULLAH HAN (1892 - 1960), ülkesini Batı uygarlığına ulaştırmaya çalışmış bir Afganistan kralıdır. Babasının öldürülmesi üzerine tahta çıkan amcasını üç gün içinde bertaraf etti. Tahta çıkar çıkmaz ülkesinin bağımsızlığı için savaş açtı ve 3 yıl İngilizler'le çarpıştı. Sonunda 22 aralık 1911'de bağımsızlığını kazandı. Daha sonra giriştiği devrimler hoş karşılanmadı. Peçce Saka'nın yönettiği isyanı bastıramayıp tahtı bıraktı. Ölümüne kadar Roma'da yaşadı.

AMARİLLİS, birçeneklilerin nergisgiller familyasından bir bitki türüdür. Soğan saplı, dar ve uzun yapraklıdır. Çiçeği kırmızı ve hoş kokuludur. Süs bitkisi olarak yetiştirilir.

AMASYA, Karadeniz Bölgesi'nin Yeşilırmak havzasında 285.348 nüfuslu bir il ve bu ilin 33.539 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 5.921 $km.^2$'dir. İlin merkez ilçesinden ayrı olarak 5 ilçesi (Göynücek, Gümüşhacıköy, Merzifon, Suluova, Taşova) ve bunlara bağlı 361 köyü vardır. İl topraklarının doğu ve kuzey yöreleri dağlık, kuzeybatı ve batı yöreleri ovalıktır. İlin en yüksek yeri Akdağ (2.062 m.) ve Karaömer dağı (1.971 m.) dir. En önemli akarsu ise Amasya şehrini ikiye bölen Yeşilırmak'tır. Kelkit, Tersakan ve Çekerek kollarıyle bu nehir, suladığı il topraklarını verimli bir duruma getirir. İklim, kışları sert, yazları sıcaktır. İl ekonomisi tarıma dayanır. Başlıca ürünler, buğday, arpa, mısır, fasulye, şeker pancarı ve tütündür. Meyvecilik asıl zenginliği teşkil eder. Endüstri pek gelişmemiştir. İlin tek büyük tesisi şeker fabrikasıdır. Evlerdeki el tezgâhlarında halk kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde pamuklu dokur. Demiryolu Amasya şehrini bir taraftan Samsun limanına, diğer taraftan Türkiye'nin öteki şehirlerine bağlar. Bütün ilçe ve bucaklar düzgün karayollarıyle birbirlerine bağlıdır. İl merkezi Amasya, tarihi çok eski çağlara inen bir şehirdir. Doğunun en büyük efsane kahramanı Ferhat'ın adını taşıyan Ferhat dağı şehrin doğusundadır. Amasya'nın tarihi M. Ö. 4.000 yılına kadar götürülmekteyse de, şehrin hangi tarihte ve kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Şehir, Yıldırım Bayezit'in padişahlık yıllarından oğlu Mehmet Çelebi tarafından fethedildi. Amasya şehri, Kurtuluş Savaşı'mızın başlarında tarihî bir olaya sahne oldu: Mustafa Kemal Paşa, beraberinde Rauf Bey (Orbay), Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ve Refet Paşa (Bele) olduğu halde Sıvas'ta millî bir kongrenin toplanmasına karar verdi. Ayrıca Amasya ili tarihî eserler bakımından da büyük önem taşır. Helenistik, Anadolu Selçukluları, Osmanlı Türkleri çağlarından kalma birçok yapıt ve kalıt ilin tarihî değerini artırır.

AMAZON, büyük bir bölümü Brezilya toprakları içinde kalan 6.120.000 km.²'lik havzası ile saniyede taşıdığı 120.000 m.³ su yönünden yeryüzündeki nehirlerin birincisi, uzunluk bakımından Nil'den sonra ikincisi olan bir Güney Amerika nehridir. And dağlarından çıkar, Atlas Okyanusuna dökülür. Dünyanın en büyük ovasına adını veren Amazon nehri, kollarıyle birlikte Güney Amerika'nın en geniş doğal su şebekesini meydana getirir. Uzunluğu 6.280 km.'dir. Denize döküldüğü bölgede 250 km. genişliğinde bir çatalağzı meydana getirir. Yatağı son derece düz bir arazi üzerinde bulunduğu için halicinden 4.000 km. içeride bile taşıma işlerine elverişlidir. Ocak ayından mayısa kadar güneyden gelen kolları, mayıstan temmuza kadar da kuzeyden gelen kolları nehre bol su taşır. Bu yüzden sularının azaldığı mevsim yoktur. Büyük tonajlı gemiler ağızdan 1.500 km. içerideki Manaos limanına, 3 bin tonluklar ise And dağlarının eteklerine kadar sokulabilirler. Amazon nehrini 1541'de Francisco Orellana adlı biri keşfetmiştir.

AMAZONLAR, Yunan mitolojisinde geçen, aralarında erkeklerin yaşamasına müsaade etmeyen ve savaşçı olmakla ün salan bir kadın topluluğudur. Anadolu'nun kuzeydoğu bölgesinde, Karadeniz kıyısında Pont adı verilen bölgede otururlardı. Yılda bir defa komşuları Gargarlar'ı ziyaret ederek soylarının devamını sağlarlardı. Doğan çocuklarının erkek olanlarını ya babalarına gönderirler, ya da öldürürlerdi. Sadece kızları büyütüp yetiştirirlerdi. Bunlar erken yaşta ata binmesini, silâh kullanmasını ve savaşmasını öğrenirlerdi. Zamanla asıl yurtları sayılan Thermodon vâdisinden Küçük Asya'nın kuzey ve batı kıyılarına, hatta Yunanistan'a kadar uzandılar. Smyrna (İzmir), Sinoppe (Sinop), Myrina, Kyme, Paphos şehirlerinin kurucuları sayılırlar.

AMBER, iki çeneklilerden güvercin ağacıgiller familyasına bağlı bir ağaç cinsidir. Fethiye ve Milâs yörelerinde «doğu amberi», Amerika'da da «batı amberi» yetişir. Birincisinden «sigala yağı» çıkarılır, ikincisinin reçinesinden de çiklet yapılır.

AMBER, ikiçeneklilerin ebegümecigiller familyasından bir ağaççıktır. «Bisam tanecikleri» adı verilen tohumlarından güzel kokular elde edilir.

AMELİYAT (Operasyon), insan ve hayvan vücudundaki hastalıkların tedavisi için kesici veya delici âletler yardımıyle operatör, ya da veterinerler tarafından yapılan müdahaledir.

AMERİGO VESPUCCİ (1451 - 1512), Amerika kıtasına adını veren Floransalı kâşif ve gemicidir. 1499'da Amazon nehri ağzını, 1501'de yaptığı ikinci seyahatle de Güney Amerika'nın doğu kıyılarını keşfetti. Önemi, keşiflerinden çok, ilmî çalışmalarındandır. İyi bir astronomdur. Meridyen derecelerini tespit etti. Ekvator üzerinde dünyanın çemberini 80 km.'lik bir hata ile hesapladı. Güney Amerika'yı Kolomb'un aksine Asya'nın bir kısmı olarak değil, yeni bir kıta olarak kabul etti. Bu yüzden 1507'de Alman Profesör Woldseemüller'in teklifiyle yeni kıtaya Amerigo'nun isminden ötürü «Amerika» adı verildi.

Amerigo Vespucci

AMERİKA, dünyanın batı yarısında uzanan ve 16. yüzyıldan beri «Yeni Dünya» (Mundus Novus) diye de adlandırılan karalar kitlesidir. Amerika kıtası ve yakınındaki adalar, kuzeyde Kuzey Buz denizi, doğuda ve güneyde Atlas okyanusu, batıda Büyük okyanus ile çevrilidir. 16. yüzyıl sonundan itibaren bu kıtanın anakara bölümlerine ayrı ayrı adlar verilmeye başlandı. Böylece «Kuzey Amerika», «Orta Amerika» ve «Güney Amerika» adları doğdu. Orta Amerika birbirinin devamı olan kara kitlesinin iki ana parçası arasında bir geçiş yeridir.

Kuzey Amerika, Amerika kara kitlesinin kuzey parçasıdır. Yüzölçümü 21.200.000 km.², Grönland'la birlikte 23.500.000 km.² dir. Yüzey şekilleri bakımından dört bölgeye ayrılır:

1 — Kuzeydeki Kanada yaylası, en eski yereylerden yapılıdır. Alçak ve küt şekillidir. Yaylanın kuzeyinde Hudson körfezi büyük bir girinti meydana getirir. Batıdaki Labrador yarımadası ise birçok gölle delik deşiktir. Bu yarımadanın kıyıları çok girintili çıkıntılıdır ve Norveç'teki gibi fiyortlar görülür.

2 — Kuzeydoğudaki St. Lawrence körfezinden, güneyde Atlanta'ya kadar kıyıya

Panama Kanalı'ndan bir görünüş

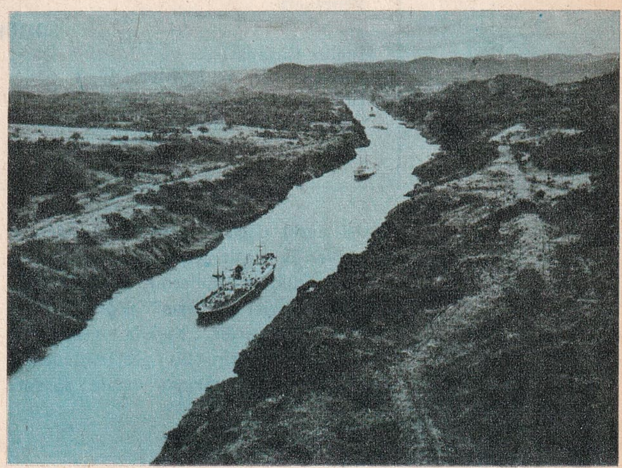

AMERİKALI TİPLER

Kızılderili

Brezilya yerlisi

Alaskalı

AMERİKA'NIN SİYASÎ BÖLÜNÜŞÜ

İSİM	BAŞKENT	Km.2	NÜFUS
K U Z E Y A M E R İ K A			
BAĞIMSIZ DEVLETLER			
Amerika Birleşik Devletleri	Washington	9.384.903	195.695.000
Kanada	Ottawa	9.959.401	19.604.000
Meksika	Mexico	1.969.269	40.913.000
İNGİLTERE'YE AİT TOPRAKLAR			
Bermuda Adaları		53	48.000
DANİMARKA'YA AİT TOPRAKLAR			
Grönland		2.175.600	37.000
O R T A A M E R İ K A			
BAĞIMSIZ ÜLKELER			
Dominikan Cum.	Santo Domingo	48.734	3.619.000
Guatemala	Guatemala	108.889	4.438.000
Haiti	Port-au-Prince	27.750	4.660.000
Honduras	Tegucigalpa	112.088	2.284.000
Jamaika	Kingston	11.424	1.773.000
Kostarika	San Jose	50.900	1.433.000
Küba	La Habana	114.524	7.631.000
Nikaragua	Managua	148.000	1.655.000
Panama	Panama	75.474	1.264.000
Salvador	San Salvador	21.393	2.929.000
A.B.D.'NE AİT TOPRAKLAR			
Porto Rico		8.897	2.350.000
Panama Kanal Bölgesi		1.432	42.000
Vergini Adası		344	32.000
İNGİLTERE'YE AİT TOPRAKLAR			
Bahama Adaları		11.396	134.000
İngiliz Honduras'ı		22.965	106.000
Küçük Antiller		3.922	250.000
FRANSA'YA AİT TOPRAKLAR			
St. Pierre, Miquelon, Guadeloupe ve Martinique Adaları		3.112	642.000
G Ü N E Y A M E R İ K A			
BAĞIMSIZ ÜLKELER			
Arjantin	Buenos Aires	2.753.363	22.352.000
Bolivya	La Paz	1.098.581	3.697.000
Brezilya	Brasilia	8.497.438	81.301.000
Ekvador	Quito	455.204	5.084.000
Kolombiya	Bogota	1.138.338	17.787.000
Paraguay	Asuncion	406.752	2.030.000
Peru	Lima	1.285.203	11.650.000
Trinidad ve Tobago	Port of Spain	5.128	949.000
Şili	Santiago	741.767	8.567.000
Uruguay	Montevideo	186.926	2.715.000
Venezuela	Carakas	912.050	8.722.000
SÖMÜRGELER			
İngiliz Guyanası		214.970	647.000
Fakland Adl. ve Malvine (İng.)		11.961	2.000
Hollanda Guyanası		142.822	324.000
Curaçao Adl. (Hol.)		921	205.000
İngiliz Guyanası		91.000	36.000

paralel «eski dağlar» uzanır. Appalachian adı verilen bu dağlar yıpranmış olduklarından fazla yüksek değillerdir. Kuzeyde iyice kıyıya sokulurlar. Güneye doğru gittikçe kıyıdan uzaklaşırlar. Kıyıyla aralarında, kıyı ovaları uzanır. Bu ovaların denize doğru alçalan kıyılarında nehir ağızları haliçler meydana getirir. Güneyde Florida yarımadası bu kıyı ovalarının uzantısıdır.

3 — Kuzeyden güneye kadar uzanan ortadaki düzlük, çayırlar; Mississippi vadisi ve Kayalık dağların doğu eteklerindeki yaylalar olmak üzere üçe ayrılır. Kanada ile A. B. D.'nin iç bölgesinde bulunan ça-

yırlar bölgesi zengin kara toprakla örtülüdür. Geniş bir lığ birikinti ovası olan Mississippi vadisi alçak, düz ve bataklık bir kıyıyla Meksika körfezinde sona erer. Doğal durumlarıyle işe yaramaz toprakları meydana getiren kayalık dağların doğu eteklerindeki yaylalar güneyde Teksas yaylası ile sona ererler.

4 — Batıda yüksek ve genç sıradağlar (Kıyı dağları, Çağlayan dağları ve Sierra Nevada'lar) ile Kayalık dağlar arasında kalan yüksek yaylalar, kuzeyde Alaska'dan başlayıp Meksika'ya kadar devam ederler. Bu yaylalardan Colombia, Büyük Havza (Nevada) ve Colorado en önemlileridir. İki kenarı dağlık ortası çukur olan Meksika yaylası da bu gruba girer.

Dünyanın en uzun nehirlerinden olan Mississippi (4.200 km.) ve onun bir kolu olan Missouri (4.700 km), Kayalık dağların doğu yamaçlarından doğan ırmaklarla beslenir ve Meksika körfezine dökülür. Doğudaki tek kolu Ohio ise Appalachian dağlarından çıkar. 3.340.000 km² lik havzasıyle dünyada üçüncü gelir. Kuzey Amerika'daki öbür nehirler arasında önemlileri şunlardır. Mackenzie (4600 km.), Kayalık dağlarından çıkar, Kuzey Buz denizine dökülür. Rio Grande del Norte (3.500 km.), A. B. D. ile Meksika hududunu teşkil eder. Kayalık dağlarından çıkıp Meksika körfezine dökülür. Yukon (3.300 km.), Birtanya Kolumbiyası'ndan çıkar. Alaska topraklarından Bering körfezine dökülür. Colorado (3.200), Kayalık dağlardan doğup Kaliforniya körfezine dökülür. Columbia (2.000 km.), Kanada'daki İngiliz Kolumbiyası'nda Columbia gölünden çıkar. Büyük okyanusa dökülür. Kanada'da Büyük Ayı, Büyük Esir ve Winnipeg ile Kanada - A. B. D. sınırı üzerinde birbirine bağlı Superior, Michigan, Huron, Erie ve Ontario en önemli göllerdir. Son 5 gölün fazla sularını St. Lawrence nehri boşaltır. Erie ile Ontario arasında 64 m. yükseklikteki ünlü Niyagara çavlanı vardır.

Kanada'da Montreal şehrinin havadan görünüşü

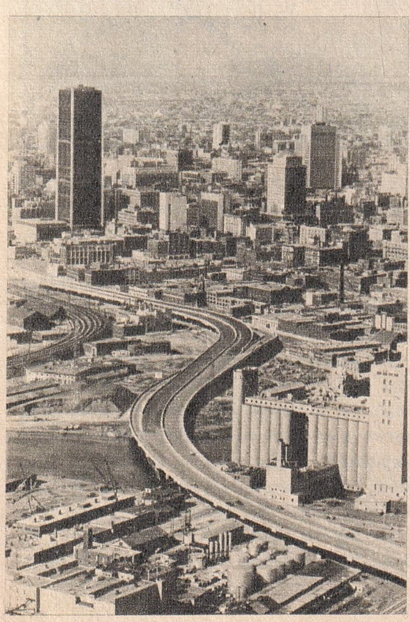

Arjantin'in başkenti Buenos Aires'ten bir görünüş

Topraklarının bir bölümü kuzeyde kutup bölgesinde, bir bölümü de güneyde tropikal bölgede kalan Kuzey Amerika birbirlerinden çok farklı iklimler gösterir. Orta kesimlerde görülen iklim, okyanusların düzenleyici etkisinden mahrum olduğu için çok serttir. Batıda yüksek dağlar arasında kalan kapalı havzalarda çöl iklimi gibi çok sert ve yağışsız iklimler görülür. Kuzey Amerika'nın güneybatı kıyılarında ise durum başkadır. Büyük okyanustan gelen batı rüzgârı ile Kuro Sivo sıcak su akıntısı bu kıyıları etkiler. Bu kıyıların kuzey kesimleri İngiltere'yi orta tarafları da Akdeniz ülkelerini hatırlatır. Kıyıların güneyi ise sıcak, ama az yağışlıdır.

Kuzey Amerika'nın bitki örtüsüne gelince, Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyindeki bölgeler tunduralarla kaplıdır. Tunduralar doğuda 60. enlem dairesine kadar iner. Labrador'un kuzey kıyıları da bütünüyle tunduralarla örtülüdür. Kanada ve Alaska'nın büyük bir bölümü ormanlarla kaplıdır. Göller Bölgesi ve Mississippi vadisi geniş tarım alanlarını meydana getirirler. Kayalık dağlarının doğu eteklerinde uzanan yaylalar da geniş otlaklar halindedir. Batıda genç dağlar arasında kalan yüksek yaylalar yarı çorak bozkırlar ve çalılıklarla örtülüdür. Teksas ve Meksika yaylaları ise tam bir çöl görünüşündedir.

Kuzey Amerika'nın nüfusu 250 milyona

Kuzey Amerika

Montreal'de Büyük Sergi Stadı

yaklaşır. Sayıları az olan yerli halktan Eskimolar Kuzey Kutup bölgelerinde, Kızılderililer ise iç kesimlerdeki dağlık ve ormanlık alanlarda yaşarlar. Kuzey Amerika'nın bugünkü ahalisinin çoğu Avrupa'lı beyazlardan meydana gelir. Bunların yanında zenciler de önemli sayıdadır. Sarı ırktan olan Çinli ve Japonlar kıtanın batı kesimlerinde toplu halde yaşarlar. Kanada'da İngilizce ve Fransızca, A.B.D.'nde İngilizce, Meksika'da İspanyolca en çok konuşulan dillerdir. Ahalinin büyük çoğunluğu Hıristiyan (Katolik ve Protestan) dır. Zenciler genellikle Müslümandır. Bir miktar da Musevî vardır.

Kuzey Amerika'nın ekonomisi gerek tarım gerek endüstri yönünden çok çeşitli ve zengindir. Ulaştırma işleri çok gelişmiş olan Kuzey Amerika ekonomisinin bel kemiğini teşkil eder.

Orta Amerika, Kuzey Amerika'yı Güney Amerika'ya bağlayan kıstakla, iki Amerika arasında bulunan Antil denizindeki Batı Hint adalarından meydana gelir. Yüzölçümü 775.000 km.^{2} kadardır. Dar ve dağlık olan bu kıstakta kıyı ovaları belli başlı tarım alanlarıdır. İklim kıyılarda sıcak ve yağışlıdır. Dağlar tropik ormanlarla kaplıdır. Kıyı ovalarında belli başlı tropik ürünler yetiştirilir. Ekonomi doğrudan doğruya tarıma dayanır. Orta Amerika'nın nüfusu 32 milyondan fazladır. Ahali yerliler-

Güney Amerika

den, İspanyollar'dan ve bunların karışmasından inen melezlerden ibarettir. En çok konuşulan dil İspanyolca'dır. İki okyanusu birbirine bağlayan Panama kanalı da buradadır.

Güney Amerika, Amerika kara kitlesinin güney parçasıdır. Güney ucu Horn burnuyle Antarktika'ya yaklaşır. Yüzölçümü 17.942.424 km.^{2}'dir. Yüzey şekilleri ana hatlarıyle Kuzey Amerika'ya benzer. Doğuda Atlas okyanusu boyunca Guyana platosu ve Brezilya yaylası uzanır. Aşınarak alçalmış eski yareylerden meydana gelmiş olan bu kesimlerde dağ görünümünde kabartılar da vardır. Plato ile yayla arasında uzanan Amazon ovası alçak ve düzdür.

Güney Amerika'nın batısında ise genç kıvrımlı sıradağlar vardır. Orta Amerika'dan başlayıp en güneyde Horn burnuna kadar uzanan bu genç dağlara And dağları denir. Kuzeyde üç sıra durumunda (Batı, Orta ve Doğu Cordillera'lar) başlayan And'lar, kara parçasının ortasında iki (Batı ve Doğu Cordillera'lar) güneyde de tek sıraya (Patagonya Cordillera'sı) iner. Bu sıralar arasında yüksek platolar yer alır. Bazı tepeleri yanardağ olan bu sıradağların en ünlüleri Aconcagua (7.040 m.), Tupungato (6.800 m.), Chimborazo (6.310 m.) ve Cotopaxi (5.943 m.) dir. Güney Amerika'nın güney doğusunda Pampalar, onun kuzeyinde Gran Chaco düzlük-

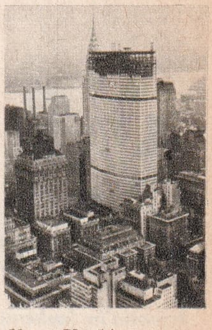

New York'ta «Pan Amerikan» binası

Şili'de La Leja çavlanı

leri uzanır. Parana ve kollarının suladığı Gran Chaco Güney Amerika'nın en geniş tarım alanlarını meydana getirir. Pampalar ise hayvancılığın gelişmiş olduğu bölgelerdir.

Güney Amerika'nın en büyük nehri Amazon'dur (Bak: AMAZON). Öteki önemli nehirler ise şunlardır. Parana (3.200 km.), Brezilya yaylasından çıkar, Paraguay nehri (2.200 km.) ile birleştikten sonra Atlas okyanusuna dökülür. Orinoko 2.500 km.), Venezuela'dan çıkar, Kolumbiya'dan akan kollarla beslenerek Atlas okyanusuna dökülür. Güney Amerika'da ilgi çeken en büyük göl Titicaca'dır. Bu gölün özelliği deniz düzeyinden 3.812 metre yüksekte bulunmasıdır. Bu durumuyle Titicaca, üzerinde taşıma işleri yapılan yeryüzünün en yüksek gölüdür.

Güney Amerika'da çeşitli iklimler göze çarpar. Amazon havzasında ekvatoral olan iklim, iç kısımlarda kurak tropikal iklim, hatta bazı yerlerde çöl iklimi karakterini gösterir. Kara parçasının doğu ve batı kıyılarının kuzey bölgelerinde de iklim ekvatoral, güney bölgelerinde ılımlı iklim karakterini alır. Şili'nin güneybatısında serin, nemli bir iklim görülür. Bitki örtüsüne gelince Amazon havzasıyle kuzeybatıda tropikal ormanlar uzanır. Brezilya yaylasında park ormanlar ve savanalar göze çarpar. Ama orta kesimlerde çöller denize kadar iner. Arjantin'in kuzeyinde pampalar, güneyindeki Patagonya yaylasında da çöller uzanır. And sıralarının üzerinde Alp bitki topluluklarına rastlanır.

Güney Amerika'nın nüfusu 160.000.000 dur. Ahalinin büyük bir çoğunluğu İspanyol soyundan gelme beyazlardır. Yerli halk daha çok iç bölgelerde yaşar. Melezler de önemli bir yekûn tutar. Konuşulan dil en fazla İspanyolca ve biraz da Portekizce'dir. Bundan ötürü Lâtin Amerika adı da verilen Güney Amerika ahalisinin % 90 - 95'i katoliktir.

Arjantin'in başkenti Buenos Aires

Güney Amerika'nın ekonomisi tarıma dayanır. Geniş kahve, kakao, şeker kamışı, muz, kauçuk plantasyonları ve pamuk tarım ürünlerinin başında gelir. Maden yönünden de çok zengindir. Yakın yıllarda Venezuela'da bulunan petrol dünya çıkarımında ikinci olmuştur. Kolombiya'da petrolün yanında plâtin madeni de vardır. Peru, bakır; Bolivya, kalay; Brezilya, kömür, demir, manganez; Şili, bakır, maden kömürü, güherçile; Arjantin, petrol; Fransız Guyanası, altın; Holanda Guyanası, alüminyum ve altın madenleri yönünden zengindir. Endüstri yeni yeni gelişmektedir. Özellikle besin endüstrisinde büyük bir ilerleme kaybedilmiş bulunmaktadır.

Kristof Kolomb'dan çok daha önce İskandinavyalı Vikingler Amerika'ya gitme teşebbüsünde bulunmuşlardı. Bunlar 10. yüzyılın ilk yarısında İslanda'yı geçerek Grönland'a vardılar ve bu ülkenin batı kıyısında sömürge kurdular. 1000 yılında Leif Ericson Amerika'ya ayak basan ilk Avrupalı oldu. Ama İskandinavyalı gemiciler, bir defa gördükleri bu kıyıya bir daha dönmediler. Bu ilk keşifler de zamanla unutulup gitti. Amerika kıtası 12 ekim 1492'de Kristof Kolomb tarafından keşfedildi. Kolomb, bugün Bahama adaları topluluğunda Guanahani diye bilinen adaya çıktı. Bundan sonra Amerika kıtasına arka arkaya üç yolculuk daha yaptı. Bu yolculuklarında Antil adalarıyle Orta Amerika kıyılarını keşfetti. Amerigo Vespucci, 1498 yılında Amerika'nın ana kara parçasına ayak bastı. 1519'da Magellan İspanya'dan Brezilya'ya hareket etti. Güney Amerika boyunca, güneye doğru ilerleyip bugün kendi adını taşıyan boğazı keşfetti. Amerika'nın keşfi Avrupalıları oranın yerli halkı ile karşılaştırdı. Kristof Kolomb, Hindistan kıyılarına ayak bastığını sanarak bunlara «Hintli» adını verdi. Halbuki bunlar «Kızılderili»ler di. Gerçekten de Kızılderililerle, Eskimolar Amerika'nın ilk yerli halkıdır. Bilginler bunların 15 - 20 bin yıl önce Bering boğazı yoluyle Amerika'ya göçtüklerini ileri sürerler. Moğol ırkından olan bu halkın bir kısmı kıtanın kuzeyinde kaldı. Biz bunlara bugün Eskimo diyoruz. Güneye inen Kızıldüzeyine eriştikleri sanılıyor. Maya'lar, ve Toltek'lerdir. Bunların o çağa göre Asya ve Avrupa ülkeleri ayarında uygarlık düzeyine eriştikleri sanılıyor. Maya'lar, madencilik ve dokumacılık yapıp düzenli sulama kanalları açarak, astronomide bir takvim hazırlayacak kadar ileri gittiler. Daha sonraları Toltekler bunların toprak-

larını ele geçirdiler. Amerika yerlileri içinde üstün bir uygarlık düzeyine erişen Aztekler ve İnkalardır. Bugünkü Meksika'da Mexico şehri civarında Azteklerin kurdukları Tenochtitlan şehri karşısında, Amerika'yı talan eden ilk İspanyollar hayranlıklarını gizleyemediler. Peru'da büyük bir uygarlık meydana getiren İnkalar ise eski Mısır uygarlığı gibi bir uygarlık kurdular. Bakır, altın, gümüş ve bronzdan süsler, âletler yaptılar. Dokumacılıkta ileri gittiler. Ancak İspanyollar bu uygarlığı imha etmekten çekinmediler.

Avrupalıların Amerika'ya yerleşme hareketleri 16. yüzyılın ilk yıllarında başladı. 1513'te Antil adalarına çıkan İspanyollar, Güney Amerika'daki zengin kolonilerin kilit noktası olan Panama şehrini 1519 yılında kurdular. İspanyollar'ın hemen arkasından Portekizliler de Güney Amerika'ya yerleşmeye başladılar. Pedro Alvarez Cabral'ın öncülüğüyle Portekizliler, 1531'de Brezilya'nın bütün kıyılarını ellerine geçirdiler. Fransızlar ise ilk kolonilerini 1608'de Quebec'de kurdular. İngilizler, 1606'da Virginia'da tutunabildiler. Daha Kuzey Amerika'nın bütün doğu kıyıları boyunca yerleştiler. Holandalılar Hudson kıyılarında, Yeni Amsterdam (bugünkü New York) adını verdikleri bir koloni kurdular. Bir zaman sonra Amerika'da bağımsızlık hareketleri başladı. Bu hareketlerin öncüsü 13 İngiliz kolonisi oldu (Bak: A.B.D. Tarihi). İspanyollar'la Portekizliler İngiliz ve Fransızlar'dan daha uzun süre Amerika'da tutunmayı başardılar. Güney Amerika'daki sömürgeler kuvvetlendikten sonra birer birer İspanya'ya baş kaldırdılar.

Yıllarca süren savaş sonunda İspanya 1826'da Güney Amerika'daki ülkelerin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. 1823'te Brezilya Portekiz'den ayrılıp bağımsız bir krallık kurdu. Bu krallık daha sonra 1889'da Cumhuriyet idaresine çevrildi. Bugün Güney Amerika'da Guyana bölgesi dışında hemen hemen bütün eski koloniler bağımsızlıklarına kavuşmuş durumdadırlar. Kuzeydoğu kıyılarında bulunan Guyana İngiltere, Fransa ve Holanda arasında bölünmüştür. Aynı bölgedeki Trinidad adası da İngiltere'nindir. Orta Amerika'da İngilizler'e ait İngiliz Hondurası, Bahama adaları ve Küçük Antiller; Fransızlar'a ait St. Pierre, Miquelon, Guadeloupe ve Martinique adaları dışında koloni yoktur. Kuzey Amerika'da ise Bermuda adaları İngiltere'ye; Grönland da Danimarka'ya aittir. İngiliz Milletler topluluğuna dahil olan Kanada ise şeklen İngiltere'ye bağlı bağımsız bir ülkedir.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, Kuzey Amerika'da hepsi cumhuriyet rejimiyle yönetilen 50 eyaletin meydana getirdiği federasyondur. Kuzeyinde Kanada, doğusunda Atlas okyanusu, güneyinde Meksika körfezi ve Meksika, batısında Büyük Okyanus vardır. Nüfusu 195.695.000, Yüzölçümü 9.347.680 km²'dir. İdare şekli federal cumhuriyet, başkenti Washington; dili İngilizce; dini Hıristiyan % 60 Protestan, % 31 Katolik, % 4 Musevî, % 3 Ortodoks, % 2 Müslüman, Budist v.s.)

Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu kıyılarına paralel olarak uzanan Appalachian dağları yükseklikleri az, ihtiyar dağlardır. Kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda uzanan bu dağlar kuzeyde kıyıya sokulurlar. Burada kıyı girintili çıkıntılıdır. Güneyde ise kıyıdan uzaklaşırlar. Bu kesimde dağlarla deniz arasında yalı düzlükleri uzanır. Florida yarımadası bu düzlüklerin devamıdır. Batı kıyılarına paralel olarak uzanan genç sıradağlar ise: Kıyı dağları, Çağlayan dağları ve onların bir devamı olan Sierra Nevada'lar, en içte de Kayalık dağlardır. Sierra Nevada'larda Whintney (4.541 m.), A. B. D.'nin en yüksek tepesidir. Bu genç dağlar arasında kuzeyde Columbia, ortada Nevada, güneydoğuda Colorado yaylaları uzanır. Colorado yaylasının batısında bazı yerleri deniz düzeyinden aşağıda kalan tuzlu göller, bataklıklar ve çöllerden (Mojave ve Gila çölleri) meydana gelen kapalı bir havza vardır. A.B.D.'nin orta bölgeleri geniş düzlükler halinde kuzeyde Ka-

Chicago'dan bir görünüş

nada'dan güneyde Meksika körfezine kadar uzanır. Güneybatıda Texas yaylası tarafından çevrilen bu düzlüklerin büyük bir bölümü Mississippi nehrinin döküntüleriyle meydana gelmiş lığlı ovalardır. A.B.D.'nin en önemli akarsuyu Mississippi nehridir. Sularını Meksika körfezine döken bu nehrin Missouri'den ayrı olarak Arkansas ve Ohio gibi başka büyük kolları da vardır. Bu büyük nehir ile sularını Atlas okyanusuna boşaltan Hudson önemli ulaşım yollarını meydana getirirler. Batıda Columbia ve Colorado nehirleri de sularını Büyük okyanusa boşaltırlar. A. B. D. ile Kanada sınırı üzerinde yer alan beş büyük göl Superior, Michigan, Huron, Erie ve Ontario, ülkenin ve dünyanın belli başlı gölleri arasında sayılır. Bunlardan Superior (83.000 km^2) dünyanın en büyük gölüdür. Büyüklükte Huron (59.000 km^2) dördüncü, Michigan (57.000 km^2) ise beşinci gelir.

A. B. D. iklim yönünden dört büyük coğrafya bölgesine ayrılır: 1 — Atlas okyanusu kıyıları ve orta batıdaki ılıman bölge, 2 — Güneyde subtropikal bölge, 3 — Dağlar arasında kapalı havza ve yaylaların bulunduğu uzak batıdaki kurak bölge, 4 — Büyük okyanus kıyılarında Akdeniz iklimli bölge. Bu dört bölge ekonomi yönünden de ayrı ayrı özellikler gösterir.

Ülkenin nüfus yönünden en kalabalık, tarım ve endüstri yönünden de en zengin bölgesi Atlas okyanusu kıyılarıyle Orta-Batı'dır. Avrupa'da yetiştirilen ürünlerin aynı bu bölgede yetiştirilir. Bunlardan buğday (yılda 27 milyon ton), mısır ve yulaf başta gelir. Bölgede hayvan yetiştiriciliğine de önem verilir. Chicago, Cincinati, İndianapolis gibi şehirlerde günde 20.000 baş hayvan kesilen büyük mezbahalar vardır. Büyük Göller bölgesinin güneyine rastlayan ve her birinin nüfusu yarım milyonu aşan dokuz şehrin bulunduğu Orta-Batı, A.B.D. endüstrisinin % 70'ini içine alır. Dünya çelik yapımının % 46'sını A.B.D. sağlar. En fazla çelik de Pittsburg şehri dökümhanelerinden elde edilir. Bütün dünyada kullanılmakta olan otomobillerin üçte ikisi de Detroit fabrikalarında yapılır. Carolina ve Georgie eyaletlerinden Texas'a kadar uzanan büyük alan tarıma çok elverişlidir. Pamuk, tütün, şekerkamışı ve pirinç bu bölgenin başlıca tarım ürünleridir. Aynı subtropikal kuşak üzerinde bulunan Florida yarımadasında ise meyve ve sebze yetiştirilir. Ancak Güney, yalnız bir tarım bölgesidir. 19. yüzyıl sonunda endüstri bir hayli gelişmiştir. Atlanta'da dokumacılık, Birmingham'da maden endüstrisi önde gelir. Ama bölgenin en büyük zenginliğini Texas petrolleri meydana getirir. Bu değerli madde pipe-line'lerle yüzlerce kilometre ötedeki Doğu ve Orta-Batı endüstri şehirlerine taşınır. Güneyin en büyük limanı New Orleans'tır. İklim şartlarının en elverişsiz olduğu dağlar arasında kalan kapalı havzalar ve yaylaların bulunduğu Uzak-Batı'dır. Bölgenin büyük bir bölümü çöl durumundadır, ama yüksek yaylalar hayvancılık ve tarım için çok elverişli alanları meydana getirir. Dağlar arasındaki küçük vadilerdeki setler arkasında biriktirilen sular, sulama kanallarıyle tarım alanlarına getirilir. Ayrıca toprağa nemlilik kazandırmak için «kuru tarım» (dry farming) usulü de uygulanır. Bölgenin başlıca ürünleri tahıl, şeker pancarı ve hayvan yemi olarak kullanılan yoncadır. Bu tarım ürünleri yanında altın, gümüş, kurşun, çinko, bakır ve alüminyum insanları bu bölgeye çeker. Akarsular üzerinde yapılan barajlardan elektrik üretiminde de yararlanılır. Dünyanın en büyük barajı olan Hoover(öbür adı Boulder), Colorado nehri üzerindedir. Barajın yüksekliği 221 metredir. Büyük okyanus kıyılarındaki Akdeniz iklimli bölgenin nüfuslanması yenidir. 19. yüzyılda California'da altın bulununca bu bölgede nüfus birdenbire arttı. Kıyı dağları ile Sierra Nevada'lar arasında yer alan California büyük vadisi, A. B. D.'nin en önemli tarım alanlarından biridir. Burada genellikle sebze ve meyve yetiştirilir. Bölgenin

Chicago'da gökdelenler

asıl zenginliğini petrol kuyuları sağlar. A. B. D. petrol çıkarımının % 20'si bu bölgeden elde edilir. San Diego, Los Angeles ve Büyük okyanus kıyılarının en işlek limanı olan San Francisco, bölgenin başlıca merkezleridir. Bölgenin kuzeyinde ise en büyük gelir kaynağı balıkçılıktır. A.B.D. endüstride «zincirleme montaj» yani seri imalât sistemini dünyada ilk defa uygulayan ülkedir. Bundan ötürü fabrikaların yapınları rekor bir düzeye ulaşır. Ülkedeki çiftlikler ise belirli bir tür bitki üretimi ya da hayvan yetiştiriciliğine ayrılır. Bunlardan batıdakiler tahıl üretimiyle, doğudakiler de süt ve et hayvanı yetiştiriciliğiyle ün alır. A.B.D. dünya pamuk üretiminin % 45'ini, et üretiminin % 53'ünü, kömür çıkarımının % 20'sini, petrol çıkarımının % 36'sını, çelik yapımının % 25'ini ve otomobil yapımının % 48'ini sağlar.

A.B.D.'ndeki 7.000 hava alanı, 360.000 km. demiryolu ve 5 milyon km. karayolu ülkenin ulaştırma işlerinin büyüklüğünü ve bu alanda varılan gelişmeyi gösterir. Gerçekten de A. B. D. dünya demiryolu taşıma işlerinin % 29'unu, kamyon nakliyatının % 43,3'ünü yapar.

A. B. D.'nin çekirdeğini 17. yüzyılda Kuzey Amerika'da kurulmaya başlayan sömürgeler teşkil eder. Bunlardan ilki 1607' de Virginia'da kurulan İngiliz sömürgesidir. Aynı yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgelerinin sayısı 13 'ü bulmuştu. Bu 13 sömürge ile İngiliz Kralı arasında gümrük vergileri ve İngiliz Parlamentosu'na temsilci gönderme konusunda anlaşmazlık başgösterdi. Haklarının İngiltere tarafından açıkça çiğnenmesi, sömürgeleri ayrı ve bağımsız bir hükümet kurma yoluna yöneltti. 4 temmuz 1776'da Philadelphia'da toplanan sömürge temsilcileri, sömürgelerin bağımsızlığını ilân ettiler. İngiltere sömürge halkına silâh kuvvetiyle boyun eğdirmek istedi. Ama başlarında General Washington gibi değerli komutanlar bulunan sömürge birlikleri, üstün kuvvet karşısında dahi ellerinden silâhlarını bırakmadılar. Özgürlüklerini sonuna kadar savundular. İngilizler'in bir iki geçici başarısına rağmen 1777 yılı aralık ayında Saratoga savaşını kazandılar. Bu büyük başarıdan sonra İngiltere'nin sömürge imparatorluğunu yıkmak isteyen bazı Avrupa milletleri (Fransa, İspanya, Holanda), Amerikalıların yanında yer aldılar. Çeşitli kesimlerde çarpışmak zorunda kalan İngiliz kuvvetleri sonsuz bir inatla direndi, ama 4 yıl süren çetin savaştan sonra 1781'de yenilgiye uğradığını kabul etmek zorunda kaldı. 1783

New York'ta «Hürriyet Anıtı»

yılında imzalanan Versailles Antlaşması'yle 13 Amerika sömürgesinin bağımsızlığı tanındı. 25 mayıs 1787'de Washington'un başkanlığında Philadelphia'da toplanan «Constitutional Convention» (Kurucu Meclis), bugün de yürürlükte olan 17 eylül 1787 Anayasası'nı hazırladı. Böylece «Amerika Birleşik Devletleri» meydana gelmiş oldu. Anayasa 21 haziran 1788'de yürürlüğe girdi. Yeni anayasa 1787'de Delaware, Pennsylvania ve New Jersey, 1788' de Georgia, Connecticut, Massachusetts, Maryland, Güney Carolina, New Hampshire, Virginia ve New York, 1789'da Güney Carolina, 1790'da da Rhode Island eyaletlerinin konfederasyona katılması, meclislerince tasdik edildi. 1789'da Kurucu Meclis George Washington'u ilk cumhurbaşkanı seçti. Daha sonraki yıllarda kurulan yeni eyaletler de konfederasyona katıldılar. Bugün A.B.D.'ni teşkil eden Federal Devletler'in sayısı 50'yi buldu.

A.B.D. bayrağının mavi zemininde her yıldız bir eyaleti gösterir. Yedi kırmızı altı beyaz şerit ise ilk olarak bağımsızlığını ilân eden 13 eyaleti belirtir. Bu 50 eyaletin her biri cumhuriyet rejimiyle yönetilir. Bunlara federal bir bölge olan «District of Columbia» yı eklemek gerekir. Başkent Washington, bu bölge sınırları içinde kalır. Böyle federal bir bölgenin kurulmasına sebep eyalet başkentlerinden ayrı politik bir merkezin bulunmasına ihtiyaç duyulmuş olmasıdır. Hükümet 1880 yılında Washington'a yerleşti. Her eyaletin cumhuriyet rejimini garanti altına alan ayrı bir anayasası ve bağımsız bir hükümeti vardır. Tek dereceli olarak seçilen vali, eyalet hükümeti başkanıdır. A. B. D.'nin biricik yasama organı olan «Kongrede» her eyalet iki senatörle temsil edilir. Milletvekili sayısı ise nüfusa oranla

Arkansas hükümet binası

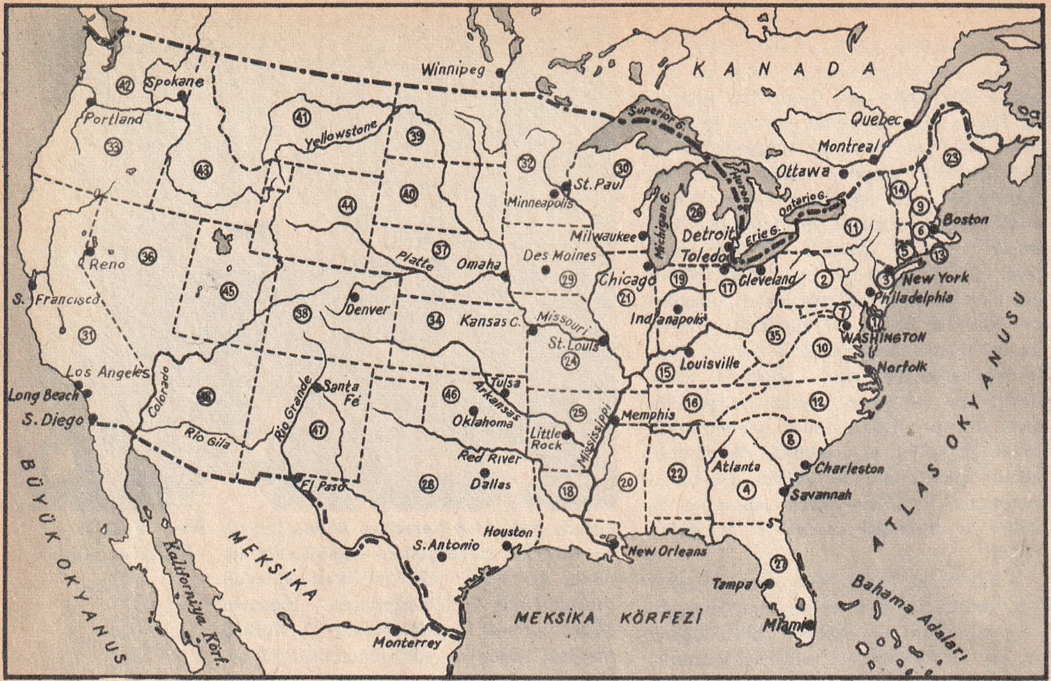

Amerika Birleşik Devletleri, Alaska ve Hawaii

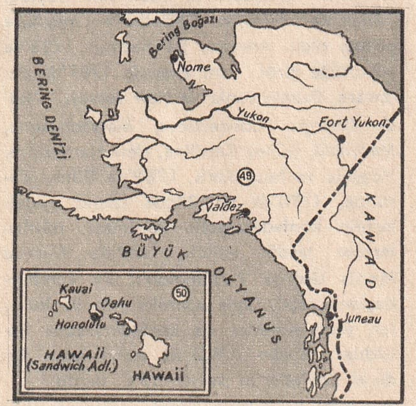

B. AMERİKA BAŞKANLARI

(Yanlarındaki tarihler Başkanlık ettikleri devreleri gösterir)

1. G. Washington	(1789 - 97)	19. R. B. Hayes	(1877 - 81)
2. J. Adams	(1797 - 1801)	20. J. A. Garfield	(1881, 6 ay)
3. T. Jefferson	(1801 - 09)	21. C. A. Arthur	(1881 - 85)
4. J. Madison	(1809 - 17)	22. G. Cleveland	(1885 - 89)
5. J Monroe	(1817 - 25)	23. B. Harrison	(1889 - 93)
6. J. Q. Adams	(1825 - 29)	24. G. Cleveland	(1893 - 97)
7. A. Jackson	(1829 - 37)	25. W. McKinley	(1897 - 1901)
8. M. V. Buren	(1837 - 41)	26. T. Roosevelt	(1901 - 09)
9. W. Harrison	(1841, 1 ay)	27. W. H. Taft	(1909 - 13)
10. J. Tyler	(1841 - 45)	28. W. Wilson	(1913 - 21)
11. J. K. Polk	(1845 - 49)	29. W. G. Harding	(1921 - 23)
12. Z. Taylor	(1849 - 50)	30. C. Coolidge	(1923 - 29)
13. M. Fillmore	(1850 - 53)	31. H. C. Hoover	(1929 - 33)
14. F. Pierce	(1853 - 57)	32. F. D. Roosevelt	(1933 - 45)
15. J. Buchanan	(1857 - 61)	33. H. S. Truman	(1945 - 53)
16. A. Lincoln	(1861 - 65)	34. D. Eisenhower	(1953 - 61)
17. A. Johnson	(1865 - 69)	35. J. F. Kennedy	(1961 - 63)
18. U. S. Grant	(1869 - 77)	36. L. Johnson	(1963 -)

değişir. Konfederasyonun «Başkan» ı iki dereceli seçimle dört yılda bir seçilir. Başkan Bakanlar Kurulunun da başıdır ve Kongre'nin kendisine tanıdığı sınırlar içinde bütün icra organını yürütmekten sorumludur. Bir kimse iki dönemden fazla Başkan seçilemez (Başkan Roosevelt için bu kural bir defalık bozulmuştur).

Amerika Birleşik Devletleri'nin kültür ve sanatı Avrupa'dan gelmiş ve yerli kaynaklarla birleşerek gelişmiştir.

1630 yılından 1800'e kadar olan zamana, Amerikan kültürünün «Sömürge Çağı» denir. Bu çağ, «Başlangıç Devri» ve «Georgian» olmak üzere iki döneme ayrılır. 1800'den sonra «Klâsik Devir» başlamaktadır.

İhtilâl ile birlikte Amerika, İngiltere'den yalnızca yönetim bakımından değil, kültür ve sanat bakımından da ayrılmıştır. O sırada Yeni Dünya, duygularının en güzel anlatımını Roma Cumhuriyeti ve Yunan Demokrasisi'nde buluyordu. 1812 Savaşı'ndan iç harbe kadar olan devir, Amerika'nın büyük sosyal değişiklikler devridir. Bu dönemde Amerika gelişmiş ve dış etkilerden uzak kalmıştır. «Yerli Çığır» diyebileceğimiz bu devir, gerçekte yerli olmaktan çok uzaktır.

19. yüzyılın son yarısında dışarıdan gelen etkiler, Amerikan sanatını ve kültürünü olumlu bir yönde değişikliklere uğratmıştır. Bu çağ, özellikle resimde ve edebiyatta, Amerikan sanatının «Altın Çağı» diye adlandırılabilir.

İki dünya savaşı arasında Amerikan kül-

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'Nİ MEYDANA GETİREN 50 EYALET

(Yanlarındaki tarihler, eyaletlerin Birleşik Devletler'e katıldığı yıllardır)

1 - Delaware (1787)	18 - Louisiana (1812)	35 - Batı Virginia (1863)
2 - Pennsylvania (1787)	19 - İndiana (1816)	36 - Nevada (1864)
3 - New Jersey (1787)	20 - Mississippi (1817)	37 - Nebraska (1867)
4 - Georgia (1788)	21 - İllinois (1818)	38 - Colorado (1876)
5 - Connecticut (1788)	22 - Alabama (1819)	39 - Kuzey Dakota (1889)
6 - Massachusetts (1788)	23 - Maine (1820)	40 - Güney Dakota (1889)
7 - Maryland (1788)	24 - Missouri (1821)	41 - Montana (1889)
8 - Güney Carolina (1788)	25 - Arkansas (1836)	42 - Washington (1889)
9 - New Hampshire (1788)	26 - Michigan (1837)	43 - İdaho (1890)
10 - Virginia (1788)	27 - Florida (1845)	44 - Wyoming (1890)
11 - New York (1788)	28 - Texas (1845)	45 - Utah (1896)
12 - Kuzey Carolina (1789)	29 - İowa (1845)	46 - Oklahoma (1907)
13 - Rhode Island (1790)	30 - Wisconsin (1848)	47 - New Mexico (1912)
14 - Vermont (1791)	31 - California (1850)	48 - Arizona (1912)
15 - Kentucky (1792)	32 - Minnesota (1858)	49 - Alaska (1958)
16 - Tennessee (1796)	33 - Oregon (1859)	50 - Hawaii Adaları (1959)
17 - Ohio (1803)	34 - Kansas (1861)	

türü ve sanatı daha da millîleşmiş ve böylelikle resimde kübist, fütürist, sürrealist cereyanlar, edebiyatta dramatik akımlar belirmiş, bir yandan da sosyal ve psikolojik roman çok gelişmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise özellikle romanda ve tiyatroda daha çok yerli ve toplumsal konular, gerçekçi ve lirik bir anlatım içinde, büyük bir başarıyla işlenmiştir.

AMERİKYUM, atom sayısı 59, atom ağırlığı 241 olan «Uran - ötesi» grubundan kimyasal bir elemandır. Doğal olarak bulunmaz. 1945'te Seaborg ve yardımcıları tarafından tartılabildi. Cunningham da onun hidroksitini elde etti. Radyo-aktivitesini 500 yıl kaybetmediği hesaplandı.

AMETİST, kuartz'ın mor renkli bir çeşididir. Rengi içinde bulunan mangan oksitten ileri gelir. Morun bütün serisinden olabilir. Eskiden kadeh ve bardak yapımında kullanılırdı. Değerli olan doğu ametistleri Sibirya ve Seylan'da, batı ametistleri ise İspanya, Fransa ve Almanya'da çıkar.

AMFİBYUMLAR (İki-yaşayışlılar), omurgalılar dalının kurbağa ve semenderleri içine alan 3. sınıfı. Balıklarla sürüngenlerin birçok karakterine sahiptirler. Soğuk kanlıdırlar. Yumurtlarlar ve «tetari» denilen lârva safhasıyle başkalaşım geçirirler. Lârvalık döneminde solungaçla solunum yaparlar. Erginlerde akciğerler meydana gelir. Doğuran türleri de vardır. Genel olarak küçük boylu ve çıplak derilidirler. Bazıları zehirlidir. Ayaksızlar, kuyruklular ve kurbağalar takımlarına ayrılırlar. Birbirlerinden az veya çok farklı 2.000 kadar türü vardır.

AMİK OVASI, Güney Anadolu Bölgesinde, Antakya'nın kuzeyinde 1.500 km² yüzölçümü olan bir ovadır. Tarıma elverişli olan toprakları çok bereketlidir. Kuzeyde İslâhiye, doğuda Kurt dağlarına, güneyde Kuseyr yaylasına, batıda Akdeniz'e kadar uzanır. Sayısız ulus ve toplulukların yerleşme alanı olan ovanın doğu ve güneydoğusunda 178 kadar höyük vardır. Savunma amacıyle yapılan bu höyüklerden Reyhanlı ilçesi yakınındaki «Tel-el Cüdeyde» de, tabandan tepeye kadar 14 kültür katı bulunmaktadır. Bu katlarda ovanın aşağı yukarı 6.000 yıllık tarihinin çeşitli çağlarında değişik uluslar tarafından meydana getirilen sayısız eser ele geçmiştir.

AMİK GÖLÜ, Amik ovasının ortasında çoğu yeri sığlık olan bir göldür. Yüzölçümü 90 km² dir. Ocak ile mart ayları arasında kabarır, marttan sonra suları çekilir. Kuzeyden gelen Karasu, Muratpaşa çayları, güneyden gelen Afrin çayı, gölü besler. Taşkınlarda fazla suları Asi nehrine akıtılır.

AMİNLER, amonyağın bir veya daha fazla hidrojeni yerine alkil gruplarının geçmesiyle meydana gelen organik bileşiklerdir. Birincil, ikincil ve üçüncül olmak üzere üçe ayrılırlar. Amonyakta 1,2 ve 3 hidrojenin yerine 1, 2 ve 3 alkilin gelmesiyle bu adları alırlar. Özellikleri amonyağa çok benzer. Büyük moleküllü aminler sıvıdır.

AMİP, bir gözeli hayvanlardandır. Sürekli değişiklik durumundadır. Genellikle tatlı sularda ve nemli alanlarda yaşar. Bir, yahut çok çekirdekli olur. Yalancı ayakları lop veya yaprak biçimindedir. Vücudu genellikle çıplaktır. Sitoplazmasındaki sindirim kofulları önemli organsılarından

AMFİBYUMLAR'A İKİ ÖRNEK:

Semender

Kurbağa

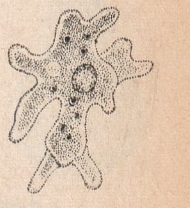

Amip

Ampère

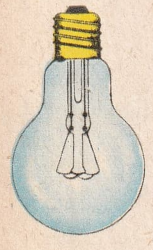

Ampul

biridir. Suda çözelmiş olarak bulunan besin maddeciklerini, sitoplazmaları ile doğrudan doğruya emer. Katı tanecikleri de önce ayakları yardımıyla yakalar, sonra sitoplazmanın içine doğru çekerek sindirim kofullarına doldurur. Besin maddecikleri burada kimyasal bir değişikliğe uğrayıp sindirilir ve sitoplazma tarafından yutulur. Amip'in üremesi ikiye bölünme suretiyle olur. Meydana gelen iki ayrı hücre kendi başlarına yaşamaya devam ederler.

AMİTLER, amonyak tuzlarının desidratasyonu (su kaybetme) ile elde edilen organik bileşikler (asetamit CH_3 $CONH_2$ gibi) sınıfıdır. Asitlerle birleşince tuz meydana getirmezler. Yalnız bunların katalitik etkileri altında kalınca kendilerini meydana getiren asit ve amonyağa ayrılırlar.

AMMAN, Asya'da Ürdün krallığının başkentidir. Nüfusu 277.000'dir. Lût gölünün kuzeydoğusundadır. Hicaz demiryolunun başlıca uğrak yerlerinden biridir. 1946'ya kadar İngiliz manda yönetimi altında kaldı. Sonra başkent oldu.

AMONYAK, azot ile hidrojen karışımı olan ve NH_3 formülüyle gösterilen bir gazdir. 15. yüzyıldan beri bilinir. 1774'te Priestley tarafından gaz durumunda elde edildi. 1785'te de Berthollet, gerçek karışımını doğru olarak verdi. Amonyağın keskin bir kokusu vardır. Renksizdir. Havadan daha hafiftir. Yağunluğu 0,60'tır. —33°'de ve basınç altında kolayca sıvı durumuna geçer. Sıvı amonyak soğutucu ve renk giderici olarak kullanılır. Suda kolaylıkla erir. Oksijen ile yakılırsa su ve serbest azot meydana gelir. Amonyak bugün büyük ölçüde hava azotundan Haber - Bosch usulüyle sentetik olarak elde edilir. Bu usulle elde edilen amonyağın büyük bir bölümü amonyum sulfat durumunda yapma gübre olarak kullanılır.

AMONYUM, sulu amonyak eriyiğinde ya da amonyağın asitlerle meydana getirdiği tuzlarda bulunan grubudur. Bu grubun varlığını ilk defa 1816'da Ampère kabul etti ve amonyak tuzları içinde bir metal olduğunu düşündü. Berzelius daha sonra bunu amonyum diye isimlendirdi. Yalnız başına bulunmayan bu atom grubu, bileşiklerde (+1) değerlikli bir katyon yerini tutar ve bazı bakımlardan potasyuma benzer.

AMPER, Fransız fizikçisi André - Marie Ampère'nin adına bağlı olarak elektrik akımının pratik yeğinlik (şiddet) birimidir. Kısaltması (A)'dır. Amper'in uluslararası tarifi: Amper, 1 saniyede 1,118 mg. gümüşü açığa çıkaran bir akımın şiddetidir.

AMPER KANUNLARI, elektroteknikte akım geçiren iletkenlerin karşılıklı etkisine ait kanunlardır. Fransız fizikçisi Ampère'nin ispatladığı bu kanunlar dört tanedir: 1 — Aynı yönlü ve paralel gidişli elektrik akımları birbirlerini çekerler. 2 — Ters yönlü ve paralel gidişli elektrik akımları birbirlerini iterler. 3 — Aynı yönlü çapraz iki akım birbirini çeker. 4 — Ters yönlü çapraz iki akım birbirini iter.

AMPERE, André - Marie (1775 - 1836), ünlü Fransız fizikçisidir. Lyon'da doğdu, Marsilya'da yaptığı bir gezi sırasında öldü. 1801'de profesör, 1814'te de akademi üyesi oldu. Daha çok elektrik ve magnetik alanlarda araştırmalarda bulundu. Kendi adıyle anılan kanunları bulduktan sonra 1821'de akımların akımlar üzerindeki etkisini keşfetti. 1822'de de magnetizmanın elektrodinamik teorisini ileri sürdü. Işığın kristaller içinde çift kırılması hakkında da araştırmaları vardır. Matematikle ilgili birkaç eser bıraktı.

AMPİRİZM, bilgilerin kaynağı olarak deneyi kabul edenlerin felsefe mesleğidir. Bu düşüncede olan filozoflara göre bilgilerin kaynağı «akıl» değil «deney» dir. Ampirizmin ilk temsilcileri İlkçağ Yunanistanı'ndadır. İlk ampristler duyularımızın bildirdiği duyumları esas olarak alırlar. Bunları «gerçek bilgiler» olarak kabul ederlerdi «Duyumculuk» denen bu şekildeki ampirizmin kurucuları Demokritus ve Epikurus'tur. Bugünkü anlamıyle ampirizm 17. yüzyılda İngiltere'de gelişti. İngiliz filozoflarından Locke (1632 - 1704), Hume (1711 - 1776), Mill (1806 - 1873) ve Spencer (1820 - 1904) bu gelişmede başlıca rolü oynadılar. Fransa'da Condillac (1715 - 1780) bu mesleği daha çok duyumculuk alanında geliştirdi.

AMPLİFİKATÖR, küçük genlikli akımları büyük genlikli akımlara çeviren üç veya daha fazla elektrod lambalı düzeneklere verilen ad.

AMPUL, içinde, elektrik akımıyle akkor haline gelerek ışık verici bir iletkeni bulunan, havası boşaltılmış cam şişedir. Edison tarafından icat edildi. İlk ampulde iletken olarak kömürleşmiş pamuk kullanıldı. Bugünkü ampullerde ise 3.200°'de eriyen tungsten teli kullanılır. Bu çeşit tel elektrik akımının meydana getirdiği ısıya dayanır, akkor haline gelerek ışık verir. Az veya çok ışık vermeleri bakımından 10, 25, 40, 60, 75, 100, 500 vatlık (mumluk) elektrik ampulleri yapılır.

AMSTERDAM, Holanda'nın 868,445 nüfuslu başkentidir. İl körfezi üzerinde Amstel ırmağı ağzında bir liman şehridir. Ir-

makla körfez arasında açılmış, uzunluğu 40 km.'yi bulan kanalların arasında kalan adacıklar üzerinde kuruludur. 350 kadar köprü bu kanalların iki yanında uzanan geniş ve düzenli caddeleri birbirine bağlar. Bundan ötürü şehre «Kuzeyin Venedik'i» adı verilir. 12. yüzyılda ufak bir balıkçı kasabasıydı. 17. yüzyılda dünyanın sayılı ticaret şehirlerinden biri oldu. Bugün ise uluslararası birçok yolun başlangıç noktası, büyük bir endüstri ve elmas ticaret merkezidir. İki üniversite, bir akademisiyle birçok müzesi vardır.

AMU DERYA, Asya'da Pamir yaylarından doğan ve Aral gölüne dökülen 2.540 km. uzunluğunda bir nehirdir. Aksu ve Panja nehirlerinin birleşmesinden meydana gelir. Ortalama debisi saniyede 3.570 m^3'dür.

AMUNDSEN, Roald (1872 - 1928), Norveç'li ünlü kutup kâşifidir. Börg'de doğdu, Kuzey kutbunun tipileri arasında kayboldu. 1903 - 1906 arasında gemisiyle Kuzey Mıknatıs Kutbu üzerinde araştırmalarda bulundu. 14 aralık 1911 günü ilk olarak İngiliz kâşifi Scott'tan az önce 7 kişilik bir ekiple Güney Kutup Noktası'na ulaşarak Norveç bayrağını dikti. Daha sonra Kuzey Kutbu'na erişme yolunda çalışmalara girişti. Arkadaşı İtalyan albayı Umberto Nobile'yi Kuzey Kutbu'nda uçağıyle ararken kendisi de kayboldu.

AMUR, Uzak Doğu'da, Ohotsk denizi ile Japon denizi arasındaki Tatarski boğazının kuzeyinde denize dökülen 4.480 km. uzunluğundaki nehirdir.

AMYANT, ateşin etkisine dayanıklı ipliksi liflerden meydana gelmiş bir çeşit ak asbesttir (kalsiyum magnezyum silikat). Gazocağı fitilleri, asit flitreleri ve yanmaz elbiseler ile levha halinde yüksek ısı tecrit maddeleri yapılır.

ANADOLU, Türkiye Cumhuriyeti'nin Asya kıtasında kalan ve ülkenin büyük bölümünü meydana getiren topraklara verilen addır. Anadolu, kuzeyde Çanakkale boğazı, Marmara denizi, Istanbul boğazı ve Karadeniz, doğuda Rusya ve İran, güneyde Irak, Suriye ve Akdeniz, batıda Ege deniziyle sınırlanır. Aşağı yukarı 36 - 42 derece kuzey enlemleri ve 26 - 45 derece doğu boylamlarındadır. Yüzölçümü 756.946 km^2'dir.

ANADOLU BEYLİKLERİ, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alp Arslan, Malazgirt Savaşı'nı kazandıktan sonra, Anadolu'daki hâkimiyetini devam ettirmek için bıraktığı gözde komutanlarından bazılarının kurduğu beyliklerle, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan küçük beyliklerdir. Anadolu'da Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak kurulan beylikler:

ANADOLU'DAKİ TÜRK BEYLİKLERİ

I - Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasından öncekiler

	SÜRESİ	BAŞKENTİ
1 — Saltukoğulları	1071 - 1201	Erzurum
2 — Mengüçoğulları	1071 - 1252	Erzincan
3 — Dânişmendoğulları	1071 - 1177	Sıvas

II - Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonrakiler

1 — Menteşoğulları	1300 - 1426	Beçin (Balat)
2 — Karamanoğulları	1250 - 1487	Lârende (Konya)
3 — Sahip Ataoğulları	1265 - 1333	Afyonkarahisar
4 — Pervaneoğulları	1277 - 1300	Sinop
5 — Çobanoğulları	1308 - 1320	Kastamonu
6 — Germiyanoğulları	1260? - 1429	Kütahya (Kula)
7 — İnançoğulları	1276 - 1368	Denizli
8 — Candaroğulları	1291 - 1461	Eflânî (Kastamonu)
9 — Hamidoğulları	1280 - 1391	Uluborlu (Eğridir)
10 — Osmanoğulları	1299 - 1922	Bilecik
11 — Karesioğulları	1303? - 1345	Balıkesir
12 — Saruhanoğulları	1300 - 1410	Manisa
13 — Aydınoğulları	1300 - 1425	Aydın
14 — Eretnaoğulları	1320 - 1380	Sıvas (Kayseri)
15 — Dulkadiroğulları	1337 - 1522	Elbistan (Maraş)
16 — Ramazanoğulları	1358 - 1608	Adana
17 — Kadı Burhaneddin	1380 - 1398	Sıvas
18 — Tekeoğulları	1300 - 1423	Antakya
19 — Tacüddinoğulları	1308 - 1425	Korkuteli (Niksar)
20 — Kutlu - Şahlar	1340 - 1393	Amasya

Saltukoğulları (1071 - 1201), Mengüçoğulları (1071 - 1252) ve Danişmendoğulları (1071 - 1177) idi. Anadolu Selçuklu Devleti kurulup kuvvetlendikten sonra bu beylikleri egemenliği altına alarak Anadolu'da ilk olarak Türk Birliği'ni sağladı. 13. yüzyılın sonunda Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuvvetten düşerek yıkılmasından sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde küçük Türk beylikleri kuruldu. Eski kaynaklarda «Tevâif-i Mülûk» adıyle anılan bu beylikler 13. yüzyıldan, Dulkadıroğulları ve Ramazanoğulları'nın egemenliklerini kaybettiği 16. yüzyılın başına kadar Türkiye tarihinin bir bölümünü meydana getirirler. Anadolu Beylikleri önceleri İlhanlılar'a vergi verirlerdi. İçlerinde en kuvvetlileri Karamanoğulları ile Germiyanoğulları idi. Osmanoğulları ise Bizans aleyhine topraklarını genişleterek kuvvetlerini artırdılar. Orhan Bey'den itibaren de Anadolu Türk Birliği'ni kurmaya çalıştılar. Yıldırım Bayezit Anadolu Türk Beylikleri'nden çoğunu ortadan kaldırdı. Ama, Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'a yardım eden bu beylikler tekrar eski topraklarını ele geçirdiler. Daha sonra tahta geçen Osmanlı Padişahları satınalma, akrabalık kurma, ya da savaşlarla bu beylikleri birer birer Osmanlı İmparatorluğu'na kattılar. Yavuz Sultan Selim de 1515'te Dulkadıroğulları beyliğine son vererek Anadolu Türk Birliği'ni kesin olarak sağladı.
km^2'dir.

Amundsen

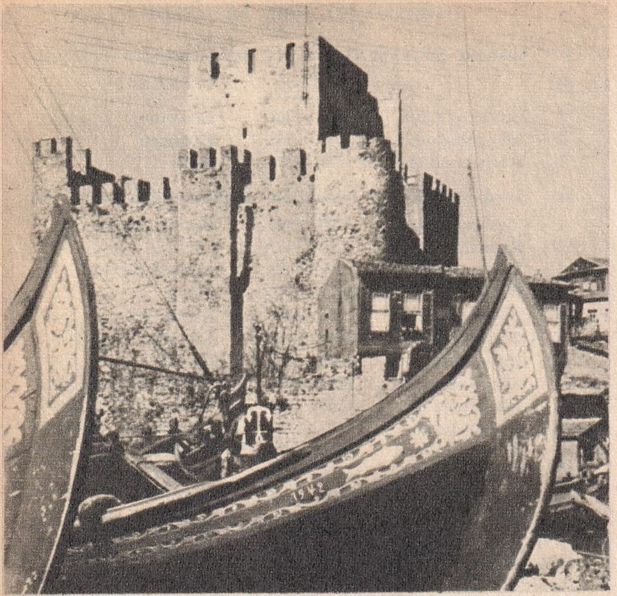

Istanbul'da Anadolu Hisarı

ANADOLU HİSARI, Istanbul'da, Boğaziçi'nin Asya kıyısında, Göksu deresinin denize döküldüğü nokta ile Boğaz'ın çıkıntılarından birinin meydana getirdiği üçgen üzerinde kurulu hisardır. Yıldırım Bayezit tarafından, Niğbolu seferi dönüşü yaptırıldı. Hisarın bulunduğu nokta Boğaziçi'nin en dar yeridir. Fatih Sultan Mehmet, Istanbul'un kuşatılması sırasında Rumeli Hisarı'nı yaptırırken, Anadolu Hisarı'na da bazı ilâveler yaptırdı. İçine asker koyarak top yerleştirdi. Bu hisar, Istanbul'un fethinde, Rumeli Hisarı ile birlikte Boğaz'ın Osmanlı egemenliği altında tutulmasında önemli vazifeler gördü. Daha Istanbul alınmadan çok önce, meselâ Sultan Murat II zamanında, 1444'te Varna'ya kadar ilerleyen Macar ordusuna karşı koymak üzere Anadolu'dan Trakya'ya sevkedilen askerin, Boğaz'dan geçirilişinde Anadolu Hisarı çok yararlı oldu. Istanbul alındıktan sonra da Anadolu Hisarı Karadeniz yönünden gelecek saldırılara karşı vazife görmek üzere takviye edildi. Sonradan zamanla önemini kaybetti. Hisar, Boğaziçi'ne ayrı bir güzellik ve mâna vermektedir.

Anadolu Selçukluları

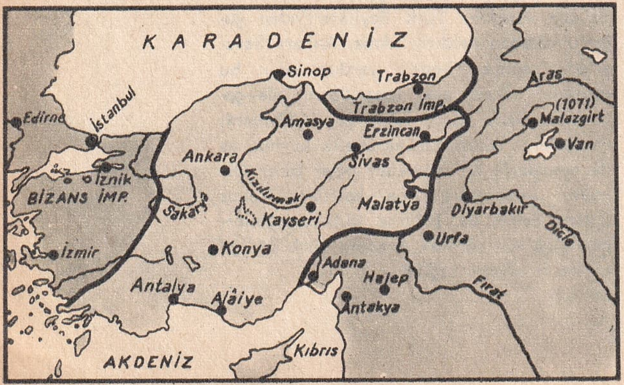

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ, Alp Arslan'ın komutanlarından Kutalmışoğlu Süleyman Bey'in Anadolu'da kurduğu ilk Türk Devletidir. 1077'den 1308'e kadar sürmüştür. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı. Bu arada ilk olarak Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan'ın oğlu Melikşah, Kutalmışoğlu Süleyman Bey'i Kızılırmak'ın batısında kalan yerleri zaptetmekle görevlendirdi. Süleyman Bey İznik şehrini ele geçirip, burasını kendisine başkent yaptı. Büyük Selçuklu Devleti'nin birliğini korumanın güçleştiği 1077 yıllarında Melikşah bir fermanla Anadolu Sultanlığı'nı Süleyman Bey'e verdi. Süleyman Bey Anadolu Sultanı olur olmaz, güneye yürüyerek Tarsus ve Urfa şehirlerini aldı. Ölümünden sonra o sıralarda Isfahan'da bulunan oğlu Kılıç Arslan I, Anadolu'ya geldi. Babasının yerine geçti. 1092'den 1106'ya kadar sultanlıkta kalan Kılıç Arslan I, Birinci Haçlı Ordusu'na Anadolu içlerinde yarım milyon kayıp verdirdi. 39 yıl tahtta kalan Sultan Mesut I, İkinci Haçlı Ordusu'nu Toros geçitlerine kadar çekti. Burada büyük kayıp veren Haçlılar, Antalya'ya çekilmek zorunda kaldılar. Mesut I'in ölümünden sonra tahta çıkan Sultan Kılıç Arslan II, Üçüncü Haçlı Ordusu'nu birincinin akıbetine uğrattıktan sonra devletine eski güçlü durumunu kazandırmaya çalıştı. Ondan sonra sırasıyle tahta geçen oğulları Keyhusrev ile Süleyman Şah zamanında Bizans'lılarla savaşlar yapıldı. Devletin sınırları Akdeniz'e kadar uzandı ve Antalya ele geçirildi. Sultan Gıyasettin Keyhusrev I'in yerine geçen oğlu Sultan İzzeddin Keykavus I, Sinop'u zaptetti ve Trabzon Devleti, Anadolu Selçukluları'nın emrine girmeyi kabul etti. Daha sonra tahta çıkan Sultan Alâeddin Keykubat I'in saltanatı devletin en parlak çağı oldu. Ama onun ölümüyle tahta çıkan oğlu Gıyasettin Keyhusrev II, babasının üstün kabiliyetlerine sahip değildi. Kötü yönetimi sonucu Baba İshak adında bir Türkmen şeyhi, Doğu Anadolu'da ayaklandı. Bu kargaşalığı fırsat bilen Moğollar da Anadolu üzerine yürümeye başladılar. Selçuklu ordusuyle, Moğol ordusu 1243 yılında bugünkü Zara ile Suşehri arasındaki Kösedağ eteklerinde savaşa tutuştu. Selçuklu ordusu bu savaşta büyük bir mağlûbiyete uğradı. Bunun sonucu, Anadolu'da Moğol baskısı arttı ve Selçuklu hanedanı arasında taht kavgaları başladı. İşte bu dağılma ve kargaşalık içinde Anadolu Selçuklu Devleti son sultanın da Konya sarayında ölmesiyle 1308 yılında tarih sahnesinden çekildi.

Anadolu Selçuklu Devleti her şeyden ön-

ce askerlik temellerine dayanıyordu. Çağına göre kuvvetli bir kara ordusuna ve donanmaya sahipti. Bütün Anadolu baştan başa camiler, kervansaraylar, kalelerle bayındır bir duruma getirildi. Şiirde Farsça, bilimde Arapça kullanılırdı. Resmî dil Türkçe'ydi. Pek çok bilim adamı sanatçı yetişmişti.

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ, kurtuluş Savaşı başında, bu davaya inanmış halk teşekküllerinin birleşmesiyle meydana gelmiş siyasî bir dernektir. 4 eylül 1919'da toplanan Sıvas Kongresi'nde, Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş bütün «Müdafaa-i Hukuk» teşekkülleriyle «Redd-i İlhak» heyetlerinin temsilcileri bir araya geldiler. Bunlar bir ad ve bir tüzük altında birleşmeyi kabul ederek 7 eylül 1919'da «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» ni kurdular. Cemiyetin teşkilâtı kısa zamanda kökleşti ve vatanın hemen her köşesine yayıldı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı için 1919'da yapılan seçimde cemiyetin adayları büyük çoğunlukla milletvekili seçildiler. Istanbul'da toplanan Meclis'te «Felâh-ı Vatan Grubu» nu meydana getirdiler. Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra siyasî bir parti kurmaya karar veren Atatürk, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» ni yeni kurulacak partiye temel yaptı ve «Halk Fırkası» nın kuruluşuna ait resmî formaliteyle 9 eylül 1923'te tamamladı.

ANAFARTALAR, Gelibolu yarımadasının güneybatısında, Büyük Kemikli Burnu ile Küçük Kemikli Burnu arasında ve kıyıdan birkaç kilometre içeride bulunan iki yerin ortak adıdır. Anafartalar, biri kuzeyde, Küçük Anafarta, öteki güneyde, Büyük Anafarta olmak üzere iki tanedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Albay Mustafa Kemal'in (Atatürk) komutasındaki Türk kuvvetlerinin Anafartalar'da kanlı çarpışmalar sonunda düşmanı denize dökmesi ve savaşın kaderini değiştirmesi bu iki yere dünya çapında bir ün kazandırdı.

ANALİZ, kimya bileşikleri veya karışımların bileşimlerini aydınlatmaya yarayan işlemlere verilen addır. İkiye ayrılır: Nitel (kalitatif) ve nicel (kantitatif) analiz. Nitel analiz bileşik veya karışımdaki maddelerin cinsini; nicel analiz ise bu maddelerin miktarlarını meydana çıkarmak için yapılır. Nitel analizde cisim, önce uygun biçimde eritilir. Sonra reaktiflerin yardımıyla her bir eleman güç eriyen karakteristik çökelekler durumunda çöktürülür. Nicel analizde ise özellikle «tartma» (gravimetri) ve «hacim ölçme» (volumetri) metodları kullanılır.

ANAMUR, İçel iline bağlı 41.603 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 11.201 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.102 km²'dir. İlçe toprakları Alanya ile Silifke arasındaki dar kıyı ovasıyle onun arasındaki tepelikleri kapsar. Halkın başlıca gelir kaynağı tarım ve keresteciliktir. İlçe merkezi Anamur, aynı adı taşıyan burnun 7 km. kadar kuzeydoğusunda, kıyıdan 3 km. içeride tepelik bir yerde kuruludur. Yandaki eski Anamur'un tarih yönünden özel bir önemi vardır. İlkçağ'dan kalma düzensiz taşlardan yapılmış ve iyi korunmuş surlar, akrapol ile kıyı düzlüğünde buna bitişen şehir bölümünü çevirir. Bu civarda birçok tarihî kalıntıya rastlanır.

ANANAS, ananasgiller familyasından tropikal bölgelerde yetişen bir kültür bitkisi ve bunun meyvesidir. Öz vatanı Batı Hindistan ve Orta Amerika'dır. Meyvelerinde ananas eteri adı verilen hoş kokulu bir madde bulunur.

Ananas

ANA OKULU (Bak: OKUL)

ANARŞİZM, hükümet idaresi bulunmayan bir toplum kurmayı hedef tutan siyasî teoriye verilen addır. Anarşist felsefenin ilk belli başlı mümessili Stoik felsefesinin kurucusu olan Zenon'dur. Zenon, Platon'un (Eflâtun) «Utopia» devletine karşılık, devlet idaresi olmayan hür bir topluluk fikrini ortaya attı. Anarşizmi ilk defa sistematik bir doktrin haline getiren 19. yüzyıl İngiliz filozoflarından William Godwin'dir. Ama, anarşizmin adını ilk koyan Fransız Proudhon'dur. Anarşizm 19. yüzyılın sonlarında yayıldı ve zaman zaman şiddete başvurulmasına yol açtı. Birçok devlet başkanı anarşistlerin kurbanı oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok yaygın bir durum alan anarşizm İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerilemeye yüz tuttu.

ANASON, maydanozgiller familyasından bir kültür bitkisidir. Tohumunun kendine mahsus bir kokusu vardır. Türkiye'de rakı yapımında kullanılır. Eczacılıkta da faydalıdır. Küspeleri de faydalı bir hayvan yemidir.

ANATOMİ, organik varlıkların yapısını ve bu yapıyı meydana getiren organların yer, biçim, özelliklerini anlatan bilimdir. İkiye ayrılır: Konusu sağlam organlar olanına «normal anatomi». Konusu hasta organlar olan anatomiye ise, «patalojik anatomi» denir. Normal anatominin okunmasını kolaylaştırmak için aynı fizyolojik görevi yapan organlar bir araya getirilir. Bunlara «sistem» denir. Sistemleri anlatan anatomiye, «sistematik anatomi», vücudu bölgelere ayırarak okunan anatomiye «topografik anatomi» denir Topografik

Rembrandt'ın «Anatomi» tablosu

anatomi, sistematik anatominin öğrenimini kolaylaştırmaya yarar. Anatominin tarihi M. Ö. 3.000 yıllarına kadar dayanmakla birlikte, insan üzerinde ilk teşrih M. Ö. 300 yılında yaşamış Kaledonya'lı Herophilos ile Erasistratos adında iki Yunan hekimi tarafından yapıldı. Türkler'de anatomi çalışmaları İbni Sina (980 - 1037 ile başladı. Bu ünlü Türk hekimi «Kanun» adıyle anılan kitabının birinci cildini insan anatomisinin incelenmesine ayırmıştı.

ANAYASA, devletin kuruluşunu, yasama, yürütme ve yargılama kuvvetleri ile yurttaşların hak ve görevlerini düzenleyen temel kanundur. Anayasalar genel olarak temel hükümler koyarlar. Değişebilir ayrıntıları öbür kanunlara bırakırlar. Türkiye'de milletçe yapılan ilk anayasayı 20 ocak 1921'de Birinci Büyük Millet Meclisi, ikinciyi de 20 nisan 1924'te İkinci Büyük Millet Meclisi hazırladı. 27 mayıs Devrimi'nden sonra Kurucu Meclis'in hazırladığı üçüncü anayasa, 9 temmuz 1961'de halk oyuna sunulup milletçe kabul edildi. 9 nisan 1963'te çıkarılan bir kanunla 27 mayıs «Hürriyet ve Anayasa Bayramı» olarak ulusal bayramlarımız arasına katıldı.

ANAYASA MAHKEMESİ, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası hükümlerine dayanılarak kurulmuş özel bir mahkemedir. Kuruluşu ve görevleri 1961 Anayasası'nın 145 - 152 maddeleriyle kanunlaşmıştır. 15 asil, 5 yedek üyeden meydana gelir. Üyeler Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri arasından seçilir. Cumhurbaşkanı da 2 üye seçer.

Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüklerinin anayasaya uygunluğunu denetler. Cumhurbaşkanını, bakanları, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hakimler Kurulu başkan ve üyelerini Yüce Divan sıfatıyle yargılama yetkisi vardır.

Andersen

Kanunların veya T. B. M. M. içtüzüklerinin anayasaya aykırı olduğu iddiasıyle Anayasa Mahkemesine müracaat, bu işe yetkili makamlar tarafından yapılabilir. Anayasa Mahkemesi kararları kesindir. İptal ettiği hükümler derhal yürürlükten kalkar. Verilen kararlar Resmî Gazete ile hemen yayımlanır.

AND DAĞLARI, Güney Amerika'nın batı kıyıları boyunca, kuzeyden güneye doğru uzanan yeryüzünün en büyük ve en uzun dağ silsilelerinden biridir. And dağları, Karayipler denizini batıdan çeviren Panama Kanalı ile doğuda Antil adalarından kıtaya doğru uzanan bir kol üzerinde ve üç ayrı sıradağ biçiminde güneye yönelir. Bu üç dağ grubuna Batı, Orta ve Doğu Cordillera'ları adı verilir (İspanyolca dağ zinciri anlamına gelir.) Bu üç ayrı kol Kolombiya topraklarından çıkmadan birbirleriyle birleşir ve iki ayrı sıra durumunda Ekvator'a girer. Bu ülkeyi boydan boya kaplayan And dağları, daha sonra Peru'ya ulaşır. Yeryüzünde püskürmeye devam eden yanardağların en yükseği olan Cotopaxi (5.943 m.) Ekvador sınırları içinde kalır. Peru'da And dağları Büyük okyanus kıyısına iyice yaklaşır ve «Cordillera della Costa» (Kıyı Zinciri) adını alırlar. Bolivya'ya girdikten sonra yayılırlar. Genişlikleri 700 km.'yi bulur. Bolivya yaylalarının denizden yüksekliği 4.000 - 5.000 metre arasındadır. Doğu Anadolu yaylalarından yüksek olan bu bölgede yüz binlerce insan yaşar. Dünyanın en yüksek yerinde kurulmuş başkenti «La Paz» da bu yayla üzerindedir. Daha güneyde Arjantin'e rastlayan bölgede And dağlarının en yüksek tepesi Aconcagua (7.040 m.) vardır. Güneye, Patagonya'ya doğru And dağları ikiye ayrılır. Bir kol «Patagonya Cordillerası» adı altında Magellan boğazından öteye Tierre del Fuego'nun (Ateş Ülkesi) buzla kaplı adalarına yönelir. Öteki kol da denizlere gömülerek ufak ufak binlerce ada durumunda Güney Amerika'nın güney ucunu çevreler. Bunlara Patagonya adaları adı verilir. And dağlarında çok sayıda yanardağ bulunur. Bunlardan Aconcagua gibi bazıları sönmüş olmakla birlikte çoğu faal durumdadır.

ANDERSEN, H. Christian (1805 - 1875), Danimarka'lı ünlü masal yazarıdır. Odense'de doğdu, Kopenhag'da öldü. Bir kunduracının oğludur. Tiyatro oyuncusu olmak istiyordu, ama amacına ulaşamadı. Türkiye dahil bütün Avrupa'yı dolaştı. İngiliz yazarı Charles Dickens'le dostluk kurdu. Başarısız bir iki roman denemesinden sonra masal yazmaya başladı. Çocuk dünyası için hazırladığı «Masallar» ı Dünya Edebiyatı'nın üstün eserleri oldu ve kendisine ölümsüz bir ün kazandırdı.

ANDIRIN, Maraş iline bağlı 33.159 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.252 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.594 km²'dir. İlçe toprakları geniş ve zengin ormanlarla kaplıdır. Halkın geçim ve ticaretini tahıl, canlı hayvan, deri ve kömür teşkil eder. İlçe merkezi Andırın deniz düzeyinden 1.350 metre yüksekliktedir. Amanos dağının kuzey eteklerinde kuruludur. Şehir güneyde olmasına rağmen, yayla iklimi hüküm sürer.

ANDORRA, Pirene dağları üzerinde, Fransa ile İspanya arasında Avrupa'nın en küçük cumhuriyetlerinden biridir. Yüzölçümü 465 km², nüfusu 11,395 dir. Başkenti 2.250 nüfuslu Andorra la Vella'dır. Ahali 50 kadar köye dağılmıştır. Tahıl, tü-

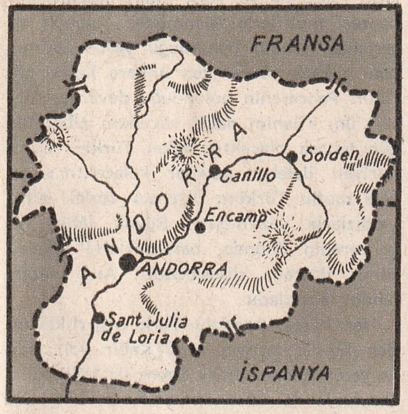

Andorra

tün ve meyve yetiştirerek geçinir. Ülkeyi, aile reislerinin seçtiği 24 üyeli bir meclis yönetir. Hıristiyan olan halkın konuştuğu dil Katalonca'dır.

ANDREA DORYA (1466 - 1560), İtalya'nın eski denizci cumhuriyetlerinden Ceneviz'in ünlü amiralidir. Oneglia'da doğdu, Cenova'da öldü. Soylu bir ailedendi. Barbaros'un Osmanlı İmparatorluğu Kaptan-ı Deryası olmasından sonra, Akdeniz'deki Hıristiyan devletlerin müştereken kurduğu Haçlı Donanması komutanlığına getirildi. İki donanma arasında Preveze'de cereyan eden büyük deniz savaşında Andrea Dorya'nın 600 gemilik filosu büyük bir mağlûbiyete uğradı.

ANDROMEDA, dünyada en iyi gözlenebilen Samanyolu dışı bir bulutsudur. Aynı adı taşıyan takım yıldızda bulunur. 2 milyon ışık yılı uzaklıktadır. Çapı 150.000 ışık yılıdır. Milyonlarca yıldızdan meydana gelir. Hemen hemen bütün bulutsular, Samanyolu'ndan uzaklaştıkları halde Andromeda saniyede 300 km.'lik bir hızla yaklaşan ender bulutsulardan biridir.

ANEMOMETRE (Rüzgârölçer), meteorolojide rüzgâr hızını ölçmeye yarayan âlettir. En yaygın olan anemometreler, birbirine dik iki çubuğun ucunda yarıküre biçiminde dört çanakçık bulunanlardır. Bunlar rüzgârın hızını «1 m./saniye» cinsinden gösterir.

ANESTEZİ, vücudun bütününde, ya da bir bölümünde hissin yok olmasıdır. Tıpta birçok hastalıklarda görülebilir. Bir bölgenin duyusunu veren sinir herhangi bir arızaya uğradığı zaman, o bölgede duyusuzluk meydana gelir. Bu belirti beyin, omurilik hastalıklarında, bazı kazalarda, sinirlerin kopma, ezilme, kesilme ve baskıya uğramalarında, bazı yanıklarda dokularda ve bir kısım deri hastalıklarında görülür. Cerrahlıkta ise anestezi, insan veya hayvanlarda vücudun bütününde, ya da bir bölgesinde hissi yok etmek için kullanılan tekniklerin genel adıdır. Anestezinin bu çeşidi genel ve yerel olmak üzere ikiye ayrılır. Genel anestezi, bütün vücudun ilâçla uyutulmasıdır. Yerel anestezi ise vücudun bir bölümünün ilâçla uyuşturulmasıdır. Genel anestezi (narkoz) nefes, damar veya barsak yoluyla sağlanır. Yerel anestezide uyuşturulacak vücut bölgesine uyuşturucu bir eriyik şırınga edilir veya sürülür.

Angıt

ANGIT, kazsılar takımının, ördekgiller familyasından bir kuş türüdür. Orta Asya'dan Güneydoğu Avrupa'ya kadar yaygındır. Uzunluğu 35 santim, tüyleri pas kırmızısı rengindedir. Gaga ve ayakları siyahtır.

ANGİNA PEKTORİS (Anjin dö puatrin), birdenbire, göğsün orta yerinde kalb bölgesinde başlayan, özellikle sol kola yayılan ağrıyla kendini belli eden bir hastalıktır. 40 - 60 yaşları arasındaki erkeklerde görülür. Sebebi kalbe gelen kanın ve bu kanın getirdiği oksijenin, çalışma dolayısıyle işi artan kalb kaslarına yetmeyişidir. Yavaş yavaş ilerleyen bir hastalıktır. Kalp adalelerinin bozulması çok kere hastalığın son safhasını meydana getirir.

ANGLOSAKSONLAR, 5 ve 6. yüzyıllarda İngiltere'ye yerleşen German asıllı Angl, Saks ve Jut kabilelerine verilen genel addır. İngiltere'ye Jut'lar, Danimarka'nın Jutland yarımadasından; Saksonlar ve Angl'lar da Kuzeybatı Almanya'dan geldiler. Bu üç kabile Briton'ları ve İskoç'ları kuzeye sürerek Güney, Orta ve Kuzey İngiltere ile İskoçya'nın güneyini ellerine geçirdiler. Burada Northumbria, Mercia, East Anglia, Essex, Sussex, Wessex ve Kent krallıklarını kurdular 830'da Wessex Kralı Egbert diğer krallıkları zorla kendine bağ-

Andrea Dorya

ladı. Ancak Büyük Alfred'ten sonra gelen krallar «Bütün Britanya'nın Kralı» unvanını kullanmaya başladılar. Anglosaksonlar İngiltere adasına ilk yerleştikleri zaman puta tapıyorlardı. Ancak, Kelt'lerin etkisiyle 6. yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyanlığı kabul ettiler. Bunlar 1154 yılına kadar Anglosakson dili denilen bir dil kullanırlardı.

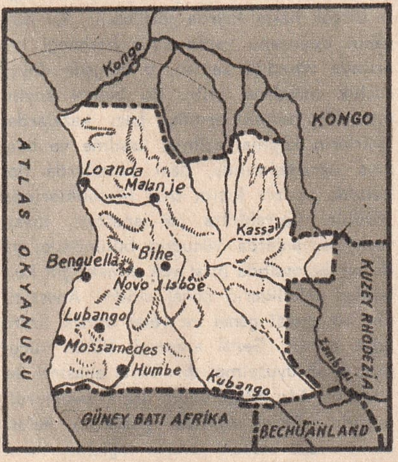

Angola

ANGOLA (Portekiz Batı Afrikası), Orta Afrika batısında, Kongo'nun güneyinde bulunan Portekiz'in denizaşırı topraklarıdır. Cabinda ve Landana'yı da içine alır. Yüzölçümü 1.246.700 km², nüfusu 5.154.000 dir. İdarî yönden 5 Portekiz eyaletine ayrılır: Congo, Malange, Benguela, Bie ve Huila. En büyük limanı başşehri olan 224.000 nüfuslu Luanda 1576'da Portekiz'liler tarafından kuruldu. Ülke ekonomisi tarıma dayanır. Elmas, linyit ve bakır madenleri yönünden zengindir. Ahalinin büyük kısmını Bantu'lar meydana getirir.

ANIT, önemli bir olayın, ya da bir kimsenin hatırasını yaşatmak için yapılan mimarlık eseri veya heykeldir. İnsanlarda anıt dikme içgüdüsü çok eski çağlardan beri vardır. Eski dünyanın 7 harikasından biri olan Ehramları buna örnek olarak gösterilebilir. Savaşta ölen askerler için dikilen anıtlar, bütün dünyada en yaygın olan anıt çeşididir. Bunlara her dilde «Meçhul Asker Anıtı» adı verilir.

ANIT - KABİR, Büyük Kurtarıcı Atatürk'ün Ankara'nın güneyinde Rasattepe'deki ebedî istirahatgâhıdır. Rasattepe, Ankara Kalesi'ni en iyi görebilen, hâkim bir noktadır. 1938 yılının 10 kasım günü saat 09.05'te ebediyete göçen Atatürk'ün na'şı, 20 kasım 1938 pazar günü İstanbul'dan Ankara'ya götürülüdü. Etnoğrafya Müzesi'ne kondu. Bundan sonra Büyük kurtarıcının şahsiyetine uygun bir anıt - kabir yapılmak üzere harekete geçilidi. Bunlardan Prof. Emin Onat'la Doçent Orhan Arda'ya ait olanı uygulandı. Anıt - kabir'in temel atma töreni 9 ekim 1944'te yapıldı. 9 yıl süren inşaat 20 milyon liraya çıktı. Atatürk'ün na'şı 10 kasım 1953'te törenle Anıt - Kabir'deki ebedî istirahatgâhına götürüldü. Bugün, Atatürk'ün ebedî uykusunu uyuduğu Anıt - kabir, sadelik içinde büyük bir heybetle yükselir.

Anıt - Kabir'in Şeref salonunda bulunan büyük lâhdin mermeri tek parça ve 42 ton ağırlığındadır. Uzunluğu 4.20, genişliği 1,60 metredir. Salon 20 metre yüksekliğinde, 32 m. eninde ve 60 m. boyundadır. Buraya 33 basamaklı bir merdivenle çıkılır. Şeref salonunun tavanları altın mazoikle ve Türk kilim desenlerinin benzeri motiflerle işlenmiştir. Salonun en gerisinde lâhdin bulunduğu yerde açılmış olan yüksek pencereden Ankara Kalesi görülür. Pencerenin bulunduğu duvarda, Atatürk'ün, «Benim nâçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.» ve «Ne mutlu Türküm diyene.» sözleri altın yaldızlarla yazılmıştır. Büyük lâhit, bu pencerenin önünde, basamaklarla yükseltilmiş ihtiram köşesindedir. Asıl mezar, lâhdin altındadır.

Her köşesi Anadolu Türk uygarlıklarından bir iz taşıyan Anıt - Kabir yol, alan ve şeref salonu olmak üzere üç bölümdür. Etrafında 10 kule sıralanır. Bunlar Hürriyet, İstiklâl, Müdafaa-i Hukuk, Cumhuriyet, İnkılâp, 23 Nisan, Sulh, Zafer, Misak-ı Millî ve Mehmetçik adlarını taşır.

ANNİBAL (Bak: HANNİBAL)

ANİLİN (Aminobenzer, Fenilamin), organik kimya endüstrisinin en önemli maddelerinden biridir. Formülü C_6H_5 — NH_2. Aromatik bir baz olan anilin ilk defa 1826 yılında indigonun kuru kuruya damıtılmasıyle elde edildi. Bugün taşkömürü katranından çıkarılır. Özgül ağırlığı 1,038'dir. Renksiz karakteristik kokulu bir yağdır. Donma noktası — 8°, kaynama noktası 183°'dir. Şiddetli bir zehirdir. Boyaların elde edilmesinde ilkel madde işini görür.

Ankara'da Anıt - Kabir

ANJİN, ağız gerisi boşluğu ve nefes borusunun iltihaplanmasıdır. Çok çeşitleri vardır. Şiddetli bir ateşle başlar. Titreme ve yutma zorluğu görülür. Ağzın gerisi ve bademcikler kızarır. Bugün için tedavisi kolaylaşmıştır. Çeşitli antibiyotikler ve C vitamini kullanılır.

ANJİN DÖ PUATRİN (Bak: ANGİNA PEKTORİS)

ANKA (Zümrütüanka), adı efsanelerde geçen bir kuştur. Çok yükseklerde uçtuğundan görünmezmiş. Rivayete göre anka kuşu Musa Peygamber zamanında yaratılmış, onun ölümünden sonra Hicaz'a geçip orada çoğalmıştır. Çocukları kapıp kaçtığından, halk onu Hanzale adlı bir peygambere şikâyet etmiştir. Onun duasıyle de kuşun nesli tükenmiştir.

ANKARA, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentidir. İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında 1.637.483 nüfuslu bir il ve bu ilin 902.218 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 30.916 km²'dir. Ankara ilinin Belediye sınırları içinde kalan dört ilçesi (Merkez, Altındağ, Çankaya, Yenimahalle), ayrıca 17 ilçesi daha (Ayaş, Bâlâ, Beypazarı, Çamlıdere, Çubuk, Delice, Elmadağı, Güdül, Haymana, Kalecik, Keskin, Kırıkkale, Kızılcahamam, Nallıhan, Polatlı, Sulakyurt, Şereflikoçhisar); ve merkezler dahil 56 bucağı vardır. Ankara ilinin toprakları, Kızılırmak ve Sakarya nehirleriyle sulanan bir yayladır. İklimi güney kesimlerde kuru ve sert, kuzey kesimlerde ise Karadeniz ikliminin etkisi altındadır. Bundan dolayı daha yağışlıdır. Genel olarak kışlar çok sert ve soğuk, yazlar da kurak ve sıcak geçer.

Ankara tarım yönünden en önemli illerimizden biridir. İl topraklarının % 40 kadarı tarladır. En çok tahıl ekimi yapılır. Sebze, meyve ve bağcılık da ileridir.

Ankara ili büyük bir endüstri merkezi olmamakla birlikte, çeşitli endüstri tesislerine sahiptir. Kırıkkale ilçesinde Askerî Silâh Fabrikaları, Makine - Kimya Kurumu tesisleri vardır. Ayrıca çimento, traktör, bira, kumaş, çini fabrikaları büyük silo ve değirmenler mevcuttur. Ankara yurdun ve dünyanın önemli merkezlerine hava, kara ve demiryollarıyle bağlıdır. Uluslararası bir hava alanına sahiptir.

Bir zamanlar kazandığı bayındır durumu kaybetmiş olan il merkezi Ankara, 1928 yılında H. Jansen'in projesine göre yeniden yapılmaya başlandı. 1929 - 1936 yılları arasında Çubuk Barajı kurularak şehir suya ve yeşilliğe kavuşturuldu. Bundan sonra hızla modern bir şehir olarak kalkınan ve gelişen Ankara'nın nüfusu da hızla arttı. İzmir'i geçerek İstanbul'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük şehri oldu.

Ankara'dan bir görünüş

Ankara'nın en önemli tarihî eserlerinin başında Avgustos Tapınağı ve Hacı Bayram Camisi gelir. Avgustos Tapınağı 2.000 yıllık bir eserdir. Hacı Bayram Camisi de 14. yüzyıldan kalmıştır. Eski eserler arasında Arslanhane Camisi, Kurşunlu Camisi, Cenabi Ahmet Paşa Camisi (Mimar Sinan'ın eseridir) sayılabilir. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Ankara'nın en eski eserlerinden biri de Ankara Kalesi'dir.

Ankara'nın ilk kuruluşunda aldığı ad, ufak tefek değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Efsaneye göre, Frikya Kralı Midas, bu çevrede dolaşırken bir gemi çapası (ankor) bulur. Şehir bu çapanın bulunduğu tepede kurulur. Buna dayanılarak yeni kurulan şehre çapa anlamına gelen «Ankor» denmiştir. Netekim Romalılar çağına kadar Ankara şehrinin armasının bir gemi çapası olduğu bilinmektedir.

Ankara bölgesi Hitit'lilerle tarih çağına girer. Ankara şehri yakınlarında yapılan kazılarda bulunan Hitit eserleri bunu ispat eder. Gerçekten de bu çağa ait vesikalarda «Ankuva» adında bir şehirden söz edilmektedir. Kaydedildiğine göre bu şehir Hitit Devleti'nin başkenti Hattuşaş'a (Boğazköy) üç günlük mesafededir. Bölge Frikya'lılara, daha sonra Lidya'lılara geçti. M. Ö. 4. yüzyıl ortalarında İran İmparatorluğu'na bağlandı. M. Ö. 334'te Büyük İskender, Ankara'yı İranlıların elinden aldı. İskender'in ölümünden sonra şehir zaman zaman Golat'ların akınlarına uğradı. Romalılar M. Ö. 3. yüzyılda Ankara'yı Golat prenslerinin elinden aldılar. M. S. 395 yılında Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düşen şehir iki defa İranlıların, 646'dan sonra da Müslüman Arapların saldırısına uğradı. 1071'de Malazgirt zaferinin Türklere Anadolu'nun kapılarını açmasından kısa bir süre sonra, 1073'te şehir Türklerin eline geçti. Böylece Ankara bir eyalet merkezi olarak Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlandı. Haçlı-

Ankara'da Atatürk heykeli.

Ankara'da Ulus Meydanı.

lar 1101 ve 1102 yıllarında Ankara'ya girdiler, ama fazla kalmayıp çekildiler. Bu arada Haçlılar'ın, Anadolu'da bulunmasını fırsat bilen Bizanslılar Ankara'yı ele geçirdilerse de önce Selçuklular'a bağlı Danişmentliler, 1143'te de Selçuklular şehri tekrar aldılar. Alâeddin Keykubat, Selçuklu sultanı olunca Ankara'da birtakım yeni eserler meydana getirildi. Bugün Ankara çayı üzerinde hâlâ ayakta duran Akköprü bunlardan biridir. 13. yüzyılın ikinci yarısında Ankara İlhanlılar'ın, 1328'de de bu devlete bağlı Eretna Beyliği'nin yönetimine geçti. Ankara, Osmanlı egemenliği altına, 1354'te Orhan Bey zamanında girdi. Şehir, Yıldırım Bayezit'in 1402'de Çubuk Ovası'nda (Esenboğa) Timur'a yenilmesiyle (Bak: Ankara Meydan Savaşı) Osmanlılar'ın elinden çıktı. Ama, 1 yıl sonra 1403'te Amasya'da padişahlığını ilân eden Mehmet Çelebi, Ankara'yı tekrar ele geçirdi. O tarihten bu yana da şehir Türklerin idaresinde kaldı. Fatih devrine kadar Ankara «Anadolu Beylerbeyliği» denen bir kısım geniş Türk topraklarının merkezi oldu. Mustafa Kemal Paşa «Heyet-i Temsiliye Reisi» olarak 27 aralık 1919'da Ankara'ya geldi. 23 nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi, büyük bir törenle Ankara'da açıldı. Kurtuluş Savaşı Ankara'dan yöneltildi. Ankara'nın başkent olması için hazırlanan kanun tasarısı da 13 ekim 1923'te Meclisce onaylandı.

ANKARA KEDİSİ (Bak: KEDİ)

ANKARA KEÇİSİ (Bak: KEÇİ)

ANKARA MEYDAN SAVAŞI, Ankara ile Sakarya nehri arasındaki Çubuk Ovasında (Esenboğa) 28 temmuz 1402'de Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezit ile Timur arasında cereyan eden büyük savaştır. Asya ortalarından Anadolu sınırlarına kadar imparatorluğunu genişleten Timur bütün Türklerin hakanı olmak amacındaydı. Sultan Bayezit de Türkiye'nin birliğini kurmak istiyordu. Buna başlangıç olarak Erzincan'a girdi. Bölgenin Timur'a bağlı prensi de, Timur'dan acele yardım istedi. Timur da derhal Anadolu'ya girdi ve Sivas'la öteki Anadolu şehirlerini insafsızca yakıp yıktı. Sonra Irak'a geçti. Yıldırım Bayezit, Timur'un ele geçirdiği şehirleri kısa bir süre sonra tekrar aldı. Bu olaylar altında yatan egemenlik yarışı iki Türk hükümdarının arasını iyice açtı ve savaşı kaçınılmaz bir hale getirdi. Sonunda iki ordu Çubuk ovasında karşılaştı. Timur'un ordusu sayıca Yıldırım'ın ordusundan en az iki, üç kat fazlaydı. Ayrıca savaş için yetiştirilmiş 30 kadar fil ve zırhlı süvari birliklerini de içine alıyordu. Savaşın kızıştığı bir sırada Osmanlı ordusundaki Karatatarlar, Timur'un tarafına geçtiler. Bunları Anadolu'daki eski beyliklere bağlı askerler izledi. Böylece savaş talihi hızla Timur'dan yana döndü. Sonunda Osmanlı sultanı, Timur'a esir düştü. Bu savaş Anadolu Türk Birliği'nin çözülmesine, Osmanlı Devleti'nin çok ciddî tehlikelerle karşı karşıya kalmasına ve Bizans'ın ele geçirilmesinin en az 50 yıl gecikmesine sebep oldu.

ANLAK (Bak: ZEKÂ)

ANNAM (Bak: VİET - NAM)

ANNELER GÜNÜ, her yıl mayıs ayının ikinci pazar günü aile arasında kutlanan bir gündür. O gün çocuklar biriktirdikleri parayla annelerine küçük birer hediye alırlar. Böylece kendilerine büyük emekleri geçen annelerine karşı bağlılıklarını belirtmiş olurlar. Ayrıca memleket çapında da bir «Yılın Anası» seçilir.

ANONİM ŞİRKETLER (Bak: ŞİRKETLER)

ANOT, bir voltametre'den (elektroliz kabı), elektron çıkaran elektroda verilen addır.

ANSİKLOPEDİ, bilim ve sanat kollarını toplu halde konularına, ya da harf sırasına göre bir araya getiren ana kitaptır. Eski Yunanca'da «bilgi çemberi» anlamına gelen ansiklopedi yerine, bizde eski kaynaklarda «kamus-ül-ulûm», «muhit-ül-maarif» gibi terimler kullanılırdı. Ansiklopedik bilgilerle birlikte dilin bütün kelime hazinesini içine alan eserlere de «ansiklopedik sözlük» denir. Ayrıca tek bilim kolu için alfabetik olarak düzenlenen ansiklopediler de vardır.

Ansiklopedi konusunda ilk çalışma eski Yunan bilgini Aristoteles (M. Ö. 384-322) tarafından yapıldı. Bundan ötürü kendisine «ansiklopedicilerin babası» denir. İkinci olarak ansiklopedik bir eser hazırlayan eski Romalı yazarlardan Marcus Terentius Varro'dur. (M.Ö. 116 - 27).

Bugünkü anlamda ansiklopediler Avrupa'da 15. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlandı. 1481'de İngiltere'de ilk kitabı ba-

san William Caxton, ilk İngilizce başvurma kitabı olan «Mirror of the World» u (Dünyanın Aynası) yayımladı. Bu eser aynı zamanda ilk resimli ansiklopedi oldu.

Bizde ilk ansiklopedik eser 16. yüzyılda yaşamış olan Taşköprülüzade Ahmet Efendi'nin «Şakayık-ı Numaniye» adlı kitabıdır. Eserde Osmanlı çağında yaşamış bilim adamları hakkında bilgiler verilir. Bugünkülere benzer biçimde ansiklopedi yazma teşebbüsünde bulunan ilk yazarımız Ali Suavi'dir. «Kamus-ül-Ulûm ve'l-Maarif» adlı bu eser tamamlanamadı. Yayımlandığı tarihe göre büyük önem taşıyan Şemseddin Sami'nin 6 ciltlik «Kamus-ul Âlâm» ı 1899'da basıldı. Emrullah Efendi'nin başkanlığında hazırlanan «Muhit-ül-Maarif» in de ancak 1 cildi çıkarılabildi. Batı ansiklopedi anlayışına bir hayli uygun olarak Türkiye'de basılan ilk eser 1932 - 1936 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi tarafından yayımlanan 10 ciltlik «Hayat Ansiklopedisi» dir. Bu eserin yayımlanmasından aşağı yukarı 25 yıl sonra «Hayat Yayınları» tarafından aynı adı taşıyan 6 ciltlik «Hayat Ansiklopedisi» de bu alanda yapılmış ciddî teşebbüslerden biridir. Bu arada henüz tamamlanmamış olan ve 1943 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayımına başlanan «Türk Ansiklopedisi» anılmaya değer. Yine M. Eğitim Bakanlığınca 1940' tan beri yayımlanan ve İslâm âlemine ait konuları bir araya getiren «İslâm Ansiklopedisi» de yurt içinde olduğu kadar, yabancı ülkelerde de ilgi gören bir eserdir.

Batı'da yayımlanan ünlü ansiklopediler arasında ise şunlar sayılabilir: Fransızların «Larousse» si; İngilizlerin «Encyclopedia Britannica» sı ve «Caxton Encyclopedia» sı; Almanların «Der Grosse Brockhause» ile «Meyer» i, Amerikalıların «The Encyclopedia Americana» sı ve «The American Peoples Encyclopedia» sı; İtalyanların «Enciclopedia Italiana» sı.

ANTAKYA, Hatay ilinin 57.584 nüfuslu merkezidir. Asi nehrinin güney kıyılarından Amanos dağlarının bir kolu olan Habip Naccar dağının eteklerine kadar uzanır. Denizden uzaklığı 22 km.'dir. Eski ve heybetli kale surlarının, su kemerlerinin kalıntıları şehre ayrı bir güzellik verir. Tepelere doğru, eski çağları dile getiren eserlerin kalıntıları, şehrin içinde eski surların hâlâ ayakta duran kapıları, Asi nehrinin üzerinde uzanan, Romalılardan kalma taş köprü eski Antakya'nın hatıralarını devam ettirir.

Palmiyeler, hurma ağaçları, portakal ve limon bahçeleri, denizden yüksekliği 80 - 100 metre arasında değişen şehri, Akdeniz havasına bürür. Eski çağların, ticaret

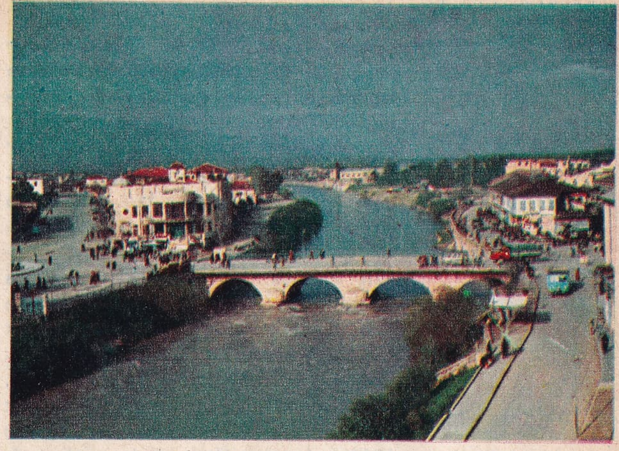

Antakya'dan bır görünüş

ve yol kavşağı yönlerinden zenginliği devam etmemekle beraber, Antakya gene de önemli ticaret merkezlerinden biridir.

Antakya şehrinin kurucusu, Selevkos (Asya İmparatorluğu) krallarından Antiochus I'dir. İki küçük kasabanın yerinde M. Ö. 300'de kurulan şehir, 26 yıl (M. Ö. 306 - 280) Selevkos'ların başkenti olarak kaldı. Kısa bir süre içinde öylesine hızlı bir gelişme sağladı ki, Roma ve İskenderiye'den sonra 500 bin nüfusuyla dünyanın 3. büyük merkezi durumunu aldı.

Bu ünlü şehrin gerilemesi Sasanî (İran) İmparatorluğu'nun kurulmasıyla başlar (M. S. 226 - 642). Romalılarla yüzyıllarca çekişme alanı durumuna gelen Antakya, Şapur I tarafından M. S. 260'da ele geçirilerek içindeki halkın büyük bir çoğunluğu İran'a sürüldü. Sonradan tekrar Romalıların eline geçti. Husrev I Nuşirevan zamanında, 538'de bir kere daha Sâsanî'lerin saldırısına uğrayan şehir, baştan başa yakılıp yıkıldı. Birbirini izleyen depremlerle de büyük yıkıntılara ve nüfus kaybına uğradı.

Bizans İmparatoru Justinianus, şehri sonradan daha küçük çapta yeniden kurdu. 638'de, Hazreti Ömer zamanında Müslüman Arapların eline geçen Antakya, uzun yıllar Abbasi İmparatorluğu'nun Bizans'a karşı önemli bir sınır eyaleti durumunda kaldı. Bir ara tekrar Bizanslıların eline geçtiyse de 1084'de Anadolu Türk Birliği' nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurtarıldı.

1. Haçlı Seferi sırasında Hıristiyan ordusundan 100 bin kişilik bir kuvvet 21 ekim 1097'de kanlı bir savaştan sonra Antakya'yı aldı. Antakya 170 yıl Hıristiyanların ünlü bir dükalık merkezi durumunda kaldı. Bu dükalığa, Türk Memlûk Hükümdarı Sultan Baybars 19 mayıs 1268'de Antakya'yı alarak son verdi.

Memlûk'lere karşı Mercidâbık zaferini

kazanan Yavuz Sultan Selim, bütün Mısır ve Suriye ile birlikte bugünkü Antakya topraklarını da 1516'da Osmanlı İmparatorluğu'na kattı.

17. yüzyılda, Trablusşam Beylerbeyliği' nin 20. yüzyıl başlarındaysa Halep eyaletinin ilçe merkezlerinden biri de Antakya idi. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızlar tarafından işgal edilen Hatay'la birlikte Antakya, Kurtuluş Savaşı sırasında yapılan Ankara Antlaşması'yle içişlerinde bağımsız bir duruma geldi. Bütünüyle Türk halkının yaşadığı bu topraklarda 1937 yılında bağımsız bir Hatay Devleti kuruldu. İki yıl sonra aldığı bir kararla 23 temmuz 1939'da anavatana katıldı. 7 temmuz 1939'da kurulan Hatay ilinin merkezi de Antakya oldu.

ANTALYA, Akdeniz Bölgesi'nin batı bölümünde 486.706 nüfuslu bir il ve bu ilin 71.632 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 20.591 km²'dir.

Antalya ilinin merkez ilçesinden ayrı olarak 11 ilçesi (Akseki, Alanya, Elmalı, Finike, Gazipaşa, Gündoğmuş, Kaş, Korkuteli, Kumluca, Manavgat, Serik) ve merkez bucakları hariç 22 bucağı vardır. Yüzey şekilleri yönünden Antalya ilinde dağlık alanların geniş yer tuttuğu, buna karşılık ovaların belirli yerlerde toplandığı görülür. Adını verdiği körfezin kıyıları koylar, tabiî limanlar, küçük adalar ve burunlarla doludur. En geniş yeri 30 km.' yi geçmeyen dar kıyı şeridi kimi yerde dimdik yar, kimi yerde denize kadar inen kumsallarla, dağlar arasında kalan ovalardan meydana gelir. Antalya ilinin arazi bakımından başlıca özelliği bereketli topraklara sahip Antalya ovasıyle uçsuz bucaksız kumsallardır. Toros dağlarının güneye bakan yamaçlarında da zengin ormanlar bulunur. Bunlar il yüzölçümünün % 51'ini kaplar. Antalya ilinde Toros dağlarının eteklerinden itibaren tam bir Akdeniz iklimi görülür. Yazlar çok sıcak, kışlar ise ılımlı ve bol yağmurludur. Yalnız kuzeyde Akdeniz iklimiyle yayla iklimi birkaç kilometre ara ile birleşir. Bundan ötürü güneyde Akdeniz ikliminin, kuzeyde yayla ikliminin bütün bitkileri burada yetişir.

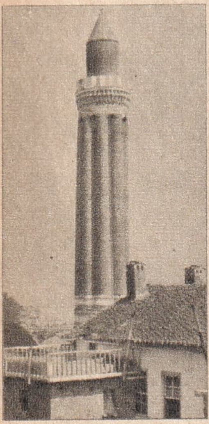

Antalya'da Yivli Minare ve şehrin genel görünüşü.

Antalya'da tarım oldukça modern bir şekilde yapılır. Portakal, limon, mandalina, turunç, muz, hurma, pamuk, arpa, buğday, fasulya, nohut, susam belli başlı tarım ürünleridir. Geniş dutluklardan yararlanılarak ipek böceği yetiştirilir. Toros eteklerindeki yabanî zeytinlerin aşılanmasıyle zeytinciliğin önem kazanmasına çalışılmaktadır. Hayvancılık da önemli bir yer tutar. Çok sayıda koyun, keçi ve sığır beslenir.

Antalya ilinde büyük akarsular yoktur. En ünlüleri Aksu, Köprü suyu, Karpuz çayı, Manavgat ırmağı ve Düden çayıdır. Düden çayı Acıbadem yaylasından çıkar. Antalya ovasına kadar hızla akar, sonra ovaya ulaşınca yavaşlar. Arasıra toprak altına girerek kaybolur. Şehrin yakınında yedi kola ayrılarak çavlan durumunda Akdeniz'e dökülür. Bu çavlanların en yükseği 60 metredir.

Akdeniz Bölgesi'nde demiryolunun girmediği tek il Antalya'dır. Belli başlı ulaştırma karayoluyla yapılır. Bu arada deniz yolundan da yararlanılır. İl merkezinde bir de hava alanı vardır.

İl merkezi Antalya, Bergama Kralı Attalos II (M. Ö. 159 - 138) tarafından Akdeniz kıyısında kuruldu. Şehir, eski çağ eserleriyle olduğu kadar eski Türk anıtlarıyle de ün salmıştır. Antalya'daki tarihî Türk eserlerinin en önemlilerinden biri Yivli Minare'dir. Aynı adı taşıyan cami ile birlikte Selçuklu hükümdarlarından Alâeddin Keykubat tarafından yaptırılmıştır.

Ahi Yusuf Türbesi ile Karatay Camisi de 13. yüzyıldan kalmadır. 1400 yıllarında yapılmış olan Antalya Mevlevihanesi ile kiliseden bozma Büyük Cami de önemli eserler arasında sayılabilir. Eski çağların önemli şehirleri de (Aspendos veya Belkıs, Side, Perge, Ksantos, Termesos v.b. gibi) bugün Antalya ili sınırları içinde kalmış, büyük turistik merkezlerdir.

Antalya, Selçuklu devletinin yıkılışından sonra bir süre Hamidoğulları ve Teke Beyleri'ne bağlı kalmış, sonra Yıldırım Bayezit zamanında Osmanlı ülkesine katılmıştır. Bugünkü şehir, hemen hemen eski Antalya'nın bulunduğu yerdir. Eskiden şehri üç yanından kuşatan surlar bugün mevcut değildir. İl, gerek iç, gerek dış turizm bakımından son yıllarda büyük gelişmeler göstermiştir.

ANTALYA KÖRFEZİ, Anadolu'nun güneybatısında Akdeniz kıyısı üzerinde geniş bir deniz girintisidir. Doğuda Anamur burnu ile batıda Beşadalar ve Kırlangıç (Kelidonya) burnu arasında uzanır. Kumsalları ve Akdeniz'e dökülen çavlanlarıyle ünlüdür.

ANTALYA OVASI, Akdeniz Bölgesi'nde, Antalya şehrinin kuzey ve batısına yayılan bir ovadır. Kuzeyde Toros dağlarının güney eteklerine, güneyde Akdeniz kıyılarına kadar uzanır. Yüzölçümü 1.110 km²'dir. Toprakları lığ topraklarındandır. Bundan ötürü çok verimlidir. Akdeniz ikliminin etkisi altında olduğu için de başta turunçgiller olmak üzere muz, pamuk, zeytin, kauçuk gibi bitkiler yetişir.

ANTARKTİKA, Güney yarımküresinde, Güney Kutup Noktası çevresinde bulunan ve büyük bölümü buzlarla kaplı olan yeryüzünün altıncı kıtasıdır. 1898 yılından beri Antarktika adıyle anılan Güney Kutbu arazisinin dört bir yanı okyanuslarla çevrilidir. Antarktika, Avrupa'dan 1,5; Türkiye'den ise 18 defa büyüktür. Yüzölçümü 14.107.637 km²'dir. Kıtanın hemen bütün yüzeyini kaplayan buzlar, dünyanın bütün öteki bölümlerindeki buzların toplamı kadardır. Kalın buz tabakaları altındaki sıradağlar yer yer buzların arasından sivrilen yüksek tepeler meydana getirirler. Daha çok kıyılara yakın olan bu sıradağların en büyüğü Güney Victoria Arazisi'nin Ross denizi kıyılarında görülür. 4.000 km. boyunca yol alan bu dağların bazı kolları Güney Kutup Noktası yakınından geçerek Weddell denizi kıyısına kadar uzanır. Antarktika'yı kaplayan geniş buz takkesinin, deniz yüzeyinden ortalama yüksekliği 2.200 metreyi bulur. Kıta üzerindeki bu tabakalarının kalınlığı yer yer birkaç bin metreyi geçer. Geniş buz yaylalarının ortalama yüksekliği ise 2.500 metredir. Yani buzların kalınlığı 500 m. kadardır. Kıyılarda geniş buz düzlüklerine rastlanır. Bunlar âdeta kıyıya yapışmış durumdadır. Şelf buzu adı verilen bu dev buz düzlüklerinin en büyüklerine Ross denizi kıyılarında rastlanır. Antarktika'da alev ve duman püskürten en ünlü yanardağ Erebus'tur. 4.023 m. yüksekliği olan bu yanardağ Ross şelf buzunun en kuytu yerindeki bir ada üzerinde bulunur. İkiz kardeşi Terror da bu ada üzerindedir.

Antarktika'da yazın, yani aralık ve ocak aylarında ısı hiç bir zaman sıfırın üstüne çıkmaz, ama dondurucu rüzgârlar diner. Kış mevsiminde, yani haziran temmuz aylarında ise Doğu Antarktika yaylalarında yeryüzünün en düşük ısısına rastlanır: — 78,5°. Rüzgârların hızı da Adélie arazisinde saatte 250 km.'yi bulur.

Antarktika'da bir keşif heyeti

Antarktika'da yosun ve likenlerden başka hiç bir bitki yoktur. Bunlara da ancak kar ve buzlarla kaplı olmayan kayalık yamaçlarda rastlanır. Buna karşılık hayvanlar dünyası oldukça zengindir. Fırtına kuşları, ayı balıkları, penguenler ve balinalar Antarktika'nın belli başlı hayvanlarıdır.

Antarktika'da son yıllarda yapılan araştırmalar kıtada zengin maden cevherlerinin bulunduğunu gösterdi. Güney Victoria arazisinde kömür yataklarına, George kıyısında demir ve altın madenlerine, Graham arazisinde de kükürt, manganez ve uranyum cevherlerine rastlandı. Bu kaynaklardan yararlanmak için uzun yılların geçmesi gerektiği göz önüne alınırsa bugün kıtanın biricik «ihracat ürünü» nün bilimsel araştırmalar olduğu ortaya çıkar. Gerçekten de Antarktika uzun süren keşiflere sahne olmuştur, bugün de olmaktadır. İlk olarak Fransızlar 18. yüzyılda Antarktika açıklarında birkaç ada keşfettiler. Sonra İngiliz gemicisi Kaptan Cook 70. paraleli geçmiş, 1821'de Bellinghausen başkanlığındaki Rus araştırmacıları daha da güneye sokulmuşlardır. 1911'de Norveçli Amundsen ve 1912'de de İngiliz Scott Güney Kutup Noktası'na ulaştılar.

Antarktika

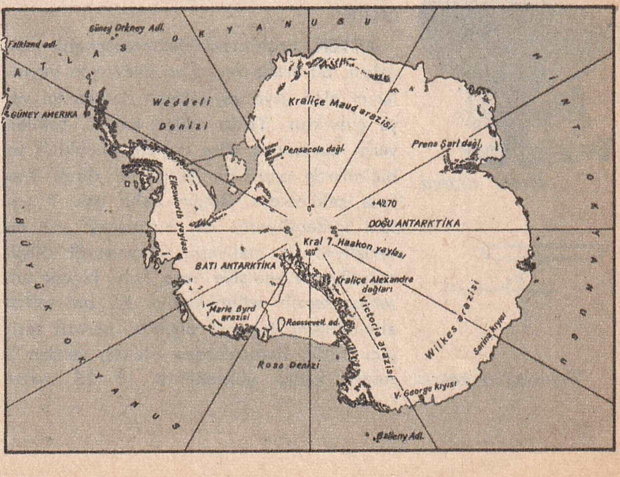

ÇEŞİTLİ ANTENLER:

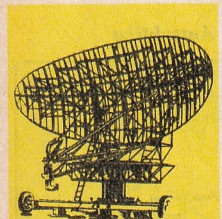

Radar anteni

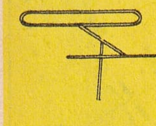

Televizyon anteni

ANTARKTİKA'YA YAPILAN BELLİ BAŞLI KEŞİF SEFERLERİ

1773	Kaptan James Cook kıtayı çeviren buz kütlesini denizden dolaştı.
1819	Balina avcısı William Smith Güney Shetland Adalarını keşfetti.
1821	Rus kâşifi Bellinghausen Petro I Adasını, bir hafta sonra da Alexander I Adasını keşfetti.
1823	İngiliz James Weddell komutasındaki İngiliz heyeti, kıta içinde keşif gezisinde bulundu.
1830	Kaptan John Bisco, Enderby Arazisi'ni, ertesi yıl da Bisco Adasını ve Graham Arazisi'ni buldu.
1840	James Ross, kendi adını verdiği körfezi ve Victoria Arazisi'ni keşfetti.
1911	Antarktika Kıtası'nı yaya olarak geçen Norveçli Amundsen, 14 aralık 1911 günü ilk defa Güney Kutup Noktası'na vararak büyük bir başarı sağladı.
1912	Amundsen'in zaferinden 1 ay sonra, 18 ocak 1912'de Robert Scoot aynı noktaya varıyor. Ama dönüşte 21 mart günü yolda kalıp öldü.
1929	Amerikalı kâşif Amiral Richard Byrd, yeni kıyı bölgeleri keşfediyor. Kutup Noktası üzerinden ilk defa uçakla geçti.
1947	A.B.D. Amiral Byrd komutasında 1.600 kişilik bir sefer düzenliyor. Bu seferde 800.000 km.²'lik bir bölgenin haritası çıkarıldı.
1958	Jeofizik yılı dolayısıyle kıtada bilim araştırmaları için istasyonlar kuruldu.

Antarktika kıtası bugün uluslararası bir kimliğe sahiptir. Kıta ile ilgili devletler, Büyük Britanya, Norveç, Avustralya, Fransa, Yeni Zelanda'dır. Bunlar 1.12.1959' dan itibaren 60. enlem dairesi içinde kalan bölgeler üzerindeki iddialarından vazgeçtiler.

ANTEN, boşluktaki elektromagnetik dalgaları, bu arada radyo ve televizyon yayınlarını alan veya yayımlayan iletken tel veya çubuktur. Takip edilen amaca, çekilen yerin durumuna göre değişik büyüklük ve biçimlerde olur. En basiti iki direk arasına çekilenidir. Bugün daha çok T anteni kullanılıyorsa da, kurulacağı yer elverişliyse ve maliyetin yükseleceği düşünülmüyorsa şemsiye veya huni biçimi antenler tercih edilmektedir. İyi bir radyo alıcı anteni, binanın dışında, parazit taşıyıcı bütün iletkenlerden uzakta, yerden 3 metre kadar yükseklikte 15 - 25 metre uzunluğunda olmalıdır. Özellikle yakındaki elektrik tellerine paralel olmaması gözetilmelidir.

ANTEPFISTIĞI, antepfıstığıgiller familyasından bir bitki ve bu bitkinin meyvesidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batı bölümünde özellikle Gaziantep ilinin merkezi ile Nizip ve Pazarcık ilçelerinde yetişir. Alçak boylu bir ağaçtır. Fıstıkları yenir. Çok kere yanlış olarak «şamfıstığı» adıyle satılır. Tohumlarından elde edilen yağ kıymetli bir besin maddesidir. Pasta ve tatlı yapımında ve şekercilikte kullanılır.

ANTİBİYOTİKLER, bitkisel veya hayvansal organizmalar tarafından tabiî olarak meydana getirilen, ya da sentez yoluyla laboratuvarlarda elde edilen, ufak dozları bakterilerle öteki mikro - organizmaların gelişmesini durduran, hatta bunları öldüren cevherlere verilen ortak addır. Antibiyotikler üzerinde, İskoçyalı bakteriyoloji bilgini Sir Alexandr Fleming'in çalışmalarına kadar pek az şey biliniyordu. 1929' da bu ünlü bilim adamı «Penicillium notatum» adını taşıyan bitkisel bir mikro - organizmanın bakterilerle öteki mikro - organizmaların gelişmesini durduran, hatta bunları öldüren bir cevher meydana getirdiğini keşfetti. Tamamiyle bir tesadüf eseri olan bu keşif sonucu bulduğu cevhere Fleming «Penisilin» adını verdi. Ama «Penicillium notatum» dan insanlığı tehdit eden hastalık bakterilerini yok edecek miktarda saf penisilin elde etmek çok zordu. Yeteri kadar penisilin üretmek için yapılan çalışmalar oldukça uzun sürdü. 1941 yılında Sir Howard Florey ve çalışma arkadaşları, Oxford'taki üniversite laboratuvarında meydana getirdikleri preparatlar yardımıyle bu güçlüğü yenmesini bildiler. Penisilinden sonra streptomisin, klortetrasiklin, kloramfenikol, tirotrisin, oksitetrasiklin, tetrasiklin, eritromisin v.b. gibi daha başka birçok antibiyotikler keşfedildi. Antibiyotikler ağız yoluyla, iğneyle vücuda verilmek, ya da belirli bir bölgeye tatbik edilmek suretiyle kullanılır. Devamlı kullanılınca vücut bu antibiyotiklere alışır.

ANTİLLER, Kuzey ve Güney Amerika arasında, Yucatan boğazından Venezuela'ya kadar uzanan ve Atlas okyanusuyle Karayip denizini birbirinden ayıran adalar dizisidir. Yüzölçümü 250.000 km²'dir. Antiller iki bölüme ayrılır: Büyük Antiller ve Küçük Antiller (veya Rüzgârüstü adaları).

Büyük Antiller'i meydana getiren adalar şunlardır: Küba, Haiti, Jamaika ve Porto Rico. Küçük Antiller ise sayıca pek fazladır. Güneyde Venezuela kıyılarına doğru bir yay gibi uzanan adalardır.

Antiller'de yaşayan ahalinin büyük bir bölümü eskiden Afrika'dan getirilen zenci esirlerin soyundandır. 20 milyonu geçen nüfusun % 50'sinden fazlası zencidir. Kolomb'un adalara ilk olarak ayak bastığı sıralarda bile buraları kalabalık bir nüfusa sahipti. Ama bu yerliler daha sonra Avrupalılar tarafından kitle halinde imha edildi. Adalarda en yaygın dil İspanyolca'dır. Muz ve şeker kamışı adaların belli başlı ürünleridir.

Antiller fizikî bünyeleri yönünden Orta Amerika'nın bir devamı sayılabilir. Yakın bir Jeolojik çağda çökerek sular altında kalan bir kıtanın parçalarıdır. Adalar dizisinin hemen yanında derin deniz çukurları yer alır. Volknik ve sismik olaylar bugün de devam etmektedir.

ANTİLOP, memeli hayvanlardan geviş - getirenler alt - takımının boynuzlugiller familyasından bir türdür. Dağlık yerlerde ve geniş düzlüklerde yaşar. Çok hızlı koşar ve sıçrar. Çevik ve uyanıktır. Evcilleştirilebilir. Etleri, derileri ve kılları çok aranır. Afrika ve Asya'da yaygındır. Avrupa ve Amerika'da da bulunur.

Antilop

ANTİMON, simgesi Sb, atom sayısı 51, atom ağırlığı 121,8 olan kimyasal bir elemandır. Tabiatta ender olarak serbest halde rastlanır. Daha çok antimonit cevheri halinde, ya da gümüş ve altınla beraber bulunur. Saf antimon mavimtrak beyaz renkte, metal parıltılı ve billûr yapılıdır. Kolayca toz haline getirilebilir. Özgül ağırlığı 6,71, ergime noktası 630°, kaynama noktası 1.440°'dir. Antimon kolay kırıldığından saf halde kullanılmaz. Ama alaşımları teknik yönden çok önemlidir. Birçok metal alaşımlarının sertliği antimon karıştırmak yoluyla artırılır.

ANTİOPE, Yunan mitolojisinde Thebai Kralı Nykteus'un kızıdır. Tanrıların tanrısı Zeus yarı insan yarı keçi biçiminde bir mahlûk şekline girerek güzelliğiyle ün salan Antiope'yi aldatıp evlenir. Bu evlenmeden Zethos ve Amphion adlarında iki oğlu olur.

ANTİSEPTİK (Mikrop öldürücü), insan ve hayvanlarda hastalık yapan, besinlerin bileşimlerini bozan mikropların üremelerini durdurmak, ya da bunları bütünüyle yok etmek için kullanılan ilâçların ortak adıdır.

Eski çağlarda ünlü Yunan hekimi Hippokrates zamanında şarap, yaraların pansımanında önemli bir yer tutardı. Müslüman Araplar ve Türkler yara tedavisinde dağlamaya (koterizasyon) çok önem vermeleri antiseptiğin doğu ülkelerinde eskiden beri bilinip kullanıldığını gösterir. Avrupa'da ise 18. yüzyıl ortalarına kadar bu alanda şaraptan da yararlanılırdı. Bu tarihlerde Viyana'da İgnaz Semmelweiss, doğumlarda klor solüsyonu kullanmak suretiyle mikropların yok edilmesinde ilk defa kimyasal antiseptiklere baş vurdu. Daha sonraları Pesteur'un fermantasyon ve mikroplar üzerinde bulduğu yeni gerçekler antiseptiğin önemini artırdı.

Günümüzde hastalık yapan mikropların yok edilmesi için antiseptik olarak ısı, ışık ve kimyasal maddelerden yararlanılır. Fenol, asit fenik, naftol, kreozot, gayakol, klor, hipoklorit'ler, kloramin, iyod, borik asit, hidrojen peroksit, rivanol, tripaflavin bu alanda kullanılan kimyasal antiseptiklerdir.

ANTİTOKSİN, vücutta meydana gelen ve bir toksini etkisiz duruma getiren bir madde veya bir antikordur.

ANTOLOJİ, sanat eserlerinden seçilmiş parçaları bir araya getiren kitaptır. Antolojiler, hazırlayanın zevkine ve düşünüşü-göre seçilmiş şiir, nesir, güzel sözler, müzik parçaları gibi sanat ve edebiyatla ilgili derlemelerdir. İlk antolojileri eski Yunanlılar derlediler. Bilinen ilk antoloji M. Ö. 2. yüzyılda Gadara'lı Meleagros tarafından «Çelenk» adı altında hazırlandı.

Türk Edebiyatı'nda antoloji sayılabilecek ilk eser, Ömer ibni Mezid'in hazırladığı «Mecmuat-ün Nezair» dir. Bizde Batı Edebiyatı'ndaki anlamıyle antoloji Tanzimat'tan sonra yazıldı. Bunlar içinde en ünlüsü Ziya Paşa'nın hazırladığı 3 ciltlik «Harabat» tır. Bunu Ebüzziya Tevfik'in 1878'de bastırdığı «Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye» adlı nesir antolojisi izledi. Cumhuriyet'ten sonra da edebiyatımızın çeşitli dönemlerine ve bölümlerine ait birçok antoloji yapılmıştır.

ANTONİUS, Marcus (M. Ö. 83 - 30), Roma'nın ünlü komutanlarındandır. Öğrenimini Yunanistan'da yaptı. Suriye ve Mısır'da askerlik görevlerinde bulundu. Caesar, İspanya'da savaşırken İtalya Genel Komutanlığı görevini üzerine aldı. M. Ö. 44 yılında Caesar'la birlikte konsül seçildi. Caesar'ın öldürülmesinden sonra Roma'ya tek başına hâkim olmak istedi. Senato'nun ve Caesar'ın manevî oğlu Octavianus'un karşı koyması üzerine Roma'dan çıktı. Galya ve İspanya valileriyle anlaştı. Roma'ya Octavianus'un üzerine yürüdü. Sonunda iki komutan anlaşıp, müşterek düşmanlarını temizlediler ve Roma'yı kendi aralarında paylaştılar. Antonius, Roma'nın doğu topraklarını, Octavianus ise batı topraklarını aldı.

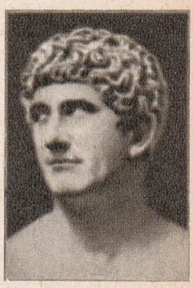
Antonius

Yunanistan'a geçen Antonius orada Mısır Kraliçesi Kleopatra'yı görerek tutuldu

ve arkasından Mısır'a gitti. Antonius'un Kleopatra ile olan macerası ikinci karısı Octavia'yı ve taraflarını kızdırdı. Senato, Octavia'nın ağabeyi Octavianus'un da kışkırtmasıyle Kleopatra'ya karşı savaş açtı. Yunanistan'ın batısındaki Aktium'da yapılan deniz savaşında Antonius'la Kleopatra yenildiler. Kleopatra gemisiyle Mısır'a kaçtı. Antonius da mahvolan donanmasını bırakarak onun peşinden gitti. Octavianus'un İskenderiye'yi ele geçirmesi ve Kleopatra'nın intihar ettiğine dair çıkarılan yanlış haber üzerine de Antonius kılıcını karnına saplayıp kendini öldürdü.

ANTRASİT, çok siyah renkli ve parlak bir cins kömürdür. Bileşiminde % 94 - 97 karbon, % 3 hidrojen ve % 2-3 oksijen vardır. Yandığı zaman çok az, % 4 kül bırakır. Isı değeri yüksektir. 7.800 kilo kalori verir. Katılık ve yoğunluğu öteki kömürlerden çoktur. Tabiatta onlardan daha az rastlanır. Ülkemizde Kastamonu ilinde çıkarılır.

Apollon

ANTROPOLOJİ, insanın kökenini, evrimini ve meydana getirdiği ırkları inceleyen bilim, yani insanların tabiî tarihidir. Bu alanda ilk ciddî çalışmalar 18. yüzyılda başladı ve ilk olarak İsveçli botanik bilgini Linné (1707 - 1778) insana tabiat içinde verilecek yeri bulmaya çalıştı. Hollandalı hekim Camper, insanlarda yüzün öne olan çıkıntısının birbirinden farklı olduğunu buldu. Fransız Buffon ve Daubenton bu alanda çalışmalar yaptı. Alman Blumenbach (1752 - 1840) insanı beş ayrı ırka ayırdı. İlk antropoloji kurumu da Paris'te 1840'da kuruldu. Antropoloji kelimesini ortaya atan ve bunun tarifini yapan ise Fransız bilgini Quartrefages (1810-1892) dir. Bu bilimi ilk defa öğretim konusu yapan da odur.

Antropoloji bilimine hizmet edenlerin arasında Fransız cerrahı Brocca (1824-1880), büyük İngiliz bilgini Darwin (1809 - 1882), Alman tabiat bilgini Haeckel (1834 - 1919) başta gelir.

Türkiye'de Antropoloji Enstitüsü ilk defa 1925'te Istanbul Tıp Fakültesi'ne bağlı olarak kuruldu.

ANTROPOZOİK (Bak: DÖRDÜNCÜ ZAMAN)

ANTUVAN (Bak: ANTONİUS)

ANVERS (Antwerpen), Belçika'da 1.443.000 nüfuslu bir eyalet ve bu eyaletin aynı addaki 256.600 nüfuslu merkezidir. Esko ırmağının bir adacığı üzerinde kurulu bulunan Anvers şehri, ancak 4. yüzyılda tarih sahnesine çıkabildi. 13. yüzyıldan sonra bir ticaret ve endüstri merkezi oldu. Bugün, bunların yanında Avrupa'nın birinci derecede işlek limanları arasında sayılır. Anvers, ayrıca, elmas işleyen kuyumcuların ustalığıyle de dünya çapında ün kazanmıştır.

ANZAROT, sıcak ülkelerde, özellikle Habeşistan'da yetişen bodur bir ağaçtır. Reçinesi eskiden yaraları iyileştirmek için kullanılırdı.

APANDİS, körbarsağın şişkin bölümünde bulunan ve eldiven parmağına benzeyen bir bağırsak parçası, körbağırsak çıkıntısıdır. Apandis mikropların yerleşmesine çok elverişli olduğundan genellikle iltihaplanır. «Apandisit» denilen tehlikeli bir hastalığın meydana gelmesine sebep olur. Apandisit ancak ameliyatla giderilebilir.

APENNİN DAĞLARI, İtalya'nın yarımada bölümünde, kuzeyde Cadibone geçidinden, güneyde Messina boğazına kadar boydan boya uzanan sıradağlardır. Uzunluğu 1.250 km.'dir. Genişliği ise 40 - 140 km. arasında değişir. Kapladığı alan 180.000 km²'dir. En yüksek noktası Orta Apenninler'deki Gran Sasso masifinde Monte Corno'dur. (2.914 m.). Alp silsilesinin en genç dağ sırasını meydana getirirler. Kuzey, Orta ve Güney Apeninler olmak üzere üç bölüme ayrılırlar. Doğu yamaçları tatlı eğilimli, batı yamaçları ise diktir. Yer yer çöküntü alanlarıyle volkanik faaliyetlere rastlanır (Vezüv yanardağı gibi).

APHRODİTE (Bak: AFRODİT)

APOLLON, Yunan mitolojisinde güneşin, ışığın ve güzel sanatların tanrısı olup Zeus'la tanrıçalardan Leto'nun (Latone) oğlu, av tanrıçası Artemis'in ikiz kardeşidir. Ege denizindeki Delos adasında doğdu. Apollon ayrıca tarım ve hayvancılığın

Anvers Katedrali

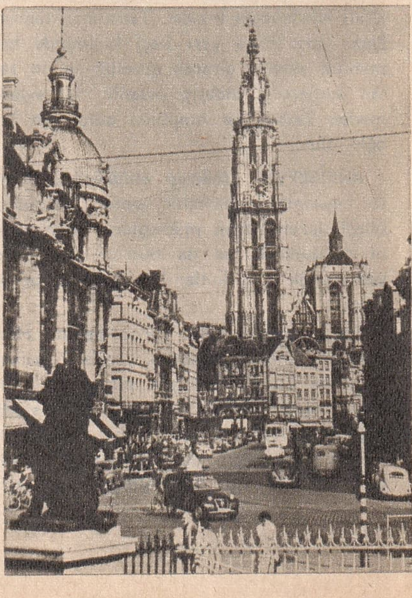

tanrısı, gelişen gençliğin koruyucusu, dünyanın ışıklı tarafının hâkimidir. Aynı zamanda insanlara deva dağıtıcı bir tanrı olan Apollon, geleceği önceden bildirir, şairleri, müzikçileri korur. Tanrılar Meclisi'nde «Lir» çalardı. Adına birçok tapınak yapıldı. Bunların en tanınmışı Parnas dağı eteğindeki Delf Tapınağı'dır.

APOLLONİOS, eski Yunan yazar ve bilginlerinden çoğunun taşıdığı bir addır. En ünlüleri şunlardır:

1 — Rodos'lu Apollonois, M. Ö. 3. yüzyılda yaşamış şair ve bilgindir. Omiros'u örnek tutarak yazdığı 4 ciltlik «Argonautika» adlı eseri meşhurdur.

2 — Perge'li Apollonios, M. Ö. 262 yıllarında yaşamış ve Euklides'in kurduğu matematiği geliştirmiş ünlü bir bilgindir. İlk defa elips, ve hiperbol kelimelerini kullandı.

3 — Tyana'lı Apollonois, M. Ö. 1. yüzyılda yaşamış bir filozoftur. Dünyayı dolaşarak Pythagoras doktorinini yaydı. Tanrıya zihnen saygı gösterilme yoluyla tapınılma fikrini ileri sürdü.

4 — Kition'lu Apollonois, M. Ö. 1. yüzyılda İskenderiye'de yaşamış bir hekimdir. Hippokrates'in «Eklemler Üzerine» adlı eserine 3 kitaplık bir açıklama yazmasıyle tanınır.

APOLYONT GÖLÜ (Bak: ULUBAT GÖLÜ)

APPALACHİAN DAĞLARI, Amerika Birleşik Devletleri'nin doğusunda; kuzeydoğuda St. Lawrence Koyu'ndan, güneybatıda Alabama'ya kadar uzanan ve birbirine paralel birçok sıradan meydana gelen dağlardır. Appalachian dağlarının uzunluğu 2.600 km., genişliği 200 - 300 km., kapladığı alan 400.000 km², en yüksek tepesi (Mont Mitchell) 2.048 m.'dir. Genel çizgileriyle Jeolojik zamanlardan Birinci Zaman'da Karbon ve Perm dönemlerinin türlü kıvrımlarına yer vermiş, İkinci Zaman'da bir biçim almıştır. Üçüncü Zaman'daki türlü yükselmeler sonucu yeniden derin bir şekilde yarıldı ve bugünkü dağ görünüşünü böylece aldı. Topluluk içindeki tam dağ özelliklerini güneyde ve yer yer kuzeyde görmek mümkündür. Appalachian dağlarının orta bölümü ise çok parçalanmış bol geçitli, yayvan, az yüksek kabartılar durumundadır.

APTERİKS (Kivi), kanatsız kuşlardan, Yeni Zelanda ve Avustralya'da yaşayan bir kuştur. Tavuk büyüklüğündedir. Rengi, külrengi ile kahverengi arasında değişir. «Kivi» adı da verilen apteriks'in kanat ve kuyruğu körelmiştir. Bu yüzden görülmez. Buna karşılık, ince uzun olan gagaları ile pençeleri çok kuvvetlidir.

APTES (Bak: ABDEST)

ARABA, tekerlek üzerinde giden, hayvan veya elle yürütülen taşıttır. İki ve dört tekerlekli diye ikiye ayrılır. Genel olarak atlara, öküzlere, mandalara çektirilir. Pek çok çeşidi vardır.

Arabanın icadı tekerlekle hayvan gücünün birleşmesinden doğdu. Bu bakımdan hayvanların ilk defa evcilleştirildiği Orta Asya'da araba M. Ö. 2500 yıllarında kullanıldı. Eski Çin kaynaklarına göre atlı arabalar M. Ö. 2000 yıllarında Türkler tarafından devamlı kullanılmaktaydı. Savaş arabaları ilk olarak Mısırlılar ile Mitanniler arasında kullanıldı.

Avrupa'da 1600 yılına kadar bütün arabalar birbirinin benzeriydi. Sadece soylu kişilerin özel arabaları değişik biçimdeydi. 18. yüzyılda araba sanayii gitgide gelişmeye başladı. Rahatlık, biçim ve güzellik ön plana alındı. Türkiye'de Tanzimat çağına kadar padişahtan başka sadece şeyhülislâmlara ve kazaskerlere arabaya binme hakkı tanınırdı. Ancak Tanzimat'ın ilânından sonra araba, İstanbul'da ve diğer büyük şehirlerde özel veya kira taşıtı olarak kullanılmaya başlandı. 19. yüzyılın başında Avrupa'da araba en güzel biçimine ulaştı. Şehir içinde olduğu kadar şehirlerarası yük ve yolcu taşımında da arabalardan büyük fayda sağlanıyordu. 19. yüzyılın ortalarına doğru İngiltere'de ilk demiryolu hattının işletmeye açılması ve 20. yüzyılın başından itibaren otomobilin yaygın duruma gelmesiyle araba önemini kaybetti. Bununla beraber yine de birçok yerde taşıma aracı olarak arabadan faydalanılmaktadır.

ARABAN, Gaziantep iline bağlı 19.637 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.307 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 395 km²'dir. Ekonomisi tarım ve antepfıstığına dayanır. İlçenin merkezi Altıntaş kasabasıdır.

ARABESK, plastik sanatlarda İslâm sanatına ait süsleme tarzının genel adıdır. Fransızca bir kelime olan Arabesk yerine Türkçe'de «Arapkâri» kelimesinin de kullanıldığı olur. Arabesk gerçekte İslâmiyetle birlikte ortaya çıkmış bir tarz değildir. Eski tarzların gelişmiş şeklidir. İslâmiyette resim, heykel yapmak günah olduğu için Arap sanatkârları hayvan ve bitkileri stilize ettiler, veya geometrik şekillerden yararlanarak ortaya yeni bir süsleme tarzı çıkardılar. Bu şekilleri yanyana, hatta iç içe gelecek şekilde dizip gerçekten zarif ve güzel bir süsleme tarzı yarattılar.

ARABİ AYLAR, Hicrî takvimde kullanılan ayların tamamına denir. Arabî ay adları şunlardır: Muharrem, safer, rebiülevvel,

ARABALAR:

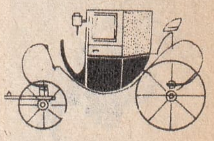

Kupa

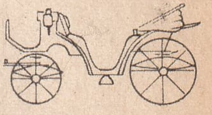

Fayton.

Apteriks

Arabistan çölünde bir bedevî ve devesi

rebiülâhır, cemaziyelevvel, cemaziyelâhır, recep, şaban, ramazan, şevval, zilka'de, zilhicce. Ayların bu adları nereden aldığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yalnız bunların toplum davranışlarıyle ilgili bazı Arapça kelimelerden türetildiği sanılıyor.

Muharrem, her türlü vuruşma ve savaşın yasak, haram olduğu aydır. Haram kelimesinden türetilmiştir.

Safer, savaşa giden askerlerin evden çıktığı aydır.

Rebiülevvel, rebiülâhır, ferahlama ve refah aylarıdır. Arapça «rebi» ilkbahar anlamınadır.

Cemaziyelevvel, cemaziyelâhır, büyük ve küçük mevlût aylarıdır.

Recep, yılın orta, aynı zamanda saygı ayıdır.

Şaban, Arapların göç için kollara ayrılmaları ayın bu adı almasına sebep olmuştur.

Ramazan, Arapça çok sıcak, ateş, yangın anlamına gelir. Allah bu ayda kulların günahlarını yakıp yok ettiği için oruç ayına bu ad verilmiştir.

Şevval, bayram ayıdır.

Zilka'de, savaşın haram olduğu aydır.

Zilhicce, hacca gitmenin yasak olduğu aydır.

ARABİSTAN, Asya'nın batısında, Kızıldeniz, Umman denizi ile Basra körfezi arasında kıtanın üç büyük yarımadasından biridir. Yüzölçümü: 2.800.000 km^2, nüfusu 9 milyon kadardır. Jeolojik yapısı ve yaşı bakımından Afrika'nın bir parçası sayılır. Yarımadanın Kızıldeniz kıyıları, yükseklikleri 3.500 m.'yi geçen genç Yemen dağlarıyle kaplıdır. Güneydoğu ucu dağlık olmakla birlikte doğuya doğru alçalır. Arabistan'ın büyük bir kısmı çöldür. Ancak Kızıldeniz kıyısındaki dağlar yükseklikleri̇nden ötürü bir miktar yağış alırlar. Çöl, özellikle iç kesimlerde büsbütün genişler. Kuzeyde Nufud, güneyde Rubülhali veya Dehna çölleri arasında yer alan Necit platosu yaşamaya bir dereceye kadar elverişlidir. Dağınık vahalarda tarım ve hayvancılık yapılır. Yarımadanın Basra körfezi kıyıları dünyanın en zengin petrol yataklarına sahiptir. Petrol çıkarımı özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok artmıştır.

Arabistan

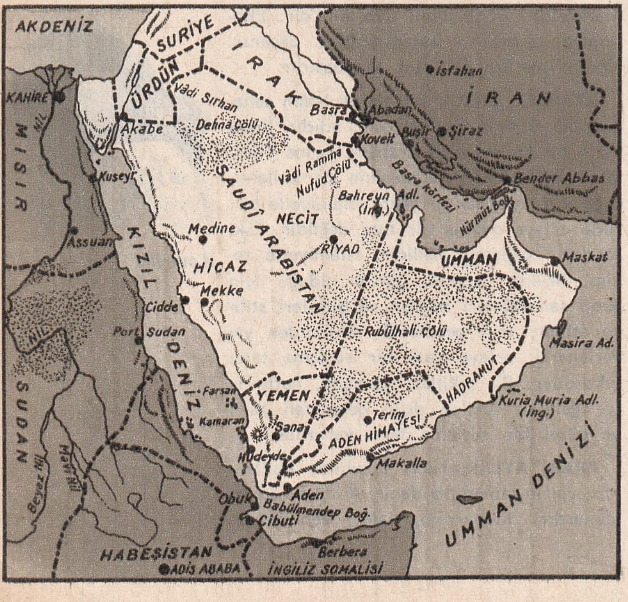

Samî ırkından olan Araplar, İslâmlıktan önce Arabistan yarımadasında göçebe bir kavim olarak yaşamaktaydılar. 6. yüzyılda türlü dinlerin yaygın bulunduğu Arabistan, siyasal yönden de büyük bir kargaşalık içinde yüzüyordu. 7. yüzyılda Hazreti Muhammed İslâmlığın temelini attıktan sonra, Arap kabileleri üzerinde siyasî egemenliğini de kurmaya başladı. Hicretin dokuzuncu yılında Arap kabilelerinin çoğunun şeyh ve emirleri, bağlılıklarını bildirmek üzere Peygamber'e elçi gönderdiler. 7. yüzyılın ilk yarısında yeni dinin ilhamıyle güçlü bir askerî teşkilât kurmayı başardılar. 634 yılında da Hazreti Ebubekir'in Halifeliği sırasında ilk fetih seferlerine çıktılar. Dört halife çağında Müslüman Araplar Arabistan dışına taşarak Suriye, Irak, Kudüs, Mısır ve Libya'yı fethettiler. Daha sonra kurulan Emevi ve Abbasi Devletleri ile Mısır'da siyasî kuvvet kazanan Kölemen'ler (Memlûk'lar), Arabistan yarımadasını egemenlikleri altına aldılar.

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, 1516'da Suriye'yi, 1517'de de Mısır'ı ele geçirdiği sırada Kutsal şehirleri, yani Mekke ve Medine'yi de egemenliği altına aldı. Kanunî Sultan Süleyman devrinde de Yemen ve Arabistan'ın geri kalan bölümleri fethedildi. Bununla birlikte Osmanlılar Arabistan'da tam bir düzen kuramadılar. Sık sık ayaklanmalar oldu. Bunların en büyüğü Vehhabi İsyanı'ydı.

İngiltere'nin Hindistan İmparatorluğu'nu kurmak ve Hindistan'a giden önemli yolları kontrol ve egemenliği altına almak istemesi, Arabistan yarımadasına uluslararası bir önem kazandırdı. Doğu siyasetlerini bu düşünceyle kökünden değiştiren İngilizler, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Arap ülkelerini birleştirerek bir Arap devleti kurma amacını bütün kuvvetleriyle baltaladılar. Bir taraftan da 1839'da Aden'i, 1845'te Kuria Muria adalarını, 1875'te Perim adasını, 1876'da Sokorta adasını ele geçirdiler. 1869'da Süveyş kanalının açılmasıyle daha da önem kazanan Mısır'ı aldılar. Bütün bunlardan ayrı olarak 1903'te Maskat Sultanlığı'nı, Bah-

reyn adalarını ve Kuveyt'i kendilerine bağladılar. Böylece 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Arabistan'da egemenliğini kuvvetlendirmek istedikçe İngiltere'nin Hindistan siyasetiyle karşılaştı. Bundan cesaret alan, ayrıca İngiltere'den yardım gören ve kışkırtılan yerli halkın ayaklanmalarıyle uğraşmak zorunda kalındı. Birinci Dünya Savaşı'nda bu ayaklanmaları askerî harekâtla da destekleyen İngilizler, Arabistan yarımadasında tam bir egemenlik kurdular. Buradaki emirlik, sultanlık ve şeyhlikleri himayeleri altına aldılar. 1932 yılında Saudî Arabistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra yarımadadaki İngiliz egemenliği yavaş yavaş gücünü kaybetti, ama bütünüyle ortadan kalkmadı.

ARAÇ, Kastamonu iline bağlı 48.036 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.825 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.832 km^2. Bulunduğu bölgenin toprak yapısına uygun olarak ilçe toprakları küçük küçük düzlüklerden ve dar vâdilerden meydana gelir. En çok tahıl ve patates ekilir. Orman ürünleri, yumurta, tiftik başlıca gelir kaynağıdır.

ARAF, İslâm inanışına göre Cennetle Cehennem arasındaki yere verilen isimdir. Kur'an'ın 7. suresi de bu adı taşır. Surede Cennetliklerle Cehennemliklerin bir sûr ile ayrılacakları, bu sûrun üstünde bulunacak kimselerin Cennetliklerle Cehennemlikleri alâmetlerinden tanıyacağı belirtilir.

ARAFAT, Mekke'nin 20 km. doğusunda, koyu yeşil renkte volkanik bir taş yığınından ibaret 70 metre yüksekliğinde bir tepedir. Dağa, Rahmet Dağı (Cebel-il Rahma) denildiği gibi «Araf» da denir.

Hacca giden Müslümanlar, Kurban Bayramı'ndan bir gün önce öğle vaktinden ertesi gün şafak sökünceye kadar Arafat dağında kalırlar. Bu kalış «Vakfe» ye durmak içindir. Kurban Bayramı'ndan ve buna benzetilerek bütün bayramlarla sayılı günlerden bir gün öncesine «arife» denmesi dağın adından ötürüdür.

Arafat'ın doğu yamacı üzerinde, kayaya oyulmuş geniş basamaklar vardır. Buradan zirveye çıkılır. Önceleri zirvede Kubbe adını taşıyan bir makam varmış. Bu makamı Vehabiler tahrip etmişler. Merdivenin 60. basamağında ovaya hâkim bir düzlük vardır. Buraya Arafat Mescidi denir. Hazreti Muhammed, son haccı sırasında Müslümanlığın esaslarını anlatan meşhur hutbeyi burada okudu. Bugün de burası Kurban Bayramlarında arife günleri hutbe okunan mimber hizmetini görür.

ARAKLI, Trabzon iline bağlı 49.159 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.862 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 346 km^2'dir. İlçe arazisi çoğunlukla dağlık ve engebeli olduğu için tahıl ekimine elverişli değildir. Yanbolu ve Karadere vadilerinde mısır ve tütün ekilir. İlçenin öteki ürünleri fındık ve meyvedir. İlçe merkez kasabası Karadeniz kıyısındadır. Trabzon şehrinin doğusuna düşer. İl merkezine 33 km.'lik bir şoseyle bağlıdır.

Arafat mescidi.

ARAL GÖLÜ, Batı Türkistan'da büyük bir göldür. En geniş yeri 288 km., uzunluğu 420 km.'dir. 68.700 km^2'lik bir alanı kaplar. Denizden yüksekliği 48 metredir. Derinliği azdır. Amu Derya ve Sirderya nehirleriyle beslendiği halde, bulunduğu bölgenin iklim şartlarından ötürü gitgide küçülmektedir.

ARALYA, sarmaşıkgiller familyasından Güney ve Doğu Asya ile Kuzey Amerika'da otuz kadar türü yetişen ve çoğu ağaççık durumunda olan bir bitki çeşididir. Bazı cinsleri evlerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

ARAPKİR, Malatya iline bağlı 22.943 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 6.937 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 873 km^2'dir. İlçenin toprak üstü gelir ve servet kaynaklarını sebzecilik, meyvecilik ve bağcılık teşkil eder. İlçe merkezi Malatya'nın kuzeyinde Fırat nehrine dökülen Arapkir çayının bir kolu üzerindedir. Denizden 1.200 metre kadar yükseklikdedir. Eskiden pamuklu bez dokumacılığı, kumaş boyacılığı ve kervancılık önemli gelir kaynaklarından iken bu işlerin zamanla değerlerini kaybetmeleri üzerine halk büyük şehirlere göç etti. Nüfusun eksilmesi tarım ürünleri rekoltesinde de gerilemelere sebep oldu.

ARAPLAR, Anayurtları Arabistan yarımadası olan daha sonra Kuzey Afrika ülkeleriyle Mısır ve Yakındoğu'ya yayılan bir kavimdir.

Arap nesepcileri, yani soyların kökenleriyle uğraşan bilim adamları, Araplar'ın Peygamber İbrahim'den türeyerek «Kuzey» ve «Güney Arapları» olmak üzere iki kola ayrıldıklarını kabul ederler. Bu naza-

Ürdünlü bir bedevî Arap tipi.

Kuveyt'ten bir görünüş

riyeleri Tevrat'a dayanır. Kuzey Arapları'na «Nizârî» ya da «Maadî»; güneylilere ise «Yemenî» (Yemen'li) denir. Bugün Kuzey ve Güney Arapları türlü sebeplerden ötürü birbirlerine karışmış durumdadır. Uçsuz bucaksız çöllerin bulunduğu bir yarımadada yüzyıllarca ilkel bir şekilde yaşayan Araplar birbirleriyle savaştılar, göçebelikten kurtulup yerleşemediler. Yalnız Mekke ve Medine gibi bir iki şehirde Yunan kolonilerini andıran şehirler kurdular.

Hazreti Muhammed'in kurduğu İslâm dininin getirdiği üstün ilkelerle bu geri kavim, yoksun olduğu ruh ve inanç güvenine kavuştu. Araplar anayurtlarından çıkarak sırasıyle Mezopotamya'yı, Suriye'yi, Filistin'i ve Mısır'ı savaşla aldılar. Bir süre sonra da Kuzey Afrika'yı bütünüyle ele geçirip Cebelitarık yoluyla İspanya ve Portekiz'i fethettiler. Böylece Avrupa kıtasına el atan Müslüman Araplar, 827 yılında Sicilya, 935 yılında da Korsika ve Sardinya adalarını ele geçirmekle Akdeniz'in tek hâkimi durumuna geldiler. Daha önceki yüzyıllarda Avrupa'yı ellerine geçiren barbar toplulukların aksine, Müslüman Araplar bu ülke insanlarının gelenek ve göreneklerine kıymet verdiler. Bundan ayrı olarak bütün ilim ve bilgilerini onlarla paylaşmaktan geri kalmadılar. Müslüman Araplar eski Yunan uygarlığının bütün klâsik eserlerini Arapça'ya çevirmişlerdi. Böylece eski Yunanistan'ın matematik, fizik, tıp, kimya, astronomi bilimlerini çok önceden öğrendiler ve geliştirdiler. Geliştirdikleri bütün bu bilim kollarındaki çalışmalarını Avrupa'ya sundular. Matematik ilminde de çok ileriydiler. Cebir ve trigonometriyi icat ettiler. Matematikte, tıpta, astronomide olduğu kadar, teknikte ve güzel sanatlarda da Avrupa'lılar, yüzyıllar boyu Arapları örnek aldılar. Destekli kemer, Gotik mimarlığına girmeden önce Arap mimarlığında görüldü. Fransa ve İtalya'da çiniciliğin kalkınmasında da Arap dünyasından getirilen çinilerin, çanak - çömleklerin büyük payı oldu. Öte yanda Venedik'li maden ve cam işçileri, İtalyan ciltcileri, İspanyol zırhcıları tekniklerini Arap sanatkârlarından öğrendiler. Araplar Avrupa'nın tarım alanındaki gelişmesine de önderlik ettiler. İspanya ve Sicilya'daki sulama kanallarıyle verimsiz toprakları yararlı duruma getirdiler. Portakal, pamuk, incir, şeker kamışı, hurma gibi sıcak iklim bitkilerini yetiştirdiler.

Müslüman Arap edebiyatı ve müziğinin Avrupa'daki etkisi de çok geniş oldu. Avrupa uluslarında «trubadur» ların (saz şairleri) şiir ve müziği, Sicilya ve İspanya'daki Arapların etkisiyle gelişti.

Arap masalları, en başta «Binbir Gece Masalları» ndaki «Sihirli At», «Balıkçı ve Sihirli Şişe», «Alâeddin'in Sihirli Lâmbası», «Ali Baba ve Kırk Haramiler» v.b. gibi hikâyeler, yüzyıllardan beri Avrupa halkı arasında ağızdan ağza dolaşır durur. Doğu'nun renkli hayatını ve sonsuz zenginliğini yansıtan bu masallar, birçok Avrupalı yazara konu olmuştur. Araplar'ın altın çağını meydana getiren Büyük İslâm İmparatorluğu zamanında Arap ordularının başında ve yüksek idarî görevlerde çokluk Türkler bulundu. Müslümanlığın her alanda gelişmesinde bunların büyük rolü oldu. Araplar tarihin hiç bir döneminde Türkleri siyasî egemenlikleri altına alamadılar. Ancak Müslümanlığı kabul eden Türkler bu dinden doğan İslâm uygarlığının derin etkisi altında kaldılar.

ARAS DAĞLARI, Doğu Anadolu Bölgesi'nde iki ayrı sıradağ olarak bilinen dağlardır. Birincisi Aras - Fırat vâdisinin kuzeyindedir. Şavşat, Çoruh, Oltu, Kop, Yaylı ve Erzincan dağlarından meydana gelir. İkincisi, Aras - Karasu sıradağları olarak bilinen ve Aras, Fırat ve Murat nehirleri vâdileri arasında yükselen sıradağlardır. Bunlara dahil olan dağlar arasında Büyük Ağrı (5.165 m.), Küçük Ağrı (3.925 m.), Kale dağı (3.248 m.), Balıklı Göl dağı (3.159m.), Ziyaret dağı (3.000 m.), Perli dağı (3.200 m.), Aşağı dağ (3.270 m.), Köse dağı (3.445 m.), Çakmak dağı (3.040 m.), Sakaltutan dağı (3.070 m.), Nalbant dağı (2.960 m.) Palandöken dağı (3.124 m.), Şahvelet dağı (3.100 m.), (Turnagöl dağı (2.750 m.), Cemal dağı (3.088 m.), Şakrak dağı (3.150 m.), Ejder dağı (3.125 m.) Karagöl dağı (3.150 m.).

ARAS NEHRİ, Türkiye topraklarından doğarak Hazar denizine dökülen nehirdir. Aras (bütün uzunluğu 920 km.), Bingöl dağından çıkar. Erzurum - Kars yaylasının

güneydoğusundan geçerek doğuya doğru akar. Tam sınır çizgisi üzerinde kuzeyden gelen ve Çıldır gölünden doğan Arpaçay'la (uzunluğu 136 km.) birleşir. Bundan sonra Türk - Rus sınırını çizerek Iğdır ovasından geçer. Bu arada Sovyet topraklarından doğan Razdan suyunu alarak Ağrı dağının doğusunda topraklarımızı bırakır. Hazar denizine dökülmeden önce Sabirabad'da Kura ırmağıyle birleşir. Kura ırmağı, Erzurum - Kars yaylasının kuzey kesiminden doğarak Kuzey Kafkasya'da doğuya doğru akıp Aras ile birleşir. Aras nehri, bataklık bir delta ile Hazar denizine karışır.

ARCA, Zati (1864 - 1951), Türk bestecisi ve müzik öğretmeni, klârinetisttir. İstanbul'da doğdu. Müzik öğrenimine 9 yaşında Müzika-i Hümayun'un Batı Müziği kısmında başladı. Önce kemana, sonra flüte çalıştı. Sonunda şef Mehmet Ali Bey'in teşvikiyle klârinetist olarak yetişti. Bestelediği marşlarla ün kazandı. 1924'te emekli oldu. Bir süre de Millî Eğitim Bakanlığında müzik öğretmeni olarak çalıştı.

ARDA ÇAYI, Batı Trakya'da Meriç nehrinin ikinci büyük koludur. Rodop dağlarındaki Karlıtepe'nin güney yamacından doğar. Karaağaç çayını ve Söğütlüdere'yle diğer ufak suları alarak Bulgar - Yunan sınırını geçer ve Edirne yakınında Meriç'e karışır. Kaynağından Meriç nehrine döküldüğü noktaya kadar olan uzunluğu 220 km.'dir.

ARDAHAN, Kars iline bağlı 56.538 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 9.094 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.514 km^2'dir Merkez bucağından ayrı olarak 2 bucağı (Hoçuvan ve Yalnızçam); 61 köyü vardır. İlçe merkezi Kars şehrinin kuzeybatısında Yalnızçam, Kısır ve Allahüekber dağları arasındaki yüksek yaylada, Kura ırmağı üzerinde, denizden 1.800 metre yüksekte kuruludur.

ARDANUÇ, Artvin iline bağlı 23.723 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 1.754 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 319 km^2'dir. Artvin ilinin ortasında bulunan toprakları kuzeyde Kanlıtepe, doğuda Kordofan dağı (3.050 m.), güneyde Zara dağı, batıda Dalis dağı (2.055 m.) ile çevrilidir. Bu yüksek yayla ekime elverişli değildir. Bundan ötürü bağ ve bahçecilikle hayvancılık yapılır. İlçe merkezinden Ardahan - Artvin devlet karayolu geçer.

ARDEŞEN, Rize iline bağlı 22.820 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 5.370 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 750 km^2'dir. Toprakları Trabzon - Zıgana sıradağlarının Karadeniz'e doğru alçalan tepelerini kaplar. Derin vadiler ve dik meyilli yamaçlar kayın ve çam ormanlarıyle kaplıdır. Bu yüzden tarıma ayrılan alanlar az bir yer tutar. Fındık ve çay ilçenin başlıca gelir kaynağıdır. İlçe merkezi Ardeşen, Zigana dağlarının Karadeniz'e inen kuzey yönünde kuruludur. Karadeniz kıyısı boyunca uzanan Trabzon - Kars karayolu ilçe merkezinden geçer.

ARDIÇ, kozalaklılardan, servigiller familyasından yapraklarını dökmeyen bir cins ağaçcık ve bunun meyveleridir. Ilımlı ve soğuk iklim bölgelerinde yetişir. Adi ardıç sonbaharda, eczacılıkta ve mutfaklarda kullanılan ufak, toparlak yemişler veren bodur bir ağaççıktır. Akdeniz bölgesinde yetişen katran ardıcının odunu oksijensiz bir ortamda yakıldığı zaman, deri hastalıklarında kullanılan ve «katran yağı» denilen bir madde verir. Virginia ardıcının odunu ise kurşun kalem yapımında kullanılır.

ARDIÇKUŞU, ötücü - kuşlar takımının karatavukgiller familyasından bir kuş türüdür. Avrupa ve Asya'da ormanlarda yaşar. Sırtı kahverengi, karnı ak, kuyruğu siyah olur. Uzunluğu 26 santim kadardır.

ARDUVAZ (Kaygantaş), mavimtrak kurşuni veya siyah renkli, kolayca ince tabakalara ayrılabilen sert, hafif bir taştır. Killi şist olan arduvazdan, çatıları örtmek, küçük taştahtalar yapmak için yararlanılır.

AREL, Hüseyin Sadettin (1880 - 1955), Türk bestecisi ve müzik bilginidir. İstanbul'da doğdu ve öldü. İlk müzik derslerini İzmirli Şeyh Cemal ve Şekerci Cemil beylerden aldı. Ayrı olarak «Şehbal» dergisini de çıkararak Türk fikir hayatına hizmet etti. İleri Türk Musikisi Konservatuvarı'nı kurdu. Birçok müzikçi yetiştirdi. Türk müziğine çok sesliliği uygulamayı şiddetle savundu. Çoğu şarkı olmak üzere 2.000'e yakın muzik parçası bıraktı. Eserlerinin en önemlileri «Türk Musikisi Kimindir?», «Armoni Dersleri», «Kontrpuvan Dersleri», «Füg Dersleri», «Solfej Dersleri», «Eski Musiki Tarihi» dir.

ARES, Yunan mitolojisinde Olympos'taki 12 büyük tanrıdan biridir. Savaş, şiddet ve gözü kapalı cesaret tanrısıdır. Romalılar onu, savaş tanrısı Mars ile aynı görürlerdi. Sembolleri cirit ve kılıç başta olmak üzere, meşale, köpek, atmacaydı. Efsaneye göre Tanrılar Tanrısı Zeus ile Evlilik Tanrıçası Hera'nın oğludur.

ARGO, bir meslek veya topluluk sınıfı arasında kullanılan özel bir dildir. Genel olarak toplumun alt tabakasında bilhassa külhanbeyi tipler arasında konuşulan dile, halkın kendi dilinden bozarak yaptığı ve-

Z. Arca

Ardıç kuşu

S. Arel

ya yabancı dillerden alıp değiştirdiği kelime veya tabirlere de argo adı verilir. Argo, hiç bir zaman insanın ana dilinden ayrı olmaz. Her dilin kendine has bir de argosu vardır ve her dilin kendi bünyesinden çıkar. Bugün bütün milletlerin öz dilleri yanı sıra, hemen bütün sınıflara has birer de argoları vardır. Tanzimat devrinde, ilk sahne yazarlarıyle Şair Eşref argoyu geniş çapta kullanmışlardır. Daha sonra Ahmet Rasim, Neyzen Tevfik, Hüseyin Rahmi, Osman Cemal Kaygılı, Sermet Muhtar Alus da eserlerinde argoya geniş yer vermişlerdir.

BALARILARI:

İşçi arı

Arı beyi

Erkek arı

ARGON, simgesi «Ar», atom sayısı 8, atom ağırlığı 39,94 olan soy gaz sınıfından bir elemandır. Havada hacımca % 0,93 oranında bulunur. Birçok maden suyunda da vardır. 1 atmosfer basınç altında —185°'de renksiz bir sıvı durumuna gelir ve — 189,4°'de buza benzeyen bir kütle durumunda donar. 1894'te Rayleigh ve Ramsey tarafından aynı zamanda bulundu. Gaz termometrelerinin ve elektrik amupullerinin doldurulmasında kullanılır.

ARGONOTLAR, Yunan mitolojisinde Argo adlı gemiyle Altın Post'u ele geçirmek için Kolkhis ülkesine giden kahramanlardır. 50 kişi kadarlardı. Başlarında İason vardı. Truva Savaşı'ndan bir nesil önce İolkos'tan yola çıkarak Ege denizini geçtiler. Boğazlar yoluyla Karadeniz'e ulaştılar. Sonunda Kolkhis ülkesinin kıyılarına vardılar. Birçok serüvenden sonra İason kendisiyle birlikte kaçan kral kızı Medeia'nın yardımıyle ünlü Altın Post'u ele geçirip arkadaşlarıyle ülkesine döndü.

ARGOS, Yunan mitolojisinde bir efsane kahramanıdır. 100 gözü vardı, 50'si her zaman açık dururdu. Zeus'ün gönderdiği Hermes onu flütüyle uyutup başını kesti. Bir adı da «her şeyi görür» mânasına gelen «Panoptes» tir.

ARGUVAN, Malatya iline bağlı 21.600 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.400 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.200 km²'dir. İlçe topraklarının doğusunda Göldağı, batısında Eğerli, Çalagal dağları yükselir. İki arada kalan vâdi ve düzlüklerde tarla tarımı yapılır. Hayvancılık, meyvecilik ve bağcılık da önemli bir yer tutar. Ekonomik hayatı pek fazla gelişmiş değildir. İlçe merkezi, Malatya - Erzincan devlet karayoluna 15 km.'lik bir şoseyle bağlıdır.

ARHAVİ, Artvin iline bağlı 15.740 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.486 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 295 km²'dir. Merkez bucağından ayrı «Ortacalar» adlı tek bucağı ve 30 kadar köyü vardır. İlçe toprakları Hopa'nın batısında kıyı boyunda dağlık bir yöredir. Ormanlarla kaplıdır. Vadilerde çay ve pirinç üretilir. Kıyılarda portakal ve limon yetiştirilir. Fındık da önemli bir yer tutar. İlçe merkezi Arhavi, Karadeniz kıyısındadır.

ARI VE ARICILIK, böcekler sınıfının zarkanatlılar takımına giren bir cins ve bu cinsin bir türü olan bal arısını besleme sanatı ve bilgisidir.

Arının vücudu böcekler sınıfındaki bütün hayvanlar gibi baş, göğüs ve karın olarak üçe ayrılır. Bütün bu bölümler incecik eklemlerle birbirlerine bağlıdır. Arının vücudu «kitin» adı verilen özel bir azotlu karbonhidrattan meydana gelmiş bir kabuk tabakasıyle örtülüdür. Baş, arı vücudunun en önemli bölümlerinden biridir. Başın iki yanında koku olma ve dokunma organları, yani duyargalar vardır. Baş üzerinde ayrıca alnının ortasında birer leke gibi gözüken 3 tane basit gözle, her biri ufak 7.000 gözün bir araya gelmesinden meydana gelmiş 2 tane kocaman «petek göz» bulunur. Başın ön bölümünde arının ağzı vardır. Asıl ve yardımcı çenelerle dudaklar, hayvana çiçeklerin içindeki tozları ve balözlerini yalayabilme imkânını verecek yapılıştadır. İki yanda bulunan bir çift üst çene ile aralarındaki üst dudak kısa kalmış, buna karşılık bir çift alt çene ile alt dudak uzamış ve genişlemiş durumdadır. Asıl ve yardımcı çeneler bal peteğini meydana getiren balmumunu yoğurmaya ve ezmeye yararlar. Arı, bunları çiçeklerin kapalı başlarını açmak, kovanı temizlemek ve düşmanlarını zararsız duruma getirmek için de kullanır. Arının dili boru biçiminde bir kın içindedir. Ucunda da arının gerekli sıvıyı emmesine yarayan tüylü bir emzik vardır. Arının göğsü 3 ayrı halkadan meydana gelir. Her halkada bir çift bacaktan başka, ikinci ve üçüncü halkalarda birer çift kanat vardır. Bacaklardan en öndeki çifti duyargaları sürekli olarak temizlemeye yarar. En arkadaki çift üzerinde de çiçek tozlarını biriktirmeye yarayan kese ile fırça bulunur. 12 halkadan meydana gelen karın bölümünün ilk 7 halkası dışarıdan kolayca görülür. Öbür beş halkada balmumu salan bezler bulunur. Ayrı olarak karın halkalarının sonuncusunda, bir zehir kesesine bağlı bir iğne vardır. Bu iğne arının bir çeşit savunma silâhıdır.

Arının solunum aygıtı karın halkalarının (son halka hariç) alt yanlarındaki ikişer hava deliğine açılan hava keselerinden ibarettir. Bu hava keselerinin göğse, ayaklara, kanatlara ve başa giden özel boruları vardır. Bu boruların etrafındaki boş-

luklarda serbest olarak hayvanın kanı dolaşır. Arının kanı plâzma ile akyuvarlardan meydana gelir. Alyuvar yoktur. Sırtta kabuk altında bulunan «boğum» hayvanın kalbini meydana getirir. Boğumun sıkışıp genişlemesiyle kan vücut içinde pompalanır. Sinir sistemi, sinir tellerinden ve birtakım düğümcüklerden meydana gelir. Bu düğümler başta ve göğüste birer, karında ise 4 - 5 çifttir. Baştaki düğümler beyin görevini yaparlar.

Arıların, özellikle bal arılarının düzenli bir sosyal hayatı vardır. Kovan, bal arısının yuvasıdır. Yaz aylarında kovanın nüfusu 50.000'den aşağı düşmez. Her kovanda bir arı beyi ile belirli sayıda erkek arıdan başka kovanın büyük çoğunluğunu meydana getiren işçi arı bulunur. Yumurtlama yeteneğine sahip olan bal arısı, arı beyidir. Arı beyi, mart ve eylül ayları arasında her gün ortalama 2.500 - 4.000 yumurta bırakır. Erkek arılara gelince en kalabalık bal arısı topluluklarında bile bunların sayısı bini geçmez. İşçi arılar, yumurtlama yeteneğine sahip olmayan dişi arılardır. Arılar topluluğunda büyük çoğunluğu meydana getirirler. Çiçeklerden balözünü, çiçek tozunu toplayan, bal ve petek yapan, balmumu çıkaran arılar bunlardır.

Bir kovan içinde her arının kendine düşen bir görevi vardır. Bazı arılar çiçeklerden çiçek tozu toplar, bazıları kovanı temizler, bazıları kapıda bekçilik yapar, yabancı arıları içeri sokmaz, bazıları da kanatlarını çırparak içerisini havalandırır.

Bal arısı insanlar tarafından beslenilmeden önce tabiatta ağaç ve taş kovuklarında, ya da mağaralarda peteklerini kurar ve bunları bal ile doldururdu. Aralarında yine iş bölümü vardı. Arıların 5.000 yıl önce Mısır'da beslenilmeye başlandığı bilinmektedir. Boğazköy'de bulunan Hitit kanunlarında da arıcılığa ait maddelere rastlanmıştır. Arılar yakın tarihlere kadar sepet kovanlar içinde beslenirdi. Ama bugün, modern arıcılıkta sepet kovanlar yerine çerçeveli kovanlardan yararlanılmaktadır. Bunlar üst üste, ya da arka arkaya konulmuş sandıklar gibidir. Dik dörtgen, ya da kare biçimindeki petek çerçeveleri kovan içindeki yerlerine asılıdır. Bu çerçevelerde yapma petekler bulunur. Arılar bunların yüzlerini çabucak kabartarak hemen balla doldururlar. Balla dolan petekler çerçevelerle dışarıya alınıp santrifüj ile balı boşaltılır. Boşalan yapma petekler tekrar kovanlara asılır. Kovanların yerleştirileceği, yani arıcılığın kurulacağı yer, çiçek ve bitki yönünden ne kadar zengin olursa o kadar iyidir. Meyve ve sebze bahçeleri bu iş için çok elverişlidir. Kovan içinde sayıları artan işçi arılar çokluk mayıs ayında oğul verirler. Oğul vermek ikinci bir arı beyinin beraberine bir grup arı alarak yeni bir kovan kurmak üzere kovandan ayrılmasıdır. Oğul arılar, kovanın hemen yakınlarında bir ağaç dalına, ya da uygun bir yere salkım halinde konarlar. Oğul, konduğu yerden alınır ve boş bir kovana silkilir. Balmumu kokusu alan arılar hemen peteklere tırmanır, yerleşir, balmumu gözlerini çabucak kabartarak çalışmaya koyulurlar.

ARIKUŞU, gök - kuzgunumsular takımının arıkuşugiller familyasından bir kuş türüdür. Akdeniz ülkeleriyle Asya'da yaşar. Mavi, yeşilimtrak renklidir. Göçücüdür. Kumlu yamaçlara kazdığı çukurlara yumurtlar. Avını büyük bir ustalıkla havada yakalar.

Arı kuşu

ARİF HİKMET HERSEKLİ (Bak: HERSEKLİ, Arif Hikmet)

ARİLER (Bak: ARYALAR)

ARİSTOFANES (Bak: ARİSTOPHANES)

ARİSTOKRASİ, üstün değerdeki insanlardan meydana gelen bir grubun hâkim olduğu devlet idaresidir. Platon'un (Eflâtun) «Cumhuriyet» adlı eserinde hayal ettiği ideal rejimdir. Eski Yunanistan'da Kleisthenes'in yaptığı büyük değişikliklerden önce, Atina idaresi en iyi bilinen aristokrasi şekliydi. Bununla birlikte Yunan siteleri aristokratik veya oligarşik idare şekillerinden zaman zaman uzaklaştılar. Eski Roma'da da krallık ve imparatorluk devirleri dışında demokratik müesseselerin gelişmesine rağmen senatonun aristokratik idaresi görülür.

Bugün aristokrasi bir devlet idaresi olmaktan çıkmış asalet anlamına gelen bir terim olmuştur.

ARİSTOPHANES (M. Ö. 445? - 385?), Eski Yunanistan'ın ünlü bir komedi yazarıdır. Atina'da doğdu. Eserlerinden kültürlü, aristokrat ruhlu bir kimse olduğu anlaşılır. Atina'nın muhteşem geçmişine ve bunu tarihe mal etmiş olan eski nesillerin müesseselerine, inançlarına son derece bağlı ve saygılıydı. Kurulu düzene, eskiden beri devam edegelmiş inanç ve müesseselere dokunan her türlü yeniliğin amansız düşmanıydı. Bu arada Sokrat'ın (Sokrates) şahsında sofistleri ve sanat anlayışı kendi görüşüne uymayan Euripides'i çok ağır bir şekilde hırpaladı. Çocuk denecek yaşta tiyatro eserleri yazmaya ve oynamaya başladı. Ama 54 komedyasından günümüze ancak 11 tanesi kalabildi. Eserleri, çağının siyaset, kültür ve günlük olaylarıyle yakından ilgilidir.

Aristophanes

Aristoteles

ARİSTOTELES (Aristo) (M. Ö. 384 - 322), ünlü Yunan filozofudur. Ege denizinin kuzeydoğu kıyılarında bir Yunan kolonisi olan Stageira'da doğdu. Eğriboz adasındaki Chalkis'te öldü. 17 ile 37 yaşları arasında Platon'un «Akademia» sında (Felsefe Okulu) büyük filozofun öğrencisi ve yardımcısı oldu. Onun ölümüyle 12 yıl kadar gezgin bir çalışma hayatı sürdü. Bu arada İskender'i yetiştirmek üzere Kral Philippos tarafından Makedonya'ya davet edildi. Daha sonra Atina'ya yerleşti. Aristoteles, hayatının bu döneminde, öğretmeni Platon'dan ayrıldı. «Göksel şeylerin yüksek felsefesi» yerine, biyolojik ve tarihî olayların değişmelerini ayrıntılı bir biçimde inceleme yoluna girdi. Siyasî hasımları tarafından bir yazısından ötürü dinsizlikle suçlanınca Atina'dan ayrıldı, Eğriboz'daki Chalkis'e, anasının evine gitti ve 62 yaşındayken orada öldü.

Mantık ve ruhbilimin kurucusu olan Aristoteles, aynı zamanda Yunan dili gramerinin yapıcısı olarak da tanınır. Edebiyatla da uğraşan Aristoteles'in en büyük eseri «Politika» dır.

ARİTMETİK, matematiğin sayılar arasındaki tabiî ilişkilerini inceleyen koludur. Aritmetiğin esas konusu sayılarla yapılan işlemlerin kural ve kanunları ile bu işlemlerin yapılması ve harflerle yapılan hesapların incelenmesidir. Sayılarla yapılan hesaplarda esas itibariyle üç tarz işlem vardır:

1 — Toplama ve onun tersinden ibaret olan çıkarma.

2 — Çarpma ve onun aksi olan bölme.

3 — Bir kuvvete yükseltme ile onun tersi demek olan kök alma ve bu ikisi arasındaki münasebet yardımıyle tarif edilen logaritma alma.

ARİZONA, Amerika Birleşik Devletleri' nin kırk sekizincisidir. Dağlar bölgesindedir. Nüfusu: 1.302.161, yüzölçümü: 295.024 km^2, başkenti Phoenix'dir. Eyaletin bulunduğu yereyler çok vahşi görünüşlüdür. Colorado yaylasıyle ün yapmıştır. Dünyanın en büyük barajlarından biri olan Boulder (Hoover) barajı bu eyalet sınırları içindedir. Ekonomisi meyvecilik, hayvancılık ve madenciliğe dayanır. Bol bakır madenlerinden ötürü buraya «Bakır Devleti» de denir. 1912'de Birleşik Devletlere katıldı.

ARJANTİN, Güney Amerika'da bağımsız bir devlettir. Kuzeyinde Bolivya ve Paraguay, doğusunda Brezilya, Uruguay ve Atlas okyanusu, güneyinde ve batısında Şili vardır.

Yüzölçümü: 2.753.363 km^2, nüfusu 22.352.000, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Buenos Aires, dili: İspanyolca, dini: Hıristiyan (Katolik), parası: Peso'dur.

Arjantin yüzey şekilleri bakımından geniş ovalar ülkesidir. Ancak batı kısımlarında And dağlarının bazı yükseklikleriyle, bunların önlerindeki plâtolar yer alır. Coğrafi bölgeler yönünden de üçe ayrılır: Chaco, Patagonya ve Pampa. Kuzeydeki Chaco geniş steplerle kaplıdır. Ama yer yer çalılıklara ve kaktüslere ve batıda akarsular boyunca «salinas» adı verilen tuzlu çukurluklara rastlanır. Bölgede sıcak tropikal iklim görülür. Yağışlar çok azdır.

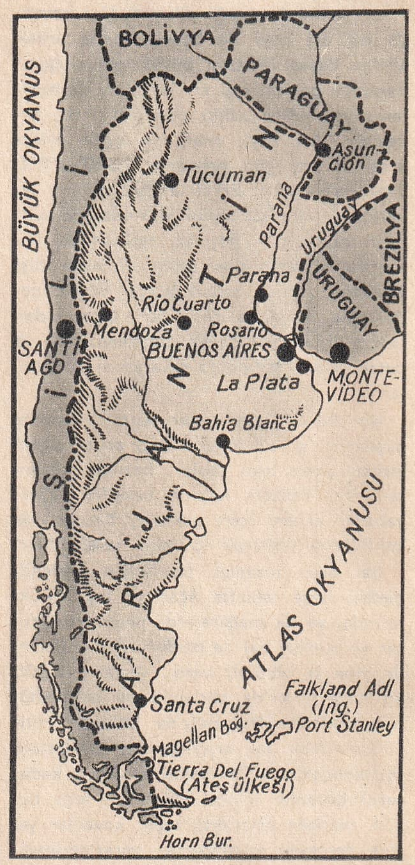

Arjantin

Bu elverişsiz şartlara rağmen nüfusun % 14'ü burada yaşar. Sulama ile yapılan tarım sayesinde tütün, çeker kamışı, pamuk ve pirinç üretilir. Batı Avrupa ile aynı enlemde olmasına rağmen Patagonya bir yandan soğuk ve kurak iklimi, öte yandan düz ovalar üzerinde yayılan eski buzullara ait çakıl ve killerin meydana getirdiği örtü sebebiyle tarıma elverişli değildir. Sıcak Chaco ile Patagonya stepleri arasında kalan Pampa, gerçek ılımlı iklim

bölgesindedir. Sıcaklık orta derecede, yağışlar yeterli miktardadır. Bu ovalar çok mümbit bir toprakla örtülüdür. Buğday ve mısır çok miktarda üretilir. Dünyanın en önemli tarım merkezlerinden biri sayılan Pampa'nın ikinci önemli faaliyeti de hayvancılıktır. Ülkenin en büyük akarsuyu Rio de la Plata adlı halice dökülen Parana nehridir. And dağlarından inen akarsular ise paralel şekilde doğuya akarlar. En önemlileri Rio Colorado ile Rio Negro'dur.

Arjantin ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık teşkil eder. Dünyanın en zengin tahıl anbarlarından biri olan ülke, mısır ve keten tohumu ihracatında birinci, buğdayda dördüncüdür. Ayrıca şeker kamışı, tütün ve pirinç de üretilir. Andların eteklerinde de meyve ve bağ yetiştirilir. Rio de la Plata yöresi hayvancılıkta ileridir. Bu yüzyılın başında taşıma işlerinde artan kolaylık ülkenin et ihracatını artırdı, böylece hayvancılık büsbütün gelişti. Arjantin sığır eti ihracatında dünyada birincidir. Pampa'nın güneyinde ve Patagonya'da koyunculuk yapılır. Yün üretiminde ülke Birleşik Amerika'dan sonra dünyada ikincidir. Deri ihracatında da birincidir. Arjantin'de endüstri faaliyeti olarak besin maddeleri endüstrisi (konserve, et, peynir) gelişmiş durumdadır. Ülke maden kaynakları yönünden fakirdir. Yalnız petrol önemlidir. 40.000 km.'yi geçen demiryolu şebekesiyle, bu alanda Güney Amerika'da birinci gelir.

1516'da İspanya adına keşfe çıkan ilk Avrupa'lı Juan - Diaz de Solis'in Arjantin' de yerliler tarafından öldürülmesi üzerine onun başladığı keşif işine Sebastian Cabot devam etmişti. Cabot, yerlilerle dost olmasını bildi. Onlardan aldığı birtakım gümüş süs eşyasını İspanya'ya gönderdi. Bundan ötürü ülkeye İspanyolca «Gümüş Ülkesi» anlamına gelen, «Arjantin» adı verildi. Arjantin topraklarına ilk sürekli yerleşme Juan de Garay'ın önderliğinde 1580'de başladı. İspanya'ya bağlı bir sömürge durumunda olan bir genel vali eliyle kral adına yönetilen Arjantin'in başkenti Buenos Aires'in nüfusu kısa bir süre sonra 20.000'i buldu. Gittikçe zenginleşen bu şehir halkı Büyük Fransız İhtilâli ve Amerika istiklâlinin getirdiği yeni fikirlerin etkisinde kalarak sömürülmekten kurtulma çabasına girişti. Napoleon'un İspanya' yı ele geçirmesi Arjantin'in bağımsızlık davasını kolaylaştırdı. Ancak bu, 1816'ya kadar gecikti. Bu tarihte bağımsızlığın ilânıyle başlayan egemenlik savaşı 1826'ya kadar sürdü. Bu tarihte Kurucu Meclis toplandı. Buenos Aires'in başkent olması

Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te Millet Meclisi

kabul edildi ve Bernardino Rivadavia ilk cumhurbaşkanı seçildi. Cumhuriyet yönetimi 1829'da Juan Manuel de Rosas tarafından yıkılarak diktatörlük kuruldu. Bu durum 1852'ye kadar sürdü. İkinci Cumhuriyet 1930'da Muhafazakârlar'ın yaptığı bir hükümet darbesiyle yıkıldı ve bunu yenileri izledi. Peron 1946 - 1955 yılları arasında ülkeyi diktatörlükle yönetti. Hükümet darbesiyle ülkeden uzaklaştırılan Peron'un yerine General Pedro Aramburu cumhurbaşkanlığına getirildi. 1958 seçimlerinde Dr. Arturo Frondizi, 1963'te de Arturo İlliada cumhurbaşkanı oldu.

Arjantin'de cumhurbaşkanı ve yardımcısı tek dereceyle 6 yıl için seçilir. 46 üyeli Senato ve 192 üyeli Millet Meclisi seçimleri de 6 yılda bir yapılır.

ARK LÂMBASI, ışık arkı meydana getirmek için yalıtkan bir destek üzerine geçirilmiş ve bir üreticinin iki kutbuna bağlı iki kömürden yapılan alete verilen addır. Çok kuvvetli ışık kaynağına ihtiyaç olan yerlerde ışık kaynağı, çok kuvvetli ısıya ihtiyaç olan yerlerde de ısı kaynağı olarak kullanılır.

ARKANSAS, Amerika Birleşik Devletleri' nin yirmi beşincisidir. Orta güneybatıdadır. Nüfusu: 1.786.272, yüzölçümü: 137.539 km^2'dir. Başkenti Little Rock'tur. A.B.D.'nin elmas madenleri bu eyalette bulunur.

ARKEEN (Bak: İLKZAMAN)

ARKEOLOJİ, eski medeniyetleri, yapı ve eşya kalıntıları yoluyla inceleyen bilimdir. Arkeolojinin bu gerçek anlamı hiç bir zaman yeterli olmamıştır. Her çağın bilgin-

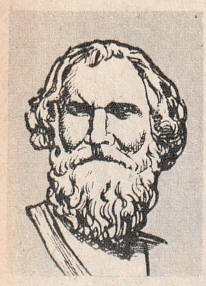

Arkhimides

leri, arkeolojinin bu gerçek anlamını değişik biçimde yorumladılar. Kimi arkeolojinin sadece Roma tarihini inceleyen bir bilim olduğunu, kimi eski Yunan tarihini açıklamaya yaradığını savundular. Bugün arkeoloji, yeryüzünde gelmiş geçmiş bütün medeniyetleri arayıp bulan ve bulduğu her türlü kalıntıyı inceleyerek, bunlardan sonuçlar çıkaran bir bilim durumundadır. Bilginler, arkeolojiyi iki büyük bölüme ayırırlar: Paleontoloji ve arkeoloji. Paleontoloji, tarih öncesi varlıkların kalıntılarını inceleyerek, onların vücut yapılışlarıyle yaşayışlarını ve yaşadıkları jeolojik çağı açıklayan bir bilimdir. Kısaca paleontoloji, tarihten önceki çağların, ortalama M. Ö. 3500 yıl önceye kadar geçen çağların arkeolojisidir. Arkeoloji de tarihten sonraki çağları, yani son 5000 yılı inceler ve tarihle başbaşa gider.

Arkeolojinin öteki bilimlerle çok sıkı bir bağı vardır. Bu bilim dalı özellikle coğrafya, antropoloji (insan bilimi), jeoloji, epigrafi (yazıtlar bilimi), entoloji (budunbilim), ekoloji (konutbilim), biyoloji, fizyoloji ile birlikte çalışır.

Diğer taraftan bulunan eser, kalıntı ve eşyanın yaşını kronoloji, tarih ve astronomi gibi öbür bilimlerin yardımıyle arkeoloji verir. Ancak bu, tarihten önceki çağlar için pek kesin olamaz. Çoğunlukla bağıntılı (rölatif) bir kronoloji ile yetinilir. Bağıntılı kronoloji şöyle açıklanabilir: Yeryüzünün bir bölgesinde izlerini bırakan medeniyetlerin birbirini takip ediş sırası aşağı yukarı tespit edilir. Bundan sonra, bulunan cisim veya organik kalıntının, bu sıra içinde karşılaştırma yoluyla sonralık ve önceliği tespit edilerek çağı bulunur ve yerine konur.

Arkeoloji son 20 yıl içinde kaydettiği ilerlemeler sonucu mutlak bir kronoloji tespit edebilecek güce erişti. Bunda çağların, ağaç gövdelerinin incelenmesi yoluyle tespiti anlamını taşıyan dendrokronoloji ile nükleer fiziğin payı büyüktür. Nükleer fizik, arkeolojik maddelerin içinde bulunan radyoaktif karbonun (radyokarbon = C 14) yoğunluk derecesini ölçme yoluyla onların yaşını tespit eder. Ama bu usul yalnız organik maddelerin, çoğunlukla fosillerin yaşını tespitte işe yarar. Çünkü «radyokarbon 14» sadece organik maddelerde bulunur. Söz konusu usulü Amerikalı bilgin Willard F. Libby buldu. Onun bu başarısı 1960 Nobel armağanını kazanmasına sebep oldu. Bilgin ilk denemesini, eski Mısır'da 12. sülâle olan Usirtesen'lerden Firavun Sesostris III'ün cenaze gemisi üzerinde yaptı ve bu geminin 3.750 yaşında olduğunu tespit etti.

ARKHİMİDES (Arşimed) (M. Ö. 287 212), ünlü Yunan matematikçi ve fizikçisidir. Sicilya'nın Siraküza şehrinde doğdu ve şehri ele geçiren Roma ordusu askerlerinden biri tarafından öldürüldü. Babası bir astronomdu. Öğrenme hırsı ve bilim düşüncesiyle yoğrulmuş bir çevrede büyüdü. Küçük yaşta olağanüstü bir zekâ sahibi olduğunu ortaya koydu. Genç yaşında öğrenimini tamamlamak üzere o çağın büyük bilim merkezi olan İskenderiye'ye gitti. Orada ünlü bilgin Kirene'li Erastostenos'la dostluk kurdu. Siraküza'ya döndüğü zaman kendini çeşitli araştırmalara verdi. Matematik, fizik, mekanik, astronomiyle uğraştı ve hepsinde üstünlüğünü kabul ettirdi. Bugünkü «Yüksek Matematik»te temel prensiplerden biri olan «integral hesabı» na yol açan önemli geometri incelemelerinde bulundu. Mekanikteki üstün bilgisiyle Siraküza şehrinin iki yıl Roma'lılara karşı koymasını sağladı. 17. yüzyılın büyük matematikçileri Pascal, Fermat, Huygens ve Newton gibi dehalar onun buluş ve metodlarından geniş çapta yararlandılar. Kepler, Galileo ve Torricelli gibi büyük fizikçiler, Arkhimides'in koyduğu prensiplerden hareket ettiler. O, doğal bilimler tarihi boyunca, modern bilimin temel taşı oldu.

Arkhimides'in bir sözü ve bir hikâyesi çok ünlüdür. Birincisi, «Bana bir dayanak verin, dünyayı yerinden oynatayım.» sözü, ikincisi ise adını taşıyan prensibi bulduğu zaman «Buldum, buldum!» diye bağırarak hamamdan fırlayışıdır.

ARKHİMİDES PRENSİBİ, «Bir sıvıya daldırılan cisim (bu cisim, su, hava v.b. olabilir) taşırdığı sıvının ağırlığı kadarını, ağırlığından kaybeder.» Arkhimides prensibi şu temel kanundan ortaya çıkar: Bir sıvıya daldırılan her cisim aşağıdan yukarıya doğru düşey bir itme kuvvetinin etkisindedir. Bu kuvvet, cismin taşırdığı sıvının ağırlığına eşittir. Bu prensibin doğruluğunu ispatlamak için 1.800 yıl sonra ünlü bilgin Galileo bir «hidrostatik terazi» yaptı ve bununla katı cisimlerin suyun içindeki ağırlıklarının daha az olduğunu gösterdi.

ARKTİKA, Kuzey Yarıküre'nin, Kuzey Dairesi (yani 66° 33' kuzey enlemi) kuzeyinde kalan bölgedir. Sürekli buzlar bölgesi olan Arktika, etrafı kara parçalarıyle çevrili bir iç denizden başka bir şey değildir. Bu kara parçaları Kuzey Amerika, Grönland, Avrupa ve Asya'nın kuzeye doğru uzanan ada ve yarımadalarıdır. Kuzey Buz denizi adı da verilen Arktika, Akdeniz'in 5,5 misli büyüklüğündedir. Birbirinden çözülüp parçalanan ve sıcak denizlere doğ-

ru yönelen büyük buz tarlasından meydana gelir. Bu engin buz tarlasını çeviren kara parçaları da birbirinden farklı oluşumlara sahiptir. Grönland, Türkiye'nin hemen hemen üç misli büyüklüğünde olan ve yeryüzünün en büyük adasıdır. Yüzeyinin onda dokuzu buz çölleriyle kaplıdır. Deniz düzeyinde olan arazi üzerinde yükselen buz tabakalarının kalınlığı 3.000 metreyi bulur. Kuzey Amerika'nın ve Kuzey Asya'nın Arktika kıyı bölgelerine gelince, buraları tundra adı verilen ağaçsız düzlüklerdir. Ama alçak bitkiler yönünden zengin olan bu yereylerde 900 bitki çeşidi yetişir. Hayvanlar âlemi de oldukça zengindir. Tunduraların güneyine inildikçe «Tayga» adı verilen ve çam ağaçlarıyle kaplı olan bölgeler başlar. Buradaki ormanlar en az tropikal ormanları kadar sık ağaçlıdır. Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyinde aşağı yukarı 1 milyon insan yaşar. İnsanların yerleştiği bölgelerin sınırı 77° kuzey enlemine kadar uzanır. Avrupa kıtasının en kuzey ucu olan Spitzberg adalarında zengin kömür yatakları vardır. Bunlar Norveç ve Rusya tarafından işletilmektedir. Kuzey Buz denizi kıyılarında altın, nikel, uranyum madenleri ve petrol yatakları vardır.

Arktika Bölgesi'nin buzlarla kaplı arazinin bölünüşü, daire dilimlerine göredir. Böylece Kuzey Buz denizine kıyı olan her ülke kendi topraklarını sınırlayan enlem çizgileriyle ayrılan ve Kuzey Kutup Noktası'nda birleşen dilimler kadar araziye sahiptir. Bu bölünüşe göre Arktika Bölgesi şu ülkelerin egemenliğine verilmiş bulunmaktadır: Kanada % 37, Rusya % 28, Danimarka (Grönland) % 28, Birleşik Amerika (Alaska) % 6 ve Norveç (Spitzberg adaları) % 1.

ARMA, bir devletin, hükümdarın, şehrin, kurumun, ya da ailenin kendilerine ait alâmet ve işaretidir. Çok eski çağlardan beri kullanılan özel işaretlerin arma haline gelmesi 12. yüzyıla rastlar. Genel olarak, kalkan veya miğferlere konan arma, yüzleri tamamen örtülü olan şövalyelerin kendi adamları tarafından tanınmalarına yarardı.

Bugün için arma bir süs ve mühürlü belgelerin orjinalliğini belirten bir işaretten başka bir şey değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerinde Mahmut II zamanında da devlet için bir arma kabul edilmişti.

ARMADA, İspanya Kralı Philippe II'nin İngiltere'yi ele geçirmek için 1588 tarihinde meydana getirdiği donanmaya verilen addır. İlk zamanlardaki bazı başarılarından ötürü adına «Yenilmez Armada» da denilmişti. «Armada» İspanyolca «donanma» anlamına gelir. 130 gemilik bu Armada'da 19.000 kara, 8.000 de deniz askeri vardı. Görevi, Hollanda'da, Parma Prensi komutasındaki İspanyol ordusunu İngiltere'ye geçirip Kraliçe Elizabeth'i tahttan indirmekti. Ama, Armada denize açılır açılmaz, çok hızlı İngiliz gemilerinin top ateşiyle karşılaştı. Kumandanların beceriksizliği ve o sırada patlayan fırtına Armada'yı güç durumda bıraktı. Başarıdan ümidini kesen kumandan İngiltere'nin kuzeyinden dolaşıp İspanya'ya dönmek istedi ama fırtınadan bunu da başaramadı ve geriye ancak 50 gemi dönebildi. Bu başarısızlık Holanda'nın egemenliğe kavuşmasına, İngiltere'nin de deniz üstünlüğünün artmasına yol açtı.

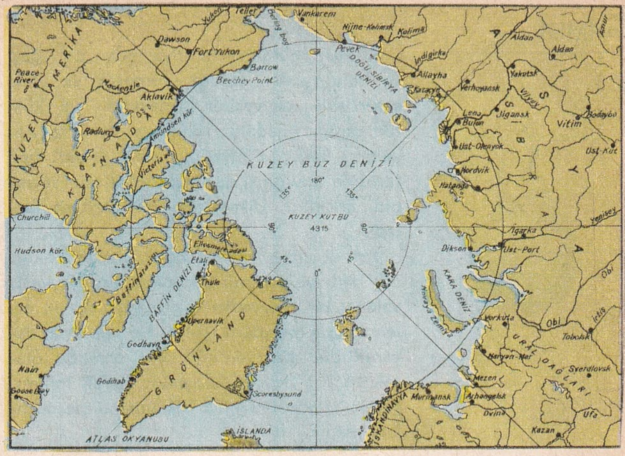

Arktika

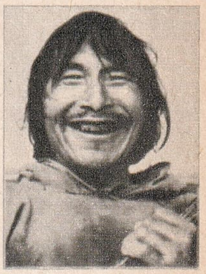

Bir eskimo tipi

ARMADİLLO (Tatu), dişsizler takımının kemerli-hayvangiller familyasından bir memeli türdür. Güney Amerika'da yaşar. Başı ve vücudu küçük kemik yapraklardan yapılmış bir zırh içindedir. Bu zırh sırtta oynak kemerler meydana getirir. Kazdığı inde yaşar. Hücuma uğradığı zaman tespih böceği gibi yuvarlanıp tostoparlak olur.

Armadillo

ARMONİ, üç veya daha fazla sesin bir araya gelmesine denir. Armonide sesler birbirinden farklı olabilecekleri gibi, çalgılar da ayrı ayrı olabilir. Meselâ keman, piyano ve çello gibi üç çalgının aynı parçayı çalarken çıkardıkları seslerin toplamı armonidir. Yalnız nefesli ve vurgulu çalgılardan kurulu topluluklara da Armoni orkestrası denilir.

Ağız armonikası

ARMONİKA, akortlu bir sıra çan, çabuk, ya da sırça tüplerden meydana gelen bir müzik aletidir. Ses verici parçalar birbirine değdirilerek çalınır. Klâvyeli armonikalar da vardır. Armonikayla hiç ilgisi olmayan, ağızla üflenerek çalınan çalgıya da armonika veya ağız armonikası adı verilir.

ARMONYUM, körükle işleyen, piyano büyüklüğünde bir çalgıdır. Buna küçük org da denir. Tıpkı org gibi çalınır.

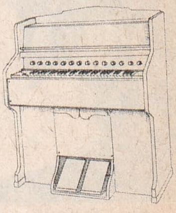

Armonyum

Armut

ARMUT, gülgiller familyasından bir ağaç ve bunun tatlı, suluca, yumuşak ve ufak çekirdekli meyvesidir. Anavatanı ve kültür beşiği Anadolu, Kafkasya ve Orta Asya'dır. Bugün dünyanın ılımlı iklimli her tarafına yayılmış durumdadır. Çeşit sayısı bini aşkındır. Ülkemizde 500 çeşitten fazladır.

Armut ağacı yüksek boylu, kazık köklü, dik dallı ve piramit biçimindedir. Meyvesi, yalancı bir meyvedir ve çiçek çanağının etlenmesiyle meydana gelir. Kurağa çok dayanıklıdır. Kış armudu, güz armudu olarak başlıca üç çeşide ayrılır. Gerek tohum, gerek aşıyle üretilir. Yabanisine de «Ahlat» denir.

ARNAVUTLAR, beyaz ırkın Alpli kolundan, Hint - Avrupa kavimlerinden olan bir topluluktur. Arnavutlukta otururlar. Bir kısmı kabileler halinde ülkenin kuzeyinde yaşar. Bu kabilelerin başlıcalarının 65 kadar olduğu tespit edilmiştir. Hepsinin nüfus toplamı 200 - 300.000 kadardır.

Arnavutlar çok eskiden beri tarihe geçtikleri halde 20. yüzyıla kadar bağımsız bir devlet kuramadılar. Bunda birbirlerine düşman kabilelere bölünmüş olmalarının payı büyüktür.

Arnavutlar aileye büyük önem verirler. Baba ailenin tek hâkimidir. Her aile mümkün olduğu kadar çok çocuk yetiştirmek ister. Evlenen erkek çocuklar da baba evinde otururlar. Evlenmeler, hayat seviyeleri aynı olan aileler arasında olur. Aileden sonra Arnavutlar'ın en önemli topluluğu kabiledir. Kabilelerin hayatını düzenleyen ve geleneklere dayanılarak yapılmış bir kanunları vardır. Dukagin Kanunu denen bu kanun hükümlerine göre toplum hayatının temeli şu üç esasa dayanır: 1 — Aile, 2 — Kabile, 3 — Kan davası. Kan davası yüzyıllardan beri Arnavutlar arasında bir felâket halinde sürüp gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin bunu önlemek için gösterdiği çaba bir sonuç vermediği gibi Arnavutluk hükümetinin gayretleri de neticesiz kaldı. Özellikle ülkenin kuzeyinde kan davası hâlâ sürüp gitmektedir.

İslâmlık Arnavutlar arasında yaygındır. Bugün nüfusun büyük bir kısmı Müslümandır. Katolik ve Protestan Arnavutlar da vardır. Din ayrılığının toplum hayatı üzerinde fazla bir etkisi yoktur. Giyiniş ve yaşayış âdetleri din farkına göre değişmez. Kendilerine has kıyafet özellikleri vardır. Bunların başında erkeklerin giydiği bir çeşit beyaz fes gelir.

Arnavutlar genel olarak çevik, cesur, namuslu ve geleneklere bağlı, haysiyet ve şeref duygularına çok önem veren kimselerdir.

Bir Arnavut kadını

ARNAVUTLUK, Balkan yarımadasının batısında, Adriya denizi kıyısında bir devlettir. Kuzey ve kuzeydoğusunda Yugoslavya, güneydoğu ve güneyinde Yunanistan, batısında Adriya denizi vardır.

Yüzölçümü: 28.565 km², nüfusu: 1.865.000 idare şekli: Halk Cumhuriyeti, başkenti: Tirana; dili: Arnavutça; dini: % 66 Müslüman, % 23 Ortodoks, % 11 Katolik; parası: Lek'tir.

Arnavutluk coğrafya yönünden üç ayrı özellik gösterir: Kıyı ovaları, dağlık bölgeler, nehir ve vadiler. Ülke toprakları Dinar Alpleri'nin güney koluyla kaplıdır. Doğu - batı doğrultusunda akan nehirler bu dağları derin vadilerle keser. Ancak,

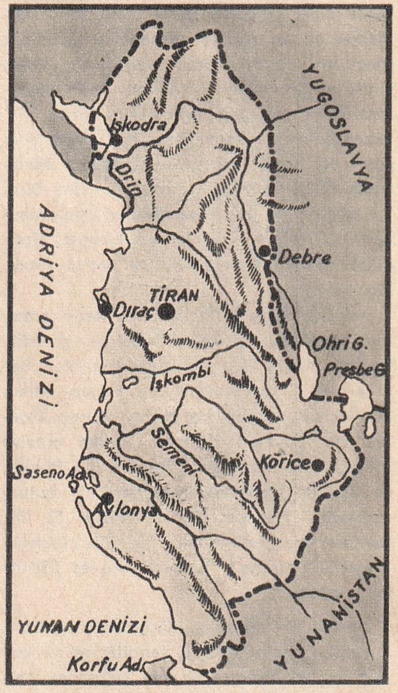

Arnavutluk

batıya gidildikçe dağlar yüksekliklerini kaybederek ovalarda son bulur. Bu ovalar çok yerde bataklıklarla kaplıdır. Arnavutluk'taki dağların yüksekliği yer yer 3.000 metreyi bulur. En önemli nehirler Drin ve Semeni'dir. Drin nehri Yugoslavya topraklarından doğan Beyaz Drin ve Kara Drin sularının birleşmesinden meydana gelir. Güneydeki Semeni nehri ise, Yunanistan sınırı yakınından doğar. Ülkede sayılmaya değer göl yoktur. Yalnız Yugoslavya ve Yunanistan sınırlarındaki İşkodra, Ohri ve Presba adlı üç gölün küçük birer parçası Arnavutluk'a dahildir.

İklim, Akdeniz iklimi özelliklerini taşır.

Kışlar çok yağışlı, yazlar kurak geçer. Dağlık bölgeler Orta Avrupa iklimini andırır. Tarım ve hayvancılık Arnavutluk ekonomisinin temel taşıdır. Hayvan yetiştiren ahalinin büyük çoğunluğu göçebedir. Kıyı ovaları bataklık olduğu için tarım daha çok vadilerde yapılır. Pamuk, tütün ve zeytin belli başlı tarım ürünleridir.

Arnavutluk'ta düzenli yollara pek rastlanmaz. Ancak bazı şehirler karayollarıyle birbirine bağlıdır. Tek demiryolu Tirana ile Dıraç arasındadır.

Arnavutlar, M. Ö. 250 - 168 yılları arasında kurdukları İllyr Devleti'yle tarih sahnesinde görülürler. Bu tarihte Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdiler. Ülke 5. yüzyılda Gotlar, 6. yüzyılda Justinianus, daha sonraki yüzyıllarda da Sırp ve Bulgarlar, Bizanslılar, Sicilyalı Mormanlar tarafından ele geçirildi. Ülke, Yıldırım Bayezit'in padişahlığı yıllarında Osmanlı egemenliğine girmesine rağmen ancak 16. yüzyılın başında bütünüyle alındı. Bu durum 20. yüzyılın başlarına kadar devam etti. Balkan Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Osmanlı Meclisindeki Arnavutluk milletvekili İsmail Kemal 28 kasım 1912'de ülkenin bağımsızlığını ilân etti. 1913 Londra Konferansıyle de Osmanlı Devleti Arnavutluk üzerindeki bütün egemenliğini kaybetti. Birinci Dünya Savaşı'nda Arnavutluk'ta yer yer kargaşalıklar çıktı. Ülke Yunan, Sırp ve İtalyan saldırısına uğradı. Savaştan sonra Başbakan Zobu çıkan kargaşalıkları Yugoslavya'nın yardımıyle bastırdı. 1928'de de Meclis Anayasayı değiştirip Zobu'yu kral ilân etti. Zobu 2. Dünya Savaşı'na kadar ülkeyi yönetti, ama savaş başlayıp da İtalyanlar saldırınca yurt dışına kaçtı. 1943'te Mussolini'nin iktidardan düşmesiyle bu defa Arnavutluğu Almanlar ele geçirdi. Savaştan sonra ülkede bir komünist «Halk Cumhuriyeti» kuruldu.

1948'den beri Tito ve Moskova'nın yanında yer alan Arnavutluk'ta iktidar, İşçi (Komünist) Partisi'nin elindedir. 208 üyeli meclis her 4 yılda bir yapılan tek listeli seçimlerle kurulur. Presidyum Başkanı 1953'ten beri Enver Hoca (Hacı Leşi) dır.

ARPA, buğdaygiller familyasından bir bitki cinsidir. Arpa cinsinden olan türlerin uzunluğu çeşitli olmakla birlikte buğday ve çavdardan daha kısadır. Kulakçıkları birbirinin üzerine kavuşacak kadar uzundur. Başağın uzunluğu da türlere göre değişir. Her başak boğumunda üç başakçık bulunur. Her başakcık da bir çiçeklidir. Harmanda, başağın üzerini saran kavuz denen yaprakçıklar dökülmez, taneler kavuzludur. Çıplak taneli arpa türleri de vardır. Arpa tanelerinin proteini ve yağı azdır, hazmı kolaydır. Memleketimizde «Kara arpa» ve «beyaz arpa» diye anılan iki cins arpanın unu birçok yerlerde ekmek hamuruna katılır. Hayvan yemi olarak kullanılır. Ayrıca bira yapımında da ana maddeyi meydana getirir.

ARPA ÇAYI, Doğu Anadolu'da, Aras nehrine karışan bir akar sudur. Bir kolu Çıldır gölünden, bir kolu da Sovyetler Birliği sınırındaki Akbaba dağının Sovyet toprakları içinde kalan Arpa gölünden çıkar, Arpa çayı kuzeyden güneye doğru akar. Uzunluğu kaynağından Aras nehrine karıştığı noktaya kadar 136 km.'dir. Kış aylarında sık sık donar.

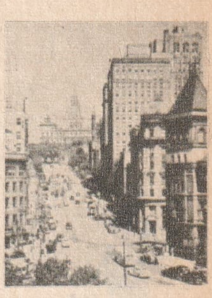

Arnavutluk'un başkenti: Tiran'dan bir görünüş

ARPACIK, gözkapağı kenarında bazı da içinde çıkan bir çıbandır. Kirpik diplerindeki ter ve yağ bezlerinin stafilokok, streptokok gibi mikroplarla cerahatlenmesinden ileri gelir. Gençlerde ve çocuklarda sık görülür. Kansızlık, beslenme bozukluğu, şeker hastalığı arpacığı hazırlayıcı sebeplerdir.

ARPAÇAY, Kars iline bağlı 59.955 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.306 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.150 km^2'dir. Topraklarını meydana getiren yüksek ova verimli bir tarım ve hayvancılık alanıdır. Köylerinde iri, boylu koşum atları yetiştirilir. Tereyağı, peyniri, yünü, tiftiği ünlüdür. Arpaçay ilçesi paleolitik çağdan beri yerleşme bölgesidir. İlçe merkezi Rus sınırından 24 km. kadar uzakta, Kars - Gümrü karayolu üzerindedir.

ARSENİK, simgesi «As», atom sayısı 33, atom ağırlığı 74,91 olan bir elemandır. Tabiatta serbest halde az bulunur. Başlıca mineralleri arseno pirit (Fe As S), löllingit (Fe As_2), realgar (As_2 S_2), avripigment (As_2 S_3) ve Nikelin (Ni As) dir. Bundan ayrı olarak hemen hemen bütün sülfür filizlerinde de az miktarda bulunur. Teknikte büyük bir önemi yoktur. Bileşikleri genellikle hekimlikte kullanılır. Bunların hemen hepsi çok zehirli cisimlerdir. Ancak çok ufak dozlarda kullanılır. Arsenik insan ve hayvan vücudunda çok az miktarda bulunur. Organizmada bir görevi olup olmadığı henüz bilinmemekle birlikte ufak dozlarda arsenik bileşiklerinin oksitleşmeyi azalttığı, özümlemeyi hızlandırdığı görülür. Aynı zamanda az miktarda arsenik kemik iliğinin kan yapıcı görevini yükseltir.

ARSİN, Trabzon iline bağlı 30.332 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.077 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 350 km^2'dir. İlçe toprakları güney - kuzey doğrultusundaki vadilerden, dar ve dik yamaçlardan meydana gelir. Bu yamaçlar kayın ve kızılağaç ormanlarıyle kaplıdır. Karadeniz ikliminin

Arpa

etkisinde olan ilçenin başlıca ürünü fındıktır. Vadilerde çay da ekilir. İlçe merkezi Arsin, Karadeniz kıyısındadır.

ARŞIN, eski bir uzunluk ölçüsüdür. Türkiye'de metre sisteminin 1931'de resmen kabul edilmesinden önce kullanılırdı. Çarşı arşını, endaze gibi çeşitleri vardı. 1 arşın 0,6858 m., endaze ise 0,6525 m.'dir. Endaze değerli kumaşları ve özellikle ipeklileri ölçmede kullanılırdı.

ARŞİMET (Bak: ARKHİMİDES)

Artemis

ARTEMİS, Yunan mitolojisinde Orman Tanrıçasıdır. Zeus ile Leto'nun kızı, Apollon'un ikiz kardeşidir. Efsaneye göre babasının arzuşu üzerine hiç evlenmedi. Bütün vaktini su perileriyle birlikte ormanlarda avlanmakla geçirdi. Bundan ötürü «Av Tanrıçası» olarak da kabul edilir. Romalılar Artemis'e «Diana» adı altında daha çok «Ay ve Işık Tanrıçası» olarak taparlardı.

ARTEZYEN, basınçlı yeraltı sularının bulundukları yerlerde meydana getirilmiş fışkıran kuyudur. Sondaj âletleriyle açılır. Kuyudan elde edilen su, bileşik kaplar kuralına göre az çok kuvvetli bir basınçla ve çok defa fışkırarak yükselir.

Kral Arthur

ARTHUR, Kral (Artus), İngiltere'nin efsaneleşmiş bir kahramanıdır. Efsaneye göre 6. yüzyılda istilâcı Sakson'lara karşı savaştı ve bu savaşların birinde öldü. Muhteşem bir sarayda otururdu. Camlan Savaşı'nda haince yaralandı ve gizlice bir kayığa bindirilerek Avalon adasındaki Argante adlı perinin yanına bırakıldı. Arthur'un «Yuvarlak Masa Şövalyeleri» adlı bir tarikat kurduğu da söylenir.

ARTOVA, Tokat iline bağlı 32.284 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.871 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.434 km²'dir. Toprakları Çekerek ırmağı ve bu ırmağın kolları tarafından sulanır. Belli başlı gelir kaynağı hayvancılık, tahıl ve pancar tarımıdır. Kömür ve krom madenleri işletilir. İlçe merkezi Artova, Sıvas - Samsun demiryolu üzerindedir ve 1944 yılında kurulmuştur. Elektriği ve şehir suyu vardır.

ARTUKOĞULLARI, Eksükoğlu Artuk adlı bir Türkmen emirinin soyundan gelen bir Türk hükümdar sülâlesidir. Kolları Âmid'de (Diyarbakır), Hıns Keyfâ'da (1101 - 1231), Mardin'de (1108 - 1408) ve Harput'ta (1185 - 1233) yılları arasında hüküm sürdü. Hıns Keyfâ'daki Artukoğurları'na kurucusu Sökmen Bey'e izafetle «Sökmenîler», Mardin'deki Artukoğulları'na kurucusu Sökmen Bey'in kardeşi İlgazi'ye izafetle «İl - Gazîler» denir. Bunların her ikisi de Artuk Bey'in oğludur. Harput'taki Artukoğulları ise Sökmenîler'den ayrılmıştır.

Sülâlenin kurucusu Artuk Bey, Osmanoğulları gibi Oğuz'ların Kayı boyu beylerindendi. Süleyman Şah'la birlikte Yeşilırmak vadisi fethine katıldı. Ama daha sonra Süleyman Şah tarafından Sultan Melik - Şah'a şikâyet edilince, Anadolu'dan alındı. Kudüs umumî valiliğine atandı. 1084'te Âmid (Diyarbakır) kuşatmasına katıldı.

Artuklu hükümdarları «Melik» unvanını almışlardı. 1182'ye kadar Büyük Selçuklular'a ve Anadolu Selçukluları'na, sonra Eyyûbîler'e, tekrar Anadolu Selçukluları'na, 1250'de Memlûklar'a, 1260'da İlhanlılar'a, sonra gene Memlûklar'a, Timurlular'a, Karakoyunlular'a tabi oldular. Böylece hiç bir zaman tamamen bağımsız bulunamadılar.

Hıns - Keyfa'daki Sökmenîler o çağda önemli bir durumu olan bu şehri başkent yaptılar. 1183'te başkent Hıns - Keyfâ'dan Âmid'e (Diyarbakır) götürüldü. 1231'de Eyyubîler, bu beyliği ortadan kaldırdı. Sonuncu ve 8. Sökmenî meliki Mevdûd, 1206'ya doğru Hamâ'da öldü.

Mardin Artukluları (İl - Gazîler) ise 1104'ten 1408'e, yani Osmanlılar'ın Fetret Devri'ne kadar devam etti. Bu tarihte Karakoyunlular İl - Gazîler'in saltanatına son verdi.

1185 - 1233 yılları arasında 48 yıl devam eden Harput Artukları, Harput'u merkez edinmişlerdi. Beyliğin kurucusu Ebu - Bekr I, Sökmenîler'dendi. Harput Artukluları, ötekiler kadar tarihî bir rol oynamış değillerdir. Yalnız hâkim oldukları 48 yıl zarfında çevrenin Türkleşmesinde büyük hizmetleri oldu.

ARTVİN, Karadeniz bölgesinin Doğu Karadeniz bölümünde bulunan 209.882 nüfuslu bir il ve bu ilin 9.920 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 7.436 km²'dir.

Artvin ilinin kuzeyinde Sovyet toprakları bulunur. Doğusunu Kars, güneyini Erzurum, batısını Rize illeri, kuzeybatısını da Karadeniz çevirir. Merkez ilçesi dışında 6 ilçesi (Ardanuç, Ahravi, Borçka, Hopa, Şavşat, Yusufeli), 14 bucağı ve 290 kadar köyü vardır. Toprakları öteki Karadeniz illeri gibi çok engebelidir. Çoruh yarma vâdisinin doğusunda Karçal dağı, bu vâdinin batısında da Kaçkar dağı 3.000 metreyi aşan yükseklikler gösterir. Kars iliyle olan sınırı üzerinde Yalnızçam dağları yükselir. İlin Karadeniz kıyılarında iklim her mevsim yağışlıdır. Dağlarla denizden ayrılmış Çoruh vâdisinde ise az yağışlı ve mevsimlik sıcaklık farkları fazla sert bir kara iklimi görülür. Kıyı kesimindeki dağlar orman örtüsü yönünden

zengindir. İl sınırları içindeki akarsuların en büyüğü Çoruh nehridir. Çoruh'un en büyük kolu olan Oltu suyu da il sınırları içinde kendisine karışır. İl topraklarının fazla dağlık olması yüzünden ekili - dikili alanlar çok az, % 4 kadar bir yer tutar. Tahıllar arasında mısır başta gelir. İlde en çok meyveciliğe, bağcılığa, zeytinciliğe önem verilir. İl yüzölçümünün % 55 i çayır ve otlaklarla kaplı bulunduğundan hayvancılık da oldukça gelişmiş durumdadır. Borçka'nın Murgul bucağında bakır çıkarılır. Kars ve Ardahan'dan gelerek Hopa'ya ulaşan yol ile bu yola Artvin yakınında karışan Erzurum - Artvin yolu ilin en önemli karayollarıdır. Hopa'dan itibaren batıya doğru ilerleyen sahil yolu da Hopa ve Arhavi'yi Karadeniz'in öteki şehir ve kasabalarına bağlar.

Artvin şehrinin Osmanlı egemenliğine girmesi 1537 yılına rastlar. Ama Osmanlılar'ın il ve çevresini kesin olarak ele geçirmeleri daha sonraki tarihlerdedir. Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu 9 ağustos 1578'de Çıldır'da İran'lıları yenince, Artvin ve çevresi kesin olarak imparatorluğa bağlandı. 17. yüzyılın başında Artvin, Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli'den meydana gelen Çıldır eyaletinin bir sancak merkeziydi. 1877 - 1878 Türk - Rus savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşmasıyle Ruslar'a verildi. Türk Ordusu 8 kasım 1918'de Artvin'i geri aldı. Mustafa Kemal'in yerinde müdahalesiyle şehir ve çevresi 7 mart 1921'de kesin olarak anayurda katıldı.

ARUZ, Arap nazmında kullanılan ve hecelerin kısalığıyle uzunluğuna dayanan bir vezindir. Önce İran edebiyatına, daha sonra da Türk edebiyatına geçti. Aruz vezninin Arap yazı sistemiyle büyük bir ilgisi vardır. Veznin ana kalıpları sessiz harflerden ibaret olan Arap alfabesinin heceleme usulüne uydurulmuştur. Arapça'nın heceleme sisteminde sessiz harflerin birleşmesiyle genel olarak sekiz şekil meydana gelir. Bu sekiz ana kalıbın kendi aralarında yaptıkları birleşmeler, aruz vezninin asıl ölçülerini meydana getirir. «Tef'ile» denilen bu sekiz ana kalıp şunlardır: «Faûlün», «Fâilün», «Mefâilün», «Fâilâtün», «Müstef'ilün», «Mef'ûlâtü», «Müfa'aletün», «Mütefâ'ilün». Bu tef'ilerin birleşmesi «bahir» denen aruz kalıplarını meydana getirir.

Aruz'u Araplar'dan İmam Halil 9. yüzyılda bir bilgi haline getirdiği söylenir. O çağa kadar Araplar şiirlerini pratik bir usulle meydana getirirlerken İmam Halil bunu birtakım esaslara dayamış ve adına da «İlm-i aruz» demiştir. Fars'lar Müslüman olduktan sonra, bu Arap vezinlerini

Artvin'den bir görünüş

kullanmaya başladılar. Ama bu vezinlerde Farsça'nın gerektirdiği yolda epey değişiklikler yaptılar. Çok eski çağlardan beri kuvvetli bir halk şiiri geleneğine sahip bulunan Türkler, İslâm dünyasına katılmaya başladıkları zaman, İran'da İslâmî edebiyat en parlak çağını yaşamaktaydı. Bu dönemde aydın Türkler, Farsça'yı şiir ve edebiyat dili olarak kabul ettiler. Farsça şiirler yazdılar. Bunlar Türkçe şiirler yazmak istedikleri zaman da (9. yüzyıldan sonra) zaten kullanmakta oldukları Fars aruzuna başvurdular. Bununla birlikte, Türkçenin bünyesi Arapça ve Farsça'dan çok ayrı olduğu için, başarılı şiir yazmak ancak 3 - 4 yüzyıl sonra mümkün oldu.

Türkler, aruzu İranlılardaki şekilleriyle değil, hece veznine en yakın kalıpları kullanmakla işe başladılar. Aruz, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında, artık büsbütün bırakılacağı sıralarda, Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Yahya Kemal Beyatlı gibi sanatçılar eliyle Türkçe'de kusursuz olarak kullanılabildi. Aruzun Türkçeye iyi uyması için çok uzun bir zamanın geçmesi, bu sistemin dilimiz bünyesine yabancı olmasındandır.

ARYA, tek ses için bestelenmiş, orkestra eşliğinde söylenen müzik parçasıdır. Operada büyük bir yeri vardır.

ARYALAR, Hint - Avrupa dilini ve bu dilden olma dilleri konuşan, ya da eskiden konuşmuş olan kavimlerin bütününe verilen addır. Asya ve Avrupa'daki beyaz ırktan olanların bazıları da bu adla anılır.

ARZ (Bak: DÜNYA)

ARZU İLE KANBER, Türk Halk Edebiyatı'nda iki âşığın serüvenlerini anlatan türkülü bir hikâyedir. Bir arada büyüyen Arzu ile Kanber birbirlerine âşık olurlar. Ancak olaylar, iki gencin birleşmesini engeller. Kanber dağlara düşer. Arzu da anesi tarafından sevmediği biriyle evlendirilir. Arzu kocasına yar olmaz, adam kısa

As

Asakiri Mansure kara ve denizerleri

bir süre sonra ölür. Arzu memleketine döner. İki sevgili birbirlerine kavuşur. Ancak buluşmalarıyle ecel şerbetini içmeleri bir olur. Yanyana toprağa düşerler. Arzu ile Kanber, Anadolu'da değişik şekillerde anlatılır.

AS (Kakım, Ermin), etçiller takımının sansargiller familyasından bir memeli hayvandır. Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşar. Vücudu 30 santim, kuyruğu 10 santimdir. Kürkçülükte çok değerli olan kürkü yazları esmer kırmızı, kışın beyaz renkte olur. Kuyruğunun ucu daima karadır.

ASAKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE, Yeniçeri Ocağı'nın 17 haziran 1826'da Padişah Mahmut II tarafından kaldırılması üzerine kurulan askerî teşkilâttır. Mahmut II, Nizam-ı Cedit kurucusu Selim III'ün akıbetine uğramamak için 18 yıl süren bir bekleme ve hazırlanma devresinden sonra Yeniçeri Ocağı'nı yıktı. Osmanlı Tarihi'nde «Vaka-i Hayriye» adıyle anılan olaydan sonra kurulan bu askerî teşkilâtın başına, Ağa Hüseyin Paşa «Serasker» adıyle komutan olarak atandı. Padişah 7 temmuz 1826'da bu teşkilâta ait bir kanunname yaptırdı. Kanunnameye göre 12.000 kişilik olması düşünülen bu ordu 1.500'er kişiden meydana gelen ve «Tertip» adı verilen 8 birliğe ayrıldı. Her tertibin komutası binbaşı rütbesinde bir subaya verildi. Beyazıt'taki Eski Saray, Serasker Kapısı'na tahsis edildi. 8 tertipten ikisi sıra ile Serasker Kapısı'nda bulunarak İstanbul'un asayişini sağlamakla görevli olacaktı. Altısı da Davutpaşa ve Rami ile Üsküdar'daki kışlalarda oturacak, talim ve terbiye ile uğraşacaklardı. Bu amaçla derhal kışlaların yapılmasına başlandı.

1828 yılında Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye teşkilâtında esaslı değişiklikler yapıldı. Buna sebep teşkilâtın gittikçe genişlemesiydi. Mahmut II, ömrünün son yıllarında bu ordunun mevcudunu 118.400 kişiye çıkarmış bulunuyordu.

Başlangıçta çocuk denecek yaşta erlerden meydana gelen ordu, kendisini ilk önce 1828 - 1829 Rus Savaşı'nda gösterdi. Türk halkına Yeniçeriler'in kaldırılmasının doğruluğunu yurt savunmasında düzenli, iyi talim terbiye görmüş bir ordunun lüzumunu ispat etti.

ASALAKLIK, her hangi bir canlının, diğer bir canlı üzerinde, onun zararına yaşaması halidir. Asalaklar genellikle beraber yaşadığı canlıdan hem özsuyu, kan, lenf gibi maddelerle beslenir, hem de çeşitli salgı maddeleriyle üzerindeki canlıların hastalanmalarına sebep olurlar. Bakteriler, bağırsak solucanları, şeritler, bit, pire, sivrisinek, uyuz böceği birer asalaktır.

ASANSÖR, yukarıya veya aşağıya doğru insan ve yük taşıma işinde kullanılan bir makinedir. Asansörün tarihi çok eski çağlara kadar dayanır. Roma'da M. Ö. 236' da yük kaldırmak için bazı makineler kullanılmış olduğu, Romalı mimar Vitarius'un M. Ö. 26'da yazdığı bir eserde kayıtlıdır. Ortaçağ'da çıkrık ve bocurgatlarla işleyen âletler kullanıldı. 17. yüzyılda Fransa'da «Uçan sandalye» adlı bir âlet icat edildi. Ama bugünküne benzer asansörler ilk defa New York'ta 1850'de iki kat arasında yük, 1857'de de bir mağazada insan taşımak için yapıldı. Fransa'da Edoux adlı bir mühendis 1867 sergisi için yaptığı mekanik kaldırma âletine ilk defa «asansör» adını verdi. Elektrikli asansör ise ilk olarak Werner von Siemens tarafından icat edilip 1880'de Mannheim'deki bir sergide gösterildi. Asansör kullanış yerlerine göre «insan» ve «yük»; işletme şekillerine göre de «el», «hidrolik», «elektrik», «hidro - elektrik» ve «aero - elektrik» asansörleri olmak üzere isimler alır.

ASBEST, amfiboller soyundan tel tel ayrılabilen ateşte niteliği değişmeyen, asitlere dayanıklı bir mineraldir. Yeşilimsi esmer bir rengi vardır. Yanmaz elbise ve ateşe karşı tecrit maddesi yapımında kullanılır. «Amyant» adı verilen bir cinsi daha vardır. Türkiye'de az çıkar. En çok Kanada, Afrika, Rusya ve İtalya'da bulunur.

ASETİLEN, renksiz, kokusu sarmısağı andıran hidrokarbonlu bir gazdir. Formülü: C_2H_2'dir 1836'da Davy tarafından keşfedildi. Adi şartlarda gaz halindedir. Ama, 48 atmosfer basınç altında sıvı durumuna geçer. Saf asetilenin kokusu güzeldir. Adi asetilen ise daima fosforlu hidrojen ve kükürtlü hidrojen gibi gazlarla karışık olarak ele geçtiğinden pis kokar. Laboratuvarlarda kalsiyum karbürün (karpit) suyla parçalanmasıyle elde edilir. Sıvı asetilen ufak bir etki altında dışarı büyük bir enerji vererek patlar. Bundan ötürü sıvı olarak saklanması mümkün değildir. Bol hava verilen ocaklarda parlak bir alevle yanar. Asetilen ve saf oksijenle beslenen hamlaçların alevleri 3.000°'yi bulur. Kaynakçılıkta ve demir parçalarını kesmede kullanılır.

ASETON, renksiz, uçucu kimyasal bir sıvıdır. Kolayca alev alır. Formülü: CH_3 — Co — CH_3'tür. Kimyaca adı «di metil keton» veya «propanon» dur. Şekerli maddelerin, özel mayaların etkileriyle mayalanmasından elde edilirse de, teknikte odunun kuru kuruya damıtılmasıyle elde edilir. Özgül ağırlığı 0,74'tür. Su ile her oranda karışır. 56,5°'de kaynar, — 94,3°' de donar. Aseton geniş ölçüde iyodoform,

kloroform ve göz yaşartıcı birtakım gazların ve birçok tıbbî maddelerin elde edilmesinde kullanılır. Bilinen en iyi eritgenlerden biridir. Özellikle zamkı, reçineyi ve nitrisellülozu iyi eritir.

ASFALT, içinde az miktarda oksijen, kükürt ve azot bileşikleri bulunan büyük molekülü hidrokarbonların bir karışımından ibaret koyu renkli bir maddedir. Asfalt küçük oranda anorganik maddelerle karışmış durumda Trinidad adasındaki asfalt gülüyle, Lut gölü civarında, Kalifornia ve Venezuela'da tabiî halde bulunur. İçindeki anorganik maddelerin oranı daha büyük olursa buna «asfalt taşı» denir. Ham petrolün damıtma ürünü olan zift, özellik bakımından asfalta çok yakın olduğundan buna «petrol asfaltı» denir. Maden kömürü katranının damıtılmasıyle elde edilen zift de özellik bakımından doğal asfalta benzerse de bileşimi bütünüyle farklıdır. Asfalt, yol ve siyah lak yapımında kullanılır.

ASIM BEY, Giriftzen (1851 - 1929), ünlü Türk bestecilerindendir. Teselya'da, Yenişehir'de doğdu, Istanbul'da öldü. Müziğe Yenişehir Mevlevihanesi'nde ney çalarak başladı. Istanbul'a geldikten sonra da neyin küçüğü olan «girift» üzerinde çok çalıştığından «Giriftzen» diye tanındı. 1876 Osmanlı - Rus savaşına yüzbaşı rütbesiyle katıldı. Abdülhamit II tarafından Amasya'ya sürüldü. 1908 devriminden sonra da uzun süre Istanbul'a dönmedi. Çeşitli makamlarda çoğu basılmış peşrevleri, saz semaileri ve şarkıları vardır. On kadar çocuğunun çoğu müzikle ilgilendi. Istanbul Konservatuvarı müdürlerinden Musa Süreyya Bey de Asım Beyin oğludur.

ASIM EFENDİ, Mütercim Ahmet (1755 - 1820), dil bilgini ve tarihçidir. Gaziantep'te doğdu, Istanbul'da öldü. Babasından ve ayrıca çağının ünlü bilginlerinden kuvvetli bir öğrenim gördü. 1790'da Istanbul'a geldi. 1796'da müderris, 1807'de de vakanüvis oldu. Koruyucusu Selim III'ün öldürülmesi üzerine maddî sıkıntıya düştü. 1813'te Selânik Kadılığı'na atandı. Bu görevinden Istanbul'a dönüşünde öldü. Selim III'e sunduğu «Burhan-ı Katı'» 17. yüzyıl İran'lı dil bilginlerinden Tebrizli Hüseyin bin Halef'in Farsça sözlüğünün, Mahmut II'ye sunduğu «Kamus» ise 15. yüzyıl Arap dilcisi Firuzabadî'nin Arapça sözlüğünün tercümesidir. İki cilt olarak yazdığı «Tarih-i Âsım» 1719 - 1808 yılları arasındaki olayları anlatır.

ASİ NEHRİ, Hatay'da Akdeniz'e dökülen ve tarihî adı «Orontes» olan nehirdir. Uzunluğu 570 km., topraklarımızdaki kısmı ise 100 km.'dir. Lübnan'da Baalbek yakınında El Bika çukurluğundan doğar. Sonra kuzeye doğru akarak Humus ve Hama'dan geçer. Gap çukur ovasında geniş bataklıklar meydana getirir. Sonra bir süre Türkiye - Suriye sınırını çizer. Amik ovasına girdikten sonra da bir yay yaparak güneydoğuya döner. Burada Amik gölünün bir ayağı olan Karasuyu alır. Daha sonra da dar bir boğaza girerek Antakya'ya geçer ve Samandağı'nın güneyinde Akdeniz'e dökülür.

ASİT, eriyiklerinde hidrojen iyodu bulunan bileşiklerdir. Bugünkü anlamda asit, madenlerle yer değiştirebilen, iyon halinde hidrojen bulunduran, sudaki eriyikleri ekşi lezzette olan ve mavi turnusolu kırmızı yapan maddelerdir. Asitlerin sudaki eriyikleri iyonlaşarak pozitif ve negatif iyonlara ayrılırlar. İşte, bütün asitlik özelliğini veren bu hidrojen iyodudur. Bir asit molekülü kaç hidrojen iyonu veya başka bir deyişle, metallerle yer değiştirme özelliği taşıyan kaç hidrojen bulunduruyorsa o kadar değerlidir H_2SO_4 iki, HC1 bir değerli asitlerdir.

Asitler soy olmayan metaller ve kaleviler üzerine etki yaparak her iki halde de tuzları meydana getirirler. Bir değerli bir asit, bir çeşit, iki değerli bir asit iki çeşit, üç değerli bir asit de üç çeşit tuz yapar. Asitlerin elde edilişi şu genel kurala dayanır: Hangi asit elde edilecekse, o asitin tuzu alınır. Elde edilecek asitten daha az uçucu olan (kaynama noktası daha yüksek) bir başka asitle işlenir. Bu genel kural dışında her asitin kendine has teknik elde ediliş yolları vardır. Asitlere isim vermek için esas elemanın isminin sonuna «ik» hecesi eklenir ve yanına «asit» kelimesi getirilir: Karbon + ik asit = H_2CO_3. Bu kuralın dışında kullanılan özel isimler de vardır.

Asitler üzerinde çalışmaların çok eski bir geçmişi vardır. Ama ilk bilimsel çalışmayı Lavoisier yaptı. İngiliz bilim adamı Davy de yaptığı çalışmalar sonucu asit özelliği gösteren maddenin asit bileşimindeki oksijen değil, hidrojen olduğunu gösterdi.

ASİTÖLÇER (Asidimetre), asit eriyiklerinin derecesini ölçmek için kullanılan bir alettir. Yoğunlukları vermemekle birlikte asit eriyikleri için kullanılan asitölçerler, Baumé tarafından yapılmış bir metodla derecelenir. Bir asitölçere Baumé dereceleri yapmak için âlet önce suya, sonra (% 15 tuz + %85 su oranında) tuzlu suya batırılır. Battığı hizalara 0 ve 15 bölümleri konur. Bu iki nokta arası 15 eşit bölmeye ayrılır ve her biri, 1 Baumé derecesi adı-

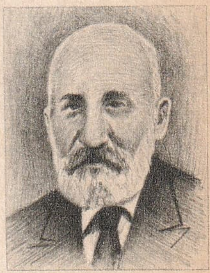

Giriftzen Asım Bey

nı alan bu bölmeler aşağıya doğru yürütülür.

Aslan

ASKARİS (Askarid), yuvarlak kurtlar sınıfının iplik-kurtları takımından bir ilkel-kurt türüdür. Atların barsaklarında asalak olarak yaşar. Uzunluğu 30 sm. kadardır. Asalak olarak üzerinde bulundukları hayvanlara çok zarar verir, hatta onları ölüme kadar götürürler.

ASKERLİK, millî varlığın muhafaza ve devamını sağlamak için harp sanatını öğrenme ve yapma ödevidir. Bu ödev altına girenlerle, özel kanunlara göre silâhlı kuvvetlerde çalışan ve resmî kıyafet taşıyan şahıslara da «esker» denir. Erden mareşala veya büyük amirale kadar bütün rütbesiz ve rütbeli şahıslar özel kanunlara göre harp sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyetindedirler. Askerler, yüklendikleri ödevlere göre, er, erbaş, astsubay, askerî öğrenci, askerî memur ve subay olmak üzere 6 gruba ayrılır. Her grup kendi özel kanunlarına göre görev alır.

Türkiye Cumhuriyeti uyruğunda olan her erkek askerlik mükellefiyeti kanununa göre 20 yaşına girdiği ocak ayının birinci gününden, 46 yaşına girdiği ocak ayının birinci gününe kadar 26 yıllık bir süre için askerdir. Bu süreye «askerlik çağı» denir. Askerlik çağı yoklama, muvazzaflık ve yedeklik olmak üzere üç devreye ayrılır.

Yoklama devri de ilk ve son yoklama olarak ikiye ayrılır. Son yoklamada yapılan sağlık muayenesi sırasında sakat çıkanlar geri hizmetlere verilir, çürük çıkanlar ise göreve alınmazlar. Sağlam olanlar barışta kıtalara, savaşta da seyyar birliklere gönderilir.

Muvazzaflık devri, yoklaması yapılarak kıtalara sevkedilen gençlerin terhis edilinceye kadar geçen ilk askerlik hizmeti süresidir. Gençlerin muvazzaflık devri öğrenim durumlarına göre ikiye ayrılır. Ortaokul ve lise mezunları er olarak, üniversite mezunları da yedeksubay olarak vatanî vazifelerini yaparlar.

Yedeklik devri, muvazzaflık devrinin bitiminden askerlik çağının bitimine kadar geçen süredir.

ASKLEPİOS, eski Yunan mitolojisinde Tıp Tanrısıdır. Apollon ve Koronis'in oğludur. Yılan, horoz, sopa, çelenk gibi çeşitli timsalleri vardır. M. Ö. 3. yüzyılda bir veba salgınından sonra Romalılar tarafından da tanrı olarak, benimsendi.

Aslanağzı

ASLAN, etçiller takımının kedigiller familyasından bir memeli hayvandır. Yaşadığı bölgeler daralmış olan aslana bugün daha çok Orta Afrika'da, Orta ve Batı Hindistan'da, İran'da rastlanır. Aslanın vücudu kısa, parlak ve yatık tüylerle örtülüdür. Postunun külrengi ve esmere çalan kirli sarı bir rengi vardır. Erkek aslanın boyun ve omuzlarında hayvana heybetli bir görünüş veren koyu renkli yele bulunur. Yüzü geniş, gözleri küçüktür. Vücudunun yüksekliği omuz başında 1 metreye varır. Burun ucundan kuyruk sonuna kadar olan uzunluğu ise 2,60 metredir. Ağırlığı 250 kiloyu bulur. 4 metre yüksekliğe sıçrayabilecek kadar çeviktir. Ağaçlara tırmanmaz. Çöl ve bozkırlarda çalılık ve ağaçlık yerleri tercih eder. Genellikle yalnız yaşar.

Çiftleşme zamanlarında dişisiyle birlikte bulunur. Çok tedbirlidir. İnsana pek mühim hallerde saldırır, ama insan etini çok sever. Avı, çokluk geviş getiren büyük hayvanlardır. Bu hayvanların su içmeye geldikleri yerlerde pusuya yatar ve hayvan ağzını suya değdirir değdirmez üzerine atılır.

Dişi aslan çiftleşmeden 15 - 16 hafta sonra yavrular. Yavruların sayısı 3 - 4 olur. Erkek ve dişi yavrular birbirine benzer. İkinci yaşın sonuna doğru yavru erkek aslanın yelesi belirmeye başlar. 6 ve 7 yıl içinde erkek ve dişiler tamamıyle gelişmiş ve asıl renklerini almış olurlar. 25 - 30 yıl yaşarlar. Genç yakalanan ve itinayla terbiye edilen aslanlar çabuk evcilleşir.

Postunun rengine, yelesine göre aslanları, Berber aslanı, Kap (Cape) aslanı, Senegal aslanı gibi türlere ayırmak mümkündür.

ASLAN YÜREKLİ RİŞAR (Richard I), (1157 - 1199), İngiliz Kralı ve Henry II' nin 3. oğludur. Oxford'ta doğdu. Orta Fransa'nın biraz güneyindeki Châlus Şatosu'nda öldü. Papa'nın düzenlediği 3. Haçlı Seferi'ne büyük bir ordu ile katılması adının Doğu'da duyulmasına yol açtı. Üstün bir dövüşçü ve iyi bir şairdi, ama devlet adamlığı pek parlak değildi. Fransa Kralı Phlippe ile savaşları da ünlüdür. Netekim bu savaşların birinde Châlus Şatosu'nu kuşattığı sırada omzuna saplanan bir ok hayatına son verdi.

ASLANAĞZI, aslanağzıgiller familyasından olup Kuzey Yarımkürede 32 kadar türü yetişen bir veya birkaç yıllık büyük otsu bitki türüdür. Güzel renkli ve ağza benzeyen dudaklı çiçeklerinden ötürü çok aranan bir bahçe çiçeğidir.

ASLANDİŞİ, bileşikgillerden çoğu Avrupa ve Akdeniz Bölgesi'nde, 50 kadar türü yetişen otsu bir bitki türüdür. Kısa gövdeli, yaprakları dilimli, çiçekleri sarı ve turuncu renklidir. Orta Anadolu'nun kıraç yamaçlarında bulunur.

ASLANPENÇESİ, gülgiller familyasından 60 kadar türü olan bir bitkidir. Toprak altında uzanan saplar sayesinde her yıl yeniden sürerek uzun süre yaşar. Çiçekleri sarımtırak, yaprakları el biçiminde dilimlidir. Afrika'nın tropikal bölgelerinde, Amerika ve Avrupa dağlarında yetişir.

ASMA (Bak: ÜZÜM)

ASPASİA (M. Ö. 5. yüzyıl), Atina devlet adamı Perikles'in 2. karısıdır. Miletos'ta doğdu, Atina'da öldü. Sokrates'in öğrencilerindendi. M. Ö. 445 yıllarında Perikles'le evlendi. Cesareti, zekâsı ve güzelliğiyle Atina yüksek tabakasında yer aldı.

ASPENDOS, Antalya ilinin 46 km. kuzeydoğusunda Serik kasabasının kuzeyinde, Köprü çayının batısında tarihî bir şehirdir. Bugün «Belkıs Harabeleri» diye tanınır. M. Ö. 2. yüzyılda kurulduğu sanılıyor. Bina, tiyatro, jimnazyum, su kemerleri kalıntıları şehrin yapıldığı çağdaki parlaklığını somut olarak gözler önüne serer.

ASPİRİN, asetilsalisilik asit'in ticaretteki adıdır. Asit anhidritin, salisilik asitine etkisiyle elde edilir. Renksiz, ince iğneler biçiminde billûrlaşan, uçucu bir maddedir. Tortu bırakmadan yanar. Ateş düşürücü, ağrı giderici ve romatizma ilâcı olarak kullanılır.

ASTEROİT (Bak: GÖKTAŞI)

ASTIM (Astma), nöbet nöbet gelen nefes darlığı ile kendini belli eden bir hastalıktır. Hasta soluk alamaz, morarır ve çektiği nefes darlığından ötürü kıvranmaya başlar. Nöbetler çokluk geceleri gelir. Birkaç dakika sürdüğü gibi birkaç gün de devam eder. Öldürücü olmamakla birlikte tedaviyle tamamen geçmez, bir tıknefeslik bırakır.

ASTİGMATLIK (Bak. Göz)

ASTRAGAN, karakul koyununun, doğmadan anasının karnından çıkarılan kuzusunun kürk olarak kullanılan kıvırcık tüylü postudur.

ASTROLOJİ, yıldızların durumlarından birtakım sonuçlara varıp gelecek hakkında hükümler çıkarma bilgisidir. Yeryüzündeki bütün olayların, özellikle insanların alın yazılarının gök cisimlerinin özelliğine ve hareketlerine bağlı olduğu inancına dayanır.

Eski Yunanlıların ünlü bilgini Aristoteles, bilimlerin sınıflandırılmasını yaparken astrolojiyi tabiî bilimlerin bir kolu olarak gösterir. Ama bazı Doğulu bilginler bu arada Farabî ve İbni Haldun astrolojiyi riyazî bilimlerin dört kolundan biri olan astronominin bir dalı sayarlar. Astroloji üzerinde yapılan çalışmalar, astronomi biliminin gelişmesine yardımcı olmuştur.

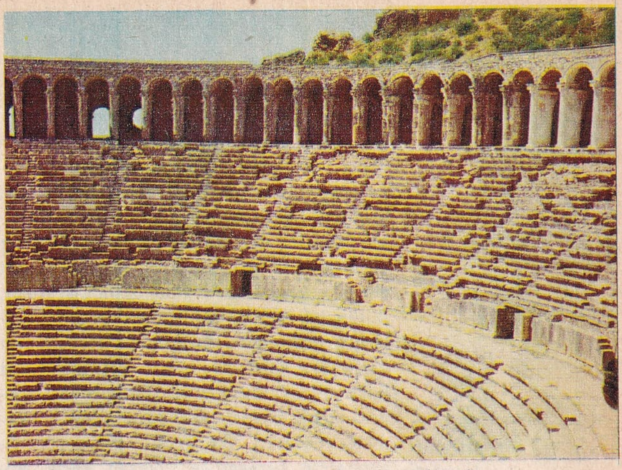

Antalya yakınlarında Aspendos

ASTRONOMİ, gök cisimlerinin uzaydaki durumlarını, hareketlerini, fiziksel ve kimyasal yapılarını inceleyen bilim dalıdır.

İlk çağlardan beri gökyüzünde görülen cisimler, göğün değişen görünüşleri, insanları yakından ilgilendiriyordu. Bu bakımdan astronomi, öteki bilimlerin yanında daha hızlı gelişme imkânını buldu. İlk astronominin bugünkü anlamda bir bilim olmadığı açıktır. Astronomi bilimi ancak Yunanlılar çağında deneyin teoriye katılmasıyle kuruldu. M. Ö. 6. yüzyılda Mitelos'lu Thales bu konuda çok çalıştı. M. Ö. 525 yılında bir güneş tutulmasını hesaplamayı başardı. Babilli bilgin Berossos, matematikçi Pythagoras, Aristarkhus ile Eratostenes astronomi alanında önemli çalışmalar yaptılar. Aristarkhus, dünyanın, güneş çevresinde döndüğünü ispata çalıştı. Dünyanın bir yuvarlak, yani küre olduğuna ve güneş çevresinde döndüğüne inanan ilk astronom da oydu. M. Ö. 2. yüzyılın iki ünlü astronomu Hipparkhos ve Ptolemaios (Batlamyus) idi. Hipparkhos ilk olarak gök-küresini meridyenlere bölmeyi düşündü. 1080 yıldızlık bir katalog yaptı. Yıldızları parlaklık derecelerine göre 6 sınıfa ayırdı. Ptolamaios bu sınıflandırmayı «Büyük Astronomi Sistemi» isimli eserinde daha da geliştirdi. Yeni bir katalog yaptı.

Aslan Yürekli Rişar

Türkler ve Araplar astronomi bilimine büyük önem verirlerdi. 800 yıllarında Harunürreşit'in isteği üzerine, Batlamyus'un «Büyük Astronomi Sistemi» adlı eseri Arapça'ya çevrildi. El-Me'mun 829'da Bağdat'ta büyük bir rasathane kurdurdu. Astronomi, Türklerde Uluğ Bey (1395-1449) çağında çok gelişti.

Avrupa'da astronomi, ancak Müslüman Arapların İspanya'ya geçmesinden ve doğuda gelişmiş olan bu bilimi Avrupalılara

Bir astronot kıyafeti

öğretmelerinden sonra yerleşebildi. 1543'te Polonya'lı bilgin Kopernik (Nicolaus Copernicus) yepyeni bir sistem ortaya attı. Kopernik, yıldızların dönmediğini, onların döner gibi görünmeleri sebebinin, dünyanın bir eksen etrafında dönüşünden ileri geldiğini belirtiyordu. Ünlü Alman astronomu Kepler, gezegenlerin söbe biçimi bir yörünge (elliptik yörünge) takip ederek güneşin etrafında döndüklerini ispatladı. Bütün bu teoriler Galileo Galilei'nin keşifleriyle doğrulandı. Bu bilginin Hollanda'da keşfedilen dürbünü gök araştırmalarında kullanıldı. Bundan sonra modern astronomiyi artık bir tek kol durumunda incelememek gerekti. İlk önce gelişen, gök cisimlerinin hareketiyle uğraşan «Gök Mekaniği» oldu. Bu kolun temeli Newton'un 1687'de yayımladığı «Tabiî Bilimlerin Matematik Temelleri» adlı eserinde «Evrensel çekim» kanunuyla atıldı. Böylece Kepler'in üç kanunu tek bir formülle anlatıldı ve evrendeki bütün cisimlerin karşılıklı etkileriyle hareketlerini incelemek imkânı elde edildi. Newton'un arkadaşı Halley, kuyruklu yıldızlar üzerinde incelemelerde bulundu. 18. yüzyılın ortasına kadar bütün astronomiyi meydana getiren «Gök Mekaniği» nin, göğün hareket olaylarını anlatmaktaki başarısını, bu çağ bilginlerinin hesap yoluyla buldukları yıldızlar ispatlamaktadır.

Bugünkü astronominin önemli iki kolu da «Yıldızlar Astronomisi» ve «Astrofizik» tir. Bunlar ancak dürbünün ve spektroskopinin astronomide kullanılmasıyle ortaya çıkan ve astronomide fotoğrafların yardımıyle de çok gelişen iki koldur.

Yıldızlar astronomisinin kurucusu, sistematik gözlemleriyle W. Herschell oldu. Herschell, araştırmaları sırasında, 1781'de Uranus gezegenini keşfetti.

Bugün radyo - teleskopların gücü arttıkça, astronomide daha ileri adımlar atılmakta, yeni bilgiler edinilmektedir.

ASTRONOT, uzay gemilerini yönetebilecek bilgiye ve bu yolculuklara dayanabilecek vücut sağlamlığına sahip olan pilota verilen addır.

Astronotlar özel surette yetiştirilir ve bunlar yeryüzünde suni olarak meydana getirilen uzay şartlarında çeşitli denemelerden geçirilirler.

Dünyanın ilk astronotu Yuri Gagarin isminde bir Sovyet albayıdır. 12 nisan 1961'de «Vostok I» uzay gemisiyle uzaya çıktı ve 1 saat 18 dakika süren bir yolculuk yaptı.

Tarihte ilk defa uzayda yürüyen astronot ise Amerikalı Edward White'dir. «Gemini - 4» uzay gemisiyle uzaya çıkan iki astronottan White, gemininin dışına çıkarak 20 dakika boşlukta kaldı. Oksijen doldurulmuş «uzay tabancası» nın tepkili atışı yardımıyle de yürüdü.

ASUNCİON, Paraguay'ın başkenti ve Paraguay nehri üzerinde en önemli limanıdır. Nüfusu 321.187'dir. Öbür şehirlere demiryollarıyle bağlıdır.

ASUR, M. Ö. 3000 ile 612 yılları arasında önce Asur şehrinde, sonra bütün Mezopotamya, Elâm, Suriye ve Mısır'da egemen olmuş bir İlkçağ devletidir. Asur Devleti'ni kurmuş olan Asurlular Arabistan yarımadasından kuzeye, Mezopotamya'ya göç eden Sami bir kavimdir. Mezopotamya'nın kuzeyi dağlık ve iklimi de sert olduğundan Asurlular önceleri avcılıkla uğraşmaya başladılar. Avcılık onların iyi birer savaşçı olmalarını sağladı. En büyük tanrılarına «Asur» derlerdi. Bu yüzden kendileri Asur adını aldıkları gibi, başkentlerine ve kurdukları davlete de Asur ismini verdiler. Asur tarihi eski, orta ve yeni Asur çağları olmak üzere üçe ayrılır.

1 — Eski Asur Çağı: M. Ö. 2100 - 1800 yıllarını kapsar. Bu çağda İlusuma, Asur'u bağımsız bir devlet durumuna getirdi. İlusumadan sonra gelen İrisum'la Kral İkunum, Asur'un bağımsızlığını kuvvetlendiren, ülkeyi bayındır duruma getiren krallar olarak tanınırlar. Sargon I ise devletin sınırlarını doğuya doğru genişletti.

2 — Orta Asur Çağı: Asur, eski çağın sonlarında uzun süre Babil ve Mitanni devletlerinin nüfuzu altında kaldı. Asur - Uballit, ülkeyi kurtardı ve Asur'u büyük bir devlet durumuna getirdi. Ondan sonraki krallardan Enlil - Harari (M. Ö. 1340 - 1326), Adad - Narari (M. Ö. 1310 - 1281), Salmanasar I (M. Ö. 1280 - 1256), Tukulti - Nimurta I (M. Ö. 1255 - 1218) zamanlarında da Asur'un yükselişi devam etti.

3 — Yeni Asur Çağı: Asur kültür tarihinin en önemli olaylarından biri bu çağda oldu. M. Ö. 14. yüzyıldan beri gelenek halinde yürürlükte olan hukukî esaslar yazılı duruma getirilerek M. Ö. 1100 yıllarında bir araya toplandı. Bu çağ kralları, savaş ve toprak kazanmakla uğraştılar.

Bir Asur kabartması: Yaralı aslan

Sargon II, İsrailoğulları Devleti'ni yıktı, Van'a kadar bütün Urartu ülkesini ele geçirdi. Oğlu Sanherib, Babil kralını yenerek Babil tahtına oturdu. Ninova'yı başkent yaptı. Sanherib'den sonra yerine geçen küçük oğlu Asarhaddon Mısır'ı aldı. Oğlu Asurbanipal'in ölümünden sonra, Med Kralı Keyaksar yönetiminde birleşen Babil ile civardaki öbür milletler, M. Ö. 612'de Ninova'yı ele geçirerek burasını bütünüyle yakıp yıktılar.

ASURBANİPAL (Sardanapal) (M. Ö. 668 - 625), ünlü Asur kralı ve Asarhaddon'un oğludur. Mısır, Kalde, Elâm ve Arabistan'da yıllar boyunca sürüp giden savaşlarla uğraştı. Bu arada Mezopotamya'da yaşayan kavimlerden ne kadar değerli kitap kalmışsa bunların hepsini tercüme ettirdi. Dünyaca ünlü bir kitaplık yaptı. Böylece birçok eski eserin günümüze kadar kalması mümkün oldu.

ASYA, bütün toprakları kuzey yarımkürede bulunan eski dünya kıtalarının en büyüğüdür. Yüzölçümü: 44.385.672 km^2'dir.

Asya, Kuzey Buz denizi, Büyük Okyanus ve Hint Okyanusu arasında yer alır. Bitişik bulunduğu Avrupa ile arasındaki Kafkas ve Ural dağları kesin coğrafya sınırları değildir. Bering boğazı Asya'yı Amerika'ya, Doğu Hint adaları Avustralya'ya, Kızıldeniz Afrika'ya yaklaştırır.

Yoğun ve yüksek bir kıta olan Asya yüzey şekilleri bakımından üç büyük bölgeye ayrılır:

1 — Kuzeyde alçak yereyler bölgesi: Ovalardan ve yüksek olmayan yaylalardan meydana gelir. Ural dağlarından başlar, doğuya doğru uzanarak Büyük Okyanus'a yaklaşır. En Önemli bölümleri Batı Sibirya ovası, Orta ve Doğu Sibirya yaylalarıdır.

2 — Ortadaki yüksek dağlar ve yaylalar bölgesi: Dünyanın en yüksek düzlüğü olan ve dünyanın damı adı verilen Pamir yaylası bölgenin düğüm noktası gibidir. Bu noktadan değişik yönlere doğru dağ sıraları uzanır. Tanrı, Altay, Yablonoy ve Stanovoy dağlarından meydana gelen bir sıra kuzeydoğuya doğru uzanır ve Sibirya'yı güneydoğudan çevirerek Kamçatka yarımadasına varır. Doğuya doğru uzanan Karakurum ve Karanlık dağlar ikinci bir sırayı meydana getirir. Üçüncü bir sırada ise Himalâyalar vardır. En yüksek tepesi Everest (8.882 m.) olan Himalayalar, güneye doğru kıvrılarak Çin Hindi, Malakka yarımadasına ve oradan da Doğu Hint adalarına geçen dağları meydana getirir. Pamir yaylasından batıya doğru uzanan sırada ise Hindukuş, İran ve Anadolu dağları

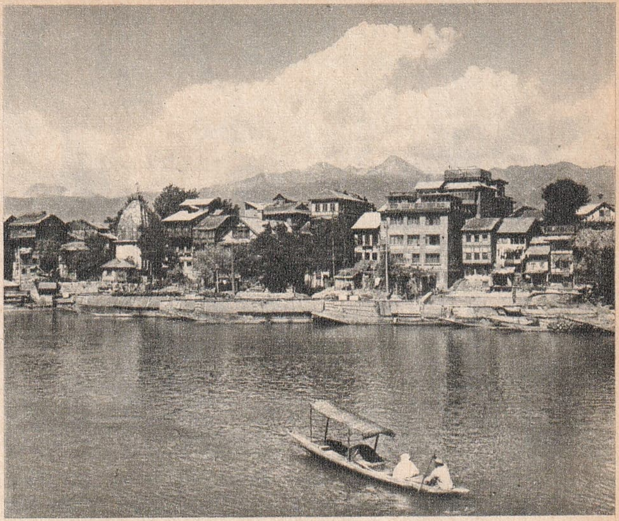

Kuzey Hindistan'da Keşmir'in başkenti Srinagar

vardır. Bu son sıra güneyde Rodos ve Girit, kuzeyde Istranca dağlarıyla Avrupa'nın genç dağlarına karışır. Sıralar arasında Tibet yaylası, Tarım havzası, Moğolistan, batıda İran ve Anadolu yaylaları yer alır. Kenarlarında da kuzey Çin ovası, Ganj - İndus ovası, Mezopotamya düzlüğü gibi ovalar bulunur.

3 — Güneydeki yarımadalar bölgesi: Arabistan, Dekkan ile Çin Hindi ve bunun devamı olan Malakka yarımadalarından meydana gelir.

Bol yağış gören dağları ve bölgeleri bulunan bu çok geniş kıtada, uzun ve suları bol birçok nehir vardır. Yılın 5 - 6 ayında donmuş durumda bulunan Sibirya nehirleri, ilkbaharda buzlar çözülürken taşarak havzalarını sular altında bırakırlar. Bunlardan Obi, Yenisey ve Lena, Kuzey buz denizine; Amur ise Büyük okyanusa dökülür. Bu okyanusa dökülen nehirler arasında Çin'deki Sarıırmak (Hoang-Ho) ile Gökırmak (Yang-Çe), Çin Hindi'ndeki Mekong en önemlileridir. Hint okyanusuna dökülen Ganj ve İndus ile Dicle ve Fırat ağızlarıyla yatakları boyunda mümbit ovalar bulunan bol sulu nehirlerdir. Açık denizlere akıntısı olmayan kapalı havzalardaki akarsuların en büyükleri ise Aral gölüne dökülen Seyhun (Sir Derya) ve Ceyhun (Amu Derya) ile Lop gölüne dökülen Tarım'dır. Türkmenistan'da Aral, Balkaş ve Lop, Sibirya'da Baykal, Anadolu'da Van, Ürdün'de Lût Asya'nın belli başlı gölleridir.

Güneyde ekvatordan uzakta bulunmayan, kuzeyde ise kutba yaklaşan Asya topraklarında, kuzeyden güneye doğru üç iklim bölgesi görülür:

1 — Bazı yerleri kutup bölgesinde kalan ve kuzeyin soğuk rüzgârlarına açık bu-

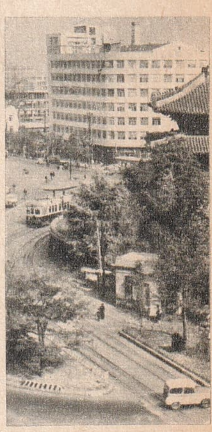

Kore'nin başkenti Seul

Mekke'den bir görünüş

lunan Kuzey Bölgesi'nin iklimi çok serttir. Kışlar uzun ve soğuk geçer. Yağan kar aylarca kalkmaz, nehirler donmuş durumda kalır. Yazlar bu bölgenin kuzeyinde soğuk, güneyinde ise oldukça sıcak geçer. Yeryüzünün en soğuk yeri olan Verkhojans'ın (en düşük ısı — 69°) bulunduğu bu bölgenin en kuzeyinde yosun topluluklarının meydana getirdiği tunduralar, ortada «taiga» adı verilen ormanlar, en güneyde ise kara topraklı istepler uzanır.

2 — Denizlerden uzak, yüksek dağ ve yaylalarla kaplı Orta Bölge'de sert bir kara iklimi görülür. Genel olarak kışlar çok soğuk, yazlar ise çok sıcaktır. Arabistan'ın da içinde bulunduğu bu bölgede kum ve taş çölleriyle tuzlu istepler uzanır. Bu ıssız alanlarda sadece vâhalar, akarsu boyları ve dağ etekleri ekime elverişlidir. Bölgenin batı kıyılarıyle Uzakdoğu adaları iklim ve bitki örtüsü bakımından farklıdır. Batıda Suriye, Akdeniz ve Batı Anadolu kıyılarında Akdeniz iklimi; Kuzey Anadolu kıyılarında her mevsimi yağışlı orta kuşak iklimi ve bu iklimlere has bitki örtüsü görülür. Uzakdoğu adalarında ise her mevsimi yağışlı astropikal bir iklim görülür.

3 — Hindistan, Çin Hindi ve Güney Çin'i kapsayan Güney Bölgesi ise Muson rüzgârlarının etkisi altındadır ve ekvatora sokulmuş durumdadır. Bundan ötürü bu bölgede sıcak ve yağışlı bir iklim hüküm sürer. Bol yağış alan dağlar belirli bir yükseltiye kadar bambu ve tik ağaçlarının meydana getirdiği sık ormanlarla kaplıdır. Dünyanın en çok yağmur alan yeri Çerrapunçi (yılda ortalama 11 - 12 m.) bu bölgededir.

Yeryüzünün en kalabalık kıtası olan Asya'nın nüfusu iki milyara yaklaşır. Ama nüfus yoğunluğu bakımından Avrupa'dan (Avrupa'da km^2'ye 57,3 kişi) sonra ikinci gelir. Asya'da km^2'ye 40,7 kişi düşer. Dünyada yaşayan ilk insanların doğum yeri olarak kabul edilen Asya, bugün çok çeşitli ırkların yaşadığı bir kıtadır. Çok eski çağlardan beri meydana gelen göç hareketleri Asya ahalisinin büyük ölçüde birbiriyle karışmasına yol açmıştır. Ama genellikle kıtanın doğu kesimlerinde sarı ırktan olanlar, batı kesimlerinde de beyazlar çoğunluktadır. Hindistan'da az miktarda siyah ırk bulunur. Asya'da çok çeşitli kavimlerin yaşaması, konuşulan dil ve diyaleklerin de çok çeşitli olmasına yol açmıştır. Yalnız Hindistan yarımadasında 200 dil konuşulmaktadır. Bir tek Çin eyaletinde 108 çeşit diyelek bulunur. Arabistan, Irak ve Suriye'de Sâmi dillerinden Arapça, Hindistan ve Pakistan'da Hint - Arya dillerinden Hintçe ve Orduca ile Hint - İran dil topluluğundan Sanskritçe, İran'da aynı dil topluluğundan Farsça ve Kürtçe konuşulur. Orta ve Doğu Asya'da Çin - Tibet dil ailesinden olan Assam, Birman - Arakan, Çince, Siyam ve Annam dilleri konuşulur. Malakka yarımadasında, 52 dilden meydana gelen Güneydoğu Asya dilleri; İndonezya'da, 263 dilden meydana gelen Melanezya - Polinezya dil ailesinden İndonezya dilleri konuşulur. Asya'daki diller arasında en belirli yeri olan ve canlılığını her türlü şartlara rağmen koruyan başlıca dil Türkçe'dir. Türkçe, Kuzeydoğu Rusya'nın 160° meridyendeki Yakutlar bölgesinden Türkiye ve Balkanlara kadar uzayan binlerce kilometrelik bölgeye hâkimdir.

Japonya'da Kyoto şehrinde bir sokak

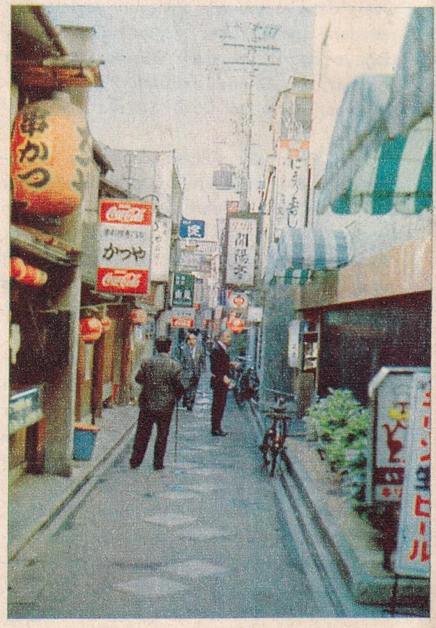

Asya, bütün büyük dinlerin anavatanıdır. Musevilik, Hıristiyanlık ve İslâmlık gibi üç büyük din Yakın-Doğu'dan çıkmıştır. Ayrıca Hindistan'da Budizm, Çin'de Konfüçyüs dini doğmuştur. Asya'da yaşayanlar arasında Müslümanlarla Hindular diğer din mensuplarından çoktur.

Asya'nın ekonomisi bütünüyle tarıma dayanır. Kıtanın en önemli tarım alanları doğu ve güneydoğudadır. Doğuda en çok elde edilen ürün pirinçtir. Kuzey Çin ve Mançurya'da daha çok buğday ve arpa yetiştirilir. Güney Asya'daki nehir havzaları kadar verimli toprak dünyada pek az vardır. Buralarda pirinç, buğday, pamuk, şeker kamışı ve meyve belli başlı ürünlerdir.

Yüzyıllar boyunca Asya endüstrisi el işlerinden ibaret kaldı. Bugün batılı anlamda bir endüstri ülkesi olan Japonya'yı öteki Asya devletleri de izlemek için büyük çaba sarfediyorlar. Asya'da mevcut tabiî kaynakların başında petrol gelir. İran, Irak ve Arabistan'da zengin petrol kuyuları vardır. Kuzeydoğu Hindistan'da Malakka yarımadasında, Kuzey Çin'de, Mançurya'da, Kore ve Sibirya'da demire, Malakka hariç hemen bütün bölgelerde maden kömürüne rastlanır.

Asya'nın coğrafya durumunun bir sonucu olarak burada yaşayan ahali, öteki

Asya

ASYA'NIN SİYASÎ BÖLÜNÜŞÜ

BAĞIMSIZ DEVLETLER

İSİM	BAŞKENT	Km.2	NÜFUS
Afganistan	Kâbil	635.000	14.994.000
Bhutan	Punakha	50.000	700.000
Birmanya	Rangon	678.000	24.229.000
Çin Halk Cumhuriyeti	Pekin	9.736.288	735.000.000
Çin Cumhuriyeti (Milliyetçi)	Taipeh	35.961	11.696.000
El - Kûveyt	El - Kûveyt	15.540	321.000
Filipinler	Quezon City	299.400	32.345.000
Irak	Bağdat	444.442	7.263.000
İndonezya	Cakarta	1.491.565	100.045.000
İran	Tahran	1.605.100	22.860.000
İsrail	Kudüs	20.600	2.563.000
Japonya	Tokyo	369.813	96.910.000
Kıbrıs	Lefkoşe	9.251	594.000
Kore (Güney)	Seul	93.634	28.353.000
Kore (Kuzey)	Pyongyang	127.158	11.000.000
Laos	Luang Prabang	222.500	1.882.000
Lübnan	Beyrut	10.400	2.152.000
Moğolistan Halk Cumhuriyeti	Ulan Bator	1.535.000	1.019.000
Nepal	Katmandu	141.400	9.388.000
Saudi Arabistan	Riyad	1.840.000	6.000.000
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği	Moskova	16.831.000	105.000.000
Suriye	Şam	184.479	5.399.000
Tayland (eski Siyam)	Bangkok	514.000	30.591.000
Türkiye (Asya'daki kısmı)	Ankara	743.634	28.246.483
Ürdün	Amman	96.622	1.898.000
Viet - nam (Güney)	Saigon	170.806	15.715.000
Viet - nam (Kuzey)	Hanoi	155.228	17.000.000
Yemen	Sana	195.000	4.500.000

ASYA TİPLERİ:

Hintli genç

Borneolu kız

kıta halklarını sürekli olarak etkisi altında bırakmıştır. Dünyanın en eski ve büyük uygarlıklarının Asya topraklarında doğduğu bir gerçektir. Fırat - Dicle nehirlerinin verimli ovalarında kurulan Asur, Kalde, Babil devletlerinden her biri kendi çağında büyük birer imparatorluk oldu. Büyük İskender'in fetihleri Avrupa ve Asya'yı daha çok birbirine yaklaştırdı. Roma İmparatorluğu Batı Asya'da koloniler kurdu. Asya'da çeşitli çağlarda büyüklü küçüklü birçok uygarlıklar doğdu. Bunlar zaman zaman birbirlerini etkiledi. Ancak çeşitli sebepler, bu uygarlıkların birleşerek bir Asya kültürünün doğmasını önledi.

Asya'nın birçok bölgeleri 15. yüzyıla kadar batılılarca bilinmiyordu. 15. ve 16. yüzyıllarda İspanyollar, Holandalılar ve Portekizliler güney ve güneydoğu Asya kıyılarına gittiler. Vasco Da Gama'nın Ümit burnunu bulmasıyle Hint okyanusunun yolları batı dünyasına açılmış oldu. Portekizliler Hint ve doğu sularına hâkim oldular. Ondan sonra İspanyollar, Holandalılar, Fransızlar, İngilizler geldiler. Bunlardan ilk gelenler daha çok ticaret amacını güdüyorlar, Hıristiyanlık propagandası yapıyorlardı. 15 - 19. yüzyıllar arasında Avrupa'da bilim alanında görülen ilerleme gemicilik ve savaş tekniğinin gelişmesine yol açtı. Böylece batılıların Asya topraklarına hâkim olmalarını sağladı. İspanyollar 1565'te Filipinler'i aldılar. Holandalılar Cava ve Sumatra'ya hâkim oldular. 1740 - 1805 yıllarında Hindistan kıyıları için yapılan Fransız - İngiliz çarpışmalarını İngilizler kazandı. Fransızlar da Çin Hindistanı'nı ele geçirdiler.

Asya halkı 20. yüzyıldan itibaren bu hareketlere karşı uyanmaya başladı. Milliyetçilik cereyanları bir önceki yüzyılda Japonya'da iyice kuvvetlenmişti. Bu devlet kendisine hükmetmeye çalışan Çarlık Rusyası'yle 1905'te yaptığı savaşı kazandı. Hindistan'daki bağımsızlık hareketi zamanla Seylan, Birmanya ve İndonezya'ya cesaret verdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Pakistan, Birmanya ve Seylan bağımsızlığını kazandı. Hindistan ve Pakistan birer cumhuriyet oldu. Aynı şekilde İndo-

İNGİLİZ MİLLETLER TOPLULUĞU'NA BAĞLI BAĞIMSIZ DEVLETLER

İSİM	BAŞKENT	Km.2	NÜFUS
Güney Arabistan Federasyonu	El - İttihad	56.292	785.000
Hindistan	Yeni Delhi	3.268.032	471.624.000
Malezya: Malaya, Sabah, Saravak	Kuala Limpur	132.000	7.810.000
Singapur	Singapur	534.000	1.834.000
Pakistan	Rawalpindi	944.824	102.885.000
Seylan	Colambo	65.610	10.965.000
BAŞKA DEVLETLERİN HİMAYESİNDEKİ ÜLKELER			
Bahreyn (İngiliz)	Manama	598	182.000
Maldiv Adaları (İngiliz)	Male	298	93.000
Riu Kiu Adaları (A.B.D.)	—	2.196	—
Sıkkım (Hindistan)	Gangtok	7.290	161.000
Tibet (Çin)	Lhasa	1.221.600	1.274.000
Umman ve Maskat (İngiliz)	Maskat	212.380	550.000
BAŞKA DEVLETLERİN TOPRAKLARI			
Sina Yarımadası (Birleşik Arap Cum.)		59.000	—
Gazze (Birleşik Arap Cum.)		202	—
Macao (Portekiz)		16	187.800
Timor (Portekiz)		14.925	517.000
On İki Adalar: Rodos, Sakız, Sisam, Midilli (Yunan)		6.600	12.000
SÖMÜRGELER			
Brunei (İngiliz)	Brunei	5.800	91.800
Hong Kong ve Kowloon (İngiliz)		1.013	3.804.000
Kuria Muria Adaları, Perim ve Kamaran Adaları (İngiliz)		142	—

nezya ve Filipinler bağımsızlıklarını ilân ettiler. Çin Hindistanı'nda yeni devletler doğdu.

ÂŞAR, Osmanlı Devleti'nin toprak ürünlerinden aldığı bir verginin adıdır. Hazreti Muhammed çağında Arabistan'da uygulanmaya başlandı. Sonradan Osmanlı İmparatorluğu'nda da uygulandı. Yalnız, türlü sebepler yüzünden hiçbir zaman âdil bir vergi sayılmadı. Türkiye Cumhuriyeti kurulunca ilk işlerden biri 17 şubat 1925'te çıkarılan bir kanunla bu vergiyi kaldırmak oldu.

AŞI, organizmada belli bazı bulaşık hastalıklara karşı bağışıklık (muafiyet) sağlamak için kana verilen ve o hastalığın mikroplarıyle hazırlanmış olan eriyik ve bu eriyiğin organizmaya uygulanmasıdır. Bazı bulaşık hastalıklara yalnız bir defa yakalanıldığı bilinmektedir. Bunun sebebi hastalığı geçirmekte kazanılan bağışıklıktır. Böyle bir hastalık, bir organizmaya suni olarak geçirilirse suni bir bağışıklık elde edilebilir. Bunun için de aşı kullanılır. Aşı vücutta aktif bağışıklığı sağlayan savunma tedbirlerinin meydana gelmesine sebep olur. Günümüzde aşı olarak şunlar kullanılır: 1) Hastalık yapma kuvveti azaltılmış canlı mikroplar. 2) Öldürülmüş hastalık mikropları. 3) Kuvveti azaltılmış mikrop toksinleri.

AŞI, köklü bir ağaç veya dal üzerine aynı familyadan ve daha iyi bir türden alınan kalem, göz, tomurcuk gibi parçaları ekleme işlemi veya böylece eklenen parçaya verilen addır. Aşılama işi, ağaçların türüne ve uygulanan aşının niteliğine göre değişik mevsimlerde yapılır. Tarımda genellikle iki çeşit aşı uygulanır: 1) Kalem aşısı, 2) Göz aşısı.

Kalem aşısı, bir gözün iki tarafından kalın bir bıçak sırtı biçiminde kesilerek hazırlanan «kalem» in, aşılanacak gövdede aşı bıçağıyle açılan yarığa yerleştirilmesidir. Aşı bittikten sonra rafya veya pamuk ipliğiyle bağlanır ve macunla kapatılır.

Göz aşısı ise, bir yıllık bir dal üzerinden bir parça kabukla beraber kesilip alınan bir «göz» ün, yine bir yıllık bir göv-

ASYA TİPLERİ:

Çinli ihtiyar

Bahreynli polis

Bir saz şairi

denin kabuğu üzerinde odun tabakasına kadar açılan (T) biçimindeki yarığa sokulmasıdır. Bu çeşit aşıda macuna ihtiyaç yoktur. Ama rafya ile sarılarak bağlamak gerekir.

ÂŞIK VE ÂŞIK EDEBİYATI, Halk şairi veya saz şairi diye anılan sanatçılar ve bunların meydana getirdiği Halk Edebiyatı'na verilen addır. Âşık Edebiyatı, 15. yüzyıl sonlarından bugüne kadarki edebiyatımızın bir kolunu teşkil eder. Dinî-mistik Halk Edebiyatı'nın ilk zengin örneklerini Yunus Emre verdi. Bu halk şairinin özellikle din dışı konuları işleyen şiirleri Âşık Edebiyatı'nın ilk habercileridir. Asıl kendi özellikleriyle din dışı Âşık Edebiyatı Anadolu'da 16. yüzyıldan sonra gelişti. Bu yüzyılda vezirlik rütbesi almış, Kul Mehmet, Öksüz Dede, Hayalî ve Köroğlu gibi ün yapmış âşıklar örnek olarak gösterilebilir. 17. yüzyılda Osmanlı ordusunun seferlerine katılmış ve şiirlerinde bunun yankılarını vermiş şairlere rastlanır. Kayıkçı Kul Mustafa, Gevherî, Âşık Ömer bunlar arasındadır. 18. yüzyılda Âşık Edebiyatı güçlü kişiler yetiştirmedi, ama 19. yüzyıl bu edebiyatın gelişmesi yönünden çok uygun bir ortam oldu. Sultan Mahmut'un âşıkları koruması, bu geleneğin yeniden canlanmasına yol açtı. Bu bakımdan 19. yüzyıl, şöhretleri geniş alanlara yayılan büyük âşıkların yetiştiği bir çağ oldu. Güney Anadolu'da Dadaloğlu, Orta Anadolu'da Ruhsatî, Doğu'da Erzurumlu Emrah bunlar arasındadır. Bugün yaşayan âşıklar arasında bir hayli kıymetlileri vardır.

Âşık Edebiyatı'nın belli başlı özellikleri şunlardır: 1) Âşık Edebiyatı halk arasında yetişip onlara seslenen saz şairlerinin malıdır. 2) Dili sadedir. 3) Nazım ölçüsü çoğunlukla hecedir, birim dörtlüktür. 4) Beşerî aşk, tabiat, kahramanlık temaları, dinle ilgisizlik, eleştirici ve taşlama özellikleriyle Divan Edebiyatı'ndan ayrılır. Âşık Edebiyatı'nda kullanılan hece vezni şekilleri, kendilerine göre birtakım isimler alırlar: a) Dört mısra içinde ince bir duygu işleyen, ara sıra cinaslı olan şiirlere «mâni» adı verilir. b) Koşma, en az üç, en çok altı dörtlükle örülü sevgi ve tabiat konularını ele alan en yaygın halk şiiridir. c) Şekilce koşmaya benzeyen, dördüncü mısraı tekrarlanan şiirlere «türkü», ç) Yiğitlik konularını işleyen şiirlere de «varsağı» denir.

Halk Edebiyatı'nın şiirleri tür yönünden de bazı bölümlere ayrılır. Bunlar şu isimleri alırlar: a) Güzelleme: Aşk, övme, tabiat tasvirleri içinde şairin kişisel duygularını anlatan şiir. b) Taşlama: Yerme ve sosyal eleştirici şiir. c) Koçaklama: Yiğitlik ve savaş şiiri. ç) Ağıt: Ölüm veya büyük bir felâket üzerine söylenmiş şiir.

ÂŞIK ÇELEBİ (1519-1572), Türk divan şairi ve bilgindir. Bursalı olarak tanınmasına rağmen Rumeli'de doğduğu söylenir. Üsküp'te kadı iken öldü. Çocukluğu Rumeli'yi dolaşmakla geçti. Çağının ünlü bilginlerinden ders aldı. Mahkeme kâtibi

ÂŞIK EDEBİYATINA İKİ ÖRNEK

SEMAİ

Şu karşıdan gelen dilber
Gelir amma neden sonra
Bir selâma kail oldum
Verir amma neden sonra.

Bahçede açılan güller
Dalında öten bülbüller
Bize taneyleyen diller
Çürür amma neden sonra.

Gördüm yarimin yüzünü
Öptüm dostumun gözünü
Aradım buldum izini
Buldum amma neden sonra.

Kolumdan uçurdum bâzı
Yeter ettin bana nâzı
Âşık Ömer'in niyâzı
Geçer amma neden sonra.

Âşık Ömer

KOŞMA

Şu yalan dünyaya geldim geleli
Severim kır atı bir de güzeli
Değip on beşime kendim bileli
Severim kır atı bir de güzeli.

Atın beli kısa boynu uzunu
Kuru suratlısı, elma gözlüsü
Kızın iplik iplik süt beyazını
Severim kır atı bir de güzeli.

Atın höyük sağrı, kalkan döşlüsü
Kalem kulaklısı, çekiç başlısı
Güzelin dal boylu, samur saçlısı
Severim kır atı bir de güzeli.

At koşu tutmasın çıktığı zaman
Yalı kaval gibi yıktığı zaman
At dört, kız on beşe yettiği zaman
Severim kır atı bir de güzeli.

Dadaloğlu

ve mütevellî olarak Bursa'ya atandı. Silivri, Serfiçe, Priştine kadılıklarında bulundu. Bursa'nın güzelliklerini anlatan «Şehrengiz» ve çağının şairlerinden söz eden «Meşair - üş Şüera» adlı eserleri vardır.

ÂŞIK ÖMER (? - 1707), Âşık Edebiyatı'nın ünlü kişilerinden biridir. Konya'nın Gözleve köyünde doğdu. Yeniçeri ocağına girerek Mehmet IV, Ahmet II ve Mustafa II'nin padişahlık yıllarında serhat kalelerinde bulundu. Savaşlara katıldı. Edebî kişiliği divan ve halk şairlerinin ortak etkisi altında geçti. Onu ölmezliğe kavuşturan «koşma» ve «semai» leridir. Bu tür şiirlerinde aşklarını ve coşkunluklarını usta bir biçimle dile getirir.

ÂŞIK PAŞA (Âşık Ali Beşe) (1272 - 1332), Tasavvuf Edebiyatı'nın en güzel örneklerini veren en eski Türk şairlerinden biridir. Kırşehir'de doğdu. Babası, Osman Bey'in yanında bulunan şeyhlerden Muhlis Paşa'dır. Paşalık unvanı ona babasından geçti. İyi bir tasavvuf eğitimi gördü. Şiirleri daha çok bu akımı yaymak için yazılmış didaktik eserlerdir. Sanat değerleri yüksek değildir. Şiirlerinde hem aruz, hem de hece veznini kullandı. Yunus Emre'nin etkisinde kalarak yazdığı şiirlerini «Âşık Paşa Divanı» adlı eserinde topladı.

ÂŞIK VEYSEL (Bak: ŞATIROĞLU)

ÂŞIKPAŞAZADE (Derviş Ahmet Âşıkî) (1400 - ?), 15. yüzyıl tarihçilerindendir. Amasya'da doğdu, İstanbul'da öldü. Âşık Paşa'nın üçüncü kuşak torunudur. İleri yaşında şahit olduğu olayları, duyduklarını kronolojik olarak yazdı. «Âşıkpaşazade Tarihi» adını taşıyan bu eserde Osmanlı Türkleri'nin ilk çağlarından Bayezit II'ye kadar geçen olayları, yer yer manzum parçalarda kullanılarak sade bir dille anlatılır. Âşıkpaşazade Tarihi'nin ilk basımı 1916'da İstanbul'da yapıldı.

AŞINMA, yeryüzündeki taş ve toprakların çeşitli tabiî etkilerle yontulmasına denir. Kütlelerin çözülüp ufalanmasıyle meydana gelmiş taş parçalarının dış kuvvetlerle süpürülmesi sonunda yer kabuğunun yüzeyindeki kabartılar oyulur. Böylece engebeler zamanla aşınır, alçalır, yassılır. Bütün bunlar iç ve dış etkenler tarafından meydana getirilir. İç etkenler; yanardağ püskürtmeleriyle depremler; dış etkenler ise: buzullar, akarsular, yağışlar, rüzgârlar ve denizlerdir.

AŞİL (Bak: AKHİLEUS)

AŞİRET, Araplar'da kabile kuruluşlarında en küçük topluluğa verilen addır. Büyük baba ile oğul ve torunlarından meydana gelen büyük aile anlamına da gelir.

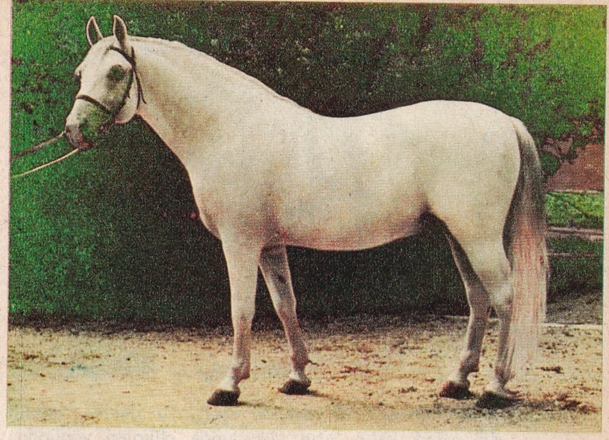

Safkan İngiliz yarış atı

AŞKALE, Erzurum iline bağlı 42.433 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 6.944 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.470 km²'dir. 67 kadar köyü vardır. İlçe topraklarını kuzeyde Akbaba, Yeşilçöl ve Yaprak dağları, güneyde ise Dumanlı dağının kollarından Güllü ve Maryam dağı çevirir. İlçe halkının belli başlı geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve arıcılıktır. İlçe merkezi Aşkale, Fırat nehrinin kuzey kıyısındadır. Erzincan - Erzurum demiryolu ve Trabzon - Erzurum transit yolu buradan geçer. Şehrin deniz düzeyinden yüksekliği 1.500 metredir.

AŞURE, Arabî aylardan Muharrem'in 10. gününe verilen addır. Türk dilinde «aşure» genellikle karışık kuru sebzeden yapılan lapamsı tatlıya denir. Rivayete göre gemisi Ağrı dağına oturduğu zaman, bunu kutlamak için ilk defa Nuh Peygamber'in yanındakiler tarafından yapılmıştır.

AT, tek - parmaklılar takımının atgiller familyasından bir memeli hayvandır. Binme, yük çekme, taşıma için kullanılır veya yarış için özel olarak yetiştirilir. Damızlık erkeğine «aygır», dişisine «kısrak», yavrusunun yeni doğmuşuna «kulun», biraz büyüğüne «tay» denir. Atın ilk cinsleri Orta Asya iklimine gayet iyi uyan yaban (Prezewalski) atı ile tarpan'dı. Prezewalski atı bugün de Moğollar tarafından yetiştirilir. Tarpan'a 1750 yıllarına kadar Kırım bölgesinde rastlanıyordu.

Eldeki kaynaklardan atın ilk olarak Orta Asya'da M. Ö. 3000 yıllarında evcilleştirildiği anlaşılıyor. Mezopotamya'da bulunan ve M. Ö. 4000 yıllarına ait kalıntılarda evcil atların resimlerine rastlanmıştır.

Atın iskeleti 140 tek ve 57 çift kemikten meydana gelir. Bacak kemiklerinin eklem yerleri ayrı bir özellik taşır. Çoğunlukla atlar, geceleri bacak kemiklerini kilitleyerek uyurlar. Atın uykusu çok hafif-

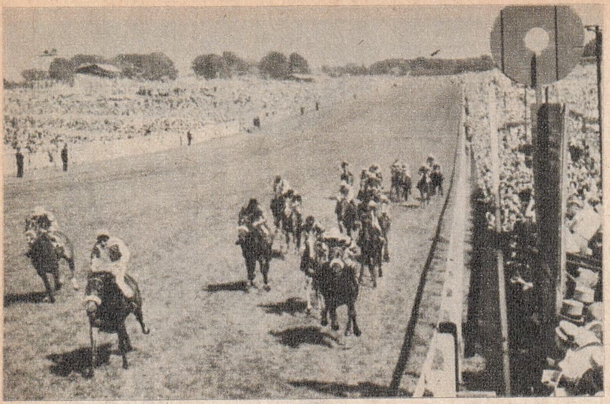

At yarışlarından düz yarış

tir. 10 dakika uyur, 10 dakika uyanık kalır. Atın vücudunda glikojen yönünden zengin 128 kas bulunur. Sindirim sistemi esas olarak insanınkine benzerse de bazı ayrılıklar gösterir. Küçük dili yoktur. Midesi vücuduna göre çok ufaktır. Yemek borusunun mideye açıldığı mide ağzındaki kaslar, atın kusmasını önler. Kusan at, çokluk iyi olmaz, ölür. Atın safra kesesi yoktur. Sağ akciğeri 4, sol akciğeri 3 lopludur. Beyni hayvanlar içinde insanınkinde sonra en girintili çıkıntılı olanıdır. Duyu organları içinde en az gelişmişi gözleridir. İşitme organı da oldukça gelişmiş durumdadır.

Atın ömrü 20 - 30 yıl arasında değişir. Kutuplarla Orta Afrika'dan başka hemen her yerde yaşayabilir. Orta Afrika'da yaşayamamasının sebebi «Çeçe» sinekleridir. Bu zararlı yaratıklar atlara musallat olur ve büyüyüp gelişmelerini engeller.

İnsanlar bu çeşitli iklimlerde yetişen değişik at ırklarından kendilerine uygun geleni ıslah etmek amacıyle yüzyıllardan beri uğraşıp, yeni at ırkları meydana getirdiler. Bütün bu at ırkları genel olarak «sıcakkanlı (Doğu) atlar» ve «soğukkanlı (Batı) atlar» diye iki büyük bölüme ayrılır. Sıcak kanlı atlar, binek için elverişli, canlı, asabî yaradılışlı hayvanlardır. Kemikleri ince, gövdeleri narindir. Yükseklikleri uzunluklarına eşittir. Bu çeşit atlar Türkiye, Suriye, Arabistan, İran, Türkistan ve Kuzey Afrika ülkelerinde yetiştirilir.

At yarışlarından engelli yarış

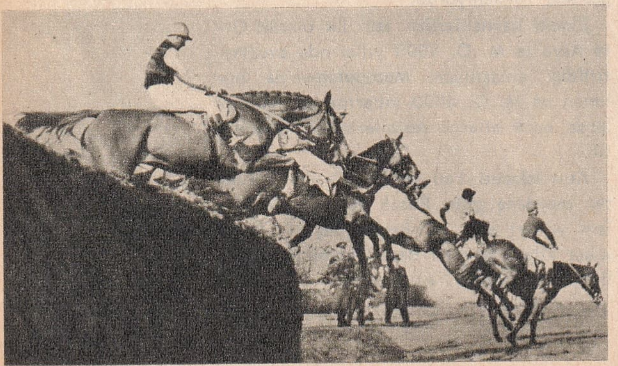

Belli başlı cinsleri Arap ve İngiliz atlarıdır. Soğuk kanlı atlar, iri ve kalın gövdeli ağır hayvanlardır. Çokluk tarımda, taşıma işlerinde kullanılır. Belçika'da «Flaman», «Brabant» «Ardenne» gibi tipleri, Fransa'da «Percheron», «Boulonnais» ve «Bretagne»; İngiltere'de «Shire», «Clydestale ve «Suffolk» gibi soyları en tanınmışlarıdır.

Hem babası, hem anası aynı ırktan olan atlara «safkan» atlar denir. Ayrıca «safkan» deyimi yalnız safkan İngiliz atları için de kullanılır. Yalnız anası ya da babası safkan olan atlar «yarım-kan» atlar diye isimlendirilir.

At, gerek binek, gerek yük ve koşum hayvanı olarak yurdumuzun tarım ve ekonomisinde önemli bir yer tutar. Bundan ötürü Cumhuriyet Türkiyesi'nde at yetiştiriciliğine büyük önem verildi. Yurttaki at sayısı günden güne artarak bugün 1961 tarım sayımına göre 1.305.000'e ulaşmıştır.

Türkiye, tarihinin ve coğrafya konumunun sonucu olarak, Anadolu'dan gelip geçen ve oraya yerleşen toplulukların getirdiği değişik ırktaki atların karıştığı bir ülkedir. Yalnız, çok karışmış Anadolu atları arasında, özelilkleriyle kendini belli eden yerli bir ırk vardır. Bu ırktan olan atların ortalama yüksekliği 134 sm. kadardır. Diğerleri Çukurova ve Arap etkisinde kalmış atlarla Kars'ta «malakan», Samsun ve Çarşamba'da «Canik», Urfa çevresinde «Arap», «Uzunyayla» (Sıvas'ın güneyi) tipleriyle bazı yerlerdeki «Midilli» lerdir. Uzunyayla'daki atlar 1873 - 1874 yıllarında Kafkasya'dan gelen göçmenlerin beraberinde getirdikleri «Çerkez» atlarıyle karışıktır.

Doğu atlarının en önemlisi olan Arap atları, Orta Asya ve Anadolu'dan Arabistan'a geçmiş Türk atlarından üretilmiştir.

Bugün yurdumuzda Çifteler (Eskişehir), Sultansuyu (Malatya), Karacabey (Bursa) ve Çukurova (Adana) haralarıyle özel haralarda, yarışlar ve at neslini ıslah için geniş çapta Arap atı yetiştiriliyor. Duruşu, yürümesi, koşusu ve her şeyiyle koşmak için yaratıldığını belli eden safkan İngiliz atları da ülkemizde bu haralarda yetiştiriliyor.

Atların vücudunu örten tüylerin rengine «don» denir. Bu tüyler, beyaz olursa kır, siyah olursa yağız, kahverengi olursa al, kahverengi olup da yelesi ve kuyruğu ile ayaklarının uçları siyah olursa doru denir. Bu tüylerin beyaz, kahverengi ve diğer renk tüylerle karışık olmasıyle bu donlar açık veya koyu, kızıl veya kırçıl gibi adlar alır. Ayrıca atların alınlarındaki be-

yazlığa kartopu, başlarının üzerinden burunlarına doğru inen beyazlığa akıtma, ayaklarının uçlarındaki beyazlığa seki denir.

Atların çeşitli yürüyüş şekilleri vardır. Tabiî adımlar atarak yürüyüşüne «âdeta», karşılıklı çapraz ayaklarını aynı zamanda atarak koşmasına «tırıs» veya «süratli», her iki art ayak birbiri peşinden yerden kesilerek ve vücut öne doğru atılarak koşmasına da «dörtnal» denir. Dörtnal atın en hızlı yürüyüş şeklidir. Yarış atları dörtnalda kısa bir süre için, saatte 65 kilometrelik bir hıza erişebilirler.

AT SİNEĞİ, böcekler sınıfının ikikanatlılar takımından bir eklembacaklı türüdür. Bir asalak olan atsineği, at, sığır ve domuzların bacak ve kuyruk aralarında yaşar. Vücudu yassı, kanatları büyük ve küttür. Uzunluğu 8 mm. kadardır.

AT YARIŞI, at neslini ıslah etmek, beslemeyi teşvik edip yurttaki at sayısını çoğaltmak, binicilik sporunu geliştirmek için yapılan yarışlardır. Çok eski bir geçmişi vardır. Eski Yunanistan'daki Olimpiyat Oyunları'nda at yarışları, eski Roma'da araba yarışları yapılırdı. Araplar arasında da at yarışına önem verilmiş, hatta Hz. Muhammed de atını koşuya sokmuştu. Bugünkü anlamda at yarışları ilk defa İngiltere'de kral II. Henry zamanında yapılmış, koşular I. James zamanında düzene girmiştir. Bugün hız ve biniş bakımından koşular için en elverişli at cinsi olan safkan İngiliz atları XVII. yüzyıl sonlarında Doğu'dan İngiltere'ye getirilen Godolphin Barb, Darley Arabian ve Byerly Turc adlı üç aygırın 36 damızlık kısrakla birleştirilmesinden doğan yavrularla elde edilmiştir. Bugün yarışlara kabul edilen atlardan hepsinin ana ve babalarını gösteren soy kütüklerinin bulunması şarttır. Bugün Batı ülkelerinde yapılan yarışların, düz koşular, engelli koşular, tırıs koşuları ve araba koşuları gibi çeşitleri vardır.

ATABEY, İsparta iline bağlı 6.260 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.408 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 210 km^2'dir. Topraklarında geniş gül tarımı yapılır. Ayrıca tütün tarımı gelişmiş durumdadır.

ATAÇ, Nurullah (1898 - 1957), Cumhuriyet çağı deneme ve eleştirici yazarlarındır. İstanbul'da doğdu, Ankara'da öldü. Hammer mütercimi Atâ Bey'in oğludur. Öğrenimi sırasında Galatasaray Sultanisi'nde ve İsviçre'de okudu. Edebiyat fakültesine devam etti. İlk yazıları «Dergâh» dergisinde çıktı. Cumhuriyet'ten sonra yalnız, deneme, eleştirme yazıları yazdı ve çeviriler yaptı. Yeni şiirin ve genç sanatçıların tanınmasında öncülük etti. Türkçe'nin özleşmesi için uğraştı. Kendine has, devrik cümleler kullanarak, yeni bir dil ve anlatım biçimi kurmaya çalıştı. Yazılarında yeni bir görüşün temsilcisi oldu. «Günlerin Getirdiği», «Karalama Defteri», «Sözden Söze», «Ararken», «Diyelim», «Söz Arasında», «Okuruma Mektuplar» ve «Gün ce» en tanınmış eserleridir.

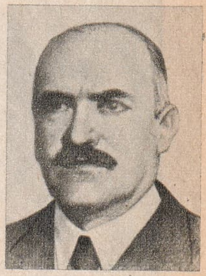

B. Atalay

ATALAY, Besim (1882 - 1965), ünlü Türk dil bilgini ve yazarıdır. Uşak'ta doğdu. 1905'te İstanbul'a geldi. Darülmuallimîn'i (Öğretmen Okulu) 1908'de bitirdi. 1919'a kadar öğretmenlik yaptı. Anadolu Kurtuluş hareketiyle birlikte siyasî hayata atıldı. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Kütahya milletvekili olarak girdi. 1939'da Ankara Üniversitesi'nde Farsça profesörlüğüne atandı. «Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerinde Deneme», «Türkçe'de Kelime Yapma Yolları» Türk dili üzerinde yazdığı en ünlü eserlerdir. Ayrıca öztürkçe olarak çevirdiği bir «Kur'an» tercümesi vardır.

ATALET (Süredurum), fizikte, bir cismin içinde bulunduğu düzgün hareket veya hareketsizlik durumunun sürüp gitmesi, hareketsizliğe veya hareketsizlikten harekete kendi başına geçememesi haline verilen isimdir.

ATARDAMAR, kanı kalpten akciğerlere ve vücuda taşıyan damarlara verilen addır. Dolaşım sisteminin en önemli organlarından biridir. Büyük ve orta büyüklükteki atardamarlarda esnek teller fazla olduğundan bu damarlar çok elastikidir. Bu esneklik kalpten aralıklı olarak atılan kanın damar içinde sürekli akmasını sağlar. Bu durum kalbin yükünü azaltır. Kalbin her sıkışmasında atardamarlara geçen kan, damar cidarlarında basınç yaparak damarları kabartır. Dıştan elle duyulan bu kabarıp inmeye «nabız» adı verilir. Bilekteki atardamar deriye çok yakın bulunduğundan, nabız genellikle bilekten daha kolay yoklanır.

N. Ataç

ATASÖZÜ, kısalıkları ve sadelikleri içinde birtakım gerçekleri anlatan atalardan kalma hikmetli sözdür. Eski şairlerden birçoğu ağızdan ağza yüzyıllardır gelmekte olan atasözlerini manzum hale sokmuşlar ve onların mısraları, tıpkı atasözleri gibi, bu yeni şekilleriyle dilden dile dolaşmış durmuştur. Nabî'nin, Ziya Paşa'nın bu çeşit mısraları edebiyatımızın malı olmuştur. 11. yüzyılda yaşamış Kaşgarlı Mahmut'un «Divan-ı lûgat-it-Türk» ünde derlenmiş birçok atasözü mevcuttur. Tanzimat'tan sonra atasözlerini derleyen pek çok eser yazılmıştır.

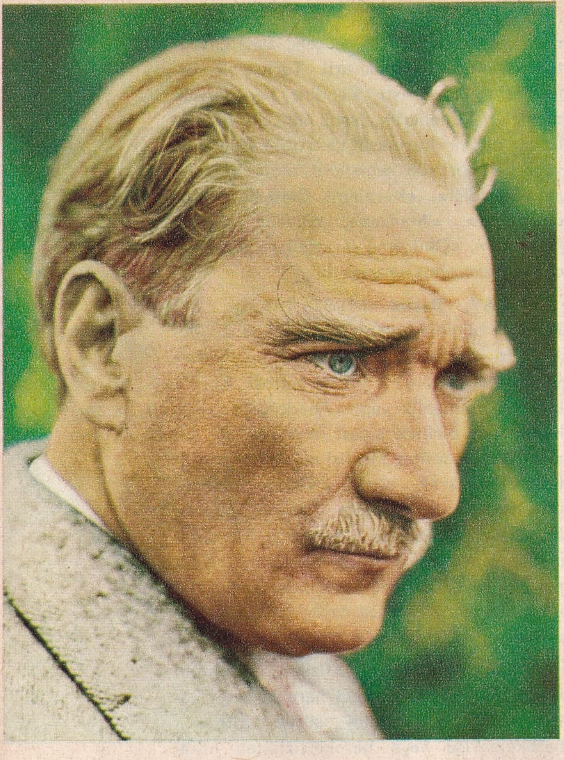

Modern Türkiye'nin kurucusu: ATATÜRK

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal (1881 - 10 kasım 1938), Türk yurdunun kurtarıcısı, yeni Türkiye devletinin kurucusu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanıdır. Selânik'te doğdu, Istanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini yumdu. Babası Ali Rıza efendi, annesi Zübeyde Hanımdır. Asıl adı Mustafa'dır. İlk öğrenimine Selânik'te yeni açılmış özel bir okul olan «Şemsi Efendi Mektebi» nde başladı. Babasının ölümü üzerine okuldan ayrıldı, dayısının yanına yerleşmek zorunda kaldı. Daha sonra Selânik'e dönerek Mülkiye İdadisi'ne kaydolundu. Amacı Askerî Rüştiye' ye yazılmaktı. Giriş imtihanlarını kazanarak bu okulda öğrenimine devam etti. Selânik Askerî Rüştiyesi'nde Mustafa Efendi ismindeki matematik öğretmeni kendi adından ayırmak için küçük Mustafa'ya Kemal adını taktı. Mustafa Kemal 1895'te kaydolduğu Manastır Askerî Rüştiyesi'ni de başarıyla bitirerek 1899'da Istanbul'a geldi ve Harbiye Mektebi'nin piyade sınıfına yazıldı. Harbiye Mektebi'nden sonra 1902' de girdiği Harp Akademisi'ni yüzbaşı rütbesiyle bitirerek 1905'te Şam'a 5. Ordu' ya atandı.

Atatürk'ün gençliği

Mustafa Kemal, Şam'daki süvari birliğinde görev aldığı zaman yurdun içinde bulunduğu korkunç durumu daha yakından görmek fırsatına kavuştu. Bir avuç ülkücü arkadaşıyle Şam'da, «Vatan ve Hürriyet Cemiyeti» adını verdiği, gizli ve ihtilâl amacı güden derneği kurdu. Daha sonra Mısır ve Yunanistan yoluyla gizlice Makedonya'ya geçti. O yıllarda Türk aydınlarının toplandıkları Selânik'te de cemiyetin bir kolunu meydana getirdi.

20 haziran 1907'de rütbesi kolağalığa yükseltilen Mustafa Kemal bir süre sonra Şam'dan Makedonya'daki 3. Ordu'ya atandı. Kendi kurduğu cemiyetin yerine geçen «İttihat ve Terakki Fırkası» nın toplantılarına katılmaya başladı. Meşrutiyet yönetimiyle iş başına geçen «İttihat ve Terakki Fırkası» ileri gelenlerinin sorumsuz davranışları yüzünden patlak veren 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasında faal bir rol oynadı. Hareket Ordusu'nun kurmay başkanlığını yaptı.

1911'de İtalyanlar'ın Trablusgarp'a saldırmaları üzerine Mustafa Kemal, İmparatorluğun bu uzak eyaletinin savunulmasında görev almak için Selânik'ten ayrıldı. Komuta ettiği birlikler, Tobruk'ta İtalyanlar'a karşı ilk zaferi sağladı. Bu savaşlar sırasında da rütbesi binbaşılığa yükseltildi.

1912'de Balkan devletlerinin aralarında anlaşarak Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmaları üzerine Binbaşı Mustafa Kemal, en kısa yoldan anavatanın imdadına koştu. Kendisine Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanlığını verdiler. Savaştan sonra Sofya Ataşemiliterliğine atandı.

1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verdikten kısa bir süre sonra Sofya Ataşemiliteri Mustafa Kemal, Tekirdağ'da yeni kurulan 19. Tümen Komutanlığı'na yarbay olarak atandı. İtilâf Devletleri'nin Çanakkale boğazına denizden ve karadan yaptıkları büyük saldırıları Gelibolu yarımadasının Arıburnu kesiminde önlemekte Mustafa Kemal'in komuta ettiği birliklerin rolü büyük oldu. Bu başarılar üzerine rütbesi albaylığa yükseltilen Mustafa Kemal Conkbayırı'nda ve Kocatepe'de yaptığı karşı saldırılarla düşmanı ağır mağlûbiyetlere uğrattı.

Mustafa Kemal, Çanakkale Zaferi'nden sonra general rütbesiyle önce Doğu'daki 16. Kolordu Komutanlığı'na, daha sonra da sırasıyle Kafkas Cephesi'ndeki 2. Ordu Komutan Vekilliği'ne, Hicaz Kuvve-i Seferiye Komutanlığı'na, Yıldırım Orduları Grubu içinde bulunan 7. Ordu Komutanlığı'na atandı. Bu son görevinden, bağlı bulunduğu Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mareşal Falkenhayn'ın tutumunu beğenmediği için istifa etti. Osmanlı Sadrazamı ve Başkomutanı'nı uyarmak üzere

yazdığı raporlardan da bir sonuç alamamıştı. İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra Osmanlı Veliahtı Vahdettin'in Almanya seyahatine katıldı. Almanya dönüşü yeniden 7. Ordu komutanlığını kabul etti. Bir süre sonra da Mareşal Liman Von Sanders'ten boşalan Yıldırım Orduları Başkomutanlığı'na atandı.

Mondros Mütarekesi imzalanıp Birinci Dünya Savaşı sona erince, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a döndü. İstanbul'da durum son derece endişe vericiydi. Bu şartlar içinde olumlu bir sonuç alınamayacağını anlayan Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişliği (sonradan bu ordunun adı 3. Ordu oldu) göreviyle 15 mayıs 1919'da Anadolu'ya hareket etti. O gün, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberi geldi. 19 mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, yeni Türk devletini kurmak amacıyle bütün komutan ve valileri ulusal hakların korunması için işbirliğine çağırdı. Görevini daha iyi yapabilmek için askerlikten istifa etti (7/8 temmuz 1919). Amasya ve Sıvas yoluyla Erzurum'a gitti. Burada «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» nin 23 temmuz 1919'da düzenlediği Erzurum Kongresi'ne başkanlık etti. Kongrede «Milletin iradesine dayanan bir millet meclisi ile kuvvetini millet iradesinden alacak bir hükümet kurulması gerektiğini» açıkladı. Daha sonra 4 eylül 1919'da Sıvas Kongresi'ni topladı. Bu kongrede bütün kuvvetler, tek elden yönetilerek mücadeleye katılmaları sağlandı. Ondan sonra Ankara'ya gelen Mustafa Kemal, bütün illere bir bildiri yayımlayıp olağanüstü yetkilerle bir Millet Meclisi'nin hemen toplanması için seçimler yapılmasını istedi. Böylece 23 nisan 1920'de «Türkiye Büyük Millet Meclisi» Ankara'da toplandı. Meclis'in görevlendirdiği İcra Vekilleri Heyeti'nin başkanlığına da oybirliğiyle Mustafa Kemal seçildi. Bu sırada T. B. M. M., İtilâf Devletleri'yle Osmanlı Hükümeti arasında 10 ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'nı Türk Ulusunun tanımayacağını bütün dünyaya ilân etti. Antlaşma şartlarını zorla kabul ettirmek isteyen İtilâf Devletleri, bu defa Yunanlılar'ı Anadolu içlerine doğru saldırttı. Düşman Birinci ve İkinci İnönü savaşlarında (11 ocak 1921 — 1 nisan 1921), ağır yenilgiye uğratılarak yeni Türk devletinin ilk başarıları sağlandı. T. B. M. M. bundan sonra Mustafa Kemal'i olağanüstü yetkilerle Başkomutanlığa seçti. Yunanlılar'ın Eskişehir'den Ankara'ya doğru ilerlemeleri üzerine Sakarya kıyılarında Mustafa Kemal'in komutasındaki Türk Orduları parlak bir zafer kazandı. Bu büyük başarı üzerine T.B.M.M., Mustafa Kemal'e «Mareşal» rütbesiyle «Gazi» unvanını verdi.

Başkomutan Mustafa Kemal, son darbeyi vurmak üzere Afyon kesiminden düşman üzerine yürümesi için ordulara emir verdi. 26 ağustos 1922'de başlayan savaş birkaç gün içinde başarıya ulaştı ve 30 ağustos'ta düşman ağır bir yenilgiye uğradı. Muzaffer Orduları'nın arkasından İzmir'e giren Büyük Kurtarıcı, Türk Ulusu'na vatanın düşmandan kurtarıldığı müjdesini verdi. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasından sonra bütün gücü ile yeni Türk Devleti'nin gelişip yükselmesi çabalarına koyulan Gazi Mustafa Kemal birbirinden üstün hizmetlerine bir yenisini daha ekleyerek 29 ekim 1923'te Cumhuriyetin ilânını sağladı. B.M.M.'nin aynı tarihî toplantısında, bütün milletvekillerinin oybirliğiyle Gazi Mustafa Kemal kurmuş olduğu yeni Türk devletinin ilk cumhurbaşkanı seçildi.

Cumhurbaşkanı seçildiği 1923 yılından ölümüne kadar Türkiye'nin kalkınma davasının Batı medeniyetine girmekle gerçekleşebileceği inancını taşıyan Mustafa Kemal, millî eğitim, lâiklik (3 mart 1924), kıyafet (25 kasım 1925), Medenî Kanun (17 şubat 1926), uluslararası takvim ve saat (26 aralık 1926), harf inkılâbı (1 kasım 1928), kadınların seçme ve seçilme hakkı (1930), soyadı (21 haziran 1934), devrimlerini yaptı. Bu arada Türk milletinin medeniyet yolunda ilerlemesini engelleyen birer pürüz olan hilâfeti kaldırdı (3 mart 1924), türbe, tekke ve zaviyeleri kapattı (30 kasım 1925).

Cumhuriyet yönetimini bütün demokra-

Atatürk mirlivalığı (tümgeneral) sırasında

Atatürk, Ankara'nın ilk günlerinde General Refet Bele ile birlikte

tik kurumlarıyle gerçekleştirme yolunda gösterdiği çabalar arasında yeni siyasî partilerin kurulması olumlu bir sonuca ulaşmamakla birlikte bugünkü demokratik düzenimizin temel taşı oldu. Hayatı boyunca Türk milletine yaptığı hizmetleri gözönüne alan T.B.M.M., Türk vatandaşlarının birer soyadı aldığı sırada, kabul ettiği özel bir kanunla millet adına Gazi Mustafa Kemal'e ATATÜRK soyadını verdi (24 kasım 1934).

Kurtuluş Savaşı'mızın sağladığı tarihî zaferle yurdumuzu düşman saldırılarından kurtaran Atatürk, Türkiye'nin Lozan Antlaşması'yle çizilen millî sınırlar dışında hiçbir milletin toprağında gözü olmadığını «Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» parolasıyle bütün dünyaya ilân etti. Atatürk, izlediği barışsever politika ile yabancı devletlerin de güven ve saygısını topladı. Komşu devletlerle barışçı ve dostça ilişikler kurdu. Yurdumuzda yüzyıllarca hasreti duyulan barış dönemini sağlamakla birlikte Atatürk gerektiği zaman istiklâl ve cumhuriyetimizin korunması amacıyle kara, hava ve deniz kuvvetlerimizi modern silâhlarla donatarak dünyanın en güçlü ordularından biri durumuna getirdi. O'nun gürüşüyle, «Muharebe yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değil, milletlerin çarpışması», idi. Bu amaçla yurdumuzun iktisaden kalkınmasına büyük önem verdi. Atatürk, «Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadî zaferlerle tedviç edilmezse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner,» inancındaydı.

Atatürk bir sabah gezintisinde

Büyük Kurtarıcı, bu arada tarım alanında modern araçların kullanılmasını öngörüyor ve yurt kalkınmasının her şeyden önce köylümüzün hayat şartlarının yükselmesiyle gerçekleşebileceğine inanıyordu. O, bu konudaki inancını, «Türkiye'nin hakikî sahibi ve efendisi, hakikî müstahsil olan köylüdür,» sözleriyle belirtmişti.

Atatürk, milleti uğruna yaptığı mücadeleden zaferle çıktı, ama bu yorucu hayat bünyesini zayıflattı. Hatay bölgesinin anavatana bağlanması konusunda devam eden siyasî mücadeleye kesin bir yön vermek için güney illerimizde yaptığı gezi, bir süre önce başlayan rahatsızlığının hızla artmasına sebep oldu. Atatürk, doktorların kesin tedavi gerekçeleri karşısında Istanbul'daki Dolmabahçe Sarayı'nda istirahate çekildi. Türk ve yabancı doktorların muayeneleri sonunda hastalığın karaciğerden geldiği ve «siroz» olduğu anlaşıldı.

Doktorların canla başla çalışmalarına rağmen hızla ilerleyen hastalık O'nun 16 ekim 1937'de ilk tehlikeli krizi geçirmesine yol açtı. 15 gün sonra hastalık büsbütün arttı ve 9 kasım gecesi büyük Ata komaya girdi. 10 kasım 1938 perşembe sabahı saat 09.05'te vefat etti.

Türk milleti, Atatürk'ün na'şını, O'na karşı duyduğu sonsuz minnet hissinîn bir ifadesi olan muhteşem bir törenle Istanbul'dan Ankara'ya götürdü ve 21 kasım 1938'de Etnografya Müzesi'nde hazırlanan geçici mermer lâhde koydu.

Ölümünün 15. yıldönümünde Atatürk'ün na'şı düzenlenen millî bir törenle Ankara'da, Rasat Tepe'de yaptırılan Anıt Kabir'e kaldırıldı (10 kasım 1953).

ATATÜRK KÖPRÜSÜ (Unkapanı Köprüsü), Istanbul'da Haliç üzerinde Beyoğlu yakasındaki Azapkapı'yı Istanbul yakasındaki Unkapanı'na bağlayan madenî ve dubalar üzerine kurulmuş köprüdür. Boyu 477, eni 25 metredir. 1936 yılında işletmeye açıldı. İlk yıllar üst döşemeleri tahta olan köprü sonradan asfaltlanmıştır.

ATAY, Falih Rıfkı (1894-), ünlü Türk yazarı ve gazetecisidir. Istanbul'da doğdu. Yüksek öğrenimini Edebiyat Fakültesi'nde yaptı. Yazarlığa «Tanin» gazetesinde başladı. 1918'de birkaç arkadaşıyle birlikte kurduğu «Akşam» gazetesinde fıkralar yazdı. Devrim aleyhinde bulunanlarla şiddetli bir savaşa girdi. 1922'de Bolu'dan milletvekili seçildi. 1950'ye kadar milletvekili kaldı. Bu arada «Hakimiyet-i Milliye», «Milliyet», ve «Ulus» gazetelerinde

başyazarlık yaptı. Bugün «Dünya» gazetesi başyazarı bulunmaktadır. Yazılarında Türkçenin bütün imkânlarına ve inceliklerine yer veren Atay, tarih, edebiyat kültürü yanında zengin hatıralarından da yararlanarak Cumhuriyet çağı yazarlarının ön sırasında kendini kabul ettirdi.

ATEŞ, bir maddenin yanması sırasında meydana gelen ışık ve ısı yayan kor halidir. Ateş genellikle kor halindeki katı cisimleri ve parlayan gazları kapsar.

ATEŞ, bazı sebeplerden ötürü insan ve hayvanlarda vücut ısısının yükselmesine verilen isimdir. Isının yükselmesiyle kalp atımı hızlanır, nabız sıklaşır, nefes alma çabuklaşır, iştah kesilir. Normal insanda ateş 37°'nin altında olur. 37°'yi geçince, ateş var demektir. Ateş, orta beyindeki ısı merkezinin ateş yapan cisimler tarafından tembih edilmesiyle meydana gelir.

ATEŞBÖCEĞİ, böcekler sınıfının kınkanatlılar takımından bir eklembacaklı türüdür. Uzunluğu 11 - 18 mm.'dir Dişileri kanatsız ve solucan gibi uzundur. Erkek böcek geceleri uçar. Karnında ışık çıkaran organlar bulunur.

ATHENA, Yunan mitolojisinin en önemli tanrıçalardan biridir. Tanrılar tanrısı Zeus' un kızıdır. Birçok yönden babasına benzer. Birçok mesleklerin ilk ustası ve mucidi olarak kabul edilir. Çömlekçinin fırınını, dülgerin gönyesini icadetmiş, öküzleri boyunduruğa vurmayı, sabana koşmayı ayakabıcılığı, madenciliği insanlara öğretmiştir. Kadınlar da iplik eğirip elbiseler yapmayı, birçok ev işini ondan öğrendiler.

ATICILIK, ateşli silâhlarla bir hedefe ateş ederek yapılan spora verilen isimdir. 19. yüzyılda bir spor haline geldi. En yaygın olduğu ülkeler İngiltere ve Amerika' dır. 1896'da ilk modern Olimpiyat programında serbest silâh, otomatik tabanca, serbest tabanca yarışmaları yapıldı. Ülkemizde atıcılık (baltrap) müsabakaları ilk defa İstanbul bölgesinde yapıldı. En eski atıcılık kulübü de 1921'de İstanbul Avcılar ve Atıcılar İhtisas Kulübü adı altında kuruldu. Bu konuyla ilgili federasyonu ise 1940'ta teşekkül etti.

ATİK ALİ PAŞA (? - 1511), Bayezit II' nin sadrazamlarındandır. Doğum yeri ve tarihi belli değildir. Fatih devrinde Saray Akağalığı yaptı. Bayezit II devrinde önce Karaman Beylerbeyi, 1486'da da vezir oldu. 1501'de Mesih Paşa'nın yerine Sadrazamlığa getirildi. İki yıl sonra görevinden uzaklaştırıldıysa da 1506'da tekrar Sadrazam oldu. 1511'de Yavuz, babasına baş kaldırınca bu harekete karşı çıkarak bastırdı. Anadolu'da ayaklanan Şahkulu veya Şeytankulu adı verilen Karabıyıkoğlu'nun üzerine yürüdü, ama yapılan savaşta öldü. Halkın güvenini kazamış, cesur ve bilgili bir devlet adamıydı. Bilim adamlarını korurdu. İstanbul'da Yeniçeriler Caddesi üzerinde, Çemberlitaş karşısındaki Atik Ali Paşa Camisi ve Medresesini, Zincirlikuyu Camisi ve hamamını yaptıran, Hora Kilisesi'ni Kariye Camisi adıyle cami haline getiren Atik Ali Paşa'dır.

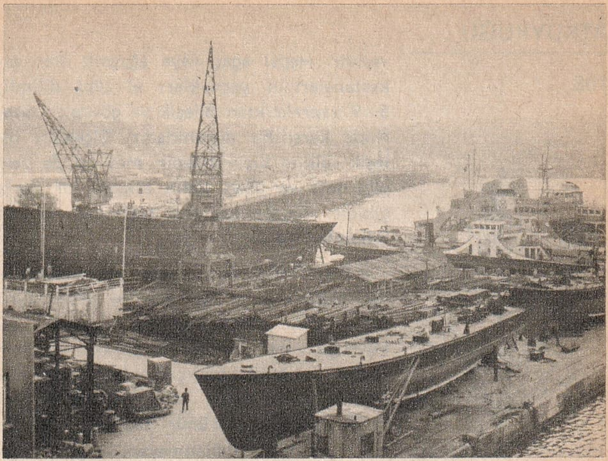

İstanbul'da Atatürk köprüsü ve Haliç tersanesi

F. R. Atay

ATİNA, Atikka yarımadası üzerinde, deniz düzeyinden 80 - 100 m. yükseklikte, 627.564 nüfuslu tarihî bir şehir ve Yunanistan'ın başkentidir. Şehrin hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmiyor. Yapılan incelemeler, M. Ö. 11. yüzyılda Atina'nın Akropolis eteklerinde mevcut olduğunu ortaya koydu. Şehir, Peisistratos zamanında M. Ö. 541 - 527 yılları arasında en parlak çağlarından birini yaşadı. Perikles zamanında da, M. Ö. 449 - 429 yılları arasında yükselişinin zirvesine ulaşan Atina, Parthenon, Athena, Nike, Hephaistos tapınağı, Lykeon jimnasyonu, idman yerleri gibi çeşitli anıtlarla süslendi.

Ateşböceği

Atina, Ortaçağ'da bir taşra kasabası durumuna düştü. Birçok sanat eseri sökülerek Bizans'a taşındı. 1415 yılında Atinalılar Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi kabul ettiler. 1458'de de Fatih Sultan Mehmet, şehri kesin olarak Osmanlı ülkesine kattı. Atina, 369 yıl Türkler'in elinde kaldıktan sonra 1827'de Yunan ihtilâlcilerinin eline geçti. 1829'da da Edirne Antlaşması ile Yunan bağımsızlığının tanınması üzerine Yunanistan'a bırakıldı. Atina, 1832 yılından beri Yunanistan'ın başkentidir. 1837'de kurulmuş üniversitesi, Zevs tapınağı ve stadyumlarıyle ün salmış olan Atina yüzyıllar boyu dünyanın en önemli kültür merkezlerinden biri sayılır.

Atkestanesi

ATKESTANESİ, atkestanesigillerden olan ve dünyanın birçok yerinde 16 kadar türü yetişen bir bitki cinsi ve bunların mey-

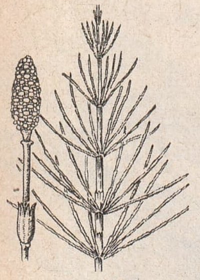

Atkuyruğu

Atlas

vesidir. Hepsi ağaç veya ağaççık olan atkestanelerinin yaprakları el gibi dilimli, 5 - 9 yaprakçıktan bileşik ve gövdeleri üzerinde karşılıklı durumdadır. Çiçekleri bileşik salkım biçimindedir. Meyvesi de deri gibi sert ve üzeri kalın dikenli bir ceviz gibidir. İçinde kestane biçiminde büyük tohumlar vardır.

ATKUYRUĞU, atkuyruğugiller familyasından dünyanın her yerinde 24 kadar türü yetişen bir bitkidir. Hepsi otsu olan atkuyruğu cinsi bitkilerin, yeraltı sürünür sapları ve bunlardan çıkan kökler ile içerisinde besin depo edilen yumrucukları vardır. Yeraltı sürünür sapların uçlarından ilkbaharda dallanmayan sürgünler çıkıp, bunların uç bölümlerinde kozalak biçiminde spor keseleri toplulukları bulunur. Çiçeksiz olan bu bitkiler spor torbacıklarından toprağa dökülen kamçılı sporların çimenlenmesiyle ürerler. Ele geçen taşıllar (fosil) atkuyruğu cinsi bitkilerin jeolojik çağlarda pek çok türü bulunduğunu göstermektedir.

ATLANTİS, eskiden Atlas okyanusunda bulunduğu sanılan efsanevî bir ülkedir. Platon'un anlattığına göre bu ülkede güçlü bir krallık vardı. Orduları bütün Akdeniz topraklarına hâkimdi. Söylentilere göre Atlantis müthiş bir âfet sonunda birdenbire bir gece dalgaların arasına karışarak yok oldu.

Bugün en yaygın kanaate göre Atlantis Kuzey Amerika'nın bir bölümünde ve batısındaydı. Atlantis'in Akdeniz'de Girit adası yakınlarında bulunduğunu ileri sürenler de vardır.

ATLAS, Yunan mitolojisinde «göğün taşıyıcısı» dır. Hakkındaki efsanelere, Omiros'un ve Hesiodos'un eserlerinde rastlanır. Omiros'a göre Atlas, kızı Kalypso' nun yaşadığı çok uzaktaki Batı denizlerinde oturur, göğün dayandığı sütunları tutar. Bütün denizlerin derinliklerini bilir. Böylece denizlerden göklere kadar uzanır.

Daha sonraki efsanelere göre de Atlas, dünyayı omuzlarında ve ensesinde taşır. Bunu kendi isteğiyle değil Zeus'un kendisine ceza olarak verdiği bir görev diye yapar.

ATLAS, haritalar topluluğu anlamında 17. yüzyıldan beri kullanılan bir terimdir. Atlas adının bugünkü anlamda kullanılmasına, Marcator'un 1595'te yayımladığı haritalar serisine bu adın verilmesiyle başlandı. Bununla birlikte atlas ilk olarak 16. yüzyılda yapılmış değildir. Bilinen en eski atlas, Helenistik Çağ'ın sonlarında Klaudios Ptolemaios'un yazdığı coğrafya kitabına bağladığı bir harita serisidir. Bu eserin varlığı M. S. 1. yüzyıl sonlarına doğru Tyros'lu Marinos tarafından yapılan haritadan anlaşılmaktadır.

Atlaslar, coğrafya, tarih, deniz, gök, dil atlasları v.b. gibi birçok çeşide ayrılır.

ATLAS DAĞLARI, Afrika'nın kuzeybatı köşesinde çeşitli sıralar durumunda genellikle batı güneybatıdan, doğu ve kuzeydoğuya doğru uzanan Alp silsilesine dahil genç dağlardır. Atlas dağları batıda, Fas'ta Rif Atlasları, Orta Atlaslar ve Yüksek Atlaslar olmak üzere üç sıradır. Ortada, Cezayir'de Tel Atlasları ve Sahra Atlasları'ndan meydana gelir. Bu sıralar arasında geniş düzlükler yer alır. Doğu'da, Tunus'ta çeşitli sıralar birbirine yaklaşır ve tek bir sıra durumunu alır. Bu sıra Bon burnunda son bulur. Atlas dağlarının en yüksek noktası batıda Yüksek Atlaslar üzerindeki Cebel-i Ayaşi'dir (4.300 m.). 2.400 km. uzunluğundaki bu sıradağlar jeoloji yönünden Afrika'dan çok Avrupa'yla ilgilidir. Atlas dağları, Alp dağlarının oluştuğu jeolojik çağda onlarla birlikte meydana gelmiştir.

ATLAS OKYANUSU, Avrupa ve Afrika kıtalarını Amerika kıtasından ayıran engin su bölgesine verilen addır. Kısaca «Atlantik» olarak da kullanılır. Atlas okyanusu, her iki yarıküre de meridyenler boyunca uzanır. Yüzölçümü 106.000.000 km^2'dir. Bunun 82 milyon km^2'si Atlas okyanusu, 15 milyon km^2'si Kuzey Buz Denizi, 9 milyon km^2'si de Atlas okyanusuna bağlı öbür denizlerdir. Biçimi kabaca S harfine benzer. Kuzeyden ve güneyden ekvatora doğru daralır. Ortalama genişliği 5.500 km., en geniş yeri 6.700 km., en dar yeri 2.840 km. ve en uzun yeri de 15.000 km.'dir.

Yüzölçümü yönünden Büyük okyanusun yarısı kadar bile olmamakla beraber kıyılarının uzunluğu çok daha fazladır. Atlas okyanusu kıyıları Büyük okyanusunkinden çok daha girintili çıkıntılıdır.

Uzun bir sıradağlar grubu Atlas okyanusunun dibinden kuzey - güney doğrultusunda uzanır. Atlas okyanusunun hemen hemen ortalarına rastlayan ve kıyılara paralel olarak uzanan bu dağlar yer yer deniz dibinden 2.000 metre kadar yükselir. Bazı uçları deniz yüzeyinde gözüken bu ünlü tepeler, Azor adaları ile St. Paul, Ascension, St. Helena ve Tristan da Cunha adalarıdır.

Atlas okyanusunun ortalama derinliği 3.900 metre, en derin çukurluğu ise Porto Rico'dur. (8.525 m.).

Atlas okyanusundaki büyük akıntılar yüzünden deniz suyu ısısı ve tuzluluk derecesi çeşitli kesimlerde çok değişir. Ortalama tuzluluğu %035, en fazla sıcaklığı

+ 27,5°'dir. Gel-git olayı en çok Kanada'daki Fundy körfezinde görülür. Burada tespit edilen en fazla gel - git yüksekliği 19,6 metredir.

ATLASÇİÇEĞİ, (Kaktüs), ikiçeneklilerin atlasçiçeğigiller familyasından bir bitki türüdür. Sıcak ve kurak yerlerde yetişir. Ana vatanı Amerika çölleridir. Yüzlerce çeşidi vardır. Kolayca üretildiği ve zarif şekilleri olduğu için süs bitkisi olarak yetiştirilir.

ATLETİZM, koşu, atlama ve atma gibi sporların belli birtakım ölçüler içinde ve belirli bir spor alanında yapılmasıdır. Dünyanın birçok ülkesinde en fazla sayıda sporcu çeken bir spor koludur. Olimpiyatların da esasıdır.

Atletizm, 3.100 yıl önce eski Yunanistan'da düzenlenen ilk Olimpiyat Oyunları'ndaki koşularla başladı. Bunlara sonradan atma ve atlamalar da eklendi.

12. yüzyılda İngiltere'de ilk atletizm yarışmaları başladı. Programlı ilk yarışmalar da 1849 yılında İngiltere'nin Woolwich şehrindeki Askerî akademide düzenlendi.

Atletizm daha sonraki yıllarda, özellikle 20. yüzyılda bütün dünyaya yayıldı ve geniş ilgi gördü.

Atletizmde yarışmalar üç bölüme ayrılır: 1) Koşular, 2) atmalar, 3) atlamalar.

Koşular: Sürat (100 - 200 ve 400 m.), yarı mukavemet (800 ve 1.500 m.), mukavemet (5.000 ve 10.000 m.) ile engelli (110 ve 400 m. engelli ile 3.000 m. steeple) olarak dörde ayrılır. 110 m. engelli koşuda ilk 13.72 m. koşulduktan sonra 1.06 m. yüksekliğinde 10 tane engel vardır. Bu engellerin birbirlerine olan mesafeleri 9.14 m.'dir. 400 m. engellide ise ilk 45 m.'den sonra 91 sm. yüksekliğinde 35'şer metre ara ile 10 tane engel vardır. 3.000 m. steeple yarışında atletler her 400 m.'de 3.66 m. boyunda ve 91,4 sm.'lik bir engel önünde bulunan 76 sm.'lik bir dereden (su birikintisinden) geçmek zorundadırlar.

Atlamalar: Yüksek atlama, sırıkla atlama, uzun atlama ve üç adım atlama olarak dörde ayrılır. Bunlarda koşular gibi kayıtlar yoktur. Yalnız, yüksek ve sırıkla atlamada kullanılan sehpaların belli ölçülerde olması gerekir.

Atmalar: Çekiç atma, gülle atma, disk atma ve cirit atma olarak dörde ayrılır. Erkeklerin kullandığı gülle demir veya pirinç olur. Ağırlığı 7 kg. 257 gr.'dır. Kadınların kullandığı gülle ise 4 kg.'dır. Erkekler 2 kg.'lık, kadınlar da 1 kg.'lık disk kullanırlar. Cirit ağaçtan veya madenden yapılır. Ucunda sipsivri bir demir veya çelik bulunur. Boyu 2.60 m.'dir. Ağırlığı da 600 gr.'dır. Çekiç atmada atletlerin savurduğu 1.22 m. boyunda madenî bir tele bağlı, 7 kg. 257 gr. ağırlığında bir gülledir.

Olimpiyat Oyunları programında yer alan resmî atletizm yarışmaları daha fazladır. Erkekler arasında: 100 m., 200 m., 400 m., 800 m., 1.500 m., 5.000 m., 10.000 m.; 4 × 100 m. bayrak, 4 × 400 m. bayrak; maraton (42 km. 195 m.); 20 ve 50 km. yürüyüş; 110 m. engelli, 400 m. engelli, 3.000 m. steeple, yüksek atlama, sırıkla atlama, uzun atlama, üç adım atlama; çekiç atma, gülle atma, disk atma, cirit atma ve dekatlon yarışmalar yapılır.

Kadınlar arasında Olimpiyat Oyunları atletizm programına dahil yarışmalar da şunlardır: 100 m., 200 m., 800 m., 4 × 100 m. bayrak, 4 × 400 m. bayrak, 80 m. engelli, yüksek atlama uzun atlama, gülle atma, disk atma ve cirit atma.

Atletizm: Sırıkla atlama

Atletizm: Sürat koşusu

ATLI, Lemi (1869 - 1945), Türk şarkı bestecilerindendir. İstanbul'da doğdu ve orada öldü. İlk musiki derslerini Fatih Askerî Rüştiyesi'ne giderken Hafız Yusuf Efendi'den aldı. 18 yaşında müzikle rahatça uğraşabilmek için henüz başladığı memurluktan ayrıldı. Daha sonraları Hacı Ârif Bey'in öğrencisi oldu. Hocasının büyük etkisinde kaldı. Beş yüze yakın şarkı bestesi vardır.

L. Atlı

ATMACA, kartallar takımının kartalgiller familyasından bir kuş türüdür. Bütün dünyaya yayılmış pek çok çeşidi vardır. Uzunluğu 30 - 40 sm.'dir. Tüyleri kahverengi, mavi - külrengi karışıktır. Türkiye'de yaşayanları kışın sıcak ülkelere göç edip baharda gelir.

ATMEYDANI, İstanbul'da Sultanahmet Camisi önünde tarihî Bizans Hipodromu'nun bir bölümü olan meydandır. Bizans'ın fethinden sonra Türkler tarafından hi-

Istanbul'da Atmeydanı

podroma «Atmeydanı» ismi verildi ve burası at talimleriyle cirit oyunlarına ayrıldı. 17. yüzyıl başlarında Sultanahmet Camisi yapılınca Atmeydanı çok daraldı.

Atmeydanı, Osmanlı çağında çeşitli ayaklanmalara ve iç savaşlara sahne oldu. Mahmut II'nin padişahlığı sırasında, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması için girişilen harekette Sultanahmet Camisi karargâh yapıldı. «Sancak-ı Şerif» de buraya getirildi. Aynı yerde toplanan devlet adamları emirlerindeki birliklerle Atmeydanı'nda biriken Yeniçeri'lere karşı harekete geçti. Burada başlayan çarpışmalar, kışlaların bulunduğu Etmeydanı'nda son buldu. İzmir'in işgalini protesto amacıyle Istanbul halkının 23 mayıs 1919'da yaptığı büyük miting de Atmeydanı'nda oldu.

ATMOSFER, Dünya'yı veya gökteki cisimleri çepeçevre kuşatan gaz tabakasıdır. Değişik gazların, değişik oranda karışımından meydana gelen dünya atmosferine genellikle «hava» denir. Hayatın bütün biçimleri için vazgeçilmez bir eleman olan oksijen % 21 oranında bulunur. Temel bir yapıcı olan azotun havadaki oranıysa % 78'dir.

Atmosferin oluşumu günümüzden 4 milyar yıl öncesine rastlar. Ama Dünya atmosferinin azot, oksijen ve karbon dioksitten meydana geldiği ancak Yakınçağ'da anlaşıldı. Son yıllarda yapılan astronomik çalışmalar, Güneş Sistemi'ndeki öbür gezegenlerin atmosferlerinin helyum, hidrojen, metan, amonyak gibi gazlardan meydana geldiğini, Merkür ve Ay'ın atmosfersiz olduğunu ortaya koydu. Güneş Sistemi dışındaki gezegenlerde ise sadece iki gaz, helyum ve hidrojen bulunur.

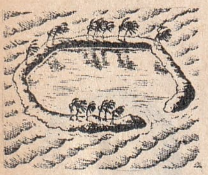

Atol

1951'de Brüksel'de yapılan Uluslararası kongrede Dünya atmosferinin katları ısı değişmelerine ve kimyasal yapıya göre belirlendi. Isı değişmelerine göre atmosfer, dört kata ayrılır.

Troposfer (0 - 10 km., ısı her 100 m.'de 0,6° düşer).

Stratosfer (10 - 40 km., ısı sabit kalır).

Mezosfer (40 - 80 km., ısı önce yükselir, sonra düşer).

Termosfer (80 - 100 km., yükseldikçe ısı fazlalaşır).

Atmosferin kimyasal yapısına göre yapılan bölümlemede üçe ayrılır:

Homosfer (0 - 100 km., oksijen, azot ve karbon dioksit bulunur).

Heterosfer (100 - 1.000 km., azot hidrojen ve helyum gibi hafif gazları kapsar).

Ekzosfer (1.000 km.'nin üstü. Moleküller aşağı katlardakine göre daha seyrektir).

Su buharı, karbon dioksit, toz, deniz tuzu kristalleri, amonyak gazı gibi çeşitli pisliklere troposferde, özellikle bu katın ilk 3 km.'sinde rastlanır.

ATOL, ortasında bir deniz kulağı (lagün) bulunan yuvarlak mercan adasına verilen addır. Genellikle Büyük okyanusta rastlanır. Bir adayı çevirmiş bulunan mercan resiflerinin, adanın ağır ağır çökmesi sonunda halka biçimini almasıyle meydana gelir.

ATOM, bir maddenin «özelliğini kaybetmeden» bölünebileceği en küçük parçasıdır. Yunanca «bölünemeyen» anlamını taşıyan «Atomos» kelimesinden gelir. Eskiler, atomu maddenin en küçük parçacığı sanırlar ve bunun bölünemeyeceğine inanırlardı. Ama bu inanç doğru değildi. Çünkü atom da kendinden küçük birçok parçacıklardan meydana gelir. Bunlar birbirinden ayrılabilir. Bu parçalanma atomun meydana getirdiği maddenin yapısını da değiştirir.

Atom, bir çekirdek ve onun etrafında dönel bir yörünge takip ederek dönen elektronlardan meydana gelir. Çekirdek de bölünmez denebilecek daha küçük taneciklerden, pozitif elektrik yükü taşıyan proton ve hiç bir yük taşımayan nötrondan meydana gelir.

Elektronların çekirdek etrafında dönüşleri aklın alamayacağı kadar hızlıdır. Öyle ki bunlar çekirdek etrafında kalın bir kabuk gibi dururlar.

Tabiatta bulunan atomların en basiti hidrojen atomudur. Çekirdeği bir tek protondan meydana gelir. Bir de elektronu vardır. Elemanlardan en karışık atomu olan Uranyum'dur. Çekirdeğinde 92 proton, kabuğunda da 92 elektron bulunur.

Atom konusunda yapılan çalışmaların tarihi çok eskidir. Eski Yunan filozoflarından Leukippos ile Demokritos, maddelerin çok küçük birtakım parçacıklardan meydana geldiğini ileri sürmüşlerdi. Ama

bu varsayım (faraziye) bilimsel olmaktan çok, bir felsefe doktriniydi. Bu konudaki düşünceler zamanla unutuldu ve ancak aradan 2000 yıl geçtikten sonra tekrar ele alındı.

İngiliz kimyacısı Dalton (1755 - 1844), 1803'te ortaya yeni bir atom teorisi attı. Dalton bu kadarla da kalmadı, çeşitli maddelerin atom ağırlıklarını bularak bir de liste meydana getirdi.

Fransız bilginlerinden Henry Becquerel' in (1852 - 1908) bazı atomlardaki ışıma özelliğini keşfetmesi de bu alanda atılan adımların önemlilerinden biriydi.

20. yüzyılın başlarında büyük bilgin Einstein'in atom enerjisinin büyüklüğünü belirtmesi, atom konusunda yapılan çalışmaların hızlanmasına yol açtı.

1919'da ilk olarak azot atomunun çekirdeği parçalandı. 1933'te sunî radyoaktivite keşfedildi. 1942'de ilk «Atom Pili» yapıldı. Bunu da 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde ilk «Atom bombası» nın patlatılması takip etti. 1952'de patlatılan «Hidrojen bombası» da, atom gücünün gelecekteki günlük hayatımıza ne kadar etkili olabileceğini ispat etmiş oldu.

ATOM AĞIRLIĞI, izafî (bağıl) olarak oksijen atomunun ağırlığı 16 kabul edildiğine göre diğer atomların bu sayıdan kaç kere ağır veya hafif olduğunu ifade eden izafî ağırlıktır. Oksijen atomunun ağırlığı 16 kabul edilir. Bunun 16'da biri de atom ağırlığı birimidir. Bu rakamın kabul edilmesindeki sebeplerden birincisi oksijenin tabiattaki birçok maddenin bileşiminde bulunan çok yaygın bir eleman oluşu, ikincisi de 16'nın bir tamsayı olmasıdır. Yapılan ölçüler oksijen atomunun hidrojeninkinden 16 kere daha ağır olduğunu gösterdi. Böylece hidrojen atomu, atomların ağırlık ölçüsünde 1 gram sayıldı.

ATOM BOMBASI, uranyum veya plütonyum atomunun parçalanması enerji kaynağı olarak kullanılan yeni tip bombadır. Atom bombası için en elverişli eleman uranyum U - 235 isotopu veya uran ötesi bir eleman olan plütonyumdur. Bombayı yapmak için «kritik kütle» denen miktarı bir araya getirebilmek gerektir. Kritik kütle, bir zincirleme parçalanışın meydana gelebilmesi için gerekli en az eleman miktarıdır. Eğer bu miktar kritik kütleden az olursa o zaman parçalanış zincirleme olmaz. Parçalanan bir atomun etrafa saçtığı nötronlar başka bir çekirdeğe isabet etmeden boşa gider. Atom bombası yapan ülkeler kritik kütlenin ne olduğunu son derece gizli tutarlar.

Parçalanma sırasında uranyum atomu 2 nötronu serbest bıraktığı için, serbest kalan nötron sayısı büyük bir hızla artar, zincirleme parçalanış da patlamayı meydana getirir. Ancak patlamanın olabilmesi için iki U - 235 parçasının birbirine yaklaşma hızının da fazla olması gerekir. Bunun için, atom bombasında parçalardan biri bir mermi gibi ateşlenerek öbürünün üzerine fırlatılır.

Patlama anında kütlenin içindeki sıcaklık 1 milyon dereceyi bulur. Atom bombası patlamdığı zaman bir «sarsma dalgası» meydana gelir. Bu dalganın hızı sesten daha süratlidir. Atom bombaları genel olarak bu sarsma dalgasının etkisini artırmak için yerden yüksekte patlatılır. Öte yandan bombanın patladığı yerdeki hava şiddetle ısınır, büyük bir hızla genişleyip bir boşluk meydana getirir. Boşluğu doldurmak için hücum eden soğuk hava şiddetli bir hava cereyanına sebep olur. Bunların dışında ikiye bölünen atom parçalarının son derece kuvvetli bir radyoaktivitesi vardır. Bu radyoaktivite canlı hücreleri mahveder. Böylece atom bombasının yıkıcılığı üç ayrı yönden olur: 1) Sarsma dalgası, 2) sıcaklık ve 3) radyoaktif ışınlar.

Atom bombası yapımı için çalışmalar ilk defa Birleşik Amerika'da 1940 yılında başladı. Bu tarihlerde Almanlar da atom bombası yapmak için çalışıyorlardı. B. Amerika 5 yıl sonra atom bombasını yapmayı başardı ve ilk deneme 16 temmuz 1945'te New Mexico eyaletindeki Alamogordo şehri yakınındaki Holoman Hava Üssü'nde yapıldı. Savaş amacıyle kullanılan ilk atom bombası ise 6 ağustos 1945 günü Japon saatiyle saat 08.15'te Hiroşima adındaki Japon şehrinin üstünde patlatıldı. Bomba bir anda 10 km^2'lik bir alanı yerle bir etti. 60.000 kişi öldü, 100.000 kişi yaralandı. Üç gün sonra 9 ağustosta gene bir Japon şehri olan Nagasaki üstünde ikinci bomba patlatıldı. Bunda da 37.000 kişi öldü, 40.000 kişi yaralandı. Böylece üçüncü bombanın Tokyo' ya atılacağını anlayan Japonya teslim oldu.

Savaştan sonra da atom denemelerine devam edildi. 1946'da Bikini adasında suyun altında bir atom bombası patlatıldı. Bunu diğerleri takip etti. Ruslar ilk atom bombalarını 1949'da, İngilizler 1952'de patlattılar. Onları Fransızlar ve Kızıl Çin takip etti. B. M. Atom Enerjisi Komisyonu denemelerin açıkta yapılmasını yasakladıysa da buna Kızıl Çin ve Fransa uymadı.

ATOM ÇEKİRDEĞİ, atomun, pozitif elektrik yükü taşıyan proton ve hiç bir yük taşımayan nötrondan meydana gelen ana bölümüne verilen addır.

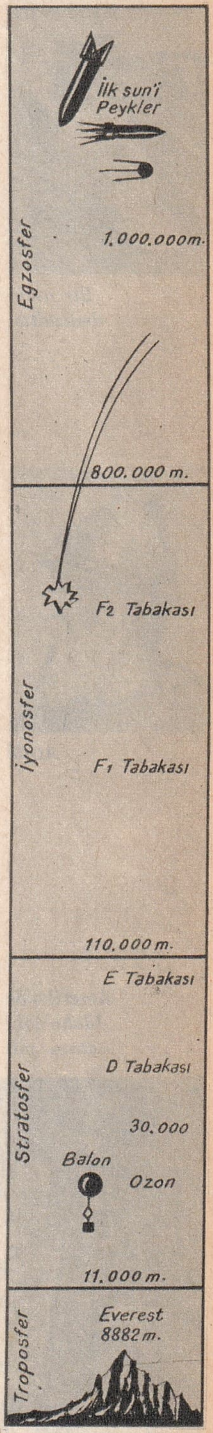

Atmosfer tabakaları

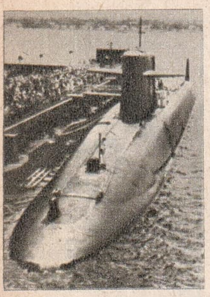

Bir atom denizaltısı

ATOM DENİZALTISI, atom enerjisiyle çalışan denizaltı gemisidir. Atom pillerinin ağırlığı çok fazla olduğundan henüz otomobil, tren gibi araçlarda kullanılmamaktadır. Fakat bir pilin enerji vermesi için gereken yakıt miktarı çok az olduğundan, bunlardan denizaltılarında faydalanılmıştır. Bundan yararlanan ilk devlet Birleşik Amerika oldu ve 1954 yılında «Nautilus» adlı atom denizaltısını yaptı. Bunu diğerleri takip etti. Yakıt tazelemeden uzun süre denizlerde ve su altında kalabildikleri için bu denizaltılarla önemli denemeler yapılabildi. Kuzey Buz Denizi'ni örten buzların altından geçerek Kutup Noktası'nı kateden ilk denizaltı William R. Anderson komutasındaki Nautilus oldu (3 ağustos 1958).

ATOM ENERJİSİ, atom çekirdeğinden serbest bırakılan enerjidir. Atom çekirdeğinin zincirleme parçalanması olayında, çekirdek kütlesinden bir kısmı enerji haline döner. Bu bakımdan «atom enerjisi» deyimi yerine, «nükleer enerji» veya «atom çekirdeği enerjisi» deyimi de kullanılır.

Attilâ

Atom çekirdeğindeki büyük enerjiye, ilk olarak fizik bilgini Albert Einstein dikkati çekti. Einstein 1905 yılında ortaya attığı «İzafiyet Teorisi» ile atom enerjisini ($E = mc^2$) biçiminde formülledi. Formülde birimler «E» erg, «m» gram ve «c» saniyede santimetre olarak ifade edilir. Formül, enerji ile kütlenin aynı olduğunu ortaya koyar. Burada E = enerji, m = kütle, c^2 = ışık hızının karesini gösterir. Yani bir kütlenin enerjisi o kütlenin ışık hızının karesi ile çarpımına eşittir.

ATOM PİLİ, bir patlamaya meydan vermeden atom enerjisini serbest bırakmaya yarayan âlettir. İlk olarak 2 aralık 1942' de Chicago'da başarılı şekilde çalıştırıldı. Pilin plânlarını ünlü atom bilgini Enrico Fermi yaptı.

Atom pili, betonla çevrili kalın bir grafit blokundan meydana gelir. İçine atom enerjisini sağlayacak silindir biçimi ince uranyum çubukları yerleştirilir. Bor, ya da kadmiyum'dan yapılmış özel çubuklarla uranyum çekirdeklerinin zincirleme parçalanışı yavaşlatılıp hızlandırılır, gerekirse büsbütün durdurulur.

Amerika'da Idaho'daki atom pili

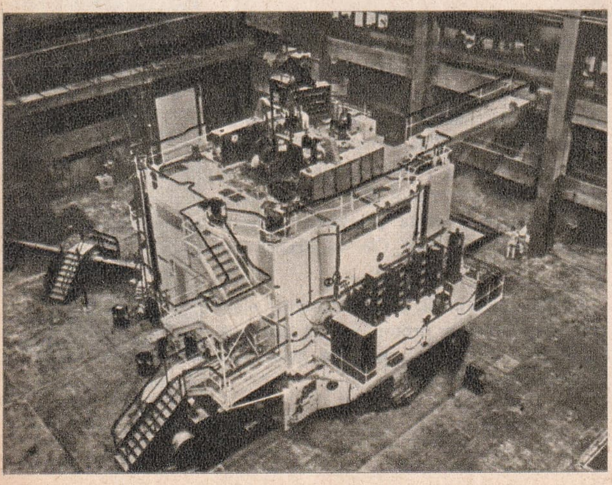

ATOM SAYISI, bir atomun çekirdeği etrafında dönen elektron sayısına o atomun ve bununla ilgili kimyasal elemanın «atom sayısı» denir. Hidrojenin atom sayısı 1, helyumun 2, karbonun 6, oksijenin 8, uranyumun 92'dir. 1868'de Rus kimya bilgini Mendeleyev, kimyasal elemanları atom sayılarına göre sıraya koyarak «elemanların periyodik listesi» ni meydana getirdi. Tabiatta bulunan 92 temel kimyasal elemandan ayrı olarak, lâboratuvarlarda suni olarak elde edilmiş 11 kimyasal eleman daha vardır. Atom sayıları uranyumunkinden daha fazla olan bu elemanlara «Uran - ötesi elemanlar» adı verilir.

ATROPİN, güzelavrat otundan çıkarılıp hekimlikte kullanılan zehirli bir ilâçtır. Göz bebeğini genişletmekte kullanılır.

ATTİLÂ (400? - 453), Hunlar'ın en ünlü hükümdarıdır. Gençliğinin ilk yıllarında birkaç asil gençle birlikte eğitim amacıyle Roma'ya gönderildi. Genç prens, bu fırsattan yararlanıp Roma'nın iç yönetimini, halkın eğilimini ve devletin bütün zayıf ve kuvvetli yönlerini iyice inceledi. Hakan Rua'nın 434'te ölümüyle koca imparatorluk, Hun yasalarına göre kardeşi Muncuk' un iki oğlu Attilâ ve Bleda'ya kaldı. İki hakanlı yönetim 11 yıl sürdü. Bleda çıkan bir isyanda öldürüldü. Böylece Attilâ tahtın tek sahibi oldu. Yıllarca önce kafasında şimşeklenen «Dünya İmparatorluğu» gibi büyük bir tasarıyı uygulamak üzere harekete geçti. Kısa bir süre içinde imparatorluğu o çağlarda görülmemiş bir düzene sokmayı, ordusunu yenilmez bir güce kavuşturmayı başardı. Doğu'ya yapacağı büyük seferden önce Bizans'ı ve Batı Roma İmparatorluğunu ortadan kaldırmayı düşündü. Böylece Bizans topraklarına birbiri peşi sıra akınlar düzenledi. Çok kötü duruma düşen Bizans sarayı Attilâ'dan kurtuluşu onun öldürülmesinde aradı. Durumu öğrenip bu suikastten kurtulan Attilâ, Bizans'a baş eğdirdi. Daha sonra Batı Roma üzerine döndü.

Kendisine bir süre önce nişan yüzüğü göndermiş olan İmparator Valentinianus III'ün kız kardeşi Honoria ile evlenmek için, imparatorluk topraklarının yarısının çeyiz payı olarak Hun Devleti'ne verilmesi gerektiğini bildirdi.

Attilâ, 451 yılının ocak ayında 700 bini aşan atlılarının başında Ren'i geçerek Galya'ya girdi. Kısa bir süre içinde Stras-

bourg, Besançon ve Arras şehirlerini ele geçirdi. Orléans'ta Roma ve Galya'nın birleşik ordularıyle savaşa tutuştu. Çok kanlı geçen çarpışmadan kesin bir sonuç alamayınca Romalılar gibi o da ordusunu geri çekti. Ertesi yıl, ordularıyle İtalyan çizmesine doğru yöneldi. Alpleri aşarak Venedik ovasından Roma üzerine doğru ilerlemeye başladı. Korku ve telâş içinde çırpınan Valentinianus ne olursa olsun barışı sağlamak, Hun ordusunun yürüyüşünü durdurmak için Papa Leon I'i Attilâ'ya yalvarıcı olarak gönderdi. Papa beraberindeki grup ve birçok çocukla Hun İmparatoru'nun karşısına çıktı. Dilediği her türlü isteğe hazır bulunan Roma'nın ağlaşan küçüklere bağışlanması için yalvardı. Hiç bir kuvvetin karşısında boyun eğmeyen Attilâ yaşlı din adamı ve onunla birlikte merhametine sığınan çocuklar karşısında yumuşayıp Roma'yı çiğnemekten vazgeçti. Roma böylece yıllık bir vergiye bağlanarak kurtuldu.

Roma üzerine düzenlediği bu sefer Attilâ'nın son savaşı oldu. Burgunda Kralı'nın genç ve güzel kızı İldiko ile gerdeğe girdiği gece bir dış kanama geçirerek öldü.

AUGUSTUS, Gaius Ceasar Octavianus (M. Ö. 63 - M. S. 14), Roma İmparatorluğu'nun kurucusudur. Roma'da doğdu, Napoli'nin batısındaki Nola'da öldü. «Ulu» anlamına gelen «Augustus» unvanı kendisine Roma Senatosu tarafından verildi. Caesar'ın yeğeni, Gaius Octavius'un oğludur. İkinci Triumvira'yı kurdu. Önce Lepidus'u, daha sonra Antonius'u bertaraf ederek imparatorluğun tek hâkimi oldu. İç çatışmalardan bıkkınlık getirmiş olan Augustus çağı Roma İmparatorluğu'nun zenginlik ve mutluluk çağı olarak tarihe geçti.

AURORA, Roma mitolojisinde şafak tanrıçasıdır. Yunanlılar «Eos» diye adlandırırlardı. Her sabah cennetin doğu kapılarını açar, güneş tanrısının yeryüzüne çıkmasını sağlardı.

AUSTEN, Jane (1775 - 1817), ünlü bir İngiliz kadın romancısıdır. Hampshire'de Steventon köyünde doğdu, Winchester'de öldü. Romanlarında hayatını aralarında geçirdiği taşra insanlarının günlük yaşantısını anlatır. Onların birbirleriyle olan ilişkilerini, küçük heyecan ve üzüntülerini hikâye eder. Konularını günlük hayattan aldığı eserlerinde yalnız müşahedeye önem vermiş, gerçeğe bağlı kalmıştır. En ünlü eseri Pride and Prejudice (Aşk ve Gurur) dur.

AV VE AVCILIK, yabanî hayvanları, kuş ve balıkları, canlı veya cansız olarak ele geçirmek için yapılan iştir. Genel olarak «kara avcılığı» ve «deniz avcılığı» diye ikiye ayrılırsa da avcılık daha çok birinci anlamda kullanılır. İkincisine balıkçılık denir.

İlkel insanlar çiftçilik ve hayvanların evcilleştirilmesini öğreninceye kadar yiyecek ve giyeceklerinin önemli bir kısmını avcılıkla elde ederlerdi. Yırtıcı hayvanlardan korunmak için de bunları avlarlardı. Avcılık çeşitli medeniyetlerin kurulmasından sonra bir geçim yolu olmaktan yavaş yavaş çıkarak, bir açık hava sporu haline geldi.

Avcılıkta ateşli silâhların kullanılmaya başlanması Haçlı Seferleri'nden sonradır. Bu alanda işe yarayan ilk silâh, çakmaklı tüfek oldu. Av silâhları harp silâhlarına benzemekle beraber onlardan çok daha hafiftir. Kuşlar ve küçük hayvanlar çifte denilen çift namlulu tüfeklerle avlanır. Bunlarda saçma atan fişekler kullanılır. Uzaktan vurulması gereken büyük ve yırtıcı hayvanlar ise içi yivli tüfeklerle avlanır ve özel kurşunlar kullanılır.

Avcılıkta kullanılan köpekler de gördükleri işlere göre çeşitlere ayrılırlar.

Eskiden serbest olarak yapılan avcılık, günümüzde kanunla sınırlanmıştır. Ülkemizde bu konuda 1937 yılında bir «Av Kanunu» çıkarılmıştır.

AVADANLIK, marangoz, taşçı, dülger gibi el sanatçısının kullandıkları âletlerin hepsine birden verilen addır.

AVANOS, Nevşehir iline bağlı 28.039 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.634 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.100 km^2'dir.

İlçe toprakları Kızılırmak nehrinin orta çığırında doğuya doğru yükselen İdiş dağı eteklerindedir. Halk geçimini tarımdan sağlar. Bazı yerlerde meyvecilik ve bağcılık çok gelişmiş durumdadır. İlçe merkezi Avanos, Nevşehir'e 18 km. uzaktadır. İlçenin demiryolu ile bağlantısı Ankara - Kayseri arasındaki Himmetdede istasyonu iledir. Kırşehir - Ürgüp - Kayseri arasındaki karayolu da ilçenin ulaştırmasını sağlar.

AVARLAR, 3 ve 9. yüzyıllar arasında Asya ve Avrupa'da büyük rol oynamış bir Türk kavmidir. Avarlar'ın tarihi, Asya dönemi (3 - 6. yüzyıl), Avrupa dönemi (6 - 9. yüzyıl) olmak üzere ikiye ayrılır.

Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan Asya Avar İmparatorluğu 400 yıllarında İtriş ırmağından, Kore yarımadasına kadar uzanıyordu. 552 yılında, o tarihe kadar Avarlar'a bağlı olan Gök-Türkler, imparatorluğu yıktılar. Gök-Türkler'e boyun eğmek istemeyen bazı Avar boyları Çin'e sığındı, bazıları da Batı'ya doğru çekildi.

Asya'dan gelen Avarlar önce Volga böl-

Augustus

J. Austen

gesindeki Oğuzlar'a sığındılar. Daha sonra Kafkas bölgesine yerleştiler ve 562'de aşağı Tuna bölgesine geldiler. Bu tarihten

Avarlar

sonra Elbe ve Oder boyunda oturan Islavlar'ı egemenlikleri altına aldılar. Ren'e kadar uzandılar.

Avarlar'ın ünlü başbuğu Bayan Kağan, Eflâk ve Buğdan'da oturan Germenler'i yenerek, Macaristan topraklarında 250 yıl süren bir Avar İmparatorluğu kurdu. Bu imparatorluk, merkezi Macaristan olmak üzere Elbe, Alpler ve Sava vadisinden Don ırmağına kadar uzanıyordu. Avar İmparatorluğu'nu 803 yılında, Frank İmparatoru Şarlman, ülkenin topraklarını ele geçirerek yıktı.

AVNİ BEY, Yenişehirli (1826 - 1883), 19. yüzyıl Türk edebiyatının ünlü şairlerindendir. Yenişehir'de doğdu, Istanbul'da öldü. Bağdat Divan Kâtipliği'nde ve Istanbul Bidayet Mahkemesi Üyeliği'nde bulundu. Mevlevî tarikatine mensuptu. Yenilik cereyanlarından uzak kalmasına rağmen 19. yüzyıl edebiyat âleminde önemli bir yeri vardır.

Londra'dan bir görünüş

AVRUPA, topraklarının büyük bölümü kuzey yarım küresinin orta kuşağında bulunan, doğuda Asya'ya bitişik ve onun bir yarımadası gibi olan kıtadır. Kuzeyinde Kuzey Buz denizi, doğusunda Ural dağları, güneyinde Karadeniz, Boğazlar'la Marmara, Ege ve Akdeniz, batısında Atlas okyanusu vardır. Yüzölçümü 10.466.328^{2}'dir. Nüfusu 616.000.000'dur.

Yüzey şekilleri bakımından 4 bölgeye ayrılır:

1 — Kuzeybatı bölgesi: Atlas okyanusunun kuzeydoğusundaki iç ve kenar denizleri arasında bulunan, Iskandinavya ile İngiltere adalarını içine alır. Dağlar, dış olaylarla aşınmış ve alçalmış, hatta bazı yerlerde bütünüyle silinmiş ve hafif düzlükler meydana getirmişlerdir.

2 — Ovalar bölgesi: Sibirya ovalarından başlar ve kıtanın batısında Atlas okyanusu kıyılarına kadar daralarak uzanır. Yükseltileri birkaç yüz metreyi geçmeyen tepeler yer yer bu düzlükler üzerinde yükselir.

3 — Orta yaylalar bölgesi: Ovalar bölgesinin güneyinde yıpranmış ve alçalmış dağlarla yaylalardan meydana gelir.

4 — Güney bölgesi: Burada Akdeniz kıyısı ülkeleri yer alır. Bölgede bulunan genç kıvrımlı dağların ve Avrupa'nın en yüksek noktası Alpler üzerindeki Mont Blanc'dır (4.810 m.)

Avrupa akarsu sayısı bakımından zengindir. En uzun nehirleri Ovalar bölgesindedir. Volga (3.688 km.), Tuna (2.960 km.), Don (1.967 km.), Vistül (1.387 km.), Ren (1.326 km.), Elbe (1.165 km.), Loire (1.020 km.), Tajo (1.010 km.), Ebro (927 km.), Oder (912 km.), Rhône (812 km.), Sen (776 km.), Po (625 km.), sırasıyle Avrupa'nın en önemli nehirleridir. Bunlar arasında en düzensiz olanlar Akdeniz'e dökülenlerdir. Yalnız Rhône ve Po bu özelliği göstermezler

Avrupa göl yönünden yeryüzünün en zengin kıtasıdır. Büyüklü küçüklü 80.000'den fazla göl vardır. Bunların en çok bulunduğu bölge Kuzey Avrupa'dır ve bu göller genellikle buzul gölleridir.

Büyük bölümü orta kuşakta kalan Avrupa genel olarak beş iklim ve bitki bölgesine ayrılır:

1 — Batı Avrupa: Nemli batı rüzgârlarının ve Golf Stream'ın etkisi altındadır. Her mevsimi yağışlı ılımlı iklimin sahil tipi görülür. Yazlar serin, kışlar soğuktur. Bölgede tabiî bitki örtüsü orta kuşak ormanları ve çayırlarıdır.

2 — Orta Avrupa'da her mevsimi yağışlı ılımlı iklimin kara tipi vardır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. En yağışlı

AVRUPA'NIN SİYASÎ BÖLÜNÜŞÜ

İSİM	BAŞKENT	KM.2	NÜFUS
Andorra	Andorra la Vieja	465	11.000
Arnavutluk	Tirana	28.565	1.914.000
Avusturya	Viyana	83.850	7.290.000
Batı Almanya	Bonn	248.455	57.485.000
Belçika	Brüksel	30.507	9.528.000
Bulgaristan	Sofya	110.927	8.258.000
Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	Londra	243.532	54.756.000
Çekoslovakya	Praha	127.860	14.240.000
Danimarka	Kopenhag	45.043	4.758.000
Doğu Almanya	Doğu Berlin	108.300	15.988.000
Finlandiya	Helsinki	305.396	4.639.000
Fransa	Paris	551.603	49.440.000
Holanda	Amsterdam	33.576	12.455.000
İrlanda	Dublin	68.780	2.881.000
İslanda	Reykjavik	102.819	192.000
İspanya	Madrit	502.551	31.871.000
İsveç	Stockholm	449.793	7.808.000
İsviçre	Bern	41.288	5.945.000
İtalya	Roma	301.226	51.859.000
Liechtenstein	Vaduz	1,5	19.000
Lüksemburg	Luxemburg	2,586	335.000
Macaristan	Budapeşte	93.018	10.179.000
Monaco	Monaco	1,5	23.000
Norveç	Oslo	323.917	3.753.000
Polonya	Varşova	311.730	31.698.000
Portekiz	Lizbon	91,531	9.218.000
Romanya	Bükreş	237.500	19.143.000
S.S.C.B. (Avrupa'daki toprakları)	Moskova	5.571.000	123.000.000
San Marino	San Marino	60,6	17.000
Türkiye (Avrupa'daki toprakları)	Ankara	23.485	3.153.487
Vatikan	Vatikan	0,44	752
Yugoslavya	Belgrat	255.804	19.756.000
Yunanistan	Atina	130.938	8.612.000

mevsim yazdır. Tabiî bitki örtüsü ormandır.

3 — Doğu Avrupa'da kışlar çok soğuk ve uzun, yazlar sıcak, fakat kısadır. Tabiî bitki örtüsü orman ve isteptir.

4 — Kuzey Avrupa'da tundra iklimi görülür. Yaz çok kısadır. Güneye doğru iğne yapraklı ormanlara rastlanır. Nehirler, göller, deniz çok kalın buz tabakalarıyle örtülüdür.

5 — Akdeniz bölgesinde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağmurludur. Tabiî bitki örtüsü her mevsim yeşil duran sert yapraklı bodur ağaç ve çalı topluluğu olan makidir.

Avrupa beyaz ırkın yaşadığı bir kıtadır. Asya'dan bu kıtaya göç eden ahali başlıca dört gruba ayrılır. a) Germen - Norman grubu: Orta, Batı ve Kuzeybatı'da oturan Almanlar, Holandalılar, İngilizler ve İskandinavyalılardır. Dilleri eski Germen ve Norman dillerinden inmedir. b) Lâtin grubu: Fransızlar, İspanyollar, Portekizliler ve İtalyanlar'dır. Dilleri Lâtince kökten alınır. c) İslâv grubu: Bu gruba Ruslar, Polonya'lılar, Çekoslovaklar, Yugoslavlar ve Bulgarlar girerler. d) Ural - Altay grubu: Bu grubu da Türkler, Macarlar, Finler meydana getirirler. Bu gruplardan ayrı olarak Yunanlılar, Arnavutlar, Museviler ve Ermeniler gibi başka uluslara da rastlanır. Hâkim din Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlığın bir kolu olan Katoliklerin en büyük dini lideri Papa, Vatikan'da oturur. Avrupa'daki Türkler'in büyük çoğunluğu Müslümandır. Pek az miktarda Hıristiyan Türk vardır.

Avrupa ekonomisinin başlıca özelliği, büyük bir çeşitlilik göstermesi ve öteki kıtalara sıkı bağlarla bağlı bulunmasıdır. Coğrafya durumu sayesinde yakın yıllara kadar dünya ekonomisinde hâkim bir yer

AVRUPA TİPLERİ:

Bavyeralı Alman kızı

Normandiyalı köylü

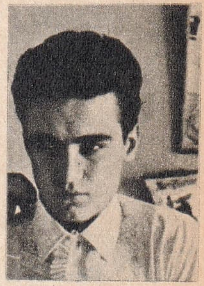

İspanyol delikanlısı

Polonyalı kadın

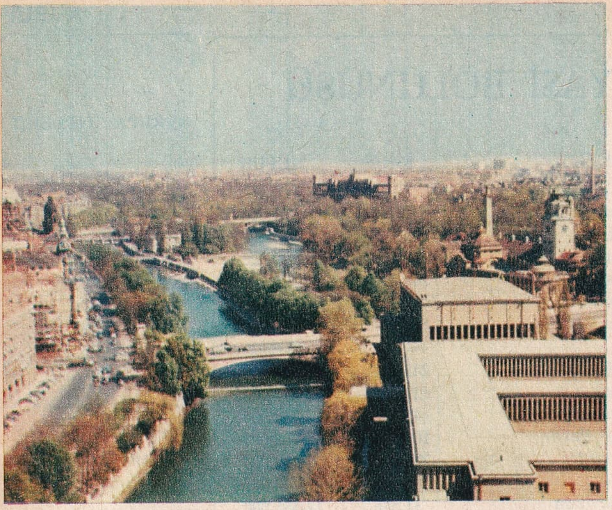

Münih'ten bir görünüş.

tutuyordu. Bugün de denizaşırı ticaretine geniş ölçüde yer vermek zorunda kalmaktadır. Bunun nedeni elde edilen türlü ürünlerin kıta ahalisinin ihtiyacını karşılayamamasıdır. Eski el sanatlarının temeli üzerinde gelişen endüstri, en çok maden cevherlerinin bulunduğu, ya da nakliyat işlerinin canlı olduğu önemli kavşak noktalarında toplanmıştır. Bu endüstri bölgeleri özellikle Avrupa'nın Atlas okyanusuna yakın olan bölgelerindedir. Bugün Birleşik Amerika ile Japonya'nın gittikçe artan rekabetine ve İkinci Dünya Savaşı'nda uğradığı büyük kayıplara rağmen Avrupa endüstrisi, yine de dünya ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılar.

Irk ve dil yönünden büyük çoğunluğu aynı cinsten olan Avrupa uluslarının yaşayış tarzlarında, inanış ve geleneklerinde, sosyal, siyasî ve dinî düzenlerinde belli bir benzerlik görülür. Böylece geniş anlamda tek bir kültür birliği teşkil eden Avrupa'nın tarihi de genel çizgileriyle bir bütün olarak belirtilebilir. Avrupa'nın en eski tarihi, kıtanın güneydoğusunda başlar. Ege ve Küçük Asya (İon) kültürlerine dayanan Yunan kültürü, M.Ö. 6 ve 4. yüzyıllar arasında Yunan şehir devletlerinde gelişti. En geniş alana yayıldığı M. Ö. 3 ve 1. yüzyıllarda da karakterini kaybetti. Büyük İskender ve ondan sonrakiler tarafından kurulan devletlerde gelişip «Hellenizm» adını aldı. Daha sonra Roma İmparatorluğu'na ve bunların aracılığıyle bütün Avrupa'ya yayıldı. Yakındoğu'da doğan Hıristiyanlık dini bu çağda Avrupa'ya girdi ve yerleşti. M. S. 3. yüzyıldan itibaren gittikçe kuvvetten düşen Roma İmparatorluğu, 395'te ikiye bölünmesinden kısa bir süre sonra 5. yüzyılda dıştan gelen sürekli saldırılarla çöktü. Germen kralları, onun topraklarını paylaştı. İtalya'da Doğu Gotları (Ostrogot), İspanya'da Batı Gotları (Vizigot), Afrika'da Vandal, Galya'da Frank krallıkları meydana geldi. Bunların içinde en süreklisi 481'de Galya'ya yayılmış olan Frank Devleti'dir. Karolenj sülâlesinden Şarlman, Ebro'dan Elbe'ye kadar bütün Avrupa'yı egemenliği altına aldı ve 800'de Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu'nu kurdu. Frank Kralları «İmparator» unvanını aldıktan sonra da Frank geleneğine uyarak ülkeyi pay ettiler. Böylece 843 yılında Verdun Antlaşması'yle imparatorluk Şarlman'ın üç torunu arasında bölüşüldü. Bundan bugünkü Fransa, Almanya ve İtalya devletleri meydana çıkarak birer siyasî varlık haline geldiler.

9. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de Batı Saksonları Kralı Büyük Alfred (849 - 899) gerek kültür, gerek İngiltere üzerindeki siyasî egemenlik bakımından Avrupa'da Şarlman'ınkine benzer tarihî bir rol oynadı.

İspanya'nın kuzeyindeki krallar da, Müslüman Araplar'la uğraşarak güçlerini artırdılar, ülkelerini genişlettiler. 11. yüzyılda İberya yarımadasının ortalarına kadar yayıldılar. Böylece İspanya'da her biri ayrı lehçe konuşan Portekiz, Kastilya ve Katalonya devletleri gelişti.

Avrupa'nın kuzey ve doğu bölgelerinde ise 11. yüzyıla kadar henüz Hıristiyanlaşmamış olan kavimler vardı. Bunların şefleri bu yüzyıllarda Hıristiyanlığı kabul ederek «kral» unvanını aldılar. Böylece İskandinavya krallıklarıyle Lehistan ve Bohemya gibi İslâv krallıkları ve Macar Krallığı meydana geldi. Batıda ise krallar, 14 ve 15. yüzyıllarda topraklarını genişlettiler. İberya yarımadasındaki devletlerden en büyükleri olan Aragon ile Kastilya 1474'te birleşti. Bu birleşme, yarımadadaki İslâm egemenliğine son verilmesini kolaylaştırdı. Büyük İspanya Devleti'nin temellerini hazırladı. Bu sırada, Doğu Av-

Venedik'te Büyük Kanal

Avrupa

rupa'nın ortalarına doğru ilerlemeye başladılar. Böylece Avrupa devletleri arasına giren bu yeni kuvvet, Avrupa tarihinin akışına geniş ölçüde etki yaptı.

AVUSTRALYA, İngiliz Milletler Topluluğu içinde bağımsız bir devlet, bir dominyondur. Kuzeyinde Avustralya aradenizi (Arafura ve Timor denizleri) ve Doğu Hint adaları (İndonezya); doğusunda Büyük okyanus (Tasman ve Mercan denizleri); güney ve batısında açık denizler (Hint okyanusu) vardır.

Yüzölçümü: 7.703.273 km² (Tasmanya ile birlikte), nüfusu 11.541.000, idare şekli: Federal dominyon, başkenti: Canberra, dili İngilizce, dini: Hıristiyan, parası Avustralya doları'dır.

Bir kıta kadar büyük olan Avustralya adası yoğun bir kara parçasıdır. Doğuda, kuzeyden güneye geniş bir yay biçiminde uzayan Avustralya Alpleri kıyıya dik yamaçlarla inerler. Dağlarla deniz arasında dar yalı ovaları yer alır. Batıda eski topraklardan meydana gelen Batı Avustralya yaylası düz bir çöl görünümündedir. Bu yayla denize dik bir kenarla iner. Avustralya'nın ortası, deniz düzeyinden aşağı yerleri de bulunan geniş bir çukurdur.

AVUSTRALYA KONFEDERASYONU

İSİM	BAŞKENT	KM.2	NÜFUS
Yeni Güney Gal	Sydney	801.339	4.250.000
Victoria	Melbourne	227.593	3.066.000
Queensland	Brisbane	1.736.394	1.600.000
Güney Avustralya	Adelaide	984.267	1.250.000
Batı Avustralya	Perth	2.527.340	900.000
Tasmanya	Hobart	67.889	400.000
Kuzey Toprakları	Darwin	1.356.019	20.000
Federal Eyalet (Başkent toprakları)	Canberra	2.432	55.000

Avustralyalı bir yerli

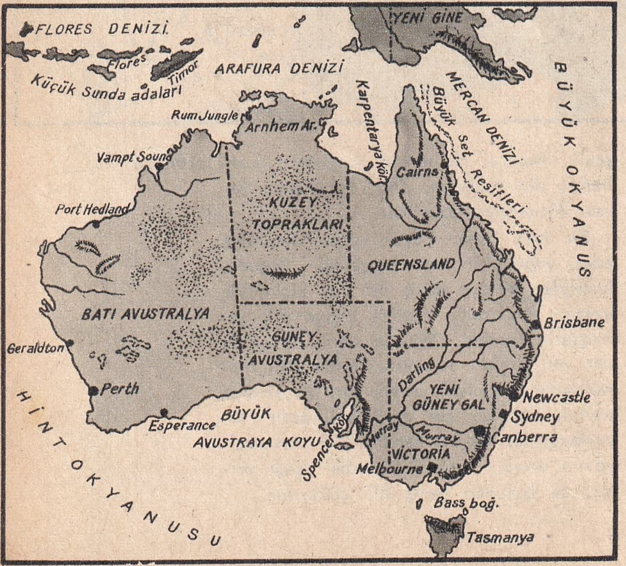

Avustralya

Avustralya, akarsuların çok az olduğu bir ülkedir. Doğu ve güneydoğunun bol sulu, fakat kısa mecralı kıyı akarsuları dışında kalanları önemlidir. En önemli akarsu Darling - Muray nehir sistemidir. Havzası 910 bin km^2'yi bulur. Orta Avustralya'nın büyük bir kısmı çöl halinde olduğu için nehirlerin havzaları küçüktür. Avustralya'nın en büyük gölü Eyre'dir. Yüzölçümü mevsimlere göre 9.500 ile 15.000 km^2 arasında değişir. Öteki önemli göller de Spencer körfezi çevresindedir.

Ülke iklimi genel olarak sıcaktır. Fakat arazi şekilerinin durumu ve denizlerden gelen nemli rüzgârların etkisi yüzünden her yerde bir değildir. Kuzey ve kuzeydoğu kıyılarında yağışlı sıcak, güneydoğu kıyılarında da ılımlı bir iklim vardır. Deniz etkisinden yoksun kalan Orta Avustralya'da ve özellikle Batı Avustralya'da çöl iklimi görülür. Ülkenin güneybatı kesimi, batı rüzgârlarını aldığı için yağmurludur.

Avustralya'nın birinci zenginlik kaynağı hayvancılıktır. Özellikle yününden istifade için beslenen merinos cinsi koyunlar çok sayıda üretilir. Bu arada koyun ve büyükbaş hayvanlardan elde edilen sütlerden yağ ve peynir yapılır. Et Avustralya'nın başlıca ihraç maddelerinden biridir. Ülkede tarım da önemli bir yer tutar. Victoria ile Yeni Güney Gal'i içine alan topraklar Avustralya'nın buğday ambarıdır. Queensland bölgesinde ise şeker kamışı üretilir.

Avustralya zengin maden yataklarına sahip bir ülkedir. Queensland, Breken Hill ve Yeni Güney Gal'de altın, gümüş, çinko, kalay, demir ve bakır; Newscastle'de kömür; Güney Avustralya'da da demir ve uranyum yatakları vardır. Newcastle demir - çelik fabrikalarında yılda 1 milyon ton çelik elde edilir.

Avustralya'da büyük bölümü devletçe işletilen 42.024 km. uzunluğunda demiryolu, 105.600 km.'si asfalt olmak üzere 852.000 km. karayolu vardır. Bunların çoğu limanlardan başlayan ve ülkenin iç kesimlerindeki bir noktada son bulan yollar durumundadır. Limanlar arasında Sydney yükleme ve boşaltma bakımından Avustralya'nın en büyük limanıdır. Newcastle ve Melbourn önemli limanlardır.

Avustralya'ya ilk olarak 17. yüzyıl başında Holandalılar ayak bastılar, ama buranın yeni bir ülke olduğunu anlayamadılar. Ülkenin ilk büyük kâşifi İngiliz denizcisi Kaptan James Cook 1770'te Avustralyanın doğu kıyılarına ayak bastı ve buralara İngiltere adına el koydu. 1788'de İngiltere'den gönderilen mahkûmlar bugünkü Sydney'de ilk koloniyi kurdular. 1829'da Batı Avustralya kolonisi ve aynı zamanda Perth ve Albany şehirleri, 1835'te Güney Avustralya kolonisi, 1836'da da Adelaide şehri kuruldu. 1842'de Yeni Güney Gal'e temsil esasına dayanın bir anayasa verildi. 1851'de bu koloninin güney parçası ayrılarak Victoria, 1853'te Tasmanya, 1859'da da kuzey parçası ayrılarak Queensland adlarıyle bağımsız birer koloni durumuna getirildi. Avustralya'nın birleştirilmesi için 19. yüzyılın ortalarından beri yapılan çalışmalar sonunda başarıya ulaştı ve 1900'de «Birlik Anayasası» yayımlandı. 1 ocak 1901'de Avustralya Birliği kuruldu.

Birleşik Amerika anayasası örnek alınarak yapılmış 9 temmuz 1909 tarihli anayasa hükümlerine göre yönetilen Avustralya, Britanya Milletler Topluluğu'na bağlıdır.

AVUSTURYA, Orta Avrupa'da bir devlettir. Kuzey ve kuzeydoğuda Çekoslovakya, doğu ve güneydoğuda Macaristan, güneyde Yugoslavya, güneybatıda İtalya, batıda İsviçre, kuzeybatıda Almanya ile sınırlıdır. Yüzölçümü: 83.849 km^2, nüfusu: 7.255.000, idare şekli: Federal Cumhuriyet, başkenti: Viyana, dili: Almanca, dini: Hıristi-

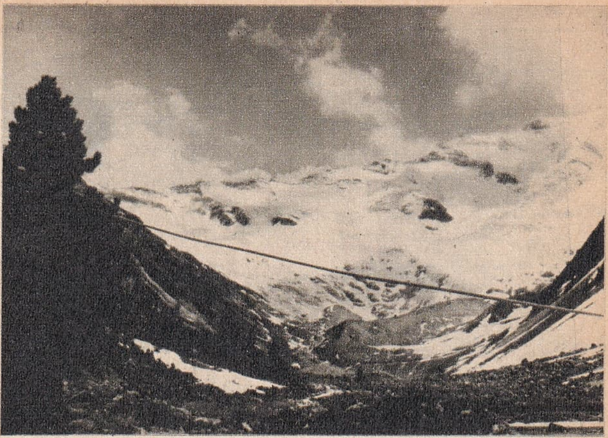

Avusturya Alpleri

yan, % 89 Katolik, % 6 Protestan, % 5 diğerleri), parası: Avusturya şilingi'dir.

Doğu - batı doğrultusunda İsviçre'den Macaristan'a kadar uzanan Avusturya'nın batı ucundan itibaren dörtte üçü dağlar, doğuda kalan dörtte biri de Tuna nehri üzerindeki düzlüklerden meydana gelir. Avusturya Alpleri buzullar, sürekli karlar ve ormanlarla örtülüdür. Aralarındaki derin vadilerin başlıcaları İnn ve Drava'dır. Tuna boyundaki ovaların tabanları aluvyonla örtülüdür. Bu ovalar Tuna'nın geçtiği dar boğazlarla birbirlerine bağlıdır. En önemlileri Linz ve Viyana havzalarıdır.

Ülkenin en önemli akarsuyu Tuna nehridir. Bu nehre dökülen ve Avusturya Alpleri'nden doğan İnn, Enns, Möll ve Raab enerji üretimine çok elverişlidir. Viyana'nın güneydoğusundaki Neusiedler gölü, Avusturya'nın en büyük gölüdür.

Avusturya iklimi batıda çok nemli ve serin okyanus iklimi özelliği gösterdiği halde, doğuda daha çok kara iklimini andırır.

Ülkenin başlıca ekonomik kaynakları maden, orman ve hayvancılıktır. En büyük maden ve endüstri merkezleri Viyana (mobilyacılık, ipekli dokuma, maroken, gümüş eşya, elektrik malzemesi), Salzburg (turizm ve tuz yatakları), Drava vadisi üzerinde Klangenfurt (maden endüstrisi), Mur vadisinde Graz (makine ve demiryolu malzemesi endüstrisi), Linz (yünlü dokuma endüstrisi) ile Steyr (maden endüstrisi) dir. Turizm endüstrisi daha çok Tirol bölgesinde toplanmıştır.

Avusturya tarihini Habsburg sülâlesi ve Avusturya - Macaristan monarşisi içinde ele almak gerekir. Habsburg'lar 1806'ya kadar Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu tacını muhafaza ettiler. 1814'te Viyana Barış Antlaşmasından sonra Avusturya'nın Alman Konfederasyonu içindeki nüfuzu arttıysa da bu pek uzun sürmedi ve 1866'da konfederasyondan ayrıldı. Macaristan'la birlikte ikili bir yönetim kurmak zorunda kaldı. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu 1867'den 1919'a kadar devam etti. Dağılınca, bunun Almanca konuşan bölümü ayrılarak, Avusturya Cumhuriyeti'ni kurdu. 1938'e kadar federal bir cumhuriyet olarak yönetildi. Nasyonal - Sosyalistler'in 11 mart 1938'de yaptıkları hükümet darbesinden sonra Avusturya, Nazi Almanyası'na katıldı. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Almanya'nın yanında yer alan Avusturya 12 nisan 1945'te Ruslar tarafından işgal edildi. 10 yıl süren müttefik (A.B.D., İngiltere, Fransa, S.S.C.B.) işgal yönetimi 1955 yılında yapılan barış antlaşmasıyla sona erdi ve Avusturya'da Cumhuriyet yönetimi kurulmuş oldu.

Avusturya 9 eyalete ayrılmış federal bir cumhuriyettir. Cumhurbaşkanı 7 yılda bir halk tarafından seçilir. Başbakan ve bakanları cumhurbaşkanı tayin eder. Ülke, 165 üyeli «Nationalrat» ve 50 üyeli «Bundesrat» adlarını taşıyan iki meclis tarafından yönetilir.

AY, Dünya'nın tek uydusudur. Dünya, güneşin çevresinde nasıl dönerse, o da Dünya'nın çevresinde döner. Bu şekilde, aynı zamanda Dünya'yla beraber Güneş'in de çevresinde dönmüş olur. Ay'ın Dünya etrafındaki hareketi bir yörünge üzerindedir. Bu yörünge Dünya'nın, Güneş etrafındaki yörüngesi gibi, bir elips biçimindedir. Ay, bu yörüngesi üzerinde hareket ederek 29 gün, 12 saat, 44 dakika ve 2,8 saniyede Dünya'nın etrafında dolaşır. Ay, Dünya etrafındaki devrini yaparken, kendi ekseni etrafında ayrıca daha ağır bir devir yaptığından Dünya'dan Ay'ın yalnız bir yüzü görülür. (Bir devir 27 gün, 7 saat, 43 dakika, 11.5 saniyede tamamlanır.)

Ay

Ay'ın kendisi bir ışık kaynağı değildir. Sönük bir gök cismidir. Güneş ışığının Ay yüzündeki yansımasından ileri gelir. Dünya'nın gölgesinin Ay'ın üstüne düşmesinden olan Ay tutulmasını hesaba katmazsak, Ay'ın yarısı daima Güneş ışıklarını alır. Ay'ı bütün olarak ancak Dünya'ya dönük olan yüzü Güneş ışıklarına karşı geldiği zaman görebiliriz. Bunun dışında, Ay'ın aydınlanan kısmının ancak bir par-

Avusturya

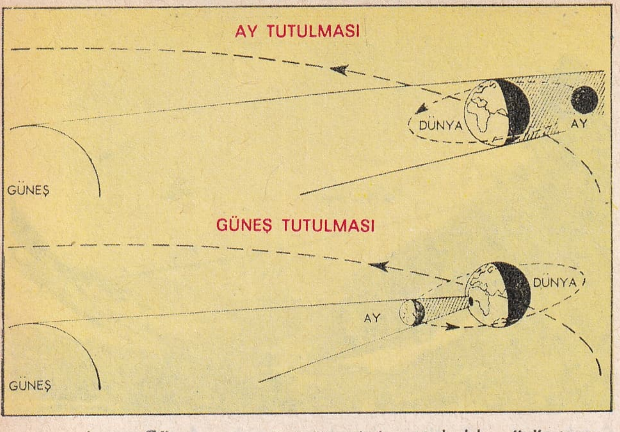

Ay ve Güneş tutulması

çası görünür. Ay'ın aydınlık yüzü tamamen Güneş'e karşı gelince de Dünya'dan hiç görünmez. Ay'ın bu çeşitli görünüşlerine «Ay'ın evreleri» (safha) adı verilir. a) Yeni ay (hilâl). b) Birinci dördün. c) Dolunay. d) İkinci dördün.

Ay'ın Dünya etrafında elips bir yörünge takip etmesi yüzünden Dünya'ya olan uzaklığı sabit değildir. En yakın bulunduğu zaman 356.430 km., en uzak olduğu zaman da 406.720 km.'dir. Ortalama olarak 384.400 km. uzaklıktadır. Bu, Dünya yarıçapının yaklaşık olarak 60 katıdır. Işık, bu yolu 1 1/4 saniyede alabilir. Ay'ın ortalama yarıçapı 1.737,95 km.'dir. Ay yüzeyi, Dünya yüzeyinin 1/13,4'i; hacmi Dünya hacminin 1/49,3'i; kütlesi de Dünya kütlesinin 1/82'i dir. Yoğunluğu, su yoğunluğunun 3/4'üdür. Ay'ın çekim kuvveti Dünya'nın çekim kuvvetinin 6'da biridir. Yeryüzünde 6 kilo gelen bir cisim Ay'da 1 kilo gelir.

Ay'ın yüzeyi Sovyet bilim adamlarının «lunite» adını verdikleri suni kauçuk köpüğüne benzer yapıda, 6 - 10 metre kalığında, delikli fakat katı bir madde ile kaplıdır. Volkanik kül ve cüruf ile süngerimsi kireç taşı ve meteorit maddeden yapılmış olan bu örtünün ısı iletme özelliği çok zayıftır. Ay'ın yüzeyi hakkındaki bu bilgiler Sovyetler'in Luna-9 isimli uzay aracının 1966 şubatında Ay'a yumuşak iniş yaparak elde ettiği bilgileri Dünya'ya göndermesinden sonra anlaşılmıştır.

Ay'ın yüzey şekilleri üç tip engebeden meydana gelir: Sıradağlar, ovalar (bunlara deniz de denir) ve sirkler (yani kraterler). Ay'ın yüzeyindeki dağların en yükseği 8.000 metre kadardır. Ay'da amtosfer yoktur. Bunun tek sebebi Ay çekiminin azlığıdır. Bu yüzden Güneş'ten aldığı ısı, Dünya'nın Güneş'ten aldığı ısıdan çok fazladır. Ay'ın uzun olan gündüzleri çok sıcak (120°), geceleri de çok soğuk (— 100°) olur. Bu da üzerinde herhangi bir canlı yaşamasına imkân vermez.

AYAKKABI ÇEŞİTLERİ:

Çeşitli ayakkabılar

AY, günlük hayatımızda kullandığımız bir takvim yılının, her biri 30 veya 31 günlük olmak üzere 12 parçadan birine verilen addır. Ayların takvim yılındaki sırasına göre sıra numaraları ve adları şunlardır: 1) Ocak (31 gün), 2) Şubat (28 gün), 3) Mart (31 gün), 4) Nisan (30 gün), 5) Mayıs (31 gün), 6) Haziran (30 gün), 7) Temmuz (31 gün), 8) Ağustos (31 gün), 9) Eylül (30 gün), 10) Ekim (31 gün), 11 Kasım (30 gün), 12) Aralık (31 gün).

Yalnız Şubat, artık yıllarda 29 gün çeker. (Ayrıca Bak: ARABÎ AYLAR, RUMÎ AYLAR ve TAKVİM).

AY VE GÜNEŞ TUTULMASI, Ay'ın Dünya çevresindeki hareketinin sebep olduğu bir olaydır. Genel olarak yılda 4 defa Güneş, 2 defa da Ay tutulması olur. Yahut da bazen yılda 2 defa güneş tutulması olur. Böyle yıllarda Ay tutulması olmaz.

Dünya sürekli olarak Güneş'e karşı olduğu için Dünya'dan uzaya doğru bir gölge hunisi uzar. Ay'ın yörüngesi bu gölge hunisine rastladığı zaman yeryüzünden kısmen, ya da tamamen görünmez olur. Bunlara «kısmî tutulma» veya «tam tutulma» denir.

Ay'ın yörüngesi Dünya ile Güneş arasından geçerse o zaman Ay'ın gölgesi yeryüzüne düşer. Böylece Dünya'nın gölgede kalan yerlerinde güneş görünmez olur. Buna da «güneş tutulması» denir. Güneş tutulması da «kısmî», «tam», ve «halkalı» olarak üç çeşittir.

AYAK, insanda bacağın alt bölümünde bulunan kısım, hayvanlarda yer değiştirmeyi sağlayan ve çok değişik biçimlerde olan organlardır.

Ayak, bacağa «bacak aşık eklemi» ile bağlıdır. Ayağın yere gelen kısmına «taban», sırtına «ayak sırtı», arkadaki kabarık bölüme de «topuk» denir. Ayağın iskeleti 26 kemikten yapılıdır. Bunlardan 7'si bilek, 5'i tarak, 14'ü de parmak kemikleridir.

Ayak bilek kemikleri: Topuk kemiği, aşık kemiği, ayak kayık kemiği ile 3 tane konik kemikten meydana gelir. Ayak parmak kemikleriyle eklem yapan ve birbirine paralel ayak tarak kemikleri 5 tanedir. Parmak kemiklerinin ilk sırasına birinci dizi, ikinci sırasına ikinci dizi, üçüncü sırasına da üçüncü dizi kemikleri adı verilir. Her parmakta üç kemik olduğu halde başparmakta ikinci dizi kemiği yoktur. Ayak kemiklerine çeşitli hareketler yaptıran kaslar ayak içine yayılıdır.

AYAKKABI, sokakta ayağı korumak için giyilen, altı kösele, lâstik, kauçuk gibi maddelerden yapılmış ayak giyeceğidir.

Eski çağlarda ayakkabı, Doğu ülkelerinde gelişti, türlü güzel biçimlere girdi. Bu alanda Avrupa'da ilk önemli değişiklik Haçlı Seferleri'nden sonra başladı. Doğu'ya gidip dönen Avrupalılar dönüşte ülkelerine Doğu'da gördükleri ayakkabı örneklerini de götürdüler. Medeniyet ilerledikçe ayakkabı çeşitleri çoğaldı. Ayakkabılar eskiden elle yapılırdı. Bugün özellikle endüstride ileri ülkelerde ayakkabı çeşitli makinelerle seri halinde yapılır.

AYANCIK, Sinop iline bağlı 45.864 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 5.649 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.673 km²'dir. İlçenin belli başlı zenginliği orman ve tarım ürünleridir. İlçe merkezi bir liman şehridir. 80 yıl kadar önce Çaybolu düzlüğünde kurulmuştur. İki iskelesi vardır. Sinop'a 78 km.'lik bir karayoluyla bağlıdır. Devlet orman işletmesine ait kereste fabrikası vardır.

AYASOFYA, en ünlü Bizans kilisesidir. İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in emriyle camiye çevrilerek, yüzyıllarca bir İslâm mabedi olarak kullanıldı. 1935 yılında da müze durumuna getirildi.

Ayasofya'nın bugünkü şekli Justinianus çağına aittir (M. S. 6. yüzyılın birinci yarısı), Daha önce Konstantinos I'in ahşap olarak yaptırdığı ve oğlu Konstantinos II'nin basilika şekline soktuğu kilise 404 yılında bir ayaklanma sırasında yanıp harap oldu. 415'te yeniden yapılan binanın ömrü uzun olmadı ve Nika ayaklanması (532) sırasında çıkarılan yangından kurtulamadı.

Ayaklanmayı bastıran Justinianus, Ayasofya'nın yeni baştan kâgir olarak yapımına girişti. Binanın planlarını yapmak, inşaatı yönetmek görev ve sorumluluğu çağın ünlü mimarları Milaslı Anthemios ile Balatlı İsidoros'a verildi. Kilise 537'de törenle açıldı. Fil ayakları ve hatıllar kesme taştan, başlıklar, kaplamalar, söveler beyaz veya renkli mermerle mozaikten yapıldı. Binanın asıl duvar, kubbe ve kemerlerinde tamamen tuğla kullanıldı.

Ayasofya'nın açılışından 22 yıl sonra bir depremde yıkılan kubbe tekrar yapıldı. Kilise, 869'da bir, 986'da da ikinci defa onarıldı. 1317'de çevre duvarları ve dayanak duvarlarıyle kuvvetlendirildi. 1348'de kubbe tekrar onarıldı.

Türkler, Ayasofya'ya daima büyük bir ilgi gösterdiler. Yaptıkları ustaca onarımlarla bu büyük anıtın günümüze kadar gelebilmesini sağladılar. Ayasofya minarelerinden güneydoğu tarafındaki tuğla minarenin, Fatih çağında yapıldığı kabul edilir. Bayezit II çağında kuzeybatı köşesindeki zarif ince minare, Selim II çağında da batı tarafındaki iki kalın minare Mimar Sinan eliyle yaptırıldı. Ayasofya, 1935 yılında Atatürk'ün emriyle müze haline getirildi.

İstanbul'da Ayasofya Müzesi

AYASTEFANOS ANTLAŞMASI, 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonunda 3 mart 1878'de Ayastefanos 'ta (şimdiki Yeşilköy) imzalanan antlaşmadır. Antlaşma gereğince Karadağ, Romanya ve Sırbistan egemenliklerini kazanacak, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Bulgaristan Devleti kurulacak, Rusya da Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt'ı alacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti Rusya'ya 410 milyon ruble ödemek zorunda bırakılıyordu. Avrupa devletleri bu antlaşmayı ağır buldular. Berlin'de yeniden masa başına oturuldu. Ayastefanos Antlaşması uygulanmadan Berlin Antlaşması yapıldı.

AYASULUĞ, AYASULUK (Bak: SELÇUK)

AYAŞ, Ankara iline bağlı 16.978 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.891 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.633 km²'dir. İlçe halkı çiftçilik yapar. ebzecilik, meyvecilik ve hayvancılık gelişmiş durumdadır. İlçe merkezi Ankara - Beypazarı karayolu üzerinde, Ayaş suyu vadisinin genişçe bir yerinde kuruludur. Kasabanın en başta gelen varlığı içmeleri ve kaplıcasıdır. Çok derinden gelen bu kaynaktan sodyum sülfatlı, klorürlü, radyoaktiviteli, değerli sular çıkar. İçmelerin en büyük özelliği sıcak oluşudur. Dünyada bu özelliği gösteren içmelerin en ünlüsü Karlsbad'tır. Ayaş içmeleri etki bakımından bu ünlü kaynağın benzeridir.

AYBALIĞI, kemikli - balıklar takımının aybalığıgiller familyasından bir balık türüdür. Akdeniz'de yaşar. Görünüşü bir balık başı gibidir ve 3 metre boyunda olur.

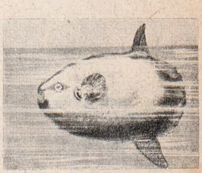

Aybalığı

AYBASTI, Ordu iline bağlı 28.769 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 7.469 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 508 km^2'dir. İlçe toprakları kıyıdan içeride ve Kurtin dağının kuzeye bakan yamaçlarında ve vadilerdedir.

AYBEG, Kutbüddin (? - 1210), Delhi'deki Türk Memlûkleri Devleti'nin kurucusudur. Gori (veya Gûri) hanedanından Sultan Muizzüddin Muhammed tarafından Gazne'de bir esir tüccarından alındı. İyi bir eğitim ve öğrenim gördü. Harzemşahlar'la yapılan savaşlarda, özellikle Hint seferlerinde kendini gösterdi. Muizzüddin, Aybeg'e «melik» unvanını vererek kendine veliaht seçti. Babalığının 1204'te öldürülmesinden sonra Aybeg, Lâhor üzerine yürüdü. Şehri ele geçirerek tahta oturdu. Yönetimiyle her sınıf halkı kendine bağlayan Aybeg, komutanlarını ve damatlarını ünlü Türkler'den seçen, sarayında ve devletinde Türkçe konuşmayı gelenek haline getiren bir milliyetçi olmakla tanınmış bir devlet adamıdır.

Ayçiçeği

AYÇİÇEĞİ, bileşikgillerden bir bitki cinsidir. Asıl vatanı Amerika'dır. 55 kadar türü vardır. Ayçiçekleri yüzlerini hep güneşe doğru çevirdiklerinden yurdumuzda «gündoğdu», «günebakan», «günçiçeği» adlarıyle de anılır. Trakya, Ege ve Marmara bölgelerinde tohumlarından yağ çıkarmak için çapa bitkisi olarak geniş ölçüde ekilir. Yağı alınan tohumların küsbesi hayvan yemi olarak kullanılır.

AYDIN, Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde bulunan 524.929 nüfuslu bir il ve bu ilin 43.466 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 8.071 km^2'dir. Aydın ili kuzeyden İzmir, doğudan Denizli, güneyden Muğla, batıdan da Ege deniziyle sınırlıdır. İlin kuzey kesimlerini Aydın dağları kaplar. Bunların güneyinde doğu - batı doğrultulu Büyük Menderes ovası uzanır. İlin güney kesimlerinde de Başparmak dağı, Madranbaba dağı ve Karıncak dağı gibi yükseklikler yer alır. Aydın ilinde Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlıdır. İlin en önemli akarsuyu Büyük Menderes nehridir. Nehrin bir kolu olan Akçay üzerinde Kemer barajı kuruludur.

Ege Bölgesi'nde tarım alanlarının en yüksek oran gösterdiği il Aydın'dır. Aydın'da tarımın özelliklerinden biri de endüstri bitkilerine ayrılan alanların, tahıl tarımına ayrılan alanlardan daha geniş yer tutmasıdır. Pamuk, ilin başlıca ürünüdür. Tütün ve buğday da yetiştirilir. Aydın ilinin meyveleri arasında incir baş sırayı alır. Zeytin ağaçları da Büyük Menderes ovasında Atça çevresine kadar sokulur. İlin endüstri tesisleri arasında Nazilli Basma Fabrikası ile Aydın Tekstil Fabrikası önemli yer tutar.

En parlak dönemini İlkçağ'da Lidya'lılar devrinde yaşayan Aydın, Murat I'in padişahlığı yıllarında Osmanlıların egemenliğine girdi. Yıldırım Bayezit zamanında ise kesin olarak Osmanlılar'a katıldı. Osmanlı çağında Aydın, merkezi Kütahya olan pek geniş Anadolu Beylerbeyliği'nin 14 sancağından birini teşkil ediyordu. Aydın, 27 mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edildi. 30 haziranda millî kuvvetler şehri tekrar aldılarsa da kısa bir süre sonra geri çekilmek zorunda kaldılar. İzmir'den iki gün önce, 7 eylül 1922'de yanmış ve yıkılmış bir durumda kurtarıldı.

Aydın, İlkçağ'a ait eserler bakımından çok zengindir. Balat köyü yakınlarındaki Miletos (Milet), Söke yakınlarındaki Priene (Güllübahçe), Aydın'ın 2 km. ötesindeki Tralles ve 37 km. batısındaki Magnesia ile 31 km. doğusundaki Nyssa (Sultanhisarı) İlkçağ'ın ünlü yerleşme merkezleriydi. Aydın şehrindeki Türk eserlerinden Cihanzade (1756), Üveys Paşa (1568), Ramazan Paşa (1595) ve Süleyman Bey (1683) camileri en ünlüleridir.

Aydın'da Bey Camisi

AYDIN DAĞLARI, Aydın ilinin kuzey kesimlerini kaplayan ve batıya doğru incelen dağ sırasıdır. En yüksek yeri Cevizli dağıdır (1646 m.). Bu dağlar güneybatıya kıvrıldıktan sonra Samsun dağı adını alır. Aydın dağlarının eteklerinde Akdeniz bitki örtüsü, üzerinde de tabiî ormanlar görülür.

AYDINOĞULLARI, 14. yüzyıl başlarında Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkıldığı yıllarda batıya doğru gelişen Türk fetihlerinin meydana çıkardığı Anadolu Beylikleri'nden biridir. Beyliğin kurucusu Aydın Bey, Anadolu Selçuklu Devleti'nde babası Mehmet Bey gibi «Emîr - üs - sevahil» (Amiral) rütbesine kadar yükselmiş bir askerdir, 1300'de Birgi'yi başkent yapıp bağımsızlığını ilân etti. Torunların-

dan Umur Bey 1328'de İzmir'i ele geçirdikten sonra Ege denizindeki adalara, Rumeli, Yunanistan ve Mora ile Arnavutluk kıyılarına donanmasıyle seferler yaptı. Babası Gazi Mehmet Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına geçti. Sürdürdüğü denizaşırı fetihlerle elde edilen ganimetlerin getirdiği zenginlik Aydınoğulları Beyliği'nin ekonomi, fikir, askerlik ve siyaset alanlarında geliştiği bir yükselme çağı oldu. Kıbrıs, Venedik, Cenova ve Rodos'un birleşik donanması anî bir baskınla İzmir'in kıyı kesimini almayı başardı. Ama İzmir Kalesi'ni ele geçiremediler. Umur Bey, 1348'de şehit düştü. Beyliğin başına geçen Hızır Bey (1348-1360) ve ondan sonra gelen İsâ Bey (1360-1390) Umur Bey'in yerini dolduramadılar. Hıristiyanların baskınını önleyemeyen İsâ Bey, Beyliği karşı koymadan Osmanlılar'a vermeyi kurtuluş saydı. Ankara Savaşı'ndan sonra tekrar kurulan Aydınoğulları Beyliği'ni 1403'te İzmir Hâkimi Cüneyt Bey ele geçirdi. Murat II zamanında da Türkler, bu beyliğin topraklarını kesin olarak Osmanlı ülkesine kattılar (1425).

AYDOS DAĞI, Kocaeli yarımadasının batı bölümünde, Kartal'ın kuzeydoğusunda 537 m. yüksekliğinde bir dağdır. Güney eteğinde Yakacık ve Soğanlı köyleri vardır.

AYI, ormanlık yerlerde yaşayan, iri vücutlu etçil bir memeli hayvandır. Ayrıca meyve, kök ve otla da beslenir. Vücudu kıllarla örtülüdür. Beş parmaklıdır ve tabanının üstüne basarak yürür. Kuyruğu körelmiştir. Hantal görünüşüne rağmen ağaçlara tırmanacak kadar çeviktir. Kolayca hareket eder.

Ayılar, Afrika ve Okyanusya dışında bütün dünyaya yayılmışlardır. Hem en sıcak, hem de en soğuk bölgelerde yaşarlar. Türkiye'nin dağlık ve ormanlık bölgelerinde yaşayan boz ayı ve Kuzey Amerika'da yaşayan kara ayı ile Suriye ayısı, korkunç ayı, Malaya ayısı, kutup ayısı Tibet ayısı, dudaklı ayı en iyi bilinen çeşitleridir.

AYIBALIĞI (Bak: DENİZ AYISI)

AYIÜZÜMÜ, ikiçeneklilerin fundagiller familyasından, küçük taneler şeklinde yemiş veren tüylü bir bitki cinsidir. 18 kadar türü vardır.

AYNA, üzerine düşen ışınları yansıtabilen cilâlı yüzeylerin genel adıdır. Ayna olarak kullanılan maddenin yüzünün pürüzsüz, düzgün olması şarttır. Arkası «sır» adı verilen bir karışımla boyanmış cam levhalar, veya yüzleri düzgün hale getirilmiş maden levhalar ayna olarak kullanılır.

Aynalar ikiye ayrılır: 1) Düzlem aynalar, 2) Küresel aynalar.

Düzlem aynalar, bir yüzü parlak, arkası sırlı düz aynalardır. Küresel aynalar ise cam bir küreden kesip kaldırılan bir kapak biçimindedir. Bunun dış yüzü sırlanırsa elde edilen aynaya «içbükey ayna», iç yüzü sırlanırsa «dışbükey ayna» denir.

Küresel aynalarda görüntü, cisimden büyük, ya da küçük olur. Bunların yarıçap uzunluğunun ortasındaki noktaya «odak» denir. Küresel aynaların merkezinden geçen doğruya da «eksen» adı verilir.

İçbükey aynalar cismi büyüttükleri için, bunlara halk arasında «dev aynası» ismi verilir. Dışbükey aynalar ise cisimleri küçülterek geniş bir alanı gösterdikleri için motorlu kara taşıtlarında ve uçaklarda geriyi gösteren ayna olarak kullanılır.

AYNAROZ, Yunanistan'da, Selânik'in güneydoğusunda, Halkidikya yarımadasının üç dilinden en doğuda olanıdır. Yüzölçümü 314 km², nüfusu 3.000 kadardır ve hepsi de erkektir. Aynaroz'da muhtar bir ortodoks cumhuriyeti vardır. Merkezi Karyes'tir ve çevresinde 20 kadar büyük manastır bulunur. Ayrıca birçok çile yerleri de vardır. Ortodoks keşişlerinin son uğrağı olan Aynaroz'da, 968 yılında Athanasios tarafından büyük Lavra Manastırı kuruldu. 1374'te Osmanlılar burasını aldı. 1912'ye kadar Türkler'in yönetiminde kaldı.

AYNŞTAYNUM, atom sayısı 99, atom ağırlığı 254 olan Uran-ötesi elemanlardan biridir. Tabiî olarak bulunmaz, laboratuvarlarda sunî olarak elde edilir. Elemana bu ad, ünlü bilgin Einstein'ın isminden ötürü verilmiştir.

AYNÎ, Mehmet Ali (1869-1945), ünlü Türk bilim adamlarındandır. Manastır'ın Serfiçe kasabasında doğdu. 1888'de Mülkiye Mektebini bitirdi. Öğretmenlik, maarif müdürlüğü, mektupçuluk, mutasarrıflık ve valiliklerde bulundu. 1914'te İstanbul Darülfünunu Felsefe Profesörlüğüne atandı. Daha sonra Tasavvuf Tarihi, Harbiye ve Harp Akademisi'nde de Siyasî Tarih okuttu. Milletlerarası Felsefe Kongrelerinde Türkiye'yi temsil etti.

AYNULAR, Doğu Asya'nın en eski kavimlerinden biridir. Bugün Hakkaido ve Sahalin adalarının kıyılarında avcılık ve balıkçılık yaparak geçinirler. Sayıları 17.000 kadardır. Tip ve kültür bakımından Japonlardan ayrılırlar.

AYRIKOTU, birçeneklilerin buğdaygiller familyasından bir bitkidir. Tarla için zararlıdır. Ayrıkkökü denilen kökü doktorlukta idrar söktürücü olarak kullanılır.

AYI ÇEŞİTLERİ:

Boz ayı

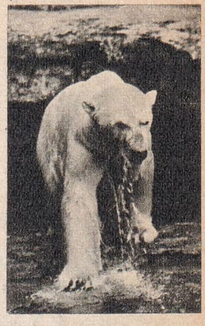

Kutup ayısı

M. A. Aynî

Ayva

AYSBERG (Bak: BUZDAĞI)

AYVA, ikiçeneklilerin gülgiller familyasından bir ağaç ve bu ağacın meyvesidir. Yaprakları kalp biçiminde, kenarları düz, bir yanı tüylüdür. Çiçekleri iri, pembemsi beyazdır. Meyvesi olgunlaşınca parlak sarı bir renk alır. Güzel kokuludur. Soğuğa karşı dayanıklıdır. Yaprakları kaynatılarak ishale karşı ilâç olarak içilir. Ekmek ayvası, şeker ayvası, limon ayvası, misket, ayıboğan ayvası başlıca çeşitleridir.

AYVACIK, Çanakkale iline bağlı 25.134 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.225 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 796 km^2'dir. İlçe toprakları Edremit körfezinin kuzey kıyısından içerilere doğru uzanır. İlçe halkı çiftçilikle geçimini sağlar. İlçe merkezi Baba burnunun doğusunda kuruludur.

AYVALIK, Balıkesir iline bağlı 30.390 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 16.401 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 319 km^2'dir. İlçe toprakları Ege denizi üzerinde 34 km.'lik bir kıyı şeridi halinde içerilere doğru uzanır. Yüzölçümünün % 30'u zeytinliktir. İlçenin başlıca zenginliğini zeytin meydana getirir. Kendi adını verdiği körfezin üzerinde kurulu bulunan ilçe merkezinde birçok zeytinyağı, sabun, prina, geliserin, nebatî makine yağı, neft ve reçine fabrikası vardır. İlçe merkezi Ayvalık kasabası 1430 - 1440 yılları arasında kuruldu. Bugün turistlerin başlıca uğrak yeridir.

Ayvalık'ın genel görünüşü

AZAK DENİZİ, Karadeniz'in kuzeyinde, Sovyet Rusya'nın güneyinde büyük bir iç denizdir. Kerç (Yenikale) boğazıyle Karadeniz'e bağlıdır. Yüzölçümü: 42.000 km^2'dir. Derinliği 13 m.'yi geçmez. Tuzluluk oranı da çok düşük, % 01'dir. Bu yüzden çabuk donar. Kasım sonlarından nisan ortalarına kadar buzlarla örtülü kalır. Azak denizine akan en önemli akarsu Don nehridir. En önemli limanı da bu nehir üzerindeki Rostov'dur. Balığının bolluğuyle ünlü bu denizde en çok mersin balığı vardır.

AZDAVAY, Kastamonu iline bağlı 35.738 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 1.452 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.500 km^2'dir. İlçe toprakları dağlık ve arızalıdır. Halk geçimini meyvecilik ve orman ürünlerinden sağlar. İlçe merkezi Kastamonu - Cide karayolu üzerindedir.

AZERBAYCAN, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne bağlı bir cumhuriyettir. Kuzeyinde Gürcistan Cumhuriyeti, doğusunda Hazar denizi, güneyinde İran, batısında Ermenistan Cumhuriyeti vardır.

Yüzölçümü: 86.000 km^2, nüfusu: 3.697.000, idare şekli: Sosyalist Cumhuriyet, başkenti: Bakû, dili: Azerî Türkçesi ve Rusça, dini: Müslüman, parası: Ruble'dir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuzeyini Kafkas dağları kaplar. Güneyinde de Kura nehrinin geçtiği Kura havzası bulunur. Bu havza bozkırdır. Nehrin iki yanını kaplayan bozkırlar çeşitli adlarla anılır. Havzanın doğu kesimi deniz düzeyinden aşağıdadır.

Kuzeydeki sıradağların rüzgârları kesmesi güneyde ılık bir iklim yaratır. Bu iklim Hazar denizinin güneybatı kenarındaki Lenkoran çevresine kadar uzanır. Denize yakın yerlerde yağış fazladır. İç bölgelerde ise çok azdır. Dağ etekleri de oldukça yağış alır.

Ülkenin dağlık kesimlerinde 2.000 m.'ye kadar ormanlar görülür. Azerbaycan'ın en büyük zenginliği, başkent Bakû çevresindeki petrol kuyularıdır. 1940'da 27 milyon tonu bulan petrol çıkarımı sonraları azaldı. Petrolden ayrı olarak demir ve bakır da vardır.

Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlûp çıkması üzerine 1918'de Azerbaycan'da bir cumhuriyet kuruldu. Feth Ali Han'ın başkanlığındaki bağımsız cumhuriyet ilk olarak Türkiye'yle bir anlaşma imzaladı. Bakû'yu Ruslar'dan almak için askerî yardım istedi. Türk kuvvetleri Bakû'yu aldı, ama Mondros Mütarekesi üzerine İngilizler'e bıraktı. Ancak İngilizler çekildikten sonra 1920'de ülke içinde kargaşalıklar çıktı. Bolşeviklerin de teşvikiyle meydana gelen ayaklanmalar sonunda Azerbaycan Rusya'ya katıldı. 1936'ya kadar Kafkasya Federasyonuna bağlı kaldı. Aralık 1936'da da doğrudan doğruya S. S. C. Birliği'ne katıldı.

AZERİLER, 11 - 14. yüzyıllarda Azerbaycan'a gelip yerleşmiş bir Türk topluluğudur. Önemli bir kısmını Oğuz Türkleri meydana getirir. Bugün Azerbaycan Cumhuriyeti ile Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin bir bölümünde ve İran Azerbaycanı'nda otururlar. Çiftçilik ve el

işleriyle geçinirler. Hayvancılığa büyük önem verirler. Yarı göçebe bir hayatları vardır. Kışın «aran» dedikleri ovalarda, yazın da «yaylak» dedikleri yaylalarda otururlar.

Azeriler arasında toplumun esasını aile teşkil eder. Ailede baba hâkimdir. Çocuklarının eğitimi anaya verilir. İran Azerbaycanı'nda oturanlar Şii Mezhebinden, kuzeydekiler ise sünnidir. Konuştukları dil bir Türkçe diyeleğidir. Türk dillerinin Güneybatı topluluğuna giren diller arsındadır.

Azeriler'in kendilerine has bir edebiyatları vardır. Bu edebiyat İslâm ve Batı Kültürünün etkisinde gelişmiştir. 11 ve 13. yüzyıllarda yaşayan Azerî şairlerinin çoğu eserlerini Farsça yazmışlardır. Şirvanlı Hakanî bunların başında gelir. Azerî halk şairleri ise Türkçe yazmışlardır. Bunların en önemlileri Hasanoğlu (Şeyh İzzettin İsferayîni) ve Nesimî'dir. Bu edebiyatın en parlak çağı Akkoyunlular ve Karakoyunlular zamanıdır. Bu çağda Ruşenî, Hataî (Şah İsmail) ve Habibî gibi ünlü şairler yetiştirmiştir. 16. yüzyılda Azeri edebiyatının en büyük temsilcisi Fuzulî'dir. Daha sonraki yüzyıllarda yetişmiş Azerî şairlerinde Fuzulî'nin etkisi görülür.

AZİZ NESİN, (Bak: NESİN, AZİZ)

AZOİK (Bak: İLKZAMAN)

AZOR ADALARI, Atlas okyanusunun kuzey kesiminde Portekiz'in bir eyaleti olan takımadadır. 9 adadan meydana gelir. Yüzölçümü 2.388 km^2, nüfusu 336.000'dir. Kuzey Amerika ile Batı Avrupa ve Afrika hava yolunun üstünde bulunmaları bakımından önemlidirler. 600 km.'den fazla bir şerit üzerinde uzanan takımada başlıca üç bölüme ayrılır. Sao Miguel ve Santa Maria «güneydoğu», Fayal, Pico, Sao Jorge, Terceira ve Graciosa «orta»; Flores ve Corvo adaları da «kuzeybatı» bölümündedir. Adaların hepsi volkaniktir. İklim genellikle ılık okyanus iklimi özelliği gösterir.

Azor adalarından ilk defa 12 ve 14. yüzyıllarda Arap coğrafyacıları bahsetmiştir. Bulunan bazı paralar Kartaca'lıların da buralara gittiğini gösterir. Avrupalılar adalara ilk defa 1432'de gittiler.

Azor adaları

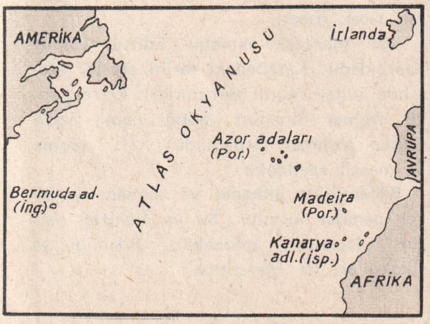

AZOT, havada beşte dört oranında bulunan, rengi, kokusu ve tadı olmayan bir gazdır. Simgesi «N», atom sayısı 7, atom ağırlığı 14,008'dir. Tabiatta bileşik halinde bulunur. Şili güherçilesi'nin % 75'ini meydana getiren Sodyum Nitrat ($NaNO_3$) bileşiği ile Potasyum Nitrat (KNO_3) başlıca çeşitleridir.

Bitkiler ve hayvanlar, dokularını geliştirmek için gerekli azotu doğrudan doğruya alamazlar. Öbür kimyasal unsurlarla birleşik durumda alırlar.

AZRAİL, ölüm meleğinin adıdır. Tek Tanrılı dinlerde, Tanrı'nın insanların canını almaya memur ettiği bir melek olarak düşünülür. Azrail kelimesine ne «Kur'an» da, ne de hadiselerde rastlanır. Bundan ötürü Hz. Muhammed'den sonra kullanılmaya başlandığına hükmedilir. Ölüm meleğinin adı olarak Azrail kelimesine İbrani kaynakları ile «Kur'an» tefsirlerinde rastlanır. Azrail Türk folkloruna da girmiştir. Dede Korkut masallarının kahramanı Deli Dumrul'un onunla savaşı ünlüdür.

AZTEKLER, İspanyol istilâcıların Meksika topraklarına ayak basmadan önce burada büyük medeniyet kuran bir Kızılderili kavimdir. Toprakları bugünkü Guatemala'dan başlayıp kuzeye doğru uzanıyor, Meksika'nın güney topraklarının bir kısmını kaplıyordu.

Aztekler ilk defa bu topraklara yayıldıkları zaman Toltekler, Mayalar, Zapotekler gibi kavimlerin kültürlerini aldılar. Bugünkü Meksico şehri yakınlarında bulunan başkentleri Tenochtitlan'ı 1325'te kurdular. 1519'da bu şehrin nüfusu 100 bini geçiyordu. Bu 200 yıl zarfında Aztek Medeniyeti günden güne gelişti. 16. yüzyılda Meksika dolaylarını eline geçiren İspanyol denizcisi Hernando Cortez'i, Aztekler «Beyaz Tanrı» sanarak çok iyi karşıladılar. Bu durumdan yararlanan İspanyol kumandanı şiddet ve hileyle Aztekleri öldürüp medeniyetlerine ve egemenliklerine son verdi.

Aztekler tabiatın türlü kuvvetlerini canlandıran çeşitli tanrılara taparlardı. Yapılan dinî törenlerin en büyük özelliklerinden biri insanların kurban edilmesiydi. Hayat, insanın sahip olduğu şeylerin en değerlisi olduğu için Aztekler tanrılara hediye edilecek en kıymetli şeyin ancak hayat olabileceğine inanıyorlardı.

■

AZTEK SANATI:

Rüzgâr tanrısı

Altından, güneş biçimi alem

B

Istanbul'da Beyazıt camisi ve külliyesi

BAALBEK, Suriye'de, Şam - Humus demiryolu üzerinde tarihî bir şehirdir. Çeşitli çağlarda muhtelif eller değiştirmiş, 1516'da Selim I tarafından Osmanlı İmparatorluğuna, 1920'den sonra da Lübnan Cumhuriyeti'ne katılmıştır. Eski Yunanlılar'ın Heliopolis (Güneş Şehri) adını verdikleri Baalbek, Zeus ve Bakkhus tapınaklarının yıkıntılarıyle ün salmıştır. Bu yıkıntıların en büyük özelliğini, taş süslemeler ve yapılardaki ölçülerin azameti teşkil eder.

BABA BURNU, Anadolu'nun çeşitli kıyılarındaki burunlara verilen addır. Başlıcaları şunlardır:

1 — Güney - Batı kıyısında, Antalya yakınlarında, Dalaman çayının ağzı ile batısındaki Karaburun arasında küçük bir yarımada meydana getiren burun.

2 — Karadeniz kıyısında, Ereğli'nin kuzeyindeki çıkıntının kuzey - batısına düşen Şeştepe köyünün güneyindeki burun. Burun üzerinde, köyün adını taşıyan bir de deniz feneri vardır.

3 — Çanakkale'nin Ayvacık ilçesinin merkezine düşen burun. Anadolu'nun ve aynı zamanda Asya kıtasının da en batı noktasını teşkil eder. Üzerinde eski bir kalenin kalıntıları olan sûrlar görülür. Sûrların üzerinde de deniz fenerleri vardır.

4 — Akdeniz kıyısında, Antalya körfezindeki burun. Şehrin 8 kilometre doğusuna düşer. Eski Side şehrinin, şimdiki Selimiye köyünün önlerindedir.

BABA DAĞLARI, Karadeniz bölgesinde, Karadeniz Ereğlisi ile Devrek kasabası arasındaki dağ sırasıdır. En yüksek noktası 1.120 metre olan Babadağ'dır.

BABADAĞ, Ege bölgesinde, Büyük Menderes nehrinin güneyindeki Denizli dağlarından biridir. En yüksek noktası, 2.189 metre olan Akbaba tepesidir.

BABAESKİ, Marmara bölgesinde, Kırklareli iline bağlı 48.433 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 13.873 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 837 km²'dir. Kuzeyinde Kırklareli merkez ilçesi, batısında Edirne'nin Havsa ve Uzunköprü, güneyinde Tekirdağ'ın Hayrabolu, doğusunda da Lüleburgaz ilçeleriyle çevrelenmiştir.

Babaeski toprakları düz ve ova halindedir. Bu bakımdan ekime çok elverişlidir. Başlıca ürünleri, buğday, arpa, çavdar, pancar, ayçiçeği, patates, kavun ve karpuzdur. İlçenin Alpullu köyündeki şeker fabrikası da pancar tarımının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Kuzey rüzgârlarına açık olan Babaeski'de kışlar çok sert ve soğuk, yazlar nispeten sıcak geçer.

İlçe merkezi, Istanbul - Edirne asfaltı üzerindedir. Kasabadaki tarihî eserler arasında Sultan Murat zamanından kalan köprü, Mimar Sinan'ın yaptığı cami, Fatih Sultan Mehmet zamanından kalan çeşme ve mescit sayılabilir.

Babaeski'de ilkbahar ve sonbaharda birer panayır kurulur. Su ve elektriği vardır. Dispanseri, mezbahası, fidanlığı ve ilkokulları da mevcuttur.

Babaeski'den bir görünüş

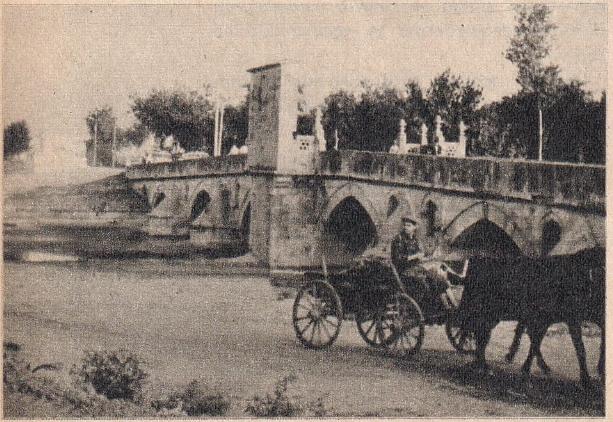

BABA İSHAK (13. Yüzyıl), 1229'da Anadolu'da peygamberlik taslamış bir Türkmen şeyhidir. Selçuklular devrinde yağmacılıkla Tokat ve Amasya çevrelerini ele geçirmiş, Keyhusrev tarafından yakalattırılıp, idam edilmiştir. Kendisiyle beraber olanlara «Babaî» adı verilir. Bunların Kızılbaşlar, Tahtacılar, Bektaşiler gibi zümreler üzerinde de tesirleri olmuştur.

BABIÂLİ, Osmanlı İmparatorluğunda önce veziriâzamlık, sonra sadrazamlık makamına verilen ve bilhassa 19. yüzyıl başından itibaren kullanılan tâbirdir. «Yüce Kapı» anlamına gelir.

Istanbul'un başkent oluşuna kadar sadrazamlar daima seferde oldukları ve çadır altında yaşadıkları için, bir idare merkezi kurulamamıştı. Istanbul'un fethiyle, devlet işleri sağlam esaslara bağlandı. Topkapı sarayında, Kubbealtı denilen yerde, hükümet ileri gelenlerinin devlet işlerini konuşmaları için «divan» kuruldu. Sadrazamların öğleden sonraları kendi saraylarında veya konaklarında özel divan kurma yetkileri de vardı. Böylece halk işlerinin saray kapısında olduğu gibi, sadrazam kapısında da görüleceği belirtilmiş oluyordu. Bu yüzden sadrazam konaklarına «bab-ı âli» denmiştir.

Bugün Istanbul Vilâyet binası olarak kullanılan dairenin «Babıâli» oluşu, 1654'ten sonradır. Sadrazam Derviş Paşa'ya verilmiş olan bu konakta, onun ölümünden sonra gelen sadrazamlar devamlı oturmaya başlamışlardır. Arada başka yerlerde oturanlar da olmuştur.

Babıâli'de önceleri harem ve selâmlık daireleri, ahırlar, büyük mutfaklar, sekban koğuşları da vardı.

1826'da Yeniçerilik kaldırıldıktan sonra Babıâli sadrazamların ikametgâhı olmak vasfını kaybetmeye başladı. Burasını tam bir resmî daire olarak kullanan ilk padişah, Mahmut II'dir. Tanzimattan sonra imparatorluğun en büyük idare kuvveti Babıâli binasında toplandı. 1850 - 1870 arasında ise gerçek hükümet merkezi haline geldi.

Abdülhamit'ten sonra Sarayın devlet idaresini ele alması, Babıâli'yi işlemez duruma düşürdü. 1908'de Meşrutiyetin ilânı ile Babıâli yeniden istiklâlini elde etti. Mütareke yıllarında ise yabancı nüfuzu altına girdi. Bu kötü durum ancak Cumhuriyetle sona erdi. Babıâli, Osmanlı İmparatorluğu ile beraber de tarihe karıştı.

Babıâli 1912'deki Balkan Savaşı sırasında «Babıâli Baskını» adıyle anılan bir olaya sahne olmuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları kabine toplantısı sırasında binayı basarak Kâmil Paşa'yı istifa ettirmiş, Harbiye Nazırı Nâzım Paşa ile yaveri Yüzbaşı Tevfik Bey'i vurmuşlardı.

BABİL, Fırat kıyılarında, Bağdat'ın 93 km. güneyinde, zamanının en büyük ve zengin şehri olarak bilinen, asma bahçeleri ve kaleleri ile meşhur olan Babilliler' in başkentidir.

Şehri ilk kuranın Babil hükümdarı Nemrut olduğu sanılır. Sonraları Babilliler'in başkenti olmaktan çıkıp, Asur devletinin başkenti oldu. Nabukatnezar, Baal tapınağını, diğer tapınak ve saraylardan getirttiği heykeller ve kıymetli eşyalarla bir kat daha süsledi. Kendisi de yeni saraylar, kaleler yaptırarak, Babil'i mamur bir şehir haline soktu. Babil'in çevresi 40 km. den fazlaydı. 100 kapısı vardı. Kapıların kanatları tunç veya tunç kaplamaydı. Sokakları düz ve genişti.

Dünyanın Yedi Harikası arasında Babil' in asma bahçeleri de vardır. Bu bahçeler çiçek ve ağaçlarla bezenmişti.

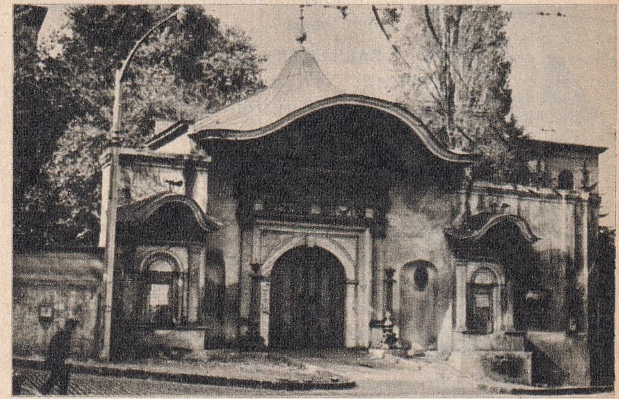

Istanbul'da Babıâli'ye adını veren ünlü kapı

Sasanîler tarafından Medayin şehrinin kurulmasıyle, Babil önemini hızla kaybetti. Zamanla yeri bile kayboldu ve yeni çağlarda yapılan kazılarla kalıntıları meydana çıkarıldı.

Babilliler çeşitli tanrılara taparlardı. Bunların başlıcaları, Iştar, Marduk ve Tammuz'dur.

BABİL KULESİ, dünyanın en büyük eserlerinden biri olarak tarihe geçen kuledir. 7 katlı ve 90 metre yüksekliğindeydi. Kule, Asur ve Pers kralları tarafından birkaç kere yıkılıp yeniden yapıldı. Büyük İskender kuleyi yeniden inşa ettirmek istediyse de, ömrü yetmedi. Kule bundan sonra bir efsane halinde yaşadı ve «Dünyanın Yedi Harikası» ndan biri olarak adlandırıldı.

«Tevrat»a göre, Nuh'un oğulları bir kule yapıp dağılmayı önlemek istemişler, fakat Tanrı dillerini karıştırarak halkı buradan yeryüzüne dağıtmıştır.

BÂBÎLİK, Şiraz'lı Mirza Ali Muhammed'in kurduğu mezhebin adıdır. Şiî mezhebine getirmek istediği yenilikleri kabul edip, kendisine mürit olanlara da «Bâbî» adı verilmiştir.

Babîlik'te kadınla erkek eşittir. Kadın yüzde yüz hürdür. Örtünmesi yasaktır. Boşanma yoktur. Bâbîler mallarının yüzde 5'i nispetinde vergi verirler. Ticaret serbest, faiz helâldir. Kızlar da, oğlanlar da 11 yaşında evlenmek zorundadırlar. Bâbî takviminde ay 19 gün, yıl 19 aydır. İçki ve afyon yasaktır.

Bâbîlik'in, Mirza Ali Muhammed'den sonra gelen en önemli şahsiyeti, Kurretülâyn adında Kazvin'li bir Türk kızıdır.

Mirza Ali Muhammed'in taraftarları kısa zamanda kalabalık bir ihtilâlci grupu haline geldiler ve 1846'da ayaklandılar. Mirza Ali 1848'de öldürüldü. Kurretülâyn da yakalandı ve tövbe etmeyi reddettiği için diri diri yakılarak cezalandırıldı. Daha sonra Bâbîlik'ten Bahaîlik çıkmıştır ve bugün bu mezhep mensuplarından birkaç bini İran'da yaşar.

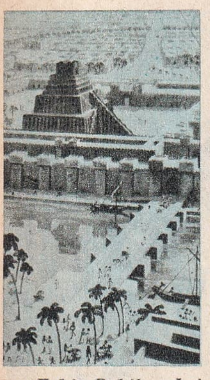
Eski Babil şehri ve kulesi

BABİLLİLER, Sâmî ırkından eski bir millettir. Yeryüzündeki ilk medeniyetlerden birini kurmuşlardır. Babilistan denilen ülkeleri, Basra körfezinden Hindistan'a yakın olduğu için, medeniyetlerinin Hintten gelmiş olması mümkündür. Tarihçi Herodot'a göre bilhassa mimarî ve astronomide çok ileriydiler.

Başkentlerinin işgalinden sonra Asurlular'la karşılaşmışlardır. Savaşçı Asurlular' la bu birleşme Babilliler'in lehine olmuş, topraklarını genişletmişlerdir.

M. Ö. 500 yıllarında İran hükümdarı Keyhusrev, Asur devletine son vermiş, Babilliler, İran işgalinde kalmışlardır. İslâmiyetten sonra da Araplarla kaynaşarak milliyetlerini büsbütün kaybetmişlerdir.

Doğu dillerinde Babilliler, «Keldanî» diye anılırlar. Bugün Cezire civarında Keldanî diye bir topluluk yaşarsa da, bunlar Hıristiyanlığın Nasturî mezhebindendir ve Arapça konuşurlar.

Babilliler yazılı eser bırakmadıkları için medeniyetleri hakkında sadece tarihî rivayetlere, mimarî eserlerinin taştan kalıntılarına göre hüküm verilebilmektedir.

Babuin

BABUİN, Orta Afrika'da çok yaygın olan, kurnaz ve akıllı bir maymun çeşididir. Aynı zamanda «Köpek Suratlı Maymun» da denilir. Kızdırıldıkları zaman vahşîleşirler. Çok kuvvetli yapıları vardır. Avrupa iklimine kolay uyabilirler. Ağaçlardan inip, yerdeki hayata uymuştur. Büyük sürüler halinde yaşar. Afrika hayvanıdır. Çoğunlukla Büyük Sahra'nın güneyinde bulunur.

BABUR (1483 - 1530), Hint - Türk devletinin kurucusu ve büyük hükümdarıdır. Babur Türkçede «pars» anlamına gelir. Babası Ömer Şeyh Mirza Timur'un, annesi Kutluğ Nigâr Hanım da Cengiz'in torunu oldukları için, iki büyük cihangirin kanını taşırdı.

Zahirüddin Muhammed Babur 14 şubat 1483'te Fergana'da doğdu. 1494'te tahta çıktı. Zeki, zarif, mütefekkir bir adamdı. Usta bir komutan, siyasetçi, idareci ve Türkçe'nin Çağatay diyeleğinde, Nevâî'den sonra büyük bir şair olarak temayüz etti. Başından geçen tecrübeler sayesinde kabiliyetlerini geliştirdi. Lüzumsuz yere kan dökmekten hoşlanmaz, icabında sert olmayı da bilirdi.

Macera dolu hayatını, çeşitli yabancı dillere çevrilen «Baburname» adlı eserinde anlatmıştır. 1530'da, 47 yaşında iken öldü.

BABUR İMPARATORLUĞU, Babur'un, Hindistan'da kurduğu Türk devletidir. Tarihe yanlış olarak «Büyük Moğol İmparatorluğu» adıyle geçmiştir.

Babur tahta geçtiği zaman, Orta Asya'da saltanat kavgaları yüzünden devamlı bir savaş ve karışıklık havası esiyordu. Babur bu yüzden uzun zaman akrabaları ve kumandanlarıyle uğraştı. 1501'de tahtından oldu. Yanında bir müfreze askerle 1504'te Afganistan'da, Kâbil şehrini işgal etti. Buraları askerleri ve kumandanları arasında paylaştırdı. Sonra eski mülkünü elde etmek için mücadeleye girişti. Muvaffak olamayınca, bu sefer Hindistan'ı fethe karar verdi.

Delhi padişahının yardım talebini fırsat bilerek 1524'te Pencap'a girdi. 1526'da

Babur imparatorluğu

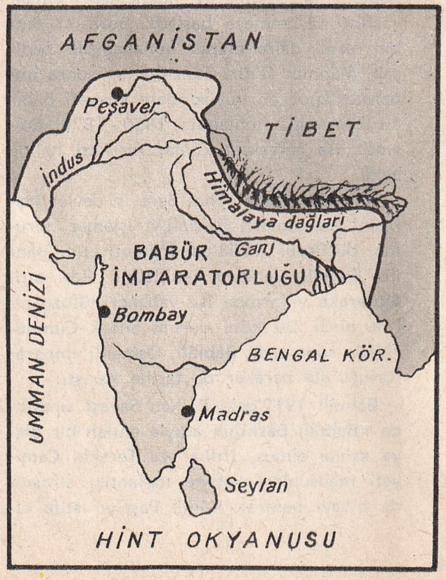

Delhi'yi işgal edip, kendini «Hint Padişahı» ilân etti. Başarıdan başarıya koşarak 1528' de Hindistan'ın fethini tamamladı. Böylece, Babur İmparatorluğunu kurmuş oldu.

Babur bir yandan fütuhatla uğraşırken, zaptettiği yerleri de zenginleştirip güzelleştiriyordu. Yaptırdığı yollar, köprüler, saraylar, hamamlar, bahçeler, devrinin benzerleri olmayan şaheserleridir.

Babur'un kurduğu devlet 1858'e kadar tam 332 yıl devam etti. Babur'dan sonra Hümayun devrinde imparatorluk büyük sarsıntılar geçirdiyse de, torunu Ekber Şah ülkeyi bu badireden kurtardı. Türk hükümdarları daha uzun yıllar imparatorluğu şanlı menkıbeleriyle yaşattılar.

BACAK, vücudun kasıktan tabana kadar olan kısmıdır. Bacağın kalçadan dize kadar olan kısmı ise, «uyluk» diye anılır.

Her bacakta uyluk kemiği, yan yana duran bir kaval kemiğiyle, bir baldır kemiği, 7 ayak bileği kemiği, 5 tarak kemiği, 14 parmak kemiği bulunur. Ayak bileği kemiklerinden biri «topuk kemiği» ni meydana getirir. Dizkapağı kemiği, dizimizi korur. Dizkapağı ile ayak arasındaki iki kemik, bacağın dönüşünü sağlar.

BACH, Johann Sebastian (1685 - 1750), dinî müzik alanında meydana getirdiği eserleriyle tanınan Alman müzisyenidir. Ailesinin birçok ferdi de müzik alanında isim yapmıştır.

Bach 21 mart 1685'te Almanya'nın Elsenach şehrinde doğdu. İlk müzik bilgisini ağabeyi Johann Christoph Bach'tan aldı. Lüneburg Michaelis Müzik Okulu'nu bitirdikten sonra, orgçu ve orkestra üyesi olarak çalıştı. Org ustası Buxtehude'nin öğütlerinden faydalandı. 1723'te Leipzig'deki Thomas kilisesi baş müzikçiliğine getirildi. Ölünceye kadar burada çalışarak, ölmez eserlerini verdi. Hayatının son yıllarında kör olmuştu. İki defa evlendi ve bu evliliklerinden 11 oğlu, 9 kızı oldu.

Bach çok eser vermiş, fakat ne yazık ki bunların bir kısmı kaybolmuştur. Dinî eserlerinin başında «passion» ları ve oratoryoları gelir. Ayrıca «prelüd» leri, «füg» leri, «sonat» ları, «konçerto» ları (bilhassa Brandenburg konçertoları), erişilmez birer müzik anıtıdır.

BACON, Francis (1561 - 1626), tanınmış İngiliz filozofudur. Genç yaşta felsefeye merak sarmış, 13 yaşında gönderildiği Trinity kolejinin öğretim plânını yetersiz bularak, üç yıl sonra ayrılmış ve Fransa'ya giderek politika kültürü ve devlet idaresi öğrenimine devam etmiştir. 1579' da İngiltere'ye dönerek hukukla uğraştı. 1590'da Kraliçe Elizabeth I'in Konseyine katıldı. 1605'te Lord unvanını aldı. Fakat müsrifliği yüzünden borca girince, rüşvet kabulüne başladı. Mahkemeye verilip hapse atıldı. Çıktıktan sonra kendisini ilmî araştırma ve edebiyata verdi. Bilimsel sonuçların deneyle elde edilebileceğini savunan «istikra» (yeni deyimle tümevarım) metodunun kurucularından sayılır. Başlıca eserleri: «Essays» (Denemeler), «The Advancement of Learning» (Öğrenimin Gelişmesi), «Novum Organum» dur.

BACON, Roger (1214 - 1294), tanınmış İngiliz rahip ve filozofudur. Gözlem ve deneyin bilimin temeli olduğunu düşünerek araştırmalar yapmış, bu arada büyüteci icat etmiştir.

Fakat din adamlarının hücumlarına uğrayan Bacon, «şeytanla işbirliği yapıyor» gerekçesiyle hapse atılmış, ancak Papa Clement IV zamanında ve onun ileri fikirli olmasından yararlanarak, 18 ayda üç büyük eserini yayınlamıştır: «Opus Majus», «Opus Minus» ve «Opus Tertium».

Papanın ölümünden sonra Paris'e gönderilerek hapse atılmış, ancak on yıl sonra İngiliz asillerinin yardımıyla affedilmiştir.

BADANA, duvarlara sürülen kireç şerbetidir. Badana çeşitli kimyevî maddelerle renklendirilir.

Kireç badanasında macun halindeki kireç suyla eritilip süzülür. Önce sulu olmak üzere, birkaç kat sürülür. Çıkmaması için de % 3 oranında tuz veya şap katılır. Tutkallı badanalarda toz halindeki boya, tutkalla karıştırılır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sentetik boya sanayii çok gelişmiş ve zengin renk çeşitleri elde etmek imkân dahiline girmiştir. Plastik boya denen bu badana çeşidi sürüldükleri yüzeyi daha iyi koruyabilmekte ve suyla da silinebilmektedir.

Badana genellikle fırçayla sürülür. Fakat tabancayla püskürtülerek de yapılabilir.

Her çeşit badanadan önce duvarlar temizlenmeli, çatlaklar ve çivi delikleri kapatılmalıdır.

BADEM, gülgillerden, yurdumuzun hemen her yerinde yetişen bir meyva ağacıdır. 4 - 5 metre yüksekliği, ince, uzun yaprakları vardır. Meyvesi tazeyken «çağla» adıyla yenir. Asıl badem, içindeki çekirdekte bulunan kısımdır. Bademden sarı renkte «badem yağı» çıkarılır. İç badem kuru ve taze olarak yenir. Bundan badem şekeri veya ezmesi de yapılır. Daha çok Marmara ve Ege bölgesiyle, Van gölü etrafında yetişir.

BADEMCİK, vücudumuzdaki salgı bezlerinden biridir. Boğazın iki yanında birer tane bulunur. Vücudu ağız yoluyla giren

F. Bacon

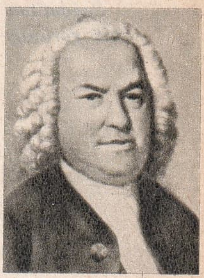

Bach

Badem

Bağdat'tan bir görünüş

mikroplara karşı korurlar. Üşütenlerin bademcikleri iltihaplanıp şişer. Bademcikler küçük bir ameliyatla alınırsa da, her doktor buna taraftar değildir.

BADEN - POWELL, Sir Robert Stephenson (1857 - 1941), dünyada ilk izcilik teşkilâtını kuran İngiliz subayıdır. 1876'da orduya katıldıktan sonra çeşitli cephelerde çarpışmış, tuğgeneralliğe kadar yükselmiştir. Afrika'daki Boer savaşı sırasında acemî askerleri izcilik kurallarıyle yetiştirmiştir. 1903'te İngiltere'ye dönüp gençlerin yetiştirilmesinde ordudaki tecrübelerinden yararlanmıştır. 1907'de ilk izci kampını kurmuş, bir yıl sonra da ilk izcilik teşkilâtını hazırlamıştır.

BADMİNTON (Bak: BEDMİNTON)

Baden - Powell

BAFA GÖLÜ, Ege bölgesinde, Aydın ilinde, Büyük Menderes nehrinin denize döküldüğü yerin sol kıyısına yakın bir göldür. Denizden yüksekliği 10 metre, çevresi 50 km., yüzölçümü 65,2 km^2'dir. Göl, Büyük Menderes'in taşıdığı topraklarla eskiden mevcut körfezin dolması neticesinde meydana gelmiştir. Çevresi ve içindeki birkaç adacıkta tarihî harabeler bulunur.

BAFFİN ADASI, Kuzey Amerika ile Grönland arasında bir adadır. Kuzeyinde Baffin denizi, doğusunda Atlas okyanusu, güneyinde Hudson körfezi, batısında Boothia körfezi ile çevrilidir. Yüzölçümü: 611.000 km^2, nüfusu: 3.000'dir. Kanada'ya ait olup, XVII. yüzyılda İngiliz denizcisi William Baffin tarafından keşfedilmiştir Toprakları çıplak ve düzdür. Sadece yazın bitki yetişir. Başlıca hayvanları misk öküzü, kutup ayısı, tilki ve kurttur. Nüfusun çoğunluğunu Eskimolar teşkil eder.

BAFFİN DENİZİ, Amerika'nın kuzey doğusunda, Atlas okyanusunun kuzeybatıya uzanan koludur. Yılın büyük bir kısmında donar. En derin yeri 2.000 metreyi bulur.

BAFRA, Karadeniz bölgesinde, Samsun iline bağlı 116.630 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 26.315 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.243 km^2'dir. Kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Samsun merkez ilçesi, güneyinde Vezirköprü ve Havza, batısında Alaçam vardır. Memleketimizin belli başlı tütün bölgelerinden birini teşkil eder. Halkının başlıca geçim kaynağı tütündür. Ovanın tabanlarında tahıl da yetiştirilmektedir. Ayrıca şeker pancarı, buğday, arpa patates ve çeşitli meyveler de elde edilir. Balık gölünden çıkarılan sazan, kefal ile havyar, ilçenin bir diğer zenginliğini teşkil eder.

İlçe merkezi Bafra kasabası, Kızılırmak deltasının ağzında, verimli topraklar üzerindedir. Elektrik, su, kanalizasyon tesisleri vardır. Kereste fabrikası da yeni iş alanları açmıştır. İlçe merkezi Samsun - Alaçam devlet şosesi üzerindedir.

BAĞ VE BAĞCILIK (Bak: ÜZÜM)

BAĞDAT, Irak Cumhuriyeti'nin başkentidir. Dicle nehri üzerinde, Basra körfezinden 530 km. içerde kurulmuştur. Nüfusu 1.541.734'tür. Önemli bir ticaret merkezidir. Vapur seferleriyle Basra körfezine bağlıdır.

Yazları çok sıcak geçer. Yağışlar kışın olur. Dicle, kuzeyden güneye doğru şehri ikiye ayırmıştır. Son zamanlarda Bağdat'ın modern bir şehir olması yolunda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

Bugünkü Bağdat'ın temelinin 762'de, 100.000 işçinin devamlı çalışmasıyle atıldığı rivayet edilir. Şehir Harunürreşit (786 - 809) zamanında en parlak devirlerini yaşamıştır. 1534'te Kanunî Sultan Süleyman tarafından Osmanlı idaresine katılmıştır. 1623'te Safevî hükümdarı Şah Abbas, Bağdat'ı işgal etmiş, 1638'de de Murat IV orduları, şehri geri almıştır. Bağdat 1916'da fiilen İngilizlerin eline geçmiş, 1921'de ise İngiliz lerin kurduğu Irak krallığının merkezi olmuştur.

BAĞDAT KÖŞKÜ, İstanbul'da, Topkapı sarayı içinde, çinileri ile ün salmış bir köşktür.

Sultan Murat IV tarafından girişilen Bağdat seferinin zafer hatırası olarak köşke bu ad verilmiştir. İnşaatına 1634'te başlanmış, 1638'de tamamlanmıştır.

Köşk sekiz yüzlüdür. Üstü zarif bir kubbeyle örtülüdür. Köşkü baştan başa kuşatan saçak, mermer direkler üzerine oturtulmuştur. Dış görünüşü kadar, içi de eşsiz bir güzelliktedir. Atlı, üstlü 32 penceresi vardır.

BAĞINTICILIK (Bak: RÖLATİVİZM)

BAĞIRSAK (Bak: BARSAK)

BAĞLAMA, halk müziği âletlerinden bir sazdır. Mızrapla çalınır. Tekne, göğüs ve sap olmak üzere üç kısımdır. Üç tellidir. Üst tel «mi», orta tel «re», alt tel «lâ» sesi verir. Dokunaklı bir sesi vardır.

BAHADIR ŞAH I (1643 - 1712), Hindistan'da hüküm süren Timuroğullarından bir hükümdardır. Babası Evrengzip Âlemgir, annesi Rahmetünnisa Nevab Bai'dir. Babasının sağlığında birçok seferlere katıldı ve ölümünden sonra Âzam Şah'ı alt ederek 1707'de tahta çıktı. Lahor'da öldü.

BAHADIR ŞAH II (1775 - 1862), Timuroğullarından bir Hint hükümdarıdır. Delhi sultanlarının sonuncusudur. 1837'de tahta çıktı. 1857'de İngilizlere karşı ayaklanarak bağımsızlığını ilân etti. Delhi'nin düşmesinden sonra Rangun'a sığındı ve burada öldü. Bilgin, şair ruhlu bir insan ve iyi bir hattattı.

BAHAÎLİK, 19. yüzyılın ikinci yarısında İran'da, Hüseyin Ali Nuri Bahâullah'ın kurduğu bir Müslüman mezhebidir. Başlıca mensupları İran'da olduğu halde, Avrupa, hatta Amerika'da bile taraftarı vardır.

Bahaîliğin esasları, birbirini sevmek, kimseye kötülük etmemek, kendine eziyet etmemek, alçak gönüllü olmak, başkalarına iyilik etmektir. Bahaîlikte dinî tören olmadığı gibi, din adamları sınıfı da yoktur.

BAHAMA ADALARI, Atlas okyanusunda, Antil adalarını meydana getiren üç ada topluluğundan biridir. Güney batısında Küba ve Haiti vardır. Nüfusu: 130.700, yüzölçümü: 11.400 km²'dir. Başkenti: Nassau'dur. Bir İngiliz kolonisidir. İrili ufaklı 3.000 adadan meydana gelmiştir. Ancak 20 kadarında insan oturur. Bunların da en büyüğü, 3.570 km² genişliği olan Andros'tur. Önemli olan diğerleri, New Providence, Bimini'ler, İnagua ve Türk adalarıdır.

Bahama adaları bitki bakımından çok zengindir. İklimi, sebze ve meyve yetiştirmeye elverişlidir. Hayvanlarının başında kuşlar gelir. Çevresi de balık bakımından zengindir. Dünyanın en tatlı iklimine sahip olduğu için (kış ortalaması 22°, yazın da 30°), bol turist cezbeder.

Kristof Kolomb 1492'de Amerika'yı keşfederken ilk defa bugün Watling diye anılan adaya ayak basmıştır. İspanyollardan sonra İngilizler adalarla ilgilenmiş ve korsanları alt ederek buraya hâkim olmuşlardır.

BAHAYÎ (1596 - 1654), 17. yüzyıl divan şairlerindendir. Medrese öğreniminden sonra müderris oldu. Çeşitli vilâyetlerde kadılık yaptı. Kazasker ve şeyhülislâmlığa kadar yükseldi. Özellikle gazelleriyle ün salmıştır. Özlü, ince duygularla bezenmiş küçük divanı usta bir şair olarak tanınmasını sağlamıştır. İstanbul'da ölmüştür.

BAHÇE, Adana iline bağlı 46.500 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.258 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 748 km²'dir. Kuzeyde Maraş'ın merkez ve Andırın ilçeleri, doğuda Gaziantep'in İslâhiye ilçesi, güneyde Osmaniye, batıda Adana'nın Kadirli ilçeleriyle çevrilidir. Toprakları dağlıktır. Vadi tabanlarında tahıl, pamuk, fasulye, patates, keten, susam yetişir.

İlçenin merkezi Bahçe kasabası, deniz yüzeyinden 630 metre yükseklikte dir. Evler bir tek mahallede toplanmıştır. Selçuklulardan kalma bir caminin minaresi hâlâ kullanılmaktadır. İlçe merkezi, Adana'ya ve başka merkezlere Adana - Fevzipaşa devlet şosesi ve demiryoluyla bağlıdır.

BAHÇE VE BAHÇECİLİK, etrafı genellikle çit veya duvarla çevrili, içinde çiçek, sebze veya ağaç yetiştirilen yerdir.

İnsanlar çok eski zamanlardan beri bahçecilikle uğraşmış, fırsat buldukça gürültülü kalabalıklardan uzaklaşıp, kendilerini bahçelerde çiçek veya sebze yetiştirmeye vermişlerdir.

Bahçe tanziminde, her şeyden önce plan şarttır. Bahçenin evden görünen kısmının çimenlik veya çiçeklik olması gerekir. Sonra arazinin yapısı dikkate alınmalıdır. Geniş bahçelerde çeşme, havuz, kameriye ihmal edilmemelidir.

Bahçecilikte iyi netice almak için toprağın cinsine dikkat edilir. Bahçeyi ekmeden önce yapılacak ilk iş, toprağı kazarak altüst etmektir. Buna «krizma» denir. Krizma, sonbahar yağmurlarından sonra başlar, ilkbahara kadar sürer.

Daha sonra toprak, çatal veya kürek belle bellenir. Bu iki iş sırasında «kesek» denen toprak külçeleri parçalanmalı, taşlar temizlenmelidir. Bahçe tanzimi için en uygun mevsim, şubat ve mart aylarıdır.

Bitkilerin başlıca besini azot, potasyum ve fosfordur. Azot büyümelerini, potasyum faaliyetlerini, fosfor da kuvvetlerini sağlar. Bunları bitkiye temin için, «gübre» kullanılır. Tabiî ve sunî gübrelerde üç madde şu miktarlarda bulunur:

Azot: Tabiî gübrelerde % 5 - 10, sentetik azotta % 45, amonyum sulfatta % 20, sodyum nitratta % 16.

Potasyum: Tabiî gübrelerde % 4 - 10, potasyum sulfatta % 50.

Fosfor: Tabiî gübrelerde % 3 - 10, süper fosfatlarda % 20, kemik tozunda % 25.

Koyun ve at gübresi, inek gübresine tercih edilmelidir. Sunî gübre daha çok ağaç

Bağlama

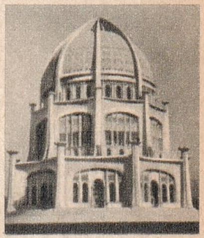

Amerika'da Illinois eyaletinin Wilmette şehrindeki Bahaî camısı

Bakımlı bir bahçe

ve çiçeklere yarar. Bir litre suya 1 gr. kâfidir.

Çim ve Çimenlikler: Bol su ve rutubet ister. Çim dikmeden önce bahçenin su durumu nazara alınmalıdır. Toprak da ne fazla sert, ne de fazla yumuşak olmalıdır. Tohumlar ekilmeden önce 3 - 4 hafta suda tutulur. Metre kareye 25 - 30 gr. çim ekilir. 15 - 20 gün içinde yeşeren çimin toprağını yeniden sıkıştırmak gerekir. Boyları uzadıktan sonra da 10 - 15 santimde bir kesmek lâzımdır. Başlıca çim çeşitleri lipya, arapsaçı, gazontürk ve sedon'dur.

Çiçek bahçesi: Şehir park ve bahçeleri bir plana göre tanzim edilir. Evlerdeki çiçek bahçelerinde, evin durumuna göre tarhlar ayrılır.

Çiçeklerin etrafı bodur fidancıklarla sınırlandırılır. Aynı boyda çiçekler bir araya dikilmelidir. Toprak iyice elenmeli, kil ve kum oranına dikkat edilmelidir. Bahçenin düzenlenmesinde çiçeklerin ömürleri de dikkat nazara alınır. Üç çeşit çiçek vardır:

1 — Mevsimlik çiçekler: Doğrudan doğruya tohumdan yetişirler. Sadece bir yaz sürerler. Kışa doğru çürüyüp bozulurlar. Başlıcaları hercai menekşe, şebboy, nergis, fesleğen ve yaz papatyası'dır.

2 — Yıllık çiçekler: Fideleri eylülde yetişir. Ertesi mayıstan sonbahara kadar çiçek açarlar. Başlıcaları yüksük ve çan çiçeğidir.

3 — Daimî ömürlü çiçekler: Çeşitleri çoktur. a) Soğanlı çiçekler: Lâle, sümbül, fulya, zambak ve yıldız başlıcalarıdır. Üretilmeleri yavru yumrular vasıtasıyle olur. Kışın donan topraklarda soğan yaşamaz. b) Köklü çiçekler: Karanfil, sardunya, ortanca, kasımpatı başlıcalarıdır. Kışın bozulsalar bile, yazın yine sürerler.

Sebze bahçeleri: Her şeyden önce sebzelerin her yıl yerlerini değiştirmeye dikkat etmelidir. Sebzelerin bir kısmı tohumdan, bir kısmı da fideden yetiştirilir. Ev bahçelerinde yetiştirilecek başlıca sebzeler şunlardır: Patates (aralık - şubat arası ekilir), havuç (şubat - kasım arası), kereviz (şubat - nisan arası), turp (temmuz - eylül arası), maydanoz (yalnız ilkbahar ve yaz aylarında), domates (Dikildiği yer her yıl değiştirilmelidir. Çok su ister. Yer ve sırık domatesi olmak üzere iki çeşidi vardır. Akdeniz bölgesinde 1 mart, İstanbul ve civarında 1 nisan, Ankara ve çevresinde nisan sonundan itibaren dikilmeye başlanır). Ev bahçelerinde bunlardan başka soğan, sarmısak, nane, marul, yeşil salata, patlıcan, biber, kabak, hıyar ve fasulye de yetiştirilir.

Ağaçlar ve ağaççıklar: Bahçeye dikilecek olan ağaçların cinsi, bahçenin büyüklüğü ile ilgilidir. Çam, köknar, defne gibi yapraklarını dökmeyenler, arka plana dikilir. Meyve ağaçları baharda çiçek, yazın da meyve verir.

Ağaççıklar da bahçeler arasında sınır yapmak için kullanılır. Başlıcaları Japon kirazı, zakkum, lugstrum, mazı ve süs selvileridir. Salkımların ayrı bir güzelliği vardır. Üzüm asması da çardak halinde mükemmel bir gölgelik teşkil eder.

Bahçe bakımı: Bahçe daimî bakım ister. Ağaçlar budanmalı, böcek ve hastalıklarla mücadele edilmelidir. Gübreleme işi yağmur mevsiminden önce bitirilmelidir. Sonbaharda da solmuş çiçekler ve kurumuş dallar kesilmelidir.

BAHREYN, Basra körfezinde bir adalar topluluğudur. Üç küçük, beş büyük adadan meydana gelmiş ve adını içlerinde en büyüğü olan Bahreyn'den almıştır. Nüfusu: 125.000, yüzölçümü: 600 km^2., başkenti: Manama'dır. İngiliz himayesi altında bağımsız bir prensliktir.

Bahreyn'in stratejik bir önemi vardır. Başlıca bitkileri hurma ve turunçgillerdir. Ekonomisinin temelini inci ticareti, gemi yapımı, yelken bezi dokumacılığı ve petrol teşkil eder. Rutubetli ve sağlığa zararlı bir iklimi vardır. Portekiz ve İran'daki Araplardan sonra, 1783'te Arabistan Arapları'nın eline geçmiştir.

Bahri

BAHRİ, dalgıçkuşları takımının yumurtapiçleri familyasından bir kuştur. Sazlı göl kıyılarında yaşarlar. Su böcekleri ve balıkları yiyerek geçinirler. Erkeklerinin başının üzerinde tepelik, yaka kenarlarında yakalıkları vardır.

BAKALİT, fenol ve formoldan elde edilen sentetik bir maddedir. Kehlibarın yerine kullanılır. Bilhassa elektrik tesislerinin kurulmasında yararlıdır. Elektrik düğmeleri, prizleri v.b yapılır.

BAKIR, simgesi Cu, atom sayısı 29, atom ağırlığı 63, 57, yoğunluğu 8, 78, ergime noktası 1083°, kaynama noktası 2.300°'dir. Kolay dövülüp işlenebilen bir madendir. Tabiatta serbest bir halde bulunur. Daha çok Kuzey Amerika'da, Katanga'da, Rodezya'da, Şili'de, İspanya'da, Urallar'da rastlanır. Bakır filizleri sülfürlü, oksitli ve karbonlu olmak üzere üçe ayrılır. Başlıcaları şunlardır: Kuprit (Cu_2O), kalkozit (Cu_2S), Malahit ($Cu(OH)_2 \cdot CuCO_3$).

Bakır, insanların ilk kullandığı madenlerden biridir. Milâttan 8.000 yıl öncesinden beri bilindiği tahmin edilmektedir. M.Ö. 5.000 yıllarında gelişmiş bakır eşyaya rastlanmıştır. M.Ö. 3.700 yılından itibaren tunç yapılmaya başlanmıştır. Daha sonra bakır Mısır'dan Yunanistan'a geçmiştir. Çin'de ise 2.500 yılında kullanılmakta olduğu destanlardan anlaşılmıştır. Anadolu'da da bakır Çağı kalıntıları bulunmuştur.

Saf bakırın elde edilmesi şu beş işlemden sonra mümkün olur: 1 — Filizin zenginleştirilmesi, 2 — kavurma, 3 — ergitme, 4 — oksitleme, 5 — saflaştırma.

Son işlemden önce bakır oranı %99'u bulduğu halde, içindeki çok az miktardaki yabancı maddeler bakırın iletkenliğini azaltır. Beşinci ameliye bu yüzden gereklidir.

Günlük hayatta en çok rastlanan madenlerden biri bakırdır. Gümüşten sonra en iyi elektrik iletkenidir. Elektrik endüstrisinde tel ve levha olarak kullanılır. Isı iletkenliği de çok iyi olduğu için mutfak eşyası yapılır.

Yumuşak olan bakıra sertlik ve dayanıklılık vermek için başka maddeler katılır. Böylece bakır alaşımları elde edilir. Başlıcaları pirinç, tunç, nikel ve alüminyum paralardır.

Bakır çabuk oksitleşerek kimyevî bileşikler meydana getirir. Bakır sulfat, bakır nitrat, bakır klorür bunların başlıcalarıdır. Çok zehirli olan bu tuzların yemeklere karışmasına, «bakır çalması» denir. Bu yüzden bakır kaplar, kalaylı olarak kullanılmalıdır.

Bakır zehirlenmesinde kusturulur, mide yıkanır.

BAKIR ÇAĞI, tarihteki Maden Devri'nin ilk çağıdır. Taş Devri'nin son çağı olan Cilâlıtaş Devri'nden hemen sonra gelir. Bakır Çağı'nda yalnız bakır değil, altın, gümüş gibi değerli madenler de işlenmeye başlanmıştır.

Sina yarımadası'nda bulunan bakır eşyalar bunların en eskileridir. Ayrıca Kafkasya'da, Kıbrıs'ta çok eski bakır ocaklarına rastlanmıştır.

Bakır Çağı medeniyeti Anadolu'da da çok gelişmiştir. Alacahöyük kazılarından başka, Truva, Tilkitepe (Van), Yümektepe (Mersin) kazıları da bunun delillerini vermiştir.

Medeniyetin gelişmesinde önemi büyük olan bakır cevherinin daha çok Akdeniz ülkelerinde bol miktarda bulunması, medeniyetin burada parlamasına sebep olmuştur.

Ergani'de bakırın çıkartılması

BAKIR ÇAYI, Ege bölgesinde, Ege'ye dökülen bir akarsudur. Manisa ilçelerinden Kırkağaç'taki Şifa dağından çıkar. Kırkağaç ovasını sulayıp batıya yönelir. Soma kasabasının yakınından akıp, Bergama ovasına girer ve Bergama çayı adını alır. Çandarlı kasabasının doğusunda denize dökülür. Uzunluğu 150 km.'dir. Fazla yağışlarda taşar. Döküldüğü noktada geniş bir delta meydana getirir.

BAKIR OVASI, Ege bölgesinde, Manisa ve İzmir illerinin kuzeyindeki düzlüktür. Bakır çayının iki yanında meydana gelmiştir. Ova iki bölümdür. Birincisi Kırkağaç - Soma çevresinde, ikincisi Kınık - Bergama ilçelerindedir. Denizden yüksekliği 150 metreye kadar çıkar. Anadolu'nun çok çeşitli ürün yetiştiren alanlarından biridir.

Kırkağaç kısmında, Kırkağaç ovası adını alır. Kınık, Bergama ve Çandarlı çevresindeki genişliği 10 km., uzunluğu 50 km.'dir. Toprağı verimli, iklimi de ılıktır. Üzüm, pamuk, susam, afyon, tütün, zeytin, tahıl ve çeşitli meyveler yetiştirilir.

BAKIRKÖY, İstanbul'un merkez ilçelerindendir. Merkezin nüfusu 79.912, köyleriyle beraber 168.243'dür. Yüzölçümü: 230 km².'dir. Kuzeyinde Eyüp, doğusunda Zeytinburnu ilçesi, güneyinde Marmara denizi vardır.

İlçe toprakları Marmara boyunca Küçükçekmece'ye kadar uzanır. Çevresindeki köylerde sebze, tahıl, meyve yetiştirilir.

Bakırköy, Bizans devrinden beri bir sayfiye semti olarak bilinir. Önceleri «Hebdomon», sonraları «Makrohora» adıyle anılmış, Osmanlılar devrinde «Makrıköy», Cumhuriyetten sonra «Bakırköy» olmuştur. Burada İstanbul'un en ünlü mesire yerleri ve bahçe içindeki köşkleri bulunurdu. Cumhuriyetten sonra Ataköy, Florya ve Çekmece gibi semtleri, başlı başına bir plaj sitesi haline gelmiştir.

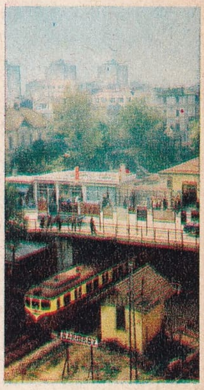
Bakırköy tren istasyonu

Türkiye'nin en eski fabrikalarından olan Bakırköy Bez Fabrikası da ilçe sınırları içindedir. Fabrika 1850'de «Basmahane»

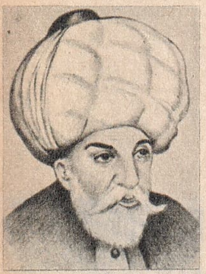
Bâkî

Bakhos

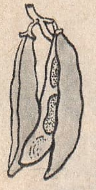
Bakla

adıyla kurulmuş, 1933'ten itibaren Sümerbank'a devredilmiştir.

Bakırköy Akıl hastanesi de, Istanbul Reşadiye kışlası binalarındadır. Önceden Üsküdar'da, Toptaşı'nda bulunan hastaneyi buraya 1927'de Dr. Mazhar Osman Uzman naklettirmiştir. İçinde bulunduğu kışla zamanla modern bir hastane haline getirilmiş ve yeni pavyonlar eklenmiştir.

BAKÎ (1526 - 1600), 16. Yüzyıl divan şairlerindendir. Istanbul'da doğdu. Asıl adı Mahmut'tur. Fakir bir müezzinin oğluydu. Çocukluğunda saraç çıraklığı yaptı. Bir yandan da medreselerde ders aldı. 1564'ten sonra Istanbul medreselerinde müderrisliğe başladı. Edirne, Mekke ve Medine kadılıklarında bulunduktan sonra, Istanbul'a döndü. Bütün emeli şeyhülislâm olmaktı. Fakat bu emelini gerçekleştiremeden, 7 nisan 1600'de Istanbul'da öldü.

Bakî, Türk edebiyatının en büyük şairlerindendir. Tasavvuf etkisinde kalmamış, asıl kudretini dinî konuların dışındaki kaside ve gazellerinde göstermiştir. Kelime oyunlarına rağbetine rağmen, sağlam bir dili vardır. Divanındaki en ünlü şiirlerinden biri de, «Kanunî Mersiyesi» dir. Dinî ve tarihî konularda bazı tercüme eserleri de vardır.

BAKHOS, Yunan ve Roma mitolojilerinde şarap tanrısıdır. Zeus'un (Jupiter) oğludur. Gençliğinde deli olan Bakhos'u tanrıça Rhea iyileştirmiş, ona üzümden şarap yapmasını öğretmiştir. Bakhos, Kral Minos'un kızı Ariadne ile evlenmiş, ölünce de onu gökyüzüne yıldız kümesi olarak serpiştirmiştir.

Eskiden Atina ve Roma'da, Bakhos şerefine törenler tertiplenirdi. M.Ö. 186'da Roma Senatosu bu törenleri sarhoşluktan işlenen cinayetler yüzünden yasaklamıştır. Bakhos efsanesinin eski Yunan tiyatrosunun doğmasına sebep olduğu söylenir.

BAKLA, baklagiller familyasından bir bitkidir. Gövdesi köşeli, içi boştur. Meyvesi, tohum araları bölmeli, dolgunca bir kapçık biçimindedir. Dışı kadife gibi tüylüdür.

Bakla kazık köklü bir bitkidir. Kökü toprağın bir metre kadar derinine iner. Döllenmesi kendi kendine, tozlama suretiyle olur.

Başlıca çeşitleri, sakız baklası, sultanî bakla, Bayrampaşa baklası, arşın baklasıdır. Kına denen bir hastalık baklaya büyük zarar verir. Buna karşı «Bordo bulamacı» denen ilâcı püskürtmek faydalıdır.

Asıl vatanı Avrupa ve Asya olan bakla, Eski Mısırlılar, İsrailliler, Romalılar ve Yunanlılar tarafından da bilinirdi.

BAKTERİLER, ancak mikroskopla görülebilen, tek hücreli, bitkisel özellikler gösteren, cinsiyetleri olmayan canlılardır. Başlıca üç kısma ayrılırlar: 1 — Hastalık yapanlar, 2 — Zararsız olup ölülerle geçinenler, 3 — Faydalı bakteriler.

Faydalı bakterilerin başlıca iki görevi vardır: a) Bitkilerin toprak ve havadan, hayvanlarla insanların da bitkilerden, havadan ve hayvanlardan yeme, içme, soluma ile alıp gövdelerine sindirdikleri maddeleri parçalar, eski haline sokarak toprağa geri verirler. b) Yeryüzündeki canlıların yaşayış şartlarını ve aralarındaki bağlantıları denkleştirirler.

Zararlı bakteriler, girdikleri organizma içinde normalin üzerinde üreyerek hastalıklara sebep olurlar. Bazıları da «toksin» adlı salgılarıyla dokuların çalışma sistemini bozarlar. Verem, kolera, difteri ve tifoya sebep olan mikroplar hep birer bakteridir.

Bakteriler «flagella» denen tüycüklerini hareket ettirerek yer değiştirirler. Üreme kabiliyetleri çok yüksektir. Hücrenin bölünmesiyle ürerler. Sıcaktan çok, soğuğa dayanırlar. Soğukta kurutulan bakteriler uzun zaman yaşarlar. Genel olarak güneş ışığında ölürler.

Bazı bakteriler birbirlerinin üremelerine ve yaşamalarına engel olurlar. Antibiyotik ilâçlar bu özellikten yararlanarak hazırlanır.

Mayalaşma, çok eskiden beri insanların dikkatini çeken bir olaydır. Mayalaşma yapan bakteriler çoktur. Besin maddelerinin hazırlanmasında mayalaşmadan yararlanılır.

BAKTERİYOLOJİ, bakterileri inceleyen bilim koludur. Bakterilerin hastalıkları meydana getirmelerindeki tesirleri, Fransız bilgini Louis Pasteur'un (1822 - 1895) çalışmaları sonunda belli olmuştur.

Hastalıkların gözle görülmeyen küçük parçacıklar tarafından meydana getirildiği fikrini ilk defa ortaya atan, 1546'da, Kuzey İtalya'da Verona'lı doktor Fracastor'dur. Kircher de 1671'de küçük mercekler kullanarak, vebalı hastaların kanında kurtçuklar görmüştür.

Alman Leeuwenhoek'in 17. yüzyılın ikinci yarısında mikroskopu icat etmesiyle bakteriyoloji ilmi hızla gelişmiş, 1938'de Ehrenberg bu küçük canlıları tarif etmiştir. Nihayet 1872'de Koch, bakterileri geniş şekilde tasnif ederek, verem basilini de bulmuştur. Aynı yıllarda başka bilginler daha birçok hastalığın bakterisini bulmuşlardır. Son yıllarda ilerleyen teknik sayesinde, bakteriyoloji daha da büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

BAKÛ, Azerbeycan'ın başkentidir. Hazer denizinin batı kıyısında, Apşeren yarımadasının güneyindedir. Nüfusu 1.116.000' dir. Başlıca zenginliğini petrol, dokumacılık, kimya sanayii ve tütün meydana getirir. Önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir.

BAKÜS (Bak: BAKHOS).

BAL, arıların çiçeklerdeki balözünü emerek yapıp, peteklere doldurdukları hoş kokulu, reçel kıvamında, tatlı bir maddedir.

Balözü arının midesinde birtakım kimyevî değişikliklere uğrar. Arı sonra bunları tekrar ağzından çıkarıp, peteklerin içine doldurur. Üzerlerini ince bir balmumu tabakasıyla örter.

Balın bileşiminde %17 - 22 su, çeşitli miktarlarda da şeker vardır. Çiçeklerdeki balözünde ise su miktarı %60 - 95 arasındadır.

Olgunlaşmış bir balın bileşimi şöyledir: %2 - 6 sakaroz, 65 - 73 früktoz, 3 - 4 dekstrin, 1 - 2 protein, 17 - 22 su, 0,1 - 0,18 asitler, 0,24 madenî maddeler ve 0,1 - 0,18 organik maddeler.

Bal çok eski çağlardan beri insanların şeker ihtiyacını karşılayan tek maddeydi. Kolay hazmedilen, şifalı, bol vitaminli bir besindir.

Bal, eskiden hekimlikte birçok dertlere deva olarak kullanılırdı. Bugün de boğaz hastalıklarında, yaraların tedavisinde, sulandırılarak da müshil olarak kullanılır. Yurdumuzun özellikle Ankara balı çok meşhurdur.

Balmumu da, genç işçi arıların, bal ve çiçek tozlarını yiyerek, halkalarının arasından ter şeklinde çıkardıkları sarımtırak beyaz bir maddedir. Saf balmumu çiğnendiği zaman dişlere yapışmaz, lezzetsizdir.

BÂLÂ, İç Anadolu bölgesinde, Ankara'ya bağlı 40.935 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.631 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.868 $km.^2$'dir. Kuzeyde Çankaya, doğuda Kırıkkale, güneyde Şereflikoçhisar, batıda Haymana ilçeleriyle çevrilidir.

Toprakları içinden Balaban deresiyle Hacıbekir suyu geçer. Arazi tarıma elverişlidir. Başta buğday ve diğer tahıl çeşitleri ile baklagiller, patates, üzüm, çeşitli meyve ve sebze yetiştirilir. Hayvancılık, süt, peynir, yapağı ve yağ da ilçenin ekonomisinde önemli yer tutar.

İlçe merkezi Bâlâ bir tepe üzerinde kuruludur. Ankara'ya uzaklığı 69 km.'dir. Evlerinin çoğu kerpiçtendir ve toprak damlıdır. Belediye teşkilâtı 1898'de kurulmuştur. İçme suyu ve elektriği vardır.

BALABAN, Sultan Gıyasettin (? - 1287), Hindistan'daki Türk - Memlûk İmparatorluğu hükümdarlarındandır. Sultan İltutmuş'un kölesiydi. Askerlikteki başarılarıyle hızla yükseldi. 1254'te Delhi'de bütün iktidarı eline aldı. 1266'da Şemsîye hanedanı yerine tahta çıktı ve kendi hanedanını kurdu. Öldüğü zaman ardında büyük ve güçlü bir imparatorluk bıraktı.

BALABAN KUŞU, balıkçıl ailesinin üyelerinden bir kuştur. Yol yol siyah, koyu sarı ve beyaz tüyleri sayesinde sazlar arasında saklanır. Keskin gagasıyla düşmanının gözünü çıkartabilir. Yumurtaları diğer balıkçılların aksine sarıdır. Boynunu burarak çıkardığı kendine has bir sesi vardır.

Balaban kuşu

BALAD, solo, koro ve orkestra ile çalınan sesli müzik eseridir. Bilhassa lied ustaları tarafından işlenmiştir. 19. yüzyıl ortalarında bazı müzisyenler de kompozisyonlara bu adı vermişlerdir. Bunların başlıcaları Chopin, Liszt ve Brahms'tır.

BALALAYKA, gövdesi üç köşe, üç telli bir müzik aletidir. Mızrapla çalınır. «Domra» adı verilen bir tambur'dan geldiği sanılır. Rus köylülerinin dans havalarına eşlik etmesiyle millî bir değer kazanmış, göçmen Beyaz Ruslar tarafından bütün Avrupa'ya yayılmıştır.

BALAN, midyeye benzer bir hayvandır. Suda yüzen bir yaratık olarak hayata başlar, sonra katı bir cisme yapışarak kireçli bir madde salgılar ve kendine bir kabuk meydana getirir. «Adi balan», «mor balan» ve «fildişi balan» olmak üzere üç çeşidi vardır.

BALDIRAN, maydanozgillerden, zehirli bir bitkidir. Avrupa, Asya ve Afrika'da yetişir. İçi boş, gövdesi uzundur. Zehir en çok meyvelerinde bulunur. Çok eskiden beri hastalıklara karşı ilâç olarak kullanılırdı. Eski Yunanlılar siyasî mahkûmlarını bununla öldürürlerdi. Sokrates de bu şekilde öldürülmüştür. Baldıranla zehirlenmede, önce kollarda dermansızlık baş gösterir. Sonra felç gelir, nabız hızlanır. Ölüm, solunumun tamamen durmasından ileri gelir.

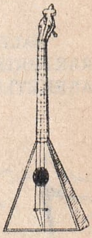

Balalayka

BALE, müzik eşliğinde, tek veya toplu olarak yapılan estetik bir dans sanatıdır. Bale'nin tarihi eski medeniyetlerin dinî inançlarına kadar uzanır. Toplum içinde en düzenli şeklini tapınaklarda bulan dans sanatı, Milâttan 2 - 3 yüzyıl sonra oralardan uzaklaşmıştır. Orta Çağdan sonra bale, halk dansları, toplu eğlence dansları ve gösteri dansları (veya sanat dansları) olarak üç yönde gelişmiştir.

Bir bale temsili

Bir konuya dayanan ve «Ballet 'd'Action» (hareket balesi) denen sanat danslarının ilkel örneklerine, eski Yunan ve Roma saraylarında rastlanmıştır.

17. yüzyıl başında operanın gelişmesi, sanat dansına yeni bir hız vermiştir. 18. yüzyılda bilhassa Fransa'da, «Ballet - Opera» adıyla uygulanmıştır. Gluck ve Mozart bu asırda bale süitleri bestelemişlerdir.

Modern bale bağımsızlığa 19. yüzyılın ortalarında kavuşmuştur. 20. yüzyılın başında da Petersburg balesinin Paris temsilleri, halkın bu sanata karşı olan ilgisini artırmıştır. Balenin gelişmesi, bestecilerin eserlerinin bale gösterileri için uygulanmasına önayak olmuştur.

Bugün dünyanın belli başlı şehirlerinde yalnız bale temsilleri veren tiyatrolar vardır. Başlıcaları şunlardır: Moskova Bolşoy Tiyatrosu, Londra'da Saddler's Welles, Paris Opera Balesi, New York Şehir Balesi, Danimarka Kraliyet Balesi.

Klasik balenin diğer danslardan çok ayrı bir tekniği vardır. Bu yüzden çok zor olan bale eğitimine çocukluk çağında, 7 - 8 yaşında başlanır. Başlıca bale hareketleri şunlardır: 1 — Plié (diz kırma), 2 — étendu (bacak açma), 3 — relevé (yükselme), 4 — glissé (kayma), 5 — élancé (atılma), 6 — tourné (dönme).

Müzik alanında bale için yazılmış veya baleye uygulanmış başlıca eserler de şunlardır: Delibes'in «Coppelia» balesi, Çaykovski'nin «Fındıkkıran» süiti, Rimski - Korsakov'un «Şehrazad» ı, Bizet'in «L'Arlésienne» süiti, Ravel'in «Bolero» su.

BALENİN BAŞLICA BEŞ POZİSYONU:

1. Pozisyon
2. Pozisyon
3. Pozisyon
4. Pozisyon
5. Pozisyon

BALENİN KARAKTERİSTİK HAREKETLERİ:

1 - Croisé
2 - Battement à la seconde
3 - Attitude
4 - Arabesque

BALEAR ADALARI, Batı Akdeniz'de üç büyük ve bir kısım küçük adadan meydana gelen İspanya'ya ait bir eyalettir. Nüfusu: 443.000, yüzölçümü: 5.014 km.^{2} dir.

Balear Adalarının başlıcaları Majorka, Minorka ve İbiza'dır. En yüksek yeri, Majorka Adasının kuzeyinde, 1.451 metre yüksekliğindeki tepedir. Adaların merkezi Palma, Majorka Adası'nın batısındaki 150.000 nüfuslu bir şehirdir.

Adalarda bilhassa badem, turunçgiller ve üzüm yetiştirilir. Domuz, katır beslenir ve balıkçılık yapılır. İklimi yumuşak ve rutubetlidir. Turizm faaliyeti son zamanlarda çok gelişmiştir.

Balear Adalarında önce Fenike ve Kartacalılar görülür. Sonra Romalılar adalara hâkim olup, Palma'yı kurmuşlardır. Adalar bir süre Müslümanların hâkimiyetinde kalmış, 1229 yılında Aragon kralı tarafından zaptedilmiştir. Kısa süren İngiliz hâkimiyetinden sonra, 1802'den itibaren İspanyollara geçmiştir.

BALIKÇIL, leylekler takımının, balıkçıllar familyasından bir kuştur. Dünyanın hemen her tarafına dağılmış yüz kadar türü vardır.

Uzun, ince boyunlu bir kuştur. Uçarken leyleğin aksine boynunu (s) şeklinde kıvırır. Büyük topluluklar halinde bulunur ve göç ederler. Büyük türleri balık, kurbağa, su kuşlarıyla; küçükleri de böceklerle beslenirler. Erkeklerin bir tek dişisi vardır. Sadece dişiler kuluçkaya yatarlar. Yurdumuzda rastlanan başlıca çeşitleri şunlardır: «Adi balıkçıl», «erguvanî balıkçıl», «beyaz balıkçıl», «küçük balıkçıl», «gece balıkçılı», «balaban kuşu» ve «öküz balıkçılı».

BALIKÇILIK, dünya nüfusunun beslenmesinde büyük rolü olan bir gıda sanayiidir. Tarihin en eski çağlarından beri deniz, göl ve nehirler insanların besin araştırdıkları birer kaynak olmuştur. Eski insanların balıkla ilgisini anlatan ilk ipuçları M.Ö. 2.000 yılına ait eski Mısır mezarlarında bulunan balıkçı resimleridir.

Balık, bolluğu bakımından tabiat nimetleri içinde diğerleriyle kıyaslanamayacak kadar büyük değer taşır. Ancak son yıllarda aşırı av yüzünden bazı balıkla-

Balear adaları

rın azaldığı görülmüş ve kayıtlar konmuştur.

Balıkçılık, «ticarî balıkçılık» ve «amatör balıkçılık» olmak üzere ikiye ayrılır.

TİCARÎ BALIKÇILIK: Birçok memleketin ekonomisinde büyük yer tutar. Her yıl yenmek maksadıyle tutulan balık miktarı 30.000.000 tondan fazladır. Yalnız Birleşik Amerika'da balıkçılık işinde 2,5 milyondan fazla insan çalışmaktadır.

Ticarî balıkçılığın en önemli kolunu teşkil eden, «açık deniz balıkçılığı», orta tonajlı gemilerle yapılır. Kaptanların balık alanlarını bilmek bakımından usta olmaları şarttır. Bugün balıkçı gemileri sondaj cihazları, radar, soğuk hava depoları gibi son derece modern cihazlarla donatılmıştır. Dünya balık istihsalinin yüzde 39'unu sağlayan Japonya, balıkçı ülkelerin başında gelir. Japonlar balıkçılıkta irili ufaklı 360.000 tekne kullanırlar. İkincilik Birleşik Amerika'da, üçüncülük de Sovyet Rusya'dadır. Balıkçılıkta ileri gitmiş diğer ülkeler, Norveç, İngiltere, Kanada, İspanya, İzlanda, Fransa ve Portekiz'dir.

Türk Balıkçılığı: Marmara, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında olmak üzere üç ayrı özellik gösterir. Avlanan balıkların çoğu Marmara ve Boğazlar'dan elde edilir. Üçte birini ise Karadeniz ve Akdeniz kıyılarındaki balıkçılık temin eder. Karadeniz'de hamsi, kalkan ve tirsi, Akdeniz'de de kefal, sardalye ve çipura ekonomik önem taşırlar. Türkiye'de yakalanan balıklar taze yendiği gibi, konservesi de yapılır. Balıklar — 15 derecede dondurularak en iyi şekilde saklanabilir. Böylece tazeliklerini uzun zaman muhafaza edebilirler. Kutu konserveciliği, gerek memleketimizde, gerekse dışarda en iyi balık saklama usulüdür. Konserve, sardalye ve ton balığından yapılır. Balıklar temizlenip tuzlanır, kutulara yerleştirilir, havası boşaltılıp lehimlenir. Ayrıca tuzlama, salamura, tütsüleme ve kurutma (çiroz) yoluyla da balık konservesi yapılır.

Sularımızdaki balıklar: Denizlerimizde çıkan balıklar üçe ayrılır: 1) Yerli balıklar: Başlıcaları tekir, levrek, barbunya, karagöz, izmarit, gümüş, iskorpit, hani, kaya balığıdır. 2) Geçici balıklar: Göç dolayısıyla sularımıza gelir ve gelip geçerler. Başlıcaları sardalye, hamsi, orkinos, kılıç, uskumru, torik, palamut, istavrit, kolyos ve lüferdir. Palamutlar eylül sonunda, torikler de aralıktan itibaren Karadeniz'den Istanbul Boğazına girerler, mart ve nisan aylarında da yeniden Karadeniz'e dönerler. Umkumrunun da

Kıyılarımızda tutulan balıklar çok çeşitlidir

mevsimi aynıdır. 3) Gezici balıklar: Başlıcaları mersin, ringa ve yılan balığıdır. Nesillerini üretmek veya beslenmek için tatlı sulara giderler.

Sularımızda ayrıca bol miktarda istakoz, midye, karides, yengeç, pavurya ve istiridye de bulunur. Memleketimizin yıllık balık istihsali 110.000 tonun üzerinde olup, Almanya, İtalya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Ortadoğu ülkelerine balık ihraç edilir.

Tatlısu balıkçılığımız: Balıkçılık bakımından memleketimizdeki göllerin en verimlileri şunlardır: Manyas, Eber, Akşehir, Ulubat, Seydişehir, Beyşehir, Bafa, Amik. Akarsularda avlanan balıklara da tatlısu balığı denir. Başlıcaları: Yayın, incibalığı, alabalık, tatlısu levreği, yeşil sazan, akbalık, tatlısu kefalı, uzun levrektir.

İki balıkadam kıyafeti

Balık avcılığı araçları: Memleketimizde balıkçılık «kıyı balıkçılığı» veya «küçük balıkçılık» tır. Marmara açıklarında sürütme ağlarıyla avcılık yapılırsa da, açık deniz avcılığı sayılmaz. Karadeniz açıklarında yapılan avcılık da önemli değildir.

Balıkçılarımızın kullandığı başlıca araçlar şunlardır: «Gırgır kayığı» (motorsuzdur, 5 - 6 çift kürekle idare edilir, 5 tonluktur), kancabaş, mavnalar (15 - 20 tonluk ve motorlu olanlar, en büyük balıkçı teknelerimizdir). Avda kullanılan cihazlar ise şunlardır: Dalyan, gırgır ağı, ığrıp ağı, sürütme ve voli ağları, yeldirme ağı, sade ağlar, serpme, sepetler (bunlar istakoz, izmarit, gelincik ve karides avlamaya yarar). Balıkçılıkta ayrıca yemli aletler de kullanılır. Olta, parakete, çapari gibi iğneli aletler bunlardandır.

Dinamitle de balık tutanlar varsa da, dinamit patladığı sırada balıklarla beraber yumurtalarını da harap ettiği için zararlı bir usuldür. Bu bakımdan dinamitle balık avlamak yasaklanmıştır. Zıpkın da bir balık avı aletidir.

AMATÖR BALIKÇILIK: Eğlenmek ve dinlenmek için balık tutmak da çok yaygındır. Amatör balıkçılar bilhassa durgun su avcılığından hoşlanırlar. Ayrıca kamış olta, makaralı olta çubukları ile de balık avlanır. Amatör bir balıkçı yem, olta, olta iğnesi ve kamışının özelliklerini bilmeli, imkânlarını yerinde kullanmalıdır. Ama, kullandığı teknik ne olursa olsun, amatör balıkçı asıl oltasını balıkların bulunduğu yere atmayı öğrenmelidir. Bu da ancak devamlı tecrübeyle elde edilir.

Balık adamlar: II. Dünya Savaşı'nda Amerikan Deniz Kuvvetleri'nin sualtı tahrip işlerinde çalışan elemanlarına «kurbağa adam» denilirdi. Bunlar çıkarma yapılacak bölgelerde düşmanın yarattığı engelleri bularak ortadan kaldırırlardı. Savaştan sonra spor ve deniz altı araştırmaları yapmak için dalgıçlık yapanlar çoğaldı. Bunlara «balık adam» ismi verildi. Balık adamlar, çoğunlukla üzerlerine sımsıkı yapışan kauçuk elbiseler giyerler. Ellerindeki sualtı tüfekleriyle iri balıkları bile avlayabilirler. Sırtlarında taşıdıkları aygıtlar, onların su altında rahat nefes almalarını sağlar.

BALIKESİR, Anadolu'nun kuzey batısında 709.705 nüfuslu bir il ve bu ilin 69.256 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 15.493 km.²'dir. Kuzeyde Marmara Denizi, doğuda Bursa ve Kütahya, güneyde Manisa ve İzmir, batıda Çanakkale ve Ege Denizi ile çevrilidir.

Toprakları düz bir ova halinde olan Balıkesir, doğuda Alaçam Dağları, Marmara ve Ege yakınlarında Madra Dağları, batıda Kazdağı, ortada Çataldağı ile engebelenmiştir. Ova düzlüklerinde küçük göller serpilmiştir. Ege kıyılarına yakın yerlerde Akdeniz, kuzeyde Marmara, güney ve iç taraflarda kara ikliminin özellikleri görülür.

Ege kıyılarında Akdeniz iklimine has bitkiler yetişir. Meyvesi boldur. Başta incir, armut, ayva, üzüm gelir. Tarıma elverişli topraklarının yüzde 75'inde tahıl ekilir. Ege kıyılarında pamuk ekimi önemlidir. Ayrıca haşhaş, tütün, pancar, patates, kavun, karpuz da bol yetişir. Zeytincilikte ise çok ileridir. Edremit, Ayvalık ve Burhaniye ilçeleri baştan başa zeytinliklerle kaplıdır. Birçok zeytinyağı, sabun ve un fabrikası vardır. Balya ve Manyas bölgelerinde hayvancılık, bilhassa Merinos koyunu yetiştiriciliği ilerlemiştir. Arıcılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Ege ve Marmara Denizi kıyılarında bol balık avlanır. Palamut, lüfer, çipura, levrek, barbunya, gümüş, kolyos ve sardalye başta gelir.

Balıkesir'den bir görünüş

Balıkesir maden bakımından da zengin bir ildir. Dursunbey ilçesinde linyit, Susurluk'ta borasit, Balya'da simli kurşun, merkez ilçesinde kükürt, Erdek ve Aydıncık'ta bakır çıkarılır. Mermer taş ocakları da önemlidir.

Antalya ve İçel illerinden sonra orman bakımından en zengin ilimiz Balıkesir'dir. Dört bölgeye ayrılan ormanlarının genişliği 470.857 hektardır. Sulak ve verimli Balıkesir ovasını Simav çayı sular. Susurluk çayı da 260 km. uzunluktadır. İlin kıyılarında Marmara, Fener, Paşalimanı, Avşar adaları bulunur.

İl merkezi Balıkesir şehri canlı, hareketli bir merkezdir. Eski eserleri arasında Zağanos Paşa Camisi, Kara İsa Bey türbesi, Yeşilli Cami sayılabilir. Şehrin etrafı bağ ve bahçelerle çevrilidir.

Balıkesir'in ne zaman ve kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Şehre sırasıyle Frikler, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar sahip olmuşlardır. 1347'de Osmanlı hâkimiyetine girmiş, uzun zaman Karesi sancağı olarak anılmıştır. Cumhuriyetten sonra Balıkesir adıyla il haline gelmiştir.

BALIKLAR, omurgalılardan suda yaşayan, yumurta ile üreyen, solungaçlarıyle soluyan hayvanlardır. Suyu kolay yarmaları için vücutları mekik biçimindedir. Vücut deriyle kaplıdır. Bazılarında bu deri pulla örtülüdür. Pullar damlardaki tuğlalara benzer. Derinin altındaki bezlerden çıkan salgı, vücudunu devamlı kaygan tutar. Çoğunun kemikten bir iskeleti vardır. Omurga baştan kuyruğa kadar uzanır. Omurganın her çıkıntısında sırta ve karna doğru «kılçık» adı verilen sert uzantılar yer almıştır. Köprücük ve göğüs kemikleri yoktur. Kasları vücudun su içindeki hareketini sağlayan demetlerden ibarettir. Balığın su içindeki hareketini yüzgeçleri sağlar. Bir sırt, bir kuyruk, iki karın, iki göğüs, bir de anus yüzgeci bulunur. Kuyruk

yüzgeci, dümen gibi yön değiştirmesine yarar. Balığın su içinde dengede durmasını ise «yüzgeç kesesi» sağlar. Bu incecik zardan bir kesedir. İçinde daima bir miktar hava bulunur. Hayvan özel kaslarla bunu büzer veya genişletir. Böylece suyun üstüne çıkar veya derinine iner.

Solungaçlar yassı ve kıkırdaksı yaylar üzerine yerleştirilmiş iki katlı zar keseciklerinden meydana gelmiştir. Balığın ağzından giren su, solungaçların bulunduğu boşluğa gelir, orada da solungaç kapaklarından dışarı çıkar. Suyun içinde erimiş halde bulunan oksijen damarlara değerek kana geçer. Kandaki karbon dioksit de aynı şekilde dışarı atılır. Balıkların kalpleri başlarının altında, solungaçların hemen yakınındadır. Biri karıncık, biri kulakçık olmak üzere iki gözdür.

Balıkların gözlerinin biçim ve büyüklüğü cinslerine göre değişir. Göz kapakları yoktur. Çoğu derin suların karanlıklarında yaşamaktan körleşmişlerdir. Burnun balıklarda solunumla hiç bir ilgisi yoktur. Dillerinde de tat alma hissi mevcut değildir. Kulakları varsa da, pek az işitirler. Buna mukabil sezme duyguları çok gelişmiştir.

Balıkların sindirim organı çok kısa bir yemek borusundan, şişkince bir mideden ve çok kısa barsaktan meydana gelir. Ağzındaki dişler avını yakalamaya ve parçalamaya yarar. Sindirilen besin vücudun altında, kuyruğa yakın anustan dışarı atılır.

Genel olarak bütün balıkların erkeği ve dişisi vardır. Yumurtlayarak ürerler. Bazı balıklarda ise erkek ve dişi organları aynı hayvandadır. Bazıları da yavrularını canlı olarak dünyaya getirirler. Dişi balık mevsimi gelince yumurtlar. Erkek balık da bunların üzerine tohumlarını bırakır. Levrek hariç hiç biri yavrusuyle ilgilenmez. Kendisinden daha yırtıcı, daha büyük balığın yemi olmayan balık yok gibidir. Bu yüzden çok sayıda yumurta yumurtlarlar. Bir yılda on milyon yumurta dökenleri bile vardır.

Balıklar beş büyük bölümde toplanabilir:

1 — İskeletleri tamamen kemikten olanlar: Yeryüzündeki balıkların onda dokuzu bu sınıftandır. Beş ayrı bölüme ayrılırlar: a) Yüzme kesesi yemek borusuna bağlı olanlar (sazan), b) Yüzme keseleri kapalı olanlar (morina), c) Yüzgeçleri dikenli olanlar (uskumru), ç) Üst çenesi kafasına kenetli olanlar, d) Solungaçları püskül şeklinde olanlar.

2 — Ağızları yuvarlak, vantuz biçiminde olanlar: İskeletleri çok basittir. Boyunlarının iki yanında çift solungaç yarığı bulunur

HANGİ BALIKLAR HANGİ AYLARDA, NASIL YENİR?

OCAK .... Bu ayda yenecek en iyi balık hamsidir. Bundan başka mezit ve kırlangıçın haşlaması çok iyi olur. Barbunya ve tekirin yalnız tavası, uskumru ve istavritin de ızgarası yenebilir. Ay sonuna kadar uskumru tava da olabilir.

ŞUBAT .... Balıkların çoğu yumurtada olduğu için yenecek halde değildir. Ancak kefal yumurtalı olmakla beraber yenebilir. Levrek ise çok yağlıdır.

MART .... Karagöz, mercan, sinarit, dülger balığı ve iskorpitin haşlaması iyi olur. Gelincik ve barbunyanın tavası yapılabilir. Kefalın ızgarası yapılır. Levreğin her şekli iyidir.

NİSAN .... Bütün balıkların haşlaması iyi olur. Ay sonuna doğru kalkan da yenir.

MAYIS .... Kalkan ve pisi yağlanmıştır, yenir. Karagözün de en iyi zamanıdır. Barbunya yağsız olmakla beraber tavası yenir. Kaya balığı da yenebilir.

HAZİRAN .... Barbunyanın en iyi zamanıdır. Yağlı ve çok lezzetlidir. Tekir de yağlıdır, her türlüsü yapılabilir. Levreğin yalnız kuyruk tarafı tava yapılır, mersinin sadece haşlaması yenir, kırlangıç yeni körpeleşmeye başlamıştır.

TEMMUZ .... İzmarit, barbunya, tekir ve lüferin ızgaraları iyi olur. Sardalyanın buğulaması, kâğıtta fırına verilmesi lezzetli olur. Trança ve çipura bu aylarda makbuldür.

AĞUSTOS .... Barbunya, tekir, lüfer ve kofananın en iyi zamanıdır. Izgaraları çok güzel olur.

EYLÜL .... Mercan, sinarit, karagöz, kırlangıç, kefal, dülger, iskorpit, tekir ve mezitin haşlaması iyi olur. Barbunya, tekir, lüfer, kofana, izmarit ve isparinin ızgarası yapılır. Kılıçın şişte defne yaprağı ile ızgarası yapılır.

EKİM .... Palamut, barbunya, kılıç, tekir ve lüferin en iyi ve lezzetli zamanıdır. Lüferin yalnız ızgarası yapılır. Kofana da yenebilir. Bütün balıkların haşlaması yapılır.

KASIM .... Barbunya ve lüferin ızgarası yapılır. Lüferin haşlaması da yapılabilir. Diğer bütün balıkların da haşlaması daha iyi olur. Palamut ve torik yağlıdır.

ARALIK .... Hamsi, uskumru, gümüş ve istavritin zamanıdır. Uskumrunun ızgarası, istavritin tavası iyi olur. Barbunya sadece fırında, tekirin tavası olur.

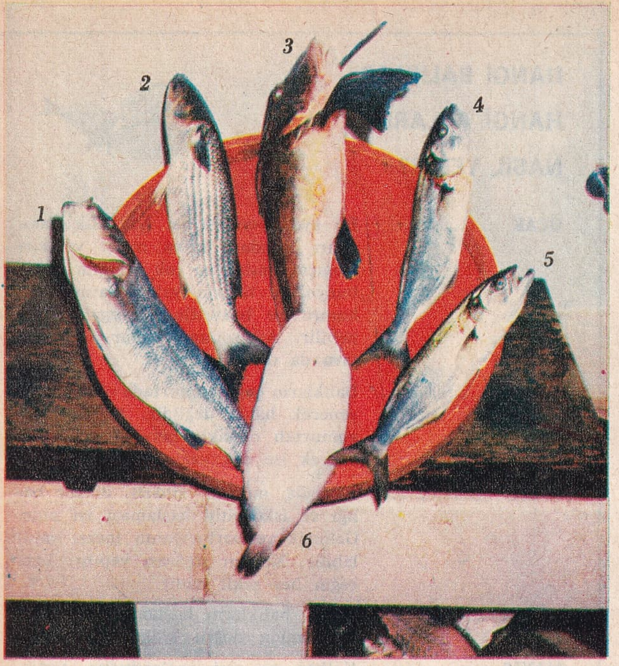

Sularımızda tutulan balıklardan: 1 - Kofana, 2 - Kefal, 3 - Kırlangıç, 4 - 5 - Lüfer, 6 - Dil,

3 — İskeletleri tamamen kıkırdaktan olanlar: Başlarının gerisinde, iki yanda beşer solungaç vardır.

4 — Bazı cinslerinde iskeleti kıkırdağımsı kemikten, bazılarında da kıkırdaktan olanlar.

5 — Bazıları solungaçlarıyle, bazıları da akciğerleriyle nefes alanlar.

BALIKOTU, genel olarak Cava ve Hindistan'ın Malabar eyaletinde bulunan zehirli bir bitkidir. Meyvelerinden «pristoksin» adlı bir zehir çıkarılır. Balıkları sersemlettiği için balık avında kullanılır.

BALÎ BEY, Malkoçoğlu (? - 1514), Bayezit II. devri komutanlarındandır. Silistre valiliğinde bulunmuş, ayaklanan Eflâk Voyvodasına karşı yürümüş, Macaristan'da savaşlar vermiştir. 1493'te kırk bin askerle Lehistan'a bir sefer yapmıştır.

BALÎ PAŞA (? - 1543), Osmanlıların en büyük akıncı beylerinden biridir. Belgrat ve Macaristan'da valilik yapmış, 1526 Mohaç savaşında büyük yararlıkları dokunmuştur. 1498'de Varşova'ya kadar uzanan bir Lehistan seferi vardır.

Balina

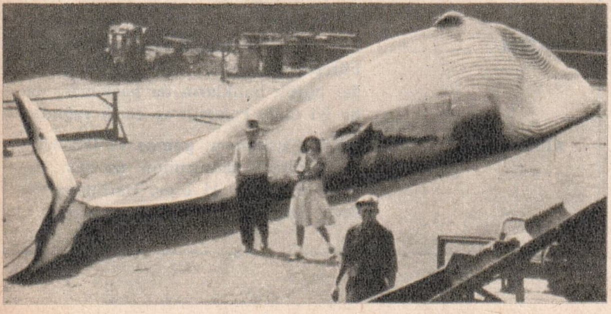

BALİNA, memelilerin balinagiller takımından bir hayvandır. Boyu 25 - 30 metreyi, ağırlığı 150 tonu bulur. Balina, şeklinin balığı andırmasına, denizlerde yaşamasına rağmen, balık değildir. Çünkü yavrularını balıklar gibi yumurtlayarak dünyaya getirmez. Karnının altında bulunan memelerindeki sütle emzirir. Sıcakkanlı bir hayvandır. Bazen tek, bazen büyük sürüler halinde yaşarlar. Çok kuvvetli ve hareketlidir. Gözleri çok iyi görür. Rengi sırtında mavi, karnına doğru beyazdır. Cildi tamamen tüysüzdür. Derisinin altında kendisini soğuktan koruyan 50 santim kalınlığında bir yağ tabakası bulunur. Ön ayakları başının gerisinde yüzgeç şeklini almıştır. 5 - 6 metre enindeki kuyruğu hem hareket etmesini, hem de kendisini savunmasını sağlar. Solunumunu solungaçlarıyle değil, akciğerleriyle yapar. Akciğerleri çok büyüktür ve içine doldurduğu havayla uzun müddet su altında kalabilir. Solunum için su yüzüne çıktığı zaman, akciğerlerindeki pis havayı başının üstündeki burun deliklerinden dışarı salıverir. Çıkardığı pis hava soğuk tesiriyle yoğunlaşır. Aşağıdan yukarıya fıskiyeyle çıkan suyu andırırsa da, bu su değildir.

Balinaların ağzı çok büyüktür, ama içinde diş bulunmaz. Onun yerine «fanon» adı verilen 400 kadar ve ağzının içini balık ağı gibi ören çubuklar vardır. Balina ağzını açarak içini suyla doldurur. Suyla beraber içeri küçük deniz hayvanları da dolar. Ağzını kapatıp suyu fanonların arasından dışarı salar. Hayvanlar fanonlarına takılıp içerde kalır. Balina da dilinin geriye doğru sert bir hareketiyle bunları yutar.

Balinanın dişisi her seferinde bir yavru doğurur. Karnının iki yanında cep gibi çukurların içindeki memelerinden fışkırttığı sütle yavrusunu besler. Balinalar 200 - 300 yıl yaşarlar.

Balina avcılığına ilk defa 14. yüzyılda İspanya ile Fransa arasında yaşayan Bask'ların çıktığı bilinmektedir. 17. yüzyıl sonunda da Hollandalılar balina avcılığına büyük önem vermeye başlamışlardır. Son zamanlarda çok avlandığı için cinsleri hayli azalmıştır. Bugün balinaya ancak Atlas Okyanusunun kuzey bölgelerinde rastlanmaktadır. Balina, yağı ve ağzındaki fanonları için avlanır. Bir balinadan ortalama 30 ton kadar yağ çıkar.

Önceleri balina zıpkınla ve yanına iyice sokularak avlanırdı. Son zamanlarda balıkçılık tekniği ile beraber balina avı da gelişmiştir. Şimdi hafif uçaklardan atılan zıpkınla çok daha kolay balina avlanmaktadır. Yakalanan balinanın işe yarayacak

kısımları daha gemide ayrılır. Bunun için fabrika halinde olan balina avı gemileri vardır. Kuzeyliler balinanın etini yerler. Yağını da içerler. Fanon da, korse ve benzeri eşyanın sertleştirilmesinde, «balina» adlı çubukların yapımında kullanılır.

BALİSTİK, ateşli silâhlarda barut gazının basıncı ile, hedefe varıncaya kadar merminin uğradığı etkileri inceleyen bilimdir.

Balistik genel olarak ikiye ayrılır: 1 — İç balistik. 2 — Dış balistik. Uygulanma bakımından da yine ikiye ayrılır: «Teorik balistik» ve «Deneysel balistik».

İç balistik: Merminin silâh namlusu içindeki hareketinden, barutun meydana getireceği ısıyla, gazları, bunların namluyla mermiye yaptıkları etkileri inceler. Bu bilim kolu General Piobert'in 1839'da kapalı bir cam boru içinde barut gazının basıncını incelemesiyle başlamıştır.

Dış balistik: Merminin namlu ağzından itibaren kazanılmış hız, hava direnci ve yer çekimi etkileri altındaki hareketini inceler. Bu harekete merminin havada hareketinden sonra çarptığı madde içinde durmasına veya paralanmasına kadar olan delici hareketi de girer.

1638'de Galiléo yer çekiminin mermi üzerinde devamlı olarak etki yaptığını gösterdi. Fakat gerek Galiléo, gerekse ondan sonra Toricelli, havanın mermi üzerindeki etkisini dikkate almadılar. Hava direncinin cismin yüzeyiyle orantılı olduğunu ilk defa 1723'te Newton ortaya koydu. 1742 yılı sonlarında İngiliz bilgini Rofins, mermilerin hızını ölçmeye yarayan balistik saatini bularak, deneysel balistiği de kurmuş oldu.

BALKAN SAVAŞI, Türkiye ile ona karşı birleşen Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ devletleri arasındaki savaştır. Birinci Dünya Savaşı'nın öncüsü olmak ve Avrupa'da kuvvetler dengesini karıştırmak bakımından, bu savaşın önemi büyüktür.

Balkan Savaşı 18 ekim 1912'de başladı. Şaşılacak derece gafil avlanan Osmanlı Ordusu'nun başında Harbiye Nazırı Nazım Paşa bulunuyordu. Bulgarlar 23 ekimde Doğu Trakya'ya girdiler. Pınarhisarı'nda, Lüleburgaz'da, Kırklareli'nde tutunamayan ve idaresizlik yüzünden arka arkaya dağılan Türk orduları, ancak 17 - 22 kasımda Bulgar ordusunu Çatalca hattında durdurabildiler.

Sırp cephesinde ise 23 - 24 ekimde Sırplar, Türk ordusunu bozguna uğrattılar. Makedonya'yı işgal ettiler. Yunan cephesinde Tahsin Paşa bir tek kurşun atmadan Türk kolordusunu Yunanlılara teslim etti. Selânik düştü. Ege adaları da Yunan donanması tarafından işgal edildi.

Balkan ülkeleri

29 ekimde Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi düştü. Yerine Kıbrıslı Kâmil Paşa Sadrazam oldu. Yeni kabine 3 aralıkta mütareke istemek zorunda kaldı. Edirne kalesi Bulgarların, Yanya Yunanlıların, İşkodra da Karadağlıların eline geçmek üzereydi. Balkanlardaki 550 yıllık Türk hâkimiyeti fiilen sona ermişti. 23 ocak 1913'te İttihatçılar bir hükümet darbesiyle Kâmil Paşa kabinesini düşürdüler ve Başkomutan Nazım Paşa'yı öldürttüler. Yeni kabineyi Mahmut Şevket Paşa kurdu. Bu arada Bulgarların aşırı ihtirası İkinci Balkan Savaşı'nı ortaya çıkardı. Çabuk başarısına güvenip Sırbistan ve Yunanistan'ı da ezmek isteyen Bulgaristan, Birinci Balkan Savaşı'na katılmamış olan kuzey komşusu Romanya'nın da taarruzuna uğrayınca, Türkiye'ye saldıran devletler birbirlerine düşmüş oldular. Bu savaş 40 gün sürdü. Bundan yararlanan Türkler 21 temmuzda Edirne'yi geri aldılar. 10 ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması imzalandı. Dobruca'nın büyük kısmı ile Silistre, Romanya'ya, Batı Trakya ile bazı küçük toprak parçaları Bulgaristan'a, Makedonya'nın büyük kısmıyle Kosova Sırbistan'a, Güney Makedonya, Epir ve Ege Adaları da Yunanistan'a verildi. Karadağ Prensliği de genişleyip krallık oldu.

BALKAN YARIMADASI, Avrupa'nın güney doğusunda, 19. yüzyılın başlarından beri bu adla anılan bir yarımadadır. Kesin tabiî sınırları olmamakla beraber, kuzeyinde Tuna nehri ve kolu Sava ile onun kolu Kulpa ırmağı, doğusunda Karadeniz, Mar-

Bulgaristan'da Vratsa şehri

mara, Ege denizi ve Boğazlar, güneyinde Akdeniz, batısında da Yunan ve Adriya denizleri bulunur.

Balkan adı Türkçedir ve «dağ» anlamına gelir. Bu addan da anlaşılabileceği gibi, yarımada çok dağlıktır. Transilvanya Alpleri, Balkanlarda büyük bir yay çizerek doğuya doğru uzanır. Balkanlar'ın güneyini kaplayan Rodop dağları, Ege kıyılarına kadar ulaşır. Yarımadanın batısı boyunca da Dinar Alpleri uzanır. İşkodra gölünden sonra Dinar dağları, Arnavutluk dağları olarak devam eder. Bunların da doğusunda Pindus dağları vardır ve uzantısı Mora yarımadasını kaplar. Balkanların güneyinde başlayan Istranca dağları, kıyı boyunca Istanbul'a kadar gelir.

Tuna'dan bir görünüş

Balkan yarımadasındaki nehirlerin en önemlisi Tuna ve başlıca kolu olan Sava'dır. Diğer önemli nehirleri ise Meriç ve Vardar'dır. En önemli göller ise Arnavutluk sınırında toplanan İşkodra, Ohri, Presba ile Yunanistan'daki Beşik ve Takhino'dur.

Yarımadanın kuzeyinde Orta Avrupa'daki gibi kışları soğuk, yazları da sıcak bir iklim hüküm sürer. Orta Yunanistan ile Mora'da Akdeniz ikliminin özellikleri görülür. Dalmaçya'da kışlar yumuşak geçer.

Avrupa'nın en zengin bitki çeşitlerine Balkan yarımadasında rastlanır. Yunanistan bitki yönünden en zengin bölgedir. Yarımadanın kuzey ve orta kesimleri ormanlıktır. Fakat ormanlar buralarda yaşayan halk tarafından tahrip edilmektedir. Dağlık bölgelerde dağ keçisi, çakal, kurt, ayı çoktur. Ormanlık kesimlerde ise geyik, yaban domuzu ve karaca yaşar.

Balkan yarımadasında yaşayanların çoğu tarımla uğraşır. Kıyı şehirlerinde balıkçılığa önem verilir. Başlıca madenler bakır, demir, kurşun, linyit, petrol ve maden kömürüdür. Tuna nehri önemli bir su yoludur. Ulaştırma bakımından en önemli şehirleri ise, Belgrat ve Istanbul'dur.

Balkan yarımadasında yaşayanların büyük çoğunluğunu İslâvlar teşkil eder. Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Bulgarlar ve Makedonyalılar, İslâvdır. Arnavutlar ise İllir-ya'lılardan gelme ayrı bir ırktır. Ortaçağdan itibaren yarımadayı işgal eden Türkler de vardır. Ayrıca Yahudi, Germen ve Çingene toplulukları da yaşar.

Balkanlar'da M.Ö. 2000 yıllarında İllirya'lılar (Dalmaçya'da), Yunanlılar (Yunanistan'da), Traklar (Trakya'da), Daklar (Romanya'da), ve Makedonyalılar (Makedonya'da) yaşıyordu. M.Ö. 5. yüzyılda Pers istilâsına karşı Yunan kavimleri siteler kurdular. Başlıcaları Atina ve Isparta idi. Balkanlarda ilk büyük imparatorluğu ise M.Ö. 4. yüzyılda Makedonyalılar kurdu. M.Ö. 2. yüzyılda yarımada, Roma hâkimiyetine geçti. Bizans hâkimiyeti sırasında Hunların tehdidi altında kaldı. Ostrogotlardan sonra Avarlar Balkanlar'a yayıldılar. M. S. 6. yüzyılda Bulgar Türkleri, Tuna'nın güneyine yerleştiler. Sonradan Ortodoks Hıristiyan olup, tamamen İslâvlaştılar. 1354'ten itibaren Osmanlı Türkleri Balkanlar'a yayılmaya başladı. 1389'da Kosova Savaşı'nda, Balkanlar'ın istikbali belli oldu. Fatih devrinde Sırbistan, Mora, Ağrıboz, Bosna, Hersek fethedildi. 1526'da Macaristan, Transilvanya ve Hırvatistan, Osmanlı İmparatorluğuna katıldı. 17. yüzyılın sonlarına doğru Türkler, Balkanlar'da gerilemeye başladılar. Üst üste patlak veren isyanlar üzerine Balkanlar'daki topluluklar bağımsızlıklarına kavuştular. İkinci Dünya Savaşı sonunda Bulgaristan, Batı Trakya'dan çıkarıldı. Romanya, Transilvanya'yı aldı. Arnavutluk'la beraber bu iki devlet Rusya'nın peyki haline geldiler. Yugoslavya'da da komünist bir rejim kuruldu ve krallıklar sona erdi. Sadece Yunanistan krallık olarak kaldı.

BALKAŞ GÖLÜ, Asya'nın en büyük göllerindendir. Sovyetler Birliği sınırları içindedir. Kazakistan'daki Kırgız bozkırının güneyine düşer. Yüzölçümü 18.400 km², uzunluğu 640 km., genişliği 45 - 90 km. arasındadır. En derin yeri 15 metreyi geçmez. Suları genel olarak tatlıdır. Su hacmi devre devre azalıp çoğalır. Göle akan başlıca su, İli ırmağıdır. Balkaş, kasımdan nisana kadar donar.

BALLIBABA, ikiçeneklilerin bitişik taçyapraklılar takımından, ballıbabagiller familyasından bir bitkidir. Avrupa, Asya ve Afrika'da 40'tan fazla türü vardır. Gövdeleri dört köşe, yaprakları yumurta veya kalp biçimi, uçları küt, kenarları sivri veya yuvarlaktır. Kırmızı, beyaz, sarı çiçek açarlar. Arıların çok konduğu bir bitkidir.

BALMUMU (Bak: BAL)

BALON, havada hafif gazla doldurularak uçması sağlanan, hava geçirmez bir torbadır. Bir balonun uçması için balon torbası ve içindeki gazla, taşıdığı yükün ağırlığının, aynı hacmi dolduracak havanın ağırlığından az olması lâzımdır. Balonlarda hafif gazlardan hidrojen ve helyum kullanılır. Hidrojen çok çabuk tutuştuğu için, helyum tercih edilir. Balonlar üç çeşittir:

1) Bağlı balonlar: En önemli örneği savaşta kullanılan baraj balonlarıdır. İnce ve sağlam bir çelik kabloyla yere bağlıdırlar.

2) Serbest balonlar: Küre veya armut biçiminde yapılır. Balon sağlam bir ağ içindedir. Ağın uçları balonun altındaki sepete bağlanır. İnmek istendiği zaman balonun yavaş yavaş gazı kaçırılır. Alçaldıkça iniş hızı artacağı için kum torbaları atılır ve balon hafiflettirilir. Serbest balonlar taşıt olarak kullanışlı değildir.

3) Güdümlü balonlar: Motorları sayesinde istenilen yöne doğrultulabilir. Bunların en kullanışlısı Ferdinand von Zeppelin adında bir Alman yapmıştır. Adına da «Zeplin» denilmiştir. Zeplinler 1920'den sonra gelişmiştir. Fakat fırtınalara karşı savunma güçlerinin olmaması, birkaç kazadan sonra kullanılmaması için yetmiştir.

Balonlar 1784'ten beri stratosfer araştırmalarında kullanılmaktadır. İsviçreli profesör Piccard 1932'de 16.000 metre yükseklige çıkarak önemli araştırmalarda ilk adımı attı. Hava tahminleri için devamlı olarak sonda balonları kullanılır. Bu balonlara bağlanan âletlerle havanın basıncı, rutubeti, sıcaklık derecesi ölçülür.

İlk balon denemesi 1783 yılında Jacques Etienne ve Joseph Michel Montgolfier adında iki Fransız kardeş tarafından yapılmıştır. Kâğıttan balonları 300 metre kadar yükselmiştir. 1785'te Pierre Blanchard adında bir Fransızla, J. Jefferies adında bir Amerikalı da ilk defa Manş'ı havadan balonla geçmeyi başardılar. Balonların ilk defa savaşta kullanılması 1794 yılına rastlar. O yıl Fransız ihtilâlcileri balondan yararlanmışlardır. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nda da balonlar yere bağlı olarak kullanıldı. Amerikalılar da kıyı savunmasında zeplinlerden büyük çapta yararlandılar.

BALTACI MEHMET PAŞA (1660 - 1721), Türk devlet adamıdır. Kastamonu'nun Osmancık kasabasında doğdu. Saray hizmetine girip sesinin güzelliğiyle kendisini tanıttı. Ahmet III.'ün tahta çıkması üzerine 1704'te Kaptanı Derya, dört ay sonra sadrazam oldu. Fakat bir buçuk yıl sonra azledildi. Dört yıl Halep beylerbeyliğinde kaldı ve 1710'da yeniden sadarete getirildi. Bu sırada Rusya'nın rahat durmaması karşısında 20 kasım 1710'da savaş açıldı. Başkomutanlığa Baltacı getirildi. Baltacı, Prut nehri kıyılarında Çar Petro I.,i ordusuyle beraber kuşattı. Fakat Yeniçerilerin itaatsizliğinden çekinerek, 23 temmuzda Türkiye lehine bir anlaşma imzalayıp, kuşatmayı kaldırdı. Sonradan bu yetersiz anlaşmayı imzalaması için Baltacı'yı iğfal ettikleri iddia edilen iki müşaviri idam edildi. Ayrıca Petro I.'in karısı Katerina'nın, Paşa'nın çadırına gelerek bu sonucu sağladığı da rivayet olunur. Baltacı nihayet 20 ekim, 1771'de azledildi ve Limni'ye sürüldü. Bir yıl kadar sonra da burada hastalanarak öldü.

BALTAOĞLU SÜLEYMAN BEY (15. yüzyıl), Osmanlı Devleti'nin ilk Kaptanı Deryasıdır. İstanbul'un fethine Gelibolu'dan 400 parça küçük teknesiyle gelerek katıldı. 1453 nisan ayının 15'inci günü Marmara'dan gelen biri Bizanslı, dördü Cenevizli gemiden ibaret düşman filosu, Baltaoğlu'nun donanmasını yenerek, Galata köprüsünün şimdiki yerinde gerili zincirin gevşetilmesiyle Halic'e girdi. Bunu uzaktan seyreden Fatih'in hırsından atını denize sürdüğü bilinir. Fatih daha sonra Baltaoğlu'nun idam fermanını da imzalamış, fakat kendisini sevenlerin araya girmesiyle, vaz geçip yalnız yüz topuzla dövülmesini emretmiştir. Bu topuz dayağı sırasında Baltaoğlu'nun bir gözü kör olmuştur. Baltaoğlu, Kaptanı Deryalıkta iki yıl kalmıştır.

BALTIK DENİZİ, Atlas Okyanusu'nun, Kuzey Batı Avrupa içlerine doğru uzanan bir girintisidir. Yüzölçümü 400.000 km^2 den fazladır. Kuzeyinde İsveç ve Finlandiya, doğusunda Finlandiya ve Rusya, güneyinde Polonya ve Almanya, batısında Danimarka ve İsveç'le çevrilidir. En derin yeri 400 metre kadardır. Ortalama derinliği ise 80 - 100 metre arasında değişir. Avrupa nehirlerinin beşte birinin suyu Baltık denizine dökülür. Bu yüzden tuzluluk derecesi azdır. Kışın 4 ayında suları donar. Baltık, Kuzey Denizine dar boğazlarla bağlıdır. Sund, Kattegat ve Skaggerak boğazları en önemlileridir. Baltık denizi, Rusya'nın Atlas Okyanusu'na çıkış kapısı olması bakımından siyasî önem de taşır.

BALYA, Balıkesir iline bağlı 26.174 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.417 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.234 km^2. dir. Kuzeyde Manyas ve Gönen, doğuda Balıkesir' in merkez ilçesi, güneyde İvrin'di, batıda Çanakkale'nin Yenice, Balıkesir'in Edremit ilçeleriyle çevrilidir.

Balıkesir ilçeleri arasında Balya, toprakları en arızalı olanıdır. Başlıca gelir kay-

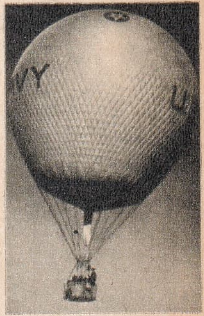

Balon

nağı hayvancılıktır. Plevne boğaları ile ün salmıştır. Bol süt elde edilir. Madenleri de önemlidir. İlçe merkezi Balya'da belediye teşkilâtı, su ve elektrik tesisleri vardır.

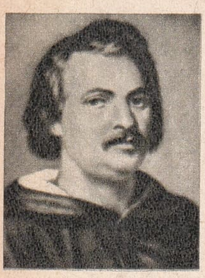
Balzac

BALZAC, Honoré de (1799 - 1850), ünlü Fransız romancılarındandır. Tours kasabasında doğdu, Paris'te öldü. Vendôme kolejinde okuduktan sonra Paris'e gitti. Otuz yaşına kadar maceralı bir hayat yaşadı. Gırtlağına kadar borca battı. Ondan sonra kendisini tamamen edebiyata verdi. Madam Hanska adında bir Polonyalı kadınla sevişerek evlenmişti. Hayatının son yıllarına kadar devam eden para sıkıntısı hafiflemeye yüz tutmuşken ömrü vefa etmedi.

«La Comédie Humaine» (İnsanlık Komedisi) genel başlığı altında toplanan seri romanlarında bazı üslûp hataları görülürse de, müşahede kudreti, gerçeklere bağlılığı, hayal gücü ile eserlerinde çağını olduğu gibi aksettirmiştir. Balzac ilk romanından itibaren büyük bir sebatla çalışarak, bol bol eser vermiştir. Günde 18 saat çalıştığı, çok kahve içtiği bilinir. Dilimize de çevrilmiş olan romanlarından başlıcaları şunlardır: «Goriot Baba», «Eugénie Grandet», «Vadideki Zambak» «Köy Hekimi».

BAMAKO, Afrika'nın yeni kurulan devletlerinden Mali Cumhuriyetinin başkentidir. Niger üzerinde bir liman şehri olan Bamako'nun nüfusu 130.800'dür. Bilhassa sabun ve yağ sanayii gelişmiştir.

BAMBU, birçeneklilerin buğdaygiller familyasından bir kamış çeşididir. Hemen bütün tropikal ülkelerde, su kıyılarında yetişir. On iki kadar türü vardır. Bazılarının yüksekliği 30 metreyi bulur. Bambu kamışlarından iskemle, masa, merdiven, baston gibi eşyalar yapılır.

BAMYA, ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin ebegümecigiller familyasından otsu bir bitkidir. Soğuktan hiç hoşlanmaz. Mavi çiçekler açar. Tohumlarını ekmeden önce ıslatarak çatlatmak gerekir. Yurdumuzda yetişen başlıca türleri, sultanî bamya, Balıkesir bamyası ve Amasya bamyasıdır. Amasya bamyası çiçek açar açmaz toplanır ve ipe dizilerek kurutulur.

Bandırma'dan bir görünüş

BANAZ, Uşak iline bağlı 32,800 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.516 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.100 km². dir. Kuzeyde Kütahya'nın Altıntaş ve Gediz ilçeleri, doğuda Afyon'un Sincanlı ve Sandıklı ilçeleri, güneyde Sıvaslı ilçesi, batıda Uşak'ın merkez ilçeleriyle çevrilidir.

Banaz ilçesinin toprakları küçük, düz bir ovadan meydana gelir. Ortasından Banaz çayı geçer. Bol miktarda tahıl ve şeker pancarı yetiştirilir. Çevresindeki dağların yamaçları ormanlarla kaplıdır.

BANDIRMA, Balıkesir iline bağlı 55.948 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 33.129 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 518 km². dir. Kuzeyde Marmara denizi, doğuda Bursa'nın Karacabey, güneyde Manyas, batıda Balıkesir'in Gönen ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe kıyıları, Bandırma körfezi boyunca uzanır. Doğudaki Karadağ'ın güneyinde, Manyas ve Ulubat göllerine doğru her türlü tarla tarımına elverişli düz topraklar uzanır. Başlıca ürünleri, zeytin, tütün, tahıl, baklagiller, susam, patates, keten, üzüm, kavun, karpuz ve diğer meyvelerle sebzelerdir. Hayvancılık da gelişmiştir. Bandırma Merinos Yetiştirme Çiftliği, Merinos koyunlarının yetiştirilmesiyle uğraşır.

İlçe merkezi, kendi adını taşıyan körfezin kıyısında kurulmuştur. Her bakımdan büyük bir yerleşme merkezidir. Kasabanın içinde yapılan kazılardan Bandırma'nın Milâttan önce 8 ve 10'uncu yüzyıllar arasında kurulduğu anlaşılmaktadır. Türklerin eline ilk defa 1076 yılında Selçuk hükümdarı Süleyman Kutulmuş zamanında geçmiştir. Sonra Romalılar şehri geri almışlar, Orhan Gazi zamanında ise Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bandırma, 1880 yılında ilçe haline geldi. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılar tarafından yakıldı. Fakat sonra yeniden inşa edildi.

BANDO, askerî birliklerin orkestrasıdır. Bir kısmı nefesle, bir kısmı da vurularak çalınan müzik âletlerinden meydana gelmiştir. Daha çok marşlar çaldığı için, geçitlerde vazife görür. Bizde ilk defa bando, Tanzimat'ta kurulmuştur. İlk bandoyu kuran tanınmış İtalyan müzisyeni Giuseppe Donizetti'dir (Donizetti Paşa).

BANGKOK, Tayland'ın başkenti ve ticaret merkezidir. Menam nehrinin denize döküldüğü yerde bulunan bir liman şehridir. Nüfusu: 1.839.000'dir. Başlıca ih-

raç maddelerini pirinç, şeker, biber, fildişi ve lâstik teşkil eder. İki üniversitesi vardır.

BANGUİ, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin başkentidir. Başkent olduktan sonra hızlı bir gelişme göstermiştir. Nüfusu: 80.000'dir. Başlıca ürünleri pirinç, pamuk ve kahvedir. Ayrıca altın çıkarılır. Orman ürünlerinden yararlanılır.

BANJO, uzun saplı, tellerine mızrapla vurularak çalınan bir müzik âletidir. Düz karınlı olup, üzerine deri gerilmiştir. Sap takılmış büyük bir tefi andırır. Bir Amerika zenci çalgısıdır. Zamanla gelişmiş, barsak teller yerine madenî teller gerildiği de olmuştur.

BANKA VE BANKACILIK, kendi sermayesini veya tasarruf ve ticaret sahiplerinin yatırdıkları paraları başkasına yahut başka işlere borç olarak veren veya yatıran kredi kurumudur. Bu işlere de bankacılık denir. Banka ekonomide para akımını temin eden bir merkezdir. Ekonomide kazanmalardan, harcamalardan meydana gelen daimî bir para akımı vardır. Bu akımın ortasında yer alan banka, serbest paraları toplar, bunları çeşitli iş alanlarına sevk eder. Bankanın başta gelen asıl görevi, para aracılığı, para ticareti yapmaktır. Bu aracılık kredi almak veya kredi vermek şeklinde cereyan etmektedir.

Bankacılığın ortaya çıkışı: Bankalar bugünkü şekilleriyle ticaret ve sanayiin geliştiği son çağlarda meydana gelmiştir. Bugünkü bankacılığın ilk ve en sade şekilleri, Sümerlilerde, Babillilerde, Eski Yunanistan'da, Eski Roma'da görülür. Banka kelimesi İtalyanca «masa», «tezgâh» demek olan «banko» dan gelir. Eski Yunanistan'da bu gibi işlerle rahipler de uğraşırdı. Bunlar kendilerine verilen paraları saklar, başkalarına borç verirlerdi. Zamanımız bankacılığı ilk defa 1157'de Venedik'te, Venedik Bankası'nın kurulmasıyle başlar. 1408'de Cenova Bankası kurulmuş, bu banka daha sonra Avrupa'da kurulan bütün bankalara örnek olmuştur. Avrupa'da 12. yüzyıldan sonra ticaretin, 19. yüzyıldan sonra da sanayiin büyük ölçüde gelişmesi üzerine bankacılık da hızla gelişmiştir. İlk bankalar çoğunlukla devlete kredi açıyor, iş adamlarına daha ziyade istihlâk ihtiyaçları için kredi veriyordu. Sonradan istihlâk ihtiyaçları yerine, iş kredileri açmaya başladılar.

Bankaların çalışması: Para sahiplerinin bankaya paralarını yatırmalarından toplanan paraya «mevduat» denir. Bunlar «yabancı paralar», «yabancı sermayeler» yahut «yabancı kaynaklar» dır. Bir de bankanın kendisine mahsus, yani banka kuran

İstanbul'da Yapı ve Kredi Bankası merkez binası

veya kuranların koyduğu sermayesi vardır. Bu da bankanın genel kaynaklarıdır. Bankacılığın ilk zamanlarında bankalara para yatıranlar yalnız güvenlik düşüncesiyle hareket ederlerdi. Bugün bankaya mevduat olarak parasını yatıran kimse, aynı zamanda müesseseye parasını işletmek imkânını da vermiş olmaktadır. Parayı mevduat olarak veren faizini alır, banka da bunu başkalarına daha yüksek faizle verip, bu para sayesinde kendisine kâr sağlar.

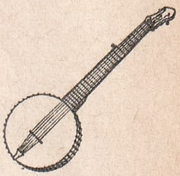

Banjo

Bankaya yatırılan paraların bir kısmı istendiği zaman ansızın bankadan geri çekilebilir. Bunlara «vâdesiz mevduat» denir. Muayyen bir süreden sonra çekilmek kaydiyle yatırılan paralara da «vâdeli mevduat» denir. «İhbarlı» olarak yatırılan üçüncü çeşit mevduatta ise parayı yatıran, parasını almadan önce bankaya haber verir, bir müddet sonra parasını geri çekeceğini bildirir.

Bankalarda en yaygın olan, vâdesiz mevduattır. İktisaden ileri memleketlerde en ufak ödemeler bile bankalardaki vâdesiz mevduattan yapılır.

Kredi işleri: Krediler kısa veya uzun vâdeli olur. Kısa vâdeli olanlar, iş adamlarının kısa zamanlar içinde muhtaç oldukları para taleplerini, döner sermaye ihtiyaçlarını karşılamak için verilir. Uzun vadeliler ise, müşterinin uzun bir müddet parayı kendi emrinde bulundurması şeklinde yapılan ikrazat, yani borç vermedir. Bankaların aktif muamelelerinden başlıcaları şunlardır: Ticarî senetler iskonto etmek, kambiyo muameleleri yapmak, dahile ve harice para havale etmek, müşterilerine carî hesap açmak, esham ve tahvilât karşılığı avans vermek, kefalet mektupları vermek, müşteriler namına senet tahsil etmek, çek ve akreditif muameleleri yapmak, banknot çıkarmak, seyahat çekleri ödemek, kasa kiralamak, istihbarat işleri yapmak.

Istanbul'da Karaköy'de Ziraat Bankası

Bankalar şu çeşitlere ayrılır:

1 — Merkez bankaları: Bunlara emisyon bankaları, «ihraç bankaları» da denir. Vazifeleri kâğıt para çıkarmaktır. Diğer bankaların yaptıkları muamelelerin aynını bunlar da yaparlar, fakat bankınot çıkarmak hakkı kendilerine hususî bir mevki verir. Türkiye'de bu hak yalnız Merkez Bankası'na verilmiştir.

2 — Ticaret bankaları: İş hayatını besleyen en önemli malî müesseselerdir. Bu bankalar kısa vâde ile kredi açarlar. Bunlara «mevduat bankaları» da denir. Türkiye'de Yapı ve Kredi Bankası, İş Bankası, Türk Ticaret Bankası bu gruba dahildir.

3 — Sanayi bankaları: Bilhassa endüstri işletmelerinin kredi ihtiyacını karşılar. Her nevi sınaî işletme tesislerine iştirak de ederler. Türkiye'de Sümerbank, Etibank bu gruba dahildir.

4 — Ziraat bankaları: Çiftçilere kısa, orta ve uzun vâdeli krediler verirler. Türkiye Ziraat Bankası bu çeşit bir müessesedir.

5 — İpotek bankaları: Gayrimenkul malları teminat altına alarak uzun vadeli krediler açarlar. Arazi, ev, apartmanın ipotek edilmesi karşılığında kredi verirler. Türkiye Emlâk ve Kredi Bankası, bir ipotek bankasıdır.

6 — Halk bankaları ve halk sandıkları: Küçük esnafın kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuşlardır. Türkiye Halk Bankası, Halk Sandıkları gibi.

7 — Rehin bankaları: Her türlü kullanılmış kıymetli eşyayı, mücevherleri rehin olarak kabul ederler. Bunlara karşılık borç para verirler. Türkiye'de Emniyet Sandığı buna örnektir.

Türk Bankacılığı: Türkiye'de bankacılık geçen yüzyılın ortalarında başlar. İlk banka, 1847'de kurulan «Istanbul Bankası» dır Saltanat devrinde bankacılık yalnız yabancıların ve azınlıkların uğraştığı bir işti. Bunların içinde 1856'da merkezi Londra'da olmak üzere kurulan Osmanlı Bankası'nın (Ottoman Bank) malî tarihimizde önemli yeri vardır.

Tefecilere karşı çiftçiyi korumak maksadıyle büyük devlet adamı Mithat Paşa 1863'te ilk önce Tuna vilâyetinde «Memleket Sandıkları» nı, bir müddet sonra da «Menafi Sandıkları» adlı ziraî kredi teşkilâtını kurdu. 1888'de bunların yerine Ziraat Bankası kuruldu. 1868'de de yine Mithat Paşa tarafından Emniyet Sandığı tesis edildi. 1908 İkinci Meşrutiyet İnkılâbı'ndan sonra bankacılık yeni bir safhaya girdi. Bu devirde bilhassa İtibar-ı Millî Bankası dikkati çeker. Millî bankacılığın gerçek gelişmesi Cumhuriyet devriyle başlar. Cumhuriyetin ilânıyle ilk kurulan banka, İş Bankası (1924) dır. Bundan sonra Türkiye'de bankacılık biri özel, öteki devlet sermayeli olarak iki yönde gelişti. 1935'te Etibank kuruldu. 1938'de Halk Bankası ve Halk Sandıkları teşekkül etti. Türk parasına istikrar vermek amacıyle kurulan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kuruluşu da 1931'e rastlar.

1944'ten sonra özel sermayeli bankalar hızlı bir gelişme gösterdi. Bu arada devlet, bankacılığın gelişmesi karşısında işleri düzenlemek ve murakabe için çeşitli kanunî tedbirler aldı. 1944'te özel sermaye ile kurulan Yapı Kredi Bankası, özel bankacılığın öncüsü oldu. Bankacılık alanında bu müessesenin getirdiği yenilikleri, kendisinden sonra kurulan bankalar örnek aldılar.

Bankalarımızın faaliyeti millî ekonomiye büyük çapta faydalı olmuş, 1960 yılı ekim ayı sonunda açılan kredilerin bakiye yekûnu 9 milyar 532 milyon liraya yükselmiştir.

Bugün Türkiye'de faaliyette bulunan başlıca bankalar şunlardır: 1 - Osmanlı Bankası (1863), 2 - Istanbul Emniyet Sandığı (1868), 3 - T. C. Ziraat Bankası (1888), 4 - Selânik Bankası (1888), 5 - Banko di Roma (1911), 6 - Türk Ticaret Bankası (1914), 7 - Banka Komerçiyale İtalyana (1919), 8 - Holantse Bank Üni. (1921), 9 - Türkiye İş Bankası (1924), 10 - Türkiye Emlâk ve Kredi Bankası (1927), 11 - T. C. Merkez Bankası (1931), 12 - Sümerbank (1933), 13 - İller Bankası (1933), 14 - Etibank (1935), 15 - Türkiye Halk Bankası (1938), 16 - Yapı ve Kredi Bankası (1944), 17 - Türkiye Garanti Bankası (1946), 18 - Akbank (1948), 19 - Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950), 20 - Denizcilik Bankası (1952), 21 - Istanbul Bankası (1953), 22 - Şekerbank

(1953), 23 - Pamukbank (1955), 24 - Anadolu Bankası (1962) 25 - Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963) 26 - Amerikan - Türk Ticaret Bankası (1964)

Bunlardan başka memleketin muhtelif yerlerinde, mahallî bankalar da mevcuttur.

BANKINOT, devlet bankası tarafından çıkarılan kâğıt paraya denir. Bankınotun, altın, gümüş, döviz gibi menkul kıymetlerden bir karşılığı bulunur. Bankınot ile kâğıt para birbirinden farklıdır. Devlet kanuna dayanarak piyasaya kâğıttan para çıkarır veya emisyon bankasının ödeme vadini kaldırır. O zaman kâğıt para rejimi ortaya çıkar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok memlekette böyle olmuştur.

Bugünkü bankınotu andıran paralara M. Ö 1600 yıllarında Eski Mısır'da, daha sonra Çin'de, İlhanlılarda da rastlanmıştır. Avrupa'da ilk bankınot İsveç'te, Stockholm Bankası tarafından tedavüle çıkarılmıştır. 17. yüzyılda da İngiltere'de Kral Charles I.'in darphanedeki kıymetli emanet eşyaya el koyması üzerine sarraflar aralarında bir teşkilât kurmuşlar ve yatırılan emanet eşyaya karşılık makbuz vermeye başlamışlardır. Bu makbuzlara «sarraf parası» adı verilmiştir.

Tedavülde bulunan paralar için yüzde yüz karşılık bulundurmak şart değildir. Merkez bankaları çıkardıkları bankınotun % 30 - 40'ına karşılık altın bulundururlar. Bankınotun karşılığı ne kadar fazla olursa, paranın kıymeti de o derece yüksek olur.

BANKİZ, Arktika ve Antarktika bölgesinde denizleri kaplayan buzların çözülmesiyle meydana gelen buz parçasıdır. Bankizlerin deniz dışında görülen kısımları, denizin altında kalan kısımlarının dörtte biri kadardır. Antarktika bankizleri çok daha büyük olur. Devamlı bankizlerin sınırı Kuzey Yarımküresinde 70°, Güney Yarımküresinde 60° paralelde başlar.

BANOTU, bitişik yapraklı iki çeneklilerin patlıcangiller familyasından zehirli bir bitkidir. Sarı veya mor çiçekler açar. Yurdumuzda sulu hendek kenarlarında, çöplüklerde yetişir. Zehirli maddesi, ağrı dindirici ilâçların terkibinde kullanılan «hiyosiyamin» teşkil eder.

BANYAN, taçyaprağı olmayan ikiçeneklilerin dutgiller familyasından bir ağaçtır. Orta Afrika ve Hindistan gibi sıcak ülkelerde yetişir. Ana gövdenin dallarından birçoğu yere inip, toprağa girer ve yeni kök salar. Birkaç yüzyıl yaşadıkları görülmüştür. Ana gövde kurusa da, ağaç, öteki gövdeleri sayesinde ayakta kalabilir. Kiraza benzeyen kırmızı yemişleri vardır. Hintliler tarafından kutsal sayılır. Kerestesi değersizdir.

BANYO, temizlenmek gayesiyle yıkanmaya, bazı hastalıkları iyi etmek için şifalı suya, çamura, kuma girmeye veya buhara, bazı ışınlara tutulmaya verilen addır. Banyonun çok eski bir tarihi vardır. Eski Mısırlılar, Eski Yunanlılar ve persler banyoya çok önem verirlerdi. Eski Romalılar'da da banyo günlük hayata girmişti. Orta Çağ'da ise Avrupalılar hemen hiç yıkanmazlardı. Türkler ise eskiden beri yıkanmayı seven bir millet olarak tanınır. Gündelik hayatlarında önemli bir yer tutan hamamlar bunun başlıca delilidir.

Bazı hastalıkları iyi etmek için bütün banyo, kısmî banyo, soğuk banyo, ılık banyo ve sıcak banyo yapılır. Sıcak su, vücudun hararetini yükseltir, kan akımını, kalbin çalışmasını, solunumu hızlandırır. Vücudu dinlendirir. Soğuk suyla yapılan banyolar aksine kan dolaşımını, solunumu yavaşlatır. Metabolizmayı kuvvetlendirir.

Hastalıkların tedavisinde faydaları görülen sıcak veya soğuk kaynak sularına da şifalı sular adı verilir. Bu sularda romatizma tedavisi yapılır. İçlerinde karbonik asit, silis asiti, baryum, brom, bor asiti, iyot, fluor bulunur. Şifalı banyoların bir diğer şekli de güneş ve kum banyosu yapılabilen plajlardır.

BAOBAP, ayrı taçyapraklı, iki çenekli bitkilerden, ebegümecigillerden yeryüzünün en geniş gövdeli ağacıdır. Daha çok Afrika, Madagaskar ve Avustralya'da yetişir. On kadar türü vardır. Bazılarının çevresi 50 metreye yakındır. Çok uzun ömürlü olur. Taze yapraklarını yerliler sebze olarak yerler. Kabuklarının liflerinden dayanıklı halatlar yapılır.

BAR, Doğu Anadolu'ya mahsus, el ele tutuşmak suretiyle, davul - zurna eşliğinde topluca oynanan bir halk dansıdır.

BARAJ (Bent), çeşitli amaçlarla bir nehrin yolunu kesmek için yapılan engellere denir. Dilimizde bu anlamda «bent» sözü de kullanılır. İlk barajlar çok eski tarihe dayanır ve bunlar el altında bulunan malzemeye göre taş veya topraktan yapılırdı. Zamanla baraj yapmak tekniği büyük gelişme göstermiştir. Baraj yapmakta başlıca maksatlar şunlardır:

1 - Yağmur mevsiminde bol suları biriktirip, kurak mevsimde kullanmak, 2 - Hidroelektrik enerjisi elde etmek, 3 - Araziyi su baskınlarından korumak, 4 - Suların seviyesini yükseltip göller meydana getirerek nehir ulaşımını sağlamak, 5 - Büyük şehirlerin su ihtiyacını karşılamak.

BANKINOTLARIMIZ:

Beş lira

On lira

Yirmi lira

Elli lira

Yüz lira

Beş yüz lira

Bin lira

Banyan ağacı

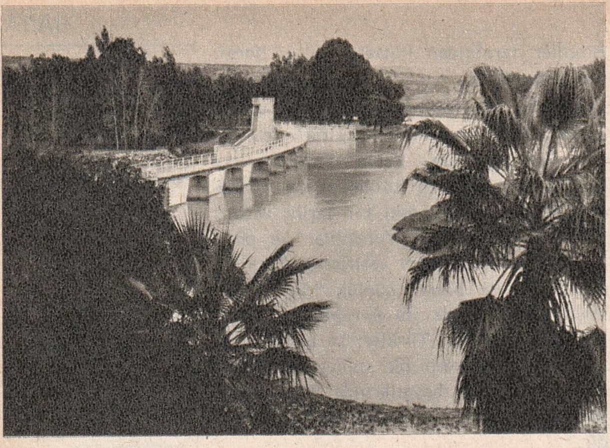

Adana'da Bervan Regülatörü

Barajlar bulundukları araziye ve amaçlarına göre çeşitli tiplerde yapılır. Başlıcaları şunlardır: 1 - Ağırlık Barajları: Kendi ağırlıklarıyle suyun basıncına karşı koyarlar, 2 - Payandalı Barajlar: Yapılışlarındaki özellik sayesinde suyun ağırlığını karşılarlar, 3 - Kemer Barajları: Ağırlıkları ve biçimleri sayesinde suyun basıncını karşılarlar, 4 - Toprak Barajlar: Su geçirmez bir çekirdek üzerine yapılırlar, 5 - Kaya Dolma Barajlar: Suya bakan yüzleri betondur.

Baraj inşaatında önce jeologlar barajın yapılması uygun yeri tespit ederler. Toprağın suyu sızdırıp sızdırmayacağı incelenir. Baraj tamamlandıktan sonra arkasında, «baraj gölü» meydana gelir. Burada toplanan fazla su, barajın içindeki özel kapılardan dışarı akıtılır.

Nehirlerin su seviyesini kabartmak veya suyu bir hidroelektrik santraline, bir kanala yöneltmek için yapılan barajlara «bağlama barajları» denir.

Türkiye'deki ilk barajların başında, 1619'da İstanbul'da yapılan Topuz Bendi gelir. Elmalı Bendi de 1890'da inşa edilmiştir. Cumhuriyetten sonra yapılan ilk önemli baraj ise, Ankara'daki Çubuk Barajı'dır. Fakat topraklarımızın sulanması ve elektriğe kavuşması için gerekli asıl büyük barajların inşaatına 1948'den sonra başlanmıştır. Başlıcaları şunlardır: Porsuk (Eskişehir), Seyhan (Adana), Sarıyar (Ankara), Kemer (Aydın), Hirfanlı (Kırşehir), Demirköprü (Manisa), Almus (Tokat), Keban (Elâzığ).

DÜNYANIN EN BÜYÜK BARAJLARI

İSİM	BULUNDUĞU ÜLKE	YÜKSEKLİK
Grande Dixence	Canton Wallis, İsviçre	284 m.
Vaiot	Piave Nehri, İtalya	266 m.
Mauvoisin	Dranse Nehri, İsviçre	237 m.
Tachien	Tachia Nehri, Taiwan	237 m.
Bhakra	Sutleg Nehri, Hindistan	225 m.
Hoover	Colorado Nehri, Arizona - Nevada A.B.D.	221 m.
Shasta	Sacramento Nehri, California A.B.D.	183 m.
Tignes	Isera Nehri, Fransa	180 m.
Hungry Horse	South Fork, Flathead Nehri Montana A.B.D.	172 m.
Grand Coulee	Colombia Nehri, Washington A.B.D.	167 m.
Ross	Skagit Nehri, Washington A.B.D.	164 m.
Trinity	Trinity Nehri, Washington A.B.D.	163 m.
Yellowtail	Bighorn Nehri, Montana A.B.D.	160 m.
Lienne	Rhône Nehri, İsviçre	160 m.

BARAK HACİP (? - 1235), 13. yüzyılda İran'da Kirman Beyi olarak hanedan kurmuş bir hükümdardır. Harzemşah Gıyasettin'in İran'da hükümdar tanınmasından sonra, İsfahan valiliğine tayin edilmiştir. Sonradan Müslümanlığı kabul eden Barak'ın kurduğu hükümet 83 yıl kadar devam etmiştir. Kendisi çok yaşlı ölmüştür.

BARBADOS, Küçük Antiller, yahut öbür adıyle Batı Hint adalarından birinin ve bu adla 1966'da kurulmuş bağımsız devletin adıdır. Evvelce bir İngiliz sömürgesiydi. Bir valiyle yönetilirdi.

Nüfusu: 245.000, yüzölçümü: 267 km^2., idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Bridgetown, dili İngiliz, dini Hıristiyan, parası: Batı Hint doları'dır.

Birleşmiş Milletlere üye olan Barbados iktisaden tamamen İngiltere'ye bağlıdır. Ona şeker ve şekerli maddeler satar. Ayrıca turizmden de bir hayli kazanır.

BARBARLAR, Eski Yunanlılar'ın kendi dillerinden başka bir dil konuşanlara verdikleri addır. Pers savaşlarından sonra, medeniyetsiz, merhametsiz anlamında kullanılmıştır. Bugün de aynı anlamda kullanılır. Klasik tarihlerde Roma İmparatorluğu'nu yıkıma götüren Vandal, Vizigot, Frank ve Hun Türkleri'nin akınları da, Avrupa'da «Barbar İstilâsı» olarak anılır.

BARBAROS (Hızır Reis) (1473 - 1546), asıl adı Hızır Reis olan Barbaros Hayrettin, Türk amirallerinin en büyüğüdür. Eceovalı Yakup adında bir sipahi subayının oğludur. İshak, Oruç ve İlyas adında üç kardeşi vardı. Barbaros, kardeşi İlyas'la Rodos şövalyelerinin eline esir düşmüş, fakat kapatıldığı Rodos zindanlarından kaçmaya muvaffak olmuştur. Sonra da büyük kardeşi Oruç Reis'le korsanlığa başlamıştır. İki kardeş Tunus'a giderek Cerbe adasını kendilerine üs seçmişlerdir. 1516'da Cezayir kalesini İspanyollar'ın elinden al-

mışlardır. 1519'da Oruç Reis, Cezayir'e saldıran İspanyollar ve Araplarla vuruşurken ölmüştür. Barbaros, kardeşinin ölümünden sonra Cezayir'i, Mısır'ı fetheden Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'e vermiş, beylerbeyi pâyesini almıştır. 1520'de tahta geçen Kanunî, Barbaros'u İstanbul'a çağırtarak ona Kaptanı Derya'lık unvanını vermiştir. Barbaros, Yunan adalarından bir çoğunu, Kandiye, Messina ve İtalyan kıyılarını zaptetmiştir. 28 eylül 1538'de de Andrea Dorya komutasındaki haçlı donanmasını Preveze'de yenerek Türk denizciliğine en büyük zaferini sağlamıştır. Fransa Kralı François I.'in Kanunî Süleyman'dan yardım talebi üzerine Nice'ye giderek, burasını da zaptetmiş ve Charles Quint'in donanmasını perişan etmiştir, 4 temmuz 1546 günü İstanbul'da ölen Barbaros, Beşiktaş'ta gömülüdür.

BARBUNYA, kemikli balıklardan, karasularımızda da yaşayan beyaz etli bir balıktır. Başı, gövdesi pullarla örtülüdür. 30 santim kadar uzunlukta, 250 - 300 gram ağırlığındadır. Pembe renklidir.

BARCELONA, İspanya'nın en önemli endüstri ve ticaret merkezlerinden, İberya yarımadasının kuzey - doğu kıyısında bir liman şehridir. M.Ö. 230'da Kartacalılar tarafından kurulmuştur. Pamuk, yün, ipek, kâğıt, cam ve deri endüstrisi önemlidir. Nüfusu 3 milyona yakındır.

BARENTS DENİZİ, Kuzey Buz Denizi'nin Rusya, Finlandiya ve Norveç'in kuzeyine düşen kesimidir. Yılın büyük bir kısmında buzlar içinde kalır. Balıkçılık bakımından önemi her geçen yıl daha artmaktadır. Deniz, bu çevreyi keşfeden Hollandalı denizci Willem Barents'in adını taşır.

BARİSFER, dünyanın derinliklerinde ağır madenlerden meydana gelmiş bir tabakadır. Ağır küre de denir. Üstünde litosfer, altında da dünyanın çekirdeği bulunur. Barisferi meydana getiren madenler, demir ve nikel karışımıdır.

BARİTON, erkek seslerinin tenorla bas arasında olanıdır. Saksofon gibi nefesli sazların kalın sesleri olanları da, o çalgı aletlerinin baritonu olarak anılır.

BARKAROL, genel olarak Venedikli gondolcuların söyledikleri şarkıdır. Bu ritmdeki diğer bütün şarkılar da aynı adla anılır.

BARO, bir şehir veya bölgenin avukatlarını içinde toplayan birliğin adıdır. Gayesi, avukatlık mesleğinin adalete uygun bir şekilde yapılmasını temindir. İlk barolara M.Ö. 500 - 600 yıllarında Atina ve Roma'da rastlanır. İngiliz barosunun 700, Fransız barosunun 600 yıllık mazileri vardır. Türkiye'de de ilk baro 20 mart 1878'de kurulmuştur.

BAROK, 16. yüzyılın ortalarından, 18. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa sanatına hâkim olan bir üslûp, bir sanat tarzıdır. Rönesans sanatının yerini tutmuştur.

Barok tarzı, İtalya'da Eski Roma mimarlığının İlkçağ üslûbunu taklitle başladı. Düz hatların yerini yuvarlak hatlar aldı. Binalarda duvar tezyinatı azaldı, yerini heykeller aldı. Barok mimarlığının en önemli örnekleri Fransa'daki Louvre ve Versailles saraylarıdır.

Heykelcilik ve resimde Rönesans'ın normal ve güzel insanının yerini etli kadınlar, dolgun kızlar, kahraman tavırlı insanlar, buruşuk derili ihtiyarlar almıştır. Barok heykelciliği insanın bütün ruh hallerini büyük bir sadakatle verebilmiştir. Barok heykelciliğini Bernini, Algardi, Hernandez, Schlütter temsil eder.

Barok tarzı resimde büyük ışık ve gölge tezatları hâkimdir. Konusunu ise Mitoloji ve Kitab-ı Mukaddes teşkil eder. En büyük isimleri, Rembrandt, Rubens ve van Dyck'tir.

Memleketimizde de Barok tarzının tesirleri görülmüş, 19. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. İstanbul'daki Nuruosmaniye, Lâleli, Ortaköy, Selimiye camileri ve Selimiye kışlası ile Tophane'deki Nusretiye camisi, Barok tarzındaki eserlerdir.

BAROMETRE, atmosfer basıncını ölçmek için kullanılan âlettir. Hava durumunu önceden anlamakta, dağların yüksekliğini ölçmekte kullanılır. Uçakların uçtuğu yüksekliği gösteren «altimetre» de barometre cinsinden bir âlettir. Barometrenin cıvalı ve madenî olmak üzere iki çeşidi vardır.

Deniz seviyesinde tüpteki cıvanın yüksekliği 76 sm.'dir. Hava değişikliklerine göre cıvanın yüksekliği 69 - 79 sm. arasında değişir. 9.000 metrede 22 sm.'ye kadar düşer. Cıvanın yükselmesi yüksek basıncı, yâni iyi havayı, alçalması da alçak basıncı, yâni kötü havayı haber verir. Cıvalı barometrenin esaslarını ilk defa 1643'te İtalyan fizikçisi Toricelli keşfetmiştir.

Cıvalı barometreler, çabuk kırıldığı için son zamanlarda madenî barometreler kullanılır oldu. Madenî barometrelerin esasını, eğilip bükülebilir ince bir madenden yapılmış kutu teşkil eder. Havası boşaltılmış olan kutunun üstüne çelik bir yay tutturulmuştur. Yay, alttan cihazın dibine vidalanmış olan kutuyu yukarı çekik durumda bulundurur. Hava basıncı artınca, kutu içeri çöker, azalma olunca kalkar.

Barometreyle 1647'de ilk defa yükseklik ölçen, Fransız fizikçisi Pascal'dır.

Barbaros

Barbunya

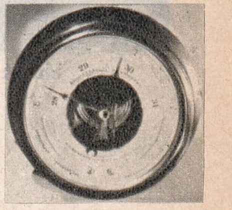
Barometre

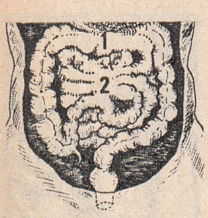

1 - Kalın, ve
2 - İnce barsak

1939'da «bar» denen bir ölçü birimi kabul edilmiştir. Normal şartlar altında lik cıvanın basıncını gösterir. Hava basıncı, barın 1/1000'ini gösteren «milibar»' bir «bar» deniz seviyesinden 75 santimla belirtilir.

BAROSKOP, Arkhimides Kanunu'nu ispatlamaya yarayan bir çeşit terazidir. Bu kanuna göre bir cismin hava içindeki ağırlığı havasız bir yerdeki ağırlığından daha azdır. İlk baroskopu yapan Otto Von Guericke adında bir Alman fizikçisidir.

BARSAK, hayvanlarda ve insanlarda sindirim borusunun mideden anusa kadar olan kısmıdır. «İnce barsak» ve «kalın barsak» olmak üzere ikiye ayrılır.

İnsanın 10 metre kadar uzunlukta olan barsaklarının 8 metresi ince, 2 metresi de kalın barsaktır. İnce barsak 3 - 5 santim çapında bir boru biçimindedir. Başlangıç kısmına «onikiparmak» (Duodenum) denir. Buraya safrayı getiren kanalla pankreas usaresini getiren kanallar açılır. Yarım daire biçiminde büklümlerle karın boşluğunu doldurur. İçi «tümür» adı verilen ve kadife tüyünü andıran ince ve küçük çıkıntılarla bezenmiştitr. Mideden barsağa gelen sindirilmiş maddeleri bu kadife tüyü gibi çıkıntılar emer.

Kalın barsak, 8 santim çapında bir boru biçimindedir. İnce barsakla, sağ kasığın hemen altında birleşir. Kalın barsağın bu kısmında kör barsak vardır. Bunun bir de 8 santim kadar uzunlukta bir çıkıntısı vardır ki buna da «apandis» denir. «Apandisit», bu çıkıntının iltihaplanmasıdır. Kalın barsak, ince barsağın etrafında bir çerçeve meydana getirir. Aşağı inen kısım sol kasığın altında (S) biçiminde kıvrılır, leğen boşluğunun ortasında dikine iner. Biraz genişledikten sonra «göden» adı verilen düz bir kısımla anusta sona erer.

Bartok

Barsak hastalıkları: Barsaklarda iltihap, ur, dokuların normal özelliklerini kaybederek bozulmaları, mikropların etkileriyle meydana gelen mayalaşma ve çürüme gibi olaylar birçok hastalıklara sebep olur. Barsak hastalıklarının başlıca belirtileri karın ağrıları, kabızlık, iştahsızlık, karın nahiyesinde ağırlık hissidir. Kalın barsak iltihabının en ağır şekli, kanlı basur (dizanteri)'dir. Barsaklarda meydana gelen urlar çok defa habistir. Daha çok 40 50 yaşından sonrakiler barsak kanserine tutulur.

Barsaklarda çeşitli asalaklar da yaşar. Başlıcaları tenya ve askaris'tir. Barsakları tahriş ederler. Kansızlığa, bazı hallerde barsak düğümlenmesine bile sebep olurlar.

İhmal etmeden tedavi ettirmek lâzımdır.

BARTIN, Karadeniz bölgesinde, Zonguldak iline bağlı 92.231 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 14.304 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.115 km^2.'dir. Kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Kastamonu'nun Cide, güneyinde Ulus, batısında Çaycuma ilçeleri bulunur.

Bartın toprakları dağlık arazidir. Kuzey - batıya doğru Bartın çayı bu topraklardan geçer. Bu yüzden tarıma elverişli değildir. Arpa ve az miktarda buğday yetiştirilir. Yamaçlarında meyvacılık yapılır. Halkın başlıca geliri, kerestedir. Bartın Çimento Fabrikası da ilçenin ekonomik hayatında önemli bir yer tutar. İlçenin ulaştırması hem deniz, hem de kara yolu ile sağlanır. Çankırı Zonguldak devlet yolu, ilçe merkezini Çaycuma istasyonuna bağlar. Turistik bir yer olan Amasra iskelesi de deniz yolu için kullanılır.

BARTOK, Bela (1881 - 1945) tanınmış bir Macar bestecisidir. Şimdi Romanya sınırları içinde bulunan Nagyszentmiklos kasabasında doğdu. İlk müzik derslerini anneşinden aldı. 20 yaşında Budapeşte Konservatuvarını birincilikle bitirdi, altı ay sonra da aynı yere profesör olarak getirildi. Folklor müziğinden yararlanarak, bestelerine başka bir renk ve canlılık vermiştir. Ankara Halkevi'nin dâveti üzerine Türkiye'ye gelip konferanslar veren Bartok, Adana civarında 90 bine yakın yerli melodi tespit etmiştir. New York'ta öldü. Başlıca eserleri şunlardır: «Mavi Sakal» operası, «Tahta Prens» pandomiması, «Harikulâde Mandarin» balesi, ayrıca senfonik şiirler, piyano ve orkestra için besteler.

BARUT, ateşli silâhlarda mermiyi atmak için kullanılan güherçile, kükürt ve kömür tozundan meydana gelen patlayıcı bir maddedir. Daha M.Ö. 1000 yıllarında Çinliler, savaşlarda ateşten yararlanıyorlardı. Batılıların ateşli silâhları, Doğululardan öğrendikleri sanılır. Fakat bu ateşle çıkarılan yangınlar çabuk söndürülüyordu. Bunun sonucu olarak yanmak için gerekli oksijeni havadan değil de, kendi bünyesinden alan yanıcı maddeler arandı ve ilk olarak güherçile kullanıldı. Güherçile, kimyasal adı «potasyum azotat» olan be yaz renkte, ince billûrlar halinde bir maddedir. Güherçile 13. yüzyılın ortalarına doğru Doğu'dan İslâm ülkelerine geçmiştir. Marco Polo Çin gezisinde, Çinliler'in barutu bildiklerini söylemiştir. Fakat Çinliler barutu kestane fişeği dediğimiz şekilde kullanırlardı. Avrupa'da barutu ilk defa kullananın Berthold Schwartz adlı bir Alman filozofu olduğu sanılır. Fakat bazı tarihçiler, Avrupa'da barutun icadı şerefi-

ni Roger Bacon adlı İngiliz bilginine verirler. Bugünkü anlamıyle barut ilk defa, 1346 yılında İngilizler'le Fransızlar arasındaki Cressy savaşında kullanılmıştır. 1886'da Paul Vieille adlı Fransız mühendisi, dumansız barutu icat etmiş, ondan birkaç yıl sonra da İsveçli kimyager Alfred Nobel daha yüksek evsafta patlayıcı bir madde olan nitrogliserinli barutu keşfetmiştir.

Barutun karışımında % 70 - 80 potasyum nitrat (KNO_3), % 12 - 20 odun kömürü, % 3 - 14 de kükürt vardır. Potasyum nitrat kömürle kükürtün yanması için gerekli oksijeni verir. Kükürt de barutun kolayca tutuşmasını sağlar. Kömürün yanmasından karbon dioksit, kükürtün yanmasından da kükürt dioksit gazları meydana gelir. Geriye kalan potasyum sülfat, potasyum karbonat, potasyum sülfür gazlarından yüksek bir basınç meydana getirirler. Bu basınç da ateşli silâhlarla merminin ileri fırlamasını sağlar.

Patlayıcı maddeleri yapmak için bol potasyum nitrata ihtiyaç vardır. Eskiden ancak Şili'den temin edilen bu madde, Almanlar'ın havadan aynı maddeyi elde etmeleri sayesinde bugün kolayca temin edilmektedir.

BARYUM, gümüş renginde, yumuşak bir madendir. Tabiatte daha çok baryum sülfat ($BaSO_4$), baryum karbonat ($BaCO_3$) şeklinde bulunur. Havada çabuk oksit haline geçer. İlk defa İngiliz kimyacısı Sir Humphrey Davy tarafından, 1808'de elde edilmiştir. Röntgen ışınlarını geçirdiği için doktorlukta, bilhassa radyolojide kullanılır. Baryum tuzları suda ve asitlerde erimiş olarak vücuda girerse zehirlenmelere yol açar.

Baryum'un özellikleri: Simgesi: Ba; Yoğunluğu: 3,78; Atom sayısı: 56; Atom ağırlığı: 137,36; Ergime noktası: 710°'dir.

BAS, insan sesi nevilerinin en kalınıdır. Üç oktava kadar uzanır. «Birinci Bas», «İkinci Bas» denen iki çeşidi vardır. Telli veya nefesli sazların en kalın seslisine de «bas» denir.

BASIM, el veya makineyle basmak suretiyle kâğıt, karton, kumaş veya benzeri maddeler üzerine yazı, resim, renk veya şekil basma işidir. M.Ö. 5000 yıllarından beri, basım işlerinde düz ve silindir şeklinde kalıplar kullanılmaya başlanmıştı. Fakat bunlarla yalnız resim ve bazı işaretler basılıyordu. Yazı ise en erken M.Ö. 4000'e doğru kullanılmıştır.

Kâğıt üzerine ilk baskıyı yapan millet Çinlilerdir. Kansu ilinde bulunan bir kitabın 868 yılında Uang Çie tarafından basıldığı anlaşılmıştır. İlk defa Pi Şen adında bir Çinli demirci de kil veya madenden harf kalıpları yapmayı düşünmüştür.

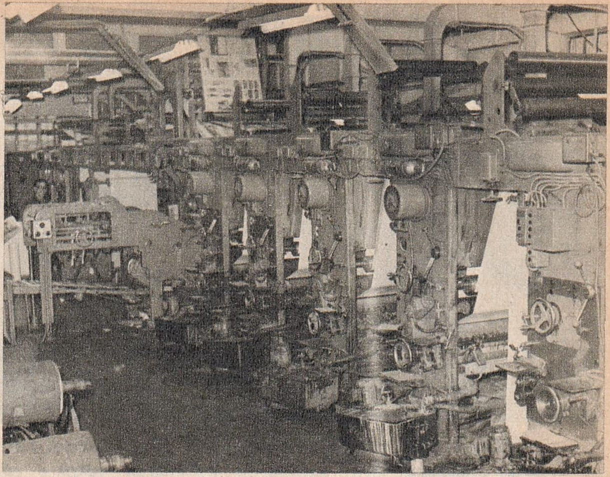

Hayat Yayınları'nı basan tifdruk rotatif

Avrupa'da çeşitli usulleri ilerletip işe yarar bir hale getiren, Johann Gutenberg (1400 - 1468) olmuştur. Gutenberg 1450 - 1455 yılları arasında ilk defa Latince bir din kitabı basmıştır. Bu yeni sanat ve iş kolu kısa zamanda gelişti. 15. yüzyılın ikinci yarısında İtalya, Hollanda, İsviçre, Fransa ve İspanya'da basılan kitapların sayısı 30.000'i buldu. 1737'de Fournier adında bir Fransız bir ölçü esası buldu. Bu esas Berlin'de Berthold tarafından «tipometre» denen nizama uyduruldu. İlk bağımsız, tek tek harf dökümcüsü ise, 1577'de Frankfurt'ta Egenolff olmuştur. Zamanla harf kalıbı döken makineler günde 50.000 harf dökebilecek çapta gelişti.

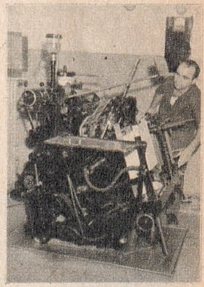

Tipo pedal baskı makinesi

Avrupa'da ilk dizgi makinesini 1822'de William Church adlı bir Amerikalı yapmaya teşebbüs etmiştir. 1880'de de Joseph Thorne adlı bir İngiliz, dizgi ve dağıtma esaslarını birleştiren bir makine

DEĞİŞİK HURUFAT ÇEŞİTLERİ

Hayat Küçük Ansiklopedi	*(6 punto Sorbon)*
Hayat Küçük Ansiklopedi	*(7 punto Batone)*
Hayat Küçük Ansiklopedi	*(8 punto İtalik)*
Hayat Küçük Ansiklopedi	*(9 punto Siyah)*
HAYAT KÜÇ	*(12 punto Gölgeli)*
Hayat Küçük A	*(16 punto Elyazısı)*
Hayat Küçük An	*(20 punto Sorbon)*

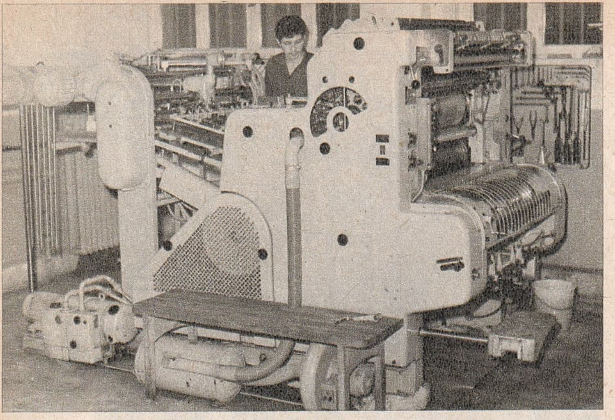

Ofset düz baskı makinesi

meydana getirdi. Harf dizgisi yerine, bunların kalıplarını kullanarak yekpare satır dökme işini ilk olarak başaran Ottmar Mergenthaler adlı Alman asıllı bir Amerikalıdır.

Türkiye'de ilk olarak Museviler 1493 yılında Istanbul'da, iki yıl sonra da Selânik'te birer basımevi kurarak İbranice Tevrat, tefsir, dilbilgisi kitapları basmaya başlamışlardır. Bundan sonra imparatorluğun çeşitli köşelerinde matbaacılık emekleyerek ilerlemeler kaydetmiş, Türkiye'de basım sanatının Türk diline uygulanması ancak 18. yüzyılda İbrahim Müteferrika'nın (1674 - 1745) eliyle olmuştur. İlk basımevi Sultanselim'de, İbrahim Müteferrika'nın konağında kurulmuştur. İlk olarak Cevherî'nin «Sıhâh» adlı Arapça sözlüğünün Vankulu Mehmet Efendi tarafından yapılan tercümesi olan iki ciltlik «Kitab-ı Lûgat-i Vankulu» nun dizilmesine başlanmıştır. Kitap 31 ocak 1729'da ortaya çıkmıştır. Daha sonra Türkiye'de basım işleri hızla gelişmiş, 1928'de Latin harflerinin kabul edilmesiyle daha da ilerlemiştir.

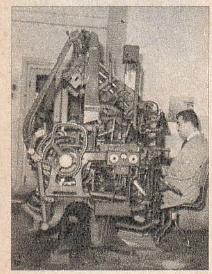

Linotip dizgi makinesi

Dizgi Makineleri: Daktilo gibi çalışan ve harfleri kurşun kalıplar halinde döken makinelere denir. Başlıcaları şunlardır: Monotip: İki ayrı makineden meydana gelen ilk dizgi makinesidir. Linotip: Hem dizme, hem de satır dökme işini tek başına yapar. Elektrikle işler. Entertip: Linotiplerin daha kullanışlı şeklidir. Teletip: Uzaktan yazı dizen bir makinedir. Ludlow tipografı: Büyük, başlık harfleri için kullanılır.

Bağlanmış bir sayfa kalıbı

Baskı Makineleri: İlk baskı makineleri tahtadan yapılmış el presleriydi. Bu alanda ileri doğru ilk büyük adım, 1811'de Londra'da bir el presini buharla işleten Friedrich König tarafından atıldı. Daha sonra kâğıdın iki yüzüne de basan makine icat edildi. 1840'da baskı makinelerinin daire şeklinde hareketi sağlandı. Amerikalı mucit Robert Hoe 1846'da icat ettiği baskı makinesiyle bugünkü rotatifin temelini kurdu. Nihayet bir katlama makinesi icat edilip, rotatiflere takıldı.

Baskı makinelerinin başlıca çeşitleri:

Pedal: Küçük sayfa kalıplarını yere dik bir durumda basan ufak bir baskı makinesidir.

Düz baskı makinesi: Yere yatay olarak işler. Yaprak halindeki kâğıtların bir yüzüne bir defada 4, 8 veya 16 sayfa birden basar. Sonra çevirip kâğıdın öbür yüzüne yeniden baskı yapılır. Saatte 5 - 10.000 baskı yapar.

Rotatif: Az zamanda çok iş istenen yerlerde kullanılır. Düz baskı makinesinin döner bir şekilde çalışacak tarzda geliştirilmiş şeklidir. Silindirlere, yarım silindir şeklinde konan sayfa kalıpları, aralarından geçen rulo şeklindeki uzun kâğıda basarak 8, 12, 16, 24 ve daha çok sayfalı gazete, mecmua ve kitabı önünü, arkasını birden basarak, bir defada çıkarırlar. Saatte 25 - 60.000 baskı yapar.

Taş baskısı: Kireç taşları ince tabakalar halinde kesilir. Üzerlerine yağlı bir mürekkeple resimler yapılır, yazılar yazılır. Basıldığı zaman düz çıkması için ters olarak işlenir. Taşın üzerine hafif bir asit dökülür. Asidin tesir ettiği yerler oyulur, mürekkepli yerler yüksekte kalır. Taş kalıp düz baskı makinesine yerleştirilerek baskıya geçilir.

Ofset baskı: Sistem olarak taş baskıyı andırır. Ofsette kireç taşı yerine çinko levhalar kullanılır. Ofsetin düz ve rotatif şekli vardır. Rotatifte de 4 renk birden basıp 16, 32 ve 64 sayfalık renkli bir mecmuayı birden basan makineler vardır.

Tifdruk: Sayfa kalıpları bakırdandır. Bu çeşit baskı makineleriyle çok güzel fotoğraf basılabilir. Makinenin en hassas yeri, boyayı sıyıran bıçağıdır. Bunlar da düz veya rotatif şeklinde olabilirler. Rotatifte 4 renkli çok sayfalı bir mecmuayı birden basıp çıkaran tipleri vardır.

Türkiye'de tifdruk ilk defa 1956'da Hayat müessesesi tarafından kurulmuştur.

BASIN, haber toplama, yayma ve yorumlama müessesesidir. Hemen bütün dillerde «basma» anlamına gelen kelimelerle ifade edilir. Çünkü modern basın, ancak basım sanatının icadı sayesinde mümkün olabilmiştir. Haberleri, fikirleri, olayları ve bunların yorumlarını toplayan belli fasıllarla yayınlanarak satışa sunulan gazete ve dergiler basın müessesesinin mahsulleridir. Devlet idaresinde halkın sesi duyulmaya başladığından beri basının önemi daha da artmış, «dördüncü kuvvet» adını almıştır.

Haber toplama ve yayma faaliyetlerine

tarihte Babil'de, Eski Yunanistan'da, Roma'da, Çin'de ve Mısır'da da rastlanır. Fakat gerçek gazeteler 18. yüzyılda Avrupa'da görülmüştür. Bundan sonra basın bütün dünyaya hızla yayılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğundaki azınlıklar kendi dillerinde gazete ve dergi yayınlamaya daha 17. yüzyılda başlamışlardır. Hakikî Türk basınına kavuşmak için 1831 yılını beklemek gerekmiştir. Bunun sebebi de İmparatorluğun, ülkede fikirlerin yayılmasından çekinmesidir. İlk Türk gazetesi «Takvim-i Vekayi» 1831'de ancak devlet eliyle yayınlanabilmiştir. Bunu 1840'ta «Ceride-i Havadis», 1860'ta «Tercüman-ı Ahval», 1862'de, «Tasvir-i Efkâr» takip etmiştir. Aynı yıl yayınlanan «Mecmua-i Fünun» da ilk dergimizdir. Mecmuacılığımızın gelişmesi de gazeteciliğimizle aynı şekilde olmuştur.

1876 Anayasasında Türk basınına «kanun dairesinde» serbestlik tanınmış, fakat 8-10 aylık Meşrutiyet idaresinden sonra başlayan 33 yıllık istibdat devrinde ağır baskı ve sansür, gazeteciliğimizin gelişmesini önlemiştir. İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet arasında da basınımız yine sansür ve baskıdan kurtulamamıştır. Harf İnkılabından sonra ise basın teknik yönden büyük gelişme göstermiştir. 1950'den sonra serbestliğe kavuşan Türk basını, 1954'ten itibaren yeniden kısıtlayıcı hükümlerin tesirinde kalmış, fakat cesaretle mücadele ederek, 27 Mayıs Devrimi'nden sonra Batı ölçüsünde bir serbestliğe kavuşmuştur.

BASINÇ, fizikte herhangi bir kuvvetin, ona engel olan bir yüzey üzerine yaptığı zorlamadır. Bir yüzey üzerine dik olarak düşen kuvvete «basınç şiddeti» (veya kısaca basınç), bütün yüzeye tesir eden kuvvete ise «toplam basınç» adı verilir. Yani «S» yüzeyine dik olarak «F» kuvveti tesir etmekteyse, «P» (basınç şiddeti) şu şekilde ifade edilir: $P = \frac{F}{S}$.

Bilim alanında kullanılan basınç birimi «bari» dir. 1 $sm.^2$'lik bir yüzey üzerine bir «din» lik bir kuvvetin yaptığı basınca 1 $din/sm.^2$ veya kısaca 1 bari denilir. Pratik alanda bari çok küçük bir birim olduğundan, «bar» veya «milibar» adlarındaki katları kullanılır. Günlük hayatta santimetre kare başına kilogram ($kg./sm.^2$) veyahut daha kısa bir deyişle kilogram kullanılır.

Sıvılarda basınç: Bir sıvı, içinde bulunduğu kabın kenarlarına veya içine daldırılmış cisimlere kuvvetle tesir eder. Bir sıvının 1 $sm.^2$'lik yüzeye yaptığı basınca, «hidrostatik basınç» denir. Sıvılar pek az sıkışabilirler. Bu özelliklerinden faydalanılarak su cendereleri ve hidrolik frenler yapılmıştır.

Gazlarda basınç: Gazlar da, aynı sıvılar gibi içinde bulundukları kabın kenarlarına bir basınç yaparlar. Fakat gazların basıncı pek önemli değildir.

Hava basıncı barometre ile ölçülür. Kapalı bir kapta bulunan bir gazın ve su buharının basıncını ölçmek için de «manometre» denilen alet kullanılır.

BASİL, bakterilerin çomak biçiminde, ince, uzun olanlarına verilen addır. Çok küçük ve tek hücreli oldukları için ancak çok kuvvetli mikroskoplarla görülebilirler.

BASKETBOL, elle oynanan ve topu yüksekteki sepet biçimi bir ağa sokmak hedefini güden bir oyundur. 1891'de Amerikalılar tarafından bulunmuştur. İlk defa 1936 Berlin Olimpiyatlarında Olimpiyat oyunlarına alınmıştır. Uzun yıllar Amerikalıların hâkimiyetinde olan basketbolda son zamanlarda Güney Amerikalılar, Balkan devletleri ve Ruslar da başarılı olmuşlardır.

Türkiye'de basketbol ilk defa 1904'te İstanbul'da Robert Kolej'de oynanmış, fakat 20 yıllık bir aradan sonra, ancak 1924'ten itibaren gelişmiştir. İlk millî temas 24 haziran 1936'da İstanbul'da, Yunanistan'a karşı yapılmış ve takımımız maçı 49-12 kazanmıştır.

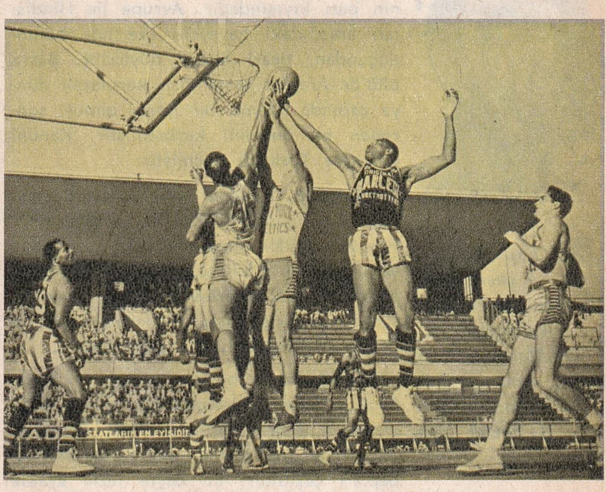

Basketbol

Basketbol 24-27 metre uzunluğunda, 15 metre genişliğinde bir sahada oynanır. 3 metre yüksekliğindeki 46 sm. çapında demir çember içinde ağdan ve dibi açık bir sepet vardır. Top sepetten içeri sokulunca 2 sayı alınır. Faul atışlarında sokmak 1 sayıdır. Oyun boyunca 5 faul yapan oyuncu oyun dışı kalır. Sahaya çıkan her takım hakeme 12 oyuncunun adı-

BAŞ KASLARI:

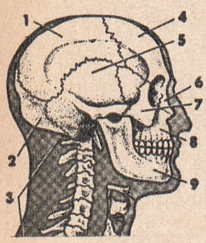

1 - Duvar kemik
2 - Artkafa kemiği
3 - Boyun omurları
4 - Alın kemiği
5 - Şakak kemiği
6 - Burun kemiği
7 - Elmacık kemiği
8 - Üst çene kemiği
9 - Alt çene kemiği

BAŞ KASLARI:

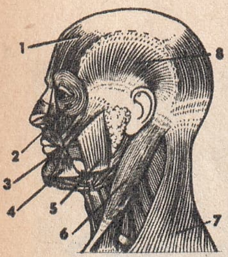

1 - Alın kası
2- Göz kapaklarının çevre kası
3 - Ağız çevre kası
4 - Üçgen kas
5 - Masseter kası
6 - Baş çevirten kas
7 - Yamuk kas
8 - Şakak kası

nı verir. Devamlı olarak beş kişi oynar. Yirmişer dakikalık iki devre halinde oynanır. Arada 10 dakikalık bir dinlenme zamanı vardır. Maçları iki hakem yönetir.

BASKİL, Doğu Anadolu bölgesinde, Elazığ iline bağlı 24.920 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.648 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1195 km.^{2}'dir. Kuzeyde Elâzığ'ın Keban ve Malatya'nın Erguvan ilçeleri, doğusunda Elazığ'ın merkez ve Sivrice, güneyinde ve batısında Malatya'nın merkez ilçeleri vardır.

Baskil'in toprakları arızalıdır. Yamaçlarında meşe ormanları görülür. Vadilerde tahıl ekimi yapılır. İlçe merkezinde 1926' da belediye teşkilâtı kurulmuştur. Kasabanın denizden yüksekliği 1240 metredir. Haroğlu Dağının güney yamacında kurulmuştur.

BASKÜL, ağır cisimleri tartmak için kullanılan büyük bir ölçü aletidir. Baskülde yük bir kefeye veya bir çengele asılmayıp, yatay bir tablanın üzerine konur.

BASON (Bak: FAGOT).

BASRA, Irak'ın en önemli liman şehridir. Basra Körfezinde, Şatt-ül-Arap nehrinin batı kıyısındadır. Avrupa ile Hindistan arasındaki havayolu üzerinde bulunduğundan, ticarî önemi büyüktür. Basra 638'de Araplar tarafından kurularak dünya çapında önemli bir liman olmuş, sonradan bu önemini kaybetmiştir. Kanunî devrinde Türklere geçmiştir.

BASTİLLE, eskiden Paris'te siyasî mahkûmların hapsedildikleri bir kaledir. 1789 Fransız İhtilâli sırasında halk tarafından yakıldı. Kale 1370'te, Yüz Yıl Savaşları sırasında Kral Charles VI tarafından yaptırılmaya başlanmıştı. Richelieu zamanında da hapishane haline getirilmiştir.

BASUR, kalın barsak ve anustaki toplardamarların genişlemesidir. Daha çok 40 yaşından sonra görülür. Şişen damarlar anusun dışına meme gibi sarkarlar. Sebepleri çeşitlidir. En başta fazla ayakta durmak, fazla idman yapmak, fazla oturmak, karaciğer rahatsızlıkları ve devamlı kabızlık gelir. Hastalık erkeklerde daha çok görülür. İlk belirtisi anusta bir ağırlık hissidir. İlerlemiş vakalar çok sancı çektirir. Genel olarak tehlikesiz bir hastalıktır. Ancak bazı önemli hastalıklara yol açabilir. Başlıca tedavisi şişen damarların ameliyatla alınması veya «elektrokoagülasyon» usulüyle yakılmasıdır.

BASUROTU, ikiçeneklilerin düğünçiçeğigiller familyasından bir bitkidir. Baharın ilk günlerinde sarı çiçekler açar. Köklerinde basur memelerine iyi gelen bir madde bulunur. Avrupa'nın her tarafında rastlanır.

BASUTOLAND (Bak: LESOTHO).

BAŞ, Vücudumuzun boyun üzerinde bulunan kısmıdır. İnsanda ve ileri hayvanlarda beyin ve duyu organları başta bulunur. Baş, yüz ve kafa olmak üzere ikiye ayrılır. 22 kemikten meydana gelmiştir. Bunların bazısı çift, bazısı tektir. Yüz kemikleri: Üst çene, elmacık, damak, burun, tırnak ve alt boynuzcuk, alt çene ve sapan kemikleridir. Kafadaki kemikler ise: Kalbur, temel, art kafa, alın, duvar, şakak kemikleridir. Kafa kemiklerinin meydana getirdiği içi oyuk mahfazaya «kafatası» denir. Beyin bunun içinde bulunur. Baş ve yüzün hareketleri çeşitli kasların yardımıyla sağlanır.

Başı besleyen ana damar, aortun bir kolu olan «ana karotis» damarıdır. İç karotis atardamarı beyni besler. Dış karotis ise boyun, yüz ve kafanın yan taraflarına dağılır. Sinir sistemi bakımından da baş çok önemlidir. Yüzdeki organlara giden sinirler beynin alt tarafındaki çevresel sinir sisteminden çıkarlar.

Beyinden ayrı olarak göz, kulak, burun, ağız gibi başlıca duyularımızı sağlayan organlar da başın yüz bölümündedir.

BAŞAĞRISI, yüz hariç olmak üzere başın diğer kısımlarında duyulan ağrılardır. Başlıca sebepleri şöyle sıralanabilir: Zehirlenmeler, ateşli hastalıklar, bazı sinir sistemi hastalıkları, görme bozuklukları ve sinüs rahatsızlıkları, kabızlık, açlık, yorgunluk.

«Yarım başağrısı» (migren), başağrılarının başlıcalarından biridir. Bazı maddelere karşı duyulan alerjiden meydana gelebilir. Kadınlarda daha çok görülür. Başağrısı, ağrı dindirici ilâçlar veya uykuyla geçirilir.

BAŞBAKAN ve BAŞBAKANLIK, başbakan, bakanlar kurulunun başkanıdır. Bu sıfatla bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar, hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Meclisten güven oyu alamazsa, bu makamdan düşer. Kendisiyle beraber öteki bakanlar da düşerler.

Bu makamda bulunanlara Osmanlı İmparatorluğunda «Sadrazam», Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan, Cumhuriyetin ilânına kadar «İcra Vekilleri Heyeti Reisi» denilirdi. Ondan sonra «Başvekil» denmiş, 1945 Anayasasının Türkçeleştirilmesinden sonra da «Başbakan» denmeye başlanmıştır.

Başbakan amme hizmetlerinden herhangi birini kendi sorumluluğu altında yürütmekle görevli olmadığı halde, çeşitli özel kanunlarla başbakanlığa bağlanmış

devlet daireleri (Devlet Planlama Teşkilâtı gibi) vardır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞBAKANLARI

1.	Rauf Orbay	(1922 - 1923)
2.	Fethi Okyar	(1923 - 1923)
3.	İsmet İnönnü	(1923 - 1924)
4.	Fethi Okyar	(1924 - 1925)
5.	İsmet İnönü	(1925 - 1937)
6.	Celâl Bayar	(1937 - 1939)
7.	Dr. Refik Saydam	(1939 - 1942)
8.	Şükrü Saraçoğlu	(1942 - 1946)
9.	Recep Peker	(1946 - 1947)
10.	Hasan Saka	(1947 - 1949)
11.	Şemsettin Günaltay	(1949 - 1950)
12.	Adnan Menderes	(1950 - 1960)
13.	Org. Cemal Gürsel	(1960 - 1961)
14.	İsmet İnönü	(1961 - 1965)
15.	Suat Hayri Ürgüplü	(1965 - 1965)
16.	Süleyman Demirel	(1965 -)

BAŞKALAŞIM, bazı hayvanların hayatında görülen biçim veya yapı değişmesidir. Birçok hayvanların vücutları sert bir kabukla örtülüdür. Bu kabuk hayvanın devamlı olarak büyümesine engel olur. Hayvan zaman zaman kabuk değiştirmek zorunda kalır. Buna «gömlek değiştirme» denir. Daha çok böceklerde olur. Fakat derisidikenliler ve yumuşakçalarda, hatta kurbağagiller ve balıklar gibi omurgalılarda da örnekleri vardır. Meselâ «tetar» adı verilen kurbağa yavruları, tıpkı balıklar gibi solungaçlarıyla solunum yaparlar, su içinde yaşarlar. Ancak başkalaşım geçirdikten sonra solunumları akciğerleri ve derileri yoluyla olmaya başlar.

Böcekler genel olarak yumurtadan küçük kurtçuklar halinde çıkarlar. Zaman geçtikçe bu küçük kurtçukta bazı değişmeler olur. Ergin hale gelinceye kadar «larva» ve «krizalit» denilen hallerden geçer. Böceklerin ergin hayatı ömürlerinin tamamının en kısa devresidir. Birçok böcek cinslerinde erkek böcek çiftleştikten, dişi de yumurtaladıktan sonra nadiren yaşar.

BAŞKALE, Doğu Anadolu bölgesinde, Van iline bağlı 23.443 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.013 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 3.227 km.^{2}'dir. Kuzeyde Özalp, doğuda Türk - İran sınırı, güneyde Yüksekova ilçesi, batıda Van'ın merkez ve Gürpınar ilçeleri vardır.

Başkale'nin toprakları geniş bir vadi halindedir. Zap nehrinin ayakları bu vadinin içinden akar. Yol bakımından oldukça fakirdir. İlçe merkeziyle köyler arasındaki ulaşım, sarp dağlar arasından geçen patika yollarla sağlanır. Halkın belli başlı geçim yolu, hayvancılıktır. İlçe merkezi Başkale kasabasıdır. İspiriz dağının doğu eteğinde kurulmuştur. İran sınırının 20 km. batısındadır. Denizden yüksekliği 2.485 metredir. İçme suyu ve elektriği vardır. Kasaba yol bakımından fakirdir. Tek ulaştırma yolu, ilçe merkezinden geçen Van - Hakâri yoludur.

BAŞKOMUTANLIK MEYDAN SAVAŞI, Kurtuluş Savaşının son safhasını teşkil eden ve düşmanın Anadolu'dan atılmasıyla sonuçlanan büyük meydan savaşıdır. Dumlupınar Savaşı olarak da anılır. Savaştan önce Yunan ordusunun manevî durumu kötüydü. Türk ordusunun morali ise çok iyiydi. Türk askeri Anadolu'nun işgal edilen yerlerinde halka yapılan zulüm dolayısıyle uzun zamandır düşmana diş biliyordu.

Taarruz son derece gizli tutulmuştu. İki tarafın kuvveti ancak taarruzdan önceki birkaç ay içinde denkleşmişti. Yunan piyadesinin üstünlüğüne karşı Türk süvarisi daha çoktu. Fakat top, makineli tüfek, uçak ve cephane bakımından Yunanlıların üstünlüğü hâlâ barizdi. Orduların başında ise şu komutanlar bulunuyordu: Türk Ordusu: Başkomutan: Mareşal Mustafa Kemal Paşa; Genelkurmay Başkanı: Orgeneral Fevzi Paşa; Batı Cephesi Komutanı: Tümgeneral İsmet Paşa. Yunan Ordusu: Başkomutan: Orgeneral Hacı Anesti (savaşın sonlarına doğru azledilerek yerine Tümgeneral Trikopis atanmıştır); Genelkurmay Başkanı: Tümgeneral Valetaş.

Türk ordusunun hazırlık ateşinden birkaç saat sonra, 26 ağustos sabahı piyade tümenleri taarruza geçti. Düşman büyük bir şaşkınlığa uğramıştı. Böyle bir taarruz beklemiyordu. 27 ağustosta bütün Yunan hatları yarılmıştı. 30 ağustosta bizzat Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından idare edilen kuvvetlerimiz düşmanın esas kuvvetlerini yok etti. 1 eylülde Yunan Ordusunun yeni Başkomutanı Trikopis maiyetiyle kaçarken esir edildi.

Yunan birliklerinin çoğu İzmir'e ulaşamadan yolda imha edildiler. Fakat düşmanın kaçarken geçtiği şehirlerde yaptığı zulüm korkunçtu. Türk Ordusu 9 eylülde İzmir'e, 12 eylülde Bursa'ya girerek denize ulaştı. Büyük Taarruzda Türk zayiatı 10.000, düşmanın ise 100.000'in üzerindeydi.

BAŞTANKARA, ötücü kuşlar takımının baştankaralar familyasından bir kuştur. 15 sm. uzunluğunda, başı siyah, karnı sarı, sırtı zeytin yeşilidir. Kuzey Afrika, Avrupa ve Asya'da, ormanlıklarda yaşar.

BAŞKALAŞIMA BİR ÖRNEK:

Yumurta

Larva

Krizalit

Ergin böcek

Baştankara

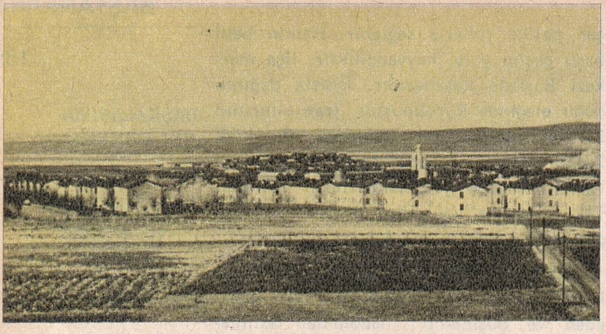

Batman'ın genel görünüşü

BATHURST, Senegal topraklarıyla çevrilmiş olan Afrika'daki Gambia'nın başkentidir. Gambia nehrinin ağzındaki mevkide kurulmuştur. Nüfusu 28.000'dir.

BATI ALMANYA (Bak: ALMANYA)

BATI HUN DEVLETİ (Bak: HUNLAR)

BATI GOT KRALLIĞI (Bak: GOTLAR)

BATI ROMA İMPARATORLUĞU (Bak: ROMA İMPARATORLUĞU)

BATI TRABLUS, Libya'nın başkentidir. Akdeniz kıyısında, ay şeklinde bir körfezde kurulmuştur. Nüfusu 194.000'dir. Modern bir limanı vardır. Uzun müddet Türk hâkimiyeti altında kalmış, 1911'de İtalyanlar tarafından zaptedilmiş, İkinci Dünya Savaşına kadar da İtalyan hâkimiyeti altında yaşamıştır.

BATI VİRGİNİA, Güney Atlantik'te, Birleşik Amerika Devletleri'nin eyaletlerinden biridir. Kuzeyinde Ohio ve Pennsylvania, doğusunda Washington, güneyinde Virginia, batısında Kentucky eyaletleri ile sınırlanmıştır. Nüfusu: 1.860.000, başkenti: Charleston'dur. Başlıca şehirleri arasında Huntington sayılabilir. Ekonomisinin temelini sanayi ve meyvecilik meydana getirir.

Baudelaire

BATIL İTİKATLAR (Bak: BOŞ İNANLAR)

BATİSFER, denizin derinliklerini incelemekte kullanılan çelik küredir. Ağırlıkları 2 ton kadardır. Çapları da bir buçuk metreyi bulur. Ana gemiden çelik kabloyla denize indirilir. İçindeki havanın oksijen tankları tarafından devamlı temiz kalması temin edilir. İlk batisfer 1930'da Amerikalı bilgin William Becbe tarafından yapılmıştır.

BATLAMYUS (Bak: PTOLEMAİOS)

BATMAN, Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Siirt iline bağlı 36.478 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 25.488 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 498 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Kozluk, doğusunda Beşiri, güneyinde Gercüş, batısında Bismil ilçeleriyle çevrilidir.

Batman ilçesi, Doğu Torosların güney eteklerinden başlayan düzlükleri içine alır. İlçe merkezi Batman kasabasıdır. Kasaba aynı zamanda Raman petrol sahasının istasyonudur. Bundan dolayı nüfusu son yıllarda artmıştır. Elde edilen petrol arttıkça kasaba da gelişmektedir. Kasaba ile Raman Dağı arasında asfalt bir yol vardır. Petrol, sarnıçlı kamyonlarla kasabadaki tasfiyehaneye getirilir.

BATTAL GAZİ, (? - 740), Bizans seferlerinde ün salmış bir Arap komutanıdır. Asıl adının Abdullah olduğu söylenir. Doğduğu yer kesin olarak belli değildir. 717 - 740 yılları arasında Emevî orduları ile Bizans seferine katılmış, 740'da Afyonkarahisar yakınındaki eskiden Akroion denen yerde yapılan savaşta ölmüştür. Osmanlı kaynaklarında tarihî şahsiyetinden çok masal şahsiyeti anlatılır. Halk dilinde bir efsane kahramanı olmuştur.

BATU HAN (? - 1248), Altınordu devletinin kurucusudur. Cengiz Han'ın torunu, Cuci'nin ikinci oğludur. Cuci, babasından altı ay önce ölünce, ordu onun yerine on dört evlât arasından Batu Han'ı seçmiştir. Batu Han 1237'de Volga'yı geçmiş, Rusya'yı, Lehistan'ı, Macaristan'ı, Dalmaçya'yı, Bulgaristan'ı, Eflak ve Buğdan'ı alarak Volga'daki merkezine dönmüştür. Batu Han 1243'ten sonraki savaşlara katılmamış, teklifi üzerine de Tuluy'un büyük oğlu Mengü, 1251'de toplanan Kurultay'da kağan seçilmiştir. Cengiz İmparatorluğu Mengü ile Batu Han arasında bölünmüştür. Batu Han son yıllarında Volga'nın doğu kıyısında kurduğu Saray şehrinde oturmuştur.

BATUM, Karadeniz'in doğu kıyısında, Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlı Acaristan'ın en önemli şehri ve limanıdır. Nüfusu 91.000'dir. Sıcak ve bol yağışlı bir iklimi olduğu için, çevresi çay fidanlıkları, dutluklar ve meyve ağaçları ile kaplanmıştır. Bakû'dan Batum'a borularla petrol gelir. Şehir, yüzyıllarca Osmanlı idaresinde kalmış, 1878'de Ruslara geçmiştir.

BAUDELAİRE, Charles (1821 - 1867), ünlü Fransız yazarıdır. Bilhassa 1857'de yayınlanan «Les Fleurs du Mal» (Istırap Çiçekleri) adlı eseriyle tanınmıştır. Bu ad altında topladığı şiirlerinde hastalık derecesine varan hassasiyetine rağmen ifade kudreti, üslûbundaki müzik ve zengin sembolleriyle ustalığını göstermiştir. «Küçük Nesir Şiirler» i, sanat tenkitleri ve Amerikalı şair Edgar Poe'den yaptığı çeviriler, edebiyatta yeni bir yol arama endişelerinin delilidir.

BAYAR, Celâl (1883-   ), Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanıdır. Gemlik'in Umurbey köyünde doğdu. Muntazam bir tahsil görmedi. Gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek siyasete atıldı. 1919 yılı sonlarında son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilerek İstanbul'a geldi. Meclisin kapatılması üzerine Ankara'ya geçerek Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. Vekilliklerde bulunduktan sonra, 1924'te istifa edip İş Bankası'nın başına geçti. 1932'de İktisat Vekili oldu. Atatürk'ün ölümünde başvekildi. 15 ocak 1939'da başvekillikten ayrıldı. 1945'te üç arkadaşıyle beraber Demokrat Parti'yi kurdu. 1946 seçimlerinde 65 kişilik bir muhalefet grupuyla Meclise girdiler. 1950 seçimlerini D.P. kazanınca, Bayar da Cumhurbaşkanı seçildi. 1954 ve 1957 seçimlerinde ikinci ve üçüncü defa aynı mevkiye seçilen Bayar, 1957'den sonraki devrede tarafsız hareket etmediği için, 27 Mayıs 1960 hareketinde diğer Demokrat Parti sorumluları ile beraber muhafaza altına alınarak Yassıada'da yargılandı. İdama mahkûm edildiyse de, sonradan cezası müebbet hapse çevrildi. Bir müddet Kayseri hapishanesinde yattıktan sonra, çıkarılan özel afla serbest bırakıldı.

BAYAT, İç Anadolu bölgesinde, Çorum iline bağlı 25.369 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.183 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 784 km²'dir. Topraklarını kuzeyde Tosya, doğuda İskilip, güneyde Sungurlu, batıda Çankırı'nın merkez ve Yapraklı ilçeleri çevirir.

Lapa çayı etrafındaki düz sahaları ve kuzey batıdaki ormanlık olan dağlık kısmı içine alır. Burada en çok tahıl ekilir. İlçe merkezi Bayat kasabası Kızılırmak'ın 20 km. kuzey-batısında, ova ortasında kurulmuştur. Çankırı'ya 82 km., il merkezi Çorum şehrine 93 km. uzaklıktadır.

BAYBARS I (1223-1277), Mısır-Suriye Türk Memlûk İmparatorluğu'nun dördüncü sultanıdır. Kıpçak'ta doğdu. Esir olarak Kahire'ye gelip Sultan'ın hassa ordusuna alındı. 1260'ta Mısır'ı Moğol egemenliğinden kurtaran Ayn-Calût Savaşı'nda ordunun öncü komutanıydı. Bu savaşta Türk ordusuna komuta eden Sultan Kutuz, Baybars'a Halep genel valiliğini vermediği ve şöhretinden korkarak onu öldürmek istediği için, Baybars tarafından 1260'ta öldürüldü. Yerine kendisi sultan ilân edildi.

Baybars imparatorluğun başına geçtikten sonra çeşitli seferlere çıkarak Haçlılara ve İlhanlılara karşı çetin savaşlar verdi. 1277'de de Anadolu Selçuklu Devleti'ni, İlhanlı tahakkümünden kurtarıp, Kayseri'yi zaptetti. Şam'a döndükten sonra öldü.

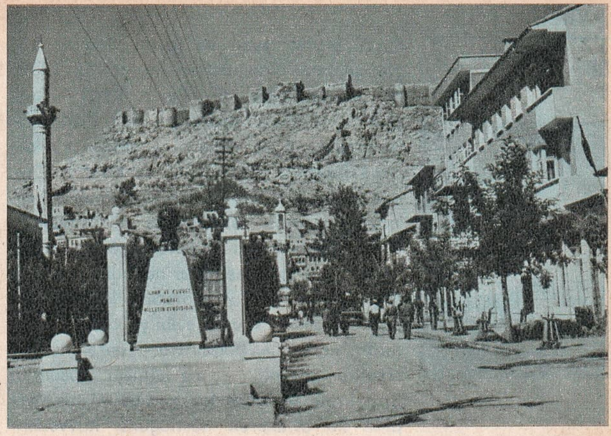

Bayburt ve kalesi

BAYBURT, Karadeniz bölgesinde, Gümüşhane iline bağlı 105.009 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 15.034 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 3.585 km.². Topraklarını kuzeyde Çaykara ve Sürmene, doğuda İspir ve Aşkale, güneyde Tercan ve Çayırlı, batıda Gümüşhane'nin merkez ve Kelkit ilçeleri çevirir.

İlçe toprakları Kop, Zigana, Soğanlı, Çimenli dağ silsileleriyle çevrilmiş bir yayladır. Karadeniz sıradağları ile Kop ve Çimen dağlarının arasında kalan saha Bayburt ovasıdır. Ova tarım ve patates ekimine elverişlidir. İlçe merkezi Bayburt kasabası batıya düşer. İçinden Çoruh nehri geçer. Bakımlı bir kasabadır. Halkı tarım, hayvancılık ve ticaretle geçinir. Kasaba Gümüşhane'ye 79, Trabzon'a 201 km. uzaklıktadır. Trabzon-Erzurum transit yolu kasabanın içinden geçer.

C. Bayar

Bayburt'un tarihi çok eski çağlara kadar dayanır. Dedekorkut masallarında da buradan bahsedilir. Selçuklu Türklerinin Anadolu'da ilk zaptettikleri yerlerdendir. Osmanlı İmparatorluğu'na 1515'te Yavuz Sultan Selim tarafından katılmıştır. 1828 Türk-Rus savaşında istilâya uğramış, halkının kahramanlığı ile ün salmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda tekrar Rus istilâsı görmüş, 21 şubat 1918'de kurtarılmıştır.

BAYBURTLU ZİHNİ (1798-1859), hem divan tarzında, hem de halk diliyle yazmış şairlerimizdendir. Bayburt'ta doğdu. Medreselerde okudu. İstanbul'a gelip bazı paşaların yanında kâtiplik yaptı. Trabzon civarında da öldü. Eserleri arasında divanı, hece vezniyle yazılmış şiirleri, hayatını anlattığı «Sergüzeştnâme-i Zihnî» si sayılabilir. Zihnî'nin nazmı çelimsizdir. Kaside ve gazelleri, üstatların taklidi halindedir. Hece vezniyle yazdıkları şiirleri çok daha içli ve güzeldir.

BAYEZİT, Yıldırım (1360-1403), Osmanlı Padişahlarının dördüncüsüdür. Murat I'in ikinci oğludur. Bayezit, ağabeyi

Bayezit I

Savcı Bey'in isyan ve idamı üzerine büyük şehzade oldu. Babası Murat I'in 1386'da Karamanoğlu Ali Bey'e karşı açtığı seferde, herkesi şaşırtacak bir hızda zaferler kazanarak, daha o zamandan «Yıldırım» lâkabını almış, 1389'da Kosova Meydan Savaşı'nda sağ kanattaki Rumeli askerlerinin başında kahramanca dövüşmüştür.

Bayezit I, Murat Hüdavendigâr'ın bu savaşta şehit düşmesi üzerine hükümdarlığa geçti ve padişahlık iddiasına kalkışmasın diye kardeşi Yakup Çelebi'yi devlet erkânının kararıyle boğdurttu. Sonra Rumeli tarafını güvenlik altına almayı düşündü. Sırp kralı Stefan'ın kız kardeşi Maria Despina ile evlenerek dostluğunu kuvvetlendirdi. 25 eylül 1396'da Niğbolu'da Papa Bonifacius IV'ün topladığı Haçlılar ordusunu müthiş bir bozguna uğrattı. Haçlıları kışkırtan Bizans imparatoruna karşı kuvvetini göstermek için de Güzelcehisar (Anadoluhisar) ı yaptırttı.

Bayezit, Timur'un Hindistan fethiyle meşgul olmasından faydalanmak istemiş ve Malatya'yı Memlûklardan almıştı. Bu yüzden araları açıldı ve karşılıklı teati edilen ağır mektuplardan sonra savaş kaçınılmaz bir hal aldı. İki hükümdarın orduları Ankara'da, Çubuk ovasında karşılaştılar. Bayezit sonuna kadar kahramanca dövüştüyse de, üstün kuvvetler karşısında yenildi ve 1402'de esir düştü. Timur bunun üzerine Bayezit'i yanına alıp kapalı bir tahtırevanda taşıtarak İzmir'e kadar vardı. Aldığı yerleri eski beylerine verip, döndü. Bayezit ise bu kadar üzüntüye dayanamayıp Akşehir'de öldü. Timur, Yıldırım'ın na'şını hükümdarlara lâyık defin töreniyle Akşehir'deki Hayrâni türbesine koydurdu. Sonradan babasının cenazesini oğlu Musa Çelebi'ye vererek, Bursa'ya götürmesine müsaade etti.

Bayezit II

Bazı tarihî kaynaklar Bayezit'in gururlu, kibirli, sinirli ve içkiye düşkün olduğunu söylerler. Fakat cesur ve adaletsever bir padişah olduğu da muhakkaktır. Türklerin Balkanlar'daki hâkimiyetini o sağlamıştır. Fakat Timur olayı, Istanbul'un fethini ve İmparatorluğun yeniden Yıldırım Bayezit devrindeki gücüne erişmesini elli yıl geciktirmiştir.

BAYEZİT II (1447 - 1512), Sekizinci Osmanlı padişahıdır. Fatih Sultan Mehmet'in Gülbahar Hatun'dan olan oğludur. Fatih'ten sonra Osmanlı padişahlarının en bilgini olarak bilinir. Aynı zamanda şair ve bestekârdı. Onun zamanında Istanbul, İslâm âleminin ilim merkezi haline gelmişti. Fatih'in diğer oğlu Cem'le taht için çekişmesi, endişe içinde saltanat sürmesine sebep olmuştur. Zamanında pek büyük savaşlar yapılmamıştır. Bununla beraber Balkan Yarımadası'nın tamamen Osmanlılar'ın eline geçmesi bakımından önemli olan bazı savaşlardan kaçınılmadı. Ayrıca Mısır Kölemen Devleti ile yapılan savaşlar, Bayezit II. devrinin en önemli siyasî olayıdır. Bu Osmanlı - Mısır savaşları 1485'ten 1491'e kadar 6 yıl sürdü. Kesin bir sonuç elde edilemedi.

BAYEZİT II TÜRBESİ, Istanbul'da, Bayezit Camisi yanındadır. Bayezit II'nin ölümü üzerine oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmıştır. Sade, fakat zevkli bir mimarisi vardır. Osmanlı padişahları tahta çıkışlarından sonra Bayezit'in türbesini ziyaret ederlerdi. Türbenin hemen yanı başında Bayezit II'nin kızı Selçuk Sultan'ın ve daha da ileride Tanzimat hareketinin öncüsü Mustafa Reşit Paşa'nın türbeleri vardır.

BAYEZİT, Şehzade (1526 - 1561), Kanunî Sultan Süleyman'ın en küçük oğludur. Annesi Hurrem Haseki Sultan'dır. Veliaht Şehzade Mustafa'nın katlinden sonra veliaht olan ağabeyi Selim II. ile kanlı bir mücadeleye girişmiş, İran'a sığınmak zorunda kalarak, dört oğlu ile beraber Kazvin'de idam edilmiştir. Şehzade Bayezit, «Şâhî» mahlasını kullanan divan sahibi bir şairdi.

BAYEZİT CAMİSİ (Bak: BEYAZIT CAMİSİ)

BAYEZİT CAMİSİ VE KÜLLİYESİ (Bak: BEYAZIT CAMİSİ VE KÜLLİYESİ)

BAYEZİT KULESİ (Bak: BEYAZIT KULESİ)

BAYILMA, kalp vuruşlarının ve nefes alma hareketlerinin gerçekten veya görünüşte durmasıyle meydana gelen şuur kaybına denir. Sinir sistemi hassas olanlarda bayılmaya daha çok rastlanır. Başlıca sebepleri: Şiddetli heyecan, korku, güneş çarpması, tiksindirici kokular, kan görmek, çok şiddetli bir acı veya ağrıdır. Bayılan hasta birkaç dakika içinde kendine gelebilir. Bayılan kimseyi ayıltmak için açık havaya çıkarmak, kanın başa doğru akmasını temin etmek, kan dolaşımını zorlaştıran kemer, kravat gibi şeyleri gevşetmek ve yüzüne su serpmek yerinde olur.

BAYINDIR, Ege bölgesinde, İzmir iline bağlı 38.763 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.293 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 717 $km.^2$'dir. Kuzeyde Turgutlu, doğuda ödemiş, güneyde Küçük Medrese nehri, batıda Torbalı ilçeleriyle çevrilidir. Bayındır'ın kuzey yönü oldukça arızalıdır. Güneyde Küçük Menderes nehrinin meydana getirdiği düzlükler daha bereketlidir. Yetiştirilen başlıca ürünler, buğday, arpa, pa-

muk, tütün, kenevirdir. Bağcılık ve zeytincilik de ileridir. İlçe merkezi Bayındır kasabası iktisadî bakımdan hayli hareketlidir. Sayısız atelye ve fabrikaları bulunmaktadır. Suyu ve elektriği vardır. Bayındır kaplıcası, kükürtlü sıcak suyu ile tanınmıştır. Ayrıca Selçuklular zamanından kalma bir kalesi vardır. Kasabanın, İzmir - Ödemiş demiryolu üzerindeki istasyonu 1 km. kuzeye düşer. Demiryolu ile İzmir'e uzaklığı 69 km.'dir.

BAYINDIRLIK BAKANLIĞI, memleketin iktisadî durumunu yakından ilgilendiren yolların, limanların, rıhtımların ve hava alanlarının baraj ve sulama tesislerinin yöneltildiği bakanlıktır. Başında, bu işleri kanun, yönetmelik ve tüzüklere uygun olarak yöneten bir bakan bulunur. Bayındırlık bakanı kendi yetkileri içindeki işlerden ve emri altındakilerin işlemlerinden sorumludur. Bakanlığın en yüksek memuru, müsteşarıdır. Bakanlığa bağlı bütün dairelere gerekli emirleri müsteşar verir.

Bayındırlık Bakanlığı'nın görevleri, yollar, köprüler, tüneller, barajlar, kanallar, setler, limanlar, rıhtımlar, alanlar yaptırmak, şehirlerde Belediye veya şirketlere ait elektrik ve havagazı tesisleriyle, otobüs, troleybüs işletmelerinin ve su şebekelerinin teknik şartlara göre yapılıp yapılmadığını denetlemek ve devlete ait binaları yaptırmaktır.

Karayollarının yapılması ve bakımı da, Bayındırlık Bakanlığına bağlı Karayolları Genel Müdürlüğü'ne aittir.

BAYKAL GÖLÜ, dünyanın en derin gölüdür. Doğu Sibirya'da, Moğolistan'ın hemen kuzeyinde bulunan göl, dar bir şerit halinde kuzey - doğu, güney - batı doğrultusunda uzanır. En derin yeri 1.741 metredir. Yüzölçümü 33.000 km.^{2}'dir. Göle dökülen en önemli nehir, Selenga'dır. Gölün fazla suları Angara nehri vasıtasıyle Yenisey nehrine karışır. Baykal gölü balık bakımından çok zengindir.

BAYKAN, Doğu Anadolu bölgesinde, Siirt iline bağlı 14.120 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.341 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 398 km^2'dir. Bitlis'in merkez doğuda Şirvan, güneyde Kurtalan, batıda Kozluk ve Beşiri ilçeleri çevreler.

İlçe topraklarında Dicle nehriyle birleşen Batman çayının kollarından Basor - Reşat çayı akar. Kuzeyde Kelmis, doğuda Billoki dağları vardır. Başlıca ürünleri, buğdayla arpadır. Ayrıca mısır, darı ve soğan da yetiştirilir. Halk tarım ve hayvancılıkla uğraşır. İlçe merkezi Kelmis dağının eteklerinde, Basor çayının kıyısındadır. 6 numaralı devlet yolundan güneye uzanan 43 km. lik bir yolla Siirt'e bağlıdır.

BAYKARA (Bak: HÜSEYİN BAYKARA)

BAYKUŞ, başlarında kedi kulağı gibi iki sorgucu bulunan yırtıcı gece kuşlarıdır. Kısa vücutlu, büyük başlı, uzun kanatlı ve kısa kuyruklu olan baykuşlar, dünyanın hemen her tarafına dağılmışlardır. Yuva yapma içgüdüleri yoktur. Yumurtaları düz beyazdır. Fare, gelincik gibi memelilerle, balık yiyerek beslenirler. Çok iyi gelişmiş işitme organları vardır. Baykuşun kursağı yoktur. Buna karşılık körbarsağı uzundur.

Başlıca türleri şunlardır: Puhu, alaca baykuş, kulaklı orman baykuşu, bataklık baykuşu, cüce baykuş, kukumav, Seylan baykuşu ve peçeli baykuş.

Baykuş

BAYRAK, devlet ve milletlerin her birinin kendine mahsus timsali olan türlü renkte, genel olarak diktörtgen biçiminde kumaş parçalarına verilen isimdir. Bir teşkilâtın işareti olan veya sadece herhangi bir işaret olarak kullanılan kumaş parçaları da bu adla anılır. Bayrakların üzerinde milletlerin tarihi, gelenekleri, özellikleriyle ilgili bazı şekiller, çizgi ve işaretler bulunur.

Bayrağın ilk şekilleri, eski milletlerin bilhassa ordu teşkilâtında kullandıkları alâmetlerdir. Bugünküne benzeyen bayrakların ilk olarak Çin ve Hindistan'da kullanıldığı sanılmaktadır. M. Ö. 1122 yılında Çin'de kurulan Çu hanedanı kurucusunun beyaz bir bayrağı olduğu söylenir. Roma süvarilerinin kullandığı bayrak da bugünkü bayraklara benzemezdi. İslâmlığın ilk çağlarından beri Arapların da bayrak kullandığı bilinmektedir. Hz. Muhammed' in bayrağının siyah olduğu söylenir. Arapların da bayrak âdetlerini Haçlı Seferleri sırasında Müslümanlardan aldıkları sanılmaktadır.

İslâm dinini kabulden önce muhtelif Türk devletlerinde «damga», «tuğ» gibi adlarda bayrak kullanılmıştır. Daha sonra Türklerin kurdukları ilk büyük imparatorluk olan Gazneliler'de bayrak siyahtı. Ortaçağ sonlarıyle Yeniçağ'ın başında dünyanın en kudretli devleti olan Osmanlılar'ın kullandığı pek çeşitli bayraklar vardı. 14. yüzyılda beyaz, 15. yüzyılda da kırmızı bayraklar kullanılmıştır. Bugünkü bayrağımızın esas olan kırmızı zemin üzerine ay - yıldız, 18. yüzyılın sonlarına doğru resmî bir şekil almıştır. Ancak bayraktaki yıldız bugünkü gibi beş köşeli değil, sekiz köşeliydi. Beş köşeli halini 1860'ta almıştır.

Nihayet 29 mayıs 1936'da kabul edilen bir kanunla Türk bayrağının şekil ve oranları kesin olarak tespit edilmiş, ertesi yıl yayınlanan bir kararnameyle de bayrağın kullanılış şekli bir nizama bağlanmıştır. Bayrak genel olarak sabah saat sekizde

GEÇEN YÜZYILLARDA TÜRK BAYRAĞI:

16. yüzyıl

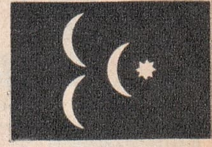

18. yüzyıl

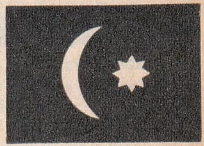

19. yüzyıl başı

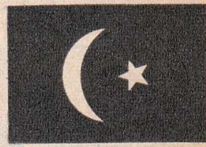

19. yüzyıl ortası

BAYRAKLAR

Afganistan
Almanya (Batı)
Almanya (Doğu)
A.B.D.
Andorra
Arjantin
Arnavutluk
Avustralya
Avusturya
Bahreyn
Barbados
Batı Hint
Belçika
Bhutan
B.A.C. (Mısır)
Birmanya
Bolivya
Brezilya
Brunei
Bulgaristan
Burundi
Büyük Britanya
Cezayir
Çad
Çekoslovakya
Çin (Milliyetçi)
Çin (Kızıl)
Dahomey
Danimarka
Dominikan C.
Ekvador
Faröer
Fas
Fildişi C.
Filipin
Finlandiya
Fransa
Gabon
Ghana
Guatemala
Guinea
Güney Afrika B.
Habeşistan
Haiti
Hindistan
Holanda
Honduras
Irak
İndonezya
İran
İrlanda
İslanda
İspanya
İsrael
Isveç
Isviçre
İtalya
Jamaika
Japonya
Kamboç
Kamerun
Kanada
Katar
Kenya

DEVAMI 164. SAYFADA

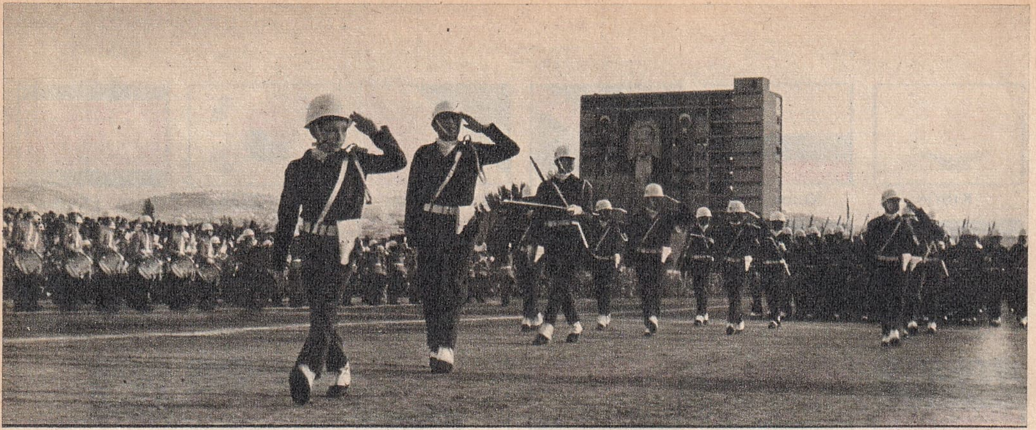

Cumhuriyet Bayramı'nda Silâhlı Kuvvetler

çekilir, güneş batarken indirilir. Evlere, dükkânlara yalnız millî bayram günlerinde asılabilir. Cumhurbaşkanlığı forsu devlet başkanının bulunduğu binaya, bindiği kara ve deniz araçlarına çekilir. Bayrak sökük, yırtık, kirli halde asılamaz.

Bayrak çeşitleri: Sancak: Alayların başında bir sancaktar tarafından taşınan işlemeli, kenarı saçaklı savaş bayrağına denir. Fors: Cumhurbaşkanı ile amirallere, generallere mahsus kare biçiminde bir bayraktır. Bu tabir, bazı servis bayrakları için de kullanılır. Bandıra: Yabancı gemilerin bayrakları için kullanılan bir tâbirdir. Flâma: Genel olarak işaret için kullanılan üçgen biçimindeki küçük bayraklardır. Gidon: Kenarı yırtmaçlı flâmaya denir. Filândra: Şeride benzeyen ince, uzun bir kumaştan yapılmış bir bayraktır.

BAYRAK BALIĞI, Kızıldeniz ve Hint Okyanusunda yaşayan bir balıktır. En renkli tuzlu su balıkları olan deniz kelebeklerindendir. Sırt yüzgecinin beşinci ışınının olağanüstü uzamış olmasından dolayı bayrak balığı denir.

BAYRAM HAN (? - 1561), büyük bir Türk devlet adamıdır. Babur Şah'ın hizmetine girmiş, onun ölümünden sonra da oğlu Hümayun Şah'ın yanında kalmıştır. 1556'da Hümayun Şah'ın anî ölümü ile Bayram Han, hükümdarın 13 yaşındaki oğlu Ebubekir'i padişah ilân ederek, onun namına devleti idareye devam etmiştir. 1557'de Ekber Şah'ın teyzesinin kızı Selime Begim ile evlenmiştir. (Sonradan dul kalınca Selime Begim ile bizzat Ekber evlenmiştir.) Tek başına imparatorluğu idare edecek kadar iktidar sahibi olan Bayram Han azledileceğini anlayınca iktidardan çekilmiş, Mekke'ye giderken yolda öldürülmüştür. Türk - Çağatay edebiyatında önemli yeri vardır.

BAYRAMİÇ, Marmara bölgesinde, Çanakkale iline bağlı 30.322 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.613 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.590 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Lâpseki, doğusunda Çan ve Edremit, güneyinde Ayvacık, batısında da Ezine ilçeleriyle çevrelenmiştir.

İlçe toprakları arızalı, dağlık ve yer yer ormanlıktır. Nehir vadisinin meydana getirdiği düzlüklerde tarım yapılır. Küçük Menderes çayı civarı meyvacılığa müsaittir. İlçe merkezi, Bayramiç kasabasıdır. Belediyesi 1882'de kurulmuştur. İçme suyu, elektriği, dispanseri, itfaiyesi, ilk kuruluşundan kalma tarihî bir camisi vardır. Ulaştırması Çanakkale - İzmir devlet yoluna bağlı vilâyet yoluyla yapılır. Çanakkale'ye uzaklığı 73 km.'dir.

BAYRAMLAR, milletçe kutlu sayılan ve birlikte kutlanan günlerdir. Millî ve dinî olmak üzere ikiye ayrılır. Millî bayramlarda geçit resmi, törenler, fener alayları, donanmalar tertiplenir. Dinî bayramlarda herkes eşi dostu, akrabasıyle bayramlaşmak için birbirini ziyarete gider.

Resmî tatil günü olarak kabul edilen bayramlar, tarih sırasına göre şunlardır:

Yılbaşı (31 aralık öğleden sonra ve 1 ocak günü).

Ulusal Egemenlik ve çocuk Bayramı (22 nisan öğleden sonra ve 23 nisan günü, okullar 24 nisanda da tatildir).

Bahar Bayramı (1 mayıs günü).

Gençlik ve Spor Bayramı (19 mayıs günü, okullar 20 mayıs günü de tatildir).

Anayasa ve Hürriyet Bayramı (26 mayıs öğleden sonra ve 27 mayıs günü).

Zafer Bayramı (30 ağustos günü).

Cumhuriyet Bayramı (28 ekim günü öğleden sonra saat 13'te başlar, 30 ekim akşamına kadar devam eder.)

Resmî tatil olan dinî bayramlarımız ise şunlardır:

Şeker Bayramı (3 gün).

Kurban Bayramı (4 gün).

Bunlardan başka Kurtuluş Savaşı'ndaki zaferler de törenle kutlanır. Başlıcaları şunlardır:

Birinci İnönü Zaferi (9 ocak).
İkinci İnönü Zaferi (31 mart).
İstanbul'un Fethi (29 mayıs).
Kabotaj Bayramı (1 temmuz).
Lozan Günü (23 temmuz).

Ayrıca düşman işgaline uğrayan yerlerin kurtuluş günleri de mahallî törenlerle kutlanır.

Hıristiyan ve Musevilerin başlıca dinî bayramları da şunlardır:

Epifani (Haçın suya atılması, 6 ocak).
Purim (Museviler'in şeker bayramı).
Anonsiyasyon (Meryem'in hamile kalışı, 25 mart)
Pesah (Museviler'in hamursuz günü).
Paskalya (İsa'nın dirilişi, 2 nisan - 7 gün sürer).
Asansiyon(İsa'nın göğe çıkışı, 11 mayıs).
Şavkot (Musevilerin Gül bayramı. Pesah'tan 7 hafta sonra gelir).
Pantekot (Katoliklerin Gül bayramı, 21 mayıs).
Tişabeav (Museviler'in yas günü).
Asomsiyon (Meryem'in melekler tarafından göğe kaldırılışı, 15 ağustos).
Roşaşana (Museviler'in yılbaşısı).
Kipur (Museviler'in kefaret günü).
Şukat (Museviler'in tarım bayramı).
Hanuka (Museviler'in ışık bayramı, 1 hafta sürer).
Noel (İsa'nın doğumu, 25 aralık).

Hıristiyanlar'ın bayramları her yıl aynı güne düştüğü halde, Museviler'in bayramları, kendi takvimlerine göre bizim dinî bayramlar gibi, her yıl gün değiştirir.

BAYSUNGUR MİRZA (1397 - 1433), Timur'un torunu ve İmparator Şahruh'un ikinci oğlu olan büyük Türk sanat adamıdır. Herat'ta doğdu. Valiliklerde bulundu. İmparatorluk Yüksek Şûrası'na tayin edildi. Sanat tarihinde «Baysungur Akademisi» olarak anılan büyük topluluğu kurarak, çağının en ünlü sanat adamlarını burada birleştirdi. Baysungur Mirza, en büyük hattatlardan sayılır. Şaheseri, Meşhet'te annesi İmparatoriçe Gevherşad Hatun'un yaptırdığı büyük camideki süslü yazılarıdır. «Herat Rönesansı» denen hareketin gerçek öncüsü olmuştur. Fazla içkiden babasının sağlığında 36 yaşında ölerek, Gevherşad Hatun medresesine gömülmüştür.

BAYTAR (Bak: VETERİNER)

BAZ, kimyada asitle birleşince tuz meydana getiren maddelere denir. Yakıcı lezzetleri vardır. Kırmızı turnusolü maviye çevirirler. Asitle birleştikleri zaman, tuzdan başka su da meydana getirirler. Sudkostik gibi suda kolay eriyebilenlerine «alkali» denir.

BAZALT, koyu renkte bir çeşit yanardağ kayasıdır. Arktika bölgeleri, Hindistan, Güney Amerika'da Parana, Kuzey Amerika'da Columbia nehri civarında bol miktarda bulunur. Memleketimizde de Boyabat, Siverek, Tokat, Ünye'de rastlanır. Sert ve dayanıklı bir taş olduğu için yapı taşı, köprü malzemesi, kaldırım taşı olarak kullanılır.

BECHUANALAND (Bak: BOTSWANA)

BECQUEREL, Antoine - César (1788 - 1878), tanınmış Fransız fizikçisidir. Châtillon - Coligny'de doğdu. Piller, elektrokimya ve telgraf üzerindeki çalışmalarıyle tanınmıştır. Torunu Henri de 1896'da radyoaktiviteyi bulmuştur.

BEDEN EĞİTİMİ, vücudun çeşitli kısımlarını kuvvetlendirmek ve sağlığı korumak için yapılan hareketlerdir.

Beden eğitimi serbest veya âletli olarak yapılabilir. Fakat temiz hava daima şarttır. En uygun zaman sabahları 10 - 12, öğleden sonraları da 16-18 arasındadır. Aletli beden hareketleri ip, top, sırık merdiven, parmaklık, trapez, lobut, kasa gibi vasıtalarla yapılır. Son yıllarda duruş ve oturuşa da büyük önem verilmeye başlanmıştır. Kötü duruş ve yürüyüşleri düzeltmek için özel beden eğitimi hareketleri yapılır.

Beden eğitimini bir program içinde uygulayan ilk millet, Eski Yunanlılardır. Daha sonra Roma'da «gymnasium» lar açılmışsa da, orada Eski Yunanistan'daki kadar rağbet görmemiştir. Yeni çağlarda beden eğitimini sistemli bir hale getiren ilk memleket Almanya'dır. İsviçreli eğitimci Pestalozzi (1746 - 1827), Avrupa'da beden eğitiminin gelişmesine çok yardımcı olmuştur. XIX. yüzyılın başlarında da İsveç'te Pehr Hanrik Ling ve oğlu, İsveç jimnastiğinin temelini attılar. İsveç jimnastiğinin esasını aynı yerde durarak verilen kesin emirlerle yapılan zarif hareketler teşkil eder.

Türkler daha Orta Asya'da yaşadıkları çağlarda savaşa hazırlayıcı idmanlara önem verirlerdi. Av, güreş, okçuluk, binicilik, cirit atma Türkler'in yaptıkları başlıca sporlardır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan at meydanları, ok meydanları da bugünkü spor alanlarının karşılığıdır. Memleketimizde bugünkü anlamda beden eğitimi Tanzimat'tan sonra başlar. İlk olarak Mekteb-i Sultani'ye (Galatasaray), beden eğitimi dersi konmuştur. Memleketimize İsveç jimnastiğini getiren de Selim Sırrı Tarcan'dır. Yurttaşın beden ve moral gelişmesini sağlamak için 1938'de yayınlanan bir kanunla Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

MİLLÎ BAYRAMLARIMIZDAN:

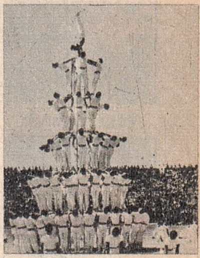

On Dokuz Mayıs Gençlik Bayramı

Yirmi Üç Nisan Çocuk Bayramı

İsveç jimnastiği yapan bir genç kız

BAYRAKLAR :

Yeni Zelanda

Yugoslavya

Yunanistan

Zambia

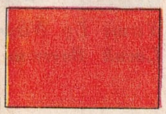
Zengibar

Bir. Milletler

Kızılay

Kızılhaç

Kızılarslan

Olimpiyat

BEDMİNTON, tenise benzeyen, memleketimizde çok az tanınan bir oyundur. Sahası iki kişilik oyunlarda 13,40 metre uzunluğunda, 5,18 m. genişliğindedir. Dört kişilik oyunlarda da 11,88 × 6,10 metre ölçüsündedir. Oyun 3 set üzerinden oynanır, her set 21 sayıda biter. Bilhassa Amerika ve İngiltere'de çok sevilir.

BEDRETTİN, Simavnalı (? - 1420), 15. yüzyıl başlarında yaşamış Türk din bilginidir. Önemli bir ihtilâlin başında bulunmuştur. Yüksek tahsilini Konya ve Kahire'de yapmış, mantık, felsefe ve ilâhiyat okumuştu. Sonra Anadolu ve Rumeli'ye gelip, kesif bir siyasî faaliyete girişmişti. Osmanlı devletinin Avrupa'daki kısmında en yüksek dinî - kazaî mevkie yükseldi. Fakat faaliyetleri Osmanlı topraklarında endişe uyandırmıştı. Osmanlı tahtına geçen Çelebi Sultan Mehmet, Bedrettin taraftarlarını birkaç bozguna uğrattı. Bedrettin de yakalanıp Serez'de padişahın huzuruna çıkarıldı. Mahkeme reisi Mevlâna Haydar'ın fetvası ile asıldı. Serez'de bulunan mezarı 1924'te Istanbul'a nakledilmiştir.

Bilhassa İslâm hukukunda büyük bir bilgin olarak tanınan Bedrettin'in başlıca eserleri şunlardır: «Câmî'u'l-Fusûleyn», «Et-Teshîl», «Varidât», «Nûru'l-Kulûb».

BEETHOVEN, Ludwig van (1770 - 1827), müzik sanatının en büyük bestecilerinden biridir. Müzisyen bir ailenin çocuğu olarak Almanya'da, Bonn şehrinde doğmuştur. İlk müzik bilgisini babasından aldı. 1787'de Mozart'tan ders alması için Viyana'ya gönderildi. Fakat annesinin hastalığı yüzünden geri dönmek zorunda kaldı. 1792'de ikinci defa Viyana'ya gönderildi. 1795'te ilk üç yaylı çalgılar triosu, Haydn'a ithaf edilen üç piyano sonatı ve ilk piyano konçertosu yayınlandı. Bu cüretli eserler büyük ilgi uyandırdı. Beethoven 1800 yıllarında kulaklarında beliren bir arıza yüzünden hayata küstü. 1819'da hastalık tam bir sağırlık halini alınca, insanlardan tamamen uzaklaştı. 1826 yılı sonbaharında sağlık durumu kötüleşti. Birkaç ay sonra fırtınalı bir kış günü son nefesini verdi. Beethoven hiç evlenmemişti.

Büyük sanatçının eserlerini üç devrede incelemek gerekir: 1800 yılına kadar gelen ilk devredeki verimi, rokoko sanatının etkisini taşır. 1815 yılına kadar gelen ikinci devredeki eserleri yepyeni bir tarzın örnekleridir. Ölümüne kadar süren devre ise, romantizme yönelen bir çabanın şaheserlerini kazandırmıştır.

Beethoven'in 19. yüzyıl müziği üzerinde çok büyük etkileri olmuş, Schubert, Schumann, Berlioz, Mendelsohn, Brahms gibi büyük besteciler ona olan hayranlıklarını eserlerinde, yine ona has özellikleri kullanarak göstermişlerdir.

Başlıca eserleri şunlardır: 9 senfoni (başlıcaları «Eroica», «Kader Senfonisi», «Senfoni Pastoral» adlarını taşır); Prometheus'un Yaratılışı (bale); «Egmont» ve «Coriolan» uvertürleri; keman konçertosu; 5 piyano konçertosu; Üçlü Konçerto; «Fidelio» operası. Ayrıca keman, piyano ve viyolonsel için sonatlar.

BEGONYA, ikiçeneklilerin begonyagiller familyasından bir süs bitkisidir. İlkbahardan sonbahara kadar çiçek verir. Gösterişli ve güzel renkli yaprakları vardır. Fazla güneşten hoşlanmaz ve daima rutubetli toprak ister.

BEHMENÎLER, Güney Hindistan'da, 1347'den 1525'e kadar devam eden bir hanedandır. Bu hükümdarlar Türk ırkındandır. Ordusu da Türklerden kurulmuştu. Başkenti 1429'a kadar Gülberke, ondan sonra da Bihâr şehirleriydi. Behemî İmparatorluğu 1525'te tamamen ortadan kalkmıştır.

BEKRİ MUSTAFA (17. yüzyıl), Istanbul'da yaşamış, Sultan Murat IV'ü içkiye alıştırdığı rivayet edilen meşhur bir ayyaştır. Halk arasında hazırcevaplığı ile sevilen bir tiptir. Karagözdeki Tuzsuz Deli Bekir, Bekri Mustafa tipinin ta kendisidir. Hakkında çeşitli fıkralar, hikâyeler anlatılır.

BEKTAŞİLİK, adını kurucusu olan Hacı Bektaş Veli'den almış, bâtınî akidelere dayanan bir tarikattır. Benzeri tarikatlardan farkı hemen hemen Türkiye'ye mahsus oluşu, harsı, dili, duygusu ve edebiyatıyle Türk oluşudur. Yeniçeriler vasıtasıyle Balkanlar'a Tuna eteklerine ve Arnavutluk'a kadar yayılmıştır. Tarikata ilk dahil olanlar köylüler, yörükler ve göçebelerdi. Bektaşiliğin geliştiği sırada Anadolu'da başka tarikatlar da vardı. Ama bunların mensupları fakir halktan değildi. Bektaşi babaları ise halkın içinden yetişmiş kimseler sıfatıyle daha çabuk taraftar bulmuşlardır.

Tarikatı Hacı Bektaş Veli kurmuş olduğu halde, 1516'da ölen Balım Sultan, Bektaşi tarikatının ikinci kurucusu sayılmıştır. Bektaşilere göre bu tarikat Hz. Ali'den başlamış, Hacı Bektaş Veli'ye kadar uzanmıştır. Peygamber hanedanına aşırılığa varan bir sevgi gösterirler. Bektaşiliğin bir hususiyeti de, itikat ve âyin bakımından pek gizli tutulmasıdır. Bektaşiler umumiyetle beş vakit namaz kılmazlar, oruç, hac gibi ibadetlere itibar etmezlerdi. «Can» ların (müritlerin) kabulü için yapılan «İkrar âyinleri» vardı. Nefesli ve ilâhili

olup içki meclislerine benzeyen «âyin-i cem»leri meşhurdu.

Bektaşilik «Çelebiler» ve «Babagânlar» olmak üzere başlıca iki kola ayrılmıştı. İstanbul ve Arnavutluk'ta maruf olan «Babagân» koluydu. Bu kola mensup olan dervişler hiç evlenmezlerdi. Dergâhta ve zaviyelerde «târik-i dünya» lar gibi yaşarlardı.

Bektaşilerin kıyafetleri de bir özellik taşırdı. Başlarına giydikleri taç beş türlüydü. Boyunlarına «Teslim taşı» dedikleri on iki dilimli bir taş asarlardı.

Bektaşiliğe girme bahsinde zamanla ve Bektaşi kollarına göre değişiklikler yapılmış, tarikatın son zamanlarında bu basit bir hale getirilmiştir. Bir deneme devresi geçiren «can» tarikata alınması uygun görülürse «Pîr evi» dedikleri dergâhta esrarlı bir tören tertiplenirdi.

Bektaşilik, Yeniçerileri sonradan tarikatın sınırları içine almıştır. Bu yüzden Yeniçerilere «Taife-i Bektaşiyan» denilmiştir. Tanzimat'tan sonra, 1826 temmuzunda Mahmut II'nin de katıldığı bir mecliste alınan kararla Bektaşi tarikatı ilga edilmiştir. Tekkeler ve vakıfları hükümet adına müsadere, ileri gelen Bektaşi babaları da idam edilmiştir. Bektaşiler daha sonra tekkelerini Nakşî tekkesi adı altında açarak Bektaşi âyinlerine yeniden başlamışlardır. Cumhuriyetin ilânı üzerine bütün tarikat tekkeleri gibi, Bektaşi tekkeleri de kapatılmıştır.

Türk halk edebiyatında pek çok Bektaşi fıkrası ve hikâyesi vardır. Bektaşilerin Türkiye'nin gerek içtimaî, gerekse siyasî tarihinde menfî bir rol oynadıkları söylenebilir. Çoğu Mevlevî olan padişahlar da Bektaşiler'i pek tutmamışlar, hatta bazıları, bu arada Mahmut II. haklarında merhametsiz davranmıştır.

Bektaşi tekkelerinde canlı bir halk edebiyatı gelişmiş ve Türk halk şiirinin güzel örnekleri ortaya konmuştur. Bektaşi musikisi de Türk dinî musikisinin, tarikat musikisi bölümünde en seçkin koludur. Bektaşi «nefes» lerinin 200 kadarı besteleriyle bugün elimizdedir. Bunların pek çoğu kimin tarafından bestelendiği bilinmemektedir. Bunların içinde musiki sanatı bakımından şaheser sayılabilecek parçalar da vardır.

BEKTAŞİÜZÜMÜ, ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin taşkırangiller familyasından bir çalıdır. Ana vatanı Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'dır. Kuraklığa dayanamaz. 2 - 3 santim uzunluğunda, üzüm tanesi biçimindeki meyvası sarı, yeşil veya kırmızıdır. Mayhoş bir tadı vardır, taze olarak yendiği gibi kompostosu da yapılır.

Belçika'da Tournai'de 12. yüzyıldan kalan 5 çan kuleli katedral

BELÇİKA, Avrupa'nın kuzeybatısında bir devlettir. Kuzey ve kuzeydoğuda Kuzey Denizi ve Holanda, doğuda Almanya, güneydoğuda Lüksemburg, güney ve batıda da Fransa ile çevrilidir.

Nüfusu: 9.464.000, yüzölçümü: 30.507 km.^{2}, idare şekli: Krallık, başkenti: Brüksel, dili: Flâmanca ve Fransızca, dini: Hıristiyan Katolik, parası: Belçika frangıdır.

Belçika, Kuzey-batı Avrupa'nın ovalık kesiminde bulunur. Yaylalar ve ovalar olmak üzere iki bölüme ayrılır. Ovalar topraklarının üçte birini kaplar. Kıyı baştan başa kumsal, deniz sığdır. Asıl Belçika yaylası, Meuse nehrinden başlar. Bu bölgenin en yüksek yeri olan Botrange tepesi (692 m.) aynı zamanda bütün Belçika'nın en yüksek yeridir. Belçika'yı sulayan nehirlerin uzunluğu 2.000 km. den fazladır. Başlıcaları Meuse ve Escaut'tur. Kışlar ılık geçer. Yazın pek fazla sıcak görülmez. Belçika, Avrupa'nın nüfusu en sık memleketlerinden biriridir. Kilometre kareye 300 kişiden fazla düşer. Kuzeydeki Flândra bölgesinde Flâmanca konuşan Flâmanlar, güneyde, ise Fransızca konuşan Wallon'lar yaşar. İki halk topluluğu arasında devamlı bir rekabet ve mücadele vardır. Başlıca şehirleri: Başkent Brüksel'den sonra, Anvers, Liège, Charleroi, Gand, Ostend ve Burges'tir.

Belçika'da tarıma büyük önem verilir. Halkın büyük kısmı çiftçilikle uğraşır. Başlıca ürünleri: Buğday, arpa, yulaf, şeker pancarı, tütün, patatestir. Gübreleme sayesinde iyi ürün alınır. Sebzecilik ve meyvacılık da ileridir. Hayvancılığın eko-

Begonya

Beethoven

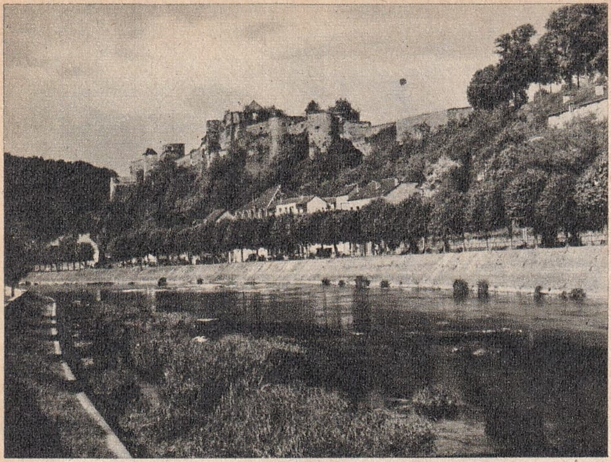

Belçika'da Bouillon'da tarihî bir şato

nomideki önemi büyüktür. Belçika maden bakımından da çok zengindir. Demir, taş kömürü, çinko, bakır, kurşun yeraltı zenginliklerinin başında gelir. Meuse nehri vâdisi endüstri bölgesidir. İmalâtın başında silâh ve cephane, lokomotif, vagon, çeşitli makineler, cam eşya, tekstil maddeleri gelir. Dış ticaret münasebetleri bakımından Avrupa memleketleri arasında beşincidir. Kıyı balıkçılığı da önemlidir. Ayrıca sahillerinde önemli turistik tesisler vardır. Ulaştırmada karayolları kadar kanalların da önemi büyüktür.

R. Bele

Roma hâkimiyetinden sonra Belçika, Frank İmparatorluğu'na katıldı. Sayısız savaşlardan sonra, önce Bourgogne, sonra da İspanyol kral hanedanının hâkimiyetine geçti. 1579'da Birleşik Eyaletlerin isyanından sonra, 1714 Utrecht anlaşmasına kadar İspanyol hâkimiyetinde kaldı. 1795-1815 arasında Fransızların, 1815-1830 arasında Holândalılar'ın hâkimiyetinde yaşadı. 1830'da ise bağımsızlığına kavuştu. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında büyük zararlar gördü. İkinci Dünya Savaşında memleketi Almanlara teslim eden Kral Leopold III'ün yerine 1951'de oğlu Baudouin tahta geçti.

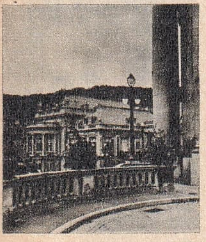

Belçika'da Spa şehrinden bir görünüş

Belçika'da okuma-yazma bilmeyenlerin oranı, genel nüfusun ancak % 3'ü kadardır. Belçika edebiyatı Fransızca ve Flâmanca olmak üzere ikiye ayrılır. Fransızca yazanlar arasında şair Emile Verhaeren, Maurice Matterlinck ve ünlü polis romanları yazarı Georges Simenon başta gelir. Flâman edebiyatının en ünlü yazarları da, hikâyede Anton Bergman, romanda Virginie Loveling, şiirde Van Wilderode'dir. Flaman ressamları da Avrupa resim sanatında önemli yer tutarlar. Başlıcaları, Van Eyck, Van der Goes ve bilhassa Rubens ile Van Dyck'tir.

Belçika

BELÇİKA KONGOSU, Orta Afrika'daki eski Belçika sömürgesinin adıdır. 1960'da aynı topraklar üzerinde Kongo Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur.

BELE, Refet (1881-1963), Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetleriyle işgal altındaki İstanbul'a ilk giren generalimiz olmasıyle tanınmış bir askerdir. İstanbul'da doğdu. Harbiye'den mezun olduktan sonra orduya katıldı. Kutuluş Savaşı'nda kolordu komutanı sıfatıyle katıldığı İnönü ve Sakarya savaşlarındaki başarılarından dolayi generallik rütbesi verildi. İstanbul daha yabancı askerlerin işgali altındayken Millî Mücadele ordusunun ilk mümessili olarak, ilk defa şehre giren de O'dur. General Bele daha sonra Millî Savunma Bakanlığı ve üç devrede de İstanbul'u temsilen mebusluk yapmıştır.

BELEDİYE, toplum halinde yaşayan insanların su, yol, aydınlatma gibi müşterek ve medenî ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan bir teşkilâttır. Bizde belediyeler halk tarafından seçilen Belediye başkanı ve Belediye Meclisi ile, Belediye encümenleri tarafından idare edilir.

Belediye başkanları ve Belediye meclisi üyeleri doğrudan doğruya seçim hakkı olan halk tarafından seçilir. Belediye meclisine seçilebilmek için 25 yaşını bitirmiş olmak gerekir. Seçimler her dört yılda bir yapılır. Nüfusu 3.000'e kadar olan yerlerde 12 kişi seçilir. Nüfus arttıkça seçilecek üye sayısının ne kadar artacağı kanunda gösterilmiştir. Nüfusu kalabalık yerlerde belediye şubeleri kurulur. Bunları şube müdürleri ve şube heyetleri idare eder. Belediye encümenleri Belediye başkanı ile belediye daireleri âmirlerinden ve Belediye Meclisinden seçilen üyelerden meydana gelir.

Belediyenin başlıca görevleri şunlardır: Lokanta, gazino, sinema, kahve gibi umumî yerleri hem fiyat, hem sağlık bakımından kontrol etmek, ölenleri muayene ve gömülmesine ruhsat vermek, itfaiye teşkilâtını idare etmek, şehre su sağlamak ve bunun temiz bulunmasını gözetmek, kasaplık hayvanların sağlık şartlarına uygun şekilde kesilmesini, dağıtılmasını sağla-

mak, şehirdeki yiyeceklerin fiyatlarını, sağlığa uygun olup olmadıklarını kontrol etmek, şehrin çöplerini toplamak, kaldırtmak, şehrin imarını plâna bağlamak, cadde, sokak ve meydanları düzenlemek.

Belediye görevlerini yapabilmek için gerekli parayı şu gelir kaynaklarından temin eder: 1 - Doğrudan doğruya belediyece tahsil edilen gelirler (plâka resimleri gibi), 2 - İşletme gelirlerinden alınan belediye payları (aydınlatma, telefon gibi hizmetler için ödenen paradan alınan belediye hisseleri gibi), 3 - Belediyenin özel idareler ve devlet tarafından tahsil edilen vergilerden aldığı pay.

Belediye sınırları içinde dirlik düzenliğin sağlanması, yasakların yerine getirilip getirilmediğinin kontrolü için kurulan teşkilât da Belediye zabıtasıdır.

Belediye müessesesinin tarihi Romalılar çağına kadar uzanır. Ortaçağ'da küçük şehirlerin iktisadî birleşme temayülleri «komün» denilen yarı bağımsız toplulukları doğurdu. Yeniçağ'da 1835 yılında İngiltere'de yapılan ıslahatla belediye teşkilâtı kurulmaya başlandı. İslâmlığın ilk devirlerinde belediye hizmetleriyle «muhtesip» ler uğraşırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Tanzimat'tan önce belediye hizmetleri kadılar ve muhtesipler tarafından idare edilirdi. 1855'te Şehir Emaneti kuruldu. 1869' da çıkarılan nizamname ile Istanbul'da yeni usul belediye idaresi kuruldu. 1930'da yayınlanan 1580 sayılı kanunla da belediyecilik memleketimizde bugünkü şeklini aldı.

BELEK BEY (? - 1124), Artukoğulları Türk hanedanından Selçuklu İmparatorluğu'nun Halep, Harput, Dersim prensidir. Belek, Türk ordusunun Antakya'yı, Haçlılar'dan geri almak için yaptığı başarısız büyük sefere katıldı. 1112'de Harput ve Dersim bölgelerini ele geçirdi. 1113'te Anadolu Selçuklu İmparatoru Kılıç Aslan I'in dul kalan karısı Ayşe Hatun'la evlenerek büyük bir nüfuz kazandı. Anadolu ve Suriye'deki Haçlılar'ı temizlemeye girişti. Suriye kıyılarında Türklerin elinde kalan tek liman olan Sur kalesinin Haçlılar'ın eline düşmek üzere olduğunu öğrenince, imdadına koştu. Sur önüne geldiği gün, düşmanın okuyla şehit düştü. Belek Bey, hayatını Türk topraklarını istilâ eden düşmanlarla vuruşarak geçirmiş ve önemli başarılar kazanmış bir idare adamıydı.

BELFAST, Büyük Britanya'ya bağlı Kuzey İrlanda'nın (Ulster) başkentidir. Lagan nehrinin denize döküldüğü yerde kurulmuş, 450.000 nüfuslu bir liman ve endüstri şehridir. En önemli endüstri gemi yapımıdır. Ayrıca, keten, çeşitli makine, uçak ve tütün işleme fabrikaları da vardır.

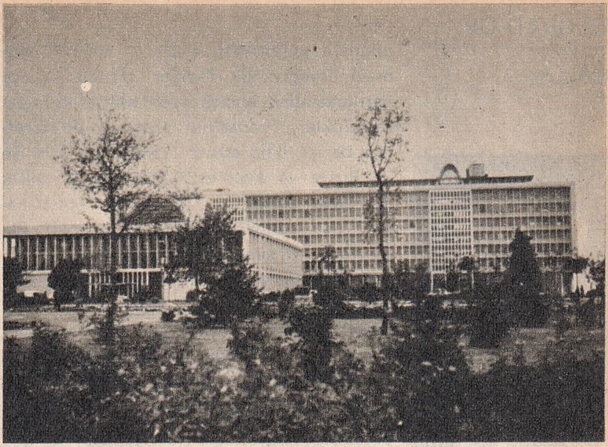

Istanbul Belediye Sarayı

Tarihte türlü dinî ve siyasî çarpışmalara sahne olmuş, tersanelerinin önemi yüzünden İkinci Dünya Savaşı'nda Alman uçakları tarafından bombardıman edilmiştir.

BELGRAD, Yugoslavya'nın başkentidir. Nüfusu 678.000'dir Sava nehrinin Tuna ile birleştiği yerde, stratejik bir bölgede kurulmuş olan Belgrad, Orta ve Batı Avrupa'yı Viyana ve Budapeşte üzerinden Istanbul'a ve ön Asya ülkelerine bağlayan ana yolun kavşağındadır. Önemli bir endüstri ve ticaret merkezidir. Şehrin bir kısmı ovada, bir kısmı da ovanın güneyindeki tepeliklerde gelişmiştir. İklimi oldukça sert, yağmuru boldur. Belgrad'da en çok dokuma, şeker, deri, sabun ve şarap endüstrileri gelişmiştir.

Şehrin bir uçak meydanı, 1838'de kurulmuş bir üniversitesi, Devlet tiyatrosu, Millî kitaplığı, akademileri, radyo istasyonu ve müzeleri vardır.

Belgrad, tarih boyunca Türklerin, Avusturyalıların ve Sırpların idaresine girmiş, 1389'da Sırp Krallığı'nın başkenti olmuştur. 1521'de Kanunî Sultan Süleyman tarafından Macarlardan zaptedilerek Osmanlı idaresi altına alındı. 1878 Berlin Antlaşmasına kadar Türkiye'de kaldı. 19. yüzyıl boyunca muhtar Sırbistan'ın başkenti oldu. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman işgali altında kalmıştır.

Belgrad Parlamento binası

BELGRAD BARIŞI, Türkiye ile Rusya ve Avusturya arasında yapılan barış antlaşmalarıdır. 1736 - 1739'da taraflar arasında cereyan eden savaş bu antlaşmalarla Türkiye lehine sonuçlanmıştır.

Lehistan kralının seçimine Rusya'nın burnunu sokmasını savaş sebebi saymaya niyetlenen Osmanlılar; Rusların, İran'la harp ederken Türklerin Rus topraklarını çiğnedikleri iddiası ile anî olarak Kırım'a saldırmaları üzerine gafil avlanmışlardı. Fakat sonradan Türk orduları Rusları ve bilhassa Avusturya ordularını üst üste ye-

G. Bellini'nin ünlü «Fatih Sultan Mehmet» tablosu

nilgilere uğratmıştı. Rusların ananevî düşmanı İsveç'in de Türkler safında savaşa katılmasından endişe eden müttefik imparatorluklar, Fransa'nın aracılığı ile tarafları barışa ikna ettiler. 18 eylülde Türkiye ile Rusya ve Avusturya arasında 27 yıllık bir barış antlaşması imzalandı. Antlaşmanın özeti şudur: 1718'de Türkiye'nin Pasarofça antlaşmasıyle Avusturyaya bıraktığı Belgrad ve Küçük Eflâk, Osmanlılara geri veriliyor, Rusya ise işgal ettiği yerleri boşaltıyor, Karadeniz'de harp gemisi olsun, ticaret gemisi olsun, Rus bayraklı gemilerin dolaşmaması yasağını kabul ediyordu.

BELGRAD ORMANI, Istanbul Boğazı'nın batısında, Büyükdere iskelesinden 6 km. kadar uzakta bir ormandır. Yüzölçümü 5.300 hektardır. En çok meşe ağacı görülür. Seyrek olarak gürgen, kayın ve kestane ağaçlarına da rastlanır. Kanunî Sultan Süleyman, Belgrad seferinden dönerken getirdiği esirleri burada bir köye yerleştirdiği için, orman bu adı taşır. Köy ormana zararlı olduğundan 1898'de kaldırılmıştır. Ormanın içinde yedi tane bend vardır.

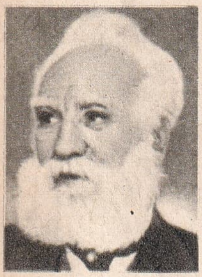

G. Bell

BELKIS HARABELERİ (Bak: ASPENDOS)

BELL, Graham (1847 - 1922), İskoç asıllı bir Amerikalı bilgindir. Telefonu icat etmiştir. Edinburgh şehrinde doğdu. Tahsili sırasında sıhhati bozulduğu için önce Kanada'ya, sonra Amerika'ya geçti. Dört yıl Boston Üniversitesinde ses fizyolojisi dersleri verdi. 1874 yılı haziranında ilk telefon denemelerini tamamladı. 1876'da Philadelphia'da kurulan sergide telefonu bir jüriye sundu. Ömrünün sonuna kadar daha birçok başka yenilikler üzerinde çalıştı. 1877'de sağır bir genç kızla evlendi. Nova Scotia'daki evinde öldüğü zaman, cenaze töreni müddetince memleketteki telefonların hiç biri ona karşı bir saygı işareti olarak kullanılmamıştır.

BELLEK (Bak: HAFIZA)

V. Bellini

BELLİNİ, Gentile (1429 - 1507), Venedikli bir ressamdır. Resimlerinde çoğunlukla tarihî ve millî konuları işlemiştir. Başarısı, Venedik hayatını aksettirmesine ve Doğu'ya yaptığı seyahat dolayısıyle meydana getirdiği eserlere dayanır. Resim tekniğini babası Jacopo Bellini'den öğrenmiştir.

Bellini 1479'da Fatih Sultan Mehmet'in dileği üzerine Istanbul'a gelmiştir. Burada yaptığı resimlerden kendisine ait olduğu şüphe edilmeyen tek eseri, Fatih Sultan Mehmet'in portresidir. Bu portre şimdi Londra Müzesindedir. Bellini, Venedik'e dönüşünden ölümüne kadar portre çalışmalarına devam etmiştir.

BELLİNİ, Vincenzo (1801 - 1835), İtalyan romantik opera ekolünün en tanınmış bestecilerindendir. Sicilya'nın Katanya şehrinde dünyaya geldi. En beğenilen ve bütün dünyada opera sahnelerinde sık sık oynayan eseri, «Norma»dır. Son eseri «I Puritani» yi Fransız müziğinin etkisi altında bestelemiştir. 1835'te Paris'teyken birden hastalanarak öldü. Bellini kendisine örnek olarak Rossini'yi almıştı. Eserlerinde yer yer Chopin'in şiir dolu melodilerinin de tesirleri görülür.

BELSOĞUKLUĞU, umumiyetle cinsî temasla geçen bir hastalıktır. Sebebi gonokok adlı bir mikroptur. İdrar ederken, yanma ve beyaz, kirli bir akıntıyla kendisini belli eder. Son zamanlarda Penisilinin keşfiyle tedavisi çok kolaylaşmış, tehlikeli bir hastalık olma niteliğini kaybetmiştir.

BELÛCİSTAN, Batı Pakistan'ın batı bölgesidir. Kuzeyinde Afganistan, doğusunda İndus nehri, güneyinde Hint Okyanusu, batısında da İran'la çevrelenmiştir. Nüfusu 500.000'i aşar. Burada yaşayan yerlilere Beluç adı verilir. Konuştukları dil de Beluçça'dır. Arazisi yüksek dağlarla kaplıdır. İklimi serttir. Yazlar sıcak geçer. Kışın geceleri ısı 0°'ye kadar düşer. Gündüzleri ise 24°'ye kadar çıkar. Halk hayvancılık ve tarımla geçinir.

BENCİLİK (Bak: EGOİZM)

BENGAL, Hindistan yarımadasındaki en büyük ve önemli bölgelerden biridir 1947' de Hindistan'ın bölünmesinden sonra Doğu Bengal ve Batı Bengal olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Pakistan'a dahil olan Doğu Bengal'in başkenti Dakka, nüfusu 50.840.000'dir. Hindistan'a dahil olan Batı Bengal'in başkenti Kalküta, nüfusu 34.967.000'dir. Hindistan'ın çiftçiliğe en elverişli yeri burasıdır. Başlıca ürünleri pirinç, pamuk, jüt, çay ve şekerdir. Civarda kömür ve demir madenleri de vardır. Bengal'de bol yağışlı muson iklimi hüküm sürer. Dünyanın en yoğun yerlerinden biridir. Kilometre kareye 850 kişi düşen yerleri vardır.

BENGAL KÖRFEZİ, Hint Okyanusu'nun Birmanya ile Hindistan arasında kalan kesiminin adıdır. Asya'nın güneye inen birçok büyük nehri (Ganj, Brahmaputra, Irrawadi) bu körfeze dökülür. Hemen hepsinin önemli deltaları vardır. Dakka kıyısında iyi limanlar yoktur. Doğuda ise Akyab, Rangun gibi iyi limanlar vardır. Bu körfezdeki başlıca adalar, Andaman, Nikobar ve Mergui takımadalarıdır. Körfezde sık sık şiddetli kasırgalar patlak verir.

BENGİSU (Bak: ABIHAYAT)

BENİ AHMER DEVLETİ, İspanya'daki sonuncu İslâm devletidir. 1232'den 1492'ye kadar sürmüştür. İspanya'nın bugünkü Endülüs eyaletinin hemen tamamı üzerinde kurulmuştu. Merkezi Gırnata (Granada) şehriydi. Nasrîler 1462'de Cebelitarık, 1489'da Guadix mevkilerini düşmanlarına bırakmak zorunda kalmışlardı. O zaman pek güçlü olan Osmanlılar ve Memlûkler gerektiği şekilde Nasrîler'e yardım edemediler. 1492 yılının ilk günü Gırnata düştü. Endülüs medeniyetinin son sığınağı olan belde, İspanyollar tarafından hoyratça işgal edildi.

Gırnata'daki dünyanın en ünlü mimarlık eserlerinden olan Elhamra sarayı, bu hanedanın ilk hükümdarı Muhammed I tarafından yaptırılmıştır.

BENİ İSRAİL (Bak: İBRANİLER)

BENT (Bak: BARAJ)

BENZİN, ham petrolün damıtılmasıyle elde edilen renksiz, su gibi berrak, kendine mahsus kokusu olan bir sıvıdır. Gayet çabuk ateş alıp parlar, havayla karışınca patlayıcı karışımlar meydana getirir. Bu özelliğinden ötürü motorlar için yakıt olarak kullanılır. «Hafif benzin», «orta benzin», «ağır benzin» olmak üzere üç çeşidi vardır.

Son zamanlarda motorlu araçların çoğalması benzin ihtiyacını artırmış, bu durum yeni benzin elde etme usullerinin aranmasına yol açmıştır. Yeryüzündeki motorların onda dokuzunda yakıt olarak benzin kullanılıyor. Son zamanlarda Avrupa ve Amerika'da kolay taşınabilen ve saklanabilen katı benzin elde etmek için çalışmalar yapılmaktadır.

Benzin yağları erittiğinden, temizleyicilerde, evlerdeki temizlik işlerinde de kullanılır. Ayrıca madenî eşyanın, süs eşyasının temizlenmesinde de benzinden faydalanılır.

Benzinin formülü: C_8H_{18}, yoğunluğu: 0,695 — 0,770, kaynama noktası: 50°, özgül ağırlığı: 0,70 — 0,75'dir.

BENZOL, Kendine mahsus kokusu olan renksiz bir sıvıdır. Kimyadaki asıl adı, «benzen» dir. Suda gayet az, kloroform ve karbon sülfürde daha çok erir. Katrandan, hafif yağların damıtılmasıyle elde edilir.

Benzolün formülü: C_6H_6, yoğunluğu: 0,977, kaynama noktası: 80,2°, donma noktası: 5,4°'dir.

BERBERÎLER, Kuzey Afrika'da yayılmış bir kavimdir. Hâmî ırklar topluluğundan olmakla beraber, Sâmi'lere en yaklaşan ırklardandır. 7. yüzyılın sonlarında başlayan Arap istilâsı, Berberî'leri her gün biraz daha Araplaştırmıştır. Mezhepleri, bütün Kuzey Afrika kavimlerinde olduğu gibi Malikî'dir. Kuzey Afrika'da pek çok devlet kurmuşlardır. Bizans'tan sonra Arap hâkimiyetine geçmişler, Araplar'la İspanya'ya geçerek İberya yarımadasına yerleşmişlerdir. Tarık İbni Ziyat da Berberî idi. Başlıca Berberî hanedanları şunlardır:

Bergama harabeleri

Hammâdî'ler: 1014 - 1152 (Cezayir'de), Murâbıt'lar: 1056 - 1147 (Fas, Cezayir, Tunus, Moritanya, Batı Sudan, Senegal, İspanya'da), Muvahhit'ler: 1121 - 1269 (Fas, Cezayir, Tunus, Güney İspanya, Balear adalarında), Merînî'ler: 1197 - 1550 (Fas, Cezayir'de), Hafsî'ler: 1228 - 1574 (Tunus, Cezayir'de), Abdulvâdîler: 1239-1554 (Cezayir'de), Vattâsîler: 1470 - 1550 (Fas'ta).

Berberîler'in kendilerini Araplar'dan ayıran örf ve âdetleri canlı olarak yaşamaktadır. Berberî dili Arap harfleriyle yazılır. Zengin bir sözlü edebiyatı vardır. Berberî dilinde yazılmış önemli dinî eserler de mevcuttur.

BERDELACUZ (Bak: KOCAKARI SOĞUĞU).

BERGAMA, Ege bölgesinde, İzmir iline bağlı 82.325 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 24.113 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.275 km.²'dir. Topraklarını kuzey ve kuzey doğusunda Burhaniye ve İvrindi ilçeleri, doğusunda Kınık, güneybatısında Çandarlı körfezi kıyılarında Ege Denizi, batısında Dikili ilçesi çevreler.

Bir Berberî kadını ve çocuğu

Bergama ilçesi, Bakırçay deltasının orta kesimini içine alır. Kuzeyde Madra dağı, buna güneyden eklenen Kozak dağı, ovanın güneyinde de Yuntdağ vardır. Bergama'da Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Dağlık kısımları ormanlıktır. Kozak dağlık sahası, Türkiye'nin en önemli çam fıstığı istihsal yeridir. Ova köylüsünün başlıca geçimi tütün, bağcılık ve zeytinciliktir.

Batı Berlin'den bir görünüş

İlçe merkezi Bergama kasabası, denizden 60 metre yüksekliktedir. Bakırçay ovasının kuzey kenarında kurulmuştur. Eski eserleriyle ün salmış turistik bir şehirdir. Kasaba, Bandırma - İzmir demiryolu üzerindeki Soma istasyonuna 45, İzmir'e 110 km. uzaklıktadır. Başlıca tarihî eserler şunlardır: Basilika, hamam, gymnasium yıkıntıları, Selçuk hamamları, Akropolis, hipodrom, Asklepion, Osmanlı devrine ait birçok cami ve hamam.

Bergama'nın kuruluşu, Ege medeniyeti kadar eskidir. Nüfusu 2. yüzyılda 120.000'i bulmuştu. Türkler 14. yüzyılın ilk yıllarında kasabaya hâkim oldular. Timur 1402'de Ankara Savaşı'ndan sonra Bergama'yı yağma etti. 1919'da Yunan işgaline uğradı. 1922 eylülünde kurtuldu.

BERGSON, Henri (1859 - 1941), ünlü bir Fransız filozofudur. Paris'te doğdu. Öğrenimini bitirdikten sonra birçok okullarda öğretmenlik yaptı. Daha sonra profesörlüğü bırakarak siyasete atıldı. 1928'de Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazandı.

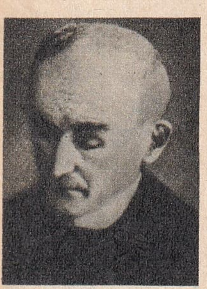

H. Bergson

Bergson felsefesine, zaman konusunu incelemekle başlar. Ona göre zaman, «Her anı farklı oluşlarla beliren devamlı bir değişme» dir. Fikirlerini topladığı başlıca eserleri şunlardır: «Şuurun Vasıtasız Verileri Üzerine Deneme», «Yaratıcı Tekâmül», «Gülme», «Ruhî Enerji».

BERİBERİ, yanlış beslenme ve «B» vitamini noksanlığından ileri gelen bir hastalıktır. Daha çok Güney-doğu Asya'da, Brezilya ve Senegal'de görülür. Bilgisizlik ve fakirlikle yakından ilgilidir. Mide, barsak yolu ve sinir sisteminde kendisini belli eder. Korunmak için bol «B» vitamini almalı, yağsız et, süt, yumurta, günlük besinin hiç olmazsa yarısını teşkil etmelidir.

BERİLYUM, gümüş beyazı renginde, parlak ve kolaylıkla oksitlenebilen sert bir madendir. Tabiatta ender rastlanır. En önemli bileşiği «beril» dir. En çok Kuzey Amerika, Brezilya, İngiltere, Norveç ve Urallar'da bulunur. Son yıllarda yeni usullerle berilyum elde etmek kolaylaşmıştır. Berilyum - bakır alaşımından dayanıklı saat yayları, berilyum - nikel alaşımından çok sert enjeksiyon iğneleri, cerrahlık âletleri yapılır.

BERİNG DENİZİ, Asya ile Amerika kıtaları arasında, Büyük Okyanus'un bir koludur. Aleut ve Bering adalarıyle Büyük Okyanus'tan ayrılır. Bering boğazıyle Kuzey Buz Denizi'ne bağlıdır. Yüzölçümü: 2.270.000 km.^{2}, en derin yeri 4.273 metredir. İklimi çok serttir.

BERİNG ADASI, Bering Denizi'nin güney - batı kesiminde, Kamçatka açıklarındadır. Yüzölçümü: 1.695 km.^{2}, denizden yüksekliği 90 metre kadardır. Adalar ağaçsızdır.

BERİNG BOĞAZI, Asya ile Amerika'yı birbirinden ayırır. Bu boğazın en dar yerinde Asya ve Amerika kıtaları 100 metre kadar birbirlerine yaklaşırlar. Deniz, ada ve boğaz Danimarkalı kâşif Bering'in adını taşırlar. Vitus Bering (1681 - 1741) ikinci bir gezisinde Amerika'yı doğudan keşfetmiş, dönüşte yolunu kaybederek bir adaya sığınmış, dokuz ay sonra burada ölmüştür. Bu sebeple adaya sonradan Bering adı verilmiştir.

BERKELYUM, Aktinitlerden radyoaktif bir madendir. Tabiî halde rastlanmaz. 1950'de sunî yollardan California Üniversitesi'nde Amerikalı bilgin Seaborg ve yardımcıları tarafından elde edilmiştir. İki ayrı metodla hazırlanabilir. Bu arada başka izotoplar da meydana getirilmiştir. Özellikleri - Simgesi: Bk: atom ağırlığı: 243'dir.

BERLİN, Almanya'nın tarihî başkenti ve en büyük şehridir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğu Berlin, Doğu Almanya'nın başkentidir. Bütün Berlin'in nüfusu: 3.360.000, yüzölçümü: 889 km.^{2}'dir.

Şehir, Orta Almanya ovasındadır. Elbe ve Oder nehirleri ve kanallar vasıtasıyle Hamburg ve Stettin limanlarına bağlıdır. Şehirde en yüksek nokta, 60 metre yüksekliğindeki bir tepedir.

Berlin 12. yüzyılda Elbe'nin doğu kıyısında küçük bir toprak parçası üzerinde kuruldu. 15. yüzyıldan, birinci Dünya Savaşı'na kadar Hohenzollern hükümdar ailesinin başkenti oldu. 17. yüzyılda Friedrich Wilhelm iki kilometreye yakın uzunluktaki Unter den Linden caddesini açtırdı. 1740'ta tahta çıkan Büyük Friederich ise, geniş bir yazlık saray, bir de opera

binası yaptırdı. Friedrich Wilhelm II ise meşhur Brandenburg Kapısı'nı yaptırdı. 1809'da Friedrich Wilhelm Üniversitesi Kuruldu. Opera ve müze açıldı. Böylece Berlin, memleketin sanat ve kültür merkezi haline geldi. Hitler'in iktidara gelmesinden sonra daha da gelişti. Fakat İkinci Dünya Savaşı sırasında en çok yakıp yıkılan şehirlerden biri oldu. Şehrin % 75'i yerle bir edildi. Nihayet 2 mayıs 1945'te Mareşal Jukov'un birliklerine teslim oldu. Haziranda da dört işgal bölgesine ayrıldı. Bu dört işgal bölgesi arasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde 1948 sonlarında Doğu ve Batı Berlin olmak üzere ikiye bölündü.

Batı Berlin, Amerika, İngiltere ve Fransa bölgelerinden ibaret olan bu kesim, Batı Almanya'nın idaresine verilmiştir. Nüfusu: 2.223.000'dir. 1948'de Ruslar şehrin kara ve deniz yollarını kapamış, Müttefikler de bunun üzerine bir «hava köprüsü» kurmuşlardır. İki milyona yakın Berlinli'nin ihtiyacı uçaklarla karşılanmıştır. 1949'da Ruslar kara yolunu yeniden açmışlardır.

Doğu Berlin: Doğu Almanya'nın başkentidir. Berlin'in Rus işgal bölgesini teşkil eden doğu kesimi, sonra da bu adla anılmıştır. Nüfusu: 1.400.000, yüzölçümü: 400 km.^{2}'dir. Batı kesimine ilticaları önlemek için Doğu Almanyalılar son yıllarda iki kesim arasına bir duvar örmüşlerdir ki, bu duvar «Utanç Duvarı» diye anılmaktadır.

BERLİN ANTLAŞMASI, 13 temmuz 1878'de bir yandan Türkiye, öte yandan Rusya, İngiltere, Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya arasında imzalanan ve Avrupa siyasî tarihinin dönüm noktalarından sayılan barış antlaşmasıdır. Antlaşmayı hazırlayan, 1877 - 78 Türk - Rus savaşı ve bunun sonucunda Türkiye'yi çok ağır şartlar altında bırakarak imzalanan Ayastefanos Antlaşması'dır.

Avrupa'nın diğer büyük devletleri, devletler dengesini muhafaza için teşebbüse geçmişler ve bir yandan Almanya, bir yandan İngiltere, Rusya'yı yeni bir antlaşma imzalamak üzere Berlin'de toplanmaya ikna etmişlerdir. Berlin Antlaşması, Türkiye için yine bir yıkım olmakla beraber, Avrupa'daki hayatını 35 yıl daha uzatmış oldu. Rusya'ya da büyük menfaatler sağlayamadı. Asıl kârlı çıkanlar ise, Balkan devletleri oldu.

Konferans 13 haziranda açıldı ve Türkiye'yi aşağıdaki heyet temsil etti: Nafia Nazırı Karatodori Paşa, Müşir Mehmet Ali Paşa, Berlin Büyük Elçisi Sadullah Bey. Antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu şu ülkeleri kaybetti: Romanya Prensliği, Sırbistan Prensliği, Karadağ Prensliği, Rusya'ya bırakılan Moldavya, Yunanistan'a bırakılan Tesalya. Antlaşmanın toprak değişikliği dışındaki en önemli maddeleri, Türkiye'nin Doğu Anadolu'da Ermeniler'in önemli bir azınlık teşkil ettiği illerde, Ermeniler lehine ıslahatı kabulü (ki Türkiye bu maddeyi asla tatbike yanaşmamıştır) ve Rusya'ya 802.500.000 altın frank savaş tazminatı ödenmesidir. Bu arada ayrı bir antlaşma ile Kıbrıs, İngiltere'nin hâkimiyetine verilmiştir.

Berlioz

BERLİOZ, Hector (1803 - 1869), ünlü bir Fransız bestecisidir. La Côte - Saint - André'de doğdu. Ailesi tarafından tıp öğrenimi için Paris'e gönderildi. Fakat okulu bırakarak hayatını kazanmak için çeşitli işlerde çalıştı. 1828'de «Waverley» adlı konser uvertürüyle dikkati çekti. 1830'da tamamladığı «Symphonie Fantastique»'le müzikte yeni bir tarzın doğumunu sağladı.

Berlioz, sanat çalışmaları yanında, müzik tenkitçisi bir yazar olarak da tanınmıştır. 1856'da Fransız Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

19. yüzyılın müziğine yön verenlerden biri olan Berlioz, Gluck ve Beethoven'e hayranlıkla bağlanmış, romantizmin etkisinde kalmıştır. En büyük özelliği, «programlı müzik» denen ve «bir haleti ruhiyeden ziyade, bir hikâye anlatan müzik parçası» tarzıdır.

Başlıca eserleri: «Harold İtalya'da» «Benvenuto Cellini» (opera), «Roma Karnavalı» (uvertür), «Roméo ve Juliette», vs...

BERMUDA ADALARI, Atlas Okyanusu'nun kuzey kesiminde bir adalar topluluğudur. 360 kadar mercan adasından meydana gelmiştir. Nüfusu: 47.200, yüzölçümü: 50 km.^{2}'dir. Başkenti: Hamilton'dur. En önemli adalar, Bermuda, Saint George's, Saint Davis'e, Ireland ve Somerset'tir. Ilık iklimi, tabiî güzellikleri sayesinde büyük ölçüde turist cezbeder. Halkının başlıca geçim kaynağı turizmdir. 15. yüzyılın başlarında keşfedilmiş, 1684'te İngiliz hâkimiyetine girmiştir.

Bern'den bir görünüş

BERN, İsviçre'nin başkentidir. Aare nehrinin iki yakasında kurulmuştur. Nüfusu: 168.000'dir. Çoğunluk Almanca konuşur. Çevresi verimli bir ekim alanıdır. Dokumacılığı, maden endüstrisi ve çikolata fabrikaları vardır.

BERNARD, Claude (1813 - 1878), Fransız fizyolojisi bilginidir. Villefranche'nin Saint - Julien köyünde doğdu. Öğrenimini yaptıktan sonra, boş vakitlerinde yazdığı

BAŞLICA BESİNLERİMİZ:

Sebzeler, meyvalar

Çiğ yenen besinler

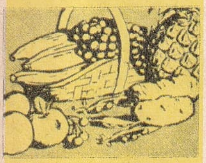

Nişastalı besinler

Süt, peynir

Et, balık, tavuk

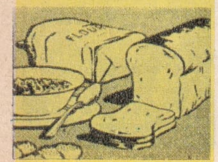

Ekmek, un

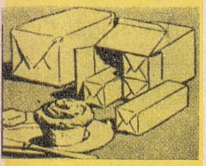

Tereyağ, margarin

piyesini oynatmak için Paris'e geldi. Fakat burada tıp tahsiline teşvik edildi. Karaciğerin glikojen salgısı üzerindeki araştırmaları sayesinde şeker hastalığını meydana getiren bazı sebepler açıklanabilmiştir. Paris'te öldü ve cenazesi muhteşem bir törenle kaldırıldı. Araştırmalarını 17 ciltlik eserinde topladı.

BERNHARDT, Sarah (1845 - 1923), son çağların en tanınmış kadın tiyatro artistidir. Paris'te doğdu. Sahne hayatına «Comédie Française»'de atıldı. Sonra Odéon Tiyatrosu'nda oynadığı «Kral Lear» piyesiyle, sanat gücünü ispat etti. Altın sesi ve mükemmel telaffuzu ile tanınmıştır. 1899'da «Sarah Bernhardt Tiyatrosu»'nu kurdu. Avrupa ve Amerika'da başarılı turnelere çıktı. Bu arada üç defa da İstanbul'a geldi. Bir ara, Amerika'da filimlerde de oynadı. Paris'te öldü.

BERSÖZ, ninni olmak üzere yapılan besteleri belirten bir müzik deyimidir. İçli, ağır, monoton ve sade müzik parçalarıdır. Tanınmış birçok besteci tarafından kullanılmıştır. Chopin'in piyano için bersözü, Stravinski'nin «Ateş Kuş»'u gibi...

BESARABYA, Avrupa'nın güney - doğusunda Dinyestr ve Prut nehirleri arasında, Karadeniz'den Polonya'ya kadar uzanan bir bölgedir. Başlıca şehirleri Kişinev (başkent), Hotin ve Bender'dir. Moldavya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dahil bulunmaktadır.

Besarabya'nın en eski halkı, Kimmer'lerdir. Sonradan İskit'ler yerleşmiş, daha sonra birçok istilâlara uğramıştır. 15. yüzyılın başında Türkler de Besarabya'ya akınlar yapmaya başladılar. Kanunî zamanında tertiplenen bir seferle Besarabya kesin olarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandı. Zaman zaman çıkan isyanlar 200 yıl neticesiz kaldı. Kaynarca Antlaşması'yle bağımsızlığını kazandı. Bu arada Rusya ve Buğdan arasında el değiştirdi ve 1918'de Romanya'ya geçti. İkinci Dünya Savaşı sonunda Ruslar'da kaldı.

BESİM ÖMER, (Bak: AKALIN, Besim Ömer).

BESİNLER, yaşamak için yediğimiz, içtiğimiz maddelere toplu olarak verilen addır. Besinler bitkisel, hayvansal ve madensel olmak üzere üç asıldan meydana gelir. Başlıcaları şunlardır:

1 - Karbon hidratlar (şekerli ve unlu maddeler),

2 - Yağlar (bitkisel ve hayvansal),

3 - Azotlu maddeler (proteinli veya albüminli maddeler).

4 - Madensel tuzlar (mutfak tuzu, kireç),

5 - Vitaminler (A, B, C, D, vs.).

6 - Sular (İçme ve meyva suları gibi).

Besin maddeleri hücrelerimize girip kimyasal olarak yandıkları zaman, organizmaya ısı kazandırıp enerji verirler. Bu ısı, «kalori» denen birimle ölçülür. Şekerli maddeler vücuda hareket enerjisi verirler. Azotlu maddeler de gelişip büyümeyi, hücrelerin çoğalmasını sağlarlar. Vitaminler ise sağlık içinde yaşamamızı ve hastalıklara karşı korunmamızı temin ederler. Madensel tuzlar, çeşitli dokularda bulunur. Fosfor, kireç, demir, magnezyum, iyot ve potasyum tuzları vücut için çok önemlidir. Ayrıca günde 2 - 3 litre kadar suya ihtiyacımız vardır. Bazı besin maddelerinin eksik alınması, bir takım hastalıklara sebep olabilir.

Besin maddelerinin birçoğu kurutularak salamura, konserve yapılarak da saklanabilir.

BESNİ, Güney - doğu Anadolu bölgesinin Adıyaman iline bağlı 58.948 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.651 nüfuslu merkezidir. Topraklarını kuzeyde Doğanşehir, doğuda Adıyaman'ın merkez, güneydoğuda Halfeti, güneyde Araban, güneybatı ve batıda Pazarcık ilçeleri çevirir. Fırat nehri ilçenin güneydoğusundan geçer. Fırat'a karışan Göksu ise, Besni'yi kuzey - batı, güney - doğu doğrultusunda keser. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlı ve sertçedir. Civardaki dağlar oldukça ormanlıktır. İlçede tarla tarımı, meyvacılık (bilhassa kuru üzüm) önemlidir.

İlçe merkezi Besni, aynı adı taşıyan derenin kıyısında kurulmuştur. Dokumacılık, kasaba halkının en önemli işidir.

Besni, Yavuz Sultan Selim tarafından 1516'da Malatya'nın alınmasından sonra Osmanlılar'a tâbi Dulkadıroğulları'na verilmiş, Kanunî zamanında Malatya sancağına bağlanmıştır.

BESSEMER, Sir Henry (1813 - 1898), ünlü bir İngiliz mühendisidir. İcatları arasında en önemlisi «Bessemer Ameliyesi» denilen çelik yapma usulüdür. Bessemer ameliyesinde çelik elde edilmesinde armut şeklinde ve iki eksen etrafında dönebilen Bessemer konvertörleri kullanılır. Ameliye 20 dakika kadar sürer.

BESTE, bir müzik eserinin melodi ve armonilerden meydana gelmiş esas yapısıdır. Batı dillerinde karşılığı «kompozisyon» dur. Klasik Türk müziğinde beste, söz musikisi bölümünde lâdinî bir büyük şekildir. Güftesi çok defa bir gazelden alınmış iki beyittir. Her mısradan sonra bir terennüm parçası gelir.

BEŞ DUYGU, (Bak: DUYULAR).

BEŞGEN, birbiri ardından gelen ve kapalı olarak uç uca eklenmiş beş kenarın meydana getirebileceği türlü geometri şekillerine verilen addır.

BEŞİKTAŞ, İstanbul Boğazı'nın Rumeli kıyısında 104.705 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü 11 km.²'dir.

Beşiktaş, tarihte birçok adlarla anılmıştır. Önceleri Lasonion, daha sonra Sergion denilen Beşiktaş ismi bu semte, Barbaros'un kıyıya gemilerini bağlamak için beş taş diktirmesinden gelmiştir. İstanbul'un fethinde küçük bir köydü. Beşiktaş'taki başlıca tarihî eserler: Sinan Paşa, Orhaniye, Yıldız, Hamidiye ve Kılıç Ali Paşa camileri ile, Dolmabahçe, Yıldız ve Çırağan saraylarıdır.

BEŞİRİ, Güney Doğu Anadolu bölgesinin Siirt iline bağlı 13.579 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.752 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.130 km.²'dir. Kuzeyini Kozluk, doğusunu Kurtalan, güneyini Gercüş, batısını Batman ilçeleri çevirir.

İlçe, Dicle ile Garzan suyu arasındaki düz alanları sınırları içine alır. Halkın geçimi tahıl ekimine dayanır. Başlıca ürünler buğday ve arpadır. İlçe merkezi Beşiri kasabası, Karadağ'ın kuzey - doğu eteğinde kurulmuştur. İçme suyu vardır. Diyarbakır - Kurtalan demiryolu üzerindeki Beşiri istasyonu, kasabaya 8 km. uzaklıktadır. Kasaba Diyarbakır'a 110, Siirt'e ise 72 km.'lik kara yoluyle bağlıdır.

BETON, kum, çakıl, cüruf, kırılmış taş, çimento, su gibi maddelerden yapılan ve her türlü yapı işlerinde kullanılan bir karışımdır. Çok eski zamanlardan beri kullanılırdı.

Betonu hazırlamak için bir ölçü çimento, iki ölçü kum, üç ölçü de çakıl veya kırılmış taş alınır. Ayrıca betonun dökülleceği yere göre içine cüruf karıştırmak mümkündür. Ev inşaatında kullanılan çimentonun bir metre küpünün ağırlığı 75 kg. kadardır. Beton suyla karıştırıldıktan iki - üç saat sonra donmaya başlar. Döküldüğü günden 28 gün sonra hemen hemen en fazla dayanıklılığını elde eder. Donarken, şiddetli soğuklardan çok zarar görür. Basınçlara karşı dayanıklılığı çok fazladır. Yangına demir inşaattan daha çok dayanır,. Modern yaşayışın gerektirdiği istinat duvarları, temeller, rıhtımlar, mendirek, dalgakıran, baraj, köprü gibi inşaatlarda büyük faydalar sağlar.

BETONARME, demir bir çubuktan iskeleti olan beton yapıya denir. Bu sayede betonun sağlamlığı, basınçlara karşı dayanıklılığı daha da artmış olur. Yangına karşı tam bir güvenlik sağlar.

İstanbul'da Beşiktaş iskelesi

BEY ve BEYLİK, tarihimizde hükümdardan sonra gelen, devlet idaresiyle uğraşan muhtelif derecelerdeki görevlilere verilen unvandır. Ayrıca son zamanlara kadar erkekler için «Bay» yerine de kullanılırdı. Bey unvanı, İslâmlıktan önce olduğu gibi, sonra da Türkler arasında pek sık kullanılmıştır. Osmanlıların ilk çağlarında şehzadelere, hatta hükümdarlara bey denmiştir. Osmanlı devletinin son zamanlarına kadar binbaşı, yarbay ve albay rütbelerini taşıyan subaylara bey, binbaşıdan aşağı rütbeli subaylara efendi denirdi. Ortaçağ'ın sonlarında bilhassa Anadolu'da kurulan küçük Türk prensliklerine beylik, bunların başındaki hükümdara bey denmiştir.

BEY DAĞLARI, Akdeniz bölgesinin Teke yöresi denen kesiminde bulunur. Alakır çayı çukur alanı ile Elmalı ovası arasında uzanırlar. En yüksek noktası olan Akdağ tepesi, 3.086 metredir. Dağlar, yer yer ormanlarla kaplıdır. Ulaşıma pek imkân vermezler.

BEYATLI, Yahya Kemal (1884 - 1958), Türk edebiyatının en ünlü şairlerinden biridir. Üsküp'te doğdu. Yahya Kemal'in ceddi, hem baba, hem anne tarafının birleştiği, Mustafa III devrinin sancak beylerinden Şehsüvar Paşa'dır.

Y. K. Beyatlı

Yahya Kemal, ilk ve orta tahsilini doğduğu memlekette gördükten sonra, İstanbul'a geldi. 1903'te Paaris'e giderek orada Jön Türkler muhitine girdi. Tahsilini bitirdikten sonra 1912'ye kadar Paris'te kalıp, edebiyatla uğraştı. 1912'de Türkiye'ye dönerek, öğretmenliğe başladı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar müderrislik etti. 1918'den itibaren üniversite öğrencileriyle beraber Millî Mücadele'ye katıldı. En önemli yazılarını «Dergâh»'ta yayınladı. 1922'de Lozan Konferansı'na giden Türk heyetinde müşavir olarak bulundu. Döndükten sonra İkinci Büyük Millet Meclisi'ne Urfa milletvekili seçildi. Daha

sonra birçok elçiliklerde bulundu ve yine milletvekili oldu. Çeşitli aşk maceralarına rağmen hiç evlenmedi. 1 kasım 1958'de öldü. Rumelihisarı mezarlığına gömülüdür.

Yahya Kemal henüz 18 yaşındayken ilk şiirini 1 eylül 1902 tarihli «İrtika» dergisinde yayınlamıştır. Türk şiirine hakikî «lirik poem»i bütün halinde getiren şair, dâhice bir dil ve ahenk zevkiyle Türk medeniyetini kuvvetle dile getirmiştir. «Açık Deniz», «Rindlerin Ölümü» gibi parçaları, insan dehasının yarattığı en büyük eserlerle kolayca kıyaslanabilir.

Başlıca eserleri: «24 Şiir ve Leylâ», «Kendi Gök Kubbemiz».

Beyazıt kulesi

BEYAZKARINCA (Termit), düzkanatlılar takımından bir böcektir. Onun karıncayla isim benzerliğinden başka hiç bir ilgisi yoktur. 15.000 kadar çeşidi vardır. Genellikle Afrika'da bulunur. Boyları yarım santim kadardır. Yalnız kraliçeleri 20 sm. boyunda olur. Ufak bir tepe büyüklüğündeki yuvalarında binlercesi beraber yaşar. Ekinlere, ağaçlara, ahşap binalara büyük zarar verirler.

BEYAZ RUSYA, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin 16 cumhuriyetinden biridir. Nüfusu: 8.060.000, yüzölçümü: 208.000 km.²'dir. Başkenti Minsk'tir. Kuzeyinde Lituanya, doğusunda Smolensk, güneyinde Ukrayna, batısında da Polonya ile sınırlanmıştır.

Beyazkarınca

Doğu - batı doğrultusunda uzanan sıradağlar topraklarını kuzeyde Dvina nehrinin batı bölümü, güneyde yukarı Dinyepr nehri olmak üzere ikiye ayrılır. Dağların yamaçları sık ormanlarla kaplıdır. Ekonomisinin temelini tarım ve ormancılık teşkil eder. Tarım ürünleri endüstrisi çok gelişmiştir.

Tarihte Beyaz Rusya adına ancak 13. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Halkının giydiği geleneksel beyaz elbiseler dolayısıyla bu adın verildiği söylenir. Beyaz Rusya, Rusya ile Polonya arasında sayısız savaşlara sebep olmuş, 1812'den itibaren kesin şekilde Ruslaştırılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman istilâsına uğramış, 1919'da bir Sovyet Cumhuriyeti olmuştur. 1945'te Polonya lehine bir sınır değişikliği ile bugünkü sınırlarını almıştır.

Edirne'de Beyazıt külliyesi

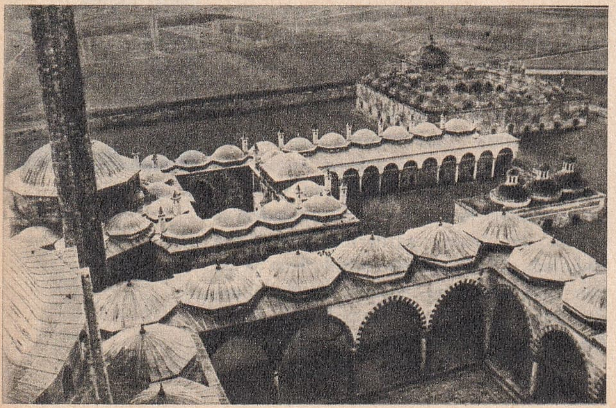

BEYAZ SARAY, Amerika başkanlarının Washington'da ikamet ettikleri saraya verilen addır. İnşaatına 1792'de başlanmış, 1800'de cumhurbaşkanı John Adams tarafından açılmıştır.

BEYAZIT CAMİSİ, İstanbul'da, Beyazıt (Hürriyet) meydanının bir yanındadır. Bayezit II tarafından 1501 - 1506 yılları arasında Mimar Hayrettin'e yaptırılmıştır. İnşaat biter bitmez ilk cuma günü halkın ibadetine açılmış, ilk namazda Bayezit II bizzat imamlık etmiştir.

Beyazıt camisi gerek dış görünüşü, gerekse iç süslemeleri bakımından çok heybetli ve güzeldir. Mihrabın ve iç kapının üzerinde birer yarımşar kubbe ile iki yanında dörder küçük kubbe vardır. Avluya açılan kapıları Selçuk mimarlığının izlerini taşır. Caminin iki ucunda birbirinden hayli aralıklı iki minaresi vardır. Birçok defa tamir görmüştür. Mihrap tarafındaki bahçesinde Bayezit II'nin türbesi vardır.

BEYAZIT CAMİSİ ve KÜLLİYESİ, 1488' de Edirne'de, Tunca kenarında dârüşşifa, medrese ve imareti ile beraber Bayezit II tarafından, Mimar Hayrettin'e yaptırılmıştır. Cami kemersiz ve sütunsuzdur. Dört duvara istinat eden tek kubbesi vardır. Birer şerefeli iki de minaresi vardır. Mermer mimberi çok zariftir. Dârüşşifa'da belirli zamanlarda hastalara müzik dinletildiği rivayet edilir. Medresesi, Dârüşşifa' nın önündedir.

BEYAZIT KULESİ, İstanbul'da, Beyazıt' ta, Üniversite bahçesinin içinde eski bir yangın kulesidir. Bu kulenin inşasından çok daha önce Ağakapısı'nda, Yeniçeriler'in «Tulumbacılar Bölüğü» tarafından idare edilen, ahşap bir yangın kulesi vardı.

Bu kule birçok kereler yanıp, baştan yapılmıştı. Nihayet 1826'da Mahmut II zamanında Yeniçeri ocağı kaldırılınca, kule de önemini kaybetti. Beyazıt kulesinin ilk şekli olan yangın kulesi de o zaman Serasker Ağa Hüseyin Paşa tarafından yıptırıldı. Kulenin yüksekliği 85 metredir. 180 basamakla çıkılır. Mimarlık bakımından İstanbul'un en ilgi çekici eserlerinden biridir.

BEYGİRGÜCÜ, teknikte kullanılan bir güç birimidir. 75 kg. ağırlığındaki bir cismi 1 saniye içinde 1 metre yüksekliğe çıkaran kuvvetin gücüne eşittir. «BG» harfleriyle gösterilir (1 BG = saniyede 75 kilogrammetre = 736 watt). Bu terim ilk olarak İngiliz bilgini James Watt (1736-1819) tarafından kullanılmıştır.

BEYİN, vücudumuzun duyum ve bilinç (şuur) merkezidir. Kafatasının içinde, beyazımtırak, yumuşakça bir kitledir. Beyin, insanı hayvandan ayıran en önemli organdır. Bütün zihnî faaliyetlerin merkezidir.

Yapısı: Beyin başlıca bir üst ana kısım ile bir arka küçük kısım ve «soğancık» (bulbus) tan ibarettir. Üst ana kısma «ön beyin» (cerebrum), alt arka tarafta bulunan kısma da «beyincik» (cerebellum) denir.

Bir beyin kesitine bakıldığı zaman boz ve beyaz olmak üzere iki renk görülür. Boz kısımlara boz madde, beyaz kısımlara beyaz madde denir. Bu iki madde boz ve beyaz sinir hücrelerinden meydana gelmiştir.

Beyin kafatasında bir zar içinde bulunur. Merkezî sinir sisteminin boşluk ve kanallarını da dolduran bu sıvı beyni çarpmalara karşı korur. Beyin ayrıca menenj denen üç kat zarla korunur.

Beynin üst ana bölümü derin bir yarıkla iki yarımküreye, yarımkürelerin her biri de «lob» denen birtakım derin yarıklara ayrılmıştır. Bunlar alın, duvar, artkafa ve şakak loblarıdır.. Loblar da «girus» denen kıvrımlara ayrılır.

Beynin kabuğu, yarımkürelerin asıl kıvrıntılı kısımlarını teşkil eder. Bilginler insanların hayvanlardan zekâca üstünlüğünü beyin kıvrımlarının sayısı ve çokluğu ile ilgili görmektedirler.

Beyin yarımkürelerinin bütün üst kısmını kaplayan boz maddeye beyin kabuğu denir. Bu kabuk insanda, hayvanlardakine göre çok daha kalındır. Altı tabakadan meydana gelir ve kalınlığı 1 - 4 milimetre kadardır.

Beyin kabuğunun çeşitli bölümleri, duyu organlarımızdan gelen çeşitli etkileri alır. Duyma, görme, işitme, tatma, dokunma duyuları beyin kabuğunda belirli yerlere gelirler. Görme merkezi artkafa lobunun kabuğudur. Duyma merkezi, şakak lobunun kabuğundadır. Dokunma duyumunun beyin kabuğu tarafından alınması başka şekilde olur. Beyin kabuğunda vücudumuzun her noktasıyle ilgili ayrı bir yer vardır. Vücudumuzun neresine dokunulduğunu bu sayede anlayabiliriz. Tatma duyumları da dokunma duyumları bölümünde alınır. Koku duyumu, şakak lobundaki koku merkezi tarafından alınır. Beyin kabuğunun bir kısmı da vücudumuzun kaslarına emir göndererek hareketlerimizi sağlar. Buna «motor etkisi» denir.

«Beyincik», beynin büyüklükçe ikinci kısmıdır. Buna «Arka beyin» de denir. Bir orta lob ve iki yan lob olmak üzere üç lobdan meydana gelmiştir. Dengede durmayı sağlar. Beynciği zarar görmüş bir insan dengede duramaz. Beyinciğin kesitindeki görünüşe, «hayat ağacı» denir. Buradaki sinirler bir gövdeden dalbudak salan ağaca benzer.

Omuriliğin beyne kadar uzanan bölümüne, «soğancık» veya «omurilik soğancığı» denir. Beyinden gelen sinirler buraya vardıkları zaman yön değiştirirler. Sağ yandan gelen sinirler soğancığın sol yanına, sol yandan gelen de sağ yanına geçerler. Soğancık, omurilikten gelen duyguları taşır. Sindirim, solunum, dolaşım sistemlerine gereken emirleri gönderir. Vücut sıcaklığını da kontrol eder.

Beyin kabuğunun altında kalan kısmın bir yandan beynin diğer bölümleri, öte yandan omurilikle ilgisi vardır. Beynin diğer bölümleri ise şunlardır:

Köprü: Beynin çeşitli yerlerinden gelen duyumların geçit yeridir.

Karıncıklar : Beyinde dört tane boşluk vardır. Bunlara karıncık denir.

Talamus: Beynin dağıtma merkezidir.

Hipotalamus: İç organların, dolaşım sisteminin birlikte çalışmasını sağlar. Heyecan hallerinde rolü büyüktür.

Hipofiz: Vücut büyümesini sağlayan hormonu çıkaran salgı bezidir. Az çalışması cücelik, çok çalışması devlik meydana getirir.

Beyin faaliyetinin incelenmesi elektrik sayesinde mümkün olmaktadır. Sinir tellerinden elektrik kuvvetinin geçebileceği, ilk defa İtalyan hekimlerinden Luigi Galvani tarafından kurbağalar üzerinde yapılan deneyler sayesinde keşfedilmiştir. Bütün vücudumuzu dolaşan sinir tellerini telefon hatlarına benzetecek olursak, beynin dev bir telefon santralı olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan son denemeler beynin devamlı olarak elektrik dalgaları yaydığını ortaya çıkarmıştır.

Beynin canlılığını devam ettirebilmesi için, oksijene büyük ihtiyacı vardır. Dinlenme halindeyken bile beyin pek fazla oksijen kullanır. Bu bakımdan beyin bir atardamar yerine, dört ana atardamarla beslenir. İnsan beyni vücut ağırlığına göre diğer omurgalıların hepsinden daha ağırdır. Normal yetişkin bir erkeğin beyni 1.350, kadının da 1.250 gr. kadardır. Doğuşta insan beyni diğer organlara göre çok büyüktür. Vücut ağırlığının 12'de biri kadardır. 20 yaşlarına gelindiği zaman beyin ağırlığı vücut ağırlığının 50'de biri kadar olur. İnsan beyninin bütün alanı 2.000 sm^2 kadardır. Şimdiye kadar rastlanan en ağır insan beyni, 16. yüzyıl İngiliz devlet adamı Oliver Cromwell'in beynidir. (2.231 gr.). Kadın beyninin erkek

BEYİN:

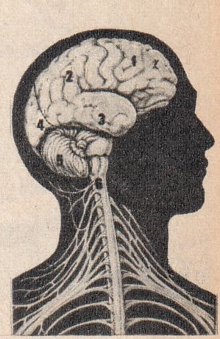

1 - Alın lobu
2 - Duvar lobu
3 - Şakak lobu
4 - Artkafa lobu
5 - Beyincik
6 - Soğancık

Istanbul'da Beykoz'dan bir görünüş.

beyninden hafif olması ise, doğrudan doğruya vücut yapısı ve ağırlığıyle ilgili görülmektedir.

Hayvanlarda basitten gelişmişe doğru gidildikçe beynin de geliştiği görülür.

BEYİN HASTALIKLARI, çok nazik bir organ olan beyindeki ciddî hastalıklardır. Menenjit bu hastalıkların başında gelir. Başlıcaları şunlardır:

Beyin iltihapları: Çeşitli mikrobik hastalıklarda mikrobun beyne yayılmasından ileri gelir.

Beyin kanaması: Daha çok 50 - 60 yaşlarında, fazla yemek, büyük heyecan ve cinsî temas yüzünden meydana gelir.

Beyin trombozu ve ambolisi: Beyin damarlarının iç yüzlerini bozan hastalıklardan meydana gelen damar tıkanmasıdır.

Beyin urları: Sonradan meydana gelen organik teşekküllerdir.

Hidrosefali: Beyinde fazlaca beyin-omurilik suyu birikmesinden meydana gelir.

Menenjit: Sinir sistemindeki zarların iltihaplanmasından ileri gelir.

Akıl ve ruh hastalıklarının büyük kısmında beynin yapısında bir değişiklik görülmez. Hafıza kaybı ve konuşamamak hali doğrudan doğruya beynin zedelenmesiyle ilgilidir.

Beylerbeyi Sarayı

Son yıllarda beyin hastalıklarının tedavisinde ameliyatın rolü çok artmıştır. Milâttan çok önceki çağlardan beri insanların beyin ameliyatları ile uğraştıkları bilinmektedir. Fakat zamanımızda ilerleyen teknik sayesinde beyin ameliyatlarında başarı nispeti ölçülemeyecek derecede artmıştır.

BEYİT, iki mısradan meydana gelen nazım parçasıdır. Bilhassa divan ve halk edebiyatının türlü nazım şekillerinde görülür.

BEYKOZ, Istanbul Boğazının Anadolu yakasında, Istanbul'a bağlı 67.411 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 53.177 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 430 km.²'dir. İlçenin merkezi Beykoz semti bir koy kenarında kurulmuştur. Beykoz çayırı denen bir mesire yeri vardır. Beykoz'un çok eski adı Amnikhos'tur. Bithinia kralı Amnikhos burada oturduğundan, bu ad verilmiştir. Beykoz'da eskiden Istanbul'un büyük su değirmenleri vardı. Selim III de bir kâğıthane yaptırmıştı. Bugün de Sümerbank'ın bir Deri ve Kundura fabrikası vardır. Beykoz'un kalkanı, dalyanı ve paçası meşhurdur. Karakulak suyu, Yuşa tepesi ve Polonezköy de ilçe sınırları içindedir.

BEYKOZ KASRI, Istanbul'un eski saraylarından biridir. 1854 yılında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa sarayı Abdülmecit'e hediye olmak üzere yaptırtmaya başlamış, ölümü üzerine oğlu Sait Paşa tamamlatmıştır.

BEYLERBEYİ, Oğuz Türklerinde kullanılan eski bir unvandır. Osmanlı devletinin ilk zamanlarından başlayarak «askerî umumî vali» yerine kullanılmıştır. Bugünkü orgeneralliğin karşılığıdır. «Beylerbeylik» denen en büyük mülkî taksimat, Tanzimat'tan sonra vilâyet adını almıştır.

BEYLERBEYİ CAMİSİ, Abdülhamit I tarafından annesi Şermi Rabia Kadın - Efendi adına 1778 tarihinde tek minareli, tek şerefeli olarak yaptırılmış zarif ve şirin bir camidir.

BEYLERBEYİ SARAYI, Istanbul'da, Boğaziçinde, Beylerbeyi kıyısındadır. 1865'te Abdülâziz tarafından Serkis Balyan Kalfa'ya yaptırılmıştır. Gerek iç, gerek dış görünüşüyle zarif ve süslüdür. Yapılışında, eski Türk mimarlığının bazı esasları gözetilmiştir. Sarayda ilk olarak Fransız imparatoriçesi Eugénie, 1877'de de Grandük Nikola misafir edilmişlerdir. Cumhuriyet devrinde de bazı misafir devlet reisleri burada kalmışlardır.

BEYOĞLU, Istanbul'un Avrupa yakasındaki ilçelerden biridir. Nüfusu 218.433'tür. Yüzölçümü 12 km.²'dir. Kuzeyinde Şişli, doğusunda Beşiktaş ilçesi, güneyinde Istanbul limanı, batısında Haliç'in sırtları vardır.

Beyoğlu, Bizanslılar devrinde bağ ve bahçelerle kaplıydı. Bu yüzden de «karşı yaka bağları» anlamına gelen «Peran (Pera) bağları» diye anılırdı. Fetihten 60 yıl sonra Tophane'deki Kasımpaşa'ya kadar olan sahalar Türklerle dolmaya başlamıştır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Saray içoğlanlarının okuması için bugünkü Galatasaray'da Sadrazam İbrahim Paşa tarafından bir saray yaptırılmıştır. O zamandan beri bu semte Galatasaray denir.

18. yüzyıldan itibaren Beyoğlu hızla gelişmiştir. 1873'te Beyoğlu ile Galata arasındaki tünel açılmıştır. 1913'te de elek-

trikli tramvaylar işlemeye başlamıştır. Beyoğlu 20. yüzyılda daha da çabuk gelişmiş, genişleyen semtlerin bazıları daha sonra ilçe olan Şişli'ye bağlanmıştır. Taksim - Tünel arasındaki caddeye de, Cumhuriyet'ten sonra İstiklâl Caddesi adı verilmiştir. Bugün Beyoğlu yalnız Istanbul'un değil Türkiye'nin en hareketli semtlerinden biridir. Şehrin hem eğlence, hem de iş merkezi sayılır.

BEYPAZARI, İç Anadolu bölgesinde, Ankara iline bağlı 34.464 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.887 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.930 $km.^2$'dir. Kuzeyde Seben ve Kıbrıscık, doğuda Güdül, güneyde Mihalıççık, batıda Nallıhan ilçeleriyle çevrilidir.

İlçenin kuzeyinde Kuzey Anadolu dağlarının iç sıraları yükselir. Orta kısmında, Sakarya'nın kollarından olan Kirmir çayı çevresindeki düz ovalar vardır. Burada pirinç, buğday ve arpa ekilir. Tiftik keçisi de beslenir. İlçe merkezi Beypazarı kasabası Kirmir çayına kuzeyden karışan İnözü deresi üzerinde kurulmuştur. Denizden 700 metre yüksekliktedir. Eski Ankara - Istanbul yolu buradan geçer. Kasaba halkından bir kısmı küçük el sanatlarıyla uğraşır.

BEYRUT, Lübnan'ın başkentidir. Akdeniz'in doğu kıyısında, Lübnan dağlarının batı eteğinde kurulmuştur. Nüfusu 500.000'i geçmektedir. İklimi çok sıcaktır. Ulaşıma çok elverişli olduğu için önemli bir ticaret ve turizm merkezi sayılır. İki üniversitesi, çeşitli yüksek okulları, camileri, kiliseleri vardır.

Beyrut eski bir Fenike şehri üzerine kurulmuş, Roma ve Araplar'ın idaresinde uzun zaman yaşamış, Haçlı Seferleri sırasında harap olmuş, 1517'de Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1918'de Fransızların eline geçmiş, 1920'de Fransız mandası altındaki Lübnan'ın 1943'te de Lübnan Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur.

BEYŞEHİR, Konya'nın 79.718 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 7.421 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.642 km^2'dir. Topraklarını kuzeyde Ilgın, doğuda Konka'nın merkez, güneyde Seydişehir, batıda Şarkîkaraağaç ilçeleri çevirir.

İlçe, Batı Toroslar arasında kalan çukur sahada yer alır. Çukurun büyük kısmını Beyşehir gölü kaplar. Kasaba, gölün güney - doğusunda, denizden 1.124 metre yüksekliktedir. Çarşamba suyu Beyşehir gölünden çıkar. Çevredeki dağlar ormanlıktır. Bereketli topraklarında buğday yetişir. İlçe merkezi Beyşehir 1937'de sıhhî içme suyuna kavuşmuştur. Kasaba, Konya'ya 90 km.'lik bir yolla bağlıdır. Başka bir yolla da Şarkikaraağaç üzerinden Isparta'ya, diğer bir yolla da Manavgat üzerinden Antalya'ya bağlıdır.

Beyoğlu'nda İstiklâl caddesi

Beyşehir, Selçuklu sultanı Alâattin I devrinde kurulmuş, Çelebi Sultan Mehmet devrinde Osmanlı topraklarına katılmıştır.

BEYŞEHİR GÖLÜ, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi adı verilen kesiminde bulunur. Van ve Tuz göllerinden sonra Türkiye'nin üçüncü büyük gölüdür. Yüzölçümü 651 km^2'dir. Ortalama derinliği 10 metreyi geçmez. Gölde çeşitli büyüklükte 23 ada vardır. Yeraltı sularıyle beslenir. Bol sazan balığı elde edilir. Çevresindeki tabiatın güzelliği sayesinde turistik bir yer olmuştur.

BEYTÜŞŞEBAP, Doğu Anadolu bölgesinde, Hakâri iline bağlı 13.061 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.705 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.308 $km.^2$'dir. Kuzeyini Gürpınar ve Çatak, doğusunu Hakâri'nin merkez ilçesi, güneyini Türk - Irak sınırı, batısını da Şırnak ve Pervari ilçeleri çevirir.

Beytüşşebap dağlık bir bölgedir. İlçe içinde 3.000 metreyi aşan dağlar vardır. Dicle'ye karışan Habur suyu topraklarını ikiye böler. Halk küçük çapta tarım ve hayvancılıkla uğraşır. İlçe merkezi üç mahalleden ibarettir.

Beyrut'ta Hükümet konağı

BEYZBOL, daha çok Amerika'da oynanan bir açık hava sporudur. Oyun sahası birbirini dik olarak kesen çizgilerle hazırlanır. Dokuzar oyuncusu olan iki takım arasında oynanır. En çok «koşu» tamamlamış olan takım fazla puan toplar ve oyunu kazanmış sayılır.

BEZ, içinden geçen kandan bazı maddeleri ayırarak salgı meydana getiren organlara denir. Başlıcaları şunlardır:

Böbreküstü bezi: salgıladığı «Adrenalin» ile vücuttaki kan basıncını ayarlar.

Hipofiz: Salgısında düz kaslara tesir

eden bir cevher bulunur. Vücudun büyümesini sağlar.

Kalkansı bez (tiroid): Büyüme ve gelişmede önemli rol oynar.

Bıldırcın

Karaciğer: Vücudun en büyük bezidir. 1,5 kilo ağırlığındadır. Kanı süzer, şeker miktarını ayarlar, yağ deposu vazifesi görür.

Pankreas: Karın boşluğundadır. Özsuyunu barsak boşluğuna döker.

Paratiroid: Kanda kalsiyum miktarının değişmemesini sağlar.

Timus: İki karaciğer arasındadır. Üç yaşına kadar büyür, sonra küçülür.

Tükrük bezleri: Üç çifttir. Besin maddelerinin yumuşayarak erimelerine yarıyan tükrüğü salar.

Üreme bezleri: Erkeklerde er bezleri, kadınlarda yumurtalıklardır.

Bunlardan başka vücutta ter ve göz yaşı bezleri de vardır.

Bezelye

BEZELYE, ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin baklagiller familyasından tırmanıcı bir bitkidir. Sırıklara sardırılarak hem ayakta durması, hem de fazla güneş görmesi sağlanır. Nişasta ve azotlu maddeler bakımından çok zengindir. İçinde A, B ve bol C vitamini vardır. Çok eski çağlardan beri bilinir. Domatesten sonra en fazla bezelyenin konservesi yapılır. Çocuk mamalarında çok kullanılır.

BEZİR YAĞI, keten tohumundan çıkarılan bir yağdır. Yağlı boyaları inceltmek için kullanılır. Ayrıca kabızlığa karşı da tesirli olduğu için eczacılıkta yararlanılır.

Biber

BHUTAN, Doğu Himalayalar'da bağımsız bir ülkedir. Kuzeyde Tibet, doğuda vahşî Kha Lo kabilelerinin toprakları, güneyde Hindistan, batıda Sıkkım ile çevrilidir. Nüfusu: 750.000, yüzölçümü: 47.000 km^2, idare şekli: Krallık, başkenti: Punakha, dili: Tibetçe, dini: Budizm, parası; Şang'dır.

Bhutan toprakları yüksek kayalık dağlarla, derin vadilerle kaplıdır. Paro, Ha ve Punakha vadilerinde tarım yapılır. Dağların en yüksekleri 7.300 metreyi bulur.

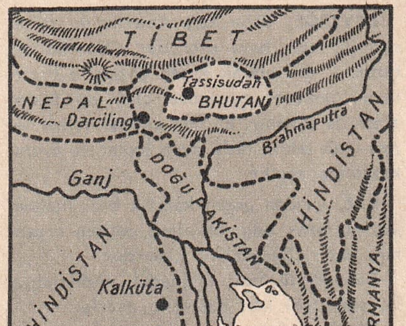

Bhutan

Başlıca nehirleri olan Manas, Amo - Çu ve Maçu, Brahma - putra'yı beslerler. Hayvan bakımından çok zengindir. Bu bakımdan en büyük özelliği «tanghan» denen midilli atlarıdır.

Bhutan'da oturanlar, Tibet asıllı Bhotia'lardır. Ekonomisinin temelini tarım ve dokumacılık teşkil eder. Maden işleri de ileridir.

Bhutan tarihinin ilk çağları bilinmez. 9. yüzyılda Tibetliler tarafından işgal edilmiş, 18. yüzyılda İngiliz hâkimiyetine girmiştir. 1949'da dış işlerinin idaresi Hindistan'a devredilmiştir.

BIÇAK, kesmek, yontmak gibi işlerde çok eski devirlerden beri kullanılan kesici bir âlettir. Bir sapı, bir de kesici kısmı vardır ki buna namlu denir. «Sabit namlulu bıçaklar» ve «müteharrik namlulu bıçaklar» olmak üzere ikiye ayrılır. Cerrahî bıçaklarına genel olarak «bisturi» denir.

BILDIRCIN, tavukgiller takımının sülüngiller familyasından eti çok makbul göçücü bir kuştur. Boyu 15 santim kadardır. Avrupa, Orta Asya, Afrika ve Anadolu'da yaşar. Geceleri çok alçaktan uçtukları için ağ kurularak kolayca yakalanırlar. Sırtları kahverengi, gözlerinin etrafı beyaz renkli halkalıdır.

BİAFRA, Afrika'da Atlas Okyanusu, Guinea körfezinde, Nigeria'nın bir parçası üzerine kurulmuş yeni ve bağımsız bir devlettir. Nüfusu ve yüzölçümü henüz kesinlikle bilinmemektedir. Halkın bir kısmı Müslüman'dır. Nüfusun büyük bir çoğunluğu nereden geldiği belli olmayan İbo ırkındandır. Son zamanlarda Nigeria'lar, Biafra'yı yeniden topraklarına katmak çabasındadır. Halk, tarım ve hayvancılık yaparak geçinir. Başlıca şehirleri Harcourt, Oniça, Enugu'dur.

BİBER, bitişik taçyapraklı ikiçeneklilerin patlıcangiller familyasından otsu bir bitkidir. Meyveleri hem taze yeşilken, hem kurutularak yenir. Anavatanın Orta Amerika olduğu sanılmaktadır. Sivri biber, dolmalık biber gibi çeşitleri vardır. Sıcak yerlerde iyi yetişir. Taze biberde C vitamini bol bulunduğundan, ilâçlar için bunlardan yararlanılır. Biberlere keskin baharat tadını veren, «Capsaicin» adında bir alkoloiddir.

BİBLİYOGRAFYA, kitaplar ve kitap yayınları ile uğraşan bilim dalıdır. Bibliyolojinin bir bölümüdür. Belirli bir konu üzerinde yayınlanmış kitapların tümüne de bibliyografya denir.

BİÇERDÖĞER, ekini hem biçen, hem de harmanını yapan büyük makinelerdir. Benzin motoruyla çalışırlar. İlk işe yarar bi-

çerdöğer makinesinin 1836'da Amerika'nın Michigan eyaletinde yapıldığı sanılmaktadır. Buhar makinesinin biçerdöğerlere uygulanmasıyle daha da ilerledi. İlk fabrika yapısı biçerdöğer ise 1880'de Amerika'nın California eyaletinde yapıldı. Türkiye'de ise ilk defa 1923'te Adana'da kullanılmıştır.

BİÇKİ (Bak: DİKİŞ)

BİGA, Marmara bölgesinin Çanakkale iline bağlı 74.247 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.032 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.327 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Marmara denizi, doğusunda Gönen, güneyinde Çan, batısında Lâpseki ilçeleri vardır. Topraklarının kuzeyi düzlük, güneyi tepeliktir. İlçenin en önemli akarsuyu, Kocabaş çayıdır. Halkın % 75'i tarımla uğraşır. En fazla tahıl ve meyve yetiştirilir. Kıyılarında da balıkçılık yapılır.

İlçe merkezi Biga kasabası, Kocabaş çayının Çandere kolu üzerinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 50 metredir. Ayakkabıcılık ve sepicilik başlıca sanatlardandır. İki un, bir kereste fabrikası vardır. Elektrik tesisatı mevcuttur. Kasabayı, iskelesi olan Karabiga'ya 22 km.'lik bir yol bağlar. Ayrıca başka yollarla da Bandırma, Balıkesir ve Çanakkale'ye de bağlanmıştır.

BİGADİÇ, Marmara bölgesinin Balıkesir iline bağlı 37.676 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.833 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 977 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Balıkesir'in merkez ve Kepsut ilçeleri, doğusunda Dursunbey, güneyinde Sındırgı, batısında Savaştepe ilçeleri vardır.

İlçenin orta kısmında Bigadiç ovası uzanır. Simav ve Dombay çayları arasındaki kısım dağlıktır. Doğu ve kuzey-doğusu daha çok ormanlıktır. Yazlar kurak ve sıcak geçer. İlkbaharda bol yağış alır. Tarıma elverişli ovalarında bilhassa tahıl, susam, tütün yetiştirilir. İlçe merkezi Bigadiç kasabası 1942'de bir depremden büyük zarar görmüş, sonra daha modern olarak yapılmıştır. Kasaba denizden 135 metre yüksekliktedir. İzmir - Balıkesir yolu üzerinde olmakla beraber, ayrıca 40 km.'lik bir yolla Balıkesir istasyonuna da bağlıdır.

Yunanlı tarihçi Strabon'a göre Bigadiç, Lidyalılar zamanından beri vardır. Fakat İlkçağ'daki durumu aydınlık değildir. Karesi Beyleri ve Osmanlılar zamanında çok gelişmiştir.

BİHZAD (? - 1537), büyük bir Türk minyatür ressamıdır. Önceleri Herat'ta yaşamıştır. Timuroğulları İmparatorluğu'nun hükümdar Hüseyin Baykara'dan sonra en nüfuzlu şahsiyeti olan Emir Ali Şir Nevaî'den büyük teşvik görmüştür. Daha sonra Özbek İmparatoru Şaybak Han ve Tebriz'de Şah İsmail'le oğlu Şah Tahmasp'ın hizmetinde bulunmuş, Tebriz'de ölmüştür.

Sanat tarihçileri tarafından en büyük minyatür ressamı olarak kabul edilir. Çok taklit edilmiştir. Eserleri dünyanın başlıca müzelerini süsler.

BİLANÇO, ticaret müesseselerinin belirli dönemler, daha ziyade malî yıl sonunda alacak ve verecek durumlarını göstermek üzere hazırladıkları özel cetvellerdir.

BİLARDO, bir kapalı salon oyunudur. Dikdörtgen bir masada, üç topla ve «istaka» denen sopayla oynanır. Bizde oynanan bilardoda masanın eni 1 metre 53 santim, boyu da 3 metre 5 santimdir. Bilardo masasının üstü kaygantaş (arduvaz) dan yapılır. Son derece düzgün olan bu taş yeşil çuha ile kaplanır. Masa yüzünün iç kenarları kauçuktan yapılmış, yine çuha kaplanmıştır. Bilardo toplarının çapı 6 santim kadardır. Fildişinden yapılır, cilâlanır. Şimdi plâstik toplar da yapılmaktadır. Toplardan ikisi beyaz, biri kırmızı olur. Beyaz toplardan birinin üzerinde siyah bir benek vardır.

İstakaların uzunlukları genel olarak 1,5 metre kadardır. Dişbudak veya elma ağacından yapılır. Sapının çapı 4, topa vurulacak olan ucunun çapı ise yarım ile bir santim kadardır. Ucu sert köseleden yapılmıştır. Topa vurunca kaymaması için tebeşirlenir.

Memleketimizde oynanan bilardo çeşidine Fransız yahut Amerikan bilardosu da denir. Üç topla oynanır. Oyunculardan biri benekli, öteki de beneksiz beyaz topu alır. Oyunun esası, kendi topunu hem kırmızıya, hem de rakibin topuna çarptırmaktır: Bunu başarırsa, bir karambol yapmış olur. Her karambol bir sayı sayılır. Karambol yapan, oyuna devam etme hakkını kazanır. Karambol yapamayınca, oyun sırası rakibine geçer. Oyunun ne zaman biteceği, önceden kararlaştırılan bir sayıyla tesbit edilir. Bu sayıya daha önce erişen, partiyi kazanmış olur.

Bilardonun diğer çeşitleri şunlardır: Cepli bilardo (İngiliz bilardosu), Türk bilardosu (kukalı).

Bilardonun ilk önce Fransa'dan çıktığı söylenirse de, bu konuda bir fikir birliği yoktur. Bazıları oyunun İngiltere'de doğduğunu ileri sürerler. Avrupa'da oyun 15. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır. Memleketimize 19. yüzyılın ikinci yarısında girmiş, büyük rağbet görmüştür. Memleketimizde usta bilardo oyuncuları arka arkaya 300 - 350 karambol yapabilmektedirler. Dünya rekoru ise bu sayının iki katı kadardır.

Biga'dan bir görünüş

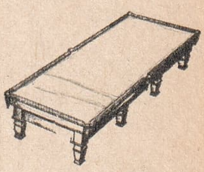

Bilardo masası

Bilecik'in genel görünüşü

BİLECİK, Marmara, Karadeniz, İç Anadolu ve Ege bölgelerinin birleştikleri kesimde yer alan 139.004 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 9.693 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 4.737 km²'dir. Kuzeyde Sakarya, doğuda Bolu ve Eskişehir, güneyde Kütahya, batıda Bursa illeriyle çevrilidir.

Bilecik ilinde fazla yüksek dağlar görülmez. En önemli akarsuyu, Sakarya'dır. Topraklarının % 17'si ormanlıktır. Tarıma ayrılan topraklar % 33'ü bulur. Başlıca ürünleri tahıl, bilhassa Karasu vadisinde meyvacılık ve şeker pancarıdır.

İl merkezi Bilecik kasabası, Karasu vadisinde kurulmuştur. Bilecik istasyonu kasabaya 5 km. uzaklıktadır. Kasabada bir ipek fabrikası, bir şarap imalâthanesi, bir ateş tuğlası fabrikası vardır. Kozacılık eski önemini kaybetmiştir. Başlıca tarihî eserleri şunlardır: Osman Gazi ve Orhan Gazi camileri, Şeyh Edebali türbesi, Argilion adlı eski bir şehir yıkıntısı.

Bizans devrinde bugünkü şehrin bulunduğu yerde Belekoma kalesi vardı. Osmanlı devletinin beşiği de bu topraklardadır. Kurtuluş Savaşı sırasında Bilecik iki defa Yunan işgaline uğramış, Büyük Taarruz sırasında kurtarılmıştır.

BİLEK, elle kolun birleştiği yere verilen addır. Ayakla baldırın birleştiği yere de «ayak bileği» denir. El bileği iki sıra üzerine yerleşmiş 8 kemikten meydana gelir. Üst sıradakiler dıştan içe doğru sırayla şunlardır: Kayık kemiği, ay kemiği, piramidal kemik, nohut kemiği. Alt sıradakiler: Trapez kemiği, trapezoit kemik, başlı kemik, çengel kemiği.

Ayak bileğinde 7 kemik vardır. İkisi arkada topuk ve aşık kemikleridir. Ötekiler dıştan içeri doğru şunlardır: Zar kemik, ayak kayık kemiği, birinci, ikinci üçüncü konik kemikler.

BİLEŞİK KAPLAR, alt kısımları birbirine bağlı, değişik yükseklik ve değişik hacimlerdeki kaplara verilen addır. Bu gibi kapların içine konan sıvı, her kabın içinde aynı seviyeyi buluncaya kadar yükselir. Sıvılar aynı cinsten değilse, bunların arasındaki yükseklik farkı, sıvıların yoğunluğu ile ters orantılıdır. Birinci sıvının kap içindeki yüksekliği h_1 ikinci sıvının h_2, birinci sıvının yoğunluğu d_1, ikinci sıvının d_2 olsa, şu formül elde edilir:

$$\frac{h_1}{h_2} = \frac{d_2}{d_1}$$

BİLEŞİKLER, ayrı elemanların birer veya daha çok moleküllerinin kaynaşmasıyle meydana gelen bir cinsli maddelere verilen addır. Su bir bileşiktir. Bileşikler kendilerini teker teker meydana getiren elemanlardan başka özellikler gösterirler. Bütün özelliklerin değişmesiyle meydana gelen bileşiğe, «kimyasal bileşik» denir. Bileşikteki elemanlar artık özelliklerini kaybetmişlerdir. Aynı bileşiği meydana getiren elemanlar arasında ağırlık bakımından değişmez bir oran vardır. Bugün için 40.000 kadar inorganik, 500.000 kadar da organik bileşik bilinmektedir.

BİLEYİ TAŞI, bıçak, çakı, ustura gibi kesici aletleri keskinleştirmekte, bız gibi delici aletleri de sivriltmekte kullanılan bir taştır. Tabiatta bulunan kumtaşı, zımpara taşı gibi sert taşlardan olabileceği gibi, karborundum denilen sert bir taştan da yapılabilir.

BİLGE HAN (683 - 734), Kök - Türk imparatorlarından biridir. Amcası Kapağan Han'ın öldürülmesi üzerine tahta geçti. Kardeşi Kültegin ile beraber devlet idaresini yürütmeye başladı. Çinlilere karşı amansız savaşlar verdi. Kardeşi Kültegin'in 731'de ölümünden sonra, Bilge Han da zehirlenerek öldü. Koşo Çaydam'a, kardeşinin yanına gömüldü. Bilge Han, Türk birliğini sağlamak için büyük gayret göstermiş ve fedakârlıklarda bulunmuştur.

BİLGE, Rifat (Bak: KİLİSLİ RİFAT)

BİLGİCİLİK (Bak: SOFİZM)

BİLİNÇ (Bak: ŞUUR)

BİLİNEMEMEZCİLİK (Bak: LAEDRİYE)

BİLLUR (Bak: KRİSTAL)

BİLYALI YATAK, her biri bir bilyalı rulman üzerine istinat eden madenî küreler topluluğuna denir. Hareket halindeyken tercih ettikleri bir yönleri yoktur. El itmesiyle veya ağırlıkla harekete geçerler. Preslerde, oyma makinelerinde kullanılır.

BİNBİR GECE MASALLARI, Arap edebiyatının en güzel eserlerindendir. Gerek eskiliği, gerek anonim oluşu hızla yayılmasına yol açmıştır. Kökleriyle Sanskrit dilinden İran'ın Pehlevî diline nakledilen ve «Hezâr - efsâne» (Bin Masal) denilen hi-

kâyelere bağlıdır. Dilimize olduğu gibi, birçok dünya dillerine de çevrilmiş, «Ali Baba ile Kırk Haramiler», «Alâattin'in Sihirli Lâmbası» gibileri klâsik çocuk masalları arasına girmiştir. Masalların «1001 Gece» adını almasına sebep, kuruluş tekniği, masalların binbir gecede anlatılmasıdır.

BİNBİRDİREK SARNICI, İstanbul'da, Bizans devrinden kalma sarnıçların en büyüğüdür. Bizans imparatorlarından Justinianus çağının özelliklerini yaşıyor. Eni 54, boyu 64 metredir. Üstü manastır tonozu ve kemerlerle örtülmüştür. Bunlar 224 adet sütun üzerinde durur. Sarnıç Divanyolunun arkasına düşen çocuk parkının altındadır.

BİNGAZİ, Batı Trablus'la birlikte Libya'nın ikinci başkentidir. Memleketin en önemli limanlarındandır. Eski Yunanlılar tarafından Hesperides adıyle kurulmuş, Ortaçağ'da korsanların barınağı haline gelmiş, 16. yüzyılda Osmanlıların eline geçmiş, 1912'de İtalyanlara bırakılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda çok şiddetli çarpışmalara sahne olan Bingazi, bir ara Almanların eline geçmiş, 1942'de İngilizler tarafından kurtarılmıştır.

BİNGÖL, Doğu Anadolu bölgesinde 148.701 nüfuslu bir il ve bu ilin 11.741 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 8.466 km^2'dir. Kuzeyde Erzurum, doğuda Muş, güneyde Diyarbakır, batıda Elâzığ ve Tunceli illeriyle çevrilmiştir.

Bingöl arazisi çok dağlıktır. Kasaba denizden 1.250 metre yükseklikte kurulmuştur. Etrafındaki tepelerin yüksekliği 3.000 metreyi geçer. İlin en önemli akarsuyu Murat ile, ona karışan Peri suyudur. İklim serttir. Kışlar çok soğuk geçer. İl yüzölçümünün % 12'si ormanlıktır. Tarıma ayrılan topraklar ancak % 3'tür. Başlıca ürün tahıldır. Hayvancılık tarımdan daha önemlidir. İl topraklarının % 70'i çayır ve otlaklıktır. İl merkezi Bingöl kasabası Çapakçur ovasının kuzey-batı köşesinde kurulmuştur. Yolçatı - Muş demiryolu üzerindeki Genç istasyonuna 24 km. uzaklıktadır. Hükümet konağı, yeni evler, okullar yeni Bingöl'dedir. Eski Çapakçur, yeni Bingöl'den ayrı, vadi içinde bir mahalledir.

Bingöl, Urartular'dan sonra Asurlular'ın ve İranlıların hâkimiyetine girmiş, Malazgirt zaferinden sonra Türklerin eline geçmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında da Osmanlı idaresine girmiştir. 1936'dan beri il merkezidir.

BİNGÖL DAĞI, Doğu Anadolu bölgesinde, Murat suyu ile Karasu arasındaki dağlık alandır. Hınıs, Varto, Karlıova ve Tekmen kasabaları arasında yer alır. En yüksek yeri Kaletepe 3.250 metredir. Çevresi için bir su deposu vazifesi görür. Aras nehri kaynakları bu dağın yamaçlarındadır.

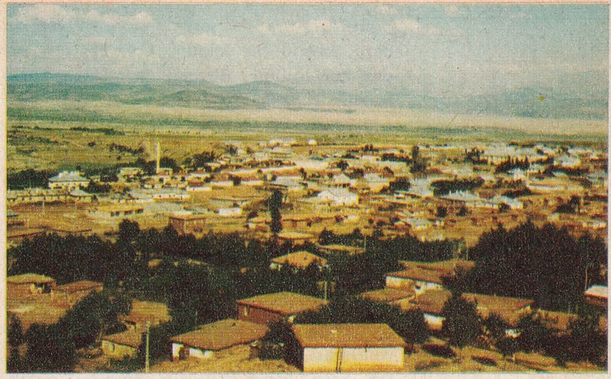

Bingöl'den bir görünüş

BİNİCİLİK, ata binme bilgisi ve sanatıdır. Atlı sporların esasını teşkil eder. Binicilik başlıca şu kısımlara ayrılır: 1 - Manej çalışmaları, 2 - Atlı yarışmalara hazırlık, 3 - Av ve arazi binişleri, 4 - Yüksek binicilik.

Biniciliğe yeni başlayan bir kimse önce manej denen kapalı biniş yerlerinde çalışır. Kendine güveni geldikten sonra araziye çıkar. Binici her şeyden önce eyerin üzerinde sağlam durmasını bilmelidir. Baş dik, göğüs hafif önde, bel hafif çukur, dizler eyere yapışık, bacaklar yere dik topuklar atın karnına değecek şekilde, ayak burunları da hafifçe dışa dönük olmalıdır. Ayaklar en geniş yeriyle üzengilere basmalıdır. Binicinin ağırlık noktası, atın ağırlık noktasından geçen dik çizginin üzerinde bulunmalıdır.

Atın gerektiği zaman ileri sürülmesine, «sürüş» denir. Bu da baldırların eşit kuvvette kolanın üzerine bastırılmasıyle olur. Baldır hareketine cevap vermeyen sert atlar için mahmuz kullanılır. Fakat yersiz mahmuz hayvanı daha sinirli yapar. Ata yapılacak hareketlerin makul olması lâzımdır. İcabında ceza da verilmelidir. At binicisine itaat edebilmek için onun üstünlüğünü hissetmeli, ona güvenmeli, onu sevmelidir.

Binicilikte engel aşma

BİR NİSAN, insanların 1 nisan günü aldatmaca yoluyle birbirlerini kandırıp şakalaşmalarıdır. Buna «Nisan Balığı» da denir.

Fransa'da eskiden kullanılan takvim Kral Charles IX zamanında değiştirilmiş, eskiden yılbaşı 1 nisan iken, 1 ocak'a alınmıştı. Ama işi şakaya vurup yalandan tebrikler, kandırmalar yerleşip kalmıştır. Ayrıca «Nisan Balığı» denmesine de sebep, nisan ayında güneşin balık burcunda olmasıdır.

İ. Biret

BİRA, Arpa ile şerbetçiotundan yapılan hafif alkollü bir içkidir. Çok eski çağlardan beri bilinir. Biranın Orta Asya Türklerinin darıdan yaptıkları bozadan elde edildiği sanılmaktadır. Boza Mezopotamya ve İran'dan Mısır'a geçtikten sonra bira şeklini almıştır. Oradan da Eski Yunanistan ve Roma'ya geçmiştir. Biranın içine şerbetçiotunun karıştırılması Avrupa'da 9. yüzyıla rastlar. Bira bugün Almanların millî içkisi sayılır.

Bira ancak mayalaşma devam ettiği müddetçe yararlanılabilen bir içkidir. Mayalaşması sona eren bira içilmez. Bira iştah açar, idrar söktürür, harareti keser. Başlıca şu dört maddeden yapılır: Alkol şekline geçebilecek şekerli veya nişastalı maddeler, acılık veren madde (şerbetçiotu), şekerli maddeyi alkol ve karbonik asite çeviren maya ve temiz su.

Arpa eleklerle temizlenir. 60 - 96 saat beton veya demirden büyük kaplarda ıslatılır. Mahzen veya yuvarlak demir kaplar içinde 17°'nin altında çimenlendirilmeye bırakılır. Bu hale gelen arpaya malt denir. Maltlar da temizlendikten sonra dinlendirilmek üzere iki ay silolara kapatılır. Kurutulup, değirmende öğütülür. 75°'ye kadar ısıtılır. Maltta bulunan diyastaz ve anzimler, nişastalı maddeleri maltoz şekeri ve dekstrin halinde ayrılır. Süzülüp küspesi ayrılır. 10.000 kiloya 18 - 25 kilo şerbetçiotu çiçeği katılarak iki saat kadar kaynatılır. Sonra süzülerek çiçekler ayrılır. İçinden soğuk su geçen boruların üzerinden geçirilerek, sıcaklığı 5°'ye düşürülür. Burada 1,5 - 2 ay dinlendirilir, mayalandırılır. Bu arada meydana gelen karbon gazı biranın içinde kalır ve köpüğünü temin eder. Son bir defa daha süzüldükten sonra, fıçı veya şişelere doldurulur. Bira şişeleri koyu yeşil veya kahverengi olmalıdır. Yoksa ışık, mayalaşmaya tesir eder.

Biranın birçok çeşitleri vardır: Başlıcaları Siyah bira, aile birası, Porter, Stout birası ve Belçika biralarıdır.

BİR ÇENEKLİLERDEN:

Pırasa

Arpa ve çavdar

BİRA MAYASI, bir hücreli mantarlardan ancak mikroskopla görülebilen, yumurta biçiminde bir maddedir. Açık havada, şekerli su içinde, zincirleme tomurcuklanarak ürerler. Kapalı yerde ise şekerli suyu ayrıştırıp alkole çevirirler. Bira, şarap gibi içkilerin hazırlanmasında kullanılır.

BİRCİLİK (Bak: MONİZM)

BİRÇENEKLİLER, kapalıtohumlular alt şubesinden bir bitki sınıfıdır. Bu sınıftaki bitkilerin oğulcuğu bir çenekten meydana gelmiştir. Buğdaygiller, soğangiller gibi bitki familyaları birçenekliler sınıfındandır. Başlıcaları buğday, yulaf, arpa, pırasa lâle, sümbül, zambaktır.

BİRECİK, Güney - doğu Anadolu bölgesinin Urfa iline bağlı 34.420 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 15.202 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.041 Km^2'dir. Kuzeyde Halfeti, doğuda Bozova ve Suruç ilçeleri, güneyde Suriye toprakları, batıda Nizip ilçesiyle çevrilmiştir.

Birecik, kuzey Suriye düzlüklerinin, güneydoğu Anadolu'daki devamını içine alır. Arazi kuzeye doğru yavaş yavaş yükselir. Tarım çok ileridir. Zeytin ve fıstık ilçenin ekonomik hayatında önemli yer tutar. İlçe merkezi Birecik, Fırat'ın doğu kıyısında kurulmuştur. Kendircilik, zeytinyağcılık, sabunculuk ileri gitmiştir. Kasaba, Gaziantep - Nizip - Suruç - Urfa yolu üzerindedir.

Birecik 7. yüzyılda İslâmlar tarafından Bizans'tan alınmış, 1516'da Yavuz devrinde civarıyle birlikte Türkiye'ye bağlanmıştır.

BİRET, İdil (1941 -), tanınmış Türk piyanistidir. Ankara'da doğmuştur. Küçük yaşta müziğe olan büyük istidadı üzerine çıkarılan özel bir kanunla çalışması için Paris'e gönderilmiştir. 1957'de Paris Devlet Konservatuarını bitirmiştir. Paris, Londra, Brüksel, İsviçre, Kanada ve Rusya'da başarılı konserler vermiştir. «Harika çocuk» olarak kabul edilen İdil Biret, üstün müzik anlayışı ve icracılığı ile takdir edilmektedir. Devamlı olarak konserler vermekte, plaklar doldurmaktadır.

BİREVCİKLİ, erkek ve dişi organları aynı kök üzerinde olmakla beraber, ayrı ayrı çiçeklerde bulunan fındık, ceviz, mısır gibi bitkilere verilen addır.

BİREYCİLİK (Bak: İNDİVİDÜALİZM)

BİRGÖZELİLER, çok basit bir vücut yapısına sahip olmaları bakımından hayvanlar âleminin ilk canlılarıdır. Başı, kalbi, midesi, bacakları yoktur. Bütün vücudu bir tek hücreden ibarettir. Besinini bu bir tek hücre sayesinde alır, hareket eder, bölünerek ürer. Daha çok durgun suların yüzeyinde yaşar. Ancak birkaç çeşidi büyüteçsiz görülebilir.

BİRHÜCRELİLER (Bak: BİRGÖZELİLER)

BİRİMLER, bir şeyi ölçmek için kendi cinsinden örnek seçilen değişmez parçaya denir. Meselâ uzunluk ölçüsünün birimi metrik sistemi kabul eden ülkelerde metre, ağırlığında gramdır. Başlıca birimler şunlardır:

Yoğunluk birimi: Gr/sm^3,
Enerji ve iş birimi: Erg
Kuvvet birimi: Din
Basınç birimi: Bari (din/sm^3)
Güç birimi: Erg/sn
Açı birimi: Radyan/sn.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI, 1914 - 1918 arasında, 4 yıldan fazla süren ve o ana kadar dünya tarihinin eşini görmediği genişlikte bir savaştır.

Almanya'nın denizlerde ve sömürgelerde İngiltere ile rekabete kalkışması, İngiltere'nin buna tahammül edemeyerek Almanya'yı ezmek istemesi, Rusların Uzak Doğu'dan sonra yeniden Balkanlar'la uğraşmaya başlaması ve Balkan devletlerini Türkiye aleyhinde kışkırtması, daha sonra aynı devletleri Avusturya - Macaristan'a karşı tahrik etmesi, Birinci Dünya Savaşı'nın başlıca sebeplerini teşkil eder.

Avusturya - Macaristan veliahtı Ferdinand'ı, Saraybosna'da Prencip adında bir Sırp tedhişçinin öldürülmesi ile dünya savaşı için en elverişli zemin hazırlanmış oluyordu. Bunun üzerine Avusturya - Macaristan, Sırbistan'a, Rusya da bu imparatorluğa karşı savaş açtılar. Avusturya'nın müttefiki olan Almanya, Rusya'ya, Rusya'nın müttefiki olan Fransa ve İngiltere de Almanya ve Avusturya - Macaristan'a savaş ilân ettiler. Almanya savaş plânını, Rusya ve Fransa'yı yıldırım harbiyle ezmek üzere hazırlamıştı. Böylece daha ilk günlerde Belçika da savaşa sürüklenmiş oluyordu.

Dünya tarihinde ilk defa oalrak şu büyük kuvvetler karşı karşıya geliyordu:

İttifak Devletleri (Merkezî İmparatorluklar): Almanya (40 kolordu), Türkiye (63 tümen), Avusturya - Macaristan (16 kolordu), Bulgaristan (15 tümen).

İtilâf Devletleri (Müttefikler): Fransa (21 kolordu, Rusya (37 kolordu ve 19 süvari tümeni), İngiltere (40 - 50 tümen), Amerika (42 tümen), Belçika (6 tümen), Sırbistan (19 tümen), Romanya (25 tümen), Karadağ (3 tümen), Yunanistan (10 tümen), İtalya (13 kolordu), Portekiz (5 tümen). Japonya da deniz kuvvetleriyle savaşa katılmıştı.

5. Fransız ordusunu bozguna uğratan Almanlar Paris yolunu tutmakta gecikmediler. Lüksemburg, Belçika ve Kuzey Fransa işgal edildi. Üstünlük Almanlara geçmişti. 6 - 12 eylülde Marne'de yapılan şiddetli çarpışmalardan sonra Almanları durdurmak mümkün oldu. Bu da Genel Kurmay Başkanı Orgeneral von Moltke'nin İmparator tarafından değiştirilmesine sebep oldu. Fakat Fransızlar hiç bir zaman Almanları işgal ettikleri yerlerden atamadılar. Böylece 4 yıl sürecek siper savaşları başlamış oldu. Almanlar, Manş'a ulaşmak için yaptıkları taarruzlarda 500.000'e yakın zayiat verdiler. Bu savaşlarda ilk defa olarak zehirli gaz da kullanıldı.

1915'te Almanların Rusya'yı ezmek için Doğu Cephesi'ne önemli kuvvetler naklet-

Çanakkale'de Türk piyadesi yol molasında

mesiyle, Fransa'yı ezmek tasarısından caydıkları belli oldu. 12 eylül 1914'te Ruslar, Avusturyalılardan 100.000 esir alarak büyük bir zafer kazandılar. Aynı yılın kasımında Almanlar iki Rus ordusunu perişan ettiler. 1915 yazında Almanlar, Ruslara tamamen galebe çalarak Galiçya'yı, Lehistan'ı, Letonya'yı, Litvanya'yı aldılar ve Rusya'nın o zamanki başkenti Petersburg'a pek sokuldular. Fakat aynı yıl İtalya, merkezî İmparatorluklar'a karşı savaş ilân etti. Böylece Almanlar ve Avusturyalılar için yeni bir cephe daha açılmış oluyordu.

Almanların yıldırım savaşıyla Fransa'yı teslim zorunda bırakamayacaklarının anlaşılmasından sonra, Türkiye de Enver Paşa tarafından savaşa sürüklendi. 1915 martından başlayarak İngiltere - Fransa - Avustralya - Yeni Zelanda - Kanada deniz ve kara kuvvetlerinden meydana gelen kuvvetler Çanakkale önüne yığıldı. Gelibolu'ya asker çıkarıldı. Maksat, Boğazları ele geçirmek, İstanbul'u işgal ederek Türkleri saf dışı etmekti. Fakat Müttefikler Çanakkale'de büyük bir mağlubiyete uğradılar.

Öte yandan Sırplar büyük zayiat vermekle beraber, Avusturyalılara karşı inatla dayanıyorlardı. Buna rağmen kasım sonunda Sırbistan artık yoktu. Selânik'e çıkartma yapan İngiliz ve Fransızlar da bu-

Lübnan'da Türk kurmay heyeti harekâtı izlerken

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN MODERN SİLÂHLARI:

Karada

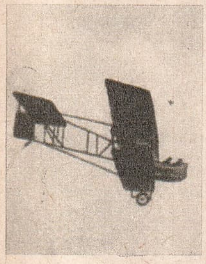

Havada

Denizde

nu önleyememişlerdi. Berlin İstanbul yolu açılmıştı.

Türk cephelerine gelince: İrak'ta 4. Türk Ordusu, İngilizleri Bağdat yolundan kovmuştu. Fakat Kafkas cephesinde Ruslar karşısında, Enver Paşa'nın bizzat idare ettiği Sarıkamış taarruzu, karakışın da tesiriyle çok kötü sonuç verdi.

Filistin cephesinde 4. Türk Ordusu Süveyş'i ele geçirmek için iki kere taarruz ettiyse de, Kanalı düşürmek mümkün olmadı. 28 ağustos 1916'da Romanya da Merkezî İmparatorluklar'a karşı savaş açtı. Fakat Bulgar - Alman - Avusturya - Türk birleşik kuvvetleri Romanya'yı teslime mecbur ettiler. Rusya da çökmek üzereydi. İtilâf Devletleri'nin savaşı kazanması, ancak Amerika'nın savaşa katılmasıyle mümkün olacaktı. Nihayet 5 nisan 1917'de Amerika da savaşa girdi. Ve 1,5 yıl içinde Fransa cephesine 42 tümen sevketti. 22 ocak 1918'de Rusya mütareke istedi ve saf dışı oldu. Çarlık yıkılmış, Komünistler iktidarı ele geçirmek için uğraşıyorlardı. 11 mart 1917'de, 6. Türk Ordusu Bağdat'ı İngiliz - Hint kuvvetlerine bırakmak zorunda kaldı. 9 aralıkta da Kudüs düştü. 1918 martında Almanlar, Fransız cephesini dövüyor, 125.000 Fransızı esir alıyordu. Buna rağmen düşmanını çözememişti. Amerikan takviyesi ise son haddini bulmuştu. Bunun üzerine Alman Genel Kurmayı savaşa imkân kalmadığını İmparatora bildirdi. 27 eylülde de Bulgaristan mütareke istedi. Almanlar, Fransa topraklarının içinde oldukları ve savaş kendi topraklarında cereyan etmediği halde, mütareke istediler. Bu ibrete değer bir olaydır. 1918 kasım ayında İtilâf Devletleri eşi görülmemiş bir zaferin mümessilleri durumuna geçtiler. Dört merkezî devletle çok ağır mütarekeler yapıldı. Bu tabiî olmayan durum ilerde, İkinci Dünya Savaşı'nı doğuracaktır.

Savaşa son veren anlaşmalar şunlardır: Almanya ile Versailles Barışı (20 haziran 1919), Avusturya ile Saint-Germain Barışı (10 eylül 1919), Macaristan'la Trianon Barışı (4 haziran 1920), Türkiye ile Sèvres Barışı (10 ağustos 1920), sonra Lausanne Barışı (24 temmuz 1924).

Birinci Dünya Savaşı belki de bütün cihan tarihinin en büyük olayıdır. Savaştan sonra dünya haritası değiştiği gibi, ondan daha çok toplumların bünyesi alt üst olmuştur. Komünizm Rusya'ya yerleşmiş,

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA GENEL DURUM

İTTİFAK DEVLETLERİ	NÜFUS	ASKER	ÖLÜ	GENEL ZAYİAT
Almanya	79.000.000.	11.000.000	1.950.000	7.300.000
Avusturya - Macaristan	55.000.000	7.800.000	1.200.000	7.000.000
Türkiye	29.000.000	2.900.000	400.000	1.050.000
Bulgaristan	5.300.000	1.200.000	90.000	270.000
	168.300.000	22.900.000	3.640.000	15.620.000
İTİLÂF DEVLETLERİ				
Rusya	181.000.000	12.000.000	1.700.000	9.150.000
İngiltere (*)	461.000.000	8.900.000	910.000	3.190.000
Fransa (**)	84.000.000	8.400.000	1.390.000	6.300.000
İtalya	38.000.000	5.600.000	650.000	2.350.000
A. B. D.	111.000.000	4.750.000	120.000	320.000
Sırbistan	5.000.000	800.000	450.000	740.000
Japonya	78.000.000	800.000	300	1.000
Romanya	8.000.000	750.000	340.000	540.000
Belçika	16.000.000	300.000	100.000	180.000
Yunanistan	5.000.000	250.000	10.000	30.000
Portekiz	15.000.000	100.000	10.000	40.000
Karadağ	435.000	50.000	3.000	20.000
	1.002.435.000	42.700.000	5.683.300	22.861.000
Her iki tarafın genel toplamı:	1.170.735.000	65.600.000	9.323.300	38.481.000

(*) Kanada, Avustralya, Yeni Zelânda, Hindistan ve birçok sömürgeler dahil.

(**) Fas, Cezayir ve birçok sömürgeler dahil.

yüzlerce yıllık monarşi rejimleri yıkılmıştır. Savaştan memnun çıkmayan devletlerde hem komünizme, hem de liberal devletlere düşman diktatörler türemiştir. İngiltere dünyanın en büyük ve zengin ülkesi haline gelmiş, fakat bu İngiliz emperyalizmine karşı nefret uyanmasını önleyememiştir.

Türkiye'nin zayiatı ise pek ağır oldu. Savaşlarda yüz binlerce insan öldü. Doğu ve Batı kültürlerini kendinde toplayan bir genç nesil yok oldu. 1927'de Türkiye'de yapılan sayım, ancak 13.648.000 nüfus göstermiştir. Bu harple dünya ilerleme hızından da hiç olmazsa 20 yıl kaybetmiştir.

BİRİNCİ MEŞRUTİYET, Osmanlı devletinde padişahların kudretlerinin Kanun-ı Esasî hükümleriyle sınırlandırıldığı hükümet şekline «Meşrutiyet» denmiştir. Bu yetkiler ilk defa 23 aralık 1876 tarihli Kanun-ı Esasî ile kayıtlanmıştır. Fakat bir yıl bile sürmeyen Birinci Meşrutiyet devri, Abdülhamit II'nin Mebusan Meclisi'ni dağıtmasıyle kapanmıştır.

BİRİNCİ VİYANA KUŞATMASI, Osmanlı Türkleri'nin 154 yıl arayla yaptıkları iki Viyana kuşatmasının ilkidir. Kanunî Sultan Süleyman'ın dördüncü seferi olarak, 1529'da yapılmıştır. Kanunî, o yılın 10 mayısında İstanbul'dan ayrıldı. Kendisine Veziriâzam Damat İbrahim Paşa refakat ediyordu. Seferin gayesi, Macaristan üzerinde hak iddia eden Kral (sonradan imparator), Ferdinand'ı yola getirmek, Alman ordusunu ezmekti. 19 ağustosta Macaristan Kralı Szapolya 6.000 atlısı ile Türk ordusuna katıldı. 8 eylülde Ferdinand'ın elde etmiş olduğu Budin (Budapeşte), ikinci defa fethedildi. 27 eylülde Viyana önlerine gelindi. Kanunî, Alman İmparatorluğu'nun başkentinin kuşatılması emrini verdi.

Güney Almanya telâş içinde kalmıştı. Bütün sivil halk Viyana'dan çıkarılarak, Almanya içlerine yollanıyordu. Avusturya'da her 10 kişiye bir nefer olmak üzere mecburî askerlik konmuştu. Fakat meslekten yetişmiş, savaşlarda tecrübe edinmiş Türk alayları tarafından, derme çatma birlikler kolayca yok ediliyordu. Viyana'yı savunmaya memur İmparatorluk Başkomutanı 70 yaşındaki Salm Kontu, Türk akınlarına karşı kahramanca savaştı. Fakat kuşatmanın son günlerinde, bir Türk güllesiyle öldü. Çok kanlı vuruşmalardan sonra Türkler, 16 ekimde kuşatmayı kaldırdılar. Çünkü hafif toplar, Viyana kalesinde istenen genişlikte gedikler açamıyordu.

Türk ordusu, Viyana önlerinden çekilirken, Osmanlı tarihinin en büyük akın

Gelibolu'da Türk erleri

hareketi yapıldı. Avusturya, Almanya, Slovakya, Bohemya, Moravya, Bavyera, hattâ doğu İsviçre baştan başa ateşe verildi. Bu cüretli akınlar sayesinde Türk ordularının muntazam bir şekilde geri çekilmesi sağlanmış oldu. Akınların başarısında, komutanları Malkoçoğlu Kasım Bey'in rolü büyüktür. Hatta bir aralık Neustadt kalesinin düşmesiyle, Viyana'nın da teslimi beklenmiştir.

Kanunî'nin, Budin'den Viyana'yı almak gibi bir gayeyle ayrılmış olmaması, yalnız Almanya'ya misilsiz bir gözdağı vermekle yetinilmek istenmesi, padişahın Almanya üzerinde hâkimiyet kurmak fikrinde olmaması, maksadının sâdece Büyük Macaristan Krallığı'nın Alman nüfuzundan temizlenmesinden ibaret bulunması hatırlanmalıdır. Sefer sırasında Hırvatistan'ın merkezi Zagreb, mukavemetsiz teslim olmuş, Hırvatistan'ın tamamı ile Slovenya'nın bir kısmı, ayrıca Macaristan'ın Avusturya sınırındaki önemli topraklar, Türkiye'ye katılmıştır. Bu büyük sefer o zamanki Türk tarihçileri tarafından (Karl V'in, aynı zamanda İspanya Kralı olmasından ötürü) «İspanya Kralı'na karşı Almanya Sefer-i Hümâyûn'u» gibi mânalı bir adla anılmıştır.

BİRİNCİ ZAMAN (Paleozoik), Jeolojik zamanlar'ın bir bölümü, İlk Zaman'dan sonra ikincisidir. Dünyanın ilk çağları, bu sırada oluşan alanlar tamamen değişikliğe uğradığı için iyi tanınmamaktadır. Pek ender haller hariç, bu zamana ait fosillere de rastlanmamaktadır. Fakat jeolojik zamanların süresi gittikçe daha iyi tespit edilebilmektedir. Birinci zamanın başından beri, 500 milyon yıl geçtiği anlaşılmaktadır. Birinci zaman başlıca 6 bölüme ayrılır. Bu bölümler, o bölümdeki tipik hayat şekilleriyle kaç yıl öncesine ait oldukları aşağıda verilmiştir:

1 - Kambriyum: (Omurgasız deniz hayvanları (500 milyon yıl önce).

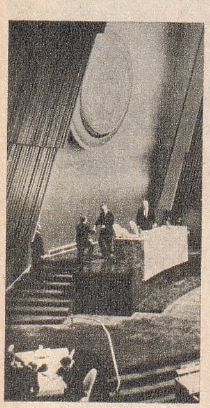

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

Birleşmiş Milletler Bayrağı

Birlik Partisi amblemi

2 - Ordovisiyum: İlkel balıklar (400 milyon yıl önce).

3 - Silür: İlk kara bitki ve hayvanları (350 milyon yıl önce).

4 - Devon: İkiyaşayışlılar, balıklar (320 milyon yıl önce).

5 - Karbon: İlk kertenkeleler, maden kömürü yapan ormanlar, köpek balıkları 285 - 260 milyon yıl önce).

6 - Perm: Kozalaklılar, kertenkelelerin gelişmesi.

(Ayrıca Bak: JEOLOJİK ZAMANLAR).

BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ, Mısır ve Suriye'nin 1 şubat 1958 tarihinde aldıkları birleşme kararıyle kurulan devlettir. Fakat 28 eylül 1961'de Suriye'deki askerî darbe, bu birleşmeye fiilen son vermiştir. Daha önceden Mısır'da Kral Faruk'un iktidardan uzaklaştırılmasından sonra, General Necip'i de tasfiye ederek ülkenin tek hâkimi haline gelen Nasır, buna rağmen devletin adını değiştirmemiştir. Böylece «Birleşik Arap Cumhuriyeti» sembolik bir isimden ibaret kalmıştır. (Bak: MISIR ve SURİYE).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, milletlerarası barışı ve güvenliği korumak için dünya milletlerinin kurduğu bir teşkilâttır. İkinci Dünya Savaşı'nı galip bitiren devletler tarafından 1945'te kurulmuştur.

1942'de kendilerine Mirleşmiş Milletler adını veren 26 devletin temsilcileri, Washington'da toplanarak, Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni kabul etmişlerdir. 1944'te dört büyük devletin (Amerika, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Çin) temsilcileri Washing'tonda toplanarak dünya ölçüsünde bir teşkilât kurmak için planlar hazırlamışlardır. Nihayet 1945 şubatında Amerika, Sovyetler Birliği ve İngiltere, Yalta'da toplanarak B. M. Anayasası'nı hazırlamak üzere bir konferans toplamaya karar vermişlerdir. Aynı yılın nisanında milletlerarası teşkilâtı kuracak olan Birleşmiş Milletler Konferansı, San Francisco'da toplanmıştır. Konferansa katılabilmek için ilk şart, 1 mart 1945'e kadar Almanya ve Japonya'ya harp açmış olmaktı. B. M. Anayasası 26 haziran 1945'te tasdik edilmiştir. 24 ekimde de beş büyük devlet tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu bakımdan 24 ekim günü, bütün dünyada Birleşmiş Milletler günü olarak kutlanır. 111 maddelik B. M. Anayasası, milletlerarası barış ve güvenliğin devamını sağlamak, barışı tehdit eden sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmak, insan haklarının korunmasına yardımcı olmak esasları üzerinde kurulmuştur. Anayasada herhangi bir değişikliğin yapılabilmesi için, Genel Kurul'un üçte iki çoğunluğu gerekir. Ancak Güvenlik Konseyi'nin devamlı üyesi olan beş devletin bu üçte iki çoğunluğun arasında olması şarttır.

B. M.'in başlıca alt teşekkülleri şunlardır ve 6 tanedir:

1 - Genel Kurul: Bütün üyelerinin katıldığı tek teşekküldür. Her üye devletin beş temsilcisi katılır. Yalnız her devletin bir tek oy hakkı vardır. Senede bir toplanır. Bunun dışında da toplanabilir. Başlıca vazifesi, milletlerin barış içinde işbirliği yapabilmesi için tavsiyelerde bulunmaktır.

2 - Güvenlik Konseyi: Dünya barışı ve milletlerin güvenliğinden birinci derecede sorumludur. 11 üyeden kuruludur. Bunlardan beşi, beş büyük devleti temsil eder (Amerika, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin). Öteki 6 üye, Genel Kurul üyeleri arasından iki yıllık bir dönem için seçilir. Bir mesele hakkında karar verebilmek için 7 üyenin leyhte oy vermesi lâzımdır. Devamlı üyelerden birinin aleyhte oy vermesi, meselenin reddine sebep olur. Buna «veto» denir.

3 - Ekonomik ve Sosyal Konsey: B. M.'in ekonomik ve sosyal bakımdan daha yüksek bir seviyeye ulaşmasına çalışır. 18 üyeden kuruludur. Üyelerin hizmet müddeti üç yıldır.

4 - Vesayet Konseyi: Henüz kendi kendini idare edecek ehliyeti kazanmamış milletlerin ilerlemesini sağlar. Onları sömürmeye kalkışacak ülkelerden korur.

5 - Adalet Divanı: B.M.'in en yüksek mahkemesidir. Holanda'nın Lahey şehrinde bulunur. Her biri ayrı milletten 15 yargıcı vardır. Bu yargıçlar dokuz yıl müddetle hizmet görürler.

6 - Sekreterlik: Bir genel sekreter ve gerektiği kadar memurla idare edilir. Genel Sekreter, B.M. teşkilâtının idarî şefidir.

Birleşmiş Milletler'in bunlardan başka UNESCO (Bilim ve Kültür Teşkilâtı), İCAO (Sivil Havacılık Teşkilâtı), FUND (Milletlerarası Para Fonu), WHO (Sağlık Teşkilâtı), BANK (Milletlerarası Kalkınma Bankası) gibi teşekkülleri de vardır.

Birleşmiş Milletler şimdiye kadar Arap-İsrail, Endonezya - Holanda, Kore, Süveyş, Kongo gibi dünya çapındaki ihtilâflarda rol oynamış, Kıbrıs meselesini de incelemiştir. Bu arada Süveyş'e, Kore'ye, Kıbrıs'a ve Kongo'ya B.M. askerî kuvvetleri göndermiştir.

BİRLİK PARTİSİ, 1966 yılı sonlarına doğru Ankara Barosu'na mensup Avukat Cemal Özbey tarafından kurulmuş bir partidir. Partinin amblemi, bir asmanın çevresine sıralanmış 12 yıldızdan ibarettir. Genel merkezi Ankara'dadır.

BİRMANYA, Güney-doğu Asya'da bağımsız bir devlettir. Kuzeyde Tibet, doğuda Çin, Laos ve Tailand, güneyde ve batıda Bengal Körfezi, Doğu Pakistan ve Hindistan'la sınırlanmıştır. Yüzölçümü: 678.000 km.^{2}, Nüfusu: 24.732.000, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Rangun, dili: Birmanca, İngilizce; dini: Budizm, Müslüman ve Hindu; parası; Riyat'dır.

Birmanya toprakları, Tibet'ten Bengal Körfezi'ne kadar yan yana şeritler halinde uzanan dağlarla kaplıdır. Dağların yüksekliği kuzeyde 6.000 metreyi bulur. Orta kesimdeki vadiler çok verimli topraklarla kaplıdır. Nüfusun çoğunluğu da burada yaşar. Birmanya'yı sulayan nehirlerin başında İrravadi gelir. Ülke tropikal bölgededir. Yüksek dağlarla kaplı kuzey kesimler genellikle serindir. Orta kesimde yazlar sıcak, kışlar oldukça soğuk geçer. Güneyde ise yılın bütün ayları sıcak ve yağışlıdır. Muson rüzgârları yağışın çok olmasını sağlar. Birmanya'nın birçok kesimleri sık ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlarda maymun, fil, kaplan, gergedan, geyik gibi hayvanlar yaşar. Mandalay kesimindeki petrol

Birmanya

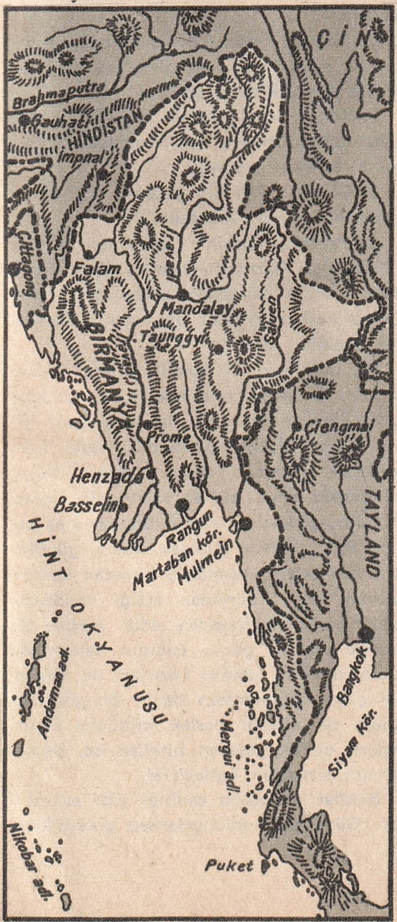

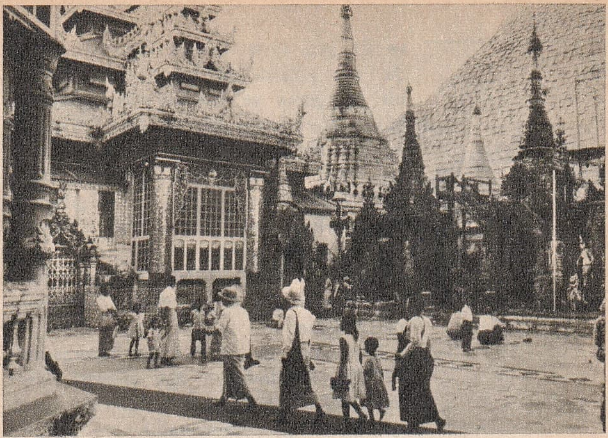

Birmanya'daki ünlü Buda tapınakları

damarlarından bol petrol elde edilir. Birmanlar, kısa boylu, kahverengi derilidir.

Birmanya'da elde edilen ürünlerin başında pirinç gelir. Petrol da Birmanya ekonomisinin en büyük kaynaklarındandır.

Birmanya, tarih öncesi çağlardan beri bir yerleşme yeri olmuş, Avrupa daha Ortaçağ'ı yaşarken, burada bir imparatorluk kurulmuştu. Avrupalıların Birmanya ile teması, 1700 yıllarında başladı. 1889'da Birmanya, İngiliz kontrolü altına girdi. 1937'ye kadar Hindistan'ın bir eyaleti olarak idare edildi. İkinci Dünya Savaşı'nda Japon işgaline uğradı. 1948'de bağımsız bir ülke oldu.

BİRMİNGHAM, Orta İngiltere'de, Britanya adalarının en önemli endüstri merkezidir. Nüfusu: 1.105.000'dir. Demir ve çelik işleri en önemli endüstri koludur. Toplu iğneden, askerî malzemeye kadar her şey yapılır. Kimya ve cam endüstrisi ile pamuk ticareti ve kerestecilik de çok gelişmiştir.

BİSİKLET, insan gücüyle hareket eden faydalı bir taşıttır. Hareketi, ortadaki iki pedalın çalışmasıyla sağlanır. Pedallar büyük ayna dişlisini çevirir. Bu dişlinin hareketi, bir zincirle arka tekerleğe iletilir. Bisiklet hareket halindeyken binici dengesini gidon vasıtasıyla sağlar.

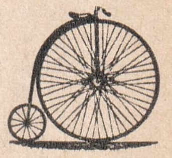

İlk bisikletlerden

İlk bisiklet 18. yüzyılın sonlarında tamamen tahtadan yapıldı. İlk yaygın şeklini 1865'te Pierre Lallement adlı Fransız meydana getirdi. Satışa çıkarılan ilk bisikletler ise «Michaux» markaydı. Buna «velosipet» deniyordu. Bugünkü biçimini ise 1876'da aldı. 1889'da havayla şişirilmiş lastikler kullanılmaya başlandı. Bisiklet bugün dünyanın bilhassa düz arazili ülkelerinde çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

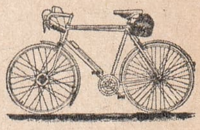

Bisiklet

Önceleri taşıt aracı olan bisiklet, sonra bir spor kolu olarak gelişti. 1878'den itibaren yarışlar tertiplenmeye başlandı. En önemli bisiklet yarışı, her yıl tekrarlanan

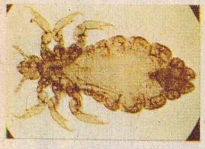
Bit

ve 21 gün süren Fransa Turu'dur. Bizde de, son yıllarda her sene, milletlerarası bir ilgi gören ve Istanbul'dan başlayarak bütün Marmara'yı dolaşıp Istanbul'da biten bir Marmara Bisiklet Turu vardı. Bu tur, 1967 kasım ayında Ayvalık - İzmir etabı da eklenerek, 1.900 km'ye çıkarılıp «Cumhurbaşkanlığı Uluslararası Türkiye Bisiklet Turu» olmuştur.

Pistte bisiklet yarışları, velodromlarda yapılır. Türkiye'de de yegâne velodrom Konya'dadır.

Türkiye'de de ilk Bisiklet Federasyonu 1924'te kurulmuştur. Son yıllarda Marmara Turu adı altında tertiplenen yarışlar büyük ilgi toplamaktadır.

Bismarck

BİSMARCK, Prens Otto von (1815-1898), Almanya İmparatorluğu'nun ilk başbakanıdır. Bir süvari subayının altı çocuğundan dördüncüsüydü. Göttingen Üniversitesi'nde hukuk okudu. İki yıl staj gördükten sonra subay oldu. 1851'de Frankfurt Diyeti'nde Prusya bakanı oldu. Elçiliklerde bulunduktan sonra Berlin'e çağrılarak, başbakanlığa ve dışişleri Bakanlığına getirildi. Kont unvanını aldı. 1870-1871 savaşına sebep oldu. Bütün küçük Alman devletlerini Prusya'nın peşinde bu savaşa sürükledi. 18 ocak 1871'de Alman İmparatorluğu'nun yeniden kuruluşunu ilân ettirdi ve prens unvanını aldı. Askerlikte ve idarî işlerde gayet sert ve müsamahasız davrandığından dolayı «Demir Başbakan» lâkabıyle şöhret kazanmış olan Bismarck, Almanya'yı bir sömürgeci devlet haline getirmeyi de başardı. Fakat memleket içindeki icraatında başarılı değildi. Wilhelm II tahta geçtikten sonra, Berlin'de toplanan İşçi Konferansı vesilesiyle 1890'da istifa etti. Friedrichsruh'a çekildi. Burada öldü. Bismarck'ın yazdığı hatıralar, tarih bakımından önemlidir.

BİSMİL, Güney-doğu Anadolu bölgesinin Diyarbakır iline bağlı 38.183 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.399 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.768 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Silvan, doğusunda Batman, güneyinde Savur, batısında Çınar ilçeleriyle çevrilidir. İlçe merkezi Bismil kasabası, Diyarbakır - Kurtalan demiryolu üzerindedir. Aynı yönden uzanan bir kara yolu da Bismil'den geçer.

Bismil ilçesinde arazi hafif dalgalı bir düzlük halinde uzanır. Güneye doğru alçalır. Dicle nehri batı-doğu doğrultusunda akarak ilçeyi ikiye böler. Halkın geçimi tarımdır. En fazla buğday ve arpa yetiştirilir.

İlçe merkezi Bismil kasabasında belediye 1936'da kurulmuştur. İçme suyu vardır.

BİT, insanların ve bazı sıcak kanlı hayvanların üzerinde asalak olarak yaşayan böcekler sınıfının yarımkanatlılar familyasından yassı vücutlu, iki milimetre kadar uzunluğunda bir böcektir. Daha çok temizliğe önem vermeyen kimselerin üzerinde bulunur. Tifüs gibi bazı öldürücü mikroplu hastalıklara sebep olur. Vücudu saydamdır. Yumurtalarına sirke adı verilir. İnsana daha çok baş biti, vücut biti, kasık biti denilen cinsleri musallat olur. Genel olarak bazı hayvanların üzerinde asalak olarak yaşayan böceklere de bit denir. Tavuk biti bunlardandır.

BİTKİ BİTİ, bitkiler üzerinde asalak olarak yaşayan bir böcektir. Başlıcaları şunlardır: Ağaç biti, buğday biti (ekin biti de denir), çiçek biti (fidan biti de denir).

BİTKİLER, yeryüzündeki canlı varlıklardandır. Bittiği yerde kökleriyle tutunarak gelişip çoğalan, ömrünü tamamladıktan sonra da kuruyarak varlığı sona eren yosun, ot, ağaç gibi canlı yaratıklara genel olarak bitki denir. Başlıca özellikleri şunlardır: Hayvanlar gibi yer değiştirmezler, hücrelerinde klorofil denen yeşil bir renk maddesi vardır. Hücre zarları selülozdandır.

Bir bitkiyi incelediğimiz zaman, birbirinden farklı şekil ve görevleri olan üç kısma ayrıldıklarını görürüz:

1 - Kök: Genel olarak toprağın içinde ağacı tutundurmaya, besin maddelerini almaya yarayan kısımdır.

2 - Gövde: Bitkinin yaprak, dal ve çiçeklerini taşıyan kısımdır.

3 - Yaprak: Bitkinin solunma, terleme ve besinleri hazırlama işlerini görür. İçindeki klorofil sayesinde güneş ışığı enerjisiyle karbon dioksit ve suyu birleştirerek besinler hazırlar.

Su, bitkilerin en önemli ihtiyaçlarından biridir. Bitki hücrelerinde su bulunduğu gibi, dokular arasında da su önemli bir yer tutar. Bitki, kendisindeki fazla suyu terlemek suretiyle dışarı çıkarır. Suyu, kökündeki emici tüyler vasıtasıyle topraktan alır, gövdedeki «odun boruları» na verir. Bitki, besin yapmak üzere gündüzleri yaprakları vasıtasıyle havadan karbon dioksit alır. Topraktan aldığı madensel tuzlar ve suyla, havadan aldığı karbon dioksitle, ayrıca güneş ışığının yardımıyle kendi besinini kendisi hazırlar. Bu kimyasal olaya «fotosentez» denir. Bu gibi bitkilere de «kendi beslek bitkiler» denir. Asalak olarak yaşayan bitkiler ise, başkalarının sırtından beslenirler.

Bitkiler de bütün canlılar gibi solunurlar. Gündüzleri solunurlarken çıkardıkları

karbon dioksidin bir kısmını fotosentez için yeniden alırlar. Geceleri fotosentez olmadığı için, çıkardıkları karbon dioksidi harcayamazlar. Bu yüzden geceleri yatak odasında çiçek bulundurmak zararlıdır.

Bitkiler de bütün öteki canlılar gibi ürerler. Bitkilerde üreme ikiye ayrılır:

1 - Eşeysiz üreme : Basit bir üreme şeklidir. Bitki önce parçalara ayrılır, sonra da her parça yeni bir bitki şeklini alır. İlkel bitkiler böyle ürerler.

2 - Eşeyli üreme: Genç bitki önce hücrelerini çoğaltarak büyür. Ergin hale gelince tohum yoluyle kendine benzeyen yeni bir bitki meydana getirir.

Çiçek, bitkinin gözle görünen bir üreme organıdır. Çiçekler, meyva ve tohumu meydana getirirler. Tohumlar da çeşitli şekillerde toprağa düşerler. Orada çatlayarak yeni bir bitki meydana getirirler. Tam bir çiçekte erkek ve dişi organların ikisi birlikte yer almıştır. Bir çiçeğin döllenmesi demek, erkek ve dişi üreme hücrelerinin birleşip kaynaşarak çoğalma kabiliyeti olan yeni bir hücre medana getirmesi demektir. Bunun için de erkek üreme hücresinin, dişi organın tepeciğine konması gerekir. Buna tozlaşma adı verilir. İçinde yavru bitki bulunan tohumun yeni bir bitki meydana getirmek üzere açılıp gelişmesine, çimlenme denir. Çiçeksiz bitkiler ise «spor» adı verilen üreme hücreleriyle çoğalırlar.

Bitkiler hareket etmezler, ama gözle görünen bazı hareketleri vardır. Meselâ ayçiçeği hep güneşe doğru döner. Yonca, geceleri yapraklarını indirir. Genel olarak bitkilerde duygu ve duyu organı yoktur. Bitkinin dokunmakla harekete geçmesi, yapısındaki bazı özelliklerden ileri gelir.

Bitkiler âlemi, «Çiçeksiz Bitkiler» ve «Çiçekli Bitkiler» diye iki büyük şubeye ayrılır.

Çiçeksiz bitkiler: Bunların hepsi ilkel bitkilerdir. Çoğalma organları çok küçüktür. Üç alt şubeye ayrılırlar: 1 - Damarlı Çiçeksizler (Kibritotları, at kuyrukları, eğreltiotları olmak üzere üç sınıftır). 2 - Karayosunları (Yapraklı karayosunları ve ciğerotları diye iki sınıfa ayrılırlar). 3 - Talli Bitkiler (Bakteriler, kamçılılar, yosunmantarları, gerçekmantarlar gibi sınıflara bölünürler).

Çiçekli Bitkiler: Tabiatta en çok raslanan bitkilerdir. Kendi beslektirler. İki alt şubeye bölünürler: 1 - Açıktohumlular (Cycadinae, ginkgoinae, gnetinae ve kozalaklılar olmak üzere dört sınıfa ayrılırlar). 2 - Kapalıtohumlular (Birçenekliler ve ikiçenekliler diye iki sınıfa bölünürler).

Birçenekliler sınıfında soğangiller, ner-

BİTKİLER ÂLEMİ

I. ÇİÇEKLİ BİTKİLER

A. AÇIKTOHUMLULAR

a. Kozalaklılar
b. Cycadinae
c. Ginkgoinae
d. Gnetinae

B. KAPALITOHUMLULAR

a. Birçenekliler

(Soğangiller)
(Buğdaygiller v.s...)

b. İkiçenekliler

1. Taç yaprağı bitişik olan (Patlıcangiller, kabakgiller, zeytingiller, asmagiller, ballıbabagiller, bileşikgiller v.s.)
2. Taç yaprağı ayrı olan (Turpgiller, maydanozgiller, gülgiller, turunçgiller, baklagiller, gelincikgiller, ebegümecigiller, ketengiller v.s.)
3. Taç yaprağı olmayan (Ispanakgiller, dutgiller v.s.)

II. ÇİÇEKSİZ BİTKİLER

A. DAMARLI ÇİÇEKSİZLER

a. Kibrit otları
b. Atkuyrukları
c. Eğrelti otları

B. KARAYOSUNLARI

a. Yapraklı karayosunları
b. Ciğerotları

C. TALLİ BİTKİLER

a. Bakteriler
b. Suyosunları
c. Kavuşursuyosunları
d. Suaskıları,
e. Esmersuyosunları
d. Kızılsuyosunları
e. Cıvıkmantarlar
f. Yosunmantarları
g. Gerçek mantarlar
h. Likenler

Açıktohumlulardan Çam

Kapalı tohumlulardan Gelincik

Talli bitkilerden Mantar

gisgiller, süsengiller, buğdaygiller, salepgiller, sukamışıgiller gibi familyalar bulunur. İkiçenekliler, taçyaprağı bitişik olanlar, taç yaprağı ayrı olanlar ve taç yaprağı olmayanlar diye üç takıma ayrılır.

BİTKİSEL YAĞLAR, (Bak: YAĞLAR)

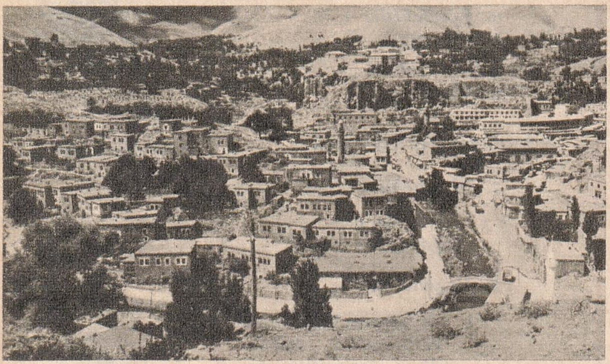

Bitlis'in genel görünüşü

BİTLİS, Doğu Anadolu bölgesinde 154.509 nüfuslu bir il ve bu ilin 18.538 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 6.970 km.²'dir. Kuzeyde Ağrı ili, doğuda Van Gölü ve ili, güneyde Siirt, batıda Muş iliyle çevrilmiştir.

Bitlis, Doğu Anadolu'nun en dağlık kısımlarından birini teşkil eder. Dağlar Van Gölü'nü güneyden çevirir. Yükseklik göl kıyılarından sonra birden bire artar. Gölün batısındaki yaylalar üzerinde Doğu Anadolu'nun taze volkanik konileri yükselir. Bunlardan Süphan ve Nemrut, Bitlis sınırları içindedir. Suphan, Ağrı'dan sonra yurdumuzun en yüksek dağıdır. Yüksekiiği 4.434 metreyi bulur. Bitlis'te kışlar çok soğuk geçer. Çok kar yağar. Buna karşılık yazlar kısa ve sıcaktır. Önemli akarsuyu yoktur. Ormanlık alanlar fazla yer tutar. Nadir ağaçlardan olan huş ağacına Nemrut dağında rastlanır. En çok buğday yetişir. Van kıyısındaki ince şeritte meyva da elde edilir. Tütün ekimi önemlidir. Hayvancılık ilkel şekilde yapılır. Arıcılık da gelişmiştir.

Bitlis'te Şeref Han medresesi

İl merkezi, Diyarbakır'dan Van Gölü'ne giden yol üzerinde bir noktada kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda düşman işgali şehrin birçok ekonomik faaliyetini söndürmüştür. Eski sanayiden bugün ancak birkaç tabakhane kalmıştır. Şehrin güneyinde bir de tütün atelyesi vardır. Bir de millî savunma'ya ait un fabrikası çalışır.

Ayrıca, Bitlis suyu kollarından iki derenin birleştiği yerde, bir kaya üzerine, Büyük İskender tarafından kurdurulan «Bitlis Kalesi» bugün hâlâ görülecek yerlerden biridir.

Bitlis'in ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Müslümanlar tarafından alınışı Halife Ömer zamanına raslar. Sonra Bizanslılar'ın eline geçmiş, asırlar boyunca el değiştirmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

BİTÜM, katı, sıvı veya gaz halinde bulunan esmer renkte, yanıcı bir maddedir. Bileşiminde çoklukla karbon ve hidrojen vardır. Bitümlü kalkerler Filistin'de, Lût Gölü kıyılarında bol miktarda bulunur. Bu taşların bileşiminde % 25 kadar bitüm vardır. Damıtılınca nefte benzeyen bir çeşit yağ elde edilir. M.Ö. 3500 yılından beri bilinmektedir. Yapıştırıcı madde oluşu bakımından birçok sanayi kollarında ve yol yapımında faydalanılır.

BİYOKİMYA, canlıların kimyaca terkibini inceleyen bir bilimdir. Ancak 19. yüzyılda kendi başına bir bilim kolu olarak kurulabilmiştir. Biyokimya araştırmaları biyoloji ve kimya bilimlerinin olduğu kadar, hekimliğin de gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

BİYOLOJİ, canlı varlıklarla ilgili bütün bilgileri içinde toplayan geniş bir bilimdir. İncelediği konuların çeşidine göre birçok sınıflara ayrılır. Canlı varlıkların özelliklerine göre yapılan sınıflama biyolojiyi üç büyük bilim dalına bölmüştür. Bunlar: Zooloji (hayvanlar), botanik (bitkiler), bakteriyoloji (bakteriler)'dir.

Gösterdikleri bütün ayrılıklara rağmen bitkilerle hayvanların bir takım ortak özellikleri vardır. Bu arada bütün canlı varlıklarda hayatı yapan madde, «protoplazma»'dır. Esas olarak bütün protoplazmalar birbirine benzerler. Hepsinde şu 12 eleman vardır: Karbon, oksijen, azot, hidrojen, sülfür, kalsiyum, magnezyum, sodyum, potasyum, fosfor, klor, iyot.

Bütün canlılar hücrelerden yapılmıştır. Her hücre de başlı başına bir canlı, bir hayat merkezidir. Hücreler soluk alır, beslenir, canlının bütününde ayrı olarak doğar, ayrı olarak ölürler. Hücreler aynı zamanda bir hayat birimidir. Vücudumuzu meydana getiren 1 katrilyon hücre, tam bir düzen içinde, bir bütün olarak çalışır. Hücre, özelliğini kaybetmeden bütünü meydana getiren bir birimdir.

Hayat bir tek hücreyle başlar. Vücudu meydana getiren sayısız hücreler, bu bir tek hücreden meydana gelir. Döllenme, hayatın başlangıcıdır. Bundan sonra büyüme ve hayat hikâyesi başlar. Döllenmiş bir tek hücre küçük varlığını ikiye bölerek bir çift olur. Daha sonra o çift hücre de bölünerek 4 olur. Sonra 8, 16, 32 gibi katlarla bölünerek çoğalır. Bu bölünme ancak milyonlarca defa milyonu bu-

lunca yavaşlarsa da, canlının bütünü ölüm dediğimiz değişikliğe uğrayınca durur.

İlk meydana gelen 32 hücre toparlak bir biçim alır. 45 defa bölünme sonunda hücrelerin sayısı 26 trilyonu bulur. Bu, yeni doğmuş bir bebekteki hücre sayısıdır. Hayatın başlangıcında hücreler birbirinden farklı değildir. Sonradan bir kas hücresi, bir kemik hücresi, bir sinir hücresi arasında büyük farklar meydana gelir. Büyüme başlayınca bir kısım hücreler değişerek sertleşir, kemikleri meydana getirir.

Biyolojinin Tarihi: Milâttan 600 yıl önce yaşayan Yunanlı bilgin Anaksimanderos, bütün canlıların sudan geldiğini belirten bir teori ileri sürmüştü. Ortaçağ'da biyolojiye karşı ilgi azaldı. Rönesans'la birlikte çok arttı. 1514'te Belçikalı Vesalius, anatominin temellerini attı. İngiliz Harvey, kan dolaşımını keşfetti. 17. yüzyılda Anton van Leeuwenhoek'in mikroskopu keşfetmesi, biyolojide yeni bir çığır açtı. 19. yüzyılın başlarında Georges Cuvier karşılaştırmalı anatomiyi kurdu. Mathias Schleiden ve Theodor Schwann, canlıların hücrelerden yapıldıklarını ortaya koydular. Darwin, başkalaşım nazariyesini ortaya attı. 1866'da Mendel, Veraset Kanunları'nı buldu. 20. yüzyılda ise biyoloji çok daha çabuk gelişti.

Biyolojinin başlıca dalları şunlardır: Morfoloji (şekil bilimidir), Taksonomi (yeni türler üzerinde çalışır), Embriyoloji (canlıların tek hücreden başlıyarak gelişmesini inceler), Jenetik (verasetle uğraşır), Evrim (canlıların geçirdiği gelişmeyi inceler), Fizyoloji (organik fonksiyonları inceler), Ekoloji (varlıkların çevreleriyle olan münasebetlerini inceler), Biyososyoloji, Biyokimya, Biyoklimatoloji.

BİYOLOJİK SAVAŞ, canlı mikropların insan, hayvan veya bitkilerde hastalık meydana getirmek veya ölüme yol açmak maksadıyle kullanılmasına denir. Biyolojik silâhın hedefi, doğrudan doğruya insan ve insanın besini, yâni bitki ve hayvanlardır. Fakat biyolojik savaş ancak modern silâhlarla işbirliği yapıldığı takdirde başarılı olabilir. Bilhassa sabotaj hareketlerine daha uygun düşer. Biyolojik savaşta kullanılacak maddelerde şu özellikler olmalıdır: 1) Son derece bulaşıcı olmak, 2) Güneş, sıcaklık, kuraklık gibi tabiat şartlarına uyacak dayanıklılıkta olmak, 3) Şiddetli bir öldürücü kudreti olmak, 4) Atılacağı kesimde bu maddeye karşı bağışıklık olmamasına dikkat etmek .

BİYOSFER, dünyanın çevresinde canlıların yaşadığı kesimlere denir. Fransız bilgini Lamarck tarafından ortaya atılan bu deyim, 1929'dan beri kullanılmaktadır. Biyosfer, atmosfer içinde 10.000 metre yüksekliğe kadar uzanır. Bu yükseklikte bakteriler ve mantar sporları toplanmıştır. Biyosfer, denizlerin derinliklerinde de 5.000 metreye kadar uzandığı gibi, toprağın içinde de yüzlerce metre derinliklere kadar iner.

Biyosfer'de hayatı sağlayan elemanların başında güneş gelir. Güneş enerjisi sayesinde bitkiler, hayat için elzem olan binlerce maddeyi meydana getirirler. Genel olarak biyosfer için «sıvı suyun bulunduğu yer» sözü kullanılabilir. Tabiat ayrıca bugünkü insan için taşkömür, petrol, tabiî gazlar depo etmiştir.

Su da, hayatın en önemli şartlarındandır. Atmosfer'deki su buharı, güneşin sıcaklığının dünyada kalmasını sağlar. Nihayet atmosfer içindeki oksijen ve karbonik asitler de hayatın önemli şartlarındandır.

BİZANS, 395'ten 1453'e kadar 1058 yıl süren Doğu Roma İmparatorluğu'na verilen addır. 395'te Roma İmparatorluğu, Batı ve Doğu olarak bölününce, merkezi Bizans olan Doğu İmparatorluğu kuruldu. 476'da Batı Roma İmparatorluğu'nun çökmesiyle Bizans, tek Roma İmparatorluğu olarak ortada kaldı. 476 yılı, Ortaçağ'ın başı sayılır. İstanbul'un Türkler tarafından alınmasıyle Doğu İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı 1453'de, Ortaçağ'ın sonudur. Bizans İmparatorluğu yayıldığı bölgeler bakımından daha çok Helen tesirinde kalmıştır.

Justinianus I (Jüstinyen) (527 - 565) zamanı, imparatorluğun en haşmetli devridir. Eski Batı Roma İmparatorluğu'nun pek önemli bölgeleri Bizans'a katılmıştır. 5. yüzyılın ortalarında Akdeniz, bir Bizans gölü haline getirildi. Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Güney İspanya, bütün İtalya, Tuna'nın güneyindeki bütün Balkan yarımadası ve bütün Akdeniz adaları, imparatorluğun vilâyetleri halindeydi. İmparator Heraklius (610-641) devrinde yeniden gücünün son derecesini bulan Bizans'a, ancak İslâmiyet baş eğdirmiştir. Araplar büyük bir hızla ilerleyerek Mısır, Filistin, Suriye ve Kuzey

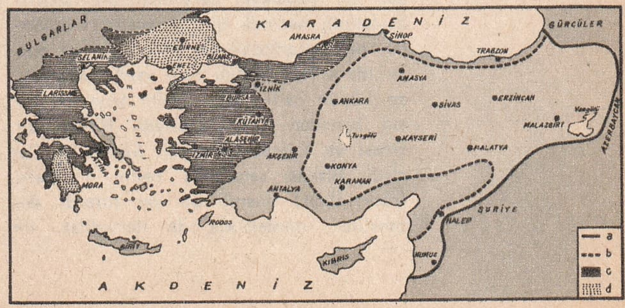

BİZANS İMPARATORLUĞU:

A: 1079'te Bizans İmp. Doğu sınırı
B: 1180'de Bizans İmp. doğu sınırı
C: 1308'de Bizans İmparatorluğu
D: 1335'te Bizans İmparatorluğu

Bizans eserlerinden İstanbul'da Aya İrini kilisesi

Afrika gibi en zengin eyaletleri Bizans'tan almış, 673'ten itibaren birçok defa Istanbul'u kuşatmışlardır. Bu sıralarda «put kırıcılık» denen dinî anlaşmazlıklar Bizans'ı ikiye ayırıp, güçsüz düşürmüştür. II. yüzyılın sonlarında Selçuklu Türkleri Bizans'a en kesin darbeyi 26 ağustos 1071'de Malazgirt'te, İmparator Romanus Diogenes'i esir ederek indirmişlerdir. Türkler'in ilerleyişini ancak Haçlı Seferleri durdurabilmiştir.

Bizet

Bizans'ı 1081'de yeniden kalkındıran, iktidara geçen Komnen hanedanı olmuştur. 1204'te Latinler'in Istanbul'a girmeleriyle, Doğu Roma tarihinin en önemli safhası tarihe gömülmüştür. Ancak 1261'de Paleologos hanedanı, Latinleri Istanbul'dan kovabilmiştir. 1453'e kadar Bizans imparatorları hep bu soydan gelmişlerdir.

1326'da Bursa'yı alan Osmanlılar, 1356'da Gelibolu yarımadasına hâkim olarak Üsküdar'a kadar ilerlediler. 1391'de ilk defa Yıldırım Bayezit, Istanbul'u kuşattı. Ancak Timur istilâsı üzerine, 1402'de kuşatma kaldırıldı.

Bizon

Musa Çelebi ve Murat II'nin kuşatmalarına da karşı koyan şehir, nihayet 1453'te Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedildi. Böylece Fatih, Ortaçağ'a da son vermiş oldu.

Bizanslılar zengin bir medeniyet meydana getirmişlerdir. Roma geleneklerini, Helen çevresinde buldukları zengin Grek gelenekleriyle birleştirmişlerdir. Hıristiyanlık unsurlarını da buna katarak, Bizans'a has bir medeniyet yaratmışlardır. Bizans devletinin başında bir imparator bulunurdu. İmparatoriçenin de onun yanında devlet idaresinde önemli rolü vardı. Bizans'ın en büyük za'fı ,uzun tarihi boyunca sık sık hanedan değiştirmesiydi. Bizans bir ziraat ve ticaret ülkesiydi. Sanayi de ileriydi. Bizans sanatında resim (mozaik, fresk, ikon) önemli bir yer tutardı. Bizanslılar, mimarlıkta da ileriydiler. En önemli Bizans yapısı, Justinianus'un yeniden yaptırdığı Ayasofya klisesidir. Bizans sanatının Balkanlar'da ve Rusya'da çağımıza kadar uzanan etkileri olmuştur. Edebiyatta ise bilhassa dinî konuları işlemişlerdir.

BİZET, Georges (1838 - 1875), ünlü bir Fransız bestecisidir. Daha dört yaşındayken çok güzel piyano çalmaya başlamış, 9 yaşında Paris Konservatuvarına girmiştir. 17 yaşını tamamladığı zaman da ilk senfonisini bestelemişti. İki yıl sonra da, Roma Müzik Armağanı'nı kazandı.

Bizet'in en ünl üeseri, «Carmen» operasıdır. Bir çingene kızının acıklı macerasını anlatır. «Carmen» ilk defa 3 mart 1875'te temsil edildi ve büyük tenkitlere uğradı. Bizet de ilk temsilden sonra fazla yaşamadı ve kalpten öldü. Ölümünden 8 yıl sonra tekrar sahneye konduğu zaman, çok beğenildi. Bizet'in en çok beğenilen diğer eserleri, «Arlésienne Süiti», «İnci Avcıları» operası ve bir senfonisi ile, «Orkestra İçin Küçük Süit»'idir.

BİZMUT, kızılkıra çalan, beyaz, katı fakat kolay kırılabilen ve tabiatte pek ender rastlanan bir madendir. Daha çok Peru, Meksika, Bolivya ve Avustralya'da bulunur. En öneli bileşikleri «bizmut sülfür» ve «bizmut trioksit»'tir. İlk defa 15. yüzyılda bulunduğu sanılmaktadır. Elektrik iletkenlerinde, sigorta veya yangın tehlikesini haber veren aletlerde kullanılır. Tıpta da frengi tedavisinde faydalıdır. Bazı hallerde ise zehirlidir.

Özellikleri: Simgesi: Bİ; Atom ağırlığı: 209; Atom no. 83; Ergime noktası: 268°; Yoğunluğu: 9,8.

BİZON, Kuzey Amerika'da yaşayan ve çok avlandığı için nesli tükenmek üzere olan bir ins hörgüçlü yaban öküzüdür. Ağırlığı bir tona yakındır. Vücudu kalın tüylerle kaplıdır. Bugün hayvanat bahçelerinde özel olarak yetiştirilmektedir.

BLİZZARD, Kuzey Amerika'da esen keskin ve kar getiren soğuk bir rüzgârdır.

BOA YILANI, büyük bir cins yılandır. Birçok türleri vardır. Zehirli değildir. Avlarını sıkıp boğarak öldürür. En büyük türleri Orta ve Güney Amerika'da, Madagaskar'da bulunur ve 4 - 6 metre uzunluğunda olabilir. Desen bakımından birbirine eş iki boa yılanı bulmak hemen hemen imkânsızdır. Daima insanlardan kaçar, nadiren kümes hayvanı avlamak için köylere sokulur.

BOBİN, elektrikte, akım geçince manyetik bir alan meydana getiren tel sarılı makaradır. Akımı değişmez bir halde tutmaya yarar. Birçok çeşitleri vardır.

BOCCACIO, Giovanni (1313 - 1375), İtalyan edebiyatının başlıca yazarlarından biridir. Annesi Fransız, babası Floransa'lıydı. Floransa'da yetiştirildi. Muhasebe öğrenmesi için gönderildiği Napoli'de hayatında ve eserlerinde büyük tesiri olan Maria d'Aquino adında bir kadına rasladı. Bu kadına karşı beslediği hisleri «İl Filocopo» ve «La Teseide» adlı aşk masallarında dile getirdi. En önemli eseri sayılan «Decameron» (On Gün)'ü 1353'te tamamladı. Bu eserinde veba salgınından kaçıp bir köşkün bahçesinde toplanan birtakım insanların birbirlerine anlattıkları hikâyeler konu olarak alınmıştır. Boccacio, fakir olarak ve ihtiyaç içinde öldü.

BOCURGAT, ağır şeyleri kolayca çekmek için kullanılan bir alettir. Manivelâ esasına dayanarak çalışır. Karada ağır makineleri, denizde, tekneleri kıyıya çekmekte işe yarar. Eskiden kale topları için de kullanılırdı.

BODRUM, Ege bölgesinin Muğla iline bağlı, 25.811 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.136 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 649 km.^{2}'dir. Kuzeyde Mandalya körfezi, doğuda Milâs ilçesi, güneyde Kerme körfezi, batıda Ege deniziyle çevrilmiştir. İlçeyi meydana getiren yarımadanın batı kesimi, doğusundan daha alçaktır. Üzerinde, yüksekliği pek fazla olmayan tepeler bulunur. İklimi Akdeniz iklimidir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Akdeniz iklimine has bitkiler yetişir. İlçenin ekonomik faaliyetleri arasında süngercilik, balıkçılık önemli bir yer tutar. Turunçgiller tarımı ve zeytincilik de ilerlemiştir. İlçe merkezi Bodrum kasabası yarımadanın güneyinde kurulmuştur. Milâs'a bir yolla bağlıdır. Kasabada bir un fabrikası, iki iskelesi vardır.

Bodrum'un İlkçağ'daki adı «Halikarnassos»'tu. İlk defa 11. yüzyılda Türk hâkimiyetine girdi. 1415'te Rodos şövalyeleri Bodrum'u alarak bir kale yaptılar. 1522' de Kanunî'nin Rodos'u fethinde, Bodrum da yeniden alındı. Rodos şövalyeleri tarafından yapılan Bodrum kalesi, şehrin görülecek yerlerinden biridir.

BOER'LER, Flamanca'da «köylü», «çiftçi» anlamına gelen bir kelimedir. Güney Afrika Birliği'ndeki Flaman asıllı halka 19. yüzyılda bu ad verilmiştir.

BOER SAVAŞLARI, İngiltere ile Güney Afrika'daki Flaman asıllılar arasındaki iki savaşa verilen addır. İlk savaş 1880 - 81 arasında oldu. İngilizler yenildiler ve Transval'in bağımsızlığını tanıdılar. İkinci savaş, İngilizler'in emperyalist emelleri yüzünden doğdu. 1899'dan 1902'ye kadar sürdü. Boerler, kahramanca bir mukavemet gösterdilerse de, Transval'in başkenti düştü. İmzalanan barışta Transval ve Oranj devletlerinin bağımsızlığı tanındıysa da, her ikisi de İngiltere'den ayrılamadılar.

Bodrum kalesi

BOGOTA, Kolombiya'nın başkentidir. Deniz seviyesinden 2.600 metre yükseklikte, And dağlarının doğu yamacında kurulmuştur. Nüfusu 1.406.200'dür. 1538'de kurulan şehir, üç asır İspanyol hâkimiyetinde kalmıştır. Bugün ülkenin kültür, tarım ve endüstri merkezidir.

BOĞA (Bak: SIĞIR)

BOĞA GÜREŞİ, boğa ile insan arasında yapılan ve insanın elindeki kılıçla boğayı öldürmesiyle sonuçlanan bir spordur. Daha çok İspanya'da ve İspanyol aslından gelen Güney ve Orta Amerika milletlerinde revaç görmüştür. Boğa güreşleri «ruedo» (tekerlek) denen kumluk, geniş alanlarda yapılır. Güreş, boğa güreşçilerinin alana törenle girmeleriyle başlar. Bunların elbiseleri son derece süslüdür. Boğa güreşçilerine, matador (boğayı kırmızı şalla kızdıran ve son darbeyi indiren), banderillo (boğanın sırtına ucu çentikli tahta şişleri saplayan) ve pikador (at üzerinde alana çıkanlara) denir. Güreşin son safhasında sadece matador alanda boğa ile karşı karşıya kalır ve bir kılıç darbesiyle hayvanı öldürür. Öldürülen boğaların etleri fakirlere dağıtılır.

Boğa güreşi

BOĞAZ, ağız boşluğundan sonra gelen 5 - 14 santim kadar uzunluğundaki geçide denir. Akciğerlere gidecek olan hava, mideye gidecek olan yiyecek lokmaları, orta kulağa ulaşacak ses dalgaları buradan geçer. Boğazın vücudu mikroplara karşı korumayla da ilgili önemli görevleri vardır.

Boğaz hastalıkları, boğaz geçidinde meydana gelen hastalıklara denir. Birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları anjin, dif-

DÜNYANIN BAŞLICA BOĞAZLARI

ADI	YERİ	EN DAR YERİ (km.)
Eğriboz	Yunanistan — Euböa	0.040
Şimonoseki	Kyusiyu — Hondo	0.600
Küçük Belt	Jütland — Fünen	0.660
İstanbul	Trakya — Anadolu	0.700
Çanakkale	Trakya — Anadolu	1.300
Magellan	Gün. Amerika — Ateş adası	3
Messina	İtalya — Sicilya	3.500
Yura	Avaji — Hondo	3.900
Öre - Sund	Seeland — İsveç	4
Bonifaçyo	Korsika — Sardenya	10
Bungo	Kyusyiu — Şıkoku	12
Cebelitarık	İspanya — Fas	14
Büyük Belt	Fünen — Seeland	15
Bab - ül Mendep	Afrika — Arabistan	17.500
Tsugaru	Hondo — Hokkaido	20
Manş	Dover — Calais	33
Malakka	Malakka — Sumatra	36
La Pérouse	Hokkaido — Karafato	40
Palk	Hindistan — Seylan	55
Otranto	İtalya — Arnavutluk	75
Windward	Haiti — Küba	85
Torres	Avustralya — Yeni Gine	85
Cook	Yeni Zelanda'nın Kuzey Güney adası	85
Bering	Sibirya — Alaska	92
Formoza	Çin — Formoza	120
Kore	Kore — Japonya	140

İstanbul boğazı

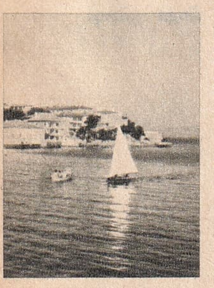

Çanakkale boğazı

teri ve bademcik iltihabıdır. Bademcik iltihabı bazı çocuklarda gelişmeye bile engel olduğu için icabında alınır.

BOĞAZ, iki kara arasında kalan ve iki denizi birleştiren dar deniz parçalarına denir. Boğazların genişliği çok değişik olabilir. Dünya ekonomisinde ve milletlerarası münasebetlerde büyük önemi vardır. Siyasî durumları bakımından üçe ayrılırlar:

1 - Kapalı bir denize açılan ve her iki kıyısı da aynı milletin elinde olan boğazlar (O milletin hükümranlığı altındadır. Dilediği zaman kapatabilir).

2 - İki açık denizi birleştiren ve her iki kıyısı da aynı memlekete ait olan boğazlar (Geçişe serbest olmakla beraber, boğaza sahip olan memleket kendi güvenliği için savaş gemilerinin geçişini kısıtlayabilir).

3 - Kıyıları başka başka memleketlere ait boğazlar (Boğaz genişse, her ülke kendi kara sularında hükümrandır. Darsa, sınır çizgisi, boğazın ortasından geçer).

BOĞAZ, iki dağ arasındaki dar geçitlere denir. Sarp bölgelerdeki derin vadilere de bu ad verilir: Gülek boğazı gibi .

BOĞAZİÇİ (Bak: ISTANBUL BOĞAZI).

BOĞAZLAR (Bak: ÇANAKKALE BOĞAZI ve ISTANBUL BOĞAZI)

BOĞAZLAR MESELESİ, İstanbul ve Çanakkale boğazları, coğrafî durumları bakımından tarihte büyük siyasî roller oynamış, dünya çapında meseleler doğurmuştur.

Bizans devrinin son yıllarında Boğazlar çoktan Bizans hâkimiyetinden çıkmış durumdaydı. 1453'te İstanbul'un fethinden sonra Fatih her iki boğazı da kuvvetli şekilde tahkim ettirmişti. 17. yüzyılın son yıllarında Rusya'nın Büyük Petro devrinde Karadeniz'e ulaşmak emeli büyük bir buhran doğurdu. Fakat Türkler, kudretli Almanya ve Avusturya ile çekişmekten, barbar bir kavim olarak gördükleri Rusları uzun zaman ihmal ettiler. Nihayet Rusların Kırım'ı almaları, Karadeniz'de Türkiye'den başka bir devletin daha kıyı sahibi olmasına yol açtı. Bu durum ise, Kırım Savaşı'na sebep oldu. 1856 Paris Antlaşması, Ruslar'ın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmasını yasak ediyordu. Fakat 1871'de Rusya yeniden Karadeniz'de savaş gemileri yapmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale geçilemediği için, Rusya yenildi. Savaştan sonraki Lausanne Barışı ile Boğazlar üzerinde Türkiye'nin hâkimiyetini tahdit eden hükümleri kaldıramadı. Ancak 1836 Montreux Antlaşması ile Türkiye, Boğazlar üzerindeki haklarına kavuştu. Bugün ticaret gemilerinin Boğazlardan geçmesi serbesttir. Savaş gemilerinin geçmesi ise esaslı surette kayıtlanmıştır.

BOĞAZLIYAN: İç Anadolu bölgesinin Yozgat iline bağlı 50.002 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.925 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.129 km.²'dir. Kuzeyde Yozgat'ın merkez, Sorgun ve Akdağmadeni, doğuda Çayıralan, güneyde Felâhiye, batıda Şefaatlı ilçeleri topraklarını çevirir.

İlçe arazisi yüksekliği 1.000 metreyi aşan düzlükler halinde uzanır. Batıdan doğuya doğru yükselen bu düzlüklerde yer yer dağlar görülür. Başlıcaları Keklicek (1.350 m.) ve Yazır dağı (1.683 m.)'dır. Topraklarını Boğazlıyan çayı ve kolları sular. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Yağış azdır. Başlıca ürünleri tahıl, tiftik ve yapağıdır.

İlçe merkezi Boğazlıyan kasabası denizden 1.100 metre yüksekliktedir. Yozgat - Kayseri yolu üzerindedir. İl merkezi Yozgat'a 91 km., Kayseri'ye 60 km. mesafededir. Ayrıca Fakılı istasyonuna 22 km.' lik bir yolla bağlıdır. Kasabada tahıl ambarları, iki fidanlık, bir kaplıca vardır.

BOĞMACA, bulaşıcı bir hastalıktır. Daha çok çocuklarda raslanırsa da, ileri yaşlarda da görülebilir. Hastalığın mikrobu

1906'da Brüksel'deki Pasteur Enstitüsü'nde J. Bordet ve O. Gengou tarafından keşfedilmiştir. Boğmaca, Ortaçağ'da büyük salgınlara yol açardı. Bugün de zayıf ve allerjik bünyeli çocuklarda çok şiddetli olur. Bakım iyi olmazsa, aylarca uzayabilir.

Hastalık, mikrobun vücuda girmesinden 5 - 20 gün sonra başlar. İlk belirtileri hafif ateş, kuru bir öksürüktür. En önemli belirtisi ise, kendine has ve ötmeyi andıran öksürüğüdür. En hafif vakalarda bile öksürük nöbetleri günde 5 - 6 defa gelebilir. Boğmaca tedavisinde kloromisetin adlı antibiyotikle öksürük dindirici ilâçlar ve bol vitamin faydalıdır. Açık hava ve güneşin de bu hastalıkta olumlu rolü vardır.

Boğmacadan korunmak için çocukların şüpheli kimselerin yanına sokulmaması gerekir. Hastalıklı çocuğun annesi de başkalarıyla temas etmemelidir. Fakat hastalıktan korunmanın en iyi yolu, aşı yaptırmaktır. Aşı altı aylıktan itibaren yapılabilir. Birer ay ara ile üç defa tekrarlanır. Difteri ve tetanozla birlikte, karma aşı şeklinde de verilebilir. Aşıya rağmen hastalığa yakalananlar, boğmacayı çok hafif atlatırlar.

BOĞULMA, akciğerlerin muhtaç oldukları havayı alamayarak kalbin durmasından ileri gelen ölüm halidir. Sebepleri bakımından ikiye ayrılır:

1 - Havasızlıktan boğulma: Havanın solunum organlarına girmesinin önlenmesi çeşitli sebeplerden ileri gelir: Asılma, suda boğulma, solunum yollarının sıkışması, akciğer kanamaları, boğaza bir şey kaçması.

2 - Zehirli hava ile boğulma: Atmosferin solunuma elverişli bir bileşimi vardır. Bu bileşim oranlarındaki değişiklik, vücuda zararlı etkiler yapar. Bilhassa karbon monoksit ve karbon dioksit miktarının artması boğulmalara sebep olur.

Suda boğulanları kurtarma işi başlıca dört bölüme ayrılır: a) Yüzme bilsin bilmesin, herhangi bir kimsenin uzanarak veya bir şey uzatarak başarabileceği kurtarmalar, b) Bir şey fırlatarak yapılabilecek kurtarmalar, c) Sandal, vs. ile yapılabilecek kurtarmalar, d) Yüzerek yapılacak kurtarmalar.

Kazazede sudan çıkarılır çıkarılmaz, başı aşağı getirilmek suretiyle midesine ve ciğerlerine giden suyu çıkarmaya çalışmalı, boğazı gıcıklanarak kusturulmalıdır. Eğer soluğu kesilmişse, hemen sunî teneffüs yaptırmak gerekir. Çünkü solunum durduktan sonra kalp daha birkaç dakika çalışmaya devam edebilir.

BOHR, Niels (1885 - 1962), Danimarkalı atom bilginidir. Kopenhag Üniversitesi'nde doktorasını yaptıktan sonra İngiltere'ye gitti. 1920'de Kopenhag Üniversitesi'nde Teorik Fizik Enstitüsü'nü kurdu. 1940'da Nazilerin Danimarka'yı işgali üzerine önce İngiltere'ye, sonra Amerika'ya geçti. 1945'te memleketine döndü. 1962'de öldü. Bohr, atomların yapılışının Güneş Sistemi'ne benzediğini, elektron denen zerreciklerin bir çekirdek etrafında döndüğünü ileri süren teorinin sahibidir.

N. Bohr

BOK BÖCEĞİ, siyah renkli, «coprinae» alt ailesinin üyesi olan bir kınkanatlı böcektir. Güney Avrupa'da, Kuzey Afrika'da, Orta Asya'da yaşar. Pislikler arasında yaşadığı için böyle anılır. Pislikleri yuvarlayıp top haline getirir ve sonra da yuvasına taşır.

BOKS, iki kişinin karşılıklı olarak yumrukla dövüşmesi esasına dayanan bir spordur Boksta da profesyonellik ve amatörlük vardır. Profesyoneller, yumrukların daha iyi hissedilmesi için hafif eldiven, amatörler ise ağır eldiven giyerler. Bir boks maçı «Ravnt» denen 2 veya 3'er dakikalık devrelere ayrılır. Profesyoneller 15 ravnt döğüşürler. Maçı bir orta, iki yan hakem idare eder. Yere düşen boksör, hakem on sayana kadar kalkmazsa, nakavtla yenilmiş sayılır. Aksi halde en çok puanı toplayan sayı ile kazanır. Boksta sikletler şu adlarla anılır:

Bokböceği

51 kilo (sinek siklet).
54 kilo (horoz siklet).
58 kilo (tüy siklet).
62 kilo (hafif siklet).
67 kilo (yarı orta).
73 kilo (orta).
80 kilo (yarı ağır).
80 kilodan sonra (ağır).

Boksun en ilkel şekline Milâttan Önce Mısır'da raslanır. Oradan Girit ve Yunanistan'a geçmiştir. Milâttan önceki olimpiyat oyunlarında da boks vardı. Boksta ilk kaideler 1743'te Jack Broughton tarafından, eldiven mecburiyeti de 1892'den sonra konmuştur. Modern olimpiyatlarda ilk defa 1904 Saint Louis Olimpiyatlarında boks yapılmıştır.

Bir boks maçı

Memleketimizde boks, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mütareke yıllarında işgal kuvvetleriyle İstanbul'a gelen Amerikalılar tarafından tanıtılmıştır.

BOLERO, çok hareketli bir İspanyol dansıdır. Bu dansın yapılmasına yarayan Müzik parçalarına da aynı ad verilir. Bolero kelimesi aynı zamanda İspanyol kadınlarının kullandığı bir çeşit kısa ceketin de adıdır.

Bolivar

BOLİVAR, Simon (1783 - 1830), Güney Amerikalı bir devlet adamıdır. Bir İspanyol kolonisi olan Venezuela'da doğdu. Öğrenimini Madrid'de yaptı. 1801'de memleketine döndü. Birçok ihtilâllere katıldı. 1811'de yayınladığı «İhtilâl Bildirileri», İspanyol edebiyatının en önemli klâsiklerinden sayılır. Kolombiya devletini kurduktan sonra, Peru'yu bağımsızlığına kavuşturdu. Peru'nun güney illerinde de onun adına hürmeten Bolivya adında bir devlet kuruldu, İspanyol hâkimiyetine son verildi. Bolivar'ın en büyük gayesi, bütün Güney Amerika devletlerini bir idare altında toplamaktı. Fakat sıhhati bozulmuştu. Venezuela'nın Kolombiya'dan ayrılması üzerine başbakanlıktan da istifade etti. 1832'de öldü ve Caracas'ta, millî mabede gömüldü.

BOLİVYA, Güney Amerika'da bir devlettir. Kuzey, kuzey doğu ve doğuda Brezilya, güney ve güney doğuda Arjantin ve Paraguay, batıda Şili ve Peru ile sınırlanmıştır. Nüfusu: 3.697.000 (% 53 Kızılderili, % 32 İspanyol ve Portekiz melezi, % 15 Beyaz ırk). Yüzölçümü: 1.098.000 km^2, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: La Paz ve Sucre, dili: İspanyolca, dini: Hıristiyan Katolik, parası: Peso'dur.

Dağlar ve ovalar Bolivya'yı âdeta ikiye ayırır. Güney batısı And dağlarıyle kaplıdır. Bu dağlık bölgeye Altiplato (Yüksek Yayla) denir. İllampu (6.617 m.) ve İllimani (6.470 m.) tepeleri en yüksek yerleridir. En önemli nehirleri, Amazon'un kollarından olan Beni, Madre de Dios, Mamore ve Paraguay'ın kollarından olan Pilcomayo'dur. En önemli gölleri, Titikaka ve Poopô'dur. Arazinin yüksekliğine göre, iklimde değişiklik görünür. Memleket bütünüyle tropikal bölgededir. Ovaya doğru sıcaklık artar. Genellikle Bolivya'da yerli kızılderililerden, bir de «cholo» denen melezlerden kuruludur. Yerliler eskiden beri beyazların emrinde ve çok ağır işlerde çalışırlar. Memleketin en büyük şehri, La Paz'dır. Diğer önemli şehirler, Cochabamba, Oruro, Potosi ve Sucre'dir.

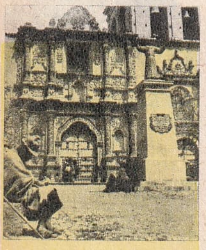

Bolivya'nın başkenti La Paz'da bir kilise, La Paz'ın genel görünüşü ve Bolivya'nın haritası

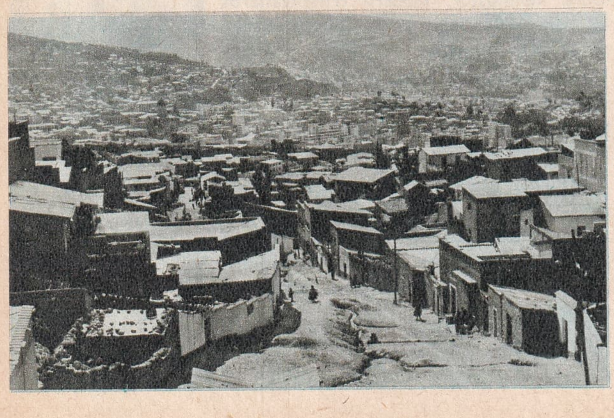

Bolivya ekonomisinin temelini, ormanlarındaki kauçuk ve kınakına ile, yeraltı servetleri (bakır, petrol) teşkil eder. Tarım ilkel usullerle yapılır. Başlıca ürünleri, buğday, mısır, arpa, pamuk, patates, tütün ve kahvedir. Ulaştırma, arazinin çetinliği yüzünden ülkenin en büyük meselelerinden biridir.

Bolivya'da 600 - 900 yıllarında Tiahuanaco medeniyeti gelişmiş, 1200 - 1300 yıllarında İnka İmparatorluğu'na katılmıştır. 1538'den itibaren İspanyol istilâsı başlamıştır. 1825'te Peru'nun güney eyaletleri Bolivar sayesinde ayrı bir devlet olmuştur. Bolivar'ın adına izafeten de buraya Bolivya denmiştir.

Bolivya'da halkın 3/4'ü okuma yazma bilmediği halde, 6 üniversitesi vardır. Yerlilerin kendilerine has bir dilleri ve ilkel bir uygarlıkları mevcuttur.

BOLKAR DAĞLARI, Orta Toroslar'ın büyük yaylalarından birini teşkil eden Bozdoğan, Bolgar ve Bulgardağı'ndan meydana gelir. Güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda uzanır. Yapısını kalker ve mermer teşkil eder. Meşhur Gülek boğazı, Çakıt vâdisinin 10 km. batısındadır. En yüksek yeri, Medetsiz Tepe (3.585 m.) dir Bolkar dağlarında 700 metreden 1.700 metreye kadar orman ve fundalıklar, daha sonra çayırlıklar, 2.500 metreden sonra da cılız dağ bitkileri bulunur. Zengin maden yataklarına da rastlanır. Gümüşlü kurşunla, pek az miktarda altın başta gelir.

BOLŞEVİZM, Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin aşırı solcu çoğunluğu tarafından ileri sürülen doktrine denir. Kelime Rusça «çoğunluk» anlamında olan «bolşeviki» sözünden gelmektedir. Sosyal Demokrat Parti'nin 1903'te Brüksel ve Londra'da toplanan konferanslarında Lenin'in ileri sürdüğü siyasî fikirler, çoğunluk tarafından kabul edilmişti. Bunun üzerine azınlık (menşeviki), parti faaliyetlerini kontrol edemez oldu. O tarihten sonra da, Lenin'in tarafını tutanlara «Bolşevik,» azınlıkta kalan-

lara da «Menşevik» dendi. Menşevikler meşru yollardan iktidara gelmek isterken, Bolşevikler bir ihtilâl taraftarıydılar. 1917 İhtilâlinden sonra Bolşevikler, Komünist Partisi'ni kurdular. 1917'den sonra Batılılar bir müddet daha Komünizm karşılığı olarak bu deyimi kullandılar.

BOLU, Karadeniz Bölgesinde 383.939 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 21.700 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 11.033 km^2'dir. Kuzeyde Zonguldak ili ve Karadeniz, doğuda Çankırı, güneyde Ankara, güney batıda Bilecik, batıda Sakarya ile çevrilmiştir.

Bolu arazisi genel olarak dağlıktır. Fakat dağların hiç birinin yüksekliği 2.400 metreyi geçmez. En yüksek nokta Köroğlu tepesidir (2.378 m.). Dağları birbirinden ayıran vâdiler üzerinde çukur ovalar bulunur. Bunlardan en batıda bulunan, Düzce ovasıdır. Bu ova, Bolu ovasından Bolu dağı ile ayrılır. Bolu ovasını güneyde Semen, kuzeyde Sünnice dağları kuşatır. Semen dağlarının batısında da Abant silsilesi uzanır. Bolu'da kışlar sert geçer ve uzun sürer. Yazlar fazla sıcak değildir. Kıyıda bulunan Akçakoca'da deniz sebebiyle iklim daha ılımlıdır. İlde büyük akarsu yoktur. Göllerin en meşhuru, turistik değeri de olan Abant gölüdür. Ormanlık alanlar il yüzölçümünün % 35'ini kaplar. Kıyıya yakın kesimlerde kestane ve kayın, iç kesimlerde ise meşe ağaçları bulunur. 1.200 metreden yukarlarda çam ve köknarlar görülür. İl yüzeyinin % 20'si de çayır ve otlaktır.

Bolu'nun ekonomik hayatında ormancılığın yeri büyüktür. Ankara ve Istanbul piyasalarına kereste gönderilir. Dağlar arasında kalan çukur ovalarda da tarım yapılır. Tütün ekimi bilhassa gelişmiştir. Kereste endüstrisi de gelişmiş durumdadır.

İl merkezi Bolu şehri, Bolu ovasının kuzey batısına yakın bir noktada, birbirine yaslanmış üç küçük tepe üzerinde kurulmuştur. Eski ve yeni şehir olmak üzere iki kısım göze çarpar. Yeni şehir batıya doğru uzanır. Şehrin orta yerindeki Büyük Cami'nin etrafında iş ve ticaret alanları yer alır.

Bolu'nun hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Şehir 13. yüzyılda Türkler'in eline geçmiştir. Cumhuriyet devrinde il merkezi olmuş, bilhassa son yıllarda turistik bakımdan çok gelişmiştir.

BOLVADİN, Ege Bölgesinde, Afyonkarahisar iline bağlı 35.464 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 20.139 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.108 $km.^2$'dir. Kuzeyde Emirdağ, doğuda Sultandağ, güneyde Çay, batıda merkez ilçeleriyle çevrilidir.

Bolu'dan bir görünüş.

İlçenin büyük bir kısmını Bolvadin ovası kaplar. Yazlar sıcak ve kurak geçer. Kışlar yağışlı ve soğuktur. Önemli akarsuyu yoktur. Tarım ileri bir durumdadır. Hayvancılık da önemlidir. Başlıca ürünleri, buğday, arpa, baklagiller, haşhaş ve şeker pancarıdır. Afyon'un meşhur kaymağı ve tereyağı da Bolvadin'de çıkar.

İlçe merkezi Bolvadin kasabası, denizden 1.000 metre yükseklikte kurulmuştur. Afyon - Konya demiryolu kasabaya 8 km. mesafedeki Çay istasyonundan geçer. Ayrıca Eskişehir - Çifteler - Emirdağ - Çay karayolu da kasabadan geçer. Kasaba son yıllarda çok gelişmiştir. Yeni binalarla bezenmiş modern caddeleri olan bir yeni kısmı vardır.

Bizans tarihçilerinin «Polybotum» diye andıkları Bolvadin, eski Bağdat yolu üzerinde kurulmuş olduğu için tarih boyunca birçok savaşlara sahne olmuştur. Bir müddet Selçuklular'ın elinde kalmış, Murat I zamanında Osmanlılar'a geçmiştir. Kurtuluş Savaşı'mızda Büyük Taarruzdan önce ordumuz Bolvadin önünde önemli bir askerî karargâh kurmuştu.

BOMBA, patlayıcı bir savaş silâhıdır. Canlı veya cansız hedeflere karşı kullanılır. Genel olarak madenî bir mahfaza içinde bulunan patlayıcı veya kimyasal maddeyle, bir ateşleme düzeni olan tapadan ibarettir. Çok çeşitleri vardır. Nükleer bombalar, şimdiye kadar görülmemiş tahrip gücüne erişmişlerdir.

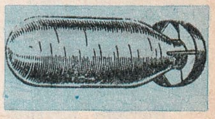

Bomba

Bombaların başlıcaları şunlardır:

Tahrip bombası: Meydana getirdiği basınç ve sıcaklıkla etkisini gösterir. Fakat ısıdan çok, asıl yıkıcılığı ile zarar verir. Bomba patlayınca, hava basıncı meydana gelir. Bu basınç etrafı yıkar. Boşalan havanın yerine hücum eden hava, ikinci bir yıkıcı etki meydana getirir. Patlamadan sonra bomba mahfazası parçalara ayrılır. Bu da etraftaki canlıları öldürür veya ya-

BİR BOMBANIN KESİTİ:

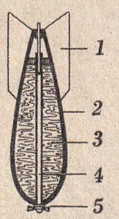

1 - Kuyruk
2 - Gövde
3 - İnfilâk maddesi
4 - Tutuşturma kanalı
5 - Baş tapası

ralar. Sarsıntı etkisiyle de binaların temellerini sarsar, yeraltı borularını patlatır Ağırlığı 50 kilodan, 11 tona kadar değişir. Zırh delici çeşitleri deniz savaşlarında kullanılır. Hassas tapalı bombalar da, yerdeki uçak ve malzemeyi tahrip için kullanılır.

Yangın bombası: Yangın çıkarmak için kullanılır. Ağırlığı 1 ile 50 kilo arasında değişir. İçi benzin bileşikleri veya alüminyum ve demir oksit karışımı olan termitle doldurulur. İçinde pelte halinde benzin bulunan napalm bombaları da bir çeşit yangın bombasıdır.

Su bombası: Denizaltı gemilerine karşı kullanılır. Her çeşit su üstü gemisinden atılabileceği gibi, uçaklardan da atılabilir.

El bombası: Küçük çapta bir tahrip bombasıdır. Taarruz ve savunma bombası olarak ikiye ayrılır.

Bunlardan bir başka tüfekle atılan bombalar, saatli bombalar, sis ve zehirli gaz yayan kimyasal bombalar da vardır. V - 1 ve V - 2 bombaları ise, ilk defa Almanlar tarafından İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılmıştır. Bunlar roket motoruyle çalışırdı. Pilotsuz bir jet uçağından farkları yoktu. Mayın da bir çeşit bombadır.

Bombalar için en elverişli kullanma aracı, uçaklardır. El bombası dışında bütün çeşitleri uçaktan atılabilir. Bir kısım bombalar da başka araçlarla atılır. Bombalara konan patlayıcı maddeler yere çarptıkları zaman kendi kendilerine patlayacak kadar hassas değildir. Bunun için ateşleme, tapa düzeni sayesinde olur.

Bomba çok eskiden beri tanınan bir silâhtır. Romalılar tarafından kullanıldığı bilinir. Daha sonra bombayı İkinci Viyana Kuşatması'nda Avusturyalılar, 1808 - 1809 yıllarında Napoléon orduları kullanmıştır. 1849'da ilk defa Avusturyalılar balondan aşağı bomba atmışlardır. Uçaktan ilk bombayı atanlar da, İtalyanlardır.

Borazan hayvanı

BOMBAY, Hindistan'ın, Kalküta'dan sonra en büyük şehridir. Nüfusu 4.152.056'dır. Aynı adı taşıyan eyaletin de merkezidir. Şehir bir ada üzerinde kurulmuş olup, büyük bir sanayi merkezi ve Asya'nın önemli limanlarındandır.

1534'te Portekizliler tarafından zaptedilen Bombay, 1661'de Kraliçenin çeyizi olarak İngiltere Kralı Charles II'ye geçmiş, 1668'de Doğu Hindistan Kumpanyası'na verilmiştir. Halkın çoğu Hindu'dur. Müslüman azınlığı da önemlidir.

BONN, Batı Almanya Federal Cumhuriyeti'nin başkentidir. Ren nehrinin batı kıyısında, Ville sırtlarıyle nehir arasındaki ovada kurulmuş, 143.850 nüfuslu bir endüstri ve kültür şehridir. Tarihî binaları ile ün salmıştır. Beethoven'in doğduğu ev de Bonn'dadır. 1949'da Batı Almanya'nın başkenti olmuştur.

BOR, İç Anadolu Bölgesinin Niğde iline bağlı 57.193 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 14.309 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.935 km.²'dir. Kuzeyinde Aksaray ve Niğde'nin merkez, batısında Ereğli, güneyinde Ulukışla, doğusunda da Çamardı ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe arazisi, yükseklikleri 1.100 metre civarında olan tepelikler ve yaylalar halindedir. Toroslar'a doğru Bor ovası uzanır. Kışlar şiddetli, yazlar sıcak geçer. İlçede hemen hemen hiç orman yoktur. Düz alanlar bozkırlar halinde uzanır. Geçim kaynağı, başta elma olmak üzere meyvacılık ve tarımdır. Bağcılık da önemlidir.

İlçe merkezi Bor kasabası 26 mahalleden ibarettir. Ulukışla - Niğde - Kayseri demiryolu üzerindedir. Sepicilik, halıcılık, dokumacılık kasabanın başlıca sanatları arasındadır.

BOR, tabiatte borik asit (asit borik) veya boratlar halinde bulunan basit bir cisimdir. Saf bor elde etmek için bor klorürü elektrik arkında indirgenmesiyle elde edilir. Çok sert olması bakımından saf bor henüz endüstride kullanılmamaktadır. Elmas ve zımpara yerine kullanılma imkânları aranmaktadır. Bor asidi ise tıpta kullanılır.

Simgesi: B, yoğunluğu: 2,45, atom ağırlığı: 10,82, atom numarası: 5, ergime noktası: 2.300°'dir.

BORA, süresiz rüzgârların soğuk olanlarından bir rüzgâr çeşididir. Bilhassa Adriya denizi kıyılarında eser.

BORAKS, borik asitle bir oksidin birleşmesinden meydana gelen tuzlara denir. Tabiatta Tibet, Mısır, California gibi kurak bölgelerde «boraks gölleri» adı verilen göllerde bulunur. Boraks suyun sertliğini indirdiği için sabunlarda ek madde olarak, ketenin aprelenmesinde, sepicilikte, termometre ve optik camların yapılmasında, emaye ve porselen yapmakta kullanılır. Lehimcilikte de borakstan faydalanılır.

BORAZAN HAYVANI, koni biçimli birgözelilerden olan bu hayvan, durgun su birikintilerinde olduğu kadar, akvaryumlarda da bulunur. Çıplak gözle rahatça görülebilir. Çok defa renksizdir.

BORÇKA, Karadeniz Bölgesi'nin Artvin iline bağlı 36.444 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.760 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.174 km²'dir. Kuzeyde Rusya sınırı, doğuda Savşat, güneyde Artvin'in merkezi, batıda da Hopa ilçeleriyle çevrilmiştir.

Borçka ilçesi çok dağlıktır. İlçe merke-

zi Borçka kasabası, Hopa - Artvin yolu üzerinde, Çoruh vâdisinde kurulmuştur. Her mevsimi yağışlıdır. Dağlar ormanlıktır. Bitki örtüsü gür ve zengindir. Tarım ancak yamaçlarda yapılır. Başlıca geçim kaynağı tütün ve mısırdır. Elektriği vardır.

BORDEAUX, Fransa'nın güney batısındaki en önemli ticaret merkezi olan 254.100 nüfuslu bir şehirdir. Garonne nehrinin batı kıyısında, şarap üretimiyle meşhur Bordelais bölgesindedir. Meşhur beyaz ve kırmızı Bordeaux şarapları burada yapılır. Şehrin büyük ve tabiî limanı sonradan derinleştirilip geliştirilmiştir.

BORGİA'LAR, Rönesans devrinde İtalya'da yaşamış, İspanyol aslından gelen ve fertlerinin çoğu kötülükleriyle tanınmış meşhur bir ailedir.

BORGİA, Cesare (1476 - 1507), Papa Alessandro VI'nın oğludur. Roma'da doğdu. Babasının himayesi sayesinde kardinalliğe kadar yükseldi. Kız kardeşinin kocasını öldürmekle suçlandırıldı. 1500'de ordusuyle Romagna'ya saldırdı. Kazandığı zaferle Romagna Dükü oldu. 1504'te iki yıl İspanya'da hapsedildi. 1506'da kaçıp Navarre Kralının yanına sığındı. 1507'de Portekiz'de Viyana kalesini kuşattığı sırada öldü.

BORGİA, Lucrezia (1480 - 1519), Papa Alessandro VI'nın kızı ve Ferrara Düşesidir. Roma'da doğdu. Babasının menfaatlerine uyan birçok evlilikler yaptı. En son olarak Bisceglia Dükü ile evlendi. Fakat o da ağabeyi Cesare Borgia tarafından öldürülünce, bu sefer Ferrara Dükü Alphonso ile evlendi. Bundan sonra sakin bir hayat geçirdi. Çağının bilgin ve sanatçılarını etrafında topladı. 1519'da öldüğü zaman, 4 erkek, bir de kız evlât bıraktı.

BORİK ASİT, borun asididir. Renksiz, parlak, parmaklar arasında kayan kokusuz bir maddedir. Tabiî halde İtalya'nın Toscana eyaletinde, yerin çatalaklarından fışkıran sularda bulunur. Maden sularında, elma ve kirazda da vardır.

Borneo

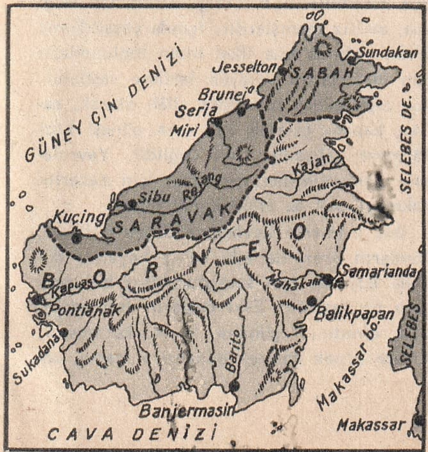

BORNEO, dünyanın en büyük adalarından biridir. Büyüklük bakımından Grönland ve Yeni Gine'den sonra üçüncü gelir. Güney doğu Asya ile Avustralya arasındadır. Kuzeyde Güney Çin Denizi ve Sulu Deniz, doğuda Selebes denizi ve Makassar boğazı, güneyde Cava denizi, batıda Karimata boğazıyle sınırlanmıştır. Nüfusu: 4.200.000, yüzölçümü: 736.000 km²'dir.

Borneo'nun büyük bir kısmı İndonezya'ya aittir. Kuzey kısmında ise Malaysia Federasyonu'na ait topraklarla, İngiliz himayesinde topraklar vardır. Adanın bir kısmı çöllerle kaplıdır. İklimi sağlığa elverişli değildir. Sıcaklık pek fazladır. Maden bakımından çok zengindir. Petrol, elmas, altın, bakır, demir, manganez ve kalay başta gelir. Adanın önemli bir kısmı da sık ekvator ormanlarıyle kaplıdır.

Yerlilerin çoğunluğunu Dayak'lar teşkil eder. Bunlar yarı vahşî bir hayat sürerler.

Avrupalılar, Borneo'yu 16. yüzyılın başında keşfettiler. 17. yüzyılda İngilizler, 18. yüzyılda da Holandalılar adaya hâkim oldular. Holanda hâkimiyeti 1957'ye kadar devam etti.

Borneolu kafa avcıları

BORNOVA, Ege Bölgesinde, İzmir iline bağlı 70.261 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 30.696 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 203 km.²'dir. Kuzeyinde Menemen, doğusunda Kemalpaşa, güney ve batıda İzmir'in merkez ilçeleriyle çevrilidir.

Bornova ovası ilçenin büyük bir kısmını kaplar. Ova, dağlardan inen akarsuların getirdiği alüvyonlarla meydana gelmiştir. Doğusundaki Kemalpaşa ovasından bir boyunla ayrılır. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlı ve serin geçer.

İlçe merkezi Bornova kasabası bugün İzmir'in bir semti durumundadır. Yamanlar dağı eteğinde kurulmuştur. Kasabada çeşitli fabrikalar vardır. 1922 yılında kurulmuş olan Ziraat Okulu, Ege Üniversitesi haline getirilmiştir.

BORODİN, Aleksandr Porfiryeviç (1833 - 1887), tanınmış bir Rus bestecisidir. Sen Petersburg'da doğdu. Küçük yaşta müziğe merak saldı. Fakat önce Tıp Akademisinde sağlam bir öğrenim yaparak, doktor ve kimyager olarak yetişti. Rus millî müziğinin gelişmesinde büyük rolü olan Balakirev'le, daha sonra da Rimski - Korsakov ve Mussorski ile tanışarak, sağlam eserler verdi. İlim ve sanatı bir arada yürüterek, doğduğu şehirde öldü. Başlıca eserleri: Prens İgor operası (ölümünden sonra Rimski - Korsakov tarafından tamamlanmıştır), Orta Asya Steplerinde (Orkestra müziği) ve 3 senfonidir.

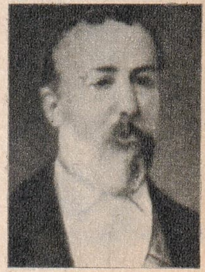

Borodin

Bostancı

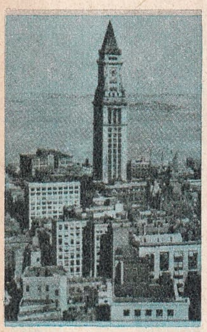
Boston

BORU ÇİÇEĞİ, çançiçeğigillerden süs bitkisi olarak dikilen ve çiçekleri çan biçiminde olan bir bitki cinsidir. Doğrudan doğruya çançiçeği olarak da anılır. Turuncu renktedir. Duvara tırmandığı için sarmaşık olarak kullanılır.

BORSA, çeşitli malların toptan olarak satıldığı ve fiyatlarının tespit edildiği bir alışveriş merkezidir. Mal, para, sermaye, kol gücü alışverişi ve ticareti zamanla ilerleyince, ortaya teşkilâtlı pazarlar çıkmış ve bunlara «borsa» denmiştir. Borsalar, standart malların ve kıymetlerin mal veya kıymeti hazır bulundurulmaksızın alınıp satıldığı pazarlardır.

Borsalar, «mal ve hizmet borsaları» ile, «menkul kıymet borsaları» olmak üzere ikiye ayrılır. Mal ve hizmet borsalarında zahire, madenler, vs. gibi maddelerin alışverişi, nakliye taahhütleri, sigorta vs. muameleleri yapılır. Menkul kıymet borsalarında hisse senetleri, tahviller, kambiyo, tüccar senetleri, altın vs. alınıp satılır.

Borsalar şu isimler altında çeşitlere ayrılır: 1) Ticaret ve Zahire Borsaları, 2) Esham ve Tahvilât Borsaları. 3) Para ve Kambiyo Borsaları. 4) Hizmet Borsaları.

Borsalarda tek bir fiyatın hâkim olması sağlanır. Yerleri bellidir. Alışverişin ağırlık merkezi borsadır. Fiyatlarda yeknesaklık sağlanır.

Borsalardaki muameleler peşin ve vâdeli olmak üzere ikiye bölünür. Peşin muamelelerde malın iki gün zarfında teslimi ve paranın ödenmesi gerekir. Vâdeli muamelelerde alışveriş birkaç ay vâde ile yapılabilir.

Borsalarda muameleler daima bir malı gerçekten almak ve satmak isteğinde bulunanlar arasında cereyan etmez. Sırf fiyatlarda meydana gelecek farklardan faydalanmak için de alışveriş yapılır. Buna, «spekülasyon» denir.

Türkiye'nin belli başlı ticaret merkezlerinde borsalar vardır. İstanbul'da Ticaret ve Zahire Borsasından başka, menkul kıymetler üzerinde (Esham ve tahvilât gibi) muamele yapan bir de menkul kıymetler ve kambiyo borsası bulunmaktadır.

BOSNA - HERSEK, Yugoslavya'nın 6 federe cumhuriyetinden biridir. Nüfusu: 3.278.800, yüzölçümü: 51.139 km.^{2}'dir. Nüfusun 1.350.000'i Müslüman Boşnaktır. Bunun da birkaç bini Arnavut ve Türk'tür. Hersek'te de toplu halde bir miktar Türk yaşar.

Bosna - Hersek denizden uzak, dağlık bir ülkedir. Arazinin kuzey sınırını Sava nehri çizer. Memlekette ovalara az raslanır. İklim ılıktır. Mevsim yağışları vardır. Bitki örtüsü Orta Avrupa'yı andırır. Halk, tahıl, patates, pancar tarımı ve meyvacılıkla geçinir. Hayvancılık da gelişmiştir.

12. yüzyılda Macar hâkimiyetini kabul eden bu ülkede, daha sonra birçok İslav prenslikleri kuruldu. 1377'de Bosna ayrı bir krallık oldu. Fakat Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek ortadan kaldırıldı. Gazi Husrev Paşa'nın 1521'den 1541'e kadar aralıklı üç valiliğinde büyük imar gördü ve zenginleşti. 19. yüzyılda Rusya ve Avusturya'nın kışkırtmalarıyle büyük karışıklıklar çıktı. Müslüman beylerin nüfusu kırıldı. 1877 - 78 Türk - Rus savaşında yenilen Türkiye, Berlin Antlaşması hükümlerine göre bu eyaletini Avusturya - Macaristan'a bırakmak zorunda kaldı. 1908'de ise Avusturya - Macaristan tarafından kendi topraklarına ilhak edildi. Fakat bu ilhak, Sırbistan'da bir Cermen düşmanlığı doğurdu. Bu düşmanlık, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına sebep teşkil etmiştir.

BOSNASARAY (Sarajevo), Bosna'nın başkentidir. Nüfusu, 173.000'dir. Yugoslavya'nın üç büyük üniversitesinden biri de bu şehirdedir. Bu üniversitede İslâm ve Türk tarih ve kültürüne ait önemli incelemeler yapılır.

BOSTANCI, Osmanlı İmparatorluğunda bir askerî sınıfın adıdır. Başlıca vazifesi, padişahın şahsına ait saray ve bahçelerdeki işlere bakmaktı. Bostancılar yalnız İstanbul ve Edirne'de bulunurlardı. İstanbul'da iki - üç bin, Edirne'de bin kadar bostancı vardı. Ocağın âmiri, «Bostancıbaşı» ydı. Topkapı sarayında daima padişahın yanında bulunur, onun cezaya ait emirlerini hemen tatbik eder veya ettirirdi.

BOSTON, Amerika Birleşik Devletleri'nden Massachussetts'in başkentidir. Amerika'nın onuncu büyük şehridir. Nüfusu: 697.200'dür. Eski ve büyük bir liman, önemli bir ticaret ve kültür merkezidir.

BOŞ İNANLAR, insan topluluğu içinde yerleşmiş, korkudan, ihtiyaçtan, bazı uğursuz tesadüflerin bıraktığı etkilerden doğma, asılsız inanışlardır. İçinde yaşadığımız bilim çağında bile ilkel insan topluluklarının inanışlarını yaşayan fertlere rastlanır. Ay veya güneş tutulunca silâh atarak, sahan kapağı çalarak ayı veya güneşi kurtarmaya çalışanlar yok değildir. Yavrularını kemgözlerden sakınmak için nazarlık takmayı pek az anne ihmal eder.

Boş inanların kaynağına doğru gidilirse, bunların arasında aile ve iş hayatını düzene koymak için sokuşturulmuş bulunanlara da raslanır. Eski çağların terbiyecisi, aile efradını «günah» la korkutmuştur. «Gece tırnak kesmek günahtır» inancı, kö-

tü ışık altında pis bir tırnağın kaybolmasını önlemek içindir.

Batılılarda da ayna kırmak, merdiven altından geçmek, sofranın üzerine tuz dökülmesi felâket habercisi olarak sayılır.

Büyü, fal gibi yüzyıllar boyunca cahil halkın aldatılmasına sebep olmuş tamamiyle boş inanlar da vardır. Günümüzde de büyüye inananlar az değildir. Boş inanlar arasında adaklar da büyük yer tutar. Boş inanları destekleyen ve yaşatan unsurlardan biri de, rüyalardır.

BOŞALTIM SİSTEMİ, canlıların vücutlarında işe yaramayacak ve zararlı hale gelmiş maddelerin dışarıya atılmasına «boşaltım» denir. Bu iş birçok yollarla yapılır. Solunumda meydana gelen karbon dioksit, akciğerlerden dışarıya atılır. Ter bezlerinden ter, su buharı, tuz ve pek az karbon dioksit atılır. Kandaki üre, ürik asit, suyun fazlası ve bazı madenî tuzlar sidikle dışarı atılır. Boşaltım sisteminde böbrekler büyük rol oynarlar. Sindirim sonunda da işe yaramayan maddeler vücuttan dışarı çıkar.

Sidiğin kanda süzüldüğü yer, böbreğin «kabuk bölgesi» denen kısmındaki küçük beneklerin içidir. Deri altındaki ter bezleri de sıkı bir ağ tabakası halinde bütün vücudumuzu saran kılcal kan damarlarındaki işe yaramayan ve zararlı maddelerin dışarı atılmasında büyük rol oynarlar. Derinin üzerindeki küçük delikçiklere «mesamat» denir.

BOŞNAKLAR, eskiden Bosna'da yaşayanlara verilen adken, bugün bu deyimle Bosna - Hersekli Müslümanlar anlaşılmaktadır. Boşnakların geniş ölçüde İslâmlaşmalarının sebebi, Bogomil mezhebinden olmaları ve bu mezhebin Katolik ve Ortodokslarca küfür sayılıp, pek kanlı bir baskı altında tutulmasıydı. Boşnaklar, bu ülkede yaşayan Hırvatlardır. Fatih'in o bölgeyi almasından itibaren kendi istekleriyle Müslüman olmuşlardır. Tito rejiminin kuruluşu sırasında da Müslüman Boşnaklar geniş ölçüde katliama uğramışlardır. Nüfusları 1.350.000 kadardır. Bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş, bir kısmı da Amerika'ya yerleşmiştir. Boşnakça Arap harfleriyle yazılır. Fakat son zamanlarda Hırvatların Latin alfabesini kabul etmişlerdir.

BOTANİK, bitkileri inceleyen bilim koludur. Çok geniş bilgi dallarını içine alır. Çünkü yeryüzünde 600.000 çeşit bitki vardır. İlk olarak Eski Yunanlı bilgin Aristoteles'in öğrencisi Teofrastos (M.Ö. 380 - 327) botanik konusunda önemli sonuçlara varan incelemelerde bulunurdu. Ortaçağda daha çok eczacıların ilgilendiği bir konu olarak kaldı. Yakınçağın başlarında İtalyan botanikçisi Andrea Cesaplin, bitkileri yapraklarına göre sınıflandırdı. Fransız botanikçilerinden J. P. de Tournefort (1656 - 1708), Bernard Jussieu (1699 - 1777) ve Antoine - Laurent Jussieu (1746 - 1836), familyaları tespit ettiler. İsveçli botanik bilgini Carl von Linné (1707 - 1778), bitkileri 24 sınıfa böldü ki, bugün bile hâlâ esas olarak bu sınıflandırma kabul edilmektedir. Alman Hofmeister (1822 - 1877) de bugünkü tekâmül nazariyesini ortaya attı. Fransız bilgini Pasteur (1822 - 1895), bakteriler üzerinde önemli keşiflerde bulundu. İngiliz Alexandre Fleming (1881 - 1855), bitkisel küflerden penisilini elde etti.

Biyolojinin bir kolu olan botanik, incelediği konulara göre ikiye bölünür:

1 — Genel botanik: Bitkilerin ortak özelliklerinden bahseder. Bu da bazı bölümlere ayrılır:

Ambriyoloji: Büyüme ve farklılaşmalarını inceler.

Anatomi: Bitkilerin iç organlarını inceler.

Bitki biyolojisi: Üreme ve gelişmelerini inceler.

Fitopatoloji: Bitki hastalıklarını inceler.

Bitki Fizyolojisi: Yetişkin, sağlam bir bitkinin fonksiyonunu inceler.

Genetik: Veraset yoluyla geçen karakterleri inceler.

Histoloji: Bitkilerin dokularını inceler.

Morfoloji: Bitkilerin gözle veya büyüteçle görülen kısımlarını inceler.

Sitoloji: Hücreleri inceler.

2 — Özel botanik: Herhangi bir bitki grupunun özelliklerini inceler. Bu da birkaç bölüme ayrılır:

Algolojik botanik: Algıları inceler.

Bitki ekolojisi: Bitkiler için hangi çevrenin daha iyi olduğunu inceler.

Bitki filososyolojisi: Aynı yerde hangi bitkilerin bir araya getirileceğini araştırır.

Botanik biyografyası: Bitki bölgelerini inceler.

Mikolojik botanik: Mantarları inceler.

Paleontolojik botanik: Fosilleşmiş bitkileri inceler.

Sistematik botanik: Bitkileri kategorilere ayırır.

BOTSWANA (Eski Bechuanaland), Güney Afrika'da, İngiliz himayesinde bir memlekettir. Kuzeyde Angola ve Kuzey Rodezya, kuzey - doğuda Güney Rodezya, güney - doğu ve güneyde Güney Afrika Birliği, Batıda Güney - Batı Afrika ile sınırlanmıştır. Nüfusu: 559.000, yüzölçümü: 712.000 km²'dir. İdare şekli: Himaye, başkenti: Gaberones, dili: İngilizce ve Tswana'ca, di-

BOŞALTIM SİSTEMİ:

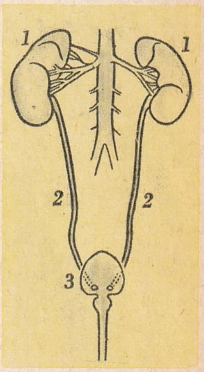

1 - Böbrekler
2 - Sidik borusu
3 - Sidik torbası

Bir Boşnak tipi

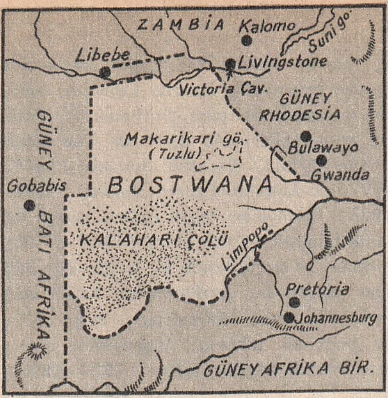

Botswana

ni: Çok Tanrılı Pagan dini ve Hıristiyan, parası: Güney Afrika randı'dır.

Kurak bir bölgede bulunur. İklimi tropikaldir. Orman yoktur. Buna karşılık otlak çoktur. Suaygırı, gergedan, manda, pelikan, devekuşu, timsah gibi tipik yabanî Afrika hayvanları yaşar. Ekonomisinin esasını çiftçilik ve sığırcılık teşkil eder. Memleketin yerli halkı Bechuana denen Bantu kabileleridir. 1885'te İngiliz himayesine girmiştir. 1966'da da İngiliz himayesinde bağımsızlığa kavuşmuştur.

BOTTİCELLİ, Sandro (1444 - 1510), ünlü İtalyan ressamlarından biridir. Floransa'da doğdu. Küçük yaşta ünlü ressamlardan ders aldı. Medici ailesi tarafından himaye edildi. Resimleri genellikle iki kısma ayrılır: 1) Floransa'nın günlük hayatını aksettirenler. 2) Dinî konuları işlediği eserler. Resimde şiir ve felsefe ifadesine doğru bir akımın doğmasını sağlayan odur.

Botticelli

BOYABAT, Karadeniz Bölgesi'nin Sinop iline bağlı 62.710 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.418 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.723 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Ayancık ve Gerze, doğuda Duragan, güneyde Kargı, batıda Taşköprü çevirir.

İlçenin kuzeyinde İsfendiyar dağlarının bu ilçe içinde kalan tepeleri yükselir. Ilgaz dağlarının doğu uçları da güneyden sokulur. İki yüksek arazi arasında Kızılırmak'ın Gökırmak kolu çevresinde gelişen düz alanlar bulunur. Etrafında çeltik ekimi çok gelişmiştir. Tahıl tarımı da yapılır.

Botticelli'den bir tablo: «İlkbahar»

İlçe merkezi Boyabat kasabası denizden 115 metre yükseklıktedir. 8 mahalleden ibarettir. İl merkezi Sinop'a 80, Kastamonu ve Gerze'ye 60 km.'lik yollarla bağlıdır. Su tesisleri 1947'de yapılmıştır. Birkaç çeltik fabrikası vardır. Dericilik ve kerestecilik gelişmiştir.

BOY, eski Türklerin göçebe teşkilâtındaki en önemli siyasî birliğe denirdi. Bilhassa Oğuz Türklerinde en esaslı teşkilâttı. Boylar oymaklara, oymaklar da daha küçük kısımlara ayrılırdı. Boylar han sülâlesinden, «boybeyi» denen şahıs tarafından idare edilirdi. Boyların birleşmesi de illeri meydana getirirdi.

BOYA, eşyaya renk vermek, süslemek veya dış etkilerden korumak üzere içine katılan veya üstüne sürülen renkli maddelere denir. İnsanlar binlerce yıllardan beri boya işiyle uğraşırlar. M.Ö. 1000 yıllarında Fenike'nin Sur şehri, mor boyasıyla tanınmıştı. İnsanlığın bildiği en eski boya, çivit rengi boyadır.

Boya maddelerinin sürüldüğü eşyayı renklendirmesi, moleküllerinin içindeki atomlarının tertip tarzından ileri gelir. Boyalarda asıl rengi taşıyan kısma kromofor (renk taşıyan) denir. 15 kadar kromofor tespit edilmiştir. Boyalardaki her rengin kendine göre bir dalga uzunluğu vardır. Bir kromoforun atomları çeşitli renklerin dalga uzunluğu ile titreşir. Bu sayede renkli ışınları emer veya yansıtırlar.

Boya maddeleri başlıca üçe ayrılır:

1 - Tabiî boyalar: Hayvan ve bitkilerden elde edilir. Boya çıkarmaya yarayan başlıcaları şunlardır: Kına, safran, çivit, turnusol bitkileri, kırmız böceği, yumuşakça.

2 - Madenî boyalar: Kurşun, çinko, titan, baryum, antimon, kadmiyum, krom ve kobalttan çıkarılır.

3 - Sentetik boyalar: Bütün diğer boyaların yerini bugün bunlar almıştır. Hem daha ucuza mal olur, hem daha çok renk çeşidi verirler. Sentetik boyaları elde etmek için kullanılan başlıca madde, maden kömürüdür. Boya yapmakta kullanılan diğer ham maddeler benzen, toluen, ksilen, fenol, krezol, naftalin ve karbozoldur. Bunlardan 500 kadar aracı madde yapılır. Bunlar da sülfrik, kloridrik, nitrik asitlerle, amonyak, alkol, klordur. Sentetik boyalar 6 sınıfa ayrılırlar: Bazik, asit, tuz boyalar, geliştirme boyaları, küb boyalar ve lâk boyalar.

Sentetik boya ilk defa 1856'da İngiliz kimyacısı W. H. Perkin tarafından keşfedilmiştir. Bu boya anilin yağından elde

edildiği için, ilk zamanlar «anilin boya» diye anılmıştır.

BOYAR, Ali Sami (1880 - 1967), Türk resim sanatının başlıca simalarındandır. İstanbul'da dünyaya geldi. Küçük yaşta resme meraklı olduğunu belli etti. 1892'de Deniz Harp Okuluna girdi. Teğmen olarak orduya katıldıktan sonra, 1902'de Mekteb-i Sanayi-i Şâhâne (Güzel Sanatlar Akademisi) ne kaydoldu. İki yıl Paris'te kaldı. Memlekete dönüşünde çeşitli memuriyetlerde bulundu. 1944'te Ayasofya Müzesi müdürlüğünden emekliye ayrıldı. İstanbul' da öldü.

Yabancı müzelere de eserleri giren Boyar, tamamen tabiate bağlı kalmıştır. Gerek renk, gerek çizgi bakımından tabiatte gördüğünü aslına yakın canlandırmıştır.

BOYLAM (Bak: ENLEM)

BOYNUZ, bazı hayvanların başında çıkan, tırnak gibi bir maddeden meydana gelen, muhtelif uzunluklarda, kıvrık veya çatallı bir korunma organıdır.

BOZA, darıdan yapılan, koyu bir kıvamı olan, açık balrengi, besleyici ve ferahlatıcı bir içkidir. Ekseriyetle üzerine tarçın ekilerek içilir. İçinde çok az alkol bulunur. Mermer küpler veya cam sürahiler içinde saklanır. Mısır, arpa, çavdar, yulaf veya buğdaydan da yapılır.

BOZBURUN, memleketimizde bu adla anılan beş burunun adıdır.

1 - Marmara denizinde, Gemlik ve İzmit körfezleri arasında uzanan Armutlu yarımadasının batısındadır. Üzerinde bir fener vardır.

2 - Ege denizinde, Saros körfezinin güneyindedir.

3 - Marmara denizinin güneyinde, Karabiga yakınlarındadır.

4 - Edremit körfezinin güneyinde, Armutova'nın kuzey batısında bulunur.

5 - Köyceğiz gölü ayağının denize döküldüğü yerin güneyinde bir burundur.

BOZCAADA, Ege denizinin kuzey doğusunda bir ada, Çanakkale iline bağlı 2.141 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 40 km^2'dir.

Bozcaada, Biga yarımadası kıyılarından 7 - 8 km. genişlikte sığ bir denizle ayrılmıştır. Şekli üçgene benzer. En yüksek noktası kuzey doğudaki Göztepe (192 m.) dir. Ada Akdeniz ikliminin tesiri altındadır. Bitki örtüsü de Akdeniz iklimine uygundur.

İlçe merkezi Bozcaada kasabası iki mahalleden ibarettir. Üç iskelesi vardır. Halkı bağcılık ve şarapçılıkla geçinir. Bir kısmı da balıkçılık yapar. Turistik bir yerdir.

Bozcaada 1478'de Osmanlılara geçmiş,

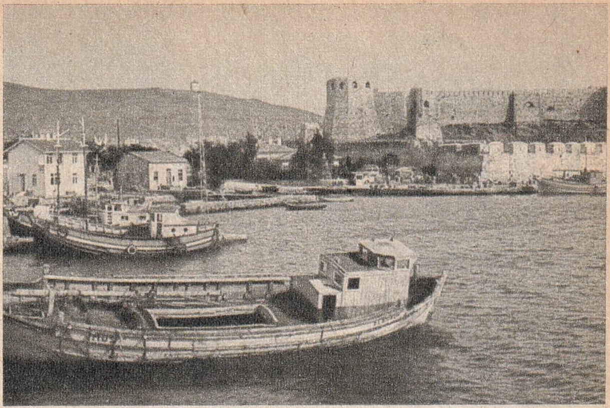

Bozcaada'dan bir görünüş

Balkan Savaşı'nda Yunanlılar almış, 1923' te tekrar bizim olmuştur.

BOZDAĞLAR, Ege Bölgesi'nde, Gediz'le Küçük Menderes arasında uzanan sıradağlardır. Üzerlerinde doğudan batıya doğru Mehmetlidağ, Çulhadağ, Gözlübaba dağı, Kangal dağı, Kartal dağı, Bozdağ, Güldağ, Mahmutdağ gibi yüksek noktalar bulunur. Bunların en yükseği olan Bozdağ (2.157 m.), Ödemiş'in kuzey doğusundadır. Üzerindeki Gölcük yaylası, Ödemiş'in sayfiye yeridir.

A. S. Boyar

BOZDOĞAN, Ege Bölgesi'nin Aydın iline bağlı 32.873 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.739 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.849 km^2'dir. Doğuda Karacasu, güneydoğuda Tavas, güneyde Muğla'nın merkez, batıda da Çine ve Sultanhisar çevirir.

Bozdoğan ovası ile ovanın doğu ve batısındaki dağlık sahalar ilçeyi kaplar. Dağlar yer yer ormanlıktır. İlçede kışlar ılık, yazlar sıcak geçer. Halkı çiftçilik ve meyvacılıkla geçinir. En fazla incir, pamuk, zeytin, susam elde edilir. İpek böcekçiliği de gittikçe gelişmektedir.

İlçe merkezi Bozdoğan kasabası, ovanın batı ucunda, Madranbaba dağının eteklerinde kurulmuştur. Beş mahalleden meydana gelmiştir. Denizden 203 metre yüksektedir. Nazilli istasyonuna 30 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Kasabayı 13. yüzyılda Türkler kurmuştur.

BOZDOĞAN, ateşli silâhların icadından önce askerlerin yakından kullandıkları bir taarruz silâhıydı. Sapı ağaçtan, başı bakır, pirinç veya demirden dikenli bir top gibiydi. Süvarilerinki daha ağır, yaya askerinki daha hafifti. Bazılarına «topuz» veya «şeşper» adı da verilirdi. Sonradan «gürz» denmiştir.

BOZDOĞAN KEMERİ, İstanbul'da, Bizanslılardan kalmış bir su kemeridir. Saraçhanebaşı'ndan Unkapanı'na inerken, Atatürk bulvarını keser. Şehzadebaşı ile Fatih arasındadır. Kemeri 364 - 378 yılları arasında Bizans İmparatoru Valens'in yap-

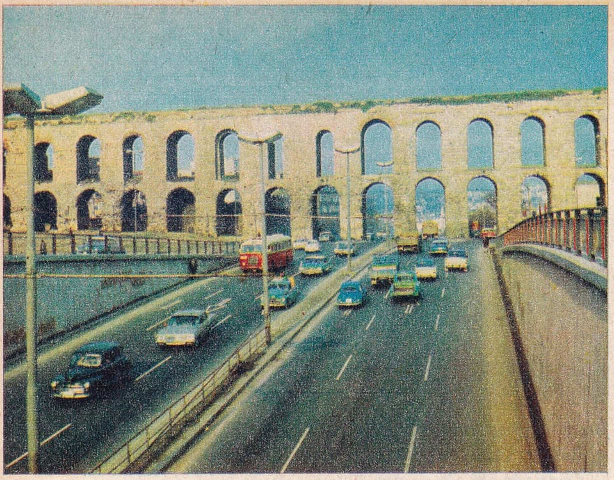

Istanbul'da Bozdoğan kemeri

tırdığı sanılmaktadır. Valens kemerine neden Bozdoğan adının verildiği tespit edilememiştir.

Yontma taştan yapılan kemerin en yüksek kısmı, deniz yüzeyinden 63,5 metredir. Uzunluğu da bir kilometreye yakındır. Bugün kemerin yol seviyesinden yüksekliği 20 metreyi aşar.

BOZKIR, kurakçıl karakter taşıyan ot topluluklarına denir. «İstep» kelimesinin Türkçesidir. Bozkırlar daha çok soğuk iklim kuşağında bulunmakla beraber, ılık iklim bölgelerine ve tropikal kuşağa kadar da sokulurlar. İç Anadolu'nun da bir kısmı bozkırlarla kaplıdır.

BOZKIR, Konya ilinin Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kalan 57.875 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.112 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.923 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde Çumra, doğuda Karaman ve Hadım, güneyde Akseki, batıda da Seydişehir ilçeleri çevirir.

Toros dağlarının iç etekleriyle bu eteklerden Konya ovasına doğru alçalan düzlükler, Bozkır sınırları içindedir. İklim serttir. En önemli akarsuyu, Beyşehir gölünden çıkan Çarşamba suyudur. Dağlar yer yer ormanlıktır. Düz alanlarda tahıl ekimi gelişmiştir. Yamaçlarda meyvacılık ve bağcılık yapılır.

İlçe merkezi Bozkır kasabası 4 mahalleden meydana gelmiştir. Denizden 1.200 metre yükseklikte ve Konya'nın 85 km. güneyindedir. Geniş bir parkı ve içme suyu vardır. Bozkır adı, Selçuklular devrinde bu bölgede hâkimiyet kurmuş olan Bozkır Bey'den gelir.

BOZKURT, destanlarımızda Türklüğü ve Türk kahramanlığını temsil eden kutsal ve efsanevî bir varlıktır. Yürzyıllarca önce ilk Türk İmparatorluğu olan Hunlar, bayrakları üzerinde kurt başı taşıyorlardı. Uygur İmparatorluğu bayrağında da kurt vardı. «Oğuz Destanı» nda Oğuz Kağan'ın vücudu kurt vücuduna benzetilmiştir. Türkler, İslâmlığı kabul ettikten sonra da Bozkurt'a saygı duygusu yaşamış, zamanımıza kadar gelmiştir.

Eski Türk devletleri arasında Türk adını ilk defa kullanan Kök-Türkler'dir. Kök-Türkler millî inanışlarını taşlar üzerine kaydederek, Orhon anıtları ile zamanımıza kadar ulaşmışlardır. Kök-Türkler, Hun ilinin kuzeyindeki So ülkesinde yaşıyorlardı. Kapanpu adında bir başbuğları vardı. Bu başbuğun 16 kardeşinden biri bir kurttan doğmuştu. Bu çocuğun anası kurt, yani totem (tanrı) olduğu için, yağmurlara, rüzgârlara hükmederdi. Bu genç, kardeşlerinin hepsi düşmanları tarafından öldürüldüğü halde, üstünlüğü sayesinde kurtuldu. Yaz ve Kış tanrılarının kızları olan iki karısıyle Türk nesilini yeniden kurdu. En büyük oğlu kendisinden sonra hükümdar seçildi. Türk adını aldı. Türk'ün on karısı vardı. Çocuklarından biri, Türk'ün annesinin adı olan Asena (kurt) adını aldı.

Ergenekon destanında da Bozkurt'a raslanır. Bir baskın sonunda kılıçtan geçirilen Türklerden yalnız iki genç, eşleriyle beraber kurtulur, aşılmaz dağlarla çevrili münbit bir ovaya girer ve orada çoğalırlar. Yüzlerce sene sonra Türk nesli eski gücünü bulur. Başlarında börteçine (Bozkurt) adını taşıyan başkanlarının öncülüğüyle sarp dağları yararak çıkarlar.

BOZKURT, Karadeniz bölgesinin Kastamonu iline bağlı 20.319 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.954 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 329 km.^{2}'dir. Kuzeyde Karadeniz, doğuda Çatalzeytin, güneyde Küre, batıda İnebolu, ilçeleriyle sınırlanmıştır.

Arazi kuzeye doğru eğilimlidir. Güney kuzey doğrultusu küçük akarsularla kesilmiştir. Nemli bir iklimi vardır' Dağlık kesimler ormanlıktır. Başlıca ürünleri mısır, meyva ve patatestir.

İlçe merkezi Bozkurt kasabası Ezine çayı üzerinde, denize yakın noktada kurulmuştur. Kastamonu'ya 102 km.'lik bir yolla bağlıdır. Turistik bir köy olan Abana'ya da 3 km. uzaklıktadır.

BOZOVA, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin Urfa iline bağlı 34.015 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.425 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.550 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde Adıyaman'ın merkez, Urfa'nın Hilvan, doğuda Urfa'nın merkez, güneyde Birecik ve Suruç, batıda Halfeti ilçeleri sınırlar.

İlçe arazisi hafif dalgalı düzlükle, tepecikler halindedir. Fırat nehrine doğru düzlükler azalır.

İlçe merkezi Bozova kasabası denizden 530 metre yüksekliktedir. 2 mahalleden ibarettir. İl merkezi Urfa'ya 38 km.'lik bir yolla bağlıdır. Küçük ölçüde el dokumacılığı yapılır. Kuyu ve kaynak suları içilir.

BOZÖYÜK, Marmara Bölgesi'nin Bilecik iline bağlı 28.863 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.842 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 848 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Pazaryeri ve Bilecik'in merkez, doğuda Söğüt ve Eskişehir'in merkez, güneyde Kütahya'nın merkez, güneybatı ve batıda Tavşanlı ilçeleri çevirir.

Bozöyük ilçesinde alçak düzlükler büyük yer tutar. Önemli akarsuları, Sakarya'ya karışan Karasu ile Porsuk çayına karışan Sarısu'dur. Dağları ormanlıktır. Pancar ve tahıl ekilir. Meyvacılık, bağcılık yapılır.

İlçe merkezi Bozöyük kasabası 4 mahalleden ibarettir. Kireç, mozaik, 2 un, birkaç tane de kereste fabrikası vardır. İçme suyu ve elektriği mevcuttur. Denizden 743 metre yüksekliktedir. Haydarpaşa - Eskişehir demiryolu kasabadan geçer.

Bozöyük, İlkçağdan beri insanların yerleştiği bir yerdir. Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında Osmanlılar'a geçmiş, Meşrutiyet'te kaza merkezi olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda İnönü Savaşları sırasında bir ara işgale uğramış, 5 eylül 1922'de kurtulmuştur.

BÖBREK, insan ve hayvanlarda çok önemli iş gören bir organdır. Karın boşluğunda, omurganın yanında, sağlı sollu birer böbrek bulunur. İnsanlarda 6-7 sm. uzunluğundadır. Biçimi büyük bir fasulya tanesini andırır. Böbreğin başlıca görevi sidiği ayırıp, kanı temiz bir hale getirmektir. Üst tarafında böbreküstü bezi adı verilen bir bez bulunur. Damar bakımından çok zengindir. Kasların çalışmasından meydana gelen zehirleri bu bez değiştirir. Neşrettiği adrenalin adlı maddeyle de kan basıncını ayarlar.

Böbrek ortasından boyuna kesilirse, renkçe üç ayrı bölge görülür: 1) «Kabuk bölgesi» denen koyu kırmızı ve sidiğin kandan süzüldüğü dış bölge. 2) «Piramit bölgesi» denen çizgili bölge. Piramitlerin uçları bir boşluğa açılır. 3) «Havuzcuk» denen hafif sarımtırak bölge.

Böbrekler insanın en kolay hastalanan organlarındandır. Böbrek hastalıklarında vücutta meydana gelen zehirlerin dışarı atılması güçleşir. Buna «nefrit» denir. Bu hastalığa yakalananların kanlarında albümin miktarı yükselir.

Bozöyük'te Mimar Sinan'ın eseri Kasım Paşa Camisi

BÖCEKLER, hayvanlar âleminde çok geniş yer tutan küçük varlıklardır. 700.000 kadar türü bilinen böcekler, dünyanın hemen her tarafına yayılmışlardır. Böcekler hayvanlar arasında «eklembacaklılar» sınıfındandır. Başlıca özellikleri, hepsinin üç çift bacağı omasıdır. Kanatlarının sayısı ve şekillerine göre de takımlara ayrılırlar.

Böceklerin vücudu üç kısma ayrılır:

1 - Baş: Gözlerin, duyargalarının, ağzının ve aldığı besinleri kesip parçalamaya veya emmeye yarayan ağız araçlarının bulunduğu yerdir. Böceklerin genellikle iki gözü vardır. Binlerce küçük gözün meydana getirdiği gözlerine, «petek göz» denir. Duyargalar dokunma ve koku alma organlarıdır. Ağızları, beslendikleri maddelere göre değişir, Şu tipleri vardır: a) Çiğneyici (çekirge ve hamam böcekleri), b) yalayıcı-emici (arılar), c) delici-emici (sivrisinekler), d) emici (kelebekler).

2 - Göğüs: Böceklerin ayaklarının ve kanatlarının bulunduğu bölümdür. Üç kısımdan meydana gelmiştir. Her birinden sağdan ve soldan birer ayak çıkar. İkinci ve üçüncü kısımlarda da birer kanat bulunur. Bacaklar böceğin yaşadığı ortama göre şu tipleri gösterir: a) Yürüyücü ve koşucu (hamam böceği), b) sıçrayıcı, (çekirge), c) yüzücü (ditisküs), d) kazıyıcı (danaburnu), e) yakalayıcı (peygamberdevesi). Böceklerde iki çift kanat bulunursa da, bazılarında tek, bazılarında da hiç yoktur.

3 - Karın: İç içe geçen bir takım halkalardan meydana gelmiştir. Vücut, kitin adlı sert ve koruyucu bir maddeyle örtülmüştür. Karın kısmının ucunda bazılarında görüldüğü gibi sokaç (iğne) bulunur. Böceklerde solunum bütün vücut içine yayılan ince kanallarla sağlanır. Bunlara, «trake» denir. Dolaşım sistemi, bir sırt damarından ibarettir. Yürek ödevini de bu

BİR BÖBREĞİN KESİTİ:

1 - Kabuk
2 - Havuzcuk
3 - Piramitler
4 - Sidik borusu

BİR BÖCEĞİN VÜCUT YAPISI:

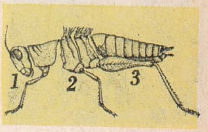

1 - Baş
2 - Göğüs
3 - Karın

damar görür. Böceklerin kanları genellikle renksiz bir sıvıdır. Sindirim sistemleri iki tarafı açık bir borudan ibarettir.

Böceklerde üreme yumurta ile olur. Bazılarında yumurta dişinin içinde iken çatlar. Kitin gelişmeye engel olduğu için, böcek bazen kabuk değiştirir. Böcekler başkalaşımla gelişirler. Yumurtanın içinden kurt (larva) çıkar. Larva, krizalit halini alır. Sonra ergin böcek olur. Zekâ bakımından böcekler birçok yaratıktan ileridirler. Bilhassa arılar ve karıncalar toplum halinde yaşamak bahsinde çok gelişmişlerdir.

Böcekçil bitkilerden Sinekkapan

Böceklerin en büyük düşmanı, soğuktur. Kuzey Kutup dairelerinin ötesinde pek az bulunurlar.

Böcekler kanatlarının sayılarına ve biçimlerine göre 8 büyük takıma ayrılırlar:

1 - Zarkanatlılar (arılar), 2 - Çiftkanatlılar (karasinek), 3 - Pulkanatlılar (ipekböceği), 4 - Kınkanatlılar (mayısböceği), 5 - Düzkanatlılar (çekirge), 6 - Yarımkanatlılar (ağustosböceği), 7 - Damarkanatlılar (su sinekleri), 8 - Kanatsızlar (kitap güveleri).

Böceklerin düşmanı çok olduğu için, tabiat yüryüzünden kalkmamaları için çok çabuk üremelerini mümkün kılmıştır. Çok fazla yumurtlarlar. Yaşama süreleri de cinslerine göre değişir. 20 dakika yaşayanları olduğu gibi, ana karınca gibi 16 yıl yaşayanları da vardır.

Böcekler yeryüzünde memelilerden, hatta bütün öteki omurgalılardan önce görülmüşlerdir. Birinci Zamanın Karbon devrinde de bugünkü böcekler mevcuttu. İlk yaşayan böceklerin kızböceği olduğu sanılmaktadır. İlk böceklerin solucandan meydana gelmiş olması mümkündür.

Bazı böcekler bitkilere musallat olarak büyük zararlar verirler. Bunları kesin olarak yoketmenin tek yolu, ilâç püskürtmektir.

BÖCEK SOKMALARI, esas olarak pek tehlikeli değildir. Buna rağmen bazan iltihaba ve şişmelere sebep olur. Genellikle böcek ısırık veya sokmasına karşı, sokulan yeri karbonatlı suyla yıkamak iyi netice verir. Ayrıca Amonyakla ısıtılmış bir pamuğun yaraya bastırılması faydalıdır. Arı sokmasına karşı da karbonatlı suyla yapılacak ılık banyo çok iyi netice verir. Sivrisinek sokmasının meydana getirebileceği kaşıntı veya sızının giderilmesi için, sokma yerine amonyakla ıslatılmış pamuk sürülür veya karbonatlı su ile yıkanır.

BÖCEKÇİL BİTKİLER, böcek yiyen ve böceklerle beslenen bitkilerdir. Bunların hepsinde yapraklar böcek yakalamaya elverişli bir kapan halini almıştır. Başlıcaları şunlardır:

1 - Borularıyle böcek tutanlar: Başlıca örneği, «nefentes» tir. Güney Asya ve Madagaskar adasındaki çok sıcak ormanlarda, başka ağaçların dalları üzerinde kök salarak yaşarlar. Yaşlı yapraklarının içi böcek ölüsüyle dolu olduğu için pis kokular neşrederler.

2 - Yapraklarıyle böcek yakalayanlar: Başlıca örneği «diyonea» dır. Kuzey Amerika'nın doğu bölgelerinde bulunur. Yaprakları özel bir sıvı ile böceği yavaş yavaş sindirir.

3 - Bezleriyle böcek yakalayanlar: Başlıca örneği, «drosera» dır. Avrupa bataklıklarında yetişir.

Bütün bu bitkiler nitratı az topraklarda yaşadıkları için azot ihtiyaçlarını bu şekilde yakaladıkları böcekler vasıtasıyle karşılarlar.

BÖĞÜRTLEN, dere, tarla ve sulak hendek kenarlarında yetişen 3000'den fazla türü bulunan bir ağaççıktır. Koyu kırmızı, hafif mayhoş meyvalar verir. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin gülgiller familyasındandır.

BÖLME, aritmektikte bir sayıyı daha küçük ve birbirine eşit parçalara ayırma işlemidir, çarpmanın aksidir. Bölünecek sayıya «bölünen», bu sayıyı bölen sayıya «bölen», çıkan sonuca da «bölüm» denir. Bazı sayılar tam olarak bölünmez, bu durumda bölümden artan sayıya da «kalan» denir.

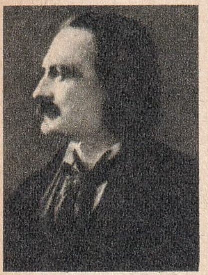
R. T. Bölükbaşı

BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik (1968 - 1949), tanınmış bir Türk şairidir. Şimdi Bulgaristan'da kalan Cisr-i Mustafa Paşa kasabasında doğdu. Orta tahsilini bitirdikten sonra, Mekteb-i Mülkiye'ye girdi. Edebiyatla uğraşmaya başladı. Hürriyet fikrini yayma teşebbüsleri yüzünden okuldan çıkarıldı. Tıbbiyeye girdi ve uzun uğraşmalardan sonra doktorluk diplomasını alabildi. 1908 Meşrutiyetiyle beraber siyasete atıldı. Damat Ferit kabinesinde Maarif Vekili oldu. ve 1921'de Osmanlı Murahhası olarak Sèvres Antlaşması'nı imzaladı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra memleketten kaçtı «150' likler» listesine girdi. 1938'de çıkarılan aftan faydalanarak 1943'te yurda döndü. İstanbul'da öldü.

Rıza Tevfik, 1908'den sonra hece veznini seçmiş, halk ve tekke edebiyatının tesirinde kalmıştır. Koşmalarında dertli, Karacaoğlan gibi halk şairlerinin, nefeslerinde de Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'ın açık etkileri vardır. Hece vezninin Türk şiirine yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.

BRAHE, Tycho (1546 - 1601), Danimarkalı astronomi bilginidir. Knudstrup şehrinde doğdu. Bütün hayatını gökyüzünü incelemekle geçirdi. Bu incelemeleri daha sonra Kepler'in gezegenler hakkındaki kanunları hazırlamasına geniş ölçüde yardımcı olmuştur.

BRAHMANİZM, Hindu cemaatinin en hâkim kastı olan Brahmanlar tarafından meydana getirilen ve geliştirilen bir dinî inanış sistemidir. Hindular'ın dinî inanışları üç büyük safha göstermiştir. Birinci safha, «Veda» adı verilen kutsal yazılardan anlaşılmaktadır. M.Ö. 2000 - 1000 yılları arasında devam eden bu devreden sonra, Brahmanizm, ondan sonra da Hinduizm safhalar gelmiştir.

Hinduizm'de dört kast vardır: 1 - Brahman (rahip ve aydınlar), 2 - Kşatriya (devlet adamları, askerler), 3 - Vaysya (çiftçi, tüccar ve zanaat erbabı), 4 - Sudra (köylüler, uşaklar). Bunlardan başka bir de kast sistemine dahi, giremeyen «parya» lar vardır.

Brahmanizm'de, Vadalar'da büyük rol oynayan tanrılar, önemlerini kaybeder, yerine Brahmanlar âdeta bir tanrı hüviyeti kazanırlar. Brahminizm, ruhların dünyaya döneceğine, insanların Brahmanlar sayesinde selâmete ulaşacağına inanırlar. Brahmanizm'in ikinci safhasında «Upanişad» lar önemli rol oynarlar. Brahmanizm'in kanunî cephesini de, «Manu'nun Kanun Kitabı» temsil eder. Son safhasında mükâlemeli şiirler görülür. Koruyucu tanrı «Vişnu» nun şahlanışı olan Krişna, bu şiirlerin en önemli kişisidir.

BRAHMS, Johannes (1833 - 1897), tanınmış Alman bestecisidir. Hamburg'da doğdu. Gençlik yıllarında önce babasından ders aldı. Daha sonra Cessel ve Marsen' den piyano dersleri alarak, daha ciddî çalışmaya başladı. 1853'te Schumann'la tanıştı. İki müzisyen arasında hayatları boyunca devam eden bir dostluk başladı. 1862'de Viyana'ya yerleşen besteci, hayatının sonuna kadar orada kalmıştır.

Brahms, Bach ve Beethoven'in devamı olarak kabul edilir. Kuzey Almanya ve Macar halk müziğinin temelleri üzerinde sağlam eserler bestelemiştir. Devrindeki bestecilerin çoğunun aksine ilk senfonisini ancak kırk yaşını geçtikten, iyice olgunlaştığına kanaat getirdikten sonra bestelemiştir. Oda müziği besteleri, dört senfonisi, «Akademi Töreni Uvertürü», «Macar dansları», «Haydn'ın Bir Temi Üzerine Varyasyonlar», keman ve piyano konçertoları, keman ve viyolonsel için bestelediği «dubl» konçertosu eserlerinin başlıcalarıdır.

BRAİLLE, Louis, (1809 - 1852), körlere özel bir alfabeyle okuma-yazma imkânı sağlamış olan bir Fransızdır. Paris'te doğdu. Üç yaşında bir kaza neticesi kör kaldı. Tahsilini Pariste Körler Enstitüsü'nde yaptı. 1828'de aynı okula öğretmen oldu. Bir yıl sonra da körler için «Braille Alfabesi» diye tanınan okuma-yazma sistemini buldu.

T. Brahe

BRAİLLE ALFABESİ, körlerin okuyup yazabilmesi için birden altıya kadar kabarık noktaların çeşitli şekillerde birleşmesinden meydana gelen bir alfabedir. Harfler kalın bir kâğıdın üzerine, sivri uçlu kalem şeklinde bir âletle bastırılarak yapılan noktalarla yazılır. Yazı bittikten sonra okunabilmesi için kâğıdın arkası çevrilir. Çünkü noktaların çıkıntısı o tarafa doğrudur. Körler bunu parmaklarının ucuyla takip ederek okurlar. Rakamlar için de 1 yerine A, 2 yerine B, vs. olmak üzere harf noktaları kullanılır. Müzik notaları yazmak için de ayrı bir Braille sistemi vardır.

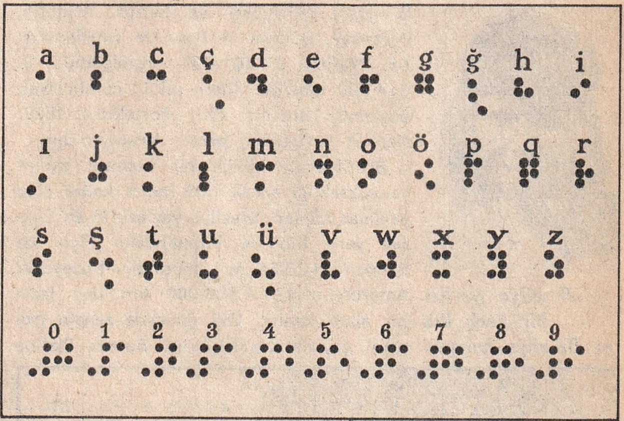

Braille Alfabesi

BRASİLİA, Brezilya'nın yeni başkentidir. 1955'te iş başına geçen yeni başkan Kubitschek, Brasilia'nın başkent yapılması için bütün gücüyle çalışmıştır. Şehir modern şehircilik ve mimarlık anlayışının mükemmel bir örneği olarak kabul edilmektedir. Şehrin planını şehircilik mütehassısı Lucio Costa, binaları mimar Niemeyer yapmıştır. Brasilia 1960'ta resmen Brezilya'nın başkenti oldu. Nüfusu 89.698'dir.

BRAUN, Wernher von (1912 -), Alman fizik bilginidir. Küçük yaşta atmosfere roket gönderme konularıyle ilgilenmeye başlamıştı. 1930'da yaptığı roketlerden birinin 2.000 metre mesafeye gitmesi Hitler'in ilgisini çekti. 1938'de ilk V-1 denemelerine başladı. 1943'te V-1'ler, 1944 te de V-2'ler Londra'yı müessir bir şekilde döğdü. Almanya'nın savaşı kaybetmesi üzerine, Braun da Amerikalılar'a teslim oldu.

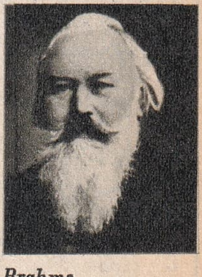

Brahms

V. Braun

Amerikan tabiiyetine geçti ve Amerika'nın feza çalışmalarının yönetimini ele aldı. Halen Amerika'nın aya gitme projesi üzerindeki çalışmalarını yönetmektedir.

BRAZZAVİLLE, Kongo Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu 135.632'dir. Stanley Pool gölünün kuzey batı kıyısında bulunan bir nehir limanıdır.

BREMEN, Batı Almanya'nın en önemli ticaret merkezi ve liman şehirlerinden biridir. Nüfusu 575.000'i geçer. İkinci Dünya Savaşı sırasında çok şiddetli bombardımanlara hedef olmuştur.

BREST, Fransa'nın kuzey batısında, Bretanya kıyılarında önemli bir askerî limandır. Nüfusu 143.000'dir. Ekonomisi toprak ürünleri ve balıkçılığa dayanır. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman işgali altında iken şiddetle bombalanmıştır.

BREZİLYA, Güney Amerika'daki devletlerin en büyüğüdür. Toprakları kuzeyde Kolombiya, Venezuela, Guyana, doğuda ve güneydoğuda Atlas Okyanusu, güneyde Uruguay, güneybatı ve batıda Arjantin, Paraguay, Bolivya ve Peru ile sınırlanmıştır. Nüfusu 81.301.000, yüzölçümü: 8.514.000 km.^{2}'dir. İdare şekli: cumhuriyet, başkenti: Brasilia, dili: Portekizce, dini: Katolik Hıristiyan, parası Kruzeyro'dur.

Brezilya'nın büyük bir kısmını ovalar ve yüksekliği ancak 500 metre kadar olan yaylalar kaplar. Brezilya yaylasının en yüksey yeri, Rio'nun kuzeyindeki Pico de Banderia (2.884 m.) tepesidir. Kuzeydeki Amazon ovası, 1.500.000 km.^{2}'den fazla bir alanı kaplar. Ova güneyde zengin tropikal çayırlarıyle kaplıdır. Buraya Platina ovası denir. Brezilya tropikal bir memleket olmakla beraber, yer yer çeşitli iklim özellikleri gösterir. Ekvator, ülkenin kuzeyinden geçer. Bu kesimde mevsim değişikliği olmaz. Sıcaklık ortalama 33°'dir. Brezilya'yı dünyanın en büyük nehirlerinden Amazon sular. Suladığı alan ülkenin yüzölçümünün % 60'ı kadardır. Güney kesimini ise, Parana nehri sular. Her ikisi de ulaşıma elverişlidir. Brezilya göl bakımından zengin değildir. Bütün Lâtin Amerika memleketleri gibi, Brezilya'da da zenciler, yerliler ve beyazlar karışmış durumdadır. Fakat ırk ayrılığı gözetilmez. Güneyde nüfusun 75'ini beyazlar teşkil eder. Amazon ormanlarında tamamen ilkel bir hayat yaşayan yerliler vardır. Başlıca şehirleri, eski başkent Rio de Janeiro, Belem, Belo Horizonte, Recife, Sao Paulo ve Bahia'dır.

Brezilya yerlisi bir genç kız ve Brezilya haritası

Brezilya bitki toplulukları bakımından çok zengindir. Balta girmemiş tropikal ormanlarından kauçuk elde edilir. Kereste de ekonomik hayatta rol oynar. Ormanlık kesimlerde yaşayan hayvanların başında tatir, puma ve jagar gelir. Zehirsiz anakonda yılanlarından başka, çok zehirli yılanlar da vardır. Brezilya ekonomisinin en büyük unsuru, kahvedir. Sonra pamuk, şeker kamışı, mısır, pirinç ve tütün gelir. Krom, manganez ve demir madenleri de zengindir. Endüstrinin temelini pamuklu dokumacılık teşkil eder. Makine, oto montaj ve kimya endüstrileri de gelişmektedir. Ulaştırma işlerinde Amazon nehrinden geniş ölçüde faydalanılır. Demiryollarının uzunluğu 40.000 km.'ye yakındır. İyi durumdaki karayollarının uzunluğu 250.000 km.'yi geçer. Son yıllarda hava ulaşımı da önem kazanmıştır.

Portekizli Pedro Alvarez Cabral, Brezilya'yı ilk keşfeden denizci olarak kabul edilir. Cabral 1550'de kıyıya çıkmış, 1510'da da istilâ başlamıştır. Brezilya daha sonra bir Portekiz kolonisi halinde yönetilmiş, 1822'den 1889'a kadar bağımsız bir imparatorluk olmuştur. Bu tarihten sonra da federal bir cumhuriyet şeklini almıştır. 21 eyaletten müteşekkil Brezilya, iki dünya savaşına ismen katılmıştır. Lâtin ülkelerine has askerî darbelere Brezilya'da da raslanmış, son yıllarda oldukça istikrarlı bir rejim kurulmuştur.

Brezilya'da eğitim, devlet idaresindedir. Öğretim mecburî değildir. Halkın ancak yarısı okuma-yazma bilir. Atlas Okyanusu kıyısında eğitim seviyesi daha yüksektir. 11 kolej ve üniversitesi vardır. Kütüphane ve müzelere büyük önem verilir. Sanata, bilhassa mimarlığa karşı ülkede büyük bir merak vardır.

BROM, koyu kırmızı renkte, kötü bir kokusu olan, normal ısıda sıvı halinde bulunan bir madendir. Tabiatta sodyum, potasyum, magnezyum bromürleri halinde bulunur. Brom ilk defa Fransız kimyacısı Balard tarafından 1836'da keşfedilmiştir. Kaynadığı zamanlar solunum için tehlikeli kırmızı buharlar verir. Teknik ve pratikte çeşitli faydaları vardır. Tıpta da yararlıdır En çok işe yaradığı yer, boya sanayiidir.

BRONŞİT, akciğer bronşlarının iltihaplanmasıyle meydana gelen bir hastalıktır. Soluk borusunun akciğerlere giden iki kolundan her birine de bronş denir. Bronşlar akciğerin içinde bronşçuk denen daha ince borulara ayrılmıştır. Her biri ince zardan yapılmış hava kesecikleriyle sona ermiştir. Bunların çevresinde de kılcal ağı bulunur Keseler ancak mikroskop altında görülebilir. Sayıları milyonları geçer. Şiddetli üşütme veya grip, boğmaca, tifo gibi hastalıklar, bronşların iltihaplanmasına sebep olur. Tedavisi on beş gün kadar sürer. Hasta yatakta dinlenmeli, sıcak şeyler içmeli ve terlemelidir. Müzmin bronşitte hasta yiyeceğe ve içeceğine dikkat etmeli, kışı deniz kenarı olmayan mutedil bir yerde geçirmelidir. Yaşlılarda bronşit, kalple ilgili başka hastalıklar yapar.

BRONTE KARDEŞLER, 19. yüzyıl İngiliz edebiyatında unutulmaz eserler bırakmış, üç kız kardeştir. Bir papazın kızı olan Charlotte, Emily ve Anne Bronte, Thornton'da doğdular. Edebiyat alanında sırayla adlarını duyurdular.

BRONTE, Anne (1820 - 1849), Bronte kardeşlerin en küçüğüdür. «Agnes Grey» adlı romanında öğretmenlik hatıralarını anlatmış, 29 yaşında ölmüştür.

BRONTE, Charlotte (1816 - 1855), Bronte kardeşlerin en büyüğüdür. En tanınmış eserlerinden biri olan «Jane Eyre» de kendi okul hayatını canlandırmıştır. Annelerinin ölümüyle evin bütün sorumluluğu Charlotte'nin omuzlarına yüklenmişti. 1841'de üç kız kardeş bir okul açarak erkek kardeşlerini okutabilmek imkânını araştırdılar. Fakat açtıkları okul bütün çabalarına rağmen tutunamadı, kapandı. Bunun üzerine Charlotte'nin yazdığı «Jane Eyre» adlı roman çok beğenildi. Fakat sevinci uzun sürmedi. Charlotte kısa aralıklarla üç kardeşini de kaybetti. 1854'te rahip A.B. Nicholls ile evlendi. Birkaç ay sonra da öldü.

BRONTE, Emily (1818 - 1848), Bronte kardeşlerin ortancasıdır. Edebiyat alanında tek romanı olan «Wuthering Heights» (Uğultulu Tepeler) le tanınmıştır. Romanının yayınlandığı yıl tüberkülozdan öldü.

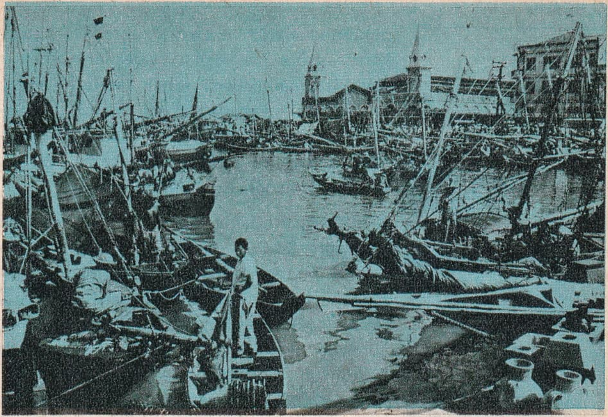

Brezilya'da Belem limanı

BRONTOZOR, Jeolojik Zamanlar'dan İkinci Zaman'da, hem karada, hem suda yaşayan dev gövdeli bir hayvandı. Boyunun 22 metre, ağırlığının da 30 ton olduğu sanılmaktadır. Küçük bir başı, ağır ve kalın bir kuyruğu vardı.

BRONZ (Bak: TUNÇ)

BROVNİNG (Bak: TABANCA)

BRUNEİ, Borneo'nun kuzeyinde, İngiliz himayesinde bir sultanlıktır. Halkın çoğunluğu Müslümandır. Nüfusu: 97.000, yüzölçümü: 5.000 km.^{2}'dir. Başkenti: Brunei' dir. Güneyinde yüksekliği 1.200 metreye varan dağlar, kuzeyde Güney Çin denizine doğru alçalır. Sık ormanları, rutubetli bir iklimi vardır. Pirinç tarımı ve manda yetiştiriciliği halkın başlıca geçimidir. Balıkçılık da ileridir. Brunei şehri ayrıca önemli bir kauçuk merkezidir. Petrol kaynakları da zengindir.

Charlotte Bronte

BRUTUS, Marcus Junius (M.Ö. 85 ? M.Ö. 42), Roma İmparatorluğunun en tanınmış kumandanlarından biridir. General Pompeius'la bir olup, Caesar'a karşı yapılan üç savaşa katıldı. Pompeius yenilince, Caesar, Brutus'u affederek onu vali yaptı. Fakat Brutus bu iyiliklere rağmen Caesar'ın diktatoryasına son vermek üzere hazırlanan suikaste katıldı. Onu öldürenlerden biri oldu. Arkadaşını suikastçiler arasında gören Caesar'ın «Sen de mi Brutus?» sözü meşhurdur. M.Ö. 42 yılında Antonius'la, Gaius Octavius'un ordularına karşı Philippi'de çarpıştı. Yenilince üzülüp, kılıcının üzerine atılarak kendini öldürdü.

Brutus

BRÜKSEL, Belçika'nın başkentidir. Nüfusu, 1.439.536'dır. Brabant eyaletinin merkezidir. Anvers'in 40 km. güneyinde, Senne nehri üzerinde kurulmuştur. Önemli bir sanat ve ticaret merkezidir. Belçika'nın en önemli çiftçilik bölgesindedir. En çok halı, perde, mobilya ve dantelâları ile tanınmıştır. Şeker ve sabun fabrikaları,

dökümhaneleri vardır. Brüksel'in kütüphane, müze ve sanat galerilerinde pek çok kitap ve değerli sanat eserleri vardır. Üniversitesi, Avrupa'nın en önemli üniversitelerinden biridir. Kuruluşu 500 yıllarına kadar inen bu tarihiî şehir, birçok defalar yabancı işgaline uğramıştır.

Japonya'da Kamakura'daki 1252'de yapılmış olan büyük Buda heykeli

BUCAK, Akdeniz Bölgesi'nin Burdur iline bağlı 34.068 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.094 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.436 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Isparta'nın merkez, doğuda Sütçüler, güneyde Antalya'nın merkez, batıda da Burdur'un merkez ilçeleri çevirir.

İlçenin doğu tarafları dağlık, batı tarafları ise ovalıktır. İklimi, yağış mevsimleri bakımından Akdeniz iklimine, sıcaklık şartları bakımından da İç Anadolu iklimine benzer. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Önemli akarsu yoktur. Geçici çaylar, ilçe sınırları içinde olan Kestel gölüne akar. En fazla buğday, arpa ve tütün ekilir.

İlçe merkezi, Burdur - Antalya şosesinin 3 km. doğusunda kalır. Burdur'a 45, Antalya'ya 90 km. uzaklıktadır. Denizden 950 metre yüksekliktedir. 7 mahallesi vardır. Selçuklular'dan kalma bir han bulunur. Elektriği ve suyu mevcuttur.

P. Buck

BUCK, Pearl (1892 -), Amerika'nın tanınmış kadın yazarlarından biridir. Virginia'da doğdu. Annesi ve babası misyoner oldukları için, küçük yaşta Çin'e gitti. Çocukluğu Yangçe kıyısındaki Çinkiang şehrinde geçti. Tahsilini Amerika ve İngiltere'de yaptıktan sonra, 1914'te tekrar Çin'e döndü. 1916'da Dr. John Buck' la evlendi. 1932'de Amerikalılar'ın Pulitzer Armağanı'nı kazandı. 1938'de Nobel Edebiyat Armağanı'na lâyık görüldü. Romanlarından çoğunda Çin'lileri ve Çin hayatını anlatmıştır. Başlıcaları şunlardır: «Doğu Rüzgârı - Batı Rüzgârı», «Ana», «Gurbet», «Çin Ufukları», «Canavar Tohumu» ve «Sarı Esirler».

BUCKİNGHAM SARAYI, başkent Londra' da, Saint James parkı içinde, İngiliz hükümdarlarının ikamet ettikleri sarayın adıdır. 1705'te Buckingham Dükü için inşa edilmiştir. Muhtelif çağlarda ilâvelerle genişletilmiştir.

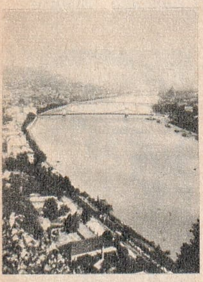

Budapeşte'den bir görünüş

BUDA, Guatama (M.Ö. 563 - M.Ö.483), bir Hint filozofudur. Kurduğu din ve felsefe sistemine de «Budizm» denir. Guatama, büyük bir prensin oğluydu. Zevk ve sefa içinde yaşamaya teşvik ediliyordu. Zamanı gelince evlendirildi. Fakat delikanlı bir gezinti sırasında bir cenaze, bir hasta ve birçok yaşlı adamla karşılaştı. Bu ona çok tesir etti. Hayatın başka yönleri olduğunu da anladı. Bunun üzerine, eşini ve çocuğunu terk edip, inzivaya çekildi. Bir gün «bo» ağacının altında otururken, içinde bir aydınlanma oldu. Ulaştığı dinî ve felsefî gerçekleri yaymak üzere vaızlar vererek memleketi dolaşmaya başladı. 80 yaşında iken Kusingagara'da öldü. Ölümünden sonra müritleri bütün söylediklerini yazdılar. Böylece Budizm felsefesi ortaya çıktı. Budizm şu dört gerçeği telkin eder: 1) Hayat acılarla doludur, zevk ve sefa yalandır, 2) Acılara türlü hevesler yol açar, 3) Yaşama isteği ve diğer hevesler öldürülmelidir, 4) Yaşama hevesini yokeden kimseler, «nirvana» ya (mutluluk ve ebedî huzur) kavuşur.

Budizme göre «8 katlı yol», insanları acıdan kurtarmanın tek çaresidir. Bu yollar şunlardır: Doğru inanış, doğru ideal, doğru söz, doğru iş, doğru yaşama, doğru çalışma, doğru düşünme, doğru murakabe.

On çeşit de günah vardır. Bunlar: Adam öldürme, hırsızlık, iffetsizlik, yalan, iftira, kötü söz, dedikodu, kıskançlık, kötülük ve imansızlıktır.

Budizmin yayılma alanı Seylan, Çin ve Çin Hindi yarımadasıdır.

BUDAMA, ağaca kuvvet vermek, daha iyi gelişmesini sağlamak için faydasız dalların kesilmesine denir. Budama zamanı, yaprak dökümünden ilkbahara kadardır. Budama, ağaçtan beklenen hizmete ve ağacın çeşidine göre yapılmalıdır. «Enine» budamak, boya doğru uzayan dalları kesmektir. «Boyuna» budamak, ağacın enlilemesine fazla uzayan dallarını kesmek demektir. Böylece ağaç yüksek gövdeli olur. Ağacın meyvalarının iri ve güzel olması için de, «meyvaya göre» denilen şekilde budamak gerekir. Çiçekler genel olarak baharda, ağaçlar da sonbaharda budanır. Budanacak dalı tomurcuğun hemen yanından kesmelidir. Başarılı bir budama için şu özel araçlar kullanılmalıdır: budama çakısı (serpet), budama makası, budama testeresi.

BUDAPEŞTE, Macaristan'ın başkenti'dir Tuna nehrinin karşılıklı iki kıyısını kaplayan, Buda ve Peşte şehirlerinden meydana gelmiştir. Nüfusu 1.935.531'dir. Çok önemli bir tarım bölgesinde kurulmuş olan şehir, un merkezidir. Demir ve çelik mamulleri, dokumaları meşhurdur. Şeker fabrikaları vardır. Ayrıca, ticaret merkezidir. Kaplıcaları çok meşhurdur. Tarihî binaları ve anıtları çoktur. Peşte çok eski bir maziye sahiptir. 1526'da ilk defa Türkler tarafından zaptedilmiş, 1541'den 1686'ya kadar da Türk hâkimiyeti altında kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda bü-

yük hasar gören Budapeşte, 1956'da da komünist rejime karşı yapılan millî hareket sırasında da yer yer tahrip edilmiştir.

BUDİN, Budapeşte'de, şehrin Buda kesimine, tarihte Türklerce verilen addır. 1526'da Mohaç'ta Macar ordusu son neferine kadar imha edildikten birkaç gün sonra, Türkler, Budin'e girdiler. 1527'de Kral Ferdinand Budin'i tekrar ele geçirince, Kanunî yeniden sefere çıkıp şehri geri aldı. Alman saldırılarının devamı karşısında da merkeze bağlı Budin eyaleti kuruldu. 17. yüzyılda şehir medreseleri, camileri, okullarıyle bir Türk şehrinden farksızdı. 1686'da Almanlar, Budin'i geri aldılar. 1699 Karlofça Antlaşmasıyle, Macaristan'ın tamamı Almanlar'a terk edildi.

BUENOS AİRES, Arjantin'in başkentidir. Nüfusu 3.226.900'dür. Güney Yarımkürenin en büyük şehridir. İklimi, sağlık için pek elverişli değildir. La Plata körfezinde, düz bir bölgede, çamurlu bir kıyıda kurulmuştur. Şehrin önemli bir kısmı 1900'den sonra yapılmıştır. Müzeleri, kütüphaneleri, üniversitesi önemlidir. Halkın tiyatro ve müziğe merakı büyüktür. Bu bakımdan ülkenin kültür merkezidir. Buenos Aires ayrıca işlek bir limandır. Ticaret çok gelişmiştir. Bugünkü şehrin ilk kuruluşu 1580 yılına raslar. Fakat gelişmesi 1880'den sonra hızla olmuştur.

BUFFON, George - Louis Leclerc de (1707 - 1788), Fransız yazar ve tabiat bilginidir. Montbard'da doğdu. Açık fikirli bir bilgin olarak yetişti. Özentili bir üslûbu vardı. Fransız Akademisi'ne kabulü töreninde üslûp hakkındaki «Üslûp, insanın kendisidir,» sözü meşhurdur. Başlıca eseri, 1749'da yayınlanan «Histoire Naturelle» adlı biyoloji kitabıdır.

BUĞDAY, tarihin en eski çağlarından beri insanların başlıca yiyeceğini meydana getiren ekmeğin yapıldığı bitkidir. Birçenekli kapalıtohumluların buğdaygiller familyasından olan buğday, kutuplardan başka her yerde yetişir. Daha çok orta yağışlı, bol güneşli iklimleri, killi, kumlu, killi - kireçli toprakları tercih eder. Yurdumuzda kışlık buğdaylar sonbaharda ekilir, kışın - 10°'ye kadar canlılığını muhafaza eder. Ertesi yıl baklagiller ekilirse, toprak kuvvetlenmiş olur. Aksi halde gübre vermek gerekir. Nadasa bırakılan topraklar, yağmurlar başlamadan önce sürülür. Ekin ya elle serpilerek veya makinelerle yapılır. Kışlık buğday eylül - kasım ayları, yazlıklar da şubat - nisan arasında ekilir. Biçme işi orak, tırpan gibi âletlerle, veya biçer - bağlar makineleriyle yapılır. Buğdaylar sonra harmana götürülür, dövülür veya harman makineleriyle dövülür. Samanlar rüzgârla savrularak tanelerinden ayrılır.

Buğday üç kısımdan meydana gelmiştir. 1) Kökü, saçak köktür. 2) Sap kısmının içi oyuktur. Fakat dayanıklıdır. 3) Gövdedeki her boğumdan bir yaprak çıkar. Çiçekleri başak halindedir. Tozlaşma ayrı ayrı iki buğday arasında olur. Memleketimizde kavuzlu ve çıplak taneli olmak üzere başlıca iki cins buğday yetiştirilir. Çıplak tanelilerden de yumuşak ve sert buğdaylarla, Polonya buğdayı yetiştirilir.

BUHAR, sıvıların ve bazı katı maddelerin ısı etkisiyle şekil değiştirerek geçtikleri gaz haline denir. Bir sıvının gaz haline geçmesi olayına da, «buharlaşma» denir. Buharlaşma her sıcaklıkta olur. Ya sıvı bitinceye, ya da sıvının üzerindeki hava buhara doyuncaya kadar devam eder. Açık havada buharlaşmanın çabuk ve çok olması, sıvının yüzeyiyle, sıcaklıkla, havanın nemli olup olmamasıyle, hava akımları ve rüzgârla ilgilidir. Sıvılar havada daha çabuk buharlaşırlar. Buhar, içinde bulunduğu kabın kenarına bir basınç yapar. Isısı arttıkça, basınç da o nisbette artar. Bir sıvı buharlaşırken, yüzeyinde bulunan moleküller kurtularak gaz haline geçerler. Buharlaşan bu moleküller devamlı hareket halindedirler. Sıvıya çarpanları, yeniden sıvı haline geçer. Bir zaman sonra kaç tane sıvı molekülü buhar molekülü haline geçmişse, o kadar buhar molekülü de, sıvı molekülü haline geçmiş olur. Böyle bir denge kuran buhara, «doymuş buhar» denir.

Tabiatte devamlı olarak meydana gelen buharlaşmanın canlılar üzerinde de büyük önemi vardır. Tabiatte hiç bir şey kaybolmadığına göre, bulut haline geçen su buharı, bir müddet sonra yukarda yağmur haline gelir. Göller, ırmaklar, dev okyanuslar ve denizlerdeki buharlaşmanın ne kadar geniş çapta olduğu böylece tahmin edilebilir.

BUHAR MAKİNELERİ, su buharı basıncının mekanik enerjiye çevrilmesiyle işleyen makinelere denir. Kömürle işleyen vapurların ve lokomotiflerin makineleri, buhar makineleridir. Bu makineler, buharın elde edildiği bir kazan, içindeki suyu ısıtan ocak, buhar basıncının değerlendirildiği silindir, pistonun hareketini tekerleklere ileten bir sistemden meydana gelir.

Kazan, makineyi işletecek olan buharın elde edildiği yerdir. Alt tarafında eğik duran, birbirine paralel birçok boru vardır. Bu borular, içindeki suyun daha çabuk

Buenos Aires «9 Temmuz Caddesi»

Buffon

Buğday
1 - Sert
2 - Yumuşak

BUHAR MAKİNESİNİN KESİTİ:

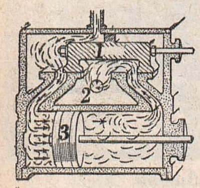

Piston sağa itiliyor
1 - Çekmece
2 - Çıkış yeri
3 - Piston

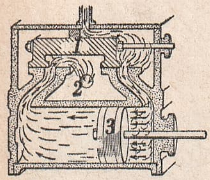

Piston sola itiliyor
1 - Çekmece
2 - Çıkış yeri
3 - Piston

ısınmasını sağlar. Lokomotiflerde daha çok alev borulu kazanlar kullanılır. Buhar makinesiyle işleyen vapurlarda kazanlar su boruludur.

Fazla buhar basıncından kazanın patlamaması veya suyun azalmasından kazanın akkor haline geçerek delinip erimemesi için, kazanın üzerinde bazı emniyet araçları ve göstergeler bulunur:

Seviye göstergesi: Bileşik kaplar esasına dayanarak kazandaki suyun seviyesini gösterir.

Manometre: Buhar basıncının şiddetini gösterir.

Emniyet supapı: Buhar belirli bir basıncı geçince, kazanın patlamasına meydan vermeden, kendiliklerinden açılan ve bir miktar buharı dışarı salıveren düzendir.

Kazandan çıkan su buharı borularla silindire gelir. İçinde silindir boyunca hareket edebilecek bir piston vardır. Buhar, önce pistonun bir yüzüne basınç yaparak onu iter, sonra da öteki yüzüne basınç yaparak eski haline getirir. Pistonun gidiş gelişiyle harekete geçen bir mekanizma, buharı pistonun önce bir yüzüne, sonra da öteki yüzüne gönderir. Bu kuvvetle orta boy bir lokomotif peşindeki vagon dizisini kolayca çekebilir. Bu iş «çekmeli dağıtım» denilen bir sistemle yapılır.

Pistonun devamlı olarak ileri - geri gidip gelme hareketinin sürekli dönme hareketine çevrilmesi, «biyel kolu» manivelasıyle elde edilir. Piston kolunun ucu, «kayma yuvaları» adı verilen birbirine paralel iki kızak arasında başka bir kola mafsallanmıştır. Pistonun hareketiyle piston kolu kayma yuvalarının içinde ileri - geri hareketi tekrarlar. Bu sırada da mafsallı bulunduğu öteki kolu harekete geçirir. Piston kolunun daima aynı uzantıda gidip gelmesine karşılık, öteki kol, öbür ucuyla bağlı bulunduğu ana mili veya tekerleği döndürür.

Buhar makinelerinde devamlı yedek su ve kömür bulundurma zorunluluğu, fazla yer tutmaları, son zamanlarda akaryakıt motorlarının bunlara tercih edilmesine sebep olmuştur.

BUHARA, Sovyetler Birliği'nde, Özbekistan Cumhuriyeti'nin 70.000 nüfuslu bir şehridir. Zerefşan nehrinin güney kıyısında kurulmuştur. Nüfusunun % 82'si Türk'tür. Şehir, çeşitli çağlarda Arap, Moğol ve Türk istilâlarına uğramış, 1866 yılına kadar bir Türk hanlığı şeklinde devam etmiş, 1868'den itibaren Rus hâkimiyetine girmiştir. 1924'te Buhara Halk Cumhuriyeti, Ruslar tarafından ilga edilmiş, şehir ve bölgesi, kurulan Özbekistan Türk Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır.

BUJİ, patlamalı motorlarda gaz karışımını alevlendirmeye yarayan âlettir. Bir motorda kaç silindir varsa, o kadar da buji bulunur. Yüksek gerilimli elektrik akımı, gerekli anlarda bujiye gelir. Bujinin esası, ortasında yer alan elektrotlardan birini meydana getiren madenî bir iletken çubuktur. Bu çubuk porselenden bir yalıtkanla, öteki iletkenden ayrılmıştır. İki elektrot arasında meydana gelen kıvılcım, gaz karışımını ateşler. Patlayan gazın basıncı, piston üzerine biner. Bujilerin iyi çalışmaları için iki elektrodun birbirinden 0,5 mm. kadar yakınlıkta ve temiz bulunması gerekir.

Bukalemun

BUKALEMUN, sıcak ülkelerde, ağaçlar üzerinde yaşayan ve sürüngenler sınıfının keleler takımından, fare büyüklüğünde bir hayvandır. Kertenkeleye benzer. Başlıca özelliği, üzerinde bulunduğu yere göre rengini değiştirebilmesidir. Kuyruğunu bir tutunma organı olarak kullanır. Böcek yiyerek geçindiği için dili çok uzundur. Gözleri her biri ayrı ayrı başka yöne dönebilir. Birkaç türü hariç, yumurtayla ürer Afrika'da, bilhassa Madagaskar adasında çok bulunur.

BULANCAK, Karadeniz Bölgesi'nin Giresun iline bağlı 65.489 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.343 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 808 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz, doğuda Giresun'un merkez, güneyde Mesudiye, batıda Ordu'nun merkez ilçeleri sınırlar. Arazi genellikle arızalıdır. Güneye doğru yükselir ve Kılıçtepe'de 3.083 metreye varır. Dağlık arazi birbirine paralel vâdilerle kesilmiştir. Kıyıda ılık bir iklim vardır. İçerilere doğru ısı düşer. Ekonomik faaliyetleri arasında fındık üretimi başta gelir. Mısır, çok az olarak buğday, arpa, çavdar tarımı da yapılır.

İlçe merkezi Bulancak kasabası Giresun'la Ordu arasında kıyıda kurulmuştur ve tamamen fındık bahçeleriyle çevrilidir. 5 fındık kırma fabrikası vardır.

BULANIK, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Muş iline bağlı 44. 322 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.186 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.706 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Hınıs, doğuda Malazgirt, güneyde Ahlat, batıda Muş'un merkez ilçeleri çevirir.

Bulanık ovasıyle bu ovayı çevreleyen dağlar, ilçe toprakları içindedir. Murat nehri, ovanın kuzeyinden, doğu - batı doğrultusunda akar. Ovanın güneyinde Haçlı gölü bulunur. İlçede sert bir iklim hüküm sürer. Kışlar çok soğuk geçer ve kar uzun zaman kalır. Ekonomi, tarım ve hayvancılığa dayanır. Halk en çok buğday, mısır eker.

İlçe merkezi Bulanık kasabası, denizden 1.480 metre yükseklikte kurulmuştur. 3 mahalleden ibarettir. Kasabanın düklükteki evlerinin arasından bir dere geçer. Derenin iki tarafı bahçe ve bostanlıktır. Evlerin ekserisi düz ve toprak damlıdır. Kasaba Erzurum'a 339, Kurtalan istasyonuna da 280 km. uzaklıktadır.

BULDAN, Ege Bölgesi'nin Denizli iline bağlı 21.589 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.813 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 518 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Güney ilçesi, doğuda Denizli'nin merkez, güneyde Sarayköy, batıda Kuyucak ilçeleri çevirir.

İlçe, Büyük Menderes havzasının yukarı kesiminde bulunur. Burada, Akdeniz ikliminin tesirleri görülür. Düz kısımlarda tahıl ekilir. Yüksek düzlüklerde hayvancılık yapılır.

İlçe merkezi Buldan kasabası denizden 750 metre yükseklikte kurulmuştur. Kasabada halkın çoğunluğu dokumacılıkla geçinir. Kasabaya 2 km. uzaklıktaki Buldan maden suyu, sindirim yolu rahatsızlıklarına iyi gelir. Kasaba Basmane - Afyon demiryolu üzerindeki Alaşehir istasyonuna 60, Alsancak - Afyon demiryolu üzerindeki Sarayköy istasyonuna da 23 km. uzaklıktadır.

BULGARİSTAN HALK CUMHURİYETİ, Balkan devletlerindendir. Kuzeyde Romanya, doğuda Karadeniz, güneyde Türkiye ve Yunanistan, batıda Yugoslavya ile sınırlanmıştır. Nüfusu: 8.207.000 (% 6 Türk), Yüzölçümü: 111.927 km.², idare şekli: Halk cumhuriyeti, başkenti: Sofya, dili: Bulgarca, dini: % 84,5 Hıristiyan Ortodoks, % 13,5 Müslüman, % 2 diğer dinler; parası; leva'dır.

Doğu - Batı doğrultusunda uzanan Balkan dağları, Bulgaristan'ı kuzey ve güney olmak üzere ikiye böler. İki kesim arasında ulaştırma, geçitlerden faydalanılarak yapılır. Başlıcaları Şipka, Demirköprü ve Dragoman'dır. Güney - Batı kesimi Rodop dağlarıyle kaplıdır. Akarsularının başında Meriç ve kollarıyle, Tuna'ya dökülen nehirler gelir. Balkan dağlarının kuzeyini ise, Tuna'ya dökülen nehirler sular. Memleketin kuzeyi, güneyde de Meriç havzası ovalıktır. Karadeniz kıyılarında girinti çıkıntı azdır. En önemli limanlar, Varna ve Burgaz'dır. İklimi bilhassa güneyde ılıktır. Kuzeyi ise dağlar yüzünden sıcak ve rütubetli rüzgârlardan mahrum kalır. Halkın çoğunluğu Bulgarlar'dan ve Türkler'den meydana gelmiştir. Yunan sınırı boyundaki dağlık bölgede Pomaklar yaşar. Halkın % 80'i köylerdedir. Başlıca işleri çiftçiliktir. Kalabalık şehirleri azdır. Başlıcaları başkent Sofya'dan sonra şunlardır:

Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da üniversite sitesi

Filibe, Varna, Rusçuk, Burgaz, Plevne.

Bulgaristan'da yetiştirilen mahsulün başında tahıl gelir. Önemli bir gülyağ memleketidir. Hayvancılık da önemli bir yer tutar. İhracatı tütün, gülyağı, tahıl, ipek ve hayvan ürünleri üzerinedir. Mamul maddeleri ithal eder. Önemli madenleri yoktur.

Bir Bulgar köylü kızı

Vaktiyle Traklar'ın yerleştiği şimdiki Bulgaristan, M.Ö. 1. yüzyıl sonlarında Roma İmparatorluğu'na katılmış, 395'te ise Doğu Roma (Bizans) nın hissesine düşmüştür. Fakat ülke, memlekete adlarını veren Bulgar Türkleri'nin hâkimiyetine girmiştir. Osmanlılar 1389'a kadar hemen bütün Bulgaristan'ı almış, Rumeli Beylerbeyliği denen Türk eyaletinin bir parçası halinde idare etmişlerdir. Tanzimattan sonra Rumeli eyaleti parçalanmış, 1875'te Bulgarlar ayaklanmaya başlamışlardır.

Abdülhamit, Bulgar emellerinin gerçekleşmesine fırsat vermemiştir. Ancak, Meşrutiyet'in ilânından sonra, Bulgaristan da bağımsızlığını ilân etmiştir. Balkan Savaşı'ndan Bulgarlar kârlı çıkacakları halde, bu imkânı kaçırmışlar, Birinci Dünya Savaşı'nda ise Almanya, Avusturya ve

Bulgaristan

BAŞLICA BULUT TİPLERİ:

Kümülüs

Stratüs

Sirüs

Strato - kümülüs

Alto - kümülüs

Siro - kümülüs

Kümülo - pileus

Türkiye'nin yanında savaşa katılmışlardır. Uğranılan yenilgi üzerine tahta Kral Boris geçmiş, İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver Devletleri yanında harbe giren Bulgaristan, 1944'te Rus istilâsına uğramıştır. Krallık rejimi yıkılarak, komünist bir «halk cumhuriyeti» kurulmuştur. 1955'te Birleşmiş Milletler'e dahil olmuştur.

BULGARLAR, 7. - 15. yüzyıllarda yaşamış bir Türk kavmidir. Sibirya'dan Volga boylarına göçmüş, bir kısmı da Tuna boylarına gelerek şimdiki Bulgaristan'a yerleşmişlerdir. Volga Bulgarları 9. yüzyılda İslâmlığı kabul etmişlerdir. Devletin merkezi de «Bulgar» adını taşımaktadır. Bulgarlar, Ruslar'la devamlı çatışma halinde idiler. 13. yüzyılda, Moğollarla temasa geçmişler, Altınordu devletinin kurulması üzerine silikleşmişlerdir. Bundan sonra Bulgar Türklerine, «Kazan Türkleri» veya «Tatarlar» denmeye başlanmıştır.

Tuna boylarına gelen kol, Hazar Türkleri'nin baskısıyle 660'ta Asparuh Han'ın başkanlığında bugünkü Bulgaristan'a yerleşmiştir. Kurum Han devrinde bir imparatorluk halini almışlar, İstanbul'u bile kuşatmışlardır. Bogoris Han'ın Ortodoks mezhebini kabul etmesiyle, Bulgarlar artık bir Türk kavmi olmaktan çıkmışlar, İslavlaşmışlar ve Grek kültürünü benimsemişlerdir. 971'de Bizans'a tabi olmuşlar, 1018'de artık Bulgar devleti diye bir şey kalmamıştır.

BULUT, havanın yüksekçe tabakalarında çeşitli yığınlar halinde toplanmış su damlacıklarıdır. Bunlar, güneşin sıcaklığı ile buharlaşarak havada yükselmeye başlarlar. Yükseldikçe daha soğuk hava tabakalarına raslarlar. Böylece su buharı, küçük su damlacıkları haline gelir. Bulutların havada durmalarını, düşme hızlarının az olması sağlar. Ağırlaşınca düşenler, sıcak havayla karşılaşınca yeniden buharlaşıp yükselirler. Soğuk hava tabakalarına gelince de, yeniden yoğunlaşarak bulutları meydana getirirler. Bulutlar bazı hava şartları altında yağmur haline gelirler. Başlıca bulut çeşitleri şunlardır:

1 - Yüksek bulutlar: a) Sirüs: En yüksek bulutlardır. Yerden 8 - 12 km. yüksekte bulunur. Şekilleri belirlidir. Görünmeleri, önemli hava değişikliklerinin belirtisi olarak kabul edilir. b) Siro - stratüs: Yerden 8 km. kadar yüksekte buz pullarından meydana gelmiş bulutlardır. Havayı süt renginde bir örtü gibi kaplar. Güneşle ay etrafında hâle meydana gelmesine sebep olur.

2 - Ara bulutları: a) Siro - kümülüs: Yerden yüksekliği 6 km. kadardır. Küçük beyaz yumaklardan meydana gelmiştir. Birbirlerinden ayrılmış, gölgesiz bulutlardır. b) Alto - kümülüs: Yerden yüksekliği 4 km.'dir. Yumakları büyüktür. Kısmen su damlacıklarından meydana gelmiştir. c) Alto - stratüs: Mavimtrak, kurşunî renkte bulutlardır. Yerden 3 km. yüksekliktedir. Buharla kaplı olunca, havayı kapalı gösterir.

3 - Alçak bulutlar: a) Kümülüs: Bir lokomotifin bacasından çıkan su buharının havada büklümler yaparak dönmesine benzeyen bulutlardır. Yerden 1 - 3 km. yükseklikte görünür. İyi hava habercisidirler. b) Strato - kümülüs: Yerden 2 km. yükseklikteki bulutlardır. Geniş gölgeleri, çok açık parçaları vardır. c) Nimbüs: Yağmur ve kar bulutlarıdır. Çok alçaktaki bu bulutların belirli bir şekilleri yoktur. d) Kümülo - nimbüs: Büyük kitleler halinde görülen fırtına bulutlarıdır. e) Kümülo - pileus: Yağmur bulutlarıdır.

BULUTSU (Nebula), yıldızların arasında görülen bulut gibi sabit gök cisimlerine denir. Parlak veya karanlık olabilirler. Genel olarak içinde yıldız bulunmayan ışıklı gaz kümeleridir. Teleskopsuz görülebilen ancak 4 bulutsu vardır. Tıpkı yıldızlar gibi, bulutsular da sayısızdır. Yalnız Samanyolu'nda yüzlerce bulutsu olduğu bilinmektedir. Bunlara «Samanyolu Bulutsuları» (Galaktik Nebulalar) denir. Samanyolu'nun dışındakiler «Samanyolu Dışı Bulutsular» diye anılır. Samanyolu Bulutsuları başlıca ikiye ayrılır: 1 - Karışık bulutsular (karanlık ve parlak bulutsular); 2 - Gezegen Gibi Bulutsular.

BUMİN KAĞAN (? - 552), Kök - Türk İmparatorluğu kurcusudur. Kök - Türk ve Töles kabilelerini etrafında toplayarak Juan - Juan devletine karşı savaşa girişmiştir. Çin'le sıkı münasebetler kurmuş, Juan - Juan İmparatorluğu'nu tamamen ortadan kaldırıp, güçlü bir Türk devleti kurmuş, birkaç ay sonra da ölmüştür. Devletin başkenti Orhon kıyılarında, Ötüken dağı eteklerindeydi. Kardeşi İstemi Kağan, devletin genişlemesini sağlamıştır. Kök - Türk devleti doğrudan doğruya Türk adını taşıyan ilk imparatorluktur.

BURAN, Rusya'nın güneyinde, güney - doğu istikametinde esen süreksiz rüzgârlardandır. Ilık hava getirirler.

BURÇAK, taneleri hayvanlara yem olarak yedirilen mercimeğe benzer bir bitkidir. Hayvan yemi olarak faydalanılır. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin baklagiller familyasındandır.

BURÇLAR, zodyak üzerinde yer alan 12 takım yıldıza ortak olarak verilen addır. (Bak. ZODYAK)

BURDUR, Akdeniz Bölgesi'nde 194.950 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 29.268 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 6.887 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Afyonkarahisar, doğuda Isparta, güneyde Antalya, güneybatıda Muğla, batıda Denizli kuşatır.

Yüzey şekilleri, Batı Toroslar sistemine dahildir. Gerek Teke, gerek Taşeli yöresinden gelen dağlar, bu il sınırları içinde birbirine sokulurlar. Dağlar arasında göllerin, ovaların bulunduğu çukurlar vardır. Çukur ovalar bozkır görünüşündedir. Dağlar kısmen ormanlıktır. İl yüzölçümünün % 14'ü ormanlarla kaplıdır. Sıcak yazları, soğuk kışları ile kara ikliminin özelliklerini gösterir. Yağış bakımından Akdeniz iklimini andırır. İrili ufaklı birçok göller vardır. En önemlileri Burdur, sonra Kestel, Söğüt, Yaraşlı, Gölhisar'dır. Önemli akarsu yoktur.

Ekonomik hayatın esasını tarım teşkil eder. En çok tahıl ekilir. Buğday, arpa, haşhaş, şeker pancarı başta gelir. Bağcılık ve meyvacılık oldukça ileridir. Gül bahçelerinin en fazla geliştiği ikinci ilimizdir. Yeraltı servetleri bakımından da zengindir. Sanayi kolları arasında dokumacılık, gül yağcılığı, halıcılık ileridir. İl merkezinde bir şeker fabrikası vardır.

İl merkezi, Burdur şehri Kurna deresi üzerinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 945 metredir. Şoselerle Antalya, Denizli, Isparta ve Afyon'a bağlıdır. Ayrıca Burdur - Baladız demiryolu ile Ege'ye bağlanmıştır. Şehirdeki eski Türk eserleri arasında Hamidoğulları zamanından kalma Muzafferiye medresesi başta gelir. Burdur 11. yüzyılın ikinci yarısında Türk idaresine geçmiştir. 14. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı hâkimiyetine girmiş, Cumhuriyet devrinde il olmuştur.

BURDUR GÖLÜ, Burdur ilinde, şehrin 4 km. kuzeyindedir. Yüzölçümü 176 km.², en geniş yeri 6 km., uzunluğu 30 km'ye yakın, en derin yeri de 75 metredir. Gölde balık yoktur. Çünkü suları çok tuzlu ve arseniklidir.

BURGONDLAR, 4 - 6. yüzyıllar arasında yaşamış olan bir Germen kavmidir. 4. yüzyılda bir krallık kurmuşlardır. 437'de Hun Türkleri tarafından büyük bir bozguna uğratılmışlardır. 534'te Fransa'ya katılarak, siyasî bir varlık olmaktan çıkmışlardır.

BURHANETTİN, Kadı Ahmet (1345 - 1398), ünlü bir Türk hükümdarı, şair ve bilginidir. Kayseri'de doğmuştur. 21 yaşında Kayseri'de kadı ve müderris olmuş, Orta Anadolu'ya hâkim Ertana devletinin iç karışıklıklarından faydalanarak önce vezir olmuş, sonra kendisini hükümdar ilân ettirmiştir. Yıldırım Bayezit'in, Anadolu'yu hızla alması, ikisini karşı karşıya getirmiştir. 1398'de Akkoyunlu beyi Karayülük Osman Bey tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Kadı Burhanettin'in büyük bir divanı vardır.

Burdur'un genel görünüşü

BURKULMA, düşme, itme veya olağanüstü bir hareket sonunda eklem bağlarının gerilmesi ve yırtılmasıdır. Burkulan yer şişer ve eklemde kanlı bir su toplanır. Eklemlerin zorlanması, kemik kopmasına bile sebep olabilir. Burkulmadan sonra eklemde bir gevşeklik kalır. Aynı yerde yeniden burkulmalar olabilir. Eklem içindeki yaralanmalarda kopan parçalar menisküs adı verilen hali meydana getirebilir.

BURHANİYE, Balıkesir ilinin Ege Bölgesi sınırları içinde kalan 33.061 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.597 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 607 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Edremit ve Havran, doğuda İvrindi, güneyde Ayvalık ilçeleri, batıda, Ege denizi çevreler.

Edremit körfezinin doğusundaki ova ve bu ovayı doğudan çevreleyen dağlar, Burhaniye ilçesi sınırları içinde kalır. Ova alüvyonlarla dolmuştur. Akdeniz iklimi karakteri gösterir. Kışlar ılık, yazlar sıcaktır. Yağışlar kış aylarındadır. Kuzeyden esen soğuk rüzgârları Kaz dağı keser. Ovayı çeviren dağlar tamamen ormanlıktır.

Burhaniye: Hürriyet caddesi

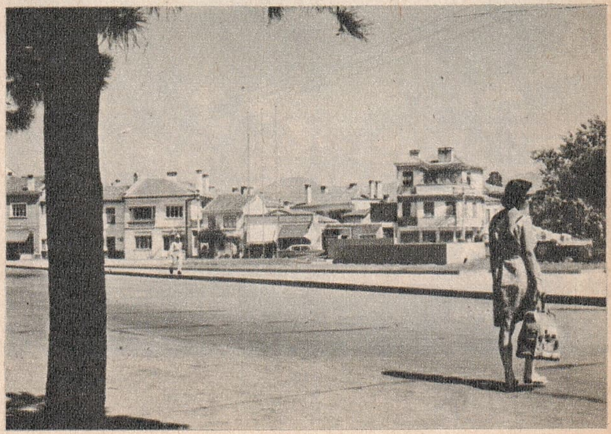

İlçede başlıca gelir kaynağı, zeytindir. Ova tamamen ekili ve bahçelerle doludur.

İlçe merkezi Burhaniye, denizden 4 km. içerdedir. Çanakkale Ayvalık - İzmir yolu kasabadan geçer. Sahilde modern şekilde kurulan Ören turistik plaj tesisleri vardır. Kasabada zeytinyağı ve sabun yapımı önemli bir yer tutar. Elektriği ve suyu vardır.

BURMA, (Bak. BİRMANYA)

BURSA, büyük bir kısmı Marmara Bölgesi'nin güney Marmara bölümünde, az bir kısmı ise Ege Bölgesi'nin iç batı Anadolu bölümünde bulunan 755.504 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 211.644 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 11.053 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Marmara denizi, doğusunda Bilecik, güneyinde Kütahya, batısında Balıkesir illeriyle çevrilidir.

Bursa'nın yüzey şekillerinde doğu - batı doğrultulu çukurlar dizisi hâkimdir. En kuzey kısmında Gemlik körfezi ve İznik gölü çukur alanları görülür. İkinci çukur alanlar dizisi, üzerinde Ulubat gölü, Bursa ovası ile Yenişehir ve İnegöl ovalarının bulunduğu dizidir. Bursa ovasının güneyinde Marmara Bölgesi'nin en yüksek dağı olan Uludağ (2.543 m.) yükselir. Bursa'da, Akdeniz ikliminin özellikleri görülür. Yaz uzun sürer. Kışlar yumuşak geçer ve kısadır. Yağışlar en çok kışındır. Uludağ orman bakımından zengindir. İlin en önemli akarsuyu, Bursa ovasını sulayan Nilüfer çayıdır. Marmara denizine dökülür. İl sınırları içinde İznik ve Ulubat gibi iki de büyük göl vardır. Bunlardan 308 km.^{2} genişliğindeki İznik gölü, Türkiye'nin beşinci büyük gölüdür. İlin ovalık yerlerinde tahıl ekilir. Yamaçlarda meyvalıklar büyük yer tutar. Bol ve çeşitli sebze de yetiştirilir. Bu ürünler, bilhassa İstanbul'a gönderilir. Bursa şeftalisi ve kestanesi ün salmıştır. Zeytincilik de çok önemlidir. Dut ağacı fazlalığından ipekböcekçiliği de gelişmiş durumdadır.

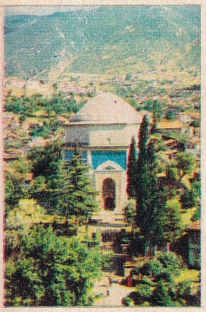

Bursa'da «Yeşil Türbe»

Bursa'nın genel görünüşü

İl merkezi Bursa şehri, ovanın güney kenarında, Uludağ'ın kuzeybatı eteğinde kurulmuştur. Uludağ'dan inen dereler, şehri 4 semte ayırır. Şehrin orta yerinde Atatürk heykelinin bulunduğu bir meydanla, Zafer, Altıparmak, Gençlik meydanları, Çelebi ve İtfaiye parkları vardır. 1946'da da bir Kültürk Park kurulmuştur. Endüstri hayatı çok canlıdır. Şehirde ve yakınlarında pek çok fabrika ve yapımevi vardır. Havluculuk, örgücülük, her türlü ipek ve dokuma işleri gelişmiştir. İpek, iplik ve dokuma, süt tozu, buz, kiremit, tuğla, kereste, deri, kösele, un, konserve fabrikalarıyle, araba ve karoseri, demir atelyeleri vardır. Bıçakçılığı da meşhurdur. En büyük sanayi müessesesi, Merinos fabrikasıdır.

Tahminlere göre M.Ö. 2. yüzyılda Bitinya Kralı Prusias II tarafından kurulan, bundan ötürü de Prusa denen Bursa, daha sonra Romalılar'a, 395'te Bizans'a geçmiştir. Anadolu Selçuklu Meliki Kutalmışoğlu Süleyman Şah, 1080'de bütün civar ülkelerle beraber Bursa'yı da almıştır. Şehir 35 yıl sonra tekrar Bizans'a geçmiştir. Osman Gazi'nin ölümünden 2 yıl sonra, 1326'da Orhan Gazi tarafından alınmış, bunun üzerine Osmanlı devletinin başkenti olmuş ve hızla gelişmiştir. İstanbul'un fethine kadar da, uzunca bir müddet padişahlar Edirne'yi tercih ettikleri halde, başkent olmakta devam etmiştir. Timur orduları 1402'de Bursa'yı işgal ve yağma etmişlerdir. 1855'teki büyük depremde çok zarar görmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısında Ahmet Vefik Paşa, valiliği sırasında şehirde bir tiyatro kurmuştur. Bursa, 9 temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, işgal 2 yıl, 2 ay, 4 gün sürdükten sonra, 12 eylül 1922'de Türk orduları tarafından geri alınmıştır. Cumhuriyet'ten sonra Bursa vilâyetinin merkezi haline getirilmiştir.

BURUN, koklama ve solunum organımızdır. Yukardan aşağı uzanan bir çıkıntı halindedir. Alt tarafta iki burun deliği vardır. İki delik arasında sapan kemiği bulunur. Delikler burun boşluğuna açılırlar. İçleri kıllarla kaplıdır. Kıllar havadaki tozların burun boşluğuna dolmasını, solunum sırasında akciğerlere gitmesini önlerler. Burun boşluğunun tavanını kalbur kemiği, tabanını da damak kemiği meydana getirir. İçi sümüksü zarla kaplanmıştır. Zarın altında çok ince kan damarları dolaşır. Tavan kısmındaki zarın altında koku alma sinirlerinin uçları bulunur. Burnun içinde ve yanlarında boynuzcuk kemikleri

bulunur. Bunların çok büyümelerine «ahtapot» denir. Gözyaşı bezlerinin saldığı gözyaşı küçük kanallarla burna gelir. Böylece gerek havayla kirlenen sümük, gerek gözyaşı burna akmış olur. Burnun en sık görülen hastalığı nezledir. Mikropların pek çoğu burun yoluyla vücuda girdikleri için, burun sağlığına çok dikkat edilmelidir.

BURUN, coğrafyada, denize doğru uzanmış kara parçalarına denir: Bozburun, Baba burnu, Karaburun, Kırlangıç burnu gibi. Dünyanın en ünlü burunlarından biri de, Ümit burnudur. Süveyş kanalı açılmadan önce gemiler Afrika'nın güney ucundaki bu burundan dolaşıp Hindistan'a giderlerdi.

BURUNDİ, Orta Afrika'da 1 temmuz 1962'de bağımsızlığına kavuşmuş devletlerden bir krallıktır. Eskiden Urudin diye tanınırdı. Nüfusu, 2.780.000, Yüzölçümü: 27.834 km^2'dir. Başkenti: Bujumbura, dili: Fransızca, Kirundi ve Bandu yerli diyeleği, Dini: % 55 ruhlara tapan animist, % 40 katolik, % 5 protestan; parası: Frank'tır. Afrika'nın keşfinden sonra uzun yıllar Belçika sömürgesi Ruanda Urundi' nin bir bölümü olarak yönetilmiştir.

Verimsiz toprağı, kifayetsiz yağmurları ve nüfus kalabalıklığı yüzünden fakir bir ülkedir. İlkel usullerle ziraat yapılır ve hayvan yetiştirilir. En büyük ihracat maddesi kahve, Hindistan cevizi yağı ve tütündür.

BUZ, suyun donarak katı hale gelmiş şeklidir. Tabiatta, çok soğuk havalarda, suyun donmasıyle kendiliğinden meydana gelir. Bir kabın içindeki suyu soğutursak, sıcaklığı 4 dereceye düşünceye kadar devamlı hacmi azalır. Yoğunluğu da artarak, en son haddine erişmiş olur. Bütün cisimlerin katı hale geçtiği sıcaklık derecesine, o cismin, «donma» veya «katılaşma noktası» denir. Suyun katılaşma noktası 0°, sıvı naftalininki de, 80°'dir.

Vücuttaki bazı kanamaları önlemek, iltihapları dağıtmak, bazen de ağrıları azaltmak için buzdan yararlanılır. Bilhassa apandisit sancılarında bu kesesi konarak iltihap dağıtılmaya, varsa iç kanamalar durdurulmaya çalışılır.

Buz eskiden beri bilinen, birçok alanlarda faydalanılan bir maddedir. Tarih boyunca buz elde etmek için çeşitli çarelere baş vurulmuştur. İlk buz yapma makinesi, Jacop Perkins adında bir İngiliz tarafından 1834'te İngiltere'de icat edilmiştir. Buz makinesinin kompresör adı verilen parçasının pistonu aşağı inerken amonyak buharlarını kıvrımlı borulara sürer, sıkıştırır. Sıvılaşan ısının amonyak buharları boruların dışından akıtılan soğuk su ile soğutulur, sıvı haline getirilir. Piston yukarıya kalkarken, borulardaki basınç azalır, genişleme supapından geçen sıvı amonyak, bu düşük basınç altında kısa bir zamanda buharlaşır. Buharlaşma ile soğuyan amonyak buharları, etrafındaki tuzlu suyu soğutur. Makinenin dönmesiyle pistonun devamlı inip çıkması bu olayı tekrarlar, tuzlu suyun sıcaklığı 0°'nin altına düşer.

Karbon dioksit gazının katılaşmış haline de, kuru buz denir. Kuru buz —75°'de erimeden katılığını korur. Eridiği zaman birden gaz haline geçer. Arkasında hiçbir ıslaklık bırakmaz. Yutulduğu takdirde üçüncü derecede yanık meydana getirir. Yutan kimsenin ölümden kurtarıtlması pek güçtür.

Buzdolabı

BUZDOLABI, içine konan yiyecek, içeceklerin tazeliğini bir süre için koruyacak şekilde yapılmış soğutucu dolaplara denir. En basit tipi, doğrudan doğruya buzla soğutulanıdır. Bugünkü buzdolaplarında bazı sıvıların buharlaştırılması esasından faydalanılmaktadır. Buna «mekanik soğutma» denir. Başlıca eki çeşittir:

1 - Sıkıştırma yoluyla çalışanlar: a) Açık tiplerinde motorla kompresör birbirinden ayrıdır. b) Kapalı tiplerine «ekovat» da denir. Motorla kompresör tek bir parça halindedir.

2 - Emme yoluyla çalışanlar: Bu usulde motor ve kompresör yoktur. Dolaplar havagazı veya petrolle çalışırlar. Esas olarak sıvı amonyak kullanılır. Ev buzdolaplarında kullanılan freon - 12 (diklorodifluorometan) hemen hemen tamamen yanmaz ve zehirsiz bir maddedir .

Buzdolaplarının vitrinli, dondurucu dolap gibi birçok çeşitleri vardır. Bugün kullanılan buzdolapları ilk defa 1910'da yapılmış, 1918'de otomatik çalışanlar piyasaya çıkarılmıştır. Ancak 1930'dan sonra yaygın hale gelmiştir. Bir dolap dışarda 50°'lik sıcaklık bulunduğu zaman bile, içinde —15°'lik bir soğutma sağlıyabilmeli, ısı, dolabın buz gözünde —15°' den aşağı düşmemelidir.

Buzdolabı kullanırken içine konacak maddelerde ıslaklık, nem bulunmamalıdır. Dolap kuru ve serin bir yere yerleştirilmeli, her hafta içleri sabunlu suyla yıkanmalı, yiyecekler de bir haftadan fazla bekletilmemelidir.

Buzdağı

BUZDAĞI, denizlerde yüzen büyük buz parçalarına denir. Deniz yüzünden yüksekliği 100 metreye kadar olabilir. Bir buzdağının ancak 1/8 kadar bir kesimi suyun üstünde bulunur. Kuzey Atlas Okya

nusunda görülen buzdağlarının çoğu Grönland'dan gelir. Bu büyük adanın yüzü, 2.000.000 km²'ye yaklaşan bir buz tabakasıyle kaplıdır. Bir buzdağının kopması, gökgürültüsünü, bomba patlamasını andıran bir gürültüyle olur. Yalnız Grönland buzullarından her yıl denize 10.000 - 15.000 buzdağı dökülür. Her yıl nisan - mayıs ve haziran aylarında bunlardan en az 400 tanesi gemilerin yoluna gelmiş olur. Buzdağı denize açıldıktan sonra tuzlu su ve dalgaların tesiriyle eriyip küçülmeye başlar. Bazen ikiye bölünür veya altüst olur. Buzdağları gemiler için son derece tehlikelidir. Bazılarının ağırlığı milyonlarca tonu bulur. Uzunlukları birkaç kilometre olanlar da vardır. İnsanlık tarihinde buzdağlarının sebep olduğu en büyük deniz faciası, «Titanic» in başına gelmiş, zamanın bu en büyük yolcu gemisi, Liverpool'dan New York'a yaptığı ilk yolculuk sırasında, 14 - 15 nisan 1912 gecesi, bir buz dağına çarparak batmıştır. 2 saat 40 dakika içinde batan gemide 1.513 kişi boğulmuş, 711 kişi kurtulabilmiştir.

Buzul

BUZUL, kalın buz örtülerine, buz nehirlerine denir. Yağan bol karları eritmeye yetecek kadar sıcak olmayan yerlerde meydana gelir, dağ yamaçlarından akmaya başlarlar. Buzullar çok ağır akar ve bu akışları günde santimetrelerle ölçülür. Düz yerlerde olan ve büyük bir alanı kaplayan çeşitlerine «içbuzul» denir. Bu örtülerin en büyüğü Antarktika'dadır. 5.000.000 km² kadar bir alanı kaplar. İkinci çeşit buzullar, ırmak tipinde olanlardır. Bunlara «Alp Tipi Buzul» da denir.

Buzulların meydana gelişi, dağlık bölgelerde tepelerle çevrili çukurluklarda karların birikmesiyle başlar. Alt kesimleri üst tabakalardaki buzulların meydana getirdiği ağırlıkla sıkışır. Güneşli havalarda eriyen karların suyu da aşağı sızarak orada yeniden donar. Böylece buz birikintisi gittikçe kalınlaşmış olur. Yıllar boyunca birikmiş kar ve buzlar bulundukları yeri çökertir. Bu çukurlara «sirk» denir. İklim değişikliğiyle buzul erirse, «sirk gölleri» meydana gelir. Bulundukları sirke sığamayan buz tabakaları ise aşağı doğru sarkmaya başlar ve böylece buzul meydana gelmiş olur. Dünyanın en büyük buzulları Avrupa'daki Alp dağlarında Kanada ve Alaska'da bulunmaktadır. And ve Himalaya dağlarında da büyük buzullar vardır. Ama en önemlileri şüphesiz ki Grönland ve Antarktika'dakilerdir. Memleketimizde, Doğu Anadolu'daki yüksek dağlık kesimlerde de buzullar vardır.

Bülbül

BUZULTAŞ, buzulların sürüklediği köşeli molozlara denir. Buzulların ortasında, yanlarında ve altlarında irili ufaklı molozlar halinde görünürler. Bir kısmı yamaçlardan yuvarlanmış, bir kısmı buzul tarafından yatağından koparılmıştır. Eridikleri yerde toplandıkları zaman, buzultaş setleri meydana getirirler. Bunlara daha çok Alplerin eteklerinde, Baltık ülkelerinde ve Almanya ovasında rastlanır.

BÜKREŞ, Romanya'nın başkentidir. Nüfusu 1.372.130'dur. Tuna'nın Damboviça kolu üzerinde kurulmuştur. Şehrin merkezinde birçok tarihî anıtlar ve binalar vardır. Millî Tiyatro, Krallık Sarayı, konservatuvar, Parlamento, katedraller ve kiliseler, Akademi, Millî Kütphane, Millî Banka bunların başlıcalarıdır. Bükreş Üniversitesi 1864'te tesis edilmiştir. Şehirde 100.000'den fazla Yahudi vardır.

Bükreş çok eskiden kurulmuş olmakla beraber, ancak 1460'tan sonra Eflak Prenslerinin rağbetiyle önem kazanmış, Yıldırım Bayezit zamanında Türk hâkimiyetine geçmiş, 1878 Berlin Antlaşması ile Türk hâkimiyetinden çıkarak az sonra krallık haline gelen Romanya'nın başkenti olmuştur. Her iki dünya savaşında da işgale uğrayan Bükreş, bu işgalden hayli zarar görmüştür.

BÜKREŞ ANTLAŞMALARI, Bükreş'te tarihimizle ilgili olarak şu antlaşmalar yapılmıştır:

1 - 28 mayıs 1812 Türk - Rus antlaşması: Bu antlaşma ile Besarabya, Türkiye tarafından Rusya'ya verilmiştir.

2 - 3 mart 1886 Antlaşması: Sırbistan Krallığı ile Türkiye'ye tabi Bulgaristan Prensliği arasındaki kısa bir savaşa son vermiştir.

3 - 10 ağustos 1913 Antlaşması: İkinci Balkan Savaşı'na son vermiştir.

4 - 7 mayıs 1918 Bükreş Antlaşması: Bir yandan Romanya, öbür yandan Merkezî Devletler (Almanya, Avusturya - Macaristan, Türkiye, Bulgaristan) arasında imzalanmıştır.

BÜLBÜL, yeryüzünün en güzel sesli, ötücü kuşlarından biridir. 16 - 17 santim uzunluğunda, 20 - 25 gr. ağırlığındadır. Akdeniz ülkeleri, Orta ve Güney Avrupa, Hazar denizi civarında yaşar. Sırtı kahverengi, karnı kirli beyazdır. Böcekleri, bunların kurtçuklarını, frenk üzümü, mürver gibi meyvaları yiyerek beslenir. Ötücü kuşların karatavuklar familyasındandır. Kış gelince Orta Afrika'ya göç eder. Yumurtası yeşile çalan esmer renktedir. Evlerde ancak eşleşmemiş yavruları büyütmek mümkündür. Kafesteki bülbülleri un böcekleri, karınca kurtçukları ile beslemek gerekir.

BÜNYAN, İç Anadolu Bölgesi'nin Kayseri iline bağlı 46.707 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.467 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.856 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Sarıoğlan, doğuda Pınarbaşı, güneyde Tomarza, batıda Kayseri'nin merkez ilçeleri çevirir.

Güneyde bulunan Korumaz dağı (1.904 m.) ve bu dağdan Kızılırmak'a doğru alçalan düzlükler, ilçe sınırları içindedir. Düzlüğün ortasından Kızılırmak'a karışan Karasu geçer. Arazi verimlidir. En çok buğday, çavdar, arpa yetiştirilir. Şeker pancarı ekimi de gelişmiştir.

İlçe merkezi Bünyan kasabası, Erciyas dağının 40 km. kuzey-doğusunda ve denizden 1.250 metre yüksekliktedir. Kasaba son yıllarda bilhassa gelişmiştir. Yakınında kuvvetli çağlayanlar bulunduğu için elektrik santrali, yün dokuma fabrikası vardır. Halıcılık gelişmiştir.

BÜTAN, bir hidrojen karbürüdür. İki çeşidi vardır:

1 - Normal bütan (CH_3 - CH_2 - CH_2 - CH_3), gaz halindedir. + 1°'de sıvı haline geçer.

2 - İzobütan [$(CH_3)_2$ CH - CH_3], da gaz halindedir ve — 10°'de sıvı haline geçer.

İkisi de kolay sıvı haline geldikleri için, sanayide ve evlerde yaygın şekilde kullanılır. Piyasada genellikle bu ad altında satılan mamuller, petrolün rafine edilmesiyle elde edilen bir takım hidrokarbür karışımlarıdır. Kaçak yaptığı zaman fark edilmesi için içine kötü bir koku katılır.

BÜTÇE, belli bir süre içindeki gelir ve giderleri teker teker inceleyen hesap cetvellerine denir. Genel olarak bu sözden devlet bütçesi anlaşılır. Devlet bütçesinin dışında belediyelerin, iktisadî devlet teşekküllerinin, cemiyetlerin de bütçeleri vardır. Ayrıca fertlerin ve ailelerin de bütçeleri olabilir.

Bizde devlet bütçesi son şeklini alana kadar şu safhalardan geçer:

1 - Hazırlık: Bütçeyi hükümet hazırlar. Her bakanlık aşağı kademelerden yukarıya doğru kendi ihtiyaçlarını tespit eder. Gelir bütçesini doğrudan doğruya Maliye Bakanlığı'nın Gelirler Umum Müdürlüğü hazırlar. Bütçenin iyi hazırlanması için, gelir ve gider tahminlerinin isabetli olması gerekir.

2 - İnceleme: Bütçeyi Meclisler (Millet Meclisi ve Senato) inceler. Başkanlığın Meclis'e gönderdiği bütçe teklifi, Bütçe Komisyonu'na havale olur. Sonra Meclislere sevkedilir.

3 - Tasdik: Bütçe tasarısı Millet Meclisi ve Senato'da fasıl fasıl incelendikten sonra, tümü üzerinde müzakerelere geçilir. Meclisler tarafından kabul edildikten sonra, Cumhurbaşkanınca tasdik edilir.

4 - İcra: Tasdik edilen bütçe, hükümete verilir. Bütçenin icrası, gelirlerin tahsili, hazinede toplanması, giderlerin ödenmesi, bütçe hesabının kapatılması ve geçmiş yıllara ait borçların ödenmesiyle olur. Bütçenin murakabe, tatbik ve icrası, Maliye Bakanlığı ile Sayıştay'a aittir.

Türkiye'de 1839'daki Tanzimat Fermanı'nda halkın şikâyetlerine yol açan malî işlerin düzenleneceği vâdedilmişti. Ancak bu tasarı esaslı bir şekilde uygulanamadı. 1877 Anayasası, millete gelir ve giderleri murakabe hakkı tanımıştı. Bu da ömürsüz oldu. Gerçek anlamıyle bütçenin memleketimizde ilk tatbiki ancak Cumhuriyet'ten sonra olmuştur.

BÜVEYHOĞULLARI, Ortaçağ'da hüküm sürmüş bir İran hanedanıdır. 932'den 1056'ya kadar devam eden bu İranlı Şiî devleti, Sünnî olan Türk Selçuklu devleti tarafından ortadan kaldırılmıştır. Şiî olmalarına rağmen, halifeleri nüfusları altında tutmaları, Sünnî âleminin Büveyhoğulları'na karşı düşmanca davranışlarına sebep olmuştur. Hanedanın en ünlü hükümdarı, Azududdevle idi. Hanedanın Bağdat, Şiraz ve Kirman'da hüküm süren üç kolu vardı.

Afrikalı bir büyücü

BÜYÜ, boş bir inandır. Büyüye inananlar, iyilikleri veya kötülükleri bazı kimselerin üzerine yönelterek onlara fayda sağlayabileceklerini veya zarar verebileceklerini sanırlar. Büyünün insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır. Dinlerin gelişmesi sonunda tek tanrılı dinler ortaya çıkmış, bunlar kendilerinden önceki dinlerdeki gelenek, tören ve büyüleri yasak etmişlerdi. Buna rağmen birçok âdetler ve inanışlar bırakılmamış, nesilden nesile devam ederek zamanımıza kadar gelmiştir. Birçok Müslüman ve Hıristiyan topluluklarında aynı büyülere raslanması da, bunu gösterir. Büyü, daha çok kadını kocasından, erkeği karısından, anayı oğlundan, kardeşi kardeşinden soğutmak yahut bunun tamamen aksini sağlamak, insanların bazı kabiliyetlerini tamamen ortadan kaldırmak, sevilmeyen birini hasta etmek, sakatlamak, hatta öldürmek için yapılır. Büyünün tesirlerini tehlikesiz hale sokmak için, ya o büyüyü bozmaya çalışılır veya büyüyü tesirsiz hale getirecek başka büyüler yapılır.

BÜYÜK BRİTANYA (Bak. İNGİLTERE)

BÜYÜK MENDERES, Ege Bölgesi'nin doğu - batı doğrultulu akarsularının en büyüğüdür. Uzunluğu 495 km.'dir. Muhtelif yerlerden doğan kolların birleşmesiyle mey-

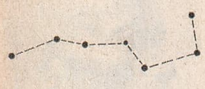

Büyükayı

R. Byrd

Byron

dana gelir. Bu kolların başlıcaları, Murat dağından inen Banaz çayı, Çivril'den geçen Kûfi çayı, Denizli'ye doğru akan Emir çayıdır. Büyük Menderes, Mandalya körfezinin kuzeyinde Ege denizine dökülür. Sürüklediği alüvyonlarla bir delta meydana getirmiştir. Kollarından Akçay üzerinde Kemer barajı vardır.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, (Bak: TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ, (Bak: TÜRKİYE B.M.M. HÜKÛMETİ)

BÜYÜK OKYANUS, Dünyanın en engin denizidir. Bir yandan Kuzey ve Güney Amerika, öte yandan Asya ve Avustralya arasında bulunur. Kuzey ve Güney kutup bölgelerine kadar uzanır. Yüzölçümü: 164.000 km.^{2}'dir. Kuzey - güney doğrultusundaki uzunluğu 14.000 km., doğu - batı doğrultusundaki uzunluğu 17.000 km.'dir. Doğu ve batı kıyıları birbirinden büyük ayrılık gösterir. Batı ve kuzeydeki adalar birçok kıyı denizleri meydana getirir (Güney Çin denizi, Bering denizi gibi). Sayısız adalar batı kesiminde toplanmıştır. En önemlileri Mikronezya, Melanezya, Polinezya'dır. En derin yerler Filipin adaları, Japonya, Miriana ve Yeni Zelanda yakınlarındadır. Dünya denizlerinin en derin yeri Filipinler yakınındaki Emden çukurunun derinliği 10.793 m.'dir.

BÜYÜK SAHRA, dünyanın en büyük çölüdür. Afrika'nın kuzeyindedir. Yüzölçümü: 9.000.000 km.^{2} kadardır. Nüfusu ise ancak 2.000.000'u bulur. Büyük Sahra, başlıca üç değişik yer şekli gösterir: Kumlarla kaplı çöller, dağlık bölgeler, taşlık yaylalar. Büyük Sahra, dünyanın en sıcak yerlerinden biridir. Geceyle gündüz arasında ise 26 dereceyi bulan ısı farkları olur. Tek yeşil yerler, vahalardır. Halkın çoğunluğunu Berberîler teşkil eder. Bunlar Müslümandır. Batıda yaşayan Tuareg'ler ile orta kesimde yaşayan Tibbu'lar, bunların boylarıdır.

15. yüzyıldan beri Büyük Sahra'yı keşfetmek için çeşitli seyahetler yapılmıştır. 20. yüzyılda motorlu araçların gelişmesiyle çöldeki araştırmalar daha da gelişmiştir.

BÜYÜK SELÇUKLU İMPARATORLUĞU, Bak: SELÇUKLU DEVLETİ)

BÜYÜK TİMUR İMPARATORLUĞU, (Bak: TİMUR İMPARATORLUĞU)

BÜYÜK ZAP. Doğu Anadolu'nun güney bölümünde bir ırmaktır. Dicle'nin kollarındandır. Uzunluğu 400 km.'yi bulur. Yurdumuz topraklarındaki uzunluğu 190 km. kadardır. Hakkâri'nin dağlık bölgelerinde doğar, topraklarımızdan çıkar. Musul'un 40 km. kadar güneyinde Dicle'ye karışır.

BÜYÜKAYI, yedi yıldızdan meydana gelen bir takım yıldızın adıdır. Kuzey kutbunun gök bölgesinde olan bu yedi yıldız bir arada bir cezve şeklini andırır. Yakınında aynı şekle benzeyen bir takım yıldız daha vardır. ki, o da «Küçükayı» diye adlandırılır. Çok eskiden beri bilinen Büyükayı'ya, Latinler «harman savuran yedi öküz», İngilizler «pulluk», Fransız ve Almanlar da «araba» adını vermişlerdir.

BYRD, Richards (1888 - 1957), Amerikalı bir amiral, kâşif ve bilim adamıdır. Winchester'de doğdu. 1912'de Deniz Akademisi'nden mezun oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda Amerikan hava ve deniz üslerini idare etti. 1926'da ilk defa Kuzey Kutbu'na uçtu. 1928 eylülünde Antarktika'ya vardı. 1929 yılının 29 kasımında saat 15.29'da Antarktika'dan uçakla hareket edip, ertesi gün 13.14'te Güney Kutbu'na vardı. 1933'te ikinci defa Antarktika'ya sefere çıktı. Kutbun 6 ay süren kışında bir kulübede yaşadı ve meteorolji incelemeleri yaptı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir kere daha Güney Kutbu'na giden Amiral Byrd, 1957'de kalp romatizmasından öldü.

BYRON, George Gordon (1788 - 1824), ünlü bir İngiliz şairidir. Londra'da doğdu. İlk şiirlerini 1807'de yayınladı. 1797'de amcasından kendisine bir malikâne ve Lordluk unvanı miras kaldı. Bir Akdeniz gezisine çıkarak Portekiz, İspanya, Malta, Arnavutluk, Yunanistan ve Türkiye'yi dolaştı. Annesinin ölümü üzerine İngiltere'ye döndü. Gezisinden mülhem olarak yayınladığı «Childe Harold» adlı şiiriyle şöhrete ulaştı. 1915'te evlendi, fakat asil bir ailenin kızı olan eşi Byron'un haşin, manasız hakaretlerinden dolayı kısa bir süre sonra boşandı. Bu ayrılmaya, Byron'un üvey kız kardeşi Aurora Zeigh ile olan münasebeti de sebep olarak gösterilebilir. Olayın üzerine toplumdaki intibalarını kaybedince, bir daha dönmemek üzere İngiltere'den ayrıldı. Bir maceraperest hayatı yaşamaya başladı. Manâsız bir Türk düşmanı olan Byron, 1823'te Londra'dan Yunanistan'a gitti. Fakat hummaya yakalanarak 36 yaşında öldü. Bugün mezarı Newstead civarında bir köy kilisesindedir. Kalbi ise Yunanistan'da Mesolongion'da gömülüdür.

Başlıca eserleri şunlardır: «Childe Harold'un Ziyaretleri», «Türk Hikâyeleri», «Parisina», «Chillon Mahpusu» ve «Don Juan».

■

C

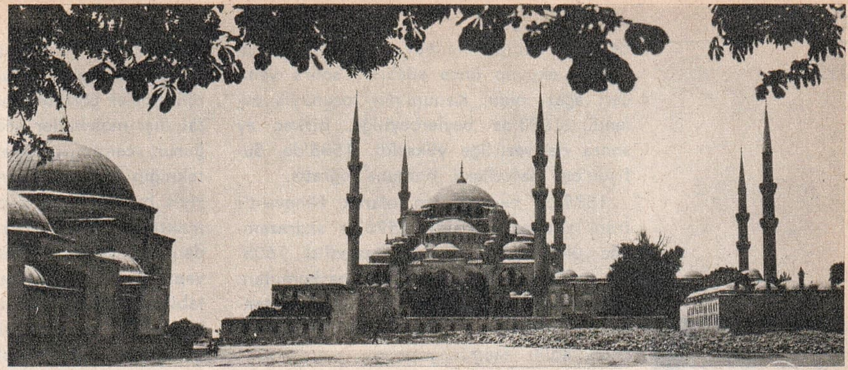

Istanbul'da Sultanahmet camisi

CÂBER KALESİ, Kuzey Suriye'de, Fırat'ın sol yakasında eski bir kaledir. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in dedesi olan Süleyman Şah'ın, Fırat'ı geçerken boğulması üzerine buraya gömüldüğü söylenir. Bundan dolayı Câber Kalesi, aynı zamanda «Türk Mezarı» diye de anılır. Kale, 20 kasım 1921'de imzalanan Türk - Fransız antlaşması ile Türkiye'nin malı sayıldı ve Türkiye'ye orada muhafız bulundurmak, bayrağını çekmek hakkı tanındı.

CÂBİR, İbni (8. yüzyıl), ünlü Arap simyacısıdır. Hayatı üzerine pek az şey biliniyor. Arap kaynakları kendisini eski kimyanın kurucusu ve ilk hocası sayar. Arapça yazılmış 500, Lâtince'ye çevrilmiş 22 eser üzerinde İbni Câbir'in adı varsa da bunların ona ait olduğu kesin değildir. Kimyada sülfürik asit, nitrik asit ve gümüş nitrat gibi maddeleri onun bulduğu söylenir.

CAESAR, Gaius Julius (M.Ö. 101 - 44), büyük Romalı komutan ve devlet adamıdır. Roma'da doğdu ve Roma'da öldürüldü. Babası soylu ve zengin, annesi fakir bir ailedendi.

Akıllı, gözüpek bir genç ve iyi bir konuşmacı olarak parlayan Caesar, M.Ö. 83'de L. Cornelius Cinna'nın kızı Cornelia ile evlendi. Romanın o çağdaki diktatörü Sulla, bu evliliğe karşıydı. Caesar bu yüzden beş yıl sürgünde yaşadı ve Sulla'nın ölümüyle Roma'ya dönerek politikaya atıldı.

Politik davranışlarıyle kendisini halka sevdiren Caesar, M.Ö. 59'da konsül seçildi. Aynı yıl, Pompeius ve Crassus ile birleşerek «Birinci Triumvirlik» i kurdu. Bu tarihten sonra Caesar, rakipleri Cicero ile Cato'yu da Roma'dan sürerek, Roma'yı tek başına yönetmeye girişti. M.Ö. 58'de açtığı Gallia seferi zaferle sonuçlanınca Roma'nın en güçlü adamı oldu.

M.Ö. 53'te Crassus öldürüldü. Bu arada beraber triumvirlik ettiği Pompeius'la da arası bozulan Caesar onu M.Ö. 48'de, Pharphalus'ta yendi, arkasından Mısır'a gitti. Kleopatra'nın tehlikede olan tahtını kurtardıktan sonra Anadolu'ya geçti. Burada Pontus Kralı Pharnakes'i yendi (M.Ö. 47). Roma'ya dönerek meşhur sözü «Veni, vidi, vici« (Geldim, gördüm, yendim,)i söyledi ve «Roma İmparatoru» unvanını aldı. Ne var ki, rejimin diktatörlüğe kaymasını istemeyen soylular, başlarında Brutus'la, Cassius olduğu halde, M.Ö. 44'de, 15 mart günü, Caesar'ı senatoya girerken öldürdüler. Saesar'ın son sözleri, kendisini vuranlar arasında çok yakın dostu Brutus'u görünce, «Sen de mi Brutus?» oldu.

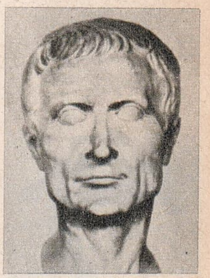

Caesar

CAFER, Bermekoğlu (767 - 803), Harünürreşit'in hocası ve veziri olan Yahya'nın oğludur. Yazısının güzelliği ve iyi konuşmasıyle ün yapmıştır. Harünürreşit, Cafer'i çok sever, onun zekâsına ve görüşlerine çok değer verirdi. Kendi adına bastırdığı paralarda Cafer'in de adının bulunması bunu gösterir. Sonunda Cafer, Harünürreşit'in gözünden düştü ve boynu vurularak öldürüldü. Halifenin bu ölüm emrini, Bermekoğulları gibi güçlü bir vezir soyunu ortadan kaldırmak için verdiği söylenir.

CÂFER ÇELEBİ, Tâcîzâde (? - 1515), Şair, hattat ve devlet adamıdır. Amasya'da doğdu. Çağının ünlü bilginlerinden ders gördü. Bir süre müderrislik yaptıktan sonra Divan-ı Hümayun nişancısı oldu. Yavuz Selim, kendisini Anadolu Kazasaskerliği'ne tâyin etti. Bu görevde uğradığı bir iftira sonucunda idam edildi. En ünlü eseri «Hevesname» dir.

CAĞALOĞLU SİNAN PAŞA (1547 - 1605), Osmanlı sadrazamıdır. Soyca İtalyan'dır. Çocukken Cerbe Deniz Zaferi'n-

de esir edilip İstanbul'a getirildi. Enderun'da okuyup önce silâhtâr, sonra yeniçeri ağası oldu, Kanunî'nin torunuyla evlendi. 1583'de beylerbeyiliğe, birkaç ay sonra da vezirliğe yükseldi. 1585'de, Sufiyan'da, Safevîler'i bozguna uğrattı.

1585'de başkomutan olarak Nihavent'i İranlılar'dan geri aldı. 1596'da sadrazamlığa yükseldi, çok geçmeden azledildi, 1605' de başlayan İran savaşında başkomutanken yenilince üzüntüsünden öldü. İstanbul'da Sirkeci ile Türbe arasındaki semt onun adını taşır.

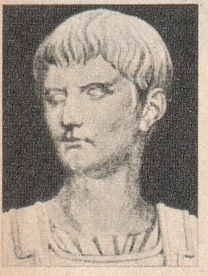

Caligula

CAHİZ, Ebû - Osman Amr (766? - 869), Arap düşünürüdür. Basra'da doğdu ve gene orada öldü. Din felsefesinin yansıra tabiat bilimleri ve edebiyatla da uğraştı. Türkleri öven «Fezâil'l - Etrâk» (Türkler'in Faziletleri) adlı eseri dilimize çevrilmiştir.

CAKARTA, İndonezya Cumhuriyeti'nin başkentidir. Eski adı «Batavya» idi. Nüfusu 3.320.000'dir. Cava adasının kuzeybatısında Çilivong nehri ağzında kurulmuştur. Malaya takım adalarının en önemli ticaret merkezidir. Liman şehirden 10 km. uzaktadır. Şehre kanal ve demiryollarıyle bağlıdır.

CALİGULA, Gaius Julius Caesar Germanicus (M.S. 12 - 41). Roma imparatorudur. Germanicus'un oğludur. Antium'da doğdu, Roma'da öldürüldü. M.S. 37'de imparator oldu. Hükümdarlığı 5 yıl sürdü. Yarı çılgın, keyif düşkünü ve zalim bir diktatör olarak tanınır.

CALVİN, Jean (1509 - 1564), Fransız din ıslahatçısı ve «Kalvinizm» (Calvinisme)'in kurucusudur. Noyon'da doğdu, Cenevre'de öldü. Avrupa'nın birçok ülkesinde protestanlığı yaydıktan sonra Cenevre'de yerleşti. 1541'de bir «Reform Kilisesi» kurdu. Cenevre'de kilise - devlet işbirliğini sağladı. 25 yıllık yönetimi sırasında bu şehri bir «Tanrı Devleti» durumuna getirdi. «Hiristiyan Öğretimi» adlı eseri, protestanlığın ana kitabıdır.

Calvin

CAM, soda veya potas katılmış silisli kumun ateşte eritilmesiyle yapılan sert, saydam ve çabuk kırılır bir cisimdir. Sert ve tıkız görünüşüne rağmen cam, katı bir cisim değildir. Camın katılığı iç yapısındaki molekül sürtünmelerinin çok fazla oluşundan ileri gelir. Camın katı bir maden gibi kristalli bir yapısı yoktur. Bu yüzden daha çok sıvılarınkine benzer. Günümüzün bilim adamları camı, «ergimiş katı bir çözelek» olarak tanımlarlar. Cam yapımında kullanılan maddeler ortalama 1.300° santigrada kadar ısıtıldıktan sonra yavaş yavaş soğutulur. Böylece camda moleküllerin kristalleşme eğiliminin önüne geçilmiş olur. Aksi halde yer yer kristalleşmeler görülür. Bu da kristalli ve kristal dışı moleküller arasında gerilmeler doğurur, camın kırılmasına yol açar. Ama, tekniğin bulduğu yeni çalışma sistemleriyle bu güçlük ortadan kaldırılmış bulunmaktadır. Cam yapımı çok eski çağlardan beri bilinir. Yalnız insanlar sunî cam yapmasını öğrenmeden çok daha önceleri tabiatta bulunan bazı saydam maddelere biçim vererek çeşitli cisimler meydana getirdiler. Sunî olarak camın ne zaman yapıldığı kesinlikle bilinmiyor. Bununla birlikte eski Mısır ve Fenikeliler'in sunî cam yapımını geliştirdikleri bir gerçektir. Romalılar ise, M.S. 1. yüzyılda cam yapımını başlı başına bir sanat durumuna getirdiler. Roma'nın çökmesinden sonra bu sanat Avrupa'da önemini kaybetti. Daha sonra Doğu ile sıkı ticaret bağları olan Venedikliler cam yapım sanatını öğrenmekte gecikmediler. İlk cam yapım evlerini 6. yüzyılın başlarında kurdular. Böylece cam yapımı Avrupa'da yepyeni bir şekil aldı. 16. yüzyılda Bohemyalı cam sanatçıları Venedikliler'in tekniğini benimsediler. 1680 yılında Fransa'da, Saint Gobain'de ilk cam sanayii kuruldu. 18. yüzyılda da makinelerin sanayi alanında gözükmesiyle cam endüstrisi çok gelişti.

Eski Türk cam sanatı Selçuklular ve Osmanlı Türkleri devri olmak üzere iki döneme ayrılır. Selçuklular Orta Asya'dan getirdikleri cam eşyayı zenginleştirerek bu sanatı geliştirdiler. Selçuklular çağında yapılan cami ve medreselerde kullanılan ve «Şemsiye» adıyla anılan cam çeşidi büyük önem taşır. Osmanlı Türkleri'nde cam sanatı İstanbul'un alınmasından sonra çok gelişti. Mustafa III zamanında şişe ve öbür cam eşyanın yapıldığı yer Tekfur Sarayı' nın çevresindeydi. 19. yüzyılda Çubuklu' da bir cam yapımevi kuruldu. 1899'da da bir Musevî, Paşabahçe'de bir fabrika kurdu. Ama Avrupa'dan gelen eşyaya rekabet edemediği için kapattı. Türkiye'de modern anlayışla ilk cam fabrikası 1934'te İş Bankası tarafından Paşabahçe'de kuruldu. Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.O.' nın mamulleri bugün en çok aranan cam eşyalardır. Özellikle «rumî» ve «hatayî» stilinin motiflerini kapsıyan kompozisyonlu süslü cam tabak ve vazolar ünlüdür.

SODYUM KARBONATLI CAMLAR

Cinsi	Silis %	Soda %	Kireç %
Bardak camı	72,0	12,5	11,5
Pencere camı	72,0	14,0	9,0
Şişe camı	73,0	16,5	8,5
Beyaz şişe camı	70,0	14,5	9,0

CAMBRİDGE, İngiltere'de, Londra'nın 91 km. kuzeyinde bir üniversite şehri ve Cambridgeshire Kontluğu'nun başkentidir. Nüfusu 95.000'dir. Endüstrice gelişmemiş bir tarım pazarıdır. Üniversitesi dışında Newham College, Perse Grammar School gibi okulları, Fitzwilliam müzesi ve tiyatrosuyla tanınır.

CAMGÖZ BALIĞI, bir köpek balığı cinsidir. Denizlerin kıyıya yakın yerlerinde, 200 metre kadar derinlikte yaşar. Boyu 1,5 metre kadar gelir. Eti çok lezzetlidir. Gözleri cam gibi parladığından bu adı almıştır. «Boz camgöz» ve «mahmuzlu camgöz» denilen iki cinsi daha vardır.

CAMGÜZELİ, evlerde yetiştirilen bir süs bitkisidir. Kırmızı çiçekler açar. Pencere önlerinden hoşlandığı için bu adla anılır. Kışları ılık odada az su, yazları ise yarı gölgeli yerde bol su ister. İlkbaharda ana saksıdan alınan çelikler kumlu ve funda topraklı bir kasada köklendirilerek daha sonra saksılara alınır.

CAMİ, Müslümanların beş vakit namazlarıyla cuma ve bayram namazlarını kıldıkları, topluca ibadet ettikleri büyük mabetlere Türkçe'de verilen addır. Diğer İslâm milletleri «cami» yerine yalnız «mescit» kelimesini kullanır. Halbuki Türkçede «mescit», cuma namazı kılınmayan, mimbersiz camilere denir. Camide mutlaka bir mihrap, bir mimber, bir seki, kadınlara ayrılmış bir yer ile bir veya birkaç minare bulunur. Mihrap, cami ve mescitlerin kıble yönündeki duvarında imamlar için ayrılan namaz yeridir. Mimber, din adamlarının camilerde yaptıkları konuşmalar için üzerine çıktıkları kürsüye denir. Seki, mimberin yanında, müezzinin cami içinde ezan okudukları yerden biraz yüksekçe yerdir. Padişahlar zamanında yapılan camilerde de ayrıca bir «hünkâr mahfeli» bulunur. Minare ise, müezzinin çıkıp ezan okuduğu, yüksek ve ince yapılı kulenin adıdır.

Caminin ana bölümünü kubbe ve çatı altındaki alan meydana getirir. Namaz burada kılınır. Yine bütün camilerde bir son cemaat yeri, abdest almak için şadırvan veya musluklukler, cenazelerin konulduğu bir musalla taşı vardır.

Müslümanlıkta ilk cami, Hicret'in ilk yılında, 622'de, Medine yakınlarında yapılan «Mescid-i Nebevî» dir. Bunun peşinden halife Ömer'in Kudüs'de yaptırdığı, kendi adıyla anılan mescit gelir. Emevî halifelerinden Velid'in Şam'da yaptırdığı Ümeyye camisi, Abbasî halifesi Mansur'un Bağdat'da yaptırdığı Cami - ül Kebir ve İspanya'daki sonradan kiliseye çevrilen

Istanbul'da Yeni Cami

Kurtuba camisi, İslâm mimarlığının ilk ünlü eserleridir.

Araplar'la başlıyan cami mimarlığı, öbür Müslüman ülkelerde, yerli üslûpların etkisiyle yepyeni biçimlerde gelişmiştir. Türk - Moğol imparatorlarının, İranlılar'ın, Selçuklular'ın ve daha sonra Osmanlılar'ın yaptırdıkları camiler, birbirlerinden çok farklı özellikler taşırlar.

Istanbul'da Lâleli Camisi

İslâmlığın yayılmasında en büyük rolü oynayan Türkler, cami mimarlığında da ölmez eserler vermişlerdir. Bu camilerin en güzel örneklerine Istanbul, Bursa, Konya, İznik ve diğer Anadolu şehirleriyle, Rumeli'nde ve bilhassa Edirne'de bol bol rastlanabilir.

Bugün Anadolu'da en eski camiler olarak, 1118'de Melikşah ve Artuklular devrinde yapılan Diyarbakır'da Ulu Cami ile 1130'da Siirt'te yapılan Ulu Cami ve 12. yüzyıl içinde Danişmentliler tarafından Sivas'ta yapılan Ulu Cami gösterilmektedir. Bitlis'teki Ulu Cami 1150, Konya'daki Alâaddin Camisi 1156 - 1220 arası, Diyarbakır'daki Kale Camisi, 1160, Kayseri'deki Ulu Cami 1205, Amasya'daki Burmalı Minare Camisi 1242'de yapılmıştır. Selçuklular Devrinden kalan en göz kamaştırıcı mimarlık anıtı ise, Divrik'teki Ulu Cami'dir, ki 1228'de yapılmıştır.

Istanbul'da Valide Camisi

Osmanlılar'dan günümüze kalan en eski cami, İznik'te 1333'de yapılan Hacı Özbek Camisi'dir. Bu eser, kubbeli Osmanlı camilerinin öncüsüdür. 1378 yılında, yine İznik'te yaptırılan Yeşil Cami ise, Türk cami mimarlığında en eski çinili sanat eseridir. İznik camileri ile birlikte, kubbeli cami çığırı bütün hızıyla açılmıştır. Bursa'daki Yıldırım Camisi, çok kubbeli camilerin ilk ve büyük örneklerindendir.

Istanbul'un fethinden sonra Türkler'de cami yapımı, geniş bir site kurma biçiminde gelişti. Fatih Camisi'nde olduğu gibi, camilerin çevresi medreseler, aşhaneler, kütüphaneler, çeşmeler, sebiller ve

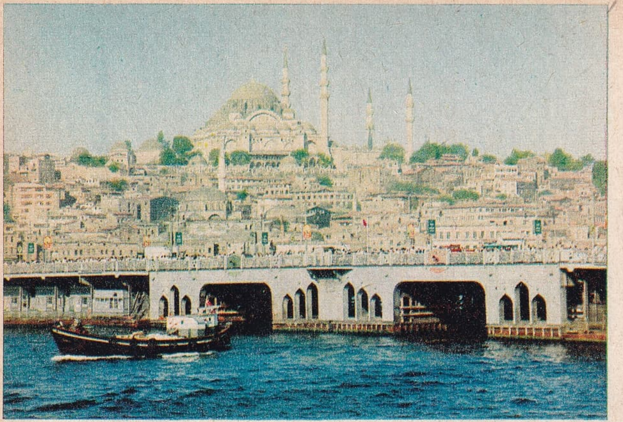

Istanbul'da Süleymaniye Camisi

türbelerle bezendi. 16. yüzyıl, Türk cami mimarlığının her bakımdan altın çağı oldu. Yalnızca Mimar Sinan'ın yaptığı cami sayısı 81'i bulmaktadır. Istanbul'daki Şehzade ve Süleymaniye, Edirne'deki Selimiye camileri Sinan'ın şaheserleri sayılır. Gerek büyüklük ve gerekse incelik ve güzellik bakımından, onun yaptığı camilerin daha sonra yapılanlar üzerinde ezici bir üstünlüğü ve etkisi vardır.

Sinan'dan sonra cami mimarlığı, onun geliştirdiği kurallar içinde devam etmiştir. Mimar Mehmet Ağa'nın yaptığı altı minareli Sultanahmet Camisi ve Davut Ağa'nın yaptığı Yeni Cami en ünlüleridir.

17. yüzyılın sonunda Sinan'ın klasik ve ağırbaşlı üslûbuna bir tepki başlamış, zamanla Türk mimarlarının yerini İtalyan, Rum ve Ermeni ustalarının alması, ayrıca Fransa ile kurulan bağlar dolayısıyle cami yapımında «barok» ve «rokoko» ve daha sonra «ampir» üslûplar etkisini göstermiş ve melez bir mimarlık ortaya çıkmıştır. 1755'de yapılan Nuruosmaniye Camisi, 1763'te yapılan Lâleli ve 1826'da yapılan Nusretiye camileri Barok devrine, Ortaköy Camisi Ampir üslûbuna, Valide Camisi de (1871) Neogotik üslûbuna misal olarak gösterilebilir.

Istanbul'da bu melez üslûp hüküm sürerken, Anadolu Türk mimarlık sanat ve zevkini nispeten devam ettirmiştir.

20. yüzyılda Mimar Kemalettin ve Mimar Vedat eserlerinde yeniden bir klasik Türk mimarîsine dönüş denediler.

Canberra

CÂMİ, Molla Nurettin (1414 - 1492), İranlı şair ve bilgindir. Harcird'de doğmuş, Herat'ta ölmüştür. Herat Nizamiye medresesinde okudu, öğrenimi bitince müderris olarak kendini tasavvufa verdi. Timuroğulları hükümdarı Hüseyin Baykara'dan ve ünlü şair Ali Şir Nevaî'den büyük ilgi gördü. Gazelleri ve manzum hikâyeleri bütün dillere çevrilmiştir. «Yusuf ile Zelîhâ» ve «Bahâristan» en ünlü eserleridir.

CANAVAR BALIĞI, Bir köpekbalığı türüdür. Pisboğaz olduğundan, her çeşit canlıya saldırır. Uzunluğu 6 - 10 metreye, ağırlığı da 1.200 - 3.500 kiloya yaklaşır. Dişleri 7,5 santimdir. Ilımlı sıcak okyanuslarda yaşar. Bazı bölgelerde sık sık karalara sokulur.

CANBERRA, Avustralya'nın başkentidir. Ülkenin güneydoğusunda, «Australian Capital Territory» denilen bölgededir. Nüfusu 94.000'dir. Şehir gerek demiryolu, gerekse kara ve hava yoluyla kıtanın diğer bölgelerine bağlıdır. Şehrin tropikale yakın bir iklimi vardır. Daha önce Avustralya'nın başkenti olan Melbourne yerine 1913'te kurulmaya başlanmış ve 1927'de tamamlanmıştır.

CANDAROĞULLARI, Anadolu Türk Beylikleri'nden biridir. Bugünkü Kastamonu, Sinop, Samsun vilâyetleriyle Çankırı ve Çorum vilâyetlerinin bir kısmına yayılan bu beylik, 1291'den 1461'e kadar 170 yıl devam etti. Merkezi Kastamonu idi. Sekizinci hükümdarının adından dolayı «İsfendiyaroğulları» adıyla da tanınır.

Hanedanı Şemsettin Demir Yaman Candar Bey kurmuştur. Demir Bey, İlhanlılar'ın Kastamonu valisi Candar Mehmet Bey'in oğludur. İkinci hükümdar Gazi Süleyman Paşa I, 1300 yılında hanedanın başına geçmiş ve Kastamonu'da bağımsızlığını ilân etmiştir. Onun ölümünden sonra beylik, biri Sinop'ta öbürü Kayseri'de olmak üzere ikiye bölündü. Kastamonu Beyliği, Candaroğlu Süleyman Paşa II'nin Yıldırım Bayezit'e yenilmesiyle 1392'de Osmanlılar'a katılmıştır. Ankara Savaşı'ndan sonra Sinop Beyliği'nin başına geçen İsfendiyar Bey, Kastamonu'yu geri aldı. Bu tarihten sonra İsfendiyaroğulları adıyle devam eden beylik, Osmanlılar'la sık sık savaşa tutuşmuş ve yenilgiye uğramıştır. Ülkelerini korumak amacıyle Candaroğulları, Osmanlılar'la evlilik yoluyla ilişkiler kurmuşlardır. İsfendiyar Bey'in oğlu İbrahim Bey, kızını Murat II'ye vermişti. Fakat, Fatih Trabzonu fethe giderken, Kastamonu'yu da alarak, bu beyliği ortadan kaldırdı.

CANİK DAĞLARI, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde, Melet vâdisiyle Kızılırmak arasında uzanan dağlardır. 1.500 - 2.000 metre yüksekliktedir. İklimi ve toprağı elverişli olduğundan yukarı kısımları ormanlıktır. Alçak bölümlerinde tarla ve bahçeler, iç yamaçlarında ise otlaklar geniş yer tutar.

CANTACUZENE (Bak: KANTAKUZENOSLAR)

CAPE VERDE ADALARI (Bak: YEŞİL BURUN ADALARI)

CAPETOWN, Güney Afrika'da, Kapland'ın merkezidir. Güney Afrika Birliği'nin başkenti Petoria olmakla beraber, parlâmentosu Capetown'dadır. Afrika'nın en büyük limanlarından biri ve Güney Afrika'nın ikinci büyük merkezi olan Capetown, tabiî plajları ve güneşli iklimiyle aynı zamanda güzel bir sayfiye şehridir. Nüfusu 888.000'dir. Capetown Üniversitesi, Güney Afrika Müzesi, Millî Kütüphanesi en tanınmış yapılarıdır.

CARACAS, Venezuela Cumhuriyeti'nin başkentidir. La Guaira limanının 9 km. güneyinde, denizden 900 metre yükseklikte bir şehirdir. 1567'de Diego de Losado adlı bir İspanyol kâşifi tarafından kurulmuştur. Nüfusu 1.765.000'dir. La Guaira'da modern dokuma, tütün, çimento kâğıt, deri ve kimyevî madde endüstrisi çok gelişmiştir. Hava alanı uluslararası bir önem taşır.

CARL XII (1682 - 1718), Bizde «Demirbaş Şarl» adıyle tanınan ünlü İsveç hükümdarıdır. İsveç tahtına oturur oturmaz, ilk olarak 1700'de Danimarka'yı, Lehistan'ı ve Saksonya'yı, daha sonra da Rus Çarı Büyük Petro'yu yendi. 1707'de Moskova'yı ele geçirmek üzere iken, ordusu soğuk ve açlık yüzünden çok kayıp verdi. Buna rağmen 1709'da, Petro'yu Ukrayna içlerine kadar kovaladı. Sonunda, sayıca küçük ordusu, Rus ordusu tarafından bozguna uğratıldı ve Demirbaş Şarl, Türkiye'ye sığındı. Beş yıl sonra yeniden İsveç'e dönerek ordusunun başına geçti. 1718'de, henüz 36 yaşındayken, bir kale kuşatmasında öldü. Bu beklenmedik ölümü olmasaydı, Osmanlı İmparatorluğu tarafından desteklenmekte devam edildiği ve Lehistan'ın düşmanlığından da rahat kaldığı takdirde Rusya'nın kaderini değiştirebileceği beklenebilirdi.

CARL XIV (1763 - 1844), Fransız soyundan gelme bir İsveç hükümdarıdır. 17 yaşında askerliğe başlayarak çavuş oldu. İhtilâl savaşlarındaki yararlıkları yüzünden, 1793'de generalliğe yükseldi. 1804'te, kendisine mareşal rütbesiyle birlikte prenslik payesi verildi. 1810'da, Carl XIII tarafından manevî evlâtlığa kabul edildi. 1818'de, Carl XIII'ün ölümü üzerine kral oldu. Bugünkü İsveç hanedanının kurucusu olup, Napoléon'a karşı cephe alışıyle tanınmıştır.

CARLOS I (Bak: KARL V.)

CARLYLE, Thomas (1795 - 1881), İskoçya'lı yazar, filozof ve tarihçidir. Ecclefechan'da doğdu, Londra'da öldü. Fakir bir duvarcının oğludur. Papaz olmak niyetiyle başladığı öğrenimini yarım bırakarak edebiyata yöneldi, denemeler yazmaya koyuldu. 1826'da evlendi. 1834'te Londra'ya yerleşti ve Germen kültürünün İngiltere'deki baş temsilcisi oldu. 1865'de Edinburgh Üniversitesi rektörü seçildi. «Fransız İhtilâli», «Geçmiş ve Gelecek», «Kahramanlar ve Kahramanlara Tapma» en ünlü eserleridir. Eserlerinde çoğunlukla İngiltere tarihini, sosyal hayatını ve işçi davalarını ele almıştır.

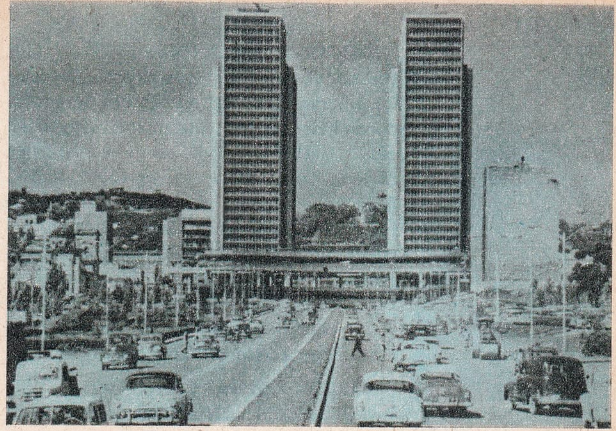

Caracas'tan bir görünüş

CARMEN, Fransız bestecisi Georges Bizet'nin dört perdelik ünlü operasıdır. Eser, Fransız yazarı Prosper Mérimée'nin aynı adlı romanından sahneye aktarılmıştır. Librettosunu Ludovic Halévy ve Henri Meilhac yazmışlardır. Konusu 1820'de, İspanya'da geçer. İlk defa 3 mart 1875'te Paris'te oynanan Carmen, çağın ahlâk anlayışına aykırı bulunduğu için tutulmamıştır. Bizet'nin aynı yıl ölümünden sonra değeri bütün dünyaca tanındı ve devrin en büyük operalarından biri olarak kabul edildi.

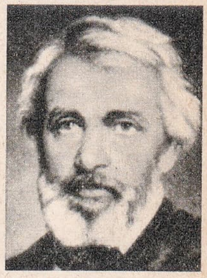

T. Carlyle

CARNEGIE, Andrew (1835 - 1919), Amerika'lı fabrikatör ve hayırseverdir. İskoçya'da, Dunfermline'de doğdu. 1848'de ailesiyle birlikte Amerika'ya yerleşti. Dokumacı çıraklığı, telgraf memurluğu yaptı. 1861'den sonra demir ve petrol işlerine girdi 1899'da, sonradan Amerika'nın en büyük endüstri teşkilâtı olan şirketi kurdu. Kalan ömrünü bilime, hayat seviyesinin yükselmesine ve barışa hizmetle geçirdi ve bu uğurda hayatı boyunca 350 milyon dolar bağışta bulundu.

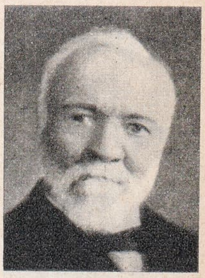

A. Carnegie

CARREL, Alexis (1873 - 1944), Fransız cerrahı ve fizyoloji bilginidir. Lyon Üniversitesi'ni bitirdikten sonra kadavralar üzerinde insan vücudunu inceledi. 1904'te Amerika'ya giderek, fizyoloji laboratuvarlarında çalıştı. 1912'de kan damarları cerrahisi alanındaki başarılarından dolayı Nobel Armağanı aldı. Daha sonra da sunî kalbi yaptı. «İnsan Denen Meçhul» adlı eseri bütün dillere çevrilmiştir.

Caruso

CARROL, Lewis (1832 - 1898), İngiliz yazarı ve matematikçisidir. İngiltere'de Doresbury'de doğdu. Parlak bir öğrencilik döneminden sonra matematik öğretmeni oldu. Mesleğiyle ilgili eserlerle yazarlığa başladı. Daha sonra, dünya çocuk klasiklerinin en güzellerinden biri olan «Alice Harikalar Ülkesinde» yi yazdı. Bu ünlü çocuk kitabı bütün dünya dillerine defalarca çevrilmiş ve filme alınmıştır. Ayrıca Walt Disney Amerika'daki «Disneyland» adlı turistik eğlence ülkesinde, «Alice Harikalar Ülkesinde» adıyle bir köşe yapmıştır.

CARUSO, Enrico (1873 - 1921), ünlü İtalyan tenorudur. Napoli'de doğdu. Dokuz yaşında müziğe başladı. Tanınmış müzisyenlerden ders aldı. Kabiliyeti ve sesinin güzelliğiyle kısa zamanda yetişti. 1899'da Napoli'de, bir yıl sonra da Milano'da sahneye çıkarak adını duyurdu. Caruso'nun ünü 1902'de Monte Carlo operasındaki temsillerden sonra bütün dünyaya yayıldı. Saint - Petersburg, Buenos Aires'de temsiller verdi. 1903'ten itibaren 17 yıl New York Metropolitan Operası'nın baş tenoru olarak çalıştı. Hiç bir opera sanatçısının elde edemeyeceği sevgiyi ve serveti topladı. 1920'de, «Aşk İksiri» operasında sahneye çıktığı zaman ağzından kan geldi. Bir yıl sonra vatanına dönerek orada öldü. Birçok tenkitçiler onun sesini, «Yüzyılın en büyük sesi» olarak vasıflandırır.

CASABLANCA, Afrika'nın kuzeybatı kıyısında bir liman, aynı zamanda Fas'ın en büyük şehridir. Nüfusu 966.000'dir. Bunun 200.000'i hariç, gerisi Müslümandır. Casablanca dünyanın belli başlı ticaret ve endüstri merkezlerinden biridir. İkinci Dünya Savaşı'nda birçok casusluk olaylarıyla da ismini dünyaya duyurmuştur.

Castro

CASTRO, Fidel, (1927 -), Kübalı devlet adamıdır. Zengin bir ziraatçinin oğludur. Havana Üniversitesi'ni bitirdi ve hukuk doktoru oldu. Dominikan Cumhuriyeti diktatörü Trujillo aleyhine giriştiği suikastlerden ve Batista hükümetini devirme teşebbüsünden dolayı iki defa sürgüne gönderildi. 1958'de Küba halkını ayaklandırarak Batista'yı devirdikten sonra başbakan oldu ve idealist arkadaşlarının çoğunu tasfiye ederek komünist eğilimli bir idare kurdu.

CASUSLUK, bir devletin sırlarını başka bir devlet hesabına gizlice öğrenmeye çalışmaktır. Eğer aynı iş, kendi devletinin ve milletinin çıkarlarına karşı yapılırsa, bunun adı «vatan hainliği» olur.

Günümüzde casusluk askerî, sivil ve özel alanlarda olmak üzere üçe ayrılır. Askerî casusluk daha çok savaş zamanlarında yapılır. Sivil casusluk ise, karşı tarafın casuslarını izlemektir. Özel casusluk da yabancı bir ülkenin bilimsel, ekonomik ve öbür alanlarındaki sırlarını elde etmek için yapılan casusluklardır. Avrupa'da casusluk muntazam teşkilât halinde ilk defa 16. yüzyılda İngiltere'de kuruldu.

Casusluk bazen iki taraflı yapılır. Bazen de taraflardan biri, zararsız sırları bu iki yüzlü casuslara vererek, karşılığında önemli bilgiler edinir. Birinci Dünya Savaşı'nın ünlü casusu Mata Hari, bu tip casusların en başta gelen örneğidir.

Casuslar özel bir eğitimle yetiştirilir. Kendilerine sahte evrak düzenlemek, her çeşit spor yapmak, yabancı dilleri çok iyi konuşmak, silâh bilgisi, yankesicilik, şifre çözme usulü, makyaj öğretilir.

Casusluğun cezası özellikle savaşta ve olağanüstü zamanlarda ölümdür. Bununla birlikte casusluk, uluslararası kanunlara aykırı bir davranış sayılmaz.

CATO, Marcus Porcius, (M.Ö. 234 - 149), Eski Romalı devlet adamıdır. Bir çiftçinin oğludur. M.Ö. 202'de 17 yaşındayken, Romalılar'ın giriştiği İkinci Pön Savaşı'na katıldı ve Kartacalılar'ın yenilgisinde büyük rol oynadı. Cato, Roma Senatosu'nda yaptığı parlak konuşmalarda, sözünü «Kartaca yok edilmelidir!» cümlesiyle bitirirdi. Ölümünden üç yıl sonra Romalılar Kartaca'yı ortadan kaldırdılar.

Cato, aynı zamanda Latin edebiyatının ilk yazarlarından biridir. «Çiftçilik Üstüne» adlı ünlü bir incelemesi vardır.

CAVA, Asya'nın güneydoğusunda, büyük bir adadır. Kuzeyinde Cava Denizi, doğusunda Bali adası, güneyinde Hint Okyanusu, batısında Sumatra adasıyla arasındaki Sunda Boğazı vardır.

Yüzölçümü 132.000 km^2, nüfusu 65.000.000'dur. İndonezya Cumhuriyeti'ne bağlı olup, devletin başkenti Cakarta da Cava'dadır. Halkı Cava ve Malaya dillerini konuşur. Nüfusunun % 93'ü Müslüman, kalanı Hindu'dur. Para birimi «rupi» dir.

Cava ince, uzun bir ada olup, yeryüzünün en volkanik ülkesidir. 1.000 km.'lik bir uzunluk üzerinde sıralanmış olan 121 yanardağdan 28'i faal durumdadır. Bu tepelerin yüksekliği bazı yerlerde 4.000 metreyi bulur.

Yanardağların saçtığı küller, yağış ve sıcak iklim sayesinde Cava toprakları bitki örtüsü bakımından zengindir. Başta pirinç olmak üzere pamuk, çay, kahve, baharat, başlıca ürünleridir.

Cava'da yaşayanların ataları güneydo-

ğu Asya'dan gelmedir. 16. yüzyıldan sonra Portekizliler ve Holandalılar adayı işgal ettiler. Daha sonra Cava'ya İngilizler ve Japonlar hâkim oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan Müslüman İndonezya Cumhuriyeti'ne katıldı.

CAVİT, Mehmet (1875 - 1926), Türk maliyecisi ve devlet adamıdır. Selânik'te doğdu. Istanbul Mülkiye Mektebini bitirdi. Bir süre memurluk ve öğretmenlik yaptı. Bu arada, İkinci Meşrutiyet'in kurulmasında rol oynadı ve Selânik mebusu seçildi. Tevfik Paşa kabinesinde Maliye Nazırı oldu. Lozan Konferansı'ndaki tutumu, Türk hükümetince beğenilmedi. 1926'da, Atatürk'e karşı düzenlenen İzmir suikastine adı karıştığından idam edildi.

CAVOUR, Kont, (1810 - 1861), Ünlü bir İtalyan devlet adamıdır. Torino'da doğdu. Torino Askerî Akademisi'ni bitirdikten sonra orduda görev aldı. Emekliye ayrıldıktan sonra gazetecilik, milletvekilliği yaptı. 1852'de Sardinya Başbakanı oldu. 1858'de Avusturya'ya karşı savaşmak için Napoléon III ile anlaştı. Zaferden sonra Lombardiya'yı ve diğer bazı illeri Sardinya'ya kattı. 1861'de, Garibaldi ile birlikte İtalyan Birliği'ni kurdu.

CAZ, Birleşik Amerika zencilerinin din dışı müziği ve modernize edilerek günümüzde çok yaygın hale gelmiş bir müzik türüdür. Aslında bir çalgı müziği olan caz, bu bakımdan zencilerin dinî müziğinden farklıdır. «Caz» kelimesinin hangi kaynaktan geldiği kesinlikle bilinmemektedir.

Cazda polka, kadril, askerî marşlar gibi Batı Halk müziği öğelerine olduğu kadar, Afrika müziğinden çıkan ve Hıristiyan ilâhilerinden etkilenmiş «blues» ve «spiritual» müzik öğelerine de rastlanır. Cazda ölçü dört zamanlıdır. Yazılı müziğin cazda pek önemi yoktur. Çünkü bu müzik, temel olarak «improvisation» yani irticalen, içten doğma çalışa bağlıdır.

Caz, armoni açısından müzik dünyasına yenilik getirmemiştir. Genellikle Avrupa armonisinden yararlanmıştır. Cazcılar, sazlardan, Batı müziği çalgıcılarının çıkarttıkları seslere benzemeyen sesler çıkarırlar. Sıcak üslûp (hot style) denilen caz türü, entrümanlarda kaydırma, titretme ve gıcırdatma teknikleriyle yaratılır. Son zamanlarda gelişen soğuk üslûp (cool style) ise, enstrümanı kullanma tekniğini Batı müziğine yaklaştırmıştır.

Caz çalgı topluluğu iki bölüme ayrılır: a) Melodi bölümü ve b) Ritm bölümü. Melodi bölümünde trompet, klarinet, trombon ve saksofon gibi nefesli sazlar; ritm bölümünde ise piyano, kontrbas, gitar ve davul bulunur. Bir büyük caz topluluğu genellikle beş saksofon, beş trompet, dört trombon ve ritm bölümü sazlarından meydana gelir.

Caz müziğinin en büyük temsilcisi Louis Armstrong'dur. Onun peşinden, Lester Young, Charlie Parker gibi saksofoncular, Fast Waller, Earl Hines, Lennie Tristano gibi piyanistler, Count Basie, Düke Ellington gibi orkestra yöneticileri ve kompozitörler gelmektedir.

CEBECİLER, Osmanlı Türkleri'nde orduya savaş malzemesi sağlayan askerî sınıftır. Fatih çağında kurulduğu sanılıyor. Görevi, savaş malzemesini hazırlamak, cephede bunları dağıtıp toplamaktı. Sınır boylarındaki kalelere gerekli malzemeyi de bu sınıf sağlardı. En büyük cebeciye, «Cebecibaşı» denirdi. Kışlaları Ayasofya'nın karşısında, yanan eski adliye binasının yerindeydi. 1826'da yeniçeri ocağıyla birlikte kaldırıldı.

CEBELİTARIK, Akdeniz'in batı ucunda, bu denizle Atlas Okyanusu'nu birleştiren boğazın adı. Ulaşımda oynadığı rol ve jeopolitik yönden en önemli boğazlardan biridir. Her iki kıyısı da İspanya sınırları

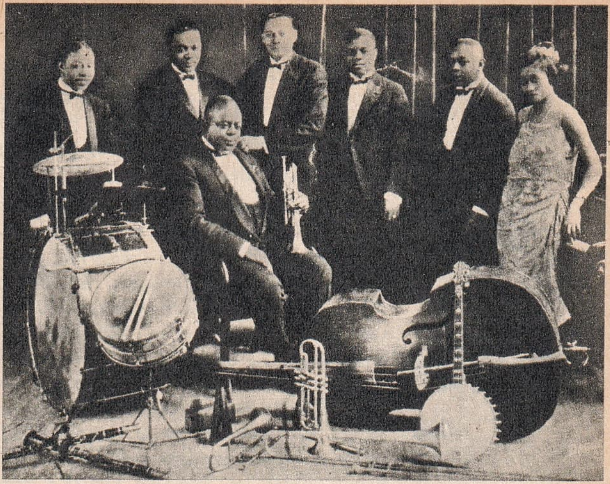

İlk caz topluluklarından «Creole Jazz Band» Soldan sağa: Baby Dodds, davul; Honore Dutray, trombon; Joe Oliver (oturan), trompet; Bill Johnson, bas ve banjo; Louis Armstrong, kornet; Johnny Dodds, klarnet ve kadın şarkıcıları.

Günümüzün caz topluluklarından: «Modern Jazz Quartet» Soldan sağa: Mitt Jackson, vibrafon; Kenny Clarke, davul; John Lewis, piyano; Percy Heath, bas

Cehri

içindedir. Yalnızca boğazın girişinde, doğu yakada, güneye doğru uzanan küçük yarımada İngilizler'in elindedir. Bu arazi çok kayalık ve sarptır. Bol olan maymunlarıyla meşhurdur.

CEBİR, rakamlardan ayrı olarak semboller de kullanılmak ve denklemler kurmak yoluyla aritmetik işlemlerini genelleştirmiş matematik koludur. Bu deyim (al - cabr) ilk olarak 9. yüzyılda Türkistanlı Harezmi tarafından kullanıldı. Cebirde sayıların pozitif (+) veya negatif (—) işaretler taşıması onu aritmetikten ayırır. Gerçekten de aritmetikte sayılar sadece bir şeyin miktarını, büyüklüğünü, ya da bir noktadan uzaklığını bildirir. Cebirsel sayılar ise sayıların «sıfır» a göre yönünü de gösterir. Bir cebirsel sayının önündeki (+) ya da (—) işareti dikkate alınmadan rakamın taşıdığı değere sayının «mutlak değeri» denir. Cebirde kullanılan harfler varılan sonuçları genelleştirmek içindir. Herhangi bir problemin genelleştirilmiş şeklinden elde edilene «formül» adı verilir. Aritmetikteki toplama, çıkarma, çarpma, bölmeden ibaret olan dört temel işlemle, oran ve orantı, çarpanlara ayırma v.b. gibi işlemler cebirde de yapılır. Yalnız bunlarda bazı kurallar göz önüne alınır. Cebir denklemleri ise bilinenlerin yardımıyle bilinmeyenleri bulmaya yarar.

Cebir bir bilim kolu değildir. Binlerce yıl önceden beri uygulama alanı bulduğu bilinmektedir. Araplar 800 yıllarında sıfırı cebire sokarak matematik tarihinin getirdiği en büyük gelişmeyi ortaya koymuş oldular. Kullanılan işaretler 16. yüzyılda yerleşti, 3 ve 4 dereceli denklemler çözüldü. 17. yüzyıldan itibaren klasik yüksek cebir, 19. yüzyılın ilk yarısında da modern yüksek cebir doğdu.

CEBRAİL, din kitaplarına göre Tanrı ile peygamberler arasında elçilik eden, Tanrı'nın emirlerini ve vahiylerini bildiren melektir. İslâmlıkta İsrâfil, Azrâil ve Mikâil ile birlikte en büyük dört melekten biridir.

CEHENNEM, dinî inanışa göre, kötülük yapanların öldükten sonra ceza çekmek için gönderildikleri yerdir. İslâmlıkta ve Hıristiyanlıkta cehennem, genellikle dünyadaki ateşle karşılaştırılır. Cehennem yakıp kavurur, kaynayıp uğuldar, meyvaları zehir gibi acıdır.

CEHENNEMTAŞI, kimyadaki adı gümüş nitratı, simgesi: $AgNO_3$'dür. Renksiz, kokusuz, yarı saydam çubuk halinde bir maddedir. Gümüşün nitrik asitle işlenmesiyle elde edilir. Yara tedavisinde kullanılır.

CEHRİ, kökboyasıgillerden, taneleri boyacılıkta kullanılan bir ağaççıktır. Yüksekliği 1,5 metre kadardır. Yeşil, sarı ve beyaz renkte küçücük çiçekler açar. Yurdumuzun birçok yerinde yetişir. 100 kadar türü bulunur. Kabuğundan çıkarılan bir madde tıpta kullanıldığı gibi, tohumları kurutulup alkol ve sülfürik asitle işlenerek sarı renkte olan boyası çıkarılır. Bu renk, ışığa ve kirece karşı dayanıksız olduğundan bugünkü boyaların yanında eski değerini kaybetmiştir.

CELÂL SAHİR (Bak: EROZAN, CELÂL SAHİR)

CELÂLETTİN HARZEMŞAH (? - 1231), Harzemşah İmparatorluğu'nun yedinci ve son hükümdarıdır. Sultan Muhammet Harzemşah'ın oğlu olup annesi Çiçek Hatun'dur. Celâlettin Harzemşah ilk savaşını Moğollar'a karşı açtı ve 1261'de Cengiz Han'ın komutanlarından Cuci Han'ı bozguna uğrattı. 1221'de Parvan Meydan Savaşı'nda Büyük Moğol ordusunu dağıttı. Fakat Moğollar'ın sürekli hücumu karşısında gerilemek ve Hindistan'a kaçmak zorunda kaldı. 1224'te İran'a girerek Harzemşah İmparatorluğu'nu yeniden canlandırdı. Gürcistan Krallığı'na boyun eğdirdi. İsfahan'da Moğol ordusunun batı kolunu püskürttü. Bu başarılar Eyyûbîler'le Anadolu Selçukluları'nı ürkütmüştü. Bu yüzden, Harzemşah, onlardan bir destek görmedi. 1231'de küçük ordusuyla Moğollar'a karşı tutuştuğu savaşta yenilerek Toroslar'a çekildi ve orada öldürüldü.

CELÂLETTİN Rumî, Mevlâna (Bak: MEVLÂNA)

CELÂLİLER, 16. ve 17. yüzyılda, Anadolu'da, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı baş kaldıranlara verilen genel addır. 1519'da, Bozoklu Celâl'in ayaklanmasından ötürü, ondan sonra gelen bütün âsiler bu adla anılmıştır. Bu ayaklanmaların kaynağı, İstanbul'daki devlet adamlarının halkı ihmal etmeleri ve malî bakımdan ezmeleri olmuştur. Bu ayaklanmaların en büyüğü, Abaza Mehmet Paşa'nın öncülük ettiği ve Genç Osman'ın Yeniçeriler tarafından öldürülmesi üzerine çıkmıştır. Ahmet I devrinde sadrazam Kuyucu Murat Paşa ve Mehmet IV devrinde de Köprülü Mehmet Paşa bu ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırmışlardır.

CELÂYİRLİLER, Orta Doğu'da Moğollar'ın bir kolu ve bunların kurduğu bir devlettir. Kendilerine «İlkenîler» de denilen bu kabile, 13. yüzyıl ortalarında, İlhanlılar'la birlikte İran ve Irak'a gelip yerleşmişler ve Türkleşmişlerdir. Devletin kurucusu Büyük Şeyh Hasan'dır.

Celâyirliler'in can düşmanı olan Timur, 1393'te Celâyir Devleti'ni, başkenti Bağdat dahil ele geçirdi. Celâyir hükümdarı Sultan Ahmet, Yıldırım Bayezit'e sığındı. Timur'un ölümünden bir yıl sonra da, 1406'da Bağdat'ı geri aldı. Fakat bu defa da Karakoyunlular hükümdarı Kara Yusuf Bey'le savaşa tutuşan Sultan Ahmet, oğluyla birlikte öldürüldü. Ondan sonra hükümdar olan Şah Mahmut ve oğulları bağımsız bir devlet kuramadılar. 1431'de, son hükümdar Sultan Hüseyin'in, Kara Yusuf'la giriştiği savaşta yenilip öldürülmesiyle, Celâyirliler Devleti sona erdi.

CELLÂT, başlangıçta, suç işleyenleri kırbaçlayan anlamına gelen bu ad, daha sonra, ölüm cezasına çarptırılanları öldüren kimselere verilmiştir.

Cellâtlığın geçmişi çok eski çağlara, Eski Yunan'a ve Roma'ya kadar uzanır. Osmanlı İmparatorluğu'nda da kadıların emrinde bir cellât bulunurdu. Cellât, suçluyu kılıçla kafasını keserek, ya da kementle boğarak öldürürdü. Bugün aynı iş yurdumuzda darağacına asmak şeklinde yapılmaktadır.

CELLİNİ, Benvenuto (1500 - 1571), Rönesans çağının büyük İtalyan heykelcisidir. Floransalı bir müzisyenin oğludur. Bir yandan kuyumculuk yaptı, öbür yandan da devrin ünlü heykel ustalarına çıraklık etti. Bir yandan da sanat ve edebiyatla uğraştı. Hatıralarında belirttiği gibi, Fransızlar Roma'yı kuşattıkları sırada Bourbon ve Orange prenslerini kendi eliyle öldürdü. 1545'te Floransa'ya yerleşti ve orada öldü. «Perseus» ve «Fontainebleau Perisi» adlı heykelleri en büyük eserleridir.

CEM, Cemil (1888 - 1950), Tanınmış Türk karikatüristidir. İstanbul'da doğdu ve İstanbul'da öldü. Dr. Cemal Paşa'nın oğludur. Galatasaray lisesini bitirdi. Resme küçük yaştan beri meraklıydı. Meşrutiyet'in ilânından sonra «Kalem» adlı karikatür dergisini yayımladı. Bu derginin kapanması üzerine, 10 aralık 1919'da «Cem» dergisini kurdu. Bu dergi hem Türkçe, hem Fransızca olarak çıktı. Cemil Cem, karikatürün yanısıra mizah yazıları da yazıyordu. Bir ara Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüğünde bulundu. Bir süre Avrupa'da yaşadı. Cumhuriyet'in ilânından sonra aynı dergiyi kısa bir müddet çıkardı. Karikatürlerinde genellikle yurt sorunlarını ve siyasî olayları işlemiştir.

CEM, Cemşid, İran mitolojisine göre, İran'ın masal kahramanı hükümdarlarından dördüncüsüdür. Şarabı onun bulduğu söylenir ve eski bir takvime göre yılın ve baharın ilk günü sayılan ve martın yirmi ikisine raslayan Nevruz bayramı da ona bağlanır. Cemşid'in mezhebine girenler güneşe taparlar ve içki içip eğlenir, «Cem âyini» yaparlarmış. İran şairleri ve bu arada Türk divan şairleri bu yüzden şarap kadehini «Câm-ı Cem» şeklinde adlandırmışlardır.

CEM SULTAN (1459 - 1495), Fatih Sultan Mehmet'in küçük oğludur. Edirne'de doğdu, Napoli'de öldü. Annesi Çiçek Hatun'dur.

Cem, 9 yaşında Kastamonu Sancak Beyi, 1474'te Konya ve Karaman valisi oldu. Fatih'in 1481'de ölümü üzerine Cem' in ağabeysi Bayezit II tetik davranarak tahta oturdu. Halbuki Veziriâzam Karamanlı Mehmet Paşa ve Konya'da bulunan yüksek şahsiyetler, Cem'in padişah olmasını istiyorlardı. Bu isteklerden destek alan Cem, Bursa üzerine yürüdü. 20 haziran 1481'de iki kardeşin ordusu Yenişehir'de karşılaştı. Cem bu savaşı kaybederek Hicaz'a ve Mısır'a gitti. Yeniden kuvvet toplayıp kardeşine saltanatı paylaşma teklifinde bulundu. Bu isteği kabul edilmeyince Ankara üzerine yürüdü ve tekrar mağlûp olarak, 18 ağustos 1482'de Rodos şövalyelerine sığındı. Oradan 300 asker muhafazasında Fransa'ya gönderildi. 1488'de Papa İnnocent VIII'in muhafazasına verildi. Cem, İnnocent VIII'in, Hıristiyan olduğu takdirde, bütün hakları geri verileceği teklifini reddetti. Onun yerine gelen Papa Alexander Borgia devrinde, Cem, büyük bir serbestliğe kavuştu. Fransa Kralı Charles VIII, 1495'te Roma'ya girdiği zaman, Cem'i himayesine alıp serbest bırakmak istedi. Fakat hasta olan genç şehzade, 25 şubat 1495 günü 36 yaşında öldü. Zehirlenerek öldürüldüğü hakkında rivayetler vardır. Dört yıl sonra cenazesi İstanbul'a getirildi. Bursa'da ağabeysi Şehzade Mustafa'nın türbesine gömüldü. İyi bir şair olan Cem'in Farsça ve Türkçe 2 divanı vardır.

CEMAL PAŞA, Ahmet (1872 - 1922), Türk komutanı ve devlet adamıdır. İstanbul'da doğdu, Tiflis'te öldürüldü. Talât ve Enver paşalarla birlikte, 1908 - 1918 yılları arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi üzerinde rol oynamıştır. Cemal Paşa, kurmay yüzbaşı iken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 31 Mart irtica hareketinin bastırılmasında yararlığı dokundu. Sonra Adana ve Bağdat valiliklerinde bulundu. Balkan Harbi sırasında kolordu komutanı ve İstanbul Muhafızı oldu. Enver Paşa Harbiye Nazırı olunca, Cemal Paşa da Bahriye Nezareti'ne getirildi. Birinci Dünya Savaşı çıkınca, Dördüncü Ordu

Cellini

C. Cem

Cem Sultan

Cemal Paşa

Tamburî Cemil Bey

Cenap Şahabettin

Cengiz Han

Komutanı olarak Suriye cephesine gittiyse de başarı kazanamadı. Savaş, Osmanlı İmparatorluğu ve müttefiklerinin yenilgisiyle sonuçlanınca, Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı. 1920'de, İngiltere'ye karşı çarpışacak Afgan ordusunu düzene koymak üzere Arfanistan'a geçti. Bunda muvaffak olamayınca Tiflis'e döndü. Anadolu'daki Millî Hükümet ile temas kurmak üzereyken, Ermeniler tarafından öldürüldü.

CEMALETTİN AFGANÎ, (? - 1897), Afganistanlı bilgin, gazeteci ve politikacıdır. «İslâm Birliği» akımının öncülerindendir. Bir süre Afganistan başvezirliğinde bulunduktan sonra İstanbul'a geldi. Gerici çevrelerin baskısı yüzünden tutunamadı, Kahire'ye geçti. Mısır'da ve daha sonra Hindistan'da, İngilizler aleyhine çalıştı. Amacı, bütün İslâm dünyasını Halife'nin çevresinde toplamak, onu emperyalist baskılardan kurtararak eski parlaklığına ulaştırmaktı. 1892'de Abdülhamit II'nin davetiyle İstanbul'a gelip yerleşti ve orada öldü.

CEMEL SAVAŞI, İslâm tarihindeki ilk iç savaştır. 656'da ölen Hz. Osman'ın yerine Hz. Ali'nin halife olmasını istemeyen Hz. Ayşe de bir deve üstünde bu savaşa katıldığı için olaya bu ad verilmiştir. Ali'ye karşı olan ordunun başında, Peygamber'in yakınlarından Talha ile Zübeyr de vardı. Basra civarında verilen savaşı Ali kazandı, Talha ile Zübeyr öldürüldü, Ayşe esir düştü.

CEMİL BEY, Tamburî (1873 - 1916), Büyük Türk tambur virtüozu ve bestecisidir. İstanbul'da doğdu. 10 yaşında tambur derslerine başladı. Bir süre Mülkiye mektebinde okudu ve memurluk yaptı. Sonra kendini büsbütün müziğe verdi. Cemil Bey, çağdaşlarından farklı olarak hem Türk müziğine, hem de Batı müziğine vâkıftı. Hemen hemen bütün müzik âletlerini çalmakla birlikte, müzik tarihimize en büyük tamburî olarak geçmiştir. «Taksim» türünü en çok geliştiren virtüoz odur. Şarkıları ve özellikle saz eserleri, Türk sanat müziğinin en seçkin parçalarıdır.

CEMİYET (Bak: DERNEK)

CEMİYET (Bak: TOPLUM)

CEMİYET ADALARI (Bak: SOSYETE ADALARI)

CEMİYET-İ AKVAM, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Versailles Antlaşması'nı imzalayan devletlerin öncülüğünde ve Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un koyduğu barış ilkelerinin etkisiyle 10 ocak 1920'de savaşa mâni olmak üzere kurulmuş bir teşkilâttır. Bugünkü Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın bir benzeri idi. İsviçre'nin Cenevre şehrinde toplanan bu kuruma, 1932'de Türkiye Cumhuriyeti de katılmıştı. Cemiyet-i Akvam, kendinden bekleneni yapamadı. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla 1939'da tarihe karıştı.

CEMRELER, İlkbahara girerken, önce havada, sonra suda, en sonra da toprakta, yedişer gün arayla meydana geldiği sanılan sıcaklık yükselişleridir. Hicrî takvime göre kasım'ın 105'inde (19 - 20 şubat) birinci cemre havaya, 112'sinde (26 - 27 şubat) ikinci cemre suya, 119'unda da (5 - 6 mart) üçüncü cemre toprağa düşmüş kabul edilir.

CENAP ŞAHABETTİN (1870 - 1934) «Edebiyatı Cedide» akımının tanınmış şairi ve yazarıdır. Manastır'da doğdu, İstanbul'da öldü. Binbaşı Osman Şahabettin Bey'in oğludur. Askerî okullarda okudu ve Askerî Tıbbiye'den mezun oldu. İlk olarak 1887'de «Tâmât» adlı bir şiir kitabı çıkardı. Sağlık müfettişliklerinde bulundu. Bir ara Paris'e ve Hicaz'a gitti. Dönüşünde yazdığı şiirlerle «Edebiyatı Cedide» ciler arasına katıldı. Çeşitli dergilere edebî ve siyasî yazılar yazdı. Edebiyat Fakültesi'nde Fransızca profesörlüğü yaptı. Cenap, Türk yenilik şiirinin öncülerinden biridir.

CENEVİZ VE CENEVİZLİLER, 10. yüzyılda, İtalya'nın Cenova şehrinde kurulmuş ve 9 yüzyıl yaşamış bir devlet ve onun halkına verilmiş isimdir. Cenova'nın coğrafî durumundan dolayı gemicilikte ve deniz ticaretinde çabucak gelişen bu cumhuriyet, uzun süre Venedik Cumhuriyeti ile yarış etti. Bizans'ı desteklemelerine karşılık Cenevizliler, İstanbul'da Galata'yı, Kırım'da Kefe'yi, İzmir'i, Sakız, Midilli adalarını ve Bozcaada'yı ele geçirdiler. 15. ve 16. yüzyıllarda, Osmanlılar'la sayısız deniz savaşları yaptılar. Sonunda, Türk denizcilerine yenilerek, Akdeniz'deki sömürgelerini ve üslerini Osmanlı İmparatorluğu'na bıraktılar. Ceneviz Cumhuriyeti, 1796'da Liguria Cumhuriyeti adını aldı. Bir süre Fransa'nın işgalinde kaldı. 1814'te de İtalyan Birliği'ne katıldı.

CENGİZ HAN (1155 - 1227), Büyük Moğol İmparatorluğu'nun kurucusudur. Tatar başbuğlarından Yesügey Bahadır'ın oğludur. Asıl adı Timuçin'dir. Babası genç yaşta öldü. Timuçin'i annesi yetiştirdi. On iki yaşında babasının yerini alarak, Doğu ve Batı Moğolistan'daki bütün Türk ve Moğol boylarını birleştirdi, 1202'de imparatorluğunu ilân ederek «Cengiz» adını aldı. Bu tarihten sonra, yeryüzünde bir benzeri daha olmayan büyüklükte bir dev-

let kurdu. İlkin Çin'i fethetti. Orta Asya'yı, Uygurlar'ı, Karluklar'ı egemenliği altına aldı. 1218'de İran ve Azerbaycan'ı çiğneyerek Orta - Doğu'ya geldi. Bir yandan da Kafkasya'yı geçerek Don ırmağına kadar dayandı. Geçtiği bütün bu yerlerdeki Türk uluslarını ve oymaklarını bir bayrak altında topladı. Son Çin seferine hazırlanırken Kansu'da öldü. Ölümünden önce imparatorluğunu 4 oğlu arasında paylaştırdı. Büyük oğlu Cuci Han, babasından önce öldüğü için, onun hissesine düşen parçada, oğulları tarafından Altınordu İmparatorluğu kuruldu. İkinci oğlu Çağatay Han, Çağatay İmparatorluğu'nu kurdu. Üçüncü oğlu Ügedey, babasının yerine geçti. En küçük oğlu Tulı Han'ın çocukları da Çin'de Yüen, Yakın Doğu'da da İlhanlı İmparatorluğu'nu kurdular.

CENNET, dinî inanışlara göre günahtan kaçınanların ve iyilik edenlerin öldükten sonra sonsuz bir huzura ve mutluluğa kavuşacakları yerdir. İslâmlıkta ve Hıristiyanlıkta aynı şekilde düşünülür ve bir bahçe olarak tasavvur edilir. Cennet'e girecekler Kuran'da dört zümreye ayrılmıştır: Peygamberler, peygamberlerin yolunda gidenler, şehitler, iyiler (yâni dünya ve ahiret işlerini iyi yapanlar).

CENNETKUŞU, Cennetkuşugiller familyasından bir kuş türüdür. Yeni Gine ve Avustralya ormanlarında yaşar. Erkekleri çok güzel renkli, zarif kuyruklu, süslü olan bu kuşların sesleri çok çirkindir. Eskiden krallara hediye olarak verilirdi.

CENOVA, İtalya'da, Cenova körfezinde Liguria eyaletinin merkezi ve önemli bir limandır. Nüfusu 785.000'dir. Bu güzel şehir, aynı zamanda şahane sarayları, zengin müzeleri ve bir sanat eseri olan mezarlıklarıyla de ün yapmıştır. Cenova, gemi, maden, dokuma, şarap, zeytinyağı ve ipek sanayiinde çok gelişmiş bir ticaret merkezidir. Ortaçağda Ceneviz Cumhuriyeti'nin başkenti idi.

CER HOCASI, eskiden «softa» denilen ve medreselerde okuyan öğrenciler, tatil aylarında köylere dağılırlar; imamlık ve müezzinlik ederek erzak ve para toplarlardı. Onlara «cer hocası» denirdi.

CERBE SAVAŞI, Türk donanmasının 14 mayıs 1560 tarihinde Haçlılar donanmasına karşı kazandığı büyük deniz zaferidir.

Cerbe Savaşı, İspanya Kralı Filippe II'nin öncülüğüyle meydana getirilen İspanya, Papalık, Floransa, Cenova, Malta, Sicilya, Napoli ve Monako devletlerinin birleşik donanmaları sayesinde, Trablusgarp'ı Türkler'den geri almak ve Akdeniz'deki Türk hâkimiyetine son vermek amacıyle

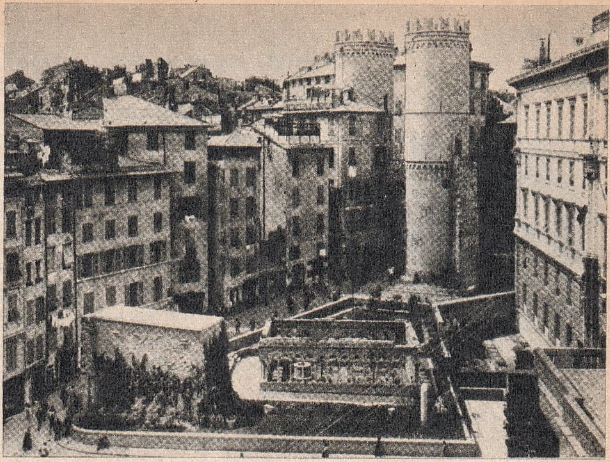

Cenova'dan bir görünüş

açılmıştı. Sicilya valisi Don Juan de La Cerda komutasındaki Haçlılar donanması, 2 şubat 1560 tarihinde, Cerbe adası önünde demirledi. Bu donanma 99 parça olup denizcilerden başka ayrıca da 14.000 kara askerini taşıyordu.

Turgut Reis'in durumu İstanbul'a bildirmesi üzerine, Kaptan-ı derya Piyale Paşa emrindeki 80 parçalık Türk donanması 19 nisan 1560 günü yola çıktı, 14 mayıs sabahı savaş düzenine girerek adaya yaklaştı. Türk donanmasına derya beyleri olarak Seyit Ali Reis, Oruç Ali Reis, Cafer Reis ile Kurdoğlu Ahmet, Ali Börtek, Gazanfer ve Mustafa Muslihiddin beyler kumanda ediyordu. Türk donanmasını ilk olarak gören İspanyol filosu Sicilya'ya doğru çekilmeye başlayınca, Haçlılar donanması maneviyat bozukluğu içinde karıştı. Türk donanması Ali Börtek Bey ve Piyale Paşa komutasında iki bölük halinde saldırıya geçti. Üç gün, üç gece aralıksız süren bir takip sonunda, birleşik donanmadan ancak 17 gemi kurtulabildi. Haçlılar'ın insan kaybı ise 20.000 kişiydi.

Cennetkuşu

Haçlılar donanmasının yokedilmesiyle sonuçlanan Cerbe Savaşı'ndan sonra, Cerbe adası, 37 günlük bir kuşatmayla zaptedilmiştir.

CEREYAN (Bak: AKIM)

CERMENLER (Bak: GERMENLER)

CERRAHPAŞA CAMİSİ, İstanbul'un Aksaray semtinde bir camidir. 1593'te Mimar Davut Ağa çağında yaptırılan bu cami, Sultan Mehmet III'ün sadrazamlarından Cerrah Mehmet Paşa'nın hayır eseridir. Cami, 1894 depreminden zarar görmüş, sonradan onarılmıştır. Caminin planı dörtgen şeklindedir. Kubbesini altı fil ayağı üzerine oturtulmuş kemerler tutar. Caminin yakınındaki türbesinde yatmakta olan Cerrah Mehmet Paşa, bu cami ile birlikte okul, medrese, sebil, çeşme ve çifte hamam da yaptırmıştır.

Cervantes

CERVANTES, Miguel de (1547 - 1616), İspanyol yazarlarının en ünlüsüdür. Alcalá de Henares'te doğdu, Madrit'te öldü. Yoksul bir ailenin çocuğudur. Madrit Üniversitesinde okudu. Geçimini sağlıyabilmek için Roma'ya giderek, Kardinal Giulio Acqua Viva'nın mabeyincisi oldu. 1571'de, Haçlılar donanmasının Türkler'e karşı açtığı deniz seferine katıldı ve İnebahtı Deniz Savaşı'nda sakat kaldı. 1575'te İspanya'ya dönerken, Türk korsanlarının eline düştü ve beş yıl Cezayir'de esir kaldı. İspanya'ya dönüşünde «Galetea» adlı çoban romanını yazdı. Nihayet 1605'te, «Donkişot» adlı, bütün dünya dillerine çevrilmiş psikolojik romanını yayımladı. Bunu «Örnek Alınacak Hikâyeler» i takip etti. 69 yaşındayken, yoksulluk içinde hayata gözlerini kapadı.

CEVDET PAŞA (Bak: AHMET CEVDET PAŞA)

CEVHERÎ, İsmail (? -1010), Türk bilgini ve Arapça sözlük yazarıdır. Türkistan'ın Fârâb şehrinde doğdu. Arapçasını ilerletmek için Irak ve Mısır'da bulundu. Sonra Horasan'a yerleşerek, uzun çalışmalardan sonra «Tâcü'l lûga» ve «Sihâhü'l - Arabiya» adlı ünlü sözlükleri kaleme aldı. İkinci eser, Vânî Mehmet Efendi tarafından «Van - Kulu Lugati» adı ile Türkçe'ye çevrilmiştir.

CEVİZ, Cevizgillerden, kalın gövdeli, kerestesinden ve meyvasından yararlanılan büyük bir ağaçtır. Ana yurdu Doğu Asya olup, memleketimizde de bol bulunur. Yumuşak ve nemli toprağı, ılık yerleri sever. Yüksekliği 20 - 25 metreyi bulur. Çok kere kendiliğinden yetişir. Meyvası yağ elde etmekte ve bazı tatlılara çeşni vermekte; ağır ve dayanıklı olan kerestesi de mobilyacılıkta kullanılır. Cevizi kargalar çok sevdiklerinden alıp toprağa gömdükleri için çok kere kendiliğinden yetişir.

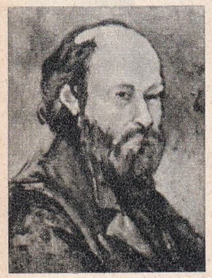

Cezanne'nin kendi yaptığı portresi ve bir tablosu: «Estaque'de Deniz»

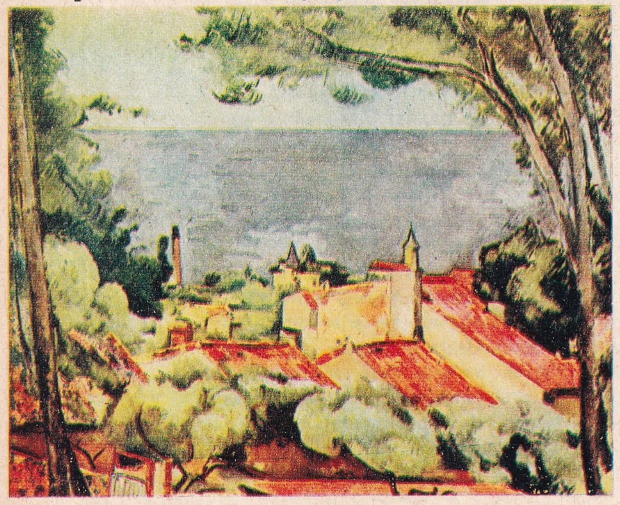

CEVRÎ, İbrahim Çelebi (? -1654), Türk şairi, hattatı ve tarihçisidir. Divan-ı Hümayun kâtiplerindendir. El yazısının güzelliğiyle ün yapmıştır. «Mesnevî» nin bazı parçalarını manzum olarak kaleme almış, bir de Osmanlı tarihi yazmıştır.

CEYHAN, Adana iline bağlı 106.964 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 40.635 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.030 km.^{2}'dir. Kuzeyde Kozan, güneydoğuda Kadirli, doğuda Osmaniye, güneyde yumurtalık, batıda merkez ilçeleriyle çevrilidir. 75 köyü vardır.

Ceyhan ilçesi Çukurova'nın Yukarı Ova denilen kesimindedir. Toprağının büyük bir bölümünü Ceyhan nehri suladığı, aluvyonlu bir ovadır. Ovada pamuk, tahıl, keten, tütün ekimi çok gelişmiştir.

Ceyhan, bulunduğu bölgenin ticaret ve endüstri merkezlerinden biridir. Küçük sanat alanında çok ilerlemiştir.

Ceyhan'ın kuruluşu epeyce eski olmakla birlikte, ilçe merkezi olması Cumhuriyet'ten sonradır.

CEYHAN NEHRİ, Türkiye'nin Akdeniz'e dökülen ikinci büyük nehri olup uzunluğu 476 km.'dir. Elbistan'dan gelen Söğütlü Suyu ile Kozan dağlarından gelen Hurma Çayı'nın birleşmesinden meydana gelir. Bu suya Maraş civarında Aksu da katılır. Ceyhan ve Adana ovalarını sular. Seyhan Nehri'ne paralel olarak akar ve İskenderun Körfezi'ne dökülür.

CEYHUN, Batı Türkeli'ndeki Amuderya Irmağı'na Araplar'ın ve Farslar'ın verdikleri addır. Uzunluğu 2.500 km.'dir. Güneydoğu Pamir'den doğar; Hindukuş ve Altay dağları ile Batı Tienşanlar'dan aldığı kollarla büyüyerek Aral gölüne dökülür.

CEYLÂN, çift parmaklılar takımının boynuzlugiller familyasından bir cins geyiktir. Uzunluğu 110, yüksekliği 60 santimdir. İnce bacaklı, boynuzları yay gibi, gözleri iri ve çok güzeldir. Toprak rengindedir. Çok hızlı koşar. Zarif ve çeviktir. Eti ve derisi için avlanır. Genellikle Kuzey Afrika ve Batı Asya'nın çöl ve steplerinde yaşar.

CEZANNE, Paul (1839 - 1906), ünlü Fransız ressamıdır. Aix - en - Provence'de doğdu, aynı yerde öldü. Bir banka müdürünün oğludur. Lise öğrenimini bitirince hukuka yazıldı. 1861'de tahsilini yarım bırakarak Paris'e geldi. Güzel Sanatlar Okulu'na giremeyince kendi kendine resim çalışmaya başladı. 1874'te Empresyonist ressamlarla birlikte bir sergi açtı. Genellikle peysaj, natürmort ve portrede çok başarılıydı. Sonraları kübizme yol açacak yeni bir resim görüşüne ulaştı. 1906'da

açık havada bir fırtına resmi yaparken soğuk alarak hastalandı ve öldü. «Pipolu Adam», «Banyo Yapan Kadınlar», «Kâğıt Oynayanlar» en ünlü tablolarıdır.

CEZAYİR, Kuzey Afrika'da bağımsız bir ülkedir. Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda Tunus ve Libya, güneyinde Nijer Cumhuriyeti, Mali ve Mauretanya, batısında Fas vardır.

Nüfusu: 12.000.000, yüzölçümü: 2.376.391 km.^{2}, idare şekli bağımsız cumhuriyet, başkenti: Cezayir, dili: Arapça ve Fransızca, dini: büyük ekseriyetle Müslüman, bir miktar Hıristiyan, Katolik ve Musevi, parası: dinar'dır.

Cezayir doğal bakımdan üç bölgeye ayrılır:

1 - Akdeniz'le Tel Atlasları arasında kalan ve ülkenin en verimli toprakları olan 30 - 40 km. kadar genişliğindeki kıyı şeridi.

2 - Tel Atlasları'yle, Sahra Atlasları arasında «Şat» adıyle anılan tuzlu göller ve çamurlu bataklıkların yer aldığı bölge. Tel Atlasları, ayrıca a) Doğu atlaslar ve b) Batı Atlaslar olmak üzere ikiye ayrılır. «Doğu Atlaslar» daki Curcuna dağları gibi bazı kesimlerde yükseklik 2.000 metreyi aşar.

3 - Sahra Atlasları ve güneyinde kalan Çöller Bölgesi. Bu dağ dizilerinin doğudan batıya kadar devam eden uzunlukları 1.000 km.'yi aşar. Çöller Bölgesi'nde yaşanabilecek yerler yalnızca «vaha» lardır.

Yakın yıllara kadar Cezayir'in ekonomik hayatında en önemli yer tutan gelir kaynakları çiftçilik ve hayvancılıktı. Bunlardan birincisi Avrupalılar'ın, ikincisi ise yerli halkın elindeydi. Ülkenin bugünkü şartları içerisinde demir, fosfat, kurşun ve antimon gibi yeraltı zenginliklerinin işletilmesiyle madencilik ön plana geçmiş durumdadır. Son yıllarda çölde bulunan petrol yatakları, Cezayir ekonomisini hızla kalkındıracak bir niteliktedir. Bu yataklar, günde 5 - 6 bin ton petrol sağlamaktadır.

Cezayir'in yerli halkı olan Berberiler üzerinde ilk egemenlik kuranlar sırasıyle M.Ö. 9. yüzyıl sonlarına doğru Fenike'liler, M.Ö. 813'te Kartacalılar ve M.Ö. 146'da da Romalılar'dır. Ortaçağ'da ise bu topraklar önce Vandallar'ın, sonra Bizanslılar'ın ve 7. yüzyılda da Araplar'ın eline geçti. Hilâli'ler adıyle anılan Araplar'ın Berberiler üzerindeki baskıları pek ünlüdür. Bundan sonra kısa bir süre için İspanyollar'ın eline geçen Cezayir, çok geçmeden Oruç Reis'in başladığı fütuhata devam eden Barbaros Hayrettin Paşa tarafından 1517'de kesinlikle Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandı. Türkler zamanında önemli bir deniz üssü olarak kullanılan Cezayir İmparatorluğun zamanla zayıflaması sonucu 1830'da Fransızlar'ın eline geçti. Fransızlar, Cezayir halkını kazanmak amacıyle bu toprakları «metropolitan» (anavatan toprakları) olarak ilân ettiler. Ama yine de yerli halkın bağımsızlık mücadelesini önleyemediler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Cezayir'de, Fransızlar'a karşı çetin bir bağımsızlık savaşına girişen milliyetçi halk, bunda başarı sağladı ve sonunda 2 temmuz 1962'de bağımsız bir cumhuriyet kurdular. Cezayir'in bağımsızlık savaşının önderlerinden Bin Bella bu genç devletin ilk cumhurbaşkanlığına seçildi. Ama çeşitli iç olaylarla kaynaşan Cezayir'de, 1965 haziranında meydana gelen bir hükümet darbesiyle Albay Bumediyen'in başkanlık ettiği bir «İhtilâl Konseyi», Bin Bella'yı devirerek iktidarı ele aldı.

Cezayir'in başkenti Cezayir şehrinin genel görünüşü

Cezayir

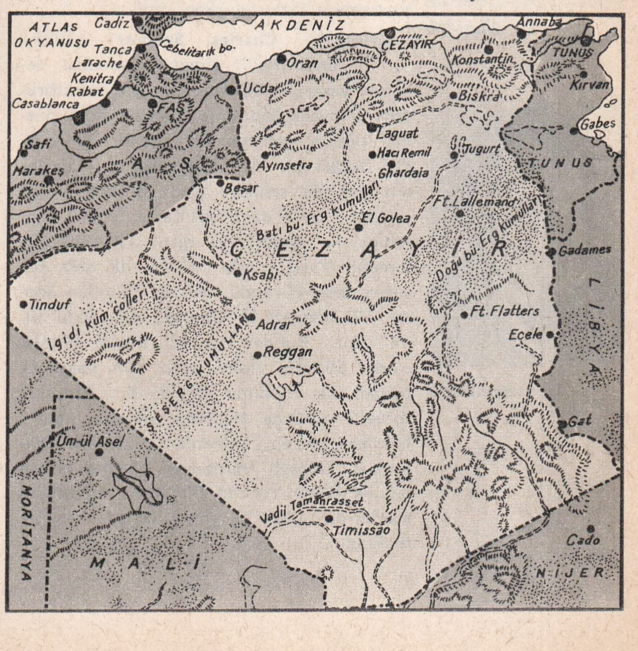

Charlemagne (Dürer'in tablosu)

C. Chaplin

Chateaubriand

CEZAYİR, Cezayir Cumhuriyeti'nin 1.000.000 nüfuslu başkentidir. Gerek iklim, gerek deniz ulaşımı bakımından önemli bir coğrafî duruma sahiptir. Tepelere doğru set set yükselen şehrin güzel bir görünüşü vardır. Demir ve karayollarıyle ülkenin öteki şehirlerine bağlıdır. Şehirde bir de uluslararası havaalanı mevcuttur.

CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA (1714 - 1790), denizcilikte ün yapmış bir Osmanlı veziridir. Uzun müddet Cezayir'de kalıp, burada ün yaptığından «Cezayirli» namı ile anılmıştır. Tekirdağ'da doğdu, Şumnu yakınlarında öldü. Kimsesiz ve yoksul bir çocuktu. Yirmi yaşında yeniçeri olarak Belgrad seferine katıldı. 1740'ta Cezayir'e gidip deniz savaşlarında yararlıklar gösterdi ve Tlemsen sancak beyi oldu. 1761' de amiralliğe yükseldi. 1768 - 1774 Türk-Rus Savaşı'nda «Gazi» unvanını kazandı. 1770'te Kaptan-ı Derya'lığa getirilerek, bu görevde 15 yıl kaldı. 1788 Yılanadası Deniz Savaşı'nda Rus donanmasını bozguna uğrattı. 1789'da Besarabya'da Ruslar'ı püskürttüğü için Selim III kendisini sadrazam yaptı. Çok cesur, dürüst, sözünü kimseden sakınmaz bir insandı. Öldüğü zaman, Şumnu'da yaptırmış olduğu Bektaşi tekkesine gömüldü.

CEZZAR AHMET PAŞA (? -1804), ünlü bir Osmanlı valisi ve veziridir. Bosnalı'dır. Mısır valisi Hekimoğlu Ali Paşa'nın maiyetinde bulundu. Cesareti ve zekâsıyle çarçabuk parladı; Sayda ve Şam valiliklerine getirildi. Bonaparte 1798'de Mısır'ı işgal edince, Mısır serdarı tâyin edildi ve Akkâ önünde Napoléon'u büyük bir bozguna uğrattı. Arabistan isyanını bastırmaya hazırlanırken öldü.

CHAPLİN, Charles Spencer (1889 -), ünlü İngiliz sinema oyuncusu, senaryo yazarı, filim yapıcısı ve direktörüdür. Dünyaca tanınmış «Şarlo» adlı sinema tipinin yaratıcısıdır. Londra'da doğdu. Babası bir sirk oyuncusu idi. Charles altı yaşında sahneye girdi ve vodvillerde rol aldı. 1919'da Fred Karno vodvil topluluğu ile Amerika'ya gitti. 1914'te, «Otomobil Yarışı» adlı filimde ilk defa beyazperdede göründü. Birçok filimden sonra, 1918'de «Silâh Omuza» adlı ünlü filmi yaptı. Bundan sonraki bütün filimlerinde «Şarlo» tipini eşsiz bir başarıyle oynadı ve toplumu büyük bir ustalıkla hicvetti. «Altına Hücum», «Sirk», «Şehir Işıkları», «Yeni Zamanlar», «Büyük Diktatör», «Mösyö Verdoux», «Sahne Işıkları» ve «New York'ta Bir Kral» en seçkin eserleridir. Chaplin, şimdi İsviçre'de yaşamaktadır.

CHARLEMAGNE [Şarlman] (742 - 814), Franklar'ın kralı ve Mukaddes Roma İmparatorluğu'nun kurucusu olup «Büyük Karl» diye anılır. 800'de kendisini «Batı İmparatoru» ilân ederek, Bizans'a karşı Mukaddes Roma - Germen İmparatorluğu'nu kurdu. Adı geçen devlet Fransa, Kuzey ve Orta İtalya, Korsika, Navarra, Belçika, Holanda, Avusturya ve Batı Almanya'yı içine alıyordu.

CHARLES VIII (1470 - 1498), Fransa kralıdır. Louis XI'in oğludur. 1491'de Bretagne Düşesi Agna ile evlenerek, adı geçen ülkeyi Fransa'ya kattı. 1495'te İtalya yarımadasını ele geçirdi. Cem Sultan'ı Papa Borgia'nın elinden kurtardı.

CHARLES IX (1550 - 1574), Fransa kralıdır. Henri II'nin oğludur. On yaşında tahta çıktı. Anası Catherine de Médicis'in vasiliği altında geçen saltanatı boyunca, Fransa mezhep kavgalarına sahne oldu.

CHARLES X (1757 - 1836), Fransa kralıdır. 1824'te hükümdar oldu. 1789 Fransız Büyük İhtilâli'nin getirdiği hürriyetleri ortadan kaldırmak istediği için 1830 ihtilâli ile tahtını kaybetti.

CHARLES, Le Téméraire (1433 - 1477), Burgonya Dükü'dür. İyi Philippe'nin oğludur. Fransa kralını devirip yerine geçmek için fetihlere girişti. Nancy Savaşı'nda öldürüldü.

CHARLES I (1600 - 1649), İngiltere ve İskoçya kralıdır. James I'in oğludur. 1625' te tahta çıktı. Tedbirsiz davranışları yüzünden Cromwell'in eline düştü ve idam edildi.

CHARLES II (1630 - 1685), İngiltere ve İskoçya kralıdır. Charles I'in oğludur. 1660'ta General Monk tarafından sürgünden getirilerek tahta çıkarıldı.

CHARLES MARTEL (685 - 741), Fransa diktatörü ve Carolinge soyunun kurucusudur. 732'de Poitiers'de, Abdurrahman'ı - Gafikî komutasındaki Arap ordularını bozguna uğratarak Hıristiyan dünyasını İslâm hâkimiyetine düşmekten kurtardı.

CHARLES - QUINT (Bak: KARL IV)

CHATEAUBRIAND, François René de (1768 - 1848), büyük Fransız yazarıdır. Saint - Malo'da doğdu, Paris'te öldü. Coumbourg Kontu'nun oğludur. Dinan Koleji'ni yarıda bırakarak 1786'da orduya girdi. 1791'de Amerika'ya gitti. 1800'de Fransa'ya döndü. 1806'da «Hıristiyanlığın Dehası» adlı eseriyle ününü yaptı. 1806'da Kudüs'e gitti ve «Din Kurbanları» adlı kitabını yazdı. 1811'de Akademi üyesi se-

çildi. Bir süre Londra ve Roma elçiliklerinde bulundu. 1830'da siyasî hayattan çekilerek kendini tamamen yazmaya verdi. Ölümünden sonra yayımlanan «Mezar Ötesinden Hâtıralar» adlı eseri bütün dünya dillerine çevrildi. Fransız romantik edebiyatının öncülerinden biridir.

CHAUCER, Geoffroy (1340? - 1400), modern İngilizce çağını açan İngiliz şairidir. Londra'da doğdu, aynı şehirde öldü. Bir şarap tüccarının oğludur. Yüz Yıl Savaşları'na asker olarak katıldı ve Fransızlar'a esir düştü. Bu arada «Gül Destanı» adlı eseri Fransızca'dan çevirdi. 1373'te İtalya'ya gitti. 1387'den sonra, «Canterbury Masalları» adlı şaheserini yazmaya başladı. İngiliz Edebiyatı'nda bir çığır açan bu eser, ölümüyle yarım kalmıştır.

CHİCAGO, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Michigan Gölü'nün güneybatısında kurulmuş, ülkenin ikinci büyük şehridir. Nüfusu 3.551.000'dir. Chicago, Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli ticaret pazarı, başta gelen limanlarından biri ve büyük bir endüstri merkezidir. Üniversitesi dünyaca tanınmıştır. Halkını çeşitli ırklardan insanlar meydana getirir.

CHİNOOK (çinuk okunur), Birleşik Amerika'nın Colorado yaylalarında esen ılık ve kuru bir rüzgâr olup, hiç beklenmedik bir anda çıkmasıyle tanınır.

CHOPİN, Frederic (1810 - 1849), Leh-Fransız asıllı ünlü piyanist ve bestecidir. Varşova yakınında Zelazowa Wola'da doğdu, Paris'te öldü. Nicola Chopin adlı bir Fransız göçmeninin oğludur. Frédéric, küçük yaştan beri hârika çocuk olarak kendini gösterdi. 8 yaşında halkın önüne çıkıp piyano konseri verdi. 1826'da girdiği Varşova Konservatuvarı'nı bir piyano virtüozu olarak bitirdi. 19 yaşında Viyana'ya gitti ve orada verdiği konserlerle büyük şöhret sağladı. 1830'da, uzun süren ve çok başarılı bir turneden sonra Paris'e yerleşerek hayatını piyanist ve öğretmen olarak kazanmaya devam etti. 1836'da Fransız kadın romancı George Sand ile tanıştı ve dokuz yıl süren bir aşk hayatı yaşadı. Bu yüzden vereme tutularak genç yaşta öldü. Piyanoda yepyeni bir üslûbun yaratıcısı olan Chopin, romantik müzik okulunun en büyük dehalarından biridir. Hepsi de piyano için düzenlenmiş 86 parça eseri vardır.

CHURCHILL Winston Leonard Spencer, Sir (1874 - 1965), ünlü İngiliz devlet adamı ve yazarıdır. Oxfordshire'de Blenheim Sarayı'nda doğdu. Babası Lord Randolph Churchill, annesi bir Amerikalı'dır. Winston, 13 yaşında Harrow Koleji'ne girdi. 1895'te mezun olduktan sonra, bir asker olarak Küba'da ve Hindistan'da görev aldı. Bu arada boş vakitlerini okuyup yazmak ve gazete muhabirliği yapmakla değerlendirdi. Mısır'a ve Güney Afrika'ya seyahatler yaptı. 1900'de Londra'ya dönerek, siyasî hayata atıldı. Muhafazakâr Parti'den Parlâmento'ya girdi. 1903'te Liberallerin safına geçti. 1906 - 1908 arasında Sömürgeler Bakanı oldu. 1910'da İçişleri Bakanlığı'na getirildi. 1911'de Amirallik Birinci Lordu payesini aldı. Birinci Dünya Savaşı'nda, Çanakkale yenilgisi üzerine Başbakan L. George ile birlikte Churchill'in de itibarı sarsıldı. Bir süre siyasetten ayrılan Churchill, 1924'te Muhafazakârlar listesinden tekrar Parlâmento'ya girdi. 1939'da İkinci Dünya Savaşı çıkınca Bahriye Nazırı, 1940'ta Başbakan oldu. Savaşın en karanlık günlerinde, savaşı kazanmak için canla başla çalıştı. 1943'te Roosevelt ve Stalin'le anlaşarak, dünya idaresini ellerinde tutan «Üç Büyükler» den biri oldu. 1945'te, İşçi Partisi'ne karşı seçimi kaybedince, Avam Kamarası'nda muhalefet lideri olarak yer aldı. 1951'de partisi seçimi tekrar kazanınca yeniden başbakan oldu. 1955'te 81 yaşında siyasî hayattan çekildi. İyi bir ressam olan Churchill'in, yazar olarak bir romanı, siyasî, edebî ve tarihî pek çok eseri vardır. En meşhurları 6 ciltlik «İkinci Dünya Savaşı» ile, 4 ciltlik «İngilizce Konuşan Uluslar Tarihi» dir. 1953'de Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmıştır.

CIRCIR BÖCEĞİ, düzkanatlılardan bir böcektir. Uzunluğu 2 santim kadardır. Rengi siyaha yakın kahverengidir. İri başlı ve kısa kanatlıdır. Ön kanatlarını birbirine sürterek ses çıkarır. Geceleri öter. Daha çok tarlalarda, güneşli yerlerde bulunur. Genellikle bir ot kümesi içine inini kazar ve burada yalnız yaşar.

CİBUTİ, Fransız Somali'sinin başkentidir. 91.000 nüfusludur. Halkı Müslümandır. Geçimi, balıkçılık, süngerciliktir.

CİCERO, Marcus Tullius (M.Ö. 106 - 43), Romalı devlet adamı, hatip ve yazardır. 26 yaşında bir hukukçu olarak siyasî hayata girdi. M.Ö. 75'te Sicilya'da hâkim seçildi. Sicilya halkını valiye karşı savunan söylevleriyle ün yaparak praetorluğa, sonra da konsüllüğe yükseldi. M.Ö. 60'ta Caesar'ın emriyle Roma'dan sürüldü. Caesar'ın ölümünden sonra Senato'nun en kuvvetli adamı oldu. İkinci Triumvirlik kurulunca ölüme mahkûm edildi.

CİDDE, Saudî Arabistan'ın Hicaz kesiminde, Mekke'nin batısında ve Kızıldeniz kıyısında bir limandır. Nüfusu 150.000'

Chaucer

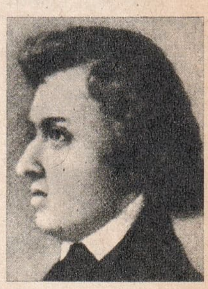

Chopin

Churchill

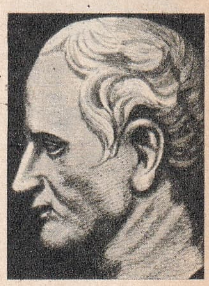

Cicero

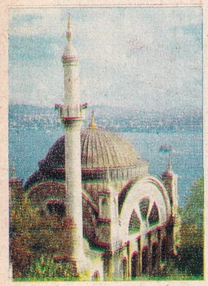

Istanbul'da Cihangir Camisi

Cihan Şah

dir. Modern bir havaalanı vardır. Kahve, başlıca ihracatıdır.

CİDE, Karadeniz kıyısında, Kastamonu iline bağlı, 46.078 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.130 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 939 km.^{2}'dir. İlçe, İsfendiyar Dağları'nın kuzey yöresinde yer alır. Kuzeyde Karadeniz, doğuda İnebolu, güneyde Azdavay, batıda Zonguldak'ın Kurucaşile ilçeleriyle çevrilidir. Arazi Karadeniz'e doğru alçalır. Kışları ılık, yazları sıcak geçer. İlçe Merkezi Karadeniz kıyısında küçük bir kasabadır. Ekime az elverişlidir. En çok mısır ve buğday ekilir, meyve de yetiştirilir. Endüstri bitkilerinden en fazla keten ekilir.

CİF, Bir ticaret deyimidir. İngilizce «cest, insurance, fee» (fiyat, sigorta, navlun) kelimelerinin kısaltılmışı olup, bir malın fiyatına navlun ve sigorta ücretlerinin katıldığını belirtir.

CİHAN HARBİ (Bak: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI)

CİHANBEYLİ, Konya iline bağlı 50.856 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.739 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 5.215 km.^{2}'dir. İlçe merkezi İnevi, Ankara ile Konya arasında Tuz gölünün batısındadır. Cihanbeyli'nin Yeniceoba ve Zıvarık adlı iki bucağıyle, bunlara bağlı 38 köyü vardır. İklimi kuraktır. Arazi beyaz kenarlı kalker yaylalarla, bunların arasına girmiş ulavyonlu ovalardan meydana gelmiştir. Bitki örtüsü bozkırdır. Halkı tarım ve hayvancılıkla geçinir.

CİHANGİR CAMİSİ, Istanbul'un Fındıklı sırtlarında bir camidir. 1559'da Mimar Sinan tarafından, Kanunî'nin emri üzerine oğlu Şehzade Cihangir adına yapılmıştır. Altı defa yanan cami, Abdülhamit II'nin emriyle 1889'da yeniden inşa edilmiştir.

CİHAN - ŞAH, Muzaferettin (1405? - 1467), Karakoyunlular'ın hükümdarıdır. Kara Yusuf'un oğludur. 1415'te Sultaniye valisi oldu. 1436'da Sultan Şahruh'la anlaşarak Tebriz'e yerleşti. Az sonra Tiflis'i zaptetti. 1447'de bağımsızlığını ilân ederek «Sultan» unvanını aldı. Timurlular'ın Orta Doğu'ya yayılmasını önlemek isteyen Cihan - Şah, 1467'de Akkoyunlular üzerine yürüdü. Uzun Hasan Bey onunla başa çıkamıyacağını anlayınca yıpratma savaşına girişti. Cihan - Şah'ı bir gece gafil avlayıp yakalattı, başını kestirdi.

CİLÂ, tahta, maden, taş ve deri gibi eşyaları dış etkilerden korumak ve parlatmak için sürülen maddedir. Tahta cilâları açık sarıdan koyu kahverengiye kadar değişir. «Gomalaka» ve «reçine» olmak üzere iki önemli çeşidi vardır. Gomalaka, tropikal bölgede yaşıyan bir çeşit böcekten elde edilir. Reçine ise çam ve benzeri ağaçların salgısıdır. Her iki madde de alkol, eter ve benzin içinde eritilerek cilâ elde edilir. Mum cilâsı ve vernik olmak üzere iki tahta cilâsı daha vardır. Gomalaka cilâsı, mobilyacılıkta; mum cilâsı ise mobilyalarla, muşambalarda; vernik ise mobilyalarda ve maden eşyalarda kullanılır. Maden cilâlarının başlıcaları zımpara, alçıtaşı, çakmaktaşı ve tebeşir tozu gibi aşındırıcı maddelerdir. Deri cilâları genellikle gomalaka, reçine sakızı ve yapışkan lâkanın alkol içinde eritilmesiyle elde edilir.

CİLÂLITAŞ DEVRİ, Tarih öncesinin demir, tunç ve bakır çağlarından önce, Yontmataş ve Ortataş devirlerinden sonra gelen döneme verilen addır Aynı zamanda «Neolitik Çağ» da denir. Ne var ki bu çağ, bütün devirlerde aynı zamanda başlamamıştır. Bu dönemde tarım ve hayvancılık düzene konulmuş, çanak ve çömlekçilikte ilerlemeler gösterilmiş, köyler kurulmaya başlanmıştır.

CİLT (Bak: DERİ)

CİLT ve CİLTÇİLİK, yazılı ve basılı eserlerin uzun süre korunabilmeleri ve kolayca okunabilmeleri için üzerlerine geçirilen deri, bez, ya da mukavvadan kapaklara «cilt», bu sanata da «ciltçilik» adı verilir. Ciltçilik ilk defa Çinliler'de ve Orta Asya Türkleri'nde bir sanat halini almıştır. İslâmlık'tan sonra da Türkler, özellikle Kuran'ın değerli bir biçimde ciltlenmesi için bu işi bir güzel sanat kolu olarak geliştirmişlerdir. Kütüphane ve müzelerimiz, baha biçilmez değerdeki cilt örnekleriyle süslüdür. Eski Türk ciltlerinin en tanınmış çeşitleri «şemse», «müşebbek», «lâke», «yazma» ve «zerduz» ciltlerdir. Bu ciltlerde, yine eski bir Türk sanatı olan «ebru» kâğıtları malzeme olarak kullanılmıştır.

Avrupa'da kitaplar başlangıçta papazlar tarafından ciltlenirdi. Sonraları matbaacılıkla birlikte cilt sanatı da makinelerle yapılmaya başladı. 19. yüzyılda çabuk ve ucuz cilt yapmak için katlama, dikme ve yaldız basma makineleri icat edildi. Bugün saatte 10 -15 bin forma katlayan kırma makineleri, otomatik kesme makineleri, dakikada 50 - 60 forma diken dikiş makineleri, haftada 10 - 20 milyon formayı ciltli kitap haline getirmektedir. Hele cep kitapları gibiler, hiç dikilmeden, dört yanı birden kesilip, sırtı tutkallanarak, çok ucuz ve çabuk ciltlenmektedir.

CİMNASTİK, (Bak: BEDEN EĞİTİMİ)

CİNCİ HOCA (? - 1646), Anadolu kazakeri ve Osmanlı tarihinin ünlü bir entrikacısıdır. Asıl adı Hüseyin Cinnî Efendi'dir. Sultan İbrahim'i mânen tedavî etmek maskesi altında, sarayda büyük nüfuz kazanmıştı. Padişahın tahtan indirilmesi üzerine idam edildi.

CİNSİYET, canlı varlıklar arasında üremeyi sağlıyan ve erkekle dişiyi ayırdettiren özelliktir. Bitkiler, hayvanlar ve insanlar, cinsiyet bakımından ayrı ayrı yapılar gösterirler.

Gelişmiş hayvanların her biri dişi veya erkektir. Erkek «sperma», dişi ise «yumurta» yapan özellikler taşırlar. Yine erkekte ve dişide, spermayı ve yumurtayı «döllenme» yerine aktaracak organlar vardır. Memelilerde dişinin döllenme sonucunda «cenin» halindeki yavruyu büyütecek uzuvlar da bulunur. Bazı hayvanlarda ise dişilik ve erkeklik aynı ferttedir. Bu çeşit hayvanlara «erselik» (hünsa veya hermafrodit) adı verilir.

İnsanda doğumun meydana gelmesi için, spermanın aşıladığı dişi yumurtası ana rahminde büyümeye başlar. Döllenmiş yumurtanın gelişmeye başladığı andan, kan dolaşımı başlayıncaya kadar geçen zaman içindeki haline «oğulcuk» denir. Kan dolaşımıyla birlikte, «cenin» adı verilen dönem başlar. Ana rahminde ceninin geçirdiği bu süre boyunca, diğer organlarıyle birlikte cinsiyet organları da teşekkül eder ve sonunda doğum olur. Kalıtım (veraset) kanunlarına göre, yeni doğan yavrularda erkeklik ve dişilik sayısı genellikle birbirine çok yakındır. Her 100 kız çocuğa karşılık 105 erkek çocuk doğarsa da, erkek çocukların küçük yaşta daha çok ölmesi ve kadınların daha uzun ömrülü olması yüzünden, dünyada kadın nüfusu erkekten çoktur.

CİRİT, at üstünde oynanan eski bir Türk yarış oyunudur. Cirit, binicilik sanatının gelişmesine yardım eden ve oynayana sağlamlık, çeviklik kazandıran bir erkek sporudur. At koşturarak ve «cirit» adı verilen değnekleri birbirine atarak, topluca oynanır. Bugün eski önemini kaybetmiş olmakla beraber, Orta Anadolu'nun bazı çevrelerinde hâlâ oynanır.

CİSİM, uzayda yer kaplayan her varlığa «cisim» adı verilir. Cisimler «katı», «sıvı» ve «gaz» olmak üzere üç halde bulunur. Cisimlerin ayrıca «yükseklik», «uzunluk» ve «genişlik» gibi üç boyutu vardır.

Katı cisimlerin belirli ve kendilerine mahsus bir şekli, hacmi vardır. Bu şekil ve hacim kolaylıkla değişmez.

Sıvı cisimlerin belirli bir hacimleri vardır, fakat şekilleri içinde bulundukları kaba göre değişir. Yüzeyleri de yatay bir düzlem biçimini alır.

Gazlar ise, doldurdukları kabın her yanına yayılırlar ve bu kabın iç yüzeyindeki her noktaya belirli bir basınç yaparlar. Cisimlerin bazıları, bir takım ortam şartlarında, fiziksel ve kimyasal etkilerle şekil değirtirerek, katı, sıvı ve gaz haline geçebilirler.

CİVA, gümüş renginde bir madendir. Normal sıcaklıkta sıvı halinde bulunur. Simgesi «Hg», özgül ağırlığı 13,59'dur. Kaynama noktası 357°, donma noktası 39°, atom numarası 80, atom ağırlığı da 200,61'dir. Civa, tabiatta «zincifre» adı verilen sülfür halinde, daha çok İspanya, İtalya, Kaliforniya, Meksika ve Peru'da bulunur. Yurdumuzda da vardır.

Civa elde etmek için zincifre ısıtılarak kükürt dioksit ve civa buharına ayrıştırılır. Civa buharı yoğunlaşınca, sıvı halinde civa elde edilir. Civa buharı renksizdir. Yere dökülünce daima yuvarlak damlalar halinde toplanır.

Civa nemli ve kuru havada değişiklik göstermez. 300°'nin altındaki sıcaklıklardan etkilenmediği için, termometre ve barometre gibi âletlerin yapımında, aynacılıkta, altın ve gümüş madenlerinin çıkarılmasında, zehirli olan tuzları ise bir takım mikrop kırıcı kimyasal maddelerin imalinde kullanılır.

CİVALI BAROMETRE (Bak: BAROMETRE)

CİVALI TERMOMETRE (Bak: TERMOMETRE)

CİZRE, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Dicle bölümünde, Mardin iline bağlı 18.998 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.656 nüfuslu merkezidir. Kuzeyinde Şırnak, doğusunda Silopi, güneyinde Suriye, batısında İdil bulunur. Yüzölçümü: 971 km.²'dir. Arazisi Dicle çevresindeki aluvyonlu ovalarla, yaylalardan meydana gelmiştir. İklimi kara iklimidir. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. En önemli akar suyu Dicle'dir. Toprakları verimlidir.

Clemanceau

CLEMANCEAU, Georges (1841 - 1929), Fransız devlet adamı ve gazetecisidir. Tıp tahsilinden sonra sosyal konulara eğilmiş ve politikaya atılarak, sırasıyle milletvekilliği, senatörlük ve başbakanlık yapmıştır. Daha sonra «La Justice» (Adalet) gazetesi yazı işleri müdürlüğüne getirilen Clemanceau, birçok düşünce eseri yazmıştır. «Dreyfus Dâvası» ile ilgili olarak yaptığı savunmayla da ün kazanmıştır.

CLEMENS, Samuel (Bak: MARK TWAİN)

A. Comte

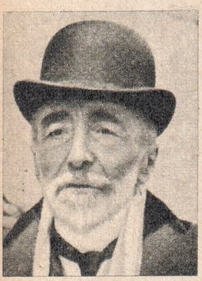

J. Conrad

J. Cook

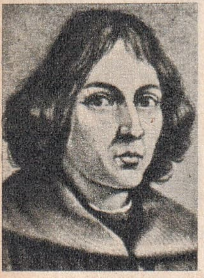

Copernicus

COĞRAFYA, yeryüzünün durumunu türlü yönden inceleyen bilimdir. Yunanca «Geografia» kelimesinden gelir. Özellikle 1 - Genel Coğrafya ve 2 - Bölgesel Coğrafya olarak iki ana bölüme ayrılır.

Genel çoğrafya, ister fiziksel, ister antropolojik yönden olsun yeryüzünü bir bütün olarak ele alan coğrafyadır. Çölleri, dağları, iklim ve bitki kuşaklarını, depremleri ve daha birçok konuyu işler.

Bölgesel coğrafya, yeryüzündeki belirli bir bölgeyi kendine konu olarak seçer. Bu bölge, bütün bir kıta veya bu kıta üzerinde bir ülke olabilir. İncelemede sosyal ve jeolojik yönlerine kadar coğrafyanın bütün dalları uygulanır. Bölgesel coğrafya çoğunlukla, o bölgede yaşıyanların eylem ve uğraşma alanlarını inceler. Toprak araştırmaları yapar. Bu araştırmalar küçük ölçekli haritalar ve grafiklerle değerlendirilir. Böylece bölge olaylarının değişme eğilimi, değişimlerarası geçiş evrelerini izlemek, bunlardan sonuçlar çıkarmak kolaylaşır.

Coğrafyanın bir bilim olarak gelişmesi öbür alanlardaki bilgilere oranla çok daha hızlı oldu. Daha M.Ö. 450 yılında Yunanlılar, Cebelitarık'tan Hindistan'a, Asya bozkırlarından Sudan'a kadar olan büyük bir bölge üzerinde çok geniş coğrafya bilgilerine sahiptiler. Herodot'un yazdığı tarih eserlerinde bu bölgelerle ilgili oldukça geniş bilgi verilir. Bugün bu bilgilere coğrafya karakteri taşıyan ilk yazılar gözüyle bakılmaktadır. M.Ö. 3. yüzyılda İlkçağ'ın belki en büyük coğrafyacısı Eratostenos, İskenderiye'de elde ettiği bilgileri «Coğrafya» adlı bir kitapta topladı. Yeryüzünün o çağlarda bilinen bölgelerini içine alan bir «Dünya Haritası» hazırladı. Pratik amaçlar peşinde koşan Romalılar, coğrafya ile daha çok ticaret yönünden ilgilendiler. Ortaçağ'da Atlas Okyanusu'nun doğu kıyılarıyle, Akdeniz ülkeleri arasında gelişen ticaret bağları sonucu bugün «Portulan Haritaları» diye anılan dikkate değer haritalar meydana getirildi. Avrupalılar'ın, Asya ülkelerine yaptıkları yolculuklar ve büyük deniz yollarının aranması coğrafyanın gelişmesini sağladı. 17 ve 18. yüzyıllarda yeni ülkeler keşfetmek ve sömürgeler kurmak peşinde olan Avrupa ülkeleri ciddî coğrafya araştırmaları yapma zorunluğunu duydular. Bu araştırmalar bugün de başka amaçlar yüzünden devam edip gitmektedir.

Osmanlı Türkler'inde coğrafya, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesi sonucu önem kazandı, özellikle deniz çoğrafyacılığı üzerinde ciddî çalışmalar yapıldı. Pirî Reis (1470 - 1554) Akdeniz için bir Portulan hazırladı. Ayrıca Türk denizcilerinin geleneklerini ve kendi bilgilerini topladığı «Kitab-ı Bahriye» adlı eseri yazdı. Seydi Ali Reis'in yazdığı «Mir'at - ül - memalik» adlı eserde de Yakındoğu ve Türkistan anlatılır. 17. yüzyılın ilk yarısında coğrafya bilimi Osmanlı Türkleri'nde de Avrupa'dakine paralel bir gelişme gösterdi. Bu çağda Katip Çelebi (1608 - 1656) Türkler'in coğrafya bilgisinde çığır açmış bulunan «Cihan - nüma» adlı eserini yazdı. Yine 17. yüzyılda Evliya Çelebi (1611 - 1678)'nin «Seyahatname» adlı 10 ciltlik eseri de mübalâğalı olmakla beraber ülkeler coğrafyası yönünden önemli bir eserdir.

COLOMB, Cristophe (Bak: KRİSTOF KOLOMB)

COLOMBİA (Bak: KOLOMBİYA)

COLORADO, Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu bölümünde bir devlettir. Nüfusu: 1.753.947, yüzölçümü: 269.214 km.²'dir. Orta ve batı kesimleri dağlıktır. Yüksek bölümlerinde ormanlar geniş bir yer tutar. Ülke genellikle bozkırdır. Yıllık yağış tutarı 35 sm.'yi bulur. Colorado bir tarım ülkesidir. Buğday, şeker pancarı, meyva ve sebze başlıca ürünleridir. Colorado altın, kömür, bakır, petrol ve uranyum bakımından zengindir. Endüstrisi en önemli şehirleri olan Denver, Pueblo ve Greeley'de toplanmıştır. 1876'da Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmıştır.

COLUMBİA, Amerika Birleşik Devletleri'nden South Carolina'nın beşkentidir. Congaree nehri üzerinde, Murray gölünün doğusunda kurulmuştur. Nüfusu 97.000' dir. Üniversiteleri ve kolejleriyle tanınmıştır.

COMTE, Auguste (1798 - 1857), Fransız filozofudur. Montpellier'de doğdu, Paris'te öldü. Politeknik okulunu bitirdikten sonra, 1826'da «Pozitif felsefe» üzerine dersler vermeye başladı. Bu derslerini altı kitapta topladı. Daha sonra, felsefesinden bir çeşit din çıkarmak amacıyle «Catéchisme Positiviste» adlı eserini yazdı.

Comte, düşünce tarihinin en büyük kafalarından biridir. Metafiziğe düşman ve müsbet bilimlere bağlı bir felsefenin, «Pozitivizm» in kurucusu olmuştur. Bir bilim olarak sosyoloji, Comte ile başlar.

CONNECTİCUT, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzeydoğusundaki devletlerden biridir. Nüfusu: 2.535.000, yüzölçümü: 12.973 km.²'dir. Nüfusun 35.000'i zenci ve melezdir. Başkenti Hartford'tur. Dağlık bir bölge olup, içinden Connecticut, Thames ve Housatonic nahirleri geçer. Ülke tarıma elverişli olmamakla birlikte en-

düstride ileridir. 1788'de Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlanmıştır. Başkenti Hartford, Amerika'da en çok sigorta şirketi olan şehirdir.

CONRAD, Joseph (1857 - 1924), Leh asıllı ünlü İngiliz romancısıdır. Ukrayna'da doğdu. Bir tiyatro yazarının oğludur. Çocukluğu birçok ülkeler dolaşmakla geçti. Yirmi yaşında İngiltere'ye giderek İngilizce öğrendi ve İngiliz vatandaşı oldu. Uzun yıllar denizcilik yaptı. Gördüğü ve yaşadığı olayları seçkin bir üslûpla anlatan romanlarıyle, İngiliz romantik edebiyatının sayılı yazarları arasına girdi. «Lord Jim», «Tayfun» ve «Altın Ok» en ünlü eserleridir.

COOK, James (1728 - 1779), ünlü İngiliz denizcisi ve kâşifidir. Marton'da doğdu. Hawaii'de öldürüldü. Büyük Okyanus'ta yaptığı üç büyük keşif yolculuğu ile coğrafya bilimine büyük hizmetlerde bulundu. İlk yolculuğunda Avustralya kıyılarının haritalarını çizdi, Yeni Zelânda adasını buldu. İkinci yolculuğunda Cook ve Marquesasa adalarını, Yeni Hebridler'i, Yeni Kaledonya'yı, Tahiti'yi keşfetti. Son yolculuğunda ise Sandwich (Hawaii) adalarını buldu ve orada yerliler tarafından öldürüldü.

COPERNICUS, Nicolaus (1473 - 1543), ünlü bir Polonyalı astronomdur. Thorn'da doğdu. Krakovi Üniversitesi'nde okudu. Eski Yunan dilini ve felsefesini öğrendi. Bologna ve Ferrara üniversitelerinde astronomi ve din felsefesi öğrendi. Uzun çalışmalardan sonra, dünya ile öteki gezegenlerin merkezinin güneş olduğunu ispat etti. Astronomi alanındaki incelemelerini ve «Copernicus Sistemi» diye anılan evren teorisini «De Revolutionibus Orbium Coelestium» adlı eserinde açıkladı. Çalışmalarıyle bugünkü modern astronominin temelini atmıştır.

CORNEİLLE, Pierre (1606 - 1684), ünlü Fransız trajedi yazarıdır. Rouen'de doğdu, Paris'te öldü. Cizvit okulunda okuduktan sonra hukuk öğrenimi yaptı, avukat oldu. Sonra bu işten vazgeçerek, 1629'da, «Mélite» adlı bir komedi ile yazı hayatına girdi. 1636'da «Cid» adlı trajedisiyle ilk ününü yaptı. Bundan sonra ardarda yazdığı «Horace», «Cinna», «Polyeucte» adlı trajediler ve «Yalancı» adlı komedisiyle, Fransa'nın yetiştirdiği en büyük sahne şairlerinden biri sayıldı. Corneille'nin başlıca eserleri bütün dünya dillerine, bu arada Türkçe'ye de çevrilmiştir.

COROT, Camille (1796 - 1875), ünlü Fransız peyzaj ressamıdır. Paris'te doğdu. Louis David'den ve onun yetiştirdiği ressamlardan ders aldı. Sonra Roma'ya giderek, büyük İtalyan ustalarının resimlerini inceledi. Corot, neoklâsik ressamlardan farklı olarak, atelye içinde resim yapmak geleneğini kırmış ve tabiat içinde resim yapmak geleneğini geliştirmiştir. Özel bir tekniği olan Corot'da ışık en önemli öğedir. Corot, resimlerinde daha çok açık hava manzaralarını, tarihî, mitolojik ve romantik konuları işlemiştir. «Homeros ile Çobanlar», «Göl», «Kırık Ağaç» ve «Su Perilerinin Dansı» en tanınmış tablolarıdır.

CORTEZ, Hernando (1445 1547) Meksika'yı fetheden İspanyol askeridir. İspanya'da, Meddelin şehrinde doğdu. Soylu bir ailenin çocuğudur. Babasının zoruyla Salamanca Üniversitesi'nde okumayı denedi, fakat başaramadı. Çocukluğundan beri serüven heveslisi olan Hernando, on dokuz yaşındayken, Yeni Dünya'yı görmek isteğiyle yola çıktı. Antil adalarına ve Küba'ya giderek, buralardaki isyan hareketlerinin bastırılmasına asker olarak katıldı. 1518'de Meksika keşfedilince, burada bir koloni kurmakla görevlendirildi. Aztekler'e karşı giriştiği birçok savaştan sonra, 1521'de Mexico şehrini teslim aldı. Bir yıl sonra İspanya'ya döndüğünde, Şarlken kendisini törenle karşıladı ve Meksika Genel Valisi tayin etti. Kısa bir süre sonra bu görevinden alındı. Tarihin kanlı kumandanlarından biri olan Cortez, Türkler'e karşı açılan Cezayir Seferi'ne de katılmış ve ölümden zor kurtulmuştu.

CROMWELL, Oliver (1599 - 1658), ünlü İngiliz devlet adamıdır. Huntingdon'da doğdu, Londra'da öldü. Bir çiftçinin oğludur. Cambridge'de okudu. 1620'de Elizabeth Bourchier ile evlendi. 1628'de parlâmentoya girdi. 1642'de İngiltere'de mezhep kavgaları patlak verdiği zaman Cromwell, parlâmentonun en kuvvetli adamıydı. İç savaş sırasında kurduğu askerî birlikler, sayesinde İngiltere Kralı Charles I'i düşürerek âdeta bir taçsız kral mevkiine ulaştı ve cumhuriyetin başına geçti. İrlânda ve İskoçya'yı nüfuzu altına aldıktan sonra 1653'te parlâmentoyu dağıtarak diktatör oldu. İngiliz devriminin öncülerinden biri olan Cromwell, yaşadığı sürece İngiltere'yi eski parlak seviyesine ulaştırmış, fakat genellikle halk tarafından tutulmamıştır. Ölümünden sonra oğlu Richard iki yıl kadar babasının yönetimini devam ettirmiş, ancak onun kadar güçlü olamadığından, İngiltere'de krallığın yeniden kurulmasını önleyememiştir.

CRONİN, Archibald Joseph (1896 -), ünlü İngiliz romancısıdır. İskoçya'da Cardross şehrinde doğdu. Glascow Üniversi-

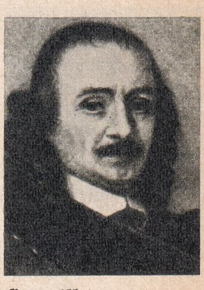
Corneille

Corot

Cortez

Cromwell

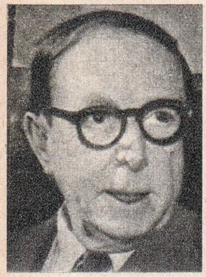

Cronin

tesi'nde tıp öğrenimi yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz donanmasına cerrah asteğmen olarak katıldı. Savaştan sonra Güney Gal'de ve Londra'da doktorluk yaptı. 1930'dan sonra doktorluğu bırakıp kendini yazarlığa verdi. İlk romanı «Kâbus Şatosu» piyasaya çıkar çıkmaz meşhur oldu. Bundan sonra ardarda yayımladığı «Üç Aşk», «Şahika», «Cennetin Anahtarları», «Yeşil Yıllar», «Kuzey Işığı» ve «Erguvan Ağacı» adlı romanlarıyle dünya çapında bir ün kazandı. Cronin'in eserlerinin bir çoğu dilimize çevrilmiştir. Yazar bugün Amerika'nın Connecticut eyaletinde satın aldığı bir çiftlikte yaşıyor.

CUMHURBAŞKANLIĞI, Cumhuriyetle yönetilen ülkelerde, devlet başkanlığı mevkiine verilen addır. Cumhuriyet yönetiminde cumhurbaşkanı seçimle olur. Cumhurbaşkanı, özellikle çağımızın cumhuriyetlerinde tek kişidir. Cumhurbaşkanı başlıca iki yolla seçilir: Doğrudan doğruya halk tarafından, yani plebisit usulü ile, veya parlâmento ve diğer bazı meclis üyelerinin oylaması ile. Halk oyu ile seçilen cumhurbaşkanının görevi, tıpkı Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, parlâmento ile hükümet arasında bir denge sağlamak ve ayrıca hem devlet, hem de hükümet başkanı olarak, yürütme işlerini görmektir. Bu durumda cumhurbaşkanı yetkisini halktan aldığı için, parlâmentoya, ya da hükümete karşı sorumlu değildir. Halk adına bir seçim kurulu tarafından seçilen cumhurbaşkanı ise, hükümet işlerini parlâmentoya karşı sorumlu bakanlarla yönetir ve yetkisi birinciye göre daha sınırlıdır. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilânından sonra bu ikinci usul uygulanmaktadır. Son 1961 Anayasası gereğince Türkiye Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış meclis üyeleri arasından, gizli oyla ve yedi yıllık bir süre için seçilmektedir.

CUMHURİYET, halkın egemenliğini kendi elinde bulundurduğu ve bunu, arasından seçtiği milletvekili aracıyla kullandığı bir devlet şeklidir. Bu devletin başında belirli bir süre için seçilen cumhurbaşkanı vardır.

Cumhuriyet kelimesi sözlük anlamıyle «halk yönetimi» demektir. Eski Yunanlılar'dan günümüze gelinceye kadar cumhuriyet, İlk Çağ'da Yunan şehir devletleri, Ortaçağ'da Venedik, Cenova, Floransa gibi devletçikler için kullanılan bir deyim olmuştur. Fakat, yurttaşlarına özgürlük ve eşitlik tanıyan gerçek halk yönetimi, ancak Fransız ihtilâli'nden sonra gerçekleşme yoluna girmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi amblemi

Çağımızın cumhuriyeti özgürlük ve eşitlik gibi iki ana kavramdan başka, devlet başkanlığı, yasama, yürütme ve yargı organları gibi temel kurumlara dayanır. Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Doğrudan doğruya halk oyu ile yahut halkı temsil eden bir meclis tarafından belli bir süre için seçilir. Yasama organı millet meclisi ve senato gibi halkın seçimiyle gelen ve onu temsil eden bir kurumdur. Yürütme organı, devlet veya hükümet başkanının sorumluluğu ve yönetimi altında, meclislere karşı sorumlu kabinenin adıdır. Yargı organını ise, millet adına yargılama hakkını kullanan, bağımsız bütün adlî ve idarî mahkemeler meydana getirir. Cumhuriyet rejimlerinde bütün bu organların birbirinden ayrılığı ilkesi hâkimdir.

Yurdumuzda cumhuriyet ilk olarak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Atatürk tarafından 29 Ekim 1923'te kurulmuştur. 1924 Anayasası'nın I. maddesine göre, «Türkiye Devleti bir cumhuriyettir». Bu madde, 27 Mayıs 1960 Anayasası'nda aynen yer almış ve aynı anayasanın 9. maddesinde şu şekilde bir hukukî kesinlik kazanmıştır: «Devlet şekli Cumhuriyet olduğu hakkında anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez».

CUMHURİYET BAYRAMI, (Bak: BAYRAMLAR)

CUMHURİYET HALK PARTİSİ, Türkiye'de Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Atatürk'ün kurduğu ve ölünceye kadar başkanlığını yaptığı ilk siyasî partidir. 9 eylül 1923 günü, «Halk Fırkası» adıyle çalışmalarına başlamıştır. Merkezi Ankara'dadır. Halk Fırkası, 1919 eylülünde Sivas'ta kurulan ve Kurtuluş Savaşı'nı başlatarak ulusal egemenliğimizi sağlıyan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir devamıdır. Sıvas Kongesi, partinin ilk kurultayı olarak tarihe geçmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi kısaca C.H.P. harfleriyle yazılıdır. Partinin altı oklu bir amblemi vardır. Bu oklar C.H.P.'nin cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve devrimci bir siyasî kuruluş olduğunu belirtir. 1938'de Atatürk'ün ölümüyle başkanlığa İsmet İnönü seçilmiştir.

C.H.P.'nin ilk iktidar dönemi 14 Mayıs 1950'ye kadar 27 yıl sürdü.

Yurdumuzda çok partili siyasî hayatın başlaması sonucunda yapılan seçimi kaybeden C.H.P., 14 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960'a kadar on yıl ana muhalefet partisi olarak çalıştı. 2 aralık 1961'den sonra kurulan karma hükümete katıldı. 1964 kasımından sonra yeniden muhalefete düştü. C. H. P. 1965'ten itibaren «Ortanın Solu» prensibini esas almıştır.

CURİE'LER, içinden birçok ünlü fizikçi yetişmiş ünlü bir Fransız ailesidir. Pierre Curie ve karısı Marie Curie radyumu bulmuşlardır. Onların kızı Irène Joliot - Curie ile kocası Frédéric Joliot, yapay olarak rasyoaktivite elde etmek için bir metod keşfetmişlerdir. Atom enerjisi alanındaki çalışmalarıyle bu fizikçi aile üç defa Nobel Armağanı almıştır.

CURİE, Marie (1867 - 1934), Fransız ünlü kadın fizikçidir. Varşova'da doğdu, Fransa'da, Saint - Cellemoz'da öldü. Polonyalı bir fizik ve matematik profesörünün kızıdır. Bilim alanındaki ilk çalışmalarına, babasının laboratuvarında başladı. Varşova'da birkaç yıl öğretmenlik yaptı. 1891'de Paris'e gelerek, Sorbonne Üniversitesi'nde fizik öğrenimi yaptı. 1893'te öğrenimini bitirdi ve iki yıl sonra öğretmeni ünlü Fransız fizik ve kimya bilgini Pierre Curie ile evlendi. Kocasıyle birlikte yaptığı deneyler sonucunda çok kuvvetli radyoaktif özelliği bulunan «polonyum» ve «radyum» adlı iki eleman keşfettiler. Bu büyük başarı, Curie'lere 1903 Nobel Fizik Armağanı'nı kazandırdı. 1906'da kocasının ölümü üzerine Marie Curie onun yerine Sorbonne kimya kürsüsüne getirildi. 1911'de radyum ile bileşikleri üzerindeki çalışmalarından ötürü Nobel Kimya Armağanı'nı aldı. Daha sonra Fransız Tıp Akademisi üyesi seçildi ve Paris Üniversitesi Radyum Enstitüsü direktörlüğüne getirildi. 1921'de Amerika'ya gitti. Radyoaktif ışınlar üzerinde çalışmak yüzünden hastalanarak bir sanatoryumda öldü.

CURİE, Pierre (1859 - 1906), ünlü fizik bilginidir. Paris'te doğdu, orada öldü. Babası da tanınmış bir fizikçidir. Pierre Curie, Sorbonne Üniversitesi'nde okudu, 1883'te Paris Fizik ve Kimya Okulu'nda öğretim üyesi oldu. 1880'den itibaren yaptığı deneylerde, cisimlerin değişik ısılar karşısındaki mıknatıs özelliklerini inceledi ve belli bir ısıdan sonra cisimlerin mıknatıs gücünün değiştiğini ortaya koydu. 1895'te öğrencisi Polonyalı Marie Skladowska'yla evlendi. Karısı ile birlikte yaptığı çalışmalar sonucunda polonyum ve radyum adlı radyoaktif elemanları buldu. Bu başarısından dolayı 1903 Nobel Fizik Armağanı'nı kazandı. 1905'te Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. Bir yıl sonra trafik kazasında öldü.

CUPİDON (Bak: EROS)

CÜCE, boyu va organları normal insanlara göre çok küçük olan kimselere verilen addır. Cücelik, vücuttaki bazı bezlerin ve kemiklerin uğradığı bir hastalıktan ileri gelir, soydan geçmez. Normal insanların cüce çocukları olabileceği gibi, cücelerin de normal çocukları olabilir. Cücelerin bir kısmı normal, bir kısmı anormaldir. Normal cüceler diğer normal insanlardan cücelikleri dışında hiç farklı değildirler. Anormal cüceler ise, geri zekâlı olur ve çok yaşamazlar. Normal cüceler zekâları ve hazırcevaplıkları dolayısıyle eski devirlerde sarayların birer eğlence unsuru olmuşlardır.

Boyları 150 santimden daha kısa olan Afrika Pigmelerini, Grönland Eskimolarını ve benzeri kısa boylu ırkları cücelerle karıştırmamalıdır.

CÜCENLER, 5. yüzyılda, Orta Sibirya ve Mançurya'da kurulmuş bir Türk - Moğol imparatorluğudur. O çağda Kuzey Çin'de Türk Topa İmparatorluğu bulunuyordu. Topalar, Cücenler'in güneye sarkmasını önlemek için giriştikleri savaşlarla onları İç Moğolistan'a ve Gobi çölüne doğru sürdüler. Cücen İmparatorluğu, Kök - Türkler'in ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir.

CÜZAM (Bak: MİSKİN HASTALIĞI)

■

M. Curie

P. Curie

Ç

En güzel çeşmelerden Istanbul'da Üsküdar'da Ahmet III meydan çeşmesi

ÇAÇA BALIĞI, hamsi ve ringaya çok benzeyen bir balıktır. Fakat hamsinin aksine lezzetsiz ve acımtıraktır. Acı olması, ölmesinden sonra midesindeki yiyeceklerin ekşimesinden ileri gelir. Sardalya, ringa ve tirsi balıklarıyle aynı familyadandır. Beslenme ve üremesi de bunlara benzer.

Çadır

ÇAD CUMHURİYETİ, Afrika'da bir devlettir. Kuzeyde Libya, doğuda Sudan, güneyde Orta Afrika ve Kongo, batıda Kamerun, Nijerya ve Nijer cumhuriyetleriyle sınırlanmıştır. Nüfusu: 3.361.000; yüzölçümü: 1.247.000 km.^{2}, idare şekli: cumhuriyet, başkenti: Fort - Lamy; dili: Fransızca (resmî), Sara, Kenembu, Massa ve Arapça; dini: İslâm; parası: Frank'tır.

Çad'ın kuzey kesimleri çöldür. Güney kesimleri ise bitki ve hayvan toplulukları bakımından zengindir. Güneyini Çad gölüne dökülen Şari nehri sular. Başkent Fort - Lamy bu nehrin kıyısındadır. Ticareti pamuk, Amerikan fıstığı ve besin maddeleri üzerinedir. Bu toprakları önce Fransızlar keşfetmiş, 1910'da Çad başlı başına bir sömürge haline gelmiş, 11 ağustos 1960'da da bağımsızlığına kavuşmuştur.

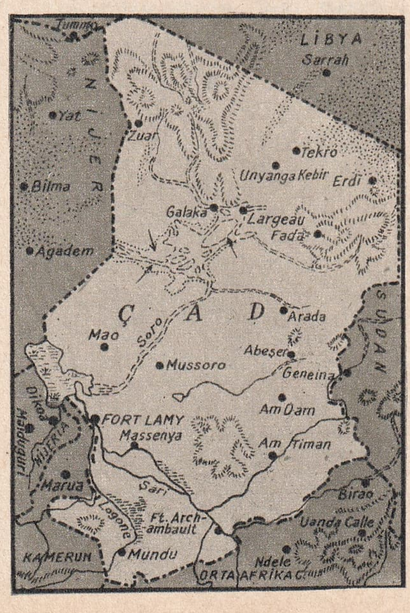

Çad

ÇAD GÖLÜ, Orta Afrika'nın kuzey kesiminde büyük bir göldür. Çad Cumhuriyeti ile Nijerya ve Nijer arasında bulunur. Yüzölçümü: 10.000 km.^{2} kadardır. Çevresi bataklık olup, gittikçe küçülmektedir. Avrupalılar tarafından ilk defa 1823'te keşfedilmiştir.

ÇADIR, kalın bezden veya keçe, deri, yahut kıl dokumadan yapılan, bir veya daha fazla direklere çakılıp kurulan barınma yeridir. Osmanlı savaş gemilerinde kıç tarafta bulunan tenteye de çadır denirdi. Çadırlar, insanların çok eski zamanlardan beri kullandıkları bir barınaktır. Mimarlık, birçok unsurlarını çadırdan almıştır. Türkler'in kullandıkları çadırlara: Oba, otak, kerekü, gereke, ev, iv gibi adlar verilirdi. Çadır yapılan bez, bu iş için kalın kendir ipliğinden dokunan ve «çadır bezi» denilen bir cins kumaştır. Çadır bezlerinde çadır direklerinin kaymasını önlemek için yerleştirilen oyuk ağaç kısımlara «çadır çanağı», etrafı örten ve yere kadar inen kısma «çadır eteği» ve alt tarafına konup, toz, toprağın girmesini önleyen parçaya da «çadır tozluğu» denir.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde kullanılan çadırlar, kullanıldıkları çeşitli yerlere göre şöyle adlandırılırdı: Hünkâr çadırı (padişahlara mahsustu), paşa çadırı, divân çadırı, halvet çadırı, kurba çadırı (hamam olarak kullanılırdı), hastane çadırı, çile çadırı (bu da ceza için kullanılırdı).

Çadır bugün daha ziyade ordugâhlarda askerler, açıkta çalışan işçiler, kamp ku-

ranlar, bazı bölgelerde göçebeler ve tabiî âfetlerde felâketzedeler tarafından kullanılır.

ÇAĞANOZ, küçük bir çeşit yengeçtir. Kıyılarda, kayaların, taşların arasında yaşar. Pavuryaya benzer, ama eti pavuryanınki kadar lezzetli değildir. Çağanozun vücudu ve kıskaçları incedir. Kıyılarda elle tutulur veya sepetle avlanır.

ÇAĞATAY HAN (? - 1242), Cengiz Han ile İmparatoriçe Börte - Ucin'in ikinci oğludur. Babası ve kardeşleriyle Büyük Çin ve Harzem seferlerine katıldı. Harzemşah Türk İmparatorluğu'nun merkezi Ürgenç'in zaptında bulundu. Babasının son yıllarında Moğolistan'da kaldı, yokluğunda ona naiplik etti. Babasının sağlığında kendisine Türkistan bölgeleri verilmişti. 1242 başlarında öldü. Yerine büyük oğlu Mötügen'den olan büyük torunu Kara - Hulâgu Han geçti.

ÇAĞATAY İMPARATORLUĞU, Orta Asya'da 1227'den 1870'e kadar 643 yıl hüküm sürmüş büyük bir Türk devletidir. Cengiz Han ölümünden önce imparatorluğunu dört oğlu arasında bölmüş, ikinci oğlu Çağatay Han'ın hissesine Türkistan düşmüştü. İlk Çağatay İmparatoru Çağatay Han sayılırsa da, bu devlet daha sonraları Moğolistan'dan ayrılıp bağımsız olmuştur. Halk hızla Türkleşmiş ve İslâm'laşmıştır. 13. yüzyılın son yıllarından başlayarak Türkçe, Moğolca'nın yerine geçtiği gibi, 1326'da Sünnî - Hanefî mezhebi resmen kabul edilmiştir. İlyas Hoca Han (1362 - 1389) zamanında Büyük Timur, imparatorluğa tamamen hâkim olmuş, Cengiz sülâlesine saygısından dolayı hanedanı ortadan kaldırmayıp, Çağatay hanlarını kukla hükümdar olarak kullanmıştır. Çağatay ulusu 1759'da Çin egemenliğini kabul etmiş, buna rağmen 1870'e kadar Doğu Türkistan'da az çok nüfusunu muhafaza edebilmiştir.

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ, Türkçe'nin ayrıldığı pek çok diyalekler (lehçeler) içinde bugün Türkiye'de konuşulan diyalekten sonra en önemlisidir. Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay Han'ın adından dolayı diyaleğe bu ad verilmiştir. Çağatay Türkçesi zamanla, daha önce Türkistan'da konuşulan ve «Hakaniye lehçesi» denilen diyaleğin yerine geçmiş, daha çabuk gelişmiştir.

Çağatay Türkçesi, 15. yüzyılın ilk yarısında Sekkâri, Haydar Hârizmî ve Lûtfî ile ilk büyük şairlerini vermiştir. Bundan sonra yükselme çağı gelir ki, bu devirde ağırlık merkezi, önce Herat'ta teşekkül etmiş, «Nevâî Mektebi» denilen bu edebî

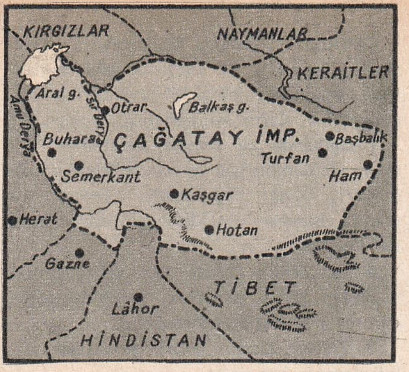

Çağatay İmparatorluğu

okul, «Timuroğulları Rönesansı», «Herat Rönesansı» gibi adlarla Türk uygarlık tarihinin en büyük şereflerinden birini teşkil etmiştir. Bu hareketin en büyük siması, Emir Ali Şir Nevaî'dir. Nevaî, «Muhâkemetu'l - Lûgateyn» (İki Dilin Karşılaştırılması) adlı ünlü eserinde Türkçe'nin Farsça'dan üstün bir dil olduğunu uzun uzun anlatmıştır. Bu devrenin diğer önemli şahısları Sultan Hüseyin Baykara, Âsafî, Süheylî, Ebu - Bekir Mirza'dır.

Hindistan'da Timuroğulları İmparatorluğunu kurmuş olan Babur Şah ise, Nevaî'den sonra Çağatay Türkçesi'nin en büyük yazarıdır. En önemli eseri «Baburnâme» ve «Vekaayî» denen hatıralarıdır.

16. yüzyıl sonlarında Çağatay Türkçesiyle yazılan Türk edebiyatı gerilemeye yüz tutmuştur. Osmanlı diyaleği edebiyatı hızla gelişirken, Çağatay Türkçesi hızla sönmüştür. Sonunda yerini 19. ve 20. yüzyıllarda halkın konuştuğu Özbek, Kırgız, Kazak, Karakalpak, Türkmen gibi Türk lehçeleri almıştır. Bu devrin en önemli şahsiyeti de, Ebu'l - Gazi Bahadır Han'dır.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal (1908 -), günümüzün milliyetçi şairlerindendir. Erzincan'da doğdu. İlk ve orta tahsilini çeşitli Anadolu kasabalarında yaptı. 1932'de Zonguldak Yüksek Maden Mühendis mektebini bitirdi. Fransa ve İngiltere'de bulunduktan sonra, 1935 - 1939 arasında Halkevleri müfettişliği, 1941 - 1947 arasında Erzincan milletvekilliği yaptı. Siyasetten ayrılınca, İstanbul radyosuna edebî müşavir ve Robert Kolej'e edebiyat öğretmeni oldu. 1961'de Kurucu Meclis'e üye seçildi. Hâlen çeşitli derneklerde üyedir.

B. K. Çağlar

Çağlar, Atatürk devrimlerine bağlılığı ile tanınmış bir şairdir. Âşık gelenekleriyle bestelenmiş hece şiirleri yazar. Şiirleri çeşitli dergilerde yayınlamış, bütün şiirlerini 1966'da «Benden İçeri» adlı bir kitapta toplamıştır.

ÇAĞLAYAN, ırmak veya çaydan küçük bir suyun yüksekten dökülüp aktığı yere denir. Çavlanın küçüğüdür.

ÇAĞRIŞIM (**Tedai**), düşüncelerin, beraberlik, benzerlik ve karşıtlık gibi bağlantılar dolayısıyle birbirini uyandırma olayına denir. Çağrışım kanunları şunlardır:

1 - Zamanda ve uzayda beraberlik: 29 ekim ve cumhuriyet zamanda beraber oldukları; buhar makinesiyle lokomotif de uzayda beraber oldukları için birbirlerini hatırlatırlar.

2 - Benzerlik: Yolda bir arkadaşımıza benzeyen birini görürsek, farkında olmadan o arkadaşımızı hatırlarız.

3 - Zıtlık: Zengin fakiri, ak karayı, zayıf şişmanı hatırlatır.

Çağırışım, hafızaya yardım eder. Kazanılan herhangi bir hatıra kendiliğinden benzerleriyle, zıtlarıyle ve uzay - zamandaki beraberleriyle birleşerek hafızanın bütünlüğünü sağlar.

Çakal

ÇAKAL, sürü halinde yaşayan, kurttan küçük bir yaban hayvanıdır. Memelilerin etoburlar takımından olan çakal, daha çok çöl ve bozkırlarda yaşar. Gündüzleri gizlenip, geceleri dolaşarak hayvan leşleriyle beslenir. Derisi siyah ve benekli kirli sarı olur. Yerden yüksekliği 45 - 50, boyu 60 sm. kadardır. Çok uzaktan koku alır. Başlıca dört cinsi vardır: Kurda benzeyen «Gri çakal» veya öbür adıyle «Sarı çakal», ondan daha irice olan «Himalaya çakalı», Güney Afrika'nın «Kara sırtlı çakal» ı ve en iri çakal cinsi olan «Yanları çizgili çakal».

F. Çakmak

ÇAKICI (**ÇAKIRCALI**) **MEHMET EFE** (1872 - 1912), Osmanlı İmparatorluğu'na karşı baş kaldırmış bir efedir. Ödemiş köylerinden birinde doğdu. Babasının öcünü almak için dağa çıktı. Söylendiğine göre, zenginlerden aldığı haraçları, fakirlere dağıtırdı. Nazilli yakınlarındaki bir çarpışmada, kendi adamlarından biri tarafından karanlıkta yanlışlıkla öldürüldü.

ÇAKIL, 5 mm.'den büyük ve 20 sm.'den küçük taş ve maden parçalarıdır. Yuvarlak, yassı, küt ve köşeli olabilir. Dış etkilere karşı her bakımdan dayanıklıdır. Şu çeşitleri vardır: 1 - Nehir çakılı; 2 - Deniz çakılı, 3 - Buzul çakılı; 4 - Çöl çakılı.

Çakıllar yeryüzünün % 2'sini kaplar.

ÇAKMAK, çakmaktaşına sürtünen tırtıllı bir çarkla kıvılcım çıkartma ve kolay yanan bir maddeyi tutuşturma esasına göre yapılmış aletlere denir. Beş çeşidi vardır:

1 - Kavlı çakmak: İki sert taşın birbiriyle çarpışması, yahut sürtünmesi sonunda çıkan kıvılcımlar kavı tutuşturur, alevsiz olarak yakar. Kav, meşe ve dışbudak gibi bazı ağaçların mantarlarından yapılan kuru ve oldukça gevrek bir maddedir.

2 - Fitilli çakmak: Kav görevini kuru bir fitil görür.

3 - Benzinli çakmak: Kav görevini gören fitilin ucu bir benzin deposundadır. Fitil alevli olarak yanar.

4 - Gazlı çakmak: Fitil yerine bütan veya havagazı vardır.

5 - Rezistanslı çakmak: Küçük elektrik pilleriyle çalışır.

ÇAKMAK, Fevzi (1876 - 1950), Kurtuluş Savaşı'nın komutanlarındandır. Topçu miralayı Ali Sırrı Bey'in oğlu olan Mustafa Fevzi, İstanbul'da doğdu. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nde, Kuleli İdadisi'nde, Harbiye Mektebi'nde okudu. 1895'te mülâzim rütbesiyle erkânıharbiye sınıfına ayrıldı. 1898'de kurmay yüzbaşı olarak mezun olup, orduya katıldı. Rumeli'de, Balkan Savaşı'nda, Çanakkale'de, Kafkasya'da, Suriye'de muhtelif savaşlara kurmay ve komutan olarak iştirak etti. 1920'de Anadolu'ya geçti. 1920'de Millî Müdafaa Vekilliğine, aynı yıl Vekiller Heyeti reisliğine getirildi. İkinci İnönü Zaferi üzerine 1921'de Büyük Millet Meclisi kendisine Birinci Ferik (orgeneral) rütbesini verdi. Sakarya Zaferi'nde sonra Müşirliğe (mareşal) terfi ettirildi. 1924 yılı ekim sonuna kadar Kozan milletvekili olarak teşriî görevine devam etti. Daha sonra Erkânıharbiye reisliğine atandı. 1944'e kadar bu görevde kaldı. O yılın ocak ayında emekliye ayrıldı.

Memlekette demokrasi hareketi başladıktan sonra Demokrat Parti'yi destekleyerek tutunmasına ve teşkilâtlanmasına yardım etti. 1946'da bu partinin listesinden bağımsız olarak İstanbul milletvekili seçildi. 1947'de D.P.'li liderlerle anlaşamıyarak onlardan ayrıldı ve 1948'de Millet Partisi'ni kurdu. 10 nisan 1950'de öldü.

ÇAKMAKTAŞI, sert bir cisimle üstüne vurulunca kıvılcım çıkaran kalsedon ve opal karışımı bir taştır. Tarihten önceki zamanlarda insanlar silâh ve âletlerini bu taştan yaparlardı. Cam imalinde de çakmaktaşından yararlanılır. Şimdi genellikle çakmaklarda kullanılmaktadır. Sunî olarak da yapılmaktadır.

ÇAL, Ege bölgesinin Denizli iline bağlı 58.596 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.924 nüfuslu merkezidir. Topraklarını kuzeyde Ulubey ve Karahallı, doğuda Çivril, güneyde ve batıda Denizli'nin merkez ilçeleri çevreler. Yüzölçümü: 1.584 $km.^2$ dir.

Çal arazisini Büyük Menderes nehri ve kolları sular. Doğusunda Balkan ovası bulunur. Çökelez dağı üzerinde ilçenin en yüksek zirvesi (1.840 m.) vardır. İkli-

mi kara iklimidir. İlçenin en önemli akarsuyu olan Büyük Menderes, Çal topraklarına kuzeydoğudan girer. Çevredeki dağlar ormanlıktır. İlçenin en önemli geçim kaynağı, bağcılıktır. Elde edilen üzümün bir kısmı yaş olarak harcanır, bir kısmı da kuru üzüm olarak satılır. Pamuk, tütün ve haşhaş da yetiştirilir.

İlçe merkezi Çal kasabası iki mahalleden ibarettir. 2.500 $m.^2$'lik akasya parkı, 6.000 $m.^2$'lik orman fidanlığı vardır.

ÇALDIRAN SAVAŞI, her ikisi de Türk olan Osmanlı ve Safevî devletleri arasında 1514'de geçen önemli bir meydan savaşıdır. Şah İsmail Safevî, başdöndürücü bir hızla bir devlet kurmuştu. Hâkimiyeti Diyarbakır'dan, Taşkent'e kadar uzanıyordu. Dinî esaslara dayanarak Türkiye İmparatorluğu'nun temellerini yıkmak istemesi, büyük huzursuzluk yaratmıştı.

Şah İsmail, Timur hariç, Osmanlı devletinin tarih boyunca doğudan uğradığı tehlikelerin en büyüğünü teşkil ediyordu. 1402'de Bayezit'le Timur arasındaki Ankara savaşına benzer bir durumla karşılaşıldığı takdirde, durum o zamandan da fecî olacaktı.

Yavuz Sultan Selim 20 mart 1514'te İran seferi emrini verdi. 23 ağustosta Türk ve İran orduları Doğu Anadolu'da, Van'ın 90 km. kuzeydoğusunda, Çaldıran'da karşılaştılar. Her iki taraf da 100.000'er savaşçıdan ve yardımcı birliklerden meydana gelmişti. Osmanlı ordusu hilâl şeklinde açılarak hafif toplarla düşmanı yıprattıktan sonra, Safevî'leri sarıp, imhaya başladı. Şah İsmail, tesadüfen hayatını kurtarıp kaçabildi.

Çaldıran'da Safevî'lerden 14 han, Osmanlılar'dan 10 beylerbeyi ve sancakbeyi savaş meydanında kaldı. Şahın karısı Taçlı Hanım da esirler arasındaydı. Şah İsmail'in imapratorluk hazinesi, çadırları ve bütün ağırlıkları Osmanlılar'ın eline geçti. Savaştan sonra Çaldıran sahasında 2 gün kalındı. 6 eylülde İran imparatorluğunun başkenti Tebriz'e girildi. Bu şehirde 8 eylülde cuma namazında hutbe, «Sultân-ı İklim-i Rum Selim İbni Bâyezît İbni Mehmet» adına ve Sünnî akidesine göre okundu. 11 temmuz 1515'te ordu, padişahla beraber İstanbul'a döndü. Büyük sefer 1 yıl, 4 ay sürmüştü.

ÇALGI (Bak: MÜZİK ALETLERİ)

ÇALI KUŞU, çalılık yerlerde yaşayan, küçük, ötücü bir kuştur. Azor ve Kanarya adalarından, Avrupa, Anadolu, Güney Sibirya dahil olmak üzere Japonya'ya kadar olan bölgelerde yaşar. 9 santim kadar uzunlukta, 5 - 6 gram ağırlığındadır. Başı koyu kırmızıdır. Her çeşit böceği, bunların kurtçuklarını, yumurtalarını ve küçük tohumları yiyerek beslenir.

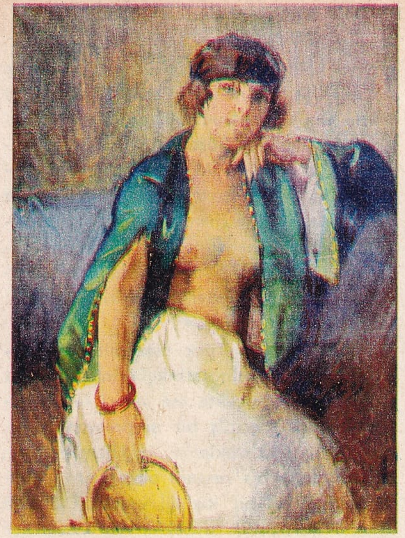

İ. Çallı ve bir tablosu: «Tefli Kız»

ÇALIŞMA BAKANLIĞI, iş ve işçi hayatını, bunlarla ilgili işleri düzenleyen bir bakanlıktır. İktisat Vekâleti'ne bağlı olarak 1934'te iş ve işçiler bürosu olarak kurulmuş, 1936'da İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle kalkmıştır. İş hayatının çeşitli meseleleriyle, özellikle iş ve işyeri güvenliğiyle meşgul olmak üzere 1945'te Çalışma Vekâleti kurulunca, İş Dairesi, bu bakanlığın bünyesinde erimiştir. Çalışma Bakanlığı'nın bugünkü teşkilâtını meydana getiren ve görevlerini belirten kanun, 1946'da kabul edilmiştir.

Çalışma Bakanlığı'nın başlıca merkez teşkilâtı, müsteşarın idaresinde Araştırma ve Teftiş kurulları, Hukuk Müşavirliği, lüzumlu görülen illerde kurulan Bölge Çalışma müdürlüklerinden ibarettir. Ayrıca, Çalışma Bakanlığı'na bağlı, fakat hükmî şahsiyetleri olan Sosyal Sigortalar Kurumu, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Çalışma Meclisi gibi önemli teşekkülleri de vardır.

«Çalışma hayatının düzenlenmesi, çalışanların yaşama seviyesinin düzeltilmesi, çalışanlarla, çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin memleket yararına ahenklendirilmesi, memleketteki çalışma gücünün genel refahı arttıracak surette verimli kılınması, tam çalıştırmanın ve sosyal güvenliğin sağlanması» Çalışma Bakanlığı'nın görevidir. Çalışma Bakanlığı, görevinin ifasında milletlerarası kurumlarla sıkı münasebettedir.

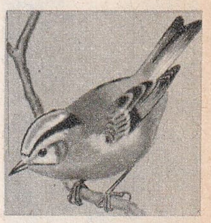

Çalı kuşu

ÇALLI, İbrahim (1882 - 1960), ünlü bir Türk ressamıdır. İzmir'in Çal kasabasında doğdu. İlk öğrenimini orada yaptı. Daha o zamanlar resme istidadı vardı. Gördüğü teşvik üzerine İstanbul'a geldi. Kahveci çıraklığından başlıyarak, hayatını ka-

zanmak için her işe girdi. Zamanın büyük ressamı Şeker Ahmet Paşa'nın dikkatini çekti. Onun koruyuculuğuyle Sanayi-i Nefise-i Şâhâne'ye (Güzel Sanatlar Akademisi) girdi. 1910'da Akademi'yi bitirip, Paris'e gönderildi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine memleketine döndü. Güzel Sanatlar Akademisi'nde atelye hocalığına başladı. Yaş haddini doldurup emekliye ayrılıncaya kadar bu görevde kaldı. 1960'da öldü.

Çalpara

Çallı İbrahim, Türk ressamları arasında empresyonizmin tatbikçilerinden olarak tanınmıştır. Gerçekte ise onun tatbik ettiği, akademikleşmiş bir empresyonizmdir. Bu ekolün getirdiklerini uygulamışsa da, empresyonist bir ressam olmamıştır. Kendisine mahsus bir kişiliği vardır. Çallı'nın «İnönü Portresi», zeybekler ve Mevlevîler üzerine kompozisyonları vardır. «Manolyalar» ı, çıplak kadın resimleri, Resim ve Heykel Müzesi'ndedir.

ÇALPARA, Farsça «çâr-pâre» (dört parçalı) kelimesinin sonradan Türkçe'de aldığı şekildir. «Maşa» da denilen ve Türk halk müziğinde kullanılan bir vurma aletidir. Tahtadandır, avuç içinde vurulur.

ÇALPARA, yengeçlerin, çingene yengecinden farklı olan yüzücü bir türüdür. Art ayakları palet şeklinde genişlemiştir. En geniş boyutu ender olarak 10 santimi geçer.

Çam

ÇAM, kozalaklıların çamgiller familyasından olan ağaçlara genel olarak verilen isimdir. Değişik şartlarda yetişerek ormanlar meydana getirirler. Yaz kış yapraklarını dökmedikleri, havayı saflaştırdıkları için bahçelerde, parklarda da yetiştirilirler. Genel olarak ılık ve soğuk ülkelerin bitkisidir. Açıktohumlular şubesinden olan çamların birçok çeşitleri vardır. Hemen hepsi de iğneyapraklıdır.

Kozalak

Sarı çam, Akdeniz ve Karadeniz kıyısındaki ormanlarımızda yetişen ve 40 metre yükseklikte sağlam bir ağaçtır. Gayet kuvvetli kökleri, gövdenin sağlamca yere tutunmasını sağlar. Civardaki bütün besin maddelerini sömürdüğü için, yanında pek bitki barınamaz. Kahverengi kabuğu oyulduğu takdirde, içinden hoş kokulu, sarı ve yapışkan bir sıvı damlası çıkar. Bu, çamın reçinesidir. Bitki bunu, yarasını kapatmak, dış etkilerden korumak için salgılar. Sarı çam, her yıl tepesinden yanlara doğru dallar verir. Işığı çok sever. Başka ağaçlardan sıyrılıp daha bol güneş almak için göğe doğru yükselir. Yazın tomurcuklarının gelişmesi durur. Kışın yaprakları tamamen dökülmez. Her çiçekli bitki gibi, çamlar da çiçekleriyle ürerler. Aynı ağaçta, hem dişi, hem erkek çiçekler olur.

Kozalaklar, çamın dişi çiçekleridir. Üstü bir kiremit gibi sıralanmış sert pullarla kaplıdır. Havada uçuşan çiçek tozları bu çiçeklere konunca döllenme meydana gelir. Kozalağın içinde tohumlar oluşur. Ertesi yıl kendiliğinden açılıp tohumları yere atar. İşi sona eren kozalak, kuruyup düşer.

Bahçelerde ve parklarda çamlar fidandan yetiştirilir. Çamın pek çok çeşidi vardır. Başlıcaları:

Sahil çamı: Sıcak, denize yakın yüksek yerlerde yetişir. Sarı çama benzer. İstanbul, Marmara ve Karadeniz kıyılarında bulunur.

Fıstık çamı: Yapraklı dalları bir şemsiye gibidir. Ağacın tepesinde toplanmıştır. Akdeniz, Ege ve Marmara kıyılarındaki ormanlarda, denizden en az 500 metre yükseklikteki yerlerde bulunur. «Çam fıstığı» denen yağlı ve lezzetli tohumları pilavlara, dolmalara konur.

Akçam: Dalları düzgün ve düzdür. Uzaktan sivri bir piramidi andırır. Dağlık yerlerde yetişir. Yurdumuzda doğuda bulunur.

Karaçam: Akçama benzer. Uludağ'da çoktur.

Lâden: Akçamdan daha kısa, eğik dallıdır. Kozalakları pullanmadan düşer. Kereste ve reçinesi makbuldür.

Venedik çamı: Çok iri ve kuvvetli bir cinstir. Kışın dökülen tatlı yeşil yaprakları vardır.

Kaliforniya çamı: Dünyanın en yüksek ağaçlarındandır. Boyu 100 metreyi bulur.

Köknar: Akçama benzer. Yaprakları teker teker sıralanmıştır. Yurdumuzda çok bulunur. Kerestesinden kâğıt imalinde faydalanılır.

Çam birçok bakımdan faydalı bir bitkidir. Çıra ve yakacak olarak kullanıldıktan başka, reçinesinden de yararlanılır. Reçine endüstride çok kullanılır. Çamın eskiden olduğu gibi bugün de doktorlukta önemli yeri vardır. Ayrıca ciğerlerinden hasta olanlara da geniş çamlıklı yerler tavsiye edilir.

ÇAMARDI, İç Anadolu bölgesinin Niğde iline bağlı 16.137 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.211 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.204 km^2'dir. Topraklarını kuzeyde Yeşilhisar, doğuda Yahyalı, Feke, güneyde Pozantı, güneybatı ve batıda da Uluşkışla ile Niğde'nin Bor ve merkez kazaları çevreler.

İlçe, Orta Toroslar sisteminin kuzey kenarında bulunur. İki dağ kütlesi arasında Ecemiş vâdisi yer alır. Yazlar sıcak, kış-

lar soğuk geçer. En önemli akarsu, Ecemiş suyudur. Dağlık alanlar orman bakımından zengindir. Düz alanlarda tarım yapılır.

İlçe merkezi Çamardı kasabası Aladağ ile Kırkpınar dağı arasındaki çukur alanda kurulmuştur. Niğde'ye 72 km.'lik bir şose ile bağlıdır.

ÇAMAŞIR MAKİNESİ, otomatik olarak çamaşır yıkamaya, sıkmaya ve kurutmaya yarayan bir makinedir. Bir asırlık bir mazisi vardır. Hemen hemen bütün dünyada ev kadınının hizmetine girmiştir. Birçok çeşitleri ve boyları vardır. En son modelleri tamamen otomatiktir. Otomatik olarak yıkar, sıkar ve kurutur. İçine konan su da makinenin içinde, elektrikle ısınır.

ÇAMELİ, Denizli'nin Akdeniz bölgesi sınırları içinde 17.773 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.676 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 738 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Acıpayam, doğuda Gölhisar, güneyde Fethiye ve Köyceğiz, batıda da Tavas ilçeleri çevirir.

İlçe toprakları, Dalaman çayının yukarı çığırında meydana getirdiği kıvrım içindedir. Arazi dağlıktır. Ovalık kısımlarında tahıl yetiştirilir. Yüksek alanlarda ise hayvancılık yapılır.

İlçe merkezi Çameli kasabası anayollara göre sapa yerde olduğundan, pek gelişememiştir. İl merkezi Denizli'ye 101 km.'lik, Akdeniz kıyısındaki Fethiye iskelesine de 70 km.'lik bir yolla bağlıdır.

ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz (1898 -), tanınmış şairlerimizdendir. İstanbul'da doğdu. Bir müddet tıbbiyede okudu, fakat hastalığı yüzünden bitiremedi. Öğretmenlik mesleğine girdi. Bir ara Türk fikir ve sanat hayatına büyük hizmetleri dokunan eski «Hayat» dergisini yöneltti. «Anayurt» dergisini çıkardı. 1946'dan 1960'a kadar İstanbul milletvekiliydi.

Çamlıbel, «Hecenin Beş Şairi» diye anılan ve Enis Behiç Koryürek, Orhan Seyfi Orhon, Halit Fahri Ozansoy, Yusuf Ziya Ortaç'tan müteşekkil topluluğa dahil olarak edebiyat tarihimizde önemli bir yer aldı. «Aşk ve sevda şairi» olarak tanınır. «Yıldız Yağmuru» adlı bir de roman yazmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: «Şarkın Sultanları», «Dinle Neyden», «Çoban Çeşmesi», «Suda Halkalar», «Bir Ömür Böyle Geçti», «Canavar», «Akın», «Bir Demette Beş Çiçek», «Yıldız Yağmuru», «Akıncı Türkleri», «Heyecan ve Sükûn».

ÇAMLIDERE, Ankara'nın Karadeniz bölgesi içinde kalan 19.595 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.722 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 728 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Eskipazar, doğuda Kızılcahamam, güneyde Ayaş, batıda Gerede ilçeleri çevirir.

Kuzey Anadolu dağlarından Köroğlu - Işık dağları kütlesi üzerindedir. Dağların güney kesimi, Sakarya'nın kollarından Kirmir çayı ile sınırlanmıştır. Yağışlar fazladır. Kışlar uzun ve karlı, yazlar sıcak geçer. Ormanlıklar çoktur. Ormanlarında köknar, meşe, çam bulunur. Tarıma ayrılan topraklar azdır. En fazla buğday ekilir.

İlçe merkezi Çamlıdere kasabası denizden 1.200 metre yükseklikte kurulmuştur. İstanbul - Ankara asfaltına 18 km.'lik bir şose ile bağlıdır.

Çamaşır makinesi

ÇAMLIHEMŞİN, Karadeniz bölgesinin Rize iline bazlı 10.726 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.300 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 678 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Pazar, doğuda Ardeşen, güneyde İspir, batıda Çayeli ilçeleri çevirir.

Toprakları çok arızalıdır. Dağların hepsine birden Rize dağları denir. Kışlar ılık, yazlar serin geçer. Orman bakımından zengindir. En önemli akarsuyu, Pazar suyudur. Tarım faaliyetleri arasında başta mısır, sonra pirinç ve tütün ekimi gelir. Son yıllarda çay ekimi de bir hayli artmıştır.

İlçe merkezi Çamlıhemşin, Pazar deresinin vadisinde kurulmuştur. Deniz kıyısındaki Pazar iskelesine 17 km., Rize'ye de 53 km.'lik bir yolla bağlıdır.

ÇAMUKA BALIĞI, gümüş balıklarının bir çeşididir. Lezzeti daha azdır. Gümüş balıklarıyle birlikte avlanır. Üreme ve diğer özellikleri gümüş balıkları gibidir.

ÇAN, tunç gibi çınlayıcı madenlerden türlü boylarda yapılan, içinde asılı tokmağını kenarına vurmakla ses çıkaran, tersine dönmüş bir kadeh biçiminde bir alettir. Kampana da denir. Eski devirlerde köy, kasaba ve nehirlerde halka haber duyurmak için kullanılırdı. Çan bugün daha çok kilise çanı, sis çanı olarak kullanılmaktadır.

F. N. Çamlıbel

ÇAN, birgözelilerin sapı olanlarındandır. Çan biçimindeki vücudunu ince bir sap vasıtasıyle bir su bitkisine bağlar ve besinini alırken bu sapı uzatabildiği kadar uzatır. Suda bir o tarafa, bir bu tarafa sallanır. Mikroskopla bakıldığı zaman bir çoğu bir arada görülür.

ÇAN, Marmara bölgesinin Çanakkale iline bağlı 36.192 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.826 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 887 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Lâpseki ve Biga, doğuda ve güneydoğuda

Yenice, güneybatıda Bayramiç, batıda Çanakkale'nin merkez ilçeleri çevirir.

Çan arazisi, küçük dağ ve tepelerden meydana gelmiştir. En yüksek noktası kuzeybatıdaki Karadağ'dır (750 m.). Düz alanlarda tarım yapılır. En çok buğday ve yulaf ekilir.

Çanakkale'de Saat Kulesi

İlçe merkezi Çan kasabası, Çanakkale - Balıkesir yolu üzerinde kurulmuş ve 3 mahalleden meydana gelmiştir. Şifalı bir kaplıcası vardır. Çanakkale'ye 74 km., Balıkesir'e 138 km. uzaklıktadır.

ÇANAKKALE, Marmara bölgesinin Güney Marmara bölümünde 350.317 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 22.789 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 9.737 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Marmara denizi, doğuda Balıkesir, güneyde Edremit körfezi, batıda Ege denizi çevirir.

Çanakkale'nin genel görünüşü

Çanakkale ili arızalı, vadilerle yarılmış bir manzara gösterir. Ovalık yerleri azdır. Belli başlı ovalar, Bayramiç ve Ezine ovalarıdır. Bunlardan başka akarsuların ağızlarında aluvyonların birikmesiyle meydana gelmiş düzlükler vardır. Boğazın Gelibolu yarımadası kıyıları denize dik yamaçlarla iner. Çanakkale boğazından Saros körfezine doğru hafif bir şekilde yükselir. İlin en yüksek noktası Kazdağı'dır (1.787 m.). Yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Kazdağı ile Edremit körfezi arasında kalan ince kıyı şeridinde Akdeniz iklimi hüküm sürer. İl arazisinin % 26'sı ormanlıktır. En önemli akarsular Eski Menderes çayı, Sarıçay, Kocabaş çayıdır. Arazisinin % 24'ü tarıma elverişlidir. Tahıl (başta buğday) ve endüstri bitkilerinden susam, başlıca yetiştirilen ürünlerdir. Bozcaada ve İmroz'da bağcılık, Edremit'te zeytincilik gelişmiştir. Balıkçılık da başlıca geçim kaynaklarından biridir.

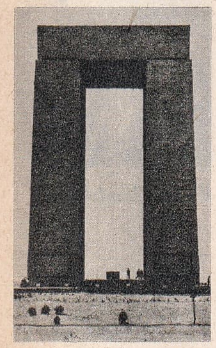

Çanakkale Anıtı

Çanakkale şehri, Çanakkale boğazının doğu kıyısında, boğazın en dar yerinde kurulmuştur. Şehir civarındaki Truva harabeleri çok turist çeker. Meşhur olan çanak çömlekçiliği son yıllarda sarsıntı geçirmektedir. Şehrin bir hastanesi, ortaokulları, bir müzesi vardır.

Çanakkale'nin, tarihin çok eski çağlarına kadar uzanan bir mazisi vardır. Truva harabeleri Çanakkale'nin 37 km. kadar güneyine düşer. Boğazın Karadeniz yolu üzerinde olması, eski medeniyetlerin doğup geliştiği topraklar üzerinde bulunması, şehrin çabuk gelişmesini sağlamıştır. Dârâ'nın, Serhas'ın, Büyük İskender'in orduları hep buradan geçmiştir. Şehir Yunan, Roma ve Bizans hâkimiyetinden sonra, Haçlı Seferleri'nde Haçlılar'ın istilâsına uğramış, 1356'dan itibaren bir Türk şehri olarak gelişmiştir.

ÇANAKKALE ANITI, 250.000 Çanakkale şehidinin hatırasını anmak üzere Çanakkale'de, Morto koyu önündeki Hisarlıktepe üzerinde dikilen anıttır. 6,5 yılda yapılmıştır. 1952'de inşasına karar verilmiş, ancak 21 ağustos 1960 günü tamamlanıp açılabilmiştir. Anıtın yüksekliği 41.70 metredir. Ayaklar arasındaki açıklık 10 m., her bir ayağın tek başına kapladığı yerin uzunluğu 7,5 metredir.

ÇANAKKALE BOĞAZI, Trakya ile Anadolu arasındaki su geçididir. Gelibolu boğazı da denir. İstanbul boğazının iki misli uzunluktadır. En dar yeri, Çanakkale şehrinin olduğu yerdir (1.300 m.). En geniş yeri 7 km., uzunluğu 60 km., ortalama derinliği 50 - 60 metredir. Boğazda alt ve üst olmak üzere iki akıntı vardır. Eski tarihlerde adı «Hellepont» diye anılırdı.

ÇANAKKALE SAVAŞI, son yüzyılların savaş tarihinde önemli yeri olan bir muharebedir. Savaşlar 1914 kasımında başladı, 1915 ocak ayına kadar sürdü. Savaşın sebebi şuydu: İtilâf Devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya), İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya) safında savaşlara katılan Osmanlı İmparatorluğu'nu, İstanbul'u almak suretiyle savaş dışı etmek istediler. Bundan daha önem verdikleri nokta da, Boğazları açıp, Rusya ile irtibat kurmak, yıkılmak üzere bulunan Rusya'yı kurtarıp, doğu cephesindeki büyük İttifak kuvvetlerinin batıya yığılmasına engel olmaktı.

Savaş 3 kasım 1914'te, İtilâf Devletleri donanmasının bir hücumuyle başladı. 19 şubat 1915'te Amiral Carden'in komutasında 12 parça gemiden kurulu bir filo, Seddülbahir'i ateş yağmuruna tuttu. Türk topları da İngilizler'in Agamemnon zırhlısı ile diğer bir zırhlıyı hasara uğrattılar. İtilâf Devletleri, Amiral Carden'in yerine Amiral J. M. de Robeck'i getirdiler ve 18

mart 1915'te büyük bir hücuma geçtiler. Bir hafta önce boğazın aşağı kesimindeki mayınları temizlemişlerdi. Fakat bir gece önce Türk mayın gemisi Nusret, 20 mayınlık yeni bir hat döşemişti. Bunu fark edemediler. Böylece bütün kuvvetleriyle savaşa giren İtilâf devletleri donanması, 1.500'e yakın topu ile Türk siperlerini gülle yağmuruna tutarken, gemileri büyük kayıplara uğradı. Birçok Fransız ve İngiliz zırhlısı battı. Savunmanın bu kısmını Cevat Paşa idare etmişti. Bundan dolayı ona «18 Mart Kahramanı» unvanı verildi. Bu ağır yenilgi üzerine Akdeniz Kuvvetleri Başkumandanlığı'na getirilen Sir Ian Hamilton'un isteği ile bir çıkarma ordusu hazırlandı. Çıkarma harekâtı 24 - 25 nisan 1915 gecesi Arıburnu'nda başladı. Düşman askerleri, şiddetli Türk savunması karşısında ancak kıyıda tutunabildiler.

O sırada 19. Tümen komutanı olan Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey (Atatürk), Arıburnu'nda düşmanı durdurmakla kalmayarak, karşı hücuma da geçti. Böylece İstanbul'u işgalden kurtarmış oldu. Kuzey Grupu Esat Paşa'nın; Seddülbahir cephesi da Vehip Paşa'nın komutaları altındaydı. Bu iki cephede aylarca süren şiddetli siper savaşları devam etti. 7 ağustosta Suvla'ya çıkan düşman durdurularak, Birinci Anafartalar Zaferi kazanıldı. Mustafa Kemal, 21 ağustosta da İkinci Anafartalar Zaferi'ni kazandı. Uğranılan ağır kayıplar üzerine cepheye gelen İngiliz Harbiye Nazırı Lord Kitchener durumu ümitsiz gördü. İtilâf Devletleri kuvvetleri 19 - 20 aralık 1915 gecesi Arıburnu cephesinden, 8 - 9 ocak 1916 gecesi de Seddülbahir'den çekilip gittiler.

Savaşlar sırasında İngilizler 205.000 Fransızlar 47.000, Türkler ise 250.000 kayıp vermişlerdir. Türkiye'nin kültürlü binlerce genci bu savaşta yedek subay olarak şehit düşmüştür.

ÇANAKLIK, gemi direklerinin üstünde, çanak biçiminde, etrafı delikli gözetleme yeridir. Eski devir deniz savaşlarında düşmana yukardan silâh atmak için de kullanılırdı.

ÇANÇİÇEĞİ, kırlarda ve ormanlarda yetişen, çan biçimi, zarif çiçekler açan bir bitkidir. «Boruçiçeği» de denilen bu bitki, bitişik taçyapraklıların çançiçeğigiller familyasındandır.

ÇANDARLILAR, Osmanlılar'ın kuruluş çağında bir vezir sülâlesidir. Bu aileden yetişen başlıca devlet adamları şunlardır:

1 - Vezir-i âzam Kara Halil Hayrettin Paşa.

2 - Vezir-i âzam Ali Paşa.

3 - Vezir-i âzam İbrahim Paşa (Osmanlı tarihinde en çok iktidarda kalan sadrazamdır).

4 - İlyas Paşa (Beylerbeyi rütbesine kadar yükselmiştir).

5 - Damat Mahmut Çelebi, (İbrahim Paşa'nın oğlu, Halil Hayrettin Paşa'nın kardeşidir. Torunları hâlâ yaşamaktadır).

6 - Mehmet Çelebi.

7 - Kazasker Süleyman Çelebi.

8 - Vezir-i âzam İbrahim Paşa II

ÇANDARLI HALİL PAŞA (? - 1453), Çandarlılar vezir sülâlesinden bir Osmanlı vezir-i âzamıdır. Medrese tahsilinden sonra kadılığa geçip, kazaskerliğe kadar yükseldi. 1429'da babasının ölümü üzerine vezir-i âzamlığa getirildi. Murat II' nin olağanüstü güvenini kazanmıştı. Onun 1444'te tahttan çekilmesi üzerine, Haçlı Ordusu'nun tertiplediği seferi bahane ederek, kendisini tekrar tahta çıkarttı. Murat II, Haçlı Ordusu'nu Varana'da bozguna uğrattı. Ordu «Buçuk Tepesi» adlı olayla, Murat II'yi istediğini gösterince, Sultan Murat 1446'da yeniden padişah oldu. Ancak Fatih Sultan Mehmet bu olayda Halil Paşa'nın oynadığı rolü unutmadı. 1451'de Murat II'nin ölümü üzerine yeniden padişah olunca, kendisini hemen değiştirmedi. Ama Bizans'ın fethini bir sabit fikir haline getiren Fatih Sultan Mehmet'e birkaç kere anlaşma yolunu tavsiye etmesi, Çandarlı Halil'in felâketini hazırladı. Çandarlı Halil Paşa, fethin ertesi günü tevkif edildi. 40 gün Yedikule'de hapsedildikten sonra, öldürüldü ve İznik'e gömüldü.

ÇANDARLI HAYRETTİN PAŞA (1305 - 1387), Çandarlılar vezir sülâlesinin kurucusu olan Osmanlı vezir-i âzamıdır. Eskişehir'in Cendere köyünde doğdu. Medrese tahsili gördü. Çeşitli illerde kadılık yaptı. Murat I tahta geçince, kazaskerliğe getirildi. 1385'te vezir-i âzam oldu. Arnavutluk'u fethetti. Serez'de öldü. İznik'e gömüldü. 1922'de Yunanlılar tarafından tahrip edilen türbesi, Cumhuriyet devrinde yeniden yapıldı.

ÇANG KAY - ŞEK (1887 -), Milliyetçi Çin'in başkanı ve askerî lideridir. Kuzeydoğu Çin'de, Çaiku köyünde doğdu. Yüksek tahsilini Tokyo'da, askerî akademide yaptı. Çin cumhuriyetçilerinin lideri Sun Yat Sen'le burada tanıştı. 1911'de başlayan Çin ihtilâline katılmak üzere ülkesine döndü. Sun Yat Sen'in güvenini kazanıp, Askerî Akademi başkanlığına getirildi. 1925'te onun ölümü üzerine Milliyetçi Çin Partisi'nin askerî komutanı oldu. 1927'de Çin'in Hıristiyan ailelerinden Sung'ların küçük kızıyle evlendi. 1930'da

Çanakkale'de Şehitler Anıtı

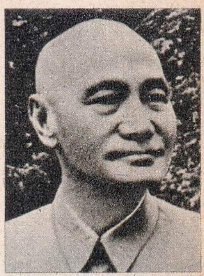

Çang Kay - Şek

Çankırı'dan bir görünüş.

Hıristiyan oldu. Bu sırada Milliyetçi Parti'den ayrılan solcular, Mao Çe Tung'un başkanlığında Güney Çin'de bir komünist hükümeti kurmuşlardı. Fakat Japon tehlikesine karşı iki hükümet bir süre işbirliği yaptılar. 1937'de Çang Kay-Şek başkomutan oldu. 1943'te başbakan seçildi. Komünistlerle anlaşamayarak ayrı bir hükümet kurdu. Komünistlere karşı giriştiği savaşta yenilerek Formoza adasına çekilmek zorunda kaldı. 1954'ten beri Amerika'dan yardım gören Formoza hükümetinin başındadır.

Çankırı'da Mimar Sinan'ın eseri «Ulu Cami»

ÇANKAYA, Ankara ilinin 488.932 nüfuslu merkez ilçesi ve bu ilçenin 465.310 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1591 km.²'dir. Kuzeyinde Ankara'nın merkez, Çubuk ve Kalecik, doğusunda Kırıkkale, güneyinde Bâlâ ve Haymana, batısında da Altındağ ve merkez ilçeleri vardır.

Çankaya, Ankara'nın imar edilmiş semtlerinden biridir. Mogan ve Emir adlı iki küçük göl, ilçe sınırları içindedir. İlçe halkının çoğunluğunu memurlar ve ordu mensupları teşkil eder. Köylerde tarım ve bahçıvanlık yapılır.

ÇANKAYA KÖŞKÜ, Türkiye Cumhurbaşkanlığı köşküdür. Atatürk, Ankara'ya geldikten sonra çalışabileceği bir yer aramış, en sonunda Çankaya'da oturmaya karar vermişti. Ev, «Ordu Köşkü» adıyle Ankaralılar tarafından Millî Müdafaa'ya hediye edilip, Atatürk'e verildi. 1950'den itibaren Atatürk'ün evi müze haline getirildi. Cumhurbaşkanlığı için yeni bir köşk yapıldı.

Çarpan balığı

ÇANKIRI, büyük bir kısmı Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümünde, küçük bir kısmı ise İç Anadolu bölgesinin Yukarı Sakarya bölümünde bulunan 250.706 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 21.450 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 8.451 km.²'dir. Topraklarını, kuzeyde Zonguldak ve Kastamonu, doğuda Çorum, güneyde Ankara, batıda Bolu illeri çevreler.

Çankırı arazisi, dağlar ve bunları birbirinden ayıran ova ve vâdilerden meydana gelmiştir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak ve kurak geçer. Dağlık alanlar ormanlarla kaplıdır. Başlıca akarsuları, batıda Filyos çayına karışan Soğanlıçay, güneyde Acı ve Tatlı çaylardır.

Tarım alanları tahıla ayrılmıştır. En çok buğday ekilir. Meyvacılık ve hayvancılık da ileridir. Kayatuzu ocakları önemlidir.

Çankırı şehri, Acı ve Tatlı çayların birleştiği yerde kurulmuştur. Şehir, sırtını kaleye dayayarak, güneye doğru gelişmiştir. Sanayi faaliyetleri arasında alçı çıkaran yapımevleri başta gelir. Irmak - Zonguldak demiryolu Çankırı'dan geçer. Ayrıca Ankara'yı Kastamonu'ya bağlayan karayolu da Çankırı ilini güney - kuzey doğrultusunda keser.

Çankırı'nın tarihi, Hititler'le başlar. Sonra Frikya ve Lidyalılar'ın eline geçmiş, Makedonya, Roma ve Bizans hâkimiyetinde yaşamış, Selçuk hâkimiyetinden sonra, Murat I zamanında Osmanlılar'a dahil olmuştur.

ÇAP, bir çemberin merkezinden geçerek iki noktasını birleştiren doğruya denir. Bir çemberin içinde sonsuz sayıda çap çizilebilir. Bütün bu çapların uzunluğu, birbirine eşittir. Çap, çemberi iki eşit yaya ayırır. Bir geometri terimi olan çap, silâhlar ve mermiler için de kullanılır. Namlunun tam karşılıklı iki set arasındaki açıklığına, «çap» denir.

ÇARDAK, Ege bölgesinin Denizli iline bağlı 16.508 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.347 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 657 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Çal, doğuda Dazkırı, güneyde Yeşilova, batıda Denizli'nin merkez ilçeleri veririr.

Acıgölün batısı ile Büyük Menderes'e karışan Emir çayı arasındaki düz alanlar, ilçe toprakları içindedir. Bu alanlar tahıl tarlaları ile kaplıdır. Kuzeydeki Maymun dağı ormanlıktır.

İlçe merkezi Çardak kasabası Maymun dağının güney eteklerinde kurulmuştur. Denizli'yi Afyon, Burdur ve Isparta'ya bağlayan kara yolu buradan geçer. Kasaba, Denizli'ye 62 km. uzaklıktadır.

ÇARDAK KUŞU, turuncu renginde, bıldırcın iriliğinde kuşlardır. Çok yükseklerde ustaca yuvalar yaparlar. Tepelerindeki altın renkli tepeliği sallayarak sesler çıkarırlar. Avustralya ve Yeni Gine'de yaşayan birçok türleri vardır.

ÇARPAN BALIĞI, tropikal denizlerde yaşayan bir cins balıktır. Deniz otları ve yosun yiyerek beslenir. Çok zaman küme-

ler halinde, başları aşağıya doğru yüzerler. Boyları 25 - 40 sm. kadardır. Trakonyanın bir çeşidine de «Çarpan balığı» denir.

ÇARPMA, aritmetikte dört işlemden biridir, bütün aritmetik ve cebir işlemleri buna dayanır.

Çarpma, bir sayıyı kendisiyle defalarca toplamanın yerine yapılır. Meselâ tanesi 25 kuruştan 5 kalemin tutarını bulmak için 25'i 5 defa birbiriyle toplayacağımıza bunu kısa bir şekilde çarpmayla sonuçlandırabiliriz. Bunun için:

$25 + 25 + 25 + 25 + 25 = 125$

yerine $25 \times 5 = 125$ şeklinde işlem yaparız. Çarpma işlemi yanyana yazılarak yapıldığı gibi alt alta da yazılarak yapılabilir.

Çarpma işleriminin yazılışı şu şekilde yapılır	25 çarpılan × 5 çarpan ——— 125 çıkan

Çarpma işareti (×) dır. Çarpma (.) ile de gösterilir. Çarpma işlemine başlamadan önce çarpım tablosunu iyi bilmek gerekir. Çarpım tablosunda 1'den 9'a kadar 90 temel çarpım vardır. Her türlü çarpma işleminde bu çarpımları bilmek gereklidir.

ÇARŞAMBA, Karadeniz bölgesinin Samsun iline bağlı 129.425 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 18.003 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.442 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz, doğuda Terme, güneyde Erbaa, batıda Samsun'un merkez ilçeleri çevirir.

Çarşamba ilçesi kıyı ovası ve güneyindeki dağlık araziden meydana gelmiştir. Dağlık kısmı, Canik dağları, ovalık kısmı Yeşilırmak'ın deltası meydana getirir. Deniz iklimi hüküm süren ilçede yazlar ılık geçer. Dağlar, ormanlık, kıyıdaki bataklıklar sazlıktır. En önemli akarsuyu Yeşilırmak'tır. Kıyı göllerinin en önemlileri ise Kocagöl, Akarcık ve Dumanlıgöl'dür. Toprak verimlidir. En çok mısır (% 75), sonra tütün, kenevir ekilir. Kümes hayvancılığı ve yumurta ihracı çok gelişmiştir.

İlçe merkezi Çarşamba kasabasının ortasından Yeşilırmak geçer. İki yakayı birbirine bağlayan bir köprüsü vardır. İlçe merkezi Samsun - Trabzon şosesi üzerinde ve Samsun'a 52 km. uzaklıktadır.

ÇAT (Oyluklu), Doğu Anadolu bölgesinin Erzurum iline bağlı 21.792 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 882 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.386 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Erzurum'un merkez, doğuda Tekman, güneyde Karlıova, kuzeybatıda Aşkale, batıda Tercan çevirir.

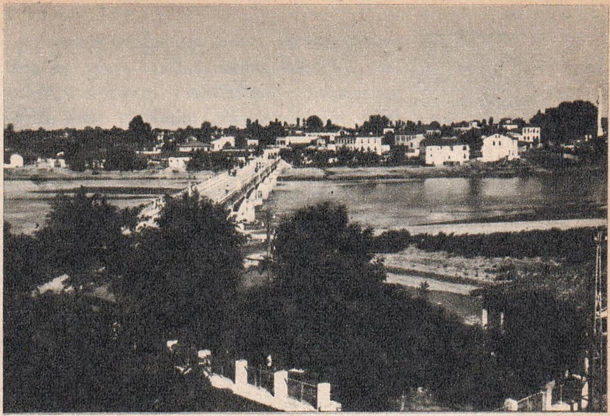

Çarşamba'da Yeşilırmak

İlçe toprakları Palandöken dağının güney batısında, akarsuların yardığı dağlık bir arazidedir. Kış mevsiminin en uzun ve sert geçtiği yörelerden biridir. Sıcak mevsim pek kısa sürer. Daha çok arpa yetiştirilir. Kış sebzeleri de ekilir. Hayvancılık başlıca gelir kaynağıdır.

İlçe merkezi Çat kasabası Palandöken dağının batı eteklerinde kurulmuştur. Erzurum'a 57 km.'lik bir şose ile bağlıdır.

ÇATAK, Doğu Anadolu bölgesinin Van iline bağlı 14.268 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.603 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.826 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Gevaş, doğuda Gürpınar, güneyde Beytüşşebap, batıda Pervari ilçeleri çevirir.

İlçe toprakları, Van gölünün güneyindeki çok dağlık bir yöededir. İlçenin suları Çatak suyunda toplanır. Bu su Botan suyuyla birleşerek Dicle nehrine akar. Hayvancılık ve hayvan ürünleri, halkının başlıca geçim kaynağıdır. Fakat ulaşım zorluğu yüzünden başka yerlere pek bir şey gönderilemez.

İlçe merkezi Çatak kasabası denizden 1.650 metre yükseklіktedir. Selçuklular'dan kalma taş kemerli bir köprüsü vardır.

ÇATAL, ucu iki veya daha fazla kola ayrılmış, şekillere denir. Başlıcası, yemek yerken kullanılan, çok defa dört dişli olan, tahta veya madenden bir alettir. Yemek çatallarının şu çeşitleri vardır: Yemek çatalı, meyva çatalı, pasta çatalı, balık çatalı, meze çatalı, salata çatalı, tava çatalı.

Ayrıca, arabada okun girdiği yere, pamuk eğirme âletine, iki uçlu tarım aracına, kalafat yerlerindeki keskiye benzer bir âlete de «çatal» denir.

ÇATALAĞIZ, bir akarsuyun denize kavuştuğu yerde iki veya daha fazla sayıda kollara ayrılmasıyle meydana gelen üç köşeli adacığa denir. «Delta» diye de anı-

lır. Akarsular, deniz seviyesine yakın ovalara indikleri zaman hızları azalır ve çok yavaşlarlar. Getirdikleri maddeleri daha fazla taşıyamayarak, oldukları yere bırakırlar. Böylece iki veya daha çok kollara ayrılırlar. Bu tip ovalar her yıl biraz daha denize doğru ilerleyip, yer kazanırlar. Bizde Seyhan, Ceyhan, Kızılırmak çatalağızları böyle olmuştur.

ÇATALCA, Marmara bölgesinde, İstanbul iline bağlı 62.005 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.811 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.715 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz, doğuda Eyüp ve Bakırköy, güneyde Marmara denizi, batıda Silivri ve Saray ilçeleri çevirir.

İstranca dağlarının doğuya doğru uzantısı olan tepelerden bazıları ilçe sınırları

Manavgat Çavlanı

içinde kalır. Arazi, bu dağların eteğinden sonra güneye doğru alçalır. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlı, bazı yıllar çok soğuk geçer. En uzun akarsuyu olan Karasu, Büyükçekmece gölüne dökülür. Karadeniz kıyısındaki Terkos gölü de ilçe içindedir. Tarıma ayrılan topraklar, geniş yer tutar. En çok buğday, pancar, ayçiçeği ekilir. İlçenin Karadeniz kıyısındaki Podima köyünde de, cam imalinde kullanılan podima kumu bol miktarda elde edilir.

İlçe merkezi Çatalca kasabası 4 mahalleden meydana gelmiştir. İstanbul'a, demiryolundan başka 55 km.'lik bir karayolu ile bağlıdır.

Çavuş kuşu

ÇATALZEYTİN, Karadeniz bölgesinin Kastamonu iline bağlı 17.410 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.525 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 318 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz, doğuda Türkeli, güneyde Devrekâni, batıda Bozkurt ilçeleri çevirir.

İlçe, İsfendiyar dağlarının denize doğru alçaldığı arazide bulunur. Güneye doğru arazi yükselir. Yağışlar boldur. Kışlar oldukça soğuk geçer. Halk tarımla uğraşır. Endüstri bitkilerinden keten ve kenevir de ekilir.

İlçe merkezi Çatalzeytin kasabası, Çatalzeytin deresinin ağız kısmına çok yakın bir yerde kurulmuştur. Batısında bulunan Abana'ya 18 km.'lik bir yolla bağlıdır. Kastamonu'ya da 101 km. uzaklıktadır.

ÇAVDAR, önemli bir tarım bitkisidir. Çok nemli olmayan topraklarda yetiştirilebilir. Birçeneklilerin buğdaygiller familyasındandır. Tarımı ancak Milâdın ilk yıllarında başlamıştır. Yerine göre eylül veya ekimde ekilir, daha çok buğdayın iyi yetişmediği yerlerde yetiştirilir. Bakımı, toplanışı buğdayda olduğu gibidir. Unu, buğday unundan daha esmer olur. İçinde daha az nişasta vardır. Şeker hastalığı olanlara tavsiye edilir. Sapları taze veya kurutulmuş olarak çiftlik hayvanlarına yedirilir. Tanelerinden alkol elde edilmesinde de yararlanılır. Ayrıca, eczacılıkta kanamalara karşı «ergotin» denilen bir madde elde edilir. Kurutulmuş sapları şapka, sepet gibi hafif eşyalar yapılmasında kullanıldığı gibi, sağlam olanlarından hasır iskemlelerin oturulacak yerleri örülür.

ÇAVLAN, ırmak ve çayların yüksekten aktığı yere denir. Daha küçükleri «çağlayan» adını alır. Çavlan suları, döküldükleri yerleri şiddetle aşındırırlar. Büyük ve derin bir havuz meydana getirirler. Ancak çok yüksekten dökülenlerin suyu daha yere düşmeden toz gibi su zerrecikleri haline geçtiğinden, bunların dibinde böyle havuzlara rastlanmaz. Çavlanlar döküldükleri yerleri de zamanla aşındırırlar. Yeryüzünün en yüksek çavlanı, Venezuela'daki Angel çavlanıdır. Yüksekliği 915 metredir. Taşıdığı su hacmi bakımından en büyük çavlan Brezilya ile Paraguay arasında, Panama nehri üzerindeki Guaira (Sete Quedas) çavlanıdır. Bu çavlanda saniyede 150.000 metre küpten fazla su akar. Ayrıca Kanada ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki Niagara çavlanı da tanınmış çavlanlardandır.

ÇAVUŞ, bir unvan ve rütbe adıdır. İslâmiyet'ten önceki Türk devletlerinde yüksek bir subay rütbesi olarak kullanılmıştır. İslâmiyetten sonra ise saray mensuplarından bazılarına bu unvan verilmiştir. Tanzimat'tan sonra küçük subaylara (gediklilere), manga komutanlarına «çavuş» denildi. Bizanslılar da bu kelimeyi Türkler'den alıp, saray teşkilâtında kullanmışlardır.

ÇAVUŞ KUŞU (Hüthüt Kuşu), çiftleşme zamanında çıkardıkları ses yüzünden «Hüthüt» kuşu da denen uzun vücutlu, uzun ve kavisli gagalı, kısa bacaklı, geniş ka-

natlı, yumuşak ve gevşek tüylü bir kuştur. Rengi beyaz, koyu sarı ve siyahın karışımıdır. Böcek ve karıncalarla beslenir. Yuvasını ağaç kovuklarında yapar. Orta ve Güney Avrupa'da, bütün Sibirya ile Çin'de, Batı Asya ve Kuzey Afrika'da yaşar.

ÇAY, kurutulmuş yaprakları haşlanarak suyu içilen bir ağaççıktır. Anavatanı Çin ve Hindistan'dır. Sulak, yağmurlu iklimlerde yetişir. Çay bitkisi, yüksekliği 2 metre kadar olan bir ağaççıktır. Sık sık tepesinden budanarak fazla büyümesine imkân verilmez.

İkiçeneklilerin çaygiller familyasından olan bu bitkinin kısa saplı, genişçe ayalı yaprakları vardır. Az kokulu, beyaz veya açık sarı renkte çiçekler açar. Kapsül biçiminde meyvalar verir. Altı çeşit türünden en çok yetiştirileninin 12 sm. uzunlukta, 4 sm. genişlikte yaprakları vardır. Dikildikten üç - dört yıl sonra yaprakları toplanır. Tomurcuklardan toplananlar, en değerli, en pahalı çaylardır.

Toplanan çay yaprakları iki saat kadar güneşte bırakılır. Meydana gelen mayalanma ile, içindeki acı maddeler kaybolur. Sonra bir dakika kadar kuvvetli ateş üzerinde kavrulur. Top halinde yuvarlanır. Son iki ameliye birkaç defa tekrarlanır.

Çay uçtaki, ortadaki, tomurcuklardaki yapraklardan yapılışına göre değişik adlar alır. Tadına ve kokusuna göre ayrıldığı zaman da, «renk verici», «kokusu kuvvetli», «acısı kuvvetli» çaylar diye adlandırılır. Ayrıca çıktığı yere göre de, «Seylan», «Popof», «Hindistan» çayları vardır. Kurutulmuşunun rengine göre de, «Akkuyruk», «Siyah çay» diye anılır.

Çay, keyif verici, hazmı kolaylaştırıcı olduğu için evlerde çok kullanılır. İçindeki kafein, teobrobin ve teofilin gibi maddelerden ötürü idrar söktürücü ve baş ağrısını dindirici olarak doktorlukta da işe yarar. Çay içindeki kafein, kan basıncını arttırır. Çocukların da fazla çay içmesi doğru değildir.

Çok eski bir Çin efsanesine göre, hükümdar Şen Nung zamanında (M.Ö. 2737), Çin'de çay içiliyordu. Budist Çin adamları çay yetiştirilmesini bütün Çin ve Japonya'ya öğretmişlerdir. Araplar çayı 850 yılında, Venedikliler 1559'da, İngilizler 1598'de, Portekizliler de 1600'de kullanmaya başlamışlardır. Daha sonra 1618'de Ruslar, 1648'de Fransızlar, 1650'de Amerikalılar çayı öğrenmişlerdir.

Yeryüzünün hemen her yerinde çay sıcak içilir. Amerikalılar çayı soğuk, hatta buzlu içerler. İçine şeker konarak tadlandırılır. Bazen de krema, süt veya limon katılır. Doğulular çok defa hiç şekersiz veya şekeri ağızlarına alarak içerler. Buna «kıtlama» denir.

Türkiye'de çay Doğu Karadeniz kıyıları ile Marmara bölgesinde yetişir. Rize'de modern usullerle çay yetiştirilmektedir. Rize'de ilk çay yetiştirme işi 1924'ten sonra başlamıştır. Bu çay, memleket ihtiyacını karşılamaktadır. Kalite itibariyle de dünyanın başlıca çayları arasında sayılmaktadır.

Çay bitkisi

ÇAY, Ege bölgesinin Afyonkarahisar iline bağlı 27.291 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.761 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 794 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Bolvadin, doğuda Sultandağı, güneyde Yalvaç, batıda Şuhut ilçeleri çevirir.

Çay ilçesi, Sultan dağlarının kuzeybatıdaki ucu ile, bunların eteğinden kuzeye doğru uzanan Bolvadin ovasının güney kısmını ve Karamık ovasını içine alır. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve yağışlı geçer. Belli başlı suları, Sultan dağından inen derelerdir. Tarım ve hayvancılık ilerlemiştir. En çok buğday, şeker pancarı ve haşhaş yetiştirilir.

İlçe merkezi Çay kasabası Sultan dağlarının eteğinde, Çay deresinin aluvyonlu toprakları üzerinde kurulmuştur. Denizden 980 metre yüksekliktedir. Birkaç haşhaşyağı ve şarap yapımevi bulunur. Konya - Afyonkarahisar demiryolu üzerindeki Çay istasyonuna 4 km. uzaklıktadır.

ÇAYCUMA, Karadeniz bölgesinin Zonguldak iline bağlı 63.786 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.181 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 490 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz, doğuda Bartın, güneyde Devrek, batıda Zonguldak'ın merkez ilçeleri çevreler.

İlçe arazisi dağlıktır. Dağlık alanı Filyos çayı ile kolları derin bir şekilde yarar. Yazlar serin, kışlar ılık geçer. Ormanlık alanlar fazladır. En önemli akarsuyu Filyos, Karadeniz'e dökülür. Hayvancılık başlıca geçim kaynağıdır.

İlçe merkezi Çaycuma kasabası, Filyos çayının sol yakasında kurulmuştur. 3 mahalleden ibarettir. 1,5 - 2 asırlık bir mazisi vardır. Ankara - Zonguldak üzerindeki Çaycuma istasyonuna 2 km. uzaklıktadır. Ayrıca Zonguldak'a 35 km.'lik bir şoseyle bağlıdır.

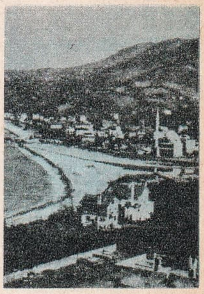

Çayeli'den bir görünüş.

ÇAYELİ, Karadeniz bölgesinin Rize iline bağlı 45.344 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin, 1944'den önce adı «Mapavri» olan, 11.496 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 473 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz, doğuda Pazar ve Çamlıhemşin, güneyde İspir, batıda İkizdere ve Ri-

Çaykovski

Çaylak

Çe - Çe sineği

ze'nin merkez ilçeleri çevreler.

Çayeli, Doğu Karadeniz'in birbirine paralel dağ sıralarından birinci sıra ile Karadeniz arasındaki alanda bulunur. Yağışlar fazladır. Orman örtüsü sıktır. İlçenin akarsuları gerideki yüksek dağlardan doğar. En önemli zenginlik kaynağı, çaydır. Mısır ve portakal da yetiştirilir.

İlçe merkezi Çayeli kasabası, Rize'nin 20 km. doğusunda, Karadeniz kıyısında kurulmuştur. 11 mahalleden meydana gelmiştir. Çay yapraklarını işleyen bir fabrikası vardır.

ÇAYIRALAN, İç Anadolu bölgesinin Yozgat iline bağlı 34.632 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.357 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.445 $km.^2$'dir. Topraklarını kuzeyde Akdağmadeni, doğuda Gemerek, güneyde Sarıoğlan ve Felâhiye, batıda Boğazlıyan ilçeleri çevirir.

İlçe, Akdağlar ile batı yamaçlarından başlayarak Kızılırmak'ın kolu Delice suyuna doğru hafifçe alçalan düz alanları içine alır. Kara iklimi hâkimdir. Orman bakımından zengindir. Halk, tarım ve hayvancılıkla uğraşır.

İlçe merkezi Çayıralan kasabası Akdağlar'ın batı eteğinde kurulmuştur. 4 mahalleden ibarettir. 135 km.'lik bir yolla Sarıkaya - Sorgun üzerinden Yozgat'a, 64 km.'lik bir yolla da Kayseri - Ankara demiryolu üzerindeki Fakılı istasyonuna bağlıdır.

ÇAYIRKUŞU, bütün Avrupa ve Asya'da, Afrika'nın da kuzey bölgesinde yaşayan küçük bir kuştur. Uzunluğu 20 sm., ağırlığı 35 - 40 gr. kadardır. Yonca ve tahılla beslenir. Sırtı kahverengi, karnı beyazdır. Kışın Akdeniz ülkelerine göçerler, Serçegillere mensup olup, uçarken, kendilerine has bir ses çıkartırlar. Sonbahar ve kışın tohumları, yazın da böcekleri yiyerek beslenirler.

ÇAYIRLI (Mans), Doğu Anadolu bölgesinin Erzincan iline bağlı 28.779 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.416 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.480 $km.^2$'dir. Topraklarını kuzeyde Bayburt, doğuda Tercan, güneyde ve batıda Erzincan'ın merkez ilçeleri çevreler.

İlçe toprakları, Karasu nehrinin batısı ile Mürit dağları, Keşiş dağları, Sipikör dağları ve Otlukbeli dağı arasında kalan üçgen biçimi alanı kaplar. Kışlar uzun ve soğuk, yazlar serin geçer. En çok tahıl yetiştirilir. Hayvancılık da önemli bir yer tutar.

İlçe merkezi Çayırlı kasabası Mürit dağının kuzey eteğinde kurulmuştu. İl merkezi Erzincan'a 76 km.'lik bir yolla bağlıdır.

ÇAYKARA, Karadeniz bölgesinin Trabzon iline bağlı 38.221 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.605 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 637 $km.^2$'dir. Topraklarını kuzeyde Of, doğuda İkizdere, güneyde Bayburt, batıda Sürmene ilçeleri sınırlar.

İlçe toprakları dağlık bir yöredir. Her mevsim yağışlıdır. Kışlar ılık, yazlar serince geçer. Orman bakımından zengindir. En önemli akarsuyu Solaklı deresidir. Tarım yapılan topraklar çok azdır. Mısır, kenevir ve fındık gibi çeşitli ürünler yetiştirilir.

Çaykara kasabası Solaklı deresinin vadisinde kurulmuştur. Dağlar arasında geçitlerin olmayışı rahat ulaşıma imkân vermez. Bakımsız bir şose ile güneyde Bayburt'a bağlıdır.

ÇAYKOVSKİ, Pyotr İlyiç (1840 - 1893), Rus bestecilerindendir. Vatkinsk şehrinde doğdu. Annesi Fransız'dı. İlk müzik derslerini ondan aldı. Hukuk öğrenimini bitirip, Adalet Bakanlığında memur oldu. 1862'de Petersburg Konservatuvarına girdi. 1860'da kurulan Moskova Konservatuvarına müdür tayin edildi. 1869'da temsil edilen «Voyvoda» adlı operası büyük başarı kazandı. 1877'de başladığı «Yevgeniy Onyegin» operası büyük ün kazandı. 1891'deki Amerika turnesi ise, çok başarılı geçti. Yakalandığı vebadan kurtulamayarak, Petersburg'da öldü.

Çaykovski, Rus müziğinin Batı etkisinde Doğu renklerini ustaca belirtebilmiş bir sanatçıdır. Alman ekolünün tesiri, bestelerinde çoksa da, üstün değeri inkâr edilemez. Başlıca eserleri şunlardır: 6 senfoni, uvertürler, 3 piyano ve bir keman konçertosu, 10 opera (Başlıcaları: Yevgeni Onyegin, Piko ve Dama) bale süitleri (Başlıcaları: Kuğulu Göl, Ormanda Uyuyan Güzel ve Fındıkkıran).

ÇAYLAK, yırtıcılardan, uzun kanatlı, çengel gagalı bir kuştur. Sırt tüyleri koyu kahverengi, kanat tüyleri siyaha yakındır. Orman ve su bulunan her yerde yaşar. Göçücü bir kuştur. Daha çok leşle beslenir, fakat fare, köstebek, kertenkele, kurbağa, balık, solucan ve kurt da yer. Saatlerce havada dolaşabilir. Avrupa'nın çeşitli yerlerinde, Asya ve Kuzey Afrika'da yaşar.

ÇEÇE SİNEĞİ, insana uyku hastalığı aşılayan bir Afrika sineğidir. Böceklerin çiftkanatlılar takımından olan çeçe, Orta Arrika'nın bataklık bölgelerinde, at, sığır gibi büyük baş hayvanların yaşamasına imkân vermez. Uyku hastalığının mikropları doğrudan doğruya beyine gittiği için, hastalar yemez - içmez olurlar ve sonunda çok zayıf kalıp ölürler.

ÇEÇENLER, Kuzey Kafkasya kavimlerinden biridir. 18. yüzyılda Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Son zamanlara kadar Sovyetler Birliği'nde Rusya Cumhuriyeti'ne bağlı, Kafkasya'da bir «muhtar cumhuriyet» teşkil ediyorlardı. Bu cumhuriyetin adı, «Çeçen - İnguş Cumhuriyeti» idi. 1944'de nüfusları 300.000, İnguşlar'ınki ise 80.000 idi. 1944'te bunların, diğer bazı Kafkas kabileleriyle birlikte Sibirya'ya kitle halinde sürülmeleri, imhalarına sebep oldu. 1946'da durum resmen açıklandı ve Kuzey Kafkas muhtar cumhuriyetlerinin ilga olunduğu bildirildi.

ÇEHOV, Anton Pavloviç (1860 - 1904), Rus hikâyecisi ve tiyatro yazarıdır. Taganrog'da doğdu. Çocukluğu, tüccar babasının dükkânına gelenleri incelemek ve anlattıklarını dinlemekle geçti. Moskova Üniversitesi'nde tıp öğrenimi yaparken, bir yandan da ailesine maddî yardımda bulunabilmek için hikâyeler yazıyordu. 1884'te doktor olarak mezun oldu, fakat 1892 - 93 arasındaki kolera salgını dışında, hiç doktorluk yapmadı. İlk hikâyeleri «Antoşa Çehont» takma adıyle yayınlandı. 1886' da ilk defa hikâyelerini toplu bir kitap halinde yayınladı ve kitap büyük başarı kazandı. Sıhhatinin bozulması üzerine eserlerinde mizahtan bedbinliğe doğru bir geçiş görülür. İlk tiyatro eseri olan «İvanov» u yazarken, bir yandan da kalp krizleri geçiriyordu. 1897'de verem oldu. Kırım'a yerleşip, hayatının son devresini orada geçirdi. 1898'den sonra tamamen tiyatro ile ilgilenmeye başladı. 1899'da «Vanya Dayı», 1901'de de «Üç Kız Kardeş» adlı piyesleri sahneye kondu. Aynı yıl Olga Knipper adlı bir sahne artistiyle evlendi. 1904'te yazdığı son ve en ünlü piyesi «Vişne Bahçesi», ölümünden sonra sahneye kondu. Çehov, Karaormanlar' da ölmüş, Moskova'da gömülmüştür.

ÇEKEREK, Yozgat ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan 53.739 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.286 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1634 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde Ortaköy, Göynücek, Zile, doğuda Artova, güneyde Akdağmadeni, batıda Sorgun ve Alaca ilçeleri çevirir.

İlçe toprakları Deveci dağını ve bunların arasında bulunan düz alanları içine alır. Çekerek suyu ilçenin güneyinde ve kuzeyinde akar. En çok arpa, buğday, fasulye, nohut ve haşhaş yetiştirilir.

İlçe merkezi Çekerek (eski adı: Hacıköy) kasabası iki mahalleden meydana gelmiştir. Yozgat'a 89 km.'lik, ticarî bakımdan bağlı bulunduğu Zile'ye de 56 km.'lik bir yolla bağlıdır.

ÇEKİ, memleketimizde eskiden beri kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimidir. Daha çok odun ve kireç gibi ağır, kaba şeyleri tartmakta kullanılır. Bir çekinin ağırlığı 250 kilodur.

ÇEKİÇ, çivi gibi çakılacak şeylerin üzerine vurmak, bir şeyi dövmek, ezmek için kullanılan, bir ucu tokmaklı, öbür ucu yassıca ağaç saplı demir el âletidir. Kullanıldıkları yere göre çeşitli büyüklükleri ve adları vardır.

Çekiç balığı

ÇEKİÇ BALIĞI, köpekbalıklarının çok tehlikeli bir cinsidir. Tropik denizlerden ılık denizlere kadar olan bölgelerde yaşar. Bir çeşidinin başı çekice benzediği için bu adla anılırlar. Boyları 3 - 5 metre arasındadır. Bizim sularımızda da bulunur. Sürü halinde gezer, kendilerinden küçük balıkları yiyerek beslenirler. Sahillere pek sokulmaz. Döllenmeden 15 ay sonra ilkbahar veya yazın doğurur. Bir seferde 25 kadar yavru verir.

ÇEKİRDEK, bazı meyvaların orta yerinde bulunan çok sert kısımdır. İçinde bir badem vardır. Şeftali ve erik çekirdekleri başlıca örnekleridir. Kometlerin en aydınlık kısımlarına da çekirdek adı verilir. Ayrıca her hücrenin içinde küre biçimindeki cisimlere de aynı ad verilir.

ÇEKİRGE, daha çok sıcak memleketlerde, kırlarda ve tarlalarda yaşayan, bitki ve ürüne büyük zarar veren bir böcektir. Düzkanatlılar takımına mensupturlar. Başlıca özellikleri, düz ve kuvvetli arka ayakları sayesinde çok iyi sıçramalarıdır. Başlarında birer çift duyarga, bir çift petek göz, çiğneyici bir ağız bulunur. Üç halkadan meydana gelen göğsünün son iki halkasında birer kanat vardır. Erkek çekirgeler, kanatlarını vücutlarına sürterek keskin bir ses çıkartırlar. Bunların bazen milyarlarcası bir araya gelerek pek uzaklara kadar giderler. Önlerine çıkan her şeyi mahvederler. Yumurtadan çıkan çekirgeler, buldukları her şeyi hemen kemirmeye başlarlar. Milyarlarcası bütün bir ülkenin ürününü mahvedebilir. Çekirge salgınına karşı toprağın üzerine perdeler gerilir, önüne çukurlar kazılır. Fakat çekirgeleri en tesirli şekilde yoketmenin çaresi, uçaklarla ilâç püskürtmektir.

Çekirge

ÇEKMEN, cildin üzerine konarak içindeki havayı azaltmak suretiyle kısmî bir tahriş meydana getirmek için kullanılan cam kaplara denir. «Vantuz» da denir. Sülük gibi, suda yaşayan bazı hayvanların da «vantuz» adını taşıyan organları vardır. Bunlar da kan çekmek için kullanılır. Üşütme ve öksürüklerde sırta vantuz çekilerek, hastanın rahatı sağlanır.

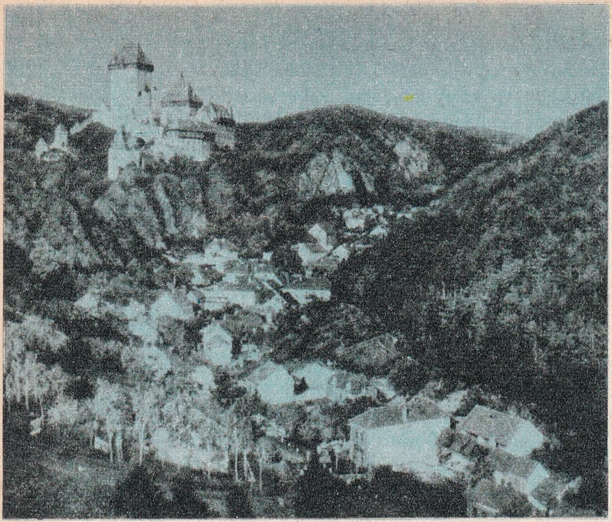

Prag yakınlarında 14. yüzyıldan kalma Karlstein şatosu

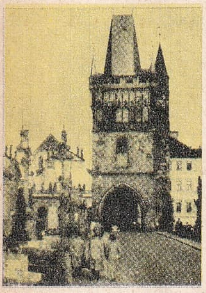

Çekoslovakya'nın Başkenti Prag'da «Prag Kulesi»

ÇEKOSLOVAKYA, Orta Avrupa devletlerinden biridir. Kuzeyde Polonya, doğuda Sovyetler Birliği, güneyde Macaristan ve Avusturya, kuzeybatıda Doğu Almanya, günebatıda Batı Almanya ile sınırlanmıştır. Nüfusu: 13.766.000, yüzölçümü: 127.827 km.², idare şekli: halk cumhuriyeti, başkenti: Prag, Dili: Çekçe, dini: Hıristiyan Katolik - Protestan, parası: Çekoslovak Kuronu'dur.

Çekoslovakya doğal bakımdan üç kısma ayrılır: 1 - Bohemya, 2 - Moravya, 3 - Slovakya. Bohemya'yı kuzeyde Südetler, güneydoğuda Böhmer Wald, kuzeybatıda Erz - Gebirge dağları sınırlar. Moravya yaylası, kuzeyde Südetler'in doğu ucunda 1.500 m.'ye kadar yükselir. Slovakya daha dağlıktır. Beyaz Karpatlar, Moravya ile Slovakya'yı ayırır. Güneyde Macar ovaları başlar. Elbe nehri bir kol halinde Almanya'dan Bohemya'ya girip, birkaç ırmağa ayrılır. En önemlisi, Moldav koludur. Bohemya ve Slovakya'yı, Tuna'nın kolları sular. Bohemya ve Moravya'da meyva ağaçları büyük yer kaplar. Slovakya ise ormanlıktır. Ülkede Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü, yapraklarını kışın döken ormanlardır. Halkın % 67'si Çek, % 23,7'si Slovak'tır. Az sayıda Alman, Macar, Polonyalı ve Yahudi de vardır. Nüfus yoğunluğu sıktır. Bohemya ve Moravya'da hayat seviyesi yüksektir.

Çekoslovakya

Slovakya'da ise, Bulgaristan'a benzer bir hayat tarzı vardır. Başlıca şehirleri: başkent Prag, Brno, Morava, Ostrava, Bratislava, Plzen, Kosice'dir.

Çekoslovakya'da tarım, madencilik ve sanayi ileridir. En çok patates, buğday ve arpa ekilir. Zengin kömür, linyit, demir, kurşun, petrol, gümüş, bakır, uranyum madenleri işletilir. Ağır endüstri, elektrik enerjisi istihsali, madencilik, cam ve şeker endüstrisi ile otomobil imalâtı çok ileridir. Sık bir demiryolu şebekesi vardır.

Bohemya'da Eski Çağlar'da Keltler ve Germenler otururdu. Orta Çağ'da İslâvların istilâsına uğradı. Bunlar burada Almanya İmparatorluğu'na bağlı bir dukalık kurdular. 1086'da Moravya ve Bohemya birleşip bir krallık meydana getirdiler. 1310'da iktidar, Lüksemburg hanedanına geçti. Daha sonra Habsburg hanedanı, Bohemya'yı topraklarına kattı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bohemya, Moravya ve Slovakya, bağımsız bir devlet oldu. 1939'da Nazi Almanyası tarafından bölünen kısımları ilhak edildi. 1945'te yeniden bağımsızlığına kavuşan ülke, 1948'de komünist rejim altına geçti ve bir halk cumhuriyeti oldu. Bazı vatanseverler tarafından 1968'de baştaki sert idareciler uzaklaştırılarak, yerlerine geçen ılımlı komünist idareciler, ülkeyi biraz liberalleştirip, halka bir parça serbestlik vermeye çalışırlarken, 1968 ağustosunda Rus, Doğu Alman, Polonya ve Bulgar ordularının muvakkat işgaline uğrayarak tekrar koyu Rus baskısı altına girdi. 1 Ocak 1969'da yürürlüğe giren bir kanunla da Çekoslovakya, eşit haklara sahip Çek ve Slovakya devletlerine ayrılmış, iki meclisli bir federasyon olmuştur.

Daha 1935 yılında Çekoslovakya'da okuma - yazma bilmeyenlerin oranı çok düşüktü. Bugün ise eğitimde ileri bir seviyededir. 1348'de kurulan Prag Üniversitesi'nde 42.000 öğrenci öğrenim yapar. Çekoslobakya'da Alman hâkimiyeti çok bellidir. Kültürü de asırlar boyunca Alman kültürü etkisi altında gelişmiştir. Ancak 19. yüzyıldan sonra millî şuurun uyanmasıyle halk, eski Çek kültüründe kaynak aramıştır. Çek ve Slovak halk dansları ve halk türküleri çok zengindir. Bunları Dvorak, Smetana gibi besteciler işlemiştir.

ÇEKTİRİ, eskiden çok kullanılan alçak küpeşteli, uzun bir gemi çeşididir. Hem yelken, hem de kürekle yol alırdı. Çok kullanışlı olması bakımından savaşlarda olduğu kadar, ticarette de kullanılırdı. «Çektirme» denilen tipi daha büyük ve daha ağırdı. Buharla işleyen gemiler çıktıktan sonra kullanılmaz oldu.

ÇEKÜL, daha çok duvarcıların, yapıların yere dik olup olmadıklarını kollamak için kullandıkları basit bir âlettir. Uzunca bir iple, ucuna asılan bir kurşun veya demir parçasından meydana gelmiştir. Duvarcı ipin ucundan tutar, ağırlığın sallanması duruncaya kadar bekler. Böylece ördüğü duvarın ipe paralel olup olmadığını anlar.

Çekülün doğrultusu, o noktadan yere inen dikey çizgiyi gösterir. Bir yerin çekül doğrultusu, durgun bir sıvının açık hava ile temasta olan yüzüne diktir. Uzantısı da dünyanın merkezinden geçer.

ÇELEBİ, Türkçe bir unvandır. «Çeleb» (Tanrı) kelimesinden meydana gelir. Yalnız Anadolu diyaleğinde vardır. Unvan olarak Osmanlılar'da Divân-ı Hümâyûn kâtiplerine «çelebi» denirdi. Padişahların nedimeleri de aynı unvanla çağrılırdı.

Konya dergâhında Mevlevî tarikatının başkanı olarak Mevlânâ'nın yerine geçen torunları da böyle anılmıştır.

ÇELEBİ SULTAN MEHMET, (Bak: MEHMET I)

ÇELEBİZADE SAİT PAŞA, (? - 1761), Türk matbaacılığının kurulmasında İbrahim Müteferrika ile birlikte büyük rolü olan, değerli bir vezirdir. Babası Yirmisekiz Mehmet Çelebi 1719'da Fransa elçiliğinde bulunurken, o da bir yıl Paris'te kaldı. Bir yandan Fransızca'yı öğrendi, bir yandan da görüp gıpta ettiği basımevlerinden birini Türkiye'de kurmayı düşündü. İstanbul'a döndükten sonra, İbrahim Müteferrika ile tanıştı ve fikrini gerçekleştirdi. 1741'de Paris elçiliğine gönderildi. Çok parlak bir elçilik devresi geçirdi. Memlekete dönünce sadrazam oldu. Bir süre sonra görevinden azledildi. Çeşitli illerde valilik yaptı, Maraş'ta öldü.

ÇELİK, bir çeşit demir alaşımıdır. Modern endüstrinin en önemli maddelerindendir. Bütün çelik çeşitlerinin genel özelliği, içinde belli bir ölçüde karbon, biraz da manganez bulunmasıdır. Çelik elde ediliş bakımından Siemens - Martin, Bessemer, Thomas ve elektro çeliği olmak üzere dörde ayrılır.

Çelik, içinde % 0,5 - 1,5 karbon bulunan demir olduğuna göre, çelik elde etmek için ya içinde % 5'e kadar karbon bulunan ham demirin karbon yüzdesini azaltmak, ya da içinde % 5'ten daha az karbon bulunan yumuşak demirin karbon oranını, çelik sınırına kadar arttırmak gerekir.

Siemens - Martin Usulü: Bu usulde ilkel maddelerin, dolayısıyle ergimiş çeliğin bulunduğu, 10 - 25 m. arasında uzunluğu, 4 - 5 m. arasında genişliği, 80 - 100 sm. arasında da derinliği bulunan, içi ateş tuğlaları ile kaplanmış havuz şeklinde bir fırın kullanılır. Bu fırına bir defada 50 - 200 ton arası demir konulabilir. Fırının ön ve arka taraflarında yükleme, boşaltma tertibatı, iki yanında da sıcak gazların girip çıkmasına mahsus yollar vardır. Bu işlemde demirin içinde bulunan yabancı maddelerin ve karbon fazlasının oksitlenerek demirden uzaklaşmasını sağlamak ve kütleyi ergimiş durumda tutabilmek için 1.500 - 1.600°C yüksek sıcaklık ister. Bu sıcaklık, bazı gazların hava ile yakılması sonucunda elde edilir. Ham madde olarak yüksek fırından gelen ergimiş font, kullanılmış eski çelik parçaları, demir oksit filizi, bir ölçü de kireç taşı kullanılır. İşlem sonunda karbon, karbon dioksit, kükürt de, kükürt dioksit haline geçerek karışımdan ayrılır. Silisyum ve fosfor da oksitleşerek bir dışık meydana getirir. Ergimiş çelik büyük kazanlara akar. Ergimiş dışık ise hafifliğinden dolayı üste çıktığından dışarı akarak çelikten ayrılır.

Bessemer Usulü: Bu usul, ham demir içinde bulunan karbon yüzdesinin azaltılması esasına dayanır.

Thomas Usulü: 1878 yılında Thomas ve Gilshirst tarafından bulunmuştur. Tamamen Bessemer usulüne benzer, fakat kullanılan astarın değişik özellikleri sayesinde fosforca zengin dökme demir de işlenebildiğinden, bu usulle demir filizleri de değerlendirilebilir.

Elektrik fırını: Lekesiz ve en iyi cins çelikler, elektrik fırınlarından elde edilen elektro çeliğidir. Elektrik fırınları çeşitlidir. En çok kullanılanı, ark tipi fırınlardır. Elektro çeliği, uçak gemileri, mıknatıslar ve buna benzer araçların yapımında kullanılan teknik bakımdan değerli çeliklerdir.

Çelik elde edildikten sonra, ona dayanıklılık ve yeni özellikler kazandırmak için bazı metaller katılarak çelik alaşımları yapılır. Manganez ilâvesiyle elde edilen mangan çeliği, çok serttir. Sağlam kasaların, taş kıran makinelerin yapımında kullanır. % 12 oranında krom katılarak elde edilen krom çeliği, paslanmaz çelik olarak tanınır. Aynı çeliğe % 6 oranında nikel katılarak sertlik de kazandırılır. Tungsten katılarak elde edilen çelik, çok yüksek sıcaklıklarda bile sertliğini korur. Makine parçaları yapımında kullanılır. Silisyum çeliği de en esnek olanıdır.

ÇELİKHAN, Adıyaman ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan 14.335 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin

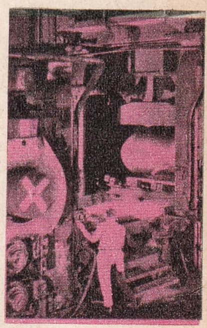
Gemi inşasında kullanılacak çelik levhaların yapılışı

Bessemer usulüne göre çelik yapılışında kullanılan bir konverter

3.350 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 584 km.²'dir. Topraklarını kuzeyded Yeşilyurt, doğuda Kahta, güneyde Adıyaman'ın merkez, batıda Doğanşehir ilçeleri çevreler.

Çelikhan, Malatya dağlarının çok arızalı bir kesimindedir. İklim serttir. En önemli akarsuyu, Fırat'ın kollarından Kâhta çayıdır. Dağlar ormanlıktır. Çukur alanlarda tarım yapılır. Tarım ve hayvancılık ileridir.

İlçe merkezi Çelikhan kasabası, Çelikhan suyuna karışan sulardan birinin vâdisinde kurulmuştur. Yakın zamana kadar «Çelikan» adıyle Malatya'ya bağlı bir bucak merkeziydi. Adıyaman, Malatya'dan ayrılıp il merkezi olurken, o da «Çelikhan» adıyle Adıyaman'a bağlı ilçe merkezi oldu. Adıyaman'a 56 km., Malatya'ya 70 km.'lik yollarla bağlıdır.

ÇELİKLEME, kök salmak üzere yere dikilen dallardan ağaç yetiştirme yoludur. Daha çok tohumdan yetiştirilmesi zor olan ağaçlar için yapılır. İlkbahardan önce uygulanır. Çınar, zeytin, portakal, söğüt, asma ve kavak gibi ağaçlar böyle yetiştirilir.

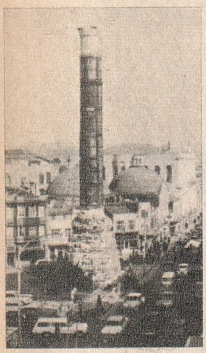

Çemberlitaş

ÇELLO (Bak: VİYOLONSEL)

ÇEMBER (Bak: DAİRE)

ÇEMBERLİTAŞ, İstanbul'da, Divanyolu'nda, Atikalipaşa camisi ile Sultan Mahmut türbesi arasındaki sütundur. İlk adı, Apollon Heykeli sütunudur. Önceleri 57 metre yüksekliğindeki sütunun üzerinde, doğan güneşi selâmlayan Apollon heykeli vardı. İmparator Konstantin 330 yılında Apollon'un yerine kendi heykelini koydurttu. Daha sonra İmparator Julian ve Teodos da kendi heykellerini koydurttular. Yangından harap olan sütunu, Mustafa II, demir çemberlerle birbirine bağlattı. Ondan sonra «Çemberlitaş» diye anıldı.

ÇEMİŞKEZEK, Doğu Anadolu bölgesinde Tunceli iline bağlı 16.188 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.235 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 877 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde İliç, doğuda Ovacık, Hozat, Pertek, güneyde Keban, batıda Ağın ve Kemaliye ilçeleri çevirir.

İlçe, Munzur dağları ile Murat suyu arasında kalan arazidedir. İklim serttir. Kışlar soğuk geçer. Tarım ve hayvancılık başlıca geçim, yağ ve peynir de başlıca ticaret kaynağıdır.

İlçe merkezi Çemişkezek kasabası, Yılandağı eteğinde kurulmuştur. Denizden 1.200 metre yükseklikte ve 8 mahalleden ibarettir. Tek bağlantısı 76 km. uzaklıktaki Elâzığ iledir.

ÇENEK (Bak: TOHUM)

ÇERKESKÖY, Marmara bölgesinde, Tekirdağ iline bağlı 13.690 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.335 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 296 km.²'dir. Kuzeyde Saray, doğuda çatalca ve Silivri, güneyde Çorlu, batıda Lüleburgaz'la çevrilidir.

İlçenin yüzey şekilleri siliktir. Arazi kuzey doğudan güney batıya doğru alçalır. İklim serttir. Kuzeyi ormanlıktır. Tahıl, şeker pancarı, pamuk ve susam yetiştirilir. Ayçiçeği de son yıllarda bağcılıkla beraber gelişmeye başlamıştır.

Çerkesköy kasabası, Istanbul - Edirne demiryolu üzerinde kurulmuştur. İstasyona 1 km. mesafededir. Birkaç tane ayçiçeği fabrikası vardır.

ÇERKEŞ, Çankırı ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan 23.984 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.865 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 989 km.²'dir.

İlçe, Ulusu çevresindeki ova ile, bu ovanın kuzey ve güneyinde bulunan dağlık alanları içine alır. Dağlar orman bakımından zengindir. En çok buğday yetiştirilir. Meyvacılık gelişmiştir. Tiftik keçisi beslenir.

İlçe merkezi Çerkeş kasabası, 6 mahalleden meydana gelmiştir. Denizden 1.120 metre yükseklikteki Ulusu ovasında kurulmuştur. Kasabada yün ve pamuk dokuyan el tezgâhları bulunur. Demiryolu üzerindeki istasyona 800 metre uzaklıktadır. Bolu - Çankırı karayolu da kasabadan geçer.

ÇERKEZLER, Kuzey Kafkasya kavimlerinden biridir. Anayurtları Kuzey Kafkasya'nın Karadeniz kıyıları olup, Azak denizinden başlar, Gürcistan'a kadar uzanır. Çerkezler burada M.Ö. 6. yüzyıldan beri yaşamaktadırlar.

Kabileler halinde bulunan bu kavim, yüzyıllar boyunca Kuzey Kafkasya'ya hâkim olan büyük devletlere tâbi olmuştur. Nüfusu 2-3 milyonu geçen Çerkezler, Rus baskısı altında yokolma derecesinde azalmışlardır. Çerkezler'in yaşadıkları bölgelerde Bizanslılar ve Hazar Türkleri'nden sonra, Moğollar hâkimiyet kurmuşlardı. 15. yüzyıl sonlarında Kırım'ın Türkiye'ye katılmasıyle, Çerkezistan kıyıları da Türk nüfuzuna girdi. 1774'te Ruslarla temasa geçtiler ve Katerina II'nin emriyle büyük bir katliama uğradılar. 1781'de Ferah Ali Paşa, ülkenin ıslahatı ile görevlendirildi.

Çerkez esir ve esireleri yakışıklı ve sadık oldukları için Doğu saraylarında pek makbuldü. Çerkez kabileleri bu yüzden oğullarını ve kızlarını satmayı başlıca geçim kaynağı edinmişlerdi. 1804'te Ruslar, Çerkezler'in bütün bağlantı yollarını kes-

tiler. Kırım savaşından önce ve savaş boyunca Şeyh Şamil'in önderlik ettiği Kuzey Kafkasya Müslüman ihtilâli, Ruslar'ı bir yüzyıl boyunca uğraştırdı. Şeyh Şamil'in esir edilmesinden sonra, Ruslar Kafkasya'ya tamamen hâkim oldular. 1917'de Rusya'nın çökmesi üzerine, Kuzey Kafkasya'da bir devlet kurulduysa da, bu kısa sürdü. 1944'te ise Kuzey Kafkasya kavimleri bir gece içinde toptan Sibirya'ya sürüldü ve muhtariyete son verildi. Bu gün Sovyet Rusya'da dağınık olarak 250.000 kadar Çerkez yaşamaktadır.

ÇERMİK, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Diyarbakır iline bağlı 30.950 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.420 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.032 km.²'dir. 2 bucağı ve 67 köyü vardır.

İlçe, Güneydoğu Toroslar'ın güney eteğinden başlayarak, güneye doğru alçalan alanları kaplar. İklim serttir. Ekonomik faaliyetlerin esasını tarım, hayvancılık ve küçük sanatlar teşkil eder. En çok pamuk, buğday ve çeltik ekilir. Meyvacılık da ileridir. Badem ve üzüm ihraç edilir.

İlçe merkezi Çermik kasabasında 200'den fazla dokuma tezgâhı vardır. Kasabaya 3 km. uzaklıktaki şifalı kaplıcalarıyle meşhurdur.

ÇEŞME, Ege bölgesinin İzmir iline bağlı 10.400 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.068 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 260 km.²'dir. 2 bucağı ve 8 köyü vardır.

İlçe toprakları, Urla yarımadasının batıya çıkıntısını teşkil eden Çeşme yarımadasından ibarettir. İklim, Akdeniz iklimidir. Ormanların yerini makiler almıştır. Tütün, bağcılık ve süngercilik başlıca geçim kaynağıdır.

İlçe merkezi Çeşme kasabası, Sakız adasının karşısındaki koyun kıyısında kurulmuştur. Plaj ve kaplıcaları ile tanınmıştır. Modern otel ve motelleri vardır. İzmir'e 90 km. uzaklıktadır.

ÇEŞMELER, şehir ve kasabalarda evlere tazyikli su verilmediği devirlerde, halkın su ihtiyacını karşılamak için yapılmış birer sosyal hizmet eseridir. Toplum hayatımızda çok görülen çeşmeler, İstanbul'da bulundukları semte adlarını vermişlerdir. İstanbul'daki başlıca tarihî çeşmeler şunlardır:

Sultan Ahmet Çeşmesi: Sultanahmet'te Topkapı Sarayı'nın Bab-ı Hümayun denilen dış kapısının karşısındaki meydandadır. Ahmet III çeşmesi diye de anılır. Ahmet III tarafından yaptırılmıştır.

Üçüncü Ahmet Çeşmesi: Üsküdar iskele meydanındadır. 1728'de yaptırılmıştır. Dört cephelidir. Esas yüzü, denize bakar.

Alman Çeşmesi: Sultanahmet'te, Alman İmparatoru Wilhelm II'nin İstanbul'u ikinci ziyaretinin hâtırası olarak Almanya'da

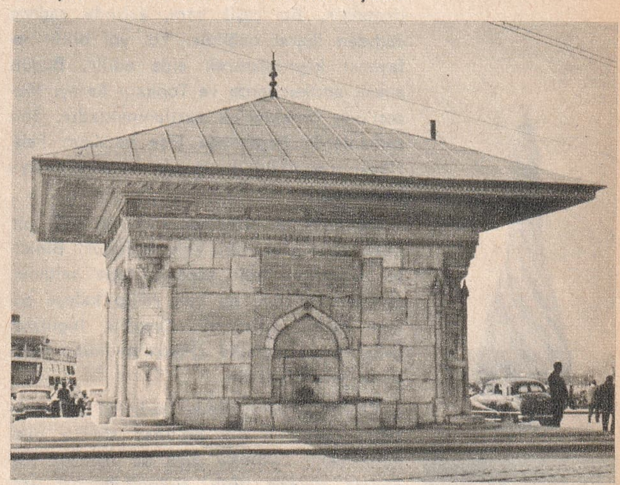

yapılıp, İstanbul'a getirilmiş ve kurulmuştur. 1901'de açılmıştır. Genel görünüşüyle Cermen üslup ve zevkinin ince ve zevkli bir örneğidir.

Tophane Çeşmesi: 1732'de Mahmut I tarafından yaptırılmıştır. Türk rokoko tarzındadır.

İshak Ağa Çeşmesi: 1746'da Beykoz'da Mahmut I'in sadrazamlarından Seyit Hasan Paşa'nın emriyle, Gümrük Emini İshak Ağa tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin önü sütunlar üzerine bindirilmiş bir revak ile örtülüdür.

ÇEŞME SAVAŞI, Türk ve Rus donanmaları arasında bir deniz savaşıdır. Savaşta Türk donanması yakılmak suretiyle imha edilmiştir. 1768'de Osmanlı hükümeti, Lehistan meselesi yüzünden Rusya'ya savaş açmıştı. Rus donanması Cebelitarık'tan geçip, Akdeniz'e girmişti. Donanmanın başında, İngiliz subayları da bulunuyordu. 1770 temmuzunun beşinde, Rus donanması, 30 parçalık Osmanlı donanmasının bulunduğu Çeşme önünde göründü. Başkomutan Prens Orlof komutasındaki gemi, Cezayirli Hasan Bey'in gemisine saldırdı. Her iki gemi de tutuşup battı. Yaralı olarak kurtulan Hasan Bey, Kaptan-ı Derya Hüsamettin Paşa'ya, Çeşme'den çıkmasını ihtar etti. Fakat Hüsamettin Paşa bu ikazı dinlemedi. 6 temmuzda İngiliz deniz subayı Greig'in hazırladığı bir ateş gemisi tutuşturulup limana süzüldü ve Türk donanmasının arasına karıştı. Türk gemilerinde müthiş bir yangın başladı. Yangından kurtulabilen tek gemi, Kapdan-ı Derya'nın gemisi oldu. Olayın, Avrupa siyasetinde Rusya lehinde büyük manevî etkisi olmuştur.

Üsküdar'da Padişah Ahmet III tarafından 1728'de yaptırılan ünlü çeşme

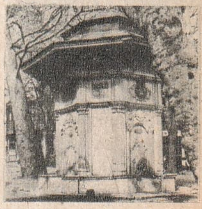

Padişah Abdülhamit I tarafından yaptırılan Emirgân çeşmesi

Boğaziçi'nde Küçüksu çeşmesi

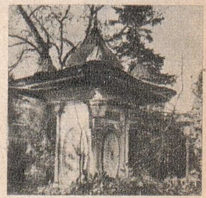

Padişah Mustafa III'ün Yıldız Sarayı'nda yaptırdığı çeşme

İki çeşmibülbül

Çınar yaprağı

ÇEŞMİBÜLBÜL, eski Türk camcılığının en ileri devrinde meydana gelmiş bir şişe çeşididir. Farsça'dır ve «bülbül gözü» demektir. Bu çeşit cam, aslında sadece camdan ibaret değildir. Yol yol billûr ve fayansı kaynaştırarak elde edilir. Bugün ancak antikacılarda ve Topkapı Sarayı Müzesi'nde örneklerine rastlanmaktadır. Son zamanlarda Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası çeşmibülbül tipinde eşya yapmaya başlamıştır.

ÇEVGÂN, at üzerinde oynanan eski bir Türk oyunudur. İki kale bulunur. Biniciler «çevgân» adlı sopayla topa saldırır, taraflardan topu en çok rakip kaleye sokan, oyunu kazanırdı. Çevgânı, İngilizler geliştirerek bugünkü «Polo» oyununu meydana getirmişlerdir.

ÇEVREN, yeryüzünde herhangi bir noktanın çekülüne dik bulunan sonsuz düzleme denir. «Ufuk» diye de tanınır. Konuşma dilinde ufuk, bulunduğumuz yerden bakıldığında yerle göğün birleştiği yer anlamına gelir. Ufkun genişliği, yerden yükseldikçe fazlalaşır. Yerden 5 m. yükseklikteki bir insanın gördüğü çevrenin yarıçapı 8 km. iken, 10 m. yüksekten, 11 km., 100 m. yükseklikten 35 km. olur.

ÇEVRİ, karşılıklı iki akıntı veya esintinin karşılaştıkları yerde meydana gelen çevrintidir. Girdibat adı verilen bu çevri daha da şiddetlenip, çatıları uçurmaya ve ağaçları köklerinden sökmeye başlarsa buna da «kasırga» denir. «Girdap» denilen su çevrisi, su içinde hızla döner ve huni biçimindedir.

ÇIBAN, vücudun herhangi bir yerinde meydana gelen irin yığınıdır. İki çeşidi vardır. Sıcak çıbanlar sivilce, kan çıbanı, şirpençe gibi mikroplu iltihaplanmalar sonunda meydana gelirler. Çıban olgunlaşmadan önce sıcak kompres yapılır Olgunlaşınca delinir, cerahat boşaltılır. Soğuk çıbanlar ağrısız, kızartısız, ateşsizdir. Şişkinlikleriyle kendilerini belli ederler. Vücudun kuvvetlenmeye ihtiyacı olduğunu gösterirler.

ÇIĞ, dağın bir noktasından kopup yuvarlanan, yuvarlandıkça da büyüyen kar kümesidir. Kar kitlesinin çözülmesinden meydana gelir. Hafif bir rüzgâr, civardaki kuvvetlice bir sesin titreşimleri de çığa sebep olabilir. Son yıllarda bilhassa İsviçre'de çığ tehlikesine karşı önemli bir mücadele açılmıştır.

ÇIKARMA, aritmetikte dört işlemden biridir. Bir sayıyı başka bir sayıdan eksilterek arasındaki farkı bulmaya «Çıkarma» denir. Çıkarma işleminde çıkacak sayı, çıkarılacak olanın altına yazılır, işlem birler basamağından başlıyarak yapılır. Çıkarma işareti (—) dir. İşlem alta yazılarak yapıldığı gibi, yan yana yazılarak da yapılabilir.

```
  792 çıkarılan
— 461 çıkan
 ————
  331 fark
```

veya : 792-461 = 331

ÇIKARMA GEMİSİ, savaşlarda çıkarma harekâtı için kullanılan gemilere denir. Kıyıya mümkün olduğu kadar fazla yanaşabilmeleri için, altları düzdür. Ön kısımları ise asker ve araçların çıkabilmesi için açılır ve bir çeşit köprü vazifesi görür.

ÇIKARTMA, daha çok çocukların kitap ve defterlerini süslemek için kullandıkları, üzerine resimler basılmış kâğıtlardır. Kâğıtlar suyla ıslatılarak deftere yapıştırılır ve kâğıttaki şekil çıkar. 18. yüzyılda İngilizler bu usulle seramik üzerine süsler yapmışlardır. İngiliz kimyacısı Well, çıkartmanın bulucusu sayılır.

ÇIKIK, kemiklerin zora gelme sonunda eklem yerlerinden kurtulmasıdır. Kazazede, böyle olaylarda derhal yatırılmalı, ağrısı soğuk su kompresi ile dindirilmeye çalışılmalıdır. Çıkığı yerine ancak doktor koyabilir. Yanlış sokulan çıkıklar tehlikeli sonuçlar verebilir.

ÇILDIR, Doğu Anadolu bölgesinin Kars iline bağlı 33.384 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.040 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü : 1.416 $km.^2$'dir. 3 bucağı, 45 köyü vardır.

İlçe toprakları Rus sınırındaki Akbaba dağı ile, batıdaki Kısırdağ ve bu iki dağ arasında kalan çukur alanı kaplar. İklim çok serttir. En önemli akarsuyu, Kura nehridir. Çıldır ve Hozapin gölleri, ilçe sınırları içindedir. Başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır. Tarım, ikinci plandadır. En çok arpa ekilir, bağ ve bahçecilik yapılır.

İlçe merkezi, Çıldır gölünün kuzey batısında kurulmuştur. Kars'a 82 km., Ardahan'a 42 km.'lik bir şose ile bağlıdır.

ÇILDIR GÖLÜ, Kars'ın Çıldır ilçesi sınırları içinde bir göldür. Kabaca üçgen biçimindedir. Fazla sularını Kars çayına gönderir. Suları tatlıdır. Aralık'tan, nisana kadar buzla örtülür. Yüzölçümü 120 $km.^2$ kadardır.

ÇINAR, yüksekliği 40 metreyi geçen ulu bir ağaçtır. Anavatanı Anadolu'dur. İkiçeneklilerin çınargiller familyasındandır. Çiçekleri birevciklidir. Kolay yetişir. Soğuktan pek müteessir olmaz. Doğramacılıkta işe yaramaz. Park, bahçe ve yolları süslemek ve gölgelendirmekte faydalanılır.

ÇINAR, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Diyarbakır iline bağlı 24.354 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.344 nüfuslu merkezi-

dir. Yüzölçümü: 1.952 km.²'dir. 2 bucağı, 46 köyü vardır.

İlçe, Mardin - Midyat eşiği adı verilen geniş sırtın kuzey eteklerinden, Dicle'ye doğru alçalan alandadır. İlçede kara iklimi hüküm sürer. Yazla kış arasında sıcaklık farkı pek fazladır. Yağışlar azdır. Halkı, tarım ve hayvancılıkla uğraşır. En çok buğday, arpa, nohut, mercimek ekilir.

İlçe merkezi Çınar kasabasında, Bulgaristan ve Kudüs'ten gelen göçmenler için iki ayrı mahalle kurulmuştur. Kasaba, denizden 650 metre yükseklikte ve Diyarbakır - Mardin şosesi üzerindedir.

ÇINGIRAKLI YILAN, Amerika'da yaşayan, çok kuvvetli zehiri olan bir yılandır. Uzunluğu 2 metreye yaklaşır. Yer yer lekelerle kaplı kırmızımtrak renktedir. Ağzında 4 tane zehirli diş bulunur. Isırması bir insanı bir saat içinde korkunç acılar içinde öldürür. Ancak zamanında serum yapmakla ölüme engel olunabilir.

ÇIRAĞAN SARAYI, İstanbul'da, Beşiktaş'la Ortaköy arasında, Abdülâziz tarafından yaptırılan bir saraydır. İhmal yüzünden yanarak bir harabe haline gelmiştir. Vaktiyle burada çırağan (donanma) eğlenceleri yapıldığı için bu adın verildiği söylenir. Mimarı, Serkis Bey'dir. İnşaatı 4 yıl sürmüş, iç süslemelerinin ihtişamı ile tanınmıştı. Esas saray, harem ve ağalar dairesi olmak üzere 3 kısımdı. 31 Mart Olayı'ndan sonra Mebusan ve Âyan Meclisi'ne tahsis edilmiş, 20 ocak 1910' da yanarak kül olmuştur.

ÇIT KUŞU, enerjisi ile tanınan, ufak yapılı bir kuştur. Karatavukgiller familyasının akrabalarındandır. Rengârenk benekli yumurtalar yumurtlar. Anavatanları, Amerika'nın sıcak bölgeleridir. Fazla uzaklara uçmaz, fakat çok iyi hoplar. «Kış çıt kuşu», «Ev çıt kuşu» ve «Kaktüs çıt kuşu» olmak üzere üç çeşidi vardır.

ÇIYAN, sıcak ülkelerde yaşayan, sarı renkte, parmak büyüklüğünde bir hayvandır. Eklembacaklılar şubesinin çokayaklılar sınıfına mensuptur. Vücudu 21 halkadan meydana gelmiştir. Bazı çeşitlerinin uzunluğu 30 santime yaklaşır. Gündüzleri saklanır, geceleri çıkarlar. İnsanlar için de tehlikeli olabilirler.

ÇİÇEKLER, bitkilerin üreme organlarını taşıyan kısımlarıdır. Hoş kokulu ve güzel renkli olurlar. Bu sebeple süs olarak bahçe, park ve evlerde yetiştirilirler.

Çiçek saplarının bir ucu genişliyerek tabla halini almıştır. Buna «çiçeklik» veya «çiçek tablası» denir. Hemen altındaki beş parçalı yapraklara, «çanak» denir. Çanağın içinden çıkan büyük yapraklar, çiçeğin «taçyaprağı» dır. Taçyapraklarının ortasında uzun iplikçiler halinde «erkek organlar» ı, onların da ortasında «dişi organ» ı vardır.

Çiçekler, renkleri, kokuları ve zarif biçimleriyle evlerimizin, bahçelerimizin en güzel süsüdür.

Bir kök üzerinde açan çiçeklerin bir kısmı erkek, bir kısmı da dişi çiçeklerdir. Bunlara «birevcikli bitkiler» denir. «İkievcikli bitkiler» de erkek ve dişi çiçekler ayrı ayrı köklerin üzerindedir. Çanak, taç, erkek veya dişi organların biri eksik olanına, «noksan çiçek» denir. Kısır olan çiçekler de vardır. Çiçeklerin dibindeki tatlı sıvıya, «balözü» denir. Balözünü emen arı ve böcekler, çiçeğin döllenmesine sebep olurlar. Çiçekler ayrıca «taçyaprağı ayrı olan bitkiler» ve «taçyaprağı bitişik olan bitkiler» diye ikiye ayrılır. Bazı bitkilerde ise taçyaprağı hiç bulunmaz.

Çiçeğin döllenmesi, erkek ve dişi üretme hücrelerinin birleşerek, çoğalma kabiliyeti olan yeni bir hücre meydana getirmesi demektir. Bunun için de, çiçek tozunun dişi organın tepeciğine konması gerekir. Bu da rüzgâr veya böcekler vasıtasıyle olur. Tozlaşma daha çok açıktohumlularda, birçeneklilerde, taçyaprağı olmayan bitkilerde olur.

Çiçeklere dadanan böceklerin başlıcaları, kabuklu ve kabuksuz sümüklü böcekler, yeşil veya üzeri kahverenginde mor çizgili tırtıllar, karıncalar, elma böceği, yeşil, siyah ve kırmızı bitki bitleri, çeşitli kelebekler, arılar ve güvelerdir. Bunlarla mücadele etmek için ilâç serpmeli, üzerindeki böcekleri toplayıp ezmelidir. Öte yandan külleme, karabalık, pas, beyaz mantar gibi bitki hastalıkları da çiçeklere büyük zararlar verir. Bunlar için de kükürt tozu serpmek, bordo bulamacı gibi bitki ilâçları kullanmak gereklidir.

Çıngıraklı yılan

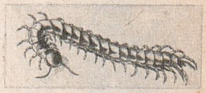

Çıyan

BİR ÇİÇEĞİN PARÇALARI:

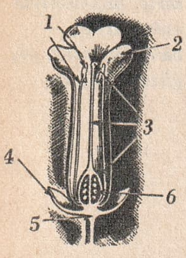

1 - Erkek organ
2 - Taç yaprak
3 - Dişi organ
4 - Çanak
5 - Çiçek tablası
6 - Tohum taslağı

Bahçecilik bakımından çiçekler, ömürleri bir yıl olanlar, iki yıl olanlar ve sürekli olanlar diye başlıca üç grupta toplanır. Çiçek yetiştirmek güzel, faydalı ve öğretici bir meşgaledir. Küçük bir bahçedeki çiçekler, evimizdeki saksılar, o da olmazsa vazo içindeki bir demet çiçek evlerimizin en güzel süsüdür.

ÇİÇEK HASTALIĞI, çok eski çağlardan beri bilinen, mikropla bulaşan tehlikeli bir hastalıktır. Titreme, yüksek ateşle başlar, birkaç gün sonra vücutta kırmızımtrak lekeler belirir. Lekecikler daha sonra beyazlaşıp, sarımtrak kabarcıklar halini alır. Gözlerin içinde de çıkabilir ve körlüğe sebep olabilir. Cerahatler kuruduktan sonra kabuklar kendiliğinden dökülür. Cerahat içe doğru işlerse, cilt üzerinde çukurlar kalır. Hastalıktan korunmak için muntazam aşı olmak gerekir.

ÇİÇEKDAĞI, İç Anadolu bölgesinin Kırşehir iline bağlı 34.225 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.389 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.409 km.²'dir. 2 bucağı, 66 köyü vardır.

İlçe topraklarının büyük kısmını Delice ırmağı vadisi üzerinde yükselen Çiçekdağı kütlesi kaplar. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. En çok buğday ve arpa yetiştirilir.

İlçe merkezi Çiçekdağı kasabası, dağın kuzeydoğu eteğinde, denizden 936 metre yükseklikte kurulmuş ve iki mahalleden meydana gelmiştir. Demiryolu üzerindeki Yerköy istasyonuna 6 km., Yozgat'a 47 km., Kırşehir'e 68 km. uzaklıktadır. Kırşehir - Yozgat şosesi kasabanın yanından geçer.

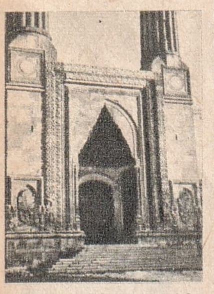

Erzurum'da çifte minare

ÇİÇEKLİ BİTKİLER, bitkiler âleminin iki büyük şubesinden biridir. Büyük kısmı klorofilli ve kendibeslektirler. Üreme organları çok gelişmiştir. Açıktohumlular ve kapalıtohumlular olmak üzere iki alt şubeye ayrılırlar.

ÇİÇEKSİZ BİTKİLER, bitkiler âleminin iki büyük şubesinden biridir. Çoğalma organları çok küçüktür. Damarlı çiçeksizler, karayosunlular ve talli bitkiler olmak üzere 3 alt şubeye ayrılırlar.

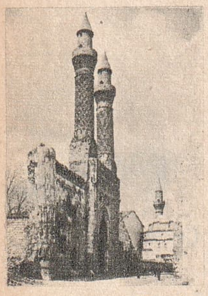

Sivas'ta çifte minare

ÇİFTÇİLİK, insanların beslenmesinde büyük yeri olan bir iş alanıdır. Dünyanın çeşitli bölgelerine göre türlü değişiklikler gösterir. Hayvan ve hayvan ürünleri, buğday, patates, kahve, muz çiftliği vardır.

Memleketimizde de toprak ve iklim şartlarına göre çeşitli çiftçilik yapılır. İç Anadolu bölgesinde çiftçiler en çok buğday, Karadeniz kıyılarında mısır, Ege ve Marmara kıyılarında meyva ve zeytin, Akdeniz bölgesinde pamuk ve turunçgiller yetiştirilir. Hayvancılık, bütün Anadolu'da yaygındır.

Çiftçi bitkileri çeşitli maksatlar için yetiştirir. Bitki yetiştirmenin safhaları şunlardır: 1 - Toprağın hazırlanması; 2 - Ekim ve çapa.

Çiftçinin düşmanlarının başında ise bitki hastalıkları ve bitkilere zarar veren hayvanlar gelir. Hava durumu da iyi ürün alıp almamakta önemli rol oynar. Bitkiler yetiştikten sonra sıra hasata gelir. Cinslerine göre çeşitli işlemler görür ve satışa arzedilecek şekli alır.

Hayvan yetiştiriciliği de bölgenin iklimiyle ilgilidir. Hayvan bakımı, bitkiden daha zordur. Eti için beslenen hayvanlar şehirlerde, mezbahalara sevkedilir. Sütü için beslenenlerin sütü ve tereyağı şehirlere sevkedilir, peynir yapımında kullanılır. Kümes hayvanlarının yumurtaları özel ambalajlarla gönderilir. Mevsiminde koyunların yünü kırkılarak satılır.

ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE, Erzurum'da, Ulu caminin yanında bir medresedir. Anadolu'daki Türk anıtlarının en ilgi çekicilerinden biri sayılır. İki minaresi giriş kapısının iki yanında yükselir. Yükseklikleri 26 metredir. Binanın ortasında bir avlu boyunca 37 medrese hücresi sıralanır. 962 veya 1253'te yapıldığı tahmin edilmektedir. Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubat'ın kızı Hundi Hatun tarafından yaptırıldığı da rivayet edilir.

ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE, Sıvas'taki 4 büyük medreseden biridir. 1271 - 1272 tarihleri arasında İlhanlı hükümdarının vezir-i âzamı Muhammed Cuvaynî tarafından yaptırılmıştır. Medresenin bugün yalnız cephe duvarı ile bazı kısımları kalmıştır. Selçuklu devrine ait en muhteşem eserlerden biri olduğu sanılmaktadır. Çift Minare adı, giriş kapısının yanında yükselen ve kısmen muhafaza edilmiş iki tuğla minareden gelir.

ÇİFTELER, İç Anadolu bölgesinin Eskişehir iline bağlı 23.306 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.901 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 974 km.²'dir. Bir bucağı, 23 köyü vardır.

Eskişehir ovasının güney doğusundaki hafif bir eşikten sonra, Seyit suyu çevresinde gelişen Çifteler ovası görülür. Tahıl ve şeker pancarı ekimi önemlidir. İlçe merkezi, ovanın ortasında kurulmuştur. Eskişehir'e 67 km.'lik bir yolla bağlıdır. Çifteler harasında, «Çifteler yarımkanı» adı ile yeni bir at ırkı yetiştirilir. Bu hara Mahmut II devrinden beri çalışmaktadır.

ÇİFTENAĞRA, «çifte nakkare» kelimesinin halk ağzında aldığı şekildir. Yanyana bağlanmış iki dümbelekten ibaret bir sazdır. Zurnaya eşlik eder. El veya iki küçük değnekle vurularak çalınır.

ÇİFTETELLİ, bir, iki, bazen daha fazla kişi tarafından oynanan şehirli işi halk dansıdır. Bu oyunu oynayan kadınlara «çengi», erkeklere de «köçek» denir.

ÇİĞ, havadaki su buharının soğuyarak su damlası haline gelmiş şeklidir. Sabahleyin yaprakların üstünde yakmurdan arta kalmış gibi parıldayan su damlacıkları çiğden başka bir şey değildir. Bu, havadaki nemin yoğunlaşması sonucu meydana gelen bir olaydır. Geceleri bitkiler gibi çok soğuyan cisimlere dokunan havanın içindeki buhar orada yoğunlaşarak su damlası halini alır. Bunun buz haline gelmiş olanına «kırağı» denir. Bu, bitkiler için çok zararlıdır. Bundan başka ayazlı gecelerde ağaç ve direklerin buzlandığını görürüz ki, buna da «kıraç» denir.

ÇİĞDEM, Güney Avrupa ülkelerinde ve Orta Asya'da yetişen bir ilkbahar çiçeğidir. Dağlarda, çimenlerin arasında çıkar. Bahçe ve parklarda özel olarak yetiştirilir Eski Yunanlılar'dan beri bilinen çiğdemin bir de sonbaharda yetişen türü vardır.

ÇİKLET, zevk ve eğlence için çiğnenmek üzere elâstikî maddelerin tadlandırılması ile meydana getirilen bir maddedir. Çiklet çiğneme âdeti Amerika'da çıkmış, daha sonra bütün dünyaya yayılmıştır. Amerika'ya göçeden Avrupalılar, New England bölgesindeki Kızılderililerden lâdin ağacı reçinesini çiğnemeyi öğrenmişler, ancak 1860'ta «chicle» (çikl) adlı ham madde, çiklet yapımında kullanılmıştır. 1880'de Amerikalı kimyacı John Colgan, çikletleri ilk defa kokulandırmıştır. Büyükler çikleti, ağız kokularını gidermek, sindirimi kolaylaştırmak için de çiğnerler. Zamanla bizde de eskiden kullanılan damla sakızının yerini tamamen almış bulunmaktadır.

ÇİKOLATA, tropikal bölgelerde yetişen bir kakao ağacının tohumundan yapılan yiyecektir. Ham maddesi en çok Güney Amerika'nın kuzeyinde ve Afrika'da, Gana'da yetişir. Kakao ağacından ilk faydalananlar, Aztekler'dir. Aztekler'e karşı zaferler kazanan İspanyol komutanı Hernando Cortez, savaş ganimeti arasında 300 denk de çikolata almış, böylece Avrupalılar da çikolatayı tanımışlardır. İlk defa 1840'ta İngiltere'de yapılan çikolata, 1876'da İsviçre'de imal edilmeye başlanmıştır.

Çikolata hazırlamak için önce «theobroma» adlı kakao ağacından elde edilen tohumlar kesilir. Açık havada kurutulur. Kabukları ayrılıp, kümeler halinde yığılır. Terlemeye bırakılır. Taneler koyu kahverengi bir hal alınca, ayıklanıp temizlenir. Büyüklüklerine göre seçilip satılacak hale gelir. Fabrikalarda taneler kazanlarda kavrulur. Ezilip sıvı haline getirilir. Kalıplara dökülerek soğutulur. Sütlü çikolata imalinde çikolatanın içine bir miktar süt, nişasta ve şeker katılır. İçine ilâve edilen maddelere göre de «fındıklı çikolata», «sütlü çikolata», «bal - badem» gibi isimler alır. Sadesine de «bitter» denir Çikolata çok besleyici ve kuvvetli bir gıdadır.

Çiğdem

ÇİL, vücudun muhtelif yerlerinde beliren koyu renkli beneklerdir. Yazın güneşte çok durunca cildin rengini temin eden «melanin» in rengi koyulaşır. Küçük topaklar halinde bir araya gelir. Bunların daha da koyulaşmasıyle çiller meydana gelir.

ÇİL, ormanlarda yaşayan bir kuştur. Lezzetli eti için avlanır. Tavukgiller familyasına mensuptur. «Dağ tavuğu» adı da verilir. Tane ve böceklerle beslenir. Tüyleri kahverengi - siyah karışığıdır.

ÇİLEK, pembe renkli, hoş kokulu bir meyvedir. Gülgiller familyasına mensup olup, otsu bir bitkidir. Yazın topraküstü kısımları kurur, toprakaltı gövdesi kışın da yaşar. Baharla beraber topraksütü sapları yeniden açar. Çilek meyvesi, «çiçek tablası» nın şekerli ve sulu bir besin maddesiyle dolmasından meydana gelir. Yenilen kısım, yalancı meyvedir. Asıl meyve, çileğin üzerindeki siyah nokta gibi duran çekirdekleridir. Çileğin birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları şunlardır: Dağ çileği, frenk çileği, Bursa çileği, Osmanlı çileği, Ereğli çileği, Arnavutköy çileği. Çilek narin bir bitkidir. Çelikleme yoluyla üretilir. En iyi cilekler memleketimizde yetiştirilir.

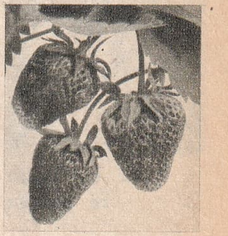

Çilek

ÇİM, parkları ve bahçeleri yeşillendirip süslemek için ekilen bir bitkidir. Birçenekli bitkilerin buğdaysılar takımındandır. Kırlarda yetişen cinsine «çimen» denir. Parklarda yetiştirilen karaçayır adlı türü, çimenlik yapmaya yarar. İtalyan ve İngiliz karaçayırı diye iki çeşidi vardır.

ÇİMENTO, havada olduğu kadar su altında da sertleşen, ince ve toz halinde bir inşaat malzemesidir. Kireç taşı ve kil gibi ilkel maddelerden yapılır. İlk defa 1824'te Aspdin adında bir İngiliz tarafından elde edilmiştir.

Çimentonun yapılışında dört safha vardır:

1 — Kalsiyumla alüminyum silikat öğütülüp toz haline getirilir. 5 kısım kireç

taşı, 1 kısım kille karıştırılır. İçinde çelik gülleler bulunan döner silindirlerin içinde ufalanıp toz haline getirilir ve su katılarak çamurlaştrılır.

2 — Bu çamur pişirilmek üzere fırınlara gönderilir. Fırının ısısı 1400° - 1600° ye kadar yükselir. Karışım ergiyerek «kompleks kalsiyum», alüminyum silikat halinde birleşir. Buna «klinker» denir.

3 — Klinker, soğutulan ikinci bir döner silindire sokulur. Burada % 2 - 3 oranında alçı ile karıştırılır.

4 — Çelik gülleli silindirlerde öğütülen karışım, ince toz haline getirilir. Makinelerle ellişer kiloluk kâğıt torbalara konarak satışa arz edilir.

Başlıca çimento çeşitleri şunlardır: Super Portland çimentosu, demir - Portland çimentosu, yüksek fırın çimentosu, Trass çimentosu.

Çimento kumla yoğrularak çimento harcı olarak kullanılır. Fakat bugünkü yapı tekniğinde daha çok beton dökülmesinde faydalanılır.

Türkiye'de ilk çimento fabrikası 1910'da Gebze yakınlarında, Darıca'da kurulmuş, Cumhuriyet devrinde istihsal büyük çapta artmış, 1959'da 1.740.000 ton çimento elde edilmiştir. Bugün birçok şehirlerimizde çimento fabrikaları vardır.

Çinli bir kadın ve çocuğu

ÇİN, bir Uzak Doğu ülkesidir. Kuzeyde Rusya ve Moğolistan, doğuda Kore ile, Doğu ve Güney Çin denizleri, güneyde Kuzey Vietnam, Laos, Birmanya, güneybatı ve batıda Bhutan, Nepal, Hindistan, Afganistan ve Rusya ile çevrilmiştir. 1950'de ülkede bir Komünist rejimin kurulması üzerine, Formoza adasında ayrıca bir «Milliyetçi Çin Cumhuriyeti» kurulmuştur. Genel nüfusu: 713.000.000, genel yüzölçümü: 9.581.961 km.^{2}, başkentleri: Pekin (Komünist Çin) ve Taipeh (Milliyetçi Çin), dili: Çince, dini: Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm, parası: Yen (Komünist Çin) ve Taiwan doları (Milliyetçi Çin) dır.

Çin haritası

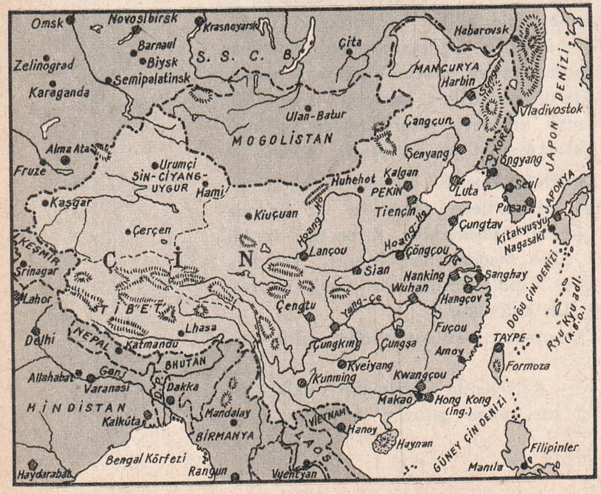

Çin bir dağlar, nehirler ve çöller ülkesidir. Güney batı, en dağlık kesimidir. Himalayalar, Tibet yaylası, Karanlık dağlar bu kesimi kaplar. Dünyanın en yüksek noktası olan Everest tepesi de bu bölgede, Çin - Nepal sınırındadır. Kuzey batısını kaplayan Altay dağlarının yüksekliği 3.300 metre kadardır. Batı sınırı boyunca yüksekliği 7.000 metreyi geçen Tanrı dağları uzanır. Bu dağlar, Taklamakan çölünün kuzey sınırını çizer. Çölün güneyinde Karanlık dağlar uzanır. Doğusunda Kuzey ve Güney dağları ile, Kingan dağları vardır. Dünyanın en büyük çöllerinden ikisi, Taklamakan ve Gobi, Çin'in sınırları içindedir. En önemli nehirleri Doğu Çin denizine akan Yang - Çe (Gök Irmak) ile, Sarıdeniz'e akan Hoang - Ho (Sarı Irmak) tır. Amur nehri ise Çin'in Rusya ile kuzey doğu sınırını çizer. Si - Kiyang nehri Kanton körfezine dökülür. Uzunluğu 1.900 km. dir. Diğer önemli akarsuları Tarım, Mekong, Saluen, Brahmaputra ve İli'dir. Sığ olan Çin göllerinin başlıcaları ise, Tung - Ting ve Po - Yang'dır. Ülkenin büyük bir kısmında yazlar çok sıcak, kışlar çok soğuk geçer. Kıyılarda iklim ılıktır. İç kısımlar ise kurak Orta Asya ikliminin etkisi altındadır. «Muson» mevsim rüzgârları Çin'in yağışlarını düzenler. Çin'de kıyı kesimleri çok kalabalık, iç taraflar çok tenhadır. Büyük şehirlerde, köylerdekine nispeten daha normal bir hayat düzeni kurulmuştur. Genel olarak insanları orta boylu, beyaz tenlidir. Bu beyazlık bazen sarıya, bazen sarımtırak bir kırmızıya çalar. Saçları sert ve siyah, elmacık kemikleri çıkık, gözleri çekiktir. Belli başlı büyük şehirleri, iki başkent Pekin (7.000.000) ve Taipeh (1.150.000)'den sonra, Hong - Kong (bu şehir İngilizlerin elindedir), Nanking (1.450.000), Şanghay (10.000.000 nufuslu başlıca liman), Tien - Çin (4.000.000), Kanton (1.840.000), Çung - King (2.165 nüfuslu nehir limanı), Hanko, Hangçu, Çingtav, Mukden (2.423.000 nüfuslu Mançurya endüstri merkezi), ve Çangtu'dur.

Çin'in en büyük ekonomik zenginliğini, geniş toprakları teşkil eder. Özellikle nehir boylarında asırlardan beri ekilen bereketli topraklar, yüzlerce milyon insanın beslenmesini sağlar. Bitki örtüsü, orman bitkilerinden çöl bitkilerine, mercan adası bitkilerinden tundura bitkilerine varıncaya kadar çeşitler gösterir. Yang - Çe ve Hoang - Ho havzaları ile Mançurya, tarıma çok elverişlidir. Başlıca ürün pirinçtir. Halkın büyük çoğunluğu çiftçilikle uğraşır. Diğer önemli ürünleri, buğday, darı,

soya fasulyesi, çay, pamuk, arpa, yulaf, tütün, şeker kamışıdır. Bitki örtüsü gibi, hayvan çeşidi de çoktur. Balıkçılık büyük bir endüstri halinde gelişmiştir. Çin sofrasında etin yerini balık almıştır. Maden bakımından da zengin olan ülkede bilhassa şu madenler çıkarılır: Demir, tungsten, antimon, kalay, kurşun, çinko, bakır, manganez, civa, taşkömürü, kaolin. Ülke son yıllarda bir sanayi ülkesi olma yolunda büyük çabalar göstermiştir. Ülkenin ulaştırma işlerinde nehir ve kanalların büyük önemi vardır. Demiryolları ve karayolları gittikçe gelişmektedir.

Çinlilerin menşei, bugün bile kesin olarak bilinmemektedir. Çin'de halen beş ayrı kavim yaşamaktadır. Bunlar Çinli, Mançuryalı, Moğol, Türk ve Tibetliler'dir. Çin tarihinin ilk çağları efsanelerle karışıktır. Asıl Çin tarihinin Şang hanedanıyle başladığı kabul edilir. M. Ö. 1765 - 1122 yılları arasında hüküm süren bu hanedanın devresine ait tunç eşyaya rastlanmıştır. Daha sonra Çin'de şu hanedanlar hüküm sürmüştür:

Çu hanedanı (M. Ö. 1122 - 249). Bu devreye Çin'in derebeylik devri denir.

Çı - İn Hanedanı (M. Ö. 249 - 206). Bu çağda derebeyliğe son verilmiş, ülke 36 eyalete ayrılmıştır. Çin bugünkü adını bu hanedandan almıştır.

Han hanedanı (M. Ö. 206 - M. S. 220). Çin'in en parlak devridir. Kâğıt bu devrede yapılmıştır.

Sui ve Tı - ang hanedanları (589 - 906). Küçük devletlerin kurulduğu ve Türk istilâlarının olduğu devredir. Ancak Tı - ang birliği yeniden kurmuş, devrinde sanat çok ilerlemiştir.

Sung hanedanı (960 - 1279). Felsefe ve sanat alanında ilerleme devam etmiştir.

Moğol hanedanı (1279 - 1368). Kubilay'ın da yaşadığı bu devre, Çin tarihinin en parlak çağlarını içine alır. Marko Polo'nun Çin gezisi de bu devreye rastlar.

Ming hanedanı (1368 - 1644). Parlak devir devam etmiş, kuzeyden gelen Mançu'lar, Ming'leri iktidardan uzaklaştırmıştır.

Çin'in son tarih devresi 17. yüzyılda başlar. 1912'de Cumhuriyet ilân edilinceye kadar, ülkeyi kendilerine Çı - ing adını veren Mançu'lar idare etmiştir. 19. yüzyılda Batı ile temas başlamıştır. Holanda, Fransız, İngiliz ve Amerikalılar, Makao ve Kanton'a sokulmuşlardır. Bu arada İngilizler, Çin'e afyon satmaktaydılar. Halk da bunu tehlikeli şekilde kullanmaktaydı. 1839'da Kanton'daki İngilizlere ait afyon stokları yakıldı. İngiliz tüccarları hapsedildi. Çıkan savaş 1842'de İngilizlerin galebesiyle bitti. Çinliler hem afyonların parasını ödemeyi, hem de beş Çin

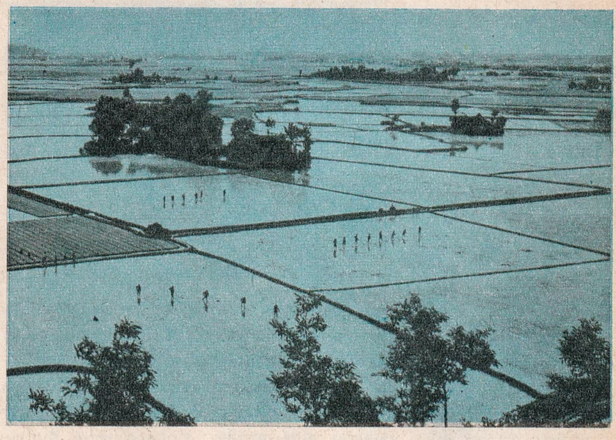

Çin'de Hupeh eyaletinde pirinç tarlası

limanını İngiliz ticaretine açmayı kabul ettiler. Hong Kong da İngiltere'ye terk edildi. 19. yüzyılda çıkan iki isyandan ilkini İngiliz ve Amerikalılar bastırdı. Baxer isyanı adıyla bilinen ikinci isyan ise, milletlerarası bir ordu tarafından sindirildi. 1894'te ilk Çin - Japon savaşı çıktı. Çin savaşta büyük yenilgiye uğradı. Bunun üzerine 1911'de Sun Yat - sen'in başkanlığındaki milliyetçiler, imparatorluğu devirdiler, 1912'de cumhuriyet ilân edildi. Birinci Dünya Savaşı, Çin'de yeni ıstırap ve karışıklıklara yol açtı. 1925'te Sun Yat - sen'in ölümü üzerine, Çang - Kay - şek, milliyetçilerin başkanı oldu. 1931'de yeni bir Çin - Japon harbi patlak verdi. Savaş İkinci Dünya Savaşı'nda da devam etti. Japonya'nın, Amerika Birleşik Devletleri'ne saldırması üzerine, Çin de Mihver devletlerine karşı savaş açtı. Müttefikler Çin'e yardıma başladılar. 1943'te Japonya'nın aldığı bütün toprakların Çin'e geri verilmesi kararlaştırıldı. 1945'te savaşın kazanılmasıyle Japonya, Çin ve Mançurya'

Pekin yakınlarında bir pagoda

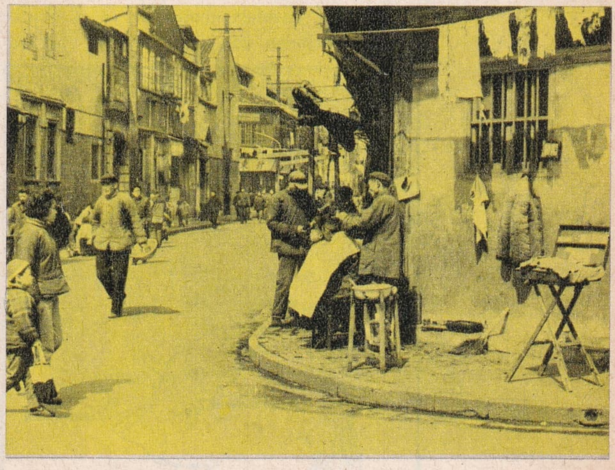

Şanghay'da bir sokak

Nanking'de bir Budist tapınağı

Çinli bir kız

Çinli bir erkek tipi

dan tamamen çekildi. Ülkede gelişmeye başlayan Komünizm, 1921'de kurulan Çin Komünist Partisi'nin yönetimiyle bu sıralarda yavaş yavaş genişlemişti. İkinci Dünya Savaşı biter bitmez, Komünistler kilit noktalarını elde ettiler. Milliyetçilerle Komünistler arasında iç savaş başladı. Milliyetçiler yenildi ve 1949'da Nankin, Komünistlerin eline geçti. Milliyetçi Çin hükümeti Formoza adasına çekilmek zorunda kaldı. Böylece Çin ikiye ayrılmış oldu.

Çin'de tarih boyunca aydınlar daima saygı görmüştür. 1928'den sonra eğitime daha büyük önem verilmeye başlanmıştır. Bugün bütün Çin'de 70.000.000 dan fazla öğrenci, 200'den fazla kolej ve üniversite, 600.000'e yakın çeşitli okul vardır. Çince tek heceli bir dildir. Fonetik bakımdan fakirdir. Son zamanlarda Latin harfleri esasına dayanan yeni bir yazı okullarda öğretilmektedir. Çin edebiyatının M. Ö. 3.000 yılına kadar uzanan bir mazisi vardır. Çinlilerin büyük değer verdikleri eski eserlerin başında, Beş Klasik ile Dört Kitap gelir. Klasiklerden üçü eski şiir ve eserler koleksiyonudur. Bunların M. Ö. 6. yüzyılda Konfüçyüs tarafından toplandığı, birinin de onun tarafından yazıldığı söylenir. Edebiyat, şiir bakımından çok zengindir. Felsefe eserlerinin yeri de büyüktür. Çin felsefesi metafizik veya mantık meselelerinden çok, insanları iyi yola götürmenin ilkeleriyle ilgilenmiştir. Çin felsefesi eski, orta ve yeni çağ olmak üzere üç büyük kısımda incelenir. Çin mimarlığı denince akla çok katlı zarif kuleler, uçları kalkık, uzun saçaklı binalar, tapınaklar gelir. Çin mimarlığına hâkim olan düşüncenin başında binaların tabiatle ahenk halinde olması endişesi gelir. En büyük anıtı, Çin Setti'dir. Çin resminde de tabiat sevgisi üstün gelmiştir. Bu bir suluboya resmidir. Eski resimlerin çoğu uzun ipek kumaşlar veya kâğıt üzerine yapılmıştır. Çinlilerin en büyük buluşlarından biri de porselendir. Çin müziğinin çok eski bir tarihi vardır. İlk örnekleri dinî parçalardır. Tapınak dışında daha çok halk müziği hâkimdir. Çinlilerin, çoğu pek ilkel olan, 130 çeşit saz kullandıkları tespit edilmiştir.

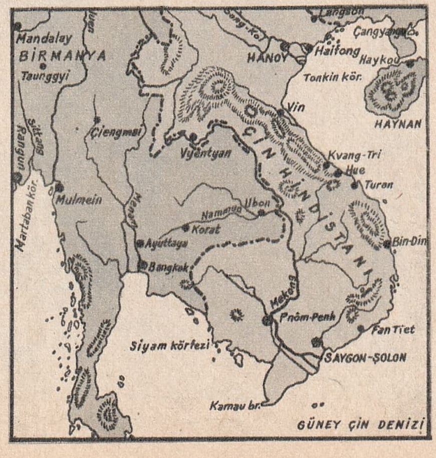

Çin Hindistanı

Çin Halk Cumhuriyeti (Komünist Çin): 1949 yılı eylülünde Mao Çe-tung tarafından kurulmuştur. Nüfusu: 700.000.000, yüzölçümü: 9.546.000 km.²'dir. Bu topraklar asıl Çin'den başka, **Doğu Türkistan,** Tibet, Mançurya ve İç **Moğolistan'ı** kaplar. Önemli bir Müslüman ve Türk azınlığı vardır. Halen birçok ülke, Çin Halk Cumhuriyetini tanımamaktadır. Buna rağmen Birleşmiş Milletler teşkilâtına kabul edilmemiştir.

Milliyetçi Çin Cumhuriyeti: Doğu Çin denizinde, Formoza adasının toprakları üzerindedir. Nüfusu: 13.000.000, yüzölçümü: 35.961 km.²'dir. Birçok ülke tarafından meşru Çin hükümeti diye tanınır. Birleşmiş Milletler'de de Çin'i, Milliyetçi Çin'in temsilcisi temsil eder.

ÇİN HİNDİSTANI, Birmanya, Tayland, Malezya'nın kıtada kalan kısmı, Kuzey ve Güney Vietnam, Kamboç ve Laos devletlerini içine alan Asya topraklarına verilen addır. Kuzeyde Çin, doğuda ve güneyde Çin denizi, batıda Hint Okyanusu ile çevrilmiştir.

Fransız etkisi burada 1787'de başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda bölgede şiddetli çarpışmalar olmuş, savaştan sonra da bölge halkı bağımsızlık mücadelesine başlamıştır. 1954 Cenevre Antlaşması ile savaşa son verilmişse de, bugün Vietnam'da barış yine sağlanmış değildir.

Ülkenin yüksek yerler dışında kalan bölgeleri tropikal ormanlarla kaplıdır. Ormanlarda pek çok kuş çeşidi yaşar.

Ayrıca kaplan, fil, gergedan, panter, ayı ve meymun sık rastlanan hayvanlardandır.

Halkı melezdir. Âdetleri ve yazıları Çinlilerinkine benzer. Dağlık ve ormanlık olan arazisinin ancak % 12'si tarıma elverişlidir.

ÇİN SETTİ, Milâttan 300 yıl önce Çin İmparatoru Çenk tarafından yaptırılan duvardır. Sarı denizin kuzeyindeki Liautung körfezinden başlar, Kansu eyaletinin kuzey batısına kadar uzanır. 3.000 km. uzunluğunda, 6 metre yüksekliğindeki bu duvarda her iki yüz adımda bir, 12 metre yükseklikte kaleler vardır. Başlıca karayollarına tesadüf edilen yerlerinde 40 kadar kapı bulunur. Çin setti, Türk ve Moğol akınlarını durdurmak için yapılmış, fakat M. Ö. 211'de Hun Türkleri'nin, 1644'te de Mançular'ın, Çin'e girmelerini önleyememiştir.

ÇİNAKOP, (Bak: LÜFER).

ÇİNÇİLYA (Çinçila), çok pahalı ve güzel kürkü için avlanan veya yetiştirilen bir hayvandır. Memelilerin kemirgenler takımındandır. Bolivya, Şili ve Peru dağlarının yüksekliklerinde, kovuklar içinde yaşar. Boyu 15 - 30 santim, ağırlığı 500 gram kadardır. Erkeği ile dişisi devamlı beraber yaşar. 15 - 20 yıl süren ömürleri vardır. Nesillerinin tükenmesi tehlikesine karşı avı yasaklanmıştır. Halen Amerika'da özel olarak çinçilya yetiştirilmektedir. Bu hayvana adı, 12. yüzyılda yünlerinin inceliği ile ün salan İspanya'da Cincala şehrinden ötürü verilmiştir.

ÇİNE, Ege bölgesinin Aydın iline bağlı 56.887 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.275 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.226 $km.^2$'dir. 3 bucağı, 81 köyü vardır.

Topraklarının büyük bir kısmını Büyük Menderes ovasına güneyden sokulan Çine ovası meydana getirir. Doğusunda Madranbaba dağı yükselir. Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Yazları kuru ve sıcaktır. Kışları ılık ve yağmurludur. Dağlar ormanlıktır. Başlıca akarsuyu, Çine suyudur. Ekinler arasında tütün başta gelir. İlçe merkezi Çine kasabası 4 mahalleden ibarettir. Kasaba denizden 65 metre yükseklikte, Aydın - Muğla devlet yolu üzerindedir.

ÇİNGENELER, Avrupa'nın muhtelif yerlerinde, Kuzey Afrika'da, İran ve Bülücistan'da, Amerika'da yaşayan eski bir kavimdir. Dilleri bakımından Hindistan'dan geldikleri sanılmaktadır. Çingeneler Almanya'da ilk defa 1417'de, Fransa'da 1427'de, İtalya'da 1433'te görülmüşlerdir. 14. yüzyılda İngilere'ye, 19. yüzyılda Amerika'ya geçmişlerdir. Avrupa'da ilk zamanlar hoş karşılanmışlar, fakat sonradan Türklere casusluk yaptıkları bahanesiyle şiddetli baskılara maruz bırakılmışlardır. Ancak 18. yüzyıl sonlarında durumları biraz düzelmiştir.

Çingeneler kabileler halinde göçebe hayatı yaşarlar. Bulundukları memlekete kolay intibak ederler. Fakat kendi özelliklerini de her yerde korurlar. Müslüman olan

Dağlar boyunca uzanan Çin seddi

Çingeneler camiye gittikleri, hatta bazen imamları dahi bulunduğu halde, Evliya Çelebi'nin yazdığına göre, «Kâfirlerle kızıl yumurta yerler, Yahudilerle de Kamış Bayramı yaparlar.» Beden yapılışı, dil, ahlâk, âdetleri bakımından birbirlerine benzerler. Hemen her yerde bakırcılık, kalaycılık, at cambazlığı yaparlar.

Memleketimizdekiler maşa, kürek gibi eşyalar yapıp satarlar. Kadınları da fal bakar, çiçek veya ilâç yapılacak çiçekler toplarlar. Hemen hepsinin müzikle ilgisi vardır. İyi dans ederler. Balkanlar'da yaşayanları çok güzel keman çalarlar. Halen dünyada 4 milyon kadar Çingene yaşamakta olup, bunun dörtte bir kadarı Romanya'dadır. Ahlâk anlayışları, toplum halindeki yaşayışları bakımından birçok yerlerde yerli halk tarafından çok yadırganırlar.

Bir çingene kadını

ÇİNGÜLÜ, sarı, kırmızı, pembe renkte, çan biçimi çiçekler açan güzel bir bitkidir. Saksıda yetiştirilir. Işıklı ve ılık bir köşede uzun müddet bozulmadan durabilir. Körpe sürgünleri çelikleyerek saksıda üretilir.

ÇİNİ, güzel sanatlarda çok önemli bir yeri olan, özellikle Türk ve İslâm sanatında gelişmiş bir sanat koludur. Porselen ve kaolinin özel pişirilme şekliyle elde edilen seramik ve fayans işlerine denir. İlk örneklerinin Çin'den getirilmesi dolayısıyle bu adla anılmıştır. Çinicilik genellikle üç kısma ayrılır: 1 — Halk çiniciliği (çanak, çömlek) 2 — Fayans çiniciliği; 3 — Porselen çiniciliği. Her üç kısımda da hemen hemen aynı şekilde yapılır. Balçık, beyaz balçık ve kaolin su içinde karıştırıldıktan sonra, süzülür. Eleklerden geçirilip, havuzlarda günlerce bekletilir. Koyulaşan çamur, çini yapılacak çamurdur. Eski usulde tornada, yeni usulde ise makinelerde çini yapılır. Kuruduktan sonra fırınlanır. Üzerine boyalarla çiçekler, şekiller işlenir, sırlanır ve tekrar fırına sokulur. Sırlı çini Milâttan 24 - 25

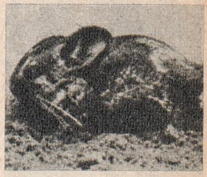

Çinçilya

Istanbul'da Topkapı Sarayı, Harem Dairesi girişindeki çini panolardan biri

yüzyıl önce Çinlilerce bilinirdi. Asurlular da çini eserler bırakmışlardır.

Türk çiniciliği beş çağa ayrılır: 1 — Selçuklular çağı; 2 — İlk Osmanlı çağı; 3 — Osmanlı çiniciliğinin yükseliş çağı; 4 — Osmanlı çiniciliğinin çöküş çağı; 5 — Cumhuriyet çağı.

İlk gelişmiş Türk çinileri 13. yüzyılda Kılıç Arslan'ın Konya'daki sarayında görüldü. Osmanlı devrinde önce mavi - beyaz çiniler yapıldı. 16. yüzyılda Istanbul'da sırlı ve renkli duvar çinileri yapılmaya başlandı. İznik çinileri bu devirde büyük bir devrim yarattı. 17. yüzyılda gerileme başladı. 1716'da İznik'te yapımevleri kapandı. Bugün Kütahya'da çini yapımevleri verimli bir şekilde çalışmaktadır.

Çita

ÇİNİLİ CAMİ, Üsküdar'da civara hâkim bir tepenin yamacındadır. 1640'ta Kösem Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Sağında tek şerefeli bir minaresi vardır. Tek ve sağır kubbelidir. Camideki çinilerde beyaz, siyah, lâcivert, açık mavi, mor, yeşil ve kırmızı renklerde, karanfil, lâle, gül, erikçiçeği ve papatyaların ahenkli uyuşması görülür.

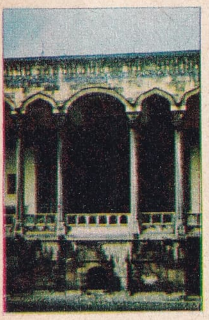

Topkapı Sarayı'nda Çinili Köşk

ÇİNİLİ KÖŞK, Fatih tarafından, Beyazıt'taki eski saraydan sonra yaptırılmış ilk köşktür. Adına Sırça Saray da denir. Fatih devri mimarlarından Atik Sinan tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Kapı üstü yazısında 1472'de inşa edildiği gösterilmektedir. Çeşitli zamanlarda değişikliklere uğramış, tamir görmüştür. Revakın sol yanındaki çiniler de 1910'da Kütahya'da yapılan örnekleriyle değiştirilmişlerdir. Bugün Fatih Müzesi haline getirilmiştir.

ÇİNKO, tabiatte bileşikler halinde bulunan, mavimtrak beyaz renkte çok sert bir madendir. Dünyanın en zengin çinko filizlerine, Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu eyaletlerinde, Kanada'da, Polonya'da, Meksika'da, Rusya'da ve Avustralya'da raslanır. Çinko indirgeme ve elektroliz yoluyle elde edilir. Özellikleri: simgesi: Zn; atom numarası: 30; atom ağırlığı: 65,38; yoğunluğu: 6,86; ergime noktası: 410°; kaynama noktası: 907°; elektrik iletkenliği: 24,16; ısı iletkenliği: 19,3'tür.

En önemli çinko alaşımları: pirinç, bronz (tunç), beyazmetal ve Alman gümüşüdür. «Üstübeç» diye bilinen çinko oksit, astar boya ve yaralarda merhem olarak kullanılır.

Yeryüzünde en çok çinko elde edilen ülkeler şunlardır (1965): 1 - Kanada 8.264.000 ton, 2 - A.B.D. 5.544.000 ton, 3 - Rusya 4.120.000 ton, 4 - Avustralya 3.548.000 ton, 5 - Meksika 2.249.000 ton.

ÇİPURA BALIĞI, barbunya - tekir balıklarının bir çeşididir. Boyları 20 - 30 santim kadardır. On yıl kadar yaşarlar. Küçük balıklar, istakoz ve yengeç yavrularıyle beslenirler.

ÇİROZ, yumurtasını bırakmış uskumrulara denir. Eti lezzetsiz ve kuru olduğu için, kurutularak satılır. Her bin çiroz için 15 kilo tuz hesap edilir. Havalar elverişli ise, çirozlar 5 günde kurur. Aksi halde 15 gün sürer. Erken kuruyanları makbuldür. Çiroz, Türklerde salata olarak ün salmıştır.

ÇİTA, Asya ve Afrika ormanlarında yaşayan, 75 santim boyunda, dünyanın en hızlı kara hayvanıdır. «Avcı leopar» diye de tanınır. Birden yerinden fırlayarak, 1 - 2 saniye içinde saatte 70 - 75 km. bir hıza erişebilir. Fakat çita çabuk yorulur. Türü gibi yırtıcı olduğu halde, aşırı saldırganlığı yoktur. Terbiye edildiği takdirde ehlileşmekte ve ceylân, antilop avında kullanılmaktadır.

ÇİTLEMBİK, karaağaç cinsinden, 15 - 20 m.'ye kadar yükselen ve kerestesi abanoz taklidi gibi kullanılan bir ağaçtır. Nohut büyüklüğündeki yuvarlak, siyah, tadı burukça yemişi de aynı adla anılır.

ÇİVİ YAZISI, tarihin çok eski çağlarında Ön Asya'nın birçok bölgelerindeki kavimlerin kullandığı bir yazı şeklidir. Yatay ve dikey çizilmiş çizgilerden meydana gelme bir yazıdır. Çizgilerin ucunda çiv' başı gibi üç köşe başlar vardır. Yazıyı Sumerlerliler icat etmiş, Hititler, Asurlular, İranlılar tarafından Milâdın birinci yüzyılına kadar kullanılmıştır. Zamanla ge-

liştiği halde, hiç bir zaman Fenike yazısı gibi harfleri yan yana getirmek esasına dayanmamıştır. Hamurabi Kanunları gibi tarihî eserler 5.000 yıl öncesinden zamanımıza bu yazı sayesinde gelebilmiştir.

ÇİVİT, mavi renkli bitkisel bir toz boyadır. Çamaşırların sarılığını gidermek için, çamaşırın son suyuna konur. Çin, Yemen ve Hindistan'da yetişen çivitotu bitkisinden çıkartılır. Kırmızı, sarı ve yeşil olanları da vardır. Bunlar daha çok resimde kullanılır.

ÇİVRİL, Ege bölgesinin Denizli iline bağlı 50.000 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.780 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.499 $km.^2$'dir. 3 bucağı ve 67 köyü vardır.

İlçe topraklarının büyük bir kısmını Büyük Menderes'in ve onun bir kolu olan Kûfî çayının çevresindeki ovalar teşkil eder. Yazlar sıcak, kışlar soğuktur. Ovanın doğusundaki Işıklı gölü bataklıktır. Tahıldan başka haşhaş, pancar, susam ekilir. Bağcılığı ilerlemiştir. İlçe merkezi Çivril kasabası 3 mahalleden meydana gelmiştir. Kasaba denizden 831 metre yükseklikte ve Denizli - Uşak karayolu üzerindedir. Sütlaç istasyonundan ayrılan bir hatla da Afyon - Alsancak demiryoluna bağlıdır.

ÇİY, havadaki su buharının soğuyarak su damlası haline gelmiş şeklidir. Sabahleyin yaprakların üstünde yağmurdan arta kalmış gibi parıldayan su damlacıkları çiğden başka bir şey değildir. Bu, havadaki nemin yoğunlaşması sonucu meydana gelen bir olaydır. Geceleri bitkiler gibi çok soğuyan cisimlere dokunan havanın içindeki buhar orada yoğunlaşarak su damlası halini alır. Bunun buz haline gelmiş olanına «kırağı» denir. Bu, bitkiler için çok zararlıdır. Bundan başka ayazlı gecelerde ağaç ve direklerin buzlandığını görürüz ki, buna da «kıraç» denir.

ÇİZGİ, hareket eden bir noktanın bıraktığı izdir. Eski Yunan matematikçisi Euklides çizgiyi, «genişliği olmayan uzunluk» diye tarif etmiştir. Üç çeşit çizgi vardır:

1 - Doğru çizgi: İki nokta arasındaki en kısa yoldur. İki noktadan ancak bir doğru geçer.

2 - Kırık çizgi: Ucuca gelen bir doğru üzerinde bulunmayan doğru parçalarıdır.

3 - Eğri çizgi: Bir doğru üzerinde olmayan ve köşe yapmadan doğrultu değiştiren çizgidir.

ÇOBANALDATAN, kırlangıçtan büyük, insanı yanına yaklaştırdığı halde kolay yakalanamayan bir kuştur. Kuzey Afrika, Akdeniz ülkeleri ve Sibirya'dan Altay'a kadar olan bölgelerde yaşar. Uzunluğu 25 santim, ağırlığı 60 gram kadardır. Göçücüdür. Böcek, sinek, kelebek yiyerek beslenir. Sağanlar takımındandır.

ÇOBANÇANTASI, taçyaprağı ayrı olan ikiçeneklilerin turpgiller familyasından bir yaban bitkisidir. Yemişleri bir torbayı andırır.

ÇOBANLILAR, İlhanlılar'ın son devirlerinde önemli rol oynamış bir Moğol ailesidir. Emir Çoban Noyan 1316'dan 1327' ye kadar İran'da İlhan Ebu - Sait Bahadır Han'ın saltanat naibi olmuştur. Oğlu Timurtaş da büyük nüfuz kazanmış, Anadolu genel valiliğine getirilmiştir. Emir Çoban Noyan, Anadolu'yu tamamen hükmü altına almıştı. Bu sırada Selçuklu İmparatorluğu çökmüş durumdaydı. Üç oğlunu Anadolu, Gürcistan ve Horasan'a genel vali olarak gönderen Çoban Noyan, İlhan'ı alt etmek istemişse de, Ebu - Sait Han tarafından öldürtülmüştür. Ailenin başına torunu Şeyh Hasan geçmiş ve İlhanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına sebep olan faaliyetlerde bulunmuştur. Daha sonra kardeşleri Emîr Eşref ve Emîr Yağıbastı 1355'e kadar Yakın Doğu'nun kaderine hükmetmişler, İlhanlılar'ın kurduğu düzeni yıkmışlardır.

ÇOBANPÜSKÜLÜ, cinslerinin çoğu ağaççık şeklinde bir bitkidir. Daha çok Kuzey Amerika'da yetişir. 300 yıl kadar yaşarlar. İkiçeneklilerin çobanpüskülügiller familyasındandırlar. İç gövdesinin iç kabuklarından ökse yapılır. Dalları da kamçı veya kırbaç yapmaya yarar.

ÇOCUK, doğumdan erinliğe varıncaya kadar geçen yaşlardaki insan yavrusudur. Normal olarak çocukların geçirdiği 4 devre vardır:

1 - Bebeklik: Doğumdan, iki yaşına kadar sürer. Bu devrede baş fazla büyük, el ve ayaklar ise küçüktür. Bebekler net göremezler, ses de duyamazlar. Tatma ve dokunma duyguları ise gelişmiştir. Bebek dünyaya gelir gelmez ciğerlerini havayla doldurmak için ağlar. Buna «doğum ağlaması» denir. 2 yaşındaki çocukların solunumu dakikada 25 - 30, nabız vuruşları da 90 - 120'dir. Bebeklerin büyümelerinin ana hatları şöyledir: Göbeğin düşmesi (4 - 7 gün), göbek yarasının kapanması (6 - 10 gün), bilerek gülmesi (2. ay), başını yataktan kaldırması (6 - 8. hafta), gördüğü kimseleri tanıması (3 - 4. ay), etrafındaki parlak şeyleri tutmak istemesi (5. ay), ağırlığının doğumdakinden iki katını bulması (6. ay), oturması (6. ay), kolundan tutularak ayakta durması

ÇİVİ YAZISINA ÖRNEKLER:

Deve (okunuşu: gam-ma-lu)

Sağ el (okunuşu: im-nu)

Adalet (okunuşu: di-i-nu)

(7 - 8. ay), yardımla yürümesi (9. ay), yatağında tutunarak ayağa kalkması (8. ay), konuşması (11 - 12. ay), yürümesi

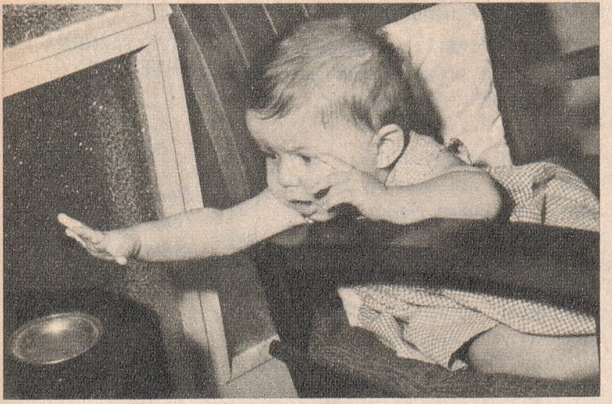

Çocuk dikkatini çeken her şeyle yakından ilgilenir

(11 - 12. ay), koşması (2 yaşında), bıngıldağın kapanması (15 - 16. ay). Bebeklerin günde 21 saat uyumaları normaldir.

2 - İlk çocukluk: 2 yaşından, 6 yaşına kadar sürer. Vücudunu artık istediği gibi hareket ettirir, konuşur, çevresini tanımaya başlar. Zihnî melekeler gelişir. Bu çağın en önemli özelliği, taklittir. 2 - 3 yaşında çocukta bir aksilik görülür. Bu, şahsiyetini bulma çabasının sonucudur. Gerçek lüzum olmadan kendisine pek karışılmamalıdır. Üç yaşından sonra çocuk, karanlık, ölüm gibi şeylerden korkmaya başlar. Kız çocuklarına, vücutlarının erkekler gibi olmamasının endişe verici bir şey olmadığı anlatılmalıdır.

3 - İkinci çocukluk: İlkokul çağıdır. Çocuk artık sevgilerini açıkça göstermemektedir. Açıkça sevilip okşanmaktan da hoşlanmaz. Bağımsız olmak ister. Hoşlanmadıkları insanlardan kaçar. Büyükleri taklit eder. Kötü huyları bu devrede edinirler.

4 - Erinlik (bülûğ): Erinlikten önce çocukta gelişme yavaşlar. 11 - 12 yaşından 22 - 23 yaşına kadar süren bu devrede çocuk, cinsî bakımdan gelişir. Kızlar 12 - 14 yaşında erin olurlar. Erkek çocuklarda bu dönem 1,5 - 3 yıl geç başlar. Çocuklar artık bir büyük insan gibi görülmek, o şekilde muamele görmek isterler. Ana - babanın bu sırada ona hâlâ çocuk gözüyle bakması, çocuk ruhunda tepkiler yaratabilir.

Anne - babanın mutluluğu çocuklarının da yüzünden okunur

Çocuk bakımı, insan yavrusunun ilerisi için çok önemli bir konudur. Bütün çocuklar için tabiî ki takip edilecek bir tek bakım usulü yoktur. Yalnız ana kurallar vardır. Ana - baba, kendi bilgileriyle ve tecrübeleriyle ve doktorla işbirliği yaparak en uygun bakımı tayin edeceklerdir.

Çocuk Bakımı: Besin konusu çocuk bakımının en önemli bahsidir. Süt çocuklarının en iyi besini, ana sütüdür. Ana sütü verilemezse, özel çocuk mamalarına başvurulur. Bebeğe mama veya meme verilmesinin zamanı belirli saatlerde tesbit edilmelidir. En uygun saatler sabah 6 ve 10, öğleden sonra 2 ve 6, gece de 10 ve 2'dir. Genellikle bebek üç aylık olunca mama verilmeye başlanır. Beşinci aydan itibaren sebze çorbası ilâve edilir. Yedinci aydan itibaren de et ve meyva sularına geçilir. Çocuklara fazla unlu maddeler vermek iyi değildir. Çocuklar yemek yemekte huysuzluk edebilirler. Bu takdirde üzerlerine fazla düşmek doğru değildir. Çocuğa istekli yemek yedirmenin en iyi yolu, yemeği istenilen bir şey haline getirmektir. Sabırlı olan anneler, çocuklarına 1 veya 2 yaşlarından itibaren kendi kendilerine yemeleri için kaşık emanet edebilirler. Bu yaşta çocuklar beslenmek için çeşitli şeyler yemelidirler.

Çocuk Giyimi: Yeni doğan bebeğin giyim eşyası, ara bezi, etek bezi, gömlek, zıbın, kundak yahut entariden ibarettir. Hangi yaşta olursa olsun çocuklar fazla giydirilmemelidir. Fazla giyinmek çocuğu daha çok soğuk algınlığına hazırlar. Bebekler sağlıklı ve iştahlı olmak için bol hava ve güneş de almalıdırlar. Güneş ışınları deride D vitamini meydana getirdiği için, çok faydalıdır. Göbeği düşen her çocuk, her gün banyo yapmalıdır. Küçük yaştan alıştırılırsa, çocuklar banyoyu çok severler. 1,5 - 2 yaşları arasında da artık kuru yatıp, kuru kalkmaya başlarlar. Bebeğin idrar torbası idrarı iki saat müddetle tutabilecek hale gelince, belirli saatlerde çiş yapmaya alıştırılabilir. Alıştırılan çocuklar, 2 yaş civarında çişlerini söylerler.

Çocuklarda Uyku: Çocukların normal uyku müddeti ise şöyledir: 2 - 6 yaşlarında (gece 12, gündüz 1 - 2 saat), 6 - 9 yaşlarında (gece 11 saat), 9 - 12 yaşlarında (gece 10 saat).

Küçük çocukların sağlık durumundaki değişiklikler hemen doktora bildirilmelidir. Bebeklerin çeşitli rahatsızlıkları şunlardır: Kusmalar: Genellikle önemli olmamakla beraber, kusulan süt çok fazla, kusma da sık sık oluyorsa, doktora haber verilmelidir. Hıçkırık: Hazımsızlıktan olur. Su verilebilir. Gaz: Mamalardan hemen sonra süt çocuklarında görülür. Sancı da verebilir. Bebeği bir müddet dik tutmak, gaz çıkartmasını kolaylaştırır. Pamukçuk: Ağızın yanlarında ve damakta görülen beyaz lekeler, bir çeşit mantardır. Sütten sonra kaynatılmış su içirmek

faydalıdır. Pişik: Bebeklerin cildinin hassas olmasından dolayı, bilhassa apış aralarında görülür. En iyi çare, bezlerini her gün kaynatmak, altını antiseptik bir maddeyle silmektir. Karın ağrıları: Bebeklere çok ıstırap verir. Sancılar şiddetli ise, doktora baş vurulmalıdır.

Çocuk Hastalıkları: Çocukları tehlikeli hastalıklardan korumak için, şu aşılar küçük yaşlardan itibaren yaptırılabilir: Çiçek aşısı (Bebek bir yaşına gelmeden önce yaptırmak en iyisidir); boğmaca aşısı (Sıhhatli çocuklara 6 aylıktan itibaren yapılabilir. Birer hafta arayla üç defada tatbik edilir); difteri aşısı (aha bir yaşını bulmadan yaptırılabilir. Üç defa tekrarlanır. Aradan birkaç yıl geçince veya okula başlarken bir aşı daha yaptırılabilir); tetanos aşısı (Difteri aşısıyle birlikte yapılır. Muafiyet ancak ikinci aşıdan sonra başlayacağı için, çocuğu tehlikeli bir yara aldıktan sonra aşılatmak faydasızdır. Bu durumlarda serum yaptırılmalıdır); diğer aşılar (tifo, tifüs ve çocuk felci aşısı), bilhassa salgın olduğu zamanlarda tatbik edilmelidir. Çocuk felci aşısının (Salk) ilk ikisi 4-6 hafta arayla yapılır. Üçüncüsü ise, ikinciden 7 ay sonra tatbik edilir. Birkaç sene devamla senede bir defa olmak üzere tekrarlanır. Son zamanlarda bu aşı bırakılarak, ağızdan şekerle verilen Sabin aşısı tercih edilmeye başlanmıştır. (Hastalıklar için ayrıca kendi maddelerine bakınız).

Çocukta sünnet: Sünnet, erkek cinsiyet organının başını kaplayan deri parçasının kesilmesidir. Temizlik yönünden faydalı bir ameliye olduğu için bazı Batılılar tarafından da uygulanır.

Çocukta Erken Doğma: Bazı çocuklar çeşitli sebeplerle erken doğarlar. Çocuk, rahimde 6,5 ay kalmışsa (182 gün), yaşar. Bu gibi çocukların bakımına büyük itina gösterilir. Yaşama ihtimalleri, ağırlıklarıyle ilgilidir. 1.000 - 1.500 gr. doğanların % 80'i, 1.500 - 2.000 gr. doğanların % 36'sı, 2.000 - 2.500 gr. doğanların da % 11'i yaşayamaz. Erken doğanların vücutları sıcak tutulmalıdır. Beslenmesi de özel itina ister. Az ve sık meme verilmelidir.

Çocuk ve Toplum Hayatı: İnsan yavrusunun toplum hayatına hazırlanması, çocuk eğitimi ile mümkündür. Çocuk eğitimi doğumla birlikte başlar. Her yaştaki çocuk için eğitimin en önemli şartı, disiplindir. Çocuğun yapması istenilen konularda fazla izahta bulunmaya sebep yoktur. Yapılacak şeyi çocuğa söylemeli, bir şey sorarsa, o zaman kısa ve kesin bir izahat verilmelidir. Çocuğun hayatında okul kadar, evde öğreneceklerinin de önemi büyüktür. Çocuğa öğretilecek ilk şey, insanları sevmesidir. Yabancıların karşısında şahsiyetine saygı göstermek, eğitimde önemli rol oynar. Çocuk, söylemesi istenilen nazikâne sözleri ise ancak büyüklerinden duyarak öğrenebilir. Çocuğun kendine güveni de bilgili bir eğitimle öğretilir. Çocuklar gerek sözle, gerekse maddeten takdir edilmelidir. Cezanın da eğitimde rolü büyüktür. Fakat sık sık cezaya gitmek doğru olmaz. Korkutmaktan mümkün olduğu kadar kaçınılmalıdır. Hele polis ve iğneci ile korkutmak, yüzde yüz hatalıdır. Oyun da çok iyi bir eğitim aracıdır. Bol bol oynayarak büyüyen çocuklar, daha sıhhatli olurlar. Oyun, çocuğun hafızasını, zekâsını, kabiliyetlerini geliştirir, onu işbirliğine, bencil olmamaya, dürüst ve saygılı olmaya alıştırır, fedakârlık etmesini öğretir.

Çocuk ve Kardeşi: Kardeşler arasındaki münasebetin de önemi büyüktür. Büyükler çok defa kardeşlerini küçümserler. Bilhassa erkek kardeşler, kız kardeşlerine tahakküm etmek isterler. Yeni bir kardeş geleceği zaman, bu olayın evde mümkün olduğu kadar az değişiklik yapması sağlanmalıdır. Bebekle ilgilenirken, büyük çocuk da ihmal edilmemelidir. Yoksa kıskançlık başlar. Kıskançlık kendisini çeşitli şekillerde gösterir. Beş yaşından küçüklerde daha belirlidir.

Geri Kalmış Çocuklar: «Geri kalmış çocuklar», çocukluğun en önemli meselelerinden birini teşkil eder. Geri kalış, zekâ, eğitim veya duygular bakımından olur. Zekâ yaşı çocuğun başardığı işlere bakarak uzmanlarca hesaplanır. Geri kalmanın çocuğun yaşına göre derecesi de çok önemlidir. Geri kalmaya şahsî sebepler veya çevresinin etkisi sebep olabilir. Bedenî bozukluklar ise şahsî sebeplerin başında ge-

Çocuk anneden daima yakınlık, sevgi, şefkat bekleyen bir varlıktır

Çocuklar ellerine geçen her şeyi kurcalamayı sevdikleri için teklikeli olabilecek eşyalar, âletler ortada bırakılmamalıdır

lir. Bilhassa geri zekâlılık, geri kalmanın 3/4 sebebidir. Geri kalmış çocuklarda yapılacak ilk iş, geri kalışın nedenlerini meydana çıkarmaktır. Fakat sebep geri zekâlılık ise, tedavisi hemen hemen imkânsızdır. Diğer hallerde sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmak, olumlu sonuçlar verebilir.

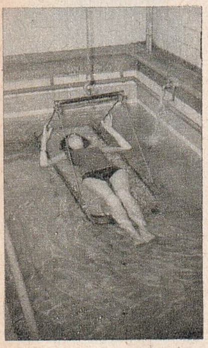

Çocuk felcinde radyoaktiviteli su banyoları en modern tedavi şekillerinden birdir

Çocuk felci aşısı yaptırarak küçükleri bu hastalıktan korumak anne-babaların elindedir

ÇOCUK FELCİ, virüs cinsi bir mikroptan ileri gelen bir sinir sistemi hastalığıdır. Mikrop, omurilikte ve beyinde emirleri ileten hareket hücrelerine musallat olur. Hasta felce uğrar, bazen de ölür. Felç, daha çok küçük yaşlarda görüldüğü için, bu hastalığa «çocuk felci» adı verilmiştir.

Çok defa hücreler tamamen harap olmadığından, başarılı bir tedavi hastaya eski kuvvetini iade edebilir. 1953'te hastalığa üç tip virüsün sebep olduğu tesbit edilmiştir.

Hastalık belirtileri, mikrobun vücuda girmesinden 3 ile 35 gün sonra ortaya çıkar. Hafif ateş, mide rahatsızlığı, kusma, baş ağrısı, baş dönmesi, boğaz ve boyunda tutukluk, boğaz ağrısı ve dermansızlık başlıca belirtilerdir. Hastalığa en çok mayısla eylül arasında rastlanır. İklimin bu konuda tesiri büyüktür. Hastalık belli olduktan sonra tatbik edilecek muntazam bakım, tedavinin ilk önemli adımlarından biridir. Hastanın yatağı sertleştirilmeli, yattığı yerde yorulmadan ayak ve kol hareketleri yaptırılmalıdır. Virüs, solunum organlarının felcine sebep olmuşsa, hastaya sunî yolla teneffüs yaptırılır.

Hastalığın tarihinde görülen salgınlarda genellikle en çok on yaşından küçük çocukların, çocuk felcine yakalandığı tesbit edilmiştir. Yaş ilerledikçe hastalığa yakalanma ihtimali de azalır.

Salk Aşısı: Çocuk felcine karşı korunma vasıtası olan Salk aşısı, öldürülmüş virüslerle hazırlanır. Hastalığın üç ayrı virüsü olduğundan ve bunların her biri de ayrı ayrı hastalığa sebep olduğundan, aşının hazırlanmasında hastalığın bu üç çeşidine karşı da bağışıklık vermesi göz önünde bulundurulmuştur. İlk defa 1954'te denenen aşının ilk iki dozu arasında 4-6 hafta, ikinci dozla üçüncü doz arasında da 7 ay geçmesi gerekir. Ondan sonra her yıl bir defa olmak üzere birkaç yıl, «repete» tabir edilen tekrarlama aşıları yapılır.

Sabin Aşısı: Hastalık yapma kabiliyeti azaltılmış canlı virüslerle hazırlanan bir aşıdır. Ağızdan verilir. 1958'den beri, hemen hemen Salk aşının yerini almış gibidir. Aşılama 1-2 ay ara ile 2 veya 3 defada verilir. Birkaç yıl repete'si yapılır.

ÇOKBACAKLILAR, hayvanlar âleminde eklembacaklılar şubesinin bir sınıfıdır. Çıyan, kırkayak, tespihböceği bu sınıfa mensuptur. Çift ayaklı olanları zehirlidir. Trakelerle solunum yapar, yumurtayla çoğalırlar. Tropiklerde yaşayanların boyları daha büyük, zehirleri de daha tehlikelidir.

ÇOKGENLER, her yandan doğru çizgilerle çevrilmiş ve bir düzlem üzerinden bulunan yüzey parçalarını belirten bir geometri terimidir. Üçgen, en az kenarı olan bir çokgendir. Dörtgenler, beşgenler, altıgenler de birer çokgendir. Çokgenin kenarlarının sayısı istendiği kadar çoğaltılabilir. Çokgenin çevresi, kenarlarının uzunluğunun toplamına eşittir. Yüzölçümü ise, biçimine göre değişir.

ÇOKHÜCRELİLER (Çokgözeliler), hayvanlar âleminin sınıflandırılmasında ilk olarak ayrıldıkları iki alt âlemden biridir. Diğeri tekhücreliler (tekgözeliler)' dir. Çokhücreliler daha sonra iki kola (sölomata ve selentarata), kollar şubelere, şubeler de alt şubelere ve sınıflara ayrılır. Hakikî deri dokusu ancak çok hücreli hayvanlarda görülür.

ÇORBACI, Yeniçeri teşkilâtında bir unvandır. Yeniçeri ocağı 196 «orta» dan meydana gelir, komutanlarına da çorbacı adı verilirdi. 1826'da Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra bu deyim zengin Hıristiyan tâcirler hakkında kullanılmıştır.

ÇORLU, Marmara bölgesinin Tekirdağ iline bağlı 55.645 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 27.187 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.132 km.²'dir. 2 bucağı ve 32 köyü vardır.

Arazi dalgalı bir yüzey halindedir. Çorlu suyu ve kolları derin vâdiler açarak araziyi gençleştirmiştir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar çok soğuk ve yağışlı geçer. En çok tahıl, ayçiçeği ve şeker pancarı ekilir. İlçe merkezi Çorlu, Trakya'nın en canlı kasabalarından biridir. Istanbul - Edirne asfaltının ve demiryolu hattının üzerindedir.

ÇORUH NEHRİ, Erzurum - Kars yaylasının kuzeyindeki dağ sıralarından biri olan Mescit dağının batısından doğan bir nehirdir. Uzunluğu 368 km.'dir. 346 km.' si Türkiye topraklarında, geriye kalan 20 km.'si ise sınırlarımız dışındadır. Maradit yakınlarında Türkiye topraklarından çıkar, Batum'un güney batısında Karadeniz'e dökülür.

ÇORUM, Karadeniz bölgesiyle, İç Anadolu bölgesinin birleştiği alanda 485.567 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 41.574 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 12.820

km.²'dir. Kuzeyde Kastamonu ve Sinop, kuzeydoğuda Samsun, doğuda Amasya, güneyde Yozgat, batıda Ankara ve Çankırı illeriyle çevrilidir. 9 ilçesi, bunlara bağlı 16 bucak ve 728 köyü vardır.

İlin Karadeniz bölgesinde kalan kesimleri dağlıktır. Güney ve güney batı kesimlerinde yüzey şekilleri siliktir. Dağ sıraları arasına yer yer geniş ovalar girer. İlin en yüksek noktası, 2.000 metreyi geçen Kös dağıdır. Yağışlar azdır. Yazlar sıcak, kışlar soğuktur. Dağlık alanları ormanlar, İç Anadolu kesimleri bozkırlarla kaplıdır. En önemli akarsuyu Kızılırmak ve en önemli kollarından Devrez çayıdır.

İl yüzeyinin ancak % 33'ü tarıma elverişlidir. En çok buğday, arpa, baklagiller, keten tohumu, şeker pancarı ve Akala cinsi pamuk yetiştirilir. Çeltik tarımı ve hayvancılık da önemlidir.

İl merkezi Çorum şehri, aluvyonlu bir ova üzerinde kurulmuştur. Geleneğe bağlı bir bakırcılık sanatı vardır.

İlkçağdan beri insanların oturduğu şehir, ilk defa Danişmentliler devrinde Türkler'e geçmiş, Selçuklular'ın, Moğollar'ın, İlhanlılar'ın elinde kaldıktan sonra, Yıldırım Bayezit devrinde de Osmanlı topraklarına katılmıştır.

ÇOTİRA BALIĞI, Çotiragillerin, Akdeniz ve Atlantik'teki temsilcisidir. Morumsu kahverengi zemin üzerinde çeşitli renkte dalgalardan meydana gelen bir rengi vardır. Uzunluğu 30 - 40 santim kadardır. Asıl tropikal denizlerde yaşarlar. Küçük balık ve bitkilerle beslenirler. Başlıca «Çotira» ve «Dikenli Çotira» olmak üzere iki çeşidi vardır.

ÇÖL, kurak bir arazi çeşididir. «Yağıştan çok buharlaşma olan bölgeler» diye tarif edilir. Hayvan ve bitki türlerinin çoğu bu bölgelerde barınamaz. Dünyadaki karaların % 20'sini kaplarlar. Çöl, Büyük Sahra'da görüldüğü gibi çok sıcak, veya Sibirya'da görüldüğü gibi çok soğuk olabilir. Arazilerin çölleşmesine bazen şiddetli sıcak, bazen de şiddetli soğuk sebep olabilir. Çünkü ikisi de yağışı önler. Çöllere de yağmur yağdığı olur. Fakat bu yağış çok az ve çok seyrektir. Çöllerin bazı bölgelerinde derinlerdeki bir su kaynağı sayesinde bitki yetişir. Bunlara «vâha» denir. Vâhalar bazen pek az insanın barınacağı kadar küçük, bazen de iki - üç milyon insanın barınacağı kadar büyük olabilir. Artezyen kuyuları sayesinde sunî vâhalar da meydana getirilebilir. Çöllerde yaşayabilen bitki ve hayvanların, bu bölgelerin şartlarına uyan özellikleri vardır.

Dünyanın en büyük çöl bölgesi Afrika'dan başlayarak Asya'ya kadar uzanır. Kuzey Afrika'daki bölümüne Büyük Sahra, Arap yarımadasındaki bölümüne Arabistan Çölü, Asya'da devam eden koluna, Orta Asya çölü, Uzak Doğu'ya kadar uzanan bölgesine de Gobi çölü denir. Avrupa'dan başka bütün kıtalarda çöl vardır.

Çorum'da Ankara caddesi

ÇÖLEMERİK, Doğu Anadolu bölgesinin Hakkâri ilinin merkezi olan kendine bağlı bucak ve köyleriyle birlikte 19.424 nüfusu olan kasaba ve kasabanın 6.129 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.271 km.²'dir. Kasaba, Katramas çayının kuzeyindeki düzlükte kurulmuştur. Binalarının çoğu kerpiçten, düz damlıdır. Van'a 208 km. uzaklıktadır. Bazı yerlerde yükseklği 3.000 metreyi aşan bir yol kışın kapanır.

Çorum'da Bahçelievler camisi

ÇÖMLEKÇİ KUŞU, Amerika tropikal kuşaklarının duvarcılıktaki ustalıkları ile tanınan kuşudur. Kurdukları yuvanın daire biçiminde bir koridordan geçmek suretiyle ulaşılan bir iç odası vardır. Kapısı yandandır. Genel olarak sığırcıktan biraz daha ufaktır. Sırtı, kanatları, kuyruğu ve göğsü koyu sarı, kafası koyu kahverengi, karnı beyazımsıdır. Erkek kuş kuluçka vazifesini dişisiyle paylaşır.

ÇÖMLEKÇİLİK, süzülmüş çamurdan yapılan, fırında pişirilerek sırlanan veya sırsız bırakılan toprak tencere, tava, vazo, küp, testi, fincan yapma sanatına denir. Sırsız ve sırlı olmak üzere iki çeşit çömlek vardır. Pişmiş toprak işlerinin üzerine siliko alkalinden renksiz, biraz siyahımsı bir perdah yapıldığı takdirde, bunlara «perdahlı çömlek» denir. Çömlekler, ateşte pişirilirken, topraktaki silikatların ve ateşin külündeki potas ve sudun tesiriyle, bazı kısımlar camlaşır ve ince bir sırça tabakasiyle örtülür. Sırlı çömlek diye buna denir. Sır, cismin içine işlemez.

Dikenli çotira balığı

ÇÖREKOTU, ikiçeneklilerin düğünçiçeğigiller familyasından bir bitkidir. Çoğu 50 santim yüksekliktedir. Siyah ve 1 - 2 milimetre büyüklükteki tohumları hoş kokulu olduğundan, çörek, ekmek ve beyaz peynire susam gibi ekilir.

ÇÖVEN, pembe ve sarı çiçekler açan, 50 sm. kadar yüksekliğinde bir bitkidir. Kurutulmuş kök ve dalları suyu sabun gibi köpürtür. Helvacılıkta, helva ağdasını ağartmak için kullanılır. İkiçeneklilerin karanfilgiller familyasındandır.

ÇUBUK, İç Anadolu bölgesinin Ankara iline bağlı 47.601 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.857 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.503 km.²'dir. 2 bucağı ve 98 köyü vardır.

Çubuk ovası, ilçe topraklarının büyük bir kısmını kaplar. Günlük ve mevsimlik sıcaklık farkları büyüktür. Başlıca akarsuyu, Çubuk çayıdır. En çok tahıl, meyva (bilhassa Ankara armudu) yetiştirilir. İlçe merkezi Çubuk kasabası iki mahalleden meydana gelmiştir. Ankara'ya 40 km. uzaklıktadır ve denizden yüksekliği 1.034 metredir.

ÇUBUK BARAJI, Ankara'nın su ihtiyacını kısmen karşılayan barajdır. 1929 - 1936 yılları arasında yapılmıştır. Çubuk çayının en dar yerindedir. Genişliği 200 metre, derinliği 68 metredir. Topladığı suyun hacmi 13.500.000 m.³'tür. Ankara'nın mesire yeri olarak da ün salmıştır.

Çulluk

ÇUHAÇİÇEĞİ, bir süs bitkisidir. Başlıca iki çeşiti vardır. Toprağı serin ve nemli tutmak şartıyle yarı gölgeli yerlerde 2 - 3 ay güzel çiçekler verir. İkiçeneklilerin çuhaçiçeğigiller familyasındandır.

ÇUKA BALIĞI, mersin balıklarının diğer bir çeşitidir. Boyları bir metreye kadar yaklaşır. Her çeşit küçük balık ve midye yiyerek beslenir. Üremesi ve diğer özellikleri mersin balığına benzer.

ÇUKURCA, Doğu Anadolu bölgesinin Hakâri iline bağlı 9.697 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.210 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.009 km.²'dir. 2 bucağı ve 17 köyü vardır. Arazisi çok arızalıdır. Yağışlar fazladır. Kışın çok kar yağar. Yaz kısa sürer. Halk hayvancılıkla geçinir. İlçe merkezi Çukurca kasabası, Irak sınırına çok yakındır. İl merkezine 102 km.'lik bir yolla bağlıdır. Yolları ancak yazın geçit verir.

ÇUKUROVA, Adana ovasının Misis tepeleriyle birbirinden ayrılan iki kesiminden, güneyde kalanına verilen addır. Seyhan, Ceyhan ve kısmen Berdan (Tarsus) nehirlerinin taşıdıkları aluvyonlarla meydana gelmiştir. Toprak çok verimlidir. En çok pamuk yetiştirilir. Ovaya Akdeniz iklimi hâkimdir. En önemli şehri Adana'dır.

ÇULLUK, orman ve fundalıklarda yaşayan, eti için avlanan bir kuştur. Sırtı kırmızımsı kahverengi, karnı soluk pas sarısıdır. Boyu 35 sm. kadardır. Solucan, salyangoz ve böceklerle beslenir. Göçebe kuşlardandır. Kışı Güney Avrupa, Çin ve Hindistan'da geçirir.

ÇUMRA, İç Anadolu bölgesinin Konya iline bağlı 61.957 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.299 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 3.205 km.²'dir. 3 bucağı ve 59 köyü vardır.

Topraklarının 3/4'ü ovalıktır. Batıya doğru dağlar, ovaları sınırlar. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Yağışlar azdır. Akarsuları denize varmaz. En çok tahıl ve pancar ekilir. Koyun, keçi beslenir. İlçe merkezi Çumra kasabası 3 mahalleden ibarettir. Kasaba, Adana - Konya demiryolu üzerindedir. Konya ve Karaman'a karayollarıyle bağlıdır. Denizden yüksekliği 1.013 metredir.

ÇURÇUR BALIKLARI, tropikal ve ılık denizlerin küçük kıyı balıklarıdır. Bitkisi bol, kayalık yerlerde yaşarlar. Etle beslenirlerse de, ot yiyenleri de vardır. Başlıca çeşitleri çırçır, lâpin, gün balığı, kikla ve güneş balığıdır. Parlak ve canlı renkleri vardır. Etleri makbul değildir.

ÇUVAŞLAR, bir Türk kavmidir. Sovyetler Birliği'nde, Rusya Cumhuriyeti'ne bağlı bir muhtar cumhuriyet olan Çuvaşistan'da yaşarlar. Merkezi Çeboksari şehridir. Nüfusu: 1.294.000'dir. Yüzölçümü: 17.900 km.²'dir.

Çuvaşistan, Volga nehri boyundadır. Ülkede çoğunluk Ruslardadır. Asıl Çuvaşlar, 460.000 kişiden ibarettir. Türklerin içinde Anadolu Türklerine en uzak topluluktur. Çuvaş diyaleği 15 yüzyıldır Türkçenin genel gelişmesiyle ilişiğini kesmiştir. Ortodoks mezhebini kabul ettikleri için, Türklerden büsbütün uzaklaşmışlardır. Bu Türk topluluğu, Litvanya'daki 2.000 Katolik Türk dışında, yeryüzünün tek Hıristiyan Türk topluluğudur.

ÇÜNGÜŞ, Diyarbakır ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan 13.977 nüfuslu ilçesi ve bu ilçenin 2.040 nüfuslu merkezdir. Yüzölçümü: 489 km.²'dir. Bir merkez bucağı, 32 köyü vardır.

İlçe, Güneydoğu Toroslar sistemine ait Karaoğlan dağlarını ve bu dağların güneyinden Çermik ilçesi sınırlarına kadar uzanan alanları kaplar. Kışlar çok soğuk, yazlar sıcak geçer. Tahıl ekimi ve hayvancılık halkın başlıca geçim kaynağıdır. İlçe merkezi Çüngüş kasabası, Fırat'ın küçük kollarından biri olan Çüngüş çayı üzerinde kurulmuştur. Kasaba 113 km.'lik bir yolla il merkezi Diyarbakır'a, 67 km.'lik bir yolla da Siverek'e bağlıdır.

■

D

Diyarbakır'ın genel görünüşü

DADALOĞLU, (19. yüzyıl), tanınmış halk şairlerimizden biridir. Doğum yeri ve tarihi kesin olarak belli değildir. Şiirlerinde geçen yer adlarından, şairin, daha çok güney ve güneybatı Anadolu'da yaşadığı tahmin edilmektedir.

Göçebe Afşar Türklerinden olan Dadaloğlu, kendisine has lirik söyleyişiyle diğer halk şairlerinden ayrılır. Eserlerinin büyük bir kısmına destan tarzı hâkimdir. Dadaloğlu'nun dili, her türlü yapmacıktan uzak, saf bir Türkçe'dir. Şair bu temiz Türkçesiyle, duygularını, içinde yaşadığı çevrenin özelliklerini anlatır; o çevrede yaşayanların duygularını dile getirir.

DADAİZM, edebiyat ve güzel sanatlarda bir akımdır. 1. Dünya Savaşı sırasında, 1916'da, savaşın verdiği bunalım sonucu başlamıştır. Dadaistler önce Almanya ve Birleşik Amerika'da ortaya çıktılar. Her iki memleketin temsilcileri 1918'de Lausanne'de toplandı. Bu toplantıdan sonra, akım Avrupa'da oldukça yayıldı. Dadaizm, eski toplum hayatını, sanat ve kültürü topyekûn yıkmayı hedef tutan bir akımdı. Bütün sanat şekillerini kökünden yıkmak isteyen akım fazla yaşamadı. Dadaistler 1920'den sonra daha çok sürrealizm'e yöneldiler.

DADAY, Karadeniz bölgesinde, Kastamonu'ya bağlı 18.297 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.618 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 973 km.²'dir.

Daday ilçesinin toprakları, kuzeyde 1.493 m. yükseklikte Güruh dağı ile Ballıdağ, kuzeybatıda Yukarıdağ ve güneybatıda Eğriceova dağlarının eteklerini kaplar. Bu dağların büyük bir kısmı çam ve kayın ormanlarıyle kaplıdır. Halk, tarım, meyvecilik, sebzecilik, hayvancılık ve dokumacılıkla uğraşır. İlçede bir de krom madeni vardır.

İlçe merkezi Daday kasabası Gölcübel deresinin solundadır. Kasabanın denizden yüksekliği 880 metredir ve Kastamonu'dan 34 km. mesafededir.

DAĞ, çevresindeki araziden yüksek olan az veya çok eğilimli yüzey şeklidir. Bazı dağların tepeleri sivri, yamaçları sarptır. Bunlara genç dağlar denir. Bazılarının ise tepeleri yassı veya düz, yamaçları hafif eğilimlidir. Bunlar yaşlı dağlardır. Bazı dağlar sıralar halinde uzanırlar, bunlara, «sıradağlar» denir. Bazıları ise büyük bir ova veya yaylanın ortasından yükselivermiş gibidir. Bunlar da yanardağlardır.

Yapılan incelemeler, dağların dört şekilde meydana geldiğini göstermiştir.

1 - Kıvrılma: Yeryüzünün bir kısmına iki yandan gelen çok şiddetli bir basınç sonunda olur. Bu basıncın etkisiyle arada kalan kısımlar bir yay gibi kıvrılır ve yükselir. Bu tip oluşumlar daha çok sıradağları meydana getirir. Alp dağlarının ve Toroslar'ın oluşu böyledir.

2 - Kırılma: Yeryüzündeki büyük kırılma ve çökmeler sonucunda da dağlar mey-

Dünyanın en yüksek tepesi: Everest

Yurdumuzun Yüksek Dağları

İSMİ	YÜK. (m.)
Büyük Ağrı (Ağrı)	5.165
Süphan (Bitlis)	4.434
Cilo (Hakari)	4.168
Kaçkar (Rize)	3.937
Küçük Ağrı (Ağrı)	3.925
Erciyas (Kayseri)	3.916
Aladağlar (Adana)	3.734
Medetsiz (Niğde)	3.585
Keşiş (Erzican)	3.537
Hasan (Niğde)	3.258
Mesçit (Erzurum)	3.250
Beydağlar (Antalya)	3.086
Honaz (Denizli)	2.571
Ilgaz (Çankırı)	2.565
Uludağ (Bursa)	2.545
Köroğlu (Bolu)	2.378
Emirdağ (Afyon)	2.241

Ş. Dağ

dana gelir. Bu çeşit dağların bir yanı sarp, öbür yanı tatlı eğilimli olur. Kuzey Amerika'nın batısındaki dağların çoğu bu tip dağlardır. Basınç sonucu olan kırılmalara «fay» denir. Kırılma sonucu ortada kalan yüksek kısmın etrafı merdiven biçimi faylarla çevriliyse buna «horst» denir. Bunun tersine, yani merdivenlerle içine inilene de «graben» denir. Menderes ve Gediz havzaları graben alanlarıdır.

3 - Aşınma: Akarsuların bir yaylayı devamlı olarak aşındırması, yaylanın kolay aşınmayan kayalık kesimlerinin dağ olarak belirmesine yol açar.

4 - Yanardağ: Çok eski devirlerde meydana gelen büyük yanardağ patlamaları sonucunda biriken lavlar bir dağ meydana getirirler. Bunlar daha çok bir ovanın ortasından yükseliveren dağlardır: Erciyas dağı gibi.

İnsanların yaşayışına ve dünyanın iklimine etki yapan dağlar, yeryüzünün büyük bir kısmını kaplar. Dağlık bölgelerde genellikle az insan yaşar. Öte yandan dağlar, rüzgârların getirdiği nemi bir yanında tutarak fazla yağışa yol açar. Buna karşılık dağın öbür tarafı kurak olur. Hemen hemen bütün nehirler dağlardan çıkar. Türkiye'nin % 53'ü dağlarla kaplıdır. Bunun sonucu olarak memleketimizde ortalama yükseklik 1.132 metreyi bulur.

Dağ keçisi

Dağ Tutması: 2.000 m.'den yükseğe çıkıp orada bir zaman kalanlarda kendini gösteren rahatsızlıktır. Bu rahatsızlık bazı kimselerde birkaç saat, bazılarında da birkaç gün sürer. Sebebi, yüksek yerlerde hava yoğunluğunun azalması sonucu, vücudun lâzım olduğu kadar oksijen alamamasıdır. Rahatsızlık başağrısı, başdönmesi, yorgunluk, çarpıntı, kusma şeklinde belirir. Bir müddet dayanılırsa, vücut zamanla alışacağı için, geçer.

Ş. Dağ'dan bir tablo: «Rumelihisarı'nda Bir Sokak»

DAĞ, Şevket (1876 - 1944), ünlü bir ressamımızdır. İstanbul'da doğmuş, Sanayi-i Nefîse Mektebi'ni (Güzel Sanatlar Akademisi) bitirmiştir. Yıllarca öğretmenlik eden Şevket Dağ, cumhuriyetin ilânından sonra milletvekili seçilmiştir.

Şevket Dağ, daha çok cami resimleriyle tanınmıştır. Ayasofya'dan ve çeşitli camilerden yaptığı resimler, işlediği konuların başında gelir. Konularını seçme bakımından Osman Hamdi Bey'e, fırça kuvveti bakımından Çallı'ya yaklaşan Şevket Dağ, birçok milletlerarası mükâfat kazanmıştır.

DAĞ KEÇİSİ, bir antilop çeşididir. Avrupa dağlarında yaşar. Çok çevik bir hayvan olan dağ keçisinin kısa bir kuyruğu, küçük boynuzları vardır. Dağ keçileri sürüler halinde yaşar. Avlanması zordur. Derisi yumuşak olduğundan eldiven ve benzeri yapımında kullanılır, eti makbuldür.

DÜNYANIN EN YÜKSEK DAĞLARI

İSMİ	YÜK. (m.)	İSMİ	YÜK. (m.)
Everest (Tibet - Nepal)	8.882	St. Elias (Alaska)	5.493
Dapsang (Hindistan)	8.618	Kenya (Afrika)	5.195
Davalagiri (Nepal)	8.180	Humbold (Çin)	5.180
Amne Maçin (Çin)	7.625	Mont - Blanc (Fransa)	4.810
Gaourisankar (Hindistan)	7.044	Thorvald Nilsen (Antarktika)	4.697
Aconcagua (G. Amerika)	7.040	Matterhorn (İsviçre - İtalya)	4.482
İllimani (Bolivya)	6.457	Whitney (K. Amerika)	4.418
Chimborazo (Ekvador)	6.310	Mauno Loa (Hawaii)	4.168
McKinley (Alaska)	6.240	Fujiyama (Japonya)	3.778
Caca Aca (Bolivya)	6.196	Cook (Y. Zelanda)	3.764
Kilimanjaro (Afrika)	6.010	Fore (Grönland)	3.440
Logan (Kanada)	5.965	Etna (Sicilya)	3.279
Demavend (İran)	5.671	Olimpos (Yunanistan)	2.918

DAĞCILIK, dağların zirvelerine çıkmaya çalışma sporudur. Çok tehlikeli olan bu sporun başlıca özelliği diğer sporlardaki gibi özel alanları, pistleri olmamasıdır. Dağcıların spor alanı, tabiatın kendisidir. Spor araçları ise, soğuk ve rüzgâr geçirmeyen sağlam elbiseler, özel pabuç ve başlık, buz baltası, tırmanma ipi, piton denen özel çiviler, halkalardan ibarettir.

Bugünkü anlamıyle dağcılığın başladığı tarih1850 olarak kabul edilir. Ancak daha önceden de Alpler'in Jungfrau, Matterhorn gibi tepelerine çıkılmıştı. Zaten dağcılık Alpler'de başlamıştı. Alp dağlarının sarp zirvelerini fetheden dağcılar, daha sonra Amerika, Afrika ve Asya'nın erişilmez tepelerini fethetmeye başladılar. Dağcılık 1. ve 2. Dünya Savaşları'ndan sonra daha da gelişti. Nihayet 29 mayıs 1953'te 8.882 metre yüksekliğindeki Everest tepesine de çıkan dağcılar, en büyük zaferi kazandılar. Everest'e çıkanlar Yeni Zelandalı bir dağcı olan Edmund P. Hillary ile tecrübeli bir dağcı olan yerli kılavuz Tenzing Norkay'dır. Çıkılması bu dağdan daha zor olan Kin Çin Junga (8.580 m.) da yine İngiliz dağcıları tarafından Everest'ten iki yıl sonra fethedildi.

Dağcılık, teknik bilgilerin yanısıra, büyük bir soğukkanlılık ve dikkat istiyen bir spordur. Dağcılar daima o çevreyi çok iyi bilen usta bir kılavuzun önderliğinde dağa tırmanırlar. Dağlara tırmanma hızı yüksekliğin az olduğu yerlerde saatte 600 metre kadardır. Yükseklik arttıkça bu hız azalır, saatte 300 metreye kadar düşer. Tam dikine tırmanılan yerlerde ise bir saatte ancak 30 metre tırmanılabilir. Dağcılar, tırmanırken birbirlerine özel iple bağlanırlar. Aralarındaki mesafe 6 - 9 m. kadardır. Tırmanırken bu ip daima gergin bulundurulur, böylece içlerinden birinin dengesinin bozulup bozulmadığı anlaşılır. Buzla kaplı yamaçlara, yahut doğrudan doğruya buzullara tırmanmak, normal dağlara çıkmaktan daha zordur. Çünkü önce buzlarda, buz baltasıyle basamak açmak gerekir. Dağcılıkta, iniş, çıkıştan daha zordur. Kazaların çoğu inişlerde olur. Dağcıların en çok korktuğu şey çığ veya yuvarlanan kayalardır. Dikkatsiz atılan bir adım sonunda yuvarlanan bir kaya parçası aşağıdaki dağcının başına düşerek dengesinin bozulmasına yol açar. Bu da bütün kafileyi tehlikeye sokabilir.

DAĞLARCA, Fazıl Hüsnü (1914 -), tanınmış şairlerimizdendir. İstanbul'da doğdu. 1935'te Harbiye'yi bitirerek piyade teğmeni oldu. 1950'de yüzbaşı iken istifa ederek ayrıldı. Bazı resmî görevler aldı, sonra da serbest çalışmaya başladı. Fazıl Hüsnü, ilk yazısını 1927 yılında yayınlamış, ilk şiiri de 1932'de «İstanbul» dergisinde çıkmıştır. İlk kitabı «Havaya Çizilen Dünya» (1935), asıl ün kazanmasını sağlayan ikinci kitabı ise «Çocuk ve Allah» tır (1940). Çağdaş şiirin kudretli temsilcilerinden olan Dağlarca'nın eserleri yirmiye yakındır. Başlıcaları: İstiklâl Savaşı (1951), Batı Acısı (1958), Cezayir Türküsü (1961), Türk olmak (1965) tır.

Dağ sporu yapan bir dağcı

DAĞLIÇ (Bak: KOYUN)

DAHOMEY, Batı Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Nijer cumhuriyeti, doğusunda Nijerya, güneyinde Atlas Okyanusu (Guinea körfezi), batısında Togo cumhuriyeti vardır.

Nüfusu: 2.410.000, yüzölçümü: 115.800 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Porto Novo; dili: Guinea dilleri ve Fransızca; dini: Putperest, Müslüman ve Hıristiyan; parası: Frank'tır.

Ülke, ormanlarla örtülü büyük bir ova halindedir. Yer yer 1.500 metreye yaklaşan tepelere raslanır. Yıllık yağış ortalaması 110 cm.'dir. Sıcaklık kışın bile 24°'nin altına düşmez.

Dahomey'in ticareti tropik meyvalar üzerinedir. Kakao, kauçuk, pamuk yetiştirilir, palmiye yağı çıkarılır.

Dahomey'de eskiden bir zenci krallığı vardı. Fransızlar burasını 1893'te sömürge haline getirdiler. Dahomey 67 yıl sonra 1960'ta bağımsızlığına kavuştu. Bugün Fransız Birliği'ne bağlı muhtar bir cumhuriyettir.

F. H. Dağlarca

DAİRE, bir çemberin sınırladığı düzlem parçasıdır. Bir düzlem içindeki belirli bir noktadan aynı uzaklıkta olan noktaların geometrik yerine «çember» denir. Belirli nokta, dairenin merkezidir. Daire bir alan, çember ise çizgidir.

Çemberdeki iki noktayı birleştiren çizgiye «kiriş» denir. «Çap», merkezden geçerek çemberin iki noktasını birleştiren kiriştir. En büyük kiriş çaptır. Çemberin herhangi bir noktasını dairenin merkeziyle birleştiren doğru parçasına «yarıçap» denir. Çembere bir noktadan değen doğru «teğet», teğetin çembere değdiği nokta «değme noktası», çemberin bir parçası «yay», merkezden geçmeden bir çemberi iki noktadan geçen doğru «kesen» diye anılır. Kirişler daireyi ikiye böler. Kirişin böldüğü parçalardan her biri «daire parçası» dır. İki yarıçapın daireyi ayırdığı iki parçadan her birine «daire kesmesi» denir.

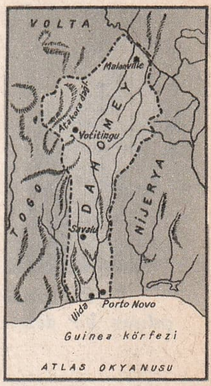

Dahomey

Her dairede, çember uzunluğuyle çap uzunluğu daima belli bir oran gösterir. Dairenin çember uzunluğu, çap uzunluğuna bölününce 3.1416 sayısı elde edilir, ki,

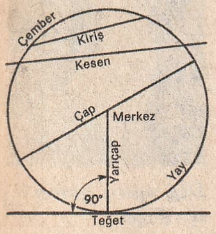

Daire

bu bütün dairelerde aynıdır. Bu sayıya «Pi» (π) denir. Bir dâirenin alanı, yarıçap kare ile π'nin çarpımına eşittir. Böylece bir dairenin alan formülü $S = \pi r^2$' dir. Burada (S) dairenin alanını, (r) de yarıçapını göstermektedir. Bir dairenin çemberinin uzunluğu, çapının π ile çarpımına eşittir. Bir çap iki yarı çapa eşit olduğundan çemberin (C), uzunluk formülü şu şekilde ifade edilir: $C = 2\pi r$. İç içe iki daire arasındaki halkanın alanı, bu iki dairenin yarıçapları karesinin farkıyle pi'nin çarpımına eşittir. Dairelerden birinin yarıçapı R, diğerininki r olsun. Bu durumda daire halkasının alanı: $S = \pi (R^2 - r^2)$ dir. Daire kesmesinin alanı, kesmenin taban uzunluğuyle (U), yarıçap çarpımının yarısına eşittir. Yani: $S = \frac{U.R}{2}$'dir.

DAKAR, Senegal cumhuriyetinin başkentidir. Afrika'nın batısındaki Yeşilburun yarımadasında kurulmuştur. Atlas Okyanusu üzerinde çok önemli bir liman olan Dakar'ın nüfusu 450.000 kişidir. Demiryolu, şehri bir yandan doğudaki Mali cumhuriyetinin başkenti olan Bamako'ya; bir yandan da kuzeyde, Moritanya sınırındaki St. Louis şehrine bağlar. Dakar bir endüstri merkezidir. Şehir nüfusunun çoğunluğunu Müslümanlar teşkil eder.

Dalgıç kuşu

DAKTİLO (Bak: YAZI MAKİNESİ)

DALAK, dolaşım sistemiyle ilgili bir bezdir. 200 gram kadar ağırlığı olan bu bez, karın boşluğunda, midenin solundadır. Rengi koyu kırmızıdır. Dalak, vücudun birisık kan depolama organıdır. Çok esnek olduğundan ağırlığının on misli kanı depo eder. Fazla kan kaybında, zehirlenmelerde bu kanı vücuda salıverir. Dalağın bir başka görevi de ihtiyarlamış olan alyuvarları yok etmektir. Dalağın işini gören başka organlar da bulunduğundan, gerektiği zaman ameliyatla alınması, vücutta önemli bir bozukluğa sebep olmaz.

Su içinde çalışan bir dalgıç

DALGA, yükselip alçalma şeklinde beliren bir harekettir. Bir dış etki sonunda meydana gelir ve maddenin zerrelerinden zerrelerine geçerek hareket etmesine sebep olur. En tipik dalgalar sularda görülür, ancak görülmeyen dalgalar da vardır. Meselâ «radyo dalgaları»... Televizyon ve telsizler radyo dalgaları sayesinde çalışır. «Işık dalgaları» ışığın uzay boşluğunda seyahat etmesini sağlar. Ses, bir yerden bir yere «ses dalgaları» halinde gider. Radyo dalgaları, ışık ve sıcaklık dalgaları ışın yayan enerji şekilleridir. Kozmik ışınlar, morötesi ışınları, X ışınları da ışın yayan (radiant) başka enerji şekilleridir.

Bir su birikintisine taş attığımız zaman meydana gelen dalganın muntazam halkalar halinde merkezden, yani taşın suya değdiği yerden uzaklaştığını görürüz. Sanki su, merkezden kenarlara doğru gidiyor gibidir. Aslında dalga, suların olduğu yerde yükselip alçalmasıdır. Deniz dalgalarında da, deniz sahile doğru akıyor gibi görünür. Gerçekte ise akan bir şey yoktur. su zerreleri aşağı yukarı hareket etmektedir. Deniz dalgalarının başlıca sebebi rüzgârdır. Rüzgârın kabarttığı, yukarıya yükselttiği su zerreleri, yerçekimi vasıtasıyle tekrar dibe doğru çekilirler. Bu hareket komşu zerrelere geçerek onların da hareket etmesine yol açar.

Bütün dalga çeşitlerinin en büyük özelliği, dalgaların belirli bir aralıkla birbirlerini kovalamasıdır. Bir dalganın yükselme anında vardığı en yüksek yere «tepe» denir. İki tepe arasında bir alçak nokta bulunur. «Dalga uzunluğu» iki komşu tepe, ya da iki komşu alçak nokta arasındaki uzaklıktır. Dalgalar aynı zamanda dikine de ölçülür. Su dalgasının yüksekliği tepe ile alçak nokta arasındaki mesafenin yarısına eşittir. Bir dalga tepesinin bir saniyede aldığı mesafeye «dalga hızı» denir. Bir noktadan bir saniyede geçen dalga tepelerinin sayısına da «frekans» adı verilir. Aynı durumdaki tepeler veya alçak noktalar aynı «faz» da (Evre) demektir. Aynı yerden aynı zamanda geçen iki dalga serisi birbirine karışırsa buna da «girişim» denir.

Deniz dalgaları, rüzgârlar, deniz dibindeki deprem veya yanardağ paltamaları sonunda meydana gelir. Okyanuslarda şiddetli dalgalar olur. En büyük dalga yüksekliği 16 - 17 metre kadardır. İki dalga tepesi karşılaşırsa yükseklik 24 metreyi bulur. Fırtına alanından uzaklaşan dalgalara «ölü dalga» denir. Bunların uzunluğu çok, yüksekliği azdır.

DALGIÇ KUŞU, yaban ördeğine benzeyen bir kuştur. Ancak cüssesi küçüktür. İrice bir ördek yavrusuna benzer. Daha çok Meksika'da yaşar. Eti lezzetli değildir. «Meksika dalgıç kuşu» diye de tanınır.

DALGIÇLIK, denizlerin derinliklerine dalma işine verilen isimdir. Türlü maksatlarla yapılır. Batık teknelerdeki eşyaları çıkarmak; sünger, inci ve benzerlerini avlamak; deniz diplerinde incelemelerde bulunmak dalgıçların işidir.

Dalgıçlık tehlikeli bir meslektir. Derin sularda basıncın fazla olması, dalgıçların rahatsızlanmasına yol açar. Dalgıcın yukarı çekilmesi hızlı olursa, kanda meydana gelen azot habbecikleri damarları tıkar. Buna «vurgun» denir. Vurgun yiyen dal-

gıç ağır şekilde hastalanır. Özel basınç odalarında tedavi edilmek suretiyle iyi edilebilir. Vurgundan korunmanın tek çaresi, dalgıcı yukarı çekerken belirli derinliklerde bekletmek, ağır ağır çekmektir. Bugün özel dalgıç başlığı ve dalgıç elbiseleriyle dalındığı gibi, «dalma çanı» denen araçlarla da dalınmaktadır. Dalma çanı, baş aşağı suya batırılmış bir bardağa benzer. İçerideki basınçlı hava, suyun girmesini önler. Çan dibe oturtulunca, içindekiler çalışmaya başlar.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana çıkan yeni bir dalgıç çeşidine «balık adam» denmektedir. Balık adamlar özel elbise, başlık giyer, sırtlarında oksijen deposu taşırlar. Bu sayede su altında tamamen serbest olarak hareket edebildikleri için diğer dalgıçlardan daha kolay çalışabilirler. Sivil balık adam kulüpleri olduğu gibi, deniz kuvvetlerinin de balık adam teşkilâtı vardır. İkinci Dünya Savaşı'nda, «kurbağa adam» diye anılan balık adamlar Amerikan ordusunda büyük işler başarmıştır.

DALMAÇYA, Yugoslavya'nın, Adriya denizi sahillerini kaplayan bölgesidir. Uzunluğu 400 kilometreyi bulur. Genişliği ise 70 km. kadardır. Dalmaçya, Balkan yarımadasının kuzeybatısını kaplar. Bölgenin kuzey kesimi ovalıktır, güneyde ise Dinar Alpleri yer alır. Dalmaçya kıyılarında birçok adalar vardır.

Bugün Hırvatistan sınırları içinde bulunan Dalmaçya'da Hırvatlar ve Sırplar otutur. Sırplar azınlıktır.

DALTON HASTALIĞI (Bak: RENK KÖRLÜĞÜ)

DALTON, John (1766 - 1844) bir İngiliz bilginidir. Fizik ve kimya alanında çalışan bilginin atom araştırmaları 19. yüzyıl atom fiziğine kesin şeklini verecek kadar değerlidir. Çalışmalarının sonunda atomların birleşerek elemanları, elemanların da birleşerek molekülleri meydana getirdiği esasına dayanan atom teorisini bulmuştur. Dalton, 1793'te yayınladığı bir eserle, renk körlüğünü ve özelliklerini anlatmıştır. Bugün bu hastalık «Daltonizm» veya «Dalton hastalığı» diye de tanınır. Fizik alanında ise gazların sıvılar tarafından emilmesini açıklayan «Dalton kanunu» nu da bulmuştur.

DALYA (Bak: YILDIZ ÇİÇEĞİ)

DALYAN, denizlerde ve nehirlerde balık avında kullanılan ağdan yapılmış, büyük ve sabit bir tuzaktır. Şira dalyanı, çekme dalyan, çit dalyanı, kurtağzı dalyanı vb. gibi birçok çeşidi vardır. Kullanılan çeşitler, yakalanacak balığa ve dalyanın kurulduğu suya göre değişir. Bizde dalyanlar suyun dibine çakılmış kazıklara tutturulan ağlarla yapılır. Bir dalyan, bu şekilde denizin belirli bir kısmını çepeçevre sınırlar. Her dalyanın, balıkların girişini sağlıyacak bir açıklığı vardır. Balıklar dalyana dolunca burası kapatılır ve balıklar yakalanarak satışa gönderilir.

DAMA, iki kişi ile oynanan bir oyundur. 64 eşit kareye bölünmüş bir tahta üzerinde oynanır. Kareler birer atlıyarak siyaha veya başka renge boyanmıştır. Her oyuncu 16'şar taşla oynar. Oyuncuların taşlarının rengi birbirinden farklıdır.

Oyuna başlarken her oyuncu taşlarını önündeki ikinci ve üçüncü sıralara dizer. Böylece oyuncuların önünde bir sıra, ortada da iki sıra boş kalır. Dama taşları birer kare ilerler. Karşı tarafın taşlarından birinin arkasındaki kare boşsa oyuncu, onun önündeki taşını, o taşın üstünden atlatarak boş kareye koyar ve üzerinden atladığı taşı esir alır. Bir taşla bir defada birden fazla taş esir edilebilir. Karşı tarafın önündeki son boş sıraya ulaşabilen bir taş «kral» olur. Bu taş, üzerine konan başka bir taşla belirtilir. Özelliği, önündeki boş kareler boyunca hem ileri, hem geri dilediği kadar gidebilmesidir. Oyunda bir tarafın taşları tamamen esir edildiği veya esir vermeden hareket edemez hale geldiği zaman oyun biter. Damada bu duruma «kayım» denir.

DAMAR, insanlarda, hayvanlarda ve bitkilerde, içinde besleyici sıvının, kanın dolaştığı kanalların genel adıdır. İnsan ve hayvanlarda kan ve lenfa damarları, bitkilerde özsu damarları vardır.

Kan damarları, kalpten aldıkları kanı bütün vücuda yaydıktan sonra tekrar kalbe getiren damarlardır. Bunlardan «atardamarlar» karıncıklardan çıkar. Başlıca «büyük atardamar» (aort) ve «akciğer atardamarı» dır. «Toplardamarlar», vücuda dağılan kanı toplayıp tekrar kalbe getiren damarlardır. Bir de «kılcal damarlar» (kılcallar) vardır ki bunlar çok ince damarlardır. Çapları milimetrenin binde 3 - 7'si kadardır. Atardamar ve toplardamarları bunlar birleştirir.

DAMARLIÇİÇEKİZLER, çiçeksiz bitkilerin altşubelerinden biridir. Kibritotu, atkuyruğu, eğreltiotu'ndan ibaret olan üç sınıf bu altşubeye girer. Damarlıçiçeksiz bitkilerin, kökleri, yaprakları ve damarları vardır.

DAMAT İBRAHİM PAŞA (? - 1536), Kanunî Sultan Süleyman'ın ikinci sadrâzamıdır. En kuvvetli rivayete göre bir İtalyan balıkçısının oğludur. Küçük yaşta Türk korsanları tarafından kaçırılarak Ma-

Dalton

nisa'da satılmış, sağlam bir tahsil ve terbiye görerek yetişmiştir. Sonunda, o sırada sancakbeyi olarak Manisa'da bulunan Veliaht - Şehzâde Süleyman'ın dikkatini çekmiş ve onun maiyetine girmiştir. Son derece zeki, yüksek kültürlü, sevimli, kabiliyetli bir insandı. Öyle ki, Kanunî 1520'de padişah olunca kendisini beraberinde İstanbul'a götürdü. Genç padişah bu sevgili dostunu barışta ve savaşta bir an bile yanından ayırmıyordu.

1523'te Sadrâzam Pirî Mehmet Paşa emekliye ayrılınca Kanunî, onu usule aykırı olarak sadrâzamlığa getirdi. Halbuki usul, kubbe vezirlerinden birinin sadrâzam olması idi. İbrahim Paşa'nın o sırada 28 yaşında olduğu tahmin ediliyor. Padişah, daha sonra onu kız kardeşi Hatice Sultan'la evlendirdi. Böylece İbrahim Paşa damat oldu.

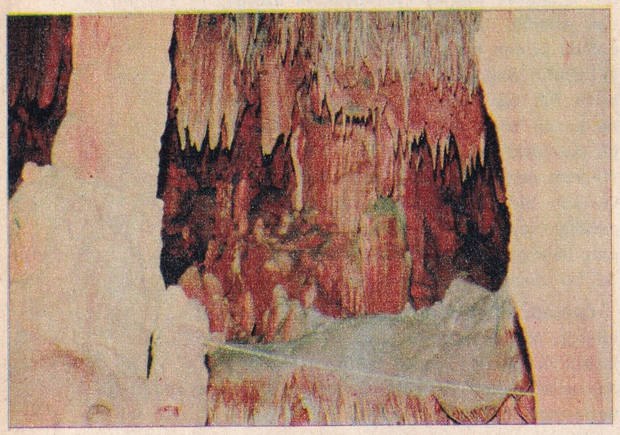

Antalya'da Damlataş mağarası

Damat İbrahim Paşa'nın padişah tarafından aşırı derecede sevilmesi, onun aynı zamanda «makbul» lâkabıyle anılmasına sebep olmuştur. İbrahim Paşa iktidarda kaldığı 13 yıl içinde padişahla beraber birçok seferlere katıldığı gibi serdâr-ı ekrem olarak da kendi başına birçok seferler yaptı. Viyana kuşatmasının yapıldığı 1529 Almanya seferinde, usule aykırı olarak padişahla bir örnek giyinip onunla yanyana at sürdü. Padişaha olan bu büyük yakınlığı, Damat İbrahim Paşa'yı aşırı hareketler yapmaya sürüklüyordu. Sonunda padişahın gözünden düştü ve bazı saray entrikaları neticesinde 1536 yılında Kanunî'nin emriyle boğduruldu.

DAMAT İBRAHİM PAŞA (Bak: NEVŞEHİRLİ, Damat İbrahim Paşa)

DAMITMA, bir sıvıyı buharlaştırdıktan sonra tekrar soğutup sıvı haline getirme işidir. Herhangi bir sıvıyı saf hale getirmek veya alkol gibi maddeleri elde etmekte kullanılır. Damıtma işinde kullanılan alete «imbik» denir. Çok eskiden beri bilinen imbik üç kısımdan ibarettir. Birinci kısım ocaktır. Ocağın üstünde ikinci kısım olan bir kap vardır. Bu kapta damıtılacak sıvı bulunur. Onun dışındaki bir üçüncü kısım da soğutma yeridir. Buharlaşan sıvı özel borularla soğutma yerine gelir, burada soğuğun etkisiyle yoğunlaşarak tekrar sıvı haline geçer. Artık içindeki yabancı maddeler atılmış, sıvı damıtılmıştır.

DAMLA TAŞ, bir cins façetasız değerli süs taşıdır. Aynı zamanda yeraltı sularının mağaralarda çökeltmiş olduğu tortularına da denir. Basınçlı ve karbondioksitli suların mağara boşluklarında basınçları ve karbondioksitleri azalır. Bunun neticesinde mağaranın duvarında kalsitten bir kabuk meydana gelir. Suların damla damla aktığı yerlerde yukarıdan aşağı sarkanlara sarkıt (stalaktit), yerden yükselenlere dikit (stalagmit) bunların bileşiminden meydana gelen oluşumlara da «damla taş» denir.

DAMLATAŞ MAĞARASI, Antalya ili sınırları içinde, Alanya'da deniz yüzeyinden aşağıda bir mağaradır. İçi sarkıt ve dikitlerle kaplıdır. Son yıllarda astımlı hastaların tedavisinde olumlu sonuçlar alındığı göz önünde tutularak ışıklandırılmış ve oturulacak yerler konmuştur. Daha çok yakın illerden gelen hastalarla, turistlerin gezdiği mağaraya biletle girilir. Hemen yakınındaki plajı da en az mağara kadar ün yapmıştır.

DAMOKLES (M.O. 4. yüzyıl), Yunan kralı Dionysius'un maiyetindeki askerlerden biridir. Tarihe adı, «Demokles'in Kılıcı» deyimiyle geçmiştir. Kralların yetkilerine, mutluluklarına çok gıpta ettiğinden bir gün Kral Dionysius ona şöyle bir ders verir. Büyük bir ziyafette Damokles'i şeref yerine oturtur, tam tepesine de ucu sivri, büyük bir kılıç asar. At kılıyla asılı kılıç her an düşebilecek durumdadır. Damokles korkar, fakat kralların şerefli bir yerde bulunmakla beraber her an tehlike içinde olduğunu da anlar.

DAMON (M.Ö. 5. yüzyıl), Yunan filozofu ve müzikçisidir. Sokrates'in öğretmenidir. Atina'da istenmiyen Perikles'in dostu olduğu için, ihtiyarlığını Atina'nın dışında sürgün geçirmiştir.

DANABURNU, düzkanatlı böceklerdendir. Yirmiye yakın çeşidi vardır. Vücudu kızıla yakın kahverengi bir kabukla örtülüdür. Çoklarının boyu 5 - 6 santim kadardır. Bitkilerin, bu arada özellikle domateslerin yaprak ve köklerini yediği için bahçecilikte zararlıdır.

DANAİDLER, Yunan mitolojisinde Argos kralı Danaus'un elli kızının adlarıdır. Bu kızlar amcalarının elli oğluyla nişanlanmışlar, düğün gecesi babalarının isteği üzerine, içlerinden biri müstesna, her biri nişanlısını öldürmüştür. Sağ kalan biricik amca oğlu da sonradan bütün kızları öldürmüştür. Avrupa'da haris kimseler veya boşa giden çabalar için kullanılan «danaidler fıçısı» deyimi, bu efsaneden gelmektedir.

DANG, virüslü bir hastalıktır. Sivrisineklerle bulaştırır. Hastalık ateş ve halsiklikle başlar; 3 - 4 gün sonra ateş düşer, fakat 18 - 30 saat sonra tekrar yükselir. Bu arada hastanın derisinde dökmeler olur. Dang hastalığına daha çok tropikal bölgelerde raslanır. Bununla beraber bir ara Yunanistan'da çok şiddetli bir dang salgını olmuştur. Hastalığın özel bir ilâcı yoktur. Belirtilerine göre tedavi tatbik edilir. Hastalığı geçirenler beş yıllık bir bağışıklık kazanırlar.

DANIŞTAY, üst derecede bir idare mahkemesidir. Kanunların başka idarî yargı mercilerine bırakmadığı konularda karar verir. Danıştay'ın görevi idarî uyuşmazlık dâvalarına bakmak ve bunları sonuçlandırmaktır. Ayrıca bakanlar kurulu tarafından gönderilen kanun tasarılarını inceler, düşüncelerini bildirir. İmtiyaz, antlaşma ve sözleşmeleri, tüzük tasarılarını incelemek, kanunda gösterilen daha başka işleri yapmak da danıştayın görevidir. Danıştay başkanı ve üyeleri Anayasa Mahkemesi üyeleri tarafından seçilir. Türkiye'de ilk Danıştay 1868'de «Şûray-ı Devlet» adı ile kurulmuştur.

DANİELL, John Frederick (1790 - 1845), İngiliz kimya ve fizik bilginidir. Londra'da doğdu, 1831'de Londra'da yeni kurulan Kraliyet Koleji'ne profesör oldu. En tanınmış icadı «Danyel hücresi» dir. Bugün bile telgrafçılıkta kullanılır. Ayrıca yine kendi adıyle anılan bir çeşit higrometre de yapmıştır. Meteorolojik çalışmalar da yapan bilginin basılı eserleri vardır.

DANİMARKA, İskandinav memleketlerinden biridir. Kuzeyinde Kuzey Denizi, doğusunda Baltık denizi, güneyinde Almanya, batısında da Kuzey denizi bulunmaktadır.

Nüfusu: 4.758.000, yüzölçümü: 42.931 km.^{2}'dir. İdare şekli: Meşrutî Krallık; başkenti: Kopenhag; dili: Danca (Danimarkaca); dini: Protestan; parası: Krone'dir.

Yüzölçümü bakımından Konya ilimizden küçük olan Danimarka, baştanbaşa ovalık bir ülkedir. Bu büyük ovayı küçük

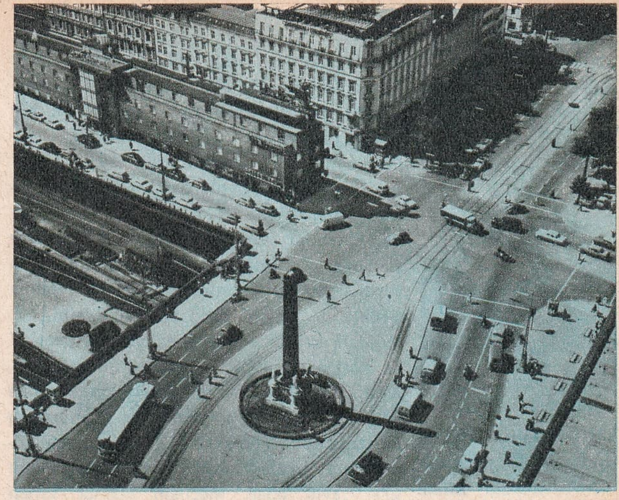

Danimarka'nın başkenti Kopenhag

çaylar, dereler sular; büyük akarsu yoktur. Danimarka, Jutland yarımadası ile Zealand, Fyen, Laaland, Falster gibi adalar üzerinde kuruludur. Jutland yarımadası, Kiel kanalı ile Avrupa kıtasından ayrılmış gibidir. Skagerrak boğazı, Danimarka'yı Norveç'ten, Kattegat boğazı da İsveç'ten ayırır. Başkent Kopenhag, Zealand adası üzerindedir. Bu ada, Sund boğazı ile İsveç' ten ayrılır. Ülkede birçok küçük göller vardır.

Danimarka'nın ekonomisi makine, kimya, gemi yapımı, tahıl, balıkçılık ve bilhassa süt endüstrisine dayanır. Bu küçük ülke, ekonomi bakımından dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biridir. Ahalinin geçim seviyesi pek yüksektir, herkes refah içinde yaşar.

Danimarka'nın tarihi 9. yüzyıla kadar uzanır. Danlar, şimdi yaşadıkları ülkede bir krallık kurmuş, İngiltere ve Norveç'i egemenlikleri altına almışlardı. İngiltere bir süre sonra Danimarka'dan ayrılmışsa da, Norveç yakın zamana kadar Danimarka'ya bağlı kalmıştır. Danimarka kralı aynı za-

Danimarka

manda Norveç kralı idi. Norveç, ancak 1814 yılında Kiel Antlaşmasıyle Danimarka'dan ayrıldı. Danimarka da, küçük bir devlet haline geldi. 1864'te Prusya, Danimarka'nın bazı dukalıklarını aldı. 1919'da Danimarka bunlardan ancak Schleswig'i geri alabildi. Ülke, 2. Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından işgal edildi. Bir zamanlar Danimarka'nın dış toprakları da vardı. Bugün bunlardan elinde yalnız Grönland ve Faröer adaları kalmıştır. Meşrutî krallıkla idare edilen Danimarka' da Alman asıllı bir hanedan hüküm sürer. Kral, IX. Frederik'tir, ölümünde yerine Prenses Margarethe geçecektir. Danimarka parlamentosu (Folketing), 179 üyeden kuruludur. Üyeleri halk seçer. Başbakanı kral tayin eder. Meclisin hizmet süresi dört yıldır.

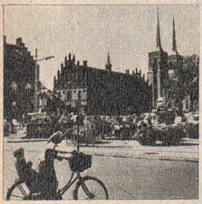

Danimarka'da Roskilde şehrinde meşhur kilise

Danimarka, kültür ve eğitim bakımından çok ileri bir memlekettir. Ülkede okuma yazma bilmeyen yoktur. Biri Kopenhag, diğeri Aarhus'ta olmak üzere 2 üniversite, ayrıca yalnız bu ülkeye mahsus olmak üzere «Yüksek halk okulu» denen okullar vardır. Bu okullarda çiftçilerin bilgileri genişletilir. Ülkede ayrıca 1.700 kütüphane, 500'e yakın sinema vardır. 200'den fazla günlük gazete çıkar. Danimarka edebiyatının en tanınmış siması, çocuk masalları yazarı Hans C. Christian Andersen'dir.

DANİŞMENT GAZİ (Bak: DANİŞMENTLİLER)

D'Annunzio

DANİŞMENTLİLER, yüz yıl kadar hüküm sürmüş bir Türk krallığıdır. Orta Anadolu'nun doğu bölümünde Emir Danişment Gazi Taylı tarafından kurulmuştur. Danişment Gazi, Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah'ın komutanlarındandı. Selçuklu Prensi Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın dayısı olan Danişment Gazi, hükümran olduğu topraklara önce genel vali olarak tayin edilmişti. Haçlı seferleri sırasında bağımsızlığını ilân etti. Danişment Gazi'nin valiliği ve emirliği 1095 yılından 1104 yılına kadar sürmüştür. Yerine geçen oğlu Gazi Bey ilk defa «melik» unvanını kullanmıştır. O zamanlar Danişmentliler'in toprakları, bugünkü Sıvas, Tokat, Amasya vilâyetlerinin topraklarını kaplıyordu. 1175 yılına kadar hüküm süren Danişmentliler devleti bu tarihte Selçuklular tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Danişmentliler devleti

D'ANNUNZİO, Gabriele (1863 - 1938), İtalyan edebiyatçısı ve siyaset adamıdır. Roman, şiir, tiyatro eserleri yazmış, aynı zamanda Faşizm'in kurulmasında önderlik etmiştir. Pescara'da doğan D'Annunzio, daha okula giderken yayınladığı şiirleriyle dikkati çekti. Sonra da şiir ve makaleler yazmaya devam etti. 1889'dan sonra roman ve piyesler yazmaya başladı. 1908 - 1921 arasındaki dönem daha çok siyaset bakımından önemlidir. Yazar bu arada savaşa girmiş, halkı heyecana getiren konuşmalar yapmıştır. Savaştan sonra da Faşizm için çalışmış, Mussolini kendisine Monte Nevoso Prensi unvanını vermiştir. D'Annunzio'nun bazı eserleri Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

DANS, hem bir sanat kolu, hem de toplum hayatının bir eğlence vasıtasıdır. Dans, tarih öncesi çağlardan beri vardır. İlkel insanlar dansı biliyor, çeşitli vesilelerle dans ediyorlardı. Bugün, mağara duvarlarına çizilmiş resimlerden bunu anlıyoruz. Hatta arkeologlar, bu resimler üzerindeki incelemelerine dayanarak, insanların daha konuşmaya başlamadan önce dans ettiğini iddia etmektedir. Gerçekten eski insanlar birçok duygularını dansla ifade ediyordu. Bereketli bir avdan sonra zıplayıp sıçrayarak memnunluklarını belirtiyor, savaşa gidecekleri zaman, savaşta başarı kazandıkları zaman, doğumda, ölüm de duygularını vücut hareketleriyle ifade ediyorlardı. İşte bugüne kadar gelen dansın başlangıç noktası, ilkel insanların duygularını ifade için yaptıkları bu hareketlerdir. Topluluklar yavaş yavaş geliştikçe, dans şekillerinde değişiklik olduğu gibi, dansın maksatları da değişmiş, zamanla sanat halini almıştır. Bundan başka toplum tabakalarında sınıf farkının olması, özel dans çeşitlerinin de doğmasına yol açmıştır. Halk tabakalarının dansı «halk oyunları» (folklor dansı), yüksek tabakanın, şehirlilerin dansları da «salon dansları şeklinde gelişmiştir. Bale ise, dansın sanat haline gelmiş şeklidir.

Salon dansları önce Avrupa ülkelerinde başladı. Önceleri sadece asiller arasında erkek ve kadın karşılıklı oynayarak dans ediliyordu. Rönesans'tan sonra geniş halk tabakalarına yayıldı. Bugünün klasik salon dansları olan vals, polka, mazurka, kadril gibi danslar 18. ve 19. yüzyıllarda doğdu. 20. yüzyılın başlarında ise tango, foxtrot, charleston, rumba gibi danslar icat edildi. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise dans çeşitleri hızla artmaya, çok hareketli yeni yeni danslar icat edilmeye

başlandı. Swing, jitterbug, rock'ın roll, mambo bu dansların başlıcalarıdır. Günümüzdeki salon danslarında artık özel kaideler aranmamakta, çiftler müziğin ahengine ayak uydurarak dans etmektedir. Bu yeni dansların başlıcaları şunlardır: Twist, madison, surf, locomotion, shake ve monkey.

Türk dansları: Dinî, klasik ve halk dansları olmak üzere üç çeşit gösterir. Dinî danslar tekkelerde gelişmiştir. Mevlevîler'in «semâ» sı bunun ilk akla gelen örneğidir. Daha çok şehirlerde gelişen klasik danslar ise, klasik Türk musikisinin özel havalarıyle oynanır. Başlıcaları köçekçe, tavşanca ve çiftetelli'dir. Halk dansları daha çok Anadolu'da gelişmiş ve yerli özelliklerini zamanımıza kadar muhafaza etmiş danslardır.

Başlıca halk danslarımız: Zeybek, bar, kaşık oyunu, halay, sirto, horon, hora ve longa'dır. Zeybek, batı Anadolu'nun erkeklik ifade eden ünlü oyunudur. Bar, doğu Anadolu'da oynanır. Halay, Sıvas ve Erzurum çevrelerinde oynanan bir çeşit bardır. Sirto ve hora Rumlar'dan bize geçmiş oyunlardır. Longa da Rumenler'den geçmiştir. Horon doğu Karadeniz'de oynanır. Kaşık oyunu ise Orta Anadolu'da yaygın bir oyundur.

Günümüzde halk dansları, çeşitli gösteriler halinde büyük şehirlerde de yaşatılmaktadır. Ancak bunları belli ekipler oynamaktadır. Salon dansları ise artık herkesin bilmesi, oynaması gereken oyunlardır ve özel kuralları vardır. Bu kuralların başında bilhassa erkeğin dans bilmesi gelir. Dans bilmeden dansa kalkan kimse hem kendisini, hem de eşini müşkül durumda bırakır. Erkek, dansa kaldıracağı kızın büyüğünden izin istemelidir. Bu da ancak tanıdık kimseler arasında olur. Bir erkek hiç tanımadığı bir kızı dansa kaldırmamalıdır. Dans pistine giderken erkek, kızın koluna girmez, kız önde yürür. Dans sırasında, eşine sıkı sıkıya yapışmak görgü kuralına aykırıdır. Dans ederken fazla konuşulmaz, başkalarının dikkatini çekecek hareketler yapılmaz. Danstan sonra da erkek, kızı yine koluna girmeden yerine götürür ve teşekkür eder. Günümüzün salon danslarında erkek «kavalye», eşi de «dam» diye anılır.

Günümüzün bazı dansları dışında bütün danslarda başlangıç durumu hemen hemen aynıdır. Damla - kavalye yüzleri birbirine çevrilmiş olarak karşılıklı dansa başlarlar. Özellikle klâsik salon danslarında her şeyden çok hareketlerin zarif ve yumuşak olmasını gözetmek gerekir. (Ayrıca bak: HALK OYUNLARI)

Gerek tango, vals gibi klasik danslarda, gerekse twist, shake, monkey gibi modern danslarda olsun, hareketlerin müziğe uymasını gözetmek şarttır.

DANTE, Alighieri (1265 - 1321), tanınmış bir İtalyan şairidir. Floransa'da doğdu. Küçük yaşta babasını kaybetti. Annesi genç Dante'nin eğitimine büyük önem verdi. İtalya'da ve Fransa'da felsefe ve ilâhiyat tahsil etti. O sıralarda Floransa'nın siyasî durumu karışıktı, memleket, siyahlar ve beyazlar olarak ikiye ayrılmıştı. Dante, beyazları tutuyordu. Fakat 1302'de Papa taraftarı olan siyahlar idareyi ele aldı ve Dante, Floransa'dan çıkarıldı. Ondan sonra çeşitli İtalyan şehirlerinde dolaştı. Dante'nin hayatının en önemli olaylarından biri, Beatrice Portinaci adındaki kıza olan aşkıdır. Beatrice bir başkasiyle evlenip genç yaşında ölmüş, Dante onu hiç bir zaman unutamamıştır.

Dante, İlâhi Komedi (Divina Commedia) adlı eseriyle tanınır. Kendisine dünya ölçüsünde ün sağlayan bu eserinden başka Yeni Hayat (Vita Nuova), Ziyafet (Convivio), Monarşi (Monarchia) gibi eserleri vardır. Son yıllarda, Divina Commedia'nın, ünlü Arap edibi Ebûl - Alâ Maarrî'nin «Risâlet-ül Gufrân» adlı eserinden kopya edildiği isbat edilmiştir. Bu ünlü eser birkaç defa Türkçe'ye çevrilmiştir.

Dante

DANTELA (Bak: İŞLEME)

DANTON, George Jacques (1759 - 1794), Fransız İhtilâli'nin ünlü simalarından biridir. 1790 yılında avukat oldu. Aşırı cumhuriyetçilerden kurulu Jakobenler kulübüne girerek ihtilâlin hazırlıklarında çalıştı. 1792'de Louis XVI tahttan indirilince memleket, Danton ve arkadaşları tarafından idare edildi. İhtilâlciler, yeni rejim aleyhtarlarına karşı çok sert davranıyor, hiç acımadan onları idam ediyorlardı. Danton bu Terör (Şiddet) idaresine bir son verilmesini iste li. Fakat Terör idaresine taraftar olan Robespierre onu ihtilâl mahkemesine verdi. Danton, 34 yaşında olduğu bir sırada giyotinle idam edildi.

Danton

Daphne ile Apollon heykeli (Bernini'nin eseri)

Darius

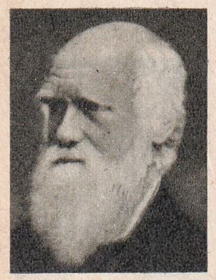

Darwin

DAPHNE, Yunan mitolojisinde su perisidir. Şiir ve müzik tanrısı Apollon'u seviyor, fakat fani olduğu için ondan kaçması gerekiyordu. Bir gün ormanda Apollon'a rasladı. Kaçmaya başladı. Yakalanacağını anlayınca, nehir tanrısı olan babasından yardım istedi, aynı anda bir bitki haline geldi. «Defne» ağacının adı, mitolojideki bu perinin adından gelir. Apollon onun ağaç olduğunu görünce, hatırasına hürmeten zafer kazanan savaşçıların başlarına onun yapraklarından yapma taç giymelerini söyledi. Defne yapraklarının barış ve zaferi temsil etmesi bu efsaneden çıkmıştır.

DÂRÂ (Bak: DARİUS)

DARBIMESEL (Bak: ATASÖZÜ)

DARBUKA, Türk musikisinde usul tutmaya yarayan bir alettir. İki tarafı da açık bir çömleğin bir tarafına deri kaplayarak yapılır. Parmaklarla vurularak çalınır. Çömlekten yapılanlarına bugün «dümbelek» denmektedir, darbuka sözü ise tenekeden yapılanlar için kullanılıyor.

D'ARC, Jeanne (Bak: JEANNE D'ARC)

DARENDE, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Malatya iline bağlı Yukarı Fırat bölümünde 38.092 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.643 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.020 km.^{2}'dir.

Darende ilçesinin toprakları Toroslar'la Uzunyayla arasında kalan çukur havzayı kaplar. Darende'nin merkez bucağından başka iki bucağı ve 47 köyü vardır.

İlçe merkezi Fırat'ın kollarından Tohma suyu üzerinde, denizden 1.080 metre yükseklikte kurulmuştur. Ahalisi dokumacılık ve dericilik gibi küçük sanatlarla geçinir. En yakın demiryolu istasyonu 84 km.'deki Hekimhan'dır. İl merkezi Malatya'ya ise 125 km.'lik bir yolla bağlıdır.

DARI, bir tahıl çeşididir. Tohumları bazı yerlerde buğday gibi besin maddesi olarak kullanılır. İlk darı tarımının Orta Asya'da Türkler tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Birçeneklilerin buğdaygiller familyasından olan darı, kuraklığa dayanan bir bitkidir. Afrika yerlileri besin maddesi olarak darıdan geniş ölçüde faydalanırlar. Darı, kuş yemi olarak da kullanılır. Boza, darıdan yapılır.

DARİUS (Dârâ) (M.Ö. 550 - 486), en büyük Pers imparatorudur. M.Ö. 521'de Gavmata isyanını bastırdıktan sonra hâkimiyeti ele geçirdi. Sonra yerini sağlamlaştırmak için şiddetli savaşlara girişti. Babilliler'le yaptığı savaşta M.Ö. 519'da Babil şehrini yerle bir etti, ahaliyi kılıçtan geçirdi. Darius, bundan sonra İran, Medya ve diğer ülkelerdeki isyanları bastırmakla uğraştı. Ülkesi 20 satraplığa (bölge) ayrılmıştı. İç işlerinde bağımsız olan bu satraplıklara tam hâkim olabilmek için kuvvetli bir posta teşkilâtı kurdu. M.Ö. 510 - 501 yılları arasında İyonya, Trakya ve Hindistan'ın bir kısmını ele geçirdi.

Darius'un büyük hedefi Yunanistan'ı ele geçirmekti. M.Ö. 495'te hareket etti. Fakat ordusu bozguna uğradı, donanması da fırtınadan harap oldu. Buna 1. Med Savaşı denir. Darius beş yıl sonra ikinci bir Yunanistan seferi tertipledi. Fakat bu defa da Marathon'da Yunanlılar'a yenildi. Yunanlılar'a yeniden saldırmak için hazırlanırken öldü.

DARÜSSELÂM, güneydoğu Afrika'daki Tanzanya'nın başkentidir. Zengibar boğazının güney girişinde kurulu olan Darüsselâm'ın nüfusu 181.000'dir. Ülkedeki demiryolunun bitiş yeri olan şehir aynı zamanda önemli bir limandır. Ülkenin pamuk, kopra vb. gibi ihracatının çoğu bu limandan yapılır.

DARWİN, Charles Robert (1809 - 1882), ünlü bir İngiliz biyoloji bilginidir. Edinburg ve Cambridge üniversitelerinde okudu. Daha çok tabiî ilimlerle ilgileniyordu. 1831'de üniversiteyi bitirdiği sırada ilmî araştırmalar yapacak bir heyetle beraber yola çıktı. Beş yıl süren yolculuk sırasında çok değerli gözlemler yaptı. Dönüşünde yazdığı eserle ilim dünyasında tanındı. Daha sonra çalışmalarına devam ederek çeşitli eserler verdi.

Darwin şöhretini meşhur «evrim» nazariyesi ile sağlamıştır. Buna «Darvinizm» de denir. Bu teoriye göre canlılar devamlı bir değişme halindedir. Bu sayede dünyanın değişen şartlarına uyabilirler. Darwin diğer bir nazariyesini de «The Descent of Man» (İnsanın Gelişi) eserinde açıklamıştır. Buna göre insan ve diğer canlılar doğrudan doğruya yaratılmamış, bir gelişme sonunda bugünkü hallerini almışlardır.

DATÇA, Ege Bölgesindeki Muğla iline bağlı 5.975 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.341 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü. 459 km.^{2}'dir.

Datça, Ege denizine bir dil gibi uzanan Reşadiye yarımadasını kaplar. Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü kazada tahıl, zeytin, pamuk, tütün, turunçgiller yetişir.

İlçe merkezi Datça kasabası Reşadiye yarımadasının ortasında, denizden 80 metre yüksekte kurulmuştur. İki mahalleli bir kasaba olan Datça, 141 km.'lik bir yolla Muğla'ya bağlıdır. Yarımadanın batı ucundaki İskandil burnuna da 25 km.'lik bir uzaklıktadır. Çevresinde Romalılar'dan kalma yıkıntılar vardır.

DAUDET, Alphonse (1840 - 1897), ünlü bir Fransız romancısıdır. Çocukluk çağı güç şartlar altında geçti. İlk şiirlerini 18 yaşında iken yayınlamaya başladı. Daha sonra «Figaro» gazetesinde çalıştı. İlk romanını 1868'de yayınladığı «Le Petit Chose» (Küçük)tür. Kendisine şöhret sağlayan romanı ise «Tarasconlu Tartarin» dir. Diğer önemli eserleri «Değirmenimden Mektuplar» ve «Sapho» dur. Yazarın birçok eseri Türkçe'ye çevrilmiştir.

Alphonse Daudet realist bir yazardır. Ancak gerçekleri daha çok hissî bir açıdan görmesi, onu zamanın diğer realist yazarlarından ayırır. En çok İngiliz yazarı Charles Dickens'in etkisi altında kalan Daudet, çocuk hikâyeleri de yazmıştır.

DAVİ LAMBASI (Bak: MADENCİ FENERİ)

DAVİD, Jacques Louis (1748 - 1825), ünlü bir Fransız ressamıdır. Küçük yaşlarında tanınmış ressamların yanında çalıştı. Sonra İtalya'ya giderek eski eserleri inceledi. Kuvvetli eserlerini 1780'de Paris'e döndükten sonra vermeye başladı. Daha sonra siyasete atılarak ihtilâl hükümetinin güzel santlar nazırı oldu. Napoléon zamanında da başressam unvanını aldı. Napoléon'un taç giyme törenine ait olan tablosu çok ünlüdür.

DAVUL, vurularak çalınan bir musiki aletidir. Pek çok tipleri, çeşitli büyüklükte olanları vardır. Türk halk musikisinde davul, zurna ile beraber kullanılır. Türk asker musikisinde de davulun çeşitleri kullanılmıştır. Türk musikisinde davul yoktur, daha gelişmiş bir alet olan kudüm, davulun yerini tutar.

DÂVUT, din kitaplarında adı geçen bir peygamberdir. Hz. Süleyman'ın babasıdır. İbranîler'in ikinci kralı olan Dâvut, M.Ö. 1015'ten 975'e kadar 40 yıl saltanat sürmüştür. Hz. Dâvut, sesinin güzelliği ile tanınırdı. Bugün de kullanılan «Dâvudî ses» tabiri bundan gelir. Hz. Dâvut 15 yaşına kadar çobanlık etti. Genç yaşta İsrailoğulları'na yardımcı oldu. Onların düşmanı, Calût'u öldürdü. Daha sonra İsrailoğulları' na hem peygamber, hem de hükümdar oldu. Bethsabe ile evliliğinden Hz. Süleyman doğdu. Hz. Dâvut'a vahyedilen «Zebur» bugün bütün dinlerce tanınan dört kutsal kitaptan biridir. Buna «Mezamir-i Dâvut» da denir. Hz. Dâvut, sonradan Hz. Süleyman tarafından tamamlanan «Beyt-i Mukaddes» in (kutsal ev), esasını kurdu. Ölümünde Kudüs'ün dışına defnedildi.

DAVUT PAŞA, Koca (? - 1499), Osmanlı sadrâzamlarındandır. Saraydan yetişti. Anadolu beylerbeyliğine kadar yükseldi. 1473'teki Otlukbeli savaşında öncü birliklerine komuta etti, daha sonra Rumeli beylerbeyliğine atandı. 1481'de vezir, 1483'te de sadrâzam (başbakan) oldu. 15 yıl bu makamda kaldı, 1497'de emekliye ayrıldı. Davut Paşa, İstanbul'da cami, imaret, medrese yaptırmıştır. Bugün İstanbul'da kendi adını taşıyan bir semt vardır.

DAVY, Sir Humphrey (1778 - 1829), bir İngiliz kimya bilginidir. Bir oduncunun oğlu olan Davy, 16 yaşında babasını kaybedince bir eczacının yanına çırak girdi. Burada durmadan çalışarak kendi kendisini yetiştirdi. Daha sonra Bristol'de laboratuvar şefliği etti, bu sırada «güldürücü gaz» diye anılan azıtprotokdisinin özelliklerini buldu. Davy, «madenci feneri» ni keşfetmekle asıl şöhrete kavuşmuştur. Davi lambası diye de anılan bu fener maden ocaklarındaki patlamaları önlemeye yarar.

DAZKIRI, Afyonkarahisar ilinin, Akdeniz Bölgesi'nde kalan 29.752 nüfuslu ilçesi ve bu ilçenin 2.610 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 835 km.²'dir.

İlçe toprakları Acıgöl ile Maymun dağı arasındaki toprakları kaplar. Bitki örtüsü bozkırdır. Küçük akarsular Acıgöl'e dökülür. Denizden 836 metre yükseklikte olan gölün dışarıya akışı yoktur. İlçede en çok tahıl tarımı yapılır.

İlçe merkezi, Acıgöl'ün kuzeyinde, Afyon - Alsancak demiryolu üzerindedir. Düzgün karayollarıyla Denizli, Burdur ve Afyon'a bağlıdır.

DDT, böcek öldüren ilâçların ne tesirlisidir. Kimyadaki adı «dicloro - diphenyl - trichloroethane» dir. D. D. T., suda eriyen, toz haline gelebilen, renksiz ve kokusuz bir maddedir. İlk defa 1847'de Alman kimyageri Othmar Zeidler tarafından yapılmışsa da ancak İkinci Dünya Savaşı'nda büyük ölçüde kullanılmaya başlanmıştır.

D. D. T., böceklerin sinir sistemini felce uğratarak ölmelerine yol açar, insanlar için zararlı olmamakla beraber D. D. T.'li suları içmek, bu sularda yıkanmış meyvaları yemek rahatsızlıklara sebep olur. D. D. T. özel tulumbalarla püskürtülür, badanaların içine karıştırılarak da kullanılabilir.

DE FALLA, Manuel (1876 - 1946), tanınmış bir İspanyol bestekârıdır. Madrit konservatuvarında okudu. Grieg ve Beethoven'in eserlerine karşı olan hayranlığı yüzünden besteci olmaya karar verdi. Önceleri «Zarzuelas» denilen bir çeşit operetler yazdı. İlk önemli eseri olan «La Vida Breve» yi (Kısa Hayat), 1905 yılında verdi. Bu opera sayesinde güzel sanatlar armağanını kazandı. 1907 yılında Paris'e gi-

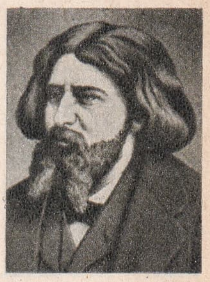

A. Daudet

Davut (Michelangelo'nun eseri)

Davy

De Gaulle

Debussy

derek 7 yıl kaldı. Orada Debussy, Dukas, Ravel gibi büyük müzisyenlerle tanıştı. Dönüşte artık İspanya'nın en ünlü bestecisiydi. «La Vida Breve» operasından başka bale suitleri, piyano ve orkestra eserleri yazmıştır.

DE GAULLE, Charles (1890 -), Fransa Cumhurbaşkanıdır. Aynı zamanda tanınmış bir asker olan De Gaulle, St. Cyr askerî okulunu bitirerek orduya katıldı. I. Dünya Savaşı'nda Almanlar'a esir düştü. Savaştan sonra Yüksek Savaş Okulu'nu bitirdi. 1930'dan sonra askerlikle ilgili bazı eserler yayınladı. II. Dünya Savaşı'nda kurmay albay olan De Gaulle, 1940 yılında tümgeneralliğe yükseldi. Mareşal Pétain'in Almanlar'la mütareke yapması üzerine Londra'ya giderek Fransızlar'ı millî mücadeleye çağırdı. Daha sonra Cezayir'e giderek Millî Kurtuluş Komitesi'ne başkan oldu. Savaştan sonra bir süre Başbakanlık etti, daha sonra bir parti kurduysa da, başarı kazanamadı ve 1953'te siyasetten çekildi. 1958'de, Fransa iç savaş tehlikesiyle karşılaşınca yeniden iş başına geçti. Yeni bir anayasa hazırladı ve De Gaulle 1959'da Cumhurbaşkanı oldu. 1965'te yeniden Cumhurbaşkanlığına seçilen De Gaulle, 1968 ekiminde, Cumhuriyet Bayramı sırasında Türkiye'yi ziyaret etti.

DE LESSEPS, Ferdinand Vicomte (1805 - 1894), bir Fransız diplomatı ve mühendisidir. Süveyş kanalını açmasıyle ünlüdür. De Lesseps'in ailesinin birçok fertleri yüksek devlet memurluklarında bulunmuştu. O da bu geleneğe uyarak dışişlerinde görev aldı. 1832'de konsolos olarak Kahire'ye gitti. O sırada Napoléon'un Süveyş berzahını açmak fikrinde olduğunu okumuştu. Bu fikir ona ilgi çekici geldi. O zamanki Said Paşa ile dostluğu ilerletti; nihayet 1854 yılında Bâbıâli, yani Türkiye hükümeti kanalı açması için kendisine imtiyaz verdi. Kanal 15 yılık bir çalışmadan sonra 1869'da açıldı. De Lesseps Fransız Akademisi'nin ve başka bilim derneklerinin üyesiydi.

DE MAUPASSANT (Bak: MAUPASSANT)

DEBUSSY, Claude (1962 - 1919), tanınmış Fransız bestekârlarındandır. Özel dersler alarak müzik bilgisini ilerletti. 1873'te Paris konservatuvarına devama başladı. Bestelediği bir eserle 1884'te «Roma Armağanı» nı kazandı. Sanatkâr, daha sonraki eserlerinde yepyeni armoni buluşları getirdi. Çağdaş besteciler arasında adını taşıyan bir akımın doğmasına yol açtı. Empresyonist sanat görüşüne bağlı olan Debussy, müzikte yeni bir çağın kurucusu sayılır. Orkestraya getirdiği kudretli değişik melodiler zamanımızın müziğine etki yapmıştır. Orkestra ve piyano için birçok eserleri vardı.

DECCAL, Süryanice «yalancı» anlamına gelir. Bazı dinî inanışlarda kıyamet günü ortaya çıkacak kötü bir kimsenin adıdır. Bu inanışlara göre Deccal kıyamet alâmetlerinden biridir. Alnının ortasında tek gözü olan iri cüsseli, korkunç bir yaratık olarak tasvir edilir.

DEDE EFENDİ, İsmail (1778 - 1846), Türk mukisikinin bestekârlarındandır. Babası İstanbul'da hamam işlettiği için hammamîzâde İsmail Dede Efendi, yahut sadece Hammamîzâde diye de anılır. İsmail Efendi pek genç yaşta musiki öğrenimine başladı. Dinî ve din dışı musiki kurallarını ney çalmasını öğrendi. Yenikapı Mevlevîhanesi'ne girerek çile doldurdu ve «DDede» unvanını aldı. 1794'te bestekârlığa başlayan Dede Efendi, Selim III'ün dikkatini çekti. Kısa zamanda onun musahibi ve başmüezzin oldu. Mahmut II. ve Abdülmecit devirlerinde de padişah müsahibi ve başmüezzin olarak kaldı. Dede Efendi, öğrencilerinden bestekâr Dellâlzâde İsmail Efendi ile birlikte hacca gitti. Orada koleraya yakalanarak öldü. Neyzen, hanende ve nâathan olan Dede Efendi'nin pek değerli eserlerinin Türk musikisine büyük etkileri olmuş, birçok eserleri zamanımıza kadar gelmiş, birkaç yüz eseri de kaybolmuştur. Bugün bilinen Mevlevî âyinleri, dinî peşrevler, ilâhîler, kârlar, besteler, şarkılar ağır ve yürük semaîler v.b. olmak üzere 257 eseri vardır.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ, Oğuz Türkleri arasında meydana gelen ve daha sonraki yüzyıllarda toplanıp yazılan bir hikâyeler külliyatıdır. Hikâyelerin 14. yüzyılın sonları veya 15. yüzyılın başlarında yazıyla tespit edildiği sanılmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinin asıl adı «Kitab-ı Dede Korkut alâ Lisan-ı Tâife-i Oğuzân» (Oğuz Halkının Diliyle Dede Korkut Kitabı)dır. Kitabın Arap harfleriyle yazılmış asıl nüshası Dresden'de, ondan kopya edilmiş olan bir nüshası da Berlin kütüphanesindedir. Son zamanlarda İtalya'da da bir nüsha bulunmuştur. Dede Korkut hikâyeleri 19. yüzyılda ilim dünyasının dikkatini çekmiş, 1919'da Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul'da eserin tam baskısını yapmıştır. Kitap bundan sonra birçok defalar yayınlanmıştr.

Dede Korkut Kitabı'nda bir önsözle, 12 hikâye vardır. Önsöz Dede Korkut'u tanıtır. Kitaba «Dede Korkut» adının verilmesi her hikâyede ortaya çıkarak bir halk filozofu şeklinde akıl veren, iyi dualar eden, çocuklara ad koyan Dede Korkut adında birinden oluşudur. Hikâyelerin hepsi desta-

nî ve lirik savaş hikâyeleridir. Türkler Müslüman olduktan sonra Müslümanlığa göre değiştirilmiştir. Sade bir Türkçe ile yazılan kitapta yer yer manzum parçalar da vardır. Bugün Tepegöz, Bamsı Beyrek gibi bazı hikâyeleri Anadolu'da ağızdan ağıza anlatılır.

Dede Korkut Kitabı'ndan Deli Dumrul hikâyesinin özeti: Deli Dumrul adında bir er kuru bir çayın üstünde bir köprü yaptırmış, geçenden 30 akça, geçmeyenden 40 akça alırmış. Günün birinde Deli Dumrul köprüsünün başında oba kuran bir bölük halkının ağlaştığını görmüş. Sebebini sorunca, Azrail'in içlerinden bir yiğitin canını aldığını öğrenmiş. Buna çok kızan Deli Dumrul, Azrail'e haddini bildirmeye karar vermiş ve delî, dolu konuşmaya başlamış. Onun bu konuşmasına kızan Tanrı Azrail'i Deli Dumrul'un evine göndermiş. Deli Dumrul önce onunla tartışmış, fakat Azrail'in ağır basmaya başladığını görünce Tanrı'ya yalvarmaya kalkmış. Tanrı da kendi canı yerine bir başkasını teslim ederse, Azrail'in onun yakasını bırakacağını bildirmiş. Bunun üzerine Deli Dumrul, Anasına, babasına koşmuş, ama onlar canlarını vermemişler. Bu sefer Deli Dumrul karısına giderek Azrail'in canını alacağını haber vermiş vedalaşarak çocuklarına iyi bakmasını vasiyet etmiş. Karısı bu sözleri duyunca onun yerine kendi canını vermeyi teklif etmiş. Bunun üzerine Deli Dumrul Tanrı'ya yeniden yalvarmış. Tanrı da onu affedip, ana ve babasının canını almış.

DEF (Bak: TEF).

DEFLASYON, paranın satın alma gücünün artmasına denir. Bir enflasyon neticesinde değerini kaybetmiş paranın değerini tesbite yarayan yollardan biri deflasyondur. Ancak para değerindeki düşüş çok olduğu zaman deflasyon pek az olur, memleket ekonomisi üzerinde fena tesirler yapar.

DEFNE, kışın yapraklarını dökmiyen bir ağaçtır. Doğu Akdeniz memleketlerinde yetişir. Yaprakları güzel kokulu, biçimlidir. Bu yüzden eskiden beri yaprak biçimi süslere örnek olmuştur. Defne, ikiçeneklilerin defnegiller familyasındandır. Boyu 10 metreye kadar uzayabilir. Çiçekleri sarı renkte, küçüktür. Meyvası mavimtrak siyahtır. Defne yaprakları hoş kokulu olduğu için et ve bilhassa balık yemeklerine güzel koku vermekte kullanılır.

DEFOE, Daniel (1659 - 1731), bir İngiliz yazarıdır. «Robinson Crusoe» adlı eseri ile kendisine dünya ölçüsünde bir şöhret sağlayan Defoe, Londra'da doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra 1681'de yazı hayatına başladı. Birkaç yıl sonra ticarete atıldı, fakat iflâs etti, 1692'de yaz hayatına başladı. Birkaç yıl sonra siyasetle de meşgul oldu. Sert yazılar yazdı, tevkif edilerek hapsedildi.

Danile Defoe asıl şöhretini 1719'da yayınlanan Robinson Crusoe adlı romanıyle yaptı. Eser, elinde hiç bir araç olmayan medenî bir insanın (Alexander Selkirk adındaki denizcinin) bir adada tabiatla mücadelesini anlatır. Türkçe'ye ve başka dillere defalarca çevrilmiştir. Defoe'nin daha başka önemli eserleri de vardır.

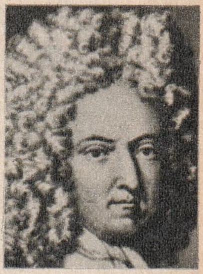

D. De Foe

DEGAS, Edgar (1834 - 1917), ünlü bir Fransız ressamıdır. Paris'te doğru. Güzel Sanatlar Okulu'na devam etti. Ressamın 1870 yılından önceki eserleri tamamen eski resim anlayışına dayanır. O sıralarda İtalya'ya yaptığı bir yolculuk esnasında karşılaştığı ressam Manet'in üzerinde büyük etkileri oldu. 1873'ten sonra empresyonist sanat akımının görüşlerini dile getiren eserler vermeye başladı. Daha sonra, Degas'ın bazı görüş farklarından ötürü empresyonistlerden ayrıldığını görüyoruz. Bu görüş farkı sayesinde resim sanatına çok şeyler kazandıran ressamın yaptığı dansöz resimleri ünlüdür. (288. sayfada renkli bir tablosu vardır.)

DEĞİRMEN, tahıl tanelerini öğütmeye yarayan bir alettir. İnsanlar en ilkel çağlardan itibaren tahıl tanelerini ufalayıp öğütmeye ihtiyaç duymuş ve türlü usullerle bunu başarmışlardır. İlk değirmenler bir bakıma bugünkü havanlara benziyordu. İçi oyuk bir taşın içine konan tahıl tanelerine başka bir taşla vurmak suretiyle eziliyordu. Daha sonra öğütme usulü gelişti, tahıllar düz satıhla iki taş arasında öğütülmeye başlandı. Değirmen taşlarını çevirmek için insan gücü yetmediğinden zamanla bu işte su ve rüzgâr gücünden faydalanılmaya başlandı, böylece su ve yeldeğirmenleri meydana geldi. İlk yeldeğirmeninin Türkler tarafından icat edildiği sanılmaktadır.

DEĞİŞİNCİLİK (Bak: MÜTASYONİZM).

DEHHÂNÎ, Hoca (13. yüzyıl), ilk divan şairlerindendir. Selçuklu hükümdarlarından Alâattin III'ün sarayında yaşayan Dehhânî Horasanlıdır. 13. yüzyılda Cengiz istilâsından kaçan Türklerle beraber Anadolu'ya göçmüştür. Eldeki kaynaklara göre Dehhânî'nin yirmi bin beyitlik bir «Selçuk Şehnâmesi» vardır. Ancak bu eser ele geçmemiştir. Farsça olan bu eserin dışında Dehhânî'nin Oğuz Türkçesiyle yazılmış birçok gazeli meydana çıkarılmıştır.

Holânda'nın meşhur yel değirmenleri

DEKORASYON, yapıların içine ve dışına tatbik edilen süsleme işine denir. Oda ve salonların dayanıp döşenmesi de dekorasyona dahildir. Dekorasyon bugün mimarlı-

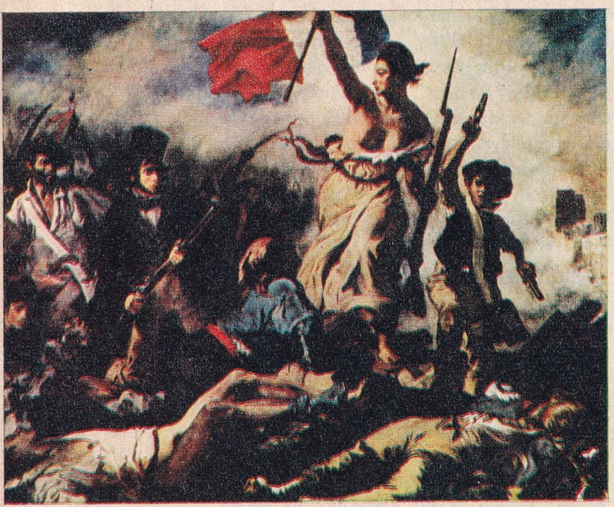

Üstte: Degas'ın tablolarından: «At Yarışlarında». Altta: Delacroix'nın ünlü eseri: «Hürriyet»

ğın bir kısmı halindedir. İç ve dış süsleme olmak üzere ikiye ayrılır. Dış süsleme daha çok mimarlıkla ilgilidir. İç süslemede ise mimarlıkla beraber resim, haykel gibi başka sanat kolları da yer alır. Odaların, salonların zevkli bir şekilde dayanıp döşenmesi de dekorasyon konusu içine girer.

DELACROİX, Eugène (1798 - 1863), dünya ölçüsünde ün yapmış bir Fransız ressamıdır. Paris'te doğdu. Güzel Sanatlar Okulunu bitirdi. Büyük ressamların eserlerini inceledi. Delocraix, orijinal eserleriyle romantik akımın öncüsü oldu. Böylece klâsik sanata yeni bir görüş getirdi. 1831 yılına kadar tarihî konular üzerinde çalışan Delacroix, o tarihten sonra yaptığı bir Londra seyahatinin etkisiyle romantizmi benimsedi. Sardanapal adlı tablosu bunu en bariz şekilde belirten eseridir. Delacroix'in tablolarının en büyük özelliği renk ahengidir. Ressamın renk anlayışı bakımından modern resme büyük etkisi olmuştur.

DELAWARE, Amerika Birleşik Devletleri'nin bir eyaletidir. Ülkenin Atlas Okyanusu kıyısındadır. Rhode Island'dan sonra birleşik Devletler'in en küçük eyaleti olan Delaware'nin nüfusu: 450.000 kişi, yüzölçümü: 6.138 km.²'dir. Başkenti: Dover'dir. Bugün Delaware eyaletinin kapladığı topraklara 1621'de Holândalılar yerleşmişti. Delaware, federal anayasayı ilk kabul eden Amerikan eyaletidir (17 eylül 1787). Endüstrisi, gemi inşaatı ve kimyaya dayanır.

DELFİ (Bak: DELPHİ).

DELHİ, Hindistan'ın başkentidir. Şehir Ganj nehrinin kollarından Cumna nehrinin sağ kolunda kurulmuştur. Bugün nüfusu 2.644.000'i bulan Delhi'nin büyük binaların süslediği büyük caddeleriyle, karanlık, izbe, fakir sokakları büyük bir tezat teşkil eder. 17. yüzyılda Timuroğulları tarafından yaptırılan İnci Camisi ile beyaz mermerden yapılmış Büyük Cami ve mermer saraylar şehrin önemli mimarî anıtları arasındadır. Delhi'de en çok dokumacılık, bir de un endüstrisi gelişmiştir.

DELİ DUMRUL, Dede Korkut hikâyelerinden birinin kahramanıdır. (Bak: Dede Korkut Hikâyeleri).

DELİBEŞ, Leo (1836 - 1891), bir Fransız bestekârıdır. Paris Konservatuvarında okudu. 19 yaşında bestekârlığa başladı. Önce operetler besteledi, fakat asıl şöhretini bale süitleriyle yaptı. Bu alandaki en önemli eseri «Coppélia» ve «Sylvia» dır. Ayrıca operalar, sahne eserleri, şarkılar bestelemiştir. Hugo'nun «Kral Eğleniyor» piyesinin sahne müziği de Delibes'indir.

DELİCE, İç Anadolu Bölgesi'nde, Ankara'ya bağlı 23.018 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.816 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 726 km.²'dir.

Delice ilçesinin toprakları, Delice ırmağı vadisiyle Zeynelözü çevresi hariç, dağlıktır. Halk, tarım ve hayvancılıkla geçinir. Kasabanın ilçe merkezi düzgün bir yolla Çerikli istasyonuna bağlıdır.

DELİLİK (Bak: AKIL HASTALIKLARI)

DELLÂLZÂDE İSMAİL EFENDİ (1805 - 1869), 19. yüzyılın en tanınmış bestekârlarındandır. İstanbul'da doğdu. Sarayda yetişti. Türk musikisinin inceliklerini İsmail Dede Efendi'den öğrendi. Dellâlzâde hanandeydi. Eserlerinde klâsik üslûp hâkimdir. Bu büyük bestekârın zamanımıza kadar gelen eserleri yüzü bulmaz. Bilhassa dinî eserlerinin mühim bir kısmı kaybolmuştur. Eldeki eserlerinin 38'i şarkıdır. Bunlardan başka iki ilâhi, bir peşrev, bir saz semaisi, iki kâr, 13 beste, 7 ağır ve 10 da yürük semaisi vardır.

DELPHİ, Yunanistan'da kutsal tanınan küçük bir kasabadır. Korent körfezinin kuzey sahili ile Parnassus dağı arasında bulunur. Burası Milâttan önceki çağlarda tanrı Apollon'un tapınağının bulunduğu yer olarak kabul edilir ve yeryüzünün tam ortası sanılırdı. O zamanlar dört yılda bir Delphi'de şenlikler yapılırdı. Yapılan son kazılarda buradaki tapınağın harabeleri, birçok bina kalıntısı, heykeller ve belgeler bulunmuştur.

DELTA (Bak: ÇATALAĞIZ).

DEMETER, Yunan mitolojisinde tarım tanrıçasıdır. Zeus'un kız kardeşi olan Demeter'in mevsim değişiklikleriyle ilgili olduğu kabul edilirdi. Mitolojik inanışa göre, Demeter, ölüler tanrısı Hades tarafından kaçırılan kızını aramaya gittiği zaman kış geliyor, döndüğü zaman da diğer mevsimler oluyordu.

DEMİR, günlük hayatımızda en çok kullanılan bir metaldir. Simgesi: Fe, atom numarası: 26, atom ağırlığı: 55,85, yoğunluğu: 7,85, ergime noktası: 1.535°, kaynama noktası: 2.735°'dir.

Demir yeryüzünde saf olarak değil, bileşikler halinde bulunur. Saf demire Grönland gibi bazı volkanik yerlerde ve nadiren rastlanmaktadır. Oksijen, silisyum ve alüminyumdan sonra yeryüzünden en çok bulunan maden demirdir. Saf demir, griye çalan beyaz renkte bir metaldir. Yumuşak olduğu için kolayca dövülüp işlenebilir. Demir bileşikleri ise renklidir. Dünyanın birçok kısımlarında bulunan demir filizleri şunlardır: «Fe_2O_3» buna hematit, kırmızı demir oksit, yahut kantaşı denir. Kırmızı renktedir. «Fe_3O_4» mıknatısî demir oksit. Mavimtrak siyahtır. Mıknatıs özellikleri gösterir... «$Fe_2 \times H_2O$» limonit diye anılan bir demir oksididir. «$FeCO_3$» siderit diye anılır. Billûrlaşmış kütleler halindedir. «FeS_2», Kükürt miktarı fazla olduğundan içinde demir azdır. Sarı renklidir, pirit diye anılır.

Demir cevherinin elde edilmesi demir oksidinin oksijenini alarak metali serbest bırakmak suretiyle olur. Bu iş «yüksek fırın» larda yapılır. Cevher eğer oksit halinde değilse önce oksit haline getirilir, sonra yüksek fırınlarda işlenir. Yüksek fırın, 30 - 40 metre yüksekliğinde olur. İçi 2.000°'ye dayanacak şekilde ateş tuğlasıyle örülmüştür. Fırın ısıtıldıktan sonra demir ayrılır. Ham demirin «gri pik» ve «beyaz pik» olmak üzere iki çeşidi vardır. Beyaz pik içinde % 2 - 3 oranında karbon bulunduğundan çok serttir. Çelik elde edilmesinde faydalanılır. Gri pik, içindeki karbon daha fazla olduğundan kolay işlenir.

Demir, günümüzün endüstrisinde en çok kullanılan bir metaldir. Vagon, lokomotif, otomobil, gemi gibi araçların yapılmasında, mimarlıkta, makine endüstrisinde geniş ölçüde kullanılır. Evimizdeki eşya ve aletlerin çoğu demirdendir. Demir ince levhalar haline getirilerek «teneke» yahut daha kalın levhalar halinde «sac» olarak kullanılır. İp gibi çekilerek tel yapılır. Demirin tıpta da büyük yeri vardır. Kansızlığa karşı kullanılan birçok ilâçlarda demir vardır. Normal bir insanın vücudunda 3,5 gram kadar demir bulunur.

Dünyada en çok demir elde eden ülkeler, 1965 istatistiklerine göre şöyledir: Rusya: 89.000.000 ton. Amerika: 50.400.000 ton. Kızıl Çin: 39.000.000 ton. Fransa: 19.300.000 ton. Türkiye'de yıllık demir istihsali 500.000 tona yakındır. En çok demir Sivas'ın Divriği ilçesinden çıkar.

Akkor halindeki demir

DEMİR ÇAĞI, tarih öncesi devirlerinin son zamanıdır. Tunç (bronz) Çağı'ndan sonra gelir. Demir Çağı, demirden aletler yapılmasıyle başlar ve günümüze kadar devam eder. Demir Çağı dünyanın çeşitli bölgelerinde çeşitli zamanlarda başlamıştır. Meselâ Eski Mısır'da firavunlardan önceki çağlardan kalma mezarlarda raslanmıştır. Babil'de ise demir M.Ö. 2.100 yıllarında biliniyordu. Yunanistan'da demirin işlenmesine M.Ö. 1.400 yılında, Avrupa'nın başka kesimlerinden ise M.Ö. 900 yıllarında başlamıştır. Verdiğimiz bu tarihler demir çağının yeryüzünün çeşitli bölgelerinde başka başka zamanlarda başladığını açıkça göstermektedir.

Eskiden kullanılan demir aletlerden birkaçı

DEMİRAĞACI, sert ve sağlam tahtası olan bir ağaçtır. Sıcak ülkelerde yetişir. Sapotgiller familyasından olan demirağacının çiçekleri yapraklarının daldan çıktığı yerde açar. Bazı çeşitlerinin meyvası yenir.

DEMİRBAŞ ŞARL (Bak. CARL XII).

DEMİRCİ, Ege Bölgesi'ndeki Manisa iline bağlı 42.485 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 10.050 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.233 km.²'dir.

Demirci ilçesinin toprakları yaylalar ve dağların bulunduğu bir bölgeyi kaplar. İlçenin en önemli akarsuyu Demirci çayıdır. Bu çay Gediz nehrine karışır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Sık çam, meşe ve palamut ormanları vardır. Palamut satışı ve mayvacılık ahalinin geçimini sağlar.

Meyilli bir arazide kurulan ilçe merkezinde aşağı mahallelerin denizden yüksekliği 825, yukarı mahallelerinki 930 metredir. Halk, başta halıcılık olmak üzere boyacılık, kiremitçilik, sepicilikle ve demircilikle geçinir. Kasaba Salihli istasyonuna 108 km. uzaklıktadır.

S. Demirel

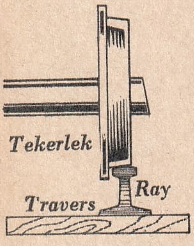

Ray üzerinde tren tekerleğinin duruşu

DEMİRCİ MEHMET EFE (1885 - 1959), Kurtuluş Savaşı'nda büyük yararlıklarıyle tanınmış efelerdendir. Nazilli'de doğmuştur. Babası demirci olduğundan «demirci» lâkabıyle anılır. I.Dünya Savaşı'nda 200 kişilik bir çete kurarak eşkiyalık eden efe, Kurtuluş Savaşı'nda silâhını yurt savunmasında kullandı. Orduya katıldı, «Aydın Cephesi Kuvay-ı Milliye Kumandanı» unvanını aldı. Savaştan sonra köyüne dönüp, sakin bir hayat sürdü.

DEMİREL, Süleyman (1924 -), Türkiye'nin 16. Başbakanıdır. Isparta iline bağlı İslâmköy'de doğdu. İyi bir tahsil yapıp Istanbul Teknik Üniversitesi'nden mezun oldu. Bir süre Devlet Su İşleri'nde proje mühendisi olarak çalıştı. 30 yaşında iken aynı daireye umum müdür oldu. Daha sonra bir müddet serbest çalıştı. İhtilâlden sonra kurulan Adalet Partisi'ne giren Demirel, 9 kasım 1964'teki kongrede partiye başkan seçildi. Birkaç ay sonra kurulan Suat Hayri Ürgüplü kabinesinde bir müddet Başbakan yardımcılığı ettikten sonra 1965 seçiminde, Adalet Partisi iktidarı kazandıktan sonra Başbakan oldu.

DEMİRHİNDİ, 20 - 25 metre yüksekliğinde bir ağaçtır. Sıcak iklimlerde yetişir. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin baklagiller familyasındandır. Kırmızımtrak ve sarı çiçek açar. Tahtası kolay işlenir. Meyvası şerbet ve tatlı yapımında kullanılır.

DEMİRKAZIK (Bak: KUTUP YILDIZI).

DEMİRKÖY, Marmara Bölgesi'nde, Kırklareli'ne bağlı 10.001 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.309 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 945 km.²'dir. Doğusunda Karadeniz bulunur. Kuzeyde Bulgaristan'la komşudur.

İlçe toprakları Istranca dağlarının büyük bir kısmını kaplar. Akarsuları Karadeniz'e akan küçük derelerden ibarettir. Kuzeydeki Rezve deresi Bulgaristan'la olan sınırımızı çizer. İlçe toprakları ormanlık olduğundan halk, odunculuk ve kömürcülükle geçinir. Ayrıca Zonguldak madenleri için ormanlardan maden direkleri kesilir.

İlçe, kuzey rüzgârlarına açık olduğundan kışları sert ve soğuk olur. İlçe merkezi denizden 250 metre yüksekte kurulmuştur. Adını eskiden işletilmekte olan demir madeninden alan Demirköy'ün eski adı «Samakovcuk» tu. İlçe merkezi Kırklareli'ne 72 km.'lik bir yolla bağlı olduğu gibi, Karadeniz kıyısındaki iskelesi İğneada'ya 25 km. uzaklıktadır.

DEMİRYOLU, demir tekerlekli taşıtların üzerinde gitmesi için döşenmiş çelik raylara denir. Demiryolu taşıma işlerinde çok büyük kolaylıklar sağlıyan bir düzendir. Demiryolu deyimi bugün üzerindeki taşıtlar, istasyon, köprü ve tünelleri ile bütün olarak tren işletmeleri anlamında kullanılmaktadır.

İlk demiryolları İngiltere'de yapılmıştır. Maksat maden ocaklarında kömür taşımayı kolaylaştırmaktı. Önce 1776'da Sheffield'de yapıldı. Halk için ilk demiryolunun yapıldığı tarih ise 1801'dir. Bu hat yine İngiltere'de Wandsworth ile Croydan arasında yapılmıştır. Bugünkü anlamıyle ilk demiryolunun kurulması ise 1813'ten sonraya raslar. O tarihte George Stevenson ile Darlington arasına döşenen demiryolunda ilk lokomotif işlemeye başladı. Bundan sonra köprü yapımı, tünel açma işlerinin gelişmesiyle demiryolculuk günden güne önem kazanmaya başladı. Öyle ki ilk demiryollarının yapılmasının üzerinden yüz yıl kadar bir süre sonra dünyadaki demiryollarının uzunluğu 1.256.000 km'yi bulmuştur. Bunun 420.0000 km.'si Avrupa'da, 170.000 km.'si Asya'da, 589.000 km.'si de Amerika'daydı.

Türkiye'de demiryolu yapımına 1856'da başlandı. Önce İzmir - Aydın hattı yapıldı ve 23 km.'lik kısım 1860'ta işletmeye açıldı. Bundan sonra bugün Romanya topraklarında kalmış olan Köstence - Cernevoda hattı, daha sonra İzmir - Kasaba (Turgutlu) hattı yapıldı. Hükümet tarafından yapılan ilk demiryolu Anadolu - Bağdat hattıdır. Bu hattın 91 km.'lik kısmı 1871'de açıldı. Daha sonra demiryolları yapımı devam etti. Bugün yurdumuzda 7.895 km. uzunluğunda demiryolu vardır.

DEMOKLES (Bak: DAMOKLES).

DEMOKRASİ, halkın, halk tarafından, halk için idaresidir. Eski Yunanca «halk idaresi» anlamına gelen «demokratia» sözünden gelir. Asıl demokrasi idaresinin çok eski bir tarihi vardır. Öyle ki, başlangıcı tarih öncesi zamanlara kadar uzanır. Ancak bugünkü anlamıyle demokrasi, Eski Yunan çağında başlamıştır. Eski Yunan sitelerinin (şehir - devletlerinin) idare tarzı örnek bir demokrasiydi. O zamanlar temsilî sistem yoktu. Kadınlar hariç bütün vatandaşlar oylamada hazır bulunurdu. Ancak Eski Yunan sitelerinin ortadan kalkmasından sonra demokratik idare de hemen hemen 2.000 yıllık bir süre için tarihe karıştı. Bundan sonra «mutlakiyet» denen tek elden idareler her tarafa hâkim oldu.

Nihayet 18. yüzyılda yeniden demokrasi yolunda adımlar atılmaya başlandı. Amerikan İhtilâlinden sonra yayınlanan İstiklâl Beyannamesi, demokrasi tarihinin klâsik belgelerinden biri haline geldi. Amerika'da demokratik idare kuruldu. Bunun ar-

kasından patlayan Fransız İhtilâli (1789), mutlakiyete karşı yapılan büyük bir ayaklanmaydı. İhtilâlden sonra İnsan Hakları Beyannamesi yayınlandı, vatandaşların kanun karşısında eşit olduğu belirtildi. Böylece meşrutî krallık yolunda adım atılmış oldu. İngiltere'de ise demokrasi daha eski devirlerden beri vardı. Fransız İhtilâli sırasında, bu ülkede oligarşi hüküm sürüyordu. Esasen 1688 anayasası demokratik gelişmeyi önleyecek şekilde değildi. 1832 anayasası ise daha çok demokratik bir görüş getirdi.

Bütün totaliter rejimler demokrasinin düşmanıdır. 1917'de Rusya'da 1922'de İtalya'da, 1932'de Portekiz'de 1933'te Almanya'da, 1939'da da İspanya'da diktatörlük idareleri kurulmuştur. Bugün Almanya ve İtalya'daki diktatörlükler çökmüş bulunuyor. Fakat diğerleriyle Rusya ve öbür Komünist idarelerde hâlâ diktatörlük hâkimdir. Komünistler hem halka söz hakkı tanımaz, hem de kendi idarelerinin asıl halk idaresi, yani demokrasi olduğunu iddia ederler. Faşizm'in ortadan kalkmasından sonra, zamanımızda demokrasinin en büyük düşmanı komünistliktir.

Demokrasinin dört çeşidi vardır:

1 - Asıl Demokrasi: Bunda bütün yurtdaşlar reylerini doğrudan doğruya kullanır.

2 - Temsilî Demokrasi: Bunda vatandaşlar siyasî haklarını temsilcileri vasıtasıyle kullanırlar.

3 - Meşrutî Demokrasi: Bunda çoğunluğun iktidarı, azınlığın haklarını teminat altına alan bir anayasa ile sınırlanmıştır.

4 - Ekonomik Demokrasi: Buna bu deyim daha çok servetin dağılışını düzenleme gayesini güden sistemler için kullanılır.

DEMOKRATİK ALMANYA CUMHURİYETİ (Bak: ALMANYA, Doğu).

DEMOKRAT PARTİ, 1946'dan 1960'a kadar memleketimizde yaşamış bir siyasî partidir. 7 ocak 1946'da Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kuruldu. O yıl 21 temmuzda yapılan Büyük Millet Meclisi seçimlerinde 65 milletvekili çıkardı. Dört sene sonra, 14 mayıs 1950'de yapılan seçimi ise Demokrat Parti adayları 487 milletvekilliğinden 396'sını kazanarak iş başına geldiler. İktidarda bulunan Halk Partisi 1923'ten beri ilk defa değişiyordu. 1954 yılında yapılan milletvekili seçimlerini ise bu genç parti daha da ezici bir ekseriyetle kazandı. Bu seçim döneminde iç siyasette meydana gelen gerginlik üzerine normal seçim süresi dolmadan hükümetin isteği üzerine 1957'de milletvekili seçimleri yenilendi. Eskisi kadar ezici olmamakla beraber Demokrat Parti yine iktidarı kazandı. 14 yıllık hayatının 10 yılını

Demokrasilerde kadın, erkek herkes oy atma hakkına sahiptir.

iktidarda geçiren Demokrat Parti, 27 mayıs 1960 İhtilâlinden sonra kapatıldı.

DEMOKRİTOS (M.Ö. 460? - 370?), Eski Yunanlı bir bilgin ve filozoftur. Hayatının mühim bir kısmını Hindistan, Mısır ve İran'da geçiren bilgin, kendisinden önceki bilginlerin matematik, fizik ve mantık alanındaki çalışmalarını incelemiştir. Daha çok fizik alanında teoriler ileri süren Demokritos, kâinatın çeşitli atomlardan meydana geldiğini, atomların bölünmez olduğunu söylemiştir.

DEMOSTHENES (M.Ö. 384 - 322), Eski Yunanlı bir devlet adamıdır. Kuvvetli bir hatip olarak tanınan Demosthenes'in sesi gençliğinde kaba ve yetersizdi. Demosthenes büyük bir sabırla ve ısrarla çalışarak bunu yendi. Daha sonra çeşitli siyasî konulardaki nutuklarıyle Yunanlılar'a etki yaptı. Mekadonya savaşlarında Yunanlılar'ın karşı koymasını sağladı. Bir başka savaşta Atinalılar, Mekadonyalı İskender'e yenilince Demosthenes zehir içerek intihar etti.

DENGE, karşılıklı iki kuvvetin denk duruma gelmesi halidir. Eğer bir cisim, her durumda denge halinde kalıyorsa bu cismin dengesine, «bozulmaz denge» denir. Eğer bir cisim, dengesi bozulduğu zaman başka bir durumda tekrar denge bulabiliyorsa, bu cismin dengesine, «kararsız denge», denge hali bozulduğu zaman tekrar eski denge duruma gelen cisimlerin dengede olabilmesi için ağırlık ve itme merkezlerinin aynı düşey üzerinde olması lâzımdır. İnsanlarda ve başka omurgalılarda dengeyi sağlayan daha çok duygu organlardır. Bilhassa iç kulaktaki «lâbirent» dengede önemli bir rol oynar.

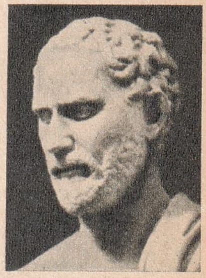

Demosthenes

DENİZ, dünyanın dörtte üçünü kaplayan su tabakasıdır. Kıtalar arasındaki uçsuz bucaksız denizlere «okyanus» denir. «Deniz» diye adlandırdığımız su kitleleri ise,

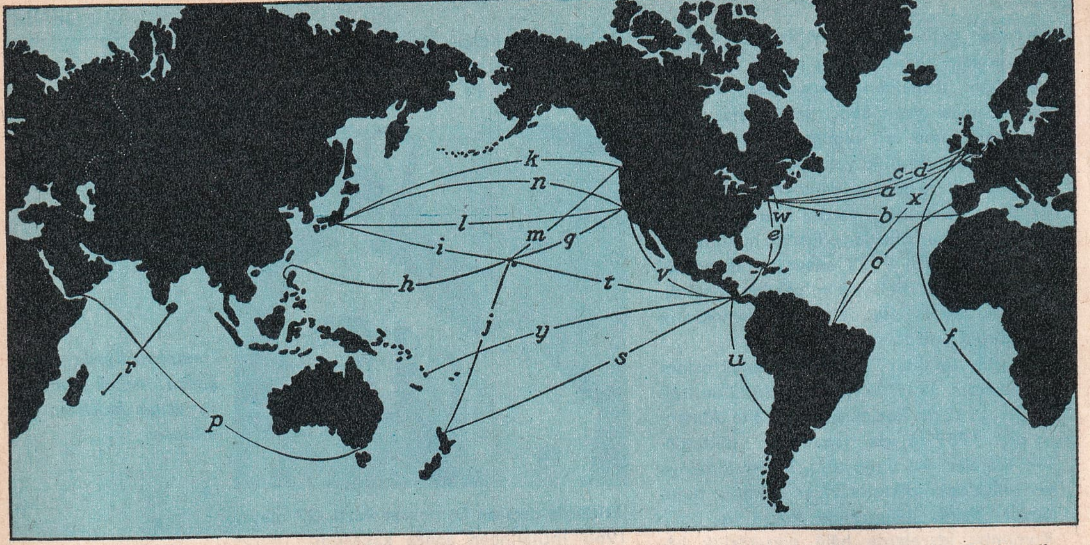

Başlıca deniz yolları ve deniz mili olarak uzunlukları

a) New York - Hamburg ...... 3,395 mil
b) New York - Cebelitarık ...... 3,208 mil
c) New York - Liverpool .... 3,079 mil
d) New York - Southampton ... 3,080 mil
e) New York - Panama .... 2,018 mil
f) Cape Town - Plymouth .... 5,948 mil
g) San Francisco - Honolulu ... 2,091 mil
h) Honolulu - Manila .... 4,767 mil
i) Honolulu - Yokohama .... 3,397 mil
J) Honolulu - Aucland .... 3,820 mil
k) Vancouver - Yokohama ...... 4,262 mil
l) San Francisco - Yokohama ... 4,536 mil
m) Vancouver - Honolulu .... 2,423 mil
n) Yokohama - San Francisco ... 4,536 mil
o) Belem - Lizbon .... 3,251 mil
p) Aden - Melbourne .... 6,310 mil
r) Mauritius adl. - Colombo ... 2,098 mil
s) Panama - Aucland .... 6,516 mil
t) Honolulu - Panama .... 4,685 mil
u) Panama - Valparaiso .... 2,616 mil
v) Los Angeles - Panama .... 2,913 mil
w) Boston - Colon .... 2,157 mil
x) Liverpool - Belem .... 4,010 mil
y) Apia - Panama .... 5,710 mil

okyanusların kollarından ibarettir. Denizler, kuzey yarımküresinin % 60'ını, güney yarımküresinin de % 81'ini kaplar. Yeryüzünün % 70,8'i denizlerle kaplıdır.

Denizlerin nasıl meydana geldiği, deniz yataklarının nasıl olup da suyla dolduğu bu konu üzerinde çalışırken aklımıza gelen soruların başında yer alır. Denizlerin oluşu, bundan milyarlarca yıl öncesine raslar. Yer kabuğu soğurken, yüzlerce milyon yıl boyunca atmosfere durmadan su buharı yükselmiştir. Yanardağlarda yapılan incelemelerle durumun bugün de aynı şekilde olduğu, yanardağlardan su buharı yükseldiği tespit edilmiştir. İşte milyonlarca yıl boyunca atmosfere yüselen su buharı, değişen hava şartlarıyle yoğunlaşarak yağmur halinde yeniden yeryüzüne dökülmüş, denizleri meydana getirmiştir. Aynı soğuma ayda da olduğu halde orada deniz olmamasının sebebi, ayın yerçekiminin az olması ve buhar tabakasını çevresinde tutamamasıdır.

Deniz deyince aklımıza gelen bir başka soru da deniz suyunun neden tuzlu olduğudur. Şüphesiz ki, denizler meydana geldikleri sırada tuzlu değildi. Bu tuzluluk 2.000.000.000 sene boyunca yer kabuğundaki volkanik kayaların erimesiyle meydana gelmiştir. Bu kayalardaki maddelerden suda eriyenler deniz suyunda kalarak, suyu tuzlandırmış, suda erimeyenler de deniz diplerine inerek çökel kayaları meydana getirmiştir. Bugün suyu en tuzlu deniz Kızıldeniz'dir. Tuzluluk oranı şöyledir: Okyanuslar (ortalama), % 035, Akdeniz, % 38 - 39, Kuzey denizi, % 35, Karadeniz, %018, Baltık denizi, % 8'dir. Denizlere tuzluluğunu veren maddelerin arasında ne çok, bildiğimiz tuz bulunur. Ancak başka maddeler de vardır. Deniz suyundaki başlıca maddeler ve oranlar şöyledir: Tuz, % 78'3, Mağnezyum klorür, % 9,4, mağnezyum sülfat % 6,4, kalsiyum sülfat, % 3,9, potasyum klorür, % 1,7. Bunların dışında % 0,21 oranında başka maddeler de vardır.

Bugün yerkabuğunda denizlerin doldurduğu çukurların meydana gelişi, yerkabuğunun jeolojik yapısıyle ilgilidir. Yerkabuğu 80. km. kalınlığındadır ve bir sıvı özelliğinde olan yer çekirdeğinin üzerinde yüzer durumdadır. Kabuğu meydana getiren granit ve bazalt kayalarının ağırlığı aynı değildir. Bazalt, granitten çok daha ağırdır. İşte bu fark yüzünden bu iki cins kayanın bulunduğu yerler aynı yüzeyde olmamış, bazalt kayalar yer çekirdeğine da-

ha fazla gömülerek büyük çukurlar halindeki deniz yataklarını meydana getirmiştir.

Denizlerin derinliği yeryüzünün çeşitli yerlerinde büyük değişiklikler gösterir. Genel olarak en derin yerler okyanuslardadır. Bugün, denizlerin bilinen en derin yeri Büyük Okyanus'taki Mariana çukurudur. 11.521 metre derinliğindedir. Atlas Okyanusu'nun en derin yeri 8.750 metre, Hint Okyanusu'nun en derin yeri ise 7.000 metredir.

Türkiye'nin denizlerinden Karadeniz'in en derin yeri 2.320, Akdeniz'in 4.404, Ege denizinin 2.200, Marmara denizinin de 1.300 metredir.

Bugüne kadar denizlerde, özel araçlarla en fazla 1960'ta 10.910 metreye kadar inilmiştir. İnenler Jacques Piccard'la Bon Walsh'dir. İnilen nokta da Büyük Okyanus'daki Mariana çukurudur.

Denizler yeryüzünün 350.000.000 km.²' lik kısmını kaplar. Denizlerin genel hacmi 1.370.000.000 km.³'tür.

Denizlerin ekonomik hayatımızdaki yeri son derece önemlidir. Bir defa deniz, içinde yaşayan hayvanlar sayesinde insanların en büyük besin kaynaklarından biridir. Balıkçılığı, inci, sünger avcılığı v.s.'yi meslek edinenler için hayat sahası denizdir. Bunların dışında deniz ulaştırma işlerinde, kara ulaştırmasıyle kıyaslanamıyacak kadar önemli bir rol oynar.

Denizlerde hem bitki, hem hayvan yaşar. Bitkiler 400 metreden daha derinde yaşayamaz. Denizde yaşayan hayvanların boyları ise çok değişiktir. Ancak mikroskopla görülebilen hayvanlara karşılık, balina gibi, boyları 25 - 30 metreyi bulanları da vardır.

DENİZ FENERİ, gemilere işaret vermek için kullanılan sabit veya gezici fenerlerdir. Verilen işaretlerden maksat, gemilerin tehlikeli yerlerden sakınmasını sağlamak, yollarını bulmalarına yardımcı olmaktır. Deniz fenerleri hafif madenlerden yapılır. İçinde ışığı kuvvetlendirici ayna tertibatı bulunur. Fenerin özel bir düzenle çevrilmesi uzaktan yanıp sönüyormuş gibi görünmesini sağlar. Deniz fenerleri genel olarak kule biçiminde olur. Bu kulenin tepesinde fener, içinde de fenercinin barınmasını sağlayan odalar vardır. Son yıllarda otomatik deniz fenerleri de yapılmıştır. Madenî bir kule biçiminde olan bu fenerler karaya kablo ile bağlıdır. Bu suretle idare edilir. Ayrıca şamandra üzerinde bulunan deniz fenerleri de vardır. Sabit deniz feneri koymaya elverişli olmayan yerlerde de fener gemileri vazife görür. Bu gemiler demir atmış olarak belirli bir yerde durur, geceleri fenerlerini yakarak oradan geçen deniz taşıtlarına işaret verirler.

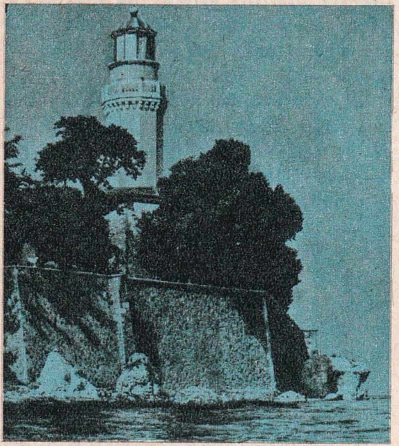

İstanbul'da, Yeşilköy'deki deniz feneri

DENİZ TUTMASI, dalgalı havalarda deniz taşıtlarında bulunan bazı kimselerin uğradığı bir rahatsızlıktır. Sebebi iç kulaktaki «lâbirent» in sallantıdan müteessir olmasıdır. Ayrıca vücudun bütünüyle hareket halinde bulunduğu yönden başka yöne çevrilmesi de dengenin bozulmasına sebep olur. Deniz tutmasından korunmak için hiç kıpırdanmadan yatmak lâzımdır. Tutmayı önlemeye yarayan bazı ilâçlar da vardır.

DENİZALTI, bir savaş gemisidir. Bütün özelliği denizin üstünde olduğu kadar, altında da yol alabilmesidir. Denizaltılar iç içe iki tekneden yapılmıştır. İki tekne arasında, bölmelere ayrılmış bir boşluk vardır. Denizaltı dalacağı zaman bölmelerin kapakları açılarak suyla dolması sağlanır. Böylece alınan suyun miktarına göre denizaltı suya dalar. Geminin iki yanındaki yatay dümenler, teknenin sağa sola yatmasını önler. Denizaltı gemisinin su altında istediği derinlikte durabilmesi için hareket halinde olması lâzımdır. Denizaltı, tekrar suyun yüzüne çıkacağı zaman özel pompalarla bölmelere doldurulan su boşaltılır, böylece hafifleyen gemi su yüzüne çıkar. Denizaltı gemileri, suyun şiddetli basıncına dayanacak şekilde sağlam yapılır.

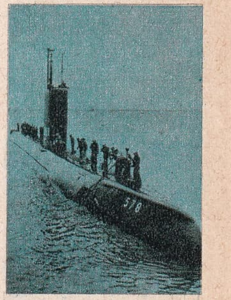

Denizaltı

Denizaltı gemisi suyun içindeyken, mürettebat depo edilmiş havayı kullanır. İç teknede 200 atmosferlik basınca dayanacak kuvvette özel hava depoları vardır. Gemi deniz yüzündeyken basınçla bu depolara doldurulan hava denizin dibinde kullanılır.

Denizaltı gemileri genel olarak görmeden hareket eder, gemiciler yollarını pusula ve

giroskop vasıtasiyle bulurlar. Ancak, gemi eğer 10 - 15 metre kadar bir derinlikte seyahat ediyorsa o zaman «periskop» vasıtasiyle dışarısını görerek yol alabilir. Periskop denizaltı gemisinden boru gibi dışarıya uzatılan aynalı bir yansıtma düzenidir.

İlk denizaltı denemesini 1653'te François de Son adında bir Fransız yaptı, 1720' de Symons adlı bir İngiliz de denizaltı üzerinde çalıştı. 1776'da David Bushnel adlı bir Amerikalı pervanesi el ile çevrilen tek kişilik bir denizaltıyla dalış denemeleri yaptı. 1819'da Amerikalı Coessin kardeşler yaptıkları Hausatonic adlı denizaltıyla Kuzey - Güney savaşında bir gemi batırdılar, kendileri de batırıldılar. 1880' de İngiliz G. W. Garret buhar gücü ile hareket eden bir denizaltı yaptı. Elektrik gücüyle hareket eden ilk denizaltı 1888'de Fransa'da yapıldı; bundan sonra da denizaltıcılık gelişti, savaşlarda önemli bir rol oynamaya başladı.

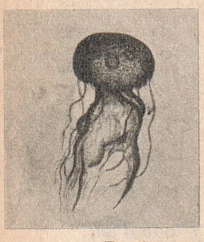
Denizanası

Denizaltı gemileri su altındayken özel elektrik bataryalarının verdiği güçle hareket eder. Su yüzünde iken de elektrik harcamamak için motorlarını çalıştırır. 1955'te Amerikalılar'ın yaptığı atom denizaltısı ise bu alanda büyük bir çığır açmış ve denizaltıların hareket alanını son derece genişletmiştir. Atom denizaltısı, bir atom pilinin sağladığı enerjiyle hareket eder ve aylarca deniz altında kalabilir.

Denizatı

DENİZANASI, peltemsi vücutlu bir deniz hayvanıdır. Açılmış bir şemsiyeye benzer. Boyları çok değişiktir. Vücudunun kenarlarından dokunaçları sarkar. Denizanaları suların akıntısıyle yer değiştirdikleri gibi, içlerine aldıkları suyu püskürtmek suretiyle de yer değiştirirebilirler. Dokunaçlarının üzerindeki dalayıcı hücreler, insanın vücuduna değerse kızarıklığa sebep olur. Denizanaları yumurta ile çoğalır.

DENİZASLANI, bir fok çeşididir. Kulaklı foklardan olan denizaslanı, bu çeşidin en iri üyesidir. Eskimolar bunların etini yer, derisini kullanırlar. Denizaslanı derisi en çok Eskimo evlerinin çatılarını yapmakta ve Eskimo kayıklarını kaplamakta kullanılır. Barsaklarının dış zarı da yağmurluk vazifesi görür.

Denizfili

DENİZATI, Ilık ve sıcak denizlerde yaşayan bir balıktır. Ancak görünüşü bildiğimiz balıklara benzemez. Başı at başına benzediği için bu adla anılır. Suyun içinde başı yukarıya gelecek şekilde durur. Kuyruğu ile bitki saplarına tutunarak yaşar. Üstü sert bir kabukla kaplıdır. Püskül biçiminde solungaçları vardır. Dişinin yaptığı yumurtalar erkeğin vücudundaki özel bir cepte olgunlaşır.

DENİZAYISI, denizlerde yaşayan memeli bir hayvandır. Adına «manati» de denir. Daha çok nehir ağızlarında raslanır. İri bir hayvan olan denizayılarının boyu 2 - 3 metre arasında değişir. Ağırlıkları 250 kilo civarındadır. Denizayısının yuvarlak, uzun bir burnu vardır. Ön ayakları yüzgeç biçimi almıştır. Uçlarında tırnaklı parmaklar bulunur. Geceleri karaya çıkıp ot, yosun vs. yiyerek beslenir. Daha çok sıcak denizlerde yaşar.

DENİZCİLİK, gemi işletmeciliğiyle ilgili bir konudur. İlk denize açılan insanlardan bugüne kadar denizcilerin üzerinde uğraştığı en önemli konu gemilerin açık denizlerde yönetilmesi olmuştur. Bugün, binlerce yılın verdiği tecrübe ve geliştirilen aletler kullanılmaktadır. Yön bulmak için gemicilerin kullandığı aletlerin başında pusula gelir. Zamanımızda geliştirilen telsiz, radyo, radar gibi teknik aletler sayesinde denizcilik çok daha emniyetli ve kolay hale gelmiştir. Ayrıca yıldızlara bakarak yön tayin etmekte denizcilerin faydalandığı usullerden biridir. Şüphesiz yön tayin etmenin en kolay şekli görerek yolculuktur. Kara yakın olduğu zaman kaptanlar, deniz fenerlerine, şamandıralara bakarak yollarını tayin ederler.

Açık denizlerde geminin nerede bulunduğunu kestirmek için «sekstant» denen alet kullanılır. Sekstant yön tayininde kullanılacak yıldızın veya güneşin yerle yaptığı açıyı bulmaya yarar. Bu açı bulunduktan sonra özel usullerle geminin yeri tayin edilir. Buna göre bir «rota» verilir. Rota, geminin takip ettiği yola verilen addır. Kötü havalarda gemilerin yönünü bulmalarına yarayan son sistem aletlerden biri «loran» dır. Loran, kıyıdan verilen radyo sinyallerinin gemi tarafından tespiti esasına dayanır. Bu sayede verici loran ile gemideki alıcı loran arasındaki mesafe tespit edilir.

İlk denizci millet Fenikeliler'dir. Daha sonra bir Kuzey kavmi olan Vikingler gelir. İngiltere de denizciliğe büyük önem vermiş bir millettir. Türkler ise denizcilikteki en ileri devreyi Osmanlı imparatorluğu zamanında yaşamışlardır. 16. yüzyılda dünyanın en üstün denizci milleti Türklerdi. Türkler gemi yapımında olduğu kadar denizcilikte de çok ileriydiler. Amerika'nın keşfinden 21 yıl sonra Türklerin elinde mufassal Amerika haritası vardı. Bu haritayı Türk amirali Pirî Reis yapmıştır. 16. ve 17. yüzyıl Türk donanmasının «baştarda» adı verilen büyük savaş gemilerinde 2.000 kadar tayfa ve forsa bulunurdu. 1710'da Istanbul tersanesinde yapılan yelkenli kalyon ise 3.000'den fazla insan alı-

yordu. Beş katlı olan bu gemi o zamanlar dünyanın en büyük gemisiydi. Türkler deniz ticaretine de büyük önem vermişlerdi. 17. yüzyılda İstanbul limanına bağlı 2.600 ticaret gemisi vardı.

DENİZÇAKISI, yassı solungaçlı yumuşakçalardan bir deniz hayvanıdır. Kabuğu ince uzun olduğu için bu adla anılır. Hemen bütün denizlerde yaşarlar.

DENİZFİLİ, bir fok çeşididir. Son derece iri vücudu bu isimle anılmasına sebep olmuştur. Erkek denizfillerinin ağırlığı 2 - 3 tonu bulur. Boyları 5 - 6 metredir. Dişileri 3 metre kadar boyunda olurlar. Mevsimine göre kahverengi postları kabuk kabuk dökülerek değişir. Denizfili suda oldukça hızlı yüzer, derinlere dalarak yakaladığı köpekbalıklarını yer. Yavruları mürekkepbalığı ile beslenir.

DENİZGERGEDANI, soğuk denizlerde yaşayan ve balinagiller ailesinden bir memeli çeşididir. Üst çenesinde ileriye doğru uzanmış üç metre kadar bir fildişi vardır. Soğuk Kuzey denizlerinde sürüler halinde yaşar. Kışları bazen İngiltere kıyılarına kadar iner. Fazla saldırgan değildir. Vücudu sarı üzerine kahverengi lekelerle kaplıdır.

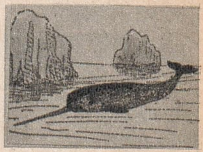

Denizgergedanı

DENİZHIYARI, derisidikenlilerden bir deniz hayvanıdır. Vücudu salatalığa benzediği için bu adla anılır. Hemen hemen bütün denizlerde bulunur. Denizhıyarı ağzındaki çekmenlerle bir yere tutunarak yaşar. Ağzının etrafında da dokunaçlar vardır. Solunumu «su akciğeri» denen bir çeşit akciğer vasıtasıyle olur. Çinliler denizhıyarını yer ve ticaretini yaparlar.

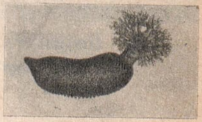

Denizhıyarı

DENİZİĞNESİ, Hemen hemen bütün denizlerde yaşayan bir balıktır. Biçimi bir bakıma denizatını andırır. Yalnız başı daha ince uzundur. Bundan başka vücudu denizatınınki gibi kalın, girintili, çıkıntılı değil, düzdür. Bazı çeşitlerinin boyu 50 santime yaklaşır.

DENİZİNEĞİ, denizayısına benzeyen memeli bir hayvandır. Ancak denizineklerinin vücudunda, denizayılarındaki gibi kıl olmaz. Büyüklükleri de denizayıları kadar değildir. Uzunlukları 2 metre kadardır. Etleri lezzetlidir.

DENİZKESTANESİ, üzeri dikenli, at kestanesini andıran bir deniz hayvanıdır. Kayaların arasındaki yosunlarda yaşar. Derisidikenlilerden olan denizkestanesi ılık suya atılırsa üstündeki dikenler erir. Geriye kestaneye benzeyen sert bir mahfaza kalır. Hayvanın başı bunun alt tarafındadır. Bunlara «Aristo feneri» derler. Hayvan vücudunu örten dikenler sayesinde yer değiştirir. Yosun yiyerek beslenir. Yumurtlayarak çoğalır.

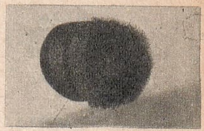

Denizkestanesi

DENİZKIZI, efsanelerde adı geçen hayalî bir yaratıktır. Adını, daha ziyade Avustralya sahilleriyle Kızıl Deniz, Hint Okyanusu gibi ılık sularda yaşayan deniz inekleri adlı fog çeşitlerinden almıştır. Belden yukarısı kız, aşağısı balık şeklinde tasvir edilir. Yunan mitolojisine göre bunlar deniz tanrısı Phorkos'un kızlarıdır. Mitolojiye göre denizkızları Ege denizinde bir adada oturur, tatlı sesleriyle şarkılar söyleyerek gemicileri kandırıp sahile çeker, sonra da onları parçalarlardı. Omeros'un, Odyssea destanında, Ulyssus'un kulaklarını tıkadığı için böyle bir tehlikeye düşmeden adanın önünden geçtiği anlatılır.

DENİZKÖPÜĞÜ (Bak: LÜLETAŞI).

DENİZLÂLESİ, bitki gibi görünüşü olan bir deniz hayvanıdır. Derisidikenlilerden olan bu hayvan kireçten bir sap üzerinde sabit olarak yaşar. Görünüşü lâleyi andırdığı için bu adla anılır. Üst tarafında koni biçimli bir ağız, ağızın etrafında çekmenlerle kaplı kolları vardır. Denizlâlelerinin çok eski çağlardan beri birikip su yüzüne çıkan sapları kalkerli tabakalar meydana getirmiştir. Bunlara «antrokalker» denir.

DENİZLİ, büyük kısmı Ege, küçük bir kısmı da Akdeniz bölgesinde bulunan 463.369 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 64.331 nüfuzlu merkezidir. Yüzölçümü: 11.868 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Uşak, doğusunda Afyon ve Burdur, güneyinde Muğla, batısında Aydın, kuzeybatısında Manisa illeri vardır. İlçeleri: Denizli (Merkez), Acıpayam, Buldan, Çay, Çameli, Çardak, Çivril, Güney, Kale, Sarayköy ve Tavas'tır. Bunlara bağlı 1 9bucak, 422 köy vardır.

Büyük Menderes ovasının yukarı bölümü ile bu havzayı kuşatan dağlar, Denizli'nin topraklarını meydana getirir. İlin en önemli akarsuyu Büyükmenderes ile bu nehre kuzey ve güneyden karışan akarsulardır. Ege bölgesinin en yüksek dağı olan Honaz dağı, Denizli sınırları içindedir. Bir başka yüksek dağ da Denizli şehrinin batısındaki Babadağı (2571 m.) dır. Denizli'de yazın sıcaklar fazla olur, kışlar ise oldukça soğuk geçer. İl yüzeyinin % 20'si

Denizli'de Yeni Cami ve Denizli'nin genel görünüşü

ormanlarla kaplıdır. Denizlinin ekonomisi pamukçuluk ve tütüncülüğe dayanır. Ayrıca tahıl, meyvacılık, bağcılık da yapılır.

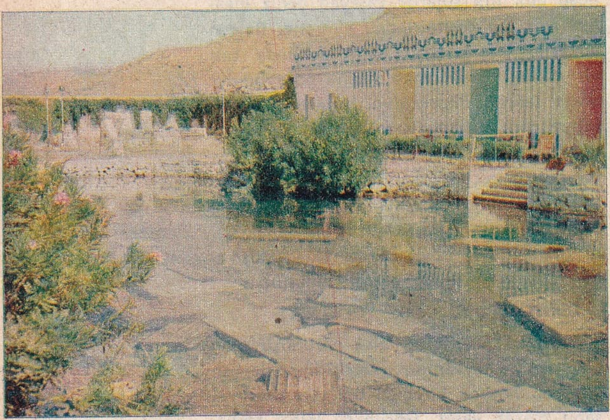
Denizli'nin ünlü kaplıcası

Denizli horozu ile tanınmıştır. Afyon - Alsancak demiryolu Denizli'den geçer. İl, düzgün karayollarıyle civar vilâyetlere bağlıdır.

İl merkezi Denizli, denizden 400 - 450 metre yükseklikte kurulmuştur. Şehrin yakınındaki Pamukkale büyük turistik önemi olan bir tabiat harikasıdır.

Denizli önce 1080'de Türkler tarafından fethedildi. Adı önce Donguzlu (domuzlu) idi. Sonra Tonguzlu, Dengizli, Denizli şeklinde değişti. Denizli 1276'da Germiyanoğullarına, 1390'da da Osmanlılar'a geçti. İmparatorluk zamanında kaza idi, cumhuriyetten sonra il oldu.

Denizşakayıkı

DENİZŞAKAYIKI, kayalara yapışarak yaşayan bir deniz hayvanıdır. Görünüşü çiçeği andırdığı için bu adı almıştır. Denizşakayıkı alt tarafından kayalara tutunur. Vücudu silindir biçimindedir. Üst tarafında çok sayıda kollar bulunur. Denizşakayıkları, hayvanlar âleminin selenterler takımındandır.

DENİZYILDIZI, yıldız biçiminde bir deniz hayvanıdır. Kayalık, sığ sahillerde yaşar. Derisidikenliler takımından olan denizyıldızlarının gerçekten yıldızı andıran beş kolu vardır. Vücutları kireçli, sert bir tabakayla kaplıdır. Bu tabakanın üstünde dikenler bulunur. Denizyıldızları her yöne yürüyebilir. Çapları birkaç santimden 30 - 40 santime kadar değişir.

Denizyıldızı

DENİZYOLLARI, limanları birbirine bağlayan, yolcu ve yük ulaştırmasını sağlayan düzenleri anlatan bir deyimdir. Eskiden denizyollarındaki ulaştırma işleri şahıslara mahsus teknelerle yapılırdı. İş hacmi geliştikçe bu maksatla büyük şirketler kurulduğu gibi devlet eliyle de denizyolları işletmeleri kurulmaya başlandı.

Türkiye'deki denizyolları ile yapılan ulaştırmanın en büyük kısmı devlete ait gemiler ve devletin kurduğu teşkilât tarafından yapılır. Bu teşkilât Denizcilik Bankası tarafından işletilir. Denizcilik Bankası'nın idaresindeki işletmelerin başında İstanbul Şehir Hatları, Açık Deniz hatları, Şilepçilik İşletmesi vs. gelir. Denizcilik Bankası'nın elinde bulunan 150 gros tondan yukarı gemiler 150 kadardır. Denizcilik Bankası'nın en büyük yolcu gemileri 8.809'ar gros tonluk Akdeniz ve Karadeniz gemileridir.

Türkiye'deki resmî denizyolları işletmeciliği 1845'te «Fevâid-i Osmaniye» adlı bir idarenin kurulmasıyle başladı. Bu isim 1870'te «İdare-i Aziziye», 1878'de «İdare-i Mahsusa» olarak değişti. 1910'da bu idare kaldırıldı yerine «Osmanlı Seyrisefain İdaresi» kuruldu. Bu teşkilâtın adı 1923'te «Türkiye Seyrisefain İdaresi» ne çevrildi. Bu arada «Şirket-i Hayriye», «Van Gölü İşletmesi», «Fenerler İdaresi» vb. gibi işletmeler kuruldu. 1933 yılında Türkiye Seyrisefain İdaresi kaldırılarak, yerine «Denizyolları İşletmesi İdaresi» kuruldu. Bu idare Türkiye kıyıları arasında muntazam posta seferi yapacak, İstanbul ve civarındaki sahillerde de ulaştırmayı Akay İşletmesi yapacaktı. 1937'de her iki işletme de kaldırıldı ve bütün deniz işletmeleri «Denizbank» a verildi. 1938'de Denizbank' da kaldırılarak yerine «Devlet Denizyolları İşletmesi», 1943'te onun yerine «Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü» kuruldu. 1951'de bütün bu işletmeler «Denizcilik Bankası» na devredildi.

DENKLEM, iki cebir niceliğin birbirine karşı olan eşitlik durumunu gösterir. Cebir denklemleri, içinde bilinmeyen bulunan ve bilinenler yardımıyle bilinmeyen özel değerleri bulmak için çözülen eşitliklerdir. Denklemin gerçekleşmesine yarayan bu özel değerlere «denklemin kökleri», denklemin köklerini bulmak için yapılan işleme de «denklemin çözümü» denir.

Denklemlerde bilinmeyenler genellikle X,Y,Z, U ve t harfleriyle belirtilir. Basit denklemlerde sadece bir bilinmeyen olur. Bunlara «bir bilinmeyenli denklem» denir. Bir denklemde eğer iki bilinmeyen varsa «iki bilinmeyenli denklem», yahut «ikinci derece denklem» adını alır. Denklem bir terazi gibidir. Dengeyi bozmamak şartıyle iki tarafa aynı sayıda eklemeler yapılabilir. İki taraf aynı sayılarla bölünebilir veya çarpılabilir.

Kimya denklemleri kimyasal bir reaksiyonda meydana gelen ve kullanılan maddelerin cinsini ve oranını bazı özel işaretlerle bildirmeye yarar.

DEPREM, yer sarsılmasıdır. Yerkabuğundaki bazı jeolojik olaylar sonucu meydana gelir. Tabiî felâketlerin en büyüğü olan depremlerin pek çoğu hissedilmeyecek kadar hafif geçer. Denizlerin altında, yahut insanların oturmadığı bölgelerdeki depremler ancak özel aletlerle kaydedilir. Ama şiddetli bir deprem insanların oturduğu bir yere rastlarsa büyük can ve mal kaybına yol açar.

Depremler en çok yerkabuğunun nisbeten yakın zamanlarda kıvrılmış ve kırılmış, henüz yerleşmemiş bölgelerinde olur. Çeşitli yer altı kuvvetlerinin meydana getirdiği basınç sonunda kayaların kırılıp, yerleşmesi depreme yol açar. Bundan başka kaya tuzu ve gibs gibi kolay eriyen maddelerin bulunduğu yerlerdeki büyük mağaraların birden çökmesi de depreme sebep olur. Depremler en çok yerkabuğunun yüksek dağlarla kaplı bölgelerinde meydana gelmektedir. Yeryüzündeki deprem kuşağı büyük dağ zincirlerinin bulunduğu Amerika'nın Büyük Okyanus kıyılarını, Japonya ve Güneydoğu Asya'yı, Himalayalar'ın güney eteklerini, Anadolu'yu ve Güney Avrupa'yı içine alır.

Bir deprem olduğu zaman, depremin merkezinden etrafa doğru muntazam titreşimler yayılır. Buna «deprem dalgaları» denir. Deprem dalgalarının şiddeti merkezden uzaklaştıkça azalır.

Dünyada en çok deprem Japonya'da olur. Bu ülkede ortalama günde üç deprem olursa da çoğu zararsızdır. 1920'de Çin'in Kansu eyaletindeki bir depremde 200.000, 1923'te Japonya'daki depremde ise 90.000 kişi ölmüştür.

Son yüzyılın Türkiye'deki en büyük depremi 1939'da Erzincan ve çevresinde olmuş, 32.000 kişi ölmüştür. Son yılların büyük depremleri ise sırasıyla 1957'de Fethiye, 1966 ağustosunda Varto, Hınıs ve çevresi (2477 ölü), 1967'de Adapazarı, 1968'de de Bartın, Amasra ve çevresinde geniş hasarlara sebep olan depremlerdir.

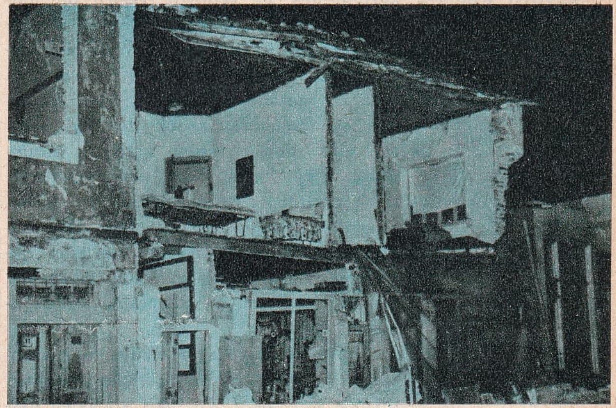

1968'deki Bartın depreminde yarısı yıkılan bir ev

Deniz altındaki depremlerin meydana getirdiği dalgalar da çok defa büyük zararlar verir. 1755'te bir depremin meydana getirdiği dalgalar on binlerce insanı denize sürüklemiş, 1946'daki bir başka deprem sonunda da Büyük Okyanus'taki bazı adalar yok olmuştur.

DEREBEYLİK, Ortaçağ'a mahsus bir sosyal düzendir. 9. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar sürmüştür. Derebeyleri halkı yöneten küçük birer hükümdardılar. O devirde halk, köylü ve şehirli olarak ikiye ayrılmıştı. «Serf» denen köylüler doğrudan doğruya bir köle durumundaydı «Burjuva» denen şehirliler ise hürdü. Vergilerini vermek şartıyle ticaret veya siyasetle uğraşabilirlerdi. Derebeyliğin kurulmasına esas olan

SON YÜZYILLARIN EN BÜYÜK DEPREMLERİ

1 kasım 1755 Portekiz: Yalnız Lizbon'da 10.000 - 20.000 kişinin ölümüne sebep olan bu deprem, Fransa'nın güney kıyılarıyle kuzey Afrika'da da büyük hasar yapmıştır.

18 nisan 1906 California: San Francisco'da hasar yapan bu depremde 500 kişi ölmüştür.

28 aralık 1908 Sicilya: Messina şehrinde 85.000 kişinin öldüğü bu deprem, dünyanın en çok hasar yapan depremi olarak gösterilmektedir.

1 eylül 1923 Japonya: Tokyo'nun üçte biri, ve Yokohama'nın tamamı yerle bir olmuş, 90.000 kişi ölmüştür.

31 mayıs 1935 Hindistan: Quetta şehrindeki bu deprem 50.000 kişinin ölümüne sebep olmuştur.

24 ocak 1939 Şili: Büyük hasar olan bu depremde 30.000 kişi ölmüştür.

15 ağustos 1950 Hindistan: Hindistan'daki ikinci büyük deprem, Assam şehrinde 20.000 - 30.000 kişinin ölümüne sebep olmuştur.

21 - 29 mayıs 1960 Şili: 5.500 kişinin öldüğü bu depremde, milyonlarca kişi evsiz kalmıştır.

1 eylül 1962 kuzeybatı İran: 10.000 kişi ölmüştür.

26 temmuz 1963 Yugoslavya: Üsküp şehrinde olan bu depremde birçok şehir yıkılmış, 1.011 kişi ölmüş, 3.350 kişi de yaralanmıştır.

27 mart 1964 Alaska: 114 kişinin öldüğü bu deprem, Oregon ve California'da da hissedilmiştir.

DERİNİN KESİTİ:

1 - Kıl
2 - Üstderi
3 - Gözenek
4 - Sinir
5 - Kılcal damar
6 - Yağ

sebep, toprak mülkiyetinin şekliydi. Toprağın kimin tarafından ve ne şekilde işletileceği meselesi derebeylik geleneklerinin kurulmasına yol açmıştır. Belirli bir toprağa hükmeden derebeylerinin bir şatosu, özel arması ve bayrağı olurdu. Her derebeyi kendisinden daha büyük ve kuvvetli bir derebeyine bağlı olurdu. Büyük derebeyi çağırınca, küçük derebeyi askerini alıp onun ordusuna katılmak zorundaydı. Aksi halde isyan etmiş sayılırdı. Haçlı Seferleri sırasında büyük sayıda derebeyi Avrupa'dan uzaklaştı, telef oldu. Rönesans hareketinin merkezî devletler yaratması, ateşli silâhların icadı, derebeylik teşkilâtının bozulup, çökmesine ve dağılmasına yol açtı.

Derebeylik teşkilâtı, Hıristiyanlar'a mahsustu. Müslümanlıkta hükümdar hanedanı dışında asil yoktu. En fakir köylüden başbakana kadar bütün aileler ve sosyal sınıflar her bakımdan birbirine eşit durumdaydı.

DERECE (Bak: TERMOMETRE)

DERELİ, Karadeniz bölgesinin Giresun iline bağlı 34.269 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.003 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 820 km.²'dir.

İlçenin toprakları Giresun dağlarının kuzey yamaçlarından Karadeniz'e doğru uzanan alanların bir kısmını kaplar. Önemli akarsuyu Aksu ve kollarıdır. İlçede iklim yumuşaktır. Yağışlar boldur. Güneydeki dağları orman bakımından zengindir. Dereli'nin ekonomik hayatında en önemli rolü fındık oynar.

İlçe merkezi Aksu'nun kollarından biri üzerinde kurulmuştur. İl merkezi Giresun'a 34 km.'lik bir yolla bağlıdır. Bu yol güneye doğru devam ederek, ilçeyi Şebinkarahisar ve Alucra'ya bağlar.

Dereotu

DEREOTU, yaprakları yemek ve salatalarda kullanılan bir bitkidir. Güzel kokusu vardır. Dereotu, taçyaprağı ayrı olan ikiçeneklilerin maydanozgiller familyasındandır. Eski Dünya'nın ılık iklimli yerlerinde yetişir. Kendiliğinden dere kenarlarında yetiştiği de olur.

DERGÂH, eskiden tarikat mensuplarının oturduğu, ayin yaptığı yere denirdi. Daha küçüğü «tekke», tekkenin de küçüğü «zaviye» diye anılırdı. Dergâh ve tekkelerde dervişlerin yatıp kalkmalarına mahsus özel odalar olurdu. Zaviyeler daha küçük olduğundan yatıp kalkacak yerleri olmazdı. Bir dergâhta o tarikatın kurucusu gömülü ise o zaman burası «âsitâne» (eşik) adını alırdı. Meselâ Mevlâna dergâhında, Mevlâna Celâlettin Rumî'nin türbesi bulunduğu için burası bir âsitânedir.

DERİ, insan ve hayvanların vücudunu kaplayan örtünün adıdır. İnsan derisi ortalama 1 mm. kalınlığındadır. İki ana kısımdan meydana gelir:

1 - Üst deri: Bu kısım da üç tabakadır. En üst tabakada ölü hücreler bulunur. İkinci tabakada derinin rengini veren «malpigi» hücreleri vardır. Üçüncü yani en alt tabakası ise daima üreyen hücrelerden meydana gelmiştir. Bu kısım, ölüp dökülen hücrelerin yerine yenisini yapar.

2 - Altderi: Üstderi gibi tabakalardan meydana gelmiş, fakat kıvrımlar halinde üstderinin içine sokulmuş bir tabakadır. Bu kısımda kan damarları, dokunma cisimcikleri, yağ ve ter bezleri vardır. Ter bezleri incecik boru yumakları halinde üstderinin yüzüne açılır. Bunların meydana ketirdiği gözenekler deri solunumunu sağlar. Kirli vücutta bu gözenekler tıkanacağından deri solunumu zorlaşır.

Deri dokunma duyumuzun organı olduğu gibi başka işler de görür. Bir defa suyu geçirmez, sağlam ve esnek olduğu için kasları çarpma ve sürtmelere karşı korur. Zehirli maddeleri kolay kolay emmez, asitlere karşı dayanaklıdır. Devamlı olarak gaz alışverişi yaptığı için solunum sistemimizin çalışmasına da yardım eder.

Dokunum duyumuzla ilgili merkezler derinin üzerine aralıklı olarak yayılmıştır. Bu sayede acıma, basınç, gıdıklama, sıcaklık, soğukluk gibi duyuları alırız. Ayrıca derinin dokunum duyumları sayesinde de eklem ve kirişlerimizdeki ağrılar hissederiz. Bu sayede vücudumuzun genel durumundan haberdar oluruz.

Deri de diğer organlarımız gibi hastalanır. Deri hastalıkları son derece çeşitlidir. En önemli deri hastalıkları pelagra, uyuz, egzama, lupus, yılancık, kurdeşen, ergenlik, dizidros'tur. Öte yandan kızıl, kızamık, çiçek gibi hastalıklarda ve çeşitli alerjilerde deride döküntüler görülür. Ancak bunlar deri hastalığı değildir.

DERİCİLİK, deriyi bozulmaz hale getirerek eşya yapımını sağlayan bir sanattır. İnsanların bildiği en eski sanatlardan olan dericiliğin başlangıcı, tarih öncesi zamanlara kadar uzanır. İlk insanlar öldürdükleri hayvanların derisinden faydalanmayı düşünmüş, bundan elbise, çarık gibi şeyler yapmaya çalışmışlardır. O devirde deriyi yağlamak suretiyle muhafaza etmesini biliyorlardı. Dericilik insanların çok büyük ihtiyaçlarını karşıladığı için, bu alanda hızlı gelişmeler olmuştur.

Sumerler, Asurlular ve Hititler dericiliği biliyorlardı. Eski Mısır, Eski Yunanistan ve Çin'de dericilik biliniyordu. Eski Türkler de dericiliği biliyorlardı. Deriden san-

dıklar, kapı perdeleri, hurçlar yapıyor, bu derilerin üzerini boya ile süslüyorlardı. Ortaçağ'da en güzel derileri Türkler, Araplar Venedikliler ve İspanyollar yapardı. Eski devirlerde derinin kullanıldığı çok önemli bir alan da kitapçılıktı. Kâğıdın bilinmediği devirlerde kitaplar özel olarak hazırlanmış ceylân derisi üzerine yazılır, sonra bunlar forma haline getirilerek ciltlenirdi. Bugün ceylân derisi üzerine yazılmış eski kitapları İstanbul'un yazma kütüphanelerinde görmek mümkündür. Bundan başka ciltçilikte de derinin yeri büyüktü. Çok eski zamanlardan beri kitapların ciltlenmesinde deri kullanılmıştır.

Memleketimizde modern deri sanayii, Mahmut II zamanında, Beykoz'da kurulan tabakhaneyle başlar. Bu tabakhane 1912'de günde 4.000 çift asker ayakkabısı yapacak hale geldi. Daha sonra muhtelif yerlerde kurulan deri fabrikaları sayesinde memleketimizin deri ihtiyacı karşılandı. Bugün Türkiye dericilikte dünyada dokuzuncudur.

Kullandığımız derilerin çoğu sığır, at, koyun, keçi derisinden yapılır. Derilerin temizlenip hazırlanmasına sepicilik (tabaklık) denir. Sepileme deriye sağlamlık verir, bozulmasını önler. Derinin cinsine ve işleniş şekline göre birçok çeşitleri vardır:

1 - Kösele: Büyük baş hayvanların derilerinden elde edilen kalın, sert bir deridir. Ayakkabı tabanı vs. yapımında kullanılır.

2 - Güderi: Ceylân derisinden yapılmış ince bir deridir, eldiven, ceket, yelek gibi giyim eşyası yapımında kullanılır.

3 - Vidala: Dana derisidir. Ayakkabıların yüzünün yapımında kullanılır.

4 - Maroken: Keçi derisidir. Fas'ta işlendiği için, Fas'ın Fransızca'sı olan «Maroc» dan kinaye bu adla anılır.

5 - Rugan: Parlak bir deri çeşididir.

6 - Süet: Yumuşak, üstü havlı bir deri çeşididir. Buna «podösüet» de denir.

7 - Meşin: Tabaklanmış normal, âdi deridir.

DERİK, Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Dicle bölümünde, Mardin iline bağlı 28.671 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.684 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.367 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları Mazıdağı'nın güney eteklerinden Suriye sınırlarına doğru uzanır. Arazi kuzeyden güneye doğru alçalır. Bitki örtüsü bozkırdır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Halk tahıl tarımı ve zeytincilikle geçinir.

İlçe merkezi, denizden 826 metre yüksekte kurulmuştur. Manzarasının güzelliğiyle tanınmıştır. Zeytinyağı ve sabun imalathaneleri vardır. Mardin'e 76 km. uzaklıktadır.

DERİSİDİKENLİLER, hayvanlar âleminin bir takımıdır. Denizyıldızı, denizkestanesi, denizhıyarı, denizlâlesi gibi hayvanlar bu takıma girer. Bütün derisidikenlilerin vücudu, üzeri dikenli, sert bir kabukla kaplıdır. Derisidikenliler başka hayvanlarda bulunmayan bir su boruşu yardımıyla hareket ederler. Yumurta ile ürer, solungaçları vasıtasıyle solunum yaparak hayatlarını sürdürürler.

DERİSİDİKENLİLER:

1

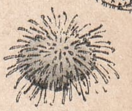
2

1 - Denizyıldızı
2 - Denizkestanesi

DERNEK, çeşitli maksatlarla bir araya gelen kimselerin meydana getirdiği topluluktur. Derneklerde kazanç paylaştırma maksadı olmaz. Derneği meydana getiren kimseler bilgilerini, çalışmalarını birleştirirler.

Yedi türlü dernek vardır: 1) İktisadî gaye güden dernekler. 2) İktisadî gaye gütmeyen dernekler. 3) Tek gayeli dernekler. 4) Çok gayeli dernekler. 5) Alelâde dernekler. 6) İmtiyazlı dernekler. 7) Amacına ulaşmak için ticarî faaliyette bulunan dernekler.

Bütün derneklerin bir tüzüğü vardır. Bu tüzükte derneğin adı, amacı, kurucularının adları, derneğe girmek için gerekli şartlar, genel kurulun ve yönetim kurulunun ne şekilde çalışacağı gibi hususların belirtilmesi şarttır.

Türkiye'de derneklerin kanun çerçevesine girmesi 1909 yılında olmuştur. O tarihte değiştirilen Kanun-ı Esasî'de (Anayasa) gizli, yahut ahlâka aykırı dernekler yasak edilmiş, bunun dışında bazı kayıt ve şartlarla vatandaşın dernek kurması kabul edilmişti. Daha önce dernekler, bir kanun ve nizama bağlı değildi. Yine 1909 yılında Cemiyetler Kanunu'nda da bu husus ele alınmıştı. 1926'da dernek kurma husundaki sıkı kayıtlar kaldırıldı. 1946'da da Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesi değiştirilerek sendikaların kurulması hususu sağlandı.

DERSİM (Bak: TUNCELİ)

DERTLİ, Âşık (1772-1846), tanınmış bir halk şairimizdir. Gerede yakınlarındaki Şahneler köyünde doğdu. Saz çalıp şiir söylemeye başlayınca «Lûtfî» mahlâsını aldı. Ancak, sonradan bir aşk yüzünden intihara teşebbüs edince «Dertli» diye anılmaya başlandı. Dertli, gençliğinde Konya ve Mısır'a seyahat etmiş evlendikten sonra İstanbul'a gelerek buradaki bir yarışmayı kazanmış ve ününü bütün Türkiye'ye duyurmuştur. Dertli'nin eserlerinde divan edebiyatının etkileri görülür. Aruzla yazdığı şiirler de vardır. Şiirinde ince lirizmiyle tanınır.

DERVİŞ, Farsça, «yoksul» anlamına gelen bir kelimedir. Tarikat mensupları için kullanılır. Sebebi tarikat mensuplarının çoğunlukla yoksul kimseler olmasıdır. Derviş sözü, tasavvuf deyimleri arasında «kapı eşiği» anlamına gelir. Bu, dervişin sabırlı olması, ayaklar altına alınsa bile katlanması gerektiğini ifade eder. 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılınca dervişler de ortadan kalkmıştır.

DERVİŞ VAHDETÎ (1870 - 1909), 31 Mart İhtilâli'ni körükleyen gazetecilerden biridir. Bu softa gazeteci 1908 Meşrutiyeti'nden sonra «Volkan» adlı bir gazete çıkararak halkın dinî hislerini körüklemeye başlamış, «İttihad-ı Muhammedî» adlı dinî bir cemiyet kurmuştu. 31 Mart İhtilâli'nin çıkmasına sebep olanların arasında bulunan Derviş Vahdetî, Hareket Ordusu'nun duruma hâkim olmasından sonra idama mahkûm edildi ve asıldı.

DESCARTES, René (1596 - 1650), bir Fransız bilgini ve filozofudur. Descartes, Poitiers üniversitesini bitirdi, sonra Fransız ordusunda 10 yıl çalıştı. 1628'de askerliği bırakarak Holânda'ya yerleşti; burada felsefî eserlerini vermeye başladı.

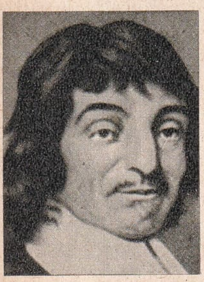

Descartes

Descartes, gerçeği bulmak için kullandığı şüphe metodu sayesinde Ortaçağ felsefesini yıkmıştır. Ona göre, önce her şeyden şüphe etmek lâzımdır. Öyle ki, bilgin kendi varlığından bile şüphe etmiş ve ancak düşünme sayesinde var olduğuna inanmıştır. Onun hareket noktası olan «Madem ki düşünüyorum, o halde varım,» sözü, dünyaca meşhurdur. Bilgin, matematik alanında önemli çalışmalarda bulunmuş, bu çalışmaları matematiğin gelişmesine yol açmıştır.

Descartes'in başlıca eserleri şunlardır: «Discours de la Methode» (Usul Hakkında Nutuk), «Méditations Métaphysiques» (Metafizik Düşünceler), (Règles pour la Direction de l'Esprit» (Aklın Yönetilmesi İçin Kaideler).

DESMAN, 40 santim boyunda, boyunun yarısı kadar uzun pullu kuyruğu olan, ağır akan sularda, göllerde yaşayan memeli bir hayvandır. Aynı zamanda «Rus su köstebeği» de denir. Kalın, sık tüylü siyahımsı kahverengi su geçirmez bir kürkü vardır. Burnu boru biçiminde bir hortum gibidir. Sülükler, kurbağalar, balık ve böceklerle beslenir. Yılda iki defa yavrulayabilir. Arkadaş canlısı olduğu için beşi, altısı bir arada yaşayabilir.

DESTAN, halk şiirinin çeşitlerinden biridir. Destanlar, 25 - 50 kıta arasında olur. Şekil bakımından koşmaya benzerse de konu ve uzunluk bakımından ayrılır. Destanlarda işlenen konular savaş, çevrede büyük heyecan uyandıran cinayet, salgın hastalık, aşk ve benzeri gibi olaylardır. Destanların bazı hayvanlar üzerine söylenmiş olan alaylı şekilleri de vardır. Destanlar saz şairi tarafından saz çalınarak okunur. Halk edebiyatında bir şeklin adı olan destanı, kahramanlık hikâyeleri anlamında olan «destan» la karıştırmamak lâzımdır.

DESTROYER, orta büyüklükte bir savaş gemisidir. Ağır zırhlarla korunmuş değildir, hızı pek fazladır. Destroyerlerde küçük çaplı toplar ve torpil kovanları bulunur. 2. Dünya Savaşı'ndan önce gemiler torpitobotları tahrip etmek için hazırlanmıştı. Bugün ise hafif, küçük bir zırhlı durumundadırlar.

DETERMİNİZM, felsefede bir görüş ve düşünüş şeklidir. Determinizme göre iradenin ahlâkî davranışlardaki seçiciliği gelişi güzel değil, toplum hayatı, fikir yahut fizikle ilgili bir sebebin kaçınılmaz sonucudur. Determinizm çok eski çağlardan beri başlamış, Platon, Aristotales bu görüşün ilkelerini kurmuşlardır. Bu deyimi ilk defa kullanan Kant'tır.

DEV, masal ve efsanelerin çok iri ve kuvvetli yaratığıdır. Bu kavram, Doğu'da olsun, Batı'da olsun çok eski devirlerde yaşamaya başlamış ve zamanımıza kadar devam etmiştir. Yunan mitolojisine göre devler kâinat tanrısı Uranos'un yarasından akan kandan meydana gelmiştir. Mitolojideki bu devler 100 tane eli olan yaratıklar şeklinde düşünülür. Çok eskiden, bazı kavimlere göre çok daha iri cüsseli kavimlerin yaşadığı bir gerçektir. İncil, İsrailoğulları'nın Filistin'de çok uzun boyları olan bir kavimle savaştıklarını yazar.

Bugün anormal derecede uzun boylu insanlara da «dev» denmektedir. İnsanın anormal derecede uzun olmasına hipofiz bezinin fazla çalışması sebep olur. Tıp dilinde bu hastalığa «gigantism» denir.

DEVALÜASYON, paranın değerinde kanunî olarak yapılan indirmeye denir. Buna daha çok paranın nazarî değeriyle piyasa değeri arasındaki farkı kaldırmak için baş vurulur. Devalüasyon, malî, ekonomik hatta sosyal etkileri olan bir durumdur. Devalüasyon sayesinde devletin borçları hafifler, halk arasında ise alacaklıların zararına, borçluların menfaatine bir durum meydana gelir.

DEVE, gevişgetiren memelilerden bir çöl hayvanıdır. Attan daha iri yapılıdır. Develer tek veya çift hörgüçlü olurlar. Bacakları ve boyunları, vücutlarına göre çok uzundur. İki parmaklı olan ayakları-

nın tabanı yumuşaktır. Devenin vücudu her bakımdan çöllerde yaşayabilmesine elverişlidir. Burun deliklerini istediği zaman kapatarak içine kum kaçmasını önler. Yumuşak, yayvan ayakları kumlarda yürümesini kolaylaştırır. Sıcağa ve susuzluğa karşı çok dayanıklıdır. Develer açlığa da dayanır, pek az bir yiyecekle bütün bir gün idare edebilirler. Develerin uzun süre hiç bir şey yemeden ve içmeden dayanabilmesi, vücudundaki fazla yağları yakması sayesinde olur. Devenin vücudundaki fazla yağlar, hörgücünde depo edilir. Sırtındaki hörgüç bir yağ deposundan ibarettir. Deve midesindeki boşluklarda da gerektiği zaman kullanmak üzere su depo eder. Bu bakımdan bir deve kızgın çölde 5 - 6 gün hiç bir şey yemeden ve su içmeden seyahat edebilir.

Develer «Hecin devesi» ve «Asya devesi» olmak üzere iki çeşittir. Tek hörgüçlü olan Hecin develeri Afrika ve civarında yaşar. Asya devesi ise çift hörgüçlü olur. Orta Asya, Çin ve Kuzey İran'da yaşar.

DEVEBOYNU, «U» şeklinde olan borulara, demirlere ve dağ yollarındaki çok virajlı geçitlere denir. Bu çeşit yollar kıvrıla kıvrıla uzayıp gittiği için bu adla anılır. Türkiye'de birçok deveboynu vardır. Erzurum'la Hasankale arasındaki deveboynu denizden 1 700 metre yüksekliktedir. Gaziantep'in kuzeybatısındaki Nurdağı geçidi de 970 m. yüksekliğinde önemli bir deveboynudur.

DEVEDİKENİ, kırlarda, kendiliğinden yetişen bir diken çeşididir. Boyu 1 metreye kadar yükselir. Taçyaprağı bitişik olan ikiçeneklilerin bileşikgiller familyasındandır. Tarım bakımından zararlıdır. Battığı yerde kızarıklık yapar ve oldukça da acı verir.

DEVEKUŞU, Afrika'da yaşayan koşucu bir kuştur. Dünyanın en büyük kuşlarından olan devekuşunun boyu, başından kuyruğunun ucuna kadar 2 metreyi bulur. Vücudu, uzun, güzel tüylerle kaplıdır. Kanatları beyaz olur. Bacakları tüysüzdür. Devekuşları uçamaz, fakat çok hızlı koşar ve hızla koşarken denge bulmak için kanatlarını açar.

Devekuşları sürüler halinde dolaşır. Afrika'nın sıcak bölgelerinde yaşarlar. Çiftleşme zamanında küçük gruplara ayrılırlar. Böyle zamanda bir erkek, üç veya dört dişiyle gezer. Devekuşu yumurtası 1,5 kilo ağırlığında olur. Yerliler bunları pişirip yerler.

Devekuşları evcilleştirilebilir. Daha çok tüyleri için avlanırlar. Güney Afrika'da özel devekuşu çiftlikleri vardır. Güney Amerika ve Okyanusya adalarında da devekuşu yaşar. Güney Amerika'daki cinsi «nandu» diye anılır.

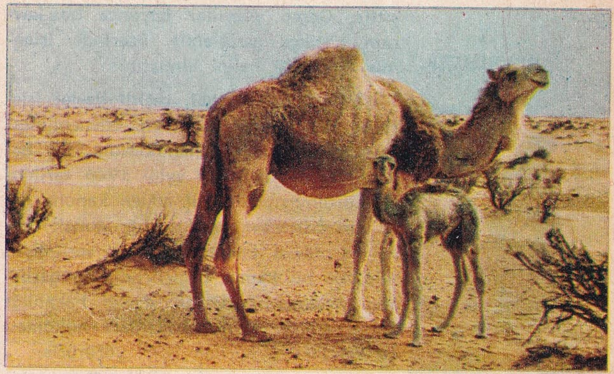

Deve ve yavrusu

DEVELİ, İç Anadolu bölgesinde, Kayseri'ye bağlı 54.159 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 13.411 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.903 km.²'dir.

İlçe toprakları Erciyas dağının güney kesimlerini ve bu dağın güneyinde bulunan Develi ovasını kaplar. Ovanın çevresi yüksek dağlarla çevrilidir. Bu ovanın bir kısmı bataklıktır. Bu kısım Sultan Sazlığı diye anılır. Develi ovası çukur olmasına rağmen çok yağış alır. İlçede buğday ve arpa tarımı, sepetçilik yapılır.

İlçe merkezi denizden 1.150 metre yükseklikte kurulmuştur. Kasaba bugünkü yerine 100 yıl önce kaymıştır. Eski kasaba 3 km. güneydoğuda, bir köy halindedir. İlçe merkezi Kayseri'ye 46, Başköy demiryolu istasyonuna da 38 km. uzaklıktadır.

Devekuşu

DEVETABANI, bir süs bitkisidir. Bazı çeşitlerinin yapraklarında uzun yarıklar vardır. Birçenekli bitkilerden olan devetabanının yüz kadar çeşidi vardır. Çelikle veya sürgünlerden üretilir.

Devetabanı

DEVLET, belirli bir toprağı olan, kanunlara göre bir hükümet idaresinde teşkilâtlanmış, bağımsız topluluklara denir. Dışarıya karşı halkın menfaatini korumak, içeride refahını sağlamak, güvenliği korumak devletin vazifesidir.

Devletin üç ana elemanı, halk, ülke ve egemenliktir. Devletler anayasasına göre basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayrılır. Bileşik devletler de birleşmiş devletler, konfederasyonlar ve federasyonlar şeklinde olabilir. Bundan başka devletler egemenlik haklarının kullanılması şekline göre de hükümdarlık (monarşi) ve halk idaresi (cumhuriyet) olmak üzere ikiye ayrılır. Eğer bir hükümdarlıkta hükümdarın iradesi bir meclis vasıtasıyle sınır-

DEVRİMLER:

Eskiden kadınlar çarşaf giyer, peçe takardı

Bugün kadınlar, Batıdaki gibi giyinip sokağa çıkabilmektedir.

lanmışsa buna «meşrutî hükümdarlık» denir. Meclis yoksa devlet şekli, «mutlak hükümdarlık» sınıfına girer.

Devlet kavramı insanlığın tarihiyle yaşıttır. Geçen yüzyıllar boyunca bu kavram gittikçe genişlemiş, üzerinde işlenmiş, bugünkü halini almıştır.

DEVLET BAKANLIĞI, çeşitli devlet işlerinin hükümetçe yakından izlenebilmesi amacıyle kurulan bakanlıklardır. Bu bakanlıklar ilk defa 13 eylül 1946 tarihinde kurulmuştur. Kabul edilen kanuna göre biri başbakan yardımcılığı olmak üzere iki devlet bakanlığına yer verilmişti. 1962'de bu kanun değiştirildi, üç başbakan yardımcılığı ve üç devlet bakanlığı kabul edildi. Devlet bakanları hükümetçe kendilerine ayrılan işleri yürütürler.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, ekonomik, sosyal ve daha başka çalışmalara ait istatistik bilgileri derleyen bir kuruluştur. Türkiye'de bir istatistik dairesinin kurulmasına ilk defa 1874'te, daha sonra da 1879'da teşebbüs edilmiş, il, ilçe ve bakanlıklarda istatistik kalemleri kurulmuştur. 1891'de ilk defa bir «İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi», 1927'de ise «Merkezî İstatistik Dairesi» kurulmuştur. Bu teşekküllerin «Devlet İstatistik Enstitüsü» olarak yeniden düzenlendiği tarih 1962'dir.

DEVLET METEOROLOJİ İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Türkiye'deki meteoroloji çalışmalarını düzenler. İlk defa 1925'te Tarım Bakanlığı'na bağlı bir «Meteoroloji Enstitüsü» ile, Millî Savunma'ya bağlı bir «Hava Rasat Teşkilâtı» kurulmuştu. Bu iki teşkilât 1937'de birleştirilerek «Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü» kuruldu. Teşkilâtın görevleri savunma, sağlık, iklim bakımından gerekli meteoroloji bilgilerini toplamak, yeni şebekeler kurmaktır. Türkiye'de, Ankara'da «Esenboğa» da, İstanbul'da «Yeşilköy» de iki tane milletlerarası meteoroloji istasyonu vardır. Ayrıca yurdun muhtelif yerlerinde 50 kadar klimataolojik meteoroloji istasyonu, 300 kadar da yağış istasyonu vardır.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLÂTI, yurdumuzun iktisadî kalkınmasını kolaylaştırmak ve düzenlemek için kurulmuş bir dairedir. «Planlama» modern iktisat biliminin kalkınmayı gerçekleştirmek için koyduğu bir usuldür. Kalkınma için planlamayı kabul eden ülkelerde bu işi gerçekleştirmek için özel bir daire kurulur. Türkiye'deki Devlet Planma Teşkilâtı da 30 eylül 1960'da kurulmuştur. Görevleri yurdun her türlü kaynaklarını tespit etmek, hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek kısa ve uzun vadeli planlar hazırlamaktır.

DEVLET ŞÛRASI (Bak: DANIŞTAY).

DEVLETÇİLİK, bir ülkede büyük endüstri ve tarımın devlet eliyle yürütülmesidir. 20. yüzyıla kadar hükümetin ekonomik faaliyetlere karışması doğru olmazdı. Fakat bu yüzyılın başından itibaren hükümetlerin ekonomik işlere el uzatması çoğalmaya başladı.

Devletin her ekonomik faaliyetini devletçilik saymamak lâzımdır. Yol ve liman inşaatı, askerî fabrikaların işletilmesi bir hükümete devletçi niteliğini vermez. Devletçilik, büyük üretim vasıtalarının hükümetin elinde olmasıdır.

DEVON (Bak: BİRİNCİ ZAMAN).

DEVREK, Karadeniz Bölgesinde, orta Kızılırmak bölümünde, Zonguldak iline bağlı 68.537 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.058 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.222 km.²'dir.

İlçe toprakları Batı Karadeniz dağlarıyle Bolu dağları arasındadır. Yağışı boldur. Yazları serin, kışları ılık geçer. Filyos ve Develi çayları ilçeyi sular. Ormanları bol, ekilebilecek toprak azdır. Halk hayvancılıkla geçinir, Zonguldak kömür madenlerinde çalışır.

İlçe merkezi denizden 115 metre yükseklikte bir ovada kurulmuştur. Bolu - Zonguldak karayolu kasabadan geçer. En yakın istasyon 22 km. uzaklıktaki Zonguldak - Ankara demiryolu üzerinde Tefen'dir.

DEVREKÂNİ, Karadeniz Bölgesinde, Kastamonu'ya bağlı 22.855 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.158 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 742 km.²'dir.

İlçe toprakları İsfendiyar dağlarının güneyindedir. İncesu, Karadere ve Devrekâni çayı başlıca akarsulardır. Yağışı boldur. Ilçenin kuzeyi ormanlarla kaplıdır. Ahali hayvancılıkla geçinir.

Kasabada ve civarında çeşitli tarihî eserler vardır. İlçe merkezi Kastamonu - İnebolu şosesinin 11 km. doğusundadır. Kasaba Kastamonu'ya 41, iskelesi olan İnebolu'ya 71 km. uzaklıktadır.

DEVRİDAİM MAKİNESİ, bir defa çalışmaya başladıktan sonra hiç durmadan ve hiç bir şey sarf etmeden sonsuza kadar çalışacak makine demektir. Birçok kimseler, çok eski zamanlardan beri böyle bir makine yapmaya çalışmışlardır. Fakat devridaim makinesi hiç bir zaman gerçekleşmemiştir. Çünkü bu şekilde çalışma fizik kanunlarına aykırıdır. Fizikteki «enerji muhafazası kanunu» na göre bir enerji

kaynağından devamlı olarak kuvvet almadan çalışacak bir makinenin yapılması imkânsızdır. Bir devridaim makinesinin meydana getireceği enerji kendi kendisini durmadan çalıştırmaya yetmez.

DEVRİMLER, cumhuriyetin kuruluşundan sonra, Atatürk tarafından toplum hayatımızda yapılan olumlu değişikliklerdir. Bu devrimleri şöylece özetleyebiliriz:

Dil Devrimi: Osmanlılar devrinde Arapça, Farsça kelimelerin girmesiyle Türk dili, özelliğini kaybederek karışık bir dil olmuştu. Öztürkçeye yönelmek için, Atatürk'ün 1932'de kurduğu Türk Dil Kurumu, dilimiz üzerinde araştırmalara başladı. Türk dilinin sadeleştirilmesi için çalışmalar yapıldı.

Din Devrimi: İmparatorluk zamanında din ve devlet işleri birbirine bağlıydı. Genç Türkiye Cumhuriyetinde ise din ve devlet işleri birbirinden ayrıldı. Lâiklik kabul edildi.

Harf Devrimi: Türkler, Müslümanlıktan bu yana yazıda Arap harflerini kullanıyorlardı. Cumhuriyet kurulduktan sonra okunup, yazılması daha kolay olan Latin harfleri üzerinde duruldu. 1928 yılında Arap harfli alfabe kaldırıldı, yerine Latin harfleriyle yazılan yeni Türk alfabesi kabul edildi.

Hukuk Devrimi: Şeriat hükümlerine dayanan eski hukuk kuralları cumhuriyetten sonra kaldırıldı. 1926'da Türk Medenî Kanunu kabul edildi. Medenî Kanun, İsviçre kanunu örnek alınarak 26 hukuk bilgini tarafından hazırlandı.

Kadın Hakları: Bunlardan başka kadın haklarına önem verildi. Onlara 1930'da belediye seçimlerine katılmak, 1934'de milletvekili seçmek ve seçilmek hakkı tanındı.

Kıyafet Devrimi: Halkın kıyafetinin zamana uygun bir şekle sokulması da cumhuriyet devrinde oldu. 1923 - 25 arasında çarşaf ve peçe kaldırıldı. 1925'de çıkarılan bir kararname ile fes denen kırmızı başlık yerine şapka giyme mecburiyeti kondu. 1934'de çıkan Kıyafet Kanunu ile de giyim işi medenî şekle sokuldu.

Kültür Devrimi: Cumhuriyet devrine girerken Türkiye'de Batılı ölçülere uygun okulların yanında mahalle okulları ve medreseler de vardı. 1924'de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) kanunuyle medrese ve mahalle okulları kaldırıldı. Bütün öğretim kurulları Millî Eğitim Bakanlığı elinde toplandı. 1933'de İstanbul Üniversitesi yeniden düzenlendi

Ölçü Devrimi: Eskiden kullanılan uzunluk ölçü birimi arşın, ağırlık birimi de okyaydı. 26 mart 1931'de İlçüler Kanunu ile bunlar da değiştirilerek yerine, batı dünyasının kullandığı metre sistemi birimleri kabul edildi.

Takvim ve Saat Devrimi: Türk toplumunu çağdaş toplumlardan ayıran eski hicrî ve rumî takvim ve alaturka saat, 1926'da çıkarılan bir kanunla kaldırılarak, onların yerine bütün dünyanın kullandığı milâdî takvim ile milletlerarası (alafranga) saat kullanılmaya başlandı.

Tarih Devrimi: Atatürk 1929'da Türk tarihi üzerinde de önemle durmuş, 1931'de kurduğu Türk Tarih Kurumu'yle, Türk tarihine yeni bir yön verilmesini sağlamıştır.

DEVRİMLER:

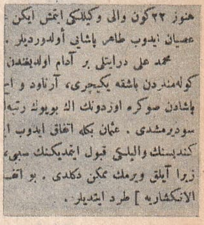

Eskiden Arap harfleri kullanılırdı.

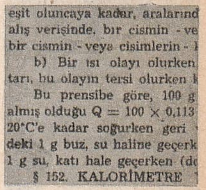
eşit oluncaya kadar, aralarınd
alış verişinde, bir cismin - ve
bir cismin - veya cisimlerin -
b) Bir ısı olayı olurken
tarı, bu olayın tersi olurken
Bu prensibe göre, 100 g
almış olduğu Q = 100 × 0,113
20°C'e kadar soğurken geri
deki 1 g buz, su haline geçerk
1 g su, katı hale geçerken (d
§ 152. KALORİMETRE

Bugün Batılılar gibi Latin harfleri kullanıyoruz.

DEVŞİRME, Osmanlı İmparatorluğu zamanında askerlik ve saray hizmetleri için alınan Hıristiyan çocuklarına ve bunların toplanması işine denir. Devşirmelerin alındığı askerî sınıflara «kapıkulu ocakları» denirdi. Ordunun temelini teşkil eden «tımarlı sipahi» ise tamamen Türk asıllı olurdu.

Devşirme âdeti Murat II zamanında başladı. Önceleri sadece Rumeli'nde ve zor kuvvetiyle yapılırdı. Sonraları halk, devşirmelerden yüksek mevkilere geçenlerin çok olduğunu görünce çocuklarını isteyerek verir oldular. 15. yüzyıldan sonra Anadolu'da da yapılmaya başlandı. Devşirme kanununa göre 8 - 20 yaş arasında asil kanlı Hıristiyan çocukları ile papaz çocukları alınır, bunların sıhhatli olmasına dikkat edilirdi. Toplanan çocuklar İstanbul'a getirilir, sünnet edildikten sonra Müslüman dinine sokulur, sonra da eğitim için acemi Ocağı'na sokulurdu ki, bunlara «acemi oğlanı» denirdi. Devşirme usulü 18. yüzyılın başında kaldırıldı.

DEWEY, John (1859 - 1952), Amerikalı bir filozoftur. Eğitim alanındaki çalışmalarıyle tanınmıştır. Dewey, 1884'te Baltimore'deki John Hopkins üniversitesini bitirdi. 1888 - 1904 yılları arasında çeşitli üniversitelerde öğretmenlik yaptı. Son olarak çalıştığı Chicago üniversitesinde yepyeni bir eğitim programı tatbik etti. Bu program büyük bir ilgiyle karşılandı.

Dewey'in eğitim nazariyesi sanayi ve demokrasi alanlarındaki gelişmeye dayanır. Ona göre öğrenmekten maksat bilmek değil, tatbik etmektir. Derslerin öğretmen tarafından anlatılmasına karşıdır. Onun prensibi öğrencisini kendi denemeleri sayesinde bilgi sahibi etmektir.

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, hükümetimizin, memleketin dış işlerini yürütmekle görevli bakanlığıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk zamanlarında padişah ve sadrazam, dış siyaseti yönetirdi. Doğrudan doğruya dış

siyasetle ise «nişancı» ve «reisülküttap» uğraşırdı. 17. yüzyılın ortalarında reisülküttapların yetkileri artırıldı. Artık tam anlamıyle dışişleri bakanı halini aldılar. Tanzimattan az önce, Mahmut II zamanında «hariciye nezareti» kuruldu. Dışişleri Bakanlığı'nın bugünkü teşkilâtı 1938'de kurulmuştur. Dışişleri Bakanlığı yabancı memleketlerdeki elçilik teşkilâtımızı idare eder. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı (UNO) ve Kuzey Atlantik Paktı (NATO) nezdinde daimî delegeler bulundurarak memleketimizi temsil eder.

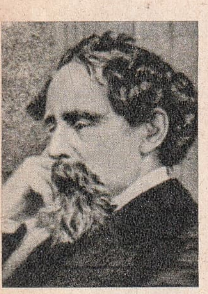

Dickens

DIŞ MOĞOLİSTAN (Bak: MOĞOLİSTAN)

DİAS, Bartolomeu (1450 - 1500), Portekiz denizcisidir. Ümit burnunu keşfetmesiyle ünlüdür. 1487'de Portekiz kralı tarafından Afrika kıyılarını keşfetmesi emrini alan Dias 3 gemiyle yola çıktı. Bu seyahatinde Ümit burnunu keşfeden denizci 1488' de seyahatini tamamlayarak memleketine döndü. Bartolomeu Dias bundan 9 yıl sonra Vasco da Gama ile beraber Hint okyanusu seyahatine çıktı. Ancak Yeşilburun Adaları'na kadar gidip döndü. 1500'de Cabral ile beraber bir Hint Okyanusu seferine daha çıktı. Ama bu seyahat sırasında Hindistan'a gidilirken Brezilya sahillerine varıldı. Oradan Ümit Burnu dönülürken çıkan fırtınada Dias'ın bindiği gemi battı ve ünlü denizci kurtarılamayarak öldü.

Diderot

DİCKENS, Charles (1812 - 1870) tanınmış İngiliz romancısıdır. Romanlarında fakir halk topluluklarının meselelerini ele almıştır. Dickens'in çocukluğu büyük sıkıntılar içinde geçti, doğru dürüst bir tahsil göremedi; kendi kendini yetiştirdi. 19 yaşındayken gazeteciliğe başladı. İlk romanı 1836'da bir gazetede tefrika edildi.

Charles Dickens'in romanları sayesinde İngiltere'de okul, mahkeme ve hapishanelerde birçok değişiklikler yapılmış, bu değerli muharririn etkileri günümüze kadar devam etmiştir. Başlıca eserleri «İki Şehrin Hikâyesi», «Büyük Ümitler», «Oliver Twist», «David Copperfield», «Nicholas Nickleby» dir. Bunların başlıcaları dilimize çevrilmiştir.

Diesel

DİCLE, Güney Anadolu bölgesinde, Diyarbakır'a bağlı 26.446 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.577 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 737 km^2'dir.

İlçe toprakları Toroslar'ın eteğinden güneydeki düzlüklere kadar uzanır. Araziyi Dicle ile kolları sular. Yazları sıcak, kışları soğuktur. Ahalinin geçimi tahıl tarımı ve meyvacılık üzerinedir. Guleman'da krom madeni vardır.

İlçe merkezi, Diyarbakır - Malatya demiryolu üzerindeki Ergani istasyonuna 36 km. uzaklıktadır. Ayrıca kara yolu ile Diyarbakır ve Elazığ'a bağlıdır.

DİCLE, Türkiye topraklarında doğduktan sonra yurt dışına çıkan nehirlerden biridir. Bütün uzunluğu 1.900 km. olan Dicle nehrinin ancak 452 km.'lik kısmı Türkiye'dedir. Dicle, Güneydoğu Toroslar' daki Gölcük yakınlarından doğar. Diyarbakır havzasına iner. Diyarbakır'ın yanından geçtikten sonra Cerablus yakınlarında sınırlarımızdan çıkarak Suriye'ye girer ve Cizre'nin hemen güneyinden başlayarak Habur ırmağına kadar Türkiye - Suriye arasında sınır teşkil eder. Habur kavşağından sonra Irak topraklarına girer. Başlıca kolları Garzan, Batman ve Botan'dır. Dicle Musul'un güneyinde Büyük Zap çayını aldıktan sonra Fırat'la birleşir. Burada «Şattülarap» adını alan nehir, Basra körfezine dökülür.

DİDEROT, Denis (1713 - 1784), tanınmış bir Fransız yazarı ve filozofudur. Langres' de doğdu. Paris'teki Collège d'Harcourt' dan mezun oldu. Tahsilini tamamladıktan sonra bilhassa yabancı diller ve matematik alanında çalışmaya başladı. Bir yandan da tercümeler yapıyor, kitaplar yazıyordu. Bu kitaplarından «Lettre sur les Aveugles» (Körler Hakkında Mektup) felsefesini belirtmesi bakımından önemlidir. Diderot'a göre ahlâk, iyilik yapmak esasına dayanır. Tanrı denen insan üstü bir kuvvet yoktur. Diderot bu fikir yüzünden hapse mahkûm edilmiş, hapisten çıkınca meşhur «l'Encylopédie» adlı eserini yazmıştır. Bu eser 8 ek cildiyle beraber 36 cilttir.

DİESEL, Rudolf (1858 - 1913), bir Alman mühendisidir. Münih teknik okulundan mezun oldu. Paris'e gitti. Daha sonra Münih'e dönerek 1893'te yeni bir motor tipi hakkındaki eserini yazdı. Bu yeni tip motor nazariyesi kısa zamanda büyük ilgi topladı ve Krupp fabrikaları ertesi yıl Diesel (Dizel) motorlarının yapımına girişti. 1899'da da Diesel, kendisi bir motor fabrikası kurdu. Diesel motorları iç yakımlıdır. Özellikleri yakıtın yanma odasında benzin motorlarındaki gibi bir ateşleme düzeniyle değil, sıkıştırmanın doğurduğu ısınma sonunda patlamasıdır.

DİESEL MOTORU (Bak: MOTOR)

DİFTERİ (Bak: KUŞPALAZI)

DİGOR, Doğu Anadolu bölgesinde Kars'a bağlı 19.802 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.393 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.137 km.^{2}'dir.

İlçe Büyükyağlıca (2.969 m.) ve Kotor (2.635 m.) dağlarıyla, bu dağların doğu eteklerinden Sovyetler Birliği sınırına kadar uzanan yaylaları kaplar. İklimi çok

serttir. Halk arpa, buğday tarımı ve hayvanlıcıkla geçinir.

İlçe merkezi Kotor dağının doğu eteklerinde Kars şehrine 40. km. uzaklıktadır. Kasabayı çevreye bağlayan yollar düzgün değildir.

DİKİLİ, Ege bölgesinde, İzmir'e bağlı 18.203 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.805 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 541 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları dikili ovası ve bunun kuzey kesimlerini kaplar. Bakırçay, Madra çayı, Karadere, Sarıçay başlıca akarsularıdır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazları sıcak ve kuraktır. Yağışlar kışın olur. Ekonomisi tütün, pamuk tahıl tarımı üzerinedir. Zeytin ve zeytinyağı en önemli gelir kaynağıdır.

İlçe merkezi Karadağ'ın kuzeybatı etekleriyle, Dikili körfezi arasında denizden 70 m. kadar yükseklere çıkar. En önemli kısmı kıyıda 1.000 metre uzunluğunda ve 25 km. genişliğindeki dolma arazidir. Zeytinyağı fabrikaları ve pamuk çırçırhaneleri vardır. Dikili 1939 depreminden büyük zarar görmüş, sonra yeniden yapılmıştır. İzmir ve Ayvalık'a düzgün yollarla bağlıdır.

DİKİLİTAŞ, eski çağlarda anıt olarak dikilmiş taşlardır. Tarih öncesi zamanlarından beri çeşitli maksatlarla dikilmişlerdir. İlk dikilenler hemen hemen yontulmadan dikilmiş büyük taşlardan ibaretti. Bunlar bir mezarı belirtmek için, yahut heykel olarak dikilirdi. Orta Asya'da ve Türkistan'da ölüleri anmak için dikilen taşlar, sıra halinde, ya da daire biçiminde dizilirdi. Bunlara «balbal» denir. Dikilitaşlar yapılış ve kullanış maksatlarına göre çeşitlidir. Türk edebiyatının ilk yazılı kaynağı olan Orhun Anıtları iki büyük dikiliştaştan ibarettir. Istanbul'da Sultanahmet meydanındaki Mısır'dan getirilmiş dikilitaşlar ünlüdür.

DİKİŞ, kumaşı giyim eşyası haline getirme sanatıdır. Dikiş işi başlamadan önce kumaş biçilir, sonra o elbiseyi giyecek olanın üzerine prova edilir, daha sonra da dikilir. Dikiş sanatını meslek edinmiş kimselere «terzi» denir.

Dikiş, tarih öncesinden beri insanların bildiği bir iştir. Büyük bir ihtiyaca cevap veren dikiş, diğer birçok iş sahalarında olduğu gibi son derece ilkel olarak başlamış, bugüne kadar büyük değişiklikler geçirmiştir. Eski Mısırlılar dikiş dikmeyi öğrenmeden önce dokudukları kumaşları birbirine bağlayarak giyecek eşyası haline getiriyorlardı. İlkel insanlar hayvan postlarını dikerek birbirlerine tutturuyordu. Henüz sanayileşmenin başlamadığı devirlerde, giyecek ihtiyacını ev kadınları sağlardı. Bunlar ip eğirir, kumaş dokur ve dokudukları kumaşı dikerdi. 18. yüzyıldan itibaren hızlanan endüstri sayesinde artık evde ip eğirmeye, kumaş dokumaya lüzum kalmamış, konfeksiyonculuğun gelişmesi üzerine de evde dikiş dikme ihtiyacı azalmıştır. Bugün dikiş işinin asıl yükünü dikiş makinesi çekmekte, bu sayede muntazam ve çeşitli dikişler süratle dikilmektedir. Ancak yine de birçok işlerde el dikişine ihtiyaç vardır. Başlıca el dikişi çeşitleri şunlardır:

Teyel: Biçilen kumaşları, provaya hazırlamak maksadıyle geçici olarak birbirlerine tutturmak için kullanılan bir dikiş çeşididir. Kumaş makinede dikilmeden önce, eğer bir kusuru varsa sökmesi kolay olsun diye teyellenir. Genel olarak teyel yapmadan önce kumaş parçaları birbirine iğneyle tutturulur. Teyel 3 çeşittir: 1 - Düz teyel: Bastırılacak kenarların kıvrılmasında kullanılır, makineye çekilecek yerleri belli etmeye yarar. Bunda iğne kumaşa hemen hemen aynı ölçüdeki aralıklarla batırılıp çıkarılır. 2 - Yatık uzun teyel: Kumaşların astarlanmasında kullanılır ve bir alttan, bir üstten olmak üzere, kumaşa iki sıradan batırılıp çıkarılır. 3 - Bol teyel: Yalnız işaret olmakta ve karşılaştırmalarda kullanılır. Bunda da iğne kumaşa belirli aralıklarla batırılıp çıkarılır. Yalnız her iki dikişten sonra iplik kumaşın üstünde yarım santim kadar bol bırakılır.

Makine Dikişi: El dikişlerinin bir çeşidi «makine dikişi» diye anılır. Çünkü bu dikiş karşıdan bakıldığı zaman makine dikişine benzer. Bu dikişte iğne önce bir defa batırılıp çıkarılır, sonra geriye dönülerek ipliğin geçirildiği mesafenin yarısından tekrar batırılarak biraz ileriden çıkarılır.

İğne Ardı: Makine dikişine benzer, yalnız iğne birincide olduğundan daha seyrek aralıklarla kumaşa batırılır.

Baskı Dikişi: Kol ağzı, yaka ve eteklerin bastırılmasında, biyelenmesinde, astar kaplama ve duble etmede kullanılır. İki çeşidi vardır. Birinci şekilde kumaşın dışarıda kalıp görünecek tarafından iğneyle bir, iki iplik alınır, içte kalan kıvrılmış taraf ise biraz daha çok alınır. Bu, pek makbul bir baskı şekli değildir. «Gizli dikiş» denen ikinci baskı şeklinde ise kumaşın dıştan görünen kısmından iğneyle bir iki iplik alınır. Kumaşın içeri doğru kıvrılmış kısmı ise tekrar içeri kıvrılmış dar kenarlarından yarım santim alarak yapılır. Bu dikiş daha çok ince kumaşların bastırılmasında, kol ağzı, biye kenarı gibi görünebilecek yerlerin bastırılmasında kullanılır.

Çırpma: Elbise dikildikten sonra di-

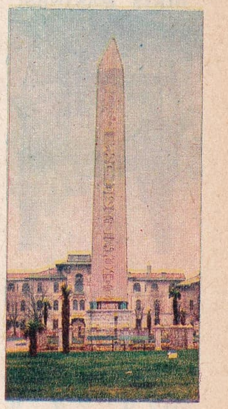

Istanbul'da Dikilitaş

kişlerin içinde kalan kesilmiş kumaş parçalarını temizlemek için kullanılır. Çırpma ilk kumaşın kenarını dolaşacak şekilde yapılır. Dikiş iğnesi tersten yüz doğru geçirilerek bastırılır.

Hristo Teyeli: Bir çeşit baskı dikişidir. Kumaş kenarının kabarık yapmıyacak şekilde bastırılmasına yarar. Hristo teyeli yapmak için önce iğneyle sağdan sola doğru birkaç iplik alınır. Bundan sonra bastırılacak kenardan da soldan sağa doğru birkaç iplik alınır. Bu dikiş, kalın kumaşlardan yapılmış giyim eyşasının eteklerini bastırmada kullanılır.

Bu saydıklarımızdan başka dikişte yapılan diğer işler de vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

Sürfile: Kesilmiş kumaş kenarlarının saçaklanmasını, iplik atmasını önlemek için, kenarların temizlenmesine denir. Birçok çeşidi vardır. En basit şekli kumaşın kenarını sürfile makası ile kesmektir. Bu makas kumaşı girintili çıkıntılı kestiği için iplik atmayı önler. Kumaş kenarları, bilhassa seyrek dokunmuş kumaşlarda, çırpma ile de temizlenebilir. Sürfilenin bir de «çift dikiş» diye anılan şekli vardır. Bu daha çok sık sık yıkanmayı gerektiren, çamaşır, pijama vs. dikişlerinde kullanılır. Bunda, kumaşın iki kenarı önce tersten birleştirilerek makinede dikilir. Sonra bu kenarlar içeride kalacak şekilde kumaş çevrilir ve yüzden tekrar dikilir. Böylece kesik kenar iyice örtülmüş olur.

Baskı: Dikişte, kumaş kenarının içeri kıvrılarak tutturulmasına «baskı» denir. Baskı, bastırılacak şeyin biçimine, kumaşın cinsine göre değişir. Sofra ve masa örtüleri, perdeler, giyeceklerin eteği, kol ağızları, mendil ve eşarpların kenarları içeri kıvrılarak baskı dikişiyle dikilir. Bir çeşit baskı dikişinde kumaş kenarı başparmakla işaret parmağı arasında büküldükten sonra çırpma dikişiyle bastırılır. Bir diğer baskı çeşidi de, yine kumaş elde büküldükten sonra, gizli baskı dikişiyle dikilerek bastırmakla olur. Baskı dikişinin daha birçok çeşidi vardır.

MAKİNE DİKİŞİ: Hem zaman kazandırdığı, hem de sağlam olduğu için dikiş işlerinde makine kullanmak tercih edilen bir yoldur.

Makinede dikiş dikerken dikkat edilecek en önemli nokta, dikilmekte olan kumaşın pot yapmamasını sağlamak, makine ayağının düzgün bir şekilde hareket etmesini göz önünde bulundurmaktır. Düzkün dikiş için, makinenin iğnesini değil, ayağını kollamak lâzımdır. Teyel dikişi, daima makine ayağının çatalı arasında tutulmalıdır. Bugün gelişen makinelerle el dikişleri ve çeşitli işler de yapmak mümkündür. Bu makinelerin bu işler için birçok ilâve parçası vardır.

DİKİŞ MAKİNESİ:

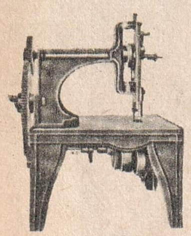

Singer'in ilk modeli

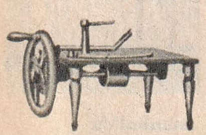

Wilson'un ilk modeli

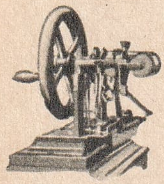

Elias Howe'nin ilk makinesi

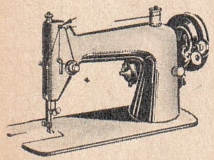

Modern bir dikiş makinesi

DİKİŞ MAKİNESİ, hızlı ve muntazam dikiş dikmeye yarayan bir makinedir. Makine ile dikiş, ilk defa 1755'te C. F. Weisenthal adında bir İngiliz tarafından düşünülmüş, fakat işe yarar dikiş makineleri ancak 1830'da Fransa'da yapılmıştır. Bundan sonra dikiş makineleri hızla gelişmiş, bugün hemen her evde bulunan bir araç haline gelmiştir. Bugünkü dikiş makineleriyle işleme yapmak, hatta ilik örmek ve düğme dikmek bile mümkün olmaktadır. Dikiş makinelerinin giyim eşyası için kullanılanlarından başka, ayakkabı, şemsiye vb. şeyleri diken özel çeşitleri vardır. Dikiş makinesi, durmadan iki yana gidip gelen mekikten çıkan iplikle, iğnenin ucundan gelen ipliği birbirine tutturmak suretiyle dikiş diker.

DİKİT (Bak: SARKIT - DİKİT)

DİKKAT, düşünce ve duyguların bir konu üzerinde toplanmasına denir. Herhangi bir durumdan haberdar olmamız, bir konuyu anlamamız dikkat sayesinde mümkün olur. Bir kimseyle konuşurken dikkatimiz onun söyleyeceklerine yönelmiştir. Bu sırada geçen başka olayları pek fark etmeyiz.

Dikkatin özelliklerinin başında zihnin bir seçme yaparak, çeşitli konulardan birini öne alması gelir. Bu konu kendi iç hayatımızla ilgili olabildiği gibi dış âlemle de ilgili olabilir. Dikkatin iç hayatımıza çevrilmesine «içebakış», dışarıya çevrilmesine de «dış gözlem» denir. Dış gözlem bizi meydana gelebilecek olaylara karşı hazırlıklı bulundurur. Dikkatin organizmadaki etkileri, kaş çatılması, alın kırışması, solunumun yavaşlaması, kan dolaşımının artması, vücudun hareketsiz kalmasıdır.

Dikkatin belli başlı bir konu üzerinde toplanmamasına dikkatsizlik denir. Çeşitli sebepleri vardır. İyi eğitim görmemek ve organik bozukluklar bunların başlıcasıdır.

DİKTAFON (Bak: TEYP)

DİKTATÖRLÜK, bir ülkenin kayıtsız, şartsız olarak bir tek kişi tarafından idare edilmesidir. Anayasa üstünde bir kudretle bir memlekete hâkim olan şahsa da diktatör denir. Eski Roma cumhuriyetindeki fevkalâde selâhiyetli yüksek memurlar bu unvanla anılırdı. Ancak bu diktatörler fevkalâde hallerde senatonun daveti üzerine konsüller tarafından seçilirdi. Roma diktatörleri yalnız İtalya'nın içinde ve 6 aydan fazla olmamak üzere iktidarı ellerinde bulundururlardı.

Günümüzdeki diktatörlük de yine fev-

kalâde şartlar altında devletin idaresini ellerine almakta, fakat bir defa iktidarı ele aldıktan sonra yerlerini bırakmamaktadırlar. Bu bakımdan, eski diktatörlere benzemezler. Meselâ İtalya'da Benito Mussolini, Almanya'da Adolf Hitler, Küba'da Castro, İspanya'da Franko da halkın haklarını korumak maksadıyle iktidara gelmiş, sonradan hürriyetleri kısarak mutlak bir idare kurmuşlardır. Rusya'daki komünist diktatörlüğü de böyledir. Önce geçici olduğu ilân edildiği halde, sonra Stalin'in şahsında yerleşip kalmıştır.

DİL, omurgalılardan çoğunun ağzında bulunan bir organdır. Tadım organı olan dil, aynı zamanda çiğneme, konuşma ve yutmaya yarar.

Memelilerin dili çizgili kastan yapılmıştır. Bu kası kaplayan sümükdokudaki epitelyum hücrelerinde memecikler vardır. Bu memeciklerden dilin ucunda ve yan taraflarında bulunanlar tadım memecikleridir. Memeciklerdeki sinirler, tad duyumunu beyne götürür. Bu memecikler mantar çeklindedir. Ayrıca dilin arka tarafında sayıları 7 - 11 arasında değişen çanak biçimli memecikler vardır. Bir de dilin üst ve yan tarafında taç ve iplik şekilli memecikler vardır. Bunlar da dilin sertliğini sağlarlar. Dilimizin ucu ekşi ve tatlıyı, yanları tatlı, tuzlu ve ekşiyi, arkadaki çanak biçimi memecikler de acıyı duyar.

Tat duyumu, cesimlerin kimyasal özelliklerine göre meydana gelir. Tadım, çok defa dokunma, sıcak, soğuk ve koklama durumuyle karışık haldedir. Özellikle koklamanın, tat almada büyük önemi vardır. Çünkü ağza alınan besinin kokusu burna geçer, bu suretle dil, besinin tadını alırken burun yardımıyle de koku alınır ve yenilen şeyin lezzeti meydana çıkar.

Bazı hastalıklarda dilin rengi değişir, doktorlar bundan teşhiste faydalanırlar.

DİL:

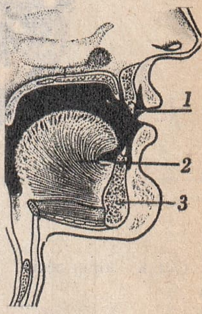

1 - Dişler
2 - Dil
3 - Çenekemiği

DİL, düşünce ve duygularımızı anlatmak için kullandığımız konuşma düzenidir. Bu konuşma düzeni seslerden meydana gelir. Bugün dünyada konuşulan diller çeşitli köklerden türemiştir. Yazı, ancak Milât'tan 4.000 yıl önce icat edildiği için, dillerin daha önceki gelişmesi hakkında bilgimiz azdır.

Diller, tekheceli, çokheceli ve bükümlü olmak üzere başlıca üç ana gruba ayrılır.

Tekheceli Diller: Çince, Tibetçe, Siyamca, Birmanca, Annamca vb.'dir.

Çokheceli Diller: Ural - Altay dilleri, Japonca, Korece vb.'leridir.

Bükümlü Diller: Hint - Avrupa, Sami, Hâmi dilleri.

Bunlardan «Turan dilleri» diye de anılan Ural - Altay dillerini konuşanların sayısı 125.000.000 kadardır. Bu kısımda en fazla konuşulan dil 7.000.000 kişi ile Türkçe'dir ve Altay grubuna girer. Macarca, Fince, Estonca vb. vardır.

Hint - Avrupa dilleri ise Hint, İran (Farsça, Afganca, Kürtçe vb.), Germen (Almanca, İngilizce, Danca vb), Lâtin (İtalyanca, İspanyolca, Fransızca vb), İslâv (Rusça, Bulgarca, Lehçe v.s. ve Baltık dilleri) ni içine alır.

Her dil, (lehçe, diyelek) denen bölümlere ayrılır. Diyelekler çeşitli bölgelere göre değişir. Aynı dilin, aynı şehir halkından çeşitli sosyal sınıfların kullandığı kendilerine has deyimler ve diğer özelliklerinin toplamına «ağız» denir.

DİL BALIĞI, pisi ve kalkan balıklarıyle aynı aileden, yassı bir balıktır. Kumlu, çakıllı kıyılarda yaşarlar. Balığın sırtı kestane rengi, esmer, yahut koyu yeşildir. Üzerinde koyu benekler bulunur. Dil balığının iki gözü de vücudunun bir tarafında ve yanyanadır. Uzunlukları 2 - 3 sm. kadardır. Yumuşakçalarla beslenir.

DİL BİLGİSİ, bir dilin ses, şekil ve cümle yapısını inceleyen bilimdir. Çeşitli kuralları vardır. Bu kurallar, dilin yüzyıllar boyunca geçirdiği gelişmeler sonunda kendiliğinden olmuştur. Dilbilgisi düzgün konuşma ve yazmayı sağlar. Bu kurallar konuşma dili gibi canlıdır. Zamanla değişir. Dilbilgisi, «etimoloji» ve «sözdizimi» olmak üzere iki büyük bölüme ayrılır. Etimoloji, kelimelerin nerden geldiğini araştırır. Sözdizimi ise, bir dildeki kelimelerden birkaçının belirli bir anlam taşıyacak şekilde, o dilin ana kurallarına uygun olarak bir araya getirilmesine denir.

Dilbalığı

DİLBİLİM (Bak: LENGUİSTİK)

DİLEKÇE, herhangi bir talepte bulunmak için resmî makamlara yazılan yazıdır. Dilekçeler eskiden 16 kuruşluk damga puluna tabi idi, bu pulu yapıştırmamanın cezası vardı. Şimdi dilekçeler pulsuz verilmektedir. Dilekçe yazarken dikkat edilecek nokta konuyu kısa, fakat öz olarak ifade etmek, istenen şeyi dolambaçsız ve kesin olarak belirtmektedir.

DİLSİZ ALFABESİ, dilsizlerle konuşma ve anlaşmayı sağlayan bir alfabedir. Eski çağlardan beri dilsizlerle konuşulması problemi üzerinde duruluyordu. 18. yüzyılda dilsizlere öğretme usulleri keşfedildi, bunlar için özel okullar açıldı. Dilsiz alfabesi, sesleri el ile yapılan şekillerle anlatır. Bu alfabenin tek ve çift ele göre iki şekli vardır. Bundan başka dilsizler bugün ses işaretleriyle de konuşturulmaktadırlar. Bunun için ihtisas görmüş öğretmenler özel metodlarla dilsizleri yetiştirir.

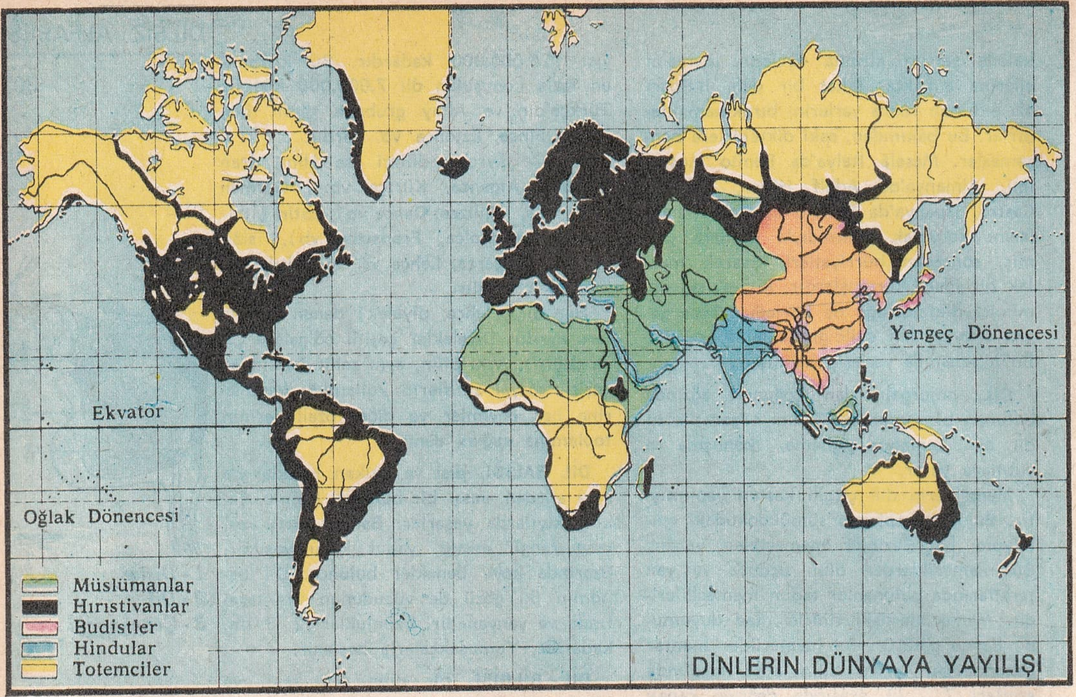

DİNLERİN DÜNYAYA YAYILIŞI

YERYÜZÜNDEKİ İNSANLARIN NE KADARI HANGİ DİNDEN:

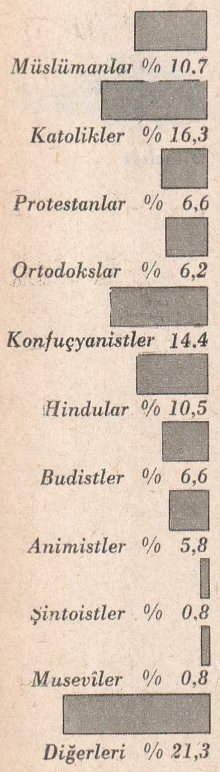

DİN, fizikte bir kuvvet birimidir. S.G.S. (santimetre - gram - saniye) sisteminin birimlerinden olan din, 1 gramlık kitlenin hızını, saniyede 1 sm. artıran kuvvettir. 1 din, 1:981 gram - kuvvete eşittir.

DİN, tanrıya inanma ve ibadet etme konusunda kurulan düşünce ve davranma düzenidir. Tek veya çok tanrılı dinler vardır. Dinlerde Tanrı, kâinatı yaratan ve sınırsız kudretlerin kaynağı olan kutsal varlıktır. Din kavramının başlangıcı, insanların birkaç aile bir arada yaşamaya başladığı zamana kadar uzanır. Bu konuda inceleme yapanlar, dinlerin oluşunu ölüm korkusuna bağlamaktadır. İlk insanlar, ölümün tabiî olduğuna bir türlü inanamamış, her canlı varlığın gizli bir hayatı olduğunu sanmışlardır. İşte dinlerin doğmasının sebebi bu kanaattir. İnsanlar önceleri aya tapardı, sonra güneşe tapmaya başladılar. Daha sonraları toprak, tanrı durumuna yükseldi. Birçok bilinmeyenlerle dolu olan gök de ilk insanların tanrıları arasındaydı.

Dinler üç kademeden geçerek gelişmiştir:

1 - Fetişist Dinler: Dinlerin en ilkel şeklidir. Bu dinlerde insanlar fetiş denen putlara taparlar. Putperestlik de denir.

2 - Çoktanrılı Dinler: Sümerler, Hititler, Eski Mısırlılar, Asurlular, Elamlılar, Babillilerin dinleri çok tanrılıydı. Eski çağların bu ileri ülkelerinde kötülük, iyilik, bereket, aşk, savaş gibi kavramların birer tanrısı olurdu.

3 - Tektanrılı Dinler: M. O. 14. yüzyıldan başlayarak tek tanrılı dinler görülmeye başlamıştır. İnsanlık tarihinde tektanrı varlığını ilk defa olarak düşünen Mısır firavunlarından Amenofus'tur. M. Ö. 1370'ten 1352'ye kadar hüküm süren bu firavunun zamanında yaşayan Hz. Musa, vahiy ile kurulan ilk tektanrılı dini getirmiştir. Hz. Musa'nın kurduğu dine Musevîlik, getirdiği kitaba da «Tevrat» denir. Bundan sonra Hz. Davut «Zebur»u getirmiştir. Nihayet M. S. 1. yüzyılda Hz. İsa, Museviliği ıslah maksadıyle ve ilâhî vahiy ile Hıristiyanlığı kurmuştur. Hz. İsa'nın getirdiği kitaba «İncil» denir.

Son tektanrılı din, Müslümanlık'tır. 610 yılında ortaya çıkmıştır. Peygamberi Hz. Muhammed'dir. Dinin esaslarını tespit eden kutsal kitabı «Kuran» dır. Müslümanlık, gerçekte tektanrı fikrini kesin olarak yerleştiren tek dindir. Çünkü Musevilikteki tanrı (Yahuva) yalnız Musevîler'in tanrısıdır. Hıristiyanlık'ta ise «teslis» vardır. Onlara göre Hz. İsa, Allah ile Hz. Meryem'in çocuğudur. Bu düşünce ise tektanrı fikrini bozmakta, Allah'a ortak çıkmaktadır. Müslümanlık'ta ise tek tanrı, bütün kudretleri kendisinde toplayan, doğmamış ve doğurulmamış olan Allah'tır. Allah, İslâm inanışına göre bütün insanların tanrısıdır, «rahmete'n-li'lâlemîn» (bütün dünyaların rahmeti) dir. Kuran-ı Kerim'de Müslümanlığın tek ve gerçek din olduğu belirtilmiştir. Bundan başka İncil'in de, Tevrat'ın da metinleri vahyedildikleri şekil-

lerini muhafaza etmemektedirler. Zamanla değiştirilmiştir. Halbuki Kuran'ın bir tek kelimesi bile değiştirilmemiştir.

Günümüzde üç tip dini bir arada görmek mümkündür. Yani gelişmiş dinler çıkınca diğer dinler ortadan kalkmış değildir. Bugün Afrika'da 110.000.000 kadar fetişist vardır. Ancak bunlar kısım kısım tektanrılı dinlere geçmektedirler. Afrika'daki fetişistler daha çok Müslüman olmakta, Okyanusya ve Amerika'dakiler ise Hıristiyanlığı kabul etmektedir.

DİNAMİT, patlayıcı bir maddedir. Birçok çeşitleri vardır. İlk defa 1866'da İsveçli kimya bilgini Alfred Nobel (1833 - 1896) tarafından keşfedilmiştir.

Dinamitin esasını meydana getiren nitrogliserin 1847'de İtalyan kimyacısı Sobrero tarafından elde edilmişti. Bu maddenin patlayıcı özelliği biliniyordu. Alfred Nobel, nitrogliserini «kizelgur» denen ve silisyum dioksitten meydana gelen süngerimsi maddeye emdirmek suretiyle tehlikesizce saklanabilir hale getirdi. Bilginin elde ettiği dinamit % 75 nitrogliserinle % 25 kizelgur'dan meydana gelmiştir. Nobel tarafından ve Nobel'den sonra daha birçok dinamit çeşitleri yapılmıştır. Bunlardan biri, yine Nobel'in yaptığı kauçuk veya jelâtin bileşimini andıran bir dinamittir. 1875'de yapılmıştır. % 92 - 93 nitrogliserin ve % 7 - 8 nitro selülozdan meydana gelmiştir.

Diğer bir dinamit çeşidi de dinitro tolüen'den yapılan «plâstik dinamit» tir.

Maden ocaklarında kullanılmak üzere yapılan bir çeşidinin içinde de amonyum nitratı bulunur.

DİNAMO, elektrik enerjisi elde etmeye yarayan bir âlettir. «Jeneratör» de denir. Küçük bir otomobilin elektrik akımını sağlayacak küçük çeşitlerinden, yüz binlerce nüfuslu şehirlerin elektrik akımını sağlayacak derecede büyük olanlarına kadar çeşitli boyda olanları vardır. Dinamolar verdikleri akımın «alternatif» ve «doğru akım» oluşuna göre ikiye ayrılırlar. Bir dinamo normal olarak çalıştığı zaman alternatif akım meydana getirir. Doğru akım elde etmek istenince dinamoya bir kollektör ilâve edilir. Kollektör, alternatif akımı doğru akıma çevirir.

Dinamolar «duraç» ve «döneç» denen iki bölümden meydana gelir. Duraç, bobin sargıları ve kutup parçalarından ibarettir. Bir manyetik alan meydana getirmeye yarar. Döneç de demir üzerine sarılmış bir bobindir. Bu bobinin telleri yalıtılmıştır. Doğru akım verecek dinamolarda ayrıca bir kollektörle fırçalar bulunur. Mekanik bir enerji ile, döneç, duraç'ın içinde dönmeye başladığı zaman, duraçın manyetik alanında değişiklikler meydana getirir. Bu değişiklik döneçte elektrik akımının doğmasına sebep olur.

Dinamonun çalışması Michael Faraday'ın 1831'deki keşfine dayanır. Bu bilgin, bir iletkeni bir mıknatıs yanında hareket ettirmekle elektrik akımı meydana geleceğini bulmuştu.

DİNAMOMETRE, kuvvet ölçen çeşitli aletlere verilen isimdir. Bunların esasını esnek cisimler teşkil eder. Bu bakımdan dinamometrelerin çoğu helezon biçimi sarılmış çelik yaylar, eğik çelik parçalardan meydana gelir. Bunlar ölçülen maddenin ağırlığı oranında şekil değiştirirler. Böylece bir kuvvetin etkisini ölçmek mümkün olur. En basit dinamometre bildiğimiz el kantarıdır.

DİNAR, Afyonkarahisar'ın Akdeniz bölgesindeki 48.921 nüfuslu ilçesi ve bu ilçenin 11.298 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.286 km.²'dir.

İlçenin toprakları batı Toroslar'ın dağlık kesimleriyle bunların arasına giren çukur alanlardır. Büyükmenderes ilçedeki Pınarbaşı denen kaynaktan çıkar ve Çapalı bataklığını meydana getirir. Kara iklimine bağlıdır. Yazları kurak, kışları soğuktur. Ahalinin geçimi başta pancar ekimi olmak üzere tahıl, meyva, hayvancılık üzerinedir.

İlçe merkezi denizden 886 m. yükseklikte ve Afyon - Alsancak demiryolu üzerindedir. Ayrıca karayollarıyle civarına bağlanmıştır. Çevrenin pazarı durumundadır. Büyük bir nümune fidanlığı vardır.

DİNGO, Avusturalya'ya mahsus bir köpektir. Renkleri kahverengine çalar. Genel olarak karınlarının altında, kuyruk uçlarında ve ayaklarında beyaz benekler vardır. Beyaz göçmenler Avustralya'ya köpek götürünce dingolar bunlarla çiftleşmiş, nesilleri değişmiştir. Yine de saf kan dingo'lar seyrek de olsa bulunmaktadır.

DİNOZOR, jeolojik çağların dev kertenkelelerine verilen addır. Bu isim eski Yunanca «korkunç kertenkele» anlamında olan «deinosauria» dan gelir. Bundan 130.000.000 yıl önce nesilleri tükenen dinozorlar bugüne kadar yeryüzünde yaşamış canlıların en büyükleridir. Öyle ki, bazılarının ağırlığının 50 tonu bulduğu tahmin edilmektedir.

Dinozorların başlıca çeşitleri şunlardır:

TİRANOZOR: Boyu 15 metre kadar olan tiranozorların dişleri çok iri ve keskin, ayakları son derece küçüktü.

BRAKİYOZOR: Dinozorların en büyüğü idi. Ön ayakları arka ayaklarından büyük, boyları uzundu.

DİNAMONUN KESİTİ:

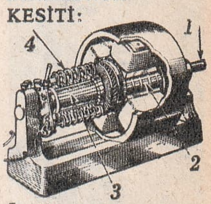

1 - Eksen
2 - Döneç
3 - Kollektör
4 - Akım toplayan fırçalar

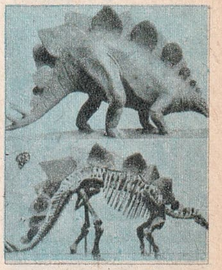

Dinozorlar'dan Stegosor (Yapma vücudu ve iskeleti)

Diogenes

W. Disney

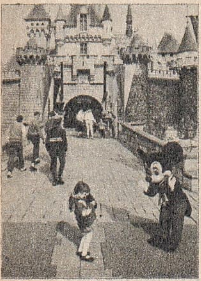

«Disney Ülkesi»nden bir görünüş

BRONTOZOR: Dinozorların en irilerindendi. Amerika'da bulunan bir iskeletten anlaşıldığına göre boyu 22 metre, ağırlığı 30 ton kadardı. Boynu çok uzun, kafası çok küçük olurdu.

DİPLODOKÜS: Brontozora benzerdi, ama yapısı daha ince, buna karşılık boyu daha uzundu.

Diğer dinozor çeşitleri trakodon, triseratops, stegozor, iguanodon, ankilozor, protoseratops, alozor'dur. Dinozorlar 200 milyon yıl önce yaşamaya başlamış ve 60 - 70.000.000 yıl devam etmişlerdir. Yok olmalarına sebep jeolojik değişikliklerdir.

DİNYEPR, Avrupa'nın önemli nehirlerindendir. Karadeniz'e dökülür. Uzunluğu 1.950 km. olan nehir, Rusya sınırları içindedir. En önemli kolları Desna ve Pripet' tir. Ulaştırmaya elverişlidir. Kurak mevsimde saniyede 2.000, yağış mevsiminde 5.000 $m.^3$ su taşır.

DİNYESTR, Polonya'dan çıkıp, Rusya' dan geçtikten sonra Karadeniz'e dökülen bir nehirdir. Uzunluğu 1.141 km. olan nehrin bazı kısımları ulaştırmaya elverişlidir. Akıntısı kuvvetli bir nehirdir.

DİOCLETİANUS (245 313), bir Roma imparatorudur. Dalmaçya'da doğdu. Genç yaşta orduya girdi. Önemli askerî vazifelerde bulundu. İmparator Numerianus'un ölümünden sonra, askerleri tarafından 284'te imparator ilân edildi. Diocletianus memleketteki çeşitli kargaşalıklar yüzünden 286'da Maximius'u imparatorluğun batı kısmını idare etmekle görevlendirdi. 293' te ise iki hükümdar daha seçerek ülkeyi dört hükümdarla idare etmek yoluna gitti. 305'te de tahttan feragat etti.

DİOGENES, (M. Ö. 412? - 323), Sinop' ta doğmuş, Yunanlı bir filozoftur. Bizde «Diyojen» diye tanınır. Amacı mümkün olduğu kadar sade yaşamaktı. Öyle ki, bir fıçı içinde yaşar, yalnız bayat ekmek yerdi. Diogenes, babası kalp para basmaktan mahkûm olunca, Sinop'tan ayrılarak Atina'ya gitti. Orada filozof Antisthenes'ten felsefe öğrendi. Onun felsefesine göre fazilet her şeyden üstündü ve insanın kendisine hâkim olması, faziletlerin başıydı. Diogenes ömrünün son yıllarında esir düşerek satıldı, satın alan adamın çocuklarına öğretmenlik etti.

Onun elinde fener, gündüz Atina sokaklarında dolaşıp, soranlara, «Adam arıyorum,» demesi; bir gün güneşlenirken karşısına dikilip, «Dile benden ne dilersin,» diyen Büyük İskender'e, «Gölge etme, başka ihsan istemem,» cevabı pek meşhur sözlerindendir.

DİONYSOS (Bak: BAKHOS)

DİREKTUVAR, 27 ekim 1795'ten, 9 kasım 1799'a kadar Fransa'yı yöneten, 5 üyeli meclistir. Fransız İnkılâbı'nın 3. yılında anayasa ile kurulan ve Konvansiyon'un yerini alan bu yönetim, sonradan Napoléon Bonapart tarafından ortadan kaldırıldı.

DİRENME HAKKI, iktidarın, halkı kanun dışı yönetmeye sapması halinde, halkın da buna karşı kanun dışı direnme ve iktidarı değiştirmeye çalışmasına denir. Direnme hakkı, yıllarca hukuk doktrinlerinde uzun uzun tartışılmıştır. Bu direnme başarıya ulaştığı takdirde haklı çıkar. Başarıya ulaşamadığı takdirde, direndiği iktidar tarafından isyan olarak kabul edilir ve cezalandırılır. Bu bakımdan «direnme hakkı» teorik bir yapı taşır. 27 Mayıs Devrimi bu tip başarıya ulaşmış, milletçe bir direnme hakkının sonucudur. 1956'da Komünist idaresine karşı bütün Macar milletinin baş kaldırması, haklı bir direnme hakkı olmasına rağmen, Rusların yardımı ile bastırılınca bir isyan olarak nitelendi ve önayak olanlar cezalandırıldı.

DİRENÇ, bir gücün etkisine karşı koyan başka bir güce denir. Ayrıca bir elektrik devresinin gerilim düşmesini sağlayan karşı koyma özelliğine de denir. Kapalı bir elektrik devresine bir gerilim uygulanınca, devreden bir akım geçer. Devrenin herhangi iki noktasındaki gerilim, üreticinin geriliminden küçük olur. Devrenin ve devredeki elektrik alıcılarının akım geçmesine karşı gösterdikleri direç, bir gerilim düşmesine sebep olur. Cisimlerin elektrik akımının iletilmesine karşı gösterdikleri direnç, değişiktir. Elektrik devrelerinde direnci en az olan cisimler kullanılır. Bu da daha ziyade bakırdır. Bazı cisimlerin direnci o kadar büyük olur ki, elektrik akımını geçirmez. Böyle cisimlere «yalıtkan» denir.

DİSNEY, Walt (1901 - 1967), Amerikalı bir ressam ve filim yapıcısıdır. Chicago'da doğdu, aynı şehirdeki Güzel Sanatlar Akademisi'nde okudu. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra reklam işlerinde çalıştı. 1923'te Hollywood'a giderek hareket eden resimlerden meydana gelen filimler yapmaya başladı. İlk başarılı sesli filmini 1928'de yaptı. Daha sonra Mickey Mouse (Miki Fare), Donald Duck (Vakvaka Kardeş) filimleriyle kendisine geniş bir ün sağladı. Walt Disney kısa metrajlı filimlerle şöhretini yaptıktan sonra, normal uzunlukta renkli filimler yaptı. Bunların konusunu masallar teşkil ediyordu. En tanınmış filimleri «Pamuk Prenses ve Yedi Cüce», «Cinderalla», «Pinokya», «Alis Harikalar Ülkesinde» dir. Birçok sanat mükâfatı kazanan Walt Disney, daha sonraları gerçek filimler de çe-

virmeye başladı. En mükemmel eseri «Fantasia» dır. Son yıllarda Amerika'nın Los Angeles şehrinde, içinde her türlü eğlencesi bulunan, dünyanın en büyük turistik eğlence mahallesi olan «Disney Ülkesi» ni kurdu.

DİSRAELİ, Benjamin (1804 - 1881), İngiliz devlet adamıdır. Yahudi asıllı olan Disraeli, Londra'da doğdu. Bütün ailesi 1817'de din değiştirerek Hıristiyan oldu. Benjamin Disraeli hukuk öğrenimini bitirdikten sonra romanlar yazmaya başladı. Aynı zamanda politikayla da ilgilendi. 1837'de parlamentoya üye seçildi. Siyasî hayatta başarı kazandı. 1852'de maliye bakanı, 1868'de başbakan oldu. 1880 yılında Liberaller iktidara gelince başbakanlıktan çekildi. Disraeli, İngiliz emperyalizminin, serbest ticaretin, kapitalizmin, sömürgeciliğin 19. yüzyılda başlıca temsilcilerindendir.

DİŞ, sindirim sisteminin, kesmeye, koparmaya yarayan bölümüdür. Dişler, biçimlerine göre isim alırlar:

Kesici Dişler: Alt ve üst çenelerin ön tarafında bulunurlar. Hepsi sekiz tanedir. Alttakiler daha küçük olur. Kunduz gibi hayvanların bu dişleri çok gelişmiştir.

Köpek Dişleri: Kesici dişlerin iki yanında birer tane olarak bulunan sivri dişlerdir. Sayıları dört tanedir. Aslan, kedi köpek vb. gibi hayvanlarda bu dişler çok gelişmiştir.

Azı Dişleri: Hepsi yirmi tanedir. İlk çıkan azılara «küçük azılar» denir, sayıları 8 tanedir. 12 tane de «büyük azı» vardır. Bunlara öğütücü dişler de denir. At ve sığır gibi hayvanlarda bu dişler çok gelişmiştir. İnsanın bütün dişlerinin çıkması 6 aylıktan başlar ve en geç 30 yaşında tamamlanır.

Dişler üç tabakadan meydana gelir: 1) Fildişi tabakası: Dişlerin büyük bir kısmını meydana getirir. Kalsiyum ve fosfordan meydana gelmiştir. Bu tabakayı taç bölümünde mine, kök bölümünde de seman tabakası kaplar. 2) Mine: Fildişi tabakasını saran çok sert bir tabakadır. % 96'sı anorganik maddelerden meydana gelmiştir. 3) Seman tabakası: Bir kemik çeşididir. Diş köklerini dıştan çevirir ve dişlerin çene kemiğine tutunmasını sağlar.

Her diş, üç kısımda incelenir: «Taç» dişlerin, diş etinin dışında kalan kısmıdır. Diş etinin altında kalan bölüm de «kök» tür. Bu iki tabaka arasında hafifçe içerlek olan bölüm de «boyun» dur.

Dişlerin ortasında bir boşluk vardır. Bu kanalda sinirler ve kan damarlar, lenf damarları bulunur. Buraya «diş özü» denir. Buradan kökün ucuna bir kanal gider. Sinir ve damarlar bu kanaldan dişe girerler.

Diş bakımında ilk şart, dişlerimizi her yemekten sonra muhakkak fırçalamaktır. Bu sayede dişlerin hem parlaklığı sağlanır, ağız kokuları önlenir, hem de dişlerin çürümesinin önüne geçilmiş olur.

DİŞ HASTALIKLARI, daha çok çürüme şeklinde kendisini gösteren çeşitli diş rahatsızlıklarıdır. Diş çürümesinin sebebi dişlerdeki asitlerle karbonhidratların (nişasta ve şekerli maddeler) meydana getirdiği asittir. Vücudun bakterilere karşı dayanıksızlığı, dişlerin bileşimi, tükrüğün yapısı, hatta bazen sinirlilik ve üzüntü de diş çürümelerine yol açar. Çürüme mine tabakasında küçük bir oyuk halinde başlar. Bu oyuk gittikçe derinleşerek fildişi tabakasına, oradan da diş özüne geçer. Diş çürümesini önlemeye yarayan tek madde «fluor» dur. Şimdi içinde fluor bulunan diş macunları satılmaktadır. Çürümenin dışında kalan diş hastalıklarının başlıcaları diş eti iltihabı olan jenjivit, vitamin eksikliğinden meydana gelen ve diş etlerinin çekilmesi olan piyoredir.

DİŞBUDAK, marangozlukta faydalanılan bir ağaçtır. Kerestesi beyaz ve sağlamdır. Dişbudak, taçyaprağı bitişik ikiçeneklilerin zeytingiller familyasındandır. Bazı cinslerinin boyu 35 metreyi bulur. Dişbudak kabuğunun kuvvet verici özellikleri vardır. İlâç yapımında kullanılır.

DİŞÇİLİK, diş hastalıkları ve bakımıyle uğraşan bilimdir. Milât'tan önceki çağlardan beri ağrıyan dişlere bazı ilâçlar koymak, hatta ilkel aletlerle diş çekmek usulleri biliniyordu. Bu hal, büyük bir gelişme olmadan 15. yüzyıla kadar sürdü. 18. yüzyılda özel kerpetenler yapılmaya başlandı. 19. yüzyılda anestezinin bulunması diş çekimini ağrısız hale getirdi. Daha sonra X ışınlarının keşfi, diş filimlerinin alınmasını sağladı, teşhisi kolaylaştırdı. Diş çürümesi, bugün de dişçilerin uğraştığı asıl konudur. Dişçiler çürüyen yerlere dolgu yaparlar. Dolgu, Ortaçağ'dan beri bilinmektedir. Ancak dolgu işi asıl 19. yüzyılda gelişmeye başlamıştır. 20. yüzyılda ise diş dolgularında modern usuller keşfedildi. Dişçiliğin sınırına giren bir başka konu da suni diş yapma yolu olan «protez» dir. Protez sayesinde çekilen bir dişin yerine yenisi takılmakta, yahut birkaç dişin, yerini tutacak takım dişler yapılmaktadır. Bir çenedeki bütün dişlerin yerine de damak halinde takım diş geçirilmesi mümkündür.

Diş etleri ve çene kemiğindeki rahatsızlıkların tedavisi de dişçiliğin bir başka bölümünü meydana getirir.

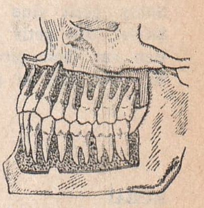

Dişlerin çenedeki yeri

DİŞİN KESİTİ:

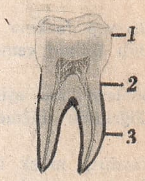

1 - Taç
2 - Boyun
3 - Kök

Dişbudak dalı

DİVAN EDEBİYATINDAN ÖRNEKLER

KIT'A

Sâkıy, getir yine dünkü şarabımı
Söylet, dile getir yine çeng ü rebâbımı
Ben var iken gerek bana, bu zevk u bu safâ
Bir gün gele ki görmeye kimse türâbımı.

II. Sultan Murat

RÜBAİ

Her dil ki esîr-i gam-ı hicran olmaz
Şâyeste-i zevk-i vasl-ı cânan olmaz
Her derd ki var, var dermânı velî
Bîderdlerin derdine dermân olmaz.

Fuzulî

BİR KASİDE'DEN

Urunup farkına bir tâc-ı mücevher sümbül
Oldı iklim-i çemen tahtına server sümbül

Şehlevendâne eşikest eyledi tarf-ı külehin
Göğsünün düğmelerin çözdü seraser sümbül.

Yazdırıp müşk ile boynuna hamayil taktı
Kendine etmek için halkı müsahhar sümbül.

Yine göm gök tere batmış çıkageldi çemene
Nevbahâr erdi deyü verdi haberler sümbül.

Sahn-ı gülşende yatıptur gice, var ise meğer
Ki takınmış seherî, başına güller sümbül.

Bürüdü kendinin etrafını bâl u per ile
Yine tâvus-sıfat cilveler eyler sümbül.

Bâkî

GAZEL

Mest-i nâzım, kim büyüttü böyle bipervâ seni,
Kim yetiştirdi bu gûnâ servden bâlâ seni.

Bûydan hoş, rengden pâkîzedir nâzik tenin
Beslenmiş koynunda gûyâ kim, gül-i rânâ seni.

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni.

Bir elinde gül, bir elde câm geldin sâkıyâ,
Kangısın alsam, gülü, yâhut ki câmı; yâ seni?

Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i âb-ı hayât
Böyle gösterdi bana ol kadd-i müstesnâ seni.

Nedim

DİŞLİ, hareketi bir milden başka bir mile, yahut bir milden düz bir dişliye geçiren makine bölümüdür. Dişliler çift çift çalışır ve meydana getirdikleri işi, «diş» denen çıkıntılarla yaparlar. İki dişli birbirine dokunarak dönerse, bunların dönüş yönü birbirinin aksine olur. Hareket eden mile bağlı olan dişli, çevirdiği dişliden küçükse hızı azaltır, büyükse çoğaltır. Hareket eden miller paralel değilse, helezonî dişli kullanılır.

DİVAN, üç anlamda kullanılan bir kelimedir.

1 - Meclis, topluluk demektir. Osmanlı İmparatorluğu devrinde kabineye «divan-ı hümayun» denirdi.

2 - Eski Türk edebiyatı şairlerinin, şiirlerini topladığı kitap. Fuzûlî Divanı, Şeyhî Divanı gibi.

3 - Bir çeşit sedir veya kanepedir. Doğudan aldıkları için Avrupalılar buna divan demişlerdir.

DİVAN EDEBİYATI, Osmanlı Türkçesiyle meydana getirilen eski Türk edebiyatının genel adıdır. Divan edebiyatı 13. yüzyılda başladı 16 ve 17. yüzyıllarda en üstün seviyesini buldu. 18. yüzyıldan itibaren gerilemeye başladı. 19. yüzyılda yerini Tanzimat Edebiya'tına bıraktı. Ancak 19. yüzyıl boyunca yine divan şairleri yetişmekte devam etti. Bugün bile divan edebiyatı kaidelerine uygun olarak şiir yazanlar vardır.

Şiir alanında olduğu gibi nesir alanında da divan edebiyatının kendisine mahsus bir dili vardır. Eski edebî eserlerde olduğu kadar, ilmî eserlerde de bu dil kullanılmıştır. Divan edebiyatının dili halkın konuştuğu dil değil, ancak iyi tahsil görmüş kimselerin anlayacağı ağır Farsça ve Arapça kelime ve terkiplerle dolu bir dildi.

Divan edebiyatında şiir «aruz vezni» ile yazılır. Kullanılan çeşitli nazım şekilleri şunlardır:

Kaside: Belli bir kimseye ithaf olunarak yazılan bir methiyedir. Kasideler daha çok imparatorlara yazılır, kaside yazan şairler, «câize» denen bir parayla mükâfatlandırılırdı.

Gazel: Divan edebiyatında en çok kullanılan şekildir. Gazellerde, diğer şiir şekillerinde olduğu gibi birliği iki mısradan ibaret «beyit» ler teşkil eder. Bir gazel 5 - 15 beyit arasında olur. İlk beyte «matlâ», son beyte de «makta» denir. Matlâ beytinin iki mısraı birbiriyle kafiyeli olur. Diğer beyitlerin son mısraı matlâ ile kafiyelidir.

Rübai: Dört mısradan ibaret bir nazım şeklidir. İran ve Türk şairleri bu şekli

kullanmış ve Ömer Hayyam yazdığı rübailerle dünya ölçüsünde ün kazanmıştır. Rübailerde 1, 2 ve 4. mısralar kafiyeli olur. 3. mısraın kafiyesi serbesttir.

Musammat: Mısra sayılarına göre değişen bir şiir şeklidir. Başlıcaları şunlardır: «Murabba» ve «şarkı»: Dörder mısradan ibarettir. Eğer bir şair, bir başka şairin iki mısraını alarak buna iki mısra eklerse o zaman meydana çıkan şekil murabba değil «terbi» olur. «Muhammes» beş mısralı kıtalardan, «Müseddes» altı mısralı, «Müsemmem» sekiz mısralı, «Muaşşer» on mısralı kıtalardan, yapılan musammat şekilleridir.

Tercî-i Bend ve Terkib-i Bend: Bend, denen kıtalardan meydana gelmiştir. Her kıtada son beytin mısraları kendi aralarında ve bağımsız kafiyelidir. Eğer bu beyit her bendin sonunda tekrarlanırsa buna, «tercî-i bend» denir.

Kıta: Birden fazla beyitten meydana gelen bir şekildir. Her beytin son mısraları kafiyelidir. Kıtalarla ciddî konular işlenir. Ebced hesabiyle düşürülen tarihlerde kullanılan şekil kıtadır.

Mesnevî: Her beytinin mısraları kendi aralarında bağımsız olarak kafiyeli şiir şeklidir. Başka bir anlamı da manzum hikâye şeklidir. Binlerce beyitlik uzun eserler halinde yazılır. Ayrıca Hz. Mevlânâ'nın meşhur şaheserine de verilen addır.

DİVAN-I ÂLİ (Bak: YÜCE DİVAN).

DİVAN-I HÜMAYUN, Osmanlı İmparatorluğunda, bugünkü «kabine» karşılığı olarak kullanılan bir deyimdir. 1453'ten sonra kullanılmaya başlanmıştır. 18. yüzyılın ortalarında bu ad yerine «Bâbıâli» deyimi kullanılmaya başlanmıştır.

Divan-ı Hümayun'a, sadrazâm (başbakan) başkanlık ederdi. Divanın üyeleri «kubbe vezirleri» denen ve sayıları en çok 8 olan vezirden ibaretti. Divanın, vezirden başka üyeleri de vardı. Eğer sadrâzam seferdeyse divana «kaymakam paşa» denen sadaret vekili olan kimse başkanlık ederdi.

DİVAN-U LÜGAT'İT TÜRK, 11. yüzyılda yaşamış büyük dil bilgini Kâşgarlı Mahmut'un ölümsüz eseridir. Yazar, eserini 1072 - 1074 yılları arasında yazmış ve Bağdat'ta Halife Muktedî'ye sunmuştur. Eser bir Türk dili ansiklopedisidir. Kâşgarlı Mahmut, eserinin önsözünde herkesin Türkler'e muhtaç olduğunu, bunun için Türkçeyi bilmeleri gerektiğini belirtir. Eser, Araplar'a Türk dilini öğretmek maksadıyle yazılmıştır.

DİVAN-I MUHASEBAT (Bak: SAYIŞTAY).

DİVİT, eskiden kullanılan bir çeşit yazı takımıdır. Özelliği taşınabilmesidir. Divit, hokka, kalem kutusu ve kalemden ibaretti. Alelâde tahtadan yapılanları olduğu gibi, bakır, pirinç ve gümüşten yapılanları da vardı. Bele sokularak taşınırdı.

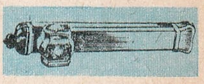

Divit

DİVRİĞİ, Sivas'ın, Doğu Anadolu Bölges'inde kalan 49.882 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.160 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.782 km.²'dir.

İlçe toprakları bir ova ve ovayı kuzeyden ve güneyden kuşatan dağlardan meydana gelmiştir. Başlıca akarsu Çaltı suyudur. Buralarda kara iklimi hüküm sürer. Yazları sıcak, kışları soğuktur. Tarım ve hayvancılık ekonomide önemlidir. Arazinin büyük kısmı bozkırdır. Divriği' ye asıl önem verdiren tabiî zenginlik demir yataklarıdır. Buradan çıkarılan demir Karabük'e gönderilir.

İlçe merkezi, denizden 1.250 metre yükseklikte, Çaltı suyunun kolu olan bir derenin kenarında kurulmuştur. Bağlık, bahçelik bir kasabadır.

DİYADİN, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Ağrı'ya bağlı 21.594 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.934 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.274 km.²'dir.

İlçe toprakları Murat nehri etrafındaki düz alanları, Tendürek, Aladağ, Muratbaşı gibi her biri 3.000 metreden yüksek dağların kuzey kesimlerini ve Murat nehrinin yukarı çığrını kaplar. Nehir etrafında düz alanlar vardır. İklimi çok serttir. Ahalinin geçimi tarım ve hayvancılık üzerinedir. Halı, kilim yapanlar da vardır.

İlçe merkezi denizden 2.950 metre yükseklikte kurulmuştur. Trabzon - Tebriz transit yoluna 7 km.'lik bir ara yolla bağlıdır.

DİYAFRAM, memelilerde karın boşluğunu göğüs boşluğundan ayıran yassı, geniş kasa denir. Solunumu sağlayan organların başında gelir.

Ayrıca, fotoğrafçılıkta, gelen ışınları azaltıp, çoğaltacak şekilde objektifin önünü kapatıp, açan madenî perdeye de diyafram denir.

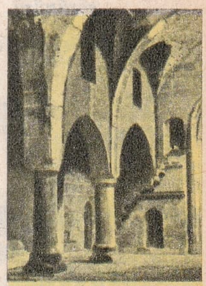

Divriği'de tarihî medrese

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, din işleriyle ilgili en yüksek makamdır. Başbakanlığa bağlıdır. 1935 yılında kurulmuştur. Diyanat işleri başkanı, başbakanın teklifiyle cumhurbaşkanı tarafından seçilip bu makama getirilir. Diyanet işleri başkanı her zaman dinî kılığını giyebilir. Merkez kuruluşunda başkandan başka bir başkan yardımcısı, Müşavere ve Dinî Eserler İnceleme Kurulu, Mushaflar İnceleme

Kurulu, Yayın Müdürlüğü, Yazı İşleri ve Evrak Müdürlüğü vardır. İl teşkilâtlarında müftülükler ve ona bağlı kurullar bulunur.

DİYAPAZON, müzikte bir sesi en doğru şekilde veren alete denir. Diyapazonun verdiği ses saniyede 440 titreşimli «lâ» sesidir. Diyapazonlar ya çatal biçiminde yahut küçük bir düdük şeklinde olur.

DİYARBAKIR, topraklarının büyük kısmı güneydoğu Anadolu Bölgesinde, bir kısmı da Doğu Anadolu Bölgesinde kalan 475.916 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 102.653 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 15.354 km.²'dir.

Diyarbakır ilinin toprakları dağlarla çevrili bir çukur havza durumundadır. Bu çukur havzayı kuzeyde, güneydoğu Torosları kuşatır. Kuzeybatısında da 1.919 metre yükseklikteki Karacadağ vardır. İlde şiddetli bir kara iklimi hüküm sürer. Yazları çok sıcak olur. Kışları, kuzeyden gelen soğuk rüzgârları Toroslar kestiği için pek sert olmaz. Başlıca akarsu Dicle'dir. Diyarbakır'ın ekonomisi tarıma dayanır. En çok buğday ekilir, bol miktarda kavun, karpuz yetiştirilir. Yaylalarda hayvancılık yapılır. Genel bitki örtüsü bozkırdır. Toprakların % 25'i tarıma elverişlidir. Çevredeki dağlarda ormanlar vardır.

İl merkezi Diyarbakır denizden 650 metre yüksekte kurulmuştur. Bölgenin, Gaziantep'ten sonra en büyük şehridir. Düz bir arazide kurulu olan şehir surlarla kuşatılmıştır. Diyarbakır tarihî eserler bakımından çok zengindir. En önemli mimarlık eserleri Ulucami, İçkale camisi, Nebi camisi, Kasım Padişah, Fatih Paşa, Hüsrev Paşa, Melek Ahmet Paşa, Behram Paşa, İskender Paşa ve Safa camileridir. Ayrıca han, hamam ve medreseler vardır. Diyarbakır kalesi 349 yılında kurulmuştur. Bu çok büyük kale doğudan batıya 1.700 metre, kuzeyden güneye de 1.300 metre uzunluğundadır. Kale, Bizans İmparatoru Justinianus tarafından esaslı şekilde tamir edilmiş, ayrıca Osmanlılar zamanında da tamirler görmüştür.

Diyarbakır'ın tarihi Hititler zamanına kadar uzanır. Şehrin eski adı «Âmid», bölgenin eski adı ise Diyarbekir'dir. «Diyarıbekir» adı yakın zamana kadar kullanılmış, cumhuriyetten sonra değiştirilmiştir. Şehir 1070 yılında Türkler'in eline geçmiş, daha sonra birkaç defa el değiştirmiş, en sonunda Yavuz Sultan Selim, Diyarbakır'ı 1515'te kesin olarak Türk topraklarına katmıştır.

Diyarbakır'da «Ulu Cami» minaresi ve şehrin genel görünüşü

DİYOJEN (Bak: DİOGENES)

DİYOPTRİ, merceklerin güç birimidir. Odak uzaklığı 1 metre olan bir merceğin gücüne «diyoptri» denir. Göz hekimliğinde miyopluk ve hipermetropluk derecesi diyoptri ile ifade edilir.

DİZANTERİ, (Bak: KANLI BASUR)

DİZBAĞI NİŞANI, İngiltere'nin en büyük nişanıdır. 1348'de Kral Edward III tarafından konmuştur. Nişan, bizzat hükümdar tarafından verilen kimsenin sol dizine takılır. Eğer hükümdar kadınsa, o zaman kola takar.

DİZEL MOTORU, (Bak: MOTOR)

DOBRUCA, Romanya'nın bir eyaletidir. 1940 yılında bölgenin güneyinden 7.673 km.²'lik bir kısmı, 407.500 kişilik nüfusla birlikte Bulgaristan'a verilmiştir. 1947' deki barış antlaşmasıyle de tasdik edilmiştir.

1376 ve 1387'de Murat I tarafından fethedilmiştir. 1878'e kadar 500 yıl Türk hâkimiyetinde kalan Dobruca, sancak halinde idare edilirdi. Hemen her tarafı ovalık olan Dobruca'nın kuzey ve batısını Tuna nehri, doğusunu Karadeniz sınırlar. Bugün Romanya'da kalan kısmın yüzölçümü 15.551 km.²'dir. Bu kısmın nüfusu ise, 1948 sayımına göre 503.217'dir. Eyaletin merkezi Köstence, başlıca şehirleri Tulça, Mangaliya, Mecidiye, Çernavoda, Babadağı ve Hırsova'dır. Romanya'da Türk nüfusunun en yoğun olduğu yer bu bölgedir. Bulgaristan'a geçen güney Dobruca şeridinde önemli şehirler Silistre ve Balçık'tır.

DOGMATİZM, felsefede bazı fikirleri hiç bir tenkide uğratmadan gözü kapalı kabul etme görüşüne denir. Bu çeşit fikirlere de «dogma» adı verilir. İlkçağ'ın Yunan filozofları «insan bilgisi mutlaktır. Duyularımızın, bildiklerimizin dışında bir gerçek yoktur,» diyorlardı. Bunlar dogmatiklerdir. Doğmatizmin ilk temsilcileri Thales, Anaksimenes, Anaksimandros'tur. Bu

filozofların fikirlerinin yanlışlığı zamanla ortaya çıkmış, Dogmatizm yine de sönmemiştir. Dogmatizmin ilk şekli, mutlak olanın bilinebileceğini ileri sürmesi, akla, deneyden çok yer vermesi gibi özellikleri başka felsefe sistemleri tarafından tenkit edilmiştir. Bu felsefe, hoşgörmezliğin ve taassubun sembolüdür.

DOĞALCILIK (Bak: NATÜRALİZM)

DOĞAN, yırtıcı bir kuştur. Küçük kuşlarla beslenir. Göçücü, yerli ve gezici kuşlardandır. Daha çok dağ ve ormanlarda, ovalardaki kayalar üzerinde bulunur. Erkeğinin ağırlığı 600, dişisininki 900 gram kadardır. Kanatları uzun ve ensiz, kuyruğu kısadır. Karnında enine çizgiler bulunur, sırtı koyu külrengidir. Doğanları terbiye ederek kuş avında kullanmak mümkündür.

DOĞANHİSAR, İç Anadolu Bölgesinde, Konya'ya bağlı 24.597 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.966 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 428 km.²'dir.

İlçenin toprakları Sultan dağlarının eteklerinden kuzeydoğuya doğru alçalan alanları kaplar. Düzlükleri çoktur. Kışları soğuk, yazları sıcak geçer. Yağışı azdır. En önemli akarsuyu Çepeşli deresidir. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Ahalinin geçimi tahıl ve baklagiller tarımı üzerinedir.

İlçe merkezi denizden 1.220 metre yüksekte kurulmuştur. Doğanhisar civarda testiciliğiyle tanınmıştır. Afyon - Konya demiryolu üzerindeki Argıthan istasyonuna 17 km.'lik bir şoseyle bağlıdır.

DOĞANŞEHİR, Dou Anadolu bölgesinde Malatya'ya bağlı 37.021 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.944 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.290 km.²'dir.

İlçe toprakları Nurhak ve Malatya dağları arasındaki bir gedik ile bunun doğu ve batısındaki dağların bir kısmını içine alır. Yazları sıcak, kışları soğuk ve sert olur. Başlıca akarsu Sürgü suyudur. Tahıldan başka fasulya, mercimek, nohut gibi baklagiller ve tütün tarımı halkın geçimini sağlar.

İlçe merkezi denizden 1.260 metre yükseklikte kurulmuştur. Malatya - Fevzipaşa demiryolu kasabadan geçer. Ayrıca, Erzurum - İskenderun karayolu da yanından geçer.

DOĞU ALMANYA (Bak: ALMANYA)

DOĞU ÇİN DENİZİ, Büyük Okyanus'un bir koludur. Kuzey ve batıda Çin ile Kore, doğuda Kiyusiyu ve Riyu - kiyu adalarıyle sınırlanmıştır. Güneyinde Formoza adası vardır. Doğu Çin denizinin yüzölçümü 1.000.000 km.²'den fazladır. En derin yeri 2.743 metredir. Çin'in en önemli nehirlerinden Yang - Çe ve Hoang - Ho bu denize dökülür. Balıkçılık bakımından çok önemli olan bu deniz üzerindeki başlıca limanlar Şanghay, Tiençin, Ning-Po ve Nagasaki'dir.

DOĞU HİNDİSTAN ADALARI (Bak: İNDONEZYA)

DOĞU KARAAĞAÇ (Bak: ŞARKÎ KARAAĞAÇ)

DOĞU KARADENİZ DAĞLARI, yurdumuzun kuzeydoğusunda iki dizi halinde uzanan sıradağlardır. Bu iki sıra Çoruh - Kelkit oluğu ile ayrılır. İlk sıranın doğu kesimleri çok yüksektir. Bu bölgede en yüksek dağ Kaçkar (3.337 m.) dir. Batıya doğru Soğanlı, Trabzon, Zigana, Gümüşhane adını alan dağlar gittikçe alçalır. Dağlarda eski buzul izlerine raslanmaktadır. Dağların denize bakan yamaçlarında gür ormanlar vardır. Bu kesim çok yağış alır. Başlıca geçitler, Kop (2.390 m.), Zigana (2.035 m.), Soğanlı (2.675 m.) dır.

DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU (Bak: BİZANS İMPARATORLUĞU)

DOĞU TÜRKİSTAN, tarihî bir Türk ülkesidir. Bugün Çin'in bir eyaleti olan Doğu Türkistan'ın kuzeyinde Rusya, kuzeydoğusunda Moğolistan, doğusunda Çin, güneyinde Tibet, güneybatısında Keşmir, batısında Tacikistan vardır. Çinliler'in «Sinkiang» dediği bu ülkeye vaktiyle Uyguristan da denirdi. Doğu Türkistan'ın nüfusu 5.640.000, yüzölçümü 1.828.000 km.²'dir.

Doğu Türkistan: Çungarya, Tarım ve Çaydam olmak üzere üç büyük parçaya ayrılır. Başlıca şehirleri Aksu, Huten, Sayram, Turfan, Beşbalık, Hami (Komul), Kulça'dır. Bu şehirlerin hepsi de tarihî Türk şehirleridir. Halen ülkede yaşayanların % 85'i Türk'tür. Ruslar ve Çinliler bu Türk ülkesinin bağımsız olmasını önlemek için her türlü baskı usulüne başvurmuşlardır. Bugün ülke tamamen Kızıl Çin' in elindedir.

DOĞU, Yaşar (1913 - 1961), Türk güreşine birçok şampiyonluk kazandırmış değerli bir güreşçimizdir. Yaşar Doğu 1939 Avrupa Greko - Romen Şampiyonası'nda 66 kiloda, 1940 Avrupa Serbest Güreş Şampiyonası'nda 73 kiloda, 1948 Londra Olimpiyadı'nda 73 kiloda, 1949 Avrupa Serbest Güreş Şampiyonası'nda 79 kiloda, 1951'de Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda 87 kiloda birinci olmuştur. Doğu, 1956'da Millî Güreş Takımı'mızın Kuzey Avrupa turnesine antrenör olarak katılmış, bu sırada İsveç'te bir kalp krizi geçirmişti. Yaşar Doğu 1961'de tekrarlıyan yeni bir kalp krizi sonucu ölmüştür.

Doğan

Y. Doğu

Doğubayazıt'ta İshak Paşa külliyesinde cami ve İshak Paşa'nın babasının türbesi

DOĞUBAYAZIT, Doğu Anadolu bölgesinde, Ağrı'ya bağlı 42.232 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.523 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.383 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları Büyük Ağrı'nın bir kısmı ile Küçük Ağrı ve Tendürek dağlarının kuzey kısımlarını içine alır. Kuzey ve güneydeki dağlar arasına Aras nehrinin kolu Sarısu etrafındaki düzlükler girer. Ekonomisi tahıl, meyvacılık ve hayvancılığa dayanır. Elde edilen yağ, yün, süt fazlası civar pazarlara gönderilir.

İlçe merkezi denizden 1.600 m. yükseklikte, Ağrı dağının eteğinde kurulmuştur. İran transit yolu üzerinde son duraktır. Eskiden il merkezi olan Doğubayazıt, 1927'de ilçe olmuştur.

DOĞUM, yeni bir canlının dünyaya gelmesi olayıdır. İnsanda doğum, kadında son âdetin görülmesinden 280 gün sonra meydana gelir. Doğumun kolay veya zor oluşu, bebeğin rahimdeki ve doğum kanalındaki durumuna bağlıdır. Eğer doğum kanalına önce çocuğun ayakları veya kalçası girerse, doğumda oldukça zor ve tehlikeli bir durum meydana gelir. Hemen her 30 doğumda bir buna raslanır. Bu çeşit doğumda ölüm oranı % 1 - 2 arasında değişir. Çok tehlikeli bir doğum şekli de «çapraz doğum» dur. Bundan çocuzun uzunlamasına ekseni, annenin uzunlamasına eksenine çapraz gelir. Bu çeşit doğumda çocuk ya içeride çevrilir, ya da sezaryen denilen ameliyatla alınır. Eğer bebeğin yüzü doğum kanalına doru dönük olarak gelirse doğumda yine güçlükler meydana çıkabilir. Normal şekil, çocuğun tepesinin doğum kanalına girmesidir.

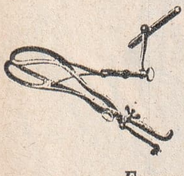

Forseps

Her doğum başlıca üç safha gösterir:

1 - Açılma: Rahim boynu doğum sırasında açılır. Bu açılma rahimdeki kasılmalarla olur. Kasılmalar önce 20 - 30 dakikada birdir, sonraları 15 dakikada bire, daha sonra 10 - 5 dakikaya ve nihayet 40 saniyede bire kadar düşer. Kasılma sırasında sancı duyulur. Buna doğum sancısı denir. Doğumun bu ilk kısmı, ilk doğumunu yapan kadınlarda 13 - 14 saate kadar sürer. Bu zaman doğurulan çocuk sayısı nisbetinde azalır. Üç - dört çocuk doğurmuş kadınlarda ilk devre bir saate kadar düşebilir.

2 - Doğurma: Sancılar sıklaşınca asıl doğum başlar. Rahim boynu iyice açılıp da kasılma hareketleri artınca, bebeğin başı rahim kanalına doğru zorlamaya başlar. Vücudun normal kasılmalarına annenin de yardım etmesiyle bebek yavaş yavaş rahim kanalında ilerler ve dünyaya gelir.

3 - Etene (son): Bu safhada artık çocuk doğmuştur. Rahimde anne ile bebek arasında kan alış - verişini sağlayan bir organ vardır. Buna «etene» yahut «son» denir. Doğumdan sonra rahmin birdenbire küçülmesiyle etene parçalara ayrılır ve yine parça parça dışarı atılır. Doğum sırasında ağırlığı 1 kiloya kadar çıkmış olan rahim, doğumdan sonra ağırlığını yavaş yavaş kaybederek 60 grama kadar düşer. Rahmin içindeki dokular da değişir. İyice genişlemiş olan rahim boynu ve doğum kanalı da düzelerek eski, tabiî halini alır. Bu organların küçülmesinin aksine, memeler büyür, gerginleşir, daha sonra bunlardan süt gelmeye başlar.

Herhangi bir sebeple normal doğum yapılamazsa, o zaman bebek sezaryen denen ameliyatla alınır. İmparator Sezar'ın bu şekilde doğduğu söylenir, bu doğum şekli, adını Sezar'dan almıştır. Eğer doğum sırasında bebek kolayca doğmuyorsa, o zaman «forseps» denen bir aletle kafasından tutularak dışarıya çekilir. Bu işe de forsepsi denir.

Forsepsi ilk kullanan, 17. yüzyılda Chamberlen adlı bir İngiliz ebe ailesidir. Soydan ebe olan bu ailenin fertleri, forsepsi kullanacakları zaman odadakileri dışarı çıkarır ve bu usulü tamamen sır olarak muhafaza ederlerdi. İlk defa 1728'de Hugh Chamberlen sırrı açıkladı. Âlet daha sonra geliştirildi.

19. yüzyılın ortalarından itibaren doğum ağrılarının ortadan kaldırılması, ağrısız doğum yapılması üzerinde çalışmalar olmuştur. Bebeğe zarar vermeden, anneye ağrı duyurmayacak çeşitli maddeler bu maksatla tecrübe edilmişse de bugüne kadar bu iş için emin bir usul bulunamamıştır. Zaten ağrıya karşı olan ilâçlar an-

cek doğumun ikinci safhasında kullanılabilir.

19. yüzyıldan itibaren geliştirilen modern usuller sayesinde doğum alanında büyük ilerlemeler kaydedildi ve ölüm oranı süratle azaldı.

DOKSANÜÇ SAVAŞI, 1877 - 78 yılındaki Türk - Rus savaşıdır. Savaş, Rumî 1293 yılına rasladığı için Türk tarihinde «Doksanüç Savaşı» diye anılır. Doksanüç Savaşı Türkiye ile Rusya, Romanya, Sırbistan ve Karadağ arasında olmuştur. Savaşın sebebi Kırım savaşında ezilen Rusya'nın Balkanlar'da nüfuz kazanmak istemesi, Boğazları açtırmaya çalışması ve İslâv birliğini gerçekleştirmek emeliydi. Rusya Balkanlar'da sebep olduğu kargaşalıkların Türk kuvvetleri tarafından süratle bastırılması üzerine artık doğrudan doğruya kendisi savaşı göze almıştı. Çar, 24 nisan 1877'de Türkiye'ye savaş ilân ettiğini bildiren notayı gönderdi.

Doksanüç Savaşı, Kafkas ve Tuna cephelerinde geçmiştir. Kafkas cephesinde başkomutan, Müşir Ahmet Muhtar Paşa idi. Türk kuvvetleri savaşın ilk beş ayında büyük başarılar kazandılar, Ruslar'a ağır kayıplar verdirdiler. Ancak Türk ordusu komutanları arasında rekabet vardı, üstelik takviye de alamıyorlardı. Buna karşılık durmadan takviye alan Ruslar, ekim ayında yaptıkları şiddetli hücumlarla Türkler'i bozguna uğratmaya başladılar. Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum kalesine çekildi. 18 kasımda Kars düştü. Ahmet Muhtar Paşa'ya bu savaşın başında kazandığı zaferler üzerine «gazi» unvanı verildi.

Tuna cephesinde ise Türkler'in karşısında Rusya'dan başka Romanya, Sırbistan ve Karadağ da vardı. Ruslar daha savaşın başında o sırada başkomutan olan Abdülkerim Paşa'nın gafletinden istifade edip rahatça Tuna'yı geçtiler. Bunun üzerine Abdülkerim Paşa azledildi. Yerine Müşir Mehmet Ali Paşa getirildi. Ayrıca Müşir Süleyman Paşa bir kolordu ile cepheye sevkedildi. Müşir «Gazi» Osman Paşa da Plevne'ye gönderildi. Süleyman Paşa büyük kahramanlıklar göstererek Şıpka geçidini zorladıysa da aşamadı. 28 eylülde Mehmet Ali Paşa'nın yerine başkomutanlığa getirildi. Osman Paşa ise bütün dünyada ün salan Plevne müdafaasını yaparak düşmana on binlerce ölü verdirdi, fakat sonunda esir oldu. Bunun üzerine önü açılan Ruslar rahatça ilerleyerek 17 ocak 1877'de Edirne'ye girdiler. 31 ocakta Türkiye mütareke istedi.

Bu savaş, Türkiye'yi 179 yıldan beri en büyük zarara uğratmış, 237.298 km.²'lik toprak kaybına ve 802.000.000 altın frank savaş tazminatı ödemesine sebep olmuştur.

DOKTORLUK, ilmî bir unvandır. Bu unvanı kazanmak isteyenler, üniversite tahsilini bitirdikten sonra, tahsil yaptıkları kolda «doktora» yaparlar. Bunun için belirli bir konuda çalışmak ve bir tez hazırlamak lâzımdır. Hazırlanan tez, imtihan heyetine başarıyle anlatıldıktan sonra «doktoruk» unvanı kazanılır. Doktorluk her meslekte olabilir. Edebiyat doktoru, hukuk doktoru, iktisat doktoru gibi. Yalnız hekimler fakülteyi bitirir bitirmez, «doktor» unvanını taşıyabilirler.

DOKU, canlılarda belirli bir iş görmek için farklılaşmış hücrelerin meydana getirdiği topluluktur. Dokular, kendi aralarında birleşerek organları meydana getirir. Hayvanlarda olduğu gibi bitkilerde de doku vardır.

Hayvansal dokuların en önemlileri şunlardır:

1 - Epitelyumlar: Bunlar, ince, zar halinde dokulardır. Vücut yüzeyi ile içi boş olan organların iç yüzlerini örterler. Epitelyumlar basit veya tabakalı olabilir.

2 - Destek dokular: Bu dokular, başka dokulara mukavemet veren dokulardır: a) Kemik dokusu, b) kıkırdak dokusu ve c) Katılgan doku olmak üzere üç çeşittirler. Yağ dokusu da katılgan dokunun özel bir şeklidir.

3 - Kas dokusu: Kasılma özellikleri sayesinde hareketi sağlarlar. İskelete bağlı olan kaslarımız, irademizle çalışır ve sistemli hareketler meydana getirirler. İç organlarımızın çeperlerini meydana getiren kaslarımız ise irademiz dışında çalışırlar. Bu iki kasın yapılışı birbirinden farklıdır.

4 - Sinir dokusu: Sinirleri meydana getiren hücrelerin dokusudur. Sinir hücrelerine «nöron» denir. Bunların zarı olmadığından birtakım uzantıları vardır.

5 - Kan dokusu: Kan, özel bir sıvı içinde yüzen ve kan yuvarları denen hücrelerden meydana gelmiştir.

Bitkisel dokuların başlıcaları şunlardır:

1 - Meristemler: Bölünerek meydana getirdikleri hücrelerle, bitkinin enlileme ve uzunlamasına büyümesini sağlar.

2 - Parankimalar: Organların yapısına girerek dokuları birbirine bağlamaya yarar. Klorofilli veya klorofilsiz olur.

3 - Koruyucu dokular: Bitkilerin çeşitli organlarını örterek havanın etkilerinden korumaya yararlar. «Üst deri» ve «mantar» şeklinde olmak üzere ikiye ayrılır.

4 - Destek dokuları: Bitkilere direnç vermeye, gövdenin dik durmasına yarar.

5 - İletken dokular: İncecik borucuklar

KIKIRDAK DOKU:

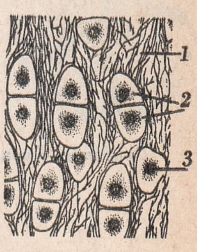

1 - Hücrelerarası sıvısı
2 - Kıkırdak hücreleri
3 - Çekirdek

Dokumacı kuşu

DOLAŞIM SİSTEMİ:

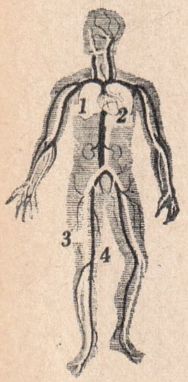

1 - Akciğer
2 - Kalp
3 - Atardamar
4 - Toplardamar

meydana getirerek bitki içindeki dolaşımı sağlar. Bu borular başlıca 2 çeşittir: a) Odun borular. Köklerden yapraklara ham besi suyu taşır. b) Soymuk borular: Besi suyunu yapraklardan organlara götürür.

6 - Salgı dokuları: Salgı maddelerini damarlar, kanallar içinde iletir.

DOKUMACILIK, iplikten kumaş yapımı işidir. İnsanların çok eski çağlardan beri bildiği dokumacılık, önceleri doğrudan doğruya el tezgâhlarında yapılırdı. Günümüzde Güney Amerika, Afrika gibi bazı yerler hariç tamamen makineleşmiştir.

Bir dokuma tezgâhı başlıca: 1) Levend, 2) Selvim, 3) Gücü, 4) Mekik ve 5) Tarak kısımlarından meydana gelir. Levend, dokunacak ipliklerin sarıldığı dev bir makaradır. Bunun karşı tarafında dokunmuş kumaşın sarılacağı yer vardır ki, «selvim» diye anılır. Ariş, yahut çözgü teli denen iplikler «gücü» vasıtasıyle birer atlayarak ikiye bölünür, yine gücü vasıtasıyle bu iki kısmın arası ayrılır. Bu sırada «mekik» bir uçtan bir uca giderek atkı tellerini geçirir, «tarak» da dokunmuş iplikleri sıkıştırır.

DOKUMACI KUŞU, ispinozun bir akrabasıdır. Güney Afrika'da yaşar. Dokumacı kuşları otuzar çiftlik sürüler halinde gezerler. Bunların özelliği, yuvalarını ot ve samanlardan senki dokur gibi çok düzgün bir şekilde yapmalarıdır. Dokumakuşugiller, ispinozgillerin yakın akrabasıdır. 500 kadar türleri ve alt türleri vardır.

DOLAMA, el parmaklarının tırnak etrafındaki yumuşak kısmının iltihabıdır. İltihap bazan kemiğe kadar işler. Dolama çıkan parmak şişer, çok sancı yapar. Alkol pansumanı iyi gelir. Dolama cerahatlenince, küçük bir ameliyatla bu cerahati akıtmak gerekir.

DOLAMAOTU, Avrupa ve Asya'da yetişen küçük bir bitkidir. İkiçeneklilerin dolamaotugiller familyasından olan bitki eskiden dolamayı iyi etmekte kullanılırdı.

DOLAŞIM SİSTEMİ, kanın vücudumuzun içinde hareketini sağlayan önemli bir sistemdir. Dolaşım sisteminin başlıca organları kalp, akciğerler ve damarlardır. Dolaşım sistemi, kanın iki türlü hareketini sağlar. Bunlardan biri temiz kanın bütün vücuda yayılması, diğeri de kirli kanın toplanarak, temizlenmek üzere akciğerlere gönderilmesidir.

Temiz kan dolaşımı: Temiz kan, kalbin sol kulakçığına gelir. Buradan sol karıncığa geçer. Burada büyük atardamar (aort) yoluyla çıkar ve kollara ayrılarak bütün vücuda yayılır. Buna «büyük dolaşım» denir. 30 saniye sürer.

Kirli kan dolaşımı: Vücudu dolaşarak kirlenmiş ve oksijenini kaybetmiş olan kirli kan, önce ana toplardamarla kalbin sağ kulakçığına gelir. Oradan sağ karıncığa geçtikten sonra, akciğer atardamariyle akciğere gider. Kan burada çok ince kılcal damarlara yayılarak hava ile temas eder. Bu arada havadan oksijen alır, içindeki karbon dioksit vb. gibi kirli maddeleri temas ettiği havaya verir. Bu kirlenmiş hava da solunum hareketiyle dışarı atılır. Bu dolaşıma «küçük dolaşım» denir. 6 saniye sürer.

Atardamarlarda kanı ilerleten kuvvet, karıncıkların kasılması ve atardamarların esnekliğidir. Karıncıkların her kasılışında atardamarlara 60 gram kadar kan gelir. Bu kanın büyük atardamarın ağzında meydana getirdiği basınç, kana saniyede 40 - 50 sm. hız sağlar. Toplardamarlarda da dolaşımı sağlayan karıncıkların kasılmasıdır.

Ayrıca, nefes alırken diyaframın organlara basınç yapması da kanın hareketine yardım eder. Bundan başka toplardamarlarda küçük kapakçıklar vardır. Bunlar, kanın yerçekimi etkisiyle aşağıya doğru akmasına engel olur. Bu kapakçıklarda toplanan kan, aşağıdan gelen bir itişle bir yukarı kapakçığa çıkar, böylece kalbe doğru yükselir.

Dolaşım sistemimizde çeşitli hastalıklar olabilir. Başlıcaları atardamarlardaki «arteryoskleroz» (damar sertliği), toplardamarlardaki «varis», kandaki hemoglobin azlığı ise «anemi» dir.

DOLMABAHÇE CAMİSİ, İstanbul'da, Kabataş'la Beşiktaş arasında, Boğaziçi'nin kıyısında, padişah Abdülmecit'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından geçen yüzyılın ortalarında yaptırılmış bir camidir. Cami, son yıllarda «Deniz Müzesi» olarak kullanıldıysa da, sonradan yine cemaate açılmıştır.

DOLMA KALEM (Bak: KALEM)

İstanbul'da Dolmabahçe Camisi

DOLMABAHÇE SARAYI, Boğaz'ın Rumeli kıyısında bir saraydır. Sarayın bulunduğu ve aynı adla anılan yer, denizden doldurulduğu için dolmabahçe diye anılır. Saray 1853'te Sultan Abdülmecid'in emriyle yapılmış ve 5.000.000 altına çıkmıştır. Dolmabahçe sarayının ortasındaki yüksek kısımda «muayede (bayramlaşma) salonu» vardır. Dünyaca meşhur olan bu salondaki kristal avizenin ağırlığı 4.500 kilodur. Üzerinde 750 ampul yanar. Sarayın 8 büyük salonu, 200 odası vardır. Sultan Abdülmecit son yıllarını bu sarayda geçirmiş, daha sonra burada Murat V ve Sultan Reşat oturmuştur. İlk Meclis-i Mebusan burada toplanmış, Atatürk burada ölmüştür.

DOLMEN, Taş Çağı mezarıdır. Genel olarak ikisi dikine, biri de bunların üstüne konmuş üç büyük taştan meydana gelir. Dikine olan taşları ikiden fazla olan dolmenlere de raslanmıştır.

DOLU, kümülo - nimbus bulutlarındaki su buharının soğuk hava tabakasıyle teması üzerine birdenbire donup, taneler halinde yere dökülmesidir. Dolu tanelerinin büyüklüğü değişik olur. Dolu genel olarak ekine, meyva ağacı çiçeklerine zarar verir. Yumurta büyüklüğünde doluya raslanmıştır. En son böyle bir dolu 1968 ağustosunda İstanbul'da yağmış ve büyük zararlara sebep olmuştur. Avrupa'da dolu yapan bulutlar, özel toplarla dağıtılır.

DOMANİÇ, Ege bölgesinde, Kütahya iline bağlı 15.718 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.466 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 619 km.²'dir.

İlçe toprakları Kütahya'nın kuzeyindeki oldukça arızalı alanları kaplar. İklim oldukça serttir. İlçede ormanlık bölgeler vardır.

İlçe merkezi hafif meyilli bir arazide kurulmuştur. Kasabanın hemen yanında güzel bir çam korusu vardır.

DOMATES, bol vitaminli bir sebzedir. 150 kadar çeşidi vardır. Çiğ olarak (salata halinde), yahut yemeklere katılarak yenir. Ayrıca yazdan suyu sıkılıp salçası yapılarak saklanır; böylece kışın da yemeklere konmak imkânı sağlanmış olur. Domates taçyaprağı bitişik olan ikiçeneklilerin patlıcangiller familyasındandır. Memleketimizde «sırık domatesi» ve «yer domatesi» olmak üzere başlıca iki çeşidi vardır. Sırık domatesi, yuvarlak ve serttir, yer domatesi ise daha dilimli olur. Domatesin anavatanı Güney Amerika'dır.

DOMİNİKAN CUMHURİYETİ, Orta Amerika'nın doğusunda, Antiller'de bir ülkedir. Haiti adasının doğu kesimini kaplar.

İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı

Üç taraftan Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Batısında Haiti devleti vardır.

Dominikan cumhuriyetinin nüfusu 3.750.000, yüzölçümü: 48.442 km.², idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Santo Domingo, dili: İspanyolca, dini: Hıristiyan (Katolik), parası: Dominikan pe.

3.140 metreye kadar yükselen dağlarla kaplı olan Dominikan'ın iklimi tropikaldir. Sıcaklık kışın bile 20°'den aşağıya düşmez.

Ülkenin ekonomisi, başta kakao ve muz olmak üzere ananas, şekerkamışı, kahve, tütün tarımına dayanır. Ayrıca altın ve gümüş madenleri vardır.

Domates

Dominikan cumhuriyetinin bulunduğu adayı 1492'de Kristof Kolomb keşfetti. Ada 1697'ye kadar İspanyollar'da kaldı, sonra Fransa ile İspanya arasında bölüşüldü, 1795'te tamamen Fransa'ya geçti. 1844 yılında da bağımsız Dominikan Cumhuriyeti kuruldu. Başkent Santo Domingo, 1936'dan 1961'e kadar Ciudad Trujillo adını almıştı. 400.000 nüfusludur. Dominikan'ın diğer büyük şehirleri Satiago de los Caballeros (71.000), San Pedro de Macoris (23.000), ve San Fransisco de Macoris (22.000) dir.

Dominikan Cumhuriyeti başkenti Santo Domingo'da meclis binası

DOMİNO, ön tarafı ortadan ikiye bölünmüş ve her bir bölümde beyaz veya 1'den 6'ya kadar noktalar bulunan 28 taşla, 2, 3 veya 4 kişi tarafından oynanan bir oyundur. Oyuncular 7'şer taş alırlar ve oyuna ilk defa en büyük çiftlisi olan başlar. Ortaya konan taşların iki ucundaki benzerlere uyan taşlar konmak suretiyle oyuna devam edilir. Elde konacak taş yoksa bir kenarda duran yedek taşlardan buluncaya kadar çekilir. Elindeki taşları ilk bitiren o eli kazanmış olur ve ötekilerin elinde kalan sayılar aleyhlerine yazılır. Evvelden anlaşma yapılan sayıyı dolduranlar oyunu kaybederler.

Domino taşları

Bu, «basit domino» dur. Bir de «aznif» vardır ki onda yine en büyük çiftle başlanır. Yalnız çiftin dört tarafına konan taşların toplam sayısı 5, 10, 15, 20, 30, 35'i buldukça taşı koyan kendine bu sayıları yazdırır. Her el bittikçe de, eli bi-

tiren, karşısındakilerin elinde kalan sayıları 2, 3 olarak değil de 5, 10, 15 olarak yazılır. Böylece evvelden anlaşılan sayıyı dolduran oyuncu oyunu kazanmış olur.

Domuz

DOMUZ, eti ve yağı için beslenen bir hayvandır. Evcil ve yabanî olmak üzere iki çeşidi vardır. Domuz, geviş getirmeyen çift parmaklı memelilerdendir. Ağır ve yağlı vücudu, kalın, kısa boynu vardır. Köpekdişleri çok gelişmiştir. Domuzlar, daha çok bitkisel besin maddeleriyle beslenirse de, ölü hayvan eti, bozulmuş artıklar, pislik, akla gelebilen her şeyi yerler. Bu bakımdan beslenmeleri çok kolaydır. Ancak, iyi kaliteli domuz yetiştirmek için özel besleme usulleri vardır. Evcil domuzların 30 kadar çeşidi vardır. Domuzun etinden olduğu kadar, kılı, derisi ve tırnaklarından da faydalanılır.

Yaban domuzunun vücudu siyah, sert kıllarla kaplıdır. Bu kıllar geniş ölçüde fırça yapmakta kullanılır. Erkeklerinin köpek dişleri çok gelişmiştir. Vücudu iki yandan şişkindir. Derisi çok kalındır. Domuz derisi, dericilikte çok makbul tutulan bir deridir. Genellikle sarı renktedir, üzerinde koyu sarıdan çizgiler vardır. Yaban domuzları, sürüler halinde veya çift çift yaşarlar. Tarlalara zarar verdikleri için çok zararlıdırlar. Yaban domuzları sürek avı ile avlanır. Eti yenir.

Domuz eti Müslümanlık'ta ve diğer bazı dinlerde haramdır. Çünkü bazılarının etinde trişin ve benzeri gibi bazı barsak asalaklarının yavruları vardır. Az pişmiş etlerde bunlar ölmediğinden yiyen için tehlikeli olabilir. Domuz çabuk ürer, bir defada 8 - 10 yavru yapar.

Donizetti

DOMUZ BALIĞI, ılık denizlerin 200 metre kadar derinliklerinde yaşayan bir çeşit köpekbalığıdır. Bizim kıyılarımızda da vardır. Boyları en çok 1 metreyi bulur. Domuz balığının bir özelliği, yavrusunu doğurarak dünyaya getirmesidir. Bir defada 15 - 25 yavru yapar. Renkleri, siyah, boz, mavimsidir.

DON, doğu Avrupa'da bir nehirdir. Rusya'da İvan gölünden doğar, Azak denizine dökülür. Uzunluğu 1.967 km.'dir. Don, Volga'ya çok yakın olduğu için bu iki nehir, kanalla birleştirilmiştir. Nehrin eğilimi pek azdır. Bu yüzden buzların çözülme mevsiminde su baskınlarına sebep olur. Başlıca kolları Hoper ve Tonetz'dir. Nehirden bol balık, bilhassa som balığı avlanır. Birçok kesimleri ulaştırmaya elverişlidir.

DON, başlıca iki anlamda kullanılır. 1) Donma derecesinin altındaki sıcaklık, bitki hücrelerindeki sıvının donarak parçalanmasına yol açar. Bu da bitkinin bütün özelliklerini kaybedip mahvolması demektir. Donun bilhassa turunçgillere çok zararı olur. Don mevsimi ilkbaharda başlar, sonbaharda biter. Meteoroloji istasyonları don tehlikesini haber verirler.

2) Havadaki su zerrelerinin soğuğun etkisiyle yerde billûrlaşmasına da «don» denir. Sıcaklık «0» dereceden yukarıdaysa çiğ meydana gelir. Aşağıdaysa don olur.

DON KİŞOT, bir romanın ve o romandaki kahramanın adıdır. Dünyanın en tanınmış romanlarından olan «Don Kişot» un yazarı, Cervantes adlı bir İspanyol'dur.

17. yüzyılda, İspanya'da olsun, Avrupa'nın başka ülkelerinde olsun, şövalyelik hikâyeleri, şövalyelerin kahramanlıkları çok mühimseniyor, bu konudaki eserler büyük ilgi topluyordu. Yazar bu eseriyle zamanındaki bu davranışın gülünçlüğünü anlatmıştır. Eserin birinci bölümü 1600'de, ikinci bölümü de 1615'te tamamlanmıştır. Eserin konusu, şövalyelik eserlerini okuya okuya aklî muvazenesi bozulan Don Kişot'un kendisini şövalye sanarak saf uşağı Sanço Pança ile atıldığı çeşitli komik maceralar teşkil eder. Bu maceraların başlıcası, yeldeğirmenleriyle savaşı ve düşman sanarak bir koyun sürüsüne saldırmasıdır.

DONDURMA, özel usullerle dondurularak yapılan bir tatlıdır. Süt yahut meyva sularıyle yapılır. Dondurmanın eskiden Çin'de bilindiğini Marco Polo'nun anlattıklarından öğreniyoruz. Bugünkü anlamıyle dondurmanın ilk defa 16. yüzyılın ortalarında İtalya'da yapıldığı sanılmaktadır. Dondurmanın yayılışı çabuk olmamış, ancak 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında İngiltere ve Amerika'da kullanılmaya başlanmıştır. Dondurma besleyici bir yiyecektir. Besin değeri, içindeki maddelede göre değişir.

Dondurma, hangi çeşit yapılacaksa ona göre sıvı halindeki karışım hazırlandıktan sonra dondurma makinesine konur ve gereken kıvamı buluncaya kadar sık sık karıştırılarak yapılır.

DONİZETTİ, Gaetano (1797 - 1848), bir İtalyan bestecisidir. İtalya'da Bergamo'da doğdu. Ailesi onu ilim adamı olarak yetiştirmek istiyordu. Ama o küçük yaştan müziğe merak sardı ve bu alanda çalıştı. 20 yaşlarında iken bir opera yazdıysa da başarı sağlayamadı, fakat yılmadan çalışmaya devam etti. Nihayet «Anna Bolena» adlı eseriyle şöhret kazandı. Donizetti bundan sonra, ölünceye kadar 70 tane opera yazdı. Ölümü ağır bir akıl hastalığı sonucu oldu.

Donizetti, İtalyan müzik sanatının başta

eglen ustaları arasındadır. Eserleri şekil bakımından mükemmeldir. Neşeli, kuvvetli melodilerle doludur. Başlıca operaları Anna Bolena, L'Elisire d'Amore (Aşk İksiri), La Favorita, Lucia di Lammermoor, La Fille du Régiment (Alayın Kızı) dır.

Donizetti'nin ağabeyi Guiseppe Donizetti (1790 - 1851) 20 yıl Türkiye'de kalmıştır. Bir müzisyen olan Guiseppe Donizetti, 1831'de yeni kurulan Mehterhane-i Hümayûn'un başına gelmiş, buradaki hizmetleri sonunda paşalığa yükselmiştir. Türk tarihinde Donizetti Paşa diye anılır.

DORİA, Andrea (Bak: ANDREA DORYA)

DONMA, derinin ve altındaki dokuların soğuğun etkisiyle donmasıdır. 0°'den aşağı sıcaklıklarda el ve ayak parmakları, burun ve kulaklar donabilir. Genel olarak uzun müddet soğuğa karşı kalmaktan olur. Hafif donmalarda deri sadece kızarır, fakat vücudun soğuktan kızarmasını veya solmasını donma ile karıştırmamak lâzımdır. Donan yerin hemen sıcak su ile ovulması iyi sonuç verir. Eğer donma vücudun derinliklerine, kemiğe kadar işlemişse, o zaman, o organ kangren olur, kesilmesi gerekir. Donma olayının ölüme yol açtığı da sık sık görülür.

DOSTOYEVSKİ, Fyodr Mihailoviç (1821-1881), bir Rus yazarıdır. Psikolojik roman akımının öncülerinden olan Dostoyevski, Moskova'da doğdu. Petersburg'da askerî mühendislik öğrenimini tamamladı. Daha sonra edebiyatla uğraşamaya başladı. 1846'da yayınladığı «Fakirler» romanıyla büyük bir ün sağladı. 1849 yılından sonra, çarlık idaresine karşı hareketlerde bulunduğu için yakalanarak ölüme mahkûm edildi, sonradan affedilerek Sibirya' ya gönderildi. Burada 10 yıl kadar kaldı. 1858'de serbest bırakılınca, yeniden roman yazmaya koyuldu.

Dostoyevski, eserlerinde kahramanlarının düşüncelerini ve ruhî durumlarını incelemiştir. Kahramanları çoğunlukla hasta, isyankâr, idealist veya deli kimselerdir. Yarattığı kahramanlar, okuyucular için unutulmaz tiplerdir.

Suç ve Ceza, Budala, Karamazof Kardeşler, Beyaz Geceler gibi başlıca eserleri Türkçe'ye çevrilmiştir.

DOVER BOĞAZI, Manş denizi ile Kuzey Denizi'ni birleştiren boğazdır. İngiltere ile Fransa arasındadır. Boğaz'ın İngiltere'deki sahilinde Dover, Fransa tarafındaki sahilinde de Calais şehri vardır. Fransızlar buraya Calais (Kale) Boğazı der. Dover boğazının genişliği 65 km., uzunluğu 185 km.'dir. En dar yerinde genişliği 35 km.' dir.

DOYLE, Sir Arthur Conan (1859 - 1930), «Sherlock Holmes» adlı hayalî polis hafiyesinin yaratıcısı olan İngiliz romancısıdır. Polis romanlarıyle ün kazanmıştır. 1882'de Edinburg üniversitesinden doktor olarak mezun olduktan sonra roman yazmaya başladı. 1887'de yayınladığı «A Study in Scarlet» adlı eseriyle ün kazandı. Ondan sonra sayısız Sherlock Holmes romanları yazdı. Bu romanlarda, Holmes'e yardım eden Dr. Watson adında bir tip vardır. Bu romanlar bütün dünya dillerine olduğu gibi Türkçe'ye de çevrilmiştir. Başlıcaları: Baskerviller'in Köpeği, Şerlok Holmes Hikâyeleri, Beş Portakal Çekirdeği, Mavi Yakut'tur.

Dostoyevski

DÖKME, demirin bir şeklidir. Demir endüstride ya doğrudan doğruya demir, ya çelik, ya da dökme halinde kullanılır. Dökme, demirin karbürle ısıtılarak eritilmesinden elde edilen bir demir karbürüdür. İki şekilde yapılır. Birincide maden yüksek fırınlarda eritilip kalıplara dökülür. Böylece dökme demir elde edilmiş olur. Eğer daha temiz bir dökme elde edilmek isteniyorsa o zaman bir defa dökülmüş demir yeni baştan eritilir ve tekrar dökülür. Bu, dökmenin ikinci şeklidir. Daha temiz olur. Dökmenin içinde % 2-6 oranında karbon bulunur.

DÖLLEME, üremenin başlangıcıdır. Döllemede erkek cinsiyet hücresiyle, dişi cinsiyet hücresi birbiriyle kaynaşarak tek bir hücre meydana getirirler. Bu hücre yeni canlının hayata ilk adımıdır. Dölleme «gamet» denen cinsiyet hücreleri arasında olur. Erkek gametlere «sperma» dişilere de «yumurtacık» denir. Bunlar özel bezler tarafından meydana getirilir. Hayvanların büyük bir kısmında erkek ve dişi gametleri yapan bezler, ayrı ayrı fertlerde bulunur. Hünsa (erselik) denilen canlılarda bu iki bez birden bulunur. Suda yaşayan hayvanlarda erkek ve dişiler cinsiyet hücrelerini dışarıya bırakırlar. Döllenme vücut dışında olur. Bu çeşit döllenme, «dış döllenme» diye adlandırılır. İnsanlarda ve kara hayvanlarında ise döllemeye elverişli organlar vardır. Döllenme, dişinin vücudu içinde olur. Bu çeşit döllenmeye, «iç döllenme» denir.

C. Doyle

DÖNENCELER, güneş ışınlarının güney ve kuzey yarımkürelerinde dünyaya dik düştüğü son paralellerdir. Kuzeydeki dönence yengeç, güneydeki dönence oğlak adıyle anılır.

Yengeç dönencesi: 23° 27' kuzey paralelinden geçer. Güneş ışınlarının dik geldiği tarih, her yılın 21 haziranıdır. Bu aynı zamanda kuzey yarımküresinde yazın başlangıcıdır.

Kayseri'de «Döner Kümbet»

Oğlak dönencesi: 23° 27' güney paraleli üzerinden geçer. Buraya da güneşin ışınları 21 aralıkta dik gelir. Bu da güney yarımküresinde yazın başladığı tarihtir.

DÖNER KÜMBET, Kayseri'deki tarihî bir mimarlık eseridir. Selçuklular devri türbeleri genellikle «kümbet» diye anılır. Kayseri, 14. yüzyılda Eretnaoğulları'nın hakimiyetinde kalmıştı. İşte döner kümbet bu devirden kalma bir türbedir.

DÖNMELİK, asıl inanışlarını saklayan bir Musevî - Müslüman cemaatine verilen sıfattır. 17. yüzyılda meydana çıktı. Bir İspanyol göçmeni olan Şabbetay Sebi (Sabatay Sevi) adında bir Musevî hahamı, kendisinin o tarihlerde görülmesi beklenen Mesih olduğunu iddia etti. Bu, Museviler arasında büyük ilgiyle karşılandı. Bu adam memlekette kargaşalıklara yol açtı, Museviler'in şikâyeti üzerine idam edilmekten kurtulmak için Müslüman olmuş göründüler. Şabbetay Sebi sürülmüş bulunduğu Arnavutluk'ta 1675'te öldü. Ölümünden sonra ona inananlar üç kısma ayrıldılar. Bu üç cemaat arasında şiddetli ve devamlı bir geçimsizlik hüküm sürdü. Ama bu üç cemaat de çocuklarına tam bir Müslüman ve Türk çocuğu imiş gibi terbiye veriyorlar, ayrı bir cemaat olduklarını çocuklarından, onlar evleninceye kadar saklıyorlardı.

Daha fazla Selânik ve civarında yerleşmiş bulunan dönmelere bu sebeple «Selânikli» de dendiği olur. Balkan ve 1. Dünya Savaşı dönmelerin Selânik'ten göç ederek, yurt içine dağılmalarına sebep oldu. Cumhuriyetten sonra çoğu ailelerin eskiye bağlılıkları zayıfladı. Bağlı bulundukları Türk toplumu içinde eriyip kayboldular.

DÖNÜM, bir arazi yüzölçümü birimidir. Eskiden dönüm eni boyu 40'ar adım olan arazi parçasıydı. Ancak adım ölçüsünde değişiklikler olabileceği için sonradan 40 arşın karelik yere dönüm dendi. Bu, 916,672 m.² tutuyordu. 1881'de 2.500 m.² bir dönüm olarak kabul edildi. 1945'ten beri ise 1000 m.² bir dönüm sayılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ ZAMAN (Antropozoik), jeolojik zamanların sonuncusudur. Senozoik devrenin ikinci ve son kısmını teşkil eder. Öte yandan dördüncü zaman, en kısa süreli jeolojik zamandır. 1.000.000 yıl sürmüştür. Halbuki yine Senozoik devrenin bir kısmı olan Üçüncü Zaman'ın süresi 70.000.000 yıldır. Dördüncü Zaman'ın en büyük özelliği insanın meydana çıkması, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının açılmasıdır. Üçüncü Zaman'da çöken Ege denizinin oluşu da bu zamanda tamamlanmıştır.

Dördüncü Zaman, «Pleistosen» ve «Yeni Devir» olmak üzere ikiye ayrılır. İnsanın yeryüzünde ilk belirmesi Pleistosen devrine raslar. Bugünkü modern insanın ataları da bundan 11.000 yıl önceki Yeni Devir'de yaşamaya başlamıştır (Bak: Jeolojik Zamanlar).

DÖRTGENLER:

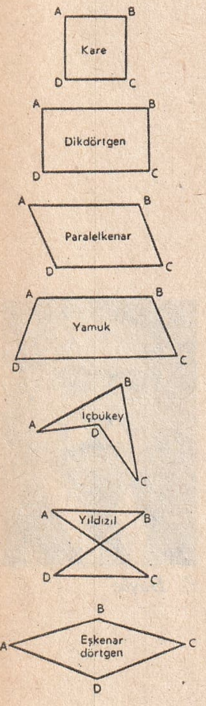

DÖRTGEN, dört kenarı olan çokgenlere denir. Birçok biçimleri olabilir. Başlıca: Kare, dikdörtgen, paralelkenar, eşkenar dörtgen ve yamuk olmak üzere 5 dörtgen çeşidi vardır. Bunlardan başka içbükey, dışbükey, yıldızıl dörtgenler de olabilir.

Bir dörtgende karşı karşıya bulunan açılara «karşılıklı açılar», karşı karşıya bulunan kenarlara da «karşılıklı kenarlar» denir. Birdörtgenin karşılıklı köşelerini birleştiren doğrulara da o dörtgenin «köşegen» leri denir.

1 - Kare: Bütün açıları ve karşılıklı kenarları birbirine eşittir. Karşılıklı kenarlarını birleştiren doğruya «simetri ekseni» denir. Karenin köşegenleri aynı zamanda karenin simetri eksenidir. Köşegenlerin birleştiği nokta, karenin ortasını gösterir. Karenin yüzölçümü, bir kenarın karesine eşittir.

2 - Dikdörtgen: Açıları dik, karşılıklı kenarları birbirine eşittir. Çevresi, uzunluğu ile genişliğinin toplamının iki katına eşittir. Dikdörtgenin köşegenleri de birbirine eşittir. Alanı ise, tabanı ile, tabana dik olan kenarın yüksekliğinin çarpımına eşittir.

3 - Paralelkenar: Karşılıklı kenarları ile karşılıklı açıları ayrı ayrı birbirine eşit olan dikdörtgenlerdir. Çevresi, kısa kenarlarıyla uzun kenarlarının toplamının iki katına eşittir. Bir köşesinden tabana indirilen dikey, paralelkenarın yüksekliğini verir. Alanı, tabanı ile yüksekliğinin çarpımına eşittir.

4 - Eşkenar dörtgen : Bitişi k kenarları eşit olan paralelkenarlara denir. Buna göre, bir eşkenar dörtgenin bütün kenarları birbirine eşittir. Kareden farkı, dik açısının bulunmaması, yalnız karşılıklı açılarının birbirine eşit olmasıdır. Alanı, köşegenlerinin çarpımının yarısına eşittir.

5 - Yamuk: İki kenarı paralel olan dışbükey dörtgendir. Paralel olmayan kenarlarına komşu olan açılar birbirinin bütünleridir. Bir yamuğun paralel olan kenarlarına «taban», iki taban arasında çizilen dikeye de «yükseklik» denir. Taban açıları eşit olan yamuklara «ikizkenar» denir. İkizkenar yamukların köşegenleri birbirine eşittir. Bir yamuğun alanı, tabanlar toplamının yükseklikle çarpımının yarısına eşittir.

İçbükey ve dışbükey dörtgenlerin iç açıları toplamı 360°'dir. Yıldızıl dörtgenlerin iç açıları ise birkaç dereceden başlayarak 360°'ye kadar değişebilir.

DÖRTYOL, Akdeniz bölgesinde, Hatay'a bağlı 48.275 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.595 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 878 km.^{2}'dir. İlçenin doğusunda Amanos dağları kıyının yanı sıra uzanır. Bu dağların en yüksek yeri, ilçenin güneydoğusundaki Mıgır tepesi (1.800 m.) dir. Batı kesiminde Dörtyol ovası vardır. İlçenin ekonomik hayatının başında turunçgiller yer alır. Bunların başındada portakal gelir. Pamuk tarımı da yapılır.

İlçe merkezi denizden 70 metre yüksekte kurulmuştur. Eskiden Adana'ya bağlı olan Dörtyol, Hatay'ın alınmasından sonra Hatay'a bağlanmıştır. Toprakkale - İskenderun demiryolu üzerindeki Dörtyol istasyonuna 3,5 km. uzaklıktadır.

DRAKE, Sir Francis (1545? - 1596), bir İngiliz denizcisidir. Dünyanın etrafını ilk defa dolaşmasıyle ünlüdür. Küçük yaşından beri denizciliğe büyük merak saran Drake, yirmi yaşında kaptan olmayı başardı. Korsanlık ederek ün saldı. Zamanla çalışma alanını genişletti. 1872'de Panama'daki bir İspanyol şehrini zaptetti. Bundan beş yıl sonra da dünya seyahatine çıktı. Önce Atlas Okyanusu'nu geçtikten sonra Magellan boğazından Büyük Okyanus'a geçti. Oradan yoluna devam ederek dünya turunu tamamladı. Drake'nin bu seyahati tam üç yıl sürmüştü.

DRAM, bir tiyatro oyunu çeşididir. Yunanca «hareket, yapılan iş» anlamına gelir. Hayatın tatlı ve acı taraflarını temsil eder. Eskiden beri «piyes yazarı» ile «dram yazarı» aynı anlamda kullanılır. Tiyatro dilinde dram, «Bir hareketi, çeşitli insanları yaratan eserleri oyuncularla hareket halinde göstermek,» demektir. Bu çeşit eserlerde aksiyon birliği, olayların mantığa uyar şekilde tabiî olarak gelişmesi, durumların gerçeği andırması, çözülüşlerin tam olması lâzımdır.

Dram bugünkü şekline 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren girmeye başlamıştır. Eskiden tiyatro eserleri komedi veya trajedi şeklinde yazılıyordu. Orta Çağ'dan sonra bu iki tür, gelişmeler geçirdi. 19. yüzyılda dram tam şeklini buldu. O yüzyılın başlarında Victor Hugo'nun eserleriyle «romantik dram» doğdu, yüzyılın sonunda da «natüralist dram» ve «realist dram» meydana geldi. Bir de «melodram» vardır ki, bunda şahıslar kalıplaşmıştır ve işe müzik de karışır.

Drake

DRANAS, Ahmet Muhip (1909 -), tanınmış şair ve tiyatro yazarıdır. Sinop'ta doğdu. Gazetecilik ve memurluk etti. Anadolu Ajansı yönetim kurulu başkanlığında bulundu. Dranas, ilk şiirini 1926'da Millî Mecmua'da yayınladı. Daha sonra, Servetifünun, Varlık, Çığır ve başka birçok dergilerde şiirler yayınladı. Ancak şiirlerini henüz kitap halinde toplamamıştır. Başlıca eserleri olan «Gölgeler», «O Böyle İstemezdi» adlı tiyatro eserlerinden başka çeşitli tercümeleri de vardır.

DRAVİTLER, güney Hindistan'da yaşayan bir kavimdir. Hind - Avrupa topluluğundan olan kavimler, bunları güneye sürmüştür. Renkleri zenciye yakın derecede koyudur ve ufak yapılıdırlar. «Tamil», «Telegu», «Kanarai», «Malayami» olarak dört ırka ayrılmış bulunan Dravitler'in sayısı 100.000.000'un üstündedir. Çoğunluğun dini Hindu'dur. 10.000.000 kadar Müslüman vardır.

DRESDEN, Doğu Almanya'nın başlıca şehirlerinden biridir. Elbe nehri üzerindedir. Nüfusu 492.000'dir. Kimya, dokuma ve gıda endüstrisi önemlidir.

DRETNOT, 20. yüzyıl başlarının büyük savaş gemilerine verilen addır. İlk Dretnot (Dreadnaught), 1. Dünya Savaşı'ndan önce yapılan bir İngiliz savaş gemisinin adıydı. 18.000 tonluk bu gemide 10 tane 25 sm.'lik top bulunuyordu. 30 tane kadar da küçük topu vardı.

DREYFUS DÂVASI, Fransa tarihinde tanınmış bir dâvadır. Sanık Alfred Dreyfus'un adından dolayı bu adla anılır. Alfred Dreyfus 1894'te Fransa'nın askerî sırlarını Almanya'ya satmakla suçlandırıldı. Dreyfus yüzbaşıydı. Derhal askerî mahkemeye verildi. Delil, Almanya'nın o sırada Paris'teki askerî ataşesi Binbaşı Max von Schwatzkoppen'e gelen bir mektuptu. Çünkü mektubun yazısı Dreyfus'un yazısına çok benziyordu. Dreyfus mahkeme ne-

Dreyfus

Dublin'de «Trinity College» nin çan kulesi.

A. Duma, Père

ticesinde hapse mahkûm oldu. İki yıl sonra, 1896'da gizli polis teşkilâtının şefi Picquart, Dreyfus'un suçsuz olduğunu, asıl suçlunun Binbaşı Esterhazy olduğunu ileri sürdü. Bu durum bütün Fransızlar'ın ilgisini çekti. Artık siyasî partiler bile iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı Dreyfus'u suçluyor, bir kısmı da onu suçsuz buluyordu. Daha sonra büyük yazarlar işe karıştı. Anatole France, Emile Zola vb. gibi yazarlar onu suçsuz buluyordu. Dreyfus nihayet 1906'da beraat etti. Tekrar orduya döndü. 1. Dünya Savaşı'nda generalliğe kadar yükseldi. Sonradan bu konuyla ilgili çeşitli kitaplar yazıldı, filimler çevrildi.

DREZİN, demiryolunda, insan ya da motor gücüyle hareket eden bir taşıttır. 1817'de Almanya'da Drais adında bir orman mühendisi böyle bir taşıtı düşünmüş ve ilkel şeklini yapmıştı. Sonradan bunun geliştirilmiş şekline «Darais» in ismine dayanarak «drezin» dendi. Drezin hat bakıcılarının yolları kontrol etmelerinde, tamir aletlerinin taşınmasında kullanılır.

DUBLAJ, yabancı bir dilde çevrilmiş bir filmin konuşmalarını Türkçeleştirip, o yabancı dildeki konuşmaların yerine filmin üstüne koyma işine denir. Dublajı yapılacak yabancı filmin bir kopyası ufak ufak parçalara bölünür. Bu parçaların her biri dublaj stüdyosunda defalarca arka arkaya oynatılırken, dublaj artistleri filmi seyredip, Türkçe söyleyecekleri sözleri, filimdeki yabancı artistin ağız hareketlerine uydurmaya çalışırlar. Başardıktan sonra bu konuşmalar filme alınır. Sonradan bütün konuşmalar filmin üzerindeki yerlerine oturtulur.

DUBLİN, İrlanda'nın başkenti ve en önemli şehridir. Nüfusu 550.000 kişidir. İrlanda dilinde «kara göl» demek olan «dubh - linn» kelimelerinin birleşmesinden çıkmıştır. Liffey nehri, Dublin körfezinde bulunan şehri ikiye böler. Bu nehrin üzerinde on iki köprü vardır. Dublin, uzun kanallar ve demiryollarıyle ülkenin içlerine bağlıdır. Çok eski bir tarihi olan Dublin şehri, 140 yılında kurulmuştur.

DUDAK, ağzın ön tarafındaki etli organdır. Çeşitli sesleri çıkarmaya, yiyecek almaya, ağzı kapamaya yarayan dudakların içi sümüklüdoku (mukoza) ile kaplıdır. Dudaklar, alt ve üst çenede olmak üzere iki tanedir, üst dudak ortasından ince bir dokuyla çeneye tutturulmuştur. Bu doku «üst dudak gemi» diye anılır.

DULAPTALOTU, yüksek yerlerde yetişen bir ağaççıktır. Çiçekleri güzel kokuludur. Taçyaprağı olmayan ikiçeneklilerin dulaptalotugiller familyasındandır ve bu familyanın örnek bitkisidir.

DULAVRATOTU, kırlarda yetişen, geniş yapraklı bir bitkidir. Kökü romatizma ve bazı deri hastalıklarına karşı ilâç olarak kullanılır. Dulavratotu, taçyaprağı bitişik olan ikiçeneklilerin bileşikgiller familyasındandır. Bu ot, bugün de ilâç yapımında kullanılır.

DULKADIROĞULLARI, Anadolu'da 185 yıl hüküm sürmüş bir Türk beyliğidir. Beyliğin toprakları bugünkü Maraş ve Malatya'nın bulunduğu toprakları kaplıyordu. Ancak zaman zaman Kayseri, Elâzığ ve Gaziantep'e de hâkim olmuşlardır. 1337'den 1522'ye kadar devam eden beyliğin merkezi Elbistan'dı, yalnız bir ara Maraş başkent oldu. Dulkadıroğulları beyliği, kuruluşu sırasında Suriye Türk - Memlûk imparatorluğuna bağlı idi. Bu bağlılık 62 yıl sürdü. Daha sonra, 117 yıl Osmanlı imparatorluğuna bağlı oldular. 1515'ten 1522'ye kadar son 7 yıl da beylik, bir Osmanlı valiliği şeklinde yaşadı.

Dulkadıroğulları

Beyliğin kurucusu Hasan Dulkadır Bey'in oğlu Zeynettin Ahmet Karaca Bey'dir. Beyliğin adı Arap kaynaklarında «Zu'l-Kadr» şeklinde yazıldığından, beylik «Zülkadiroğulları» diye de anılmıştır.

DUMAS PERE, Alexandre (1802 - 1870), özellikle «Üç Silâhşörler» romanıyla tanınmış Fransız romancısıdır. Haitili zenci bir kadınla, bir Fransız generalinin çocuğudur. Dumas Père, 1826 yılında yayınladığı küçük bir hikâye kitabıyle yazı hayatına başladı. Üç yıl sonra yazdığı «III. Henri ve Saray» adlı piyesiyle şöhret kazandı. Bundan sonra durmadan roman yazmaya başladı.

Dumas Père'nin eserlerinde daima ilgi çekici olaylar vardır. Seçtiği konular çok zengindir. Bunları tatlı bir üslûpla anla-

tır. Bunun dışında eserlerinin sanat değeri fazla değildir.

Dumas Père'nin en önemli eseri «Üç Silâhşorlar» ile «Monte Kristo Kontu» dur. Her ikisi de birkaç defa dilimize çevrilmiştir. Türkçe'ye çevrilen diğer eserleri «Giyom Tel», «Korsikalı Kardeşler», «Borjiyalar'ın Cinayeti» dir.

DUMAS FİLS, Alexandre (1824 - 1895), Dumas Père'nin gayrimeşru oğludur. Dumas Fils de babası gibi ünlü bir romancıdır. Aynı adı taşıyan baba - oğul bu iki Fransız romancısı «Dumas Père (Baba Dumas) ve «Dumas Fils» (Oğul Dumas) diye adlandırılarak birbirinden ayrılmıştır.

Dumas Fils çok bakımsız yetişti. Babası onunla hiç ilgilenmezdi. Üstelik onun yazı yazmasını da menetmişti. Fakat Dumas Fils yazı yazmak istiyordu. Üstelik babası da yasaklayınca, yazı hayatına karşı içinde büyük bir ilgi uyandı. Dumas Fils, babasının aksine çokluk roman yerine piyes yazdı. Yazdığı tek roman, «La Dame aux Camélias» (Kamelyalı Kadın) dır. Daha sonra yazar bu romanı da piyes haline getirdi. La Dame aux Camélias' ın dışında Türkçeye tercüme edilen piyesleri, Kibar Yosmalar, Maznunun Hatıraları, Karımı Niçin Öldürdüm vb.'dir.

DUMAS, Jean Baptiste (1800 - 1884), bir Fransız kimyacısıdır. Küçük yaşından itibaren kimya ile ilgilendi. Önce bir eczanede çalıştı. Sonra üniversitede kimya tahsil etti. 1823'te Paris'e giderek ilmî araştırmalarda bulundu. Daha sonra siyasete atıldı. Sanayi bakanlığı yaptı, senatoda çalıştı. Bilim alanındaki önemi, o zamana kadar kabul edilmiş bulunan bazı doktrinlerin yanlış noktalarını bulması ve bunu bir teoriye bağlamasıdır.

DUMDUM KURŞUNU, girdiği yerde patlayan bir mermidir. İlk defa Hindistan'daki «Dum - Dum» yakınlarında yapıldığı için bu adla anılır. Dumdum kurşununun yarası çok defa ölüme sebep olur. Bu bakımdan kullanılması devletler hukukunca yasak edilmiştir.

DUMLUPINAR FACİASI, Türk denizaltı tarihinin en büyük faciasıdır. 4 nisan 1953'te, NATO manevrasından dönen Dumlupınar denizaltımızla, İsveç bandıralı Naboland şilebi Çanakkale boğazında çarpışmış, bu çarpışma sonunda batan denizaltındaki 81 denizcimiz şehit olmuştur.

DUMLUPINAR MEYDAN SAVAŞI (Bak: BAŞKOMUTANLIK MEYDAN SAVAŞI)

DUNKERQUE, Fransa'nın, Kuzey Denizi sahilinde bir limandır. 28.400 nüfusu olan Dunkerque'nin çok geniş tabiî plajları vardır. Belçika sınırı yakınlarındaki şehir, kanallar ve demiryollarıyle Fransa ve Belçika'nın çeşitli bölgelerine bağlıdır.

Dunkerque'nin adı 2. Dünya Savaşı'nda tarihe geçmiştir. Bu şehirde toplanıp kalan 350.000 İngiliz askeri 1940 yılında 29 mayıs - 4 haziran arasında her türlü deniz nakliye araçlarıyla İngiltere' ye taşındı. Şehir dolaylarında çok kanlı savaşlar oldu. Fakat İngiliz ordusu imha edilmekten kurtuldu ve Dunkerque çekilmesi, savaşın dönüm noktasını teşkil etti.

DURAĞAN, Karadeniz bölgesinde, Sinop'a bağlı 26.100 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.500 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.103 km.²'dir.

İlçe topraklarının bir kısmı İsfendiyar dağlarıyle kaplı, bir kısmı ise ovalıktır. Başlıca akarsu Gökırmak'tır. İlçeyi baştan başa keser. Yazları sıcak, kışları ise pek soğuk değildir. Yağışı boldur. Dağlar ormanlıktır. Ekonomik hayat başta pirinç olmak üzere tahıl tarımı ile meyvacılık üzerinedir.

İlçe merkezi Kızılırmak'la Gökırmak'ın kavşak noktasına yakın bir yerde kurulmuştur. Kastamonu - Amasya şosesi üzerindedir.

DURAN, Faik Sabri (1883 - 1943), tanınmış bir coğrafya bilginimizdir. Faik Sabri, 23 yaşına kadar fen ve seyahat konularıyle ilgili 14 eser yayınladı. Padişah Sultan Hamit, on madalya ile taltif etti. 23 yaşındayken 1906'da Paris'e giderek Sorbonne üniversitesine girdi. 1912'de buranın coğrafya bölümünden mezun oldu. Türkiye'ye dönünce öğretmenliğe başladı. Alman profesörü Obst ile Türkiye'de bağımsız bir coğrafya enstitüsünün kurulmasına çalıştı. Sonra 1920'den 1926'ya kadar tekrar Avrupa'ya gitti. Prof. Faik Sabri Duran, okullar için çeşitli coğrafya kitapları yazdığı gibi, başka eserler de vermiş, haritalar yayınlamıştır. «Büyük Atlas» en değerli eserlerinden biridir. «Kâşifler Âlemi» adlı eseri ölümünden sonra tamamlatılmıştır.

DURAN, Feyhaman (1886 -), tanınmış bir Türk ressamıdır. İstanbul'da doğdu. Galatasaray'ı bitirdikten sonra bir süre resim öğretmenliği yaptı, 1910'da Paris'e resim tahsiline gitti. Yıllarca Paris'te kalan Feyhaman, Julian akademisinde ve Güzel Sanatlar Mektebi'nde okudu; tanınmış ressamlardan Jean - Paul Laurens ve Cormon'un atelyelerinde çalıştı. Yurda döndükten sonra Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlisi'ne (Güzel Sanatlar Akademisi) öğretmen oldu. Feyhaman, tabiata bağlı olmakla beraber empresyonist fırçayla çalışan bir ressamımızdır.

A. Dumas, Fils

F. S. Duran

F. Duran

DURSUNBEY, Balıkesir'in Ege bölgesindeki 45.472 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 6.533 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.906 km.²'dir. Doğu - batı doğrultusunda 1.000 metrelik Karadağ, güneyinde Çatal Çamdağ (696 m.) vardır. Orman bakımındançok zengin olan ilçede en çok çam ağacı bulunur. Kara iklimine bağlıdır. Kışları soğukça, yazları sıcaktır. Yağış kışındır. İlçeyi küçük akarsular sular. Ekonomisi meyvacılık ve ipek kozacılığına dayanır. Toprağın ancak % 8'i ekime elverişlidir.

İlçe merkezi denizden 764 metre yüksekte kurulmuştur. Kütahya - Balıkesir demiryolu üzerindeki istasyona 5 km. uzaklıktadır. Kasabada kereste fabrikaları vardır.

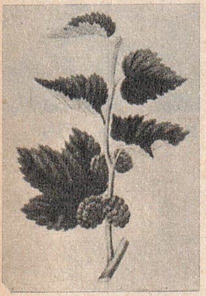

Yapraklı bir dut dalı

DUT, meyvası ve yaprakları için yetiştirilen bir ağaçtır. Yapraklarından ipekçilikte faydalanılır. Dut, orta iklim bölgesinde yetişir, yaprakları geniştir. Beyaz ve kara olmak üzere iki çeşidi vardır. Beyazı tatlı, kara dut ise tatlı veya ekşi olur. Dut ağacının anavatanı Doğu ülkeleridir. Boyları 12 - 13 metreyi bulur.

Dut, taçyaprağı olmayan iki çeneklilerin dutgiller familyasındandır ve bu familyanın örnek bitkisidir. Lastik ağacı ve incir de bu familyaya girer.

DUYU ORGANLARI, dış âlemden gelen çeşitli uyarmaları almaya yarayan organlarımızdır. Duyu organlarından gelen uyarmaların duyu sinirleri vasıtasıyle şuurlu olarak bilinmesine «duyum» denir. Duyu organlarımız: göz, kulak, dil, burun, deri olmak üzere 5 tanedir.

1 - Göz: Görme organıdır. Başlıca özelliği uyarıcı kaybolduğu halde, daha bir müddet bu uyarmayı devam ettirmesidir. Bu müddet saniyenin 16'da biri kadardır.

2 - Kulak: İşitme organıdır. Kulak kepçesinin topladığı ses dalgaları kulak zarını ve ardındaki kemikcikleri titreştirir. Buradan iç kulağa geçen titreşimlerin yaptığı uyarmayı, işitme sinirleri beyine götürür.

3 - Dil: Tatma organıdır. Tatlı, tuzlu, ekşi ve acıyı duyar. Bu dört duyumun karışmasıyle meydana gelen çok çeşitli lezzetleri almamıza yardım eder.

4 - Burun: Koklama organıdır. Yiyecek lerini koklayarak seçtikleri için hayvanlarda, insanlara göre çok daha fazla gelişmiştir.

5 - Deri: Dokuma duyumunun en önemli organıdır. Dokunma merkezleri deri üzerinde aralıklı olarak yayılmıştır. Deri, kiriş ve eklemlerimizdeki çeşitli ağrıları da duymaya yarar.

DÜELLO, öldürücü silâhlarla ve belli kurallara göre yapılan bir dövüştür. 16. - 19. yüzyıllar arasında Fransa'da çok rağbet görmüştür. Fransız filozofu Montesquieu'ya göre düelloyu ilk defa Germenler âdet haline getirmiştir. 16. yüzyılda bu âdet Avrupa'da süratle yayılmış, bilhassa Fransa'da büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Öyle ki, bu memlekette 16. yüzyılda yalnız 18 sene içinde düelloda 4.000 kişi öldürülmüştür. 20. yüzyılın başlarında düello yasak edilmeye başlandı, önce İngiltere'de yasak edildi. Düelloda adam yaralayan ve öldürenlere ağır cezalar verildi. 20. yüzyılın başında Fransa'da ordu mensuplarının düello etmek hakkı vardı, ama düelloya yine de pek o kadar izin verilmezdi.

Düello, kılıç veya tabancayla yapılırdı. Her şeklin kendisine göre kuralları vardı. Her iki şekilde de düello yerinde bir hakem ve tarafların şahitleri ve bir doktor hazır bulunurdu. Kılıçla düelloda, düello yapılacak yerin eni en az 3, uzunluğu 30 metre olurdu. Tabanca ile düelloda ise düellocular birbirlerinden 16 - 25 metre uzakta dururlardı.

DÜET, iki kişi tarafından söylenmek üzere yazılan müzik parçasıdır. İki saz için bestelenen müzik parçaları da bu adla anılır.

DÜĞÜM, ip ve benzeri şeylerin bağlanarak birbirine tutturulduğu yerdeki kabarık kısma denir. Çok çeşitli düğümler vardır. Bilhassa izciler ve gemiciler kullanılacağı yere göre çeşitli düğümler meydana getirmişlerdir. İyi bir düğümün asla gevşemeden, sağlamca durması, buna karşılık istendiği zaman da kolayca çözülebilmesi lâzımdır. Bir düğümde ipin uzun ucuna «tutma ucu», kısa ucuna ise sadece «uç» denir. Bir ucun bükülmesiyle yapılan ilmik de «koroz» diye anılır. Eskiden düğüm yerine daha çok «bağ» sözü kullanılırdı. Düğüm iki ipi birbirine tutturmaya yaradığı gibi, ipi sabit bir yere bağlamaya da yarar. Başlıca düğüm çeşitleri: Adi düğüm, camadan bağı, kazık bağı, örücü bağı, suğalı bağ, yular bağı, ızbarço bağı ve yuma bağıdır.

DÜĞÜN, evlenmeyi kutlama törenidir. En eski çağlardan beri evlilikleri kutlamak amacıyle düğünler yapılagelmiştir. Eski Mısırlılar gelin arabasına eski bir pabuç asar, yeni evlilerin üzerine pirinç serperlerdi. Nişan yüzüğü de ilk defa Eski Mısır'da kullanılmıştır. Bugün ise yüzük, dünyanın her tarafına yayılmış bir gelenek olmuştur. Bugünkü düğün postası âdeti de Eski Romalılar devrinden kalmadır.

Eski Türk düğünlerindeki âdetler, çeşitli bölgelere göre değişiktir. Ancak gelin hamamı, kına gecesi ve düğün esası daima aynıdır. Gelin hamamı, düğünden önce gelinin birçok davetli ile birlikte hamama giderek yıkanmasıdır. Gelin hamamlarına yiyecek de götürülür, bazan bir gelin hamamı sabahtan akşama kadar sürerdi. Gelin hamamının olduğu gece, ya da daha sonraki bir gece kına gecesi yapılırdı. Kına gecesi gelinin eline kına yakıldığı için bu adla anılır. Genel olarak kına gecelerinde gelin uyutulmaz, sabaha kadar şarkılar söylenilir, gülünür, ağlaşılırdı. Kına gecesinden sonra gelen düğün gününde nikâh kıyılırdı. Nikâhta gelinle güveyi yerine vekilleri de bulunabilirdi. Nikâhtan sonra düğün eğlenceleri yapılır, güvey gerdeğe girerdi. Bugünkü düğünler daha çok batı usulünde yapılmaktadır.

DÜĞÜNÇİÇEĞİ, nemli çayırlarda kendiliğinden yetişen bir bitkidir. Evlerde de yetiştirilir. Sarı çiçekleri vardır.

Düğünçiçeği, bitkiler âleminin, taçyaprağı ayrı olan ikiçenekliler sınıfının düğünçiçeğigiller familyasının örnek bitkisidir. Çöreotu, hezaren, şakayık bu familyaya girer.

DÜK, Avrupa ülkelerinde kullanılan bir asalet unvanıdır. Başlıca üç çeşidi vardır. a) Hanedan dükleri: Krallık hanedanından prenslerdir. Bunlara, kral tarafından «dük» unvanı verilmiştir. b) Hükümdar dükler: Bu adı hükümdarlık unvanı olarak taşırlar. Bunların devletine dukalık denir. c) Hanedana mensup olmayan dükler: Bu unvan ancak büyük bir hizmet dolayısıyle bir kimseye verilir ve nesilden nesile o ailenin başkanlarına geçer.

DÜLGER BALIĞI, ılık denizlerde yaşayan bir balıktır. Vücudunu meydana getiren kemikler dülger aletlerine benzediği için bu adla anılır. Dülger balıklarının boyları 60 santimi bulur. Sırt yüzgeçlerinde 7 - 9 tane diken vardır. Sularımızda «dülger» ve «dikenli dülger» olmak üzere iki çeşidi yaşar.

DÜNYA, güneş sisteminde, insanların yurdu olan gezegendir. Kutuplar üzerinden biraz basık bir küre biçimindedir. Dünyayı kaplayan karaların yüzölçümü 148.822.000 km.^{2}, denizlerin yüzölçümü ise 361.128.000 km.^{2}'dir. Dünyanın bütün yüzölçümü 509.950.715 km.^{2}, nüfusu 3.000.000.000'dan fazladır.

Dünyanın meydana gelişi hakkında çeşitli nazariyeler (kuramlar) vardır. Bunlardan Kant - Laplace nazariyesi, dünya ve diğer gezegenlerin bir tek nebuladan meydana geldiğini ileri sürer. Bir başka nazariyeye göre dünya ve diğer gezegenler güneş ile başka bir yıldızın çarpışması sonucunda meydana gelmiştir. 1935'te

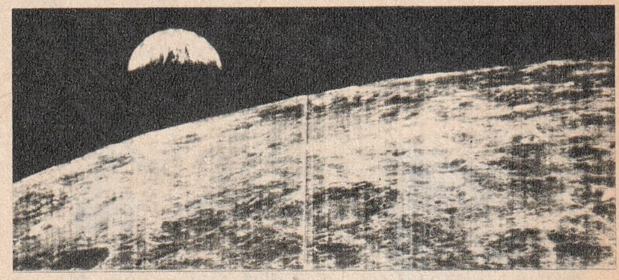

Dünya'nın Ay'dan görünüşü

Amerikalı bilgin Norris Russel de çift bir yıldızın bir başka yıldızla çarpışması sonucunda dünya ve gezegenlerin meydana geldiğini iddia etmiştir. Hangi şekilde olursa olsun, dünyanın bundan 3.500.000.000 yıl kadar önce meydana geldiği sanılmaktadır.

Dünya, atmosfer, hidrosfer ve litosfer olmak üzere üç tabakadan meydana gelmiştir. Atmosfer, dünyayı çevreleyen gaz tabakasıdır. Yeryüzündeki bütün sular (nehirler, göller, denizler), hidrosferi meydana getirir. Litosfer, yâni taşküre ise dünyanın katı kısmını teşkil eder. Sial, sima, nifsima, nife diye adlandırılan dört tabakadan meydana gelmiştir.

1 - Sial: Dünyanın kabuğunu teşkil eden tabakadır. Silisyum (Si) ve alüminyum (Al) silkatlarından meydana geldiği için kısaca sial diye anılır. Kalınlığı 60 km. kadardır.

Düğünçiçeği

2 - Sima: Daha çok silisyum (Si) ile magnezyum (Ma) dan meydana geldiği için bu adla anılır.

«Pirosfer» de denen bu tabaka sıvı ateş halindedir. Sima'nın kalınlığı 1.200 km. dir. Buraya «mağma» da denir.

3 - Nifsima: Nikel (Ni), demir (Fe), silisyum (Si) ve magnezyum (Ma) dan meydana geldiği için bu adla anılır. Kalındığı 1.700 km.'dir.

4 - Nife: Nikel (Ni) ve demir (Fe) den meydana gelmiştir. «Barisfer» diye de anılır. «Ağırküre» anlamındadır. Bu kısımda cisimler şiddetli bir sıcaklık ve basınç altında bulunur.

Dülger balığı

Burada verdiğimiz bölümleri ve bunların adını veren Avuturyalı jeolog Eduar Süss'tür.

Eski insanlar dünyayı kâinatın merkezi sanır, hareket halinde olduğunu bilmezlerdi. Bugün de bize hareket ediyormuş gibi görünmez. Ama dünyanın üç çeşit hareketi vardır.

1 - Dünya kendi etrafında döner: Dönüş hızı ekvatorda dakikada 27 km., kutuplarda 10 km. kadardır. Bir dönüşünü 23

saat 56 dakika 4.095 saniyede tamamlar. Buna bir gün deriz.

2 - Dünya güneşin etrafında döner: Dönüş hızı saatte 110.000 km.'dir. Bir devrini 365 gün 6 saat 9 dakika 5 saniyede tamamlar. Buna bir yıl deriz. Dünya güneşin etrafında elips biçiminde bir yörünge takip eder.

3 - Dünya, ayrıca bütün güneş sistemiyle birlikte de hareket eder. Güneş sistemi diğer yıldızların da hareketine uyarak Herkül burcuna doğru gitmektedir. Bu hareketin hızı saatte 72.000 km.'dir.

Dünya büyük bir mıknatıs gibidir. Bu bakımdan büyük bir magnetik alanı vardır. Dünyanın magnetik kutuplarından biri kuzey, diğeri de güney kutuplarına yakın yerlerde bulunur. Dünyanın etrafında magnetik fırtınalar da olur, bu fırtınalar kısa dalga radyo yayınlarına tesir eder. Magnetik kuzey kutbu, coğrafî kuzey kutbundan 1.700 km.; magnetik güney kutbu da, coğrafî güney kutbundan 2.800 km. kadar uzaktadır.

3.500.000.000 yıl kadar yaşında olan dünya ilk meydana gelişi sırasında ateşten bir top halindeydi. Bu ateş top, aklımızın alamıyacağı kadar uzun bir zaman sonunda yavaş yavaş soğumaya başladı. Bu arada dünyanın bileşimindeki ağır maddeler merkeze doğru çökerek çekirdeği meydana getirdi. Bu arada çeşitli gazlar da uçmuş fakat yerçekimine bağlı kalarak havada asılı kalmışlardı. Bu gazlar milyonlarca yıl havada kaldı, sonra dünya soğumaya başlayınca bitmez tükenmez yağmurlar halinde yere dökülmeye başladı. Böylece hayatın şartlarından biri meydana gelmiş oluyordu. Bu yağışlar da milyonlarca yıl devam etti. Havaya uçmuş olan diğer gazlar da atmosferi meydana getirdi. Artık hayatın bütün şartları hazırlanmıştı. Hayatın başlangıç tarihi şüphesiz kesin olarak bilinememekte, fakat ilk ilkel canlıların bundan 500.000 yıl önce meydana geldiği sanılmaktadır. 150.000.000 yıl süren bir gelişmeden sonra ve zamanımızdan 350.000.000 yıl önce karalarda bitki ve hayvanlar belirmeye başlamıştır. 100 - 150.000.000 yılya başlamış, ilk memeliler ise bundan 200.000.000 yıl önce dinozorlar yaşamaya başlamış, ilö memeliler ise bundan 70.000.0000 yıl önce görülmüştür. İlk insanın yeryüzünde görülmesi 1.000.000 yıl öncesine raslar. Ancak bugünkü insanın ceddi bundan 11.000 yıl önce yaşamaya başlamıştır. Bu tarihten bize doğru da taş çağını ve diğer çağları yaşamaya başlamışlardır. İnsanlığın bundan sonraki gelişmesi doğru orantılı olarak hızla devam etmiştir ve hâlâ da etmektedir. Çünkü 6.000 yıl önce ilk medeniyetler görülmüş, 2.500 yıl önce de büyük medeniyetler belirmeye başlamıştır.

DÜNYANIN YEDİ HARİKASI, eski çağların o devirlere göre eşsiz sayılan mimarlık ve heykeltraşlık eserleridir. 19. ve 20. yüzyılın akıllara durgunluk veren harikalarının olmadığı çağlarda insanlar, hacimli, dev mimarlık ve heykeltraşlık eserlerini büyük bir hayranlıkla seyrederdi. M. Ö. 100 yıllarında Antipater adlı bir Yunan tarihçisi bu harikaları 7 tane olarak tesbit etmişti. Aşağıda teker teker anlatacağımız bu 7 harikaya artık, «Eski dünyanın yedi harikası» demek yerinde olur.

1 - Mısır'ın Ehramları: Bunlar, dünyanın yedi harikasından günümüze kadar gelebilmiş tek örneğidir. Mısır'daki Nil vadisinde bulunan üç büyük ehram 4500 yıl kadar önce (M.Ö. 2650 - 2500) yapılmış gerçek bir teknik ve mimarlık şaheseridir.

2 - Babil'in asma bahçeleri: 2. Babil krallığının hükümdarı Buhtunnasır (Nabukodonosor) Fırat kıyılarındaki Babil'de asma bahçeler yaptırmıştı. Üst üste yedi kat olan bu asma bahçelerden her biri,

yüksekliği 25 metre olan kemerler üzerine oturtulmuştu. Kralın karısını memnun etmek için yaptırdığı bu bahçelerden bugün eser kalmamıştır.

3 - Zeus Heykeli: Altın ve fildişinden yapılmış bir heykeldi. 14 metre yüksekliğindeki heykeli Yunan heykeltraş Phidias M.Ö. 5. yüzyılda yapmıştı. Olympos dağında yapılmış olan heykelden bugün eser yoktur.

4 - Mausolus'un Mezarı: Dünyanın yedi harikasından biri olan bu mezar, güneybatı Anadolu'da, Halikarnas'ta idi. Karya kralı Mausolus'un mezarıdır. Bu büyük anıtkabir kralın ölümünden sonra karısı Artemis tarafından M.Ö. 4. yüzyılda yaptırılmıştı. Anıt 42 metre yüksekliğindeydi. Dikdörtgen bir kaide üzerinde büyük bir çatıdan meydana geliyordu. Çatının tepesinde, dört atlı bir arabada Kral Mausokus ile Kraliçe Artemis'i temsil eden bir heykel grubu vardı. 1800'de İngiliz arkeologları anıtın kalıntılarını buldular.

5 - Artemis (Diana) Tapınağı: Efes'te, Eski Yunan Tanrıçası Artemis için yapılmıştı. M.Ö. 430 yılında biten tapınağın inşası 430 yıl sürmüştü. Bugün bazı kalıntıları vardır.

6 - Rodos Heykeli: M.Ö. 280 yılında Rodos limanının girişinde yaptırılmıştır. 35 metre yükseklikte olduğu tahmin edilen tunç bir heykeldi. Bir efsaneye göre gemiler, heykelin bacaklarının arasından geçerek limana girermiş. M.Ö. 224'te bir deprem sırasında devrildi.

7 - İskenderiye Feneri: Mısır'da İskenderiye limanındaki küçük bir adanın üzerindeydi. Ptolemeaios II (Batlamyus) tarafından yaptırılan fener M.Ö. 246'da tamamlanmış bir deniz feneriydi. 140 metre yüksekliğindeki fener binasının tepesinde gece sabaha kadar ateş yakılırdı. İskenderiye Feneri M.S. 1300'de bir depremde yıkıldı.

DÜNYA SAVAŞI (Bak: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ve İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI)

DÜRBÜN, optik bir alettir. Uzaktaki cisimlerin görüntüsünü yaklaştırarak büyük görünmesini sağlar. Dürbünlerin esası «objektif» ve «oküler» adı verilen iki mercektir. Yine cisimlerin görüntüsünü büyütmeye yarayan teleskop ve mikroskop gibi aletlerle beraber dürbün de 17. yüzyılın başlarında icat edilmiştir. 1609'da Hoiandalı Metius'un buluşundan faydalanan Galilei ilk dürbünü yaptı. Bugüne kadar geçen süre içinde teleskop, dürbün, mikroskop gibi aletler hızla gelişti.

DÜRER, Albrecht (1471 -1528), bir Alman ressamıdır. Nürnberg'de doğdu. On beş yaşından itibaren hem babasından kuyumculuk öğrenmeye, hem de tanınmış ressam Wolgemut'tan resim dersi almaya başladı. 1490'dan sonra Almanya'nın başka taraflarını gezerek ünlü ressamlardan ders aldı. Dört yıl sonra geri döndü, evlendi ve hemen İtalya'ya gitti. Ressamın İtalya'ya gidişi 1505 yılına raslar ki, artık iyice meşhur olmuş, şöhreti bütün Avrupa'ya yayılmıştı. Dürer, resimlerinden ve gravürlerinden başka geometri ve perspektif konularında da bir eser vermiştir. Sanatkârın eserleri ölümünden sonra dünyanın en önemli müzelerine alınmıştır.

Dürer'den bir tablo: «Masum Kadın»

DÜRZÎLER, bir mezhebin mensuplarıdır. Dürzîlik, Fatımî imparatoru Hâkim'in vezirlerinden Hamza ibni Ali tarafından kurulmuştur. İslâm'dan en fazla ayrılan mezhep olan Dürzîlik, bazı kimseler tarafından doğrudan doğruya İslâm dışı sayılır. Bugün Lübnan ve Suriye'nin bazı kesimlerinde 300.000 kadar Dürzî vardır. Dürzîler, Osmanlı devrinde iç işlerinde bağımsız küçük prenslikler halinde yaşamışlardır.

DÜSSELDORF, Almanya'da 703.500 nüfuslu bir sanayi şehridir. Ülkenin kuzeybatısında, Ren nehrinin sağ kıyısında kurulmuştur. Kuruluşu 13. yüzyıla kadar uzanan Düsseldorf, karnaval mevsiminde turistlerin can attıkları bir yerdir. 1767 yılında kurulan sanat akademisi, yetiştirdiği ünlü ressamlarla tanınmıştır. Şehrin hemen yakınındaki havaalanı, Almanya'nın en işlek hava limanlarından biridir. Şehirde cam, demir, çelik, dokuma sanayii çok gelişmiştir.

Dürer

DÜŞEY KANUNLARI (Bak: YERÇEKİMİ)

DÜŞÜNME, bir zihin hareketidir. Yeni sonuçlar çıkarmak için zihinde çeşitli fikir ve hükümleri birbirine bağlamaya denir. Düşünme ihtiyacı yeni durumlarla karşıla-

şınca kendisini gösterir. Yoksa âdet haline gelen işler için düşünmeye lüzum yoktur. Düşünce sayesinde hayatta karşılaştığımız çeşitli problemleri çözeriz. Yine bu sayede davranışlarımızı çevremizin şartlarına göre ayarlamak imkânını buluruz. Düşüncenin olabilmesi için insanın kendi iç dünyasında ve dış dünyada olup bitenlerden haberli olması lâzımdır. Düşünmenin iki ana prensibi vardır. Bunlardan birincisi «yeter sebep» prensibidir. Her şeyin varlığının bir sebebi olması esasına dayanır. İkincisi de «aynılık» tır. Buna göre de bir şey ne ise odur. Kendi kendisinin aynıdır. Buna göre bir şey aynı şartlar altında ve aynı zamanda hem var, hem yok olamaz.

Dvorak

DÜYUN-U UMUMİYE, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında alınan dış borçlar ve bunların ödenmesi için kurulan kuruluşun adıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devrinde para sıkıntısı başgöstermişti. Kırım Savaşı'ndan sonra ilk defa dış borç yapıldı. Sultan Aziz'in son günlerinde imparatorluğun dış borçlarının toplamı 5.297.676.500 altın frangı bulmuştu. Ayrıca düzensiz borçlar da vardı. 1881'de «Muharrem Kararnamesi» ile içinde alacaklı milletlerin mümessilerinin bulunduğu «Düyun-u Umumiye» idaresi kuruldu. Bu idare, çeşitli vergi gelirlerini topluyor ve bunlardan alacaklarını alıyordu. Cumhuriyetten sonra eski borçların 87.316.000 altın liralık kısmı kabul edildi. Düyun-u Umumiye idaresi kaldırıldı. Bu borçlar da 1944 yılında ödenip bitti.

DÜZCE, Karadeniz bölgesinde, Bolu'ya bağlı 136.179 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 22.274 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.489 km.²'dir.

İlçe toprakları Düzce ovası ile, bunu çevreleyen dağların eteklerini kaplar. Ovayı doğuda Bolu dağı, güneyde Abant sıradağları, batıda Çamdağı kuşatır.

Dağlar, orman bakımından zengindir. Başlıca akarsular Melen, Uğur ve Aksu'dur. Bunlar Efteni gölünde birleşir ve buradan Büyük Melen adını alarak çıkar ve Karadeniz'e dökülür. İlçede en çok buğday, mısır, tütün, patates tarımı yapılır.

İlçe merkezi Istanbul - Ankara şosesi üzerindedir. Karadeniz sahilindeki turistik Akçakoca kasabasına 39 km. uzaklıktadır. İlçe çok gelişmiş durumdadır.

Van Dyck

DÜZEÇ, herhangi bir düzlemin dik, ya da yatay olup olmadığını anlamaya yarayan bir âlettir. Yapı işlerinde kullanılır. «Kabarcıklı» ve «ipli» olmak üzere iki çeşidi vardır.

DÜZLEM, geometride, üzerine bir doğrunun iki noktası dokununca, o doğrunun her noktasının dokunması gereken yüzeye denir. Bir düzlem üzerine konduğu zaman, her noktası o düzleme dokunan şekle de «düzlem şekil» denir. Başlıca 2 düzlem vardır:

1 - Paralel Düzlemler: Ortak noktası olmayan iki düzleme denir. Birbiriyle kesişen iki doğrunun her biri bir düzleme paralel ise, bu doğruların meydana getirdikleri düzlem de, o düzleme paraleldir. İki paralel düzlemin üzerinde bulunan bir doğru öbür düzleme paraleldir.

2 - Dik Düzlemler: Kesişen iki düzlemin meydana getirdiği iki düzlemli açılar dikse, bu düzlemlere denir. İki düzlemin birbirine dik olması için, bu düzlemlerden birinin içinde öbür düzleme dik bir doğrunun bulunması kâfidir. Bir doğru, bir düzleme dikse, bu doğrudan geçen herhangi bir düzlem öbür düzleme diktir.

DÜZMECE MUSTAFA (Bak: MUSTAFA ÇELEBİ)

DVORAK, Antonin (1841 - 1904), Bohemyalı bir bestekârdır. Bugünkü Çekoslovakya'da Nelahozeves köyünde doğmuştur. Babası meyhaneciydi. Dvorak 6 yaşından itibaren babasının yanında keman çalmaya başladı. 16 yaşında iken Prag konservatuvarına girdi. Okulu bitirdikten sonra Çek millî orkestrasında çalmaya başladı. Bu arada yaptığı bir besteyi orkestranın şefi Smetana'ya verdiyse de şefin tavsiyesiyle geri aldı. Dvorak daha sonra Viyana'ya gitti. Burada müzik üstatlarıyle tanıştı. 1876'da kızının ölümü üzerine bestelediği «Stabat Mater» onu şöhrete ulaştırdı. 1891'de Amerika'ya giderek dört sene kaldı. Dvorak'ın 9 senfonisi, ayrıca, çello, keman konçertoları, çeşitli orkestra ve oda müziği eserleri vardır.

DYCK, Anton van (1599 - 1641), Holandalı bir ressamdır. Ünlü ressam Rubens'ten ders almıştır. Dinî ve tarihî portre ve tablolarıyle tanınan sanatkâr, 1620'de İngiltere'ye davet edilmişti. Maksadı Kral Charles I'in portresini yapmaktı. Sanatkâr üç ay sonra İtalya'ya gitti. Sonra memleketine döndü. Van Dyck ikinci İtalya yolculuğunda büyük ressamların eserlerini inceledi. 1632'de İngiltere'ye gitti ve saray ressamı tayin edildi. Bu büyük ressam sadece yaşadığı devirde tanınmakla kalmamış, daha sonra yetişen ressamlara da örnek olmuştur. Bilhassa Holandalı ressamlar bu büyük portre sanatkârının izinden yürümüşlerdir.

■

E

Edirne'den bir görünüş ve Selimiye

EBCED, Arapça «elifbâ», yâni aalfabedeki harfleri daha kolay bellemek için söylenen uydurma sekiz kelimenin ilkine denir. Bu sekiz kelime sessiz harfler bakımından İbrânî ve Ârâmî dillerindekinin aynıdır. Arap harflerini kullandığımız devirde bizde de okumaya başlayan çocuklara hem uğur getirir inancı ile, hem de çocuğun elifbeyi kolay öğrenmesi için bu sekiz kelime öğretilirdi. Arap alfabesindeki harfler birer sayıya karşılık tutulur. «Ebced tertibi» ne göre ilk on harf, l'den 10'a kadar sayılır. Ondan sonra gelen harfler, 100'e kadar onar onar artar. Yüzden sonra da, 1.000'e kadar yüzer yüzer gider. Buna göre yapılan ebced hesabı bazı olayları tarihlerini kelime, tertip ve mısra halinde anlatmak için kullanılırdı ki, buna «tarih düşürmek» denir.

Her harfin karşılığı olan sayılar aşağıdaki listede gösterilmiştir:

EBE VE EBELİK, doğmak üzere olan çocuğu alan ve loğusaya ilk yardımı yapan kadına ve yaptığı işe denir. Ebeler, diğer hastabakıcılardan ayrı bir eğitim görürler. Eski Yunan ve Roma devirlerinden beri ebelerin varlığı bilinmektedir. Ortaçağ'da da ebelerin çok önemli bir yeri vardı. Ebe saltanatı 15. yüzyıla kadar devam etmiş, doğumlarda ölüm nisbetinin artması üzerine asîl aileler ebeyle beraber doktor da bulundurmaya başlayınca, bu âdet orta sınıfa da geçmiştir. Ebelik, 18. yüzyılda tıp ilminin bir kolu haline gelmiştir. Bizde de taassup yüzünden eskiden kadınlar doktora gösterilmez, ebeyle doğum yaptırılırdı. Mahallenin yaşlı ve tecrübeli kadınları bu işi görürdü. Ancak Cumhuriyet devrinde modern ebeliğe bizde de önem verilmiş ve ebe okulları açılmıştır.

EBEGÜMECİ, yapraklarından yemek yapılan yıllık otsu bir bitkidir. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin ebegümecigiller familyasındandır. Kazık kökü, kısa gövdesi, damarlı yaprakları vardır. Morumtrak çiçekler açar. Özel olarak yetiştirilmez. Sindirimi kolay, C vitamini bakımından zengin bir bitkidir. Çiçekleri de ayrıca ilâç yapmaya yarar.

Ebegümeci

EBEKUŞAĞI (Bak: GÖKKUŞAĞI)

EBONİT, kauçuğun kükürtle karıştırılmış şekline denir. İçine daha başka maddeler karıştırılarak elde edilen değişik türleri vardır. Elektiriği geçirmediği için, elektrik araçlarında yalıtkan olarak kullanılır. Sıcağa, soğuğa karşı da dayanıklıdır.

EBRU, bulut ve mermer damarları gibi renkli, dalgalı ve hareli şekillerle kâğıtlara yapılan süse denir. Eski Türk sanatlarından biridir. Önce ebrulanacak kâğıt büyüklüğünde bir kap hazırlanır. «Kitre» adlı bir cins zamktan gerektiği kadar alınarak su ile karıştırılır ve eritilir. Madenî toz boyalarla karıştırılarak eski «Türk mürekkebi» koyuluğunda bir boya elde edilinceye kadar karılır. Boyanın miktarına göre içine taze sığır ödü ilâve edilir. Hazırlanan kaba, derinliği bir karış olun-

EBCED HESABINDA HARFLERİN DEĞERLERİ

ا	Elif (a, e)	=	1	س	Sin (s)	=	60
ب	Be (b)	=	2	ع	Ayın (a)	=	70
ج	Cim (c)	=	3	ف	Fe (f)	=	80
د	Dal (d)	=	4	ص	Sat (s)	=	90
ه	He (h, e)	=	5	ق	Kaf (kalın k)	=	100
و	Vav (v, u)	=	6	ر	Rı (r)	=	200
ز	Ze (z)	=	7	ش	Şın (ş)	=	300
ح	Hı (kalın h)	=	8	ت	Te (t)	=	400
ط	Tı (kalın t)	=	9	ث	Se (peltek s)	=	500
ي	Ye (y, i)	=	10	خ	He (ince h)	=	600
ك	Kef (ince k)	=	20	ذ	Zel (peltek z)	=	700
ل	Lâm (l)	=	30	ض	Dat (z, d)	=	800
م	Mim (m)	=	40	ظ	Zı (kalın z)	=	900
ن	Nun (n)	=	50	غ	Gayın (kalın g)	=	1000

caya kadar kitreli sudan konur. Koyu renkliden başlamak üzere hazırlanan boyalar da suluboya fırçasiyle kitreli suyun yüzüne serpilir. Boya suyun yüzünde kalır. İğne ucu veya süpürge çöpüyle bunlara istenilen şekiller verilir. Ebrulanacak kâğıt yavaşça suyun yüzüne bırakılır. Beş - on saniye sonra da dikkatle kaldırılır. Düz bir yatay üzerinde kurutulur.

EBU EYYUP, Halit bin Zeyd - el - Ensarî (? - 672), Peygamberimizin bayraktarıdır. Medineli'dir. 670'de Bizans'ı kuşatan Emevî ordusunun başbuğları arasında o da vardı. Kuşatma sırasında hastalanarak öldü. Sûrların yanına gömüldü. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul kuşatmasında Şeyh Akşemsettin'in gördüğü bir rüya üzerine Ebu - Eyyup Halit'in mezarının bulunduğu söylenir. 1458'de bugün Eyüp diye anılan yerde bir cami yaptırıldı. Mahmut II, Topkapı sarayında bulunan kutsal eşyadan «kadem-i şerif» i bu camiye koydurttu. Osmanlı hanedanında her cülûsta kılıç kuşanma törenleri bu camide yapılırdı. Sonradan Ebu - Eyyup'un türbesi halk tarafından ziyaret yeri haline getirildi.

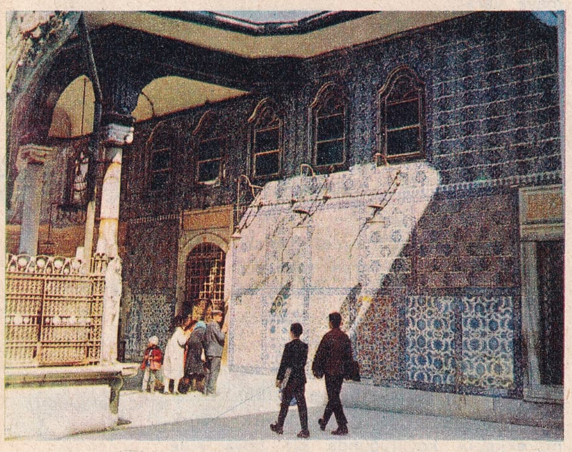

İstanbul'da Eyüp'te Ebu Eyyup'un türbesi

EBU HANİFE, İmam-ı Âzam Numan İbni Sabit (699 - 769), Hanefî mezhebinin kurucusu ve büyük bir İslâm hukukçusudur. Kûfe'de doğdu. Öğrenimini tamamlayıp, kendisini fıkha verdi. Hammâd bin Ebu Süleyman'ın, Kûfe camisindeki derslerine devam etti. Onun ölümünden sonra müderrislerin isteğine uyarak, boşalan kürsüye yerleşti. Emevîler zamanında Irak valisi Yezid'in kadılık teklifini reddettiği için, çeşitli işkencelere uğradı. Bunun üzerine Mekke'ye kaçtı. Halîfelik, Abbasîler'e geçinceye kadar orada kaldı. Abbasîler, önce değer verdikleri Ebu Hanife'nin Alevîlere taraftarlık ettiğini öğrenince, kendisini Bağdat'a getirttiler. Hapisteyken öldü. Ebu Hanife fıkhı yeniden düzenlemişti. Kurduğu «Hanefî» mezhebi, Türkler'in de mezhebi olup, mezheplerin en liberalidir.

EBU TÂLİP bin Abd - ül - Muttalip (? - 619), Peygamberin amcasıdır. Büyük babasının ölümünden sonra Hz. Muhammed'i himâyesine almıştır. Hz. Peygamber de sonradan onun oğlunu kendi evinde yetiştirmek suretiyle amcasına karşı beslediği minneti göstermiştir. Ebu Tâlip, Mekkeliler'in serzenişlerine rağmen, yeğenini, ölünceye kadar korumuştur. Amcasının Hicret'ten 3 yıl evvel vefatı Hz. Muhammed için büyük bir üzüntü kaynağı olmuştur.

EBUBEKİR, Râzî (850 - 920?), İranlı büyük bir tıp ve kimya bilginidir. 140 kitap yazmıştır. Kimya ve tıp alanlarındaki keşifleri çok önemlidir. Bazı hastalıkları keşfetmiş, operatörlükte yeni esaslar ortaya atmıştır. Eserleri ve fikirleri Ortaçağ Avrupası'na çok tesir etmiştir.

EBUBEKİR SIDDIK, Abdullah (571 - 634), ilk halifedir. Babası Osman'la, annesi Selma aynı aileye mensuptu. Peygamber'e ilk önce o inanmış, İslâmiyeti kabul eden ilk erkek olduğu için, Hz. Muhammed'in en yakınları arasına girmiştir. Peygamber hicrete karar verince, Ebubekir de Medine yolunda kendisine arkadaşlık etmiştir. Kızı Hz. Ayşe'yi ona vererek, daha yakını olmuştur. 8 haziran 632'de Peygamber'in ölümü üzerine halife seçilmiş, itidalli tutumu, adaleti ve ileri görüşlülüğü ile ün salmıştır. Hz. Peygamber'in ölümü üzerine İslâmiyetten vazgeçen kabileleri yeniden itaat altına almıştır.

EBUFAZL ALLÂMÎ (1551 - 1602), Timuroğulları imparatoru Ekber Şah'ın veziridir. Agrâ'da doğdu. Gvalyor'da gömüldü. 3 ciltlik «Ekber - Nâme» si, önemli bir tarih kaynağıdır. Ayrıca Farsça eserleri vardır. Eserleri Almanca'ya çevrilmiştir.

EBULFEREC, Ali İsfahânî (897 - 967), Arap edip ve tarihçisidir. İsfahan'da doğdu. Bağdat'ta okudu. Arap edebiyatının bir antolojisi olan en önemli eseri «Kitâbu'l - Agaanî» (Şarkılar Kitabı) 20 büyük cilt halinde Kahire'de üç kere basılmıştır.

EBULFİDÂ, Melik Müeyyet İmadettin İsmail (1273 - 1323), tarih ve coğrafya bilgini olan bir hükümdardır. Şam'da doğdu. Daha 12 yaşında iken savaşlara katıldı. Yararlıkları üzerine Mısır Sultanı kendisine Hama'yı verdi. İdaresiyle halkın sevgisini kazandı. En önemlileri «Tarih-i Ebulfidâ», «El-Muhtasar fi Tarihül - beşer» (İnsanlık Tarihi Özeti) olan tarih ve coğrafya eserleriyle tanınmıştır.

EBULGAZİ BAHADIR HAN (1603 - 1663), bir Harzem hükümdarı ve Şecere-i Türk» adlı tarihî eserin yazarıdır. Ürgenç'

te doğdu. Arap Muhammed Han'ın oğludur. Ebulgazi'nin kardeşleri Habeşle İlbars babalarına karşı ayaklanmışlardır. Muhammed Han, oğullarının eline düştü. İşkencelerle öldürüldü.

Ebulgazi de yaralı olarak Buhara Hanı İmam Kuli Han'a sığındı. Muhammed Han'ın büyük oğlu Kalgay İsfendiyar Sultan da Şah Abbas'a sığındı. Kandehar seferinden sonra Şah Abbas, İsfendiyar Sultan'a yardım etti. İsfendiyar Sultan 1623'te Harzem Hanı oldu. Babasının öcünü almada kendisine yardımları dokunan Ebulgazi'ye, Urgenç'i verdi. Ebulgazi Bahadır, 1624'te Ürgenç Hanı oldu. 21 yıl hanlık etti. «Şecere-i Türk» adlı tarihî eserin de yazarıdır.

EBULÛLÂ MAARRÎ, Ahmet (973 - 1057), İslâm tarihinde hür düşüncesiyle ün salmış bir şairdir. Suriye'de Maarretünnuman kasabasında doğdu. Babası Kadı Abdullah'tır. 4 yaşında iken çiçek hastalığından gözleri kör oldu. Dil ve din bilgisini babasından öğrendi. 14 yaşında Antakya'ya geçti. Oradan Şam'a gitti. Lâzkiye'de rahiplerden Hıristiyanlık ve Musevîlik hakkında bilgi edindi. Dinlerin doğruluğundan şüpheye düştü. Bu yüzden dinsizlikle suçlandırıldı. 20 yaşında Bağdat'a gidip Hint felsefesini öğrendi. Annesinin ölümünden sonra hep yalnız yaşadı. 1057' de üç gün süren bir hastalıktan sonra öldü. Evlenmeyi cinayet saydığı için bekâr yaşamıştır. En önemli eserlerinden biri olan «Risâlet el - Gufran», şaşılacak derecede Dante'nin Divina Commedia (İlâhi Komedi) sine benzer.

EBULÛLÂ MARDİN (Bak: MARDİN)

EBUMUSLİM HORASANÎ (717 - 755), tanınmış Horasanlı bir lider ve ihtilâlcidir. Emevîleri devirip, Abbasîleri tahta geçirmiştir. Emevîler memleket idaresinde Arap olmayanlara hiç hak tanımıyorlardı. Ebumuslim, bütün Emevî düşmanlarını toplayarak ayaklandı. Böylece Abbasîler devri başlamış oldu. Ebumuslim, Hac emiri Ebucafer'le birlikte Mekke'de bulunduğu sırada ilk Abbasî halifesi Ebul - Abbas'ın ölümü haberini aldı. Ebucafer'e biat etti. O sırada yeni halifenin amcası Abdullah da kendisini halife ilân etmişti. Beş ay süren savaşlardan sonra, Ebumuslim, karşı tarafın ordularını yendi. Fakat ele geçirdiği hazineyi halifeye göndermemesi ve Şam valiliğini reddetmesi, gözden düşmesine sebep oldu. İkinci Abbasî halifesinin emriyle Rumiye yakınlarında öldürüldü.

EBU - NUVAS, Hasan (756 - 813?), Arap şairlerinin en büyüğüdür. Aslen İranlı'dır. Basra'da yetişmiş, Bağdat'a yerleşmiş, burada büyük iltifat görerek zengin bir hayat yaşamış ve yine Bağdat'ta ölmüştür. «Divan» ı pek değerlidir.

EBU'R - REYHAN MUHAMMEDÎ BÎRÛNÎ (973 - 1051), Ortaçağ'da yetişmiş en büyük bilginlerdendir. Kâs'da doğduğu söylenir. 995'te Rey'e göçtü. 1009'da Ürgenç'e geçip, Gazneli Sultan Mahmut, Harzem'i kendi ülkesine katıncaya kadar burada kaldı. Daha sonra Gazneli Mahmut tarafından Gazne'ye götürüldü ve ölünceye kadar orada yaşadı.

Bîrûnî, Batı'nın modern bilimine en çok yaklaşmış Doğulu bilgindir. Gazneli Mahmut'un sarayında tarih, coğrafya, aritmetik ve astronomi bilgini olarak bulunduğu halde, güzel sanatlarla da ilgilenmiştir. 1037'ye kadar 113 eser hazırlamıştır.

EBUSSUUT EFENDİ, Mehmet (1490 - 1573), tanınmış bir Türk bilginidir. İskilip'te doğdu. Babası, Muhittin Mustafa dır. Önce müderris oldu, 1545'te Şeyhülislâmlığa getirildi. Kanunî zamanında 21 yıl, Selim II zamanında da 7 yıl bu görevde kaldı. Eyüp yakınlarında yaptırttığı okulun yanına gömüldü. Ahlâk ve fazileti örnek olabilecek kadar kuvvetliydi. Arapça ve Farsça'yı pek iyi yazan Ebussuut Efendi'nin Türkçe şiirleri, bilgi kuvvetiyle söylenmiş manzumelerdir. Ayrıca Arapça güzel şiirleri de vardır. Kanunî devrinde yapılan kanunlarda da pek önemli rol oynamıştır. Bugün İstanbul'da, Sirkeci civarında bir cadde onun adını taşır.

Ebüzziya Tevfik

EBÜZZİYA TEVFİK (1848 - 1913), değerli bir Türk gazeteci ve edibidir. İstanbul'da doğdu. Babası Kâmil Efendi'dir. Muntazam bir öğrenim yapmadı. 20 yaşında «Terakki» gazetesinde yazdığı yazılarla gazeteciliğe atıldı. Avrupa'ya gitti ve dönüşünde Türk basım hayatında Batı ayarında örnekler verdi. 1873'te Rodos'a sürüldü. 1876'da affedilip İstanbul'a döndü. 1900'de Abdülhamit II'nin emriyle tevkif edildi. Maaşlı olarak Konya'ya sürüldü. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a dönerek, «Tasvir-i Efkâr» ı çıkartmaya başladı. 27 ocak 1913'te Haydarpaşa'ya giderken iskelede kalpten öldü. Ebüzziya Tevfik, «Mecmua-i Ebüzziya» adlı dergiyle, «Kütüphane-i Meşahir» ve «Kütüphane-i Ebüzziya» adı altında o zamanlar için çok yararlı kitaplar, «Takvim-i Ebüzziya» adlı meşhur takvimini ve çeşitli faydalı yıllıklar çıkarmıştır.

ECEABAT, Marmara bölgesinin Çanakkale iline bağlı 9.021 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.842 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 490 km.^{2}'dir. İlçe toprakları, tepesi güneyde bulunan bir üçgen biçimin-

Swift

Goethe

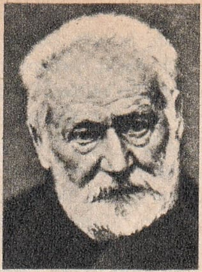
Hugo

Dickens

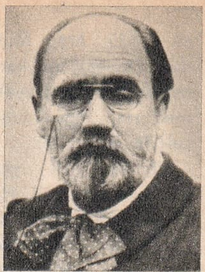
Zola

DÜNYACA TANINMIŞ EDEBİYATÇILAR:

Cervantes

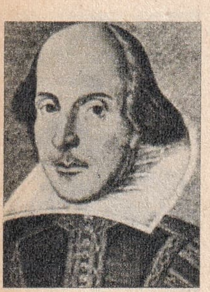
Shakespeare

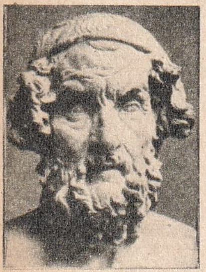
Homeros

dedir. Gelibolu yarımadasının güney kısmını meydana getirir. İlçe merkezi Eceabat kasabası, Çanakkale boğazı üzerinde küçük bir koyun kıyısında kurulmuştur. Kışlar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. Daimî akarsular yoktur. En çok buğday yetiştirilir. Zeytincilik, bağcılık ve balıkçılık da önemlidir.

İlçe merkezi ile Çanakkale arasında daimî araba vapuru işlemesi, buraya devamlı bir canlılık verir.

ECZACILIK, ilâçların ne şekilde hazırlanması gerektiğini öğreten bir bilim koludur. Çok eski bir geçmişi vardır. Eskiden doktorlar muayene ettikleri hastanın ilâcını da hazırlarlardı. Eczacılığın doktorluktan ayrılması çok yakın çağlara raslar. Avrupa'da ilâçların hazırlanması 16. yüzyıla kadar eski Yunanlılar'dan kalma usullerle yapılırdı. Doğuda ise Araplar'ın bu alanda önemli buluşları vardı. Arap simyacısı Câbir, kimyasal maddelerle ilâç hazırlama konusunda çok çalışmıştır. 10. yüzyılda Napoli'de ilâç yapacak kimselerden bu konuda öğrenim yapmaları istenmiştir.

Eczacılıkta ilk önemli adımı İsviçreli hekim Bombastus von Hohemheim attı. Eczacılık bir sanat olmaktan çıkıp, bir bilim haline geldi. Kimyanın gelişmesi ve daha hassas âletlerin bulunması, gelişmeyi teşvik etti. 19. yüzyılın ilk yarısında bazı kimyasal maddelerin saf olarak elde edilebilmesi üzerine, morfin, striknin, atropin, kinin gibi ilâçların kullanılması mümkün oldu. Eczacılığın başlı başına bir bilim kolu haline gelmesi ise, Alman bilgini Oswald Schmiederberg sayesinde gerçekleşti.

EDEBİYAT, güzel sanatların bir koludur. Düşünce ve duyguların söz veya yazı halinde anlatılması sanatıdır. İnsanlar yazıyı öğrendiklerinden beri, değerli söz ve yazıları kendilerinden sonra geleceklere saklamaya başlamışlardır. Edebiyat, bir dilin en güzel yazı örneklerini bir araya toplar. Her milletin kendine göre bir edebiyatı vardır. Dil ve edebiyatın gelişmeleri, birbirlerine bağlıdır.

İlk edebiyat eserlerinin çoğu, dinî ve felsefî konuları işlemiştir. Büyük dinlerin hepsi, amaçlarını anlatan büyük kitaplarla kuvvet bulmuşlardır. Kur'an, İncil, Tevrat gibi. Edebiyat, birçok ülkelerde sosyal ve siyasal değişikliklere yol açmıştır. Uluslararası münasebetlerde de önemi büyüktür. Yazılı eserler yoluyla milletler birbirleriyle fikir alışverişi yapmışlardır.

Edebiyat başlıca ikiye ayrılır:

1 - Nesir: Bir dilin kurallarına uygun olarak söylenilen, yazılan düz şeklidir.

2 - Nazım: Vezinli, yani ölçülü sözdür. Nesirle nazım da birçok kısımlara ayrılırlar. Başlıca nesir şekilleri: Roman, hikâye, hâtırat, biyografi, piyes, makale, deneme, eleştirme, fıkra'dır. Başlıca nazım şekilleri de: Şiir, destan, manzum piyestir.

Dünyanın belli başlı ilk edebî eserleri, Gılgamış Destanı ile Hamurabi Kanunları'dır. Milâttan önce büyük medeniyetlerin kurulduğu Mezopotamya'da büyük kitaplıkların bulunduğu yapılan kazılardan anlaşılmıştır. Eski Mısırlılar'da da, Firavunlar çağında edebiyata çok önem verilirdi. Bilhassa hikâyecilik çok ileriydi. Mısır'ın en eski şiir örneklerini ise ehramlara yazılan ağıtlar teşkil eder.

Eski Yunan Edebiyatı: Bugünkü dünya edebiyatı üzerinde büyük etkileri olmuş bir edebiyattır. Şair Homeros'un eserleri zamanımıza kadar gelmiştir. Yunanlılar piyes yazmakta da çok ustaydılar. Yunan filozoflarının eserleri de bugünkü felsefenin temelini teşkil eder.

Eski Roma Edebiyatı: Roma medeniyeti, Yunan medeniyetinin yerini alınca, Roma edebiyatı da, Yunan edebiyatının etkisi altında gelişmiştir. Böylece doğan Latin edebiyatı, daha sonra bütün dünya dillerini ve edebiyatlarını etkilemiştir.

Ortaçağ Edebiyatı: Roma'nın yıkılışından sonra, edebiyat da kilisenin baskısı altına girmiştir. Eski Yunan ve Roma şairlerinin eserleri unutulmuştur. Latincenin yerini Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca almış, Latince ise konuşma dili olmaktan çıkmıştır. İtalyan şairi Boccacio'nun «Dekameron» u, İngiliz şairi Chaucer'

in «Canterbury Masalları», bu devirlerin en önemli eserleridir. Dante'nin «İlâhi Komedi» si de, Ortaçağ'ın dinî konularından dır.

Rönesans Edebiyatı: Din baskısından bunalan milletler yeni bir uyanış devresine girdikleri sırada, her milletin edebiyatında bazı öncüler ortaya çıkmıştır. İtalya'da Petrarca, Fransa'da Montaigne, İngiltere'de Shakespeare, Francis Bacon, Thomas Marlowe, bu devrin en önemli isimleridir.

Eski Yunan ve Roma klasikleri yeniden rağbet görmeye başlamış, İngiltere'de John Milton, Fransa'da Voltaire, reform'u yaratan Mantık Çağı'nın şiirini temsil etmişlerdir.

Romantizm Çağı: Mantıkçılar aleyhine ilk fikir kıpırdanışları Almanya'da başlamıştır. İnsanların her şeye rağmen duygulara da önem verme güdüsü, romantizme zemin hazırlamıştır. Romantik yazarlar tabiata da âşıktılar. Fransa'da Jean - Jacques Rousseau, Lamartine, İngiltere'de Robert Burns, Wordsworth, Shelley, Byron, Keats, Almanya'da Goethe, eserlerinde gerçeğin çirkinliği, hayatın güzelliği temalarını işlemişlerdir. Fakat bu alanda da aşırılığa kaçış hoşnutsuzluk yaratmış. İngiliz romancısı Charles Dickens eserlerinde fakir halkın dertlerini belirtmeye başlamıştır. Böylece his ve hayal, yerini gerçekçiliğe bırakmıştır.

Bugünkü Edebiyat: Çağdaş edebiyatın temelini, gerçekçilik teşkil eder. Bunun için de en uygun kollar, roman ve piyestir. Gerçekçi edebiyatın öncülüğünü Fransız romancısı Emile Zola, Rus yazarlarından Dostoyevski ve Tolstoy, Norveçli yazar İbsen, İngiliz şairi Bernard Shaw yapmışlardır. Zamanla şiir de gerçekçiliğe yönelmiştir. Günümüzün gerçekçi şairleri arasında başta İngiliz T. S. Eliot, Amerikalı Walt Whitman, Carl Sandburg ve Amy Lowell, Hemingway sayılabilir. (Türk Edebiyatı: Bak. TÜRKİYE)

Çocuk Edebiyatı: adı verilen edebiyat türünün başlaması, baskı makinesinin icadından çok öncelere raslar. Bütün dünya ülkelerinde, çocuk edebiyatının temelini ise masallar teşkil eder. En ünlü masallara örnek olarak, birçok masaldan meydana gelen «Binbir Gece Masalları» ile «Dedekorkut Hikâyeleri» ni gösterebiliriz. Çocuk edebiyatının diğer türlerinde olduğu gibi, masal alanında da işlenen olaydan asıl maksat çocuğa dürüstlüğü, iyi insan olmayı, hakça davrananın başarı kazandığını anlatmaktır. Çocuk edebiyatında yer tutan masallar bundan yüzlerce, binlerce yıl öncesinden beri söylenerek günümüze kadar gelmiş olanlardır. Yazarı bilinmeyen masalların yanısıra, yazarı bilinen önemli masallar vardır. Yakın yüzyılların yazarları masal tarzında eserler vermiştir. Fransız yazarı La Fontaine'in masallarını, Danimarkalı H. C. Andersen'in, İngiliz Lewis Caroll'un masallarını bu arada sayabiliriz. Ezop'un kısa masalları, Nasreddin Hoca hikâyeleri de çocuk edebiyatı çerçevesinde incelenebilir.

Bu derece önemli bir konu üzerinde yayınlara başlanması sanıldığı kadar eski değildir. Bu alanda geniş ölçüdeki yayınlar ancak 18. yüzyılda başlamış, bundan sonraki yüzyıllarda gittikçe artarak devam etmiştir. 17. yüzyılda yayılanan çocuk kitapları ise çok azdır. Bunlar arasında Fransız yazarı Perrault'un 1696'da basılan «Evvel Zaman Hikâye veya Masalları» adlı eseri ile İngiliz yazarı John Bunyan'ın 1686' da basılan «Erkek Çocuklar ve Kızlar İçin Kitap» adlı eserini şayabiliriz.

18. yüzyılda «Güliver'in Seyahatleri», «Robinson Crusoe», «Parmak Çocuk» gibi kitaplar yayınlandı. 19. yüzılda çocuk edebiyatı alanında daha çok fantezi eserler görülmeye başlandı. İngiliz yazarı L. Caroll'un «Alice Harikalar Ülükesinde», H. G. Wells'in «Görünmeyen Adam» ve «Zaman Makinesi», Mark Twain'in «Tom Sawyer'in Maceraları», Louisa M. Alcott'un «Küçük Kadınlar» ı ve Jules Verne'in bütün romanları bu dönemin en ünlü eserleri arasındadır.

20. yüzyılda çocuğa verilen önem her alanda arttığı gibi, çocuk yayınlarına verilen önem de arttı. Her yaşta çocuklar için geniş ölçüde dergi ve kitaplar yayınlanmaya başlandı. Çocuk piyesleri, çocuk hikâye ve şiirleri çıktı.

Türk edebiyatında çocuklar için yazılmış ilk eserlere Servet-i Fünun çağında raslanır. Bu devrede Tevfik Fikret «Şermin» i yayınladı. Ömer Seyfeddin'in bazı hikâyeleri ile Mehmet Âkif Ersoy ve Faruk Nafiz'in bir kısım şiirleri çocuk edebiyatına maledilecek eserler arasındadır.

DÜNYA ÇOCUK EDEBİYATINDAN İKİ ÖRNEK:

Aisopos'un masalları yüzyıllar öncesinden günümüze kadar gelmiştir

«Alice Harikalar Diyarında» çocuk romanlarının en güzellerindendir

EDEBİYAT-I CEDİDE (Servet-i Fünun Edebiyatı), Türk edebiyatının önemli bir devresidir. 1896'dan 1901'e kadar «Servet-i Fünun» adındaki dergiyi yayın organı olarak kullanan Türk edebî okuluna «Edebiyat-ı Cedide» (Yeni Edebiyat) adı verilir. Ahmet Cevdet Bey'in çıkardığı dergi bu tarihten önce ve sonra da yayına devam etmişse de, Edebiyat-ı Cedide'cilere ancak bu tarihler arasında yayın organlığı etmiştir. «Fikret - Cenap - Halit Ziya Mektebi» de denilen bu edebî cereyan, üç yazarın çevresinde toplanmıştı. Tevfik Fikret şiirleri, Cenap Şehabettin şiir ve

nesirleri, Halit Ziya (Uşaklıgil) ise roman ve hikâyeleri ile arkadaşlarına önderlik etmişlerdir. Bu üç şahsiyetten başka Hüseyin Cahit (Yalçın), Mehmet Rauf, Süleyman Nazif, Faik Âli (Ozansoy), Ahmet Reşit (Rey), Celâl Sahir (Erozan) da Edebiyat-ı Cedide'ye mensuptular. Bu edebiyat, Batı edebiyatına eğilmiş, gelenekçi Türk edebiyatı ile ilişiğini kesmiştir. «Sanat sanat içindir» ilkesi benimsenmiştir.

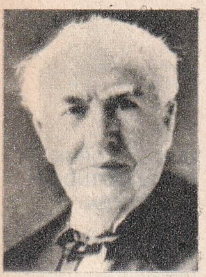

Edison

EDİNBURGH, İskoçya'nın merkezidir. Ülkenin güney doğusunda, Kuzey Denizi'nin bir girintisi olan Firth of Forth körfezinin güney kıyısındadır. Derin bir dereyle ikiye bölünmüştür. Nüfusu 476.000'dir. Meşhur Edinburg şatosu yıllarca İskoçya krallarının barınağı olmuştur. Bugün müzedir. Şehir, yıllarca bir sanat ve kültür merkezi olmuş, «Kuzeyin Atina'sı» diye anılmıştır. Basım ve lâstik endüstrisi ile ağır sanayi çok gelişmiştir. Dünyanın sayılı sanat festivallerinden biri olan Edinburgh Festivali de burada tertiplenir.

EDİRNE, Marmara bölgesi'nde, toprakları Trakya'da olan 303.234 nüfuslu ilimiz ve bu ilin 46.091 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 6.266 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde Bulgaristan sınırı, doğuda Kırklareli ve Tekirdağ illeri, güneyde Ege denizi, batıda Yunanistan sınırı çevreler.

İlin yüzey şekilleri siliktir. Kuzey kesimleri Istranca dağlarının batı uçlarını içine alır. Kışlar sert, kuru, soğuk; yazlar ise sıcak geçer. Yağışlar kış, bahar ve güzde toplanmıştır. Istranca dağları ormanlıktır. Güneydeki düz kesimler bozkır halindedir. İlin en önemli akarsuyu Meriç'tir. Enez yakınlarında bir delta meydana getirerek Ege'ye dökülür. Delta yakınlarında meydana getirdiği göllerin en büyüğü, Gala gölüdür.

Edirne'de «Üç Şerefeli Cami» ve Selimiye'nin genel görünüşü.

Edirne'de en çok buğday, pirinç ve mısır ekilir. Ulaşım bakımından önemi büyüktür.

Edirne, Avrupa'ya karşı Istanbul'un kapısı durumundadır. Tunca ve Arda akarsularının Meriç'e kavuştukları yerin yakınında, nehrin sol yakasında kurulmuştur. Birkaç un fabrikası, yağhaneleri vardır.

Traklar tarafından kurulan Edirne, sırayla Makedonyalılar'a, Romalılar'a, Bizanslılar'a, Bulgar Türkleri'ne ve tekrar Bizanslılar'a geçmiş, Osmanlılar tarafından Murat I zamanında, 1362 yılı temmuzunda alınmıştır. Istanbul'un fethine kadar 91 yıl Bursa ile beraber çifte başkent ödevini görmüştür. Edirne'nin nüfusu 1700'de 350.000'e yükselmiş, Istanbul, Paris ve Londra'dan sonra Avrupa'nın dördüncü büyük şehri olmuştur. Fakat daha sonraki yıllarda şehir ender görülen bir gerileme göstererek, 1960'ta nüfusu 32.000'e düşmüştür. 1829 ve 1878'de iki defa Rus işgaline uğrayan Edirne, 1913'te de Bulgar işgaline uğramış, 1920'den 1922'ye kadar Yunan işgalinde kalmıştır.

Şehrin başlıca anıtları şunlardır: Eski ve Yeni saraylar (ihmal ve düşman işgalleri yüzünden bugün ancak bazı kısımları kalmıştır), Eski cami, Muradiye camisi, Darülhadis camisi, Üç Şerefeli cami, Sultan Bayezit camisi, Taşlık camisi ve Selimiye. Bunlardan başka yüzlerce cami, medrese, han, kervansaray, bedesten, çarşı, sebil, hamam, çeşme mevcuttur.

EDİSON, Thomas Alva (1847 - 1931), çağımızın en büyük icatlarını gerçekleştiren bir Amerikan bilginidir. Amerika'nın Ohio eyaletinde doğdu. Çok küçük yaştayken icatler üzerinde düşünmeye ve deneyler yapmaya başladı. Yedi yaşında ailesiyle Michigan'a göçtü. Burada gönderildiği ilkokulda öğretmeni kendisini, «okuyamayacak kadar aptal» bulduğu için, tahsili yarıda kaldı. On iki yaşında hayatını kazanmak için gazete satıcılığına başladı. On beş yaşında bir yandan gazete çıkarıyor, bir yandan da gazete satıyordu. Bir gün bir trenin vagonunda çalıştırdığı baskı makinesinde çıkan yangın sonunda vagon yanınca, tren şefi Edison'a bir tokat attı. Kulağına isabet eden tokat, sağır olmasına sebep oldu. Daha sonra Edison, hayatını kurtardığı bir çocuğun telgraf memuru babasından telgrafçılık dersleri aldı. Beş yıl Amerika ve Kanada'nın çeşitli illerinde telgrafçı olarak çalıştı. En önemli icatlarından ilki, ikili ve dörtlü telgraf sistemidir. Patentini aldığı 1033 icadın hepsinden bahsetmeye imkân yoktur. Başlıcaları şunlardır: Elektrik ampulü, fonograf (gramafon), sinema makinesi, megafon. Bugün kullanılan yüzlerce âletin icadında da onun buluşları faydalı olmuştur.

EDREMİT, Balıkesir ilinin Ege bölgesindeki 40.186 nüfuslu ilçesi ve bu ilçenin 25.003 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 708 km.²'dir.

İlçe toprakları, Edremit körfezinin doğusundaki ovayı ve bu ovayı kuzey ve kuzeydoğudan sınırlayan Kaz dağlarının bir kısmını içine alır. Kışlar ılık, yazları sıcaktır. Dağlar ormanlıktır. Halkın başlıca gelirini zeytinlikler ve Eymir ile Çakmır' daki demir cevheri teşkil eder. Demir, evvelce Akçay iskelesinden dışarıya sevkedilirdi. Şimdi o sahiller Türkiye'nin başlıca turistik bölgelerinden biri olduğundan bu sevk işi birkaç kilometre daha içeri alınmıştır. İlçe merkezi Edremit şehri, ovayı kuzeyden kuşatan tepelerin eteğinde kurulmuştur. Edremit'te zeytinyağı, sabun fabrikaları, deri ve kösele yapımevleri bulunur. Gayet modern bir parkı vardır. İlçe, Çanakkale - İzmir asfalt yolu üzerindedir. Ayrıca düzgün bir yolla Balıkesir'e de bağlıdır.

Eski çağların Adramyttion şehri, bugün Burhaniye yakınında bulunmaktadır. Edremit, Orhan Gazi zamanında Osmanlılar'a geçmiştir.

Edremit'e 10 km.'lik güzel bir asfalt yolla bağlı bulunan Akçay sahili, memleketin en gözde turistik yerlerinden biridir. Geniş sığ, kumsal sahil, bol içilecek suya, ağaca ve çeşitli konforlu motellere sahiptir.

EDWARD I (1239 - 1307), İngiliz tarihinin en teşkilâtçı krallarından biridir. 1272 - 1307 arasında hükümdarlık etmiştir. Wales (Galler ülkesi) ni İngiltere sınırları içine katan da odur. Oğlu veliaht prens Edward II'yi Wales (Gal) prensi yapmış, o günden sonra İngiliz hanedanında veliaht prens ve prensesleri Wales prens veya prensesi unvanını taşımışlardır.

EDWARD VII (1841 - 1910), İngiltere Kraliçesi Victoria'nın büyük oğludur. 1901'den 1910'a kadar hükümdarlık etmiştir. 1863'te Danimarka kralının kızı Alexandra ile evlenmiştir. Sanata ve ilme meraklıydı. Liberallerin gelişmesine çok yardımcı olmuştur.

EDWARD VIII (1894 -), Kral George V'in büyük oğludur. Henüz veliaht prensken tanıdığı Amerikalı Bayan Simpson ile, 1936'da tahta geçtikten sonra da evlenmek kararından caymayınca, Parlamento ile ihtilâfa düşmüş, aşkını tercih ederek tahtından vazgeçmiştir. Windsor Dükü unvanını alarak Bayan Simpson'la evlenen eski kral, ancak 1967'de İngiliz hanedanıyle barışmıştır.

EFE, ağabey demektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında Batı Anadolu'da ortaya çıkan çeteci zeybekler

Edremit'te «Yeni Cami»

için kullanılmıştır. Bunlar da arkadaşlarına «kızan» derlerdi.

EFENDİ, Osmanlı idare teşkilâtında ilmiye sınıfının taşıdığı unvandır. İlmiye sınıfı, bugünkü adliye, millî eğitim ve diyanet işlerinin tümüyle uğraşırdı. En büyükleri Şeyhülislâm Efendi idi. Tanzimat' tan sonra şehzadelere de «efendi» denilmiştir. Askerî sınıfta da binbaşıdan küçük rütbeli subaylara «efendi» diye hitap edilir. Orta ve yüksek öğretim öğrencilerine de öğretmenleri tarafından efendi diye hitap edilirdi. Osmanlı İmparatorluğu' nun son devirlerinde «efendi» saygı değer kimseler için, «bey» de yeni şekilde yetişenler için kullanılırdı. Efendi unvanı Cumhuriyet'ten sonra soyadı kanunu çıkıncaya kadar, «bey» in yanında ikinci sınıf bir unvan halini almıştır. Daha sonra başka unvanların sonuna saygı nişanesi olarak eklenmiş, bugün daha ziyade «hanımefendi» ve «beyefendi» deyimlerinde kalmıştır.

İki efe

EFES, Batı Anadolu'da eski bir İyon şehridir. Şehrin yıkıntıları İzmir'in Selçuk ilçesinin 3 km. batısındadır. Yunanlı yazarlara göre şehirde önce Amazonlar oturmuştur. M. Ö. 1000 yıllarında İyonların geldiği sanılmaktadır. Daha sonra Lidya kralı Kroesus'un eline geçmiş, V. yüzyılda Atina hâkimiyetine girmiş, Büyük İskender'in, Yunanlılar'ın ve Romalılar'ın hâkimiyetinden sonra, 14. yüzyılda Timur tarafından ortadan kaldırılmıştır. Dünyanın yedi harikasından biri sayılan Diana tapınağı da Efes'tedir. Ayrıca son yıllarda Meryem Ana'nın evinin de Efes'te bulunduğu tesbit edilmiş ve Hıris-

tiyanlarca burası haç yeri olarak kabul edilmiştir. Efes yıkıntılarında bugün izleri görülen başlıca anıtlar şunlardır: Diana tapınağı, büyük tiyatro, Agora, Kelsus kütüphanesi, Hadrianus tapınağı, Artemis heykeli, St. Jean kilisesi, Meryem Ana'nın evi.

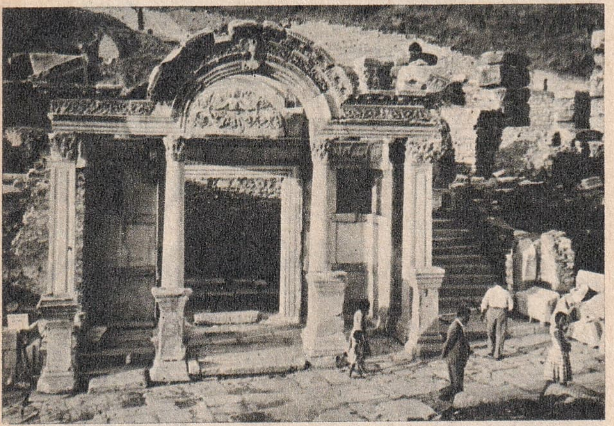

Efes'te «Hadrianus Kapısı»

EFLÂK VE BOĞDAN, Osmanlı Türkleri'nin Romanya'ya verdikleri addır. Romanya, «Memleketeyn» diye iki prensliğe ayrılmıştı: Eflâk (Ulahya) ve Boğdan (Moldavya). Moldavya, bugün Sovyetler Birliği topraklarındadır. Eflâk prensliği 1247'de, Boğdan prensliği ise 1352'ye doğru kurulmuştu. 1390'da Eflâk'ı alan Türkler, 488 yıl bu topraklarda hükmettiler. Boğdan ise 1455'te Türk hâkimiyetine girdi ve 423 yıl kaldı. Türkler bu iki prensliğin iç bağımsızlığına dokunmamışlar, Voyvodalardan yüksek vergi ve icabında asker almakla yetinmişlerdir. Voyvodaları, devamlı olarak Osmanlılar tayin etmiştir.

Miken medeniyeti eserlerinden altın maske

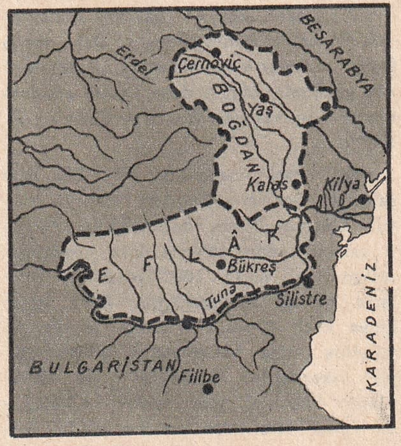

Eflâk ve Boğdan

EFLÂNİ, Karadeniz bölgesinin Zonguldak iline bağlı 22.083 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.157 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 619 km.²'dir. İlçe toprakları küçük sularla derince yarılmış dağlık bir alandır. En yüksek noktası Tepedağıdır (1.043 m.). Kışlar ılık yazlar sıcak geçer.. Yağışı çoktur. Doğal bitki örtüsü zengindir. Dağlık kısımlar ormanlarla kaplıdır. Büyük akarsuyu yoktur. Tahıl tarımı başlıca geçim kaynağı. Ayrıca mısır da çok ekilir. İlçe merkezi Eflâni kasabası Taşçıdeğirmen çayı üzerinde kurulmuştur. Demiryollarına ve karayollarına sapa bir yerdedir. Halkı tarımla geçinir.

EFLÂTUN (Bak: PLATON)

EFRENCİ YIL (Bak: TAKVİM)

EFSANE, halkın ağzında şekillenerek, ağızdan ağıza dolaşan ve çok defa olağanüstü nitelikler taşıyan hikâyelerdir. Konusu çok eski çağlara kadar uzayan efsanelere «mit» denir. Yeryüzünde yaşayan bütün milletlerin çeşitli efsaneleri vardır. Başlıca Türk efsaneleri: Oğuz destanı ve bunun devamı olan Ergenekon destanıdır.

EGE DENİZİ, Akdeniz'in doğu bölümündeki denizlerden biridir ve Yunanistan ile Türkiye arasındadır. Yunanistan'daki dağ sıralarının devamı olan Cerigo, Cerigotto, Girit, Kasos, Karpatos ve Rodos adalarının teşkil ettiği yayla, Akdeniz'den, Çanakkale boğazıyla da Marmara denizinden ayrılır. Bu denize, «Adalar denizi» de denir. Genellikle sığ olmakla beraber, en derin yeri olan Girit'in kuzeydoğusundaki çukur, 2.524 metredir. Ege'nin çevresindeki körfezler ve koylar yavaş yavaş dolmaktadır. Denizin orta ve güney kesimlerinde tuzluluk miktarı binde 35 - 38'dir.

EGE MEDENİYETİ, Akdeniz'de, Ege adalarında kurulmuş eski bir medeniyettir. Bu adacıklarda medeniyetin ilk tohumları bundan 5.000 yıl kadar önce atılmıştır. Özellikle güneydeki Girit adasında yüksek bir medeniyet kurulmuştur. Bu medeniyetin kurucuları da Akdeniz ırkındandı. M. Ö. 2000 yılında Giritliler, öteki ülkelerin medeniyetlerini gölgede bırakmışlardı. Kralı Minos'tu. Zaten Girit'te o zamanlar bütün krallara «Minos» denirdi. Girit medeniyetinin bütün Ege'ye hâkim olduğu çağa da, «Minos Çağı» denir. İki bin yıl sürmüştür. M. Ö. 1500 - 1200 yıllarında da Yunanistan'ın Ege kıyılarındaki Miken şehrinde üstün bir medeniyet kuruldu. Bu çağa da «Miken Çağı» adı verilmiştir.

Ege medeniyetinin ana hatları şunlardır: Siyasî teşkilâtın merkezi Knossos'tu. Knossos sarayında oturan kral, ülkenin tek hâkimiydi. Tapınakların yalnız saraylarda oluşundan, kralın dinî başkan sayıldığı da

anlaşılmaktadır. Girit medeniyetinin sağlam hukuk temelleri vardı. Kadına çok önem verilirdi. Halk taze balık, et ve sebze yerdi. Şarap ve bir çeşit birayı tanıyorlardı. Sporun dinî bir anlamı vardı. Halkın çoğunluğu ticaretle geçinirdi. Ölülerini küçük taş mezarlara gömerlerdi. Bir istilâ ile sona eren Miken ve Minos medeniyetleri, Yunan medeniyetine beşik olmuştur. Sonradan Batı Anadolu'da da buna benzer bir medeniyet kurulmuş, bu sayede Truva şehri çok yükselmiştir.

EGOİZM, insanların bütün hareket ve duygularını bencil hislere bağlayan bir felsefedir. Latince «ego» (ben) sözünden gelir. Aynı deyim felsefeden başka kelimelerde de şu anlama gelir: Ahlâk'ta, «Kendi çıkarını düşünmeyi en haklı ve doğru sayan hareket tarzı», egoizm olarak anılır. Psikoloji'de de egoizm, «Kendi çıkarını düşünmenin, bütün bilinçli hareketlerin asıl güdüsü olduğunu ileri süren,» görüştür.

EGZAMA (Bak: MAYASIL)

EGZOSFER (Bak: ATMOSFER)

EĞİN (Bak: KEMALİYE)

EĞRELTİOTU, daha çok kumlu, nemli ve sulak yerlerde yetişen bir bitki cinsidir. Damarlı çiçeksizlerin eğreltiotları sınıfından olan bu bitkinin gövdesi, toprak içinde kalan ve köksü bir gövdedir. Toprağın üzerinde ise sadece yaprakları bulunur. Eğreltiotları, eski çağlarda gayet büyük gövdeli ağaçlar halinde geniş ormanlar meydana getiriyorlardı. Bugün bunların kalıntıları kömür halinde toprak altından çıkarılmaktadır. Çiçekçiler, eğreltiotu yapraklarını demetlerini süslemek, kavun, karpuz sergisi kuranlar da, sergilerine altlık yapmak için kullanırlar.

EĞRİDİR, Akdeniz bölgesinin Isparta iline bağlı 37.308 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.912 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.840 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları, Batı Toroslar sistemine ait dağların kuzey kesimlerini içine alır. Bu dağlar arasındaki alçak alanın büyük kısmını Eğridir gölü kaplar. Gölün etrafını oldukça yüksek dağlar çevirir. Bunlardan Akdağ 2.276 metre, Teke dağı ve Barla dağı 2.734 metre, Gelincik dağı 2.600 metredir. İklim, Akdeniz iklimini andırır. Yüksekliklerin çoğu, ormanlarla kaplıdır. En önemli akarsuyu Aksu ile onun kolu olan Göksu'dur. Ekonomik hayatı dokumacılık, halıcılık, meyvacılık, gülcülük ve tahıl tarımına dayanır.

İlçe merkezi Eğridir kasabası, göle doğru iki küçük ada ile beraber ilerleyen küçük bir yarımada üzerinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 594 metredir. Kasaba çevresine karayollarıyle bağlıdır. Afyon - Alsancak demiryolu, Karakuyu'dan ayrılan bir hatla buraya kadar uzanır.

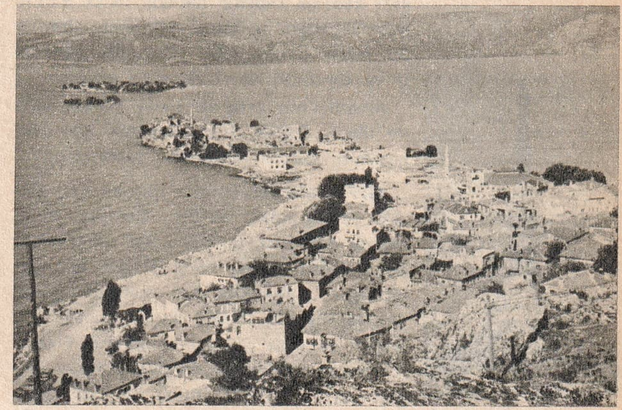

Eğridir'den bir görünüş

İlkçağ tarihi pek bilinmeyen Eğridir, Kılıç Arslan II zamanında Konya Selçukluları'nın eline geçmiş, çeşitli Anadolu beyliklerinin hâkimiyetinde kaldıktan sonra 1425'te kesin olarak Osmanlılar'ın olmuştur.

EĞRİDİR GÖLÜ, Akdeniz bölgesinin Göller Yöresi adı verilen kısmında bulunur. Türkiye'nin dördüncü büyük gölüdür. Yüzölçümü: 500 km.^{2}, denizden yüksekliği 924 m.'dir. Suları tatlıdır. Turizm bakımından gittikçe gelişmektedir.

EHRAMLAR, eski Mısır firavunlarının mezarları olan, piramit biçiminde taş yapılardır. Dünyanın Yedi Hârikası'ndan biri sayılır. Bunların yapısında eski Mısırlılar'ın dinî inanışları büyük rol oynamıştır. Piramit biçiminin, eski Mısır'ın güneş tanrısı Ra'yı temsil ettiği sanılmaktadır. Mısır'da ayrıca insanların öldükten sonra yeniden hayata döndüklerine inanılıyordu. Firavunlar da mezarlarını buna göre yaptırıyorlardı. Asıl mezar, ehramın merkezinde, toprak altındaydı. Firavunun bütün serveti kendisiyle beraber gömülürdü. Sonradan ehramlara dadanan soyguncular değerli eşyaları yağma etmişlerdir.

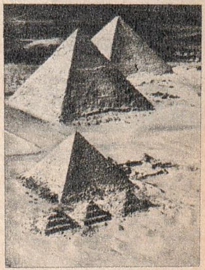

Mısır'daki ehramlar

En önemli üç ehram, Cize şehri yakınlarında Nil'in batı kıyısında, Kahire'nin karşısındadır. Dördüncü sülâle zamanında (M. Ö. 2.650 - 2.500) yaşamış üç firavunun mezarlarıdır. En büyüğü Keops'un kendisi için yaptırttığı mezardır. Tarihçi Herodot'a göre bu ehramı, 100.000 köle 20 yılda tamamlamıştır. Tabanı 525 m.^{2}, yüksekliği 150 metredir. Fakat tepesi yıpranma yüzünden 10 metre aşağı inmiştir. Büyük ehramın etrafında «mastaba» denilen ve Keops'un yakınlarının gömüldüğü mezarlar vardır. Diğer iki ehram, «Kefren ve «Mikerinos» ehramlarıdır.

Ehramlar mutlaka Nil'in batısında inşa edilirdi. Çünkü Mısırlılar ölülerin güneşin battığı yerde olduğuna inanırlardı. İnşaat kademe kademe ilerledi. M. O. 525'te Mısır'ın, Pers istilâsına uğraması üzerine 30 sülâle devam eden firavunlar saltanatı ve ehramlar devri de sona ermiştir.

Amerika'nın orta ve güney bölgelerinde de Maya, Toltek, İnka, Zapotek gibi eski kavimler birçok ehramlar yapmışlardır.

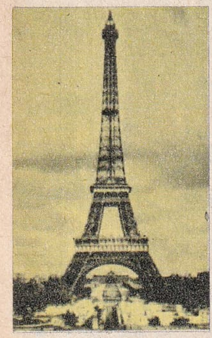

Paris'teki Eiffel kulesi

EİFFEL KULESİ, Paris'te dünyanın en yüksek yapılarından biridir. Gustave Eiffel adında bir Fransız mühendisi tarafından, 1889 Milletlerarası Paris Sergisi için yapılmıştır. Yüksekliği 300 metredir. Kulenin yapılışında 15.000 demir çubuk, 2,5 milyon perçinli çivi kullanılmıştır. Planları için de büyük boyda 5.000 resim kâğıdı sarf edilmiştir. Kule, her yıl tamir edilir, yedi yılda bir de boyanır. Paris'in sembolü haline gelen Eiffel, Fransa'ya çok sayıda turist çeker.

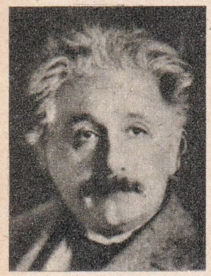

Einstein

EİNSTEİN, Albert (1879 - 1955), Musevî asıllı bir Alman bilginidir. Almanya'nın Ulm şehrinde doğdu. 14 yaşında geometri ile ilgilenmeye başladı. Zürih Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra İsviçre vatandaşlığına geçti. 1905'te Özel İzafiyet Nazariyesi'ni açıkladı. 1915'te de Berlinde başarılarından dolayı Nobel Fizik Armağanını aldı. 1933'te konferans vermek üzere Amerika'ya gidince, Naziler bütün mallarına el koydular ve kendisini Alman vatandaşlığından çıkardılar. 1940'ta Amerikan vatandaşı oldu. 1955'te de öldü.

Einstein'ın ünlü nazariyesi, atom enerjisinin uygulanmasında temel olmuştur. Einstein, enerji ile kütle arasında bir eşdeğerliliğin bulunduğunu açıklamış, «herhangi bir enerji kaybı bir kütle kazancına, bir kütle kaybı da enerji kazancına yol açar» ilkesini ortaya atmıştır. Einstein nazariyesini, $E = mc^2$ şeklindeki denklemle kesinleştirmiştir. Buna göre enerji, kütle ile ışık hızının karesinin çarpımına eşittir.

Eisenhower

EİSENHOWER, Dwight D. (1890 -), Amerika Birleşik Devletleri'nin 34. cumhurbaşkanıdır. Texas'ın Danison ilinde doğdu. Okuldayken «Ike» diye tanındı. Bu ad onun askerî ve siyasî hayatında da devam etti. 1915'te West Point'i bitirdi, teğmen olduğu gün Mamie Doud'le evlendi. Tek oğlu John Eisenhower de askerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda eğitim merkezlerinde görev gördü. 1920 - 30 arasında hızla yükseldi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa Müttefik Orduları Başkomutanı sıfatiyle bütün dünyada tanındı. 1952' de ordudan ayrıldı. Başkanlık seçimlerine Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak katıldı ve kazandı. 1956'da ikinci defa Başkan seçildi. Bu arada ciddî bir kalp rahatsızlığı geçirdi. 1960'ta siyasetten çekildi.

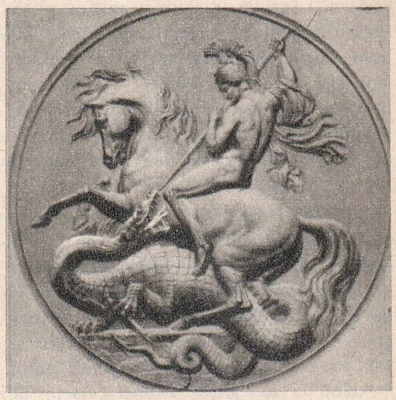

Ejder

EJDER (Ejderha), masallarda geçen hayalî bir yaratıktır. Aslan gibi pençeleri, geniş kanatları, yılan gibi kuyruğu olduğu farzedilir. «Ejder» kelimesi, dilimize Farsça'dan gelmiştir. İlk olarak Çin edebiyat ve folklarında da işlenmiştir.

EKBER ŞAH, (1542 - 1605), Hindistan Timuroğullarının üçüncü imparatorudur. Lahor yakınlarındaki Ömerkot kasabasında doğdu. 1556'da imparator oldu. Sadrazam Bayram Han'ın atabeyliği, Ekber'in saltanatı sırasında devam etti. Afganistan Sultanı Şah Adlî Sur'un yarattığı tehlikeyi, Bayram Han, İkinci Panipat meydan savaşında bertaraf etti. Bu savaştan sonra Ekber, «Gazi» unvanını aldı. 1579'da kendisini Hint Müslümanlarının dinî başkanı ilân etti. Osmanlı halifesini tanımayacağını bildirdi. 1583'te Allahabad şehrini kurdu. Dinde ıslâhat yapmak, Müslümanlıkla Hinduluk dinlerini kaynaştırmak istedi, fakat sonra caydı. Zeki, iktidar sahibi, teşkilâtçı bir hükümdardı. Devrinde Hindistan en müreffeh günlerini yaşadı.

EKHO, Yunan mitolojisinde güzel bir su perisidir. Sayısız aşk ve kin hikâyelerinde konu olarak işlenmiştir. Ekho, Narkissus'a âşık bir su perisi iken, tanrıça Hera tarafından cezalandırılır ve aşkını Narkissus'a anlatamayacak hale geldiği için bir mağaraya çekilerek, kendisine seslenenlere son heceyi tekrarlayarak cevap verir. Böylece Ekho, yankının timsali olmuştur. Birçok batı dillerinde de ekho kelimesi, yankı anlamına kullanılır.

EKİDNE, Avustralya, Yeni Gine ve Tasmanya'da yaşayan, üstü sert diken ve kıllarla kaplı, 30 - 35 sm. uzunluğunda bir

hayvandır. Memelilerin tekdelikliler takımındandır. Fakat daha çok kuşu veya sürüngeni hatırlatır. Ekidnenin dişisi yumurta yumurtlar, fakat yumurtadan çıkan yavrusunu sütle besler.

EKLEKTİZM (Seçmecilik), felsefe ve din bilimi konularında çeşitli sistemlerden düşünceleri, görüşleri seçip alma usulüdür. Yeni bir görüş ve düşünce ileri süremeyen filozoflar, sistemleri birleştirmek yolunu seçerek «eklektizm» e saparlar. İlk olarak M. Ö. 200'de ortaya çıkan bu tarz, hoşlarına giden görüşleri toplayan filozofların buluşudur. En ünlüleri de, Stea'cıların, Aristo'cuların ve Şüphecilerin görüşlerini bir araya getiren Cicero'dur. 19. yüzyılda bu kelime, Fransız filozofları için de kullanılmıştır. En meşhurları, kurduğu sisteme adını da veren Victor Cousin'dir.

EKLEM, iskelet kemiklerinin birbirlerine eklendikleri yere denir. Üç çeşidi vardır:

1 - Oynamaz Eklemler: Kafatası iskeletindeki kemiklerin birbirlerine kenetlendikleri yerlerdeki eklemlerdir.

2 - Yarı Oynar Eklemler: Omurgayı meydana getiren kemiklerin birbirine eklendikleri eklemlerdir.

3 - Oynar Eklemler: Kol ve bacak kemiklerinin bağlantı yerlerindeki eklemlerdir.

Kemiklerin birbirine sürtünerek aşınmasını, kemiklerin başındaki «kıkırdak yastıklar» önler. Eklem kesecikleri de eklemleri yağlar.

EKLEMBACAKLILAR, hayvanlar âleminde, içinde böcekler, örümcekler gibi şubelerin bulunduğu bir sınıftır. Bu sınıftaki hayvanların vücutları birbirine eklenmiş kitinli halkalardan meydana gelmiştir. Hareketlerini sağlayan ayakların parçaları da eklemler halinde birbirine bağlanmıştır. Vücutlar genel olarak baş, gövde ve karın olmak üzere üç ayrı parçaya ayrılır. Sinir sistemi bir beyinle, bir sinir zincirinden meydana gelmiştir. Kanı renksizdir. Sindirim sistemi parçalayıcı âletleriyle ağız, yemek borusu, mide ve barsaklardan meydana gelmiştir.

Solunumları bazılarında kitapsı akciğerler, bazılarında da trakeler vasıtasiyle olur. Basit ve bileşik gözleri, işitme organları bulunur. Yumurtadan çıkan yavrular, «başkalaşım» denilen birçok değişikliklere uğrarlar. Hayvan, kurt (larva) halinden, krizalit haline, sonra da ergin hale geçer. Bazılarında başkalaşım tam değildir.

EKMEK, insanların önemli bir besinidir. En çok buğday unundan yapılırsa da, mısır, çavdar gibi başka unlardan da yapılır. Ekmeğin tarihi çok eskidir. M. Ö. 3.500 yılında Mısır'da, Teb şehrinde ekmek yapıldığı bilinmektedir. Mısır'da ekmek yapma sanatı, hemen hemen bugünkü kadar gelişmişti. Eski Yunanlılar ve Romalılar da ekmek yapmasını Mısırlılar'dan öğrenmişlerdir. Ortaçağ'da derebeyler köy ortasında tuğladan fırınlar yaptırarak adamlarının ekmek ihtiyacını karşılamışlardır. Ekmek ucuz bir besin olduğu halde, sağlanması her zaman kolay olmamıştır. Ancak 20. yüzyılın başından itibaren ekmek dâvası kısmen halledilebilmiştir. Savaş yıllarında ilk akla gelen, halkın ekmeğini sağlamak olmuştur.

Ekmek, karbonhidratı ve B^1 vitamini bol bir besindir. İçinde demir ve diğer çeşitli vitaminler de vardır. En lezzetli ve halk tarafından en çok aranılanı, buğdaydan yapılan ekmektir.

Ekmeğin yapımında binlerce çiftçi çalışır, buğday yetiştirir, buğday değirmenlere nakledilip, ilkel veya modern usullerle öğütülür, un halini alır, sonra hamur haline getirilip, ekmek olarak pişirilir. Bugün yenilen ekmekler, mayalı ve mayasız olmak üzere ikiye ayrılır. Mayalı ekmek hafif, içi delikli, kolay kabaran ve lezzetli ekmektir. Mayasız ekmek kabarmaz, kuru ve sertçe olur.

Başlıca Türk ekmekleri şunlardır:

Somun: Fırında, açıkta pişirilir. Tava ekmeği de bu cinstir.

Francala: Hiç kepeksiz, düşük randımanlı undan yapılır.

Pide: İnce, yuvarlak ve oval şeklinde yapılır. Bazılarının üstüne yumurta sürülür.

Tayın: 95 - 88 randımanlı unlardan yapılan, vitamin bakımından zengin asker ekmeğidir.

Ayrıca bunlardan başka tepsi ekmeği, yufka ekmeği, tandır ekmeği, fodla ve peksimet de, Anadolu'da yapılan ekmeklerdir.

Memleketimizde ekmek fiyatlarını ve çeşnisini belediyeler tespit eder. 100 kilo Türk buğdayı, ortalama 140 kilo ekmek verir. Türkiye'deki ekmek fırınları ise, basit ve mükemmel fırınlar olmak üzere ikiye ayrılır. Basit fırınlar düz, ağıza doğru hafifçe meyilli, ateşe dayanıklı bir zemin üzerine yapılmış, kubbeli bir tavan ve bacadan ibaret, kapalı bir yarım portakal şeklindedir. İçinde odun yakılarak veya ağızdan alev püskürtülerek kızdırılır. Mükemmel fırınlarda ise sıcaklık kömür, gaz veya elektrikle dışarda sağlanır. Sonra borularla fırının içine verilir. Ekmeği el değmeden elektrikle işleyen makinelerle yapan yerlere de «ekmek fabrikası» denir.

Ekidne

EKLEMBACAKLILAR:

Sinek

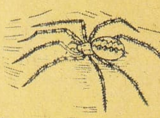

Örümcek

EKMEK:

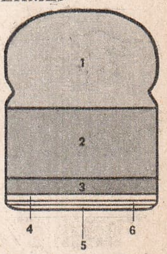

1 - Karbonhidrat % 48.54
2 - Su % 36.90
3 - Protein % 9.44
4 - Fat % 2.99
5 - Diğer maddeler % 0.36
6 - Kül % 1.77

Ekmekağacı

EKMEKAĞACI, sıcak ülkelerde yetişen, meyvasından yerlilerin bir çeşit ekmek yaptıkları bir ağaçtır. Taçyaprağı olmayan ikiçeneklilerin dutgiller familyasındandır. Boyları 15 metreyi bulur. Yaprakları dilim dilimdir. İnsan başından büyük meyvalar verir. Anayurdu Okyanusya ise de, bütün Antil adalarında, Brezilya ve Markiz adalarında da yetiştirilir.

EKOLOJİ, canlıların çevreyle olan ilgilerini inceleyen bir bilimdir. Biyolojinin bir koludur. Bitki ve hayvanların yapılışlarını, yaşayışlarını, özelliklerini, üzerinde bulundukları çevrenin etkilerini inceler. Ekoloji genellikle, 1) Bitki ekolojisi ve 2) Hayvan ekolojisi olmak üzere ikiye ayrılır. Fakat tabiî şartlar altında bitki ve hayvanlar daima bir arada bulunduğundan, bu iki kısım kesin olarak birbirinden ayrılamaz. Ekoloji bilginleri, iklimi ve bölgenin özelliklerini inceler, buralarda yaşayabilecek bitki ve hayvanları tespit ederler. Bundan ormancılıkta, çiftçilikte faydalanılır.

EKONOMİ, toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli kaynakların kullanılması yolunu inceleyen bilimdir. İhtiyaç duyduğumuz şeyler hem çok, hem de çeşitlidir. İnsanların satın almak istedikleriyle, satın alma güçleri arasındaki fark, ekonominin uğraştığı başlıca konulardandır. Bu fark ya az istekte bulunmakla, ya da üretimi artırmakla kapatılır.

Ekonominin başlıca temelleri şunlardır:

Üretim: Ekonomik faaliyetlerde rolü çok büyüktür. Kaynakların, insanların ihtiyacını karşılayacak şekilde kullanılmasına denir. Başlıca kaynaklar ise, tabiatten elde edilen maddeler ve insandır. İhtiyaç maddelerinin üretiminin artması, «anamal» (sermaye) nin doğmasına sebep olmuştur.

İş Bölümü: İnsanların çeşitli üretim işleriyle uğraşmaları zorunluluğu ile doğmuştur. Bugünkü ekonomide çok gelişmiş olup, iş kollarından biri imal etmekte olduğu maddeyi yapmazsa, diğer iş kolları da sekteye uğrayabilir.

Para: İş bölümünün gelişmesi, mallar arasında önce değiş tokuşa yol açmış, fakat «takas» denen bu usulün güçlükleri bir vasıta bulunmasını mecbur kılmış, böylece «para» denen vasıta doğmuştur.

Çağdaş ekonomide teşkilât da önemli rol oynar. Birçok memleketlerde ekonomik kararları «serbest teşebbüs» denen düzen alır. Üretim özel müesseseler tarafından idare edilir. Bunlar, halkın tutacağı, isteyeceği şeyleri araştırarak, geniş ölçüde yaparlar. Fiyatlar, ücretler, faiz oranları, masraflar, kâr ve zarar, serbest teşebbüs sahiplerine işe devam edip etmemek hususunda fikir verir. İmalât bunlara göre ayarlanır. İşçiye de verimli iş alanları açılır. Rekabete imkân verir. Rekabet sayesinde en iyi malı, en ucuza almak ihtimali doğar. Serbest teşebbüsün parolası, «Çok yap, çok kazan» dır. Fakat hükümetin de bu düzende rolü büyüktür. Ekonomi alanında gözetilecek kuralları, hükümet tespit eder. Serbest teşebbüsün giriştiği işlerin halk yararına olmasını sağlar. Rekabete gelmeyecek havagazı, su, aydınlatma işlerini kendisi yapar.

Tasarruf, bir kimsenin veya müessesesinin bütün gelirini harcamaması demektir. Tasarrufa uymamak, lüzumsuz üretime yol açar. Fakat geniş tasarrufun da işsizlik yaratması ihtimali vardır.

Ekonomik teşkilâtın yürütülmesi için birbirinden farklı sistemler vardır. Başlıcaları şunlardır:

Kapitalizm: Bir ülkenin ekonomisinin özel teşebbüs sahipleri tarafından idare edildiği sistemdir. En önemli unsuru, banka kredisidir.

Komünizm: Servetin eşit olarak dağıtılmasını esas tutan sosyal ve ekonomik sistemdir. Özel teşebbüse hiç yer verilmez. Devletin isteğinin dışında hiç bir şey yapılmaz. Fert tamamen devletin emrinde, devlet hesabına çalışır.

Kollektivizm: Komünizme benzer. Fert yerine toplumda kitle hâkimdir. Devlet eliyle düzenlenen diğer ekonomik sistemler için de, bu deyim kullanılır. Bu sistem en çok sosyal demokrasi, komünizm ve faşizmde ifadesini bulur.

Kooperatif sistemi: Ekonomik teşebbüslerin karşılıklı yardım esası üzerine kurulduğu sistemdir.

Merkantilizm: Bir ülkenin mümkün olduğu kadar fazla mal satması, buna karşılık mümkün olduğu kadar az mal alması esasına dayanan sistemdir. Bilhassa 16. ve 17. yüzyıllarda uygulanmıştır.

EKONOMİNİN DÖRT ANA İŞLEMİ

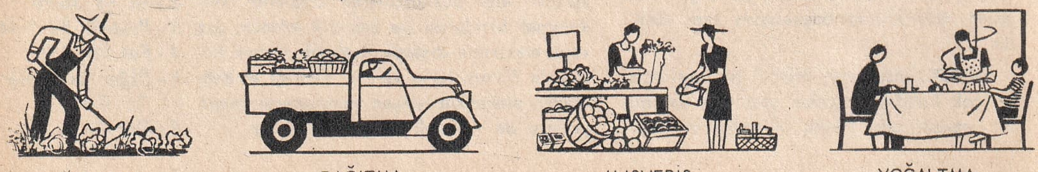

ÜRETME DAĞITMA ALIŞVERİŞ YOĞALTMA

Sosyalizm: Ekonomik alanda ferdin kontrolü yerine toplumun kontrolünü kabul eden sistemdir. Servetin toplumun elinde olmasını, toplum işlerinin herkes tarafından bölünmesini esas tutar. Kuruluşuna Karl Marx öncülük etmiştir.

Bunlardan başka «Laisser - Faire» (Bırak Yapsın), sendikalizm ve anarşizm de ekonomik sistemler olarak kabul edilir.

Dünya ekonomisinin gelişmesinde başlıca üç devrede görülür:

1 - Devre: Ortaçağ'a kadar süren bu devrede her köy ve insan topluluğu bir bütündü.

2 - Devre: Millî ekonomi safhasıdır. Bu devrede mübadele, millî sınırlar içinde olurdu.

3 - Devre: Endüstri alanındaki gelişmedir. Milletlerarası münasebetleri sıklaştırmıştır. Bugün her millet ekonomik alanda diğerleriyle işbirliği yapmak zorundadır.

EKREM, Recaizade (Bak: RECAİZADE)

EKSİBE (Bak: KUMUL)

EKSİSTANSİYALİZM, Birinci Dünya Savaşı'ndan bir süre sonra ortaya çıkan bir felsefe görüşüdür. Fransızca «existance» (var olma) kelimesinden meydana gelmiştir. İnsanların her türlü toplum ve din kurallarını hiçe sayarak yaşamalarını öğütler. Bu felsefeye Türkçe'de «varoluşçuluk» diyoruz.

Eksistansiyalizm, Almanya'da doğdu. Fransa ve İtalya'da sanat çevrelerine girdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyaya yayıldı. Danimarkalı ünlü yazar Sören Kierkegaard, diğer eksistansiyalist yazarlar için önemli bir kaynak olmuştur. Bu cereyanın Fransa'da öncülüğünü Jean-Paul Sartre yapmıştır. Franz Kafka ve Simone de Beauvoir da tanınmış eksistansiyalist yazarlardır. Bu cereyana bağlı olanların garip giyiniş ve kaide tanımayan yaşayışları daima göze çarpmıştır.

EKSPRESYONİZM, resimde, edebiyat ve musikide bir sanat stilidir. 20. yüzyılda, bilhassa resim ve plastik sanatlarda gelişmiştir. 19. yüzyılın Natüralizm, empresyonizm ve akademizmine reaksiyon olarak başlamıştır. Bu stilde esas, tabiatı göründüğü gibi, aynen resmetmek değil, insanın ruhunda uyandırdığı intiba ve tesiri ifade etmektir. Bu stilin kurucuları Cezanne, Van Gogh, Munch, Hodler ve Gaugin'dir. Ekspresyonizm, 20. yüzyılda çok taraftar bulmuş, modern sanatın bütün çeşitlerinin, bu arada Kübizm ve Sürrealizmin kaynağı olmuş ve sanatın her dalında geniş etkiler yapmış ve birçok eserlerin meydana gelmesine yol açmıştır.

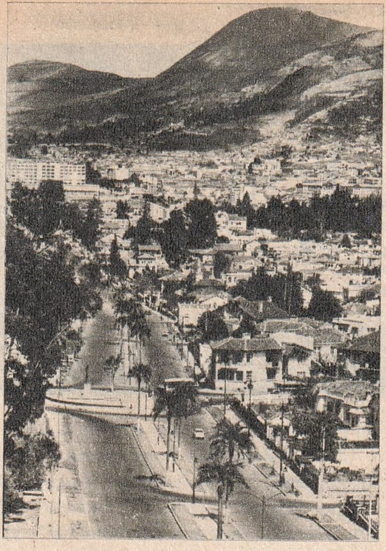

Ekvador'un başkenti Quito ve Ekvadorlu bir tip

EKVADOR, Güney Amerika'da bir devlettir. Cumhuriyetle idare edilir. Kuzeybatıda Kolombiya, kuzeydoğu, doğu ve güneyde Peru, batıda Büyük Okyanus'la sınırlanmıştır. Nüfusu: 5.326.000, yüzölçümü: 276.000 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Quito, dili: İspanyolca, Keşua ve Jibaro dilleri; dini: Hıristiyan Katolik, parası: Sükre'dir.

Topraklarını, Amazon'un kolu olan Napo nehri ikiye böler. Yalnız doğu bölümü ovalıktır. Büyük Okyanus'a paralel dağlar pek sarptır. Bunlardan Chimborazo 6.310 metre, Cotapaxi 5.943 metre yüksekliktedir. Arazinin yüzeyi tropikal ormanlar, bozkırlar ve Alp bitkileriyle örtülüdür. Nüfusun ancak % 10'u saf İspanyol, % 41'i İspanyol - Kızılderili melezidir. Quechua (Keşua) ırkından yerli kızılderililerin oranı da, % 39'dur. Kızılderililerin 750.000 kadarı putperesttir. Başkent Quito, hemen hemen Ekvator çizgisi üzerinde kurulmuştur. Nüfusu 422.000'dir. Diğer önemli şehirleri ticaret merkezi olan Cuenca (60.800) ve başlıca

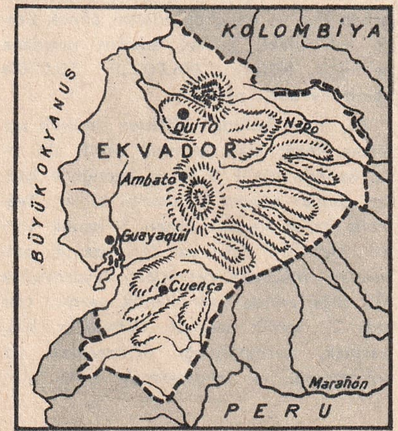

Ekvador

Hattat Necmeddin Okyay'ın nefis bir besmelesi

limanı olan Guayaquil (625.000) dir.

Ülkenin ekonomisi muz, pamuk, kahve, kakao, arpa, pirinç, mısır ve kauçuk üretimine dayanır. Petrol da çıkarılır. Eğitim durumu gelişmemiştir. Okuma - yazma bilmeyenlerin nispeti, nüfusun yarısı kadardır.

Kızılderililerin toprağı olan Ekvador. 14. yüzyılda Peru İnkaları'nın eline geçti. İspanyollar 1534'te ülkeye geldiler. 1717'de Ekvador, Kolombiya'ya bağlandı. 1830'da bağımsızlığını ilân etti. Yüzyıllar boyunca süregelen işgaller ve iç kavgalar, memleketin geri kalmasına sebep olmuştur.

EKVATOR, dünyanın dönme eksenine dik olan bu küreyi iki eşit parçaya ayıracak şekilde geçtiği varsayılan çembere denir. Çevresi 40.000 kilometredir. Ekvator, dünyayı kuzey ve güney yarımküreleri olmak üzere iki eşit yarımküreye ayırır. Magnetik ekvator da, zaman zaman yeri değişen Magnetik Kutup göz önüne alınarak dünyanın çevresini kuşattığı varsayılan bir çemberdir.

El Greco kendi portresi

EKVATOR GİNESİ, 1968'de bağımsızlığını kazanan bir batı Afrika ülkesidir. Kuzeyde Kamerun, doğu ve güneyde Gabon, batıda da Atlas Okyanusu ile çevrilidir. 1768'den beri 182 yıl İspanya'ya bağlı bir sömürge olarak kalmıştır. Ülke, Rio Muni kıta parçasıyle, başta Fernando Poo ve Annobon adaları olmak üzere irili - ufaklı birkaç adadan meydana gelmiştir. Nüfusu: 246.000'dir. 10.000'e yakın Avrupalı vardır.

EL, insan kolunun bilekten parmak uçlarına kadar olan kısmına denir. İki sıra halinde dizili 8 bilek kemiğiyle başlar. Bunlar bileğin hareketini sağlar. Ayasında tarak kemiği denen 5 kemik vardır. Her biri daha da ileri uzanıp, parmakları meydana getirirler. Başparmakta iki, diğerlerinde üçer kemik vardır. Her elde 27 kemik bulunur. Parmaklar, başparmak, işaretparmağı, ortaparmak, yüzükparmağı ve serçeparmak adını alır. Başparmağın diğer 4 parmağın karşısına gelebilmesi, elin çok önemli işler görmesini sağlar. Bütün medeniyetlerin başparmak sayesinde meydana geldiği dahi söylenebilir. Elin içine avuç denir. Parmak uçlarının üst kısımlarını örten tırnaklar hem parmakları ezilmekten korur, hem de küçük şeyleri tutmamıza yarar. Hayvanlarda el, ortam şartlarına göre değişmiş, kanat veya yüzgeç halini almıştır.

EL AHZAR, (Bak: EZHER CAMİSİ).

EL GRECO (1541 - 1614), Venedikli bir ressamdır. Aslında Girit'te doğmuş bir Yunanlıdır. El Greco (Yunanlı) adını kendisine meşhur İspanyol yazarı Cervantes takmıştır. Asıl adı Domenikos Teotokopulos'tur. 1566'da Türk istilâsından çekinen babası tarafından Venedik'e gönderildi. Tiziano'nun atelyesinde çalıştı. 1576'da besteci Palestrina ile tanışarak, onun etkisi altında dinî duyguları gelişti ve bu yönde eserler verdi. İsa'nın çarmıha gerilişini anlatan «Espolio» adlı tablosunu 1577'de Toledo'da yaptı. Ölüm konusunu eserlerinde yeni bir hayatın başlangıcı olarak işlemiştir.

EL SALVADOR, (Bak: SALVADOR).

EL SANATLARI, (Bak: SANAT).

EL YAZISI, (Bak: GRAFOLOJİ).

EL YAZMASI, elle yazılmış kitaplara denir. Baskı makinelerinin icadından önceki çağlarda kitaplar elle yazılırdı. Bu kitaplarda yazıların okunaklı ve güzel olması aranırdı. Sayfalar ayrıca süs ve yaldızla bezenirdi. En değerli yazmalar Doğu'da bilhassa Türklerde yazılmıştır. Bunların büyük sanat değeri vardır. Eski Yunanlılar ve Romalılarda kitaplar kölelere kopya ettirilirdi. Baskı makinelerinin icadından sonra yazma yavaş yavaş terk edilmiştir.

ELÂMLAR, M. Ö. 2750 yıllarından M. Ö. 640'a kadar hüküm sürmüş, bir İran devletidir. Merkezi Sus olan ve 660 yıl kadar süren İgi - Halki hanedanı, büyük ün salmıştır. Elâmlılar son devrelerinde Asurlular'la savaşmışlar, ama yenilerek önce Asurlular'ın, sonra da Persler'in egemenliği altına girerek, silinmişlerdir.

ELAZIĞ, Doğu Anadolu bölgesinde 322.727 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 78.605 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 9.151 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Tunceli, doğuda Bingöl, güneyde Diyarbakır, batıda Malatya illeri çevreler. 8 ilçe, 23 bucak ve 582 köyden meydana gelmiştir.

İlin güney kesimlerinde Güneydoğu Torosları bir duvar gibi yükselirler. Doğuda bu dağların arasına Gölcük (Hazar Gölü) çukur alanı girer. Çukur alanının kuzeyin-

de Uluova düzlüğü, Mayram dağları tarafından ikiye ayrılır. Kuzeyde Elazığ ovası kalır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Yazın kurak, kışın kar yağışlıdır. En önemli akarsuyu Fırat ve onun önemli kollarından Murat suyudur. Dicle'nin kaynakları da Elazığ'dadır. Güneydoğudaki Hazar Gölünün yüzölçümü 70 km.²'dir.

Elazığ geniş bir tarım alanıdır. En çok tahıl tarımı, bağcılık ve meyvecilik yapılır. Şeker fabrikası, şeker pancarı tarımını da artırmıştır.

Şehir, küçük bir ovanın kuzey kenarında kurulmuştur. Denizden yüksekliği güneybatıda 1.100, kuzeydoğuda 850 metredir. Muntazam bir plan dahilinde gelişmektedir. Doğu kesiminde çimento ve iplik fabrikaları, bir sanayi mahallesi meydana getirir. İskenderun - Erzurum karayolu, güneybatı - kuzeybatı doğrultusunda ili keserek ikiye böler. Bu yoldan ayrılan bir yol da iki ayrı kol halinde Bingöl ve Diyarbakır'a ulaşır. Malatya - Diyarbakır - Kurtalan demiryolu ise ili batıdan doğuya keser.

Elazığ, 19. yüzyılda şehir olarak kurulmuştur. Askerî garnizon olarak gelişmiş, memur ve yerli halkla kalabalıklaşmıştır. İlk adı «Mamuret-ül Aziz» iken, sonradan «Elaziz» denmiş, Cumhuriyet'ten sonra da Elazığ diye anılmıştır.

ELBE, Akdeniz'de bir İtalyan adasıdır. İtalyan kıyılarından 11 km. açıktadır. Nüfusu: 29.000, yüzölçümü 232 km.²'dir. Dağlık ve kayalıktır. Halk tarım ve balıkçılıkla uğraşır, demir madenlerinde çalışır. Şarabı meşhurdur. Merkezi Porto Ferraio'dur. Tarih'te Napoléon'un sürgün yeri olarak tanınır.

ELBE, Çekoslovakya ve Almanya'dan geçen büyük bir nehirdir. Lehçede Labe adını taşır. Uzunluğu 1.100 km.'dir. Çekoslovakya'nın Bohemya bölgesindeki Aiesen dağlarından çıkar, kuzeye doğru akıp Almanya'dan geçer, Kuzey Denizi'ne dökülür.

ELBİSE, insan vücudunu örten giyim eşyasıdır. İlk insanlar arasında aile toplulukları kurulmaya başlayınca, örtünmek ihtiyacı da doğmuştur. Giyimlerini önce iklim şartlarına göre ayarlayan insanlar, pek basit şeyler giymişler, etlerini yedikleri hayvanların derileriyle örtünmüşlerdir. İlk erkek ve kadın kıyafetleri arasında bir fark yoktu. Eski Yunanistan'da erkekler şık giyinmeye merak sarmış, ince bel moda olmuştur. Kadınların elbiselerinin ise göğüsleri bu çağda yarı yarıya açıktı. Eski Mısır'da erkekler çok sade giyinir, kadınlar ise daracık elbiselerle vücutlarını sararlardı. Romalı kadınlar «tünik» denilen bol bir gömlek giyer, erkekler tüniklerinin üzerine pelerin alırlardı. Asırlar sonra tünik ve pelerinin yerine ceket geçecektir.

Elazığ'dan bir görünüş

Elazığ'da Atatürk anıtı

Ortaçağ'da giyime ihtiyaç değil, süslenme arzusu hâkim olmuştur. Asiller kadife üzerine sim işlemeli kıyafetler giymiş, 13. ve 14. yüzyıllarda ayakkabı modası da değişmeye başlamıştır. 1660'ta erkekler geniş yakalı gömlek yerine, dantela kravat takmaya başladılar. Kadınladın etekleri ise boldu. 18. yüzyıl başlarında hayatın hızlı akışına kıyafet de uymaya başladı. Yüzyılın sonlarında erkekler pantolon giymeye başladılar. 20' yüz yılın başında da kadınlar korseyi öğrendiler. 1909'da ilk kısa etekler göründü. 1914'ten sonra kadın bacakları uzun eteklerin altından kurtuldu. Dar etek modası başladı. 1921'de etek boyları biraz uzadı, ama bel çizgisi kalçaya indi. 1930' dan itibaren sinemanın, moda üzerinde büyük etkisi belli oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın giyim üzerindeki etkisi ise çok büyüktür. Tayyör modası bütün dünyayı sardı. 1947'de etekler uzadıysa da, bu, çok sürmedi ve günümüzde aşırı kısalığa varıncaya kadar, etekler kısalmaya devam etti.

Öte yandan birçok ülkelerde ekonomik kalkınma, geniş halk kitlelerinin daha iyi giyinme ihtiyacını doğurdu. Bu durum hazır elbise sanayiinin bütün ülkelerde hızla gelişmesini sağladı.

Türk kadınları eskiden giyimlerine meraklı olmakla tanınmıştı. Türk giyimi 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'nın etkisi altında kalmakla beraber, buna yine de bir Şark havası verilebilmiştir. Türk kadınlarının sokak kıyafetleri Batılı hemcinslerininkine benzemezdi. Bele kadar düğmeli, yandan cepli, uzun etekli yeldirmeler, feraceler giyerlerdi. Yüzlerini de yaşmakla kaparlardı. İmparatorluk devrinde her sınıfın kendine göre bir giyimi vardı. Erkekler yakasız ve mintan denen gömlek giyerlerdi. Pantolon yerine de

H. E. Eldem

S. H. Eldem

şalvar giyilirdi. Kürkün eski Türk kıyafetlerinde büyük yeri vardı. Osmanlı Türkleri başlarına kavuk giyimişler, Mahmut II devrinden itibaren kavuğun yerini fes almıştır. Cumhuriyet'ten sonra gerçekleştirilen kıyafet devrimiyle, bizde de Batılı anlamında giyinenler artmaya başlamıştır.

ELBİSTAN, Maraş ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan 78.664 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 13.492 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 4.028 km.²'dir.

İlçe, Günedoğu Torosların en batısındaki yükseklikleri içine alır. Nurhak dağının yüksekliği 3.090 metreyi bulur. Dağların kuzeyinde Elbistan ovası uzanır. Yazlar sıcak geçer, kışlar çok soğuk olmaz. Yağış pek fazla değildir. En önemli akarsuyu, Ceyhan'dır. Başlıca geçim kaynağı tahıl tarımı ve hayvancılıktır. Ovada buğday ve arpadan başka çavdar, mısır, mercimek ve pancar ekilir. Yetiştirilen şeker pancarı, Malatya Şeker Fabrikası'nda işlenir.

İlçe merkezi Elbistan kasabası, ovanın güney kenarındaki Şar dağı eteğinde, denizden 1.150 metre yükseklikte kurulmuştur. Malatya - Fevzipaşa demiryolu üzerindeki Kapıdere istasyonuna 66 km. uzaklıktadır. İl merkezi Maraş'a bozukça bir yolla bağlıdır. Ekonomik ilişkileri daha çok Malatya iledir. Tarihî eserleri arasında Ulucami, Hîmmetbaba türbesi ve camisi başta gelir.

ELBURZ DAĞLARI (Elbruz), Hazar Denizinin güney ve güneydoğusunu İran yaylasından ayıran büyük bir dağ zinciridir. Uzunluğu 1.000 km. kadardır. En yüksek ve sarp yerleri Tahran'ın kuzeyine düşer. Demavend tepesinin yüksekliği 5.670 metredir. Kuzey yamaçları sık ormanlarla kaplıdır. Verimli vâdilerinde köyler kuruludur.

ELÇİLİK, bir devleti başka bir devlette temsil etme işine denir. Elçiler, devlet başkanı tarafından atanır. Elçiler büyükelçi, ortaelçi diye ikiye ayrılır. 1918'e kadar yalnız büyük devletler birbirlerine büyükelçi gönderirlerdi. O tarihten sonra bu gelenek değişmiş, en önemsiz devletler bile birbirlerine büyükelçi gönderir olmuşlardır. Elçilerin ve elçilik binalarının dokunulmazlığı vardır. Elçinin en kıdemli yardımcısına da «müsteşar» denir. Bazı elçiliklerde, o memleketin önemine göre bazı ataşelikler bulunur. Askerî ataşe, kültür ataşesi gibi. Elçiler doğrudan doğruya siyasî işlerle uğraşırlar. Pasaport ve diğer formalite işlerine konsoloslar bakarlar.

ELDEM, Halil Ethem (1861 - 1838), Türk müzeci ve arkeologudur. Müzeci Hamdi Bey'in kardeşidir. İstanbul'da doğdu. Öğrenimini babasının elçi olarak bulunduğu Berlin'de tamamladı. Zürih, Viyana ve Berne'de kimya, tabiiye ve felsefe okudu. Yurda döndükten sonra Genel Kurmay Okulu'nun tercüme kaleminde çalıştı. Müzeler Müdür Muavini ve İstanbul Şehremini olarak çalıştıktan sonra, ağabeysinin ölümü üzerine müze müdürlüğüne getirildi. Çalışmaları dış ülkelerde de takdir edildi. Bir ara milletvekilliği yaptı. Topkapı Sarayı'nın açılmasında büyük gayretleri olmuştur. Türkçe ve Fransızca olmak üzere pek çok eseri vardır.

ELDEM, Sedat Hakkı (1908 -), tanınmış Türk mimarıdır. 150 yıldan beri sanat ve arkeoloji alanında sivrilmiş bir aileye mensuptur. Müzeci Osman Hamdi ve Halil Eldem, Sedat Hakkı'nın büyük amcalarıdır. Tahsilini İstanbul, İsviçre, Almanya ve Paris'te yaptıktan sonra İstanbul'a dönerek Akademi'ye öğretmen oldu. Halen Akademi'de rölöve kürsüsü şefidir. Son 30 yılda yaptığı bütün binalarda mahallî karakteri ve Türk üslûbunu ön planda tutmuştur. Yaptığı büyük binaların başlıcaları şunlardır: İstanbul Fen ve Edebiyat Fakülteleri, Hilton Oteli, Tophane liman binaları, Ankara Başbakanlık, Hariciye Bakanlığı ve Fen Fakültesi binaları.

ELDİVAN, Çankırı iline bağlı 10.079 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.344 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 346 km.²'dir. Bir bucağı ve 15 tane de köyü vardır. Halkının çoğu tarımla geçinir. İlçe merkezi il merkezine 10 km. uzaklıktadır.

ELDİVEN, elleri soğuktan korumak için giyilen, deriden, kumaştan yapılma, yünden, iplikten örme bir giyim eşyasıdır. Tarih öncesi çağlardan beri insanların eldiven giydikleri ileri sürülür. Eski Romalıların da eldiven kullandıklarından bahsedilir. 13. yüzyılda Elizabeth I, eldiveni İngiltere'de yaydı. Eldivenin giyim eşyası olmaktan başka maksatlarla kullanıldığı da görülmüştür. Meselâ düelloya davet, eldivenini hasmın yüzüne çarpmakla olurdu. Bugün üç çeşit eldiven vardır: 1) Deri eldivenler; 2) Kumaş ve yün, keten, pamuk, plastik eldivenler; 3) Kauçuk eldivenler. Kauçuk eldivenler, sağlık malzemesi olarak ameliyathanelerde, temizlik için, bulaşık ve çamaşırlarda, kadınlar tarafından evlerde de kullanılır. Son zamanlarda bu gibi işlerde plastik eldivenler kauçuk olanlarının yerini almıştır.

ELEKTRA, Yunan mitolojisinde bir kahramandır. Aslında Elektra adında üç kahramana raslanır. En tanınmışı; Agamemnon'la Klimnestra'nın kızıdır. Elektra'nın babası, annesi ve kardeşlerinin macerası Yunan trajedi yazarlarına ilham kaynağı olmuştur. Evripides, Elektra ve yakınlarını ayrı ayrı piyeslerde anlatmıştır. Amerikalı çağdaş piyes yazarı Eugene O'Neill de bu klasik trajediyi modernleştirerek, «Elektra' ya Yas Yaraşır» oyununu meydana getirmiştir.

ELEKTRİK, bugünkü medeniyetin temelindeki buluşların en önemlilerinden biri olan tabiat kuvvetidir. Amerikalı bilgin Benjamin Franklin'in «akışkan teorisi», elektriğin ne olduğunu açıklayan ilk teorilerdendi. Bu teoriye göre, elektrik, su ve hava gibi akabilen, fakat gözle görülmeyen bir cisimdir. Fakat cisimlerin molekül ve atom yapıları öğrenildikten sonra, elektron teorisi ile elektrik izah edildi. Bu teoriye göre, cisimlerin atomundaki elektron sayısının değişmesinden, elektrik meydana gelmektedir.

Bilindiği gibi elemanların en küçük parçasına atom denir. Her atom, bir çekirdek ve bunun çevresinde büyük bir hızla dönen elektronlardan meydana gelir. Elektron sayısı değişik olabilir. Bu sayı atomun, dolayısiyle elemanın cinsini bildirir. Yapı bakımından en basit olan hidrojen atomu, çekirdek çevresinde dönen bir elektrondan meydana gelmiştir. Çekirdek pozitif (+), elektron ise negatif (—) elektrik yükü taşır.

Hidrojen atomunda bir elektron bulunduğuna göre, çekirdeğinde de bir pozitif elektrik yükü vardır. Buna karşılık 8 elektronlu oksijen atomunun çekirdeğinde 8 pozitif (+ 8) elektrik yükü vardır. Yani her atom, elektrik yükü bakımından dengededir. Atom çekirdeklerinde ise proton ve nötronlar bulunur. Nötronlar, elektrik bakımından nötrdür. Protonlar ise pozitif (+) elektrik yükü taşırlar. Demek ki bir atomda elektronların negatif elektrik yüküyle çekirdek içindeki protonların pozitif elektrik yükü, dengededir. Herhangi bir dış etkiyle de bu denge bozulursa, artık o atom, elektrik yönünden dengede olmayacağı için, pozitif veya negatif elektrikle yüklüymüş gibidir. Değişme sürekli olarak sağlanırsa, elektronlar sürekli bir akış kazanır. İşte bu elektron akışı, elektron sayısını değiştirerek elde edilen elektriğe, «statik elektrik» denir. Bu cins elektiriği, «elektrostatik» adlı bilim dalı inceler. Sürekli elektron akımiyle elde edilen elektrik akımı ise, «dinamik elektrik» tir. Bunu da «elektrodinamik» inceler.

Elektrik elde edilmesi için gerekli dış etki, çekirdekle elektron arasındaki çekme kuvvetinden daha büyük bir kuvvet doğurmalıdır ki, atomdan elektron kopabilsin. Bu enerji, sürtme, basınç, sıcaklık, ışık, magnetizma veya kimya enerjilerinden biri olabilir. İlk çağlardan beri sürtmeyle elektrik elde edilmesi biliniyordu. Ebonit kürke veya yüne, cam da ipeğe sürtülürse, elektriklenir. Elde edilen, statik bir elektriktir. Sürtmeyle doğan kuvvet, kürk atomundan elektrot koparır. Bunlar ebonit üzerinde toplanır. Kürk pozitif, ebonit negatif elektrikle yüklenmiş olur. Aynı cins elektrikle yüklü iki küreyi yaklaştırırsak, birbirlerini iterler. Bunları zıt elektrikle yüklersek, birbirlerini çekerler. Statik elektrik (veya statik elektrik şarjı) birbirine dokundurulan cisimler üzerinden akar. Statik elektriği bir cisimden başka bir cisme aktarmak için bir yol da, iki cismi madenî bir telle birleştirmektir. Elektronlar madenî tel üzerinde negatif yüklü cisimden pozitif yüklü cisme akarlar. Madenler gibi elektriği akıtan cisimlere «iletken», cam, lâstik gibi elektriği akıtmayan cisimlere de, «yalıtkan» denir. Bütün madenler iyi iletkendir. Cam, mika, lastik, kükürt, ipek ise yalıtkandır. Genel olarak yaş cisimler de iyi iletkendir. Büyük değerde, fakat zıt işarette elektrik yüklü iki cismi birbirine yaklaştırırsak, daha birleştirmeden elektronlar negatif yüklü cisimden, pozitif yüklü cisme atlıyabilirler. Bu olaya «ark» denir. Aynı olay tabiatte şimşek şeklinde tezahür eder. Bir cisimde statik elektrik bulunup bulunmadığı, elektroskop adlı âletle anlaşılır.

Kimyasal yoldan elektrik elde etmek için pil veya akümülatör kullanılır. İlk pili İtalyan bilgini Alessandro Volta yapmıştır. Genel olarak asitli su içine batırılmış iki maden levha, bir pil meydana getirir. Kullanılan asit eriyiklerine «elektrolit», maden levhalara da «elektrot» denir. Zamanla sıvılı piller geliştirilmiş, bugünkü kuru piller yapılmıştır. Pillerin vereceğinden daha büyük akımların gerekli olduğu yerlerde akümülatör kullanılır. Akümülatör de pil sistemiyle yapılmıştır. Yalnız birçok kap bir arada kullanılarak daha

Elektrik akımı gözle görülmez, ama çok yüksek gerilimli bir akımı, yukarıda görüldüğü gibi, fotoğrafla tesbite imkân vardır.

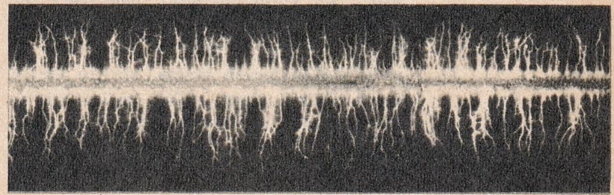

ELEKTRİKTE ÖNEMLİ BULUŞLARI OLAN BİLGİNLER:

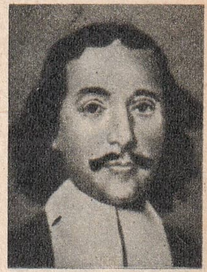

Otto von Guericke: İlk elektrik makinesini buldu

Galvani: Ölü kurbağa bacağı deneyi ile elektriği buldu

Oersted: Magnetik elektrik konusunda çalıştı

ELEKTRİKTE ÖNEMLİ BULUŞLARI OLAN BİLGİNLER:

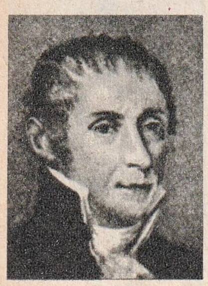

Volta: İlk elektrik akımını elde etti

Hertz: Telsiz üzerinde önemli buluşlar yaptı

J. J. Thompson: Elektron teorisinin babası

büyük bir akım sağlanır. Birkaç pilin bir araya getirilmesi ise, bataryayı meydana getirir.

Bazı cisimlerin kristalleri üzerine bir basınç yapılırsa, bu kristallerde elektrik yüklerinin doğduğu görülür. Kuvars, turmalin bu cisimlerdendir. Bu kristaller, mikrofon ve gramofonlarda kullanılır.

Aynı olmayan iki maden levha uçlarından perçin veya kaynakla birleştirildikten sonra, birleştirme noktalarından ısıtılırsa, levhaların serbest uçları arasına gerilen telden akım geçer. Bu usul ancak ısının ölçülmesinde kullanılır.

Bazı cisimler üzerine ışık çarptığı zaman elektrik doğurur. Bu cihazlara «fotosel» denir. Fotosel, demir bir diskle, ışığı geçiren bir madenî disk ve bunların arasındaki ince selenyumdan ibarettir. Işık saydam diskten geçtikten sonra, selenyum üstünde toplanınca, iki maden levha arasına bağlanmış telden elektrik akımı geçer. Bu akımla ancak ölçü âletleri çalışabilir.

Bugün kullanılmakta olan elektrik, magnetizma yoluyla elde edilmektedir. Eski Yunanlılar bazı taşların küçük demir parçalarını çektiğini fark etmişlerdi. Bu taş ilk defa Manisa ili çevresinde bulunmuştu. «Magnetizma» sözü buradan gelir. Bu taş bir cins demirdir ve «magnetit» adı verilir. Magnetitin, çevresindeki demir parçalarını çekme özelliğine «magnetizma», bu özelliğin kendini gösterdiği alana da «magnetik alan» denir. Genel olarak «tabiî mıknatıs» adiyle anılır. Mıknatıs çubuğunun uçlarına kutup denir. Çelik bir çubuğu mıknatıslamak için, içinden elektrik akımı geçen bir tel halkaya sarılır. Buna bobin denir. Bobinden akım geçtiği müddetçe, yumuşak demir mıknatıs özellikleri gösterir. Akım kesilince, özellik kaybolur. Üzerinden akım geçen bir bobinin içine sokulmuş yumuşak demir, bir «elektromıknatıs» meydana getirir. Bunun da çevresinde bir magnetik alan vardır. Bu alan içinde birçok sarımlardan yapılmış tel bobinler döndürülür. Bu bobinlerde elde edilen elektrik «bilezik» denen maden çemberde toplanır. Aynı mil üzerinde oldukları için bobinlerle birlikte dönen bu bilezikler üzerinde «fırça» denen kömür veya maden parçalar vasıtasiyle dışarı alınarak gereken yerde kullanılır. Akış yönünü değiştiren akımlara «alternatif akım» denir. Bu akımı doğuran makinelere de, «alternatör» denir. Bir saniyedeki yer değiştirme sayısı, «frekans» tır. Akış yönünü değiştirmeyen akıma, «doğru akım» denir. Doğru akım, piller, akümülatörler ve dinamolar vasıtasiyle elde edilir. Alternatif akımı doğru akıma çeviren âletlere «redresör», doğru akımı alternatif akıma çeviren âletlere de «ondülör» denir.

Elektrik, belirli bazı kanunlara uygun olarak gelişmiştir. Başlıcaları şunlardır:

Elektrik yükleri bakımından aralarında fark bulunan iki cisim arasında, «gerilim» (potansiyel) farkı vardır denir.

Pil, akümülatör veya elektrik makinesinin uçlarına «kutup» denir. Elektron teorisinden önce pozitif kutuptan negatif kutba doğru bir akım olduğu kabul ediliyordu. Elektron akımı negatif kutuptan pozitif kutba olduğu halde, bugün de bu kabul tarzı değiştirilmemiştir.

İletkenler kendi aralarında iletkenlik dereceleri bakımından farklar gösterirler. Bu dereceyi bir iletkenin «direnç» i belirtir. Bir iletkenin direnci küçüldükçe, akım geçirme kabiliyeti artar, direnci büyüdükçe akım geçirme kabiliyeti azalır. Bir cismin 1 mm^2 kesitinde ve 1 m. uzunluğundaki bir parçasının direncine, o cismin «özgül direnci» denir.

«Ohm Kanunu», bir devredeki üç elektrik büyüklüğü arasındaki bağlantıyı verir. $V = R . I$ şeklinde gösterilir. V, o devreyi besleyen elektrik kaynağının gerilimini, R, devrede bulunan elektrik alıcısının direncini, I da devrenin iletkenlerinden geçen akımı gösterir. Yani kapalı bir devreden geçen akımla, o devrenin direncinin çarpımı, o devreye uygulanan gerilime eşittir.

Elektrik akımı birimi, «amper» dir. «Ampermetre» ile ölçülür. İki nokta arasındaki gerilim, «voltmetre» ile ölçülür. Gerilim birimi ise «volt» tur. Elektrik gücü birimi «Watt» tır. «Vatmetre» ile ölçülür. Bir iletkenin direncinin birimi «ohm» dur. «Ohmmetre» ile ölçülür.

Elektriğin insanlık hizmetinde yararlı hale gelmesine, Amerikalı bilgin Benjamin Franklin, paratoneri icat ederek katıldı. İtalyan fizikçisi Luigi Galvani, kurbağa denemesi sayesinde Alessandro Volta'nın ilk pili yapmasına ışık tutmuş oldu. Fransız bilgini Ampère, elektrodinamik kanunlarını ortaya koydu. Amerikalı fizikçilerden Joseph Henry ve Samuel Morget, telgrafı ortaya koydular. İngiliz James C. Maxwell, elektromagnetik dalgaların varlığını açıklayarak telsiz ve radyo alanında ilk önemli adımı attı. Alman Hertz, elektromagnetik elde etmeyi başardı. Bu dalgaları kullanan İtalyan Marconi de ilk telsiz telgrafı yaptı. Elektriğin bugünkü yaygın kullanılışında Amerikalı bilgin Edison'un da çok büyük emeği vardır. Alıcı - verici telgraf, telefonun gelişmiş şekli, mikrotelefon ve elektrik ampulü onun buluşlarıdır.

ELEKTRİK AKIMI EVİMİZE NASIL GİRER?

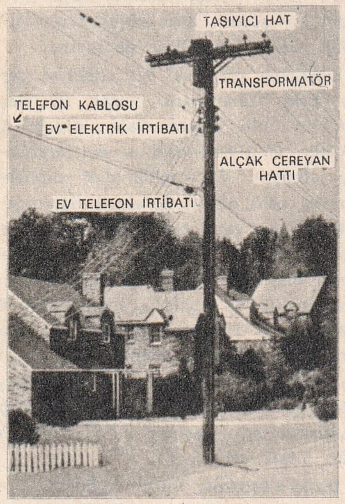

Elektrik santralından gelen yüksek gerilimli akımın değişik yerlerde transformatörlerden geçirilerek voltajı düşürülür.

ELEKTRİK MOTORU (Bak: MOTOR)

ELEKTRİKLİ YAYIN BALIĞI, Tropikal Afrika'nın batısı ile Nil nehri boylarında raslanan bir cins balıktır. Eski Mısırlılar ve Yunanlılarla, Romalılar tarafından da bilinirdi. Boyları 1.20 santimi bulur. Silindir biçiminde pulsuz bir gövdesi vardır. Elektriği sayesinde kendisini savunur. Nehirler ve bataklıklarda yaşadığından başka, haklarında pek bir şey bilinmemektedir. Elektrik deşarjlarının 80 volt gücünde olduğu ölçülmüştür.

ELEKTRİKLİ YILAN BALIĞI, elektrikli balıkların en güçlüsüdür. Ortalama 350 voltluk elektrik deşarj ederler. Boyları 90 sm. kadardır. Elektriklerini hem kendilerini savunmak, hem de yiyecek elde etmek için kullanırlar. Güney Amerika'nın kuzeyindeki Amazon ve Orinoko nehirlerinde yaşarlar. Gerçek yılan balıklarıyle akraba değildirler.

ELEKTRİKLİ SÜPÜRGE, içinde toz bulunan havayı emme esasına dayanan elektrikli bir temizlik aracıdır. İlk defa olarak 1906'da Fransız Robert Bimm tarafından pompalı olarak yapılmıştır. Bu pompalı cihazın yerini kısa zamanda elektriklisi almıştır. Bundan sonra araçtaki değişiklik sadece tozların toplandığı kaplarda olmuştur. Emmeden başka tozu üfüren, süpüren yedek parçaları da vardır.

ELEKTRİKLİ TRAŞ MAKİNESİ, sabunsuz ve susuz traş olmak için kullanılan elektrikli bir araçtır. Daha pratik olduğu için son yıllarda jiletli traş makinelerinin yerini almaya başlamıştır. Motorunun gücü 4 - 10 watt arasında değişir. İçindeki bıçakların titreşim, dönme vb. esasına dayanan değişik şekilleri vardır.

ELEKTRO ANSEFALOGRAFİ, beyin hücreleri arasındaki gerilim farklarının incelenmesidir. Bazı beyin rahatsızlıklarını incelemede fayda sağlar. Doğrudan doğruya başa konan elektrotlarla yapılır. Beyin hücreleri arasındaki gerilim çok az olduğundan, bunu büyütmek için amplifikatör kullanılır. Şakak lobundan alınan bir elektroansefalogram, saniyede 4 - 7,5 devirli bir frekans gösteriyorsa, bu bir hastalığın işareti sayılabilir. Uyanık bir insanda tespit edilecek 0,5 - 3 devirli bir frekans, daima hastalığa işaret eden önemli bir ritmdir.

ELEKTROKARDİYOGRAFİ, kalp kasının elektrik faaliyetlerinin incelenmesidir. Bu sayede «takikardi», «aritmi», «miyokard enfarktüsü» gibi kalp hastalıkları hakkında bilgi almak mümkün olur. Kullanılan araca, «elektrokardiyograf», şerit halinde bir kâğıt üzerine kaydedilen grafik şekillerine de, «elektrokardiyogram» denir. Elektrokardiyogramda başlıca şu üç şekil göze çarpar: 1) Sol kulakçığın kasılmasını gösteren (P) kabarcığı, 2) Karıncıkların kasılmasını gösteren (QRS) çıkıntısı, 3) Kalp kasılmasının bitişini gösteren (T) kabartısı.

ELEKTRON, atom çekirdeğinin etrafında dönen zerreciktir. Elektrik bakımından negatif (—) yüklüdür. Her elektronun yükü birbirine eşittir. Bu değer, negatif 1'dir (— 1). Çekirdek pozitif olduğu için, çekirdekle elektron arasında bir çekim vardır. Bir atom elektrik bakımından dengede bulunur.

ELEKTRONİK, elektriğin elektron akımını inceleyen, kanunlarını araştıran bölümüne denir. Bir cisimdeki elektron sayısının değişmesi veya bu değişikliğin devamlı olarak sağlanması, elektrik akımını doğurur. Radyo, televizyon, birçok ölçü araçları bu bilim dalının esas elemanlarıdır.

Elektrikli yayın balığı

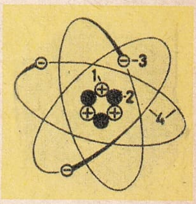

Elektron

1 - Proton
2 - Nötron
3 - Elektron
4 - Elektron uydu

Elektrokardiyografisi alınan bir hasta

Elgar

G. Eliot

ELEMAN, çekirdek yükleri eşit atomların bir araya gelmesiyle oluşan cisimdir. Bir atomun elektron sayısı kadar çekirdeğinde pozitif (+) yük, yani proton vardır. Protonların sayısı değiştikçe, eleman da değişir.

M. Ö. 300 - 400 yıllarında Demokritos, Levkippos, Epikuros, eski Yunan atom teorisini ortaya koymuşlardı. Buna göre, cisimler sonsuz küçük boyutta, sonsuz büyük sayıda taneciklerden yapılmıştır. Bu tanecikler bozulmazlar, değişmezler, parçalanmazlar. Bunlara «atom» adı verilir. Daha sonra gelen Aristoteles'e göre, yeryüzünde ateş, toprak, su ve hava olmak üzere dört esas eleman vardı. Bu yanlış düşünce bilim ve tekniğin ilerlemesini uzun zaman durdurdu. Nihayet İngiliz fizikçisi Robert Boyle (1627 - 1691) «elemanın daha basit cisimlere ayrılmayan bir cisim» olduğunu ileri sürdü. Ama Alman kimyacısı Stabl (1660 - 1734) «flojiston» teorisiyle bilimi yine çıkmaza sürükledi. Ancak Fransız bilgini Lavoisier (1734 - 1794), denemeleriyle bu yanlışı ortaya koydu. Dalto'nun atom teorisine göre, «eleman, aynı cinsten atomların meydana getirdiği cisim» dir. Molekül kavramiyle bu tarif şöyle yapılmaktadır: «Aynı cins atomlardan yapılmış moleküllerin bir araya gelmesiyle oluşan cisim, elemandır».

Bugün tabiatte bulunan elemanların sayısı 102'dir. Bunlar 3 bölüme ayrılırlar:

1 - Metaller: Ortak özellikleri vardır, elektrik ve ısıyı iletirler: Bakır, çinko, civa gibi.

2 - Yarı Metaller: Bazı metal özellikleri gösterirler: Arsenik, bizmut gibi.

3 - Ametaller: Metal ve yarı metal özellikleri göstermezler.

Tabiatte bulunan 102 elemandan başka elemanlar da vardır. Bunlara «sunî elemanlar» da denir. Elemanlar gösterdikleri özellikler bakımından «periyodik sistem» denen tabloyla sınıflandırılmışlardır.

ELEŞKİRT, Doğu Anadolu bölgesi'nin Ağrı iline bağlı 35.168 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.019 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.559 $km.^2$'dir. Merkez ilçesinden başka bir bucağı ve 71 köyü vardır. İlçenin büyük kısmını pek dik olmayan yamaçlarla çevrili Eleşkirt havzası kaplar. Havzayı Murat nehrinin kolları yarar. Kışlar çok soğuk, yazlar kısa, fakat sıcak geçer. Ekonomik varlığı hayvancılık ve bağla dayanır. Tarıma elverişli alanlar azdır. İlçe merkezi Eleşkirt kasabası denizden 1800 metre yükseklikte kurulmuştur. Erzurum - Kars demiryolu üzerindeki Horasan istasyonuna 45 km. uzaklıktadır. Trabzon - İran transit yolu üzerindedir.

ELEŞTİRME veya tenkit bir yazı çeşididir. Bir sanat eserini, bir fikir veya hükmü inceleyerek gerçek değerini ortaya koymaya çalışır. Eleştirmecinin veya münekkidin her şeyden önce objektif olması gerekir. Geniş bir kültür de şarttır.

Eleştirme çok eski bir edebiyat çeşididir. Eski Yunanlılarla başlar. İlk eleştirmecinin ünlü filozof Platon olduğu ileri sürülür. Onu Kallimakhus, Aristarkhus takip etmiştir. Ortaçağ'da dinî cephelerde kendini belli etmiş, Rönesans devrinde ise Eski Yunan ve Roma eserlerine benzeyen her eser, takdir edilmiştir. Rönesanstan sonra eleştirme büyük gelişme göstermiş, Fransız Nicolas Boilleau, İngiliz John Dryden, en iyi eleştirme örneklerini vermişlerdir. 19. yüzyılda edebiyatın çeşitli kollarına da yayılan eleştirme, nihayet 20. yüzyılda tam anlamını bulmuştur. Çağdaş eleştirmecilerin başında T. E. Elliot, William Yeats gelir.

Bizde eleştirme, Tanzimat Edebiyatı devrinde gelişmiş, Şinasi ve Namık Kemal bu dalın öncülüğünü yapmışlardır.

ELGAR, Sir Edward (1857 - 1934), İngiliz bestecisidir. Worcesterli bir orgçunun oğludur. Müzik öğrenimini tek başına yaptı. 1899'da Londra'da çalınan «Enigma Varyasyonları» ile meşhur oldu. Eserlerinde Brahms ve Wagner'e olan hayranlığının izleri görülür. Ama tipik İngiliz melodileri ile kendine has bir üslûba erişmiştir. Başlıca eserleri, «Senfoniler», «Üç Bavyera Dansı», «Pomp and Circumstances» marşları, «Cockaigne» adlı konser uvertürü ve çeşitli küçük parçalardır.

ELHAMRA SARAYI, İspanya'da, Arapların kurdukları Endülüs medeniyetinden çağımıza kalmış büyük bir sanat eseridir. Gırnata (bugünkü Granada) şehrindedir. Kırmızıya çalan bir kerpiçten yapıldığı için, Arapça kırmızı anlamına gelen «El - Hamra» adıyle anılmıştır. 13. yüzyılın ilk yarısında Beni Ahmer hanedanı devrinde Muhammed I tarafından yaptırılmıştır. Sanat tarihi bakımından değeri çok büyüktür.

ELİOT, George (1819 1880), İngiliz kadın yazarıdır. Asıl adı Marian Evans' tır. 17 yaşına kadar normal bir öğrenim yaptı. 1849'da babasının ölümü üzerine bir geziye çıktı. 1851'de «West Minster Review» adlı derginin yazı işleri müdür yardımcısı oldu. Ünlü filozof Herbert Spencer'le çok iyi anlaştığı halde, filozofun evlenmeye yanaşmaması, bu arkadaşlığı aksattı. Bunun üzerine Eliot'un, George Lewes adlı evli bir yazarla beraber yaşamaya başlaması, muhafazakâr çevrelerde bü-

yük gürültüler koparttı. Bu sırada yayınlanan «Scenes From Clerical Life» adlı eseri büyük başarı kazandı. Daha sonra yazdığı «Silas Marner» le şöhretini daha da sağlamlaştırdı. 1880'de öldü. «Ham İpek Tezgâhı», «Sınır» ve «İspanyol Çingenesi» adlı romanları, İngiliz edebiyatının en kuvvetli eserleri sayılır.

ELİPS, bir geometri terimidir. Bütün noktalarının «odak» denilen değişmez iki noktaya olan uzaklıklarının toplamı birbirine denk kapalı eğriye denir.

ELEMANLARIN LİSTESİ

Adı	Simgesi	Atom sayısı	Atom ağırlığı	Bulunduğu yıl	Adı	Simgesi	Atom sayısı	Atom ağırlığı	Bulunduğu yıl
Aktinyum	Ac	89	227	1899	Kükürt	S	16	32,066	M.Ö.
Altın	Au	79	197,0	M.Ö.	Küriyum	Cm	96	245	1944
Alüminyum	Al	13	26,98	1825	Lantan	La	57	138,92	1839
Amerikyum	Am	95	243	1944	Lityum	Li	3	6,940	1817
Antimon	Sb	51	121,76	M.Ö.	Lütesyum	Lu	71	174,99	1907
Argon	Ar	18	39,944	1894	Magnezyum	Mg	12	24,32	1755
Arsenik	As	33	74,91	1649	Manganez	Mn	25	54,94	1774
Astatin	At	85	210	1940	Mendelevyum	Md	101	256	1955
Aynştaynyum	Es	99	254	1955	Molibden	Mo	42	95,95	1782
Azot	N	7	14,008	1772	Neodim	Nd	60	144,27	1885
Bakır	Cu	29	63,54	M.Ö.	Neon	Ne	10	20,183	1898
Baryum	Ba	56	137,36	1808	Neptunyum	Np	93	237	1940
Berilyum	Be	4	9,013	1797	Nikel	Ni	28	58,71	1751
Berkelyum	Bk	97	247	1949	Niyobyum	Nb	41	92,91	1801
Bizmut	Bi	83	209,00	1739	Nobelyum	No	102	253	1957
Boron	B	5	10,82	1808	Oksijen	O	8	16	1772
Brom	Br	35	79,916	1826	Osmiyum	Os	76	190,2	1804
Civa	Hg	80	200,61	M.Ö.	Paladyum	Pd	46	106,4	1803
Çinko	Zn	30	65,38	1400	Plâtin	Pt	78	195,09	1735
Demir	Fe	26	55,85	M.Ö.	Plûtonyum	Pu	94	244	1940
Disprosyum	Dy	66	162,51	1886	Polonyum	Po	84	210	1898
Erbiyum	Er	68	167,27	1843	Potasyum	K	19	39,100	1807
Evropyum	Eu	63	152,0	1901	Prazeodimyum	Pr	59	140,92	1885
Fermiyum	Fm	100	253	1955	Prometyum	Pm	61	145	1947
Flüor	F	9	19,00	1771	Protaktinyum	Pa	91	231	1917
Fosfor	P	15	30,975	1669	Radon	Rn	86	222	1900
Fransiyum	Fr	87	223	1939	Radyum	Ra	88	226,05	1898
Gadolinyum	Gd	64	157,26	1880	Renyum	Rn	75	186,22	1925
Galyum	Ga	31	69,72	1875	Rodyum	Rh	45	102,91	1803
Germanyum	Ge	32	72,60	1886	Rubidyum	Rb	37	85,48	1861
Gümüş	Ag	47	107,880	M.Ö.	Rutenyum	Ru	44	101,1	1844
Hafniyum	Hf	72	178,50	1922	Samaryum	Sm	62	150,35	1879
Helyum	He	2	4,003	1895	Selen	Se	34	78,96	1818
Hidrojen	H	1	1,0080	1766	Seryum	Ce	58	140,13	1803
Holmiyum	Ho	67	164,94	1878	Sezyum	Cs	55	132,91	1860
İndiyum	In	49	114,82	1863	Silisyum	Si	14	28,09	1823
İridyum	Ir	77	192,2	1804	Skandiyum	Sc	21	44,96	1879
İterbiyum	Yb	70	173,04	1907	Sodyum	Na	11	22,991	1807
İtriyum	Y	39	88,92	1794	Stronsiyum	Sr	38	87,63	1787
İyot	I	53	126,91	1811	Talyum	Tl	81	204,39	1843
Kadmiyum	Cd	48	112,41	1817	Tantal	Ta	73	180,95	1802
Kalay	Sn	50	118,70	M.Ö.	Teknesyum	Tc	43	99	1937
Kaliforniyum	Cf	98	251	1950	Tellür	Te	52	127,61	1798
Kalsiyum	Ca	20	40,08	1808	Terbiyum	Tb	65	158,93	1843
Karbon	C	6	12,011	M.Ö.	Titan	Ti	22	47,90	1791
Klor	Cl	17	35,457	1774	Toryum	Th	90	232,05	1828
Kobalt	Co	27	58,94	1742	Tungesten	W	74	183,86	1783
Kripton	Kr	36	83,80	1898	Tülyum	Tm	69	168,94	1879
Krom	Cr	24	52,01	1798	Uranyum	U	92	238,07	1789
Ksenon	Xe	54	131,30	1898	Vanadyum	V	23	50,95	1830
Kurşun	Pb	82	207,21	M.Ö.	Zirkonyum	Zr	40	91,22	1789

Elizabeth I

Elizabeth II

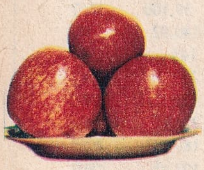
Elma

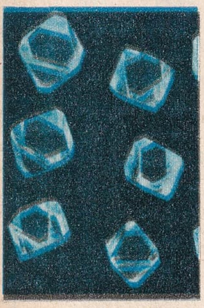
Elmas

ELİZABETH I (1533 - 1603), İngiltere tarihinin en ünlü hükümdarlarından biridir. Çocukluğu saraydan uzakta geçti. Birçok bilginlerden ders alarak yetişti. 1588'de kraliçe oldu. Zekâsı ve bilgisi sayesinde memleketine en parlak devirlerinden birini yaşattı. Zalimliği ile de ün salmıştır. İngiltere'de Protestanlığın yayılmasına çalıştı. Bu yüzden de İskoçya Kraliçesi Mary Stuart'la arası açıldı ve onu öldürttü. Kendisiyle evlenmek isteyen İspanya kralı Felipe II'nin, sonradan evlenmeyi reddi üzerine çıkan savaş, 17 yıl sürdü. 1603'te ölümü üzerine, yerine Mary Stuart'ın oğlu, James I adıyla tahta geçti.

ELİZABETH II (1926 -), İngiltere'nin bugünkü kraliçesidir. Kral George VI'nın kızıdır. Babasının ölümü üzerine 1952'de tahta geçti. 1947'de Prens Philip'le evlendi. Bugün, ikisi erkek olmak üzere dört çocuk sahibidir. Kendisinden sonra tahta oğlu Prens Charles geçecektir.

ELMA, parlak ve sert kabuklu bir meyvadır. Kırmızıdan yeşile kadar türlü renk ve kokuda olur. Ağacı orta boylu bir ağaçtır. Kolay yetişir. Yurdumuzun birçok bölgelerinde çeşitli cinsleri vardır. Taçyaprağı ayrı olan ikiçeneklilerin gülgiller familyasındandır. Çiğ olarak yendiği gibi, komposto, reçel, ezme ve marmelâtı da yapılır.

ELMADAĞ, İç Anadolu bölgesinin Ankara iiine bağlı 20.526 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.000 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 573 km.²'dir.

İlçeye adını vermiş olan Elma dağı güneyde, kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda tek bir dağ kitlesidir. Her yandan çukur ovalarla çevrilmiştir. Yüksekliği 1.855 metredir. Bitki örtüsü bakımından fakirdir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Yağış azdır. Halkın çoğunluğu tahıl tarımı ve meyvacılıkla uğraşır. İlçe merkezi Elmadağ kasabası (Eski adı: Küçük Yozgat), 4 mahalleden meydana gelmiştir. Denizden 1.093 metre yükseklikte kurulmuştur. Ankara - Kayseri demiryolu üzerindedir. Ayrıca Ankara - Yozgat ve Ankara - Çankırı karayolları da kasabadan geçer. Halkının dörtte üçü Elmadağ Barut Fabrikası'nda çalışır.

ELMALI, Akdeniz bölgesinin Antalya iline bağlı 31.900 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.482 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.594 km.²'dir.

İlçe toprakları, Antalya körfezinin batısında Akdenize doğru olan Teke yöresinin tam ortasını kaplar. Elmalı ovasının yüksekliği 1.000 metrenin üstündedir. Doğusunda Bey dağları uzanır. Batıdaki Elmalı dağları sırasının en yüksek tepesi Akdağ, 3.024 metredir. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar ılık geçer. Bitki örtüsünün esasını maki toplulukları meydana getirir. En çok tahıl yetiştirilir, baklagiller ekilir. Orman kesimlerinde kereste elde edilir. Hayvancılık gelişmiştir. İlçe merkezi Elmalı kasabası, Elma dağı eteğinde, denizden 1.100 metre yükseklikte kurulmuştur. Burdur'a 200, Fenike'ye 70, Antalya'ya 130 km. uzaklıktadır. Kasaba 1940'taki yangından sonra yeniden imar edilmiştir. 17. yüzyılda Ömer Paşa'nın yaptırdığı tarihî değeri olan camisi meşhurdur.

ELMAS, değerli taşların en önemlilerinden biridir. Bütün cisimler arasında ayrıca en sert ve dayanıklı olanıdır. Milâttan Önce de bilinen elmas, billûrlaşmış saf karbondur. Jeolojik değişmeler sırasında karbonların bir kısmı sıcaktan erimiş, büyük basınçlar altında billûrlaşıp, kara ve biçimsiz şekillerinden çıkıp, elmas haline gelmişlerdi. «Değerli taş» ve «endüstride kullanılan» elmaslar olmak üzere iki çeşidi vardır. Değerli taş olarak kullanılan elmasın ölçü birimi, kırattır (200 miligr.).

Elmas, toprağın çok derinlerinde, elmas tünelleri içinde bulunur. En çok Hindistan, Güney Amerika ve Afrika'da çıkarılır. Bugün çıkarılan elmasın % 95'i Afrika'nın şu bölgelerinde elde edilir: Kongo, Katanga, Gana, Angola, Sierra Leone, Tanganika, Güneybatı Afrika, Gine, Orta Afrika Cumhuriyeti.

Elmas taşı temizlendikten ve parçalara ayrıldıktan sonra parlatılır. Aslında renksiz olan elmas taşları, son zamanlarda fennî yollardan renklendirilmektedir. Endüstride kullanılan elmas ise, kahverengi veya kurşunîdir. Elmasın gerçek değeri traşındadır. Traşçılığın beşiği ise Amsterdam'dır. Dünya elmas ticareti belli başlı birkaç şirketin elindedir. Bunlar elmas fiyatlarının istikrarını sağlar, düşmesini önlerler.

Dünyada 100 kırattan daha ağır ancak birkaç elmas vardır. En meşhurları İngiltere kraliyet ailesine ait «Kohiner» ile «Cullinan» ve Louvre müzesindeki «Regent» elmaslarıdır.

Elmas, endüstride kesici âlet olarak kullanılır. Parlatma işlerinde de işe yarar. Gramofon iğnelerinin bazıları da dayanıklı olması için elmastan yapılır.

EMAY (Emaye), cam hamuruna çeşitli maden oksitleri katmakla elde edilen bir maddedir. Bu şekilde kaplanmış eşyaya, da, «emaye» denir. Emay ısıtılınca erir, sonra donarak katılaşır. Cam, seramik ve-

ya maden eşyaları kaplamakta kullanılır. Asitlerden etki almaması, paslanmaması, birçok endüstri kollarında emaydan geniş çapta yararlanmayı sağlar. Türkçe'de emayin karşılığı, «mine» dir.

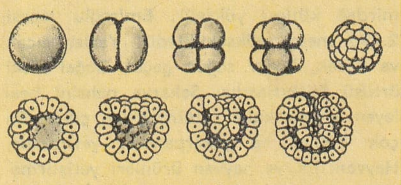

Embriyon, hayatın başlangıcında tek bir hücreden ibarettir. İkiye, dörde, sekize bölünerek çoğalmaya başlar.

EMBRİYOLOJİ, doğumdan önce oğulcuğun dölüt halini alıncaya kadar geçirdiği safhaları inceleyen biyolojinin bir koludur. Spermanın döllediği yumurta hücresi önce ikiye, sonra dörde, sonra sekize bölünerek çoğalmaya başlar. Oğulcuk ilk safhada içi dolu küçük bir toptan ibarettir. Sonra yan tarafında bir boşluk meydana gelir. Hücrelerin çoğalmasiyle ayrıca iki boşluk daha oluşur. Bunlardan biri yumurta sarısı, öbürü de dölütün içinde bulunacağı torbadır. Yeni bir insan meydana getiren şey, iki boşluğu birbirinden ayıran tabakalardır. Bunlara: «Dışderi», «ortaderi», «içderi» denir. Dölütte önce kalp le beyin oluşur. Gelişme ilk iki ay içinde ağırdır. Sonra birden hızlanır. Kalp üçüncü haftanın sonunda atmaya başlar. Sekiz hafta sonra kaslar dıştan gelen etkiye cevap vererek hareket ederler. İki aylıkken 2 - 3 gr. olan dölütün ağırlığı, sekizinci ayda 2.220 gramı bulur.

EMERSON, Ralph Waldo (1803 - 1882), Amerikalı filozof, yazar ve şairdir. Düşüncede, «kendine güven» nazariyesiyle tanınır. Boston'da doğdu. Harvard Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, öğretmenlik yaparak hayatını kazanmaya başladı. Ayrıca, İlâhiyat öğrenimine başladı. 1826'da papaz olan babasının bağlı olduğu kiliseye girdi. Fakat kısa bir süre sonra papazlıktan ayrıldı. 1833'te Avrupa'ya gitti. 1835'te ikinci defa evlenerek Massachussetts'e yerleşti. Çalışmalariyle çağının en başarılı yazar ve düşünürleri arasında yer aldı. 1847'de ilk şiirlerini yayınladı. 1870' de sıhhati bozulduktan sonra edebî hayatı da sona ermiş oldu. Başlıca eserleri: «Tabiat» ve «Denemeler» dir.

EMET, Ege bölgesinin Kütahya iline bağlı 50.527 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.815 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.605 km.²'dir.

İlçe toprakları, ortalama yüksekliği 1.000 - 1.200 metre olan İçbatı Anadolu eşiği üzerindedir. Emet suyu etrafında ise, ova gelişir. Kışlar çok soğuk, yazlar sıcak geçer. En önemli akarsuları, Kirmasti çayının kolları olan Emet ve Atranos çaylarıdır. En çok tahıl, baklagiller, tütün, pancar, haşhaş yetiştirilir. Meyve ve sebze de yetişir. Orman bakımından pek fakir değildir. Ağaç olarak ardıç, karaçam, meşe, gürgen ve biraz da köknar bulunur. İlçe merkezi Emet kasabası Kütahya - Balıkesir demiryolu üzerindeki Tavşanlı istasyonuna 53 km. uzaklıktadır. Ayrıca Bursa - İnegöl - Tavşanlı, Simav - Demirci - Salihli şosesi de kasabadan geçer. Eski çağlarda çevresinin adı Tiberiyopolis'ti. 1428'den sonra Osmanlılar'a geçmiştir.

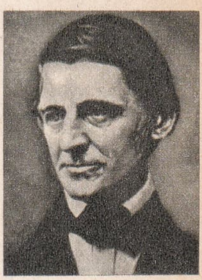

Emerson

EMEVÎLER, 661'den 750'ye kadar 89 yıl süren İslâm hanedanıdır. Hz. Peygamber'in ilk 4 halifesinin sonuncusu olan Hz.Ali ile daha onun halifeliğinin başından beri mücadele etmişler, Hz. Ali'nin öldürülmesi üzerine de, İslâm imparatorluğunun başına geçmişlerdir. Hanedanın kurucusu Muaviye I, Kureyş'lerin asîl bir koluna mensuptur. Emevî adı, babasının dedesinden gelir. Emevîler, imparatorluğun merkezini Şam'a götürmüşler, 711'de İspanya ve Portekiz'in fethi dahil olmak üzere, çok büyük başarılar kazanmışlardır. Fakat sert bir «Arap siyaseti» gütmeleri, Arap olmayan unsurları memnuniyetsizliğe sürüklemiştir. Sonunda İran'da çıkan isyanlar, hanedanın yıkılmasına sebep olmuştur. Abbasîler, ailenin hemen bütün fertlerini kılıçtan geçirmişler, bunlardan pek azı kurtulabilmiştir.

Endülüs Emevîleri: Bunlardan Abdurrahman I, 755 yılı eylülünde İspanya'ya gelmiş, 756'da kendisini hükümdar ilân etmiştir. İspanya'nın Müslüman Araplar idaresinde yaşadığı devrede, 756'dan 1031'e

Endülüs Emevîleri

kadar, aradaki 9 yıllık bir fasıla hariç, 264 yıl süren bu devlet büyük bir ün salmıştır. Hayatı boyunca imparatorluğun sahip olduğu medeniyet, o çağların en büyük medeniyeti idi. Hükümdarları 929'dan itibaren «halife» adını da taşımışlardır. Böylece dinî bakımdan da Bağdat'ı tanımadıklarını belli etmişlerdir. İmparatorlukta resmî dil Arapça idi. Abdurrahman III'ün 49 yıllık saltanatında devlet en parlak devirlerini yaşadı. Sonraları vezir ve komutanlar devlete hâkim oldular. İmparatorluk birçok küçük krallıklara bölündü.

Istanbul'da Eminönü Meydanı ve Yeni Cami

EMİNÖNÜ, Istanbul'un belediye sınırları içinde bulunan ilçelerinden biridir. İlin merkez ilçesi sayılır. Nüfusu 137.849'dur. Yüzölçümü: 4 km.^{2}'dir. Şehrin birçok tarihî eseri bu ilçede toplanmıştır. Başlıcaları, Sultanahmet camisi, Ayasofya, Beyazıt camisi, Yeni Cami, Dikilitaş, Çemberlitaş, Kapalıçarşı ve Topkapı sarayıdır. Ayrıca bu ilçeye bağlı Beyazıt, Istanbul'un kültür merkezi olarak önemlidir. Istanbul Üniversitesi'nin 5 fakültesi burada bulunur. Ayrıca Türkiye'nin en büyük basın ve yayın müesseselerinin bulunduğu Babıâli de bu ilçenin hudutları içindedir. Hürriyet meydanı da buradadır. Asıl Eminönü semti, Galata köprüsünün güneybatısındaki meydanı ve burayı kuşatan çeşitli ticarethaneleri içine alır. Şehrin belli başlı iş merkezlerinden biridir.

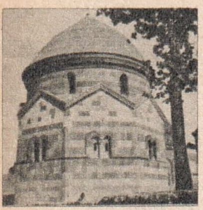

Erzurum'da Emîr Saltuk Kümbeti

EMİR BAYINDIR KÜMBETİ, Anadolu'daki Selçuk mimarlığının en zarif örneklerinden biridir. 1461'de yapılmıştır. Bitlis'e bağlı Ahlat ilçesinin, Van gölünün güneybatısında uzanan harabeleri arasındadır. Süsleri ile dikkati çeker.

EMİR SALTUK KÜMBETİ, Emir Saltuk'un türbesidir. Erzurum'da, Saltuklu ve Selçuklu devrinden kalma yapılar arasında en güzellerinden biridir. Bugün şehrin dışında kalmıştır. Halk arasında «Üç Kümbetler» diye anılan yapılardan biridir.

EMİRDAĞ, Ege bölgesinin Afyonkarahisar iline bağlı 74.808 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.914 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.714 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları dağlık, yaylalık bir görünüştedir. Güney ve güneybatısında Emirdağ kütlesi yükselir. Emiroğlu tepesi 2.295 metre yüksekliktedir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü bozkırlardır. Sakarya nehrini besleyen birçok kollar Emirdağ'dan çıkar. En çok haşhaş ve şekerpancarı yetiştirilir. Hayvancılık ve hayvan ürünleri yetiştirmeciliği de halkın başlıca geçim kaynağını teşkil eder. İlçe merkezi Emirdağ kasabası son yıllarda büyük bir gelişme göstermiştir. Emirdağ, tarih çağları içinde Afyon'la aynı olaylara sahne olmuş, Roma ve Bizans devirlerinden sonra, Arap İslâm orduları Emirdağ üzerinden yürümüşlerdir.

EMNİYET SANDIĞI (Bak: BANKALAR)

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, İçişleri Bakanlığına bağlı bir devlet teşkilâtıdır. Yurdun siyasî, adlî, idarî her türlü emniyet, düzen ve güven işlerini görür. Merkezi Ankara'dadır. Birçok şubelere ayrılır. Emniyet müdürleri tarafından idare edilen ilk teşkilâtları da ayrıca şubelere ayrılır. İlçe teşkilâtlarının başında emniyet âmirleri, merkezlerde başkomiser, komiser ve komiser muavini gibi kademeleri vardır. Polisler, her rütbede üniformalıdırlar. Evrak işleriyle uğraşanlarla, cinayet masası ve siyasî şube mensupları sivil de giyinebilirler. Bekçi teşkilâtı da Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır. Polisler ve bekçiler maaşlarını Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesinden alırlar.

Tanzimat'tan sonra, 1869'da yayınlanan bir nizamnameyle «Zaptiye Teşkilâtı» kurulmuş, Emniyet Genel Müdürü görevindeki kimseye «Zaptiye Nazırı» denmiştir. Daha sonra polis teşkilâtı kurulunca, zaptiyenin yetkileri kısılmış, bu teşkilâta «jandarma» denmiştir. Bugünkü Emniyet teşkilâtı, Cumhuriyet'ten sonra yeni kanunlara göre kurulmuştur.

EMPERYALİZM, bir devletin sınırlarını genişletmesine, başka ülkeleri gerek siyasî, gerek ekonomik, gerek kültürel kontrolü altına almasına denir. Son çağlarda devletler emparyalizme, daha çok ekonomik üstünlük sağlamak, ticaret yaptıkları alanları genişletmek için başvurmuşlardır. Avrupa ülkelerinin, Asya, Afrika ve Amerika'daki sömürgeleri bu amaçla meydana getirilmiştir. Bu yüzden büyük devletler arasında doğan rekabet, Birinci Dünya Savaşı'na, bu savaşın meydana getirdiği anormal durum da, daha sonra İkinci Dünya Savaşı'na yol açmıştır.

EMPRESYONİZM, resim kolunda 19. yüzyılda Fransa'da doğmuş olan bir sanat akımıdır. «Impression» (tesir, izgi) kelimesinden gelir. Ünlü Fransız ressamı Claude Monet, güneşin deniz üzerindeki izgisini gösteren bir tabloya «Impression» adını verdikten sonra, tabloyu sergide gören bir gazeteci, ilk defa «empresyonizm» deyimini kullanmıştır. Bu akımın öncüleri arasında Manet, Degas, Monet, Pissarro, Sisley, Cézanne ve Morisot başta gelirler. Empresyonizm 1880'den sonra önemini kaybetmeye başlamış, 1886'da açılan 8'inci sergiden sonra, bu devir kapanmıştır.

Empresyonizmde ressamın konuya önem vermeden çalışması gerekiyordu. Akım, kırlarda, açık havada resim yapma geleneğini geliştirmiştir. Gaye doğrudan doğruya göze hitap etmekle kalmamış, serbest fırça vuruşlariyle elde edilen şekiller, ruha da hitap amacını gütmüştür. Van Gogh, Seurat, Gauguin ve Corot da empresyonizmi benimseyen ressamlardır.

Müzikte empresyonizm kelimesi ise ilk defa 1894'te Brüksel'de, empresyonist ressamların eserlerini teşhir ettikleri bir salonda çalınan Debussy'nin Yaylı Sazlar Kuarteti'nden dolayı kullanılmıştır.

EMRAH (? - 1860), ünlü saz şairlerimizdendir. 19. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Erzurum yakınlarında Tambura köyünde doğdu. Nakşibendî tarikatına girdi. Saz şairi olarak Anadolu'yu karış karış dolaştı. Sivas'ta yerleşti. Niksar'da öldüğü, orada gömülü olduğu söylenir. Hayatı hakkında bilinenler pek azdır. Aruz vezniyle yazdığı şiirleri de vardır. Koşmaları bugün bile ağızdan ağza dolaşmakta, şarkılara güfte olmaktadır.

EMRULLAH EFENDİ (1858 - 1914), Türk siyaset ve bilim adamıdır. Lüleburgaz'da doğdu. 1881'de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'yi bitirdi. Birçok illerde maarif müdürü olarak bulunduktan sonra, Istanbul'da, Servet-i Fünun'da makaleler yayınladı. İki defa maarif nazırlığı yaptı. Üniversitede felsefe okuttu. İlmî zihniyete ulaşmış biriydi. Orta Öğretimde yaptığı islahat, felsefe kitapları ve makaleleri önemlidir.

ENCÜMEN-İ DÂNİŞ, «Bilginler Kurulu, Akademi» anlamına gelen bir bilim kurumudur. Abdülmecit zamanında her meslekte en ileri bilginleri toplayarak, yapılacak işleri plânlama düşünülmüştü. Padişahın 1851'de çıkardığı fermanla, encümen kuruldu. İlk eser olarak Ahmet Cevdet Paşa'yla, Fuat Paşa'nın birlikte hazırladıkları «Kavâid-i Osmaniyye» (Osmanlı Dilbilgisi) bastırılıp padişaha sunuldu. Encümen-i Dâniş'in, Fransız Akademisi gibi 40 üyesi bulunacaktı. Lâkin bu olumlu teşebbüs 1862'de önce çalışmalarına ara verdi, sonra tamamen dağıldı.

ENDAZE, (Bak: ARŞIN)

ENDERUN, Osmanlı imparatorluk sarayının iç teşkilâtına, buradaki üniversite derecesindeki yüksek okula verilen isimdir. Enderun, «oda» denilen şu 7 daireye ayrılırdı: 1) Küçük Oda, 2) Büyük Oda, 3) Doğancı Odası, 4) Seferli Odası, 5) Kiler Odası, 6) Hazine Odası, 7) Has Oda.

Monet'in, Empresyonizm akımına yol açan «İmpression» (İzgi) adlı tablosu

Büyük ve Küçük Odalar denilen sınıflara, imparatorluğun resmî okullarından zekâ ve kabiliyetleriyle tanınmış öğrenciler alınırdı. Enderun'da Türk, Arap ve İran dil ve edebiyatının incelikleri, dinî ve askerî ilimler, sporlar öğretilir, kabiliyet gösterenler güzel sanatlar öğrenimine ayrılırdı. En yüksek teşkilâtı «Has Oda» denilen sınıftı. Has Oda'nın yüksek rütbelileri şunlardı: Hünkâr Müezzini, Sır Kâtibi, Sarıkçıbaşı, Başçuhadar, Kahvecibaşı, Berberbaşı, Tüfekçibaşı, Tırnakçıbaşı.

Enderun kanunları pek sıkıydı. Yatılacak, kalkılacak, dinlenilecek zamanlar bile hesaplı ve dakika şaşmazdı. General derecesindekilere dahi ancak haftada bir geceyi saray dışında geçirme müsaadesi verilirdi. Yüksek rütbeli subaylar geceyi dışarda geçirmeksizin, haftada bir defa şehre iner, gece dönerlerdi. Kıdemsiz subayların şehre inmeleriyse ancak ağaların nezaretinde olurdu. General rütbesinde olmayanlar evlenemez, evlenmek isteyenler, aynı rütbeyle dış görevlere atanırlardı. Bütün bunlardan maksat, her çeşit insanla temas edip, disiplin ve terbiyelerinin bozulmaması ve saraya ait sırların dışarıya çıkmaması idi. Enderun halkı içinde müderris ve sanatçılar hariç, pek yaşlı kimse de olmazdı. Genel olarak Enderun subayları otuzunu bulmadan bir

Emrullah Efendi

üst rütbeyle dış görevlere atanırlardı. Bu sıkı disipline karşılık Enderun mensupları büyük paralar alırlardı. Haznedarbaşı bugünkü para karşılığı günde 600, Hasodabaşı 375, Silâhtar 300, Çuhadar 175, en kıdemsiz subaylar bile 100 lira alırlardı. Ayrıca da en az bir o kadar da bahşişleri vardı.

Bu teşkilât 1833'te Mahmut II tarafından kaldırılıp, yeni bir saray teşkilâtı kurulmuştur. 1908'de daha da sade bir teşkilât kurulmuş, bu da 1924'te hilâfetin ilgasiyle son bulmuştur.

ENDERUNLU FAZIL (1759 - 1810), 18. yüzyıl divan şairlerimizdendir. Akkâ'da doğdu. Enderun'da yetişti. Fakat aşk maceraları yüzünden saraydan çıkarıldı. Sıkıntılar içinde, derbeder bir hayat sürdü. Rodos'a sürüldü. Ancak kör olduktan sonra İstanbul'a dönmesine izin verildi. İstanbul'da öldü ve Eyüp'e gömüldü. Eserlerinde Nabî ve Nedim'i taklit etmek istemiştir. Büyük bir şair sayılmazsa da, mesnevîlerinde çağının hayat sahnelerini ustaca çizmiştir.

ENDERUNLU VASIF (? - 1824), 18. yüzyıl divan şairlerimizdendir. İstanbul'da doğdu. Sarayda yetiştirildi. Devamlı saray hizmetinde çalıştı. İkinci derecede bir şair sayılmakla beraber, şiirlerinde alaycı bir dille çağının gündelik hayatını ve konuşmalarını aksettirmiştir. Nedim'in etkisinden kurtulamamıştır. Özellikle muhammes, gazel ve şarkıları meşhurdur.

ENDÜSTRİ, insanların bazı ihtiyaçlarını karşılamak üzere ham maddeleri, yapılmış eşya haline getiren işlerin bütünüdür. Başlıca 4 unsurdan meydana gelir:

1 - Tabiî Kaynaklar: Tabiatte bulunan ham maddeler, imalâtta gerekli enerjiyi elde etmek için başvurulan kömür, petrol, gaz, atom ve su gibi tabiî zenginliklerdir. Tabiî kaynaklar yeryüzünde eşit olarak bulunmadığından, çeşitli bölgelerde farklı endüstriler gelişmiştir.

2 - Emek: Bu da, «Fikir gücü» ve «elemeği» olmak üzere iki çeşittir. Endüstrilerin yürütülmesinde daha çok sayıda işçinin katılmasına ihtiyaç gösteren emek, elemeğidir. Bu, belirli bir ücretle çalıştırılan işçiler sayesinde elde edilir. İnsan kabiliyet ve gücünün yerini makine almış olduğundan, işçilerden beklenen emek bugün basitleşmiştir. Bu yüzden artık kadın ve çocukların çalıştırılması da mümkün olmaktadır.

3 - Anamal (Sermaye): Ham maddelerin işlenerek kullanılabilecek hale gelmesi için birçok araçlara, makinelere, fabrikalara, ulaşım imkânlarına ve paraya ihtiyaç vardır. Bunlar, anamalı meydana getirirler.

4 - Yönetim: Ham maddelerin, emeğin, anamalın bir araya getirilerek verimli olmasını sağlar. Serbest ekonomilerde yönetimi, gerekli imkânları olan herkes yapabilir. Bu durumda amaç, en az zararla en büyük kârı elde etmektir. Ekonomik sistemleri başka olan ülkelerde yönetimi devlet üzerine alır. Amaç, devlet tarafından planlanmış ekonomi anlayışına göre endüstrileri yönetmektir. Fakat uygulanan ekonomik sistem hangi çeşit olursa olsun tabiî kaynaklar, emek, anamal, yönetim birbirini tamamlar. Ancak bu şartların hepsidir ki bir endüstriyi meydana getirir.

Bugünkü endüstri anlayışında çeşitli endüstri kolları da birbirlerini tamamlarlar.

ENERJİ, bir cisimde bulunan ve ortaya bir iş çıkarmaya yarayan güce denir. Dünyada hayat, evrendeki enerji sayesinde meydana gelmiştir. Bu enerjinin çoğu güneşten gelir. Güneş enerjisi toplu olarak kömürde, tahtada, benzinde birikmiş olarak bulunur. Güneş, yeryüzündeki suların buharlaşıp yağmur olarak yağmasını, böylece bir enerji kaynağı olan akarsuların oluşumunu da sağlar. İnsanlık, yeni enerji kaynaklarının keşfiyle paralel olarak ilerlemiştir.

Enerji, birincisi kütle olan fizik biliminin iki önemli unsurundan biridir. Fizik bilginleri enerjiyle kütlenin aynı fikrin iki ayrı durumu olduğunu ileri sürerler. Enerjinin birçok şekillerini kimyasal değişmeler sayesinde elde etmek mümkündür. En önemli enerji kaynaklarından biri de, atom çekirdeğinde bulunur.

Bütün enerji şekilleri iki bölüme ayrılır:

1 - Potansiyel Enerji: Bir cismin bulunduğu yer veya durumdan dolayı edindiği enerji miktarıdır. Bir cismin yerini veya durumunu değiştirmekle, o cismin ilk durumunda yapacağından daha çok iş yapabilmesi sağlanmışsa, cisme bir potansiyel verilmiş demektir.

2 - Kinetik Enerji: Cisimlerde, hareket halinde olmalarından dolayı bulunan enerjidir. Yüksekten dökülen su, bir değirmen tekerleğine çarptığında, bu cisimlerdeki potansiyel enerji (gizli güç), kinetik enerjiye (devrimsel güç) e çevrilebilir.

Enerji daima bir şekilden ötekine çevrilebilir. Enerji değişimlerine tabiatte de çok raslanır. Evrendeki enerji miktarı hiç bir zaman kaybolmaz. Enerjilerin dönüşümünün incelenmesi, «Enerjinin Korunması Kanunu» nu meydana getirmiştir. Bu

ENERJİ ŞEKİLLERİ:

Potansiyel enerji

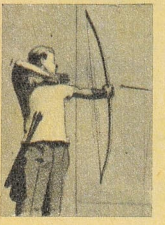

Kinetik enerji

ilkeye göre, «enerji kendiliğinden var olmaz, kendiliğinden kaybolmaz».

ENERJİ VE TABİÎ KAYNAKLAR BAKANLIĞI, yurt içindeki su, maden, petrol gibi tabiî enerji kaynaklarının araştırılması, planlaştırılması, geliştirilmesi, işletilmesi, korunması ve denetlenmesiyle ilgili bakanlıktır. 25 ocak 1963'te kurulmuştur. Bakanlığın, dördü doğrudan doğruya kendine bağlı, dördü de ilgili 8 kuruluşu vardır. Bağlı olanlar şunlardır:

1 - Petrol Dairesi Reisliği.

2 - Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ).

3 - Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Genel Müdürlüğü (MTA).

4 - Elektrik İşleri Etüd Dairesi Genel Müdürlüğü (EİE).

İlgili genel müdürlükler de şunlardır:

1 - Etibank.

2 - Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ).

3 - Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO).

4 - Petrol Ofisi (PO).

Atom Enerjisi Genel Sekreterliği de eskiden bu bakanlığa bağlıyken, 1967'de alınarak Başbakanlığa bağlanmıştır.

ENEZ, Marmara bölgesinin Edirne iline bağlı 11.930 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.808 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 483 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ve 19 köyden kurulmuştur.

Yüzey şekilleri birbirinden ova denecek kadar geniş vâdi tabanları ile ayrılmış yayvan tepe ve sırtlardan meydana gelmiştir. Bu yayvan sırtların yüksekliği 50 - 100 metre arasında değişir. İlçenin batısında volkanik kayalardan meydana gelen ve yüksekliği 385 metreyi bulan Hisardağ vardır. En batısını da Meriç çatalağzı teşkil eder. Ayrıca irili ufaklı bir sürü de göl vardır. Kışlar ılık, yazlar sıcak geçer. Meriç vâdisinde çeltik, vâdi tabanlarında tahıl ve ayçiçeği tarımı yaygındır. İlçe merkezi Enez kasabası Dalyan gölünün kuzeyinde sarp bir kayanın üzerinde ve batı eteğinde kurulmuştur.

Eski adıyle Enos ve İnoz olan Enez, Ortaçağ'da Cenevizliler tarafından kurulmuştur. Çevresinde Bizanslılara ait kalıntılar vardır. 1456'da Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Savaşlarda büyük zarar gören kasaba, son yıllarda canlanmaya başlamış ve 1953'te ilçe merkezi olmuştur.

ENFARKTÜS, kalp veya akciğer atardamarlarından birinin tıkanmasına denir. Kalp damarını besleyen atardamarın tıkanmasına «miyokard enfarktüsü» denir. Kalbin bir kısmı canlılığını kaybeder. Çok ağır bir hastalıktır. Tansiyon düşer. Hastalar her türlü yorgunluk ve üzüntüden uzak olmalıdırlar. Akciğer enfarktüsü bazı kalp hastalıklarından veya flebitten sonra olur. Bugünkü tedavi usulleri sayesinde birkaç gün içinde iyileştirilmesi mümkündür. Ancak, akciğer enfarktüsü, akciğer apsesi gibi başka hastalıklara yol açması bakımından tehlikeli sonuçlar verebilir.

ENFİYE, tütünden yapılan ve keyif için buruna çekilen bir tozdur. «Burunotu» da denir. Tütün tozunun tuzlu su içinde aylarca dinlendirilerek mayalanmasiyle meydana getirilir. Eskiden batıda da çok kullanılırdı. Bugün kullananlar bir hayli azalmıştır. Enfiye, burun salgılarını azaltır, bu da önemli bir hastalık olan angina pektoris'e yol açar.

ENFLASYON, piyasaya fazla kâğıt para çıkarılması haline denir. Paranın satın alma gücü azalır, eşya fiyatları yükselir. Enflasyona, üretimin aksaması, tekelin gelişmesi, bankaların kredi hacmini genişletmesi, dış ticaret kısıntıları, vasıtalı vergilerin artırılması sebep olabilir. Fakat en çok raslanan enflasyon sebebi, ödeme güçlükleriyle karşılaşan hükümetlerin kâğıt para çıkarmalarıdır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya çapında enflasyonlar olmuştu. Bunların en büyüğü harp borçlarını ödeyemeyen Alman hükümetinin enflasyona gidişidir. Öyle ki bir ara hergün, hatta her saat paranın kıymeti düşmüş, birkaç lira kıymetindeki bir mala yüzbinlerce lira ödemek lâzım gelmişti. Ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise hükümetler daha basiretli davranarak, krizlerin büyümesini önlemişlerdir.

Savaş, Fiyatları ve Günlük Yaşayışımızı Nasıl Etkiler

Enflasyon başlangıçta ekonomik faaliyetler üzerinde canlandırıcı bir tesir yapar. Fakat sonra verim azalır, maliyet yükselir. Devalüasyon ve takaslı alışveriş, enflasyonu daha da artırır.

Bu bakımdan bugünkü ekonomi biliminde enflasyonun siyasî ve içtimaî düzeni, savaştan çok daha fazla sarsıp etkilediği kabul edilmektedir.

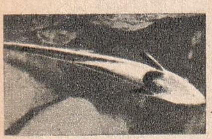

Engel balığı

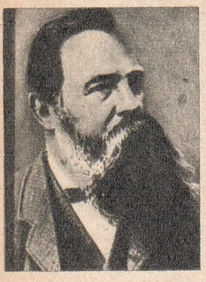

Engels

Engerek yılanı

Enginar

ENFLUENZA, salgınlara yol açan bulaşıcı bir solunum sistemi hastalığıdır. Mikrobu bir virüstür. Ağız ve boğaz salgılariyle etrafa yayılır. Virüsüne göre çeşitleri vardır. Başlıca belirtileri, baş ağrısı, üşüme, ateş ve mafsal ağrılarıdır. On gün içinde geçer. Nekahat devresi uzun sürer. Komplikasyonları bazı hallerde tehlikeli olabilir.

Enfluenza çok eski çağlardan beri bilinen bir hastalıktır. 1610'da ve 1918'de milyonlarca insanın ölmüne sebep olan salgınlar patlak vermiştir. Sonuncu salgın 1957'de görülmüş, «Asya Gribi» diye anılmıştır.

ENFRARUJ ŞUALARI (Bak: IŞINLAR)

ENGEL BALIĞI, bir açık deniz balığıdır. Boyu 40 santim kadardır. Başının üstünde bir vantuz vardır. Bu sayede kendisini büyük balıklara taşıtır. Bazen vapurlara bile tutundukları olur. «Engel» adının da bu balıklara, gemilerin hareketlerini engellediği için verildiği sanılmaktadır. Aynı zamanda, «Yapışkan balık» da denir.

ENGELS, Friedrich (1820 - 1892), Alman sosyoloji bilginidir. Karl Marx ile birlikte bilimsel sosyalizmin kurucusu olarak tanınır. Almanya'nın Barmen şehrinde doğdu. Babası zengin bir fabrikatördü. 1844'te Marx ile tanıştı. Kırk yıl ortaklaşa çalışarak sosyalizmin ana hatlarını ortaya koydular. Engels bilhassa pratik meseleler ve politika stratejisi yönünden çok kuvvetliydi. 1845'te «İngiltere İşçi Sınıfının Hayat Şartları» adlı kitabını yayınladı. 1847'de Marx'la birlikte, «Komünist Manifestosu» nu yazdılar. 1848'den sonra askerlikle ilgilenmeye başladı. 1864'te Elizabeth Burns'le evlendi. Londra'da öldü. Engels, Marksizmin temel görüşü olan tarihî maddeciliğin ortaya konmasında önemli bir rol oynamıştır.

ENGEREK, zehirli bir yılandır. Üst çenesinin ön kesiminde iki uzun dişi vardır. Dişlerin içinde zehir kanalı bulunur. Sokması, insan ve hayvanlar için çok tehlikelidir. Birçok çeşitleri vardır. Genellikle ormanlık yerlerde, çöllerde, taşlıklarda yaşarlar.

ENGİNAR, bileşiklerden dikenli bir bitkidir. Kökü yıllarca yaşar. İlkbaharda yeni sürgünler verir. Topuz biçimindeki iri çiçeği sebze olarak yenir. Hemen her yerde yetişirse de, sıkı toprağı daha çok sever. Kış yaklaşınca dondan korunmak için sapları kesilir. Aynı yerde enginar yetiştirilecekse, toprağı bolca gübrelemek gerekir. C vitamini bakımından zengindir. Eczacılıkta safra ifrazatını artıran bir madde enginardan çıkarılır.

ENGİZİSYON, Ortaçağ'da Katolik kilisesine bağlı olanlardan dine karşı gelenleri cezalandırmak için kurdukları bir teşkilâttır. Latince «Inquisito» (soruşturma) kelimesinden gelmiştir. Zamanında türlü kötülüklerin beşiği olmuştur. Bu zulüm Roma'daki Papalık tarafından idare edilirdi. Yargıçların yetkileri çok büyüktü. İlk defa olarak 1184'te İtalya'nın Verona şehrinde papazlar meclisi, dinî işlerle uğraşacak bir mahkeme kurulmasını kararlatırmıştı. Katolik kilisesinin bozulmaya başlamasından sonra din adamlarının Engizisyon mahkemelerine karşı ilgisi daha da arttı. Zulüm çarkı işlemeye başladı. Fakat önce Haçlı Seferleri, sonra da matbaanın keşfi, halkın gözünün açılmasını sağladı. Zamanla kiliseye karşı güvensizlik doğdu. Mahkemelerin uyandırdığı dehşet yüzünden İtalyanlar, Almanya, Fransa ve İsviçre'ye kaçmaya başladılar. Ama Engizisyon oralarda da kurulunca, kurtuluş çaresi kalmadı. Ancak Katolik olmayan İngiltere, Hollanda ve İsveç, bu cehennemin dışında kalabildi. İspanya'da da son İslâm devletini 1492'de ortadan kaldıran Kral Ferdinand, Müslümanlar'ın ve Yahudiler'in kökünü kurutmak için Engizisyon'a başvurdu. Bu mahkemelerin faaliyeti 19. yüzyılın başına kadar devam etti. Napoléon 1808'de Hıristiyanlığın yüzkarası olan bu zulüm teşkilâtını ortadan kaldırdı.

ENJEKSİYON, (Bak: İĞNE YAPMAK)

ENLEM - BOYLAM, dünya üzerindeki herhangi bir nokta ile başmeridyen arasındaki yayın uzunluğuna o noktanın boylamı, gene aynı nokta ile Ekvator arasındaki yayın uzunluğuna da o naktanın enlemi denir. Bu uzunluklar derece (°), dakika (') ve saniye (") ile ölçülür. Ayrıca noktanın kuzey veya güney, doğu veya batı yarımkürelerinden hangisinde bulunduğunu da belirtmek gerekir. Seyir halindeki gemi veya uçaklar, mevkilerini enlem ve boylamlarını belirtmek suretiyle belli edebilirler. Başmeridyen olarak Londra yakınlarındaki Greenwich rasathanesinden geçen meridyen, enlemler için de Ekvator, başlangıç kabul edilmiştir.

ENSÜLİN, vücuttaki şeker dengesini ayarlayan bir hormondur. Vücuda pankreas hücreleri tarafından salınır. Bazı büyük baş hayvanların pankreaslarından elde edilen ensülin, şeker hastalığının tedavisinde kullanılır. Ensülini F. G. Banting ve C. H. Best adlı Kanadalı iki bilgin keşfetmiş, yine Kanadalı J. B. Collip de geliştirmiştir. Ensülin genellikle iğne halinde hastaya verilir.

ENTÜİSYONİZM (**Sezgicilik**), felsefede bir görüştür. Gerçek bilginin, düşünce ve gözlem yoluyla değil, sezgi yoluyla elde edilebileceğini ileri sürer. En büyük temsilcisi, Bergson'dur. Filozof, «Yaratıcı Tekâmül», «Şuurun Vasıtasız Verileri», «Ahlâk ve Dinin İki Kaynağı» adlı eserlerinde hem sezgi kavramını açıklamış, hem de sezgiyi gerçeklerin bulunmasında araç olarak kullanmıştır.

ENVER HOCA (1908 -), Arnavutluk devlet adamı ve diktatörüdür. Gjinokaster'de doğdu. Öğrenimini Fransa ve Belçika'da yaptı. Komünist Partisine girdi. İtalyan ve Alman istilâsına karşı millî kuvvetleri teşkilâtlandırdı. 1941'de Arnavutluk İşçi Partisi'ni kurdu. 1944'te geçici Arnavutluk hükümetinin başına geçti. 1946'da Halk Cumhuriyeti'ni ilân etti. 1954'te Başbakanlıktan ayrıldığı halde, parti birinci sekreterliğini muhafaza etti. 1961'de revizyonizmle itham ettiği Sovyet idarecileriyle ihtilâfa düşen Enver Hoca, memleketi koyu bir dikta ile idare etmektedir.

ENVER PAŞA (1881 - 1922), Türk generali ve hükümet adamıdır. İstanbul'da doğdu. 1903'te kurmay yüzbaşı olarak Selânik'teki 3. Ordu'ya atandı. İttihat ve Terakki'nin en faal üyesi oldu. 1908'de Kurmay Albay Nâzım Bey'i, jandarma teğmeni İsmail Canbulat Efendi'ye vurdurttu. Kısa bir süre sonra İsmail Canbulat Dahiliye Nazırı olmuştur. Meşrutiyet'in ilânında kendisini «Hürriyet Kahramanı» olarak alkışlattı. 1909'da Berlin Askerî Ataşeliğine tayin edildi. Müthiş bir Alman taraftarı kesildi. 1911'de Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlar'a karşı başarılı savaşlar verdi. Balkan Savaşı'nın, felâketle sonuçlanması üzerine Babıâli'yi basarak, bir darbe ile muhaliflerini tasfiye etti. 1914'te 33 yaşını tamamlamadan Harbiye Nazırlığına geçti. Emine Naciye Sultan'la evlenerek, «Damat» oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda ise müthiş bir sorumsuzlukla hareket ederek, memleketi Almanlar'ın yanında savaşa sürükledi. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında böylece önemli bir rol oynadı. 3. Ordu'yu Sarıkamış'ta düşmana kırdırdı. Mütarekeden az önce bir Alman denizaltısı ile Almanya'ya kaçtı. Oradan Moskova'ya geçti. Türkistan'da bir Türk devleti kurmak isterken, 1922'de Tacikistan'da, Komünistler tarafından vuruldu, şehit düştü. Bu sırada 41 yaşında bulunuyordu. Büyük bir vatansever olduğu halde, kabiliyetleri yeterli olmadığı için tarihimizde olumlu bir rol oynayamamıştır.

EOSEN (Bak: ÜÇÜNCÜ ZAMAN)

EPİKTETÜS, (M. S. 1. yüzyıl), eski bir Yunan filozofudur. Roma'da felsefe okumuş, kölelikten kurtulduktan sonra, felsefe öğretmenliğine başlamıştır. 90 yıllarında İtalya'dan kovulunca Nikopolis'e gitmiş, stoik felsefe dersleri vermiştir. Felsefesi, Tanrıya güvenmek, vicdanının sesini dinlemek, insanların kardeşçe yaşamaları esasına dayanıyordu.

EPİKUROS (M. Ö. 342 - 270), Eski Yunan filozoflarındandır. Sisam adasında doğdu. Atina'ya yerleşti. M.Ö. 306'da büyük bir bahçede açtığı okulda felsefesini, aralarında Roma ve Asya'dan gelen öğrencilerin bulunduğu talebelerine anlattı. Bu yüzden onun felsefesini benimseyenlere, «Bahçe Filozofları» da denir. Epikuros'a göre hayatta en büyük amaç zevk, en büyük zevk de sade bir hayat yaşamaktır. İnsan isteklerinin şiddetinden, ruhunun tasalarından kurtulduğu nisbette mutluluğa erişir. Maddeci bir filozoftur. Ruhun, madde şeklinde bir varlık olarak vücudun çeşitli yerlerine yerleştirilmiş olduğunu iddia eder. Böyle olunca insan ölünce, ruh da ölür. Bu bakımdan kendisinden sonra gelen filozofları da etkilemiştir.

ERASMUS, Desiderius (1466 - 1536), Holandalı bir din bilginidir. Çağında çevresini çok etkilemiştir. Rönesans bilgin ve sanatçılarına örnek olmuş, insanlığın toplum ve din baskısından kurtularak medeniyete doğru ilerlemesini mümkün kılmıştır. Rotterdam şehrinde doğdu. 14 yaşında anasız babasız kalınca, kendisini rahip yapmak istediler. Fakat o manastırı terk edip Paris'e gitti. Üniversiteye girip kendisini bilime verdi. 1497'de İngiltere'ye geçti. Parma, Venedik ve Roma'yı dolaştı. İngiltere'ye döndükten sonra «Encomium Morioe» (Deliliğe Methiye) adlı eserini yazdı. Eserinde Papa'yı bile yerdiği için, kral Henry VII'nin gözünden düştü ve İngiltere'yi terk etmek zorunda kaldı. İsviçre'nin Basel şehrinde öldü. Reform hareketinin öncülerinden Luther'le de arkadaş olan Erasmus, inançlarında arkadaşı kadar ileri gitmediği için kendisini korkaklıkla itham edenlere şu cevabı vermiştir: «Bir gerçek uğruna ölmeye hiç niyetim yok».

ERASTOTHENES (M.Ö. 275 - 194), Yunanlı bilgindir. Kyrene'de doğdu. Öğrenimini Atina'da yaptı. M.Ö. 247'de İskenderiye kütüphanesinin başına geçti. Gözleri kör olduktan sonra açlık grevi yaparak intihar ettiği söylenir. Bütün bilim dallarında çok ustaydı. Bilimsel coğrafyanın kurucusu sayılır. En büyük eseri, üç kitapta topladığı «Geografika» adlı coğrafyadan bahseden eseridir.

Enver Hoca

Enver Paşa

Erasmus

ERBAA, Karadeniz bölgesinin Tokat iline bağlı 68.816 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 13.168 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.111 km.²'dir. Merkez bucağı dahil, 4 bucağı, 73 köyü vardır.

İlçe toprakları Kelkit çayı boyunda yer alan bir ova ile, bu ovayı çeviren dağları kaplar. Ovanın kuzeyinde Karınca dağları (1.553 m.), güneyinde Sakarat dağları vardır. Ovayı çevreleyen dağlar kısmen ormanlıktır. Yazlar sıcak geçer, kışlar pek soğuk değildir. En önemli akarsuyu, Kelkit çayıdır. En değerli ürünü ise, tütündür. Ayrıca buğday, arpa, yulaf, çavdar, mısır, nohut, mercimek ve her çeşit meyva yetiştirilir. İlçe merkezi Erbaa kasabası (eski adı Erek), 1942'deki depremden sonra 1944'te yeniden kurulmuş, hızlı bir gelişme göstermiştir. Modern bir görünüşü vardır. Başlıca limanı Samsun'a 173 km., istasyonu olan Lâdik'e 90 km. uzaklıktadır.

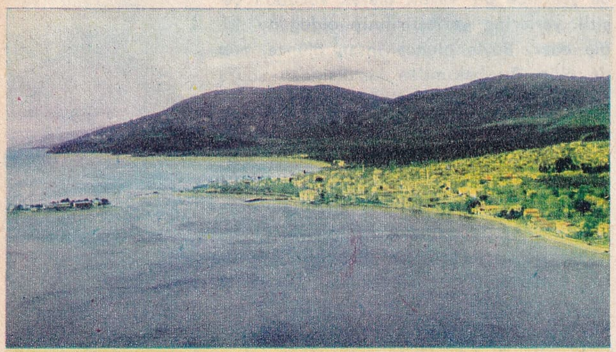

Erdek'ten bir görünüş

ERBEZİ, üreme bezlerinden erkeklik bezleridir. «Husye» de denir. Dışardan görülebilen ve erkeğin erkekliğini sağlayan organlardır. Erkek çocuk erişkin hale gelince faaliyete geçerek sperma denen erkeklik tohumlarını salgılamaya başlar.

ERBAİN ve HAMSİN, halk arasında kışın en şiddetli kısmı sayılan 22 aralıkla 22 mart arasındaki üç aylık devrenin adıdır. Kırk günlük ilk devreye Arapça kırk anlamına gelen «erbain» denmiştir. Elli anlamına gelen «hamsin» devresi de 31 ocakta başlar.

ERCİŞ, Doğu Anadolu bölgesinin Van iline bağlı 46.725 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 14.072 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.115 km.²'dir. İlçe merkezi dahil 3 bucağı ve 81 köyü vardır.

Van gölüne dökülen Zilan deresi çevresindeki Erciş ovası ile, bu ovanın çevresindeki çıplak dağların bir kısmı, İlçe topraklları içindedir. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar soğuk ve yağışlı geçer. Ovada sulamaya dayanan tarla ve bahçe tarımı başta gelir. En çok tahıl ve patates yetişir. Bağları önemlidir. Üzümden başka, bol miktarda kavun, karpuz da yetişir. Hayvancılık da ileridir. İlçe merkezi Erciş kasabası, göl kıyısına 3 km. uzaklıkta kurulmuştur. Karaköse'yi Van'a bağlayan yol kasabadan geçer. Kasaba ayrıca Van, Diyarbakır ve Erzurum'dan gelen yolların kavşağındadır.

ERCİYAS DAĞI, İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde bir dağdır. Eski bir volkan olan Erciyas'ın yüksekliği 3.916 metreyi bulur. 3.800 km.²'lik bir alanı kaplar. Alçak bir alanla iki bölüme ayrılır. Alçak alan Tekir yaylasını meydana getirir. Alanın doğusunda Koç dağı, batısında asıl Erciyas dağı yükselir. Üzerinde küçük bir buzul vardır.

ERDEK, Marmara bölgesinin Balıkesir iline bağlı 23.894 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.813 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 400 km.²'dir.

İlçe topraklarının büyük bir kısmını Kapıdağı yarımadası kaplar. Yarımada kuzeye doğru genişler. Yarımada yapısında granit başta gelir. En yüksek noktası 607 metredir. Güneyde Bandırma ve Erdek körfezi arasında, dar bir kıyı kordonu ile karaya bağlanır. Kuzeybatısında Marmara adaları serpilmiştir. Bunların en büyüğü Marmara adasıdır ve İlkçağ'dan beri mermerleriyle meşhurdur. Adanın ve içinde bulunduğu denizin adı bu «mermer» kelimesinden gelir. Diğer önemli adalar Paşalimanı, Avşa ve Ekinlik'tir. Kışlar bazen sert, yazlar sıcak geçer. Halk, zeytincilik, bağcılık, balıkçılık ve balık konserveciliği ile geçinir. İlçe merkezi Erdek kasabası, son yıllarda turizm bakımından büyük bir gelişme göstermiştir. Bölge, bugün için turizm merkezi sayılabilir.

İlkçağ'da Kapıdağ dolayları Miletler'in elindeyken, körfezin kuzey yakasında «Artake» adında bir şehir vardı. Peloponez savaşları sırasında bu şehir yokedilmiş, sonra bugünkü Erdek kurulmuştur.

ERDEL, bugünkü Romanya'da, Transilvanya bölgesinin Türkçe adıdır. 1526'dan 1699'a kadar 173 yıl Türk idaresinde kalmış, Karlofça antlaşmasiyle Avusturya'ya geçmiştir.

ERDEMLİ, Akdeniz bölgesinin İçel iline bağlı 49.647 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.304 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.078 km.²'dir.

İlçe toprakları Akdeniz kıyısındaki dar bir kıyı ovası ile, onun gerisindeki Toros dağlarının bir kısmını içine alır. Tipik Akdeniz iklimi ilçeye hâkimdir. Yazları kurak ve sıcak geçer, kışları ılık ve yağışlı-

dır. En önemli akarsuyu Alata çayıdır. En çok turunçgiller ve muz yetiştirilir. İlçe merkezi Erdemli kasabası, Sandal dağının dik yamaçlarının eteğinde kurulmuştur. Mersin - Silifke yolu üzerindedir. Mersin'e 37, Silifke'ye 50 km. uzaklıktadır. Yakınındaki Alata'da bir Teknik Bahçıvanlık Okulu vardır.

EREĞLİ (Karadeniz Ereğlisi), Karadeniz bölgesinin Zonguldak iline bağlı 96.747 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 18.978 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.132 km.²' dir.

İlçe topraklarının kıyıya yakın kesimleri tepeler ve sırtlar şeklinde parçalanmış alçak bir yayla alanıdır. Yaylanın gerisinde Orhan dağı (920 m.), Kızıltepe (1.486 m.) ve Bacaklıyayla (1.637 m.) dağları yükselir. Yağışlı bir iklimi vardır. En önemli akarsuyu Gülünç ırmağıdır. En çok mısır ekilir. Çileği de meşhurdur. Balıkçılık gittikçe önem kazanmaktadır.

İlçe merkezi Ereğli kasabası Baba burnunun siperinde kurulmuştur. Balık ve sebze konservesi yapan bir fabrikası vardır. Ayrıca, memleketimizin ikinci ağır demir - çelik endüstrisi de buradadır.

Ereğli, ilk defa Megaralılar tarafından M.Ö. 560 yılında kurulmuştur. İlk adı «Herakleia» idi. İlk defa 1360'da Türkler'in eline geçmiş, Bayezit I tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.

EREĞLİ (Konya Ereğlisi), İç Anadolu bölgesinin Konya iline bağlı 89.788 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 38.362 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 4.960 km.²'dir.

İlçe toprakları Konya ovasının güneydoğudaki düzlüklerini ve Toros dağlarının kuzey kesimlerini kaplar. Bu dağların ovaya en yakın kesiminde yükselen Aydos dağı 3.488 metreyi bulur. Yağışlar az, yazlar kuraktır. Ovanın en çukur kesimi Hortu gölü ve Akgöl gibi bataklıklarla kaplıdır. Ovada en çok tahıl, Torosların eteğindeki sulak yerlerde meyva yetiştirilir.

Eretna devleti

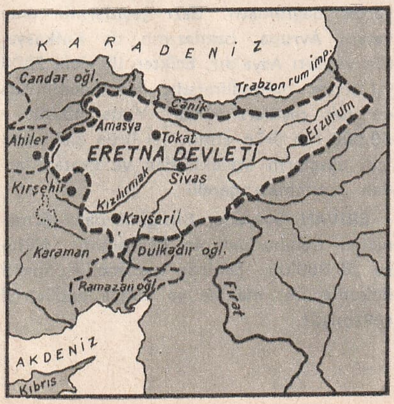

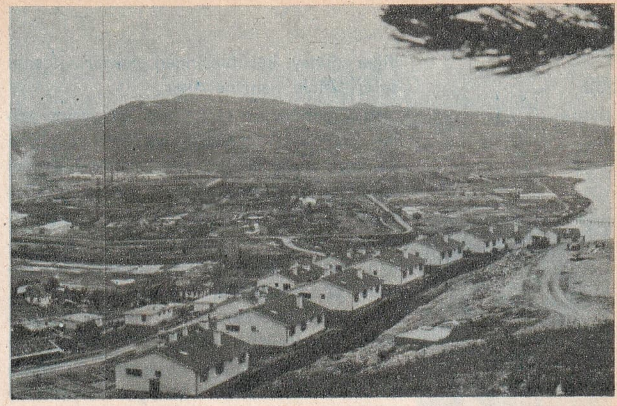

Karadeniz Ereğlisi'nin genel görünüşü

İlçe merkezi Ereğli kasabası, Toros silsilesinin kuzeyinde, denizden 1.054 metre yükseklikte kurulmuştur. Haydarpaşa - Bağdat demiryolu üzerindedir. Ilçe, pamuklu fabrikası sayesinde çok büyük ve hızlı bir gelişme göstermiştir.

Ereğli, bir zamanlar Bizans'ın sınır kalesiydi. Çeşitli eller değiştirdikten sonra, 1466'da Osmanlı topraklarına katılmıştır. Dolaylarında Hitit eserleri vardır.

ERETNA DEVLETİ, 14. yüzyılda Orta Anadolu'da kurulmuş bir Türk devletidir. İlhanlılar'ın Anadolu genel valiliğine vekâlet eden Alâattin Eretna Bey, İlhanlılarla ilgisini kesmiş ve 1343'ten 1380'e kadar bağımsız olarak yaşamıştır. Bu arada 4 hükümdar gelip geçmiştir. Devletin başkenti önce Sivas, sonra Kayseri'ydi.

Sonuncu hükümdar Mehmet Bey II, ancak birkaç ay tahtta kalabildi. Veziri Kadı tarafından devlete son verildi ve yerine pek kısa bir süre devam edecek olan Kadı Burhanettin devleti kuruldu.

ERFELEK, Karadeniz bölgesinin Sinop iline bağlı 24.421 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.244 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 400 km.²'dir.

İlçe toprakları dağlık ve ormanlıktır. Kasaba, il merkezine 15 km. uzaklıktadır. Eski adı «Salavat» tır. Halk, hayvan ve odunculukla geçinir.

ERG, C.G.S. (santimetre - gram - saniye) sisteminde güc birimidir. Bir gramlık bir kitleye uygulanınca, onun hızını saniyede bir santimetre artıran kuvveti ifade eder. 1 jul: 107 erge, 1 kilogrammetre de: 981 × 105 erge eşittir.

ERGANİ, Diyarbakır'a bağlı 41.562 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.508 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.489 km.²' dir.

İlçe toprakları Güneydoğu Anadolu düzlükleri kuzeyinde bir duvar gibi yükselen Torosların güney kesimlerini kaplar. İklimi serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Yağış miktarı Güneydoğu Anadolu'nun

diğer güney kesimlerinden çoktur. İlçenin suları Dicle nehrine akar.

Hayvancılık ve tarım başlıca geçim yollarıdır. Canlı hayvanla beraber yağ, yün ve deri ihraç edilir. İlçe merkezi Ergani kasabası, eski kaynaklarda «Argani» diye geçer. Daha sonra «Osmaniye» olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran savaşından sonra topraklarımıza katılmıştır. Kasaba, Dicle nehrinin sağ kıyısına 10 km. uzaklıkta, denizden 1.000 metre yükseklikte kurulmuştur. Malatya - Diyarbakır demiryolu üzerindeki istasyonu, kasabaya 5 km. mesafededir. Elâzığ - Diyarbakır karayolu da kasabadan geçer.

S. N. Ergun

Ergani bakır işletmelerinin bulunduğu Ergani - Maden, hâlen «Maden» ismiyle Elâzığ'a bağlıdır.

ERGENE, Trakya'nın büyük bir kısmının sularını toplayarak Meriç'e kavuşan bir akarsudur. Istrancalardan doğar. Önce güneye doğru akar. Muratlı yakınlarında Çorlu suyu ile birleşir. Güneyden Hayrabolu suyunu, kuzeyden Babaeski suyunu alır. Güneybatıya kıvrılır. İpsala yakınlarında çok bataklık bir alanda Meriç'le birleşir. Az eğilimli bir alanda aktığı için, arklar açılarak sudan faydalanılmaktadır.

Erguvan dalı

ERGENEKON DESTANI, Türkler'in tarih öncesi çağlarda yaptıkları egemenlik savaşlarını anlatan büyük bir destandır. Oğuz Destanı'nın bir parçasıdır. Özeti şudur:

Türk başbuğu Oğuz Han'ın ölümünden sonra Tatarlar, Türkler'e saldırır ve bütün Türkler'i kılıçtan geçirirler. Yalnız İl Han'ın iki oğlu, Kıyan'la Nögöz, karılariyle birlikte Tatarlar'ın elinden kurtulur. Yeni bir yurt aramaya başlarlar. Karşılarına yüksek bir dağ çıkar. Dağı aşamazlar. Geri dönecekleri sırada bir boz kurtun ayak izlerine raslarlar. Sarp dağın ardında cennet gibi bir yere ulaşırlar. Zamanla çoğalıp bir millet halini alırlar. Çıkmak isterler, ama demir dağlar kendilerine yol vermez. En sonunda bir demirci dağı eriterek yol açar. Bir boz kurt önlerine düşer ve Türkler eski yurtlarına dönerler.

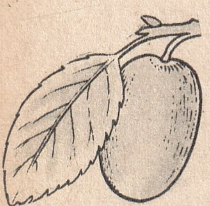
Erik

Çinliler'in anlattıkları bir ikinci ve başka Ergenekon destanı daha vardır.

ERGENLİK, bir cilt hastalığıdır. Derinin altındaki tüy diplerinin ve yağ bezlerinin iltihaplanmasından doğar. En çok ergenlik çağındaki gençlerde görülür. Besinle, vücuttaki hormonların çalışmasiyle ilgisi vardır. Sebebi her zaman aynı değildir. Tıp dilinde, «Acne Vulgaris» denir. Daha çok cildi yağlı olanlarda raslanır. Yağ salgılanmalarının önüne geçmek ve cildi temiz tutmak, en iyi tedavi yoludur. En şiddetli vakalarda X ışınlariyle tedavi edilir.

ERGİME, bir cismin sıcak karşısında katı halinden, sıvı haline geçmesidir. Katı bir cismin sıvı haline geçebileceği sıcaklık derecesine o cismin «ergime noktası» denir. Bir cismin ergime noktası ne kadar düşükse, o cisim o kadar çabuk erir.

ERGUN, Saadettin Nüzhet (1901 - 1946), tanınmış Türk yazarlarındandır. Bursa'da doğdu. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. Arkeoloji Müzesi'nin kütüphane memurluğunda bulundu. «Türk Şairleri» adlı eserinin ancak 3 cildini yayınlayabilmiştir. Türk tiyatro ve temaşa sanatına dair bunlardan başka incelemeleri de vardır.

ERGUVAN, çiçeklerinin güzelliği ile tanınmış bir ağaçtır. Bahçe ve parklarda süs ağacı olarak yetiştirilir. Baklagillerden olan erguvan, bir Akdeniz iklimi bitkisidir. Bazı ağaçların boyu 8 metreyi bulur. Ağacın gövdesi genellikle düğümlü, eğri büğrüdür.

ERİE GÖLÜ, Kuzey Amerika'da bir göldür. Amerika Birleşik Devletleri - Kanada sınırı bu gölün ortasından geçer. Yüzölçümü 25.000 km.^{2}, en derin yeri 64 metre, ortalama derinliği 18 metredir.

Çevresinde, başta Pittsburgh olmak üzere, çok önemli demir ve çelik endüstrisi merkezleri vardır. En önemli limanlar ise, Cleveland, Toledo, Buffalo ve Erie'dir. Çeşitli kanallarla yakındaki akarsulara bağlanmıştır. En önemlisi Erie kanalıdır. Welland kanalı da, gölü Ontario gölüne bağlar.

ERİK, çok yaygın bir meyvadır. Rengi sarıdan kırmızıya, mora kadar değişir. Türlü biçim ve büyüklükte olur. Başlıca çeşitleri can, bardak, üryani, türbe ve mürdüm erikleridir. Ağacı, gülgiller familyasındandır. Üstü parlak, mavimtrak bir kabukla örtülüdür. İlkbaharda beyaz çiçeklerle donanır. Çiçek açma tarihi bölgenin iklimine göre değişir. Dünyanın hemen her yerine dağılmıştır. Bazı çeşitlerinin anavatanı Avrupa, bazılarının da Kafkasya, Çin ve Batı Asya'dır. Erikten ilk defa 2000 yıl önce bahsedilmiştir. Memleketimizde de çok çeşitleri vardır. Yılda 40.000 - 50.000 ton ürün alınır. İyi ürün alabilmek için ağaçların asalaklardan ve hastalıklardan korunması gerekir.

ERİVAN, Sovyetler Birliği'ne dahil Ermenistan Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu 58.000'dir. Şehirde madencilik, ipekli dokumacılık, makine ve kimya endüstrisi gelişmiştir.

Erivan (Revan) eski bir Türk şehriydi. 1897'de Türkler, halkın % 52'sini teşkil ederken, sonradan bu oran 1932'de % 6,3'e düşmüştür. Şehir 1549'da Kanunî tarafından Osmanlı topraklarına katılmış, 19. yüzyıla kadar birçok defa Türkiye ile İran arasında el değiştirmiştir. 1827'de ise Ruslar tarafından alınmış, Türkler'in yerine Ermeniler yerleştirilmiştir.

ERKİN, Ulvi Cemal (1906 -), Türk besteci ve piyanistidir. İstanbul'da doğdu. Küçük yaşta annesinden müzik dersleri aldı. Sonra devlet hesabına Paris'e gönderildi. «Ecole Normale de Musique» den mezun olarak yurda döndü. Çeşitli kuruluşlarda öğretmenlik yaptı. Milletlerarası şöhrete erşmiş bir sanatçıdır. Başlıca eserleri, 1. Senfoni, Köçekçe Rapsodisi, piyano ve keman konçertoları, piyano sonatı, kuartet ve kentetleridir.

ERMENAK, Konya iline bağlı 47.057 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.017 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.219 km.²' dir.

İlçe toprakları, Taşeli yaylasının kalkerli arazisinin yaygın olduğu kesimdedir. Göksu vâdisi bu araziyi derin bir şekilde keser. İklimi Akdeniz iklimini andırır. Ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık meydana getirir. İlçe merkezi Ermenak kasabası Göksu'ya karışan sulardan birinin kıyısında denizden 1.360 metre yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın içinden geçen dere ve çevresindeki değirmenlerin meydana getirdiği çağlayanlarla yeşillikler, koru, bağ ve bahçeler bu kasabada tabiî güzellikler yaratır.

Ermenak, eski çağlarda İsavria bölgesinde, «Germanikopolis» şehriydi. Bu ad sonradan Ermenak olmuştur. Önce Alâattin Keykubat tarafından alınmış, sonra Karamanlılara, derken Osmanlılara geçmiştir.

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ, Sovyetler Birliği'ne dahil bir devlettir. Kuzeybatıda Gürcistan, kuzeydoğu ve doğuda Azerbaycan, güneyde İran, batıda Türkiye ile çevrilmiştir. Nüfusu: 2.000.000, yüzölçümü: 29.900 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Erivan, dili: Ermenice, Rusça ve Türkçe; dini: Hıristiyan Ortodoks ve İslâm; parası: ruble'dir.

Ermenistan, yüksek bir yayla üzerinde yer yer yükselen yüce dağlarla kaplıdır. Alagöz dağlarının yüksekliği 4.094 m.'yi bulur. Sert bir kara iklimi hüküm sürer. Ormanlar, otlaklar, tarım alanları geniş yer kaplar. Halkın çoğunluğunu Ermeniler teşkil eder. Türkler'in oranı % 16'ya inmiştir. Önemli bir Rus azınlığı ile, az miktarda İranlı ve Kürt de vardır. Başlıca şehirleri, başkent Erivan ve Leninakan (eski Gümrü) dür.

Ermenistan

Ermeniler, Arilerden (Hint - Avrupa ırklarından) dır. Ermenistan'ın bugünkü toprakları Selçuklular tarafından Türkleştirilmiş, sonradan burası Türkler'le İranlılar arasında büyük ve uzun savaşlara sahne olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında Ermeniler, Ruslar'ın ve İngilizler'in teşvikiyle Türkler'e karşı baş kaldırmışlardır. Dışardan körüklenen bu isyanlar, Ermeni halkının aleyhine olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeniler yeniden Türklere karşı ayaklandırılmış, Kurtuluş Savaşında Kâzım Karabekir komutasındaki kuvvetlerimiz, Ermenileri bozguna uğratmışlardır. Bunun üzerine Anadolu'daki Ermeniler toplu halde Ermenistan'a, Avrupa ve Amerika'ya göçmüşlerdir.

ERMİN (Bak: AS, KÜRK)

EROİN, bir morfin türevidir. Kimyadaki adı «diastilmorfin» dir. Morfin gibi bir analjezik olmakla beraber, etkisi ondan kat kat fazladır. Fakat solunum sistemine büyük zararlar verdiği için, analjezik olarak kullanılmaz. Eroin düşkünlerinin tedavisi çok zordur. Bu yüzden faydalarına rağmen birçok ülkelerde yapımı ve memlekete sokulması yasaklanmış veya kayıtlanmıştır.

EROS, Yunan mitolojisindeki Aşk Tanrısı'dır. Romalılar «Cupidon» adını vermiştir. Annesi Afrodit (Venüs) tir. Bazı efsanelere göre babası Tanrılar Kralı Zeus (Jupiter), bazılarna göre de Savaş Tanrısı Hermes (Mars) tır. Eros sanat eserlerinde güler yüzlü, altın kanatlı küçük bir erkek çocuk olarak gösterilmiştir. Elinde yaylı oklar vardır. Eski inanışa göre Eros'un oku ile yaralananlar âşık olurlar. Mitolojide Eros'un başından böyle bir mâcera geçtiği anlatılır. Bu efsane Batı sanat ve edebiyatında birçok şiir, tablo ve heykele konu olmuştur.

Eros

EROZAN, Celâl Sahir (1883 - 1935), tanınmış şairlerimizdendir. İstanbul'da doğdu. Hukuk'a devam etti, fakat bitiremedi. Şiir hayatı erken gelişti. 17 yaşında «Servet-i Fünun» da yazıları çıktı. Aruz-

dan sonra heceyi denedi. Bir ara milletvekilliği yaptı. Türk Dil Kurumu'nun ilk çalışma yıllarına katıldı. İstanbul'da öldü. Şiirlerinde aşırı, marazî bir hassasiyet vardır. Şiirlerini şu kitaplarda toplamıştır: «Beyaz Gölgeler», «Buhran», «Siyah Kitap», «Mebus Namzetlerim».

C. S. Erozan

EROZYON, atmosferik etkilerle yer kabuğunun aşınması olayıdır. Su, başlıca erozyon sebeplerinden biridir. Ormanlıkların yokolması, erozyonu hızlandırır. Bu da tarıma elverişli toprakların azalmasına sebep olur.

ERSOY, Mehmet Âkif (1873 - 1936), büyük bir Türk şairidir. İstanbul'da doğdu. Medrese ileri gelenlerinden Arapça ile Farsça'yı, dinî bilimleri öğrendi. Fatih Rüştiyesini, İstanbul İdadisini bitirdi. Halkalı'daki Sivil Yüksek Baytar Mektebi'nde Fransızca öğrendi. 1894'te okulu bitirerek memuriyet hayatına atıldı. 1908 Meşrutiyet'inden sonra yazı hayatına girdi. «Sırât-ı Müstakîm» ve «Sebîlu'r - Reşâd» dergilerinde başyazarlık etti. Müderris olarak edebiyat okuttu. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya inceleme gezisine gönderildi. Kurtuluş Savaşı başlayınca, Ankara'ya geçti. Ateşli yazılariyle savaşı destekledi. Yazdığı İstiklâl Marşı, 1921'de B.M.M. tarafından Millî Marş olarak kabul edildi. 1925'te Kahire'ye giderek, üniversitede Türk Edebiyatı okuttu. Ancak on bir yıl sonra İstanbul'a döndü. 27 aralık 1936'da öldü. Şiirlerini şu 7 kitapta toplamıştır: «Safâhât», «Süleymaniye Kürsüsü'nde», «Hakk'ın Sesleri», «Fatih Kürsüsü'nde», «Hâtıralar», «Âsım», «Gölgeler». Sonradan bunları «Safâhât» adlı bir tek kitapta toplamıştır.

M. A. Ersoy

Tamamen kendine has bir tarzda yazan Mehmet Âkif, vatan, din, cemiyet, terakki, halk eğitimi ve fakir halkın ıstırapları temalarını işlemiştir. Aruza olağanüstü hâkimdir. Dindar olmakla beraber çok ileri görüşlüdür. Pakistanlı şair İkbal gibi, o da «Modern İslâm Okulu» na mensuptur.

Ertuğrul Bey

ERTUĞRUL ÇELEBİ (1376 - 1400), Yıldırım Bayezit'in büyük oğlu ve veliahtıdır. Sivas'ın Timur tarafından zaptında esir düşerek öldürüldüğü rivayet edilir. Fakat daha önce, Kadı Burhanettin'le yaptığı bir savaşta öldüğü de söylenir.

M. Ertuğrul

ERTUĞRUL GAZİ (? - 1281), Osmanlı devletinin kurucusu olan Osman Gazi'nin babası, Osmanoğulları hanedanının ilk dedesidir. Şahsiyeti ve hayatı hakkında kesin bir bilgi yoktur. En büyük ihtilâf konusu, babasının adıdır. Ertuğrul Gazi'nin, Oğuzlar'ın Kayı boyundan bir bey olarak bugünkü Bilecik ve Eskişehir illerimizin bulunduğu bölgede yerleşmiş bir uçbeyi olduğu sanılmaktadır. Söğüt kalesini Bizans'tan alıp merkez yaptığı da rivayetler arasındadır. Pek yaşlı öldüğünde bütün kaynaklar birleşmektedir. Söğüt'teki türbesi yüzyıllardan beri Türkler tarafından saygı gösterilen bir yerdir.

ERTUĞRUL, Muhsin (1892 -), Türk tiyatrosunun ünlü aktör ve rejisörüdür. İstanbul'da doğdu. Önce Askerî Rüştiye'de, sonra Mercan İdadisi'nde okudu. Genç yaşta Avrupa'ya giderek Viyana, Berlin, Paris, Stokholm ve Moskova'da tiyatro ve sinema ile meşgul oldu. Yurda dönünce, kurulmuş olan Dârülbedayi'de rejisör ve aktörlük yaptı. Yeniden Fransa ve Almanya'ya gitti. Bir ara sinemayla uğraştı ise de pek başaramadı. Asıl tiyatro alanındaki hizmetleri çoktur. Shakespeare, İbsen, Strindberg gibi klasikleri, eserleriyle Türk seyircisine tanıttığı gibi, basında kendisine yöneltilen tenkitlere de cevap vererek, halkı uyarmıştır. Bir müddet Devlet Tiyatrosu Umum Müdürü olarak Ankara'da çalışmış, görevinden uzaklaştırılınca İstanbul'a gelip, Küçük Sahne'yi kurmuş, bu tiyatroda çağdaş yazarların eserlerini halka tanıtmıştır. Uzun bir aradan sonra yeniden Şehir Tiyatroları'nın başına getirilen Muhsin Ertuğrul, son yıllarda baş rejisörlük makamının kaldırılmasiyle 1966'da tiyatrodan tekrar uzaklaştırılmıştır.

ERUH, Siirt iline bağlı 27.011 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.742 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.175 km.²'dir.

İlçe toprakları, Hakkâri dağlık yöresinin batı kenarında bulunur. Doğusundaki Berçaç dağı 2.300 metre yüksekliğindedir. Kışlar sert geçer. Başlıca akarsuyu, Diclenin Botan koluna karışan Zorova'dır.

Halk hayvancılık ve tarımla geçinir. Az sayıda da zeytin ağacı vardır. İlçe merkezi Eruh kasabasında bir kısım halk dokumacılıkla uğraşır. Kasaba, Siirt - Şırnak yolu üzerinde, denizden 590 metre yükseklikte kurulmuştur. Yol durumu pek elverişli olmadığından, kışın kasabanın çevresiyle bağlantısı kesilir.

ERZİNCAN, küçük bir kısmı Karadeniz bölgesinde, büyük kısmı ise Doğu Anadolu bölgesinde bulunan 258.586 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 45.197 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 11.903 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Gümüşhane, doğuda Erzurum, güneyde Tunceli, güneybatıda Malatya, batıda Sivas, kuzeybatıda Giresun illeri çevirir. Merkez ilçesi dahil 7 ilçesi, 25 bucağı, 558 köyü vardır.

Yüzey şekilleri, iki sıra halinde yüksek dağlar ve bunlar arasına girmiş alçak alanlardan ibarettir. Güneydeki yüksek sıra-

yı Munzur silsilesi meydana getirir. Munzur dağı, 3.188 metre, Eğripınar 3.150 metre, Mercan dağları 3.449 metre yüksekliktedir. Munzurların kuzey eteklerinde, doğuda Tercan, bunun da batısında daha geniş olan Erzincan ovaları yer alır. Bu ova baştan başa aluvyonla örtülüdür. Ova Sanca boğazıyla doğuya, Kemâh boğazıyla batıya açılır. Ovanın kuzeyinde Spikör ve Keşiş dağları bulunur. Keşiş tepesinin yüksekliği 3.537 metreyi bulur. Erzincan'da kışlar soğuk ve uzun geçer. En yağışlı devre ilkbahardır. Yaz mevsimi kuraktır. İl arazisinin ancak % 4,5'u ormanlıktır. En önemli akarsuyu, Fırat'ın kollarından Karasu'dur. Dağlardan akan sular da bu suya karışır. Tarıma ayrılan alanlar az olmakla beraber, tarım yine de önemlidir. Tahıldan başka en çok baklagiller ve pancar ekilir. Hayvancılık da önemlidir. Ayrıca ovada çeşitli meyva yetişir.

İl merkezi Erzincan şehri, verimli ovanın ortasında, denizden 1,250 metre yüksekte kurulmuştur. 1939 depreminden sonra burası bırakılmış, istasyonun kuzeyindeki Trabzon caddesinde yeni bir şehir yükselmiştir. Erzincan şehri, demiryolu ile Erzurum'a 215, Sıvas'a 337 km. uzaklıktadır. Depremden sonra azalan nüfus, son yıllarda yeniden artmıştır. Şeker fabrikası ile iplik fabrikası başlıca endüstri tesisleridir.

Erzincan'ın çok eski bir tarihi vardır. Eski çağların Aziris şehri üzerinde kurulduğu tahmin edilmektedir. Ortaçağ'da da büyük ve mamur bir şehirdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında işgaller ve Ermeni isyanları yüzünden büyük zarar görmüştür. Ayrıca yurdumuzun depremden en çok zarar gören illerinden biridir.

ERZURUM, Doğu Anadolu bölgesinin en büyük şehri olan 628.001 nüfuslu ilimiz ve bu ilin 105.317 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 25.066 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Rize ve Artvin, doğuda Kars ve Artvin, güneyde Muş ve Bingöl, batıda Erzincan ve Gümüşhane illeri çevirir. 13 ilçesi, 36 bucak ve 1.047 köyü vardır.

Karasu - Aras dağları adı verilen sıradağlardan bazıları Erzurum'un güneyindedir. En önemlileri Palandöken (3.124 m.) ve Cemal dağlarıdır (3.008 m.). Bu dağların kuzeyinde Erzurum ovası ile ondan bir deveboynuyla ayrılan Pasinler ovası yer alır. Ovaların kuzeyinde Kargapazar, Mesçit ve Kop dağları bulunur.

Erzurum, yurdumuzda kış mevsiminin en şiddetli geçtiği yerlerden biridir. Ocak ayı ortalaması — 8,1°'dir. Sıcak mevsim gayet kısa sürer. Ortalaması + 20°'dir. En az yağış kışındır. İlkbaharda çok yağış alır. En önemli akarsuyu, Karasu'dur. Bundan başka Çoruh nehrinin kaynağı da Mescit dağındadır. Çoruh'un kollarından olan Oltu ve Tortum suları da ilin önemli sularındandır. Tortum suyunda görülmeye değer bir çavlan vardır.

Halkın başlıca geçimini tarla tarımı, hayvancılık, patates ve diğer kış sebzeleri ekimi ve meyvacılık teşkil eder. Hayvan ürünlerini ihraç eder.

Erzurum şehri Palandöken dağının eteklerinde kurulmuştur. Şehrin denizden yüksekliği 1.850 - 2.000 metre arasındadır. İran - Trabzon transit yolu üzerindedir. Şehrin belkemiğini, doğu - batı doğrultulu Cumhuriyet caddesi teşkil eder. Cadde boyunca hükümet konağı, dükkânlar, oteller, eğlence yerleri sıralanmıştır. Lalapaşa camisi ve meşhur Çifte Minare de buradadır. Son yıllarda kurulan şeker fabrikası ve Atatürk Üniversitesi ile şehir daha büyük bir önem kazanmıştır.

Bu bölgede önce Romalılar 422'de «Teodosipolis» şehrini kurmuşlardı. Şehir

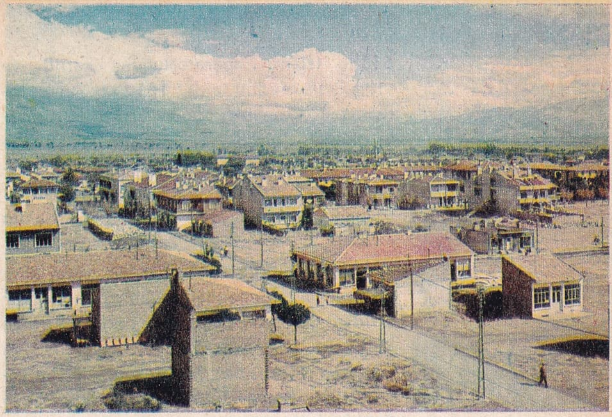

Erzincan'ın genel görünüşü

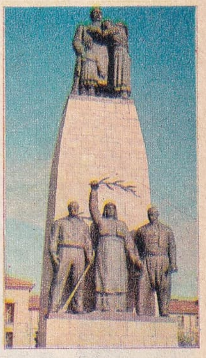

Erzincan'da Hükümet Parkı ve anıt

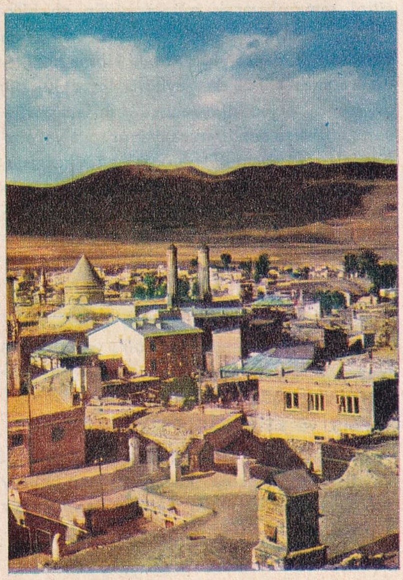

Erzurum'dan bir görünüş

Bir eskimo çocuğu

633'te İslâm İmparatorluğuna katıldı ve «Kaalîkalâ» adını aldı. 1514'te Yavuz tarafından Osmanlı topraklarına katılıncaya kadar, birçok el değiştirdi. 1828'le 1916 arasında üç defa Rus istilâsına uğradı. 1919 yılında Erzurum Kongresi bu şehirde toplandı ve Millî Mücadele'nin esasları burada tespit edildi.

ESANS, bitkilerden çıkarılan veya kimya yoluyla elde edilen kokulu, uçucu bir sıvıdır. Çok eski çağlardan beri yapılır ve kullanılır. İlk defa Fenikeli gemiciler ve tüccarlar tarafından Akdeniz ülkelerine yayılmıştır. Roma İmparatorluğu'nda, Orta Çağ'da bilhassa Arap ve İranlılar'da çok yaygın hale gelmiştir. Avrupalılar ancak 15. ve 16. yüzyıllarda esans yapmasını öğrendiler. Fransa'da Kral Louis XIV ve XV zamanında önem kazandı, bugünkü esans endüstrisinin temelleri bu ülkede atılmış oldu.

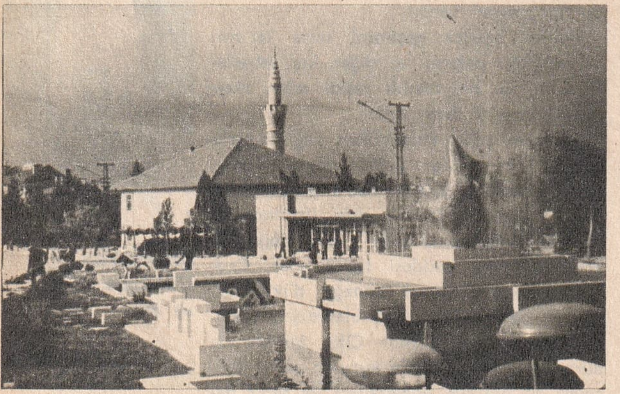

Eskişehir'de Alâaddin camisi

Eskişehir'de Kurşunlu Cami

ESAT EFENDİ, Şeyhulislâm Mehmet (1685 - 1753), bir Türk bilgini ve bestecisidir. İstanbul'da doğdu. Medrese tahsilini tamamlayarak müderrisliğin en yüksek derecesine kadar yükseldi. 1737'de kazaskerlik payesiyle Orduyı Hümayun kadısı atandı. 1748'de Şeyhülislâm oldu, bir yıl sonra azledildi. Başlıca eserleri: «Divan», Türkçe'den Farsça ve Arapça'ya sözlük olan «Lehcetu'l - Lûgat», Türk bestekârlarının biyografi ve eserlerinden bahseden «Atrabu'l - Â'sâr» dır. Bestelerinden ancak 8'i zamanımıza kadar kalabilmiştir.

ESATİR (Bak: MİTOLOJİ)

ESER kitap gibi bir telif, tetkik, ilmî çalışma veya sanatkârca bir yaratmadan meydana çıkan kıymettir. Eser çok kıymetli veya güzel olursa şaheser denir.

ESİR ve ESİRCİLİK (Bak: KÖLELİK)

ESKİMOLAR, Grönland'dan Labrador'a ve Bering denizine kadar uzanan kuzey topraklarında kabileler halinde yaşayan bir kavimdir. Nüfusları 50.000 kadardır. Çoğunluğu Grönland ve Alaska'da yaşar. Asılları kesin olarak bilinmemektedir. Eskimo adı Kızılderililer tarafından verilmiş olup, «çiğ et yiyen» demektir. Yüz hatları Moğolları andırır. İlkel şartlar altında yaşarlar. Ömürleri av hayvanı aramakla geçer. Balık ve fok eti başlıca besinleridir. Gerekli vitamini çiğ et ve balık yiyerek temin ederler. Kuzey denizlerine yapılan keşif gezileri, medenileşmelerine yol açmıştır. Eskimo - Aleut dillerinin bir kolunu konuşurlar. Eskiden tabiat güçlerine taparlardı. Son zamanlarda aralarında Hıristiyanlık yaygınlaşmaya başlamıştır. Sakin, dürüst, müziğe meraklı insanlardır. Savaş, kavga, hırsızlık bilmezler. Çocuklarına çok iyi bakarlar.

ESKİPAZAR, Çankırı ilinin 22.352 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 1.887 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 690 km.²'dir. İlçe toprakları, Soğanlı çayına karışan Viranşehir çayı çevresindeki ovalık alanlarla, ovayı kuşatan az yüksek yaylalardan meydana gelmiştir. Ekonomik hayat ormancılığa dayanır. Tahıl tarımı ve meyvacılık da önemlidir. İlçe merkezi Eskipazar kasabası 2 mahalleden ibarettir.

ESKİŞEHİR, İç Anadolu bölgesinde bulunan 415.101 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 173.882 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 13.652 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Bolu ve Ankara, doğuda Ankara, güneydoğuda Konya, batıda Kütahya ve Bilecik illeri çevirir. Merkez ilçesi dahil 7 ilçesi, 15 bucak ve 400 köyü vardır.

İlin en önemli dağları, Sündiken dağlarıdır. En yüksek noktası 1.787 metre olan bu dağlar, doğuya doğru Mihalıççık dağları ile devam eder. Bunların güneyinde, Eskişehir ovası uzanır ve Porsuk suyu çevresinde gelişir. Güneydoğuya doğru da Çifteler ovasına açılır. Bu ovanın doğusunda bulunan Sivrihisar tepesi 1.531 metredir. İklimi serttir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Sündiken dağlarının yamaçlarında yağış çoktur. Bu sebeple o yamaçlarda oldukça sık meşe ve bazen de çam ormanları görülür. Çukur ovalık alanlar ise çıplak bozkırdır. En önemli akarsuları, Sakarya ile, onun en büyük kolu olan Porsuk'tur. Porsuk, Eskişehir ilini âdeta iki eşit parçaya böler. İl sınırlarından çıktıktan biraz sonra Sakarya'ya karışır.

Eskişehir'in ekonomik hayatında tarım başta gelir. En çok buğday, şeker pancarı, sebze ve meyva yetiştirilir.

İl merkezi Eskişehir, Porsuk çayı ile, ona dökülen Sarısu'yun geçtiği geniş ovanın güney kenarında, Porsuk çayının sağ kıyısında, denizden 792 metre yükseklik-

te kurulmuştur. Demiryolu ile İstanbul'a 314, Ankara'ya 263 km. uzaklıktadır. Ayrıca şehir önemli yolların düğüm noktasındadır.

Yunan işgali sırasında yakılan şehir, kurtuluştan sonra pek kısa bir zamanda canlanmıştır. Genişletilen Cer atelyesi, un değirmenleri, şeker fabrikası, Uçak Tamir Atelyesi, kiremit ve tuğla fabrikaları, tarım âletleri yapımevleri sayesinde bir sanayi şehri halini almıştır. Nüfusu da bu gelişmeye uygun olarak hızlı bir artış göstermiştir.

Frikler tarafından kurulan şehir, sonra Bizanslılar'a geçmiştir. İlk adı «Dorylaion» du. 1176'da Türkler'e geçinceye kadar çeşitli savaşlara sahne olmuş, Cumhuriyet devrinde il haline getirilmiştir.

ESKRİM, kılıçla yapılan bir spordur. İki kişi (ferdî) veya takımlar arasında yapılır. Üç silâh kullanılır: 1) Flöre: Boyundan bele kadar olan kısımlara isabet ettirmek şarttır. 2) Epe: Vücudun herhangi bir yerine yapılan isabetler sayılır. 3) Kılıç: Ucu, keskin ve kör ağziyle vurulabilir. Belden yukarı isabetler sayılır.

Eskrim çok eski bir spordur. İlk defa 1896'da Atina'daki Olimpiyat Oyunları'na alınmıştır. Bizde 1901'de başlamış, ilk oynatan da Harbiye Mektebi eskrim öğretmeni Hüsnü Bey olmuştur. İlk defa Beşiktaş kulübünde eskrim yapılmış, 1923'te de Eskrim Federasyonu kurulmuştur. Eskrimcilerimiz birçok milletlerarası yarışmaya katıldıkları halde, 1931'de Balkan Oyunları'ndaki başarıları hariç, önemli bir derece kazanamamışlardır.

Son zamanlarda eskrim oyunlarında tuşları tespit için elektrikten de yararlanılmaktadır.

ESNEKLİK, cisimlerin bir kuvvetin etkisiyle şekillerini değiştirdikten sonra, kuvvet ortadan kalkınca tekrar eski şekillerini almasına denir. Bu gibi cisimler de, «esnek cisimler» diye anılır. Şekil değiştirmenin miktarı her cisimde başka başkadır. Bu miktarı «şekil değistirme faktörü» denilen bir büyüklük belirtir. Her cismin şekil değiştirme faktörü vardır. Basan kuvveti artırırsak, şekil değiştirme de artar. Cisim eski şekline dönemez. Bu durum, cismin «esneklik sınırı» nı aştığını gösterir. Her cismin ayrı bir «esneklik sınırı» vardır. Bu sınırdan sonra artık esnek şekil değiştirme olmaz. Bu çeşit şekil değiştirmeye «esnek olmayan şekil değiştirme» (plâstik) denir.

ESNEME, elimizde olmadan uzun, derin ve ağır bir tarzda soluk alıp vermeye denir. Sebebi, beynin bazı kesimlerinde geçici bir oksijen azlığıdır. Asıl sebebi ise, yorgunluktur. Esneme sırasında östeki borusunun kapanmasiyle, bazen kulak da işitmez olur.

ESPERANTO, çeşitli milletlerden insanların arasında kolayca anlaşabilmeleri için düzenlenmiş yapma bir dildir. Zamenhof adında bir Polonyalı tarafından ortaya atılmıştır. Zamenhof, ilk ders kitabını 1887'de yayınladı. 1917'de öldüğü zaman, esperanto dünyaya oldukça yayılmıştı. Esperanto'nun istisnası yoktur. Açık, ahenkli ve basittir. Bir, iki ay gibi kısa bir zamanda öğrenilebilir. Bu dilde basılmış onbinlerce kitap ve zengin bir plak koleksiyonu vardır.

Eskrim

ESPİYE, Karadeniz bölgesinin Giresun iline bağlı 44.096 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.318 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 463 km.²'dir.

İlçe toprakları, Karadeniz kıyısındaki dar bir kıyı ovası ile, onun güneyinde, gerideki dağlara doğru yükselen kesimi kaplar. Kışlar ılık, yazlar serin geçer. Ormanlar fazla yer tutar. En önemli akarsuyu Gelavar deresidir. En çok fındık ve mısır ekilir. İlçe merkezi Espiye, kıyıda kurulmuştur. Giresun'a 42 km. uzaklıktadır.

ESRAR, uyuşturucu bir maddedir. Hint kenevirinin yapraklarından çıkarılır. Sigaraya, nargileye konarak içilir. Bazı ülkelerde çiğneyenler, yutanlar bile vardır. Çok eski çağlardan beri bilinir. Merkezî sinir sistemini etkiler. Esrarla uyuşukluk zihin karışıklıklarına, hafıza kaybına sebep olur. Baş dönmesi, şekerli maddelere karşı aşırı istek uyandırır. Hayat düzenini aksattığından dolayı, fert ve toplum için büyük bir tehlikedir. Bu yüzden uluslararası kontroluna önem verilmiş ve kullanılması kanunen yasaklanmıştır.

ESRAR DEDE, Mehmet (? -1796), bir Türk şairidir. İstanbul'da doğdu. Galata Mevlevîhanesinde çile çıkardıktan sonra «dede» oldu. Genç yaşında öldü. Şeyh Galib'in büyük takdirini görmüştür. Bir divanı, Mevlevî şairlerini anlatan «Tezkire-i Şu'arâ» adlı bir eseri vardır.

Esperanto'nun babası sayılan Dr. Zamenhof

ESSEX, İngiltere'nin doğusunda 12 kontluktan ibaret bir bölgedir. Nüfusu 3 milyona yakındır. Bir tarım bölgesi olarak tanınmıştır. En çok buğday, arpa, patates yetiştirilir. Güneybatısı sanayi bölgesi haline gelmiştir.

ESTAMP (İstampa), ofort veya tığ kalemle tahta, çinko veya bakır üzerine kazılmış resimlerin kâğıda basılmış şekline denir. Taş basması resimler de birer estamptır. En meşhurları Japonlar tarafın-

dan yapılır. Bunlar serbest ve sade çizgilerden meydana gelir. Gölge yoktur. İnsan şekilleri ilkeldir. Süsleyici bir özellikleri vardır. Avrupa'da 15. yüzyılda gelişen estamp, bilhassa İtalya ve Fransa'da yaygınlaşmıştır.

Estonyalı bir genç kız

ESTER, Museviler'in kutsal kitabı Tevrat'ın son bölümlerinden biridir. M. Ö. 130 yıllarında yazıldığı sanılmaktadır. Ester adında bir Musevi kızın başından geçenler anlatılır. Sonunda Musevilerin kurtuluşunu tasvir eden «Purim» bayramının oluşu izah edilir. Hikâyede tanrısal bir varlıktan söz edilmediği için, eser kutsal kitaplar arasına pek girmemiştir.

ESTETİK, güzelliği ve güzelliğin insan zihnindeki etkilerini inceleyen bir felsefe koludur. Estetik, güzel'i bulmak için duygulara yol gösterir. Asıl konusu sanat eserlerindeki güzelliktir. Güzellik fikrinin geçirdiği gelişmeler bir sistem altında ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra araştırılmaya başlanmış, estetik bir bilgi kolu olarak çok yeni kurulmuştur.

ESTETİK AMELİYAT (Bak: PLÂSTİK AMELİYAT)

Eşek

ESTONYA, Baltık ülkelerindendir. Sovyetler Birliği'ni teşkil eden cumhuriyetlerden biridir. Kuzeyde Fin körfezi, doğuda Rusya, güneyde Letonya, batıda Baltık denizi ile sınırlanmıştır. Nüfusu: 1.245.000, yüzölçümü: 45.980 km.²'dir. İdare şekli: Halk cumhuriyeti, başkenti: Tallin, dili: Estonca, dini: Hıristiyan Protestan, parası: ruble'dir.

Estonya büyük bir ova halindedir. Ülkede Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Estonlar, Fin ırkındandır. Estonya dışında 20.000 kadar Eston, Amerika Birleşik Devletleri'nde, İsveç ve Brezilya'da yaşar. Başlıca şehirleri başkent Tallin ile Tartu'dur.

Halkın geçimini en başta büyük baş hayvancılık, patates tarımı ile ağaç ve kimya endüstrisi teşkil eder. Tallin Üniversitesi 1632'de kurulmuştur.

Estonya, 12. yüzyıldan itibaren Tötonlar'ın, İsveçliler'in ve Ruslar'ın istilâsına uğradı. 1918'de bağımsızlığını kazandı. 1940'da Rusya tarafından ilhak edildi. 1941'de Alman işgaline uğradıktan sonra, 1944'te Ruslar'ın zoruyla Sovyetler Birliği'ne katıldı.

EŞ'ARÎ, Ebu'l - Hasan Ali (873 936), bir İslâm bilginidir. Eş'arîlik mezhebini kurmuştur. Basra'da doğdu ve aynı şehirde öldü. En ünlü eseri, «Makaalütu'l - İslâmîyîn» dir. Türkler bu mezhebi tutmadıkları için, Hanefî oldukları halde, itikat bakımından Mâtüridî olmuşlardır.

EŞBASINÇ EĞRİLERİ, yeryüzünde hava basıncı eşit olan noktaları gösteren eğrilerdir. 45° boylamdan, 0° sıcaklıkta 760 mm. uzunluğundaki civa sütununun deniz kıyısındaki basıncına eşit basınç «normal hava basıncı» olarak alınmıştır. Buna «1 atmosfer» adı verilir. Bu değerden küçük basınçlara «alçak basınç», büyük basınçlara da «yüksek basınç» denir. Değişik basınçlı yerlerin yeryüzündeki dağılışını incelemek için haritalar üzerinde «eşbasınç (isobar) eğrileri» çizilir. Eğriler başınçları eşit noktaların birleştirilmesiyle elde edilir.

EŞEK, atla akraba, fakat cüssece daha küçük ve uzun kulaklı bir hayvandır. Tekparmaklılardan olup, birçok çeşitleri vardır. Evcil eşeklerin ilk dedeleri Habeşistan ve Kuzey Afrika'da yaşayan yabanî eşeklerdir. Yerde omuza kadar olan boyları 120 sm. kadardır. Hafif ve hızlı hayvanlardır. Dayanıklıkları ile ün salmışlardır. İyi muameleden hoşlanırlar. Dişi eşekler bol süt verir. Yavrusuna sıpa denir. Kısrakla çiftleşirse, katır doğar.

EŞEK ARISI, bir arı çeşididir. Boynu bal arısından daha büyük, karın halkalarından biri sarı, diğeri siyahtır. Düzenli bir toplum hayatı yaşarlar. Yuvalarını ağaç kovuklarına, duvar oyuklarına, saçaklara yaparlar. Dişilerinin karınlarının son halkasında iğne vardır. Soktukları zaman büyük acı ve sancıya sebep olurlar. Bal arılarının düşmanıdırlar.

EŞME, Ege bölgesinin Uşak iline bağlı 36.779 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.035 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.338 km.²'dir.

İlçe toprakları 800 - 900 metre yükseklikte yayla görünüşündedir. Üzerinde az yüksek ayrık dağlar görülür. En yükseği kuzeydeki 1.224 metre olan Umurbaba dağıdır. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Ormanları geniş bir alan kaplar. En çok buğday ve sonra pancar ekilir, koyun ve keçi beslenir.

İlçe merkezi evvelce Takmak kasabası iken 1934'de Afyon - Basmane demiryolu üzerindeki Elvanlar istasyonuna nakledilmiştir.

Eşme kasabasının çekirdeğini istasyon ve civarı ile istasyonun karşısına düşen kısım meydana getirir. Halkın bir kısmı kilimcilikle uğraşır. İlçe 1953 yılına kadar Manisa iline bağlıyken, Uşak'ın il olması üzerine oraya bağlanmıştır.

EŞREF, Mehmet (1847 - 1911), bir hiciv şairidir. Manisa'nın Yayaköy'ünde doğdu. Medreseyi bitiremedi. Arapça ve Farsça öğrendi. Çeşitli memuriyetlerde bulun-

du. 1878'de İstanbul'a geldi. Kaymakamlık yaptı. Değerinin bilinmeyişinin acısını, iğneli diliyle hükümet aleyhine yazdığı hicivlerde belirtmeye çalıştı. Bu yüzden hapse girdi, sürgüne gönderildi. 1901'de Mısır'a kaçtı. Padişah Abdülhamit II aleyhindeki hicivlerini, «Deccal» adlı eserinde topladı. Kıbrıs'ı, Avrupa'yı dolaştı. İkinci Meşrutiyet'le beraber yurda döndü. «Eşref» adiyle haftalık bir mizah dergisi çıkardı. Memleketi Manisa'da öldü.

Şiirleri divan şiirinin son hiciv örnekleridir. Sanat değeri pek yoktur. Dili aksak ve bozuktur, ama hiciv olarak çok kuvvetlidir.

Eşref

EŞREFOĞLU, Rumî (? - 1468), 15. yüzyılın tasavvuf şairlerindendir. Asıl adı Abdullah'tı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Ankara'da Hacı Bayram Veli'ye derviş oldu. Kadirî tarikatının Eşrefiye şubesini kurdu. İznik'te öldü. Yunus Emre'nin yolunda yürüyen şairlerin en önemlisidir. Hem hece, hem aruz vezinlerini kullanmıştır. Bir divanı, tasavvuf ilkelerini yaymayı hedef tutan «Müzekki'n - Nüfus» adlı bir eseri vardır.

EŞREFOĞULLARI, Anadolu Türk beyliklerindendir. 1280'den 1327'ye kadar 47 yıl hüküm sürmüştür. Başkenti Beyşehir'di. Kurucusu Eşref Bey'in adını taşırdı. Sonradan İlhanlılar'a bağlandı. 1391'de Beyşehir ve civarı ile beraber Osmanlılara geçti.

EŞSICAKLIK EĞRİLERİ, yeryüzünde sıcaklığı eşit olan noktaları gösteren eğrilerdir. Çeşitli sebepler yüzünden yeryüzünde her yerin sıcaklığı değişiktir. Sıcaklığın dağılışını incelemek için «eşsıcaklık (isoterm) eğrileri» hazırlanır. Eğriler, sıcaklığı eşit noktaları harita üzerinde birleştirerek elde edilir. Eğrilerin çiziminde ortalama sıcaklıklar gözönünde tutulur. Eşsıcaklık eğrileri ikiye ayrılır:

1 - Bulunan ortalama sıcaklıklar, olduğu gibi harita üzerine yazılır. Eğriler çizilir.

2 - Sıcaklıklar deniz seviyesine indirgendikten sonra, harita üzerine yazılır. Bu düşme, her 100 metrede yarım derecedir. Buna «sıcaklığı deniz seviyesine indirgeme» denir.

ET, insanın ve omurgalı hayvanlardan çoğunun vücudunda deriyle kemik arasında kalan yumuşak kısımdır. Kaslardan, bağlayıcı dokulardan, yağdan meydana gelir. Hayvan etleri besin bakımından önemlidir. Üç ana besin (protein, yağ, karbonhidrat) ette vardır. En önemlisi, proteinlerdir. Bunlarda doku yapıcı elemanların başında gelen «amino asit» ler vardır. Bize ısı ve enerji verirler. Et, vitamin bakımından da çok zengindir. Dana, kuzu ve sığır etinde hemen bütün B vitaminleri bulunur. Karaciğer D vitamini kaynağıdır. Vücuda faydalı maden tuzlarının da hepsi ette vardır. Et muhtelif şekillerde pişirilir, çeşitli yemekleri yapılır.

Kesilen hayvana göre et cinsleri şunlardır:

Dana Eti: 2 haftalıktan 14 haftalığa kadar olan sığır yavrusunun etine denir. Suyu çok, yağı daha azdır.

Sığır Eti: 14 haftalıktan daha yaşlı sığırların etidir. Sarı renkte olur.

Kuzu Eti: Bir yaşından aşağı koyun yavrusunun etidir. Yağı beyaz, kokusu hafiftir.

Koyun Eti: Bir yaşını geçmiş kuzuların etidir. Yurdumuzdaki çeşitleri üçe ayrılır: 1) Dağlıç; 2) Karaman; 3) Kıvırcık. En makbulü de kıvırcıktır.

Domuz Eti: Çok yağlı olur. Memleketimizde pek az yenir.

Keçi Eti: Lezzetsizdir. Mideyi bozar. Körpe oğlak eti nisbeten lezzetlidir.

Deve Eti: Birçok yerlerde kesim hayvanı olarak kullanılan devenin etidir. Özellikle Türkiye'de fazla yaygın değildir.

Kümes Hayvanları Eti: Memelilerden ayrı bir lezzeti vardır. Tavuk eti hafif olur.

Av Hayvanları Eti: Avlanan birçok hayvanın eti yenir. En makbulleri çulluk, bıldırcın, kekliktir.

Etin dışında, hayvanın sakatat denen yürek, ciğer, böbrek, işkembe, beyin, dil ve paçası da yenir.

Yenilen etlerin halkın sağlığına dokunmaması için, bütün etler kontrol altında mezbahalarda kesilir ve mühürlenir. Ondan sonra kasaplarda satışa çıkarılır. Kaçak et kesimi yasaktır. Memleketimizde et taze olarak kullanılır. Eti daha uzun bir zaman saklamak için dondurmak gerekir. Ayrıca pastırma, sucuk, salam, sosis ve kavurma yapılarak da etleri saklamak mümkün olur. Memleketimizde de son zamanlarda sosis ve salam fabrikaları artmıştır.

ETİN KOYUN VÜCUDUNDA ALDIĞI ADLAR:

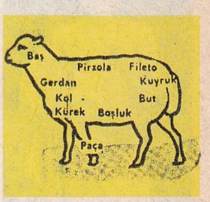

ETAN, hidrokarbonların doymuş hidrokarbonlar sınıfına mensup bir alifatik bileşiktir. Formülü C_2H_{16} dır. Ergime noktası —172°, kaynama noktası —88,3°' dir. Alkol, eter gibi organik eritkenlerde çok erir. Kokusuzdur.

ETER, asitlerin alkollerle birleşmesinden meydana gelen sıvılara denir. En basiti «di-metil-eter» dir. Formülü $H_3C\text{-}O\text{-}CH_3$'tür. — 20°'de kaynadığı için adi sıcak gaz halindedir. Tıpta, kimya endüstrisinde kullanılan di-etil-eter'dir. Bunun formülü de

H_5C_2-O-C_2H_5'tir. Saf eter hava temasından değişmez. Kimya endüstrisinde eterin çözücülük özelliğinden faydalanılır.

ETİBANK (Bak: BANKALAR)

ETİLEN, renksiz, hafif tatlı bir gazdır. Kimyada C_2H_4 formülüyle gösterilir. —140°'de sıvı, —169°'de katı haline geçer. Ateşte parlak, sarı bir alevle yanar. 1795'te Holandalı 4 kimyacı tarafından bulunmuştu. 4 ölçü alkol, 170° sıcaklıkta 5 ölçü sülfürik asitle ısıtılır ve etilen elde edilmiş olur. Plastik maddelerin hazırlanmasında yararlanılır. Doktorlukta uyuşturucu madde olarak kullanılır.

Eugénie

ETİLER (Bak: HİTİTLER)

ETİMOLOJİ, kelimelerin nereden geldiğini araştıran bilim dalıdır. Eski Yunanca «etymos» (doğru) ve «logos» (bahis) kelimelerinden meydana gelmiştir. Ancak 19. yüzyılda bir bilim halini almıştır. Öncüleri, Alman dil bilginleri Franz Bopp ve Karl Brugmann'dır.

Euklides

ETNOGRAFYA, kavimlerin töre ve geleneklerini, kültürlerini inceleyen bilimdir. İnsanların süslenme şekilleri, silâhları, giyim kuşamları, taşıt ve endüstrilerinin nasıl geliştiğini inceler. Folklor da bu bilimin inceleme alanına girer. Başka bilim kollarından da yararlanır. Bunların başında arkeoloji gelir.

Ankara'daki Etnografya Müzesi de, yurdumuzdaki müzelerin en önemlilerindendir. Binası 1925'te yapılmıştır. Anadolu'daki çeşitli medeniyetlere ait birçok eser bu müzede mevcuttur.

Euripides

ETNOLOJİ, insan ırklarının nereden geldiklerini, nasıl geliştiklerini ve nasıl yayıldıklarını inceleyen bilim koludur. Arkeoloji, tarih, antropoloji gibi bilimlerden de faydalanır. Irk ve soy gibi dallanıp budaklanmaları da inceler.

ETRÜSKLER, Romalılar'dan önce İtalya yarımadasında yaşayan, oraların medenileşmesinde en önemli rolü oynayan eski bir kavimdir. Hind Avrupa ırklarındandır. M.Ö. 7. yüzyılda Anadolu'dan gelip İtalya'ya yerleştikleri sanılmaktadır. Demir ve bakırı işlemekte, ticarette çok ileriydiler. Roma yakınlarındaki «Etrürya» denilen bölgede parlak bir medeniyet kurmuşlardır. 6. yüzyılda kudretlerinin zirvesine ulaşmışlar, 509'da Romalılar'ın ayaklanmasiyle Roma'dan kovulmuşlardır. Daha sonra da çeşitli İtalyan kavimleri içinde erimişlerdir. M.Ö. 3. yüzyılda tamamen silindikleri halde Etrüskler, Lâtin dilini de, Roma sanatını da çok etkilemişlerdir. Etrüsklerde bilhassa fresk, mücevhercilik gibi sanatlar çok ileriydi. Din bakımından Yunan etkisinde kalmışlar, ama sonuna kadar kendi öz inançlarını da korumuşlardır. Müzik ve dansa da pek meraklıydılar. Mimarlıkta çok ileri gitmişlerdi. Yazılarını eski Yunan alfabesinden almış, kendi dillerine göre değiştirmişlerdi. Fakat dilleri bugün bile tam olarak çözülememiştir.

Etrüskler

ETÜV (Bak: ÜTÜV)

EUGENİE (1826 - 1920), Fransız imparatoriçesidir. 1853'te Fransız prensi Louis - Napoléon ile evlendi. Ertesi yıl Prens, Napoléon III unvaniyle tahta geçip Fransa'da ikinci imparatorluğu kurunca, Eugénie de imparatoriçe oldu. 1856'da Prens Napoléon'u doğurdu. Siyasî nüfuzu daha da arttı. Prusya yenilgisi üzerine Napoléon III, memleketten ayrılmak zorunda kalınca, Eugénie birkaç gün oğluna naiplik ettiyse de, 3. Cumhuriyet'in ilânı üzerine İngiltere'ye gitti. 1879'da oğlunu kaybedince, kendini hayır işlerine ve dinî hayata verdi. 94 yaşında Madrit'de öldü. Avrupa'da güzellik ve zarafetiyle ün salmıştır. Sultan Abdülâziz'in Paris ziyaretini iade maksadiyle 1869'da İstanbul'a yaptığı ziyaret tarihte ünlüdür.

EUKLİDES (M.Ö. 3. yüzyıl), eski Yunanlı bilginlerdendir. Geometrinin kurucusu sayılır. Hayatı hakkında çok az şey bilinir. Matematik konusundaki ilk bilgilerini, ünlü filozof Platon (Eflâtun)'un öğrencilerinden edindiği sanılmaktadır. En ünlü eseri, geometriyi öğreten «Elemanlar» adlı kitabıdır. 13 ciltlik bu eserin okullarda sadece ilk dört ve altıncı ciltleri okutulmuştur. Bunlar Pythagoras'ın geometri kurallarını inceleyen kitaplardır.

EURİPİDES (M.Ö. 484 - 407), eski Yunanistan'ın en ünlü trajedi yazarlarındandır. Hayatı hakkında değişik fikirler ileri sürülmektedir. Salamis adasında doğduğu tahmin edilir. İyi bir öğrenim görmüştü. Anaksagoras'ın öğrencisi olarak felsefe de çalışmıştır. Sokrates'in de dostudur. Euripides'in değeri yıllarca sonra anlaşılmış, yarattığı karakterleri, dinî inançların etkisinde kalmaksızın, sosyal bakımdan ele

almıştır. Bu bakımdan bugünkü sanata çok yakındır. 92 eser verdiği söylenir. Fakat ancak 18 tanesi zamanımıza kadar kalmıştır. En başarılı oyunu olan «Orestes» 72 yaşında iken Atina'da sahneye kondu. Bunun üzerine Makedonya kralı tarafından oraya davet edildi. Burada öldü. Pella'da gömüldü. Başlıca eserleri şunlardır: «Alkesta», «Medea», «Andromakhos», «Taçlı Hippolytos», «İphigenia Aulis'te», «İphigenia Tanrus'ta» ve «Ellektra».

EUROPEA, Yunan mitolojisinde Fenike kralı Agenor'un kızıdır. Avrupa'nın timsali sayılır. Giritlilerce «Hellotis» diye anılır. Onun şerefine «Hellotia» şenlikleri düzenlenirdi. Sanatçılar Europea hakkında şiirler yazmış, tablolar yapmışlardır. Bu tabloların en tanınmış olanları, Tziano ve Veronese'ninkilerdir.

EV, insanların tabiatten ve düşmanlarından korunmak için meydana getirdikleri barınaklardır. Soğuk ve sıcak havalar, yıldırım, yağışlar, fırtına, vahşî hayvanlar ve böcekler insanlarda korunma ihtiyacını uyandıran sebeplerin başlıcalarıdır.

İnsanların yaptıkları ilk evler pek basitti. Zamanla gelişti. Hayatlarının çoğunu içinde geçirdikleri barınaklarının aynı zamanda rahat, kullanışlı, dayanıklı ve güzel olmasını sağlamak ihtiyacını duydular. Daha sonra elektrik, su, havalandırma tertibatı ve ısı rahatlık unsurlarına eklendi.

İnsanların dayanıksız malzemeden yapılmış ilk evlerini ne zaman yaptıkları kesin olarak bilinmemektedir. Yerleşme hareketi ancak ekin ekmeyi öğrendikten sonra başlamıştır. Kazılar sonunda bulunan en eski evlerin, Cilâlı Taş devrinden kaldığı anlaşılmıştır. Bu çağın insanları evlerini düzlüklerde veya göl üzerinde yaparlardı. M.Ö. 3000 yıllarında Mısır halkının fakirleri çok basit evlerde oturur, zenginler büyük evler yaptırırlardı. Mısır evleri çamur ve kilden inşa edilir, üzerleri palmiye dallariyle örtülürdü. Zengin evleri taştandı. Babil ve Asur evleri dikdörtgen biçiminde, iki katlı, düz damlı, dışardan merdivenli olarak inşa edilirdi. Ege ve Yunan medeniyetleri sayesinde buralarda yaşayan insanlar çok mükemmel binalar yapabilmişlerdir. Güneşte kurutulmuş tuğla ve taş kullanmışlardır. Kanalizasyon ve su borusu tesisleri de bu medeniyetlerin yapılarında görülür. Ayrıca evler büyük bir zevkin eseri olarak dikkati çeker. Romalılar da mühendisleri sayesinde su ihtiyacını mükemmel denecek şekilde karşılamışlardır. Roma evi bir taşlığı çevreleyen birkaç odadan meydana gelir, iç duvarları renk renk boyanırdı. İlk defa pencerelerde cam kullananlar da, Romalılardır.

Avrupa'da yerleşen ilk kavimler, duvarları kalastan, sivri damlı ve tek katlı evler yapmışlardır. Şato inşaatı Ortaçağ'da başlamıştır. Şatolar duvarla çevrili geniş bir avlu, yüksek bir kule, uzun bir taşlık ve taşlığa açılan odalardan ibaretti. 1300'den itibaren şatolarda ocak yapmak âdet olmuştur. Rönesans'ta Avrupa mimarlığında Roma tarzının etkileri görülür. Bu etkinin en büyük özelliği, simetri anlayışıdır. 1730'a doğru bundan vazgeçilmeye başlandı. Endüstri çağı ile beraber yapılarda büyük değişiklikler meydana geldi. 19. yüzyılda gelişen makine gücü sayesinde büyük ilerlemeler kaydedildi. Bugün evlerin yapısında, dıştan çok iç bölüm önemlidir. Cam tuğlalar, plastik yer kaplamaları, kırılmaz camlar, sesi ve ısıyı geçirmeyen tecrit maddeleri, alüminyum pencere çerçeveleri başlıca yeni yapı malzemeleridir. Ayrıca evlerde sıcak su, kalorifer, soğuk hava tesisatı da kurulmaktadır.

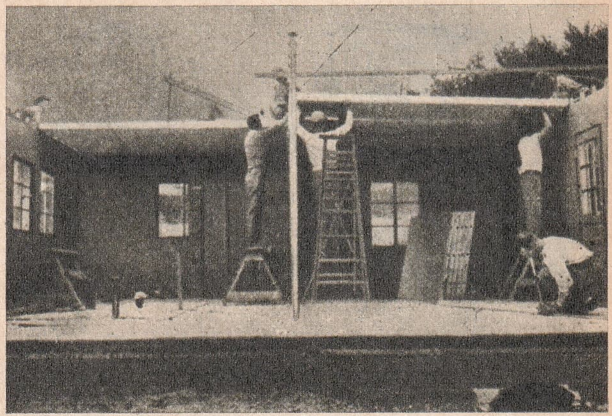

Günümüzde pek çok yerde önceden hazırlanmış parçaların bir araya getirilmesiyle kısa zamanda meydana getirilen «kurma evler»

Orta Asya Türkleri ise evlerini çok defa kerpiçten, buldukları zaman da taştan yaparlardı. Dayanıklı malzeme kullanılmadığı için Türkiye'de bir - iki yüzyıllık evlere pek az raslanır. Eskiden beri Türkiye'de başlıca 4 tip ev yapılmıştır:

1 - Doğu Anadolu bölgesi evleri:

Soğuk iklime uyacak şekilde, çoğunlukla taştan yapılır. İki katlıdır. Ön kısımlarında fazla pencere yoktur. Toplanan karlar kolay temizlensin diye damlar toprakla örtülür.

2 - Orta Anadolu ve Rumeli bölgesi evleri:

Anadolu köy evleri çoğunlukla kerpiçtendir. Üstleri toprakla örtülüdür. Orta Anadolu şehir ve kasaba evlerinde kapıdan «hayat» denen bir avluya girilir. 2,

bazen 3 katlıdır. Alt kat ahır, samanlık ve ambar kısımlarına ayrılmıştır. Üst kata çokluk üstü açık bir merdivenle çıkılır.

GÜNÜMÜZÜN BAŞLICA EV TİPLERİ

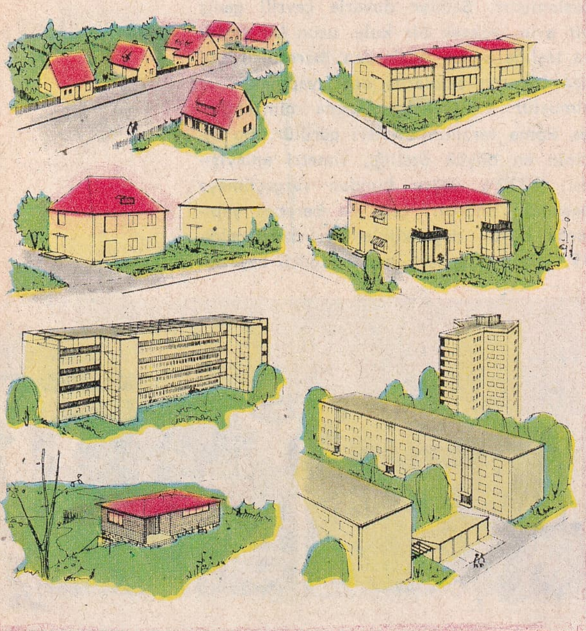

Burada bir yanı açık olup içe bakan geniş bir koridorun üzerine odalar dizilmiştir. Rumeli'nde bu koridor camekânla kaplıdır. Evin cephede, yanlarda pencereleri vardır.

3 - Güney Anadolu bölgesi evleri:

Evler buradaki sıcak iklime göre yapılmıştır. Çokluk taştandır ve duvarları incedir. Odaları bol pencereli, tavanları yüksektir.

4 - Istanbul ve civarı bölgesi evleri:

Daha ziyade ahşap olur, Istanbul Türk evlerinde avlu yoktur. Bahçe vardır. Ayrıca zemin katında geniş bir sofa bulunur. Odalar bu sofaya açılır. İkinci katlar daima dışarıya taşmıştır. Bunlara cumba ve şahniş denir. Evin üzerinde geniş bir saçak ve kiremitli dam vardır. Odalar geniş, bol pencereli ve pencereleri kafeslidir.

Türk evlerinde eskiden tavan tezyinatına çok önem verilmiştir.

EVEREST, dünyanın en yüksek tepesidir (8.882 metre). Çin sınırları içinde bulunan Tibet'le Nepal sınırı üzerinde, Himalaya dağlarındadır. Tepeye, yüksekliğini ilk defa tahmin eden Hindistan Genel Valisi Sir Georges Everest'ten ötürü bu ad verilmiştir. İnsanlar, dünyanın bu en yüksek tepesine çıkmak için 1921'den beri birçok seferler tertiplemişler, bu seferler sırasında pek çok dağcı hayatını kaybetmiştir. Ama zirveye ulaşmak ancak 1953 yılında Albay John Hunt'un başkanlığındaki heyete mensup yerli kılavuz Tensing ve İngiliz Hillary'ye nasip olmuştur. Tensing ve Hillary 28 mayıs günü Everest'i fetheden ilk insanlar olmuştur.

EVKAF (Bak: VAKIFLAR)

EVLENME ve EVLİLİK, kadınla erkeğin kanun çerçevesi içinde birleşmelerinden doğan bir sosyal müessesedir. Toplum hayatı evliliğe dayanır. En önemli gayesi, topluma yararlı çocuklar yetiştirmek, nüfusun çoğalmasına yardım etmektir.

Evlilik üç bölümde incelenebilir: 1) Cinsel isteklerin yerine getirilmesi; 2) Toplumun çekirdeği olan ailenin kurulması; 3) Gelecek nesillerin yetiştirilmesi.

Evliliğin tarihi, insanlık tarihinden de eskidir. Bilginler, evliliğin önce hayvanlarda başladığını örnekleriyle ispatlamışlardır. Daha sonra mağara devrinde erkeğin istediği kadını almasiyle başlayan kadın - erkek münasebetleri, eski Mısır ve Eski Yunan'da gelişmiş, belirli düzen ve kurallara bağlanmıştır. Müslümanlıkta kutsal bir müessese sayılmıştır. Hıristiyanlık ise evliliği sıkı kayıtlara bağlamış, bazı mezhepler boşanmayı dahi yasaklamıştır.

Evliliğin çeşitleri şunlardır:

1 - Tekeşlilik (monogamia): Bir erkekle bir kadının birleşmesi demektir. Bugünkü evlilikten de bu anlaşılır.

2 - Çokeşlilik (polygamia): Bir erkeğin veya bir kadının birden çok eşle evlenmesi demektir.

3 - Çokkarılı evlilik (polygynia): Bir erkeğin birden fazla kadınla aynı zamanda evlenmesi demektir.

4 - Çokkocalı evlilik (polyandria): Birkaç erkeğin bir tek kadınla evlenmesi demektir.

Son yıllarda dünyada evlenmeler çok

Himalayalar üzerinde Everest tepesi.

arttığı halde, boşanmalar da aynı derecede yükselmiştir. Türkiye'de boşanma kanunlarla nisbeten zor hale getirilmiştir. Çocuklu ailelerde boşanmalar çok defa felâketlere yol açar. Çocukların bedbaht ve kötü insanlar olarak yetişmelerine sebep olur.

EVLİYA, «veli» kelimesinin çoğuludur. Ermiş, yani Tanrı'ya ulaşmış kimseye «veli» denir. Halk ağzında bir kişi için de «evliya» kelimesi kullanılır. Ermişlik, tekkede ulaşılacak son mertebedir. Evliyanın öldüğü yere türbe yapmak âdet olmuştur. Fakat bunların çoğu gezgin oldukları için, sevdikleri her yere bir türbe yapmak âdet haline gelmiştir.

EVLİYA ÇELEBİ (1611 - 1682), ünlü bir Türk gezginidir. 17. yüzyılın en büyük yazarlarından sayılır. İstanbul'da doğdu. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra, Enderun'a giderek burada ilerledi. Hafız oldu. Güzel Sanatları babasından öğrendi. Murat IV'ün takdirini kazanarak, dayısı Melek Ahmet Paşa'nın da iltimasiyle padişahın şahsî hizmetine alındı. Seyahat merakı gördüğü bir rüyayla başlamıştır. Sözde bir gün rüyasında Hz. Peygamber'i görmüş, «Şefaat» diyeceğine heyecandan «seyahat» demiş, Peygamber de onun isteğini kabul etmiştir. Evliya Çelebi, imparatorluk topraklarının büyük bir kısmını, Avrupa'yı dolaşmış, diplomatik görevlerle İran'a gitmiş, bazı seferlere de iştirak etmiştir. 9 yıl Kahire'de kalan seyyahın, Mısır'da mı, İstanbul'da mı öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Seyahat anılarını 10 ciltlik «Seyahatnâme» sinde toplamıştır. Bu seyahatname, son yıllarda başka yazarlar tarafından kısaltılarak bir ve iki ciltlik hale getirilmiştir. Seyahatname, bazı Avrupa dillerine de tercüme edilip yayınlanmıştır.

EVREN (**Kâinat**), yaratılmış şeylerin hepsini anlatan bir sözdür. Evrenin oluşunu inceleyen bilime «evrendoğum» (kozmogoni), evreni inceleyen bilime de «evrenbilim» (kozmoloji) denir.

Evren sonsuz uzaydan ve uzaya adacıklar gibi serpilmiş samanyollarından meydana gelmiştir. Modern kozmogoninin resmen kabul ettiği teori, Einstein'in kütle ve enerji dengesini gösteren ilkesine dayanır. Buna göre ışığın da tartılabilir bir kitlesi vardır. Bu kitle (m), enerjinin (E), ışık hızının karesine (c^2) bölümüne eşittir.

$$m = \frac{E}{c^2}$$

Alman astronomi bilgini Gamow'a göre, evrenin oluşunun ilk haftasında uzayın sıcaklığı bugün güneşin merkezindeki sıcaklığa eşitti; ışık - enerjinin yoğunluğu, maddenin yoğunluğunu geçiyordu ve bu hal 250.000.000 yıl sürmüştür. Einstein'in önemli teorilerinden biri de, evrenin devamlı olarak genişlediğini anlatır. Yapılan incelemeler evrenin gerçekten hızla genişlediğini göstermiştir.

Evrenin yaşı, samanyollarının birbirinden uzaklaşma oranına göre hesaplanmaktadır. Varılan sonuçlar, evrenin 5.000.000.000 yaşında olduğunu göstermiştir. Bilginler bunlara dayanarak evrendeki her şeyin birdenbire olduğuna inanmaktadırlar. Işınla enerjinin yoğunlukları eşit olduktan sonra, ışın - enerji maddeye göre yoğunluğunu daha çabuk kaybetti. Uzayın sıcaklığı 0 dereceye düşünce, maddenin yoğunluğu iyice arttı. Genişleme daha da artınca, maddenin yoğunluğu ışık enerjinin yoğunluğunu iyice geçti. İlk defa olarak cins gazlar bir araya gelmeye başladı. Bugün uzayda, yaratılıştaki parlaklık kalmamıştır. Çünkü ışın devamlı genişlemeye harcanmıştır. Uzay artık karanlık ve soğuktur. İngiliz bilginlerinden H. Bondi, T. Gold ve F. Hoyle ise, evrenin gittikçe genişlemesi ile samanyolların oranının azalmadığını, aksine yeni yaratılanlar sayesinde yeni samanyolları oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Bu sayede yeni samanyolları, eskilerin yerini almakta, uzayda oran hiç değişmemektedir.

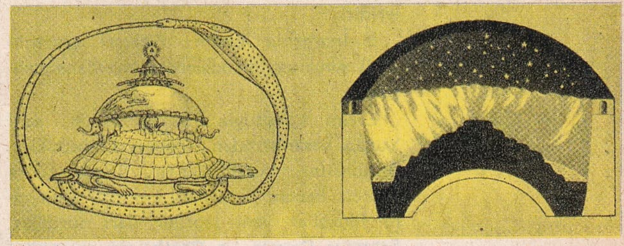

Eskiden evrenin, fillerin, dev bir kaplumbağanın ve bir yılanın üzerinde durduğunu iddia edenler olduğu gibi, üstü kapalı bir kâse içinde bulunduğunu ileri sürenler de vardı.

Modern âletler sayesinde evrenin gittikçe daha uzakları incelenebilmektedir. Amerika'daki Palomar rasathanesinin dev teleskopu sayesinde 1.000.000.000 ışık yılı uzaktaki nebulalar görülebilmektedir. Sadece bu teleskopun görüş alanı içinde 1.000.000.000 nebula olduğu düşünülürse, evrenin akıl almaz büyüklüğü hakkında bir fikir edinilebilir. Einstein'in yaptığı hesaplara göre, evrenin çapı 11 milyar ışık yılıdır.

EVRENGİZP (Bak: ÂLEMGİR I)

EVRENOSOĞULLARI, Osmanlı Türkleri'nde akıncı beyleri yetiştiren ailelerin en ünlülerindendir. Akıncılar bugünkü geril-

la sınıfına karşılık Osmanlılar'a mahsus bir askerî sınıftı. Beyleri, eski Türk ailelerinden, babadan oğula geçmek suretiyle atanırdı. Avrupa fetihlerinde birinci derecede rol oynamışlardır. Evrenosoğulları'nın ilk dedeleri, İsa Bey'di. Oğlu Gazi Evrenos Bey, 1340'ta Osmanlılar'ın hizmetine girmiş, 1417 kasımında Vardar Yenicesi'nde, 110 yaşına yakın bir çağda ölmüştür. Evrenos Bey'in 7 oğlu vardı. Bunlar da savaş alanlarında ayrı ayrı nam salmışlardır. Evrenosoğulları nesli bugün Türkiye'de hâlâ devam etmektedir.

J. V. Eyck

EVRİM, basamak basamak ortaya çıkan biçim değiştirmesine denir. Bütün canlı varlıkların biçim değiştirmesi, bilimin evrim görüşüyle incelenir. Evrim ikiye ayrılır:

1 - Organik Evrim: Hayvan ve bitkilerin devamlı ve sistemli bir şekilde daha önceki hallerini bırakıp biçim değiştirmeleridir.

2 - İnorganik Evrim: Fiziksel çevrenin şekil almamış maddelerden meydana gelişidir.

Evrim konusuyla ilk uğraşanlar, eski Yunan yazarlarından Thabes, Empedokles, Demokritos, Aristoteles'tir. Daha sonra Francis Bacon, Descartes, Leibniz, Kant gibi filozoflar yeni teoriler ileri sürdüler. Erasmus Darwin ve Goethe de evrimciler safında yer almışlardır. Evrim teorilerini düzene koyup bilimsel tarifini, açıklanmasını yapan, Erasmus Darwin'in oğlu Charles Darwin'dir. İlim adamlarına göre evrim tamamlanmamıştır ve daha da devam edecektir.

EYCK KARDEŞLER, 15. yüzyılda yaşamış olan Jan ve Hubert van Eyck kardeşler, resim sanatına önemli yenilikler getirmişlerdir. İlk defa atmosferden faydalanmışlar, ışık oyunlarına önem vermişler, boyayı daha işe yarar hale sokmuşlardır. Tabloları, ışık oyunlarının güzelliği ile dikkati çeker.

EYCK, Hubert van (1370 - 1426), özel hayatı hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Jan Van Eyck kardeşinden bahsederken, «Holânda'nın yetiştirdiği en kuvvetli ressamlardan biridir,» demişti. Fakat Hubert van Eyck'ın imzasını taşıyan hiç bir eserin bulunmayışı, Jan van Eyck'ın yaptığı tabloların bir kısmının Hubert'e maledilmiş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Eyer

EYCK, Jan van (1380 - 1441), Holândalı ressamların en önemlilerinden biridir. Realist bir sanatçıydı. Bruges'e yerleşmişti. Devrinin en önemli kişilerinden biri sayılırdı. Dinî ve tarihî konuları işleyen tablolar yapmıştır. Hayatının son yıllarında üslûbunu daha da kuvvetlendirmiştir. Etkisi altında kalan ressamlar olmuşsa da, bir ekol yaratamamıştır. Müzelerde eserleri vardır.

EYER, birçok hayvanların üstüne rahat ve sağlam oturmayı sağlayan oturmalığa denir. Binek hayvanlarının cinsine, bunlara biniliş çeşidine göre değişir. Tarihte ilk eyerlere Roma ve Bizans ordularında raslanır. Biniş eyerleri az çok farklarla birbirlerine benzerler. Önce hayvanın sırtına abadan bir belleme yerleştirilir, bunun üzerine de eyer konur. Eyerin hayvanın sırtında sağlam durması, yana, öne ve arkaya kaymaması için kolanla bağlanır. Yarış atlarında eyerin rahatlığından çok hafifliğine önem verilir.

Istanbul'da Eyüp Camisi

EYFEL KULESİ (Bak: EİFFEL KULESİ)

EYLEM (Bak: FİİL)

EYNESİL, Karadeniz sahilinde, Giresun'a bağlı 15.469 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.210 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 51 km.²'dir. 1 bucağı ve 12 köyü vardır. Toprakları tamamen dağlıktır. Başlıca geliri, yetiştirdiği fındıktadır. Balıkçılık da yapılır. Kasaba, Karadeniz kıyısında ve Giresun - Trabzon karayolu üzerindedir.

EYÜP, Istanbul iline bağlı 168.417 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 78.095 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 298 km.²'dir. Merkez bucağından başka Kemerburgaz ve Rami bucaklariyle, 10 köyü vardır.

İlçe toprakları, Haliç kıyılarından başlayarak kuzeybatıya doğru uzanan hafif dalgalı bir alanı kaplar. Bütün İslâm dün-

yasının tanıdığı dinî bir merkezdir. Araplar'ın İstanbul'u kuşatmaları sırasında Hz. Peygamber'in bayraktarı Ebu - Eyyup şehit düşmüş, yüzyıllar sonra Fatih Sultan Mehmet, Ebu - Eyyup'un kabri olduğu söylenen yerde, Eyüp'te bir türbe ve cami yaptırmıştır.

Halk arasında ilçe «Eyüp Sultan» diye de anılır. Semtte esnaf hayatı gelişmiş, Eyüp bilhassa kaymakçı, kebapçı ve oyuncakçılariyle ün salmıştı. 19. yüzyılın ortalarından sonra semt bakımsız kalmış, bugün eski Eyüp'ten geriye sadece cami ve türbeyle, mezarlıklar kalmıştır.

EYÜP CAMİSİ, bulunduğu semte adını veren bir İstanbul camisidir. İstanbul'un fethinden sonra yapılan ilk ve en eski Müslüman anıtlarındandır. Fatih Sultan Mehmet, Ebu Eyyup'un türbesinden sonra 1458'de de bu camiyi inşa ettirmiştir. Aslında kısa olarak yapılmış iki minaresi 1721'de ikişer şerefeli olarak baştan yapılmış ve mahya kurmaya müsait hale getirilmiştir. Selim III camiyi temellerine kadar yıktırarak bugünkü şekliyle yeniden yaptırmıştır. Bu ikinci inşaat 1800'de tamamlanmıştır. Camiyi muhtelif çağların ünlü sanatçılarının yazı ve çinileri süsler.

EYÜP TÜRBESİ, İstanbul'un fethinden sonra Ebu Eyyup Ensarî'nin kabri üzerine yapılmış, adını bulunduğu semte vermiş ilk türbedir. Fatih Sultan Mehmet önce bu türbeyi, sonra da camiyi yaptırmıştır. Türbenin pencereleri renkli camlarla süslenmiş, duvarları çok nefîs çinilerle kaplanmıştır. Osmanlı hükümdarları bu türbeye büyük önem verirlerdi. Birçok defa tamir gören türbenin civarı, ihtiyar çınar ağaçları, servilerle dolu, İstanbul hayatında büyük önem taşıyan bir mezarlık halindedir. (Fotoğrafı 332. sayfadadır.)

EYYUPLULAR, en büyük ve ünlü İslâm hanedanlarından biridir. Hanedanın aslı Kürttü. Sonra Türkleşmiş, daha sonra da Araplaşmışlardır. İlk devirlerde Selâhattin Eyyubî, babası, amcası ve kardeşleriyle, Türk Zengî devletinin komutanlarıydılar. Devletin Mısır'a geçmesiyle tam bir Araplaşma oldu. Merkezi Kahire idi. İmparatorluk 1171'den itibaren 79 yıl sürdü. Asıl imparatorluktan başka, 10 Eyyuplu krallığı şunlardır:

1 - Şam Eyyupluları (1193 - 1260),
2 - Halep Eyyupluları (1193 - 1260),
3 - Baalbek Eyyupluları (1178 - 1245).
4 - Kerek Eyyupluları (1188 - 1292).
5 - Mayyafarikin Eyyupluları (1200 - 1259).
6 - Hısn - Keyfâ Eyyupluları (1232 - 1524).
7 - Yemen Eyyupluları (1173 - 1229).
8 - Basra Eyyupluları (1200 - 1210).
9 - Hama Eyyupluları (1178 - 1298 + 1310 - 1341).
10 - Humus Eyyupluları (1178 - 1262).

Bunlardan Eyyup İmparatorluğu'nun Mısır, Yemen, Hicaz, Suriye, Filistin, Lübnan, Basra Mezopotamya Bingazi Kuzey Sudan ve Diyar-ı Bekr gibi geniş ülkelere hâkim olduğu anlaşılır. Devletin kurucusu olan Selâhattin'in babası Necmettin Eyyup, 1139 - 1149 arasında Baalbek valisiyken, 1154'te Zengîler'in Şam valisi oldu. 1173' te öldü. Selâhattin Yusuf, Eyyup'un büyük oğludur. Mısır'da Şiî mezhebini ortadan o kaldırmıştır. Ölümünden sonra büyük devletini kardeşleri ve oğulları arasında bölüştürmüştür. Eyyuplular'ın büyük

Eyyuplular

sultanları ve saltanat tarihleri ise şöyledir:

1 - Selâhattin (1171 - 1193).
2 - Aziz (1193 - 1198).
3 - Mansur (1198 - 1200).
4 - Âdil I (1200 - 1218).
5 - Kâmil (1218 - 1238).
6 - Âdil II (1238 - 1240).
7 - Salih (1240 - 1249).
8 - Turanşah (1249 - 1250).
9 - Eşref (1250 - 1254).

1250'de Türk Memlûkları, Mısır'ı ele geçirdiler. Önce 6 yaşındaki Sultan Eşref'i imparator ilân ettilerse de, sonradan saltanat haklarını kendileri kullandılar.

EZAN, Müslümanları, İslâm dininin ibadeti olan 5 vakit namaza çağıran seslenişţir. Arapça'da «bildirme» anlamına gelir. Okuyana müezzin denir. Ezan 7 cümleden ibarettir:

1 - «Allahu Ekber» (En büyük olan Allah'tır).

2 - «Eşhedu en lâ ilâhe illa'llah» (Şahadet ederim ki Allah'tan başka tapacak yoktur).

3 - «Eşhedu enne Muhammeden Resûlu'llah» (Şahadet ederim ki Muhammed, Allah'ın Peygamberidir).

4 - «Hayye'ala's - salât» (Namaza gelin).

5 - «Hayye'ale'l - felâh» (Gelin de kendinizi «manevî bakımdan» kurtarın).

6 - «Allahu Ekber» (En büyük olan Allah'tır).

7 - «Lâ ilâhe illa'llah» (Allah'tan başka tapacak yoktur).

«Kelime-i Tevhid» denilen ilk cümle 4, diğer cümleler 2, son cümle bir kere okunur. Bu formül 4 Sünnî mezhebe göredir. Diğer mezheplerde ezanın okunuşunda bazı küçük farklar vardır. Meselâ Şiîler, ezanın 5. ve 6. cümleleri arasında iki kere «hayye'alâ hayri'l'amel» (İşlerin en hayırlısına geliniz) cümlesini eklerler.

Bütün bunlar 5 vakit namazla, cuma namazı içindir. Bayram namazına davetse, şu cümleden ibarettir: «As - salâtu câmi'aten» (toplu namaza gelin).

Ezan, çeşitli makamlardan, mümkün olduğu kadar sade, geçkisiz ve irticalen okunur.

Dr. M. S. Ezgi

EZGİ, Dr. Mehmet Suphi (1869 - 1962), Türk müzik bilgini ve bestecisidir. Daha 5 yaşında müzik eğitimine başladı. Tamburu «eski mektep» denilen 18. yüzyıl tarzının son mümessillerinden öğrendi. Tamburî ve hanende olarak yetişti. Sonradan batı müziğine de çalıştı ve armoni öğrendi. 1892' de Askerî Tıbbiye'den Dr. yüzbaşı olarak çıktı. Çeşitli yerlerde doktorluk yaptı. 1923'te kendi isteğiyle emekli oldu. Hayatını İstanbul'da tamamladı, Beykoz'da öldü. 700'den fazla bestesi olduğu halde, ancak 165'ini yayınlamaya lâyık görmüştür. Başlıca eserleri: «Amelî ve Nazarî Türk Musikisi», «Tamburî Mustafa Çavuş' un 36 şarkısı», «Solfej ve Tambur Metodu».

EZHER CAMİSİ VE ÜNİVERSİTESİ, İslâm âleminin en ünlü dinî üniversitesidir. Kahire'dedir. Fatımîler'in, Mısır'ı almasından birkaç yıl sonra başkomutan Cevher tarafından yaptırılıp, 972'de ibadete açılmıştır.

1250'den itibaren Türk Memlûkleri'nin saltanatı ile, Ezher büyük bir Sünnî Üniversitesi olmuş, üniversiteden Şiî öğretimi kaldırılmıştır. 14. yüzyıl Osmanlı bilim adamlarının en ünlüleri burada okumuştur. 15. yüzyılda Osmanlı devletinde yüksek okullar kurulduktan sonra, Ezher'in değeri sönmüştür. Ancak 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında yapılan büyük ıslahatla yeniden gelişip, İslâm âleminde ün salmıştır. 1911'de kabul edilen bir kanunla Ezher'e bağlı her enstitüde bir idare heyeti kurulmuştur. Ayrıca bütün üniversite için büyük bir Senato da teşkil edilmiştir. Bugün Ezher'de 41 millete ayrılan ayrı ayrı bölümler vardır ki, bunların 9'u Türkiye'ye aittir. Tahsil 4 yıldır. «Arabiyat» (Arap dili ve tarihi), «Fıkhîyat» (İslâm hukuku) ve «Kelâmiyat» (İslâm Felsefesi) olmak üzere 3 fakültesi vardır. Ezher rektörüne «Şeyhu'l - Ezher» denir. Üniversite devamlı bilim yayınları yapar. Fikirlerini «Nûru'l - İslâm» gazetesiyle yayar.

EZİNE, Marmara bölgesinin Çanakkale iline bağlı 27.805 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.819 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 474 km.^{2}'dir.

İlçe topraklarının büyük bir kısmı ovalıktır. Ova, Eski Menderes çayı çevresinde gelişir. Doğusundaki vadi batıya doğru genişleyerek kasaba civarında ova halini alır. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar soğuk geçer. Alçak kesimlerde makiler vardır. Yüksek yerlerde meşe ve çam çeşitleri görülür. En önemli akarsuyu Eski Menderes çayıdır. Çay, Kumkale yakınlarında Çanakkale Boğazı'na dökülür.

Halk tarım, hayvancılık, sebzecilik ve hayvan ürünleriyle geçinir. İlçe merkezi Ezine kasabası, Menderes çayına karışan Akçin deresi üzerinde, denizden 55 metre yükseklikte kurulmuştur. İl merkezi Çanakkale'ye 49 km.'lik asfalt bir yolla bağlıdır. Birkaç zeytinyağı imalâthanesi ve tabakhaneleri vardır.

EZOP (Bak: AİSOPOS)

EZRAİL (Bak: AZRAİL)

■

F

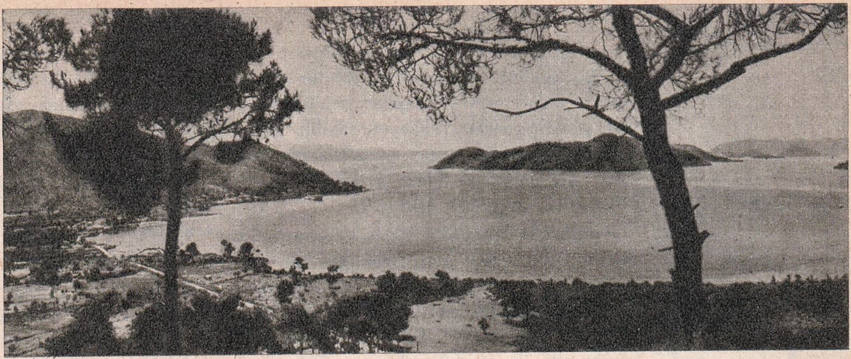

Fethiye'den bir görünüş

FABRİKA, geniş ölçüde imalât yapan iş yeridir. Günümüzde gittikçe devleşen endüstrinin en büyük özelliği fabrikalardır. Eskiden, daha bundan iki yüzyıl önce bütün dünyada gerekli eşyalar ya evlerde, ya da küçük atelyelerde yapılırdı. Zamanla nüfusun artışı, halkın ihtiyaçlarının hızla çoğalması, fabrikaların kurulmasını gerektirdi. Ancak fabrikaların gelişmesi için sadece ihtiyaç da yeterli değildi, makine tekniğinin de gelişmesi, makinelerin çoğalması gerekiyordu. Buna paralel olarak enerji kaynaklarına da ihtiyaç vardı. Eskiden makineler, insan, hayvan, ya da su kuvvetiyle çalışırdı. Buhar makinelerinin gelişmesi, elektrik enerjisinden faydalanma imkânlarının artması yeni makinelerin yapılmasını sağladı. Bu imkânlar yeni fabrikaların kurulabilmesine yol açtı. Fabrikaların gelişebilmesi için en önemli şartlardan biri de «pazar» bulmaktı. Ulaştırma araçlarının dünya ölçüsünde gelişmesi, iç ve dış pazarları çoğalttı. Bu sayede fabrikalar günden güne gelişme imkânını buldu.

FAGOT (Bason), bir nefesli sazdır. Batı müziğinde kullanılır. Orkestraların önemli bir çalgı aleti olan fagot, tahtadan yapılır, kalın seslidir. 1.26 metre boyunda olur. Kontr - fagot'un sesi daha pestir.

FAHRENHAYT (Bak: BAROMETRE)

FAHRETTİN RAZÎ (Bak: RAZÎ)

FAİZ, paranın kira karşılığıdır. Ödünç olarak verilen paraya karşı alınır. Faizler bir yılda «yüzde» olarak hesap edilir. Eğer bir iş adamı bankadan aldığı ödünç paranın her 100 lirası için bir yılda 6 lira ödüyorsa % 6 faizle para almış demektir. Ortaçağ'da faiz günah sayılırdı. Halbuki bugün tabiî karşılanıyor. Çünkü faizle ödünç vermek suretiyle, para da başka eşyalar gibi kiraya verilmiş oluyor. Ancak hükümetin koyduğu resmî faiz hadlerini hiçe sayarak % 30 - 40 gibi faizle para vermek yasaktır. Buna «tefecilik» denir. Faiz hadleri ekonomik şartlara bağlı olduğundan zaman zaman değişebilir.

FAKFON, bir alaşımdır. Nikel, çinko ve bakırdan yapılır. Gümüşe benzer. Fakfon, çatal, bıçak v.b. gibi sofra takımları, saat ve diğer bunlara benzer eşyanın yapımında kullanılır.

Bir Hint fakiri

FAKİRİZM, Hint fakirlerinin hünerlerine denir. Fakirizm, Hindu dininden doğmuştur. Fakirler bir nevi tarikata bağlı kimselerdir. Kendilerine türlü eziyetler yaparak hünerler gösterirler. Fakirizmin maksadı, vücuda eziyet ederek ruhu sükûnete kavuşturmaktır. Fakirlerin inanışına göre, hayat ruhun zindanıdır. Ruh mukaddestir, beden ise topraktan yapılmıştır. O halde ruhu mutlu kılabilmek için, mümkün olduğu kadar bedene eziyet etmelidir. Bu kanaati candan benimsemiş olan fakirler, her çeşit eziyeti seve seve vücutlarına yaparlar. Çivilerin üstünde yatmak, vücuduna çivi batırmak v.b. gibi eziyetleri başarabilmek için yıllarca eğitim görürler. Sonunda da bunlara, kimsenin yapamıyacağı şekilde alışırlar.

Fagot çalan bir genç

FALAKA, eskiden kullanılan bir dayak aleti ve bu dayağın adıdır. Falaka, hafif eğri, kalın bir sopadır. Bu sopanın iki ucu sağlam bir ip, ya da kayışla gevşek bir şekilde birbirine bağlanmıştır. Falakaya çekilecek kimse sırt sütü yatırıldıktan sonra kayış, ya da ip ayaklarına geçirilir; falaka sopası bir defa kendi etrafında çevrilerek ipin ayak bileklerini sıkması sağlanır. Bundan sonra iki kişi falakanın iki ucundan tutarken bir diğeri de tabanlara sopa ile vurarak falakaya çekme işini yapar .

FALEZ (Yalıyar), yüksek sahillerdeki sarp dikliklerdir. Falez, dalgaların aşındırmasıyle meydana gelir. Yüksek bir sahile sürekli olarak çarpan dalgalar, zamanla sahilin deniz yüzeyine yakın taraf-

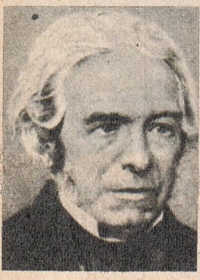

Faraday

2 FARE ÇEŞİDİ:

Fındık faresi

Ev faresi

larını aşındırır ve çökmesine sebep olurlar. Bu çöküntü bir müddet sahilin oyulmasını önler, sonra dalgalar sahili yeniden yemeye başlar. Nihayet sahilin gerilemesi bir yerde durur, çünkü artık sahilde, «dalga aşındırması düzlüğü» denen bir düzlük meydana gelmiştir.

FALKLAND ADALARI, Atlas Okyanusu'nda, Arjantin'e 500 km. uzaklıkta bir takımadadır. İngiliz sömürgesidir. Nüfusu: 3.000, yüzölçümü: 11.960 km.^{2}'dir. Başkenti Port Stanley'dir. Falkland adaları iki büyük ada ile meskûn olmayan 200 adacıktan meydana gelmiştir. Doğu Falkland (Soledad) adasında 1.000, Batı Falkland (Malouine) adasında 2.000 kişi oturur.

FALLA, Manuel de (Bak: DE FALLA)

FAMAGUSTA (Bak: MAGOSA)

FÂRÂBÎ (870 - 950), büyük bir Türk filozofudur. İnsanlığın yetiştirdiği en büyük dehalardan biri olan Fârâbî, Türkistan'da Fârâb'da doğdu. Tam adı Ebû - Nasr Muhammet Fârâbî'dir. Fârâbî öğrenimini kendi memleketi ile İran ve Bağdat'ta yaptı. Türkçe'den başka Arapça, Farsça ve Yunanca bilirdi. Başka diller bildiği de söylenir. Zamanın bütün bilimlerini öğrenen Fârâbî, Yunan felsefesini, bilhassa Aristo ve Eflâtun'un eserlerini inceledi. Eşsiz eserler verdi. 950 yılında Şam'da öldü.

Fârâbî, Yunan felsefesini incelemiş, açıklamış, kendinden de çok şeyler katarak daha anlaşılır bir hale getirmiştir.

Fârâbî'nin eserlerinin dünya ölçüsünde etkileri olmuştur. İbni Sina, onun eserlerini okuyarak yetiştiğini kabul eder. Eserleri Lâtince'ye, İbranîce'ye çevrilmiş, bu büyük filozofun fikirleri felsefede önemli roller oynamış, Montesquieu, Spinoza gibi büyük fikir adamlarına etki yapmıştır. Siyaset ve mantık alanındaki düşünceleri büyük bir hamledir. Eski felsefenin bugünkü felsefeye aktarılmasında rol oynamıştır. Başlıca eserleri: «İhsa'ul Ulûm», «Fusûs'ul - Hikem», «Siyâset'ul - Medeniyye» dir.

FARAD, bir elektrik birimidir. Kondansatörlerin kapasitesini ölçmekte kullanılır. Bir kondansatöre 1 voltluk gerilim verildiği zaman, 1 kulon elektrik yükü alıyorsa, bu kondansatörün kapasitesi 1 farad' dır. Farad sözü, İngiliz fizik bilgini Faraday'ın adından gelir.

FARADAY, Michael (1791 - 1867), bir İngiliz fizik ve kimya bilginidir. Londra'nın güneyindeki Newington'da doğdu. 14 yaşındayken bir kitapçının yanına girdi. Burada bol bol bilim eserleri okudu. Bir süre sonra ünlü fizikçi Humphrey Davy'nin derslerini ve konferanslarını takip etti. Davy, başarılı bir öğrenci olduğunu görünce, onu yanına asistan aldı. Kısa zamanda bilim dünyasında öyle bir başarı sağladı ki, hocası bile onu kıskandı.

Faraday elektromagnetik endüksiyonu, elektroliz kanunlarını, ışıkla magnetizma arasındaki ana bağlantıları buldu. Kloru sıvılaştırmayı başardı.

FARE, birçok çeşidi olan küçük, zararlı bir hayvandır. İrilerine «sıçan», evlerde yaşayan küçük çeşitlerine «fındık faresi» kırlarda yaşayan en iri farelere de «tarla faresi» denir. Kemirgenlerden olan fare, hemen hemen dünyanın her yerinde yaşar. Bir de Kuzey Amerika'da yaşayan «misk faresi» vardır ki, bunlar güzel bir koku çıkarırlar. Kürkleri değerlidir. Genel olarak göz ve kulakları iri, bıyıkları uzundur. Kuyrukları kılsız olur.

Fareler, zeki hayvanlardır. Yılda 6 - 10 yavru yapabilir. 5 - aylık ayvru, kendi de yavrulayacak hale gelir. Bu bakımdan hızla ürer ve en güç şartlar altında bile hayatlarını devam ettirebilirler.

FAREKULAĞI, tohumu kuş yemi olarak kullanılan bir bitkidir. Yaprakları fare kulağına benzer. Çuhacıgillerden olan farekulağı, hemen hemen dünyanın her yerinde yetişir. 200 kadar türü vardır. Çiçeği beyazdır. Bazı çeşitleri duvarlarda yetişir.

FAREOTU, sütleğengillerden bir bitkidir. Anavatanı Güney Amerika olan fareotunun meyvalarında fareleri öldüren bir zehir vardır. Bitki, eskiden bu maksatla kullanıldığı için fareotu diye anılır.

FARMASONLUK (Bak: MASONLUK)

FAR - ÖER ADALARI, Atlas Okyanusu'nda bir takımadadır. Norveç'le İslanda'nın arasında bulunur, Danimarka'ya aittir. Nüfusu: 36.000 kişi, yüzölçümü: 1.399 km.^{2}'dir. Başkenti: Thorshavn'dır.

22 adadan meydana gelen bu takımadadaki adalardan 18'i meskûndur. En büyüğü Stromo adasıdır. Ada ahalisini Danimarka meclisinde temsil eden iki üye vardır. Ekonomisi balıkçılık üzerinedir.

FARRERE, Claude (1876 - 1957), bir Fransız yazarıdır. Türk dostu olarak tanınmıştır. 1919 yılına kadar Fransa donanmasında bir deniz subayı olan yazar Pierre Loti'nin hayranıydı. Askerliği sırasında yazı hayatına başlayarak birkaç eser verdiyse de, asıl ordudan ayrıldıktan sonra edebiyatla uğraşmaya başladı. Eserlerinde yabancı ülkeleri canlandıran yazar, iki defa Türkiye'ye gelmiştir. Son gelişi ölümünden birkaç yıl öncesine raslar. 1935'te Fransız Akademisi üyeliğine seçi-

len yazarın Türkçe'ye çevrilen başlıca eserleri «Saygon Geceleri», «Kadın ve Para», «Savaş» ve «Katil Kim?» dir.

FARUK (1920 - 1965), ikinci ve son Mısır kralıdır. Kahire'de doğdu. Annesi Kraliçe Nazlı, babası Fuat I'dir. 1936'da tahta geçti. Amcazadesi olan Türk veziri M. Ali Tevfik Paşa (1875 - 1955) kendisine 1 yıl 3 ay naiplik etti. Kral Faruk tahta çıktıktan bir müddet sonra kendisini sefahata kaptırdı. Devletin haysiyetini zedeliyecek hareketlerde bulundu. 1952'de Tümgeneral Necip ve yarbay Nâsır tarafından yapılan bir ihtilâl sonunda memleketten uzaklaştırıldı. Faruk, önce Feride (asıl adı Safinaz) sonra da Neriman Sadık hanımlarla evlenmiş, her ikisinden boşanarak ayrılmıştır. Avrupa'da sürgünde yaşarken öldü. 3 kızı, bir oğlu vardır.

FARZ, Allah'ın Müslümanlar'a yapılmasını emrettiği işlere denir. «Farz-ı ayn» ve «farz-ı kifaye» olmak üzere iki türlüdür. Birincisini herkesin aynen yapması şarttır. Diğerini ise bazı Müslümanlar yapınca başkaları yapmasa da olur. Meselâ namazın farzları farz-ı ayn, bayram ve cenaze namazları ise farz-ı kifâye'dir.

FAS, Kuzeybatı Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Cebelitarık boğazı ve Akdeniz, doğusunda Cezayir, güneyinde ve güneybatısında Cezayir sahrası ve İspanyol sahrası, batısında ise Atlas Okyanusu vardır.

Nüfusu: 13.450.000, yüzölçümü: 446.579 km.^{2}'dir. İdare şekli: Krallık, başkenti: Rabat, dili: Arapça, dini: Müslüman, parası: dirhem'dir.

Fas'ın Atlas Okyanusu kıyıları ovalıktır. Güneydoğuda, Yüksek Atlas'lar, ülkeyi Sahra'dan ayırır. Bu dağlarda yüksekliği 4.000 metreyi geçen tepeler vardır. Başlıca akarsuları Mevleviyye, Üm-ür Rebia ve Draa'dır. İklim sıcaktır. Bilhassa güney kesimde yağışlar azdır.

Başlıca şehirleri, en işlek limanı olan Kasablanca (965.277), ticaret merkezi olan Marakeş (243.134), başkenti Rabat (227.445) ve Fas (216.133)'tır. Rabat ve Fas'ta birer üniversite vardır.

Fas'ın başlıca ihraç maddesi zeytinyağıdır. En çok mısır, arpa, hurma, pirinç elde edilir. Ülkedeki demiryollarının uzunluğu 1.820 km., karayollarının uzunluğu da 50.000 km.'dir.

M.Ö. 12. yüzyılda Fenikeliler, Fas kıyılarına gelmişlerdi. Daha sonraları sırasıyla Kartacalılar, Romalılar, Vandallar ve Bizanslılar bu toprakları ele geçirdi.

İdrisî'ler, Bağdat'a bağlı olmakla beraber ilk Fas devletini ve aynı adı taşıyan ünlü şehri kurdular.

Çok eski bir tarihi, sanatı ve kültürü olan Fas, 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girdi. Böylece Türkiye'nin sınırı Atlas Okyanusu'na dayanmış oldu. Ancak çok zengin bir tarihi olan ve yüzlerce yıl bağımsız yaşamış bulunan bu ülkeyi, Türkler uzun süre egemenlikleri altında tutamadılar. 17. yüzyılın ilk yıllarında Fas imparatorluğunun nüfusu 9.000.000'dur ki, o devirde İngiltere'nin nüfusu ancak 7.000.000'du. Yüzölçümü ise 3.000.000 km.^{2}'yi geçiyordu. Tarihte dünyanın sayılı devletleri arasında yer alan Fas, 1729'dan sonra geri kalmaya başladı. 1912 yılında ikiye ayrıldı. Kuzeyi İspanya, geri kalan bölgeler de Fransa himayesine verildi. Faslılar'ın I. Dünya Savaşı'ndan sonra başladıkları kurtuluş hareketleri ancak 1956'da semeresini verdi ve hükümdar Muhammet IV zamanında Fransa o yıl bu ülkenin bağımsızlığını tanıdı. Fas hükümdarları, bugün imparator anlamına gelen «sultan» yerine, kral anlamına «melik» unvanını taşımaktadır.

Fas'ta Marakeş'ten bir görünüş, Faslı bir tip ve Fas haritası

FASIL, Türk musikisinde bir icra şeklidir. Çeşitli sazlar refakatinde bir koro tarafından icra edilir. Bir faslı icra eden topluluğa «fasıl heyeti» denir. Fasıllarda bir tek makamdan eserler çalınır, her fasıl bir peşrev ile başlar. Arkasından beste yahut semailer, daha sonra şarkılar icra edilir. Fasıllar bir saz semaisi, ya da longa veya sirto gibi bir saz eseriyle son bulur.

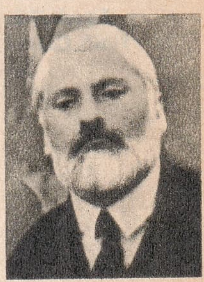

C. Farrère

Kral Faruk

FASULYE, besleyici bir sebzedir. Tarih öncesi zamanlardan beri bilinir. Baklagillerden tırmanıcı bir bitki olan fasulyenin, «sırık fasulyesi» ve «yer fasulyesi» olmak üzere iki çeşidi vardır. Hemen her yerde yetişir. Ancak, killi, kumlu ve nemli toprakları çok sever. Meyvası ve kurutulmuş tohumları yiyecek olarak kullanılır. Memleketimizde yetiştirilen başlıca cinsleri «ayşekadın», «çalı» ve «barbunye» fasulyeleridir. İlk iki cins tazeyken yenir. Ayrıca «dermason», «şeker», «Selânik» fasulyeleri gibi çeşitleri vardır. Bunların kurutulmuş tohumları yenir. «Börülce» de küçük boy bir çeşit fasulyedir. Yine aynı aileden olan «soya» fasulyesinden yağ çıkarılır. Ordu'da bu iş için fabrika kurulmuştur.

Fasulye

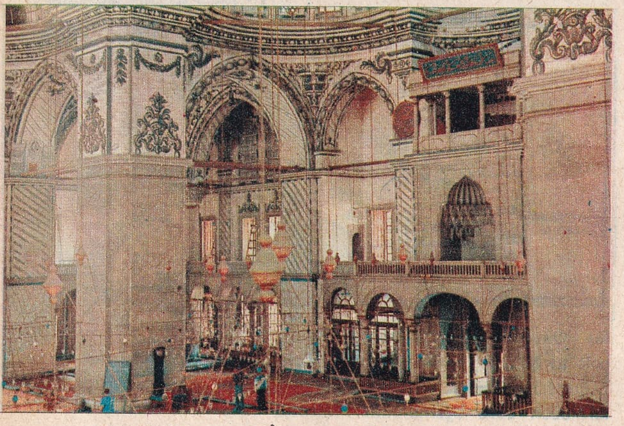

Istanbul'da Fatih Camisi içi

FAŞİZM, bir idare sistemidir. Komünist aleyhtarlığı ve totaliter siyasetiyle tanınmıştır. Faşizm'de devlet daima ön plandadır. Devlet hem milletin hayat ve menfaatlerini korur, hem de ahlâkî ve dinî bir müessesedir. Ekonomi de tamamen devlete bağlıdır.

Faşizm'in kurucusu Mussolini'dir. Faşizm sözü «fasces» den gelir. Bu söz «demet» demektir ki, Eski Romalılar devrinde kudreti belirten bir işaret olarak kullanılırdı. Mussolini'nin kurduğu faşist partisi, İtalya'da iktidara geldikten sonra faşizm'in prensiplerini kurdu. Başlıca amacı bolşevizm'le mücadele etmekti. 2. Dünya Savaşı'ndaki mağlûbiyetten sonra faşizm iyiden iyiye geriledi.

Faşistlerin sembolü

FATALİZM (Kadercilik), bir felsefe teorisidir. Buna göre, bütün olaylar, tabiat üstü tek bir varlık tarafından önceden tesbit edilmiştir; olayların akışı değiştirilemez ve insanlar olaylara hükmedemez. Başlangıcı çok eski zamanlara kadar uzanan bu görüş, pozitif bilim çalışmalarının günden güne gelişmesiyle önemini kaybetmiştir.

FATİH, Istanbul ilinin 344.602 nüfuslu bir ilçesidir. Yüzölçümü: 13 km.^{2}'dir.

Fatih'in, merkez bucağından başka, Karagümrük, Fener, Samatya (Kocamustafapaşa) ve Şehremini bucakları vardır. İlçe toprakları Haliç kıyılarından Marmara'ya kadar uzanır. Fatih, Istanbul'un bir ikamet semti olduğu gibi, hastaneler, iş yerleri bakımından da zengin bir semttir. Fatih'te eski devirlere ait çeşitli tarihî eserler vardır. Bizanslılar'dan kalma Kıztaşı Fatih'tedir. Osmanlı çağının Fatih'teki en önemli eseri ise Fatih camisi ve külliyesidir.

FATİH CAMİSİ VE TÜRBESİ, Istanbul'da aynı adla anılan semttedir. Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan cami, en kuvvetli rivayetle mimar Atik Sinan ve İlyas'a yaptırılmıştır. Fatih camisi, «sahn-ı seman» (sekiz avlu) denen medreseleri, imareti ve hastanesiyle, zamanında büyük bir kültür merkeziydi. 1463'te yapılan caminin medreseleri Istanbul'daki ilk üniversitedir. 1766'da depremden yıkılan caminin yerine bugünkü cami yaptırılmıştır.

Fatih'in türbesi caminin mihrabının önündeki avlıdadır. Türbeye geniş ve süslü saçaklı bir kapıdan girilir. Kubbe ve pencere üstleri nefis yazı ve nakışlarla süslenmiştir.

FATİH SULTAN MEHMET (Bak: MEHMET II)

FÂTİHA, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresinin adıdır. Türkçe anlamı «açıcı söz» demektir. Fâtiha'ya «elham» da denir. Çünkü sûre «El-hamdü li'llâhi» yâni «Tanrı'ya şükürler olsun» âyetiyle başlar. Bu sûre, Tanrı'nın rahmetini çekmek için ölülere dua olarak okunur.

FÂTIMA, (610 - 632), Hz. Muhammed'in kızıdır. Peygamberimiz ile Hz. Hatice'nin 4 kızının en küçüğüdür. Hz. Hasan ile Hüseyin'in annesidir. Fâtıma, Hz. Muhammed'in peygamber olduğu yıl doğdu. 624'te Peygamber'in amcazadesi Hz. Ali ile evlendi. Bu evlenmeden 3 kız, 3 erkek çocukları oldu. Erkeklerden biri küçükken öldü. Diğerleri Hz. Hasan ve Hüseyin'dir. Hz. Ali, Hz. Fâtıma ölünceye kadar başka kadınla evlenmedi. Hz. Fâtıma, Hz. Muhammed'in ölümünden birkaç ay sonra, 22 yaşında vefat etti.

FATIMÎLER, Şiî mezhebinden bir Arap hanedanıdır. Mısır'da 200 yıl hüküm sürmüşlerdir. 910 yılından itibaren Tunus'ta küçük bir devlet kuran Fatımîler, bu ülkede ilk defa olarak kılıç kuvvetiyle Şiîliği yaymaya başlamışlardır. Bunların, Hz. Muhammed'in kızı Fâtıma'nın soyundan olduğu hakkındaki iddia asılsızdır.

Fatımîler, Tunus'a hâkim olduktan sonra Libya ve Sicilya'yı zaptettiler. 935'e kadar üç defa da Mısır'a girdilerse de burasını alamadılar. Fakat 935'te Sardinya, Korsika ve Cenova'yı aldılar ve buralarda geçici olarak kaldılar. 958'de Fas'la Cezayir'i alan Fatımîler, imparatorluk haline geldiler ve 969'da Mısır'ı zaptettiler. 973 yılında da Fatımî devletinin başkenti Mısır'a getirildi. Burada güçlü bir devlet kuran Fatımîler'in baskısı yüzünden Mısırlılar, 200 yıl boyunca Şiî görünmek zorunda kaldılar. Daha sonra Arabistan'a da geçen Fatımîler, Mekke ve Medine'yi de alınca, bütün kutsal yerler onların eline geçti. Bu, Bağdat'taki Abbasî halifelerinin durumunu çok sarstı. Sünnî Müslümanlığın temsilcisi olan Abbasîler'i bu durumdan ancak Selçuklu Türkleri kurtardı. Daha sonra 1171 yılında Salâhattin Eyyubî, hutbeyi Abbasî halifesi adına okuttu ve Fatımîler'in yerine Eyyubîler geçti.

FATSA, Karadeniz bölgesi'nde Ordu'ya bağlı 80.976 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.738 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 570 km.²'dir.

İlçe toprakları Kuzey Anadolu dağları ile doğudan batıya doğru kesilmiştir. Kıyıya doğru da dik akarsularla yarılmıştır ve kuzeyden güneye doğru gittikçe yükselir. Kışları ılık, yazları yumuşak, yağışlar bol, bitki örtüsü gürdür. Başlıca akarsular Elekçi ve Bolaman dereleridir. Fatsa'nın ekonomik hayatı fındık üzerinedir. Mısır, patates, fasulye tarımı da yapılır. Az miktarda buğday ve arpa ekilir.

İlçe merkezi sahilde küçük bir koyun kıyısında kurulmuştur. Düzgün yollarla Ordu ve Samsun'a bağlıdır. Kasabayı içeri kısımlara bağlıyan düzgün bir yol yoktur.

FAULKNER, William (1897 -), Amerikan romancısıdır. Mississippi eyaletinde, Ripley'de doğdu. Birinci Dünya Savaşı'na havacı olarak katıldı. Savaştan sonra üniversite öğrenimine başladı. Daha sonra New Orleans'a gitti. Yazdığı ilk romanlar büyük bir başarı sağlayamadı. Asıl şöhretini bir fabrikada bekçi olarak çalışırken yazdığı «The Sanctuary» (Sığınak) adlı dördüncü romanıyla sağladı. Yazar, 1949' da Nobel, 1955'te de Pulitzer mükâfatını kazandı.

William Faulkner'in kendisine has ağır bir üslûbu vardır. Romanlarını anlamak için bir defa okumak yetmez. Eserlerinde Amerika'nın güney halkının dertlerini aksettirir. Türkçe'ye çevrilen başlıca eserleri: «Güneş Batınca», «Kırmızı Yapraklar», «Doktor Martino» ve «Duman» dır.

FAURE, Gabriel (1845 - 1924), Fransız bestecisidir. Dokuz yaşındayken Saint-Saëns'ın yanında müzik öğrenimine başladı. 21 yaşından itibaren çeşitli kiliselerde orgcu olarak çalıştı. 1896'da Paris konservatuvarına kompozisyon öğretmeni oldu. 1905- 1920 yıllarında da aynı okulun müdürlüğünü yaptı. Sağır olması üzerine bu vazifeden ayrıldı. 1922'de kendisine Légion d'Honneur nişanının en yüksek rütbesi verildi.

Fauré, piyano eserlerindeki klasik tarza derin bir duygu karıştırmasını bilmiştir. Parçalarındaki zarafet ve tatlılık bakımından ona «Fransızların Schumann'ı» derler. Başlıca eserleri bir opera, çeşitli oda müziği eserleri, piyano parçaları ve şarkılardır.

W. Faulkner

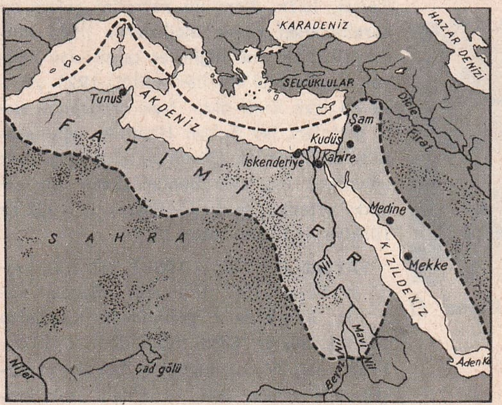

Fatımîler

FAUST, bir efsane kahramanıdır. Batı edebiyat ve sanatında çeşitli eserlere konu olarak alınmıştır. Efsane 16. yüzyılda Almanya'da doğmuştur. 1587'de Frankfurt'ta yayınlanan Faust, ilk defa edebiyata girmiştir. «Historia von Dr. Johannes Faust» adlı eserde Faust'un şeytanla işbirliği kurduğu anlatılır. Şeytan 24 yıl Faust'a hizmet edecek, bu müddetin sonunda da Faust kendisini şeytana teslim edecektir. Hikâyede, şeytan Mefisto, efendisini çok iyi yaşatır. 24 yılın sonunda şiddetli bir deprem sonucu Faust'un evi yıkılır, şeytan, onun ruhuna hâkim olur. İngiliz yazar Marlow'un bu konuyu işleyen bir eseri vardır. Dünya edebiyatında bu konuyu işleyen en önemli eser ise Goethe' nin yazdığı «Faust» tur. Faust'u konu alan orkestra eserleri de vardır.

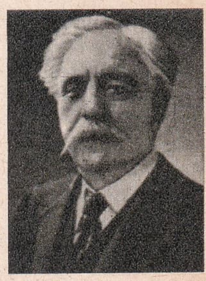

G. Fauré

FAY, depremler sonunda yeryüzünde meydana gelen kırıklardır. Jeolojik çağlarda sayısız depremler olmuş ve yer yer faylar meydana gelmiştir. Fayların bazısı kısadır, bazılarının uzunluğu ise kilometreleri bulur. Faylar, kayalık yerleri bıçakla bölünmüş gibi ikiye keser.

Faysal I

Faysal II

FAYANS, özellikle banyo, mutfak, tuvalet gibi yerlerin duvarlarını kaplayıp, süslemekte kullanılan bir yüzü sırlı levhadır. Bileşiminin % 80'ini kaolin ve kuartz meydana getirir. İlk fayanslar Çin'den getirildiği için Türkçe'de «çini» diye anılır. Türkler bu sanatı öğrendikten sonra kendilerinden pek çok şeyler katarak çini işini daha da ilerlettiler. 16. yüzyıl Türk çiniciliğinin altın çağıdır. Bu çağda İznik çinileri, çinicilik alanında devrim yapmıştır.

FAYSAL I, (1883 - 1933), ilk Irak kralıdır. Türk veziri Şerif Hüseyin Paşa'nın oğlu olan Faysal I, Birinci Dünya Savaşı'nda babasının Türkiye'ye karşı isyan etmesi üzerine, ona katıldı. O sırada Türkiye Meclis-i Mebusanı'nda Cidde mebusu idi. Faysal, İslâm âleminin nefretini çeken bu hareketinden sonra İngilizler'le ilişki kurdu. 1920'de yine İngilizler tarafından «Büyük Suriye Meliki» ilân edildi. 1921 yılında da Irak kralı oldu. Irak ordusunun ileri gelenleri ise Sultan Hamit'in oğlu şehzade Burhanettin Efendi'yi tahta geçirmek istiyordu. İngilizler bunları kanlı bir şekilde ortadan kaldırdı. Faysal I, 1932'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

FAYSAL II (1935 - 1958), son Irak kralı ve Faysal I'in torunudur. Babası Gazi I'in ölümünde 4 yaşındaydı. Kendisine 14 yıl dayısı Şerif Abdülillah (1914 - 1958) naiplik etti. Faysal II Türkiye'yi birkaç defa ziyaret etti. 1958'deki Irak ihtilâlinde dayısı ve ailesinin diğer fertleriyle beraber öldürüldü. Ölümünde Türk prensesi Fazıla ile nişanlı bulunuyordu.

FAYTON, güney yarımküresinin sıcak sahillerinde yaşayan bir kuştur. Perdeayaklılardan olan faytonlar kuyruklarının uzunluğuyla tanınır. Orta cüssededirler. Kuyruklarının uzunluğu vücutları kadardır.

FAYTON (Bak: PAYTON)

FAZ, daha çok elektrikte kullanılan bir kavramdır. Genel olarak, büyüklükleri değişen iki değerin değişimlerinin birbirlerine göre durumunu gösterir. Alternatif (değişen) akımın en belirli özelliği akım yönünün değişmesidir. Akımın yöniyle birlikte şiddeti de değişir. Bu değişiklik «sinüsoit» denen eğrilerle gösterilir. Alternatör veya dinamolar, çıkan iletkenlerin sayısına göre bir fazlı (monofaze), iki fazlı, üç fazla (trifaze) gibi isimler alırlar.

FAZIL PAŞA, Prens Mısırlı Mustafa (1830 - 1875), bir Türk devlet adamıdır. Hıdiv İsmail Paşa'nın ikiz kardeşidir. Kahire'de doğdu. 28 yaşındayken vezir, 1861'de 31 yaşındayken maarif nazırı oldu. Büyük ağabeyi İsmail Paşa, 1863'te Mısır valisi olunca, Fazıl Paşa da onun veliahtı oldu. Osmanlı sadrazamı Keçecizade Fuat Paşa Mısır'ın veraset usulünü değiştirerek onu veliahtlıktan çıkardı. İsmail Paşa'nın büyük oğlu veliaht oldu. Ayrıca unvanını da vali yerine «hıdiv» şeklinde değiştirdi. Buna gücenen Fazıl Paşa, Ziya Bey (Paşa) ve Namık Kemal'i alarak Paris'e gitti, genç Osmanlılar hareketini destekledi. Sonra Sultan Aziz tarafından affedildi ve memlekete döndü.

FAZIL AHMET PAŞA, Köprülü (Bak: KÖPRÜLÜ FAZIL AHMET PAŞA)

FAZIL MUSTAFA PAŞA, Köprülü (Bak: KÖPRÜLÜ FAZIL MUSTAFA PAŞA)

FECR-İ ÂTİ EDEBİYATI, Türk edebiyatında 1908'den sonra başlayan bir edebî okuldur. Zamanın genç şair ve yazarları 1907 yılında bir dergi yayınlamayı düşünmüş, fakat bunu başaramamışlardı. Mehmet Behçet, Tahsin Nahit, Emin Bülent, Ahmet Haşim, Şehabettin Süleyman, Ali Süha, Cemil Süleyman, Müfit Ratip 1908 Inkılâbı'ndan sonra bir araya gelerek «Servet-i Fünun» dergisine yerleştiler. Kendilerine önce Faik Âli, sonra Celâl Sahir (Erozan), daha sonra da Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'yi başkan seçtiler. Kendilerine «Fecr-i Âti» (geleceğin gün doğuşu) adını verdiler. Daha sonra dergide bir beyanname yayınlayarak cemiyet haline geldiler. Beyannameyi imzalayanlar arasında Ahmet Haşim, Refik Halit, Köprülü Fuat da vardı. Fecr-i Âti'ciler, edebiyata bir yenilik getiremediler. Aralarından bazı şair ve yazarlar kendi kabiliyetleri sayesinde sivrilmiştir.

FEDERAL ALMANYA CUMHURİYETİ (Bak: ALMANYA)

FEHİM (Bak: AHMET FEHİM)

FEHİM, Uncuzade Mustafa (1627 - 1648), çağının en büyük şairlerindendir. Küçüklüğünde bir dâhi çocuk özellikleri gösteren Fehim, çok iyi bir eğitim gördü, Evliya Çelebi, Fehim'in divanını 17 yaşında iken tamamladığını kaydeder. Daha sonra vazife ile Mısır'a giden genç şair, dönüş yolunda vebaya yakalanarak 21 yaşında olduğu halde öldü. Fehim, kendisinden sonrakilerin çoğuna tesir etmiş, büyük bir şairdi. Şiir dili son derece düzgündür. Divanı, Sadettin Nüzhet tarafından 1934'te yayınlanmıştır.

FEKE, Akdeniz bölgesinde Adana iline bağlı 17.527 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.030 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.335 km.²'dir.

İlçe toprakları Seyhan'ın kolları olan Göksu ve Samantı suları arasındaki dağ-

lık bölgeyi kaplar. Dağlardan Tahtafırlatan dağının yüksekliği 2.471 metreyi bulur. Bu dağlar, ilçeyi soğuk rüzgârlardan korur. Yazları sıcak, kurak ve uzun, kışları ılık ve yağmurludur. İlçe, orman bakımından zengindir. Tarıma elverişli yerleri azdır. En çok buğday, arpa, mısır ekilir. Hayvancılık da yapılır.

İlçe merkezi Adana - Saimbeyli şösesi üzerinde, denizden 420 metre yüksekte kurulmuştur. Adana'ya 138 km. uzaklıktadır.

FELÂHİYE, İç Anadolu bölgesinde, Kayseri iline bağlı 19.963 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.711 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 490 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları Kızılırmak yayının iç kesimine düşer. Akdağ kütlesinin güney uçlarındadır. Başlıca akarsuyu Kızılırmak'ın bir kolu olan Delice suyu ve kollarıdır. İklimi serttir. Ekonomi tarıma dayanır. Meyvacılık da yapılır.

İlçe merkezi Delice suyu üzerinde kurulmuştur. Kayseri'ye 63 km. uzaklıktadır.

FELÇ (İnme), vücuttaki hareketsizlik ve hissizliktir. Sinirlerin başlangıç ve bitim yolları arasındaki bozukluktan ileri gelir. Felç, yaralanma gibi sebeplerden olacağı gibi, üremi, diyabet, lösemi, kanser v.b. çeşitli hastalıklar sonunda da olabilir. Bundan başka sinir merkezinin beslenmesini önleyen damar tıkanması ve kanaması gibi arızalar da felce sebep olabilir. Felç, hareket sinirlerinde olmuşsa, felce uğrayan organ hareket edemez. His yollarında bir arıza olursa o zaman his felci meydana gelir. Felcin birçok çeşidi vardır. Bunlardan başlıcaları: «hemipleji» (yarım felç); «dipleji» (çifte felç); «kadripleji» (dört taraflı felç)'tir. Sinir sisteminin yukarı merkezleriyle ilgili felçlere «merkezî felç» denir. Omurilik ve doğrudan doğruya sinirin kendisine ait olan felçler de «lokal felç» diye adlandırılır. Sinir dokularındaki bozukluktan ileri gelen felçler hiç geçmez.

FELDSPAT, bir silikattır. Birçok ilkel kitlelerin, bu arada granitin bileşiminde bulunur. Potasyum, sodyum ve kalsiyumun, silisyum ve alüminyumla birleşmesinden doğar. Feldspatlar, içlerinde bulunan bu cisimlere göre üçe ayrılır. İçinde potasyum bulunanlara «ortoklas», sodyum bulunanlara «albit», kalsiyum bulunanlara da «anortit» denir. Feldspatlar asitten etkilenmez. Saf olarak porselen endüstrisinde kullanılır.

FELEK, Burhan (1889 -), tanınmış gazetecilerimizdendir. Üsküdar'da doğmuştur. İlk ve orta tahsilini Üsküdar'da Ravza-i Terakki rüştiyesinde yaptı. Üsküdar Mülkiye idadisini bitirdi. 1911'de İstanbul Hukuk mektebinden mezun oldu. Devlet memurluğu, avukatlık, okullarda Türkçe, Fransızca hocalığı, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nde yazı nevileri hocalığı yapmıştır.

B. Felek

1918 senesinde Tasviri Efkâr gazetesine foto ve spor muhabiri olarak girdi. 1925 yılından beri her gün yazmak üzere birçok gazetelerde fıkra muharrirliği yaptı. Halen Cumhuriyet'te fıkra muharriridir. 1946'da kurulmuş olan Gazeteciler Cemiyeti'nde ilk defa 4, 1959'danberi ikinci defa 10 senedir başkanlık etmiştir. Gençliğinden beri sporla uğraşmış, federasyon reisliklerinde ve Türkiye Olimpiyat Komitesi Başkanlığında bulunmuştur. Fotoğrafa, Hind seyahatine dair ve kendi mizahî hikâyelerinden mürekkep birkaç neşredilmiş eseri vardır.

FELEMENK (Bak: HOLANDA)

FELLAH, Mısır köylülerine verilen addır. Arapça «tarım işçisi» anlamındadır. Fellahlar uzun boylu, uzun kollu, geniş omuzludur. Antropologlara göre «dolikosefal» (uzunkafalı) dırlar. Gerçek Mısırlı olan Fellahlar, eski din ve dillerini Arap istilâsından sonra kaybettiler. Bugün Arapça konuşurlar. Müslümandırlar. Hıristiyanlığı benimsemiş olanlarına «Kıptî» denir. Fellahlar'ın kabiliyetleri daha çok kol kuvvetiyle yapılan işlerdedir.

FELSEFE, büyük bir bilim koludur. Hayat ve maddeyi, bunların kâinat, toplum ve ruh gibi belirtilerini inceler. Yunanca «philo - sophia» sözünden gelir; bu söz «her şeyin aslını aramayı sevmek» anlamındadır. Felsefeyle uğraşan kimselere de «filozof» denir.

Felsefenin temeli olan «düşünme» ancak «bilgi» sayesinde mümkün olabilir. Bu bakımdan eski filozoflar yalnız felsefe ile değil, astronomi, fizik, matematik gibi bilimlerle de uğraşırlardı. Esasen o zamanlar bilimler felsefeden ayrılmış değildi. Ancak Milât'tan sonraki yıllarda diğer bilimler felsefeden ayrıldı. Bu bakımdan felsefe bütün bilimlerin anası sayılır. Bugün felsefe dört dala ayrılır: 1) Mantık, 2) Ahlâk, 3) Estetik, 4) Metafizik. Bunlardan mantık, nelerin doğru olduğunu, nelerin olmadığını; ahlâk, iyi ve kötü kavramlarını; estetik, güzelliğin mahiyetini; metafizik, kâinattaki maddelerin asıl büyük sebebini, varlığın mahiyetini inceler. Zaten «felsefe» denince de doğrudan doğruya dar anlamda metafizik akla gelir.

Felsefe, altın çağını Milât'tan önce, Eski Yunanlılar ve Milât'tan sonraki ilk yüz

yılda Romalılar zamanında yaşamıştır. Yunanlı Thales ilk filozof sayılır. M.Ö. 600 yıllarında başlayan İyon felsefe okulundandır. Bu okulun amacı, «dünya neden yapılmıştır?» sorusuna cevap bulmaktı. Bu okula bağlı filozoflara, «Sofistler» denir. Sokrates, Sofistler'in düşüncelerine karşı bir okul kurdu. Ona göre her şeyden önce, «Neye yarar?» diye sormalıydı. Ahlâkı, felsefesinin merkezi haline getirdi. Sokrates'in en önemli öğrencisi Platon (Eflâtun) dur. Platon da ünlü Aristotales'in hocasıdır. Bu iki filozofun felsefeye yaptıkları etki bugün bile devam etmektedir. Romalılar, felsefe alanında Yunanlılar'ı örnek tuttular, Cicero önemli bir Roma filozofudur. 100 yılından sonra Romalı Plotinus, «neoplatonizm» i kurdu.

Yunan felsefsinin en büyük filozoflarından biri de Eflatun'dur.

İslâm felsefesi Eski Yunan felsefesinden geniş ölçüde etkilenmiştir. Yunan etkisini İslâm felsefesine sokanlar El - Kindî (ölümü: 873) ile Fârâbî (ölümü: 950)'dir. İslâm felsefesine göre, kendiliğinden var olan Tanrı, kâinat'ın hayat kaynağıdır. «Tasavvuf» diye anılan felsefî görüşün esasını bu düşünce teşkil eder. Fârâbî'den sonra İbni Sina (ölümü: 1037) ve Gazalî (1058 - 1111) gibi büyük filozoflar yetişmiş, bu iki filozofu İbni Rüşt (1126 - 1198) takip etmiştir. İbni Sina ve İbni Rüşt, yakın zamanlara kadar Avrupa felsefesine tesir etmiş iki büyük filozoftur.

Bugünkü felsefenin kurucuları Francis Bacon (1561 - 1626) ile René Descartes (1596 - 1650) tir. Bu iki filozof felsefede «usul» üzerine değerli fikirler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan sonra gelen Spinoza (1632 - 1677) eski felsefenin fikirlerini yeni bilimlerin buluşlarıyle birleştirdi. Daha sonra Berkeley (1685 - 1753) idealizm'i kurdu. Bu okula mensup filozoflar Kant, Hegel, Schopenhauer vs. dir. Başlıca felsefe okulları şunlardır: Amprizm dogmatizm, pragmatizm, pozitivizm, materyalizm, transandantalizm, determinizm' dir.

FEMİNİZM, bir fikir akımıdır. Hedefi, kadınlarla erkeklere eşit haklar sağlamaktır. 18. yüzyılın başlarına kadar kadınların sosyal hakları erkeklere göre çok sınırlıydı. Bu bakımdan bu yüzyılın başlarında kadınlar haklarını aramaya başladılar. İlk defa, İngiltere'de Mary Wollstonecraft bu konuda bir kitap yayınladı. Fransa'da da ihtilâlden sonra kadın haklarını korumak isteyenler çoğaldı. Amerika'da ise kadın haklarını koruma hareketleri 1848'de E. C. Stanton ve L. Mott'un yayınladıkları beyanname ile başladı. 1920'de kadınlara oy hakkı sağlandı. Zamanımızda çok ülkelerde kadınlarla erkeklerin hakları eşittir.

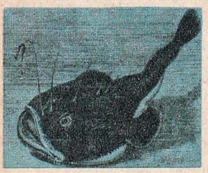

Fener balığı

FENÂRÎ ŞEMSETTİN (1350 - 1431), İlk Osmanlı şeyhulislâmıdır. Aynı zamanda çağının büyük bilginlerinden olan Fenârî Şemsettin Bursa'da doğdu. Alâettin Esvet, Cemalettin Aksarayî gibi bilginlerden ders görerek yetişti. Dinî bilgilerle beraber astronomi ve matematik öğrendi. Fenârî Şemsettin 1424'te Murat II zamanında ilk defa şeyhulislâmlığa getirildi. Altı yıl bu vazifede kaldıktan sonra öldü. Yazdığı kitapların sayısı yüzü geçer.

FENER, bir aydınlatma aracıdır. İlk fenerlerde yağ yakılarak ışık sağlanırdı. Daha sonra mum, petrol, asetilen, havagazı ve elektrik kullanılmaya başlandı. Fenerlerin cam, muşamba veya kâğıttan mahfazaları olur. Başlıca fener çeşitleri şunlardır:

Çin Feneri: Muşamba veya kâğıt mahfazalı, üstüvane, karpuz gibi çeşitleri vardır. Açılıp kapanabilir. Çoğunun üstü süslü desenli olur. Şenliklerde süs için kullanılır.

Gemici Feneri: Deniz taşıtlarında olduğu kadar kara taşıtlarında da kullanılır. Rüzgârdan sönmeyecek şekilde yapılmıştır. Gemilerin sağındaki (sancak) fenerler yeşil, solundaki (iskele) fenerler ise kırmızı renkli olur. Yine rüzgârdan sönmeyecek şekilde dört tarafı kapalı camdan yapılan bir çeşit fener de eskiden evden eve gitmek için kullanılırdı.

Dikili Fener: Direkler üzerinde olur. Eskiden şehirlerin aydınlatılmasında kullanılırdı.

Cep Feneri: Elektrik pilleriyle çalışır. Yassı ve yuvarlak çeşitleri vardır.

FENER BALIĞI, 500 metreye kadar olan derinliklerde yaşayan bir balıktır. Tropikal ve ılık sularda bulunur. Hemen hemen vücudunun yarısı kadar olan başında geniş bir ağzı vardır. Ağzının üstünde, sırt yüzgeçinin önündeki ince bir organın titremesinden suda yakamozlar olur. Bunların sayesinde fener balığı avını kendine çeker. Boyları 1 metreye yakındır. 2 metre olanları da vardır. Sularımızda iki çeşidi bulunur. Eti lezzetli olmakla beraber görünüşü pek çirkin olduğundan özel olarak avlanmaz.

FENİKELİLER, İlkçağ'da, Filistin, Suriye ve Lübnan kıyılarında yaşamış denizci ve tüccar bir kavimdir. Küçük site krallıkları kurmuşlar ve bu krallıklar zaman zaman birbirlerini egemenlikleri altına almıştır. Samî kavimlerden olan Fenikeliler denizcilikleriyle ün kazanmışlardır. Kurdukları büyük donanma sayesinde Akdeniz kıyılarında küçük sömürgeler edinmişlerdi. Yalnız Akdeniz'le yetinmeyip Avrupa ve Afrika kıyılarını da dolaşan Fenikeliler,

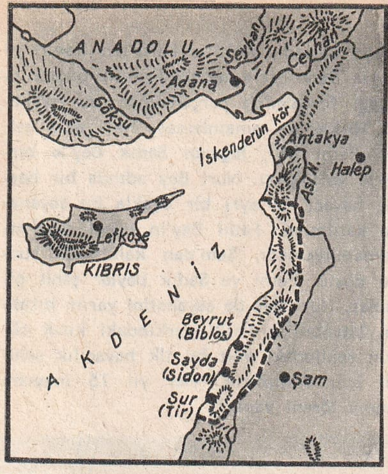

Fenikeliler

buraların ürünlerini Ortadoğu'ya taşıdılar. Kuyumculuk, camcılık, dokumacılık gibi alanlarda ileri bir sanayi yarattılar. Bir yandan da buğday, kereste, zeytinyağı gibi ürünleri Asur ve Mısır'a satıyorlardı. Fenikeliler'in en parlak çağı M. Ö. 1000 - 525 arasıdır. Bu çağlarda Sidon (Sayda) ve Tir (Sur) şehirleri çok gelişti. Fenike sonraları sıra ile Babil, Asur, İran ve Roma egemenliği altına girdi.

FENOL, kimyasal bir bileşiktir. Kömür katranının 160 - 240° arasındaki kademeli damıtılması sırasında naftalinle beraber elde edilir. Asit özelliği gösterir ve turnusol kâğıdını kırmızıya boyar. Fenoller kimyada halkalı sistemin elemanlarından olan benzen halkasına OH ilâvesiyle meydana gelirler. Bunların arasında bir OH grubu taşıyanlara «monofenoller», iki OH grubu taşıyanlara «difenoller» v.b. denir. Asitfenik, bir monofenoldür. Aspirin de bir fenol türevidir. Bakalit, fenolle formaldehit'ten elde edilir.

FENOMENİZM (Olaycılık), yalnız fenomenlerin (olayların) varlığını kabul eden bir felsefe doktrinidir. Fenomencilere göre esas olan yalnız olaylardır. Fenomenizm birçok noktalarda idealizm ile karışır. Fenomenciler olaylardan başka bir gerçek kabul etmez, maddenin de bir takım olayların katışmasından başka bir şey olmadığını ileri sürer.

FERACE, eski Türk kadın kıyafetlerindendir. İç giyim üstüne giyilen ferace çok bol bir giyecek idi. Kolları, kol ağızları çok geniş olur, etek topuklara kadar inerdi. Ferace, yaşmak adı verilen bir yüz örtüsüyle beraber kullanılırdı. Feraceler «Engürü sofu» veya «gürünşah» denen Türk dokumalarından yapılırdı. Ayrıca atlas, tafta, çuha ve ipekli kumaşlardan da olurdu. Zamanla feracelerin biçimleri değişti. 19. yüzyılın sonunda çarşafın yayılması üzerine tamamen ortadan kalktı.

FERDİNAND I (1861 - 1948), Bulgaristan kralıdır. Viyana'da doğdu. 1887'de Bulgaristan'a ikinci prens olarak seçildi. O sırada Bulgaristan bir prenslik olarak Türkiye'ye bağlıydı. 1908 Meşrutiyeti'nin Türkiye'de sebep olduğu kargaşalıktan faydalanarak kendisini kral ilân etti. Bulgaristan'ın 1. Dünya Savaşı'ndaki kayıplarından sonra tahttan feragat ederek, yerini oğlu Boris'e bıraktı. Ferdinand, Abdülhamit II'nin fahri yaveriydi. Ona yazdığı mektupları «kulunuz» diye imzalardı. Türk protokolünde rütbesi «müşir» idi.

Ferdinand I

FERGANA, Türkistan'da, bir Türk ülkesidir. Üç tarafından yüksek dağlarla çevrili olan Fergana'nın ortasından Sir Derya nehri geçer. Ülkede büyük ölçüde pamuk tarımı yapılır. Fergana'nın en büyük bölümü Sovyetler Birliği'ndeki Türk cumhuriyetlerinden olan Özbekistan ile Kırgızistan'da, bir kısmı da Tacikistan'da kalmıştır. Başlıca şehirleri Andican, Hokant ve Fergana'dır. Babur Şah ve babası bu ülkede hükümdarlık etmiş, daha sonra ülke Özbekler'in eline geçmişti. Buradaki Türk hanlığını, Ruslar ortadan kaldırdı.

FERHAT'LA ŞİRİN, bir halk hikâyesidir. Birbirine kavuşmak istiyen iki sevgilinin aşk macerasıdır. Bazı hikâyelerde sevgililer kavuşur, bazılarında kavuşmaz. Ferhat'la Şirin'i kimin yazdığı belli değildir. Ağızdan ağıza anlatılarak yayıldığı gibi eskiden beri basılı nüshaları da vardır.

FERİBOT, otomobil, araba, vagon taşımaya mahsus gemilere denir. Bunlar daha çok nehir ve limanlarda, kara taşıtlarını bir kıyıdan bir kıyıya geçirmekte kullanılır. Bugün otomobil, araba taşıyan vapurlara daha çok «araba vapuru» diyoruz. İlk feribotlar kürekliydi. Bazıları da kıyıdan kıyıya iple çekilmek suretiyle işlerdi. Bunların yerini sonradan buharlı ve sıvı yakıtlı gemiler aldı .

Ticaret filomuzun feribotlarından «Truva»

FERİDUN BEY (Ahmet Feridun Paşa) (? - 1583), yazar ve devlet adamıdır. 1570'de reisülküttap (dışişleri bakanı), 1576'da nişancı (devlet bakanı) oldu. 1582'de padişahın halazadesiyle evlendi. Rütbesi beylerbeyi idi.

Feridun Bey büyük şöhretini «Münşeâ' tus' - Selatîn» ('İmparatorların Yazışmaları) adlı eseriyle yaptı. Eseri yazdığı sırada henüz «Bey» olduğu için, bundan sonra da Feridun Bey diye tanınmıştır. Eserin büyük kısmını padişahların mektupları, seferlerdeki ruznameler meydana getirir.

Ferit Paşa

FERİT PAŞA, Damat Mehmet (1853 - 1923), Osmanlı sadrâzamlarındandır. İstanbul'da doğdu. Hariciyeye girerek dış ülkelerde bulundu. Londra'da başkâtip iken, Sultan Mecit'in kızlarından Mediha Sultan'la evlendi. Rütbesi vezirliğe yükseltildi, 1909'da Ayan Meclisi'ne üye seçildi. Ferit Paşa, Sultan Vahidettin tarafından beş defa sadrâzamlığa getirilmiştir. Devlet adamı vasıflarından mahrum olması, yüksek devlet işlerinde tecrübeli olmaması yüzünden Avrupa'da gülünç oldu. Daha sonra Millî Mücadele'ye engel olmaya kalkıştı. Bu hareketi ile memlekette büyük ölçüde nefret uyandırdı. Sonunda hayatından korkarak Avrupa'ya kaçtı. Fransa'da Nice'de öldü. Çocuğu olmamıştır.

FERMUVAR, giyim eşyası, çanta ve benzerinde kullanılan bir açıp kapama düzenidir. Fermuvar karşılıklı iki sıra diş ile bunların arasında hareket eden bir birleştiriciden ibarettir. Birleştirici yukarı doğru çekilince karşılıklı dişleri birbirine kenetler. Kenetlenen dişler elle ayrılmaz, bunları ayırmak için birleştiriciyi aşağı doğru çekmek lâzımdır. İlk fermuvar 1893'te Amerika'da yapıldı, sonraları gelişti ve yayıldı.

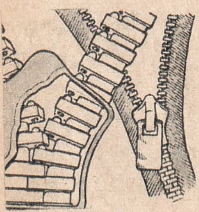

Fermuvar

FERSAH, bir uzunluk ölçüsüdür. Farsça «fersenk» ten gelir. Adi adımla bir atın bir saatte aldığı yol bir fersah sayılırdı. Bugünkü ölçülere göre yaklaşık olarak 4 km. kadar eder.

FES, eskiden Türkiye'de kullanılan kırmızı renkli, arkasında püskülü olan, saksı biçiminde bir başlıktır. Daha ziyade erkekler giyerdi. Bugün bazı Müslüman memleketleri halkı hâlâ fes giyer. Fes, Türkiye'de 1828'den 1925'e kadar 97 yıl kullanılmıştır. Bu başlık adını, Afrika'daki Fas şehrinden alır. Çünkü ilk defa orada yapılıp giyildiği söylenmektedir. Ancak bunun ne dereceye kadar doğru olduğu belli değildir. Fesin biçimi zamanın modasına göre değişirdi. Belli başlı biçimler: Zuhaf, Hamidiye, Sıfır, Mecidiye, Aziziye idi.

FESLEĞEN, bir süs bitkisidir. Yapraklarının güzel kokusuyle tanınır. Evlerde saksılarda yetiştirilir. Ballıbabagillerden olan fesleğenin anavatanı Hindistan'dır. Beyaz, pembemsi çiçekler açar. Kolay yetişen bir bitkidir. Bir de «yer fesleğeni» vardır ki, sütleğengillerdendir. Yer fesleğeni ilâç yapımında kullanılır.

Fethi Bey

FETHİ BEY, Tayyareci (1891 - 1913), ilk havacılarımızdandır. Bahriye mektebini bitirdikten sonra 1911'de tayyareciliği öğrenmek maksadıyle İngiltere'ye gitti. Yurda döndükten sonra pilot olarak çalışmaya başladı. 1913'te Paris'ten Kahire'ye giden Dancourt adındaki Fransız pilotunun uçağı Toroslar'da parçalanınca, bu seyahati Türkler'in tamamlaması fikri akla geldi. Fethi Bey, teğmen Sadık Bey'le birlikte yola çıktı. Nuri Bey adında bir başka havacı da ayrı bir uçakla bu seyahate katılmıştı. Fethi Bey'in uçağı seyahati tamamlıyamadı, Şam'dan kalktıktan sonra düştü. Fethi ve Sadık beyler şehit oldular. Nuri Bey de seyahatini yarım bıraktı. İstanbul'da Fatih parkındaki kırık sütun şeklindeki anıt bu ilk havacılık şehidi için dikilmiştir. Her yıl 15 mayısta anma töreni yapılır.

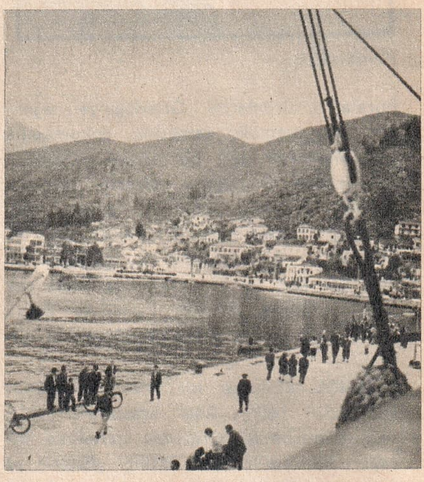

Fethiye'nin genel görünüşü.

FETHİYE, Akdeniz bölgesi'nde Muğla iline bağlı 75.202 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.386 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 3.059 km.²'dir.

İlçe toprakları deniz kıyısındaki ovalardan başlar, doğu ve kuzeydoğuya doğru yükselir. Bu kesimde yükseklik 2.000 metreyi bulur. İklimi, Akdeniz iklimidir. Yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. İlçedeki başlıca akarsu Eşen çayıdır. Fethiye orman bakımından çok zengindir. Ekonomi krom madenlerine, balıkçılığa ve tahıl, baklagiller, tütün tarımına dayanır.

İlçe merkezi, kendi adını taşıyan körfezde kurulmuştur. 1955'de büyük bir deprem sonunda hemen hemen tamamen yıkılan kasaba, yeniden yapılmıştır. Çok güzel manzarasıyle tanınan Fethiye, memleketimizin turistik köşelerinden biridir. Muğla'ya 165, Aydın'a 290 km. uzaklıktadır.

FETİŞ VE FETİŞİZM, dinin temelini teşkil eder. İlkel kavimlerin taptıkları putlara «fetiş», puta tapmaya da «fetişizm» de-

nir. Fetişizm, bir ruh hastalığının da adıdı. Bu ruh hastaları bazı eşyaya cinsî duygularla bağlanırlar.

FETRET DEVRİ, Osmanlı tarihinde 1402' den 1413'e kadar süren devrenin adıdır. Yıldırım Bayezit, Ankara Meydan Savaşı'nda Timur'a yenilip esir olduktan sonra, şehzadeleri arasında şiddetli bir taht kavgası başlamıştı. Esir padişahın büyük oğlu Emir Süleyman, Edirne'ye gelerek hükümdarlığını ilân etmişti. Burada öldürüldüğü 1411 yılına kadar hüküm sürdü, o öldürülünce yerine kardeşi Musa Çelebi geçti. Öte yandan Mehmet Çelebi de Sıvas, Ankara, Bolu, Zonguldak gibi bir kısım yerleri ele geçirmiş, Amasya'yı kendisine merkez yapmıştı. Yıldırım'ın bir diğer oğlu olan İsa Çelebi ise Bursa ve havalisinde hüküm sürmekteydi. Mehmet Çelebi 1404'te İsa Çelebi'nin devletine son verdi. İsa Çelebi 1405'te öldü. Mehmet Çelebi, aradan geçen yıllar içinde kuvvetlendi, diğer kardeşleriyle mücadele etti, sonunda Musa Çelebi'yi de öldürerek 5 temmuz 1413'de devleti birleştirdi.

FEUERBACH, Ludwig Andreas (1804 - 1872), bir Alman filozofudur. Bavyera'da doğdu. Hegel'den felsefe öğrendi. 1828'de tabiî ilimler üzerinde çalışmaya başladı. Feuerbach, yayınladığı ilk eserinde insanların ahlâk düşüklüğünü ele almıştı. Daha sonraki eserlerinde doğrudan doğruya Hıristiyanlığa hücum etti. En önemli eseri olan «Hıristiyanlığın Felsefesi»'nde, Hıristiyanlığın ve dinin kötü tarafları incelenmişti.

FIKIH, İslâm hukukudur. Dört temele dayanır. 1) Kuran, 2) Hadîs, 3) Kıyas, 4) İcmâ. Herhangi bir konuda, Kuran'da açıklayıcı bir âyet varsa, evvelâ bu esas alınır. Kuran'da bulunmayan konularda Hz. Muhammed'in «sahih» (doğru) Hadîsleri esas alınır. Eğer aranan esas burada da bulunamazsa, o zaman fıkıhın üçüncü esası olan «kıyas» yoluna başvurulur. Kıyas, bir meselenin benzerini Âyet ve Hadîs olarak bulmak demektir. Bulunan benzer Âyet veya Hadîs, genelleştirilerek yeni meseleye uygulanır. Bu da olmazsa, nihayet fıkhın dördüncü esası İcmâya baş vurulur. İcmâ, bir mesele üzerindeki halkın isteği demektir. Kuran'a ve Hadîs'e aykırı olmadıkça halkın isteği esas sayılır.

FINDIK, bir ağaççığın ve meyvasının adıdır. Kuzey yarımküresinin ılık iklimli birçok yerlerinde yetişir. Kayıngillerden olan fındık, Türkiye'de de pek bol yetişir. Karadeniz bölgesi, Türkiye'nin fındık merkezidir.

Fındık besleyici bir yemiştir. Yağ, karbonhidrat ve azot bakımından zengindir. Ayrıca potasyum, demir, kalsiyum, fosfor gibi madensel maddeler ve B_1, B_2 ve C vitaminleri vardır. 100 gram fındık 682 kalori verir. İç fındık çiğ olarak, ya da kavrulup yenir. Ayrıca pastacılıkta, çikolata yapımında çok kullanılır.

Türkiye'de 160.000.000'dan fazla fındık ağacı vardır. Yılda elde edilen fındık miktarı 70 - 80.000 tonu bulur. Türkiye, dünyanın en çok fındık yetiştiren memleketidir. Türkiye'den sonra İtalya ve İspanya gelir. Bu sebeple fındık, en önemli ihraç mallarımız arasındadır. Yapılan incelemeler Karadeniz Bölgesindeki fındığın 600 yıldan beri ihraç edildiğini göstermiştir.

Başlıca fındık çeşitleri tombul fındık,

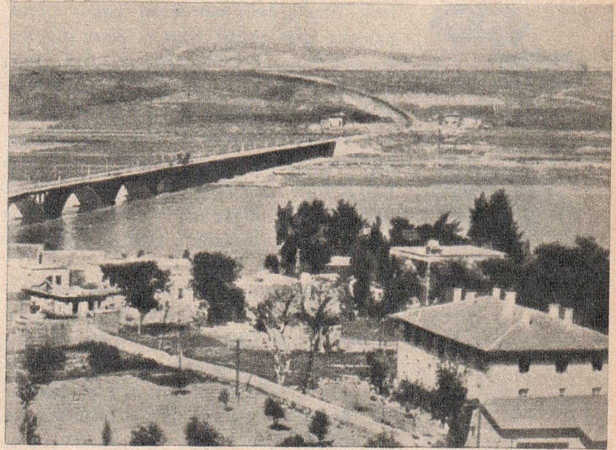

Fırat nehri üzerinde Birecik köprüsü

değirmendere ve sivri fındıktır. Değirmendere tazeyken yenir. Asıl makbul çeşit tombul fındıktır. Mahsulün % 80'ini teşkil eder. Ayrıca kara fındık, kan fındığı, foşa fındık v.b. gibi çeşitleri vardır.

FINDIKLI, Karadeniz bölgesinde Rize'ye bağlı 13.771 nüfuslu bir sahil ilçesi ve bu ilçenin 3.928 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 409 km.²'dir.

Fındık

İlçe toprakları kıyıdan başlayarak büyük bir eğilimle yükselir. Çok dar bir kıyı ovası vardır. Pishala, Sümle, Abu gibi dereler çok arızalı olan ilçe topraklarını, kıyıya dik akarak ve vâdileri derin bir şekilde yararak sular. Ormanlar zengindir. Kayın, kestane, lâdin ve çam çeşitleri bulunur. Ekonomik hayat fındık üzerinedir. En çok ekilen tahıl mısır ve ihtiyaca yetecek kadar da pirinçtir.

İlçe merkezi deniz kıyısında kurulmuştur. Hopa - Rize şosesi üzerindedir.

FIRAT, Türkiye'nin en büyük nehirlerindendir. 2.800 km. uzunluğundaki Fırat'ın 953 km.'lik kısmı Türkiye sınırları içinde bulunur. Fırat nehri, Murat ve Karasu adındaki iki büyük kolun birleşmesiy-

le meydana gelir. Murat suyu, Van gölünün kuzeyindeki Aladağ ve Tendürek dağının yamaçlarından çıkan kollarla büyür. Karasu ise Erzurum'un kuzeyindeki Dumlu dağından çıkar. Bu iki kol, Keban kasabasının 12 km. kuzeyinde birleşir. Fırat daha sonra Kuruçay ve Tohma çayını aldıktan sonra Toroslar'ı geçer ve Cerablus yakınlarında Türkiye'den çıkar. Suriye'yi geçtikten sonra Irak'ta Dicle ile birleşip Şattülarap adını alır ve Basra körfezine dökülür.

ÜÇ FISTIK ÇEŞİDİ:

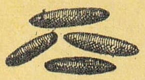

Çam fıstığı

Yer fıstığı

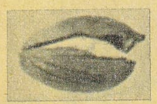

Antep fıstığı

FIRIN, her taraftan aynı derecede sıcaklık sağlayarak, içindekini pişiren ocaktır. Fırınların çok çeşidi vardır. Ekmek fırını, çanak - çömlek fırını, kömür fırını, yüksek fırın, tuğla fırını gibi. Ekmek fırınlarında ekmekten başka börek, baklava gibi çeşitli hamur işleri pişirilir. Ekmek fırınları, çalı, çırpı, elektrik, ya da akaryakıt brülörleriyle ısıtılır. Büyük şehirlerimizin çoğunda artık çalı çırpı yakan fırınlar azalmıştır. Daha çok akaryakıt ve elektrik kullanılmaktadır. Ekmek fırınlarının her tarafı kapalı olur. Yalnız «ağız» denen kısmında küçük bir açıklık vardır, fırın buradan ısıtılır, pişirilecek şeyler buradan konur.

Ağaç dallarının kömür haline getirildiği yerlere, «kömür fırını», tuğla ve kiremitlerin pişirildiği yere, «tuğla fırını», madenlerin eritildiği yere «yüksek fırın» denir. Endüstride de çeşitli fırınlar kullanılır. Bunların başında maden filizlerinden saf maden elde etmek için kullanılan fırınlar gelir.

FIRTINA, saniyede 25 - 30 metre hızla esen rüzgârdır. Meteoroloji dilinde fırtına 11° hızla esen rüzgârdır ki, bundan daha şiddetlisi kasırgadır. Kasırga saniyede 30 metreden fazla hızla eser. Günlük hayatımızda fırtına diye adlandırdığımız rüzgârlar ise, gerçek fırtınalara göre çok hafif eser. Fırtına, ağaç gövdelerini sallar, daları kırar.

Başlıca fırtına çeşitleri kum fırtınası, toz fırtınası, kar fırtınasıdır. Kum fırtınası çöllerde olur. Çöllerde geceler çok serin geçer. Gündüzün havanın birdenbire ısınması, sıcak havanın yükselmesine, yerine soğuk hava akmasına sebep olur. Kum fırtınası, kervanlar için çok tehlikelidir. Toz fırtınaları kurak bölgelerde olur, rüzgârlar, sürükledikleri toz zerreciklerini kilometrelerce uzağa götürürler. Toz fırtınası, toprağın üst tabakasını götürmesi bakımından zararlıdır. Kar yağarken esen rüzgâr ise kar fırtınasına sebep olur.

Fichte

FIRTINA KUŞU, Okyanuslarda yaşayan ve birçok cinsi olan bir kuştur. Kırlangıçtan daha küçük çeşitleri olduğu gibi boyları 80 - 90 santimi bulanları da vardır. Dünyanın bütün okyanuslarında bulunmakla beraber, daha çok Antarktika sularında yaşarlar. Birçok çeşitleri aylarca karaya ayak basmadan denizde yaşar. Ancak kuluçka mevsiminde karaya çıkarlar.

FISTIK, bir yemiştir. Yer fıstığı, Antep fıstığı ve çam fıstığı olmak üzere üç çeşidi vardır. Yer fıstığı, sıcak bölgelerde yetişir. İkiçenekli ayrıtaçyapraklıların baklagiller familyasındandır. Anavatanı Güney Amerika'dır. Yer fıstığının meyvası, toprağın içinde yetişir. Patates gibi toprağı kazmak suretiyle toplanır. Yağ yapımında kullanılan bu yemiş, çiğ olarak, ya da kavrulup yenir. Çam fıstığı, fıstık çamının kozalaklarından çıkarılır. Sert kabukludur. Pilâv, dolma gibi yemeklerde, bazı çeşit helvalarda kullanılır. Antep fıstığı, ayrı taçyapraklıların antepfıstığıgiller familyasından bir bitkidir. Gaziantep dolaylarında yetişir. «Şam fıstığı» da denir. Pastacılıkta kullanılır, kuru yemiş olarak da yenir.

FITIK, iç organlarımızın bir parçasının karın çeperini geçerek deri altında bir şişkinlik meydana getirmesidir. Fıtık en çok göbekte, kasıkta, diyaframda olur. Fıtıkların rahatsızlık vermesini önlemek için «fıtık bağı» yahut «kasık bağı» denen özel bağlar kullanılır. Fakat en iyi kurtuluş çaresi ameliyattır.

FITNAT, Zübeyde (? - 1780), bir kadın şairimizdir. Şeyhülislâm Mehmet Esat Efendi'nin kızı olan Fıtnat Hanım, şiirde şahsen dost olduğu Büyük Ragıp Paşa'nın etkisinde kalmıştır. Mükemmel bir tahsil görmüş bulunan Fıtnat Hanım lirizm bakımından oldukça kuvvetli bir şairdir. Dil ve şekil bakımından ise mükemmeldir.

FİCHTE, Johann Gottlieb (1762 - 1814), bir Alman filozofudur. Küçük yaştan itibaren okumaya meraklıydı. Bol bol okudu. 18 yaşında Jena Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesine girdi. Bu sırada Kant ile tanıştı. Çok geçmeden onunla dost oldu. Bu dostluk genç filozofun kısa bir süre içinde tanınmasını sağladı. Jena Üniversitesine felsefe profesörü oldu. 1799'da üniversiteden ayrılıp Berlin'e gitti. Orada iken, 1807'de meşhur «Alman Milletine Hitap» adlı eserini yayınladı. Fichte, Schelling ve Hegel ile beraber Kant felsefesini yaymaya çalışan üçlü topluluğu kurmuştur. Onun felsefesi Kant felsefesinin devamı sayılır.

FİDİAS (Bak: PHİDİAS)

FİĞ, bir bitkidir. Hayvan yemi olarak kullanılır. İkiçenekli ayrı taçyapraklıların baklagiller familyasından olan fiğin ana-

vatanının Türkiye olması kuvvetle muhtemeldir. Fiğin beyaz tanelisi Avrupa'da insan besini olarak da kullanılır. Türkiye'de fiğ tarımı en çok Balıkesir, Manisa, Isparta ve Denizli'de gelişmiştir. Fiğin çoğunlukla tırmanıcı bir gövdesi vardır. Daha çok başka tahıllarla beraber ekilir.

FİJİ ADALARI, Büyük Okyanus'ta bir takımadadır. Melanezya adaları topluluğundan olan Fiji adaları Samoa ve Tonga ile Yeni Hebrid adaları arasındadır. Bütün adaların nüfusu: 449.000 kişi, yüzölçümü tutarı: 18.233 km.²'dir. Sayıları 322'yi bulan Fiji adalarından ancak 106'sı meskûndur. Bunlardan Viti Levu ve Manua Levu büyük adalardır. İkisinin yüzölçümü 16.000 km.²'yi bulur.

Fiji adaları İngiliz sömürgesidir. Adaların başkenti, Viti Levu adasındaki Suma limanıdır. Nüfusu 30.000 kadardır. Adaların ekonomisi altın ve şekerkamışına dayanır.

FİKRET, Mehmet Tevfik (1867 - 1915), son yüzyılın en büyük şairlerindendir. İstanbul'da doğdu. 1888'de Galatasaray'dan mezun oldu. Hariciye nezaretinde, sadaret özel kaleminde çalıştı, öğretmenlik etti. Bu arada şiirler yazıyordu. Galatasaray'dan hocası olan Recaizâde Ekrem'in tavsiyesiyle Servet-i Fünun dergisinin başına getirildi. 1901'de Servet-i Fünun'dan ayrılıp «Âşiyan» adını verdiği köşküne çekildi. Burası bugün Edebiyat-ı Cedide müzesidir. 1908 Meşrutiyetinden sonra Hüseyin Cahit'le beraber Tanin gazetesini çıkardı. 1909'da Galatasaray'a müdür oldu. Ertesi yıl bu görevinden ayrılarak İstanbul Üniversitesine hoca olduysa da orada da fazla kalmadı. Robert Kolej'de öğretmenlik aldı, ölümüne kadar burada öğretmenliğe devam etti.

Eşsiz dürüstlüğü, nezaketi ile tanınan Tevfik Fikret, dile ve şiire büyük bir kudretle hâkimdi. Bazı şiirlerinde eski ağdalı dili kullanmış, fakat birçok şiirlerini de sade, duru bir Türkçe ile yazmış, Türkçe'yi kusursuz bir şekilde aruz kalıplarına uydurmuştur. Fransız romantizminin etkisi altında olan Fikret, aynı zamanda kuvvetli bir ressamdı. Başlıca eserleri Rübab-ı Şikeste, Halûk'un Defteri, Rübabın Cevabı, Tarih-i Kadim - Doksanbeşe Doğru'dur.

FİL, kara hayvanlarının en irisidir. En büyük özellikleri iri dişleri ve üst dudakla burnun birleşmesinden meydana gelen hortumlarıdır. Ağırlıkları 4 - 5 tonu bulur. Hortum, filin hem dokunma, hem koklama organıdır. Hortumun ucundaki iki delik burun delikleridir. Fil, hortumuyla bir leblebi tanesini alabildiği gibi, çok ağır ağaç kütüklerini de taşıyabilir. Filin görme duyusu zayıf, buna karşılık koku alma ve işitme duyusu kuvvetlidir. Filler, ağızlarının iki yanından çıkan iki uzun, eğri dişi büyük bir ustalıkla silâh olarak kullanır.

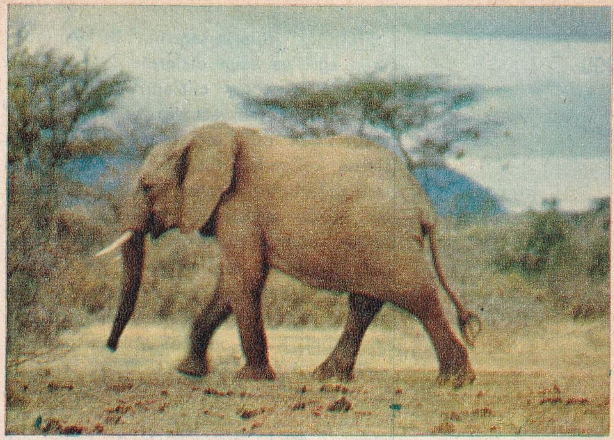

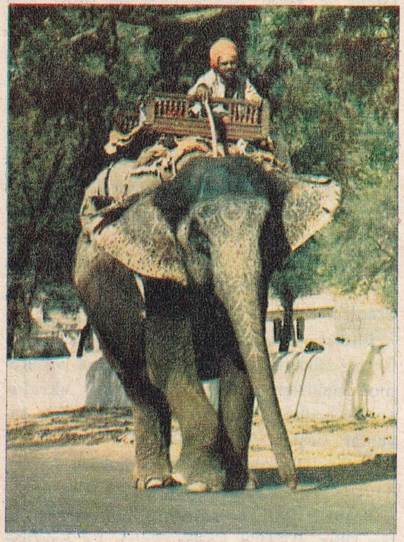

Afrika fili (yukarıda) ve Asya fili (yanda)

Fillerin Afrika ve Asya fili olmak üzere iki çeşidi vardır. Asya filleri cüsselerinin, bu arada kulaklarının ufaklığıyle tanınır. Afrika filleri ise çok daha iridir, kulakları da büyük olur. Filler 60 - 70 yıl yaşar, ot yiyerek beslenirler, sürüler halinde gezer, aile hayatı yaşarlar.

T. Fikret

FİLADELFİYA (Bak: PHİLADELPHİA)

FİLAMA (Bak: FLÂMA)

FİLARMONİ, müziksever, müzik dostu anlamına gelir. Çeşitli konser ve müzik toplulukları ise «filarmonik» diye anılır. Özel bir itina ile kurulan ve müzik alanında önemli yeri olan orkestralara da «filarmonik orkestra» denir.

FİLBAHAR (Bak: AKASMA)

FİLDİŞİ, fillerin ağzının iki yanından çıkan eğri ve uzun dişlerdir. Açık krem rengindedir. Kolay cilâlanır. Oyma suretiyle çeşitli süs eşyası v.b. yapımında kullanılır. Çok eski çağlardan beri bu gibi işlerde kullanılan fildişi, yüzlerce yıldan beri değerli bir ticaret metaıdır. Fildişinden yapılan eşyaların başında, bilardo topları, piyano tuşları, tuvalet ve ev eşyası, ayrıca süs eşyaları gelir. Vaktiyle fildişi elde etmek için geniş ölçüde fil avlanırdı. Sonradan fil sayısının azalması üzerine, sunî fildişi yapımı yoluna gidildi.

FİLDİŞİNDEN EŞYALAR:

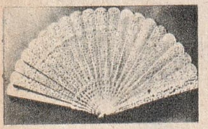

Çin işi bir yelpaze

Fildişi oymacılığı M.Ö. 3000 yıllarından beri bilinmektedir. Eski Mısırlılar ve Fenikeliler, bu sanatı biliyorlardı. Ayrıca İslâm ve Türk ülkelerinde de fildişi çok rağbetteydi.

15. yüzyıldan kalma Holanda işi bir Meryem Ana heykelciği

FİLDİŞİ KIYISI CUMHURİYETİ, Gine Körfezi'nde bir devlettir. Kuzeyinde Mali ve Yukarı Volta, doğusunda Guinea ve Liberya, güneyinde Atlas Okyanusu (Guinea Körfezi), batısında Togo vardır.

Nüfusu: 3.835.000, yüzölçümü: 336,200 km².'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Abican (Abidjan), dili: Afrika dilleri ve Fransızca; dini: %12 Müslüman, geri kalanı Animist ve Hristiyan; parası: Frank'tır.

Fildişi Cumhuriyeti'nin toprakları ovalıktır. Ülkeyi Sassandra, Bandama ve Komoé nehirleri sular. Kıyılar sık ekvator ormanlarıyla kaplıdır. İçlere doğru savanlar başlar. Yıllık sıcaklık ortalaması 32° dir. Ülkenin ekonomisi kakao, kahve, kauçuk ve kereste üzerinedir.

Fransız Batı Afrikası'nın bir parçası olan ülke, 1948'e kadar Volta ile beraber idare ediliyordu. 1960'ta bağımsızlığa kavuştu. Bugün Fransız Birliği'ne dahildir.

Filip II

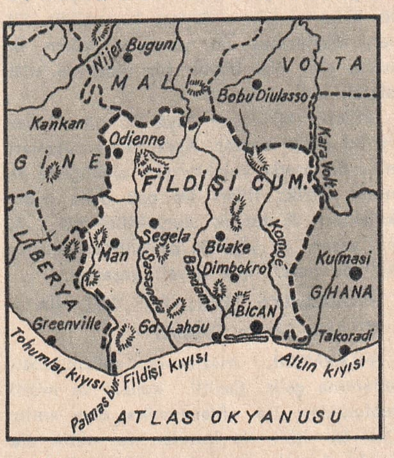

Fildişi Kıyısı

FİLİBE, tarihî bir Türk şehridir. Bugün Bulgaristan sınırları içinde kalmıştır ve Bulgaristan'ın Sofya'dan sonra en büyük şehridir. Meriç nehri üzerindeki şehrin eski adı, «Filipopolis» idi. Türkler bu adı Filibe'ye çevirdiler. Bulgarlar bugün «Plovdiv» diyorlar. Nüfusu: 189.000'dir. Filibe 1363'te Türkler tarafından zaptedildi. Bu tarihten itibaren 500 yıldan fazla bir süre Türk sınırları içinde bir sancak merkezi olarak idare edildi. 1878'de iç idaresinde muhtar Doğu Rumeli'nin merkezi oldu. 1908'de Türkiye'den tamamen ayrıldı.

FİLİKA, küçük sandala benzer bir deniz taşıtıdır. Açık denizlerde sefer yapamaz ve yalnız belirli maksatlar için kullanılır. Donanmaya ait bot tipi tekneler de bu adla anılır. Filikalar devamlı olarak gemide bulunur, ancak bir hizmet göreceği zaman denize indirilir. Filikaların başlıca vazifesi, tehlike anında denizde can kurtarmak, teknenin karaya yanaşamadığı hallerde kara ile arada irtibat sağlamaktır.

FİLİM, fotoğrafçılık ve sinemacılıkta kullanılan yarı saydam, ince levha ve şeritlere denir. Filim «asetil-selüloz» denen bir maddeden yapılır. Bunun bir yüzüne ince bir tabaka halinde jelâtinle karışık gümüş bromür sürülür. Fotoğrafçılıkta bu çok ince tabakaya «emülsiyon» denir. Bu çok ince emülsiyon tabakası, ışığa karşı son derece hassastır. Mercekten geçen görüntü filme düştüğü zaman, emülsiyonu etkiler. Kimyasal maddelerle yapılan banyo sonunda filim, görüntüyü tespit etmiş olur. Filimler eskiden «nitroselüloz» la yapılırdı. Bu tip filimler son derece çabuk yanıcı olduğundan sık sık yangınlara sebep olurdu. Şimdiki filimler yanmaya karşı oldukça dayanıklıdır.

FİLİP II (M.Ö. 382-336), Makedonya kralıdır. İskender'in babası olan Filip, 356 yılında kral oldu. Ordu ve maliyeyi ıslah etti. Trakya'nın önemli bölümlerini zaptederek Ege denizine çıktı. Daha sonra, 339'da Atinalıları da bozguna uğratarak Yunanistan üzerinde egemenlik kurdu. Filip II, bunun üzerine İran'ı almak için çalışmalara girişti. O sırada Anadolu da İran'ın elindeydi. Ancak sefere çıkamadan bir suikaste kurban giderek öldürüldü. Onun yapamadığı işlerin çoğunu sonradan oğlu Büyük İskender yaptı.

FİLİPİNLER CUMHURİYETİ, Uzakdoğu'da bir devlettir. Adalar üzerindeki Filipinler Cumhuriyeti'nin kuzeyinde ve doğusunda Büyük Okyanus, güneyinde Selebes denizi, batısında Güney Çin Denizi vardır. Nüfusu: 33.477.000 kişi, yüzölçümü: 299.000 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Manila, dili: İngilizce, Ta-

galogca, Visayanca, İspanyolca; dini: Katolik, Müslüman (%5), parası: Peso'dur.

Filipinler, binlerce adadan meydana gelmiştir. Bu adalar o kadar küçüktür ki, çoğunun adı bile yoktur. 2,5 km^2.'den büyük adaların sayısı ancak 264 tanedir. Filipinler'i meydana getiren 7.100 adadan ancak 2.773'ünün adı vardır. Ülkenin yüzölçümünün 200.000 km^2.'den fazlasını Mindanao ve Luzon adaları meydana getirir. Bu iki büyük adadan kuzeydeki Luzon (108.415 km^2.), güneydeki de Mindanao (98.681) dur. Başkent Manila, Luzon'dadır. Ülkede genellikle ekvator iklimi hüküm sürer, tropikal ormanlar çoktur. Ekonomik hayat pirinç, muz, şeker kamışı, tütün ve pamuk tarımına dayanır. Krom, gümüş, altın madenleri işletilir.

Filipinler 1527'den 1898'e kadar İspanyol sömürgesiydi. 1898'de Birleşik Amerika'ya geçti. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 4 temmuz 1946'da bağımsızlığını kazandı.

FİLİSTİN, Yakın Doğu'da bir ülkedir. Kuzeyde Lübnan, doğuda Ürdün, güneyde Sina Yarımadası, batıda Akdeniz'le sınırlanır. Bugün Filistin'de şu üç devlet vardır: 20.805 km^2.'lik bölümünde İsrail, 1.000 km^2.'lik bölümünde Mısır, 9.925 km^2.'lik bölümünde de Irak. Filistin'de Yahudi ve Arap olmak üzere 3,5 milyon kadar nüfus yaşar. Tarihî bir ülke olan Filistin, İbranîler'in yurdu olarak ünlüdür. Ülkeyi 1516'da Yavuz, Osmanlı topraklarına katmış, Filistin o tarihten 1918'e kadar Türkler'in elinde kalmıştır.

FİLOKSERA, bir cins böcektir. Bitkilere zarar verir. 30 kadar çeşidi vardır. Bunlar arasında en tanınmışı asmalara zarar veren «phylloxera vastatrix» tir. Filoksera'nın Amerika'dan Avrupa'ya geçmesi 19. yüzyılın ortalarına raslar. Bu tarihlerde Fransa'da büyük zararlara sebep olmuştur. Bugün yapılan sürekli çalışmalar sayesinde bu böceğin verdiği zarar azaltılmıştır. Filoksera, asmanın hem yaprağına, hem de köküne zarar verir. Meşe ağaçlarına zarar veren bir çeşidi de vardır.

FİLOLOJİ, yazılı eserleri ve dili incelemek suretiyle bir topluluğun kültürünü araştırma ilmidir. Diller ve yazılı eserler, birçok bakımlardan incelenebildiği için filoloji değişik anlamlarda kullanılmıştır. Filolojinin temelini dil teşkil eder. Filoloji sahasına giren konular şunlardır: Eski metinlerin tespiti ve yayınlanması, dil tarihi, dil bilgisi, genel ve özel lengüistik. Edebiyat tarihi ve edebiyatla ilgili diğer çalışmalar (biyografi, bibliyografya, estetik, tenkit gibi) metinler şerhi. Herhangi bir

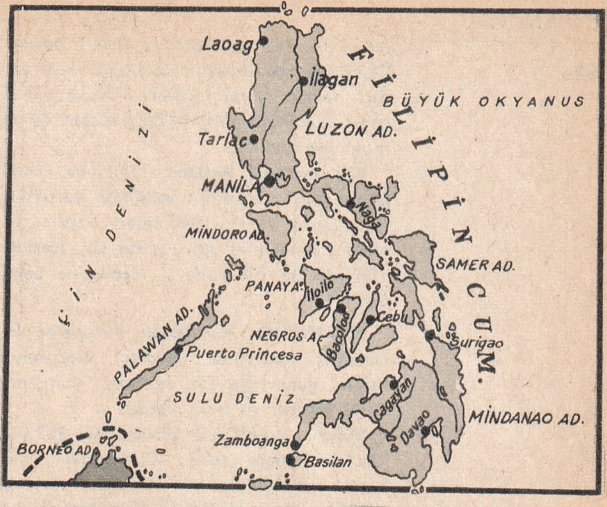

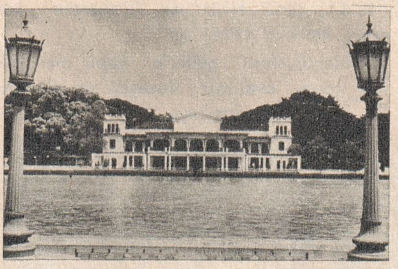

Filipinler haritası ve başkent Manila'da Cumhurbaşkanı sarayı

yazıda Türk filolojisi veya Alman filolojisi dendiği zaman, denen şeyden yukarıdaki hususların toplamı anlaşılır.

FİLTRE, (Bak: SÜZGEÇ VE SÜZME)

FİLYOS, Karadeniz bölgesinde bir akarsudur. 290 km. uzunluğundaki Filyos çayı, Köroğlu dağlarından çıkar. Karabük yakınında Araç suyu ile, daha sonra Bolu suyu ile birleştikten sonra Karadeniz'e dökülür.

FİNCAN, çay, süt, kahve gibi şeyleri içmekte kullanılan küçük kâsedir. Fincanlar çok çeşitli maddelerden, çok çeşitli biçimlerde yapılır. Fincan yapımında kullanılan maddeler cam, çini, porselen, ağaç, boynuz, deri ve çeşitli plastiklerdir. Fincanın kulplu ve kulpsuz çeşitleri vardır. Deriden yapılma fincanları avcılar kullanır, bunlara avcı fincanı denir. Kulpsuz fincanlar bazan elin yanmasını önlemek için özel mahfazalar içine konur. Altın, gümüş v.b. gibi maddelerden yapılan bu mahfazalara zarf denir. Fincancılık eskiden beri bir sanat halindedir.

FİNİKE, Akdeniz bölgesinde, Antalya'ya bağlı 19.794 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.352 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 655 km^2.'dir

İlçe toprakları Teke yöresinin dağlık bir bölgesindedir. Dar bir kıyı ovasından sonra arazi yükselir. Kuzeyde Alacadağ 2.330

metredir. Başlıca akarsuyu Alakır çayıdır. Çayın ağzında ufak bir çatalağız ovası vardır. Yazları kurak, kışları ılık ve yağışlı geçer. Ekonomi turunçgiller, susam ve pamuk üzerinedir.

İlçe merkezi Akdeniz kıyısında, kendi adını taşıyan körfezin sahilinde kurulmuştur. Çırçır ve un fabrikaları vardır. Sahilden Antalya'ya yolu yoksa da, içeriden 188 km.'lik bir yolla il merkezine bağlıdır.

FİNLANDİYA, kuzeydoğu Avrupa'da bir devlettir. Kuzeyinde Norveç, doğusunda Rusya, güneyinde Fin körfezi, batısında Botni körfezi ve İsveç vardır.

Nüfusu: 4.639.000, yüzölçümü: 337.000 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Helsinki, dili: Fince, İsveççe (% 8); dini: Hıristiyan (Protestan), parası: Markka (FM)'dir.

Finlandiya'nın göllerle kaplı olan güney kesimi ovalıktır. Kuzeyde de yükseklik ancak 723 metreye kadar çıkar. Finlandiya'daki göllerin yüzölçümü: 45.324 km².'yi bulur. Laponya'nın bir parçasını teşkil eden kuzey kesimlerde nüfus seyrektir. Başlıca akarsu kuzeyden akıp Botni körfezine dökülen Kemi nehridir. Bunun dışında birçok küçük akarsuyu vardır. İklim, soğuk kuzey Avrupa iklimidir. Yıllık sıcaklık ortalaması + 10 dur. Başlıca şehirleri başkent Helsinki (505.787)'den başka, bir tekstil ve kâğıt sanayii merkezi olan Tampere (133.000), gemi inşa limanları olan Tarku (131.000) ve Oulu (64.000) dur.

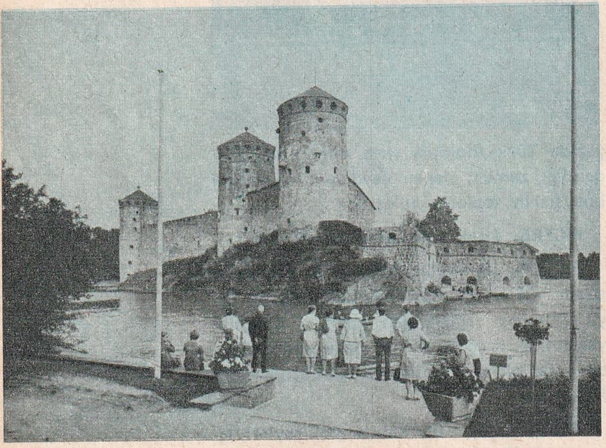

Finlandiya'da Savonlinna'da 17. yüzyıldan kalma tarihî şato ve Finlandiya haritası

Finlandiya ahalisi Türkler gibi Turan ırklarındandır. Fince Ural - Altay dil ailesinin Ural dalına girer. Türkçe ise aynı dil ailesinin Altay dalındandır.

Finlandiya ormanlık bir ülkedir. Bu bakımdan kereste ve kâğıt sanayii çok gelişmiştir. Ayrıca hayvancılık yapılır. Makine dokuma sanayileri de gelişmiştir.

Finler 19. yüzyılın başlarına kadar İsveç'in idaresinde yaşamışlardır. İsveç'ten sonra Rusya'ya geçen ülke 1. Dünya Savaşı'nda, Rusya'nın yenilmesi üzerine bağımsızlığına kavuştu. Baron Mannerheim, Finler'in lideriydi. 2. Dünya Savaşı'nda tekrar Rus tecavüzüne uğrayan Finlandiya, dünyayı şaşırtan bir mukavemet ve kahramanlık örneği gösterdi ve sadece Karelya bölgesini Rusya'ya kaptırdı. Bu bölümdeki 400.000 Fin nüfusu anavatana göç etti. Finlandiya Fincede, «Repubbliken Finland», yahut «Suomi» diye anılır.

FİRAVUN, eski Mısır hükümdarlarına verilen addır. Mısır'ın ilk firavunu Çatalağız ile yukarı Mısır'ı birleştiren Menes'tir. Günümüzden 5.500 yıl önce (M.Ö. 3500) yaşamıştır. Hemen hemen Milâdî yılların başına kadar gelen firavunluk devrinde Mısır'da 32 firavun hanedanı hüküm sürmüştür.

FİRDEVSÎ, Ebu'l Kasım (934? - 1020?), İran'ın en tanınmış şairlerindendir. Meşhet yakınlarındaki Tus'ta doğdu. «Şehnâme» adındaki manzum destanı ile dünya çapında şöhret kazanmıştır. İran'ın tarihî geleneklerini toplayan bu eser, mesnevî tarzında yazılmıştır ve 60.000 beyitliktir. Birçok defalar basıldığı gibi, doğu ve batı dillerine de çevrilmiştir. Meşhur «Yusuf-u Zeliha» mesnevisinin de Firdevsî'nin olduğu sanılmaktadır.

FİRKATA (Firkateyn), eski bir savaş gemisi sınıfıdır. Bugünkü kruvazör karşılığı olan firkateyn, buharlı gemilerin icadından önce kullanılırdı. Firkateyn önceleri güvertesiz, küçük bir tekneden ibaretti. Kürekle hareket ederdi. Önce Akdeniz'de 16 ve 17. yüzyıllarda da Hint denizlerin-

de kullanıldı. Buharlı gemilerin icadından sonra da bir süre firkateynlerin kullanılmasına devam edildi.

FİRUZE, mavi veya yeşilimsi renkli değerli bir taştır. Turkuvaz da denir. Küpe, kolye, yüzük gibi süs eşyalarında kullanılır. Saydam değildir. Kolayca kırılır. Daha çok İran'da, Sina yarımadasında bulunur.

FİŞEK (Bak: KURŞUN)

FİYORT, dar ve uzun körfezlere denir. Eski buzul vadilerinin, deniz altında kalmasıyla meydana gelir. Fiyortların yamaçları sarp, suları derin olur. En güzel fiyortlar Norveç'tedir.

FİZİK, önemli bir bilim koludur. Adını eski Yunanca'da tabiat anlamına gelen «fisis» sözünden alır. Fizik, gerçekten tabiatı inceleyen bir bilimdir. Tabiatta raslanan her çeşit olayı inceler, sebeplerini araştırır, kanunlarını bulur. Tabiat son derece geniş bir konu olduğu için, eskiden fiziğin alanı pek genişti. Sonradan jeoloji, astronomi, kimya gibi tabiat olaylarını inceleyen başka bilimler ortaya çıkınca fiziğin çalışma alanı nispeten sınırlanmış oldu.

Bir olayın fiziksel olabilmesi için molekül yapısının değişikliğe uğramaması lâzımdır. Meselâ suyun buharlaşması bir fiziksel olaydır. Gerçi su, sıvı özelliğini kaybedip gaz haline gelmiştir ama, molekülleri değişmemiştir. Yine H_2O özelliğindedir. Ama buna bir molekül oksijen ilâvesiyle «oksijenli su» (H_2O_2) yapılırsa, o zaman fiziksel olay olmaktan çıkar. Çünkü maddenin molekül yapısı değişmiş ve asıl özelliğini kaybetmiştir. O halde bu, bir kimyasal olaydır. Fizik bütün cisimlerin şeklini, fiziksel özelliklerini, fiziksel değişmelerini, bu değişmelerin sebebini inceler.

Fiziğin amacına varmak için yaptığı çalışmaların en önemlisi gözlem ve deneydir. Gözlem (müşahede) tabiat olaylarını inceleme esasına dayanır. Başta göz olmak üzere, beş duyumuzun da yardımıyle yapılır. Ancak duyu organlarımızın yanılması mümkün olduğundan yapılan fizik gözlemlerinde çeşitli aletler de kullanılır. Böylece doğru, hassas sonuçlar elde edilir. Duyu organlarıyle yapılan gözlem «sübjektif», ölçü aletleriyle yapılan ise «objektif» gözlemdir. Ancak tabiatta çok karışık olaylar bulunduğundan, bunların her zaman incelenmesi mümkün olmayabilir. Bu gibi olayları inceleyebilmek için laboratuvarlarda sunî olarak meydana getirmek, yâni «deney» yapmak lâzımdır. Bu sayede istenen bir olay, istendiği kadar tekrar edilerek iyice incelenmiş olur. Bu şekilde, gözlem ve deneylerle elde edilen sonuçlar, «kanunlar» halinde tesbit edilir. Çünkü gözlem ve deneylerden maksat olayların sebep ve sonuçlarını kanunlara bağlamaktır. Bundan sonra yapılan kanunların kontrolu gelir. Eğer bir kanun her türlü şartlar altında doğru çıkıyorsa o zaman kesinleşir. Fizik kanunu olur.

Bu şekilde deneme yoluyla çalışan fizik dalına, «deneysel fizik» (Tecrübî fizik) denir. Bir de sırf teoriler üzerinde çalışan fizik dalı vardır ki o da «teorik fizik» (nazarî fizik) diye anılır.

Fizik beş büyük kola ayrılır: 1) Mekanik: Cisimlerin denge durumlarını veya hareketlerini inceler. 2) Isı: Sıcaklıkla ilgili bütün fizik olayları bu kısımda incelenir. 3) Elektrik ve magnetizma: Bu kısmın konusu elektrik ve elektriklenmenin doğurduğu sonuçlardır. Magnetizme da bu bölümde incelenir. 4) Ses: Duyabildiğimiz veya duyamadığımız sesler, müzik sesleri ve çalgı aletleri hep bu kısma girer. 5) Optik: Işıkla ilgili bütün tabiat olaylarını olduğu kadar, mercekler, büyüteç ve gözlükler v.b. da fiziğin bu kısmına girer.

Yukarıda saydığımız, fiziğin klasik bölünüşüdür. Bugün «fizikokimya», «astrofizik», «atom fiziği», «jeofizik» gibi başka fizik kolları da ortaya çıkmıştır.

Fizik, binlerce yıl süren bir gelişme sonucu bugünkü haline gelmiştir. Fizikte ilk buluş sahiplerinden biri olarak kabul edilen Thales, birbirine sürtülen bazı cisimlerin hafif cisimleri çektiğini keşfetmiş, güneş tutulmasını daha önceden haber vermeyi başarmış, bazı elektrik olaylarını incelemişti. Fizik alanında önemli buluşları olan eski bilginlerden biri de Arkhimides'tir. Bu büyük bilgin yaptığı deneyler sonunda sıvılarla ilgili bazı kanunlar ortaya koydu.

Ortaçağ, diğer bütün bilimler gibi fiziğin de gelişmeden kaldığı bir dönemi teşkil eder. Ortaçağ'dan sonra yaşıyan büyük İtalyan fizikçisi Galileo (1564 - 1642) nun fizik alanında büyük keşifleri oldu. En önemli buluşu, dünyanın hem kendi etrafında, hem de güneşin etrafında döndüğünü bulmasıdır. Diğer birçok buluşları arasında, sarkaç, su terazisi, termometre v.b. vardır. Ayrıca Kepler (1571-1630), Huygens (1629 - 1695) gibi bilginler fizik alanında büyük keşiflerde bulundular.

Bugünkü fiziğin temelini kuran büyük İngiliz fizikçisi Newton (1642 - 1727) dur. Newton, astronomi, matematik gibi birçok alanlarda çalışmıştır. En önemli bu-

FİZİK ALANINDA ÖNEMLİ BULUŞLARI OLAN BİLGİNLER:

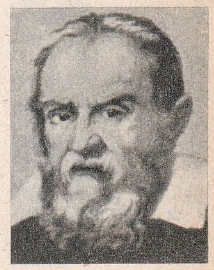

Galileo
Modern astronominin babası

Newton
Yer çekimini buldu

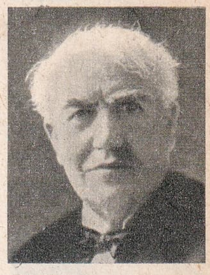

Edison
Çağımızın en büyük mucitlerinden

Röntgen
X ışınlarını buldu

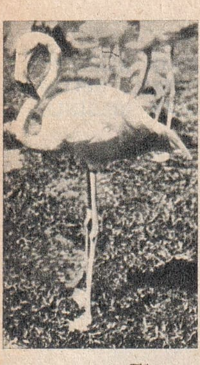

Flaman

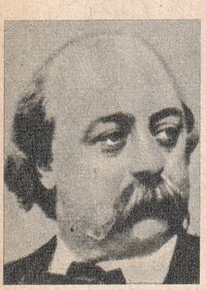

G. Flaubert

A. Fleming

luşu ise yerçekimi kanunlarıdır. Newton'dan sonra adını fizik tarihine altın harflerle yazan fizikçiler yetişmeye başladı.

Fizik, 20. yüzyılda elektron teorisinin ortaya atılmasından, atom ve molekül yapılarının bulunmasından sonra büyük bir devrim geçirdi. «Atom fiziği» denilen yeni bir fizik kolu meydana çıktı. Lord Ernest Rutherford, ilk atom modelini yaptı, Albert Einstein ise, şimdiye kadar doğru sanılan birçok görüşleri çürütecek ve fizikte ihtilâl yaratacak nitelikteki «rölativite teorisi» (izafiyet)'ni getirdi. Fizik, çağımızda, bütün bu yeniliklerin ışığı altında dev adımlarla ilerlemektedir.

FİZİKOTERAPİ, tıpta bir tedavi şeklidir. Daha çok ağrılarda ve felçlerde kullanılan bu tedavi, fizikî araçlarla yapılır. Fizikoterapinin başlıca şekilleri ısı, masaj, su, ışın, elektrik ve hareket tedavisidir. Fizikoterapi usulleri çok eski zamanlardan beri biliniyor, insanlar kaplıcalardan, ya da masajlardan faydalanıyordu. Ancak bunların bilimsel temellere oturtulması henüz yenidir. Fizikoterapinin önemli tedavi şekillerinden biri olan su tedavisinde daha çok tabiî kaplıcalardan faydalanılır. Bazı banyo tedavilerinde de suyun içinden elektrik akımı geçirilir. Işık tedavisinde ise röntgen ve radyum ışınlarıyle beraber ultraviyole ışınlarından faydalanılır. En iyi ultraviyoleyi güneş banyosu sağlar. Elektrik tedavisi çeşitli felç vakalarında kullanılır ve vücuda elektrik tatbik edilir. Masaj, vücudu ovmak esasına dayanır. Isı tedavisi ise enfraruj ışınlar, kısa dalga, sıcak kompres yardımıyla yapılır.

FİZİKÖTESİ (Bak: METAFİZİK)

FİZYOLOJİ, biyolojinin bir koludur. Canlı varlıkların hayatlarını nasıl devam ettirdiklerini, öldükleri zaman ne gibi değişikliklere uğradıklarını, birbirleriyle olan ilgilerini inceler. «Bir böcek nasıl hareket eder?», «Böbrek (yahut kalp, akciğer v.b.) nasıl çalışır?» gibi soruların cevabını bulmak fizyolojinin görevidir. Canlı organizmâların ve hayat faaliyetlerinin pek çok çeşidi olduğundan fizyoloji birçok dallara bölünmüştür. Bunların en önemlileri bitki fizyolojisi, insan fizyolojisidir. Bunlar da birçok adlara ayrılır: Sinir sistemi fizyolojisi, kalp ve dolaşım sistemi fizyolojisi gibi.. Fizyoloji, tıpla çok yakından ilgilidir. Bu bilim dalı, sağlam organların ne şekilde çalışması gerektiğini bildirdiği için organların sağlık ve hastalık hallerini mukayese etmek mümkün olur.

FLÂMA, çoğunlukla ince, uzun biçimli bir bayraktır. Gemilerde, karargâhlarda v.b. yerlerde işaret olarak kullanılır. Topografların kullandığı renkli sırıklarla mızrak ucuna takılan küçük bayraklara da flâma denir. Flâmalar işaretle konuşmada da kullanılır. Bu şekilde kullanılan flâmaların milletlerarası bir alfabesi vardır.

FLAMAN, uzun boyunlu, uzun bacaklı kıvrık gagalı bir kuştur. Perdeayaklılardan olan flâmanların başlıca üç cinsi vardır. Bu üç cinsin üyeleri, Güney Amerika, Afrika ve Asya'nın tropikal bölgelerinde yaşar. Güney Avrupa'da yaşayan flamanlar da vardır. Bunların bir türü de Türkiye'de yaşar. Avrupa ve Türkiye'de yaşayanlar kışın Afrika'ya göçer. Flamanlar bataklık yerleri sever ve yumurtlamak için çamurdan, koni biçiminde yuva yaparlar.

FLAŞ, çok kısa yanan, fakat çok kuvvetli ışık veren, fotoğrafçılıkta kullanılan özel bir lâmbadır. Bu lâmbaların içinde magnezyum tozu ve alüminyum, oksijen bulunur. Yeni ve daha çok kullanılan lâmbalarda yanıcı xenon gibi gazlar vardır. Elektrikle yanar. Seyyar fotoğrafçılar ve gazetecilerin bu flâşları kullanmaları için kuru pilli bataryaları vardır. Flaşlar çoğu zaman makinenin objektifini açan mekanizmayla beraber yanar. Bunların bir defalık v edaimî olanları vardır.

FLAUBERT, Gustave (1821 - 1880), tanınmış bir Fransız romancısıdır. Rouen'de doğdu. Pek küçük yaşta edebiyata merak sardı. Babası doktor olmasını istiyordu, ama Flaubert buna yanaşmadı. Hukuka girdi. Fakat hastalığı sebebiyle onu da yarım bıraktı. İlk eseri «L'Education Sentimentale» dir. 1857 yılında yayınladığı «Madame Bovary» ise hiç şüphesiz eserlerinin en kuvvetlisidir. «Salambo», yazarın unutulmayan eserleri arasındadır.

Flaubert'in eserlerinde, realizmle romantizmin büyük bir başarıyle yoğrulduğu görülür. Kendisi de hayal ve hakikat arasında bocalayıp durmuştur. Dili büyük bir titizlikle işlenmiştir. Flaubert'in Türkçe'ye çevrilen başlıca eserleri Madam Bovari, Salambo, Taşra Yaşayaşı, Üç Hikâye, Saf Bir Kalp'tir.

FLEMİNG, Alexander (1881 - 1955), bir İngiliz tıp bilginidir. Penisilini bulmasıyle meşhur olmuştur. İskoçya'da doğdu. Londra'da tıp fakültesini bitirdi. Bakteriyolojiye merak sardı. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra bir yandan öğretim kurumlarında çalışırken, bir yandan da antiseptikler üzerinde uğraşıyordu. Bu çalışmaları sırasında bir gün, bir tesadüf eseri olarak küflerin yanında bazı bakterilerin yaşamadığını gördü. Araştırmalarının sonucunu 1929'da yayınladı. Fakat daha sonra «penisilin» unutuldu. Neden sonra, 2. Dünya Savaşı sırasında, bu buluş tekrar ele

alınarak bu ilâçtan geniş ölçüde faydalanılmaya başlandı.

FLORANSA, İtalya'nın tarihî şehirlerinden biridir. Orta İtalya'da, Arno nehri üzerindedir. Nüfusu 424.000'dir. Floransalılar yaşadıkları şehre «Firenze la Bella» (Güzel Floransa) adını vermişlerdir. Şehir gerçekten tabiî güzelliğiyle olduğu kadar, içindeki sanat eserlerinin güzelliğiyle de ünlüdür. Büyük kârgir saraylar, güzel kiliseler, eski köprüleriyle tipik bir şehir olan Floransa'nın en büyük özelliklerinden biri de Rönesanstan kalma büyük tablo ve heykel koleksiyonlarına sahip olmasıdır. Her yıl birçok turist bu yüzden Floransa'yı görmeye gelir. Floransa birçok sanat adamı yetiştirmiş eski bir kültür merkezidir.

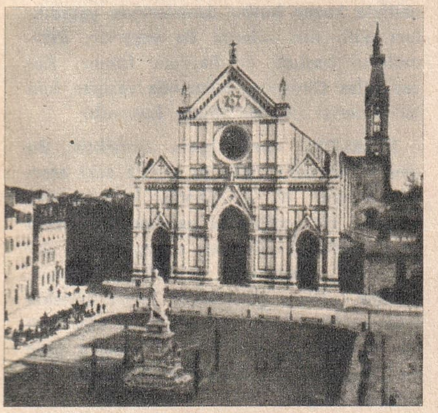

Floransa'da «Santa Croce» meydanı

FLORİDA, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir eyalettir. Nüfusu: 4.951.000, yüzölçümü: 151.939 km.²'dir. Merkezi: Tallahassee'dir.

Florida, A.B.D.'nin güneydoğu ucunu teşkil eder. Meksika Körfeziyle, Atlas Okyanusu arasında büyük bir burun olan Florida'nın toprakları alçak bir ovadır. Birçok tarafları bataklıktır. Florida boğazı ile Küba'dan ayrılır. Bu boğazdan geçen bir sıcak su akımı sayesinde, Florida'da kışın bile denize girmek mümkündür. Bu bakımdan bu eyalet, dünyanın en tanınmış turizm merkezlerinden biridir. Meşhur Miami şehri buradadır.

FLORYA, zeytin sarısı veya zeytin yeşili renginde bir kuştur. 15 - 16 santim uzunluğundaki kuşun kısa, koni biçimli bir gagası vardır. Dişilerinin rengi daha çok kahverengine çalar. Florya kuşları Avrupa'da, Anadolu'da yaşar. Daha çok tarla ve çayırlarda bulunur. Uçuşu hızlı olan bu kuşun kendisine has güzel bir ötüşü vardır. Kafeste beslenebilen kuşlardandır.

FLOTOW, Friedrich von (1813 - 1883), bir Alman bestecisidir. 16 yaşındayken öğrenim için Paris'e gönderildi. Flotow burada müzik çalışmayı tercih etti. Hayatı boyunca bale süitleri ve operalar yazdı. «Alessandro Stradella» ile «Martha» adlı operaları çok ünlüdür.

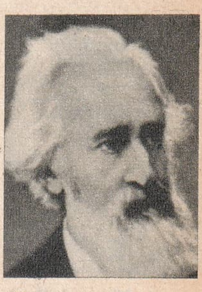

Flotow

FLUOR, bir gazdır. Kokusu ozonu andıran fluorun rengi yeşilimtrak sarıdır. Normal şartlarda renksiz gaz halinde bulunabilir. Fluor metal değildir. Halojenler (tuz yapıcı) grubunun ilk elemanıdır. Tabiatta fluorspat, kriyolit ve apatit şekillerinde bulunur. Fluorspat (CaF^2) en çok bulunan şeklidir. Grönland'da bulunan kriyolit (buztaşı) ise buza benzer, saydam, kristal halindedir. Fluor, bir fosfat filizi olan apatit'te de bulunur. Fluor, vücudumuz ve bilhassa dişlerimiz için gereklidir. Fluor'un en önemli bileşiği «fluor asidi» dir. Kaynama noktası 19'5° olan bu asit deride fena yaralar açar. En büyük özelliği camı etkilemesidir. Cam üzerine bununla yazı yazılır.

Fluor'un simgesi: F, atom numarası: 9, atom ağırlığı 19'dur.

FLUORESAN AMPULÜ, gündüz ışığına yakın renkte ışık veren bir ampuldür. Çeşitli renklerde olabilir. Bu ampuller, iç yüzüne fluoresan bileşikler sürülmüş cam tüplerden ibarettir. Tüpün iki ucunda elektrotlar bulunur. Bunlardan biri elektrik kaynağına, biri de «starter» adlı otomatik anahtara bağlıdır. Bu iki elektrik arasında bir deşarj doğduğu zaman meydana gelen ışık, tüpün içine sürülmüş olan fluoresan maddeye etki yaparak fluoresans olayını meydana getirir, yâni ışık vermesini sağlar. Elde edilen ışığın renki, tüpe sürülen fluoresan maddenin cinsine göre değişir. Fluoresan ampuller, alternatif akımla çalışır.

FLUORESANS, bazı ışınların, bazı bileşikler üzerinden, dalga boylarını değiştirerek yansımasıdır. Bu olaya «fluoresans olayı», fluoresans olayını meydana getiren maddelere de «fluoresan madde» denir. Fluoresans ışınlarının dalga uzunlukları, kendilerini meydana getiren ışınların dalga uzunluklarından büyük olur. Petrol bileşiklerinin birçoğu ve yağlar fluoresan renk verirler. Yeşil renkli olan klorofil, kırmızı; esmer - turuncu renkli fluoressein maddesi de, yeşil ışık verir. Bu özelliklerden faydalanılarak fluoresan ampulleri yapılmıştır.

Flüt çalan bir genç

FLÜT, bir nefesli sazdır. Batı müziğinde kullanılır. Tahta, ya da madenden olabilir. İnce sesli bir saz olan flütün 3, 5 oktav kadar sesi vardır. Bütün bir oktav

kadar tiz ses verenine «pikkolo» denir ki, en ince sesli nefesli sazdır.

FOB, bir ticarî tabirdir. İngilizce «gemide serbest» anlamının kısaltılmışıdır. Satıcının malı gönderdiği memleketin ihracat limanındaki gemiye veya trene kadar olan nakliye masraflarını kabul ederek teslimi anlamına gelir. «Fob Hamburg» gibi.

Mareşal Foch

FOCH, Mareşal Ferdinand (1851 - 1929), bir Fransız askeridir. 1. Dünya Savaşı'nda müttefik ordularının başkumandanı olan Foch, 1894'te general, 1911'de kolordu komutanı oldu. 1. Dünya Savaşı'nın başındaki Marne muharebesinin kazanılmasında birinci derecede rol oynadı. 1915'te Kuzey Orduları Grubu Komutanı oldu. 1917'de Batı Cephesi Müttefik Orduları Komutanlığı'na getirildi. 300 kadar tümeni başarıyla idare ederek, asker ve malzeme bakımından zayıflamış olan Almanya'yı yendi. Savaştan sonra kendisine mareşallik rütbesi verildi. Fransız Akademisi üyeliğine seçildi. Öldüğü zaman da Paris'te Invalides'te Napoleon'un yakınına gömüldü.

Foça'nın genel görünüşü

FOÇA, Ege bölgesinde, İzmir'e bağlı 11.793 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.953 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 247 km.²'dir.

İlçe toprakları, sahil ovalarıyla, daha gerideki hafif tepelik alanları kaplar. İlçede yazları kurak Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kışları ılık ve yağışlıdır. İlçedeki küçük akarsular, yazın tamamen kurur. Ekonomi zeytinciliğe dayanmaktadır. Tütüncülük ve balıkçılık da yapılır.

İlçe merkezi İzmir körfezinde kurulmuştur. Kasabada zeytinyağı fabrikaları vardır. Çevresinde tarihî eserler, limanında bir sürü irili ufaklı adalar bulunan kasaba, güzelliğiyle tanınmıştır. En yakın demiryolu istasyonu olan Menemen'e 39, İzmir'e 71 km. uzaklıktadır.

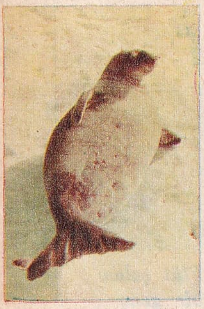

Fok

FOK, memeli bir deniz hayvanıdır. Derisi tüylüdür. Ayıbalığı da denir. Yanlış olarak fok balığı denen bu hayvan, memelilerin yüzgeçayaklılar takımındandır. Hava alarak solur, yavrularını doğurarak dünyaya getirir. Foklar, deniz hayatına uymuş kara hayvanlarıdır. Ayakları yüzgeç halini almıştır.

Foklar, «kıllı fok» ve «kulaklı fok» olmak üzere iki çeşittir. Kılh foklar, asıl foklardır. Başlıca özellikleri dış kulağın olmamasıdır. Kulak yerinde bir delik vardır, yüzgeçleri de kısadır. Kulaklı fokların ise dış kulakları vardır. Yüzgeçleri de daha uzundur.

Hemen hemen bütün foklar birbirine benzer. Daha çok büyüklükleri değişir. Liman foklarının boyu 180 santim, ağırlıkları 50 kilo kadardır. Deniz fili denen çeşitlerinin ise boyları 4 metreyi, ağırlıkları 2,5 tonu bulur. Kürk foku denen bir çeşit fokların kürkü değerlidir. Foklar genellikle kuzey kutbu denizlerinde yaşadıkları gibi, ılık sularda da yaşarlar. Eskimoların başlıca av hayvanı foktur. Kuzey Atlas Okyanusu sularında yaşıyan fokların derisi de, dericilikte kullanılır.

FOLKLOR, «halkbilgisi» demektir. Bu deyimi ilk defa 1846'da İngiliz eski eserler uzmanı W. J. Thoms kullanmıştır. Folklor, bir toplulukta yaşayan insanların geleneklerini inceleyerek o topluluğun duyuşlarını, yaşayışını anlamaya çalışır. Folklor, sadece gelenekleri tesbit etmekle kalmaz. Yazarların, sanatçıların, elde edilen sonuçları tesbit ederek bunlara göre yerli kaynaklara dayanan millî eserler vermelerini sağlar.

FONETİK (Sesbilim), dildeki seslerin değişikliklerini ve bu değişikliklerin tarihini inceleyen bilimdir. Başlıca 3 bölüme ayrılır. 1) Fonetik (sesbilim), 2) Morfoloji (şekilbilim), 3) Sentaks (sözdizimi).

Fonetik, her dilin kendine mahsus ses yapısını, harflerin ağız ve gırtlaktan çıkış yollarını sesli ve sessiz harflerin özellikleri ile ses uyumunu, kelimelerdeki vurguları, tonları inceler.

FORAMİNİFER, tek hücreli bir hayvandır. En büyük özelliği vücudunun son derece güzel ve tuhaf şekilli olmasındadır. Foraminiferler ancak mikroskopla incelenebilir. Yeryüzünde 500.000.000 yıldan beri yaşayan bu hayvancıkların milyonlarca yıl boyunca biriken iskeletleri kireçtaşından dağlar meydana getirmiştir. Bugün foraminifer fosillerine en çok kuzey yarımküresinin ılık iklimli bölgelerinde rastlanmaktadır. Foraminiferler günümüzde de vardır.

FORD, Henry (1863 - 1947), Amerikalı bir otomobil imalatçısıdır. Dearbon'da doğdu. On iki yaşındayken annesini kay-

betti. Okula gidemez oldu. Küçük yaştan beri makinelere karşı büyük bir ilgi duyardı. 17 yaşındayken bir makine imalâthanesine girdi. Kısa zamanda bu alanda ilerledi. Daha sonra Edison şirketine makinist olarak girdi. Burada çok çabuk başmühendis oldu. 1892'de ilk motorlu arabasını yaptı. Bu, iki silindirli, dört beygir gücünde bir otomobildi. 1899'da Detroit Otomobil Şirketi hesabına otomobil yapımına başladı. 1902'de ise oradan ayrılarak Ford Motor Şirketi'ni kurdu. Çok araba yapıp, maliyeti ucuzlattığından, bu alanda hızla ilerleyerek dünyanın en büyük imalâtçılarından biri oldu.

FORMALDEHİT (Formol), keskin kokulu bir gazdır. Ancak — 21°'de sıvı haline geçer. Formaldehit, bakır üzerinden metanol gazı geçirmek suretiyle elde edilir. Bunun için bakır, boru içinde kızıl dereceye kadar ısıtılır, sonra üzerinde metanol gazı geçirilir. «Poli - oksi - metilen» adındaki bileşiğinin mikrop kırıcı özelliği vardır. Formaldehit, fenol ile birleşince bakalit olur. Formaldehit, jelâtinin suda erimesini* önler.

FORMİK ASİT (Bak: KARINCA ASİTİ)

FORMOZA (Tayuan), Güney Çin Denizi ile Doğu Çin Denizi arasında bir adadır. Milliyetçi Çin'in vatanıdır. Formoza Boğazı ile Çin'den ayrılır. Nüfusu: 12.000.000, yüzölçümü: 36.000 km.²'dir, başkenti: Taype'dir.

Adanın kıyı kesimleri ovalık, içleri dağlıktır. Bu kesimler tropikal ormanlarla kaplıdır. Ülkede ılık muson iklimi hüküm sürer. Kışın sıcaklık ortalaması 15°'dir. Ülkede en çok pirinç, şekerkamışı, pamuk, çay elde edilir. Çince adı Tai - wan (Tayvan) olan Formoza'nın başlıca şehirleri Taype'den başka bir endüstri merkezi olan Kaoşiung limanı (275.600) ve ziraat ürünleri merkezi Taynan (229.500)' dır. Formoza'da nüfus hızla artmaktadır. 1895'te Japonlar'ın Çin'den aldıkları ada 50 yıl Japonya'da kaldı. Çin'deki iç savaştan sonra 1949'da bu büyük ülkenin komünistleşmesi üzerine Formoza, Çan Kay - Şek'in liderlik ettiği Milliyetçi Çin'in vatanı oldu.

FORT LAMY, Çad'ın başkentidir. 47.000 nüfuslu olan şehir, Şari nehri kıyısındadır. Zengin bir tarım bölgesinde bulunan Fort - Lamy, darı, mısır ve et ticaretinin merkezidir. Geniş ölçüde et ihraç edilir. Şehrin yakınında Müslümanlar'ın oturduğu yeni bir Arap şehri daha gelişmektedir.

FORUM, Eski Romalılar zamanında, vatandaşların memleket işlerini konuşmak üzere toplandığı alandır. Bu alanların etrafı duvarlarla çevrili olurdu. Forumlarda yapılan toplantılarda, memleketi ilgilendiren meselelerin konuşulmasından başka, konferanslar verilir, çeşitli cezalar infaz edilir ve önemli kararlar açıklanırdı. Önceleri her şehirde bir forum varken, şehirlerin büyümesi üzerine forum sayıları da arttı. Forumlar, dikdörtgen biçiminde olur, içinde hapishane, hastane gibi çeşitli binalar bulunurdu.

Roma'daki Forum'un harabeleri bugün tarih ve sanat yönünden büyük değer taşır.

FOSFAT, bir fosfor bileşiğidir. Bu bileşikler, fosfor pentoksit (P_2O_5)'ten türeyen asitlerin metallerle birleşmesi sonunda meydana gelir. Fosfatlar, bitkiler için lüzumlu üç önemli gübreden biridir. Tabiatta bulunan «fosforit» tabiî bir fosfattır, ama suda erimediğinden bitkiler kolayca alamaz.

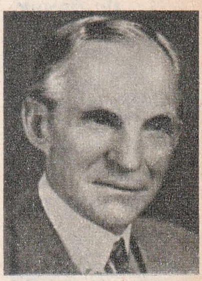

H. Ford

FOSFOR, ametal bir elemandır. Karanlıkta kendi kendisine ışık verme özelliğiyle tanınır. Beyaz ve mor olmak üzere iki çeşidi vardır. Beyaz fosfor son derece zehirli ve yanıcıdır. Öyle ki, yanmasını önlemek için su altında muhafaza edilir ve bir parça alınacağı zaman da su altında kesilip alınır. Buna renksiz fosfor da denir. Normal sıcaklıkta balmumu yumuşaklığındadır. Mor fosfor zehirsizdir, ancak 300 - 400°'de tutuşur.

Fosfor'un eleman olarak keşfi 1669 yılına raslar. Bir Alman simyacısı tarafından bulunmuştur. Tabiatta «apatit» $Ca_5(PO_4)_3Cl$ yahut «fosforit» $Ca_3(PO_4)_2$ şeklinde bulunur. Başlıca bileşikleri, hidrojenle birleşerek meydana getirdiği «fosfin», oksijenle birleşerek meydana getirdiği «fosfor - trioksit» ve «fosfor - pentaoksit»'tir. Fosfor - trioksitten, «fosfit asidi» türer.

Fosforun simgesi: P, atom numarası: 15, atom ağırlığı: 31,02'dir.

FOSFORESANS, kimyasal ve fiziksel bir olaydır. Özel bir bileşik üzerine bir ışık düşürüldüğü zaman, bu bileşik bir ışıma yapar, ışın kesildiği zaman bu ışıma bir süre daha sürüp, sonra kaybolursa, buna «fosforesans» olayı denir.

Roma'daki Forum'un bugünkü görünüşü

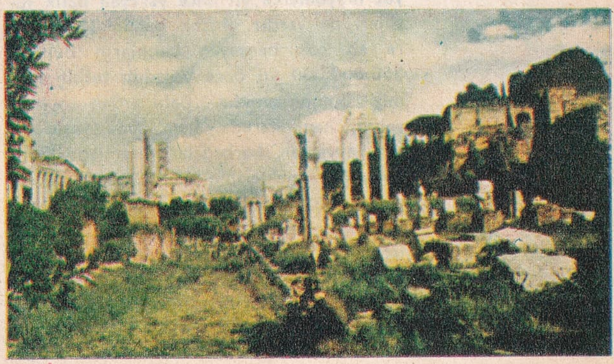

FOSİLLERE ÜÇ ÖRNEK:

Bir balık fosili

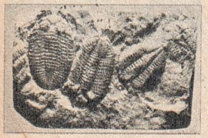

Üç Trilobit fosili

Bir eğreltiotu fosili

FOSGEN, zehirli bir gazdır. Kimya harbinin en korkunç silâhlarından olan fosgen, boğucu bir gazdır. İlk defa 1916 yılında Fransızlar tarafından Almanlar'a karşı kullanılmıştır. Karbon monoksit ile klor'dan meydana gelir. Formülü: $COCL_2$' dir.

FOSİL, jeolojik çağlarda toprak altında kalmış bitki ve hayvan kalıntılarıdır. Deniz hayvanlarının fosilleri daha çok kireçtaşında, kara hayvanlarının fosilleri ise kumtaşında bulunur.

Fosiller sayesinde, çok eski devirlerde yaşamış bitki ve hayvanlar hakkında bilgi sahibi olduğumuz gibi, onların yaşayışlarını, yaşadıkları bölgeleri de öğrenmek mümkün olur. Fosil araştırmaları yapılırken, toprağın en derin tabakalarında raslanan fosiller, çok eski zamanlarda yaşamış canlıları, daha yüksek tabakalarında raslananlar da nisbeten yakın zamanlarda yaşamış olanları gösterir. Fosiller, aynı zamanda üst üste yığılmış toprak tabakalarında bulunduğundan, sıra sıra bunların incelenmesi, bitki ve hayvanların zamanla ne gibi gelişmeler geçirdiğini açıkça gösterir.

Fosiller üzerinde yapılan incelemeler, ilk bitkilerin bundan 350.000.000 yıl önce yaşamaya başladığını göstermektedir. Bu ilk bitkiler, kahverengi, yeşil, kırmızı renkli yosunlardan ibarettir. Bu ilk bitkilerden sonra eğreltiotu denen bitkiler türemiş ve 250.000.000 yıl önce bunların bir çeşidi dev eğreltiotu olarak gelişmiştir. Bu dev eğreltiotu ormanlarının jeolojik çağlar sonunda toprak altında kalması, bugünkü maden kömürü yataklarını meydana getirmiştir. Eğreltiotu fosillerine de maden kömürü yataklarında raslanmaktadır.

Yapılan araştırmalar sonucu elde edilen hayvan fosilleri de çok büyük çeşitler göstermektedir. Bulunan ilk böcek fosillerinin bundan 250.000.000 yıl öncesine ait olduğu tesbit edilmiştir. Bu fosillerin çoğunu da hamamböcekleri teşkil etmektedir. 150.000.000 yıl önceki fosiller arasında da ilk karıncalara raslanmıştır. Bundan yüz milyonlarca yıl önce yaşayan balık fosilleri de vardır. Ancak bugünkü balıklara en çok benzeyen balıkların bundan 350.000.000 yıl önce yaşadığı tesbit edilmiş bulunmaktadır. Balıklardan hemen sonra, hem karada, hem suda yaşayabilen hayvanlar, kurbağalar türemiştir. Bunların ilk örneklerinin 300.000.000 yıl önce yaşadığı anlaşılmaktadır. Daha sonra yaşamaya başlayan sürüngenlere ait fosillerin ise çoğu bulunmuştur. İlk sürüngen fosilleri 300.000.000 yıl öncesine aittir. Diğerleri, dev sürüngenler ise 200.000.000 yıl öncesine kadar yaklaşır. Raslanan ilk kuş fosilleri bundan 150.000.000 yıl öncesine aittir. Memelilere ait ilk fosiller 200.000.000 ile 100.000.000 yıl öncesinden kalmadır. İlk memeliler, fareden biraz daha büyük hayvanlardı. En çok raslanan memeli fosili ise bir çeşit fil ile kaplandır.

Yapılan çeşitli araştırmalarda, ilk insanlara ait fosiller de ele geçirilmiştir. Fosilleri bulunan ilk insanlar Cro - magnon adamı, Brütt adamı, Grimaldi adamı diye adlandırılanlardır.

FOTOELEKTRİK, bir fizik olayıdır. Bazı cisimlerin üzerine ışın düşünce elektron yayınlamaları hali, «fotoelektrik olayı» diye adlandırılır. Bir fotoelektrik olayı sonunda doğan elektron akımına, «fotoelektron akımı» denir. Fotoelektron akımı, «fotoelektrik hücresi» (fotoelektrik selül) denen cihazla elde edilir. Bunlar çoğunlukla sezyumdan yapılır. Önce bir cam tüp, sezyumla kaplanır. Ortasında madenî bir tel veya levha vardır. Sezyumun bir yerinde de ışık girmesi için küçük bir açıklık vardır. Tübün içindeki hava boşaltıldıktan sonra ağzı kapatılır. Tüpte bulunan sezyum katodu, maden levha da anodu teşkil eder. Bu bir fotoelektrik hücresidir. Sezyumdaki açıklıktan cam tübün içine giren ışık, sezyum tabakasında etki yapar. Bunun üzerine sezyum elektron fırlatır. Bu elektronlar anoda gider. Böylece bir elektron akımı başlamış olur.

Fotoelektrik hücresi en çok sesli sinema ve televizyonda kullanılır. Çeşitli ışık sistemlerinin, yıldızların ışığının ölçülmesi de yine fotoelektrik hücresi yardımıyle olur.

FOTOĞRAF, gözle görülen şeylerin kâğıt üzerine tesbit edilmiş şeklidir. Fotoğraf çekmek için fotoğraf makinesi, fotoğraf filmi ve kâğıdı kullanılır.

Fotoğraf makinesi, üzerinde objektif, ayar tertibatı ve filim koymaya mahsus yeri olan her tarafı kapalı bir kutudan ibarettir. Objektif, fotoğraf makinesinin önünde bulunur, bir veya birkaç mercekten yapılmıştır. Fotoğraf makinesine giren ışınların dağılmasını önleyerek filmin üzerine düşmesini sağlar. Pratikte objektifler bir oranla adlandırılırlar. Bu oran objektifin çapının, yine objektifin odak uzaklığına bölümüdür. Buna objektif açıklığı denir. En çok kullanılan objektif açıklıkları şunlardır:

$$\frac{D}{f} \quad \frac{1}{3,5} \quad \frac{1}{2,8} \quad \frac{1}{2} \quad \frac{1}{1,8}$$

Bu oranlarda paydanın küçülmesi objektifin kuvvetinin arttığını gösterir. Objektif açıklığı 1 : 1,8 olan bir fotoğraf makinesi, objektif açıklığı 1 :3,5 olan bir fotoğraf makinesinden çok kuvvetlidir. Normal objektiflerin dışında geniş açılı objektif ve tele - objektifler vardır. Geniş açılı objektifler, ev içlerinde veya büyük konuların yakından resmini çekmekte kullanılır. Teleobjektif ise bir çeşit dürbün vazifesi görür. Uzaktaki şeylerin fotoğrafını yakındaymış gibi çeker.

Fotoğraf makinesinde, objektiften giren ışığı ayarlamak için iki ayrı tertibat vardır. Bunlardan birincisi «diyafram» dır. Diyafram, gelen ışığın az veya çokluğuna göre objektifin önünde bir engel meydana getirir. Işık çoksa diyafram kısılır, azsa açılarak ayarlı bir ışık sağlanır. İkinci tertibat da «obtüratör» dür. Bu da ışığın filim üstüne düşme süresini ayarlar. Obtüratör, yapılan ayara göre az, ya da çok açık kalarak, ışığın belirli bir süre filim üzerine düşmesini sağlar.

Fotoğrafı çekilecek konuya, fotoğraf makinesinin «vizör» denen özel bir kısmından bakılır. Gerekli diyafram ve obtüratör ayarı yapıldıktan sonra obtüratörün düğmesine basılarak fotoğraf çekilir. Düğmeye basıldığı zaman, objektiften geçen ışınlar, ayarlı olarak filmin üzerine düşer. Filmin üzerine gümüş bromür gibi ışığa hassas bir madde sürülmüştür. Işığın etkisi, gümüş ve bromu birbirinden ayırır. Ancak bu ayırma gözle farkedilemez. Filmin üzerine düşen hayali görebilmek için filmi banyo etmek lâzımdır.

Filim banyosu, filmin özel, kimyasal sıvılarla yıkanması demektir. Fotoğrafçılıkta buna «developman» denir. Çekilmiş filim, karanlık odada fotoğraf makinesinden çıkarılır ve hiç ışığa gösterilmeden, yine karanlıkta banyo edilir. Filimdeki görüntünün belirmesi için iki banyodan geçmesi gereklidir. Birincisi genel olarak metol, hidrokinon, potasyum sülfit, potasyum karbonat, potasyum bromür'den ibarettir. Bu banyo ışığın etkisiyle serbest kalan brom atomlarının tamamen filimden ayrılmasını sağlar. Bu durumda filim yine de ışıkten etkilenir. Bunu önlemek için filim tesbit banyosu denen ikinci banyoya sokulur. Bu banyoda da sodyum hiposülfitle, potasyum metabisülfit vardır. Adından anlaşılacağı gibi bu ikinci banyo, filmin üzerindeki görüntünün sabitleşmesini, artık bozulmamasını sağlar.

Filimdeki görüntü, fotoğrafın negatifidir. Fotoğraf ancak karta basılınca gerçekteki gibi görünür. Yıkanıp kurutulan filimler, ya doğrudan doğruya kartın üstüne konarak, ya da agrandisör vasıtasiyle karta basılır. Agrandisör, çekilen filimdeki görüntüyü büyütmeye yarar. Bu makinede ışık kaynağından gelen ışınlar, filimden geçerek karta düşer ve görüntünün oraya aktarılmasını sağlar. Doğrudan doğruya basılacaksa, o zaman filimle kâğıt üst üste konur ve bir süre ışığa gösterilir. Bütün bu işlemler, yine karanlık odada yapılmalıdır. Filim fotoğraf kâğıdına basıldıktan sonra, sıra kâğıdın yıkanmasına gelir. Kâğıt da tıpkı filim gibi iki banyodan geçirildikten sonra, bol su ile yıkanır.

Karanlık yerlerde fotoğraf çekmek için «flaş» denen bir ışık tertibatı kullanılır. Flaş, obtüratör tertibatına bağlıdır. Öyle ki, obtüratörün düğmesine basıldığı an flaş da yanıp söner, böylece karanlık yer bir an için aydınlanmış olur.

Renkli filim çekmek için, bu maksada göre hazırlanmış özel filimler kullanmak şarttır. Renkli filimler, «diyapozitif» ve «negatif» olmak üzere iki türlüdür. Diyapozitif filimde görüntü tabiattaki gibi, normal renklerde çıkar. Negatif filimde ise görüntü negatif çıkar. Bunları ayrıca renkli fotoğraf kâğıdına basmak lâzımdır. Renkli fotoğraf banyoları, siyah - beyaza göre çok daha zor ve karışıktır. Ancak bu işte çok tecrübesi olanlar yapabilir.

Bugünkü anlamıyla fotoğrafçılık Louis Daguerre ve Joseph Nièpce adlı iki Fransız'la başlar. Ancak fotoğraf makinesinin tarihi çok daha eskilere kadar uzanır. Leonardo da Vinci, fotoğraf makinesine benzeyen bir aletten bahsetmiştir. Bu ilkel makine, bir tarafında delik bulunan bir kutudan ibaretti. 1550 yılında Nürnbergli Cardan bu deliğe bir cam yuvarlak koyarak meydana gelen görüntüyü belirli hale getirdi. Newton ise, doğrudan doğruya mercek kullandı. Ancak bütün bunlar kutunun arkasında bir görüntü meydana getirebiliyordu. Fakat önemli olan görüntünün tesbit edilmesi ve saklanmasıydı.

İşte Nièpce, 1816'da ilk defa görüntüyü tesbit etmeyi başardı. Daha sonra Daguerre ile tanışarak beraber çalışmaya başladılar. Bu sıralarda Reed adında bir İngiliz de görüntüyü kâğıda geçirmeyi başardı. Daguerre de 1837'de görüntüyü kâğıda tesbit etmeyi başardı. Daha sonra buluşu, Fransız Bilimler Akademisi'nce kabul edildi ve fotoğrafçılık böylece resmen doğmuş oldu.

1840'ta Mors, New York'ta ilk fotoğraf atölyesini kurdu. 1841'de Voigtlander elde taşınabilen ilk fotoğraf makinesini yaptı. Sonra da fotoğrafçılık hızla gelişti.

İYİ BİR FOTOĞRAF NASIL OLMALIDIR?

Ne fazla açık olmalı,

Ne fazla koyu olmalı,

Flu olmamalı, net olmalı,

Kadrın içine iyi yerleştirilmiş olmalıdır

A. France

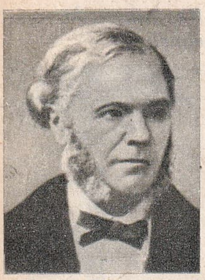

C. Franck

General Franco

François I

FOTOKOPİ, plan ve teknik resimlerde kopyalarını çıkarmak için kullanılan bir nevi kopya usulüdür. Çoğunlukla negatif bir kopya elde edilir. Fakat doğrudan doğruya pozitif netice verenleri de vardır. Ozalit kopyası bunlardan biridir.

FOTOMETRE, ışığın şiddetini ölçmekte kullanılan bir âlettir. Işık kaynakları çeşitli şiddette ışık verirler. Işık şiddeti birimi «mum» dur. Eskiden bir saatte 7,8 gram yanan bir ispermeçet mumunun ışığu 1 mum olarak kabul edilirdi. Son zamanlarda ise Amerika'da plâtin esas alınarak yeni bir mum tarifi yapılmıştır.

FOTOSENTEZ, yeşil bitkilerin, güneş ışığı yardımıyle, karbondioksitle sudan, karbonhidrat yapması olayıdır. Fotosentezin nasıl olduğu bugün bile kesin olarak anlaşılamamıştır. Bilginler, fotosentez olayını laboratuarda yapmaya çalışmaktadırlar. Bitkilerdeki klorofil adlı yeşil renkli maddesi, havadaki karbondioksiti ve topraktaki suyu emer. Bu madde aynı zamanda güneş ışığından da enerji alır. Bazı kimyasal değişiklikler sonucunda, oksijen serbest kalır, karbondioksitle su da karbonhidrata döner. Karbondioksit ve oksijenin alınmasıyle karbonhidratın oluşumu arasında çeşitli safhalar vardır.

FOTOSFER (Bak: GÜNEŞ)

FOVİZM, resimde sert ve çiğ renkler kullanmayı esas tutan bir akımdır. Fovistlere göre bir resimde hem mesafeler, hem de ışıklar renklerle gösterilmelidir. Resim mümkün olduğu kadar kendi şartlarına uygun bir şekilde ve sade olarak boyanmalıdır. Ayrıca resim madem ki düz bir yüzeye yapılmaktadır, o halde derinlik, gölge, biçimleri meydana çıkartan kenar çizgileri olmamalıdır. Bu esasa göre, resim yapmayı benimseyen sanatçıların başlıcaları Braque, Vlaminck, Matisse'tir. Fovizm, fazla yaşamadı. 1907'den itibaren yerini «kübizm» e bıraktı.

FÖN, bir rüzgâr çeşididir. İsviçre dağlarında ve Almanya'nın güneyindeki Tirol dağlarında, yükseklerden vadilere doğru eser. Fön (föhn) kuru, sıcak ve sert bir rüzgârdır.

FRANCE, Anatole (1844 - 1924), tanınmış bir Fransız romancısıdır. Paris'te doğdu. Bir kitapçı olan babasının yanında, pek çok kitap okuyarak yetişti. Bir ara şiire merak sardı. 1875'te ilk şiir kitabını, 1879'da da ilk hikâye kitabını neşretti. Anatole France, ilk romanını 1881'de yayınladı. «Sylvestre Bonnard'ın Cürmü» adını taşıyan bu roman yazara büyük bir ün kazandırdı ve bu sayede 1888'de Fransız Akademisi Roman Mükâfatı'nı kazandı. 1896'da Fransız Akademisi'ne üye seçilen yazar, 1921'de Nobel edebiyat mükâfatını aldı. Türkçe'ye çevrilen başlıca eserleri Kırmızı Zambak, Thais, Sylvestre Bonnard'ın Cürmü, Allahlar Susamışlardı' dır.

FRANCK, César (1822 - 1890), Fransız bestecisidir. Belçika'da, Liège'de doğdu. Babasının çok sıkı çalıştırması sayesinde, kısa zamanda çok iyi bir müzisyen olarak yetişti. Paris konservatuvarında okudu. İlk eseri Ruth adlı oratoryodur. Bu eser, fazla ilgi görmedi. Franck, çeşitli kiliselerde orgculuk yaptı, 50 yaşında iken de Paris konservatuvarına müdür oldu. Orgda çok başarılıydı. Besteci, asıl olgun çağına, 50 yaşından sonra ulaşmıştır. Liszt onun için, «Bana orgda sanki Johann Sebastian Bach oturuyormuş gibi geldi,» demiştir. Başlıca eserleri: Re minör senfoni, Re majör yaylı sazlar kuarteti, senfonik şiirler ve diğerleridir.

FRANCO, General (1892 -), İspanya başbakanı ve kral naibidir. Babası bir deniz subayıydı. Oğlunu da iyi bir asker olarak yetiştirmek istedi. Franco, Toledo'daki askerî akademiyi bitirdikten sonra, gönüllü olarak Fas'a gitti. Daha sonra Saragossa Askerî Akademisi'ne komutan oldu. 1935'te 43 yaşında iken İspanya orduları genelkurmay başkanlığına getirildi. 1936 yılında çıkan İspanya iç savaşında bulunduğu taraf başarı kazandı. Franco, 1939 martında Madrid'i ele geçirerek savaşa son verdi ve başbakan oldu. 2. Dünya Savaşı'nda İspanya'nın tarafsızlığını ilân etmesine rağmen Almanlar'ın tarafını tuttu. 1947 yılında kaydı hayat şartıyle hükümet başkanı ilân edildi ve diktatör oldu. Kendisinden sonra gelecek olan kimseyi tayin etmek hakkını da üzerine aldı. Yakın bir gelecekte devlet başkanlığını kral olarak Prens Don Juan Carlos'a bırakacaktır.

FRANÇOIS I (1494 - 1547), Capet - Valois hanedanından bir Fransız kralıdır. 1515 - 1547 arasında hüküm sürmüştür. Babasının amcaoğlu Louis XII, erkek çocuk bırakmadan ölünce, 21 yaşında kral oldu. Daha tahta çıkar çıkmaz, İtalya'ya hücum ederek Marignan meydan savaşında galip geldi ve Milano'yu aldı. Bundan cesaret alarak İspanya kralı Carlos I'le çarpıştı ise de sonunda esir düştü. Bunun üzerine annesi Louise de Savoie, devrinin büyük hükümdarı Kanunî'ye başvurdu. Türk padişahının müdahalesiyle François I serbest bırakıldı. Fransa'yı merkeziyetçi bir devlet haline getiren François I, Fransa tarihinin en büyük hükümdarlarından biri sayılır.

FRANKFURT, Batı Almanya'da bir şehirdir. Main nehri üzerinde kuruludur. Bir ticaret ve sanayi şehri olan Frankfurt, Main ve Ren nehirleriyle Kuzey Denizi'ne bağlı olduğu gibi, yine Main nehri ile bir de kanalla Tuna'ya bağlıdır. Frankfurt'ta çeşitli ağır endüstri, elektrik endüstrisi vardır, Almanya'nın en önemli kimya endüstri merkezlerinden biridir. Franklar tarafından 400 yıllarında kurulan Frankfurt'un nüfusu, bugün, banliyöleriyle birlikte 1.000.000 civarındadır.

FRANKLAR, bir Germen kavmidir. Milâd'ın ilk yıllarında kuzeybatı Almanya' da yaşıyorlardı. 447'de şimdiki Fransa'ya yerleştiler. Çeşitli kabilelerden meydana gelen Franklar'ın başlıca kolları: Şerüskler, Sikambralar ve Ripüerler'dir. Franklar, Almanya'da iken, Roma İmparatorluğu'nu tehdit eden barbar kavimlerden biriydi. 476'da Roma İmparatorluğu'nun son bulması üzerine bağımsız bir devlet kurdular.

FRANKLİN, Benjamin (1706 - 1790) Amerikalı bilim ve devlet adamıdır. 17 çocuklu fakir bir ailenin 15. çocuğuydu. Küçük yaşta çalışmak zorunda kaldı. Yazı yazmaya karşı büyük merakı vardı. Doğum yeri olan Boston'da buna imkân bulamayınca New York'a, oradan Philadelphia'ya gitti. Nihayet burada bir matbaa sahibiyle anlaşarak ortaklık kurduğu sırada, henüz 20 yaşındaydı. Buradan kazandığı paralarla bir başka gazete çıkaran Franklin, birkaç sene sonra devlet basımevinin başına getirildi. Bundan sonra bazı denemeler yaparak şimşekle elektrik arasındaki ilgiyi buldu, paratoneri buldu, sokakların lâmba ile aydınlatılması usulünü ortaya attı. Bir ara A.B.D.'nin Fransa büyükelçiliğini de yaptı. Hayatının son yıllarını ünlü otobiyografisini yazmakla geçirdi.

FRANKLİN, Sir John (1786 - 1847), bir İngiliz denizcisidir. Küçük yaşta denizlerde çalışmaya başladı, çeşitli savaşlara katıldı. 33 yaşında iken Hudson körfezine yapılacak bir keşif seyahatine katılma emrini aldı. Daha sonra Tasmanya'ya vali oldu. İngiltere'ye döndükten sonra Kuzey Kutbu seyahatine çıktı. Arktika'da o güne kadar bilinmeyen yerleri keşfetti, fakat gemisi buzların arasına sıkışıp kaldı, 11 haziran 1847'de öldü.

FRANSA CUMHURİYETİ, Batı Avrupa'da bir devlettir. Kuzeyinde Manş denizi, kuzeydoğusunda Belçika; doğusunda Lüksemburg, Almanya, İsviçre ve İtalya, güneyinde Akdeniz, güneybatısında İspanya, batısında Atlas Okyanusu vardır.

Frankfurt'ta gar binası

Nüfusu: 49.300.000, yüzölçümü: 551.225 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, dili: Fransızca, dini: Hıristiyan (Katolik), parası: Frank'tır.

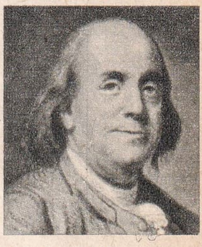

B. Franklin

Başlıca şehirleri Paris (3.282.000)'den başka, Akdeniz'deki başlıca limanı Marsilya (783.738), bir sanayi şehri olan Lyon (535.784), ticaret merkezi Toulouse (330.570), bir eğlence bölgesi olan Nice (294.976) ve Atlas Okyanusu'ndaki başlıca limanı, Bordeaux (254.122)'dir.

Fransa'nın kuzey ve batı kesimleri ovalık, güney ve doğu kesimleri dağlıktır. Ovalık bölümdeki yüksekliklerin en fazlası 400 metreyi geçmez. Buna karşılık güneydoğudaki Mont - Blanc tepesi 4.810 metreyi bulur. Üç dağ zinciri Fransa'nın başlıca yükseltilerini teşkil eder. Güney batıda Pirene dağları İspanya ile Fransa arasında tabiî bir sınır gibidir. Bu sarp ve genç dağların tepeleri yer yer 3.000 metreyi geçer. Güneydoğuda ise Alpler vardır. Bu önemli dağ zincirinin en yüksek tepesi olan Mont - Blanc'dan başka, Mt. Pelvoux (4.103 m.), Mt. Cenis (2.083 m.) de Fransa sınırları içinde kalır. Nihayet bu iki genç ve sarp dağ zincirinin arasından, kuzeye doğru Massif Central

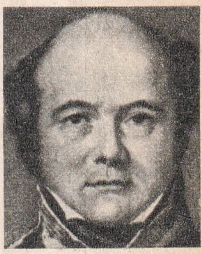

Sir J. Franklin

Fransa'nın başkenti Paris'te opera binası

dağları uzanır. Bunlar ihtiyar dağlardır. En yüksek yeri 1.886 metre yüksekliğindeki Mt. Doré'dir.

Fransa'nın en önemli nehirleri Manş denizine dökülen Seine, Atlas Okyanusu'na dökülen Loire ve Garonne, Akdeniz'e dökülen Rhône'dir. Çeşitli kollarla beslenerek bütün ülkeyi sulayan bu nehirlerin dışında daha birkaç akarsuyu vardır.

Bir Fransız kadını

Ülkenin en önemli gölü, İsviçre ile sınır teşkil eden Cenevre gölüdür. Yüzölçümü: 582 km.² olan bu gölden başka önemli göl yoktur.

Fransa'da çeşitli iklimler hüküm sürer. Akdeniz kesiminde hüküm süren Akdeniz ikliminin yanı sıra Alpler'de yüksek dağ iklimi, Okyanus kıyılarında yumuşak batı Avrupa iklimi, Lyonne kesimlerinde orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Ülkede yağış boldur. Yıllık yağış ortalaması 50 santim, yıllık sıcaklık ortalaması da 12°'dir.

Fransa, ekonomik bakımdan dünyanın en ileri devletlerinden biridir. Rusya'dan sonra Avrupa'da en geniş toprağa sahip olan Fransa, bu sayede tarım alanında da ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Fransa'da halkın geçim seviyesi A.B.D., Kanada ve İsviçre'de olduğu kadar yüksek değildir, ama İngiltere ve Almanya'dan sonra gelir. Fransa'da endüstrinin hemen akla gelebilecek her çeşidi vardır. Çelik endüstrisinde Fransa, dünyada altıncı, elektrik endüstrisinde yedinci, dökme demir yapımında ise beşincidir. Otomobil ve motorlu araçlar yapımı da Fransa'da çok ileridir. Bu alanda dünyada dördüncü olan Fransa, çimento istihsalinde de dünyada beşinci gelir.

Fransa, tarım ve hayvancılık bakımından da ileri bir seviyededir. Toprakların çok büyük bir kısmı ekime elverişlidir. Bu bakımdan tahıl, patates ve pancar tarımında dünyanın ileri ülkeleri arasında yer alır. Bağcılık da bu ülkede çok gelişmiştir. Dünyada en çok şarap elde eden memleket Fransa'dır. Hayvancılık alanında en çok büyük baş hayvan yetiştirilmesine önem verilir. İkinci derecede küçük baş hayvanlar yetiştirilir. Fransa, elde edilen et bakımından dünyada 5.'dir. Süt, peynir ve tereyağı üretimi de çok ileridir. Ulaştırma işleri bakımından Fransa, belki de dünyanın en ileri ülkesidir. Kara, hava, deniz, nehir ve demiryollarının mükemmeliği Fransa'yı bu alanda dünyanın en ileri devletlerinden biri haline getirmiştir.

Aisne eyaletinde tipik bir Fransız köyü

FRANSA'YA BAĞLI ÜLKELER

Adı	Nüfusu
Afrika'da	
Orta Afrika Cumh.	1.350.000
Çad Cumh.	3.360.000
Comoro adl. (Hint Ok.)	220.000
Kongo Cumh. (Brazzaville)	840.000
Dahomey	2.400.000
Fransız Somalisi	103.000
Gabon Cumh.	470.000
Fildişi Kıyısı Cumh.	3.835.000
Malagasy Cumh.	6.420.000
Mali Cumh.	4.654.000
Moritanya İslâm Cumh.	1.070.000
Nigeria Cumh.	3.433.000
Reunion Adl.	408.000
Senegal	3.490.000
Yukarı Volta	4.955.000
Batı Yarıküresi'nde	
Fransız Guyanası	36.000
Guadeloupe Adl.	316.000
Martinique Adl.	321.000
St. Pierre ve Miquelon Adl.	5.000
Okyanusya'da	
Fransız Polinezyası	88.000
Yeni Kaledonya	91.000
Yeni Hebride Adl.	68.000
Güney Antarktika'da	
Antarktika	132
Wallis ve Futuna Adl.	8.000

Fransa tarihi 5. yüzyılda başlar. 448 yılında Fransa'da Merovenj hanedanı hüküm sürmeye başlamıştır. İşte bu tarih, Fransa tarihinin başlangıcı sayılabilir. M.Ö. 1. yüzyılda, bugünkü Fransa, Goller ve başka kavimlerin karışık olarak yaşadığı bir ülkeydi. M.Ö. 51 yılında Caesar, Goller ülkesini fethederek Roma'ya kattı. Alesia ismiyle anılan bugükü Paris'e geldi. Daha sonra kavimler göçü sırasında Germenler, Vizigotlar, Vandallar ve Hun Türkler'inden sonra buraya Franklar yerleşti ve Fransa'da Merovenj hanedanı hüküm sürmeye başladı. Merovenjler'in hükümranlığı 751 yılına kadar sürdü. Bu hanedan-

dan sonra iktidara gelen Karolenjler, 987 yılına kadar Fransa'ya hâkim oldular. Charlemagne (Şarlman) kendisini Batı İmparatoru ilân ederek büyük bir devlet kurdu. Fakat 843'teki Verdun anlaşmasıyla imparatorluk parçalandı ve bu imparatorluğun en batıdaki bölümü bugünkü Fransa'yı meydana getirdi.

987 yılında bütün Hıristiyanlık âleminin en büyük hanedanı olan Capet hanedanı iktidarı ele aldı. Önceleri Capet krallarının hükmü ancak Paris çevrelerinde geçiyor, yakın bölgeler ise «dük», «kont» gibi hükümdarlar tarafından idare ediliyordu. Bunlar, kralı az çok egemen olarak tanırdı. 7. Capet kralı Louis - Auguste (1180 - 1223), Fransa'nın itibarını yükseltti. Haçlı Savaşları sırasında başarılı savaşlar yaptı. Saint - Louis (1226 - 1270) adındaki kral da Haçlı Savaşları'na katıldı, Fransa'yı Avrupa'nın en önemli devleti haline getirdi, fakat Haçlı Savaşları'nda Türkler'e esir düştü. Fransa, 14. yüzyılda İngiltere ile «Yüzyıl Savaşları» diye anılan uzun savaşa tutuştu, sonunda yenildi.

Yeniçağ başlarken Fransa artık İngilizler'den temizlenmişti. Ancak memleket perişan durumdaydı. 1461 - 1483 yılları arasında saltanat süren Louis XI, Fransa'daki krala bağımlı hükümdarların nüfuzunu kırdı. Bu arada aynı hanedandan Charles de Téméraire'nin Fransa'ya hükmetmek tasarısı da sonuçsuz kaldı.

Fransa'da Rönesans, 1515 - 1547 arasında 32 yıl saltanat süren François I devrinde başlar. Charles - Quint'in büyük rakibi olan bu hükümdar, devamlı onunla çarpışmış, hattâ ona esir düşmüşse de, Kanunî'nin işe karışmasıyle kurtarılmıştır. Bu hükümdardan sonra Fransa'da Katolik - Protestan kavgaları oldu. Sonunda Katolikler zafer kazandılar. 1589'da Capet-

Fransa

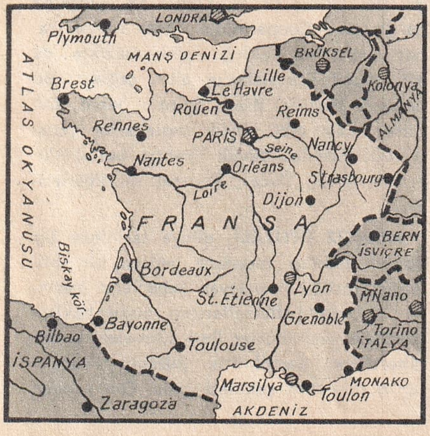

ler'in Bourbon kolu iş başına geldi. Hanri IV (saltanatı: 1589 - 1610), Fransa'yı Avrupa'nın en önemli Hıristiyan devle-

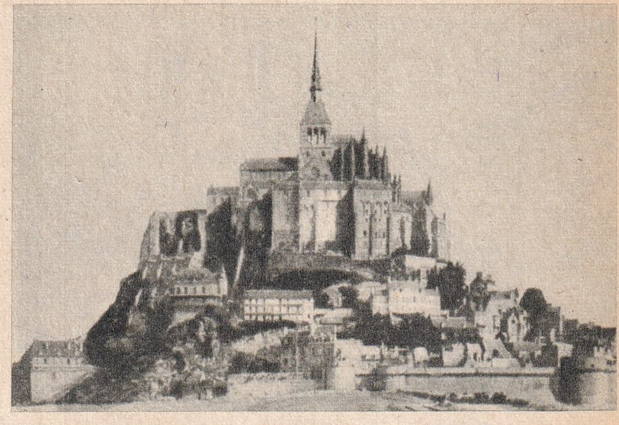

Normandiya'da kayaların üzerine kurulu St. Michel şatosu

ti haline getirdi. Oğlu Louis XIII çağında, Kardinal Richelieu, devleti çok iyi yönetti. Almanya'yı ezdi ve Vestfalya antlaşmasıyle büyük bir zafer kazandı.

Fransa'da 1643'ten 1774'e kadar iki hükümdar saltanat sürdü. Bunlardan 1715'e kadar hüküm süren Louis XIV, memleketi, Türkiye dışında Avrupa'nın en kudretli devleti haline getirdi. 1715 - 1774 arasında saltanat süren Louis XV devrinde Fransız medeniyeti yine parlaklık gösterdi. Ancak Yedi Yıl Savaşları'nın sonundaki Paris anlaşması, Fransa için büyük darbe oldu. Louis XV'in torunu olan Louis XVI devrinde ise Fransız İhtilâli (1789) patlak verdi. Sonunda meşrutî hükümet kuruldu, 1792'de ise Birinci Cumhuriyet ilân edildi. Ancak on iki yıl sonra Napolèon Bonaparte, Birinci İmparatorluk'u kurdu (1804). Birinci İmparatorluk ancak 10 yıl yaşadı. 1814'te Capet - Bourbon yeniden iktidara geldi. 1848 İhtilâli sonunda ise İkinci Cumhuriyet kuruldu, fakat cumhurbaşkanı olan Napolèon'un yeğeni Louis - Napoléon kendisini imparator ilân etti, böylece İkinci İmparatorluk kurulmuş oldu. Ancak 1870 - 71'deki Prusya savaşında yenilen Fransızlar, büyük bir çoğunlukla tekrar cumhuriyet idaresi kurdular. 1870'te kurulan Üçüncü Cumhuriyet, 1940 yılına kadar yaşadı.

Fransa'nın sembolü Paris'teki Eiffel Kulesi

Bu arada Fransa 1. Dünya Savaşı'ndan muzaffer çıktı. İkinci Dünya Savaşı'nda ise Almanya tarafından işgal edildi. 1940'taki işgal üzerine Mareşal Pétain, Almanlar'la anlaşarak Vichy hükümetini, De Gaulle ise Fransa dışında Serbest Fransız hükümetini kurdu. 1944'te ikinci cephenin açılması üzerine Fransa topraklarında çok şiddetli savaşlar geçti. Bu tarihten, 1947'ye kadar yaşayan geçici bir hü-

kümet kuruldu. Nihayet 1947'de Dördüncü Cumhuriyet ilân edildi. 1959'da ise De Gaulle askerî bir hükümet darbesiyle

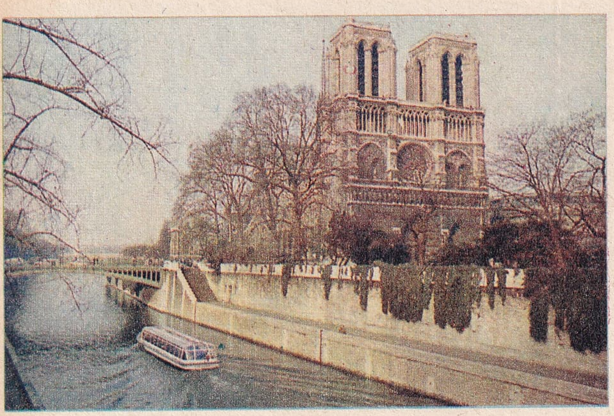

Paris'te «Notre Dame» Katedrali

iktidara geldi ve Beşinci Cumhuriyet kuruldu.

Fransız parlamentosu, meclis ve senatodan kurulmuştur. Senato üyeleri iki dereceli seçimle iş başına getirilir. Cumhurbaşkanları 7 yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda Fransız Birliği'nin başkanıdır.

Eskiden Fransızlar'ın Afrika'da yüzölçümü 9.000.000 $km.^2$'yi bulan sömürgesi vardı. 1958 - 60 yılları arasında bunlar birer birer bağımsız devletler haline geldi ve en sonra Cezayir, Fransa'dan ayrıldı. Bugün Fransa'nın Büyük Okyanus'ta Polinezya ve Melanezya adalarında sömürgeleri vardir.

Fransız edebiyat ve sanatı birçok bakımdan modern dünyayı etkilemiştir. Fransa'da her sahada dünya ölçüsünde büyük sanatkârlar yetişti. Fransız edebiyatının altın çağı da 17. yüzyıldır. Descartes ve Pascal gibi büyük fikir adamları; Corneille, Racine, Molière gibi tiyatro yazarları; La Bruyère, Malherbe, Fénelon gibi büyük edipler hep bu devirde yetişmiştir. 18. yüzyılda ise yine dünya ölçüsünde ün yapan J. J. Rousseau, Voltaire, Diderot, Montesquieu gibi fikir adamları yetişti. 19. yüzyıl Fransız edebiyatının en parlak devirlerinden biridir. Bu devirde Chateaubriand, Victor Hugo, Alfred de Vigny, Alfred de Musset, Balzac, Stendhal gibi deha sahibi edipler çıktı. Baudlaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé gibi şairler, şiirde büyük bir hamle yaparak sembolizmi kurdular. 20. yüzyılda Fransız edebiyatının başta gelen temsilcileri ise Pierre Loti, Paul Borget, Valéry, Duhamel, Maurois, Camus ve diğerleridir.

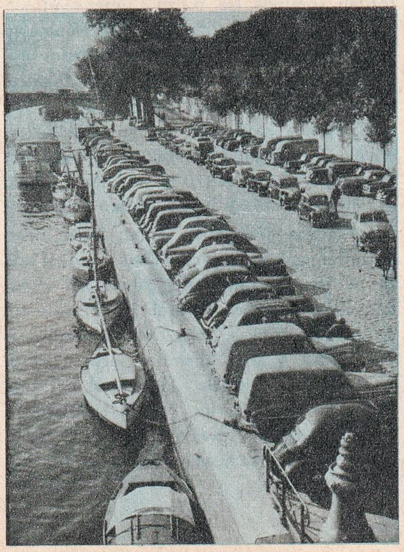

Paris'te Seine nehri kıyısı

Fransız resmi 19. yüzyıla kadar ikinci derecede kaldıysa da, 19. yüzyılda dünya resim sanatının öncülüğünü aldı. 18. yüzyılın en ünlü ressamı Watteau'dur. 19. yüzyılda Corot, Manet, Delacroix, Renoir, Gauguin, van Gogh gibi dev sanatçılar yetişti. 20. yüzyılın büyük ressamları ise Utrillo, Matisse, Dufy, Picasso'dur. Heykeltraşlar arasında 19. yüzyılda yaşayan Rodin dünya ölçüsünde ün yapmıştır.

16. yüzyıldan önceki Fransa'nın en önemli mimarlık eseri Paris'teki Notre - Dame katedralidir. 18. yüzyıl mimarlığı Versailles sarayı ve zarif bahçe mimarlığıyle ünlüdür. Bu devredeki Fransız din dışı yapı sanatı «Barok» diye anılır ve bütün Avrupa'da taklit edilmiştir. Bundan sonra «Rokoko» denen tarz hâkim oldu. 19. yüzyılda başlayan «Ampir» üslubu, klasik eserlerin taklit edilmesine yol açtı. Paris'teki Zafer Takı, Vendôme sütunu, Madeleine kilisesi bu tarz eserlerdir. 20. yüzyılda, Chailliot sarayı yapılmış ve le Corbusier, Perret kardeşler gibi dünya ölçüsünde ün yapan mimarlar yetişmiştir.

Fransız müziğinde çok seslilik 13. ve 14. yüzyıllarda başlar. Fransız müziğinin başlıca temsilcileri 15. yüzyılda Dufay, 16. da Des Près, 17.'de Lully, 18. yüzyılda da Rameau Couperin'dir. Diğer birçok sanat dallarında olduğu gibi müzikte de 19. yüzyıl Fransızlar'ın altın çağıdır. Bu devrede Berlioz, Bizet, Saint - Saens, Debussy, Lalo gibi büyük bestekârlar yetişti. 20. yüzyılın büyük Fransız bestekârları ise Ravel, Ducas, Roussel ve diğerleridir.

FRANSIZ İHTİLÂLİ, dünya tarihinde bir dönüm noktası meydana getiren bir ihtilâldir. İhtilâli hazırlayan sebeplerin başında 18. yüzyıl filozoflarının insan hakları üzerinde yeni fikirler ileri sürmeleri ve İngiltere'deki demokratik düzenin Fransızlar'ın dikkatini çekmesi gelir. Öte yandan

köylüler de o zamana kadar imtiyazlı sınıfın baskısı altındaydı. Son yıllarda mahsul de fena olmuş, memlekette açlık baş göstermişti. Devlet maliyesi berbat durumdaydı. Gerekli tedbirler alınamıyordu. Bunun sonucu olarak kral Louis XVI, ancak kralın çağırmasıyla toplanan ve sonra dağılan meclisi toplantıya çağırdı. Bu meclis, burjuva, zadegân ve ruhban temsilcilerinden meydana gelirdi. Ancak meclis toplandıktan sonra kendisini Millet Meclisi olarak ilân etti, kralın dağılma hakkında verdiği emri de dinlemedi (20 haziran 1789).

14 temmuzda halk, Bastille hapishanesine hücum ederek buradaki siyasî mahkûmları ve canileri serbest bıraktı. Böylece ihtilâl başladı. Şiddetli çarpışmalar oldu. 4 ağustosta bazı sınıfların imtiyazı kaldırılarak İnsan Hakları Beyannamesi ilân edildi. Bu durum, bütün Avrupa'nın o zamanki siyasî düzenini altüst edecek gelişmeler gösterebilirdi. Avrupa devletleri şimdiye kadar görülmemiş derecede önemli olan bu durum yüzünden Fransa'ya karşı cephe aldılar. 1791'de meşrutî anayasa ilân edildi. Kral da «Fransa Kralı» yerine «Fransızlar'ın Kralı» diye anılmaya başlandı. Kral Louis XVI, bir zümrenin kendisini esir gibi tutması üzerine, Fransa'dan kaçmaya teşebbüs etti. Ancak bu teşebbüs başarısızlığa uğrayınca müşkül duruma düştü. Bunu fırsat bilen müfritler, iktidarı ele geçirdiler ve krallığı kaldırarak cumhuriyet kurdular. Bundan sonra sayısız idamlar başladı. Kral Louis XVI ile karısı Marie Antoinette de idam edilenler arasındaydı. İhtilâlciler muhaliflerini hiç acımadan giyotine göndermeye başladılar. Bu arada bizzat ihtilâlcilerin bir kısmı da giyotine gitti. Ateşli ihtilâlcilerden Danton, Terör Devri'nin yaratıcısı Robespierre, en sonunda giyotinde can verdi.

Nihayet 1795'te «Directoire İdaresi» kuruldu, müfrit cumhuriyetçiler iktidardan uzaklaştı. Napoléon Bonaparte 1799'da kendisini 1. konsül olarak devlet başkanı ilân etti. 1804'te de Birinci İmparatorluğu kurarak kendisini de imparator ilân etti.

Fransız İhtilâli, insanların düşüncelerinde büyük değişikliklere sebep olmuştur. Son çağların en büyük, en önemli olaylarından sayılan Fransız İhtilâli'nin etkileri uzun yıllar bütün dünyada görülmüştür.

FRANSİYUM, radyoaktif bir elemandır. 1939 yılında Paris Radyum Enstitüsü'nde Matmazel Perrey tarafından keşfedilmiştir. Alkalin metallere has özellikleri vardır. Fransiyumun simgesi: Fr, atom sayısı 87, yarı ömrü en uzun olan isotopunun kitle sayısı 253'tür.

FRANZ - JOSEPH, (1830 - 1916), Avusturya - Macaristan imparatorudur. Habsburg - Lothringen hanedanından olan Franz - Joseph, Viyana'da doğdu. 1848'de imparator oldu. 1854'te teyzezadesi Prenses Elizabetha ile evlendi. İmparatoriçe 44 yıllık bir evlilikten sonra 1898'de bir suikaste kurban gitti. Franz - Joseph'in üç kardeşinin en büyüğü olan Arşidük Ferdinand - Max, «1. Maximilien» unvanıyle 1864'te Meksika imparatoru olduysa da, sonunda ihtilâlciler kurşuna dizdi.

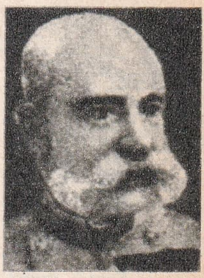
Franz - Joseph

Franz - Joseph'in tek oğlu Arşidük Rudolf'tur. Rudolf, «Mayerling Faciası» denen olayın kahramanı olmuştur. Franz - Joseph'in kardeşi arşidük Karl - Ludwig'in büyük oğlu Arşidük Franz - Ferdinand (1863 - 1914)'ın, 1915'te Bosnasarayı'nda öldürülmesi, 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açmıştır. İmparator Franz - Joseph, İstanbul'a gelerek Abdülâziz, Abdülhamit II ve Mehmet Reşat V'i ziyaret etmiş, Sultan Aziz de imparatoru Viyana'da ziyaret etmiştir.

FREETOWN, Siera Leone'nin başkentidir. Ülkenin batısında Atlas okyanusu üzerinde bir liman olan Freetown 90.000 nüfuslu bir şehirdir. 1788'de esirlikten kurtulan Afrika yerlilerini barındırmak maksadıyle kurulmuştur. Freetown en iyi tabiî limanlardan biridir. Büyük bir ihracat merkezi olan şehirden kıymetli madenler, çeşitli yağlar, kakao vs. ihraç edilir.

FREGAT, pelikanımsılardan yırtıcı ve saldırgan bir kuştur. Açılmış kanatlarının eni 180 santimi geçer. Tropikal adalarda ve deniz kıyılarında yaşar. Birçok çeşitleri vardır. Mavimsi ve yeşilimsi siyah renktedir. Büyük uçuş kabiliyetlerine rağmen sahilden 120 km.'den fazla uzaklaşmaz.

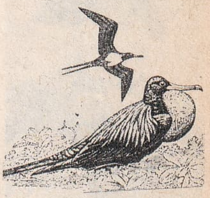
Fregat kuşu

FREKANS, devirli hareketlerde, bir saniyedeki salınımın sayısıdır. Ritmik bir harekette, hareket eden cisimler aynı yerden devamlı olarak geçer. Meselâ bir yayın ucundaki bir ağırlığın salınımı, bir saat sarkacının iki yana gidip gelmesi ritmik birer harekettir. Bu gibi hareketlerde hareket eden cismin tam bir devim yapması için geçen zamana «periyot» denir ve «T» harfiyle gösterilir. Periyotun tersi frekansa eşittir. Ritmik hareketler fizikte sinüsoit eğriler ile gösterilir. Bunların çizildiği koordinat takımında düşey eksen, cismin aldığı yolu, yatay eksen de geçen zamana karşılık olan bir açıyı gösterir. Frekans elektrikte de vardır. Bir gerilimin frekansı onu üreten enerji kaynağının yapısına, dönüş sayısına bağlıdır.

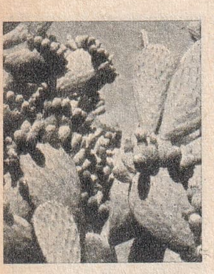
Frenk inciri

Freud

Friedrich II

FREN, bir hareketi yavaşlatmak veya durdurmak için kullanılan bir düzendir. En basit şeklini bisiklette görebiliriz. Hareket halindeki bisiklette fren çubuğu çekildiği zaman, ikişer lâstik parçası tekerleklere basınç yaparak hareketi yavaşlatır veya basıncın şiddetine göre durdurur. Bu şekilde sürtünme ile çalışan frenlere «mekanik fren» denir. Bir kısım frenlerde ise sürtünmenin sağlıyacağı kuvvet yağ basıncı ile sağlanır. Bu gibi frenlere «hidrolik fren» denir. Troleybüs, tramvay, elektrikli tren gibi araçlarda ise «elektrikli fren» kullanılır. Bunlardan başka «ayar freni» ve «savurma freni» vardır. Ayar frenleri otomatik olarak çalışır, hareketi ya durdurur veya istenilen şekilde ayarlar. Savurma frenlerinde ise merkezkaç kuvvet esasından faydalanılır. Özel sebeplerle kullanılır.

FRENGİ, zührevî bir hastalıktır. Spirocheta Pallida adında bir mikrop bu hastalığı yapar. İntanî bir hastalıktır. Frengi, diş fırçası, tarak v.b. ile de geçebilir ki, hastalığın bu çeşidine «masum frengi» denir. Frengi üç devir gösterir. 1) 45 gün süren ilk devir «şankr» (frengi yarası) devridir. Şankr genellikle cinsel organlarda olursa da, vücudun başka yerlerinde de görülebilir. 2) İkinci devir, şankrın çıkışından 45 gün sonra başlar ve iki yıl sürer. 3) Üçüncü devir ise, seneler sonra başlar, deri döküntüleri ve «gom» denilen tümöre benzer teşekküller görülür. Frengi, damar ve sinir sisteminde büyük bozukluklara yol açar. Frengi Wasserman muayenesi ile anlaşılır. 20 - 25 yıl öncesine kadar korkunç bir hastalık olan frengi, zamanımızda, penisilin ve benzeri ilâçlarla kolayca ve tehlikesizce tedavi edilebilmektedir.

FRENKİNCİRİ, sıcak iklimlerde yetişen yaprakları etli ve geniş olan bir ağaççıktır. Atlasçiçeğigillerdendir. «Firavun inciri» de denir. Kalın ve dikenli bir kabuk içindeki yemişi tatlıdır. Ağaççığı, çit olarak da kullanılır.

FRENKÜZÜMÜ, uzun salkım biçiminde meyvası olan bir çalı çeşididir. Taşkırangillerdendir. Meyvası mayhoş lezzetli olur. Kırmızı renktedir. Tazeyken yendiği gibi, şurup yapımında da kullanılır. Elli kadar çeşidi vardır.

FRESK, duvar resmidir. Yaş sıva üzerine toprak boyalarla yapılır. Bu sayede sıva boyayı emdiğinden zamanla renkler kaybolmaz. Fresk tarihten önceki çağlardan beri bilinen bir resim tarzıdır. Fransa ve İspanya'daki bazı mağaralarda yaş sıva üzerine yapılmış resimlere raslanmıştır. Roma'nın ilk çağlarında Pompei'de de fresk yapılıyordu. En güzel fresk örnekleri Rönesans çağında verilmiştir. Bu çağda Leonarda da Vinci ve Michelangelo'nun yaptığı şahane freskler vardır. Fresk, Rönesans'tan sonra önemini kaybetmiştir. Türkiye'de Nevşehir'deki kaya kiliselerinde çeşitli freskler vardır. Orta Asya Türkleri'nin de fresk yaptığı bugün bilinmektedir.

FREUD, Sigmund (1865 - 1939), Musevi asıllı bir tıp bilginidir. Psikanaliz biliminin kurucusu olan Freud, bugünkü ruhbilimin temellerini atmış, «nevroz» hastalığının sebeplerini keşfetmiştir. Freud 4 yaşındayken ailesi Viyana'ya yerleşti. 1881'de Viyana üniversitesinden tıp doktoru olarak mezun oldu. 1885'te Paris'e gitti. Viyana'ya döndükten sonra psikanaliz üzerindeki çalışmalarına devam etti. 1938'de Naziler, Avusturya'yı işgal ettikleri zaman onun kitaplarını yaktılar, teorileri üzerinde konuşmak yasak edildi. Freud de İngiltere'ye gitti ve ertesi yıl orada öldü.

Freud, insan zihninin şuur ve şuuraltı faaliyetlerini incelemiş ve ruh hayatımızda şuuraltının rolünü ortaya koymuştur. Rüyaların günlük hayatımızla yakından ilgili olduğunu meydana çıkararak, ilk defa ilmî rüya tefsirlerini yapan da Freud olmuştur. Türkçe'de Freud'e, teorilerine ait birçok eser vardır.

FRİEDRİCH II (Büyük Friedrich) (1712-1786), Prusya kralıdır. Babası Prusya'nın ikinci kralı olan Friedrich Wilhelm I, onu son derece sert bir disiplinle yetiştirdi. 1734'te babasının ölümü üzerine kral oldu. Avusturya ile savaştı. Düşmanını yok ettikten sonra Silezya'nın Prusya'ya katılmasını sağladı. 1755'e kadar memlekette büyük bir ıslahat yaparak Prusya'yı Avrupa'nın örnek memleketlerinden biri haline getirdi. Yediyıl savaşlarında ise önce Fransızlar'ı, sonra da 1758'de Rus ordularını perişan ettiyse de en sonunda Avusturya ordularına yenildi. Nihayet 1763 Hubertsburg Antlaşması ile ülkenin bütünlüğü sağlandı. Friedrich II, 18. yüzyıl Avrupası'nın en büyük komutanıdır. Aynı zamanda iyi bir politikacıdır. Bestekârlığı, edipliği ve filozofluğu da vardır. Fransızca olarak yazdığı hatıraları önemlidir.

FRİKLER, İlkçağ'da orta ve batı Anadolu'da yaşamış bir kavimdir. Frikler, Hititler'e başarıyla karşı koymuş, fakat sonunda Lidyalılar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Frikler'in başkenti Gordiom şehriydi. Şehir, adını hanedanın kurucusu olan Gordios'tan alıyordu. Gordios hanedanı 180 yıl yaşamış (M.Ö. 800 - 620) 7 kral yetiştirmiştir.

FRÖBEL, Friedrich (1782 - 1852), öğretim alanında yaptığı yeniliklerle tanınan bir Alman pedagogudur. İlk defa 1837'de açtığı Kindergarten (çocuk bahçesi) adlı okulunda, kendi sistemini uygulamaya başladı. Onun ardından başka kindergartenler de açıldı. Ancak bu okullar çocuğa fazla serbestlik verdiği için 1860'da kapatıldı. Fröbel öğretimde oyuna büyük önem verirdi. Çocuğa oyunla her şey öğretmek kabildi. Başlıca prensipleri şunlardır: Mümkün olduğu kadar erken yaşta eğitime başlamak; çocuğun akıl ve vücut gelişmesini birbirinden ayrı olarak düşünmemek; çocukların kendi gayretleriyle öğrenmelerini sağlamak; oyunlara önem vermek.

FUAR, belirli zamanlarda düzenlenen büyük panayırdır. Firmaların mallarını tanıtması, halkın alış - veriş yapması, eğlenceli vakit geçirmesi için düzenlenir. Fuarlar, Romalılar'dan daha eski çağlarda bile kuruluyordu. Ancak bunlar ne de olsa büyükçe panayır özelliğindeydiler. Bugünkü fuarlar ise sadece alış - veriş, eğlence yeri değil, aynı zamanda endüstri, sanat ve bilim eserlerinin teşhir edildiği birer büyük sergidir. Fuarlar, bir memleketin yalnız kendi ölçüsünde olduğu gibi, milletlerarası çapta da olabilir. Türkiye'deki Samsun Fuarı millî, İzmir Fuarı da milletlerarası bir fuardır.

Fuarlar geçici olarak kurulduğu halde, son derece pahalıya mal olurlar. Fuarda mallarını sergileyecek olan memleketler, veya firmalar büyük masraflara girerek güzel mimarlık eseri olan pavyonlar yaptırırlar. Bunların bazısı gerçekten bir teknik şaheserdir. Meselâ Eiffel Kulesi 1889'daki Paris Fuarı için yapılmıştır. Milletlerarası fuarların birçok faydası vardır. Firmalar büyük kâr sağlar, gezmeye gelenlerin bıraktığı paralar belediyelere kâr bırakır, yeni keşiflerin tanıtılması, ticaretin teşvik edilmesi sağlanır.

Modern fuarların ilki 1851'de Londra'da yapılmıştır. Crystal Palace Fuarı diye anılan bu fuar İngiliz endüstisinin dünyaya tanıtılmasını sağlamıştır. 1889'daki Paris, 1893'teki Chicago fuarları 19. yüzyıl dünyasının unutulmaz dev fuarlarıdır.

Türkiye'de ilk fuar 1927'de İzmir Dokuz Eylül Panayırı adıyla açılmış, 1934'te milletlerarası hale getirilerek İzmir Enternasyonal Fuarı adını almıştır. Her yıl 20 ağustos - 20 eylül arasında devam eden Enternasyonal İzmir Fuarı, yerli mallarımız için olduğu kadar, yabancı piyasaların malları için de büyük bir sergi özelliği taşır. Fuarı her yıl milyonlarca kişi gezer.

FUAT I, Ahmet (1868 - 1936), ilk Mısır kralıdır. Hıdiv İsmail Paşa'nın oğludur. Kahire'de doğdu. İsviçre ve İtalya'da tahsilini tamamladıktan sonra, binbaşı rütbesiyle Sultan Abdülhamid'in hizmetine girdi. Bazı hareketlerinden ötürü Viyana'ya gönderildi. Abdülhamit, onun kardeşlerine paşalık verdiği halde, kendisine vermedi. Ahmet Fuat ancak 40'ını geçtikten sonra Sultan Reşat devrinde paşa oldu. 1. Dünya Savaşı çıkınca İngiltere, Mısır'ın Türkiye'den ayrıldığını ilân etti ve Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın amcası Hüseyin Kâmil Paşa'yı da «sultan» (imparator) unvanıyle memleketin başına geçirdi. Hüseyin Kâmil Paşa ölünce oğlu Türkiye'ye bağlılığını belirtti. Bunun üzerine Kâmil Paşa'nın 15 yaş küçük kardeşi Fuat Paşa «sultan» oldu. Mısır 1922'de bağımsızlığını ilân edince, Fuat Paşa da, I. Fuat olarak tahta çıktı. Eski Mısır Kralı Faruk'un babasıdır.

Fröbel

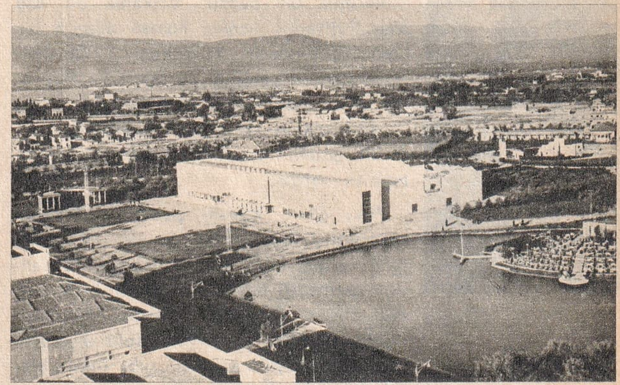

Enternasyonal İzmir Fuarı'ndan bir görünüş

FUAT PAŞA, Keçecizade Mehmet (1815 - 1869), Tanzimat devrinin ünlü devlet adamlarındandır. Şair Keçecizade İzzet Molla'nın oğludur. İstanbul'da doğdu. Medrese öğrenimi gördü. Sonra tıbbiyeye girerek doktor oldu. Çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra 1841'de Londra Büyükelçiliği başkâtibi, 1844'te Madrid elçisi oldu. 1849'da fevkalâde büyükelçi olarak Rusya'ya gönderildi. Orada çar ile görüştü. O sırada Türkiye'ye iltica etmiş bulunan Rus ve Avusturyalı 1.120 kişiyi (aralarında generaller, önemli kimseler vardı) savaşı göze alarak iade etmedi. Bu hal Avrupa'da Türkiye'nin itibarını artırdı ve «Mülteciler Meselesi» olarak tarihe geçti. Fuat Paşa daha birçok görevlerde bulundu, beş defa dışişleri bakanlığına getirildi. Ayrıca seraskerlik (millî savunma bakanlığı) etti, iki defa da sadrâzam (başbakan) oldu. Fuat Paşa, Reşit ve Âli Paşalar'dan sonra Tanzimat'ın en büyük simasıdır. Galatasaray ve Şirket-i Hayriye'

Fuat Paşa

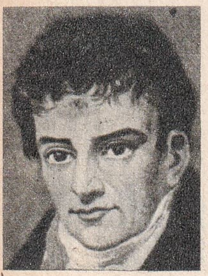

Fulton

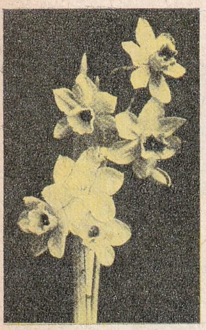

Fulya

Futbol

nin kurucularındandır. Memleketimizi dış ülkelerde büyük bir başarıyle temsil etmiştir.

FUAT Paşa, Müşir deli (1835 - 1931), büyük bir Türk komutanıdır. İnanılmaz cesareti, sert cevap ve nükteleri yüzünden «deli» diye anılırdı. Fuat Paşa, Mısır'da doğdu. Kahire'de okudu. Albay rütbesindeyken İstanbul'a nakledildi. 1872'de paşa oldu. 1877 - 78 Türk - Rus (Doksanüç) Savaşı'nda Ruslar'ı bozguna uğrattı. 1877' de Sultan Abdülhamit'in baş yaveri oldu, olağanüstü büyükelçi olarak Petersburg ve Viyana'ya gönderildi. Daha sonra müşirliğe (mareşalliğe) terfi etti. Âyân meclisine üye seçildi (1909). Balkan Savaşı'nda ve Millî Mücadele'de de görev aldı. İstanbul'da, 96 yaşında öldü. Babası da 108 yaşında ölmüştü. Fuat Paşa'nın üç oğlu Balkan ve Çanakkale savaşlarında şehit düşmüştür. Torunları hayattadır.

FUJİYAMA, Japonya'da, Tokyo'nun yakınlarında bir dağdır. Volkanik bir dağ olan Fujiyama, hemen hemen düzgün bir koni biçimindedir. Yüksekliği 3.778 metre, kraterinin genişliği 60 metredir. Fujiyama çevresinde başka dağ olmadığı, üstü devamlı olarak karla kaplı olduğu için ayrı bir güzellik taşır. Yamaçlarında birçok tapınak vardır.

FUL, güzel, kokulu çiçekleri olan bir ağaççıktır. Taşkırangillerdendir. 70 kadar türü vardır, bazı türlerinin boyu 60 santimi geçmediği halde, bazılarının ki 3 metreyi bulur. Çiçekleri beyazdır. Bir çeşit nilüfer de Hint fulü, Mısır fulü diye anılır. Ege, Akdeniz sahilleri gibi ılımlı bölgelerimizde çok yetiştirilir.

FULTON, Robert (1765 - 1815), buharlı geminin mucidi bir Amerikan fizikçisidir. İrlanda'dan göç etmiş fakir bir ailenin çocuğudur. Pennsylvania'da doğdu. Küçük yaşta çalışmak zorunda kaldı. Kuyumcu çıraklığı, ressamlık etti. Aynı zamanda makinelere karşı büyük merakı vardı. Tablolarının satışından aldığı parayla İngiltere'ye gitti. Orada bir yandan resim yaparken, bir yandan da makineler üzerinde çalışmaya başladı. 1797'de Paris'e geçti. Bir saat su altında kalabilen bir denizaltı yaptı. Daha sonra buhar gücüyle işleyen gemi yapımı üzerinde durdu. Fransa'daki ilk denemede, başarı kazanamadı. Amerika'ya döndü. 1807'de Fulton'un yaptığı buharlı bir nehir gemisi ilk defa olarak New York'tan Albany'ye gitti.

FULYA, soğandan yetişen bir süs bitkisidir. Çiçeklerine nergis ve zerrin dendiği de olur. Nergisgillerdendir. Güzel kokulu çiçekleri beyaz veya sarı renklidir. Çiçekler 30 santim kadar uzunlukta bir sap üzerinde bulunur. Her sapta 3 - 6 çiçek vardır. Anavatanı Kuzey Afrika ve Güney Avrupa'dır.

Toprakta olduğu gibi, limonluklarda da yetiştirilir.

FULYABALIĞI, eti lezzetsiz bir balıktır. Daha çok tırpana balığına benzer. Fulyabalıkları'nın yan kanatları pek geniş olur. Buna karşılık kuyrukları kamçı gibi uzundur.

FUNDA (Süpürgeotu), 1.800 kadar çeşidi olan bir bitki takımıdır. Funda takımı, birçok familyaları içinde toplar. Bu familyadaki bitkilerin başlıcaları funda (süpürge çalısı), açalya, kocayemişi v.b. dir. Adi fundanın 600 çeşidi vardır. Bundan çalı süpürgesi denen süpürgeler yapılır. Bazı çeşit fundalar da süs bitkisi olarak yetiştirilir.

FUTBOL, 20. yüzyılın en fazla seyirci toplayan sporudur. İngilizce «ayak topu» anlamına gelen futbolun tarihi çok eskidir. Birçok milletler futbolu ilk defa kendilerinin oynadığını ileri sürer. Ancak Ortaçağ'da Fransa ve İngiltere'de futbole benzeyen bir oyun oynandığı bilinmektedir. 18. yüzyılda futbol hayli gelişmiş, nihayet 19. yüzyılda İngiltere'de, daha sonra da bütün dünyada salgın halini almıştır. Türkiye'de futbol ilk defa İzmir'de ticaretle uğraşan İigilizler tarafından 1894'de oynandı. 1902'de Azınlıklar, İstanbul'da ilk futbol kulübünü kurdular. Büyük takımlardan Galatasaray 1905, Fenerbahçe 1907, Beşiktaş da 1909'da kuruldu. Türkiye Futbol Federasyonu 1923'de kurularak, 1924' den itibaren yurdun başlıca şehirlerinde bölge birincilikleri başladı. 1937'de Millî Küme adı altında İstanbul, Ankara, İzmir takımları arasında deplasmanlı maçlar başladı. Bu maçlar sonradan Millî Eğitim Kupası adını aldı. 1951'de profesyonel lig kuruldu. 1959'da da Millî Lig tertiplendi. Halen 1., 2. ve 3. millî profesyonel lig dışında amatör ligler de vardır.

FUZÛLÎ (1480? - 1556), 16. yüzyılın en büyük Türk şairidir. Türkçe'nin Azerî diyeleğini kullanan şair, Türk dünyasında büyük bir ün kazanmış, bütün divan edebiyatını geniş ölçüde etkilemiştir. Oğuzlar'ın Bayat boyundan olan Fuzûlî'nin asıl adı Mehmet'tir. Irak'ta Kerbelâ'da doğdu. Hayatı boyunca Hille, Bağdat ve Kerbelâ'da yaşayan Fuzûlî, Irak'tan dışarı çıkmamış ve bir veba salgınında ölmüştür. Fazlî adındaki oğlu da zamanında şiirleriyle tanınmıştır.

Fuzûlî, pek çok şair tarafından taklit edilmiş, etkisi en önemli şairlerin eserle-

rinde bile görülmüştür. Şiirleri halk tabakaları arasında da yayılmış, birçok şiiri bestelenmiştir. Büyük şairin Farsça, Türkçe ve Arapça olmak üzere üç divanı vardır. Deha sahibi bir şair olan Fuzûlî'nin eşsiz lirizmi, divanındaki şiirlerde bütün haşmetiyle görülür. Divanı, birçok defa basılmıştır. Seçme şiirler pek çok Batı diline çevrilmiştir. Fuzûlî'nin divanlarından başka başlıca eserleri: Leylâ ile Mecnun, Halkatu's - Suadâ, Heft Câm, Beng-ü Bâde, Şâh-ü Gedâ, Hüsn-ü Aşk'tır.

FÜTÜRİZM, resim ve heykelde bir akımdır. Geçmişe, geleceğe ve şimdiki zamana ait duyguları bir anda anlatmaya çalışır. İlk defa 1909'da İtalyan şair ve yazarı Marinetti bu konuda bir yazı yayınladı ve «fütürizm çığır» ı açılmış oldu. Fütürizm, savaşı, makine çağını, tehlikeyi, faşizmi benimseyen bir sanat okulu olarak İtalya'da gelişti. 1. Dünya Savaşı'nda ise önemini kaybetti ve yavaş yavaş unutuldu.

FÜZE, içinde yanan yakıtın tepkisiyle hareket eden bir çeşit mermidir. Füzeye hareket kuvvetini veren şey, içindeki yakıtın ileriye doğru yaptığı basınçtır. İlk bakışta füzenin, dışarı püsküren gazların etkisiyle hareket ettiği sanılırsa da gerçek böyle değildir. Bir balon düşünelim. Bunu iyice şişirip de ağzını bağladığımız zaman, içindeki sıkıştırılmış hava, balonun her yanına aynı basıncı yapar. Bunun için balon yerinden kıpırdamaz. Eğer ağzındaki bağı açarsak, içerideki hava buradan dışarı çıkmaya başlar. Bu durumda balonun duvarlarındaki hava basıncı da aynı olmaktan çıkmıştır. Sıkıştırılmış havanın bir noktaya hücum etmesi dengeyi bozar. Bunun sonucu olarak balon, havanın çıktığı tarafın aksi istikametine doğru hareket etmeye başlar. İşte füzeler, bu esasa göre çalışır. Bir füzenin her tarafı kapalı, yalnız arkası açıktır. Yakıt, yanma odasında patladığı zaman, arkadaki açıklıktan hızla dışarı çıkar. Bu yüzden patlamanın meydana getirdiği basınç öne doğru bir tepki yaparak füzeyi fırlatır.

Füzelerde kuru veya sıvı yakıt kullanılır. Kuru yakıtlı füzelerin yapılışı ve kullanılışı kolaydır, fakat bunlar uzak mesafelere gidemez. Sıvı yakıtlı füzelerin hareket alanı ise çok geniştir. Bunlarda yakıt ve oksijen ayrı bölmelerde bulunur, gerektiği zaman yanma odasında birbirlerine katılmaları sağlanır.

Jet motorlarının çalışması da füze esasına dayanır. Ancak jetler, yakıtın yanması için gerekli oksijeni havadan alırlar, füzelerde ise oksijen, füzenin içine depo edilir. Bu sayede, füzeler atmosferin dışında da hareket edebilirler, halbuki jetler atmosfer dışında çalışamaz.

Sıvı yakıtla çalışan füzeler uzak mesafelere (10 - 15.000 km.) gidebilmek için pek çok yakıtı da beraber taşımak zorundadır. Halbuki fazla yakıt taşımak füzenin büyümesine ve ağır olmasına yol açar. Bu zorluğu önlemek için füzeler kademeli yapılır. İlk kademe, füzenin en büyük kısmını meydana getirir. Füzeye gerekli hızı verdikten sonra, kendiliğinden ayrılarak düşer, aynı anda ikinci kademedeki yakıt yanmaya başlar. O da bitince füzeden ayrılır. Bu defa üçüncü kademe çalışmaya başlar. Füzeler genel olarak üç kademeli yapılır.

Füze

En basit füze havaî fişektir. Bugünkü füzeler, havaî fişek esasından gelişmiştir. Füzeler üzerinde gerçek ilmî çalışmalar, 20. yüzyılda başlamıştır. İlk defa 1926'da Amerikalı bir bilgin olan Robert H. Goddard, sıvı yakıtla çalışan bir füze uçurarak, 600 metre yükseğe çıkmasını sağladı. Bu alanda Almanlar daha büyük bir gelişme kaydettiler ve 2. Dünya Savaşı'nda V - 1, V - 2 füzelerini uçurdular. V - 1, V - 2'leri yapan Verner von Braun, savaştan sonra çalışmalarına Birleşik Amerika'da devam etti. 1946'da Amerika'da atılan bir V - 2 füzesi 200 km. yükseğe çıktı. Bundan sonra füzeler üzerindeki çalışmalara hız verildi ve büyük ilerlemeler kaydedildi. Bugün savaş maksadıyle füzelerden faydalanıldığı gibi, başka alanlarda da füzeden faydalanılmaktadır.

Bütün suni peykler (uydular) füzeler vasıtasıyle atmosfer dışarısına çıkarılarak yörüngesine konur. Bunlar, 150 - 200.000 kilo itme gücü olan üç kademeli dev füzelerdir. Ayrıca meteoroloji araştırmalarında da füzeden faydalanılır. Gemiler ve uçaklar tehlike ânında işaret vermek için füzelerden faydalanırlar. Bir de yardımcı füzeler vardır. Bunlar, ağır yüklü uçakların ilk hareketinde, kalkışa yardımcı olarak kullanılır.

Bugün Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Rusya, İngiltere, Fransa, Batı Almanya bu alanda çalışmalar yapmakta ve füzeler günden güne geliştirilmektedir. Şimdi bilginler, füzelerde büyük yer tutan yakıt meselesini atom enerjisiyle halletmeye çalışmaktadır. Böylece küçük bir atom reaktörü füzenin enerji kaynağı olacak ve bu sayede füzelere sonsuz bir hareket alanı sağlanabilecektir.

■

G

Istanbul'da Galata köprüsü

Gainsborough

Gainsborough'tan bir tablo: «Mavi Çocuk»

GABON, Ekvator Afrikası'nda, Fransız Birliği'ne bağlı küçük bir cumhuriyettir. Kuzeyinde Kamerun, doğusunda ve güneyinde Kongo, batısında Atlas Okyanusu, kuzey batısında İspanyol Guineası ile çevrilidir.

Nüfusu: 468.000, (5.000'i Avrupalı), yüzölçümü: 267.000 km.²'dir. İdare şekli: cumhuriyet, başkenti: Libreville (46.000), resmî dili: Fransızca'dır. Bunun dışında yerli dili ve Arapça da konuşulur. Bantu topluluğundan Zenciler'in yaşadığı bu ülkede, Müslüman ve Katolik azınlığın dışında halk, putperesttir. Parası: Frank' tır.

Ülke sık ekvator ormanlarıyla kaplıdır. Yer yer tepeliktir. Ogore ırmağı başlıca akarsuyudur. Yıllık ısı ve yağış ortalaması çok yüksektir.

Gabon, altın, elmas, petrol, manganez, çinko, gümüş, kauçuk, kahve, kakao bakımından oldukça zengin sayılır.

Gabon kıyıları 1484'te Portekizli denizci Diogo Cam tarafından keşfedilmiş, 1839'dan itibaren Fransız sömürgesi haline gelmiştir. 1960'ta bağımsızlığına kavuşmakla birlikte, bugün yine Fransız Birliği'ne bağlıdır.

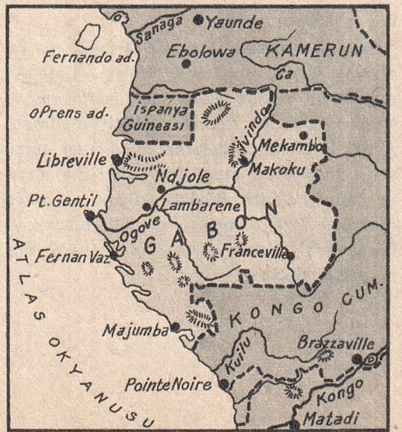

Gabon

GADOLİNYUM, tabiatta nadir bulunan ve birtakım tuzları bilinen basit bir metaldir. Atom ağırlığı 157.3 olup «Gd» simgesiyle gösterilir. Parlak gri renktedir ve 1.220°'de erir. 1880'de Fransız bilgini Marignac tarafından elde edilmiştir. Metal halinde bulunmaz, bileşikleri az kullanılır.

GAGAVUZLAR, Balkanlar'ın Karadeniz kıyılarında, Bulgaristan, Besarabya ve Dobruca'da dağınık olarak yaşayan Ortodoks bir Türk kavmidir. Daha fazla Romanya'da görülür. Sayıları 10.000 civarındadır. «Gagavuz» kelimesi «Kara Oğuz» sözünden gelmekte olup bu kavim, Oğuz Türkleri'nin X. yüzyılda Hıristiyan olmuş bir koludur. Dilleri Türkçe'dir.

GAİNSBOROUGH, Thomas (1727 - 1788), bir İngiliz ressamıdır. Suffolk'ta doğdu. Londra'da öldü. Bir halı tüccarının oğluydu. 14 yaşında Londra'ya resim öğrenimi için gitti. Beş yıl sonra dönerek evlendi ve Ipswich'e yerleşerek ressamlığa başladı. Holandalı ustaların etkisinde kaldı. 1774' te Londra'ya gitti ve kral ailesinin portre ressamı oldu. Manzaraları, şiir, renk ve ritm bakımından çok canlıdır. «Mavi Çocuk», en ünlü tablosudur.

GALATA KÖPRÜSÜ, Istanbul'da, Haliç'in Eminönü kıyısı ile Galata kıyısını birbirine bağlayan köprüdür. Uzunluğu 477, genişliği 25 metredir. Haliç kıyılarını birleştiren ilk köprü, Sultan Mahmut II devrinde, 1836'da yapıldı. Şimdiki Galata Köprüsü'nün bulunduğu yere ilk köprü, ahşap olarak 1844'te kuruldu. İlk demir köprü ise, 1870'ten itibaren, bir İngiliz firması tarafından yapılmıştı. Bu köprü, 1912'de bir Alman şirketi tarafından yenilendi. Şimdiki Galata köprüsünün ortasında bir geçit vardır. Köprü, sabahın erken saatlerinde açılarak, Haliç'e giren ve Haliç'ten çıkan taşıtlar buradan geçerler.

GALATA KULESİ, Istanbul'da, Karaköy ile Tünelbaşı arasındaki tepe üzerinde kurulmuş, 50 metre yükseklikte, silindir biçiminde, tarihî bir kuledir. Cenevizliler tarafından 14. yüzyılın ortalarında, Bizans'a karşı bir korunma kulesi olarak yapılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet Istanbul'u alınca kuleyi üstünden bir miktar yıktırmıştı. Murat III devrinde gözetleme işinde kullanılmış, uzun süre yangın kulesi olarak da iş görmüştür. Galata Kulesi 1966 - 67 yıllarında onarılarak, sahanlık kısmına lokanta ve gazinoların yapılmasıyle turistik bir tesis haline getirilmiştir.

GALETEA, Yunan mitolojisinde çok güzel ve zeki bir deniz kızıdır. Deniz Tanrısı Poseidon'un oğlu tek gözlü dev Polyphemus, Galetea'ya âşık olur. Fakat Galetea, Asis adlı bir çobanı sevmektedir. Bir gün Polyphemus ikisini sevişirken yakalayarak Asis'i bir kayayla ezdikten sonra, intihar eder. Galetea denize kaçar, Asis de ölümünden sonra bir dere olur ve denize akarak sevgilisine kavuşur.

GALEN (Galenit), içinde doğal olarak kurşun sülfürü bulunan maden filizidir. Yurdumuzda «simli kurşun» diye tanınır. Metal parlaklığında olup, yoğunluğu: 7,48' dir. Gümüş elde edilmesinde, radyo ve telsiz cihazlarında dedektör olarak kullanılır.

GALENUS, Claudius (130 - 200), Eski Yunanlılar'dan ünlü bir hekimdir. Bergama'da doğdu. On altı yaşında tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, Roma'da tanınmış kimselerin tedavisi ile uğraştı. Denemeleri sonunda elde ettiği bilgiler, günümüzün tıp bilimine temel olmuştur. 500 kadar eserinden bugün, 80 kadarı bilinmektedir.

GALİBARDA, mora çalan bir cins kırmızı boyadır. Bir kök boya olup, mürekkep ve çeşitli boya yapımında kullanılır. İtalyan generali Garibaldi ve askerlerinin giydikleri gömlek renginden dolayı bu renk, bu adla tanınır.

GALİÇYA, Polonya'nın Karpat Dağları' nın kuzeyinde kalan bölgedir. Batı kesimi Polonya, ortası Sovyetler Birliği sınırları içindedir. Yüzölçümü: 75.000 km.^{2} kadardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce nüfusu 8.000.000'a yaklaşıyordu.

Galiçya, her iki dünya savaşında da Alman ve Rus ordularının bir savaş alanı olmuştur.

GALİLEO (Galile) (1564 - 1642), ünlü İtalyan fizikçisi ve astronomudur. Pisa' da doğdu. Küçük yaşta fizik deneylerine başladı. Yirmi yaşındayken, Pisa'daki büyük kilisenin tavanından sarkan bir avizenin sallandığını görerek, zamanı sarkaç salınımlarına göre ölçme düşüncesini ortaya koydu. 23 yaşında, cisimleri suya daldırmak yoluyla yoğunluklarını ölçmeye yarayan «hidrostatik terazi» yi buldu. Galileo, daha sonra bütün cisimlerin, ağırlıkları ve yapıldığı maddeler neden olursa olsun, aynı kanuna göre yere düştüklerini ispat etti. Bunun üzerine Venedikliler kendisini Padova Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirdiler. Galileo, o sıralarda astronomiye merak sardı. Teleskobu buldu ve bununla, ay yüzeyini inceledi, bilinmeyen bazı yıldızları keşfetti. Copernicus'un teorilerini destekliyerek, dünyanın kendi ekseni ve güneş çevresinde döndüğünü kesin olarak ortaya koydu. Bu yüzden din adamlarıyla arası açıldı ve kendisini Engizisyon Mahkemesi'nin önüne çıkardılar. Kendisine işkence yapıldığı halde, «Ne yapayım ki dünya dönüyor,» diyerek, düşüncelerini korkusuzca savundu. Ömrünün son sekiz yılını Floransa'da geçirdi ve «Yeni Bilimlerin Tartışılması» adlı eserini orada yazdı.

Istanbul'da Galata kulesi

GALİLE DÜRBÜNÜ, Galileo'nun 1609'da yaptığı küçük boyda, kolay taşınabilen bir dürbündür. Daha çok tiyatrolarda, sahneye bakmakta ve at yarışlarını izlemekte kullanılır. Yakınsak ve ıraksak iki mercekten yapılmıştır. Görüş alanı dar olup büyütmesi de fazla değildir.

GALİP, Şeyh (Bak: ŞEYH GALİP)

GALLER ÜLKESİ, İngilizce'deki adı «Wales» olup, Büyük Britanya Krallığı'nı meydana getiren devletlerden biridir. Kuzeyinde İrlanda denizi, güneyinde Bristol kanalı, batısında St. George kanalı bulunur. Nüfusu: 2.640.000, yüzölçümü: 20.750 km.^{2}'dir. Başkenti: Cardiff (25.000)'dir.

Galler ülkesi, genellikle dağlıktır. Bitki örtüsü bakımından ormanlar ve ekili topraklar geniş bir yer tutar. Bol yağış alır. Maden endüstrisinde çok ileri gitmiştir.

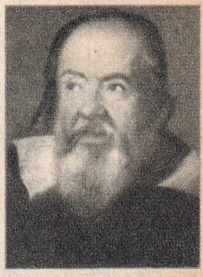
Galileo

GALLUP, George (1901 -), ünlü Amerikan istatistikçisidir. İowa eyaletinin Jefferson şehrinde doğdu. İowa üniversitesini bitirerek gazeteciliğe başladı. 1931'de «Gallup Halkın Fikrini Ölçme Enstitüsü»' nü kurdu.

Başta Amerika olmak üzere dünyanın pek çok yerindeki gazeteler, Gallup Enstitüsü'ne abonedir. Enstitünün bilimsel yollarla yaptığı tahminler, bugüne kadar % 4 ölçüsünde bir yanılma göstermiştir.

GALON, İngiliz birim sisteminde bir ölçektir. 3.785 litredir. Sıvı ölçüsü «quart»' ın dört mislidir.

Galvani

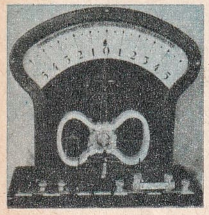

Galvanometre

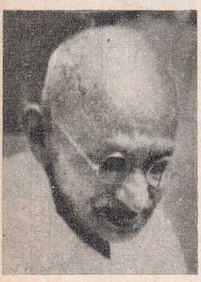

Gandhi

GALVANİ, Luigi (1737 - 1798), tanınmış İtalyan anatomi bilginidir. Bologna'da doğdu. Tıp öğrenimini bitirerek Bologna Üniversitesi'ne anatomi profesörü oldu. Az sonra bu görevden ayrılarak serbest çalışmaya yöneldi.

1791'de hayvanların vücutlarındaki elektriklenme olayı ile ilgili görüşlerini açıkladı. Fizikte bu olay «galvanizm» adıyla anılır. Fizyolojiye elektriği uygulayıp «elektrofizyoloji» bilimini kuran bilgin, ölümünden kısa bir süre önce yeniden Bologna üniversitesindeki görevine getirildi.

GALVANİZE ETMEK (Bak: KAPLAMA)

GALVANOMETRE, mıknatıslı iğnede meydana gelen sapmaları gözlemek yolu ile, elektrik akımının şiddetini ölçmeye yarayan âlettir. Önünde bir kadranı bulunan küçük bir kutuya benzer. Kutunun dışında bulunan iki elektrottan biri, elektrik akımını alır, diğeri de başka tarafa aktarır. Daha çok küçük şiddetli akımları ölçmeye yarar. Birkaç çeşidi vardır. En duyarlısı, Lord Kelvin'in yaptığı «astetik galvanometre» dir. Galvanometre, daha ziyade, küçük akımları ölçmeye yarar. Büyük güçteki elektrik akımları ise «ampermetre» ve «voltmetre» ile ölçülür.

GALYUM, çinkoyu andıran, oldukça yumuşak, parlak beyaz bir metaldir. «Ga» simgesiyle gösterilir. Yoğunluğu 5,9 olup 29.8 derecede ergir. Tabiatta az bulunan elemanlardandır. Radyoculukta, optik aynalarda ve ilâç sanayiinde kullanılır. Galyum'un nükleer reaktörlerde ve kanser teşhisinde kullanılması henüz deneme alanındadır.

GAM, müzikte sekiz notanın kalın sesten inceye veya inceden kalına gitmek üzere sıralanmasıyle meydana gelen «do, re, mi, fa, sol, la, si, do» veya «do, si, la, sol, fa, mi, re, do» dizilerine denir. Gam «majör» ve «minör» olmak üzere ikiye ayrılır. Majör gamlarda iki tam, bir yarım ses vardır. Minör gamlarda ise bir tam, bir yarım ve bir tam ses bulunur.

GAMA, Vasco da (Bak: VASCO DA GAMA)

GAMBİA, Batı Afrika'da, Büyük Britanya Milletler Topluluğu içinde bağımsız bir devlettir. Kuzeyinde, doğusunda ve güneyinde Senegal, batısında Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Nüfusu: 336.000, yüzölçümü: 9.301 km.^{2}'dir. Başkenti: Bathurst (31.000). Dili: İngilizce ve yerli dilleri, dini: % 56 Müslüman, gerisi Katolik ve Pogan, parası: Gambia lirasıdır.

Gambia

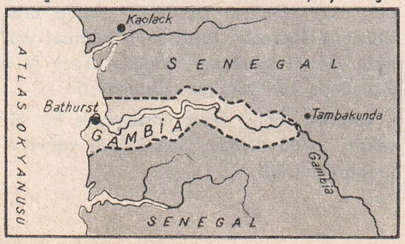

Gambia'da Sudan topluluğundan zenci ırklar yaşar.

Gambia, batıdan doğuya doğru uzanan 300 km. boyunda bir arazi parçasıdır. Toprakları dümdüz bir ovadır. Gambia ırmağı başlıca akarsuyudur. Savanalar ve galeri ormanları ülkenin tipik bitki örtüsünü meydana getirir. Pirinç, tropikal meyva, sebze ve demir, Gambia'nın başlıca zenginlikleridir.

Gambia, 1960 eylülünde, Büyük Britanya Milletler Topluluğu içinde bağımsızlığını ilân etmiştir.

GAMMA IŞINLARI, radyoaktif cisimler tarafından yayımlanan ve X ışınlarına benzemekle birlikte, dalgaları onlarınkinden kısa olan ışınlardır. Radyoaktif cisimlerin atom çekirdeklerinin parçalanmasından sonra ortaya çıkarlar. Gamma ışınları fotonlarının enerjileri çok yüksektir. Bu yüzden birtakım metaller içinden bile geçerler. Öldürücü etkileri vardır. Atom bombasının patlamasından sonra çevreye yayılırlar.

GANA (Bak: GHANA)

GANDHİ, Mahatma (1869 - 1948), büyük Hint filozofu, vatanseveri ve devlet adamıdır. Hintliler kendisine, büyük ruh anlamına gelen «Mahatma» adını vermişlerdir. Porbandar'da doğdu. Yüzyıllar boyunca önemli siyasî mevkilerde bulunmuş bir ailenin çocuğuydu. Yakınlarının yardımıyla İngiltere'ye giderek hukuk öğrenimi yaptı. Sonra yurda dönerek bir süre avukatlıkta bulundu. 1893'te bir Hint şirketi onu, Güney Afrika'ya gönderdi. Gandhi oradaki göçmen Hintliler'in haklarını savunmak için sessiz bir savaş açtı. Bu davranışından başarılı sonuçlar alan Gandhi, tekrar Hindistan'a döndü. O sırada Hintliler'in İngilizler'e karşı tasarladıkları silâhlı ayaklanmaya engel olarak, yurttaşlarına kan dökmeksizin «pasif» direnme» hareketini öğütledi ve benimsetti. Bazı şehirler Gandhi'nin öğütlerine uymayıp zor kullandılar. Bu yüzden suçlanan Gandhi 6 yıl hapiste yattı. Cezaevinden çıktıktan sonra «Genç Hindistan» adlı bir gazete çıkararak, bununla vatandaşlarını yeniden pasif direnmeye çağırdı. Yeni ayaklanmaların başgöstermesi üzerine tekrar hapsedildi. Sonunda İngilizler, zor kullanmanın hiç bir şeyi halletmediğini gördüler. Hint halkına bazı haklar tanındı ve bu arada Millet Meclisi'ne temsilci sokma hakkı verildi. Gandhi de serbest bırakıl-

dı. 1937'de Gandhi'nin partisi çoğunluğu elde edince, İngilizler ülkeye bağımsızlık hakkını tanımak istemediler. Pasif direnme tekrar başladı. Gandhi, defalarca hapse girdi. Uzun süreli açlık grevleri yaptı. Sonunda İngiliz hükümeti, çıkar yol göremiyerek 15 ağustos 1947'de İngiliz birliklerini Hindistan'dan çekti.

Hintliler, Pakistan'dan ayrı bir devlet kurmak istiyorlardı. Gandhi ise bu ayrılmaya karşıydı. Bu tutumu, Hint milliyetçileri tarafından hoş görülmedi ve Gandhi 3 Oocak 1948'de siyasî düşmanlarından birinin bıçağıyle Yeni Delhi'de öldürüldü.

GANGREN (Kangren), vücudun belirli bir yerindeki dokuların ölmesidir. Daha çok ayakta ve parmaklarda olur. Birkaç çeşidi vardır. Başlıcaları: 1) Kuru gangren. Bunda, dokuları ölen kısım kansız kalarak kurur ve duyarlığını kaybeder. 2) Sulu gangren. Bunda ise o kısımdaki etler çürüyüp cerahatlenir. Hasta tedavi edilmezse ölür.

Şeker hastalığı, donma, iyi bakılmamış yaralar gangrene yol açan nedenlerin başlıcalarıdır. Grangren tedavisinde sülfamidli ilâçlar faydalı olmakla beraber kesin bir çare henüz yok gibidir. Ancak gangrenli kısım kesilerek, hastalığın başka yerlere yayılması önlenir.

GANGTOK, Sıkkım'ın başkentidir. Nüfusu: 12.000'dir. Himalayalar'dan geçen Tista ırmağı üzerinde bir şehirdir. Tibet'ten Hindistan'a giden kervanların başlıca uğrak yeridir. Ünlü Budist tapınağı Rumtek, bu şehrin yakınında kurulmuştur.

GANJ NEHRİ, Hindistan'ın en büyük akarsuyudur. Himalayalar'ın eteğinden çıkar, güneydoğuya doğru akarak Benares ve Patna şehirlerinden geçerek, Bengal Körfezi'nden denize dökülür. Uzunluğu 2.700 km.'dir. Deltası 7.700 km.²'lik bir alanı kaplar ve 70 milyon Hintlinin geçimini sağlar. Yeryüzünün en kalabalık bölgesi olan bu deltada, kilometre başına 1.450 kişi düşer. Ganj nehri, Hindu dininde oynadığı rol yüzünden kutsal bir değer taşır. Hindular, ölülerini günahlarından temizlediği inancıyla yakarak, küllerini Ganj nehrine savururlar. Ayrıca bu nehirde yıkanmayı da kutsal sayarlar.

GANYMEDES, Yunan mitolojisinde güzelliğiyle ün salmış bir delikanlı olup, Troia kralı Tros'un oğludur. Bu genci pek beğenen Zeus, kartal şekline girer ve onu Olympos dağına kaçırarak, Hebe'nin yerine, tanrılara içki sunmakla görevlendirir.

GARDENYA, kökboyasıgillerden, sıcak bölgelerde yetişen bir ağaççık cinsi ve bunun güzel kokulu çiçeğidir. Rengi beyaz veya limon sarısıdır. Ilık iklimlerde yetişir.

GARİBALDİ, Giuseppe (1807 - 1882), İtalyanlar'ın büyük millî kahramanıdır. Nice'te doğdu. Bir denizcinin oğludur. Öğrenimini bitirdikten sonra İtalya'yı Avusturya idaresinden kurtarmak için kurulan Genç İtalya Partisi'ne girdi. 1834'te Genova'daki bir ayaklanmaya katıldığı için retti. Ertesi yıl Avusturya'ya savaş açtı. Oradan sonra Uruguay'a gitti. 1848'de tekrar İtalya'ya dönerek, Avusturya'ya karşı savaşan gönüllü birliklerin başına geçti. 1849'da Roma'ya yürüyen Fransız kuvvetleri karşısında gerilemek zorunda kalınca, ikinci defa Amerika'ya gitti. 1854'te Avrupa'ya döndü. 1859'da asker toplayıp çetin savaşlardan sonra Sicilya'yı ele geçirdi. Sonra Napoli üzerine yürüdü. Şehri ele geçirerek idareyi Kral Emanuel'e devretti. Ertesi yıl Avusturya'ya savaş açtı. 1870'te Fransızlar'la birlikte Almanlar'a karşı çarpıştı. Fransız Meclisi'nde bulundu. 1874'te kendisine gereken değeri vermediği için İtalyan hükümetine küserek siyasetten çekildi, bir köylü kızıyla evlendi. Ömrünün sonuna kadar sakin ve yoksul bir hayat sürdü.

Garibaldi

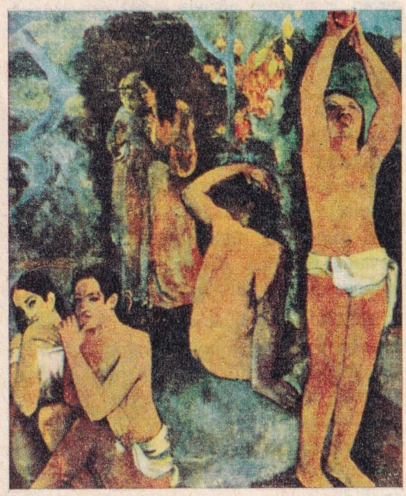

Gauguin ve bir tablosundan bir detay: «Nereden Geliyoruz, Nereye Gidiyoruz?»

GAUGUİN, Paul (1848 - 1903), tanınmış Fransız ressamıdır. Paris'te doğdu. Üç yaşında babasıyle Peru'ya gitti. Yedi yaşında tekrar Fransa'ya dönerek Orleans'a yerleşti. Gençlik yılları maceralarla geçti. Uzun yıllar gemilerde çalıştı. Sonra bir şirkette iş buldu. Bu arada boş vakitlerini resimle değerlendiriyordu.

Gauguin, ilk sergisini 1876'da açabildi. 35 yaşına gelince de işi bırakarak kendini büsbütün resme verdi. 1886'da ünlü ressam Van Gogh ile Arles'e gitti. Fakat iki sanatçı geçinemeyip ayrıldılar. Gau-

Gardenya

guin, 1891 nisanında Tahiti'ye gitti. Bu tarihten sonra ressamın hayatında yepyeni bir devir başladı. Orada yerliler gibi yaşayan Gauguin, tablolarının konusunu da bu yaşayıştan seçti. Bu arada yerli bir kızla evlendi. Bir, iki defa Avrupa'ya gittiyse de tutunamadı. Tekrar Tahiti'ye döndü. Sembolist resmin en büyük ustalarından biri olan Gauguin'in eserleri çoğunlukla Büyük Okyanus adalarının manzaraları ile yerli portreleridir.

T. Gauthier

GAULLE (Bak: DE GAULLE)

GAUTİER, Theophile (1811 - 1872), tanınmış Fransız yazarıdır. Tarbes'te doğdu. İlk öğrenimini orada yaptı, sonra Paris'e geldi. Kendi gibi romantik sanata bağlı arkadaşlarını bir araya toplayıp «Romantikler Birliği» ni kurdu. Bir süre Balzac'ın sekreterliğini yaptı. 1835'te «Mademoiselle de Maupin» adlı romanıyla büyük ün yaptı. Hikâyeler, şiirler ve deneme eserleri yazdı. «Romantizmin Tarihi» adlı eseri en ünlü kitabıdır.

GÂVUR DAĞLARI (Bak: AMANOS DAĞLARI)

GAVYAL, timsaha benzeyen bir sürüngendir. Boyu 6 metreyi bulur. Gagaya benzeyen ince uzun ağzıyla timsahtan ayrılır. Daha çok Kuzey Hindistan'da ve Birmanya'da yaşar. Saldırgan değildir. Balıklarla geçinir.

Gayda çalan bir İskoç

GAYDA, nefesli sazlardan zurnalı ve tulumlu bir çalgıdır. Bir tuluma tutturulmuş dört düdük ve bir nefes borusundan yapılmıştır. Gaydayı çalmak için koltuk altında tutulan tulum hava ile doldurulur, sonra bu tulum kolla sıkıştırılarak havanın borulara girmesi sağlanır. Gayda, İskoçyalılar'ın millî çalgısıdır.

Gay - Lussac

GAY - LUSSAC, Joseph (1778 - 1850), Fransız fizik ve kimya bilginidir. Saint - Léonard'da doğdu. Paris Teknik Üniversitesi'nde okudu. Sonradan aynı üniversiteye kimya profesörü oldu. 1806'da Fransız Akademisi üyeliğine seçildi. 1831'de milletvekili, 1839'da senatör oldu. Paris'te öldü.

Gay - Lussac, gazların genleşme kanununu bulmuş, 1804'te balonla deniz yüzeyinden 7.000 metre yüksekliğe çıkarak havanın manyetik gücünü incelemiş ve bor cismini keşfetmiştir.

GAYZER, yer altından fışkıran sıcak su kaynağı olup, içinde birtakım maden bileşikleri bulunur. Kaynarca ve kaplıcalar birer gayzerdir. Çoğunlukla fayların bulunduğu volkanik arazide görülür. Başlıca kaynağı yağmurdur. Gayzerlerin romatizma, siyatik ve bazı cilt hastalıklarını iyileştirici özellikleri vardır.

GAZ, içinde bulunduğu kabın her yanına yayılma ve bu kabın iç yüzeyinin her noktasına basınç yapma özelliğinde bulunan cisme denir. Tabiattaki cisimlerin üç halinden biridir. Bu üç hal şudur: Katı, sıvı ve gaz.

Gaz, bir cismin tanınması en zor halidir. Çünkü gazın belirli bir biçimi ve hacmi yoktur. Gaz, elle tutulan ve gözle görülen katı ve sıvı cisimlerden farklı olarak, bulunduğu kaba göre şekil alır. Gaz halinin çeşitli özellikleri «Boyle Kanunu», «Dalton Kanunu» ve «Gay - Lussac Kanunu» gibi kanunlarla ortaya konmuştur.

Gazlar üç gruptur: 1) Eleman gazlar, 2) Bileşik gazlar, 3) Karışım gazlar.

Eleman gazlar: 11 tanedir. Bunlardan hidrojen, oksijen, azot, fluor ve klor hem eleman halinde, hem de bileşiklerde bulunur. Diğer altısı, helyum, neon, kripton, argon ve ksenon ise tabiatta daima eleman halinde bulunur. Eleman gazlara «soy gazlar» da denir. Atom halindedirler. Dünyamızı çevreliyen hava tabakasında az çok bulunurlar. Bu gazların çoğu, ışıklandırma sistemlerinde kullanılır.

Bileşik gazlar: Birçok çeşitleri vardır. Kimyasal olaylar sonucunda doğarlar. Karbon, oksijen, hidrojen bunlardandır. Bileşik gazlar, saf bileşik halinde özel işlerde kullanılmak üzere elde edilirler.

Karışım gazlar: Bu gazlar endüstride çok önemlidir. Enerji elde edilmesinde kullanılır. Karışım gazların başlıcası havadır. Azot, oksijen, bir miktar karbon dioksit ve soy gazlar karışımı olan hava, hem canlıların yaşayabilmesi, hem de fiziksel ve kimyasal bazı olayların meydana gelmesi için mutlaka gereklidir. Özellikle endüstride enerji sağlanması için yanma olayına ihtiyaç vardır. Hava ise yanma olayını doğuran bir gaz karışımıdır.

Gazların kullanılması: Endüstride gazın yanma yoluyla meydana getirdiği enerjiden başka, genleşme yoluyla doğurduğu basınçtan da yararlanılır. Bu basınç, buhar ve akaryakıt olmak üzere iki kaynaktan elde edilir.

Buhar gücü, su buharından sağlanır. Su buharı, suyun gaz halidir. Bir kazanda ısıtılan suyun buhar haline getirilerek belli bir basınca ulaştırılması, buhar gücünü doğurur. Bu güc, bir pistonun çalışmasını, ya da bir türbinin dönmesini sağlayacak enerjiye dönüştürülür.

Gazın akaryakıt gücü ise, akaryakıtı buhar haline getirip, bir silindir içinde yakmakla elde edilir.

Anî yanan ve patlama sonucunda gazlaşan patlayıcı maddelerin gaz halindeki basınçları, top mermisi, füze, roket gibi sa-

vaş araçlarında ve jet motorlarında kullanılır.

Gaz yakıtlar: Enerji elde etmede kullanılan ve yanabilen gazlardır. Gaz yakıtların katı ve sıvı yakıtlardan üstün tarafı ucuz olmaları ve kolay taşınabilmeleridir. Yanma hızları fazladır. Bu yüzden az yer kaplarlar. Gaz yakıtlar, tabiî ve sunî olmak üzere ikiye ayrılır.

Petrol bölgelerindeki kuyulardan ve çatlaklardan çıkan gazlar tabiî gazlardır: Metan, etan ve etilen gibi. Bu gazlar hidrokarbonların karbon sayısı az olanlarıdır. Bazı yerlerde havagazı yerine kullanılır.

Sunî gazlar ise genellikle kömürlerden elde edilir. Başta havagazı olmak üzere, su gazı, jeneratör gazı, kuvvet gazı, hidrojen ve asetilen sunî gazlardır. Bu gazlar, endüstrinin başlıca ana yakıt maddeleridir.

Zehirli gazlar: Canlıların sağlığı üzerinde bozucu etki yaratan gazlardır. Öteden beri daha çok savaş aracı olarak kullanılmışlardır. Canlılar üzerindeki etkileri bakımından beş türlü zehirli gaz vardır: sinir gazları, yakıcı gazlar, aksırtıcı gazlar, boğucu gazlar, göz yaşartıcı gazlar. 1907'de toplanan Lâhey Konferansı, bu gazların kullanılmasını yasak etmiştir.

GAZ BEZİ, mikropsuz hale getirilmiş bir çeşit çok ince tüldür. Ameliyatlarda ve yaraları sarmada kullanılır. Eczanelerde satılır.

GAZ MASKESİ, zehirli gazlara karşı kullanılan koruyucu bir maskedir. İlk olarak 1915'te Fransızlar tarafından, Almanlar'ın kullandığı klor gazından korunmak amacıyle yapılmıştır. Maske ve süzgeç olmak üzere iki kısımdır. Maske, kauçuktan yapılmış olup, yüzü tamamen örter. Göz kısmında geniş gözlükler vardır. Süzgeç ise maskenin ağız kısmına takılır. Maske ağzı ile süzgeç arasında bir hortum bulunur. Süzgeçteki aktif kömür tabakası, solunum yoluyla giren zehirli havayı süzer.

GAZ OCAĞI, pompalı ve fitilli olmak üzere iki çeşidi bulunan ve petrol yakan bir ocaktır. Pompalısında petrol bir pirinç depo içinde bulunur. Deponun bir de pompası vardır. Bu pompayla hava verilince, içerde sıkışan petrol, ortadaki ince borudan yukarı çıkar. Borunun üst kısmı daha önce ispirto ile kızdırılmıştır. Borudan yükselen petrol, buraya gelince buharlaşarak yanar. Fitilli gaz ocağında ise fitil bir ayar vidasıyla yükseltilerek tutuşturulur. Fitilden sürekli olarak yükselen gaz yanar.

GAZYAĞI (Bak: PETROL)

GAZAL (Ceylân), antilop cinsinden, çöllerde yaşayan, çok hızlı koşan, gözlerinin güzelliği ile tanınmış bir hayvandır. Eti ve derisi için avlanır. (Bak: CEYLÂN)

GAZALÎ, Ebû - Hâmit Muhammet (1058-1111), büyük İslâm felsefesi bilginidir. Meşhet'te doğdu, ünlü mutasavvıf Cüveynîden ders aldı. Selçuklu sultanlarıyla, Abbasî halifelerinden himaye gördü. Sonunda inzivaya çekilerek kendini tamamen bilime ve düşünceye verdi. Gazalî'nin dilimize çevrilmiş olan en ünlü eserleri «Din Bilgilerinin Diriltilmesi» ve «Felsefî Sistemlerin Amaçları» dır.

Gaz maskesi

GAZAN MAHMUT HAN (1271 - 1304), İlhanlı imparatorudur. 1295 - 1304 yılları arasında hüküm sürmüştür. Babası Argun Han'dı. 23 yaşında İslâmlığı kabul ederek Mahmut adını aldı. İlhanlılar'ın Müslüman olmasında önemli bir rol oynadı. İyi bir teşkilâtçı olan Gazan Mahmut Han, müsbet bilimlere verdiği önemle de tanınmıştır. Bir rasathane yaptırmış, posta işlerini düzenlemiş, bazı ölçü birimlerini bulmuştur.

GAZEL, İslâm edebiyatının en yaygın, en çok kullanılmış nazım şeklidir. En az beş, en çok on beş beyti olmak ve birinci beyti ile, diğer bütün beyitlerin ikinci mısraları birbiriyle kafiyeli bulunmak üzere yazılır. Birinci beyitten sonraki beyitlerin birinci mısraları kafiyesizdir. Şair son beyitte mahlasını, yâni şairlikteki takma adını kullanır. Bundan ötürü gazelin son beytine «mahlas beyti» de denir. Araplar'dan İranlılar'a, onlardan da Türkler'e geçmiş olup, Divan Edebiyatı'nda çok kullanılmıştır.

GAZETE, memleket ve dünya haberlerini vermek, çeşitli konularda okuyucuların bilgilerini arttırmak için belirli zamanlarda, daha ziyade her gün çıkan yayınlara verilen addır. Gazete sözü, eskiden İtalya'da küçük bir para brimi olan «gazetta» dan gelmektedir. O zamanlar bu yayınlar bir «gazetta» ya satılıyordu. Gazeteye Fransızlar: Journal (günlük), Anglo saksonlar: newspaper (haber kâğıdı) derler.

İlk gazete Caesar (Sezar) devrinde çıkmıştı. Adı «Acta Diurna» (Günün Olayları» idi. Elle yazılarak meydanlara, sokak başlarına asılıyordu. 16. yüzyılda Venedik'te «Notizie Scritte» (Yazılı Haberler) adında yine el yazması bir duvar gazetesi çıkıyordu.

Gazal

İlk defa 1465 yılına doğru ilk baskı makinelerinin icadıyle gazeteler derli toplu olarak ortaya çıkmıştır. 4 veya 8 sayfa olan bu gazeteler, dinî, politik ve kül-

türel olayları veriyorlardı. O çağlarda bu gazeteler özel aracılarla dağıtılırdı ki, halk bu aracılara «posta» adını takmıştı.

Bugünkü anlamda ilk modern iki gazete 1609'da Strasburg'da «Aviso Relation», yine aynı tarihte Augsburg'da «Zeitung» adlarıyle yayımlanmaya başladı. 1626'da Londra'da, «The Weekly» adıyla ilk İngiliz gazetesi çıktı. 1631'de ise Fransa'da, tarihçi Theophraste Renaudot, «Gazette de France» adlı ilk Fransız gazetesini kurdu. Bütün bu gazeteler haftalıktı.

17. ve 18. yüzyıllarda haftalık gazeteler bütün Avrupa'ya ve Amerika'ya yayıldı. İlk günlük gazete 1704'te «Daily Courant» adıyle Londra'da çıkmaya başladı. 1788'de ise ünlü «Times» gazetesi yayın hayatına girdi.

Büyük Fransız İnkılâbı, modern gazeteciliğin de doğmasına yardım etti. Kral-

İlk Türk gazetelerinden ikisinin başlığı: Üstte: Takvim-i Vekayi (1831) Altta: Ceride-i Havadis (1840)

lığın devrimesiyle düzenli ve çabuk haber verme çığırı açıldı. Özellikle politika konularına fazla yer ayırmaları, gazetelerin geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesini sağladı. Gazete baskısı da haber alma tekniğine paralel olarak gelişiyordu. Times gazetesi 1814'te buharlı baskı makineleri kullanmaya başladı. 1846'da Amerika'da gazeteler ilk defa rotatif makinesinde basıldı.

Türkiye'de ilk gazete, İzmir'de Fransızca olarak Charles Tricon tarafından 1824'te yayımlanan «Smyrnéen» (İzmirli)'dir.

Türkiye'de yayımlanan ilk Türkçe gazete, 11 kasım 1831'de Padişah Mahmut II'nin emriyle çıkarılmaya başlanan «Takvim-i Vekayi» dir. Bu gazetede, haberlerin yanı sıra makaleler ve tercümeler de çıkıyordu. İkinci Türkçe gazete ise «Ceride-i Havadis» adıyle 1 ağustos 1840'ta William Churchill adlı bir İngiliz tarafından Istanbul'da kuruldu.

21 ekim 1860'ta, Şinasi ve Agâh efendiler «Tercüman-ı Ahval» gazetesini kurdular. Bunu iki yıl sonra «Tasvir-i Efkâr» gazetesi izledi.

Cumhuriyet devriyle birlikte Türk gazeteciliği büyük bir gelişme dönemine girmiş, bunda, haber ve baskı endüstrimizdeki yenilikler kadar, basın hürriyetinin büyük rolü olmuştur. Bugün çıkmakta olan Türk gazeteleri arasında teknik bakımından Avrupa ve Amerika'dakilerle boy ölçüşebilecek, yüz binlerin üzerinde bas kısı olanlar vardır.

Bir yayın organının gazete niteliğini kazanabilmesi için şu özellikleri taşıması gereklidir: Basılmış olması, hergün veya haftalık olarak düzenli bir şekilde çıkması, haberler verip, bu haberler üzerine açıklamalar yapması ve halka dağıtılıp satılması. Böyle bir normal gazetenin dışında, belirli konuları ele alan günlük gazeteler de vardır: Spor, iktisat, edebiyat ve sanat gazeteleri gibi...

Sekiz - on altı sayfalık normal bir gazetenin hazırlanması 24 saat sürer. Bu hazırlık, gazetenin yazı işleri ve idare servislerince yürütülür.

Yazı işleri servisleri bir laboratuvardan farksızdır. Gazetenin başında bir genel yayın müdürü bulunur. Bütün yetki bu müdürde toplanır. Gazeteye karakterini veren odur. Çalışma arkadaşlarını, yazarları kendisi seçer. Yazıların kanunî sorumluluğunu kendisi ve o gün gazetenin mesul yazı işleri müdürlüğünü üzerine alan kimse taşır.

Gazetenin yönetiminde ikinci yeri yazı işleri müdürleri alırlar. Sayfalardaki genel yazı düzenini kararlaştıran, makaleleri kontrol eden, başlıkları seçen onlardır. Yazı işleri, muhabirler, özel servisler onların yönetiminde çalışır.

Gazeteye haber ajanslarından, yurt içindeki ve dışındaki muhabirlerden alınan haber, fotoğraf ve bilgiler, yazı işleri servisinde birleştirilerek, girecek yazılar seçilir. Daha sonra bu yazıların sayfalanması yapılır. Bunun peşinden, yazıların dizilmesi, tashihi, sayfaların tertibi ve basım işleri gelir.

Bir gazetenin hazırlanması, yazı işlerinde 6 - 8 saat sürer. Dizgi ve tertip bölümünde de işler 6 - 8 saatte biter. Baskı bölümünde yüz binlik baskılar 3 - 4 saatte tamamlanır. Böylece bir gazete aşağı yukarı 12 saatte satışa hazır hale gelir.

Basımı biten gazeteler dağıtım servisi tarafndan bayilere sevk edilir. Satş doğrudan doğruya bu bayiler, ya da müvezziler eliyle yapılır. Bugün bazı büyük gazeteler, yurdun her tarafındaki okuyucularının eline zamanında varabilmek için,

memleketin muhtelif şehirlerinde kurulan 3, 4 matbaada birden basılmakta ve yurdun en ücra köşelerine hızlı kamyonlarla sevkedilmektedir.

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA (1839 - 1918), ünlü Türk komutanı ve matematikçisidir. Bursa'da doğdu. İstanbul'da öldü. Katırcıoğlu ailesinden gelmedir. Bursa Askerî Lisesi'ni ve Harp Akademisi'ni bitirdi. Hersek ve Karadağ ayaklanmalarının bastırılmasında başarı gösterdi. Yemen valiliğinde bulundu. 1877 Doksanüç Harbi'nde Ruslar'ı bozguna uğrattı. Kars ve Erzurum'u kahramanca savundu. Bu yüzden «Gazi» unvanını kazandı. Bundan sonra 16 yıl Mısır fevkalâde komiserliğini yaptı. 1908'de Âyan Meclisi üyesi seçildi. 1913'te bu meclisin reisi ve daha sonra sadrâzam oldu.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, bir matematik ve astronomi bilgini olarak da tanınmış, eserleri batı dillerine çevrilmiştir.

GAZİ GİRAY HAN II (1554 - 1607), Kırım hanıdır. Moskova fatihi Devlet Giray Han'ın oğludur. 1578 Türk - İran Savaşı'nda Selmas Han'ı bozguna uğrattı. 1558'de Kırım Hanı oldu. 1591'de Rus Çarı Fyodr'u haraca bağladı. Türk - Alman Savaşı'nda, Türk ordusuna katılarak Lehistan üzerinden Viyana'ya yürüdü ve Yanıkkale'nin alınmasında rol oynadı.

Kırım hanlarının en büyüklerinden biri olan Gazi Giray, Türkiye'ye büyük hizmetlerde bulunmuş, bununla birlikte ülkesinin bağımsızlığını korumuştur. Kendisi aynı zamanda, güzel sanatların bütün dallarında eserler vermiş büyük bir Türk müziği bestecisidir.

GAZİ OSMAN PAŞA, Müşir Nuri (1832 - 1900), Büyük Türk kumandanıdır. Plevne savaşlarının unutulmaz kahramanıdır. Tokat'ta doğdu, İstanbul'da öldü. Yağcıoğulları ailesindendir. 1852'de Harp Okulu'nu bitirdikten sonra, kurmay sınıfına geçti. Çeşitli yararlıkları görülerek Manastır fırka kumandanlığına tayin edildi ve ferikliğe yükseldi. 1876 Osmanlı - Sırp Savaşı'nda, Zaycar'da Sırp ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Bu başarısından dolayı kendisine mareşallik rütbesi verildi. Sırplar'ın yenilgisi üzerine Ruslar, Türkler'e savaş ilân edince, Osman Paşa, ünlü Plevne savunmasını üzerine aldı ve Rus kuvvetlerini püskürttü. Daha sonra Ruslar 150.000 kişilik bir orduyla yeniden hücuma geçtiler. Osman Paşa, 50.000 kişilik kuvvetiyle Plevne'ye çekilmek zorunda kaldı ve dört buçuk ay süreyle, eşsiz bir müdafaa savaşı verdi. Düşman kuvvetlerinin çemberini yarıp çıkmak üzereyken yaralanarak esir düştü. Rus Çarı Aleksandr II, Plevne'ye kadar gelerek Osman Paşa'ya büyük saygı gösterdi ve kılıcını iade etti. «Gazi» unvanıyla İstanbul'a dönen Osman Paşa, ölümüne kadar geçen yedi yıl, seraskerlik görevinde bulundu.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa

GAZİANTEP, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 511.026 nüfuslu bir il ve bu ilin 244.215 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 7.642 km.²'dir. Kuzeyde Maraş, kuzeydağuda Adıyaman, doğuda Urfa, güneyde Suriye, güneybatıda Hatay ve batıda Adana ile çevrilidir. Merkez ilçesinden başka Araban, İslâhiye, Kilis, Nizip, Oğuzeli ve Yavuzeli ilçeleri ve bunlara bağlı 15 bucağıyle 564 köyü vardır.

Gaziantep ilinin doğu kesimleri yaylalık, batı kesimleri dağlıktır. Güneybatı — kuzeydoğu doğrultusunda ise çukurluk bir

Gaziantep'ten bir görünüş

alan bulunur. Gaziantep yaylasını Fırat nehri ve ona karışan Karasu, Nizip Suyu ve Sacur Çayı sular.

Gaziantep ilinin bitki örtüsü dağlık kesimlerde ormanlık, ova ve yaylalarda ise otluktur.

İl, yazları sıcak, kışları kurak Akdeniz ikliminin etkisi altında bulunur. Denizden uzaklığı dolayısıyle iklim kıyılardakinden daha serttir.

Gaziantep ili geçimini genellikle topraktan sağlar. Yaylalarda tahıl ekimi gelişmiştir. Dağlık alanlarda ise hayvan yetiştirilir. Batıdaki ova, pirinç tarımına elverişlidir. Pamuk, tütün ve susam bol miktarda ekilir. İlde üzüm bağları önemli bir yer tutar. Şehir ve kasabaların yakınlarında badem, incir, kayısı ve elma ağaçları bulunur. Ayrıca fıstığı pek meşhurdur. İslâhiye Ovası'nda ve Nizip dolaylarında zeytin yetişir.

Gazi Osman Paşa

Gaziantep şehri, Sacur Çayı'nın kollarından biri üzerinde kurulmuştur. Denizden ortalama yüksekliği 800 metredir. Önemli bir ticaret ve sanayi merkezi olan

Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birinci, Türkiye'nin yedinci şehridir.

İlkçağ'da kurulan Gaziantep «Dülûk» adını taşırdı ve bugünkü şehirden 10 km. uzaktaydı. 7. yüzyılda Bizanslılar'dan Araplar'a, 11. yüzyılda Selçuklular'a daha sonra da Eyyubîler'e geçen şehir, 1516' da Osmanlı topraklarına katılmıştır. Adı o zamanlar «Ayntap» idi. Sonradan «Antep» oldu. Mütarekeden sonra bir süre İngiliz ve Fransız işgalinde kalan Antep, düşman kuvvetlerine karşı gösterdiği kahramanca savunmadan sonra «Gaziantep» adını almıştır.

GAZLI BEZ (Bak: GAZBEZİ)

GAZNELİ MAHMUT (970 - 1030), Gazneliler Devleti'nin ünlü hükümdarıdır. Kara Arslanoğlu Sebük Tigin'in oğludur. Büst ve Horasan valiliklerinde bulunduktan sonra, 998'de Gazne tahtına çıktı. 1000 yılında bağımsız bir devletin hükümdarı olarak «sultan» unvanını aldı. Hindistan'a yirmiye yakın sefer yaparak, devletini en büyük imparatorluklardan biri haline getirdi. İslâmiyetin yayılmasında önemli rol oynadı. Büyük bir asker ve idareci olan Gazneli Mahmut, bilim, edebiyat ve güzel sanatlara olan düşkünlüğü ile de tanınmıştır. Firdevsi, «Şehnâme» adlı ünlü eserini Gazneli Mahmut için yazmıştır.

GAZNELİLER, 962'den 1187'ye kadar 225 yıl sürmüş ve İslâm dinini ilk kabul etmiş bir Türk imparatorluğudur. Başkenti Afganistan'daki Gazne şehriydi.

Bu devlet, Alp Tekin adlı bir Türk komutanı tarafından kurulmuş ve 962'de Sâmanoğulları'nın egemenliğini tanımak şartıyle bağımsız olmuştu. Bir yıl sonra Alp Tekin'in yerine oğlu Ebu - İshak geçti. Onun da ölümü üzerine Bilge Tekin hükümdar oldu. 977'de ise Sebük Tekin, Gazneliler Devleti'nin başına geldi. Gazneliler'in en büyük hükümdarı, Sebük Tekin'in oğlu Sultan Mahmut olup, Hindistan seferleriyle ün salmıştır. Gazneli İmparatorluğu 1187'de Gurlular tarafından ortadan kaldırıldı.

Gazneliler

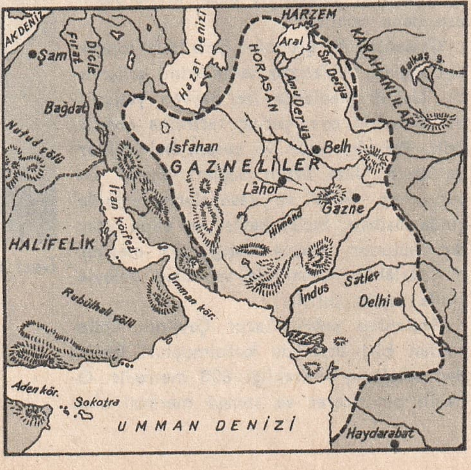

GAZOMETRE, havagazının fabrikada biriktirdiği ve ona gereken basıncın verildiği geniş silindir biçimindeki büyük depodur. Teleskoplu ve kuru gazometre olmak üzere iki çeşidi vardır. 30.000 - 50.000 m^3 kadar havagazı alabilir.

GAZOZ, içinde karbon asidi bulunan ve şişelerde satılan bir çeşit şerbettir. Gazoz, bileşimine karbon dioksit katılmış su ile yapılır. Bu suya şeker, meyva suyu ve çeşitli kokular eklenir. Sonra gazlı madenî depolarda saklanır. Gerektiğinde özel makinelerle şişelere doldurulur. Serinletici ve hazmı kolaylaştırıcı bir içki olarak kullanılır.

GEBELİK, doğurarak yavrulayan canlılarda, yavrunun ana karnında geliştiği dönemdir. Memelilerde bu süre, yaratığın cinsine göre değişir.

İnsanda gebelik, yumurtanın erkek cinsiyet hücresiyle birleşerek döllenmesi ve rahimde yerleşmesi ile başlar. Yumurta hücresinin çapı 0,2 mm. kadardır. Karında, göbeğin iki yanındaki yumurtalıkta bulunurlar.

İnsanda gebelik süresi normal olarak 280 gündür. Bu süre hesaplanırken, son âdet görmeden 7 gün evvelki tarih, başlangıç olarak alınır.

Gebeliğin ilk belirtisi, kadında âdet kesilmesidir. Ancak bu kesilme bazen başka sebeplerle de olabilir. Gebeliğin üç kesin belirtisi vardır: 1) Ceninin (dölütün) kalp atışları. Gebeliğin 16. - 18. haftalarında duyulmaya başlar. 2) Röntgen muayenesiyle görülen kemikler. 16. haftada yapılan muayenede ceninin kemikleri görülebilir. 3) Ceninin ana karnındaki hareketleri. Bu da 16. - 20. haftalarda başlar. Gebeliğin bir diğer belirtisi de karında duyulan doluluk hissidir.

Gebeliğin üçüncü ayında rahmin büyüdüğü farkedilir. Beşinci aydan sonra karın büyümesi dıştan da görülmeye başlar. Baş dönmesi ve mide bulantısı da gebeliğin başlıca özellikleridir.

Gebelikte bakım, besin ve temizlik çok önemlidir. Gebe kadın günde 2.500 kalori almalı ve bu besin, özellikle karbonhidrat, protein, yağ, demir ve vitamin bakımından zengin olmalıdır. Açık hava ve ölçülü yürüyüş, gebelik sağlığını koruyucu faktörler arasındadır. Gebelik süresinde düzenli olarak doktora görünmek ve verilecek tıbbî öğütlere uymak, hem ananın, hem doğacak yavrunun sağlığı bakımından gereklidir.

GEBREOTU, ikiçenekli bitkilerin gebreotugiller familyasından bir cins çalıdır. Gebre adı verilen ve nohuttan biraz küçük olan yemişi yeşilken toplanıp turşusu yapılır.

GEBZE, Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde, Kocaeli iline bağlı 33.674 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.268 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 732 km.²'dir. İlçenin arazisi genellikle yaylalık ve tepeliktir. Gebze kasabasının kuzeyindeki Gaziler Dağı en önemli yükseltisidir. İlçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar sertçe geçer. Marmara denizi kıyıları daha ılık olduğundan bağlık ve zeytinliktir. Yaylalık kesimlerde ise tahıl ziraati gelişmiştir.

Gebze kasabası, Ankara - İstanbul asfaltının hemen kuzeyinde, denizden 128 metre yüksekliktedir. Orhan Gazi devrinde Osmanlılar'a geçen kasaba, tarihî anıtlar ve özellikle camiler bakımından zengindir. Hereke Dokuma Fabrikası ile Darıca Çimento Fabrikası da Gebze ilçesi içindedir. Kasaba, demiryolu üzerindeki istasyona 4 km. uzaklıktadır.

GECE VE GÜNDÜZ, dünyanın kendi ekseni etrafında dönmesinden meydana gelen aydınlık ve karanlık devreye verilen addır. Dünya kendi ekseni etrafında bir günde döner. Bu dönüş sırasında güneş ışınlarının düşmediği kesimler karanlıkta kalarak «gece», güneş ışını düşen kesimler ise aydınlanarak «gündüz» meydana gelir.

Gündüz ve gece uzunlukları mevsime göre değişir. Buna sebep, dünyanın önce bir kutbunun, sonra öbür kutbunun güneşe eğilmesidir. Gece ve gündüz uzunlukları Ekvator'da birbirine eşit olduğu halde, kuzeye ve güneye gidildikçe değişiklik başlar. Kuzey Yarımküresi'nde en uzun gündüz 21 hazirana, en kısa gündüz ise 21 aralığa raslar.

GECE GÜNEŞİ, Kuzey Kutup Çemberi'nde 21 haziranda kuzeye bakılınca, güneşin ufukta en alçak noktada görünüşüne verilen addır. Dünyanın ekseni üzerinde 23° 27′ eğik oluşu, çeşitli kesimlerde gece ve gündüz uzunluklarının değişmesine yol açar. Bu değişikliğin en fazla olduğu bölgeler, kutup çemberleri içinde kalır. Kuzey Kutup Çemberi'nde gündüzler, mayıstan ağustosa kadar 24 saat sürer. 21 haziranda kuzeye bakılınca, güneşin ufkun üstünde en alçak noktasına vardığı görülür. Buna «gece güneşi» denir.

GECEKUŞU, bir cins baykuştur. Geceleri avlandığı için bu adı almıştır. Kısa vücutlu, büyük başlı, uzun kanatlıdır. Gagası çengel gibi kıvrıktır. Gözleri teleskop gibidir. Bütün dünyaya yayılmıştır.

GECESEFASI, ikiçeneklilerden, süs bitkisi olarak yetiştirilen bir bitkidir. Çiçekleri akşama doğru açıldığı için bu adla anılır. Biyolojide, soyaçekim deneylerinde kullanılır.

GEÇİT, bir gazegenin başka bir gezegen veya güneşin arkasından geçme süresine verilen addır.

GEDİK AHMET PAŞA (? - 1482), Ünlü bir Türk komutanı ve sadrâzamıdır. Yeniçerilikten yetişti. Anadolu ve Rumeli beylerbeyliklerinde bulundu. Fatih'in seferlerine katıldı ve 1470'te vezirliğe yükseldi. Otlukbeli Zaferi'nden sonra sadrazamlığa getirildi. 1475'te Türk donanmasıyle Kırım'a çıkarak, Kırım Hanlığı'nı, Osmanlı İmparatorluğu'na bağladı. 1479'da İtalya'ya asker çıkararak Otranto kalesini aldı. Bayezit II hükümdar olunca Şehzade Cem isyanını bastırma görevini Gedik Ahmet Paşa'ya verdi. Fakat eski bir kin yüzünden, vezirlerle, ileri gelenlerin ikiye ayrılması ve düşmanlarının dayatması sonucu Bayezit II tarafından boğduruldu ve Edirne'ye gömüldü.

GEDİKPAŞA TİYATROSU, tiyatro tarihimizin ünlü bir oyun topluluğudur. 1868'de, İstanbul'da, Gedikpaşa'dan Kumkapı'ya inen caddenin sol tarafında, Güllü Agop Vartoviyan tarafından kurulmuştur. Âli Bey, Namık Kemal, ve Ahmet Mithat Efendi'nin destekledikleri bu topluluk, yerli, yabancı birçok melodram ve şarkılı komediler oynadı. Oyuncuların hepsi başlangıçta Ermeni idi. Daha sonra Ahmet Fehim Efendi, Hâmit, Ahmet Necip gibi Türk sanatçıları da bu toplulukta sahneye çıktılar.

GEDİZ, Ege Bölgesi'nin doğu kesiminde, Kütahya iline bağlı 58.625 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.486 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.718 km.²'dir.

İlçe arazisi, Gediz nehri çevresindeki ovalık alanla, bu ovayı çevreleyen dağlardan ibarettir. Bu dağlardan Murat dağı 2.312, Şaphane dağı 2,121 metre yüksekliktedir. Ilıkça bir kara iklimi vardır. Doğal bitki örtüsü gürdür. En çok çam ve meşe ormanları görülür. Bağcılık, meyvacılık, dokumacılık ve meşe ormanlarından elde edilen palamut başlıca ekonomik kaynaklarıdır. İlçe merkezi Gediz, aynı adı taşıyan nehrin yukarı çığırında, denizden 725 metre yükseklikte kurulmuş, tarihî bir kasabadır. Çok eski bir tarihi vardır. Frikler zamanına kadar uzanır. Kasaba, Kütahya istasyonuna 91, Uşak istasyonuna 66 km. uzaklıktadır.

GECE, GÜNDÜZÜ NASIL TAKİP EDER?

Buradaki fotoğraflardan da anlaşıldığı gibi, dünyanın dönmesiyle güneşin ışınlarını alan bölgeler devamlı olarak değişir. Güneş ışınlarını alan yerlerde gündüz, almayan yerlerde de gece olur.

Gelibolu'dan bir görünüş.

GEDİZ NEHRİ, Ege Bölgesi'nin ikinci büyük akarsuyudur. Uzunluğu 350 km.'dir. Murat ve Şaphane dağlarından gelen kollarla büyük Gediz ovasına girdikten az sonra Alaşehir çayını alır. Manisa ovasında daha başka sularla birleştikten sonra Menemen boğazından geçerek, Foça yakınında Ege Denizi'ne dökülür.

GEİSSLER, Heinrich (1815 - 1879), Alman fizik bilginidir. Igelshieb'de doğdu. Soy gazlar üzerine elektrik boşaltımı çalışmalarıyle tanınmış ve kendi adıyle anılan tüpleri yapmıştır.

Geko

GEKO, sıcak ülkelerde yaşayan bir cins kertenkeledir. Küçük vücutlu ve iri gözlüdür. Üzeri pullarla kaplıdır. En pürüzsüz ve kaygan yüzlerde bile rahatça yürüyebilir. Kalın bir sesi vardır.

Gelincik

GELENBEVÎ, İsmail Efendi (1730 - 1790), tanınmış bir Türk matematikçisidir. Manisa'nın Gelenbe kasabasında doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Istanbul'da müderris oldu. Top namlularının hedefe yöneltilmesi için gerekli düzeltmeleriyle uğraştı. 16 kadar eser yazdı. Bunlardan en ünlüsü logaritma üzerine yazdığı bir kitapçıktır. Logaritmayı onun bulduğu söylenir.

Gelincik

GELENDOST, Akdeniz Bölgesi'nde, Isparta iline bağlı 17.078 nüfuslu bir ilçe ve ilçenin 3.845 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 624 km.^{2}'dir. İlçe, Anamas dağından Eğridir gölüne doğru gittikçe alçalan bir alan üzerinde bulunur. İklimi sertçe ve kuraktır. Ovalık yerler, doğal bitki bakımından bozkır görünüşündedir. Ovayı kuşatan dağlar ormanlıktır. İlçede önemli akarsu yoktur. Yalnız Eğridir gölüne akan küçük dereler vardır. Ekonomik hayatı tahıl tarımına dayanır. Bağcılık ve çeşitli meyvacılık da gelişmiştir. İlçe merkezi, Doğanoğlu çayı vadisini çevreleyen sırtların kuzey kesiminde kurulmuştur. Isparta'yı Yalvaç ve Şarkîkaraağaç'a bağlayan şoseye 2 km.'lik bir ara yolla bağlıdır.

GELGİT, ayın ve güneşin çekimi sonucu, deniz sularının yükselip alçalması şeklinde meydana gelen olaydır. Büyük, küçük bütün sularda gelgite raslanmakla beraber, olayın en fazla hissedildiği yerler Okyanus kıyılarıdır. Kanada kıyılarında kabarma 21 metreyi bulur.

Gelgitin sebebi, Newton kanununa göre ay ve güneşin çekimleridir. Yapılan hesaplar, ayın gelgiti meydana getiren çekiminin güneşinkinden iki kat fazla olduğunu göstermiştir.

Gelgit olayı, ayın dünya çevresinde dönüşüyle ilgilidir. Ayın çekimi, dünyanın aya bakan yüzündeki suları çeker. Güneşle ayın çekimleri üstüste geldiği zaman, gelgit daha da çok olur. Dolunay ve yeni ay zamanlarında böyledir. Denizlerin büyüklüğü kadar, derinlikleri ve şekilleri de gelgite etki yapar.

GELİBOLU, Marmara Bölgesi'nde, Çanakkale iline bağlı 35.431 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.945 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 806 km.^{2}'dir. Gelibolu, doğudan ve batıdan denizle kuşatılmış bir yarımadanın ortasındadır. Kıyısı az girintili çıkıntılıdır.

Gelibolu yarımadası, Çanakkale Boğazı'nın batı yakasında dik olarak yükselir ve bu yükseklik Saros Körfezi'ne doğru artar. 400 metreyi bulur.

Gelibolu'da Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazları sıcak ve kurak, kışları sertçe ve yağışlıdır.

Gelibolu'nun her yanında tarım yapılır. Başlıca ekonomik kaynakları sebzecilik, bağcılık ve balıkçılıktır. İlçede balık ve sebze konserve sanayii de oldukça gelişmiştir.

Gelibolu, Truva savaşlarından çok önce kurulmuş bir şehirdir. 1356'da Süleyman Paşa tarafından zaptedilen yarımada, Çanakkale Savaşı'nın en kanlı boğuşmalarına sahne olmuştur.

Gelibolu bir liman şehri olmak dolayısıyle, denizden Istanbul ve diğer limanlarla, karadan Istanbul, Çanakkale ve diğer Trakya şehirleriyle irtibatı vardır.

GELİNCİK, etoburlar takımının, sansargiller familyasının bir memeli türüdür. İnce uzun, kırmızı esmer renkte, küçük bir hayvandır. Çiftliklere dadanarak tavukları boğar. Fena kokuludur. Yaz - kış deri değiştirir. Kışın beyaz olan kürkü «ermin» adıyle anılan oldukça makbul bir kürktür. Avrupa'da ve Kuzey Asya'da yaşar.

GELİNCİK, yazın kırlarda yetişen, gelincikgillerin örneği, kırmızı ve iri çiçekli bir bitkidir. Tohumları kuş yemi olarak ve pastacılıkta, çiçekleri şurup ve reçel yapmada kullanılır.

GELİNCİK, Mezit familyasından, yılan balığına benzer, yeleli ve bıyıklı bir balıktır. Boyu 15 - 25 santim kadardır. Eti çok lezzetlidir. Bilhassa hastalara ve çocuklara verilir.

GEMEREK, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak kesiminde, Sıvas iline bağlı 35.412 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.660 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.153 km.²'dir.

Gemerek ilçesi, Uzunyayla'dan başlayarak Kızılırmak vadisine doğru alçalan bu nehir çevresinde geliştikten sonra, Karababa dağı ile Akdağ'a doğru yükselen alanlar içindedir. İlçe, denizden 1.000 metre yüksekliktedir.

Gemerek ilçesinde özellikle kışları çok sert bir kara iklimi hüküm sürer. Kızılırmak başlıca akarsuyudur. Orman bakımından fakirdir. Tahıl ekimi, bağcılık ve sebzecilik ilçenin en önemli gelir kaynaklarıdır. Kayseri'ye pastırma için sığır gönderilir. İstanbul ve Ankara için de koyun beslenir. Gemerek'te ayrıca zengin linyit damarı vardır. Gemerek ilçe merkezi, Kızılırmak suyunun batısında, denizden 1.250 metre yükseklikte bir ova üzerinde kurulmuştur. Sıvas - Kayseri demiryolu üzerinde istasyonu vardır. Aynı kara yoluna 1 km.'lik bir ara yolla bağlıdır.

GEMİ, büyük su taşıtlarına verilen genel addır. Gemiler, kullanılış şekillerine göre iki çeşittir: 1) Ticaret gemileri. 2) Savaş gemileri.

18. yüzyıla gelinceye kadar sürekli deniz savaşları yeni yeni gemi tiplerinin ortaya çıkmasını önlemişti. Ticaret gemileri yük ve yolcularını güven altına alabilmek için silâhlarla donatılıyor, savaş gemileri de bunlara eşlik ediyordu. Bu yüzyılın sonunda buharın gemilere uygulanması, gemicilikte büyük gelişmelere yol açtı. Buharlı gemilerin yapımına paralel olarak, 19. yüzyılda sömürgeciliğin yayılması sonucu, uluslararası denizyolları üzerinde daha güvenli ulaştırma imkânları doğdu. Böylece savaş gemileri, ticaret gemilerine eşlik etmekten kurtuldu.

Ticaret Gemileri: Bu gemiler, genellikle yük ve yolcu taşıyacak şekilde yapılır. Bunların değerleri yük tonları ile ölçülür. Normal tonajdaki yolcu gemilerine, «vapur», okyanuslarda işleyebilecek, rahat, hızlı ve büyük yolcu gemilerine, «transatlantik», özel gezinti gemilerine de «yat» adı verilir.

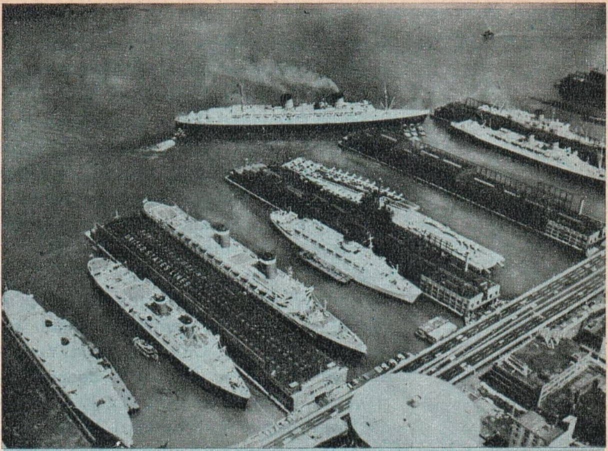

New York limanında sıralanan dev gemiler: (Soldan sağa): «Independence», «America», «United States», «Olympia», Uçak gemisi «Intrepid», «Mauretania» ve «Sylvania». Limandan ayrılan gemi ise «Queen Elizabeth» tir.

Sadece eşya taşımak için yapılmış ticaret gemilerine «yük gemisi» veya «şilep» denir. Bunlardan her çeşit yük alıp hemen her limana uğrayanına, «tramp», bir cins yük alıp bir limandan başka bir limana gidenine «liner» denir.

Bazı gemiler, taşıyacakları yükün çeşidine göre yapılmıştır. Yakıt, yağ, su, şarap gibi sıvı maddeleri taşıyan gemilere «tanker» denir. Et, meyva v.b. gibi uzun süre dayanması istenen besin maddeleri için özel soğutma tertibatlı «frigofrik» gemilere ihtiyaç vardır. Kömür, tahıl, kimyasal maddeler için, ya ayrı gemiler yapılır, ya da normal yük gemilerine özel bölmeler eklenir.

Demiryolu terminalleri arasındaki bağlantıyı sağlamak üzere katar vagonlarını taşıyan gemilere «feribot» denir. Karşılıklı iki kıyıdaki büyük karayolları ise «araba vapurları» ile birbirine bağlanır.

Römorkörlere, buz kıran, kömür ve tahıl yükleyici gemilere «yardımcı gemi» denir. Römorkörler, bozulmuş gemileri çekip götürürler, vapurları çekerek, rıhtımdan ayrılmalarını sağlarlar. Buz kıran ge-

DÜNYANIN EN BÜYÜK TRANSATLANTİKLERİ

Adı	Bandırası	Tonajı	Yolcu sayısı
Queen Elizabeth	İng.	82.997	2.046
France	Fr.	66.348	2.000
United States	A.B.D.	51.000	1.930
Rafaello	İtal.	45.933	1.773
Michelangelo	İtal.	45.911	1.773
Oceanic	Panama	39.241	1.601
Rotterdam	Hol.	38.621	1.461
Nieuw Amsterdam	Hol.	36.982	1.273
Caronia	İng.	34.172	863
Leonardo da Vinci	İtal.	33.340	1.326
Bremen	Batı Alm.	32.360	1.122
Constitution	U.S.A.	30.293	1.085
Independence	U.S.A.	30.293	1.085

miler ise, buzla kaplı denizleri yararak yol açarlar. Kömür ve tahıl yükleyici gemilerse, şileplere yükleri yüklerler.

Savaş Gemileri: Denize kıyısı olan milletlerin bu alandaki menfaatlerini korumak, denizden gelecek düşmanlara karşı savunmak için bulundurdukları gemilerdir. Savaş gemilerinin bütünü o milletin «donanma» sını meydana getirir.

Düzenli savaş gemilerinden kurulu ilk donanmayı M.Ö. 7. yüzyılda Asurlular'ın yaptığı sanılıyor. Bu gemilerde, silâhlı savaşçılar bulunurdu. Onlardan sonra Yunanlılar ve İranlılar'ın da büyük donanmaları vardı. Vikingler'in M.Ö. 1.500 yıllarında savaş gemisi kullandıkları biliniyordu.

Savaş gemilerinde 11. - 14. yüzyıllar arasında büyük değişiklikler oldu. Ateşli silâhlar, savaş gemilerinde yer almaya başladı. 15. yüzyılda top, bu gemilerin vazgeçilmez bir parçası oldu. 19. yüzyılda, buhar, savaş gemilerine de girdi. Ayrıca o zamana kadar ahşap olan gemiler, zırhla kaplanmaya başlandı. İlk zırhlı gemi olan «Le Gloire» yi Fransızlar, 1859'da yaptılar. Bundan sonra savaş gemileri tamamen demir ve çelikten yapılıp daha dayanıklı hale getirildiği gibi, silâhları da kuvvetlendirildi.

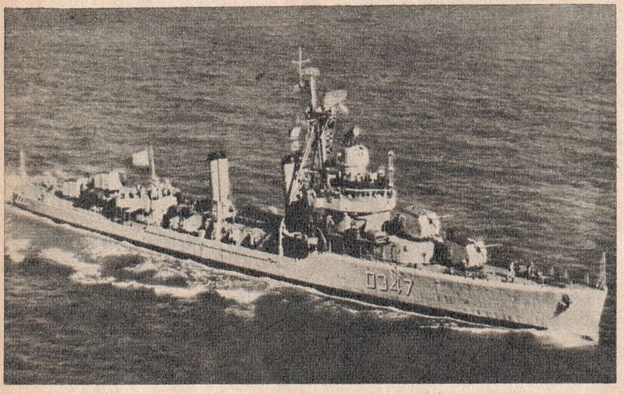

Savaş gemilerimizden «Gemlik» muhribi

İlk torpil atan gemi (torpidobot) 1873' te Norveç'te yapıldı. 1906'da 18.000 tonluk ilk dev savaş gemisi «Dreatnaught» (Dretnot) İngiltere'de denize indirildi. Bu geminin 10 tane 25 sm.'lik ve 30 tane de daha küçük topu vardı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, savaş gemilerinin en büyükleri 27.000 tona çıkmış, topları 37 sm.'lik olmuş, zırh kalınlıkları da 30 santime çıkmıştı. 20. yüzyılın başından beri gelişmekte olan «denizaltı» lar da bu savaşta büyük varlık gösterdiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da atom gücüyle işleyen denizaltılar yapılmaya başlandı.

L. Gencer

Uçakların savaşta önemli rol oynaması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uçak gemilerinin de yapılmasına yol açtı.

Bugün savaş gemilerinin 40 sm.'lik ağır topları, uçağa karşı uçaksavar bataryaları vardır. Zırh kalınlıkları 40 santimi, hızları ise 30 mili bulmuştur.

GEMLİK, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara kesiminde, Bursa iline bağlı, 33.886 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 15.716 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 611 km.²'dir.

Gemlik ilçesi, aynı adlı körfezin bitiminde devam eden Gemlik ovası ile kuzeyde Samanlı, güneyde Katırlı dağlarını kısmen içine alır. Kışları ılık ve bol yağışlı, yazları sıcak bir Akdeniz iklimi vardır. Bu yüzden ilçede Akdeniz bitkileri ve bu arada, dağların ovaya bakan yamaçlarında yaz, kış yaprakları dökülmeyen maki toplulukları, zeytinlikler görülür. Zeytin, Gemlik'in başlıca zenginlik kaynağıdır. Meyvacılık, sebzecilik ve balıkçılık da ilçenin belli başlı ekonomik faaliyetleri arasında yer alır. İlçenin önemli akarsuyu, İznik gölünün sularını Gemlik körfezine akıtan Garsak suyudur. Nüfusu hızla gelişen Gemlik kasabasında zeytinyağı, sabun, balık ve sebze konserve ve Sümerbank'ın Sunî İpek Fabrikası vardır.

Gemlik'in çok eski bir tarihi vardır. Şehre sırasıyla Lidyalılar, Persler, İskender, Bitinyalılar, Romalılar, Bizanslılar hâkim olmuş, onlardan da Osmanlılar almıştır.

GEN, üreme hücrelerinde bulunduğu ileri sürülen ve genetik (soyaçekim) kanunlarını açıklamaya yarayan doğuştan gelme yetenektir. Ana ve babadan döllere geçen çeşitli karakterler, koromozomlarda bulunan birtakım küçük parçacıklar, yani kalıtımla ilgili birimler tarafından taşınır. Bu parçacıkların her birine «gen» adı verilir. Bitkiler ve hayvanlar üzerinde kalıtım esasları hakkında yapılan deneysel çalışmalar «Mendel Kanunları» ile açıklanmıştır.

GENCER, Leylâ (1923 -), ünlü Türk sopranosudur. Istanbul'da doğdu. Istanbul Konservatuvarı'nı bitirdikten sonra, Ankara Devlet Operası'na girdi. Geniş müzik bilgisi ve değerli sesiyle çarçabuk parlayan sanatçı. İtalya, Holanda, Birleşik Amerika sahnelerinde verdiği başarılı konserlerle, çağımızın en önde gelen dramatik sopranolarından biri olduğunu, bütün müzik otoritelerine kabul ettirdi.

GENÇ, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Bingöl iline bağlı 27.500 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.114 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.646 km.²'dir.

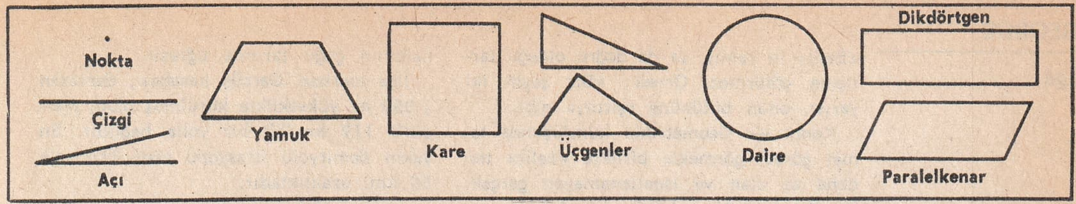

Düzlem geometride ana elemanlar

Genç ilçesi, Murat Suyu çevresindeki toprakları ve Güneydoğu Toros dağlarının bazı bölümleriyle, Bingöl dağının ufak bir kesimini içine alır.

İlçede, kışları soğuk ve uzun bir kara iklimi hüküm sürer. Dağlık kesimlerinde meşe ormanları bulunur. Murat suyunun suladığı verimli topraklarında, o civarın ihtiyacını karşılayacak tahıl, sebze, kavun, karpuz ekilir.

İlçe merkezi Genç kasabası, denizden 1.100 metre yükseklikte, Elâzığ - Muş demiryolu üzerinde kurulmuştur. Bingöl'e 22 km'lik bir yolla bağlıdır. Güneye inen başka bir yol, Torosları aşarak Lice üzerinden Diyarbakır'a varır.

GENÇ OSMAN (Bak: OSMAN II)

GENÇLİK VE SPOR BAYRAMI, Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığının yıldönümüdür. Her yıl bugün, «Gençlik ve Spor Bayramı» olarak kutlanır. Bu münasebetle yurdun her köşesindeki öğrenci gençlik ve spor kurumları, beden eğitimi gösterileri yaparlar.

GENELKURMAY, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı bir dairedir. Ordunun personel, haber alma ve ikmal işlerini yürütür. Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin başkomutanı olan Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından atanır, görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur.

GENERATOR (Bak: DİNAMO)

GENETİK, bitki, hayvan ve insanlarda soyaçekim olaylarını inceleyen biyoloji koludur. Genetik, canlı varlıkların «gen» denilen küçük parçacıklarla kuşaktan kuşağa geçerek, onların ana özelliklerini belirlediğini ortaya koymuştur. Ancak, aynı cinsten ve aynı sayıda genleri olan canlıların birleşebileceğini de yine genetik bilmi göstermiştir. Bu bilim, 19. yüzyılda, Alman bilgini Gregor Hendel'in yaptığı deneylerle gelişmeye başladı.

GENLEŞME, ısı etkisiyle bir cismin hacimce büyümesi olayıdır. Gazların belirli bir hacim ve biçimi olmadığından, bulundukları kabın biçimini ve hacmini alırlar. Böylece gaz seyrekleşmiş, yani genleşmiş olur. Seyrekleşen gazların yaptığı basınç, daha küçük bir kabın çeperlerine yaptığı basınçtan daha azdır. Gazın basıncı, gaz moleküllerinin kabın çeperlerine çarpma gücüyle ölçülür.

GENOM, Üreme hücrelerinde bulunan kromozomların topuna birden verilen addır.

GEOMETRİ, uzayı çizgi, yüzey ve hacim olarak ele alıp, şekillerin özelliklerini inceleyen ve ölçümlerini gösteren matematik koludur. Geometri, insanoğlunun yarattığı en eski bilimlerden biridir. Başlangıcı, bundan 8.000 yıl öncesine dayanır. Bugün modern bilimlerin ayrılmaz bir parçası olan geometri, bilimsel gelişmelerin en büyük yardımcısıdır.

Geometriyi asıl geliştiren eski Yunanlılar'dır. İlk defa Miletoslu Thales, geometri kurallarını ortaya koymuştur. M. Ö. V. yüzyılda yaşamış Pythagoras da geometrinin öncülerinden biridir. Modern geometri, M. Ö. 300 yıllarında, Yunan bilgini Euklides tarafından kurulmuştur. 18. yüzyıldan itibaren geometride yeni görüşler ortaya atılmaya başlandı. 19. yüzyılda Rus matematikçisi Lobaçevski, daha sonra Alman bilgini Riemann ve en nihayet Einstein tarafından yeni yeni geometri sistemleri kuruldu.

Geometrenin üç ana bölümü vardır:

Düzlem Geometri: Bir düzlem içinde bulunan, yani iki boyutlu şekilleri inceler. Bütün çokgenler ve daire, düzlem geometrinin konusuna girer.

Tasarı Geometri: Uzaydaki şekillerin tasarımını izdüşümlerle gösterir.

Uzay Geometri: Hacmi olan, yani üç boyutlu şekillerle uğraşır.

«Analitik geometri» ve «trigonometri» gibi geometrinin diğer dalları da bu üç ana bölümün içinde kalır.

Geometrinin temel terimleri şunlardır:

Belit — Geometride gerçek olduğu kendiliğinden açıkça görülen ve ayrıca ispatlanması gerekmeyen ifade anlamına gelir.

Uzay geometride ana elemanlar

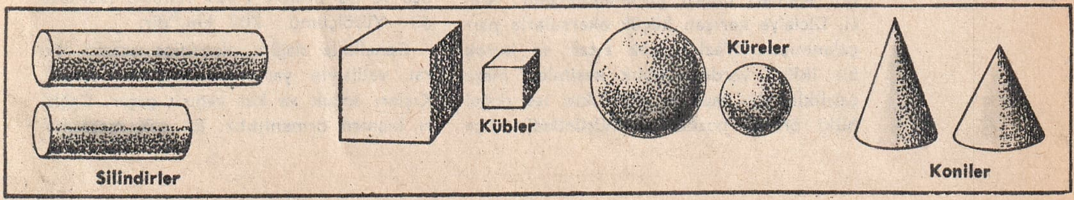

«Belit» in yanlış, ya da doğru olduğu tartışma götürmez. Örnek: «Bir şeyin iki yarısı, onun bütününe eşittir,» gibi.

Konut — Geometrinin kuruluşunda temel görevi görmekle birlikte «belit» ten daha az olan ve ispatlanamayan gerçektir. Örnek: «Bir noktadan bir doğruya ancak bir paralel çizilebilir,» gibi.

George VI

Tanımlama — Bir geometrik kavramı bütün öğeleri ile eksiksiz anlatmak, özel ve temelli nitelikleriyle tanımlamaktır. Örnek: «Karşılıklı kenarları ve karşılıklı açıları birbirine ayrı ayrı eşit dörtgenlere 'paralelkenar' denir,» gibi.

Teorem — İspatlanabilen matematik gerçektir. Teorem «varsayım» ve «yargı» olmak üzere iki kısımdan meydana gelir.

Karşıt Teorem — Bir teoremin yargısı varsayım, varsayımı da yargı yapılınca meydana gelen teoreme denir.

George V

Yardımcı Teorem — Bazı teoremlerin ispatı için, bu teoremden önce onu ispatlamaya yarayacak bir başka teoreme denir.

GEORGE V (1865 - 1936), İngiltere kralıdır. 1919 - 1936 yılları arasında hükümdarlık etti. Edward VII'nin ikinci oğludur. George V'in 26 yıl süren saltanatı sırasında, İngiltere, tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır.

GEORGE VI (1895 - 1952), İngiltere kralıdır. George V'in ikinci oğludur. 1936 - 1952 yılları arasında hükümdarlık etti. İkinci Dünya Savaşı, onun zamanına raslamıştır.

GEORGİA, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 devletten biridir. Kuzeyde Carolina, doğuda Atlas Okyanusu, güneyde Florida, batıda Alabama ile çevrilidir. Nüfusu: 3.943.500; yüzölçümü: 153.490 km.²'dir. Başkenti: Atlanta'dır.

Georgia, pamuk tarlalarının göz alabildiğine uzandığı büyük bir ovadır. Ovada ılımlı bir Akdeniz iklimi hüküm sürer. Pamuk, mısır, pirinç başlıca bitkileridir.

Georgia 1788'de A.B.D.'ne bağlanmıştır.

GERCÜŞ, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle kesiminde, Mardin iline bağlı 35.346 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.593 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.378 km.²'dir.

Gercüş ilçesi Mardin - Midyat eşiği adı verilen dağlık yörenin kuzeydoğusundadır. Düz alanları bozkır görünümündedir. Arazi, Dicle'ye karışan küçük akarsularla parçalanmıştır. Yazları çok sıcak ve kurak bir iklimi vardır. Dağlık kesimleri meşe çalılıklarıyla kaplıdır. Düzlükte ise doğal bitki örtüsü bozkır görünüşündedir. İlçe halkının çoğu tarımla uğraşır.

İlçe merkezi Gercüş kasabası, denizden 1.050 m. yükseklikte kurulmuş olup, Mardin'e 119 km.'lik bir yolla bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu olan Batman'a 55 km. uzaklıktadır.

GERÇEKÇİLİK (Bak: REALİZM)

GEREDE, Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümünde, Bolu iline bağlı 56.569 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.677 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.956 km.²'dir.

Gerede ilçesi, Gerede ovasını içine alır. Ovanın kuzeyinde Arkut dağı (1.877 metre) bulunur. Aynı ova güneyde de tepelerle kuşatılmıştır. Gerede ovası, batıdaki Yeniçağa ovasından alçak bir eşikle ayrılır. Kışları kar yağışlı, uzun süren sert bir iklimi vardır. Tahıl tarımı başlıca ekonomik faaliyetidir. Pek az da meyvacılık yapılır. Dağları orman bakımından zengindir.

Gerede kasabası, ovanın kuzeyinde yer alır. Her mahallenin Arkut dağı üzerinde bir yaylası vardır. Halk nisan sonunda yaylalara çıkar. Bitinya devrinde kurulmuş olan Gerede, 1363'te Osmanlı idaresine geçmiştir. Ankara - İstanbul yolu ilçeden geçer.

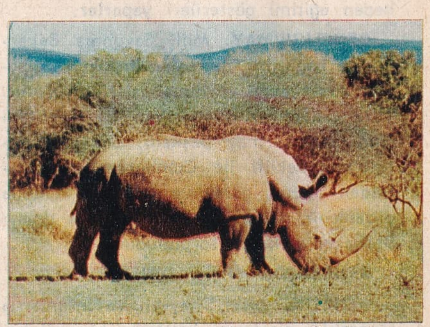
Gergedan

GERGEDAN, memelilerin tek parmaklılar takımına giren, iri yapılı, kalın derili, kısa bacaklı bir hayvandır. Sıcak ülkelerde yaşar. Başında 1 - 2 boynuz bulunur. Hint gergedanı, Endonezya gergedanı, Sumatra gergedanı, Afrika gergedanı ve ak gergedan olmak üzere 5 türü vardır.

GERGER, Adıyaman ilinin Doğu Anadolu Bölgesi kesiminde, 26.723 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.229 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 702 km.²'dir.

Genellikle dağlık olan ilçe arazisi, Fırat vadisiyle yarılmıştır. İklimi serttir. Kışları soğuk ve kar yağışlı geçer. Dağları kısmen ormanlıktır. En çok meşe bu-

lunur. Tahıl tarımı ve bağcılık başlıca gelir kaynaklarıdır. Ayrıca üzümden pestil yapılır.

İlçe merkezi Gerger kasabası Güneydoğu Torosları'nın etekleri üzerinde, Adıyaman'a 102 km. uzaklıkta kurulmuştur. Malatya'ya 106 km. uzunluğunda bir yolla bağlıdır.

GERİ ZEKÂLI ÇOCUKLAR (Bak: ÇOCUK)

GERİLLA, düzenli bir orduya karşı dağınık, ufak topluluklar tarafından yapılan çete savaşıdır. Kelime, Napoléon I'in İspanya seferi sırasında, İspanyol halkının yaptığı çete savaşlarında kullanılmış, sonradan diğer dillere de geçmiştir. Günümüzde gerilla savaşıyla önemli sonuçlar alınmaktadır.

Gerilla birlikleri sıkı bir çalışmayla ana birlikleri desteklerler. Hareket kabiliyetleri çok yüksektir. Varlıkları, düşmana doğrudan doğruya fazla bir zarar vermese bile, onun kuvvetlerini zayıf düşürür. Uluslararası hukuk, gerilla savaşlarını kanunî saymıştır. Gerilla esiri, savaş esiri sayılır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında, Yugoslavya, Yunanistan, Fransa, Rusya ve Filipinler'de birçok gerilla hareketi olmuştur.

GERMANYUM, bizmuta benzeyen bir madendir. Günümüzde transistör yapımında kullanılmaktadır. Simgesi: Ge, atom ağırlığı: 72,5, yoğunluğu: 5,46'dır. 958 derecede ergir.

GERMENCİK, Ege Bölgesi'nde Aydın iline bağlı 33.667 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.344 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 404 km.²'dir.

Germencik ilçesi Büyük Menderes ovasının bir kesimiyle, Aydın dağlarının batı kesimleri arasında kalır. Yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı ve ılık geçer. Büyük Menderes başlıca akarsuyudur. İncir, zeytin ve pamuk en önemli ürünleridir. Ayrıca tütün de ekilir.

İlçe merkezi Germencik kasabası, Aydın - Alsancak demiryolu üzerinde, denizden 65 metre yükseklikte kurulmuştur. Ayrıca, Aydın - İzmir şosesi de kasabanın içinden geçer.

GERMENLER, Ortaçağ başlarında Almanya'da yaşayan ve bugünkü Almanlar'ın ataları olan kavimdir. Doğudan gelen Germenler, Keltler'i sürerek buralara yerleştiler. 476'da Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Germen krallıkları kuvvet kazandı. Az sonra Germenler Hıristiyan oldular. Lâtin kültürünün dışına kayarak kendilerin öz bir kültürü olan bugünkü Alman milletini yarattılar.

GERMİYANOĞULLARI, Batı Anadolu'da bir Türk beyliğidir. 1260 - 1390 ve 1402-1429 yılları arasında 156 yıl kadar hüküm sürmüştür. Germiyanoğulları, Oğuzlar'ın Avşar boyundandır. Devletin kurucusu Kerimettin Ali Şir Bey'in oğlu Yakup Bey'dir. Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra Germiyanoğulları İç Anadolu'yu baştanbaşa ele geçirdiler ve Kütahya'yı başkent yaptılar.

Germiyanoğulları

Germiyanoğulları ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler, Orhan Bey zamanında başladı. Daha sonra Murat I, Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın kızını, oğlu Yıldırım Bayezit'e aldı. Bu arada Kütahya ve Tavşanlı, çeyiz olarak Osmanlılar'a verildi. Fakat Karamanoğulları ile Germiyanoğulları anlaştıkları için, 1390'da Yıldırım, Germiyan Beyliği'ne son verdi.

Ankara Savaşı'ndan sonra Germiyanoğulları, ülkelerini yeniden ele geçirdiler. Fakat Yakup Bey II, yerine geçecek oğlu bulunmadığından, beyliği, torunu Murat II'ye vasiyet etti ve ölümüyle bu ülke tamamen Osmanlı Devleti'ne geçti.

GERSHWİN, George (1898 - 1937), ünlü Amerikan kompozitörüdür. New York'ta doğdu. Charles Hambitzer ve Rubin Goldmark ile çalıştı. 1919'da bestelediği «Swance», devrin tanınmış şarkıcısı Al Johnson tarafından plağa okununca meşhur oldu. 1924'te ününü «Rhapsody in Blue», (Hüzünlü Rapsodi) adlı bestesiyle artırdı. Bu tarihten itibaren, müzik çalışmalarını klâsik ve caz olmak üzere iki yönde geliştirmeye koyuldu. «Piyano Konçertosu» ve «Paris'te Bir Amerikalı» adlı orkestra eserleriyle kendini bütün dünyaya tanıttı. Hollywood'da öldü.

Gershwin

GERZE, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde, Sinop iline bağlı 49.275 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.387 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.063 km.²'dir.

GEVİŞGETİREN-LER'İN MİDELERİ:

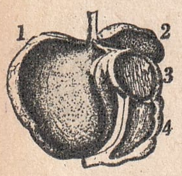

1 - İşkembe
2 - Börkenek
3 - Kırkbayır
4 - Şirden

Geyik

Geyik böceği

Geyşa

Gerze ilçesi, dar bir kıyı ovası ile İsfendiyar dağlarının bir kesimini içine alır. İklimi oldukça yağışlıdır. Kışları ılık geçer. Orman bakımından nisbeten zengindir. Tütüncülük, yumurtacılık ve balıkçılık başlıca gelir kaynaklarıdır. Balık olarak en çok kalkan avlanır. Yumurtaları sert kabuklu olduğundan ihraç edilmeye elverişlidir.

İlçe merkezi Gerze kasabası Sinop - Samsun şosesi üzerinde, üç mahalleden kurulmuş, şirin ve temiz bir kasabadır.

GEVAŞ, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van iline bağlı, 25.285 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.019 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.201 km.²'dir.

Arazi, Van gölü kıyısından başlayarak güneye doğru yükselir. Güneydoğu Toroslarına dayanır.

Gevaş ilçesi genellikle otluk ve bozkırlıktır. Akar suları Van gölüne dökülen küçük derelerdir. Sert ve yağışı az bir iklimi vardır. Ormanları gayet azdır. Dağları hemen hemen çıplaktır. Tahıl tarımı, hayvancılık ve meyvacılık başlıca gelir kaynaklarıdır. En çok buğday ve arpa ekilir. Meyve olarak vişne, kayısı, armut ve elma yetiştirilir.

İlçe merkezi Gevaş kasabası, Bitlis - Van yolu üzerinde, Van Gölü'ne 2 km. uzaklıkta kurulmuştur. Denizden 1.755 metre yüksekliktedir.

GEVHERÎ, (18. yüzyıl), Türk halk şairidir. Ne zaman ve nerede doğduğu bilinmiyor. Tahminlere göre, Kırımlı'dır. Yazdıklarından, Şam, Arabistan ve Rumeli dahil pek çok yer gezip gördüğü anlaşılmaktadır. Özellikle koşmaları, Anadolu'nun hemen her yerinde bilinir.

GEVİŞGETİRENLER, çiftparmaklı hayvanların, sindirim aygıtları geviş getirmeye elverişli olan alttakımıdır. Sığır, deve, koyun, geviş getiren hayvanlardandır. Bu hayvanların yutmuş oldukları yiyeceği, işkembelerinden ağızlarına çıkarıp yeniden çiğnemelerine, «geviş getirme» denir. Gevişgetirenlerin mideleri, işkembe, börkenek, kırkbayır ve şirden olmak üzere dört bölümdür. Otla beslenirler.

GEYHATU HAN (? - 1295), İlhanlılar'dan İranlı hükümdarıdır. Argun Han'ın kardeşi olup, onun yerine geçmiş ve 1291'den 1295'de bir ayaklanma sonunda öldürülünceye kadar saltanat sürmüştür.

GEYİK, gevişgetirenlerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan, sığıra yakın irilikte bir hayvandır. Çatal boynuzları deri ile örtülü olup, her yıl atılır ve yerine yenileri çıkar. Geyiğin yaşı, boynuz dalına göre hesaplanır. Kısa kuyrukludur. Yılda iki defa renk değiştirir. Bol tüylüdür. Hızlı koşması ve çevikliğiyle tanınmıştır. Dünyanın hemen her tarafında yaşar. 60 kadar çeşidi vardır. Kızıl geyik, Kanada geyiği, karaca, alageyik, munçak, Çin geyiği, Virjinya geyiği, mu, büyük mus, Avrupa musu, karibu ve Ren geyiği en iyi bilinen türleridir.

GEYİKBÖCEĞİ, böcekler sınıfının kınkanatlar takımından bir eklembacaklı türüdür. Uzunluğu 20 - 60 milimetredir. Erkeklerin mandibulası kocaman ve boynuz şeklindedir. Ön ayakları kazmaya yarar. Lârvaları çürümüş ağaçlarda yaşar.

GEYŞA, erkekleri eğlendirmekle görevli Japon kadınıdır. Kelime Japon dilinde «sanat insanı» anlamına gelir.

Geyşanın başlıca hünerleri müzik âleti çalmak, şarkı söylemek, sanatla ilgilenmek ve güzel konuşmaktır.

Geyşa olmak isteyen Japon kızları, çok genç yaşta ailelerinin yanından alınarak özel kurumlarda yetiştirilir. Geyşalık, genç kız evleninceye kadar sürer.

Geyşalar, kötü yola sapmadan, erkekleri eğlendirmeyi bilen genç kızlardır.

GEYVE, Marmara Bölgesi'nde, Sakarya iline bağlı 55.547 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.001 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.390 km.²'dir.

Geyve ilçesi, İzmit Körfezi ile Adapazarı ovasının güneyinde uzanan Samanlı dağlarının bir bölümünü içine alır. Sakarya nehri bu dağları dar bir boğazla yarar. Bu boğazın kuzeyinde bulunan Adapazarı ovası ile, güneyindeki Pamukova'nın küçük birer parçası Geyve sınırları içinde kalır.

Geyve'de yazlar sıcak, kışlar yumuşak geçer. Dağları nisbeten ormanlıktır. Tarım ve ormancılık, ilçenin başlıca ekonomik faaliyetini teşkil eder. Ayrıca birçok meyve bahçeleri vardır.

Geyve kasabası, denizden 75 metre yükseklikte ve Eskişehir - Haydarpaşa demiryolu üzerindeki istasyona 2,5 km. uzaklıkta kurulmuştur.

GEYZER (Bak: GAYZER)

GEZEGENLER, bir odağı güneş olan bir elips üzerinde dolanan gök cisimleridir. Dünyamız da gezegenlerden biridir. Bu gezegenlerde ışık yoktur. Güneşin ışınlarını yansıttıkları için parlak görünürler. Gezegenler, güneşin çevresinde dönerler, fakat her birinin hızı, büyüklüğü ve güneşe olan uzaklığı değişiktir.

Güneşin 9 gezegeni vardır. Bunlar, güneşten uzaklık sıralarıyle: 1) Merkür, 2)

Venüs, 3) Dünya, 4) Mars, 5) Jüpiter, 6) Satürn, 7) Uranus, 8) Neptün ve 9) Plüton'dur. Gezegenler, «iç gezegenler» ve «dış gezegenler» olmak üzere ikiye ayrılır. İlk üç gezegen iç gezegendir. Dünya'dan sonra gelen gezegenler ise «dış gezegenler» olup, güneşe pek uzaktırlar. Bundan başka, Mars ile Jüpiter arasında «küçük gezegenler (asteroitler) yer alır.

Merkür: En küçük, en hızlı dönen ve güneşe en yakın gezegendir (yakınlığı 58 milyon km.). Güneş ve kendi çevresindeki dönüşünü 88 günde tamamlar.

Venüs: Güneşten 108 milyon km. uzaklıktadır. Güneş çevresindeki dönüşünü 224,70 günde tamamlar. Rengi çok parlaktır. Dünyamızdan biraz daha küçük olan Venüs'te, bazı astronomlar hayat bulunduğunu ileri sürüyorlar.

Dünya: Üzerinde yaşadığımız gezegendir. Güneşe 149 milyon 500 bin km. uzaklıktadır. Dünya, kendi çevresindeki dönüşünü 24 saatte, güneş etrafındaki turunu ise 365,24 günde yapar. Ay, Dünya'nın tek uydusudur.

Mars: Dünya'ya 56 milyon kilometre, güneşe 326 milyon km. uzaklıktadır. Güneş çevresindeki dönüşünü 687 günde kendi çevresindekini ise 24 saat 37 dakikada tamamlar. Dünya'mızdan kolayca görülür. Atmosfer tabakası çok incedir. Mars'ta bazı canlıların, özellikle bitkilerin yaşayabileceği ileri sürülmektedir.

Jüpiter: Güneş sisteminin en büyük gezegenidir. Dünya'dan 1.300 kere büyüktür. Güneşe uzaklığı 779 milyon km.'dir. Kendi çevresindeki turunu 9 saat 50 dakikada, güneş etrafındaki dönüşünü ise 11 yılda tamamlar.

Satürn: Güneşten uzaklığı 1.428 milyon km.'dir. Çevresinde üç parlak halka vardır. Güneşin etrafındaki dönüşünü 29,5 yılda, kendi çevresindeki dönüşünü 10 saat 14 dakikada tamamlar.

Uranus: Güneşten uzaklığı 2.842 milyon km. kadardır. Güneş sisteminin en büyük üç gezegeninden biridir. Kendi çevresindeki turunu 10 saat 07 dakikada, güneş çevresindeki turunu 84 yılda yapar.

Neptün: Güneşten 4.501 milyon km. uzaklıktadır. Güneş çevresindeki turunu 165 yılda yapar. Kendi etrafında ise 15 saat, 48 dakikada döner.

Plüton: Güneşe en uzak (5.919 km.) olan gezegendir. Güneş çevresindeki dönüşünü 248,5 yılda bitirir. Merkür'den az daha büyüktür.

Gezegenlerin oluşumu hakkında türlü nazariyeler vardır. Bu oluşum, Güneş Sistemi'nin oluşumu ile ilgilidir.

GEZİMCİLİK (Bak: PERİPATETİZM)

GHANA, Afrika'da, Gine Körfezi üzerinde bir devlettir. Eski adı «Altın Kıyısı» dır. Batıda ve kuzeyde Fildişi Kıyısı Cumhuriyeti, doğuda Tongo, güneyde Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Nüfusu: 7.340.000, yüzölçümü: 230.000 km.^{2}'dir. Büyük Britanya Milletler Topluluğu içinde bağımsız bir devlettir. Başkenti Akra (337.000) dır. Ülkede, Sudan topluluğundan zenci ırklar yaşar. Halkının çoğu putperesttir. Nüfusunun % 9'u Müslüman, % 10'u Hıristiyan'dır.

Ghana, üç tarafı kara, güney kıyısı ise Gine Körfezi ile çevrili, dikdörtgen biçiminde bir ülkedir. Güneyden kuzeye doğru Achanti'ye kadar, yer yer bataklık ve tropikal ormanlarla kaplı, alçak bir arazisi vardır. Kuzey kesiminde savanalar geniş bir yer tutar. Volta nehri başlıca akarsuyudur. Yıllık yağış ortalaması 120 sm., ısı ortalaması 32°'dir.

Ghana, dünya kakaosunun üçte bir kısmını yetiştirir. Altın, ülkenin ikinci zenginliğidir. Kauçuk, kahve, tropikal bitkiler, kalay ve elmas diğer önemli ürünleridir. Sanayice gelişmemiştir. Kültür bakımından da geri kalmıştır.

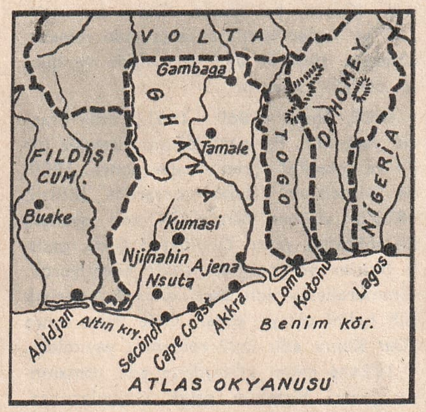

Ghana

GILGAMIŞ DESTANI, tarihin en eski destanlarından biridir. Asur Devleti'nin başkenti Ninova'da, hükümdar Asurbanipal'in kitaplığında bulunmuştur. 12 tablet halinde 3.000 satır tutmaktadır.

Destanın konusu, dev yapılı, kuvvetli bir kahraman olan Gılgamış'ın serüvenleridir. Gılgamış'ın aslında Sumerli olduğu ve daha sonra Babil'e geldiği sanılıyor. Bazı tarihçiler de onun 126 yıl yaşamış bir Sumer kralı olduğunu ileri sürüyorlar.

Gılgamış Destanı'nın 12 tabletinde de ayrı ayrı birer hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâyelerin konuları, daha sonra Anado-

GEZEGENLERİN GÜNEŞE UZAKLIKLARI:

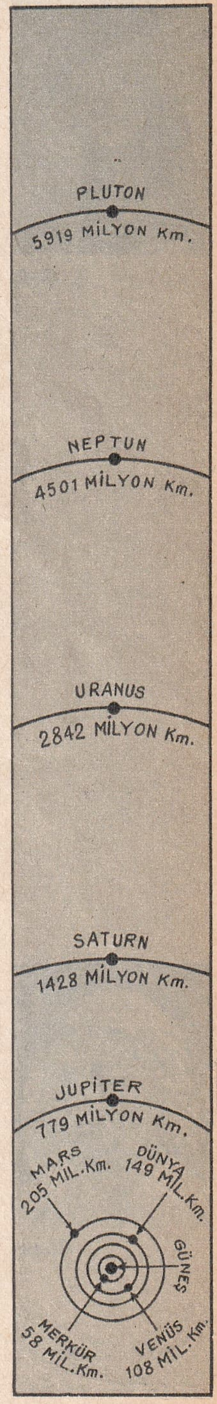

A. Gide

Giotto

lu'da ve diğer Asya ülkelerinde yeni yeni destanlara kaynak olmuştur.

GIRTLAK, soluk borusunun üst kısmıdır. Üst kısmında ve önde, derinin hemen altında yer alır. Altında soluk borusuna, üstünde ise yutağa bağlıdır. Bir kutu biçiminde olup, dokuz kısım kıkırdaktan yapılmıştır.

GIYASETTİN KEYHUSREV I (? - 1210), Anadolu Selçuklu Devleti'nin altıncı hükümdarıdır. İzzettin Kılıç - Arslan II'nin oğludur. 1192 - 1196 ve 1204 - 1210 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Antalya'yı zaptetmiş, Kilikya'da Ermeniler'i bozguna uğratarak Pertus Kalesi'ni almıştı. Bizanslılar'la giriştiği savaşta vurularak öldü.

GIYASETTİN KEYHUSREV II (? - 1246), Anadolu Selçuklu Devleti'nin on birinci hükümdarıdır. Alâettin Keykubât'ın oğludur. 1234'ten, ölümüne kadar hükümdarlık yaptı. Zalim ve basiretsiz idaresi, devletin zayıflamasına ve ülkede yer yer isyanlar çıkmasına yol açmıştır.

GİBS, bileşiminde 2 su molekülü bulunan kalsiyum sulfattır. «Alçıtaşı» da denir. Kimyadaki simgesi ($CaSO_4 . 2H_2O$) dur. Kristal halindedir. Suda zor erir. 125°'ye kadar ısıtılarak alçı elde etmede, çimento, sülfürik asit sanayiinde ve gübre olarak kullanılır.

GİDE, André (1869 - 1951), ünlü Fransız yazarıdır. Paris'te doğdu. Düzensiz bir ilk ve ortaokul öğreniminden sonra, 1890'da Alsacienne lisesini başarıyle bitirdi. 1893'te «Dünya Nimetleri» adlı eseriyle ilk şöhretini yaptı. O yıllarda Gide, çeşitli fikirler ve inançlar içinde bocalıyordu. «İmmoraliste» adlı eseri onun bu karışık ruh halini ortaya koyar. Gide daha sonra «Dar Kapı» adlı ünlü romanını yayımladı.

1924'te çıkan «Corydon» adlı romanında yazar, birtakım sapık duyguları savundu. Bu tarihten sonra Gide, uzun bir yolculuğa çıktı. «Kalpazanlar» adını taşıyan romanı, bu yolculuğun parlak mahsulüdür.

Gide, 1932'de sol fikirleri benimsediyse de sonradan vazgeçti. 1947'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

André Gide, sayısı 50 cildi aşan eserleriyle, çağdaş edebiyatın en büyük yazarlarından biridir. Başlıca eserleri, dilimize çevrilmiştir.

GİGLİ, Benjamine (1890 - 1957), ünlü İtalyan tenoru ve opera sanatçısıdır. Recanati'de doğdu, Roma'da öldü. Müzik öğrenimini Santa Cecilia'da yaptı, Cotogni'den ve Enrico Rosati'den ders aldı. On yedi yaşındayken Parma'da «En Güzel Ses Armağanı» nı aldı. 1914'ten itibaren Roma, Napoli ve Milâno'da, daha sonra da Güney Amerika merkezlerinde ve özellikle New York Metropolitan Operası'nda verdiği konserlerle dünyanın en büyük tenorları arasına girdi.

GİLBERT ADALARI, Okyanusya takımadalarından biridir. Ekvator üzerinde, Polinezya Adaları ile Mikronezya Adaları arasına serpilmişlerdir. Oldukça geniş bir alanı kaplarlar.

Nüfusu: 50 000, yüzölçümü: 926 km.²'dir. Başkenti: Tarawa'dır. Gilbert Adaları, İngiltere sömürgesidir. Tropik meyva ve bitkiler, fosfat, adaların başlıca ekonomik zenginlikleridir.

GİNE (Bak: GUİNEA)

GİOTTO, Di Bondone (1266? - 1337), büyük bir İtalyan ressamıdır. Hayatı üzerine pek az şey bilinmektedir. Fakat bazı eserleri günümüze kadar kalmıştır. Colle'de doğdu ve hayatının büyük bir kısmını orada geçirdi. Romalı ressamların etkisinde kaldı. 1334'te Floransa Katedraline baş mimar oldu. Fakat Giotto'nun en ünlü eseri, Padua'daki Adena klisesine yapmış olduğu 38 sahnelik fresklerdir. Ressam, Floransa üslûbunun babası sayılır.

GİRAYLAR, Kırım Hanları soyuna verilen addır. 1427 - 1783 yılları arasında, Kırım'da hüküm sürmüşlerdir. 1475 - 1774 yılları arasında 299 yıl Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalan Giraylar, sonunda Kırım'ın Rusya eline geçmesiyle ortadan kalktı.

Giraylar, aslında Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci Han'ın soyundan gelmişler, fakat Türkleşerek Moğolca'yı unutmuşlardı. Başkentleri Bahçesaray'dı. Kırım kuvvetleri, 16. ve 17. yüzyıllarda, Osmanlı ordusunun atlı birliklerini teşkil ederdi. Bu devirlerde başlıbaşına bir imparatorluk demek olan Kırım Hanlığı, Ruslar'ın güneye yayılmasını yüzyıllarca önlemiştir.

GİRDAP (Bak: ÇEVRİ)

GİRESUN, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde 428.015 nüfuslu bir il ve bu ilin 75.069 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 6.934 km.²'dir. Kuzeyde Karadeniz, doğuda Trabzon, güneyde Erzincan, Sivas, batıda Ordu ile çevrilidir. Merkez ilçesinden başka Alucra, Bulancak, Dereli, Espiye, Eynesil, Görele, Keşap, Şebinkarahisar ve Tirebolu ilçeleri ile, bunlara bağlı 16 bucağı ve 468 köyü vardır.

Giresun ili Doğu Karadeniz sıra dağlarının orta kesimini içine alır. Giresun dağları adı verilen bu dağlar 2.000 metreye kadar yükselirler. Geçitleri de yüksektir.

Giresun dağlarının güneyinde Kelkit çayı vâdisi yer alır. İlin diğer önemli akarsuyu Harşit çayıdır. Giresun dağından inerek Karadeniz'e dökülen daha birçok ufak su vardır.

Giresun ilinde kışlar ılık, yazlar sıcak geçer. Yılın hemen her mevsimi yağışlıdır. Bu yüzden tabiî bitki örtüsü gürdür. Ormanlar geniş yer tutar.

Giresun ilinde tarla tarımına az yer ayrılmıştır. Geniş çayır ve otlakları vardır. İlin en büyük zenginliği fındıktır. Mısır, meyve ve çay tarımı da son zamanlarda gelişmiştir.

İlin merkezi Giresun şehri küçük bir yarımadanın kıstağı üzerinde kurulmuştur. Buradan başlayarak yarımadanın yüksek kısmına doğru yükselir. Doğuya ve batıdaki kumluk koyuna doğru taşar. Yarımadanın biraz açığında Doğu Karadeniz kıyılarının tek adası olan Giresun adası bulunur. Kasabayı 2.075 metre yüksekliğindeki Eğribel geçidini aşan, Şebinkarahisar üzerinden Kelkit vadisine bağlıyan bir yol varsa da işlek değildir. Bugün Giresun, Karadeniz'in işlek liman şehirlerinden biri haline gelmiştir.

Şehrin adı «Kerasus» tan gelir. Pontus Kralı Pharnakos tarafından kurulmuştur. Kiraz ağacının Romalılar devrinde ilk defa Avrupa'ya buradan gittiği söylenir. 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na katılan Giresun, Trabzon'a bağlı bir kaza merkezi iken, Cumhuriyet devrinde il merkezi oldu.

GİRİT, Doğu Akdeniz'in ortasında, Yunanistan ile Anadolu arasında ince uzun bir adadır. Uzunluğu 140 km. kadardır. Yunanistan'a aittir. Nüfusu: 482.000, yüzölçümü: 8.379 km.²dir.

Girit Adası'nın dağlık ve sarp bir arazisi vardır. İda Dağı'nın yüksekliği 2.498 metreyi bulur. Akdeniz bitkileri tipik bitki örtüsüdür. Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yıllık ısı ortalaması 17°'dir. Zeytin, üzüm, şarapçılık ve balıkçılık başlıca zenginlik kaynaklarıdır.

Girit dört il'e bölünmüştür. Merkezi, 65.000 nüfuslu Kandiye limanıdır. Hanya ve Resmo, diğer iki önemli şehridir. Ada halkı Rum'dur.

Girit Adası, ilk Akdeniz uygarlığının beşiği olmuş yerlerden biridir. 674'e kadar Bizans eyaleti iken, bu tarihten sonra çeşitli zamanlarda İslâm ordularının istilâsına uğramıştır. Türk ticaret yolları üzerinde bulunan Girit, yirmi dört yıl süren kanlı savaşlardan sonra, 1669'da Türk egemenliğine girmiş ve bu durum, 1912 Balkan Savaşı'na kadar 243 yıl sürmüştür.

GİROSKOP, bir merkez çevresinde dönen ve dönme ekseni her doğrultuyu alabilecek şekilde düzenlenmiş olan cisimdir. Topaç, makinelerin döner parçaları, uçak pervaneleri, silâhın attığı mermi, hattâ dünya, giroskop özelliği gösterirler.

Pratikte kullanılacak giroskobun döner tekerleği, ekseninin çevresinde kararlı dengede bulunmalıdır. Bir de bu giroskobun bir süredurum momenti bulunmalıdır.

Denizcilik, havacılık ve askerlikte büyük kolaylıklar sağlayan giroskobun iki önemli özelliği vardır:

1 - Presesyon: Bir giroskop, dönme eksenine dik bir moment etkisinde kalırsa, dönme ekseni, bu iki eksene dik olan üçüncü bir eksen çevresinde döner. Bu dönmeye «presesyon» adı verilmiştir.

2 - Kararlılık: Giroskop dönerken, dışarıdan bir moment etkisinde kalmazsa, dönme ekseni uzayda sabit kalır. Bu özelliğe de «kararlılık» denir.

Giresun'un genel görünüşü

Denizcilikte Giroskop, Giroskopun kararlılık özelliği onun pusula olarak kullanılmasını sağlar. «Giro - pusula» denilen bu âlet en çok gemilerde kullanılır. Bir döner tekerlek ile bu tekerleği yatay ve dikey iki taşıyıcıya bağlayan bir eksenden ibarettir. Elektrik motoru ile çalışır.

Rota giroskopu denilen bir diğer giroskop ise, gemilerde, dümenci olmadan, rotanın kollanmasını sağlar. Bundan başka, geminin sallanmasını önleyen giroskoplar da vardır.

Havacılıkta ve Askerlikte Giroskop: Giroskop, havacılıkta da büyük bir önem taşır. Giroskop sayesinde uçaklar, geceleri ve sisli havalarda kör uçuşlar yapabilirler.

Mermilerin hedefi bulmasında da giroskoptan faydalanılır. Denizdeki torpilin ilerleme doğrultusundan ayrılmaması için içine giroskop yerleştirilir. Silâhla atılan mermilerin uçlarının hep önde ilerlemesi, yine giroskop etkisiyle sağlanır.

Gitar çalan bir genç

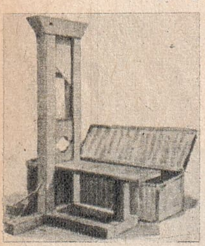

Giyotin

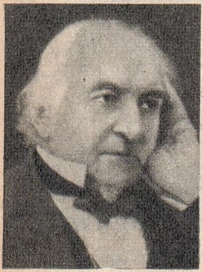

Gladstone

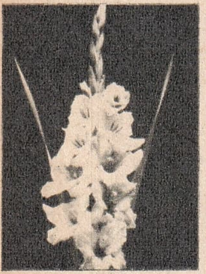

Glayöl

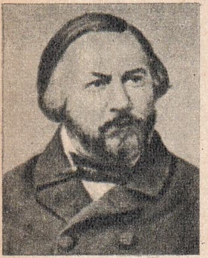

Glinka

GİTAR, mandolin ailesinden, göğüs ve sırt kapakları düz, alt çift telli bir çalgıdır. «Kitara» yahut «gitara» da denir. Mızrap veya parmaklarla çalınır.

GİYOM TEL (Bak: TELL, Wilhelm)

GİYOTİN, Fransa'da kullanılan bir idam âletidir. Ciltçilikteki kitap kesme âletini andırır. Mahkûmun vücudu bir tahtaya bağlanır, başı da âletin pencere denilen açık yerine sokulur. Bir düğmeye basar basmaz tepeden inen ağır ve keskin bir bıçak, başı gövdeden ayırır. Baş, âletin hemen yanındaki sepete düşer.

13. yüzyılda İtalya'da, soylu mahkûmlar giyotinle idam ediliyorlardı. O zamanlar adı «mannaia» idi. Giyotinle idam, Fransa'da 18. yüzyıl sonunda başladı. Giyotini Fransa'da tanıtan, tanınmış politikacı İgnace Guillotin'dir. Onun adından ötürü âlete «guillotine» (giyotin) adı verilmiştir.

GİZEMCİLİK (Bak: MİSTİSİZM)

GİZLİ BİLİMLER, müsbet bilim kurallarını tanımayan ve tabiatüstü olaylarla uğraşan sözde bilimlere, «gizli bilimler» denir.

Eski çağlarda insanlar, gizli bilimlere, tıpkı dine inanır gibi, kayıtsız şartsız inanırlardı. Eski Yunanlılar'da ve Romalılar'da, astroloji, alşimi ve büyü en çok rağbet gören gizli bilim dalları idi.

Günümüzde ise ispirtizma ve hipnotizma gibi gizli bilim dalları üzerinde yapılan çalışmalar, bunları henüz kesin bir bilim durumuna getirememiştir.

GLADSTONE, William (1809 - 1898), ünlü bir İngiliz devlet adamıdır. Liverpool'da doğdu. Ailesi İskoçya'lıdır. Eton Koleji'ni ve Oxford üniversitesini bitirdi. 24 yaşında parlâmento üyesi oldu. 1845'te Sömürgeler Bakanı tayin edildi. 1864'te Avam Kamarası'nın liberal lideri oldu. 1868'de ilk defa başbakanlığa getirilen Gladstone, Büyük Britanya'nın üç kere daha başbakanlığını yaptı. İngiltere demokrasisini geliştirici yönde birçok yenilikler getirdi. Kendisi aynı zamanda bir Türk düşmanıydı.

GLADYATOR, Eski Roma'da, seyircileri eğlendirmek amacıyle, sirklerde birbirleriyle veya yırtıcı hayvanlarla boğuşanlara verilen addır. Lâtince'de «kılıç» anlamına gelen «gladius» kelimesinden türemiştir.

Gladyatorlar, çoğunlukla esirler arasından seçilerek yetiştirilirdi. Sonraları para veya şöhret kazanmak için, Romalılar arasından da gladyator olanlar çıkmıştır.

Gladyator gösterilerinde iki gladyatorun birbiriyle boğuşması sonucunda yenen gladyatorun, yenileni öldürüp öldürmemesine seyirciler karar verirdi. Başarı kazanan esir gladyatorlara bazan hürriyetleri bağışlanırdı.

GLASGOW, İskoçya'nın orta bölümünde, güneye doğru, Clyde nehrinin iki yakasında kurulmuş, 1.075.000 nüfuslu büyük bir şehirdir. Tabiî limanı, mükemmel rıhtımları, zengin bir maden bölgesinde bulunması sayesinde endüstri ve ticaret şehri olarak büyük önem kazanmıştır. Glasgow, dünyanın en büyük gemi yapım merkezlerinden biridir. Son derece modern bir çehresi olmakla beraber, tarihi 1.500 yıl öncesine dayanır.

GLAYÖL, «Kuzgunkılıcı» veya «kılıççiçeği» de denilen bir süs bitkisidir. Uzun, ensiz ve sivri yapraklıdır. Birçok cinsleri vardır. Uzun ömürlüdür.

GLİKOJEN, adına «hayvanî nişasta» da denir. İnsan ve hayvanların karaciğerinde bulunan ve bir mayanın etkisiyle glikoza dönen karbonlu maddedir. Karbonhidratların polisakkaritler grupundandır.

GLİKOZ, adına «üzüm şekeri» de denir. Üzümde ve balda serbest olarak bulunur. Canlıların kanında da % 12 oranında glikoz vardır. Teknikte nişastanın hidrolizi ile elde edilir. Ergime noktası 146°'dir. Kristal yapılı ve beyazdır. Tadı, günlük hayatımızda kullandığımız «sakkaroz» denilen şekerin 2/5'i kadardır. İçindeki karbon, hidrojen ve oksijen sayısını gösteren formülü $C_6H_{12}O_6$'dır. Suda, alkolde erir ve aldehit özelliği gösterir. Üzümün ve diğer meyvaların mayalanması sonucu elde edilen alkol ve alkollü içkiler, glikozun bölünmesi ile olur.

Glikoz, indirgen bir maddedir. Fehling ve amonyaklı gümüş nitrat eriyikleri üzerine etki yapar. Bünyesinde dört adet asimetrik karbon atomu bulunduğundan, karbon atomu oldukça aktiftir. Polarize ışığı sağa kırar.

GLİNKA, Mihail (1803 - 1857), ünlü Rus bestecisidir. Novospaskoie'de doğdu, Berlin'de öldü. Rus halk müziğinin babası sayılır. John Field'den ders aldı. 1830'da İtalya'ya giderek müzik bilgisini geliştirdi. 1836'da Petersburg'da oynanan «Çar İçin Hayat» adlı operasıyle büyük ün yaptı. Glinka, «Kamarinskaia» adlı Rus fantezisi, birçok oda müziği, klarnet, piyano ve fagot için triyosu ve piyano için bestelediği 40 parça eseriyle Rus millî müziğinin en güçlü örneklerini vermiştir.

GLİSERİN, renksiz, tatlı ve şurup kıvamında bir su. Yağlı maddelerden, sabunlaştırma yoluyle elde edilir. Suda kolayca erir. Kaynama noktası 290°'dir.

Gliserinin nitrik asitle birleşerek meyda-

na getirdiği «ester», patlayıcı madde endüstrisinde «tirinitro gliserin» adıyle tanınır. Nitro gliserininin bir cins kuma emdirilmesiyle «dinamit» elde edilir.

Gliserin, sabun ve mum yapımı dışında, tütün, şeker ve mürekkep gibi maddelerin kurumasını önlemekte, leke çıkarmakta ve kozmetik ile tuvalet sabunu imalinde kullanılır.

GLUCK, Christoph Willibald (1714 - 1787), tanınmış Alman bestecisidir. Erasbahc'da doğdu, Viyana'da öldü. 1736'da Viyana'ya gitti ve oradan Prens Lobkowitz' in himayesine girdi. Daha sonra Milano'ya geçerek ünlü müzisyenlerle çalıştı. Bu süre içinde beş opera besteledi. Daha sonra Avrupa'nın bütün merkezlerini dolaşarak operalarını temsil ettirdi. 1748' de Viyana'ya döndüğü zaman, müzik hayatının en yüksek mevkiine ulaşmıştı. Opera sanatının bugünkü şeklini almasında büyük rol oynayan Gluck'un en önemli eserleri «Orpheus'la Erydike», «Alceste» ve «Armida» adlı operaları ile «Semiramis» ve «Don Juan» adlı bale pantomimleridir.

GLÜTEN, nişastalı maddelerden ve özellikle tahıl unundan nişasta çıkarıldıktan sonra, geriye kalan albüminli maddeye verilen addır. Esmer renkli, gevrek ve esnektir. Buğday unundo % 8 oranında bulunur. Yapışkan oluşu yüzünden, mayalanma sırasında gaz kabarcıklarını tutar ve ekmeğin delikli ve kabarık olmasını sağlar.

GNAYS, Kuvars, mika ve feldispattan bileşmiş kütleye verilen addır.

GOBİ ÇÖLÜ, Doğu Asya'da, Çin'in İç Moğolistan kesimiyle, Moğolistan Cumhuriyeti'nin güneyini kaplayan büyük bir çöldür. Yüzölçümü 700.000 km.², denizden yüksekliği 900 - 1.500 metre kadardır.

Gobi Çölü'nün büyük bir bölümü kayalık, geri kalan kısmı kumluktur. Kışları uzun ve serttir. Ancak yazın geçit verir.

GOBİNEAU, Kont De (1816 - 1882), tanınmış bir Fransız yazarı ve diplomatıdır. Irkçılığı ile ün yapmıştır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde elçi olarak görev aldı. Bu arada siyasî ve tarihî pek çok eser, roman, hikâye ve deneme yazdı. «İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme» ve «Rönesans» en tanınmış eserleridir.

GOETHE, Johann Wolfgang (1749 - 1832), büyük Alman yazarıdır. Frankfurt' ta doğdu, Weimar'da öldü. Bir avukatın oğludur. İlk öğrenimini özel öğretmenlerle yaptı. 16 yaşındayken Leipzig Üniversitesi'ne hukuk okumak üzere girdi. 1771' de hukuk doktoru oldu. Fakat avukatlığı bırakarak yazarlığa başladı. 1774'te «Werther'in Acıları» adlı eseriyle Avrupa'da tanındı. 1775'te Weimar dükünün himayesine girdi ve on bir yıl çalıştı. Bundan sonra iki yıl süreyle bir İtalya yolculuğu yaptı. Dönüşünde Weimar, onun sayesinde bir sanat ve kültür merkezi oldu. Goethe'nin en büyük eseri, 1831'de bitirebildiği «Faust» adlı trajedisidir. Bunun dışında diğer önemli eserleri olan «Egmont», «Hermann'la Dorothea», «Wilhelm Meister» ve şiirlerinin bir bölümü dilimize çevrilmiştir.

GOGOL Nikolay Vasilyeviç (1809 1852), ünlü Rus yazarıdır. Ukrayna'da, Soroçinzi'de doğdu. Soylu bir ailenin çocuğudur. 19 yaşında Petersburg'a giderek yazarlığa başladı. 1835'te yayımlanan «Taras Bulba» adlı romanıyle tanındı. Bir yıl sonra yazdığı «Müfettiş» piyesi, bütün dünya sahnelerinde oynandı. 1842'de en büyük eseri olan ve kölelik düzenini yeren ünlü romanı «Ölü Canlar» ı çıkardı. Rus edebiyatının öncülerinden biri olan yazar, taşra hayatını eşsiz bir gerçekçilikle çizmiştir.

GOLDONİ, Carlo (1707 - 1793), tanınmış bir İtalyan yazarıdır. Venedik'te doğdu. Bir doktorun oğludur. 1721'de bir tiyatro kumpanyasına girmek için okuldan kaçarak İtalya'yı dolaştı. 1731'de Padua üniversinesinin Hukuk Fakültesi bölümünü bitirdi. 1734'te «Belisario» adlı piyesi oynandı ve geniş ilgi gördü. Eserlerinde, kibar çevrelerin kötü yanlarını eleştiren Goldoni, tiyatro tekniğine de büyük yenilikler getirmiş bir sanatçıdır. «İki Efendinin Uşağı», «Kahvehane», «Becerikli Dul», «İyi Yürekli Cellât» en tanınmış piyesleridir.

GOLF, ufak bir topu, özel sopalarla vurarak belirli çukurlar arasında dolaştırmak suretiyle oynanan bir kır oyunudur.

Golf, bir açık hava sporudur. 5.400 m.²'den aşağı olmayan çimenliklerde oynanır. Bu çimenlikte 200'er metre aralıklarla 18 çukur yer alır. Ping pong topundan biraz küçük ve kauçuktan yapılma bir topa oyuncular ellerindeki uzun, alt ucu düz sopalarla vurarak, topu bu çukurlara sokmaya çalışırlar. Topu çukura en az vuruşla sokan partiyi alır.

GOLFSTRİM, Atlas Okyanusu'ndaki meşhur sıcak deniz akıntısıdır. Meksika Körfezi'nden başlayıp, Norveç kıyılarını yalayarak Rusya'nın kuzey kıyılarına kadar çıkar. Hızı günde 100 km.'den fazladır. Golfstrim, Kuzey ve Batı Avrupa deniz iklimini oldukça yumuşatır ve birçok limanın kışın buz tutmasını önler.

Gluck

Goethe

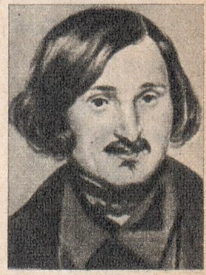

Gogol

Goldoni

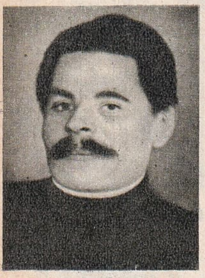

M. Gorki

Goril

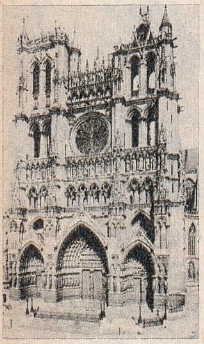

Gotik mimariye bir örnek: Fransa'da Amiens'de «Notre Dame» Katedrali

Gondol

GOLTZ, Baron von der (1843 - 1916), Alman generali ve yazarıdır. Doğu Prusya'da doğdu. Kurmay subay olarak Alman ordusuna katıldıktan sonra, 1870'te Alman Genel Kurmay Başkanlığı Savaş Dairesi'nde görev aldı. 1870 savaşlarıyle ilgili askerî eserler yazdı. 1883'te Osmanlı Devleti hizmetine girdi. 1. Dünya Savaşı'nda 1. ve 6. Osmanlı ordularına kumanda etti. Büyük bir Türk dostu olarak tanınmıştır.

GOMALAKA, cilâ yapımında kullanılan bir cins reçinedir. Hindistan ve Birmanya'da, akasya cinsi ağaçlarda toplanan lâka böceklerinin ağaç gövdelerine bıraktıkları yapışkan maddeden elde edilir. Gomalaka alkolde erir. Bu eriyik bir yere sürülünce parlak bir görünüş verir.

GONCOURT KARDEŞLER, Edmond de Goncourt (1822 - 1896) ve **Jules de Goncourt** (1830 - 1870), tanınmış iki kardeş Fransız yazarıdır. Yazdıkları realist romanlar pek büyük bir yankı uyandırmamakla beraber, roman tekniği açısından bir hayli yenilik getirmiştir. Goncourt Kardeşler'e göre roman, bir resim galerisini andırmalı ve olaylar, kahramanların ruh durumlarını ortaya koyan uzun pasajlar halinde değil, kısa bölümlerle anlatılmalıydı. Birlikte yazdıkları romanlardan en ünlüleri «Reneé Mauperin», «Germinie» ve «Manette Salomon» dur. Bunlardan başka «Fransız Toplumunun Tarihi», «Onsekizinci Yüzyılın Kadını» ve «Onsekizinci Yüzyılın Sanatı» adlarını taşıyan inceleme eserleri vardır. Jules Goncourt, kardeşinin erken ölümünden sonra da tek başına roman yazmaya devam etmiştir.

GONCOURT ARMAĞANI, Edmond de Concourt, ölümünden sonra, varını yoğunu, yeni kurulacak bir akademiye bağışlamıştı. Concourt Akademisi adını alan bu akademinin kurulması ile tanınmış romancı Alphonse Daudet uğraştı. 1903 yılından başlayarak, her yıl, en güzel romanı yazana verilmek üzere 5.000 franklık bir para ayrıldı. Goncourt Edebiyat Armağanı'nı alan roman, her yıl Fransız sanat hayatında önemli bir yer almaktadır.

GONDOL, İtalya'nın Venedik şehrinde kullanılan, kayıkçı tarafından tek kürekle ve ayakta yürütülen, 10 metre uzunluğunda, iki ucu yukarıya kıvrık bir cins kayıktır. Bugün Venedik'te gondollar, turistler için kullanılmaktadır.

GONG, zaman bildirmek üzere kullanılan ve üzerine tokmakla vurulunca uzun ve boğuk bir ses veren, madenî, tepsi şeklinde bir âlettir.

GORDİYUM, Anadolu'da, Konya, Kütahya ve Ankara illerinin bazı bölümlerini içine alan, Frikya adındaki eski bir krallığın başkentidir. Şehrin Sakarya kıyısı üzerinde olduğu sanılmaktadır.

Söylentilere göre Gordiyum şehri, Gordius adlı bir Frikya köylüsü tarafından kurulmuştur. Kurulduğu çağlarda çok güzel ve mamur bir yer iken, İskender'den sonra çeşitli istilâlar ve savaşlar yüzünden harap oldu.

Gordiyum hakkındaki bir söylentiye göre, bu şehirdeki Zeus tapınağında çözülmesi imkânsız bir düğüm varmış. Rivayete göre de bu düğümü çözen, bütün Asya'nın hâkimi olacakmış. Büyük İskender bu söylentileri duyarak gelmiş ve Gordiyum'u bir kılıç vuruşuyle kesip çözmüş.

GORİL, maymunlar takımının insansı-maymungiller grubundan bir memeli türüdür. Ekvator Afrikası ormanlarında yaşar. Geniş omuzlu, uzun kollu ve kuvvetli çenelidir. Boyu 2 metre kadardır. Yapı bakımından insana çok yakındır. Kılları kırmızı, esmer, yan kısımlarında sık ve esmerdir. Erkeği çok yırtıcıdır.

Goril, genellikle dört ayak üstünde yürür. Meyva, bal ve yumurta ile beslenir. İnsana benzeyen maymunların en nadir olanlarındandır.

GORKİ, Maksim (1868 - 1936), tanınmış bir Rus yazarıdır. Sonradan kendi adı verilen Nijini Novgorod'da doğdu. Dokuz yaşındayken, hayatını çalışarak kazanmaya başladı. Çeşitli işlerde çalışırken, bir taraftan da kendi kendini yetiştirdi.

1899'dan itibaren siyasî faaliyete girişti. Çarlık yönetimine cephe alarak Bolşevikler'in görüşlerini benimsedi.

Gorki, gerçekçi bir ifade, fakat romantik bir görüşle hikâyeler, piyesler ve romanlar yazmıştır. «Ana», «Çocukluğum» «Üniversitelerim», «Ayak Takımı Arasında», «Küçük Burjuvalar» dilimize de çevrilmiş olan en güzel eserleridir.

GOTİK, 17. yüzyıldan sonra, Avrupa'da gelişen bir sanat ve mimarlık akımıdır.

Gotik mimarî, din fikrinin bağlı olduğu büyüklük hissini desteklemiş ve kilise, manastır gibi dinî yapılarla ilgili eserlerle, şatolarda kendini göstermiştir. İhtişam veren dilimli kubbeler, duvarlara kaynamış süs sütunlar, çatı üstündeki ok kuleler gotik stilin mimarlıktaki belli başlı özellikleridir. Notre - Dame klisesi, Strasburg, Amiens, Chartre katedralleri bu mimarlığın en büyük örnekleridir.

Mimarlığın yanında heykelcilikte de kendini göstermiştir. Bu heykellerde, hareket ve denge, en önemli unsurdu. Heykellerde bir din fikrinin bulunması sağlanırdı.

Gotik sanatı, Roman sanatını izleyen bir sanat olmakla birlikte, Roman sanatının devamından ve biçim değiştirmesinden başka bir şey değildir. Bu sanat, başta Fransa olmak üzere, İngiltere'de, Belçika'da, Almanya'da, İtalya'da ve İspanya'da uygulanmış ve adı geçen ülkelerin sanatlarında birer devir meydana getirmiştir.

GOTLAR, 3. yüzyılda, Karadeniz kıyılarından Baltık kıyılarına göç etmiş, Avrupa kavimlerinden biridir. 4. yüzyıldan başlayarak Tuna'yı da geçmek suretiyle Yunanistan'ı, Girit'i ve Batı Anadolu'yu işgal ettiler ve Hıristiyan oldular. Aynı yüzyılda Vizigotlar ve Ostrogotlar olmak üzere ikiye ayrıldılar. Vizigotlar, Fransa'yı geçerek İspanya'ya geldiler ve orada bir krallık kurdular. Bu krallığa 711'de Araplar son verdi. Ostrogotlar ise, Hun İmparatoru Attila'nın baskısıyla İtalya'ya inip bir imparatorluk kurdular. Bu imparatorluk da 552'de Bizans'a katıldı.

GOUNOUD, Charles (1818 - 1893), tanınmış Fransız opera bestecisidir. Paris'te doğdu. Paris Konservatuvarı'nda Hallevy'den ve Lesuer'den ders aldı. 1839'da Roma Müzik Armağanı'nı kazandı. Bu tarihten sonra bestelediği operaları ona dünya ölçüsünde bir ün sağladı. Bu operaların birçoğunu kendisi sahneye koydu ve başrollerini oynadı. 1859'da «Faust» adlı şaheserini verdi. Gauno, bundan sonra en ünlüleri «Romeo ve Juliet» ile «Mireille» olmak üzere sekiz opera daha besteledi. Paris'te öldü.

GOYA, Francesco (1746 - 1828), ünlü bir İspanyol ressamıdır. İspanya'nın Fuendetodos kasabasında doğdu. Küçük yaşta hayatını kazanmak zorunda kaldı. Bir papazın tavsiyesiyle çırak girdiği ressamın yanında on beş yıl çalıştı. On dokuz yaşında Madrit'e gitti ve orada bir yandan resim yaparken, bir yandan da tam bir serseri hayatı sürdü.

Goya'dan bir tablo: «Kırmızılı Çocuk»

Goya, daha çok portre resimlerinde başarı göstermiş, özellikle kendine model olarak seçtiği Alba düşesinin pek çok resmini yapmıştır. Yağlı boya eserleri dışında çeşitli gravürleri ve karikatürleri de vardır. Goya 82 yaşında, Madrit'te öldü.

En ünlü eserleri «Çıplak Maya», «Alba Düşesi», «Kral Karlos ve Ailesi», «Corridos», «2 Mayıs 1808» ve «Bağ Bozumu» adlarını taşır.

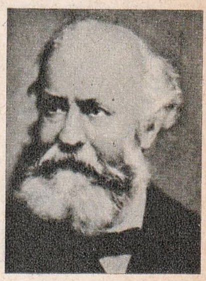

Gounoud

GOYGOYCULAR, eskiden, muharrem ayında kapı kapı dolaşarak ve ilâhiler okuyarak dilenen körlere verilen addır. İstanbul'da, Şehzade külliyesinin mutfak binasında otururlar ve muharrem ayı gelince kendilerine rehberlik eden bir topalın, ya da çolağın, ama mutlaka gözleri gören bir kimsenin peşine düşerlerdi. Onların sesini duyan evlerin kapıları açılır ve önceden hazırlanmış erzak kendilerine verilirdi.

GÖÇ, insanların, yurtlarını bırakarak daha elverişli yaşama imkânı bulacakları yerlere gitmesidir. Kıtlık, iklim değişiklikleri, nüfus artışı, savaşlar, sosyal ve dinî baskılardan kurtulma isteği belli başlı göç sebepleridir.

Göçler genellikle birden ve toplu bir halk akını halinde değil, ağır ve kademeli bir yerleşme şeklinde olur. En çok görülen göçler, kısa mesafeler arasındadır. İlk insanların yeryüzüne nasıl yayıldıkları hakkında kesin bilgi yoktur. Tarih öncesi çağlarda, Kuzey Kutbu'ndan dünyaya yayılan buz tabakalarının, insanları ve hayvanları güney yönüne doğru göçe zorladığı sanılıyor. Genel teoriye göre de insan, Orta Asya'da meydana çıkmış ve oradan bütün dünyaya yayılmıştır.

Tarih öncesi çağlarda yapılan en büyük göçün, Asya'dan Amerika'ya olduğu sanılmaktadır. Bilginlere göre 20.000 yıl önce böyle bir göç olmuş ve insanlar Bering boğazı yoluyla Asya'dan Amerika'ya geçmişlerdir.

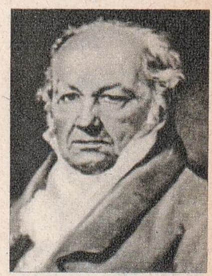

Goya

Ortaçağ boyunca Akdeniz bölgesine pek çok göç olmuş ve bazı tahminlere göre Batı Roma, Doğu Roma ve Bizans imparatorlukları bu göçler yüzünden son bulmuştur. 3. yüzyılda meydana gelen ve «Büyük Kavimler Göçü» diye adlandırılan bu göç sırasında, Hunlar'ın baskısıyla Germenler, Avrupa'ya göçtüler. Hunlar'ın zoruyla Roma İmparatorluğu sınırları içine giren bu kavimler, Avrupalı tarihçilerce,

Z. Gökalp

GÖKDELENLER:

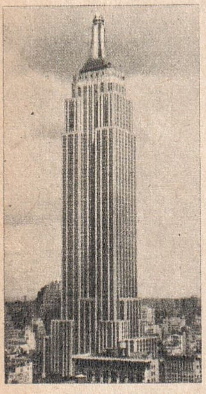
New York'taki ünlü gökdelen: «Empire State Building»

Ankara'da Kızılay'daki gökdelen

«Barbarlar» diye adlandırılmıştır. Orta Asya göçlerinden büyük bir kısmı da Çin yönünde olmuştur.

İslâmlık da büyük göç sebeplerinden biri oldu. 7. yüzyılda Araplar, Kuzey Afrika'yı, İspanya'yı, Mısır'ı ve İran'ı ele geçirmek amacıyla bu ülkelere yayılmaya başladılar.

10. yüzyılda Türkistan'da yaşayan Türkler, batıya doğru göç etmeye başladılar. Mezopotamya'ya giren Selçuklular, Abbasî İmparatorluğu'nu hâkimiyetleri altına aldılar. Anadolu'yu ele geçirmeye giriştiler. Bu akın daha sonra Avrupa'nın içlerine doğru yüzyıllarca sürdü. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasıyla sonuçlandı.

Çağımızdaki göçlerin en önemlisi, Avrupa'dan Amerika'ya olan göçtür. Amerika Birleşik Devletleri'nin nüfusu 1790'da 4.000.000 iken bugün 195.000.000'u geçmiştir. Bu artışta göçlerin büyük payı vardır. 1. ve 2. Dünya Savaşları da yüzbinlerce insanın yerini yurdunu bırakıp göç etmesine yol açmıştır. İsrail'e yapılan göç bunlardan biridir.

GÖÇÜM, bazı kimyasal maddelerin, ya da sıcaklık, ışık ve elektrik gibi kuvvetlerin etkisiyle protoplazmanın yer değiştirmesidir. Buna «güne doğrulum» da denir.

GÖK IRMAK, Asya'da bir nehirdir. Karanlık Dağlar'dan çıkar, kuzey - doğu doğrultusunda akarak Yang - Çe ovasının güney kesimini suladıktan sonra Doğu Çin Denizi'ne dökülür. Uzunluğu 5.000 km. kadardır. Çin'in en önemli şehirleri bu nehrin üzerinde kurulmuştur.

GÖKIRMAK (Bak: KIZILIRMAK)

GÖKALP, Ziya (1875 - 1924), tanınmış Türk düşünürü ve Türkçü yazarıdır. Diyarbakır'da doğdu. Babası Tevfik Efendi de kendisi gibi yazardı. Ziya Gökalp ilk ve orta öğrenimini Diyarbakır'da yaptı, kendi kendine Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi. Daha sonra İstanbul'a gelip Baytar Okulunu bitirdi Hürriyetçi düşüncelerinden dolayı önce hapsedildi, sonra Diyarbakır'a sürüldü. 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır şubesini kurdu. Sonra Selânik'e giderek, «Genç Kalemler» dergisini çıkardı, Türkçülük ve dilde millîleşme akımlarını savundu. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edildi. O sırada «Yeni Mecmua» yı çıkarmaktaydı.

Ziya Gökalp, 1922'de Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti Başkanı oldu. Daha sonra Diyarbakır milletvekili seçildi. İstanbul'da öldü.

Fransız sosyoloğu Durkheim'in fikirlerini benimseyen Gökalp'ın bütün eserleri basılmış değildir. Başlıca eserleri: Kızıl Elma, Yeni Hayat, Türkçülüğün Esasları, Türk Medeniyeti Tarihi'dir.

GÖKDELEN, daha çok Amerika Birleşik Devletleri'nin New York ve Chicago gibi büyük şehirlerinde raslanan çok katlı yapılara verilen addır. Bu yapıların kurulmasında rol oynayan sebeplerin başında, halkın büyük endüstri merkezlerine akın ederek, o merkezlerin nüfusunu artırması gelir. Bu tip binalar, son zamanlarda başka ülkelerde de yapılmaya başlanmıştır.

1884'te Chicago'da yapılan «Güvenlik Binası» ilk gökdelendir. Dökme ve dövme demirden bir iskelet üzerinde kurulmuştur. Son zamanlarda gökdelenlerin iskeletlerinde çelik kullanılmaktadır.

Kayalık bölgeler, gökdelen yapımı için en elverişli yerlerdir. Önce bu kayaların üzerine «duba» denilen beton temeller atılır. Çelik sütunlar bu temelin üzerine kurulur. Sonra bu çelik sütunların arasına yine çelikten yatay kirişler geçirilir. Dış duvarlar bu çelik iskeletlerin arasına örülür. Çelik yerine demir kullanılmış gökdelenlerin ilk katları, üst katlardan daha geniş ve daha kalındır.

Dünyanın en büyük gökdeleni New York'taki «Empire State Bulding» binasıdır. 102 katlı bu yapının yüksekliği 448 metreyi bulur. Onun peşinden yine New York'taki 319 metre yüksekliğinde «Chrysler Building» binasıdır. 70 katlı R.C.A., 60 katlı Woolworth, 50 katlı Metropolitan gökdelenleri de New York'tadır.

Chicago'daki gökdelenler arasında en büyükleri 45 katlı Opera binası, 44 katlı Ticaret Odası binası ve 44 katlı Tribune Tower binasıdır.

Türkiye'nin ilk gökdeleni, Ankara'nın Kızılay semtinde, 1961'de yapımına başlanan ve 1966'da bitirilen, Emekli Sandığı'nın 24 katlı gökdelenidir. İkinci gökdelen ise yine Ankara'nın Kavaklıdere semtinde kurulan «Büyük Ankara Oteli» binasıdır.

GÖKGÜRÜLTÜSÜ, şimşek çaktıktan, ya da yıldırım düştükten sonra duyulan gürültüdür. Yıldırımı doğuran çok şiddetli elektrik akımı, çok kısa bir süre içinde havayı derhal ısıtır. Bu ısınma sonucunda hava molekülleri birdenbire genişler. Genişleyen hava ise, soğuk havanın bulunduğu yerlere dolar. İşte bu hava hareketinin doğurduğu dalga gökgürültüsüne sebep olur.

GÖKKUŞAĞI, güneş ışınlarının düşmekte olan yağmur damlacıklarında kırılıp yansımasıyla havada meydana gelen, yedi

renkli, kemer biçimindeki kuşaktır. «Ebekuşağı», «eleğimsağma», «alkım», «alâimisema» da denir. Aslında böyle bir kuşak yoktur, yedi renkli bir kuşağın görüntüsü vardır. Bilindiği gibi güneş ışığı da, gökkuşağını meydana getiren kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lâcivert ve mor olmak üzere 7 renkten olmuştur.

GÖKKÜRE (Bak: GÖKYÜZÜ)

GÖKMEN, Fatin (1877 - 1955), ünlü bir Türk astronomi bilginidir. Akseki'de doğdu, İstanbul'da öldü. İstanbul'da medrese öğrenimi yaptı ve Darülfünun'u bitirdi. Çeşitli kurumlarda dersler verdikten sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde matematik ve astronomi profesörlüğü yaptı. Bu arada Kandilli Rasathanesi'ni kurdu. Uzun süre oranın müdürlüğünde bulundu. T.B.M.M.'nin yedinci döneminde Konya milletvekili oldu. Mesleğiyle ilgili birçok eser yazdı. Bu eserler, Kandilli Rasathanesi Kütüphanesi'nde olup, henüz kitap halinde basılmamıştır.

GÖKSU, yurdumuzda bu adla anılan akarsuların başlıcaları şunlardır:

1 - Akdeniz Bölgesi'nin Iaşeli yöresindeki en önemli akarsu. Batı Toroslar'dan iki kol halinde çıkar. Bir kol Geyik dağlarından, diğer kol Haydar dağlarından iner. Mut'un güneyinde birleşen bu kollar «Göksu» adını alır. Güneydoğuya doğru akıp, Akdeniz kıyısında bir çatal meydana getirerek denize dökülür. Uzunluğu 268 km. kadardır.

2 - Seyhan nehrinin iki önemli kolundan biridir. Uzunluğu 188 km.'dir.

3 - Maraş'ın kuzeyindeki Engizek dağından çıkan ve sonra Fırat'a karışan Göksu, 150 km. uzunluğundadır.

4 - Yirce dağlarından çıkar. İnegöl - Yenişehir ovalarından geçtikten sonra Osmaneli güneyinde Sakarya'ya karışır. Uzunluğu 110 km.'dir.

5 - Boğaziçi'nde, Anadoluhisarı yanından denize dökülen deredir. Kıyıları, mesire yeri olarak meşhurdur. Burada bir halat fabrikası olduğu gibi, çanak, çömlek atölyeleriyle de ün yapmıştır.

GÖKSU KASRI, Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında, Kandilli ile Anadoluhisarı arasındaki Küçüksu Deresi'nin ağzında kurulmuş bir padişah köşküdür. «Küçüksu Kasrı» diye de anılır. Buraya ilk olarak Mahmut I'in sadrazamı Divitkâr Mehmet Paşa tarafından 1751 yılında ahşap bir köşk yaptırılmıştı. Selim III ve Mahmut II devirlerinde onarılan bu yapı, Sultan Abdülmecit tarafından yıktırıldı ve yerine 1856'da şimdiki kâgir köşk yapıldı. Kasrın Küçüksu çayırı tarafında bir de güzel çeşmesi vardır.

GÖKSUN, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batısında, Maraş iline bağlı 37.616 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenen 4.511 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1920 km.^{2}' dir. İlçe, Göksun ovasıyla, bu ovayı çevreleyen yüksek dağları kaplar. Yazları kurak, kışları oldukça soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü fakirdir. Tahıllardan buğday, arpa ve mısır ekilir. Dağlık kesimlerde hayvancılık da yapılır.

Kasaba, ovanın kuzey tarafında bir tepecik üzerine, denizden 1.240 metre yükseklikte kurulmuştur. Maraş'a 101 km.' lik bir yolla bağlıdır.

F. Gökmen

GÖKTAŞI, gezegenler arasında dolaşan küçük gök cisimleridir. Bunlar dünyanın atmosferine girer girmez yanar, böylece ışık verir, sonra da parçalanıp yere düşerler.

GÖKTÜRK DEVLETİ (Bak: KÖKTÜRKLER)

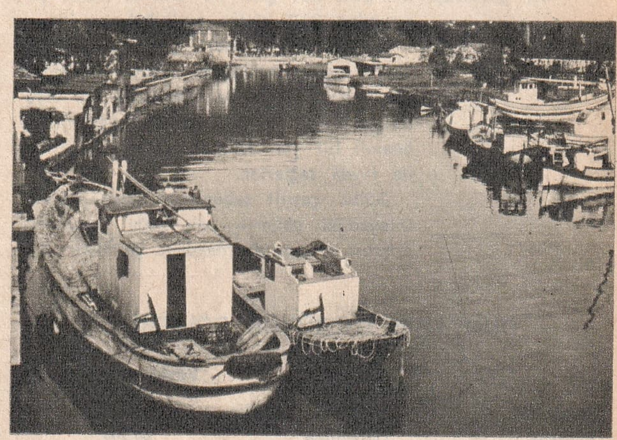

Istanbul'da, Anadoluhisarı'nda Göksu deresi

GÖKYÜZÜ, mavi bir kubbe görünüşünde dünyamızı çevreleyen sonsuz boşluktur. Gökyüzü her zaman bize değişik renklerde görünür. Hava kapalı değilse gök mavidir. Hava kapalıysa, gök bulutların rengini alır. Bir gün boyunca güneşin durumuna göre de gökyüzü çeşitli renklere girer.

Gökyüzüne rengini veren atmosferdir. Atmosfer, çeşitli gazlardan yapılmıştır. Güneş ışığı bu gazların arasından geçerken dağılır. Bu dağılma, ışınların rengine göre değişir. Kısa dalgalı ışınlar en çok dağılanlardır. Atmosfere en çok dağılan ışın, mavi ışındır. Gökyüzü bu yüzden, bakıldığı zaman hep mavi olarak görünür.

GÖKKÜRE, dünyayı çepeçevre kuşattığı düşünülen küredir. Eskiden gök, dünyayı hakikaten kuşatan bir küre sanılırdı. Birçok kolaylık sağladığından, aynı kavram astronomide şimdi de kullanılıyor.

GÖL, dört tarafı karalarla çevrili büyük su topluluğudur. Göller, deniz yüzeyinden çeşitli yükseklikte bulunurlar. Yüksekliği

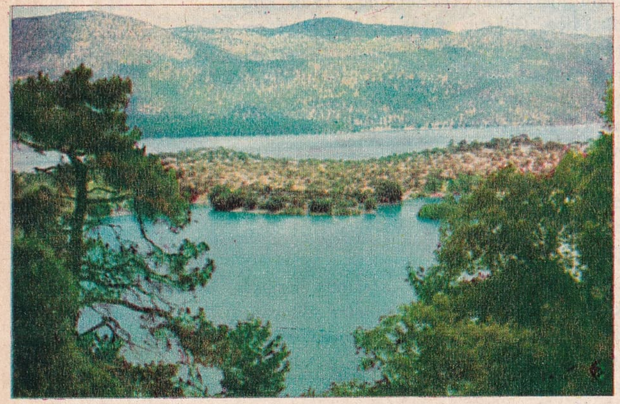

Eğridir gölünden bir görünüş.

dört bin metreye varan göller vardır. Ürdün'deki Lût gölü ise aksine, deniz yüzeyinden 312 metre aşağıdadır.

Göller, bulundukları çevrenin iklimini geniş ölçüde etkilerler. Yazın sıcaklığın azalmasına, kışın da artmasına bir ölçüde yardımcı olurlar. Ayrıca, ulaştırmada önemli bir yer tutarlar, sulama işlerinde de fayda sağlarlar.

Göller çeşitli sebeplerle oluşmuşlardır. Dünyadaki göllerin pek çoğu buzulların erimesi sonucunda meydana gelmiştir. Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'daki göller buna örnektir. Sönmüş yanardağların kraterlerinde de göller meydana gelir. Yurdumuzda Nemrut dağında ve Karapınar üzerinde krater gölleri vardır. Göllerin oluşmasında nehirlerin de önemli rolü vardır. Bir başka göl çeşidi de set gölüdür. Eskiden sularını dışarıya boşaltan bir büyük çukurun önü, çeşitli sebeplerle kapanır ve sular burada birikerek bir göl meydana getirir. Yurdumuzda Van, Büyükçekmece, Küçükçekmece ve Sapanca gölleri bu çeşit göllerdendir.

Göllerin çoğu, dağlardan akan sularla ve ırmaklarla beslenir. Bazı göller de yeraltı kaynaklarından beslenirler. Sularını dışarıya boşaltan göller tatlı, boşaltmayan göller tuzlu olur. Yağış ve buharlaşma durumu, göllerin su miktarını etkiler, böylece yüzeylerinin alçalıp yükselmesine yol açar.

Göller, zamanla kurumaya mahkûm bir yer şeklidir.

DÜNYANIN EN BÜYÜK GÖLLERİ

Adı	Yeri	Yüzölçümü Km.²
Superieur	A.B.D. — Kanada	82.700
Victoria	Tanganika	68.100
Aral	S.S.C.B.	64.500
Huron	A.B.D. — Kanada	59.820
Michigan	A.B.D. — Kanada	58.240
Baykal	S.S.C.B.	33.000
Erie	A.B.D. — Kanada	25.820
Balkaş	S.S.C.B.	18.400
Titicaca	Bolivya — Peru	6.900

Türkiye'nin En Büyük Gölleri

Adı	Yeri	Yüzölçümü Km.²
Van gölü	Van — Bitlis	3.764
Tuz gölü	Ankara — Konya	1.620
Beyşehir gölü	Konya — Isparta	651
Eğridir gölü	Isparta	517
İznik gölü	Bursa	308
Manyas gölü	Balıkesir	178
Burdur gölü	Burdur	170
Acı göl	Afyon	157
Ulubat gölü	Bursa	156
Suğla gölü	Konya	125
Çıldır gölü	Kars	120
Akşehir gölü	Konya	105

GÖLBAŞI, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Adıyaman iline bağlı 26.300 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.044 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 784 km.²'dir.

İlçenin doğusunda, yükseklikleri 1.000 metreyi aşan Belveren dağları vardır. İklimi, yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı ve sertçedir. Dağları ormanlıktır. Ekonomisi tarla tarımı ile meyvacılığa dayanır. Az miktarda haşhaş, susam ve pamuk da ekilir. Bağcılık ileridir. İlçe merkezi Malatya - Fevzipaşa demiryolu üzerinde kurulmuştur. 76 km.'lik bir yolla bağlı bulunduğu Adıyaman'ın istasyonu durumundadır.

GÖLCÜK, Marmara Bölgesi'nde, Kocaeli iline bağlı 38.904 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 21.544 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 199 km.²'dir.

İlçenin kuzey kesimi, İzmit körfezi kıyısında dar bir yalı ovası şeklindedir. Bu düz alanın güneyinde Samanlı dağları yükselir.

Gölcük'te kışları ılık, yazları da sıcak ve kurak geçen bir Akdeniz iklimine rastlanır. Bu iklimin etkisinde, Samanlı dağlarının kuzey yamaçları zeytinliklerle kaplıdır. Zeytin ve fındık, ilçenin belli başlı gelir kaynağıdır. «Değirmendere fındığı» denen fındık budur.

İlçe merkezi Gölcük kasabası İzmit körfezi kıyısında kurulmuştur. Türk donanmasının en önemli üssüdür.

GÖLE, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Kars iline bağlı 47.681 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.826 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü :1.420 km.²'dir.

Göle ilçesi oldukça yüksek bir arazi üs-

tünde kurulmuştur. Yükseklik yer yer 2.000 metreyi aşar. Buradaki dağların en önemlisi, ilçenin güneyinde yükselen Allahüekber dağıdır (3.126 metre).

İlçede kışlar çok sert ve uzun geçer. Uzun zaman kar kalır. Sıcak mevsimi çok kısadır. Doğal bitki örtüsü çayırlardır. İlçe, hayvancılığıyla ün salmıştır. En çok arpa ekilir.

İlçe merkezi Göle kasabası, Kars şehrine 77 km. uzakta, denizden 2.280 metre yükseklikte kurulmuştur.

GÖLGE, ışığın yolunu kesen bir cismin ışıklı yerde meydana getirdiği karaltıdır. Işığın yolun ukesen cisim, meydana getirdiği gölgenin biçimini belirler. Gölgenin biçimi, cismin ışınlara göre konumuna bağlıdır. Ayrıca, bulunduğu ortamın ışık durumuna göre gölge koyulaşır veya açılır.

Gölgeler, ışınların yolunu kesen bir cisim olmadan, ışığın kırılıp yansımasıyla da meydana gelebilirler.

GÖLGE OYUNLARI, daha çok doğu ülkelerinde gelişmiş bulunan bir tiyatro türüdür. İlk defa Çin'de ve Hint'te görülmüş, oradan Cava'ya, İran'a ve Türkiye'ye atlamıştır. Avrupa'da ilk defa 17. yüzyılda görülmüştür. Gölge oyunları, hayvan derisinden kesilmiş insan şekillerinin kuvvetli bir ışıkla perdeye yansıtılması esasına dayanır. Hareketlendirilen ve perde arkasındaki bir veya birkaç kişi tarafından konuşturulan bu şekiller, daha çok gülünçlü bir konunun canlandırılmasında kullanılmıştır. Gölge oyunları, her ülkenin kendine has özelliklerinin yansıdığı bir sanat alanı sayılmaktadır. «Karagöz», Türklere has bir gölge oyunudur. Sinema çıktıktan sonra, önemini kaybetmiştir.

GÖLHİSAR, Akdeniz Bölgesi'nde, Burdur iline bağlı 32.666 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.562 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.011 km.²'dir.

Batı Toroslar'ın Gölhisar ilçesine kadar sokulduğu görülür. Bu dağlar arasında Gölhisar ovası yer alır. Ovanın güneyinde aynı adla anılan küçük bir göl vardır. İlçenin bir başka önemli gölü de doğudaki Söğüt gölüdür.

İlçe iklimi, Akdeniz iklimi ile, kara iklimi arasında bir geçiş durumundadır. Ekonomisi tarıma dayanır. En çok buğday, şeker pancarı ekilir.

İlçe merkezi Gölhisar kasabası, il merkezi Burdur'a 112 km. uzaklıkta kurulmuştur. İki yolla Fethiye'ye bağlıdır.

GÖLKÖY, Karadeniz bölgesinde, Ordu iline bağlı 38.592 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.852 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 512 km.²'dir.

İlçe dağlık bir yörede kurulmuştur. Bu kesimdeki dağlar, Doğu Karadeniz bölümündeki dağlar kadar yüksek değildir. İlçenin iklimi oldukça serttir.

En önemli akar suyu, ilçenin doğusundan geçen Melet suyudur. Ürünleri; fasulye, patates, mısır, arpa ve yumurtadır.

İlçe merkezi, Ordu şehrine 72 km.'lik bir yolla bağlıdır. Kışın, yolun bazı kesimleri kapandığı için ilçenin civarla bağlantısı kesilir.

GÖLPAZARI, Karadeniz Bölgesi'nde, Bilecik'e bağlı 23.668 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.960 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 895 km.²'dir.

İlçenin yüzey şekilleri orta yükseklikte dağlardan, tepelerden meydana gelmiştir. Bunların yükseklikleri 500 ile 1.000 metre arasındadır. İklim yumuşaktır. Ormanlar ilçenin doğu ve kuzeydoğu kesimlerinde toplanmıştır. En çok meşe bulunur. İlçede tahıl, baklagiller, şeker pancarı yetiştirilir, ipekböcekçiliği de yapılır.

İlçe merkezi, Haydarpaşa - Eskişehir demiryolu üzerindeki Vezirhan istasyonuna 29 km., Bilecik'e 47 km'lik birer şose ile bağlıdır. Denizden 548 metre yüksekliktedir.

GÖMLEKLİLER, omurgalılarla yumuşakçalar arasında yer alan deniz hayvanlarıdır. Torba biçiminde jelâtin veya kıkırdak bir kese içinde bulunurlar. Erkeklik ve dişilik organları aynı hayvanda bulunur.

GÖNEN, Marmara Bölgesi'nde Balıkesir iline bağlı 55.982 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.666 nüfuslu merkezidir.

İlçenin kuzeyinde Tahir ovası vardır. Arazi güneye doğru yavaş yavaş yükselir. Güneyde Deliçal dağı vardır. Gönen'de kışlar ılık, yazlar sıcaktır. İlçe orman bakımından oldukça zengindir. En önemli akarsuyu, Marmara'ya dökülen Gönen çayıdır. Çayın Çatalağzı'nda Tahir gölü vardır. Tahıl ve tütün, belli başlı gelir kaynağıdır. Sebzecilik ve meyvecilik de yapılır.

İlçe merkezi geniş bir ovanın güney kenarında, deniz yüzeyinden 33 metre yüksekte kurulmuştur. 44 km.'lik bir yolla Bandırma'ya ve 61 km.'lik bir yolla da Balıkesir'e bağlıdır. Gönen'in kaplıcaları meşhurdur.

GÖNYE, dik açı ölçmede şekil çizme işinde kullanılan ve genellikle dik üçgen biçiminde yapılan bir alettir. Mimarlıkta, ressamlıkta, duvarcılıkta, marangozlukta çok kullanılır. Mimarların gönyeleri, biçiminden ötürü «T cetveli» diye de adlandırılır.

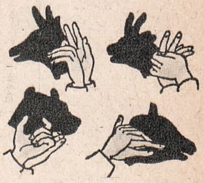

Elle yapılan gölge oyunu

Gönye

GÖRDES, Ege bölgesinde, Manisa iline bağlı 37.524 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.665 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.052 km.²'dir.

İlçe, Uşak - Gördes yaylasının batı ucundadır. Dağlık ve küçük akarsularla yer yer yarılmış dalgalı bir arazi üstüne kurulmuştur. Kışlar yumuşak, yazlar sıcak ve kurak geçer. En önemli akarsuyu Gediz'in kollarından Kumçayı'dır. İlçenin gelir kaynağı tütüncülük ve halıcılıktır. Badem, ceviz ve ayva da yetiştirilir.

İlçe merkezi Gördes kasabası Kumçayı'nın yukarı kesiminde, bu çayın sağ kıyısına bakan bir yamaç üstünde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 619 metredir. Salihli'ye 81, Akhisar'a 58 km. uzaklıktadır.

GÖRELE, Karadeniz Bölgesi'nde, Giresun iline bağlı, 48.544 nüfuslu bir ilçe ev bu ilçenin 5.687 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 390 km.²'dir.

İlçenin kuzeyinde dar bir kıyı ovası vardır. Ovanın güneyinden başlayarak dağlar yükselir. Bu dağlar güney - kuzey doğrultusunda akarak Karadeniz'e dökülen küçük boylu ırmaklarla yarılmıştır. Yağışı boldur. Kışlar ve yazlar ılıktır. Geniş ormanları vardır. Fındıkçılıkla geçinilir. Ayrıca balıkçılık, ipekböcekçiliği ve elmacılık yapılır.

İlçe merkezi Görele, Karadeniz kıyısında Giresun - Trabzon şosesi üstündedir. Gümüşhane'ye 101 km.'lik bir yolla bağlıdır.

GÖREME, Nevşehir ilinin, Ürgüp ilçesine bağlı bir köydür. Kasabanın 12 km. batısına düşer. Toprakları üstünde bulunan sayısız peribacaları yüzünden dünya çapında bir üne erişmiştir. Göreme, çok önemli tarihî eserlerle süslüdür. Bizanslılar'dan kalma mağara kiliseleri, kayalara oyulmuş barınaklar, buranın en büyük özelliğidir.

Hıristiyanlığın başlamasından sonra burası çok yoğun bir din merkezi haline gelmişti.

Göreme'den bir görünüş

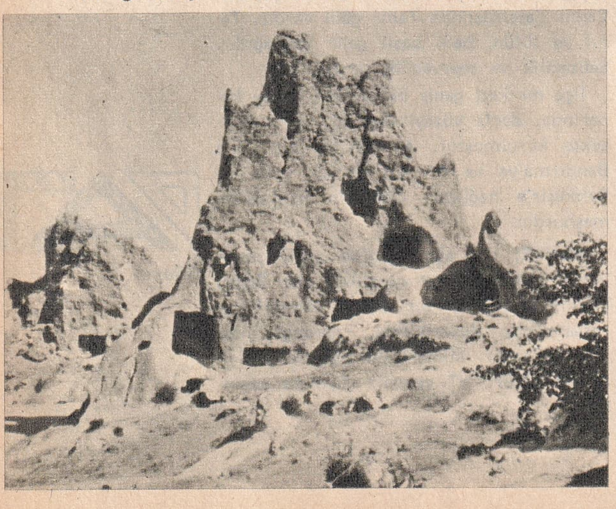

GÖRGÜ, toplum içinde yaşayan kişilerin uymak zorunda oldukları temel kuralların toplamıdır. Uygar topluluklarda her kişinin davranışı, başkalarının davranışıyla sınırlanmıştır. Demek ki, uygar bir toplumun insanı, bazı şeyleri rahatça yapabilme hürriyetine sahip olduğu halde, bazı şeyleri yapmamakta titiz davranmak zorundadır. Görgü kuralları, yazılı kanun veya emir olmadıkları halde, insan hayatının ortaya koyduğu kaçınılmaz yasakları, bir kanun ve emir kesinliğiyle bildirirler. Kanuna karşı gelen kişi nasıl cezaya çarptırılırsa, görgü kurallarına uymayan kişi de, bir topluluk içinde küçük düşerek ceza görür.

Çok küçük yaşlarımızda hangi davranışımızın iyi, hangi davranışımızın kötü olabileceği üstünde hemen hemen hiç bir bilgimiz olmadığından, görgü kurallarının dışında yaşarız. Ancak, çocuk büyüdükçe, anne, ona en büyük dikkatle görgü kurallarını öğretmeye, yâni insanlar arasında ne gibi davranışların yanlış, çirkin, kaba kaçacağını bildirmeye çalışır. Çocuk yavaş yavaş kendisinden yaşlı biriyle sokakta karşılaşınca, nasıl selâm vereceğini, öğretmeniyle nasıl konuşacağını, büyüklerin bulunduğu bir yerde nasıl durulacağını, büyüklerin sözüne karışılmıyacağını ve sözlerinin kesilmeyeceğini, yemek yerken çirkin bir görünüşe sahip olmamak için çatal ve bıçağın nasıl tutulacağını ve buna benzer birçok kuralı öğrenmeye başlar. Önceleri pek sıkıcı gibi görünen bu kurallara uygun davranışlar, daha sonra onun kişiliğine eklenirler ve bir zorlama davranış olmaktan çıkar. Çocuk büyüyüp genç kız veya delikanlı yaşlarına erdiği zaman, artık bunları doğuştan getirdiği alışkanlıklar gibi rahatca uygulayacak, onlarla bir sıkıntıya düşmeyecektir.

GÖRÜNTÜ, bir aynada, bir mercekte, veya herhangi bir yerde bir cismin ışık altında kendini göstermesi olayıdır. Bildiğimiz gibi, cisimlerin görünmesi için, onların bir ışık altına konmaları gerekir. Bazı cisimler, bizzat kendileri ışık kaynağı olarak, bazı cisimler de ışık alarak görüntü verirler. Meselâ lâmba bir ışık kaynağı olduğu halde, masa, sandalye, cetvet birer ışık kaynağı değildirler.

GÖVDE (Bak: İNSAN)

GÖVDE (bitkilerde), bir bitkinin uç kısmından biridir. Bitkiler, kök, gövde ve yapraklar diye üç kısımda incelenir. Kök, besini topraktan alan kısımdır. Gövdenin ödevi, bu besini bitkinin en uç yerlerine

kadar taşımaktır. Gövde, bitkinin besin taşıyan kısmı olduğu gibi, bitkiyi ayakta tutun kısmıdır da. Bu bakımdan gövde, bir bitkinin, öbür kısımlara göre en sert ve sağlam kısmıdır.

GÖYÜNCEK, Karadeniz Bölgesi'nde, Amasya iline bağlı 19.838 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.531 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 569 km.²'dir.

Bu ilçede Orta Karadeniz bölümünün az yüksek dağları bulunur. Bunlar arasında Çekerek suyunun açmış olduğu vâdi vardır. Yağışı az, kış ve yazlar yumuşaktır. Dağlarında az orman vardır. Ağaç olarak en çok meşe bulunur. Halk, tahıl tarımıyla uğraşır. Şeker pancarı yetiştirildiği gibi, meyvecilik ve bağcılık da yapılır.

İlçe merkezi, Amasya'ya 36 km. uzaklıktadır.

GÖYNÜK, Karadeniz Bölgesi'nde, Bolu iline bağlı, 20.720 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.084 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.437 km.²'dir.

Batı Karadeniz dağlarının son parçası Göynük ilçesinin içine kadar sokulur. En önemlisi ilçenin doğusunda yükselen Kocamandağ'dır. İlçenin yüksekliği doğudan batıya doğru alçalır. Kışlar soğuk, yazlar kurak ve sıcaktır.

İlçe merkezi, Göynük çayı vâdisinin sağ kıyısında, denizden 680 metre yükseklikte kurulmuştur. Haydarpaşa - Eskişehir demiryolu üzerindeki Alifuatpaşa istasyonuna 65 km. uzaklıktadır.

GÖZ, görme organıdır. Beş duyu organımızdan en önemlisidir.

Gözün başlıca parçaları şunlardır:

Göz Yuvarlağı (Göz Küresi): Kafatasındaki göz çukurlarının içinde bulunur. Aşağı yukarı 2,5 sm. çapındadır. Çok büyük bir hareket kabiliyetine sahiptir. Göz yuvarlağına yapışık altı tane kas, gözün çok çeşitli yönlere hareket edebilmesini sağlar. Göz yuvarlağı kafatasıyle korunmuştur. Göz yuvarlağı, dıştan da, kaşlar, kirpikler ve göz kapağıyle korunmaktadır. Çapak ve gözyaşı bezleri de gözün koruyucularıdır. Bu bezler, çıkardıkları salgılarla gözün hem yıkanmasını, hem de ısınmasını sağlar, kirpiklere yumuşaklık verir, göz kapaklarının hareketini kolaylaştırır.

Göz yuvarlağı başlıca üç kısımdan meydana gelmiştir:

a) Sert Tabaka: Katılgan dokudan yapılmıştır, beyaz renklidir. Çok dayanıklıdır. Kalınlığı 1 mm.'den fazla olmadığı halde, gözün iç kısmını iyice korur. Ön kısmı kabarıktır. «Saydam tabaka» diye adlandırılan bu kesimde, sert tabaka beyazlığını kaybeder, saydamlaşır, ışık geçirmeye elverişli duruma girer. Saydam

ETRAFIMIZDAKİ EŞYAYI NASIL GÖRÜRÜZ?

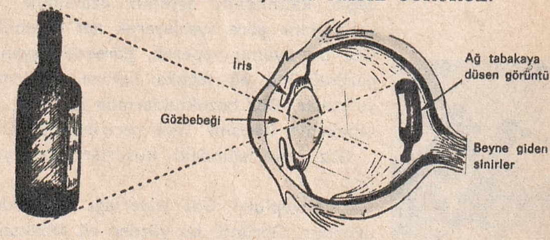

tabakanın yüzeyi, sert tabakanın yüzeyinin beşte biri kadardır.

b) Damar Tabaka: Sert tabakanın altındadır. Adından da anlaşılacağı gibi, bu tabaka da gözün beslenmesini sağlayan bol kan damarı vardır. Damar tabaka, gevşek bir katılgan dokudan yapılmıştır. İç ve dış yüzeyinde bulunan siyah boya tanecikleri, gözün iç kısmının karanlıklığını sağlar. Bu tabaka saydam tabakanın arkasına düşen kesimde sert tabakanın yuvarlaklığına uymaz, düzleşir. Gözün görünen renkli kısmı bu kısımdır. Buna «iris» denir. İrisin ortası deliktir. Işıklar göze «gözbebeği» denen bu delikten girerler. İris, kan damarları bol bir katılgan dokudan yapılmıştır. Bunun ön ve arka yüzünde epitelyum hücreleri, boya maddeleriyle doludur. Bu maddelerin cinsine göre gözün rengi değişir.

c) Ağ Tabaka (Retina): Ağ gibi görünüşlü bu tabaka, gözün iç kısmının büyük bir kesimini kaplar. Sinir hücrelerinden ve sinir tellerinden yapılmıştır. Görme duyusu bu tabakada meydana gelir. Ağ tabakada görme duyusunu alan çeşitli hücreler vardır. Bu hücrelerin en önemlileri «çubuklar» ve «koniler» dir.

Mercek (Göz Billûru): Göz merceği iki yanı da dışbükey olan bir büyütece benzer. Cam büyüteçten farkı, esnekliğidir. Kat kat tabakalardan yapılmıştır.

Odacıklar: Bir göz kesitine baktığımız zaman, biri saydam tabakayla iris arasında, öbürü de merceğin arkasında iki boşluk görürüz. Birinci boşluğa ön oda, ikincisine art oda denir. Her iki oda da saydam birer sıvıyla doludurlar.

Nasıl Görürüz: Işık, gözbebeğinden içeri girerken, iris, ışığın azlığına, çokluğuna göre daralıp genişler. Mercek, görüntünün net olarak ağ tabakaya düşmesini sağlar. Ağ tabakaya düşen görüntü, çeşitli sinir bileşimleri sayesinde göz sinirine gelir. Göz siniri beynin görme merkezine

GÖZ:

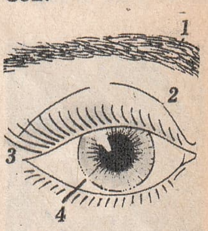

1 - Kaş
2 - Gözkapağı
3 - Kirpikler
4 - Gözbebeği

Çinliler'in M.Ö. 500 yıllarında gözlük kullandıkları biliniyor. Gözlüğü Çin'den getirip, Avrupa'ya tanıtan 1275'te Marco Polo olmuştur

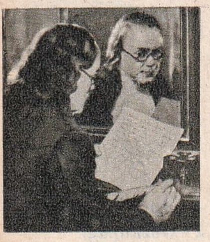

Çift odaklı mercekli gözlükler ise, Benjamin Franklin tarafından bulunmuştur

bağlıdır. Görme işi beyinde tamamlanır. Görme sinirlerinin taşıdığı elektrik, beynin görme merkezine varınca baktığımız şeyi görmüş oluruz.

Göz Bozuklukları: Sağlam bir göz, merceğin kalınlığını, eşyanın uzaklığına ve yakınlığına göre ayarlayarak net görebilir. Göz bu uyumu yaparak, göreceği eşyanın görüntüsünü ağ tabaka üstüne düşürmeye bakar. Göz bozukluklarında görüntü, ağ tabakanın ilerisine veya gerisine düşer.

Göz yuvarlağındaki kusurlar üçe ayrılır:

1 - Miyopluk: Göz yuvarlağı normalden uzundur. Görüntü bu yüzden ağ tabakanın önüne düşer. Gidermek için, içbükey mercekli gözlük kullanılır.

2 - Hipermetropluk: Göz yuvarlağında mercekle, sarı benek arasındaki uzaklık normalden kısadır. Görüntü böyle ağ tabakanın ötesine düşer. Gidermek için dışbükey mercekli gözlük kullanılır.

3 - Astigmatlık: Saydam tabaka ile mercek yüzeylerinin gözün optik ekseni etrafında dönel olmamasından ileri gelir.

Bunların dışında «presbitlik», yaşlılıkla göz billûrunun bozulmasından doğan bir durumdur. «Şaşılık» ise, göz yuvarlaklarını hareket ettiren kasların iki gözde eş çalışmamasından ileri gelir.

GÖZ ALDANMASI, bazı şekillerin bize olduğundan başka görünüş altında görünmesidir. Cisimler, gözlerimizden uzaklaştıkca küçülüyor gibi görünürler. Aynı büyüklükte biri açık renk biri koyu renk olan iki aynı şekil, yan yana gelirse, açık renklisi öbüründen büyük görünür.

GÖZENEKLER, insanların, hayvanların ve bitkilerin yapısında bulunan ve göçmen hücrelerin geçişini sağlayan delikciklerdir. Bitkiler, gözenekler sayesinde oksijen alıp, karbon dioksit vererek solunum yaparlar. Gözenekler bitkilerin yaprak ve saplarında, insan ve hayvanların da derilerinde bulunur.

GÖZLEMEVİ (Bak: RASATHANE)

GÖZLÜK, gözleri kusurlu kimselerin kullandığı, göz kusurunu giderme aracıdır. Bir de, gözü güneşin koyu ışıklarına karşı korumaya yarayan güneş gözlükleri vardır. Gözlük, iki göze göre ayarlanmış iki mercek veya koyu renk iki camla onları tutan ve kulaklara bağlayan çerçeveden ibarettir.

Söylendiğine göre gözlük, ilk defa Çinliler tarafından kullanılmıştır, ki bu iş Milâttan önce 500 yıllarına kadar dayanır.

İlk gözlük camları kuvars ve benzeri maddelerden yapılıyordu. Ama bunlar yeteri kadar fayda sağlayamıyordu. Daha sonra gözlükte cam mercekler kullanıldı ve gözlükcülük 16. yüzyıldan sonra gelişti.

Amerikalı bilgin Benjamin Franklin 1784'te iki odaklı gözlüğü icat etti. Bu sayede, bir gözlükle hem uzağa hem yakına bakmak mümkün oldu.

GÖZLÜKLÜ YILAN (Bak: KOBRA)

GÖZTAŞI, bakırın, sülfürik asitle meydana getirdiği iki değerli bir tuzdur. İçinde 5 molekül kristal tuzu vardır. Formülü: $CuSO_4.5H_20$'dur. Kimyada adı «bakır (2) sulfat» tır. «Bakır vitriyolu» de denir.

Göztaşı endüstride çok kullanılır. Boya yapımında göztaşına ihtiyaç vardır. Odunları çürümekten kurtarmak için göztaşı eriyiğine batırırlar.

GRAFİK, bir olayın gidişini, kantite bakımından kıymetlendirip göstermeye ve olaylar arasında çeşitli bakımdan karşılaştırma ve kıyaslama yapmaya yarayan çizgilerin meydana getirdiği şekle grafik denir. Grafikler bir olayın gidiş durumunun bir görünüşte kolayca kavranabilmesi için yapılırlar.

Genel olarak dört çeşit grafik kullanılır:

1 - Çizgi Grafik: Birbirini dik olarak kesen paralel çizgilerin meydana getirdiği aralıklar yukarıdan aşağıya doğru ve soladn sağa doğru ayrı değerler gösterirler. Bunlar üstünde her nokta ayrı bir değeri belirler. Kesiş noktalarının birleştirilmesiyle çizgi grafik elde edilir.

2 - Çubuk Grafik: Dikey ve yatak olmak üzere iki şekilde yapılır. Genellikle kareli kâğıtların belli bir değere göre doldurulmasıyle yapılır. Her kare ya da kâğıt üstünde ayrılan her bölüm bir birimi belirtir.

3 - Şekilli Grafik: Çubuk grafiğin bir başka çeşididir. Bu grafikte çubuk yerine konuyla ilgili resimler kullanılır. Her resim bir birimi belirtir. Birimler gereken ölçüde yan yana gelerek çubuklu grafiğe çok benzeyen şekilli grafiği meydana getirirler.

4 - Daire Grafik: Çoğunlukla bir bütünü meydana getiren parçaların bütüne göre oranını göstermek için yapılır. Bir daire içine, o dairenin merkezi hareket noktası olarak alınıp orana göre parçalar ayrılır.

Grafikler istatistik işlerinde çok kullanılırlar.

GRAFİK SANATLARI, çizgiye dayanan, kazarak veya oyarak yapılan bir sanat koludur. Mimarlık resimleri, güzel yazı yazma sanat, gravürcülük ve bunlara benzer

süsleme sanatları grafik sanatlarıdır. Grafik sanatları, eskiden bizde «tersimî sanatlar» diye adlandırılırdı. Yüzyıllardan beri bizde bu çeşit sanatlar rağbet görmüş, bilhassa güzel yazı yazma konusunda büyük ve unutulmaz eserler verilmiştir. Şimdi, bu konuda, yurdumuzda daha modern çalışmalar yapılmaktadır. Yakın yıllarda İstanbul'da açılmış olan Tatbikî Güzel Sanatlar Okulu'nda bu gibi konuların ihtisas dalları vardır.

GRAFİT, saf karbonun kristal halinde olan iki şeklinden biridir. Elmas sertliğiyle, grafit de yumuşaklığıyla anılır. Grafit elmasın aksi özellikler gösterir. Siyah renktedir, saydam değildir, az da olsa madenî parlaklığı vardır. Endüstride, daha çok makine yağı, cilâ, kurşun kalem endüstrisinde kullanılır.

GRAFOLOJİ, el yazısını inceleyerek bir insanın karakterini okuma işidir. Eskiden grafoloji falcılıkla iç içeydi. Daha sonraları grafolojiye önem verilmiş, bilhassa adliye olaylarında çok kullanılmaya başlanmıştır. Grafolojinin birçok dalları vardır. En önemlileri, «el yazısından karakter okuma», «yazı tiplerini sınıflandırma» ve «hukukta grafoloji» dir.

GRAM, metre sisteminde ağırlık birimidir. Bir gram ağırlık, havasız bir yerde 4°'deki bir santimetre küb damıtık suyun ağırlığına eşittir. Bakteriyolojide kullanılan bir eriyiğin adı da «gram» dır. Mikropları boyayıp ayırdetmede kullanılır.

GRAMER (Bak: DİLBİLGİSİ, TÜRKÇE)

GRAMOFON, üzerine ses işlenmiş plakları çalmak için kullandığımız araçtır. Amerikalı bilgin Edison'un bulduğu «fonograf» ın geliştirilmiş şeklidir.

Edison, ince bir kalay levhayı bir silindir üzerine sardıktan sonra kalay üzerine değer bir iğne, iğnenin arkasına da bir «diyafram» yerleştirmişti. Silindiri yavaş yavaş çevirirken bu «diyafram» denen tablaya doğru bir şeyler söylüyordu. Ses dalgaları tablayı titretiyor, bu titreşimler iğneye geçiyor, iğne de titreşimlere göre kalay levha üstüne çizgiler çiziyordu. Silindir üstüne işlenen sesleri duyurmak için silindir ters yönde çevriliyordu. Bu defa çizgiler üstünde ilerleyen iğne diyaframa basınç yapıyor ve ses meydana geliyordu. Böylece kalay levha üstüne yazılan sesleri dinlemek mümkün oluyordu. Diyaframın titreşmesinden doğan sesleri büyütmek için de borular kullanılıyordu.

Edison'un bu buluşu o zamanlar büyük yankılar doğurmuştu. Daha sonraları bu ses aracı daha da geliştirildi. Bugün ses işleme ve dinlemede kullanılan ilerlemiş araçlar bu basit aracın uzun yıllar boyunca geliştirilmesiyle elde edilmiştir. Şimdi kalay levhanın yerini plak, teyp, gramofonun yerini de pikap almıştır.

GRANİT, bir kaya çeşididir, bileşiminde kuvars, feldsbat ve mika bulunur. Billurları çıplak gözle görülebilir. Açık renklidir. Granit, bir volkanik kayadır. Bugünkü granitler önceleri erimiş lavlardı. Granit'in: «diyolit», «granit porfiri» veya «somaki» denen çeşitleri vardır. Yer altında oluşan granit kitleleri, yer hareketleriyle yeryüzünün yakınlarına gelmişlerdir. Buradan çıkarılarak kullanılırlar.

GRANT, General Ulysses (1822 - 1885), Amerika Birleşik Devletleri'nin eski cumhurbaşkanlarından ve ünlü generallerindendir. Amerika İç Savaşının bitimine yakın Kuzey Orduları Başkomutanlığı'na getirilmişti. Bu görevinde gösterdiği büyük yararlıklar kendisini cumhurbaşkanlığı görevine kadar çıkardı.

General Grant, Ohio'da dünyaya gelmiş, babasının isteğiyle çok iyi bir eğitim görmüştü. West Point Askerî Okulu'nu bitirerek orduya katıldı. 1851'de ordudan ayrıldı. İç savaş çıkınca gönüllü olarak yeniden orduya girdi.

Cumhurbaşkanlığından sonra iş adamlığı ve yazarlık yaptı. 1885 yılında kanserden öldü. Başarılı bir devlet adamı, başarılı bir iş adamı, başarılı bir yazar değildi, ama başarılı bir askerdi.

GRAVÜR, bir ağacın veya bir madenin oyularak işlenmesiyle elde edilen resim şeklidir ve aynı resimden kopya çıkarmakta kullanılır. Gravür kâğıda basılmak üzere hazırlanmış bir çeşit kalıptır.

Gravür sanatı pek eskiye dayanan bir sanattır. İlk gravürcüler resmi kabartma, yani «erkek»; çukur yani «dişi» olarak taşlara kazıyorlardı. Basım işlerinde klişecilik çok ilerlemiş olduğu halde gravür sanatı ölmemiştir, Güzel Sanatlar'ın bir dalı olarak hâlâ tutunmaktadır.

Çeşitli gravür şekilleri vardır. Kuru gravür: Çelik kalemle bakır veya bir başka maden üstüne yapılır. Helyogravür: Işıktan etkilenen madenî levha üstüne resmin çizilip asitle kimyevî değişime uğratılmasıyla elde edilir. Orfort: Asitten etkilenmeyen mum tabakası üzerine yapılır. Porogravür: Ağacı yakarak elde edilir. Linolyum: Linolyum denen yumuşak maddeye resim çizilmesiyle yapılır.

GRAZ, Avusturya'nın 237.000 nüfuslu bir şehridir ve Mur nehrinin iki kıyısında, Mur vadisinin, Grazer Feld denilen ovaya açıldığı yerde kurulmuştur. Avus-

GRAMOFON:

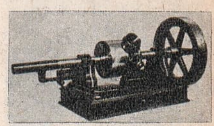
Edison'un ilk fonoğrafı

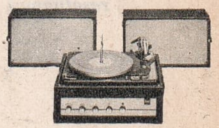
Modern bir pikap

U. S. Grant

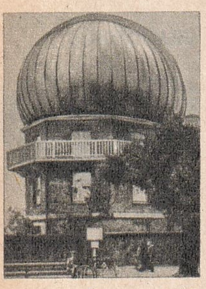

Greenwhich rasathanesi

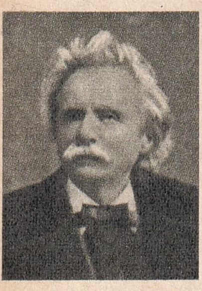

Grieg

Grimm Kardeşler: Jacob ve Wilhelm

turya'nın endüstri merkezidir. Graz'da 1586'da kurulmuş olan bir üniversitesi ve bir de meşhur silâh müzesi vardır.

GRE (Bak: KUMTAŞI)

GRECO, El (Bak: EL GRECO)

GREENWİCH, İngiltere'nin Londra şehrine bağlı ilçelerinden biridir. Londra'nın güney doğusuna düşer. Thames nehrinin güney kıyısındadır. Önemi, burada bulunan Greenwich rasathanesinden gelir.

Bu rasathane 1423'te bir dük tarafından satın alınan Greenwich malikânesinde kurulmuştur. Dük'ün ölümünden sonra Greenwich yeniden krallığın malı oldu. Dük tarafından kurdurulan rasat kulesinin yerine o zamanın şartlarına göre tam teşekküllü bir rasathane kuruldu. 1948'de rasathane eski yerinden kaldırılarak Sussex'deki bir şatoya taşındı. 1884' de toplanan uluslararası bir konferans, Greenwich rasathanesinin bulunduğu yeri, haritalardaki meridyen çizgilerinin başlama noktası olarak kabul etmiştir.

GREV, işçilerin, kendileriyle ilişkili iş çevresindeki şartları yeter görmeyerek bu şartların kendi lehlerine değiştirilebilmesi için giriştikleri geçici iş bırakma hareketine denir. Grev, işverene baskı yapmak amacını güder. Demokratik düzen uygulayan ülkelerde grev hareketleri kanunlarla ayarlanmıştır. İşçiye grev hakkı veren kanunlar, grevlerin hangi durumlarda ve hangi şartlar altında yapılabileceğini de belirtmektedirler. Grev hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de kabul edilmiştir.

Her grev hareketi, kanunlarla da belirlendiği üzere, işçilerin ancak gereken şartlar altında girişebilecekleri bir harekettir. Aksi takdirde, grev kanunusuz olur ve suç teşkil eder. İşçiler greve ancak sendikaların aracılığıyla katılabilirler. İşçi sendikaları, belli bir iş kolunda işçilerin hakkını tek elden korumak ve savunmak için işçiler tarafından kurulmuş teşkilâtlardır. İşçiler, grev ve toplu sözleşme yapma hakkına sahip olan sendikaları vasıtasıyle, işverenler karşısında, onlarınkine denk bir pazarlık kudretine sahip olmaktadırlar.

Grev yapma, sendika kurma hak ve hürriyeti İngiltere'de 1824, Fransa'da 1864, Almanya'da 1864, Federal Almanya'da 1946, Amerika'da 1890 yıllarından beri uygulanmaktadır.

Türkiye'de grev hakkı, 1961 Anayasamızın 47. maddesiyle kabul edilmiştir. Bu madde şöyle der: «İşçiler, işverenle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler. Grev hakkının kullanılması ve istisnaları, işverenlerin hakları kanunla düzenlenir.»

GREYPFRUT, turunçgillerden ekşi ve biraz acımsı bir tadı olan ve «altıntop» diye de adlandırılan portakaldan çok daha iri ve sulu bir meyvadır. Kabuğu kanarya sarısı rengindedir. Suyu hoş ve besleyicidir. Posasıyla birlikte yendiğinde, ağızda epeyce acılık bırakır. Bugün Antalya ve Mersin çevrelerinde bu meyvanın en güzelleri yetiştirilmektedir.

GRİEG, Edvard (1843 - 1907), ünlü bir Norveçli bestecidir. Leipzig Konservatuvarı'nı bitirdikten sonra beste yapmaya başladı. Kısa zamanda Norveç'in en iyi bestecilerinden biri oldu. Şair İbsen de, «Peer Gynt» piyesini Grieg'in bestelemesini istiyordu. Grieg, iyi besteleyememek korkusuyla bu işi korka korka kabul etti. Sonunda yaptığı bestenin adı bütün dünyaya yayıldı. Bu olaydan sonra, çok tanınmış olmanın gürültülü akışına düştü. Oysa, kendisi sakin bir hayat arzuluyordu. Şiddetli bir astma hastalığına tutuldu. 4 eylül 1907 sabahı öldü.

En ünlü eserleri: «Peer Gynt Suiti» (1875), «Piyano ve Orkestra Konçertosu» (1868).

GRİMM KARDEŞLER, tanınmış iki Alman masal yazarıdır. **Jacob Grimm** (1785-1863), **Wilhelm Grimm** (1786 - 1859).

Grimm kardeşler, köy köy, kasaba kasaba dolaşarak halka inmişler ve onların ağzından derledikleri halk masallarını daha da güzelleştirerek, yazmışlardır. Bugün, dünyanın her yerinde tanınan, zevkle dinlenen bu masallar, Alman dilinin bütün inceliklerini taşır. Çünkü Grimm Kardeşler, bütün bu masal derlemeleri sırasında Alman dilini bütün teferruatiyle incelemişler ve dilin bugünkü durumunu almasında büyük hizmette bulunmuşlardır.

Grimm Kardeşler'den dilimize çevrilen belli başlı eserler şunlardır: Pamuk Prenses'le Yedi Cüce, Ormandaki Ev, Su Perileri, Rapunzel, Altın Saçlı Şeytan, Hansel'le Gretel v.b.

GRİP, mikroplu, bulaşıcı bir hastalıktır ve halk arasında «Paçavra hastalığı» diye de anılır. Eski salgınlarda «Enfluanza» diye tanınırdı.

Gripi «virus» cinsi mikroplar yapar. Mikrobun vücuda girmesinden sonra, geçen kuluçka süresi 1 - 3 gün arasında değişir. Hastalık birdenbire gelen bir üşüme ve titremeyle başlar. Ateş çabucak 38, 39, 40 derecelere kadar yükselir. Hasta büyük bir kırıklık ve halsizlik içine düşer. Baş ağrısıyla birlikte, nezle başlar.

Öksürük şiddetlidir. Hasta iştahtan kesilir. İki, üç gün kadar süren bu dönemden sonra hasta terlemeye ve terlemeyle birlikte iyileşmeye başlar.

Gripin etkisi hastaya göre değişir. Bazı durumlarda grip hastalığı öldürücü bile olabilirken, bazı durumlarda oldukça hafif atlatılabilir. Grip, genellikle başka hastalıkların vücutta başlayıp gelişmesine de yol açar.

C vitamini ve kinin, grip hastalığını iyileştirmekte kullanılan ilâçlardandır. Grip hastalığı doktor kontrolu altında tutulmalıdır.

GRİZU, patlayan bir gaz karışımıdır. Kömür ocaklarında meydana gelir. Bitkiler çok uzun bir zaman içinde havasız yerde çürüyüp kömürleşirken, bu çürüme sırasında meydana gelen gaz, yeryüzüne çıkamayıp kömür tabakaları arasında sıkışıp kalır. Kömür ocakları açılınca da bu gaz ocak içine yayılıverir.

Hava, yakıcı bir gaz karışımıdır, bütün yanıcı gazlarla belli oranda patlama yapar. Kömür ocaklarında patlayacak sınıra gelmiş bulunan metan - hava karışımına «grizu» denir. Bir tek kıvılcım bile bu ortamda bir patlamaya sebep olacaktır. İngiliz kimyacılarından Devy, bu patlamaları önleyen emniyet lâmbasını yaptıktan sonra bu tehlike ortadan kalkmıştır.

GRÖNLAND, Arktika'da, Danimarka'ya bağlı bir adadır. Kıtaları saymazsak, dünyanın en büyük adasıdır. Kuzeyinde ve doğusunda Kuzey Buz Denizi, güneyinde Atlas Okyanusu, batısında Baffin denizi bulunur.

Nüfusu: 31.100, Yüzölçümü: 2.180.000 km.², başkenti: Godthaab'tır.

Grönland'da 1.000 kadar Danimarkalı dışında yalnızca Eskimolar yaşar. Eskimolar'ın 5.000'i Protestan, kalanı ise putperesttir.

Grönland dağlık bir ülkedir. En yüksek yeri 2.720 metreyi bulur. Adanın iç bölgeleri her mevsim buzul olarak kalır, ancak kıyı kesimlerinde yaz mevsiminde buz-

Guatemala

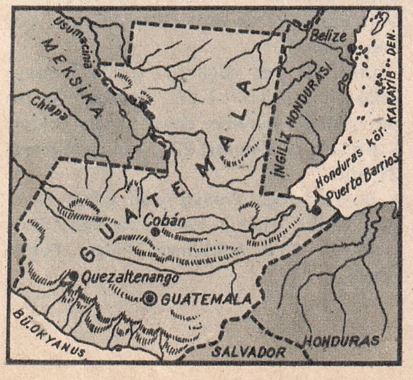

Grönland

lar çözülür. Kış ısı ortalaması —35°, yaz ısı ortalaması 0°'dir. Güneyde kar yağışı çoğalır, buralarda yılda 150 santimden fazla yağış alan yerler vardır.

Grönland'da halkın belli başlı işi, her tarafın buzullarla kaplı olması sebebiyle ancak avcılıktır.

1951'de Amerika'yla Danimarka arasında yapılan bir anlaşma sonucunda adanın yönetimi Danimarka'ya bırakıldı. Ancak, adanın savunmasında iki devlet, aralarında anlaşmış bulunmaktadırlar.

GUADELOUPE, Küçük Antiller'de Fransa'ya ait bir adadır. Doğusunda Atlas Okyanusu, batısında Karayib denizi vardır.

Nüfusu: 283.000, yüzölçümü: 1.780 km.², başkenti: Basse - Terre'dir.

Guadeloupe, «Grande - Terre» ve «Basse - Terre» diye adlandırılan iki adadan meydana gelmiştir. İki ada birbirinden dar bir boğazla ayrılır. Basse - Terre'de yükseklik 1.484 metreye ulaşır.

Burada yaşayan insanlar oldukça çeşitlidir. Adada, Zenci - Fransız melezi, Fransız, İspanyol, Çinli, Hindu, Müslüman Hintli ve vaktiyle köle olarak getirilen Gineli zenciler yaşar. Genellikle Fransızca konuşulur.

Guadeloupe'da şeker kamışı, rom içkisi, muz, vanilya ve kakao ürünleri elde edilir.

GUAM ADASI, Okyanusya'da bir A.B.D. sömürgesidir. Marian Adaları'nın güneyindedir.

Nüfusu: 74.000, yüzölçümü: 534 km.², başkenti: Agana'dır.

Guam, 1898'de İspanya tarafından A.B.D.'ne bırakılmıştır. 1941 - 44 yılları arasında Japonlar'ın işgaline uğramıştır.

Adalıların yarıdan çoğu Amerikalı, kalanı yerlidir. Halk hayvancılık ve tarımla geçinir.

GUATEMALA, Orta Amerika devletlerindendir. Güneyde Büyük Okyanus, batı ve kuzeyde Meksika, kuzeydoğuda İngiliz

Guatemalalı bir kız

Guatemalalı bir tip

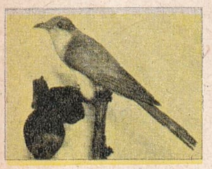

Guguk kuşu

Hondurası ve Honduras Körfezi, doğuda Honduras, güneydoğuda Salvador'la çevrilmiştir.

Nüfusu: 4.575.00, yüzölçümü: 108.889 km.², başkenti: Guatemala'dır. Dili: İspanyolca ve yerli dilleri, dini: Hıristiyan Katolik ve putperest, parası: Ketsal'dır.

Guatemala çok dağlık bir ülkedir. Meksika sınırına yakın Tajamulcoya Tepesi 4.210 metredir. Fuego yanardağı başkentin güneyinde, 3.835 metre yükseklikte-dir. Ülke, tropik ormanlarla, çorak bozkırlarla, çalılıklarla kaplıdır. Güney kıyısında Akdeniz iklimine raslanır. Yıllık yağış ortalaması 125 santimdir. Kışlar sıcak, yazlar ise çok sıcaktır.

Guatemala'da % 54 Kızılderili, % 14 İspanyol, % 32 Kızılderili - İspanyol melezi yaşar.

Guatemala, 1939'da 5 devletten kurulu Orta Amerika Federasyonu'ndan ayrılıp bağımsız oldu.

Guatemala'nın gelir kaynakları, kauçuk, kahve, kakao, yulaf, şekerkamışı, muz, hayvancılıktır. Daha çok dış ülkelere kahve ve muz satmakla geçinir. Guatemala, iktisadî bakımdan ileriye gitmiş bir ülke değildir.

GUATEMALA (Guatemala'nın başkenti), nüfusu 627.000 olan, oldukça hareketli bir şehirdir. Meksika Körfezi'nden gelen demiryolu buradan geçerek Meksika'ya bağlanır. Bir üniversitesi vardır.

GUATR (Guşa), boğazda, gırtlağın önünde bulunan tiroit bezinin basitçe şişmesinden ileri gelen ve hekimlikte aşağı yukarı ancak 130 yıldan beri bilinmekte olan bir hastalıktır. Bu hastalık en çok Alpler, Himalayalar, Pireneler, Karpatlar ve Birleşik Amerika'da, Göller Bölgesi'nde çok görülür. Yurdumuzda da Isparta, Kütahya, Bolu illerinde raslanmaktadır.

Hastalık önceleri mikroplu, bulaşıcı sanılıyordu. Sonraları yapılan incelemeler, Guatrın iyot yokluğu sebebiyle ortaya çıktığını göstermiştir.

Guatr çok büyüdüğü takdirde nefes borusunu iter ve böylece gırtlak yakınında bulunan sinirlerde felçler yaratabilir.

Tedavi sırasında hastaya gereken iyot verilir. Guatrın iyice geçmesi için iyot tedavisine bir yıl kadar devam etmelidir. Hastalığın ilerlediği durumlarda ameliyat gerekebilir.

Korunmada tek yol, iyotsuz bölgelerde yaşayanlara iyot vermeden ibarettir.

GUCARÂT, Hindistan'da Kathiavar yarımadası ile bu yarımadanın doğusunda kalan bölgeyi kaplayan bir eyalettir. Kuzeyde Pakistan'la sınırlıdır.

Arazisi ovalıktır. Yıllık yağış ortalaması 75 santim kadardır. Kış ayları sıcaklık 20°'yi aşar, yaz ayları 30°'nin epeyce üstüne çıkar. Bitki örtüsü ormanlar ve savanlardır. Burada Gucarât dili konuşulur.

Başlıca şehirleri: Ahmedâbât, Surât (liman), BarOda, Bhavnagar (liman), Rackuut'dur.

GUDDE (Bak: BEZ)

GUGUK KUŞU, ötüşünde çıkardığı sesten adını alan, güvercin büyüklüğünde, gagası hafifçe eğri, sivri ve uzun kanatlı bir kuştur.

Guguk kuşu, yumurtasını başka kuşların yuvasına bırakır. Guguk kuşlarında eşli yaşama görülmez. Erkek sayısı, dişi sayısından çoktur.

Dişi kuş, yılda 20 kadar yumurta yapar. Guguklar bazen doğrudan doğruya başka kuşların yuvasına yumurtlarlar, bazen de yumurtladıkları yumurtayı ağızlarında taşıyarak başka kuşun yuvasına götürüp bırakırlar.

Guguk kuşu göçücüdür, ormanlık yerde yaşar.

Guinea

GUİNEA CUMHURİYETİ, Batı Afrika'da bir Müslüman devlettir. Kuzeyinde Portekiz Guineası, Senegal, Sudan; doğusunda Fildişi Kıyısı, güneyinde Liberya ve Sierra Leone, batısında Atlas Okyanusu vardır.

Nüfusu: 3.608.000, yüzölçümü: 280.900 km.², başkenti: Konakri (200.000)'dir. Dili: Fransızca ve yerli dilleri, parası: Guinea Frankı'dır.

Ülke yer yer dağlıktır. 2.000 metreye yaklaşan tepeleri vardır. Senegal ve Nijer nehirleri buradan doğar. Yağış çoktur. Kışın ısı ortalaması 22°, yaz ortalaması 31°'dir.

Burada, çoğu Fransız olan 8.000 Avrupalı vardır. Halkın kalanı zencidir. Bunların % 73'ü Müslüman, kalanı Putperesttir.

Başlıca ürünleri kahve, kakao, pirinç, kauçuk, boksit, alüminyum, demirdir. Ayrıca, meyve ve büyük baş hayvan da yetiştirilir.

GUİNEA KÖRFEZİ, Afrika'da Ekvator'un az üzerinde, batıda, Atlas Okyanusu'nun bir parçasıdır. Bu körfezin çevresindeki ülkelere eskiden «Guinea (Gine)» denirdi. Bu terim bugün bir coğrafya terimi olarak değerini kaybetmiştir. Bu körfez kıyılarında Fildişi Cumhuriyeti, Ghana, Togo, Dohomey, Nigeria, Kamerun, İspanyol Guinea'sı vardır.

GULLİVER, ünlü İngiliz yazarı Jonathan Swift'in yarattığı bir roman kahramanıdır. Swift'in «Gulliver'in Seyahatleri» adıyle yayınladığı eseri dünya edebiyatının adı en başta gelen eserleri arasına yerleşmiştir. Eser, ilk olarak 1726'da Londra'da yayınlandı.

Yazar, oldukça ince zekâlı ve çok kültürlü bir kişiydi ve «Gulliver'in Seyahatleri» ni, zamanın devlet adamlarını yermek için yazmıştı. Ama eser daha sonraları büyüklerden çok, çocukların sevdiği bir kitap durumuna geldi.

Yazar, eserin kahramanı olan Lemuel Gulliver'i serüvenci bir genç olarak sunar. Gulliver çalıştığı geminin batmasıyle denizin ortasında kalır ve yüzerek karaya çıkar. Burası Lilliput adını taşıyan ve cücelerin yaşadığı bir ülkedir.

Gulliver, ikinci yolculuğunu devlerin yaşadığı Brobdingnag ülkesine yapar.

GUPTALAR, 320 yılından 535 yılına kadar yaşamış bir Hint hanedanıdır. Bu hanedan Bihar'da gelişmiş ve bütün Ganj vâdisine yayılmıştır. Başkenti, bugün Patna denen «Paliputra» şehriydi. Çandragupta I tarafından kurulan devlet sırayla 7 imparatorun yönetiminden geçti. Akhunlar'ın istilâsı ile imparatorluk son buldu.

GURLULAR, Ortaçağ'da yaşamış bir Türk devletidir. Sınırlarını, Batı Horasan, Afganistan, Pencap, Belûcistan, Sind, Pathanistan, Racistan, Gucârat, Bihâr, Bengal, Assam, Delhi, Agra, Ud, Allahâbât bölge ve ülkelerini kaplamaktaydı.

Başkent Firuzkûh şehriydi. Bu şehrin yıkıntıları bugün Herat'ın batısında bulunmaktadır. 1009'da bu devletin Türk prensleri, Müslümanlığı kabul ettiler. Farsça daha sonra resmî dil oldu. En parlak dönemleri 1187 - 1206 yılları arasına raslar. Bu devre çok sürmedi. Öbür büyük Türk imparatorluklarının etkisi ve baskıları altına girdiler.

Gurlular'ın, Afganistan'daki toprakların Harzemşahlar, Hindistan'daki topraklarını da Hindistan Türk Memlûkleri miras olarak aldılar.

GUSTAF ADOLF (1594 - 1632), ünlü bir İsveç kralıdır. Hem iyi bir devlet adamı, hem de iyi bir kumandan olarak anılır. İyi bir eğitim ve öğretim görmüştü. Yalnız asker ve devlet adamı değil, aynı zamanda edebiyatı seven ve bilen bir kişiydi. Altı dil biliyor, bunları da okuyup yazabiliyordu. Müzikten çok anlardı. 1611 yılında, babasının ölümüyle tahta geçti.

Gustaf Adolf, yurdunun en karışık zamanında tahta geçmiş ve krallığı süresince hep yurdu için çalışmıştır.

6 kasım 1632 günü Lutzen savaşında ağır yaralandı. Savaşın karışıklığı içinde, onun öldüğü ancak savaşın sonunda anlaşıldı.

Gustaf Adolf

GUSTAF V (1858 - 1950), bir İsveç kralıdır. Babası Oscar II'nin ölümünden sonra tahta çıktı. Napoléon'un mareşallerinden Bernadotte'nin ailesinden gelir.

On yedi yaşında orduya, daha sonra üniversiteye girdi. Krallığı zamanında gezilere çıktı. İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkesini, bağımsızlığını ilân ederek savaştan kurtardı.

Kral, pek canlı ve hareketli bir kimseydi. Sporu çok sever, sporda büyük başarılar kazanırdı. 43 yıl saltanat sürdükten sonra öldü.

GUT, metabolizma bozukluğundan meydana geldiği sanılan ve eklemlerde dayanılması güç ağrılar yaratan bir hastalıktır. Daha çok ayak parmaklarında raslanır. Eklem şişer ve hassaslaşır. Hastalık aralıklı olarak devam eder. Tedavisi kesin olarak bilinmemekle birlikte, arazları kaldıracak tedaviler yapılmaktadır.

Gutemberg

GUTEMBERG, Johannes (1400 - 1468) baskı makinesini kullanılır hale getiren, baskı tekniğinin mucidi bir Alman'dır. Onun bu başarısı, uygarlığın ilerlemesinde en büyük adım sayılmış, çeşitli bilgi ve fikirler kolaylıkla ve çabuklukla kalabalıklara yayılarak insanlığın daha büyük bir hızla ileriye doğru gelişimini sağlamıştır.

Gutemberg, Mainz'de doğdu. Babası bir kuyumcuydu. Altın paralar üstüne şekiller yaparak para kazanırdı. Gutemberg'deki baskı merakının da babasının mesleğiyle ilgili olduğu söylenir.

Gutemberg, 1444 yılında Mainz'de bir basımevi kurdu. 1446'da ilk kitabını yayınladı. 1450'de Johann Fust ve Peter Schoeffer'le orta kbir basımevi açtı. Kısa zaman sonra ortaklarından ayrıldı. Yalnız çalışabilmek için borç aldı. Sonra bu borçların altından kalkabileceği gibi bir iş kuramadı. Borç içinde hayata veda etti. Gutemberg, kendi basımevinde elli kadar kitap basmıştır.

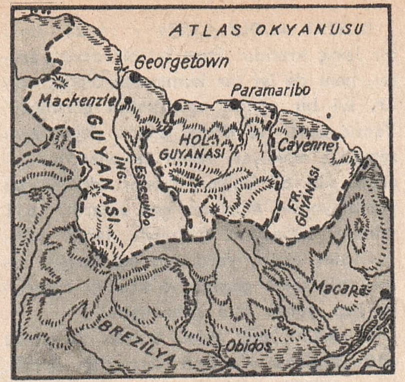

Guyana

GUYANA, Güney Amerika'nın kuzeyinde bir ülkedir. İngiltere, Holanda ve Fransa arasında paylaşılmıştır. Kuzeyde Atlas Okyanusu, doğuda ve güneyde Brezilya, batıda Venezuela ile sınırlanır.

İngiliz Guyanası; en batıdaki, en büyük ve kalabalık bölgedir. 1966'da İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı kalmak şartıyle bağımsızlığını kazanmıştır.

Nüfusu: 628.000, yüzölçümü: 215.000 km.², başkenti: Georgetown'dur.

Holanda Guyanası (Surinam): Guyana'nın ortada kalan bölgesidir.

Nüfusu: 324.000, yüzölçümü: 143.000 km.², başkenti: Paramaribo'dur.

Fransız Guyanası; Guyana'nın doğuda kalan bölgesidir.

Nüfusu: 35.000, yüzölçümü: 91.000 km.², başkenti: Cayenne'dir.

Her üç bölgede de balta girmemiş ormanlara sık sık raslanır. Yağış pek çoktur, aşağı yukarı yılda iki metreyi bulur. Hava son derece nemli ve sıcaktır. Bu yüzden buranın insanları kendilerinde çalışma isteğini fazlaca bulan insanlar değildirler.

Buralarda, Fransız, Fransız Melezi, İspanyol, İspanyol Melezi, Portekizli, Portekizli Melezi, Budist Çinli, Müslüman Hintli, Hindu, Kızılderili, Zenci, Flaman, Avrupalı Melez ve daha başka çeşit insanlar yaşar.

Fransız Guyanası'nda altın arayıcılığı pek önemliydi, gittikçe önemini kaybetmektedir. Bu bölgelerin başlıca zenginlikleri mısır, kauçuk, meyva, kakao, kahve, şeker kamışı, portakal, limon v.b.'dir.

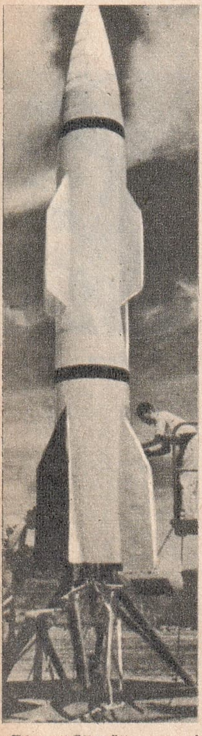

Bir güdümlü mermi

GÜBRE, bitkilerin kuvvetini ve dolayısıyle verimini artırmak için toprağa katılan ve besin maddesi sayılan çeşitli maddelerdir. Bitkiler, yaşama ve gelişmelerini sağlayan besinleri, topraktan alırlar. Bitki topraktan madensel tuzlar ve su, havadan da karbon dioksit alır. Bu maddeler bitki içinde çeşitli kimyasal değişmeler geçirerek bitkiyi meydana getirirler. Bitkinin ihtiyacı olan bütün maddeler toprakta yeteri kadar bulunmayabilir. Genellikle sürekli olarak kullanılan topraklarda bir besin azalması kendini gösterir. Bu durumda bitki gelişemeyecektir. Gelişmeyi sağlayabilmek için toprağa gübre adı verdiğimiz besin maddeleri katılır.

Gübreleri, a) Sunî gübre ve b) Tabiî gübre, diye ikiye ayırmak gerekir. Tabiî gübre çeşitli hayvan dışkıları ve çürümüş bitki artıklarıdır. Sun'i gübreler, çeşit çeşittir. Bitkiye göre gübre seçmek gerekir. Sunî gübre çeşitleri şunlardır: Potaslı, azotlu, fosfatlı, karışık, kireçli gübreler.

GÜC, fizikte hareket sağlayan kuvvete denir. Herhangi bir noktaya, herhangi bir makineye uygulanan kuvvet iş yapar. Bir kuvvetin etkisi altında bir sandalyeyi bulunduğu yerden çekmek, bir tekerleği döndürmek, bir taş parçasını iterek yerini değiştirmek, iş meydana getirmektir. İş yapan bir kuvvetin gücünü bulmak için «P = E : t» formülünü kullanmak gerekir. Burada (P) gücü, (E) işi, (t) ise işin yapılma süresini göstermektedir. İş birimi olarak «Jul» ü, zaman birimi olarak «saniye» yi alırsak, güc «watt» cinsinden çıkar. İşi «kgm» (kilogram - metre), zamanı «saniye» cinsinden alırsak güc kgm/sn (kilogram - metre/saniye) cinsinden çıkar. Pratikte kullanılan bir güc birimi daha vardır. Buna «beygir gücü» veya «buhar beygiri» denir. Bir beygir gücü 75 kgm.'lik iş yapan gücdür.

GÜDÜL, İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara iline bağlı 18.314 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.385 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 419 km.²'dir.

İlçe, Hızır dağının bazı kesimleriyle, Kirmir çayı çevresindeki düz alanları kaplar. Yağışlar, öbür İç Anadolu kesimlerindekine göre çoktur. Kışlar karlı, yazlar çok sıcak, yazla kış arasında ısı farkı büyüktür. İlçenin en önemli ürünü pirinçtir. Meyvacılık, bağcılık yapılır. Ayrıca, tiftik keçisi yetiştirilir.

İlçe merkezi Kirmir çayı vâdisinde kurulmuştur. Denizden 780 metre yüksekliktedir. Ankara'ya 92 km., en yakın demiryolu istasyonu Sincanköy'e 62 km. uzaklıktadır. Ankara - İstanbul asfaltına 52 km.'lik bir yolla bağlıdır.

GÜDÜMLÜ MERMİ, çeşitli hareketli araçlara uzaktan yöneltilebilen füzelere denir. Güdümlü mermiler, askerî kuvvetler tarafından savaşlarda kullanıldığı için, yapılışları büyük bir gizlilik içinde olur. Tiplerine göre bazı değişik özellikler göstermeleri tabiîdir.

Güdümlü mermiler yerden, havadan ve denizden atılabilirler. Bir savaş uçağı, yer-

deki ve denizdeki bir hedefe füze gönderebildiği gibi, uçmakta olan bir uçağı da füze atarak avlayabilir. Savaş uçakları birçok güdümlü mermi taşıyabilirler. Ama, her uçak bu işe elverişli yapılmaz.

Uzun menzilli mermiler daha etkilidir. Bu mermiler, yüzlerce kilometre uzaktaki bir yeri hedef olarak alabilirler. Bu mermiler, hedeflerini birkaç dakika içinde mahvederler.

Uçaklardan başka, savaş gemileri de çeşitli güdümlü mermi taşır. Gemiler, bu mermilerin karaya atılan cinslerini de taşırlar. Karaya atılan mermiler içinde en önemlileri «Polaris» adıyle tanınan mermilerdir. Bu mermileri denizaltılar, denizin içindeyken atabilmektedirler.

Güdümlü mermiler, hedeflerine radar sistemi sayesinde ulaşırlar. Radar hedefi belirler ve güdümlü mermi de radarın gösterdiği yoldan hedefe hareket eder. En modern usullere göre, bu işte kullanılan radarlar, merminin kendisine bağlanmıştır. Bu durumda güdümlü mermi, hem hedefe varan araçtır, hem de bu araca yol boyunca rehberlik eder.

Radar sisteminin dışında, hedef bulmada bir de giroskop sistemi kullanılmak-

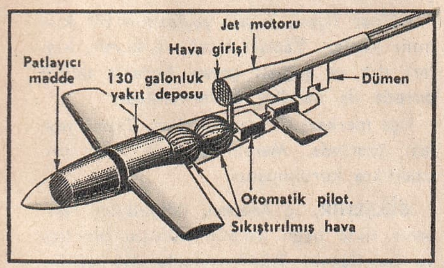

2. Dünya Savaşı'nda kullanılan güdümlü mermilerden «V - 1»

tadır. Bu sistemde güdümlü mermi, yerçekimi kuvveti yönünde hareket eder.

Bir başka yön bulma usulü de, yıldızlara göre yön bulma usulüdür. Otomatik pilot mermiye yerleştirilen küçük bir teleskop aracılığıyle yön bularak mermiye yön verir.

Otomatik pilot sisteminin kullanıldığı bu güdümlü mermiler, sanki içlerinde pilot varmış gibi yön alırlar. Güdümlü mermi, rüzgârların etkisiyle yönünde sapmalara uğradıkca, otomatik pilot bu sapmaları düzeltir.

Güdümlü mermiler çok yüksekten ve çok hızlı uçarlar. Bunları uçaksavar toplarıyle avlanmak veya uçaklarla takip ederek yakalamak mümkün değildir. Güdümlü mermilere karşı yine güdümlü mermiler kullanılır. Bir başka korunma sistemi de, güdümlü merminin elektronik beynini ve gözlerini şaşırtmaktır. Böylece merminin boş bir yer düşürülerek zararsız hale getirilmesi mümkün olur. Bugün, şehirleri korumak amacıyle güdümlü mermi birlikleri kurulmaktadır.

GÜHERÇİLE, tabiatta bulunan sodyum ve potasyum nitratlara denir.

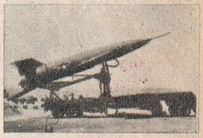

Atılmaya hazır bir güdümlü mermi

Güherçile, Şili ve Peru'da çok bulunur. Bu sebeple iyisi «Şili güherçilesi» adıyle meşhurdur. Endüstride, azotlu bileşiklerin yapılmasında kullanılmaktaydı. Şimdi bu alanda havanın azotundan yararlanılmaktadır. Gübre ve patlayıcı madde endüstrisinde kullanılmaktadır.

GÜL, gülgillerden, renklerinin ve kokusunun çekiciliğiyle çok aranıp, çok sevilen, aynı zamanda gülyağı yapmada endüstride de kullanılan bir çiçektir.

Yüzyıllardan beri birçok şaire ilhamını veren en önemli nesneler arasında gül de varır. Daha çok doğu ülkeleri edebiyatlarında ve bizim divan edebiyatımızda birçok şiirde adı anılır. Divan edebiyatı şairleri, hasreti anlatmak için, gül ile bülbülü birbirine vurgun birer sevgili olarak göstermiştir. Bülbül, gül için yanmaktadır.

Gül, hemen hemen dünyanın her yerinde yetiştirilebilir. Genellikle ılık iklimi sever. Gülün rengi ve kokusu cinslerine göre çok değişir. Yetiştirildiği ortamın şartları, gülün rengini etkiler.

Gül, killi toprağı seven, bol ışık isteyen bir çiçektir. Gül, iyi bir bakım ister. Islak yerler gül yetiştirmeye elverişli değildir. Taze gübre, gül yetiştirmede iyi bir besleyici olamaz. Güller fazla rüzgâra da dayanamazlar. Gül, normal olarak yılda bir defa, ilkbaharda açar. Yalnız şubat ve ağustos gibi yılın en soğuk ve en sıcak ayları hariç sık sık açan bir çeşidi daha vardır ki, buna «Yediveren Gülü» derler. Yediveren, ekim veya kasımda bahçeye dikilen uzun, yabanî gül çelikleri, ilkbaharda aşılanarak elde edilir. Gül ayrıca «adî» ve «katmerli» olarak ikiye ayrılır.

Gül

Gül yapraklarından fabrikalarda gülyağı elde edilir. Gül yağı, güle kokusunu veren sarı renkte, 30°'de kaynayan bir sıvıdır. Gülyağı, taze gülden elde edilir. İyice açılmış güller toplanarak özel kaplar içinde 75 kg. su içine 1 kilo gül yaprağı konarak kaynatılır. Böylece elde edilen gülsuyu, damıtılarak gülyağı elde edilir. Ayrıca evlerde «okkalık gül» denen kokulu adî gülden, saptan ayrılmış yaprakları kavanoza bastırılıp, üzerine çıkacak kadar su koymak ve bir müddet beklemek suretiyle gülsuyu elde edilir.

Memleketimizde en çok gül, Isparta dolaylarında yetiştirilmektedir. Dolayısıyle bu bölgede gülyağcılık çok gelişmiş durumdadır. Elde edilen gülyağının büyük bir kısmı dış ülkelere satılır.

GÜLBEDEN BEĞİM (1523 - 1603), Babür Şah'ın kızlarından biridir. Ana tarafından, Timuroğulları kanını taşımaktaydı.

Gül

Gülbeden Beğim'in ünü, «Hümâyûn - Nâme» adını taşıyan hatıralarından dolayıdır. Bu hatıralar Farsca yazılmıştır. İngilizce ve Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu hatıralar bugün bile heyecanla okunacak pek ilgi çekici satırlardan meydana gelmiştir.

GÜLER, Cemal Nadir (1902 - 1947), büyük bir Türk karikatüristidir. Babası Bulgaristan göçmenidir. Annesi Bursalı'dır. Öğrenimine Bilecik'te başladı. Bursa'da devam etti. Bazı işlerde çıraklık ederek hayata atıldı. Tabelâcılık, resim öğretmenliği yaptı. Cemal nadir, bir ara Bursa'dan Istanbul'a karikatürcülüğe geldiyse de tutunamayıp geri döndü. Daha sonra bir günlük gazetede çalışmak üzere yeniden Istanbul'a geldi. Bu geliş kesin bir geliş oldu ve Cemal Nadir Güler, zamanla memleketin en iyi karikatüristleri arasına girdi.

C. N. Güler

Karikatürleri tamamen yerli ve bizdendir. Amca Bey, Efruz Bey, Dalkavuk, Akla - Kara, onun yarattığı tiplerdir.

GÜLHANE HATTI HÜMÂYÛNU (Bak: TANZİMAT)

GÜLHANE PARKI, Istanbul'un en güzel yerlerinden olan Gülhane'de, aynı adla anılan büyük parktır. Gülhane Parkı'nın bir ucu Sarayburnu adı verilen deniz kıyısına açılır. Bu park, bir ara yazlık eğlencelerin kurulduğu bir yerdi. Ayrıca içinde küçük de olsa bir hayvanat bahçesi vardır. Atatürk'ün ilk dikilen heykeli de bu parktadır.

GÜLHATMİ, süs bitkilerindendir. Ebegümecigillerdendir. Yaz sonuna doğru çiçek açar. Çiçekleri katmerlidir. Gülhatmi, çeşitli renklerde olur.

GÜLLE, eskiden toplarda kullanılan mermidir. Taştan veya demirden, küre biçiminde yapılırdı. Bu gülleler çeşitli büyüklükte ve ağırlıkta yapılmaktaydılar. Osmanlı ordusu da gülle yapmada ve kullanmada ustaydı. Tarih boyunca, bir ton ağırlığı bulan, veya 2 km. uzaklığa atılabilen gülleler de yapılmıştır.

GÜLLE ATMA, atletizmin dallarındandır. Avuca sığacak büyüklükte demirden yapılan 7 kilo 257 gram ağırlığında bir gülleyi mümkün olduğu kadar uzağa atma esasına dayanır.

GÜLLÜ AGOP (1840 - 1891), Türk tiyatrosunun kurucusu sayılan oyunculardandır. Asıl adı Agop Vartoviyan'dır. Istanbul'da doğdu, Ermeni mektebinde okudu.

O sıralarda Istanbul'da yalnız Ermenice oyunlar oynanan iki tiyatro vardı. Bu iki tiyatrodan biri olan Şark Tiyatrosu'nda «İki Ahbap Çavuşlar» piyesini seyrederken tiyatroya girmeye karar verdi. Bu tiyatroda bir zaman çalıştı. Sonra İzmir'de bir amatör tiyatro kurdu. Sonra tekrar Şark Tiyatrosu'na girdi. Bu tiyatro dağılınca, diğer artistleri de yanına alarak meşhur «Gedikpaşa Tiyatrosu» nu kurdu. Burada Türkçe piyesler oynamaya başladı. Bunlar ilkin tercüme eserlerdi. Sonradan Ahmet Mithat, Âli Bey, Namık Kemal gibi kimseler de bu tiyatro için eserler yazdılar.

Bir ara Abdülhamit II'nin sarayında teğmen rütbesiyle tiyatroculuk yaptı. Dinini değiştirip Yakup Efendi oldu. Öldüğü zaman, saraydan çıkarılmış bulunuyordu.

GÜLNAR, Akdeniz Bölgesi'nde, İçel iline bağlı 36.373 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.983 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.079 km.²'dir.

Gülnar ilçesi, Taşeli yaylasının bir kısmını kaplar. Yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz iklimi burada da kendini göstermektedir.

İlçe merkezi Gülnar kasabası Taşeli yaylası üzerinde, Mersin şehrine 208 km. uzaklıkta kurulmuştur.

GÜLŞEHİR, İç Anadolu Bölgesi'nde Nevşehir iline bağlı 26.608 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.549 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 931 km.²'dir.

İlçenin bulunduğu Kızılırmak çevresinde düzlükler en çok 500 - 1.000 metre arasında yükseklikler gösterir. İlçenin kuzey ve güneyine doğru yükseklikler 1.000 metrenin üstüne çıkar. İklim serttir, kışlar soğuk, yazlar sıcaktır. Yıllık yağış tutarı azdır. İlçe, orman bakımından fakirdir. Buğday, arpa ve çavdar ekilir. Bağcılık da yapılır.

İlçe merkezi Kızılırmak vâdisinde, denizden 850 metre yükseklikte kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu olan Niğde'ye 102 km. uzaklıktadır. Nevşehir - Ankara yolu buradan geçer.

GÜLŞENÎ (1424 - 1537), tanınmış Türk mutasavvıflarındandır. Halvetî tarikatinin Gülşenî kolununu kurucusudur. Asıl adı İbrahim'dir.

Şair Mehmet'in oğludur. Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Amcasının yanında öğrenim gördükten sonra Tebriz'e gitti. O-

mer Ruşenî'ye intisap ederek tasavvufa daldı.

Kanunî'nin davetiyle İstanbul'a gelmiş, bir süre burada kalıp, tekrar Kahire'ye dönmüştür.

113 yaşında Kahire'de öldü, orada gömüldü.

GÜLTEKİN (Bak: KÜLTİGİN)

GÜMRÜK, bir memlekete, başka bir memleketten getirilen maldan alınan vergiye denir. Gümrük bir ülkenin endüstri alanını dış pazarlara karşı ayakta tutmak ve devlet hazinesine gelir sağlamak amacıyla alınır. Bazen yalnız bir ülkeye giren maldan değil, bir ülkeden çıkan maldan da gümrük alınabilir. Yalnızca ülkenin gelirini arttırmak için alınan gümrüğe, «gelir gümrüğü», endüstri alanını korumak için alınana, «koruyucu gümrük» denir.

GÜMRÜK VE TEKEL BAKANLIĞI, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda gümrük ve tekel işlerini, tekel maddelerinin yapımını ve satışını yöneten bakanlıktır.

Bu bakanlık 30 aralık 1931 tarih ve 1909 sayılı kanunla kurulmuştur. Bu kuruluş, önceleri Gümrükler Genel Müdürlüğü olarak Maliye Bakanlığı'na bağlı çalışıyordu.

Yarı askerî bir teşkilât olan Gümrük Muhafaza Teşkilâtı da bu bakanlığa bağlı olarak çalışmaktadır.

Tekel Genel Müdürlüğü'nün merkezi İstanbul'da, Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün ise merkezi Ankara'dadır.

Tekel Genel Müdürlüğü, tütün, ispirto, ispirtolu içkiler, tuz, barut, av malzemesi, patlayıcı maddeler, tabanca ve çay maddelerini işletir. Ayrıca, çakmak, çakmak taşı, oyun kâğıdı, kibrit, kahve gibi çeşitli maddelerin kaçakçılığını önler.

GÜMÜLCİNE, Batı Trakya'nın merkezidir. Eski bir Türk şehridir. Bugün «Komotini» adını taşımaktadır. Nüfusu 33.000 kişinin çoğunluğunu Türkler teşkil eder. Gümülcine şehrinde Türkler'den kalma birçok anıt ve başka tarihî eserler bulunmaktadır.

GÜMÜŞ, parlak beyaz renkte, pas tutmayan, kolay işlenen ve bu bakımlardan kuyumculukta çok kullanılan değerli bir madendir. Simgesi: Ag, atom ağırlığı: 107,88; aton no: 47; yoğunluğu: 10,50; ergime nok.: 960,50°; kaynama nok.: 2.100°'dir.

Gümüş normal sıcaklıkta elektriği çok iyi iletir. Çok ince levhalar haline getirilebilir.

Gümüş, çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. M.Ö. 2500 yıllarında gümüşün Çin'de bilindiği söylenir.

1965 istatistiklerine göre dünyada en çok gümüş elde edilen ülke Peru'dur (1284 ton). Onu 1254,5 tonla Meksika, 1213 tonla A.B.D., 1025,3 tonla Kanada, 700 tonla S.S.C.B., 525,6 tonla Avustralya takip etmektedir.

Türkiye'de gümüşe «galen» le birlikte raslanır. Bolkar dağında, Gümüşdağ'da, Akdağ'da gümüş bulunur.

Gümüş, filizlerinden çeşitli usullerle ayrılarak elde edilir. Gümüş birçok madenlerle alaşım yapar. En önemli alaşımları altın, bakır ve plâtinle yaptığı alaşımlardır. Gümüş alaşımları süs eşya yapımında kullanılırlar.

Gümüş, süs eşya yapımından başka, elektrik endüstrisinde, sigorta ve elektrotlarda, kimya aletlerinde ve tıbbî aletlerin yapımında kullanılmaktadır. Gümüş, ayna yapmada da kullanılır. Eskiden gümüş çok pahalıydı ve ayna yapımında cıva kullanılırdı. Gümüş ucuzladıkça, ayna yapımında daha çok kullanılmaya başlanmıştır.

Gümüşün bileşiklerinden gümüş nitrata «cehennem taşı» denir. En çok kullanılan, en önemli bileşiğidir. Aynacılık, fotoğrafçılık ve çeşitli kaplama işlerinde bu bileşikten geniş ölçüde faydalanılır.

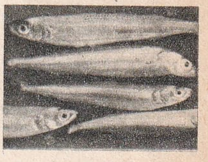
Gümüş balığı

GÜMÜŞ BALIĞI, tropikal bölgelerin denizlerinde ve ılık denizlerde ve sahillerimizde bulunan bir balık çeşididir. Uzunluğu 15 santim kadardır. Denizin kumsal ve çakıllık bölgelerini sever. Bazı cinsleri tatlı sularda da görülmüştür. Deniz yüzüne yakın gezdiklerinden çabuk avlanırlar. Her mevsimde bulunursa da, en lezzetli zamanı baharda mart ve nisan aylarıdır.

GÜMÜŞANE, Karadeniz Bölgesi'nde, Doğu Karadeniz bölümünde 262.731 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 31.957 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 10.227 km.²'dir.

Gümüşane'nin genel görünüşü

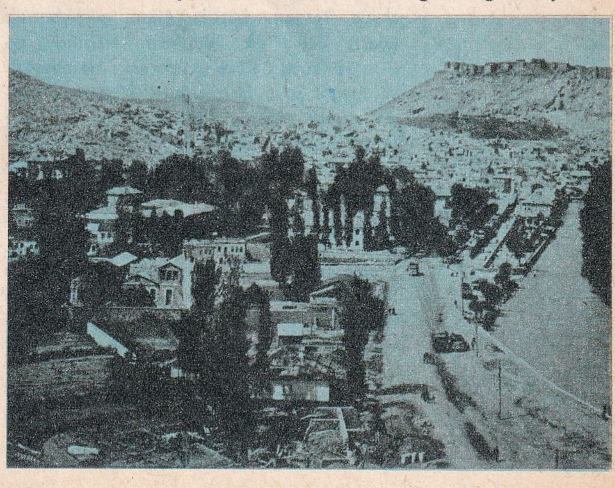

Topraklarını kuzeyde Trabzon, doğuda Erzurum, güneyde Erzincan, batıda Giresun çevirir. Merkez ilçesinden başka Bayburt, Kelkit, Şiran ve Torul ilçeleri, bunlara bağlı 12 bucağı ve 502 köyü vardır.

Gümüşhane, Trabzon dağlarının güney kesimlerini kaplar. Bu dağların güneyinde Harşit çukurluğu, onun da güneyinde Gümüşane dağları yer alır. Gümüşane dağları, yüksekliği 3.300 metreye kadar varan dağlardır.

Ş. Günaltay

Harşit çukurluğunda kışlar ılık geçer. Yazlar da çok sıcak değildir. Yüksek kesimlerde ısı düşük ve yağış miktarı fazladır.

Gümüşane ilinin toprakları üç ayrı yönde giden akarsularla sulanır. Doğuda Çoruh büyük bir eğri çizer. Kelkit ve Harşit'in kaynakları da Gümüşane ili içerisindedir.

Burada arazi çokça engebeli olduğundan tarıma elverişli değildir. Buna rağmen bu bölgede tarım, en başta gelen çalışma alanlarından biridir. Tahıllar içinde en çok buğday yetiştirilir. Karadeniz Bölgesi'nde çok ekilen mısıra Gümüşane'de pek rağbet edilmez. Meyvacılık oldukça gelişmiştir. Elması ve armudu yalnız civarında değil, bütün Türkiye'de çok meşhurdur.

Gümüşane şehri, Harşit çayının iki yakasına oturmuştur. Şehir dağlar arasında 7 km. kadar uzanır. Denizden yüksekliği 1.150 metredir. Gümüşane ilinin merkezi olan Gümüşane şehri, oldukça sevimli bir şehirdir. Eskiden şehir çevresinde gümüş yatakları işletilmekteydi. Bu ocaklar kapandıktan sonra yavaş yavaş şehir önemini kaybetmiş ve bugünkü durumuna gelmiştir.

GÜMÜŞHACIKÖY, Karadeniz Bölgesi'nde, Amasya iline bağlı 42.564 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.199 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 819 km.^{2}dir.

Bu ilçe, Orta Karadeniz bölümünün az yüksek dağlarını kaplar. Başlıcaları: Kuzeyde Tavşan, batıda Alan, güneybatıda Eğerli dağlarıdır. Bunların arasında da Gümüş suyu, Köseler deresi, Hamamözü ve İnegöl suyu çevresindeki düzlükler vardır. İlçede yazları sıcak ve kışları ılık bir iklim hüküm sürer. Dağlarında ormanlar vardır. Gümüşhacıköy halkı genellikle tarımı iş edinmiştir. Tahıl, haşhaş, tütün, şeker pancarı ekilir. Meyvacılık da ileridir.

İlçe merkezi, Sıvas - Samsun demiryolu üstündeki Havza istasyonuna 50 km. uzaklıkta, denizden 810 metre yüksekte kurulmuş, yeşillikler içinde şirin bir kasabadır.

GÜN (Bak: GECE ve GÜNDÜZ)

GÜNALTAY, Şemseddin (1883 - 1961), tanınmış tarihçilerimizden ve devlet adamlarımızdandır. Erzincan'ın Kemaliye kazasında doğdu. Yüksek Öğretmen Okulu fen şubesini bitirdi. Medrese müderrisliği, daha sonra Ankara Üniversitesi tarih profesörlüğü yaptı. Daha sonra kendisine ordinaryüs unvanı verildi.

Şemseddin Günaltay tarihçiliğini İslâm dini üstüne derin ve ciddî çalışmalarıyle birleştirmişti. Politika hayatı ise çok eskilere, İkinci Meşrutiyet'e kadar dayanır. Şemseddin Günaltay, 1950 seçimleri sırasında CHP hükümetinin başbakanıydı. Son olarak Kurucu Meclis'te bulundu. Ekim 1961 seçimlerinde İstanbul senatörü seçildiği sırada öldü. Uğraştığı konularla ilgili eserleri vardır.

GÜNBATISI, güneşin battığı yöne ve bu yönden gelen rüzgâra verilen addır.

GÜNDOĞMUŞ, Akdeniz Bölgesi'nde, Antalya iline bağlı 16.368 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.662 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.323 km.^{2}'dir.

Batı Toroslar'ın yüksek zirvelerinden olan Geyik dağı (2.890 m.), Gündoğmuş ilçesinin sınırları içindedir. Arazi güneybatıya doğru alçalır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar ılık ve yağışlıdır. Dağlar ormanlıktır. Gelir kaynağı ormancılıktır. Üretilen tahıl ihtiyaca yetmez.

İlçe merkezi, Geyik dağının güneybatı eteklerinde, denizden 900 metre yükseklíktedir. Antalya'ya 138 km.'lik bir yolla bağlıdır.

GÜNDOĞUSU (Gündoğrusu), güneşin doğduğu yöne ve bu yönden gelen rüzgâra verilen addır.

GÜNDÖNÜMÜ, kuzey ve güney yarımkürelerinde geceyle gündüzün birbirine eşit olduğu zamana verilen addır. Kuzey yarımküresinde 21 aralık ve 21 haziran gündönümüdür.

GÜNDÜZ (Bak: GECE, GÜNDÜZ)

GÜNEŞ, dünyamızın da dahil olduğu Güneş Sisteminin merkezi, aynı zamanda dünyamıza en yakın olan yıldızdır. Bize büyük görünmesinin sebebi de bu yakınlığıdır. Güneşten sonra bize ikinci yakınlıktaki yıldız güneşten 300.000 defa uzaktır.

Güneş, dünyamıza ısı ve ışık dolayısıyle hayat veren kaynaktır. Güneş olmasaydı dünyamızda hayat olmayacaktı.

Güneş, kendi sistemindeki gezegenlerin merkezidir. Bu gezegenler, güneş etrafında yörünge çizerler. Demek ki, bu gezegenleri ayakta tutan da güneştir. Güneşin etrafındaki dönüşünü 365 gün 6 saatte,

yani bir yılda tamamlayan dünyamız, bu yolculuğu boyunca mevsimleri; kendi etrafında dönüşünü de yirmi dört saatte, yani bir günde tamamlayarak, geceyle gündüzü meydana getirir.

Güneş, 1) Işıkküre, 2) Renkküre ve 3) Taç olmak üzere üç kısımda incelenir. Birinci kısmı herhangi bir kimse çıplak gözle seyredemez, ancak güneşin doğuş ve batış zamanlarında seyredebilir. Renkküre, ışıkküre'nin üstündeki kısımdır. Burası parlak kırmızı renkte olduğu için «renkküre» adını alır. Taç kısmı da güneş tutulmaları sırasında güneşi saran kalın bir taç olarak kendini gösterir.

Güneş, kızgın gazların meydana getirdiği bir küredir. Işıkküredeki sıcaklık 5.800°'dir. Güneşin merkezinde sıcaklık 20.000.000°'yi bulmaktadır. Güneşin merkezinde 1 sm.^{2}'ye düşen basıncın 500.000.000 ton kadar olduğu hesaplanmıştır.

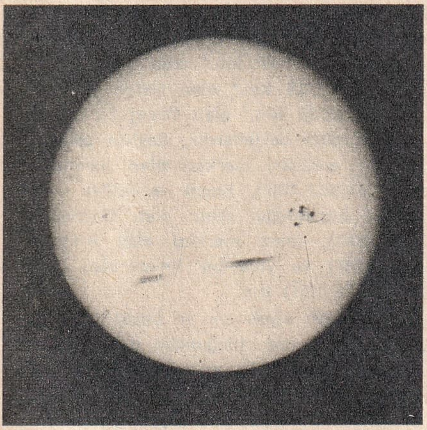

Güneşin teleskopla çekilmiş son fotoğraflarından biri

Güneşin yoğunluğu, suyun yoğunluğunun 1,14'ü kadardır. Dünyanın yoğunluğu, suyun yoğunluğunun 5,5 katıdır. Bundan anlaşılacağı üzere dünya, güneşten daha ağırdır.

Güneşin dünyadan uzaklığı 149.500.000 km.'dir. Yarı çapı ise 695.500 km.'dir. Hacmi, dünya hacminin 330.000 katı kadardır. Kütlesi, dünyanın 1.300.000 katı kadardır.

Teleskopla güneşe baktığımız zaman ışıkküre'de bazı lekelerle karşılaşırız. Bu lekeleri bazen isli cam ardından da seyredebiliriz. Galile, bu lekelerin hareketini göz önüne alarak güneşin ekseni etrafından döndüğünü ileri sürmüştü.

Güneş lekelerinden bazısı birkaç saat içinde görülüp kaybolduğu halde, bazıları aylarca devam eder. Bu lekelerin bazıları dünyadan birkaç kat büyük olur.

Yapılan araştırmalara göre güneşin de dünya gibi birkaç milyar yaşında olduğu ortaya çıkmıştır.

GÜNEŞ ÇARPMASI, güneş ışınları altında uzun zaman kalan insanların tutuldukları bir hastalıktır. Güneş çarpmasına tutulan insan, vücudunda büyük kırıklık ve hatta baygınlık duyabilir. Baş dönmesi, mide bulantısı, sürekli olur. Güneş çarpmasından korunmak için, uzun zaman güneşte durmaktan sakınmalıdır.

GÜNEŞ SAATİ, güneşin gökte çizdiği harekete göre yerde bıraktığı bölgenin biçiminden yararlanılarak yapılan bir çeşit basit saattir. En basit şekli olarak, yere bir çubuk dikmek ve onun verdiği gölgeyi izlemekle zaman hakkında bir fikre varmak mümkündür.

GÜNEŞ SİSTEMİ, güneşle, güneşin etrafındaki yörüngelerin üzerinde dolaşan gezegenler ve bu gezegenlere bağlı uyduların hep birlikte meydana getirdiği uyarlı ve hareketli topluluğa denir.

Güneş sisteminin oluşu, evrenin oluş zamanlarına varır. Evrenin oluşu sırasında bulutsu gaz kümeleri vardı. Güneş sistemi de, bu bulutsu gaz kümelerindendi. Hızla dönen gaz kümeleri zamanla yoğunlaştı. Güneş sistemini oluşturan gezegenlerin nasıl meydana geldikleri üstüne, öteden beri bilginler tarafından öne sürülen görüşler, birbirini pek tutmamaktadır. Bir görüşe göre bu gezegenler önceleri güneşi çevreleyen gaz halinde bir halkadan başka bir şey değildi. Bu halkadaki yoğunlaşmalarla gezegenler meydana geldi. Yüzyılımızın başlarında yeni bir görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşe göre gezegenler, güneşle bir başka yıldız arasındaki çarpışma sırasında kopan parçalardan ibaretti Bu yeni görüş de pek uzun ömürlü olmamıştır. Onun sarsılmasından sonra gene gezegenlerin, önceleri güneşi çevreleyen gaz halinde bir halka oldukları, sonradan yoğunlaştıkları görüşüne dönüldü. Çok daha sonraları geliştirilen bir görüşe göre, güneş bulutsusunun kütlesi, güneşin kütlesinin % 10'u kadardı. Bu bulutsunun çekim kuvvetlerinin etkisinde parçalanması sonucunda parça parça yoğunlaşmalar oldu. Kupier tarafından ortaya atılan bu görüş oldukça ilgi çekici bir görüştür. Kupier'e göre gezegenler bu oluş safhasında tam bir karanlık içindeydiler. Güneş bile o zamanlar ışık yayabilecek yoğunlukta değildi. Güneş daha sonra yoğunlaşacak ve ısısı arttığından ışın saçmaya başlayacaktır.

Güneş üzerindeki alevler çoğu zaman dünyamızın 30 misli büyüklüğünde yer kaplar.

Gezegenlerin uydularının da gezegenleri meydana getiren şartlara benzer şartlar altında oluştukları görüşü yaygındır. Ancak, ay hakkında görüşler biraz değişik olmaktadır. Bütün uyduların kütleleri ana gezegenin kütlesinin binlerce katı küçük olduğu halde, ay, dünyanın sadece 81'de biri kadardır. Bunu göz önünde bulunduran bilginler, ayla dünyanın çift - yıldız olarak meydana geldiğini düşünmektedirler. Nitekim Darwin, incelemeleriyle, çok önceki zamanlarda ayla dünyanın pek yakın iki komşu oldukları görüşüne varmıştır. (Bak: GEZEGENLER)

GÜNEŞ TUTULMASI (Bak: AY ve GÜNEŞ TUTULMASI)

GÜNEY, Ege bölgesinde, Denizli iline bağlı 15.414 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.416 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 534 km.²'dir.

İlçe, Büyük Menderes havzasının yukarı kesimine düşer. İlçe, nehir çevresindeki ovanın bir kısmını ve bu ovayı çeviren dağlardan bazılarını sınırları içine alır. Bu bölgede hafif bir Akdeniz iklimine raslanır. İlçenin düzlük alanlarında tarım yapılır. Bağcılık, tütüncülük ve hayvancılık da önemlidir.

İlçe merkezi, Denizli şehrine 76 km. uzaklıkta, denizden 900 metre yükseklikte kurulmuştur. Kasabaya gidip gelmek için İzmir - Afyon demiryolu üzerinde bulunan Sarayköy ve Eşme istasyonlarından faydalanılır.

GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ, Güney Afrika'da bir devlettir. «Güney Afrika Birliği» diye de adlandırılır. Kuzeyinde Güneybatı Afrika, Bechuanaland, Rodezya, Swasiland, Mozambik, doğusunda Hint Okyanusu, güneyinde ve batısında da Atlas Okyanusu vardır.

Nüfusu: 18.300.000, yüzölçümü: 1.222.895 km.², başkenti: Capetown ve Pretoria; dili: İngilizce ve yerli dilleri; dini: Hıristiyan ve Putperest; parası: Rand'tır.

Bu ülkenin doğu bölümleri genel olarak dağlıktır. Yükseklik 3.280 metreyi bulur. Oranj ile Limpopo, ülkenin belli başlı nehirleridir. Bitki örtüsü oldukça değişiktir. Güney kıyılarında Akdeniz bitkilerine raslanır. Kuzeybatı şeridinde çöl bitkileri vardır. Kuzeydoğu şeridinde ise muson ormanları yer alır. İç kısımlar bozkırlar ve çorak bölgelerle kaplanmıştır.

Güney Afrika Cumhuriyeti 4 devletten kurulmuş bir birleşik devlettir. Yüzölçümü: 286.053 km.² olan Transaval, yüzölçümü: 716.867 km.² olan Kap, yüzölçümü: 91.382 km.² olan Natal, yüzölçümü: 128.580 km.² olan Oranj bu birliği kurmuş olan devletlerdir. Başlıca şehirleri: Bir endüstri merkezi olan Johannesburg (1.267.400), liman ve millet meclisinin bulunduğu şehir olan Capetown (887.800), idare merkezi olan Pretoria (466.000) ve yine bir liman olan Durban (655.000) dır.

Bu ülkede siyah ırk ve beyaz ırk meselesi, her yerde olduğundan daha şiddetli olarak kendini duyurur. Siyah ırktan gelenlerin hakları son derece sınırlanmıştır. Beyazlar, siyahların siyasî haklar elde etmelerinden korkmaktadırlar.

Burada yaşayan insanlar, Avrupalı beyazlar, Asyalılar, Avrupalı - Bantu Melezler ve Zencilerdir. Zenciler ülkenin yerli halkıdır, kendi ülkelerinde köle hayatı yaşarlar.

Güney Afrika Cumhuriyeti, dünyanın en önemli maden ülkelerinden biridir. Altın ve elmas gibi pek değerli madenler topraklarında bulunduğundan, öteden beri beyazların ellerinden kaçırmak istemedikleri bir yer olmuştur.

Ülkede tarım da yapılır. Tahıl ve meyvacılıkta çok gelişmiş oldukları söylenemez.

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 7 üniversite vardır. Pretoria üniversitesi aralarında en eskisidir. 1873'te kurulmuştur. Flamanca (Holanda dili) eğitim yapar.

20. yüzyılda kurulan diğer, Capetown, Durban, Grahams üniversitelerinde, İngi-

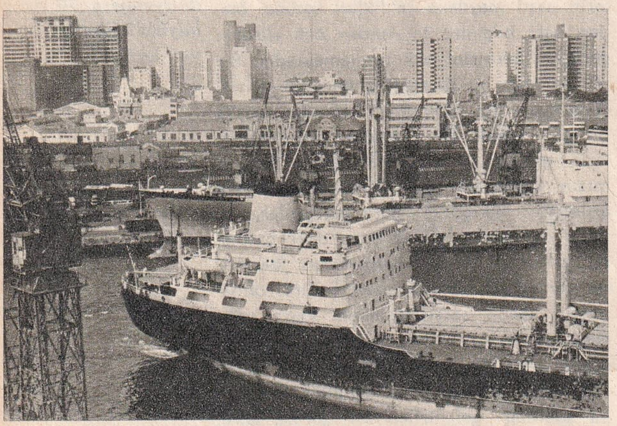

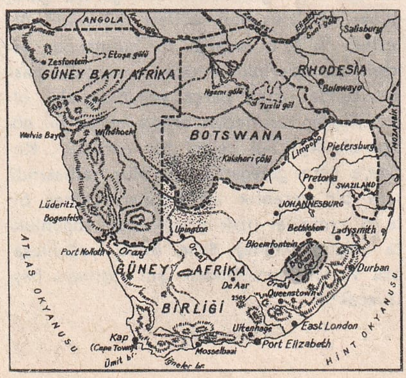

Güney Afrika Cumhuriyeti'nin önemli limanlarından Durban ve ülkenin haritası

lizce ve Johannesburg, Blomfontein, Potchefstroom üniversitelerinde de Flamanca eğitim yapılır.

GÜNEY AMERİKA (Bak: AMERİKA)

GÜNEY ARABİSTAN FEDERASYONU, Arap yarımadası güneyinde, Aden körfezi kıyısında bağımsız bir devlettir. Nüfusu: 785.000; yüzölçümü: 56.892 km.^{2}'dir. Başkenti: El İttihat kasabasıdır. 1956'da o civarda bulunan İngiliz himayesindeki emirliklerinin 6'sının meydana getirdiği bu federasyona, 1962'de yenileri katılmış, 1963'te Aden'deki İngiliz kolonisi de federasyona üye olmuş ve 1968'de de federasyon, bağımsızlığına kavuşmuştur. Başlıca gelir kaynağı petroldür.

GÜNEY CAROLİNA, Amerika Birleşik Devletleri eyaletlerinden biridir ve Kuzey Carolina eyaletinin güneyinde kalan, genellikle A.B.D.'nin tarımla geçinen, öbür eyaletlerine göre çok az zenginlikleri bulunan bir eyalettir. Nüfusu: 2.383.000, merkezi: Columbia şehridir. Kuzey Amerika kıtasının güneydoğusuna düşer. Kuzey Amerika Kıtasını doğu kesimde, kuzeyden güneye doğru geçen karayolu bu eyaletten de geçmektedir.

GÜNEY ÇİN DENİZİ, Büyük Okyanus'un bir koludur. Güneydoğu Asya kıyılarıyle Borneo ve Filipinler tarafından sınırlanmıştır. Yüzölçümü: 2.000.000 km.^{2}'yi geçer. Derinliği birçok yerlerde 200 metre kadardır. Ancak Filipinler'e doğru 2.500 metreyi bulur. Güney Çin Denizi'nde birçok ada vardır. Bu denizde sık sık tayfunlar olur. Gene bu denizde depremlere ve yanardağ patlamalarına da çok rastlanır. Güneydoğu Asya'nın birçok önemli nehirleri bu denize dökülmektedir.

GÜNEY, Eflâtun Cem (1896 -), günümüz yazarlarındandır. Hekimhan'da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Sıvas'da yapmıştır. 1918 yılında öğretmenliğe başladı. Çeşitli eğitim görevlerinde ve öğretmenliklerde bulundu. Bu arada birçok dergi çıkarmıştır.

Eflâtun Cem Güney, bizim folklor kaynaklarımıza inerek, onları değerlendirmeye uğraşan bir yazardır. Anadolu'dan sayısız Türk masalı derlemiştir.

Eserlerinden bazıları: Bir Varmış Bir Yokmuş, Dertli Kaval, Evvel Zaman İçinde, Gökten Üç Elma Düştü, Az Gittim Uz Gittim v.b.

GÜNEYBATI AFRİKA, Güney Afrika Birliği'nin yönetiminde bir ülkedir. Kuzeyinde Angola, doğusunda Bechuanaland, güneydoğusunda ve güneyinde Güney Afrika Birliği, batısında Atlas Okyanusu vardır. Nüfusu: 574.000, yüzölçümü: 822.876 km.^{2}; başkenti: Windhock (39.000)'dur.

Güneyde Karas dağları 2.202 metreye çıkar. Çöllük ve çorak yerler çoğunluktadır. Yağış çok azdır. Yıllık ısı ortalaması 25°'dir.

Ülkede Avrupalı ve zencilerden başka, Hotanto ve Boşimanlar yaşar.

Güney Batı Afrikalılar küçük ve büyük baş hayvan yetiştirerek geçinirler. Bazı bölgelerde mısır ekilir. Uranyum, bakır, altın, gümüş başlıca toprak altı zenginlikleridir.

GÜNLÜK, insanlar tarafından kendi elyazılarıyle tutulan gündelik notlara denir. Çoğunlukla adı herkes tarafından bilinen kişiler, bunlar arasında da daha çok ünlü yazarlar gündelik duygu ve düşüncelerini, kısa notlar halinde yazarlar. Günlükler çoğunlukla yazarının ölümünden sonra yayınlanır.

R. N. Güntekin

GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1889 - 1956), tanınmış romancılarımızdandır. İstanbul'da doğmuş, Londra'da ölmüştür. İstanbul'da gömülüdür.

İlk öğrenimini Çanakkale'de yaptı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1913'te Bursa'da Fransızca öğretmenliğine başladı. Daha sonra öğretmenliklerde, eğitim memurluklarında, en sonra da Paris Kültür Ataşeliği görevinde bulundu.

Eserlerini temiz bir Türkçe ile yazmış, konuları aşırıya kaçmayan bir duygusallık içinde, idealizme kayan bir gerçekçilik açısından işlemiştir. Romanlarından başka, kısa hikâye ve piyesleri de vardır.

Eserlerinden bazıları: Çalıkuşu, Damga, Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Acımak, Yaprak Dökümü, Miskinler Tekkesi.

GÜRAN, Nazmi Ziya (1881 - 1937), tanınmış ressamlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. Soyu, meşhur Molla Güranî ailesine dayanır. 1901'de Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra, Sanayii Nefise Mektebi'ne girdi ve 1908'de mezun olup Paris'e resim tahsil etmeye gitti. Paris Güzel Sa-

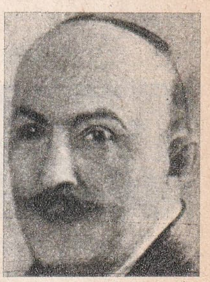

N. Z. Güran ve bir tablosu: «Nusretiye Camisi»

natlar Mektebi'nde ressam Coron'un atölyesinde çalıştı. 1912'de Paris resim sergisine bir resim kabul ettirebildi. 1913 sonlarında Türkiye'ye dönerek, resim öğretmenlikleri, müfettişlik ve müdürlüklerde bulundu. Türk tarihine ait resimlerinden başka, sanatçının çok sevdiği İstanbul'un, sisli sabahlarını gösteren tabloları çok dikkati çekmiştir.

GÜRCİSTAN, Sovyetler Birliği'ne bağlı bir cumhuriyettir. Kuzeyde Rusya, doğuda Azerbeycan, güneydoğuda Ermenistan, güneybatıda Türkiye, batıda Karadeniz ile sınırlıdır.

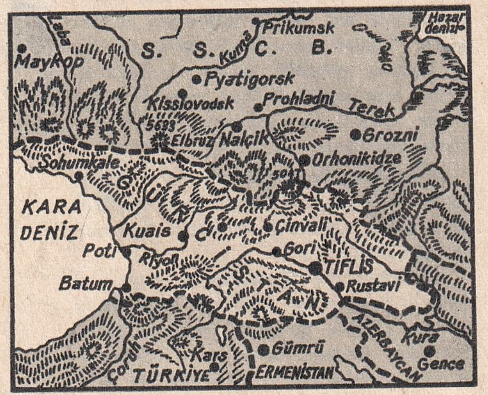

Gürcistan

Nüfusu: 4.044.000; yüzölçümü: 69.700 km.²; başkenti: Tiflis (786.000)'dir.

Kafkas dağları Gürcistan'ı Rusya'dan ve Kuzey Kafkasya eyaletinden ayırır. Oldukça dağlık bir ülkedir. Kıyılarında Akdeniz iklimi, iç kısımlarda kara iklimi görülür. Yıllık yağış ortalaması 1,5 metre kadardır. Ocak ayı ortalaması 2°'dir. Temmuz ayı ortalaması ise 26°'dir. Bağları ve meyva bahçeleriyle büyük bir zenginlik gösterir. Başlıca şehirleri: Tiflis'ten başka Kütais (114.000), Batum (82.000) ve Sohumkale (64.000)'dir.

Gürcistan'da yaşayan insanların sadece % 61'i Gürcü, geri kalanı Türk, Rus, Ermeni, Çerkez, Abaza, Acar, Oset ve Çeçen'dir. Gürcüler Ortodoks'turlar. Aralarında Müslüman olanlar da vardır.

İlk önceleri İran'la Roma, daha sonraları İran'la Bizans arasında çekişmelere sebep olan bu ülke zamanla çeşitli Türk kavimlerinin istilâsına uğradı. Selçuklu Türkleri 1049 yılından başlayarak ülkeye girdiler.

Gürcistan Krallığı, Selçuklular'a uzun zaman vergi vermek zorunda kalmıştı. Fatih devrinde (1451 - 1481) Osmanlılar da Gürcistan'ı almaya kalktılar. 1549' da Gürcistan'ın bir bölümü Osmanlı Devleti'ne katıldı. Daha sonra İran'ın egemenliği altına giren bu ülke, bu egemenliğe karşı baş kaldırdı ama, sonuç hiç de iyi olmadı. Aga Mehmet Han Kaçar bu hareketi Tiflis'i yakmakla cezalandırdı. Ruslar 1810 yılından sonra bu ülkeyi bir eyalet şeklinde kendilerine bağladılar. Kafkasya'nın idare merkezi olarak da Tiflis'i seçtiler.

1918'de Gürcistan bağımsız oldu. Ruslar 1921'de Gürcistan'ı aldılar.

GÜREŞ:

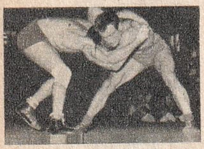

Serbest güreş

Yağlı güreş

GÜREŞ, iki kişinin, belli kurallara uyarak, bir minder üzerinde birbirinin sırtını yere değdirmeye çalışmasıyla yapılan spordur. Bu spor, tarihten beri Türkler'in ata sporudur ve Türkler'in kuvvetini dünyaya ispatlayan bir önem taşır.

Güreş, en eski zamanlarda Türkler, Yunanlılar ve Romalılar arasında raslanan bir spordu. M.Ö. 648'de yapılan Olimpiyat Oyunları'nda güreş karşılaşmalarına da yer verilmişti. O sıralar güreş, bugünkü güreştekine az benzeyen değişik kurallarla oynanıyordu. Boks da güreşin içindeydi ve «pankreas» diye adlandırılan bu güreş çeşidi bugünkü güreşten çok sert bir oyundu. «Pankreas» güreşi hâlâ bazı memleketlerde, eski şiddetini kaybetmiş olarak ve daha çok bir gösteri mahiyetinde devam eder.

Bugün, genel güreş anlayışı içinde üç çeşit güreş yapılır. 1) Greko - romen, 2) Serbest güreş, 3) Yağlı güreş.

Güreş kuralları, bugüne kadar birçok değişikliklere uğramıştır. Önceleri 15 dakika olan güreşme süresi 10 dakikaya indirilmiştir. Güreş karşılaşmaları 8 X 8 metre genişliğinde, yanında iki metrelik boşluk bulunan bir minder üstünde yapılır. 1 orta hakemine, 3 yan hakemi yardım eder. Olimpiyat karşılaşmaları ve Dünya Şampiyonlukları 6 X 6 metre genişliğindeki minder üstünde yapılır.

Greko - romen güreş kurallarıyla, serbest güreş kuralları arasında büyük değişiklikler vardır. Greko - romande sadece belden yukarı güreşilir. Serbest güreşte güreşçiler birbirlerini istedikleri yerden tutabilirler.

On dakika süren güreş karşılaşması, beş dakikalık iki devre içinde yapılır. Son değişikliklere göre güreşçilerin kura ile üstte veya altta çalışmaları mecburiyeti kaldırılmış, iki devre arasına bir dakikalık dinlenme süresi konmuştur.

Güreş orta hakemi tarafından yönetilir. Yan hakemlerin güreşin yönetiminde söze karışmaya hakları yoktur. Onlar ancak verdikleri puanlarla jüri kararına etkili olabilirler.

Bir güreş boyunca güreşçiye puan kazandıran hareketler şunlardır:

Güreş sırasında güreşçinin rakıbini al-

tına alıp, onun üstüne çıkması, rakibinin omuz başını yere değdirebilmesi. Hakemler kötü puan da verirler. Kötü puan güreşçinin kaçak ve favullu güreşmesi sebebiyle verilebilir.

Rakibini altına alarak onu 5 saniyeden fazla bir zaman parçası içinde tehlikeli durumda tutan güreşçi iki puan kazanır. Karşılaşma sonunda güreşçilerin aldıkları puanlar eşit olursa güreş berabere ilân edilir.

Uluslararası güreş karşılaşmalarında güreşi tuşla kazanan, yani rakibinin sırtını yere getiren güreşçi hiç puan kaybetmemiş sayılır. Sayı hesabiyle veya oy birliğiyle galip gelirse 1, sayı hesabiyle yenilirse 3, tuşla yenilirse 4 kötü puan alır. Beş fena puan alan güreşçi elenir.

Muhtelif değişikliğe uğrayan güreş sıkletleri en son aşağıdaki şekli almıştır:

48 kilo, 52 kg., 57 kg., 62 kg., 68 kg., 74 kg., 82 kg., 90 kg., 100 kg. ve Ağır.

Yağlı güreşlerde kilo bahis konusu değildir. Güreşçiler tecrübeye, kazandıkları güreşlere göre kategorilere ayrılır.

Kategoriler şunlardır: Deste, küçük orta, büyük orta, başaltı ve baş'tır. Bu kategorilerde kimin kimle güreş tutacağına hakem heyeti karar verir. Güreşte zaman yoktur. Açıkta akşam hava kararıncaya kadar devam eder. Yenişemeyen çiftler ertesi gün tekrar güreş tutarlar. Yağlı güreş, kısbet denilen dar bir meşin pantalon giyilip, vücut sulandırılmış zeytin yağla yağlanıp yapılır. Güreşçiler rakibinin her tarafından tutabilirler. Sırtı yere gelen, ayakları yerden kesilip, rakibinin kucağında üç adım giden, kısbeti yırtılıp, vücudunun alt kısmı görünen ve pes edip güreşi bırakan, yenilmiş sayılır. Türkiye'de yağlı güreşlerin en meşhuru Edirne'de Sarayiçi'nde yapılan «Kırkpınar» güreşleridir.

GÜRGEN, gürgengillerden, kerestesi çok tutulan bir ağaçtır. Yurdumuzda Karadeniz kıyılarında pek çok gürgen ormanı vardır. Kerestecilikte çok kullanılır. Yakıt olarak da oldukça iyidir. Gürgen, ince şartlar isteyen nazik bir ağaç değildir. Kurak ve fakir topraklarda da yetiştirilebilir. Başlıca çeşitleri: Akgürgen, Amerikan gürgeni, yürek yapraklı görgen ve Japon gürgenidir. Yurdumuzda en çok akgürgen yetişir.

GÜRPINAR, Doğu Anadolu Bölgesinde, Van iline bağlı 24.209 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.004 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 4.063 km.²'dir.

İlçenin toprakları vadilerle yarılmış dalgalı bir şekildedir. İklim serttir. Kışları çok soğuk ve karlıdır. Hayvancılık ve tarımla geçinilir. Ulaştırma, ancak yaz aylarında yapılır.

İlçe merkezi Van'a 25 Km. uzaklıktadır.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi (1864 - 1944), tanınmış romancılarımızdandır. İstanbul'da doğdu. 1878'de Mülkiye'ye girdi, hastalanarak öğrenimini yarıda bıraktı ve kısa süreli memurluklarda bulunduktan sonra hayatını yazarak kazandı. 1936 - 1943 yılları arasında milletvekili oldu.

H. R. Gürpınar

Hüseyin Rahmi, İstanbulluları, toplumsal problemleri içinde, mizah unsurunu bol bol kullanarak romanlarında yaşattı. Bir realist - naturalist tutumla yazdığı romanları, sonraları sadeleştirilerek yeniden basılmıştır. Kişilerini çoğunlukla halk çevrelerinden seçmiştir. Eserlerinde bütün gelenekleriyle İstanbul'u bulmak mümkündür.

Bıraktığı 70 eserden 35'i telif romandır. Pek çok da tercümesi vardır. Şık, İffet, Şıpsevdi, Metres, Tesadüf, Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç, Gulyabani, Evlere Şenlik, Kaynanam Nasıl Kudurdu?, Efsuncu Baba, Mürebbiye, Billûr Kalp, Kokotlar Mektebi, Ben Deli miyim? başlıca eserleridir.

GÜRSEL, Cemal (1895 - 1966), Türkiye'nin dördüncü cumhurbaşkanıdır. Erzurum'da doğdu. İlk öğrenimini Ordu'da yaptı. Erzincan Askerî Rüştiyesi'ne girdi. Orayı bitirdikten sonra İstanbul Kuleli Askerî İdadisi'ne girdi. Birinci Dünya Savaşı patlayınca okulu bitirmeden kıtaya gönderildi. Çanakkale'de 15. tümende Anafartalar ve Seddülbahir savaşlarına katıldı. Daha sonra birçok savaşa ve Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Dumlupınar ve Sakarya savaşlarında yararlıklar gösterdi.

Cemal Gürsel, 1959'da Kara Kuvvetleri Komutanı oldu. 1960'da 27 Mayıs Devrimi'nin başıydı. Devrimden sonra, askerî yönetimden sivil yönetime geçilmesi için çalıştı. 1961 seçiminde Cumhurbaşkanı seçildi. 1966 yılında yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamıyarak hayata gözlerini kapadı. Ankara'da Anıt - Kabir'in yanındaki özel kabre gömüldü.

C. Gürsel

GÜRÜN, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Sıvas iline bağlı 34.026 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.374 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.797 km.²'dir.

İlçenin arazisi Fırat'ın kollarından Tohma suyu çevresindeki düzlükleri ve bu düzlükleri kuşatan dağlık araziyi kaplar. İlçede bir kara iklimi hüküm sürerse de bu iklim kara ikliminden biraz daha yumuşaktır. İlçe, orman bakımından fakir-

Güven Partisi amblemi

dir. Tarımla geçinilir. Bu arada tahıl ve meyva yetiştirilir.

İlçe merkezi Tohma vâdisinde, denizden 1.200 metre yükseklikte kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu 72 km. uzaklıktaki Armağan'dır.

GÜTAPERKA, yapışkan bir maddedir. Malakka ve Sumatra'da yetişen bir ağaçtan elde edilir. Elektrikçilikte yalıtkan olarak kullanılır. Bu maddeyi elde etmek için ağacın kabuğu kesilir, kabuktan akan sıvı toplanır. Bu sıvı kaynatılır. Kaynayan sıvı soğuyunca katılaşır. Yeniden ısıtılınca sünen bir madde haline gelir.

GÜVE, küçük bir böcektir. Pulkanatlılardan olan güvenin tırtılları kumaşlara zarar verir. İlkbaharda yumurtadan çıkan kurtçuklar rasladıkları kumaşı yerler. Güve kelebekleri hiç bir şey yemezler.

GÜVEN PARTİSİ, Türkiye'de 1967 yılı başlarında, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan ve ayrılırken partinin son zamanlarda kabul ettiği «ortanın solu» anlayışını şiddetle tenkit eden milletvekillerinin kurduğu bir siyasî partidir. Bu siyasî partinin başkanlığını Prof. Turhan Feyzioğlu yapmaktadır.

GÜVERCİN, kısa boyunlu, küçük başlı, kısa ayaklı bir kuştur. Dünyanın her yerinde vardır. Birçok cinsi bulunur.

Dişi güvercin iki yumurta yapar. Yumurtadan çıkan yavru çırılçıplaktır. Gözleri de kapalıdır.

Bugün dünyada yaşayan güvercin çeşitleri 650'nin üstündedir. Yabanî güvercinler ve göçücü güvercinler dışında, evcil güvencinler de vardır. Güvencinlerin evcilleşmesi, eski çağlara kadar dayanır. İnsanların öteden beri güvercine karşı büyük sevgisi olmuştur. Yurdumuzda güvercinin «tahtalı güvercin», «mavi güvercin», «kaya güvercini» ve «kumru» çeşitleri yaşar. Güvercinlerin büyük bir yön bulma kabiliyeti vardır. Bu yüzden güvercinler eskiden beri haber taşıma işinde kullanılmışlardır. Haber güvercininin evcilleştirilmesi, M.Ö. 3000 yıllarına uzanır.

Güvercin

GÜZELAVRAT OTU, patlıcangiller familyasından, yaprakları ince tüylerle kaplı, zehirlidir. Sıcak ülkelerde yetişen bir bitkidir. Romalı kadınlar bu bitkiyi gözlerine parlaklık versin diye sürerlerdi.

GÜZEL SANATLAR, insana heyecan veren ve onda hayranlık duygusunu kamçılayan sanatlardır. Bunlar, edebiyat, şiir, müzik, resim, heykel, tiyatro, sinema, dans gibi sanatlardır.

İnsanların en eski çağlardan beri güzel sanatlarla uğraştıkları bilinmektedir. Tarih öncesi zamanlardan kalma ilkel duvar resimleri bu görüşü doğrulamaktadır. Ancak, güzel sanatların üstünde düşünülmeye başlandığı zamanlar daha sonraki zamanlardır. Eski Yunan uygarlığı içinde gelişen düşünceler, güzel sanatların doğuş sebeplerini, amaçlarını, insanda ne gibi bir ihtiyaca cevap verdiğini incelemişlerdir.

Sanat üstüne insanoğlunun düşünmeye başladığı günlerden bu yana, sanatın ne olduğu üstüne görüşler genellikle iki kutupta toplanmaktadır. Bazılarına göre de «sanat toplum içindir» tezi doğrudur. Birinci tezi savunanlar, sanatın kendisi dışında bir amacı olmadığını söylerlerken, ikinciler, sanatın eğitici özelliği üstünde durmakta ve halk kitlelerini eğitmede onun en büyük araçlardan biri olduğunu ileri sürmektedirler. Bu iki görüşü birleştiren görüşlerin ortaya atıldığı da olmuştur.

Sanat eserleri yaratmak ve yaşatmak istedikleri anlamları belli bir aracı yardımıyle sunarlar. Meselâ şiir kelimeyi, müzik notalar olarak belirlenmiş sesleri, resim boyaları, sinema ışık ve gölgeyi kullanarak amacını gerçekleştirir.

Güzel sanatların çeşitli kolları vardır:

Edebiyat: Yazıyla yapılan bir güzel sanattır. Edebiyat: «nazım» ve «nesir» diye iki kola ayrılır. Ayrıca roman, hikâye v.b. gibi çeşitlere bölünmüştür.

Resim: Çizme, boyama suretiyle yapılan bir güzel sanattır. Yapılış şekillerine göre resim de çeşitli kollara ayrılır.

Heykel: Tabiatta var olan veya hayalde canlandırılan varlıkları, taş, çamur, tahta veya madenî maddelerle üç boyutlu yapma işidir.

Mimarlık: Estetik zevkleri karşılayacak şekilde binalar yapma sanatıdır. Camiler, meşhur saray ve kiliseler bunların arasındadır.

Müzik: Sesleri melodi haline getirme sanatıdır. Birçok kolları vardır.

Tiyatro: Bir konunun seyirciler önünde oynanması sanatıdır. Müziğin de yardımıyle tiyatroda opera ve operet kolları doğmuştur.

Sinema: Bir hikâyeyi beyazperdede hareketli resimlerle anlatma işidir. Çeşitli kolları vardır. Sinema, güzel sanatların resim, mimarî ve müzik v.b. diğer bütün kollarından faydalanır.

Fotoğraf: Bir konuyu estetik bir şekilde resim halinde tesbit etme sanatıdır.

Süsleme Sanatı: Bir eşyayı boya ve diğer çeşitli araçlarla süsleme işidir.

Dans: Müziğe uyularak yapılan ritmik ve estetik hareketlerdir. Bale, folklor gibi çeşitleri vardır.

■

H

Istanbul'da Haliç'in genel görünüşü

HABERLEŞME, duygu, düşünce ve olayların duyurulması için canlı varlıkların kurduğu bir düzendir. Bütün canlılar birbirlerinden haber almak ister, bunu gerçekleştirebilmek için de çeşitli yollardan faydalanırlar Haberleşme yalnız insana mahsus değildir; hayvanlar da birbirleriyle haberleşir. Kuşlar öterek, köpekler havlayarak, uluyarak, karıncalar dokunarak, arılar dans ederek v.s. haberleşirler.

İnsanlar çok eski çağlardan beri haberleşmeye büyük bir ihtiyaç duymuş, en mükemmel haberleşme şekillerini geliştirmişlerdir. Olayları, duygu ve düşünceleri birbirimize ulaştırırken son derece çeşitli yollardan faydalanırız. Bu yolların başında konuşma ve yazma gelir. İlk insanlar birtakım işaret ve hareketlerle haberleşirdi. Çeşitli sesler çıkararak olayları anlatmak da ilk insanların haberleşme şekilleri arasındaydı. Zamanla belirli şeyleri anlatabilmek için daima aynı sesleri çıkarmanın gerekli olduğu anlaşıldı. Böylece kelimeler meydana geldi ve diller doğdu. Zamanımızdan 6000 yıl önce, yazının icadı ise haberleşme alanında büyük bir yenilik yarattı. Yazı yazmak bir sanat haline geldi. Edebiyat doğdu.

Daha sonra hızla gelişen tekniğin getirdiği yeni icatlar haberleşme alanında büyük koalıylıklar sağlamaya başladı. Mektup ve gazeteleri taşıyan gemi, uçak, otomobil, tren gibi ulaştırma araçlarının yanı sıra telefon, telgraf, telsiz de haberleşme işlerini en mükemmel hale getirdi. Bütün bu modern araçlardan başka haberleşme şekileri de vardır. İşaret fişekleri, filamalar, gemi, tren ve otomobil düdükleri, hatta trafik işaretleri birer haberleşme vasıtasıdır. Bugün, sinema, televizyon, gazete ve dergi yayını ile insanlar her çeşit duygu ve düşünceleri, olayları en doğru şekilde birbirlerine duyurabilmektedir.

HABEŞİSTAN, Doğu Afrika'da bir krallıktır. Kuzeybatı ve kuzeyde Sudan ve Kızıldeniz, kuzeydoğu ve doğuda Kızıldeniz ve Somali, güneyde Somali ve Kenya, batıda Sudan ile sınırlanmıştır.

Nüfusu: 23.000.000, yüzölçümü: 1.219.472 km.^{2}; idare şekli: Meşrutî krallık; başkenti: Addis Ababa; dili: Habeş ve Amhara; dini: % 41 Müslüman, % 41 Yakubî Ortodoks, % 14 putperest; parası: Habeş doları'dır.

Habeşistan dağlık bir ülkedir. Habeşistan Yaylası'nı meydana getiren dağların en yükseği Daşan (4.620 metre) dır. Somali'ye doğru arazi alçalır. Başlıca akarsular: Guala, Vebbi Cebeli, Ağuaş'tır. Bunların dışında Nil nehrinin kollarından olan Mavi Nil de Habeşistan topraklarından doğar. Ülkenin başlıca gölleri Mavi Nil'in doğduğu Tana, ile güneydeki Kraliçe Mar-

Habeşistan

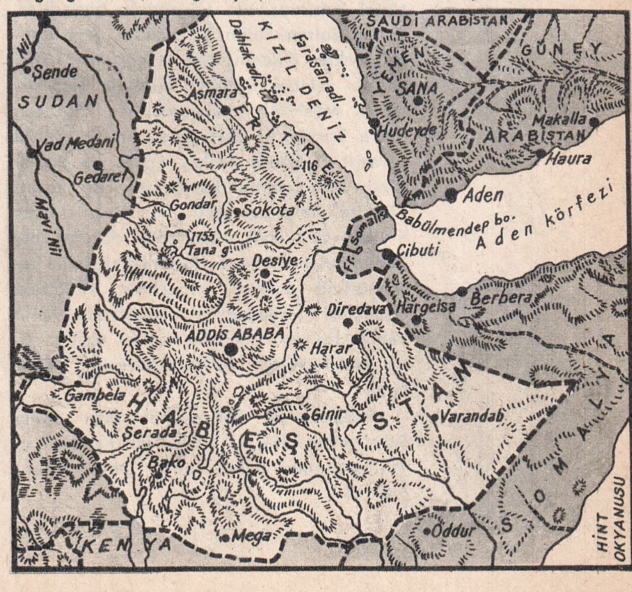

gherita, Stéphanie gölleridir. Kenya sınırındaki Rudolf gölünün küçük bir kısmı da Habeşistan topraklarındadır. Ülkenin

Habeşistan'ın başkenti Addis Ababa

Habeş askerleri

başlıca bitki örtüsü bozkırdır. Yağışlar güneye inildikçe artar. Sıcaklık ortalaması yazın 32°, kışın da 25°'dir.

Habeşistan'ın ekonomisi tarım mahsullerine dayanır. Bunların başlıcası kahve, pamuk, tahıl, şekerkamışıdır. Zeytin ve meyve de yetiştirilir. Hayvancılık ise ekonominin temel direğidir.

Başlıca şehirleri şunlardır: Başkent: Addis Ababa (443.728), Eritre'nin eski başkenti olan Asmara (123.000), tahıl merkezi Desiye (53.000), kahve merkezi Harar (40.000).

Çok eski bir tarihi olan Habeşistan, İlkçağ'da Mısır firavunlarına bağlıydı. Ahali, Hıristiyanlığın ilk çağlarında Yakubî Ortodoks mezhebine girdi. İslâmiyetin gelişip yayılması üzerine, bu dine girenler de hızla arttı. Hatta, Hz. Muhammet, Mekke'de baskı gören Müslümanlar'a, Habeşistan'a göçme iznini verdi. Böylece ülkede İslâm hâkimiyeti yayıldı ve Müslümanlar ülkeyi siyasî bakımdan da yönetmeye başladılar. Yavuz Sultan Selim ve Kanunî devirlerinde Türkler ülkenin içlerine girdiler. 1577'de bir «Habeş Eyaleti» kuruldu. Habeşistan'ın Müslüman hükümdarları 1520'den sonra Türkler'in desteğiyle Hıristiyanlar'la savaştılar. Habeş eyaleti Eritre ile Somali'nin bir kısmını kaplıyordu. Bu kesim 1885'te İtalya'ya geçti. Hıristiyan Habeş kralları da kendi ülkelerinde duruma hâkim oldular. 1894'te İtalyanlar'ın istilâ teşebbüsünü önleyen Habeşliler, 1935'teki teşebbüsü önleyemediler. Habeşistan 1941'e kadar İtalyan işgalinde kaldı. Eritre de bir eyalet olarak 1960'ta Habeşistan'a bağlandı.

Habeşistan'da halen, hükümdar Haile Selasiye'dir. İtalya istilâsı istisna edilirse 1930'dan beri daimi olarak tahtta bulunmaktadır.

HABİL'LE KABİL, Hazreti Âdem ile Hazreti Havva'nın oğullarıdır. Dünyada ilk cinayetin kahramanı olarak tanınırlar. Kur'an ve Tevrat tefsircilerine göre Kabil, bir kadın meselesi yüzünden kardeşi Habil'i öldürür. Sonra da ne yapacağını bilmez bir halde uzun süre yanında taşır. Nihayet bir karganın, ölü bir kargayı gömdüğünü görünce o da kardeşinin cesedini gömer.

HABSBURGLAR, tarihin en ünlü hanedanlarından biridir. Fransız Capet hanedanından sonra Avrupa'nın en büyük hanedanı Habsburglar'ın atası Alsace Dukası Etchichon I'dir. Bu büyük Alman hanedanı 4 kola ayrılır:

1 — Lorraine Hanedanı: 11. yüzyılda kuruldu. 1737'ye kadar bu hanedandan 22 duka hüküm sürdü. Bu dukalar çeşitli unvanlarla Fransa'nın birçok bölgelerine hükmettiler. Hanedan zamanla Fransızlaştı.

2 — Baden Hanedanı: 14. yüzyılda kuruldu. 16. yüzyılda Baden - Baden ve Baden - Durlach olmak üzere ikiye ayrıldı.

3 — Avusturya Hanedanı: 12. yüzyılda kuruldu. 15. Habsburg imparatoru Karl VI, tek kızı Marie - Theresa'yı hükümdar tanıtmak için çetin savaşlar verdi. Sonunda kızı hükümdar olarak tanındı. 1780'den sonra hanedana Habsburg - Lotringen adı verildi.

4 — İspanya Habsburgları: 16. yüzyılda kuruldu. 184 yıl içinde 5 kral hüküm sürdü. 1700'de Carlos II'nin ölümüyle söndü.

HAC, İslâm'ın beş farzından biridir. Hac mevsiminde Mekke'ye giderek Kâbe'yi ziyaret eden ve gerekli törenlerde bulunanlar «Hacı» unvanını alırlar. Hac, yalnız varlıklı Müslümanlar'a farzdır.

Hac'cın İslâm dininden öncelere uzanan bir tarihi vardır. İslâm'dan sonra da bu müessese yaşamakta devam etmiştir. Hac günü, Kurban Bayramı'na rastlayan 10 zilhiccedir. Ancak törenler iki gün önceden başlar. Hac'dan sonra Medine'ye gidilerek Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmek de bir gelenek halindedir. Hac günü her 7 yılda bir defa cumaya rastlar. Böyle Hac yılları daha mübarek sayılır ve Hacca gideceklerin sayısı artar. Hac günü cumaya rastlayan Haclara «Haccu'l - ekber» (Büyük Hac) denir.

Bir Müslüman'ın Hacca gidebilmesi için her şeyden önce varlıklı olması, ailesinin geçimini sağlamakta hiç bir müşkülü olmaması gerekir. Bu şartları haiz olan Müslümanlar, Hacca gidebilirler. Hac mevsiminde Mekke'de toplanan on binlerce Müslüman, kardeşlik ve birlik havasını ta-

darlar. Böylece Hac, Müslümanlar arasındaki birliği kuvvetlendirmeyi sağlar.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Hacca çok büyük önem verilirdi. Kâbe örtüsü İslâm'ın halifesi olan Türk padişahı tarafından verilir, örtü «sürre alayı» denilen özel bir alay ile ve büyük törenlerle gönderilirdi.

HACAMAT, kanı, deri üzerinde bir yere toplamaya veya deriyi çizip kan çıkarmaya denir. Bazı hastalıkların tedavisinde kullanılan hacamat kanlı, ya da kuru olmak üzere iki çeşittir.

Kanlı hacamat, hacamat şişeleri ve hacamat zembereği ile yapılır. Hacamat şişelerinin havası, alkole batırılmış pamuğu tutuşturmak suretiyle boşaltılarak deri üzerine yapıştırılır. Bu kesimde deri üzerinde toplanan kan, hacamat zembereği denen alet veya temiz bir ustura ile çizilerek kanatılır. Arkasından yeni bir hacamat şişesi kapatılır. Şişenin yaptığı emme etkisi derinin, kesilen yerde kanamasını sağlar. Gereği kadar kan alındıktan sonra hacamat şişesi çıkarılarak yaralar temizlenip sterilize edilmiş bezlerle kapatılır. Kanlı hacamat zatürree, akciğere kan hücumu, kalp ve böbrek zarları iltihabında tatbik edilir.

Kuru hacamat da, kanlı hacamat gibi yapılır. Ancak deri çizilip kanatılmaz. Sadece vücudun gereken yerlerine alkollü pamuğu tutuşturmak suretiyle havası alınmış hacamat şişesi vurulur. Havası alınmış şişeler derinin o kesimini emerek kanın belirli yerlerde toplanmasını sağlar.

HACCÂC, (661 - 714), bir Arap devlet adamıdır. 692'de Hicaz'ı Emevî hâkimiyeti altına almayı başarması kendisine büyük bir ün sağladı. 694'te Irak genel valisi oldu. Emevîler'in yerleşme devrine raslayan bu sıralarda baş gösteren isyan ve ihtilâlleri büyük bir başarıyla bastırmasını bildi. Hitabeti ile de tanınan Haccüc, çok kan döktüğü için halk arasında, «Haccâc-ı Zalim» diye anılagelmiştir.

HACI ÂRİF BEY (1831 - 1885), büyük bir Türk bestekârıdır. İstanbul'da doğdu. Küçük yaşta sesinin güzelliğiyle tanındı. Ünlü bestekâr Zekâî Dede'den, Eyyubî Mehmet Bey'den musiki öğrendi. Daha sonra Mızıkay-ı Hümayun'a girerek Sultan Abdülmecit'in takdirini kazandı. Sarayda terbiye, nezaket ve kibarlığıyla dikkati çekti, Abdülmecit'in mâbeyincisi oldu. Bir süre sonra evlenerek saraydan ayrıldıysa da, sonradan yeniden mâbeyinci olarak görevine başladı. Aynı zamanda haremde müzik hocası olan Hacı Ârif Bey, öğrencilerinden biriyle evlenerek yine saraydan ayrıldı. Ancak Sultan Aziz'in tahta geçmesi üzerine yeniden saraya döndü. Hem hareme müzik öğretmenliği, hem de saray fasıl heyetinde baş hanendelik ediyordu. 1871 yılında tekrar saraydan alınan Hacı Ârif Bey, Sultan Hamit'in tahta çıkmasından sonra Mızıkay-ı Hümayun öğretmenliğine getirildi.

Hacı Ârif Bey, Türk bestekârlarının en büyüklerinden biridir. Bugün 335 parça bestesi bilinmektedir. Bunların 325'i şarkıdır. Hacı Ârif Bey, Kürdîli Hicazkâr makamını bulmuş, şarkı şeklini Türk musikisini en önemli kolu haline getirmiştir.

Hacı Arif Bey

HACI BAYRAM VELİ (? - 1430), büyük Türk mutasavvıfıdır. Ankara'da doğdu. Öğrenimini bitirdikten sonra Ankara'da yaşadı, oraya gömüldü.

Hacı Bayram Veli, Bayramî tarikatinin kurucusudur. Bu tarikat sonradan iki kola ayrılmıştır. Akşemseddin'in kurduğu kol Şemsîye, Bursalı Ömer Dede'nin kurduğu kol da Melâmiye diye anılır. Akşemseddin olsun, Ömer Dede olsun, Hacı Bayram Veli'nin talebeleridir. Hacı Bayram Veli, aynı zamanda, yazdığı güzel Türkçe şiirlerle de tanınmıştır. Biri hariç, diğer şiirleri hece vezniyledir.

HACI BEKTAŞ VELİ (1209 - 1271), Bektaşî tarikatini kuran Türk mutasavvıfıdır. Horasan'da doğdu. Bir süre sonra Anadolu'ya gelerek şimdiki Hacıbektaş kasabasına yerleşti. Burada kardeşi Menteş ile beraber Baba İshak'a mürit oldu. Baba İshak, Selçuklular'a karşı isyan ettiği zaman, Hacı Bektaş'ın kardeşi Menteş öldürüldü. Ama Hacı Bektaş da, Batınîler'in önderi oldu. Batınîler uzun müddet Anadolu'da huzursuzluk yarattılar. Hacı Bektaş Veli'nin müritleri, onun ölümünden sonra Bektaşîilk tarikatini kurdular.

Bektaşîlik, Türkler'e mahsus bir tarikattır. Osmanlılar zamanında tarikatin merkezi Hacıbektaş kasabasıydı. Tarikatin şeyhi bu kasabada otururdu. Hacı Bektaş'ın «Makaalât» adında Arapça bir eseri vardır. Bu eserin manzum ve mensur iki Türkçe tercümesi olmakla beraber aslı elimizde yoktur. «Velâyet-nâme» adlı bir eserde de Hacı Bektaş'ın hayatı anlatılır .

HACI İLBEYİ (? - 1364), büyük bir Türk komutanıdır. Osmanlı devletinin kuruluşu sırasında gösterdiği yararlıklarla tanınır. Önce Karesi Beyliği komutanlarındandı. Osmanoğullarının bu beyliği alması üzerine onların hizmetine girdi. Veliaht Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli'ndeki fetihlerde bulundu. Hacı İlbeyi, en büyük ünü Sırp - Sındığı savaşında kazanmıştır. Türkler'in Rumeli'nde yayılmasından kuşkulanan Haçlılar 100.000 kişilik bir kuvvetle Osmanlılar üzerine yürüyorlardı.

HAÇLAR:

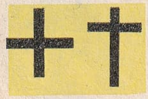

Yunan Latin

İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard, 3. Haçlı Seferi'nde bir başarı kazanamadan Salâhattin Eyyubî ile anlaşmak zorunda kaldı

1364 yılında Edirne yakınlarına kadar geldiler. Artık Edirne'nin alınması işten bile değildi. Bizans sevinç iiçndeydi. Sınırı korumakla görevli olan Hacı İlbeyi, bu büyük tehlikeyi önlemek için akıl almaz bir plan uyguladı. Bir gece, sabaha karşı emrindeki 10.000 süvariden mürekkep gönüllü ordusuyle Haçlılar'a baskın verdi. Uykuda bastırılan Haçlılar büyük bir bozguna uğradılar; hemen hepsi kılıçtan geçirildi. Hacı İlbeyi de bu büyük zaferden kısa bir süre sonra öldü.

HACIPAŞA (? - 1417), tıbba dair çeşitli eserleriyle tanınan bir Türk bilginidir. Konya'da doğdu. Kahire'de yüksek tahsil gördü. Anadolu'ya döndükten sonra Aydınoğulları'nın sarayında yaşadı. Başlıca eseri «Şifâ'ul-Eskaam» dır.

HACIBEKTAŞ, İç Anadolu bölgesinde, Nevşehir.e bağlı 19.744 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.739 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 666 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları oldukça arızalı bir bölgede bulunur. Yükseklik kuzeyden güneye doğru artar. Başlıca yükseltiler Hırka dağı (1.670 metre), Kırlangıç dağı (1.554 metre) ve Kızıl dağ (1.400) metre) dir. İlçede kara iklimi hüküm sürer. Yağış azdır. Kızılırmak'ın Kızılöz, Âşıklar Deresi v.b. gibi kolları ilçe topraklarını sular. Bitki örtüsü bozkırdır. Ekonomisi tarım üzerinedir. En çok tahıl ekilir. Bağcılık da yapılır.

İlçe halkı halıcılık ve taş işlemeciliğiyle uğraşır. Kasaba, Nevşehir - Ankara yolunun 52. kilometresindedir.

HACIM, cisimlerin boşlukta kapladığı yerdir. Bütün cisimler üç boyutludur. Küb gibi düzgün olan geometrik cisimlerin hacmını bulmak için üç boyutunu birbiriyle çarparız. Ancak düzgün olmayan geometrik şekillerin hacmını bulmak için bu kurala uyamayız. Bu gibi cisimler için özel hacım formülleri vardır.

Hacım geometride «V» işaretiyle gösterilir. Hacım birimi, kullanılan uzunluk biriminin kübüdür. Uzunluk santimetre cinsinden alınmışsa, hacım santimetre küb, metre cinsinden alınmışsa, metre kübdür. Geometrik olmayan cisimlerin hacmını bulmak için de çeşitli usullere baş vurulur. Bazı geometrik cisimlerin hacmı şöyle bulunur:

Silindir: Taban yüzölçümü ile yüksekliğinin çarpımı hacmı verir:
$V = 3{,}1416 \, . \, r^2 \, . \, H$

Küre: Yarıçap kübünün π ile çarpımının 4/3'ü kürenin hacmıdır:
$V = 4 \, . \, r^3 \, . \, 3{,}1416$

3

Üçgen prizma: Taban yüzölçümü ile yükseklik çarpımı hacmi verir: $V = h \, . \, a \, . \, H$

2

Dikdörtgen prizma: Üç ayrı kenarın çarpımına eşitir: $V = a \, . \, b \, . \, c$

Koni: Taban yüzölçümünün yükseklikle çarpımının üçte birine eşittir:
$V = 3{,}1416 \, . \, r^2 H$

3

HACIM ÖLÇÜLERİ (Bak: ÖLÇÜLER).

HACIVAT (Bak: KARAGÖZ).

HACİZ (Bak: İCRA).

HAÇ, birbirini dikey olarak kesen iki çizgidir. Hıristiyanların kutsal işareti olan haç, İsa'nın gerildiği rivayet edilen çarmıhı temsil eder. İnsanları çarmıha germek usulü Hıristiyanlık'tan önce de vardı. Çarmıha gerilecek kimseler, haç biçimindeki birbirine tutturulmuş ağaçlara çivilenir veya bağlanır, sonra da ölüme terk edilirdi. Yapılan arkeolojik araştırmalar Hıristiyanlık'tan önceki çağlarda da bazı insanların haç biçimindeki şeylere taptığını göstermektedir. Ancak çok eski devirlerde yaşayan insanların haça niçin taptıkları anlaşılamamıştır.

Haçın, Kıristiyanlık dünyasında kutsal bir alâmet olarak kullanılması Bizans İmparatoru Konstantin devrine rastlar. Hıristiyanların kullandığı haçların biçimleri çeşitli milletlere göre değişir.

HAÇLI SEFERLERİ, 11 - 13. yüzyıllar arasında Hıristiyanlar'ın İslâm âlemine yaptıkları seferlerdir. 11. yüzyılda Avrupa İslâm dünyasına göre pek geri bir durumdaydı. Sadece Doğu değil, İspanya ve Portekiz'in de önemli kısımları Araplar'ın elindeydi. Avrupa, ekonomik bakımdan, Doğu'nun zenginliklerine şiddetle muhtaçtı. Dünya ticaretine hâkim olan Müslümanlar, ham madde kaynaklarını, sanayi mahsullerini ellerinde bulunduruyordu. Öte yandan 1071'deki Malazgirt savaşında Bizans ordusunu perişan eden Türkler, kısa bir süre içinde bütün Anadolu'yu Bizanslılar'dan temizlemiş, İzmir'e, İstanbul'a kadar gelmişlerdi. Türkler'in bu durdurulmaz kudreti Hıristiyan Avrupa devletlerinin gözünü büsbütün korkuttu. Türkler'in yayılmasını önlemek ve iktisadî faydalanmalar sağlamak için, o zamanlar, millî duygulardan daha kuvvetli olan din duygusuna hitap etmek yoluna gidildi. Papalık, Kudüs'ü «dinsiz» Türklerden kurtarmak için bütün Hıristiyanlığı birleşmeye çağırdı. 1096 - 1270 yılları arasında devam eden Haçlı seferlerinin sayısı 8'dir.

1. Haçlı Seferi (1096 - 1099): Bütün Avrupa'yı dolaşan Pierre L'Ermite adlı bir

rahip, Doğu'nun zenginliklerini yağma etmek telkiniyle fakir halkı ayaklandırdı. Sayısı bir milyona yaklaşan bir sürü, Anadolu'ya geçtiyse de Selçuklular tarafından yok edildi. 1097'de, bu defa büyük askerî kuvvetlerle gelen Haçlılar, Bizanslılar'la da birleşerek Türkler'e hücum ettiler. Çetin savaşlardan sonra İznik'i Türklerden aldılar. Anadolu'ya geçip Antakya'yı da aldılar. Sonunda 1099'da Kudüs'ü de almayı başardılar. Müslümanları kılıçtan geçirdiler.

2. Haçlı Seferi (1147 - 1149): Türkler'in Urfa'yı Haçlılar'dan alması üzerine tertiplendi. Haçlılar Şam önlerinde büyük bir bozguna uğradılar.

3. Haçlı Seferi (1189 - 1192): Sultan Salâhattin Eyyûbî 1187'de Kudüs'ü Haçlılar'dan geri almıştı. Bunun üzerine bizzat Almanya, İngiltere ve Fransa kralları idaresindeki Haçlı orduları hücuma geçtiler. Almanya İmparatoru Friedrich Barbarossa, Göksu nehrini geçerken boğuldu. İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard ile Fransa Kralı Phlippe Auguste de bir başarı kazanamadan Salâhattin Eyyûbî ile barış yaptılar. En ünlü Haçlı seferi budur.

4. Haçlı Seferi (1202 - 1204): Garip bir Haçlı seferidir. Alman İmparatoru Heinrich tarafından düzenlendi. İstanbul'a gelen Haçlılar, şehri yağma ettikten sonra, Türkler'in üzerine yürümekten vaz geçip burada bir imparatorluk kurdular. Bizanslılar İznik'e çekildi.

5. Haçlı Seferi (1217 - 1221): Kahire'ye kadar gelen Haçlılar, Salâhattin Eyyûbî tarafından perişan edildi.

6. Haçlı Seferi (1228 - 1229): Bu seferde önemli savaş olmadı. Kudüs sulh yolu ile Hıristiyanlar'a verildi.

7. Haçlı Seferi (1248 - 1254): Kudüs'ün, Türkler'in eline geçmesi üzerine düzenlendi. Fransa Kralı'nın komutasındaki Haçlılar yenildiler, Kral Saint - Louis esir edildi.

8. Haçlı Seferi (1270): Yine Fransa Kralı Saint - Louis düzenledi. Bu sefer Müslümanları batıdan vurmak istiyorlardı. Tunus'a çıktı. Fakat şehri kuşatırken öldü.

Haçlı Seferleri sırasında, Haçlılar tarafından çeşitli devletler kurulmuştur. Bunlar arasında yüzlerce yıl yaşayanlar vardı. Başlıca Haçlı devletleri Kudüs Krallığı, Trablus Kontluğu, Kıbrıs Krallığı, Antakya Prensliği, Naksos Dukalığı'dır.

HADIM, Akdeniz Bölgesinde, Konya iline bağlı 40.255 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.176 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.389 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları oldukça arızalıdır. Batıdaki Geyikdağı (2.531 metre) ile Akdağ (2.314 metre) dan sonra arazi, doğuya doğru alçalır. Kışları soğuktur. Orman ve tarıma elverişli arazi azdır. Üzüm, ilçenin başlıca ürünüdür. Halkın bir kısmı dokumacılıkla geçinir.

İlçe merkezi, denizden 2.000 metre yüksekte kurulmuştur. Konya'ya 131 km. uzaklıktadır. Alanya ve Gazipaşa'ya şoselerle bağlıdır.

HADIMAĞASI, erkekliği yok edilmiş saray adamıdır. Erkeklik bezleri burulmak suretiyle, erkekliği giderilen kimseler «hadım» diye anılır. Hadımağaları, eskiden büyük konakların ve sarayların harem ile selâmlık kısımları arasında hizmet görürlerdi. Hadımağalarından çok eski devirlerden beri Doğu'da faydalanılmıştır. Eski Yunanlılar'ın da hadımağası kullandıkları bilinmektedir. Osmanlı sarayında siyah ve beyaz hadımağaları kullanılırdı. Hadımağaların en büyüğü, «kızlarağası» diye anılan siyah hadımağası idi.

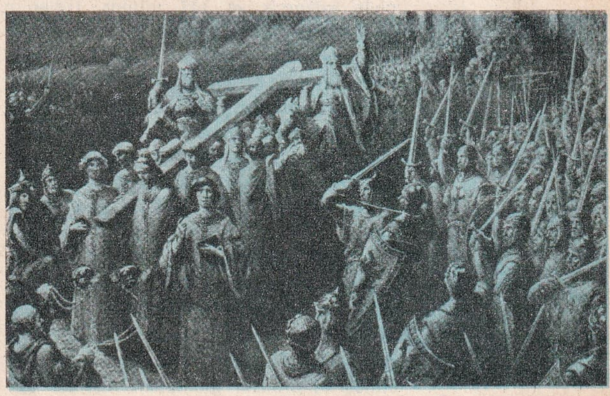

Batılılar'ın Müslümanlar'a karşı açtıkları Haçlı Seferleri Doğu ile Batı'yı yaklaştırdı, Doğu medeniyetinin Batı'ya yayılmasını sağladı

HADİCE (555 - 619), Hz. Muhammed'in ilk eşidir. Hz. Hadice, daha önce iki defa evlenip çocuk sahibi olduktan sonra dul kalmıştı. 40 yaşında iken, o zaman 25 yaşında olan Hz. Muhammed'le evlendi. Hz. Muhammed, onun ticaret işlerini başarıyle yürüttü. 610 yılında Hz. Muhammed'e peygamberlik geldiği zaman İslâmiyeti ilk kabul eden Hz. Hadice oldu. Hadice'nin, Hz. Muhammed'den 5 çocuğu olmuştur. Bunların en ünlüsü Hz. Peygamber'in neslini devam ettiren Hz. Fâtıma'dır. Hz. Muhammed, Hadice hayatta bulunduğu müddetçe başkasıyle evlenmemiştir.

HADÎS, Hz. Muhammed'in sözleridir. «Hâdis-i kudsî» ve «Hadîs-i Şerif» olmak üzere iki türlüdür. Birincisi doğrudan doğruya peygamber tarafından nakledilen Tanrı sözleridir. İkincisi ise, Hz. Muham-

Hadrianus

med'in kendi sözleridir. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra bazı kimseler çeşitli maksatlarla uydurma hadîsler tertipledikleri için zamanla «Usûl - i Hadîs» denen bir bilgi dalı doğdu. Bu sayede rivayet edilen hadislerin gerçekten Hz. Muhammed'e ait olup olmadığı son derece titiz bir incelemeden geçirildi. Usûl-î Hadîs bilhassa 9. yüzyılda çok gelişti. En büyük hadîs bilgini Buharî'dir.

HADRAMUT, Arabistan'ın, Aden Körfezi boyunca Umman denizine kadar uzanan güney kesimidir. Kuzeyinde Rubülhali çölü vardır. Hadramut 500 - 1.500 metre yüksekliğinde bir yayladır. Yerleşme bölgeleri pek sınırlıdır. Halk sardalya ve köpek balığı avcılığının yapıldığı sahil ile yaylanın eteklerindeki vahalarda oturur. Halen Aden'in doğu kesimini meydana getirir.

HADRİANUS, Publius Aelius (76 - 138), Roma İmparatorudur. İmparator Trajan tarafından yetiştirilen Hadrianus, onun yeğeniyle evlenmiş ve 117 yılında Trajan'ın yerine imparator olmuştur. Hadrianus, Trajan tarafından yapılan fetihleri Fırat nehrinin ötesine kadar götürdü. Daha sonra Afrika'ya seferler yaptı, kendinden öncekilerin eserlerini tamamladı, iç politikada ülkenin birliğini sağlayacak reformlar yaptı. Öldükten sonra cenazesi Roma'da yaptırdığı muazzam bir anıt - mezara defnedildi.

HÂFIZ-I ŞÎRÂZÎ (? - 1390), en tanınmış İran şairidir. Şîraz'da doğdu. Kuran'ı ezberleyip hâfız olduğu için mahlâs olarak «Hâfız» adını kullandı. Hâfız, hayatı boyunca Şîraz'da yaşamış, yine Şîraz'da ölmüş ve oradaki muhteşem mermer türbesine gömülmüştür.

Hâfız, gazel şairi olarak ünlüdür. İran edebiyatının en büyük lirik şairlerinden olan Hâfız, ifade kabiliyetinin mükemmelliğiyle tanınmıştır. Gazellerini toplayan divanı, Batı ve Doğu dillerine çevrilmiş, şiirlerinin Türk şairlerine büyük etkisi olmuştur.

HÂFIZ POST (1630 - 1694), büyük Türk bestekârıdır. Klasik Türk musikisinin en tanınmış bestekârlarından olan Hâfız Post'un binden fazala eseri olduğu bilinmektedir. Fakat ancak on eseri günümüze kadar gelebilmiştir. Elde bulunan bu az miktarda eser bile, onun ne büyük bir müzik dehası olduğunu göstermeye kâfidir. Hâfız Post aynı zamanda şair ve hattattı. Ancak bestekârlığının kudreti yanında bu iki özelliği değersiz kalmaktadır. Itrî, Hâfız Post'un öğrencisidir.

HAFIZA (Bellek), görülen, duyulan ve öğrenilen şeyleri akılda tutma kabiliyetidir. Eskiden hafıza için beyinde özel bir merkez bulunduğu sanılırdı. Halbuki bu, yanlış bir düşüncedir. Hafıza beynin her türlü çalışmasıyla ilgilidir. Gezdiğimiz bir bahçedeki çiçek renklerinin, o çiçeklerin kokularının hafızamızda ayrı yeri vardır. Orada geçen heyecanlı bir olay da hafızamızda yer eder. Akılda tutma ve hatırlama hafızanın iki çeşididir. Bir ziyafette yediğimiz bir yemeğin adı aklımızda kalmayabilir, ama aynı yemeği tekrar yiyince hatırlarız.

Hafıza kuvveti her insanda değişiktir. Bazılarının hafızası şaşılacak derecede kuvvetli olur. Bütün bir kitabı akıllarında tutabilirler. Müslümanlar arasında Kuran'ı kelime kelime ezberleyenler vardır ki, bunlar «hafız» diye anılır. Öte yandan hafızası zayıf olanlar da vardır. Birçok kimselerin hafızası kuvvetli değildir. Esasen çok kuvvetli hafıza sahipleri parmakla gösterilecek kadar azdır.

Bir konu çok tekrar etme yolu ile öğrenilirse akılda kalabilir, ama insanı şaşırtır da. Meselâ bir öğrenci tekrar ede ede bütün çarpım tablosunu ezberler, ama «5 kere 7 ne eder?» deyince şaşırabilir. Bunun cevabını ancak 5'ler dizisini en baştan sayarak bulur. Bu «mekanik hafıza» dır. Halbuki öğrenmenin en iyi yolu akıl yürütme suretiyle olandır.

Hafızanın yardımcılarından biri de «çağrışım» (tedai) dir. Akılda kalması gereken şey o konu ile ilgili küçük, yardımcı konularla beraber öğrenilirse, gerektiği zaman yardımcı konulardan biri, gerekli konunun hatırlanmasını sağlar.

Hafızanın en büyük yardımcısı hiç şüphesiz dikkattir. Bir insan dikkatsiz olursa, gördüğü, duyduğu şeyleri hatırlayamaz, okuduğu şeyler aklında kalmaz. Öğretmen ders anlatırken, öğrenci anlatılana dikkat etmezse anlatılanın bir kelimesini bile hatırlayamaz. Bu bakımdan öğretmenin en büyük görevlerinden biri, öğrencinin dikkatini anlatılan konuya çekmektir. Bazı kimseler gördüklerini, bazıları da işittiklerini daha iyi akılda tutarlar. Birinciler, «görüm hafızası», ikinciler de, «duyum hafızası» daha kuvvetli olanlardır. Bir hatıranın zamanla hafızadan silinip kaybolmasına unutma deriz. Bunun çeşitli sebepleri vardır ve genel olarak normal bir olaydır.

HAFİK, İç Anadolu bölgesinde, Sıvas iline bağlı 55.951 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.634 nüfusulu merkezidir.

İlçe topraklarının kuzey ve güney kesimleri dağlık ve yaylalık, orta kesimleri de ovalıktır. Kışları sert geçen, yazları da fazla kurak olmayan bir iklimi vardır. Kuzeydeki dağlar ormanlarla kaplıdır. En çok

kayın ve çam ağacı vardır. İlçenin başlıca akarsuyu Kızılırmak'tır. Ekonomi tarım üzerinedir. En fazla buğday, arpa, patates, nohut ve mercimek ekilir. Hayvancılık da yapılır.

İlçe merkezi, Sıvas - Erzincan şosesi üzerindedir. Kızılırmak'la Koru çayının birleştiği yerin yakınında kurulmuştur. Kasabayı Ordu'ya ve Giresun'a bağlayan iki yolu vardır.

HAFNİYUM, bir metaldir. Zirkonyum'la beraber bulunur; birçok özellikleri zirkonyum'a benzer. Hafniyum 1922'de Danimarkalı iki bilgin olan Coster ve Hevesy tarafından bulunmuştur. Adı da Kopenhag şehrinin Latincesi olan Hafniae'dan gelir. Hafniyum, kolaylıkla levha, tel haline getirilebilir, dövülebilir. Atom numarası 72, atom ağırlığı: 178,6'dır.

HAFTA, bir zaman ölçüsüdür. Ayın çeşitli safhalarını gösterir. Süresi 7 gündür. Bir ayda 4 hafta vardır. Her hafta ayın bir safhasını karşılar:)1 Yeni ay, 2) Birinci dördün, 3) Dolunay ve 4) İkinci dördün.

Zamanın haftalara bölünmesi Babilliler zamanına kadar uzanır. Eski Çin'de, Mısır'da ve Romalılar'da da hafta vardı ve hepsinde de 7 gündü. Haftaın günlerini Mısırlılar gezegenlere, Romalılar da tanrılarına göre adlandırmışlardı.

HAİTİ CUMHURİYETİ, Antiller'de bir devlettir. Kuzeyinde Atlas Okyanusu, doğusunda Dominikan Cumhuriyeti, güneyinde Karayib Denizi, batısında Windward Boğazı vardır. Haiti, Dominikan Cumhuriyeti ile beraber Haiti adasını paylaşır.

Nüfusu: 4.485.000; yüzölçümü 27.750 km.²dir; idare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Port au Prince; dili; Fransızca; dini: Hıristiyan (Katolik); parası: Gurd'dur.

Haiti dağlık bir ülkedir. En yüksek yeri La Hotte dağıdır. Yağışlar boldur. Tipik bitki örtüsü tropikal ormanlardır. Sıcaklık ortalaması kışın bile 24°'den aşağı düşmez. Eskiden Hispaniola diye anılan Haiti adasında oturanların çoğunu Guinea kıyılarından getirilen zenciler sağlar Haiti'de beyaz pek azdır. 180.000 kadar da melez vardır. Nüfusun geri kalanı zencidir. Kahve, muz, şeker, pamuk yetişir.

Haiti

Başlıca şehirleri şunlardır: Başkent ve başlıca liman Port-au-Prince (239.000), liman Cap-Haitien (36.000), tarım merkezi Goneires (19.000). Öğretim çok geridir. Porte-au-Prince'de bir üniversite vardır. Haiti 1804'ten beri bağımsızdır. Cumhurbaşkanı aynı zamanda başbakanlık eder.

HAKANÎ (? - 1606), tanınmış bir Türk şairidir. Hz. Peygamber'in vasıflarını anlatan «Hilye-i Hakanî» adlı eseriyle ün yapmıştır. Asıl adı Mehmet'tir. Şiirde kullandığı takma ad «Hakanî» olduğu için bu adla anılır. Daha başka eserleri ve divanı vardır.

HAKÂRİ, Doğu Anadolu Bölgesinde 83.937 nüfuslu bir ildir. Yüzölçümü 9.522 km.²'dir. İlin merkezi 6.129 nüfuslu Çölemerik'tir.

İran ve Irak'la sınır teşkil eden Hakâri'nin ilçeleri: Çölemerik (merkez), Beytüşşebap, Çukurca, Şemdinli, Uludere ve Yüksekova'dır.

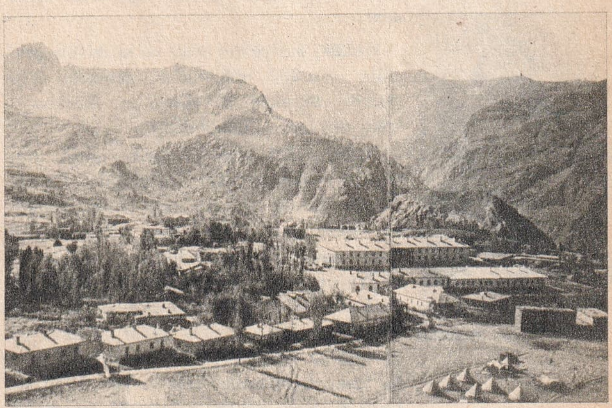

Hakâri ilinin merkezi Çölemerik'in genel görünüşü

Hakâri ili yüksek, sarp dağlarla kaplıdır. Hakâri dağları diye anılan bu dağların en yükseği Reşko (Gelyaşin) 4.168 metredir. Bu dağdaki Gelyaşin ve Suppa Durak buzullarının uzunluğu 4 km.'yi bulur. Bir başka önemli dağ da Sat dağı (3.800 metre) dir. Bu dağlarda geniş ovalar, yaylalar vardır. İlin başlıca akarsuyu Zap ve Habur sularıdır. Bütün kesimlerde kış erken gelir, geç gider ve pek soğuk geçer. Çok kar yağar. Bu yüzden yazın birkaç ay hariç bütün yıl ulaşım çok zor olur.

Bitki örtüsü bakımından fakir, arazisi engebeli olan Hakâri'nin ekonomisi hayvancılık ve az miktarda tarım üzerinedir. Daha çok darı ekilir, arpa, buğday tarımı da yapılır. Halkın büyük bir kısmı darı unu yer. Tarımın geri olmasına karşılık hayvancılık ileridir. En çok koyun, keçi beslenir. Kuytu vadilerde çeşitli meyve yetiştirilir, bağcılık yapılır. Yağ, peynir,

yün, deri gibi hayvan ürünleri en önemli üretim maddeleridir.

Şehir, 163 km.'lik bozuk bir şoseyle Van'a bağlıdır.

HALAÇLAR, tarihî bir Türk aşiretidir. Bugün İran ve Afganistan'da sayıları çok azalmıştır. Ayrıca 1290'dan 1320'ye kadar bugünkü Hindistan ve Pakistan'ın bir kısmında hüküm süren bir Türk imparatorluk hanedanı da bu adı taşır. Halaçlar, Hindistan İmparatorluğunda Türk Memlûkleri'nin yerini almıştır. Hanedanın kurucusu Yuğruş Halacî'nin oğlu Celâlettin Firuz Şah II,'dir. Bunun yeğeni ve damadı olan Sultan Alâettin'in ise Ortaçağ Türk tarihinin ünlü hükümdarlarındandır.

HALAY, Türk halk danslarından biridir. Daha çok Sıvsa ve Erzurum yöresinde oynanır. Bir çeşit ağır «bar» karakterini taşır. Halay oynayanlar kol kola tutunurlar, en başta bulunan oyuncunun elinde bir mendil vardır, bu oyuncu diğerlerini idare eder.

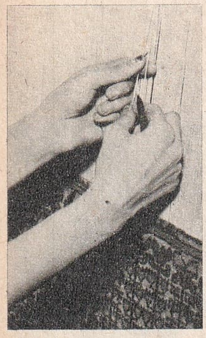

Bir halı tezgâhında halının yapılışı

HALEP, Suriye'nin ünlü ve tarihî bir şehridir. 496.200 nüfusludur, denizden 370 metre yüksekte kurulmuştur. Türkiye - Irak demiryolu üzerindedir.

Halep'in çok eski bir tarihi vardır. Adı Hititçe Halap'tan gelir. 7. yüzyılın ilk yarısında Bizans'tan alınarak İslâm devletine katılmıştır. Daha sonra Halep çeşitli İslâm devletlerinde kaldıktan sonra 1516' da Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır. Bu ünlü şehir 1918 yılının sonuna kadar yüzlerce yıl Türkiye'de kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında eyalet merkeziydi. 1910 yılında eyaletin nüfusu 1.040.000 idi. Halep çok işlek bir transit ve ticaret şehri olduğundan Türkiye'nin en önemli şehirlerinden biri haline gelmişti. Şehirdeki Osmanlı anıtları pek çoktur.

HALEP ÇIBANI, aylarca işleyen ve iyileştikten sonra da derin izler bırakan bir çıbandır. En çok kollarda ve yüzde görülür. Çıbanı «phlebotomus papatasii» adında bir tatarcık türü bulaştırır. Önce deride küçük bir kızarıklık başlar, gittikçe büyüyen bu kızarıklık zamanla morarır, ortası yumuşar, kenarları kızarık bir yara halini alır. Çıban üç ay ile bir yıl arasında işledikten sonra kapanır. Halep çıbanı çeşitli memleketlerde başka adlarla anılır: Bağdat çıbanı, Delhi çıbanı, Aşkâbât çıbanı gibi. Bizde Şark çıbanı da denir. Hastalıktan korunmanın başlıca yolu tatarcıkların üremesini önlemektir.

HÂLET EFENDİ (1760 - 1823), Türk devlet adamıdır. Mahmut II devrinde, bir ara devlet idaresinde çok kuvvetli nüfuz kazanmış olmasıyle ünlüdür. Aynı zamanda şairdir. 1803'te Paris elçiliğine atanmış, üç yıl sonra yurda dönünce Mahmut II.'nin gözüne kirerek kurnazlığı ve zekâsıyle meşru, gayrimeşru her işte söz sahibi olmaya başlamıştır. Bir ara işi padişahtan gizli işler görme derecesine vardırınca onun bu tutumundan bıkan padişah Konya'ya sürmüş ve orada öldürtmüştür.

HÂLETÎ, Azmizâde Mustafa (1570-1631), tanınmış bir şairdir. İstanbul'da doğdu. İyi bir tahsil gördü. 21 yaşındayken müderris, 30 yaşındayken Süleymaniye müderrisi, yani ordinaryüs profesör oldu. 1602'de kadılık etmeye başladı. Memleketin çeşitli yerlerinde çalıştı.

Hâletî rubaileriyle tanındığı için Türk Hayyam'ı diye de anılır. 17. yüzyılın büyük şairlerindendir, bilgin olarak da ünlüdür. Ölümünde 4.000 cilt kitap bırakmıştır.

HALFETÎ, Güneydoğu bölgesinde, Urfa iline bağlı 24.989 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.622 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 646 $km.^2$'dir.

İlçe toprakları doğuya ve kuzeye doğru hafifçe yükselen dalgalı bir araziyi kaplar. İlçede yazlar çok sıcak ve süreklidir, kışlar oldukça soğuksa da çok sürekli değildir. Ekonomi tarım üzerinedir. Zeytin ve fıstık da yetişir.

İlçe merkezi Fırat nehri kıyısında kurulmuştur. 35 kilometrelik bir yolla Birecik'e bağlıdır. Ayrıca daha bozuk bir yolla kuzeyde Adıyaman'a bağlanmıştır.

HALI, bir çeşit yaygı ve aynı zamanda başlıbaşına bir sanat eseridir. Çoğunlukla yünden dokunur. Genel olarak kısa ve sık tüylüdür. Nakışlı veya nakışsız çeşitleri olan halılar yere, mobliya üstüne sermekte, ya da duvara asmakta kullanılır.

Halının anavatanı Orta Asya'dır. İlk halılar Türkistan'da dokunmuş, ilk halı örnekleri de burada yapılan kazılarda ele geçmiştir. Bazı kaynakların, halının anavatanı olarak «Kalıklay» adlı bir Ermeni şehrini göstermesi yerinde değildir. Çünkü Türkistan'la Sibirya arasındaki Pazırık yaylasında yapılan kazılar sırasında ele geçen ilkel halı ve keçe parçaları Türkler'in bunu bildiğini ortaya koymuştur. Hatta bir yazar, Pazırık'ta bulunan bir halı parçasının M.Ö. 500 yılına ait olduğunu iddia etmiştir. Pazırık'ta olduğu gibi Nuyan Ula' da da halı parçaları bulunmuştur. Bunların Hun Türkleri'nin eseri olduğuna şüphe yoktur. Halıyı Hindistan'a, Mısır'a ve Çin'e götürenler de Türklerdir. Halı sözü, Türkçe çeyiz ve geline verilen mihir anlamındaki «kalı» dan gelir.

Halıcılık, Selçuklu Türkler tarafından Anadolu ve İran'a getirilmiştir. Anadolu'da çeşitli halıcılık merkezleri belirmiş ve buralarda dokunan halılar dünya ölçüsünde ün kazanmıştır. Anadolu'da Selçuklular zamanında dokunan Türk halısı örnekleri İstanbul'da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde teşhir edilmektedir. Zamanla bazı şehirler doğrudan doğruya halıcılık merkezleri olarak gelişmiş ve bu alanda büyük ün yapmıştır. En eski halıcılık merkezleri: Gördes, Kula, Uşak, Bergama, Lâdik, Demirci, Kırşehir ve Karaman'dır. Nispeten daha yeni olan merkezler ise Sıvas, Isparta, Bor, Simav ve Kayseri'dir. Orta Asya'dan göçerek Uşak havalisine yerleşen Yörükler burada halı dokumaya başlamış ve Uşak zamanla dünya ölçüsünde bir halıcılık merkezi olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren, Uşak'tan Avrupa'ya halı ihraç edildiğini biliyoruz. En güzel Türk halıları Uşak'la beraber Gördes, Kula ve Bergama'da dokunmaktadır.

Halının küçük boyda olan bir çeşidine «seccade» denir. Zaten büyük boyda halıcılık ancak şehirlerde sürekli olarak yerleşildikten sonra başlamıştır. Göçebe hayatı süren Yörükler, taşınması güç büyük tezgâhlar yapmaktan kaçınıyor, seccade tarzında halı dokuyorlardı. Daha sonraları seccade genç kızlar tarafından çeyizlik olarak dokunmaya başlanmıştır.

Halıcılık Türkler'den İran yolu ile Avrupa'ya geçmiştir. 8. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da halı dokunmaya başlanmıştır. İngiliz kaynakları halıdan ilk defa 10. yüzyılda bahseder. Ancak İngiltere'de halıcılığın başlaması 14. yüzyılı bulur. Amerika'ya ilk göçenler, kendi ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyle halı dokumuşlardır. 17. yüzyılda ilk defa Fransa'da bir halı fabrikası kurulduğunu görüyoruz. 18. yüzyılın sonlarında da Birleşik Amerika'da bir halı fabrikası açıldı. Bugün halı fabrikaları çoğalmış, Türkiye'de de İstanbul ve Konya'da fabrikalar kurulmuştur.

Halı nasıl dokunur: Halı büyükçe bir kasnaktan ibaret olan tezgâhta dokunur. Tezgâhın alt tarafı yere tutturulmuştur. Üst tarafı oynayabilir. Halı tezgâhına önce yukarıdan aşağıya doğru ipler gerilir. Gayet sık şekilde gerilmiş olan bu iplere «çözgü», ya da «arış» denir. Halı bu sağlam yün iplerinin üzerine dokunur. Çözgü iplikleri iki yüzey meydana getirecek şekilde, bir bölümü önde, bir bölümü de arkada olmak üzere gerilir. Bunların arasında «vargele» denen bir değnek vardır. Vargele, düğüm atmayı kolaylaştırmak için iki sıranın arasını açmaya yarar. Halı dokunurken çözgü iplerinin arasından «atkı» ipi geçirilir. Atkı, her çözgü ipinin birini önde, birini arkada bırakacak şekilde geçirilir. Bundan sonra bir sıra düğüm atılır, tekrar atkı ipi geçirilmeden önce, «kirkit» denen özel tarakla düğümler aşağıya çekilerek sıkıştırılır, atkı ipi geçirilir.

Halil Paşa'dan bir tablo: «İskelede Kayıklar»

HALİÇ, bir coğrafya deyimidir. Denizlerin bir nehrin ağzı boyunca karaya doğru yaptığı girintiye denir. Memleketimizde bunun en tipik ve dünya ölçüsünde ün yapmış örneği vardır: İstanbul Halici. Kısaca Haliç diye anılan İstanbul Halici - Kâğıthane ve Alibey derelerinden Sarayburnu'na kadar devam eder. Mükemmel bir iç liman olan Haliç'te gemi tezgâhları, fabrikalar ve mezbaha vardır. Eski İstanbul'un en seçkin yerlerinden biri olan Haliç'e Fransızlar «Corne d'Or» (Altın Boynuz) der. Haliç'in üzerinde iki köprü, Galata ve Atatürk köprüleri vardır. Kıyıları arasında küçük vapurlar işler. Son yıllarda Haliç'in iç tarafları dolduğundan, bazı iskeleler iptal edilmiştir.

HALİFE VE HALİFELİK, Hz. Muhammed'in ölümünden 1924 yılına kadar devam eden dinî bir müessesedir. Halife, Hz. Muhammed'in yerine geçen İslâm başkanına verilen unvandır. Müslümanlık mezheplere ayrıldıktan sonra halifelik yalnız Sünnî mezhebe mahsus kalmıştır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra sırasıyle Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali halife seçilmişlerdir. Bundan sonra halifelik önce Emevîlere' sonra da Abbasîler'e geçmiştir.

Halil Paşa

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı zaptedince son Abbasî halifesi El-Mütevekkillillah III.'ü İstanbul'a getirmiş ve 1517'de halifelik sıfatını kendi üzerine almıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı padişahları aynı zamanda halife unvanı taşıdılar. Atatürk 1924'te halifeliği kaldırdı. Son halife Abdülmecit II. yurt dışına çıkarıldı.

HALİL ETHEM ELDEM (Bak: ELDEM).

HALİL PAŞA (1857 - 1939), bir Türk ressamıdır. İstanbul'da doğdu. Harbiye'yi bitirdikten sora 1878'de resim tahsili için

Paris'e gitti. Orada ünlü ressam Gérôme'nin atölyesinde çalıştı. 8 yıl sonra yurda dönünce Harbiye'ye ve Askerî Tıbbiye'ye resim öğretmeni oldu. 1914'te Sanayi-i Nefîse Mektebi (Güzel Sanatlar Akâdemisi) müdürlüğüne getirildi. Bu sıralarda en güzel eserlerini meydana getirdi. Natürmort ve portre üzerine çalıştı en çok manzaralarıyle ünlüdür. Boğaziçi ve Bostancı kıyılarının birçok resmini yapmıştır.

HALİT BİN VELİT (?-642), Ortaçağ'ın en büyük askerlerinden biri, tanınmış İslâm komutanıdır. Hz. Peygamber'in yanında savaşmış, büyük başarılar göstererek «Seyfu'llah» (Allah'ın Kılıcı) unvanını almıştır. 634'te Irak'ı, 635'te Suriye'yi zaptetmiştir.

HALİTA (Bak: ALAŞIM).

HALK EDEBİYATI, halk arasında söylenen şiir, masal, atasözü gibi edebiyat unsurlarını içinde toplar. Milletlerin edebiyatında halk arasında dolaşan çeşitli hikâyeler, masallar, şiirler vardır. Bunlardan kiminin yazarı bilinir, kiminin bilinmez. Yazarı belli olsun, olmasın, bu unsurların tümü o milletin halk edebiyatını meydana getirir.

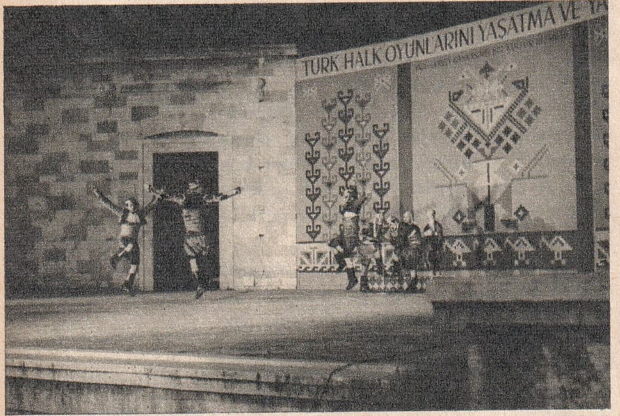

Halk Oyunları Festivallerinden iki görünüş

Türk edebiyatında da, başka milletlerde olduğu gibi, klasik edebiyatın yanında bir de halk edebiyatı olagelmiştir. Halk edebiyatımızda en zengin bölümü şiir teşkil eder. Bu şiirlerden bir kısmının sahibi belli, bir kısmınınki belli değildir. Bestelenmiş olarak zamanımıza kadar gelen şiirlerden çoğunun sahibi belli değildir. Halk şiiri kendine has şekillerde yazılır. Halk şairlerine «âşık» yahut «saz şairi» de denir. Saz şairi denmesinin sebebi, halk şairlerinin şiirlerini daha çok saz çalarak okumalarından ileri gelir. Ayrıca halk şiiri tarzında şiir yazan klasik şairler de vardır. Ancak bunlar halk şairi sayılmaz.

Türk halk şairlerinin en önemlileri Karacaoğlan ile 19. yüzyılda yaşamış Dadaloğlu, Seyranî ve Dertli'dir. Halk şiirimizde klasik şiirin de etkisi görülür. Karacaoğlan'ın hayatı hakkında pek az şey bilinmektedir. Buna karşılık, Karacaoğlan'ın halkın zevkine uygun şiir ve manileri halk arasında daima yaşamış, bunlar zamanımıza kadar gelmiştir. Bu büyük halk şairi, şiirlerinde beşerî aşkı dile getirmiş, halk şiir anlayışına bağlı kalmıştır.

Dadaloğlu 19. yüzyılda güney illerimizde yaşamıştır. Hem yaşadığı devrin tarihini, hem de bir toplumun duyuş ve düşüncelerini yaşatmıştır. Devrinin kuvvetli bir cenk şairi olduğu kadar, bir tabiat ve aşk şairidir.

19. yüzyılda yaşayan Dertli, gerek aruz, gerekse hece veznini büyük bir ustalıkla kullanmış, şiirleri halk tarafından olduğu kadar, aydın tabaka tarafından da sevilmiştir.

19. yüzyılın büyük halk şairlerinden biri de Seyranî'dir. Zulme, taassuba karşı gelen Seyranî, şiirlerinde daha çok fakir halkın çektiği ıstırabı anlatmıştır.

Türk halk şiirine mahsus şekillerin başlıcası koşma, semâi, mâni ve türküdür. Koşma $6+5=11$ vezinlidir. Genel olarak 3 - 6 kıtadan ibarettir. Semâi $4+4=8$ vezninde olur. Mâni ise 4 mısradan ibarettir ve hecenin 7'li vezniyle yazılır. Türküler bestelenmek için yazılır, çok defa 4 mısra, bazen 6 - 12 mısra olur. Diğer şiir şekilleri destan, koçaklama, varsağı, divan, tekerleme ve murabba'dır.

HALK OYUNLARI, yüzyıllardan beri halkın oynadığı geleneksel millî danslardır. Türk halk oyunları gerek hareket, gerek müzik, gerekse kıyafet olarak diğer ulusların halk oyunları arasında önemli yeri vardır. Başlıca halk oyunlarımız şunlardır:

Bar: Doğu Anadolu'ya mahsus, el ele tutuşularak, davul-zurna eşliğinde oynanan bir oyundur.

Halay: Sıvas, Erzurum yöresine mahsus, bir çeşit ağır bar'dır. Kol kola tutunan bir küme tarafından oynanır.

Horan: Doğu Karadeniz'de oynanan, çok canlı ve hareketli bir oyundur.

Kaşık oyunu: Orta Anadolu'da çok görülür. Uzun bir çeşit kaşık avuç içinde vurularak oynanır.

Zeybek: Genellikle Batı Anadolu'da oynanır. Danstan çok, bir gösteri sayılabilir. Duruş, yüzün ciddî ve mehabetli ifadeleri çok önemlidir.

Bunlardan başka, Hora, Sirto, Longa gibi başka milletlerden bize geçen halk oyunlarımız da vardır.

HALK PARTİSİ (Bak: CUMHURİYET HALK PARTİSİ).

HALKİDİKYA YARIMADASI, Ege Denizi'nin kuzeybatısında, Yunanistan'a ait bir yarımadadır. Orfani ve Selânik körfezleri arasında bulunur. Ülkenin en tenha yerlerinden biri olan Halkidikya yarımadası güneyde ayrıca üç yarımadaya bölünmüştür.

Bir parmak gibi ince, uzun olan bu yarımadalardan batıdaki Kassandra, ortadaki Longos, doğudaki de Aynaroz'dur. Aynaroz'un güneyinde Athos dağı vardır. Bu yarımada doğu Hıristiyanlığının kutsal yerlerinden biridir.

HALLÂC-I MANSÛR (857 - 922), ünlü bir İslâm mutasavvıfıdır. Genç yaşında kendisini tasavvufa verdi. Üç kere hacca gitti. «Ene'l Hak» (Hak benim) dediği için idama mahkûm edildi, öldürüldü. Sonradan ne büyük bir insan olduğu anlaşıldı, Tanrı sevgisinin ve bu uğurda can vermesinin timsali sayıldı.

HALLEY, Edmond (1656 - 1742), tanınmış İngiliz astronomudur. Bir sabun tüccarının oğluydu. Genç yaşta astronomiyle ilgilendi. 23 yaşında iken astronomi konusunda bir kitap yayınladı. 1682'de bugün kendi adıyla anılan kuyruklu yıldızı buldu ve tekrar ne zaman görüneceğini hesaplayarak bildirdi. Astronomi ve fizik konularında birçok keşifte bulundu, eser yayınladı. Keşfettiği kuyruklu yıldız, kendi bildirdiği aralıkla önce 1759'da, sonra 1835'te ve 1910'da görüldü. Halley kuyruklu yıldızı bundan sonra 1986'da görülecektir.

Halley

HALOGEN, «tuz yapıcı» demektir. Kimyada flüor, iyot, brom ve klordan meydana gelen topluluk «halogenler» diye anılır. Bu elemanların metallerle yaptığı bileşikler tuz özelliği gösterir.

HALTER, bir spor çeşididir. Esası ağırlık kaldırmaya dayanır. Kaldırılacak ağırlıklar madenî bir sopanın iki ucuna tutturulmuş disklerden ibarettir. Boksör ve güreşçiler gibi halterciler de kilolarına göre sınıflanırlar. Bu sınıflar: Horoz, tüy, hafif, orta, yarı ağır, hafif ağır ve ağır siklettir. Her ağırlıktaki halterciler üç bölümde yarışırlar. Bu üç bölüm: Muntazama, koparma, omuzlama ve silkme'dir. Bunların üçünün toplamına «Olimpik toplam» denir.

Halter, çok eski bir spordur. Milât'tan önceki Olimpiyatların programında halterin de bulunduğu bilinmektedir. Yalnız o zamanki halter müsabakaları sadece ağırlık kaldırmadan ibaret değildi. Genel olarak ağır bir taş kaldırılır, sonra da belirli bir yere kadar taşınırdı. Halter 1896 Olimpiyatlarından beri bütün Olimpiyatlarda yer almaktadır.

Halter yapan bir sporcu

HAMAM, içinde yıkanılacak yerlere denir. Ev hamamlarına bugün «banyo» denmekte, hamam sözü ise çarşılardaki umumî hamamlar için kullanılmaktadır.

Hamamların çok eski bir tarihi vardır. Eski Romalılar hamama büyük önem verir, yalnız yıkanıp temizlenmek için değil, birbirleriyle konuşup görüşmek için de hamama giderlerdi. O devirde hamam bir toplantı yeri gibiydi. Romalılar'dan sonra Avrupa'da hamam âdeti unutuldu. Hele Ortaçağ'dan sonra yıkanmak bir hastalık sebebi sayılmaya başlandı. Bilhassa 15 - 18. yüzyıllar arasında Hıristiyanlar ancak vaftiz edildikleri zaman suya girer, vücutlarından yayılan pis kokuları örtbas etmek için de ağır esanslar sürünürlerdi.

Türkler ise Müslümalığın da etkisiyle son derece temizdiler. Şehirlerde umumî hamamlar olduğu gibi, zenginlerin evlerinde, saraylarda da özel hamamlar bulunurdu. 17. yüzyılda yalnız İstanbul'da 168 adet çarşı hamamı olduğu bilinmektedir. Hamamlara büyük önem verildiği için, bunların yapılarına da çok dikkat edilmiş, gerçekten birer mimarlık eseri olan hamamlar meydana getirilmiştir.

Hamburg'tan bir görünüş

HAMAMBÖCEĞİ, çekirgeyle akraba bir böcektir. Dünyanın her tarafında yaşar. Düzkanatlılardandır, binden fazla çeşidi vardır. Hamamböceğinin vücudu yassıdır, parlak ve sert bir kabuk içindedir. Hızlı koşar. Genel olarak nemli sıcak yerleri sever. Her çeşit yiyeceği yediği gibi başka böcekleri de yer. Her yerde dolaştığı için pistir, dokundukları şeyleri bulaştırır. Yok etmek için özel, zehirli ilâçlar kullanılır.

Hamamböceği

HAMBURG, kuzey Almanya'da önemli bir liman şehri, Batı Almanya'nın önemli ticaret merkezlerinden biridir. Elbe nehrinin kuzeyinde önemli bir iç limanın ağzındadır. Geniş ölçüde ithalât ve ihracat yapılır. Gemi yapımı da eskiden beri en önemli endüstrilerinden biridir. Nüfusu

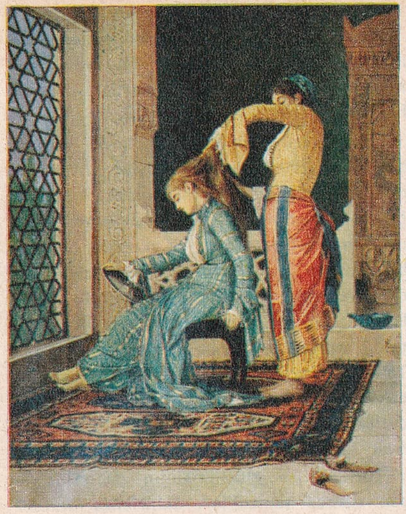

Osman Hamdi Bey ve bir tablosu: «Hanımefendi Taranıyor»

1.847.000 kadar olan Hamburg, eskiden Avrupa'nın en önemli ticaret merkeziydi ve bu bakımdan New York ve Londra'dan sonra gelirdi. 2. Dünya Savaşı'nda şiddetli bombardımanlara uğradı, fakat savaştan sonra yıkılan yerlere modern binalar yapıldı.

HAMDÎ (1449 - 1507), tanınmış bir şairimizdir. Akşemseddin'in oğludur. Medrese tahsilini bitirdikten sonra, doğum yeri olan Göynük'e yerleşerek şiir ve tasavvufla meşgul oldu. Hamdî'nin dîvâ'nı'ndan başka, 6 mesnevisi ve mevlidi vardır. En tanınmış eseri de meşhur Yusuf ile Zaliha'sıdır.

HAMDİ BEY, Osman (1842 - 1910), tanınmış Türk ressam ve arkeologudur. İstanbul'da doğdu. Sadrâzam İbrahim Ethem Paşa'nın oğludur. Hukuk tahsili için Paris'e gittiyse de hukuktan vazgeçerek Güzel Sanatlar Okulu'na girdi. Sekiz yıl sonra yurda döndü. Çeşitli resmî görevlerde bulundu. Bağdat'ta bulunduğu sırada arkeoloji ile uğraşmaya başladı.

Hamdi Bey, 1881'de Türkiye'nin ilk müze müdürü oldu. O zamana kadar memleketimizde bugünkü anlamda müze yoktu. Hamdi Bey'in çeşitli kazılardan elde ettiği arkeolojik buluntular da Çinili Köşkte yığın halinde dururdu. Abdülhamid II'nin emriyle Âsâr-ı Atîka (bugünkü Arkeoloji Müzesi) müzesini kurmaya başladı. Özel bir müze binası yapıldı. Daha sonra Sanayi-i Nefîse-i Şâhâne (Güzel Sanatlar Akademisi) nin kurulmasında çalıştı, müze müdürlüğünü de bırakmamak şartıyle bu okulun başına getirildi, ölünceye kadar da bu görevde kaldı. Hamdi Bey, gerek arkeoloji çalışmaları, gerek ressamlığı ile yurt içinde ve dışında ün salmış, yabancı üniversitelerden birçok ilmî pâye almıştır.

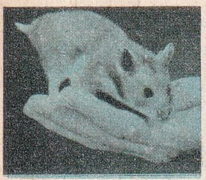

Hamster

HAMDULLAH ÇELEBİ, Şeyh (1436 - 1519), büyük bir Türk hattatıdır. Amasya'da doğdu, orada eğitim gördü. Vali olarak Amasya'da bulunan veliaht - şehzâde Bâyezid'e yazı hocalığı etti. Bâyezid padişah olunca onu da İstanbul'a getirdi. Beyazıt camisini süsleyen yazılar onundur.

HÂMİ DİLLERİ, bükümlü dillerin bir kısmını teşkil eden bir dil topluluğudur. Bükümlü dillerde kelimeler, aynı kökün harflerinin yer değiştirmesi ve yeni sesler eklenmesiyle meydana gelir. Hint - Avrupa ve Sâmi dilleriyle aynı grupta bulunan Hâmi dillerine şu diller girer: Berberce, Somalice, Danâkilce, Masaice, Gallaca, Eritrece, Sâhilce ve Güney Hâmîce. Yeryüzünde Hâmi dillerini konuşanların sayısı 15.000.000 kadardır.

HAMİDOĞULLARI, bir Türk beyliğidir. 1280 - 1392 ile 1402 - 1423 yılları arasında 133 yıl devam etmiştir. Beyliğin başkenti 1310'a kadar Uluborlu, o tarihten sonra da Eğridir'dir. Hâkim olduğu yerler Burdur, Antalya, Korkuteli, Isparta, Eğridir, Beyşehir, Akşehir, Şuhut, şehir ve kasabalarıdır. Hamidoğullarının Antalya koluna Tekeoğulları denir. Beyliğin kurucusu Hamit Bey'in oğlu İlyas Bey'dir. 1280'den 1308'e kadar Selçuklular'a, 1327'ye kadar İlhanlılar'a bağlı kalmış, 1423'te Osmanlılar'a katılmıştır.

HAMLAÇ (Bak: ÜFLEÇ).

HAMLET, William Shakespeare'nin en ünlü dramının ve eserin kahramanının adıdır. Yazarın en güzel eseri sayılan Hamlet'in ana fikri intikam almadır. Zaten Shakespeare 1601 - 1609 arasındaki eserlerinde hep aynı ana fikri kullanmıştır.

Hamlet, Danimarka Kralı'nın oğludur. Babasının ölümünden sonra, annesinin hemen evlenmesi, bu ölümün cinayet olduğu intıbaını vermiştir. Hamlet bunun üzerine intikam alma yollarını araştırır. Bu arada yanlışlıkla sevgilisinin babasını öldürür. Sevgilisinin ağabeyi de onu öldürmeye and içer. Sonunda ikisi düello ederler. Hamlet zehirli kılıçla yaralanır. Ölmeden önce üvey babasını vurur. Sevgilisinin ağabeyi de zehirli kılıcı yanlışlıkla kendisine batırdığı için, annesi de yanlışlıkla zehirli bir içki içtiği için ölür.

HAMMER - PURGSTALL, Baron von (1774 - 1856), 10 ciltlik Osmanlı Tarihi adlı eseriyle tanınan Avusturyalı bir diplomat ve bilgindir. Graz'da doğdu. İstanbul'daki Avusturya elçiliğinde çalıştı. 1807' de memleketine döndü. 1835'te Suriye'de kendisine miras kalan geniş arazisine çekildi, ölünceye kadar burada tarih çalışmalarıyle uğraştı. Ayrıca Hâfız ve Bâki'nin

şiirlerini Almanca'ya çevirerek bu şairleri Avrupa'ya tanıttı. Hammer, Türk tarihinin en önemli kaynaklarından biri olan Osmanlı Tarihi'nden başka şiir, piyes ve romanlar da yazmıştır.

HAMMURABİ (? - M.Ö. 1961), bir Babil imparatorudur. M.Ö. 2004 - 1961 yılları arasında hüküm sürmüştür. Bu ünlü hükümdar, Sümerler ve Akadlar arasında yürürlükte olan kanunları yazılı olarak bir araya getirmiş, ayrıca bazı ilâveler de yapmıştır. Tarihte ilk yazılı kanun sayılan bu kanunlar «Hammurabi Kanunları» diye anılır. Hammurabi aynı zamanda Babil'in topraklarını genişletmiş, iyi bir asker, büyük bir devlet adamıydı.

HAMSİ, daha çok Karadeniz kıyılarımızda yaşayan küçük boy bir balıktır. Uzunlukları 10 - 12 sm. olur. Vücudu çok ince pullarla kaplıdır. Sırtı canlıyken yeşildir, ölünce maviye döner. Bayat balıklarda ise siyahlaşır. Av mevsimi aralıktan mart sonuna kadar sürer. Taze yendiği gibi tuzlaması da yapılır. İri hamsilerin başlarının atılıp karınlarının temizlenmesiyle yapılan tuzlamaya «ançuez» denir.

HAMSTER, 20 santim kadar boyunda, memeli bir hayvandır. Birçok bakımdan sincabı andırır. Avrupa hamsteri denen cinsleri, hamsterlerin en irisidir. Boyları 30 sm.'i bulur. Toprak altındaki yuvalarında yaşar.

HAMSUN, Knut (1859 - 1952), Norveçli bir yazardır. Çocukken fakirlik yüzünden öğrenim yapamadı, çeşitli işlerde çalışarak hayatını kazanırken bir yandan da kendisini okumaya verdi. 1888'de yayınladığı «Açlık» isimli romanıyle şöhrete ulaştı. Knut Hamsun eserlerinde en çok ruh tahlillerine önem verir. 1920'de Nobel Edebiyat Mükâfatını kazanan yazar, sonraları içine kapanık bir hayat sürmeye başladı. II. Dünya Savaşı'nda Norveç'i işgal altında bulunduran Almanlar'ın lehinde olması savaştan sonra itibarını sarstı, ağır para cezasına çarptırıldı. Yazarın dilimize çevrilen başlıca eserleri: Açlık, Keçi Ayaklı İlâh «Pan», Viktoria, Dünya Nimeti, Serserilik Günleri'dir.

HAMUR, Doğu Anadolu Bölgesinde Ağrı'ya bağlı 16.183 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.486 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 898 km.^{2} dir. İlçenin orta kesimleri ovalık, iki yanı dağlıktır. Ovadan akan Murat suyu, ilçenin başlıca akarsuyudur. Kışlar çok soğuk geçer. Ekonomi hayvancılık ve tahıl üzerinedir.

İlçe merkezi Hamur kasabası, Karaköse - Van şosesindedir. Evlerinin çoğu düz, toprak damlıdır. İl merkezi Karaköse'ye 15 kilometre uzaklıktadır.

HANAK, Doğu Anadolu Bölgesinde Kars'a bağlı 33.256 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1925 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 892 km.^{2}'dir. İlçeden geçen Kura nehri ile bu nehrin kolu olan Çayketik suyu başlıca akarsulardır. İlçe arazisi hafif dalgalı yayla yüzeylerini kaplar. Kışlar çok soğuk ve uzun, yazlar kısa ve serin geçer. Ekonomi hayvancılık üzerinedir.

İlçe merkezi, Kars'a 126 km. uzaktadır. Kars'ın en az nüfuslu ilçesidir. Kars'tan Posof'a giden karayolu üzerindedir.

HANBELÎLİK, Sünnîliğe bağlı 4 mezhepten biridir. Mezhebin kurucusu İmam Ahmet ibni Muhammet ibni Hanbel (780 - 855) Bağdat'ta doğmuştur. Hanbelî mezhebine mensup Müslümanların sayısı 10 milyonu ancak geçer. Saudî Arabistan Hanbelî'dir. Hanbelîlik diğer mezhepler içinde en fazla muhafazakâr olanıdır.

HANÇER, iki yanı da bilenmiş bir çeşit bıçaktır. Silâh olarak kullanılır. Hançerlerin büyüklüğü değişiktir. Ortaçağ'da kullanılan bazı çeşitlerinin boyu 45 sm.'i bulurdu. Hançer, taşımaya elverişli olduğundan silâh olarak kullanılmıştır.

HANDEL, Georg Friedrich (1685 - 1759), tanınmış bir Alman bestecisidir, daha çok İngiltere'de yaşamıştır. Küçük yaştan itibaren musikiye merak sardı, özel ders aldı. Bestelediği ilk operalar «Almira» ve «Nero» 20 yaşındayken Hamburg'da temsil edildi ve çok beğenildi. Bundan sonra İtalya'ya, 1710'da da İngiltere'ye gitti. Saraya müzisyen oldu ve ölünceye kadar İngiltere'den ayrılmadı. 1719'da Kraliyet Müzik Akademisi'ni kurdu. 1743'te bestelediği Messiah oratoryosu çok beğenildi. Öyle ki, Kral George II. dahil, seyirciler eserin son kısmını ayakta dinlediler. 1753'te Handel kör olmasına rağmen yine de çalışmalarına ara vermedi. Başlıca operaları Julius Ceasar, Agrippina, Atalanta'dır. Ayrıca 32 oratoryo, 12 konçerto ve çeşitli orkestra eserleri bestelemiştir.

HANEFÎLİK, İslâm'da bir mezheptir. Dört sünnî mezhebin ilki ve en yaygını olan Hanefîlik İmâm-ı Âzam diye anılan Ebû - Hanîfe Numan ibni Sabit (699 - 769) tarafından kurlumuştur. Dünyadaki Müslümanların yarısına yakını Hanefî mezhebindendir. Hanefîlik, Sünnî mezhepler içinde en ileri görüşlü, en liberal olanıdır. Selçuklu ve Osmanlılar'ın Hanefî mezhebinden olması sayesinde bu mezhep Yakındoğu'da büyük bir üstünlük kazanmıştır. Bugün Türkiye'den başka, Orta Asya, Kırım, Kafkasya, Doğu Türkistan Müslümanlarının ezici çoğunluğu Hanefî'dir. Pakistan, Hindistan, İndonezya'da da Hanefî'ler çoğunluktadır.

Hammurabi

Hamsi

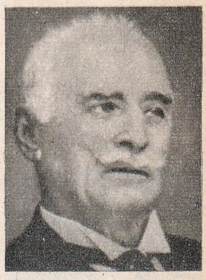
K. Hamsun

Handel

HANIMBÖCEĞİ, genellikle kırmızı renkli küçük bir böcektir. Üstü siyah benekli olur. Kınkanadlılardan olan hanımböceklerinin birçok çeşidi vardır. Kendilerinden küçük zararlı böcekleri yiyerek beslenirler. Bunlara «uçuç böceği» veya «gelin böceği» de denir.

HANIMELİ, bir sarmaşık çeşididir. Güzel kokulu çiçekleriyle tanınır. Birçok çeşidi vardır. Bir kısmı yaprağını yaz - kız dökmez. Çiçekleri beyaz, ya da sarı renklidir, küçük demetler halinde olur.

Hanımeli

HANİ, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Diyarbakır'a bağlı 15.876 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.802 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 415 km.² dir. İlçe toprakları Toroslar'ın güney kesiminden başlar, alçalarak Diyarbakır'a doğru uzanır. Başlıca akarsular Dicle'nin kollarıdır. Kışları soğuk, yazları ise çok sıcak geçer. Ekonomisi tahıl tarımı, sebze ve bağcılık üzerinedir.

İlçe merkezi denizden 700 m. yüksekte kurulmuştur. 16 km.'lik bir yolla Diyarbakır - Genç - Bingöl yoluna bağlanır. 4 mahalleden ibarettir.

HANİ BALIĞI, orta büyüklükte bir balıktır. İrilerinin ağırlığı yarım kiloyu, uzunluğu 25 sm.'i bulur. Yılın her mevsiminde avlanır. Levrek ailesindendir. Alaca kırmızı renklidir. Karadeniz'de bulunmaz, en çok Marmara ve Akdeniz'de yaşar.

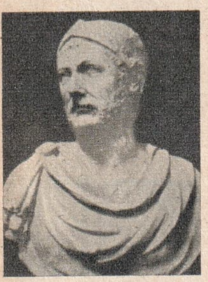

Hannibal

HANNİBAL, (M.Ö. 247 - 183), Kartacalı bir kumandan ve devlet adamıdır. Eski çağların en yüksek askerî dehası sayılır. Küçük yaşta çok iyi bir askerî eğitim görmüş, 21 yaşındayken İspanya'daki Kartaca ordusunun komutanlığına getirilmişti. Daha sonra Romalılar'ı yenmek için büyük bir ordu hazırlayarak İtalya üzerine yürüyüşe geçti. Ordusunda filler de vardı. Pireneler'i aşarak İtalya'ya girdiği zaman 29 yaşındaydı. Yıllarca süren savaşlardan sonra Romalılar'ın anavatana yaptığı hücumu önlemek için Kartaca'ya dönmek zorunda kaldı. Askerlikten ayrılarak yurdunu kalkındırmaya çalıştı. Fakat Romalılar mutlaka onu ele geçirmek istiyordu. Sonunda önce Efes'e, sonra Girit'e kaçtı, oradan Bithynia (bugünkü İzmit, İznik çevresi) kralına sığındı. Sonunda kendisini zehirleyerek hayatına son verdi. Gebze'de gömülü olduğu söylenir.

HANNOVER, kuzey Almanya'da bir şehirdir. Weser'in kollarından Leine'nin üzerindedir. 574.700 nüfusu vardır. Makine, kimya endüstrisinin önemli merkezlerinden biridir. Önemli bir demiryolu kavşağında olduğu gibi Mittelland kanalı üzerinde de olması ulaşım işlerini kolaylaştırır. Almanya'nın önemli bir eğitim merkezidir.

HANOY, Kuzey Viet Nam'ın başkentidir. Tonkin körfezine dökülen Song - Kai nehrinin sağ kıyısında kurulmuştur. Banliyöleriyle beraber nüfusu 1.073.000'i bulur. Bir üniversitesi, Uzak Doğu'nun eski bilim ve medeniyet eserlerinin teşhir edildiği çeşitli müzeleri vardır. Önemli bir ticaret merkezidir. Şehirde tekstil, kimya, seramik ve besin sanayii gelişmiştir.

HAPİS, hürriyeti kısıtlayan bir cezadır. Suçlu kimselere mahkeme kararıyle tatbik edilir. Bu cezaya mahkûm olan kimseler hapishanede kalmak suretiyle cezalarını çekerler. Hapis cezaları üçe ayrılır:

Ağır hapis: Muvakkat olanları 1 - 24 yıl arasında değişir. Müebbet hapis ise suçlunun ölünceye kadar hapishanede kalması demektir.

Hapis: Süresi 3 günden 20 yıla kadar değişir.

Hafif hapis: 1 günden 2 yıla kadar sürebilir. Kadın ve çocuklar arasında 1 ayı geçmeyen hafif hapis cezası alanlar olursa cezalarını evde çekebilirler.

HAPİSHANE (Cezaevi), hapse mahkûm edilen suçluların cezalarını çektiği yere denir. Günümüzün hapishaneleri ile dünün zindanları arasında hükümlünün lehine çok fark vardır. Hapishanelerde mahkûmlara çalışma imkânı sağlanır. Böylece ceza sürelerini doldurduktan sonra tekrar kötü yola sapmaları önlenmiş olur. Ayrıca suçlu çocuklar için ıslah evleri vardır. Hapishanelerde iyi hal gösteren suçlular, cezalarının kalan kısmını şarta bağlı olarak serbest geçirebilirler.

HARA, genellikle at üretilen çiftliklere denir. Harada aygırlar, damızlık kısraklar bulunur. Bunlardan yetiştirilen taylar halka satılır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ordunun at ihtiyacını karşılamak için çeşitli kurumlar vardı. Sonradan bu kurumların bozulması üzerine 1830'da Eskişehir yakınındaki Çifteler Harası, 1876'da da Karacabey Harası kuruldu. Bugün başlıca haralarımız şunlardır: Çifteler (Eskişehir), Çukurova (Adana), Karacabey (Bursa), Karaköy (Samsun), Konya, Sultansuyu (Malatya).

HARAKİRİ, Japonlar'a mahsus bir intihar şeklidir. Harakiri Japonya'da eskiden sadece asillere has bir intihar şekliydi. Düşman eline düşerek haysiyetinin lekelenmesini istemeyen Japon asilleri bu yola baş vururdu. Sonraları suçlu görülen asiller imparatorun emriyle harakiri yapmaya başladılar. Bu gibi durumlarda harakirinin özel bir merasimi vardı. Harakiri yapacak şahıs, hazırlanan özel bir sedire oturur, şahitler ve ilgili memurlar yanında yer alırdı. Bundan sonra mahkûm hançeri sol

taraftan karnının üst kısmına batırır, sağa doğru çeker ve biraz yukarıya doğru keserdi. Harakiri mecburiyeti 19. yüzyılın ikinci yarısında yasak edildi.

HARARET (Bak: ISI).

HARBİN, Mançurya'da bir şehirdir. Bir adı da Pin-Kiang'dır. 1.595.000 nüfusuyle ülkenin üçüncü büyük şehridir. Sungari nehri kıyısında, aynı zamanda demiryolu kavşak noktasında bulunur. Uzakdoğu'nun önemli ticaret merkezlerinden biridir. Bir süre Japonlar'ın elinde kalmış, 1945'te tekrar Çinliler'e geçmiştir.

HARÇ, yapı işlerinde kullanılan bir karışımdır. Kireç, su ve kumun belli bir oranda birbirine katılmasıyle elde edilir. Yapılarda tuğlaların birbirine tutturulmasında, duvarların sıvanmasında kullanılır. Harçların içinde bulunan kalsiyum hidroksit, havanın karbon dioksitiyle birleşerek sert bir tabaka olan kalsiyum karbonat meydana getirir. İnşaat işlerinde çimento ile yapılan harçlar da kullanılır. Eski Türk yapılarında «Horasan» denilen bir harç çeşidi kullanılırdı.

HARDAL, yakıcı ve sert lezzetli tohumlarıyle tanınmış bir bitkidir. Turpgillerden olan hardalın kalın, geniş yaprakları vardır. Tazeyken yeşillik olarak yenebilir. Et yemekleriyle beraber kullanılan hardal ise bu bitkinin tohumunun zeytinyağı, sirke ile ezilip karıştırılmasıyle yapılır. Hardalın siyah ve beyaz olmak üzere iki çeşidi vardır.

HARDY, Thomas (1840-1928), bir İngiliz romancısıdır. Çocukluk yaşları hastalıklı geçti. Okula geç başladı. Yazı yazmaya karşı büyük merakı vardı. İlk yazıları beğenilince cesaret alarak roman yazmaya başladı. 1878'de yayınladığı «The Return of the Native» büyük ilgi topladı. 1886'da da «Mayor of The Casterbridge» yi yayınladı. Thomas Hardy İngiliz köylüsünün hayatını göründüğü gibi aksettirmekle tanınır. Modern İngiliz romanının öncülerindendir.

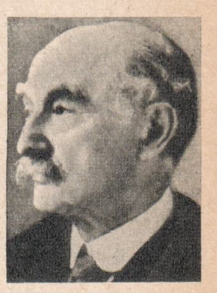

T. Hardy

HAREKET, belirli bir noktaya göre bir cismin yerinin değişmesidir. Denge durumu bozulan cisimler hareket etmeye başlar. Hareket birçok şekillerde olabilir: Düşme, uçma, titreşme, dönme hep hareket şekilleridir. Hareketleri inceliyerek ilk defa kanuna bağlayan bilim adamı Newton'dur.

Başlıca üç hareket kanunu vardır:

1 - Duran bir cisme herhangi bir kuvvet etki etmezse o cisim dengede kalır, hareket etmez. Hareket eden cisimler de bir etki almadan durmaz, hareketine devam eder.

2 - Dengedeki bir cisme bir kuvvet etki yaptığı zaman cisim o kuvvetin yönünde bir ivme kazanır.

3 - Bir cisme yapılacak etki, o cisimde aynı etkiye eşit ve zıt yönde bir tepki doğmasını sağlar.

Cisimlerin hareketi düzgün hareket ve düzgün olmayan hareket olmak üzere iki kısımdır. Düzgün hareket cismin hızının daima aynı kalması halidir. Düzgün olmayan harekette ise, hızda devamlı değişiklik olur.

Hareket çeşitleri «çizgisel» ve «dönme» olarak ikidir. Adından da anlaşılacağı gibi çizgisel hareket bir trenin hareketi gibi düzgün doğru üzerinde olur, dönme hareketi de bir pervanenin hareketine benzer. Bu çeşit harekette ilerleme, yol alma yoktur.

HAREKET ORDUSU, Otuzbir Mart Olayı'nı bastırmak üzere Selânik'te hazırlanan ordudur. II. Meşrutiyet'in ilânından 9 ay kadar sonra İstanbul'da bir gericilik hareketi olmuştu' 13 nisan 1909'da (Rumî takvimde 31 marta raslar) başlayan ayaklanma üzerine, İttihat ve Terakki Fırkası Selânik'te bir miting düzenleyerek Meşrutiyet'i kurtarmak için gönüllü kaydına başladı. Meydana gelen kuvvete Hareket Ordusu dendi. Bu ordunun kumandanı Mahmut Şevket Paşa, kurmay başkanı da kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) idi. Hareket Ordusu 24 nisanda İstanbul'a gelerek Abdülhamid II.'yi tahttan indirdi. Bu olayı hazırlayanların başlıcalarını idam etti.

HAREKETLER, canlıların yaptıkları şeyler, çeşitli davranışlarıdır. Bir hareket yapıldığı zaman, orada bulunan başkaları bunu görebilir. Meselâ keman çalmak bir harekettir; başkaları görebilir, ama çalınan şeyi dinleyerek zevk duymak bir hareket değildir, çünkü bunu başkaları görmez.

Bazı çeşit hareketler kendiliğinden doğar. Çevreden gelen bir uyarma sonucu meydana gelen hareketlere refleks (tepke) denir. Kendiliğinden doğan bu hareketlerin aksine, insanın irade kuvvetiyle yaptığı hareketler de vardır. Önceden hesaplayarak, düşünerek yapılan hareketler bu gruba girer. Saydığımız bu iki şekilden tamamen ayrı bir başka hareket şekli de içgüdüdür. Karıncaların besinlerini yuvalarına taşıması, arıların petek yapması içgüdü sayesinde olur. Bu çok ilgi çekici konu üzerinde birçok araştırmalar yapılmıştır. İçgüdünün zekâ ile ilgisi olup olmadığı da araştırılmaktadır.

Günlük hayatımızdaki hareketleri etkileyen şeylerden biri alışkanlıktır. Alışkanlıkların yaşayışımızda büyük önemi vardır. Eğer birçok hareketlerimizi alışkanlık haline getiremezsek hayatın şartlarına uyamayız. Meselâ yazmak, okumak, konuşmak

birer harekettir. Bunları yaparken ayrıca nasıl yapacağımızı düşünmeyiz, konuşurken kelimeler birbiri ardı sıra gelir, yazarken harfler kâğıda sıralanır. Eğer bu hareketler alışkanlık haline getirilmemişse yapılması imkânsız olur.

Düzenli bir çalışma ile hareketlerimizi değiştirmek mümkündür. Psikologlar insanların ve hayvanların bazı hareketlerini değiştirmeyi başarmışlardır.

HAREM, Arapça «yasak yer, herkese açık olmayan yer» anlamındadır. Bazı İslâm memleketlerindeki büyük ev ve sarayların kadınlara mahsus kısmı bu adla anılır. Bu gibi ev ve saraylarda erkeklere mahsus kısım da «selâmlık» diye anılır.

HARFLER (Bak: ALFABE).

HARHARYAS, bir köpekbalığı grubudur. Bu grupta başlıca iki çeşit harharyas bulunur. Bunlardan pamuk balığı (yahut gök köpekbalığı) diye anılanının uzunluğu 7 - 8 metreyi bulur. Çok kuvvetlidir. Dişileri yavrularını doğurur. Yine bir harharyas çeşidi olan kaplan balığı ise köpekbalıklarının en tehlikeli ve pisboğaz olanlarındandır. Uzunluğu 9 metreyi bulur.

Harharyaslardan Pamuk balığı

HARİCİYE VEKÂLETİ (Bak: DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI).

HARİTA, bir ülkenin veya herhangi bir parçasının, ya da bütün yeryüzünün belirli bir oranda küçültülerek çizilmiş şeklidir. İnsanlar çok eski çağlardan beri haritalardan faydalanmışlardır. Çünkü gidilecek bir yeri çizerek tarif etmek, lafla anlatmaktan daha iyi sonuçlar vermiştir.

Haritaların en büyük özelliği ölçektir. Eğer bir harita ölçeğe göre yapılmazsa, ya da biz onun ölçeğini bilmezsek gerektiği gibi faydalanamayız. Bir yerin haritası yapılırken belirli bir oran dahilinde küçültülür. Bu küçültme oranı o haritanın ölçeğidir. Haritalarda bulunan 1: 500.000, 1: 20.000.000 gibi yazılar haritası yapılan yerin bu nispette küçültüldüğünü gösterir. Ölçeği gösteren rakamın büyümesi, haritanın küçülmesi demektir. Meselâ 1: 400.000'lik bir harita, 1: 300.000'lik bir haritadan küçüktür. Haritalarda ölçek bir çizgi şeklinde de gösterilir. Buna «kilometre ölçeği» denir.

Bir yerin haritasını yapmak için oranın izdüşümü alınır. Üzerinde dünya haritası bulunan saydam bir küre düşünelim. Bunun içinde bir ışık yakarsak, dünyanın şekli karşı taraftaki kâğıda yansır. İşte bu, kürenin o kısmının izdüşümüdür. Haritalarda çok çeşitli izdüşüm sistemleri kullanılır. Başlıcaları şunlardır:

Merkator sistemi: Bu sistemde izdüşümün esasını bir silindir teşkil eder. Meridyen ve paraleller doğru çizgi halindedir. Kutuplara yaklaştıkça paraleller arasındaki fark artar. Bu bakımdan ölçek Ekvator kesimlerinde tamdır.

Harp çalan bir genç kız

Konik (mahrutî izdüşüm) sistemi: Bu sistemde izdüşümün esasını bir kürenin üzerine konan bir koni teşkil eder. Konik izdüşümde, merkatorun aksine paraleller eğridir.

Lambert sistemi: Askerî maksatlarla kullanılır. Küçük alanların haritasını çizmekte faydalıdır.

Sanson - Flamsteed sistemi: Buna «sinusoidal izdüşüm» de denir. Bu sistemde paraleller yataydır ve gerçek uzaklıklarına göre düzenlenmiştir. Meridyenler de ortadaki merkez meridyeninin etrafında sıralanmıştır.

Bu saydıklarımızdan başka, çokkonili (polikon) sistem, homolografik izdüşüm sistemi, kesik hemolosine izdüşüm, kutuptan eşit uzaklık izdüşümü gibi izdüşüm sistemleri vardır.

İlk haritalar eski Mısır'da yapılmıştır. İskenderiyeli Ptolemaios M.Ö. 150 yıllarında çeşitli haritalar yapmıştır. İslâm dünyasında haritacılık çok gelişmiş, 12. yüzyılda İdrisî önejli haritalar yapmıştır. Dünya hakkındaki bilgilerin artması sonunda haritacılık 15. yüzyıldan sonra çok gelişmiştir. Büyük Türk denizcisi Pirî Reis'in çizdiği Atlas Okyanusu ve Amerika haritası çok önemli ve ünlüdür.

HARİZMÎ, Ebû Abdullah Muhammet bin Musa (? - 850), Türk asıllı büyük bir bilim adamıdır. Harzem'de doğdu. Sonra Bağdat'a geldi ve asıl ününü burada kazandı. Harizmî, bugünkü cebir ve trigonometrinin kurucusu sayılır. Eserleri Latince'ye çevrilmiş, Descartes'e kadar Batı bilim dünyasına en büyük riyaziye dehası olarak hükmetmiştir. En önemli eseri «Kitâbu'l-Cebr ve'l-Mukaabele» dir. Cebir kelimesi bu kitabın adında da vardır. Batı dillerine buradan «algèbre», «algebra» şeklinde geçmiştir. «Kitâb Sûretu'l - Arz» adındaki gökyüzü atlası da çok ünlüdür.

HARMAN MAKİNESİ (Bak: BİÇERDÖĞER).

HARMATTAN, Kuzey Yarıküresinde, özellikle ocakta Batı Afrika'dan güneybatı yönünde esen kavurucu bir rüzgârdır.

HARP, bir müzik aletidir. Kabaca üçgen biçimindeki bir çerçeveye gerilmiş tellerden meydana gelir. M.Ö. 3500 yıllarında Sümerler'de harpın ilkel şekli vardı. Zamanla önemli gelişmeler geçirmiştir. Bugünkü harpler 47 tellidir. Harpin altında 7 notaya tekabül eden 7 pedal bulunur. Harp, dikine gerilen telleri elle çekmek suretiyle çalınır.

HARP (Bak: SAVAŞ).

HARP AKADEMİLERİ, beş ayrı akademiyi içine alan bir komutanlıktır. 1846'da İstanbul'da, Harbiye'de kuruldu. 1908'de Yıldız'a getirilen okulun adı 1927'ye kadar «Erkânı Harbiye Mektebi» ydi. 1930'da «Deniz Harp Akademisi», 1937'de de «Hava Harp Akademisi» kurularak okulun adı «Harp Akademileri Kumandanlığı» oldu. 1956'da «Yüksek Kumanda Akademisi» kuruldu, 1964'de de «Silâhlı Kuvvetler Akademisi» adını aldı.

HARP OKULU, ordumuza subay yetiştiren bir okuldur. Kara, Hava ve Deniz Harp Okulları bu üç alanda ordumuza gerekli subayların yetiştirilmesini sağlar. Harp Okulu'nda askerlikten başka kültür derslerine de yer verilir.

İlk defa ordunun subay ihtiyacını karşılamak için 1834'te «Sübyan Bölükleri» adıyle bir okul açılmıştı. Bu, Harp Okulu'nun temelini teşkil etti. Okul, aynı yıl İstanbul'da Maçka kışlasına, daha sonra da adını verdiği Harbiye semtine taşındı. Önceleri Harbiye diye anılan Harp Okulu, 1937'de Ankara'ya nakledildi.

Deniz Harp Okulu İstanbul'da Heybeliada'da, Hava Harp Okulu da yine İstanbul'da Yeşilyurt'ta bulunur.

HARPUT KALESİ, Elazığ'a bağlı Harput'ta Doğu Toroslar'ın kayalık bir kesiminde kurulmuş, iç ve dış kısım olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiş bir kaledir. Dış kalenin önemli bir kısmı sarp kayalara oturtulmuştur. İç kalede ise eski Harput harabelerinin kalıntısı vardır. Önce Bizans, sonra da Arap hâkimiyeti altında bulunan Harput çevresi, sonradan Türkler'in eline geçmiştir.

HARTUM, Sudan'ın başkentidir. Beyaz Nil ile Mavi Nil'in birleştiği yerde kurulmuştur. Mavi Nil'in karşı sahilinde bulunan Umdurman'la birleşmiş durumdadır. Her iki şehrin nüfusu 312.500'dür. 1823'te Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından kurulmuştur, ülkenin hem idare, hem de öğretim ve endüstri merkezidir.

HARUNURREŞİT (766 - 809), ünlü bir İslâm imparatorudur. Aynı zamanda bir Abbasî halifesi olan Harunurreşit, bugünkü Tahran'da doğdu. Asıl adı Ebu - Cafer Harun'du. Ağabeyinin beklenmedik ölümü üzerine 20 yaşındayken tahta çıktı. 806'da Orta Anadolu'ya kadar ilerleyerek Bizans'a baş eğdirdi. Bizans'a rakip olan imparator Charlemagne ile dostça münasebetler kurdu. Gerçek bir idarî dehaya sahip olan Harunurreşit, İslâm rönesansının hazırlayıcısıdır. Yaşadığı devre Binbir Gece Masalları'nda dile getirilmiştir.

HARVEY, William (1578 - 1657), bir İngiliz tıp bilginidir. Kanın dolaşımını bulmakla ünlüdür. William Harvey Cambridge ve Padua Üniversitesi'nde okudu. Sonra Londra'daki muayenehanesinde hekimliğe başladı. Bu arada kalp ve dolaşım üzerindeki çalışmalarına devam ediyordu. O tarihte doktorlar kanın gelişigüzel aktığını sanırlardı. Harvey uzun çalışmalar sonunda dolaşım sistemini buldu. 1618'de kralın özel doktorluğuna getirildi. Londra'da öldü.

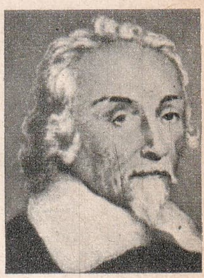

Harvey

HARZEMŞAHLAR, bir Türk imparatorluğudur. 11. yüzyılın sonları ile 12. yüzyıl ve 13. yüzyılın başlarında Yakın - Doğu ve Orta Asya'da hüküm sürmüştür. Aral Gölünün güneyindeki Harzem denilen bölgede egemen olan bu hükümdar sülâlesi Selçuklular'a bağlıydı. 1157'de Sultan Sencer'in ölümü üzerine bağımsızlığını kazanarak büyük fetihlerde bulundu. Harzemşahlılar o devirde çöküntü halinde olan Selçuklular, Gazneliler, Gurlular'ın topraklarını da alarak kısa zamanda büyük bir imparatorluk haline geldiler. Başkentleri Semerkant'dı. Cengiz Han bu devleti kısa bir zamanda ortadan kaldırdı. Moğollardan kaçan Harzemli Türkler Anadolu'ya kadar geldiler.

HAS (Bak: TIMAR ve HAS).

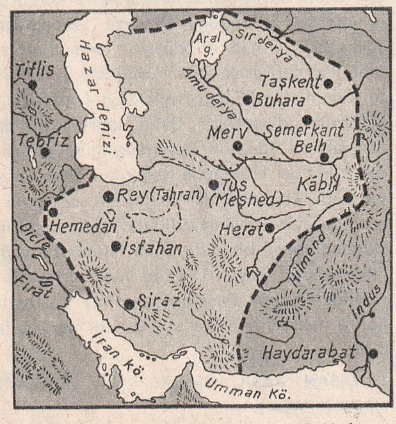

Harzemşahlar

HASAN, Hz. (625 - 669), Hz. Muhammed'in torunudur. Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin büyük oğlu olan Hz. Hasan Medine'de doğdu. 7 yaşında annesini kaybetti. Hz. Ali'nin 661'de şehit olması üzerine, Hz. Hasan büyük oğul sıfatıyle Alevî fırkasının başına geçti. Böylece Emevîler'e rakip oldu. 44 yaşında iken Medine'de ölünce yerine kardeşi Hz. Hüseyin geçti. Hz. Hasan'ın torunları adlarının başına «Şerîf», Hz. Hüseyin'in torunları da «Seyyid» getirirler. Haşimîler'in bu iki kolu da yüzlerce yıl halifelik için başarısız savaşlarda bulunmuştur.

HASAN II (1929-), Fas Sultanıdır. Sultan Mehmet V.'in büyük oğludur. Babasıyle beraber sürgüne gönderilmiş, 1956'da sürgünden dönünce silâhlı kuvvetler kumandanı olmuştur. 1957de de veliaht ilân edilmiş, Hasan II, 1961'de babasının yerine tahta çıkmıştır.

Hasan II

HASAN Bin SÂBİT (563 - 682), Hz. Muhammed'le çağdaş, büyük bir Arap şairidir. Hz. Peygamberin sevgisini kazanmış, 120 yaşında Medine'de ölmüştür. Divanı çok tanınmıştır.

HASAN EFENDİ, Hatip Zakirî (1545 - 1623), dinî eserler bestecisidir. Zamanımıza kadar gelen 5 eseri, sanatkârın gerçekten bir müzik dehası olduğunu göstermektedir.

HASAN PAŞA (1491 - 1549), Barbaros'un manevî oğlu, ünlü bir Türk amiralidir. Barbaros Hayrettin Paşa, Kaptan-ı Derya olunca zamanı denizlerde geçmeye başladığından Cezayir'deki Beylerbeyilik görevi Hasan Paşa tarafından yapılmış oluyordu. Nihayet 1542'de Cezayir Beylerbeyliğine asaleten tayin edildi. 2 yıl sonra da bu görevden alındı, 5 yıl sonra da öldü.

HASAN PAŞA, Barbaroszâde (? - 1570), Barbaros'un tek oğlu ve ünlü bir Türk amiralidir. Hasan, babasıyle beraber birçok deniz savaşlarına katıldı. Filo komutanı olarak bulunduğu Preveze savaşından sonra esir alınan iki düşman amiralini Istanbul'a getirerek zaferi müjdeledi. 1544'te Kanunî tarafından beylerbeyi (oramiral) rütbesine yükseltildi. Daha sonra 1547'de asil olarak Cezayir Beylerbeyliğine getirildi. 1551'de Istanbul'a çağırılan Paşa, altı yıl kadar Istanbul'da kaldıktan sonra tekrar Cezayir Beylerbeyliğine tayin edildi. Bundan sonra bir defa daha Istanbul'a çağrılan Hasan Paşa, 1565'te Malta muhasarasında Turgut Paşa'nın yanında çarpıştı. Sonra tekrar Istanbul'a çağırıldı ve orada öldü.

HASAN PAŞA, Tiryaki (Bk: TİRYAKİ HASAN PAŞA).

Modern hastabakıcılığın kurucusu Florence Nightingale

HASAN SABBAH (? - 1124), Alamut devletinin kurucusu, ilk İsmailî imamıdır. Genç yaşta Şiî olmuştur. İran'da Fatımîler hesabına çalışıyordu. 1090'da pek müstahkem Alamut kalesini ele geçirerek kendisine başkent yaptı. Çevrede bazı yerleri de zaptederek bir Alamut krallığı kurdu. Bu devletin mensuplarına Haşşâşîn denirdi. Bunlar Sünnîler arasında tertipledikleri suikastlerle dehşet saldılar. Öyle ki bugün Fransızca'da katil anlamına gelen «assasin» sözü bu Haşşâşîn'den türemiştir. Hasan Sabbah 80 yaşında öldü. Hulâgû Han 1256'da Alamut'u yerle bir etti, hükümdarlığa son verdi. Bugün, bu mezhebin imamına Ağa Han denmektedir.

HASANKEYF KALESİ, Diyarbakır'dan 100 km. uzakta, Dicle kıyısında nehir yatağından 100 m. yüksekte bir kaledir. Asıl adı Hısn Kayfâ'dır. Kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kale önce çeşitli İslâm devletlerinin, 1516'da da Osmanlılar'ın eline geçmiştir.

HASEKİ, Osmanlı İmparatorluğu zamanında bir memuriyetin adıdır. Bostancı ocağı mensuplarından 300 kişi bu adı taşırdı. Hepsi de subay veya assubaydı. Başlarındaki binbaşıya hasekibaşı denirdi. Tanzimat'tan önce padişah eşlerine de haseki denirdi. Tanzimattan sonra kadınefendi denmeye başlandı.

HASEKİKÜPESİ, bir süs bitkisidir. Bahçelerde yetiştirildiği gibi, yabanî olarak da yetişir. Düğünçiçeğigillerden olan hasekiküpesi çiçeklerinin dışı kırmızı, içi sarıdır. Daha başka renk çiçek verenleri de yetiştirilmiştir.

HASIR, hasırotu, saz v.s. ile örülerek yapılmış yaygılara denir. Hasırların kendisine has bir örgüsü vardır. Türkler'de doğrudan doğruya yaygı olarak kullanıldığı gibi, halı altlarına da serilir. Bazen duvarlara da kaplanırdı. Hasır bugün camilerde de yaygı olarak kullanılır.

HASIROTU, hasır örmekte kullanılan bir çeşit sazdır. Yıllık bir bitkidir. Bataklık yerlerde yetişir. Çeşitleri çoktur. Yapraklarından hasır örülür, kıtık yapılır.

HASSA, Akdeniz Bölgesinde Hatay'a bağlı 21.596 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.761 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 495 $km.^2$'dir. İlçe topraklarının ortası ovalık, yanları dağlıktır. Doğudaki dağlar Türkiye - Suriye sınırını çizer. İlçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlı geçer. Ekonomi meyvecilik, bağcılık ve tarla tarımı üzerinedir.

İlçe merkezi denizden 460 m. yüksekte kurulmuştur. Hupnik çayı vadisinin batı sahilinde bulunur. 2 mahalleden meydana gelmiştir. Antalya'ya 85, İskenderun'a 78 km. uzaklıktadır.

HASTABAKICILIK, hastaların tedavisinde hekimliğe yardımcı bir meslektir. Hasta olup yatağa düşen bir kimse temizlik, yemek gibi ihtiyaçlarını kendi kendisine yapamayacağından bu işi hastabakıcılar görür. Günümüzde hastabakıcılar okullardan yetişmektedir. Çünkü hastabakıcılık, maharet ve soğukkanlılık istediği kadar bilgi de isteyen bir meslektir.

Hastabakıcılığın kurucusu Florence Nightingale (1820 - 1910) dir. Kırım Savaşı sırasında fedakâr bir hastabakıcı hem-

şire olarak çalıştı. Bu mesleğe getirdiği bilimsel çalışmalarla tanınır. Kendisinden sonra birçok memleketlerde Nightingale usullerine göre hastabakıcılık okulları açıldı.

HASTALIK, sağlığın bozulmasıdır. Çeşitli mikropların etkisi, vücuda içeriden veya dışarıdan zarar veren haller hastalığı meydana getirir. Hastalıklar vücudun anatomik yapısında, ruhî düzeninde, fizyolojik mekanizmasında sıkıntılı belirtilerin ortaya çıkmasına sebep olur. İnsan vücudunun çeşitli sistemlerindeki bozukluklar kendisine has hastalıklar şeklinde belirir. Bu bakımdan hastalıkların tedavisiyle uğraşan tıp ilmi de çeşitli kollara ayrılmıştır. Zamanla hekimliğin ilerlemesi, her sistemdeki hastalıkların tedavi şekillerini geliştirmiştir. Başlıca hastalık gruplarını şöyle sıralayabiliriz: Çocuk hastalıkları, akıl ve sinir hastalıkları, göz hastalıkları, deri hastalıkları, diş hastalıkları, zührevî hastalıklar, kemik hastalıkları, metabolizma hastalıkları, akciğer ve solunum yolları hastalıkları.

HASTANE, hastaların tedavi edildiği müessesedir. Hastanelerin kuruluş ve idareleri çeşitli ülkelere göre değişir. Resmî olsun, özel olsun bütün hastaneler hükümetin kontrolü altındadır. Günümüzde hastaneler gittikçe yayılmakta, evde yapılan tedavilerin yerini hastanede ilmî usullerle doktor nezaretinde yapılan tedaviler almaktadır.

Hastanelerin çok eski bir geçmişi vardır. Hindistan'da bundan binlerce yıl önce hastaları barındırmak için özel binalar yapıldığı anlaşılmıştır. Eski Mısır ve Yunanistan'da da hastalar için özel binalar yapılıyordu. Ortaçağ'da Avrupa'da hastaneler yapılmaya başladıysa da, o zamanın hastaneleri şüphesiz bugünkü anlayışımızdan çok farklıydı.

Türkler hastane yapımına büyük önem vermiş, birçok önemli merkezlerde hastaneler yaptırmışlardır. Dârüşşifa (sağlık evi) diye anılan hastaneler Selçuklular ve Osmanlılar zamanında çeşitli şehirlerde yapılmış ve buralarda Türk hekimleri hastalarını tedavi etmiştir. Bu dârüşşifalar arasında bilhassa İstanbul ve Edirne'dekiler ünlüydü.

HAŞHAŞ, en çok Çin, Hindistan ve İran'da yetişen bir bitkidir. Türkiye'de de yetiştirilir. Gelincikgillerdendir. Tohumlarından yağ, kapçıklarından da afyon çıkarılır. Afyon uyuşturucu bir madde olduğundan haşhaş ekimi hükümetin kontrolü altında yapılır. Ancak belirli bölgelere, belirli miktarda haşhaş ekilir. Türkiye'de 13 ilimizde haşhaş ekimi yapılmaktadır.

HAŞİM (Bak: AHMET HAŞİM).

HAŞLAMLILAR, ancak mikroskopla görülen küçük hayvanlardır. Birhücrelilerin bir sınıfını meydana getiren haşlamlılar sularda yaşar. Özel organlarıyle hareket ederler. En irilerinin boyu ancak 1 mm.'yi bulur.

HAŞMET, Mehmet (? - 1768), bir Türk şairidir. 3.000'den fazla beyitli divanıyle tanınır. Hicivleri çok ünlüdür. Pek çok kimseyi hicvetmiş, bu yüzden önce Bursa, sonra Rodos'a sürülmüş, orada ölmüştür. Divanından başka Hâbname, Sûrname, Şehâdetname adlı eserleri vardır.

HATAÎ (Bak: ŞAH İSMAİL).

HATAY, Akdeniz Bölgesinde 506.154 nüfuslu bir ildir. Yüzölçümü 5.403 km.^{2} dir. İlin merkezi 57.584 nüfuslu Antalya şehridir. Kuzeyinde Adana ve Gaziantep, doğusunda ve güneyinde Suriye, batısında da Akdeniz bulunur.

Hatay'ın ilçeleri: Antakya (merkez), Altınözü, Dörtyol, Hassa, İskenderun, Kırıkhan, Reyhanlı, Samandağı ve Yayladağı'dır. İlin en önemli yükseltisi Amanos dağlarıdır (2.262 metre). Bu dağlar Gâvur dağları, Nuh dağları diye de anılır. Amanos dağlarının güneydoğusunda Amik ovası ve Amik gölü vardır. İlin başlıca akarsuyu Asi nehridir. Hatay'ın sıcak bir iklimi vardır. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar yağışlı ve ılık geçer. İl toprakları orman bakımından oldukça zengin sayılabilir. Amanos dağlarının Akdeniz'e bakan yamaçları maki ve ormanlarla kaplıdır. Hatay topraklarının % 40'ı tarıma elverişlidir. Ekonomisi tahıl, çeltik tarımı, meyvecilik ve hayvancılık üzerinedir. İskenderun körfezi çevresinde bol miktarda turunçgiller yetişir. Ayrıca zeytinciliğe de büyük önem verilir. Bitkisel yağ ve gübre fabrikası vardır.

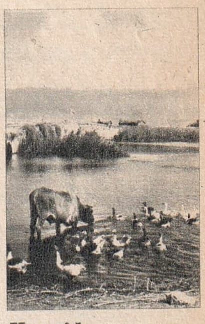

Hatay'da Amik gölü

İl merkezi Antakya'dır. Düzgün karayoluyle yurdun diğer taraflarına bağlıdır. Demiryolu Hatay'ın önemli şehirlerinden İskenderun'a kadar gelir.

Yavuz Sultan Selim tarafından Türkiye'ye katılan Hatay, 1918'de Fransızlar tarafından işgal edilmiş, 1939'da tekrar anavatana katılmıştır. (Bak: ANTAKYA).

HATİCE (Bak: HADİCE).

HATMİ, hekimlikte kökünden faydalanılan, aynı zamanda bir süs bitkisi olarak yetiştirilen bir bitkidir. Gülhatmiyle akrabadır. Çiçekleri çok çeşitli renklerde olur. Bitkinin çiçek ve yaprakları bir tek gövde üzerindedir. Yaprakları ebegümeci yaprağına benzer. Kökünden ve çiçeklerinden yapılan ilâçlar, nezle ve bağırsak iltihaplarında kullanıldığı gibi gargara olarak da kullanılır.

Haşhaş

1936'da Hattat Kâmil Akdik tarafından yazılmış çeşitli yazı tarzları: (Yukarıdan aşağıya) Kûfi Sülüs, Mesih, Reyhanî Muhakkak, Tevkî, Hatt-ı icaret, Celî tâlik, Tâlik, Divanî, Celî divanî, Rıkka

HATTATLIK, bir sanat koludur. Güzel el yazısı yazma sanatı olan hattatlık Türk sanatkârları tarafından en gelişmiş şekline ulaştırılmıştır. Çeşitli dinî etkilerle resim yapılmasının hoş karşılanmadığı devirlerde, sanatkârlar, eşsiz hünerlerini yazı yazmakta göstermiş, gerçekten bir sanat şaheseri olan eşsiz eserler meydana getirmişlerdir. Türk hattatlarının sanat anlayışı ile nonfigüratif denen resim anlayışı arasında büyük benzerlik vardır. Arap ve İran hattatları bir yazıda harflerin arasındaki boşlukları herhangi bir süsleme unsuru ile doldurmuş, fakat Türkler bu basit yola başvurmayarak harflerin kendi ahengini, kendi sade güzelliğini bulmuşlardır.

İslâm'ın doğuşunda Arabistan'da kullanılan Kûfî yazı ihtiyaca yetmediğinden yeni yazı şekilleri araştırıldı. İbni Bevvab «sülüs», İbni Mukle de «nesih» yazısını icat etti. Bunlardan sonra gelen Yakut-ı Müstasamî altı çeşit yazının kurallarını tespit etti. Bundan sonra hat sanatı Türk ustaların elinde gelişti. Osmanlı İmparatorluğu zamanında güzel el yazısı yazmaya karşı büyük ilgi vardır. Padişahtan herhangi bir vatandaşa kadar herkesin amacı yazıyı, güzel yazmaktı. Türkler hat sanatına çok bağlı olduklarından çeşitli çalışmalar sonucu «divanî», «celî divanî», «siyakat» gibi hat çeşitlerini de icat etmiştir.

Başlıca Türk hattatları Şeyh Hamdullah (1436 - 1520), Ahmet Karahisarî, Hafız Osman, Yesarî Mehmet İzzet, oğlu Yesarîzâde Mustafa İzzet, Mustafa Rakım, Mahmut Celâlettin'dir. Son yüzyılın en büyük Türk hattatları ise Kâmil Akdik, İsmail Hakkı Altınbezer, Necmettin Okyay'dır.

HATT-I HÜMAYUN, padişahın el yazısı demektir. Osmanlı hükümdarlarının önemli konularda kendi el yazılarıyle verdiği emirlere «hatt-ı hümayun» denirdi. Sadrâzam tarafından yazılıp da, padişahın el yazısıyle tasdik ettiği tezkereler de hatt-ı hümayundur. Osmanlı İmparatorluğunda hatt-ı hümayunlar kutsal sayılır, üç defa öpüp başa konmadan açılıp okunmazdı. Hatt-ı hümayunlar bugün başbakanlık arşivinde muhafaza edilmektedir.

HAVA, çeşitli gazlardan meydana gelmiş bir karışımdır. Dünyanın çevresini saran atmosferi meydana getirir. Hava hayatın en önemli şartlarından biridir. Hava olmasa, hayat olmazdı. Havadaki gazların oranı şöyledir: % 78,1 azot, % 20,9 oksijen, % 093 argon, 0,03 karbon dioksit. Bunlardan başka pek az miktarda neon, helyum, kripton ve ksenon vardır. Bu, kuru bir havadaki gazların oranıdır. Havada ayrıca % 3 - 5 oranında da su buharı bulunur.

Solunumda insanlar, oksijenden faydalanırlar. Oksijen yanıcı bir gazdır. Eğer hava tamamen oksijenden ibaret olsaydı, o zaman bütün dünya yanardı. Oksijenin geniş ölçüde azotla karışık olarak bulunması, oksijenin yanma hızını ayarlar.

1 litre havanın ağırlığı 1,293 gramdır. Bütün atmosferi kaplayan hava yeryüzüne bir basınç yapar. Bu basınç deniz kıyısında ve 0° sıcaklıkta 1 $sm.^2$'ye 1033 gramdır. Bu, 76 sm. yüksekliğinde ve 1 sm. kesitinde bir civa sütununun ağırlığına eşittir. Deniz yüzeyinden yükseldikçe hava basıncı her 10 metrede 1 mm. olmak üzere azalır. 1.000 metreye kadar azalış bu ölçüde devam eder. 1.000 - 3.000 metre arasında her 13 metrede 1 mm., 3.000 - 5.000 metre arasında da her 16 metrede 1 mm. azalır. Yaklaşık olarak yeryüzünden 40 km. yüksekte basınç sıfıra düşer.

Bütün vücut yüzeyimiz hesaplanırsa, insan vücudu 15 tonluk bir hava basıncı

altındadır. Vücut yapımız buna dayanacak şekilde olduğundan bir zarar görmeyiz. Aksine bu basınç azalacak olursa, çeşitli rahatsızlıklar baş gösterir, hatta insan ölür. Bu bakımdan yüksek tepelere tırmanan dağcılar, çok yükseklerde uçan havacılar, uzay adamları özel elbiseler giymek zorundadır.

Havanın hareketleri çeşitli tabiat olaylarını meydana getirir. Sıcaklık havanın basıncına etki yaptığı için ısınan havanın yükselmesi sonunda meydana gelen alçak basınç merkezlerine doğru hücum eden hava tabakaları rüzgârları meydana getirir. Zaten hava, atmosferin en yüksek tabakaları hariç devamlı olarak hareket halindedir. Dağlık bölgeler ve diğer yeryüzü şekilleri, havada bazı basınç merkezlerinin doğmasına ve hava tabakaları arasında yoğunluk farkına sebep olur. Bu fark «hava boşluğu» nu meydana getirir. Bu gibi yoğunluk farkı olan bir yere raslayan uçaklarda hafif bir düşme olur.

Hava sadece canlılar için değil, cansızlar için de lâzımdır. Cansız tabiattaki her çeşit değişiklik, hava sayesinde olur. İnsanlarda ise solunum yoluyla kanın temizlenmesine yaradığı gibi, alınan besinlerin yanmasına da yarar. Eğer havada karbon dioksit oranı fazla olursa vücudumuza zarar verir, baş ağrısı yapar. Bu oran gerekenden fazla olursa insanı öldürür. Bitkilerin hayatında da havanın büyük önemi vardır.

Hava özel usulierle sıvılaştırılabilir. Sıvı hava endüstride, daha çok oksijen elde etmede kullanılır. Sıvı havanın ısısı — 195 derecedir.

HAVACILIK, sivil ve askerî alandaki uçuculuk problemlerini içine alan bir konudur. Sivil havacılık sayesinde havayolları bütün dünyayı sarmıştır. Askerî havacılık ise ordunun hava kuvvetleri kısmına girer.

Havacılığın gelişmesi birçok alanlarda insanlar için yararlı olmuştur. Ulaştırmanın eskiye göre inanılmayacak derecede çabuklaşmış olması her bakımdan faydalı olmaktadır. Tarım işlerinde havacılıktan çok geniş ölçüde faydalanılmakta, uçaklarla ilâçlanan bahçelerden bol ürün alınmaktadır. Can kurtarma işlerinde de havacılık büyük faydalar sağlamaktadır. Toprak kayması, deprem, sel gibi felâketlerde helikopter ve uçaklar hem yaralıları kurtarmakta, hem felâket bölgesinde bulunanlara gidecek yardım malzemesini süratle yerine ulaştırmaktadır. Havacılıktan topoğrafya ve meteorolojide de geniş ölçüde faydalanılmaktadır. Havadan çekilen fotoğraf, harita yapımında büyük kolaylıklar sağlar, meteorolojide de içinde alet bulunan özel balonların uçurulması bilgi edinilmesine yardım eder. Bütün bunlardan başka orman yangınlarında da uçak ve helikopterlerin büyük faydası görülmektedir.

Havacılığın hızla ilerlemesi, bu işin ilk şartı olan havaalanlarının da süratle gelişmesine sebep olmuştur. Havaalanları büyük şehirlerin dışındaki düzlük yerlerde yapılır. Her havaalanında büyüklüğüne göre çeşitli uçuş pistleri bulunur. Uçaklar kalkarken, ya da konarken bu uçuş pistlerinden faydalanırlar. Geceleyin uçakların pisti rahatça bulmasını sağlamak için yol gösterici ışıklı işaretler bulunur. Gerektiği zaman, pistler çok kuvvetli ışıklarla aydınlatılır. Havaalanlarında yapılan modern, lüks binalar yolcuların her türlü ihtiyacını karşılamaya, onları rahat ettirmeye yarar.

Havaalanında, havacılıkla ilgili en önemli şey «kontrol kulesi» dir. Burada çalışanlar meydana gelen, giden uçakların trafiğini düzenler. Uçak seferlerinin günden güne çoğalması, hele büyük hava limanlarına inip, kalkan uçakların çokluğu hava trafiğine önem kazandırmıştır. Kontrol kulesindeki memurlar, alana yaklaşan pilotlarla temasa geçerek onlara hava durumu, hangi piste inecekleri hakkında bilgi verir, o anda boş pist yoksa, alanın üzerinde bir süre dolaşmasını bildirirler. Tipili ve sisli havalarda inecek uçaklar kör iniş de yapabilir. Bunun için radar esasına göre yapılmış özel cihazlar kullanılır. Birleşik Amerika'da hava trafiği çok fazla olduğu için burada şehirlerarasında en kısa uçuş yolunu gösteren hava yolları tayin edilmiştir. Bu yolların genişliği 15 km. dir. Geceleyin yoldan rahatça faydalanabilmek için, yol boyunca her 15 - 20 km.'de bir ışıklı işaret konmuştur. Yanıp, sönen bu işaretler 2.000.000 mumluk ışık saçar. Pilot bunları görerek yolunu kolayca tayin eder.

Havacılık insanların binlerce yıldan beri ilgilendiği konudur. Ancak pek yakın zamana kadar bu konuda hayal kurmaktan öteye geçememişlerdir. İnsanlar birçok masalların kahramanına uçma gücü vermiş, efsanelerde uçan kahramanlar yaratmışlardır. Yunan mitolojisindeki İkarius bunun bir örneğidir. Doğu âleminin yarattığı «uçan halı» da bu isteği başka bir şekilde dile getirir. Daha sonraları Roger Bacon ve Leonardo da Vinci bu işi ilk defa ciddiyetle düşündüler. Türkiye'de Hezarfen Ahmet Çelebî ve Lâgarî Hasan Çelebi uçmaya muvaffak oldular. Nihayet 18. yüzyılda ilk balonun yapılması bu alanda atılan en önemli adım oldu. Uçak vasıta-

HAVACILIKTA İLKLER:

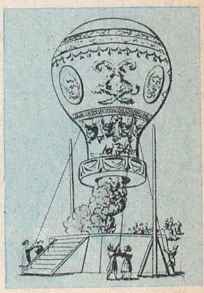

İlk balonu 1783'te Paris'te Mongolfier Kardeşler uçurdu

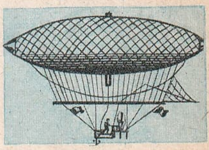

İlk güdümlü hava gemisi buhar gücüyle işliyordu ve 1852'de Henri Giffard adlı bir Fransız tarafından kullanılmıştı

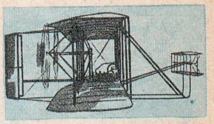

İlk uçak 1903'te Orville Wright tarafından uçuruldu

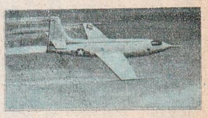

Sesten hızlı uçan ilk havacı, 1947'de «X - 1» adlı uçağı kullanan Yüzbaşı Charles E. Yeager'dir

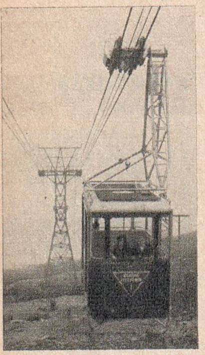

Teleferik

sıyle ilk uçuş da 1903 yılında Amerikalı Wright kardeşler tarafından başarıldı.

Türkiye'de havacılığa karşı duyulan ilgi ilk uçağın uçuşu ile başlamış, 1911'de ilk subaylarımız havacılık eğitimi için Avrupa'ya gönderilmiştir. Havacılığımızın ilk devreleri yalnız askerî alana mahsus kalmış, I. Dünya Savaşı'na birçok Türk uçağı katılmıştır. Havacılığa ilk merak eden siviller de 1910'da pilot diploması almışlardır.

HAVACIVA, Akdeniz Bölgesinde yetişen bir bitkidir. Kökünün kabuğundan renkli bir madde çıkarılır. Sığırdili familyasından olan havacıvadan elde edilen renkli madde eczacılıkta ve kokuculukta kullanılır.

HAVAGAZI, maden kömüründen elde edilen yanıcı bir gazdır. Isı ve ışık elde etmekte faydalanılır. Havagazının bileşiminde % 48 hidrojen, % 34 metan, % 8 karbon monoksit, % 4 azot vardır. Geri kalan kısmını da karbon dioksit ve diğer gazlar meydana getirir.

Havagazı elde etmek için, önce maden kömürü özel fırınlara konur. İç yüzleri kalın ve yüksek sıcaklığa dayanacak şekilde yapılmış fırınlara doldurulan kömür 1.000 - 1.200°'ye kadar ısıtılır. Bu durumda 5 - 6 saat tutulur. Daha sonra boşaltılan kömür artık «kok» haline gelmiştir. 1 ton maden kömüründen 400 - 500 $m.^3$ gaz elde edilir. Çıkarılan gaz özel pompalarla emilerek «gazometre» adı verilen büyük depolarda toplanır. Ancak havagazı gazometreye gönderilmeden önce çeşitli işlemlere tabi tutularak içinde bulunan katran, naftalin, amonyak, benzen gibi maddelerle kükürtlü ve siyanürlü bileşikler ayrılır.

Havagazı ilk defa 1792 yılında İskoçyalı Mardoch tarafından elde edilmiştir. Bundan sonra bu konudaki çalışmalar devam etmiş ilk defa 1812'de Londra'nın bir mahallesi havagazıyle aydınlatılmıştır. Londra'dan sonra 1817'de Amerika'da Baltimore, 1820'de Paris havagazıyle aydınlatılmıştır. Türkiye'de ilk defa 1853'te Dolmabahçe, daha sonra Yedikule ve Kadıköy gazhaneleri kurulmuştur. Dolmabahçe gazhanesi artık Kâğıthane yakınlarına kaldırılmıştır. Günümüzde havagazından hemen yalnız ısıtma işlerinde faydalanılmaktadır.

Havana'da Colombus Katedrali

HAVAÎ FİŞEK, bir çeşit küçük rokettir. Şenliklerde kullanıldığı gibi, haberleşmede ve askerlikte de kullanılır. Eğlence maksadıyle kullanılan fişekler, yakılınca meydana gelen tepki ile havaya fırlar, orada türlü ışık oyunlarıyle parıldayıp kıvılcımlar saçar. Havaî fişekler gemiler arasında, yahut gemiyle kara arasında haberleşmede kullanılır. Tehlikedeki gemiler havaî fişek atarak durumlarını bildirirler. Havaî fişek askerlikte de hedefi aydınlatmada kullanılır.

Havaî fişeklerde iki çeşit barut bulunur. Birincisi fişeğin havaya çıkmasını, diğeri de havada patlamasını sağlar. Havaî fişeklerin türlü renkler vermesi ikinci kısma konan maden tuzları sayesinde olur. Çünkü maden tuzları yanarken çeşitli renkte ışıklar verir. Meselâ baryum yeşil, bakır yeşil ve mavi, stronsiyum koyu kırmızı, sodyum koyu sarı ışık saçar.

HAVAÎ HAT, bir ulaştırma düzenidir. Daha çok 5 - 10 km. gibi kısa mesafeler arasında kurulur. İsveç'teki bir havaî hattın uzunluğu 10 km. kadardır. Havaî hatlar tek veya çift hatlı olurlar. Tek hatlılarda araçları taşıyan çelik tel devamlı dönüş halindedir. Bu sayede araçlar bir yerden bir yere nakledilir. Çift hatlılarda ise çelik teller sabittir, araçlar hareket halinde olan bir başka halatın yardımıyle bu halatların üzerinde kayar. Yük, dolu havaî hat araçları boşaltma yerine geldiği zaman otomatik olarak halattan ayrılır ve başka bir hata geçerek yüklerini boşaltırlar. Teleferik de insan taşımada kullanılan bir havaî hattır.

Elektrik enerjisinin uzak yerler arasında nakledilmesini sağlamak için pilon denen yüksek direkler arasına gerilen iletken kablolara da havaî hat denir.

HAVAKÜRE (Bak: ATMOSFER).

HAVALE, daha çok küçük çocuklarda ve hamile kadınlarda görülen bir hastalıktır. Baş ağrısı, mide kasılması ve bulantı, şiddetli titremelerle kendisini belli eder. Hamile kadınlarda daha çok altıncı aydan sonra görülür. Havaleye yakalanan küçük çocuklarda ateş yükselir, vücut kasılır, şuur kaybolur. Tehlikeli sonuçları olan bir hastalıktır. Hayvanlarda en çok gebe köpekler havaleye tutulur.

HAVAN TOPU, piyade ağır silâhlarındandır. «Adı «top» olmakla beraber topçu birlikleri tarafından değil, piyade tarafından kullanılır. İçi yivsiz, çelikten bir boru biçimindedir. Mermisi de bildiğimiz top mermilerine değil, rokete benzer. Merminin kuyruk kısmına yerleştirilen barut hakları, ateşlendiği zaman mermiyi namludan dışarı fırlatır.

HAVANA, Küba'nın başkenti, aynı zamanda ülkenin en büyük şehridir. 897.100 nüfusu vardır. Havana aynı zamanda çok önemli bir limandır. 15.000 kadar öğrencisi olan Havana Üniversitesi 1721'de kurulmuştur. Şehirde ayrıca, müze, opera, kütüphane ve çeşitli anıtlar vardır. Şehrin yeni bölümünde lüks oteller, geniş bulvar-

lar, parklar bulunur. Eski bölümü ise 1600 yıllarında yapılmış bir sur çevreler. Ülkenin ithalât ve ihracatının büyük bir kısmı Havana vasıtasıyle yapılır. Şehir 1514'te Deigo Velàsquez tarafından kurulmuştur. Eskiden yerinde Batabano şehri vardı. Yeni kurulan şehre o zaman «San Cristobal de la Habana» adı verilmişti.

HAVARİLER, Hz. İsa'ya en önce inanan 12 yakınıdır. Kelime «saf, temiz» anlamına gelen «hûri» sözünün çoğuludur. Zamanla Havari sözü de çoğul yapılarak bu 12 kişiden «havariyun» (havariler) diye bahsedilmeye başlanmıştır. Bunlar: Petrus, Andreas, Yohanna, Filip, Küçük Yakup, Bartelmi, Toma, Mattâ, Simon, Yahuda, Büyük Yakup ve Yahuda'dır. Bu sonuncusu İsa'ya ihanet ettiği için yerine Matyas geçmiştir. Bazıları bunların arasına Paulus'u da dahil eder. Havarilerden Petrus, Yohanna, Mattâ ve Toma birer İncil yazmıştır. Aralarında bazı farklar olduğu için dördü birden esas İncil'i teşkil eder. Hz. İsa'nın Kudüs'e gelişinde Havarilerle beraber yediği yemek Hıristiyanlık tarihinde «son yemek» olarak tanınır. Çünkü Hz. İsa bundan sonra yakalanmıştır.

HAVAY (Bak: HAWAİİ ADALARI).

HAVAYOLLARI, sivil hava ulaştırmasını düzenleyen kuruluşlardır. İlk hava ulaştırması 1870'teki Paris kuşatması sırasında başlamış, Fransızlar posta ve resmî şahısları balonlar vasıtasıyle Paris'ten Norveç'e kadar göndermeyi başarmıştır. 1903'te Orville ve Vilbur Wright'ın, havadan ağır bir taşıtla, ilk uçuşu sağlamasından sonra havayolları üzerinde çalışmalar başlamıştır. Bu arada 1910'da Kont Ferdinand von Zeppelin kendi adıyle anılan hava taşıtlarını kullanarak ilk ticarî havayollarını kurmuş, üç yıl içinde 35.000 yolcu taşımıştır. 1911'de bir başka Alman şirketi Almanya şehirleri arasında bir başka havayolu kurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk havayollarının kurulması 1914 yılına raslar. Milletlerarası ilk havayolu ise 1919'da Paris - Londra seferleriyle işletmeye açılmıştır. Bu tarihten sonra uçaklardaki gelişmelere paralel olarak havayollarında da hızlı bir gelişme olmuş, ancak ilk kıtalararası seferlerin başlaması yine de 1930 yılını bulmuştur. Havayollarında bundan sonra meydana gelen gelişmeleri şöylece özetleyebiliriz:

1930 — Havayollarında ilk defa hostes kullanılmaya başlanması. Avrupa - Amerika arasında ilk uçuş.

1936 — Uçak seferleri esnasında ilk yemek servisi.

1936 — Büyük Okyanus'ta ilk uçak seferlerinin başlaması.

1939 — Havayollarında belirli bir tarifeye bağlı olarak transatlantik seferlerin başlaması.

1946 — İlk dünya turu seferleri.

1952 — Jet uçaklarının havayollarında kullanılmaya başlanması.

Türk Hava Yolları: Yurdumuzdaki sivil havacılık 1933'te başlar. 20 mayıs 1933'te kurulan bir kanunla çalışmaya başlayan «Havayolları Devlet İşletmesi» Millî Savunma Bakanlığına bağlıydı. 1935'te bu işletme Bayındırlık Bakanlığına devredildi. 1938'de ise yine aynı bakanlığa bağlı olmak şartıyle ek bütçeyle işleyen bir teşekkül haline getirildi, böylece «Devlet Hava Yolları» kurulmuş oldu. 1956 yılında ise özel sermayenin de katılmasıyle «Türk Hava Yolları A.O.» kuruldu. Bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen Türk Hava Yolları bugün birçok il merkezlerimizle Bandırma, Akhisar gibi bazı ilçe merkezleri arasında muntazam seferler yapmaktadır. Türk Hava Yolları A.O. 1956'da yurt dışı seferlere de başlamış, ilk olarak Atina, Beyrut ve Lefkoşe seferleri yapılmıştır. Bugün Avrupa'nın birçok önemli şehrine muntazam seferler yapılmaktadır.

Türk Hava Yolları amblemi

HAVLICAN, güzel çiçekleri olan, kokulu bir bitkidir. Zencefilgillerden olan havlıcanın kök sapları baharat olarak kullanılır. Daha çok Asya'nın sıcak bölgelerinde yetişir.

Havlıcan

HAVRAN, Balıkesir'in Ege Bölgesinde kalan 22.683 nüfuslu ilçesi ve o ilçenin 7.205 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 559 km.^{2} dir.

İlçe topraklarını Havran Çayı'nın etrafındaki ova ile bu ovayı çevreleyen Eybek, Şap, Büyük Çal gibi dağlardan meydana gelmiştir. İklimi Akdeniz iklimi özellikleri gösterir. İlçe ekonomisi zeytinciliğe dayanır.

İlçe merkezi denizden 33 m. yüksekte kurulmuştur. İncirlik ve zeytinlikleriyle ünlüdür. Zeytinyağı ve sabun fabrikaları vardır. Edremit'e 8, Akçay iskelesine 18 kilometre uzaklıktadır.

HAVSA, Marmara Bölgesinde Edirne'ye bağlı 23.116 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.532 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 545 km.^{2}'dir. İlçe toprakları ovalık bir araziyi kaplar. Yazları çok sıcak ve kurak, kışları soğuk ve sert geçer. Başlıca akarsuları Aşırıdere, Havsa deresi, Darıdere, Kuleli deresidir. Tahıl, şeker pancarı, ayçiçeği, kavun, karpuz tarımı yapılır.

İlçe merkezi denizden 137 m. yükseklikte kurulmuştur. Sokullu Mehmet Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı cami ilçenin en önemli sanat eseridir. Edirne'ye 27 km. uzaklıktadır.

Havuç

HAVUÇ, kökü sebze olarak kullanılan bir bitkidir. Maydanozgillerdendir. Kökleri kabaca, koni biçimindedir, sarımtrak kırmızı renklidir. Yaprakları maydanozu andıran havuç, tohumdan yetiştirilir. A ve B_1 vitamini bakımından çok zengindir. Yemeği ve salatası yapıldığı gibi çiğ olarak da yenir. Almanya'da havucu kurutup kavurarak kahve gibi de kullanırlar.

HAVUZ VE HAVUZLAMA, gemi tamirinde kullanılan bir araç ve usuldür. Uzun süre denizde kalan gemilerin altındaki yosun ve midyeleri temizlemek, su kesiminin altını yeniden boyamak gerektiği için bu gibi durumlarda gemiler ya yüzer havuza alınır, ya da özel raylı kızaklarla karaya çekilir.

Genel olarak yüzer havuzların iki yüksek yan duvarı vardır. Ön ve arkası açık olur. Yan duvarlar geniş bir platformun iki kenarına oturtulmuştur. Yan duvarların ve platformun içi boştur. Bir gemi, havuza alınacağı zaman bu boşluklar suyla doldurularak havuzun iyice suya gömülmesi sağlanır. Bundan sonra gemi havuza girer. Burada tutma çubuklarıyle geminin yeri ayarlanır, halatlarla iki yana bağlanır. Daha sonra havuza doldurulan sular pompalarla boşaltılmaya başlanır. Su boşaldıkça avuz yükselir, sonunda gemi havuzun dibindeki havuz iskemlelerine oturur. Bundan sonra gerekli tamir yapılır, havuz tekrar suyla doldurularak geminin yüzmesi sağlanır.

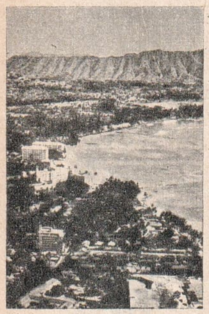

Hawaii'den bir görünüş

Bir de «sabit havuz» vardır. Sabit havuzlar tam sahilde olur. Gemi alınacağı zaman içi suyla doldurulur. Gemi girdikten sonra özel kapakları kapatılarak su boşaltılır ve geminin dipteki takozlara oturması sağlanır.

HAVVA (Bak: ÂDEM).

HAVYAR, tuzlanarak yenebilecek hale getirilmiş mersin balığı yumurtasıdır. Tatlı sularda yaşayan mersin balığının yumurtaları özel bir elekten geçirilip zar ve yağından ayrıldıktan sonra % 5 - 6 oranında tuzlanarak hazırlanır. Havyar pahalı bir maddedir. Siyah ve kırmızı hayvar olmak üzere iki çeşidi vardır. Kırmızı hayvar balmumu ile kaplanarak muhafaza edilir. Siyah havyar, kırmızıya göre çok daha pahalıdır.

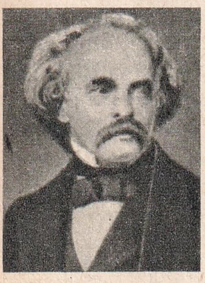

Hawthorne

HAVZA, Karadeniz Bölgesindeki Samsun iline bağlı, 50.703 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.338 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 793 km.²'dir.

Tersakan çayı vadisindeki Havza toprakları orta derecede ormanlıktır. Kışları fazla soğuk olmadığı gibi, yazları da fazla sıcak olmaz. Ekonomi, tahıl ve şeker pancarı tarımına dayanır. Çeltik linyit işletmesinin bir kısmı da ilçe topraklarındadır.

İlçe merkezi Samsun - Sıvas demiryolu üzerinde bulunur. Batı kesiminde üç kaplıca vardır. Samsun'a 83, Amasya'ya 46, Sıvas'a da 271 km. uzaklıkta bulunmaktadır.

HAVZA, sularını aynı göl veya nehre akıtan, oldukça belirli dağ, ya da tepelerle sınırlanmış kara bölgesidir. Sularını aynı nehre veya göle veren yerlerin bütününe «boşaltma havzası» denir. Bir de «birikme havzası» vardır ki bu deyim ile kar ve yağmur sularının biriktiği bölge kastedilir.

HAWAİİ ADALARI, A.B.D.'nin bir eyaletidir. Büyük Okyanus'un kuzeybatısında bulunan bu adalar topluluğunu meydana getiren adaların en önemlileri Hawaii, Maui, Oahu, Molakai ve Kauai'dir. Yüzölçümü 16.661 km.²'dir, nüfusu 632.800'dür. Başkenti Honolulu'dur.

Hawaii takımadaları Sandwich adaları diye de anılır. Adalara adını veren Hawii' nin yüzölçümü 10.395 km.²'dir. Başkent Honolulu'nun bulunduğu Oahu ise hem en kalabalık, hem de en önemli adadır. Nüfusun yarıdan fazlası, yüzölçümü 1.548 km.² olan bu adada yaşar.

Hawaii adalarının ekonomisi şeker kamışı ve ananas üzerinedir. Yılda yüz binlerce ton şeker imal edilir. Turizmin de ekonomideki yeri çok büyüktür.

Hawaii adalarının eski tarihi hakkında fazla bir bilgi yoktur. Adalarda 1795'te bir yerli devlet kurulmuş ve yüz yıl kadar yaşamıştır. 1898'de Hawaii adaları sömürge olarak Birleşik Amerika'ya katılmış, 60 yıl bu durumda kalmıştır. Amerika'nın çok önemli deniz ve hava üslerinin bulunduğu bu adalar topluluğu, daha sonra 50. eyalet olarak Birleşik Amerika'ya ilhak edilmiştir.

HAWTHORNE, Nathaniel (1804 - 1864), bir Amerikan romancısıdır. Babasını küçük yaşta kaybeden Hawthorne'nin çocukluğu büyük bir yalnızlık içinde geçti. Kolej öğrenimi sırasında ve daha sonraları yine içine kapanık, kimseyle temas etmeden yaşamakta devam etti. Bu ararda bazı dergilerde hikâyeler yayınlıyordu. Okul arkadaşı olan Longfellow adındaki şair, onun hikâyelerini toplayarak bir kitap halinde yayınladı. «İki Defa Anlatılmış Hikâyeler» adlı bu eser ilgiyle karşılandı. 1850'de Scarlet Letter (Kırmızı Mektup) daha sonra «The House Seven Gables» (Yedi Çatılı Ev) adlı romanlarını yayınladı. Yazara asıl ününü sağlayan «Scarlet Letter» adlı romanı olmuştur.

HAYAL (Bak: GÖRÜNTÜ, İMGE).

HAYALGÜCÜ (Muhayyile), görülen şeylerin, yaşanan olayların zihinde canlanan hayallerin yardımıyle düşünme kabiliyetidir. Tabiatta gördüğümüz canlı, cansız şeyler, yaşanılan olaylar hafıza yardımıyle zihinde canlandırılabilir. Bunlar o şeylerin ve olayların hayalidir. Zihnin bu hayalleri türlü şekillerde birleştirerek düşünmesi ise hayalgücü vasıtasıyle olur. Hayalgücünün tekrarlayıcı ve yaratıcı olmak üzere iki çeşidi vardır. Tekrarlayıcı hayalgücü, hayallerin zihinde yeniden canlanmasıdır. Bir bakıma tekrarlayıcı hayalgücü belleğin aynıdır. Bu güç çeşitli tip insanlarda ayrı ayrı kuvvette kendisini gösterir. Bazılarının görme, bazılarının işitme duyumuna ait hayalleri kuvvetlidir. Yaratıcı hayalgücü ise, hayalleri tamamen yeni bir şekilde birleştirir. Yaratıcı hayalgücünün bilimde, güzel sanatlarda ve edebiyatta büyük yeri vardır. Sanatkârlar hayalgücü sayesinde yeni yeni eserler yaratırlar.

HAYALÎ MEHMED BEY (? - 1557), divan edebiyatının tanınmış şairlerindendir. Vardar Yenicesi'nde doğdu. Küçük yaşta şiire başladı. İstanbul'a gelerek Kanunî'nin nedimi oldu. İstanbul'un en büyük şairi unvanını kazandı. Daha sonra sancakbeyi olarak Edirne'ye gönderildi. Orada öldü.

HAYAT, bitki ve hayvan uzuvlarının görev halinde bulunuşudur. Genel olarak doğumla ölüm arasındaki süreyi kaplar. Hayatta bulunan bütün varlıklara «canlı» denir.

Canlıların yapı taşı hücredir. Bitki hücreleri de hayvan hücreleri de protoplazmadan meydana gelmiştir. Protoplazmanın tipi canlıya göre değişiktir. Ancak yine bütün protoplazmaların ortak özellikleri vardır. Bu özelliklerin başında içlerindeki asal elemanların aynı olması gelir. Karbon, oksijen, hidrojen, demir, sodyum, mağnezyum, fosfor, azot, kükürt, kalsiyum, klor bütün protoplazmalarda vardır. Protoplazmanın bileşiminde daha başka elemanlar da bulunur. Bilginler 42 çeşit elemanın var olduğunu tespit etmiştir. Bu elemanlar tek tek değil, çeşitli bileşimler halindedir. Bunların başında protein, yağ ve karbonhidratlar gelir. Ayrıca besinlerin bölünüp parçalanmasını sağlayan enzimler ile tuz ve su da vardır. Bütün bu maddeler hayatın devamı için şarttır. Canlılar bunları dışarıdan aldıkları su ve besinler sayesinde sağlar.

Canlıların en büyük özelliği üreme ve büyümedir. Her canlının temel taşı olan hücreler, bölünme ile çoğalır. Hücrelerden meydana gelen gelişmiş canlılar da çeşit-

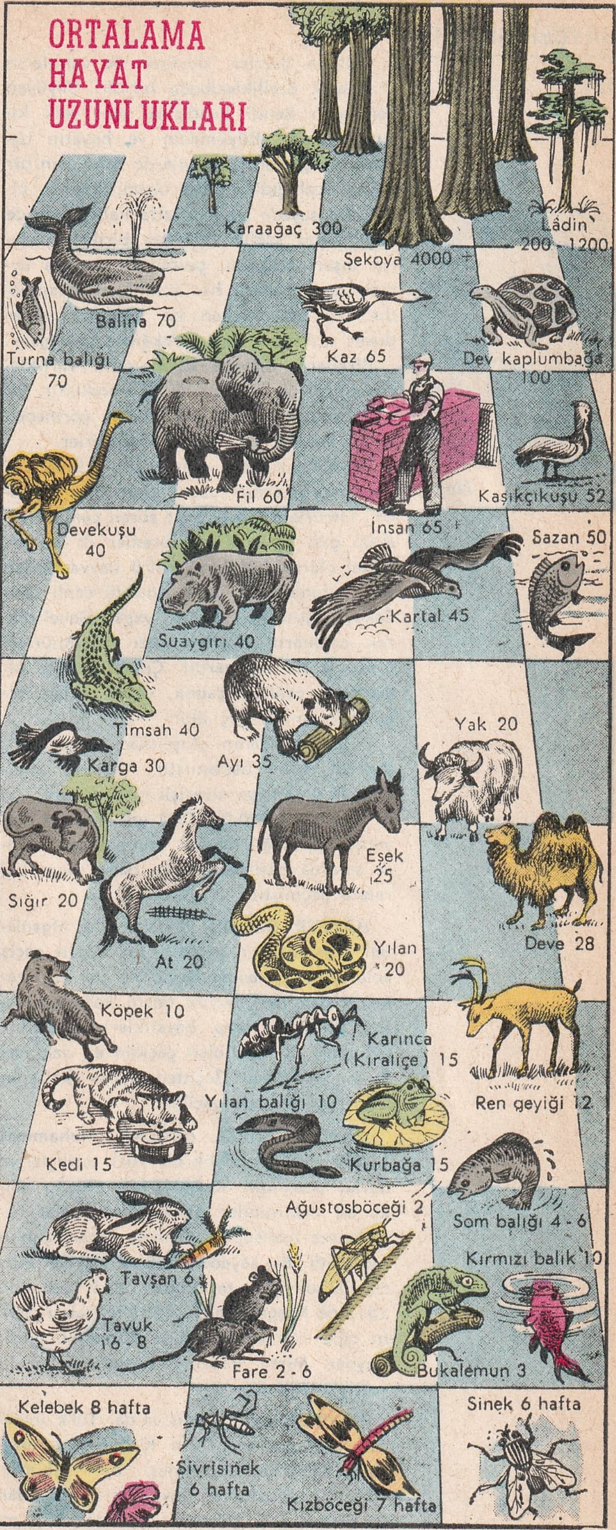

4 - 5 bin yıl yaşayan dev ağaçlar olduğu gibi, ancak birkaç saat yaşayan böcekler de vardır. Bununla beraber, ikiye bölünerek üreyen tek hücreli hayvanları ölümsüz kabul edebiliriz.

li yollarla ürerler. Büyüme de canlıların en büyük özelliklerinden biridir. Büyüyen her canlı kendi kendisine yeni yeni kısımlar ekler. Büyümenin ve hayatın devamını sağlayan beslenme de canlıların bir başka özelliğidir. Bitki olsun, hayvan olsun, bu sayede hem hayatta kalır, hem de büyümesini sağlar. Vücutta biriken şeylerin dışarı atılması, çevredeki şartlara uymak da canlılara has özellikler arasındadır. Vücutta biriken işe yaramaz şeyler dışarı atılmazsa hayat imkânsız hale gelir.

Haydn

Bitkilerin dışında kalan canlı varlıkların en büyük bir özelliği de harekettir. Bu gibi canlılar hiç bir dış yardım görmeden kendi kendilerine hareket edebilirler.

Hayatın süresi «ömür» dür. Bitki ve hayvanların ömür uzunlukları çok çeşitlidir. Ömürleri birkaç saat süren canlılar olduğu gibi binlerce yıl sürenler de vardır. Genel olarak bitkilerin ömrü hayvanlardan daha uzundur. En uzun ömürlü canlı olan Sekoya ağacı 3 - 4.000 yıl yaşar. Genel olarak canlıların büyüme hızı ile ömürleri arasında bir ilgi vardır. Çabuk gelişip, olgunlaşan canlılar çabuk, yavaş gelişip olgunlaşanlar da geç ölür.

Hayat, dünyanın oluşundan birkaç milyar yıl sonra başlamıştır. Yeryüzü soğuyup da yaşamaya elverişli hale gelince, yani bundan 1.000.000.000 yıl önce ilk hayatın başladığı tahmin edilmektedir. Önce sularda başlayan hayat, daha sonra karalara geçmiştir.

HAYBER GEÇİDİ, Pakistan ile Afganistan arasında bir geçittir. En uygun geçiş yolu olması, Hayber Geçidi'ne çok eski zamanlardan beri büyük önem kazandırmıştır. İki yanı sarp kayalıklarla kaplıdır. Uzunluğu 50 km. olan geçidin en dar yeri 3 m. kadardır. Geçitten ancak haftanın belirli günlerinde geçilir.

HAYDAR MİRZA DUĞLAT, Muhammet (1500 - 1551), büyük bir Türk tarihçisi ve devlet adamıdır. Moğol asıllı olduğu halde dil bakımından Türkleşmiş Duğlat hanedanına mensuptur. Annesi Babur Şah'ın yeğeniydi. Bu sayede 1508'de Haydar Mirza, Babur Şah tarafından evlât edinildi. 1512'de Kâşgar'a gitti. 1533'te Babur Şah'ın oğlu Hümayun Şah'ın hizmetine girdi. Haydar Mirza «Tarih-i Reşidî» adındaki eseriyle ünlüdür.

HAYDARABAT, Hindistan'da, Türk imparatoru Muhammet Kulı Kutb-Şah tarafından 1590'da kurulmuş bir şehirdir. 931.000 nüfusludur. Büyüklük bakımından Hindistan'ın 5. şehridir. Denizden 510 m. yüksektedir. 1918'de kurulan ünlü Osmaniye Üniversitesi bu şehirdedir ve Hindustanî dilinin Urdû diyeleğiyle öğretim yapar. Bengal Körfezini Umman Denizine bağlayan demiryolu Haydarabat'tan geçer. Bugün Hindistan'a bağlı küçük devletlerden biri olan Andhra Pradesh devletinin başkentidir.

Eskiden Dekkan bölgesinde bir devletti. Buna «Nizam Devleti» de denirdi. Haydarabat Devletini Kılıç Han'ın oğlu Çin Kılıç Han kurmuştur. Timurоğulları'nın sadrazamlarından olan Çın Kılıç han, idaresinde bulunan eyaletler de zamanla bağımsızlığa gitmiş, sonunda Haydarabat Devleti meydana çıkmıştır. Çın Kılıç Han'ın 1748'de ölümü üzerine Ahmet Han başa geçmiştir. Haydarabat Devleti önce Timuroğulları tabiiyetindeyken sonraları İngiltere'ye bağlanmıştır. Devletin dili önce Türkçe iken sonradan Farsça ve nihayet Urdûca olmuştur.

HAYDN, Josef (1732 - 1809), tanınmış bir Avusturyalı bestecidir. Rohrau'da doğdu. Küçük yaşlarından beri müziğe meraklıydı. 12 yaşında Sant Stefene kilisesi çocuk korosuna girdi. 17 yaşında kiliseden ayrıldığı zaman müzik dersleri vererek hayatını kazanmaya çalıştı. Bu arada bir de opera besteledi ve ilk operası 1752'de oynandı. Josef Haydn 1761'de Macar kontu Esterhazy'nin sarayına girdi. Otuz yıl bu ailenin yanında kaldı ve çeşitli eserler besteledi. Daha sonra Viyana'ya giderek Mozart'la arkadaşlık kurdu. Kısa bir süre sonra Londra'ya gitti ve orada birçok senfoni besteledi. 1792'de Viyana'ya döndü. 1794'te tekrar Londra'ya gitti. Viyana'ya dönüşünde oratoryo bestelemeye başladı. Haydn 125 senfoni (bunları 6'sı Paris, 12'si Londra senfonileri diye anılır), 5 opera, 85 yaylı sazlar kuarteti, birçok serenat ve şarkı bestelemiştir.

HAYFA, İsrail'de bir şehirdir. Akkâ Körfezinin güneyindedir. Son yıllarda hızla gelişmiş, nüfusu 191.200'ü bulmuş, İsrail'in belli başlı limanı haline gelmiştir. Aynı zamanda üç demiryolunun kavşak noktasında bulunur. Dokuma, çimento, sabun sanayii, ağır endüstri gelişmiş durumdadır. Büyük petrol tasfiyehaneleri bulunur.

HAYMANA, İç Anadolu Bölgesindeki Ankara'nın 48.908 nüfuslu bir ilçesi ve o ilçenin 5.396 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.976 km.^{2}'dir.

Haymana ilçesinin toprakları, yer yer yüksekliği 800 - 1.400 m. arasında değişen Haymana yaylasını kaplar. İlçede önemli akarsu yoktur. Orman bakımından fakir olan ilçenin, doğal bitki örtüsü bozkır şeklindedir. Tahıl tarımı başlıca ekonomik faaliyeti teşkil eder. Ayrıca hayvancılığa da büyük önem verilir.

İlçe merkezi denizden 1.200 m. yüksek-

te kurulmuştur. İki kaplıcasıyla ünlüdür. Yaz aylarında bu kaplıcalara pek çok hasta gelir. Kasaba, Ankara'ya 74, en yakın demiryolu istasyonu olan Polatlı'ya 40 km. uzaklıktadır.

HAYRABOLU, Marmara Bölgesinde Tekirdağ'a bağlı 40.127 nüfuslu bir ilçe ve o ilçenin 9.444 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.035 km.²'dir. İlçe topraklarını küçüklü büyüklü tepelerle, bunların arasındaki vadileri kaplar. En büyük tepesi Kabahüyük tepesi (225 metre), en önemli akarsuyu Ergene'ye karışan Hayrabolu suyudur. Yazları sıcak, kışları soğuk geçer. Ekonomi, tahıl, ayçiçeği ve şeker pancarı tarımına dayanır.

İlçe merkezi denizden 95 metre yüksekte kurulmuştur. Kasabada un ve ayçiçeği fabrikaları vardır. En yakın demiryolu istasyonu olan Alpullu'ya 19 km., Tekirdağ'a ise 50 km. uzaklıktadır.

HAYRULLAH EFENDİ (? - 1866), bir Türk tarihçisidir. Büyük şair Abdülhak Hâmit Tarhan'ın babası olan Hayrullah Efendi, çeşitli devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra Tahran büyükelçiliğine tayin edildi, orada öldü. Bilginin birçok eseri arasında en önemlisi 15 ciltlik «Osmanlı Tarihi» dir.

HAYVANAT BAHÇESİ, yabanî hayvanların beslenip bakıldığı, halka seyrettirildiği yerdir. Bulunduğu ülkeye göre enteresan bazı deve, kedi, köpek gibi hayvanlar da hayvanat bahçesinde bulunabilir. Dünyanın hemen bütün büyük şehirlerinin birer hayvanat bahçesi bulunur. Türkiye'de de İstanbul, Ankara ve İzmir'de hayvanat bahçeleri vardır.

Hayvanat bahçelerinin çok eski bir tarihi vardır. İnsanlar eski zamanlardan beri yabanî hayvanları beslemeye, onların hayatını incelemeye karşı bir eğilim duymuştur. M.Ö. 1100 yılında yaşayan Çin İmparatoru Vu-Vang'ın sarayının bahçesinde bir hayvanat bahçesi kurduğu ve buraya, «Bilgi Bahçesi» adını verdiği bilinmektedir. Eski Mısır'da İmparatoriçe Hatasu da büyük bir hayvanat bahçesi kurdurmuştu. Buralara hayvan sağlamak için avcılarını göndererek yabanî hayvanlar yakalatırdı. Babil krallarından birinin de yabanî hayvan avlattığı bilinmektedir. Eski Yunanlılar ve Romalılar da yabanî hayvanlara meraklıydılar. Filozof Aristotales'in canlı hayvan koleksiyonu ünlüydü. Romalılar ise daha çok gladiyatör oyunları için yırtıcı hayvanlar avlatırdı. M.Ö. 29 yılında İmparator Augustus'un Afrika'dan getirilme 600 hayvanı, bunun dışında 400'den fazla kaplan, 300'e yakın arslanı olduğu bilinmektedir. Ortaçağ'da, Floransa'da küçük bir hayvanat bahçesi kurulmuştu. O devirde zengin aileler kendi zevkleri için malikânelerinin bahçesinde küçük ölçüde yabanî

HAYVANAT BAHÇESİ:

Hayvanat bahçelerinde hayvanların serbest hayatlarındaki gibi beslenmelerine büyük önem verilir.

Yavrular hayvanat bahçesini gezenlerin büyük ilgisini çeker.

hayvan beslerlerdi. Marko Polo da hatıralarında 13. yüzyılda Çin İmparatoru Kubilay'ın sarayında birçok yabanî hayvan bulunduğundan bahseder. Eski hayvanat bahçelerinin en ünlüsü Fransa Kralı 14. Louis'in Versailles Sarayı'nın bahçelerinde kurduğu hayvanat bahçesidir. Kral, içinde çok çeşitli hayvanların barındığı bu bahçe için yılda yüz binlerce lira harcamaktan çekinmiyordu. Daha sonra hayvanat bahçesi yapma merakı ilerledi ve 19. yüzyıldan sonra dünyanın bütün büyük şehirlerinde hayvanat bahçeleri kurulmasına başlandı. Bu çeşit hayvanat bahçelerinin dışında deniz canlılarını seyrettirmek için de büyük akvaryumlar yapılır. Bunlar da bir bakıma hayvanat bahçesi sayılabilir. Bu çeşit ilk akvaryum 1835'te Londra'da açılmıştır. Bugün Amerika'da bu çeşit büyük akvaryumlar vardır.

Hayvanat bahçeleri, adını duyup, resmini gördüğümüz hayvanları yakından incelememizi sağlamak bakımından gerçekten öğretici bir değer taşır. Modern hayvanat bahçelerinde her hayvanın bulunduğu yerde o hayvanın özelliklerini anlatan tabelâlar bulunur ki, bunlar da bilgi vermek bakımından çok faydalıdır.

Hayvanat bahçeleri bir müdürün idaresinde bulunur. Her hayvanın veya hayvanlar grubunun ayrı bir bakıcısı vardır. Bunlar hayvanın yemeğini yedirir, bakımını yaparlar. Bir hayvanat bahçesindeki hayvanlar daima baytar kontrolünde bulunurlar. Büyük hayvanat bahçelerinin özel hayvan hastaneleri vardır. Hayvanat bahçe-

leri belediyeden, hükümetten yardım görürler. Washington'daki devlet hayvanat bahçesinin yıllık masrafı bizim paramızla 5.000.000 liranın üstündedir.

HAYVANCILIK, deyimiyle kasaplık hayvanların ve hizmet hayvanlarının yetiştirilmesi işi anlaşılır. Hayvanların, insan hayatındaki önemini anlayan ilk insanlar, tarih öncesi zamanlardan beri hayvan yetiştirme işiyle uğraşmışlardır. Böylece, her an avlanma zahmetine girmeden, ellerinin altında bulunan hayvanlar vasıtasıyle yiyecek ve giyeceklerini sağlamışlardır. Zamanla insanların tecrübesi arttıkça, bilgisi ilerledikçe hayvanlardan daha da geniş ölçüde faydalanmak mümkün olmuştur. Artık hayvanlardan sadece yiyecek ve giyecek sağlamakla yetinilmemekte, yağlarından mum, sabun, gliserin; tırnak ve boynuzlarından bıçak sapı, tarak, şemsiye sapı; çeşitli bezlerinden adrenalin, pepsin, pankreatin gibi ilâçlar yapılmaktadır. En eski zamanlardan beri faydalanılan hayvanların taşıma gücünden ise bugün de geniş ölçüde faydalanılmaktadır.

Büyük ve modern mandıralarda ineklerin sütü otomatik makinelerle sağılır

Günümüzde hayvan nesillerini daha iyi hale getirmek için devamlı çalışmalar yapılmakta ve müspet sonuçlar elde edilmektedir. Hayvancılığın birçok memleketin ekonomisinde önemli bir yeri vardır. Her memleket kendi iklim şartlarına uygun hayvanları yetiştirmeyi hedef tutar. Meselâ Güney Amerika'da lama, Asya'da yak yetiştirilmektedir. Amerika ve Avrupa memleketlerinde de kasaplık hayvanların yanı sıra kürk hayvanları da yetiştirilir. Yurdumuzda yetiştirilen hayvanların başında koyun, sığır ve kümes hayvanları gelir. Ayrıca at, eşek, katır, deve, domuz ve keçi de yetiştirilmektedir.

HAYVANLAR, canlılar âleminin insanlarla, bitkiler dışında kalan üyeleridir. Kutuplardan ekvatora, yüksek dağların tepelerinden denizlerin derinliklerine kadar dünyanın her yerinde yaşarlar. Sayısı 3.000.000'u aşan hayvan cinsleri arasında tonlarca ağırlıkta olanları bulunduğu gibi, gözle görülemiyecek kadar küçük olanları da vardır.

Hayvanların dünyaya gelişi çeşitli şekillerde olur. Memeli hayvanlar doğum yoluyle dünyaya gelir. Bir kısım memeliler doğar doğmaz kendilerine bakabilirler. Balina yavrusu hemen yüzmeye başlar, taylar, buzağılar doğumdan birkaç saat sonra annelerinin arkasından koşabilirler. Buna karşılık bir kısım memeliler de bir süre anne bakımına ihtiyaç gösterir. Kedi, köpek ve maymunları bu arada sayabiliriz. Memelilerin doğurarak üremesine karşılık, tek hücreli hayvanlar bölünmek suretiyle çoğalırlar. Hidra ve mercan denen küçük deniz hayvancıkları ise ana - babanın kol salmasıyle ürerler. Hidra yavrusu önce ananın gövdesinde bir tomurcuk olarak belirir, büyüdükten sonra anadan ayrılır. Mercan da ana - babanın kol salmasıyle ürer, ancak bunlar hidra gibi birbirinden ayrılmazlar. Balıklar, kuşlar, böcekler v.b. yumurtlayarak çoğalırlar. Balıkların çoğu yumurtalarını suya bırakmakla yetinir. Öte yandan kuşların yumurta üzerinde kuluçkaya yatması lâzımdır. Ancak bu süre sonunda yavrular dünyaya gelir. Arılar, karıncalar ve kuşlar yavruları büyüyünceye kadar onlara bakarlar.

Hayvanların yaşayışı bulundukları bölgelere göre değişir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan hayvanlar o bölgelerin özelliğine uyarlar. Bunların başka bölgelerde yaşaması imkânsız denecek kadar güçtür. Bir kısım hayvanlar sabit yuvalarda yaşar, bir kısmının ise hiç yuvası yoktur. Bazıları da ancak yavrulayacakları zaman yuva yaparlar. Kunduz, kuş, karınca gibi hayvanlar yuvalarını büyük bir titizlikle yaparlar. Bir kısım hayvanlar ise bulabildikleri kovuklarda, mağaralarda yaşarlar. Hayatı suda geçen balıklar arasında okyanusların 4 - 5.000 metre derinliklerinde yaşayanlar vardır. Buna karşılık Everest tepesinin denizden 8.000 metre yüksekliklerinde yaşayan kargalara raslanmıştır. Bir kısım hayvanların büyük mücadelelerle hayatlarını devam ettirmelerine karşılık, bir kısım hayvanlar da başka canlıların üzerinde asalak olarak yaşarlar.

Hayvanların vücut yapısı yaşadıkları bölgeye, beslenme şekline, kısacası hayatlarını devam ettirecek imkânlara uygun olur. Çok yakından tanıdığımız hayvanlardan et

Memelilerden: Fil

Kuşlardan: Papağan

Memelilerden: At

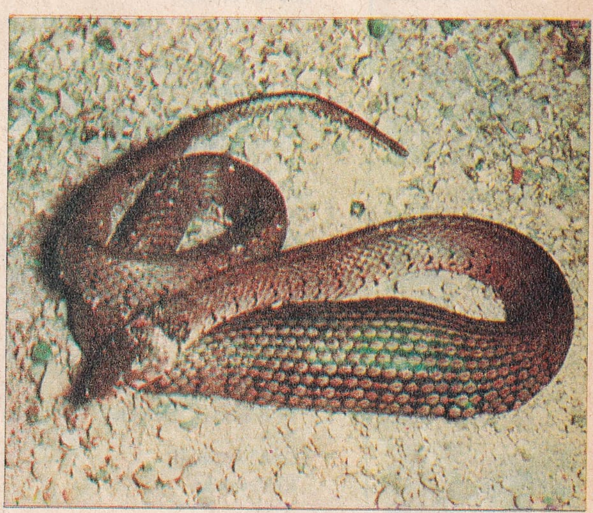

Sürüngenlerden: Karayılan

Amfibyumlardan: Kurbağa

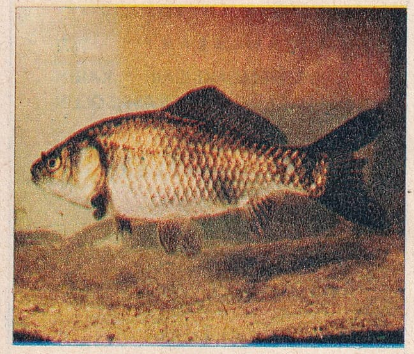

Balıklardan: Sazan

Böceklerden: Karınca

HAYVANLAR:

Yumuşakçalardan: Ahtapot

Solucanlardan: Yersolucanı

Süngerlerden: Sünger

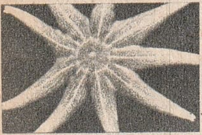

Derisidikenlilerden: Denizyıldızı

Selenterelerden: Mercan

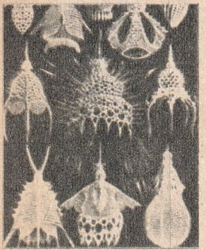

Birhücrelilerden: Işınlı yaratıklar

HAYVANLAR ÂLEMİ

OMURGALILAR

MEMELİLER

Maymunlar, Maymunsular, Etoburlar, Yarasalar, Gevişgetiren çift parmaklılar, Gevişgetirmeyen çift parmaklılar, Hortumlular, Kemirgenler, Tekparmaklılar, Balinalar, Yüzgeç ayaklılar, Keseliler, Tekdelikliler.

KUŞLAR

Yırtıcılar, Tırmananlar, Guguklar, Serçeler, Güvercinler, Tavuklar, Uzunbacaklılar, Perde ayaklılar, Koşucular.

SÜRÜNGENLER

Kelerler, Yılanlar, Timsahlar, Kaplumbağalar, Amfibyumlar.

AMFİBYUMLAR

Kuyruksuzlar, Ürodeller, Ayaksızlar.

BALIKLAR

Kemikli balıklar, Kıkırdaklı balıklar, İlkel omurgalılar.

EKLEMBACAKLILAR

BÖCEKLER

Zarkanatlılar, Çiftkanatlılar, Pulkanatlılar, Kınkanatlılar, Sinirkanatlılar, Kanatsızlar, Düzkanatlılar.

ÖRÜMCEKLER

Örümcekler, Akrepler.

ÇOKAYAKLILAR

Kırkayaklar.

KABUKLULAR

Istakozlar.

YUMUŞAKÇALAR

KAFADANBACAKLILAR, KARINDANBACAKLILAR, YASSISOLUNGAÇLILAR

DERİSİDİKENLİLER

SOLUCANLAR

SELENTERELER

SÜNGERLER

BİRHÜCRELİLER

ve ot yiyenlerin vücut yapısına dikkat edersek bunu açıkça görürüz. Kedi, köpek gibi et yiyenlerin tırnakları sivri, pençeleri yakalamaya elverişli, dişleri keskin ve sivridir. Koyun ve at gibi hayvanların ise diş ve dudakları otları toplamaya elverişli şekilde yapılmıştır. Şüphesiz bunların sindirim organlarının yapısı da farklıdır. Hareket ve duyu organları da hayvanın yaşayış şekline ve yerine göre değişik olur. Solucanlar ve yılanlar karınlarının üstünde sürünerek yürür, bir kısım böceklerle kuşların vücudu uçmalarını sağlayacak şekilde yapılmıştır. Omurgalı hayvanların çoğu ise dört ayaklıdır. Sularda yaşayan hayvanların hem yüzmelerini sağlayacak yüzgeçleri vardır, hem de vücutları suların derinliğinde yüzmeye elverişli şekilde yapılmıştır. Ayrıca su altında solunumlarını sağlayacak özel organlara sahiptirler.

Hayvanların duyu organları vücut yapısına uygun olarak yaşayış şartlarına göre çeşitli derecelerde kuvvetli olur. Karanlıkta avlanan hayvanların göz bebeği çok büyüyebilir. Köpeklerin koku alma ve işitme duyuları çok gelişmiştir. Birçok hayvanların insan gibi beş duyusu vardır. Ancak bunlardan bazısı insanınkine göre zayıf, bazısı kuvvetlidir.

Hayvanların en büyük özelliklerinden biri de göçtür. Bazı hayvanlar belirli mevsimlerde bir yerden bir yere göç ederler. Balıklar ve kuşlar göçmen hayvanların başında gelir. Leyleklerin ilkbaharda gelip, sonbaharda gittiğini hepimiz biliriz. Balıklar daha çok yumurtlama mevsiminde göçerler. Som balıkları yumurtlamak için nehir ağızlarına gelerek tatlı sulara girer. Tatlı sularda yaşayan yılan balıkları da yumurtlamak için denize açılıp orada yumurtlarlar. Yumurtadan çıkan yavrular ana - babanın yaşadığı nehri bulup, oraya göçerler. Göç sebeplerinin başında hava şartları gelir. Kuşların göçü mevsim değişiklikleriyle ilgilidir. Yaylalarda yaşayan geyikler, kış yaklaşınca ovaya inerler. Bazı çeşit böceklerin bile göç ettiği bilinmektedir.

Hayvanların kendilerini korumaları için de birçok yollar vardır. Kimi kuvveti sayesinde düşmanından korunur, kimi kaçmak, kimi fena koku çıkarmakla hayatını devam ettirmenin çarelerini arar. Her hayvanın kendisine göre bir silâhı vardır. Bu silâh kiminde koşmaya elverişli bacaklar, kiminde boynuz, kiminde kuyruk, kiminde pençe, kiminde gaga v.s. şeklinde kendisini gösterir. Her hayvan silâhını iki maksat için kullanır. Bu maksatlardan birincisi avını elde etmek, ikincisi de düşmanına karşı korunmaktır. Birçok et yiyen hay-

vanın en öldürücü silâhı dişleridir: Kedi, arslan, köpek gibi kara hayvanlarından sığır, koyun, gergedan v.b. kendilerini boynuzlarıyle korur. Gergedanın ayrıca zırh gibi kalın derisi vardır. At, zürafa v.b. ise çifte atarak, ya da kaçarak kendilerini korurlar. Geyik, tavşan gibi hayvanlar da kaçma suretiyle korunurlar. Bir kısım hayvanlar da renkleri bakımından yaşadıkları çevreye uydukları için düşmanlarından korunurlar.

Yapılan deneyler en zeki hayvanın maymun olduğunu göstermiştir. Maymunu zekâ bakımından köpek, kedi, fil, domuz ve at takip eder. Hayvanların davranışı daha çok içgüdü sayesinde ayarlanır. Bununla beraber hemen bütün hayvanlara sabırlı deneyler sonunda bir şeyler öğretmek mümkündür. Öte yandan hayvanlar kendi başlarına da hayatları boyunca, çeşitli denemeler sonunda birçok şeyleri öğrenirler.

Hayvanların insanlara çeşitli fayda ve zararları vardır. Ancak faydaları, zararlarının yanında ölçülemeyecek kadar büyüktür. Evcil hayvanlar, yiyecek ve giyecek sağlarlar, taşıma işlerinde insana yardımcı olurlar (Bk: Hayvancılık). Köpekler bekçilik eder, emniyet teşkilâtında ve orduda faydalı olur. Birçok hayvanlar tıbbî deneylerde kullanılırlar. Yine ilâçların bir kısmı hayvanlardan elde edilir. Bunlardan başka sedef, gomalaka, inci v.b. gibi maddeleri de bize hayvanlar sağlar. Zararlı hayvanlar ise mahsule zarar veren çekirge, bitkileri hasta eden çeşitli böceklerle, insanlara musallat olan sivrisinek, bit v.b. gibi hayvanlardır. Amip denen hayvanlar hastalığa sebep olur. Yırtıcı ve zehirli hayvanlar da saldırmaları bakımından tehlikelidir.

HAYYAM, Ömer (? - 1123), tanınmış bir İranlı şair ve matematik bilginidir. Horasan'da Nişapur'da doğdu. Devrinin bütün bilimlerini öğrendi. Türk hakanı Sultan Melikşah'ın hizmetine girdi. Hayyam bütün dünyaya yaygın olan ününü rübaileri ile sağlamıştır. Büyük şairin rübaileri bütün dünya dilerine defalarca çevrilmiş, her yerde sevilerek okunmuştur. Hayyam'ın kaç rübai yazdığı kesin olarak bilinmemektedir. 400 - 500 rübainin ona ait olduğu söylenmekteyse de, gerçekten Hayyam'a ait rübailerin 100 - 200'den ibaret olduğu sanılmaktadır. Hayyam'ın rübaileri Türkçe'ye de birçok defa tercüme edilmiştir. Ömer Hayyam aynı zamanda büyük bir matematik bilginiydi. Fizik ve cebir alanında önemli buluşları vardır. «El Cebr» adlı eseri İngilizce ve Fransızca'ya çevrilmiştir. Hayyam cebirde üçüncü dereceden denklemlerin on üç çeşidini incelemiştir. Müspet ilimlerle ilgili birkaç eseri daha vardır.

Ö. Hayyam

HAZAR DENİZİ, Avrupa ile Asya arasında büyük bir iç denizdir. Kıyıları üç taraftan Rusya, güneyden de İran ile kuşatılmıştır. Dünyanın en büyük iç denizi olan Hazar Denizi'nin yüzölçümü 423.300 km.²'dir. En derin yeri 1.000 metreyi bulur. Hazar Denizi, Okyanus yüzeyinden 28 metre aşağıdadır. Hazar Denizi'ni besleyen başlıca akarsu Volga'dır. Bu nehir yılda Hazar'a 300.000.000 m.³ su akıtır. Buna rağmen Hazar Denizi'nin suları gittikçe çekilmekte, deniz günden güne kurumaya yüz tutmaktadır. Eskiden Karadeniz'le bitişik olan deniz, Kafkas dağlarının meydana gelmesiyle ayrılmış, bir iç deniz haline gelmiştir. Rusya'nın ekonomisinde büyük bir rol oynayan Hazar Denizi'nde geniş ölçüde balıkçılık yapılır. Deniz ulaştırma işlerinde de büyük rol oynamaktadır.

Hazar denizi

HAZAR GÖLÜ, Doğu Anadolu'da Mastar dağının güney etekleri boyunca uzanan bir göldür. Denizden 1.135 metre yüksekte olan gölün batı kıyısında Elâzığ'ın Sivrice ilçesi bulunur. Kurtalan demiryolu da Sivrice'den geçerek gölün güney kıyısı boyunca uzanır. Dicle nehrinin bir kolu batı kesiminden Hazar gölüne dökülür. Nehir doğuda Hazar gölünden çıkarak güneye doğru akmaya devam eder.

HAZARLAR, Kırım'dan Hazar Denizi'ne kadar olan sahada 500 yıla yakın hüküm sürmüş bir Türk devletidir. 468 yılında

kurulan devletin başkenti önce Belencer idi. 723'te Etil (şimdiki Astrahan) şehri başkent oldu ve 965'e kadar başkent kaldı. Hazarlar 620 yıllarında bir imparatorluk halini almıştı. Önceleri Şamanist olan Hazarlar, daha sonra İslâm dinini kabul etmiş, fakat 800 yılında Musevî olmuşlardır. Devletin hükümran olduğu süre içinde 14 imparator hüküm sürmüştür. Bunlardan son İmparator Yusuf Müslümanlığı kabul etmiş, Hazar Prensesi Çiçek de Bizans İmparatoru Konstantin V ile evlenerek İmparatoriçe olmuştur.

Hazarlar

HAZIM (Bak: SİNDİRİM).

HAZRO, güneydoğu bölgesinde Diyarbakır iline bağlı 14.680 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.483 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 419 km.²'dir. İlçe güneydoğu Torosları'nın eteğiyle, Diyarbakır havzası arasında yayla görünüşlü bir araziyi kaplar. Kışları soğuk, yazları çok sıcak geçer. İlçe orman bakımından fakirdir. Ekonomisi tarıma dayanır. Ayrıca meyvecilik ve bağcılık yapılır. Hayvan ve ipek böceği yetiştirilir.

İlçe merkezi denizden 1.100 metre yükseklikte kurulmuştur. Diyarbakır'a 81 km. uzaklıktadır.

Hegel

Heine

HECE VEZNİ, Türk şiirinde kullanılan iki vezinden biridir. Hece vezni Türkçe'nin yapısından doğmuştur. Şiirde kullanılan diğer vezin ise İran yoluyle Arap edebiyatından geçen «aruz» veznidir. Türkler hece veznini Milâttan önceki yüzyıllardan beri kullanmışlardır. İslâmiyetten önceki çağlarda da hece vezni kullanılıyordu. Daha sonraları halk şairleri şiirlerinde hece veznini kullandılar. Ama imparatorluk devrinde «aruz» uzun zaman «hece vezni» ni arka plana itmiştir. Ziya Paşa, 1868 yılında Londra'da yayınlanan «Hürriyet» gazetesinde yayınladığı «Şiir ve İnşa» makalesinde hece vezninin Türkçe'den doğma bir dil olduğunu gösterdi. Buna rağmen 1922'ye kadar aruz, hece vezni mücadelesi devam etti. Nihayet aynı yıl Yahya Kemal Beyatlı «Dergâh» mecmuasında yayınladığı iki uzun makale ile bu mücadeleye bir son verdi. Ona göre vezin, nazımda ritmi sağlayan bir aletti. Ne aruz, ne de hecenin kendi başlarına bir ahengi söz konusu olamaz. Şiirde ahengi sağlayan kelimelerin özel şekilde düzenlenmesi, seslerin özel şekilde sıralanmasıdır.

HECECİLER, 20. yüzyılın başlarında hece ile şiir yazan beş Türk şairi, «hececiler» yahut, «beş hececiler» diye tanınır. Bunlar Halit Fahri Ozansoy, Yusuf Ziya Ortaç, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon ve Enis Behiç Koryürek'tir. Şiirimizde hece veznini en başarılı kullanan bu şairler, yeni yetişen şairlerin aruzdan çok hece veznini kullanmasına yol açmışlardır. Ziya Gökalp ve Mehmet Emin Yurdakul da hece vezniyle şiirler yazıyordu.

HECİN DEVESİ (Bak: DEVE).

HEGEL, Friedrich (1770 - 1831), Alman filozofudur. Tübingen'de ilâhiyat okumuş, felsefe öğretmenliklerinde bulunduktan sonra 1805'te Jena Üniversitesi'ne profesör olmuştur. Berlin ve Heidelberg Üniversitelerinde de profesörlük etmiş, son yıllarını Berlin'de geçirmiştir. Hegel, önceleri Schelling'in felsefesine inanmış görünüyordu. Sonra ayrı bir felsefe sistemi kurdu. Bu sisteme «Diyalektik Mantık» denir. Buna göre bir fikir (yani tez), başka bir tezle (antitez) karışır, bundan yeni bir fikir (sentez) doğardı. Ona göre dünya mantık demektir. İnsanlar mantığın sırrını çözdükleri anda beşerin de sırrını çözebilirlerdi.

HEİDELBERG, Almanya'da 127.400 nüfuslu bir şehirdir. Baden bölgesinde Neckar nehri vadisindedir. Heidelberg 1386 yılında öğretime açılan üniversitesiyle ünlüdür. Önceleri Katoliklerin idaresi altında bulunan üniversite, Protestanlığın çıkışından sonra, Protestan öğreniminin merkezi haline gelmiştir. Hidelberg'de ders veren profesörler, en değerli bilim adamları arasından seçilir.

HEİNE, Heinrich (1797 - 1856), Alman şairidir. Düsseldorf'ta doğdu. Önce Katolik papazlarının yanında eğitim gördü, daha sonra elde edebildiği kitapları okuyarak bilgisini artırdı. Birkaç yabancı dil öğrendi. Zengin akrabalarından birinin yardımıyle ticarete atıldı. İlk şiirlerini âşık olduğu Veronica adlı bir kız için yazdı. Daha sonra bir başkasına âşık oldu. 1816'da Hamburg'a gitti. Oradan da Bonn Üniversitesi'ne giderek hukuk tahsil etti. Üniversiteyi bitirdikten sonra Göttelberg'teki üniversitede Alman edebiyatı okumaya başladı. O sırada ilk şiir kitabını yayınladı. Daha sonra dramlar ve şiirler yazmakta de-

vam etti. Heine, lirizmiyle tanınır. Floransa Geceleri, Seyahat Tabloları ve Şarkılar Kitabı gibi eserleri dilimize çevrilmiştir.

HEKİMHAN, Doğu Anadolu Bölgesinde Malatya iline bağlı 44.548 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.288 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.869 km.²'dir. İlçe toprakları Fırat'ın bir kolu olan Kuruçay'ın çevresindeki düzlükleri ve bu düzlükleri kuşatan dağları kaplar. Kışları soğuk, yazları sıcak geçer. İlçe orman bakımından zayıftır. Ekonomisi tahıl tarımı, meyvecilik ve bağcılığa dayanır. İlçe merkezi denizden 1.094 metre yükseklikte kurulmuştur. Evlerde halı, kilim dokunur. Çetinkaya - Malatya demiryolu üzerindeki istasyona 1 km. uzaktadır. Sıvas - Malatya karayolu kasabanın içinden geçer.

HEKİMOĞLU ALİ PAŞA (1689 - 1758), 18. yüzyılın ünlü Türk devlet adamlarındandır. 3 defa sadrazam olmuş, 33 yıl vezir olarak en yüksek komutanlıklarda bulunmuştur. Sultan Ahmet III., Sultan Mahmut I. ve Sultan Osman III'ün büyük teveccühünü kazanan Hekimoğlu Ali Paşa, İstanbul'da doğdu. 1719'da beylerbeyi (orgeneral), 1725'te vezir (mareşal) oldu. 1731'de İranlıları, 1737'deki Banyaluka Meydana Savaşı'nda Almanlar'ı yendi. Daha sonra çeşitli genel valilik ve başkomutanlıklarda bulundu. Anadolu Beylerbeyi iken öldü.

HELENA, bir mitoloji kahramanıdır. Tanrılar tanrısı Zeus ile Leda'nın kızı olan Helena güzelliğiyle tanınır. Mitolojiye göre Truva savaşlarının sebebi, Menelaus'un karısı olan Helena'nın Paris tarafından kaçırılmasıdır. Bu savaş sonunda Yunanlılar Truva'yı alır, Paris öldürülür, Menelaus da karısıyle birlikte yurduna döner. Omiros, İlyada destanının bir kısmında Helena'nın kaçırılışını işlemiştir.

HELİGOLAND, Almanya'nın kuzeyinde küçük bir adadır. Kuzey Denizi'ndeki ada 1. Dünya Savaşı'ndan önce Almanlar'ın yazlık olarak kullandığı bir yerdi. 1. ve 2. Dünya Savaşları'nda ise burası Almanya'nın en önemli deniz üslerinden biri olarak vazife gördü. Almanlar'ın ünlü denizaltı havuzlarıyla on iki kilometrelik yeraltı istihkâmları bu adadaydı. Heligoland 1807'ye kadar Danimarka'nın iken o tarihte İngilizler tarafından alınmıştı. 1890'da ise Afrika'daki Zengibar'la değiştirilerek Almanya'ya verildi.

HELİKOPTER, bir uçak çeşididir. Özelliği kanatsız olması ve dikine havalanabilmesi, yine dik olarak çok dar alanlara inebilmesidir. İlk helikopterler 1784'te Bienvenu ve Launoy adlı iki Fransız tarafından yapıldı. Bu helikopterin iki rotoru (helikopter pervanesi) tüyden yapılmıştı. 1870 yılında, yine bir Fransız, Alphonse Pénaud' un yaptığı helikopter 15 metre kadar yükselebildi. 8 yıl sonra, Enrico Forlanini adında bir İtalyan'ın yaptığı buharla işleyen helikopter 20 dakika uçabildi. Bütün bu çalışmalar ilkel denemelerden ibaretti. İnsan taşımıyordu. İnsan taşıyabilen ilk helikopter ancak 1907'de Paul Cornu adında bir Fransız tarafından yapıldı. Bu helikopter içinde bir insanla 1,5 metre yükseldi. Bir dakika kadar da uçtu. 1. Dünya Savaşı sırasında ve daha sonraları helikopter üzerinde devamlı çalışmalar yapıldı. 1920'de Juan de la Cierva adlı bir İspanyol'un yaptığı ve «Autogiro» adını verdiği hava taşıtı helikopterin bugünkü halini bulmasına öncülük etti. Bugünkülere benzeyen ilk helikopterler 1939'da İgor Sikorsky tarafından yapıldı. Amerikan hükümeti bunlardan çok sayıda ısmarladı. Helikopterler 2. Dünya Savaşı'nda ve daha sonraları büyük bir hızla gelişti.

HELİKOPTER:

Yolcu helikopteri

Tek kişilik bir askerî helikopter

Helikopterler, tepelerindeki rotor yardımıyle uçarlar. Bazılarının kuyruk kesiminde de bir rotor bulunur. Bu rotor helikoptere yön vermeye yarar. Helikopter her yöne gidebilir, olduğu yerde bir süre durması mümkündür. Hava alanının olmadığı yerlerde küçük bir düzlüğe inip kalkabilir. Bütün bu özelliklerinden ötürü bilhassa savaşta, deprem, sel felâketlerinde helikopterden geniş ölçüde faydalanılmaktadır. Asker nakli, yaralıların taşınması, başka taşıtların gidemediği yerlere erzak yollanması gibi işlerde helikopter kullanılır. Genel olarak helikopterlerin hızı azdır, saatte ancak 125 km. hızla uçabilirler.

HELSİNKİ, Finlandiya'nın başkentidir. Ülkenin güneyinde bir yarımada üzerinde bulunan Helsinki aynı zamanda Finlandiya'nın en önemli limanıdır. Finlandiya körfezinin kuzeyinde bulunan bu liman kışın buz tutar. Şehir önemli bir ticaret ve kültür merkezidir. Nüfusu 477.000'dir. Helsinki 1550'de bu kesime yerleşen İsveçliler tarafından biraz daha kuzeyde ku-

rulmuştu. 1640 yılında şimdiki bulunduğu yere taşındı. 1812'de de başkent oldu.

HELYOPOLİS, Mısır'da bir şehir harabesidir. Kahire'nin 10 km. kadar kuzeydoğusunda bulunur. Eski Mısırlılarca kutsal bir şehirdi. Romalılar, Helyopolis'teki dikilitaşları Roma'ya getirmiştir. Sonradan bunlardan biri Londra'ya, biri de New York'a götürülmüştür. Kahire'nin güneyinde bu adla anılan bir şehir kalıntısı daha vardır.

Hemingway

HELYUM, bir elemandır. Gaz halinde bulunur. Hidrojenden sonra en hafif elemandır. Helyum, keşfedilmeden önce güneş ışınlarının tayfından var olduğu anlaşılmış, adına Yunanca, güneş demek olan «helyos» kökünden «helyum» denmişti. Ramsay adında bir İngiliz kimyacısı ilk defa Norveç'teki bir uranyum filizinde helyumu buldu. Bu filize «cleveit» denir. Daha sonra helyumun havada da bulunduğu anlaşıldı.

Henri II

Helyum 20. yüzyılın başlarında balonları doldurmakta kullanılırdı. Bugün daha çok denizaltı araştırmaları yapan dalgıçlar tarafından kullanılmaktadır. Dalgıca verilen oksijen - helyum karışımı hava, derinliklerde azotun ayrışarak kanda köpük meydana getirmesini önler. Bundan başka sıvı helyum, laboratuvarlarda çok düşük sıcaklık meydana getirmekte kullanılır. Helyumun simgesi: He, atom numarası: 2, atom ağırlığı: 4,003, kaynama noktası —269,90, yoğunluğu: 0.18'dir.

Henri III

HEMEDAN, İran'da, çok eski tarihi olan bir şehirdir. Batı İran'da bulunan şehir Muratbey çayı üzerinde denizden 1.960 metre yüksekte kurulmuştur. İran'la Türkiye arasında birkaç defa alınıp verilmiştir. Bugün de şehrin 122.000'i bulan nüfusunun çoğunluğu Türk'tür.

HEMİNGWAY, Ernest (1898 - 1961), tanınmış Amerikan romancısıdır. Yarattığı yeni üslûpla dünya ölçüsünde çığır açan Hemingway, 20. yüzyıl romancılarının başta gelenlerinden biridir.

Henri IV

Hemingway, Chicago yakınlarında Oak Park'ta doğdu. Babası doktordu. Ernest küçük yaşta spora merak sardı. Ortaokulu bitirdikten sonra Kansas City gazetesinde çalışmaya başladı. 1. Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak askere yazıldı. 1918'de yaralanıp cepheden ayrıldı ve Paris'e yerleşti. Önce «The Sun Also Rises» (Gene Sabah Oldu) ve «A Farewell to Arms» (Silâhlara Veda) romanlarını yazdı. Bilhassa ikinci romanı tanınmasını sağladı. 1940'ta yazdığı İspanya İç Harbi'ni canlandıran «For Whom the Bell Tolls» (Çanlar Kimin İçin Çalıyor) ile 1952'de yazdığı «The old Man and the Sea» (İhtiyar Adam ve Deniz) büyük ün kazandı. Bu sonuncu eseri sayesinde 1953'te Nobel Edebiyat Mükâfatını kazandı. Hemingway'in ölümü av tüfeğiyle vurulmak suretiyle oldu. Son zamanlarda tedavisi güç bir hastalığa tutulmuştu. Bunun intihar mı, kaza mı olduğu kesin olarak öğrenilmedi.

HEMOFİLİ, bir kan hastalığıdır. Kanın pıhtılaşma özelliğini kaybetmesiyle belirir. Hemofili'ye yalnız erkeklerde raslanır. Hemofili hastası bir erkeğin hastalığı da kendi oğluna değil daha çok kızının erkek çocuğuna geçer. Hemofili'de kanın pıhtılaşmaması «trombokinaz» denen maddenin eksikliğinden olur. Hemofilili bir hastanın bir yeri kanayınca kan kolay kolay dinmez; eklemlerde, iç organlarda görülen kanamalar ise çok daha tehlikeli olur. Hastanın sakat kalmasına yol açabilir. Hemofili hastalarında kanamanın durdurulması için tıbda çeşitli usuller vardır.

HEMOGLOBİN, kandaki alyuvarların içinde bulunan demirli bir maddedir. Solunum hemoglobin vasıtasıyle mümkün olur. Bu madde sayesinde alyuvarlar havadaki oksijeni alırlar. Bu sırada vücutta toplanmış olan karbon dioksit gazı da yine hemoglobin tarafından emilir. Solunum sırasında kan akciğere geldiği zaman, hemoglobinlerdeki karbon dioksit verilir, yerine oksijen alınır. Hemoglobinin başlıca özelliği renginin kırmızı, molekül ağırlığının yüksek oluşudur.

HEMŞİN (Bak: ÇAMLIHEMŞİN).

HENDEK, Marmara Bölgesinde, Sakarya iline bağlı 42.721 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.788 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 581 km.²'dir. İlçenin ovalık olan topraklarını güneyde Keremali, kuzeyde Çam dağları kuşatır. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise pek soğuk değil, ama yağışlıdır. Dağlarda çam ve kayın ormanları vardır. Ekonomi, tütün, tahıl, patates ve şeker pancarı tarımı üzerinedir.

İlçe merkezi denizden 180 metre yüksekte kurulmuştur. Sakarya'nın kolu olan Uludere, kasabadan geçer. Haraklı çavlanı gezinti yeridir. Ankara - Istanbul karayolu kasabanın içinden geçer.

HENRİ'LER, Fransa tarihindeki dört kralın adıdır.

Henri I (1008 - 1060), Capet hanedanındandır. 1031 - 1060 yılları arasında hüküm süren Henri I, 1051'de Rusya Prensesi Anna ile evlenmiş, Fransa'ya bağlı devletçikler üzerine merkezin nüfuzunu artırmaya çalışmıştır.

Henri II (1519 - 1559), 1547 - 1559 yılları arasında hüküm sürmüştür. Charles - Quint (Şarlken) ile savaşmış ve bu savaş-

larda Türkiye'den yardım görmüştür. Medicis hanedanından Catherine ile evli olan Henri I'in Diane de Poitiers isimli resmî bir metresi vardı.

Henri III (1551 - 1589), Charles IX'un ölümü üzerine kral olmuş 1574 - 1589 yılları arasında hüküm sürmüştür. Henri III, 1573'te Türkiye'nin himayesinde Polonya kralı olmuştu. Fakat ağabeyinin ölümü üzerine Polonya tahtından ayrıldı. Saltanatı mezhep kavgalarıyle geçti.

Henri IV (1553 - 1610), Capet hanedanının Bourbon kolundandır. «Büyük Henri» diye de anılan Henry IV 1589 - 1610 yılları arasında hüküm sürmüştür. Önce Henri III'ün kız kardeşiyle evlendi, çocuğu olmayınca onu boşayıp Medicis hanedanından Marie ile evlendi. Henri IV mezhep kavgalarıyle parçalanmış Fransız birliğini yeniden sağlamış, çeşitli bayındırlık işleri yaparak memleketi refaha kavuşturmuştur.

HENRY'LER, İngiltere'de hüküm süren 8 kralın adıdır.

Henry I (1068 - 1135) ağabeyi William II'nin öldürülmesi üzerine tahta geçmiş, 1100 - 1135 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Henry II (1143 - 1189), 1154 - 1189 yılları arasında hüküm sürmüş, İrlanda'yı alarak ün kazanmıştır.

Henry III (1207 - 1272), 56 yıl hüküm sürmesiyle ün salmış bir hükümdardır. 1216'dan 1272'ye kadar hüküm süren Henry III, Aragon Prensesi Eleanore ile evliydi.

Henry IV (1367 - 1413), Richard II'in yerine geçmiş, 1399 - 1413 yılları arasında hüküm sürmüştür. Annesi Fransız Capet hanedanından Navarre Kraliçesi Blanche'dir.

Henry V (1387 - 1422), Henry IV'ün oğludur. Babasının ölümü üzerine 1413'te tahta geçmiş, 1422'ye kadar saltanat sürmüştür. Henry V, Azincourt savaşında Fransızları yenip, Fransa kral naipliğini üzerine almasıyle ünlüdür.

Henry VI (1421 - 1471), 1422 - 1461 yılları arasında hüküm sürmüştür. Henry V'in oğlu olan Henry VI, «İki Gül Savaşı» diye anılan iç harpte yenilerek tahttan uzaklaştırılmış, on yıl sonra da öldürülmüştür.

Henry VII (1457 - 1509), 1485 - 1509 yılları arasında hüküm sürmüştür. Richard III'ün öldürülmesi üzerine tahta geçmiş, İngiltere iç düzenini yeniden kurmuştur.

Henry VIII (1491 - 1547), 1509 - 1547 yılları arasında hüküm sürmüştür. Kabiliyetli ve aydındır. Zulmü ile tanınmıştır. Altı defa evlenmesiyle meşhurdur.

HERA, Yunan mitolojisinde evlilik tanrısıdır. Ana olmanın büyüklüğünü ve hâkimiyetini temsil eden Hera, kardeşi Zeus ile evlenmiştir. Evli kadınların koruyucusu olarak kıskanç bir kadın şeklinde tasvir edilir. Eski Yunan'da her yıl Hera'nın evlenmesini kutlamak için bayramlar düzenlenirdi. Eski Roma'da ise Hera'nın yerini «Junon» almıştır.

HERAKLES (Herkül), Yunan mitolojisinde bir kahramandır. Kuvvetiyle tanınmıştır. Mitolojiye göre Herakles'in babası Zeus, annesi de Alkmene adlı bir kadındır. Zeus'un asıl karısı Hera, kıskandığı için, daha bebekken Herakles'in üzerine iki yılan saldırtmış, fakat bebek kahraman, yılanları üzerinden fırlatıp atmıştır. Daha sonra büyüyüp çocuk sahibi olunca, Hera bu defa da onun deli olmasına sebep olmuş, Herakles bu yüzden karısını ve çocuklarını öldürmüştür. Duyduğu vicdan azabını gidermek için bir kâhinin sözüne uyarak birbirinden müşkül on iki görevi yerine getiren Herakles, sonunda Daianira adlı bir kadınla evlendi. Kadın ona zehirli bir elbise giydirdi. Herakles bu yüzden çektiği korkunç acıya dayanamadı ve kendisini yakarak hayatına son verdi. Herakles'e Romalılar «Herkül» der. Bu isim, «Herkül gibi kuvvetli» deyimiyle Türkçe'ye de geçmiştir.

HERAT, Afganistan'ın kuzeybatısında bir şehirdir. Kâbil'den sonra ülkenin en büyük şehri olan Herat, Türk tarihinin en ünlü şehirlerindendir. İlk Türk - İslâm İmparatorluğu olan Gazneliler devrinde Herat, devletin ikinci başkentiydi. Daha sonra Gurlular, Selçuklular, Harzemşahlar'a geçti.

Moğollar 1221'de şehri yakıp yıktılarsa da İlhanlılar zamanında tekrar kalkındı. 1381'de Timur tarafından zaptedilen Herat 1405'ten 1507'ye kadar Timur İmparatorluğu'nun başkenti oldu. Bu devrede Semerkant'ı bile bölgede bırakarak gelişti. Şehirde iki büyük üniversite vardı. Şehir 1749'da Afganlılar'a geçti. Bugün nüfusu 150.00'dir ve halıcılığıyla meşhurdur.

HERKÜL (Bak: HERAKLES).

HERMES, Yunan mitolojisinde bir tanrıdır. Zeus ile Maia'nın oğludur. Hermes, önceleri bereket tanrısıydı. Sonraları tanrıların habercisi olarak kabul edildi. Öte yandan Aeskhylus ona baş vurarak öbür dünyadan bir ruh çağırmasını da istemişti. Bu yüzden Hermes rüya tanrısı özelliğini de kazandı. Tabiat tanrısı olarak da adı geçen Hermes, mitolojide güzellik tanrısı olan Apollon'a da benzetilir.

Henry III

Henry IV

Henry VII

Henry VIII

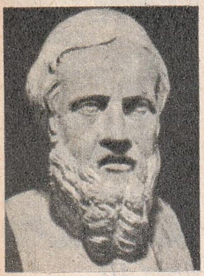

Herodotos

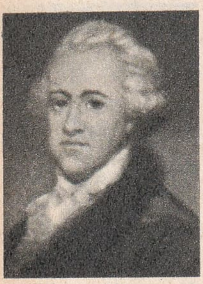

Hershell

Hersekli Arif Hikmet

HERODOTOS (M. Ö. 484 - 424), eski Yunanlı bir tarihçidir. Cicero tarafından, «Tarihin Babası» diye anılan Herodotos, Pers İmparatorluğu'nun kuruluşu ve Persler'in Yunanlılar'la olan mücadelelerini anlatan 9 eseriyle tanınmıştır. Halikarnaslı (Bodrum) olan Herodotos, gençliğinde çok seyahat etmiş, gezdiği ülkelerin tarihi hakkında bilgiler edinmişti. Sonradan yazdığı eserlerinde seyahat intibalarını da nakleder. Canlı ve hareketli bir üslûbu olan Herodotos'un tarihi şimdiki anlamıyle tam bir tarih değildir. Eserlerinde dikkati çekmek için eklenmiş birçok inanılmaz hikâyeler vardır.

HERSCHELL, Sir William (1738 - 1822), tanınmış bir astronomdur. Almanya'da Hannover'de doğdu. Küçük yaştan beri astronomiye karşı ilgi duyardı. Bununla beraber genç yaşlarından itibaren Londra'da yerleşerek müzikle uğraşmaya başladı. 1773 yılında bir teleskop yaptı. 1781'de Uranus gezegenini keşfetti. Bunun üzerine İngiltere Kralı George III, ona kraliyet astronomu payesini verdi. Bilgin, daha sonra Uranus Satürn'ün ikişer uydusunu keşfetti. 1788'de zengin bir kadınla evlenen Herschell, Mars'taki lekeleri, Jüpiter'in basıklığını ve yine gezegenlerle ilgili çeşitli keşiflerde bulundu. Herschell'in kız kardeşi Lucretia Herschell (1750 - 1848) ile oğlu Sir John Frederick Herschell (1792 - 1871) de astronomdur.

HERSEKLİ, Arif Hikmet (1839 - 1903), tanınmış Türk şairidir. Divan edebiyatının son temsilcilerinden olan Arif Hikmet, Hersek'te, Mostar şehrinde doğdu. Hersek Valisi Zülfikâr Nâfiz Paşa'nın oğludur. 1854'te İstanbul'a gelerek öğrenime başladı. Daha sonraları çeşitli resmî görevlerde bulundu. 1900'de temyiz üyeliğine getirildi.

Hersekli Arif Hikmet kolay ve çabuk şiir yazardı. En önemlileri gazelleridir. Lâleli'deki evinde her hafta Namık Kemal, Ziya Paşa gibi değerli edebiyatçılar toplanırdı. Divanı 1915'te Maarif Vekâleti tarafından bastırıldı. Divanından başka eserleri de vardır.

HESAP (Bak: ARİTMETİK).

HESAP MAKİNESİ, dört temel aritmetik işlemini yapmaya yarayan makinedir. Yalnız toplama yapan hesap makineleri de vardır. Zaten diğer hesap makinesi çeşitleri toplama makinesinin geliştirilmesiyle meydana çıkmıştır. Temel aritmetik işlemlerini makine ile yapma konusunda yüzlerce yıl öncesinden beri çalışmalar yapılıyordu. 17. yüzyılda Leibniz ve Blaise Pascal tarafından yapılan çalışmalar bu alanda önemli adımların atılmasını sağladı. Pascal, 1642'de basit bir toplama makinesi, Leibniz de 1671'de bir çarpma makinesi yaptı. Bu ilk çarpma makinesi, aynı sayıyı üst üste toplamak suretiyle çarpma yapıyordu. Zaten çarpma işlemi de aynı sayıyı çarpan sayı kadar birbiriyle toplamak demektir. Çıkarma ve bölme makinelerinin yapılması bu ilk iki işlemi yapan makinelerin icadından daha sonradır. Bölme makinesini yapmak ancak çıkarma makinesinin yapımından sonra mümkün olmuştur. Çünkü bölme işleminde bölüm, bölünenin, bölenden kaç defa çıkarılacağını gösterir.

Hesap makineleri icat edildikten sonra hızla gelişmiş, dört işlemi de yapan makineler yapılmıştır. Bugün el ile çalışan makineler olduğu gibi elektrikle çalışan hesap makineleri de vardır. Her iki çeşit hesap makinesinde de 0'dan 9'a kadar rakamların yazılı olduğu 10 adet tuş vardır. İşlemler makinenin kollarını çevirmek, ya da özel tuşlara basmak suretiyle yapılır. El ile kullanılan hesap makinelerinde sonuç makinenin özel penceresinde görülür. Elektrikli hesap makineleri sonucu kâğıt üzerine yazar.

Delikli kart sistemiyle çalışan ve bir çeşit elektronik beyin olan hesap makineleri işlemleri çok daha hızlı yaptığı gibi, liste çıkarma ve tasnif işleri de yapabilir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen ve «elektronik beyin» diye anılan makineler ise saniyede on binlerce çarpma yapabilmektedir.

HEYECAN, bir duygu çeşididir. Zihinde ve organizmada çeşitli düzensizlik ve sarsıntılara yol açmasıyle kendisini belli eder. Bu düzensizlik ve sarsıntılar heyecanın çeşidiyle ilgilidir. Bazen heyecanlanınca nefes alışımız hızlanır, bazen azalır. Bazı heyecanlarda yüzümüz kıpkırmızı kesilir, bazen de aksine rengimiz uçar. Hiddet, korku, şaşkınlık, sevinç gibi heyecan hallerinin organizmada meydana getirdiği tepkiler başka başkadır. Heyecanlar, «şok» ve «duygu» heyecanları olmak üzere ikiye ayrılır. Şok heyecanları bir kaza, önemli bir müjde v.b. sonunda meydana gelir ve bir anda büyük etkiler yapar. Duygu heyecanları ise insanı şok heyecanları gibi sarsmaz. Ancak etkileri devamlı olur. Şok heyecanları gibi bir anda da gelip geçmez.

HEYELÂN (Kayşa, yer kayması), büyük ölçüde toprak ve kaya kaymasıdır. Genellikle bir yamacın eteklerindeki kesim fazlaca aşınırsa, üstündeki ağırlığı zamanla taşıyamaz hale gelir. Heyelân başlar. Tonlar ağırlığındaki kaya, toprak yamaçlardan aşağıya yuvarlanır. Anadolu'da zaman zaman bu olaya raslanır.

HEYKEL

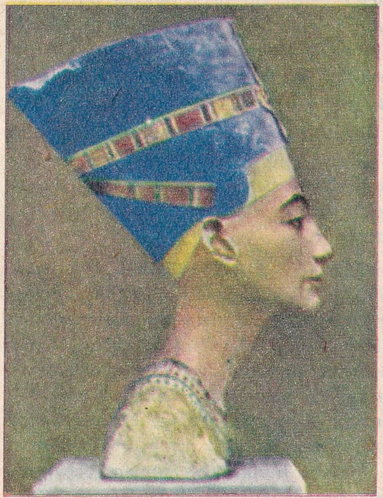

«Nefertiti» (M.Ö. 1350)

«Milo Venüsü» (M.Ö. 4. yüzyıl)

Michelangelo: «Musa»

Verrocchio: «Le Colleone»

Hudon: «Voltaire»

Rodin: «Düşünen Adam»

Manship
«Dansöz ve Gazeller»

Archipenko:
«Taranan Kadın»

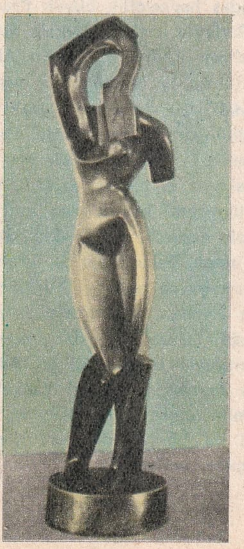

Brancusi:
«Uçan Kuş»

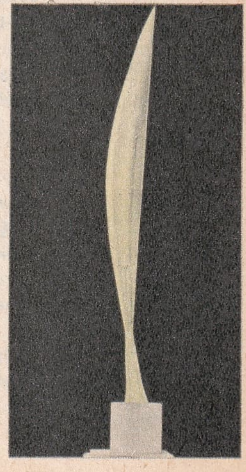

HEYKEL, güzel sanatların bir kolu olan «heykelcilik» alanında yapılan eserlerdir. Heykelciler mermer, tahta, demir, alçı gibi maddelerden ya tabiattaki bir cismin benzerini yapar, ya da yine bu maddeler yardımıyle bir fikri canlandırırlar. Heykellerin en büyük özelliklerinden biri üç boyutlu olmalarıdır. Bu bakımdan kabartmalar gerçek heykel sayılmaz.

Heykelcilik, insanların uğraştığı en eski sanat kollarından biridir. Önceleri heykeller yalnız dinî esaslara bağlı olarak yapılırdı. Bunlar tanrı heykelleriydi. Bulunan ilk heykellerin M.Ö. 40.000 ve 30.000 yıllarına ait olduğu tahmin edilmektedir. Şişmanca kadınları temsil eden bu kabasaba heykellerin bereket tanrıları olduğu tahmin edilmektedir. Eski Mısırlılar zamanında heykelcilik çok ileri gitmişti. Mısırlılar çok çeşitli tanrılarını başarılı heykellerle canlandırırdı. Bu tanrıların çoğu insan vücutlu, hayvan başlı olurdu. Sümerler ve Hititler de heykelciliğe büyük önem verirlerdi. Heykelcilik eski Yunan medeniyeti devrinde altın devrine ulaştı denilebilir. Yunan heykelciliği: 1) Arkaik Devir (M.Ö. 5. yüzyıla kadar), 2) Klasik Devir (M.Ö. 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar) ve 3) Helenistik Devir (M.Ö. 4. yüzyıldan 1. yüzyıla kadar), olmak üzere üçe ayrılır. Bugün bütün dünya müzelerini süsleyen heykellerin çoğu Klasik Devirde yapılmıştır. Bu heykellerin arasında Lizippos, Phidias gibi sanatkârların eserlerini, Paris'teki Milo Venüsü'nü sayabiliriz. Etrüskler ve onlardan sonra İtalya'da medeniyet kuran Romalılar da heykelciliğe önem vermişlerdir. Romalılar'ın heykellerinin büyük bir kısmı ekonomik ve askerî konularda olurdu. Heykelcilik Rönesansla beraber Batı'da büyük bir önem kazandı. Michelangelo ölümsüz eserler verdi.

Samsun'da Atatürk anıtı

Çağdaş heykelcilik büyük Fransız sanatkârı Rodin'le başlar. Heykele mana ve ruh kazandıran Rodin'dir. Bugün Alberto Giacometti, Henry Moore ünlü heykelcilerdir.

Heykel, Türkler'de çok eski çağlardan beri biliniyor ve yapılıyordu. Orta Asya'da yaşayan Türkler'in ölülerine diktikleri «balbal» lar ayrıntıları az belirli heykellerdi. İslâmiyetin kabulünden sonra heykelcilik çok geriledi. Ama yine de büsbütün unutulmadı. Selçuklular'da insan heykel ve kabartmalarına raslanır. Türkiye'de heykelciliğin yeniden canlanması Sanayî-i Nefîse Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi)'nin kurulmasıyle başlar. Sultan Abdülâziz bu sanatı teşvik için kendi heykelini yaptırdı. Daha sonra Türkiye'de de heykelcilik gelişti ve bu alanda ileri görüşlü Türk sanatçıları yetişti.

Eski Afrika, Amerika ve Asya'de da heykelcilik vardı. Afrika'da zenciler putlar yapıyordu. Amerika'daki Toltek ve Aztek sanatının yarattığı heykeller vardı. Çin ve Hindistan'da da yine din esasına bağlı olmak üzere heykeller yapılıyordu.

HEZAREN, zehirli bir bitkidir. Adı Farsça «hezar renk = bir renk» ten gelir. Düğünçiçeğigillerden olan hezarenin 60 kadar çeşidi vardır. Bunlardan birkaçı süs için yetiştirilir.

HEZARFEN AHMET ÇELEBÎ (17. yüzyıl), bir Türk bilginidir. İlgi çekici buluşları, bu arada ilk defa uçmasıyle tanınır. Birçok alanlarda yenilik düşündüğü için kendisine «bin bir şey bilen» anlamında «hezarfen» denmiştir. Sultan Murat IV, zamanında yaşayan Ahmet Efendi, Galata Kulesinden Üsküdar'a uçmuştur. Padişah'ın ve halkın huzurunda yapılan denemede Hezarfen, kanat takarak bu uçuşu başarmış, kendisine mükâfat verilmiş, daha sonra dar kendisinden korkularak, Cezayir'e gönderilmiştir.

HIÇKIRIK, diyaframın şiddetle kasılması sonucu beliren bir olaydır. Göğüs boşluğu ile karın boşluğunu birbirinden ayıran diyafram şiddetle kasılınca, küçül dil de kapanır, bu arada karın kasları boğazdan bir ses çıkarır. Hıçkırığın birçok sebebi vardır. Daha çok mide, bağrsak bozuklukları, böbrek, karaciğer gibi iç organların iltihapları hıçkırığa yol açar. Bazen süt çocukları meme emdikten sonra hıçkırır. Hava yutan kimseler de hıçkırığa tutulurlar. Çok şiddetli olmayan hıçkırıkları gidermek için basit usuller vardır. Bir bardak soğuk suyu nefes almadan yudumlaya yudumlaya içmek, köprücük kemiğinin üstündeki kasların arasından geçen diyafram sinirlerini bastırmak suretiyle hıçkırık durdurulabilir. Kolay geçmeyen hıçkırıklarda doktor müdahalesi lâzımdır.

HIDİV, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Mısır valilerinin unvanıydı. Hıdiv, «saltanat naibi» anlamında Arapça bir kelimedir. İlk defa 1867 tarihli bir fermanla Mısır Genel Valisi İsmail Paşa'ya verilmiştir. Hıdiv unvanı 1914'te İngilizler tarafından kaldırılmıştır.

HIDRELLEZ, her yılın 6 mayıs gününün halk arasındaki adıdır. O gün yazın başlangıcı sayılır ve çeşitli eğlencelerle kutlanır. Hıdrellez sözü Hızır ile İlyas Peygamber'in adından gelmiştir. Hıdrellezle ilgili çeşitli inanışlar vardır. Meselâ geceden gül dalına bir kese içinde para asılırsa insanın para sahibi olacağına, gül dibine ev biçiminde bir şekil yapılırsa ev sahibi olacağına inanılır. Eski Hıdrellezlerde hemen

herkes kıra, mesirelere gidip eğlenirdi. Bugün de Hıdrellez günü iş gününe raslarsa ilk pazar yine bazı kimseler kır gezintileri düzenlemektedir.

HINIS, Doğu Anadolu Bölgesinde Erzurum iline bağlı 46.855 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.263 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.799 km.²'dir. İlçe toprakları Murat nehrinin kollarından olan Hınıs çayı çevresindeki düzlüklerle Hoşali, Yahya, Bingöl dağlarını içine alır. İklimi çok serttir. Kış şiddetli, uzun zaman karlı geçer. Yazları serindir. Ekonomi tahıl tarımı, hayvancılık ve hayvan ürünlerine dayanır. İlçe merkezi, Hınıs çayı üzerinde, denizden 1720 metre yüksekte kurulmuştur. Kara yollarıyle Erzurum ve Muş'a bağlıdır. Erzurum'a hem Tekman kasabası üzerinden Palandöken'i aşan bir yolla, hem de Hasankale üzerinden giden bir yolla bağlıdır.

HIRİSTİYANLIK, tek tanrılı bir dindir. Hz. İsa tarafından kurulmuştur. Hıristiyan sözü, Hz. İsa'nın Yunanca adı olan Hristos'tan gelir. Hıristiyanlık aslında tek bir tanrı kabul etmesine rağmen, zamanla bu inanış bozulmuş, Tanrı'nın baba, oğul ve Ruhulkudüs'ten ibaret olduğuna inanılmıştır. Buna «Ekaanim-i Selâse» denir. Bu inanış başladıktan sonra da, Hıristiyanlık'ta Hz. İsa'yı Tanrı olarak değil de insan olarak tanıyan mezhepler aforoz edilmiştir.

Hıristiyan dininin kutsal kitabı İncil'dir. Aslı eski Yunanca yazılmıştır. İncil, Hz. İsa'nın sağlığında yazıyla tespit edilmemişti. Ölümünden sonra havarilerden dördü (Markos, Lukas, Yohanna ve Meta) birer İncil yazdılar. Sonraları birçok İnciller yazılmıştır ki, sayıları altmışı geçer.

Hıristiyanlık'ta da başka dinlerdeki gibi çeşitli mezhepler vardır. Bu mezhepler yenilik taraftarı ve eskiye bağlı olanlar olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Yenilik taraftarları Protestan, eskiye bağlı olanlar da Roma Katoliği veya Doğu Ortodoks kilisesine bağlı olanlardır. Protestanlık en çok Germen ırkından kavimlerle Kuzey Avrupa'da rağbet görmüştür. Doğu Avrupa kiliseleri ise Ortodoks kiliseleridir. Akdeniz Lâtin kavimleriyle, İrlanda ve güney Almanya'daki Hıristiyanlar Katolik kilisesine bağlıdır. Roma Katolik kilisesinin başkanı aynı zamanda Vatikan Devletinin Reisi olan Papa'dır. Yunanlılar, Sırplar, Romen'ler Ruslar v.b. Ortodoks'tur. Bunlar kendilerine bağımsız kiliseler kurmuştur. Hıristiyanlık'ta bu saydıklarımızdan başka başlıcaları Baptise, Methodite, Quaker, Mormon olan çeşitli mezhepler de vardır.

HIRKA-İ SAADET, Hz. Muhammed'in Yavuz Sultan Selim tarafından İstanbul'a getirilen hırkasıdır. Diğer mukaddes emanetlerle beraber Hırka-i Saadet de Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilmiştir; bugün de orada bulunmaktadır. Hırka-i Saadet Dairesi'nde bulunan bu hırka, eskiden her yıl ramazanın 15'inde padişah ve hükümetin ileri gelenleri tarafından ziyaret edilirdi. Hırka-i Saadet, keçi kılından yapılmıştır, geniş kolludur. Altın bir sanduka içinde, bohçalara sarılı olarak muhafaza edilmektedir. Sanıldığına göre bu hırka, Hz. Muhammed'in, şair Kâab İbni Züheyr'e hediye ettiği hırkadır.

Hıristiyanların peygamberi Hz. İsa

HIRKA-İ ŞERİF, Hz. Muhammed'in İstanbul'da bulunan bir diğer hırkası bu adla anılır. Söylendiğine göre, bu hırka Hz. Peygamber'in Veysel Karanî'ye hediye ettiği hırkadır. 1027'de Şükrullah Efendi adında biri tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Ölümünden sonra Hırka-i Şerif'i çocukları muhafaza etmiş ve bu mukaddes hırkayı saklayanlar «Hırka-i Şerif Şeyhleri» diye anılmıştır. Hırka-i Şerif, bugün de Hırka-i Şerif camisinde bulunmakta ve her yıl ramazanın 15'inden kadir gecesine kadar halkın ziyaretine açılmaktadır.

HIYAR, bir bitki ve onun meyvesidir. Kabakgillerden olan hıyar, dünyanın ılık iklimli bütün yerlerinde yetişir. Sarmaşık bir bitki olan hıyarın meyvelerinin uzunluğu 10 - 20 sm. arasında değişir. Yıllık bir bitki olan hıyar, kumlu toprağı sever, ilkbaharda ekilir. Meyvesi çiğ olarak yendiği gibi salata ve turşu olarak da kullanılır.

HIYARŞEMBER (Hıyarşembe), siyah meyveleri olan bir ağaç çeşitidir. Meyvelerinden elde edilen öz, hekimlikte kullanılır. Hıyarşember, baklagillerdendir. Buna, «Hint hıyarı» dendiği de olur.

HIYVE HANLIĞI, bir Türk devletidir. 1804 - 1918 arasında 113 yıl yaşamıştır. Devlet hemen hemen bugünkü Karakalpak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kapladığı alanı, yani Harzem'i kaplıyordu. Başkenti Hıyve idi.

Hıyve devletini, Kongrat hanedanından İltüzer Han kurmuştur. Devletin yaşadığı süre içinde aynı hanedandan 11 han hüküm sürmüş, bunların sonuncusu olan Abdullah Han 1919'a kadar Ruslar'la savaşmış, sonunda yakalanıp Moskova'ya götürülmüş ve aç bırakılmak suretiyle öldürülmüştür. Hıyve Hanlığı 1873'ten sonra iç işlerinde bağımsız olmakla beraber Rusya'ya bağlanmıştı. Rusya, 1. Dünya Savaşı bitince devletin varlığına son verdi.

Hıyar

HIZ, hareket halindeki cisimlerin birim zaman içinde aldıkları yoldur. Meselâ bir uçağın hızından bahsederken, «Saatte 1.000 kilometre,» denirse; bu, o uçağın

Hicazlı bir Arap tipi

bir saat içinde 1.000 kilometre yol alacağını gösterir. Bir uçağın hızı birdenbire 1.000 km.'ye çıkmaz. Yavaş yavaş o hızı bulur. O hıza erişinceye kadar ivmeli hareket yapar.

HIZIR, hakkında çeşitli efsaneler yaratılmış kutsal bir şahsiyettir. Halk, Hızır'ı genel olarak peygamber kabul eder, onu «Hızır Aleyhisselâm», «Hızır Peygamber» diye anar. Hızır'la ilgili rivayetler Kur'an'a dayanmaktadır. Bazı yorumcular Kur'anın 18. suresinin 59 - 81. ayetlerinde Hz. Musa'nın yanında seyahat eden şahsın Hızır olduğunu söyler. Halk inanışına göre Hızır'ın elleri kemiksiz beyaz ve yumuşaktır. Darda kalanlara yardım eder, dilenci kılığında görünüp sadaka isteyerek insanları dener.

Kur'an'da adı geçen İlyas Peygamber, halk arasında sanki Hızır'ın ikiz kardeşi gibi görünür. Her ikisi de âb-ı hayat (ölümsüzlük suyu - hayat suyu) içmişlerdir. Hızır karaların, İlyas denizlerin koruyucusu sayılır. Hıdrellez sözü Hızır ile İlyas'ın adından gelir.

HIZIR REİS (Bak: BARBAROS).

HİCAZ, Arabistan yarımadasında, Saudî Arabistan'ı meydana getiren iki devletten biridir. Kuzeyde Ürdün, doğuda Arabistan çölleri, güneyde Asir bölgesi ile sınırlanmıştır. Batı sınırı ise Kızıldeniz'e dayanır. Nüfusu: 3.000.000, yüzölçümü: 400.000 km.²'dir. Başlıca şehirleri: Mekke (başkent), Medine ve Cidde'dir. Hicaz çok sıcak bir ülkedir. Vâhalarda hurma yetişir. Ekime elverişli bölgeleri de vardır. Ülkenin yüksek kesimlerinde tahıl, kahve, meyve ve tütün yetiştirilir, deve ve at beslenir. Dünyanın meşhur Arap atları burada beslenir.

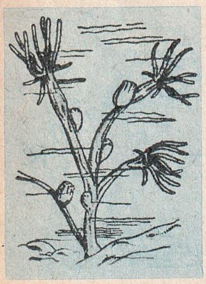
Hidra

HİCİV (Taşlama), bir şahsı, bir topluluğu, ya da bir fikri alaylı bir dille yerme, iğneleme sanatıdır. Edebiyatta, tarihin her devrinde kullanılmıştır. İranlılar ve Araplar hicivde çok ileri gitmişlerdir. Araplar hiciv yazanlara, «heccav» der. Eski Yunanlılar'da, Avrupa edebiyatçıları arasında da hiciv yazanlar vardır. Diogenes hicivleriyle ün salmıştı.

Türk edebiyatında çok güzel hiciv örnekleri veren şair ve yazarlar vardır. Fuzûlî'nin «Şikâyetnâme» si ile Ziya Paşa'nın «Zafernâme» si mükemmel hiciv örneklerindendir. Koca Ragıp Paşa, Fıtnat Hanım, İzzet Molla da güzel hicivler bırakmıştır. Hiciv çok defa sövmekle karıştırılır. Türk edebiyatında Nef'î, Sürurî-i Hezelî gibi şairler işi sövüşmeye kadar götürmüşlerdir. Abdülhamit devrinin hiciv şairi Eşref'in de çok ağır hicivleri vardır. Neyzen Tevfik de hicivleriyle tanınmıştı. Halk şiirinde hicve, «taşlama» denir.

HİCRET, İslâm takviminin başlangıcı Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesidir. Bu göç sırasında o zamana kadar Müslüman olan herkes de Peygamber'in yanındaydı. Hicret 20 eylül 622 günü olmuştur. Hicret'i esas tutan Hicrî takvimin başlangıcı ise asıl Hicret'ten daha sonra, 640'tadır.

HİCRÎ YIL, Hicrî takvimin yıl ölçüsüdür. Hicrî yılda ayın, dünyanın etrafında dönüşü esas alınmıştır. Ayın bir dönüşü bir ay sayıldığı için Hicrî yıl, güneş yılından 11 gün kısadır. Çünkü ay, dünya etrafındaki dönüşünü 29,5 günde tamamlar. Böylece Hicrî yıl 354 günden ibaret olur. Hicrî yılbaşı da her yıl bir öncekinden 11 gün önceye gelir. Ramazanın ve kutsal bayramların her yıl bir öncekinden 11 gün önce gelmesinin sebebi de budur.

HİDRA, en basit çokhücreli hayvanlardır. Uzunlukları ancak 1 sm. kadardır, iplik kalınlığında olurlar. Durgun sularda yaşayan hidraların vücutlarının bir ucunda yere tutunmalarına yarayan bir organ, öbür ucunda da ağız vazifesi gören bir açıklık vardır. Ağzın etrafında sayıları 5 - 12 arasında değişen uzantılar bulunur. Hidralar tomurcuk vererek çoğalırlar. Gövdeden çıkan tomurcuk, büyüyüp gelişince ayrılır, kendi başına yaşamaya başlar.

HİDRAT, suyun bazı madenler üzerindeki etkisiyle meydana gelen bileşiklerdir. Bir cismin su ile birleşmesi sonunda meydana gelen bileşiğe de «hidrat» denir. Meselâ, «klor hidrat», klorun su ile yaptığı bir bileşiktir. Şu formülle gösterilir: $Cl_2,6\ H_2O$.

HİDROELEKTRİK SANTRALİ, su gücü ile elektrik enerjisi elde etmeye yarayan elektrik merkezidir. Zamanımızda günden güne artan elektrik ihtiyacını karşılamak için gereken enerjinin önemli bir kısmı hidroelektrik santrallerinden elde edilir. Bu sayede elektrik daha ucuza mal edilmiş olur. Ancak hidroelektrik santrallerinin kuruluşu diğerlerine göre pahalı olur. Hidroelektrik santralleri «akarsu santrali» ve «hazneli su santrali» olmak üzere iki çeşittir.

Akarsu Santrali: Adından da anlaşılacağı gibi, akan bir suyun yani nehirlerin üzerine kurulur. Bu tip santrallerde, suyun akıntısı kuvvetli, uygun bir yeri seçilir. Buraya kurulan santralle sürekli olarak elektrik elde edilir. Santrali çalıştırdıktan sonra akıp giden sular da daha başka yerlerde kullanılır. Aynı nehrin üzerinde arka arkaya birkaç hidroelektrik santrali kurulduğu da olur.

Hazneli Su Santrali: Barajlarda, baraj duvarının dibinde yapılır. Baraj gölünde biriken su, özel kanallarla santralin türbinlerine gönderilir. Böylece hidroelektrik santrali çalışmış olur. Baraj gölü, yani hazne ne kadar büyük olursa, elde edilen su gücü de o kadar büyük olur.

Hidroelektrik santrallerinde jeneratörü çevirmek için su türbinlerinden faydalanılır. Bunlardan «pelton türbini» suyun kinetik enerjisinden faydalanır. Kinetik enerji, hareket halindeki cismin hareketi sayesinde kazandığı enerjidir. Bundan anlaşılacağı gibi hızla akan su, büyük bir hızla türbinin çarklarına püskürtülür. Bu suretle dönen türbin jeneratörü çalıştırır. Bu türbin su yüksekliğinin fazla, buna karşılık suyun az olduğu yerlerde kullanılır. «Francis türbini» ise hem kinetik, hem de potansiyel enerjiden faydalanır. Potansiyel enerji yüksekte bulunan bir cismin yüksekliği sayesinde kazandığı enerjidir. Daha çok su yüksekliğinin orta derecede olduğu yerlerde kullanılr. Bir de Francis türbininin geliştirilmiş şekli olan «kaplan türbini» vardır.

Görüldüğü gibi hidroelektrik santralinde önemli olan su gücünü uygun bir şekilde kullanarak su türbinini döndürmek ve dönen türbin vasıtasıyle de elektrik jeneratörünü çalıştırmaktır.

HİDRODİNAMİK, HİDROSTATİK (Bak: SIVI).

HİDROGRAFİ, yeryüzündeki suları inceleyen bir bilim koludur. Fizikî coğrafyanın bir kolu olan hidrografi nehir, göl, deniz sularıyle ilgilenir. Suların derinliğini, akıntıları, kayalıkları v.b. gösteren haritalar yapar. Bu işle uğraşanlara «hidrograf» denir.

HİDROJEN, bir elemandır. Gaz halinde bulunur. Renksiz ve kokusuz olan hidrojen, yeryüzündeki elemanların en hafifidir. Simgesi: H, atom numarası: 1, atom ağırlığı: 1,008, ergime noktası: —257°, kaynama noktası: 252,7°'dir. Yoğunluğu havaya göre 0.07 olan hidrojen kolay yanar, hava ile karışım halinde de patlayıcı bir özellik kazanır. Hidrojen atmosferin en üst tabakalarında vardır. İçinde bulunduğumuz havada ise hemen hemen yok denecek derecede az bulunur. Dünyada hidrojen daha çok bileşikler halindedir. İçinde hidrojen bulunan en önemli bileşik sudur. Suların yeryüzünün 3/4'ünü kapladığı düşünülürse, hidrojenin önemi daha iyi anlaşılır. Hidrojen bundan başka, canlıların yapısında, havada su buharı halinde, maden filizlerinde kristal suyu halinde bulunur. Hidrojenin karbonla meydana getirdiği bileşikler akar yakıtları, yanıcı gazları meydana getirir. Meselâ havagazında % 50 oranında hidrojen vardır. Hidrojen, çeşitli yollarla, bu arada suyun ayrıştırılmasıyle elde edilir.

Endüstride hidrojen kömürden benzin elde edilmesinde, sıvı yağlardan katı yağlar yapımında, kaynakçılıkta, oksijenle birlikte, çeşitli organik bileşiklerin sentetik olarak elde edilmesinde ve daha başka alanlarda kullanılır.

Hidrojenin «deuterium» ve «triton» olmak üzere iki isotopu vardır. Normal hidrojenin atom çekirdeğindeki bir proton yerine deuteriumda iki proton vardır. Atom sayısı gene 1'dir. Deuterium'a «ağır hidrojen» meydana getirdiği suya da «ağır su» denir. Ağır hidrojen, hidrojen bombası yapımında kullanılır.

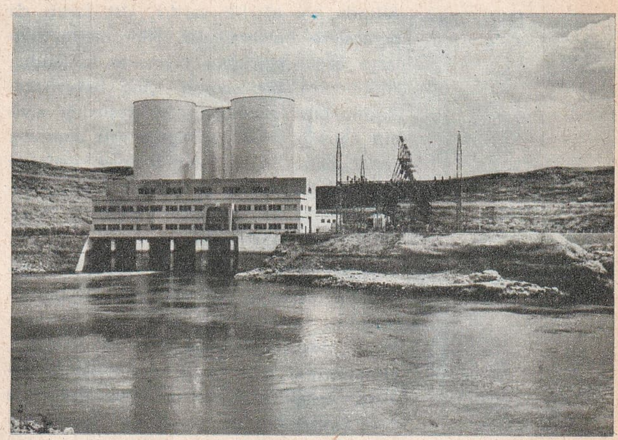

Adana'da Seyhan barajı ve hidroelektrik santralı

HİDROJENLEŞME, bir bileşiğin yapısına hidrojen ilâve etmeye denir. Endüstride en çok kömürden benzin elde etmede ve margarin yapımında kullanılır. Bitkilerden elde edilen sıvı haldeki yağlar, mutfak margarini haline getirilmek için hidrojenleşme yoluyle katılaştırılır. Hidrojenleşme yoluyle margarin yapımında kullanılan yağlar soya, pamuk, ayçiçeği ve zeytinyağlarıdır. Kömür tozundan benzin elde edilmesinde de hidrojenleşme yoluna baş vurulur.

Hidrojenleşme işinde, hidrojen daha çok karbon atomuna katılır. Karbonun birbiriyle, yahut da bir başka atomla yaptığı iki bağlı durum bozulur. Karbon atomu tek bağla eski bağlantısını devam ettirirken, serbest kalan öteki tarafına da hidrojen bağlanır. Hidrojenleşme için özel şartlar lâzımdır. Bunun başında belirli bir sıcaklık, basınç ve çeşitli kataliztörler gelir.

HİDROKARBONLAR, hidrojenle karbonun meydana getirdiği çeşitli bileşiklerdir. Organik kimyada meydana getirdikleri bileşiklerin yapılarına göre, 1) «alifatik»

(zincirli) veya 2) «aromatik» (halkalı) olmak üzere iki büyük gruba ayrılırlar. Alifatik hidrokarbonlar, parafinler, metan, etan, propan'dır. Aromatik hidrokarbonların en basiti «benzen» dir. (Almanlar buna benzol der). Tabiatta bütün hidrokarbonlar petrolde bulunur. Çeşitli petrol bölgelerinden elde edilen parafinlerin de özellikleri başka başkadır.

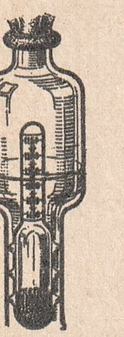

Hidrometre

HİDROKLORİK ASİT (Bak: TUZRUHU).

HİDROLİK FREN, sürtünme kuvvetinin yağ basıncıyle sağladığı frenlerdir. En çok otomobillerde kullanılır. Şöförün frene basarak sıkıştırdığı yağ merkez pompasından tekerleklere yayılarak aracın frenlenmesini sağlar. Hidrolik frenlerde kullanılan hidrolik yağ, özel bir madenî yağdır.

HİDROMETRE, içi boş cam bir tüptür. Altında bir ağırlık vardır. Üst tarafı da derecelere bölünmüştür. Hidrometre sıvıların özgül ağırlığını ölçmekte kullanılır. Hidrometre bir sıvının içine batırılınca, Arkhimides kanununa göre taşırdığı sıvının ağırlığı kendi ağırlığına eşit oluncaya kadar batar, daha fazla batmaz, dengede kalır. O sırada suyun yüzeyi hizasına gelen bölümü hangi dereceye gelmişse o, sıvının özgül ağırlığıdır.

HİDROSFER, su küredir. Yeryüzünde denizlerin meydana getirdiği bölümler bu adla anılır. Litosfer'den daha çok yer kaplayan hidrosferin yoğunluğu ve sıcaklığı, atmosferinki gibi çeşitli derinliklerde değişir. Ancak kimyasal bileşimi derinlikle veya yükseklikle değişmez. Yani basınç suyun kimyasal bileşimine etki yapmaz. Ancak bileşim suyun tatlı veya tuzlu olmasına göre değişir. Suyun içinde bulunan elemanların cinsi, çevresindeki kayaların, toprakların yapısına bağlıdır.

HİDROSTATİK (Bak: SIVI).

HİGROMETRE, havanın nem derecesini ölçmeye yarayan alettir. Meteorolojide kullanılan bu aletlerin, gördükleri işe göre çeşitleri vardır. Bazıları mutlak nemi, bazıları nisbî nemi ölçer.

HİKÂYE, bir olayı, yahut bir olay içindeki şahısların ruh hallerini anlatan edebî yazılara denir. Edebiyatta bir türdür. Romandan daha kısadır. Eskiden, şimdi hikâye dediğimiz yazılar «kıssa» diye adlandırılırdı. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise, Batılıların roman dediği tür için bu isim kullanıldı. Sonradan roman kelimesi dilimize girince hikâye de asıl anlamıyle kullanılmaya başlandı.

Edebiyatta hikâyenin başlangıcı çok eskidir. Kaynaklar bakımından hikâye, eski Hint'e kadar gider. Araplar'ın «Binbir Gece Masalları» da hikâyedir. Batıda ilk hikâyeleri Boccacio «Dekameron» adlı eseriyle vermiştir. Bu tür, İspanyol yazarı Cervantes, İngiliz yazarı Chaucer'in hikâyeleriyle gelişmiş en kudretli şeklini de 19. ve 20. yüzyıllarda bulmuştur.

Bizde modern hikâyecilik 19. yüzyılın sonlarında başlar. Bu dönemin başlıca isimleri Abubekir Hâzım Tepeyran, Sami Paşazâde Sezâi, Halid Ziya Uşaklıgil ve Hüseyin Cahit Yalçın'dır. Onlardan sonra Ömer Seyfettin ve Reşat Nuri bu alanda değerli eserler vererek hikâye türünü geliştirdiler.

HİKMET, Ahmet Müftüoğlu (Bak: AHMET HİKMET, Müftüoğlu).

HİLÂFET (Bak: HALİFE VE HALİFELİK).

HİLVAN, Güneydoğu Bölgesinde, Urfa iline bağlı 22.916 nüfuslu bir ilçe ve o ilçenin 3.390 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.278 km.²'dir. İlçenin toprakları güneydoğudan kuzeybatıdaki Fırat'a doğru hafif dalgalı bir yayla görünüşündedir. Bu topraklar Fırat'ın çeşitli kollarıyla sulanır. Yazları kurak, çok sıcak ve uzundur. Kışlar soğuk, fakat kısadır. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. İlçe ekonomisi tahıl, baklagiller tarımı ve hayvancılığa dayanır. İlçe merkezi Urfa - Diyarbakır yolunun 55. km.'sinde kurulmuştur.

HİMALAYA DAĞLARI, Asya'da, 2.200 km. uzunluğunda büyük bir dağ zinciridir. Dünyanın en yüksek dağları olan Himalayalar, Tibet'le Hindistan arasında uzanır. Himalayalar batıda İndus nehri ile doğuda Brahmaputra nehri arasında büyük bir yay çizer. Genişliği 150 - 250 km. kadardır. Pamir yaylasından başlayan bu büyük sıradağ: 1) Büyük Himalayalar, 2) Küçük Himalayalar ve 3) Dış Himalayalar olmak üzere üçe ayrılır.

Himalayalar'dan bir görünüş

Büyük Himalayalar, en kuzeyde kalan kesimdir; Everest (8.882 metre), Kin Çin Junga (8.580 metre), Dapsang (8.618 metre) gibi en yüksek tepeler buradadır.

Küçük Himalayalar bu dağların orta kısmını, Dış Himalayalar ise ova ile Küçük Himalayalar arasını kaplar. Burada yükseklik iyiden iyiye azdır. 1.000 - 1.300 metreyi geçmez.

Himalaya Dağlarının Hindistan'ın iklimine olan etkisi büyüktür. Yarımadayı kuzeyden bir duvar gibi çevreledikleri için Hint Okyanusu'ndan esen nemli rüzgârları tutar ve ülkeye bol miktarda yağmur yağmasına yol açar. Himalayalar'ın her tarafında da iklim aynı değildir. Yükseklere çıkıldıkça sıcaklık düşer. Dağlar'ın 2.000 metreye kadar olan kesimlerinde sıcaklığın düşük olmasına karşılık aynı yükseklikteki vadilerde sıcaklık fazladır. Himalayalar'ın denizden yüksek olmayan kesimlerinde bitki ve hayvan çeşitleri boldur. Yüksek kesimlerinde ise çeşitli buzullar varsa da bunlar zamanla gerilemektedir.

HİNDEMİTH, Paul (1895 -), Alman bestecisidir. Günümüzün tanınmış bestecilerinden olan Hindemith 2. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce, eserlerinin Almanya'da çalınması yasak edilmesi üzerine 1939'da Amerika'ya yerleşti. Hindemith, müzik öğrenimini Frankfurt'ta yapmış, yine Frankfurt Opera Orkestrasında şef olarak çalışmıştır. Berlin Konservatuvarı'nda da bulunan besteci, Atatürk zamanında Türkiye'ye de gelmiş, devlet orkestrasının kurulmasına çalışmıştı. Paul Hindemith her türlü sazı mükemmel çalabilirse de en çok viyola çalmayı sever. Hindemith'in en ünlü eserleri yaylı sazlar için bestedikleridir. Şarkıları da ün kazanmıştır. Başlıca eserleri «Ressam Mathias» ve «Dönüş Bileti» operaları ile 3 ve 4 numaralı yaylı sazlar kuartetidir.

HİNDENBURG, Paul von (1847 - 1934), bir Alman mareşalidir. 1. Dünya Savaşı'nın tanınmış komutanlarından olan Hindenburg, aynı zamanda Almanya Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanıdır. Hindenburg Avusturya'ya karşı yapılan Kniggratz savaşı ile 1870 - 71 Fransa - Almanya savaşında büyük yararlıklar gösterdi. 1. Dünya Savaşı'nda ise General von Ludendorf'la beraber Ruslar'a karşı verdikleri savaşlarla ün kazandı. Âdeta bir efsane kahramanı haline geldi. 1925'te Cumhurbaşkanlığına seçildi. 1932'de yeniden seçildi, Nazilerin kuvvetlenmesine göz yumdu. Hitler'e büyük imkânlar sağladı.

HİNDİ, bir kümes hayvanıdır. Eti için beslenir. Yumurtası tavuğunki kadar lezzetli değildir. Tavukgillerden olan hindinin birçok çeşidi vardır. Ancak yetiştirilmesi tavuktan zordur. Küçükken çok dayanıksızdır. Küçük bir bakımsızlık ölmesine yol açar. Hele soğuk ve yağmura hiç dayanamaz. Hindi ilkbaharda yumurtlar. 10 - 12 yumurta üstüne yatar. Kuluçka süresi 30 gündür. Yavruları ibikleri çıkıncaya kadar özel bir bakım isterler. Küçükken ana hindinin ayakları altında ezilip ölme ihtimalleri vardır. Bu bakımdan ilk birkaç hafta anadan ayırmak gerekir.

Yaban hindisi ormanlarda, bataklık kenarlarında yaşar. Bir erkek hindi birçok dişiyle beraber gezer. Bunlar, gündüzün böcek, meyve, tohum v.b. ile beslenir, geceleri ağaçlarda tünerler. Yaban hindileri eskiden önemli bir av hayvanıydı. Bugün ise avcılar için eski önemi kalmamıştır.

HİNDİBA, mayhoş lezzette yaprakları sebze ve salata olarak kullanılan bir bitkidir. Kökü kavrulup öğütülerek kahveye karıştırıldığı gibi, doğrudan doğruya kahve yerine de kullanılır. Çok defa yol kenarlarında kendiliğinden yetişen hindiba, hindibagiller familyasının örnek bitkisidir. Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yetişir.

HİNDİSTAN, Asyada bir devlettir. Kuzeyde Keşmir, Kızıl Çin, Nepal, Bhutan; kuzeydoğuda Pakistan; Doğuda Bengal Körfezi, güneyde Hint Okyanusu; batıda Umman Denizi ve kuzeybatıda Pakistan'la sınırlanmıştır.

Hindistan'ın nüfusu 483.000.000, yüzölçümü: 3.162.000 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Yeni Delhi (294.565), dili: Hintçe, Bengalce, İngilizce, Pencapça, Urduca, Assamca v.b.; dini: % 85 Mecusî (Hindu), % 10 Müslüman, % 5 Budist, Brahmanist; parası: Rupi'dir.

Kabataslak bir üçgene benzeyen Hindis-

Hindistan

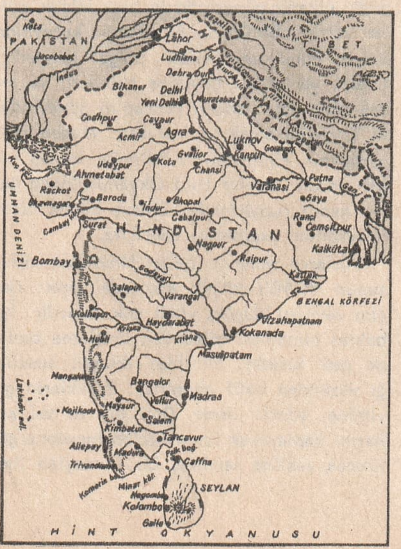

Hindemith

Hindenburg

Hindi

tan, bir yarımada üzerindedir. Bu yarımadanın kuzeyini: Himalayalar, doğusunu: Doğu Gatlar, batısını da: Batı Gatlar sınırlar. Batı Gatlar'ın en yüksek yeri, güney kesimdeki Annamalai dağıdır. (2.960 metre). Doğu Gatlar daha alçaktır. En yüksek yerleri 1.500 metreyi ancak bulur. Gatlar'ın kuzeyinde ise Vindiya dağları bulunur. Bu dağlar ülkeyi doğu - batı doğrultusunda ikiye ayırır. Vindiya dağlarıyle Gatlar arasında kalan kesim «Dekkan» yaylasıdır. Hindistan'ın kıyı kesimleri ve kuzeyi ovalıktır. Buralar çok yağmur alır. Bol yağmur alan yerler balta girmemiş ormanlarla kaplıdır. Ülkedeki ormanların yüzölçümü 400.000 km.²'yi geçer. Hindistan'ın en önemli akarsuları Brahmaputra ve Ganj nehirleridir. Hintlilerce kutsal olan Ganj nehrinin birçok önemli kolu Himalayalardan, bazı kolları da Vindiya dağlarından çıkar. Doğu'ya doğru akan nehir Brahmaputra ile birleşerek Bengal körfezine dökülür. Ülkede önemli bir göl yoktur. Batıda Kuç yarımadasında bazı küçük göllerden başka Jaipur'un batısında Sambhar gölü, ülkenin güneyinde de bazı küçük göller vardır. Bütüniyle Ekvatorun kuzeyinde kalan Hindistan, sıcak bölge içindedir. Ovalık yerler yıl boyunca rutubetli ve sıcak olur. Öte yandan Pencap'ın güneyindeki Tar çölü sıcak ve kuraktır. Muson rüzgârlarının Hindistan'ın iklimine büyük etkisi vardır. Bunlar Hint Okyanusu'ndan gelen nemli rüzgârlardır, ülkeye büyük ölçüde yağmur yağmasını sağlarlar.

Bombay'da bir sokak

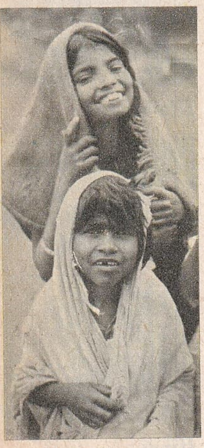

Hintli çocuklar

Yüzlerce milyonu bulan Hindistan nüfusunun % 90'ı küçük köylerde yaşar. Geçim seviyesi düşük, ahali çok fakirdir. İyi bakım olmaması yüzünden ortalama ömür de pek kısadır. Hintliler iklimin sıcaklığı yüzünden hafif giyinirler. Erkeklerin giyimine, «doti» denir. Doti diz ve bel arkasını kaplayarak bir pantolon meydana getirecek şekilde sarılmış bir kumaştan ibarettir. Kadınlar da, «sari» giyerler. Sari de renkli, uzun bir kumaş parçasından ibarettir. Kadınlar bunu vücutlarına dolayarak bir elbise meydana getirirler. Ahalinin giyimi bölgeden bölgeye olduğu gibi, dine göre de değişir. Hindistan'da çeşitli ırk ve dinden insanlar yaşar. Bunların başında Dravitler ve Aryalar'ı sayabiliriz. Dravitler bölgenin ilk yerlileridir. Aryalar ise Hindistan'ı işgal eden kavimlerden kalmıştır. Bugünkü başlıca Aryalar Rajputlardır. Hindular bu iki kavmin karışmasından meydana gelmiş melezlerdir. Bu saydıklarımızdan başka, Hindistan'da Müslümanlar, Tibetliler ve Moğollar da yaşamaktadır. Hindistan'da yaşayan Hindular arasında «kast sistemi» diye bilinen bir sınıflandırma hüküm sürer. Bu sisteme göre Hindular dörde ayrılır :1) Brahmanlar (rahipler), 2) Kşatriyalar (savaşçılar), 3) Vasiyalar (çiftçiler), 4) Sudralar (işçiler). Bunlardan başka sınıflar da vardır. Kast sisteminin Hinduların yaşayışında çok büyük önemi vardır. Kastlar çok kesin sınırlarla birbirinden ayrılmıştır. Öyle ki, bir üst kasttan olan kimsenin aşağı bir kasta mensup kimse ile evlenmesi, işbirliği yapması hatta ona dokunması bile yasaktır. Saydığımız dört kastın dışında kalanlara «parya» denir. Sayısı 60.000.000'u bulan paryalar Hint geleneğince dokunulması caiz olmayan kimselerdir. Bir suç işleyip de kastından atılan Hintli parya olur. Ancak 1947'de paryalık kanun dışı sayılmıştır. Bugün de kast sisteminin tamamen kaldırılmasına çalışılmaktadır.

Hindistan, tabiî kaynaklar bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Bitki ve hayvan çeşitleri sayılamıyacak kadar boldur. Hindistan topraklarındaki başlıca madenler: Demir, krom, manganez, bakır, mika, altın ve gümüştür. Madenkömürü yataklarının da çok zengin olduğu bilinmektedir. Hintlilerin çoğu tarımla uğraşır. Ancak tarım çok ilkel usullerle yapıldığı için elde edilen mahsul küçük toprak sahiplerini besleyemez. En çok şekerkamışı, pirinç, pamuk, çay, buğday, tütün yetiştirilir. Ülkede endüstri gelişmemiştir. Mevcut endüstri tesislerinin başında şeker, pamuklu, kâğıt, çelik ve demir fabrikaları gelir.

Hindistan'ın başlıca şehirleri başkent Yeni Delhi'den başka başlıca liman ve tekstil merkezi olan Bombay (4.784.000), liman şehri Kalküta (2.927.289), sanayi şehri Delhi (2.061.758), Madras (1.729.141), Ahmedabat (1.150.000), ticaret merkezi Haydarabat (931.082) ve bir tekstil şehri olan Kanpur (881.177)'dir.

Hindistan'da nüfusun % 82'si okuma,

yazma bilmez. Zaten ülkedeki eğitimin çoğu yazılı olarak değil, kulaktan kulağa duyulup öğrenilenlerle yapılır. Ancak son zamanlarda büyük bir eğitim seferberliğine girişilmiştir. Zaten Hindistan anayasası 6 - 14 yaşlar arasındaki bütün çocukların eğitim görmesini emreder. Memlekette 200. 000 ilkokul, 20.000 de ortaokul vardır. Hindistan'da başlıca Dravitçe ve Hint - Avrupa dilleri konuşulur. Dravitçe'nin zengin bir edebiyatı vardır. Ancak Hint şiirinin asıl örnekleri Sanskritçe, Farsça yahut da bunlardan türemiş dillerde verilmiştir. En eski edebiyat örnekleri Rig - Vega denen ilâhilerdir. «Ramayana» ve «Mahabarata» Hintliler'in en önemli destanlarıdır. Çağımızda yetişen en büyük Hint edebiyatçısı Bengalce yazan Rabindranath Tagor'dur.

Hindistan mimarîsi dikkati çekecek derecede süslü üslubiyle tanınır. Zaten Hint sanatındaki süsleme merakı maden işlerinde, seramikte de kendisini gösterir. Büyük Hint tapınaklarının yapılması 6. yüzyılda başlar. İslâm etkisi ise 11. yüzyılda başlamıştır.

Hindistan M.Ö. 2000 yıllarında Aryalar tarafından işgal edildi. Buranın asıl yerlileri olan siyah derili Dravitler, Aryalar'dan kaçarak güneye indiler. Böylece güney Hindistan'ın dışında kalan yerler Aryalar'ın hâkimiyetine girdi. Hindistan'da 1000 yıl kalan Aryalar, Sanskritçe'yi geliştirdiler, kast sistemini kurdular.

Ülkenin yazılı tarihi M.Ö. 600'de başlar. M.Ö. 326'da İskender Hindistan'ın kuzeyini işgal etti. M.Ö. 323'te Morya İmparatorluğu kuruldu. Daha sonra Hindistan, Türkler'in Araplar'ın, Yunanlılar'ın istilâsına uğradı. Gazneliler, Hindistan'ın önemli kısımlarını ellerine geçirdiler. Timur 1398'de bütün Hindistan'ı işgal etti. Babur Şah da 1526'da kuzey Hindistan'ı işgal ederek Hint Padişahı unvanını aldı. Hindistan yüzlerce yıl Türkler'in idaresinde yaşamış, buradaki Türk İmparatorluğu ancak 1858'de sona ermiştir.

Agra'da 17. yüzyılda yapılmış Taç Mahal

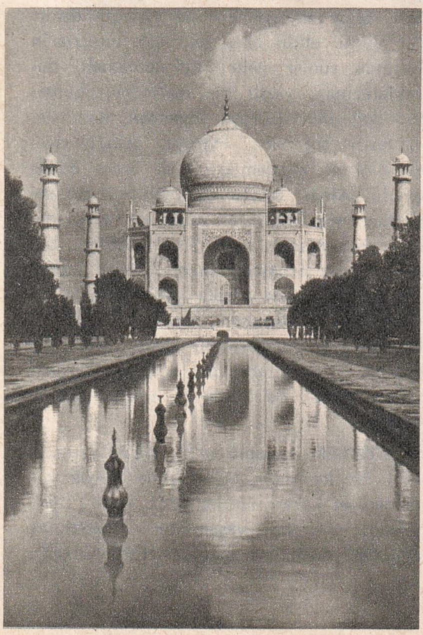

Hindistan 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupalıların bir yerleşme yeri haline geldi. Çeşitli devletler arasında çekişilen Hindistan, nihayet 1757'de İngiliz hâkimiyetine girdi. 1877'de Kraliçe Victoria, Hindistan İmparatoriçesi ilân edildi. 1885'te Hindistan Millet Meclisi kuruldu. 1919'dan sonra Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi ve savaşı başladı. Bu alanda büyük çalışmaları olan Gandhi, Millet Meclisi Başkanlığına getirildi. Öte yandan Müslümanlarla Hintliler arasında büyük gerginlik vardı. Mehmet Ali Cinnah 1934'te bütün Müslümanların lideri oldu. 1947'de Müslümanlar ayrı bir dominyon olarak ayrıldılar. Böylece Pakistan doğmuş oldu. 1949'da ülke tam bağımsızlığını kazandı. Bugün Hindistan 29 birleşik devletten kurulu bir cumhuriyettir.

HİNDİSTAN CEVİZİ, bir çeşit palmiyedir. Meyvesi de aynı adla anılır. Hindistan cevizinin hem ağacından, hem. de meyvelerinden faydalanılır. Hindistan cevizinin meyvesi çiğ olarak yenir, yağı çıkarılır, kabuğundan çeşitli eşya yapılır. Hindistan cevizinin kurutulmuş içine, «kopra» denir. Kopra sabun, nebati yağ yapımında kullanılır. Ağacın yaprakları damları örtmekte kullanıldığı gibi şerit halinde kesilerek sepet yapımında da kullanılır. Hindistan cevizi sıcak iklimlerde yetişir.

Hindistan cevizi

Küçük Hindistan cevizi de sıcak ülkelerde yetişen bir ağaççığın meyvesidir. Etli bir kabuk içinde bulunan meyve, baharat olarak kullanılır. Tıpta da faydalanılır.

HİNDUİZM (Bak: MECUSİLİK).

HİNT AVRUPA DİLLERİ, büyük bir dil ailesidir. Bükümlü diller sınıfına girer. Bu sınıfın diğer üyeleri Samî ve Hamî dilleridir Ârî diller diye de anılan Hint - Avrupa dilleri ailesi şu dilleri içine alır: Hint dilleri, İran dilleri, Germen dilleri, Rumca, Lâtin dilleri, İslâv dilleri, Baltık dilleri, Arnavutça, , Baskça ve Çingenece. Bunlardan Hint, German, Latin ve İslâv dillerinin birçok bölümleri vardır. Bugün yeryüzünde bir milyar insan bu dilleri konuşur.

HİNT DOMUZU (Bak: KOBAY).

HİNT OKYANUSU, yeryüzündeki üç büyük okyanustan biridir. Büyüklük bakımından Büyük Okyanus ve Atlas Okyanusu'ndan

sonra gelir. Yüzölçümü 74.900.000 km.[2] dir. Hint Okyanusu'nun asıl büyük kısmı güney yarımküresindedir. Hint Okyanusu'nun kenar denizleri diğer okyanuslarınki kadar çok değildir. Buna karşılık derinlik bakımından Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanus'tan geri kalmaz. Okyanus'un en derin yeri Sumatra - Cava açıklarında bulunur. Bu kesimde derinliği 7.000 metreyi geçen yerler vardır. Okyanus'un en derin yeri de, 7.455 metreyle buradadır. Hint Okyanusu'ndaki akıntılar Muson rüzgârlarına bağlı olarak yön değiştirir. Okyanus'un güney kesiminde Ekvator akıntısı vardır. Bu akıntının hızı saatte 1 mildir. Bu önemli akıntı Madagaskar adasında ikiye ayrılır. İki koldan biri kuzeye, diğeri de güneybatıya gider.

HİNTYAĞI, bir müshil ilâcıdır. Bağırsakları yormaz. Lezzeti güzel olmadığından portakal, mandalina gibi hoş kokulu maddelerle karıştırarak içmek yerinde olur. Hintyağı, hintçiçeği bitkisinin tohumlarından elde edilir. Kene otu da denen hintçiçeğinin boyu 3 metreye kadar uzayabilir. Sıcak ülkelerde, çoğunlukla Hindistan'a yetişir. Süs bitkisi olarak yetiştirildiği de olur. Hintyağı, sabun ve makine yağı yapımında da kullanılır.

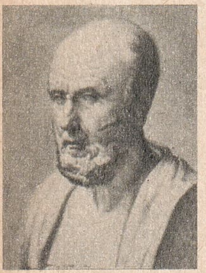

Hippokrates

HİPERBOL, bir koninin eksenine paralel olarak kesilmesiyle meydana çıkan kesitin şekline denir. Bir geometri şekli olan hiperbolün üzerindeki her noktanın, odak noktasından uzaklıklarının farkı aynıdır. Hiperbolların iki kolu da birbirinin aynı olur.

HİPERMETROPLUK (Bak: GÖZ).

HİPNOTİZMA (Bak: MANYETİZMA).

HİPODROM, eski Yunanca «hippos» (at) ve «dromos» (koşu) kelimelerinden meydana gelmiş bir sözdür. At yarışlarının yapıldığı meydana denir. Eski çağlarda da hipodromlar yapılırdı. Eski hipodromların en tanınmışı ve en güzeli İstanbul'da, bugünkü Sultanahmet meydanının bulunduğu yerdeki hipodromdu.

HİPOKONDRİ, bir hastalıktır. Sinir ve ruh bozukluğundan olur. Buna «evham» da denir. Hipokondrili hastalar kendi sağlıkları hakkındaki her şeyi büyütürler. Bir tarafları ağrısa en ağır hastalıklara yakalandıklarını sanırlar. Bağırsaklarında yılan v.b. olduğunu sananlara bile raslanır. Ruhî tedavi ile iyileşmeleri mümkündür.

A. Ş. Hisar

HİPOPOTAM (Bak: SUAYGIRI).

HİPPOKRATES, İstanköylü (M.Ö. 460? - 377?), tıbbın babası sayılan bir eski Yunan hekimidir. İstanköy'de doğdu. Eski Yunanlılar Tıp Tanrısı Asklepios'un burada yaşadığına inanırlardı. Bu bakımdan onun tıp tanrısının torunlarından geldiğine inandılar. Hippokrates tıp alanındaki batıl inançlara karşı gelmiş, her şeyin tabiat kanunlarına uygun olarak cereyan ettiğini ileri sürmüşü. Anatomi deneyleriyle herkesin dikkatini çeken hekim, bir hastalığı tedaviden önce sebepleri iyice incelemek gerektiğine inanırdı. Başlıca eserleri: «Salgın Hastalıklar», «Doktorun Görevleri», «Baştaki Yaralara Dair», «Hava, Su, Toprak» tır.

HİROŞİMA, Japonya'da 453.000 nüfuslu bir şehirdir. 2. Dünya Savaşı'na kadar Batılılarca adı pek duyulmamış bir şehir olan Hiroşima, atom bombası yüzünden tarihe geçti. Japonya'nın önemli bir askerî bölgesi olan şehre Amerikalılar tarafından 6 ağustos 1945'te ilk atom bombası atıldı. Bu bomba bir anda 60.000 kişinin ölümüne, yüz binlerce insanın yaralanmasına ve şehrin tamamen harap olmasına sebebiyet verdi. Savaştan sonra şehir yeniden yapıldı. Bugün yine memleketin ileri bir endüsetri merkezidir.

HİSAR, Abdülhak Şinasi (1888 - 1963), tanınmış edebiyatçılarımızdandır. İstanbul'da doğdu. Galatasaray'ı bitirdikten sonra Paris'te siyasî ilimler tahsil etti. Türkiye'ye dönünce çeşitli gazetelerde yazılar neşretti. En tanınmış eserleri: Çamlıcadaki Eniştemiz, Fahim Bey ve Biz ile Boğaziçi Mehtapları'dır.

HİSARLAR (Bak: ANADOLUHİSARI, RUMELİHİSARI).

HİSTERİ (Bak: İSTERİ).

HİTABET, topluluk karşısında güzel konuşma sanatıdır. Bir topluluk karşısında yapılan konuşmaya «nutuk» yahut «hitabe», bunu söyleyenlere de «hatip» denir. Bir nutku etkili hale getirecek unsurların başında şunlar gelir: Kekelememek, duraklamamak, yazılı bir metinden okumayıp doğrudan doğruya söylemek, kelimeleri tesirli seçmek... Hitabet; askerî, siyasî, dinî ve akademik olmak üzere dörde ayrılır. Askerî hitabe komutanların bir savaştan önce konuşarak askerleri savaşa hazırlamak amacını taşır. Türk tarihinde bunun sayısız örnekleri vardır. Siyasî hitabe ise adından anlaşılacağı gibi, konusu siyaset olan konuşmadır. Atatürk'ün «Büyük Nutuk» u çok değerli bir siyasî hitabe örneğidir. Dinî hitabe din konusunda, akademik hitabe de bilim ve hukuk üzerine olur.

HİTİTLER, Anadolu ve Suriye'de yaşamış eski bir kavimdir. Anadolu'da büyük bir medeniyet kuran Hititler M.Ö. 1900 - 1200 yılları arasında yaşamıştır. Anadolu'ya doğudan geldikleri sanılan Hititler, M.Ö.

1900'den itibaren bu bölgede bir devlet kurmaya çalışmış, nihayet İmparator Labarnaş, Hitit birliğini kurmayı başarmıştır. M.Ö. 1810'da Mürşil I, bütün Anadolu'ya hâkim olduğu gibi Suriye'ye de yürüyerek Hammurabi sülâlesine son vermiştir. Hitit

tarihinde Kral Telepinuş'un ölümünden (M.Ö. 1650) sonraki devir, «Karanlık Devir» diye anılır. M.Ö. 1900 - 1650 arasında devam eden ve «Eski Krallık Devri» diye anılan devirden sonra gelen «Karanlık Devir» 200 yıl sürdü. Bu döneme ait hiç bir belge yoktur. M.Ö. 1450 yılında Hititler tekrar kendilerini toparlamışlardır. M.Ö. 1450'den 1200'e kadar süren ve «Yeni Krallık Devri» diye anılan bu devirde Hititler kuvvetli bir birlik kurdular. Başkentleri Hattuşaş (bugünkü Boğazköy) idi. Ünlü Hitit hükümdarı Süppiluliuma bu devrede yaşamış; onun ölümünden sonra yerine Mürşil, ondan sonra da Mivattaliş tahta geçmiştir. 1295'teki ünlü Kadeş savaşından sonra ülkede çeşitli kargaşalıklar çıktı. Mısırlılar ile Hititler arasındaki Kadeş savaşını, Mısırlılar'ın kazandığı anlaşılmaktadır. Yüz yıl kadar devam eden kargaşalıklardan sonra, M.Ö. 1200'de Frikler bütün Anadolu'yu işgal ederek Hitit devletine son verdiler.

Andaolu'da yapılan arkeolojik kazılar Hititler hakkında geniş bilgi edinilmesini sağlamıştır. Hititler biri Hiyeroglif, diğeri de çivi yazısı olmak üzere iki çeşit yazı kullanıyorlardı. Dinleri çok tanrılıydı. Askerlikte ileriydiler.

HİTLER, Adolf (1889 - 1945), ünlü Alman devlet adamıdır. Macaristan sınırındaki Braunaud'da doğdu. İyi bir öğrenci olmadığı için ortaokulu bitiremedi. Ressam olmak emelini de güzel sanatlar akademisine giremediği için gerçekleştiremedi. Bunun üzerine kartpostal ve afiş yapmaya başladı. 1. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılan Adolf Hitler, karargârh postacısı olarak çalıştı. Rütbesi onbaşıydı. Savaştan sonra siyasî hayata atılmaya karar vererek İşçi Partisi'ne girdi. Partide değişiklikler yapmayı başardı. Partinin adı «Nationalsozialistisch Deutsche Arbeitepartı» (Milliyetçi Sosyalist Alman İşçi Partisi) oldu. Nazi sözü bu adın kısaltılmışıdır. 1921'de parti lideri olan Hitler, 1933'te Cumhur-

M. Ö. 13. yüzyıldan kalma bir Hitit kabartması: «İki Avcı» ve Hititler'in yayılma alanı

başkanı Hindenburg tarafından başbakanlığa getirildi. 1934'te Hindenburg'un ölümü üzerine Cumhurbaşkanlığını da üzerine alan Hitler, ülkede korkunç bir diktatörlük kurdu. 2. Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açtı. Savaşın sonunda Almanya'nın yenilmesi üzerine 29 nisan 1945'te intihar etti. Fikirlerini açıklayan «Kavgam» (Mein Kampf) adlı eseri meşhurdur.

Hitler

HİYEROGLİF, eski Mısır yazısıdır. Yazıya, «kutsal oyma» veya «kutsal yazı» anlamına gelen bu adı eski Yunanlılar vermiştir. Resimlerle yazılan bu yazı çeşidini eski Mısırlılar taşlar, anıtlar, üzerine oymak suretiyle yazıyorlardı. Sağdan sola, yahut yukarıdan aşağıya yazılırdı. Ancak soldan sağa yazılan hiyerogliflere de rastlanmıştır. Papirus'un icadından sonra, bu yazının pek uygun olmadığı görüldü. Kitap yazarken olsun, taşa yazarken olsun bu yazı çok vakit alıyordu. Bunun üzerine hiyeroglif şekilleri sadeleştirildi. Bu şekilde meydana çıkan yazıya, «hiyeratik» denir. Bu yeni yazının da gelişmesiyle, «demotik» diye anılan yazı meydana geldi.

Binlerce yıl kullanılan hiyeroglif yazısı M.S. 500 yıllarında tamamen unutulmuştur. Napoléon'un Mısır seferi sırasında (1799) hiyeroglif yazılı taş bir tablet bulununca bu yazıya karşı yeni bir ilgi başladı. Rosetta'da bulunan taşın bir özelliği

a 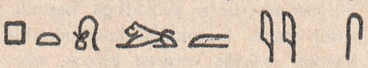

b P T O L(E) M(A) (I, E) (O)S

c PTOLEMAİOS

a: Mısır hiyeroglifi
b: Latin harfleriyle Yunanca yazılışı
c: Bugünkü okunuşu

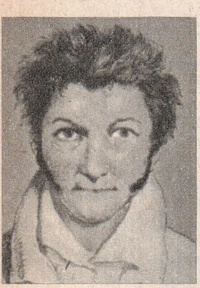
Hoffmann

Hokey

aynı metnin hem Mısır demotik yazısı, hem de Yunanca yazılmış olmasıydı. Bu taş üzerindeki çalışmalar bazı ip uçları verdiyse de, taştaki yazının bütün sırrı ancak 1822'de çözüldü. Bu tarihte Champollion adlı bir Fransız, Rosetta taşındaki heyeroglif yazısını okumayı başardı. Bugünün dil bilginleri hiyeroglifi okuyabilirler. Bu dilin grameri ve sözlüğü bile yapılmıştır.

HİZAN, Doğu Anadolu Bölgesinde, Bitlis iline bağlı 20.689 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.215 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 917 km.²'dir. Hizan'ın toprakları güneydoğu Toroslar'ın sarp kesimlerinde bulunur. Başlıca akarsular Botan çayı ve kolларıdır. İklimi çok serttir. Kışları soğuk ve uzun sürer. Ekonomi en çok arpa ve darı tarımı üzerinedir. İlçe merkezi yolsuzluk yüzünden gelişememektedir. İlçe, Bitlis şehrine 60 km.'lik bozuk bir yolla bağlıdır.

HOANG-HO (Sarıırmak), kuzey Çin'in en büyük nehridir. Uzunluğu 5.200 km. olan nehrin havzası 1.125.000 km.²'yi bulur. Bu nehir, geçtiği yerlerden toplayıp getirdiği sarı aluvyonlar yüzünden rengi sarı göründüğü için «Sarıırmak» adını almıştır. Sarıırmak yılda 500.000.000 m.³ aluvyon taşır. Hoang Ho, Kun-Lun dağlarının güney yamaçlarından doğar. Bir süre kuzeye doğru aktıktan sonra, güneye iner. Daha sonra kuzeydoğuya doğru akan nehir, Peçili körfezine dökülür.

HOCA SADEDDİN EFENDİ (Bak: SADEDDİN EFENDİ).

HODAN, bir bitkidir. Sığırdiliгiller familyasından olan bitkinin çiçekleri hekimlikte kullanılır. Hodan yıllık bir bitkidir. Çiçekleri genellikle mavi olur. Ender olarak kırmızı, bazı cinsleri de beyaz çiçek açar.

HOFFMANN, Heinrich (1798 - 1874), Alman filozofu ve şairidir. Daha çok kahramanlık şiiri yazmış, «Deutschland Über Alles» (Almanya Her Şeyin Üstünde) adlı şiiri millî marş olarak bestelenmiştir. Şiirlerinden başka, dil ve felsefe alanında da eserleri vardır.

HOFFMANN E.T. Wilhelm (1776 - 1822), Alman yazarıdır. Hikâyeleriyle tanınan Hoffmann, Königsberk Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra avukatlığa başladı. Vazifeli olarak bulunduğu kasabada bir ara kendini müziğe vererek birçok eser besteledi. Daha sonra Varşova'da bulundu; 1814'te Berlin'e döndü. Hoffmann, Berlin'de bulunduğu sırada devamlı olarak hikâye yazmıştır. Ünlü hikâyeci, eserlerinde tabiatüstü olayları işlemiştir. Bestelediği eserlerin en güzeli Undine operasıdır. Hikâyeleri de Offenbach'a «Hoffmann'ın Masalları» adlı opereti ilham etmiştir.

HOHENZOLLERN, Almanlar'ın son imparatorluk hanedanıdır. Bu hanedanın bir kolu da Romanya'da hüküm sürmüştür. Bu hanedandan 7. Prusya Kralı olan Wilhelm I, 1871'de Almanya İmparatoru olmuştur. Son Alman İmparatorunun veliahdi Prens Wilhelm'in ikinci oğlu Prens Ludwig - Ferdinand 1951'den beri imparatorluk hanedanının başıdır .

HOKAND HANLIĞI, eski bir Türk devletidir. Bugünkü Özbekistan'ın yerinde bulunan devlet 1700'den 1876'ya kadar yaşamıştır. Hokand Hanlığı'nı Şahruh Bey kurmuştur. Devlet önce Fergana topraklarını kaplıyordu. Sonradan Taşkent'i de içine alarak genişledi. Bir ara Doğu Türkistan'ı da alarak büyük önem kazandı. Ruslar 1865'te Taşkent'i ele geçirerek Hokand Hanlığı'na son verdiler.

Hokand bugün Özbekistan'da bir şehirdir. Nüfusu 100.000'in üstündedir. Makine ve kimya endüstrisi bakımından ileridir.

HOKEY, bir top oyunudur. Ucu kıvrık sopalarla oynanır. 1) Çimen hokeyi, 2) Buz hokeyi, 3) Ruletli hokey olmak üzere üç çeşidi vardır. Çimen hokeyi çimenli saha üzerinde, buz hokeyi de, adından anlaşılacağı gibi buz üzerinde oynanır. Oyuncuların ayaklarında kayaklar vardır. Ruletli hokey kapalı salonda oynanır. Bunda da oyuncular patenli pabuçlar giyerek oynarlar. Çimen hokeyi ilk defa 1883'te İngiltere'de, buz hokeyi de 1870'te Kanada'da oynanmıştır. Hokey 11'er oyuncu tarafından oynanır. Oyuncular kıvrık sopalarla topa vurarak, futbolda olduğu gibi topu karşı tarafın kalesine sokmaya çalışırlar.

HOKKABAZLIK, el çabukluğuyla, birtakım inanılmayacak şeyler yapma sanatıdır. Hokkabazların el çabukluğu ile olduğu kadar çeşitli özel aletlerin de yardımıyle yaptıkları hünerler daima meraklı bir eğlence teşkil eder. Hokkabazlığın tarihten önceki çağlara kadar uzanan bir geçmişi vardır. Eski Mısır, Çin, Yunanistan ve Hindistan'da hokkabazlık olduğu bilinmektedir. 15. ve 16. yüzyıllarda hokkabazlığa rağbet artmış, fakat bugünkü anlamıyle hokkabazlık ancak 19. yüzyılda başlayabilmiştir. Jean Houdin (1805 - 1871) adındaki bir Fransız hokkabazı gösterdiği akıl almaz hünerlerle zamanında büyük bir ün yaptı. Houdin bugünkü hokkabazlığın babası sayılır. Bizde de hokkabazlığı ilk ilmî anlamda ele alan Zati Sungur olmuştur.

HOLANDA, kuzeybatı Avrupa'da bir devlettir. Kuzeyde Kuzey Denizi, doğuda Almanya, güneyde Belçika, batıda Kuzey Denizi ile çevrilmiştir.

Nüfusu: 12.455.000, yüzölçümü 32.438 km.²'dir. İdare şekli: Meşrutî krallık, başkenti: Amsterdam (862.488) ve hükümet merkezi olan Den Haag (Lahey) (602.248) dir. Dili: Flamanca, dini: Hıristiyan (% 40,5 Katolik, % 28 Protestan), parası: Gulden (Florin) dir.

Holanda coğrafyasının en büyük özelliği topraklarından bir kısmının deniz yüzeyinden alçak olmasıdır. Ülkenin batısında bulunan bu bölüm, kum tepecikleri ve özel setler sayesinde denizin hücumundan korunur. Kuzeydeki Zuider Zee körfezi doldurularak denizden oldukça önemli miktarda yer kazanılmıştır. Ülkenin doğu kesimleri de düzlüktür. Buralardaki en büyük yükseltiler 200 metreyi aşmaz. Holanda'nın Kuzey Denizi sahilinde Frizon adaları vardır. Bu adalar kıyı boyunca, gittikçe küçülerek doğuya doğru uzanır. Başlıcaları Texel, Vlieland, Terschelling ve Ameland'dır. Holanda'da Batı Avrupa deniz iklimi hüküm sürer. Güneşi gayet seyrektir. Başlıca bitki örtüsü ormanlardır.

Küçük bir devlet olan Holanda'nın dünya ekonomisinde önemli bir yeri vardır. Petrol tasfiyehaneleri, elmas işleme tesisleri, radyo ve elektrik aletleri fabrikaları, gemi inşaatı, konserve ve balıkçılık ülkede çok ileridir. Holanda'nın ekonomisinde hayvancılığın da büyük yeri vardır. Bilhassa büyük baş hayvanlardan sığır beslenir. Holanda'da örnek denecek derecede iyi cins sığır yetiştirilir, milyonlarca sığır beslenir, bunlardan elde edilen on binlerce ton peynir, tereyağı ve milyonlarca ton süt Holanda'nın başlıca ekonomik zenginliklerinden birini teşkil eder. Tarım alanında en çok patates, sonra buğday, çavdar ve yulaf yetiştirilir. Ayrıca dünyanın hemen her ülkesinde fabrikalar, tesisler kurarak zenginliğini gittikçe artırmaktadır. Bu yüzden ülke çalışmayan işçiye bile sosyal yardımda bulunabilecek derecede refah içindedir.

Holanda

Holanda'nın başkenti Amsterdam'dan bir görünüş

Başlıca şehirleri Amsterdam ve Den Haag'dan sonra başlıca liman olan Rotterdam (731.525), demiryolu merkezi olan Utrecht (264.248) ve lâle yetiştirmesiyle meşhur Haarlem (172.000) şehirleridir.

Holanda kültür bakımından çok ileri bir ülkedir. Nüfusu az olmakla beraber 8 üniversite, birçok sanat okulu ve teknik okul vardır. Memlekette okuma, yazma bilmeyen yoktur. Holanda'da mükemmel bir ulaştırma sistemi vardır. Demiryollarının uzunluğu 3.400, karayollarının uzunluğu 30.000 km.'yi bulur. Nehir ulaşımı da çok faaldir. Hava ve denizyolları bakımından da dünyanın sayılı ülkeleri arasındadır.

Holandalı bir genç kız

Holanda 1648 yılında bağımsızlığını kazanmış bir ülkedir. Daha önce Alman Habsburg hanedanının idaresindeydi. Almanya İmparatoru Karl V (Charles-Quint) ölünce Holanda, İspanya'nın payına düştü. Bu tarihten yüz yıl kadar sonra da bağımsızlığını kazandı. 17. yüzyılda büyük bir gelişme gösteren ülke, İngiltere ve Fransa'nın rakibi durumuna geldi. 1689' da Holanda Kralı Willem III. İngiltere Kraliçesiyle evlenerek iki devleti birleştirdi. Fransız İhtilâli'nden sonra Holanda, Fransa'nın hâkimiyetine girdi, 1810'da doğrudan doğruya Fransa'ya katıldı. 1815'te ise Belçika ile birleşerek yeni bir krallık kuruldu. 1830'da Belçika, 1890'da da Luxemburg ayrıldılar. Holanda 2. Dünya Savaşı'nda Alman işgaline uğrayıp bir hayli harap olduysa da çabucak toparlanmıştır. Bugün NATO'ya dahil devletler arasındadır.

Holanda'nın timsali yeldeğirmeni

Holanda sömürgeciliğiyle tanınmış bir ülkedir. Ancak bugün elinde kalan sömürgeler azalmıştır. Bugünkü sömürgeleri Batı Yeni Gine, Holanda Guyanası (Surinam) ve Holanda Antilleri'dir.

Holbein (Küçük)

HOLANDA ANTİLLERİ, Orta Amerika ile Güney Amerika arasındaki Karayip Denizi'nde bulunan 6 adadır. Holanda sömürgesi olan adaların nüfusu: 210.000, yüzölçümü 959 km.^{2}'dir. Başkent Willemstad, Curaçao adasında önemli bir limandır. Diğer adalar Aruba, St. Martin, S. Eustatius, Saba ve Buen'dir. Tropik iklimde olan adalar tropik bitkilerle kaplıdır. Muz, ananas, portakal başlıca ürünü teşkil eder. Curaçao'da petrol tasfiyehanesi vardır. Ülke nüfusunun çoğunluğunu zenciler teşkil eder. Flâman, İspanyol, İngiliz, Fransız nüfusunun toplamı ancak 10.000 kadardır.

HOLANDA GUYANASI (Bak: GUYANA).

HOLBEİN, Hans (1465 - 1524), bir Alman ressamıdır. Kimden ders aldığı bilinmemektedir. Eserlerindeki başlıca özellik eski çağdan Rönesansa doğru bir yöneliş olmasıdır. Son eserlerinde İtalya rönesansının etkileri görülür. Hans Holbein, kendisinden çok daha fazla tanınmış olan oğlu küçük Hans Holbein'i yetiştirmesi bakımından da ün kazanmıştır.

HOLBEİN, Hans (küçük) (1497 - 1543), bir Alman ressamıdır. Babası Büyük Hans Holbein'den resim dersi almış, daha sonra İsviçre'ye giderek İsviçre tabiiyetine girmiştir. 1515'te filozof Erasmus'la tanışan Holbein, onun etkisinde kalmış, 1526' da onun ısrarıyle İngiltere'ye giderek Kral Henry VII'in sarayında çalışmıştır. Bir ara İsviçre'ye döndükten sonra tekrar İngiltere'ye giden ressam, hayatının son yıllarını orada geçirmiştir. Holbein, devrin tanınmış İngiliz meşhurlarının portreleri ve aynı zamanda çeşitli din tablolarıyla ün kazanmıştır.

Homeros

HOLLYWOOD, Amerika Birleşik Devletleri sinema, radyo ve televizyon sanayiinin merkezidir. Los Angeles şehrindedir. Hollywood'da ilk yerleşmeler 1870'te başlamış, ancak otuz yıldan fazla bir süre burası gelişememiştir. 1903 yılında Hollywood, nüfusu ancak 4.000'i bulan bir kasabaydı. Sinemacılık gelişmeye başlarken, burası filimcilerin dikkatini çekti. Bol ışık, ılımlı iklim, güzel manzaralar tam aradıkları şeydi. İlk büyük filim şirketleri 1908'den itibaren Hollywood'da toplanmaya başladı. 1913'te Cecile B. De Mille, Jesse Lasky ve Samuel Goldwyn Hollywood'da bir mahzeni filim stüdyosu haline getirdiler. Daha sonra aynı yerde ünlü Paramount filim stüdyoları kuruldu. Hollywood 1920'den itibaren altın çağına girdi. Dünya filim endüstrisinin merkezi oldu. Artist olmak isteyenler, dünyanın her tarafından Hollywood'a akın etmeye başladılar. Bu ünlü sinema merkezi, birçok filimlerin başka memleketlerde çekilmesi, yine başka memleketlerde büyük sinema endüstrilerinin kurulması yüzünden bugün eski efsanevî değerini kaybetmiştir. Ama yine de Hollywood, sinema meraklılarının gönlündeki yerini hâlâ muhafaza etmektedir.

Hollywood'dan bir görünüş

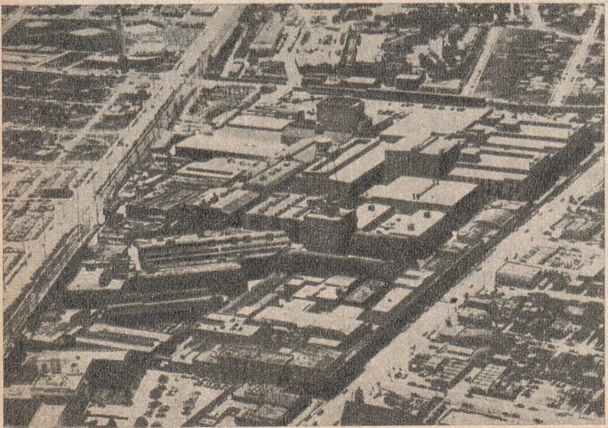

HOLOSEN (Bak: DÖRDÜNCÜ ZAMAN).

HOLMİYUM, bir madendir. Simgesi «Ho», atom numarası: 67, atom ağırlığı: 163,5'tur. Çok az bulunduğu ve zor elde edildiği için kullanış alanı yoktur. Holmiyum, «Ytter toprağı» denen bir topraktan elde edilir. J. L. Soret 1878'de bu madenin özelliklerini meydana çıkarmıştır.

HOMOGEN, bütün terimleri aynı cinsten olan demektir. Yunanca «homos» (benzer) ve «genos» (cins) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Homogen matematikte geçen bir deyimdir.

HOMEROS (M.Ö. 9. yüzyıl), eski Yunanistan'ın en ünlü şairidir. Hayatı efsanelere karışan Homeros'un doğum yeri olarak 7 ayrı şehir gösterilir. Rivayete göre Homeros, İzmirli bir kadının oğludur. Annesi sonradan başka biriyle evlenmiş, Femios adındaki bu adam Homeros'a bakmış, onu okutmuştur. Fakat Homeros hemşehrilerinin kendisini küçük görmelerinden müteessir olarak annesinin yanından ayrılmış ve şehir şehir dolaşarak şiirlerini okumuştur. Gözlerini ileri yaşlarında kaybetmiş, yine dolaşmakta, şiir okumakta devam etmiştir. Bu ünlü şairin iki büyük eseri «İlliada Destanı» ile «Odysseia Destanı» dır. Her iki destan da konusunu Truva savaşlarından alır. Homeros'un, «Iliada» adlı destanını Edremit körfezi kıyısındaki İda dağında yazdığı rivayet edilir.

HONDURAS, bir Orta Amerika devletidir. Kuzeyinde Honduras körfezi, doğu ve güneydoğusunda Nikaragua, güneyinde Fonseca körfezi ile Salvador, batısında da Guatemala vardır.

Nüfusu: 2.363.000, yüzölçümü: 112.088 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti Tegucigalpa (191.000), dili: İspanyolca, dini: Hıristiyan (Katolik), parası Lempira'dır.

Dağlık bir ülke olan Honduras'ın kuzey kıyıları ovalıktır. Tropik ormanlar tipik bitki örtüsünü teşkil eder. Güney Honduras'ta hayvancılık gelişmiştir. Ülkenin orta kesimlerinde kauçuk yetiştirilir. Başlıca ürünlerini muz, kahve ve başka tropik iklim meyveleri teşkil eder. Altın ve gümüş madenleri vardır.

Honduras 1502"de Kristof Kolomb tarafından keşfedilmiş, 1523 - 25'te İspanya adına fethedilmişti. 1821'de Orta Amerika Birleşik Devletleri'ne girdi ,1839'da da bağımsızlığına kavuştu. Başlıca şehirleri Tegucigalpa'dan başka, San Pedro Sula (58.126) ve La Ceiba (24.868)'dir.

HONG KONG, Çin'in Güney sahilinde bir İngiliz sömürgesidir. Nüfusu: 3.716.000, yüzölçümü: 1.013 km.², başkenti Victoria'dır. Victoria şehri, yüzölçümü 60 km.² kadar olan Hong Kong adasında bulunur. Sömürge toprakları Hong Kong adasından başka birkaç küçük ada ile kıtadaki bir miktar eraziyi kaplar. Tam karşısında Portekiz sömürgesi Makao vardır. 1841'de Çinliler tarafından İngilizler'e bırakılan Hong Kong, her ırktan çeşitli insanların yaşadığı, çok işlek bir ticaret limanıdır.

HONOLULU, Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlı Hawaii adalarından Oahu'nun güney kesiminde kurulmuş olan şehir, mükemmel bir tabiî limandır. Hava ve deniz yollarıyle Avustralya, Amerika ve Asya'ya bağlıdır.

HOOVER, Herbert (1874 - 1964), Birleşik Amerika'nın 31. Cumhurbaşkanıdır. 1895'te Stanford Üniversitesi'ni bitirerek maden mühendisi oldu. Yirmi yıla yakın bir süre maden işlerinde idareci ve müşavir olarak çalıştı. 1. Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki yardım komisyonu başkanlığına getirildi. 1921'de ticaret bakanı oldu, 1928'de de Cumhurbaşkanı seçildi. Amerika'nın buhranlı bir zamanında idareyi ele almıştı. Bu yüzden 1932 seçimini kaybetti, yerine Roosevelt geçti.

HOPA, Karadeniz Bölgesinde, Artvin iline bağlı 18.865 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.703 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 289 km.²'dir. İlçe Karadeniz kıyılarının engebeli topraklarını kaplar.

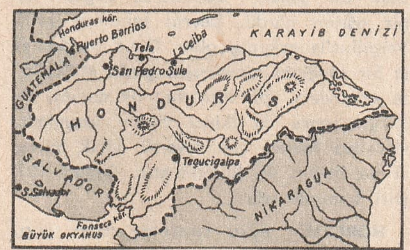

Honduras'ın başkenti Tegucigalpa'da Katedral meydanı ve Honduras haritası

Akarsular, vadilerden akan küçük derelerden ibarettir. Her mevsimi yağışlıdır. Kışlar ve yazları ılımlı geçer. Doğal bitkisi gür ve çeşit bakımından çok zengindir. İlçe ekonomisinde fındığın önemli bir yeri vardır. Ayrıca bol miktarda mısır ekilir. Son yıllarda çay tarımı çok önem kazanmıştır. İlçe merkezinde fındık kırma atelyeleri ile kiremit işletmeleri vardır. Halk ayrıca denizcilikle de uğraşır.

Kasaba, Karadeniz sahilinde, küçük bir koyda kurulmuştur. Artvin'e 84 km.'lik bir yolla bağlıdır.

HOPARLÖR, elektronik olarak sesi büyütmeye yarayan alettir. Sesin büyüme işini sağlayan düzen bir mıknatıs, bir bobin, bir de bobinin önünde ince bir levhadan ibarettir. Bu ince levha serbestçe titreşebilir. Gelen akım, mıknatısın manyetik alanı içinde bulunan bobinden geçtiği zaman bobinin önündeki levhayı titreştirir. Levhanın titreşmesi hoparlörün huni gibi bükülmüş olan kâğıdını da titreştirir. Bu sayede ses büyür. Hoparlör en çok radyolarda ve pikaplarda kullanılır.

Hoover

HORA, bir halk oyunu çeşitidir. Türkler'e Rumlar'dan geçmiştir. Bu oyunda ayak vuruşlarının çok önemli bir rolü vardır. Hora, birçok kişi tarafından el ele

tutuşularak oynanır. Yürük tempolu bir oyundur. Halk bu oyunun oynanışına, «hora tepmek» der.

HORASAN, Doğu Anadolu Bölgesinde, Erzurum iline bağlı 39.270 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.236 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.669 km.²'dir. İlçe toprakları Aras nehrinin iki kıyısı boyunca uzanan düzlükler ve bu düzlükleri çevreleyen hafif meyilli sırtları kaplar. Kışları uzun ve şiddetlidir. Yazları sıcaktır. Başlıca akarsu Aras nehridir. İlçenin ekonomisi hayvancılık ve tahıl tarımına dayanır. İlçe merkezi Trabzon - İran transit yolu üzerinde, Aras vadisinde kurulmuştur. Erzurum'a 85, Karaköse'ye 101 km. uzaktadır.

Horoz

HORASAN (Bak: İRAN).

HORASAN (Bak: HARÇ).

HORATİUS, Quintus (M.Ö. 65 - 8), Romalı bir şairdir. Venusia'da doğdu. İyi bir eğitim gördü. Devrin tanınmış şairi Vergilius'la arkadaş oldu. Onun yardımıyle bir zenginin himayesine girdi. M.Ö. 35' te «Hicivler» adlı kitabının ilk cildini, altı yıl sonra da ikinci cildini yayınladı. Horatius tabiatı çok severdi. Lirik şiirleri ile büyük ün kazanmıştır. Bugün 121 şiiri bilinmektedir.

HORLAMA, uyku sırasında nefes alıp, verirken hırıltılı bir ses çıkarmaya denir. Yaşlılarda yumuşak damak gevşemiş olduğu için horlama daha fazla olur. Bunun dışında gırtlak, boğaz, burun ve solunum borularındaki arızalar horlamaya sebep olur. Bazı yatış şekilleri de horlamaya yol açar. Burun ve boğazda bulunan ur, ahtapot ve iltihaplar da horlamaya sebep olur. Sürekli olarak horlayan kimseler, solunum yollarını muayene ettirip, arızayı ortadan kaldırtarak horlamayı önleyebilirler.

Horozibiği

HORMONLAR, vücudumuzdaki bezlerin salgıladığı kimyasal maddelerdir. Salgılandıktan sonra kana karışan hormonlar vücudun metabolizma, çoğalma, büyüme gibi faaliyetlerini etkiler. Hormonların kandaki oranının da dengeli olması gerekir. Eğer bir hormon gerekenden az veya çoksa vücutta çeşitli bozukluklar baş gösterir.

Vücudumuzdaki hormonların başlıcaları, ACTH, ensülin, adrenalin, pitüit, testosteron, estron, progestron ve kortizondur. Ensülini, pankreasta bulunan ve «Langarhans adaları» diye anılan küçük bezler salgılar. Karbonhidrat metabolizmasını düzenleyen ensülinin azlığı şeker hastalığına sebep olur. Adrenalin, böbreküstü bezleri tarafından salgılanır. Heyecan, korku, hiddet gibi hallerde bu bezin salgısı artar. Beyindeki pitüit bezinin çok çeşitli hormonlar salgıladığı bilinmektedir. Pitüit hormonu çeşitli bezlerin salgılarını düzenler. Bunların dışında erkeklik ve kadınlık belirtilerini meydana getiren cinsiyet hormonları da vardır. Erkeklik hormonu testosteron'dur. Kadınlardaki yumurtalıklar da estron ve progestron hormonunu salgılar.

Hormonlar sadece insanlarda değil, hayvan ve bitkilerde de bulunur. Onların hayatında da hormonların büyük etkileri vardır. Bitki hormonları meyvenin gelişmesine, köklerine etki yapar. Bitki hormonu kullanarak, bitkilerden daha iyi ürün almak mümkündür. Yengeç ve ıstakoz gibi hayvanların renk değiştirme özelliği de hormonlarla ilgilidir.

Hormonlardan ilâç olarak da faydalanılır. Bilhassa kortizon ve ACTH hormonları romatizma, cilt hastalıkları, ağır yanıkların tedavisinde son derece faydalı olmaktadır. Kortizon hayvanlardan ve bitkilerden, ACTH ise eti yenen hayvanların pitüit bezinden elde edilmektedir.

HORON, Türk halk danslarındandır. Doğu Karadeniz kesiminde oynanır. Bu oyunda kolların havaya doğru duruşu, ile diz kırışları ve ayak vuruşları önemlidir. Horon havaları melodice çok zayıf olduğu gibi yeknesaktır da. Ancak ritimce canlıdır.

HOROZ, kümes hayvanlarından tavuğun erkeğidir. Tavuktan farkı cüssece daha iri olduğu gibi kuyruğu da belirli bir şekilde uzun, ibiğinin kırmızı ve iri olmasıdır. Türkiye'de en tanınmış horoz Denizli horozudur. Bu hayvanlar seslerinin kalınlığı ve uzun ötüşleriyle tanınır. Devamlı olarak 15 - 20 saniye öttükleri olur. İnsanlar, dövüşçü hayvan olan horozun bu özelliğinden eskiden beri faydalanmıştır. Eski Çin, Yunanistan ve Roma'da horoz döğüşleri yapılırdı. Bugün de Güney Amerika'da, Filipinler'de, Türkiye'de horoz dövüşü yapılır. İngiltere, Fransa gibi bazı ülkelerde ise horoz dövüştürmek yasaktır.

HOROZBİNA, 15 santim kadar boyunda bir balıktır. Kayabalığı cinsinden olan horozbinalar daha çok ılık denizlerde yaşar. Yırtıcı bir balıktır. Birçok çeşitleri vardır. Bazılarının yavruları canlı doğar.

HOROZCUK OTU, dağlarda yetişen bir bitkidir. Tere lezzetinde olduğu için, «yabanî tere» de denir. Horozcuk otu turpgillerdendir. Eskiden kuduza iyi geldiği sanılırdı.

HOROZİBİĞİ, bir süs bitkisidir. Çiçekleri horoz ibiğine benzediği için bu adla anılır. Horozibiğigillerin örnek bitkisi olan bu çiçek, ılık iklimli yerlerde, tohumdan

yetiştirilir. Bol güneşli, sulak yerlerde iyi gelişir.

HORTUM, çok şiddetli, korkunç bir fırtınadır. Hortumda hava bir noktadan hızla yukarıya yükselir. Yükselen bu havanın etrafında zıt yönlerden esen rüzgârlar şiddetli bir hava anaforuna yol açar. Merkezkaç kuvvetin havayı etrafa doğru atması, hortumun ortasında bir alçak basınç noktası meydana getirir. Bu kesimde basınç son derece düşük olduğundan korkunç bir emme etkisi meydana getirir. Şiddetli hortumlar evlerin çatılarını uçurabilir. Böyle bir hortumun bulunduğu yerde evlerin camı dışarıya doğru patlar. Şişe tapaları kendiliğinden fırlayıp açılır. Hortumun hemen etrafındaki rüzgârın hızı saatte 480 km.'yi bulur. Hortum denizde olursa emme etkisi bir su sütununun havaya yükselmesine sebep olur.

HOŞAP KALESİ, Doğu Anadolu'da eski bir kaledir. Van ile Başkale arasında bulunur. Türkiye ile İran arasında stratejik yol üzerinde bulunan kale çok sarp kayalıklar üzerine kurulmuştur. Kaleyi Mahmudî beylerinden Sarı Süleyman Bey yaptırmış, 1649'da genişletilip tahkim edilmiştir.

HOTANTOLAR, bir zenci kavmidir. Güney Afrika Birliği'nde yaşarlar. Hotantolar Afrika'daki zencilerin en açık renkli olanlarıdır. Ortalama boyları 1,66 santimdir. Hayvancılıkla geçinirler. Hotantolar'ın aile hayatında kadın, erkekten daha önemlidir. Günlük hayatta kadının sözü geçer, ama ağır işleri de kadınlar görür. Kabileler halinde yaşayan Hotantolar'ın dinleri pek ilkeldir. Kabilenin en önemli şahsı sivil ve askerî şeflerden sonra büyücüdür. Hotantolar'ın sayısı ancak 90.000 kadardır.

HOZAT, Doğu Anadolu Bölgesinde, Tunceli'ne bağlı 16.698 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.540 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 804 km.^{2}'dir. İlçenin toprakları Hozat çayı vadisiyle bu vadiyi çevreleyen sırtlardan meydana gelmiştir. İklim kışları soğuk, yazları oldukça sıcaktır. Başlıca akarsuyu Hozat çayıdır. Ekonomisi hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi denizden 1.550 metre yüksekte kurulmuştur. Eskiden Dersim vilâyetinin merkezi olması bakımından önemi vardır. Hozat 1922'de il merkezi, 1923' te ilçe merkezi, 1938'de yeniden il merkezi, 1939'da da tekrar ilçe merkezi olmuştur. Elâzığ'a 65, Tunceli'nin merkezi olan Kalan'a 46 km. uzaklıktadır.

HÖYÜK, alçak ve yayvanca bir toprak tepedir. Eskiden önemli şahısların mezarları üzerine toprak yığılarak belirtilir, aynı zamanda bu sayede mezarın korunması sağlanırdı. Bunlara, «kurgan» da denir. Bir de zamanla üzeri toprakla kaplanmış çok eski şehir kalıntıları vardır ki, bunlar da büyücek tepeler halinde görülürler. Bu çeşit tepeler de höyüktür. Eski çağlarda kurulan şehirler, deprem, yangın, ya da istilâlar sonunda terk edilmiş, zamanla üstlerine toprak yığılarak bir höyük haline gelmiştir. Bazen, başka topluluklar bir höyüğün üstünde yeni şehirler kurmuşlardır. Truva'da bir höyükte üst üste yedi şehir kalıntısına raslanmıştır. Anadolu'da Alacahöyük, Alişar höyüğü, Yumuktepe eski medeniyet merkezi olan höyüklerdir.

HRUÇEF, HRUÇOF (Bak: KRUÇEF).

HUBUBAT (Bak: TAHIL).

Hortum

HUDSON KÖRFEZİ, Amerika kıtasının kuzeyinde bir körfezdir. 1.000.000. km.^{2} den fazla yüzölçümü olan bu körfez bir deniz durumundadır. Kanada topraklarında olan körfez, Hudson Boğazı ile Kuzey Buz Denizi'ne, Fox Kanalı ile de Atlas Okyanusu'na bağlıdır.

HUDSON NEHRİ, Birleşik Amerika'nın doğusunda, New York eyaleti içinde bulunan nehir, fazla uzun olmamakla beraber ulaştırmada oynadığı rol bakımından önemlidir. 500 km. uzunluğundaki nehir Adirondack dağlarından çıkar, New York' ta denize dökülür. Nehrin 250 km.'lik kesiminde gemiler işler.

HUGO, Victor (1802 - 1885), Fransız romancısı ve şairidir. Besançon'da doğdu. Teknik okula hazırlayıcı bir okula devam etti. İyi bir öğrenciydi. Edebiyata karşı büyük merakı vardı. Daha çocuk yaşındayken Chateaubriand kadar ünlü bir adam olacağını söylerdi. Hugo ilk eserlerini 14 - 15 yaşlarında verdi. Bunlar roman ve trajedilerdi. Yazar, 1830 yılına kadar çeşitli eserler verdi. Bunlardan «Hernani» isimli manzum piyesi büyük bir ilgi topladı. Daha sonra piyes ve roman yazmaya devam etti. Bir ara Bonaparte'çıların hükümeti devirmesi üzerine Belçika'ya kaçtı. 1870'de yurda döndü. Yeni eserler vermekte devam etti.

Victor Hugo edebiyatta romantizmin en ünlü simasıdır. Çok usta bir yazı ve şiir tekniği vardı. Kendisinden sonra birçok edebiyatçıları etkiledi. Başlıca eserleri Hernani, Notre Dame'ın Kamburu, Sefiller, Ruy Blas, Mary Tudor'dur.

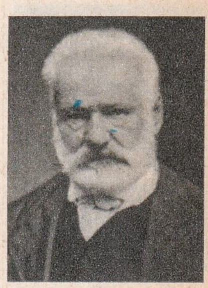
V. Hugo

HUKUK, bir toplumdaki fertlerin birbirleriyle olan münasebetlerini düzenleyen ve yöneten kuralların bütünüdür. Toplum halinde yaşayan insanlar eskiden beri aralarındaki münasebetleri düzenlemek lüzumunu duymuşlardı. Toplum hayatında belirli ku-

Humbaracı Ahmet Paşa

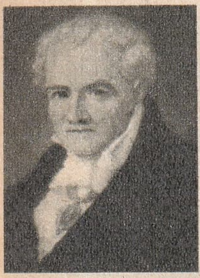

Humboldt

rallara uymanın fertler için de, toplum için de fayda sağladığı görülüyordu. Böylece insan toplumunda düzeni ve barışı kuran müeyyideli kaidelerin hepsi birden hukuku meydana getirdi. Hukuk kurallarının diğer toplum kurallarından farkı, müeyyideli olmasıdır. Toplumda bir hukuk kuralına aykırı hareket eden kimse ceza görür. Hukukun en büyük kaynağı kanunlardır. Kanuna karşı gelen bir kimse muhakeme edilir. Hâkim o suç için gerekli müeyyideyi belirtir. Hâkimin verdiği karar yürütme organı tarafından uygulanır.

Hukuk ilmi hususî hukuk ve amme hukuku olmak üzere ikiye ayrılır.

Hususî Hukuk: Fertler arasındaki münasebetleri düzenler. Dört bölümdür: 1) Medenî Hukuk, 2) Ticaret hukuku, 3) Muhakeme usulü hukuku, 4) İcra ve iflâs hukuku.

Medenî hukuk, fertlerin birbirleriyle olan miras, borç, aile, mülkiyet v.b. gibi münasebetlerini, ticaret hukuku da fertler arasındaki ticaret münasebetlerini düzenler. Muhakeme usulü hukuku, medenî hukuk ve ticaret hukukuna aykırı hareketler dolayısıyle fertler arasında çıkacak uyuşmazlıkları çözer. İcra ve iflâs hukuku ise hâkim ve hakem kararlarını yerine getirmek için uyulması gereken kaideleri belirtir.

Amme Hukuku: Devlet ile fertler arasındaki münasebetleri düzenler. 1) İç amme hukuku ve 2) Dış amme hukuku olmak üzere iki ana bölüme ayrılır.

İç amme hukukunun kolları şunlardır: a) Esas teşkilât hukuku: Yasama, yürütme ve yargılama organları ile devletle fertler arasındaki karşılıklı hak ve görevleri düzenler. b) İdare hukuku: Devleti temsil eden müesseselerle fertler arasındaki münasebetleri düzenler. c) Ceza hukuku: Cezalanmayı gereken hareketlerle bunlara verilecek cezaları belirtir.

Dış amme hukukunun kolları şunlardır: a) Devletler umumî hukuku: Devletlerin doğuşlarını, birbirlerine karşı olan durumlarını, ortadan kalkma sebepleri ve benzerlerini inceler. b) Devletler hususî hukuku: Başka devletler tabiiyetinde olan fertler arasındaki özel hukuk münasebetlerini düzenler, uyuşmazlıkları çözer.

HULÂGU (1217 - 1265), İlhanlılar'ın kurucusudur. Cengiz Han'ın torunu olan Hulâgu, ağabeyi tarafından İsmailîler'e karşı gönderilmişti. 1256'da İsmailîler'i ortadan kaldırdı. 1258'de de Bağdat'ı alarak Hilâfet devletine de son verdi. Halife Mutasım Billah'ı öldürttü. Bundan sonra Abbasî halifeliği artık dinî bir şekilde ve Kahire'de devam etti. Hulâgu daha sonra Halep'i alarak büyük bir İran - Moğol devleti kurdu. Hulâgu son derece kan dökücülüğüyle tanınmıştır. Buna karşılık bilim adamlarına hürmet eder, onlara yardım etmekten geri durmazdı.

HUMBARACI AHMET PAŞA (Claude Alexandre Comte de Bonneval) (1675 - 1747), Türk ordusunda hizmet görmüş bir Fransız kontudur. Comte de Bonneval, İspanya veraset savaşlarında şöhret kazanmış daha sonra Louis XIV ile bozuşarak Avusturya'ya kaçmış, burada Prens Eugen' in ordusunda Fransa ve Türkiye'ye karşı savaşmıştır. Ancak sonradan Eugen ile arası açıldığından Türkiye'ye iltica etmeye mecbur kaldı ve Ahmet adını alarak zahiren Müslüman oldu. Türk askerini Avrupa tarzında yetiştirmek isteyen Topal Osman Paşa onu humbaracı ocağını ıslaha memur etti. Zamanla Beylerbeyiliğe (orgeneral) kadar yükselen Ahmet Paşa sonunda gözden düştü, 1738'de Kastamonu'ya sürüldü. Sonra tekrar humbaracıbaşı yapıldı. Fransa'ya geri dönme yollarını ararken öldü.

HUMBOLDT, Alexander von (1769 - 1859), bir Alman kâşifi ve bilginidir. Almanya'nın üç ünlü üniversitesinde tabiat okudu, daha sonra coğrafyaya merak sardı. Humboldt coğrafya merakı yüzünden 1799'da bir keşif seyahatine çıktı ve Amerika'da dolaşarak birçok yerleri keşfetti. Seyahat dönüşünde önce Fransa'ya, sonra Çarın daveti üzerine Rusya'ya gitti. Oradaki araştırmaları sonunda Ural dağlarında elmas yatakları keşfetti. Başlıca eserleri «Kıtanın Coğrafyası» ve «Evren» dir.

HUMMAYIRACİA, ateşli, bulaşıcı bir hastalıktır. Bu hastalıkta ateş bir alçalır bir yükselir. Zaten hummayıracia, «geri dönen ateş» anlamındadır. Bu hastalık çeşitli kıtalarda ayrı ayrı şekilerde görülür. Çünkü Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika'daki mikropları az da olsa birbirinden farklıdır. 1901'de Dr. Süheyl Numan Türkiye'deki hummayıracia çeşidinin Avrupa tipinde olduğunu buldu. Bizde bu hastalığa eskiden sık sık raslanırdı. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra zamanla azaldı ve kayboldu. Hastalık bitle geçer ve mikrobun alınmasından bir hafta sonra başlar.

HUMUS, koyu renkli organik bir topraktır. Bitkilerin çürümesiyle meydana gelir. Kara toprak da denen humuslu topraklar en verimli toprak türüdür. Bitkiler bu çeşit toprakta bol besin bulur.

HUNLAR, tarihte Türkler'i ilk defa bir imparatorluk halinde birleştiren Türk kavmidir. Türkçe'deki asıl şekli «Kun» olduğu halde Çinliler'ce «Hiung-nu» denmiş, oradan da Batı dillerine «Hun» şeklinde geçmiştir. Hunlar M.Ö. 3. yüzyıldan, M.S.

6. yüzıla kadar yaşamış ve bu süre içinde dört büyük devlet kurmuşlardır: 1) Orta Asya Hunları, 2) Volga Hunları, 3) Avrupa Hunları, 4) Hindistan Hunları.

Orta Asya Hunları: M.Ö. 220'den M.S. 216'ya kadar yaşamış, bu süre içinde aynı hanedandan 38 Türk imparatoru hüküm sürmüştür. İlk İmparator Teoman (Tuman), ikincisi onun oğlu Mete yani Oğuz Han'dır.

Volga Hunları: Başka Türk kavimlerinin baskısından kaçarak Batı'ya göç eden Türkler tarafından M.Ö. 374'te kurulmuş, uzun süre yaşamamıştır.

Avrupa Hunları: Bunlar da Volga Hunları gibi diğer Türk kavimlerinin baskısından Batı'ya doğru kayan Türkler'in kurdukları devlettir. Avrupa Hunları 425 - 454 arasında yaşamıştır. Bu devlet kısa hayatına rağmen çok kudretli ve önemli bir imparatorluk hüviyetine bürünmüştür. Ünlü Atilla Avrupa Hunlar'ının hükümdarıdır.

Hindistan Hunları: Hindistan'a inen Türkler tarafından kurulmuştur. Bunlara «Akhunlar» da denir. Batı dillerinde «Heftalitler» diye anılırlar. Bunlar Hindistanda 5. ve 6. yüzyıllar arasında 71 yıl süren bir egemenlik kurmuşlardır.

HUNYADİ YANUŞ, (1387 - 1456), Transilvanya voyvodası ve Belgrad kumandanı olan bir Macar askeridir. Transilvanya'yı işgal eden Türkler'le birkaç yıl savaştıysa da 1444'te Varna'da yenildi. 1456'da Belgrad'da Türkler'le savaşırken öldü.

HURMA, Kuzey Afrika ve güneybatı Asya'da yetişen bir palmiyenin ve meyvesinin adıdır. Hurmagillerin örnek bitkisi olan hurma ağacı, Hindistan cevizinden sonra palmiyelerin en faydalısıdır. Kuran-ı Kerîm'de ve İncil'de adı geçen hurma insanların pek eski zamanlardan beri bildiği, faydalandığı bir bitkidir. Hurmanın meyvesi çok besleyicidir. Hurma ağacı dikildikten 6 - 10 yıl sonra meyve verir. Ağacın boyu 10 metreye kadar uzayabilir. Yapraklarından sepet, liflerinden ip yapıldığı gibi gövdesi de basit yapı işlerinde ve yakıt olarak kullanılır. Hurma meyveleri tazeyken altın sarısı renktedir. Kuruyunca kahverengiye döner. Çiğ olarak yendiği gibi pastacılıkta ve bir çeşit şarap yapımında da kullanılır.

HURON GÖLÜ, Birleşik Amerika ile Kanada sınırında bir göldür. Kuzey Amerika'daki beş büyük gölden biri olan Huron'un yüzölçümü 60.000 km.² kadardır. Gölün kuzey doğusunda Georgien körfezi vardır. İrili, ufaklı binlerce ada, körfezi, gölün kalan kısmından kesin bir şekilde ayırır. Huron gölünün denizden yüksekliği 200 metre kadardır. Balıklar çok çeşitlidir.

HURREM SULTAN (1506? - 1558), Kanunî Sultan Süleyman'ın eşidir. Ukran ırkından bir köy papazının kızı iken Kırım hanı tarafından Osmanlı sarayına sunulmuş, zekâsıyle kendisini göstererek Kanunî'nin gözüne girmiştir. Daha sonra padişah tarafından nikâhla alınan Hurrem Sultan, ilk andan itibaren saraydaki nüfuzlu şahsiyetleri bertaraf etmek yoluna gitmiş ve bunu da başarmıştır. Valide Sultan'ın ölümünden sonra saray kadınları arasında baş yeri alan Hurrem Sultan'ın, Kanunî'nin sevgili sadrazamı İbrahim Paşa'nın gözden düşmesinde ve öldürülmesinde rolü vardır. Daha sonra Gülbahar Haseki - Sultan'dan olan veliaht Şehzade Mustafa'yı çeşitli entrikalarla idam ettirmeyi başarmış, ama kendi çocuklarının padişahlığını göremeden ölmüştür. Hurrem Sultan yaptırdığı çeşitli hayır eserleriyle tanınır. Bunların en önemlisi Haseki Hastanesi ile Haseki Camisi ve Edirne su yollarıdır.

Hurrem Sultan

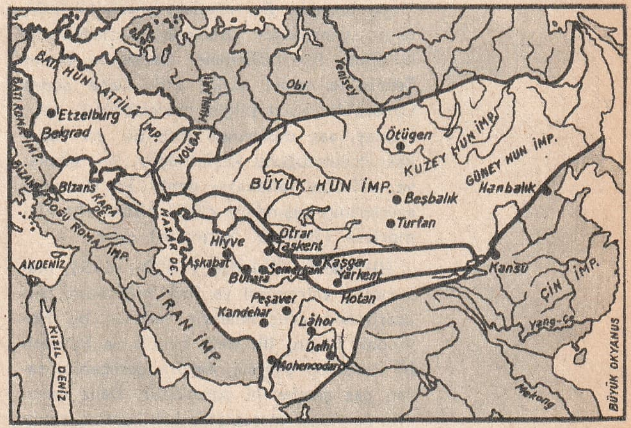

Hunlar

HURUFÎLİK, İran'da kurulan bir tarikattır. Tarikati, Fazlullah adında bir şahıs, 1398' de kurmuş, hattâ kendisini peygamber ilân etmişti. Sonradan Nesimî gibi bir şahsın da Fazlullah'ın yerini alması Hurufîliğin bir süre yaşamasını sağladı. Hurufîler, Allah'ın insanın yüz hatlarında beliren bir söz olduğuna inanırlar. Hurufîler burnu eski Türkçe «elif», iki yanağı «lâm», gözleri de «he» olarak kabul edip insan yüzünde «Allah» yazılı olduğunu ileri sürerler. «Hurufîlik» (harfçilik) sözü de bundan gelir.

Hurma

HUSREV PAŞA, Sultanzâde Gazi (1485? - 1541), Bir Türk komutanıdır. 2. Sultan Bayezit'in kızlarından Selçuk Sultan'ın oğludur. Genç yaşta elçi olarak Moskova'da bulundu. Belgrad'ın fethinde Kanunî'nin yanında savaştı, Mohaç zaferinde de önemli bir rol oynadı. Husrev Paşa, Mohaç savaşından sonra da Dalmaçya ve Hırvatistan' da birçok fetihlerde bulundu. Bosna'da va-

lilik etti ve Bosnasaray'ı bir Türk - İslâm şehri haline getirdi. Bugün bile Yugoslavya'daki Türk ve Müslümanlar ona bir evliya derecesinde saygı gösterirler. Husrev Paşa Bosnasaray'daki türbesinde gömülüdür.

Huxley

HUSYE (Bak: ERBEZİ).

HUTBE, cuma ve bayram namazlarından önce söylenen dinî hitabedir. Hutbeyi hatipler okur. Hatip, bir camide görevli din adamlarının en büyüğüdür. Hutbe minberde okunur. Halifelik kaldırılıncaya kadar hutbede halifenin adı, İslâm dininin başı olarak anılır, sonra o ülkenin hükümdarının adı (eğer halife değilse), söylenirdi. Hutbede adının söylenmesi, eski hukukumuza göre bir hükümdar için tam anlamıyle bağımsızlık işaretidir.

HUXLEY, Thomas (1825 - 1895), bir İngiliz bilginidir. Huxley 1842'de Londra Üniversite'sine girdi. Üniversiteyi bitirdikten sonra cerrah olarak donanmada çalışmaya başladı. Bu sıradaki seyahatlerinde, deniz yaratıkları üzerinde incelemelerde bulundu. Bu incelemeler Darwin'in Evrim Teorisi'ne temel teşkil etti. Daha sonra Londra'da tabiat bilgisi profesörlüğü yaptı. Huxley, saç diplerinde ince bir zar tabakası bulunduğunu keşfetmiştir. Bu tabakaya, «Huxley tabakası» denir. En tanınmış eserlerinin başında 4 ciltlik «Scientific Memories» (Bilimsel Hatıralar) gelir.

HUYGENS, Christian (1629 - 1695), matematik, astronomi ve fizik bilginidir. Işık üzerindeki çalışmalarıyle tanınan bu Holandalı bilgin, ilk defa büyük ve kuvvetli bir teleskop yapmış, Satürn gezegenini saran gaz çemberini görmüştür. Deha denecek derecede matematik kabiliyetine sahip olan Huygens, 34 yaşındayken Kraliyet İlim Akademesi'ne üye seçilmiştir. Işık dalgaları teorisini kuran da Huygens'tir.

Huygens

HÜCRE, dokunun en küçük parçasıdır. Bir zarın içindeki protoplazma ile ortasındaki çekirdekten meydana gelir. İnsan, hayvan ve bitki dokuları hücrelerden yapılmıştır. Her dokunun kendisine has hücresi vardır. Hücrelerin bu ayrı özelliklerine bakarak dokuları tanımak mümkün olur. İnsan vücudu sayısız hücrelerden yapılmıştır. Çeşitli hastalıklar hücrelerde bazı değişiklikler sebep olur. Hücretlerin incelenmesi sonunda hastalıkların iç yüzü anlaşılır. Patolojik anatomi denen bilim dalı, mikropların hücre ve dokularda yaptığı değişiklikleri inceler.

HÜCUMBOTU, küçük savaş gemisidir.

HÜDÂÎ MUSTAFA EFENDİ (? - 1583), 16. yüzyılın tanınmış şairlerindendir. İstanbul'da doğdu. Haseki Camisinde müezzinlik etti. Musiki alanında da tanınmıştır.

HÜKÜMET, devletlerin icra organıdır. Geniş anlamıyle hükümet, bakanlar kurulu ile bakanlıklara bağlı dairelerde çalışan ve mertebeler silsilesine bağlı kimselerin bütününü ifade eder. Dar anlamda ise hükümet sözü, doğrudan doğruya kabineyi (bakanlar kurulu) anlatmak için kullanılır. Hükümetler demokrasi bakımından üçe ayrılır: 1) Temsile dayanan hükümet, 2) Doğrudan doğruya hükümet, 3) Yarı temsile dayanan hükümet. Bundan başka hükümetler yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirlerine karşı bağlı olduklarıı kurallar bakımından da üçe ayrılır. Bunlar: 1) Meclis hükümeti; 24 nisan 1920' de kurulan Büyük Millet Meclisi Hükümeti gibi. Hükümet üyeleri teker teker meclis tarafından seçiliyordu, 2) Başbakanlık hükümeti. Bugün Amerika ve Fransa'da olduğu gibi. Başkan veya başbakan hükümeti kendi isteğine göre kurar, 3) Parlâmento hükümeti. Bugün Türkiye, İtalya ve diğer parlâmenter demokrasilerde olduğu gibi. Dünyada en yaygın hükümet şekli parlâmento hükümetidir.

HÜMANİZM, Avrupa'da 14. yüzyılda doğmuş bir felsefe sanat ve bilim görüşüdür. Ortaçağ düşüncesine karşı bir hareket olan bu görüşün öncüleri Erasmus, Petrarca ve Poggio'dur. İnsan zekâsının değerlendirilmesini esas alan humanizm, Rönesans'ın doğmasına sebep oldu. Hümanizm sayesinde Ortaçağ'ın insanı tabiatın cansız bir parçasıymış gibi sayan görüşüne son verildi. İnsanın aklı, zekâsı değerlendirildi. Bu sayede Batı medeniyeti büyük gelişmeler kaydetmeye başladı.

HÜMAYUN ŞAH, Nasîrettin Muhammet (1508 - 1556), Hindistan İmparatorudur. Babur Şah'ın oğlu olan Hümayun Şah Kâbil'de doğdu. Babası Hindistan'ı alınca imparatorluk veliahdi oldu. Büyük fetihlere katılarak güney Pencap'ı aldı. Babasının ölümü üzerine, Timuroğullarının, 2. Hindistan İmparatoru olarak tahta çıktı. Ancak tahtta bulunduğu süre içinde, babasının kurduğu imparatorluğu muhafaza edemedi. İran'a sığındı. 1555'te imparatorluğu tekrar dirilttiyse de bir kaza sonunda öldü. Babası gibi Hümayun Şah da şairdir. Türkçe ve Farsça divanı vardır.

HÜNKÂR İSKELESİ ANTLAŞMASI, 1833' te Rusya ile yapılan antlaşmadır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu'ya girerek Kütahya'ya kadar gelmesi üzerine, Sultan Mahmut II, Ruslar'la böyle bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştı. Antlaşma şekil bakımından karşılıklı yardım esasına dayanır görünüyordu, ama aslında daha çok Ruslar'ın lehineydi.

HÜNNAP, sıcak iklimlerde yetişen bir ağaççığın ve meyvesinin adıdır. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerden olan hünnapın başlıca beş çeşidi vardır. Meyvesi iğde büyüklüğünde, kırmızı renkte olur. Akdeniz Bölgesinde de yetiştirilen hünnap «çiğde» diye de anılır.

HÜSEYİN (1935 -), Ürdün Kralıdır. Amman'da doğdu. Tahsilini İngiltere'de tamamladı. Babası Kral Tallâl'ın tahttan indirilmesi üzerine 1952'de tahta çıktı. 1958' de İngiliz birliklerini yurdundan çıkardı. Birleşik Arap Cumhuriyeti taraftarlarına karşı koydu ve bunların çeşitli darbe teşebbüslerini önledi.

HÜSEYİN, Hz. (626 - 680), Hz, Muhammed'in kızı Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin oğludur. Medine'de doğdu. 6 yaşında iken büyükbabası Hz. Muhammed'i bir süre sonra da annesini kaybetti. Babasının seferlerine katıldı. 661'de babasını, 669'da da ağabeysini kaybetti. Bunun üzerine Emeviler'e muhalefet edenlerin başkanı oldu. 680'de Kûfe halkı, halifeye karşı Hz. Hüseyin'i davet etti. O da ailesiyle birlikte yola çıktıysa da Kerbelâ'da halifenin kuvvetleri tarafından sarıldı. Su ile irtibatları kesildi. Hz. Hüseyin, yanındakilerle birlikte şehit düştü. Kadınlar esir edildi. Hz. Hüseyin'e büyük bağlılıkları olan Şiîler 10 muharreme raslayan bu günü matem günü sayarlar.

HÜSEYİN AVNİ PAŞA (1820 - 1876), bir Türk sadrazamıdır. Subay çıktıktan sonra Kırım savaşına katıldı. Daha sonraki yıllarda Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Nâzırı oldu. 1868'de mareşal olan Hüseyin Avni Paşa, üç defa seraskerliğe (millî savunma bakanlığı) tayin edildi. Başka görevlerde de bulundu. 1874 yılında iki ay kadar da sadrazamlık (başbakanlık) etti. Kısa bir süre içinde bir iş göremeyip azledilince, Sultan Aziz'e düşman oldu. Çeşitli entrikalarla padişahı tahttan indirdi ve tahminlere göre onu öldürttü. Türk tarihinde hiç bir müspet rolü olmayan bu paşa, daha sonra Çerkes Hasan Bey tarafından vurularak öldürüldü.

HÜSEYİN BAYKARA (1438 - 1506), Türk imparatorlarındandır. Timur'un torunu olan Hüseyin Baykara, Herat'ta doğdu. 1469'dan ölüm tarihine kadar hükümdarlık etti. Hüseyin Baykara görülmemiş bir cüretle, bir gece 350 adamıyle Herat'ı basarak, Herat Padişahı Sultan Yâdgâr-ı Muhammed Mirza'yı öldürttü. Ölümüne kadar olan süre içinde imparatorluk sınırlarını genişletti. Baykara zamanında dünyanın en büyük şehri (2.000.000 nüfuslu) olan Herat, aynı zamanda büyük bir medeniyet merkezi oldu. Hüseyin Baykara, Hüseynî mahlâsıyle şiir de yazardı.

HÜSEYİN PAŞA, Amcazâde (1644-1702), Türk devlet adamıdır. 1684'te beylerbeyi (orgeneral), 1689'da vezir (mareşal) oldu. 1695'te Kaptan-ı Derya olduktan sonra Venedik donanmasını yendi. Sakız'ı geri aldı. Zenta bozgunundan sonra sadrazamlığa getirilen Hüseyin Paşa, Türkiye'nin tek başına Almanya, Venedik, Lehistan ve Rusya'ya karşı yaptığı savaşa son vermek istedi. Böylece Türkiye tarihinin ilk felâketli antlaşması Karlofça imza edildi. Barıştan sonra istifa eden Hüseyin Paşa, Silivri'deki çiftliğinde öldü.

HÜSEYİN PAŞA, Deli (? - 1659), değerli Türk komutanlarındandır. Sarayda eğitim gördü. 1632'de vezirlik (mareşallik) rütbesiyle kaptan-ı derya oldu. Çeşitli devlet hizmetlerinde ve seferlerde bulunduktan sonra 1646'da Girit Serdarı unvanıyle başkomutan oldu. 7 kaleyi fethetti. Girit'in merkezi Kandiye'yi muhasara ettiyse de zamanında takviye gelmemesi yüzünden başarı kazanamadı. 1656'da sadrazamlığa getirildi, fakat 9 gün sonra azledildi. 1658'de tekrar kaptan-ı derya oldu. Ancak kendisinden sonra sadrazam olan Köprülü Mehmet Paşa onu kendisine rakip görüyordu. Bu yüzden idam ettirdi. Paşanın idamı memlekette bir üzüntü yarattı.

HÜSEYİN Paşa, Küçük (? - 1803), bir Türk amiralidir. Sultan Selim III'ün süt kardeşi olan Hüseyin Paşa, 1792'de kaptan-ı derya oldu. Bu makamda bulunduğu 12 yıl içinde Türk donanmasını düzeltmeye çalıştı. Sultan Abdülhamit I'in kızı Esma Sultan'la evliydi. Genç yaşta öldü.

HÜSEYİN KÂZIM KADRİ (Şeyh Muhsin-i Fânî) (1870 - 1934), bir Türk bilginidir. İstanbul'da doğdu. Avrupa'da tarım öğrenimi yaptı. Yurda dönünce maliyeye girdi. 1908'de Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit'le birlikte Tanin gazetesini kurdu. Çeşitli idarî görevlerde bulunduktan sonra 1. Dünya Savaşı'nda Suriye'ye giderek «Büyük Türk Lûgati» ni yazdı. Mütarekeden sonra milletvekilliği ve nâzırlık yaptı. Hayatının son yıllarını Boğaziçi'ndeki yalısında geçirdi. Hüseyin Kâzım Kadri, dinle ilgili eserlerinde «Şeyh Muhsin-i Fânî» takma adını kullanırdı. Büyük Türk Lügati, Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır.

HÜTHÜT KUŞU (Bak: ÇAVUŞKUŞU).

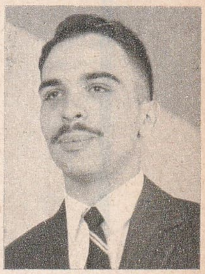

Kral Hüseyin

Hüseyin Avni Paşa

Istanbul'un genel görünüşü

IĞDIR, Doğu Anadolu Bölgesinin Kars iline bağlı 58.222 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 15.701 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.692 km.²'dir. 2 bucağı, 54 köyü vardır. İlçenin büyük bir kısmını Aras nehri çevresinde uzanan Iğdır ovası kaplar. Sürmeli Çukur adı verilen alçak tabanın kuzeyinde Alagöz (4.094 metre), güneyinde Ağrı dağları (5.165 metre) yükselir. Türkiye'nin en yüksek noktası burasıdır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Yağış azdır. Ovada çeltik ve pamuk ekimi, meyvecilik önemlidir. İlçe merkezi Iğdır, denizden 875 metre yükseklikte kuruludur. Un, çeltik, pamuk, çırçır fabrikaları vardır. Kars'a 180 km. uzaklıktadır.

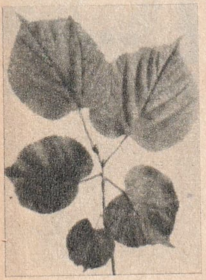

Ihlamur

IHLAMUR, ılık iklimli yerlerde yetişen bir ağaçtır. Çok çeşitleri vardır. Kerestesi çok hafif ve yumuşaktır, marangozlukta makbuldür. Çiçekleri kurutulup haşlanarak ilâç olarak içilir. Göğsü yumuşatmaya, balgam sökmeye ve öksürüğü geçirmeye yarar.

IHŞITOĞULLARI, 934 - 969 yılları arasında Mısır ve çevresinde hüküm sürmüş bir Türk devletidir. Merkezi Fustât, resmî dili Arapçaydı. Kurucusu Muhammed Ihşıt Ebubekir, Ferganalı bir Türk hanedanına mensuptu. Çeşitli illerde valilikte bulunduktan sonra 934'te Abbasîler'i egemen tanımak şartıyle bağımsızlığını ilân etti. 946'da öldü. Oğulları kendisinden sonra 20 yıl daha saltanat sürdüler. Torunu Ebu'l-Fevaris Ahmet 969'a kadar tahtta kaldı. Şiî Fatimîler'in Tunus'tan gelip Mısır'ı almalariyle devlet sona erdi.

Ihşıtoğulları

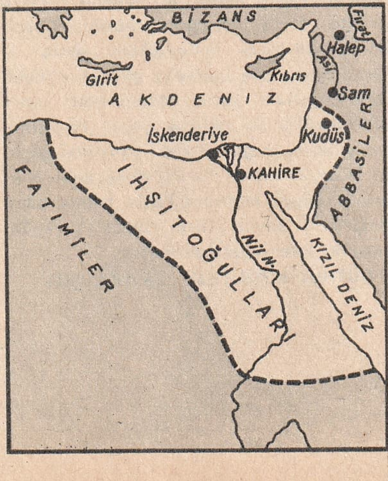

ILGAZ, Çankırı ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan 27.934 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 2.924 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 782 km.²'dir. Kuzeyinde yer yer ormanlarla kaplı Ilgaz dağları yükselir. Ortasını Devrez çayı çevresindeki düzlükler kaplar. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Tahıl ekimi ve meyvecilik ileridir. En çok elma yetiştirilir. İlçe merkezi Ilgaz, denizden 795 metre yüksekliktedir. 2 km.'lik bir yolla Çankırı - Kastamonu şosesine bağlıdır.

ILGAZ DAĞI, Kastamonu şehrinin 40 km. kadar güneyinde bir dağdır. Batı Karadeniz Bölgesinin en yüksek tepesini teşkil eder. Yüksek kısmı güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda bir sırt biçimindedir. Sırt üzerindeki en önemli tepeler Çatalılgaz (2.456 metre) ile Hacetılgaz (2.587 metre) dir.

ILGIM (Bak: SERAP).

ILGIN, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç cinsidir. 30 kadar çeşidi vardır. Bunların 20 kadarı süs bitkisi olarak parklarda, bahçelerde yetiştirilir. Ilgından halıcılıkta kullanılan bir boya çıkartılır.

ILGIN, İç Anadolu Bölgesinin Konya iline bağlı 51.400 nüfuslu bir ilçe, ve bu ilçenin 10.196 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.394 km.²'dir. Kuzey ve batısını çıplak tepeler, güneyini meşe kaplı dağlar çevirir. Kışlar sert, yazlar sıcak geçer. Baş-

lıca akarsuyu, Ilgın çayıdır. Ilgın gölü 43 km.²'lik bir alanı kaplar. Halk tahıl tarımıyla geçinir. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı ile haşhaş ekilir. Hayvancılığa da önem verilir. İlçe merkezi Ilgın kasabası denizden 1.029 metre yükseklikte kurulmuştur. Konya'yı Afyon'a bağlayan karayolu kasabadan geçer. Adana - Konya demiryolu üzerinde bulunur. İlçenin batısındaki kaplıca romatizmalılar için çok iyidir.

ILICA (Bak: KAPLICA).

IRAK, Orta Doğu'da bir Arap devletidir. Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde ve güneybatıda Kuveyt ve Saudî Arabistan, batıda Suriye ve Ürdün ile çevrilidir. Yüzölçümü: 436.000 km.², nüfusu: 7.263.000, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Bağdat, dili: Arapça, Kürtçe, dini: İslâm, parası: Dinar'dır.

Ülkenin Türkiye ve İran sınırları yüksek dağlarla kaplıdır. Dicle ve Fırat'ın suladığı havza geniş bir ova teşkil eder. İki nehir Basra Körfezine dökülmeden önce birleşip, Şattularap adını alır. Bozkır iklimi hemen bütün bölgelere hâkimdir. Çöle yaklaştıkça çöl iklimi görülür. Nüfusunun % 75'ini Araplar, % 14'ünü Kürtler, % 7'sini Türkler, % 4'ünü de İranlılar teşkil eder. Türkler daha çok Musul ve Kerkük'te yaşarlar. Halkın % 96'sı Müslümandır. Başlıca şehirleri başkent Bağdat, liman şehri Basra, petrol şehri Musul ve Kerkük'le, Kerbelâ, Necef, Süleymaniye, Erbil ve Hille'dir.

Ülkenin başlıca zenginliği petroldür. Petrol üretimi 1965'te 64.533.000 tona yükselmiştir. İhracatının % 93'ü petroldür. Hurma yetiştiriciliği, küçük baş hayvancılık, pamuk, arpa, pirinç ve buğday tarımı da önemlidir. Demiryollarının çoğu Türkler zamanından kalmıştır. Daha sonra İngilizler bu yolları geliştirmişlerdir. Basra - Musul hattı, İran'dan gelip Türkiye'ye girer. Bağdat - Kerkük, Bağdat - Kûtül-Amâre hattını ise İngilizler yaptırmışlardır.

Irak toprakları en eski medeniyetlerin kurulduğu yerlerdir. Sumerler, Asurlar, Babilliler bu bölgede yaşamış olup, büyük bir medeniyet kurmuş oldukları bıraktıkları izlerden anlaşılmaktadır. İranlılar, Yunanlılar, Selefkîler, tekrar İranlılar ve Araplar sırayla bu bölgeye hâkim olmuşlardır. 750'den sonra Bağdat'ın kurulmasiyle Irak'ın önemi daha çok artmıştır. Daha sonra sırayla Selçuklu Türkleri, İlhanlı İmparatorluğu, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, ve Safevîler Irak'a hâkim oldular. 1515'te kuzey Irak, 1534'te de Bağdat ve Basra, Osmanlı topraklarına katıldı. Şah Abbas'ın Bağdat'ı işgalinden sonra, 1639'da Murat IV şehri geri aldı. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizler Irak'ı işgale teşebbüs ettiler. Fakat kuzey Irak'ı alamadılar. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ise Milletler Cemiyeti, Musul'u, Irak'a, yani İngilizlere bıraktı. 1930'da İngiltere bazı kayıtlarla Irak'ın bağımsızlığını tanıdı. Irak İkinci Dünya Savaşı sırasında bir aralık Almanya saflarına katılmaya teşebbüs ettiyse de, İngilizler bu hareketi bastırdılar. Savaştan sonra Nuri Sait Paşa'nın keyfî idaresi, 1958'de General Kasım'ın yönettiği bir ihtilâlle sona erdi. Kral Faysal, naip Abdüllillâh, Başbakan Nuri Sait Paşa öldürüldüler. Bu arada Kerkük Türkleri de katliama uğradı. Daha sonra General Kasım da, yine kanlı bir ihtilâlle devrildi. Yerine 1963 şubatında Albay Arif geçti. Onun da 1966 da bir helikopter kazasında ölmesi üzerine yerini kardeşi Abdülkerim Arif aldı. Fakat o da 1968 temmuzunda Albay Bekir tarafından devrildi.

Irak'ın başkenti Bağdat'tan bir görünüş

Iraklı bir tip

Irak'ta ilk ve orta öğretim fazla gelişmemiştir. Halkın büyük çoğunluğu okuyup - yazma bilmez. 1900'de Abdülhamit II'nin iradesiyle kurulan Bağdat Üniversitesi'nden başka üniversitesi de yoktur.

Irak

IRKLAR, insan türünün belli başlı ve devamlı çeşitleridir. Şimdiye kadar ırklar hakkında birçok teoriler ileri sürülmüş, ayırmalar yapılmıştır. Bugün ise ırkların bir tek özelliğe dayanılarak ayırt edilemeyeceği görüşü üstün gelmiştir. Ayrıca tam anlamıyle saf bir ırkın bulunmadığı da anlaşılmıştır. Sayısız kuşaklar boyunca insanoğlu birbiriyle öylesine kaynaşmıştır ki, birçok ırklarda aynı özelliklere bir arada raslanmaktadır.

Irkların sınıflandırılmasında kafatası yapısı, deri ve saç çeşidi göz önüne alınır. Kafatsının uzunluğu 100 olarak kabul edilirse, genişliğin oranı 75'ten aşağı olanlara dolikosefal (uzun - kafa), 80'den yukarı olanlara brakisefal (kısa - kafa) denir. Bunların ortalaması olan grup da mezosefal (orta - kafa) adını alır. Ayrıca cildin rengine göre ırklar beyaz, sarı, siyah ve

SİYAH IRK — BEYAZ IRK — SARI IRK

Üç temel ırka mensup üç insan başının yukarıdan görünüşü, ırkların kafatası yapısı özelliklerini ve aralarındaki farkları belirtmektedir. Siyah ırkta genellikle saçlar kısa ve kıvırcıktır. Beyaz ırkta ise hafif dalgalı saçlar hâkimdir. Sarı ırkta saçlar genellikle düzdür.

bileşik olmak üzere dörde dölünür. Genel olarak dünya nüfusunun % 43'ünün sarı, % 33'ünün beyaz, % 24'ünün de siyah ırka mensup olduğu sanılmaktadır.

Bilim adamları bazı ırkların biyoloji yönünden diğer ırklardan daha üstün oldukları iddiasını da kabul etmezler. Irk kavramı birçok durumlarda milliyet kavramıyle de karıştırılır. Irk üstünlüğü görüşüne dayanan «Irkçılık» akımı, kendi ırkını saf, doğuştan üstün sayarak, diğer ırkları küçük görür ve ulusal birliği ırk temeline bağlamak ister.

IRMAK (Bak: NEHİR).

ISFAHAN, İran'ın bir şehridir. Orta İran bölgesinde kurulmuştur. Zâyende-Rûd ırmağı üzerindedir. Nüfusu 255.000'dir. 1548'de Osmanlılar tarafından zaptedilmiş, fakat Osmanlı idaresinde fazla kalmamıştır. 17. yüzyılda Safevî İmparatorluğunun başkentiydi. Şehirde İran sanat ve mimarlığının en güzel örneklerine raslamak mümkündür. Bu arada ipekçilik ve halıcılık gelişmiştir.

ISI, bir cismin sıcaklık derecesini belirten enerjidir. Isı miktarıyle sıcaklık, doğru orantılıdır. İnsanlar önceleri ısının bir cisim olduğunu sanmışlar ve buna «kalorik» adını vermişlerdi. 1800'den sonra ısının cisim olmadığını gösteren denemeler yapıldı. Bu denemelerden ilki, Kont Rumford (1753 - 1814)'a aittir. Rumford denemelerinde şu sonuca varmıştır: Dışarıya karşı yalıtılmış bir cisim, kendi kendine bir cisim doğuramaz. Öyleyse ısı bir cisim değil, harekettir.

Bir cisme dışardan ısı enerjisi verirsek, cismin toplam kinetik ve potansiyel enerjisinde bir değişme olmaz. Bu enerji moleküllere geçer. onların hareketini güçleştirir. Bu yüzden birbirine sürtülen iki cisim ısınır. Isı katı ve sıvı cisimlere verilirse, onların moleküllerinin hem kinetik, hem de potansiyel enerjilerini artırır. Gaz halindeki cisimlere verilirse, moleküllerin yalnız kinetik enerjisini artırır.

Her cisimde ısı vardır. Bir cismi sıfırın altında —273° C'ye indirirsek, moleküllerin hareketi durur. Bu sıcaklık derecesindeki cisimlerde ısı kalmaz. —273°'ye «mutlak sıfır» denir. Mutlak sıfır derecesinde cisimler bazı özelliklerini kaybederler. Elektrik bakımından dirençleri sıfıra yaklaşır.

Cisimler tabiatta katı, sıvı ve gaz olmak üzere 3 halde bulunur. Isı derecesi bu üç halden birine geçişi sağlar. Cisimler soğukken katı, sıcakta sıvı, daha sıcakta da gaz halindedir. Normal sıcaklıkta bazı cisimler katı, bazı cisimler sıvı, bazıları da gaz halindedir, sıcaklığı değiştirerek her cisim sıvı ve gaz haline getirilebilir.

Cisimlerin katı halden sıvı hale geçmesine «ergime» denir. Sıvı halden katı hale geçmesine de «katılaşma» adı verilir. Sıvı halden gaz haline geçme işi «buharlaşma» dır. Meselâ buz 0 derecede ergiyerek su haline geçer.

Isının çeşitli cisimler üzerinde değişik etkileri vardır:

KATILARDA: Genel katı cisimlere ısı verilince boyları uzar. Bu uzama her cisimde aynı değildir. Katıların bu özelliği göz önünde bulundurularak rayların gerektiği zaman uzayabilmeleri için ek yerleri aralık bırakılır, borulara yer yer esnek ek yerleri konur. Kışın gergin duran tellerin yazın gevşeyip sarkması, telin ısının etkisiyle uzamasından ötürüdür. Maddelerin, özellikle bazı madenlerin bu özelliklerinden faydalanılarak «termostat», «madenî termometre» v.s. yapılır.

SIVILARDA: Sıvılar da ısı aldıkları zaman hacimce genişlerler. Katı bir cismin

birim kütlesini sıcaklığını değiştirmeden ergitmek için verilmesi gereken ısı miktarına o cismin «ergime ısısı» denir. Bu değer su için 80 kaloridir. Yani 1 gram buz 0 derecede ergirken çevresinden 80 kalori alır; 1 gram su donarken çevresine 80 kalori verir.

Buharlaşma olayının üç bölümü vardır: Buharlaşma, kaynama, süblimleşme.

Buharlaşma, sıvının yalnız yüzeyindeki kısımlarının buhar haline geçmesidir.

Kaynama, sıvının yalnız yüzeyinde kalmayıp bütününe yayılan buharlaşmadır.

Süblimleşme, belli sıcaklık ve basınç altında bir cismin katı halden doğrudan doğruya gaz haline geçmesidir. Meselâ naftalinin uçması olayı gibi.

GAZLARDA: Gazların durumu üç değişkenle belli olur: Sıcaklığı, tatbik ettiği basıncı, kapladığı hacmi. Gazları ya sabit hacim, ya da sabit basınç altında ısıtabiliriz. Isının ölçülmesinde sıcaklık etkisinden yararlanılır. Bir cismi ısıtmak için gereken ısı, ısıtılacak cismin büyüklüğü ve sıcaklık derecesiyle ölçülür. Isıyı ölçmek için kalori birimi kullanılır. 1 gram suyun sıcaklığını 1 derece yükseltmek için suya vermemiz gereken ısı miktarına, «1 kalori» denir. Bunun 1.000 katına da «büyük kalori» adı verilir. Bir cismin 1 gramının sıcaklığını 1 derece yükseltmek için gereken kaloriye, o cismin «özgül ısı» sı denir. Isı miktarının ölçülmesinde «kalorimetre» (ısıölçer) kullanılır. Bir cismin birim ağırlığının yanınca verdiği ısıya da, «yanma ısısı» denir.

Isı başka enerji şekillerine de çevrilebilir. Bunun tersi de olur. Bu değişme ile ilgili termodinamik kanunları şunlardır:

1 — Isı enerjisi başka bir enerji çeşidine dönüşürken, kaybolan enerji miktarı ters halde, yani başka bir enerji ısı enerjisine dönüşürken kaybolan enerji miktarına eşittir.

2 — Isı, ayrıca bir iş yapılmazsa, bulunduğu ortamdan daha sıcak bir ortama geçmez.

Isının yararlanmak üzere bir yerden diğerine nakline, «iletme» denir. Cisimler iletken, kötü iletken ve yalıtkan olmak üzere üçe ayrılır. Isının cisimlerin içinden, ya da bir cisimden başka bir cisme geçişi, şu üç yoldan olur: a) İletim (kondüksiyon; b) Çevirim (konveksiyon); c) Işınım (radyasyon). Isıtılan cisimlerin yayınladığı ısı dalgaları uzayda dağılır. Cisimlerin ışınım yoluyle enerji salmaları, «Kuantum Teorisi» ile açıklanmıştır.

ISIRGAN, kırlarda yetişen yabanî bir ottur. 30 kadar çeşidi vardır. Küçük başakçıklar şeklinde çiçekler açar. yapraklarının yanı testere gibi diş diştir. Tarlalar için zararlı olabilir.

Isırgan

ISKONTO, ticaret hayatında bir malın fiyatında yapılan indirmeye denir. Vadesi gelmemiş bir senedin faiz ve komisyonu düşürülerek karşılığında eksik alınmasına, «kırma», düşürülen miktara da «ıskonto» denir. Ticaret hayatında krediyle satılan malların fiyatında da ıskonto yapılır.

ISLAHHANE, suçlu çocukların ıslah edilmek üzere gönderildikleri kurumdur. Çocuklar için ayrı bir hapishane kurmak fikri 19. yüzyılda Amerika'da doğmuştur. Bugün birçok Batı şehirlerinde bu çeşit kurumlar vardır. Gaye cezadan çok, eğitimdir.

Isparta'da Yeni Cami ve yeni yapılan otel ve iş hanı

ISPANAK, kış sebzesi olarak yetiştirilen yıllık, otsu bir bitkidir. Asıl vatanının İran olduğu sanılmaktadır. 15. yüzyılda Avrupa'ya girmiş, kısa zamanda bütün dünyaya yayılmıştır. Kazık köklüdür. Vaktinde toplanmazsa, tohuma kaçar. Salkım biçiminde çiçekler açar. İki evciklidir. A, B, C, D, vitaminleri bakımından çok zengindir. Kumlu, killi toprakları sever.

Ispanak

ISPARTA, Akdeniz Bölgesinde 266.240 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 42.901 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 8.933 m^2 dir. Topraklarını kuzeyde Afyonkarahisar, doğuda Konya, güneyde Antalya, güneybatıda Burdur, batıda Afyonkarahisar illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka Atabey, Eğridir, Gelendost, Keçiborlu, Senirkent, Sütçüler, Şarkîkaraağaç, Uluborlu ve Yalvaç ilçeleri vardır.

Göller bölgesinin orta kesimindeki il topraklarının yüzey şekillerinin başlıca özel-

liği, kalker yapılı çukur alanlarla, bunları çevreleyen dağlardır. Çukur alanların en önemlisi Isparta ovasıdır. Dağların başlıcaları ise, Akdağ (2.275 metre) ve Davras (2.635 metre) dir. Kuzey kesimini Eğridir gölü çukur alanı kaplar. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar sert geçer. En büyük gölü, Eğridir gölüdür. Ekonomik hayatın temelini tarım teşkil eder. En çok buğday, arpa, çavdar yetiştirilir. Haşhaş, şeker pancarı üretimi de önemlidir. Gül bahçelerinin ayrı bir özelliği vardır. Halıcılığı gelişmiştir. Keçiborlu ilçesinde de kükürt çıkartılır.

İl merkezi Isparta şehri, ovanın batısında denizden 800 metre yükseklikte kurulmuştur. 24 mahalleden meydana gelmiştir. Düzgün karayolları ile çevresine bağlı olduğu gibi Afyon - Alsancak demiryolu üzerindeki Karakuyu istasyonundan ayrılan bir hat ile de Ege Bölgesine bağlıdır.

Istanbul'da Taksim'de Cumhuriyet meydanı ve anıtı

ISPARTALILAR (Bak: İSPARTALILAR).

ISTAKOZ, pek makbul sayılan, beyaz eti için avlanan bir deniz hayvanıdır. Eklembacaklıların kabuklular sınıfındandır. Vücudu «kitin» adı verilen kalın bir kireçli maddeyle örtülüdür. Her iki yanındaki beş çift ayağından en öndeki çift, çok gelişerek kuvvetli bir kıskaç halini almıştır. Bu kıskaç sayesinde avını avlayıp ağzına götürür.

Gözleri çok kuvvetlidir. Karnı birbirine geçme halkalardan ibarettir. Denizin dibindeyken ayaklarının üzerinde yürür. Suyun içindeyken kuyruğunu kendine doğru çekerek geri geri yüzer. Bacaklarının göğüste birleştiği yerdeki solungaçlarıyle solur. Sudan çıktıktan sonra da uzun müddet yaşar. Yumurtlayarak ürer. Küçük balıklar, kurtçuklar ve salyangoz yiyerek beslenir. Kokmuş etten hoşlanır. Sularımızdaki ıstakozların uzunluğu 30 - 40 sm. kadardır.

Istakoz

ISTANBUL, Marmara Bölgesinin Kocaeli - Çatalca bölümünde, 2.293.823 nüfusuyla Türkiye'nin en kalabalık ilidir. Belediye hudutları dahilinde kalan ilçelerin meydana getirdiği Istanbul şehrinin nüfusu 1.792.071'dir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz, doğuda Kocaeli, güneyde Bursa, Marmara Denizi, batıda Tekirdağ ve Kırklareli illeri sınırlar. Yüzölçümü: 5.712 km.²'dir. Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp, Fatih, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Sarıyer, Şişli, Üsküdar, Zeytinburnu ilçeleri Istanbul şehrini meydana getirir. Yine Istanbul'a bağlı Çatalca, Kartal, Silivri, Şile, Yalova olmak üzere 19 ilçesi vardır.

İlin yüzey şekilleri yayla özelliği gösterir. Arazi, vâdilerle yarılmıştır. Vâdilerin bazıları yakın bir jeolojik devirde deniz sularının altında kalmış, Boğazlar ve Haliç meydana gelmiştir. En yüksek yerleri Aydos (537 metre), Alemdağ (442 metre), Kayışdağ (438 metre), Karlıdağ (329 metre), Göztepe (285 metre), Büyükçamlıca (262 metre) ve Küçükçamlıca (229 metre) tepeleridir. İklim, Karadeniz Bölgesiyle Akdeniz iklimi arasında bir geçiş şekli gösterir. Karadeniz etkisini belirten çisintili, yağışlı, üşüten, fakat az soğuk havalar, ya da Akdeniz etkisini belirten ılık lodoslu havalar birbirini takip eder. Anadolu yakası daha sıcaktır. En büyük akarsuyu, Asya yakasındaki, Karadeniz'e dökülen Riva çayıdır. Göksu, Küçüksu ve Büyükdere de Boğaziçi'ne dökülür. Büyükçekmece, Küçükçekmece ve Terkos adında 3 gölü vardır. Terkos gölünün suları şehrin Avrupa yakasının büyük bir kısmının su ihtiyacını karşılar.

Tarıma elverişli alanlar il yüzeyinin ancak % 18'ini kaplar. En çok buğday, yulaf, arpa, endüstri bitkilerinden de şeker pancarı ekilir. Bilhassa Çatalca ve Silivri ilçeleri arazisinde yer alan bu ekiliş Alpullu Şeker Fabrikasını besler. Kalabalık nüfusun ihtiyacını karşılamak için şehrin banliyölerinde, özellikle Bostancı, Maltepe, Kartal arasında sebzecilik çok gelişmiştir.

Istanbul'un kuruluşu çok eski çağlara kadar dayanır. Eski Istanbul 7 tepe üzerine kurulmuştu. Şimdiki adı eski Yunanca «is tin bolin» (şehre gidiyorum) sözünden gelmiştir. «Bizantion» Megara'dan gelen Büzas'ın adından gelir. Şehir, 196 yılında «Antonina», 330'da «Secunda Roma», 5. yüzyıldan itibaren «Nova Roma» ve halk arasında da yaygın olarak «Konstantinopolis» diye anılmıştır. Şehrin Osmanlılara geçmesi üzerine önce İslâmbol diye adlandırılmıştır. Şehir Avrupa ve Asya kıtalarının birleştiği yerde kurulduğu

için, stratejik bakımdan da önem taşır.

Bugünkü Istanbul'un çekirdeği olan Haliç'in güneyindeki parçanın ilk sakinleri, Traklardır. Fenikeliler ise Kadıköy'e yerleşmişlerdir. Yunanlılara göre, Megara şehrinden Byzas'ın idaresindeki bir Yunanlı kafilesi M.Ö. 658'de bugünkü Sarayburnu'na gelip yerleşmiştir. M.S. 2. yüzyılda ise burası bir Roma sitesi olmuştur. İmparator 325'te yeni bir şehir inşasına girişmiş, 330'da bu şehir Roma'nın yerine dünya imparatorluğunun başkenti olmuştur. 395'te imparatorluk ikiye ayrılınca, Istanbul da Doğu Roma'nın başkenti sayılmıştır. Şehir daha sonra Atilla komutasındaki Hunlar, Avarlar, Araplar tarafından birçok kereler kuşatılmış, fakat alınamamıştır. Selçuklu Türklerine karşı tertiplenen Birinci Haçlı Seferi mensupları ise 1204'te Bizans'ı basıp yağma etmişler, görülmemiş bir şekilde şehri yakıp yıkmışlardır. Buraya yerleşen Lâtinleri 1261'de Paleologoslar idaresindeki Bizanslıları şehirden kovarak, yeniden Bizans'a hâkim olmuşlardır. Bundan sonra Bizanslılar, Osmanlı Türkleriyle karşı karşıya kalmışlar, Yıldırım Bayezit, oğlu Musa Çelebi ve Murat II'nin başarısız kuşatmalarından sonra, nihayet 1453 yılı 29 mayısında Fatih Sultan Mehmet, Istanbul'u alarak, Orta Çağ'a son vermiştir.

Fetihten hemen sonra Istanbul'un Türkleştirilmesine büyük önem verilmiş ve imarına başlanmıştır, fakat 14 eylül 1509'da şiddetli bir deprem şehri yerle bir etmiştir. Fetihten sonra nüfus artışı da gittikçe hızlanarak devam etmiştir. Kanunî devrinde Istanbul'da en büyük eserler yapılmış, Mimar Sinan ustalığı ile şehre birbirinden güzel eserler kazandırmıştır. Ahmet III devrinde ise, şehir hayatının en güzel ve şen çağlarını yaşamıştır. Bu arada yeniçeri ayaklanmalarının Istanbul tarihinde önemli bir yeri olmuştur. 1894'te bir şiddetli deprem daha büyük zarar vermiş, Birinci Dünya Savaşı'nda düşman işgaline uğramış, 6 ekim 1923'te işgalden kurtularak, 470 yıl süren başkentliği sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra şehrin nüfusunda bir gerileme olmuşsa da nüfus 1927'den itibaren yeniden artmaya başlamıştır.

İstanbul, Türkler'in eline geçtiği günden itibaren devletin kültür merkezi olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman zamanında yeni medreseler kurulmuş, Tıp Medresesi bu devirde açılmıştır. 18. yüzyılda batılı anlayışıyla yeni öğretim müesseseleri kurulmasına geçilmiştir. 19. yüzyılda medreselerden başka öğretim müesseseleri de açılmaya başlanmıştır. Istanbul bugün Türkiye'nin en çok yüksek okulu olan şehridir. Bunların başında da Istanbul Üniversitesi gelir. Ayrıca İstanbul Teknik Üniversitesi, İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi,

Istanbul'da Karaköy semtinin genel görünüşü

Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Denizcilik Okulu ve Teknik Okul faaliyettedir. Istanbul'da ilk kütüphaneyi kuran, Fatih Sultan Mehmettir. Eski kütüphanelerin başlıcaları şunlardı: Amcazade Hüseyin Paşa, Damat İbrahim Paşa, Ayasofya, Atıf Efendi, Fatih Camisi, Nuruosmaniye, Lâleli, Valide Camisi, Beyazıt, Yahya Efendi. Bugüne kadar kalan ve halen açık olan kütüphaneler ise şunlardır: Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, Ayasofya, Belediye, Beyazıt Umumî, Köprülü, Millet, Süleymaniye, Topkapı Sarayı, Türkiyat, Üniversite ve Nuruosmaniye.

Istanbul'da paha biçilmeyecek kadar değerli eserlerle dolu müzelerin başlıcaları da şunlardır: Topkapı Müzesi, Istanbul Arkeoloji Müzeleri, Eski Şark Eserleri Müzesi, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Resim ve Heykel Müzesi, İnkilâp Müzesi, Denizcilik Müzesi, Ayasofya Müzesi, Edebiyatı Cedide ve Tanzimat Müzeleri.

Istanbul yalnız şehirde yaşayan iki milyonu aşkın insanın değil, bütün Türkiye'nin bir eğlence merkezidir. Şehrin eğlence

Tarihî Topkapı surları arasından Istanbul'a giriş

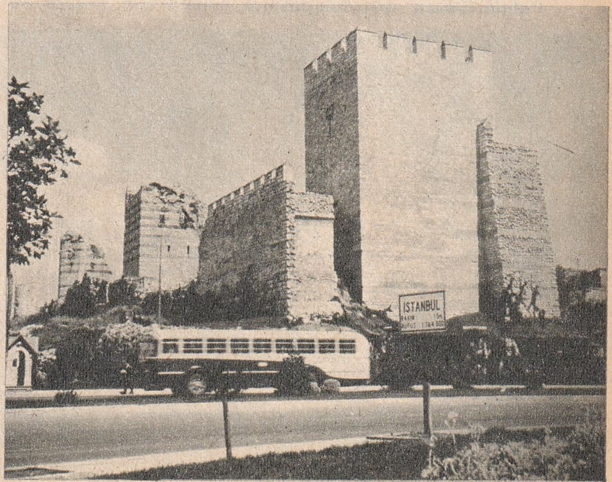

merkezini de, Beyoğlu ve civarı teşkil eder. Gülhane ve Yıldız parklarıyle Emirgân konusundan başka, Küçüksu, Bentler, Adalar, Kilyos, Polonezköyü gibi birçok mesire yerleri vardır. Şehir bilhassa son yıllarda turistik tesisler bakımından gelişmiş, gelen yabancı turist sayısı da hızla artmıştır.

Eminönü'nden Galata Köprüsü'nün kuşbakışı görünüşü

Istanbul imar ve iskân bakımından büyük değişiklikler geçirmiştir. Fetihten 25 yıl kadar sonra şehirde 18.000'e yakın dükkân ve ev vardı. 1927 yılında bu rakam 135.444'e, 1932'de de 139.931'e çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şehir daha da hızlı bir gelişme göstermiş, yeni modern mahalleler kurulurken, köyden şehire göçün tesiriyle çok geniş, fakat sıhhî şartlardan yoksun gecekondu semtleri türemiştir.

Fetihle beraber başlayan cami ve mesçit yapımı aralıksız devam etmiş, 20. yüzyıl başlarında 910'a yükselen ibadethanelerin sayısı, çeşitli sebeplerle bir kısmının kullanılmıyacak hale gelmesiyle, bugün 450'ye kadar düşmüştür. Başlıca camileri şunlardır: Süleymaniye, Sultanahmet, Beyazıt, Fatih, Nuruosmaniye, Sultanselim, Eyüp, Lâleli, Yenicami, Şehzadebaşı, Beylerbeyi ve Aksaray Valide. Şehrin meşhur çeşmeleri ise, Ahmet III Çeşmesi, Alman Çeşmesi, Tophane, İshakağa, Azapkapı, Ayazma, Mahmut I ve Küçüksu'dur.

Istanbul'un en kalabalık meydanlarından Aksaray ve Valide Camisi

Istanbul uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olduğu için, birçok saray da inşa edilmiştir. Sarayların başlıcaları ise şunlardır: Topkapı, Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız ve Çırağan Sarayları. Ayrıca birçok kasır da şehri hâlâ süsler. Şehrin Bizans hâkimiyetinde olduğu çağlarda da Bizans medeniyetinin en güzel örneklerini veren saraylar yapılmıştır. Bunların başında Büyük Saray ve Tekfur Sarayı gelir. Bugün cami haline getirilmiş eski Bizans kiliseleri ise şunlardır: Kalender, Koca Mustafa, Kariye (şimdi müze), Mollazeyrek, Küçük Ayasofya Camileri.

İstanbul'da surlar da Marmara kıyısı surları, kara surları ve Haliç surları olarak üçe ayrılır. Kara surları 20 km. kadardır. Marmara surları, Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar uzanır. Haliç surlarından ise hemen hemen hiç bir iz kalmamıştır.

Şehrin en tanınmış kuleleri, Galata, Beyazıt Kuleleriyle, denizin ortasında, Boğaziçi'nin girişindeki Kız Kulesi'dir. Dikilitaşların en önemlisi ise, Sultanahmet At Meydanı'ndaki Firavun Tutmozis III'ün zaferini anlatanıdır. Aynı meydanda örme dikilitaş ve burma sütun görülür. Fatih'teki Kıztaşı, Cerrahpaşa'daki Avrattaşı ile Çemberlitaş'taki Konstantin sütunu da önemlidir. Şehirdeki başlıca su kemerleri ise, Bozdoğan, Mazlum, Eğrikemer, Muallâ Kemeri, Uzunkemer, Güzelce Kemer ve Bahçeköy Kemeridir. Binbirdirek ve Yerebatan sarnıçları da çok eski eserlerdir.

Istanbul, Türkiye'nin en büyük sanayi ve ticaret şehridir. Dokuma sanayii başta gelir. Ondan sonra kimya, madenî eşya fabrikaları, besin sanayii, şişe ve cam, ampul, ilâç fabrikaları, gemi tamiri ve küçük tonajda gemi inşaatı, matbaacılık, otomobil ve montaj sanayii önemlidir. Besin sanayii kolundaki fabrikalar arasında bisküvit, makarna, konserve, yağ, çikolata, meşrubat fabrikaları ile çeşitli değirmenler başta gelir. Fabrikalardan başka binlerce ticarethane ve şirket vardır. Memleketimizin en büyük ithalât ve ihracat merkezi de Istanbul'dur. Milletlerarası deniz, kara ve hava ulaştırmasında da büyük rol oynar. Yeşilköy Havaalanı önemli bir havayolu üzerinde, yabancı uçakların uğrak yeri olan büyük bir havaalanıdır. Şehir içi trafiği ise her geçen yıl daha ciddî bir mesele olarak ilgililerin karşısına çıkmaktadır.

ISTANBUL BOĞAZI, Karadeniz'le Marmara Denizini birleştiren önemli bir su geçididir. Uzunluğu 29,9 km.'dir, genişliği ise yer yer azalıp çoğalır. En dar yeri Rumelihisarı ile Anadoluhisarı arasındadır (698 metre). En derin yeri ise Bebek Camisi ile Kandilli arasındadır (120 metre). Karadeniz'in fazla suları Boğaz yüzeyinden Marmara'ya doğru akar. Bu akıntı Kanlıca'dan sonra hızlanır. Rumelihisarı'nda Şeytan Akıntısı'nı meydana getirir. Kızkulesi önlerinden Sarayburnu'na atlar ve genişleyerek Marmara'ya yayılır. Boğaz'da sürekli güney rüzgârları estiği zaman, yüzey suları güney - kuzey doğrultusunda akar. Gemiciler buna «orkoz» adını verirler. Boğaz'ın derinlerinde Marmara'dan Karadeniz'e akan bir de dip akıntı vardır.

ISTRANCA DAĞLARI, Trakya'da, Karadeniz kıyılarına paralel olarak kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanan dağlardır. Ergene havzasına bakan kesimleri daha diktir. En yüksek noktası Mahya Tepesi (1.031 metre) dir. Midye - Saray geçidinde gittikçe yüksekliğini kaybeden silsile, sonunda düzlüğe ulaşır.

ISTRANCA ORMANLARI, Istranca dağlarının birçok kesimlerini kaplayan ormanlardır. Karadeniz'e bakan yamaçlar daha fazla yağış aldıkları için, Ergene havzasına bakan yamaçlardan daha sık ormanlarla kaplıdır. Orman yayvan yaprakları ağaç cinslerinden meydana gelmiştir. Meşeler, kestaneler ve kayınlar orman dokusuna hâkimdir.

IŞIK, cisimleri görmemizi, renkleri ayırt etmemizi sağlayan bir fiziksel enerjidir. Çevremizde ışık olmasaydı hiç bir şey göremezdik. Görünebilmelerine göre cisimler ikiye ayrılır. Bazıları kendi kendilerine ışık yayarlar ki bunlara «ışık kaynağı» denir. Bazı cisimler ise kendi kendilerine ışık vermezler, bunlara da «karanlık cisim» denir.

Cisimler ışığı geçirip geçirmemelerine göre de üçe ayrılırlar: 1) Saydam (ışığı geçiren) cisimler; 2) Saydam olmayan (ışığı geçirmeyen) cisimler; 3) Yarı saydam cisimler.

İlk insanlar için ilk ve en etkili ışık kaynağı, güneşti. Sonra ateş aynı işi görmeye başladı. Bilimsel araştırmaların ilerlemesiyle, çeşitli aydınlatma araçları bulundu.

Işığın ne olduğu bugün de kesin olarak anlaşılmamıştır. Cisimlerin yaydığı enerji dalgalar halinde uzaya dağılır. Bu dalgaların tepeden tepeye olan uzunlukları geniş sınırlar içinde değişir. «Dalga uzunluğu» adını alan bu büyük enerjinin cinsini belirtir. Büyük dalga boylular «radyo dalgaları» dır. Gözle görünen ışığın dalga uzunluğu, 0,000,04 - 0,000,08 sm. arasındadır. Bu değerlerin biraz üstündeki bölgede «enfraruj» (kızılötesi), biraz altındaki

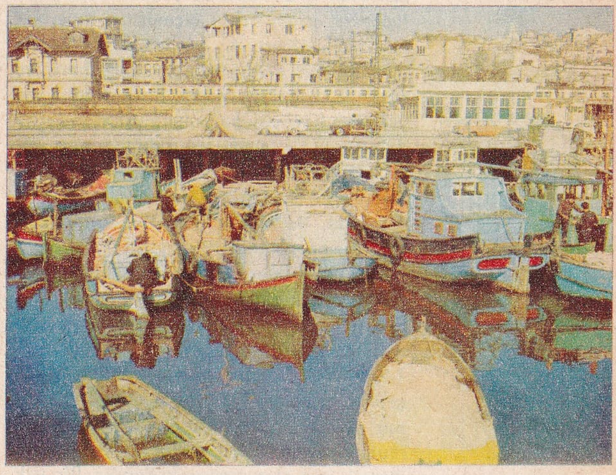

Istanbul'un Marmara kıyısında Kumkapı semti

bölgede de «Ultraviyole» (morötesi) ışınları vardır.

Alman fizikçisi Max Planc, «enerji yayınlayan bir cisim, enerji alışverişini sürekli olarak değil, küçük tanecikler vastasıyle yapar» teorisini ortaya atmıştır. Bu taneciklerin değişik frekanslarla titreşimi, ışınımı doğurur. Taneciklere «kuantum», teoriye de, «kuantum teorisi» denir.

Bir ışık kaynağı, birçok ışıklı noktaların bir araya toplanmasıyle ortaya çıkar. Herhangi bir ışık kaynağından çıkan ışıklar her yerinde aynı özelliği gösteren «homogen» (türdeş) ve her doğrultuda aynı özelliği gösteren «izotop» bir ortamda, doğru çizgiler boyunca çevreye dağılır. Işığın yayıldığı bu doğrulara «ışık ışını» adı verilir. Hepsi birden «ışık ışını demeti» ni meydana getirir. Fizik bilminin ışık bölümüne de «optik» denir.

Işık, yayılmasına elverişli bir ortam içinde, çok büyük bir hızla ilerler. Bundan dolayı ışığın hızını ölçmek için yapı-

Üsküdar sırtlarından Boğaziçi'nin görünüşü

lan ilk denemeler başarısız olmuştur. İlk başarılı ölçmeyi Danimarkalı Ole Reomer (1644 - 1710) yapmış, bunu Fransız fizikçisi Jean B. L. Foucault (1819 - 1868) geliştirerek ışığın hızını ölçmüştür. Amerikalı fizikçi Albert A. Michelson da ölçme için özel bir araç yapmıştır. İnce hesaplar sonunda ışığın havadaki hızının saniyede 300.000 km. olduğu bulunmuştur.

Işığın hızı, içinde yol aldığı ortama göre çok az değişir. Işık hızı, ünlü bilgin Einstein'ın «İzafiyet Teorisi» nde önemli yer tutar. Bu teoriye göre bir cismin kütlesi, hızına bağlıdır.

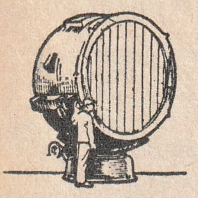

Işıldak

Işık kaynaklarının kuvvetini belirtmek için bir ışık şiddeti birimi kullanmak gerekir. Bugün «uluslararası mum», ışık şiddeti birimidir. Platin ergime sıcaklığı olan 1.755° C'ye kadar ısıtılarak akkor haline getirilince, 1 $sm.^2$ büyüklüğünde bir parçanın verdiği ışığın şiddeti «1 uluslararası mum» olarak kabul edilir. Işık şiddetini ölçmek için «fotometre» kullanılır. Bir ışık kaynağının birim zamanda yaydığı ışık demetine «ışık akısı» denir, birimi de «lümen» dir. 1 mum şiddetinde bir kaynaktan 1 m. uzağa konmuş 1 $m.^2$ büyüklüğünde bir yüzeyin üzerine dik doğrultuda düşen ışık akısı, 1 «lümen» dir. Her ışık kaynağından ışık almak için o kaynağa ya dışardan bir enerji verilir, ya da kaynakta eskiden depo edilmiş olan enerji ışık haline geçirilir. Aldığımız enerjinin verdiğimiz enerjinin oranına da, o ışık kaynağının «verim» ı denir.

Üzerine ışık düşen bir yüzeye, «aydınlanmış yüzey» denir. Bir yüzeyin aydınlatma birimi, «lüks» tür. Üzerine bir lümenlik ışık düşen 1 $m.^2$ büyüklüğündeki yüzeyin aydınlanması, 1 lüks kabul edilir.

Geçirgen bir ortamda yol alan ışık ışınları bir cisimle karşılaşırlarsa yollarını değiştirirler. Bu olaya «ışığın yansıması» denir. Cisme çarpan ışığın hepsi yansımaz. Bir kısmı da içeri girer. Cisim saydamsa, ışık içinde yoluna devam eder, yalnız geldiği doğrultudan biraz sapar. Buna da «ışığın kırılması» denir. Cisim saydam değilse, ışık yoluna devam edemez. Buna da «ışığın yutulması» denir. Saydam bir ortamda ilerleyen ışık ışınları, başka bir saydam cismin yüzeyine raslayınca kırılır, yani ilerleme doğrultularını değiştirirler. Bu kırılma, «kırılma katsayısı» adı verilen bir değerle ölçülür. Birbirine paralel olmayan iki düzen arasında saydam bir cisim bulunursa, buna «ışık prizması» denir.

Güneşten gelen ışığa, «beyaz ışık» adı verilir. Bu ışık prizma ile ayrılırsa, şu yedi renge bölünür: Kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lâcivert, mor. Karşılıklı yüzeyleri küre parçası olan saydam cisimlere, mercek; ışıkla ve ışığın kanunları ile ilgili araçlara da, «optik araçlar» adı verilir. Büyüteç, gözlük, dürbün, mikroskop, sinema makinesi böyle araçlardır. Bitki organlarının ışığın etkisi altında yön değiştirmelerine de, «ışığadoğrulum» adı verilir. Bu, protoplazmadaki «göçüm» olayının bir parçasıdır.

IŞILDAK (projektör), uzaktaki cisimleri aydınlatmak için kullanılan bir optik araçtır. Bir silindirin arkasına içbükey bir ayna, onun önüne de bir ışık kaynağı yerleştirilmiştir.

IŞIN, bir ışık kaynağından çıkan ışık çizgileridir. Dalga uzunluklarına göre ya görülür, ya görülmezler. Alfa, beta ve gama ışınları radyoaktif ışınlardır.

IŞINIM (radyasyon), bir enerjinin ışık demeti halinde yayılmasıdır. En kuvvetli elektron mikroskopu ile bile görülemeyecek derecede küçük ve dünyayı bir saniyede yedi defadan daha çok dolaşacak kadar hızla giden taneciklere, «foton» denir. Işınlar, sıcaklık ışınımları, radyo dalgaları, X ışınları, kozmik ışınların hepsi, foton akıntılarından ibarettir. Işınım sözü, herhangi bir foton akıntısını anlatmak için kullanılır.

Işınımlar sadece görünür ışınlara mahsus değildir, daha başka birçok ışınımlar vardır. Frekansı çok az olan ışınımlar da görülmez. Bütün ışınımlar saniyede 300.000. km. hızla giden fotonlar ortaya çıkarır. Birbirlerinden farkı, titreşimlerinin arasındaki frekanstadır. Işınımların insan, hayvan, bitki hayatı üzerinde ve tabiat olaylarında büyük payı vardır.

ITIR, güzel kokulu yaprakları olan ve esans yapmaya yarayan bir bitkidir. Beyaz çiçekler açar. Yapraklarının kenarı tırtıllıdır. Elde ovalanınca çok güzel kokar

ITRÎ, Buhûrîzade Mustafa (1640 - 1711), ünlü Türk bestecilerindendir. İstanbul'da doğdu. Üstat Hâfız Post'tan müzik öğrendi. Hanendelik ve müderrislik yaptı. Hayatının sonlarına doğru esir ticaretiyle uğraşmaya başladı. Çiçek ve meyve yetiştirmeye meraklıydı. Hattat olarak da tanınmıştır. «Itrî» mahlâsıyle yazdığı şiirleri, hece vezniyle türküleri vardı. Mevlevî tarikatına kapılanmıştı. Dinî ve dindışı binden çok eser bestelemiş, fakat nota kullanılmadığı için zamanımıza bunlardan ancak 41'i kalmıştır. Başlıca din eserleri şunlardır: Irak Kurban Bayramı Tekbiri, Segâh Mevlevî Ayini, Rast Nâat. Dindışı eserlerinin başında da, Nevâ «Kâr» ı gelir.

■

İzmir Fuarı'nın Basmane kapısı

İBANEZ, Blasco (1867-1928), tanınmış İspanyol yazarıdır. Valencia'da doğdu. Genç yaşta siyasete atıldı. Birçok defa hapse girdi, sonunda İtalya ve Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı. Çağdaş İspanyol edebiyatının kendi hayatında mücadeleci, düşüncelerinde ise barışçı yazarlarındandır. Başlıca eserleri şunlardır: Kulübe, Çamurlu Kamış, Katedralin Gölgesinde, Kanlı Meydan, Apokalipsis'in Dört Süvarisi, Kadın Düşmanları. Tiyatro eserleri de vardır. Ayrıca Apokalipsis'in Dört Süvarisi ile Kanlı Meydan defalarca filme alınmıştır.

İBER YARIMADASI, Avrupa'nın güneybatısında, İspanya ile Portekiz'in bulunduğu yarımadadır. Yüzölçümü: 595.000 km.^{2}'dir. Cebelitarık Boğazı ile Afrika'dan, Pirene dağları ile de Fransa'dan ayrılır. Atlas Okyanusu ile Akdeniz'in kuşattığı yarımadada, daha çok Afrika ikliminin özellikleri görülür. İç kısımları yüksek bir yayla durumundadır. En önemli akarsuları, Ebro, Duero, Tejo ve Guadalquivir'dir.

İBERLER, ilkçağda Batı Avrupa'nın bilinen en eski kavmidir. İspanya, Galya'nın güneyi ve İtalya'nın kuzeyi bunların yurdu idi.

İBNİ BATTÛTA (1304-1369), bir Arap gezginidir. Tanca'da doğdu. İyi bir öğrenim gördükten sonra gezmelerine başladı. Gezdiği başlıca ülkeler şunlardır: Kuzey Afrika, Suriye, Hicaz, Anadolu, Altın Ordu (bugünkü Ukrayna), İstanbul, Türkistan, İran, Afganistan, Hindistan, Bengal, Sumatra, Çin, İspanya, Sudan, Nijerya. 1353'te doğduğu ülkeye dönüp, burada 16 yıl daha yaşadı ve 65 yaşında Fas'ta öldü. O çağda bu kadar büyük bir seyahat aklın alamıyacağı kadar zor bir işti. Battûta gezilerini, «Tuhfetu'n Nuzzâr» veya öbür adıyle «Rihle» (Seyahatname) adlı büyük eserinde anlatmıştır.

İBNİ HALDUN (1332-1406), bir Arap tarihçisidir. Tarih felsefesinin kurucusu sayılır. Tunus'ta doğdu. Fas, Cezayir ve Tunus'ta çeşitli yüksek memuriyetlerde bulundu. Vezirliğe kadar yükseldi. 1382'de Kahire'ye geldi. Şam'da, Timur'la görüştü. Timur'un kendisini Semerkant'a götürme teklifini reddettiği söylenir. Kahire'de gömülüdür. En büyük eseri tarih ve sosyoloji bakımından büyük önem taşıyan «Kitâbu'l-İber» (İbretler Kitabı) adını taşır. Bu 7 ciltlik kitabın «Mukaddime» adını taşıyan ilk ciltleri meşhurdur. İbni Haldun, sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilir. Her kavmin, her devletin insanlar gibi belirli bir hayatı olduğunu ileri sürmüştür.

İBNİ KEMAL (? -1533), bir Türk bilginidir. Asıl adı Ahmet Şemsettin'dir. Tokat'ta doğdu, önce sipahi askeri, sonra müderris oldu. Yavuz'un Mısır seferine katıldı. Kanunî zamanında Şeyhülislâmlığa getirildi. Ölünceye kadar bu görevinde kaldı. İbni Kemal değerli bir din bilgini, ayrıca kuvvetli bir tarihçi ve şairdi. Üç yüze yakın risale ve kitabı vardır. Yusuf ile Zeliha ve Yavuz'a yazdığı mersiye ünlüdür.

İBNİ RÜŞT (1126-1198), İslâm filozoflarından biridir. Endülüs'te, Kurtûba (Cordova) şehrinde doğdu. İyi bir öğrenim yaptı. 28 yaşında Fas'a gitti. Merrakeş sultanlarından büyük itibar gördü. 72 yaşında burada öldü. Felsefede Yunan okulunun yolunda gitmiştir. Aristoteles'in en büyük açıklayıcısı sayılır. Avrupalılar ancak yakın yüzyıllarda İbni Rüşt'ün etkisinden sıyrılabilmişlerdir. Petrarca ile Dante ona, «dinsiz» diye hücum etmişler, 19. yüzyılda Renan, İbni Rüşt hakkında ünlü kitabını yazmıştır.

İbni Sina

İBNİ SİNA, Ebu-Ali Hüseyin (980-1037), tarihin en büyük bilginlerinden biridir. Afşan'da doğdu. 18 yaşına kadar devrinin

A. İbnissuud

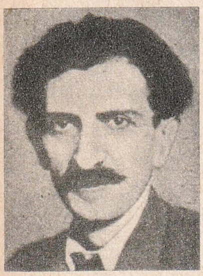
M. K. İbnülemin

İbnürrefik A. Nuri

İbrahim I

bütün bilimlerini okudu. Buhara'da hükümdarın saray kütüphanesinin müdürlüğüne atanarak, buradaki bütün kitapları inceledi. 20 yaşında Harzem'e giderek büyük bilgin Bîrûnî ile çalıştı. Fakat çekememezlikler yüzünden İran'da şehir şehir dolaşmak zorunda kaldı. Hemedan'da, 57 yaşında öldü. Eserlerinin sayısının 100'den fazla olduğu söylenir. Çoğu tıp, fizik, astronomi ve felsefeye aittir. Eserlerinin ekseriyetini Arapça, yalnız ikisini Farsça yazmıştır. Büyük ansiklopedik eserleri, «As-Şîfâ» ve bunun kısaltılmışı olan «An-Nacât» tır. 600 yıl Doğu ve Batı tıp ilmine hâkim olmuş, İslâm ve Avrupa üniversitelerinde onun ünlü kitabı okutulmuştur. İbni Sina, felsefede Fârâbî'nin yolunda gitmiştir. Yunan felsefesini de İslâm kelâmı ile uyuşturmaya çalışmıştır. 17. yüzyıla kadar Batılı filozofları etkilemiştir.

İBNİSSUUD, Abdülâziz (1880 - 1953), Saudî Arabistan devletini kuran Arap kralıdır. Riyad'da doğdu. Türklere karşı ayaklanma hareketlerine katıldı. İngilizler'le işbirliği yaptı. 1900'de Riyad'ı ele geçirdi. On iki yıl içinde bütün Necit bölgesini kontrolü altına aldı. Amerikan şirketleriyle işbirliği yaparak petrol kaynaklarını işletti. İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefikleri destekledi. Ölümünden sonra yerine oğlu Suud ibni Abdülâziz geçti.

İBNİ TUFEYL (1105? - 1186), Endülüslü büyük bir Arap filozofudur. Hekim olarak yetişti. Muvahhit imparatorlarının yanında hizmet etti: Merrakeş şehrinde öldü. En önemli eseri, «Hayy ibni Yakzân» adındaki felsefî romanıdır. Romanda ıssız bir adada yalnız başına yaşayan bir insanın akıl yolu ile gerçeklere erişmesi anlatılır. Daniel Defoe, «Robinson Crusoe'yi bu eserden ilham alarak yazmıştır.

İBNÜLEMİN, Mahmut Kemal (1870 - 1957), tanınmş bir tarihçimizdir. İstanbul'da doğdu. Genç yaşta memuriyet hayatına girdi. Divanı Hümayun Beylikçiliğinde, Evkaf Müzesi Müdürlüğünde, Tarihî Vesikalar Tasnif Heyeti Reisliğinde bulundu. Kendisinin verdiği eserlerin yanı sıra, başkalarının da eserlerini yayınlamalarına yardımcı oldu. Araştırıcı zekâsı ile ün salmıştı. Başlıca eserleri: Son Asır Türk Şairleri ve Son Sadrazamlar ile, çeşitli biyografi ve tarih kitaplarıdır.

İBNÜRREFİK AHMET NURİ (1866-1935), bir Türk tiyatro yazarıdır. Çok sevdiği eserlerinden biri olan «Sekizinci» yi kendisine soyadı olarak almıştır. İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nde okudu. Kısa bir memuriyet hayatından sonra kendisini tiyatroya verdi. Namık Kemal'in «Vatan — yahut — Silistre» piyesinde Miralay Sıtkı Bey rolünü oynadı. Darülbedayi'nin kuruluşunda çalıştıktan sonra, cumhuriyet devrinde de sahne hayatına yararlı oldu. Ankara Halkevi Tiyatrosu'nda rejisörlük yaptı. Çoğunu Fransızcadan adapte ettiği eserlerinin başlıcaları şunlardır:

Hisse-i Şayia, Ceza Kanunu, Sekizinci, Nur Baba, İpekçi Merhum.

İBRAHİM, Hz., büyük peygamberlerden biridir. İbranîler'in ve Araplar'ın ortak atası sayılır. Sümer ülkesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Yaşadığı çağı M.Ö. 17. yüzyıl olarak tahmin edenler çoğunluktadır. İslâm dininde de Hz. İsa ve Hz. Musa'dan sonra en büyük peygamber sayılır. «Hanefîlik» denen dinin peygamberidir. Tek tanrı fikrinin öncülerindendir. Hz. Muhammed bu eski dinin bir nevi devamcısı olarak kabul edilir. Kurban kesmek âdeti de Hz. İbrahim devrinden kalmıştır. Oğlu İsmail'le birlikte Mekke'de Kâbe'yi yapan Hz. İbrahim'dir. 175 yıl yaşadığı rivayet edilir.

İBRAHİM I, (1615 - 1648), Osmanoğullarının 18. imparatoru ve 10. İslâm halifesidir. Tersane Saray-ı Hûmayunu'nda doğdu. 1640'ta Murat IV'ün beklenmeyen ölümü üzerine tahta geçti. Şehzadeliği yıllarca cellât bekleme kâbusu içinde geçtiği için, sinirleri çok bozuktu. Ağabeysinin öldüğüne, ancak cenazeyi gördükten sonra inanmıştı. «Deli» diye ismi çıkmış olmasına rağmen, deliliğinin aslı yoktur. Sonradan uydurulmuştur. İlk yıllarda devlet meseleleriyle samimî olarak uğraştı. Sonradan değersiz vezirlerin oyuncağı haline geldi. Annesi Kösem Valide Sultan da onun devrinde politikada kötü bir rol oynamakta devam etmiştir. 8,5 yıl süren saltanatı sırasında en önemli dış mesele, Girit savaşıdır. 30 nisan 1645'te Donanmay-ı Hümayun, İstanbul'dan yola çıktı. 24 haziranda Türk askeri Girit'teydi. 19 ağustosta Hanya kalesi düştü. 21 Ekimde donanma ardında kuvvetli bir garnizon bırakarak Girit'ten ayrıldı. Öte yandan Almanya ile sınır savaşları devam ediyordu. 1641'de akıncıların dehşetinden Almanya'nın merkez kısmı, Türk egemenliğini kabul etmişti. 1642 yazında Kaptan-ı Derya Küçük Piyale Paşa, İtalya'nın Calabria kıyılarını yakıp yıktı. 8 ağustosta Viyana'da Türk - Alman dostluk antlaşması imzalandı. Öte yandan Rusya'nın genişlemesine engel olmak için Kırım Hanı'na, Rusya'yı sıkıştırma emirleri gönderiliyordu.

Vezir-i Azam Damat Ahmet Paşa'nın, zorba yeniçeri ağalarını bir ziyafette sarhoş edip temizleme fikri, 1648'de Yeniçeri Ocağı'nın ayaklanmasına sebep oldu. Padişah da tahtından indirildi. Fakat yeniçerilerin zorbalıklarına karşı İstanbul halkının ayak-

lanması, asîleri korkutmuştu. Padişahın yeniden tahta çıkmasının, başlarının alınmasına sebep olabileceğini hesap ederek, Sultan İbrahim'in öldürülmesine karar verdiler. 18 ağustos 1648'de devrin meşhur cellâdı Kara Ali, Sultan İbrahim'i boğarak öldürdü. Bundan sonra Osmanlı tarihinde «Ağalar Saltanatı» denen karanlık devir başladı. Sultan İbrahim, Ayasofya avlusundaki türbesinde gömülüdür.

İBRAHİM HAKKI, Erzurumlu (1705 - 1772), bir Türk bilim adamıdır. Hasankale'de doğdu. Erzurum'da okudu. Kadirî tarikatına mensuptu. Siirtli bir şeyhe halife oldu. Onun ölümüyle yerine geçip, ölünceye kadar da bu mevkide kaldı. «Marifetname» adlı eseri basılmıştır. Çeşitli fenlerden, tasavvuftan, ahlâktan bahseden bu eserin amacı, insana kendi benliğini ve Tanrı'yı tanıtmaktır.

İBRAHİM MÜTEFERRİKA (1674 - 1745), Türk basım tekniğinin gerçek kurucusudur. Macaristan'ın Kolojcar şehrinde doğdu. Protestan bir Macar ailesinin oğluydu. 1692'de Türk - Alman savaşında Türkler'e esir düştü. İstanbul'a getirildi. Müslüman oldu. 1715'te, «müteferrika» rütbesiyle Viyana'ya gönderildi. Ölünceye kadar devlet hizmetinde kaldı ve Damat İbrahim Paşa tarafından da daima korundu. 1719'da İstanbul'da ilk defa devamlı çalışan bir Türk matbaasının açılma şerefi ona ve beraber çalıştığı Yirmisekiz Çelebizade Sait Efendiye aittir. Bu matbaada ilk olarak 1729'da iki ciltlik büyük «Vankulu Lügâti» basılmıştır. Matbaanın bütün teknik işleriyle o uğraşmış, ayrıca çok güzel haritalar basmıştır. Müteferrika'nın yazar ve tercüman olarak da değeri vardır. Ayrıca Yalova'da bir de kâğıt fabrikası kurdurmuştur.

İBRAHİM PAŞA, Damat (Bak: DAMAT İBRAHİM PAŞA).

İBRAHİM PAŞA, Nevşehirli (Bak: NEVŞEHİRLİ İBRAHİM PAŞA).

İBRANİLER, bugünkü Yahudilerin atası olan Sami kavimlerinden biridir. Mezopotamya ile Suriye arasında çobanlıkla geçinen ilkel bir topluluktu. Sonradan Filistin'e yerleştiler. Ken'anîlerle karıştılar. Hz. Yusuf zamanında Mısır'a göç ettiler. Yahudi dininin kurucusu Hz. Musa tahminen 200 yıl Mısır'da kalan İbranîleri, Filistin'e götürdü. «İsrail» denen İbranî devletinin kuruluşu, M.Ö. 1075'tedir. Sırayla Samuel, Saul, Hz. Davut ve Hz. Süleyman bu devletin başında hüküm sürmüşlerdir. Davut, Kudüs şehrini kurdu. Süleyman'ın 38 yıllık saltanatında devlet en şaşaalı devrini yaşadı. Onun ölümünden sonra ikiye ayrıldı. 587'de Babilliler, Filistin'i alarak Yuda devletine son verdiler. İsrail devleti ise 210 yıl Asurlular'ın hâkimiyeti altında yaşadı. M.Ö. 587'de İbraniler, Babilliler tarafından Filistin'den çıkarıldılar. Pek ıstıraplı günler geçirdiler. M.Ö. 64'te Romalılar, Filistin'i aldılar ve Yahudileri birkaç defa kılıçtan geçirdiler. İşte bu sırada Hıristiyanlık, Filistin'de doğmuştur.

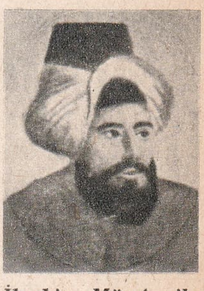

İbrahim Müteferrika

İBSEN, Henrik (1828 - 1906), Norveçli şair ve tiyatro yazarıdır. Skien kasabasında doğdu. 1842'de din adamlarının yönettiği bir okula verildi. Parasızlıktan 16 yaşında eczacı çıraklığı yapmaya başladı. Ateşli şiirleri ile o zamanlar Danimarka'ya bağlı olan Norveç halkını kışkırtmaya başladı. 1851'de Bergen'deki tiyatroya rejisör olarak girdi. «Aşk Komedyası» adlı eserinde serbest sevişmeyi desteklediği iddiası ile yurttaşlarının hakaretlerine uğradı. Yurdunu terk ederek on yıl yabancı ülkelerde dolaştı. Dönüşünde büyük tezahüratla karşılandı. Kristiania (bugünkü Oslo)'da öldü. Eserlerinde daima bir tez ileri sürmüş, toplumun kuruluşundaki aksaklıkları yansıtmıştır. Başlıca eserleri: «Peer Gynt», «Nora», «Brand», «Hortlaklar», «Yaban Ördeği», «Halk Düşmanı», «Hedda Gabler» ve «John - Gabriel Borkman» dır.

İCRA, borçlunun alacaklıya karşı yapmakla veya ödemekle yükümlü bulunduğu bir taahhüdün adlî bir makam tarafından yerine getirilmesine denir. Borçlunun, yapması gerektiği halde yapmaktan kaçındığı şeyi, resmî makamlar vasıtasıyle yapmaya zorlanmasına «cebrî icra» denir. İcrada borçlunun da, alacaklının da, ayrıca varsa borçlunun daha başka alacaklılarının da menfaatleri karşılıklı olarak korunur. Cebrî icra muamelesinde karşılaşılan zıt menfaatleri uzlaştırmak, her birini ötekinin aleyhine haksız üstünlüğe çıkarmamak için gerekli kaideler, icra ve iflâs hukukunu teşkil eder. Bu kaideler aynı zamanda cebrî icrayı yürütecek makamların kuruluşunu, işleyişini, yetki ve görevlerini, sorumluluklarını belirtir. Cebrî icra, 1) Adî icra borçlunun bir kısım mallarına yönetilen takip ve 2) Umumî icra (iflâs), borçlunun bütün mal ve alacaklarına yönetilen takip olmak üzere iki türlüdür.

İbsen

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, bir devletin sınırları içinde cereyan eden işleri yöneten, asayişi sağlayan bakanlıktır. Osmanlı İmparatorluğu devrinde ilk defa olarak 1836 yılında ve Mahmut II devrinde Mülkiye Nezareti kurulmuş, iki yıl sonra Mülkiye Nezareti, Dahiliye Nezareti adını almıştır. Ankara'da millî hükûmetin kurulmasından sonra «Nezaret» yerine «Vekâlet» dendi. Sonra da «Bakanlık» denildi.

Bugünkü İçişleri Bakanlığı, teşkilât kanununa göre şöyle kuruludur:

Müsteşarlık: Bakanın direktifine göre bakanlık işlerini yönetir.

Hususî Kalem: Bakanın ve müsteşarın işleriyle haberleşmelerini yönetir.

Emniyet Genel Müdürlüğü: Memleketin idarî ve siyasî bakımdan asayişini korumakla görevli teşkilâtını idare eden dairedir.

Hukuk Müşavirliği: Bakanlıktaki kanun ve hukuk işlerini yürütür.

Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü: İl, köy ve belediye işlerini, bütçelerini takip eder.

Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü: Nüfus işlerini, göçmen hareketlerini idare eder.

Teftiş Heyeti: Bakanlıkla ilgili bütün işleri teftiş eder.

Vilâyetler İdaresi Genel Müdürlüğü: İllerdeki genel idare, teşkilât ve seçim işlerini yürütür.

Jandarma Genel Komutanlığı: İç emniyeti korumakla görevli bir askerî teşkilâttır. Polisin bulunmadığı yerde çalışır.

Zat İşleri Genel Müdürlüğü: Bakanlığa bağlı memurların tayin ve nakil işleriyle uğraşır.

Seferberlik Müdürlüğü: Seferberlik, sivil savunma ve itfaiye teşkilâtı işlerine bakar.

Tetkik Heyeti: Genel idare ve mahallî idareler, yabancı memleketlerdeki mevzuat üzerinde incelemeler yapar.

İÇEL, Akdeniz bölgesinde 511.273 nüfuslu bir ilimizdir. Merkezi 86.692 nüfuslu Mersin şehridir. İlin yüzölçümü: 15.853 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde Konya ve Niğde, doğuda Adana, güneyde Akdeniz, batıda Antalya sınırlar. Anamur, Erdemli, Gülnar, Mut, Silifke ve Tarsus adlı 6 ilçesi, 20 bucağı ve 538 köyü vardır.

İl toprakları, güneyde kalker yapılı Taşeli yaylası ile başlar. Göksu ırmağı kolları ile bu yaylayı yarar. Yayla üzerinde yükseklikleri 2.000 metreyi geçen dağlar bulunur. İlin güneydoğu köşesine Çukurova'nın batı ucu girer. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Yaylalarda yaz sıcaklığı şiddetini kaybeder. Mersin'in Gözne ve Fındıkpınarı, Tarsus'un Namrun yaylaları meşhurdur. İlin en önemli akarsuyu, Göksu ırmağıdır. Topraklarının % 28'i ormanlık, % 14'ü ekili arazidir. Ürün vermeyen arazinin oranı ise % 44'tür.

İçel'de Kızkalesi'nin genel görünüşü

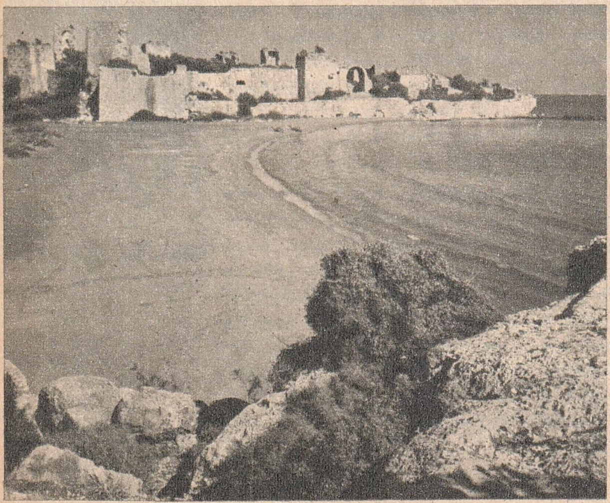

En çok tahıl ve pamuk ekilir. Sebzecilik, Turunçgiller üretimi de önemlidir. Turfanda sebze işi yapılır. Anamur ve çevresinde muz çok yetiştirilir.

İl merkezi Mersin, İskenderun'dan sonra Akdeniz'deki en önemli limanımızdır. Küçük sanayi tesisleri önemlidir. Hareketli bir ticaret merkezidir.

İÇGÜDÜ, canlıları, düşüncenin dışında, kendilerine yararlı ve gerekli işlere güden duyguya denir. Bütün canlılarda doğuştan vardır. Sonradan kazanılmaz. Bir cinsin içgüdüsü, o cinse mahsustur. Bütün canlılarda kendisini vakti gelince belli eder. Belli bir zamana kadar uçmasına engel olunan kırlangıç yavrusu, serbest bırakıldığı anda hemen uçar. Fare görmemiş bir kedi yavrusu, fareyi görünce hemen saldırır. Ördek yavruları, yüzme öğretilmediği halde, suya girince hemen yüzer. Bilginlerin kesin olmamakla beraber vardıkları ortak sonuç, içgüdülerin bir çeşit yaşama, nev'i ni sürdürme zorunluluğunun bölünmüş belirtileri olduğudur.

İÇKİ, bileşiminde alkol bulunan içeceklere denir. İnsanlar çok eski çağlardan beri çeşitli yollardan keyif verici içkiler yapmışlardır. M.Ö. 1000 yılında Çinliler «Çu», M.Ö. 500 yılında da Orta Asya'da Türkler'din «Kımız» yaptıkları bilinmektedir.

İçkiler mayalama veya damıtma yoluyle yapılır. Bira, şarap, vermut, mayalama yoluyle; rakı, viski, votka da damıtma yoluyle yapılan içkilerdendir. Alkollü içkiler fazla alındığı zaman, vücutta çeşitli bozukluklara yol açarlar. İçkili kimse büyük bir konuşma isteği, serbest hareket etme arzusu duyar. Bu, beyindeki çeşitli kontrol merkezlerinin etkilerinin ortadan kalkmasındandır. Sürekli içki içme, alışkanlık doğurur. Kandaki alkol oranı 0/00 15 - 22 arasında iken, alkol etkisini göstermeye başlar. 0/00 18 - 33, «tam sarhoşluk» halidir. Oran 0/00 27 - 44'e yükselince, sersemlik başlar. 0/00 36 - 55'te şuursuzluk baş gösterir. 0/00 45 ve daha yukarısında sinir bozuklukları, insanı ölüme sürükleyen felçler görülür. Sürekli içki içmek arzusu doğuran alkolizm, tedavi edilmesi gereken, toplum düzenini etkileyen bir hastalıktır.

İÇMELER, yerden kaynayan şifalı sular üzerinde kurulmuş tesislerdir. Yıkanmak için olursa «hamam», «kaplıca» veya «ılıca» denir. İçlerinde erimiş halde bulunan madenî tuzlar (başlıcaları: Demir, kükürt, kireç, potasyum, sodyum, magnezyum ve silis'tir), içmelerin başlıca özelliğini teşkil eder. Bu sularda birtakım görülmeyen ışınlar da vardır ki, bunlara, «radyoaktif ışınlar» denir. İçmeler birçok mide, bağırsak, karaciğer, safra kesesi, böbrek ve sinir hastalıklarına, romatizmaya, felçlere iyi gelir. Yurdumuzda 300'ü aşkın kaplıca ve içme vardır. Başlıcaları ılıca, terme, çermik, hamam, ılısu ve kudret hamamı diye tanınır. Bunlar: «Akratoterm kaynaklar», «Alkali kaynaklar», «Lityumlu kaynaklar» ve «silisli kaynaklar» olmak üzere dörde ayrılırlar.

İDAHO, Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devlet (eyalet)'ten biridir. Kuzeyinde Kanada ve Montana, doğusunda Wyoming, güneyinde Utah ve Nevada, batısında Oregon vardır. Başkenti: Boise'dir. Nüfusu: 667.200, yüzölçümü: 217.261 km.²'dir. İdaho toprakları çok dağlıktır. Kayalık Dağlar en önemli bölümünü kaplar. Tipik bitki örtüsü çamlar, dağ ormanları, Alp bitkileri, yarı çorak bozkırlardır. Yağışlar az, iklim serttir. En çok buğday ekilir, koyun beslenir, kurşun, altın, demir ve kömür çıkartılır.

İDAM, bir suçluya kanun yoluyla verilecek en ağır cezadır. Suçlunun kanun yoluyla yok edilmesi, öldürülmesi demektir. Tarihin çok eski çağlarından beri uygulanan idam cezasının asılmak, kurşuna dizilmek, boğulmak, başı kesilmek gibi birçok çeşitleri vardır. Bugün idam cezası bazı ülkelerde kaldırılmış, yerine müebbet hapis konmuştur.

İDEALİZM, felsefede bilgiye temel olarak düşünceyi alan; varlığı, insan düşüncesinin kurduğunu kabul eden doktrindir. «Maddecilik» veya «gerçekçilik» in karşıtıdır. İdealizmin iki anlamı vardır: 1) Varlığı şahsın düşüncesine bağlayan görüş. Buna sübjektivizm de denir. 2) Varlığı genel olarak düşüncede özetleyen görüş.

İdealist sözü ilk defa 17. yüzyılda Leibniz tarafından kullanılmış ve felsefe diline girmiştir. Platon'un felsefesine de, «idealizm» denmiştir. Kant, eşyanın mekân içinde, bizim dışımızda var olduğunu kabul eden görüşe, «ampirik idealizm» adını vermiştir. Ahlâkta idealizm ise, maddeciliğin tersine, düşünceye geniş yer veren görüştür. Estetikte idealizm ise gerçekçiliğin karşıtı olarak kabul edilir.

İDİL, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Mardin iline bağlı 25.176 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 25.176 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1224 km.²'dir.

İlçe toprakları, Dicle nehrinin güneyde Suriye düzlüklerine doğru gittikçe alçalan engebeli kısmını kaplar. Kışlar soğuk, yazlar çok sıcak geçer. Yağış azdır. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. En önemli akarsuyu, Dicle'dir. En çok buğday ekilir ve hayvan yetiştirilir. Bağcılık önemlidir. İlçe merkezi İdil kasabası Cizre - Midyat yolu üzerinde kurulmuştur.

İdaho'nun başkenti Boise'de hükümet binası

İDRAK (Algı), felsefede, zihinle olan ilgisi bakımından duyum, bir duyumdan elde edilen bilince «idrak» denir. İnsanın gerek dışındaki gerçeklere, gerek içindeki zihnî, ruhî veya fizyolojik olaylara karşı duyduğu fark etme, anlama hissi, idraktir. İdrakin gerçekleşmesi için bazı şartlar lâzımdır. Dışa ait idrak, dışardan gelen uyarmalar ve etkilerle gerçekleşebilir. Bunun da yolu duygulardır. Görme, işitme, tatma, dokunma, koklama gibi içe ait idrakin birtakım fizyolojik şartları vardır. Duyum organları yolundan gelen etkiler, onları beyne tışayan sinir örgüsünün sağlığıyla ilgilidir. Sinir organlarının belirli işleri ve kendilerine göre mekanik alışkanlıkları vardır. Bu alışkanlıklar bazı hallerde mahiyet değiştirirler. O zaman idrak yerine, idrak vehmi adı verilen tabiî olmayan bir hal meydana gelir.

İDRİSİLER, 788'den 974'e kadar 186 yıl Fas'ta hüküm sürmüş bir Arap hanedanı ve devletidir. Bunlara İdrisoğulları anlamına gelen «Benî İdrîs» de denir. Bu hanedan adını, Hz. Ali ve Hz. Fatma sülâlesinden İdris I'den alır. 808'de İdris II, bugünkü Fas şehrini kurmuştur. Bu yüzden bugün hâlâ Fas'ta evliya olarak takdis edilir. İdrisîler önce Abbasîler'e, sonra Endülüs Emevîleri'ne, bir ara da Fatimîler'e bağlı olmuşlar, hiç bir zaman bağımsız kalmamışlardır.

İFLÂS, borçlarını ödemekten âciz kalan bir kimsenin haline denir. Hukukî bakımdan iflâs, tacir sıfatını taşıyan borçlunun borçlarını ödemekten âciz durumunun mahkeme kararıyle tespitidir. İflâs kararı üzerine borçlunun bütün malları paraya çevrilerek tutarı bütün alacaklıları arasında paylaştırılır. Tacirlerin iflâstan kurtulması ancak «konkordato» ile olur. Konkordato, borçlunun bütün mallarını bırakarak, borcundan kurtulması veyahut mallarını muhafaza ederek, alacak şartlarında kendi lehinde bazı değişiklikler sağlaması için alacaklılarıyle yaptığı anlaşmadır.

İguana

İGUANA, iri bir kertenkele türüdür. Daha ziyade Amerika, Polinezya ve Madagaskarda raslanır. Gündüzleri hareket halindedir. Geceleri uyur. Sırtlarında ve kuy-

ruklarının üzerinde dikenli taraklar vardır. 300 kadar çeşidi mevcuttur. Yerde, ağaç üstünde, yeraltında yaşayanları vardı. Çoğu böcekçildir. Bazılarında bukalemun gibi renk değiştirme kabiliyeti vardır.

İĞDE, ılık iklimli ülkelerde yetişen bir ağaçtır. Meyvesi kızılcık biçimindedir. Sert, sarı bir kabuk içinde eti beyaz, un gibidir. Lezzeti burukçadır. İkiçeneklilerden iğdegillerin örnek bitkisidir.

İĞNE, bir ucu sivri, ince, uzun bir çelik teldir. Dikiş dikmeye veya iki şeyi birbirine tutturmaya yarar. Dikiş iğnesi, toplu iğne ve çengelli iğne olmak üzere üç çeşidi vardır. Dikiş makinesinin iğnesinde iplik geçirilecek delik, dikiş iğnesinde olduğu gibi iğnenin sonunda değil, uca yakın bir yerdedir. İğnenin insanlığın çok eski çağlarından beri bilindiği anlaşılmıştır.

İĞNE YAPMAK (Enjeksiyon), hastaların tedavisinde bazı ilâçları enjektörle vücuda sokmaya denir. İlâçların özelliklerine göre iğneler deri içine, deri altına, kas içine veya damar içine yapılır. Deri içine iğne, deri üstünde tepkiler yaratarak bünyenin bazı hastalıklara karşı istidatlı olup olmadığını anlamak için yapılır. Deri altına iğne, ilâçların vücuda yavaş yayılıp, çok kalması için yapılır. Kas içine iğne, tesirini çabuk göstermesi, damar içine de çok daha çabuk tesir etmesi için yapılır. Damar içine iğne ancak toplardamarlara yapılır. Bunlardan ayrı olarak bazı özel hallerde kalp, belkemiği, göğüs kemiği, göğüs ve karın içine de iğne yapılır. Bu çeşit iğneler büyük bir dikkat istediğinden ancak doktorlara veya mütehassıs kimselere yaptırılmalıdır.

İHRACAT, İTHALÂT, başka memleketlere mal satmaya, onlardan mal almaya denir. Ülkeler kendi ihtiyaçlarından fazla ham maddeleri veya sanayi mamullerini satarlar ki, bu, «ihracat» tır. İhtiyaçlarını karşılamayanlarını da dışardan satın alırlar ki, bu da «ithalât» tır. Malların memleketler arasında ihraç ve ithali, dış ticareti doğurur. Milletlerarası ticaret, gümrük kuralları ile düzenlenir. Türkiye'nin başlıca ihraç malları, tütün, balık, pamuk, hayvansal maddeler, meyve, sebze, demir, bakır, çinko, krom, boraks, tohum ve yağdır. Buna mukabil memleketimiz çeşitli dokumalar, plastik maddeler, demir ve çelik eşya, kahve, çay, kakao, çeşitli maden ve alaşımları, saat, fennî aletler, kara, deniz ve hava taşıt araçları, akaryakıt ve çeşitli silâh ithal eder.

İkbal

İHSANİYE, Ege Bölgesinde, Afyonkarahisar iline bağlı 22.590 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 947 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 909 km.^{2}'dir. Türkiye'nin en az nüfuslu ilçe merkezlerinden biridir.

İlçe toprakları hafif dalgalı bir araziyi kaplar. Ortasından Porsuk nehrinin kollarından Candırar deresi geçer. Kışları çok soğuk olur. Halk tahıl ekimi ve hayvancılıkla geçinir. Endüstri bitkilerinden en çok haşhaşla şeker pancarı ekilir.

İlçe merkezi, Afyon'a 38 km. uzaklıktaki bir vâdi tabanında kurulmuştur. Kasabanın Afyon - Eskişehir demiryolu üzerinde istasyonu vardır.

İHTİMALLER HESABI, türlü ihtimallerin matematik yoluyla belirtilmesine denir. Meselâ para attığımız zaman yazı veya turanın gelmesi aynı şansa sahip, % 50 ihtimal dahilindedir. 2 zarla zar atarsak, üzerinde 1'den 6'ya kadar noktalar olan çift zarda 18 ihtimal vardır. Yani meselâ 2 ile 7'nin veya 5'le 6'nın gelmesi ihtimali 1/18'dir. Bir olayın bir başka olaydan daha çok ihtimal dahilinde olduğunu söylerken, onun olmasının daha çok mümkün olduğunu anlatmak isteriz. Bu hususta istatistiklerden de çok faydalanılır. Hayat sigorta şirketleri ihtimaller hesabından geniş ölçüde faydalanır.

İKBAL, Muhammed (1873 - 1938), Pakistanlı şair ve mütefekkirdir. Dedeleri sonradan İslâmiyeti kabul etmiş Brahmanlar'dı. Babası mutaassıp bir Müslümandı. Siyalkut şehrinde doğdu. İyi bir öğrenim gördü. Mutasavvıf bir Müslüman şairidir. Celâlettin Rumî'ye hayrandı. 11 şiir kitabından dördü Urduca, geri kalanları Farsçadır.

İKİÇİNSLİLİK, bir yaratıkta hem erkek, hem de dişi üreme organı bulunmasına denir. Er bezlerini taşıyan, sperma hayvancıklarını meydana getiren fertlere «erkek», yumurtalıkları taşıyan, yumurtacıkları meydana getiren fertlere de «dişi» denir. Bu özellikleri gösteren normal canlılara «ayrı eşeyli» denir. Bazı durumlarda ise hem er bezleri, hem de yumurtalıklar aynı fert üzerinde bulunur. Bu canlılara da «ikicinslikli» denir. Birçok solucanlarla yumuşakça ve derisidikenli şubelerinin bazı sınıflarından olan hayvanlar da yaradılışları bakımından ikicinsliklidir. Birçok bitki türlerinde de ikicinsliliğe raslanır. Bazı ikicinslilik canlılarda dişi ve erkek üreme organlarının sıra ile çalışması durumu vardır. Buna «nöbetleşe ikicinslilik» denir. Gelişmiş hayvanlarda ve insanlarda ikicinslilik normal bir durum değildir. İki cinslikli insanlar beşe ayrılır: 1) Gerçek İkicinsliler: Vücutlarında hem yumurtalık, hem er bezleri bulunur, 2) Yalancı Erkekler: Hücre yapıları dişi, dış görünüşleri erkektir, 3) Yalancı Kadınlar: Hücre

yapıları erkek, dış görünüşleri kadın ve dişi üreme organları olanlardır, 4) Erkek Yalancı İkicinsliler: Hücre yapıları ve üreme organları erkek, fakat az gelişmiş olanlardır, 5) Dişi Yalancı İkicinsliler: Yumurtalıkları ve dış görünüşleri kadın olan, sonradan erkeğe benzeyenlerdir.

Yunan mitolojisinden alınma olarak bugün tıp ve biyoloji dilinde ikicinslikli canlılara «hermaphrodite» denir.

İKİÇENEKLİLER, tohumlarında iki çenek bulunan bitkilere denir. Dutgiller, gülgiller, turunçgiller ve baklagiller, ikiçeneklilerin başlıca örnekleridir.

İKİEVCİKLİLER, erkek ve dişi çiçekleri ayrı ayrı köklerde bulunan bitkilere verilen addır. Kavak, söğüt, hurma, antepfıstığı bunlardandır.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI, tarihin en büyük ve kanlı savaşıdır. Karada, denizde ve havada olmak üzere 5 yıl sürmüştür. İnsanlığa aşağı, yukarı 36 milyon ölüye mal olmuştur. Almanların, Polonya'yı işgale başladıkları 1 eylül 1939, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı sayılır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra milletlerarası anlaşmazlıkların savaş yoluyla hallini önlemek için, Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) adında bir teşkilât kurulmuştu. Fakat bu teşkilâtın büyük devletlere söz geçirememesi, Fransızlar'ın silâhsızlanmayı reddetmesi, Almanya'da demokrasinin başarısızlığa uğrayıp, Hitler'in iktidara gelişi, dünyada yeniden savaşa uygun bir ortam hazırladı. Hitler iktidara geldikten sonra Almanya korkunç bir silâhlanma yarışına girdi. Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan Versailles Antlaşması hiçe sayıldı. İlk savaşta sömürgelerini kaybetmiş olan Almanya'da kırgın halka büyük vaatlerde bulunan Hitler ve Nazi Partisi, propagandanın da yardımıyle, milleti yeni bir savaşa hazır hale getirdi. Diğer ülkeler ise geçirdikleri ekonomik kriz yüzünden, yeni bir savaşı göze alacak halde değillerdi. Mihver Devletleri adını verdiğimiz Almanya, İtalya ve Japonya'nın silâhlanmasına seyirci kaldıkları gibi, onların ilk tecavüzlerine de bu yüzden ses çıkaramadılar. İlk olarak 1931'de Japonya, Mançurya'ya saldırdı. 1935'te İtalya, Habeşistan'ı zaptetti. İspanya'da ise faşistler, meşru hükümete karşı Franco'nun komutasında ayaklandılar. Almanya, askerî birliklerle Franco'cuları destekledi. Franco bu sayede savaşı kazanarak, bir faşist diktatörlüğü kurdu. 7 mart 1936'da Alman askerleri, askerden arınmış Ren bölgesine girdiler. 1937'de Japonya, Çin'i istilâya başladı. 11 mart 1938' de Almanya, Avustuya'yı istilâ etti. Almanya daha sonra Çekoslovakya'nın Südetler bölgesini, 1939 martında da bütün Çekoslovakya'yı zaptetti. Aynı yıl Polonya ile olan anlaşmalarını tek taraflı feshederek, Danzig'e bir yol istediler. Olayların hızla gelişmeye başlamasından sonra, nihayet 1 eylül 1939'da Polonya'ya saldırdılar. Yıldırım savaşı ile ilerlemeye başladılar. 3 eylülde İngiltere ile Fransa, Almanya'ya savaş ilân ettiler. Onları Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika Birliği takip etti. 17 eylülde de Ruslar, doğudan Polonya'ya saldırdılar. Başlangıçta Almanlar doğu cephesinde çarpıştıkları için, batıda hiç bir harekât olmadı. 1940 nisanında Narvik baskını ile Almanlar, Norveç'i istilâya başladılar. Yine anî bir baskınla, Danimarka da işgale uğradı. 1940 mayısında yıldırım savaşı Belçika'ya yöneldi. Holanda 5 günde zaptedildi. 21 mayısta Fransa'nın Manş kı-

İtalya'da Bologna şehri sokaklarında Müttefik askerleri

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KATILAN ÜLKELER

MÜTTEFİKLER

A. B. D.	Haiti	Meksika
Arjantin	Hindistan	Mısır
Avustralya	Holanda	Nikaragua
Belçika	Honduras	Norveç
Bolivya	Irak	Panama
Brezilya	İngiliz Milletler Topluluğu	Polonya
Çekoslovakya		San Marino
Çin	İran	Saudî Arabistan
Dominikan Cum.	Kanada	S. S. C. B.
El Salvador	Kolombiya	Türkiye
Fransa	Kostarika	Uruguay
Guetamala	Küba	Yeni Zelanda
Güney Afrika	Liberya	Yugoslavya
Habeşistan	Lüksenburg	Yunanistan

MİHVER DEVLETLERİ

Almanya	Finlandiya	Japonya
Bulgaristan (**)	İtalya (*)	Macaristan (***)
		Romanya (**)

(*) 1943'e kadar, (**) 1944'e kadar, (***) 1945'e kadar.

yısındaki Abbeville şehri düştü. 28 mayısta Kral Leopold, Belçika'yı Almanlar'a teslim etti. Bunun üzerine bu ülkedeki İngiliz ve Fransız kuvvetleri çok zor durumda kaldılar. Dunkerque sahiline kadar çekilen bu kuvvetler, büyük bir kurtarma harekâtı ile ve gemilerle İngiltere'ye geçirildi. 5 haziranda Almanlar, Fransa'nın geri kalan topraklarına saldırdılar. Mussolini de savaşın sonunun geldiğini hesaplayarak, bu sırada savaşa katıldı. İtalyanlar, güney Fransa'nın bazı bölgelerini istilâ ettiler. 14 haziranda Paris düştü. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransızlar tarafından muhtemel bir Alman saldırısını önlemek için yapılan ve geçilmez zannedilen Maginot hattı ele geçti. 22 haziran 1940'ta Compiène ormanında Almanya ve Fransa arasında mütareke imzalandı. İmza töreninde Hitler de hazır bulundu. Tören, 1918'de Almanlar mütarekenin imza edildiği aynı vagonda tertiplenmişti. Bu arada birçok Fransız, İngiltere'ye kaçarak, «Hür Fransa» adında bir teşkilât kurdular. Bunların liderliğini de General Charle De Gaulle üzerine aldı.

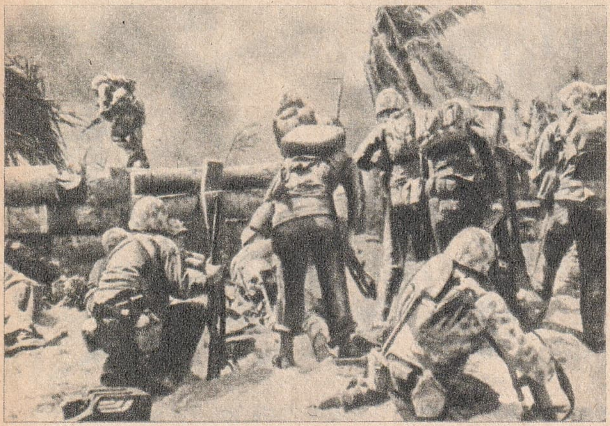

Amerikan deniz piyadesi Uzak Doğu'da, Tarawa savaşında.

Fransa'nın düşmesiyle İngiltere tek başına ve çok zor durumda kalmıştı. Derken savaş Afrika ve Balkanlar'a da sıçradı. İtalyanlar, Libya'dan Mısır'a doğru ilerlerken, Yunanistan'a da saldırdılar. Hitler ise hemen hemen kansız geçen bir yıldırım harekâtı ile Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ı ele geçirdi. Yugoslavya'nın 12 günde düşmesinden sonra, Yunanlıların, İtalyanlar'a karşı gösterdikleri çetin mukavemet de, Alman orduları sayesinde kırıldı. Almanlar daha sonra Girit'i de ele geçirdiler. 22 haziran 1941'de de Almanlar anî olarak müttefikleri Rusya'ya saldırdılar. Sonbahara kadar büyük bir hızla ilerlediler. Kasım sonlarında Hitler'in orduları, Moskova'nın 70 km. yakınına kadar sokulmuşlardı. Sivastopol hariç bütün Kırım ve Rostov ele geçirildi. Fakat şiddetli bir kış, Alman ordularını büyük çapta kuvvetten düşürdü. 1942 yazında Almanlar yeniden taarruza geçtiler. Ağustos sonlarında Stalingrad'ı kuşattılar.

9 ağustos 1945 günü Nagazaki'ye atılan ilk atom bombası Japonya'nın kaderini tayin etti.

Yine 1942 yılında Rommel komutasındaki Alman kuvvetleri, Afrika'da, Kahire yakınlarına kadar sokuldular. Fakat sonbaharda İngilizler, General Montgomery komutasında karşı taarruza geçerek, Elalemeyn'de düşmanı püskürttüler. Amerika'nın da savaşa girmesinden sonra, durum hızla İngiltere, Amerika, Rusya ve onların safında olan Müttefikler'in lehine gelişmeye başladı. 1942 kasımında İngiliz ve Amerikan birlikleri, Fas ve Cezayir'e çıktılar. Afrika'da savaşın kaderi Almanlar'ın aleyhine döndü. 1943'ün ilk aylarında Afrika tamamen Müttefikler'in eline geçti.

1942 - 43 kışı ise Alman ordularının Rusya'da mahvolmalarının zeminini hazırladı. Stalingrad aylarca düşmana dayandıktan sonra, Ruslar 18 ocakta kuşatmayı yardılar. Alman ordularının Stalingrad savaşında verdikleri kayıp, 330.000 kişiydi. Ruslar bütün cephelerde taarruza geçtiler. 1944 başında Polonya sınırlarına vardılar. Ukrayna düşmandan temizlendi. Kırım geri alındı. Haziranda ise Rus toprakları tamamen Almanlar'dan temizlenmişti.

1943 yılının 10 haziranında Müttefik kuvvetleri Sicilya'ya, 3 eylülde İtalya'ya çıktılar. 1 ekimde Napoli alındı. İtalyan ordusu teslim oldu. 1944 yazında Roma ve Floransa düştü.

Bu arada havalarda ve denizlerde de, o zamana kadar görülmemiş şiddette savaşlar cereyan etti. 15 kasım 1940'ta Al-

Alman birlikleri Paris sokaklarında ilerliyor.

manlar, İngiltere'de Coventry şehrine 200 ton bomba attılar. Müttefikler ise daha sonra Almanya üzerine her defasında 1.000 ton bomba yağdırdılar. 1942'de Klön şehri, 1.000 uçağın saldırısı ile yerle bir edildi. Yalnız Berlin ise savaş boyunca 7.000 ton bomba yedi. Böylece Alman sanayi bölgeleri meflûç hale getirildi. Savaş güçleri zayıfladı. Daha savaşın başında İngiliz donanması, Almanlar'dan daha kuvvetliydi. Denizaltı alanında ise Almanlar üstündü. Almanlar savaş boyunca 700 ticaret gemisi batırdılar.

1943'ten itibaren Müttefikler, Avrupa'ya çıkartma yapmak üzere planlar hazırlamaya başladılar. 2.000.000 askerin katılacağı bu harekâtı, Amerikalı Başkomutan Eisenhower yönetecekti. İngiltere'de gerekli yığınak yapıldıktan sonra, 6 haziran 1944 günü sabah saat 01.30'da İngiliz ve Amerikan paraşütçüleri, Alman hatlarının gerisine indiler. Gün ağarırken de ilk kuvvetler 4.000 çıkartma gemisiyle karaya ayak bastılar. İki gün içinde 20 km. ilerleyerek, sağlam bir köprü başı tuttular.

Artık Doğudan Ruslar, Batıdan İngiliz ve Amerikalılar ilerliyor, Almanlar bir ölüm - kalım savaşı veriyorlardı. 25 ağustos 1944'de Paris kurtarıldı. 11 eylülde I. Amerikan ordusu ilk defa Alman topraklarına girdi. Ruslar da doğuda Polonya'ya girdiler. Batı cephesinde çok kanlı savaşlar cereyan ediyordu. 1945 yılında Almanya kendi sınırları içine sokulmuştu. Ruslar, Balkanlar'ı istilâya başladılar. 22 nisan 1945'de Rus topçusu, Berlin'i döğüyordu. 30 nisanda Hitler intihar etti. 2 mayısta da Berlin teslim oldu. 7 mayısta Almanlar kayıtsız şartsız teslim antlaşmasını imzaladılar. Bundan sonra Almanya, Müttefikler arasında işgal bölgelerine bölündü.

İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri de, Uzakdoğu'daydı. Japonlar, 13 nisan 1941'de Ruslar'la bir dostluk antlaşması yaptılar. Aynı yılın kasım ayında da, Güneydoğu Asya'da askerî harekâta giriştiler. 7 aralık 1941 sabahı 100 Japon uçağı, Amerika'nın Okyanus'taki en büyük üssü olan Pearl Harbour'u bombaladı. Baskından sonra Japonya aynı gün, A.B.D., İngiltere ve Holanda'ya savaş ilân etti. Üç gün sonra da Almanya ve İtalya, Amerika'ya savaş açtılar. A.B.D. de bu ülkelere harp ilân etti. Japonlar da Okyanus'ta bir yıldırım harbi uyguladılar. Guam, Marshall ve Wake adalarını aldılar. Filpinler'e saldırdılar. 1941 aralık ayında Luzon'a çıktılar. Çin Hindi ve Hong - Kong da Japonlar'ın eline geçti. 1942 başlarında Malaya'da ilerlemeye başladılar. Şubatta Singapur düştü. Birmanya işgal edildi. Japonlar daha sonra Endonezya'ya saldırdılar.

3 haziran 1942'de Japonlar ilk defa olarak Midway'de yenilgiye uğradılar. 1942'de Amerikalılar toparlandı ve karşı hücuma geçtiler. Guadalcanal adası 1943'te düşmandan temizlendi. Solomon Adaları'nın birkaçı daha kurtarıldı. 1944'te Filipinler'deki Leyte adasına çıkartma yapıldı. Japon intihar uçakları «kamikaze» ler ilk defa bu savaşlarda görüldü. Ocak 1944'te Leyte'nin kurtarılmasından sonra, Luzon da Japonlardan temizlendi. 1945 ocak ayında Birmanya yolu açıldı İwo Jima ve Okinawa adaları kurtarıldı. Savaşlarda her iki taraf da çok ağır kayıplar verdiler.

Endüstri bölgeleri üzerine yapılan hava akınları, Japon üretim gücünü azaltmıştı.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA CAN KAYIPLARI

İkinci Dünya Savaşı'nda 36 milyon insan ölmüştür. Cephelerde savaşarak ölenlerden başka milyonlarca insan da şehir bombardımanlarında can vermişlerdir. Bu arada Almanlar geniş kütleler halinde Yahudileri fırınlarda yakarak imha etmişler, bakamayacaklarından birçok savaş esirini öldürmüşlerdir. Ayrıca Japonya'ya atılan atom bombalarından ötürü Hiroşima'da 66.000 kişi ölmüş, 40.000 kişi yaralanmış, Nagazaki'de de 37.000 kişi ölmüş, 4.000 kişi yaralanmıştır.

Ülke:	Sivil ve asker olarak kayıp	Ülke:	Sivil ve asker olarak kayıp
Almanya	6.000.000	İtalya	450.000
Belçika	88.000	Japonya	2.000.000
Kanada	40.000	Holanda	210.000
A. B. D.	400.000	Polonya	5.800.000
Fransa	570.000	Romanya	460.000
İngiltere	400.000	Rusya	17.000.000
Macaristan	430.000	Yugoslavya	1.600.000

Savaştan sonra Berlin'de bakanlıkların bulunduğu kesim bu durumdaydı.

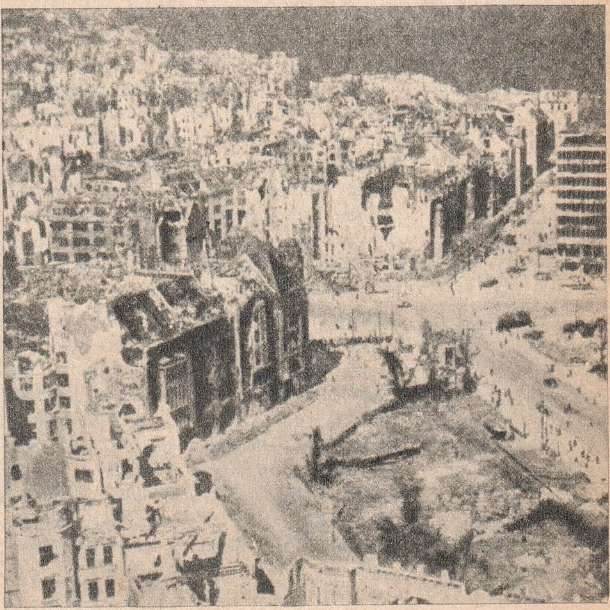

Nihayet 6 ağustos 1945'te ilk atom bombası, Hiroşima üzerinde patladı. Üç gün sonra Nagazaki'ye ikinci atom bombası atıldı. Japonlar birkaç saniye içinde yüz bine yakın kayıp vermişlerdi. Bunun üzerine 15 ağustosta kayıtsız şartsız teslim oldular. 2 eylülde Tokyo körfezine demirleyen Missouri zırhlısında teslim antlaşması imzalandı.

Savaşta her iki taraf ordularının verdikleri ölü, 15 milyonun üstündedir. Sivil halk arasında da can kaybının 15 milyonu aştığı tahmin edilmektedir. Fakat bu rakamlar bile savaşın dehşetini vermekten uzaktır. Çünkü milyonlarca ölüden başka, kayıp, sakat ve yaralılar, katliama uğrayan insanlar, fırınlarda yakılan zavallılar vardır.

Savaştan sonra Nürnberg'de yargılanan Nazi ileri gelenleri ağır cezalara çarptırıldılar.

İKİNCİ MEŞRUTİYET, Abdülhamit II'nin Mebusan Meclisi'ni dağıtmasıyla bir yıl bile sürmeden kapanan Birinci Meşrutiyet devrinden 33 yıl sonra, aydınların ayaklanması üzerine Abdülhamit II, yeni meclis için seçimler yapılmasını kabul ederek, 23 temmuz 1908'de Kanun-ı Esasî'yi yürürlüğe koymuştur. Bu harekete İkinci Meşrutiyet denir. Bu devir şeklen ve hukuken İstanbul hükûmetinin 1922 yılında tamamen ortadan kalkmasına kadar devam etmiştir. Daha sonra önce Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti, 29 ekim 1923'te de Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

İKİNCİ VİYANA KUŞATMASI, Osmanlı Türklerinin 154 yıl arayla yaptıkları iki Viyana kuşatmasının sonuncusudur. 9 haziran 1682'de Almanya İmparatoru Leopold I'in sefiri Kont Caprara'ya Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın çok fena muamelede bulunması, onun Orta Avrupa siyaseti hakkında açık bir fikir vermişti. Almanlar'ın Macarlar'a yaptıkları zulüm, haddini aşmıştı. Slovakya Macarları, Türkler'den yardım istiyorlardı. Bu durum üzerine Kara Mustafa Paşa, Macaristan Genel Valisine, Slovakya'nın işgalini emretti. Koşiçe alınınca da, orasını, kral yaptığı Tököli İmre'ye verdi.

12 ekim 1682'de İstanbul'da toplanan savaş meclisi, savaşa karar verdi. 1 nisan 1683'te Orduy-ı Hümayûn, Edirne'den hareket etti. Başında Mehmet IV ve Kara Mustafa Paşa bulunuyordu. 24 mayısta Belgrad'a varıldı. Bu seferde Osmanlılar, o tarihe kadar dünyada bir tek sefer için hazırlanan orduların en büyüğünü hazırlamışlardı. Leopold I, Viyana'yı terk ederek, şehrin savunmasını Kont von Storhemberg'e bıraktı. Türkler, Bratislava'yı işgal ederek, Alman İmparatorlarının ünlü tacını ele geçirdiler 81.000 Alman esir edilip sürüldü. 12 temmuzda Viyana önlerine varıldı. 14 temmuzda da Osmanlılar ilk topçu ateşini açtılar. Alman orduları devamlı geri çekiliyordu. Bu sırada Papa İnnocet XI, Avrupa'nın bir Türk sömürgesi haline gelmek üzere olduğunu ilân ederek, bütün Hıristiyanlık âlemini ayaklandırmıştı. Hemen bütün Avrupa devletleri, Alman ordusunun yardımına koştu. Bağlaşık orduların başkomutanlığına da, Lehistan Kralı Sobieski getirilmişti.

Kara Mustafa Paşa, Viyana düşünceye kadar Bağlaşıkları Tuna'dan geçirmemekle Kırım Hanı Murat Giray'ı görevlendirmişti Sadrazam'a büyük kini olan Murat Giray ise düşmanın Tuna'dan geçmesine göz yumdu. Bağlaşıklar da, Macaristan Genel Valisi İbrahim Paşa'nın kuvvetlerine hücum edip, onları bozguna uğrattılar. Emirlerinin yapılmadığını ve ihanete uğradığını gören Kara Mustafa Paşa, yok edilmemek için kuşatmanın kaldırılmasını emretti. Savaş isteğini kabetmiş olan Türk ordusu da bir daha bu durumdan kurtulamadı.

İKİNCİ ZAMAN (Mezozoik), dünyanın kuruluşundan bugüne kadar geçirdiği geniş devrelerden biridir. Birinci Zaman (Paleozoik) den sonra gelir. Süresi 70.000.000 yıl kadardır. Bu devrenin en tipik canlıları dinozorlardır. Bu canavarlar İkinci Zaman'ın başında görünmüş, 70 milyon yıl dünyaya hâkim olmuş, devrenin sonu olan 130.000.000 yıllarında nesilleri tükenmiştir. İlk memeliler ve kuşlar ve uçan sürüngenler bu devirde görünmüşlerdir. (Bak: JEOLOJİK ZAMANLAR).

İKİYAŞAYIŞLILAR, hem suda, hem karada yaşayabilen omurgalı hayvanlara denir. Kurbağalar bunlardandır. Soğukkanlı hayvanlardır. 1) Ayaksızlar (müren), 2) Kuyruksuzlar (kurbağa), 3) Ayaklı ve Kuyruklular, diye üçe ayrılırlar. 2.000 kadar türü vardır.

İKİZDERE, Karadeniz Bölgesinde, Rize'ye bağlı 20.157 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.654 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 898 km.²'dir. İlçe toprakları Haros ve Cezarlı dağlarının dik yamaçlarında ve yamaçların arasındaki derin vâdilerde uzanır. Yağışı bol bir iklimi vardır. Dağları ormanlarla kaplıdır. En önemli akarsuyu, İkizdere'dir. Halk geçimini orman ve orman ürünlerinden sağlar. Bir kısmı da şehirlere giderek çalışır.

İkizdere, Rize - İspir yolu üzerinde, Rize'ye 59 km. uzaklıkta kurulmuştur.

İKİZLİK, bir doğumda dünyaya gelen iki kardeşlerin durumuna denir. Yine bir doğumda ikiden çok çocuk dünyaya gelirse, bunlara da üçüz, dördüz, beşiz denir. İkizlik, 1) Tek Yumurtadan Doğan İkizler ve 2) Çift Yumurtadan Doğan İkizler, diye ikiye ayrılır.

Tek yumurtadan doğanlar birbirlerine çok benzerler. Yaşama ihtimalleri daha azdır. İki ayrı yumurtadan dünyaya gelenler birbirlerine pek benzemeseler de, yaşama ihtimalleri daha çoktur. İkizler arasında ölüm nispeti yüksektir. Süt çocuğu yaşında bu nispet % 50 kadardır. Doğumda ölen ikizler de çoktur. Bazı hallerde ise ikizlerden biri sıhhatli, normal doğar, öteki daha çok bakım ister. Çağımızın en meraklı ikiz olayı da 1934'te doğan Kanadalı Beşizler (Dionne Kardeşler)'dir. Bu kardeşlerin ailesine bütün dünyaca yardım yapıldı ve ilgi gösterildi.

Pek seyrek raslanan ikizlik olaylarından biri de, yapışık ikizlerdir. Bunları nadiren ameliyatla birbirinden ayırmak mümkün olmaktadır. Yapışık ikizlere, başları yapışık olarak doğmuş bir Siyamlı ikiz kardeşten ötürü, «Siyamlı İkizler» denir.

İKLİM, bir ülke veya bölgenin bir yıllık hava şartlarının ortalamasına denir. O bölgenin ürünleri ve hayat şartları üzerinde iklimin önemli etkileri vardır. İklimi meydana getiren başlıca sebepler beştir: 1) Sıcaklık, 2) Denizler, 3) Yükseklik, 4) Rüzgârlar, 5) Rutubet.

Sıcaklık: Herhangi bir bölgenin sıcaklığı, güneş ışınlarının o bölgeye düşüş açısına, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki geçen zamanın uzunluğuna, kısalığına bağlıdır. Ayrıca bunda bulutların, havanın emdiği sıcaklığın da etkisi vardır. Bu sesebeple kışın güneş ışınları daha yatık düştüğü ve günler daha kısa olduğu ve havada bulutlar fazla bulunduğu için daha soğuk olur. Ayrıca Kutuplara doğru yaklaştıkça güneşin ışınları daha yatık düştüğü için sıcaklık azalır. Buna karşılık Ekvator kesimlerinde ışınlar çokluk dikey düştüğünden sıcaklık her mevsimde aynıdır.

Denizler: Sular karalardan daha yavaş ısınıp, daha geç soğudukları için, denizler, civarlarında bulundukları karaları ısı bakımından etkiler. Sıcak su akıntılarının da iklime etkisi vardır. Bu bakımdan deniz kıyılarında büyük sıcaklık değişmesi olmaz.

Yükseklik: Bilindiği gibi yükseklere çıkıldıkça sıcaklık azalır. Dağların tepesinde karların uzun zaman durması bundandır. Yüksek yerlerdeki havanın yoğunluğu güneş ışınlarının taşıdığı sıcaklığı tutamıyacak kadar azdır.

Rüzgârlar: Dünyanın çeşitli yerlerinde sıcaklığın değişik olması, havanın devamlı olarak bir yerden bir yere akmasına sebep olur. Kutuplardan soğuk hava Ekvator böl-

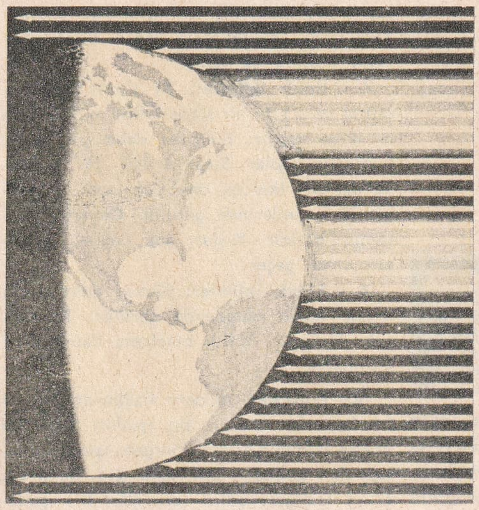

Sıcak iklim kuşağına gelen güneş ışınları, yeryüzüne dikey indikleri için, Ekvator ve civarının iklimi çok sıcaktır. Kutuplara doğru uzaklaşıldıkça ışınlar yeryüzüne gittikçe daha eğik inerler, böylece de güneşin ısıtıcı etkisi o derecede az olur.

gelerine doğru gelirken, Ekvator bölgelerinin sıcak havası da Kutuplar'a doğru gider. Bu hava akımı iklimleri etkiler.

Rutubet: Havada devamlı bir rutubet vardır. Bu rutubet buharlaşan sulardan meydana gelir. Havanın sıcaklığı arttıkça nemliliği de artar. Hava bu nemliliği oradan oraya taşır. Denizlerden buharlaşan su, karaların içine taşınır. Atmosferde yükseldikçe soğur, yağmur olur.

İklim Çeşitleri: Yeryüzünde hayatın başlamasından bugüne kadar birçok iklim değişmeleri olmuştur. Bugün yeryüzündeki başlıca iklim çeşitleri 7'dir:

1 - Ekvator İklimi: Çok sıcaktır. Ekvator ve civarı iklimidir. Yıllık sıcaklık farkı 3 - 4 derecedir. Hemen her gün yağmur yağar. Devamlı alçak basınç altındadır.

2 - Kurak İklim: Deniz etkilerine kapalı, devamlı yüksek basınç altında bulunan yerlerde olur. Havadaki su buharı az olduğundan sıcaklık farkı çok olur. 1) İstep İklimi, 2) Çöl İklimi olarak ikiye ayrılır.

3 - Yazları Yağışlı Tropikal İklim: Buna «Savana İklimi» de denir. Ekvator İklimiyle Kurak İklim arasındadır. Sıcaklık, Ekvator İkliminden çoksa da sürekli değildir.

4 - Muson İklimi: Muson rüzgârlarının estiği Hindistan ve civarında görülür.

5 - Kışları Yağışlı Alt Tropikal İklim: Ilımlı iklime geçiş iklimidir. Kuzey ve Güney yarımkürelerinde 30° - 40° paralelleri arasında bulunur. Yaz sıcaklıkları 25°, 28°, kış sıcaklıkları 7°, 10° arasında değişir. Yağmurlar çokluk kışın yağar. Buna «Akdeniz İklimi» de denir.

6 - Ilımlı İklimler: 1) Ilımlı Okyanus iklimi ve 2) Ilımlı Kara İklimi olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisi daha çok deniz kıyılarını kaplar. Sıcaklık 10° - 19° arasında değişir. İkincisi denizden uzak, karaların iç kesimlerinde görülür. Okyanus ikliminin tersidir. Kışları çok soğuk, yazları çok sıcak geçer.

7 - Soğuk İklimler: Kutup dairelerinin içinde kalan bölgelerde görülür. Sıcaklık çok düşüktür. Yıllık ortalama daima 0'ın altındadır.

Dolu bir tabancanın iks ışınları ile çekilmiş fotoğrafı. Bu fotoğrafa bakılarak, varsa, tabancanın yapılış hataları giderilir.

İKS IŞINLARI, modern fiziğin en önemli keşiflerinden biridir. Bu ışınları keşfeden Alman bilgini Konrad Röntgen, ışınların neden ileri geldiğini bilmediği için, buna «X (iks) Işınları» adını vermiştir. İks ışınları dalga uzunluğu en kısa olan ışınlar arasındadır. Bu uzunluk yaklaşık olarak 1 angstrom (santimetrenin iki milyarda biri) kadardır. İks ışınları gözle görünmez. İnsan vücudu, bazı madenler, tahta bu ışınlar için saydamdır. Fotoğraf filimlerine etki yaparlar. 1) Yumuşak Işınlar (Düşük voltajlı akımla elde edilenler) ve 2) Sert Işınlar (Daha yüksek voltajla elde edilenler) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Tıptaki faydaları çok büyüktür. Radyografi ve radyoskopi tıpta paha biçilmez önem kazanmışlardır. Tıbbın röntgenle ilgili koluna «radyoloji» denir.

İKTİSAT (Bak: EKONOMİ).

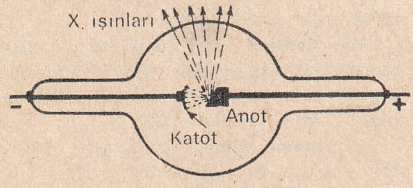

Bir iks ışını tüpünün uzunlamasına kesiti

İL, yurdun yönetim bakımından birinci derecede gelen bölümüdür. Türkiye'de 67 il vardır. İller, ilçelere, ilçeler de bucaklara ayrılır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükselme devrelerinde fetholunan memleketler, «sancak» (liva) lara ayrılır, her biri bir sancak beyi (mirliva) idaresine verilirdi. Sancakbeyleri de, beylerbeyine bağlanırdı. Rumeli'nin fethinden sonra ülke, Rumeli ve Anadolu beylerbeyleri tarafından idare olunmaya başladı. Eyaletler çoğaldıktan sonra bunların başlarına da beylerbeyi unvanlı amirler getirildi. 19. yüzyılda yapılan mülkî ıslahatla, beylerbeylerine vali, sancakbeylerine de mutasarrıf dendi. 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda, vilâyet denen eyaletler kaldırılmış, bütün sancaklara vilâyet denmiştir. 1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muz aynı idarî bölümleri kabul etmiştir. 1961 Anayasamızda idarî taksimatın kademeleri belirtilmiş, «Türkiye merkezî idare kuruluşu bakımından coğrafî durumuna, iktisadî şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır,» denilmiştir.

İl, kanunla kurulur, kanunla kaldırılır, merkezi de kanunla belirtilir. Valiler, devletin ildeki temsilcisidir. İl idaresinde geniş yetkileri vardır. İlde başlıca kamu hizmet şubeleri şunlardır: Hukuk İşleri, Nüfus Müdürlüğü, Emniyet Müdürlüğü, Jandarma Komutanlığı, Defterdarlık, Millî Eğitim, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım, Veteriner, Toprak ve İskân, Tapu ve Kadastro, Bölge Ticaret, Bölge Sanayi, Bölge Çalışma Müdürlükleri; Gümrük ve PTT Başmüdürlükleri ile, Orman, Vakıflar ve Beden Terbiyesi Müdürlükleri. İllerdeki adalet teşkilâtı, bağımsız mahkemelerle yargıçlardan kurulmuştur. Valiler, İçişleri Bakanlığı'nın göstermesi, Bakanlar Kurulunun kararı, Cumhurbaşkanının da onayı ile tayin olunur. Her bakana karşı ayrı ayrı sorumludurlar. İldeki bütün zabıta kuvvetlerinin de amiri sayılırlar. İl İdare Kurulu, valinin başkanlığı altında Hukuk İşleri, Defterdar, Millî Eğitim, Bayındırlık, Sağlık, Tarım ve Veteriner Müdürlerinden kurulur. İllerde bir de halk tarafından seçilen ve yılda iki devre toplanan sınırlı yetkili bir Genel Meclis vardır.

İLÂÇ, doktorlukta, hastalıkları iyi etmek için kullanılan maddedir. Çeşitli kimyasal maddelerden elde edilir. Çeşitli şekilleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

1 - Paketler: Toz halinde bulunur veya toz haline getirilip, istenilen miktarda paketler içine sarılır. Dil üzerine veya suya dökülerek içilir.

2 - Kaşeler: Acı olduğu için ağıza alınıp yutulması zor olan ilâçların içine konduğu nişastadan kalıplardır.

3 - Haplar: İlâç maddelerinin, tesirsiz başka maddelerle yumuşak hamur gibi karıştırılarak hazırlanmasıyle yapılır.

4 - Tabletler: Yapışkan bir maddeyle karıştırılmış toz halindeki maddeleri sıkıştırıp, yuvarlak parçalar haline getirmek suretiyle hazırlanır.

5 - Drajeler: Toz halindeki maddelerin sıkıştırılıp, mercimek gibi iki yüzü kabarık parçalar haline sokulmasıdır.

6 - Kapsüller: Kötü lezzeti veya kokulu bazı ilâçları hastalara verebilmek için midede erimesi kolay jelatin keselerdir.

Bunlardan başka şurup, damla, yağ, merhem, fitil, lavman ve enjeksiyon ampulu şeklinde de ilâçlar vardır.

İLÂN VE İLÂNCILIK: (Reklamcılık), ticaret ve sanayide büyük yeri olan bir yayın şeklidir. Bir malın özellikleri, ilân veya reklamla halka duyurulur. Bu duyurma usulleri de ilâncılık veya reklamcılıkla düzenlenip yayılır. İlânlar gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yayınlarla yapılır, ya da duvarlara afiş asılarak göz önüne serilir. İlâncılık piyasaya çıkan yeni maddeleri, yeni eşyaları halka haber vermekle, hayat seviyesinin yükselmesini sağlar. Rekabeti artırır. Bundan dolayı ekonomik hayatın belkemiği haline gelmiştir. Halkın satın alma isteğini de artırdığı için, piyasayı hareketlendirir.

İlâncılık da en az ticaret kadar eskidir. İlk çağlarda insanlar satacakları malın güzelliğini, üstünlüğünü kendileri anlatarak satışını sağlamaya çalışırlardı. Ticaret gelişmeye başlayınca, tüccarlar sokak sokak gezerek mallarını ilân etmeye başladılar. Eski Yunanlılar'da tellâllar, bugünkü radyo ve televizyon spikerleri gibi güzel sesliler arasından seçilirdi. İlk ilâncılık usullerinden biri, işaretlerle ilân yapmaktı. Buna en çok Babil'de raslanmıştır. Eski Mısır'da tüccarlar taş üzerine yazı ve resim oyarak ilân levhaları hazırlarlardı. Eski Roma ve Yunanistan'da duvarların, kapıların üzerine reklam resimleri asılırdı. Ortaçağda da ilân resim ve şekillerle yapıldı. 1450'den sonra basım tekniğinin ilerlemesiyle, ilâncılıkta da yeni bir devir açıldı. İngiltere'de ilk yazılı ilân 1480'de basıldı. İlk gazete ilânı ise, 1525'te Almanya'da yayınlandı. Bu, bir ilâç ilânıydı. 17. yüzyılın başında ise artık ilân vermek bir ihtiyaç halini almıştı.

İlâncılıkta sanatın her kolundan faydalanılır. Avrupa ve Amerika'da radyo ve televizyon programlarının çoğu, ilân ve reklam programıdır.

İLÇE, mülkî bölümlerde, ilden sonra ikinci idare kademesidir. 1929 yılına kadar bu bölüme «liva» denmiş, o tarihte ilçe adını almıştır. Bir ilçenin kurulması, kaldırılması, merkezinin belirtilmesi, adının değiştirilmesi, bir ilden ötekine bağlanması, kanunla yapılır. İlçe genel idaresinin başkanı, kaymakamdır. Kaymakam, ilçede hükümeti temsil eder. Kaymakamın başkanlığında, Tahrirat Kâtibi, Mal Müdürü, Hükümet Tabibi, Millî Eğitim Memuru, Tarım Memuru ve Veteriner, ilçe idare kurulunu meydana getirirler. Bu kurulun kazaî ve istişarî görevleri, yetkileri vardır.

İLETKEN, elektrik akımını veya ışığı ileten cisimlerdir. Cisimler :1) İletken veya 2) Yalıtkan olmak üzere ikiye ayrılırlar. Isı, elektrik ve ışık bakımından iletken ve yalıtkan cisimler vardır. Isı, elektrik ve ışıktan birini geçiren cisimlere iletken, geçirmeyenlere de yalıtkan denir.

İLETKİ (Açıölçer, Minkale), bir açıyı ölçmeye yarayan araçtır. Yarım veya tam daire biçiminde olur. Üzerinde açıların derecelerini gösteren ölçekler vardır. Ölçülecek açının üzerine konur. Açının kenarlarının gösterdiği sayı, aynı zamanda açının değerini de belirtir. Açıların ölçülmesinde «derece» ve «radyan» birimleri kullanılır. Bir noktanın çevresindeki açı 360° olarak kabul edildiğine göre, bunun dörtte biri olan dik açı 90°'dir. Derecenin 60'ta biri dakika ('), onun da 60'ta biri saniye (") dir. Radyan, uzunluğu yarıçapın uzunluğuna eşit bir çember yayının karşısında ve çemberin merkezinde bulunan açının değeridir. Bir radyan, 57° 17' 45" ye eşittir.

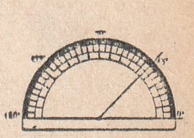

İletki

İLHANLILAR, İran Moğollarına verilen addır. Yakın Doğu'yu içine alan bu büyük imparatorluk, Cengiz İmparatorluğu'nun parçalandığı 4 devletten biridir. 1258 - 1344 yılları arasında yaşamıştır. Devletin kurucusu Hulâgu, Cengiz'in küçük oğlu Tu-

İlhanlılar

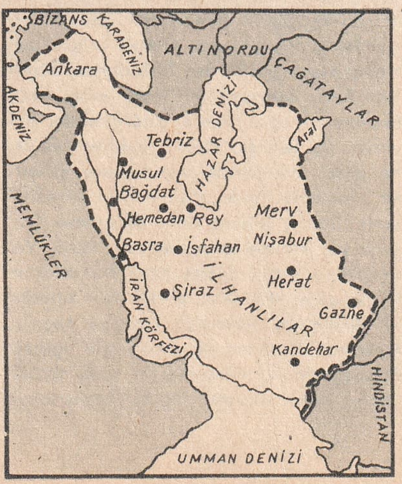

luy'un oğludur. İmparatorları İlhan unvanını taşırdı.

İlhanlılar, İran, Afganistan, Irak, Anadolu'nun bir kısmı ve Güney Kafkasya'ya hâkim olmuşlar, zaman zaman bu sınırlardan bile taşmışlardır. Üçüncü İlhan Ahmet, Müslüman olmuş, fakat onun yerine geçenler yeniden Moğol dinine dönmüşlerdir. Ancak yedinci İlhan Gazan Mahmut Han'dan başlayarak hanedanda da, devlette de İslâm dini kesin şekilde yayılmış ve yerleşmiştir. Böylece, tarihlerinin bu ikinci devresinde İlhanlılar, İslâm âleminin düşmanı durumundan çıktılar, bu âleme katıldılar. Bu arada İran kültürünün de etkisi altında kaldılar. Türk - Memlûk İmparatoru Sultan Kutuz, 3 eylül 1260'ta İlhanlıları Ayn-Câlût meydan savaşında yenerek Mısır sınırlarında durdurdu. İlhanlılar, Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nu da buyrukları altına almışlardır. Orhan Gazi'nin bile kısmen İlhanlılara bağlı olarak saltanat sürmesi, bu devletin Türk tarihindeki önemini belirtir. Devlet son zamanlarında büyük iç karışıklıklarına düşmüş, parçalandıktan sonra da yerine Celâyirler kurulmuştur.

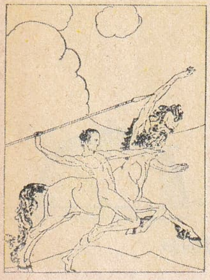

İlias destanından bir sahne: Kentauros, genç Akhilleus'u cenge alıştırıyor

İLİAS DESTANI (İlyada), eski Yunanistan'ın büyük şairi Homeros'un derleyip toparladığı iki eserden birincisi «İlias», ikincisi «Odysseoes» destanıdır. Bu iki eser «İlias Destanı» adıyla anılır. İlias destanına bu adın verilmesi, olayların İlion (Truva) da geçmesindendir. Destanda Yunanlılarla Truvalılar arasında on yıl süren savaşlar ele alınmış, fakat savaşların sadece 40 günü nakledilmiştir. Destan aruz veznine benzer bir vezinle yazılmıştır. Birçok Avrupa sanatının kaynağı bu destandır.

Destanın konusu şudur: Teselya'da tanrılar arasında bir düğün vardır. Yalnız ara bozuculuk tanrısı Eris davet edilmemiştir. O da tanrılığını göstermek için üzerinde «en güzele» diye yazılı bir altın elmayı davetteki kadınların arasına atar. Zeus'un karısı Hera, aşk tanrıçası Afrodit ve gök tanrıçası Atena bu yüzden birbirlerine düşerler. Zeus, tanrıçaların Troya şehri kralı Priamos'un oğlu Paris'e götürülmesini buyurur. Üç tanrıça, Paris'i kendilerinin daha güzel olduklarına inandırmaya çalışırlar. Sonunda Paris, altın elmayı Afrodit'e verir. Bunun üzerine Hera ile Athena Troya'yı yok etmeye karar verirler. Paris, Yunanistan'a gider, Sparta Kralı Menealos'un karısı güzel Helena'yı sevdiği için Afrodit'in yardımıyle Helena'yı Troya'ya kaçırır. Menelaos, Paris'ten öç almak için ağabeyi Agamemnon komutasında bir ordu toplar. On yıl süren savaştan hiç bir kesin sonuç alınamaz. Paris'in kardeşi Hektor, Patrokles'i öldürünce, Akhilleus da Hektor'un üzerine yürür. Sonunda Akhilleus, Hektor'u öldürür. O da Paris'in attığı bir okla can verir. Bunun üzerine Yunan krallarından Odysseos bir akıl verir. Tahtadan dev bir at yapılır. İçine askerler doldurulur. Yunanlılar atı bırakıp gider gibi yapınca, Truvalılar atı şehirlerinin içine alırlar. Ganimet şerefine eğlenirlerken, atın karnından çıkan askerler, dışardan gelenlerle de birleşerek Truva'yı ele geçirirler.

İLİÇ, Doğu Anadolu Bölgesinde, Erzincan iline bağlı 16.524 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçeye bağlı 1145 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.397 km.²'dir. İlçe toprakları dağlıktır. Güneyde Munzur, (3.188 metre) ve Keşiş dağları gayet sarptır. Kışlar soğuk, yazlar serince geçer. En önemli akarsuyu Fırat'ın kolu olan Karasu'dur. En çok buğday, arpa, patates yetiştirilir. Hayvancılık ileridir. İlçe merkezi İliç kasabası denizden 1.000 metre yükseklikte Manzur dağları eteklerinde kurulmuştur. 2 mahalleden meydana gelmiştir. İliç tren istasyonuna 3 km. uzaklıktadır.

İLİK, kemiğin içindeki yumuşak kısma verilen addır. Kemiği besleyen kan damarları, sinirler buradan geçerler. İlik kan yuvarlarının yapımında da önemli bir rol oynar.

İLK YARDIM, hastalık veya kaza sırasında doktor gelinceye kadar yapılacak bakım ve acele alınması gereken ön tedbirlerdir. İlk yardımı yapacak kimsenin hasta veya kazazedenin durumunu iyi bilmesi gerekir. Bir ilk yardım kutusunda bulunması gerekenler şunlardır: 1 - Tentürdiyot, 2 - Oksijenli su, 3 - Pamuk, 4 - Gaz bezi, 5 - Amonyak, 6 - Kolonya, 7 - Alkol, 8 - Ufak makas, 9 - Plâster, 10 - Burun merhemi, 11 - Zeytinyağı, 12 - Vazelin, 13 - Karanfil ruhu, 14 - Termometre, 15 - Sıcak su torbası, 16 - Buz torbası, 17 - Yanık merhemi, 18 - Eter, 19 - Enjeksiyon takımı, 20 - Aspirin, kinin, piramidon gibi ilâçlar.

Ağrılar: Ağrı dindirici ilâçlar alıp, birkaç gün yataktan çıkmamalıdır. Böbrekler, sırt ve karında ağrı varsa ve geçmezse, derhal doktora baş vurulmalıdır.

Akrep sokması: Sokulan yeri derhal alttan, üstten bağlayıp sıkmalı, parmakla bastırıp, zehirli kanı çıkartmalıdır. Sokulan yere amonyak da sürülebilir.

Baş yarılması: Kazazedeyi derhal doktora göstermeli, doktor gelinceye kadar yaralıya yiyecek ve içecek bir şey verilmemelidir.

Bayılma: Bayılmak üzere olan kimse yavaşça iskemleye oturtulmalı, başı aşağı

sarkıltılmalıdır. Bu tedbir fayda vermezse, bayılanı yere yatırmalı, başını alçakta tutup, vücudunu sıkan eşyalar gevşetilmelidir. Kolonya ve amonyak koklatmak da faydalıdır.

Burun kanaması: Burun kanatları parmakla sıkıştırılıp, birkaç dakika beklenmelidir. Her şeye rağmen kanama kesilmezse, hasta iskemleye oturtulmalı, burnunun üzerine soğuk suya batırılmış bezler konmalıdır. Şiddetli kanamalarda doktor gelinceye kadar burun delikleri gaz beziyle tıkanmalıdır.

Çıkıklar: Doktor gelinceye kadar hastayı üşütmemeye bakmalıdır. Ağrıyı azaltmak için soğuk suya batırılmış bezlerle kompres yapılabilir.

Donma: Donan kimseyi önce serince bir yere yatırıp üzerine battaniye örtmelidir. Soluğu kesilmişse, hemen sunî teneffüs yaptırılmalıdır. Vücudun muhtelif kesimlerine soğuk bezle kompres yapmak da faydalıdır. Vücuttaki katılık azalmaya başlamışsa, yavaş yavaş ısıtmaya başlanabilir. Donma tehlikesi geçirenler uzun müddet çok sıcak odalara alınmamalı, serin bir yerde dinlenmeleri sağlanmalıdır.

Elektrik çarpması: İlk iş cereyanı kesmektir. Elektrikle çarpılanlara dokunmak tehlikelidir. Kazazedeyi cereyana kapıldığı yerden kurtarmak için ucu kıvrık tahta bir baston en iyi araçtır. Sonra derhal doktora baş vurmalıdır.

Gaz zehirlenmeleri: Zehirlenenler başları yüksekte tutularak yatırılmalı ve sunî teneffüs yapılmalıdır. Bol oksijen koklatmak, kan vermek, vücudu ovmak, tabanların altını fırçalamak da faydalıdır. Kazazedenin zehirli gaz kokan elbiseleri çıkarılmalı, pencereleri açıp temiz havanın içeri girmesi sağlanmalıdır.

Isırmalar: Kedi ve köpek gibi hayvanların ısırmasından hemen sonra kuduz aşısı yaptırmak gerekir. Aşı yaptırmak gecikecekse, ısırılan kısım kızgın bir demirle dağlanmalıdır.

Kesikler: Derin ve tehlikeli değilse, sabun ve sıcak suyla yıkandıktan sonra üzerine gaz bezi ve pamuk sarılmalıdır. Kesik dış kısımlardaysa, tetanoz aşısı yaptırılmalıdır. Kesik sonradan mikrop kaparsa, tehelikeli bir durum ortaya çıkabilir. Yara fazla derinse ve çok kan akıyorsa hemen doktor çağırmalı, bu arada kan durdurucu melhemlerden sürmelidir.

Kırıklar: Hasta yerinden kıpırdatılmamalı, sıcak bir odada yatırılmalı, hemen doktora haber verilmelidir. Bacağı kırılanlar ayaklarının üzerine bastırılmamalıdır. Kırılan kolsa, hemen askıya alınıp asılmalıdır.

Yanıklar: Kaza sonunda biri tutuşursa, hemen bir halı veya yorgana sarılmalıdır. Yanık başa ne kadar yakınsa, o kadar tehlikelidir. Yanan yerlere acele yanık melhemi sürmeli, yanık büyükse acele doktor çağırmalıdır.

Zehirlenmeler: Hemen doktor çağırmalı ve zehirlenmeye sebep olan maddeyi doktorun kullanacağı ilâcı tespit edebilmesine yardım etmek için atmamalıdır. Bu arada hastayı kusturmaya çalışmak faydalıdır. Durum endişe vericiyse hastayı hastaneye kaldırmak gerekir.

İLKBAHAR, yılın dört mevsiminden biridir. Kuzey yarımküresinde mart, nisan, mayıs ayları ilkbahar mevsimini meydana getirir. Güney yarımküresinde durum tam bunun aksidir. İlkbahar, eylülde başlar, ekim, aralıkta devam eder. İlkbaharda tabiat yeniden canlanır, ağaçlar yapraklanır, kuşlar geri döner.

İLKOKUL (Bak: OKUL).

İLK ZAMAN (Azoik), Jeolojik zamanların en eskisi, en uzun süreli olanıdır. Bu zamandan kalma tabakalarda canlı kalıntısına raslanmaz. İlk zamandaki yereyler kendinden sonra gelenlere temel vazifesi görür. Arkeen ve Prekambriyum adlı iki devreye ayrılır. Bu zamanın günümüzden 4.000.000.000 yıl öncesine kadar gerilediği tahmin edilmektedir.

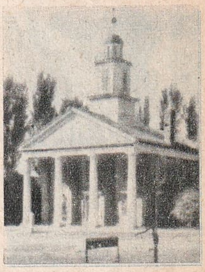

Illinois'te Eureka yakınlarında tarihî adliye binası

İLLİNOİS, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 devletten biridir. Yüzölçümü: 146.756 km.^{2}, nüfusu: 10.081.000, başkenti: Springfield'dir. İllinois, Mississippi ve onun kolu İllinois nehrinin suladığı geniş bir ovalıktır. hiç bir yerde yüseklik 500 metreyi bulmaz. Geniş çayırlarda at, sığır ve domuz beslenir. Et endüstrisi ileridir. En çok patates, mısır, yulaf, arpa ve çavdar ekilir. Bakır, çinko, demir, kömür madenleri zengindir. En çok zenci nüfusu bu devlette yaşar. 1818'de A.B.D.'ne dahil olmuştur. En önemli şehirleri, Chicago, Peoria, Rocford'dur.

İLLİNYUM, nadir toprak metallerindendir. Nadir topraklardan cerit içinde, neodiyumla samariyum elemanları arasında bulunmuştur. Bilinen hususları tam değildir. Bu bakımdan bazı eleman listelerinde gösterilmez. Tabiatta da çok az bulunduğu için hiç bir yerde kullanılmaz. Simgesi: Il, atom sayısı: 61, atom ağırlığı: 147'dir.

İLMİNÜCUM (Bak: ASTROLOJİ).

İLTERİŞ KUTLUĞ KAĞAN (? - 693), Köktürk hanedanından 18. büyük Türk kağanıdır. Köktürkler'in ikinci devresinin ilk hükümdarı olduğu için onunla başlayan devreye, «Kutluk (Kutluğ) Devleti» denir.

Çinliler'i Türk ülkelerinden tamamen atan İlteriş Kağan, Köktürk Devletinin İstemi Kağan devrindeki kadar muazzam sınırlara erişmesini sağlamıştır. Ölünce yerine kardeşi Kapağan Kağan geçmiştir.

İLTİHAP, vücudun mikroplara karşı koymak üzere herhangi bir yerine fazla kan hücum etmesi ve bu yüzden orada şişkinlik, kızartı, ısı ve ağrı olmasına denir. Vücudun tepkileri başarı sağlamaya başlayınca, şişkinlik içinde irin toplanır. Buna «apse» (çıban) denir. Mikroplar üstün gelirse, «kan zehirlenmesi» ortaya çıkar. İltihabın çeşidine göre tedavisi vardır.

İLTUTMUŞ, Şemsettin (? - 1236), Hindistan Türk imparatorlarının en büyüklerindendir. Hindistan Türk - Memlûk hanedanının üçüncü hükümdarıdır. Bu hanedanın kurucusu Sultan Aybey Türkî'nin damadıdır. «Şah» ve «Sultan» unvanlarıyle 1210'da Hindistan İmparatoru oldu. 26 yıl saltanat sürdü. Büyük bayındırlık eserleri gerçekleştirdi. Ölümünden sonra yerine oğlu Firuz Şah geçti.

İmpala

İLYADA (Bak: İLİAS DESTANI).

İMADETTİN ZENGÎ (Bak: ZENGÎLER).

İMAD - ŞAHLAR, Yeniçağın başlarında yaşamış bir Hindistan devletidir. 1490'dan 1572'ye kadar, 82 yıl sürmüştür. Bugünkü Berrar ile çevresindeki topraklarda, yaklaşık olarak 50 - 60 km.^{2}'lik bir yer üzerinde kurulmuştu. Devleti kuran Müslüman Hintli bir aileydi, resmî dili de Farsçaydı. 1572'de Nizam - Şahlar, İmad - Şahlar'a son verdi.

İMAM, İslâm dinine yeni ufuklar açacak derecede büyük fikirler ortaya atmış, dinî hukuku toplamış bilgindir. En büyük mezhep olan Hanefî mezhebinin kurucusu Ebu - Hanife'ye de «İmam-ı Âzam» (en büyük imam) denir.

Bugün camilerde namaz kıldırmaya yetkili din adamlarına da «imam» denir. Eskiden imamın müzik bilmesi, makamlardan anlaması şarttı, Osmanlı devrinde kendilerine müzik dersleri verilirdi. Ayrıca Şiî mezhebinin başına da imam denir.

İMAR VE İSKÂN BAKANLIĞI, imar ve iskân işleriyle uğraşan bir bakanlıktır. 9 genel müdürlüğü vardır: 1) Plânlama ve İmar Genel Müdürlüğü, 2) Âfet İşleri Genel Müdürlüğü, 3) Yapı Malzemesi Genel Müdürlüğü, 4) Mesken Genel Müdürlüğü, 5) Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü, 6) Türkiye Emlâk Kredi Bankası Genel Müdürlüğü, 7) İller Bankası Genel Müdürlüğü, 8) Güven Sigorta Genel Müdürlüğü, 9) Timlo Genel Müdürlüğü.

Bir de bakan seviyesinde ve bağımsız bir teşkilât olarak Bakanlar Kurulu karanyle kurulmuş olan Deprem İcra Heyeti Başkanlığı vardır.

İMARET, eskiden yoksullara yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş hayır ve yardımlaşma kurumlarına denirdi. Sosyal kurum olmak bakımından imaretin ilk tohumlarını zekâtta, fitrede bulmak kabildir. Hemen hepsi vakıf gelirleriyle idare edilirdi. İmaretin yapı özelliğini İstanbul'daki Süleymaniye külliyesinin imaretinde görmek kabildir. Büyük imaretler arasında Edirne'dekini, İznik'teki Nilüfer Hatun imaretini saymak mümkündür. İmarette verilen ekmeğe de, «fodla» denirdi.

İMBAT, yazları batıdan, çok defa güneybatıdan ve denizden karaya doğru esen rüzgârdır. Fırtına şeklini aldığı da görülür.

İMBİK, damıtmada kullanılan aygıttır. Bir ocak, bir kazan, bir de soğutucudan meydana gelir. Damıtılmak istenen sıvı kazanda ısıtılır. Buharı bir boruyla soğutucuya gönderilir. Buhar yeniden yoğunlaşarak sıvı haline gelir.

İMGE (Hayal), ruhbilimde sinirlerin merkezci bir uyarımı olmadan insanların zihninde kendiliğinden canlanan duyumsal şekle denir. Böylece meydana gelen şekillerin zihinde canlandırılması «imgelemek» (hayal etmek), hayalleri meydana getiren meleke de «imgelem» (muhayyile) dir. Zihinde calandırılan hayaller genel olarak ya insanların daha önce edindikleri duyumların, algıların (idraklerin) zihinde kalan bölümlerinin birleşmesiyle, ya da karıştırılmasıyle meydana gelir. Bu fark başlıca üç bölümde incelenir: Birincisi: Hayaller, algı ve duyumlar kadar şiddetli değildir. İkincisi: Duyumlar, algılar uyarıcıların cinsine, durumuna göre meydana gelir. Böyle olduğu için de zihne kendilerini zorla kabul ettirir. İmgeler ise hürdür. Uyarıcılara ve bunların durumuna bağlı değildir. Üçüncüsü: Algılar, duyumlar, el, göz, kulak, durum ve deney gibi yollardan gerçekliliklerini her an duyururlar. İmgeler ise kaypak ve akıcı tasarlamalardır.

İmge gücü üç çeşit olur: 1 - Yaratıcı imge gücü: Bilimsel alanlardaki yeni buluşlarla, keşiflerle, sanat eserleriyle sonuçlanan hayal imge gücüdür. 2 - Tekrarlayıcı imge gücü: Zihinde kendiliğinden canlanan duyumsal şekilleri bütün canlılığı ile görmek, önceden yaşanmış olayları sonradan, yeniden yaşarmış gibi kuvvetli bir şekilde duymaktır. 3 - Edilgin İmge Gücü: Kuruntuları ve hülyaları meydana getiren imge gücüdür.

İMPALA, antilopların zarif yapılı türlerinden biridir. Suya yakın yerlerde yaşar. Havanlar arasında en çok zıplayıp sıçra-

yanlarındandır. Postları kızılımsı altın rengindedir. Erkekleri boynuzludur.

İMPARATORLUK, bir imparator tarafından yönetilen ve hâkimiyeti altında birçok diğer hükümetler veya milletler bulunduran büyük devletlere denir. Tarihin ilk çağlarından beri dünyada imparatorluklara raslanmıştır. Bu arada İskender ve Roma İmparatorlukları, Bizans İmparatorluğu, en ileri ülkelere hâkim olmuşlardır. Avrupa'da kurulan imparatorluklara karşılık Doğu'da da Büyük İslâm İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu uzun yıllar birçok milletleri egemenlikleri altında yaşatmışlardır. Yakın zamanlarda en kuvvetli imparatorluklar İngiltere ve Avusturya - Macaristan iken, ekonomik ve siyasî gelişmeler, sömürgeciliğin tasfiyesi bugün için bu anlamda bir devlet bırakmamış, imparatorlukların yerini «büyük devletler» almıştır, «imparatorluk» ve «imparator» deyimi ise bir unvan haline gelmiştir.

İMRALI ADASI, Marmara Denizi'nin doğu yarısında, Bozburun'a 20 km. kadar uzaklıkta bir adamızdır. Yüzölçümü 20 km.^{2}, uzunluğu kuzeyden güneye 8 km. dir. En yüksek noktası 209 metre yüksekliğindeki Türk Tepe'dir. Eskiden adada üç Rum köyü vardı. Ada 1922'den 1935'e kadar tamamen boş kaldı. O yıl Adalet Bakanlığı tarafından adada bir cezaevi kuruldu. Bugün adaya mahkûmlar ve cezaevinde görevli olanlardan başka kimse girememektedir.

İMRANLI, İç Anadolu Bölgesinde Sivas iline bağlı 32.253 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.176 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.229 km.^{2}'dir. İlçe toprakları Kızılırmak'ın kaynak bölgesini teşkil eden havzadan ibarettir. Bu havzayı Lülükbaba, Dumanlıdağ, Çengelli ve Beydağları çevreler. Kışlar çok sert geçer. Ekonomisi tahıl ekimi ve hayvancılığa dayanır. Başlıca ürünleri buğday, arpa, nohut, mercimek, fasulya ve patatestir. İlçe merkezi İmranlı kasabası, denizden 1.600 metre yükseklikte, Kızıldağ'ın kuzeybatı eteklerinde kurulmuştur. Tek mahalleden meydana gelmiştir. Eski adı «Umraniye» olan kasaba, Sivas'a 105, Zara'ya 35 km. uzaklıktadır. Kasabadan Kızılırmak'ın kolu olan Çulha deresi geçer.

İMRE TÖKELİ (Bak: TÖKELİ EMRE).

İMROZ, Ege Denizi'nde bir ada, Çanakkale iline bağlı 5.941 nüfuslu bir ilçedir. İlçe merkezi 2.721 nüfuslu Çınarlı kasabasıdır. Yüzölçümü: 289 km.^{2}'dir. Çevresi 81,5 km. olan adanın eni 13 km.'dir. İmroz deresi adayı iki dağlık kesime ayırır. Her iki tarafında Akdeniz iklimi görülür. Toprak verimsizdir. Bununla beraber bağcılık ve zeytincilik önemlidir. Elde edilen üzümlerin hemen şepsi şarap yapımında kullanılır. Balıkçılık basit usullerle yapılır. İlkçağlardan beri insanların yaşadığı İmroz, 1456'da Osmanlı idaresine geçmiş, 1912'de Yunan işgaline uğramış, Lozan antlaşması ile Türkiye'ye geri verilmiştir. İlçe merkezi Çınarlı kasabası, adanın iskelesi olan Kaleköy'e 4,5 km. uzakta, denizden 50 metre yükseklikte kurulmuştur. Marmara hattı gemileri, yaz, kış İmroz'a uğrarlar.

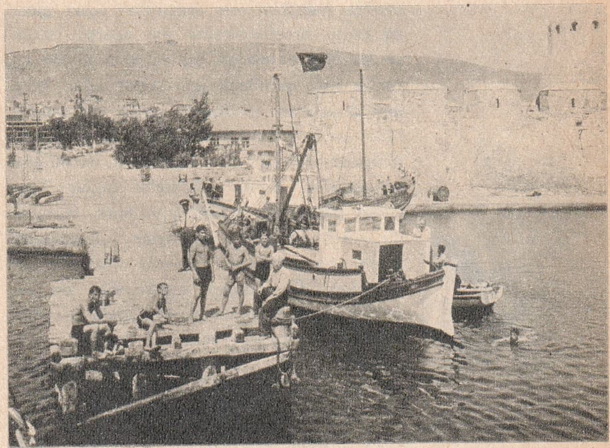

İmroz'dan bir görünüş

İMRU'L - KAYS (? - 530?), İslâm öncesi edebiyatının en büyük şairidir. Bizans İmparatoru Justinianus'un davetlisi olarak İstanbul'a gelmiş, uzun süre Doğu Roma başkentinde kalmıştır. Filistin genel valisi olarak göreve giderken, Ankara'da ölmüştür. İmru'l - Kays'ın en ünlü manzumesi, «Mu'allâkaatı Seb'a» arasında bulunan kasidesidir. Bu şiirde büyük bir söyleyiş kudreti, dil temizliği ve kendine öz bir deha göstermiştir.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal (Bak: İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL).

İNCESU, İç Anadolu Bölgesinin Kayseri iline bağlı 20.627 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 5.775 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 920 km.^{2}'dir. İlçe topraklarının ortasında İncesu ovası uzanır. Ova güneye doğru hafifçe yükselir. Doğusunda Erciyas kütlesi bulunur. Yağışlar az, kışla yaz arasındaki sıcaklık farkları çoktur. En önemli akarsu, İncesu'dur. En çok buğday, çavdar ekilir, bağcılık, sebzecilik, hayvancılık yapılır. İlçe merkezi İncesu kasabası, Tekke dağı ile Sivridağ arasındaki sarp bir vâdide, denizden 1.100 metre yüksekte kurulmuştur. Kasaba 17. yüzyıl sonlarında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından köy olarak kurulmuş, sonra hız-

la gelişerek bucak ve ilçe merkezi haline gelmiştir. Kayseri - Ulukışla demiryolu ile karayolu İncesu'dan geçer.

İNCİ, istriyde cinsi bazı kavkılı su hayvanlarının içinden çıkan, sedef renginde, toparlak, sert taneciktir. Süs olarak kullanılır. Sedef denen bu salgı hayvanların nazik vücutlarını kabuklarının sertliğine karşı korur, ilk salgılandığı zaman süt kibidir. Sedef gittikçe üstüste binen şeffaf, ince tabakalar halinde gelişir, katılaştıktan sonra açıklı koyulu çeşitli renkler alır. Ufak bir kum tanesi veya benzeri gibi bir madde kabuklarının arasından içeri girer de onun örselenmesine yol açarsa istridye kendini örseleyen bu yabancı cismi zararsız hale getirmek için sedef salar. Böylece o yabancı maddenin etrafı sedefle örtülür ve inci meydana gelir. İnci veren istridyeler denizin 15 - 45 metre derinliğinde yaşarlar. Bunları dalgıçlar toplar. Toplanan istridyeler dikkatle yıkanır, temizlenir, özel çekiç ve cımbızlar kullanılarak içleri açılır, incileri çıkarılır. İncilerin çıkarılmasında röntgen ışınlarından da yararlanılır. Eğer istiridyenin içinde inci görülmüyorsa incinin açılmasından vaz geçilir. Sunî olarak inci yetiştirmeyi ilk defa 13. yüzyılda Çinliler yapmışlardır. Fakat bu işi Japonlar, 1912'den beri en iyi şekilde yapmaktadırlar. Ayrıca bugün çeşitli maddelerden de sahte inci yapılmakta ve gayet ucuza mal edilmektedir.

Gerçek incilerin en güzel ve değerlileri Sulu takımadaları, Avustralya açıkları, Arı, İnci adaları, Panama koyu, Kızıldeniz, Filipin açıkları, Birmanya ve Seylan'da çıkarılır. Bugüne kadar raslanan incilerin en büyüğü bir armut biçimindedir. Uzunluğu 3,5 sm., genişliği 2,7 sm.'dir. Avrupa'nın en ünlü inci pazarları ise Amsterdam, Londra ve Paris'tir.

İnci balığı

İncir

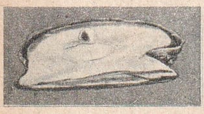

İnci istiridyesi ve incilerin istiridyelerden toplanması

İNCİ BALIĞI, ılık ve sıcak denizlerin 150 metreye kadar olan derinliklerinde yaşayan bir balıktır. Boyu 15 sm. kadardır. Rengi yeşilimsi veya pembemsi sarıdır. Kurtçuklar, balık larvaları ile beslenir. Yumurtaları, peltemsi bir madde içinde, birbirine bağlı olarak su üstünde yüzerler.

İNCİ ÇİÇEĞİ, zambakgillerden güzel kokulu bir çiçektir. Mayıs ayında açar. Bir sap üzerinde dizili, beyaz ve yuvarlak olur.

İNCİL, Hıristiyan dininin kutsal kitabıdır. Hz. İsa'nın hayatına, buyruklarına dair derlenmiş metinlerden meydana gelmiştir. Hıristiyanlarca kutsal kitap «Ahd-i Atik» (Eski Zaman) ve «Ahd-i Cedit» (Yeni Zaman) olmak üzere iki kısımdır. İncil'den önce gelmiş geçmiş bütün peygamberlere ait kitaplar Tevrat, Zebur ve benzerleri «Ahd-i Atik» i meydana getirir. Öbürlerine «Ahd-i Cedit» denir ki, bu kısım Hz. İsa'nın sözlerinin ve hayatındaki olayların derlenmesinden meydana gelmiştir. Hıristiyan inancına göre Hz. İsa, daha beşikteyken konuşmak mucizesini göstermişti. Otuz yaşında ise ona peygamberlik geldi. Asıl İncil ilham edildi. Ancak bu asıl İncil hiç bir zaman bulunamamıştır. Hz. İsa'ya havarîlerden dördü (Meta, Markos, Lukas, Yohanna) sonradan onun sözlerini derleyip topladılar, hayatına ait olaylarla birleştirerek birer İncil meydana getirdiler. İlk İnciller Yunanca ve İbranice idi. Ortaçağda ise İncil Latince'den okunurdu. 1521 de Alman papazı Martin Luther dinde yaptığı ve adına «reform» denilen yenileştirmeyle İncil'i Almancaya çevirdi. Böylece kutsal kitaplar yerli dillerden okunmaya başladı.

İNCİNME, çarpma, sıkışma, burkulma gibi kazalar sonunda vücutta ortaya çıkan arızadır. Eklemleri çevreleyen, kemikleri tabiî yerlerinde tutan bağlardan birinin, ya da birkaçının, kısmen yahut tamamen kopmasından ileri gelir. Bir yeri incinen kimsenin duyduğu ilk sıkıntı, ortaya çıkan ağrılardır. Ağrılar, hareket ettikçe artar. Şişlikler, damar kopmasından meydana gelen kan oturmaları görülür. Çok defa incinme veya burkulma, kırık veya çıkıkla karıştırılır. Durum röntgen muayenesiyle kesin olarak anlaşılır. Kazadan sonra incinen yeri sıkıca sarmalı, şişme görülünce sargı biraz gevşetilmelidir. Sıcak pansuman ve banyo ağrıyı dindirir. İncinen doku içine % 1 «novocain» eriyiği şırınga ederek de ağrı dindirilebilir.

İNCİR, geniş yapraklı bir ağaç ve meyvesidir. Dutgillerden olan ağacın boyu 5 - 6 metreyi geçer. Anayurdu Akdeniz Bölgesidir. Meyvesi armut biçimindedir, kabuğunun içinde çiçekler bulunur. Bunlar olgun-

laşarak tohum olur. Asıl meyve olarak yediğimiz kısmı meydana getirirler. İncir taze olarak yendiği gibi, kurutularak da yenebilir. En lezzetli çeşidi, İzmir inciridir. Yurdumuzdaki incir ağaçlarının sayısı 4 milyon kadardır. Yılda 120.000 ton kadar ürün alınır. Başlıca taze incir çeşitleri şunlardır: Karayaprak, bardacık, şeker, mor, yediveren, patlıcan, kavak ve Sultanselim incirleri.

İNDİANA, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 devletten biridir. Yüzölçümü: 94.153 km.², nüfusu: 4.662.000'dir. Başkenti: İndianapolis'tir. Toprakları düz bir arazide uzanır. Yükseklik hiç bir yerde 500 metreyi geçmez. Kışın ısı ortalaması —4°, yazınki ise +22°'dir. Buğday, yulaf, mısır, patates, çavdar ekilir. Meyvecilik de önemlidir. At, sığır, domuz beslenir. Kömür, demir, bakır çıkarılır. Her çeşit büyük sanayi kurulmuştur. Zenci nüfusu azdır. Amerika Birleşik Devletleri'ne 1816'da dahil olmuştur.

İNDİANAPOLİS, Amerika Birleşik Devletleri'nde İndiana devletinin başkenti ve en büyük şehridir. Nüfusu 476.300'dür. Büyük bir dokuma ve otomobil sanayii merkezidir. 1842'de açılan üniversitesinde 10.000 öğrenci okumaktadır.

İNDİRGEME, felsefede fenomenoloji doktrinini kabul edenlerin yaptıkları bir tasarının içeriğini değiştirmek şeklindeki imgelemeye dayanan işlemdir. Üçgen düşüncesinin evrensel özünü elde edebilmek için sonsuz üçgenler tasarlamak, bu felsefe görüşüne örnek olarak gösterilebilir.

İNDİVİDÜALİZM (Bireycilik), toplumbilimde toplum yerine bireyi (ferdi) amaç alan, ona önem veren öğretidir. Tarih toplum olaylarının izahını, ferdin ruh hayatında özellikle ferdin bilerek, ilgi duyarak yaptığı hareketlerde arar. İndividüalist görüşe göre toplum, kişiyi alet diye kullanmaz, kendisi kişinin rahatını sağlayacak bir alettir. Aşırı bir görüşe göre ise bir çeşit bencilliktir. Başlıca filozofları, John Locke ve Adam Smith'tir, Fransız Devrimi'nden sonra toplumsal görüşler değer kazanmış, individüalizm değerini kaybetmiştir. En çok romantik yazarlar individüalizmi desteklemişlerdir. Toplumbilimde individüalizmin karşıtı, kolektivizm (ortaklaşacılık) tır.

Java'da Solo şehrinde bir sokak

İNDİYUM, parlak, gümüş gibi beyaz, yumuşak bir metaldir. İlk defa 1863'te Alman bilgini Reichter tarafından spektroskopik çözümleme yardımıyla «çinkoblendi» denen çinko sülfür içinde bulunmuştur. Simgesi: İn, yoğunluğu: 7,25, atom sayısı: 49, ergime noktası 1.540°, atom ağırlığı: 114,8'dir. En iyi şekilde elektrolizle elde edilir. Bıçakla kesilebilecek yumuşaklıktadır. Galyum ve kalayla birlikte alaşım halinde yüksek sıcaklıkları ölçen termometrelerde kullanılır.

İNDONEZYA, Güneydoğu Asya ile Avustralya arasında uzanan takımadalar üzerinde kurulmuş bir devlettir. Adaların kuzeyinde Malakka yarımadası, Güney Çin Denizi, Celebes Denizi, Büyük Okyanus, doğusunda Yeni Gine ile Arafura Denizi, güneyinde ve batısında da Hint Okyanusu vardır.

Yüzölçümü: 1.900.000 km.² nüfusu: 100.045.000 idare şekli: Cumhuriyet, baş-

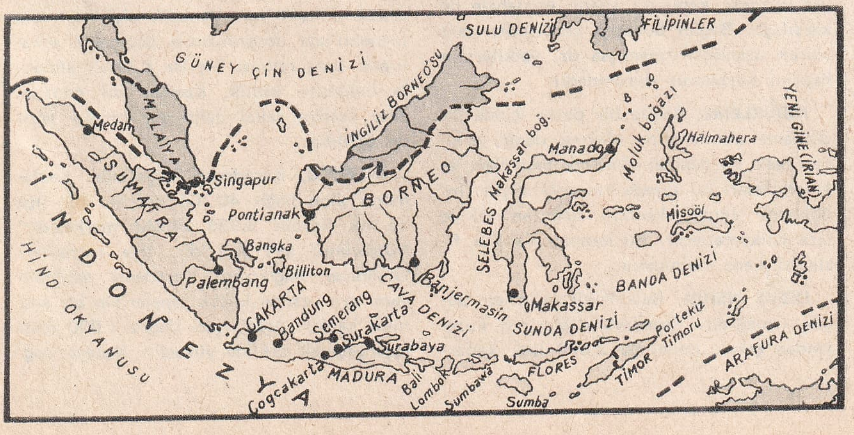

İndonezya

kenti: Cakarta, dili: Bahasa İndonezyacası, dini: İslâm, parası: Rupiah'dır.

İndonezyalı bir çocuk

İndonezya geniş bir alana yayılmış bulunan 3.000 kadar adanın üzerinde kuruludur. Bu adaların önemlileri Sumatra, Cava, Madura, Bali, Lombok, Borneo, Sumbawa, Flores, Timor ve Celebes'tir. Hemen hepsi Ekvator boyunca uzanır. Bu yüzden sık tropikal iklimi bitkileriyle kaplıdır. Bu bitkilerin en faydalı olanları kınakına, hindistancevizi, kauçuk ağaçlarıdır. Yeraltı zenginliklerinin başında kalay, maden kömürü, petrol gelir.

İndonezya Cumhuriyeti çok çeşitli kavimlerden meydana gelmiştir, yerli halkın dışında Çinliler ve Avrupalılar da vardır. Ayrıca 4 milyon kadar Hıristiyan'la yarım milyon kadar Hindu ve Budist de yaşar. En kalabalık şehri başkent Cakarta'dır. Diğer önemli şehirleri, Surabaya, Bandung, Malang, Celebes ve Makassar'dır.

Tarım ürünlerinin başında pirinç, mısır, patates, şekerkamışı kahve ve tütün gelir. Endüstrinin temelini dokumacılık ve sabun yapımı teşkil eder. Ülkedeki demiryollarının uzunluğu 7.600 km., karayollarının da 75.000 km.'dir. Adalar arasında hava ulaşımı çok önemlidir.

İndonezya'yı, Portekizli'lerin gelmesinden önce, Hindular işgal etmişlerdi. Hintli ve Arap tüccarları daha 13. yüzyıldan beri Sumatra'da Müslümanlığı yaymaya başlamışlardı. 15. yüzyılda Cava da Müslüman oldu. 16. yüzyılda Portekizli'lerin işgali başladı. Fakat İngilizler ve Holandalılar, Portekiz hâkimiyetine son verdiler. 1602'den 1798'e kadar adaları bir Holanda - İndonezya şirketi idare etti. O tarihten sonra da Holanda hâkimiyeti başladı. İkinci Dünya Savaşı'nda Japon istilâsına uğrayan İndonezya, savaştan sonra Holanda'ya karşı bağımsızlık savaşı açtı. Savaş 1950'de İndonezya Cumhuriyetinin kurulmasıyle bitti. 1950'de Başkan Sukarno Meclisi feshederek memleketi diktatörlükle idare etmeye başladı. 1966'da Sukarno'nun komünist eyilimli şahıslara devlet yönetiminde geniş yer vermesi, kanlı bir silâhlı müdahale ile karşılaştı. Bugün Sukarno görevinden tam olarak uzaklaştırılmamışsa da, yetkilerinin hepsini kaybetmiş durumdadır.

İNDÜKLEME, fizikte bir devre içinde indükleme akımı etme olayına denir, eskiden tesir de denirdi. Elektrik motorları ve jeneratörleri bu sayede bulunabilmiştir. İndükleme akımı, kendini doğuran etkiye ters istikamettedir. Bu kanunu da Rus fizikçisi Lenz bulmuştur.

İNDÜS NEHRİ, Batı Pakistan'ın en büyük ırmağıdır. Himalaya dağlarının kuzeyinden çıkar. Uzunluğu 3.000 km. kadardır. Kaşmir ovasından geçer. Güneye dönerek Pakistan'ın Batı Pencap bölgesine girer. Sind düzlüğünü geçer. 210 km. genişliğinde bir çatalağzı ile Hint Okyanusu'na dökülür. İndüs aşağı bölümünde geçtiği bölgelere aluvyon yığar. Buraları sulayarak verimli hale getirir. Üzerinde büyük barajlar ve kanallar kurulmuştur. İndus civarında çok eski kalıntılara raslanmıştır.

İNEBAHTI DENİZ SAVAŞI, 7 ekim 1571' de Türk ve Haçlı donanmaları arasında geçen büyük deniz savaşıdır. Korent körfezi sularında, İnebahtı (Lepanto) civarında olmuştur.

Türkler'in Kıbrıs'ı fethi Avrupa'da büyük tepki yaratmıştı. Papa Pius V'in önayak olmasıyle bütün Avrupa, Türkiye'ye karşı ayaklandırıldı. Osmanlı donanmasının başındaki Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa bir kara kumandanıydı. Haçlı donanmasının Türk sularına geleceği haberi üzerine, Sokullu gene bir kara askeri olan Vezir Pertev Paşa'ya donanmayı karşılama görevini verdi. Osmanlılar'a karşı 13. Kutsal İttifak'ı teşkil eden Haçlı donanmasına Karl IV'ün ve Philip II'nin kardeşi Holanda genel valisi Don Juan d'Autriche kumanda ediyordu. Türk kumandanları arasında patlak veren ihtilâflar ve çekememezlikler üzerine, Osmanlı donanması savaşa karışık bir düzen içinde girdi ve çabuk bozuldu. Savaş sonunda 30.000 Hıristiyan forsa serbest kaldı. 142 Türk savaş gemisi battı veya karaya vurdu. 20.000 Türk şehit düştü, 10 Türk amirali de şehit oldu, 373 Türk topu, Haçlılarn eline geçti. Pertev Paşa'nın vezirlik alâmeti kırmızı ipek sancak da düşman tarafından alındı. Müezzinzade elinde kılıcı, şehit oldu. Sadece Uluç Ali Paşa komutasındaki Türk sağ kanadı başarı göstererek, düşmanın sağ cenahını bozdu, Malta amiral gemisini zaptetti.

Selim II. bozgunu haber alınca çok üzüldü. Ne var ki, İnebahtı savaşı sonunda Osmanlılar hiç toprak kaybetmediler, ama bu ilk Türk bozgunu Avrupa'da Türkler'in «yenilmez» oldukları inancını sarstı. Sadrazam Sokullu'nun Venedik elçisine, «Siz İnebahtı'nda donanmamızı bozmakla sakalımızı tıraş ettiniz. Biz ise Kıbrıs'ı almakla kolunuzu kestik. Kesilen kol çıkmaz, ama kesilen sakal daha gür biter,» sözü de ünlüdür.

İNEBOLU, Karadeniz Bölgesinde, Kastamonu iline bağlı 40.705 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.935 üfuslu merkezidir' Yüzölçümü 599 km.^{2}'dir. İlçe toprakları İsfendiyar dağlarının Karadeniz sahilinin yanı sıra uzanan küçük tepelerinin bir kısmını kaplar. Arazi içeri doğru 1.000 metreyi geçecek şekilde yükselir. Kuzeye doğ-

ru akan nehirlerin vâdileriyle yarılmış olan ilçe toprakları çok engebelidir. İlçede deniz ikliminin etkisi görülür. Kışlar ılık geçer. Yazlar çok sıcak olmaz. Bu yüzden orman örtüsü de gürdür. En önemli akarsu, İnebolu deresidir. En çok mısır, buğday, arpa, darı, keten ve patates ekilir. Meyvecilik ve bağcılık önemlidir.

İlçe merkezi İnebolu kasabası İnebolu deresinin iki yamacı üzerinde kurulmuştur. 450 metre uzunluğunda bir limanı vardır. Kasabada birçok küçük el sanatları vardır. Kasaba 91 km.'lik bir yolla Kastamonu'ya bağlıdır. Eski adı «İnepolis» olan İnebolu, 1397'de Yıldırım Bayezit zamanında Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır.

İNEGÖL, Marmara Bölgesinde, Bursa iline bağlı 76.908 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 27.777 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.006 km.²'dir. İlçe topraklarının büyük bir kısmını ortadaki İnegöl ovası kaplar. Güney çevresini Uludağ'ın etekleri meydana getirir. Kışlar soğuk geçmez. Yazlar oldukça sıcaktır. En önemli akarsu, Kocasu'dur. Halk tahıl ekimi, meyvecilik ve bağcılıkla geçinir.

İnegöl kasabası ovanın ortasında, denizden 310 metre yükseklikte kurulmuştur. Bursa'ya 45, Eskişehir - Haydarpaşa demiryolu üzerindeki Karaköy istasyonuna 52 km. uzaklıktadır. Oylat kaplıcasıyla Çitli maden suyu kasabanın ilçi çekici yerlerindendir.

İNEK (Bak: SIĞIR).

İNEKAĞACI, Amerika'da yetişen bir ağaçtır. Özsuyu süte benzediği için bu ad verilmiştir. Bu su 'da süt gibi besleyicidir. Isırgangillerden olan inekağacı, tropikal bölgelerde yetişir.

İNGİLİZ MUHİPLER CEMİYETİ, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve İstiklâl Savaşı yıllarında İstanbul'da kurulan bir derneğin adıdır. Mensupları, İstiklâl Savaşı hareketine ve Mustafa Kemal'e karşıydılar. Türkiye'yi ancak İngiltere'ye yanaştırarak ve onun himayesinde kurtarmanın mümkün olacağına inanıyorlardı. Dernek mensupları arasında başta Damat Ferit Paşa olmak üzere, tanınmış birçok politikacı, fikir ve din adamı da vardı. Derneğin Türkiye'yi bir İngiliz sömürgesi haline getirmek hedefini güttüğü iddia edilmiştir. Anadolu'daki millî hareketin gelişmeye başlamasından sonra bu dernek dağılmıştır.

İNGİLİZ TUZU, müshil olarak kullanılan mağnezyum sülfatıdır. Lezzeti çok kötü, buna mukabil etkisi katîdir.

İNGİLTERE, kuzeybatı Avrupa'da adalar üzerinde kurulmuş bir devlettir. İskoçya, Galler ülkesi (Wales), Kuzey İrlanda (Ulster), Man adası, Anglo - Norman adaları ve İngiltere kısımlarından meydana gelir. Resmî adı «Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda

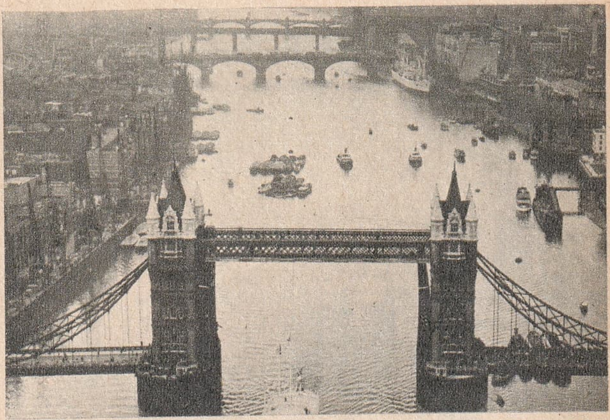

İngiltere'nin başkenti Londra'da Times nehri ve Kuleli köprü

Birleşik Krallığı» dır. Kuzeyinde ve doğusunda Kuzey Denizi, güneyinde Manş Denizi, batısında İrlanda adası ve iki ada arasındaki Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Genel nüfusu: 54.756, genel yüzölçümü: 244.434 km.²'dir. İdare şekli: Meşrutî krallık; başkenti: Londra (8.171.902); dili: İngilizce; dini: Hıristiyan Anglikan; parası: Sterlin'dir.

Ada üzerinde ve kıyıları çok girintili çıkıntılı oluşu yüzünden topraklarının hemen her yanı denize yakındır. İngiltere kıyılarının uzunluğu 8.000 km. civarındadır.

İngiltere'nin en engebeli kısmı İskoçya'dır. Ama burada bile yüksek dağlara ras-

İngiltere

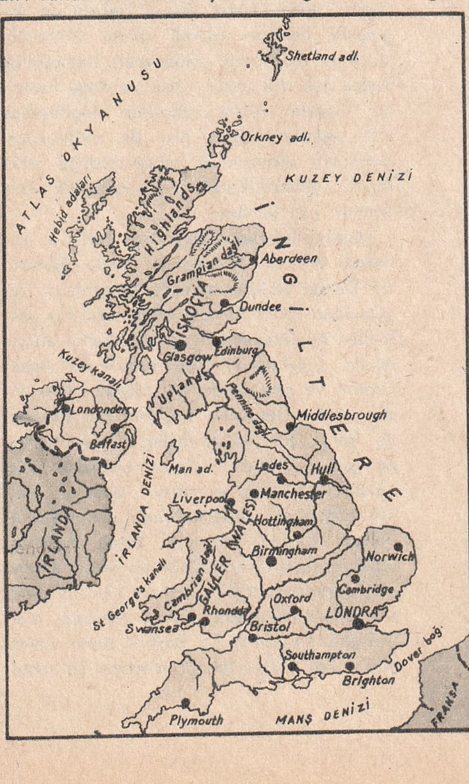

lanmaz. Highlands ve Grampian dağlarının en yüksek noktaları 1.300, 1040 civarındadır. Pennine dağları, «Midlands» diye anı-

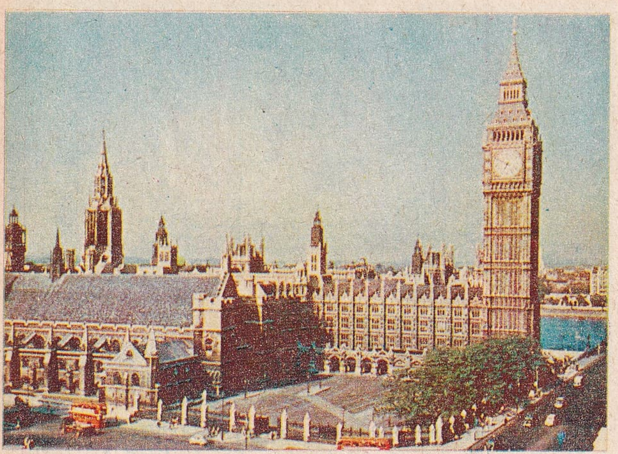

Londra'da Parlamento binası ve ünlü Big Ben saat kulesi

lan orta kısma kadar iner. Cambrian dağları batıda büyük bir yarımada meydana getirir. Burası İngiltere'nin Wales (Galler) ülkesidir. Buradaki dağların en yüksek yeri ancak 1.008 metreyi bulur. Güneydoğu kesimi ovalıktır. Güneybatıda ise hafif engebeli, kayalık Cornwall yarımadası, Manş Denizi'nin kuzeyinde uzanır. Başlıca akarsuları Thames, Trent, Avon, Severn ve Mersey'dir. Ülkenin kuzeybatısındaki Göller Bölgesi'nde 16 göl bulunur. En büyüğü Windermere'dir. Kuzey İrlanda'da da Lough Erne ve Lough Neagh adında iki büyük göl vardır. İklim ılıktır. Bunun sebebi de, kıyılarını devamlı olarak ısıtan Golfstrim sıcak su akıntısıdır. Güneybatı İngiltere'de kışlar çok ılık geçer. Orta ve doğu kesimler nispeten daha soğuktur. İngiltere'ye çok yağmur yağar. Sisi de meşhurdur. Golfstrim akıntısının sebep olduğu sisin İngiliz geleneklerinde ve tarihinde bile önemli yeri vardır.

Halkın menşei karışıktır. Adanın asıl halkı: Keltler, Romalılar, Anglo - Saksonlar, Danlar ve Normanlar'la karışmıştır. 16. yüzyıldan sonra Protestanlığın özel bir şekli olan Anglikanizm mezhebini kabul etmişlerdir. İngilizlerin çoğu şehirlerde yaşar. Londra ve çevresinde 10 milyon kadar insan vardır. İngilizler başkalarının haklarına karşı çok saygılıdırlar. Geleneklerine de çok bağlıdırlar. Apartmanlardan çok, müstakil evlerde oturmayı severler. Halkın çoğunluğu çalışır. Spora çok düşkündürler. Başlıca şehirleri, başta başkent Londra olmak üzere: Çelik ve demir endüstrisi merkezi olan Birmingham (1.105.651), bir liman ve gemi yapım merkezi olan Glasgow (1.054.913), başlıca liman Liverpool (747.500), tekstil merkezi Manchester (661.041), kumaş endüstrisiyle meşhur Leeds (510.597), çelik şehri Sheffield (493.954) ve İskoçya'nın merkezi olan Edinburg (468.378)'dur.

İngiltere büyük bir endüstri ülkesidir. Halkın çoğu sanayi kolunda çalışır. Bu yüzden nüfusun % 80'i şehirlerde oturur. Demir ve kömür madenleri bakımından çok zengindir. Kömür işlerinde çalışanların sayısı 800.000'i aşar. Kalay, kurşun, çinko ve bakır madenleri de önemlidir. Endüstrinin belkemiğini tekstil teşkil eder. Makine ve her çeşit madenî eşya yapımı da çok ileridir. İngiltere'nin en önemli ithal maddeleri pamuk, petrol, kauçuk, bitkisel yağ, demir, bakır, kereste ve yündür. İhraç ettikleri de çeşitli tekstil mamulleri, makineler, taşıtlar, elektrik malzemeleridir. İngiltere, ulaştırma işlerinde de uzun yıllar dünyanın öncülüğünü yapmıştır. Demiryollarının uzunluğu 30.000 km.'yi geçer. Karayolları da mükemmel durumdadır. Havayollarına büyük önem verilir.

İngiltere'nin M.Ö. 1000 yıllarında Manş Denizi'ni aşan Keltler tarafından işgal edildiği bilinmektedir. M.Ö. 55 — M.S. 43 yıllarında ada, Romalılar tarafından zaptedildi. 400 yıllarında Germen istilâsına uğradı. Halk Hıristiyanlığı kabul etti. Daha sonraki yüzyıllarda İngiltere, Danlar'ın ve Normanlar'ın istilâsına uğradı. Normandiya Dükü William, 1066'da Londra'da kral olarak taç giydi. Anglo - Saksonlar'la Normanlar karışarak bir toplum meydana getirdiler. Henry I, kralların hükümranlığını kuvvetlendirdi. Ahaliden alınan çok ağır vergiler üzerine, Arslan Yürekli Richard'ın Fransa'da bulunduğu bir sırada baronlar

Londra'da Trafalgar meydanında Nelson anıtı

toplanarak, bir insan hakları beyannamesi olan Magna Charta'yı hazırladılar ve 1215'te kendisine imza ettirdiler. Böylece ilk insan hakları beyannamesi tanınmış oldu. Kral Edward I çağında parlamento kuruldu ve 1295'te toplandı. 14. yüzyılda Kral Edward III zamanında İngilizler, Fransa'yı istilâya kalkıştılar. Savaşlar aralıklı olarak yüz yıl kadar sürdüğü için, buna «Yüz Yıl Savaşları» dendi. Savaşın sonunda İngiltere, Fransa'daki bütün topraklarını kaybetti. Daha sonra Lancaster ve York hanedanları arasında taht kavgaları başladı. Tarafların armaları beyaz ve kırmızı gül olduğu için, bu kavgalar da «Güller Savaşı» diye anılır. 1485'te Henry Tudor, Lancaster'lerin vârisi olarak tahta geçti. İngiltere, tarihinin en parlak çağlarından birini 16. yüzyılda tahta çıkan Kraliçe Elizabeth I zamanında yaşadı. İngilizler, 1585'te İspanyol donanmasını yenerek denizlere de hâkim oldular. 1603'te tahta çıkan Kral James, Amerika'da koloniler kurdu. 1642'de Kral Charles I'in mutlakiyetle idare isteği iç savaşa sebep oldu. Parlâmento taraftarlarının başındaki Oliver Cromwell savaşı kazanıp cumhuriyet rejimini kurduysa da hemen diktatörlüğe yönelmesi, yeniden krallık rejimine dönülmesiyle sonuçlandı. 17. yüzyılda İngilizler, Fransa ile savaştılar, Kraliçe Anne Stuart zamanında İngiltere ve İskoçya birleşti. 18. yüzyılda sömürgeleri arttı. Fakat Amerika'daki kolonileri ayaklandılar ve Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlıklarını ilân ettiler. 1805'te Amiral Nelson, Trafalgar savaşını kazanarak, Fransızları bozguna uğrattı. İki devlet arasındaki savaş 1815'te Napoléon'un Waterloo yenilgisiyle sona erdi. 1837'de tahta çıkan Kraliçe Victoria çağında büyük reformlar yapıldı. 20. yüzyılda gittikçe büyüyen İngiltere, iki büyük savaş geçirdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra pek çabuk toparlandığı halde, 1940'ta dünyanın en büyük devleti olma vasfını kaybetti, üçüncü duruma düştü. Bugün Kraliçe Elizabeth II, 1952'den beri tahttadır.

İngilizler, dünyanın kültür bakımından en ileri topluluklarından biridir. Dünyanın en zengin kitaplıkları bu ülkededir. Şehirlerin çoğunda birer müze olmasına rağmen, İngiltere'nin en önemli müzesi British Museum'dur. Öte yandan bugün dünyada 270.000.000 insanın İngilizce konuştuğu tahmin edilmektedir. İngilizce birçok kaynaklardan alınmış kelimelerle doludur.

İngilizler duygularını başka sanat kollarından çok edebiyatta belirtmişlerdir. İngiliz edebayatının çağları şöyle özetlenebilir: 1) Anglo - Sakson Çağı (500 - 1066): Başlıca eserler: «Beowulf» efsanesi ve «Anglo - Sakson Kronikleri» dir. 2) Anglo - Norman Çağı (1066 - 1350): Fransız etkilerinin görüldüğü çağdır. 3) Chaucer Çağı (1350 - 1510): Başlıca yazarı, Geoffrey Chaucer'dir. En önemli eser de, «Canterbury Masalları». 4) Elizabeth Çağı (1510 - 1660): Başlıca yazarlar: William Shakespeare, Thomas Eliott, Roger Ascham, Sir Philip Sidney, Edmund Spencer'dir. En

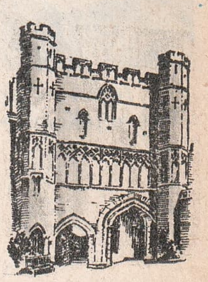

Hastings'de manastır kapısı

İNGİLTERE'YE BAĞLI ÜLKELER

Adı	Nüfusu	Adı	Nüfusu	Adı	Nüfusu
Avrupa'da		**Batı Yarıküresinde**		Ceylan	11.500.000
Büyük Britanya	54.756.000	Bahama Adl.	136.000	Hong - Kong	3.836.000
Cebelitarık	25.000	Barbados	245.000	Hindistan	483.000.000
Malta	317.000	Bermuda	48.000	Sıkkım	176.000
Afrika'da		İng. Hondurası	109.000	Malaysia	9.403.000
Botswana	576.00	Virgin Adl.	9.000	Pakistan	105.044.00
İng. Hint Ok. Arazisi	1.384	Kanada	19.919.000	Singapur	1.914.000
Gambia	336.000	Cayman Adl.	9.000	Güney Arabistan Fed.	785.000
Ghana	7.945.000	Falkland Adl.	2.000	**Okyanusya'da**	
Kenya	9.643.000	Guyana	662.000	Avustralya	11.541.000
Lesotho	859.000	Jamaika	1.839.000	Nauru	6.000
Malawi	4.042.000	Montserrat	14.000	Papua ve Yeni Gine	2.183.000
Mauritius Adl.	759.000	Trinidad ve Tobago	1.000.000	Fiji	478.000
Nigeria	57.500.000	Turks ve Caicos Adl.	7.000	Yeni Zelanda	2.676.000
St. Helena	5.000	Antigua	57.000	Pitcairn Adl.	107.000
Seychelles	47.000	Dominica	66.000	Tonga	73.000
Sierra Leone	2.403.000	Granada	96.000	Gilbert Adl.	52.000
Swaziland	389.000	St. Kitts - Nevis Arguilla	60.000	Yeni Hebrides	68.000
Tanzania	10.515.000	St. Lucia	130.000	Solomon Adl.	137.000
Uganda	7.740.000	St. Vincent	87.000	**Antarktika'da**	
Zambia	3.887.000	**Asya'da**		İng. Arazisi	86
		Brunei	104.000		

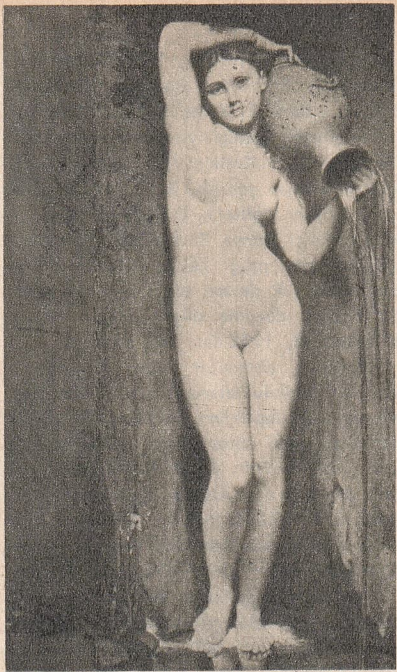

Ingres ve bir tablosu: «Kaynak»

çok piyes türünde eserler verilen bu devrede yetişen William Shakespeare, İngiliz edebiyatının bir numaralı siması olmuştur. 5) Restorasyon Çağı (1660 - 1700): Başlıca yazarları: Samuel Butler, William Congreve ve John Dryden'dir. 6) Swift ve Pope Çağı (1700 - 1740): Swift, «Gulliver'in Seyahatleri», Pope de şiirleri ile ün salmışlardır. 6) Johnson Çağı (1740 - 1798): Başlıca şahsiyetleri: Samuel Johnson, Robert Burns, Thomas Gray ve James Thomson'dur. 7) Romantizm Çağı (1798 - 1832): Başlıca romantik yazarlar: William Wordsworth, Samuel Taylor, Coleridge, Byron, John Keats, Charles Lamb, Thomas da Quincey ve William Hazlitt'tir. 8) Victoria Çağı (1832 - 1900): Başlıca yazarları: Alfred Tennyson, Robert Browning, T.H. Huxley ve Charles Darwin'dir. Roman türünde de Walter Scott, George Eliot, Charles Dickens, George Meredith, Thomas Hardy ün salmışlardır. Oscar Wilde de tiyatro eserleriyle tanınmıştır. 9) Yirminci yüzyıl (1901 ve ötesi): Başlıca isimleri: Samuel Butler, John Galsworthy, D.H. Lawrence, James Joyce, Wirginia Wolf, Rudyard Kipling, Bernard Shaw, T.S. Eliot ve W. Butler Yeats'tir.

İ. İnönü

İngilizler mimarlık, resim ve müzik alanında da ileri gitmişler, dünya çapında şöhretler yetiştirmiş, eserler vermişlerdir. Mimarlıkta Londra'daki Westminster Kilisesi ve St. Paul katedralleri; resimde William Hogarth, Thomas Gainsborough, William Blake; müzikte de Thomas Tallis, William Byrd, John Bull ve Thomas Morley başlıca eserler ve isimlerdir.

İNGRES, Jean-Auguste-Dominique (1780 - 1867), bir Fransız ressamıdır. Romantik devirde yetişmiş, deseninin mükemmelliği, çizgilerinin temizliği ve klasik çalışmasıyle tanınmıştır. Güney Fransa'da, Montauban'da doğdu. Ailesi de sanata meraklıydı. Sıkıldığı ve bunaldığı zamanlar, hemen kemanına sarılırdı. Bundan dolayı «violon d'İngres» (İngres'in Kemanı) Fransız dilinde insanın asıl mesleğinden başka, dinlenmesini sağlayacak ikinci bir şeyi gösteren deyim haline gelmiştir. İngres konularını tarih ve Yunan mitolojisinden almıştır.

İNKALAR, eskiden Peru dağlarında yaşayan kızılderililere verilen addır. «İnka» sözü bu yerlilerin dilinde prens anlamına gelir. Kurdukları medeniyet de tarihe İnka Medeniyeti olarak geçmiş, halkı da İnka diye tanınmıştır. İspanyollar 16. yüzyılda İnka ülkesini aldılar. Her tarafı yakıp yıktılar. Bugün Peru, Bolivya ve Ekvator'da İnkaların torunları göçebe olarak yaşamaktadır. Bunların eski çağları hakkında fazla bir şey bilinmemekte, fakat ileri bir uygarlık seviyesine ulaştıkları anlaşılmaktadır. Yaptıkları binalar, yollar, köprüler bugün bile hayranlıkla seyredilir. Çok eskiden bu ülkenin zenginliği dillere destan olmuştu. Altın heveslileri, İnka topraklarına çoktandır göz dikmişlerdi. İspanyol kâşifi Pizarro ve arkadaşlarının İnka ülkesini istilâ etmesinden sonra, İnkalar yüzyıllarca işkence ve sıkıntı içinde yaşadılar. Sayıları gittikçe azaldı. Bugün ancak 3 milyon kadar İnka kalmış olup, bunlar da eski hüviyetlerini kaybetmiş ve dağınık olarak yaşamaktadırlar.

İNKIBAZ (Bak: PEKLİK).

İNME (Bak: FELÇ).

İNME VE KABARMA (Bak: GELGİT).

İNÖNÜ, İsmet (1884 -), yakın tarihimizin en büyük devlet adamlarından biridir. Kurtuluş Savaşı'nda ve Cumhuriyetin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. 24 eylül 1884'te İzmir'de dünyaya geldi. Babası Malatyalı Hacı Reşit Bey, annesi Cevriye Temelli'dir. İlkokula Sıvas'ta başladı. Askerî Rüştiye'ye girdi. Mülkiye İdadisine devam etti. Topçu İdadisinde ve Topçu Harbiyesinde okuduktan sonra, 1903'te teğmen olarak mezun oldu. 1906'da kurmay yüzbaşılığa yükseldi. 31 Mart Vakası'nı bastırmaya katılan Edirne tümeninin kurmay başkanı idi. 1910 - 12'de Yemen'deki kuvvetlerin kurmay başkanı oldu. 1915' de albay oldu. Kafkas, Suriye ve Filistin cephelerinde vazife aldı. İngilizler'in 16 mart 1920'de İstanbul'u işgali üzerine, Atatürk'le işbirliği yapmak üzere kaçarak Ankara'ya geçti. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Edirne Milletvekili olarak katıldı.

Sonradan Genel Kurmaya Başkanlığı'na seçildi.

Kurtuluş Savaşı'nda Çerkez Ethem kuvvetlerini dağıtarak, Meclis tarafından mirlivalığa yükseltildi. İnönü savaşlarını kazanarak Garp Cephesi kumandanı oldu. Mudanya Mütarekesi'nde başmurahhasımız olarak bulundu. 31 ekim 1922'de Dışişleri Bakanlığına getirildi. Başmurahhas sıfatıyle Lozan Barış Konferansına katıldı. Türkiye'nin itibarını ve haklarını iade eden Lozan Antlaşmasını imzaladı.

Cumhuriyetin ilânından bir gün sonra başbakanlığa getirildi. Soyadı kanunu çıkınca, «İnönü» soyadını aldı. 15 yıl Başbakanlık görevinde kalarak, Atatürk'ün devrimleri gerçekleştirmesinde ve ekonomik hamlelerde en büyük yardımcısı oldu. 1937'de başbakanlıktan ayrıldı.

Atatürk'ün ölümünden sonra 11 kasım 1938 günü Büyük Millet Meclisi'nde ikinci cumhurbaşkanı seçildi. İkinci Dünya Savaşı'nda başarılı bir tarafsızlık siyaseti güderek, memleketi savaşa sokmadı. Savaştan sonra ise Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girmesini sağladı. Ayrıca memlekette çok partili bir rejimin kurulmasına önayak oldu. Bunun üzerine 1946'da Demokrat Parti kuruldu. 14 mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Parti kazanınca, muhalefet lideri olarak görevine devam etti. 27 mayıs devrimine kadar bu görevi yürüttü. Devrimden sonraki Kurucu Meclis'e katıldı. 15 ekim 1961 seçimlerinden sonra kurulan koalisyon kabinelerinde başbakanlık yaptı. 1964'te başbakanlıktan düşürüldü. 1965 seçimlerini Adalet Partisi'nin kazanması üzerine, yine muhalefet liderliği görevine döndü.

İNÖNÜ SAVAŞLARI, 1921'in ilk aylarında Eskişehir'in batısındaki İnönü mevkiinde yapılan savaşlardır.

Birinci İnönü Savaşı: Çerkez Ethem kuvvetlerinin kendi tarafına geçmesini fırsat bilen Yunanlılar, 6 ocak 1921'de Bursa'daki iki tümenleriyle taarruza kalktılar' Uşak bölgesinde de bir şaşırtma hareketine giriştiler. Yunanlıların bu hareketine karşılık 2. Tümen'le 4. Tümen'in 58. Alayı İnönü mevkiinde mevzilendi. Savaş 10 ocakta başladı. Birliklerimizin şiddetli karşı koyması karşısında düşman aynı günün gecesi geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece Yunanlılar ilk defa düzenli kuvvetlerimize karşı savaşmış ve yenilmiş oluyorlardı.

İkinci İnönü Savaşı: Yunan kuvvetleri 21 mart 1921'de Bursa ve Uşak'ın batısından Eskişehir ve Afyonkarahisar yönünde taarruza geçtiler. 26 mart akşamı İnönü cephesinin batı kanadıyle temasa geçtiler. Takviye alıp, 30 martta tarruza kalktılar. Birliklerimiz ise Ankara'dan aldıkları takviye ile sağ kanattan tarruza geçip, düşman taarruzunu kırdılar. Aynı gece düşman perişan bir şekilde geri çekilmek zorunda kaldı.

Bu zaferler Kurtuluş Savaşı'nın birer müjdecisi oldu.

İNSAN, yeryüzünde yaşayan canlıların en üstün nitelikleri olanıdır. İnsanın en büyük özelliği, zekâsıdır. İnsan, «düşünen hayvan», yani muhakeme kabiliyeti olan bir yaratıktır. Bu kabiliyeti sayesinde bitkilerden, hayvanlardan geniş ölçüde faydalanmış, çeşitli iklim şartlarına uymasını bilmiş, alet yapıp kullanmış, bu sayede de dünyanın hâkimi olmuştur. İnsanın manevî tarafına «ruh» denir. Dinler insan ruhunun ölümsüzlüğüne inanır.

İnsanlar da hayvanlar âlemine dahil edilir. Bu tasnifte insan, «omurgalılar» dandır. Ayrıca omurgalılar içinde «memeliler» sınıfına girer. Sıcak kanlıdır. Yavrusunu canlı olarak dünyaya getirir. Memeliler birçok takımlara ayrılır. Bunlardan biri olan «primatlar», memelilerin en üstün vasıflı olanlarını bir araya getirir. İnsan bu takımın «homonidae» familyasına girer. Homonidae, insana benzeyen anlamına gelir. İnsan bu familyanın «homo sapiens» cinsini meydana getirir. Akıllı adam anlamına gelen «homo sapiens» adı insana, 1735'te İsveçli bilgin Carlos Linnaues tarafından verilmiştir.

İnsan, başka hayvanların aksine uzun bir çocukluk devresi geçirir. Beyni başka hayvanların beyninden büyük ve ağırdır. Ön beyin fazla gelişmiştir. Arka ayakları üzerinde yürümesi, kolunu dilediği gibi kullanmasına imkân vermiştir. Görme duygusu diğer hayvanlar kadar gelişmiştir. Koku alma duygusu ise zayıftır. Buna rağmen bütün diğer hayvanlardan daha kolayca tabiata intibak edebilir.

Bilginlere göre insan, yeryüzündeki canlıların en yenilerinden biridir. İlk insan tipi olan Cava adamının 1 milyon yıl önce yaşadığı tahmin edilmektedir. Yapılan kazılarda eski insan tipine ait üç çeşit fosil bulunmuştur. Bunlar Pekin Adamı, Piltdown Adamı ve Cava Adamı'dır. Pekin ve

İnönü, Millî Mücadele yıllarında

Cro - magnon Adamı'nın mağara duvarına yaptığı bir geyik resmi

Mağaralarda yaşayan ilk insanlar

Cava adamlarının gelişmesi sonunda Neandertal Adamı meydana gelmiştir. Buna «Mağara Adamı» da denir. Onun da geliş-

35.000 yıl öncesinin insanları mağaralarda yaşardı.

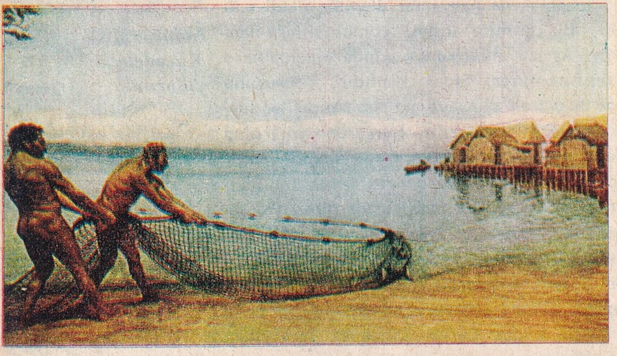

Göller üzerinde kurulu evler, insanları yırtıcı hayvanlardan koruyordu.

mesiyle Cro-magnon Adamı meydana gelmiştir ki, bugünkü insanın ilk örneği budur.

İlk insanlar hiç bir şey giymiyorlardı. Hiç bir aletleri yoktu. Zamanla taşlardan aletler yapmaya başladılar. Geçirdikleri denemelerle daha düzgün aletler geliştirdiler. Bakırın keşfi insanlığın en büyük zaferlerinden biri oldu. Sonra tunç yapmasını öğrendiler. Demirden faydalanmaya başladılar. Demir çağından beri ise insanlık devamlı ilerleme halindedir.

İnsan vücudu, insanın yapısına denir. İnsan vücudunun ana yapısı hücredir. Döllenmiş yumurta ana rahminde çoğalarak dokuları, dokular da organları meydana getirir. Fizyolojik olarak aynı işle vazifeli organların bütününden sistemler ortaya çıkar. Vücudumuzdaki sistemler şunlardır: 1) Hareket Sistemi, 2) Dolaşım Sistemi, 3) Sindirim Sistemi, 4) Solunum Sistemi, 5) Uro-genital (idrar yolları ve üretim) Sistemi, 6) Sinir Sistemi, 7) Duygu Organları, 8) İç Salgı Bezleri Organları.

Vücudun şeklini iskelet ve kaslar verir. Beyaz, sert ve dayanıklı bir dokudan meydana gelen kemikler, oynayan ve oynamayan eklemlerle birbirine birleşmiştir. Ergin bir insanda 206 kemik vardır. Omurga, yukarıdan aşağıya ortadadır ve iskeletin eksenini meydana getirir. Omurganın yukarı ucunda baş vardır. Omurganın yanlarına tutunan kaburga kemikleri önünde göğüs kemiği ile birleşerek göğüs boşluğunu meydana getirir. Kollar ve köprücük kemikleri ile omurganın üst kısmına, bacaklar da leğen ve kalça kemikleri ile alt kısmına tutunmuşlardır. Kaslar, iskeleti yapan kemiklerin çevresinde toplanarak onları hareket ettirir. İnsan vücudunda 501 tane çizgili kas sayılabilir. Organlar, kafatası, göğüsle karın boşluğu içine yerleşmiştir. Başta merkez ve sinir sisteminin en önemli organı beyin, duyu organları (Yani: Görme, işitme, koku alma, tad alma), solunum sisteminin başlangıcı olan burun ve sindirim sisteminin ilk organı olan ağız bulunur.

Göğüs boşluğunda akciğerler, kalp, yemek borusu, karın boşluğunda ise karaciğer, mide, dalak, pankreas, böbrekler, bağırsaklar, idrar kesesi ve üretim organları yer alır.

İnsan vücudu su, organik ve inorganik maddelerden meydana gelmiştir. Vücut ağırlığının en büyük kısmı, sudan ibarettir.

İnorganik maddeler her hücre ve dokuda vardır. Bunların bir kısmı erimiş tuzlar halinde, bir kısmı da kemiklerin yapısında bulunur. İnorganik maddeler organik maddelerin aksine yanmadıklarından, enerji veremzeler. Fakat hayat için gereklidirler. İnorganik maddeler şunlardır: Hidrojen, sodyum, potasyum, kalsiyum, magnezyum, demir, manganez, bakır, çinko, klor, iyot, oksijen, kükürt, azot, fosfor, karbon.

Organik cisimler vücudumuzun % 30 - 40'ını teşkil eder. Bunun en büyük kısmı, proteinlerdir. Proteinler, organik maddelerin % 90'ı, karbonhidratlar (şekerli maddeler) ise ancak % 1'i kadardır. Karbonhidratların yanma olayında büyük yeri vardır.

Organik maddelerin üçüncüsü de yağlardır. Yağlar fazla beslenmede çoğalan, açlıkta azalan bir yedek depo gibidir. Vücutta cereyan eden hayat olayları şöyle özetlenebilir:

1 - Metabolizma, 2 - Üretim, 3 - Kalıtım, 4 - Hareket, 5 - Duyular, 6 - Uyku, 7 - Büyüme, 8 - Yenileme (rejenerasyon), 9 - İhtiyarlama ve ölüm.

Organizma doğuştan başlayarak belirli bir çağa kadar hücrelerin çoğalması ve

hücrelerarası maddelerin artmasıyla büyür. Büyüme vücut ağırlığının artması ve boy uzamasıyle belli olur. Yaş ilerledikçe büyüme hızı azalır. Vücudun su oranı azalır, yağ ve protein oranı çoğalır. Meselâ yeni doğmuş bir bebekte su miktarı vücudun % 77'si iken, erginde % 58 - 69 kadardır. Büyümede alınan besinin önemi çoktur. Ayrıca hormonlar ve vitaminlerin bu bakımdan büyük rolleri vardır. Çocuk doğduğu zaman ortalama 50 santim boyundadır. Birinci yaşta 20, ikinci yaşta 10 santim kadar bir boy uzaması olur. 6 yaşına kadar uzama hızla gider. 6 - 12 yaşları arasında biraz yavaşladıktan sonra, 12 yaşında tekrar hızlanır. 17'de yavaşlamaya başlar. 25 yaşında kesin halini alır. 50 yaşına kadar sabit kalan boy, yaşlılıkta bir miktar kısalır.

Çocuk ortalama 3 - 3,5 kilo olarak dünyaya gelir. Normal beslenme ile ağırlık beşinci ayda 2, birinci yaş sonunda üç mislini bulur.

Yenileme (rejenerasyon), tazeleşme, sürme demektir. Canlı varlıklar, kaybolan parçalarını yerine getirebilirler. İnsanda yenileme kabiliyeti dokulara göre değişir. Kan tazelenmeye çok elverişlidir. Kan kayıplarından sonra kan suyu, akyuvarlar ve alyuvarlar yeniden yapılır. Mukozlar da tazelenebilir. Kaslarda kayıp azsa, tazelenebilir. Çoksa, bağ dokusunda yara izi kalır. Sinir kesilecek olursa, sinir hücresinden ayrı kalan kısım değişime uğrar. Beyin dokusu yenileşmeye hiç elverişli değildir.

Belirli bir çağdan sonra organlarda düşkünlük başlar. Madde ve enerji alışverişi yetmez olur. Bu hale ihtiyarlama deriz. Dokularda bozulma, kansızlık, ak ve alyuvarlarda direncin azalması, yağ metabolizmasında bozukluklar, kemiklerde değişmeler sonucu boyun kısalması, kalpte büyüme, damar esnekliğinin azalması, karaciğerin ufalması, mukozların incelmesi, beyin dokusunda değişmeler, omurilikte bozukluklar v.b. haller başlar. İnsandan insana, ihtiyarlık yaşı çok fark gösterir. Yukarıda belirtilen değişmeler en sonunda ölümü meydana getirir. Hayatî organların, bilhassa beyinin iflâsı, ölümle sonuçlanır.

İNSAN HAKLARI, devletin kudret ve kuvveti karşısında uyruk, yaş ve cinsiyet farkı yapmaksızın, her insanın insan olmak haysiyetine sahip olması gereken hakların hepsine birden denir. Nazariye şeklinde çok eski bir geçmişi vardır. Bu fikir önce İngiltere'de doğmuştur. «Hürriyetlerin Büyük Beratı» (Magna Charta Libertatum) denilen belgeyi İngiltere Kralı John, 1215'te halkına vermek zorunda bırakılmıştı. 17. yüzyılda bu cereyan diğer ülkelere de yayıldı. Amerikalıların İngilizlere karşı ilân ettikleri «Bağımsızlık Beyannamesi», 1789'da Fransız İhtilâli'nde yayınlanan «İnsan Hakları Beyannamesi» de aynı tip şeylerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise insanlara klasik hak ve hürriyetlerinin yanı sıra bazı sosyal ve iktisadî hak ve hürriyetler de tanınmıştır. Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill tarafından yazılıp ilân edilen «Atlantik Beyannamesi» de insan haklarının genişletilmiş bir şekilde ifadesi oldu. En sonunda böyle bir beyanname Birleşmiş Milletler Teşkilâtı çerçevesi içinde hazırlandı. 10 aralık 1948'de yürürlüğe girdi. Böylece demokratik ülkelerde her yıl, 10 aralık günü İnsan Hakları Günü olarak kutlanır oldu.

İNSÜLİN, pankreas bezesinde bulunan ve şeker hastalığına karşı kullanılan bir hormondur. Şeker hastası, içinde şeker bulunmayan veya pek az bulunan bir yemek düzeniyle tedaviye tabi tutulur da bundan netice alınamazsa, veya hasta düzene riayet etmezse, insülin tedavisine başlanır. Bazı hallerde pehrizle beraber insülin de verilir. İnsülin hastaya belirli dozlarda enjeksiyonla yapılır.

İNTELLİGENCE SERVİCE (Bak. CASUSLUK).

İNTİHAR, bir kimsenin isteyerek, bile bile kendini öldürmesine denir. Bunun sebeplerinin başında insanın hayata karşı

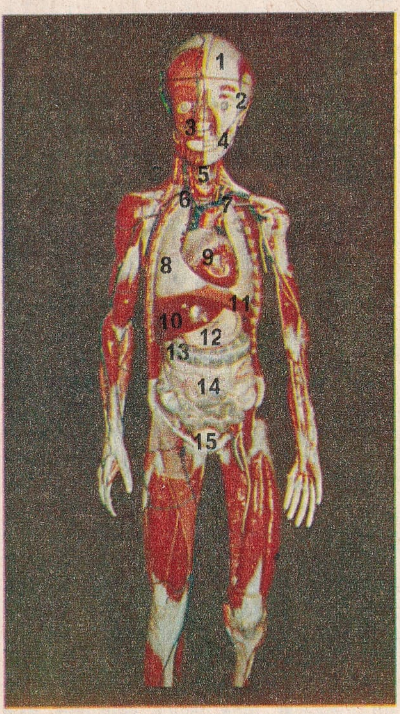

İNSAN VÜCUDUNDAKİ İÇ ORGANLARIN ÖNDEN GÖRÜNÜŞÜ:

1 - Kafatası
2 - Göz yuvarlağı
3 - Üst çene
4 - Alt çene
5 - Gırtlak
6 - Toplardamarlar
7 - Atardamarlar
8 - Akciğer
9 - Kalp
10 - Karaciğer
11 - Diyafram
12 - Mide
13 - Kalın barsak
14 - İnce barsak
15 - Sidik torbası

İPEK BÖCEĞİ:

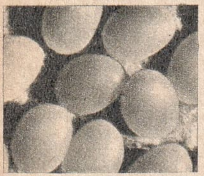

İpek böceği yumurtaları

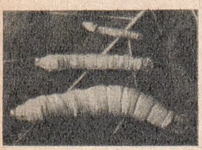

Yumurtalardan çıkan kurtçuklar

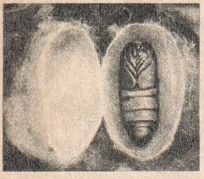

Kozanın kesiti

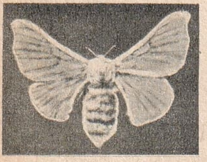

Ergin ipek böceği

hayal kırıklığından doğan bir küskünlük duyması, aşkta başarısızlığa uğraması, sevdiğinin kendisini bırakması, pişmanlık ve suçluluk duygusu, acı çekmekten kaçınma gibi ruh halleri gelir.

Bazı toplumlarda intihar, gelenek halinde yerleşmiştir. Japonlardaki «harakiri» (bıçakla karın deşmek) âdeti gibi. Bazen de bir toplumda kendini öldürmek zaman zaman salgın halini alır.

Dinlerin çıkışı ve yerleşmesiyle birçok toplumlarda intiharın günah olduğu inancı da yayılmaya başlamıştır. Çünkü belli başlı dinlerin çoğu intiharın ahlâka aykırı olduğunu söyler.

İONLAR (Bak: İYONYA).

İOWA, Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Nüfusu: 2.809.000, yüzölçümü: 145.415 km.^{2}'dir. Amerika'nın kuzeybatı devletleri arasında sayılır. Yüksekliği hiç bir yerde 500 metreyi aşmayan bir ova halindedir. Doğudaki Mississippi nehri, ülkenin İllinois ve Wisconsin ile sınırını çizer. Tipik bitki örtüsü, uçsuz bucaksız çayırlardır. Kışın ısı ortalaması —2°, yazınki ise +25°'dir. En çok yulaf, mısır, çavdar ekilir. Sığır, domuz, at beslenir. Kömür yatakları çok zengindir. Sanayi çok gelişmiştir. 1846 tarihinde A.B.D'ne katılmıştır. Başkenti Des Moines (208.982) den sonra başlıca şehirleri Davenport, Sioux City, Cedar Rapids'tir.

İP ve İPLİK, kendirden, kenevirden ve benzerlerinden, naylondan ve orlondan bükülmüş ince tellerin bir arada bükülmesiyle meydana gelen uzun maddeye denir. Bunun incesine «sicim» veya «kınnap», daha kalıncasına «urgan», en kalınına da «halat» denir. İplik ise pamuk, keten, ipek, yün gibi maddelerden meydana getirilen ince bir teldir. Buna, «tire» de denir. Bez, kumaş dokumaya, bunları dikmeye yarar. 19. yüzyıla kadar iplik, ibrişim, kınnap, ip, sicim, urgan, halat gibi çeşitli kalınlıklardaki teller, gerek yün, tiftik, ipek, deve tüyü gibi hayvansal tellerden, gerekse keten, kenevir, jüt, pamuk, alfa gibi bitkisel tellerden yapılırdı. Sanayinin gelişmesiyle bu maddeler iplikhanelerde, ip ve halat fabrikalarındaki makinelerde yapılmaya başlanmıştır. Bugün bütün tel çeşitleri iplik ve ip haline getirilmesi için fabrikalardan cinslerine göre türlü işlemlerden geçirilmektedir. Ham maddelerden yün, tiftik, pamuk, keten, ipek, naylon gibi telleri ince olanlar iplik yapımı için, kenevir, jüt, Çin keneviri gibi teller, kaba olanlar da sicim, ip, halat yapmaya yarar. Sicim, ip, urgan gibi kalın maddeler iplik haline getirilmiş ince tellerin bir araya getirilip, üçleme, dörtleme yoluyla istenilen kalınlığa göre bükülmesiyle elde edilir. Halat en çok denizcilik ve gemicilikte, urganla ip, yapılardaki makaralarda, sicimle kınnap da günlük ihtiyaçlarda kullanılır.

İPEK ve İPEKÇİLİK, çok eski çağlardan beri insanların giyiminde büyük payı olan bir madde ve bunun işlemesine dayanan bir endüstridir. İpek, ipek böceğinin kozasından çıkarılır. İnce, parlak bir teldir. Koza özel araçlarla iplikleri açılarak ipek yumakları haline getirilir. Büküm denilen bir işlemle daha dayanıklı ipek ipliği haline konulur. Bu ipliklerle dokunan kumaşlara da ipekli denir. İpek, tarihte ilk önce Uzak-Doğu'da bulunmuştur. Hotan adındaki Türk şehri, ilk ipekli kumaşların yapıldığı yer olarak kabul edilmektedir. İpekçilik daha sonra Şantung'dan batıya doğru yayılmış, iki din adamı ile Bizans'a gelmiştir. Anadolu'da ipekçilik 14. yüzyılın sonlarında başlamış, 15. yüzyılda yerleşmiş, 16. yüzyıldan sonra da en yüksek derecesine ulaşmıştır. Dokumacılığın bunda büyük etkisi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda Bursa, bu faaliyetin beşiği sayılmıştır.

İpekçilik, koza yetiştirme, kozalardan iplik çekme, böcekçilik ve dokumacılık safhalarından meydana gelir. Yurdumuzda ilk ipek fabrikası 1838'de açılmıştır. O sıralarda Türk ipeklileri dünyaya ün salmıştır. 1951'den sonra ipekçilikte bir gerileme olmuş ve sunî ipekçilik gelişmeye başlamıştır.

Sunî ipek:, kimyasal yollardan yapılan bir iplik çeşididir. Bu iplikler için ham madde olarak kavak, köknar gibi ağaçların selülozları kullanılır. Selüloz önce levha haline getirilip, birkaç gün belirli bir sıcaklığı ve rutubeti olan odalarda kurutulur. Sonra bu levhalar makinelere konarak iki saat kadar didik didik edilir. Üçüncü iş olarak bu didiklenmiş selüloz parçaları saç kaplarda birkaç gün bekletildikten sonra kükürtleme makinelerinde, 100 kilosuna 33 kilo karbon sülfür karıştırılarak, belirli bir sıcaklıkta 2,5 saat kadar bırakılır. Beyaz olan selüloz renklenmeye başlar. İstenilen renk elde edilince kükürtleme kesilir. Elde edilen madde temizlenir. Sonra da platin alaşımından yapılmış çok ince delikli gözlerden asitli bir banyo içine püskürtülür. Bu incecik gözlerden çıkan madde iplik haline gelmiş olur ve makaralara sarılır. Asit, tuz ve serbest kükürtten temizlenip, kurutularak piyasaya sürülür.

Bu sunî ipek yapma şekline «viskos metodu» denir. Bu çeşit ipek, tabiî ipek ka-

dar dayanıklı değildir. Bizde Gemlik Sunğipek Fabrikası'nda 1938'den beri yapılmaktadır.

İPEK BÖCEĞİ, bir çeşit kelebeğin tırtılıdır. Kanatları pullu böcekler sınıfındandır. Dut yaprağı ile beslenir. Yumurtlayan kelebek 3 - 4 gün sonra ölür. Baharda beyaz dut ağaçlarının yapraklarında ilk yapraklar görünmeye başlarken yetiştirici, yumurtaları sakladığı yerden çıkararak özel kuluçka makinelerine koyar. Yumurtalardan küçücük kurtçuklar çıkar. Bunların müthiş iştahı vardır. Durmadan taze dut yaprağı yerler. Çok çabuk büyükler. O kadar ki, büyüme boyunca dört defa deri değiştirirler. 5 hafta içinde 7,5 santimi bulurlar. İyice büyüyünce, kozasını yapacak hale gelir. Hücresine yerleştirilince, üst dudağındaki delikten iplik halinde zamk gibi bir su çıkararak kozasını yapmaya başlar. Önce dış kısmını yapar. Sonra kendi vücudunun etrafını sararak küçülür, kozanın içinde görünmez olur. Koza kendi haline bırakılırsa, 2 - 3 hafta içinde tırtıl kelebek haline gelir. Kozayı delerek çıkar. Yetiştirici buna imkân vermeden kozaları sıcak suya atar veya kızgın buhara tutarak, tırtılı öldürür. Böylece ipek kozaları elde edilir. Bir kısmı ise yumurta yapmak üzere ayrılır.

İPHİGENİA, eski Yunan mitolojisinde Kral Agamemnon'un, Kraliçe Klytaimestra' dan olan kızıdır. Truva'yı fethe çıkan Agamemnon'un gemileri Aulis'te rüzgârsızlıktan hareketsiz kalınca, kendisine kızını tanrı Artemis'e kurban etmesi telkin edilir. Agamemnon buna uyarak kızını cellâta teslim eder. Bunun üzerine gemiler Aulis'ten ayrılıp, Truva'yı işgal ederler. Fakat dönüşte Kraliçe Klytaimestra, kızının intikamını almak için Agamemnon'u öldürür. İphigenia'nın ağabeysi Orestes de babasının öcünü almak için annesini öldürür.

Eski Yunan şairi Euripides, Fransız trajedi yazarı Racine, Alman şairi Goethe birer, «İphigenia» trajedisi yazmışlardır.

İPSALA, Marmara Bölgesinde, Edirne iline bağlı 28.684 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.544 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 753 km.²'dir.

İlçe topraklarının büyük kısmını Meriç ve Ergene ovaları ile, yükseklikleri 300 metreyi aşmayan tepeler meydana getirir. Meriç ovası, çoğunlukla Meriç'in taşmasından meydana gelen bataklıklardır. İlçede iklim bakımından yazla kış, geceyle gündüz arasında büyük farklar vardır. Yağışlar kış ve kışa doğrudur. Doğal bitki örtüsü fakirdir. Çeşitli tahıl ürünleri, bilhassa çeltik yetiştirilir. Meşhur kulaklı pirinçleri burada çıkar. İpsala kasabası dik kenarlı kumluk tepelerin eteğinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 300 metredir.

İRAN, Asya'da yurdumuzun doğu komşusu olan bir devlettir. Kuzeyinde Sovyetler Birliği, doğusunda Afganistan ve Pakistan, güneyinde Umman Denizi, Basra Körfezi, batısında da Irak ve Türkiye vardır. Nüfusu: 25.780.000, yüzölçümü: 1.621.866 km.²'dir. İdare şekli: Meşrutî imparatorluk; başkenti: Tahran (2.488.583); dili: Farsça; dini: İslâm; parası: Rial'dir.

İran bir yüksek dağlar ve yaylalar ülkesidir. Toprakları genel olarak kuraktır. (V) biçimindeki dağlar kuzey ve güneyden İran'ı çevreleyerek ülkenin kuzeybatısında birleşirler. Kuzeydeki zincir üzerinde en yüksek nokta Elburz dağlarındaki 5.670 metre olan Demavend tepesidir. Elburz'ların güneyinde Ermenistan yaylası vardır. Bu yaylanın kuzey kesimine Azerbaycan, güneyine Kürdistan denir. Irak sınırından başlayan Zagros zinciri Orta İran'ı Basra Körfezinden ayırır. Merkez dağları bunun yanı sıra uzanır. Bu dağların ortasındaki V'nin tamamı çöldür. İran'ın tek ovası, Basra Körfezinin kuzeyindedir. Önemli bir ırmak yoktur. Dicle ve Fırat'ın birleşmesinden meydana gelen Şattülarap'ın bir kısmını İran - Irak sınırını çizer. En büyük gölü Urmiye'dir. Kuzey sınırının büyük bir kısmını Hazar Denizi meydana getirir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. En çok yağmur alan yerleri, Elburz'ların kuzey kesimleridir.

Ülkede 3 milyondan fazla göçebe kabile halkı yaşar. Geri kalan halkın önemli bir kısmı çiftçilikle geçinir Şehirlerde ise halk bizdeki gibi bir hayat sürer. 1928'den beri kıyafet batılılaşmıştır. Son yıllarda İran şu on eyalete ayrılmıştır: Horasan, Ker-

İranlı bir tip ve İran haritası

man, Isfahan, Tahran, Geylan, Doğu Azerbaycan, Batı Azerbaycan, Kermanşah, Kuziztan ve Fars. Başlıca şehirleri ise baş-

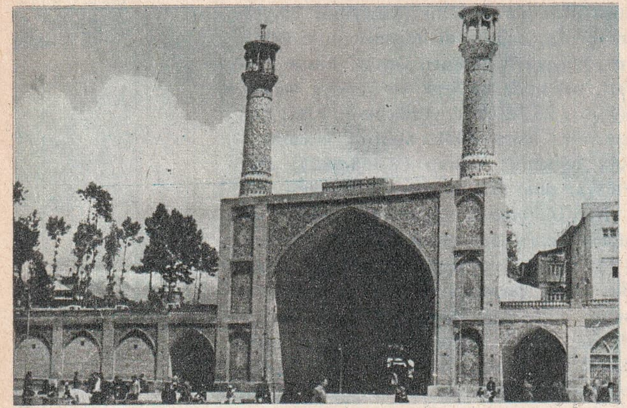

İran'ın başkenti Tahran'da Mescid-i Şah Camisi

kent Tahran'dan başka Tebriz: (289.996), Isfahan: (254.708), Abadan: (246.600), Meşhed: (241.989) ve Şiraz (169.100) dır.

Petrol, İran'ın en büyük tabiî zenginliğidir. Kuzistan'dan elde edilen petrol, borularla Abadan tasfiyehanesine gönderilir. İşlendikten sonra buradan Basra Körfezi vasıtasıyle gemilerle dünyaya sevk edilir. Ziraat ürünleri olarak en çok buğday, arpa, pirinç, darı, mısır, hurma yetiştirilir. Hayvancılık önemlidir. Mamul mallar ithal edilir.

Bu bölgeye Milâttan binlerce yıl önce iki kavim yerleşmişti. Bunlardan Medler kuzeyde, Persler de güneyde yaşıyordu. İran halkı bu iki kavmin karışmasından doğmuştur. Sonradan Türkler, Araplar ve Moğollar'la da karışmışlardır. Elâmlar, Medler, Persler, Partlar, Sasanîler sırayla İran'da kuvvetli devletler kurdular. Pers İmparatoru Darius (Dârâ) zamanında imparatorluğun sınırı Kuzey Hindistan'dan, kuzey Yunanistan'a kadar uzanıyordu. Darius'un M.Ö. 486'da ölümü üzerine Yunanlılar, Marathon'da Persler'i yendiler. Bundan sonra Persler bir daha toparlanamadılar. Ülke Makedonya hâkimiyetine geçti. Müslüman - Arap fethinden sonra birçok mahallî devletlere ayrıldı. Moğol İlhanlılar'dan sonra Celâyirliler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevîler iktidara geldi. Onları Afganlar, Avşarlar, Zerdler, Kaçarlar takip etti. 19. yüzyılda İran üzerinde İngiliz ve Rus baskısı arttı. 1908'de petrolün keşfi, ülkenin önemini daha da artırdı.

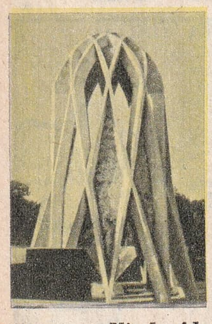

Nişabur'da Ömer Hayyam'ın türbesi

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir jandarma onbaşısı olan Rıza Han Pehlevî iktidarı ele aldı. Birçok reformlar yaptı. İkinci Dünya Savaşı'nda İran, İngiliz ve Rus işgaline uğradı. Şah tahttan indirilerek yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevî geçirildi. Savaştan sonra Müttefikler İran'ı terk ettiler. Bugün İran meşrutî imparatorlukla idare edilmektedir. Devletin başında Rıza Han Pehlevî'nin oğlu Muhammed Rıza Pehlevî bulunmaktadır.

İran'da Pehlevîler zamanında eğitimde önemli reformlar yapıldı. Buna rağmen bugün de okuma - yazma bilmeyenlerin oranı yine çok yüksektir. Farsça yüzyıllar boyunca çeşitli değişiklikler geçirmiştir. İstilâlar İran edebiyatının zamanımıza kadar gelmesini önlemiştir. Firdevsî, Enverî, Hakanî, Sadî ve Ömer Hayyam başlıca şairleridir. 14. yüzyılda da Hâfız ve İbni Yemin ün salmışlardır. İslâmiyetten önce mevcut resim sanatı, daha sonra yerini minyatürcülüğe terk etmiştir. Mimarlık alanındaki eserlerin en önemlileri camilerdir. Bu yapılarda süslemeye büyük önem verilmiştir. İran mimarlığında başlangıçta Selçuklu sanatının etkisi hâkim olmuşsa da sonraları İranlılar yavaş yavaş bu etkiden kurtulmuşlar, 16 - 17. yüzyıllarda kendi özelliklerini belirten mimarlık eserleri meydana getirmişlerdir.

İRİDYUM, gümüş gibi parlak, kolay kırılabilen bir metaldir. Tabiatta platin ve osmiyum metalleriyle alaşım halinde bulunur. Simgesi: Ir, atom sayısı: 77, atom ağırlığı: 193,1, yoğunluğu: 22,4, ergime noktası: 2.350°'dir. Çok çert kristal yapısı vardır. Yüksek derecede sıcaklıkta eridiği için bazı ölçü aletlerinde kullanılır. Metal halinde altın dolmakalem uçlarına katılır. Platine sertlik verir.

İRLANDA, Britanya adalarının en batısındaki adadır. Kuzeyi Atlas Okyanusu, kuzeydoğusu kuzey kanalı, doğusu İrlanda de-

İrlanda

nizi, güneyi ve batısı da Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Yüzölçümü 83.846 km.², nüfusu 4.290.000'dir.

Ada genel olarak ovalıktır, ancak güneybatıdaki Carrantuchill tepesi 1.000 metreyi geçer. İrili-ufaklı pek çok göl vardır. Yağışı bol, batı Avrupa deniz iklimi hüküm sürer.

İrlanda, dışarıya göçler yüzünden nüfusu gittikçe azalan nadir ülkelerdendir. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir. En çok patates, arpa ve buğday yetiştirilir. Hayvancılık çok ilerlemiştir. Yünlü ve keten dokuma, maden sanayii ve gemi inşaatı çok ileridir.

İrlanda adasında iki ayrı devlet vardır: Kuzey kesimindeki Kuzey İrlanda 13.564 km.² yüzölçümlü, 1.435.000 nüfuslu İngiltere'ye bağlı bir devlettir. Başkenti 414.000 nüfuslu Belfast'tır. Adanın güney kesiminde ise, İrlanda dilinde adı «Eire» olan İrlanda Cumhuriyeti bulunur.

İRLANDA CUMHURİYETİ, İrlanda adasının güneyinde bir devlettir. Kuzeyinde Atlas Okyanusu ve Kuzey İrlanda, doğusunda İrlanda denizi, güneyinde ve batısında Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Nüfusu: 2.881.000, yüzölçümü: 170.170 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Dublin (568.271); dili: Keltçe ve İngilizce; dini: Katolik % 95 ve Protestan % 5; parası: İrlanda lirasıdır.

Keltlerin oturduğu İrlanda, 5. yüzyılda Hıristiyan olmuştur. 12. yüzyılda başlayan İngiliz hâkimiyeti, çetin mukavemet karşısında ancak 17. yüzyılda tamamlanabilmiştir. 19. yüzyılda bağımsızlık mücadelesi devam etmiş, 1921'de bağımsızlığına kavuşmuş, 1949'da da İngiltere'den ayrılmıştır. Başlıca şehirleri Dublin'den başka: Cork (77.980) ve Limerick (50.786) dır. Ülkede İngiliz düşmanlığı hâlâ devam etmektedir. Memleket dışında İngiltere ve Amerika'da pek çok İrlandalı vardır.

İrlanda her türlü ihtiyacını memleketinden elde eder. Tarım, halkın başlıca uğraştığı alandır. En çok buğday, yulaf, patates ve şeker pancarı ekilir. Hayvancılık da önemlidir. İhraç ettiği maddelerin başında içki, tütün, kereste, et, mensucat gelir.

İrlanda'da okuma-yazma bilmeyenler çok azdır. 4 üniversitesi vardır. M.S. 600 yılına kadar İrlanda edebiyatında efsaneler görülür. Daha sonra yazılı edebiyat başlamıştır. İrlandalı şairler lirik şiirler yazmışlardır. Elizabeth I çağında Oliver Goldsmith, Maria Edgeworth gibi yazarlar İngilizceyi tercih etmişlerdir. 19. yüzyılda İngilizce bir İrlanda edebiyatı kurma teşebbüsü yapılmıştır. En şöhretli İrlandalı yazarlar, Oscar Wilde, Bernard Shaw, James Stephens ve Sean O'Casey'dir.

İRSİYET (Bak: KALITIM).

İrlanda'nın başkenti Dublin'den bir görünüş

İRWİNG, Washington (1783-1859), Amerikan tarihçisi, makale ve hikâye yazarıdır. Amerika dışında ün yapan ilk Amerikan yazarı olarak tanınır. New York'ta doğdu. Küçük yaşta okumaya merak saldı. 16 yaşına kadar okula gitti. Fransa, İngiltere ve İtalya'yı karış karış dolaştı. Amerika'ya döndükten sonra nişanlısı Mathilda Hoffmann'ı kaybetti. Ölünceye kadar da nişanlısının yasını tuttu. 1820'de «Sketch Book» adlı ünlü eserini yazdı. Amerikan folkloruyle yakından ilgilenmiştir.

W. Irving

İSA, Hıristiyanlığın kurucusudur, Hıristiyanlarca Tanrı'nın oğlu olduğuna inanılır. Müslümanlıkta da peygamberliği kabul edilmiştir. İsa'nın doğum yılı tespit edilirken bir yanlışlık yapıldığından M.Ö. 4 veya 6. yılda doğmuş olduğu tahmin edilmektedir. Filistin'de, Betlehem şehrinde dünyaya geldi. Annesi Meryem, Jozef (Yusuf) adlı bir marangozla nişanlıyken, Cebrail ona bir çocuğunun dünyaya geleceğini haber vermiş, bu çocuğun Tanrı oğlu olduğunu bildirmişti. İsa bir ahırda dünyaya geldi. 25 aralık günü doğduğu kabul edilir. «Noel» adı verilen o gün bütün Hıristiyan âleminde kutlanır. Musevî'ler'in başı Herod bu doğumdan çekinmiş, çocuğun öldürülmesini emretmişti. Bunun üzerine Yusuf, Meryem'le İsa'yı alarak Mısır'a kaçtı. İsa 30 yaşına basınca, hayatında önemli bir değişiklik oldu, insanüstü bir kudreti olduğunu anladı. Kendi yurduna dönüp, fikirlerini anlatmaya başladı. Diyar diyar dolaştı. Bir pazar günü Kudüs'e geldi. Perşembe gecesi ilk defa kendisine inanan arkadaşlarıyle yemek yedi. Buna «Son Yemek» denir. Aynı gece tevkif edildi. Taraftarlarından Judas, para mukabilinde kendisini ele vermişti. Judas sonra-

Hz. İsa

dan pişmanlık duydu ve kendisini bir ağaca astı. İsa mahkemede yargıçların «Sen Allah'ın oğlu musun» sorusuna, «Evet» cevabını verince, çarmıha gerilerek öldürüldü. Sonra göğe uçtuğuna inanılır.

İsa'nın havarîlerinden Petrus, Yohanna, Mattâ ve Toma, birer İncil yazmışlardır.

İSA ÇELEBİ (? -1405), Yıldırım Bayezit'in oğullarından biridir. Babasının Timur'a esir düşüp ölmesinden sonra o da taht kavgasına karıştı. 1405'te kardeşi Çelebi Mehmet'in eline geçti ve öldürüldü.

İsabella

İSABELLA (1451 - 1504), İspanya tarihinde, dünyadaki coğrafya keşiflerinde büyük payı olan bir kraliçedir. Zeki, çalışkan bir kadındı. Devlet işlerini kocası Ferdinand V. ile birlikte yürütürdü. Amerika kıtasını keşfeden Kristof Kolomb yolculuğa çıkmadan önce Ferdinand'dan yardım isteyince, Kral bu teklifi reddetmişti. İsabella ise fikri beğenmiş, yardım vaat etmişti. Bazı tarihçilere göre seyahat masraflarını karşılamak için elmaslarını bile satmıştır.

İSFENDİYAR DAĞLARI, Karadeniz Bölgesinde, Sinop'un güneyinde, Kızılırmak ve Filyos vâdileri arasında kalan dağlardır. Küre dağları da denir. Başlıca noktaları Çengel dağı (1.605 metre), Yaralıgöz dağı (1.985 metre) dir. Orman bakımından zengindir.

İSFENDİYAROĞULLARI (Bak: CANDAROĞULLARI).

İSHAK ÇELEBİ (? - 1536), bir Türk şairi ve bilginidir. Üsküp'te doğdu. Medreseye girdi. İlmiye mesleğini seçti. Müderris oldu. Şam kadılığına getirildi. Ertesi yıl Şam'da öldü. Yavuz ve Kanunî'nin yakın adamlarındandı. Şakacılığı ile tanınmıştı. Hiç evlenmedi. Yavuz çağını anlatan küçük bir tarihi ile Divanı vardır. Eserleri basılmamıştır.

İSHAK KUŞU, bir baykuş çeşididir. Bataklık baykuşu da denir. Göçücü ve gezgindir. Tüyleri pas sarısı rengindedir. Fare ve diğer memelilerle, bulamadığı zaman kuş, kurbağa, böcek ve diğer hayvanlarla beslenir.

İSHAK PEYGAMBER, Kur'an ve Tevrat'ta adı geçen bir peygamberdir. Hz. İbrahim ile Sârâ'nın oğludur. İslâm kaynaklarına göre, Aşure gecesi doğmuştur. Kutsal hikâyelere göre Hz. İbrahim 120, Sârâ da 90 yaşında iken çocukları olacağını öğrenmişler, İbrahim de çocuğunu Tanrı'ya adamıştır. Fakat oğlu olduktan sonra bu adağını unutmuştur. İshak 7 yaşına gelince rüyasında adağı kendisine hatırlatılmış, o da İshak'ı keseceği sırada gökten kurban edilmek üzere bir koç inmiştir. Hz. İbrahim'in öteki eşinden de İsmail adında bir oğlu vardı. Hz. İsmail Arapların, Hz. İshak da Yahudilerin dedesi olmuştur.

İSHAL (**Sürgün**), bağırsaklardan dışarı atılan dışkının sulu olması, sıkıntılı bir halde sık sık dışarı çıkmak zorunda bırakacak derecede çoğalması halidir. İnce veya kalın bağırsaklardaki bozukluklardan ileri gelir. Tifo, paratifo, kolera, dizanteri, besin zehirlenmeleri, üremi, safra ve bağırsak iç zarındaki iltihaplanmalar da ishale yol açabilir. İshalin tedavisi, sebebine göre değişir. Vücudun susuz kalmasına sebep olduğu için, gerekirse hastaya fizyolojik tuzlu su, glikoz serumu şırınga edilir.

İSİLİK, sıcaktan ve çok terlemekten dolayı vücutta meydana gelen ufak ve pembe kabartılardır. Bilhassa bebeklerde görülebilir. Temiz tutmak ve sık sık talk pudrası ekilmek suretiyle önlenebilir. İhmal ve pislik, kabartıların açılarak yara haline gelmesine sebep olabilir.

İSİS, eski Mısırlılar'ın en büyük tanrıçasıdır. Tabiat ve üreme tanrısıyken, sonradan bütün tanrıçalar İsis'e benzetildi, hatta tanrılar tanrıçası sayıldı. Mısır mitolojisine göre Osiris'in hem kardeşi, hem de eşiydi. Resimlerde, heykellerde güzel bir kadın olarak canlandırıldı. Daha sonra eski Yunanlılar ve Romalılar da İsis'i mitolojilerine almışlardır.

İSKAMBİL:

Karo ası

Kupa papazı

Sinek kızı

Maça oğlanı

İSKAMBİL, bir yüzünde resim ve şekillerden meydana gelmiş işaretler bulunan ve çeşitli oyunlar oynamaya yarayan kartlardır. Avrupa'da ilk olarak Ortaçağ'da tanınmıştır. Daha önceki çağlarda Doğu ülkelerinde biliniyordu. O zamanlar elle yapıldığı için pahalıya mal olurdu. Baskının gelişmesinden sonra ucuzladı ve kâğıt oyunları halk arasında da yayıldı. İskambillerin 52 tanesi bir deste meydana getirir. Bir destede 13'er iskambillik 4 ayrı grup vardır. Bu gruplar üzerindeki şekillere göre karo (orya, lokum), kör (kupa), pik (maça) ve trefl (sinek, ispati) diye adlandırılır. Bir iskambil grubunda 10 tane, 1'den 10'a kadar üzerlerinde sayı bulunan, 3 tane de üzerlerinde resim bulunan iskambil vardır. Resimli iskambiller papaz (rua), kız (dam), oğlan (vale, bacak) dan meydana gelir. Sayılı iskambillerden 1 sayısını taşıyana as (bey) denir. Birçok oyunda en değerli kâğıt budur. Bir destede 52 iskambilden başka «Coker» adı verilen iki iskambil daha bulunur. Bunlardan ancak bazı oyunlarda faydalanılır. Bazı oyunlar bir veya iki, hatta dört deste ile oynandığı (Bezikte) gibi, bazı oyunlarda da destenin bazı kâğıtları oyuna sokulmaz.

İSKANDİL, suların derinliğini ölçmeye yarayan alettir. En basit iskandil, bir ipin ucuna bağlı kurşun ağırlıktan ibarettir. Bugün iskandil için ses ve radyo dalgalarından da faydalanılmaktadır.

İSKANDİNAVYA, genel olarak Kuzey Avrupa'da, İsveç'le Norveç'in bulunduğu yarımadaya denir. İskandinav ülkeleri dendiği zaman içine Danimarka ile İslanda da girer.

İskandinav kavimleri kan, dil ve tarih bakımından birbirleriyle yakından ilgilidir. Ataları Normanlar'la Vikingler'dir. Germenler gibi İskandinav kavimleri de Töton ırkındandır. Arazi, yüksekliği 2.500 metreyi geçmeyen dağlarla kaplıdır. Yarımadanın kıyıları ise denize dik inen fiyort adlı yamaçlarla doludur.

İSKELET, insan ve hayvan bedeninin kemik çatısına denir. Kemikler uzun, kısa ve yassı olamak üzere üç türlüdür. Kireçli bir dokudan yapılmış oldukları için serttir. Bu sebeple vücuttaki kaslara böylece destek olur. Çocuklukta kemikler daha yumuşak ve esnektirler. Yaş ilerledikçe, kemikler de büyür. Böylece çocuğun boyu uzar. İskeletteki kemikler birbirine eklemlerle bağlanmıştır.

İskeletteki kemikleri vucudun bölgelerine göre şu bölümlere ayırabiliriz:

Kafa Kemikleri: Hemen hepsi yassı 8 kemikten ibarettir. İçinde beyin gibi nazik bir organın bulunduğu kafatasını meydana getirirler.

Yüz Kemikleri: 14 yassı kemiktir. Hepsi yan yana gelerek birleşmiş, göz, kulak, burun, ağız boşluklarını çevrelemişlerdir.

Omurga: Enseden kuyruk sokumuna kadar halka biçimi 33 kemikten yapılmış, vücudun yapısını tutan bir ana direk gibidir. Üst üste dizilmiş, birbirlerine kaslarla tutturulmuştur. Halkaların ortasındaki boşluk içinde omur ilik vardır.

Göğüs Kemikleri: Göğüs boşluğunu kafes gibi çevreleyen ince, uzun kemiklerdir. Adlarına, «Kaburga kemikleri» denir. Her iki yanda 12'şerden 24 tanedir. Önde göğüs kemiği vardır.

Kol Kemikleri: Yukarıdan köprücük ve kürek kemikleri ile göğüs kemiklerine bağlanırlar. En ufak parmak kemiklerine kadar iki kolda 64 kemik vardır.

Bacak Kemikleri: Kalça kemikleri ile omurgaya bağlanırlar. Ayak parmaklarının ucuna kadar iki bacakta 62 kemik bulunur.

İskeletteki bütün kemiklerin sayısı 213 tanedir. Bu kemiklerin 86 tanesi sol yanımızda, 41 tanesi orta çizgide, diğer 86 tanesi de sağ yanımızda bulunmaktadır.

İSKENDER, Büyük (M.Ö. 356 - 323), Makedonya Kralı ve tarihin en ünlü komutanlarından biridir. Aldığı geniş ülkelerden dolayı «Büyük» lâkabıyle tanınmıştır. Babası Philip de usta bir komutandı. İskender 14 yaşında iken ünlü Yunan filozofu Aristoteles'ten ders almaya başladı. 20 yaşında Makedonya Kralı oldu. O sıralarda Thebes halkı ayaklanmıştı. İskender ordusuyle şehrin üzerine yürüyüp, her yanı yaktı, yıktı. Şehir halkını da köle olarak sattı. M.Ö. 334 yılında 35.000 kişilik ordusuyla İran'ı fethe çıktı. Granikos (bugünkü Kocaçay) nehrinde İran ordusunu yendi. İskenderun yakınlarındaki İssos vâdisinde Pers Kralı Darius (Dârâ) III'ün 66.000 kişilik ordusunu perişan etti. Kendisine 7 ay dayanan Tire şehrinin halkından 8.000 kişiyi kılıçtan geçirdi. 30.000'ini de köle olarak sattırdı. Fenike'yi de aldıktan sonra Mısır'a geçti. Nil ağzında İskenderiye adında yeni bir şehir kurdu. Darius'un yeniden kurduğu ordusu ile Ninova şehri yakınlarında, Arbela'da karşılaştı ve onu yendi. Savaştan sonra Babil'in iki şehri de İskender'e teslim oldu. Darius'un ölümü üzerine kendini Pers Kralı ilân etti.

İskender

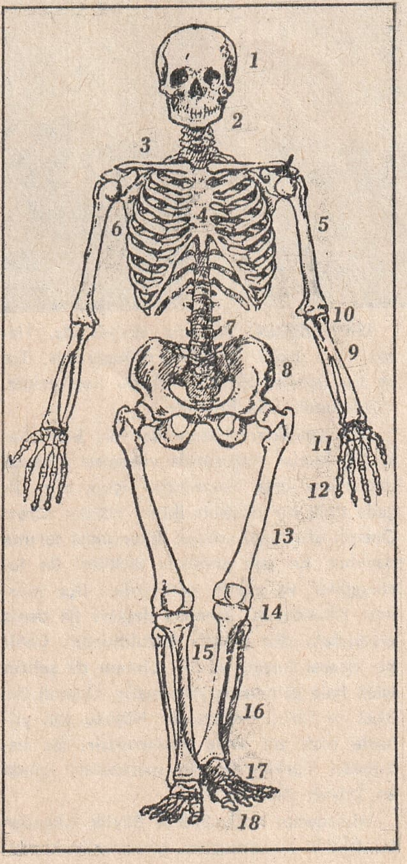

İSKELETTEKİ BAŞLICA KEMİKLER:

1 - Alın kemiği
2 - Çene kemiği
3 - Köprücük kemiği
4 - Göğüs kemiği
5 - Pazı kemiği
6 - Kaburgalar
7 - Belkemiği
8 - Leğen kemiği
9 - Ön kol kemiği
10 - Dirsek kemiği
11 - El tarağı
12 - Parmaklar
13 - Uyluk kemiği
14 - Diz kapağı
15 - Kaval kemiği
16 - Baldır kemiği
17 - Ayak tarağı
18 - Parmaklar

M.Ö. 329'da Sogdiana (Buhara)'yı aldı, M.Ö. 327'de Hint topraklarına ayak bastı.

İskender devrinde Makedonya'nın sınırları, Ege'den Hindistan'ın kuzeyine kadar uzanıyordu. Niyeti Asya ile Avrupa'yı birleştirip, bir tek ülke kurmaktı. Arabistan seferine hazırlanırken tehlikeli bir hastalığa yakalandı. Ölümünden sonra, ölüsü altın bir tabut içinde Mısır'a götürüldü. İskenderiye'ye gömüldü. Ölümünden sonra, kurduğu büyük imparatorluk da parçalandı.

İSKENDERİYE, Akdeniz kıyılarında, Mısır'ın en büyük liman şehridir. Nüfusu: 1.516.000'dir. Adını Büyük İskender'den almıştır. Tarihte de önemli bir yeri vardır. Dünyanın yedi harikasından biri olarak bilinen İskenderiye feneri, eskiden bu limanın ağzındaydı. 640'ta Araplara, 1250 de Memlûk Türkleri'ne, 1517'de Osmanlı İmparatorluğu'na geçmiştir. 19. yüzyıl başında Süveyş kanalının açılmasıyla, kaybettiği eski önemini yeniden kazanmıştır.

İskenderun'da Atatürk anıtı

İSKENDERUN, Akdeniz Bölgesinde, Hatay iline bağlı 118.793 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 69.382 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 956 km.²'dir.

İlçe toprakları batıda dar bir kıyı ovası ile, bunun doğusunda yükselen Amanos dağlarının orta kesimlerini içine alır. İlçede tipik bir Akdeniz iklimi hüküm sürer. Önemli akarsuyu yoktur. Ekonomisi tarıma dayanır. En çok endüstri bitkileri ile turunçgiller ve zeytin yetiştirilir. İlçe merkezi İskenderun, Amanos dağları ile deniz arasındaki düz alanda kurulmuştur. Canlı bir ticaret hayatı vardır. Limanı da şehrin işlek hale gelmesine yaramıştır. Önemli bir ithal ve ihraç merkezidir. Nüfusu son yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. Bu bakımdan Türkiye'de ilçe merkezleri içinde en büyük olanıdır.

İskenderun M.Ö. 333'te Büyük İskender tarafından kurulmuştur. İskender'in kurduğu diğer şehirlerden ayırt etmek için önce Alexandria Minor (Küçük İskenderiye) diye anılmıştır. Sırasıyle Selçuklular'a, Eyyubîler'e, Haçlı Seferleri sırasında Hıristiyanlar'a, Memlûkler'e geçmiş, 1515'te Osmanlı İmpaaratorluğu'na katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Antakya ile beraber Fransız himayesi altındaki Suriye'ye verilmişti. 1938'de tekrar anavatana katıldı.

İSKETE, kafeste de beslenebilen, serçe büyüklüğünde bir kuştur. Rengi kül rengi, mavi, sarı, siyah karışımıdır. Çok kavgacıdır. Bulduğu her böceği, kurtçuğu yer. Güney Amerika hariç, dünyanın her yerinde yaşar.

İSKİLİP, İç Anadolu Bölgesinde, Çorum iline bağlı 60.031 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.400 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.678 km.²'dir.

İlçe toprakları Kızılırmak nehri çevresindeki aluvyonlu ovaları ve Kös dağını kaplar. Yazlar orta derecede sıcak geçer. Kış ılıktır. En önemli akarsuyu, Kızılırmak'tır. Ekonomisinin temelini tarım teşkil eder. En çok tahıl ürünleri ekilir. Ayrıca meyvecilik yapılır. Az sayıda tiftik keçisi yetiştirilir. İskilip kasabası Çorum'dan 60 km. uzakta, denizden 740 metre yükseklikte kurulmuştur.

İSKİTLER, güneydoğu Avrupa ile Asya'nın batı kesiminde, Tuna ile Volga arasındaki bölgede M.Ö. 7. yüzyılda yaşamış bir kavimdir. Burada büyük bir medeniyet kurmuşlar, sonradan bu kavmin kurduğu impartorluk dağılmış, halkı başka ülkelere göçmüştür. İranlılar kendilerine, «Sakalar» derdi. İskit sanatı, Yunan sanatını da etkilemiştir. Göçlerle bu sanat bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Bu kavmin kadınları usta cenkçiydi. Halk göçebe ve çiftçi olmak üzere ikiye ayrılırdı. En makbul hayvan attı. Kesilen kurbanlar kazanlarda pişirilip, fakirlere dağıtılırdı. Şarap yapmayı da bilirlerdi.

İSKOÇYA, Büyük Britanya (İngiltere) Birleşik Krallığı'nı meydana getiren 6 devletten biridir. Kuzeyde Atlas Okyanusu, doğuda Kuzey Denizi, güneyde İngiltere, batıda yine Atlas Okyanusu ile çevirmiştir. Nüfusu: 5.210.000, yüzölçümü: 77.171 km.²'dir.

Ülke genel olarak dağlıktır. Kuzeyde Northern Highlands, ortada Grampian, güneyde Southern Highlands dağları vardır. En güneyde Cheviot dağları ile İngiltere'den ayrılır. En önemli akarsuyu, Tweed çayıdır. Ülkede, Batı Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yer yer küçük ormanlar vardır.

İskoçya'da Anglo-Sakson kavimlerinden İskoçyalılar yaşar. İngilizcenin İskoç diye-

leğini konuşurlar. Eski dilleri Ersçe, bugün pek ufak bir topluluk tarafından konuşulmaktadır. İskoçya Krallığı 33 kontluğa ayrılmıştır. İngiltere hükümdarı, aynı zamanda İskoçya'nın da hükümdarıdır. 1603'te İskoçya bağımsız bir krallıktı. Başlıca şehirleri başkent Edinburg (476.200), Glascow (1.075.000), Aberdeen (187.000), Greenock (74.000)'tur.

İskoçya'da tarım ve hayvancılık çok gelişmiştir. İçki olarak viskisi dünyaca meşhurdur. Maden ve gemi inşa sanayii de ileridir. Kömür, demir, kurşun çıkarılır. Dokuma sanayii de ünlüdür. Deniz ve hava ulaşımı çok işlektir.

İskoçya'da 4 üniversite vardır. Bilhassa teknik eğitime büyük önem verilir. 20. yüzyılın başlarına kadar kendilerine has bir edebiyatları vardı. Sonradan İngiliz edebiyatının etkisi altında kalmışlardır. Başlıca yazarları: Rober Burns, James Boswell, Sir Walter Scott'dur.

İSKOLASTİK FELSEFE, Ortaçağ'da okutulan bir felsefe öğretisidir. Aristoteles'in mantık öğretisi olduğu gibi alınarak, Hıristiyanlığın esaslarını temellendirmek üzere ortaya çıkarılmıştır. Başlıca özelliği, dinsel esasları değişmez bir temel olarak ele almak, aklın delillerini ona göre açıklamaktır. Deneysel metoda karşıdır. 9. yüzyıldan 15. yüzyılın başlarına kadar sürdüğü kabul edilir. Erigena ve Occam başlıca filozoflarıdır.

İSKORBÜT, vitaminsizlikten ileri gelen bir hastalıktır. Eskiden açık denizlerdeki seyahatlerde yalnız tuzlanmış balık ve et yenir, gemilerde taze sebze ve meyve bulunmazdı. Vitaminsizlikten bu hastalık baş gösterince de, zehirlenme sayılırdı. Halbuki iskorbüt, yeşil sebze ve taze meyveden, portakal ve limondan yoksun kalmaktan meydana gelir. Çünkü bu besinlerde hayat için elzem olan C vitamini vardır. Hastalığa yakalananlarda vücut kırılır, halsizlik başlar, kuvvetten düşer, sararır ve kansızlık başlar. Dişlerin dibi kararır, dişler dökülür. Ağızda yaralar belirir. Gözler görmemeye başlar. Tehlikeli kanamalar olabilir. Hastalığın tedavisi, hastayı, C vitamini bakımından bol gıdalarla beslemek, acele hallerde doğrudan doğruya C vitamini vermektir.

İSKORPİT, kara, kırmızı renkte, vücudu sert dikenlerle kaplı bir balıktır. 15-20 santim boyu vardır. Sıcak ve ılık denizlerde yaşar. Balık ve kurtçuklarla geçinir. Yüzgeçlerinin dikenleri insana batarsa, çabuk geçmeyen ve büyük sancı veren yaralar meydana getirir. Sularımızda yaşayan esmer renkli, pullarının kenarları dikensiz çeşidine «lipzoz» denir.

İSLÂHİYE, Akdeniz Bölgesinde, Gaziantep iline bağlı 59.911 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 13.775 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.513 km.²'dir.

İlçe topraklarının batısında Amanos dağları, doğusunda Kurt dağları uzanır. İki dağ sırası arasında ovalık alanlar vardır. İslâhiye'de kışlar ılık, yağışlı; yazlar sıcak, kurak geçer. Civardaki dağların eteklerinde yayvan yapraklı ağaçlar, daha yukarlarda iğne yapraklı ormanlar vardır. Bağcılık başlıca geçim kaynağıdır.

İslâhiye kasabası, Haydarpaşa - Bağdat demiryolu üzerinde, denizden 513 metre yükseklikte kurulmuştur.

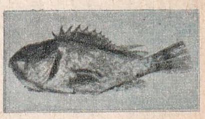

İskorpit

İSLÂM, İSLÂMİYET (Bak: MÜSLÜMANLIK).

İSLANDA, Kuzeybatı Avrupa'da bir ada ve bir devlettir. Kuzeyinde Kuzey Buz Denizi, doğusunda, güneyinde ve batısında Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Nüfusu: 192.000; yüzölçümü: 102.819 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Reykjavik (78.000); dili: İslandaca; dini: Hıristiyan Protestan; parası: Krona'dır.

İskoçya'da Yarmouth limanı

İslanda'nın ancak kıyılarında oturmak mümkündür. Bütün iç bölgesi buzullarla kaplıdır. Yüksek ve dağlık arazide 1.900 metreyi bulan tepeler vardır. Göller 14.500 km.²'lik bir yer kaplar. Adada yüksek dağ iklimi hüküm sürer. Önemli hiç bir akarsu yoktur. Halk İslanda ırkındandır. Bunlar da İskandinavya kavimlerindendir. Başlıca şehirleri başkent Reykjavik'den başka birer kasaba olan Akureyri ve Vestmannaeyjar'dır. Demiryolu yoktur. 5.500 km.'lik karayolu vardır.

İskoç erkeklerinin ulusal kıyafeti

Ülkenin geçimini balıkçılık, hayvancılık ve ticaret teşkil eder.

9. yüzyıldan başlayarak Norveçliier'in yerleştiği ada, 1262'ye kadar bağımsız ola-

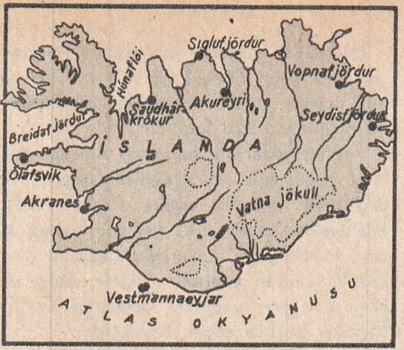

Islanda

rak yaşadı. O tarihte Norveç'e, 1397'de Norveç'le birlikte Danimarka'ya katıldı. 1944'te tekrar bağımsızlığına kavuşarak, Danimarka'dan ayrıldı.

Reykjavik'te 1911'de kurulan bir üniversite vardır. Adada okuma - yazma bilmeyen yoktur. Kendilerine öz bir edebiyatları mevcuttur. Çağdaş yazarlarından Halldor Laxness, 1955'te Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmıştır.

İsmail Hakkı Bey

İSLAVLAR, Hint - Avrupa dil ailesi içinde, dilleri arasındaki yakınlıktan dolayı akraba sayılan bir kavim topluluğudur. Başlıca üçe ayrılırlar:

1 - Batı İslavları: Lehler, Çekler, Slovaklar.

2 - Güney İslavları: Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonyalılar, Bulgarlar.

3 - Doğu İslavları, Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar.

H. İsmail Paşa

Kültür bakımından da iki bölüme ayrılırlar: 1) Doğu Ortodoks kilisesine bağlı olan Ruslar, Ukraynalılar, Bulgarlar, Sırplar ve Makedonyalılar. Bunlar eski Yunan alfabesinin değişik bir şekli olan Kiril alfabesiyle yazarlar. 2) Roma Katolik kilisesine bağlı olan Batı İslavları, Beyaz Rusların çoğu, bir kısım Ukraynalılar, Hırvatlar ve Slovenler. Bunlar da Lâtin alfabesini kullanırlar.

İsmail Safa

Irk bakımından İslavlar arasında pek az bir birlik vardır. Kaynakları karanlıktır. İlk İslavların 1 - 2. yüzyıllarda Orta Rusya'nın güney kesimlerinde, Doğu Lehistan' da yerleştikleri, bunların Gotlar'dan, Hunlar'dan, Avarlar'dan gelme oldukları sanılmaktadır. Kiyev dolaylarında kurulan İslav Dukalığı gelişmiş, 13. yüzyılda Moğol istilâsıyle ortadan kalkınca, yerine Moskova Dukalığı kurulmuştur. Bu dukalık 15. yüzyılda bağımsızlığına kavuşmuş, bugünkü Rusya'nın çekirdeğini meydana getirmiştir. 19 ve 20. yüzyılda «Panislavizm» (İslav Birliği) siyasetiyle bütün İslavları bir araya toplamaya çalışmıştır.

İSMAİL DEDE EFENDİ (Bak: DEDE EFENDİ).

İSMAİL EFENDİ Dellâlzade, (Bak: DELLÂLZADE).

İSMAİL HAKKI BEY (1860 - 1927), bir Türk bestecisidir. Muzıka-i Hümayun ve Daru'l-Elhan (İstanbul Konservatuarı) Türk Musikisi Bölümü başında bulunmuş, halka Türk müziğinin son muntazam konserlerini dinletmiştir. Pek çok eser bestelemiştir. 2.000'e yakın bestesinden 523'ü bugüne kalmıştır. 3'er perdelik iki de opereti vardır. Cumhuriyet devrinde İstanbul Opereti'ni kurmuştu. Başlıca eserleri, «Nihavent Yürük Semai», «Fahte usulünde Ferahfeza Peşrevi», «Acem-Kürdî Peşrevi», «Acem-Kürdî Saz Semaisi» ve «Mahur Mehterhane-i Hümayun Marşı» dır.

İSMAİL PAŞA, Hidiv (1830 - 1895), ilk Mısır Hidividir. Paris Harp Akademisi'nden kurmay olarak çıkmıştı. Sait Paşa ölünce, 34 yaşında Mısır valisi oldu. Muhteris bir siyaset güderek Mısır'ı mümkün olduğu kadar Türkiye'den ayırmak istedi. Abdülâziz 1886'da kendisine «hıdiv» unvanını tanıdı. 1875'te oğlu Müşir Hasan Paşa, Habeşistan'da büyük fetihlerde bulundu. 1872'de kendisine dış borçlanma yetkisi tanındı. 1869'da Süveyş kanalının açılmasında bir hükümdar gibi davrandı. Arabî Paşa buhranı üzerine azledildi. İstanbul'a gelip yerleşerek, öldüğü 2 mart 1895 tarihine kadar burada yaşadı.

İSMAİL SAFA (1866 - 1901), bir Türk şair ve edibidir. Mekke'de doğdu. Tahsilini Darrüşşafaka'da yaptı. Evkaf ve Telgraf Nezaretlerinde memurlukta bulundu. «Mirsat», «Mektep» gibi dergiler yayınladı. «Servet-i Fünun» da yazılar yazdı. Kendine mahsus bir lirizmi vardı. Genç yaşta öldü. Çağdaşları tarafından, «anadan doğma şair» diye anılırdı. Birkaç şiir kitabı basılmıştır. Yazar Peyami Safa'nın babasıdır.

İSMAİL SAFEVÎ (Şah İsmail), (1487 - 1524), İran'da, Safevî İmparatorluğu'nun kurucusu olan büyük Türk hükümdarı ve şairidir. İlk başarısını 13 yaşında, Gürcülere karşı kazandı. Akkoyunlu Türk İmparatorluğu'nu yıktı. İran, Irak ve Doğu Anadolu'ya hâkim oldu. Şiî mezhebini resmî din kabul ederek, Sünnîler'e karşı bir baskı kurdu. Türkçe ve çok sade bir dille yazdığı ateşli manzumeleri, Türk köylüsü arasında derin yankılar uyandırdı. Bu sırada Trabzon Valisi Şehzade Selim, Şah'ın hareketlerini yakından izliyordu. Safevî İmparatorluğu dünya devletleri arasında güç bakımından Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra geliyordu. Ordu ve saray Türk, resmî dil de Türkçeydi. Şah İsmail Safevî, 1514'te Çaldıran'da Yavuz'a yenildi. Başkent Tebriz, Osmanlılar tarafından alındı.

Bütün emelleri yıkılan Şah İsmail, 10 yıl hareketsiz yaşadı. 37 yaşında öldü. Şiirlerini «Hatâî» takma adıyle yazardı.

İSMAİLİLER (Bâtınîler), Şiîlerin aşırı bir koludur. Şiî mezhebinde daha Emevîler zamanında «aşırılar» ve «ılımlılar» olmak üzere bir ayrılık vardı. Hz. Ali neslinden 6. imam Cafer'in ölümünden sonra bu kutuplar iyice ayrılmıştı. İsmailîler'in fikirlerinin çoğu, eski dinlerle yeni Eflâtuncu felsefeden gelir. Onlara göre Kur'an'ın iki anlamı vardır. Biri zahirî (görünüşteki), diğeri bâtınî (içteki) dir.

İSOBAR (Bak: EŞBASI).

İSOKRATES (M.Ö. 436-338), eski Yunanistan'ın en ünlü hatiplerindendir. Sokrates'in öğrencisiydi. Nutuklarını kendisi okumaz, başkalarının okuması için hazırlardı. En ünlü nutku, «Panegyrikos» tur. Bütün Yunanlılar'ı, İran'a karşı birleşmeye çağırmıştır.

İSOTERM (Bak: EŞSICAKLIK).

İSOTOP, kimyasal bir elemanın atom çeşitlerine denir. Radyoaktif elemanların bulunmasıyle yapılan çalışmalar sırasında radyum elemanını doğuran iyonyum'daki bütün özelliklerin, toryum elemanının aynı olduğu görülmüştür. Ancak toryum'un atom ağırlığı 232,05 olduğu halde, iyonyum'unki 230'dur. Her ikisinin de radyoaktif özelliği farklıdır. Başka elemanlar arasında da buna benzer durumlar ortaya çıkınca, bu ayrı elemanları periyodik sistemde ayrı yerlere koymak cetvelin bozulmasına yol açacağından, aynı yerlere konulması gerekti. Atom çekirdeği belirli sayıda protonlarla, nötronlardan meydana gelmiştir. Bir eleman atomunun çekirdeğindeki proton sayısı değişmeden nötron sayısı değişirse, o elemanın isotopu meydana gelmiş olur. İsotopun atom sayısı aynıdır. Bundan dolayı aynı kimyasal özellikleri gösterir. Fakat nötron sayısı değiştiği için atom ağırlığı değişmiştir. (Atom ağırlığı = proton + nötron). Eleman radyoaktif ise, radyoaktif özellik de değişir. Tabiatta birçok elemanların isotopu vardır.

İSPANYA, Güneybatı Avrupa'da, İber yarımadasında bir devlettir. Kuzeyinde Biskay körfezi ve Fransa, doğusunda Akdeniz, güneyinde Cebelitarık boğazı ve Cadi körfezi, batısında Portekiz ve Atlas Okyanusu vardır. Nüfusu: 31.871.000; yüzölçümü: 506.787 km.²'dir. İdare şekli: Krallık; başkenti: Madrid (2.599.330); dili: İspanyolca; dini: Hıristiyan Katolik; parası: Peseta'dır.

İspanyol topraklarının dörtte üçü ağaçsız bir yayladan ibarettir. Pirene dağları kuzeyde Fransa ile İspanya arasında tabiî bir sınır çizer. En yüksek yeri Aneto tepesi (3.404 metre) dir. Biskay körfezi kıyıları boyunca Kantabriya dağları dizisi uzanır. Doğuda İber dağları, Valencia körfezine kadar dayanır. Ortasında Sierra de Gata, Sierre de Gredos, Sierra de Guadarrama dağları uzanır. En önemli nehirleri, Ebro ile Guadalquivir'dir. Ayrıca İspanya'dan çıkıp, Portekiz'de Atlas Okyanusu'na dökülen Tajo, Dnero ve Guadiana nehirleri vardır. İspanya'da önemli bir göl yoktur. Atlas Okyanusu kıyılarında kışlar yağışlı ve fırtınalı, yazlar serin geçer. Akdeniz kıyılarında tipik Akdeniz iklimi, iç bölgelerinse ise sert bir kara iklimi hâkimdir. İspanyol halkı, eski İberler'den gelir. Fransa ve İngiltere halkları ile akrabadırlar. İstilâlar dolayısıyle çeşitli kavimlerle karışmışlardır. Kuzeybatıda Galyalılar, batı Pireneler'de ve Kantabriya'da Basklar, doğuda Katalonyalılar, orta bölgelerde de Kastilyalılar yaşar. Güneydeki Andaluzyalılar neşeli karakterleriyle tanınmışlardır. Halkın çoğunluğu çiftçilikle geçinir. Yaşamasını severler. Eğlenceye düşkündürler. En önemli şehirleri başkent Madrid'ten başka başlıca liman olan Barcelona: (1.557.863), Valencia: (505.066), Sevilla (442.300), Zaragoza, Murcia'dır.

Ekonominin temelini tarım teşkil ettiği halde İspanya'da tarım hâlâ ilkel metodlarla yapılır. En çok buğday, zeytin, pirinç, darı yetiştirilir. Şarapçılık çok ileridir. Son yıllarda turizm endüstrisi de büyük ilerlemeler kaydederek, memleketin ekonomik kalkınmasında büyük rol oynamıştır. Bakır, kalay, gümüş, civa ve demir çıkarılır.

İspanya'da ilk oturanlar Keltler ve İberlerdir. Daha sonra Fenikeliler ve Yunanlılar, Akdeniz kıyılarında sömürgeler kurdular. 5. yüzyılın başlarında Gotlar, Vandallar, 6. yüzyılda Vizigotlar ülkeyi istilâ et-

Bir İspanyol boğa güreşçisi

İspanya

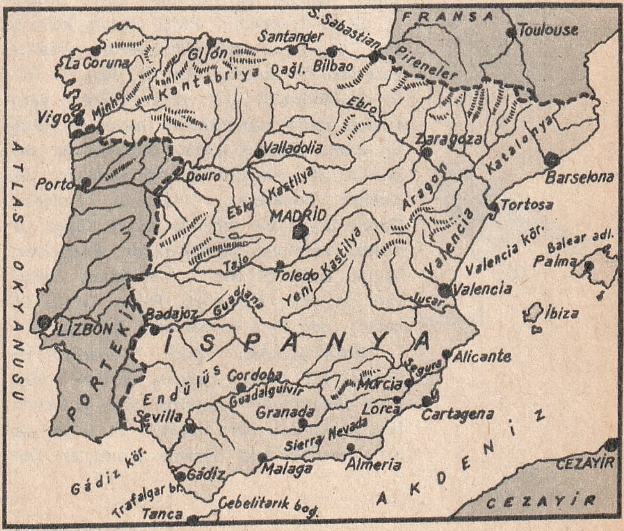

tiler. 711'de Araplar bütün İspanya'yı alarak, egemenliklerini 1492'ye kadar sürdürdüler. Bu tarihte Kastilya ve Aragon

İspanya'da Ebro'nun kollarından Nela üzerinde Puerto la Reina kasabası

krallıkları birleşti, daha sonra Kral IV (Charles Quint) ve Philip II zamanında İspanya en parlak çağını yaşadı. 1588'de İngilizler'e yenilen donanmaları, dünya üstünlüğünü kaybetti. 17. yüzyılda İspanya gerilemeye başladı. 19. yüzyılda da Amerika'daki sömürgeleri bağımsızlıklarını ilân etti. Memlekette çıkan kargaşalıklardan sonra 1873'te cumhuriyet ilân edildi. Fakat 1874'te Kraliçe İsabella'nın oğlu yeniden tahta çıktı. 1923'te Primo de Rivera, diktatörlük rejimi kurmak istediyse de, Alfonso XIII'ün tahttan indirilmesiyle yine cumhuriyet ilân edildi. 1936'da meşrû rejime karşı isyan eden General Franco, kanlı bir iç savaştan ve faşist ülkelerin desteğiyle duruma hâkim oldu ve bir diktatörlük kurdu. Bugün İspanya hâlâ Franco'nun idaresi altında yönetilmektedir.

İspanya eğitim alanında bütün diğer Avrupa ülkelerinden geri kalmıştır. Okuma - yazma bilmeyenlerin oranı % 40'a yakındır. 14 üniversitesi vardır. İspanyolca, Hint - Avrupa dil ailesinin Lâtin grubuna girer. Arapça'nın etkisi altında kalmıştır. Zengin bir edebiyatı vardır. Başlıca yazarları Cervantes, Lope de Vega ve Tirso de Molina'dır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra romantizmin yerini gerçekçilik almış, Blasco İbanez bilhassa ün salmıştır. 20. yüzyılın başlıca yazarları ise, Jacinto Benavente, Unamuno, Federico Garcia Lorca'dır. İspanya ayrıca dünya çapında ressamlar yetiştirmiştir. Başlıcaları Yunan asıllı El Greco, Velasquez, Zurbaran, Murillo, Melendez, Paret, Goya, Picasso, Juan Gris ve Salvador Dali'dir.

İspinoz

İSPARTALILAR, Eski Yunanistan'da önemli bir kentin halkına verilen addır. Sıkı yönetimiyle tanınmış olan İspartalılar, yaşadıkları sert hayat, yurt sevgisi ve ordularındaki sıkı düzenle tanınırlar. Dor soyundan gelirler. Bütün Evrotas vâdisini ve Lakonya'nın diğer kısımlarını ele geçirdiler. İstilâ ettikleri toprakları aralarında eşit olarak paylaşıyorlardı. Diğer soylardan gelen yerli halkı «Periikos» veya «Helot» adı altında iki sınıf halinde boyunduruklarları altına alıyorlardı. İspartalılar'dan sayıca çok fazla olan Helotlar, her zaman isyana hazır bir topluluk olarak İspartalılar'ı tehdit etmişlerdir.

İstilâlar döneminde yurttaşlar arasındaki eşitlik bozuldu ve anlaşmazlıklar baş gösterdi. Durumu düzeltmesi için Likurgos adlı filozofa baş vuruldu. Devlet, 5 murakıbın kontrolündeki iki kral, Gerusia ve Halk Meclisi tarafından yönetilirdi. İsparta yurttaşı, Dor soyundan gelen bir kişi olarak ömrü boyunca asker olurdu. İyi bir eğitim gördükten sonra 20 yaşında orduya katılırlardı. Bu kışla hayatı, yürüttükleri zorbaca yönetimin devamı için şarttı. Devletin asker ihtiyacı artınca, Perioikos'lar ve Helot'lar da askere alındı, İspartalılar'ın idaresinde savaşlara sokuldu. M.Ö. 146'da Romalılar bütün Yunanistan'ı alınca, İsparta da ortadan silindi.

İSPERMEÇET, balinalardan elde edilen mumlu bir maddedir. En çok «Kaşalot» adı verilen bir balina cinsinden elde edilir. Orta boy bir kaşalottan altı kilo kadar ispermeçet elde edilir. Eskiden mum yapımında da kullanılırdı. Bugün daha çok kozmetiklerde kullanılmaktadır.

İSPİNOZ, serçe büyüklüğünde bir kuştur. Güzel sesinden ötürü kafeslerde de beslenir. Tüyleri yeşilimtrak mavi, kırmızımsıdır. Serçegillerin «ötücü kuşlar» sınıfındandır. Yerli, geçici ve göçücü olurlar. Böcek ve kurtçuk, taze ekin ve yem yerler.

İspanya'nın başkenti Madrid'te postane binası

İSPİR, Erzurum ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde 55.050 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 2.294 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.805 km.²'dir. İlçe toprakları Doğu Karadeniz dağlarının iki sırası ile, bunlar arasında uzanan Çoruh vâdisini kaplar. İklim ılıktır. Bol meyve ve sebze yetiştirilir. Tahıl üretimi ve hayvancılık ileridir. İlçe merkezi İspir kasabası Çoruh'un küçük bir kolu olan Şehir deresi vâdisinin taban ve yamaçlarında denizden 1.253 metre yüksekte kurulmuştur. Erzurum'a 90 km. uzaklıktadır.

İSPİRTO, etil alkol (etanol) denilen sıvıya halk dilinde verilen addır. Piyasada renkli ve saf olmak üzere iki türlüsü bulunur. Renklisi yakıt olarak kullanılır. Safının 0/00 966'sı saftır. Gerisi sudur. Tıpta ve temizlemede kullanılır.

İSPRİTİZMA, ölülerin ruhlarıyle haberleşmenin mümkün olduğuna inanan görüşe ve bu maksatla yapılan denemelere denir. Bu denemeler çok eski tarihlere kadar dayanır. İspritizmanın ileri toplumlarda tanınması 19. yüzyılda mümkün olmuştur. Bu denemeler için önce bir «medyum» a ihtiyaç vardır. Denemeler karanlık veya az aydınlatılmış odalarda yapılır. İspritizmayı ilim olarak kabul edenler, fincanla ruh çağırma gibi oyunlara inanmazlar. Gerçek denemelerde medyum kendinden geçerek çağrılan ruhun kişiliğinde, ondan duygular ve düşünceler aksettirir.

İSRAİL, Doğu Akdeniz'de bir devlettir. Kuzeyinde Lübnan, kuzeydoğusunda Suriye, doğusunda Ürdün, güneydoğusunda Mısır, batısında Akdeniz vardır. Nüfusu 2.563.000'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Kudüs; dili: İbranice; dini: Musevî; parası: İsrail lirası'dır. Başlıca şehirleri: Tel Aviv-Yafa (392.100), Hayfa: (195.400), Kudüs: (187.500)'dür.

İsrail toprakları dünyanın en çukur bölgelerinden biridir. Lût gölünün yüzeyi deniz seviyesinden 392 metre aşağıdadır. Ülkenin güneyinde Necef çölü uzanır. Kıyılardan içeri doğru gidildikçe arazi çoraklaşır ve yükselir. Çöl etkisinden uzak yerlerde Akdeniz iklimi hâkimdir. İsrail'de bugün 200.000 kadar Arap yaşamaktadır. Geri kalan nüfus Yahudidir. Resmî dil İbranice olduğu halde, halkın büyük çoğunluğu göç ettikleri ülkenin dilini konuşurlar.

Toprağının kısırlığı, İsrail'i bir sanayi memleketi olmaya mecbur etmiştir. Başlıca tabiî zenginliği turunçgiller, zeytin ve bağlardır. Çimento, elektrik, otomobil sanayi ileridir. Ulaştırma imkânları çoktur.

Filistin'in çok eski bir tarihi vardır. Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurmak fikri 19. yüzyılda doğmuştur. Bu arada Abdülhamit II, Siyonist harekete karşı cephe almıştır. 1918'den sonra Filistin

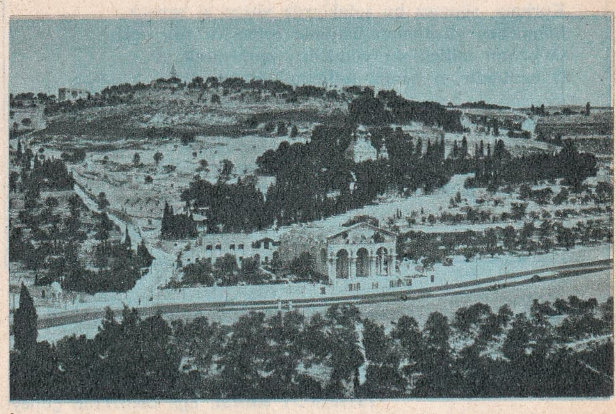

Kudüs'ten bir manzara. Arka planda Zeytindağı görülüyor.

İngilizler'in eline geçti ve Yahudi göçü hızlandı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise bir Yahudi devleti kurma çabaları hızlandı. 1948 mayısında ilk İsrail devleti kuruldu. Araplar'ın bunu tanımaması, bölgede Arap - İsrail savaşına sebep oldu. Araplar yenildiler ve 1949'da mütareke imzalandı. 1956'da İngiltere ve Fransa'nın desteği ile İsrail, Araplar'a karşı yeniden savaşa girdi. Mısır tekrar yenildi. Son olarak 1967 haziranında patlak veren İsrail - Arap savaşında Araplar yine yenildiler ve eski Kudüs'le Sina yarımadası ve Gazze bölgesi, İsrail'in eline geçti.

İsrail'e Avrupa'dan gelen Yahudiler çok iyi eğitim görmüşlerdir. Ülkenin eğitim me-

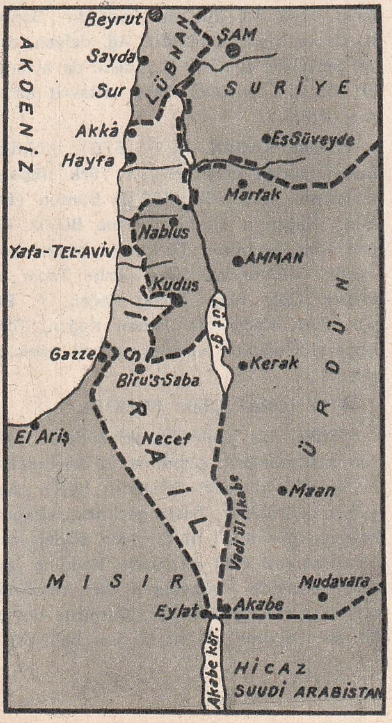

İsrailli bir kadın asker ve İsrail haritası

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak!

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül; ne bu şiddet bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl...

Mehmet Âkif Ersoy

selesi halledilmiş durumdadır. 3 üniversitesi vardır.

İSTANBUL (Bak: ISTANBUL).

İSTANKÖY ADASI, Ege Denizi'nin güneydoğusunda, Bodrum yakınlarında, 19.000 nüfuslu Yunanistan'a ait bir adadır. Merkezi de aynı adlı kasabadır. Hippokrates'in yurdu olarak tanınır. Kuş Adası da denir.

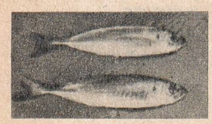

İstavrit

İSTATİSTİK, bir hüküm çıkarmak üzere, olayları yöntemli bir şekilde toplayıp sayı halinde gösterme işi ve bilimidir. Geçen yüzyılın ortalarında doğmuştur. Çok çabuk yayılmış, faydalı tatbikata yol açmıştır. Birçok memleketlerde anket ve istatistikle uğraşan özel kurullar meydana gelmiştir.

İSTAVRİT, az kılçıklı, pulsuz, küçük bir balıktır. Kasım ayında Karadeniz'den iner, baharda yumurta döküp çiroz olur, yeniden Karadeniz'e döner. Sularımızdakilerin boyu 15 - 20 sm. kadardır. Sonbaharda ve kışın lezzetlidir. Ağ, dalyan, olta ve çapariyle avlanır. Karadeniz'de avlanan 30 - 35 sm. boyundakilere «istavrit azmanı» denir.

İSTEMİ KAĞAN (? - 576), Köktürk hanedanından gelen büyük Türk İmparatorlarının ikincisidir. 552'de Bumun (Bumin) Kağan'ın ölümü üzerine Büyük Kağan sıfatıyle bütün Türkler'in başına geçmiştir. Ölümünden sonra yerini Tapar almıştır. Oğlu Bilge Tardu Kağan, 7. Büyük Türk Kağanıdır. İstemi Kağan, Türk İmparatorluğunun sınırlarını çok genişletmiştir.

İstiridye

İSTEP (Step) (Bak: BOZKIR).

İSTERİ, bir sinir bozukluğudur. Türlü ruh şaşkınlıkları, çırpınma ve kasılmalarla kendini gösterir. Hastanın bütün duyguları ölçüsüzdür, hasta geçimsiz, alıngan, kavgacı, gürültücü olur; yalan söyler, aşırı süslenmeyi âdet edinebilir. Kendine yaptığı telkinlerle vücudunun her tarafında ağrılar hissettiğini söyler. Çarpıntı duyar. En çok bayılmalarla hastalığını belli eder. Bu haller pek küçük yaşta da başlayabilir. Bünyenin, yaradılışın hastalıkta büyük payı vardır. Tedavisi ruh doktorları tarafından yapılır.

İSTİDA (Bak: DİLEKÇE).

İSTİHALE (Bak: BAŞKALAŞIM).

İSTİHKÂM (Bak: ORDU).

İSTİKLÂL MADALYASI, Türkiye Cumhuriyeti'nin tek madalyasıdır. Yalnız Kurtuluş Savaşı'nda hizmet ve yararlığı görülmüş olanlara veya ailelerine verilmiştir. Şeridi kırmızı, beyaz, yeşil ve yarısı kırmızı, yarısı yeşil olmak üzere 4 çeşidi vardır. Kırmızı şeritliler orduda görev alanlara, beyaz şeritliler cephe gerisinde hizmetleri görülenlere, yeşil şeritliler o yıllarda B.M.M.'nde bulunanlara, yarısı yeşil, yarısı kırmızı şeritliler de hem B.M.M.'nde, hem de cephede yararlıkları görülenlere veya ailelerine verilmiştir. Madalya dağıtma işine 1931'de son verilmiştir.

İSTİKLÂL MARŞI, Türk milletinin millî marşıdır. Şair Mehmet Akif Ersoy tarafından sözleri yazılmış, müziği Zeki Üngör tarafından bestelenmiştir. Marş B.M.M.'nin 25 mart 1921 tarihli toplantısında İstiklâl Marşı unvanıyle kabul edilmiştir. Marşı birçok besteci bestelemiş, fakat Zeki Üngör'ün bestesi resmen kabul edilmiştir.

İSTİKLÂL SAVAŞI (Bak: KURTULUŞ SAVAŞI).

İSTİRİDYE, denizlerde yaşayan, iki kavkılı, eti lezzetli bir deniz hayvancığıdır. Yumuşakçaların yassısolungaçlılar sınıfındandır. Yaşayış bakımından midyeye benzerse de, onun gibi dolaşmaz, bulunduğu yerde sabittir. Kabukları kalın, pürtüklüdür. Başlıca iki cinsi vardır: 1 - Adi İstridye: Daireye yakın biçimdedir. 2 - Portekiz İstridyesi: Yumurta biçimindedir. Sularımızda yaşayanların eti lezzetlidir. Mayısta ve ağustosta olmak üzere iki kere tohum döker. «Alkarna» denen yarı demir, yarı ağdan bir tarakla toplanır.

İSTRONGİLOS, kıyı sularımızda çok tutulan, eti lezzetli bir balıktır. İzmariti andırır. 20 sm. boyundadır. İzmaritten daha makbuldür.

İSVEÇ, İskandinavya yarımadasının doğusunda bir devlettir. Kuzeyinde Norveç, kuzey doğusunda ve doğusunda Finlandiya ve Botni körfezi, güneyinde Baltık Denizi, güneybatısında Danimarka ve Kattegat boğazı, batısında Norveç'le çevrilmiştir. Nüfusu: 7.661.000'dir. Yüzölçümü: 449.862 km.^{2}'dir. İdare şekli: Krallık, başkenti: Stockholm; dili: İsveççe; dini: Hıristiyan Protestan; parası: İsveç Kuronu'dur. İsveç'in kuzey kesimi dağlık bir arazi-

dir. İskandinavya dağları, Norveç'le İsveç arasında kuzeyden güneye doğru uzanır. Kuzeyde yükseklikleri 2.000 metreyi aşan tepeler vardır. Kuzeydeki bu bölge «Laponya» adını alır. Güney ve doğu kıyıları ovalar halindedir. Memlekette pek çok göl vardır. En büyükleri Vaner ve Valter gölleridir. Ülkenin güney yarısında Orta Avrupa iklimi, kuzey yarısında soğuk Doğu Avrupa iklimi hüküm sürer. İsveçliler, Germenlerin İskandinavya kolundan bir ırktır. Başlıca şehirleri başkent Stockholm (793.714), Göteborg: (414.466), Malmö: (241.778), Norrköping, Uppsala'dır.

İsveç'te tarım alanında en çok buğday, arpa, yulaf, patates, pancar elde edilir. Sığır ve at yetiştirilir. Çıkarılan başlıca madenleri: Çinko, gümüş, alüminyum, tuz ve manganezdir. Çelik endüstrisi çok ileridir. Ayrıca otomobil, motor, yazı makineleri, kâğıt, gemi inşası da çok ileri gitmiştir. Ülkenin ulaştırma sistemi çok gelişmiştir. Büyük bir dış ticaret filosu vardır.

İsveçliler'in bugünkü ülkelerine Taş Ça-

İsveç

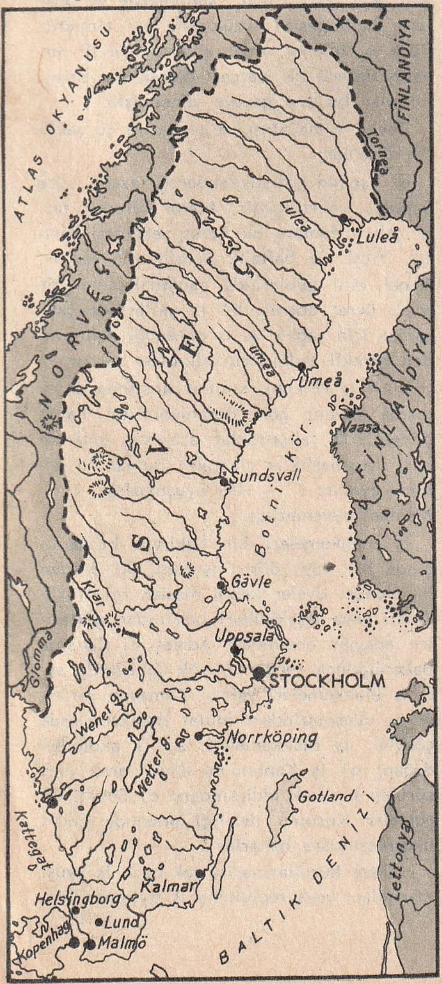

İsveç'in başkenti Stockholm'den bir görünüş

ğı'nda yerleştikleri sanılmaktadır. 9. yüzyılda Hıristiyanlığı kabul ettiler. 1521'e kadar İsveç - Norveç - Danimarka birliğinde kaldılar. 1721'e kadar dünyanın en büyük devletlerinden biriydi. Fakat Ruslarla giriştikleri savaşlardan eski gücünü yitirerek çıktı. 1905'te Norveç de İsveç'ten ayrıldı. İki dünya savaşında da tarafsızlığını korumayı beceren İsveç, bu sayede bugünkü refah ve zenginlik seviyesine ulaştı.

İsveç'te okuma - yazma bilmeyen yoktur. 4 üniversitesi ve mükemmel eğitim sistemi sayesinde dünyanın en kültürlü devletlerinden biri sayılmaktadır. Başlıca yazarları Erik J. Stagnelius, J. O. Wallin, Per H. Ling, Selma Lagerlöf ve Strindberg' dir.

İSVEÇ CİMNASTİĞİ, beden eğitiminde bilimsel bir yoldur. Öncüsü Pehr Nehrik Ling, 1860'da yayınladığı «Cimastiğin Ana Temelleri» adlı kitabında beden hareketinin çeşitli faydalarını anlatmıştır. Bu yeni usuller kısa zamanda bütün Avrupa'ya yayılmıştır. İsveç cimnastiğinde gözetilen başlıca hedefler şunlardır: 1 - Vücut organlarının işletilmesi, 2 - Hareketlerde estetik, 3 - Sağlık.

İsveçli bir çocuk

İSVİÇRE, Orta Avrupa'da bir devlettir. Kuzeyinde Almanya, doğusunda Avusturya, güneyinde İtalya, batısında Fransa bulunur. Nüfusu: 6.000.000, yüzölçümü: 41.225 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Bern, dili: Fransızca, Almanca, İtalyanca, dini: Hıristiyan Protestan (% 52,5), Hıristiyan Katolik (%45,5), Musevî (% 6). Parası: İsviçre frangı'dır.

İsviçre dağlık bir ülkedir. Kuzeye doğru arazi alçalır. Alpler, İsviçre'nin önemli bölgelerini kaplayarak Avusturya'ya doğru uzanır. Irmaklar derin vâdiler açarak dağlar arasından geçer. En önemli akarsuları Rhône, Aare, Reuss'tur. İsviçre bir göller

ülkesi sayılır. Göllerinin başlıcaları: Cenevre, Constance, Maggiore ve Lugano'dur. İç taraflarında yüksek dağlar iklimi, bazı böl-

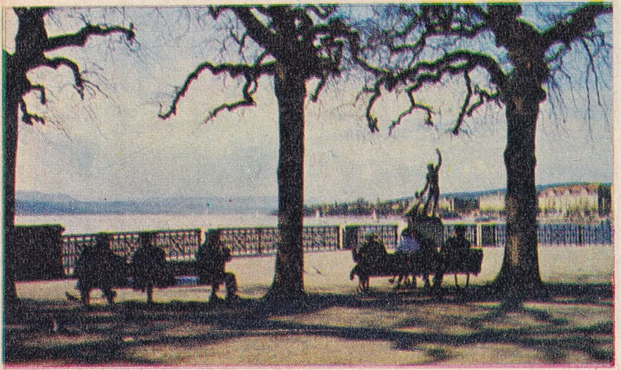

Zürih'den bir görünüş

gelerde Akdeniz iklimi, batısında da Batı Avrupa deniz iklimi hâkimdir. İsviçreliler, Almanlar, Fransızlar, İtalyanlar ve Romanşlar olmak üzere 4 ayrı kavimden meydana gelmişlerdir. Din birliği de yoktur. Başlıca şehirleri başkent Bern: (165.900), Zürih: (435.300), Basel: (206.746), Cenevre: (176.183), Lozan: (234.000)dır.

Tarım alanında başlıca ürünleri buğday ve tütünden meydana gelir. Hayvancılık, bilhassa sığır yetiştiriciliği çok ileridir. İsviçre'nin peynirleri çok lezzetli ve pek ünlüdür. Endüstri kolları içinde de elektrik, besin, dokuma, kimya, saat endüstrileri çok ileridir. Ayrıca ticaret hayatı da pek canlıdır. Ulaştırma sistemi gelişmiştir. Her iki dünya savaşına da katılmadığı için, bugünkü refah ve zenginlik seviyesine ulaşabilmiştir.

İsviçre eskiden «Helvetia» diye anılırdı. Sırasıyle Romalılar'ın, Burgondlar'ın, Franklar'ın, Almanya İmparatorluğu'nun idaresinde yaşadı. 13. yüzyıl sonlarında Guillaume Tell adlı millî kahramanlarının önderliğinde baş kaldırdılar. 1499'da tam bağımsızlığına kavuştu. Bugün ülke kantonlara bölünmüş olarak idare edilmektedir.

İsviçre'de okuma - yazma bilmeyen yoktur. 8 üniversitesi vardır. Yüksek, teknik, hatta orta öğretim için İsviçre'ye çok sayıda yabancı öğrenci gelir. Halkın çoğun-

İsviçre

luğu Almanca konuştuğu için bu dilde yazan yazarları ün kazanmıştır. Romanş dilinde de zengin bir edebiyatları vardır.

İŞ, bir kuvvetin uygulandığı yer üzerindeki etkisine denir. Bir etken bir cisim üzerine kuvvet uygulayarak o cismi kuvvet doğrultusunda hareket ettirirse, etken bir iş yapmış olur. İş, uygulanan kuvvetle cismin aldığı yolun çarpımına eşittir. İşi E, kuvveti F, yolu S ile gösterirsek, şu formül çıkar:

$$E = F \times S.$$

İş birimi kilogrammetre, erg veya din' dir. Erg'in 10.000.000 katına jul denir.

İŞ BANKASI (Bak: BANKALAR).

İŞ HUKUKU, ana hatlarıyle özel hukuk grubuna dahil bulunan, kendisine mahsus kuralları olan bir hukuk koludur. Çalışanlarla çalıştıranlar arasında ve bunlarla devlet arasındaki münasebetleri düzenler.

Türk İş Hukuku, İş Kanunu'na tabi olup, iş yerinde ya bedenen, ya da hem bedenen, hem fikren çalışanlarla, bunları çalıştıranları kapsar. İş hukuku kuralları birçok defa değiştirilen kanunlarda ve bunlarla ilgili çeşitli tüzüklerde yer almıştır. Türk İş Hukuku, emek unsurunu millî servetin değerli bir parçası olarak ele almış, kurallar bu ana gayeye yönelmiştir.

Devlet iş hayatını ve şartlarını şu şekilde düzenler:

a) İşçinin çalıştırılabileceği azamî süre kanunla belirtilmiştir. Azamî süreden fazla çalıştırılanlara ek ücret verilmesi şarttır. Yıllık ve haftalık ücretli izin haktır. Genel tatil günlerinde çalıştırılanlara bir misli ücret ödenir. b) İş yerlerinde çalışanlar için sağlık ve iş güvenliği bakımından gerekli tedbirlerin alınması şarttır.

Türk İş Hukuku sınıflar arasında dayanışma esasına göre düzenlenmiştir. Fakat çalışanlarla çalıştıranlar arasında yine de bazı uyuşmazlıklar çıkabilir. Bunlar iki bölüme ayrılır: 1 — Hak uyuşmazlığı; 2 — Menfaat uyuşmazlığı.

İş mahkemeleri bir hâkimin başkanlığında biri işçi, diğeri işveren, iki üyeden kuruludur. Üyeler kendi meslek mümessillikleri veya teşekkülleri tarafından gösterilen adaylar arasından, Adalet ve Çalışma Bakanlığı'nca seçilir. Büyük şehirlerde ayrı iş mahkemeleri vardır. Olmayan yerlerde iş uyuşmazlıkları mutat mahkemelerde çözülür. İş mahkemeleri, a) İş akdinden doğan; b) İş Kanunu'na dayanılarak ileri sürülen bir hak iddiasından; c) Sosyal Sigortalar Kurumu ile işçi arasında çıkan uyuşmazlıklara bakarlar.

Hakem kurullarına ise tek başlı iş uyuşmazlıkları veya toplulukla iş uyuşmazlıkla-

rı getirilir. Sendikalar da işverenle menfat uyuşmazlığı çıkarabilirler.

Menfaat uyuşmazlıklarını çözmek için işçilerin başvurdukları çarelerden biri de «grev» dir. İşçilerin belli bir menfaati elde etmek için topluca işi bırakmalarına karşı, işveren de işçileri işi bırakmaya zorlar ki, buna da «lokavt» denir.

Menfaat uyuşmazlıklarının çözülmesi için Türk kanunları, dereceli hakem kurulları teşkil etmiştir. Tek başlı iş uyuşmazlığı işçi temsilcileri ile işveren veya vekili arasındaki müzakerelerde çözümlenmeye çalışılır. Çözümlenmezse, yetkili mahkemelere gidilir.

Toplulukla iş uyuşmazlıklarının çözümü dört kademelidir. Alelâde uzlaşmada sonuç alınamazsa, kesin uzlaşmaya gidilir. Bunda da oy birliği sağlanamazsa, iki dereceli tahkim safhasına geçilir. Taraflara yazılı olarak bildirilen karara işçi de, işveren de uymak zorundadır. Bu karara da kanaat getirmeyen taraf, bildiri tarihinden sonra 12 iş günü içinde uyuşmazlığı Ankara'daki Yüksek Hakem Kuruluna intikal ettirir. Bu kurul Yargıtay Hukuk Daireleri Başkanlarından birinin başkanlığında, Çalışma Genel Müdürü ile iki işçi, iki de işveren temsilcisinden kuruludur. İl Hakem Kurulu'nun itiraza uğrayan kararını inceleyerek karar verir. Bu karara artık itiraz edilemez. Kararlara uyulmaması cezayı gerektirir.

İşçi, iş sözleşmesiyle işverenin faydasına onun iş yerinde ve emri altında bulunarak ya bedenî, ya da hem bedenî, hem fikrî bir çalışmayı taahhüt eder. Buna karşılık işveren de işçiye ücret ödemeyi yüklenir. Ücretsiz iş sözleşmesi olmaz. Bir yıldan fazla süreli iş sözleşmelerinin yazılı olması mecburidir. İş sözleşmelerinin kanunen hükümsüzlüğü taraflardan birinin ölümü, tarafların uzlaşması veya birisinin sözleşmeyi bozmasıyle son bulur. Taraflardan birinin sözleşmeyi bozmasının haklı sebep iddiası mahkemece kabul edilmezse, haksız taraf ötekine tazminat ödemek zorundadır. Başlıca tazminat çeşitleri şunlardır: Kıdem, ihbar, takdir tazminatları.

İş hukukunda toplu sözleşmeler ise şunlardır: Kollektif iş sözleşmesi, tip sözleşmeler ve takım sözleşmeleri.

İŞARETLEŞME, insanlar arasında, tarihten çok önceki çağlardan beri konuşma yerini tutan bir yoldur. İlk insanlar yaklaşan tehlikeyi birbirlerine işaretle haber verirlerdi. Geçen yüzyıllarda da coğrafya keşiflerini yapanlar, dillerini bilmedikleri toplumların halkına maksatlarını işaretlerle anlatırlardı. Amerika'da kızılderililer ise ateş yakıp dumanı ile işaretleşerek haberleşirlerdi. Bugün de yakın mesafeler için kullanılan el işaretleri anlaşmayı sağlar. Hatta dilsiz alfabesi de aslında bir çeşit işaretleşmedir. Ayrıca bayrağın yarıya indirilmesi yası, Hıristiyanlarda haç çıkarma, Tanrı'ya sığınmayı sembolize eder. Eğilmek saygı, başı yana veya aşağıdan yukarı sallamak ret, avuç açıp uzatmak, dilenme işaretidir.

İŞÇİ PARTİSİ (Bak: TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ).

İŞÇİ SENDİKALARI (Bak: SENDİKALAR).

İŞÇİ SİGORTALARI (Bak: SOSYAL SİGORTALAR).

İŞİTİM (Bak: KULAK).

İŞKEMBE (Bak: GEVİŞGETİRME).

İŞKİNE, iri pullarla kaplı, yassı vücutlu bir balıktır. Eti levrek ayarındadır. 3 - 4 kilo kadar olanlarına raslanır. Karadeniz, Marmara ve Akdeniz sularında bulunur. Yosun, deniz otu yer. İlkbaharda daha lezzetlidir. Dalyanlarda veya ağ ve olta ile tutulur.

İŞKODRA, Arnavutluk'un başkenti Tirana'dan sonra ikinci büyük şehridir. Nüfusu 44.000'dir. Kuzey Arnavutluk'ta, Yugoslavya sınırı üzerindeki İşkodra gölünün güneydoğu ucundadır. 1386'da Osmanlı topraklarına katılmış, 1912'de Türkiye'den ayrılmıştır.

İŞLEME, bir zemin üzerine iğne, iplikle sonradan örülen şekillere denir. Zemin üzerine değil de tığ ile elde işlenirse, buna da «dantelâ», «oya», kumaş üzerine sonradan sökülmek üzere yardımcı bir kanava üzerinden işleniyorsa, buna da «kanaviçe» denir.

İşleme çok eski bir el sanatıdır. İlk örneklerine Orta Asya Türkleri'nde raslanır. Bizans işlemeleri, Asya işlemelerine çok benzer. 11. ve 12. yüzyıllarda ipek zemin üzerine inci ve altın işlemeleri moda olmuştu. 13. yüzyılda bitki motifleri önem kazandı. 14. yüzyıldan itibaren batıda manastır dışında da işleme atelyeleri kuruldu. Zamanla işlemelerin yerini desenli kumaşlar aldı. Rönesans yeni bir çığırın başı oldu. 18. yüzyıldan itibaren İtalya'da renk tonlarının her türünden yararlanıldı. Venedik renkli boncuk işlemelerinde ileri gitti. Fakat işlemecilik sanati en çok Türkler arasında gelişti. Bütün dünyaya yayılan Türk işlemeleri, bu alandaki eserlerin hepsini etkilemiştir. Hatta, bir zamanlar o kadar makbul sayılan Macar işlemeleri bile Türk işlemeciliğinin eseridir. Türk işlemelerine ipliğin kumaşa tatbik şekline göre şu adlaı verilmiştir: Örme, sûzenî hesap işi, sıçandişi, kesme, civan kaşı, tel kırma. En çok kullanılan motifler ise yaprak, çiçek ve hayvan şekileriydi.

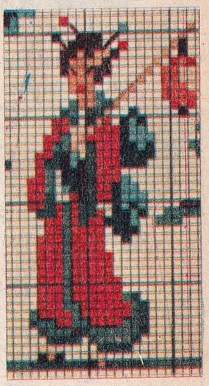
Bir kanaviçe örneği

İŞLETMECİLİK, bağımsız bütçeyle çevrilen devlet işlerinin, ya da özel iş yerlerinin düzenlenmesini, yönetilmesini, çalışmalarını içine alan bir iş koludur. Yeni kurulacak bir işte ilk önemli mesele, işin hangi alanda, hangi maksatla, hangi amaca göre yürütüleceğine karar vermektir. Büyük işlerin en tipik örneklerinde maksat, genel olarak belli birtakım dalların üretilmesi, dağıtılması, ya da bir servisin kurulması, işletilmesi, amaç da, bu işten mümkün olan en büyük kârın sağlanmasıdır.

Bunun gerçekleşmesi de ancak planlama yoluyle olur. Planlamadan sonra da üçüncü derecede teşkilât kurmak, dördüncü derecede de kontrol gelir. Çağımızda işletmecilik bir bilim kolu olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

İŞTAHSIZLIK, yemeklere karşı isteğin az olması veya hiç olmamasıdır. Bazı hastalıkların ortak belirtisidir. Ateşli hastalıklarda, mikrobik veya verem gibi uzun süren rahatsızlıklarda, mide ve bağırsak bozukluklarında, çeşitli iltihaplar ve böbrek hastalıklarında, kanser ve sarkom gibi kötü huylu urlar bulunan kimselerde, bazı sinir ve ruh hastalıklarında görülebilir. İştahsızlığı gidermek için bazı ilâçlar ve vitaminler verilirse de, asıl hastalığı bulup bunu ortadan kaldırmak, en kestirme yoldur.

Venedik'te büyük kanal ve İtalya haritası

İTALYA, Güney Avrupa'da bir devlettir. Kuzeyinde İsviçre ve Avusturya, doğusunda Adriya Denizi, güneyinde Yunan Denizi ve Akdeniz, batısında Tiren Denizi ve Fransa vardır. Nüfusu: 51.859.000, yüzölçümü: 324.000 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Roma (2.514.171), dili: İtalyanca, din: Hıristiyan Katolik, parası: Liret'tir.

İtalya toprakları çizme biçiminde bir yarımadayı kaplar. Belli başlı yükseltileri kuzeyden güneye uzanan Apeninler'le, kuzeyini kaplayan Alpler'dir. Faal yanardağlar da vardır. Bunların başlıcaları Vesüv, Etna ve Stromboli'dir. En önemli nehirleri ise, Po ve Tiber'dir. En önemli gölleri de, Garda, Maggiore ve Como'dur. Po ovası ülkenin en önemli yeridir. Halkın çoğunluğu burada oturur. Bu bölge tarım ve sanayi bölgesidir. İtalyanlar çok eskiden beri bu topraklarda yaşarlar. Kısaca boylu, kara gözlü, esmer insanlardır. Güzelliğe ve sanata olan düşkünlükleri ile tanınırlar. Po ovasının kalabalıklığına mukabil güneydeki Kalabriya'nın nüfus yoğunluğu pek azdır. Nüfusun yarısı çiftçilikle geçinir. Başlıca şehirleri, başta başkent Roma olmak üzere, Floransa (448.500), Napoli (1.182.815), Venedik (347.300), Milano (1.629.000), Torino (1.025.800), Cenova (803.000), Palermo (594.900), Bologna (462.700)'dir.

İtalyan ekonomisinin temelini tarım ve sanayi teşkil eder. Ekilebilen toprakların 2/3'si buğdaya ayrılır. Yine de yeteri kadar ürün elde edilemez. Diğer tarım ürünleri üzüm, zeytin, mısır ve pirinçtir. Hayvancılık ileridir. Carrara mermerinden başka demir, kükürt, boksit, çinko çıkarılır. Başlıca sanayi kolları ise, makine, motorlu taşıtlar, dokumacılık, kimya, gemi inşaatıdır. Endüstrinin en önemli kaynağı, elektrik enerjisidir. Balıkçılık da İtalyan ekonomisinde önemli bir yer tutar.

Roma İmparatorluğunun yıkılmasından Yeni Çağlar'a kadar İtalyanlar siyasî bir bütün kuramamışlardır. Roma İmparatorluğu'nun tarihi, İtalya'nın eski tarihi demektir. Odoakr'ın Roma İmparatorluğu'nun harabeleri üzerinde bir devlet kurarak tahta geçtiği 476 yılı, İtalya tarihinin başlangıcı sayılır. 493'te Teodorik'e teslim olan Odoakr öldürüldü. Ülke daha sonra Lombardların hâkimiyetine girdi. Charlemagne İmparatorluğu'nun 843'te yıkılmasından sonra, kral ve imparatorlar İtalya'ya hâkim olmak için çarpıştılar. Nihayet Alman Kralı Büyük Otto, Alpleri geçerek Roma'ya girdi ve Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giydi. Böylece Kutsal Roma İmparatorluğu devri başlamış oldu. Fakat ülkede ye-

ni yeni şehir devletlerinin kurulmaya başlamasıyle, «Şehir Devletleri Çağı» doğdu. 1500'e kadar süren bu devrede büyük gelişmeler kaydedildi. 15. yüzyılın sonlarına doğru yabancı istilâlar devri başladı. Sırasıyle Fransızlar, İspanyollar ve Almanlar, İtalya'yı bölüştüler. Fransız İhtilâli'nden sonra İtalyan devletleri Fransa'ya karşı bir birlik kurmak istediler. Bunun üzerine Napoléon, bütün yarımadayı işgal etti. İtalya da 1814'te Napoléon'un düşmesine kadar Fransa'ya bağlı kaldı. 1815 Viyana Kongresi'nde İtalya, Avusturya ile Papalığın idaresine verildi. 1849'da Vittorio Emanuele II'nin başkanlığa getirdiği Kont Cavour, Avusturyalılar'dan kurtulmak için Fransa'dan yardım istedi. İtalya'nın kurtuluş savaşı böylece başlamış oldu. Garibaldi, Sicilya ve Napoli'yi ele geçirerek Roma'ya kadar uzanmak istedi, ama beceremedi. Üç yıl sonra bunu da gerçekleştirdi. Papalık, birleşen İtalya'nın bir parçası oldu. 1911' de Osmanlılara karşı savaş açarak, Trablus'u işgal etti. 1914'te Fransa'nın müttefiki olarak Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Savaştan sonra Faşistler, İtalya'ya hâkim oldular. 1922'de Faşist Partisi'nin kuvvetli Adamı Mussolini, başbakanlığa getirildi. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar'la sıkı bir işbirliği yapan Mussolini, yenilgi üzerine öldürüldü. Faşizme hizmet eden krallık yerine de, ülkede cumhuriyet ilân edildi.

İtalya Batı ülkeleri içinde okuma - yazma bilmeyen nispetinin yüksek olduğu memleketlerden biridir. İtalyanca ahenkli bir dildir. İtalyan edebiyatı ünlü yazar Dante ile başlamıştır. 14. yüzyılda Dante ile raber Boccacio ve Petrarca, İtalyan edebiyatının altın çağını yaşatmışlardır. 15. ve 16. yüzyılın en önemli simaları Guicciardini, Ariosto, Machiavelli ve Tasso'dur. Kısa bir duraklamadan sonra İtalyan edebiyatı 18. ve 19. yüzyıllarda yeniden canlanmış, Alfieri, Foscola, Manzoni, Pacoli gibi şöhretler yetişmiştir. 20. yüzyılda en meşhur İtalyan yazarları ise, Deledda, Pirandello ve d'Annunzio'dur.

İtalyanlar mimarlık, heykelcilik, resim sanatlarında da her çağda dünya çapında sanatçılar yetiştirmişlerdir. Milano, Floransa, Pisa, Napoli ve diğer birçok şehir, İtalyan mimarlığının parlak örnekleriyle doludur. İtalyan resminin ölmez isimleri ise, Giotto, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rafaello'dur. Ayrıca Bellini, Tiziano, Veronese, Benevunti, Hayez, Morandi, Tosi gibi sanatçılar da İtalyan resminin büyükleri arasında anılır. İtalyan müziği de dünya çapında bir şöhrete erişmiş, 15. yüzyıldan itibaren gittikçe gelişerek Gabrieli, Cavalieri, Vivaldi, Monteverdi, Rossini, Verdi, Donizetti, Cherubini ve Puccini gibi şöhretler yetiştirmiştir.

Roma'da Colisseum

İTERBİYUM, değerli bir madendir. Adını İsveç'teki Ytterby'den almıştır. Sembolü: Yb, atom ağırlığı: 173,5'tur.

İTFAİYE, yangın söndürme teşkilâtıdır. Teşkilâtlanmış ilk itfaiye ekipleri Macaristan'da ve Fransa'da görülmüştür. Tulumbanın keşfi teşkilâtlanmada başlıca rolü oynamıştır.

İstanbul'da yangın söndürme konusunda ilk resmî teşebbüs 16. yüzyılda yapılmış, her evde yangın söndürme araçlarının bulundurulması mecburî kılınmıştır. İlk tulumbacı teşkilâtı ise 1714'te kurulmuştur. İlk yangın tulumbası 1716'da Paris'te, 1717'de İstanbul'da kullanılmıştır. İstanbul' da 1828'de tamamlanan Beyazıt Kulesi, sırf yangın gözetlemek için inşa edilmişti. Başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerimizin itfaiyesi bugün en modern araçlarla teçhiz edilmiştir. Bu yüzden eskiden şehirlerin başına musallat olan büyük yangın felâketlerine artık pek raslanmamaktadır. İstanbul'da ilk modern ve motorlu itfaiye teşkilâtı, Belediye Başkanı Haydar Bey zamanında kurulmuştur.

Milano Fuarı

Korkunç İvan

İzmarit

İTRİYUM, seryum adlı metalin maden filizlerinde bulunan nadir bir madendir. Mağnezyumla birlikte Nernst elektrik lambasının yapılmasında kullanılır. Adını İsveç'teki Ytterby'den almıştır. Sembolü: Y, atom ağırlığı: 88,93'tür.

İTTİHAT VE TERAKKİ, 1908 Meşrutiyet İnkılâbı'nın meydana gelmesine yol açan siyasî bir partidir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi üzerine, 1918'de İmparatorlukla birlikte tarihe karışmıştır. Cemiyetin temeli 1893'te, gizli olarak, İstanbul'da Askerî Tıbbiye Mektebi öğrencileri tarafından atılmıştı. Programında memlekette meşrutiyet idaresinin, hürriyetin, eşitliğin, mal ve can emniyetinin tesisini hedef tutuyordu. Cemiyet teşkilâtı çabuk yayıldı. Yabancı ülkelerde ihtilâl hazırlıkları başladı. Abdülhamit II, cemiyet mensuplarını dağıttı, sürgüne yolladı. Fakat cemiyet ve yaydığı fikirler, uyanık subaylar ve memurlar vasıtasıyle genişlemeye devam etti. Fakat cemiyeti dağıtmak için kanlı teşebbüslerden bile çekinmeyen Abdülhamit II, sonunda 24 temmuz 1908'de Kanun-u Esasî'yi ilân etmek zorunda kaldı. Bundan sonra parti içinde şahsî nüfuz mücadelesi başladı. 13 nisan 1909'da İttihat ve Terakki'nin Rumeli'den getirttiği avcı taburları arasında şeriatçılık tesiriyle bir ayaklanma meydana geldi. Bunu Rumeli'den gelen Hareket Ordusu bastırıp, cemiyeti kurtardı. Cemiyet mensupları arasında Ahmet Rıza, Talât Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Dr. Nazım ve Ziya Gökalp gibi kuvvetli şahsiyetler de vardı. Başta Enver Paşa olmak üzere İttihatçılar'ın Alman tesiri altında Osmanlı İmpartorluğunu Birinci Dünya Savaşı'na sürüklemeleri, devletin de, İttihat ve Terakki'nin de sonu oldu.

İUSTİNİANUS (Bak: JUSTİNİANUS).

İVAN, Korkunç (1530 - 1584), Rus Çarıdır. 1544'te tahta geçti. Çok kötü şartlar altında büyümüştü. Garip huyları vardı. Asîlerden nefret ederdi. 1547'de kendini Çar ilân etti. Romanof'ların kızıyle evlendi. Rusya'nın doğu sınırlarını genişletti. 1560'ta ağır bir hastalıktan sonra aklî dengesi bozuldu. Etrafına dehşet saçmaya başladı. Yedi kere evlendi. İvan IV çağı Rus tarihine en kanlı çağlardan biri olarak geçti.

İVME, hareket eden bir cismin hızının birim zamandaki değişimine denir. Sabit hızla hareket eden cismin ivmesi, sıfırdır. Çünkü bu harekette bir hız değişmesi olmaz. Belli bir zaman içinde hızdaki değişmenin büyük, ya da küçük olması, ivmeyi de büyük, ya da küçük kılar. İvme, hız değişmesinin geçen zamana bölümü olarak da tarif edilebilir. İvme birimi, hızın birimine bağlıdır. Hız, sm/saniye ise, ivme sm/saniye kare cinsinden bulunur.

İVRİNDİ, Balıkesir iline bağlı 29.472 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.267 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 571 km.²'dir. İlçe arazinin ortasını İvrindi çukur ovası kaplar. Bu alanın etrafı yükseklikleri 400 - 500 metre arasında değişen tepelerle çevrilidir. İlçe, Akdeniz ikliminin tesir alanındadır. En önemli akarsuyu Madra çayıdır. Halkı tarım, hayvancılık, odunculuk ve kömürcülükle geçinir. İlçe merkezi İvrindi kasabası, Balıkesir'den 40 km. uzaktadır, 7 km.'lik bir yolla Balıkesir - Edremit şosesine bağlıdır.

İYON, pozitif (+), ya da negatif (—) yükler taşıyan atomlara ve atom gruplarına denir. Bir atom, elektrik bakımından nötr'dür. Herhangi bir olay sonunda bu eşitlik bozulur, atom pozitif veya negatif elektrikle yüklenirse, iyon haline geçmiş olur. Gaz için de iyonlaşma deyimi kullanılır. Elektriğin gazlar içinden akışı, iyonlar ve iyonlaşma ile olur.

İYONYA VE İYON MEDENİYETİ, eski çağlarda Anadolu'nun batı kıyılarının adı ve burada yerleşen kavimlerin kurdukları medeniyete denir. Yunan medeniyeti de daha sonra bu 12 şehirde kurulan medeniyetin etkisinde kalmış, İyonya'dan yetişen filozof ve mimarlar, Yunanistan'ın gelişmesini sağlamışlardır. Bazı tarihçiler, İyonlar'ın, Yunanistan'dan Anadolu'ya göç ettiklerini iddia ederler. Herodotos ise, İyonlar'ın çeşitli kavimlere bağlı insanlar olduklarını, Batı Anadolu'ya gelip yerleştikten sonra yerli halkla kaynaştıklarını, yeni bir millet meydana getirdiklerini söyler. 12 İyon şehrinin M.Ö. 1000 yılında kurulduğu sanılmaktadır. İyon kolonileri şunlardı: Miletus, Myus, Priene, Ephesus, Kolophon, Lebadus, Samos, Erthrae, Klazomenae, Phokea, Smyrna (İzmir), Khios. Bunlardan en çok Milet, devrin bir kültür ve uygarlık merkezi olmuştur. M.Ö. 560 - 545 yılları arasında Lidya Kralı Kresus, İyonya'yı krallığının toprakları arasına kattı.

İyon filozofları tabiat kuvvetlerini merak etmişler, bu arada Thales tabiatte en üstün kuvvetin su olduğuna kanaat getirmişti. İyonyalı sanatçılar, heykelcilik ve mimarlıkta da çok ileriydiler. Efes'teki Artemis, Samos'taki Hera tapınakları, İyon mimarlığının şaheserleridir.

İYONOSFER (Bak: ATMOSFER).

İYOT, kimyada halogenler grubunun 4. elemanıdır. Simgesi: I, atom no.: 53, atom ağırlığı: 126,93, yoğunluğu: 4,93, ergime

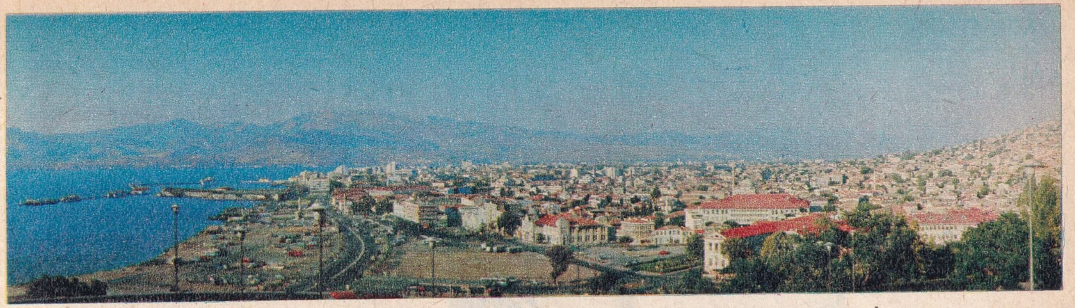

noktası: 114° C, kaynama noktası: 184,40° C'dir. İlk defa 1811'de Fransız eczacısı Courtois soda içinde iyodu bulmuş, 1813'te de buluş kesinleşmiştir. İyot tabiatta çok dağınık haldedir. En önemli iyot kaynağı Şili güherçilesi içindeki sodyum iyodat bileşiğidir. Saf eleman halinde katıdır. Erime noktası civarında bol bol buharlaşır. Buharları zehirlidir. Laboratuvarlarda çok kullanılır.

İZBUDAK, Velet Çelebi (1869 - 1950), Türk dil ve edebiyat adamıdır. Konya'da doğdu. Mevlâna Celâlettin Rumî'nin 18. kuşaktan torunudur. Özel öğrenimle yetişti. Arapça ve Farsça öğrendi. Birçok dergilerde yazılar yazdı. Birinci Dünya Savaşı'nda bir mevlevî alayı teşkil etti. Millî Mücadele başlayınca Ankara'ya geçti. B.M.M.'ne girdi. Türk Dil Kurumu'nda çalıştı. Eserleri arasında en önemlisi, «Divan-ı Türkî-i Sultan Veled» dir.

İZCİLİK, yeni yetişen gençlerin yurda ve millete daha faydalı olabilmelerini sağlamak için kurulan bir eğitim düzenidir. Çalışma ile oyunu birleştirme esasını güder. 20. yüzyılın başında Sir Robert Baden Powell adında bir İngiliz tarafından kurulmuştur. Eski bir general olan Baden Powell, 1888 savaşında İngiliz askerlerinin hiç de iyi savaşmadığını görerek üzülmüş, yeni yetişecek nesillerde de aynı kusurların olmaması için bir gençlik teşkilâtı kurmayı tasarlamıştır. Baden Powell'in teşkilâtı zamanla gelişerek bütün dünyaya yayılmıştır.

İdeal izcilik ilkeleri şunlardır: 1 - İzcinin verdiği söz kutsaldır, 2 - İzci âlicenaptır, 3 - Yardımı sever, 4 - Herkesin dostudur, 5 - Naziktir, 6 - Hayvanların dostudur, 7 - İtaat etmesini bilir, 8 - Neşelidir, 9 - Tutumludur, 10 - Cesurdur, 11 - Temizdir, 12 - Saygılıdır.

Bizde izcilik Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde ve bazı azınlık okullarında kurulmuş, 1917'de Almanya'dan bir izcilik uzmanı getirtilmiş, Selim Sırrı Tarcan onunla işbirliği yapmıştır. Cumhuriyet devrinde izcilik daha ciddî bir şekilde ele alınmış, bugün ilkokullara kadar yayılmıştır.

İZDÜŞÜM, geometri ve fizik bilimlerinde çizimler sırasında kullanılan bir düzendir. Fiziğin ışık bölümünde görüntü çizilmesine de «izdüşürme» adı verilir. Işıklı bir noktanın bir aynadaki görüntüsünü çizmek, o noktayı ayna üzerine «izdüşürerek» olur. Geometride kullanılanı ise daha geneldir. Uzaydaki bir noktanın herhangi bir düzlem üzerindeki yerine de, o noktanın izdüşümü denir. İzdüşürme daha çok uzay ve tasarı geometri bölümlerinde geçer.

İZLANDA (Bak: İSLANDA).

İZMARİT, en büyüğü 20 sm. uzunluğunda, 60 - 70 gram ağırlığında bir balıktır. Vücudu biraz yassı ve genişçedir. Sırtı koyu tahinî, karnı beyazdır. Ağustos - şubat arası en yağlı olduğu aylardır. Baharda yumurtasını atar ve zayıflar. Başı ve vücudu pullarla örtülüdür. Yosunlu ve çamurlu sahillerde bulunur. Çoğu zaman oltayla tutulur.

İZMİR, Ege Bölgesinde 1.234.667 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 613.114 nüfuslu merkezidir. Topraklarını kuzeyde Balıkesir, doğuda Manisa, güneyde Aydın, batıda Ege Denizi çevirir. 18 ilçesi vardır. Karşıyaka, Bayındır. Bergama, Bornova,

İzmir'in genel görünüşü

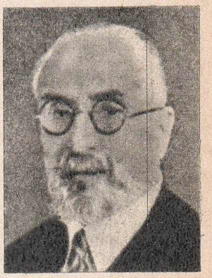

V. Ç. İzbudak

İzmir, Konak'tan bir görünüş

İzmir Konak'ta Saat Kulesi

Çeşme, Dikili, Foça, Karaburun, Kemalpaşa, Kınık, Kiraz, Menemen, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Tire, Torbalı, Urla. Bunlardan merkez ilçesi ve Karşıyaka İzmir şehrini meydana getirir. Yüzölçümü: 11.973 km.²'dir.

Ege Bölgesi yüzey şekillerinin esasını meydana getiren doğu - batı doğrultulu oluk biçimli çukurların büyük bir kısmı İzmir ili içinde yer alır. İlin en kuzeyinde Bakırçayı ovası vardır. Yunt dağının güneyinde, Gediz ovası yer alır. Bu ova batıda Menemen boğazını meydana getirir. Gedi zovası ile daha güneydeki Küçük Menderes ovası arasında Bozdağlar yükselir. İzmir, Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Yazları sıcak, kurak; kışları ılık, yağışlı geçer. En önemli akarsuları, Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes'tir. Önemli gölü yoktur.

İzmir'de en çok tahıl ekilir. Endüstri ürünleri de önemli bir yer tutar. Tütün ve pamuk üretimi ekonomisinde önemli rol oynar. Ayrıca incir ve üzümü de çok tanınmıştır.

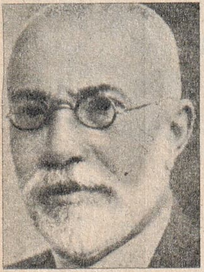

İ. Hakkı İzmirli

İzmir, Türkiye'nin üçüncü büyük şehridir. Aynı adı taşıyan körfezin güneydoğu kenarında kurulmuştur. Kordonboyu, Alsancak'tan itibaren ilk kısmında güzel evlerin bulunduğu bir semttir. Konak'ta sona erer. Konak'tan Göztepe'ye doğru kıyı banliyösü uzanır. Şehrin endüstri banliyösü körfezin doğu bitimindedir. Körfezin karşı kıyısındaki Karşıyaka ilçesi şehrin kalabalık semtlerinden biridir. Karşıyaka, Alsancak, Konak semtleri arasında körfez yolcu vapurları işler.

İzmir, biri Basmane, öteki Alsancak olmak üzere iki istasyonu ile önemli bir demiryolu merkezidir. Ayrıca liman gerek Türk, gerekse yabancı gemilerin uğradığı işlek bir limandır.

İzmir M.Ö. 11. yüzyılda İyonyalılar tarafından kurulmuştur. Deniz ticaretiyle zenginleşmiş, M.Ö. 7. yüzyılda Lidya'ya geçmiştir. İskender zamanında büyümüş, M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısında Romalılar'a, 395'te de Bizans'a katılmıştır. 1076'da Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleyman Şah, İzmir'i almış. Şehir daha birçok defa el değiştirmiş, Timur'un işgalini de görmüştür. 1415'te Çelebi Sultan Mehmet, İzmir'e gelmiştir. 1425'te Aydınoğullarına son verilmiş, böylece şehir Osmanlılara katılmıştır. 15 mayıs 1919'da başlayan Yunan işgali 3 yıl, 3 ay, 25 gün sürmüştür. 9 eylül 1922 sabahı Türk ordusu şehre girmiştir.

İZMİR FUARI, her yıl İzmir'de, 20 ağustos - 20 eylül tarihleri arasında açılan milletlerarası bir fuardır. İlk defa 1927'de Vali Kâzım Dirik tarafından «Dokuz Eylül İzmir Panayırı» adıyle Karantina'da, Sanatlar Mektebi binasında açılmıştı. 1933' te panayır bugünkü Kültür Parkı alanına getirildi. Ertesi yıl Belediye Başkanı Behçet Uz tarafından modern bir anlayışla «İzmir Milletlerarası Fuarı» olarak kuruldu. Fuar 1942'ye kadar gelişti İkinci Dünya Savaşı sırasında yerli fuar olarak devam etti. 1947'den itibaren yeniden milletlerarası hüviyetine bürünüp, her yıl biraz daha gelişerek devam etti.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı (1869 - 1944), bir Türk bilginidir. Felsefe ve dil üzerindeki çalışmaları ile tanınır. İzmir'de doğdu. İstanbul'da Darülmuallimîn-i Âliye'yi bitirdi. Fen Fakültesi'nde okudu. Maarif Nazırlığı yaptı. 1933'te Darülfünun yerine kurulan İstanbul Üniversitesi'nde yerini muhafaza eden sayılı birkaç profesörden biri de o oldu. Fransız hükümeti tarafından nişanla taltif edildi. Metafizik ve İslâmî ilimlerden, meteorolojiye kadar birçok konuda eserler verdi. 4.000 ciltlik kütüphanesini Süleymaniye Kütüphanesine vakfetmişti.

İZMİT, Kocaeli ilinin merkezi olan 89.547 nüfuslu şehirdir. İstanbul'dan 93 km. uzaktadır. Kıyıdan başlayarak yükselen dik yamaçlar üzerinde kurulmuştur. Bu bakımdan Yukarı ve Aşağı şehir olmak üzere iki semte ayrılır. Yukarı şehir daha eskidir, Aşağı şehir, iş merkezini teşkil eder. Demiryolu ise şehri baştan başa keser. Şehir kalkınmakta, nüfusu hızla artmaktadır.

İzmit Körfezi bitiminde ilk Yunan kolonisi M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında Megaralılar tarafından kurulmuştu. Yüzyıllar boyunca çeşitli istilâlar gördü. M.Ö. 74'te Roma'nın eyalet merkezi oldu. 7. yüzyıldan

itibaren Anadolu içine yayılan İslâm akınları İzmit civarına kadar dayandı. 9. yüzyılda şehir Selçukluların eline geçti. Birinci Haçlı Seferi sırasında geri alındı. Orhan Gazi devrinde Osmanlı topraklarına katılan İzmit, Timur istilâsı sırasında yağmaya uğradı. Ondan sonra da hiç bir zaman Türk hâkimiyetinden çıkmadı.

İZNİK, Bursa iline bağlı 31.105 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.213 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 753 km.²'dir.

İlçe toprakları İznik çukur alanını ve bu alanı çevreyelen dağlık kesimleri içine alır. Çukur alan kuzeyden Samandağı ile kuşatılmıştır. Yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Ekonomik faaliyetin başında tarım gelir. En çok tütüncülük, bağcılık, zeytincilik gelişmiştir. Müşküle üzümü ün salmıştır. İlçe merkezi İznik kasabası, aynı adı taşıyan gölün doğu ucunda, denizden 85 metre yükseklikte kurulmuştur. Etrafı tarihî surlarla çevrilmiştir. Bursa'ya 75 km. uzaklıktadır. Ayrıca 32 km.'lik bir yolla Mekece istasyonuna bağlıdır.

Şehir M.Ö. 315'te İskender'in komutanlarından Antigone tarafından kurulmuştur. Birçok defa el değiştirmiş, Selçuklular devrinde Türkler'e geçmiştir. Orhan Gazi zamanında da Osmanlı topraklarına katılmıştır. İznik'in tarihteki önemi; bir ara Bizans'ın başkenti olmasında ve 325'te İmparator Konstantin'in İznik'teki sarayında ilk Hıristiyanlık konseyini toplamış olmasındadır.

İZNİK GÖLÜ, Türkiye'nin beşinci büyük gölüdür. Yüzölçümü 308 km.²'dir. Derinliği kuzeyden güneye doğru artar. En derin yeri 65 metredir. Suları tatlıdır. Çevresi zeytinliklerle kaplıdır. En çok sazan balığı avlanır.

İZOBAR, (Bak: EŞBASI).

İZOTERM, (Bak: EŞISI).

İZOTOP, (Bak: İSOTOP).

İZZET ALİ PAŞA (? - 1734), Türk şairi ve devlet adamıdır. İstanbul'da doğdu. İyi bir öğrenim gördü. Defterdar mektupçusu, defterdar, vezaret görevlerinde bulunda. İranlılar'la başarılı savaşlar yaptı. Revan'da öldü. Lâle Devri'nin büyük sanat adamlarındandır. Usta bir hattattı. Neşeli gazellerinde Nedim'i taklit etmiştir. Küçük bir «Divan» ı vardır.

İZZET MOLLA, Keçecizade (1775-1829), bir Türk şairidir. Klasik öğrenim gördükten sonra ilmiye vazifelerinde bulundu.

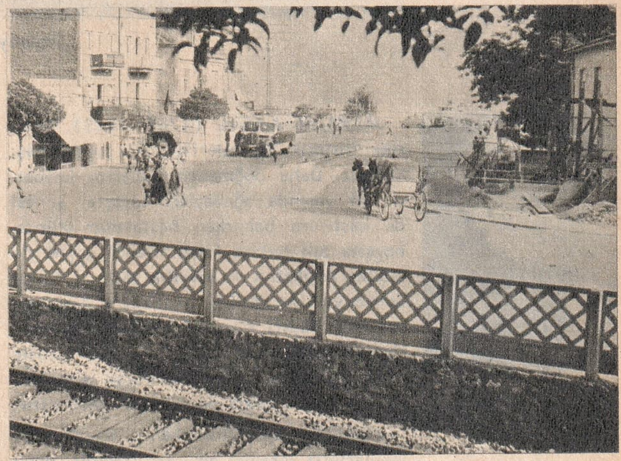

İzmit'ten bir manzara

Mahmut II'nin müşavirlerindendi. Rusya ile savaşın aleyhinde olduğu için savaş patlak verince Sıvas'a sürüldü. 44 yaşında orada öldü. Klasik Türk şiirinin son temsilcilerindendir. Gazellerinde Şeyh Galip ve Mevlânâ'nın etkisi görülür. İki ayrı Divan'ı vardır. Heceyle de türküler yazmıştır. Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa'nın babasıdır.

■

J

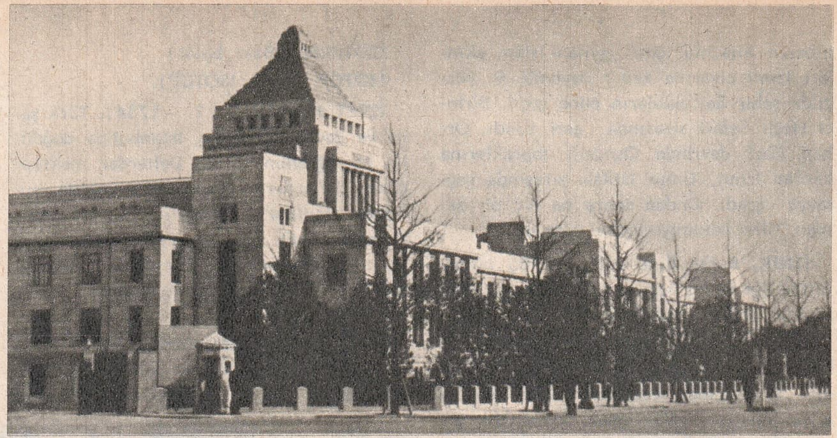

Japonya'nın başkenti Tokyo'da Parlamento binası

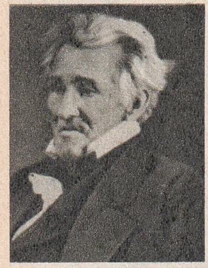

Jackson

Jaguar

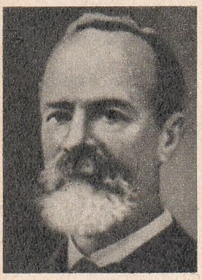

W. James

JACKSON, Andrew (1769 - 1845), Amerika Birleşik Devletleri'nin 7. cumhurbaşkanıdır. Daha doğmadan babasını kaybetti. 14 yaşında ağabeyleri savaşta, annesi de hastalara bakarken hastalanıp ölünce, hayatta tek başına kaldı. Kendi gayretiyle okudu. Avukatlık ve savcılık yaptı. 1797'de Senato'ya üye seçildi. İngilizler'e karşı savaşlarda başarı kazanarak millî kahraman sayıldı. 1828 ve 1832'de iki defa üstüste cumhurbaşkanı seçildi. Amerikan demokrasisinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

JAGUAR, Güney Amerika'nın tropikal ormanlarında yaşayan bir pars cinsidir. Boyu 2 metreyi, ağırlığı 100 - 125 kiloyu bulur. Tüyleri sırtında kırmızımtrak, karnında beyazdır, üstü siyah beneklerle süslüdür. Geceleri ava çıkar. İnsana da saldırır. Gayet çevik ve yırtıcıdır.

JAMAİKA CUMHURİYETİ, Antiller'de Karayib Denizi'nde, Küba'nın güneydoğu kıyısından 130 km. uzaklıkta bir adayı kaplayan İngiliz Milletler Topluluğu'na üye bir devlettir. Nüfusu: 1.839.000'dir. Yüzölçümü: 11.424 km.^{2}'dir. Başkenti: Kingston: (380.000); dili: İngilizce; dini: Hıristiyan, Protestan ve Katolik; parası: Jamaika lirasıdır.

Dağlık bir arazisi vardır. Tipik bitki örtüsü, savanalardır. Tropik ekinler elde edilir. Başlıca zenginlikleri boksit, tütün, kahve, kakao, muz, şekerkamışıdır. En önemli şehirleri ise başkent Kingston'dan sonra Spanish Town ve Montego Bay'dir. Yerli halktan başka adada İspanyol, Çinli, Hindli azınlıklar da yaşar. İngilizce ve İspanyolca konuşulur.

Jamaika

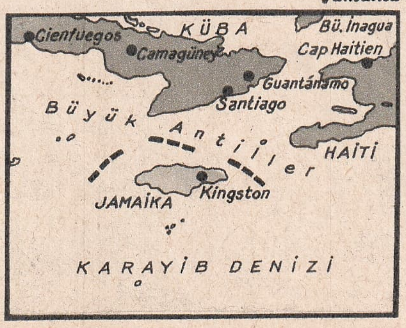

JAMES, William (1842 - 1910), Amerikalı filozof ve psikoloji bilginidir. New York'ta doğdu. Harvard'da tıp fakültesini bitirdi. Birçok üniversitelerde öğretim üyeliği yaptı. Kurduğu pragratizme felsefesi, Almanların idealizminin tam aksidir. Başlıca eserleri şunlardır: Psikolojinin Esasları, Pragmatizm, Eski Düşünce Tarzlarına Yeni Bir Ad, İnanmak İsteği, Gerçeğin Anlamı.

JANDARMA, yurt içinde güvenliği sağlamak için kurulmuş bir emniyet teşkilâtıdır. Şehirlerin ve kasabaların belediye sınırları dışında kalan yerlerde güvenliği sağlar. Jandarma subayları Harp Okulu'nda, jandarma sınıfından yetişir. Eskiden «zaptiye» diye anılan jandarma teşkilâtı, 1879'da modernleştirilmeye başlanmıştır. 1912'den itibaren Jandarma Genel Komutanlığı, İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1930 tarihinde yürürlüğe giren bir kanunla da teşkilât bugükü durumunu almıştır.

JAPON DENİZİ, Büyük Okyanus'un Uzak Doğudaki koludur. Doğuda, Japonya'dan, batıda Sovyetler Birliği ve Kore'ye, kuzeyde Sahalin adasından, güneyde Tsuşima Boğazı'na kadar uzanır. Boğazlar yolu ile kuzeyde Ohotsk Denizi'yle birleşir. Yüzölçümü: 1.000.000 km.^{2}'dir. Doğu Asya kıyılarındaki denizler arasında en derin olanıdır. Sularının 1/4'i 3.000 metre derinliktedir. İklim arasındaki ısı farklarından dolayı bu denizde sık sık tayfunlar olur.

JAPONYA, Uzak Doğu'da, Büyük Okyanus'un kuzeybatısında, Doğu Asya kıyıları açıklarında bir devlettir. 4 büyük, birçok küçük ada üzerinde kurulmuştur. Kuzeyde Perouse Boğazı ile Sahalin adasından ayrılır. Doğuda, Büyük Okyanus, güney ve güneybatıda Büyük Okyanus, Japon Denizi ve Kore Boğazı, batıda da Japon Denizi ile çevrilmiştir. Nüfusu: 98.865.000, yüzölçümü: 379.510 km.²'dir. İdare şekli: Meşrutî imparatorluk başkenti: Tokyo (8.900.000); dili: Japonca; dini: Şintoizm, Budizm; parası: Yen'dir.

Japonya'nın üzerinde kurulduğu 4 büyük ada ve küçük ada toplulukları şunlardır:

Hokkaido (Yeza) adası: En kuzeydedir. İçerilere doğru yüksekliği daha da artar, 2.300 metreye varır. Büyüklük bakımından ikinci adadır. Çugaru Boğazıyla kuzeydeki Honşu adasından ayrılır.

Honşu (Hondo) adası: En büyük ve en kalabalık olanıdır. Ünlü Fujiyama dağı (3.778 metre) bu adadadır. Genel olarak dağlıktır.

Kiyuşiyu adası: Güneydedir. Büyüklükte üçüncü, nüfus bakımından ikincidir.

Şikoku adası: 4 adanın en küçük ve tenha olanıdır. Honşu ile Kiyuşiyu arasındadır.

Ryukyu adaları: Güneyde Formoza'ya doğru uzanan adalar topluluğudur. En büyüğü Okinawa'dır.

Japonya'da ovalar ülkenin ancak 1/8'ini kaplar. Kıyılarda gemicilik ve balıkçılığın her çeşidine raslanır. Büyük akarsuları yoktur. Ilık muson iklimi hüküm sürer. Yağmur boldur. Şiddetli sıcak ve soğuklara az raslanır. Hızlı nüfus artışı ile dikkati çeker. Gerek nüfus artışı, gerekse nüfus yoğunluğu bakımından dünya devletleri arasında 5. ve 4. sırayı işgal eder. Azınlıklar, nüfusa nispetle pek önemsizdir. Başlıca büyük şehirleri: Başkent Tokyo'dan başka bir endüstri merkezi olan Osaka (3.217.321), tekstil ve makine şehri: Nagoya (1.930.180), bir liman olan Yakohama (1.637.944), çeşitli imalât şehri Kyoto (1.343.465) ve bir gemi yapım limanı olan Kobe (1.201.029)'dir.

Japon kadınının millî kıyafeti

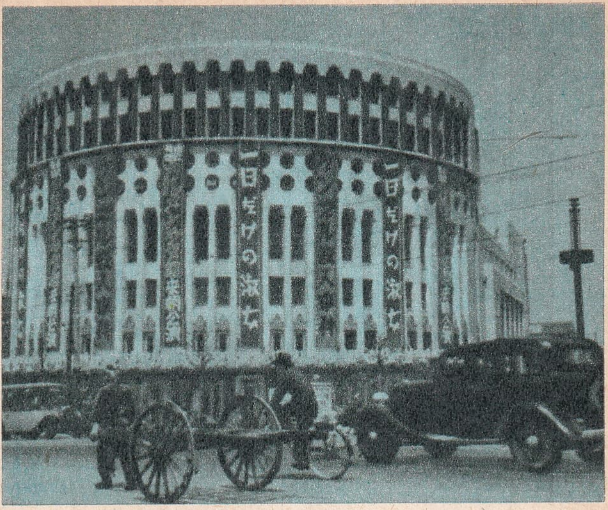

Tokyo'da Millî Tiyatro

Japonya, ekonomik bakımdan, İkinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıktığı halde, son derece gelişmiş bir memlekettir. Büyük bir endüstri kurulmuş olduğu halde, gerekli kömür ve petrolü dışardan ithal eder. Çıkarılan başlıca madenleri alüminyum, gümüş, çinko, tuz, demir, altın ve kurşundur. Pirinç dışında tarım pek azdır. Pirinçten sonra en çok arpa, patates, buğday, tütün, kenevir, çay, limon, portakal yetiştirilir. Şarap, şeker ve bira üretimi de önemlidir. Ekonomisinin temellerinden birini balıkçılık meydana getirir. Balık avcılığında dünyada birincidir. Konservecilik çok ilerlemiştir. Kömür ve petrol kıt olduğu için, sanayide bilhassa elektrik enerjisinden faydalanılır. Gemi inşası, otomobil, kamyon imalı, fotoğraf, sinema makineleri ve çelik endüstrisinde Avrupa ülkeleriyle rahatça boy ölçüşmektedir. Gazete baskıları çok fazla olduğu için, kâğıt da çok miktarda yapılır. Çimento istihsali de pek yüksektir. Ticaret fevkalade ilerlemiştir. İthalat - ihracat toplamı bakımından dünya devletleri arasında 8. gelmektedir. Ülkede gerek hava, gerek deniz, gerekse kara ulaşımı son derece gelişmiştir ve modern araçlarla yapılmaktadır.

Japonya, İngiltere'nin aksine tarihi boyunca kıta ile ilgisi, yok denecek kadar az olmuş bir ülkedir. Bu yüzden de uzun zaman Asya'da hiç bir önemli rol oynamamıştır. Japonya'nın tarihî gelişmesi şöyle özetlenebilir:

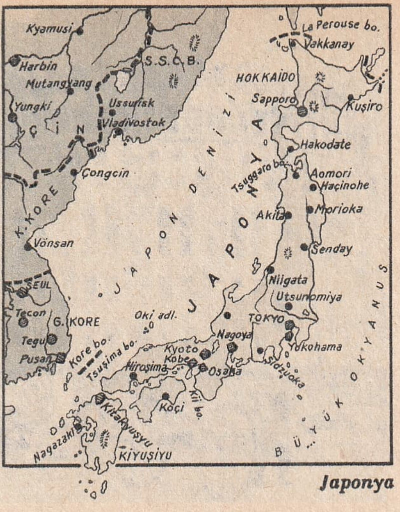

Japonya

1 - İlk Hanedanlar: 1336'da İmparatorluk hanedanının bir dalı olan Aşikaga ailesi iktidarı ele geçirmiştir. İmparatorlar kukla haline getirilmiş, Aşikaga ailesi Kubilay Han'ın Japonya'yı istilâ seferlerini boşa çıkarmıştır. 1574'ten sonra Tokugava ailesi başa geçmiş, 1876'ya kadar da devam etmiştir.

Jeanne d'Arc

2 - Kalkınan Japonya: 1876'da tahta çıkan İmpartor Mutso - Hito, bugünkü Japonya'nın kurucusu sayılır. 1868'de Tokyo'yu başkent yapan da odur. Samurey'ların hâkimiyetine son vererek, Avrupa tipinde bir ordu kurmuştur. 1889'da demokratik müesseseler tesis edilmiş, çeyrek yüzyılda Japonya Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçmiştir.

3 - Savaşlar: 1895 Çin - Japon savaşında, Japonlar Kore'ye hâkim olmuşlar, Asya kıtasına ayak basmışlar, Avrupa emperyalistlerinin kıskançlığını üzerlerine çekmişlerdir. 1904 - 1905 Rus - Japon savaşından da muzaffer çıkınca, Rusya'daki mutlakiyet idaresi yıkılmıştır. Bu arada Abdülhamit II, Japonya ile temas kurmuştur. Japonya, Birinci Dünya Savaşı'nda da Müttefikler'in yanında yer almış, Almanlar'ın Okyanustaki adalarına sahip çıkmıştır.

Tokyo'da Mitsui Bankası binası

4 - Çin - Japon Savaşı: 1937'de Çin'e savaş açan Japonya, bu büyük ülkenin topraklarına da el atmış, 1941'den sonra İkinci Dünya Savaşı'na da Almanlar'ın yanında katılmış, fakat Birleşik Amerika'nın büyük malzeme üstünlüğü karşısında yenilerek, iki şehrinin de atom bombalarıyla yok edilmesinden sonra, kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kalmıştır. Savaşı takip eden yıllarda Japonlar, endüstri alanındaki çalışmaları ile ekonomik bakımdan yeniden kalkınabilmişlerdir.

Japonya'da okuma - yazma bilmeyenlerin sayısı her gün biraz daha azalmaktadır. Gazetelerin baskıları son derece yüksektir. Günde 40 milyona yakın gazete basılır. Yüksek öğrenimde 3 milyonu aşkın öğrenci tahsil görmektedir. Başlıca üniversiteleri, Tokyo, Osaka, Kyoto ve Sapparo'dadır.

Bugün Japonya hür dünyanın en güvendiği devletlerden biri haline gelmiştir. Çin'de komünizm rejiminin kurulmasından sonra Japonya'nın gösterdiği kalkınma örneği, onları Batı cephesine itmiştir.

JAVEL SUYU, sodyum veya potasyum hidroksit bileşiklerinin sulu çözeltisinden klor gazı geçirilerek elde edilen ve hipoklorit adı verilen ve beyazlatma özellikleri olan sıvılardan biridir. İlk defa olarak 1792'de Fransız kimyacısı Berthollet tarafından Paris civarında Javelle kasabasında elde edilmiştir. Uzun süre saklanamaz, bozulur.

JEAN, Korkusuz (1371 - 1419), Burgonya dukasıdır. Ortaçağ Fransa tarihinin önemli simalarındandır. Dijon'da doğdu. Cesareti sayesinde «Korkusuz» diye anılmaya başlandı. 1396'da Niğbolu Haçlı Seferi'nde Yıldırım Bayezit'e esir düşerek Bursa'ya getirildi. Fidyei necat karşılığı serbest bırakıldı. 1404'te Burgonya tahtına geçti. Fransa tahtı için 15 yıl savaştı, sonunda öldürüldü. İmparator Charles Quint, Korkusuz Jean'ın torunlarındandır.

JEANNE D'ARC (1412 - 1431), adı tarihe geçmiş kahraman bir Fransız kızıdır. Roma Katolik kilisesinin belli başlı azizelerindendir. Fransa'da, Domremy köyünde doğdu. 16 yaşında Tanrı'dan duyduğuna inandığı sözler üzerine veliaht Charles'i tahta çıkarmayı kendine görev bildi ve bunda muvaffak da oldu. Orléans şehrini İngilizler'den kurtardı. Reims'te, Charles'e taç giydirdi. 1430'da Paris'i İngilizler'den kurtarmak için girişilen hücumda yaralandı. Para karşılığı düşmana teslim edilerek, türlü işkencelerden sonra büyücülük ve yalancılıkla itham edilerek 30 mayıs 1431' de Rouen meydanında, 10.000 kişi önünde diri diri yakıldı. Külleri Seine nehrine

serpildi. Fransa'da 30 mayıs, her yıl Jeanne d'Arc günü olarak kutlanır. Hayatı birçok sanat eserine konu teşkil etmiştir.

JEFFERSON, Thomas (1743 - 1826), Amerika Birleşik Devletleri'nin 3. cumhurbaşkanıdır. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra avukat oldu. 1775'te Kongre üyeliğine seçildi. Aynı yıl Bağımsızlık Beyannamesi'ni hazırladı. 1784'te Cumhurbaşkanı Washington tarafından Dışişleri Bakanlığına getirildi. 1801 ve 1805'te iki defa cumhurbaşkanı seçildi. Esir ticaretini yasaklayan kanunu Kongre'ye getiren de odur.

JELÂTİN, hayvanların kemik ve kıkırdak gibi dokularından elde edilen saydam, renksiz, kokusuz bir maddedir. Hekimlikte, fotoğrafçılıkta kullanılır. İlâç endüstrisinde çeşitli ilâçlar içinde yardımcı madde olarak işe yarar. Filim yapımında da ışığa hassas cisimleri filim üzerine yapıştırmakta, özel kâğıtlar yapmakta faydalıdır.

JENET, 50 santim uzunluğunda, irice bir kediye benzeyen yırtıcı bir hayvandır. Uzun bir kuyruğu vardır. Gündüzleri ağaç kovuklarında gizlenir, geceleri çıkarak küçük kuşları, sürüngenleri, hatta böcekleri yakalayıp yer. Çok hızlı pençe atar, fakat köpekle başa çıkamaz. Afrika'da «Leoparjenet», «Kaplan jenet» ve «Taçlı jenet» gibi çeşitleri vardır.

JENNER, Edward (1749 - 1823), çiçek aşısını bulan bir İngiliz doktorudur. Gloucester'de doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra Londra'da Saint George Hastanesi'ne girdi. 1775'te çiçek hastalığı üzerindeki çalışmalarına başladı. İneklerden alınacak mikroplar insanlara aşılanırsa, çiçek hastalığına tutulmanın önleneceğini düşünüyordu. Aşıyı ilk defa kendi oğluna tatbik etti. 1796'da halk arasında bir köylü çocuğunu aşıladı. İngiliz kral ailesinin çocuklarını da aşılayınca, kendisine beslenen güven arttı. Çiçek aşısı yaygınlaştı. 1810'da büyük oğlunu, 1814'te karısını kaybetti. Buna yorgunluğu da eklenince, 1823'te öldü.

JEOLOJİ, dünyanın yapısını, geçirdiği değişiklikleri inceleyen bilimdir. Eski Yunancada «geos» (yer) ve «logos» (bilim) sözlerinden meydana gelmiştir. Jeolojinin ilk incelediği konu, dünyanın yaşı ve oluş şeklidir. Dünya, oluşundan bu yana birçok değişikliklere uğramıştır. Öteden beri bilinen bu gerçek, izah edilemezken, 1795'te İskoçyalı James Hutton yayınladığı bir kitapta akarsuların yeryüzünün şekillenmesinde önemli payı olduğunu ileri sürdü. 1830'da da yine İskoçyalı Charles Lyell, «Jeolojinin Esasları» adlı eserinde yanardağların, denizlerin, akarsuların yeryüzünün şekillenmesinde rol oynadığını anlattı. Bugünkü jeolojide bunlar şöyle izah edilmektedir:

Yanardağlar: Dünyanın şekillenmesinde büyük etkileri olmuştur. Dünya kabuğunun iyice sertleşmesinden sonra da bu durum devam etmiştir. Yanardağlar bazen bir sıvı üzerindeki kabarcık gibi yerkabuğunu kabartır. Bazen de kabuğun alt kesimlerini eritirler. Bu da o kısmın çökmesine yol açar.

Denizler: Kıyılarda önemli aşındırma etkileri vardır. Bunlar sığ ve kumluk kıyılarla, çok dik kıyılarda görülür. Çökmeler meydana gelir. Sığ yerlerde denizler, sahile yığdıkları kumlarla kıyı kordonlarını, lâgünleri meydana getirirler.

Akarsular: Dünyanın şekillenmesinde bunların da payları büyüktür. Seller, dereler, ırmaklar, geçtikleri yerleri oymak, aşındırmak gibi etkileriyle topraklara şekil verirler. Taşıdıkları sularla ve getirdikleri aluvyonlarla verimli toprakların ortaya çıkmasına yol açarlar.

Karaların hareketi sözüyle de depremler anlatılır. Depremler sonunda meydana gelen kırıklara «fay» denir. Faylar kayalık yerleri bıçakla kesmiş gibi ikiye ayırır. Bazı faylar kilometrelerce uzun olur. Karaların bir başka hareketi de «düzenli hareketler» dir. Yani karalar zamanla ağır ağır çöker veya yükselebilirler. Bu durumda ya karayla kaplı olan yerleri bir zaman su basar, ya da deniz içindeki kısımlar yükselir, kara olur.

Hayvanlar ve bitkiler de yeryüzünde değişiklere yol açarlar. Bugünkü kalkerlerin önemli bir kısmı suda yaşayan canlıların kabuklarından meydana gelmiştir. Bunlara «organik kalkerler» denir. Kalkerler, kendilerini meydana getiren hayvanların cinsine göre değişik isimler alırlar. Bu arada mercanlar, resifleri ve atolleri meydana getirirler. Bitkiler ise zamanın etkisiyle çeşitli kömürler meydana getirir.

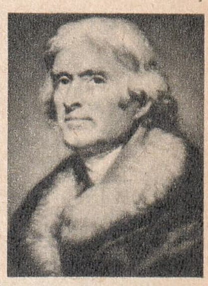

Jefferson

Jenner

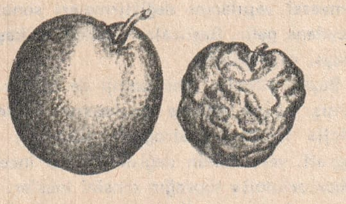

Tıpkı kuruyan bir elmanın üzerinde kırışıklıkların meydana gelmesi gibi yeryüzü kabuğu da kıvrılıp bükülmüş, böylece dağ zincirleri meydana gelmiştir.

Rüzgârlar çıplak arazideki toprakları uçurarak uzak yerlere taşırlar. Kıyılarda, çöllerde kum tepelerinin meydana gelmesine yol açarlar. Atmosfer şartlarının da yeryüzünün şekil değiştirmesinde önemli etkileri görülür. Buzullar ise akarsulardan daha önemli bir rol oynarlar.

Yerkabuğu iki maddeden yapılmıştır. Bunların biri külteler, diğeri de kültelerin çeşitli sebeplerin ufalmasından meydana gelen topraklardır. Külteler üçe ayrılır:

1 - Püskürük Külteler: Yeryüzüne çıkmış lavların soğumasıyle meydana gelmiştir. Yapılarına, billûrlarına göre a) Granit,

YERKABUĞUNDAKİ FOSİLLER

Topraktan çıkartılan çeşitli hayvan ve bitki fosilleri o yerin jeolojik devirleri hakkında bir fikir verir. genellikle yüzeye yakın fosillerin daha yakın devirlerden, daha diptekilerin de daha eski devirlerden kaldığı kabul edilir.

b) Porfir ve c) Trakit olarak üçe ayrılırlar.

2 - Tortul Külteler: Irmak, deniz, göl ve sel gibi suların sürüklediği maddelerin tortullaşması ile meydana gelir. Başlıcaları kumtaşı, kalkerdir.

3 - Metamorfik Külteler: Püskürük ve tortul kültelerin çeşitli etkilerle fiziksel ve kimyasal yapılarını değiştirmeleri sonunda meydana gelir. Başlıcaları spolen, mikaşist, gnays, yapraktaştır.

Başka bilimler gibi jeoloji de bugün gelişmiş, birçok dallara ayrılmıştır. «Paleontoloji» fosilleri; petrografi, kayaları; fizyografi, yeryüzünün değişikliklerini inceler. «Jeomorfoloji» toprağın cinsini inceler. Ayrıca jeolojinin «volkanoloji», «glasiyoloji», «sedimantoloji», «jeofizik» ve «jeokimya» dalları vardır.

JEOLOJİK ZAMANLAR, dünyanın kuruluşundan bugüne kadar geçirdiği geniş devrelere denir. Bugüne kadar yapılan çeşitli araştırmalar sonunda dünyanın 3 - 4 milyar yaşında olduğu tahmin edilmektedir. Jeolojik zamanlar genel olarak «Prekambriyen Devre» diye gösterilen ve 3.000.000.000 yıldan fazla süren bu ilk devrenin sonlarına doğru, 620.000.000 yıllarında yumuşak dokulu bitki ve hayvanların yaşamaya başladığı bilinmektedir.

Kesin olarak devirlere ayrılmayan Prekambriyen Devre'den sonra başlayan «Birinci Zaman» (Paleozoik), başlıca beş devreye ayrılabilmektedir. Her biri 30 - 60.000.000 yıl süren bu devreler boyunca canlılar âleminde büyük gelişmeler olmuştur. İlk hayvanların karalara çıkması, zamanımızdaki zengin maden kömürü yataklarını meydana getiren uçsuz bucaksız ormanların görünmesi bu devreye raslar. 250.000.000 yıldan fazla süren Birinci Zaman'da kabuklular, kafadanbacaklılar, karındanbacaklılar gelişmiş, ilk omurgalı hayvanlar olan balıklar, sonra kurbağalar, kertenkeleler yaşamış ve gelişmiştir.

«İkinci Zaman» (Mezozoik)'ın süresi 70.000.000 yıl kadardır. Bu devrenin en tipik calıları, çok çeşitli türleri olan dinozorlardır. İkinci Zaman'ın sonu olan 130.000.000 yıllarında nesilleri tükenmiştir. İlk memelilerin ve kuşların görünüşü de bu zamana raslar. Pterodaktil denen uçan sürüngenler de bu devirde yaşamıştır.

Senozoik devre içinde kalan «Üçüncü Zaman» (Neozoik) ve «Dördüncü Zaman» (Antropozoik) ın süresi 70.000.000 yıl kadardır. Bunun yalnız 1.000.000 yılı Dördüncü Zaman'a aittir. İlk eteneli memeliler, maymunlar, büyük etoburlar bu zaman süresince meydana gelmiştir. Hortumlulardan fil, mastadon ve dinoteryumlar bu zamanda yaşamış, bunlardan mastadon ve dinoteryumların nesli yine aynı zaman içinde son bulmuştur.

Dördüncü Zaman'ın başlarında insan şekli meydana çıkmış, başka canlılarda da türlü gelişmeler olmuş, bazılarının da nesli tükenmiştir. Nihayet 11.000 yıl kadar önce bugünkü insanın atası olan ilk insanlar yaşamaya başlamış ve bundan sonra geçen süre içinde tarih öncesi çağları birbirinin ardı sıra gelmiştir.

Dünyanın oluşundan bugüne kadar geçen zaman boyunca yeryüzünün görünüşü birçok değişiklikler geçirmiştir. Prekambriyen Devre'nin sonuna doğru Kuzey Amerika'da bugünkü büyük göller bölgesinden başlayarak İngiltere ve İskandinavya üzerinden Sibirya'ya kadar uzanan Huron sıradağları meydana gelmiştir.

Birinci Zaman'da yeryüzünde üç büyük kıta olduğu sanılmaktadır. Bunlar: 1) Bugün İskandinavya, İngiltere, Kanada ve

Grönland'ın bulunduğu alanı kaplayan Kuzey Atlantik Kıtası; 2) Çin ve Sibirya'nın bulunduğu yerdeki Çin - Sibirya kıtası; 3) Afrika, Hindistan, Hint Okyanusu ve Güney Amerika'nın bir kısmını kaplayan Gondvana kıtalarıydı.

İkinci Zaman başında Kuzey Atlantik Kıtasıyle Çin - Sibirya kıtası birleşmiştir. Zamanın ortalarında Gondvana kıtası parçalanmış, Brezilya - Afrika kıtası, Avustralya kıtası, Madagaskar - Hindistan kıtası meydana gelmiştir.

Zamanımızdaki sıradağların en önemlileri Üçüncü Zaman içinde meydana gelmiştir. Dördüncü Zaman'da İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının açılmasıyle suyu tatlı olan Karadeniz, Akdeniz'den gelen suların etkisiyle tuzlanmıştır. Bu arada zamanla buzullar da erimeye başlamış, gerilemiş ve nihayet dünyanın bugünkü şekli meydana gelmiştir.

JERBOA, Avustralya'da yaşayan, fare boyunda, keseli bir hayvandır. Keseli fare de denir. Vücuduna göre iri bacaklarının üzerinde kangurular gibi hoplayarak gezer. Yerdeki deliklerin içinde yaşar. Böcekler yiyerek beslenirse de, zaman zaman sıçan da öldürüp yediği olur.

JET MOTORU (Bak: MOTOR).

JİLET (Bak: TIRAŞ BIÇAĞI).

JİMNASTİK (Bak: BEDEN EĞİTİMİ).

JİROSKOP (Bak GİROSKOP).

JİU - JİTSU (Bak: JUDO).

JOHNSON, Lyndon Baines (1908 -), Amerika Birleşik Devletleri'nin 36. cumhurbaşkanıdır. Georgetown Üniversitesi'ni bitirdikten sonra kısa bir müddet öğretmenlik yaptı. 1937'de siyasete atıldı. İkinci Dünya Savaşı'nda donanmada görevliydi. 1961'e kadar senatör olarak faal bir rol oynadı. 1963'e kadar Başkan Kennedy'nin yardımcısı olarak çalıştı. Aynı yılın kasım ayında Kennedy'nin öldürülmesi üzerine başkanlığa getirildi. 1964'te Cumhuriyetçi rakibi Goldwater'i açık farkla yenerek yine başkan seçildi. 1968'de seçime girmeyerek, müddetini doldurunca cumhurbaşkanlığından çekildi. *(Resim 578. sayfada)*

JOLİOT - CURİE, Frédéric (1900 - 1958), Fransız fizik bilginidir. 1926'da ünlü fizik bilginleri Curie'lerin büyük kızları İrène Curie ile evlendi. 1935'te karısıyla birlikte Nobel Kimya Armağanı'nı kazandı. Joliot'lar sunî usullerle yeni radyoaktif elemanlar keşfetmişlerdir. Bunları fosfor, nitrojen ve alüminyumdan elde etmişlerdir.

JOLİOT - CURİE, İrène (1897 - 1956), Fransız fizik bilginidir. Ünlü fizikçi karı - koca Pierre ve Marie Curie'nin büyük kızıdır. 1897'de Paris'te doğdu. 1918'de Rad-

JEOLOJİK ZAMANLAR

(Tortul kültelerin sırası dikkate alındığı için, yaş yukarıdan aşağıya doğru artmaktadır.)

Bölüm ve zamanlar	*Tipik hayat şekli*	*1.000 yıl*
Dördüncü Zaman (Antropozoik)		
Holosen	Modern İnsan	11
Pleistosen	İlk İnsan	1.000
Üçüncü Zaman (Neoozik)		
Pliyosen	Büyük etoburlar	
Miyosen	Balinalar, maymunlar	(21.000)
Oligosen	Dev memeliler	
Eosen	Çiçekli bitkiler	(58.000)
Paleosen	İlk eteneli hayvanlar	70.000
İkinci Zaman (Mezozoik)		
Tebeşir	Dinozorların sonu, modern görünüşlü bitkiler	130.000
Jura	Dinozorların altın devri, ilk kuşlar küçük memeliler	169.000
Trias	Dinozorların görünüşü	200.000
Birinci Zaman (Paleozoik)		
Perm	Kozalaklılar, Kertenkelelerin gelişmesi	(230.000)
Karbon	İlk kertenkeleler, maden kömürü yapan ormanlar	260.000
	Köpek balıkları	285.000
Devon	İki yaşayışlılar, balıklar	320.000
Silür	İlk kara bitki ev hayvanları	350.000
Ordovisiyum	İlk ilkel balıklar	400.000
Kambriyum	Omurgasız deniz hayvanları	500.000
İlk Zaman (Azoik)		
	Yumuşak dokulu bitki ve hayvanlar	(620.000)
	biraz fosil	(1.420.000)
Sistematik tasnif için elde		(1.800.000)
kesin kaynaklar yoktur		(2.680.000)
Prekambriyum		3.500.000
Arkeen		4.000.000

Not: İlk iki rakam radyokarbon tahlillerinden elde edilmiştir. Parantez içindeki rakamlar kayalardaki radyoaktif durumundan öğrenildiği için güvenilen rakamlardır; ötekiler tahminidir.

L. Johnson

Frédéric Joliot - Curie

İrène Joliot - Curie

Josephine

yum Enstitüsü'ne, annesinin yardımcısı olarak girdi. Frédéric Joliot ile tanıştı. 1926'da evlendiler. Sunî yollarla radyoaktivite elde ettiler.

JOSEPHİNE (1763 - 1814), Fransız İmparatoru Napoléon Bonaparte'nin karısıdır. Fakir bir çiftçinin kızıydı. 17 yaşında Vikont Alexandre Beauharnais ile evlendi. Kocası Fransız İhtilâli sırasında başı kesilerek idam edildi. Joséphine daha sonra kocasının para ve malına sahip olabildi. Hâmisi Vikont Paul Barras'ın evinde Napoléon ile tanıştı. 1796'da evlendiler. Napoléon taç giyerken, tacı önce kendi başına, sonra da karısının başına koyarak onu da imparatoriçe ilân etti. Çocukları olmadığı için tahta vâris bırakamama endişesi içinde olan Napoléon, Joséphine'den ayrıldı. Genç kadın Paris yakınındaki malikânesine çekildi. Hayatı pek çok romancıya konu oldu.

JOULE, James Prescott (1818 - 1889), İngiliz fizik bilginidir. Isı ve enerji üzerindeki buluşlarıyle ün kazanmıştır. Enerjinin hiç bir zaman kaybolmadığını ispat etmiştir. Bundan dolayı enerji birimine «Joule» (jul) denir. Salford'da doğdu. Joule, ünlü fizikçi Faraday'in kanunlarını ve deneylerini inceledikten sonra, kendine bir çalışma şekli bulmuştu. Enerji ve ısı üzerinde yaptığı çalışmaları anlatan notlarını 1857'de iki ciltlik bir eser halinde yayınlandı.

JÖN TÜRKLER, 19. yüzyıl sonlarındaki ihtilâlci Türk milliyetçilerine verilen addır. Fransızca «Jeunes Turcs» (Genç Türkler) deyiminden alınmıştır. Bunlar 1908' de Sultan Abdülhamit'i bir anayasa hazırlamak zorunda bırakmışlar, Sèvres antlaşmasını tanımamışlardır. Bu Fransızca deyim daha sonra birçok dünya dillerinde ileri hareket unsurları için kullanılmıştır.

JUAREZ, Benito (1806 - 1872), Meksika Cumhurbaşkanıdır. Oaxaca şehrinde doğdu. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra doğduğu şehirde valilik yaptı. 1855'te hazırladığı kanunla kilisenin devlet işlerine karışmasını önledi. 1858'de cumhurbaşkanı oldu. Malî sıkıntılar yüzünden borç taksitlerini ödeyemeyince, Fransızların, Maximilian I'e kurdurdukları devlete karşı savaştı. Meksika İmparatoru ilân edilen Maximilian'ı öldürtüp, yeniden Meksika'nın başına geçti.

JUDO, silâhsız olarak savunma esasına dayanan bir spordur. Japonların millî sporu olarak tanınır. 1650'de Çin - Gen - Pin adında bir Çinli tarafından geliştirilmiş, Japonlar tarafından benimsenmiştir. Judo, Japonya'da ordu ve okullarda öğretilir. Bugün birçok memleketin emniyet teşkilâtında, ordusunda da judo dersleri verilir. Memleketimizde yeni yayılmaya başlamıştır.

JURA, (Bak: İKİNCİ ZAMAN).

JÜBİLE, önemli bir olayın 25., ya da 50. yıldönümünün kutlanmasıdır. Daha çok mesleklerinin bu yıllarını başarıyla tamamlayanların şerefine tertiplenir. Jübile kelimesi İbranice «koç boynuzu» anlamına gelen «yobel» kelimesinden alınmıştır. Yahudiler'den sonra Hıristiyanlar da bu geleneği benimsemişlerdir.

JÜPİTER (Bak: ZEUS).

JÜPİTER, gezegenlerin en büyüğüdür. Güneşten uzaklık bakımından 5. gelir. Yüzölçümü dünyanın 130 katıdır. Çapı da dünyanın çapından 11 kat büyüktür. Hacim bakımından ise dünyanın 1.300 katıdır. Güneşin çevresindeki bir dönüşünü 11,86 yılda (4.333 günde) tamamlar. Kendi çevresindeki dönüşünü ise 9 saat 56 dakikada tamamlar. Bir yılı hemen hemen 12 dünya yılına eşittir. İç yapısının dünya gibi katı olduğu sanılmaktadır. 12 uydusu vardır.

JÜRİ, herhangi bir işte hüküm vermek üzere toplanan kuruldur. Bu kurulu, hakkında hüküm verilecek olan iş konusunda en yetkili kimseler meydana getirir. Hüküm ise jüri üyeleri arasında yapılan bir oylamanın sonucunda elde edilir. Resmî veya özel kurumların açtıkları yarışmalarda sonuçları bu gibi jüriler kararlaştırır.

Ceza hukukunda vicdanî deliller arasında bir de «jüri» vardır. Halktan seçilerek devletin yargı hakkına katılan suçluluk ve dereceleri hakkında mahkemece sorulacak sorulara yalnız vicdanlarının kanaatlerine göre cevap vermeye çağrılan yurttaşlardan meydana gelen kurula da «jüri» denir. Bugünkü şekliyle jüri İngiltere'de doğmuştur. 1789 Fransız İhtilâli ile Avrupa'ya geçmiştir. Jürinin lehinde ve aleyhinde çeşitli görüşler vardır. Memleketimizde bu usul uygulanmaz.

JÜSTİNİANUS (? - 565), Bizans imparatorlarının en ünlülerinden biridir. Vandalları ve Persler'i yenilgiye uğratmış, Afrika ve İtalya'yı fethetmiştir. Saltanatı 527' den 565'e kadar sürmüştür. Bu arada Bizans'ta birçok sanat eserleri inşa ettirmiştir ki, bunların en büyüğü Ayasofya'dır.

JÜT (Bak: KENEVİR).

■

K

Konya'dan bir görünüş.

KABAK, meyveleri sebze olarak yenen bir bitkidir. Her yıl yeniden üretilir. Gövdesi, yaprakları sert kıllarla örtülüdür. Büyük, sarı çiçekler açar, meyvesi yenilen kısımdır. Olgunlaşan meyvenin ortasında bir boşluk meydana gelir. Bu boşlukta birbirlerine liflerle tutturulmuş çekirdekler yer alır.

Kabağın birçok çeşidi vardır:

Sakız kabağı: Beyaz etlidir, 20 - 25 sm. uzunluğundadır. Siyah kabuklu olanlarına Girit kabağı denir. Yemeği yapılır.

Asma kabağı: 6 - 8 sm. çapında, 70 - 80 sm. uzunluğundadır. Beyaz etlidir. Yemeği yapılır.

Helvacı kabağı: Kırmızı etlidir. İri bir domates biçimindedir. Dışı beyazdır. Tatlısı yapılır.

Kestane kabağı: Sert kabuklu, büyük bir cins kabaktır. Yemeği, tatlısı yapılır.

Bal kabağı: Kestane kabağının bir cinsidir. Büyük bir armut biçimindedir. 40 - 50 kg. gelenleri bile vardır. Sarı etlidir. Tatlısı yapılır.

Su kabağı: Ortası boğumlu, beyaz kabukludur. İçi oyularak kap gibi kullanılır.

KABAKÇI İSYANI, Osmanlı tarihinde Padişah Selim III.'ün tahttan indirilmesiyle sonuçlanan bir isyandır. Selim III.'ün başlamış olduğu Nizam-ı Cedit ıslahatı, çıkarları elden giden bazı kimselerle Yeniçeriler'in işlerine gelmemişti. Cahil ve mutaassıp halk da, her devirde olduğu gibi, yapılan ıslahata «gâvur icadı» diyor, taraftarlarına kâfir gözüyle bakıyordu. Memleket bu durumdayken 1806'da Ruslar'la savaş başladı, ordu Tuna boylarına gitti. Başta devrin Şeyhülislâmı Topal Atâullah Efendi ve Sadrazam Kaymakamı Köse Musa Paşa olduğu halde, bütün ıslahat ve yenilik düşmanları harekete geçtiler. O sıralarda Boğaziçi'ndeki topçu yamaklarına Nizam-ı Cedit elbisesi giydirilmesine karar verilmişti. Kendilerine Kabakçı Mustafa adında birini reis seçen yamaklar, Sadaret Kaymakamı Vezir Köse Musa Paşa, Şeyhülislâm Topal Atâullah Efendi, Veliaht - Şehzade Mustafa'nın kışkırtmasıyle isyan ettiler. Büyükdere'de toplanan birkaç yüz serseri, Nizâm-ı Cedit üniforması giymeyi reddederek Boğaz Nazırı Mahmut Râif Efendi ile kumandanları Haseki Halil Ağa'yı parçaladılar. Sonra «şeriatı kurtarmak için» mürtecilerin gerçek reisi olan Kaymakam Köse Musa Paşa'dan emir beklemeye başladılar. Paşa, Nizâm-ı Cedit ordusuna kışlalarından çıkmamaları emrini verdikten sonra, asileri bostancılarla ezeceğini söyleyerek padişahı kandırdı. Selim III de ordusunu birkaç yüz serseriye karşı kullanmak istemedi. Mürteci reislerini de ortadan kaldıramadı. 28 mayısta Nizâm-ı Cedit'i resmen kaldırmak zorunda bırakıldı. 29 mayısta da Topal Atâullah Efendi'nin fetvasıyle tahtan indirildi. Sonra da öldürüldü.

Helvacı kabağı

KABAKULAK, ağzımızda bulunan üç çift tükrük bezine yerleşen kabakulak virüsünün meydana getirdiği bir hastalıktır. Daha çok, genç yaştaki insanlarda ve çocuklarda görülür. Bulaşıcıdır. Hastalık, virüsün dil, kulak ve çene altındaki tükrük bezlerine yerleştikten 21 gün sonra bu bezlerden bir veya birkaçının iltihaplanmasıyle kendini gösterir. Hastada, ateş, halsizlik ve kırıklık başlar. En çok şişen kulakaltı bezidir. Kulağın alt ve ön kısımlarında hamur yumuşaklığında bir şişlik ortaya çıkar, kulak memesi kabarıp yukarı doğru kalkar. Yüz bazen aşırı derecede şişer. Hasta ağzını açmakta zorluk çeker.

Kabakulak bir hafta kadar sürer. Sonra ateş düşer, tükrük bezlerindeki şişkinlik yavaş yavaş iner. Hastalığın şiddeti herkeste bir olmaz. Şiddetli de olsa öldürücü

bir hastalık değildir. Yalnız bazı karışma-(ihtilât) ları vardır. Bunlar ortaya çıkarsa hem hastalık uzar, hem de kötü sonuçlar doğurur. Kabakulak geçirenler bu hastalığa karşı bağışıklık kazanırlar, bir daha tutulmazlar.

KABARMA (Bak: GELGİT).

KABARTMA, bir şekli veya süslemeyi kabarık olarak işleme sanatıdır. Yalnız yüzeyde kalmadığı için resim sayılmadığı gibi, yüzeyden bütünüyle kopmadığı için heykel de sayılmaz. Kabartma, ışık alan ve almayan yönlerinin belirme derecesine, yüzeyden ayrılış şekline göre üç çeşit olur: 1) Alçak kabartma, yüzeyden pek az ayrılan kabartmalardır. Madalyonlarda, paralarda görülür. 2) Yüksek kabartma, yüzeyden epeyce yükselenlerdir. Şekillerin hemen hemen yarısı yüzeyden yükselmiş durumdadır. 3) Rond - bos, kabartmadan çok heykele yaklaşır. Şekiller yüzeye ancak tutturulmuş gibidir. Ankara'daki «Emniyet Anıt» ı böyledir.

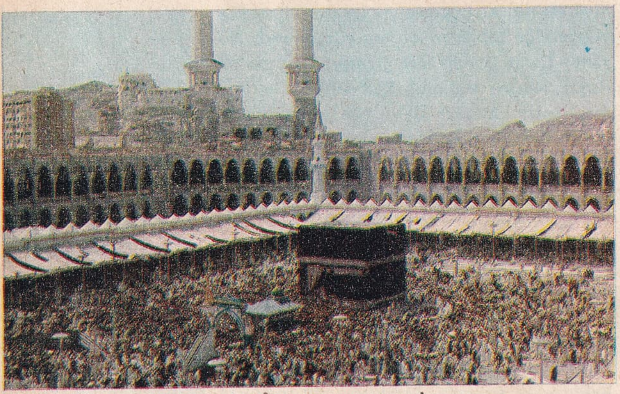

Mekke'de Kâbe

KÂBE, Mekke'de, İslâm âlemince kıble kabul edilen kutsal yapıdır. Harem-i Şerif diye anılan Büyük Cami'nin avlusunun ortasındadır. İki kenarı 12'şer, öteki iki kenarı da 10'ar, yüksekliği de 15 metredir. Mekke'nin çevresindeki dağlardan getirilen siyah taşlarla yapılmıştır. Tek kapısı vardır ve içi tek odadan ibarettir. Odada damı tutan üç direk bulunur. Ayrıca dama çıkmak için bir merdiveni vardır. Odanın duvarları mermerle kaplıdır. İçeride çeşitli altın, gümüş kandiller vardır. Dışarıda kapıya yakın bir yerde, yerden 1,5 metre yüksekte «Hacer-i Esved» (Kara Taş) adı verilen kutsal bir taş bulunur. Bu taşın biraz ötesinde de «Hacer-i Es'ad» (Mutlu Taş) vardır.

Kâbe'nin üstü her yıl değişen siyah bir örtüyle kaplanır. Yere kadar inen bu örtünün üzerine «kelime-i şehâdet» işlidir. Örtünün üst yarısında bulunan altın şeridin üzerinde de Kur'an sureleri yazılıdır.

Kâbe'nin Hazreti İsmail tarafından temelleri atıldığı ve yeryüzünde kurulmuş ilk kutsal yapı olduğu Kur'an'da yazılıdır. Kur'an Hazreti İbrahim'in, Tanrı'nın iradesiyle, insanlara haccı emrettiğini de yazar. Hazreti Muhamed'in hicrî 8. yılda Kâbe'yi fethinden sonra Hac başlamıştır. Yapılan törenlere hicrî 11. yıldan itibaren putperestler alınmamış, burası tam bir Müslüman yeri olmuştur.

KÂBİL, Afganistan'ın 310.000 nüfuslu başkenti, en büyük şehri, önemli ticaret ve sanayi merkezidir. Üniversitesi, askerî okulu, hastaneleri ve müzesi vardır.

Tarihî bir şehir olan Kâbil, eskiden surlarla çevriliydi. Babür Şah'ın yıllarca başkentliğini yaptı. Hayber Geçidi'yle Pakistan ve kuzey Hindistan'a bağlı bulunan şehir, 1837 ve 1839'da iki defa İngilizler'in işgaline uğramıştır.

KABİL (Bak: HABİL İLE KABİL).

KABİNE, bir hükümette «Bakanlar Kurulu» na verilen addır. Türkiye Cumhuriyeti devleti idaresinde kabine, yürütme organıdır; Büyük Millet Meclisi'nin aldığı kararları uygular. Cumhurbaşkanı tarafından seçilen bir başbakan ve onun tayin ettiği bakanlardan meydana gelir. Türkiye Hükümeti kabinesi 1 başbakan, devlet bakanları ve 18 bakandan kurulur. Bu 18 bakan şunlardır: Millî Savunma, Dışişleri, İçişleri, Millî Eğitim, Tekel, Sağlık, Çalışma, Tarım, Maliye, Sanayi, Turizm ve Tanıtma, Ticaret, İmar ve İskân, Ulaştırma, Adalet, Bayındırlık, Enerji ve Tabiî Kaynaklar, Köy İşleri.

KABLO, elektrik enerjisinin bir yerden başka bir yere taşınmasında kullanılan iletken tellerin genel adıdır. En önemli özelliği elektriği ileten maden telin çevresinde yalıtkan bir kısmın bulunmasıdır. Kablolar genellikle bakırdan yapılır. Arasıra alüminyumlu karışımlar da kullanılır. Kablolar kullanıldıkları yerlere göre değişik adlar alırlar:

1) Yeraltı kablosu, elektriğin toprak altından iletilmesi için kullanılır. Gerilimin şiddetine göre çeşitli kalınlıkta olur.

2) Denizaltı kablosu, karalar arasında elektrik iletiminde kullanıldığı gibi telgraf bağlantısında da yararlanılır. Yapılışı denizaltı şartlarına uygundur.

3) Binaların elektrik tesisatında kullanılan kablolar.

KABOTAJ, bir devletin, kıyılarındaki deniz ticaretini kendi yurttaşlarının ve kendi bayrağını taşıyan gemilerin tekelinde bulundurmasıdır. Deniz ticareti hukukunda bu hakkın ilk önce 16. yüzyıl ortalarında İngiltere tarafından kullanıldığı görülür.

Bundan sonra daha başka devletler de kendi sularında kabotaj hakkını yurttaşlarının tekeline aldılar. Bununla birlikte geçmiş yıllar boyunca, kabotaj hakkının sınır ve kapsamı önemli değişikliklere uğradı. Devletler, kendi iktisadî şartlarına ve siyasî amaçlarına göre bu hakkın sınırını genişletip daralttılar. Yurdumuzda bu hak, Kapitülasyonlar'la yabancı devletlere bağışlanmıştı. Lozan Barış Antlaşması'yla sağlanan ve 1926 yılının 1 temmuz günü yürürlüğe giren kabotaj hakkı, belli başlı iki bölümde uygulama niteliğindedir:

1) Dar anlamdaki kabotaj hakkı: Türkiye kıyılarında bir noktadan öbürüne mal ve yolcu taşımak, Türk limanları içinde veya arasında çekme, kılavuzluk ve bütün liman hizmetlerinde bulunabilmek, Türk bayrağını taşıyan ve Türk vatandaşlarının malı olan gemilere bağışlanan haktır.

2) Geniş anlamdaki kabotaj hakkı: Bütün sularımızda her çeşit taşıma aracıyla taşıma işleri yapma hakkının Türk uyruğunda bulunanlara bağışlanmış olmasıdır.

KABUKLULAR, hayvanlar âleminin eklembacaklılar dalının bir sınıfıdır. Bu sınıftaki yaratıkların omurgaları yoktur. Vücut bölümleri eklemlidir. En büyük özellikleri vücutlarının kalsiyum karbonattan meydana gelmiş derimsi bir «zırh» ile örtülü oluşudur. Bu zırh kabukluları dıştan çevreleyen bir iskelettir. Bu hayvanların karada yaşıyanları pek azdır. Bunlar genellikle su hayvanlarıdır. Tatlı sularda yaşıyanları bulunduğu gibi kıyı denizlerinin diplerinde dolaşanlar da çoktur. Istakoz, yengeç, langust veya böcek, karides, bunlardan bazılarıdır.

KAÇARLAR, Türk soyundan gelen, Kürt Zend sülâlesinin iktidarına son veren bir İran İmparatorluk sülâlesidir. Kurucusu Türkmenler'in Kaçar Boyu Beyi Muhammed-Kulı Bey'dir. İran'da 1779'dan 1925 yılına kadar 146 yıl iktidarda kalmışlardır. Devlet merkezini Tahran'a getirmişlerdir. Kaçarlar'dan son hükümdar Ahmet Şah, sonradan «Pehlevi» adını alan Rıza Şah tarafından İran tahtından indirilmiştir.

Kaçarlar, saltanatları boyunca ana dilleri olan Türkçe'yi muhafaza ettiler. Bugün de Türkçe konuşurlar. Kaçar prenslerine «Mirza» denilir. Kaçarlar'dan İran İmparatoru olanlar ve saltanat yılları şunlardır:

1)Aka Muhammed Şah (1779-1797), 2) Feth-Ali Şah (1797-1834), 3) Muhamed Şah (1834-1848), 4) Nâsıreddin Şah (1848-1896), 5) Muzarefeddin Şah (1896-1907), 6) Muhammed Ali Şah (1907-1909), 7) Ahmet Şah (1909-1925).

KADASTRO (Bak: TAPU - KADASTRO).

KADERCİLİK (Bak: FATALİZM).

KADI, eskiden mahkeme başkanlarına verilen addır. Bunlar Tanzimat'a kadar her türlü davalara bakarlardı. Tanzimat'ta kurulan nizamiye mahkemeleri, kadıların yetkisini iyice azalttı. 1919'da Adliye Nezaretine bağlanan kadılık müesesesi, 1924'te şerî mahkemelerin kaldırılmasıyle son buldu.

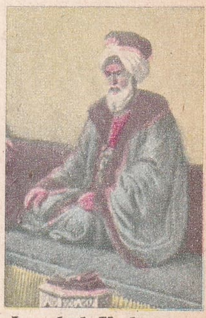

Istanbul Kadısı

KADIN HAKLARI, toplumsal ve siyasal hayatta kadınları erkeklerle eşit duruma yükselten ve anayasa ile teminat altına alınan haklardır. Türkiye'de kadın hakları konusu Atatürk'ün 3.2.1923'te İzmir'de yaptığı bir konuşma üzerine ele alındı. Türk Medenî Kanunu, kadın - erkek eşitliğini özel hukuk alanında hiç eksiksiz sağladı. Kadının borç ve alacak iktisabında, ticaret ve iş alanında hürlüğü, serbestliği ve eşitliği tanındı. 1930'da yürürlüğe giren Belediyeler Kanunu, seçme ve seçilmede kadınla erkeği eşit tuttu. 1933'te Köy Kanunu değiştirilerek kadına köyde muhtar ve ihtiyar heyeti seçme ve seçilme hakkı da verildi. 1934'te de 1924 Anayasa'sının 10 ve 11'inci maddeleri değiştirilerek Türk kadınına Büyük Millet Meclisi seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı. Böylece birçok Batı memleketlerinden daha çabuk ve daha geniş ölçüde erkeklerle eşit haklara kavuşan Türk kadını, 1961 Anayasası'yla da korundu.

Kadıköy'de Kurbağalıdere'den bir görünüş

KADIKÖY, Istanbul iline bağlı 166.425 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 164.289 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 33 km.²'dir. Büyük bir bölümü Istanbul Belediye sınırları içindedir. Merkez bucağından ayrı olarak Erenköy ve Kızıltoprak bucakları, Erenköy bucağına bağlı bir de köyü vardır. İlçe toprakları Kayışdağı'ndan Marmara'ya doğru hafif dalgalı şekilde uzanır ve kıyıda düz bir kıyı ovası olarak son bulur. Kuzeyde Haydarpaşa, güneyde de Kalamış olmak üzere iki koyu vardır.

İlçenin merkez bucağı Kadıköy'ün, Istan-

Kadınefendi

Kafadanayaklılar' dan ahtapot ile mürekkep balığı.

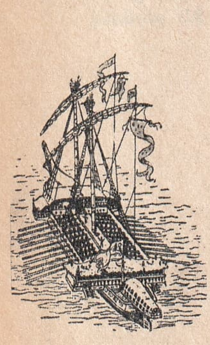

Kalyon

bul'dan (Bizans) daha eski bir tarihi vardır. Fikir Tepesi'nde yapılan kazılarda M.Ö. 3000 yılına ait eserler bulunmuştur. Eski çağlarda Khalkedon adı verilen Kadıköy'ü M.Ö. 685 yılında Megaralar kurmuştur. Sonra Bithynia Krallığı'na, Pergamum (Bergama) Krallığı'na, M.Ö. 133'te Roma İmparatorluğu'na, daha sonra Bizans'a, İstanbul'un fethinden önce de birkaç defa Türkler'e geçmiştir.

KADINEFENDİ, Osmanlı sülâlesinde padişah eşine Tanzimat'tan sonra verilen ad. Daha önce «haseki» denirdi. Bunlar imparatoriçe sayılmazlardı, tek imparatoriçe, eğer sağsa, hükümdarın annesiydi.

KADINHANI, Konya iline bağlı 28.896 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.398 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 388 km.^{2}'dir. İlçe toprakları Orta Toroslar'ın kuzey etekleri üzerinde yer alır. İlçede kara iklimi hüküm sürer: Kışlar soğuk ve kar yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. Halkın başlıca geçim kaynağı tarla tarımıyle hayvancılıktır. En çok buğday, yulaf ve arpa yetiştirilir. İlçe merkezi Konya - Afyon karayolu üzerinde, denizden 1.126 metre yükseklіktedir. Kasabanın Haydarpaşa - Konya demiryolu üzerindeki istasyonu 9 km. uzaktadır. Raziye Hatun tarafından yaptırılan Taşhan'la Turgutlu Ömer Bey tekke ve türbesi, kasabanın tarihî eserleridir.

KADIRGA, eski savaş gemilerinden biridir. İki direği, üçgen biçiminde iki yelkeni ve tek sıra küreği vardı. Dar ve uzundu. Kıç tarafı baş tarafından yüksekti. Komuta köprüsü kıçta bulunan bu geminin manevra kabiliyeti çok yüksekti. Atina, Venedik ve Osmanlı kadırgaları çok ünlüydü.

KADİFE, bir yüzü kısa, ince ve sık tüylerle kaplı, parlak, yumuşak bir çeşit kumaştır. İpek olanına «ipek kadife», pamuk olanına «pamuklu kadife», çiçekleri, süsleri kabartma olanına «çatma», yollu olanına «kotle» veya «fitilli kadife» adı verilir. Bir zamanlar Bursa, Bilecik, Aydos ve Üsküdar'da dokunan kadifeler pek ünlüydü.

KADİFE ÇİÇEĞİ, çiçekleri koyu sarı renkte ve kadife gibi parlak olan bir bitkidir. Bütün yaz çiçek açar. Katmerli, katmersiz, açık ve koyu sarı, turuncu ve beyaz renkli bodur çeşitleri vardır. Güneşli yerleri sever. Tohumlar kolayca üretilir. İlkbaharda serpme olarak ekilir.

KADİFEKALE, İzmir'de eski adı Pagos olan tepenin üzerinde bulunan ve Büyük İskender'in generallerinden Lysimakos tarafından M.Ö. 302 yılında yaptırılan kaledir. Surlarının uzunluğu 24 km.'yi buluyordu, 20 - 30 metre yüksekliğinde 24 kulesi vardı. Surların batısında ve kuzeyinde büyük kesimler bulunuyordu. Bugün surların şehre bakan kesimleri ve güney cephesi ayakta durmaktadır. Şehrin en güzel seyredildiği yer olması bakımından İzmir'in başta gelen mesirelerindendir.

KADİRLİ, Adana iline bağlı 74.979 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 15.926 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.497 km.^{2}'dir. İlçe toprakları Çukurova'nın kuzeydoğusundaki Yukarı Ova adı verilen düzlüklerle yaylalık alanları içine alır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Halkın başlıca geçim kaynağı tarımdır. En çok buğday, çeltik ve pamuk ekimi yapılır.

İlçe merkezi Kadirli, Adana'nın 108 km. kuzeydoğusunda denizden 100 metre yükseklikte Savrun suyu kıyısında kuruludur. Kasabaya Savrun köprüsüden geçilerek girilir. Geniş çarşısı, güzel yolları, parkı ile göze çarpar.

İlçe toprakları üzerinde eskiden Flavias adında bir şehir vardı. M.Ö. 300 yıllarında Büyük İskender burada kaleler yaptırdı. Kadirli, 1. yüzyılda Romalılar'a, 3. yüzyılda Bizanslılar'a, 920'de Ermeniler'e, 1100 de Selçuklular'a, daha sonra Dulkadıroğulları'na ve 1520'de de Osmanlılar'a geçti.

KADMİYUM, kurşun gibi yumuşak, beyaz parlak bir metaldir. Tabiatta filizleri çok az yerde bulunur, genellikle çinko filizlerinde raslanır. Simgesi: Cd, yoğunluğu: 8.64, atom sayısı: 48, atom ağırlığı: 112,41, ergime noktası: 320° C, kaynama noktası: 7670 C.'dir. Alman bilim adamı Etromeyer tarafından 1817'de bulunmuştur. Kolay eriyen alaşımlar yapmak için kullanıldığından değerlidir. Havada oksitlenir. Daha çok makinelerin zorluk gören kısımlarıyle diş dolgularının yapımında kullanılır. «Antifriksiyon alaşımları» denilen alaşımlar içine de katılır.

KADRİL, 19'uncu yüzyılda pek yaygın olan beş bölümlü bir salon dansıdır. Kadınlı - erkekli grup halinde oynanır. Belli bir müziği yoktur. Çiftler, oyunu yürütenin işaretleriyle bölümleri sırayla oynarlar. Bölümler dans ediş tarzındaki değişikliğe göre «Pantolon», «Tolon», «Poule», «Pastorella» ve «Finale» isimlerini alır. Sonuncu bölüme «Galop» da denir.

KAFADANAYAKLILAR, hayvanlar âleminin Yumuşakcalar dalının bir sınıfıdır. Bu sınıftaki yaratıklar denizlerde yaşar. Vücutları «kafa», «ayak» ve iç organları çevreleyen «manto» dan meydana gelir. Kafalarının etrafında ayaklara benzeyen çekmenli kol ve dokunaçları vardır. Mürekkep balığı, ahtapot gibi sekiz - ayaklılar en tanınmış kafadanayaklılardır.

KAFATASI (Bak: BAŞ).

KAFEİN, kahve, çay gibi bazı bitkilerden çıkarılan, ya da sentez yoluyle elde edilen bir maddedir. Hekimlikte ilâç olarak kullanılır. Beyin üzerinde uyarıcı bir etkisi olduğu için ağrı dindirici olarak ufak dozda alınır.

KAFİYE, şiirde mısraların sonlarındaki kelimelerin sağladığı ses benzerliğidir. Ancak yazılışça bir, anlamları ayrı olan kelimelerle, söz ve anlamca bir olmayan kelimeler kafiye sayılırlar. Kafiye iki mısra arasında olacağı gibi, birer mısra atlama suretiyle de yapılır. Bunlara «atlama» ya da «çapraz» denir. Edebiyatta «tam», «yarım», «çeyrek», «tunç» kafiye gibi türler vardır. Eskiden şiirde çok önemli bir yeri olan kafiye, günümüz nazmında önemini kaybetmiştir.

KAFKAS DAĞLARI, Karadeniz'le Hazar Denizi arasında kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan, aşağı yukarı 1.120 km. uzunluğunda bir dağ sırasıdır. Genişliği 45 - 250 km. arasında değişir. Kuzeybatı ucunda, Kerç Boğazı'nın ötesinde Kırım dağlarına, güneydoğuda Kopet sıraları ile İç Asya dağlarına bağlanır. Alp sistemine bağlı olan Kafkas dağlarının en yüksek noktaları Elbruz (5.630 metre) ile Kazbek (5.042 metre), başlıca geçitleri Daryal ve Mamison'dur.

KAFKASYA, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında kalan geniş bölgedir. Yüzölçümü 357.950 km.^{2} kadar, nüfusu 14.711.000 kadardır. Kafkas dağları tarafından «Kuzey Kafkasya» ve «Güney Kafkasya» olmak üzere ikiye ayrılır. Kafkasya'da nüfus çoğunluğu Türkler'dedir, Ruslar, Ermeniler ve Gürcüler sonra gelir. Kafkas ırkları denilen küçük millet topluluklarının hepsi Müslümandır.

16. yüzyılın sonlarında, Murat III devrinde bütün Kafkasya Osmanlılar'a bağlanmıştı. 1878 Berlin Antlaşması ile Ruslar'a bırakılan Kafkasya'yı Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Türk ordusu tekrar ele geçirdi, ama bu savaşta Osmanlı Devleti'nin yenik sayılması üzerine Türkler Kafkasya'dan uzaklaştırıldı.

Kafkasya

KÂFUR AĞACI, gülgillerden boylu bir ağaççıktır. Uzak Doğu ülkelerinde yetişir. Bir çeşit taflandır. Hekimlikte kullanılan kâfuru, bu bitkiden çıkarılır.

KÂFURU, kâfur ağacından elde edilen kokulu, renksiz, saydam bir maddedir. Suda erimez, alkolde, eterde erir. Hekimlikte çeşitli ilâçlar halinde birçok yerlerde, genellikle kalbi kuvvetlendirmede, zatürree gibi akciğer hastalıklarında, romatizma ve adale ağrılarında kullanılır. Ayrı olarak selüloz endüstrisinde, plâstik maddelerin yapımında da kâfurudan yararlanılır. Filimlerin ana maddesi olan «selüloit» selülozun nitro bileşiğiyle kâfurudan meydana gelir.

KÂĞIT, üzerine yazı yazmak, resim çizmek, baskı yapmak, ya da öte beri sarmak gibi birçok işlerde kullanılan ve türlü bitki maddelerinden elde edilen ince yapraktır. Çok geniş bir kullanma alanı vardır.

Çinliler'in çok eski çağlarda kâğıt yapmayı başardıkları biliniyor. Ama bilinen ilk kâğıt yapımevi 652 yılında Semerkant'ta kuruldu. Kâğıt yapımı sonradan Arap ülkelerine, 13. yüzyılda Kuzey Afrika yoluyle Endülüs'e, oradan da İtalya ve Avrupa'ya yayıldı. İstanbul'un fethinde, 1453 yılında şimdiki Kâğıthane köyü yakınında bir kâğıt değirmeni işletiliyordu. 18'inci yüzyılda, Ahmet III devrinde, bir kâğıt fabrikası açıldı. 19. yüzyılda, Boğaziçi'nde, Üsküdar'da ve Kâğıthane'de iyi cins kâğıt yapan yapımevleri vardı.

Bugün, İstanbul ve İzmir'de birkaç küçük fabrika dışında, yurdumuzdaki en büyük selüloz ve kâğıt işletmesi İzmit'teki «Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları» dır. 1936 yılında işletmeye açılan 1'inci kâğıt fabrikasını 1944'te 2'ncisi, 1954'te 3'üncüsü, 1960'ta 4'üncüsü, 1961'de de 5'incisi izledi. İşletmenin 1936 yılında 15.000 ton olan yapımı, 1963'te 100.000 tona ulaştı.

Kâğıt çeşitleri milletlerarası standartlara göre ayarlanır. Yazı ve baskı işlerinde kullanılan kâğıtlar, hamuruna göre 1'inci, 2'nci, 3'üncü, simili, pelür, illüstrasyon, kuşe, biletlik v.b. gibi çeşitli adlarla anılırlar. Paketleme ve sarma işlerinde kullanılan çeşitli ambalâj kâğıtları da vardır. Karton ve mukavvalar da kâğıt cinsleri arasına girer.

Baskı işlerinde kullanılmayan eski ve yeni kâğıt çeşitleri şöylece sıralanabilir:

Çin kâğıdı: Bambu kamışından, ya da ipekten yapılır, ince ve sarımtraktır. Duvar kâğıdı: Oda duvarlarını kaplamak üzere desenli ve kabartmalı olarak ensiz toplar

KÂĞIT:

Eski Mısırlılar papirüs yapraklarından bir nevi kâğıt yapabiliyorlardı.

Bugünkü kâğıda benzer ilk kâğıdı Çinliler yaptılar.

Kâğıt Avrupa'ya 1100 sıralarında Haçlılar yoluyla da getirildi.

Kahkaha çiçeği

halinde hazırlanır. Resim kâğıdı: Kara kalem, suluboya resim, kuruboya resim yapmaya elverişli, beyaz, sert veya yumuşak olarak yapılır. Kopye veya karbon kâğıdı: Yazı makinelerinde yazılan yazıların kopyalı çıkmasını sağlar. Meşk kâğıdı: Eskiden el yazısı alıştırmaları için kullanılırdı. Aharlı (mühreli) kâğıt: Yüzüne mühre denilen sert deniz kabuğu sürülerek, ya da yumurta akıyla parlak hale getirilirek hazırlanır. Saman kâğıdı: Müsvedde için kullanılan sarı renkli kâğıttır. Kurutma kâğıdı veya papyebüvar: Mürekkeple yazılan yazıları kurutur. Krepon ve elişi kâğıtları: Kâğıttan süsler, ya da resimler yapmak için kullanılır, çeşitli renkte olur.

Kâğıt yapımında kullanılan başlıca madde odundur. Kaba kâğıt ve mukavva yapmak için odun doğrudan doğruya hamur durumuna getirilir. Tomruklar önce kabuk-

Kahire'den bir görünüş

larından temizlenir ve 1 - 2 metre boyunda kesilir. Sonra, değirmenlerde öğütülür. Suyla karıştırılarak hamur yapılır. Elde edilen bu hamur, kâğıt makinelerinden geçirilerek kaba kâğıt ve mukavva yapımından kullanılır. İyi cins kâğıt, sülfit selülozundan ve sud selülozdan elde edilir. Bu hamurlar, ağaç liflerinin kimyasal eylemlerden geçirilmesi yoluyla yapılır. Basım makineleri standart ölçüde yapıldıkları için kâğıt fabrikaları da daima belirli ölçülerde kâğıt yapmak zorundadırlar. Rotatif makineler için bobin halinde kâğıt, düz basan makineler için de top halinde (içinde 500 tabaka bulunan paketler) kâğıt kullanılır. Milletlerarası kâğıt boyları baskı işlerinde 57 X 82, 63 X 95, 68 veya (70) X 100 sm. olarak bilinir. Bu ölçülerin ilkine «Battal boy» da denir.

Kahve ağacı

KÂĞIT BALIĞI, kemikli - balıklar takımından bir balık türüdür. Uzunluğu 60-90 sm.'dir. Kâğıt gibi ince ve saydamdır. Marmara ve Akdeniz'de yaşar. Ender tutulursa da yenmez.

KAĞIZMAN, Kars iline bağlı 39.449 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.417 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.792 km.²'dir. Toprakları doğu-batı doğrultulu, derin Aras vâdisiyle bu çukur alanın kuzey ve güneyindeki yüksek dağları kaplar. Karasal bir iklimi olan ilçede kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Orman azdır. İlçe halkı meyve ve sebzecilikle geçinir. İlçe merkezi Kars şehrine 85 km. uzaklıkta, denizden 1.600 metre yükseklikte kuruludur. İçme suyu vardır. Kasabada tarihî eser yoktur. Yalnız Rus işgali sırasında yapılmış taş kışla ile bir kilise vardır.

KAHİRE, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 3.346.000 nüfuslu başkenti, Afrika kıtasının en büyük şehridir. Nil kıyısında Nil deltasıyla vâdisinin birleştiği, ülkenin en verimli toprakları üzerinde bulunur. İlk defa Fatimî halifeliğinin merkezi olarak kuruldu. 1517'de Yavuz Sultan Selim tarafından ele geçirildi. 1798'de Fransızlar'ın, 1882'de de İngilizler'in idaresi altına giren Kahire, 1922'de bağımsızlığa kavuşan Mısır'ın başkenti oldu.

Biri Avrupa uygarlığının etkisiyle gelişmiş, öteki yerli halkın yaşadığı iki bölümden meydana gelen şehir, bir ticaret ve endüstri, bilim ve öğrenim merkezidir.

KAHKAHA ÇİÇEĞİ, «gündüzsefası», «çit sarmaşığı» adı da verilen bir bitki cinsidir. Tırmanıcıdır. Beyaz çiçeklerinin kenarı mavi bir çizgiyle çevrilidir. 150 çeşidi vardır. Bazı türlerinden eczacılıkta yararlanılır.

KÂHTA, Adıyaman iline bağlı 59.590 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.885 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.854 km.²'dir. İlçe toprakları Güneydoğu Toroslar'ın eteklerinden Fırat'a doğru alçalan engebeli araziyi kaplar. Sert bir iklimi vardır, kışlar soğuk, yazlar sıcaktır. Halkın başlıca geçim kaynağı tarıma dayanır. Buğday, arpa, mısır, çeltik, pamuk, tütün yetiştirilir. İlçe merkezi Kâhta, Adıyaman'a 43 km. uzaklıkta Siverek yolu üzerinde, denizden 750 metre yükseklikte kuruludur. Ortaçağ İslâm dünyasının en müstahkem kalelerinden biri olan Kâhta Kalesi, ilçenin en ünlü tarihî eseridir.

KAHVE, tropik bölgelerde yetişen bir ağaç ve bu ağacın meyvesidir. Kahve genellikle fidanlıklarda tohum ekme yoluyle üretilir. Tohum tutup, fidan durumuna gelince sökülüp kahve çiftliklerinde yeniden daldırılır. Kahve ağacının gelişmesine en elverişli topraklar bol humuslu olanlardır. Ağaç sıcak ülkelerde ve 700 - 800 metreyi aşmayan yüksekliklerde yetişir. Ağaç ancak üç yaşından sonra ürün vermeye başlar. 7 - 8 yaşında veriminin en üstün basamağına

ulaşır. Ağaç başına 1 kg. kahve tanesi elde edilebilir. 12'nci yıla kadar bu seviyede ürün veren ağacın verimi daha sonra yavaş yavaş azalır. 30 - 40 yaşında da verimi tükenir.

Tipik bir tropikal bölge bitkisi olan kahvenin yeşil renkli yaprakları dökülmez. Bunlar uzunca elips biçimindedir. Üst yüzleri parlak, alt yüzleri donuktur. Boyları 12, genişlikleri de 6 sm. kadardır. Çiçekler ufak ve beyazdır. Etrafa yasemin kokusunu andıran hoş bir koku saçarlar.

Kahvenin meyvesi «Zeytinsi meyve» adı verilen tiptendir. Yumurta biçimli olan bu meyvelere kahve yetiştiricileri «Kiraz» derler. Gerçekten de kahve meyveleri ilk bakışta kirazı andırırlar. Başlangıçta yeşil renkte olan meyve, zamanla sararır, pembeleşir ve olgunlaşınca kırmızı bir renge bürünür. Bir kahve tanesinin ağırlığı çeşidine göre 0,1 ile 0,2 gr. arasında değişir. Kavurma sırasında ağırlığının % 20'sini kaybeder. Hacmi ise % 15 - 25 kadar büyür. Kavrulmuş kahvenin içinde % 0,9 kadar kafein vardır. Kafein yorgunluk hissini azalttığı gibi uykusuzluk da yapar.

Bugün yeryüzünde başlıca iki çeşit kahve üretilmektedir: Arap kahvesi ve Robüsta kahvesi. Birinci çeşit çok lezzetli ve kokuludur. Santos, Sandomingo, Moka, Haiti tipi kahveler bunlardandır. Robüsta kahvesi daha az kokuludur ve odunsu bir yapıdadır. Angola, Altın kıyısı, Kongo, İndonezya tipi kahveler bu tiptendir.

Kahvenin yıllık dünya üretimi 3,5 milyon tonu bulur. En fazla tüketen ülkeler, en fazla üreten ülkelerdir. Kahve ilk defa olarak Istanbul'a 1554'te Kanunî Sultan Süleyman zamanında gelmiştir.

KÂİNAT (Bak: EVREN).

KAKAO, sıcak iklimlerde yetişen bir ağaç ve bu ağacın meyvesidir. Badem biçimindeki tanelerinden kahve gibi içilen veya çikolata yapımında kullanılan bir toz çıkarılır.

Kakao ağacı 8 - 10 metre yüksekliğinde, orta büyüklükte bir ağaçtır. Yaprakları ortalama 25 santim boyunda ve uzunca biçimlidir. Çiçekleri pembe renklidir. Doğrudan doğruya gövdenin üzerinde ve demet şeklinde açarlar. Her çiçeğin beş taç yaprağı, beş erkek organı vardır.

Kakao ağacının meyvesi ortalama 20 santim uzunluğundadır ve küçük boyda bir kavunu andırır. Sarıyla karışık kırmızımsı renkte olan yüzeyi kırışıktır. Oluk biçimindeki bu kırışıklıklar uzunlamasınadır. Kakao meyvesinin en büyük özelliği doğrudan doğruya gövdenin üzerinden çıkmasıdır. Taneler kabuğun iç tarafında beş sıra üzerine dizilidir. Bu sıralar arasında meyvenin beyaz renkli eti bulunur. Ekşimsi tadı olan bu et yenmez.

Kakao, tropikal iklim bölgelerinde yetişir. Bu bölgelerde sıcaklık farklarının fazla yüksek olmaması kakao için çok önemlidir. Aşırı rüzgârlar ve yağmurlar ağaca zararlıdır. 4 - 5 yaşından sonra yılda iki defa meyve verir ve bu, ağaç 40 yaşına gelinceye kadar devam eder.

Kakao tanelerinin yağı alındıktan sonra türlü işlemlerden geçirilerek «suda eriyebilen kakao» elde edilir. 100 gr. kakao 500-kalori sağlar. Kakaoda nişasta ve yağlı cevherlerden ayrı olarak büyük ölçüde «Theobromin» ve «Kafein» bulunur.

KAKMA ve KAKMACILIK, taşın, tahtanın ve madenin yüzeyini oyarak bu oyuklara daha değerli bir maddeden, ya da madenden parçalar yerleştirmek suretiyle yapılan süsleme işlerine «kakma», tekniğine de «kakmacılık» denir. Bu tip eşyalara, kakmada kullanılan maddeye göre, «gümüş kakmalı», «sedef kakmalı» diye isimler verilir. Kakma, eski çağlardan beri doğuda ve Avrupa'da çok görülür. Osmanlılar devrinde ise yaygın olan sedef kakmacılığıdır. Maden üzerine yapılan altın ve gümüş kakmalar da Osmanlılarda çok görülür. Bir de Şam'da ilerlemiş olan tel kakmacılığı vardır. Kakmacılık İslâm ülkelerinde çok geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

KAKTÜS (Bak: ATLASÇİÇEĞİ).

KAKULE, zencefilgillerden bir bitki cinsi ve bu bitkinin baharat gibi kullanılan meyvesidir. Tropikal Doğu ülkelerinde yetişir. «Seylan kakulesi» ve «Siyam kakulesi» diye adlandırılan iki tanınmış türü vardır. İştah açıcı, mide bozukluklarını giderici nitelikte olan meyveleri eskiden çok kullanılırdı.

KALAAZAR HASTALIĞI, sıcak ülkelerde görülen ve «dumdum humması» da denen sıtmaya benzer bir hastalıktır. Mikrobu insanın dalak, karaciğer, ilik gibi iç organlarına yerleşir. Yayılmasında tatarcık denilen sinekler ve köpekler büyük rol oynar. Daha çok çocuklarda görülür. Tedavisinde en başta gelen ilâç antimon bileşikleridir. Hastalık anlaşılmazsa 1 yıl kadar sürer, bu arada hasta bir deri, bir kemik kalır, verem gibi bir hastalığın da karışmasıyla hasta ölüme sürüklenebilir.

KALAN, Doğu Anadolu Bölgesinde, Tunceli ilinin merkezi olan kasabadır. Merkez nüfusu 5.825, bucak ve köyleriyle birlikte 20.561'dir. Yüzölçümü: 841 km.^{2}dir. Kasaba, İskenderun - Erzurum karayolu üzerinde, denizden 1.050 metre yüksekte kurulmuştur. Munzur suyu kıyısındaki «Mameki» adı verilen köyün yerini almıştır. Tür-

Kahve dalı üzerinde kahve meyvaları

Kakao bitkisi

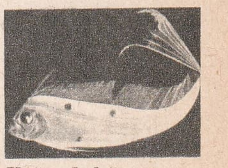
Kâğıt balığı

kiye'deki il merkezleri arasında nüfusu en az olanıdır.

KALAY, gümüş gibi beyaz ve parlak, kurşundan biraz sert bir maddedir. Tabiatta serbest olarak hemen hemen hiç raslanmaz. En önemli minerali «kassiterit» tir. Kassiterit yataklarına Malaya Birliği, Çin ve Bolivya'da raslanır. Kalay çeşitli amaçlar, özellikle demirden yapılmış eşyanın paslanmasını önlemek için kaplama maddesi olarak veya tunç (yahut bronz) ve lehim gibi alaşımlar yapmak için kullanılır. Bileşiklerinden de geniş çapta yararlanılır. Kalay klorürle tekstil boyaları sabitleştirilir. Kalay sülfür altın sarısı renkli bir tozdur. Basım işlerinde «altın yaldız» olarak kullanılır. Kalay cıva ile karıştırıldığıl zaman da aynaı gibi yansıma özelliği olan bir madde elde edilir. Kalay normal oda ısısında bile kolayca levha durumuna getirilebilir. 100° sıcaklıkta bu özellik daha da artar. İncecik yapraklar durumuna getirilebilir. 200°'de de dağılıp tozlaşmaya başlar. Kalay levha büküldüğü zaman, teneke gıcırtısına benzeyen karakteristik bir ses duyulur. Bu ses metalin içindeki kristallerin birbirine sürtünmesinden çıkar. Kalayın simgesi: Sn, atom sayısı: 50, atom ağırlığı: 118,7, özgül ağırlığı: 7,82, ergime noktası: 231,8, kaynama noktası: 2.362°'dir.

KALDE, Basra körfezinin kuzeyine düşen topraklara verilen eski bir addır. Bölgede sırasıyle Sumerler, Âsurlular, Babilliler yaşadılar. En son kurulan Kalde (Yeni Babil) İmpartorluğu'nu da İranlılar M.Ö. 539'da ortadan kaldırdı. Bölgeye Arabistan'dan geldikleri sanılan kavme, «Kaldeli» dendi. Ama, bunlar sonradan Babilliler'le o kadar kaynaştı ki «Kaldeli» sözü ile «Babilli» sözü aynı anlama geldi. Kaldeliler'in, Babilliler'le karışmasından önce kendilerine göre bir uygarlıkları vardı.

KALDIRAÇ, ağırlıkları kolayca kaldırmak için kullanılan bir araçtır. Bütün kaldıraçlarda şu üç eleman bulunur: 1) Kaldırılacak yük, 2) Kaldıracın dayandığı destek yani dayanak noktası, 3) Yükü kaldırmak için uygulanan kuvvet.

Dayanak noktası ile yük arasındaki uzaklığa, «direnç kolu», dayanak noktasıyle kuvvet arasındaki uzaklığa da «kuvvet kolu» denir. Genel kural: Kuvvetle kuvvet kolunun çarpımı, yükle direnç kolunun çarpımına eşitir. Günlük hayatta kaldıraç çok çeşitli işlerde kullanılır. Makas, maşa, kerpeten birer kaldıraçtır.

KALE, eski çağlarda düşman hücumlarına dayanacak şekilde yapılmış, asker ve halkın sığınmasına yarayan tahkim edilmiş, büyük bir yapıdır. Kalelerin inşası ait oldukları çağın askerlik bilgilerine uyularak yapılırdı. Osmanlı Türklerinde, özellikle Mimar Sinan zamanında kale yapımı çok gelişmiş durumdaydı. Bunların içinde ayrıca bir içkale bulunurdu. Daha içerde de son savunma yeri olan başkule vardı.

İçinde askerin kalmasına müsait binaların bulunduğu kumandan kalelerine «hisar» denir. Ortaçağ'da surlala çevrilmiş şehirlere de halk arasında «kale» denir: Diyarbakır Kalesi, Malatya Kalesi gibi.

KALE, Ege Bölgesinde, Denizli iline bağlı 17.799 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.166 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 727 km.² dir. Tek bucaktan ibarettir. 32 köyü vardır. Toprakları yer yer dik eğimli yamaç ve sırtlardan, bunlar arasına sıkışmış düzlüklerden meydana gelir. Halkın başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır. Düzlüklerde tahıl tarımı da yapılır.

İlçe merkezi Tavas'a 39 km., Denizli'ye 79 km. uzaklıkta, denizden 1.130 metre yükseklikte kurulmuştur. Kasabada halkın büyük kısmı dokumacılık yapar. Kasabaya adını veren kale, daha önce «Tabal» adını taşıyan eski Psidia Kalesi'nin bir devamıdır.

KALECİK, İç Anadolu Bölgesinde, Ankara iline bağlı 28.665 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.022 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.318 km.²'dir. Toprakları yayla karakterindedir. Güneybatıdan kuzeydoğuya ve batıdan doğuya doğru meyillidir. İlçenin en yüksek noktası 1.985 metrelik İdris dağıdır. İlçede kara iklimi vardır. Isı farkları çok fazladır. İlçe suları Kızılırmak nehrinde toplanır. İlçede tahıl tarımı, meyvecilik ve bağcılık gelişmiş durumdadır.

İlçe merkezi, Ankara - Çankırı karayolu üzerinde Ankara'ya 92 km. uzaklıktadır. Ayrıca Ankara - Zonguldak demiryolu üzerinde istasyonu vardır.

KALEM, elle yazı yazmaya, resim çizmeye yarayan bir alettir. Yontma işlerinde kullanılan sivri uçlu, keskin çelik aletlere de «kalem» denir. Kalemler, yapıldıkları maddeye göre isim alırlar: Kurşun, boya, dolma, kopye, sabit, tükenmez, tüy, kamış uçlu, keçe, tarama, taşçı, heykelci kalemleri gibi. Kullanıldıkları işe göre kalemler dört grupta toplanır:

1 - Yazı kalemleri: Kâğıt veya deri üzerinde iz bırakacak, sivri uclu birer çubuktur. Ya kendiliğinden renk verir, ya başka bir maddeye batırılarak, ya da özel deposuna doldurularak renk alır.

2 - Resim Kalemleri: Resim çizmekte kullanılırlar. Çeşitli renkte olurlar.

3 - Taşçı Kalemleri: Sert, yassı, ya da sivri uçlu demir veya çelikten yapılırlar.

KALEM:

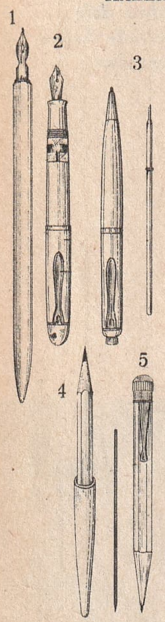

1 - Kalem sapı ve ucu
2 - Dolmakalem
3 - Tükenmez kalem ve yedeği
4 - Kurşunkalem
5 - Dolma kurşunkalem ve kurşunu

Üzerine çekiçle vurularak taş parçalarını kırmaya, yontmaya yarar.

4 - Heykelci Kalemleri: Çeşitli kalınlık ve yuvarlaklıkta, sivri, eğri, ya da taraklı olur. Çelikten, demirden, ya da şimşir gibi sert ağaçlardan yapılır.

KALEYDOSKOP, ucundaki delikten bakıldığı zaman içinde simetrik renkli şekiller görülen bir oyuncaktır. Huni biçiminde olan kaleydoskop'un içine boylu boyunca üç ayna, aralarında 60°'lik açılar yapmak üzere yerleştirilir. Dar ucuna göz için bir delik açılır. Öteki geniş ucuna da saydam iki levha yerleştirilir. Bu levhaların arasına ya renkli cam, ya da renkli mika veya kâğıt parçaları konur. Parçalar üzerine düşen ışık yansır, aynalarda çeşitli görüntüler meydana gelir. Gözün gördüğü bu görüntüler bir altıgen üzerindedir.

KALITIM, (Veraset, Soyçekim), gerek dış görünüş ve iç yapı, gerek yaşama tarzı yönünden yeni bir dölün ana ve babaya benzemesi, benzerliği sağlayan faktörlerin ana ve babadan yeni döle geçmesidir. Kalıtım, eskiden beri tabiî bilimlerle uğraşanların dikkatini çeken bir konu olmuştur. Döllenmiş yumurtanın çoğalmasıyle meydana gelen hücrelerin hangi faktörlerin etkisi altında farklılaşıp birleşerek belirli bir şekil ve yapı taşıyan bir canlıya hayat verdikleri çözümlenmesi gereken bir problem olarak ortaya atılmıştır. Önceleri Buffon, Spencer, Darwin ve Weismann gibi birçok bilim adamı ve filozof bu konu üzerinde çalıştılar. Kalıtımı, bilinen biyolojik olaylara dayanan teorilerle açıkladılar. Bütünüyle teorik olan bu dönemi, deneylere dayanan modern bir çalışma çağı izledi. Bu çığırı açanların başında Avusturyalı bir rahip olan Johan Mendel ve Fransız Naudin görülür. Mendel, 1865 - 1869 yılları arasında fasulye ve bezelyelerle yaptığı deneylerle, kalıtsal karakterlerin eski dölden yeni döle geçmesi esaslarını matematik kanunlarındaki kesinlikle belirti. Çağdaşları tarafından önemsenmeyen Mendel'in bu çalışmaları bir zaman unutuldu. Ancak 1900'e doğru Holanda'da Hugo de Vries, Almanya'da Correns ve Avusturya'da Tschermak bitkiler üzerinde ayrı ayrı çalışarak Mendel'in elde ettiği sonuçları buldular. Bateson ve Cuenot da hayvanlar üzerinde deneyler yaparak aynı sonuçlara vardılar. Amerika'da Morgan ve arkadaşları küçük bir cins sinek üzerinde yaptıkları deneyler sonunda, Mendel'in esaslarını birer kanun halinde formüle ettiler.

Mendel'in adına saygıyla «Mendel Kanunları» adı verilen üç kanun şudur:

1) Eştiplik (Benzeyiş veya Başatlık Kanunu: Birbirinden birer karakterle ayrılan iki saf ırk, birleştikleri zaman meydana gelen melezlerin hepsi de aynı tipte bulunur.

2) Karakterlerin Ayrılması Kanunu: Melezler aralarında birleştikleri zaman meydana gelen yeni dölde ana ve babaya ait karakterler ayrılır.

3) Kalıtım Faktörlerinin Bağımsızlığı Kanunu: Birden fazla karakter taşıyan fertler birleştikleri zaman serbest olarak yeni birleşmeler yapabilirler.

Günümüzde kalıtım bir teori olmaktan çıkarak deneysel bir değer kazanmış durumdadır. İnsanlar, kalıtım prensiplerinden yararlanarak bitki ve hayvan türlerini ıslah etme imkânını buldular. Böylece çeşitli yollarla istedikleri özellikleri taşıyan, daha verimli olan türler elde etmeyi başardılar.

Kaliforniya'da «Ölüm Vadisi»

Kalıtım bilgilerinin insandaki tatbikatını incelemek hemen hemen imkânsızdır. Ancak, birçok olay insanda da kalıtım kanunlarına uyarak ana babadan yavrulara geçen birtakım normal ve anormal karakterlerin bulunduğunu gösterir. Bunlardan en önemlileri, deride, kıllarda gözün damar tabakasında rengin kısmen veya tamamen kaybolma hali olan «albinizm», yeşille kırmızıyı ayırdedememe anormalliği olan «daltonizm» ve trombin yokluğundan kanın ağır pıhtılaşması anormalliği olan «hemofili» dir.

KALİFORNİYA, Amerika Birleşik Devletleri'nin 31'inci eyaletidir. Nüfusu 15.717.000, yüzölçümü 411.015 km.^{2}'dir. Başkenti 191.700 nüfuslu Sacramento'dur. 1850' de Birleşik Devletler arasına girdi. Yeryüzünün en zengin ülkelerinden biri sayılır. Akla gelebilecek her türlü büyük sanayiden ayrı olarak önemli miktarda petrol, altın, bakır, linyit v.b. vardır. Toprak ürün-

leri arasında meyve mısır başta gelir. Dünya filim endüstrisinin en önemli kısmı da bu ülkededir.

KALİFORNİYUM, Aktinit grubunun uranötesi elemanlarından olan ve küriyum'dan meydana getirilen yapma bir radyoaktif maddedir. İlk defa 1950 yılında Amerika' da Kaliforniya Üniversitesi laboratuvarlarında küriyum'un alfa tanecikleriyle bombardımanıyla elde edildi. Simgesi: Cf, atom sayısı, 98, atom ağırlığı 251'dir.

Kalkan balığı

KALKAN, eskiden savaşçıların oktan ve kılıçtan korunmak için taşıdıkları yassı, genellikle tekerlek biçimindeki araçtır. İlk kalkanlar tahtadan yapılır ve üzerine deri kaplanırdı. Savaşçı, bir eliyle silâhını kullanırken öbür eliyle de kalkanını tutardı. Daha sonraları madenden kalkanlar yapılmaya başlandı. Bunlar, bakır, demir ve çelikten olurdu. Türkler, savaşlardaki başarılarını iyi kılıç, ok, yay kullandıkları gibi iyi kalkan kullanmaya da borçludur. Kılıç - kalkan Türkler'de halen millî bir spordur.

KALKAN BALIĞI, sularımızdaki yassı balıkların en irisi, en büyüğüdür. Denizlerin dibi kumlu, çakıllı kıyı bölgelerinde yaşar. Ömrü ortalama 25 yıldır. Kırlangıç, hamsi, gümüş balıklarını ve kabukluları yiyerek beslenir. Yumurtlama mevsimi şubat - eylül arasıdır. Yavru iken simetrik bir yapıya sahiptir. Büyüdükçe gözlerinin yerleri değişir. Kum tarafında kalan gözü üste geçer. Vücudunun her iki yanında kemik düğmeler bulunur. Bunların sayısı dişilerde daha azdır. İrilerinin eti lezzetsiz olur. 3 - 4 kilo olanlar ve yavrular makbuldür. Yurdumuzda en çok Karadeniz'in Boğaz'a yakın sularında ve Marmara'da bulunur.

KALKANBEZİ (Bak: TİROİD).

KALKANDERE, Karadeniz Bölgesinde, Rize iline bağlı 17.187 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.842 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 95 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 13 köyü vardır. Toprakları Rize dağlarının çok engebeli, vâdilerle yarılmış bir kesimindedir. Yazları sıcak, kışları ılık ve bol yağışlı geçen bir iklimi vardır. Orman yönünden zengindir. En önemli akarsuyu Karadere'dir. İlçe halkı çay tarımıyle uğraşır. Tahıllardan ise en çok mısır yetiştirilir.

İlçe merkezi, Rize - İpsir karayolu üzerinde Rize'ye 20 km. uzaklıktadır. Eski adı «Karadere» idi.

Kalküta'da Kraliçe Victoria adına yaptırılan bina

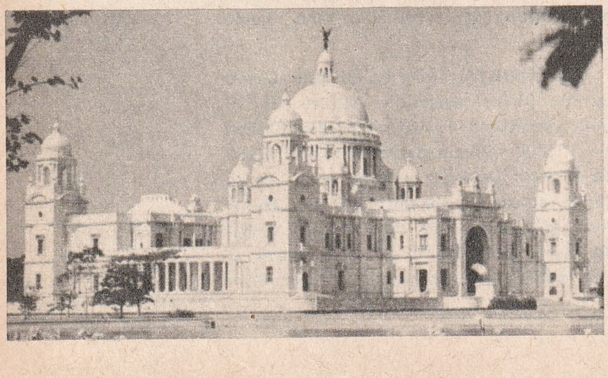

KALKER, kimyada «kalsiyum karbonat» bileşiğidir. ($CaCO_3$). «Kireçtaşı» da denir. Kalsiyum karbonatın kristal yapılı olmayıp taş yapılı olan şeklidir. Tabiatta en çok raslanan taş şekillerinden biridir. Birçok çeşitleri vardır: Killi kalker, tebeşir, oolitik kalker, lümilitli kalker, mercan kalkeri gibi. Köken itibariyle mercan veya kabuğu ve iskeletinde fazla miktarda kireç bulunan deniz hayvanlarının birikmesinden meydana gelir.

KALKÜTA, Hindistan'da güney Bengal'de, Ganj nehrinin bir kolu olan Hugli'nin ağzından 96 km. içeride, Asya'nın ve dünyanın en büyük şehirlerinden biridir. Nüfusu 3 milyondur. Hindistan'ın başlıca ticaret ve endüstri merkezi, en önemli limanıdır.

Kalküta, 1690'da İngiliz Doğu Hindistan Şirketi tarafından kuruldu. 1773'ten 1912' ye kadar İngiliz Hindistanı'nın başkentiydi. Bugün ise Batı Bengal Eyaleti'nin merkezidir. Kalküta'da en önemli endüstri «jüt» (Hint keneviri) işleridir. Ayrıca hayvan derisi ve çay da ihraç edilir. Tarihî tapınaklar ve saraylar şehri süsler. Halkın çoğu Hindu, bir kısmı da Müslümandır.

KALORİ, ısı ölçü birimidir. 1 kiloluk damıtık suyun sıcaklığını 1 derece yükseltmek için gereken ısı enerjisidir. Organizmada kalori meydana getiren çeşitli organik maddelerin enerji değerleri gram başına düşen kalori cinsinden hesaplanır. Karbonhidratların enerji değeri 4 kalori, yağların 9 kalori, proteinlerin ise 4 kaloridir.

KALORİFER, merkez ve depo durumunda olan bir kazandan çıkan sıcak havayı, suyu veya buharı borularla dolaştırmak suretiyle bir binanın her tarafını ısıtma sistemidir. Bu sistemde, kazan: Kömür, mazot, ağıryağ gibi çeşitli yakacak maddeleriyle ısıtılır. Kullanılan başlıca kalorifer çeşitleri şunlardır:

1 - Sıcak Hava Kaloriferi: Kazanda ısıtılan hava özel, borulardan yükselerek odalara girer, soğuyunca da başka bir borudan tekrar binanın alt katındaki kazana gelir. Sıcak havanın çabuk dolaşmasını sağlamak için vantilatör kullanıldığı da olur. Bu sistemle yazın bina içinde soğuk hava dolaşımı da yapılabilir.

2 - Sıcak Su ve İslimli Kalorifer: Sıcak su, ya da islim özel borularla kazandan

radyatörlere gider. Odayı ısıtır. Soğuyunca gene kazana döner. Sıcak su ve islimle çalışan kaloriferler, buhar kazanı, radyatörler ve buhar kazanıyle radyatörleri birbirine bağlayan borulardan meydana gelir.

3 - Işınım Kaloriferleri: Buhar kazanından elde edilen islim, ya da sıcak su, özel borularla katların zemini içinde dolaşır. Isı ışınımlar halinde geçtiği döşemeyi ısıtır. Bu sistemde su boruları duvarların içine de gömülebilir.

KALP, kanı vücudun her tarafına gönderen, içi oyuk bir kas - organdır. Göğüs boşluğunun ortasında, akciğerlerin, diyaframın ve göğüs kemiğinin (sternum) arasına yerleşmiş durumdadır. Özellikle göğüs kemiğinin sol tarafına doğru taştığı göze çarpar. Konik biçimdedir. Sola eğik olan tepesi, 5. ve 6. kaburga kemikleri arasında bulunur. Diyafram üzerinde oturur. Kalp, «perikard» (kalp dışzarı) adı verilen beyazımsı lifli dokudan yapılmış bir kese içindedir. Kendisinden çıkan büyük atardamar ve toplardamarlar aracılığıyle yerinde tutunur. Perikard, birbirinin üstünde kolaylıkla kayabilen iki zardan meydana gelir. İki zar arasında bulunan az miktarda bir sıvı bu kayganlığı sağlar. Kalp kasına «miyokard» (kalp adalesi) adı verilir. Bu kas, kalın ve kuvvetlidir. Perikard'ın içzarı miyokard'a yapışıktır. Miyokard kas liflerinden meydana gelir. Bu kas lifleri gördükleri iş sebebiyle (bir dakikada 70 - 80 defa büzülüp genişlerler) çok gelişmiş anastomozlar (damar, sinir ve tandonların birleşmeleri, ağızlaşmaları) yaparlar. Miyokardda ayrıca özel yapıda liflerin meydana getirdiği, bağımsız bir sinir sistemi vardır. Kalbin «endokard» adı verilen içzarı incedir. Bu zar, kaldırım görünüşünde bir epitel doku olup, damarların içlerinde «endotel» (damar içzarı) adını alarak yoluna devam eder.

Kalbin ağırlığı yaklaşık olarak 270 gram, boyu ve taban genişliği 10 santimdir. Kalbi sağ ve sol olmak üzere ikiye bölmek kabildir. Her bölümde ikişer boşluk vardır. Duvarı kalın olan ödenki iki boşluğa «karıncık» adı verilir. Duvarı ince olan arkadaki iki boşluk ise kulakcık adını alır. Kulakcıklarla karıncıklar birbirlerine birer delikle bağlantılıdır. Bu delikler, kapakcıklarla kapalıdır. Huniye benzeyen bu kapakcıklar, birçok yaprağın bir araya toplanmasından meydana gelir. Böylece kanın sadece bir yönde, kulakcıktan karıncığa geçmesini sağlarlar. Sol kulakcıkla sol karıncık arasında bulunan kapakcık çift, sağ kulakcık ile sağ karıncık arasında bulunan kapakcık ise üç yapraktan meydana gelir. Normal olarak kalbin sağ tarafıyla sol tarafı arasında bağlantı yoktur. Bununla beraber aradaki ayrılık bazı insanların kalplerinde tam olmadığı için pis kan bir taraftan ötekine geçebilir. Bu da, o insanın hayatını tehlikeye sokan önemli bir hastalık olarak ortaya çıkar: Mavi Hastalık.

Kalbin, düzenli olarak çalışabilmesi için çok miktarda besine ihtiyacı vardır. Bu besin kandır. Aorttan çıkan damarlar, kılcal damarlara ayrılarak bir ağ halinde bütün kalbi sararlar. Kalbi saran bu atardamarlarla toplardamarlar «koroner damarlar» adını alırlar.

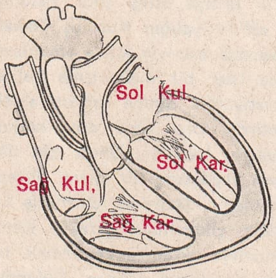

İNSAN KALBİNİN KESİTİ

Kalbimiz, ikisi kulakçık, ikisi karıncık olmak üzere dört bölümdür. Kulakçıklarla karıncıklar arasında kanın geçmesini sağlayan kapakçıklar vardır. Kanın, kalbin sağ karıncığından çıkıp akciğerlerde temizlendikten sonra sol kulakçığa dönmesine «Küçük Dolaşım», sol karıncıktan çıkıp bütün vücudu dolaşıp sağ kulakçığa dönmesine de «Büyük Dolaşım» denir.

KALSİYUM VE BİLEŞİKLERİ, yumuşak, beyaz bir metaldir. Tabiatta saf durumda bulunmamakla birlikte öbür kimyasal elemanlarla birleşimlerine pek sık raslanır. Kalsiyumun simgesi: Ca; atom sayısı: 20; atom ağırlığı: 40.07; özgül ağırlığı: 1,55; ergime noktası: 810°; kaynama noktası: 1.712°'dir. Kalsiyum birleşikleri, omurgalı hayvan iskeletlerinin başlıca elemanlarındandır. Birçok omurgasız hayvanın dış kabuklarıyle, yumurta kabukları da kalsiyumdur. Kalsiyum tabiatta, kalsiyum karbonat durumunda bol miktarda bulunur. Karbonat bileşiklerinden biri de beyaz renkli, yumuşak tebeşirdir. Bunlar, kireç ve çimento sanayiinin ham maddelerinden sayılır. Kristalli yapıdaki kalsiyum karbonat «kalsit» olarak tanınır. Kalsiyum, denizlerde de kalsiyum karbonat durumunda bulunur. Deniz suyundaki kalsiyum oranı çok küçüktür: % 0,012. Suda çözelmiş durumdaki kalsiyum tuzları, canlılar tarafından kabuk ve iskeletlerini meydana getirmekte kullanılır.

Alçı taşı adı verilen kalsiyum sülfat ($CaSO_4$) da bir kalsiyum bileşiğidir. Kırılan kemikleri oturtmak için kalıp olarak yararlanıldığı gibi biblo yapımıyla duvar ve tavan süslemeleri için de kullanılır. Yer kabuğundaki alçı katmanları milyonlarca

yıl önce kalsiyum bileşikleri külteler içindeki suları zamanla buharlaşmasıyle oluştu.

İnsan vücudunda çok miktarda kalsiyum vardır. Ortalama 2 kg.. Bunun büyük bir kısmı kemiklerde ve dişlerde bulunur. Kalsiyum, vücudun gelişimi ve sağlığın korunması yönünden gerekli bir maddedir. Vücudun günlük kalsiyum ihtiyacı en az 15 gramdır. Besin olarak en zengin kalsiyum kaynakları: Süt (1 litrede 40 gr.), yumurta sarısı, nohut, patates ve pirinçtir.

KALVİNİZM, Hıristiyanlık dininde yenileşme (reform) yapan Fransız din bilgini Jean Calvin'in ortaya attığı fikir sistemidir. Calvin, «Hıristiyalığın Kuruluş Temelleri» adını verdiği eseriyle kilise adamlarının faydasına işler bir mekanizma haline getirilen Hıristiyanlık dinine sağlam ahlâk temelleri getirdi. Ona göre din, halkın inanma ihtiyacını karşılar. Onun için din ululari, halkın faydasına bir inanç düzeni kurmak zorundadır. Sonradan eklenmiş kısımların dinden çıkarılması gerekir. Katolikler Kalvinistleri ortadan kaldırmak istemişlerse de Kalvinizm İsviçre, Holanda, Macaristan ve İskoçya'da hızla yayıldı, pek çok taraftar topladı.

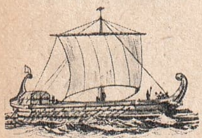

Kalyon

KALYON, tek sıra kürekli, tek sıra top ambarlı eski bir savaş gemisidir. Kadırgadan yelken düzeniyle ayrılırdı. Üçgen yerine çift direğe yatay olarak çekilen üst üste iki, hatta üç kademeli dörtgen yelkenle donatılırdı. Hızlı giderdi, ama manevra kabiliyeti azdı. Yüzyıllar boyunca savaş gemileri arasında önemli bir yer işgal etti.

KAMAN, İç Anadolu Bölgesinde Kırşehir iline bağlı 65.428 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 10.067 nüfuslu merkezi. Yüzölçümü 1.799 km.²'dir. Toprakları Kızılırmak vâdisinin doğusundaki yayla görünüşlü bir araziyi kapsar. En yüksek yeri ilçe merkezinin güneydoğusundaki .1651 metre olan Barana dağıdır. Isı farkları fazla, bir kara iklimi vardır. Orman bakımından pek fakirdir. Halkın tek geçim kaynağı tahıl tarımı ve biraz da meyveciliktir. Ayrıca hayvan da beslenir.

İlçe merkezi, Ankara - Kırşehir karayolu üzerinde, Kırşehir'e 53 km. uzaklıkta ve denizden 1.500 metre yükseklikte kurulmuştur.

KAMBİS, İran imparatorlarındandır. M.Ö. 529 - 522 yılları arasında hüküm sürdü. Babası Sirüs'ün yerine tahta çıktı. M.Ö. 525 yılında Mısır'ı fethetti. Burada halkın dinî inançlarından birçoğunu yıktı. Ülkesine dönerken yolda, Suriye'de "öldü' Kardeşi Smerdis tarafından öldürüldüğü de söylenir.

KAMBİYO, bankacılıkta, geniş anlamda her türlü «para» işlerini ifade eden bir deyimdir. Halk arasındaki yaygın anlamına göre «kambiyo» genel olarak, ödeme vasıtalarının memlekete girmesini, memleketten çıkmasını ve yabancı ödeme vasıtalarının (döviz) memleket içinde kullanılmasını düzenleyen kaideleri ifade eder. Türkiye'de kambiyo kontrolünü Maliye Bakanlığı yapar. Büyük ticaret merkezlerinde Maliye Bakanlığı'na bağlı Kambiyo Müdürlükleri vardır. Olmayan yerlerde Defterdarlıklar kambiyo kontrol görevini, Türk parasını Koruma Kanunu hükümlerine göre yaparlar.

KAMBOÇYA, Uzakdoğu'da Çin Hindistanı'nda bir devlettir. Kuzeyinde Tayland ve Laos, doğusunda ve güneyinde Güney Vietnam, batısında Siyam körfezi vardır. Nüfusu: 6.250.000, yüzölçümü: 181.000 km.² dir.

İdare şekli meşruti krallık, başkenti: Pnom-Pen (394.000); dili: Kamboçça, Annamca ve Fransızca; dini: Budizm, parası: Riel'dir.

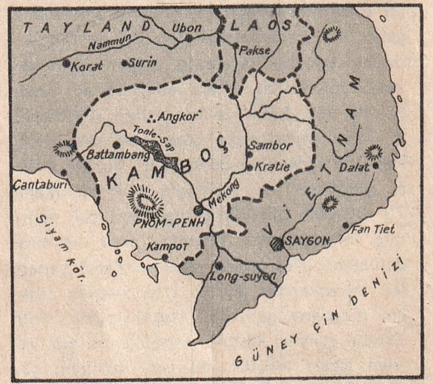

Kamboçya

Ülkenin en kalabalık ve zengin bölgesi, güneydoğu ve kuzeybatıdaki dağlar arasında kalan Mekong'un orta çığırındaki ovalardır. Ülkenin geniş bir bölümü ormanlarla örtülüdür. Başlıca ekonomik zenginlik tarım (özellikle pirinç) ve balıkçılıktır. Pirinç, pamuk, tütün, mısır, kauçuk ihraç edilir. Kamboçya Krallığı'nın tarihi çok eskiye dayanır. Son yüzyıllarda Tayland ve Laos devletlerinin baskısıyle zayıfladı ve Fransız himayesini kabul etmek zorunda kaldı. 10 aralık 1948'de tekrar bağımsızlığına kavuştu. 25 eylül 1955'te de Fransız Birliği'nden tamamen ayrıldı. 1966'da Kral Norodom Sumarit'in ölümünden beri Kamboçya tahtı boştur. Prens Norodom Sihanuk devlet başkanlığı görevini yapmaktadır.

KAMBRİYUM (Bak: BİRİNCİ ZAMAN).

KAMÇATKA, Asya'nın kuzeydoğusunda büyük bir yarımadadır. Beering ve Ohotsk denizleri arasında güneydoğuya doğru uzanır. Uzunluğu 1.200, genişliği 128 - 480 km., yüzölçümü: 266.906 km.²'dir. Sovyet Rusya'nın aynı addaki eyâleti içindedir.

KAMÇILILAR, birhücreli hayvanların haşlamlılar sınıfından bir takımdır. Denizlerde ve tatlı sularda yaşayan çeşitleri olduğu gibi, canlılar üzerinde asalak olarak yaşayanları da vardır. Bunlar, vücutlarında bulunan bir veya birkaç kamçıyı hareket ettirerek yer değiştirirler. Bölünmeyle çoğalırlar. Bataklık sularda yaşayan «öğlena» ve «tripanozomya» lar en tanınmışlarıdır. Bu sonuncular insan ve hayvanlarda uyku hastalığını doğururlar.

KAMELYA, iri, beyaz, kırmızı çiçek açan bir süs bitkisi ağacıdır. Yaprakları yaz, kış yeşil kalan ve yaz, kış çiçek açan bu bitkiye «Japon gülü» veya «Çin gülü» adı da verilir. Siyah toprakta, serin yerde iyi yetişir ve bol su ister.

KAMERUN, Orta - Batı Afrika'da Guinea körfezi üzerinde bir zenci devletidir. Kuzeyinde Çad, doğusunda, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti, güneydoğusunda Kongo Cumhuriyeti, güneyinde Gabon ve İspanyol Guineası, batısında Guinea körfezi ve Nigeria ile çevrilidir. Nüfusu: 5.229.000, yüzölçümü: 465.000 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Yaunde (103.000), dili: Yerli diyelekleri ve Fransızca, din: Animist, Müslümanlık ve Hıristiyanlıktır.

Kamerun, Atlas Okyanusu'na akan Sanaga nehrinin suladığı geniş ve yüksek bir yayladır. Yıllık yağış çok boldur. 2 metreyi bulur. Yıllık ısı ortalaması 35 - 40°'dir. Tipik bitki örtüsü balta girmemiş ekvator ormanları, park (galeri) ormanları ve savanalardır.

Kamerun'un ekonomisi tarıma dayanır. Sığır beslenir. Tropik meyveler yetiştirilir, kahve ve kakao tarımı yapılır. Az miktarda altın çıkarılır (70 kilo kadar). Afrika ülkelerinin en fakirlerindendir. Yüksek, hatta orta öğretim yoktur. 600 km.'lik demiryolu Yaunde'yi Duala limanına bağlar.

Kamerun geçen yüzyılın sonlarında bir Alman sömürgesiydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ve İngiltere'nin «manda» yönetimi altına verildi. 1 ocak 1960' da da bağımsızlığını kazandı.

KAMIŞ, buğdaygillerin sıcak yerlerde yetişen bir türüdür. Saz adı verilen çok ince kamıştan, boyları 2,5 metreye kadar büyüyen birçok çeşidi vardır. Hasır yapmaya yarayan çeşidine «hasırotu», şeker çıkarmaya yarayan çeşidine de «şeker kamışı» adı verilir.

KÂMİL PAŞA, Kıbrıslı Mehmet (1832 - 1912), ünlü bir Türk devlet adamıdır. Lefkoşe'de doğdu ve orada öldü. Öğrenimini Kahire Harbiyesi'nde yaptı. Kaymakamlıklarda, valiliklerde, genel valiliklerde bulundu. Evkaf ve Maarif Nazırlığı yaptı. Dört kere sadrazamlığa getirildi. İlk sadrazamlığı 6 yıl sürdü. 1895'te ikinci defa sadrazam oldu. Meşrutiyetten az sonra 3. defa iktidara çağrıldı. Gerçek bir meşrutiyetçi olduğu için, diktaya taraftar İttihat ve Terakki Partisi ile savaştı. Ama onlar tarafından iktidardan düşürüldü. 1911'de Balkan bozgunu üzerine 4. defa iktidara geldiyse de Bâbıâli baskınında İttihatçıların hükümet darbesiyle yeniden düşürüldü. İstanbul'dan ayrılarak Lefkoşe'ye yerleşti. 3 ciltlik bir Osmanlı Siyasî Tarihi, 2 ciltlik de Hâtıratı vardır.

KÂMİL PAŞA, Yusuf (1808 - 1876), ünlü Türk devlet adamı ve yazarıdır. Malatya'nın Arapkir kasabasında doğdu, İstanbul'da öldü. Akkoyunlu soyundandır. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın yanında yetişti ve onun kızıyle evlendi. İstanbul'a geldikten sora önce ticaret nazırı oldu. 1863'te de sadrazamlığa getirildi. 5 ay bu makamda kaldı. İyiliksever bir kimse olarak tanınır. Eşiyle beraber, milyonlarca lira değerinde bağışta bulundu. Zeynep Kâmil Hastanesi bunlardan biridir. Fenelon'un «Télémaque» ını Türkçe'ye çevirdi.

KAMPANA, Afrika'da, Uganda devletinin 76.000 nüfuslu başkentidir. Victoria kıyısındaki Entebbe'nin kuzeyindedir.

KAMU, Kemalettin Kâmi (1901 - 1948), ünlü bir Türk şairi ve yazarıdır. Erzurum' da doğdu, Ankara'da öldü. Öğrenimini İstanbul Orta Öğretmen Okulu'nda ve Paris

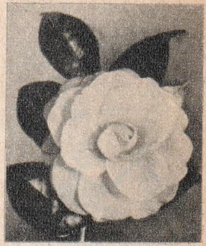

Kamelya

Kâmil Paşa

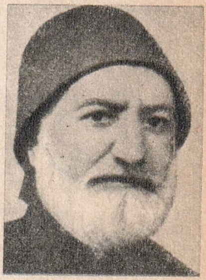

Yusuf Kâmil Paşa

Kamerun

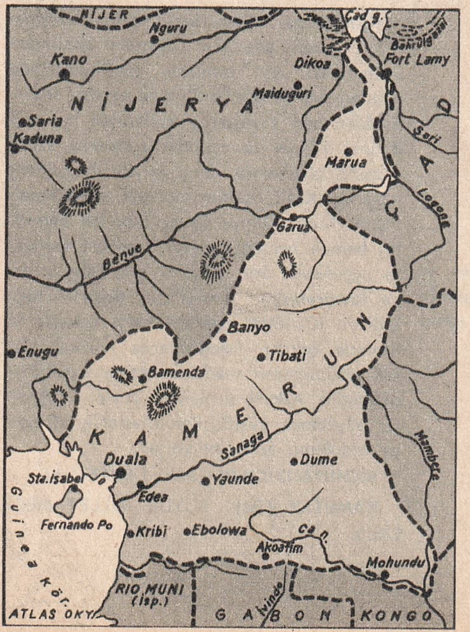

Siyasal Bilimler Okulu'nda yaptı. 6. devre B.M. Meclisi'ne Rize milletvekili olarak katıldı. Daha sonra Erzurum milletvekilliği ve Dil Kurumu Terimler Komisyonu Başkanlığında bulundu.

K. Kamu

Kamu, önceleri zamanın usulüne göre aruz veznini denedi. Sonra en güzel şiirlerini heceyle yazdı. Çocukluğundan kalma hatıralarla sıla hasretini dile getiren şiirleri, sadelikleriyle, lirizmiyle tanınır.

KAMU, bir ülkedeki «halk» ın bütününe verilen addır. Kamu oyu, halkın bir konu üzerindeki düşünüşüdür. «Kamu» deyimi hukukta şu konularda kullanılır:

Kamu Davası: Toplumun düzenini bozan suçluların cezalandırılması için Cumhuriyet Savcıları tarafından açılan «ceza davaları» dır.

Kamu Hakları: Ferdin Anayasa ile korunan hak ve hürriyetleridir.

Kamu Hukuku: Devletin, ülkesindeki fertlerle ve diğer devletlerle giriştiği çeşitli münasebetleri düzenleyen kurallardır.

Kamu Hizmeti: Devlet veya kamu tüzel kişileri tarafından doğrudan doğruya veya onlardan birinin denetlemesi altında toplum yararına, halkın toplu ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla girişilen teşebbüslerle bunların gerektirdiği faaliyetlerin tümüdür.

Kamu Malları: Kamu hizmetlerinin görülmesi için gereken yollar, limanlar, meydanlar, resmî binalar, kışlalar, ormanlar gibi «taşınmaz mallar» la birçok «taşınır mallar» ın tümüne verilen ad. Devletin, kamu hizmetlerini yapabilmek için gerekli saydığı taşınır veya taşınmaz malların tedariki (kendi mülkiyetine geçirilmesi) amacıyla baş vurduğu işleme «kamulaştırma» (istimlâk) denir.

KAMUFLAJ, askerî birliklerin, malzemenin, önemli yapıların düşman gözünden saklanması için bunların görünüşlerinde yapılan değişikliklerin tümüne verilen addır. Eskiden beri savaşlarda kullanılan bu usul Birinci Dünya Savaşı'nda uçakların savaş alanına girmesiyle daha büyük bir önem kazandı. Keşif uçaklarının çok mükemmelleştiği İkinci Dünya Savaşı'nda ise kamuflaj hemen hemen her türlü askerî faaliyete uygulandı. Son yıllarda çok gelişen hava fotoğrafçılığı, kamuflajın değerini hiçe indirdi. Kızılötesi ışınlara karşı duyarlı filimlerle çekilen fotoğraflarda normal olarak görünmeyen maddeler açığa vurulabilmektedir. Askerî uzmanlar böyle fotoğraflar sayesinde çeşitli kamuflajların altında ne olduğunu anlayabiliyorlar.

KAMUTANRICILIK (Bak: PANTEİZM)

KAMUTAY (Bak: BÜYÜK MİLLET MECLİSİ).

KAN:

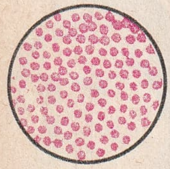

Kanın mikroskoptan görünüşü

Kandaki plazma ve kan hücrelerinin oranı

KAN VE KAN DOLAŞIMI, kan kırmızı renkli koyu bir sıvıdır. Dolaşımıyle vücudun her yanına besin maddeleri ve oksijen taşır. Hücrelerden çıkan artık maddeleri de dışarı atılması için boşaltım organlarına götürür. Bütün bu taşıma işini, damarlar içinde gidip gelmeyle sağlar.

- Kanın bir kısmı, «kan plâzması» adında sarımtırak bir sıvıdan meydana gelir. Bu sıvının içinde su, madensel ve organik maddelerden ayrı olarak, erimeden duran değişik şekil ve büyüklükte cisimcikler vardır. Bunların bazıları küçük ve kırmızıdır. «Alyuvar» adını alan bu cisimcikler sayıca daha çoktur. Sıhhatli bir insanın 1 mm.^{3} kanında 5 milyon alyuvar vardır. Renginin kırmızı oluşu, içindeki demiri bol, hemoglobin adı verilen azotlu bir maddedendir. Sayıca daha az olan diğer cisimcikler «akyuvar» veya «lökosit» adını alırlar. 1 mm.^{3} kanda 8 bin akyuvar vardır. Kan plâzmasında «yuvarcık» (globülin) adı verilen çok küçük cisimcikler de bulunur. Bütün bu çeşitli elemanlara, kanın belirli özelliklerini meydana getiren görevler yüklenir.

Oksijen taşıyıcılığı kanın alyuvarlarına yüklenmiş bir görevdir. Alyuvarlardaki hemoglobin, akciğerlerde havanın oksijenini alır, beraberinde getirdiği karbondioksiti bırakır. Oksijen yüklü alyuvarlar kalbe giderler. Kalpten önce aorta, daha sonra da atardamarlara geçerek kılcaldamarlara ulaşırlar. Kılcaldamarların aracılığıyle de doku hücreleriyle temasa geçerek getirdikleri oksijeni bırakır ve orada birikmiş karbondioksiti alırlar. Sonra toplardamarlar aracılığıyle önce kalbe, oradan da akciğerlere dönerler. Akciğerlere gelince karbondioksiti bırakır, havanın oksijenini alırlar. Aynı olaylar, aynı sırayı takip ederek tekrarlanır. Kanın böyle atardamarlar yoluyle vücude yayılıp, toplardamarlarla kalbe gelmesine «büyük dolaşım», kalpten çıkıp akciğerlere gidip - dönmesine de «küçük dolaşım» adı verilir. Kan, 6 saniyede kalbten akciğerlere, 8 saniyede kalpten beyine, 18 saniyede kalkpten ayak parmaklarına kadar gidip tekrar döner. (Bak: Kalp)

Organizmamızın en büyük düşmanı olan mikroplarla savaş da akyuvarların görevidir. Akyuvarlar mikropların saldıkları son derece tehlikeli toksinlerin etkilerini yok eden «antikor» lar yaparlar. Akyuvarların bu yeteneğine «göze yutarlığı» (fagositoz) adı verilir. Kana girmemiş olan mikropları yok etmek için damarların çeperlerinden bile geçebilirler. Akyuvarlar, mikrop hücrelerini yer gibi yutarlar. Bir çeşit sindirme yoluyle de onları yok ederler. Mikropların saldırıları akyuvarların karşı koyamı-

yacağı derecede şiddetli olursa hastalık baş gösterir.

Kanın önemli bir özelliği de, havayla temas edince sertleşerek hafifçe jelâtimsi bir kıvam almasıdır. Buna pıhtı denir. «Pıhtılaşma» adı verilen bu olay, ufak yaraların süratle kapanmalarını sağlamakla kalmaz, devamlı kanamayı da önler. Pıhtılaşma sırasında kan ve doku etmenlerinin, özellikle, plâzmanın içinde bulunan ve damar yaralandığı zaman «fibrin» (kanın pıhtılaşmasına yarayan madde) haline geçen «fibrinojen» in (kan pıhtısı içindeki lif gibi bir madde) rolü çok önemlidir. Pıhtılaşmada önce globülinler birbirlerine yapışırlar. Daha sonra fibrinlerden yapılmış iplikler, yaranın üzerinde alyuvarların dışarı çıkmasına engel olan bir ağ tabakası meydana getirirler. Artık bu andan itibaren kan akmaz.

KAN KANSERİ (Lösemi), vücutta, kemik iliği, dalak, karaciğer, lenfa boğumları gibi kan yapan organların bozukluğundan ileri gelen bir hastalıktır. Bu organların çeşitli sebeplerle yeterinden çok sayıda ve olgunlaşmamış akyuvar üretimi yapmaları hastalığa yol açar. Böyle durumlarda 1 mm.³ kan içinde 10, 20, 40 bazen de 200 bin akyuvarın ürediği olur. Kana sokulan bu çok sayıdaki akyuvar (lökosit) organizmanın korunma gücünü kaybetmesine sebep olur. Omuriliğin bu çeşit bozuk akyuvarlar yapması «miyeloid kronik lösemi» adlı hastalığı, lenf bezlerinin aynı şekildeki üretimi de «lenfatik kronik lösemi» yi meydana getirir.

Kan kanserinin tedavisinde bugün röntgentropi (X ışınları uygulaması), benzol ve arsenikli ilâçlar uygulanmakta, kan değiştirilmesi yapılmaktadır. Yakın zamanlarda miyeloid kronik lösemiyi önlemek için hastanın dalağının alınmasına başlandı. Kan kanseri tedavisindeki en yeni buluş, hastanın omuriliğinin bir bölümünün alınmasıdır. Böylece sağlam bir omurilik, hastada zararsız akyuvarlar yapma yeteneğini yeniden kazanmış olur.

KANADA, Kuzey Amerika kıtasının kuzeyinde bulunan bir devlettir. Kuzeyinde Kuzey Buzdenizi, Grönland ile Baffin Denizi, Davis Boğazı, doğusunda Atlas Okyanusu, güneyinde Amerika Birleşik Devletleri, batısında Alaska ile Büyük Okyanus bulunur. Nüfusu: 20.000.000; yüzölçümü: 9.959.401 km.²'dir. İdare şekli: İngiliz Milletler Topluluğuna dahil parlamento yönetimi; başkenti: Ottawa (268.000); dili: İngilizce ve Fransızca; Dini: Hıristiyan; parası: Kanada dolarıdır.

Kuzey Buzdenizinden başlayan Kayalık dağları, güneydoğuya doğru inip Kanada'nın batısını dağlık bir ülke haline getirir. Bu sıradağlar güneyde Robson Peak'ta 4.328 metreye yükselir (En yüksek dağı

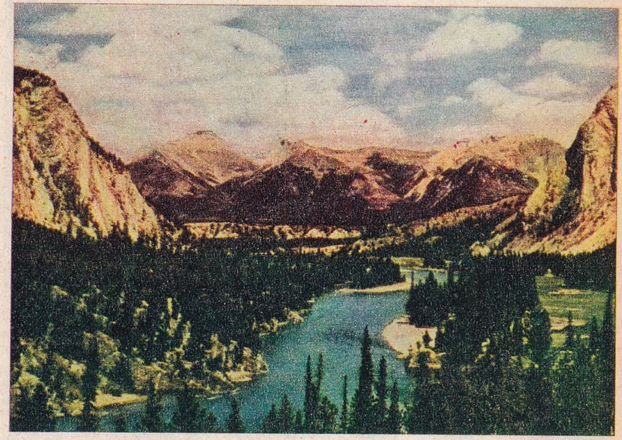

Kanada'da Alberto eyaletinde Bow nehri vadisi

Mount Logan, 5.956 metre). Bunun dışında Kanada yer yer çok geniş ovalar, yaylalar ve ormalardan ibarettir. Doğuda yükseklik hiç bir yerde 700 metreyi bulmaz.

Kanada'nın en önemli akarsuyu Kuzey Buzdenizine dökülen Mackenzie ile onun kolu Atabaska'dır.

Kanada'nın kuzeyinde, Kuzey Buzdeniziyle Baffin Denizi arasında kalan adalar (Grant, Ellesmere, Devon, Baffin, Victoria gibi) hemen hemen yılın her ayı bir buz örtüsüyle kaplıdır. Burada yaşayan pek az nüfusu da Eskimolar meydana getirir. Sert Arktik iklimi Avrupalı beyazların yaşamasına elverişli değildir. Ülkenin Kuzey Buzdenizi kıyılarıyle Labrador'un kuzeyi de

Kanada'da Astoria nehrinden bir görünüş.

aynı durumdadır. Liken ve yosunlardan başka hiç bir bitkinin yetişmediği geniş tunduralarda toprak, yılın büyük bir bö-

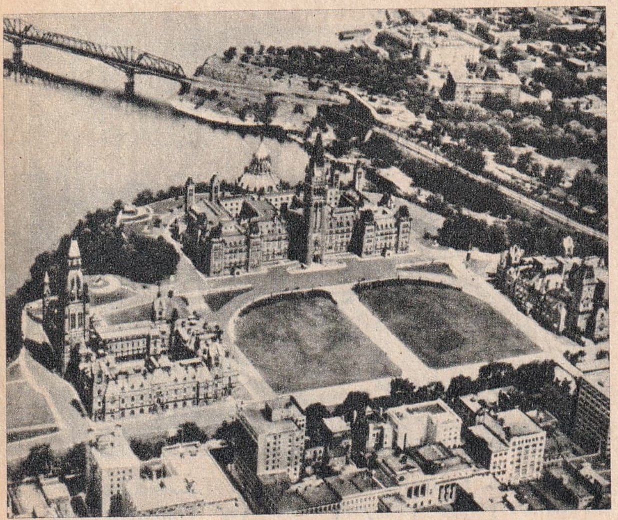

Kanada'nın başkenti Ottawa

lümünde oldukça derinlere kadar donar. Tundraların güneyinde karasal orta kuşak iklimi göze çarpar. Burası iğne yapraklı büyük ağaçların meydana getirdiği geniş ormanlarla kaplıdır. Bu çam ormanları, Sibirya ormanlarına çok benzer. Bazı coğrafyacılar bu benzeyişten ötürü bölgeye «Amerika Tanyası» adını verirler.

Kanada'nın tarım bölgeleri, batıda Kayalık dağlarla, Vinnipeg gölü arasında kalan ve Saskatchewan nehrinin suladığı topraklar ve batıda St Lawrence vâdisidir. Saskatchewan eyaletinin geniş çayırlarında yaz buğdayı, doğuda ise çeşitli ürün ve meyve yetiştirilir. Karasal orta kuşak ikliminin etkisinde kalan tarım bölgelerinde kışlar çok soğuk ve sert geçer.

Kanada

Kayalık dağlarla bunların batısındaki Britanya Kolumbiyası adı verilen Büyük Okyanus kıyı bölgesi iklim yönünden Kanada'nın en elverişli köşesidir. Kayalık dağların Okyanus'a bakan yamaçları iri gövdeli çam ormanlarıyle kaplıdır. Fraser ve Columbia nehirlerinin geçtiği yüksek yaylada geniş tarım alanları vardır.

Kanada'nın Ottawa'dan başka başlıca şehirleri şunlardır: Büyük bir liman olan Montreal (1.216.00), bir imalât merkezi olan Toronto (672.407), liman olan Vancouver (384.522), petrol şehri Edmonton (281.000), demir ve çelik sanayi merkezi Hamilton (273.991).

KANADA'YI MEYDANA GETİREN EYALET VE ARAZİLER

Adı	*Başkenti*
Ontario	Toronto
Quebec	Quebec
Britanya Kolumbiyası	Victoria
Alberta	Edmonton
Saskatchewan	Regina
Manitoba	Winnipeg
Nova Scotia	Halıfax
New Brunswick	Fredericton
Newfoundland	St. John
Prens Edward Adası	Charlottetown
Kuzeybatı arazisi	Ottawa
Yukon arazisi	Whitehorse

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Kanada'nın ekonomisi doğrudan doğruya tarıma dayanıyordu. Daha sonraları bu gelişme tarımın yanında çeşitli endüstri kolları da büyük gelişme gösterdiler. Özellikle kâğıt endüstrisi önem kazandı. Madencilik Kanada ekonomisinde tarımdan sonra ikinci sırayı işgal eder. Uzun yıllar altın çıkarımında birinciliği elinde tutan ülke, bugün dünya nikelinin % 90'ını sağlar. Uranyum ise Büyük Ayı gölü yakınında çıkarılır. Demir ve çelik endüstrisi Nova Scotia ve Ontario gölü çevresinde topludur. Beyaz kömür Kanada endüstrisinin temelini meydana getirir. New Foundland çevresindeki balıkçılık da Kanada'ya büyük gelir sağlar. Bunların yanında kürk hayvanları yetiştirimi, süt ve sütlü maddeler, yün, sığır, domuz, koyun, tavuk, meyve ve sebze üretimi Kanada'nın zenginliğini tamamlar.

Kanada'ya yapılan ilk keşiflerden sonra 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren Fransızlar, St. Lawrence koyu boyunca güneybatıya doğru ilerleyip önce Büyük göller bölgesini, daha sonra da ülkenin büyük bir bölümünü ellerine geçirdiler. İspanya Veraset Savaşları (1702 - 1714) sonunda yapılan Utraht Antlaşması'yle, Yedi Yıl Savaşları (1756 - 1763) sonunda yapılan Paris Antlaşması her iki savaşta da yenilgiye uğrayan Fransa'nın Kanada'yı bütünüyle İn-

giltere'ye bırakmasına sebep oldu. İngiltere'nin Kanada'da güttüğü siyaset, İngilizler arasında bile hoşnutsuzluğa sebep oluyordu. Kralı temsil eden Genel Vali ve İngiltere tarafından atanan meclis üyeleri, Kanada ahalisi dışından seçiliyordu. İngiltere, koloninin zenginliğini sömürüyor, ahalinin ekonomik ve sosyal hürriyetlerini kısıtlıyordu. 1837'de patlak veren ayaklanma İngiltere'yi Kanada soruruna eğilmeye mecbur bıraktı. 1846'da İngiliz Parlâmentosu, Kanada'ya doğrudan doğruya halk tarafından seçilen bir meclis kurma hakkı tanıdı. 28 mart 1867'de kabul edilen «İngiliz Kuzey Amerikası Antlaşması» yle «Kanada Dominyonu» içişlerinde bağımsızlığa kavuştu. Böylece Kanada Dominyonu, siyasî alanda önemli başarılar sağladı. İngiltere'ninkine eş bir devlet düzeni kurdu. Bu, onun bir ulus olarak ortaya çıkmak ve böylece anavatanın baskısından kurtulmak için giriştiği çabaydı.

Birinci Dünya Savaşı'nda Kanada, Avrupa'ya yarım milyon asker göndererek İngiltere'nin yanında savaştı. Böylece büyük devlet olduğunu ispatladı. Bunun üzerine İngiltere, böyle büyük bir devlete egemenliğinin ağırlığını duyurmanın bir anlam taşımıyacağını anladı, Kanada'yı kendine eşit bir ulus olarak tanımak ve 1931'de İmparatorluğun bir üyesi olarak kabul etmek zorunda kaldı. Bağımsız sayılabilecek bir yönetime kavuşan Kanada, İkinci Dünya Savaşı'na tek başına katıldı. Savaştan sonra da NATO'ya girdi. Kanada Devleti bugün, İngiliz Milletler Topluluğu'nun bir üyesidir. Ayrılmış bulunduğu 10 federal devlet bir federasyon meydana getirir. İngiltere Kraliçesi Kanada'nın da Kraliçesi ve Devlet Başkanı'dır. Kanada Meclisi'nin 245 üyesi, tek dereceli olarak doğrudan doğruya halk tarafından seçilir.

KANAL, deniz, göl, ırmak gibi büyük suları birbirine bağlamak veya suyu başka yöne akıtmaka için açılan geniş su yoludur. İlk kanallar Milâttan yüzyıllarca önce yapıldı. M.Ö. 500 yılında Çinliler Hangçov ile Pekin arasında «Büyük Kanal» ı açtılar. Bu kanalın uzunluğu 1.500 km.'ydi. Öte yanda M.Ö. 600 yılında da bir Mısır Firavunu, Süveyş Kanalı'nı açarak Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlamayı düşündü. Babil Kralı Buhtunnasr, M.Ö. 500 yılında Dicle ile Fırat'ı birbirine bağlayan bir kanal açtırdı. 8'inci yüzyıl sonunda Charlemagne (Şarlman) Ren ve Tuna nehirlerini birbirine bağlamayı düşündü. Kral Louis XIV çağında Fransa'daki akarsuların uzunluğu 7.000 km. olmasına karşılık kanalların uzunluğu 15.000 km.'yi geçiyordu. Daha sonraları İngiltere, Portekiz, Almanya, Rusya gibi birçok Avrupa ülkesinde açılan kanallar, ulaşımda akarsulardan daha geniş ölçüde faydalanılmasını sağladı. Osmanlı

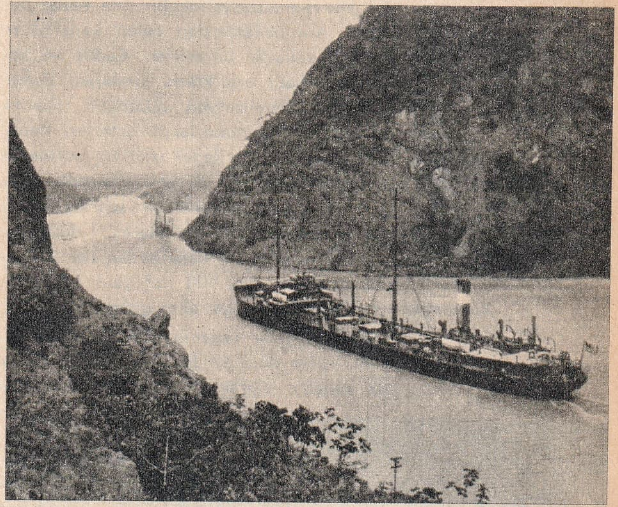

Panama kanalından bir görünüş

Sadrazamlarından Sokullu Mehmet Paşa, Don ve Volga nehirleri arasında bir kanal açtırarak Karadeniz'le Hazar Denizini birleştirmeyi düşündü. İki nehir arasında yükseklik farkı bulunduğundan sonunda bu tasarıdan vaz geçildi. 1869'da Mısır'da Süveyş Kanalı'nın açılması bütün dünyada ilgiyle karşılandı. Bunu, Orta Amerika'yı keserek Büyük Okyanusu Atlas Okyanusu'na birleştiren Panama Kanalı'nın, daha sonra da Yunanistan'daki Korint Kanalı'nın açılması takip etti.

Eskiden kanallardan geçen gemileri insanlar çeşitli vasıtalarla karadan idare ederlerdi. Bu arada gemiler büyüklüklerine göre iki yanından bağlanan halatlarla karadan ya insanlarla, ya da atlarla çekilirdi. Bugün de bazı kanallarda, kanal boyunca uzanan raylar üzerinde lokomotifler çekmektedir. Günümüzde bazı kanallar, kademeli olarak yapılmış bir sıra havuzdan ibarettir.

DÜNYADAKİ BAŞLICA GEMİ KANALLARI

Adı	*Yeri*	*Açıldığı yıl*	*Uzunluğu (Km.)*	*Genişliği (m.)*	*Derinliği (m.)*
Albert	Belçika	1939	128	18	5,5
Amsterdam - Ren	Holanda	1952	72	55	13
Beaumont-Port Arthur	A.B.D.	1916	64	66	10
Chesapeake-Delaware	A.B.D.	1927	30	80	9
Houston	A.B.D.	1914	70	100	10
Kiel	Almanya	1895	97	48	11
Korint	Yunanistan	1893	6,5	25	8
Panama	Panama	1914	80	36	13
Süveyş	Mısır	1869	160	66	12

Kanarya

KANALİZASYON, büyük şehirlerde lâğım ve yağmur sularını toplayıp akarsu ve denizlere, ya da arıtıp tarlalara akıtan düzendir. Her kanalizasyonda bir ana kanal bulunur. Ara sokaklardan gelen kanalcıklar bu ana kanalda birleşirler. Cadde ve sokaklarda belli aralıklarla sıralanan demir kapaklar, kanalizasyon düzeninin «baca» denilen kontrol çukurlarını örterler. Kanalizasyondan evlere kadar uzatılan boruların çapı genellikle 35 - 80 sm. arasında değişir. 1,5 milyon nüfuslu bir şehrin kanalizasyon düzeni ortalama olarak 1.000 km. uzunluğundadır. Bu kanallardan her 24 saatte ortalama 130.000 $m.^3$ yani 130 milyon litre lâğım suyu akıp gider.

KANAMA, bir organın yüzündeki damarların açılıp dışarıya kan akmasıdır. İç ve dış kanama olarak ikiye ayrılır. Organizmanın içinde meydana gelen kanamalara iç kanama denir, bu kanamalar tehlikeli sonuçlar doğurur. Ağır yaralanma olaylarında meydana gelen kanamalar ise dış kanamalardır. Cerrahî müdaheleyle durdurulmazsa kanama ölümle sonuçlanır.

Kanarya Adaları'nda Las Palmas'tan bir görünüş

KANARYA, ataları 16. yüzyılın başlarında Kanarya adalarından Avrupa'ya getirilerek evcilleştirilmiş ispinozgiller familyasından bir kuş ırkıdır. Yetiştiriciler, gerek ıslah, gerek çeşitli türleri çiftleştirerek yaptıkları 400 yıllık bir çalışmayla çok sayıda kanarya ırkı elde ettiler. Bunlar, ötüşleri (ötücü kanarya), tüylerinin güzelliği (dalgalı veya kıvırcık) ile renklerinin çekiciliği (renkli kanarya) yönlerinden çeşitli zevklere cevap verirler. En ünlü kanarya çeşitleri şunlardır: Harz kanaryası, Malinois kanarya, Hôlandez kanarya, Bossu (kambur) kanarya, Norviç, Lizard.

Evlerde beslenen kanaryalar özel bir bakım ister. Kafesin çok küçük olmamasına, hava cereyanı olan yere konmamasına dikkat etmeli, pasta, kek, ekmek, şeker v.s. gibi besin maddeleri vermemelidir.

KANARYA ADALARI, Afrika'nın kuzeybatısı kıyıları açığında, İspanya'nın 1.300 km. güneybatısında bir takım ada. Yüzölçümü 7.273 $km.^2$, nüfusu 944.400'dür. İspanyaya bağlıdır ve iki idarî bölgeye ayrılır: 1 - Santa Cruz de Tenerife (Başlıca adaları: Tenerife, La Palma, Gomeru, Hierro.), 2 - Las Palmas (Başlıca adaları: Grand Canary, Fuerteventura, Lanzarote, Alegranza, Graciosa, İsla de Lobos). Genellikle volkanik ve dağlık adalardır. Çeşitli meyveler, turunçgiller, bağ, sebze, tahıl yetişir. 1402' de keşfetilmiştir. Bugün dünya turizminin merkezlerinden biridir.

KANAVİÇE (Bak: İŞLEME).

KANCALIKURT, insan ve maymunların ince bağırsağında asalak olarak yaşayan bir kurttur. 8 - 18 mm. uzunluğundadır. Bunlar bağırsakları tahriş eder, karın ağrılarına ve çeşitli hastalıklara sebep olurlar.

KANDIRA, Kocaeli iline bağlı 47.433 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 5.992 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 933 $km.^2$'dir. İlçe toprakları yüksekliği fazla olmayan bir yayla görünüşündedir. İklim iç kesimlerde karasal, Karadeniz kıyısında daha ılıktır. Doğal bitki örtüsü ormandır. Başlıca ekonomik hareket tarıma dayanır. İlçe merkezi Kandıra, Marmara'yı Karadeniz'e bağlayan İzmit - Kefken yolu üzerinde İzmit'e 50 km. uzaklıktadır. Orhan camisi kasabanın tarihî anıtlarının başında gelir. 4 km. uzaklıktaki Baba tepesinde de Kocaeli fatihi Akçakoca'nın mezarı bulunur.

KANDİL ve KANDİLLER, içinde sıvı bir yağ ve bu yağa batırılmış bir fitil bulunan cam kaptan eski bir aydınlatma aracıdır. Genellikle birçoğu bir arada kullanılırdı. Kandiller ise Müslüman âleminin kutsal günleridir. Kandiller beştir: 1 - Kadir Gecesi (Leyle-i Kadr): Ramazanın 27'nci gecesidir. Kuran'ın vahyedilmeye başladığı gece olarak kabul edilir. 2 - Miraç Kandili (Leyle-i Mirac): Recep ayının 27'nci gecesidir. Hazreti Muhammed'in göğe çıkması (miracı) bu geceye raslar. 3 - Berat Kandili (Leyle-i Berat): Şaban ayının 15'inci gecesidir. Hazreti Muhammed'e Cebrail vasıtasıyle Allah tarafından peygamberliğinin bildirildiği gecedir. 4 - Regaib Kandili (Leyle-i Regaib): Recep ayının ilk cuma gecesidir. Hazreti Muhamed'in ana rahmine düştüğü gecedir. 5 - Mevlit Kandili: Rebiülevvel ayının 12'nci gecesidir. Hazreti Muhammed'in doğduğu gecedir.

KANGAL, Sıvas iline bağlı 56.598 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.412 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 3.792 km.²'dir. İlçe toprakları küçük akarsuların parçaladığı tepelik, engebeli bir görünüştedir. İklimi karasaldır. Halkın başlıca geçim kaynağı tarla tarımıyle hayvancılıktır. Ayrıca halı ve kilim dokumacılığı da yapılır. İlçe merkezi Kangal, Sıvas - Malatya karayolu üzerinde, Sıvas'a 81 km. uzaklıktadır. Denizden 1.540 metre yükseklıktedir. 8 km.'lik bir şose ile Sıvas - Çetinkaya hattı üzerindeki Armağan istasyonuna bağlıdır.

KANGURU, keseliler'den memeli bir hayvandır. Başı küçük, ön bacakları kısa ve zayıf, art bacakları uzun, kuvvetli ve sıçramaya elverişlidir. Uzun kıllı kuyruğunu destek olarak kullanır. Sıçrar, ya da tırmanır. Tüyleri toprak rengindedir. Ot yiyerek beslenir. Başlıca özelliği dişilerinin karnındaki ceptir. Kanguru, yavrusunu bu cebin içinde bulunan memeleriyle emzirir. Yeni doğan yavru 8 - 10 sm. kadardır.

Kanguru

Kanguru, sürü halinde gezer. Sesi yoktur. Zekâ bakımından koyunlardan bile geridir. Kürkü için son zamanlarda çok avlandığından sayıları gittikçe azalmaktadır.

KANIK, Orhan Veli (1914 - 1950), günümüz Türk şiirine yenilik getirmiş şairlerimizden biridir. Istanbul'da doğdu. Resme, edebiyata, müziğe çocukluğundan beri merakı vardı. Lise öğrenimini yaptıktan sonra Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde okudu. İlk şiirleri, Oktay Rıfat ve Melih Cevdet Anda'la birlikte «Garip» adlı kitapta 1941'de yayımladı. 1945'te de «Garip» i yalnız kendi eseri olarak ikinci bir önsözle bastırdı. Bu önsözde şiir anlayışının değiştiğini belirtti. Ona göre şiirde güzellik gaye olmaktan çıkmıştı. Gerçeği olduğu gibi, yalnız şiire öz bir biçim düzeni içinde vermek gerekiyordu. Üstelik, şairane olmamak üzere, her şey şiire konu olabilirdi. Beklenmeyen bir yaşta, içki yüzünden öldü. Başlıca eserleri: Garip, Vaz Geçemediğim, Destan Gibi, Yenisi, Karşı, Nacrettin Hoca Hikâyeleri'dir. Ayrıca birçok çevirisi vardır.

O. Veli Kanık

KÂNÎ, Toktalı Ebubekir (1711 - 1791), ünlü bir Türk hiciv şairi ve yazarıdır. Tokat'ta doğdu. Orada medrese öğrenimi yaptı. 40 yaşında Istanbul'a geldi. Mizah edebiyatımızın en güzel örneklerinden olan «Şathiyyat» ı Tokat'ta yazdı. Ağdalı medrese diliyle kaleme aldığı, gayet ince alaylarla dolu mektup tarzındaki eserlerini «Hirrename» de topladı. Kedisinin ağzından yazıp «Tekir Binti Pamuk» (Pamuk Kızı Tekir) diye imzaladığı bu kedi mektuplarını da Tokat'ta tamamladı. Eserleri basılı değildir. Dili çok ağdalı, yapmacıklıdır.

KANİJE SAVUNMASI, 1601'de, 73 gün süren ve Tiryaki Hasan Paşa adındaki Türk komutanının Avusturyalılar'a karşı yaptığı savaştır. Sınır boyundaki Osmanlı eyaletinin başkenti olan Kanije, 9 eylül 1601'de Arşidük Ferdinand'ın 100.000 kişilik ordusu tarafından kuşatılmıştı. Eyalet valisi ihtiyar Tiryaki Hasan Paşa, birkaç bin muhafız ve 100 kadar küçük topla düşmanı aylarca oyaladı. Erzak ve barut bittikten sonra da 18 kasımda bir gece baskını ile Arşidük Ferdinand'ın ordusunu dağıtıp bozguna uğrattı. Bu baskında 80.000 ölü veren düşman, tek topunu bile kurtaramadı. Ferdinand, gecelik kıyafetiyle atına binerek kaçtı. Geride bütün ordu hazinesini bıraktı. Türkler, 47 büyük top, 14.000 tüfek, 60.000 çadır, Kanije'nin bir yıllık ihtiyacını karşılayacak kadar giyecek, giyecek ve ilâç ele geçirdiler. Bu büyük zafer üzerine Mehmet III, Beylerbeyi (Orgeneral) rütbesinde olan Tiryaki Hasan Paşa'ya «Vezaret» (Mareşallik) verdi. Hasan Paşa 1611'de, ikinci defa Budin Beylerbeyi iken Budapeşte'de öldü.

KANLI BASUR (Dizanteri), bir kalın bağırsak hastalığıdır. Hastalığı yapan mikroplar bakımından «basilli» ve «amipli» olmak üzere ikiye ayrılır. İkincisi daha çok sıcak ülkelerde görülür. Basilli dizanteri sülfamitlerle, antibiyotiklerle, amipli dizanteri ise «Emetin» denilen madde ile tedavi edilir. Pehriz her ikisinde de aynıdır. Sindirimi kolay besinler yenmesi uygundur.

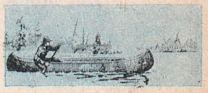

Kano

KANO, «Padıl» denilen iki uçlu bir kürekle yürütülen hafif bir kayıktır. Eski çağlardan beri kullanılır. Amerika'da Kızılde-

riliiler ve Eskimolar'ın taşıtı olan kano 1865'te spor haline geldi. 1871 yılında ilk kano kulbübü Amerika'da kuruldu. 1936 Berlin Olimpiyatları'ndan sonra da resmen Olimpiyat programlarına alındı. Bugün Olimpiyatlarda 1.000 metre tek «kayak» ayrıca «kanadiyen» ile 10.000 metre tek ve çift «kayak» ve «kanidiyen» tipi kano yarışları yapılır. Kadınlarda ise 500 metre sürat yarışması vardır.

KANSAS, A.B.D.'nin 34'üncü eyaletidir. Yüzölçümü: 213.095 km.², nüfusu: 2.178.611'dir. Başkenti: 119.484 nüfuslu Topeka'dır. Eyalet toprakları 200 - 1.200 metre yüksekliğinde bir yayla üzerinde uzanır. Ülkeden Mississippi'nin iki kolu olan Missouri

Kansas'ta Kansas City'de gar binası

ile Arkansas geçer. Tipik bitki örtüsü bozkırlar ve çalılıklardır. Sığır, koyun beslenir, at yetiştirilir. Kürklü hayvan avlanır. Et endüstrisi vardır. Kömür, linyit, petrol çıkarılır. Buğday, yulaf, pirinç, pamuk ekilir.

KANSER, insan ve hayvanlarda epitel hücrelerinin düzensiz çoğalması sonunda organizmanın herhangi bir yerinde beliren kötü (habis) ur ve bu urun sebep olduğu hastalıktır. Epitel doku içinde düzensiz diziler şeklinde, anormal büyüklükte, hücre yapısı değişik ve bozuk hücrelerin belirmesi ile başlar. Bu bozuk hücreler çevrelerindeki dokuları harap ederler. Bazıları da kan ve lenf yoluyle vücudun öteki bölgelerine, mide, safra kesesi, idrar kesesi, bronşlar v.b. gibi organlara sıçrarlar. Böylece organların çalışmalarını aksatırlar. Ayrıca bir yandan yenileri ürerken, bir yığın kanser hücresi de düzenli bir damar yapısına sahip olmadıklarından ölürler. Bu ölen hücreler içlerindeki zararlı maddelerle organizmayı zehirlerler.

İ. Kant

Kanserin gösterdiği bu gelişmenin nedenleri günümüzde de tartışılmaktadır. Fiziksel tahrişlerin yanında kimyasal etkenlerin, organizmanın herhangi bir yerindeki sürekli yaraların kanserleşmeye yol açtığı ileri sürülmektedir. Bütün bunların yanında kanserin irsî olduğu da iddia edilmektedir. Genellikle 40 yaşın üstünde görülen kanserin tedavisinde röntgen ışınları ve gelişmeyi önleyici (sitostatik) ilâçlar kullanılmaktadır. Cerrahî müdahale de mevzii kanserde iyi sonuçlar vermektedir. İleri ülkelerde kanseri erken teşhis için halk belirli bir yaştan sonra sık sık kontrola tabi tutulmaktadır. Ülkemizde de hastalıkla savaşmayı düzenleyen kurumlar aynı amaçla çalışmaktadır.

KANT, İmmanuel (1724 - 1804), ünlü Alman filozofudur. Könisberg'te doğdu. Fakir bir ailedendi. İlk eseri «Saf Mantığın Tenkidi» ni 1771'de yazdı. Modern felsefede kritik düşünüşün öncüsüydü.

Kant, ahlâk anlayışında yasanın baskısını kabul etmez. Ona göre ahlâkın ve ahlâka uygun yaşamanın yasası kendi içimizdedir. Kant'ın bu iyilik ilkesi her türlü dış sorumluluktan daha serttir. Kant, Fransız İhtilâli'ni destekledi. Sürekli barış kurulması yolunda bir birleşmiş milletler tasarısı hazırladı. En önemli eserleri «Tabiatın Metafiziği», «Saf Mantığın Sınırları İçinde Din» ve «İşe Yarar Mantığın Tenkidi» dir.

KANTAKUZİNOS, Jan VI (? - 1383), bir Bizans İmpartorudur. Bizans Sarayı'nda generalken İmparator Andronikos'u hile ile tahtından indirerek onun torunu Andronik'i geçirdi. Sonra kendini de imparatorluğa ortak yaptı. Bu işlerde çıkarını sağlamak amacıyle kızı Teodora'yı Osmanlı Padişahı Orhan Bey'e verdi. Az sonra imparatorluktan ayrıldı, bir manastıra çekildi. Bizans tarihine ait bir eseri vardır.

KANTAR, tartı aletidir. Bazıları kaldıraç sistemi, bazıları da ağırlıkla orantılı olarak uzayan bir yayla çalışır. Çeşitleri vardır. Kantar aynı zamanda eski bir ağırlık birimidir. 44 okkaya yani 100 kg.'a eşittir.

KANTARON, bileşikgillerden dağlarda ve kırlarda yetişen, sarı çiçekli ve acı köklü bir bitkidir. Hekimlikte kullanılır. Ilıman iklim bitkisidir.

KANTAT, klasik Batı müziğinde kahramanlık, ya da din konuları üzerinde yazılıp bestelenen nazım parçası ve bunun bestesidir. Yalnız ses için yazılmıştır.

KANTO, eğlence yerlerinde oynayarak okunan hafif şarkıdır. Bizde, 19'uncu yüzyılın sonunda tulûat tiyatrolarıyle birlikte görülmeye başladı. Kadınlar tarafından sahnede bando mızıka eşliğinde söylenirdi. Genellikle kıvrak ve coşturucu havalardır. Yakın çağın ünlü kantocuları: Pe-

ruz, Büyük ve Küçük Amelya, Şamran, Küçük Virjin, Minyon Zarife'dir.

KANUN, devletin yasama kuvveti tarafından herkesçe uyulmak üzere konulan her türlü kurala verilen addır. Kanun, geneldir: Ülkenin her yerinde herkes için aynı hükmü taşır. Uyulması zorunludur: Uymayanlar kanunda ayrıca gösterilen cezaya çarptırılır. Süreklidir: Yürürlükte kaldığı sürece etkesinden ve hükmünden hiç bir şey kaybetmez. Prensip olarak, konulduktan sonraki olaylara uygulanır. Mücerrettir: Şahsa, ya da belli olaya uygulanmak üzere değil, olması mümkün ve aynı şartları taşıyan durumları düzenlemek için konulur.

Bundan ayrı olarak genellik ve süreklilik niteliğini taşımayan kanunlar da vardır. Bir, ya da birkaç kişi için özel olarak çıkarılır. Af, maaş bağlama, vatandaşlıktan çıkarma, vatandaşlığa kabul etme v.b. gibi.

Kanun, herkes tarafından bilindiği kabul edilerek uygulanır. Türk kanunları «Resmî Gazete» ile yayımlanır.

Kanunun Anayasa'ya uygunluğu esastır. 1961 tarihli Anayasa'mıza göre, kanunun Anayasa'ya aykırılığı belli şartlar altında ileri sürüldüğü takdirde bu iddiayı Anayasa Mahkemesi inceler, karara bağlar. Bu yoldan Anayasa'ya aykırılığına karar verilen kanun, yürürlükten kalkmış olur.

Bir kanunda hayattaki olayları düzenlemeye, kavramaya yetecek hükümlerin ya hiç bulunmaması, ya da eksik olması haline «kanunda boşluk» denir. Modern hukuk, bu gibi durumlarda hâkimlere geniş takdir hakkı tanır. Yalnız hâkim bu takdir hakkını kullanırken adalet, insaf ve hak prensiplerini kollamak, onlara uymak zorundadır.

Kanunlar değişik açılardan, değişik biçimlerde sınıflandırılabilirler. Bunlar konularına ve çeşitlerine göre «anayasalar», «medeni kanunlar», «maliye kanunları», «idare kanunları» v.b. gibi, ya da «genel kanunlar», «özel kanunlar» şeklinde gruplandırılır.

KANUN, Türk müziğinde kullanılan mızraplı bir çalgıdır. «Kaba yegâh» ve «tiz acem» arasında 3,5 sekizli ses alanı vardır. Kanunun hangi tarihte ve kimin tarafından icat edildiği bilinmiyor. Türk müziğinde bir aralık rağbetten düştü, ama 19'uncu yüzyılın sonlarında Kanunî Arif Bey'in gayretiyle yine eski değerini kazandı.

KANUNÎ (Bak: SÜLEYMAN II).

KANYON, yamaçları düşeye yakın derecede dik, tabansız ve derin akarsu vâdisidir. A.B.D.'nin güneybatısındaki Colorado kanyonunda olduğu gibi vâdinin derinliği 1.000, hatta 1.800 metreye kadar inebilir. Bu tip vâdiler genellikle kalker, kumtaşı, lös v.b. gibi suyu kolaylıkla geçiren kültelerin kalın tabakalar teşkil ettikleri yerlerde görülür.

KAOLİN, porselen yapımında kullanılan beyaz renkli saf kildir. Tabiatta feldspatların bozuşmasıyle oluşur. Eski dünya kıtalarının ve Amerika'nın birçok yerlerinde depolar halinde bulunur.

KAOS, evrenin, acun haline gelmeden önce geçirdiği düşünülen uyumsuz ve karışık duruma felsefede verilen addır. Bu düşünüşe göre, «evren», yani var olan şeylerin, özellikle gök varlıklarının bütünü, başlangıçta «kaos» durumundaydı. Sonradan bu varlıklar birbiriyle uyumlu bir düzen, yani «acun» haline geldi.

Istanbul'da Kapalıçarşı'dan bir görünüş.

KAP (Bak: CAPETOWN).

KAPAĞAN KAĞAN (? - 716), Göktürk hanedanının 19'uncu hükümdarıdır. 693'te kardeşi Kutluğ Kağan'ın yerine geçti. 699' da Göktürk Devleti'nin batı kısmını da egemenliği altına aldı. Güçlü bir hükümdardı. 716'da ölünce yerine yeğeni Kutluğ Kağan'ın oğlu Bilge Kağan geçti. Kardeşi Kül Tiğin'i de başkumandan yaptı. Kapağan Kağan'ın büyük oğlu Böğü Kağan, Bilge Kağan'a baş kaldırınca öldürüldü. Küçük oğlu Yuluğ Tiğin Bilge Kağan'la anlaştı ve ona yardımcı oldu.

KAPALIÇARŞI, üstü kapalı çarşı anlamına gelir. Bursa ve Edirne'de de varsa da, en ünlüsü Istanbul'da aynı adla anılan çarşıdır. Istanbul'daki Kapalıçarşı 1461'de Fatih Sultan Mehmet tarafından ahşap olarak yaptırıldı. Zaman zaman yangın ve depremlerden hasar gördü, yeniden tamir edildi. 1894 depreminde bütünüyle yıkıldı. 1898' de kâgir olarak yeniden yapıldı. 1943'te çıkan yangında yorgancılar ve döşemeciler kısmı yandı. 1954'teki büyük yangında ise Kalpakçılar Caddesi bütünüyle kül oldu. Yeniden onarılarak bugünkü şeklini aldı.

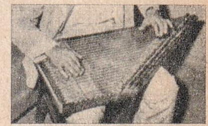
Kanun

Kapalıçarşı çok büyük bir mahalledir. Sattıkları malın cinsine göre Püskülcüler, Kavaflar, Zenneciler, Yağlıkçılar, Örücüler diye bölümlere ayrılır. Sekiz büyük kapısı, araba geçmesin diye zincirlidir. 30.000 m.²'lik bir alan üzerine kuruludur. 20 han, 3 binden fazla dükkân, 65 sokak vardır. Tam merkezinde Küçük Bedesten vardır. Ayrıca Belediye Mezat Müdürlüğü de Kapalıçarşı'dadır. Lokantaları, pastahanesi de vardır.

KAPALITOHUMLULAR, yüksek bitkilerden çiçekli - meyveli bitkilerin bir şubesidir. Bunlarda yumurta, bir yumurtalık içindedir. Üzerlerini iki tohum yaprağı örter. Tohumları meyvenin içinde bulunur. Tozlaşma çok defa böcekler, rüzgâr, ya da su aracılığıyla olur. Birçeneklıler ve İkiçenekliler diye iki büyük sınıfa ayrılırlar.

Kaplan

KAPIDAĞ YARIMADASI, Marmara Denizi'nin güney kıyısında dağlık bir yarımadadır. Kıyıya dar bir kıstakla bağlıdır.

KAPİTÜLASYON, bir ülkede yurttaşların zararına olarak yabancılara verilen imtiyazlardır. Bu imtiyazlar genellikle ekonomik yetersizlik nedenleriyle verilir. Bu imtiyazları tanıyan devletler, siyasal bağımsızlıklarına sahip oldukları halde ekonomik bağımsızlıklarını kaybederler. Bundan ötürü bunlara yarı sömürge gözüyle bakılır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitülasyonlar, Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle Fransa'ya verilen imtiyazlarla başladı. Osmanlılar Şarlken'i ezmek için Fransa'yı desteklediler. 1536'da Sadrazam Damat İbrahim Paşa, Fransa'ya büyük para bağışında bulundu ve birtakım ticarî imtiyazlar verdi. Buna karşılık Fransa Kralı François I de Padişahı «imparator» (en büyük hükümdar) tanıyacak ve yıllık bir vergi verecekti. İşte yüzyıllar sonra Türkiye'nin başına belâ olan, öteki Avrupa devletlerine de tanınmak zorunda kalınan imtiyazlar, Fransa'ya yapılan bu lütuftan doğdu. 1581'de, Fransa ve Venedik'ten sonra İngiltere'ye de kendi bayrağı altında Osmanlı İmparatorluğu'na ait bütün sularda ticaret yapma hakkı tanındı. Öteki bütün devletlerin ticaret gemileri Türk sularına girebilmek için Fransız, Venedik, ya da İngiliz bayrağı taşımak zorundaydı. Bunun için de bu devletlere ağır vergiler öderlerdi. 1739'dan sonra Fransa'ya daha da önemli imtiyazlar verildi.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa ülkelerine gerçek imtiyazlar vermek durumunda kaldı. Avrupa devletlerinin İran, Çin, Brezilya gibi Avrupa dışı başka önemli ülkelerden de elde ettikleri bu haklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî hayatına fazla etki yapmadı, ama büyük iktisadî zararlar verdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan az önce Osmanlı Devleti kapitülasyonları kaldırdı, ama savaş sonunda yenik sayılmamız üzerine yapılan Sevr Antlaşmasıyle yabancılara tanınan haklar büsbütün artırıldı. Ancak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türk ulusu tam bağımsızlığını elde edince, Lausanne (Lozan) Antlaşması'yle 1923'te kapitülasyonlar kesin olarak kalktı.

KAPLAMA, bir şeyin dışına, süsleme, ya da koruma amacıyle geçirilen başka maddeden kattır. Yapıldığı maddeye göre isim alır: Tahta kaplama, mermer kaplama, altın kaplama, kromaj, v.b. gibi.

Türk mimarlığında çini kaplamanın, kurşun kaplamanın geniş yeri vardır. Bütün camilerin iç duvarları, Selçuk ve Osmanlı mimarlığında, çiniyle kaplanırdı. Kurşun kaplama ise hemen yalnız kubbelerle minare ve baca külâhlarında kullanılırdı.

Ağaç kaplamalara gelince, bunlardan biri «gömlek kaplama» adı verilen ve rutubete karşı duvarları yarıya, ya da boydan boya enli ağaç levhalarla kaplamadır. Diğeri de mobilyacılıkta eşyanın daha güzel gözükmesi için yüzüne daha değerli ağaçtan ince bir kaplama geçirmelidir.

Altın, gümüş, krom, çinko v.b. gibi madenlerle yapılan kaplamalarda bugün daha çok galvanoplasti usulü uygulanır. Bu usulde elektrolit adı verilen iletken bir eriyik ile elektrot adı verilen iki tane maden kullanılır. (Bunlardan biri kaplama maddesi, öteki de kaplanacak eşyadır.) Elektrotlar eriyik içine batırılır ve bunlardan bir elektrik akımı geçirilir. Elektrik akımı eriyik içinde bazı kimyasal olaylara yol açar. Bunun sonucu + işaretli elektrottan (anot) bir miktarı — işaretli elektrota (katot) üzerine kaplanır.

KAPLAN, memelilerin etçiller takımından yırtıcı bir hayvandır. Yerden yüksekliği 100 sm., boyu 380 sm. (bunun 180

sm.'i kuyruktur), ağırlığı 200 kg. kadardır. Hemen hemen her türlü ortamda yaşar. Tropikal ormanlar, balta girmemiş Ekvator ormanları, yaylalar, dağlar, savanalar onun av alanlarıdır. Anavatanı Orta ve Güney Asya'dır. Koca bir öküzü bir pençe darbesiyle öldürebilir. Kurbanını dişleriyle tuttuktan sonra hiç yorulmadan yüzlerce metre sürükleyebilir. Güçlü olduğu kadar da kıvrak ve atiktir. Sanki hiç kemikleri yokmuş gibi kıvrılıp bükülür. Oldukça hızlı koşar: Saatte 80 km. hız yapabilir, 5 - 6 metre ileriye sıçrar. Ömrü 20 - 25 yıl kadardır.

KAPLICA, yerden kaynıyan şifalı sular üzerine kurulmuş hamamdır. Ilıca da denir. Bu hamamların su sıcaklıkları bazılarında 100°'ye kadar yükselir. Kaplıcalar genellikle volkanik bölgelerin yakınlarında bulunur. Kaplıca suları içinde çok ve çeşitli mineraller bulunduğu için sağlığa iyi gelir. Bazılarında «radyoaktif ışınlar» adı verilen ve göze görünmeyen birtakım ışınlar vardır. Yurdumuzdaki 300'ü aşkın kaplıcanın bir kısmı Roma ve Bizans çağından beri değerlendirilmiş durumdadır. Selçuklular ve Osmanlılar da kaplıcalara büyük önem vererek bunların sayılarını artırmışlardır. Cumhuriyet'te de birçok kaplıca tam konforlu birer tedavi ve dinlenme yeri haline getirilmiştir. Türkiye kaplıcaları gerek madenî tuzlar, gerek radyoaktivite bakımından çok zengindir. Akratoterm, alkali, lityumlu, silisli kaynaklar dışında kükürtlü, demirli, sulfatlı kaplıcalar da vardır.

KAPLUMBAĞALAR, Sürüngenler sınıfının bir takımıdır. Kaplumbağalar öteki sürüngenlerle birlikte Mezeozoik'in ilk dönemi olan Trias çağında ortaya çıktılar. Bugün karada veya denizde 250'ye yakın kaplumbağa türü yaşar. Bunlar, döner - boyunlular, deniz kaplumbağaları, gizli - boyunlular ve yumuşak - kaplumbağalar diye 4 alt - takıma ayrılırlar. Kaplumbağaların vücutları «bağa» adı verilen «kitin» veya «keratin» plakalarından yapılmış bir örtü ile sırttan ve göğüsten çevrilidir. Başları vücutlarına oranla küçüktür. Dişleri yoktur. Akciğerleriyle solunum yaparlar. Üremeleri yumurtlama yoluyle olur. Dişi kaplumbağa, yazın yumurtlar. Yumurtalarını nemli topraklarda arka ayaklarıyle oyduğu çukurun içine bırakır ve üstünü örter. İki ay dolmadan yavrular yumurtadan çıkar ve kendi kendilerine beslenirler. «Bataklık kaplumbağası», «Çorba kaplumbağası», «Dev kaplumbağa», «Yunanistan kaplumbağası» en tanınmış kaplumbağa türleridir.

KAPRİÇYO, klasik Batı müziğinde neşeli, eğlenceli tarzda, ses ve çalgılar için yazılmış serbest müzik çeşididir. İlk bestecileri Praetorius (1571 - 1621) ve Brossard (1654 ? - 1730) dır. Frescobaldi. Scarlatti, Bach, Rimsky Korsakov, Locatelli, Paganini gibi besteciler de bu tarz eserler vermişlerdir.

KAPTAN-I DERYA, Osmanlı İmparatorluğu'nda deniz kuvvetleri komutanına verilen addır. «Kaplan Paşa» da denirdi. 16. yüzyıl sonuna kadar rütbesi «beylerbeyi» (Oramiral), bu tarihten sonra da «vezir» (Büyükamiral) oldu. Kaptan-ı Derya'lar ancak vezir rütbesi aldıktan sonra Divan-ı Hümayun'a (Kabine) katılırlardı. Bunların şahsına «bahrî» eyaletlerden «Cezâir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) eyaleti verilirdi. Bu eyaletin 14 sancağı (Gelibolu, Çanakkale, İzmit, Korfu, Midilli, Rodos, Sakız, Ağrıboz, Kiklad Adaları, İzmir Karlıeli, İskenderiye, Modon) vardı. Kaptan-ı Derya'nın bu eyalet için aldığı yıllık tahsisat 13 milyon TL. kadardı. Kaptan-ı Derya'nın «Tersane Emini» denen bahriye müsteşarı asker değil, sivil olurdu. Donanmanın her türlü masrafından sorumlu en büyük amirdi. Kaptan-ı Derya'lar önceleri Gelibolu'da otururlardı, ama sonraları Istanbul'da Kasımpaşa'ya geldiler. Tanzimat'tan sonra «Kaptan-ı Derya» unvanı az kullanıldı, yerine geçen şahsa «Bahriye Nazırı» dendi.

Kaplumbağa

KAR, havada beyaz ve hafif billûrlar şeklinde donarak yağan su buharıdır. Karın meydana gelişinde üç önemli unsur vardır: Birincisi su buharıyle aşırı - doygun duruma gelen hava, ikincisi sıfırın altında 12° - 20°'ye kadar düşen hava sıcaklığı. Üçüncüsü de «yoğunlaşma çekirdekleri» adı verilen ve havada öteye beriye dolaşıp duran ufacık tanecikler, misroskopluk kum, kül, duman zerecikleridir.

Kar'ın meydana gelişi sırasında: Su buharı molekülleri birbirine yaklaşır, bir yoğunlaşma çekirdeğine yapışırlar ve böylece su damlacıkları oluşur. Damlacıklar, sıvı durumundan katı duruma geçerek çabucak katılaşır ve «buz iğnecikleri» ni meydana getirirler. Buz iğnecikleri de yere düşerlerken birbirleriyle kümelenerek düzgün geometrik biçimler alırlar. Bunlara «kar kristali» adı verilir. Birçok kar kristalinin birleşmesiyle de «kuşbaşı kar», ya da «kar yumakları» oluşur.

Kaptan-ı derya

Kar yalnız süsleyici bir unsur değildir. Toprağı donmaktan kurtarır, bitkilerin yaşamasını kolaylaştırır. Özellikle tahılları koruyucu etkisi büyüktür.

KARA AHMET (1871 - 1902), en ünlü pehlivanlarımızdandır. Hazergrat dolaylarında doğdu. Istanbul'a 21 yaşında gelerek Hergeleci'den ders aldı. Avrupa'nın birçok ülkesinde yaptığı serbest güreşlerle 1899'

da Dünya Şampiyonu unvanını kazandı. Türkiye'ye döndükten 2 gün sonra anî olarak İstanbul'da öldü.

KARA MUSTAFA PAŞA, Merzifonlu (Bak: MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA).

KARA MÜRSEL BEY (? - ?), Osmanlı Devleti'nin ilk «Kaptan-ı Derya» sı sayılır. «İnce Donanma» denilen deniz kuvvetine komuta ederdi. Yaptığı savaşlarla İzmit körfezinin güney kıyılarını aldı ve buraları kendisine kılıcının hakkı olarak bağışlandı. Karamürsel kasabası adını bu ünlü komutandan alır.

Kara Ahmet

KARA YUSUF (1357 - 1420), Karakoyunlu Devleti'nin en büyük hükümdarlarındandır. Kara Mehmet Bey'in oğludur. 1389'da tahta geçti. Timur'dan korkarak önce Yıldırım Bayezit'e, sonra Mısır Sultanı'na sığındı. Timur öldükten sonra Azerbaycan'ı, Irak'ı ve Tebriz'i aldı. Öldükten sonra yerine oğlu İskender geçti.

KARAAĞAÇ, değerli kerestesi mobilyacılıkta kullanılan bir ağaçtır. Avrupa, Amerika ve Asya'nın birçok bölgesinde yetişir. Yüksekliği 20 - 30 metreyi bulur. Ömrü 200 yılı geçer. Karaağacın kerestesi serttir, rengi açık kahverengidir. Başta mobilya yapımı olmak üzere, fıçı, tekerlek, çiftlik eşyası yapımında kullanılır.

KARABAŞ, ballıbabagiller familyasından, çiçekleri mavi, ya da menekşe renginde başakcıklar durumunda olan ıtırlı bir bitkidir. Karabaş yağı denilen bir esans verir.

Karabatak

KARABATAK, leyleksiler takımının karabatakgiller familyasından bir kuştur. Bütün tüyleri karadır. Uzunluğu 35 sm.'dir. Güney Amerika dışında hemen yeryüzünün her tarafına dağılmış durumdadır. Deniz, ırmak, göl kenarlarında toplu halde yaşar. Balık, kurbağa, solucanla beslenir.

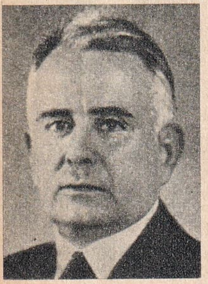

K. Karabekir

KARABEKİR, Kâzım (1882 - 1948), Kurtuluş Savaşı'ndaki başarılarıyle ün salmış komutanlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. 1905'te Harb Akademisi'ni bitirdi. Çeşitli cephelerde başarılar sağladı. Birinci Dünya Savaşı'nda Erzincan ve Erzurum'u Ruslar'dan kurtardı. Kars ve Gümrü'yü de aldıktan sonra generalliğe terfi etti. Kurtuluş Savaşı'nda Şark Cephesi Komutanı olarak bütün Doğu'ya kendisini sevdirdi. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Edirne milletvekili olarak girdi. Terakkiperver Fırkası liderliğine seçildi. Bir süre siyasî hayattan çekildiyse de, 1938'de C.H.P.'den İstanbul milletvekili olarak tekrar Meclis'e girdi. 1 yıl B.M.M. Başkanlığı yaptı. Ankara'da öldü. «İtalya - Habeşistan», «Cihan Harbine Neden Girdik», «İngiltere - İtalya», «İstiklâl Harbinin Esasları» adlı eserleri ve bir de hatıralarını topladığı kitabı vardır.

KARABİBER, sıcak ülkelerde yetişen bir bitkidir. Salkımlar halinde zeytinimsi meyveler verir. Yaprakları yürek biçimindedir. Tırmanıcı bir bitkidir. Kuru ve siyah taneleri baharat olarak kullanılır. Anavatanı İndonezya'nın Cava ve Madura adalarıdır. Sıcak ülkelerde de yetişir.

KARABUĞDAY, taneleri için yetiştirilen bir bitkidir. Salkımsı olan çiçekleri beyaz, ya da kırmızı renkli olur. Yürek biçimindeki yaprakları almaşık, meyvesi kapçık biçimindedir. Yeşilken hayvan yemi olarak kullanılır. Unundan ekmek yapılır. Tohumları kuşları semirtmeye yarar.

KARABURUN, İzmir iline bağlı 6.867 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 1.053 nüfuslu merkezi. Yüzölçümü 413 km.^{2}'dir. İlçe toprakları Ege Denizi'ne uzanmış bir yarımada biçimindedir. Yazları sıcak, kurak, kışları ılık, yağışlı geçer. Halk tarımla uğraşır. İlçe merkezi İzmir körfezinin batı ucunda kuruludur.

KARABÜK, Zonguldak iline bağlı 84.457 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 46.169 nüfuslu merkezi. Yüzölçümü 1.376 km.^{2}'dir. Toprakları engebeli olan ilçede yazlar çok sıcak, kışlar ılık geçer. Batı ve güneyi ormanlarla kaplıdır. Tarıma elverişli alanları azdır. İlçe merkezi Karabük, Araç ve Soğanlı çaylarının birleşmesiyle meydana gelen Filyos çayı vâdisinin taban ve yamaçlarında kuruludur. Burada bulunan Demir ve Çelik Fabrikaları ile bunlara bağlı Sülfürik Asit, Süperfosfat, Boru ve Kok Fabrikalarıyla yüksek fırınlar, çelikhane ve haddehane şehre modern bir görünüş verir. Şehirde bu fabrikalardan ayrı olarak şahıslara ait demir işleyen çeşitli yapımevleri de vardır. Demir ve Çelik Fabrikasında Divriği'den çıkarılan demir cevheri işlenir. Kasabanın içinden Ankara - Zonguldak demiryolu geçmektedir.

KARACA, küçük yapılı bir geyik çeşididir. Yüksekliği 75 sm., uzunluğu 130 sm., ağırlığı 20 - 30 kg.'dır. Postunun rengi mevsime göre değişir, yazın kırmızımsı, kışın külrengimsi olur. Yalnız erkekte 20 sm. uzunluğundaki ucu çatal boynuzlar bulunur. Karaca Avrupa ve Güneybatı Asya'da, seyrek ağaçlıklı yerlerdeki sık çalılıklar arasında yaşar.

KARACABEY, Bursa iline bağlı 57.455 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 18.368 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.295 km.^{2}'dir. Toprakları Ulubat gölünün batıya doğru bir uzantısı olan geniş bir ovayı kapsar. Yazları kurak ve sıcak, kışları soğuk geçer. Toprağı verimli olan Karacabey ovasında bol miktarda buğday yetiştirilir. Ayrıca meyve ve sebzecilik de yapılır. İlçe merkezi Karacabey, Bursa'dan 70 km. uzaklıkta

Bursa - İzmir karayolu üzerinde, 4 km.'lik bir yolla bu yola bağlıdır. Türkiye'nin en büyük haralarından biri olan Karacabey Harası, kasabaya 10 km. uzaklıktadır. Orhan Gazi zamanında kurulmuş «Çiftlikât-ı Hümayun», Cumhuriyet çağında hara haline getirilmiştir.

KARACAOĞLAN (1606 ? - 1679), büyük halk şairlerimizdendir. Güney illerimizde yaşayan Türkmenler'den olduğu sanılıyor. Yaşadığı yüzyılın ilk yarısında Kâtibi, Öksüz Dede, Kayıkçı Kul Mustafa gib saz şairlerinin etkisinde kaldı. Yüzyılın ikinci yarısında kişiliğini buldu ve büyük ün kazandı. Hem çağında, hem de günümüzde birçok şair, Karacaoğlan'ı izledi. Köyü, köylülerin yaşayışlarını halkın zevkince halka sundu. Aruz vezni kullanmadı. 5 + 6, ya da 4 + 4 hece vezniyle yazdı. Semai, koşma ve destanları vardır.

KARACASU, aydın iline bağlı 19.724 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.983 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 781 km.^{2}'dir. Toprakları Avdan dağı (1.144 metre) ndan ayrılan iki dağ topluluğunun sarp yamaçlarıyle bunlar arasındaki vâdileri kaplar. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Tarım alanları dardır.

İlçe merkezi Karacasu, Vandalas çayı vâdisinde kuruludur. Aydın il merkezine bir şoseyle bağlıdır. İlçe halkı geçimini ev dokumacılığıyle sağlamaya çalışır.

KARACİĞER, karın boşluğunun sağ tarafında bulunan bir iç salgı bezidir. 1,5 - 2 kg. ağırlığındadır. Görevi kan damarlarıyle gelen besinlerden albüminli olanları çeşitli maddeler haline getirmektir. Karaciğer, şekerli maddeleri organik nişasta haline getirip depo eder. Kanda şeker azalınca yavaş yavaş verir ve böylece vücudun şeker miktarını ayarlar. Bağırsaklarda toplanan zehirli gazlar karaciğer tarafından zehirsiz hale sokulur. Karaciğerin alt ön yanında safra kesesi bulunur. Kesenin içi, karaciğer tarafından yapılan ve günde 1 litreyi bulan safra ile doludur. Bu safra 12 parmak bağırsağına geçerek yağlı besinlerin sindirimini sağlar. Bağırsağın içindeki maddelerin kokmasını önler. Karaciğer aynı zamanda besinlerdeki demirli maddeleri depo eder ve kan cevherini tazeler. Mikroplar bazı durumlarda bağırsak veya kan yoluyle karaciğere gelip çeşitli iltihaplar yapar. İltihap safra yolunda olursa safra bağırsağa akmaz. Kana karışır ve sarılık başlar. İltihaplar karaciğerde olursa hücreler bozulur, ciğer ya büyür, ya küçülür. Karaciğer hücreleri bütünüyle harap olursa karaciğer yetersizliği baş gösterir. Kandaki glikozun artmasıyle şeker hastalığı görülür.

KARAÇAM, Kuzey Amerika'da yetişen bir çam çeşididir. Birçok bakımdan akçamı andırır. Toprağı az kalkerli kayalıklarda yetişir. Çok yüksek yerlerde barınamaz. 18 sm. kadar uzunluğundaki iğne yaprakları ikişer ikişer bulunur. Kozalağı 8 sm. kadardır. Ülkemizde Uludağ'da pek çoktur.

KARAÇİ (Bak: KARAŞİ).

Karaciğer

KARADAĞ, Balkan yarımadasında Yugoslavya ile Arnavutluk arasında, Adriya Denizi'ne de kıyısı olan dağlık bir bölgedir. Yüzölçümü 14.000 km.^{2}, nüfusu 471.000'dir. Başkenti Titograt (eski Podgoriçe) dir. 1913 - 1921 arasında bağımsız bir devletti. Bugün Yugoslavya Birleşik Devletlerini meydana getiren 6 devleten biridir. İşkodra gölünü Arnavutlukla paylaşır. Sadece bu gölün kuzey kıyıları ovalıktır. Yağış boldur. Yükseklik yer yer 2.000 metreyi bulur. Yıllık ısı ortalaması 15°'dir. Bölgenin iç kısımlarında kara iklimi, kıyılarda Akdeniz iklimi hüküm sürer. Halk hayvancılık ve el sanatıyle geçimini sağlar. Ulaşım tabiî durum dolayısıyle çok zordur. Demiryolu yoktur. Karadağlılar Sırpça'nın bir diyeleğini konuşurlar. Müslüman, Boşnak, Arnavut azınlığı vardır. Dinleri Ortodokstur.

KARADENİZ, Türkiye'nin kuzeyinde, Asya ile Avrupa arasında bir iç denizdir. Yüzölçümü 435.000 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Ukrayna, doğusunda Kafkasya, güneyinde Anadolu yarımadası, batısında Balkan yarımadası vardır. Genişliği doğudan batıya doğru artar. Uzunluğu batıdan doğuya Burgaz'la Poti arası 1.100 km. kadardır. Ada bakımından fakir oluşu Karadeniz'in özelliğidir. En derin yeri Kerempe burnundan 80 km. uzaklıktadır: 2.244 metre. Ortasındaki bu derin çanağıyle kocaman bir çukur durumunu alır. Bu çukurda biriken su, hiç bir zaman yüzeydeki akıntılarla karışmaz. 200 metreden sonra hava karışımı olmadığından gittikçe artan bir kükürtlü hidrojen yoğunluğu ile karşılaşılır. Bu yüzden 200 metreyi aşan derinliklerinde canlı yaşamaz.

Karadeniz kıyısında Zonguldak limanı

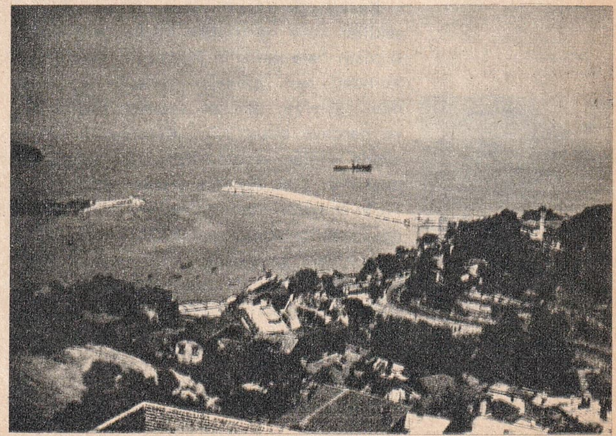

Karadeniz yurdumuzdan çıkan Çoruh, Yeşilırmak, Kızılırmak ve Sakarya, öteki Avrupa ülkelerinden çıkan Tuna, Dinyepr, Dinyestr, Don nehirleriyle beslenir. Buharlaşma az olduğundan suyundaki tuzluluk oranı binde 18'i geçmez. Yoğunluğu az olan bu üssular, hızlı bir akıntı ile Boğazlar yoluyle Akdeniz'e karışır. Ayrıca da boğazların dibinden Akdeniz'den Karadeniz'e akan bir ters akıntı vardır.

Azak Denizi Karadeniz'in bir parçası sayılır. Sığ denizdir. Derinlik 15 metre kadardır. Kıyıları girintili çıkıntılıdır.

KARAFATMA, kınkanatlılar takımından bir böcektir. Parlak, siyah renklidir. Kuzey yarımkürenin birçok yerinde raslanır. Tropikal bölgelerde pek bulunmaz. Sümüklüböcek, tırtıl v.s. gibi hayvanlar yiyerek beslendiğinden bahçeler için faydalı sayılabilir.

KARAGÖZ TİPLERİ:

Karagöz

Hacivat

KARAGÖZ, deriden kesilip boyanan insan şekillerini arkadan ışık ile perdeye yansıtılarak oynatılan bir hayal oyunudur. İlk defa Bursa'da Şeyh Küşteri tarafından ortaya atıldığı söylenir. Bir cami yapılırken duvarcı olarak çalışan Hacı Ivat kalfa ile Demirci Karagöz sohbete dalar, nükteli konuşmalarıyle herkesi meşgul eder, işi aksatırlarmış. Bunu duyan padişah sinirlenip ikisini de öldürtmüş. Fakat sonra da pişman olmuş. Şeyh Küşteri padişahı oyalamak için Karagöz'le Hacivat'ı perdeye aksettirip konuşturmuş. Böylelikle ilk Karagöz başlamış.

Karagöz, 15. yüzyılda halk arasında çok yaygındı. 16 ve 17. yüzyıllarda düğünlerde ve saray eğlenceleri arasında görüldü. 19. yüzyılda Karagöz, daha geniş ilgi uyandırdı. Hayalî Kâtip Salih Efendi, Karagöz'de değişiklik yapmak istediyse de büyük tepkilerle karşılaştı. 1908'den sonra Karagöz, aydın sınıfı da meşgul etti, mizah dergilerine adı verildi. En kıdemli sanatkâr «Kâhya» seçildi. Kâhya'dan ruhsat almadan kimse alenen Karagöz oynatamazdı.

Karagöz'de «suret» veya «tasvir» denilen şekiller deve derisinden kesilerek boyanır, saydam hale getirilip kullanılır, belirli yerlerinden ayrı parçalar birleştirilir. Arkadan «şem'a» denilen mumla aydınlatılır ve perdeye aksettirilir. Karagöz'ün kadrosunda şunlar vardır: Usta (Karagöz'ü konuşturur. Çok okumuş olması, edebiyat ve Türk musikisinden anlaması, zeki, nüktedan, taklitçi olması gerekir), Çırak (Sırayla şekilleri yerleştirir, işi bitenleri kaldırır), Sandukkâr (Malzemeleri sandığa yerleştirir), Birinci Yardak (Gerekli şarkıları söyler), İkinci Yardak (Gürültüleri temin eder).

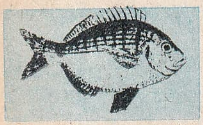

Karagöz balığı

Başlıca Karagöz tipleri: Karagöz, Hacivat, Çelebi, Zenne, Tiryaki, Tuzsuz Deli Bekir, Altıkarış Beberuhi, Çengi, Lâz, Kürt, Acem, Arnavut, Frenk, Yahudi, Ayvaz, Himmet, Arap, Zeybek'tir. Ayrıca geyik, ejder, cin, hamam, köşk, bahçe, araba, üç ambarlı gemi gibi «göstermelik» denen şekiller de vardır.

KARAGÖZ BALIĞI, karasularımızda bulunan, eti lezzetli bir balıktır. Uzunluğu 25-30 sm.'dir. Vücudu yassı, ağzı küçüktür. Daha çok kayalık yerlerde yaşar. Kışı 100-300 metre derinlikte geçirir. En çok sonbaharda yakalanır. Akdeniz ve Marmara'da boldur. Genellikle kalabalık sürü halinde gezer.

KARAHALLI, Uşak iline bağlı 15.732 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.987 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 323 km.^{2}'dir. Toprakları tatlı eğimli, hafif dalgalı düz alanları kaplar. İklimi karasaldır. Yazlar sıcak ve az yağışlı, kışlar oldukça şiddetli geçer. İlçe halkı tarla tarımı ve hayvancılıkla geçinir.

İlçe merkezi Karahallı il merkezi Uşak'a 62 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Denizden 900 metre yükseklikte kuruludur. Kasaba halkının büyük bir kısmı dokumacılıkla uğraşır. En yakın demiryolu istasyonu olan Çivril'e 20 km. uzaklıktadır.

KARAHANLILAR, eski bir Türk devletidir. 923 yılında kuruldu, 955'te Abdülkerim Saltuk Buğra Han zamanında İslâmlığı kabul etti. Böylece 12 yüzyıl süren Şamanlık devri kapandı, İslâm devri başladı. Kaşgâr'ı başkent yaptı. Türkler'in ağırlık merkezini Moğolistan'dan Türkistan'a taşıdı. Devlet, eski Türk İmparatorlukları'nın genişliğini bulamadı. Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı. Hatta aynı hanedandan bir de Fergana kolu kuruldu. 11'inci yüzyılda saltanatlarını Selçuklular'a devrettiler.

Karahanlılar, Türk - İslâm edebiyatının kurucusudurlar. Kaşgâr'da konuşulan «Hakaniye» diyeleği ile «Kutatgu Bilig», «Divan-ü lugat al-Türk» gibi en büyük eserler yazıldı. Hakaniye diyeleğinden Çağatay diyeleği doğdu.

Karahanlılar

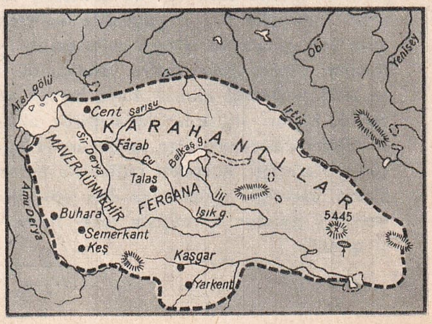

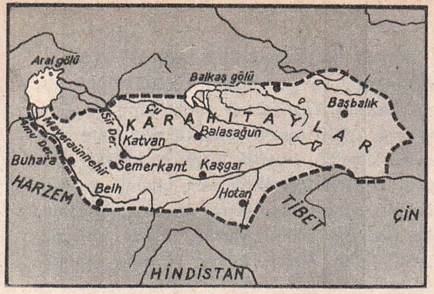

Karahıtaylar

KARAHITAYLAR, 1124 - 1211 tarihleri arasında yaşamış, bir Moğol İmparatorluğu'dur. Türkistan'da kuruldu. 87 yılda 3 imparator, 2 imparatoriçe hüküm sürdü. Bugünkü Türkistan'ın batısındaki Balasagun şehri başkentleriydi. Çinliler'in «Liao» dedikleri Karahıtaylar, daha 916'da Çin'de bir imparatorluk kurdularsa da sonradan Çinlileştiler. Daha batıda kurulan imparatorluk aynı hanedandandır. 1141'de Selçuk hükümdarı Sencer'i yenerek Türkistan'ın en önemli parçalarını ele geçirdiler. Selçuklular'ın yerini alan Harzemşahlar, bu imparatorluğa son verdiler.

KARAHUMMA (Bak: TİFO).

KARAİSALI, Adana iline bağlı 47.443 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 1.814 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.903 km.²'dir. İlçe toprakları Toroslar'ın birçok yüksek tepelerinin bulunduğu kesimi kaplar. Ovalık alanları azdır. Dağların alçak kesimlerinde çalılıklar, fundalıklar bulunur. Daha yukarılarda ormanlar vardır. İlçenin başlıca ürünü tahıl ve pamuktur.

İlçe merkezi Karaisalı, Karapınar suyu vâdisinin sağında, Toroslar'ın güney eteklerinde denizden 250 - 300 metre yükseklikte kuruludur. Halk alışverişinin büyük bir kısmını 48 km.'lik bir yolla bağlı olduğu Adana'dan yapar.

KARAKALPAKİSTAN, S. S. C. Birliği'ni meydana getiren 15 devletten biri olan Özbekistan Türk Cumhuriyeti'ne bağlı bir «Cumhuriyet» tir. Aral gölünün güneydoğusunda, Amuderya'nın sağ kıyısında ve deltasındadır. Yüzölçümü: 203.855 km.², nüfusu: 500.000 kadar, başkenti: Nukus'tur. Topraklarının büyük bir bölümü çöldür. Güneybatısında Kızılkum çölü bulunur. Amuderya yakınında verimli vahalar vardır. Halk tarım ve göçebe hayvancılıkla geçimini sağlar.

Karakalpakistan

KARAKOÇAN, Elâzığ iline bağlı 30.850 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.965 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.085 km.²'dir. Toprakları kuzeydoğuda Karaboğa (2.282 metre), doğuda Körhıdır, güneydoğuda Gökçedere (2.100 metre) dağlarının batıya, Peri suyu vadisine doğru uzanan tatlı eğimli yamaç ve sırtlarını kaplar. Kışları çok uzar, karlı geçer. Bütün yüzölçümünün ancak % 5'i tarıma elverişlidir. En çok buğday, arpa, darı üretilir.

Karaköse'den bir görünüş

İlçe merkezi Karakoçan anayollardan uzak, köy karakteri taşıyan çok ufak bir kasabadır. 1936'da ilçe merkezi olmuştur.

KARAKOYUNLULAR, 14 ve 15. yüzyıllarda egemen olmuş bir Türk imparatorluğudur. Güneydoğu ve Batı Anadolu'nun bir bölümü ile Irak'ı ve Batı İran'ı içine alıyordu. Önce küçük bir beylik halindeydi. Kara Yusuf zamanında genişledi. Cihan Şah'ın saltanatında imparatorluk durumuna geldiyse de bu büyüklüğünü elde tutamadı. Akkoyunlular tarafından yıkıldı. Akkoyunlular'ın tersine Timuroğulları'nın düşmanı, Osmanoğulları'nın dostuydular. Hanedanın büyük kişileri Kara Yusuf (1389 - 1420 yılları arasında hüküm sürmüş) ile oğlu Cihan Şah (1439 - 1467 yılları arasında hüküm sürmüş'tır. Bunlar 15. yüzyıl Türk tarihinin en seçkin kişileri arasında yer alır.

KARAKÖSE, Ağrı ilinin 24.168 nüfuslu merkezidir. Trabzon - İran transit karayolu üzerindedir. Denizden 1.640 metre yükseklikte ve Erzurum'a 165 km. uzaklık-

tadır. Patnos üzerinden geçen bir yol, il merkezini bir yandan Van'a, bir yandan da Bitlis'e bağlar. En yakın demiryolu istasyonu 90 km. uzaktaki Horasan'dır. 1876'ya kadar köy olan Karaköse, bu tarihte ilçe merkezi, 1926'da da Ağrı ilinin merkezi oldu. Şehrin yanı başında Şehitler Anıtı bulunur.

KARAKÖY KÖPRÜSÜ (Bak: GALATA KÖPRÜSÜ).

KARAKTER, insanın belli biçimde duyma, düşünme, davranma özelliğidir. Bir insanı ötekilerden ayırdetmeye yarar. Psikoloji'nin inceleme alanına girer. İnsanlar arasındaki kişisel ayrılıkları, karakter değişikliklerini inceleyen bilime «karakteroloji» (karakter bilimi) adı verilir.

Karakter, insanlarda yalın olarak ortaya çıkan bir özellik değil, çeşitli, birçok etkenle meydana gelen karmaşık bir sonuçtur. Karakteri meydana getiren etkenler başlıca iki bölüme ayrılır: Kalıtsal ve kazanılmış etkenler. Fertlerin ailelerinden, atalarından kalıtım yolu ile aldıkları tinsel (mânevî) özellikler bir bütün halinde birleşerek o ferdin karakterini meydana getirir. Böylece oluşan huy, mizaç temeli üzerine sonradan çevrenin eklemiş olduğu toplumsal ve fiziksel etkiler fertlerin hayal gücü, hafıza, düşünme, duyma kabiliyetleri üzerine ayrı ayrı etkiler yaparak karakterin oluşumuna yardım ederler. Toplumsal çevrenin etkilerini bireyin içinde bulunduğu toplumun eğitim, öğretim, aile, meslek, okul ve bu gibi kurumların şartları meydana getirir. Fiziksel çevrenin etkileri ise ferdin yaşadığı yöredeki iklimin, tabiatın, maddesel durumun şartları belirler.

Karakterolojide bireylerin karakter tiplerinin sınıflandırılması için birçok çalışma yapılmıştır. Ama, ileri sürülen karakter tipleri çok çeşitli olduğu kadar kesinlikten de uzaktır. En yaygın sınıflandırma insanları, canlı, öfkeli, melankolik, soğukkanlı olmak üzere 4 bölüme ayıranıdır.

Bazı önemli etkenler altında fertlerin karakterleri değişir. Karakterin değişmesine yaş, hastalık ve büyük ruhsal buhranlar sebep olabilir.

Karakulak

KARAKULAK, irice bir kedi görünüşünde, yırtıcı bir hayvandır. Memelilerin etoburlar takımına girer. İnce yapılıdır. Vaşağa benzer. Uçlarında birer kıl kümesi bulunan iri siyah kulakları vardır. 75 sm. uzunluğunda, 20 kg. ağırlığında olabilir. Hintliler bunu av köpeği gibi kullanırlar. Hindistan, Arabistan, Suriye ve Irak'ta bulunur. Yurdumuzun Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde raslanır.

KARAKURUM DAĞLARI (Bak: ASYA).

KARAMAN, Konya iline bağlı 89.175 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 26.051 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 4.657 km.²'dir. Ortalama 1.000 metre yükseklikteki Karaman ovası ilçenin büyük kısmını kaplar. Bu ova dağlarla çevrilidir. En önemli akarsu ilçenin güneyinden geçen Aksu'dur. İlçenin karasal bir iklimi vardır. İlçede en çok tahıl ekilir. Ayrıca koyun ve sığır yetiştirilir.

İlçe merkezinin en eski adı Laranda, Selçuklu ve Osmanlılar çağında Lârende idi. Karaman adı 1256'da Karamanoğulları Beyliği'ne başkent olmasından ötürü verildi. Bizanslılar'ın ve Selçuklular'ın da bir süre başkent olarak kullandıkları Karaman'da özellikle Karamanoğulları çağından kalma birçok tarihî eser vardır. Konya'ya 113 km. uzaklıktadır.

KARAMANÎ MEHMET PAŞA (? - 1481), ünlü bir Türk devlet adamı. Mevlânâ'nın torunlarındandır. Konya'da doğdu. Sadrazam Mahmut Paşa'nın yardımıyle yükseldi. Fatih Sultan Mehmet'in güvenini kazandı. Önce vezir, sonra nişancı oldu. Fatih Kanunnamesi'nin hazırlanmasına yardım etti. 1478'de sadrazam oldu. Fatih'in ölümünden sonra Sultan Cem'i tahta geçirmek için uğraştı. Sultan Bayezit'i tutanlar tarafından öldürüldü.

Karamanoğulları

KARAMANOĞULLARI, Anadolu Türk Beylikleri'nin, Osmanoğulları'ndan sonra en süreklisidir. 1250'den 1487'ye kadar 237 yıl sürmüştür. En geniş şekliyle beylik Konya, Niğde, Kayseri, Ankara, Nevşehir, İçel, Kırşehir illerinin tamamı ile Antalya ilinin doğu yarısını kaplıyordu. Karamanoğulları, Oğuzlar'ın Afşar boyundandır. Hanedan 1228'de Sultan Alâettin Keykûbat tarafından Ermenâk yakınlarına yerleştiri-

len Sadettinoğlu Nûre Sofi Bey'den gelir. Oğlu Karaman Bey'in 1262'de yerine geçen torunu Mehmet Bey, Moğollar'ı Anadolu'dan kovmak için çalıştı. İki kere Moğollar'ı yenip, 1277'de Konya'yı ele geçirdi. Selçuklular adına İlhanlılar'a baş kaldırdı. Bu arada Türkçe'nin her türlü devlet işlerinde tek dil olarak kullanılmasını emreden ünlü fermanı yayımladı. Bu olayın yıldönümü her yıl 13 mayısta Karaman'da dil bayramı olarak kutlanır. Mehmet Bey, İlhanlılar'la başa çıkamayacağını anladığı için Mısır - Suriye Türk - Memlûk İmparatoru Sultan Baybars'la dostluk kurdu. 1278'de Moğollar'la çarpışırken öldü.

Yahşı-Han Bey zamanında başkenti Karaman (Lârende) olan devlet, Selçuklular'ın yıkılmasından yararlanarak Konya'yı kesin olarak ele geçirdi. Daha sonraları artan Osmanlı tehlikesine karşı Karamanoğulları Memlûklar'a dayanmak zorunda kaldılar. Sultan Murat I'in damadı olan Alâettin Ali Bey'in hükümdarlığı sırasında Osmanlı nüfuzu kesinleşti. Alâettin Ali Bey' in Yıldırım tarafından öldürülmesi üzerine beylik 4 yıl Osmanlı egemenliği altına girdi. Ama Ankara Savaşı'ndan sonra 1402' de Timur tarafından, eskisinden daha geniş olarak diriltildi. Beylik 1417'de Memlûklar'ı daha sonra da tekrar Osmanlılar'ı metbu tanıdılar. Karamanoğlu Kasım Bey' in yerine geçen damadı Turgutoğlu Mahmut Bey Osmanlılar'ın İçel sancakbeyi olarak 4 yıl İçel'de hüküm sürdü, ama tutunamayıp 1487'de Memlûklar'a sığındı. Böylece Bayezit II'nin saltanatının ilk yıllarında Karamanoğulları meselesi bütünüyle kapandı, Türkiye'nin birliği konusunda Osmanlılar, büyük bir adım attı.

KARAMUK, karanfilgiller familyasından bir bitkidir. Tarlalarda yetişir. Yaprakları sap üzerinde karşılıklı dizilidir. Pembe, mor, renkte çiçekleri vardır. Zararlı bitkilerdendir.

KARAMÜRSEL, Kocaeli iline bağlı 32.766 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 9.144 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 379 km.²'dir. Toprakları dar bir kıyı ovasının arkasında yükselen Samanlı dağlarına kadar uzar. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Halkın başlıca gelir kaynağı zeytin ve meyveciliktir. İlçe merkezi Karamürsel, İzmit - Yalova karayolu üzerinde, İzmit'e 38, Yalova' ya 33 km. uzaklıktadır. Marmara kıyısında düz bir alan üzerine kuruludur. Adı Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda yararlıklarıyla ünlü Kara Mürsel Bey'den gelir.

KARANFİL, karanfilgiller familyasından bir süs çiçeğidir. Pembe, kırmızı, beyaz, alaca renkli, güzel kokulu 300 kadar çeşidi vardır. En çok güney Avrupa'da yetişir. İngiltere'de yabanilerine raslanır. Limonluklarda her mevsim elde edilirse de, genellikle karanfil mart ve ekim aylarında çiçek açar. Daldırma ve çelik usulleriyle üretilir. İçinde gübre ve kum olan kuvvetli topraklarda yetişir.

KARANFİL, ikiçeneklilerin mersingiller familyasından bir ağaçtır. Filipinler, Hindistan ve Molük adalarında yetişir. Çiviye benzeyen koyu renkli koncalarına karanfil denir. Ağaçların boyu 5 - 10 metre arası değişir. Yaprakları yaz, kış yeşil ve serttir. Çiçekleri demet biçiminde aynı sapın üzerinde toplanır. Koncaları kapalıyken kurutularak çeşitli yerlerde kullanılır. Bir ağaç bütün ömründe 10.000 kilo karanfil verir. Karanfil, eski çağlarda ticarî değeri çok büyük olan bir bitkiydi. Baş ağrısını ve ağız kokusunu gidermesi için çiğnenir.

Karanfil

KARANLIK DAĞLAR (Bak: ASYA).

KARANTİNA, bir ülkeyi bulaşıcı hastalıklardan korumak için dışarıdan gelenlerin ayrı bir yerde belirli bir süre bekletilmesidir. Bir binada bulaşıcı hastalık varsa o eve veya daireye de «karantina» konulabilir. Mikrop cinslerine göre faaliyetlerinin süresince karantina uygulanır. Hastaların ve o kısımda bulunanların eşyaları etüvden geçirilir. Uluslararası hava, deniz ve sınır olmak üzere üç cins karantina istasyonu vardır. Gemide hastalık varsa sarı renkli bayrak çekilir ve mürettebat karantina süresince limana çıkarılmaz. Uçaklar havaalanına indikten sonra aynı işleme tabi olurlar. Sınırlarda da bulaşıcı hastalık bulunan ülkelerden gelenler karantina süresince özel bir yerde bekletilirler. Karantina hayvan ve bitkilere de uygulanır.

KARAORMAN DAĞLARI, Almanya'nın güneybatısında 150 km. uzunluğundaki dağ zinciridir. Kinzig vâdisi bu dağları ikiye ayırır. En yüksek yeri Feldberg tepesidir. (1.495 metre). Karaorman dağlarının büyük bir bölümü kayın, meşe, köknar ormanlarıyle kaplıdır. Çeşitli yerlerinde kaplıcalar bulunur. Önemlileri Baden - Baden ile Wild Baden'dir.

Y. Kadri Karaosmanoğlu

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri 1889-), en büyük romancılarımızdan biridir. Kahire'de doğdu. Karaosmanoğlu Abdülkadir Bey'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de yaptı. Bir ara ailesiyle Mısır'a gitti. Burada Fransız Koleji'ne devam etti. 1908'den sonra Fecr-i Atî topluluğuna katıldı. Nesir ve hikâyeleriyle ilgi çekti. Mütareke yıllarında «İkdam» ın başyazarlığını yaptı. Eserlerinde Kurtuluş Savaşı günlerini, toplumun yaşayışını,

aydınlarla köylüler arasındaki yaşayışı acı acı tenkit etti. İkinci dönem Mardin milletvekili seçildi. Arkadaşlarıyla «Kadro» dergisini kurdu. Elçiliklerde bulundu. 27 Mayıs İhtilâli'nden sonraki ilk seçimlerde senatör seçildi. Eserlerinde son derece hareketli, duygulu ve ıstıraplı bir gözlemcidir. Fıkra, roman, tiyatro, hatıra tarzı eserleri vardır. «Kiralık Konak», «Yaban», «Nur Baba», «Hüküm Gecesi», «Ankara», «Ergenekon», «Hep O Şarkı» ünlü eserleridir.

KARAPINAR, Konya iline bağlı 35.052 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.989 nüfuslu merkezi. Yüzölçümü 2.669 km.²'dir. Topraklarının büyük bir bölümü Konya ovasının doğuya doğru uzanan düz, alüvyonlu kesimlerinden meydana gelir. Çok kurak bir iklimi vardır. Yıllık yağış ortalaması 340 - 400 mm. kadardır. Yazla kış

Karaşi'de Millî Müze

arasındaki ısı farkı çok büyüktür. Kuraklığa dayanıklı bozkır bitkileriyle, tuzlu topraklar üzerinde çeşitli tuzsever bitkiler, doğal bitki örtüsünü meydana getirir. İlçenin ekonomik faaliyeti tarımla hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi Karapınar Konya - Ulukışla karayolu üzerinde eski bir konaklama yeridir. Konya'ya 100 km. uzaklıktadır. Denizden 980 metre yüksekliktedir. Yavuz Sultan Selim'in yaptırdığı cami ile kervansaray kasabayı süsler.

KARASEVDA (Bak: HİPOKONDRİ).

KARASIOĞULLARI, Anadolu Türk beyliklerinden biridir. Devlete adını veren Karası Bey Danişmentoğulları'ndandı. Devletin alanı bugünkü Çanakkale ve Balıkesir illeriyle Bergama idi. Başkenti Balıkesir'di. 1303'ten 1345'e kadar yaklaşık olarak 42 yıl devam etti. Beylik, 1308 - 1335 arasında İlhanlılar'a, 1335 - 1345 yılları arasında da Osmanlılar'a tabi oldu. 1345'te de Osmanlılar'a katıldı. Karasıoğulları, Bizans'ın bazen düşmanı, bazen müttefiki olarak birkaç kere Gelibolu yarımadasına asker çıkardılar. Bu konuda da Osmanlılar'ın gerçek öncüsü oldular.

KARASU, Sakarya iline bağlı 52.770 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 7.060 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 788 km.²'dir. Toprakları Çamdağ'ın kuzeye Karadeniz kıyısına doğru alçalan eteklerini kaplar. İklimi Karadeniz'in etkisi altındadır. İlçe orman bakımından oldukça zengindir. Tarla ürünleri arasında mısır başta gelir. Buğday, patates, keten, kenevir de ekilir. İlçe merkezi Karasu, Karadeniz'e doğru eğimli 60 - 70 metre yüksekliğinde bir tepe üzerinde kuruludur. Önünde kıyıya kadar geniş, zengin bir ova uzanır. İzmit'e 88 km.'lik bir yolla bağlıdır.

KARASU HUMMASI, sıtma mikroplarından ileri gelen bir kan erimesi durumuna verilen addır. Daha çok zehirli sıtmadan ileri gelir. Sıtma mikroplarının, vücuttaki alyuvarları birdenbire çok miktarda eritmesi ve hastanın hemoglobin denen kan cevherini idrarla çıkarması hastalığın esasını teşkil eder. Karasu humması zatülcenp, zatürree gibi hastalıklara da yol açabilir. Hastalık çok defa öldürücüdür. Vaktinde teşhis edilir ve tedavisi yapılırsa hasta kurtarılabilir. Tedavide hastanın kalp ve dolaşım sistemini kuvvetlendirici ilâçlarla taze kan nakli uygulanır.

KARAŞİ, Pakistan'ın en önemli şehirlerinden biridir. Nüfusu 1.912.000'dir. Umman Denizi kıyısında Hindistan yarımadasının üçüncü büyük limanıdır. Başlıca pamuk ve tahıl ihraç eder. Bir demiryoluyle Batı Pakistan'ın iç bölümlerine bağlıdır. Karaşi, aynı zamanda bulunduğu federal yörenin askerî karargâhı ve deniz kuvvetlerinin üssüdür. Karaşi'de büyük ve modern bir havaalanı vardır.

KARATAŞ, Adana iline bağlı 32.705 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.686 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.292 km.²'dir. Top-

Karasıoğulları

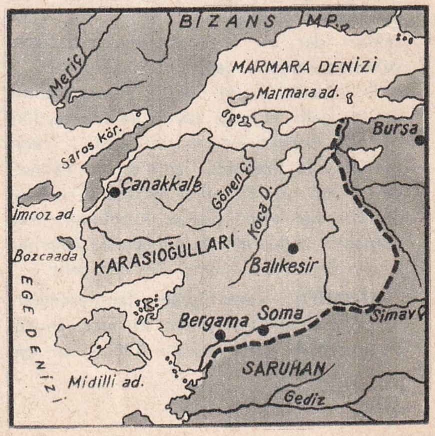

rakları Çukurova'nın güneyde Akdeniz'e doğru çıkıntı teşkil eden kesimini kaplar. Ova denizden birkaç sıra kumul setleriyle ayrılır. Kıyıda lâgünler (kıyı gölleri) vardır. İklimi Akdeniz karakterindedir. Yazlar çok sıcak ve kurak geçer. Başlıca ekonomik zenginlik pamuk tarımına dayanır. İlçe merkezi Karataş, il merkezine 50 km. uzaklıktadır. Son yıllarda gelişmeye başlamıştır. Bağlı bulunduğu il merkezi Adana'nın plaj şehri durumundadır. Yazları nüfusu daha artar, günlük hayat daha hareketlenir.

KARATAVUK, eti için avlanan esmer tüylü bir kuştur. Erkeği kara, dişisi kahverengidir. Uzunluğu 25 sm.'dir, sarı gagası vardır. En çok, Kanarya, Madeira adalarında, Fas, Cezayir, Tunus'ta, Akdeniz adalarında, Avrupa'da, Anadolu'da, Moğolistan'da ve Çin'de bulunur. Orman, fundalık ve bahçelerde yaşar. Başta solucan, salyangoz, balık da yer ve yavrularını balıkla besler.

KARAY, Refik Halit (1888 - 1965), ünlü bir fıkra ve roman yazarıdır. İstanbul'da doğdu. Öğrenimini özel olarak yaptı. «Servet-i Fünun» a tercüme ile yazı hayatına başladı. Meşrutiyet'ten sonra «Fecr-i Atî» topluluğuna girdi. 15 sayı kadar çıkabilen «Son Havadis» gazetesini kurdu. Sonra «Sedayı Millet», «Cem» mizah dergisine de yazdı. Bazı eserlerinden dolayı İttihat ve Terakki Hükümeti'nce Sinop'a sürüldü. Daha sonra Ziya Gökalp'ın çıkardığı «Yeni Mecmua» da çalıştı. «Sabah» gazetesi başyazarlığını yaptı. Posta Telgraf Umum Müdürü oldu. Bu sıralarda başlamış bulunan Anadolu'daki Millî Kurtuluş hareketine karşı bir durum aldı. Kurtuluş Savaşından sonra 150'likler kara listesine konuldu. Ülkeden çıkarıldı. 1938'de af kanunu çıkınca yurda döndü. Gözlem ve üslup özelliğiyle ün kazandı: «Çete», «Dişi Örümcek», «İki Cisimli Kadın», «Sürgün», «Nilgün», «Memleket Hikâyeleri» «Gurbet Hikâyeleri», «Yezidin Kızı», «Bu Bizim Hayatımız», «Yeraltında Dünya Var», «Guguklu Saat», «Kirpi'nin Dedikleri» v.s. ünlü eserleridir.

KARAYAZI, Erzurum iline bağlı 28.976 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 1.032 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.531 km.²'dir. Toprakları doğuda Osmanbaba, güneyde Güzelbaba, Tirman ve Karagila dağlarının yamaçlarını içine alır. İlçede sert bir kara iklimi hüküm sürer. Orman bakımından fakirdir. Halkın başlıca geçimi hayvancılık ve hayvan ürünlerine dayanır. İlçe merkezi Karayazı (eski Bayraktar) Aras'ın kaynak bölgesinde geniş bir ova ortasında kuruludur. Erzurum - Karaköse karayolundan ayrılan 35 km.'lik bir yolla Erzurum'a bağlıdır. Halk hayvan yetiştiriciliğiyle geçinir.

KARAYEL, kuzeybatı rüzgârına denizciler tarafından verilen addır. «Keşişleme» nin tersidir.

KARAYILAN, zehirsiz bir yılandır. Birçok çeşidi vardır. Tarlalardaki zararlı hayvanları yediği için yararlıdır. Kuzey Afrika'ka'dan Avrupa'ya, Orta Asya'ya kadar birçok yerde raslanır. Boyları çeşitlerine göre 70 sm.'den 2,5 metreye kadar değişir.

KARAYİP DENİZİ, Büyük ve Küçük Antil adaları ile Orta ve Güney Amerika arasında bir denizdir. Adı Antil adalarında oturan «Carib» kızılderililerinden gelir. Uzunluğu 2.700, genişliği 1.100 km. kadardır. En derin yeri Küba ile Jamaika arasındadır. (7.200 metre). Denizin Meksika ile Küba arasındaki geniş giriş yeri Yucatan boğazı diye anılır. Panama kanalı açıldıktan sonra büyük bir ticarî önem kazanan Karayip Denizi, Atlas Okyanusu'ndan Büyük Okyanus'a geçen gemilerin yolu üzerindedir.

KARAYOLLARI, yapılması, onarımı devlet tarafından sağlanan yollardır. Şehirlerin belediye sınırları dışında kalır. Devlet yollarının yapımında «kademeli inşa» sistemi uygulanır. Buna göre, yapılacak yollarda önce tekeklekli araçların işlemesine yetecek bir geçit açılır. Sonra temelin sağlamlaştırılmasına geçilir ve üstü çakılla örtülür. En sonunda asfalt, ya da asfalt betonu ile kaplanır. Bu yolların yapımında dikkat edilen başlıca esaslar şunlardır: Dönemeçlerin yarı çapı 150 metreden az olmaz. Eğilim % 7'yi geçmez. Görüş emniyeti hesabında kullanılan hız saatte 90 km. olarak kabul edilir. Köprülerin genişliği en az 8,5 metre olur ve en ağır vasıta ve kamyonların geçmesine elverişli sağlamlıkta yapılır.

Karayollarının bakımı da yapılması kadar önemlidir. Asfalt yollarda eskiyen yerler yeniden kaplanır. 10 - 15 yılda bir de bütün yol yeniden asfaltlanır. Beton yollarda da eskiyen yer tamamen oyulur, yeniden beton dökülür. Karayollarının kış bakımından kapanan yolları kardan, buzdan temizlemek için özel kar makineleri kullanılır.

KARAYOSUNLAR, yüksek bitkiler alt - âleminin, çiçeksiz - meyvesiz bitkiler şubesinin bir alt - şubesidir. İki sınıfı vardır: Yapraklı karayosunları ve ciğerotları. En tanınmış yapraklı karayosunları türleri arasında «politrik bitkisi (kıvırcık baldırıkara)», «funarya (veya sicim yosunu)», «kıvırcık mnium» ile «duvar mniumu» sayılabilir.

Karatavuk

R. Halit Karay

Karayosunları'ndan ciğerotu

KARBON İHTİVA EDEN BAZI MADDELER:

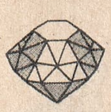
Elmas

Kurşunkalem

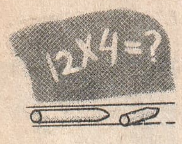

Tebeşir

Benzin

Ekmek

Şeker pancarı

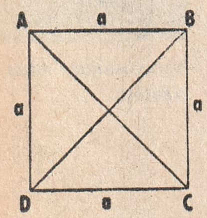

Kare

KARBON, ametal bir elemandır, tabiatta sayısız bileşikler içinde bulunur. Saf eleman olarak elmas ve grafit halinde bulunur. Yer kabuğunda miktar bakımından ikinci sıradadır. Canlılar âleminin organsal bölümlerinde olduğu gibi, organsal olmayan bileşiminde de geniş oranda yer alır. Simgesi: C, atom numarası: 6, atom ağırlığı 12, yoğunluğu: 3.51, ergime noktası: 4.000°'dir. Karbon, «şekilli karbon» (elmas ve grafit gibi kristal halde) ve «şekilsiz karbon» (amorf karbon: maden kömürü, linyit, antrasit gibi) olmak üzere iki şekilde bulunur. Karbon bu iki halde de tatsız, kokusuz, güç eriyen, uçabilen bütün çözücülerde çözülmeyen bir cisimdir. Cisimlerin yanmasından meydana gelen is saf karbondur. Saf olmayan karbon «kömür» adını alır.

Karbon ısı ve enerji kaynağıdır. Karbonsuz hayat olamaz. Endüstri çalışmalarında önemli bir yer tutar. Karbon metallerle «karbür» denilen bileşikler yapar. En önemli karbür, kalsiyum karbür'dür. Silisyumla yaptığı silisyum karbür, taşların, mozaiklerin temizlenmesinde ve parlatılmasında kullanılır. Hidrojenle birleşmesinden hidrokarbonlar meydana gelir. Petrol ve ürünleri çeşitli hidrokarbonlardan ortaya çıkar. Azotla birleşerek kuvvetli bir zehir olan siyanürü meydana getirir. Klorla birleşip «karbon tetraklor» olur. Bu madde kuvvetli bir çözücüdür. Yangın söndürmede kullanılır.

Bir karbon atomuyle bir oksijen molekülünün birleşmesinden «karbondioksit» meydana gelir. Renksiz, kokusuzdur. CO_2 formülü ile gösterilir. Tabiatta çeşitli şekillerde bulunur. Gaz halinde volkanik bölgelerde, suda çözünmüş olarak maden sularında raslanır.

İçinde karbondioksit çözünmüş sular, kireçli bölgelerde mağara ve çukurlar açar. Sarkıt ve dikitler böyle yerlerde meydana gelir. Karbondioksit aynı zamanda bir solunum ürünüdür. Bütün canlılar solunum yaparlar, solunum sırasında hava alınır, içindeki oksijen vücudunda bir çeşit yanma olayına yardım eder. Karbondioksit haline geçerek soluk şeklinde havaya çıkar. Bütün canlılarda bu olay günün her saatinde sürekli olarak devam eder. Yalnız bitkilerde bu olay değişiktir. Onlar gündüz havadan karbondioksit, gece ise oksijen alırlar.

KARBON DEVRİ (Bak: BİRİNCİ ZAMAN).

KARBONAT, karbonik asidin çeşitli bazlarla birleşmesinden meydana gelen tuzların genel adıdır. Karbonatlar ikiye ayrılır: 1) Birincil (primer) karbonatlar, bikarbonatlar. 2) İkincil (sekonder) karbonatlar, normal karbonatlar. Bikarbonatların en önemlisi halk dilinde karbonat denilen «sodyum bikarbonat» tır. Midedeki fazla asitliliği gidererek sindirime yardım eder. Bakkallardan alınan soda ise «sodyum karbonat» tır.

KARBONHİDRATLAR, vücudumuza enerji sağlayan bitkisel besin maddeleridir. Hayvansal besin maddeleri de proteinleri meydana getirir. Karbonhidratların bileşikleri karbon, hidrojen ve oksijendir. Bu bileşiklerden oksijenin hidrojene oranı 1/2 dir. Bunun için ilk bakışta kimyasal formülü H_2O olan sudaki oranın aynıdır. «Karbon - su» anlamına gelen «karbonhidrat» adını bu yüzden alır. Selüloz, değişik şeker şekilleri, dekstrin, glikojen aynı kimyasal gruptandır. Karbonhidratların genel yapısını ünlü Alman kimyacısı Emil Fischer açıklamıştır.

KARBÜRATÖR, patlarlı motorlarda akaryakıtla havayı karıştırarak patlayıcı bir bileşim meydana getiren aygıttır. Benzin haznesi, hava süzgeci, jigle ve gaz supabı olmak üzere başlıca dört parçadan meydana gelir. Karbüratör en basit şekliyle bir boruya benzetilebilir. Borunun bir ucundan hava girer, ortada hava ile yakıt karışır. Benzin - hava buharı öbür uctan motora gider. Motorda yakılmaya uygun bir bileşim sağlanması için yakıtın 15 katı kadar hava ile karışması gerekir. Karbüratördeki özel ayar yeri vasıtasıyle motorun en ağır çalıştığı «rölanti» ayarı yapılır. Rölantideki motora gidecek karışım tutarı ayarlanır.

KARDELEN, baharda pek erken çiçek açan soğanlı bir bitkidir. İngiltere, Amerika, Doğu Akdeniz ülkelerinde yetişir. Çiçekleri çan biçiminde ve beyazdır. Yaprakları ince uzundur.

KARDİNAL, Hıristiyanlığın Katolik mezhebinde Papa'yı kendi aralarından seçen 70 başpapazdan her birine verilen addır. Bunlar rütbe bakımından Papa'dan sonra gelirler. Papa'ya danışmanlık ederler, ya da onun bakanları görevinde bulunurlar.

KARDİNAL KUŞU, parlak kırmızı renkli bir kuştur. Türün özelliği başındaki göz alıcı parlak kırmızı hotozdur. Aslı Güney Amerika olan kardinal kuşu, güzel ve sevimli olmasına rağmen kavgacıdır. Türün Avrupa'da birçok çeşidi vardır.

KARE, geometride kenarları, açıları birbirine eşit dörtgene verilen addır. Kare, dört kenarlı, düzlemsel bir şekildir. Dört köşesinde kesişen kenarları ikişer ikişer birbirine diktir. Bir sayının, ya da cebirsel bir ifadenin yan yana iki defa yazıla-

rak çarpılmasından elde edilen sonuca o sayının karesi denir. Kısaca kare, bir sayı, ya da ifadenin ikinci kuvvetidir.

Bir sayı, ya da cebirsel ifade eşit iki çarpana ayrılacak olursa, bu çarpanlardan her birine verilen sayı, ya da cebirsel ifadeye karekökü denir. Örnek: 49 sayısının karekökü 7'dir. Çünkü $7 \times 7 = 7^2 = 49$ eder. $a^2 = b$ ise, a'ya b'nin karekökü denir.

KARELYA, S.S.C.B.'ni meydana getiren cumhuriyetlerden biridir. Resmî adı Karelya-Fin S.S.C.'dir. Kuzeyinde Murmansk bölgesi, doğusunda Beyaz deniz ve Arkhangelsk bölgesi, güneyinde Vologda ve Leningrad bölgeleri, batısında da Finlandiya vardır. Yüzölçümü İkinci Dünya Savaşı'nda Finlandiya'dan alınan kısımla birlikte 198.963 km.², nüfusu 651.000, başkenti Petrozavodsk'tur. coğrafya yönünden sayısız gölleri ve buzul topografyası ile Finlandiya'nın bir parçasıdır. Başlıca ekonomik zenginlik orman ve madenciliğe dayanır. Serdobol, Medvejhegorsk ve Kem belli başlı şehirleridir.

KARGA, parlak siyah renkli bir kuştur. Uzunluğu 40 sm. kadardır. Tüyleri yer yer mavimtrak parlaklık gösterir. Gagası çok kuvvetlidir. Yeni süren mısırları, ekinleri, ufak meyveleri yiyerek beslenir. Avrupa, Kuzey Afrika, Anadolu ve Asya'da yaşayan «küçük karga» ve «ekin kargası» en yaygın olanlarıdır. Kuzey Amerika, Grönland ve ülkemizde yaşayan «kuzgun» ise 1250 gr. ağırlığındadır. «Leş kargası» ise Avrupa ve Anadolu'da yaşar. Ekinlere zarar verirse de, böcekleri yemesi bakımından faydalı da sayılabilir.

KARGABÜKEN, çalıyı andıran zehirli bir ağaçtır. Gövdesi kısa, kalın, eğri büğrüdür. Yeşile çalan küçük çiçekler açar. Avustralya, Siyam, Hindistan ve Seylan'da yetişir. Bitki tohumlarında «striknin» adı verilen çok zehirli bir madde vardır. Striknin hekimlikte kalp kaslarının güçlendirilmesinde kullanılır. Çok kuvvetli ve çok tesirli bir zehirdir.

KARGI, Çorum iline bağlı 32.816 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.954 nüfuslu merkezi. Yüzölçümü 1.301 km.²'dir. Toprakları bir ova ile çevresindeki dağlardan meydana gelir. Kargı ovası adı verilen bu düzlüklerde buğdayla pirinç ekilir. Meyvecilik ve sebzecilik de ileri durumdadır. İlçenin ılık bir iklimi vardır. İlkbahar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak, sonbahar yağışlı, kışlar da az soğuk geçer. İlçe merkezi Kargı, Çorum - Kastamonu şosesinden ayrılan bir yolla il merkezine bağlıdır. Denizden 350 metre yüksekliktedir.

KARIN (Bak: İNSAN VÜCUDU).

KARINCA, çalışkanlığıyle tanınmış bir böcektir. 7.000'den fazla türü vardır. Kutup bölgeleri dışında hemen hemen dünyanın her yanında yaşar.

Karıncalar ayrı ayrı topluluklar halinde yaşarlar. Bu topluluklar içinde birtakım sosyal sınıflar vardır: Kraliçeler, erkek ve işçi karıncalar. Bu üç ayrı sosyal sınıfın belirli ve sınırlı görevleri vardır. Karıncalar arasında yalnız kraliçelerle erkeklerin zar gibi saydam ve az damarlı kanatları vardır. Ancak bunlar da kanatlarını hayatlarında bir defa, yeni bir yuva kurmadan önce yaptıkları «düğün uçuşu» unda kullanırlar.

Karıncaların vücut yapıları oldukça küçüktür. En küçük karınca türünün boyu 2 mm., en büyüğününkü ise 1,5 sm.'dir. Renkleri de sarıdan esmere, kırmızıdan kahverengine, griden siyaha kadar değişir. Karıncaların vücudu, baş, göğüs ve karın olmak üzere birbirinden farklı üç bölümden meydana gelir. Bu bölümler birbirlerine incecik kitinli deri eklemlerle birleşir. Vücut «kutikula» adı verilen kitinli kalınca bir katmanla örtülüdür. Buna dış iskelet de denir. Başta ağız, bir çift duyarga (anten), iki tane bileşik, üç tane de basit göz vardır.

Karınca topluluğunda kraliçeler yuvanın en önemli üyeleridir. Bunların sayısı küçük yuvalarda 1 ile 3, büyük yuvalarda 15 ile 20 arasında değişir. Hayatları pek kısa olan erkek karıncaların ise yuvada pek önemleri yoktur. Bunlar kraliçeyi dölledikten sonra kanatlarını ve hayatlarını kaybederler. İşçi karıncalar kraliçeden daha küçük ve kanatsızdırlar. Yuvanın yapımı ve temizliği, yumurta ve larvaların bakımının sağlanması gibi çeşitli görevleri vardır.

Bir karınca yuvasında yumurtalara büyük önem verilir. Kraliçenin yumurtladığı yumurtalar işçi karıncalar tarafından yuvanın özel bölümlerine taşınır, orada büyük bir titizlikle bakılır. Yumurtadan çıkan larvalar kendi etraflarında ördükleri kozanın içinde hareketsiz pupa dönemlerini tamamlarlar. Sonra yavaş yavaş ergin bir böcek karakterini kazanmaya başlarlar ve kozadan öyle çıkarlar.

Karga

KARINCA TİPLERİ:

İşçi karınca

Kraliçe

Erkek karınca

BİR KARINCA YUVASININ KESİTİ:

1 - Yuvanın girişleri
2 - Boş bir bölme
3 - Kraliçe dairesi
4 - Yumurta odası
5 - Genç kurtçuklar
6 - Geçitler
7 - Yavruları besleyen işçiler
8 - Yiyecek deposu
9 - Karınca inekleri bölmesi
10 - Çöplük

Karıncaarslanı

KARINCA ASİDİ, kimyasal formülü H. COOH olan yağlı bir asittir. Öksalit asitle gliserin arasındaki işlemle elde edilir. Keskin kokulu ve renksizdir. İlk defa kırmızı orman karıncalarının damıtılmasıyle elde edilmiştir. Altın, gümüş ve civanın beraber bulundukları tuzlardan ayrılmasında kullanılır. Isırgan ve köknar dikenlerinde de karınca asidi vardır.

KARINCAARSLANI, sinirkanatlılardan bir böcektir. Erginlik döneminde kız böceğine benzer. Saydam, ince, uzun kanatları vardır. Larva döneminde ise kuvvetli ve büyük bir çift alt-çenesi vardır. Kumlu yereylerde yaşar ve buralarda huni biçimli çukurlar açar. Başı dışarda kalmak üzere çukurun dibinde kuma gömülü durumda, avı olan işçi karıncaların aşağıya düşmesini bekler.

Istanbul'da Kariye Camisi Müzesi

KARINCAYİYEN, Orta Amerika'nın çok sıcak kesimlerinde yaşayan, memeli bir hayvandır. Karınca yiyerek beslendiği için ağzı bu işe elverişli olmak üzere uzamış durumdadır. Uzun olan dilini yuvalara sokarak karıncaları yakalar. Vücudu uzun ve kıllıdır. Cüce karıncayiyen ve tamandua diye çeşitleri vardır.

Karıncayiyen

KARINDAN - AYAKLILAR, hayvanlar âleminde yumaşakçalar dalının dört sınıfından biridir. Bunlar, karada, tatlı sularda ve denizlerde yaşarlar. Ayakları karın bölgelerindedir ve yassıdır. Baş bölümleri açıkça bellidir. Üzerinde dokunaçlar bulunur. Evcikleri tek parçalıdır ve helezon biçimindedir. Bazı türlerinde bu evcik yoktur. Salyangoz ve sümüklüböcek bu sınıftandır.

Karides

KARIŞIM, birleşmeksizin birbirine karışmış olan şeylere verilen addır. Karışımda, karışımı meydana getiren cisimlerin atomlarında bir değişme olmaz. Bunlar yapılarını da değiştirmezler. Yalnız fiziksel olarak karışırlar. Madenlerin karışımına alaşım derler. Alaşımlar madenler ergitilerek yapılır. Karışımın fiziksel özellikleri kendini doğuran elemanların fiziksel özelliklerinden başkadır. Sıvılarla, gazlarla da karışımlar yapılabilir. Meselâ hava bir karışımdır. Hava, oksijen, azot, az olarak da helyum, argon, neon'dan meydana gelmiştir.

KARİDES, denizlerde ve tatlı sularda yaşayan bir hayvandır. Eklem bacaklıların, kabuklular sınıfındandır. En büyük özelliği vücudunun kalsiyum karbonattan meydana gelen derimsi bir zırhla örtülü oluşudur. Eklem bölümleri hayvanın hareketlerini kolaylaştıracak biçimde yumuşak bir yapıdadır. Karides yumurtalarını ve yumurtadan çıkan yavrularını gelişinceye kadar karnının altında bulunan karın bacaklarında taşır. 5 - 6 sm. uzunluğundadır. Daha da büyüklerine raslanır. Pişirilerek yenen karidesler tatlı bir kırmızı renk alır.

KARİKATÜR, bir kimsenin, bir şeyin, ya da bir olayın bazı özelliklerini insanı güldürecek biçimde büyültülerek yapılan resmidir. Konusuna göre «siyasî», «toplumsal», «portre» karikatür diye çeşitlenir. Karikatür çok eski çağlardan beri bilinir, ama kitap, gazete ve dergilerin yayımlanmaya başlamasıyle gelişmiştir. 18. yüzyılda, İngiliz ressamı William Hogarth siyasî karikatürleriyle ün kazanmıştı. Gazetecilikle karikatürü ilk defa Fransız ressamı Charles Philippon bağdaştırmıştı. 1831'de «La Caricature» adlı gazetesini kurmuştur. Ondan sonra Fransa'da «Charivarie», İngiltere'de «Punch» bu çığırın gelişmesine yol açmışlardır.

Türkiye'de karikatür 1870'ten sonra görülür. Ancak gerçek anlamıyle mizah gazeteleri ve siyasî karikatürler 1908 inkılâbından sonra çıkmaya başladı. Bu dönemde çıkan ilk mizah gazetesi, tek nüsha yayımlanmış olan «El'Üfrük» tür. Ondan sonra Ali Fuat «Karagöz» ü, şair Eşref «Edep Yâhû!» yu, Hüseyin Rahmi Gürpınar «Boşboğaz» ı, Salâh Cimcoz, Celâl Esat (Arseven) ve Cemil (karikatürist Cem) «Kalem» i kurdular. 1910'da Cem, «Cem» adıyle bir mizah dergisi çıkardı. Cumhuriyetten sonra yayımlanan mizah dergileri içinde en süreklisi «Akbaba» dır.

KARİYE CAMİSİ, Istanbul'da Edirnekapı'da Justinianus zamanında yapıldığı sanılan Khora kilisesinden çevrilen camidir. Bugün müze olarak kullanılmaktadır. Bayezit II'nin vezirlerinden Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrildi, bir de minare yapıldı. mozaikler sıvayla örtüldü. Cumhuriyet çağında cami, müzeye çevrildi. Mozaikleri açma işine 1947'de başlandı ve 5 yıl sürdü. Müze, Ayasofya Muzesi'ne bağlandı. Mozaikleri dünyaca ünlüdür.

KARL V, (Charles - Quint = Şarlken) (1500 - 1558), Almanya İmparatoru, İspanya Kralı ve Holanda - Belçika hükümdarıdır. Arşidük Güzel Philippe ile Kastilya Kraliçesi Deli Juana'nın oğludur. Belçika'nın Gant şehrinde doğdu, 16 yaşındayken baba tarafından çok büyük bir servetin vârisi oldu. Aynı yıl içinde annesi öldü. 4 krallık tacı başında birleşti. 1519'da Almanya İmparatoru seçildi. Fransa ve İngiltere bu korkunç büyüklükteki devletten çekindiler. Fransa Kralı François I, Karl'la başa çıkamadı, Osmanlı Padişahı Kanunî'den yardım istedi. Kanunî de 1526 seferine çıkıp Transilvanya ve Macaristan'ı aldı. Sürekli olarak Almanya ve İspanya'yı vurdu. Fransa'ya her türlü yardımı yaptı. Bu sırada Luther, Almanya'da dinî birliği bozmuştu. Osmanlılar da Karl'ı İmparator olarak değil de İspanya Kralı olarak kabul ediyordu. Böylece siyasî hayattan elenen Karl, İmparatorluğu oğlu ve kardeşi arasında taksim etti ve İspanya'da öldü.

KARLIOVA, Bingöl iline bağlı 18.307 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.350 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.349 km.^{2} dir.

İlçe toprakları kuzeydoğudaki Bingöl dağı (3.350 metre) nın batı, güneydoğudaki Şerafettin dağlarının batı ve kuzey etekleriyle, batıdaki Şeytan dağlarını içine alır. Sert bir karasal iklimi vardır. Kışlar çok soğuk geçer. Halkın geçimi küçük ölçüde tahıl ekimine, daha çok küçük baş hayvan yetiştirilmesine dayanır. İlçenin başlıca ürünü yağ ve peynirdir. İlçe merkezi, Bingöl'e 97 km. uzaklıktadır. 108 km.'lik bir yolla da Erzurum'a bağlıdır. Kışları kardan çevresi ile bağlantısı kesilir. Denizden 1.940 metre yükseklikte kurulmuştur.

KARLOFÇA ANTLAŞMASI, Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya, Lehistan ve Venedik arasında 26 ocak 1699'da, Rusya ile de 14 temmuz 1700'de İstanbul'da imzalanan antlaşmadır. Tarihimizde Türkler aleyhine olan antlaşmaların ilki ve bütün antlaşmaların en ağırlarından biridir. Başarısızlığa uğrayan 2. Viyana Kuşatması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan gerileme çağının da ilk belgesidir. Viyana bozgununu izleyen yıllarda Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya «Mukaddes İttifak» adını verdikleri askerî bir birlik meydana getirdiler. Osmanlı İmparatorluğu bu 4 devletle 1683 - 1699 tarihleri arasında, 16 yıl savaştı. Sonunda taraflar Karlofça'da barış görüşmelerine oturdular. Tarafsız arabulucu rolünü oynayan İngiltere ve Holanda büyükelçileri, antlaşmanın Türkler aleyhine olması için büyük çaba gösterdiler ve bunda da başarı sağladılar. Antlaşma gereğince Transilvanya ile Macaristan Avusturya'ya, Podolya ile Batı Ukrayna Lehistan'a, Dalmaçya ve Mora kaleleriyle Egine ve Ayamora adaları Venedik'e, Azak kalesi de Ruslar'a bırakıldı. Avusturya ile Lehistan da o yıla kadar Osmanlılar'a ödedikleri vergilerden kurtuldular.

KARLSBAD (Karlovy Vary), Çekoslovakya'da, şifalı sularıyle ünlü yazlık bir şehirdir. Nüfusu: 43.500'dür. Prag'ın 110 km. kuzeybatısında, Almanya sınırına yakın bir yerdedir. Şehirde bulunan 19 kaynaktan en ünlüsü 74° C ısısı olan «Sprudel» dir. Bu sulardan hem içmece, hem ılıca olarak yararlanılır.

Civardaki zengin maden kömürü ve kaolin yataklarından ötürü Karlsbad'ta porselen ve seramik endkstrisi de gelişmiş durumdadır.

Karl V

KARLUKLAR, Altay dağları yöresinde yaşamış bir Türk topluluğudur. Karahanlılar Devleti'nin kurulmasında önemli yardımları olmuştur. 10. yüzyılda Müslümanlığı kabul ettiler. Çin etkisinin Batı Türkistan'dan kaldırılmasında da Karluklar'ın payı büyüktür.

KARNABAHAR, İkiçneklilerin turpgiller familyasından bir bitki türüdür. «Karnabit» de denir. Sindirimi biraz zor olmakla birlikte lezzetli bir sebzedir. Çiçekleriyle çiçek sapları pişirilerek yemek yapılır. Tohumdan yetiştirilir. Ekilen tohumdan yetişen fideler gelişince tarhlara aktarılır. Çiçekler etlenince, tohuma kaçmaması için kesilir.

KARNAK, Mısır'da tarihî Teb şehri kalıntıları üzerinde kurulu bir kasabadır. Tapınakları, büyük sütunları, çeşitli çağlarda yapılmış anıtlarıyle ünlüdür. Dinî konuda mimarlık eserlerinin en güzellerinden biri olan Amon Tapınağı çok meşhurdur.

KARNAVAL, Hıristiyanların büyük pehrizden önce, etkesiminde acayip kılıklara girerek yaptıkları şenliklerdir. Lâtince «carnem levare» (eti kaldırma) sözlerinden gelir. Bazı tarihçilere göre karnavalların tarihi Roma İmparatorluğu'na dayanır. Günümüzde eski dinî hüviyetlerini kaybetmiş olan karnavalların başlangıç tarihi uluslara, hatta şehirlere göre değişir. Şenlikler genel olarak, üzerleri süslü arabaların, çeşitli kıyafetlere bürünmüş halkın geçit töreniyle başlar. Birçok yerlere kurulan eğlence parkları, sokaklarda yapılan danslar karnavala renk verir. Karnavallarda herkes istediği gibi eğlenir.

Karnabahar

KAROLENJLER, Avrupa tarihinin en ünlü hanedanlarından biridir. 751 ve 987 yılları aralarında 207 yıl Fransa Krallık ve

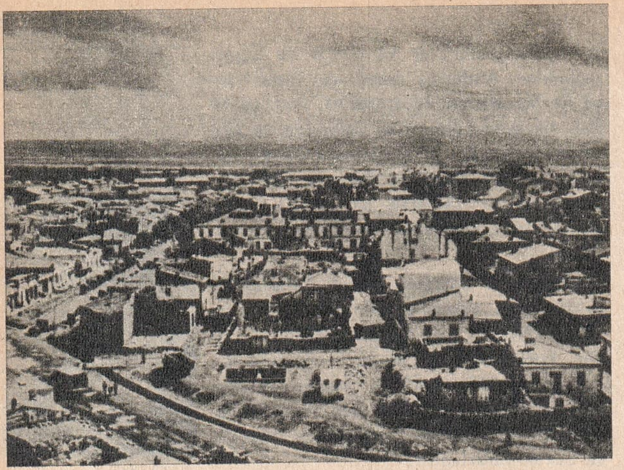

Kars kalesinden şehrin genel görünüşü

Kars'ta Yeni Cami

Karpuz

800 ile 901 yılları aralarında 89 yıl Almanya İmparatorluk tacını taşıdı. Hanedanın atası Pépin I, saray nazırı olarak Fransız krallarına tahakküm etti. Angénise (632 - 656), Grimoald (656 - 683), Pépin II (687 - 714), Grimoald (714) ile Charles Martel (714 - 741) Saray Nazırı sıfatıyle Fransa diktatörü oldular. Charles Martel Araplar'ı Poitiers'de durdurarak Karolenj hanedanına şeref sağladı. Yerine geçen oğlu Kısa Pépin 751 - 768 arası Fransa Kralı oldu. Kısa Pépin'den sonra Charlemagne, Roma'da Batı İmparatorluğu'nu kurdu. 1005'te Othon'un ölümüyle Karolenj hanedanı son buldu.

KAROLİN ADALARI, Büyük Okyanus'un batısında çok geniş bir alana yayılmış takımadalardır. Kuzeyinde Mariana adaları, doğusunda Marshall adaları, güneyinde Yeni Gine, batısında da Filipin adaları vardır. Sayıları 650 kadardır. Büyükleri volkanik, küçükler atoldür. Yüzölçümleri toplamı: 1.408 km.^{2}, nüfusu: 37.500'dür. En önemlileri Yap, Ponape, Truk ve Kusaie adalarıdır. Palau adaları da Karolin grubundan sayılır. 1686'da İspanya bu adalara el koydu. 19. yüzyılda Almanya'ya, Birinci Dünya Savaşı'nda Japonya'ya geçti. Bugün A.B.D.'nin kontrolu altındadır.

KARPAT DAĞLARI, Orta Avrupa'da bir sıradağlardır. Viyana yakınında Tuna'dan, Demirkapı geçidine kadar 1.450 km. uzunlukta büyük bir yay çizerler. Alp sistemine dahildirler. Ama yükseklikleri azdır. En yüksek noktası Gerlsdorfer Spitze (2.663 metre) dir. Karpat Dağları önemli bir su bölümü çizgisi, birçok akarsuyun kaynak bölgesidir: Vistül, Dniestr, Tisza ve benzerleri gibi. Yamaçlarında birçok sıcak su kaynakları bulunur. En önemli geçitleri Jablonica ve Lupkow'dur.

KARPİT, kalsiyum karbür (CaC_2) bileşiğine ticarette verilen addır. Kireç taşının ısıtılmasıyle elde edilir. Üzerine su değince asetilen gazı çıkar. Aydınlatmada kullanılır. Bazı seyyar satıcıların geceleri açık havada yaktıkları lamba karpitten elde edilen asetilen gazıdır. Buna «karpit lambası» denir.

KARPUZ, kabakgiller familyasından bir bitki ve bu bitkinin yenebilen meyvesidir. Yaz aylarında yetişir. Daha çok Akdeniz Bölgesinde çıkar. Alaca yeşil, sert kabuklu içi kırmızı olan meyvenin siyah çekirdekleri vardır.

Karpuz milli, serin, derin topraklardan hoşlanır, nehir yatakları gibi yerlerde daha iyi gelişir. Yurdumuzdaki başlıca çeşitleri şunlardır: Tekirdağ karpuzu (küçük boy), Yenidünya karpuzu (9 - 10 kg.), Diyarbakır karpuzu (30 - 40 kg.).

KARS, Doğu Anadolu bölgesinde 606.313 nüfuslu bir il ve bu ilin 41.376 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 18.557 km.^{2} dir. Kuzeyden ve doğudan Sovyetler Birliği ile çevrilmiştir. Güneyinde Ağrı ili, batısında Artvin ve Erzurum vardır. Merkez ilçesinden ayrı olarak 14 ilçesi (Aralık, Ardahan, Arpaçay, Çıldır, Digor, Göle, Hanak, Iğdır, Kağızman, Posof, Sarıkamış, Selim, Susuz, Tuzluca), 29 bucağı ve 817 köyü vardır.

Kars ilinin kuzey kesimleri, engebesi oldukça az ve «Ardahan Yaylası» adıyle anılan volkanik yereylerdir. Güney kesimleri Aras nehri boyundaki vâdilerle bu vâdileri güney ve kuzey yönlerinden kesen dağlarla kaplıdır. Aras vâdisindeki Aşağıdağ'la piramit biçimindeki Perili dağ bu kesimdeki en önemli yükseklikIerdir. İlin orta kesimi yükseklikleri 3.000 metreyi aşan dağlarla kaplıdır: Çıldır gölünün batısındaki Kısır dağı (3.192 metre) ve Göle'nin güneyindeki Allahüekber dağı (3.123 metre).

Denizden sıradağlarla ayrılan yüksek yaylada iklim çok serttir. Kış erken başlayıp geç biter. Iğdır yöresinde ise ılımlı bir iklim hüküm sürer. İlin en önemli akarsuyu Aras ile onun bir kolu olan Arpaçay'dır. İlin en önemli gölü de Çıldır'dır.

Kars ilinde ekonomik hayat tarım ve hayvancılığa dayanır. Tahıl ürünleri arasında buğday ve arpa en çok ekilir. Aras vâdisinde, Kağızman'da çeşitli meyve, Iğdır ovasında da pamuk yetiştirilir. Çayır ve otlakların geniş alanlar kaplamasından ötürü hayvancılık çok gelişmiş durumdadır.

İl merkezi Kars'taki tarihî eserlerin hemen hemen bütünü Ruslar tarafından yakılıp yıkılmıştır. Şehir, eski ve yeni Kars adlarıyle anılan iki mahalleden meydana gelir. Çok eski çağlardan kalan Kars kalesi, Murat III'ün yaptırdığı Evliya Camisi ve Kars suyu üzerindeki üç gözlü köprü

ile Ulu ve Künbet (Kethüda) Camileri, İlbeyi ve Cuma hamamları şehrin anılmaya değer tarihî eserleridir. İl merkezinin 50 km. doğusundaki tarihî Ani şehrinde Ermeni Krallığı'ndan kalma kale, kilise ve daha başka yıkıntılar vardır.

Kars ilinin tarihi İlkçağ'a kadar uzanır. Bizans tarihlerinde «Karuts Kalak» adıyle anılan Kars ve çevresi 1064'te Selçuklular'a geçti. Kanunî Sultan Süleyman tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katıldı. 1828, 1855 ve 1878 tarihlerinde üç defa Rus saldırısına uğradı. 1918 Gümrü Antlaşmasıyle geri alındı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ermeni ve Gürcüler'e bırakıldı. 1920'de de Kâzım Karabekir tarafından yeniden geri alındı.

KARŞIYAKA, İzmir iline bağlı ve büyük bölümü belediye sınırları içinde kalan 96.344 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 82.574 nüfuslu merkezi. Yüzölçümü 97 km.²'dir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 7 köyü vardır. Toprakları İzmir körfezinin kuzeyini çevreleyen 1.075 metre yüksekliğindeki Yamanlar dağının tatlı eğilimli yamaç ve etekleriyle, kıyıdaki küçük bir ovayı ve uzun bir sahili kaplar. İzmir şehrinin en önemli semtlerinden biridir. İzmir - Manisa demiryolu üzerinde istasyonu vardır. İzmir - Menemen karayolu da ilçenin içinden geçer. Deniz Kuvvetlerimize ait tesisler, akaryakıt depoları ve birçok fabrika bulunur.

KARTACA, M.Ö. 814 yılında Fenike'liler tarafından Kuzey Afrika'da bugünkü Tunus yakınında kurulan şehir ve aynı adla anılan eski bir imparatorluktur.

Efsaneye göre Sur'a karşı ayaklanma düzenleyen ve başarısızlığa uğrayan Sayda şehri sakini bir kısım Fenikeliler tarafından kuruldu. Toprakları hem tarıma elverişliydi, hem de deniz ticareti yolunun üzerindeydi. Bundan ötürü çok çabuk gelişti. Sayda ve Sur gibi büyük Fenike şehirleri battığı sırada Kartaca, yayılma çağına giriyordu. Roma, Akdeniz'in doğusuna doğru yayılırken, onlar da batıyı tuttular. Önceleri kendileri gibi yayılma amacı güden Romalılar'la iyi geçindiler. Ama sonraları çıkarları çatıştı. Kartaca'yla Roma arasındaki Pön Savaşları M.Ö. 240 yılında başladı. Kısa barış aralarıyle 118 yıl sürdü. Kartacalı komutan Hannibal, Alpler'i geçerek 50.000 kişilik Roma ordusunu bozguna uğrattı. 16 yıl Kuzey İtaiya'yı elinde tuttu, ama Kartaca'dan çok uzak kaldığı için sonunda çekilmek zorunda kaldı. Bu tarihten sonra üstünlük Romalılar'a geçti. Romalılar, Kartaca şehrini karaya bağlayan dar kıstağı tuttular, şehrin karayla bağlantısını kestiler. Şehri bütünüyle ele

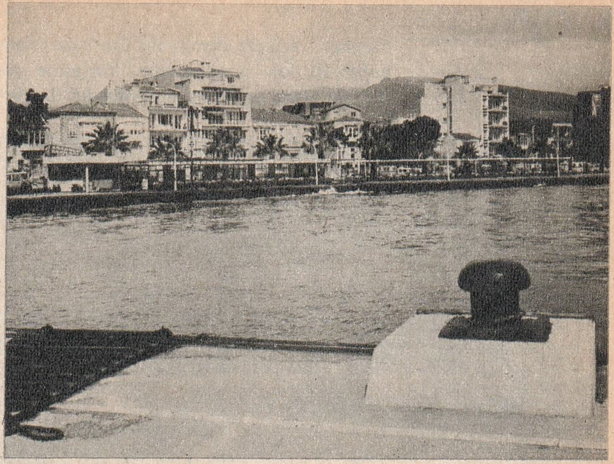

İzmir'de Karşıyaka

geçirdikten sonra da bütün Kartacalılar'ı kestiler. Şehrin izi kalmasın diye, toprağı sabanla sürdüler. Böylece ünlü Kartaca şehri tarihten silindi.

Kartaca, aristokrasiye dayanan bir monarşiyle yönetilirdi. İki hükümdar, 28 üyeli bir «İhtiyarlar Meclisi» ile bir de «Yüzde Onlar Meclisi» vardı. Bu son meclis halk tarafından doğrudan doğruya seçilirdi.

Ordu ücretli yabancı askerlerden kuruluydu. Yalnız komutanlar Kartacalıydı.

Kartaca, sanatta, dinde, diğer bilgilerde Fenike'nin bir devamıydı.

KARTAL, iri, yırtıcı bir kuştur. kuşların gündüz yırtıcıları alt-takımına giren kartalgiller familyasının bir türüdür. 100'ü aşkın çeşidi vardır. Yeni Zelanda, Mikronezya ve Polinezya adaları dışında bütün dünyada yaşar. Korkunç bakışı, sert pençeleri, keskin gagası, onurlu ve egemen duruşuyla saygı ve dehşet uyandırıcı bir yaratıktır. Boyu gagasının ucundan kuyruğunun sonuna kadar 1 metre kadardır. Etçildir. Tavşan, sincap gibi hayvanlarla küçük kuşları yer. Yuvasını sarp kayalarda yapar. Gözleri çok kuvvetlidir. Kartalın cüssece birbirinden farklı birçok çeşidi vardır. Başlıcaları: Kaya kartalı, Şah kartal, Kanada kartalı, Yılan kartalı; bizde olanları ise: Büyük Bağırgan kartal, Küçük Bağırgan kartal, Cüce kartal'dır.

Kartal

KARTAL, İstanbul iline bağlı 97.803 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 20.139 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 433 km.²'dir. Merkez bucağından başka Samandıra adlı bir bucağı ve 23 köyü vardır. Toprakları Marmara Denizi kıyılarında hafif tepelik bir alanı kaplar. İklimi Akdeniz ile Karadeniz iklimleri arasında bir geçit özelliği gösterir. İlçede en önemli ekonomik faaliyet sebzeciliktir. Son yıllarda kurulan büyük fabrikalarla geniş bir sanayi merkezi durumuna gelmiştir. İlçe merkezi, Kartal, Hay-

darpaşa - Ankara demiryolu üzerinde İstanbul'a 20 km. uzaklıktadır. Yerleşme geniş bir alana yayılmış durumdadır. Demir-

İstanbul'da Kartal'ın denizden görünüşü

yolu ile kıyı arasındaki alanda yerleşme yenidir. İlçe merkezinin çarşısı eski Bağdat caddesi üzerindedir. İstanbul'un Anadolu yakasını Yalova'ya bağlayan araba vapuru iskelesi de buradadır. Ahmediye Camisi ilçenin en eski tarihî eseridir.

KARTOPU, ikiçeneklilerin hanımeligiller familyasından bir bitkidir. Top halinde iri beyaz çiçekleri olan bir ağaççıktır. Üç dilimli yaprakları, zeytinsi, kırmızı meyveleri vardır. Yurdumuzun hemen her yerinde yetişir.

KARTPOSTAL, genellikle 9 X 14 boyutunda, iyi karton üzerine basılan memleket, şehir ve hatıra resimleridir. Renkli ve renksiz çeşitleri vardır.

KARTVİZİT, üzerine isim, adres ve meslek basılan küçük kartondur. Ziyaretlerde kullanılır, ziyaret edeni temsil eder.

KAS (Adale), kas, herhangi bir uyarma etkisiyle kasılma özelliği olan bir organdır. Kaslar üzerlerine yapıştıkları, ya da içinde bulundukları organları, dokuları veya kemikleri hareket ettirirler. Bu özellikteki organların meydana getirdiği sisteme «Kas Sistemi» denir.

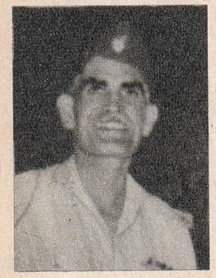

Gen. Kasım

İki türlü kas vardır: «Çizgili» ve «Düz» kaslar. Aynı zamanda adına «İstemli Kaslar» da denilen çizgili kaslar, kırmızı renkte olur. Genellikle kemiklerin etrafında bulunurlar. Bunlar iki bölümden meydana gelir: 1) Kasılabilen, yumuşak ve kırmızı renkte olan bölüm. Buna «esas kas» da denir. 2) Beyaz renkte, çok sağlam, kasılamayan «kiriş» bölümü.

«İstemsiz Kaslar» adı da verilen düz kaslar, dolaşım ve sindirim sistemi gibi sistemlere ait organların yapısında bulunur. Donuk, esmer, hafif kırmızı renkte olan bu kasların kasılmaları yavaş ve bir solucanın hareketi gibi dalgalıdır. Düz kaslar, uzunlukları 100 - 200 mikron olan bir takım ipliklerden meydana gelir. Her biri ayrı bir hücre olan bu ipliklerin çekirdekleri ortada ve 1 tanedir.

Kaslar dış görünüşlerine göre de sınıflandırılır. Böylece: 1) Uzun, 2) Kısa, 3) Geniş gibi gruplara ayrılırlar. Kaslar, biçimlerine, vücuttaki yerlerine ve yaptıkları işlere göre de gruplara ayrılırlar: 1) İnce kas, 2) Yuvarlak kas, 3) Kirişi ortada olanlara «İkikarınlı kas» denir. Bir ucunda kirişi bir tane olmasına rağmen öteki uçları birden çok olanlara da baş sayısına göre 2, 3, ya da 4 başlı kas adı verilir. Bir deliğin çevresini saran kaslara «çevre kası», büzme işi gören kaslara da «büzücü kas» denir. Bunlardan ayrı olarak «bükücü», «uzatıcı» veya «açıcı», «yaklaştırıcı», «uzaklaştırıcı», «çevirici», «dışarıya döndürücü», «içe döndürücü» kaslar da vardır.

Kaslar, krişleriyle yapışırlar. Yapışma yerleri bir kemik, bir kıkırdak akörtü, ya da deri olabilir. Bazı yerlerde kiriş, yok denecek kadar yaygın ve kısadır. Kasların yapışma kirişleri hizasından, ya da demetler arasından sinir veya damar geçecek olursa orada bağ kiriş dokusundan yapılmış bir geçit meydana gelir. Bu geçit bir halka, bir yarık, bir kemer, bir tünel olabilir. Kiriş, lifli bir dokudur. Bu lifler, özel karekterde hücrelerden meydana gelir. Kasların başlangıç ve sonlarında bulunur. Uzun veya kısa, yuvarlak veya geniş olabilir.

KASAP, Teodor (1835 - 1905), ünlü bir gazeteci ve yazardır. Kayseri'de doğdu, İstanbul'da öldü. «Diyojen» adlı bir mizah gazetesi çıkardı. Molière'in «Avare» adlı komedisini «Pinti Hamit» olarak Türkçeye adapte etti. Eser, 1873'te oynandı.

KASIKOTU, ikiçeneklilerden karanfilgiller familyasından bir bitkidir. İnce saplar üzerinde yetişen, güzel, sarı çiçekleri vardır. Fıtık için yararlı sayıldığından halk arasında ilâç olarak kullanılır.

KASIM, Abdülkerim (1914 - 1963), ihtilâl yapan ve devletin başına geçen Iraklı bir generaldir. 1948'de Irak Kara Kuvvetleri komutan yardımcısı, 1955'te general oldu. 1958'de krallığı ve hükümeti devirdi, cumhuriyeti ilân etti. Devlet başkanlığı, başbakanlık, silâhlı kuvvetler başkomutanlığı görevlerini üzerine aldı. 1963 yılında yeni bir darbe ile öldürüldü.

KASIM AĞA, Mimar (? - 1659), ünlü Türk mimarıdır. 1622'de başmimar oldu. Büyük servet edindi. Kara Mustafa Paşa öldürülünce azledildi. Yerine mimar Mustafa Ağa atandı. Bir süre sonra gene başmimar oldu. Turhan Sultan kendisini valide kâhyalığına getirdi. Kasım Ağa da

bu nüfuzunu kullanarak Köprülü Mehmet Paşa'yı Sadrazam yaptı. Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa, Kasım'ı kâhyalıktan attırdı, Kıbrıs'a sürdürdü. Bir müddet sonra Valide Sultan kendisini affetti, o da Köprülü'yü yeniden sadrazamlığa yükseltti. Yaptığı irili ufaklı eserler arasında en ünlüsü Yeni Cami'dir (1598 - 1663).

KASIMPATI, bileşikgiller familyasından bir süs bitkisidir. «Krizantem» de denir. İri, katmerli çiçekleri vardır. Bunların büyüklükleri, görünüşleri ve renkleri çeşitlerine göre değişir. Sonbahardan kışa kadar çiçek açar. Çelikten yetiştirilebilir.

KASIRGA, yer yer dönerek esen, çok şiddetli bir fırtınadır. Güney Amerika ve Asya'nın güney bölgelerinde, dönence yakınlarında da sık sık görülürler. A.B.D.'nin güneyi ile Hint Okyanusu'nun Asya kıyılarında özellikle ilkbahar aylarında büyük zararlara sebep olurlar. Bu tropikal kasırgalara doğu ve güney Asya denizlerinde, «tayfun», Antiller'de «hurricane», aşağı Mississippi vâdisinde de «tornado» adı verilir.

KASİDE, Türk divan şiirinin en yaygın nazım şekillerinden biridir. On beş beyitten aşağı olmamak, bütün beyitlerin ikinci mısraları en baştakiyle kafiyeli bulunmak üzere yazılır. Bu tarz şiirlerle genellikle büyük kimseler övülür. Konularına, başlangıç bölümlerine, kafiye ve rediflerine göre çeşitli adlar alırlar: «Münacaat» (Tanrı'ya yöneltilen), «Na't» (Peygamber'e yöneltilen) «Methiye» (kişiler için yazılanlar).

Kaside, ilk defa Arap edebiyatında görüldü. 7. yüzyılda İran, daha sonra da Anadolu Türk edebiyatına geçti.

KAST, halkın sınıflara ayrıldığı bazı ülkelerde, özellikle Hindistan'da bu sınıflara verilen addır. Eski ulusların çoğunda kast rejimi siyasal veya dinsel sebeplerle olurdu. Eski Mısır'da: 1) Rahipler, 2) Askerler, 3) Tüccarlar, 4) Sanat adamları olmak üzere 4 kast vardı. Romalılar: 1) Asiller ve 2) Halk olmak üzere 2 sınıfa ayrılmıştı. Bu kast sisteminin en koyusu Hindistan'dadır. Burada yakın zamana kadar halk esaslı olarak 4 kasta ayrılmıştı. Hepsinin başında din adamları olan Brahmanlar bulunurdu. Brahmanlar her şeye hâkimdi. Bu dört sınıfın dışında da insanlık değerleri ve hiç bir şeye hakları olmayan başka sınıflar vardı.

KASTAMONU, Karadeniz Bölgesinde bulunan 441.638 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 23.485 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 13.108 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Sinop, güneydoğusunda Çorum, güneyinde Çankırı, batısında Zonguldak vardır. Merkez ilçesinden ayrı olarak 11 ilçesi (Araç, Azdavay, Bozkurt, Cide, Çatalzeytin, Daday, Devrekâni, İnebolu, Küre, Taşköprü, Tosya), bunlara bağlı 23 bucağı, 1.094 köyü vardır.

İlin yüzey şekilleri doğu - batı doğrultulu dağ sıraları ile bunlar arasındaki vâdilerden meydana gelir. Kuzeyde kıyıya paralel İsfendiyar dağları (en yüksek noktası Yaralıgöz dağ: 1.885 metre) güneyde ise Ilgaz dağları vardır. Bu iki yüksek dağ sıraları arasında Devrekâni çayı, Gökırmak ve Araç çayı vâdileri yer alır. Başlıca akarsuları da bu vâdilerden geçen ırmak ve çaylardır. Orman yönünden zengindir. İklim deniz kıyısında ılık, içerilere doğru gidildikçe sertleşir.

İlin ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayanır. Mısır, buğday ve çeltik yetiştirilir. Yeraltı zenginliği olarak Küre'nin kuzeyinden çıkarılan pirit madeni vardır. Ulaşım kara ve deniz yollarıyle sağlanır. İnebolu, Kastamonu'nun Karadeniz'deki tek limanıdır.

İl merkezi Kastamonu, Karaçomak deresi vâdisindedir. Denizden 790 metre yüksektedir. Şehir, vâdinin tabanını kaplar, mahalleleri yamaçlara doğru tırmanır. Binaların çoğu ahşaptır ama, bahçelik ve güzel manzaralıdır. Şehirde dokuma ve kenevir bükme sanayii gelişmiş durumdadır. El tezgâhlarında çarşaf ve benzeri pamuklular dokunur. Kenevir liflerinden halat, urgan, sicim, kınnap yapılır. Kastamonu şehri, 1075 yılında Bizanslılar'dan Türkler'e geçti. Bir süre sonra Bizanslılar geri aldı. 1213'te Hüsamettin Çoban şehri yeniden ele geçirerek 14. yüzyıl başlarına kadar süren ve babadan oğula geçen bir valilik saltanatı kurdu. Şehir daha sonra Candaroğulları'nın eline geçti, 1461'de de Osmanlı topraklarına katıldı. Kastamonu,

Kasımpatı

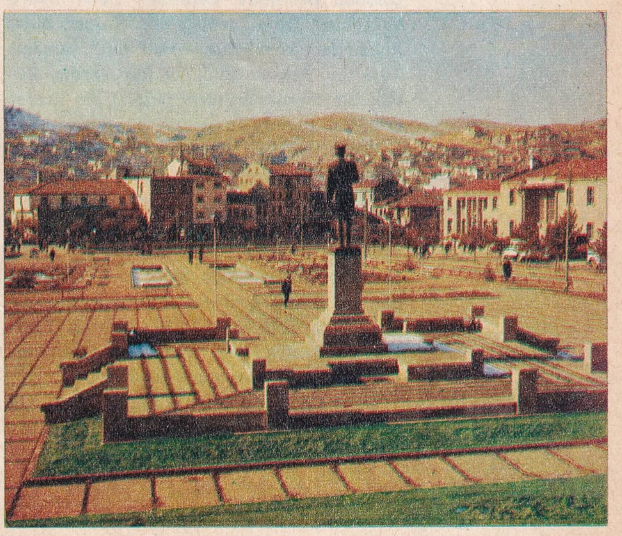

Kastamonu'da Atabey camisi ve Cumhuriyet meydanı

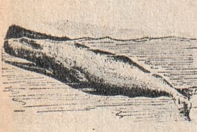

Kaşalot

İşlemeli Türk tahta kaşıkları

Tanzimat'tan sonra eyalet durumuna getirildi.

Kastamonu şehrinde Bizanslılar'dan kalma bir kale vardır. En önemli Osmanlı eserleri de Yılanlı Darüşşifa, Atabey, Eligüzel ve Nasrullah Camileridir.

KAŞ, Antalya iline bağlı 38.047 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.262 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.231 km.^{2}'dir. Toprakları Batı Toroslar'ın Akdeniz'e ulaştığı kesimdeki Alaca, Mancarlı, Kohu, Susuz dağlarını kaplar. Yazları sıcak ve kurak geçer. Yağışlar çokluk kış aylarındadır. Dağlık alanlar ormanlarla kaplıdır. Daha çok katran ağacı bulunur. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kaş zeytincilik bakımından çok ileri gitmiştir. Turunçgiller de bol yetişir. İlçe merkezi Kaş (eski adıyle: Andifli) şirin bir Akdeniz kıyı kasabasıdır ve Antalya'ya 226 km. uzaklıktadır.

KAŞAĞI, hayvanları tımar etmek için kullanılan demirden veya diğer madenlerden yapılmış dişli bir taraktır. Daha çok atların tımarında kullanılır. Böylece hayvanın kılları arasındaki tozlar, çamurlar temizlenir.

İnsanların kendi sırtlarını kendileri kaşıması için yapılmış uzun saplı, ucu kaşık şeklinde ve tırtıklı alete de «kaşağı» denir. Bunlar genellikle şimşirden, bağadan, fildişinden, ya da madenden yapılır.

KAŞALOT, omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfının balinagiller familyasından bir türdür. Erkekleri 20, dişileri 10 - 12 metre uzunlukta olur. Çoğunlukla sıcak denizlerde yaşar. Ön bölümü küt olan başında ispermeçet ve yağ depo ettiği büyük bir boşluk vardır. Bağırsakları da «amber» ismi verilen kokulu bir salgı çıkarır. Bu salgı esans yapımında kullanılır.

KAŞGAR, Doğu Türkistan'ın başkentidir. Nüfusu 91.000 (tahmini). Takla Makan çölünün batısında, denizden 1.304 metre yüksekte, Tarım ırmağı'nın Kaşgar suyu kıyısında kuruludur. Halkının tamamı Türk'tür. Pek az Çinli ve Rus vardır. Büyük bir toprak ürünleri pazarı, bir ticaret şehridir. Demiryolu yoktur.

Kaşgar, Kaşgarlı Prens Mahmut, Yusuf Has Hâcip gibi Türk uygarlık tarihinin en büyük kişilerini yetiştirdi. «Hakaniye lehçesi» denen Çağatay diyeleğine öncülük eden klasik edebî Türk diyeleğinin örnek şivesinin konuşulduğu şehir oldu. Türklüğün en büyük edebiyat ve kültür merkezi durumuna geldi. Selçuklular çağında Türklüğün coğrafya alanı batıya kayınca, Kaşgar bu üstün durumunu kaybetti.

KAŞGARLI MAHMUT (11. yüzyıl), büyük Türk dil bilginidir. «Divânu Lugaati't-Türk» adlı ölmez eserini 1072'de yazmaya başlayıp, 1077'de Bağdat halifesi Muktedî'ye sundu. Arapça yazılan bu eserin amacı dünyanın en büyük dillerinden biri olan Türkçeyi, Araplara öğretmekti. Bütün Türk diyeleklerini bilirdi. Arapça - Türkçe Ansiklopedik Sözlüğü'ne bir de renkli dünya haritası ekledi. Bu haritada dünyanın merkezi olarak Türkistan'ı gösterdi. Bundan ayrı olarak «Türk Diyeleklerinde Dilbilgisi Esasları» adlı eseri vardır. Bu eserin bugün elimizde bulunmaması gerçekten büyük kayıptır. Göktürk Yazıtları hariç, Türkçede yazılmış yüz binlerce eserin hiç biri bugün elimizde bulunan Kaşgarlı Mahmut'un «divan» ı kadar önemli değildir.

KAŞIK, çorba, hoşaf, reçel gibi yiyecekle içecek arasında yer alan besinleri ağıza götürmeye yarayan küçük kürek şeklinde bir sofra aletidir. Tahtadan veya madenden yapılır.

Eski çağlarda her çeşit yemek için ayrı biçimde, ayrı malzemeden yapılmış, birer sanat eseri kabul edilebilecek güzellikte kaşıklar vardı. Bugün, bunlara sanat eşyaları arasında müzelerde raslanır.

KAŞIKÇIKUŞU (Bak: PELİKAN).

KAŞIKOTU, ikiçeneklilerden turpgiller familyasından yaprakları kaşığa benzer bir bitkidir. En çok kuzey yarımküresinin yumuşak ve soğuk iklimli bölgelerinde bulunur. Ömrü 1 - 2 yıllıktır. Keskin bir kokusu, yakıcı bir lezzeti vardır. Vitaminsizlik yüzünden meydana gelen «iskorbüt» hastalığının tedavisinde yapraklarından yararlanılır. Bir sap üzerinde salkım durumunda olan çiçekleri beyazdır.

KAŞIKOYUNU, yurdumuzun birçok yerinde tahta kaşık şıkırdatarak yapılan bir dans şeklidir. Bu kaşıklar Batının kastanyetlerine karşılık Türk halk müziğinde kullanılır. Her iki ele iki kaşık alınır ve sırt tarafları birbirlerine hızla, müziğin ritmine uygun olarak çarpılarak tempo tutulur.

KATALİZ, bazı maddelerin kendileri hiç bir değişmeye uğramadan, başka cisimlerin bileşmeleri üzerine yaptıkları etkidir. Olayı meydana getiren bu maddelere de «katalizör» adı verilir. Katalizörler ikiye ayrılır:

1 - Kimyasal Katalizörler: Olay sırasında çeşitli bileşikler haline geçerler. Olayın yürüyüşünü sağlarlar. Olay sonunda yeniden eski hallerine dönerek aynı oranda elde edilirler.

2 - Fiziksel Katalizörler: Olay sırasında olaya girmezler. Yalnız, olaya giren çeşitli bileşiklerin birbirlerine etkime yüzeyleyini artırarak olayın devamını, hızını sağlarlar.

KATAR, Arabistan yarımadasında, İngiltere himayesinde bir Arap şeyhliğidir. Ülke toprakları Basra körfezi üzerinde bir yarımada durumundadır. Kuzeybatısında Bahreyn adaları, güneyinde Rubulhali çölü vardır. Nüfusu: 40.000, yüzölçümü: 22.000 km.²'dir, idare şekli şeyhlik, başkenti Beydâ, dili Arapça, dini Müslümandır.

Ülkenin güneyi çöl, kuzeyi vâhadır. Yağış son derece azdır. Isı ortalaması kışları 17° C, yazları 30°'dir. Çöl iklimi hüküm sürer. Ekonomik zenginliği petrol çıkarımına dayanır: Yılda 8 milyon ton. Dünyada 12'nci.

1914 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan ülke, 16. yüzyıl ortalarında Piri Reis tarafından fethedilmişti. 1914'te kesin olarak İngiltere'nin himayesine geçti.

KATARAKT (Aksu Hastalığı), gözdeki billûr cismin saydamlığını kaybederek ağarmasından ileri gelen, tamamen, ya da kısmî körlüğe sebep olan hastalıktır. Halk ağzında buna «perde indi» de denir. Doğuştan olduğu gibi sonradan bazı hastalıkların etksiyle de meydana gelebilir. Yaşlılıktan da olur. Ameliyatla iyi edilebilir. Körelmiş billûr cisim çıkarılır, kuvvetli gözlükle göz yine görme işine devam edebilir.

KATERİNA I, (1682 - 1727), ünlü Rus çariçesidir. Baltık eyaletlerinden Livonya'da doğdu. İsveçli bir erle evlendi. Marienburg Savaşında Ruslar'a esir düştü. Genç ve güzeldi. Prens Mencikof'a hediye edildi. Sonra Rus Çarı Deli Petro'nun karısı oldu. Türkler'e karşı girişilen Prut Savaşında Baltacı Mehmet Paşa, Rus ordusunu Prut bataklığına sıkıştırınca, Katerina, Petro'yu ve Rus komutanlarını barışa razı ederek 200 bin rublelik fidye topladı, Baltacı'ya gönderdi. Baltacı'yı güzelliği ve işvesiyle kandırması bir söylentidir. Katerina, kocasının ölümünden sonra Çariçe oldu. Rusya'yı uygarlık alanında ileri götürmeye çalıştı.

KATERİNA II (1729 - 1796), ünlü Rus Çariçelerinden biridir. Doğu Almanya'da Anhalt hükümdarının kızıydı. Rusya Çariçesi olan halası, Katerina'yı yanına çağırarak Holştayn Dükası Petro ile evlendirdi. Sonradan kocası, «Petro II» adıyla Çar oldu. Askerlerin isyanıyla Petro ölünce yerine karısı, «Katerina II» adıyla tahta geçti. Siyasî hayatı, orduyu, adliyeyi düzenledi. Bir akademi kurdu. Voltaire, Grimm, Diderot gibi ünlü kişileri Rusya'ya çağırdı, onların incelemelerinden yararlandı. Emperyalizmden vaz geçmedi. Lehistan'ın bölünmesine katıldı. Osmanlılar'ı yenerek Küçük Kaynarça Antlaşması'nı sağladı. Özel hayatını uygunsuz serüvenlerle geçirdi. Orlov, Potemkin, Zubov gibi ordunun ileri gelenleriyle birçok maceraları olmuştur.

KATI, maddenin üç halinden biridir. Yakın ve basınçlı moleküllerden meydana gelen maddelere bu ad verilir. Katı durumdaki bir maddenin molekülleri arasındaki boşluk çok azdır. Onun için birbirlerini kuvvetle çekerler, hareket ederler, ama uzaklaşmazlar. Bundan ötürü katı maddeler ne biçimlerini değiştirir, ne de hacimleri artar. Biçimini değiştirmesi, parçalanması için üzerine dışarıdan bir kuvvetin binmesi gerekir. Maddenin gösterdiği bu direniş onun sağlamlığını belirtir. Maddeden maddeye değişen bu sağlamlık katsayılarla belirtilir. Maddelerin sağlamlığını, üzerine yük alabilme özelliklerini inceleyen bilim dalına da «mekanik» adı verilir.

Katerina II.

KATIR, atla eşeğin birleşmesinden meydana gelen evcil bir hayvandır. Başlıca noksanlığı yavru yapmamasıdır. Bununla birlikte bazıları çok ender olarak yavru yaparlar. Çok dayanıklı ve sağlamdır. İki ayrı hayvandan dünyaya geldiği için onların bütün özelliklerini taşır. Vücudu atın vücudunu andırır. Dışbükey olan sırtının yerden yüksekliği 100 - 160 santimdir. Kulakları eşeğinki gibi uzundur. Kuyruğu atınki kadar saçaklı olmamakla birlikte eşeğinki kadar da cılız değildir. Hastalıklara karşı çok dayanıklıdır. Hatta katırların hiç hasta olmadığını iddia edenler vardır.

Dünyanın öbür ülkelerinde katırdan çok fayda sağlanmasına ve bundan ötürü çok sayıda üretilmesine rağmen yurdumuzda çok ilgi görmez. Çoğunlukla Anadolu'nun dağlık olan doğu bölgelerinde raslanan katırların ülkemizdeki sayıları 186.000 kadardır.

Katır

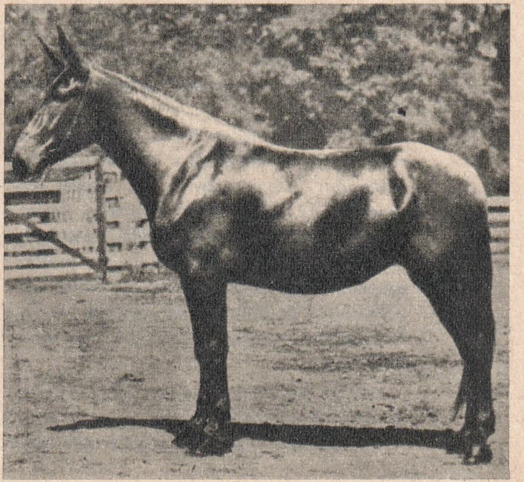

Kauçuk ağacından kauçuğun elde edilişi

Kâtip Çelebi

KATIRTIRNAĞI, baklagiller familyasından, dalları pek ince, çiçekleri sarı bir bitkidir. Güzel kokuludur. Yurdumuzda denize yakın kesimlerde yaz başlarında kırlarda açar. Bazı çeşitlerinden hekimlikte yararlanılır. İdrar söktürücüdür.

KÂTİP ÇELEBİ (1608 - 1657), Türk bilim ve fikir adamıdır. Asıl adı Mustafa'dır. İstanbul'da doğmuştur. Öğrenimini medresede tamamladığı için, bütün devlet adamlarının dostluğunu kazandığı halde müderris veya kadı olamadı. Orduyla seferlere gitti. Revan Seferi'nden sonra evlendi ve devlet büyüklerinin çocuklarına özel dersler vererek geçimini sağladı. Çok genç yaşta öldü. Arapça, Farsça, Lâtince, Fransızca bilirdi. Fikir tarihine tarih, coğrafya, bibliyografya, toplumbilim alanlarında bilimsel anlayışla yazılmış eserler verdi. «Cihân-nümâ», «Fezleke», «Tuhfet ül-Kibâr», «Keşfu'z-Zunûn», «Mîzân'l-Hakk», «Dustûr'l-Amel», «Takvîmu't-Tevârîh» başlıca eserleridir.

KATMANDU, Himalayalar üzerindeki Nepal Krallığı'nın başkenti ve başlıca şehridir. Nüfusu 108.805'dir.

KATOLİKLİK, Yunanca «catech = evrensel» kelimesinden üretilen bir addır. Önceleri yalnız Roma Katolik Kilisesi için kullanılırdı. Hıristiyanlıkta doğrudan doğruya Roma Katolik Kilisesinin ruhanî lideri olan İsa'nın ve ona Tanrı'dan inmiş olan «İncil» in yolundan giderek kayıtsız şartsız «Papa» ya bağlananlara da «Katolik» adı verilir. Roma Kilisesi'nin doktrinine göre tanrısal düşünce İsa'da insan tabiatı kazanır, bundan ötürü de insan ile Tanrı İsa' da birleşir. İsa ile onun vücudu olan Roma Kilisesi arasında organik bir bağlılık bulunduğuna göre, kilise ilâhî bir organizasyondur. Bundan ötürü kutsal kitapların en doğru metni tespit etmek, sözlerini yorumlamak hakkı yalnız Papa'ya aittir. Herkesin inanması gerekli yolu yalnız Papa ve ona bağlı olan Roma kilisesi işaret edebilir. Bu inançlar arasında, ruhun ölmezliği, buna kayıtsız şartsız inanmak gerektiği de vardır.

Saint Augustine ve Saint Vincent'in yorumlarıyla Hıristiyanlıkta bir «Ortodoks» anlamının ortaya çıkması ve kuvvet kazanması, 1517'de Martin Luther'in başlattığı Protestanlık'ın gelişmesiyle, Katoliklik, Hıristiyan dünyasındaki büyük ve mutlak egemenliğini kaybetti. Ulusal kiliselerin doğmasıyla da evrenselliği zayıfladı ve Hıristiyanlığın mezheplerinden biri durumuna geldi.

KATOT, eksi işaretli elektrottur. Elektroliz kabı, kaplama eriyikleri kabı, akümülatör, pil gibi elektrik aygıtlarında sıvı içine batırılan maden levhalara genel olarak elektrot denir. Bunlardan (—) işaretlisine «katot», (+) işaretlisine de «anot» adı verilir.

KATRAN, kuru damıtma yoluyla organik maddelerden elde edilen bir üründür. Koyu siyah renkte, yağ kıvamında ve ağır is kokuludur. Suda erimez. Bitkilerden ve maden kömüründen elde edilir. Maden kömüründen 700° gibi yüksek ısıda elde edilen katranın içinde organik kimyada «aromatik bileşikler» adı verilen bileşikler bulunur. Bunlar: Su, hafif yağlar, anilin, çözücü benzeni, kreozot, ham naftalin, antrasen yağı, saf antrasen, zift, serbest karbon'dur. Bu katranın özgül ağırlığı 1,1 - 1,2 arasındadır. Bileşiklerinden elde edilen hafif yağların en önemlisi «benzen» dir. Benzenden, «anilin» denen boyalar, acıbadem yağı, «trotil» adlı patlayıcı madde yapılır. Orta yağların en önemlisi ise naftalindir. Ağır yağların başında da fenoller gelir. Zift ise yol yapımında asfalt yerine kullanılır.

Alçak ısıda maden kömüründen elde edilen katranın bileşimi farklıdır. Bu katranda organik kimyanın «alifatik» sınıfına ait bileşikler bulunur: Hafif yağlar, vizkoz yağlar, parafin, fenol, reçine, zift. Ayrıca bu katrandan hidrojenasyon ile sunî benzin de yapılır.

KATRAN AĞACI, çamgillerden, Doğu ve Kuzeydoğu Akdeniz'in denize bakan yamaçlarında yetişen yüksek bir bitkidir. Kerestesi reçineli ve çok değerlidir. Eskiden en dayanıklı gemiler katran ağacından yapılırdı. Adına «Lübnan Sediri» de denir.

KATSAYI (Bak: SAYI).

KAUÇUK, Amerika, Asya ve Afrika'da yetişen bazı ağaçlardan, özellikle «kauçuk ağacı» ndan elde edilen sağlam ve esnek bir maddedir. Yüzyıllarca önce Amazon Bölgesi'nde yaşayan kızılderililerin «ağlayan ağaç» anlamına «kauçi» adını verdikleri bu ağaç, lastik yapımının önem kazanması üzerine, dünyanın öbür bölgelerinde de yetiştirilmeye başlandı. Bitkinin kauçuk bulunan özsuyuna «lateks» adı verilir. Lateks, ağaç kabuğunun iç kısmında bulunduğu için kabuk yarılarak akıtılır. Elde edilen sıvının içindeki kauçuğu çökertmek için başta bol dumanlı ateş olmak üzere ekşimiş Hindistan cevizi sütü, yabanî limon suyu, şap gibi çeşitli şeyler kullanılır.

Kauçuk ısıtılınca yumuşar. 180°'de yapışkan olur. 220°'de erir. Daha yüksek ısıda kauçuğun damıtılması başlar. Damıtma ürünü, kauçuğun en iyi çözücüsü olan akıcı ve yağımsı durumdaki «kauçuk yağı» dır. Kauçuğun alevlenme noktası çok

yüksektir. O dereceye kadar ısıtılınca sıcak ve parlak bir alevle yanar.

Kauçuğun fiziksel özellikleri ise esneklik, elektrik yalıtkanlığı ve plastik bir durum alabilmesidir.

Kauçuk ham vaziyette ancak yapıştırıcı olarak kullanılır. Bunun dışında bütün öteki eşya yapımında «vulkanlaştırılır», yani içine kükürt katılır. İçine kükürt katılmış kauçuğa da «lastik» adı verilir. Yumuşak lastikte yüzde 4, ebonit'te yüzde 30 - 35 kükürt vardır.

Kauçuk, sunî olarak da elde edilir. Bunun için «butadiyen» denilen bileşikten yararlanılır. Sunî kauçuk, bazı özellikleri bakımından tabiî kauçuktan çok daha üstündür.

KAUÇUK AĞACI, sıcak ve bol yağışlı ekvator bölgede yetişir. Uzun, ince bir ağaçtır. Gövdesi açık renk ve düzgündür. Genellikle 20 - 25 metre yüksekliğinde ve 75 - 100 santim genişliğindedir. Temmuz ve ağustos aylarında tomurcuklanır. Çiçekleri açık yeşildir. Kabuğu ile gövdesi arasında bulunan ve lateks adı verilen süt gibi sıvının içinde kauçuk taneleri vardır.

Kauçuk ağacının en verimli olduğu çağ 7 - 12 yaşları arasıdır.

KAVAK, sulak yerlerde yetişen, söğütgillerden olan, salkımlar halinde genişçe sivri uçlu yaprakları bulunan bir ağaçtır. Çabuk büyür. 30 - 40 metreye kadar boy atar.

Erkek ve dişi çiçekleri ayrı ağaçlarda bulunur. Yurdumuzda yetişen başlıca çeşitleri «titrek kavak», «ak kavak» ve «kara kavak» tır. Yumuşak olduğu için kolay işlenir. Ayrıca kâğıt yapımında da kullanılır.

KAVAK, Karadeniz Bölgesinde, Samsun iline bağlı 42.677 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.473 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 943 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları hafif dalgalı, az yüksek tepelikler durumundadır. Bunların arasından Mert suyu geçer. İlçenin ılık bir iklimi vardır. Ormanlık alanları çoktur. İlçenin ekonomisi pancar, tütün, mısır ve buğday üretimine dayanır. Az miktarda çavdar, yulaf, patates ekildiği gibi; meyve de yetiştirilir. İlçe merkezi Kavak, Samsun - Tokat karayolunun 45. km. üzerinde, denizden 600 metre yüksekliktedir. Samsun - Sıvas demiryolu üzerinde istasyonu vardır.

KAVAL, kamıştan yapılan ve üzerinde delikleri bulunan nefesli bir müzik aletidir. Adı, kabuktan yapılan anlamına gelen «kabal» kelimesinden türetmedir. Kaynağı Anadolu'dur. Mevlevîler'in çaldığı ney, kavalın geliştirilmiş biçimidir.

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA (1769 - 1849), ünlü bir Mısır valisidir. Kavala'da doğdu. Teğmen rütbesiyle Mısır'a ayak bastı. Zekâsı ve entrikalarıyla hızla yükseldi. 1805'te Mısır'a vali atandı. İskenderiye'yi ele geçirmek isteyen İngilizler'i geri püskürttü. Memlûklar'ı ezdi. Kuvvetlendi ve Mısır'da tam bir egemenlik elde etti. 1812 de Arabistan'daki Vehhâbiler'i temizledi. Bab-ı Âli'nin gözüne girdi. Bir oğluna vezirlik, Hicaz ve Habeş Genel Valilikleri öteki oğluna da Beylerbeylik ve Sudan Valiliği verildi. 1824 - 1826'da Girit ve Mora'daki Yunan ihtilâlini bastırdı. Büyük devletlerin Yunanistan'ı Türkiye'den ayıracaklarını anladı ve Mısır'a döndü. Hükümet bu çekilmeye kızdı. Paşa, Suriye Valiliği'ni de istediyse de reddedildi. 20 ekim 1831'de devlete isyan etti. Osmanlı Devleti içten ve dışta zayıflamış durumda olduğu için Paşa'nın isteğini yerine getirdi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa ordusu, 1839'da Osmanlı ordusunu Nizip'te bozguna uğrattı. Bu sırada Mahmut II öldü. Kaptan-ı Derya Firarî Fevzi Paşa, donanmayı İskenderiye'de Mehmet Paşa'ya teslim etti. Sonradan Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, bütün kaybedilen yerleri ve donanmayı geri aldı. Mehmet Ali Paşa'ya sadece Mısır ve Sudan Valiliği bırakıldı. Öteki valilerden hiç bir imtiyazı ve farkı olmadığını belirten «Mısır Fermanı» kendisine kabul ettirildi.

KAVALALILAR, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da kurduğu hanedandır. Mehmet Ali Paşa, Konya'dan Kavala'ya gelip yerleşmiş, İbrahim Ağa'nın 18 çocuğundan biridir. Büyük oğlu kendisinden önce öldüğü için Mehmet Ali'nin yerine torunu Abbas Paşa (1849 - 1854) geçti. Ondan sonra sırasıyla Mehmet Sait Paşa (1854 - 1863), İsmail Paşa (1863 - 1879), Mehmet Tevfik Paşa (1789 - 1892), Hacı Abbas Hilmi Paşa II (1892 - 1914) Mısır valisi oldular. 1866 Fermanı ile Mısır valilerine «Hıdiv» unvanı verildi. Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden ayrıldığını kabul eden İngiltere, Hüseyin Kâmil Paşayı (1914-1917) hükümdar ilân etti. Oğlu Kemalettin Paşa bu unvanı reddetti. Yerine kardeşi Ahmet Fuat (1917 - 1936) geçti. Ahmet Fuat I, 15 mart 1922'de Mısır'ın bağımsızlığını ilân etti ve kral unvanını aldı. Ölünce oğlu Faruk I (1936 - 1952) tahta geçti. 1952 de yapılan bir askerî darbeyle ülkede cumhuriyet yönetimi kurulunca Avrupa'ya kaçan Faruk I, 1965'te İsviçre'de öldü. Oğlu Ahmet Fuat II, İsviçre'de yaşamaktadır.

KAVRAM, bir şey hakkında taşıdığımız genel fikirdir. Mantıkta, bir hayalin (imgenin), ya da hayaller dizisinin bütün temel ayırıcı özelliklerinin toplamına ait

Kauçuk ağacı

Kavalalı M. Ali Paşa

Kavuklu Hamdi

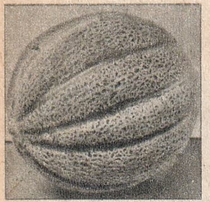

Kavun

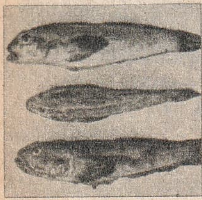

Kayabalığı

Kayak yapan bir sporcu

zihin izlenimidir. Eskiden buna «mefhum» denirdi. Örnek: «İnsan» fikri bir kavramdır. Hiç bir insan birbirine benzememekle birlikte gene de ortak yönleri çoktur. Bu ortak yönler, karşılaştığımız canlının insan mı, yoksa bir başka canlı mı olduğunu kavramamıza yarar.

KAVRAMCILIK (Konseptüalizm), felsefede, bilgimizin deneyden gelmediğini, ancak deney sebebiyle meydana çıktığını ileri süren doktrindir. Örnek: Adalet kavramı bir adaletsizliğe uğradığımız zaman canlanır. Ama, daha önce de zihnimizde vardır.

Kavramcılık, felsefede «adcılık» (nominalizm) ile «gerçekçilik» (realizm) arasında yer almakla birlikte ikisine de karşıttır. Çünkü birincisi gerçeği kabul etmez, yalnız adlarla ilgilenir. İkincisi ise benliğimiz dışında kalanları gerçek olarak kabul eder, kavramların kendine has gerçekliğini tanımaz.

KAVUK, eskiden kullanılan bir çeşit başlıktır. «İçi boş mahfaza» anlamına Türkçe bir kelimedir. «Kof» anlamına «kav» sözünden gelir. Fes, takke, külâh gibi başlıklar üzerine sarık sararak yapılan kavukların «horasanî», «mücevveze», «telli kavuk», «mücevveze murabbaı», «tepeli kavuk» ve «molla kavuğu» adı verilen çeşitleri vardı. Vezir kavuklarına «kallavî» denirdi.

KAVUKLU HAMDİ (? - 1911), Türk ortaoyuncularının en ünlüsüdür. İstanbul'da, Eyüp'te doğdu. Hazırcevaplığıyle ün sağladı. Hiç bir zaman terbiye sınırını aşmadı. Ortaoyununda bütün hüner «Kavuklu» da olduğu için halkın takdirini kazandı. 28 - 30 kadar tekerlemesi vardı. Bön, safca, kaba adam rollerinde başarı gösterdi. Büyük başarısına rağmen sonunda sefalet içinde öldü.

KAVUN, bir yaz bitkisi ve bu bitkinin hoş kokulu, tatlı ve sulu meyvesidir. Anayurdu Güneybatı Asya'dır. 16. yüzyılda İtalya'ya götürüldü ve buradan Avrupa ve Amerika'ya yayıldı. Yurdumuzda kavun yetiştiren bölgelerin başında Trakya, Ege Bölgesi ve Konya gelir. Trakya'da «topatan» ve «çitili», Ege Bölgesi'nde «Kırkağaç», «Hasanbey», «altınbaş», «dilimli» ve «hallaç kavunu» yetiştirilir.

KAYA, jeolojide yer kabuğunu meydana getiren katı maddelere verilen addır. Bazalt, granit, porfir, trakit, kumtaşı, kalker ve mermer gibi birçok çeşidi vardır. Kayaların yüzde 98'i 8 elemandan meydana gelir. Bunlar: Oksijen (yüzde 46,46), silisyum (yüzde 27,61), alüminyum (yüzde 8,07), demir (yüzde 5,06), kalsiyum (yüzde 3,64), sodyum (yüzde 2,75), potasyum (yüzde 2,58) ve magnezyum (yüzde 2,07) dir.

KAYA BALIĞI, soğukça denizlerden, tropik denizlere kadar kıyı bölgelerinde yaşayan dip balıklarıdır. Büyük başlı, basık ve uzun yapılı küçük balıklardır. Genel olarak haliçlerde ve 30 metreye kadar olan sığ sularda yaşarlar. Bu balıkların sularımızda yaşayan başlıca türleri saz kayası, kömürcükaya, hurmakaya, kurbağakaya, küçükkaya, kumkaya, tekirkaya, hortumlukaya ve tatlısukaya'dır. Bunların en lezzetlisi kömürcükaya ile sazkaya'dır. Bunlar daima taze yenir. Tuzlanmaya, kurutulmaya gelmez.

KAYA TUZU, sodyum klorür bileşiminde bir mineraldir. Genellikle saf halde bulunur. Renksizdir. Ara sıra içinde bulunan madenlerden dolayı renkli olur. Suda kolaylıkla çözülür. Deniz sularında ortalama yüzde 2,8 oranında bulunur. Tuzlu suların kapalı havzalarda buharlaşmasıyle tortul olarak meydana gelir. Kimya ve besin endüstrisinde kullanılır.

KAYAK, ayağa takılarak kar üzerinde kaymak için kullanılan, yassı ve uzun tahta veya plastikten ayaklıktır. Bunlarla yapılan kayma sporu da «kayak» diye anılır. Kayak, sağlık ve çeviklik kazandıran bir kış sporudur.

Kayakların boyu 160 - 220 santim arasında değişir. Enleri de 10 - 12,5 santim olur. Kayak yapmak için özel ayakkabılar da giymek gerekir. Ellerde de birer özel sopa bulunur.

Kuzey ülkelerinde bir yol alma aracı olarak kullanılan kayak, 19. yüzyılın sonlarında bir spor haline geldi. 1891'de Avusturyalı Mathias Zdarsky (1874 - 1946), Norveçli ünlü kâşif Nansen'in «Grönland' da «Kayakla Gezi» adlı kitabından fikir alarak ilk defa bir kayak yaptı. İlk denemesini de Alp dağlarında 42 derecelik bir yamaçta gösterdi. Olimpiyat programına da alınan kayak sporu için özel olarak her dört yılda bir Kış Olimpiyatları düzenlenir.

KAYALIK DAĞLAR, Kuzey Amerika'da, Büyük Okyanus kıyıları boyunca Alaska'dan Orta Amerika'ya kadar uzanan dağ sırasıdır. Uzunluğu 3.500 km.'yi bulur. Eni yer yer 150 km.'yi geçer. En yüksek noktası Alaska'da 6.187 metre yüksekliğindeki McKinley tepesidir. Ondan sonra 5.956 metre yüksekliğindeki Logan tepesi gelir.

KAYGISIZ ABDAL, (15. yüzyıl), bir Türk halk şairidir. Asıl adı «Gaybi» dir. Doğum ve ölüm yılları bilinmemektedir. Bir söylentiye göre Alâiye (Alanya) Beyi'nin oğludur. Abdal Musa'nın Elmalı'daki dergahın-

da 40 yıl kulluk etti, Mısır'da kurduğu dergâhta öldü. Şiirlerinde Edirne'ye, Filibe'ye, Sofya'ya ve Yanbolu'ya gittiği yazılıdır. Kaygısız Abdal, Yunus Emre'nin izinde yürüyen Alevî - Bektaşî halk şiirinin kurucusudur. Tasavvuf kültürüyle yüklü şiirlerini hem hece, hem aruz vezniyle yazdı. Nefeslerinin çoğunda sofularla ve insanlık kusurlarıyle alay eder. «Budalaname» de, yaşadığı yüzyılın en sade halk Türkçesinin örneklerini verir.

KAYIK, suda kürek, ya da yelkenle yürütülen ufak teknedir. Çok yaygın kullanış alanı vardır. Kullanış yerlerine göre çeşitli adlar alır. Eskiden Istanbul sularında çok kullanılırdı. Boğaziçi ve Haliç'in çeşitli yerleri arasında yolcu taşıyan kayıklara «piyade kayığı» denirdi. Kürek sayısına göre de «bir çifte, iki çifte, üç çifte» gibi adlarla anılırlardı. Eşya taşıyanlarına «pazar kayığı», padişah kayığına «hünkâr kayığı», paşaların bindiği kayıklara «saltanat kayığı» denirdi. Eski Istanbul kayıklarının kendilerine has bir de biçimi vardı. Devlet ve saray adamlarının kayıkları ise çok süslü ve işlemeli olurdu. Çok defa tahtaları boyanmaz, cilâlanırdı. Böylece tahtanın rengi denizin rengiyle güzel bir ahenk teşkil ederdi.

KAYIKÇI KUL MUSTAFA (? - 1658), Türk saz şairidir. Gençliği Murat Reis'in yanında geçti. Bundan dolayı «Kayıkçı» unvanını aldı. Yeniçeri olarak Murat IV'ün Bağdat Seferi'ne katıldı. Tarih olayları üzerine şiirler, destanlar yazdı. En ünlüsü Genç Osman'ın Bağdat kuşatmasındaki yiğitçe savaşı üzerine yazdığı destandır.

KAYIN, gövdesi gri renkli, düz ve yüksek, yaprakları ince ve güzel bir orman ağacıdır. Erkek ve dişi çiçekleri ayrı ayrıdır. Kerestesi serttir. Mobilya ve çiftlik aletleri yapımında kullanılır.

KAYISI, gülgillerden bir ağaç ve bu ağacın meyvesidir. Bu meyve cevizden büyük, kabuğu ince, turuncu renkli, eti sulu, lezzetli, güzel kokulu, tek ve sert çekirdeklidir. Anavatanı Orta Asya'dır. Erken çiçek açar. Yaprağı eriğe, meyve kabuğu şeftaliye benzer. Şeftali ve erik ağaçlarına aşılanabilir. Ülkemizde en çok Orta Anadolu'nun batı yöresinde Kızılırmak boyunda yetişir. «Şekerpare», «İmrahor», «Turfanda», «Kurukabuk», «Muhittinbey», «Hacıkız», «Çöloğlu» ve «Şam» en ünlü çeşitleridir. En çok kayısı ürünü alınan ilimiz Malatya'dır. Taze ve kuru olarak yendiği gibi, hoşafı ve reçeli de yapılır.

KAYIŞ BALIĞI, yılan balığı familyasından, yılan balığına benzer bir balıktır. Kuzey Avrupa denizlerinde ve Akdeniz'de yaşar. Derin su balığıdır. Bizde pek yenmez.

KAYMAK TAŞI (albatr), parlatılmaya elverişli, yumuşak, beyaz ve yarı saydam bir çeşit mermerdir. Bazı çeşitleri renklidir. Eski Mısır ve Hindistan'da vazo yapımında kullanılırdı. Eski Yunanistan'da Ortaçağ Avrupa'sında da büyük ölçüde kullanılırdı.

KAYMAN, Orta Amerika'da yaşayan boyu 5 - 6 metreye yaklaşan bir timsah çeşididir. Burnu geniş ve kısadır. Karın kısmında kemikleşmiş pullar vardır. Su hayvanları ve su kenarında yaşayan kara hayvanlarıyle beslenir.

Kayın

KAYNAK, suların doğal olarak kaynaşıp çıktığı yere denir. Yeraltına süzülen yağmur suları, buralarda birikim yaparak yeraltı sularını meydana getirirler. Bu yeraltı suları buldukları doğal bir çatlaktan yeryüzüne çıkarak kaynakları meydana getirirler. Kaynak suları çoğunlukla çeşitli oluşuklardan süzüldükleri için mikrop ve pisliklerden arınmış olurlar. Bunlara «memba suyu» denir. Çok derin kesimlerden gelen kaynak suları sıcaktır. Bunlar «kaplıca» ları meydana getirirler. Bazı kaynak sularına geçtikleri yol boyunca çeşitli mineraller karışır. Bunlara da «maden suyu» denir. Türkiye kaplıca, memba ve maden suyu bakımından çok zengindir.

Kayısı

KAYNAMA, herhangi bir sıvının ısı etkisiyle buharlaşmaya başlamasıdır. Her sıvının belli bir basınç altında belli bir kaynama noktası vardır. Saf suyun deniz düzeyinde kaynama noktası santigrat olarak 100°'dir. Basınç azaldıkça kaynama noktası da azalır. Arı suyun 3.000 metre yükseklikte kaynama noktası 78°'dir. Az basınç yemeklerin pişmesini de geciktirir. Aksine düdüklü tencereler buharı basınç altında tuttuklarından yüksek bir kaynama derecesi sağlarlar.

KAYNARCA, Marmara Bölgesinde, Kocaeli iline bağlı 17.856 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.035 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 360 km.²'dir. Tek bucaktan meydana gelir, 23 köyü vardır. Toprakları Karadeniz kıyılarına bakan hafif dalgalı sırtlar ile bunlar arasındaki geniş vâdilerden meydana gelir. Hemen her mevsimde yağış alan, yazları sıcak, kışları ılık bir iklimi vardır. Yer yer seyrek orman parçalarına raslanır. Başlıca ürünleri mısır ve buğdaydır. Hayvancılık da yapılır. Kaynarca, Marmara Bölgesi'nin en az nüfuslu ilçe merkezidir. Kandıra - Adapazarı yolu üzerinde ve Adapazarı'na 35, İzmit'e 68 km. uzaklıktadır.

Kayman

KAYNARCA ANTLAŞMASI (Bak: KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI).

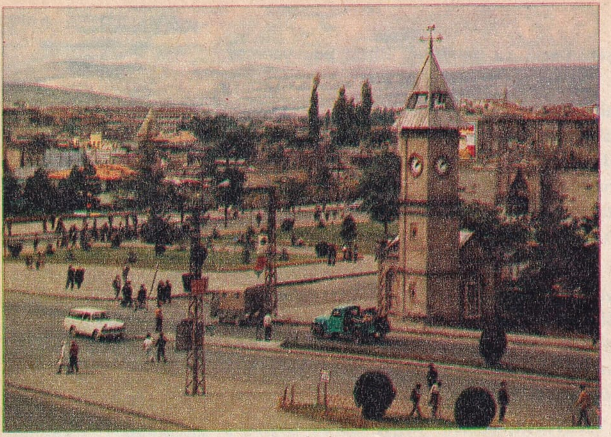

Kayseri'de Cumhuriyet alanı ve Saat kulesi

KAYSERİ, İç Anadolu Bölgesi'nin Kızılırmak bölümünde 536,206 nüfuslu bir il ve bu ilin 126.653 nüfuslu merkezidir. Kuzeyde Yozgat, kuzey ve doğuda Sıvas, güneydoğuda Maraş, doğuda Adana, batıda Niğde ve Nevşehir ile çevrilidir. Yüzölçümü: 16.917 km.^{2}'dir. Merkez ilçesinden ayrı olarak 10 ilçesi (Bünyan, Develi, Felâhiye, İncesu, Pınarbaşı, Sarıoğlan, Sarız, Tomarza, Yahyalı, Yeşilhisar), 13 bucağı ve 443 köyü vardır.

İlin derin vâdilerle yarılmış yüksek yaylalarında dağ kütleleri ve sıradağlar göze çarpar. Bu dağ kütlelerinin en önemlisi bütün İç Anadolu'nun en yüksek noktası durumunda olan Erciyas dağı (3.916 metre) dır. Erciyas kütlesinin kuzeyinde Kayseri ovası, güneyinde Develi ovası yer alır. 1.400 - 1.500 metre yükseklikte bulunan bu düzlükler, Kızılırmak ve kollarının açtığı derin vâdilerle kaplıdır. Develi ovası kesiminde bataklıklara raslanır. Sultan sazlığı diye anılan bu yer, bu bataklıkların en genişlerinden birisidir. İlin doğu ve güneydoğu kesimleri Uzun Yayla'ya kadar devam eden Korumaz ve Hınzır sıradağlarıyla çevrilidir: Çörümşek yöresi adıyla anılan çukur alan, bu dağları paralelleri olan Köşkerli ve Kepekli dağlarından ayırır. İlin daha güneydoğu kesiminde ise Samantı yöresini izleyen Toroslar yer alır. İlin en önemli akarsuları Kızılırmak'la Seyhan nehrine karışan Samantı çayıdır. İlin en önemli gölü ise Sarıoğlan ilçesi yakınlarındaki Tuzla gölüdür. Deniz düzeyinden 1.106 metre yükseklikte ve 19 km.^{2} yüzölçümünde olan bu göl, Hızır dağlarının batı yamaçlarından akan sularla beslenir.

İl topraklarının yüzde 38'i tarıma elverişlidir. Tahıl türleri arasında buğday başta gelir. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı ile başta üzüm olmak üzere çeşitli meyveler elde edilir. Dokuma endüstrisi alanında ilk büyük fabrikanın kurulduğu il merkezinde bir de şeker fabrikası vardır. İl topraklarının yüzde 50'si çayır ve otlaklarla kaplı bulunduğundan hayvancılık çok gelişmiştir. Sucuk ve pastırmacılık, halıcılık ilin ekonomik hayatında önemli yer tutar.

İl merkezi Kayseri, eskiden Kapadokya denilen bölgenin merkeziydi. Roma İmparatoru Tiberius, şehri ele geçirince adını «Kayser'in Şehri» anlamına «Caesarea» koydu. Araplar aynı kökten ve aynı anlama gelen «Kaysarîye» demeye başladılar. İmparatorluğun ikiye ayrılması üzerine Bizans'ın payına düşen Kayseri, 1071 Malazgirt Zaferi'nden kısa bir süre sonra Türkler'in eline geçti. Kayseri ve çevresinin en parlak çağı Selçuklu Türkleri'nin egemenlikleri zamanıdır. 1398'de Osmanlılar tarafından alınan şehirde Selçuklu Türkleri'nden kalma Hoca Hasan, Gıyasiye, Şifaiye, Hacı, Kılıç, Sahâbiye medreseleri, Hant Hatun Külliyesi, İlhanlılar'dan kalma Köşk, Dulkadıroğulları'ndan kalma Hatuniye Medresesi'yle Osmanlı Türkleri'nden kalma Hacı Ahmet Paşa Camisi, Lâla Paşa Camisi, Vezirhanı ve Pamukhanı en ünlü eserlerdir.

Kayseri şehri, Erciyas dağının kuzey eteklerinde denizden 1.043 metre yükseklikte kurulmuştur. Şehrin çekirdeğini iç kale teşkil eder. Ulucami ve Kapalıçarşı bu kesimdedir. Şehrin ortasında ve Atatürk anıtının etrafında bulunan park güzel ve yeşil bir saha halindedir. Şehirde mensucat fabrikası, şeker fabrikası gibi büyük tesislerle birçok küçük fabrika ve atölye vardır. Kayseri'nin en ünlü ürünü pastırmasıdır.

Kayseri'de Talas caddesi ve Alaca kümbet

KAYŞA, kaya, toprak, ya da benzeri kütlelerin yerçekimi etkisiyle kaymasıdır. Ne zaman meydana geleceği belli olmayan, anî bir harekettir. Aşınma, oyulma, bitki örtüsünün ortadan kalkması, deprem, şiddetli yağış bu olayı doğuran başlıca nedenlerdir.

KAZ, ördekgiller familyasından ördek ve kuğu ile yakın akraba bir kuştur. Evcil kaz, uçma kabiliyetini kaybetmiş durumdadır. Tüyleri beyazdır. Kanat ve kuyruğunda siyah telekler vardır. Gagaları yassı ve uzundur. Ayakları perdelidir. Yaban kazı kamışlı, sazlı sularda yaşar. Genellikle tahıl ve otlarla beslenir. Asya'nın birçok bölgesinde, Türkiye'de, Avrupa ve Amerika'da yaşıyanları göçmendir. Yalnız İskoçya'dakiler yerlidir. Baş ve boynu boz kahverengi, karnı boz beyazdır. Kahverengi gagalıdır. (V) biçimi bir düzenle uçar ve havada çok yükseğe çıkarlar.

KAZABLANKA (Bak: CASABLANCA).

KAZAKİSTAN, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne dahil beş Türk cumhuriyetinden biridir. Kuzeyinde Rusya ve Sibirya, doğusunda Doğu Türkistan, güneyinde Kırgızlar, Özbekistan, Karakalpak, Türkmenistan, batısında Hazar Denizi ve Rusya vardır.

Nüfusu: 11.300.000, yüzölçümü 2.766.000 km.²'dir. İdare şekli sosyalist cumhuriyet, başkenti Almatı (Alma-Ata), dili Türkçe'nin Kazak diyeleği, dini Müslüman (% 76), parası Rus rublesi'dir.

Kazakistan toprakları uçsuz bucaksız bir bozkırdır. Altaylar'ın bir bölümü, Tarbagatay, Ala ve Tanrı dağları doğudaki dağlık bölgeyi teşkil eder. Güneyde az yüksek Kara dağlar vardır. En önemli akarsuları kuzeybatıda Hazar'a dökülen Ural ve Emba, kuzeyde İrtiş'in kolları olan İçim, Tobol, iç ırmak Nura, Çalkar gölüne dökülen Turgay, kuzeydoğuda İrtiş ve Kara-İrtiş, güneyde Aral gölüne dökülen Sir-Derya, Balkaş gölüne akan İli, Kırgızistan'dan gelen Çu ve Sarısu'dur. Balkaş gölü ülkenin doğusundadır. Gölün doğu kısımları yazın kurur. En doğuda Saissan, bunun güneyinde yazın kuruyan Ala Göl, ülkenin ortasında da gene yazın kuruyan Çalkar gölü vardır.

Sir Derya'nın güneyindeki Kızılkum, Balkaş'ın güneyindeki Yedisu, kuzeyde Kırgız bozkırı ile bunun güneyindeki Açlık bozkırı Kazakistan'ın en büyük çölleridir. Yıllık yağış az, mevsimler arasındaki ısı farkı çok büyüktür. Ülkede çeşitli iklimler hüküm sürer. En doğuda ormanlar, Sir Derya kıyılarında Akdeniz bitkileri göze çarpar.

Kazakistan maden bakımından çok zen-

Kazakistan

gindir. Demir, bakır, manganez, nikel, kömür, petrol, altın, tuz, linyit bol miktarda çıkarılır. Maden, dokuma endüstrisi ileridir. Rusya'nın en önemli atom tesisleri ülkenin güneyindedir.

Ülke 1 eyalet ve 17 vilâyete ayrılmış durumdadır.

Kaz

KAZAN, Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Tataristan Bağımsız Cumhuriyeti'nin merkezidir. Volga nehrinin yukarı çığırında Kuybuçev gölünün kuzeyinde kuruludur. Nüfusu: 725.000'dir. Nüfusun yüzde elliden fazlası Türk'tür. Kimya, maden ve dokuma endüstrisi gelişmiş durumdadır. Türkoloji tetkiklerinin canlı olduğu bir üniversitesi vardır.

Şehir, eskiden Kazan Hanlığı'nın merkeziydi. Sonradan 1552'de Korkunç İvan şehri alarak Rus Çarlığı'na kattı.

KAZAN HANLIĞI, 1437-1556 tarihleri arasında egemenliğini korumuş bir Türk devletidir. Altınordu İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız duruma geldi. Devletin kurucusu Uluğ-Muhammed Han, Cengiz'in Cuci kolundandır. Hanedan Türkleşmiş Mo-

Kazan Hanlığı

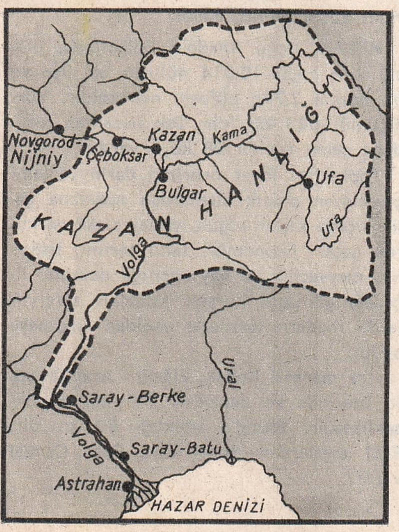

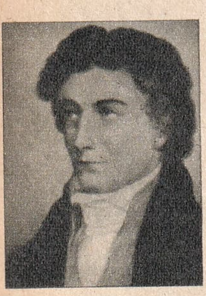

J. Keats

KEÇİ:

Adi keçi

Tiftik keçisi

ğoldur. 22 han gelip geçti, içlerinde Süyün - Bike adlı ünlü bir kraliçe de vardır. Ülke ortalama 500.000 km.² büyüklüğündeydi. 2 ekim 1552'de başkent Kazan'ı alan Korkunç İvan, son han Ali Ekrem'in şehit düşmesi üzerine, 1556'da da ülkeyi bütünüyle Rusya'ya kattı. Ruslar'ın eline geçen ilk Türk ülkesi olan hanlıkta Türklüğün bugüne kadar devam etmesi, bu bölgedeki Türkler'in köklü bir kültüre sahip bulunmasındandır. Türklüğün kültür merkezlerinden biri olan başkent Kazan'da çağımıza kadar ünlü kişiler yetişti. Kazan lehçesi, Türk edebî diyeleklerinin en önemlilerindendir. Zengin bir edebiyatı vardır.

KAZASKER, Osmanlı İmparatorluğu'nda «ilmiye» denen dinî - ilmî - kazaî sınıfta en yüksek rütbedir. Askerî rütbelerden müşir (mareşal) ve sivil rütbelerden vezire eşitti. Sadrazam (başbakan) dan sonra devletin en büyük memuru olan şeyhülislamlar, kazaskerler içinden seçilirdi. Kazaskerlerden iki tanesine «Rumeli Kazaskeri» ve «Anadolu Kazaskeri» denirdi. Bu ikisi, Divan-ı Hümayun'a, yani kabine toplantılarına Şeyhülislâm'ın yardımcıları olarak katılırlardı.

KEATS, John (1795 - 1821), İngiliz edebiyatının en ünlü ve en içli şairlerinden biridir. Fakir bir ailenin oğluydu. Bir cerrahın yanında tıp öğrenimi yaptı. Hekim oldu, ama daha çok edebiyatla uğraştı. İlk şiir kitabını 1817'de yayımladı. İkincisini bir yıl sonra, üçüncüsünü de 1820'de tamamladı. Şiirleri çok tenkide uğradı. Vereme yakalandı, havası iyi gelir ümidiyle İtalya'ya Roma'ya gitti. Kısa bir süre sonra orada öldü. Keats, lirik bir şairdi. «Güzel bir şey, ebediyen neşe verir,» mısraıyle güzelliğe karşı beslediği sevginin büyüklüğünü gösterir. En güzel şiirleri övgüleridir. Viktoria çağının şairleri onun eserlerinin etkisi altında kaldı.

KEBAN, Doğu Anadolu Bölgesinde, Elâzığ iline bağlı 10.014 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.746 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 543 km.²'dir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 28 köyü vardır.

Toprakları Fırat nehrinin derin vâdisini çevreleyen dağlık alanlardan meydana gelir. İlçede kışlar soğuk, yazlar sıcak ve kurak geçer. Ekonomisi, tahıl tarımı, bağcılık, meyvecilik ve hayvancılığa dayanır. İlçedeki gümüşlü kurşun yatakları son yıllarda modern tesislerle yeniden işletmeye açıldı.

İlçe merkezi Keban, Elâzığ - Arapkir yolu üzerinde ve denizden 750 metre yüksekliktedir. Elâzığ'a uzaklığı 50 km.'dir. Eski eserlerden Yusuf Ziya Paşa Camisi vardır.

Keban Barajı: Türkiye'nin en büyük barajı olacaktır. Fırat nehrinin dar bir boğazı üzerinde, Keban yakınlarında kurulmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin enerji ihtiyacını karşılayacak ve aynı zamanda bölgenin kuru tarımının, sulu tarım sistemine çevrilmesine imkân verecektir. Baraj arkasında 600 km.²'lik bir sunî göl meydana gelecektir. Barajın yüksekliği 205 metre, uzunluğu 1.095 metre olacaktır. Yılda 871 bin KW S enerji üretecek olan baraj, 1970 yılında hizmete girecek ve dünyanın 23. büyük barajı olacaktır.

KEÇİ, koyunla yakın akraba olan çoğu evcilleşmiş bir hayvandır. Evcil keçi, yaban keçisinden evcilleştirilmiştir. Sütü, tüyü ve derisi için yetiştirilir. Anavatanı Güneybatı Asya'dır. Bugün Avrupa, Afrika, Asya ve Amerika'nın birçok yerinde yetişir. Yavru keçiler annelerinin karnında 21 ilâ 23 hafta kaldıktan sonra doğarlar. Bir defada bir, ikiz, üçüz doğum olabilir. Yavrular kıllı ve gözleri açık doğar. Yavru keçilere «oğlak» denir. Doğumdan 4 saat sonra koşup oynamaya başlar. 3 - 6 aylık oluncaya kadar ana sütü emer. Keçilerin ömrü 14 yıl kadardır. Erkek keçilere «teke» denir. Tekeler insanı rahatsız edecek şekilde kokarlar. Keçiler çok sarp yerlere tırmanabilir, ağaç kabuğu, körpe fidanları yiyerek beslenir. Bu sebeple çok zararlıdır. Belli başlı keçi çeşitleri: Afrika, Ankara ve Keşmir keçileridir. Ankara (Tiftik) keçisi, sık, beyaz, ipek gibi ince ve dalgalı tüylere sahiptir. Vatanı Ankara bölgesidir. Özellikle tüylerinden yararlanmak için yetiştirilir. Afrika (Malta) keçisi ise bol sütü için beslenir. Kuzey Afrika, Habeşistan ve Malta'da bulunur. Keşmir keçisinin vatanı Tibet'tir. Yapağından «kaşmir» veya bu isimden bozma «kazmir» denen ince yünlü kumaş yapılır.

KEÇİBORLU, Akdeniz Bölgesinde, Isparta iline bağlı 17.663 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 5.430 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 565 km.²'dir. Tek bucaktan meydana gelir. 16 köyü vardır. Toprakları Söğüt dağlarının doğusundaki geniş düzlükleri içine alır. Keçiborlu ovası ismini alan bu topraklarda Akdeniz ikliminin hafif karasal tipi görülür. İlçe ekonomisi tarım ve endüstri çalışmalarına dayanır. Halı dokumacılığı, gülyağı yapımı başlıca gelir kaynaklarıdır. Türkiye'nin en zengin kükürt madeni de buradadır. Meyve ve sebzecilikle hayvancılık ilçeye önemli gelir sağlar.

İlçe merkezi Isparta'ya 42 km. uzaklıkta ve denizden 1.010 metre yüksekliktedir. Yol üzerinde kurulmuş olan Keçiborlu Kü-

kürtleri İşletmesi Etibank'ındır. Elde edilen kükürt ülke ihtiyacını karşıladıktan başka ihraç da edilir.

KEÇİBOYNUZU, baklagiller familyasından bir ağaç ve bu ağacın sert meyvesidir. Avrupa, Asya ve Afrika'nın bazı bölgelerinde yetişir. Kerestesi marangozlukta, az şekerli baklamsı yemişi, şekerleme yapımında kullanıldığı gibi at ve sığırlara da yedirilir.

KEÇİSAĞAN, serçegiller familyasından bir kuştur. Hemen hemen dünyanın her tarafında raslanır. Avını böcekler teşkil eder ve bunları havada uçarken yakalar.

KEÇİSAKALI, bileşikgiller familyasından çayırlarda ve nemli yerlerde yetişen bir bitkidir. Yaprakları mızraksı, güzel kokulu, çizgili, çiçekleri mavimtrak, ya da mordur. Anavatanı Akdeniz'dir. Kuzey Amerika'da da yetişir. Avrupa'da sebze olarak yenir.

KEDİ, evcil hayvanların en yaygınlarından, en sevilenlerinden biridir. Gayet çeviktir. En büyük özelliklerinden biri de yıkanmayı sevmemesidir. Arslan, kaplan, vaşak, puma, pars, jagar gibi yırtıcı hayvanlar kedi ailesindendir. Anavatanı Afrika'dır. Buradan bütün dünyaya yayılmıştır. İlk defa Mısır'da M.Ö. 3000 yıllarına doğru evcilleştirildi. Tahılı, fare ve kuşlardan koruduğu için Mısırlılar kediye büyük önem verdiler, onu tanrılaştırmaya kadar götürdüler. «Peşt» adlı tanrıları kedi başlıydı.

Kedinin iç organları ve bunların görevleri diğer memelilerin aynıdır. Bu hayvanın başlıca özellikleri şunlardır:

1 - Bütün etçil hayvanlarda görüldüğü gibi aldığı besinin cinsine uygun dişleri ve oldukça kısa bir bağırsağı vardır.

2 - Karanlıkta çok iyi görür. Kedinin dikey, çok genişleyebilen ve oval bir gözbebeği vardır. Bu gözün ağtabakasında çomak gözeleri, koni gözelerden daha çoktur. Çomak gözeler, ışık şiddetine daha hassastır. Koni gözelerin görevi ise renkleri yakalamaktır. Kedi renkleri pek iyi ayırdedemez, ama karanlıkta çok iyi görür. Bunun için de niktalop (ahfeş) bir hayvandır. Gözdeki damar tabaka, ışığı yansıtan gözelerden meydana gelir. Bu ışıklı tabaka kedilerin önemli özelliklerinden biri olan fosforesansı sağlar. İşte kedilerin geceleri gözleri bu yüzden parlar.

3 - Çekilip büzülebilen kancalı tırnakları vardır. Kedinin ön ayaklarında beş, arka ayaklarında dört parmak vardır. Her ayağın sonuncu parmağı yere değmez. Bunların uçlarında, bir kasın yardımıyla «tabiî kılıfına» girip, çıkabilen uzun ve eğri birer tırnak bulunur.

4 - Bıyıkları, üst dudakta bulunan çok uzun kıllardır. Bunlar, kedinin dokunma organlarıdır. Diplerinde, sinir uçları vardır.

Ev kedisi

Kedinin kılsız olan burnu da bir duyu organıdır. Geceleri bıyıklarının en hafif ve basit bir temasıyla engelleri fark eder. Geriye dönük, boynuzsu tomurlarla kaplı olan dil, bir temizlik aracıdır.

Kedilerin ortalama ömürleri 14 yıldır. Birçok kedi 19 yaşına kadar yaşar. Evcil kedilerin pek çok cinsi vardır. Başlıcaları Ankara (Van), Habeş, Siyam, İran kedileriyle mavi Rus ve Malta kedisidir. Bazı kediler renklerine göre samur, tekir, arap, pamuk gibi adlarla anılır. Anavatanı İngiltere kıyılarındaki Man adası olan ve «Manx» denen bir kedi de kuyruksuzdur.

KEDİBALIĞI, bir tropik ve ılık deniz balığıdır. Dişleri ve solungaç yarıkları küçüktür. İyi bilinen iki cinsi vardır: Küçük kedi balığı ve büyük kedi balığı. Kedi balığının sert derisi eski çağlarda, çoğunlukla tahta, fildişi ve maden parçalarını parlatmada kullanılırdı. Genellikle kıyılara yakın kumlu deniz diplerinde yaşar. İnsanlar için pek tehlikeli değildir. Boyları 80 - 150 santim arasındadır. Sularımızda yaşayan çeşitleri vardır.

KEDİOTU, ikiçeneklilerden otsu bir bitkidir. Üç yüzden fazla çeşidi vardır. Kuzey yarımküresinin birçok bölgesinde yetişir. Çiçekleri çeşitli renklerdedir. Bazılarının keskin bir kokusu vardır. Kediler bu kokuyu sevdiklerinden bitki bu adla anılır. Bitkinin içindeki kokulu uçucu yağında valerik, asetik ve formik asitler bulunur. Bu yağdan eczacılıkta birçok ilâç yapılır.

KEFAL, kemikli - balıklar takımının kefalgiller familyasından bir balık türüdür. Tropikal ve ılıman bölge tatlı su ve denizlerinde yaşar. Ancak tatlı sularda sürekli olarak yaşamaları mümkün değildir. Daha çok denize açılan göllerde bulunur ve bu-

Kefal

ralarda avlanır. Ömürleri, 15 - 16 yıldır. Belli başlı çeşitleri: Altınbaş kefal, haskefal, pulatarina'dır. Altınbaş kefal 60 sm. boyundadır. Başı haskefaldan daha sivricedir. Pulatarina'nın da başı sivri, vücudu altınbaşa göre daha incedir. Haskefalın boyu 70 - 80 sm.'i bulur. Dokuz kilo olanları vardır. Gözleri yarıya kadar saydam bir örtüyle kaplıdır. Eti makbuldür. Kefal, çevik ve akıllı bir balık olduğundan oltayla avlanması zordur. Daha çok serpmeyle tutulur. Dizine kadar suya giren balıkçı, sırtındaki daire şeklindeki, etrafı kurşunlu ağı, kefalların üzerine atar. Kefallar, kurşunların tesiriyle birden inip kapanan ağın içinde kalır.

KEHLİBAR (Kehribar), taş durumuna gelmiş, reçine taşılıdır. Açık sarı veya se-

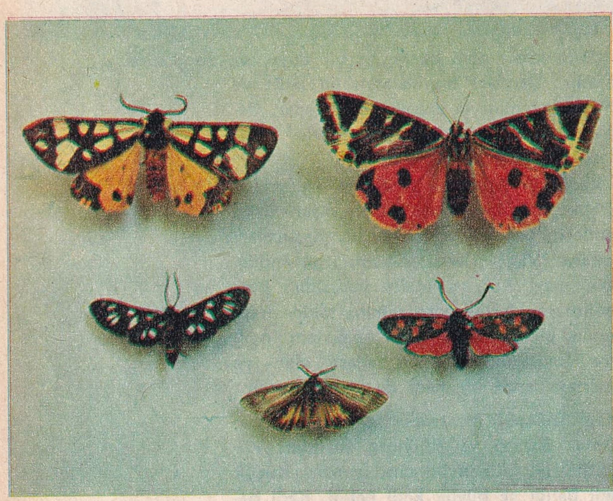

Çeşitli kelebekler

def renginden, koyu yumurta sarısına, kırmızı ve siyaha kadar çeşitli renklerde olur. Yarı saydamdır. Kuzey Almanya'da ve Kazan taraflarında çıkar. Kehlibar, bir yün parçasına sürtülürse elektriklenerek saman çöplerini kapar. Adı bu özelliğinden Farsça'da «saman kapan» anlamına gelmektedir. Ufak tefek süs eşyası, tespih ve ağızlık yapmada kullanılır.

KEKEMELİK, kelimeleri birden söyleyemeyip baş seslerini birkaç defa tekrarlayarak güçlükle söyleme hastalığıdır. Çeşitli sebepleri vardır. En yaygını konuşma kaslarının anormal kasılmasıdır. Erkekler kadınlardan çok daha fazla bu hastalığa yakalanırlar. Küçük çocuklarda da kekemeliğe raslanır. Vaktinde önlenemezse insanda aşağılık duygusu uyandırır, normal gelişmeye engel olur. Çocuklar, daha çok çabuk konuşmaya çalıştıkları, ya da fazla heyecanlı oldukları zaman kekelerler. Açık havada, yüksek sesle konuşmak kekemeliğin tedavisinde olumlu sonuçlar verir.

Keklik

KEKİK, ballıbabagiller familyasından güzel kokulu bir bitkidir. 15 - 20 sm. boyundaki bitkinin yaprakları küçük ve karşılıklı, çiçekleri beyazdır. Et yemeklerine lezzet vermede kullanılır.

KEKLİK, eti lezzetli bir av kuşudur. Avrupa ve Orta Asya'da yaşar. Tüyü boz renkte, ayak ve gagası kırmızıdır. Toplu olarak yaşarlar. Kızıl keklik ve çil keklik gibi çeşitleri vardır.

KEL HASAN (1865 ? - 1929), Türk sahnesinin en ünlü tulûat aktörlerinden biridir. İstanbul'da doğdu. Küçük yaşta tiyatroya merak sardı. 1885'te Küçük İsmail'in Kadıköy'deki tulûat tiyatrosunda sahneye çıktı. Agâh'la birlikte Şehzadebaşı'nda bir tulûat kumpanyası kurdu. Başında hiç saç olmadığı için «kel» diye anılırdı. Naşit ve Dümbüllü'nün yetişmesinde yardımcı oldu. Kısık sesine rağmen zekâsı ve hazırcevaplığıyla tulûat sahnesinin Abdi tarafından yaratılan «İbiş» tipini en güzel şekilde yaşatan güçlü bir sanatçıydı.

KELEBEK, güzel ve parlak renkli kanatlı bir böcektir. Pulkanatlılardandır. 100.000'e yakın çeşidi vardır.

Kelebekler, ufacık pullarla örtünen ve boyları —kanatları açılmış durumda— birkaç mm.'den 15 sm.'e kadar değişen narin hayvancıklardır. Tropikal ormanlardan, Buz Denizi kıyılarına kadar dünyanın hemen her yönünde bulunurlar.

Kelebekleri uçuş saatlerine göre «Gündüz kelebekleri» ve «Gece kelebekleri» diye ikiye ayırmak mümkündür. Gündüz kelebekleri yaz aylarında görülen, vücutları ince yapılı kelebeklerdir. Titrer gibi uçarlar. Dinlenmek için bir yere kondukları vakit kanatlarını gövdelerinin üzerinde birleştirerek dimdik tutarlar.

Gece kelebekleri, geceleri dolaşmaya çıkan kelebeklerdir. Bütün gün güneş ışığından saklanırlar. Çiçeklerin balözünü de tanyeri ağarırken emerler. Vücutları daha şişman, kanatları daha kalın, dar ama uzundur. Dinlenmek için kondukları zaman kanatlarını yukarıda birleştirmezler. Düz doğrultuda, uzun ve büyük eğriler çizerek gürültüyle uçarlar. Bazıları saatte 50 km. hızla yol alırlar.

Kelebeklerin ne kadar yaşadıklarını kesin olarak söylemek güçtür. Bazı çeşitleri birkaç gün, bazıları da birkaç hafta yaşar. Bir yıl kadar yaşayanları da vardır.

Kelebeklerin vücut yapısı ve belli başlı özellikleri öbür böceklere benzer. Gözleri başın iki yanındadır. Petek gözlüdürler. Ağızları emici tiptendir. Eklembacakları oldukça zayıftır.

Kelebeklerin bazı türleri uzaklara gidemezlerse de bazı türleri uzun yolculuklara

çıkarlar. Büyük topluluklar halinde Atlas Okyanusunu geçtikleri bir gerçektir. Kelebeklerin başkalaşım sonucu kelebek durumunu aldıktan sonra hiç bir zararları yoktur. Bazı türlerin larvaları (tırtılları) sebze bahçelerine büyük zarar verir. En zararlıları «Kuyruklu kelebekler» in larvalarıdır. Bunlar turunçgillere büyük zarar verirler. Lahana kelebeklerinin larvaları da zararlıdır. Gül biti gibi zararlı küçük böcekleri yiyen bazı kelebek larvaları da çok yararlıdır.

Yurdumuza göre çok daha sıcak olan tropikal bölgelerde çok sayıda kelebek cins ve türüne raslanır. Bunlar kelebeklerin en irileri ve parlak renklileridir. Kelebeklerin yurdumuzda en tanınmış türü «Kuyruklu kelebekler» dir. Bunlardan ayrı 70 cins içinde toplanabilen binlerce tür kelebek de ülkemizin değişik iklim bölgelerinde yaşar.

KELER, köpekbalıkları takımının bir balık türüdür. Uzunluğu 40 sm. ile 1,5 metre arasında değişir. Ilık ve tropik denizlerde yaşar. Sürüyle gezer. Yassı kafalıdır. Eskiden kurutulan derisiyle tahta ve fildişi eşya parlatılırdı.

KELES, Bursa iline bağlı 20.218 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 1.643 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 640 km.^{2}'dir. Toprakları Uludağ'ın güneydoğudaki parçalarından Tepel dağının güneybatı yamaçları içine alır. Orman örtüsü bakımından oldukça zengindir. İlçede ılık bir iklim hüküm sürer. Halk, geniş tarım alanlarından mahrum olduğu için ormancılıkla geçinir. İlçe merkezi Keles Bursa'ya 57 km. uzaklıkta, denizden 1.000 metre yükseklikte kuruludur.

KELİME-İ ŞAHADET, Müslümanlığın ilk şartıdır. Türkçede «tanıklık sözü» anlamına gelir. «Eşhedü en lâ ilâhe ill-Allah ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve resûlühu» (Allah'tan başka Tanrı olmadığına tanıklık ederim, Muhammed'in de onun kulu ve peygamberi olduğuna tanıklık ederim). İlk defa Hazreti Muhammed'in eşi Hatice'ye söyletilmiştir. Çünkü, Müslümanlığı kabul eden ilk kadın odur. Kelime-i şahadet, iman sahibinin Müslümanlığı kabul ettiğinin başkaları tarafından da anlaşılması için mutlaka sesle söylenmesi gerekir.

KELKİT, Gümüşhane iline bağlı 53.663 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.340 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.925 km.^{2}'dir. İlçe, doğu - batı doğrultulu Kelkit çayı ile bu vâdiyi kuzeyden ve güneyden kuşatan yüksek dağları içine alır. İklimi karasaldır. Yazlar çok sıcak, kışlar orta derecede soğuk geçer. Halkın geçim vasıtası tarım ve hayvancılıktan ibarettir. İlçe merkezi Gümüşhane'ye 59 km., Erzincan'a 72 km. uzaklıkta, denizden 1.474 metre yükseklikte kuruludur.

KELLER, Helen Adams (1880 - 1968), Amerikalı, kör ve sağır olduğu halde ünlü bir yazar olan müstesna insanlardan biridir. İki yaşında geçirdiği bir hastalıktan sonra kör ve sağır oldu. Telefonu icat etmiş olan doktor Alexander Graham Bell'in tavsiyesi üzerine Boston'daki Perkins Okulu öğretmenlerinden birinden okuyup yazmayı öğrendi. Braille alfabesi sayesinde, özel bir daktilo kullanarak yazılar yazmaya başladı. On yaşında sağır ve dilsiz işaretleriyle derdini anlatabiliyordu. On altı yaşında da herkes gibi konuşmaya başladı. 1900'de Raccliff Koleji'ne yazıldı, 1904'te diploma aldı. Bundan sonra hayatını ve gelirini kör çocukların öğrenimi ve yetiştirilmesine adadı. «Helen Keller Fonu» nu kurdu. Çoğu kendi hayat hikâyesi olan eserlerinden en önemlileri «İçinde Yaşadığım Dünya» ve «Karanlığın İçinden» dir.

KELLİK, başın en çok saçlı yerlerinde görülen mikroplu ve bulaşıcı bir deri hastalığıdır. En çok 5 - 15 yaş arasındaki çocuklarda görülür. «Achoryon» adı verilen mikrop, saçların köküne yerleşip onları harap eder. Tedavisi saçları kökünden döküp, mikroplu yerleri ilâçlamaktır. Günümüzde saçları kökünden dökmek için röntgen ışınlarından yararlanılmaktadır.

KELOĞLAN, Türk folklorunun en sevimli kahramanlarındandır. Eski Türkler'in «adsız» dedikleri ortanca oğlana halkın taktığı bir isimdir. Masallarda, önce silik bir kişiyken yavaş yavaş üstün tarafları belirir ve sonunda zekâsıyla her şeyin üstesinden gelir. Kendisine inananlar da masalın sonunda isteklerine kavuşurlar. Keloğlan'da, iyi niyetli bir çalışmayla bütün güçlüklerin yenileceği sembolleşir.

KELTLER, bir çeşit arya dili olan «Keltçe» yi konuştukları için bu adla tanınan topluluktur. Tarihte hürriyetsever, cesur ve savaşçı olarak ünlüdürler. En çok güneybatı Almanya'da yaşadıkları, daha sonra da doğuda Bohemya'ya, Galiçya'ya, güneyde Ligurya'ya kadar yayıldıkları bilinir.

Keltler M.Ö. 4. yüzyılda iki ayrı koldan İngiltere adasına geldiler ve buradaki kavimlerle karıştılar. Bugün Keltçe, yalnız İrlanda ve İngiltere'nin bazı kesimlerinde konuşulmaktadır.

KEMAH, Erzincan iline bağlı 22.809 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.829 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.354 km.^{2}'dir. Toprakları çok engebelidir. Başlıca dağ sıraları güneydeki Munzur dağlarıdır. İlçede kışlar uzun, şiddetli, yazlar sıcak geçer.

Kel Hasan

Keler

H. Keller

Halkın geçimi tarım ve hayvancılık üzerinedir. İlçe merkezi Kemah, Karasu vâdisinin sol kenarında Munzur dağlarından inen Tanasur deresi ağzında kuruludur. Melik Gazi türbesi ve Gülâbi Bey Camisi ilçenin tarihî eserleridir.

Mimar Kemalettin

KEMAL REİS (1450?-1511), büyük bir Türk denizcisidir. Gelibolu'da doğdu. Gençliğini korsanlık ve deniz savaşlarıyle geçirdi. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdi. Azepler Reisliği'nde bulundu. 1487'de Endülüs Arap Devleti'nin yardımına bir donanmayle gönderildi. Malaga limanını fethetti ve yardımı sağladı. Cebre adasında ve Cezayir'in Bicâye (Bougie) limanında Türk donanması için üsler kurdu. Türk savaş gemilerine denizcilik tarihinde ilk defa uzun menzilli toplar yerleştirdi. 28 temmuz 1499'da İyonya (Yunan) denizinde küçük Sapienza (Barak — Reis adası) açıklarında Barak Reis'in de yardımıyle 200 gemilik Venedik Donanmasını perişan ederek 15. yüzyılın en büyük deniz savaşını kazandı. Kefalonya ve Santa Maria adalarını fethetti. 1501'de 22 parçalık donanmasıyle Navarin'de büyük Venedik donanmasını yendi. 1504'te Rodos'a asker çıkardı. 1510'da ikinci defa İspanya kıyılarını yaktı. Bir kısım Endülüs Arapları'nı zulümden kurtarıp İspanya'dan Kuzey Afrika'ya gemileriyle taşıdı. Bu seferde yanında 35 yaşlarından bulunan yeğeni Pirî Reis de vardı. Bir gün Gelibolu açıklarında şiddetli bir fırtınaye yakalanıp gemisiyle birlikte Çanakkale Boğazı'nın sularında kayboldu. Kemal Reis, Barbaros kardeşlerin gerçek öncüsüdür.

KEMALETTİN, Mimar (1870-1927), birçok eser veren ünlü Türk mimarıdır. Üsküdar'da doğdu. Mühendis Mektebi'ni 1891'de birincilikle bitirdikten sonra Almanya'da mesleğini ilerletti. Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'nın onarımında gösterdiği gayretten ötürü İngiliz Krallık Mimarlar Enstitüsü üyeliğine seçildi. Mühendis Mektebi öğretmenliğinde, Seraskerlik Dairesi Başmimarlığı ve Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Dairesi Müdürlüğü görevlerinde bulundu. Ankara'da öldü.

Mimar Kemalettin, sivil mimarlığımızda «yeni - klasik» üslûbuyle bir çığır açmak istedi. Dinî mimarlıktan aynen alınan kubbe, kemer, sarkıt sistemleri büyük binalarda gereksiz harcamalara yol açtı. Çağdaş mimarlıkla bağdaşması imkânsız olduğu için de yalnız Kemalettin'in eserlerinde kaldı. İstanbul'da Bahçekapı'daki Dördüncü Vakıf Hanı, Lâleli'deki T.H. Kurumu Apartmanları, Bostancı, Bebek ve Bakırköy Camileri, Ankara'daki Atatürk Eğitim Enstitüsü ve D.D.Y. merkez binasını yaptı.

Keman

KEMALİYE (eski adı Eğin), Erzincan iline bağlı 15.035 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.384 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.168 km.²'dir. Toprakları Karasu ırmağı vâdisi ile bu vâdiyi kuşatan yamaçları kaplar. Kışlar fazla soğuk olmaz. Yazlar sıcak geçer. Tarım alanlarının darlığı yüzünden ilçe halkının büyük bir kısmı öteki şehirlere çalışmaya gider. İlçe merkezi Kemaliye, Karasu vâdisinde kuruludur. Erzincan'a 150, Malatya'ya 130 km. uzaklıktadır. Halkı halıcılıkla uğraşır. Cumhuriyet çağında ismi Atatürk'e bağlı olarak Kemaliye'ye çevrildi. Önce Elâzığ'a, sonra Malatya'ya ve 1938'de de Erzincan'a bağlandı.

KEMALPAŞA (eski adı Nif), İzmir iline bağlı 35.025 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.953 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 658 km.²'dir. İlçe, Manisa dağının güney kesimlerini, Nif (Tahtalı) dağını ve bunların arasındaki Nif ovasını içine alır. Yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı ve ılık geçer. Halkının başlıca geçim kaynağı zeytin, çekirdeksiz üzüm ve tütündür. Sebze ve meyvecilik de önemli bir yer tutar. İlçe merkezi Kemalpaşa, Nif ovasının kenarında kuruludur. İzmir'den 29 km. uzaklıktadır. Etrafında meyve bahçeleri vardır.

KEMALPAŞAZADE (1468-1534), büyük bir Türk bilginidir. Asıl adı Şemsettin Ahmet'tir. Büyükbabası Fatih'in vezirlerinden Kemal Paşa olduğu için «Kemalpaşazade» diye anılır. Babası da Fatih'in Sancak Beylerinden Süleyman Bey'dir. Kemalpaşazade Edirne'de medreseyi bitirerek müderris oldu. Padişah Bayezit II'nin himayesi ve çalışkanlığı sayesinde hızla yükseldi. 1516'da Kazasker oldu. Yavuz Sultan Selim'le Mısır Seferi'ne katıldı. Mısır'da Osmanlı kanunlarının uygulanması gibi zor bir görevi başardı. 1525'te Kanunî Sultan Süleyman tarafından Zembilli Ali Efendi ölünce Şeyhülislâm yapıldı. Ölünceye kadar bu görevde kaldı. İstanbul'da öldü.

Üç yüzden fazla eseri arasında en ünlüsü 10 büyük ciltlik «Tarih-i Âl-i Osman»dır. Çağına kadar Osmanlı tarihini inceleyen bu eserini güzel bir Türkçeyle yazdı. Yavuz'la ilgili Türkçe mersiyesi de pek ünlüdür.

KEMAN, yaylı sazların en önemlisidir. Araplar'ın rebabından örnek alınarak geliştirilmiştir. 10. yüzyıla doğru Avrupa'ya geçmiştir. 16. yüzyılın başında da İtalyan ustalar kemana bugünkü şeklini vermişlerdir. Venedik yakınlarındaki Cremona kasabasında yetişen Andreas Amati, Antonio Stradivari ve Guarnieri tarihin en ünlü keman yapımcılarıdır. Kemanın 70 ayrı parçası vardır. Bunların yapıştırılmasında tut-

kal kullanılır. Sol, re, la, mi sesleri veren dört teli vardır. Keman, ortalama 60 - 62 santim boyunda olur, bunun 25 santim kadarı saptır. Yay da 75 santim kadardır. Keman Batı müziğinde piyanodan sonra en fazla tercih edilen virtüözlük çalgı aletidir. Keman (violon), alto (viola), çello (violonsel) ve kontrbastan kurulu yaylı sazlar topluluğuna orkestrada «keman ailesi» adı verilir.

KEMENÇE, Türk musikisi sazlarından biridir. Farsça «kemân-çe» küçük keman demektir. Dize dayayarak ve yay ile çalınır. Üç teli vardır. Yüzyıllar boyunca birtakım değişikliklere uğramıştır. İlkel şekilleri Anadolu halk musikisinde, özellikle Karadeniz Bölgesinde kullanılır.

KEMER, kapı, pencere, geçit, köprü gözü gibi iki duvar arasındaki açıklığın üstünü örtmek için yapılan yay biçimindeki mimarî örtüdür. İki parçadan meydana gelir: 1) Asıl kemer, 2) Asıl kemerin dayanağı olan sütun veya duvarlar. Bunların durumuna göre de pencere kemerleri gibi ya duvarın yapısına girer, ya Gotik katedrallerde ve bizim camilerimizin bazı kubbe çevrelerinde görülen payanda kemeri gibi duvara destek olur. Kemerler, örtü veya atkı kısmının biçimine ve kavis kısmının çizgisine göre çeşitlenir. Kemer, boşluğun üstüne raslayacak duvar kısmının ağırlığını yan duvarlara aktarır. Dümdüz gidecek bir duvarda gedikler, kapı, pencere gibi boşluk yapan yerler bırakarak göze güzel görünmesini sağlar.

KEMİK, insan ve hayvanın iskeletini meydana getiren çeşitli şekildeki beyaz, sert ve sağlam oluşumlardır. Üzerlerine yapışan kasların kasılmasıyle pasif olarak hareket işine katılırlar. Erişkin bir insanda 206 kemik vardır.

Dış görünüşleri bakımından kemikler üç cinstir:

1 - Uzun kemikler,
2 - Kısa kemikler,
3 - Yuvarlak kemikler.

Kemiklerin üstünü «periost» denilen ince bir zar kaplar. Kemiğin içinde «ilik» denilen yumuşak bir kısım vardır. Kemiği besleyen kan damarları, sinirler buradan geçer. Kemik iliği ayrıca kan yuvarlarının yapımında da işe yarar.

Kemik dokusunun bir kısmı organik, bir kısmı da organik olmayan maddelerden meydana gelmiştir. Organik olmayan maddeler arasında «kalsiyum fosfat», «kalsiyum karbonat», «kalsiyum klorit», «kalsiyum flüorit» gibi kalsiyum bileşikleri başta gelir. Kemikler de vücudün bütün öteki dokuları gibi gelişme çağında büyür.

KENDİR (Bak: KENEVİR).

KENE, koyun, köpek gibi bazı hayvanların üzerinde asalak olarak yaşayan bir hayvandır. Üzerinde bulundukları canlıların kanlarını emerek beslenir. 4 milimetre olan bir dişi, kan emdikten sonra 12 milimetreye kadar şişer. Örümceğimsiler sınıfının keneler takımındandır. Dış görünüşleriyle bir böceğe benzerler. Vücutları yumurta biçimindedir. Çoğu gözle görülebildiği gibi, görülemiyecek kadar küçükleri de vardır. Keneler bütün canlılara, bu arada insanlara da dadanırlar.

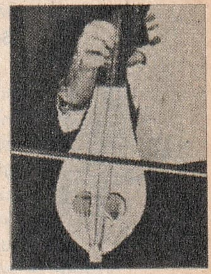

Kemençe

KENEVİR, ip yapmakta kullanılan bir bitki ve bunun tohumudur. Buna «kendir» de denir. İki evciklidir, yani erkek ve dişi organlı çiçekleri ayrı ayrı bitkiler üzerinde bulunur. Tohum kenevirin yağı çıkarıldığı gibi kuş yemi olarak da kullanılır. Yün tellerinden daha kalın olan kenevir liflerinden ip, halat, yelken bezi gibi her türlü tekstil eşyası yapılır. Hindistan' da yetişen çeşidine «Hint keneviri» veya «jüt» adı verilir.

KENEVİR KUŞU, ötücü - kuşlar takımının ispinozgiller familyasından bir kuş türüdür. Sırtı ve kanatları kestane renginde, karnı ise külrengindedir. Erkek kuşun göğsü ve tepesi kırmızı olur. Uzunluğu 13,5 - 14 santimi geçmez. Avrupa, Kuzey Afrika ve Batı Asya'nın bataklık yerlerinde ve bahçelerinde yaşar.

Kene

KENNEDY, John Fitzgerald (1917-1963), Birleşik Amerika'nın 35. başkanıdır. 29 mayıs 1917'de Massachusetts eyaletinde doğdu, kasım 1963'te Texas'ın Dallas şehrinde bir suikaste uğrayıp öldürüldü. 1850 de İrlanda'dan Amerika'ya göçen katolik bir ailedendi. Çocukluğu Boston'da geçti. Harvard Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladı. 1941 yılında Amerikan donanmasında görev aldı. Küçük bir savaş gemisinin komutanıydı. İkinci Dünya Savaşında yaralandı ve sakat kaldı. 1945 yılı nisan ayında donanmadan ayrıldı ve siyasete atılmaya karar verdi. Ocak 1947'de Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1952'de de Cumhuriyetçi Parti adayı Senatör Henry Cabod Lodge'nin Senato'daki yerini almayı başardı. 1953 eylülünde zengin ve tanınmış bir ailenin kızı olan Jacqueline Lee Bouvier ile evlendi. Biri, kız biri erkek iki çocuğu oldu. 1960'ta Demokrat Parti'nin Başkan adayı olarak seçimlere girdi ve kazandı. Sosyal, ekonomik görüş ve davranışlarında ilerici bir tutum gösterdi. 1962'de Küba buhranını enerjik davranışıyla büyümeden önledi, 1963'te de Kruşçev'le nükleer alanda bir anlaşmaya vardı.

J. Kennedy

«Cesaret Örneği Kişiler» (Profiles in Courage) adlı eseri 1957 yılında «Pulitzer Edebiyat Armağanı» nı kazandı.

Kardeşi Robert Francis Kennedy (1925 - 1968) Demokrat Parti Başkan adaylığı seçimine katıldığı sırada Ürdünlü bir göçmen tarafından öldürüldü. Öteki kardeşi Edward More Kennedy (1932 -), Amerikan Senatosu'nun en genç üyesidir.

Kentaures

KENTAURES, Yunan mitolojisinde yarısı insan, yarısı at bir çeşit yaratıkların genel adıdır. Çoğu vahşî ve kötü olarak nitelendirilirdi. Bazıları da akıllı olarak düşünülürdü. Kentaures'lerin en bilgilisi ve tanınmışı «Khiron» du. Apollon çok zekî ve kabiliyetli gördüğü için oğlu Aeskulapius'un eğitimini ona verdi. Yunan mitolojisinde Kentaures'ler hakkında anlatılan hikâyelerin çoğunda, bunların yaptıkları kötülükler ve sebep oldukları kavgalar dile getirilir.

KENTET, bir müzik parçasını çalmak için bir araya gelmiş beş ayrı çalgı, ya da sestir. Beşli müzik toplulukları için özel olarak bestelenmiş eserlere de «kentet» adı verilir.

KENTUCKY, Birleşik Amerika'nın 15. eyaletidir. 1792'de konfederasyona katıldı. Nüfusu: 3.038.000, yüzölçümü: 104.623 km.², başkenti Frankfort'tur. Ülkenin orta güneydoğusundadır. Appalachian dağları doğuda eyalet sınırını yalayıp geçer. Öteki bölümleri düz, alçak bir ova ve geniş çayırlıklar durumundadır. Tipik bitki örtüsü, yapraklarını kışın döken ormanlardır. At yetiştiriciliği ile ün salmıştır. Koyun ve sığır beslenir. Kömür, demir, petrol çıkarılır. Louisville ve Frankfort'ta iki üniversite vardır.

KENYA, Doğu Afrika'da bağımsız İngiliz Milletler Topluluğu'nun üyesi bir zenci devletidir. Kuzeyinde Habeşistan, kuzeydoğusunda Somali, güneydoğusunda Hint Okyanusu, güneyinde Tanganika, batısında Uganda, kuzeybatısında da Sudan vardır. Nüfusu: 9.643.000, yüzölçümü 572.624 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Nairobi: (266.794), dili: Arapçadan çıkma Svâhili, Bantu ve İngilizce, dini: Müslüman (% 50), Protestan ve putperest, parası: Doğu Afrika şilini'dir.

Ülkenin batı bölümleri dağlıktır. Nairobi'nin kuzeyinde 5.105 metre yüksekliğindeki Kenya tepesi ile Uganda sınırında 4.310 metre yüksekliğindeki Elgon tepesi başlıca yüksek noktalardır. Denize yaklaştıkça arazi iyice alçalır. Juba nehrinin kolları ülkeyi sular. Ekvator çizgisi ülkenin tam ortasından geçer. Yıllık yağış 1 metreden azdır. Isı ortalaması da 35°'den fazladır. Tipik bitki örtüsünü ormanlar, bozkırlar, dağlık bölgelerde de Alp bitkileri teşkil eder.

Zenci ırklar dışında Avrupalı ve Asyalı azınlıklar vardır. Zenci ırklar Bantu grubundandır.

Ülkede buğday, arpa, kahve, çay ve tropik meyveler elde edilir. Koyun beslenir. Tuz, altın çıkarılır. Bira sanayii vardır. Elektrik enerjisi elde edilir.

Kenya, bu arada Mombasa ilk defa Araplar'ın eline geçti. Sonraları zenci esir ticaretinin merkezlerinden biri oldu. 19. yüzyılın sonlarında İngiliz himayesine girdi ve 1920'de de sömürge haline geldi. Yıllar süren yerli liderlerin bağımsızlık savaşı başarıya ulaştı ve 1963 aralığında İngiltere, ülkenin bağımsızlığını tanıdı.

KEPLER, Johannes (1571 - 1630), ünlü Alman astronomi bilginidir. Almanya'nın Würtemberg eyaletinin Weil kasabasında doğdu, Resenburg şehrinde öldü. Fakir bir hancının oğluydu. İlâhiyat öğrenimini Tübingen'deki ünlü İlâhiyat Semineri'nde yaptı. Burada astronomiye merak sardı. Özellikle Kopernik'in teorisi üzerinde çalışmaya başladı. Bu yoldaki inceleme ve yayınlarıyla kısa zamanda ün kazandı. Danimarkalı büyük astronom Tycho Brahe (1546 - 1601) Kepler'i yardımcı olarak Prag'a, yanına çağırdı. Brahe'nin ölümünden sonra

Kenyalı bir çocuk, Kenya'nın başkenti Nairobi ve Kenya haritası

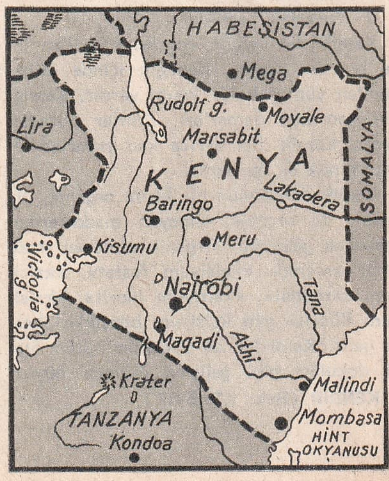

onun yerine İmparator Rudolph II'nin saray astronomluğu görevine atandı. Kepler burada geniş çalışma imkânları buldu. Gezegenlerin hareketlerini dikkatle inceledi. Gözlemlerini açık ve kesin notlarla tespit ediyordu. Bu çalışmaları sonucu da gezegenlerin hareketlerine hükmeden ünlü kanunları ortaya koydu.

Kepler, Kopernik'in ortaya atmış olduğu «Güneş Merkezli Sistem» teorisinin gerçeğe uygun biricik gezegenler teorisi olduğunu gösterdi. Gözlemlerinden çıkardığı birçok sayı değerini hesaplayıp, gezegenlerin hareketleriyle ilgili üç ünlü kanununu ortaya koydu. Kepler'in bu üç kanunu şunlardır:

1 - Gezegenlerin, güneş etrafındaki hareketleri dairesel olmayıp eliptiktir.

2 - Gezegenlerin güneş etrafındaki dönme hızları güneşten uzak veya yakın oluşlarına göre değişir.

3 - İki gezegenin güneş etrafındaki dönme sürelerinin kareleri güneşe uzaklıklarının küpleriyle doğru orantılıdır.

Bu kanunların her üçü de astronominin temelini meydana getirir. Kepler, bütün bunlardan ayrı olarak dünyanın magnetik etkisini inceledi, enlem ve boylam çizgilerini ilk defa kesin olarak hesapladı.

KEPSUT, Marmara Bölgesinde Balıkesir iline bağlı 30.991 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.111 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 894 $km.^2$'dir. Merkez bucağından başka Durak adlı bir bucağı ve 63 köyü vardır. Toprakları Kepsut ovasını içine alır. Ovanın güneyinde Baldıran dağı, batısında Beşiktepe ve Araptepe, kuzeyinde Yılanlıdağ vardır. İklimi genel olarak ılıktır. Susurlu ırmağı ilçe topraklarını sular. Ormanlarını meşe, kayın, gürgen ağaçları kaplar. Nüfusun büyük kısmı tarımla uğraşır. En çok buğday, arpa, çavdar, susam, haşhaş ve pamuk ekilir. Hayvancılık da ileridir.

İlçe merkezi, Balıkesir'e 26 km. uzaklıkta, denizden 83 metre yükseklikte kurulmuştur. Dursunbey şosesi kasabanın içinden geçer.

KERBELÂ, Irak'ta, Fırat nehri kıyısında 71.000 nüfuslu tarihî bir şehirdir. Şiî mezhebinden olan Müslümalarca kutsal sayılan bu şehir, Hazreti Muhammed'in torunu Hüseyin'in, Emevî hükümdarı Muaviye' nin oğlu Yezid tarafından gönderilen askerlerce şehit edildiği yerdir. Her yıl bu olayın hatırası, muharrem ayında Kerbelâ'da büyük yas törenleriyle anılır. Şehir, Kanunî Sultan Süleyman çağında Osmanlılar'ın eline geçti. Birinci Dünya Savaşı sonunda bağımsızlığını kazanan Irak'a verildi.

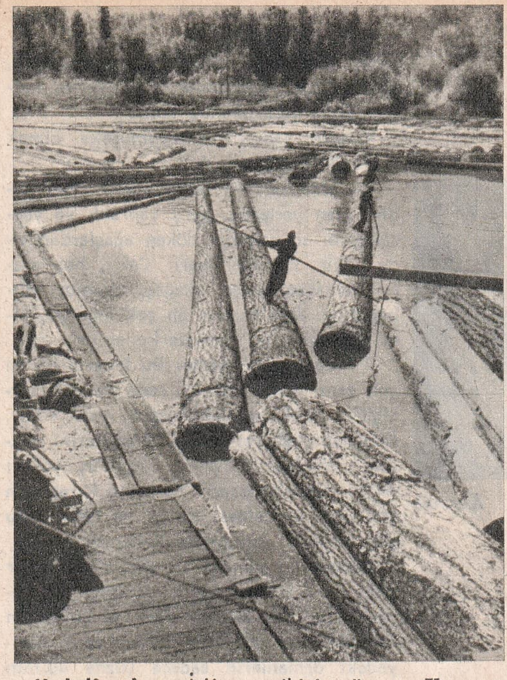

Kereste yapılmak üzere kesilmiş ağaçlar

Kerbelâ olayı, İslâm tarihinin önemli olaylarından biridir. M.S. 780'de Kerbelâ'da cereyan etti. Ali ile Muaviye arasındaki halifelik çekişmeleri, bunların oğulları arasında da sürüp gitti. Ali'nin oğlu Hüseyin, Muaviye'nin oğlu Yezid'in halifeliğini kabul etmedi. Hüseyin, Kûfeliler'in çağrısına uyarak halifelik için Medine'den Irak'a doğru yola çıktı. Yezid'in kuvvetleri onu ve yanındakileri Fırat kıyısındaki Kerbelâ yakınında çevirdi. Günlerce susuz kaldılar. 10 muharrem günü Hüseyin ve yanındakiler, Saad oğlu Ömer'in komutasındaki 4.000 kişilik Yezid kuvvetleriyle umutsuz bir savaşa giriştiler. Yiğitçe savaşmalarına rağmen yenildiler. Hüseyin ve yanındakiler öldürüldü. Olay, İslâm tarihinde yüzyıllar süren yankılara sebep oldu. Şiîlik ve Sünnîlik mezhepleri bu yüzden doğdu ve gelişti.

KEREM İLE ASLI, bir halk hikâyesidir. Türk folklorunun en lirik, en güzel örneklerinden biridir. Kökünü tasavvuftan alan bir de felsefesi vardır: Kaderde ne yazıldıysa o olur. İnsan ne kadar çalışıp çabalasa alın yazısını değiştiremez. Gerçek güzellik ancak Tanrı'dadır ve insan sevdiğine bu dünyada kavuşamaz.

Kepler

KERESTE, yapı işlerinde ve marangozlukta kullanılmak üzere kesilip biçilmiş ağaçtır. Kerestenin doğal kaynağı ormandır.

Eski çağlarda taşıt araçları, makineler, döşeme ve doğrama işleri, gemiler hep keresteden yapılırdı. Bugün bunlardan büyük bir kısmı madenden yapılmakla bir-

Kereviz

Kerkenez

likte, keresteden yapıcılık, marangozluk, doğramacılık, tornacılık, fıçıcılık ve kasnakçılıkta yararlanılmaktadır.

Kereste «sert» ve «yumuşak» olmak üzere iki çeşide ayrılır:

1 - Sert Kereste: Genel olarak ılımlı iklimi olan yerlerin, geniş yapraklı ve yapraklarını sonbaharda döken ağaçlardan elde edilir. En önemlileri: Ceviz, huş ağacı, karaağaç, meşe, akağaç, ıhlamur, dişbudaktır. Sert kereste en çok mobilya, ince doğramacılık işlerinde kullanılır.

2 - Yumuşak Kereste: Bu kereste ise en çok çam, lâdin, köknar, sedir ve bazı servigiller gibi kozalaklılardan elde edilir. Bunların çoğu yaz ve kış yapraklarını dökmez. Gövdeleri kıvrımlı değildir, yukarı doğru dümdüz uzanır. Yumuşak kereste en çok yapı malzemesi olarak ve kapı, kutu gibi şeylerin yapımında kullanılır.

Dünyada ormanları en çok olan ülkeler sırasıyla S.S.C.B., A.B.D., Brezilya ve Kanada'dır. Fakat buralar dünyada kullanılan kerestenin ancak yüzde 30'unu verir. Dünyadaki ormanların sadece yüzde 40'ının bulunduğu kuzey yarımküresindeki ılımlı iklimli bölgeler dünya yıllık kereste ihtiyacının yüzde 70'ini sağlar. Bunun sebebi de, bu bölgelerdeki orman işletmeciliğinin modern usullerle yapılmasıdır.

Türkiye orman bakımından fakir ülkeler arasında yer alır. Ayrıca mevcut ormanlarımızdan gerektiği gibi de fayda sağlanamamaktadır.

KEREVİDES (Tatlı su ıstakozu), kabuklular sınıfından bir eklembacaklı türüdür. Vücudu, başla - göğüs ve karın olmak üzere iki bölgeden meydana gelir. Uzunluğu 10 - 12 santim kadardır. Erkekleri daha ufak yapılıdır. Gelişmesinde başkalaşım vardır. Çamurlu olan tatlı sularda yaşar.

KEREVİZ, kökleri sebze olarak yenen kokulu bir bitkidir. Uzunluğu 20 ile 30 santim arasında değişir. Nemli ve verimli topraklarda iyi gelişir. Bol su ister. Yeşilken çok acı bir tadı vardır. Pişirilerek yenir. B vitamini, demir ve kireç bakımından zengindir.

KERKENEZ, kartalgiller familyasından yırtıcı bir kuştur. Avrupa, Asya ve Afrika'da ovalarda ve yüksek yerlerde yaşar. Uzunluğu 33 - 35 santim kadardır. Tüyleri kırmızı, kara, kahverengi karışık renklidir. Dişilerin sırtındaki koyu renkli lekeler erkeklerinkinden daha çoktur. Ayrı olarak erkeklerin kuyruğunun sonunda siyah bir yol vardır. Et yerler. Kışın küçük kemiricileri, özellikle tarla farelerini, yazın büyük böcekleri, kertenkeleleri, kurbağaları ve bazen de küçük kuşları yiyerek beslenirler.

KERKÜK, Kuzey Irak'ta Kerkük ve havalisi halkının büyük bir kısmı Türk olan bir şehirdir. Nüfusu: 130.000'dir. Çaldıran zaferinden sonra 1515'te Osmanlı Devleti'ne katıldı. 1732 ve 1743'te iki defa geçici olarak İran istilâsına uğradı. 1918 ekiminde İngilizler'in eline geçti. 1926'da da Milletler Cemiyeti tarafından Irak'a verildi. Osmanlı Türkiyesi'ndeyken Musul eyaletine bağlı bir sancaktı.

KERPİÇ, duvar örmekte kullanılmak üzere kalıplara dökülüp güneşte kurutulan balçık, pişmemiş tuğladır. Çok eski çağlardan beri bir yapı malzemesi olarak kullanılır. Arkeolojik kazılar, Mezopotomya'da Kaldeliler ve Sümerler'in, Anadolu'da da Hititler'in yapılarında genellikle kerpiç kullandıklarını göstermiş bulunmaktadır.

KERTENKELE, Pullu - sürüngenler alt takımına verilen addır. Bu alt - takım içinde kertenkele karakterini taşıyan familya özkertenkelegiller'dir. Bunlar da çeşitli türlere ayrılırlar. Özkertenkelelere Asya, Avrupa ve Afrika'da raslanır. Hatta bazı türleri Kutup bölgelerinde bile yaşayabilir. Ama buna rağmen Avustralya'da hiç bulunmaz. Amerika'da ise pek çok kertenkele türü vardır, ama bunlar özkertenkelelerden sayılmazlar.

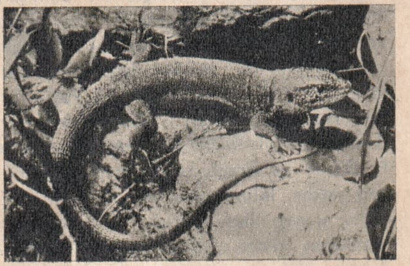
Kertenkele

Kertenkeleler, yumurtadan ürerler. Dişiler toprakta oydukları bir deliğe yumurtalarını bırakırlar. Bu yumurta parşömen kâğıdına benzeyen incecik bir kabukla örtülüdür. Dişi kertenkele üç ile dokuz kadar yumurta yapar. Bu yumurtalar kısa zamanda büyür ve boyları 11 mm.'yi bulur. On hafta sonra kertenkele yavrusu, ağzının uç tarafındaki küçücük dişiyle yumurta kabuğunu kırar ve dışarı çıkar. Bu kırıcı diş 6 - 7 gün sonra düşer. Boyu daha 5 - 6 santimi bile bulmayan yavru çok hareketlidir. Hemen avlanmaya çıkar. Bir yıl içinde boyu 15 santime erişir. 4 - 5 yıl sonra uzunluğu 20 santimi bulur. Kertenkeleler bir yaşından itibaren her yıl birkaç defa deri değiştirirler. Boynuzsu pullardan meydana gelen bu deri, hayvanla birlikte büyümez. Bu yüzden zamanla hayvan, de-

rinin içine sığmaz olur, deri çatlar, dökülür. Yerine yenisi çıkar.

Kertenkele dört ayağına rağmen adım atarak yürüyemez. Ayaklar, hayvanın gövdesini desteklemeye yarayan kütüklerden başka bir şey değildir. Kertenkelenin ilerlemesi sürünerek olur. Karnını yerde sürüyerek bükülüp kıvrılır, sonra tekrar uzanır. Bu hareketleri o kadar çabuk yapar ki, hayvanın yürüdüğü sanılır.

Kertenkeleler, çevrelerine çabuk alışırlar. Bu yüzden evcilleştirilmeleri de kolaydır.

KERVANSARAY, eski zamanlarda ana yollarda kervanların konaklaması için yapılan handır. Sıcak bölgelerde kerpiçten, sert iklimli bölgelerde taştan yapılırdı. Tipleri de birbirinden farklı olurdu. Düzlüklerde at nalı biçimi bir avluyu çevreleyen binalardan meydana gelirdi. Dağlık bölgelerde avlusunu da şato gibi kapalı yapısının içine alan çok kalın duvarlı, sarnıçlı ve çok büyük ambarlı olarak yapılırdı. Bugün Anadolu'nun birçok köşesinde her biri tarihî değeri olan pek çok kervansaray kalıntısı vardır.

KERTERİZ, bir geminin kendi bulunduğu yeri ve yöreyi bulmak için kullandığı «mevki tayini» metodlarına verilen genel addır. Bu metodların belli başlıları, kıyı kerterizlemesi, astronomik kerterizleme, tahmini kerterizleme, hiperbolik kerterizleme ve özden kerterizlemedir. Kıyı kerterizlemesi, doğal işaretlere, ya da kıyı fenerlerine göre hesaplanır. Astronomik kerterizlemede güneş - gözlemci doğrultusuyla, yatay düzlem arasındaki açı ölçülür. Ölçünün yapıldığı saat kesinlikle tespit edilir. Güneşin, ya da herhangi bir gezegenin günün değişik saatlerindeki yer ve hareketleri bilindiğinden, geminin bulunduğu noktanın enlem ve boylamını tespit etmek mümkün olur.

Tahmini kerterizlemede ise doğrultu, hız ve alınan yol unsurlarından yararlanılır. Aynı zamanda gemiyi rotasından sürüklemiş olan akıntı ve rüzgârlar da hesaba katılır.

Radyo - açısal kerterizleme ve hiperbolik kerterizleme siste, ya da geceleri tehlikeli kıyılar boyunca yol alan gemilerin yerini tespit etmek için radyo dalgalarıyla yapılan en modern ve en kesin yer bulma metodlarıdır.

Özden kerterizleme çok uzun süre suyun altında kalan atom denizaltıları tarafından uygulanan kerterizlemedir. Kıyı ve yıldızlar gibi doğal işaretleri göremiyen bu gemiler, kerteriz almak için sadece kendi araçlarının fiziksel özelliklerinden yararlanırlar.

KESELİLER, dişilerinin karnında, kanguruda olduğu gibi yavrularını taşımaya yarayan bir kese bulunan memeli hayvanlar takımıdır. Bu hayvanların yavruları pek küçük olarak dünyaya gelir. Bu küçük yavrular doğduktan sonra analarının tüylerine sarılıp sırtlarına tırmanırlar. Buradan kendilerini aşağıya bırakarak analarının karnı üzerinde memeleri kapsayan keselerine girerler. İyice büyüyünceye kadar da burada kalırlar. Keseli memelilerin 44'ten fazla dişleri vardır. Beyinleri de olağanüstü küçüktür. Hem et, hem ot yerler. Kanguru, vombat, kuskus, keseli sıcan, keseli sansar, keseli porsuk, keseli köstebek (toprak altında yaşayan tek keseli memelidir) ve oppossum en iyi bilinen türleridir. Bu sonuncudan başka hepsi Avustralya'da yaşar. Opposum ise yalnız Kuzey Amerika ormanlarında bulunur.

KESELİLER:

Kanguru

Keseli kedi

KESİKLER, genellikle keskin kenarlı ve sivri uçlu aletlerin deriye sürtünmesi veya batmasıyla meydana gelen yaralardır. Derinin derin katlarındaki kılcal damarlardan bir veya birkaçı kesildiği için bu yaralar daima kanar. Bunların tedavisi şöyle yapılır: Yara, soğuk suyla yıkandıktan sonra oksijenli su veya alkolle ıslatılmış idrofilli gazlı bezle dezenfekte edilir. Dokuları tahrip eden tentürdiyot kullanılmamalıdır. Daha sonra yara küçükse üzerine steril ufak bir gazlı bez tampon konur. Plasterle tespit edilir. Yara büyükse üzerine idrofil pamukla birlikte gazlı bez konur ve sargıyla sıkıca sarılır. Eğer yara büyük ve derin olduğu için kanama önlenemiyorsa bunun bir operatör tarafından dikilmesi gerekir.

KESİR, matematikte bir birimin bölündüğü eşit parçalardan biri, ya da birkaçıdır. Paydası 10, ya da 10'un herhangi bir kuvvetinden ibaret olan kesir de «ondalık kesir», ondalık olmayan kesire «bayağı kesir», ondalık kesirle birlikte bir, ya da birkaç birimi içine alan sayıya «bileşik kesir» adı verilir.

Kesirler, iki tabiî sayının birbirine oranı olarak tanımlanırlar: $\frac{a}{b}$ gibi. Burada «a» pay, «b» ise payda adını alır. Payda, herhangi bir bütünün eşit parçalarının sayısını, pay ise onlardan kaç tane alındığını gösterir.

Bayağı kesrin pay ve paydası sıfırdan farklı bir sayıyla çarpılacak olursa değeri sabit kalır. İki bayağı kesrin toplanması, ya da çıkarılması için paydalarının eşitlenmesi gerekir. Bunun için verilen kesirlerin pay ve paydaları, paydaların en küçük ortak katı, ortak payda olacak şekilde gerek-

Keşmir'de Jhelum nehri

li çarpanlara çarpılır. Sonra paylar toplanır, ya da çıkarılıp bu ortak paydanın üzerine yazılır. Şöyle ki:

$$\frac{8}{6}+\frac{9}{4}=\frac{8\times 4}{6\times 4}+\frac{9\times 6}{4\times 6}=\frac{86}{24}=\frac{43}{12}$$

$$\frac{16}{8}-\frac{4}{2}=\frac{16}{8}-\frac{4\times 4}{2\times 4}=\frac{16}{8}-\frac{16}{8}=\frac{0}{8}=0$$

İki bayağı kesrin çarpımı, payların aralarında ve paydaların da aralarında çarpılması ile elde edilir. Çünkü bir kesrin payını birden büyük bir tabiî sayı ile çarpmak o sayıyı o kadar büyütmek, paydasını çarpmaksa o kadar küçültmek demektir.

$$\frac{8}{6}\times\frac{7}{5}=\frac{56}{30}=\frac{28}{15}$$

İki bayağı kesrin bölünmesi için bunlardan ikinçisinde pay ve paydaların yerleri değiştirilir, sonra çarpma işleminde olduğu gibi işlem yapılır.

$$\frac{7}{5}\div\frac{9}{4}=\frac{7}{5}\times\frac{4}{9}=\frac{28}{45}$$

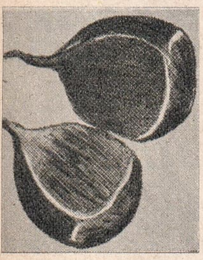

Kestane

KESKİN, İç Anadolu Bölgesinde, Ankara line bağlı 41.168 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.453 nüfuslu merkezi. Yüzölçümü: 1.464 km.²'dir. Merkez bucağından başka Çelebi adlı bir bucağı ve 72 köyü vardır. İlçe toprakları 1.000 metre kadar yükseklikte bir yayladan ibarettir. Dernek (1.311 m.) ve Böbrek (1.431 m.) dağları önemli yüksekliklerdir. İlçede kara iklimi hüküm sürer. Kızılırmak bozkır halindeki ilçe topraklarını sular. Halkın geçimi tarla tarımına, canlı hayvan ve bilhassa tiftik keçisi yetiştirilmesine dayanır. Yağ, un, tavuk ve yumurta da boldur. Meyvecilik de ileri durumdadır. İlçe merkezi Keskin, 1859'da gümüşlü kurşun madenlerinin işletilmesi için Denek Madeni adıyle küçük bir vâdide kurulmuştur. Sonra gelişerek bugünkü durumunu aldı.

KESTANE, ikiçenekli bitkilerin kayıngiller familyasından bir ağaç ve bu ağacın meyvesidir.

Kestane ağacının yaprakları oval ve büyük, sivri uçlu ve kenarları pürüzlüdür. Türkiye'de çok bulunan bu ağacın yalnız Akdeniz iklimli yerlerde yetişenleri meyve verir. Diğer bölgelerdekiler ağaçtan ibarettir. Bunlar keresteleri için yetiştirilirler. Meyve veren kestanelerin boyları 4 - 5 metre kadar olur. Kerestesi için yetiştirilenler ise 30 - 40 metreyi bulur. Yurdumuzdaki kestane ağaçlarının sayısı 1 milyona yakındır. Bunlardan yılda ortalama olarak 10 - 12 bin ton kestane elde edilir. Kestane ağacı haziranda yeşerir, eylülden kasıma kadar da meyve verir. İki çeşit çiçeği vardır. Lifli olanı sarı bir toz meydana getirir. Bu erkek çiçektir. Bir de dişi çiçeği vardır. Bu da sarı tozları toplar meyve haline getirir. Aynı ağaçta bulunan iki cins çiçeğin birbirini döllemesi rüzgâr yoluyle olur.

KEŞAN, Marmara Bölgesinde, Edirne iline bağlı 53.693 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 20.293 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.087 km.²'dir. Merkez bucağından başka Mecidiye ve Yerlisu adında iki bucağı ve 49 köyü vardır. İlçe toprakları geniş lığlı düzlükler ile bunların çevresindeki çok hafif dalgalı sırtlardan ibarettir. Isı farkları fazladır. İlkbahar ve sonbahar çok yağmurludur. Tepelik yerler kısmen meşeliklerle kaplıdır. Düzlüklerde bozkır bitkileri vardır. Halk en fazla tarımla ve kısmen de hayvancılıkla uğraşır. Başta buğday ve mısır çok ekilir. İlçe merkezi, Kaletepe'nin kuzeybatı eteğinde, denizden 110 metre yüksekte kurulmuştur. Kasabadan geçen önemli yollar Keşan'ı Uzunköprü'den Gelibolu'ya, İpsala'dan Tekirdağ'a kadar uzanan geniş bir bölgeye bağlar. Kasabada tarihî eser olarak Hersekzade camisi vardır.

KEŞAP, Karadeniz Bölgesinde, Giresun iline bağlı 32.094 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 4.402 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 222 km.²'dir. Merkez bucağından başka Karabulduk adlı bir bucağı ve 39 köyü vardır. İlçenin başlıca engebeleri kıyı boyu uzanan sıradağlardır. İlçede hemen her mevsimi yağışlı bir iklim sürer. Yazları oldukça serin, kışları ılık geçer. Karadeniz'e dökülen en önemli akarsuyu Venazıt deresidir. İlçe ormanları kayın, lâdin ve kızılağaç bakımından zengindir. Halkın geçi-

minde fındık tarımı önemli rol oynar. Tahıl olarak en çok ekilen mısırdır. Ayrıca elma ve yağlı tohumlar da yetiştirilir. Bir kısım halk da denizcilikle uğraşır. İlçe merkezi Karadeniz kıyısında bir tepenin eteğindedir. Giresun'a 12 km. uzaklıktadır.

KEŞİŞLEME, doğu ile güney arasından esen rüzgâra verilen addır. Buna «akça yel» de denir.

KEŞMİR, Kuzey Hindistan'da, Hindistan' la Pakistan arasında, üzerinde uzun yıllardır çekişilen bir eyalettir. Kuzeyinde Afganistan'ın Nûristan bölgesi, kuzeydoğusunda Doğu Türkistan, doğusunda Tibet, güneyinde Hindistan, batısında Pakistan vardır. Nüfusu: 3.585.000, yüzölçümü: 240.000 km.²'dir. Başkenti: Srinagar, dili: Keşmirce, dini: Müslüman (% 80) ve Hindû (% 20)'dur. Bir bölümü Pakistan, bir bölümü de Hindistan tarafından yönetilir.

Keşmir bütünüyle dağlık bir ülkedir. Kuzeyde Dapsang (Godwin Austen) tepesi 8.618 metre, orta kesimde Ser tepesi 7.150 metre, batıda Nanga Parbat tepesi 8.120 metreye kadar yükselir. Başkent Srinagar, deniz düzeyinden 1.603 metre yükseklіktedir. İndüs nehri ülkeyi baştan başa geçerek Tibet'e girer. Keşmir'de yer yer bozkır, ılıman muson, yüksek yerlerde de tundra iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü park (galeri) ormanları, savanalar, Alp bitkileri ve bozkırlardır.

KETEN, saplarından elde edilen lifleri dokumacılıkta kullanılan yıllık bir bitkidir. Boyu ortalama bir metredir. Yaprakları sivri, çiçekleri mavi, «keten tohumu» adı verilen tohumları parlak kahverengidir. İçi boş saplarının lifleri hemen hemen katıksız selülozdur ve çok uzundur. Kuzey Afrika, Hindistan, Japonya, Kuzey ve Güney Amerika ile yurdumuzda en çok Karadeniz Bölgesinde yetiştirilir. Anavatanı kesin olarak bilinmemekle beraber, çok eski çağlardan beri Anadolu ve Mezopotamya'da üretilip kullanılırdı.

Ketenin işlenmesi, liflerinin ayrılması için sapların birkaç gün kimyasal bir eriyik içinde yumuşatılmasıyla başlar. Sonra iyice dövülüp taraklardan geçirilir. Elde edilen uzun lifler iplik bükme makinelerinde istenilen kalınlıkta iplikler durumuna getirilir. Ketenin ince lifleri dokumacılıkta, çeşitli kumaş yapımında, kalın lifleri ise sicim, halat ve ip yapımında kullanılır.

KETEN KUŞU, ötücü - kuşlar takımının ispinozgiller familyasından bir kuş türüdür. Uzunluğu 13 - 14 santim kadardır. Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da tarla ve çayırlıklarda yaşar. Hem göçücü, hem gezicidir.

KETENCİK, ikiçenekli bitkilerin turpgiller familyasından yıllık bir bitkidir. Yaz başlarında açan çiçekleri sarıdır. Bitkiden boyacılıkta kullanılan bir yağ elde edilir. Bu yağ yakılmak suretiyle ışık kaynağı olarak da kullanılır.

KETON, organik kimyada bir grubun adıdır. Başlı başına bir bileşik meydana getirmezler. Elde edilişleri genellikle «ikincil alkoller» grubunun yükseltgenmesi ile olur. En iyi bilinen üyesi asetondur.

KEZZAP, eskiden nitrik asit ve onun gibi yakıcı özellikteki asitlere halk arasında verilen isimdir. (Bak: NİTRİK ASİT).

KIBLE, Mekke'deki Kâbe'nin batı köşesiyle, Mizâb (altın oluk) arasının doğrultusudur. Müslümanlar namaz kılarken yüzlerini bu yöne döndürürler. Kuranı Kerim'de bu konuda şu âyet vardır: «Bundan sonra yüzünü Mescid-i Harâm cihetine çevir. Siz de (Müslümanlar) nerede bulunursanız bulunan, yüzünüzü o tarafa çevirin.»

Müslümanlıkta kıbleye yönelmeyi gerektiren birçok haller vardır. Duada, ihrâma girerken, Arafat'ta orta cemre taşları atılırken ve diğer bazı hallerde hep kıbleye dönülür. Camilerde kıble tarafı mihrap yardımıyla gösterilir. Minarelerin şerefe kapıları da kıble tarafına açılır.

KIBLE, güneyden, kıble yönünden esen rüzgâra verilen addır.

KIBRIS, Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin güney kıyılarına 75 km. uzaklıkta büyük bir ada ve bu adada yeni kurulan bir Türk - Rum devletidir. Nüfusu: 600.000, yüzölçümü: 9.251 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Lefkoşe (Rumca Nikosia), dili: Türkçe ve Rumca, dini: Müslüman ve Rum Ortodoks, parası: Kıbrıs lirasıdır.

Kıbrıs adasını iki dağ sırası engebelendirir. Kuzeyde Beşparmak (Girne) dağı ile güneyde Karlı dağ (Trodos) arasında doğu - batı doğrultusunda çok verimli Mesarya ovası uzanır. Ada, Akdeniz ikliminin

Kıbrıs

Keten balyası

Keten kuşu

etkisi altındadır. Yazlar sıcak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Doğal bitki örtüsü Akdeniz bitkileri ve çalılıklardır.

Adada ekilebilecek topraklar azdır. En çok buğday, arpa ve patates yetiştirilir. Bunlardan ayrı olarak pamuk, zeytin ve üzüm de elde edilir. Şarap endüstrisi gelişmiştir. Bakır çıkarımı da önemli bir yer tutar.

Yapılan kazılardan çıkarılan sonuçlara göre M.Ö. 4000 ile 3000 yılları arasında adada yüksek bir Yeni Taş Çağı kültürü vardı. Hızla gelişen bir Bronz Çağı'ndan sonra adayı Mikenai uygarlığı etkilemeye başladı. Salamis önemli bir Mikenai şehri olmakla birlikte, adada klasik çağa kadar eski Yunanca dışında bir dil konuşulurdu. M.Ö. 1500 yıllarında ada Mısırlılar'ın egemenliği altına girdi. Bu egemenlik M.Ö. 715'te Asur Kralı Sargon'un, Kıbrıs'ı ele geçirmesine kadar sürdü. Bir ara Persler'in egemenliğine giren ülke, daha sonra tekrar Mısırlılar'ın eline geçti. M.Ö. 58' de Romalılar Kıbrıs'ı Kilikya'nın bir eyaleti yaptılar. Roma İmparatorluğu'nun 395' te ikiye bölünmesiyle ada, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düştü. Müslüman Araplar 656 ile 969 yılları arasında Kıbrıs'ı yıllık vergiye bağladılar. 1191'de İngiltere Kralı Aslan Yürekli Rişar ülkeyi ele geçirdi. Kurulan Kıbrıs Krallığı 1489 yılına kadar bağımsızlığını korudu. Venedikliler'in 1571 yılına kadar süren egemenliklerine Osmanlı Devleti son verdi. 1878'de Kıbrıs, İngilizler'e kiralandı. 1914'te de İngilizler adayı kendi topraklarına kattılar. 1959 yılı şubat ayında, Zürich Anlaşması ile Kıbrıs bağımsızlığını kazandı ve burada bir Türk - Rum Cumhuriyeti kuruldu.

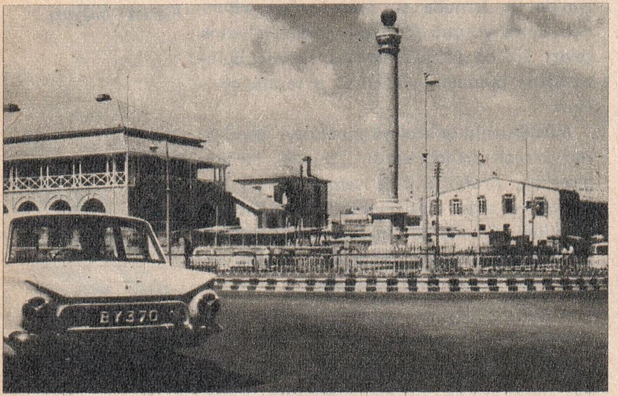

Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşe'den bir görünüş.

1963 yılının aralık ayında EOKA tedhişçileri Anayasa ve Garanti Antlaşması'nı çiğneyerek Türkler'e saldırdı. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler duruma elkoyup adaya, Birleşmiş Milletler Barış Gücü birliklerini yolladılar. Ama anlaşmazlık gene de devam etti. Bugün adada Türk ve Rum cemaatleri aralarındaki bütün ilişkileri kesmiş durumdadır.

82.000 nüfuslu başkent Lefkoşe'nin merkezi, iç içe dar sokaklarıyle tipik bir Osmanlı çarşısı olan Pazar kesimidir. Şehrin modern mahallelerine doğru sokakların genişlediği, birçok yeni binanın yer aldığı görülür. Ayasofya Camisi, şehrin en güzel tarihî yapıtıdır. Lefkoşe, bugün Türk ve Rum kesimlerine ayrılmış durumdadır. 27.000 nüfuslu Magosa da eski bir şehirdir. Venedikliler'in yapmış oldukları surlar eski durumunu muhafaza etmektedir. Camiye çevrilerek bir minare eklenen Aya Nikolas kilisesi de şehrin en güzel mimarlık eserlerinden biridir. Kıbrıs adasının her yanında camilerden başka pek çok Türk yapısına raslanır. Güneydoğuda büyük bir liman şehri olan Larnaka ile güneyde yine bir kıyı şehri olan 36.000 nüfuslu Limasol, Osmanlı Türk uygarlığının izlerini taşır.

KIBRISÇIK, Karadeniz Bölgesinde, Bolu iline bağlı 8.868 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 1.148 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 641 $km.^2$'dir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 22 köyü vardır. Toprakları Köroğlu, Mehye ve Kerakiriş dağlarının çevrelediği hafif dalgalı sırtlardan ibarettir. Oldukça yağışlı bir iklimi vardır. Kışlar soğuk geçer. İlçe orman bakımından zengindir. En önemli akarsuyu Uludere'dir. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir. En çok buğday ve mısır ekilir. Ormancılık da halkın geçim kaynağıdır.

İlçe merkezi, Köroğlu dağının güney yamaçlarında kuruludur. Bolu'ya 65 km. uzaklıktadır.

KIKIRDAK, bazı organlarda kemik görevini yapan esnek, sert ve beyaz bir dokudur. İlkel omurgalıların pek çoğu, gelişmiş omurgalılarda da dölütlerin iskeleti kıkırdaktandır. Gelişmiş bir insan vücudunda burun, gırtlak ve kulakta kıkırdak kısımlar bulunur. Ayrıca eklemlerin üzerini de kaplayan kıkırdak göze-arası maddesinde bulunan tellerin yapılarına göre çeşitli tiplere ayrılır: Saydam kıkırdak, elâstik kıkırdak, telli kıkırdak v.s. gibi.

KIL, baştaki saçlar dışta kalmak üzere, memeli hayvanlarda vücudu örten tüylerdir. Derideki Malpighi tabakası tarafından meydana getirilir. Bir kıl iki kısımdır: 1) Derinin dışında kalan serbest kısım. Buna «kıl gövdesi» de denir. 2) Kıl kökü. Bu kısım derinin içinde kalır.

Kıl kökünün dibindeki hücreler canlıdır. Kılcal damarlardaki kanla beslenirler. Eski hücreler, yenileri tarafından dışarı itil-

dikçe kıl dışarıya doğru uzar. Kıl üzerinde ince bir tabaka halinde yağlı bir madde bulunur. Bu da kıla parlaklık ve esneklik verir. Yağlı madde kıl kökünün hemen yanındaki küçük yağ bezleri tarafından salgılanır.

KILAVUZ BALIĞI (Malta Palamudu), sıcak ve ılık denizlerde yaşayan bir balıktır. Kemikli-balıklar takımının uskumrugiller familyasındandır. Çok etçildir. Önceleri bu balığın köpekbalıklarına yol gösterdiği sanılırdı. Ama bugün, kılavuz balığının köpekbalıklarından arta kalan av parçacıklarıyle beslendiği ve onların altında bu amaçla yüzdüğü anlaşıldı. Köpekbalıklarını izleyen kılavuz balıkları, yorulup geri kaldıkları zaman arkadan gelen öbür köpekbalıklarına yem olurlar.

KILCALDAMAR, vücudun her yanında, kan ve lenf damarlarıyle karaciğerde safra kanallarını birbirine bağlayan ince çeperli çok ufak damarlardır. Kanın taşıdığı besin maddeleri ve oksijen kılcaldamarların çok ince çeperlerinden süzülerek dokuların hücrelerine geçer. Hücrelerde meydana gelmiş karbondioksitle artık maddeler de ters yönde, kılcalların çeperlerinden içeri girerler. Bu alış-verişi sağlayan kılcaldamarların kalınlığı ortalama milimetrenin binde 5'i kadardır.

KILCALLIK, fizikte, bazı maddelerin kıl gibi ince deliklerinde sıvıların yükselmesi özelliğine verilen addır. Sıvıların denge ilkelerine aykırı olan bu olayın sebebi kıl gibi ince borunun çeperlerinin sıvı moleküllerini çekmesidir. Bu çekiş sıvının yükselmesine yol açar.

Kılcallık olayı pratikte büyük faydalar sağlar.

KILGI (Bak: PRATİK).

KILIÇ, uzun, düz veya eğrice, ucu sivri, bir ucu kulplu, bir ve bazen her iki yüzü keskin silâhtır. Kın içinde bulundurulup kayışla bele ve sol tarafa asılır. Eski savaşlarda çok kullanılırdı. Keskin kısmına «kılıç namlusu», kulpuna da «kabza» yahut «balçak» adı verilir.

KILIÇ ALİ PAŞA (1500?-1587), denizcilik alanındaki bilgisi ve komuta üstünlüğüyle ünü yabancı ülkelere kadar yayılan ünlü bir Türk amirali ve kaptan-ı Deryasıdır. Doğum yeri kesin olarak bilinmiyor. İstanbul'da öldü. Genç bir denizci olarak Barbaros'un Preveze savaşına katıldı. 1551 de «Fenerli Kaptan» (Deniz albayı) oldu. 1560'ta Bahriye Sancak Beyi (Tümamiral) rütbesiyle İzmir Valiliğine atandı. 1565'te Kaptan-ı Derya Turgut Reis'in Malta adasını kuşatma harekâtına katılan amiraller arasında o da vardı. Turgut Reis'in bu savaşta şehit düşmesi üzerine donanmanın başına geçti ve rütbesi «Bahriye Beylerbeyliği» (Oramiral) ne yükseltildi. Trablusgarp (Libya) Genel Valiliğine atandı. Malta donanmasını yakıp şövalyelere baş eğdirmesi bu sıralara raslar. Kıbrıs adasının Türkler tarafından fethedilmesiyle sonuçlanan 1571 savaşında da büyük yararlıklar gösterdi. Cezayir Genel Valiliğine atandı. Tunus'u İspanyollar'dan aldı; Girit, Zanta ve Kefalonya adalarına seferler düzenledi. 25 mayıs 1571'de Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa ile birlikte 20.000 Türk levendinin şehit düştüğü İnebahtı (Lepanto) deniz savaşında komuta ettiği deniz birliklerine kayıp verdirmeden sıyrılmasını bildi. Bu arada Malta amiral gemisini ele geçirdi. 80 parça gemisiyle İstanbul'a döndü. Padişah Selim II, kendisini Kaptan-ı Deryalığa atadı. 1574 ve 1575 yazlarında İspanya ve İtalya kıyılarıyle Girit'i yakarak İnebahtı'nın öcünü aldı. Murat III'ün padişahlığında da Kaptan-ı Deryalıkta kaldı.

Kılavuz balığı

İstanbul'da Tophane'de Kılıçali Paşa Camisi

Kılıç Ali Paşa Camisi, 1580 yılında Tophane'de, Mimar Sinan tarafından Kılıç Ali Paşa için yapıldı. Cami Mimar Sinan'ın son eserlerinden biridir. Medresesi ve sebili vardır. Âdeta Ayasofya'nın küçük bir modelidir.

KILIÇ BALIĞI, burnunda tıpkı kılıç gibi bir uzantısı bulunan bir balıktır. Büyükleri 150 kilo ağırlığında, 2-2,5 metre boyunda olur. Derisi düz ve pulsuzdur. Ağzında diş yoktur. Vücudu genellikle siyah renkte olur. Karın tarafı beyaz, yüzgeçleri mavidir. Vücut ısısı yaşadığı ortamın sıcaklığından biraz fazladır. İri ve yuvarlak olan gözleri mavi renklidir. Sıcak ve ılımlı denizlerde kıyılardan uzak kesimlerde yaşar. Büyükleri çok açılan kayıklar ve kü-

Kılıç balığı

çük tekneler için tehlikeli olabilir. Ufak boyda her cins balığı yutar. İlkbahar ve yaz aylarında yumurta bırakmak için kıyılara yaklaşır. Bu mevsimde çokça avlanır. Eti çok lezzetli olur. Yaz aylarında yenir. Karaciğerinden A vitamini çıkarılır. Özel ağlar, dalyanlar ve bazen de zıpkınla tutulur.

KILIÇASLAN I (? - 1107), Anadolu Selçuklu Devleti'nin üçüncü hükümdarıdır. Doğum yeri ve tarihi kesin olarak belli değildir. Musul seferinden dönüşte Habur suyunu geçerken atıyle beraber boğuldu. Cesedi çıkarılıp Meyyâfârikıyn'e (şimdiki Silva) gömüldü. Tahta geçtikten kısa bir süre sonra 1097'de Haçlılar, devletin başkenti İznik'i kuşattılar. Kuşatmayı haber alan Kılıçaslan, ordusuyle Haçlılar'ın üstüne yürüdü. Bire on nispetindeki düşmanla arasında cereyan eden meydan savaşında her iki taraf da ağır kayıp verdi. Düşmanın çok fazla olan sayı üstünlüğü karşısında meydan savaşı vererek kesin bir başarı kazanmanın mümkün olamıyacağını anlayan Kılıçaslan, gerillâ savaşına karar vererek geri çekildi.

İki ordu aynı yılın haziranında bir defa da Eskişehir yakınlarında karşılaştı. Kılıçaslan, çok kanlı vuruşmalardan sonra, düşmanın bütünüyle yok edilmesine imkân bulunmadığını bir defa daha anladı. Geri çekildi. Yanında Dânişmend Gazi gibi ünlü komutanlar bulunan Kılıçaslan, düşmanı yakalayabildiği yerde vurmaya, birliklerini ayrı ayrı çevirip kısa çarpışmalarla yok etmeyi başardı. Yalnız Amasya civarında Kılıçaslan'ın 300.000 Haçlı'yı bütünüyle yok etmesi Türk tarihinin en büyük zaferlerinden birini teşkil eder. Antakya'yı kuşatmak üzere Anadolu topraklarından çıkan Haçlı kuvvetleri 100.000 kişiye inmiş bulunuyordu.

Kılıçaslan Haçlılar'ı Anadolu'dan attıktan sonra devleti kalkındırmak için büyük bir çalışmaya girişti.

KILIÇASLAN II (1115 ? - 1192), Anadolu Selçuklu Devleti'nin 6. hükümdarıdır. Doğum yeri ve doğum tarihi kesin değildir. 77 yaşlarında, Konya yakınlarında öldü. Konya'da babası Sultan Mesut'un camisi yanındaki kümbete gömüldü.

Babasının sağlığında onun arzusu üzerine tahta geçtiği sırada 40 yaşlarındaydı. Büyük Türk Hakanı Sultan Sancar'ın ölümü üzerine 1157'de tamamen bağımsız kaldı. Aynı yıl, elden çıkmış bulunan Ayntab'ı (Antep) alarak Suriye sınırını sağlamlaştırdı. Sonra Batı Anadolu, Marmara Bölgesi ile Karadeniz ve Akdeniz'in bazı yörelerini elinde bulunduran Bizans'a döndü. İmparator Manuel Kommenos'u Eskişehir yakınlarında ağır bir bozguna uğrattı. 200.000 Bizans askeri savaş alanında kaldı.

1174'te Musul ve Suriye'nin güçlü hükümdarı Atabey Nurettin Mahmut Zengî' nin ölümüyle büyük bir rakipten kurtulan Kılıçaslan II, Danişmendliler hükümdarlığını ortadan kaldırdı. Böylece Anadolu Birliği yolunda en önemli adımı atmış oldu.

Onun güçlü duruma gelmesinden ürken Bizans İmparatoru Manuel Kommenos, yeniden savaş hazılıklarına girişti. Kılıçaslan II'nin barış teklifini de reddetti. İki büyük ordu, Eğridir gölünün kuzeyinde karşı karşıya geldi. Miryokefalon Savaşı diye anılan bu savaş Malazgirt'ten sonra Türkler'in Bizans'a en büyük darbesi oldu. Bütün birlikleri kılıçtan geçirilen İmparator Manuel Kommenos, çok ağır bir tazminat karşılığı serbest bırakıldı.

1189'da Kılıçaslan II'nin oğlu Melik Şah, Haçlılar'a ağır kayıp verdirdi. Daha sonra Konya'yı kuşatan ve şehrin dış kesimlerini eline geçiren Haçlılar, daha fazla yıpranmayı göze alamadılar. Suriye'ye geçtiler. Bundan sonra Kılıçaslan II, Bizans'a ve Haçlılar'a karşı dengeyi sağlamış olmanın huzuruyle iç işlerle uğraşmaya başladı.

Yüksek bir kültüre sahip olan ve şehzadeliğinde çok iyi yetiştirilen Kılıçaslan II, dindar, âdil ve iyi kalpliydi. Yüzlerce cami, medrese, kervansaray, han, imaret, çarşı ve çeşme ile Anadolu'yu donattı.

KILIÇASLAN III (? - 1205), Anadolu Selçuklu Devleti'nin 9. hükümdarıdır. Kılıçaslan II'nin torunu ve Süleyman Şah II' nin oğludur. Babasının ölümü üzerine çocuk yaşında tahta geçirildi. Ama 1 yıl sonra amcası Sultan Keyhusrev tarafından devrildi ve öldürüldü.

KILIÇ - KALKAN OYUNU, Bursa ve yörelerinde raslanan bir halk oyunudur. Eski çeri, ya da zeybek kıyafetiyle oynanır. Oyunda, dans, tiyatro ve hikâye özellikleri vardır. Bunlar son derece ahenkli bir biçimde birbirleriyle bağdaşıktır. Türkler' in savaşçı ruhunu canlandırır.

KIMIZ, Türkler'in göçebelik dönemlerinde kullandıkları boza kıvamında ve çok etkili bir içkidir. Köpürecek derecede ekşitilmiş kısrak, ya da deve sütünden ibarettir. Anadolu Türkleri «Türkistan bozası» diye anarlar.

KINA, ikiçeneklilerden bir ağaç ve bu ağacın yapraklarını döverek elde edilen bir boyanın adıdır. Anayurdu Arabistan'dır. Anadolu'da olduğu gibi öteki Doğu ülkelerinde de kına, hamur durumuna getirilerek kadınların tırnaklarını, saçlarını, erkeklerin sakallarını boyamakta kullanılır. Turuncuya çalan kırmızımsı bir renk veren

kına, rastıkla karıştırılıp saçlara sürüldüğü zaman kestane rengi olur. «Kına yakmak», kına hamurunu bir bezle parmak uçlarına sıkıca sarıp bağlamak, böylece parmakları boyamaktır.

KINACIK, buğday pası adı verilen bir mantarın tahıllarda meydana getirdiği lekeli hastalıktır. Buna «bitki pası» da denir. Kontrolü ve önlenmesi çok güçtür. Bir kere baş gösterince binlerce ton tahılın mahvolmasına yol açar.

KINAÇİÇEĞİ, ikiçenekli bitkilerden kınaçiçeğigiller familyasından çeşitli renklerde çiçek açan yıllık bir süs bitkisidir. Bazı çeşitleri eczacılıkta ve koku yapımında kullanılır. Anayurdu Hindistan'dır. Dünyanın hemen her yerinde yetiştirilir.

KINAKINA, ikiçeneklilerin kökboyasıgiller familyasından bir ağaç ve bu ağacın eczacılıkta türlü ilâç yapımında kullanılan kabuğudur. Anayurdu Güney Amerika'dır. Seylan ve Cava'da da yetiştirilir. Yapraklarını dökmeyen ağaçlardandır. Çiçekleri leylâk ağacınınkine benzer. Kırmızı, pembe, ya da beyaz renkte olur. Keskin kokuludur. Kınakınadan kinin çıkarıldığı gibi iştah açıcı, kuvvet verici ilâçlar da yapılır.

KINIK, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı 22.205 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.718 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 436 km.²'dir. Tek bucaktan meydana gelir. 31 köyü vardır. İlçe, Yunt dağının kuzey etekleriyle Kınık ovasını içine alır. İklim Akdeniz iklimidir. En önemli akarsuyu Kınık ovasının ortasından geçen Bakırçay'dır. İlçenin ekonomik zenginliği tarıma dayanır. En başta gelen ürün tütün ve pamuktur. Çekirdeksiz üzüm de yetiştirilir.

İlçe merekezi, Soma - Bergama şosesi üzerindedir. İl merkezi İzmir'e uzaklığı 128 km.'dir. En yakın demiryolu istasyonu 25 km. uzaklıktaki Soma, en yakın iskele 49 km. uzaklıkta, Ege denizi kıyısındaki Dikili'dir. Kasabada birçok yağhane, çırçır fabrikası, araba yapımevi, un ve buz fabrikalarıyle bir de tuz değirmeni vardır.

KINKANATLILAR, Böcekler'in mayısböceği, uğurböceği, ateşböceği gibi böcekleri içine alan bir takımıdır. 250.000'den fazla türü incelenmiştir. Biçim, renk ve boyut bakımından büyük bir çeşitlilik gösterirler. İçlerinde yarım milimetre boyunda bulunanlar olduğu gibi 18 santim uzunluğunda olanları da vardır. Orta-göğüs bölütü büyüktür. Ön kanatlar «elitra» denilen kın biçimindeki kanat örtüleri durumundadır. Arka kanatlar çok ince ve zar yapılıdır. Hayvan dinlenme anında elitraların altına saklanır. Ağız parçaları çiğneyici tiptir. Gelişmelerinde tüm başkalaşma vardır.

KIPÇAKLAR (Kumanlar), 10 - 13. yüzyıllarda Doğu Avrupa tarihinde önemli bir rol oynayan Türk kavimlerinden biridir. Şaman dininden ve göçebe yaşayan bu kavim, Karadeniz'in kuzeyindeki ülkeleri ele geçirmiştir. Sonra Macaristan'a girdiler. Moğollar'ın saldırısı üzerine bir kısım Kıpçak, Moğollar tarafından satılıp Mısır'a götürüldü. Bunlar sonradan Mısır'da Memlûk İmparatorluğu'nu kurdular.

KIRAĞI (Bak: ÇİĞ).

KIRGIZİSTAN, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni meydana getiren 15 cumhuriyetten biridir. Kuzeyinde Kazakistan, doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyinde Tacikistan, batısında Özbekistan vardır. Nüfusu: 2.400.000, yüzölçümü: 201 600 km.²'dir. İdare şekli: Sosyalist Cumhuriyet, başkenti: Pişpek (Frunze), dili: Türkçe (Kırgız diyeleği), dini: Müslüman (% 90), parası: Ruble'dir.

Kırgızistan bütünüyle dağlık bir ülkedir. Doğuda Tanrı dağları, güneydoğuda Kokçal dağları, güneyde Alay dağları, kuzeydoğuda da Karadağlar vardır. Sir - Derya'nın devamı olan Narin nehri ülkeyi ortasından ikiye böler. Çu ve Tarım ırmakları ülkeden kaynar. Kırgızistan'da bozkır iklimi hüküm sürer. Halkın geçimi hayvancılığa dayanır. Ülkenin kuzeyinde pamuk ekilir. Son yıllarda maden ve dokuma endüstrisi kuruldu. Pişbek'te 1951 yılında kurulmuş bir üniversitesi vardır.

Kırgızistan 20. yüzyılın başlarında zor şartlarla Ruslar tarafından ele geçirildi. Korkusuz ve dağ adamı olan ülke halkı saldırgana kötü ve korkulu anlar yaşattılar.

Kırgızistan

KIRIK, vurma, düşme, çarpma gibi durumlar sonunda kemiklerin kırılmasıyle ortaya çıkan arızadır. Çeşitlerine göre belirtileri de değişir. Bazı patolojik durumlar dışında kalan vakalarda, kırıklar şiddetli sancıya sebep olurlar. Eğer, kuvvetli bir düşüşten sonra bu kimsenin ıstırabı yoksa kırığın söz konusu olmadığına inanmak gerekir. Bununla birlikte çarpmaya maruz kalan organda, biçim bozukluğu yanında çürük (ekimoz) meydana gelmişse

Kınaçiçeği

bir kırılma olayıyla karşı karşıya bulunulduğu kesindir. Bu durumda alışılan hareketler yapılamaz. Dikkatli bir inceleme sonunda organda anormal bir oynaklık ve deriyi içeriden dışarıya doğru iten kemik parçasının varlığı hissedilir. İki çeşit kırık vardır: 1) Kemikler yer değiştirmez. 2) Kemikler az veya çok yer değiştirir.

Kırılan bir kemiğin iki parçasının birbirine kaynaması, organizmanın kendi kendini tamir edişine en güzel örnektir. Bununla birlikte vakaların çoğunda (özellikle kemiklerin yer değiştirdiği kırıklarda) tıbbî müdahale şarttır. Eğer yer değiştiren kemik, yumuşak kısımları ve deriyi yırtmışsa (açık kırık), enfeksiyonu önlemek üzere kırılan parçaları bir araya getirmek için muhakkak ameliyat gerekir.

Yarısı suyun içine batmış kalem dışarıdan sanki kırılmış gibi görünür.

KIRIKHAN, Hatay iline bağlı 52.292 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 23.405 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 688 $km.^2$'dir. Merkez bucağından başka Yalankoz adlı bir bucağı ve 51 köyü vardır. İlçe toprakları Amanos sıradağlarının çevrelediği, Hopnik ovasıyle, Amik ovasının bir kısmını içine alır. Dağlık kısımları orta derece ormanlıktır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Halkın büyük kısmı tarla tarımı ve hayvancılıkla geçinir. Hopnik ve Amik ovaları tarıma çok elverişlidir. Amik ovasında çeltik tarımı gelişmiş durumdadır. Meyvecilik de ileridir. Elma, armut, kayısı, şeftali, ceviz, erik ve portakal, limon yetişir.

İlçe merkezi, Antakya - İslâhiye yolundan ayrılan 10 km.'lik bir yolla Antakya'ya bağlı, Antakya'ya 40 km. mesafededir.

KIRIKKALE, İç Anadolu Bölgesinde, Ankara iline bağlı 101.085 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 57.669 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.370 $km.^2$'dir. Merkez bucağından başka Balışeyh adlı bir bucağı ve 55 köyü vardır. İlçe toprakları ortalama 700 metre olan bir yayladır. Denek dağı (1.585 metre) ile Küredağı (1.400 metre) ilçenin en yüksek yerleridir. İlçede, denizden uzak olduğu için karasal bir iklim hüküm sürer. Kızılırmak ilçe merkezinin batısından geçer. Arazi tarıma elverişlidir. Buğday yetiştirilir. Bağcılık gelişmiştir.

İlçe merkezi, Ankara'ya 79 km. uzaklıktadır. Ankara - Yozgat karayolu, Ankara - Kayseri demiryolu şehrin içinden geçer. Askerî mühimmat ve silâh fabrikaları şehrin büyümesine yol açmıştır. İlçe merkezleri arasında nüfus fazlalığı bakımından başta gelenlerden biridir.

KIRILMA, eğri bir ışık ışınımının saydam bir ortamdan öbürüne geçerken doğrultusunu değiştirmesidir. Işığın kısa boylu dalgalarla yayıldığı ortama, «çok kırıcı ortam», daha uzun boylu dalgalarla yayıldığı ortama da, «az kırıcı ortam» adı verilir. Bu olayı açıklamak için Alman fizikçisi Carlson'un verdiği bir örneği izlemek gerekir: Bir ışık ışını, tören düzeninde ilerleyen askerlere benzetilebilir. Bu askerlerin eşit adımlarla bir çayırdan (hava gibi az kırıcı ortam) henüz yeni işlenmiş bir tarlaya (su gibi çok kırıcı ortam) doğru eğrilemesine ilerlediklerini düşünelim. Tarlaya girer girmez askerler, toprağın çok daha yumuşak olmasından ötürü çayırdakinden daha yavaş, yani daha kısa adımlarla ilerlemek zorunda kalırlar. Sağdan sola doğru gelişen bu yavaşlama sonucu tören düzeninde yürüyen askerlerin yönlerini de değiştirdikleri görülür. Böylece bir ışık ışınımına benzetilen asker dizileri bir ortamdan öbürüne geçerlerken doğrultusunu değiştirmiş, yani sapmış olur.

Kırım

KIRIM, Karadeniz'in kuzeyinde bir yarımadadır. Doğusunda Azak, güney ve batısında Karadeniz vardır. Bu iki denizi birleştiren Kerç boğazıyla Kuban'dan ayrılır. Kuzeyde Urkapı (Pereskop) ile Ukrayna'ya bağlıdır. Bu kesimde açılan bir kanal, Azak denizini Karadeniz'e bağlar. Başkenti: Akmesçit (Simferopol)'dur.

Yarımada güneydoğu kıyıları boyunca uzanan Yayla dağları dışında bütünüyle ovalıktır. Ülkede ılıman Doğu Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü güneyde yapraklarını kışın döken ormanlar, kuzeyde bozkırlardır.

Başkent Akmesçit'te bir üniversite vardır. Bir demiryolu şebekesi yarımadayı Ukrayna'ya bağlar. Önemli şehirleri Sivastopol, Kerç, Kefe (Teodosiya), Yalta, Gözleve, Karasupazarı ve Bağçesarayı'dır.

S.S.C.B.'ne ait olan Kırım, İlkçağ'dan beri bir Türk ülkesidir. Ülkeye sırasıyla İskitler, Hazar Türkleri, Anadolu Selçukluları, Altın Ordu, İlhanlı ve Çağatay Moğol İmparatorlukları, Kırım Hanlığı (Giraylar) ile Osmanlı Türkleri hâkim oldular. 18. yüzyılın son yıllarında Kırım'ı ele geçiren Ruslar, o tarihten itibaren ülkedeki Türk

nüfusu kütle halinde imha ve sürgün ettiler. 1500 yıllık bir Türk yurdu olan Kırım böylece bir Ukran ülkesi oldu. 19 şubat 1954'te de Ukrayna S.S.C.'ne bağlandı.

KIRIM HANLIĞI, Kırım yarımadası ve civarında 14. yüzyıl sonlarından 18. yüzyıl sonlarına kadar hüküm sürmüş bir Türk devletidir. Kırım Hanlığı'nı meydana getiren kavmin Cengiz soyundan geldiği sanılmaktadır. 1475'de Osmanlı Devleti'nin himayesi altına giren Kırım Hanlığı, 1774 Kaynarca Antlaşmasıyle Osmanlılar'dan ayrılmış, 1783'te Ruslar tarafından Hanlığa son verilmiştir. Kırım Hanlarına, bağlı bulundukları kabile adından ötürü «Giray» denirdi.

KIRIM SAVAŞI, 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasında geçen ve Ruslar'ın yenilgisiyle sona eren savaşın adıdır. Savaşın sebebi, Rusya'nın Türkiye üzerindeki emelleri, Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı ile Ortodokslar için bazı imtiyazlar istemesidir. İsteklerinin reddi üzerine Ruslar, 1853 yılında Sinop'u topa tuttular, Romanya sınırından da saldırıya geçtiler. Serdar-ı Ekrem (Başkomutan) Müşir Ömer Paşa, Tuna üzerine gelen Rus ordularını birkaç meydan savaşında bozguna uğrattı. Mustafa Reşit Paşa'nın çalışmaları sonucu İngiltere ile Fransa, 25 mart 1854'te Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. Sardunya (Piemonte) devleti de bunlara katıldı. İngiliz ve Fransızlar, Aland adalarını ele geçirerek Baltık Denizi'ne hâkim oldular. Rusya'nın başkenti Petersburg (Leningrad)'u tehdide başladılar. Ömer Paşa, Lord Raglan ve Mareşal Saint-Arnaud, savaşın Kırım'a naklini ve Rusya'nın burada barışa zorlanmasını kararlaştırdılar. Kırım'da Ruslar, müttefiklerin sandığından çok savunma gücü gösterdiler. Kolera salgını da çok sayıda Türk, İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinin Kırım'a gönderilmesini gerektirdi. Bir meydan savaşında yenilen Rus orduları Başkomutanı Prens Mençikov, Sivastopol kalesine sığınmak zorunda kaldı. 8 eylül 1855 te Sivastopol düştü ve ekimde Ruslar'ın bütün karşı koymaları kırıldı. Savaş, 1856 yılında Paris Antlaşması ile sona erdi.

Kırım hanlığı

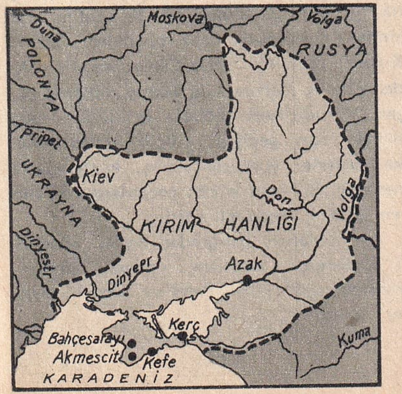

Kırım Savaşı'nda Türk (Serdar-ı Ekrem Müşir Ömer Paşa), İngiliz ve Fransız Başkomutanları. Ortada, Sultan Abdülmecit görülüyor (1855).

Kırım Savaşı'na 15.000 İtalyan, 100.000 er Türk, İngiliz ve Fransız, 500.000'e yakın Rus askeri katıldı. Her iki taraftan da 240.000 kişi öldü ve 100.000'lercesi yaralandı. Telgraf ilk defa bu savaşta kullanıldı. Kont Cavour, İtalya'nın birliği için Fransa'nın desteğini elde etti. Rusya çeyrek yüzyıl için Balkanlar ve Yakındoğu'dan itildi, Napoléon III, Avrupa işlerinde birinci derecede nüfuz kazandı. İngiltere, Rusya'nın ılık sulara çıkmasını bir kere daha engelledi. Türkiye, amansız düşmanı Rusya'ya karşı iki büyük Avrupa devletinin desteğini sağladı. Osmanlı Devleti'ni çeyrek yüzyıl Rus saldırısından korudu.

KIRKAĞAÇ, Ege Bölgesinde, Manisa iline bağlı 30.879 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.162 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 543 km.²'dir. Merkez bucağından başka Gelembe adlı bir bucağı, 33 köyü vardır. İlçe Bakırçay etrafındaki Kırkağaç ovası ile bunun doğusundaki Gelembe ovasını kaplar. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. En önemli akarsuyu Bakırçay'dır. Doğal bitki örtüsü olarak yaygın maki toplulukları görülür. Ayrıca önemli sayıda zeytin ağacı vardır. Başlıca ekonomik zenginlik pamuktur. Tahıl ve tütün ekimine de önem verilir. Kırkağaç'ın aynı adla anılan kavunları da ünlüdür.

İlçe merkezi, Çamlıca dağının doğuya bakan eteklerinde, denizden 172 metre yükseklikte kurulmuştur. Karayoluyle Akhisar üzerinden Manisa'ya bağlıdır. Bandırma - İzmir demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Kasabada birkaç çırçır fabrikası ile yağhane bulunur. Başlıca tarihi eserler, Sarıhoca ile Karaosmanoğlu camileridir.

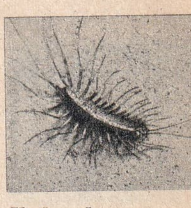

Kırkayak

KIRKAYAK, eklembacaklı hayvanlardan çokbacaklılar sınıfına giren bir türdür. Vücudu birçok halkadan meydana gelir. Yuvarlak ve uzundur. İlk üç, dört halka ile son bir, iki halka hariç her halkada bir çift bacak bulunur. Başı toparlaktır, ucun-

da bir çift duyarga vardır. Boyları 1 santimden 20 santime kadar değişik olanları vardır. Çürük bitkileri yiyerek beslenir.

Kırklareli'nde Kırkşehitler camisi

Kutup bölgeleri dışında dünyanın her yerinde raslanır. Daha çok taşların altında yaşar.

KIRKBAYIR (Bak: GEVİŞ GETİRME).

KIRKLARELİ, Marmara Bölgesi'nin Istranca ve Ergene bölümünde 258.386 nüfuslu bir il ve bu ilin 24.790 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 6.550 km.^{2}'dir. Merkez ilçesinden ayrı olarak 7 ilçesi (Babaeski, Demirköy, Kofçaz, Lüleburgaz, Pınarhisar, Pehlivanköy, Vize), 10 bucağı ve 194 mahalle ve köyü vardır. İl topraklarının kuzey ve kuzeydoğu kesimleri sarp dağlarla kaplıdır. Kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanan Istranca dağları, bütün Trakya'nın bellibaşlı engebesidir. Istranca dağlarının Karadeniz'e bakan yamaçları dik bir duvar biçiminde olmasına karşılık Ergene suyuna doğru alçalan etekleri tatlı eğimiyle bir yayla görünüş ve özelliğindedir. İlin güney kesimleri ise Ergene yöresinin hafif dalgalı düzlükleriyle uzayıp gider. İlin en önemli akarsuyu Istranca dağlarından çıkan Ergene suyudur. Bütün Trakya yöresi gibi Kırklareli'nde de sert bir kara iklimi vardır. Bazı yıllar kış ayları Doğu Anadolu illerimizden bile sert geçer. Kırklareli yurdumuzda orman örtüsü en geniş olan illerimizden biridir. İlin yüzölçümünün % 32'si Istranca dağlarının sık ormanlarıyla kaplıdır. Bundan ötürü ilin ekonomisinde kerestecilik önemli yer tutar. İlin en önemli sanayii, Alpullu Şeker Fabrikası'yla Pınarhisar Çimento Fabrikası'dır. Kırklareli'nde tarıma elverişli topraklar bütün yüzölçümünün % 24,5'u kadarıdır. Tahıl ürünleri arasında en çok buğday ekilir. Endüstri bitkileri arasında ayçiçeği ve şeker pancarı başta gelir. İlde hayvancılık da çok gelişmiş durumdadır.

Kırlangıç

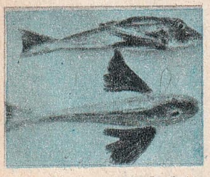

Kırlangıç balığı

Türkler'in Anadolu'dan Trakya'ya geçişlerinde Edirne'den sonra fethettikleri ikinci büyük merkez Kırklareli'dir. Murat I tarafından alınan Kırklareli, 1876 Rus Savaşı, Balkan Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında geçici olarak Ruslar'ın, Bulgarlar'ın ve Yunanlılar'ın eline geçtiyse de her seferinde kurtarıldı.

Kırklareli il merkezinde en önemli tarihî eserler Osmanlı Türkleri çağından kalan camilerdir. Bunlardan en ünlüleri Büyük Cami (1407), Kadı Camisi (1598), Gülâbî Ahmet Paşa Camisi (1622) ve Kapan Camisidir. Babaeski ilçesindeki Cedit Ali Paşa Camisi Mimar Sinan'ın eseridir ve klasik Türk mimarlığının en güzel yapılarından biridir. Lüleburgaz ilçesinde de Mimar Sinan'ın yaptığı Sokullu Mehmet Paşa Camisi anılmaya değer.

KIRKPINAR GÜREŞLERİ, her yılın haziran ayında Edirne'nin Sarayiçi adı verilen meydanında yapılan yağlı güreşlerdir. Rumeli fethi sırasında Süleyman Paşa komutasındaki 40 yiğitin şehit düştüğü yerde, onların hatırasını yaşatmak için yapılır. Serbest stilde yapılan bu yağlı güreşler, «küçük deste» (en gençler), «deste» (ortalar), «başaltı» (ağır) ve «başpehlivanlık» olmak üzere dörde ayrılır. Pehlivanlar yenişmecesine güreşir. Bir gün güreşenler ertesi gün başka rakipleriyle karşılaşır. En son kalan kendi bölümünde o yılın şampiyonu ilân edilir ve başpehlivanlık ödülünü alır.

KIRLANGIÇ, ötücü kuşlar takımının kırlangıçgiller familyasından bir kuş türüdür. Uzunluğu 14 - 15 santim kadar olur. Sırtı parlak mavi - kara, karnı beyazdır. Kanatları uzun, kuyruğu çatallıdır. Göçücüdür. Sonbaharda sürüler halinde sıcak ülkelere gider, baharda gelirler. Göç ederken büyük topluluklar meydana getirir. Böcek yiyerek beslenir. Hemen hemen dünyanın her yerinde yaşar. Yuvalarının şekli yaşadıkları bölgeye ve kırlangıcın cinsine göre değişir. Yurdumuzdaki başlıca çeşitleri: Pencere kırlangıcı, kır kırlangıcı, kızıl kırlangıç, kum kırlangıcı, kaya kırlangıcıdır.

KIRLANGIÇ, kemikli - balıklar takımının kırlangıçbalığıgiller familyasından bir balık türüdür. Uzunluğu 25 - 30 santim arasında değişirse de daha büyükleri vardır. Kırmızı renklidir. Atlas Okyanusu'nda, Akdeniz'de ve Marmara'da kumlu diplerde yaşar. Vücudu sert pullarla örtülüdür. Başı büyük, ağzı geniştir. Küçük ıstakozlarla, karideslerle, yumuşakçalarla, kurtçuklarla beslenir. Bilhassa küçük çocuklara verilebilen lezzetli, beyaz eti vardır.

Asıl kırlangıç balığından başka, «Benekli kırlangıç», «öksüz», «dikenli öksüz», «mazak» adlı etleri daha az lezzetli çeşitleri vardır.

KIRŞEHİR, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde 196.836 nüfuslu bir il ve bu ilin 24.861 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 6.570 km.²'dir. Merkez ilçesinden ayrı olarak 3 ilçesi (Çiçekdağ, Kaman, Mucur), 8 bucağı, 258 mahalle ve köyü vardır.

İl toprakları genel olarak 900 - 1.000 metre yüksekliğinde geniş bir yayla durumundadır. Bu yayla üzerinde, doğuda 1.667 metre yüksekliğindeki Kervansaray dağı ile 1.504 metre yüksekliğindeki Naldöken - Baranlı dağı en önemli engebelerdir.

İlde genel olarak sert bir kara iklimi göze çarpar. Bu yüzden kış ayları son derece sert geçer. Yıllık yağış ortalaması 350 - 400 mm. arasındadır.

İlin en önemli akarsuyu Kızılırmak'tır. Yurdumuzun Karadeniz'e dökülen bu en büyük akarsuyu Kırşehir'in hemen bütün güney ve güneybatı sınırını çizer. Bu nehir üzerinde Kaman ilçesinin güneybatı kesiminde kurulan Hirfanlı barajı gerisinde meydana gelen sunî göl oldukça büyüktür: 280 km.²'dir.

Kırşehir ilinde önemli bir sanayi yoktur. Bu yüzden halk geçimini tarım ürünlerinden sağlar. İl ekonomisinde bağlar ve bahçeler de önemli bir yer tutar. Hayvancılık da Kırşehir halkının başlıca geçim kaynağıdır.

İl merkezi Kırşehir, Ankara - Kayseri karayolu üzerinde işlek bir yerdedir. Halı, seccade, döşeme ve perdelik kumaş dokuyan tezgâhları vardır. 2 km. uzaklıktaki Terme ılıcası ünlüdür.

Kırşehir ili, 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'yu fetheden Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından Türk egemenliği altına alındı. Önemli yolların kavşağında bulunan il merkezi Kırşehir'in en parlak çağı 14. yüzyılın başlarına raslar. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Türkleri'nin eline geçen şehir, daha sonraları Eretnaoğulları, Karamanoğulları ve Dulkadıroğulları arasında birçok defa el değiştirdi, yağmalara uğradı. 17. yüzyılda «Celâli İsyanları» na da sahne olduğundan gittikçe sönükleşti. 19. yüzyılda, Kırşehir artık bütün önemini kaybetmiş bir durumdaydı. Cumhuriyetten sonra birçok ilimiz gibi Kırşehir de yeniden kalkınma imkânlarına kavuştu.

Kırşehir, tarihî anıt ve yapıtlar yönünden zengin bir şehrimizdir. Selçuklu'lardan kalma medrese, Âşık Paşa türbesi, Melik Gazi türbesi, Alâaddin Camisi ile Osmanlılar'dan kalma Çarşı Camisi vardır.

KISAKÜREK, Necip Fazıl (1905 -), şair, yazar ve gazetecidir. İstanbul'da doğdu. Yüksek öğrenim için Millî Eğitim Bakanlığı hesabına Paris'e gönderildi. Öğrenimini yarım bırakıp döndü. Öğretmenlik yaptı. Çeşitli gazetelerde yazılar yazdı.

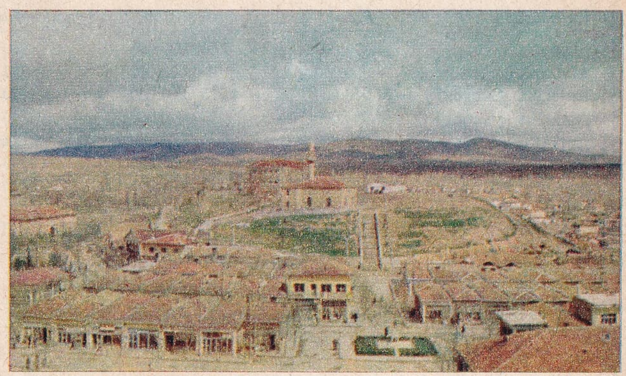

Kırşehir'den bir görünüş

Kurduğu «Büyük Doğu» adlı dergiyi bir ara günlük gazete şeklinde de çıkardı. Yazılarından ötürü birkaç defa hüküm giydi. Çok hisli şiirlerini modern Fransız şiir havası içinde değerlendirdi. Madde ve ruh meselelerini, iç âlemin gizli tutkularını dile getirdi. Şiirlerinde oturmuş bir dil ve sağlam bir teknik vardır. Başlıca eserleri şunlardır: Kaldırımlar, Örümcekağı, Ben ve Ötesi (şiirler); Tohum, Para, Bir Adam Yaratmak (piyesler); (Çerçeve) adı altında topladığı fıkralar ve diğer bazı eserleri vardır.

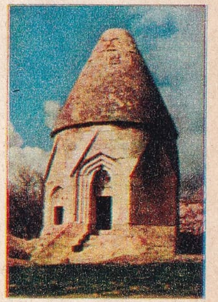

Kırşehir'de Melik Gazi türbesi

KISALTMA, unvan, kurum adı, terim v.b. gibi uzun kelimelerin, ilk, ya da birkaç harfi alınarak bütününü anlatmak için kullanılan sistem. Her dilde kendi kelimelerine göre ayrı ayrı olabileceği gibi uluslararasında kullanılanları da vardır. Bilim dallarındaki bazı terimler, birimler de kısa olarak gösterilir. Meselâ: A.A. (Anadolu Ajansı), TMTF (Türkiye Millî Talebe Federasyonu), PTT (Posta, Telgraf, Telefon) gibi...

KISIRLIK, insanların cinsel durumları yönünden çocuk yapamıyacak bir halde bulunmalarıdır. Erkekte erkek bezlerinin atmık, kadında da yumurtalıkların yumurtacık yapamıyacak durumda olması kısırlığın başlıca sebebidir. Kısırlık, anadan doğma olduğu kadar herhangi bir hastalık sonucu da meydana gelebilir. Erkekte erkeklik bezi üzerinde yapılacak ameliyat, kadında yumurtalık borularının ameliyatla bağlanması da kısırlığa sebep olur.

N. Fazıl Kısakürek

KIŞ, dört mevsimden biridir. Kuzey yarımküresinde 21 aralıkta başlar, 21 martta sona erer. Güney yarımküresinde ise 21 haziranda başlar 23 eylülde biter. Kuzey yarımküresinde 21 aralıkta güneş, gökte her zamankinden daha alçakta görülür. Görünser yörüngesi de çok kısadır. Bundan

KITALARIN YÜZÖLÇÜMÜ, NÜFUSU, ORTALAMA YÜKSEKLİĞİ VE EN YÜKSEK YERİ

Kıtalar	*Yüzölçümü Km.*²	*Nüfusu*	*Ortalama yüksekliği m.*	*En yüksek yeri*	
Asya	44.000.000	2.000.000.000	960	Everest	(8.882)
Afrika	30.000.000	260.000.000	750	Kilimanjaro	(6.010)
Amerika (Kuzey)	24.000.000	250.000.000	730	McKinley	(6.240)
Amerika (Güney)	18.000.000	170.000.000	590	Aconcagua	(7.040)
Antraktika	14.000.000	—	2.200	—	
Avrupa	10.000.000	616.000.000	340	Mont Blanc	(4.807)
Okyanusya	9.000.000	18.000.000	340	Mauna Kea	(Hawaii) (6.240)

ötürü 21 aralık yılın en kısa günüdür. Daha sonraki günler güneşin görünser yörüngesi yavaş yavaş büyümeye, günler uzamaya başlar. Kışın sonu olan 21 martta gece ve gündüz birbirine eşit duruma gelir. Kış mevsiminde ısı azalır. Yağışlar genellikle kar şeklinde olur. Bu, güneye inildikçe yağmur durumunu alır. Gökyüzü de çoğunlukla kapalıdır. Kış, insanların yaşayışını zorlaştırmakla birlikte onlara enerji aşılayıp çalışmalarını kolaylaştırır.

KIŞ UYKUSU, bazı hayvanların, kış aylarında daldıkları uyuşuk haldir. Kış uykusu, bu soğuk ve karlı mevsimde, yiyecek bulma zorluğuyla karşılaşan hayvanların açlığa dayanabilmelerini sağlar. Genellikle, kış uykusuna yatan hayvanlar, her taraf kar altında kaldığı sürece besinlerini bulmaktan yoksun olanlar, önceden tohum, meyve kurusu, ot gibi durmakla bozulmayacak besin maddelerini toprak altındaki yuvalarında, ya da ağaç kovuklarında depo ederek saklamasını bilmeyenlerdir. Hayvanların kış uykuları, cinslerine göre değişik özellikler gösterir. Genel olarak ayı, porsuk, sincap, köstebek gibi hayvanlar için kış uykusu sadece derin ve uzun bir uykudur. Özellikle dağ sıçanı, kirpi, tarla sıçanının vücutlarında değişmeler olur.

Hayvanların, vücut yapılarına, yaşadıkları bölgenin iklimine göre arasıra kış uykusu yerine yaz uykusuna yattıkları da olur. Yaz uykusuna yatan hayvanların içinde en tanınmışı salyangozdur. Bunlar, yazın sıcak ve kurak havasından korunmak için kabuklarına çekilip dinlenirler. İkiyaşayışlılardan bazıları da yaz uykusuna yatarlar. Genellikle sıcak iklimli bölgelerdeki akarsu ve göller yaz aylarında kuruduğu için bu hayvanlar kendilerine gerekli besini bulamazlar. Vücutlarının etrafına çamurdan bir kabuk meydana getirerek uykuya yatar ve vücutlarındaki yağı kullanırlar.

KITALAR, yeryüzünde altıya ayrılan büyük kara parçalarıdır. Bunlar: Asya, Amerika, Afrika, Avrupa, Okyanusya ve Antarktika'dır. Kıtalar birbirlerinden bütünüyle ayrıdırlar. Yalnız Avrupa ile Asya arasında kesin bir ayrılma çizgisi yoktur. Yeryüzünü meydana getiren ve Taşküre'nin çok ince, sert ve oldukça hafif olan Dış Kabuk'unun genel olarak iki yüzeyi vardır. Bunlara «alçak yüzey» (deniz yüzeyleri) ve «yüksek yüzey» (kara yüzeyleri) denir. Yüksek yüzeyler denizlerin dışında olup kıtaları meydana getirirler. Kıtalar genel olarak kuzey yarımküresinde toplanmış durumdadırlar. Güney yarımküresi Antarktika'yı çevreleyen deniz ve okyanuslarla kaplıdır. Kıtalar, Kuzey Kutbu'nun çevresinde toplu halde bulunurlar. Asya ile Amerika batıya doğru uzanarak arkalarında adalar bırakırlar.

Kıtalar, jeolojik çağların ilk döneminde yani günümüzden 250 milyon yıl önce bir tek kara parçası durumundaydı. Bu kıta yığını 60 milyon yıl önce parçalanarak çok büyük bloklara ayrıldı. Blokların kıpırdanışları yani birbirlerinden ayrılmaları sürüp gitti. 2 milyon yıl önce kıtalar günümüzdeki durumlarını hemen hemen almış bulunuyorlardı. Ünlü Alman bilgini Alfred Wegener'in ortaya attığı bu teori bugün hâlâ yürürlüktedir. Gerçekten de Afrika ile Güney Amerika'nın birbirlerine bakan kıyılarının biçimlerine dikkat edilecek olursa bunların vaktiyle bir tek bütünün parçaları oldukları tahmin edilebilir. Bugün Güney Amerika'nın her yıl 30 santim kadar, Madagaskar adasının da yılda 1 metre Afrika'dan uzaklaştığı ölçülmüş bulunmaktadır. Aynı şekilde Grönland adasının da Kuzey Amerika'dan vaktiyle en fazla 1 km. uzakta olduğu sanılmaktadır. İşte bütün bunlar Wegener'in kıtaların oluşumuyla ilgili teorisini ispatlamaktadır.

KIYAMET, Arapça «ayağa kalkma» anlamına gelen bu kelime, dünyanın sonu geldiği zaman meydana gelecek olayları anlatmak için kullanılır. İslâm inanışına göre kıyamet günü bütün insanlar dirilip Tanrı katında hesap verecek, mükâfat, ya da cezalarını göreceklerdir. Kıyamet belirtileri Kur'an'da, Hadis'te işaretlidir. Yalnız dirilmenin bedence mi, yoksa ruhça mı olduğu belli değildir.

KIYI, deniz ve karaların birleştiği yerdir. Bir çizgi değildir. Ama genişliği yer yer değişen bir şerittir. Genellikle kıyı diye adlandırılan bu şerit türlü biçimler gösterir. Her kıyı biçiminin de kendine özge bir adı vardır. Norveç'te görülen ve bir kıyı biçimi olan fiyortlarda deniz, karaların içine bazen birkaç yüz kilometre kadar sokulur. Dar ve son derece dolambaçlı bir görünüş meydana getiren fiyortlar, denize sarp kayalıklar durumunda inerler. İnce kumdan meydana gelen uzun ve geniş kıyılar da plaj diye isimlendirilir. Deniz ve göl kıyılarında su düzeyinin değişmesi sonucu ortaya çıkan eski plaj, ya da kıyı platformlarına «kıyı taraçaları» denir. Yalıyar, yüksek kıyılarda dalga aşındırmasıyle meydana gelen dikliktir. Kalker iskeletli küçük hayvanlarla mercan resifi kıyıda oluşmuşsa «kıyı resifi» adını alır. Kıyı kordonları ise dalga ve deniz akıntılarının sürüklediği her çeşit aluvyonun, kıyının elverişli yerlerinde ince, uzun kordonlar durumunda tekrar yığmasıyle meydana çıkan ince, uzun adalardır.

KIYI DAĞLARI, Kuzey Amerika'da, Büyük Okyanus kıyıları boyunca uzanan sıradağlardır. Güney Kaliforniya'da başlar Oregon ve Washington eyaletlerinden geçerek Kanada'da Britanya Kolombiyası ve Vancouver adasında devam eder. Orta yüksekliktedir. En yüksek yeri Alaska'daki Crillon tepesidir (4.000 m.). Bu sıradağ maden cevheri bakımından çok zengindir. Altın, bakır, cıva, kurşun, çinko madenleri zengin petrol yatakları vardır.

KIZAK, kar ve buz üzerinde kayarak gidebilecek biçimde yapılmış, tekerleksiz bir çeşit arabadır. Kuzey ülkelerinde olduğu kadar Doğu Anadolu'da da önemli bir taşıt aracıdır. Kanada, İskandinavya ve Sibirya'da birçok çeşidi vardır. Atlara, köpeklere, geyiklere çektirilir.

KIZAMIK, genel olarak küçük yaşlardaki çocuklarda görülen ve zaman zaman salgın halini alan bulaşıcı bir hastalıktır. Çokluk iki yaşından 10 yaşına kadar olan çocuklarda görülür. Hastalık, mikropların en küçük türlerinden olan virüslerin burun, boğaz salgılarına karışmaları, ya da göz kapağının altına kadar sokularak kana karışmaları sonucu meydana gelir. Kızamık endirekt (dolaylı) olarak bulaşır. Hastalığın, genel olarak 8 - 14 gün süren ve dış belirtilerin başlamasından önceki döneme raslayan bir «kuluçka dönemi» vardır. Bundan sonra hasta çocuğun kendini güçsüz bulması, zayıflaması, nezle, öksürük ve gribe yakalanması, ateşinin yükselmesi gibi belirtiler göze çarpar. Bu dönemde önemli bir belirti de hasta çocuğun göz kapaklarının kızarması ve ışıktan rahatsız olmasıdır. Birkaç gün sonra ağız ve yanakların içerisinde «köplik» denilen ortası beyaz, çevresi kırmızımtrak lekeler görülür. Ertesi gün de döküntüler ortaya çıkar. İlk döküntüler, kırmızı renkte ve daha çok kulakların arkasında, yanaklarda, boyunda başlar. Daha sonra karna sıçrayıp kısa bir süre içinde bütün vücuda yayılır. Hasta çocuğun ateşi 39 - 40°'yi bulur. Daha da yükselebilir. Dört gün sonra bütün bu lekelerin yavaş yavaş kaybolmaya başladıkları, ateşin de azalmaya yüz tuttuğu görülür. Böylece kızamığın evegen (had) dönemi sona ermiş olur. Ateşin düşmesinden 8 - 10 gün sonra hasta çocuk bütünüyle iyileşir. Kızamığın tedavisi konusunda en önemli olan, o sırada başka hastalıklar kapmasına engel olmaktır. Hasta çocuğun tedavi ve temizliğine dikkat edilmesi şarttır. Çocuk, güneş alan bir odada yatırılır ve gözleri sık sık asit borikli suyla silinir. Burnuna antibiyotikli ilâçlar damlatılır, ya da asit borikli suyla lavaj yapılır. Hasta çocuğu üşütmemeye dikkat etmelidir. Kızamığa karşı en uygun korunma serumdur, ama bunun da bağışıklık (muafiyet) süresi çok kısadır: 25 gün. Ayrı olarak kuluçka döneminde yapılması şarttır.

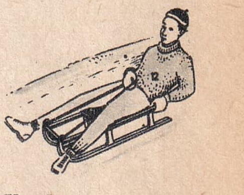

Kızak

KIZAMIKÇIK, görünüşte kızamığa benzeyen, ama meydana gelişi değişik olan ateşli ve bulaşıcı bir hastalıktır. Daha çok 2 - 10 yaş arasındaki çocuklarda görülür. Hastalığın virüsü bilinmemektedir. Kızamığa göre daha az bulaşıcıdır. Mikrobun vücuda girişi genel olarak ağız yoluyladır. Hastalığın kuluçka dönemi 2 - 3 hafta kadar sürer. Kızamıkçığa yakalandıktan birkaç gün sonra çocukta hafif ateş, nezle ve gözlerde kızarıklık görülür. Döküntüler önce kulak arkalarında başlar. Sonra bütün vücuda yayılır. Ateş çoğunlukla 38°'yi geçmez. Döküntüler 3 - 4 gün içinde kaybolup gider. Yatak tedavisi ve uygun bir yemek düzeniyle hastalık kısa bir süre içinde atlatılır.

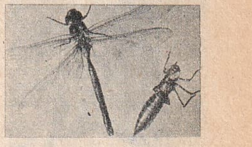

Kız böceği

KIZ BÖCEĞİ, büyük, yuvarlak başı, iri gözü, uzun yuvarlak gövdesi olan bir böcektir. Yeşil, mavi, kahverengi olur. Kanatları incecik bir tülü andırır. Saatte 100 km. hızla uçanları görülmüştür. Yazın tarlalarda, su kenarlarında raslanır. Sinirkanatlılar'la birlikte yaşar. Korkunç bir avcıdır. Sinek, sivrisinek, arı, kelebek ne bulursa saldırır. Larvası suda yaşar ve öteki su hayvanlarıyle geçinir. Yavru 12 - 15 defa deri değiştirir. Bu arada yumuşakçalarla da beslenir. Başkalaşımı tamamlanınca kayalara tırmanır. Artık böcek olmuştur. Uçmaya başlar.

Kızılay'ın arması

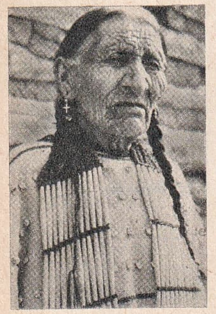

Kızılderili bir kadın

KIZIL, kendini döküntüyle belli eden ateşli ve bulaşıcı bir çocuk hastalığıdır. Genellikle 3 - 10 yaş arasındaki çocuklarda görülür. Çok bulaşıcıdır. Ağızdan yayılan tükrük yoluyla geçer. Hastalığın portörler tarafından da bulaştırıldığı vakidir. Kızılın 3 - 5 gün süren kısa bir kuluçka dönemi vardır. Bu dönemden sonra şiddetli bir hastalık belirtisi başlar. 40°'ye kadar yükselen bir ateş, kusma ve anjin görülür. Kızıla yakalanan çocuğun boğaz ve bademcik bölgeleri çok kırmızıdır. Bundan sonraki 24 saat içinde döküntü dönemi başlar. Döküntüler çok ufak ve parlak kırmızı pullardan başka bir şey değildir. Önce boyunda ve göğüste başlar, sonra bütün vücuda yayılır. Hastalığın evegen (had) dönemi 3 - 4 gün sürer. Bu sırada ateş ve nabız çok yükselir. Bir hafta sonra hastalık gerilemeye başlar, ateş azalır, nabız düşer, kızarıklıklar sarı bir renk alır. Deri bazen kocaman parçalar halinde soyulup dökülür. 3 - 4 hafta sonra da hastalık bütün bütün geçer. Penisilin ve sülfamitlerden olumlu sonuçlar alınmaktadır. Kızıla yakalanan çocukları 40 gün okula göndermemek gerekir.

KIZILAĞAÇ, kayıngillerden alçak boylu bir ağaçtır. Kuzey yarımkürenin ılıman iklimli bölgelerinde yetişir. Kerestesi daha çok mobilyacılıkta, kabuğu sepicilikte ve boya yapımında kullanılır. Kömüründen de barut yapımında yararlanılır.

KIZILAY, savaş, deprem, yangın, salgın hastalık, su baskını v.b. gibi felâket sıralarında zarar görenlere ve yoksullara her türlü yardımı sağlayan bir kurumdur. Bağışlarla yaşar.

1868'de kurulan ilk yardım derneği «Mecruhin-i Asakir-i Osmaniye Muavenet Cemiyeti» (Osmanlı Yaralı Askerlere Yardım Cemiyeti) idi. Bu cemiyet 1877'de «Hilâliahmer» adını aldı. Cumhuriyetin ilânından sonra da cemiyetin adı Atatürk'ün teklifiyle 1935'te «Türkiye Kızılay Cemiyeti» ne, 1947'de de «Türkiye Kızılay Derneği» ne çevrildi. Cemiyetin temelini Macar Abdullah Bey diye anılan Tıbbiye Mektebi jeoloji öğretmeni Miralay Abdullah Bey attı. Serdar Ömer Paşa, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa, Tıbbiye öğretmenlerinden Kırımlı Aziz Beyin de yardımları oldu.

Kızılay'ın hemşire okulları, gönüllü hemşire ve ev hastabakıcıları yetiştiren kursları, aş ocakları, mülteciler için misafirhane ve hastane, zayıf çocuklar için Pendik, Çamkoru, Samsun ve Muratdağı'nda kamplar, Afyon'da maden suyu ve sodası işletmesi vardır. Kızılay'ın bir de kan programı vardır. Bu amaçla kurulan «Kan Bankası» kan bağışlarını kabul eder.

KIZILBAŞLIK, Şiîlik mezhebinin kollarından biridir. Bunlar Şeyh Safiyettin Erdebili'yi kendilerine pîr tanırlar. «Kızıl taç» (bir çeşit kavuk) ile hırka giydiklerinden «kızılbaş» diye anılırlar;. Tören ve kurallarında Bektaşiliğin büyük payı vardır. Anadolu'nun doğu bölgelerinde otururlar. Safeviler çağında İran'a büyük bağlılık göstererek Osmanlı Devleti için tehlikeli olmuşlardır.

KIZILCAHAMAM, Karadeniz Bölgesinde, Ankara iline bağlı 42.649 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.202 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.712 km.²'dir. Merkez bucağından başka Çeltikçi, Güvem ve Pazar adında üç bucağı, bunlara bağlı 106 köyü vardır. Toprakları Kirmir çayı vâdisiyle bu vâdiyi doğudan ve batıdan çeviren orta yükseklikteki dağları içine alır. İklimi oldukça yağışlıdır. Orman örtüsü bakımından zengindir. Başlıca ağaç cinsleri köknarla meşedir. İlçe ekonomisi çeltik tarımına dayanır. Kirmir çayı vâdisinin sulak tabanı bu ekilişe ayrılmıştır. Ayrı olarak meyve ve sebzecilik de ileri durumdadır. Köylerde kaba kilim dokunur. İlçe merkezi, Ankara - Istanbul karayolu üzerinde ve Ankara'ya 86 km. uzaklıktadır. Denizden 1.000 metre yükseklikte ve çamlarla çevrili olan kasaba Ankaralılar'ın yazlığı durumundadır. Büyük ve Küçük Hamam adında iki kaplıcası vardır.

KIZILCIK, dağlarda ve bahçelerde yetişen bir ağaç ve bu ağacın zeytin iriliğinde kırmızı, mayhoş, buruk lezzetli meyvesidir. Kızılcık çiğ olarak yendiği gibi, daha çok reçel, şurup ve peltesi yapılır.

KIZILDENİZ, Akdeniz'le Hint Okyanusu arasında 2.200 km. uzunlukta en derin yeri 2.360 metre, en geniş yeri 320 km. kadar olan dar bir denizdir. Arabistan yarımadasını Afrika'dan ayırır. Çöller arasında ve çok sıcak bir bölgede yer alır. Ne yağmur, ne de akarsularla beslenir. Bu yüzden yeryüzünün en tuzlu denizlerinden biridir. Tuzluluk derecesi Süveyş ve Akabe körfezinde % 43'ü bulur. Üçüncü jeolojik çağda büyük kayaların oyulmasıyle meydana geldiği için derindir. 1869'da Süveyş kanalının açılmasıyle dünyanın en önemli deniz yollarından biri olmuştur.

KIZILDERİLİLER, Amerika'nın yerli halkına verilen addır. Kristof Kolomb Amerika'ya ayak bastığı zaman Hindistan'a vardığını sanarak karşılaştığı yerlilere «Hintli» adını verdi. Amerika'lılar da bugün bunlara «İndian» (Hintli) der. Tarihleriyle ilgili kesin bilgiler yoktur. 15 - 20 bin yıl önce Orta Asya'dan Bering boğazını daha sular kaplamadan bu yolla Amerika'ya geçtikleri sanılıyor. Tip itibariyle de Mo-

ğollara benzediklerinden bu ırktan oldukları düşünülüyor.

Kızılderililer, kabile halinde yaşar. Her kabilenin kendine göre kanun ve gelenekleri vardır. Tehlike karşısında birkaç kabile aralarında birleşir. Her kabilenin bir başkanı, bir de ihtiyarlardan kurulu meclisi bulunur. Kızılderililer, Ulu Tanrı'ya inanırlar. Bu yaratıcı ruh, kabilelere göre çeşitli isimler alır: Algonkin kabilesinde «Manitu», Siu'larda «Vakandah», Apaşi'lerde «Yastasinane». Ayrı olarak bütün kabilelerde güneşe, aya, havaya, suya ve ateşe tapınma geleneği vardır.

Kızılderililer'in tarih boyunca Amerika'da kurdukları uygarlıkların en ünlüleri Maya, Aztek ve İnka medeniyetleri idi. Amerika'ya ayak basan İspanyollar, Portekizliler ve İngilizler Kızılderililer'i sistemli bir şekilde öldürdüler, ellerindeki toprakları aldılar. Bugün daha çok Güney Amerika'da bulunan Kızılderililerin sayısı 16 milyon kadardır. İspanyol - Kızılderili melezleri de 32 milyon kadardır. 25 milyon kadarı Meksika'nın esas nüfusunu teşkil eder.

KIZILELMA, Batı'ya doğru ilerlemeyi belirten «Türkçülük Ülküsü» dür. Soyut bir kavram değil, daima ulaşılacak bir hedeftir. Bundan ötürü boyuna değişen bir coğrafya yönü vardır. Eskiden Roma, Bizans, Moskova'dan hep «Kızılelma» diye söz edilirdi. Değişen yönler, yerler, kelimenin tek anlamda kullanılmadığını, daha yaygın bir amacı anlattığını gösterir.

KIZILIRMAK, bütünüyle topraklarımız içinde kalan akarsularımız arasında en uzunudur. Uzunluğu 1.151 km.'dir. Kızıldağ'dan çıkar, İç Anadolu'da büyük bir yay çizmek üzere Sıvas'tan, Kayseri kuzeyinden ve Ankara'nın 50 km. kadar doğusundan geçer. Bu yayın tam ortasına doğru, Alagöz ilçesinin 10 km. kadar güneyinde belli başlı kolu olan ve uzunluğu 308 km.'yi bulan Delice ırmağını alır. Daha kuzeyde, Köroğlu dağlarından doğan ve Tosya'dan geçen 170 km. uzunluğundaki Devrez çayı ile 140 km. uzunluğundaki Gökırmak batıdan Kızılırmak'a karışırlar. Kızılırmak, İsfendiyar (Küre) dağlarının doğusundan, kendi adını verdiği derin Kızılırmak vâdisinden geçerek Bafra ovasını sular ve delta biçiminde Karadeniz'e dökülür. Kızılırmak'ın akışı çok düzensizdir. Yazları suları azalır.

KIZILKANAT, sazan cinsinden bir tatlı su balığıdır. Yüzgeçleri kırmızı olduğu için bu adı alır. Uzunluğu 25 - 30 sm. arasındadır. Eti ince kılçıklı ve lezzetsizdir. Avrupa ve Anadolu'nun tatlı sularında yaşar. Terkos gölünde pek boldur.

KIZILÖTE, ultraruj (Bak: IŞIK).

KIZILTEPE (eski adı Koçhisar), Mardin iline bağlı 40.453 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.589 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.403 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Şenyurt adlı bucağı, 96 köyü vardır. Toprakları Hiz dağının güney yamaçlarından başlar Suriye sınırında hafif dalgalı, geniş düzlüklerde son bulur. İklimi serttir. Yazlar çok sıcak geçer. Yağış azdır. Kuzeydeki tepelik alanda meşe çalılıkları vardır. Güneydeki düzlükler bozkırdır. Başlıca akarsuyu, ilçe merkezinden geçen Zertan suyudur. İlçe ekonomisi tarıma dayanır. En çok buğday ekilir. Hayvancılık da yapılır.

İlçe merkezi Mardin - Urfa yolu üzerinde Mardin şehrine 27 km. uzaklıkta kuruludur. Denizden 1.000 metre yüksekliktedir. Artukoğulları tarafından yaptırılmış cami, kasabadaki tarihî eserlerin başında gelir.

Kızılderili bir erkek

KIZKALESİ, Mersin - Silifke yolu üzerinde eski Korykos şehrinin tam karşısındaki küçük adada bulunan tarihî bir kaledir. Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan'ın Rodos'a gitmeden önce burada kalması ve Rodos şövalyeleriyle çarpışması, kaleye Osmanlı tarihinde önemli bir yer kazandırır. Kızkalesi 8 kulelidir. En büyükleri güney ve kuzey uçlarındaki kulelerdir. Bir cephesinin uzunluğu 250 metre olan kalenin içinde bir de saray vardır.

KIZKULESİ, İstanbul limanında, Boğaziçi'nin giriş yerinde, Salacak'la Üsküdar arasında, deniz ortasında büyükçe bir kaya üzerinde bulunan tarihî kuledir. Tek katlı bir yapı ve deniz fenerinden meydana gelir. Bugünkü durumunu alıncaya kadar pek çok değişiklikler geçirdi. Yüz yıl önceki biçimi ile bugünkü görünüşü arasında bile büyük farklar bulunur. Bu yüzden Kızkulesi yapısından çok bulunduğu yer ve adı ile ünlüdür. Yabancılar kule ile ilgili çe-

İstanbul'da Kızkulesi

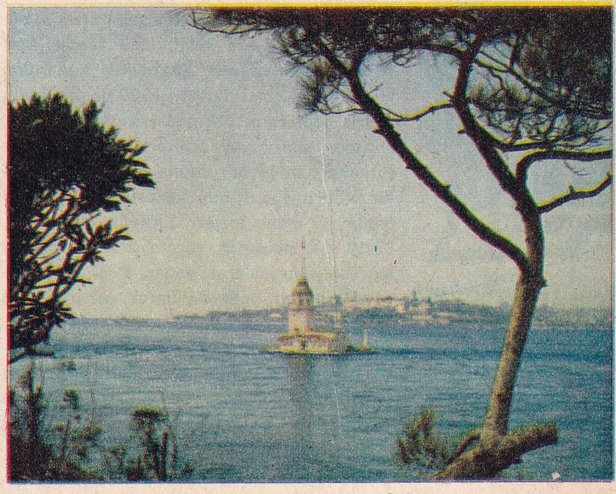

Kızkuşu

Istanbul'da Kıztaşı

Kibritotu

şitli hikâyeler dolayısıyla burayı «Leandr Kulesi» adıyle anarlar. Türkler'in Kızkulesi ile ilk ilgisi Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarına raslar. Üsküdar'a gelen Orhan Gazi ile Kızkulesi'nde bulunan Bizans İmparatoru Mateo Kantakuzen arasındaki görüşmeler, sandalla gidip, gelen elçilerin aracılığıyle yapıldı. Istanbul'un fethinden sonra onarılan kule, Osmanlı Türkleri tarafından da sürgün ve hükümlülerin kapatılmaları için kullanıldı. Kızkulesi bugün bir deniz feneri olarak gemilere ışık tutar. Dakikada 20 defa yanıp sönen bu ışığı gemiciler 4 mil açıklardan görür ve Boğaziçi'ne girişlerini buna göre ayarlarlar. Kule bugün Deniz Kuvvetleri emrinde bulunmaktadır.

KIZKUŞU, güvercin büyüklüğünde bir kuştur. Uzunluğu 30 - 35 sm. kadardır. Başında siyah tepeliği vardır. Avrupa ve Afrika'da yaşar. Kurt, böcek, salyangoz yiyerek beslenir.

KIZLAR AĞASI, Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah sarayının harem bölümündeki en büyük amiridir. Bu bölümün yönetimiyle, düzeniyle uğraşır, padişaha ve valide sultana ait vakıflara bakardı. Kızlar ağası, siyahî, ya da habeş hadımağaları arasından seçilirdi. Zamanla bir kısmı politikaya da karıştı. Bunların saraydaki nüfuzları 19. yüzyılın başına kadar devam etti.

KIZTAŞI, Istanbul'da, Fatih'te bir dört yol ağzında bulunan tarihî sütundur. «Marcianus Sütunu» da denir. 10 metre tek parça granitten yontulmuş sütunun üzerinde bu Bizans İmparatorunun heykeli vardı. Sütunun «kürsü» denen kaidesiyle başlığında kabartma sahneler, bu arada peri kabartmaları görülür. Bugün yeri kesinlikle bilinmeyen ve Bizanslılar'ın «Kıztaşı» adını verdikleri «Afrodit Sütunu» nun Mimar Sinan tarafından Süleymaniye Camisinin içinde kullanılması üzerine Marcianus Sütunu'na «Kıztaşı» dendi.

KİBRİT, baş tarafında eczalı madde bulunan ve bir yere sürtüldüğü zaman ateş alıp tutuşan ve ateş yakmakta kullanılan küçük tahta bir çöptür. 1809'da bulundu. Kibrit çöplerinin başında potasyum klorat, antimon sülfür veya kükürt vardır. Bunlar tutkalla hamur durumuna getirilerek sürülür. Kibrit kutusunun kenarına da kırmızı fosfor ve cam tozları tutkalla tutturulur. Sürtünme sırasında çöp başındaki bileşikler kolay ateş alarak yanar. Doğrudan doğruya sert bir yere sürülerek yananları da vardır.

Ülkemizde ilk kibrit fabrikası Büyükdere Bentler Yolu'nda Amerikalı bir şirket tarafından kuruldu. Bu fabrika 1946'da Tekel İdaresi'ne devredildi. Halen Tekel'den başka özel teşebbüsün de muhtelif kibrit fabrikaları vardır.

KİBRİTOTU, kırlarda, bayırlarda kendi kendine yetişen bir bitkidir. Sporlarla çoğalır. Sapları ikişer kollu, sık, ufak yapraklıdır. Daha çok sıcak bölgelerde yetişir. Sporları eskiden eczacılıkta, hapları yuvarlamada kullanılırdı. Kolayca alev alması özelliği yüzünden kibritotu tozundan tiyatrolarda yapma şimşek meydana getirmede yararlanılır.

KİEL KANALI, Batı Almanya'da Kiel şehriyle Elbe nehrinin denize döküldüğü yeri birleştirerek Kuzey Denizi ile Baltık Denizini birbirine bağlayan kanaldır. Uzunluğu 95 km.'dir. Yapımına 1887'de başlandı, 1895'te bitti. Genişliği yüzeyde 100, dipte 45 metre, derinliği ise 11 metredir.

KİEV, Rusya'da, Ukrayna Cumhuriyetinin başkentidir. Ayrıca Rusya'nın üçüncü büyük şehridir. Nüfusu: 1.292.000'dir. Dinyepr ırmağının batı yakasında tarıma elverişli topraklar üzerinde kuruludur. Demiryolları kavşağında bulunduğu için de endüstri yönünden de gelişmiş durumdadır. Rusya'nın en eski şehirlerinden olan ve «Şehirlerin Anası» diye anılan Kiev, 862 yılında kuruldu. Rusya'daki ilk kilise, ilk Hıristiyan okulu, ilk kütüphane bu şehirde tesis edildi. Bugün bir kültür merkezidir. Birçok laboratuar, teknik okul, müze ile bir üniversite, bir kitaplık ve bir Bilimler Akademisi vardır. Şehir, 1240'ta Moğollar'ın, 14. yüzyılda Letonyalılar'ın, 16. yüzyılda Polonyalılar'ın eline geçti. Uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kaldı. 1686'da tekrar Ruslar'ın eline geçti. İkinci Dünya Savaşı sırasında 1941'de Almanlar'ın eline geçti ve 1943'e kadar kaldı.

KİGALİ, Orta Afrika'daki genç devletlerden Ruanda'nın başkentidir. Nüfusu: 15.000'dir. Kivu gölünün doğusunda kurulmuştur.

KİĞI, Bingöl iline bağlı 47.431 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.242 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.162 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Cönek, Cerme, Hösnek adında üç bucağı, 112 köyü vardır. Murat suyuna karışan Peri suyu ilçe topraklarını kuzey - güney doğrultusunda keser. Bu suya karışan birçok akarsu vâdisi ilçe topraklarına engebeli bir görünüş verir. İlçenin kuzeyinde 2.563 metre yüksekliğindeki Şeytan dağlarıyle, 2.400 metre yüksekliğindeki Seydikasım dağları vardır. İklim serttir. Kışlar uzun ve sert geçer. İlçe ekonomisi hayvancılığa dayanır. Ürünlerinin başlıcaları yün, kıl, ham deri, yağ ve peynirdir.

İlçe merkezi, Kerek vâdisi denilen dar

bir vâdi üzerinde kuruludur. Denizden yüksekliği 1.750 metredir. Evler bahçeler içindedir. Yeşillikler içinde yüzen kasaba, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar tarafından tahrip edildi. Bu yüzden eski bayındır ve kalabalık durumunu kaybetti.

KİKLON, dönencelerde, çapı küçük, ama çok kuvvetli basınç düşüklüğüne ve bunun meydana getirdiği son derece şiddetli rüzgârlara verilen addır. Orta kuşak ülkelerinde kiklonların çapları büyüktür. Kiklon merkezlerinde, hava, kenarlardan merkeze doğru, kuzey yarımküresinde saat ibresi hareketinin aksine, güney yarımkürede ise saat ibresi hareketine uygun olarak hareket eder. Kiklonlar genellikle Antiller denizinde meydana gelir ve bütün Atlas Okyanusu'nu dolaşırlar.

KİKLOP, Yunan mitolojisinde tek gözlü dev çobanlara verilen addır. Gözleri alınlarının ortasında olan bu çobanların Sicilya'da dağ tepelerindeki mağaralarda yaşadıklarına inanılırdı. Ateş tanrısı Hephaestus'un yardımcılığını yapan kikloplar'ın mitolojideki bazı hikâyelerde tanrılar için savaş araçları, birçok tarihî şehrin surlarını ve Mikene uygarlığına ait yapıları meydana getirmiş oldukları anlatılır.

KİKLOTRON, atom araştırmalarında elektriklenmiş taneciklere yüksek hız sağlayan bir aygıttır. Amerikalı fizikçi Ernest O. Lawrence tarafından 1931 yılında icat edildi. Yarım daire biçiminde iki parçadan meydana gelir. Ortasına yakın bir yerinde helyum çekirdekleri kaynağı gibi artı iyon kaynağı bulunur. Bu kaynaktan çıkan parçacıklar boşluk (vakum) içinde bir manyetik alanın etkisine girerek yüksek bir hız ve kinetik enerji kazanırlar. Hızlanan parçacıklarla bombardıman edilen çeşitli maddelerin isotopları elde edilir.

KİL, feldispat denilen taşların ufalanmasıyle meydana gelen bir sulu alüminyum silikattır. Kil zerreleri birbirlerine çok kuvvetle tutundukları için yapışkan bir durumda bulunurlar. Hiç bir zaman arı bir durumda bulunmayan kilin içinde demir, sodyum, kalsiyum gibi maddeler değişik oranda vardır. Kilin suyu emme derecesi % 70 oranındadır. Bu yüzden su ile karşılaşır karşılaşmaz hızla içine çeker ve çektiği suyu kolay kolay bırakmaz. Kilin rengi içindeki yabancı maddelere göre değişir. Sanayide tuğla, kiremit, porselen, seramik ve içine kireçtaşı karıştırılarak çimento yapımında kullanılır.

KİLİMANJARO, Kuzeydoğu Tanganika'da, Kenya sınırı yakınında Afrika'nın en yüksek dağıdır. Yüksekliği 6.010 metredir. Kilimanjaro sönmüş bir yanardağdır. Ekvator çizgisinin hemen güneyinde olmasına rağmen doruğunda kar hiç eksilmez. Eteklerinde tropik iklim kuşağının bütün bitkileri yetişir. Kilimanjaro'ya ilk çıkan Hans Meyer adında bir Alman dağcısıdır.

KİLİS, Gaziantep iline bağlı, Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kalan 75.092 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 38.095 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.243 km.²'dir. Merkez bucağından başka Musabeyli ve Polateli adlı iki bucağı, 108 köyü vardır. İlçe Toroslar'ın dış sırası ile Suriye düzlükleri arasındaki geçiş bölgesinde yer alır. Yazlar sıcak, kışlar oldukça serin geçer. İlçenin ekonomisi üzüm, zeytin ve tahıla dayanır. Ayrıca pekmez yapımı ile ipek dokumacılığı da önemlidir.

İlçe merkezi, Gaziantep - Halep karayolu üzerinde Gaziantep'e 53 km. uzaklıktadır. Şehirdeki endüstri arasında zeytinyağı, sabun yapımı, pamuklu, ipekli tezgâh dokumacılığı ve dericilik sayılabilir. Tarihî eserlerin çoğu Osmanlılar çağından kalmadır. Tekke Camisi bunların başında gelir.

Kilisli Rıfat

KİLİSLİ RIFAT, (1873 - 1953), ünlü dil ve edebiyat bilginidir. Kilis'te doğdu. Istanbul Darülmuallimini ((Öğretmen Okulu) nin orta ve yüksek bölümlerini bitirdi. 1898'de öğretmenliğe başladı. Bu arada Hukuk Fakültesi'ni de bitirdi. Eserlerini 1908'den sonra yayımlamaya başladı. Türk filolojisine kazandırdığı eserler ve yayınlandıkları tarihler şunlardır: 1914'te «Kitab-ı Dede Korkut», 1917'de «Divan-ü Lûgat-it-Türk», 1919'da «İbni Mühenna Lûgati» 1924'te «Ferhenkname-i Sadi», 1928' de «Bezmü Rezm» (Esterabâdî'nin Kadı Burhaneddin Tarihi), 1928'de «El - Kavanin», 1936'da Velet Çelebi ile birlikte «El - İdrak Haşiyesi».

KİLİT, anahtarlarla işleyen ve kapı, kapak gibi şeyleri başkaları tarafından açılmayacak şekilde kapamaya, istenildiği zaman da açmaya yarayan bir araçtır. «Gömme kilit», «sürme kilit», «asma kilit», «gizli (sırlı) kilit», «fişeli kilit» gibi birçok çeşidi vardır.

Kapıları kapamak için kullanılan en ilkel kilit şekli «sürgü» dür. Eskiden Türkler'in kullandığı bu sürgülere «kapı demiri», ya da «kapı kolu» denirdi. Bugünkü kilitlerin en üstün şeklini 1860'da Linus Yale Jr. adında bir Amerikalı yapmıştır. «Yale kilidi» diye tanınır.

Genel olarak bütün kilitler şu esasa dayanır: Kilit küçük bir kutu biçimindedir. Bu kutunun bir yanında «anahtar deliği» denilen yerden bir anahtar sokulur. Anahtarın sürgü dişlerini iterek sürgüyü sür-

BÜYÜK KİMYACILAR:

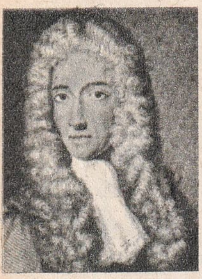

Boyle: Elemanın tarifini yaptı.

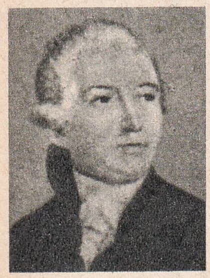

Lavoisier: Modern kimyanın kurucusu.

Dalton: «Kat Oranları Kanunu» nu buldu.

Barzelius: «Eleman simgeleri» üzerinde çalıştı.

mesiyle ona bağlı olan dil karşıdaki bir oyuğa girer. Kapının, ya da kapağın açılmayacak şekilde kapanmasını sağlar.

Yale kilidinin açılabilmesi için anahtarın her çubuğun kesiğini aynı hizaya kaldıracak biçimde olması gerekir. Aksi durumda kilit açılmaz. Bundan ötürü yale kilidi anahtar kullanılarak açılanların en güvenilir olanıdır. Anahtar kullanılmadan açılan «gizli kilit» (harfli kilit) daha çok kasalarda kullanılır. Bu çeşit kilitlerin en güvenilir olanı, önceden ayarlanan ve belli bir saatte açılan «saatli kilit» lerdir.

KİLO (Bak: METRE SİSTEMİ).

KİLOVAT, 1.000 watt'a eşit elektrik gücüdür. Elektrik gücü birimi «watt» tır. Bir elektrik alıcısının, ya da üreticisinin gücü «vatmetre» ile ölçülür.

KİMONO, aslı Japonca olan ve Japonya'da kadın, erkek herkesin giydiği ulusal elbisenin adıdır. Önden iki yana kavuşan, kolları ve arkası geniş olan, belden bir kuşakla bağlanan kimono bugün kadınlar tarafından bir çeşit sabahlık olarak kullanılmaktadır.

KİMYA, maddenin özelliklerini, yapısını çeşitli şekillere dönüşmesini, ayrı ayrı maddelerin birbirlerini etkileme şartlarını ve meydana getirdikleri bileşikleri inceleyen, kanunlara, kurallara bağlayan, yeni kanun ve kurallar bulmaya çalışan bir bilim dalıdır. Konusu madde olan kimya, cisimleri inceleyen fizikten bu yönden ayrılır. Her bilimde olduğu gibi, kimyanın da birtakım gerçeklere ulaşabilmesi için bazı terimlere ihtiyacı vardır. Bunlar daha çok maddesel özellikler belirten terimlerdir.

Tabiatta madde 3 ana şekilde bulunur: Katı, sıvı, gaz. Katıların belirli bir biçimleri, hacimleri vardır. Sıvıların belirli biçimleri yoktur, bulundukları kabın biçimini alırlar. Gazların hem belirli biçimleri, hem de belirli hacımları yoktur, bulundukları kabın biçimini alırlar, sıkışıp genişleyebilirler.

Maddelerin özellikleri ise «fiziksel» ve «kimyasal» olmak üzere ikiye ayrılır. Renk, koku, tad, çözünürlük, ısı ve elektrik iletkenliği gibi özellikler fizikseldir. Suyla ve öteki sıvılarla olan bağıntılar, çeşitli maddelerle olan birleşme özelliği gibi özellikler de kimyasaldır.

Tabiatta her an binlerce olay meydana gelir. Bunlar, başka bir deyimle «maddesel değişmeler» 19'uncu yüzyıldan sonra kesin sınırlarla «fiziksel» ve «kimyasal» olmak üzere ikiye ayrıldılar. Fiziksel olayları, maddenin bünyesini değiştirmeyen olaylar olarak tanımladılar. Kimyasal olaylar ise tersi, yani maddenin özelliklerini değiştirenler şeklinde tanımlandı. Meselâ suyun 0°'de donarak «buz» denen katı duruma geçmesiyle, 100°'de kaynayıp «buhar» adı verilen gaz durumuna geçmesi birer fiziksel olaydır. Bu olaylar sırasında suyun özelliği değişmez. Ama, oksijenle hidrojen birleşince, ortaya yeni bir madde, yani su çıkar. İşte bu da kimyasal olaydır. Yalnız, karbon + su buharı = karbon monoksit + hidrojen örneğindeki bazı olaylarda, olay belirli bir sıcaklıkta bir yana doğru giderken, başka bir sıcaklıkta geldiği yana döner. Böylece ilk konulan maddeler olay sırasında başka bileşikler meydana getirip sonra eski durumlarına dönmüş olurlar. Buna benzer olaylar, fiziksel olaylarla kimyasal olaylar arasında kesin bir sınır çizilemeyeceğini gösterir. Günümüzde böyle bir olay için ya «daha çok kimyasal», ya da «daha çok fiziksel» denmektedir.

Kimya kelimesinin Türk dilinden geldiği sanılıyor. Sibirya'da oturan Türk boylarında şarkı söyleyip tef çalan, dans eden, böylece ruhlarla ilişki kurarak bazı esrarlı sonuçlar çıkardığına inanılan kimselere «Kam», ya da «Kaman» adını verirlerdi. İlkel toplumlarda raslanan kabile sihirbazına verilen «Şaman» adı da aynı kelimenin bir başka türlü okunuşundan ibarettir. Bu ilkel dinsel törenlerde yapılan büyü gösterilerinin kimya biliminin başlangıcı olduğu ileri sürülüyor. Kimya, böylece binlerce yıl boyunca bitkilerden kokulu bazı yağlar, minerallerden basit birtakım metal unsurları çıkarmak gibi metodlardan ibaret kalmıştır.

Eskiçağ insanları tabiatta raslanan en basit bileşikleri bile analiz etmek imkânından yoksundu. Eski Yunanlılar, bugün hidrojen ve oksijenin bileşimi olarak bilinen suyun, kimyasal ana elemanlardan biri olduğunu sanıyorlardı. Ama tabiatta rasldıkları birçok cevheri birbirinden ayırdetmesini biliyorlar, bunların özelliklerini tanıyorlardı. Ünlü şair Homeros, Odyssoeos adlı destanında Penelope'ye saldıranların öldürülüşünden sonra kan lekelerini çıkarmak için uşakların yerde kükürt yaktıklarını anlatır. Bununla birlikte eskiçağlarda kimya pek az gelişme kaydetti. Ortaçağ'da ise kimya bir bilim olarak doğamadı. Çünkü kimyasal deneylerle uğraşanların aklı sabit bir fikre saplıydı: «Filozof taşı» nı bulmak. Güya bu taşın bütün öteki metalleri altına çevirebilecek esrarengiz özellikleri vardı. Bu yolda yapılan araştırmalar büyücülük tekniğini geliştirdi. Birçok araştırıcı bu yüzden cinler, şeytanlarla uğraşmaktan dolayı ölüme mahkûm edildi. Buna rağmen «filozof taşı» meraklısı olan bu ilkel araştırıcıları ilk kimyacılar

olarak saymak çok yerinde olur.

Kimya bilimini bunların etkisinden kurtaran ilk kimyacı Robert Boyle oldu. 1627 - 1691 yılları arasında yaşamış olan bu İngiliz kimyacısı, elemanın tarifini yaparak kimyacının görevinin altın, ya da ilâç yapmak değil, maddeyi inceleyip bileşimini, elemanlarını aydınlatmak olduğunu ileri sürdü, ama Boyle'nin bu fikirleri ilgi görmedi. Alman kimyacısı Sthal (1660 - 1734)'ın ortaya attığı «yanan her madde önce içindeki phlogiston'u havaya verir, kendisinde de kireç kalır» kuramını yıkan Fransız kimyacısı Lavoisier (1743 - 1794) modern kimyanın kurucusu sayılır. Lavoisier, kimyanın temel kanunlarından biri olan şu ilkeyi ortaya koydu: «Kimyasal olaylarda hiç bir şey kaybolmaz, hiç bir şey yeniden doğmaz. Maddelerin olaydan önceki ağırlıklarının toplamı olaydan sonraki ağırlıklarının toplamına eşittir.»

Lavoisier'den sonra kimya bilimi doğru yolda gelişmeye başladı. Birçok kanunlar, kurallar bulundu. Bunlar arasında Fransız bilgini Proust'un «kimyasal bileşiklerde sabit oranlar» kanunu, İngiliz kimyacısı Dalton'un «kat oranlar» kanunu, İsveçli Barzelius'un «eleman simgeleri» ve «atom ağırlıkları» yla ilgili buluşları kimyanın ana ilkeleri sayılır. Bugün içinde bulunduğumuz atom çağı kimyanın 20. yüzyılda fizikle, öteki yardımcı bilimlerle hızla gelişmesi sonucudur.

Kimya biliminde bütün çalışmalar deneylere dayanır. Bilinen ve bulunan bütün kanunların, kuralların deneylerle ispatlanması gerekir. Kimyada deneyler «çözümleme» (analiz) ve «bireşim» (sentez) olmak üzere ikiye ayrılır. Çözümleme, bilinmeyen bir bileşikte, ya da bileşikler karışımında hangi bileşikler, elemanlar bulunduğunu anlamak, bunları birbirinden ayırmak içindir. Çözümlemede, «Nitel» (kalitatif) ve «nicel» (kantitatif) olmak üzere iki şekilde çalışma yapılır. Birincisinde bilinmeyen maddeyi meydana getiren elemanların bulunması, ikincisinde ise bunların miktarlarının belirlenmesi amacı güdülür. Bileşim, çözümlemenin tersidir. Bu işlemde, çeşitli elemanlardan, bileşiklerden başka bileşikler elde edilir.

Yeryüzünde bilinen eleman sayısı 103'tür. Yalnız bunların 91 tanesi tabiatta bulunur, geri kalan 12 tanesi yapmadır. Tabiatta bulunan son eleman «uran» dır. Uran'dan sonraki 11 eleman ve uran'dan önceki «teknetyum» tabiatta bulunmaz. Bulunan elemanların hepsini tanımak, aralarında bir bağıntı kurmak, dolayısıyle incelemelerini kolaylaştırıp bir takım kural ve kanunlarla bağlamak amacıyle Rus bilgini Mendeleyev'le Alman kimyacısı Lother Meyer, 1867'de birbirlerinden ayrı olarak aynı zamanda «çevrimsel (periyodik) sistem» fikrini ortaya attılar. Böylece tabiattaki 91 elemandan o güne kadar bulunmayanların keşfi, elemanlar arasında değişmez birçok bağıntının kurulması gerçekleşti.

Kimya bilimi genel olarak «örgensel olmayan (anorganik) kimya» ve «örgensel (organik) kimya» diye ikiye ayrılır. Bunlardan örgensel olmayan kimya biliminin genel kanun ve kurallarını, tabiatta bulunan bütün elemanların özelliklerini, birbirleri üzerindeki etkilerini, doğan bileşikleri inceler. Bu bakımdan cansız tabiatı inceleme konusu içine alır.

Örgensel (oraganik) kimya ise canlı tabiat olaylarını doğuran, bu olaylar sonucu doğan bileşikleri inceleyen kimya bölümüdür. Buna «karbon kimyası» da denir.

Ortaçağ boyunca kimyacıların asıl amacı başka madenlerden altın elde etmekti.

Kimyada elemanlar birtakım simgelerle belirlenir. Bu simgeleri kimyaya kazandıran İsveçli bilim adamı Berzelius'tur. Simgeler, elemanların atomunu işaret ettikleri için molekül halinde bulunanları ayrıca belirtmek gerekir. Örnek: Oksijen atomunun simgesi O'dur. Bir oksijen molekülünü göstermek istersek O_2 olarak yazarız.

Kimya biliminde çeşitli kimyasal bileşikler simgelerin yan yana, ayrıca birbirlerine göre hangi oranda bulunduklarını gösterecek şekilde yazılarak meydana gelir. Meselâ su molekülünün formülü H_2O diye yazılır.

Kimyasal bir olay kimyasal bir denklemle gösterilir. Bu denklemde olaya giren eleman veya bileşiklerin formülleriyle, olaydan çıkan veya olay sonucu doğan bileşiklerin formülleri yazılır. Eşitlik işareti yerine ok işareti konur. Örnek: $C + O_2 \rightarrow CO_2$. Bu denklem karbonun (kömürün) havada yanarak karbon dioksit haline geçişini gös-

terir. Bir atom korbon bir molekül oksijenle birleşerek bir molekül karbon dioksit meydana getirmiştir.

KİMYON, 50 sm. kadar yüksekliğinde otsu bir bitkidir. Tohumdan kurutulup çekilerek et yemeklerine hoş bir koku vermekte kullanılır. Holanda'da bazı çeşit peynirlere de konur.

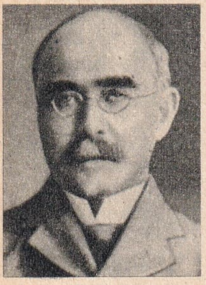

R. Kipling

KİNDÎ, Yakup İbni İshak (10. yüzyıl), ilk büyük İslâm filozofudur. Memun ve Mutasım'ın halifeliği sırasında Irak'ta yaşadı. Bugün 300'e yakın eseri bilinmektedir. Çağının felsefî meslekleriyle olduğu kadar tıp, astroloji ve aritmetikle de ilgilenen Kindî, elifba notasını kullanarak önemli bir müzik eseri de yazdı.

KİNGAN DAĞLARI, Çin'in kuzeydoğusunda iki dağ sırasıdır. Büyük Kingan dağları (Ta Kingan Şan) Mançurya'da güney Hsingan bölgesindedir. Bu sıradağlar Moğolistan'la Mançurya arasında doğal bir sınır meydana getirir. En yüksek yeri 2.000 metre kadardır. Küçük Kingan dağları (Hsiao Kingan Şan) Amur nehrinin batısında, Kuzey Mançurya'nın Heilungkiang eyaletindedir. En yüksek noktası 1.095 metredir.

KİNGSTON, Jamaika devletinin 407.400 nüfuslu başkentidir. Önemli bir liman ve ticaret merkezidir. 1906 depreminde yıkılmış, sonraki yıllarda modern bir şekilde yeniden yapılmıştır.

KİNİN, kınakına ağacının kabuklarından elde edilen, sıtma ve bazı hastalıklarda ilâç olarak kullanılan bir maddedir. Özellikleri Fransız kimyacıları Pelletier ve Caventon tarafından 1820 yılında bulunmuştur. Peru'da 17. yüzyıldan beri yerli halk arasında bir ilâç olarak kullanılıyordu. Kinin, gereken ölçüde alınırsa ateş düşürür, iştah açar, vücuda, kalbe kuvvet verir. Ölçü aşılırsa zehir etkisi gösterir.

Kiraz

KİNİZM, eski Yunan filozoflarından Antisthenes, Diogenes, Krates v.b. nın ortaya attıkları bir felsefe çığırıdır. Bunlara göre insan, hayatta en büyük mutluluğa, ancak ihtiyaçlarını, ihtiraslarını azaltıp yok etmekle erişebilir. Bundan ötürü kinistler toplum hayatını hor görür, bu hayatın insanları önüne geçilmez ihtiraslara sürüklediğine inanırlardı.

KİPLİNG, Rudyard (1865 - 1936), ünlü İngiliz şair, romancı ve hikâyecisidir. Hindistan'da Bombay şehrinde doğdu, Londra' da öldü. Öğrenimini İngiltere'de yaptı. 17 yaşında Hindistan'da bir gazetede ilk şiir ve hikâyelerini yayımladı. 1889'da İngiltere'ye dönerek Londra'ya yerleşti. 1891'de «The Light That Failed» (Sönen Işık) adındaki romanıyle dikkati çekti. 1901'de yayımladığı «Kim» adlı romanı onu bütün dünyaya tanıttı. Bu roman, Hindistan'ın toplum hayatını, dinî geleneklerini, özelliklerini ve çeşitli törelerini büyük bir ustalıkla gözler önüne serer. Kipling'in eserlerinde ilk göze çarpan özellik mizahla korku ve dehşeti birbirine büyük bir ustalıkla bağlamasıdır.

KİRAZ, bir meyve ağacı ve bunun meyvesidir. Kiraz ağacı ilkbaharda pembemsi beyaz, demet biçiminde toplanmış çiçek açar. Bir süre sonra da bu çiçeklerin yerine kirazlar, ikisi, ya da üçü bir arada toplu olarak ortaya çıkarlar. Olmamış kirazlar beyaz ve serttir. Birkaç hafta içinde olgunlaşıp kızarırlar, sulu ve yumuşak bir durum alırlar. Kirazın anayurdu Anadoludur. M.Ö. 64 yılında kiraz ağacını Anadolu'dan çıkarıp Yunanistan'a götüren eski Yunanlılar'dır. Bir İtalyan tarihçi, kirazın anayurdunun Giresun olduğunu ve meyvenin adının da şehrin adından geldiğini ileri sürer. Yurdumuzda yetişen kiraz çeşitleri arasında Yarımca'nın «dalbastı, karabodur, güzelce ve tabanlı», Amasya'nın «tabanıyarık», Isparta'nın «ballı», Bursa' nın «kalp ve efendi», Çorum'un «âlâ», M. Kemalpaşa'nın «Halilefendi, kara, turanî, beyaz, mahmutoğlu, taş ve şadırvanî», Afyon'un «karabala ve kirgilli» si en ünlüleridir. Bunlardan ayrı olarak kirazın «aşlama, ak kiraz, dıragana, kırdar, elifî, sultanî» gibi çeşitleri de vardır.

KİRAZ, İzmir ilne bağlı 31.185 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.465 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 533 km.²'dir. Küçük Menderes nehri boyundaki Kiraz ovası ilçe topraklarını meydana getirir. İlçede Akdeniz iklimi hâkimdir. Halk tahıl tarımı, bağcılık ve hayvancılıkla geçinir. İlçe merkezi Kiraz, adını verdiği ovanın kenarında Bozdağlar'ın eteğinde kuruludur. 150 km.'lik bir yolla Ödemiş üzerinden İzmir'e bağlıdır.

KİREÇ, örgensel olmayan (anorganik) bir bileşiktir. Başta yapı işleri olmak üzere pek çok yerde büyük ölçüde kullanılır. Kireç taşının (kalsiyum karbonat) 900 - 1.000°'de ısıtılarak karbon dioksitinin uçurulmasıyle sönmemiş kireç (kalsiyum oksit) elde edilir. Sönmemiş kireç, su etkisiyle sönmüş kireç (kalsiyum hidroksit) haline gelir. Halk dilinde sönmemiş kirece yalnızca «kireç» denir. Kireç elde etmek için kullanılan usullerin en önemlileri «tekne fırınlar», «halka fırınlar» (Hoffman fırınları) ve «döner fırınlar» dır. Kirecin en çok kullanıldığı yer yapı işleridir. Harç ve badana hazırlanmasında sönmüş kireç halinde kullanılır. Çeşitli kireç cinsleri arasında havada sertleşen «beyaz ki-

reç» (kalsiyum oksit) ve «dolomit kireci» (kalsiyum oksit, magnezyum oksit karışımı) ile hem havada, hem suda sertleşen «su kireci» ve «hidrolitik kireç» en önemlileridir.

KİREÇ KAYMAĞI, içinde biraz kalsiyum klorür bulunan ve kimyada «kalsiyum hipoklorit» adı verilen, beyaz bir tozdur. Sönmemiş kireç (kalsiyum hidroksit) içinden klor gazı geçirilerek elde edilir. Klor kolaylıkla bileşikten ayrılır ve çevresine etki ederek birçok bileşikleri bozar, özellikle canlı hücreleri öldürür. Bu özelliklerinden dolayı hem «dezenfektan» (mikrop öldürücü), hem beyazlatıcı olarak kullanılır.

KİREÇ SUYU, içinde eritilmiş kireç bulunan ve hekimlikte çocukların mide iltihabı gibi bazı hastalıkların tedavisinde kullanılan su.

KİREÇ TAŞI, kalsiyum karbonat'ın tabiatta en çok bilinen filizidir. Tabiatta saf olarak bulunmaz. İçinde dolomit, demir oksitleri, silis, kil ve organik maddeler bulunur. Rengi saf halde beyaz ve açık gridir. Genellikle içinde karışık bulunan maddelerin rengini alır. Yapı ve yol malzemesi olarak kullanılan kireç ve çimento yapımında ana ham maddeyi meydana getirir.

KİREMİT, binaların çatılarını örtmekte kullanılan, pişmiş balçıktan yapılmış, kızıl toprak renginde oluklu levhadır. Yağmur sularını alta geçirmeden aşağı akıtacak biçimde yerleştirilir. «Osmanlı kiremidi», «Frenk kiremidi» (Marsilya kremidi) ve «tırnaklı kiremit» adı verilen çeşitleri vardır.

KİRPİ, memeliler sınıfının böcekçiller takımından bir hayvandır. 25 - 30 sm. uzunluğundadır. Vücudu yuvarlakça, ağız ve burnu sivricedir. Ağzında 36 dişi vardır. Hayvanın sırtı ve yanları 2 - 3 sm. boyunda diken gibi sert kıllarla örtülüdür. Bunlar diplere doğru gri, uçlara doğru beyazımsı renktedir. Bir düşmanıyle karşılaştığı, ya da korktuğu zaman tortop olup bu sivri dikenleri sayesinde korunmuş olur. Kuyruğu ve ayakları çok kısadır. Ayaklarının her birinde beş parmak vardır. Parmaklarında sert tırnaklar bulunur. Vücudun alt tarafı, baş ve ayaklar kısa ve sık tüylerle kaplıdır. Kirpi, bütün böcekgil hayvanlarda olduğu gibi avını çiğnemez ve öğüterek sindirmez, sadece parçalar, öylece parçalanmış olarak yutar. Tan ağarırken yiyecek aramaya çıkar. Yılın bol güneşli aylarında hiç durmadan avlanır. Ama bu besinlerin bir kısmı yanmaz, derisinin altında depo edilir. Bu, toprak altındaki yuvasında kış aylarında daldığı derin uyku sırasında kullanılır.

KİRPİ BALIĞI, vücudu istediği zaman dikleştirebildiği dikenlerle kaplı bir balıktır. Hava yutarak şişer ve böylece deniz düzeyine yakın sularda yaşar. Atlas ve Hint Okyanuslarında bulunur. 30 - 70 sm. boyundadır.

KİRPİKLİLER, birgözeli yaratıkların bir sınıfıdır. Bu sınıftaki yaratıkların bazıları gözle görülebilecek büyüklüktedir. Vücutları, küre, silindir, vazo, ya da yumurta biçimlerinde olur. Kabuk ve iskeletleri yoktur. Üzerleri harekete yarayan kirpiklerle kaplıdır. Biri büyük, biri küçük olmak üzere iki çekirdekleri vardır. Tatlı sularda ve denizlerde yaşarlar.

Kirpikliler'den Terliksi hayvan

KİŞİLİK (şahsiyet), bir kimsenin kendine göre bir ayrılığı olması durumudur. Kişilik, doğuştan gelen kalıtım ve beden yapısı gibi hazırlıklarla çevre ve eğitim gibi sonradan edinilen etkilerin bir bütünüdür. Kişiliğin ilk belirtileri çocukta üç yaşında ortaya çıkar. Bu da çocuğun kendini öteki insanlardan ayırmaya başlamasıyle belli olur.

Kirpi

KİŞNİŞ, yaprakları maydanozu andıran, kuru yemişi baharat olarak kullanılan yıllık bir bitkidir. 30 - 50 sm. boyundadır. Tohumları pastacılıkta, likör ve çeşitli eczaların yapımında kullanılır.

KİTABE (Bak: YAZIT).

KİTAP, yazılmış, ya da basılmış yaprakların bir araya getirilmesiyle meydana gelen bir yazı destesidir.. Bilinen en eski kitap, M.Ö. 2700 yıllarında eski Mısırlılar'ın dua, adak, vakıf gibi şeyleri içine alan «Ölüler Kitabı» dır. Bu kitap papirüs yapraklarına yazılmıştı. Aynı şekilde M.Ö. 7. yüzyılda eski Yunanlılar papirüs üzerine yazılmış şiir ve desten kitapları yaptılar. M.Ö. 2. yüzyılda Romalılar 15 sm. uzunluğunda 15 - 20 sm. genişliğinde papirüs tomarlarını kitap şekline getirdiler. Bazı Asya ulusları, bu arada Bergamalılar (Pergamum) sepilenmiş koyun derilerini cilâlayıp beyazlaştırarak «parşömen» adı verilen malzemeyi buldular. Milâdın başlangıcında pek yaygın hale gelen bu yeni mal-

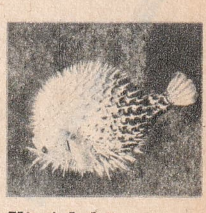

Kirpi balığı

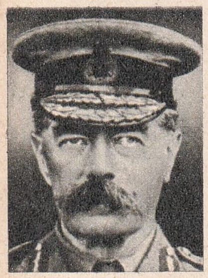

Kitchner

zeme, kitabı daha dayanıklı bir şekle soktu. Bizans İmparatorluğu'nun ilk yıllarına ait ve parşömen üzerine yazılı kitapların üçü Vatican'da, biri de Paris Millî Kitaplığı'ndadır. 6. yüzyılda Avrupa'da kurulan manastırlarda kitap yapımı düzenli bir şekle sokuldu: Uzmanlar, kâtipler, musahhihler, yaldızcılar, ciltçiler parşömen üzerine nadir yazmaları kopya ettiler, düzelttiler, süslediler ve ciltlediler. Yüzyıllardan beri Çin'de kullanılan kâğıt, Semerkant kervanlarıyle Avrupa'ya geldi. Paçavradan yapılan bu yeni malzeme bir yandan da Araplar tarafından İspanya'ya, Sicilya'ya sokuldu. 13. yüzyılın başında İtalya'da, 14. yüzyılın başında da Fransa'da kâğıt yapılıyordu. Yazma işinin ağır ve pahalı olması mekanik usullerin denenmesinine yol açtı. 14. yüzyılın yani Ortaçağ'ın sonunda harf kalıplarının icadıyle matbaacılık Avrupa'da doğmuş oldu. İlk kitaplar elle diziliyor, kol

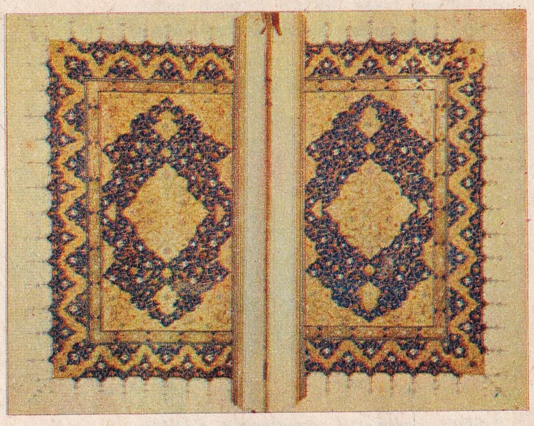

Elyazması bir kitap. Şirazlı Sadi'nin ünlü eseri: «Bostan».

kuvvetiyle çalışan preslerde çeşitli kâğıtlara basılıyordu. Resimler ikinci bir baskı gerektiren bakır kalıp üzerine oyuluyordu. Bu durum 18. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. 19. yüzyılın başında, 1812'de madenî pres makinesinin kullanılmaya başlanması çok sayıda kitap basımını sağladı. Bu arada taşbasmasıyle resim basma usulleri kitaba bir sanat eseri değeri kazandırdı. 19. yüzyılın sonlarında foto - mekanik usullerle klişe yapılması, kitap basımına bol ve gerçeğe uygun resim basma imkânlarını verdi. Günümüzde basım tekniğinin gelişmesi kitabı lüks olmaktan çıkardı ve halkın malı yaptı.

Klarinet

KİTAPÇILIK, kitap basıp satma, ya da başkalarının basımını yaptıkları kitapları satma işidir. Kitapçı, ya seçtiği bir eseri yazarlara, çeviricilere hazırlatır, ya da onların hazırladığı bir eseri inceleyip kabul ettikten sonra basar. Bir eserin basımı yapılmadan önce yazarla kitapçı arasında yazılı anlaşma yapılır. Eserin telif hakkı satın alınır. Telif hakları Türkiye'de «Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu» ile korunur. Kitapçılığın önemli konularından biri de basımı yapılan eserlerin duyurulması ve dağıtımıdır. Günümüzde bu görevleri paraylа yapan büyük kuruluşlar vardır.

KİTAPLIK (Bak: KÜTÜPHANE).

KİTCHNER, Herbert (1850 - 1916), ünlü bir İngiliz komutanıdır. Askerî Akademiyi bitirdikten sonra Orta - Doğu'da önemli görevler aldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Harbiye Bakanı olarak kabineye girdi. Hayatında ilk yenilgiye Türkler'in karşısında Çanakkale'de uğradı. Kumanda ettiği askerî birlikler, Çanakkale'de büyük bir bozguna uğrayıp darmadağın oldu. 1916'da Çar'la görüşmek üzere Rusya'ya giderken, içinde bulunduğu savaş gemisi battı. Askerlerinin çoğuyle birlikte Kuzey Denizi'nin sularında boğuldu.

KİTRE, salkım biçimi, beyaz, sarı, mor, fesrengi çiçekler açan bir bitkidir. Anayurdu Anadolu ve İran'dır. Bir çeşidinden bir cins zamk elde edilir. Bazı çeşitleri de eskiden hekimlikte kullanılırdı.

KİVİ (Bak: APTERİKS).

KİYEF (Bak: KİEV).

KLARİNET, Batı müziğinde kullanılan nefesli bir müzik aletidir. Eskiden tahtadan yapılırdı, günümüzde daha çok madenîdir. 70 sm. uzunluktadır. Ucuna takılan ağızlığın altındaki ince kamış parçasının titreşimiyle ses verir. Soprano, alto ve bas gibi çeşitleri vardır. Soprano klarinetin sesi az, çok keman sesine yakındır. Klarinet büyük senfoni orkestralarında olduğu gibi küçük caz topluluklarında da çalınır.

KLASİSİZM, edebiyatta, eski Yunan ve Roma yazarlarının eserlerinden ilham alınarak eser yazma akımıdır. Felsefede bu akım Kant'la başlamıştır. 17. yüzyıl Fransız edebiyatı klasisizm başlangıcını meydana getirmiş ve romantizme, yani 19. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür. Güzel sanatlarda klasisizm önce İtalya'da başladı, sonra Fransa'ya, oradan da hızla öbür ülkelere geçti.

KLAVSEN, piyanonun atası sayılabilecek bir müzik aletidir. 15. yüzyılda ortaya çıktı. Daha sonraki yüzyıllarda gelişerek bugünkü piyanonun icadına yol açtı. Bach, Handel gibi ünlü besteciler klavsene büyük önem verirlerdi. Sesi biraz madenî olmakla birlikte içli ve berrak bir tınlayışı vardır.

KLEE, Paul (1879 - 1940), Alman asıllı ünlü bir İsviçreli ressamdır. Bern'de doğdu, Lokarno yakınında Muralto'da öldü. «Blaue Reiter» topluluğunun kurucularından Kandinsky'nin açtığı sergilere katıldı.

1921'de Weimar'daki Bauhaus Güzel Sanatlar Okulu'nda öğretmenlik yaptı. Nazilerin hışmına uğradığı için 1933'te Bern'e yerleşti. Önceleri kübizmin etkisinde kalan ressam, hem soyut alanda, hem gerçeküstücülükte büyük bir ustaydı.

KLEOPATRA (M.Ö. 60 - M.Ö. 30), Eski Mısır'ın pek ünlü kraliçelerinden biridir. Mısır'da hüküm süren Yunanlı Ptolemaioslar'ın 14'üncüsüdür. Tarihte «Kleopatra VII» diye anılır. Babası Ptolemaios XI'in M.Ö. 51 yılında ölmesi üzerine tahta çıkan 10 yaşındaki kardeşi Ptolemaios XII ile evlendi. Bu sırada 18 yaşında bulunan Kleopatra Mısır'ın gerçek hükümdarı oldu. Kleopatra M.Ö. 47'de öldürülen Ptolemaios XII'nin yerine tahta geçen 11 yaşındaki kardeşi Ptolemaios XIII. ile evlenerek hükümdarlığını sürdürdü. Aynı yıl Roma İmparatoru Caesar (Sezar) İskenderiye'ye ayak bastı, 1 yıl Mısır'da kaldı. Bu 1 yıl içinde Caesar'ın gönlünü kazanan Kleopatra, Mısır'daki hükümdarlığını daha da sağlamlaştırdı. Roma İmparatoru'na bir erkek çocuk verince onun çağrısı üzerine büyük bir ihtişam içinde Roma'ya gitti. M.Ö. 44 yılında Caesar bir suikaste kurban gidince İskenderiye'ye döndü. Kardeşi Ptolemaios XIII öldürülmüş, Kleopatra hükümdar kalmıştı. M.Ö. 41'de yeni Roma İmparatoru Antonius, Tarsus'ta Kleopatra'yı gördü ve ona tutuldu, 11 yıl onun cazibesinden kendini kurtaramadı. Kleopatra'nın Antonius'tan da bir kızı oldu. M.Ö. 31 yılında Oktavianus, Roma'ya tek başına hâkim olmak için Antonius'un üzerine yürüdü ve onun Kleopatra'yla birlikte yönettiği büyük donanmasını İyon (Yunan) Denizi'nde bozguna uğrattı. İskenderiye'ye kaçan Kleopatra'nın arkasından Antonius da Mısır'a geldi. Oktavianus'un İskenderiye'ye kuvvet çıkarması üzerine önce Antonius arkasından da Kleopatra kendilerini öldürdüler.

Kleopatra birçok yabancı dil bilirdi. Edebiyat, tarih ve felsefede de geniş bilgisi vardı. Malî, idarî ve ticarî meselelere aklı ererdi. Mısır'da Roma egemenliğine uzun süre karşı koydu. Roma'nın bu zengin ülkeyi bir eyalet durumuna getirmesine ölünceye kadar meydan vermedi.

KLEPTOMANİ, insanlarda karşı konamıyan çalma etkisi biçiminde kendini belli eden bir ruh hastalığıdır. Hasta, çoğunlukla kişiliğinin içinde önceden saklı kalmış gizli bir eksikliği gidermek için çalar. Bu yüzden eksikliğin niteliği araştırılıp ortaya çıkarılırsa, hasta iyi olabilir. Kleptomani, hırsızlıktan farklıdır. Hırsız satmak, para elde etmek için çalar. Kleptoman ise dikkatini çeken, ya da hoşuna giden bir şeyi değerli olsun veya olmasın çalar.

Kanun bakımından, bir hırsızlık olayında suçlunun kleptoman olması, bir savunma sebebi olarak ileri sürülemez. Ancak tıp suçlunun kleptoman olduğuna karar verirse bu, karar üzerinde bir dereceye kadar etkili olur.

KLİŞE, resim ve fotoğrafların kâğıt üzerine basımı için gerekli çinko levhadır. «Tire» ve «ototipi» olmak üzere iki cinstir. Birincisi elle yapılmış resimlerin ve yazıların klişesidir. Ototipi klişe ise fotoğrafların klişesidir.

Tire klişelerin yapımında resmin ışığa duyarlı bir sıvıyla (kollodyum) kaplı cam, ya da filim üzerine fotoğraf makinesine benzer bir aygıtla istenilen büyüklükte negatifi çekilir. Banyo edilen bu cam resmin negatifini verir. Siyahlıklar saydam,

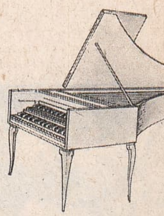

Klavsen

Klee'den bir tablo: «Tropik Manzarası»

beyazlıklar da siyah olarak cam üzerinde belirir. Negatif cam, çinko levha üzerine konur. Bu levhanın yüzeyi ışığa duyarlı ve geçirimsiz bir «emay» tabakasıyla önceden kaplanarak kurutulmuştur. Cam üzerinden verilen güçlü bir ışık, saydam çizgiler içinden geçerek levha üzerindeki duyarlı tabakayı (emay) etkiler. Buna kopye denir. Böylece ışığın etkilediği bölümler levh üzerinde siyah, öbürleri açık bir renk alır. Çinko kopyeden sonra, bir asit banyosuna sokulur. Asit, levha üzerindeki açık renkli bölümleri eritip yiyerek madeni çukurlaştırır. Siyah bölümler de böylece yüksekte kalır. Bu klişe genellikle tahtaya çakılarak hazırlanan sayfa kalıbındaki yerine yerleştirilir.

Kleopatra

Ototipi klişelerin yapımında fotoğrafın resmi, üzerinde elek gibi birbirini kesen çok ince ve sık paralel çizgiler bulunan

bir camın arkasından çekilir. Bu eleğe «tram» denir. Tramlar, resmi çekilen fotoğrafın siyah ve beyazlıklarını çok küçük siyah ve beyaz noktacıklara böler. Bu da fotoğrafa siyahla beyaz arasında tonlar vermesini sağlar. Ototipi klişelerin hazırlanması için çekimden sonraki işlemleri tıpkı tire klişelerde olduğu gibidir.

Koala

Renkli resim basabilmek için uygulanan sistemdeki çalışma ise şöyledir: Renkli bir fotoğraf, sarı, kırmızı ve mavi renklerin karışımından meydana gelir. Bunun için klişesi renkli olarak yapılması istenen renkli fotoğraf, üç ayrı cam üzerine, üç değişik filitre kullanılmak suretiyle çekilir. Basımı maviyle yapılacak klişe, portakal rengi filitre, sarı renk için mor filitre, kırmızı için de yeşil filitre kullanılır. Hazırlanan üç ayrı klişenin hazırlandıkları renklere göre basımı yapılırsa renkli bir resim elde edilir.

KLOR, normal sıcaklıkta yeşilimtrak sarı renkli, kokusu boğucu bir gazdır. Simgesi: Cl, atom ağırlığı: 35,46, ergime noktası: —101° C, kaynama noktası: 35° C dir. İlk defa Alman kimyacısı Scheele tarafından 1774'te keşfedilmiştir. Tabiatta serbest olarak bulunmaz. Günlük hayatta en çok raslanan bileşiği kimyada «sodyum klorür» diye adlandırılan yemek tuzudur. Laboratuvarlarda klor, hidroklorik asitten elde edilir. Bu asidin bazı tuzlarla meydana getirdiği özel bir olay sonucu klor gazı çıkar. Endüstride klor «sodyum klorür» çözeltisinin elektroliziyle elde edilir. Bu sırada «sodyum hidroksit» de elde edilmiş olur.

Klor havadan ağır bir gaz olduğu için 6 - 8 atmosfer basınç altında kolayca sıvılaşır. Hücreler üzerindeki bozucu etkisinden ötürü genellikle suların temizlenmesinde mikrop öldürücü olarak kullanılır. Sanayide birçok maddenin beyazlatma işlemi klorla yapılır. Selüloz ve dokuma endüstrisinde klor ve aynı görevi yapan kireçkaymağı çok kullanılır. Birinci Dünya Savaşı'nda ilk defa Almanlar 22 nisan 1915'te bir Fransız birliğinin 5.000 subay ve erini üzerlerine klor gazı atarak öldürmüşlerdir.

KLORAL, kimyada trikloraldehit (CCl_3 — CHO) adıyle tanınan uyuşturucu ve uyutucu bir sıvıdır. 1832'de Liebig tarafından bulunmuştur. Endüstride mümkün olduğu kadar yoğun alkol üzerine klor gazı sevk edilerek elde edilir. Reaksiyon sonuna doğru ısı yükseltilir. Katalizör olarak da iyot, kükürt v.b. kullanılır. Elde edilen sıvı, asit sülfürikle çözüştürülür ve damıtmayla arılaştırılır. Elde edilen yağlı sıvı kloral' dir. Rahatsız edici bir kokusu vardır. Suda erir, 97°'de kaynar. Hekimlikte uyuşturucu ve uyutucu madde olarak kullanılır.

KLOROFİL, bitkilere yeşil renklerini veren maddedir. Tabiattaki yeşil bitkilerin hepsinde klorofil vardır. İki çeşidi vardır: Klorofil A ($C_{55}H_{72}O_5N_4Mg$) ve Klorofil B ($C_{55}H_{70}O_6N_4Mg$).

Klorofil, bitkilerde özümleme olayının meydana gelmesini sağlayan bir katalizördür. Bitki havadan aldığı karbon dioksitle topraktan aldığı suyu, klorofilin yardımıyle yaşaması için gerekli besin maddelerinden karbonhidratları meydana getirir. Bu olayda enerji kaynağı güneş ışınlarıdır.

KLOROFORM, tıpta bayıltıcı olarak kullanılan renksiz, kendine öz bir kokusu olan maddedir. Kaynama noktası 70 - 80° olduğu için kolayca uçar. Adi alkolle kireçkaymağının birlikte ısıtılıp damıtılmasıyle elde edilir. Az miktarı yatıştırıcı, çok miktarı bayıltıcıdır. Hekimlikte bugün daha az zararlıları bulunduğu için uyuşturucu (anestezik) olarak önemini kaybetmiştir.

KOALA (Keseli ayı), keseli memelilerden, ağaçlarda yaşayan bir hayvandır. Uzunluğu 50 sm.'dir. Vücudu tıknazdır. Uzun, püskül biçiminde kulakları vardır. Kuyruğu körelmiş durumdadır. Rengi kırçıldır. Tembeldir. Doğu Avustralya'da yaşar.

KOALİSYON, çeşitli partilerin katılmasıyle kurulan karma kabineye verilen addır. Demokratik rejimlerde seçimler sonunda herhangi bir parti millet meclisinde çoğunluğu sağlayamazsa diğer partilerle birlikte ortak bir hükümet kurar. Bu işbirliği bir savaş karşısında da sorumluluğu tek başına yüklenmek istemeyen partilerin baş vurduğu bir usuldür. Ülkemizde ilk koalisyon 1961 seçimlerinden sonra kurulmuştur.

KOBALT, gümüş grisi renginde, işlenebilen, çelikten sert, dayanıklı bir madendir. Simgesi: Co, atom ağırlığı: 58,94, özgül ağırlığı: 8,8, ergime noktası: 1480° C, kaynama noktası: 3183° C. Tabiatta daima arsenikle birleşmiş halde nikelle birlikte bulunur. En çok Yeni Kaledonya ve Kanada'da raslanır. İsveçli kimyacı Brant tarafından 1735'te keşfedilmiştir.

Endüstride tek başına maden halinde kullanılmaz, daha çok alaşım durumunda kullanılır. Porselen, emay, cam endüstrisinde yararlanılır. Sertliğinden ötürü torna bıçaklarının yapıldığı çeliğe karıştırılır.

Kobaltın çifte potasyum silikat bileşiği toz haline getirilerek «smalt» adı altında ressam boyası olarak satılır. «Karno belirteci» denilen «sodyum kobalt —3—

hekzanitrit» bileşiği «Hint sarısı» adıyla ressamlıkta, porselen, cam eşya boyamakta kullanılır.

KOBAY (Hint domuzu), kemirici memelilerden bir hayvandır. Birçok bilimsel araştırmada tecrübe hayvanı olarak kullanılır. Anavatanı Güney Amerika'dır. Uzunluğu 30 sm., tüyleri kara, beyaz ve sarı renklidir. Kuyruğu yok gibidir. Yüzyıllar önce Peru'da İnkalar tarafından eti için evcilleştirilmişti. Amerika'nın keşfinden sonra da Holandalı ve İngiliz tüccarlar Avrupa'ya getirmişlerdir.

KOBRA, sıcak bölgelerde yaşayan çok zehirli bir yılandır. Hint kobrası ve Mısır kobrası gibi cinsleri vardır. Uzunluğu 1 - 2 metre arasında değişir. Ensesinde gözlüğe benzer sarı bir süsü bulunur. Bundan ötürü «gözlüklü yılan» da denir. Hindistan'da kobra, yerliler için kutsaldır. Yılan oynatanlar daha çok Hint kobrasını kullanırlar.

KOCA MUSTAFA PAŞA (? - 1512), ünlü bir Osmanlı Sadrazamıdır. Sarayda yetişti. Cem olayı üzerine Bayezit II tarafından İtalya'ya elçi yollandı. Önce vezir, 1511'de de sadrazam oldu. Yavuz Sultan Selim tahta çıkınca şehzade Ahmet lehine entrika çevirmek istedi. Başarı kazanamadı, başı vurularak idam edildi. Bursa'da gömüldü. Yaptırdığı cami dolayısıyle İstanbul'un bir semtine adı verilmiştir.

KOCA RAGIP PAŞA (Bak: RAGIP PAŞA).

KOCA SİNAN PAŞA (Bak: SİNAN PAŞA).

KOCA YUSUF (? - 1898), ünlü bir Türk pehlivanıdır. Deliorman Türkleri'ndendir. Doğum yeri belli değildir. Kel İsmail'in yanında yetişen Koca Yusuf, İstanbul'daki başarılarından sonra Paris'e, oradan da Amerika'ya gitti. Bütün rakiplerini yenerek ününü bütün dünyaya yaydı. Amerika'dan yurda dönerken bindiği «Lusitania» transatlantiğinin batması üzerine Atlas Okyanusu sularında boğularak öldü.

KOCAELİ, Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde 335.518 nüfuslu bir ildir. İl merkezi İzmit şehridir. Yüzölçümü 3.986 km.^{2}'dir. 6 ilçesi (İzmit (merkez), Gebze, Gölcük, Kandıra, Karamürsel, Kaynarca), 16 bucağı, 290 köyü vardır.

Kocaeli'ni doğu - batı doğrultulu İzmit körfezi ikiye ayırır. Bu körfezin bir devamı olan İzmit ovasını kuzeyden Kocaeli dağları çevirir. Kubbe biçimi basık tepeli olan bu dağların yükseltisi 500 - 600 metreyi geçmez. İzmit körfezinin güneyinde ise Samanlı dağları yükselir. Yamaçları derelerle parçalanmıştır. İlin güneyinde ılıman bir iklim göze çarpar. Kuzey kesimlerinde ise kışlar soğuk ve yağışlı geçer.

Kocaeli'nde iklimin elverişli ve toprağın verimli oluşu halkın daha çok tarımla uğraşmasına yol açmıştır. Son yıllarda kurulan çeşitli fabrikalar bu ilin ekonomisini etkilemiş ve hızlı bir sanayileşme görülmeye başlanmıştır. İzmit kâğıt ve Selüloz, Hereke dokuma ve halı fabrikalarından başka, İpraş Rafineri Tesisleri, Donanmaya ait Gölcük Gemi Yapım Tezgâhları gibi çok büyük tesislerin yanında şimdi de Petro - Kimya Sanayii kurulmaktadır.

Kocaeli adı 14. yüzyıl başlarında Osman Gazi'nin beyliği sırasında Konur Alp ve Kara Mürsel gibi arkadaşlarıyle birlikte bu yöreyi ele geçirmeye çalışan Akça Koca'dan gelir. Ama İzmit şehri çok daha sonraları fethedilmiş ve Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa'nın yönetimine verilmiştir. Bölge Timur istilâsı sırasında yağma edilmiş, kısa bir süre Bizans'ın eline geçmişse de 1419'da büyük bir kısmı Gazi Timurtaşoğlu Umur Bey tarafından yeniden alınmıştır. 1888 yılında sancak yapılan Kocaeli, Cumhuriyet'en sonra merkezi İzmit olan bir il durumuna getirilmişti. 1954'te bu ilin doğu kesiminde Sakarya ili kurularak Kocaeli'nin toprakları azalmıştır.

KOCAKARI SOĞUĞU, genellikle 10 - 16 mart tarihleri arasında bastıran soğuklara halk ağzında verilen addır. Deyimin nereden geldiği kesin olarak belli değildir. Yalnız kış mevsiminin «son soğukları» anlamına eski dilde kullanılan «berd-el acuz» daki «acuz» kelimesinin ihtiyar demek olan «acuze» ile karıştırılmış olması mümkündür.

KOCAYEMİŞ, pembe veya beyaz çiçekler açan bir bitkidir. Yalnız kuzey yarımkürede yetişir. Çileğe benzeyen kırmızı yemişler verir. Yaprakları yaz, kış yeşildir. Bunlar sepicilikte, meyveleri de reçel yapımında kullanılır.

KOCH, Robert (1843 - 1910), verem mikrobunu bulan ünlü Alman doktor ve bakteriologudur. Hannover civarında doğdu, Berlin'de öldü. Babası madenciydi. Öğrenimini Göttingen Üniversitesi Tıp Fakültesinde yaptı. Almanya'nın birçok şehrinde doktorluk yaparak hayatını kazandı. Bu arada şirpence hastalığı üzerindeki araştırmaların 1876'da yayınlaması bakteriolojiye olan ilgiyi artırdı. 1880'de Alman Sağlık Komisyonu'na üye seçildi. Böylece sistemli bir çalışma imkânını bulan Koch, 1882'de verem mikrobunu, 1883'te Mısır ve Hindistan'a yaptığı bir inceleme gezisi sonunda da kolera mikrobunu buldu. Berlin Üniversitesi'ne profesör oldu. 1896 - 1906 yılları arasında Afrika'ya yaptığı birkaç inceleme gezisiyle uyku hastalığı ve sıtmanın nedenlerini araştırdı. Uyku hastalığının «çeçe sinekleri» nden geçtiğini

Kobay

Kobra

Koca Yusuf

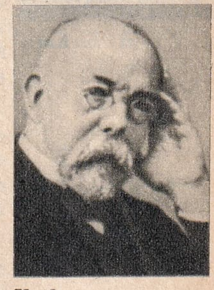
Koch

keşfetti. Bu keşfi üzerine 1905 Nobel Tıp Armağanı'nı kazandı.

KOCH BASİLİ, tüberküloz (verem) hastalığına sebep olan ve 1882'de Alman bilgini Robert Koch tarafından keşfedilen basildir. Bu basil ince, uzun, genellikle bükük, uçları yuvarlak, çomakçık biçiminde mikroorganizmadır. Boyu 0,0013 mm. ile 0,0035 mm., eni de 0,0003 mm. ile 0,0005 mm. arasında değişir. Üzeri balmumu gibi bir zarla örtülüdür. Asitlere karşı dayanıklıdır.

Kokarca

KOÇ, (Bak: KOYUN).

KOÇARLI, Aydın iline bağlı 32.990 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.811 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 471 km.²'dir. Büyük Menderes çevresindeki geniş aluvyonlu ova ile bunun güneyindeki Beşparmak dağının önemli kısmı ilçe topraklarını meydana getirir. Yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Ekonomisi tahıl, pamuk ve incire dayanır. İlçe merkezi Koçarlı Büyük Menderes ovasının güney kenarında kuruludur. Karayoluyle Aydın'a bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu Afyon - Alsancak hattı üzerindeki İncirliova'dır.

KOÇİ BEY, 17. yüzyılda yaşadığı bilinen ünlü bir Türk «arîza» (rapor) yazarıdır. Arnavutluk'un Görice kasabasında doğduğu, asıl adının Mustafa olduğu sanılıyor. Padişah Murat IV ve kardeşi Sultan İbrahim'e çeşitli konularda «arîza»lar vermiştir. Bunlarda imparatorluğun bazı kurumlarındaki gerileme nedenlerini, düzeltilmesi çarelerini açıklıyordu. Çok açık bir Türkçe ile yazılmış olan bu yazılarda yazar, derin bir görüş kabiliyeti gösterir.

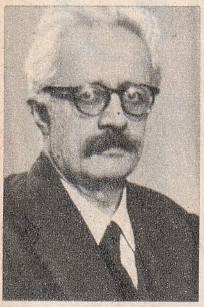

R. E. Koçu

KOÇU, Reşat Ekrem (1905 -), tanınmış tarihî konular yazarıdır. İstanbul'da doğdu, Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Lise öğretmenliklerinde bulundu. Ayrıca 1930 yılından beri gazete ve dergilere devamlı yazılar yazmaktadır. Başlıca eseri henüz 5 cildi tamamlanmış olan büyük «İstanbul Ansiklopedisi» dir. Diğer eserleri arasında: Türk Zaferleri, Fatih, Osmanlı Padişahları, Binbirdirek Batakhaneleri, Kabakçı Mustafa sayılabilir.

KODEİN, haşhaş bitkisinden çıkarılan «afyon» adındaki uyuşturucu maddeden elde edilen ve öksürüğü kesmeye yarayan bir alkoloit'tir. Uyuşturuculuk özelliği azdır. Alışkanlık yaratmaz.

KODEKS, eczacılıkta ilâçların kimyasal yapılarını, kullanma özelliklerini, dozlarını ve yan etkilerini bildiren ana kitaptır. İlk kodeks 1748'de Fransa'da yapıldı.

KOFÇAZ, Kırklareli iline bağlı 7.197 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 739 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 551 km.²'dir. Tek bucaktan ibarettir. 16 köyü vardır. Toprakları Istranca dağlarının kuzeybatı parçaları ile bunların güneyindeki tatlı eğimli yamaçlardan meydana gelir. Sert bir iklimi vardır. Yazlar pek sıcak olmaz. Istrancalar ormanlarla kaplıdır. İlçenin başlıca ekonomik faaliyeti ormancılıktır. İlçe merkezi Istrancaların güneybatıya bakan yamaçlarında kurulmuştur. Sapa durumu yüzünden fazla gelişmemiştir. 28 km.'lik bir yolla Kırklareline bağlıdır.

KOK KÖMÜRÜ (Bak: KÖMÜR).

KOKAİN, koka bitkisinin yapraklarından çıkarılan uyuşturucu özelliği olan bir alkoloit'tir Hekimlikte, reçeteyle verilen ölçülü miktarlarda kullanılan bir ilâçtır. Bunun dışında satılması şiddetle yasaktır. Çabuk alışkanlık verir ve alışanları, tehlikeli durumlara sürükler.

KOKARCA, etçiller takımının sansargiller familyasından bir memeli hayvandır. Orta ve Kuzey Amerika'da yaşar. Uzunluğu 40, kuyruğu 24 santimdir. Rengi karadır. Sırtında 3 ak çizgi vardır. Kürkünden kadın giyecek eşyası, tüylerinden boya fırçası yapılır. Başlıca yediği tavşandır. Fare, balık, kurbağa v.b. gibi hayvanları da yer. Ormanlarda kazdığı çukurlarda, ağaç kovuklarında yaşar. Geceleri avlanır. Kendini korumak için düşmanlarının üzerine pis bir sıvı fışkırtır. Kuyruğunun çıktığı yerde bulunan iki iri misk bezinde sakladığı bu sıvının mide bulandırıcı bir kokusu vardır.

KOKLAMA, (Bak: BURUN, DUYULAR).

KOKU, cisimlerden havaya karışan uçucu moleküllerin burunda uyandırdığı duyudur. İyi, kötü, ya da çeşitli nitelikte olabilir. İnsanlar çok eski çağlardan beri güzel kokularla ilgilendiler. Çeşitli bitkilerden kokular çıkardılar. Eski Mısır firavunlarının mezarlarınada kokular bulundu. Yunanlılar ve Romalılar da kokuculuk hakkındaki bilgileri Eski Mısırlılar'dan aldılar. Kokuculuk yüzlerce yıl bir doğu sanatı olarak kaldı. Ancak 16. yüzyılda Avrupa'ya geçti.

KOL, insan vücudunun omuz başından, el parmaklarının uçlarına kadar uzanan bölümünün bütününe verilen isimdir. Üç bölümden meydana gelir: 1) Kol, 2) Önkol ve 3) El.

Kol: Omuz başından dirseğe kadar olan bölümdür. Kol kemiği denen tek bir uzun kemiği bulunur.

Önkol: Dirsekten bileğe kadar olan bölümdür. İki uzun kemiği vardır. Elin serçe parmak uzantısında olana «dirsek kemiği», başparmak uzantısında olana da «döner kemik» denir.

El: El bilek kemikleri el tarak kemikleri; 1., 2. ve 3. dizi el parmak kemiklerinden meydana gelir.

KOLA, çamaşırlara sertlik vermek, ya da kâğıtt, bez gibi şeyleri yapıştırmak için özel bir cins nişastadan yapılan sulu veya koyu bir bulamaçtır.

KOLA, Afrika'nın özellikle batı bölümündeki tropikal iklimli yerlerinde yabanî olarak yetişen kolagiller familyasından bir ağaçtır. Kola cevizi diye tanınan çekirdekleri kalbi harekete getirmek, kas sistemini uyarmak için hekimlikte kullanılır. Kola cevizinde kahveden çok daha fazla kafein bulunur. Bazı serinletici içkilere de karıştırılır.

KOLA YARIMADASI, Avrupa'nın kuzeyinde, Kuzey Buz Denizi ile Beyazdeniz arasında uzanan bir yarımadadır. Ucu küt, yüksekliği azdır. Kuzey Kutup Dairesi, yani soğuk iklim kuşağı içindedir. Yılın 200 gününden fazlası karla örtülüdür. Tipik bitki örtüsü güneyde iğne yapraklı ormanlar, kuzeyde cılız tundra bitkileridir. Yarımadanın kuzeybatısında bulunan Murmansk limanı, tamamen donan diğer kıyıların arasında yılın her mevsiminde buzsuz kaldığı için önem kazanır. Murmansk'ı, Arkangelsk'ten geçerek Leningrad'a bağlayan demiryolu, yarımadanın en önemli ulaşım hattıdır. Nüfusu çok seyrek olan yarımadada Lâponlar yaşar.

KOLAYLI, Neyzen Tevfik (Bak: NEYZEN TEVFİK).

KOLEJ, Amerikan öğretim sisteminde, lise ve üniversite arası bir okuldur. Bizde lise karşılığı kullanılır ve daha ziyade dil öğretimine veya başka bir çeşit ihtisasa önem verir. Polis Koleji gibi.

KOLERA, tehlikeli ve salgın bir hastalıktır. Hastalığa «kolera vibriyonu», ya da «koma (virgül) basili» diye anılan mikrop sebep olur. İlkçağ'dan beri bilinir. Önemli salgınlar Asya'dan, özellikle Hindistan'dan dünyaya yayılmıştır. Hastalığın mikrobunu bulan Alman Bilgini Robert Koch'tur. Mikrop dış etkilere dayanıklı değildir. Organik maddeler bulunan sularda, çiğ sebzelerde, yemişlerde bulunur. Ekşiden hiç hoşlanmaz. Mide suyu, ağızdan giren mikrobu, az sayıda olmak şartıyle öldürür. Hastalık, mikrobun bağırsaklara yerleşmesiyle başlar. 1 - 4 günlük kuluçka döneminden sonra kendini gösterir. Şiddetli kusmalar, durdurulması güç sürgün ve kuvvetten düşme ile devam eder. Vücut çok miktarda su kaybeder. Bu yüzden dolaşım sisteminde ve böbreklerde bozukluk baş gösterir. Hastalık ölümle sonuçlandığı gibi, hafif de atlatılabilir. Menenjit, sarılık, zatürree ve kangren gibi hastalıklara da yol açar.

Tedavide bazı özel antibiyotiklerle vücut kuvvetlendirilir, «fizyolojik tuzlu su» ile su kaybı giderilir. Kan ve plazma nakli yapılır. Korunma çaresi aşıdır. Kolera, aşısı 6 ay - 1 yıllık bağışıklık sağlar.

KOLİBRİ, Güney ve Orta Amerika'da yaşayan bir kuş türüdür. Uçarken arı gibi vızıltılı bir ses çıkarır. Vücudu çok ufak, gagası çok ince ve çok uzundur. Bu gaga çiçeklerden nektar emmeye yarar. Kuyruk telekleri uzundur. Üstün güzellikte parlak, renkli tüyleri vardır.

Kolibri

KOLODYUM, selülozun nitrik asit etkisiyle «nitrolanma» denilen bir olay sonucu meydana getirdiği bir bileşiktir. Kimyasal adı «dinitro selüloz» dur. Kâfuru ile karıştırılmasından «selüloit plastiği» elde edilir.

KOLOMB (Bak: KRİSTOF KOLOMB).

KOLOMBİA, Güney Amerika'nın kuzeybatı ucunda bir devlettir. Kuzeyinde Karayib Denizi, doğusunda Venezuela, güneydoğusunda Brezilya, güneyinde Peru ve Ek-

Kolombia'da Medellin şehrinde bir sokak ve Kolombia haritası

Kolombiyalı bir tip

Komedi türünün usta yazarı: Molière

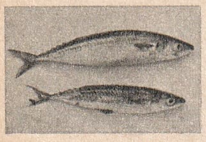

Kolyoz

vador, batısında Büyük Okyanus, kuzeybatısında Panama vardır. Nüfusu: 18.068.000, yüzölçümü: 1.138.355 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Bogota (1.661.935), dili: İspanyolca, dini: Katolik, parası: Pezo'dur.

Yüzey şekilleri bakımından ülke üç bölgeye ayrılır: 1) Sık ormanlarla kaplı Amazon bölgesinin batı kesimi, 2) Birbirlerinden Canca ve Magdalena nehirlerinin vâdileriyle ayrılan yüksek And yaylaları, 3) Bataklıklarla kaplı kıyılar. Tropikal iklim kuşağında olan ülkede yıllık yağış çok yüksektir, 2 metreyi bulur. Tipik bitki örtüsü tropik ormanlar, park ormanları, savanalardır.

Kolombia'nın başlıca zenginlikleri petrol (dünyada 13'üncü), kahve (dünyada 2'nci), altın ve gümüştür.

Kristof Kolomb'un adını taşıyan ülke eskiden bir ispanyol sömürgesiydi. 1819'da bağımsızlığını kazandı. Buradaki halkın % 46'sı Kızılderili - İspanyol melezi, % 45'i İspanyol, gerisi Kızılderili ve zencidir.

KOLOMBO, İngiliz Uluslar Topluluğu'na bağlı, Seylan Cumhuriyeti'nin 510.000 nüfuslu başkentidir. Kelani suyu ağzı yakınında ve Hint Okyanusu kıyısında büyük bir limandır. Aynı zamanda bir endüstri şehridir. Üniversitesi vardır.

KOLONİ (Bak: SÖMÜRGE).

KOLONYA, içine hafif koku karıştırılmış tuvalet ispirtosudur. İçine karıştırılan kokuya göre «limon kolonyası», «lâvanta çiçeği kolonyası» gibi adlar alır.

Kolonyayı ilk defa kimin yaptığı kesin olarak bilinmiyor. Yalnız 18. yüzyılın başlarında Giovanni Maria Farina adında bir kadının «hoş lâvanta suyu» adıyla bir koku yapıp sattığı bellidir. Bu kadının ailesinden gelenler, Almanya'nın Köln (Kolonya) şehrinde bu işin yapımını geliştirdiler. Sonra Paris'e yerleşerek 1806'dan itibaren «Eau de Cologne» (Kolonya suyu) adı altında kolonya yapmaya başladılar.

KOLONYA (Bak: KÖLN).

KOLORADO (Bak: COLORADO).

KOLYOZ, uskumruya benzeyen, aynı familyadan bir balıktır. Akdeniz ve Karadeniz'de yaşar. Uzunluğu 30 - 35 santim kadardır. Çok hızlı yüzer ve suyun yüzüne yakın yerlerde dolaşır. Kendinden daha küçük olan balıklarla beslenir. Eti yağlıdır. Uskumru kadar makbul değildir.

KOLZA, bir çeşit yabanî lahanadır. Tohumundan yağ çıkarılır. Eskiden ışığı gözleri bozmadığı için aydınlatma yağları arasında üstün tutulurdu. Bugün bu yağ sabun yapımında kullanılır ve yemeklik yağların içine karıştırılır. Kolza bitkisi, ülkemizin Trakya yöresinde, Bulgaristan'dan gelen göçmenler tarafından yetiştirilir.

KOMA, bir kimsenin dış uyarımlara cevap veremeyecek derecede derin uyku durumuna girmesidir. Yaralanmalarda, anî şoklarda ve bazı hastalıklarda ortaya çıkar. Çok kere bir ölüm öncesi durumudur. Bu durumda sadece en gerekli beden fonksiyonları (dolaşım, solunum), onlar da aksamış olarak vardır. Koma sebepleri iki bölümde toplanabilir: 1) Beyindeki hastalıklardan, yaralanmalardan ileri gelen komalar, 2) Zehirlenmelerden (zehirli gazlar, had şeker hastalığı, alkol zehirlenmesi) ileri gelen komalar.

Ağır ve tehlikeli olmayan komalarda hasta kısa bir süre sonra açılıp kendine gelir. Hastanın günlerce komadan çıkmaması durumunun tehlikeli olduğunu gösterir.

KOMANDİT (Bak: ORTAKLIKLAR).

KOMEDİ, insan hayatının gülünç taraflarını gösteren bir tiyatro türüdür. Eskiden beş perdeye kadar yazılırdı. Günümüzde üç, hatta iki perdeye indi. Yazar, komedide insanı, ya da bir toplumu veyahut her ikisi birden olmak üzere bir özelliği, bir davranış ve tutumu gülünçleştirerek tenkit eder. Olaylarda güldürücü etki ve biteviye tekrarlardan, ya da birdenbire durum değişikliklerinden doğar. Komedi içinden çıkılamıyacakmış gibi görünen karışık bir hal alırsa «vodvil»; şekil, jest ve fazla harekete dayanan komedilere ise «fars»; müzikli olanlarına «müzikli komedi»; basit bir ana konu etrafında oyuncular tarafından gününe göre uydurulan esprilerle oynananlarına «tulûat» denir. Bunların dışında başka türleri de vardır.

Komedilerin ilk örnekleri eski Yunanlılar tarafından verildi. Bunlar da trajediler gibi bağbozumu mevsimlerinde yapılan kutsal törenlerden doğdu. Yunanlılar bunlara «fars» derdi. Fars'larda zamanın ilerigelen kişilerini, günlük olayları maskaraca alaya alırdı. Eski Yunan komedisinin ünlü yazarları Aristophanes ile Menandros'tur.

Ortaçağ'da komedi, panayır yerlerinde, düğünlerde, ziyafetlerde oynanırdı. Rönesans çağında temeli tulûat olan İtalyan halk komedisi «Commedia dell'arte» doğdu. Bu oyun tarzı İspanya'ya geçerek bütün Avrupa'ya yayıldı. 16. yüzyılda Shakespeare'i de etkiledi. 17. yüzyılda Fransa'da Molière, çağdaş komedinin temelini attı. Molière, bu tiyatro tarzına, görünüşteki geleneğe bağlı noktaları yok etmeden bir fikir değeri kazandırdı.

Bizde, eser olarak ilk Türkçe komedi, Şinasi'nin 1858'de yazdığı «Şair Evlenme-

si» dir. Ancak 100 yıl kadar sonra oynanabildi. Şinasi'den sonra gelen en güçlü komedi yazarı Ahmet Vefik Paşa'dır. Batı dillerinden çeviriler, adaptasyonlar yapan Vefik Paşa Molière'i dilimize kazandırdı. Zaman zaman da Molière'e çok şeyler kattı. Daha sonraki yıllarda Teodor Kasap'la Âli Bey komedi alanında örnekler verdiler. Çağımızda ise İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci, Musahipzade Celâl, Reşat Nuri Güntekin güzel komedi eserleri verdiler.

KOMEDYEN, hangi rolü oynarsa oynasın ona kişiliğinden, kendi yaratıcı gücünden bir şeyler katan tiyatro sanatçısıdır. Bizde daha çok komedilerde oynayan sanatçıya verilen addır. En ünlü komedyenler arasında André Antoine, Charlie Chaplin, Bob Hope, bizden ise Naşit, Behzat Butak, Hâzım Körmükçü sayılabilir.

KOMOR ADALARI, Hint Okyanusu'nda Madagaskar adasının kuzeybatısında, Fransa'nın denizaşırı eyaleti olan ve başlıca 5 adadan meydana gelen adalar topluluğudur. Nüfusu: 200.000, yüzölçümü: 2.167 $km.^2$ dir. Halkının çoğunluğu Müslümandır. Eyaletin merkezi Büyük Komor adasındaki Maroni'dir.

Bu tropikal adaların başlıcaları şunlardır: Büyük Komor adası (1.148 $km.^2$), Anjouan veya Johanna adası (359 $km.^2$), Mayotte adası (300 $km.^2$), Moheli adası (300 $km.^2$) ve Glorieuse adaları (60 $km.^2$).

KOMPRESÖR, bir gazı sıkıştırmaya yarayan makinelerin genel adıdır. Kompresörler elektrik akımıyle çalıştırılırlar. Mekanik olanları da vardır.

KOMÜNİZM, bütün malları ve her türlü üretim araçlarını devletin elinde toplayıp ferdî mülkiyeti ortadan kaldıran sosyal ve politik bir düzendir.

Bugünkü anlamıyle ilk önce 1848'de Engels ile Marx'ın yayımladıkları «Komünist Manifestosu» yla ortaya atıldı. 1917'de Rusya'da bir ihtilâl yapan Bolşevikler, bu tarz bir düzen kurmaya giriştiler. Tek parti diktatörlüğüne yol açan komünizm, böylece demokrasiye aykırı bir şekil aldı. İnsan haklarını çiğneyen bu tarz bir yönetim, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çin'de de kuruldu. Diğer bazı geri kalmış memleketlerde de halk menfaatlerini korumak amacıyle diktatörlükler kurulmasına vesile oldu.

Rusya, komünizmi emperyalist emelleri için bir silâh olarak kullandı. Bu silâhla birçok zayıf milleti egemenliği altına aldı. Bugün «demirperde gerisi milletleri» Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ele geçirdiği ülkelerdir. Bu ülkelerde zorla komünist hükümetleri iş başına geçirdi. 1968'de bir liberalleşme hareketine başlayan Çekoslovakya'yı istilâ eden Rusya ve peykleri, böylece kendilerinden herhangi birinin kopmasına müsaade etmeyeceklerini de göstermiş oldu.

BAŞLICA KONÇERTO BESTECİLERİ

Bach	:	6 Brandenburg konçertosu (Orkestra için), keman konçertoları.
Beethowen	:	1 keman, 5 piyano, 1 üçlü konçerto.
Brahms	:	2 piyano, 1 keman konçertosu.
Chopin	:	2 piyano konçertosu.
Çaykovski	:	3 piyano, 1 keman konçertosu.
Dvorak	:	1 piyano, 1 keman, 1 viyolonsel.
Grieg	:	1 piyano konçertosu.
Handel	:	6 org konçertosu.
Haydn	:	Çeşitli aletler için 50 kadar konçerto.
Liszt	:	2 piyano konçertosu.
Mendelsohn	:	1 keman, 2 piyano konçertosu.
Mozart	:	Piyano, keman, bason (fagot), harp konçertosu.
Paganini	:	2 keman konçertosu.
Saint - Saens	:	5 piyano, 2 viyolonsel, 3 keman konçertosu.

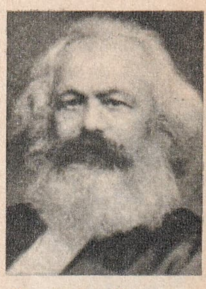

Komünizm'in kurucusu: Karl Marx

KONAKRİ, Afrika'nın batısında Atlas Okyanusu kıyısında Guinea Cumhuriyeti'nin 112.500 nüfuslu başkenti ve ülkenin ürünlerini ihraç eden bir liman şehridir.

KONÇERTO, klasik Batı müziğinde çok sevilen bir beste çeşididir. Solistin bütün hünerini gösterebilmesi için bestelenen konçertolar daima bestelendiği müzik aletinin adıyle beraber anılırlar: Keman konçertosu, piyano konçertosu, viyolonsel konçertosu v.b. gibi. Konçerto üç kısımdan meydana gelir. Orkestranın susup da asıl müzik aletinin tek başına çaldığı yerlere «solo», orkestranın beraber çaldığı kısma da «tutti» denir. İlk kısmın sonlarına doğru «kadans» denen bir bölüm vardır. Konçerto bestecisi, kadans kısmını serbest bıraktığı için kadans solistin içinden geldiği gibi çalınır. İlk konçerto bestecileri Torelli, Corelli, Vivaldi ve Tartini'dir.

KONDANSATÖR, sabit bir elektrik gerilimi altında, çok miktarda elektrik yükü biriktirmeye yarayan bir düzendir. Genellikle iki iletken cisim arasına bir yalıtkan cisim konarak yapılır. Çok çeşitli yerlerde kullanılır. Otomobil bujileri, çeşitli radyo kondansatörleri, elektrolitik kondansatörler bunlardan birkaçıdır. Kondansatörlerin değerlendirilmesinde kullanılan birim «farad» dır.

Konfuçyus

KONFUÇYUS (M. Ö. 551 - 479), Çin'in yetiştirdiği en ünlü filozof ve kendi adı verilen mezhebin kurucusudur. Asıl adı «Kung Fu - tse» dir. Babası soylu bir aileden gelen cesur bir asker, Lu eyaletinde bir bölge komutanıydı. Konfuçyus 3 yaşında babasını kaybetti. Annesi onu iyi yetiştirmek için bütün gücüyle çalıştı. 6 yaşın-

da zekâsıyle ilgi çekti. 15 yaşında kendini bütünüyle okumaya verdi. 19 yaşında evlendi. 22 yaşında öğretmenliği meslek olarak seçti. Açtığı okulda öğrencilerine her şeyin başında ahlâklı olmayı, namuslu yaşamayı ve iyi bir devlet yönetiminin sırlarını öğretmeye başladı. Annesi ölünce büyük bir acıya kapıldı. Bir köşeye çekilerek 27 ay yas tuttu. hayatının sonlarına doğru uzun bir yolculuğa çıktı ve 13 yıl şehir şehir dolaştı. 69 yaşındayken doğduğu yerleri özledi ve Şantung'a dönerek buraya yerleşti. Üç yıl sonra da öldü. Ölümünden sonra felsefesi «Beş Klasikler» adlı bir kitapta toplandı. Bu eser son yıllara kadar Konfuçyus'a inananların kutsal kitabı olarak Çin okullarında okutulmaktaydı.

Konfuçyus, bütün ömrü boyunca insanları iyiye, doğruya, şerefli yaşamaya yöneltmek için çalıştı. Felsefesini en iyi özetleyen sözü, «Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma» dır.

KONGO, Orta Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Orta Afrika Cumhuriyeti ve Sudan, doğusunda Uganda, Brundi ve Tanganika, güneyinde Zambia ve Angola, batısında Kongo Cumhuriyeti vardır. Nüfusu: 16.000.000; yüzölçümü: 3.344.932 km.^{2} dir. İdare şekli: Federal cumhuriyet; başkenti: Kinshasa (eski Leopoldville) (503.432); dili: Frasızca Bantu diyelekleri; dini: Fetişist (% 65); Hıristiyan (% 30); Müslüman ve diğerleri (% 5). Parası: Kongo Frankı'dır.

Ekvator çizgisi ülkeyi tam ortasından ikiye böler. Ülkenin doğusunda Mitumba sıradağları vardır. Batıda Kongo havzası bulunur. Güneydeki Kassai bölgesi ise geniş bir yayla durumundadır. Ülkenin adını aldığı Kongo nehri havzasından önemli bir kısmı ülke toprakları içindedir. Ekvator çizgisinin her iki tarafında «Yağmur Ormanları» adı verilen tropikal ormanlar yer alır. Bu ormanlar ülkenin üçte birini kaplar. Buraları goril ve şempanzelerin yaşadığı vahşî görünüşlü yerlerdir. Ormanın seyrekleştiği kesimlerde insan eliyle açılmış geniş tütün ve kahve ekim alanları vardır.

Kongolu bir tip ve Kongo haritası

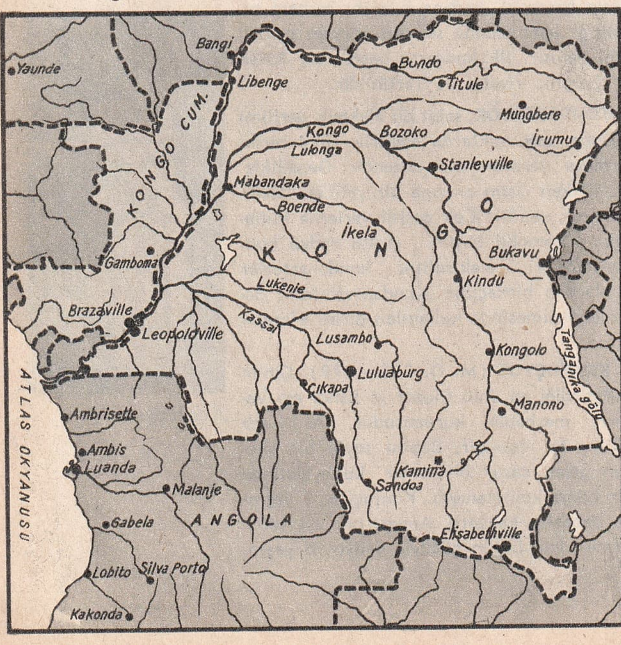

Kongo, her şeyden önce bir maden ülkesidir. Bakır, kobalt, kömür, kalay, manganez, demir, çinko ve uranyum yatakları çok zengindir. Kongo'nun maden bölgesi, dünyanın en önemli endüstri merkezlerinden biri olmak üzere bulunan Catanga'dır. Bakır çıkarımında dünyada dördüncü, elmas çıkarımında da birincidir.

Bir Belçika sömürgesi olan Kongo, 30 haziran 1960'ta Lumumba ve Kasabuvu adlı Afrikalı liderlerin önderlikleri altında hareket eden toplulukların ortak mücadelesi sonunda bağımsızlığa kavuştu. Aynı yılın temmuzundan sonra yabancı ülkelerin kışkırtmalarıyle rakip kabileler arasındaki çatışmalar sürüp gitti. Birleşmiş Milletler'in müdahalesi fayda vermedi. Lumumba'nın öldürülmesi ise bir iç savaşa yol açtı. 1964'te iki taraf yeni bir anayasa kabul etmek zorunda kaldılar.

KONGO CUMHURİYETİ, Orta Afrika'nın batısında bir devlettir. Kuzeyinde Kamerun ve Orta Afrika Cumhuriyeti, doğusunda ve güneyinde Kongo Federal Cumhuriyeti, batısında Gabon vardır. Nüfusu: 840.000 yüzölçümü: 342.000 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Brazzaville: (135.632); dili: Fransızca ve Bantu diyelekleri; dini: Animist; parası Frank' dır.

Kongo'nun güneyi savanalar, Ekvator üzerindeki merkez bölgesi sık tropikal ormanlarla, kuzeyi fundalıklarla kaplıdır. Yerli halk geçimini ilkel bir tarımla, ya da meyve toplayıcılığıyle sağlar. Ülkenin asıl ekonomik zenginliğini palmiye yağı, kahve, muz, tütün, kakao, şekerkamışı, uranyum, kurşun, petrol ve altın meydana getirir. 1888'de Fransa'nın egemenliğine geçen ülke, 1958 kasımında Fransız Uluslar Topluluğu'na üye bir cumhuriyet haline geldi. Temmuz 1960'ta bağımsızlığına kavuştu. Bugün, 1963 seçimlerini kazanan sol eğilimli Ulusal Devrim Hareketi Partisi tarafından yönetiliyor.

KONGO, Afrika'nın Ekvator bölümünde büyük bir nehirdir. Uzunluğu 4.200 km., havzası 4 milyon km.^{2}'dir. Dünyanın en çok su taşıyan nehirlerinden biridir. Kongo Federal Cumhuriyeti'nin güneyinde Luapula ve Lualaba nehirlerinin birleşmesiyle

meydana gelir. İki nehir Stanley çavlanının güneyinde birleşir ve bu çavlandan sonra geniş bir yay çizerek batıya kıvrılır. Daha birçok kollar aldıktan sonra Atlas Okyanusu'na dökülür. Büyük bir kısmı ulaşıma elverişlidir.

KONİ, bir daire üzerinde yürümek ve bu daire düzleminin dışında bir noktaya dayanmak üzere hareket eden bir doğrunun meydana getirdiği hacım şeklidir. Tepe noktası ile taban düzlemi arasındaki uzaklığa «koninin yüksekliği» denir. Yüksekliği h, taban alanı s ile gösterirsek koninin hacmı şu formülle bulunur: $\frac{1}{3} h \times s$.

Tepeden tabana indirilen dikme, taban dairesinin merkezinden geçerse «dik koni», geçmezse «eğik koni» adını alır.

KONİKLER, tabanı daire şeklinde olan bir koninin bir düzlemle, şu veya bu yolda kesilmesinden elde edilen türlü kesit eğrilerine verilen ortak addır. Çember, elips, hiperbol ve parabol birer koniktir.

KONSERVATUVAR müzik, tiyatro, bale, opera sanatlarının öğretildiği okuldur. Birçok bölümü vardır. İlk konservatuvar 1537'de Napoli'de kuruldu. Diğerleri de bunu izledi: 1784'te Paris, 1817'de Viyana, 1822'de Berlin, 1861'de Londra, 1909'da Varşova Konservatuvarları açıldı. Ülkemizde ise ilk Batı müziği okulu 1831'de bütün Doğu'nun en eskisi olarak «Müzika-î Hümâyûn» adı altında kuruldu. «Enderun Okulu» yüzyıllar boyunca kendi öz müzik okulumuz (konservatuvar) olarak zaten vardı. 1924 yılında Batı müziği eğitimine başlayan İstanbul Konservatuvarı'nda daha sonraki yıllarda Türk müziği, folklor müziği ve tiyatro bölümleri eklendi. 1936 yılında da Ankara'da «Musiki Öğretmen Okulu» nun yerine «Devlet Konservatuvarı» açıldı. Devlet Opera ve Balesi ile Devlet Tiyatroları'na eleman yetiştiren bu öğrenim müessesesinde dünyaca ünlü besteci ve müzisyenlerimiz yetişmiştir.

KONSERVE, uzun süre saklanmak üzere bozulmayacak duruma getirilmiş yiyeceklerdir. Bunların hazırlanma işine de «konservecilik» denir. Konserveciliğin 150 yıllık bir geçmişi vardır. Daha önceleri insanlar bugün de baş vurdukları usullerle, dumanlama (füme) ve kurutma ile yiyeceklerini bir süre bozulmadan saklayabilirlerdi. Bugünkü anlamıyle ilk konserveyi 19. yüzyıl başlarında Nicolas Appert adında bir Fransız yaptı.

Yiyeceklerin bozulması «bakteri» denilen mikropların asalak olarak yaşadıkları yiyecekler üzerinde zamanla üreyip çıkardıkları gazlarla onları mayalandırmalarından ileri gelir. Mayalanan yiyecekler ekşir. Onun için konserve yapılırken, yiyecek kaynatılarak, pastörize edilip bakterilerden temizlenir. Sonra temiz teneke kutulara konur. Bunların havası alınarak lehimlenir, ya da otomatik makinelerde hava almıyacak şekilde kapatılır.

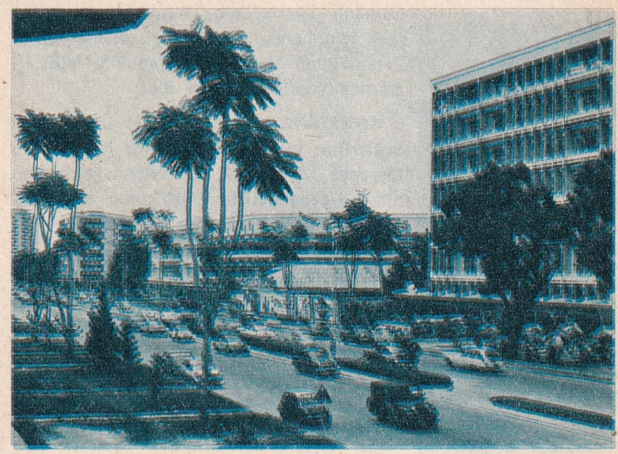

Kongo'nun başkenti Kinshasa (eski Leopoldville)

Konservecilik en çok Amerika ve Avrupa ülkelerinde ilerlemiş durumdadır. Yalnız yiyecek maddeleri değil, yemekler de konserve durumuna getirilmektedir. Ülkemizde de konservecilik son yıllarda gelişmiştir. Yapılan konserveler Avrupa ülkelerine satılmaya başlanmıştır.

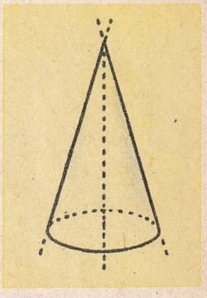

Koni

KONSOLOSLUK, bağımsız bir devletin, yabancı ülkedeki yurttaşlarının yurttaşlıkla ilgili hizmetlerini görmek, hükümetine o ülkenin siyasî ve ticarî durumu üzerinde bilgi vermek, ülkesinin ticarî çıkarlarını korumak ve mallarını pazarlamak için büyük ticaret şehirlerinde kurduğu resmî dairedir. Konsolosluk işlerini yöneten kimselere de «konsolos» adı verilir. Konsoloslar, dışişleri bakanlığı tarafından atanır. Gönderildikleri yabancı ülkedeki şehrin önemine göre, başkonsolos, konsolos, ya da konsolos muavini (viskonsül) olmak üzere üç dereceye ayrılır.

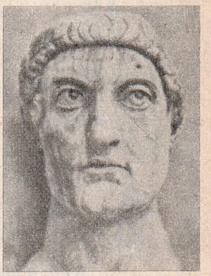

Büyük Konstantin

KONSTANTİN, Büyük (288 - 337), 49. Roma İmparatoru ve İstanbul şehrinin kurucusudur. Bugünkü Niş'te doğdu. 44. Roma İmparatoru Konstantius ile İmparatoriçe Helena'nın büyük oğludur. 18 yaşında, babasının ölümü üzerine ortak imparator olarak saltanata katıldı. Daha sonra da tek başına imparatorluğa hâkim oldu. Hıristiyanlığı resmî devlet dini olarak kabul etti. Çağında Roma'daki Papa'nın otoritesini tanımak üzere, İskenderiye, Kudüs ve Antakya'da 3 patriklik teşkilâtlandırıldı. Konstantin, kendi adını verdiği İstanbul'u (Konstantinopolis) kurdu, 11 mayıs 330'da İmparatorluğun başkentini buraya taşıdı.

Kontrbas

Konya'da Atatürk anıtı

KONSTANTİN XI, Paleologos (1405 - 1453), son Bizans (Doğu Roma) İmparatoru'dur. 1449'da tahta çıktı. Yönetimi Osmanlı Türkleri'nin Istanbul'u ele geçirmek için harekete geçtikleri yıllara raslar. Fatih Sultan Mehmet'in Istanbul'u fethi sırasında yapılan savaşta öldü.

KONSTANZ GÖLÜ, Orta Avrupa'da Alp dağlarının kuzey yamaçlarında bir göldür. Almanya, Avusturya ve İsviçre arasında sınır meydana getirir. Yüzölçümü 540 km.^{2} dir. Denizden yüksekliği ise 398 metredir. Ren nehri gölün içinden geçer. Suları bu yüzden çok çabuk alçalıp yükselir. Kıyılarında Bregenz ve Friedrichshafen şehirleriyle birçok köy, kasaba ve turistik tesisler vardır.

KONTRALTO, kadın seslerinin en kalınıdır. Kısaca «álto» da denir. Böyle bir sesi olan ses sanatçısı da «kontralto» diye anılır.

KONTRBAS, keman ailesinin 4'üncüsü, en büyüğü ve en kalın sesli aletidir. 1750' de bugünkü şeklini aldı. 1,95 m. boyunda ve 60 sm. eninde olduğu için ancak ayakta çalınabilir. Dört teli vardır. Yayla çalındığı gibi, arasıra parmakla tel çekilip bırakılarak da çalınabilir.

KONTRPLAK, liflerin doğrultusu birbirine dikey gelmek üzere pres altında üst üste yapıştırılan incecik tahtalardan meydana gelmiş ince, esnek ve dayanıklı tahtaya verilen addır. Adi tutkalla yapılan kontrplak mobilya, yapımında, doğramacılıkta, iç dekorasyonda kullanılır. Plastik tutkalla yapılan kontrplaklar da iki çeşittir. Bunlardan biri suya karşı, öbürü ısıya karşı dayanıklıdır. Suya karşı dayanıklı olan kontrplak daha çok hazır (prefabrike) evlerde, gemilerde, kayaklarda ve dış kaplamalarda kullanılır. Isıya karşı dayanıklı kontrplaklar ise özellikle uçak yapımında kullanılır.

KONVANSİYON MECLİSİ, Fransa'da, 1789 Büyük İhtilâli'nden sonra kurulan meclislerden biridir. 1795 yılına kadar Fransa'nın yönetimini elinde tuttu. Fransa'da krallığa son verip «Cumhuriyet» yönetimini kurdu.

Cumhuriyet taraflısı Danton, Robespierre, Marat gibi ihtilâlciler, 1789 ayaklanması sırasında saraya yürüyerek Kral Louis XVI'yı tahtından indirdiler. 21 eylül 1792 yılında da Konvansiyon Meclisi'ni kurdular. Meclis, kralı yargılayıp idama mahkûm etti. Louis XVI'nın idamından sonra Konvansiyon meclisi üyeleri arasında ayrılıklar başgösterdi. Meclisteki Girondin ve Montagnard partileri birbirine düştüler. Montagnard partisinden olan Danton, Robespierre ve Marat gibi birçokları idam edildi. Fransa'da müthiş bir terör havası hüküm sürmeye başladı. Sonunda 1795'te hem teröre, hem de Konvansiyon Meclisine son verilerek yeni bir Anayasa yapıldı.

KONYA, topraklarının büyük bir bölümü İç Anadolu Bölgesi'nde, güney kesimleri ise Akdeniz Bölgesi'nde olan 1.122 622 nüfuslu bir il ve bu ilin 157.934 nüfuslu merkezi. Yüzölçümü 47.420 km.^{2} dir. Merkez ilçesinden ayrı olarak 17 ilçesi (Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Cihanbeyli, Çumra, Doğanhisar, Ereğli, Ermenek, Hadım, Ilgın, Kadınhanı, Karaman, Karapınar, Kulu, Sarayönü, Seydişehir, Yunak), 62 bucağı ve 951 köyü vardır.

İlin güney ve batı kesimlerinde Toroslar'a bağlı dağ dizileri bir duvar gibi yükselir. Batıda Sultan dağları yer alır. Güneybatıda yine Toros dizilerinden Haydar

Konya'da Şerafettin Camisi

dağı, Karakuş dağı, Geyik dağı vardır. Güneydoğuda yer alan Bolkar dağlarının yalnız bir bölümü il sınırları içinde kalır. Karaman'ın kuzeyindeki Karadağ ile Konya - Ereğli yolunun kuzeyinde yükselen Karacadağ volkanik yapıdadır. İlin orta kesimi «Konya Ovası» adıyla anılan geniş düzlükler durumundadır. Geniş çanaklardan meydana gelen ve Konya - Karaman - Ereğli arasında uzayan bu düzlük Obruk yaylasıyla Tuz gölü çukur alanından ayrılır. Daha batıdaki çukur alanda ise Akşehir gölü yer alır. İlin kuzeybatı kesimlerinde dalgalı yereylerden meydana gelen ve yüksekliği 1.000 m.'nin üstünde bulunan Cihanbeyli yaylası uzanır.

Yüksek dağlar ve yaylalar dışında kalan Konya çevresinde sert bir kara iklimi hüküm sürer. İklimin kuraklığı yüzünden il çevresinin ancak %5'inde ve dağlık kesimlerde yer yer zayıf orman örtülerine raslanır. Diğer kesimlerde bozkır ikliminin çıplak düzlükleri alabildiğine uzanır.

Konya ilinde önemli bir akarsu yoktur, ama göl yönünden zengindir. Türkiye'nin ikinci büyük gölü Tuz gölünden başka Akşehir, Beyşehir, Terzihan, Suğla gibi birçok göl bütünü, ya da bir bölümüyle Konya ili sınırları içinde kalır.

Yurdumuzda önemli bir buğday ambarı durumunda olan Konya ilinin ekonomisi tarıma dayanır. Son yıllarda kurulan şeker fabrikası da pancar ekimini geliştirmiştir. Çayır ve otlakların zengin bulunduğu Konya ilinde koyun üretimine önem verilir.

Hititler'in Anadolu'daki egemenliğinden, zamanla Frik'lere, onlardan da Lidya'lılara, İran'lılara, İskender İmparatorluğu'na, Sevelkos ve Bergama Krallıkları'na geçen Konya bölgesi, M. Ö. 2. yüzyılda Roma topraklarına katıldı. 395'te Bizans'ın payına düşen bu topraklar, 7. yüzyıl başlarında Sâsanî'lerin egemenliğine girdi. 10'uncu yüzyıla kadar da Arap akınlarına sahne oldu. Konya 1071 Malazgirt Zaferi'nden 1 yıl sonra Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedildi. 1097'den 1308'e kadar 211 yıl Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya bu devletin yıkılmasından sonra Karamanoğulları Beyliği'ne geçti. Bu beyliğe ilk defa 1398' de Yıldırım Bayezit tarafından son verildi, ama 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra yeniden kuruldu. Karamanoğulları Devleti'nin egemenliğine kesinlikle son verilmesi Fatih Sultah Mehmet tarafından 1465'te gerçekleştirildi. Konya bölgesinde böylece merkezi bugünkü Karaman (Lârende) olan «Karaman Eyaleti» kuruldu. 17. yüzyılda Konya 11 sancağın (il) bağlı bulunduğu 80.000 $km.^2$ genişliğinde önemli bir eyaletin merkezi durumundaydı.

Konya ili, Selçuklu ve Karamanoğulları çağlarından kalan anıt ve yapılar bakımından birinci, Osmanlı Türkleri bakımından ise İstanbul, Edirne ve Bursa'dan sonra 4'üncü derecede zengin bir ilimizdir. Konya şehrindeki tarihî eserlerin başında Mevlâna Türbesi gelir. (Renkli resmi 668. sayfada) Mevlâna'nın 1237'de ölümü üzerine İlhanlı Emîr Parvana tarafından yaptırılmıştır. Sultan İzzettin Keykubat'ın kendi adıyla anılan camisi yok olmuşsa da, bu yapıdan arta kalan ve Türk ağaç oymacılığı sanatının dünya çapında değer taşıyan minberi 1220 yılında yapımı bitirilen Alâattin camisindedir. Kapısındaki mermer işçiliğiyle üstün bir değer taşıyan Sırçalı medrese, çinicilik sanatının eşsiz bir örneği olan Karatay Medresesi, Sahip Ata camisi, İnce Minareli cami 13. yüzyıl Selçuklu Türk eserlerinden birkaçıdır. Karamanoğulları çağından kalan Has Bey Medresesi, Meram hamamı, Pîr Hüseyin türbesi anılmaya değer. Osmanlı Türkleri çağından kalan en güzel eser Selimiye camisidir.

KOOPERATİF, meslek sanat ve geçimlerine ait ihtiyaçları daha elverişli şartlarla sağlamak amacıyla kurulan ve ortak sayısı sınırlanmayan ortaklıklardır. Kuruluş bakımından bir şirket statüsünde olan kooperatiflerde kârdan çok ortakların ihtiyaçlarını ucuz olarak sağlamaları amacı güdülür.

Kooperatiflerin başlıcaları yapı, tüketim, üretim ve kredi kooperatifleridir. Yapı kooperatifleri ortaklarına ucuz mesken, tüketim kooperatifleri ucuz yiyecek maddeleri sağlamayı amaç güder. Üretim ve kredi kooperatifleri ise üreticilerin mallarını iyi fiyatla satmalarını ve onların kredi ihtiyaçlarını az faizle karşılamalarını sağlar.

Kore'de pirinç tarımı

KOPENHAG, Danimarka'nın 960.300 nüfuslu başkentidir. Danimarka dilinde «tüccarlar limanı» anlamına gelen Kopenhag, Zealan adasındadır. Danimarka'yı İsveç'ten ayıran Sund boğazı kıyısında ticaret yönünden elverişli bir noktada bulunan şehir 11. yüzyılda küçük bir balıkçı kasabasıydı. Ama coğrafya konumunun uygunluğundan ötürü 13. yüzyıldan sonra hızla gelişmeye başladı ve bugünkü durumunu aldı. 5 fakülteli bir üniversitesi vardır.

KOPERNİG (Bak: COPERNİCUS).

KORE, Doğu Asya'da bir yarımadadır. Japon denizi ile Sarı deniz arasında güneye doğru uzanır. Kuzeydeki Ja - lu - kiang ve Tumen nehirleri, ülkeyi Mançurya'dan ve 60 km.'lik bir hat boyunca da S.S.C. B.'nden ayırırlar. Yarımadanın güneydoğu

Konya'da Mevlâna Müzesi

ucu Japonya'ya doğru uzanır. Kore'ye en yakın Japon adası 50 km. uzaklıktaki Tsushima'dır. Böylece Kore, Asya kıtasıyla Japonya arasında doğal bir köprü meydana getirir. Kore yarımadasının yüzölçümü 220.792 km.²'dir. Ülke çok dağlıktır. Kuzeyde Alp sisteminden olan sarp bir sıradağ uzanır. Kore'nin klimi değişkendir. Ülkenin kuzey bölgesinde kuzeyden esen soğuk «Kış Musonu» yüzünden kışlar çok sert geçer. Güneyde ise kışlar çok yumuşaktır.

Yeryüzü şekilleri ve değişik iklim şartları ülkedeki bitki örtüsünün çeşitliliğini sağlar. Ormanlar yarımadanın hemen hemen %70'ini kaplar. Ekili topraklar ise ülke yüzölçümünün beşte biri kadardır. Ama bu topraklar üzerinde yapılan düzenli tarım sayesinde elde edilen ürün bütün Kore halkına yeter. Pirinç ve arpa belli başlı iki üründür. Soya fasulyesi ve elma da önemli yer tutar. Endüstri bitkileri arasında pamuk ve tütün başta gelir. İpekböceği de yetiştirilir. Kore yeraltı zenginlikleri bol olan bir ülkedir. Altın, çinko, bakır, demir, kurşun, grafit, kömür ve tungsten çıkarılır. Demir - çelik, kimya ve dokuma endüstrisi gelişmiş durumdadır.

Koreli bir çocuk

M. Ö. 1. yüzyılda Çin egemenliğine giren Kore, 1231'de Moğol İmparatoru Kubilay Han tarafından alındı. 1392'de Kore'de Ni Taijo sülâlesi başa geçti. Bu sülâle, 200 yıl ülkeyi Çin'e bağlı kalarak yönetti. 1592'de Japonlar ülkeyi ele geçirdiler, ama halkın ayaklanması üzerine geri çekildiler. Çin'le Japonya'nın Kore üzerindeki çekişmesi 1894 yılında açık bir savaş durumunu aldı. Japonlar bu savaşta Çinlileri yendiler ve Simonoseki antlaşmasıyla ülkeye serbest giriş hakkını kazandılar. 1905'te Kore Japon himayesine girince son Kore hükümdarı tahttan ayrıldı. 1910'da ülke Japonya'nın bir eyaleti oldu. İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya teslim olduktan sonra Kore'nin kuzey bölgesine Rus, güney bölgesine de Amerikan birlikleri girdi. İki ordu arasında 38'inci enlem dairesi sınır olarak kabul edildi. S.S.C.B. kuzeyde kendi himayesi altında «Kore Halk Cumhuriyeti» adıyla komünist bir devlet kurdu. Güneyde de demokratik esaslara dayanan «Kore Cumhuriyeti» doğdu. 1950 yılında Kore Halk Cumhuriyeti (Kuzey Çin), S.S.C.B. ve Çin Halk Cumhuriyeti (Kızıl Çin)'in kışkırtmasıyla Kore Cumhuriyeti (Güney Kore)'ne saldırdı. Güney Kore'yi bu saldırıdan korumak için başta A.B.D. olmak üzere hür dünyaya bağlı birçok ülke askerî birlik gönderdi. Türkiye de 1 tugayla bu yardıma katıldı. 1953 yılına kadar süren savaşlar sonunda 38'inci enlem dairesi gene sınır kabul edilmek üzere iki devlet arasında bir antlaşma imzalandı. Kuzey Kore bugün Kızıl Çin'in bir peyki durumundadır. Güney Kore'de ise 1960 yılında Syngman Rhee rejimine karşı ordu ve öğrencilerin ayaklanması sonucu askerî bir cunta iş başına geçti.

KORE CUMHURİYETİ, Doğu Asya'da Kore yarımadasında 38'inci enlem dairesinin güneyinde kalan bir devlettir. Kuzeyinde Kore Halk Cumhuriyeti, doğusunda Japon denizi, güneyinde Doğu Çin denizi, batısında Sarı deniz vardır.

Yüzölçümü 93.634 km.², nüfusu 29.086.000 idare şekli cumhuriyet, başkenti Seul, dili Kore dili; dini Budist ve taoist, parası hwan'dır.

Kore

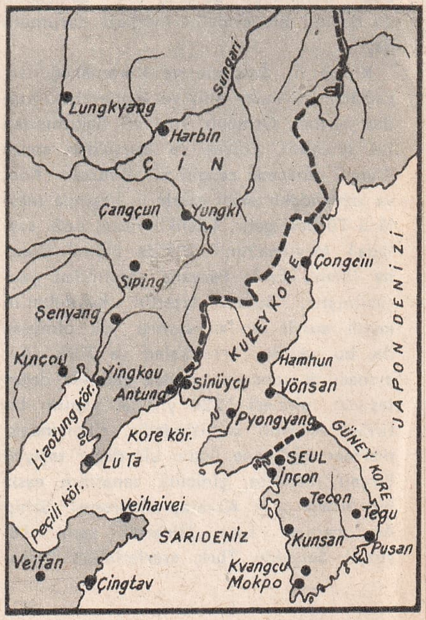

KORE HALK CUMHURİYETİ, Doğu Asya'da Kore yarımadasında 38'inci enlem dairesinin kuzeyinde kalan bir devlettir. Kuzeyinde Çin Halk Cumhuriyeti (Kızıl Çin) ve S.S.C.B., doğusunda Japon denizi güneyinde Kore Cumhuriyeti, batısında Sarı deniz vardır.

Yüzölçümü 127.158 km.², nüfusu 12.100.000, idare şekli halk cumhuriyeti; başkenti Heijo (Pyongyang); dili Kore dili; dini Budist ve Taoist; parası Won'dur.

KORE HASTALIĞI, bir sinir hastalığıdır. Hasta, elinde olmadan yüz, kol, bacak ve gövde kaslarını düzensiz bir biçimde kımıldatır. Buna «tik» denir. Hastalık en çok gebe kadınlarda, 5 - 15 yaş arasındaki kız çocuklarda görülür. Nedeni belli değildir. Kalıtım (veraset) ile ilgili olduğunu ileri sürenler vardır. Şiddetli korku ve heyecanların, beyin iltihaplanmalarının hastalığa sebep olduğu da görülmüştür. Öldürücü değildir. Tedavisi vücudu kuvvetlendirmek ve hastayı istirahat ettirmeye dayanır.

KORE SAVAŞI, Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) ile Kore Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) arasında 25 haziran 1950'de başlayıp 27 haziran 1953'te sona eren savaştır. Savaş Kuzey Kore'nin iki devlet arasında sınır kabul edilmiş olan 38'inci enlem dairesini geçerek Güney Kore'ye saldırmasıyla başladı. B. M. Teşkilâtı bu saldırıyı durdurmak için üye devletleri yardıma çağırdı. Bu çağrıya cevap veren 20 devletten 15'i asker, 5'i de sağlık malzemesi ve para yardımı gönderdi. Asker gönderen devletler A.B.D., İngiltere, Türkiye, Yeni Zelânda, Yunanistan, Belçika, Filipinler, Kanada, Avustralya, Lüksemburg, Habeşistan, Fransa, Güney Afrika Birliği, Siyam, Holanda, Kolombiya idi. Kore'ye gelen B. M. askerleri saldırının başlamasından 2,5 ay sonra 16 aylül 1950'de genel taarruza geçtiler. Kısa bir süre sonra Güney Kore'yi düşmandan temizlediler ve 38'inci enlem dairesini geçerek Kuzey Kore topraklarına girdiler. Başkent Pyongyang'ı ele geçirdiler, Mançurya sınırına dayandılar. Bu sırada Kuzey Kore'yi saldırıya kışkırtmış olan Çin Halk Cumhuriyeti (Kızıl Çin) durumun kötülüğünü görerek 26 kasım 1950'de büyük kuvvetlerle genel saldırıya geçti. Cephenin sağ kanadını tutan Güney Kore kolordusunun bozulması B. M. kuvvetlerini sarılma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı. Türk tugayının kahramanca savunması öteki B. M. kuvvetlerinin düzenli bir şekilde Kuzey Kore'nin Hungnam limanından gemilerle geri çekilmesini sağladı. Kuşatılan Türk tugayı bir ara bunu yararak esas kuvvetlere ulaştı. 38'inci enlemin gerisinde yeni bir cephe kuruldu ve buradaki savaşlar siper çarpışmalarından ileri gitmedi. 8 haziran 1951'de «ateş kes» görüşmeleri için hazırlıklar başladı. İki yıl süren görüşmeler sonunda da mütareke imzalandı. Buna göre 38'inci enlem dairesi sınır oluyor, arada 4 km.'lik silâhtan arınmış bir bölge bırakılıyordu. Kore savaşlarında B. M. ordusunun kaybı ölü, yaralı, kayıp ve esir olarak 450.000, komünist kayıpları da 1,5 milyondu. Türk tugayı da 750 - 800 kayıp verdi. Kore savaşının en büyük önemi dünya tarihinde ilk olarak bütün devletlerin katıldığı bir teşkilâtın saldırgana karşı koymasıdır.

Korent Kanalı

KORENT KANALI, Balkan yarımadasının güneyinde Peloponez'i Attika ve Boetia bölgelerine bağlıyan kıstak üzerinde bir kanaldır. Ege denizini Yunan denizine birleştirir. Uzunluğu 6.342 m., genişliği 25 m., derinliği 8 m.'dir. 1882'de bir Fransız şirketi tarafından açılmasına başlandı. 1893'te Yunanlılar tarafından bitirildi. Orta boy gemilerin geçmesine elverişlidir. Kanalın doğu ucunda İsthmia, batı ucunda da Poseidonia şehirleri vardır.

KOREOGRAFİ, dans ve bale figür ve adımlarını tespit etmek ve bale temsillerini sahneye koyma sanatıdır. Sanatı yapana «koreograf» denir. Koreograf, bale için yazılmış sahne müziğinin konusuna ve ruhuna uygun olarak bale topluluğunu düzenler, dans edenler arasında rolleri dağıtır ve bütün pozisyonları en küçük ayrıntılarına kadar tespit eder.

Dünyanın en zengin millî koreografisine sahip ulus İspanyollar'dır. Ruslar ise klasik koreografide çok ileridirler. Amerika, Fransa ve İngiltere de bu sanatta söz sahibidirler.

Türk millî koreografisi de çok zengin unsurları içine alır, ama Türk müziği gibi millî koreografimiz de modern bir anlayışla henüz ele alınmamıştır.

KORFU, Yunan denizinde, Yunanistan'ın kuzeybatı ve Arnavutluk'un güney kıyıları önünde bir adadır. Nüfusu 101.000'dir. Aynı adla anılan limanı vardır. Yüzölçümü 638 km.²'dir.

Korfu İyonya adalarının en kuzeyinde olanıdır. Hafif engebelidir. Kuzeyde 914 m.'ye kadar yükselir. Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Ada, bağlar, meyve, portakal bahçeleri ve zeytinliklerle örtülüdür.

KORGAN, Ordu iline bağlı 23.520 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.858 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 206 km.²'dir. İlçe arazisi güneybatıda Eğeroluk, güneydoğu-

Kornet

Korno

Kosciusko

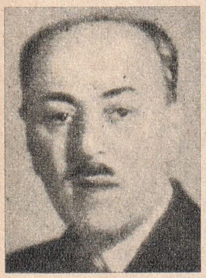

E. B. Koryürek

da Kalınçorak dağlarını içine alır. Yağışı bol bir iklimi vardır. Ekşidere vadisinde tarım yapılır. Dağlık kesimler yer yer ormanlarla kaplıdır. İlçe merkezi Korgan 92 km.'lik bir yolla Ordu'ya bağlıdır. Sapa durumu yüzünden fazla gelişmemiştir.

KORKU, bir tehlike karşısında, ya da bir tehlikeyi düşünürken duyulan sindirici, heyecan verici şiddetli duygudur. Çeşitli ruh hallerinden ileri gelen korkular da vardır, ama psikanalistler bunları normal korkudan ayırırlar ve ruh bunalımı olarak kabul ederler. Korku, gerçek bir tehlikeye karşı gösterilen normal tepkidir.

KORKUTELİ, Antalya iline bağlı 39.578 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 5.602 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.471 $km.^2$'dir. Toprakları Bozova ve batısındaki Söğüt gölü çukur alanını kaplar. İlçede ılık bir iklim hüküm sürer. Toprakları orman bakımından çok zengindir. Halkın büyük bir kısmı tarımla uğraşır. İlçe merkezi Kestel gölüne dökülen bir dere üzerinde kuruludur. Antalya - Elmalı - İzmir yolu üzerindedir. İsmini Bayezit II'nin oğlu Korkut'tan alır. Eski adı İstanoz'dur.

KORNET, 16 ve 17. yüzyıllarda geliştirilmiş nefesli bir müzik aletidir. En modern çeşidi «pistonlu kornet» tir. Caz topluluklarında, bandolarda ve büyük senfoni orkestralarında yer alır. Korno ailesinden olan kornetin boyu 35 sm. kadardır. Üç pistonu vardır. Biçim olarak trompeti andırır.

KORNO (Kor), Batı müziğinde kullanılan nefesli bir müzik aletidir. Senfoni orkestralarında önemli bir yeri vardır. İçten gelen berrak sesiyle öteki müzik aletleri arasında kendini belli eder. Genel görünüşü daire biçiminde kıvrılmış borularla bunun çan biçimindeki geniş ağzından ibarettir. Üç pistondan meydana gelen mekanizması aletin en önemli yeridir.

KORO, birçok insan sesinin bir araya toplanmasından meydana gelen müzik topluluğudur. Koroda şarkı söyleyenlere «korist» denir. Esas itibariyle bir koro, soprano, mezzo soprano, 1 - 2 alto 1 - 2 tenor, bariton ve bas gruplarından meydana gelir. Yalnız erkek ve yalnız kadın seslerinden ibaret korolar da vardır. Çocuk korosu ise soprano ve altolardan meydana gelen bir kadın korosu gibidir.

KORSANLIK, deniz haydutluğudur. Korsanlık kanun harici idi. Korsanlar, genellikle hiç bir ülkeye bağlı olmaz, kendi bayraklarını taşır ve denizlerde önlerine çıkan mal yüklü ticaret gemilerini soyarlardı. 17. yüzyılda korsanlar denizlere dehşet salarak yolculuğu imkânsız hale getirdiler. Atlas okyanusunda korsanlık olayları 19. yüzyılda tarihe karıştı, ama Akdeniz korsanları bu tarihten sonra da soygunlarına devam ettiler.

Düşman gemilerini yağma etmek ve limanlarını topa tutup ateşe vermekle görevli olarak devletçe açık denizlere yollanan küçük filolara da «korsan» denirdi. Türk akıncıları nasıl karada dehşet saçmışlarsa Türk korsanları da Akdeniz'de düşmana dehşet saçmışlardı. Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren Türk korsanları işte böyle devletçe görevlendirilmiş, ya da devletin hizmetine girmiş denizcilerdi.

KORSİKA, Batı Akdeniz'de, Fransa'nın güneydoğu kıyılarının 160 km. kadar güneydoğusunda Fransa'ya ait bir adadır. Başkenti Ajaccio'dur. Yüzölçümü 8.722 km., nüfusu 275.500'dür. Ahalinin çoğu İtalyan asıllıdır.

Korsika, doğudaki dar şerit hariç tamamen dağlıktır. Kuzeyde 2.710 m. yüksekliğindeki Monte Cinto ile 2.625 m. yüksekliğindeki Monto Rodonto en yüksek tepeleridir. Kıyıda Akdeniz iklimi, içerde Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileridir, içerde yapraklarını kışın döken ormanlar vardır. Kuzeyde bağlar, güneyde zeytinlikler ve yer yer portakal bahçeleri yer alır.

Korsika 18. yüzyılda Fransa tarafından satın alındı. 1815'ten beri de denizaşırı bir Fransız eyaletidir. Başkent Ajaccio'dan başka Bastia, Calvi, Corte, Bonifacio da önemli şehirleridir.

KORVET, büyük savaş gemilerini düşman denizaltılarının anî baskınlarından korumak için donatılmış savaş gemisi. Korvetler, özel arama, tarama ve haberleşme araçlarıyle donatılır. Denizaltı ve uçaksavar silâhları vardır.

KORYÜREK, Enis Behiç (1891 - 1949), Türk Edebiyat Tarihi'ndeki «Hecenin On Şairi» nden biridir. İstanbul'da doğdu. Yüksek öğrenimini Mülkiye Mektebi'nde yaptı. Önce Dışişleri, 1922'den sonra da Adalet ve İktisat Bakanlıkları'nda çalıştı. İlk şiirleri 1912 yılında «Şehbal» ve «Hürriyet-i Fikriye» de yayımlandı. Ziya Gökalp'ın önderliğini yaptığı «Millî Edebiyat» saflarına katıldı. Daha sonra aruzdan heceye döndü. En ünlü şiirleri epik olanlarıdır. «Miras» ve tasavvuf şiirlerini topladığı «Varidat-ı Süleyman» basılmış eserleridir.

KOSCIUSKO, Thaddeus (1747 - 1817), ünlü bir Polonyalı generaldir. Ruslar'a karşı ayaklanan Polonya İhtilâl Kuvvetleri'nin başkomutanlığını yapmıştır. Amerika iç savaşında General Washington'un

emrinde çalışmasından ötürü adı Amerika Birleşik Devletleri Tarihi'ne de geçmiştir. Litvanya'da doğdu. Fakir düşmüş soylu bir ailedendi. Öğrenimini Varşova'daki askerî okullarda yaptı. Polonya ordusuna girdi. 1776 - 1784 yılları arasında Amerikan Ordusu'nde görev aldı. 1794 yılında Polonya İhtilâl Kuvvetleri'nin başına geçerek Krakow'da Ruslar'ı yenilgiye uğrattı. Ama aynı yıl Maciejowice savaşını kaybederek esir düştü. 1792'de Amerika'yı ziyareti sırasında Kongre kendisine bir çiftlik hediye etti. İsviçre'nin Solothurn şehrinde öldü.

KOSİGİN, Aleksei Nikolaveviç (1904 -), Rus devlet adamıdır. Teknik öğrenim gördü. 1927'de Komünist Partisi'ne girdi. Çeşitli görevler aldıktan sonra 1948 - 1953 yılları arasında maliye, hafif endüstri ve tüketim maddeleri bakanlığı yaptı. Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi olan Kosigin, 1956 - 1960'da başbakan yardımcılığı, 1960 - 1964'te başbakan birinci yardımcılığında bulundu. 1964 yılında da Başbakan oldu.

KOSİNÜS (Bak: SİNUS).

KOSOVA, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni meydana getiren 6 devletten Sırbistan'a bağlı 2 muhtar eyaletten biri ve bu eyalete adını veren ovanın adıdır. Başkenti Priştina'dır. Ahalisinin büyük çoğunluğu Arnavut'tur.

Ülke dağlıktır. Başlıca akarsular, Tuna'nın kollarıdır. Ekonomisi tütün ekimine ve maden sanatlarına dayanır.

14. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'ne katılan ve yüzyıllar boyunca bir Rumeli vilâyetimiz olan Kosova 1912'de Balkan Savaşı'nda Sırbistan tarafından alındı.

KOSOVA MEYDAN SAVAŞLARI, Osmanlı Devleti'nin 59 yıl ara ile kazandığı çok önemli iki savaştır. Her ikisi de Kosova ovasında cereyan etti.

Birinci Kosova Meydan Savaşı: 20 haziran 1389'da oldu. Avrupalılar kendileri için büyük tehlike haline gelen Türkler'i Balkanlar'dan söküp atmak için aralarında birleştiler. Düzenledikleri Haçlı ordusuna Macaristan, Lehistan, Karamanlılar, Bosna Krallığı, Sırbistan ve Kuzey Bulgaristan Krallıkları ile Eflâk ve Boğdan Prenslikleri, Hırvatistan ve Hersek Dukalıkları katıldılar.

Sultan Murat yanında oğulları şehzade veliaht Bayezit ile Yakup'u alarak Rumeli'ye geçti. Bu arada Türk akıncıları Teselya ve Güney Dobruca'yı fethetmiş, Tuna'yı aşmış, Eflâk'ı tehdit ediyorlardı. Haçlı Ordusu ile Türk Ordusu, Kosova ovasında karşılaştılar. Saldıran düşmanı çeviren Türk ordusu 8 saat gibi kısa bir süre içinde tamamen imha etti. Kaçanlar da Şehzade Yakup'un akıncıları tarafından takip ve yok edildi. Sırbistan Kralı Lazar da ölüler arasındaydı.

Sultan Murat, zaferden sonra savaş alanını gezerken, hileyle yanına sokulan Miloş adındaki bir Sırp asılzadesi tarafından kalbinden hançerlenerek şehit edildi. Kosova zaferi Balkanlar'ı 5 yüzyıl Türk egemenliğine soktu.

İkinci Kosova Meydan Savaşı: 17 - 19 ekim 1448 tarihinde oldu. Varna yenilgisini silmek için 4 yıl sonra harekete geçen Haçlılar, Osmanlılar'a karşı yapılan 6. Haçlı Seferi'ni düzenlediler. Kosova ovasında Padişah Murat II, yanında oğlu veliaht şehzade Mehmet (Fatih)'le düşmanı karşıladı. Savaş 3 gün 3 gece sürdü. Türk topçusu düşmana büyük kayıp verdirdi. Üçüncü gece sona ermeden Haçlı ordusu tamamen yok edildi. Macaristan Kral naibi Hunyadi Yanoş canını zor kurtardı. İkinci Kosova, Haçlılar'ın Tuna'nın güneyinde Türkler'e karşı verdikleri son savaş oldu.

Kosigin

KOSSUTH, Lajos (1802 - 1894), bir Macar milliyetçisi ve devlet adamıdır. Monok'ta doğdu, hayatının son 20 yılını geçirdiği İtalya'nın Torino şehrinde öldü. Naşı Macaristan'a getirilerek oraya gömüldü. Ülkesini hürriyete kavuşturmak için yıllarca mücadele etmiş, devletin önemli mevkilerine kadar çıkmış, bir ara 4 ay kadar da diktatör olmuştur. Memleketten kaçtıktan sonra Türkiye'ye gelmiş, sonra da gidip İtalya'ya verleşmiştir.

Kossuth

KOSTA RİKA, Orta Amerika'daki 6 küçük devletten biridir. Kuzeyinde Nikaragua, doğusunda Karayib denizi, güneydoğusunda Panama, güneybatı ve batısında Büyük okyanus vardır. Nüfusu: 1.486.000; yüzölçümü: 50.900 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti San Jose (180.715); dili: İspanyolca; dini katolik, parası kolon'dur.

Kosta Rika

Ülke dağlıktır. Bazı tepeler 3.500 metreye kadar yükselir. Kuzeyde Karayib denizi ile Nikaragua gölü arasındaki San Juan ırmağı, Nikaragua ile sınırı çizer. Yıllık yağış çok fazladır, 2 metreye yaklaşır. Kış ortalaması bile 32°'yi bulur. Yazlar çok sıcak geçer. Büyük Okyanus kıyılarında Akdeniz bitkileri, Karayib kıyılarında tropik ormanlar tipik bitki örtüsünü teşkil eder.

Kosta Rika'nın en büyük zenginliği muzdur. Kakao, tütün, tropik bitkiler diğer zenginlikler arasında sayılabilir.

Karayib üzerindeki Port Limon ve Büyük okyanus üzerindeki Port Arenas ve başkent San José'den başka şehir yoktur.

Kosta Rika 19 nisan 1839'da Orta Amerika Federasyonu'ndan ayrılıp bağımsız bir devlet oldu. 19. yüzyılın başlarına kadar da bir İspanyol sömürgesiydi.

Merinos koyunu

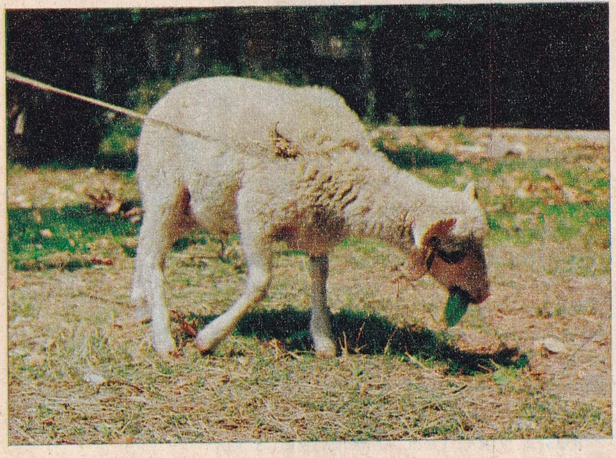

Koyun

KOŞMA, Türk halk şiirinin en yaygın nazım şekillerinden biridir. Sazla birlikte söylenir. Şiirle müziği bir araya getirdiği için bu adı alır. Genellikle koşma, 7 veya 11 heceli mısralarla düzenlenir. Dörtlüklerinin sayısı 3 - 4 - 5 - 6 olabilir. Konuları da daha çok aşk, özlem, tabiat güzelliği ve sevgidir.

KOT, bir yazıyı şifreli veya kısa yazmak için kullanılan işaretlerden derlenmiş sözlüktür. Aynı zamanda bir noktanın yatay düzlemden olan uzaklığına da denir.

KOTRA, genellikle tek direkli gezinti ve spor için kullanılan hafif ve zarif yelkenli deniz teknesidir. Büyük bir yelkeninden ayrı olarak bir, ya da iki flok (öndeki küçük yelken)'u bulunur. Kamaralıdır.

KOVAN (Bak: ARI).

KOYULHİSAR, Karadeniz Bölgesi'nde, Sıvas iline bağlı 29.342 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.538 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 946 km.²'dir. Merkez bucağından başka Sisorta adlı 1 bucağı ve 49 köyü vardır. Toprakları Kelkit çayı derin vadisi ile bu vadiyi kuşatan dağları içine alır. En önemlisi Gündehiç tepesidir (2.789 metre). İklimi serttir. Halk daha çok tarla tarımı, biraz da hayvancılıkla ve kerestecilikle geçinir. İlçe merkezi Sıvas'a 143 km. uzaklıkta, 850 metre yükseklikte kuruludur. Başlıca iki karayoluyla Karadeniz'e bağlıdır.

KOYUN, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen, gevişgetirenlerden evcil bir hayvandır. Erkeğine «Koç», dişisine «marya», yavrusuna «kuzu» denir. Yeryüzünde ilk olarak Orta Asya'nın yayla ve dağlarında yabani olarak yaşamıştır. Neanderthal çağına, yani 10 - 20 bin yıl öncesine ait İsviçre göl evleri kalıntılarında yünlü kumaş parçalarına raslanması koyunun ilk evcilleştirilen hayvanlardan biri olduğunu ispatlar. M. Ö. 4.000 yılında Babilliler dokumacılıkta yün kullanıyorlardı. Türkistan'ın güneyinde Anan'da yapılan kazılarda M. Ö. 800 yılına ait ağıl kalıntılarında koyun iskeletlerine raslanmıştır. Bugün hemen hemen yeryüzünün her tarafına yayılan koyunun kas yapısı ve duyumları fazla gelişmiş değildir. Uysal, yumuşak başlı bir hayvandır. Bağımsız ve özgür bir hayattan hoşlanmaz. Sürü halinde yaşamak koyunun en önemli özelliğidir. Koyun, yetiştirilmesine keçiden daha fazla önem verilen bir hayvandır. Sürekli ve dikkatli bakım ister. Gerçekten de koyun, vücudundaki yün yönünden başlı başına bir değerdir. Seçkin koyun ırklarının yetiştirimine çalışılır. Böylece daha yüksek nitelikte ve bol yün veren koyun cinsleri elde edilir. İngiliz, «Merinos» ve «Karakul» (Astragan) cinsi koyunlar bakımından dünyanın en değerli ırklarıdır.

Merinos koyunlarının ilk yurdu İspanya'dır. İspanyollar'ın «merino» (otlaktan otlağa koşan) dedikleri koyun cinsi, yapağılarının inceliği, parlaklığı, yumuşaklığıyla ün salmıştır. Yün bakımından en verimli ırktır. Bugün merinos koyunu yetiştiren ülkeler arasında Türkiye, Avustralya, Güney Amerika, Almanya ve Fransa sayılabilir. Erkeğinin vücudu çok kalın bir yün tabakasıyla örtülüdür. Ortalama olarak yılda 6 kg. yün verir.

Karakul (Astragan) ırkı koyunların póstekileri çok değerlidir. Doğrudan doğruya kürk olarak yararlanılır. Yünleri tekstil ipliği olarak kullanılmaz. Siyah renkte parlak astragan, anasının karnından doğmadan çıkarılan kuzunun póstekisidir.

Yurdumuzda yetiştirilen koyunlardan eti ve sütü için beslenenlerin en iyisi «Kıvırcık» tır. Trakya ve Marmara bölgelerinde yetişir. Beyaz renkli, küçük kuyrukludur. Etleri tatlıdır. Yünlerinin çeşidi kötü olduğundan yapağılarından yararlanılamaz. Büyük kuyruklu koyunlara ise «Karaman» ve «Dağlıç» denir. Karaman cinsi «Akkaraman» ve «Kızılkaraman» veya öbür adıyla «Morkaraman» olmak üzere iki çeşittir. Orta ve Doğu Anadolu'da yetiştirilirler. Eti Kıvırcık'ınki gibi tatlı olan Dağlıç ise Orta Anadolu ve Ege Bölgesi'nde yetiştirilir. Kuyrukları çok iri bir yağ deposudur. Bir de İzmir dolaylarında beslenen ve evvelce Sakız adasından getirilen «Sakız» koyunları vardır. Renkleri beyaz, iri hayvanlardır. Ekseriya ikiz veya üçüz doğururlar. Bakımları çok güçtür.

KOYUNGÖZÜ, (Margerit), papatyanın bir cinsidir. Papatyadan daha iridir. Kırlarda kendiliğinden çıkmaz. Ser ve bahçelerde yetiştirilir. Boyu 1 - 2 metre arasında değişir. Çiçekleri genellikle beyaz olur, ama sarı çiçekli olanları da vardır.

KOZA, içinde tohum veya hareketsiz böcek pupası bulunan mahfazadır. Tüm - başkalaşma gösteren bazı böcekler hareketsiz pupa dönemine girmeden önce ağızlarından salgıladıkları ve havayla karşılaşınca sertleşen ipliksi bir salyayla vücutları etrafında bir mahfaza örerler. Evcil ipekböceği tırtıllarının ördüğü bu tip kozadan ipek ipliği elde edilir. Haşhaş ve pamuk gibi bazı bitkilerin de tohumları bir koza içinde bulunur.

KOZAKLI, İç Anadolu Bölgesi'nde, Nevşehir iline bağlı 22.838 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.963 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 789 km.²'dir. Merkez bucağından başka Karahasanlı adlı 1 bucağı ve 36 köyü vardır. İlçe arazisi Boğazlıyan çayı vadisine bakan geniş düzlükler halindeki sırtlardan ibarettir. Halaka, Kalaycık, Akpınar dereleri bu sırtlar arasındaki küçük vadilerden akar. Kışları oldukça soğuk, yazları kurak ve sıcak geçer. İlçe ekonomisi genel olarak tahıl tarımı ve hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi, 80 km.'lik karayoluyla Nevşehir'e bağlıdır. Ayrıca 7 ve 15 km.' lik iki yolla Ankara - Kayseri demiryolu üzerindeki Kanlıca ve Fakılı istasyonlarına bağlıdır.

KOZALAKLILAR, bitkilerden açıktohumluların bir sınıfıdır. Büyük bir kısmı ağaç şeklindedir. Meyveleri kozalak biçimindedir. İğne yapraklı ağaçları içine alan bu sınıfın «servigiller», «çamgiller» gibi familyaları vardır. Yeryüzünün hemen her köşesine yayılmış durumdadırlar. Reçine bakımından zengindirler. Yapraklarını kışın dökmezler.

KOZAN, Akdeniz Bölgesinde, Adana iline bağlı 92.885 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 20.236 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.113 km.²'dir. Toprakları kuzeyde Toroslar'ın dik meyilli yükseklikleriyle, güneyde Ceyhan nehri etrafındaki aluvyonlu düzlüklerden meydana gelir. İklimi, Akdeniz iklimidir. Kışları ılık, yazları sıcak ve kurak geçer. Dağlık kesimleri sık ormanlara kaplıdır. İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Buğday, arpa ve pamuk ekilir. Meyvecilik gelişmiştir.

İlçe merkezi, Ceyhan ovasının kuzey kenarında kuruludur. Feke ve Saimbeyli yolları üzerinde bulunur. En yakın demiryolu istasyonu 56 km. uzaklıktaki Ceyhandır. Asurlular'dan kalma çok eski bir kalesi vardır.

Koyungözü

KOZANOĞLU, Abdullah Ziya (1906 - 1966), mimar, mühendis ve tanınmış bir yazardır. İstanbul'da doğdu. Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık bölümü ile Teknik Üniversite'nin inşaat kısımlarını bitirdi. Millî Eğitim Bakanlığı Baş Mimarlığı görevinde bulundu. Müteahhitlik yaptı. Tarihî roman türünde defalarca basılan birçok eser verdi. Kızıltuğ, Türk Korsanları, Kolsuz Kahraman, Malkoçoğlu ve Battal Gazi Destanı başlıca eserleridir.

KOZLUK, Güneydoğu Bölgesinde. Siirt iline bağlı 27.011 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.742 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.175 km.²'dir. Toprakları kuzeydeki Sason dağlarıyla bunların güneyindeki küçük düzlük alanlardan meydana gelir. İklimi serttir. Yağış oldukça fazladır. Doğal bitki örtüsü meşe çalılıklarıdır. Ekonomisi tarıma dayanır. En çok buğday, arpa ve darı, pirinç, patates ekilir. İlçe merkezi, Sason dağlarının güney eteklerinde kuruludur. Siirt'e 76 km. uzaklıktadır. Diyarbakır - Bitlis yoluna 3 km.' lik bir yolla bağlıdır.

A. Z. Kozanoğlu

KOZMİK IŞINLAR, uzaydan gelip atmosfere giren ışınımlardır. Çok büyük bir hızla hareket ederler. Kozmik ışınlar atom zerreciklerinden ibarettir. Yeryüzünü sürekli olarak bombardıman ederler. Her sm.²'ye dakikada birkaç kozmik ışın düşer. Geldikleri kaynak bilinmemektedir, ancak oluş şekilleri hakkında çeşitli teoriler vardır.

Kozmik ışınlar, atmosfere girdikten sonra başka zerreciklere çarparak ikincil kozmik ışınları meydana getirirler. Bunlara «meson» denir. Meson'lar da «pi - meson» ve «mu - meson» olmak üzere iki çeşittir.

İlk kozmonot Y. Gagarin

Kozmik ışın zerreciklerinin enerjisi ortalama 6 milyar elektron volt olarak ölçülmüştür. Dünyaya gelen kozmik ışınlar az olduğundan, bunların dünyaya verdiği enerji, uzaktaki bir yıldızın enerjisi kadardır. Ayrıca insan vücudundaki atom sayısına oranla sayıları da pek azdır. Bu sebeple hücrelerin çoğuna etki yapmazlar.

Kozmik ışınlar, «elektroskop» adı verilen aletin tam manasıyla yalıtılamaması sonucu keşfedildi. Bunun sebebini araştıran bilginler sonunda kozmik ışınların varlığını ortaya çıkardılar. Bu ışınlar, yerin derinliklerine inildikçe azalır, yükseklere çıktıkça çoğalır.

KOZMOGRAFYA, bir bütün olarak evrenin düzenini inceleyen bir bilim koludur. Tarihi çok eskidir. M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren Akdeniz adalarında yaşayan eski Yunanlı bilginler, önemli gözlemler yaparak bu bilim koluna yenilikler getirdiler. Bu alandaki yeni buluşlar o çağdan itibaren gelişerek devam etti.

KOZMONOT, uzay gemilerini yöneten pilotlara Ruslar tarafından verilen addır. İlk kozmonot Yuri Gagarin adlı bir Sovyet albayıdır. (Bak: ASTRONOT).

KÖÇEKÇE, «köçek» denilen dans sanatçılarının meydana getirdiği «köçek takımı» tarafından oynanan bir dansdır. Türk müziğinde türkü biçimindeki eserlerden ritimce elverişli olanlarının arka arkaya, süit şeklinde çalınmasıyle oynanır. Günümüzde ortadan kalkmış bulunan köçek takımları 5 ile 70 - 80 arasında değişen köçekten meydana gelirdi. Giyimleri olağanüstü zengindi. Elbiseler en pahalı kumaşlardan yapılır, Türk terzilik sanatının şaheserleri olurdu.

KÖK, bitkinin toprağa bağlanmasına, topraktan besin maddelerini almasına yarayan ve toprağın altında kalan kısmıdır. Kökün toprağa giren bölümüne «anakök», buna bitişik ve yanlara doğru uzananlara «yankök» ler denir. En çetin işi katı toprağı delmek zorunda olan kökün ucu yapar, her kökün ucunda, ancak büyülteçle görülebilen yüksük biçiminde bir baş bulunur. «Börk» denen bu uç daima genç hücreler meydana getirerek kökün uzamasını sağlar. Börkü kırılan kök bir daha uzamaz. Börkün yanında incecik «emici tüyler» vardır. Bunlar topraktan su ve suda erimiş madensel tuzları emmeye yararlar. Bu tüyler, kökün dışını saran deri tabakası hücrelerinin yanlarına doğru uzamasından meydana gelirler. Kökler uzadıkça yukarıda kalan emici tüyler düşer, uç kesimlerinde yenileri oluşur. Böylece köklerin besin alma organları daima yenilenmiş olur. Su ve suda bulunan madensel tuzlar emici tüyler yoluyle köke girerler. Bu olaya «osmos olayı» denir.

Kökü saran deri tabakası hücreleri dokularının özelliği dolayısıyle sadece bitkiye yararlı madensel tuzları emerler. Bunların çeşit ve miktarlarını düzenler ve gerekirse emmeyi keserler. Arasıra kökler ters yönde de osmos olayı yaparlar. Mermerle karşılaşan emici tüyler, karbon dioksit çıkarırlar. Karbon dioksit su ile karışınca mermeri meydana getiren kalsiyum karbonatı, sıvı içinde kolayca eriyen ve dolayısıyle emilebilen bikarbonata çevirir.

KÖK, matematikte bir sayının, birbirinin aynı olan çarpanlarından biridir. Örnek: 2 ve 2, 4'ün çarpanlarıdır. Bu durumda 4'ün karekökü 2'dir. Bir sayının ikinci kuvvetten köküne karekök, üçüncü kuvvetten köküne küpkökü denir. Bir sayının kökünü hesaplama işlemine de kök alma denir. (a) sayısının karekökü $2\sqrt{a}$ ile gösterilmesi gerekirse de, genellikle karekökler $\sqrt{a}$ olarak gösterilir.

KÖK BOYASI (Kızılkök), çalı görünüşünde kırmızımsı bir bitkidir. En çok Avrupa ve Asya ülkelerinde yetişir. Kalın ve dikenli yaprakları, küçük, yeşilimsi sarı renkte çiçekleri, kara meyveleri vardır. Köklerinden elde edilen ve kimyada «Alizarin» adı ile tanınan boya kırmızımsı sarı renktedir.

KÖKNAR, çamgiller'den iğne yapraklı bir orman ağacıdır. Akçama benzer. Ülkemizde Karadeniz kıyılarında, Uludağ'da, Kezdağı'nda çok bulunur. İğne yaprakları iki sıralıdır ve tıpkı tarağın dişlerine benzer. Kozalakları silindir biçimindedir. Dalın üzerinde dik durur. Kerestesi daha çok kâğıt yapımında kullanılır.

KÖKTENCİLİK (Bak: RADİKALİZM).

KÖKTÜRKLER, Orta Asya'daki Türk İmparatorluğu'nu yaklaşık olarak 200 yıl yönetmiş bir Türk hanedanıdır. Hun (Kun), Siyenpi - Topa ve Apar hanedanlarından sonra 552'de iktidarı aldı. Kurucusu Bumin Kağan'dır. Yerine geçen kardeşi İstemi Kağan, İmparatorluğun sınırlarını ge-

Köktürkler

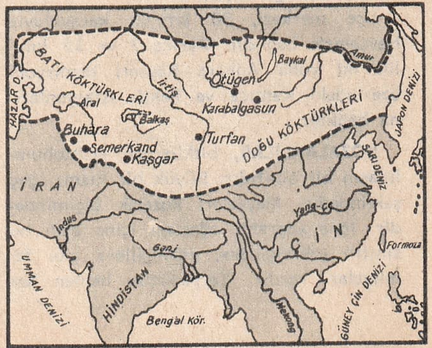

nişletti. Devlet, bütün Kuzey Asya'yı kaplıyordu. Başkent bugünkü Moğolistan'da kalan Ötüken idi. İstemi Kağan, Bizans'ı, kudretli İran'a karşı tuttu. Çin, bu Türk devletinin karşısında tamamen sindi. Bu Türk İmparatorluğu Doğu ve Batı diye ikiye ayrılmıştı. 18 milyon km²'lik bu büyük devleti idare etmek ancak böyle mümkün olabiliyordu.

Türk İmparatorluğu, 630'da büyük bir kriz geçirdi. Ülkenin birçok bölümü Çin boyunduruğuna girdi. Prens Kürşad'ın ayaklanma teşebbüsü bir sonuç vermedi. Ama, 682'de İlteriş Kağan, devlete eski gücünü ve topraklarını kazandırdı. Kutluğ Kağan'ın kardeşi Kapağan Kağan devrinde de durum kötüleşti. Çinliler'le büyük savaşlara girişildi. Kutluğ Kağan'ın oğulları Bilge Kağan ve Kül Tiğin durumu düzelttiler. Bu devirde Başbakan Bilge Tonyukuk devleti yeniden düzenledi.

Kapağan Kağan'ın üçüncü oğlu Yuluğ Tigin'in yazdığı Köktürk Anıtları, Türk tarih, dil, edebiyat ve uygarlığının en büyük yapıtları olarak bu çağda ortaya kondu. Köktürk hanedanı 745'te yıkıldı. Yerine 5. Türk imparatorluk hanedanı olan Dokuz Oğuz - On Uygurlar geçti.

KÖLELİK, bir kimsenin hürriyetinden yoksun bırakılarak bir eşya gibi birinin malı sayılmasıdır. Eskiden köle ticareti yapılır, özellikle savaş esirleri, belirli suçları işleyenler, borcunu ödemeyenler, ya tamamen, ya da belirli bir süre köle olurlardı. Babil ve Mısır krallıklarında köleliğin durumu tam olarak bilinmemekte ise de bunların köle kullandıkları kesindir. Eski Yunanlılar ve Romalılar'da da kölelik vardı. Yuanistan'da kölelere, çalışıp kazandıklarından artırdıklarını biriktirerek hürriyetlerini satın alma hakkı bile tanınıyordu.

Roma'da da kölelik toplumun vaz geçilmez unsurlarından biri sayılıyordu. O çağda yalnız Roma şehrindeki kölelerin sayısı yüz binleri buluyordu. Köleler yalnız ağır işlerde değil, doktorluk, kâtiplik, öğretmenlik, aktörlük gibi mesleklerde de çalışırlardı. Roma İmparatorluğu en parlak çağına ulaştığı zaman, köle sayısı her Romalıya üç köle düşecek kadar arttı. Afrika'nın keşfinden sonra 16. yüzyıldan itibaren milyonlarca Afrikalı, köle tüccarlarının eline düşerek yabancı ülkelerde satıldı.

Günümüzde hukuk dışı sayılan köleliği yeryüzünde ilk defa resmen kaldıran ülke Danimarka oldu. 1792'de kölelik ve köle ticareti bu ülkede resmen kaldırıldı. Amerika, 1808'de memlekete köle sokulmasını yasakladı, ama iç savaş sonrasına kadar köleliğe engel olamadı. İngiltere'de ise kölelik 1833'te resmen kaldırıldı. Osmanlı İmparatorluğu da köle ticaretini Tanzimat'tan az sonra yasakladı.

KÖLEMENLER DEVLETİ (Bak: MEMLÛKLAR).

KÖLN (Kolonya), Kuzeybatı Almanya'da 827.000 nüfuslu bir şehirdir. Ren nehrinin batı kıyısında bir nehir limanı ve ticaret merkezidir. Pamuk, yünlü kumaş, şeker, tütün, zamk ve kolonya en önemli endüstrileridir.

Köln Katedrali

KÖMÜR, karbon yönünden zengin, tabiatta bulunan bir cisimdir. Taşlaşmış bir karbon kütlesi olan kömür, bir mineral değildir. Çünkü bir oluşum sonucu meydana gelmemiştir. Bileşimi karbon (linyitte % 65, antrasitte % 95), kükürt, demir oksit, alüminyum, kireç, silisyum, oksijen, hidrojen'dir. Siyah renkte, az çok parıltılıdır. Genel olarak düzgün yüzeylidir, kolayca kırılıp ufalanmaz.

Kömür, günümüzden milyonlarca yıl önce ormanların toprak kayması, kıtaların denizlere, ya da denizlerin kıtalara dönüşmesi gibi tektonik hareketler sonucu büyük toprak yığınları altında kalıp, havasız ortamda sıcaklık ve baskı etkisiyle meydana geldiler. Bugün yeryüzünde kömürleşme olayı hâlâ devam etmektedir. Linyit ve turba adı verilen kömürler henüz birkaç bin yıldan beri oluşum halindedir. Hatta turba, daha oluşumunu tamamlamamış kömürlerden sayılıyor.

Kömür, yer kabuğunun 400 ile 4.000 metre derinlikleri arasında yayılmış durumdadır. Bu yataklara dünyanın hemen her yerinde raslamak mümkündür. Polonya, Rusya ve Çin kömür yatakları yönünden dünyanın en zengin ülkeleri arasında sayılırlar.

Kömürleri meydana getiren orman mezarlıklarında yapılan araştırmalar bunların bugünkü Ekvator tipi ormanlara benzediğini ortaya koymuştur.

Kömürler gerek oluşum çağları, gerek bileşimlerindeki karbon miktarı yönünden

EN ÇOK KÖMÜR ÇIKARILAN ÜLKELER

Ülke	*(milyon ton)*
A. B. D.	475,3
S. S. C. B.	427,9
Çin	420,0
Büyük Britanya	190,5
Batı Almanya	135,5
Polonya	118,8
Hindistan	67,2
Fransa	51,3
Japonya	49,5
Güney Afrika Cumh.	48,4

birbirlerinden ayrılırlar. Oluşumları en eski olan kömürlerin ısıtma değeri de o oranda yüksektir. Başlıca kömür çeşitleri:

Antrasit: En eski ve karbon yönünden en zengin kömür çeşididir. Oluşumu 300 milyon yıl geriye dayanan antrasitteki karbon yüzdesi 90 - 95'i bulur.

Taş kömür (maden kömürü): Antrasit kadar eski olmamakla beraber 200 - 250 milyon yılık bir geçmişe sahiptir. Karbon yüzdesi 80 - 90'ı bulur.

Buldog

Linyit: Daha oluşumunu tamamlamamış kömürlerdendir. 60 milyon yıl önce meydana gelmeye başlayan linyitte su ve bu arada birçok yabancı madde de bulunur. Karbon yüzdesi 65 - 70 kadardır.

Turba: Bu kömüre daha çok bataklık yereylerde raslanır. İçindeki su miktarı yüksektir. Karbon yüzdesi ise 60'ı geçmez. Turba, henüz karbonlaşma oluşumu tamamlanmamış genç kömürlerdendir.

Grafit: Karbon denilen kimyasal unsurun tabiatta bulunan saf durumudur. El-

Çoban köpeği

mas da saf bir karbon olduğu halde aralarındaki fark grafitin kristalsiz bir yapıya sahip oluşudur. Grafit, ark lambası kömürlerinin yapımında ve yağlama maddelerinde kullanılır. Kil ile belirli bir oranda karıştırılırsa kalem ucu yapımına yarayan bir madde elde edilir.

Afgan tazısı

Sunî kömürler de şunlardır:

Kok: Gerçek anlamda bir kömür değildir. Tabiatta serbest olarak bulunmaz. Fabrikalarda taş kömürünün içindeki gazların çıkarılmasından sonra elde edilen kömürdür. Gerek ev sobalarında, gerek yüksek fırınlarda ısıtma amacıyle kullanılır. Çelik alaşımlarında, çeliğin içine gerekli karbonu verme işleminde de yararlanılır.

Odun kömürü: Yapma bir kömürdür. Kapalı bir yerde odunlar yakılarak elde edilir. Külü az, kükürtsüz olduğu ve kolay yandığı için kullanılır.

Kömür çıkarımında bugün çok verimli olan şu iki sistem uygulanır:

1) Amerika'da kullanılmakta olan kazı sisteminde döner kepçeler yataklardaki kömürü kazıyıp, döner şeritli makinelerle dekovillere doldurur.

2) Rusya'da ise hidrolik sistem uygulanır. Bunda dev püskürteçlerden fışkıran su, ocak duvarlarındaki kömür bloklarını parçalar, bu parçalar ocağın zeminindeki bir havuzda toplanır. Özel borularla da yeryüzündeki tesislere gönderilir.

KÖPEK, insanların çok eskidenberi tanıdığı memeli bir hayvandır. Soyu bilinmeyen yaban türlerden evcilleştirilmiştir. En zeki hayvanlardan biri sayılır. 200 kadar çeşidi vardır. Ömürleri en çok 15 - 20 yıldır. Ortalama olarak saatte 50 km. koşarlar.

Tarih öncesi çağlarda evcilleştirildiği sanılan köpek, eski Mısır'da kutsal bir hayvan olarak kabul edilirdi. Köpeklerinden biri öldüğü zaman sahibi, matem işareti olarak saçlarını usturayla kazıtırdı. Eski Roma'da, sirklerde ara sıra köpekleri kaplanlar, ya da arslanlarla dövüştürürlerdi. Bu çeşit dövüşlerde Epir'den (şimdi Arnavutluk) getirtilen çoban köpeklerini kullanırlardı. O çağlarda bu köpeklerden daha kuvvetli ve dayanıklıları yoktu. Bekçi köpekleri, tapınakları ve halk hizmetine ayrılan önemli binaları korurlardı. M.Ö. 1. yüzyıl sonlarına doğru Roma'da, zengin ve soylu kişiler güzel süs köpeklerini dövüştürürlerdi. Bu köpeklerin içinde en üstün tutulanları Malta cinsi uzun tüylü finolardı. Pers hükümdarı Kurus, savaşta kullanılmak üzere köpek yetiştirirdi. Lidyalılar'la yaptığı bir savaşı, çok sayıda savaş köpeği kullanarak kazandığı söylenir. Çağımızda da çoban, kurt gibi bazı köpek cinsleri savaşlarda cephenin en ileri kesimlerine yazılı emirleri taşımak, kaçak esirleri bulmak, yaralı arabalarını çekmek ve düşmanı izlemek gibi işlerde kullanılır. Köpekler, insanlara yararları ve gördükleri iş yönünden birçok sınıfa ayrılırlar:

Başlıcaları: Zağar, mastı, kopoy, tazı ve retriyver'lerdir. Bunlar:

Av Köpekleri: Bunlar avı kovalayanlar ve avın yerini bulup gösterenler, vurulan avı sahiplerine getirenler olmak üzere üç gruba ayrılırlar. Birinciler, her ne pahasına olursa olsun avın peşini bırakmaz, kovalar. İkinciler ise avın gizlendiği yeri bulduktan sonra oradan ayrılmazlar. Üçüncüler de sahipleri avı vurduktan sonra onu alıp getirirler.

Avı kovalayan köpekler arasında en önemlileri tazılardır. Porsuk tazısı (Daschund), Rus tazısı (Barzoi), Afgan, İngiliz, İskoç ve Amerikan tazılarıdır.

Kopoy: Sefer ve poynter cinsi köpeklerin genel adıdır. Kopoylar, avın bulunduğu yeri avcıya gösteren köpeklerdir. Bunlar sahipleri ateş edinceye kadar, saklanan avın başından kıpırdamazlar.

Avı, vurulup düştüğü yerden alıp sahibine getiren cinse de «retriyver» denir. Bunlar daha çok «Mastı» cinsinden yetiştirilir.

Çalışan köpekler: Bunların arasında en ünlüleri buldoglar, kurtlar, danualar ve çoban köpekleridir. Çoban köpekleri bir yerden başka bir yere giden koyun, ya da sığır sürülerini takip eder, her türlü tehlikeden korur, zamanı gelince de ağıla dönmelerini sağlarlar.

Kurtlar ve danualar, bekçilikte, polis ve yardım işlerinde kullanılır.

Can kurtarma işlerinde çalışan köpekler içinde senbernar ve ternöv cinsleri en ünlüleridir. Senbernar cinsi köpekler, kar fırtınasına tutularak yollarını şaşırıp dağlarda kaybolan dağcıları arar ve bulurlar. Bunlar yumuşak huylu oldukları için bir süs köpeği olarak evlerde de beslenir. İlk olarak Terranova'da raslandığı için Ternöv adıyle anılan köpekler ise deniz kazalarında boğulmak üzere olanların kurtarılması işinde kullanılırlar. Bunlar aynı zamanda çok iyi bekçi köpeğidirler.

Bunların dışında daha birçok çeşitli işlerde kullanılan veya hiç bir işte kullanılmayıp sırf süs için beslenen yüze yakın çeşitli köpek vardır.

KÖPEKAYASI, otsu bir bitkidir. Çiçekleri sap çevresinde demet halinde toplanmıştır. Keskin bir kokusu vardır. İlâç yapımında kullanılır.

KÖPEK BALIĞI, bütün açık denizlerde ve değişik derinliklerde yaşayan pek saldırgan bir balıktır. Başlıca özelliği oburluğu ve yırtıcılığıdır. 150 kadar çeşidi vardır. Boyları 1 metreden 15 metreye, ağırlıkları 100 kilodan 20.000 kiloya kadar değişir. Sularımızda yaşayanlar çoğunlukla küçük cinsleridir. Başlıcaları: Kedi balığı, camgöz, boz camgöz, mahmuzlu camgöz, harharyas, dikburun harharyas, pamuk balığı, sapan balığı, keler ve çekiç balığıdır.

Köpek balığının iskeleti esnek bir kıkırdaktan meydana gelir. Yalnız iskeletinin bazı bölümleri kireçli olduğundan serttir. Kafatası kıkırdaktan bir kutu gibidir. Çene kemiğinin kafatasıyle bağlantısı çok yalındır. Yakalanan bir köpek balığının en kolay ayrılan yeri çenesidir. Derisi çok dayanıklıdır. Bu derinin çeperleri pütürlüdür. Plâkoyit denilen pulları çok serttir. Ağzının çevresindeki sert pullardan keskin dişlerine, derece derece bir geçiş görülür. Çok keskin olan dişleri, koparıp aldığı avlarını çiğnemeye yaramaz, canavar onları bütünüyle yutar. Sindiremediği besinleri kusarak dışarı atar. Düşen dişlerinin yerine yenileri çıkar. Solungaçları vücudunun yanında, birbirine paralel yarıklar durumundadır. Köpek balığı insan yiyicidir. Sıcak denizlerde kıyıdan biraz açıkta yüzenlere saldırıp, parçalar. Onun bu saldırganlığını önlemek ve tehlikesiz bir duruma getirmek için ya sarı renkli mayo giymek, ya da köpek balığı yağı sürmek gerekir. Bu balığın en üstün özelliği çok iyi yüzücü olmasıdır. Üstün bir güce sahip olan köpek balığının iskeleti dışında bütün vücudu kaslardan meydana gelir. Bu yüzden hiç uyumaz, sürekli olarak av peşinde koşar. Hemcinslerinden biri yaralanınca onu hemen parçalar. Canavarlığını belirtmek için yaralanmış bir köpek balığının kendi iç organlarını yediğini söylemek yeterlidir.

KÖPEKMEMESİ, koltuk altında çıkan iltihaplı çıbanların halk dilindeki karşılığıdır. Koltuk altındaki lenf bezlerinin mikrop kaparak şişmesi, kızarması ve şiddetli ağrılar vermesiyle kendini belli eder. Sonunda içlerinde cerahat toplanan lenf bezleri, bir köpek memesi gibi büyüyüp şişer, aşağıya sarkar. Tedavi başlangıçta antibiyotik ilâçlar ve alkol pansumanıyle yapılır. İleri durumda çıbanın hekim tarafından yarılıp içindeki cerahatın akıtılması gerekir.

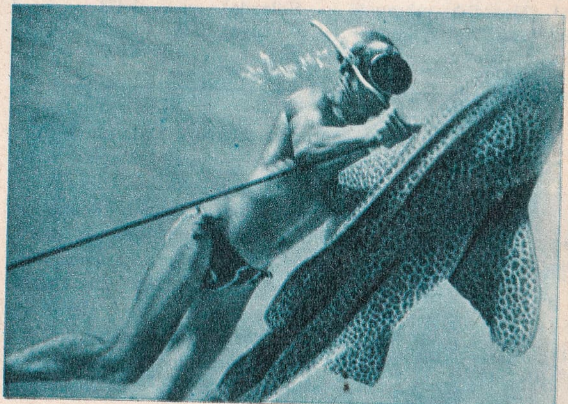

Köpekbalıklarından kedi balığı

KÖPRÜ, bir suyun, ya da çukur bir yerin iki yakası arasına kurulan ve bir yakadan ötekine geçmeyi sağlayan, ahşap, kârgir, beton veya demirden yoldur.

Köprüler yapılış biçimleri yönünden belli başlı beş sınıfa ayrılırlar:

Düz Köprüler: Bunlar en eski köprü çeşididir. Her iki uçta desteklenmiş olan taşıyıcı kirişlerine kuşak adı verilir. Tahta, maden ve betonarme olarak yapılırlar. Bunlar da aralarında «hatıl - köprü», «germe - kuşaklı köprü», «cumbalı (konsollu)

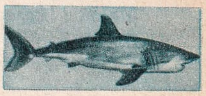

Köpekbalığı

DÜNYANIN EN BÜYÜK KÖPRÜLERİ

Adı ve bulunduğu yer:	Uzunluğu (m.)
San Francisco — Oakland (A. B. D.)	12.000
Mississippi (New Orleans yakınında) (A. B. D.)	7.500
Cernovada (Tuna üzerinde — Romanya)	3.850
Venedik (İtalya)	3.598
Galveston (Texas — A. B. D.)	3.390
Tsinan (Hoang - Ho üzerinde — Çin)	3.247
Cairo (Ohio üzerinde — A. B. D.)	3.219
Tay (Dundee yakınında — İskoçya)	3.214
Seeland - Falster (Danimarka)	3.211
Hudson (New York, asma köprü — A. B. D.)	3.180
Cooper (Charleston yakınında — A. B. D.)	3.165
Golden Gate (San Francisco — A. B. D.)	2.824
Godevery (Hindistan)	2.772
Saint Laurent (Montreal yakınında — Kanada)	2.637
Manhattan (New York, asma köprü — A. B. D.)	2.530
Firth of Forth (İngiltere)	2.466
Pont Gérard (Dordogne üzerinde — Fransa)	2.300
Kaiser Wilhelm (Burg yakınında — Mısır)	1.966
East - River - Brooklyn (New York, asma köprü — A. B. D.)	1.826
Amu Derya (Leninsk yakınında — S. S. C. B.)	1.713
Volga (Synran yakınında — S. S. C. B.)	1.407
Waal (Moerdijk yakınında — Holanda)	1.478
Rhin (Mayence yakınında — Almanya)	1.290
Dniyepr (Kiev'de — S. S. C. B.)	1.080

veya kantilever köprü», «sürekli kuşaklı köprü», «süreksiz kuşaklı köprü», «düz kafes kuşaklı köprü» gibi tiplerdir.

F. Köprülü

Kemerli Köprüler: Kuşaklı köprülerin çok sağlam olması istendiği zaman köprünün uzunluğu belirli bir sınırı aşamaz. Köprünün uzunluğunu artırmak için ortada ayaklar yapmak gerekir. Yalnız derin sularda bu çok zor, hatta imkânsızdır. Bu yüzden kemer sisteminden yararlanılır. Böylece köprünün ayakları elverişli yerlere tutturulur.

Asma Köprüler: Kemerli köprüler genellikle büyükçe uzaklıkları kemer ayağı kullanmadan aşma yönünden uygun olmayan yapılardır. Yapılması imkân dışı, ya da kemer ayaklarının çok pahalıya çıkacağı hesaplanan köprülerin yerine asma köprüler yapılır. Destek kuleleri arasına gerili kalın taşıyıcı halatlar aşağıya sarkıtılan daha ince halatlara köprü kuşağını askıya alırlar. Bu sistemle büyük uzaklıklar, orta ayaklara ihtiyaç kalmadan aşılabilir.

Köprülü Mehmet Paşa

Hareketli Köprüler: İşlek nehir, ya da kanallarda köprüler hareketli olarak yapılır. Bunun için ya köprü kuşağı bütünüyle yukarı kaldırılır, ya da ana ayaklar yönünde içeriye çekilir. Yatay kanatlı köprülerde ise köprünün kanadı rıhtım tarafına doğru döndürülür. Böylece gemilerin girip, çıkması sağlanır.

Yüzer Köprüler: Bu tip köprüler dubadan payandalar üzerine yapılır. İstanbul'un iki köprüsü de böyledir. Savaşlarda da geçici olarak dubalar üzerinde bu çeşit köprüler yapılır.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1890 - 1966), Ziya Gökalp ile birlikte «Türkçülük» cereyanının ilmî cephesini kuran ünlü tarihçi ve bilim adamıdır. İstanbul'da doğdu ve İstanbul'da öldü. Mercan İdadisi'ni bitirdi. Bir ara Hukuk Fakültesi'ne devam etti. 1908'den itibaren şair ve fikir adamı olarak tanındı. Fecr-i Âtî edebî topluluğuna dahildi. 1913'te Edebiyat Fakültesi Türk Edebiyatı Tarihi Profesörlüğü'ne atandı. 1915'te «Millî Tetebbular Mecmuası» nı yayınladı. 1918'de «Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar» adlı ünlü eseri çıktı. Bu eseriyle uluslararası ün kazandı. 1924'te Türkiye Enstitüsü'nü kurdu. 1925'te «Türkiyat Mecmuası» nı, 1931'de «Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası» nı yayınlamaya başladı. Birçok üniversiteden, bu arada 1927'de Heidelberg ve 1938'de Sorbonne Üniversitelerinden fahrî doktorluk aldı. 1933'te ordinaryüs profesör oldu. Kars milletvekilliğine seçildi. 1946'da 3 arkadaşıyla birlikte Demokrat Parti'yi kurdu. 1950'de partisi iktidarı kazanınca Dışişleri Bakanı oldu. Daha sonra Başbakan Yardımcılığı yaptı. 1958'de politikadan ayrılıp yeniden ilmî çalışmalarına döndü. İlk büyük eseri «Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar» ı yeniden gözden geçirip, düzeltmeler yaptı.

Otuzu aşkın eserlerinden başlıcaları şunlardır: Türkiye Tarihi, Divan Edebiyatı Antolojisi, Türk Saz Şairleri, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar.

KÖPRÜLÜLER, 17 ve 18. yüzyıl Osmanlı tarihinin en ünlü vezir ailesidir. 1656 - 1691 yılları arasındaki döneme bazı tarihçiler «Köprülüler Çağı» der. Ailenin en ünlü kişileri şunlardır:

Köprülü Mehmet Paşa (1578 - 1661), bugünkü Samsun'a bağlı bir ilçe olan ve Köprülü'den sonra «Vezirköprü» adını alan «Köprü» kasabasında doğdu. Edirne'de öldü. Gençliğinde saray hizmetine girdi. Yükselmesi geç oldu. 1634'te sancakbeyi, 1644'te beylerbeyi (orgeneral), 1632'de vezir (mareşal) rütbelerini aldı. Padişah Mehmet IV'ün 14 - 15 yaşlarında bulunduğu sırada, Mimar Kasım'ın desteği ve padişahın annesi Turhan Sultan'ın isteğiyle 15 eylül 1656'da sadrazamlığa getirildi. Köprülü, 83 yaşında ölünceye kadar 5 yıldan fazla iktidarda kaldı. İmparatorluğa eski düzenini verebilmek için çok kan döktü. Venedikliler'i Ege Denizi'nden attı. Erdel (Transilvanya) seferine çıktı. Elden gitmek üzere bulunan bu eyaleti kurtardı.

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1635-1676), Köprülü Mehmet Paşa'nın oğludur. İstanbul'da doğdu, Edirne yakınlarında öldü. Babasının yanına gömüldü. Medrese öğrenimi yaptı. 1657'de «Sahn-ı Semân Müderrisi» (Süleymaniye Medresesi'nin en yüksek öğretim üyesi) oldu. Babasının isteği üzerine idarî göreve geçti. Erzurum, Şam, Halep genel valiliklerinde bulundu. 1661'de de Sadrazam oldu. 15 yıl iktidarda kaldı. Bu süre içinde Slovakya'yı ve Podolya'yı alarak Osmanlı Devleti'ni Doğu ve Orta Avrupa'nın gerçek hâkimi derecesine yükseltti. Girit'i bütününüyle fethetti. Çeşitli iç meseleleri haletti, ülkede rahatlık ve düzen sağladı.

Köprülü Fazıl Mustafa Paşa (1637 - 1691), Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın ikinci oğludur. İstanbul'da doğdu. Salankamin Savaşı'nda şehit oldu. Öğrenimini medresede yaptı. 1680'de vezir (mareşal), 1683'te 4. vezir unvanıyle sadrazam vekilliğinde bulundu. İkinci Viyana bozgunundan sonra ortaya çıkan meselelerin uzun süre halledilememesi üzerine olağanüstü yetkiyle 1689'da Sadrazamlığa getirildi. Kısa bir süre içinde iç düzensizlikleri ortadan kaldırdı. Sınırları zorlayan Avusturya'ya karşı ilk yıl başarı sağladı. Ertesi yıl Salankamin'de çözülmekte olan ordusunu derleyip toparlamak için en ön hatlara atıldığı sırada alnından vuruldu.

KÖR ALFABESİ (Bak: BRAİLLE ALFABESİ).

KÖRBAĞIRSAK (Çekum), kalın bağırsağın başlangıç parçasıdır. İç duvarında, ince bağırsağın son kısmının açıldığı hizadan aşağıya doğru ampul biçiminde bir çıkmaz uzantı meydana getirdiği için körbağırsak adını alır. Genellikle halk arasında körbağırsak isminden anlaşılan bu bölüm değildir. Körbağırsağın arka yüzünden başlayan solucan biçiminde bir uzantıdır. Bilimsel adı «appendiks» veya «appendis» olan bu bağırsak parçası halk arasında yanlış olarak körbağırsak diye adlandırılır. Appendiks, uzunluğu 7 - 12 sm., çapı 3 - 8 mm. olan küçük bir bağırsaktır. Üstü düzdür. Normal olarak rengi kırmızımsı gri, kıvamı esnek ve katıcadır. Körleşmiş bir organdır. İltihaplandığı zaman vücuda tamamiyle zararlı bir durum alır. Bu yüzden ameliyatla kesilip çıkarılır. Appendiks'in yokluğu, organizmada gözle görünür bir görev karışıklığı meydana getirmez.

KÖRFEZ, karanın içine sokulmuş dar ve uzun deniz parçasıdır. Kıyı çizgisinin genel doğrultusuyla, kıyının gerisindeki yer şeklinin ana doğrultusu arasında sıkı bir bağ vardır. Dağların kıyılara paralel olduğu yerlerde kıyı çizgisi az girintili çıkıntılıdır. Bu çeşit kıyılarda körfezlere raslanmaz. Dağların kıyıya dikey olarak uzandığı yerlerde kıyı çizgisi çok girintili çıkıntılıdır. Böyle kıyılarda deniz, vâdiler ve çukurlar boyunca karaların içine kadar sokulur ve körfezleri meydana getirir.

KÖRLÜK, gözün, eşyanın hayallerini beynin görme merkezine iletememesi durumudur. Gözün saydam tabaka, mercek, ağ tabaka gibi bölümleriyle göz sinirinde meydana gelen bozukluklar, geçici, ya da sürekli körlüklere sebep olur. Anadan doğma körlükler de vardır.

KÖRMÜKÇÜ, Hâzım (1898 - 1944), ünlü bir Türk tiyatro sanatçısıdır. İstanbul'da doğdu ve öldü. Babası Osmanlı sarayında solfej öğretmeniydi. Küçük yaşta müzikle uğraşmaya başladı. Ut ve keman çalardı. 1917'de «Darülbedaî» (Şehir Tiyatrosu)'ye girdi. İlk Türkçe sesli filim olan «Kaçakçılar» da rol aldı. «Karım Beni Aldatırsa» (1933) ve «Söz Bir Allah Bir» (1933) gibi operet filimlerinde de oynadı. Asıl ününü Musahipzade Celâl'in konularını Osmanlı tarihinden alan komedilerle yaptı.

KÖROĞLU, 17. yüzyılda yaşadığı sanılan ünlü halk şairidir. Hayatıyle ilgili pek az bilgi vardır. Bunlardan çıkarılan sonuç şöyle özetlenebilir: Kökü Köktürkler'e dayanan eski bir Köroğlu Destanı'ndan süzülerek gelen güçlü anılar, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın emrindeki halk şairi bir yeniçerinin kişiliği ve şiirlerinde birleşmiştir. 17. yüzyılın başında, Bolu Beyi'ne karşı gelen bir eşkiyanın adı ve anıları da buna karışmış ve böylece Köroğlu halkın ortak bilincinden doğan bir halk şairi kimliğini kazanmıştır.

KÖROĞLU DAĞLARI, Batı Karadeniz dağlarının üçüncü sırasını meydana getiren dağlardır. Ilgaz ve Bolu dağlarından Devrez ve Soğanlı vâdileriyle ayrılırlar. Kızılırmak ve Sakarya arasında, Osmancık'tan Bilecik yakınlarına kadar devam ederler. En yüksek doruğu Bolu'nun güneydoğusundaki Aladağ kütlesinin 2.378 metre yüksekliğindeki Köroğlu tepesidir. Öteki önemli dorukları Öbek, Arılar, Işık ve Semne dağlarıdır.

KÖRÜK, ateşi canlandırmak için kullanılan, açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen bir alettir. Ayrıca akordeon, armonyum, org gibi müzik aletlerine hava vermek için meşinden yapılmış torbaya, paytonların açılıp kapanabilen ve deriden yapılmış üstlüklerine de «körük» denir.

KÖR YILAN, yılana çok benzediği için bu adı alan bir sürüngen türüdür. Uzunlu-

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa

Köprülü Fazıl Mustafa Paşa

ğu 75 santimdir. Yunanistan ve Türkiye'de yaşar. Böcek ve solucan yiyerek beslenir. Zehirsizdir.

KÖS, eskiden haberleşme ve işaretleşmede kullanılan bir çeşit büyük davuldur. Katır veya deve üzerinde taşınır. İki, ya da daha fazla sayıda kullanılır. Her biri ayrı bir sese göre akort edilir. Törenlerde ve savaşa gidilirken hazırlık yapılması için çalınırdı.

Köstebek

KÖSELİK, bazı erkeklerin ergin hale gelmelerine rağmen sakal ve bıyıklarının çok az çıkması veya hiç çıkmaması halidir. Neden ileri geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Sebebini erkeklik hormonlarının bozukluğunda arayanlar varsa da, bazı köselerde hormon bozukluklarına raslanmamıştır. Buna göre köselikte aileden gelen bir kalıtımın rol oynadığını da düşünmek gerekir.

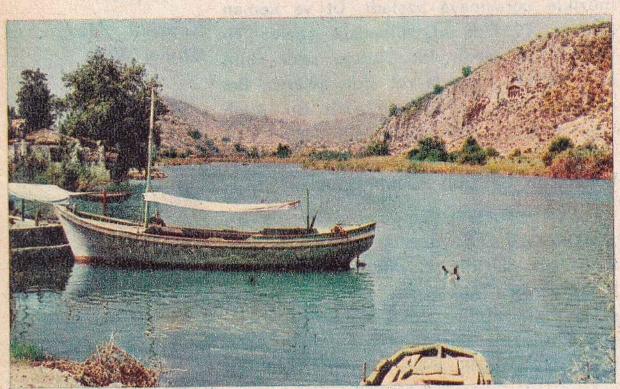
Köyceğiz'den bir görünüş.

KÖSEM SULTAN (1595 ? - 1651), olağanüstü ihtirası yüzünden Osmanlı tarihinde kötü bir nam bırakmış olan valide sultanlardan biridir. Ahmet I'in eşi, Murat IV ve Sultan İbrahim'in anneleridir. Soyca Rum olduğu sanılıyor. 22 yaşında dul kaldı. Tahta çıkmasına yardım ettiği Osman II, büyük oğlu Murat IV, küçük oğlu Sultan İbrahim ve torunu Mehmet IV'ün padişahlıkları sırasında sarayda ve devlet yönetiminde büyük nüfuza sahipti. Sultan İbrahim'in öldürülmesini tasvip edecek kadar karanlık ruhluydu. Torunu Mehmet IV'ü de ortadan kaldırmak için düzenlediği suikastın yapılacağı, küçük padişahın annesi Turhan Sultan tarafından haber alındı ve karşı bir tertiple Kösem Sultan boğulmak suretiyle 3 ağustos 1651'de öldürüldü.

KÖSTEBEK, böcekçiller takımının köstebekgiller familyasından bir memeli hayvandır. Uzunluğu 25 - 30 santimdir. Ön ayakları eşelemeye yarayacak biçimde kançalı tırnaklıdır. Toprak altında yuva yapar. Gözleri çok küçük ve ince bir deriyle örtülü olduğu için zamanla görmez olur. Kulakları tüyler altında gizlidir. Yabanîdir. Kürkü değersizdir. Tüyleri koyu lâcivert kadife gibidir. Kuzey Avrupa ve Asya'da yaşar.

KÖY, bütün ülkelerde, insan topluluklarının bir araya geldikleri en küçük yerleşme yeridir.

Kanunlarımıza göre köy, en küçük tabiî ve idarî bir kuruluştur. Hukukî niteliği ve tarifi 1924 tarih ve 442 sayılı «Köy Kanunu» nda vardır: «Cami, okul, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık yerlerde oturan insanlar, bağ ve bahçeleriyle bir köy teşkil eder.»

18 yaşını doldurmuş köylülerin seçtiği «muhtar» ve «ihtiyar meclisi» köyün işlerini yönetir.

KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI, 16 temmuz 1964 tarihinde kararnameyle kurulan bir bakanlıktır. Köylerimizin kalkınması, su, yol gibi bayındırlık ihtiyaçlarının sağlanması, köylerin iskân ve konut durumlarının çözümlenmesi işleriyle uğraşmak için kuruldu. Bakanlığın 4 genel müdürlüğü vardır: 1) Toprak Muhafaza ve Ziraî Sulama İşleri (TOPRAKSU), 2) Yol, Su, Elektrik İşleri (YSE), 3) Toprak ve İskân İşleri, 4) Halk Eğitimi.

KÖYCEĞİZ, Akdeniz Bölgesinde, Muğla iline bağlı 45.062 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.409 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.558 km.²'dir. Merkez bucağından başka Ortanca adlı 1 bucağı, 41 köyü vardır. İlçenin ortası ovalık, kuzeydoğu ve güneybatı kesimleri dağlıktır. Bunların başlıcaları Dalaman, Ortanca ve Hamit ovalarıdır. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Ormanlarında o bölgeye has günlük ağaçları vardır. Pamuk ekimine önem verilir. Dalaman Devlet Üretme Çiftliğinde tarla tarımı ve hayvancılık yapılır.

Ilçe merkezi, gölünün kuzeybatısında kuruludur. Muğla'ya 60 km.'lik bir yolla bağlıdır.

KRAMP, vücut kaslarının ağrı ile çekilmesi durumudur. Bu durumda çekilen kasların kumanda ettiği organlar, kısa, ya da uzun süre hareketsiz kalırlar. Krampların oluşunda kas yorgunluklarının büyük rolü vardır. Bacakları zorlayan bir yürüyüş, kolların uzun zaman hareket etmesini gerektiren ağır bir iş, kaslarda yorgunluk yaparak kramplara sebep olur. Kramplar iç organlarda da görülür. Mide duvarının ağrılı kasılmalarından ibaret olan mide krampı hazımsızlık çeken ülserli kimselerde sık görülür.

KRAVAT, gömlek yakası altından geçirilip boyuna bağlanan ince uzun ipekli, ya da yünlü kumaştır. Louis XIV'ün hizmetindeki Hırvat askerleri vasıtasıyle 1656' da Fransa'ya geçti ve «kravat» adını aldı. Muslin veya dantelden bir parça biçimindeydi. Türlü değişmelere uğrayıp bugünkü şeklini aldı. Papyon, plastron, örgü v.b. gibi çeşitleri vardır.

KRATER, yanardağ ağzıdır. Dıştan daire biçiminde görülür. İç kısmına doğru daralır. Genel durumuyla bir huniye benzer. İç kısımdan lavları taşıyan yanardağ bacası burada sonlanır. Esas kraterden ayrı olarak bazı yanardağ konilerinde yan bacaların ağızlarında da küçük kraterler bulunur. Şiddetli püskürtmelerden sonra kraterin biçimi bozulabilir ve bir at nalı şeklini alır. Sönmüş yanardağların kraterlerinde göller meydana gelebilir. Bunlara da, «krater gölü» denir.

KREDİ, iş hayatında veresiye mal alma, ya da bankaların yaptıkları ödünç verme işlemleridir. Ticarette birçok büyük alışverişler ancak kredi sayesinde gerçekleşir. Eskiden kredi müessesesi sadece şirket, ya da tüccar arasında işlerdi. Bugün bu, halka kadar indirilmiş ve tüketicilere geniş kredi imkânları sağlanmıştır.

KREİSLER, Fritz (1875 - 1962), Avusturyalı ünlü bir keman üstadı ve bestecisidir. Viyana'da doğdu, Amerika'da öldü. Öğrenimini Viyana Konservatuarı'nda yaptı. Paris Konservatuarı'nda da çalıştı. Devrinin en başarılı virtüozları arasına girdi. Birinci Dünya Savaşı'nda ağır yaralandı. 1939'da Fransız uyruğuna girdi. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşerek Amerikan yurttaşı oldu. Kemanda tatlı ve yumuşak çalışlarıyle tanınırdı. Ayrıca keman için oda müziğinin en güzel örnekleri olan küçük parçalar besteledi.

KREM, deriyi yumuşak tutmak, dış etkilerden korumak için sürülen hoş kokulu bir merhemdir. Lanolin, vazelin, bademyağı, gliserin, balmumu gibi yağlı maddelerden yapılır. Koku vermek için de içine çeşitli esans katılır, ayrıca deriye yararlı vitaminler de karıştırılır. Genellikle «yağlı» ve «yağsız» olmak üzere ikiye ayrılır.

KREMLİN, Rusça, kale anlamına gelen «kreml» kelimesinden türetilmiştir. Bugün Moskova'da devlet başkanlarının oturduğu sarayı da içine alan kaleye bu isim verilir. Kremlin 12 metre yükseklikte ve 2.220 metre uzunlukta bir sur içindedir. Surlar üzerinde kaleler vardır. 1492 yılında yapılan Kremlin'in içinde çeşitli devirlerin yapıları yükselir. Bunlardan en önemlisi 1393'te yapılmış olan St. Basil katedralidir.

KREOZOT, kayın ağacı katranından çıkarılan renksiz, sert kokulu ve dağlayıcı bir sıvıdır. İçinde fenoller, özellikle gayakol bulunur. Bazı ilâçların hazırlanmasında yararlanılır.

KREŞ, üç yaşından ufak çocukların gündüzleri alınıp bakıldıkları bakımevleridir. Kreşlere genellikle çalışan kadınların küçük çocukları kabul edilir. «Süt Damlası» da denen bu kurumlar, başlangıçta kimsesiz çocuklara gece - gündüz bakmak için kuruldu.

«Çocuk Yuvaları» ise üç yaşından, okul çağına kadar olan çocukları kabul eder. Bunlar gündüzlü, ya da yatılıdır.

Kreisler

KREUTZER, Rodolphe (1766 - 1831), ünlü bir Fransız besteci ve kemancısıdır. Versailles'de doğdu. 1795'te Paris Konservatuvarına keman öğretmeni oldu. Avrupa'da başarılı konserler verdi. 1798' de Beethoven'le tanıştı. Beethoven piyano ve keman için bestelediği bir sonatını ona ithaf etti. Tolstoy da «Kreutzer Sonat» dan aldığı ilhamla yazdığı aynı adlı romanla Kreutzer'i müzik alanından ayrı olarak edebiyat alanında da ölümsüzlüğe kavuşturdu.

Kreutzer, 40'a yakın opera, bale müziği eserleri, keman konçertosu besteledi.

Kreutzer

KREZÜS (**Kroisos**) (M.Ö. 6. yüzyıl), zenginliğiyle ün salmış son Lidya Kralıdır. M.Ö. 560 - 546 yılları arasında krallık yaptı. «Şahin Krallar» hanedanındandı. Devletin başkenti Sart'ı yeryüzünün en zengin şehirlerinden biri durumuna getirdi. Yunanlılar'la anlaşıp ülkesinin sınırlarını doğuya doğru genişletti. Ama Medler'i yenerek Kızılırmak kıyısına kadar gelen Persler, Sart'ı alarak Lidya'yı ortadan kaldırdılar. Pers Kralı Kurus'un eline esir düşen Krezüs'ün hayatının bundan sonrası karanlıktır. Bir söylentiye göre odun yığını üzerinde yakılmış, bir diğerine göre de Kurus'un yanında müşavir olarak bulunmuştur.

Krezüs

KRİKET, bir İngiliz açık hava yaz sporudur. 11'er kişilik iki takım arasında ve en az 135 × 150 metre boyunda yeşil bir alanda, üzerine meşin kılıf geçirilmiş 172 gr. ağırlığında, 2 sm. çapında bir topla ve bunu çelmeye mahsus sopalarla oynanır. İlk defa 1728'de İngiltere'de Kent ve Surrey takımları arasında oynandı. Dünyanın en ağır oyunudur. Maçlar önceden yapılan anlaşmaya göre 2 - 3 veya 6 gün sürer.

Kriket oyunu

KRİMİNOLOJİ, suç sayılan fiilleri, suç olayını inceleyen, suçun sebeplerini, etkenlerini, suça yol açan unsurları belirten bilim dalıdır. Kriminolojiye «suç antropolojisi», «suç biyolojisi», «suç sosyolojisi»,

«penoloji» girer. Tabiî ve sosyal bilimlerin çoğuyla sıkı bir ilişkisi vardır. Kriminolojiyle uğraşan ve dikkate değer sonuçlar ortaya koyan bilim adamları Lombroso, Feri ve Garofalo'dur.

KRİPTON, «Asal (soy) gazlar» denen gruptan ve havada çok az oranda (%00011 kadar) bulunan bir gazdır. Simgesi: Kr, atom ağırlığı: 83, 7, atom sayısı: 36, yoğunluğu: 2.81, ergime noktası: —169°, kaynama noktası: —151°'dir. 1898'de İngiliz bilgini Ramsay tarafından bulundu. Kripton havadan elde edilebilir. Cıva hariç hiç bir elemanla bileşik meydana getirmez. Renkli ışık elde etmek için gazlı tüp ampullerde kullanılır.

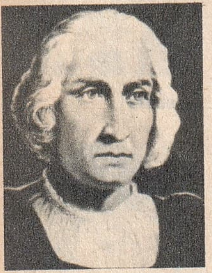

Kristof Kolomb

KRİSTAL, bazı cisimlerin geometrik şekiller halinde katılaşmış şeklidir. Bir cismin kristali tek bir şekilde kristallenebilir, başka kristal şekillerine dönemez. Bundan yararlanılarak kristal şekil ve özelliklerinden herhangi bir eleman filizi, bir taş tanınabilir. Berrak ve temiz cama da kristal denir. Bunların içinde belirli oranda kurşun bulunur. Mercek ve sofra takımı yapmak için kullanılır.

KRİSTOF KOLOMB (1451 - 1506), Amerika'nın kâşifi, ünlü Cenevizli denizcidir. Cenova'da doğdu, 20 mayıs 1506'da Valledolid'deki bir han odasında sessizce öldü. 1470 - 1473 yılları arasında Cenova'da ticaretle uğraştı. 1478'de Portekiz'e yerleşerek çeşitli deniz seferlerine katıldı. Kaptan oldu. Batıya gitme kararını verince, Portekiz Kralı Juan II'ye baş vurdu. Ama kral çeşitli sebepler yüzünden istediği gemileri veremedi. Kolomb da 1484'de İspanya'ya gitti. 1486'da planını İspanya Kraliçesi İsabella'ya açtı. Teklifi ancak 1492'de kabul edildi.

Kristof Kolomb'un gemilerinden «Santa Maria»

Kristof Kolomb, 3 ağustos 1492'de Palos limanından ayrıldı. Emrine «Nina», «Pinta» ve «Santa Maria» adlı üç gemiyle 100 gemici verilmişti. Küçük filo Kanarya adalarına uğradıktan sonra okyanusa açıldı. 63 gün süren sıkıntılı bir yolculuktan sonra, 12 ekim sabahı Hindistan'ın bir kısmı sandığı Amerika'ya ait Antil takımadalarından San Salvador'u gördü. Adaya çıkarak ilk defa Amerikan topraklarına ayak bastı. Daha sonra Küba ve Haiti adalarına da yanaştı. 1493 yılı mart ayında İspanya'ya döndü. Büyük bir heyecanla karşılandı. Kendisine amirallik ve yeni toprakların kral naipliği verildi. 1493 - 1496 yılları arasında yaptığı ikinci gezisinde Guadeloupe ile Porta Rico ve Jamaika'yı, Küba'nın güneybatısını keşfetti. 1498'deki üçüncü gezisinde Trinitad'a uğradıktan sonra asıl kıtaya çıktı. 1502 - 1504 yılları arasında yaptığı dördüncü ve son gezisinde Orta Amerika'da Honduras'tan Kolombia'daki Darien körfezine kadar ulaştı. Ama yerli halkı İspanyollar'ın zulmünden koruduğu için düşmanlarının ve kendisini çekemeyenlerin saldırısına uğradı. Kral Fernando da kendisini görevinden ayırdı. 1504 haziranında İspanya'ya döndü. Hayatının son yıllarını hasta olarak bir köşede geçirdi. Kolomb, yaşadığı süre içinde yeni bir kıta bulduğunun farkına bile varamadı. O, hep Doğu Hindistan'a ulaştığını sanıyordu.

KROİSOS (Bak: KREZÜS).

KROKET, 2 - 4 kişi arasında uzun tokmaklarla oynanan bir top oyunudur. 36 × 27 metre boyutunda bir alanda oynanır. Her oyuncunun iki topu vardır. Oyuncular bunlardan önce birini sonra ötekini alanın dört köşesiyle ortasına çakılmış nal biçimi kalelerin içinden ellerindeki tokmakla vurarak geçirirler. Önce bitiren oyunu kazanmış sayılır.

KROM, tabiatta «kromit» adı verilen zengin filizler halinde bulunan bir madendir. Fransız Kimyacısı Vauquelin tarafından 1789 yılında keşfedildi. Moissan adında bir başka Fransız kimyacısı da kromu öteki maddelerden ayırarak arı duruma getirmeyi başardı. En zengin kromit yatakları Türkiye, Filipinler, Güney Rhodesia ve Güney Afrika'dadır. Yıllık dünya kromit çıkarımı ortalama 1,5 milyon tondur. Bu minarelden elde edilen kromun % 50'si metalürjide, % 35'i güç ergiyen malzemenin yapımında, % 15'i ise kimya endüstrisinde kullanılır. Gerek krom, gerek onun bileşikleri genellikle nikelle birlikte öteki metallerle çeşitli alaşımlar yapar. Bunlar ısımaya, aşınmaya karşı çok yüksek direnim gösterirler. Otomobil, top ve lokomotif yapımında kullanılırlar. Ama bunlardan en önemlisi «paslanmaz çelik» tir. Paslanmaz çelik (nikel oranı % 2,8, krom oranı % 15,22) hemen hemen hiç bir asitten etkilenmez.

KROMOZOM, karyokinez (ikiye ayrılma) yoluyle çoğalan hücrelerde, ucu kıvrık kısa çubuk halindeki kromatin iplikleridir. İnsan, hayvan ve bitkilerin hücrelerinde kalıtımı sağlar. Eşeysiz üremede bölünen bir hücrenin kromozomları da eşit olarak ikiye bölünür. Meydana gelen yeni hücredeki kromozom sayısı, ilk hücreninkiyle aynıdır. Eşeyli üremede ise iki hücre birleştiğine göre bundaki kromozom sayısının iki kat olacağı düşünülebilir. Ama, her iki hücre de belli bazı değişmelere, bölünmelere uğrayıp kromozomlarının yarısını kaybederler. Böylece yeni dölde birleşen kromozomların sayısı gene aynı kalır. İnsanlarda kromozom sayısı 24 çifttir.

KRONOMETRE, zaman aralıklarını ölçmeye yarayan hassas bir seattir. Laboratuvarlarda deney, çeşitli yarışmalarda yarışma süresini ölçmek için kullanılır. Olay, ya da yarışma başlar başlamaz kronometrenin düğmesine basılıp, işletilir, biter bitmez gene düğmeye basılıp durdurulur. Gösterge başlama ve bitme arasındaki süreyi gösterir. Kronometreler saniyenin 1/10'una kadar ölçebilirler.

KRUÇEF, Nikita Sergeyeviç (1894 -), Rus devlet adamıdır. 1958 - 1964 yılları arasında başbakan olarak Sovyet Rusya'yı yönetti. 1964'te iktidardan düşürüldü. Moskova Endüstri Akademisi'nde öğrenim gördü. Komünist Partisi'nde çeşitli görevler aldı. Stalin'in ölümü üzerine 1 yıl iktidarda kalan Malenkov'dan sonra Kruçev, önce Bulganin'le birlikte iktidara geldi. Sonra onu ekarte ederek başbakan oldu. Prezidyum üyeliği ve Parti Birinci Sekreterliğini de üzerine aldı. İktidarı sırasında Doğu ve Batı'nın barış içinde birlikte yaşama fikrini savundu. Stalin devrinin sertliğini içte ve dışta yumuşattı. 1964'te Brejnev ve Kosigin tarafından düşürülerek emekliye sevk edildi.

Kruçef

KRUPP, Avrupa'nın en büyük çelik ve silâh fabrikalarından birinin sahibi olan Alman ailesidir. Krupp fabrikaları 1812'de Essen'de Friedrich Krupp (1787 - 1826) tarafından kuruldu. Oğlu «Top Kralı» adıyle tanınan Alfred Krupp (1812 - 1887), 1847'de dökme çelikten top yaptı. Krupp fabrikaları Almanya'nın savaş silâhı yapımını üzerine aldı. İlk Alman denizaltısı da bu fabrikalarda yapıldı. Alfred Krupp'un oğlu Friedrich Krupp (1854 - 1902) gemi tezgâhlarını genişletti, Almanya'nın dört bir yanında fabrikanın şubelerini açtı. Friedrich'in oğlu olmadı. Kızı Berta, 1906'da Gustaf von Böhlen und Halbach'la evlendi. Fabrikanın başına geçen ve Krupp soyadını alan Gustaf von Bohlen, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaş suçlusu olarak Nurenberg'de yargılandı. Ama akıl hastası olduğu için cezaya çarptırılmadı. Oğlu Friedrich Alfred Krupp (doğumu: 1907) ise 12 yıla mahkûm oldu. Hapiste 6 yıl kaldıktan sonra affedilen ve malları kendisine geri verilen Friedrich Alfred Krupp von Böhlen und Halbach, yeniden işe başladı. Bugün Krupp tesislerinde 25.000'den fazla işçi çalışmakta ve fabrika demir ve çelik işleriyle uğraşmaktadır.

A. Krupp

KRUVAZÖR, bir savaş gemisidir. Değişik tonajlı olurlar ve silâhları çeşitlidir. Açık denizlerdeki gemi kafilelerini ve uçak gemilerini korurlar. «Savaş kruvazörü» en büyükleridir. Topları daha ufak çapta olanına «birinci sınıf kruvazör» (ağır kruvazör), daha ufak olanlarına «ikinci sınıf kruvazör» (hafif kruvazör) adı verilir. Bugün donanmadaki kruvazörler 2 - 3 bin tonluktan 30 bin tonluğa kadar değişir.

KSENEFON (M.Ö. 434 - 355), Yunanlı filozof ve tarihçidir. Aynı zamanda savaş alanlarında yiğitlikleriyle ün kazanmış bir komutandı. Atina'da doğdu. Soylu bir ailedendi. Öğrenimini Sokrates'in yanında yaptı. M.Ö. 401'de İranlı Prens Küçük Kurus'un Yunanlı askerlerden kurduğu orduya katıldı. İlk savaşta Kurus ile Yunanlı komutanların ölmesi üzerine asker, Ksenofon'u komutan seçti. Anayurtlarına dönüşte bir süre Teselya Kralı'nın yanında bir süre de İsparta ordusunda görev aldılar. Ksenefon bu olayları «On Binlerin Dönüşü» (Anabasis) adlı eserinde anlatır. Öteki önemli eserleri Yunan tarihini yazdığı «Hellenika» ile Sokrates'le ilgili anılarını anlattığı «Memorabilia» dır.

KSENON, atmosferde çok az miktarda bulunan bir gazdır. Simgesi (Xe) dir.

KSİLOFON, boy boy tahta çubukların gam sırasıyle dizilmesiyle meydana gelen bir müzik aletidir. İki değnekle vurularak çalınır. Daha çok dans müziğinde kullanılırsa da bazı besteciler ksilofona senfonik orkestralarda da yer verirler.

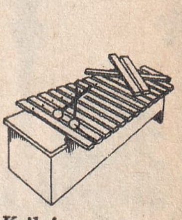
Ksilofon

KTENOFOR, çokgözeli hayvanlardan sölentereler bölümüne giren küçük bir filum'dur. Hem iki - yanlı, hem ışınsal bakışımlı olan az çok elips biçiminde, saydam, denizlerde yaşayan ve çok yaygın olan güzel hayvanlardır. Enlilemesine dizilmiş 8 tane tarak biçimindeki yapraklar aracılığıyle hareket ederler. «Venüz kemeri» ve «hıyar medüzü» iyi bilinen türleridir.

KUALA LUMPUR, Malezya Federasyonu'nun 477.000 nüfuslu başkentidir. Singapur'un 320 km. kuzeybatısındadır. Demiryolu üzerinde olan şehir, önemli bir ticaret merkezidir.

KUANTUM TEORİSİ, fizikte ışın - enerjiyle ilgili bir teoridir. Bu teoriye göre, ışın - enerjiyi, «kuanta» (foton) denen belirli, küçük birimler verir ve emer. Bir cisim enerji verirken de, alırken de içindeki atomların durumu bozulur, titreşmeye başlarlar. Atomların bu titreşimi ışık şeklinde ortaya çıkar. Bu ışık da bize renk şeklinde görünür. Bundan ötürü her lemanın ayrı bir rengi vardır. Enerji alan cisimlerin ışık verdiğini ilk Alman bilgini Max Planck 1900'de ispatladı. Planck'a göre ışın - enerji veren her cisimde, cismin cinsine göre bir miktar «kuanta» (foton) vardır. Kuanta'nın değeri cismin saniyedeki titreşim sayısına, aynı zamanda bütün

cisimler için sabit olan bir niceliğe bağlıdır. Buna «Planck sabiti» denir. Bir cismin kuanta değeri, titreşim sayısını «Planck sabiti» ile çarpmakla bulunur. Formülü: $E = h\nu$'dir. Burada E = enerji, h = Planck sabiti, ν = saniyede titreşim sayısı.

Kubilay

Isı, ışık, morötesi (ultraviyole), kızılöte (enfraruj), X ışınları, radyo dalgaları, kozmik ışınlar hep dalgalarla yayılan birer ışın - enerjisidir. Radyoaktif elemanların yaydığı gamma ışınları da bunlardandır.

KUARTET, dört müzik aletinden, ya da dört sesten meydana gelen bir müzik topluluğudur. Oda müziğinde önemli bir yeri olan kuartet, genellikle iki keman, bir viola (alto) ve bir de viyolonselden meydana gelir.

KUBBEALTI, Topkapı Sarayı'nda üstü kubbeli büyük bir salondur. Buna «Divan» da denirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümet işlerini yönetmekle görevli vezirler (bunlara kubbealtı vezirleri de denirdi), burada toplanırlardı. Salona açılan kafesli bir pencereden padişah toplantıyı izlerdi. Salonu, Kanunî Sultan Süleyman'ın ünlü sadrazamı Damat İbrahim Paşa yaptırmıştır.

KUBİLÂY, Mustafa Fehmi (1906 - 1930), Menemen'de bir yobaz ayaklanmasını dağıtmak isterken öldürülen devrim şehididir. İzmir'de doğdu. 1926'da Bursa Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Menemen'de yedek subaylığını yaparken, 23 ocak 1930'da ayaklanmak üzere toplanan yobazları tek başına dağıtmak istedi. Onlara karşı koyduğu sırada kurşunla yaralandı. Sonra da başı bir testereyle hunharca kesildi. Olayın elebaşıları sonradan yakalanıp bu devrim şehidinin başının kesildiği yerde idam edildiler. Kubilây'ın Menemen'de bir heykeli, Bursa Öğretmen Okulu bahçesinde de bir büstü vardır.

KUBİLÂY KAĞAN (1214 - 1294), Büyük Moğol İmparatorluğunun 5. hükümdarı ve imparatorluğun Çin kolunun kurucusudur. Cengiz'in küçük oğlu Tuluy Han'ın oğludur. İyi bir eğitim ve öğrenim gördü. Türkçe, Moğolca, Çince ve Tibetçe'yi edebiyatlarıyla okudu. Atalarının Şaman dininden ayrılıp Budha dinine girdi, ama öteki dinden olanlara tam bir hoşgörürlük gösterirdi. 45 yaşında ağabeyi Mengü Kağan'ın ölümüyle boşalan dünya imparatorluğu tahtına oturdu. Başkent Karakurum'u bırakıp milyonluk Hanbalık (Pekin)'e yerleşti. İmparatorluğun Altın Ordu, Çağatay, İlhan kolları onu ölünceye kadar «Büyük Kağan» olarak tanıdılar. 1276'da bütün Çin'in fethini tamamladı. 1274 ve 1281'de Japonya'ya yaptığı iki sefer de büyük fırtınalar yüzünden sonuçsuz kaldı. Yalnız Japonya, Kubilây Kağan'ın üstünlüğünü tanımak zorunda kaldı. Birmanya'yı, Siyam'ı, Malezya'yı, İndonezya'yı da ele geçiren Kubilây Kağan, o çağda 64 milyon km.² olan bütün ülkelerin 44 milyon km.²'sine hükmediyordu. Sarayında ağırladığı Marco Polo, onun bu durumunu gayet güzel anlatır.

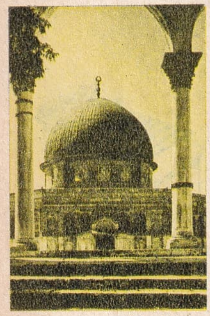

Kudüs'te Ömer Camisi

Kubilây Kağan, ülkesinde çeşitli derecelerde yüzlerce okul açtırdı, çok güzel yollar yaptırdı, dünyanın ilk poste teşkilâtını kurdurdu. Kâğıt para ilk onun devrinde basıldı.

KUDRET HELVASI, ağaçlarda meydana gelen tatlı bir maddedir. Bazı bitkilerin özsuyu kurutularak elde edilen maddeye de «kudret helvası» denir. Hekimlikte iç sürdürücü olarak kullanılır.

KUDUZ, insanlarda ve memeli hayvanlarda görülen öldürücü bir hastalıktır. Kudurmuş bir memelinin bir diğerini, bu arada bir insanı ısırması, ya da salyasının bir sıyrık yoluyle kana geçmesiyle meydana gelir. Tehlikeli oluşunun sebebi, hastalık ortaya çıktıktan sonra tedavisinin mümkün olmayışındandır. Mikrobu uzun araştırmalardan sonra bulundu ve «virüs» cinsi olduğu anlaşıldı. Kuduz virüsü vücuda girdikten sonra sinir yollarına geçer, yavaş yavaş ilerleyerek beyne gelir. Orada iltihap yapıp hastalığı meydana getirir. Bundan ötürü mikrobun alınmasından 15 - 60 güne kadar uzayan bir «kuluçka süresi» geçer. Bu sürenin aşılanma fırsatını vermesi bakımından, büyük bir önemi vardır. Bundan ötürü en ufak bir şüphede aşıya başlamak gerekir. Kuduz aşısını ünlü Fransız tıp bilgini Louis Pasteur buldu ve ilk defa 6 temmuz 1885'te bir köylü çocuğuna uygulayıp onun hayatını kurtardı.

KUDUZBÖCEĞİ, kınkanatlılardan, hekimlikte yakı yapmak için kullanılan bir böcektir. Adına, «kuduzböceği» de denir. Akdeniz ülkelerinde birçok çeşidine raslanır.

KUDÜM, mehter takımlarında ve tekkelerde kullanılan bir cins trampettir. Bestenin usulünü, seyrini göstermek için çalınır. Kudüm, yüzüne deri, çevresine meşin kaplanmış bakır kâseler biçiminde yapılır, «simit» adı verilen, gene meşinden yapılıp içine ot doldurulan bir kaide üzerine oturtulurdu. Kudümün mızrabına «zahme», kudüm çalana «kudümzen», kudüm çalanların başına da «serkudüm» denirdi. Kudümün bir de elle çalınan çeşidi vardı.

KUDÜS, İsrail - Ürdün sınırı üzerinde, 160.000 nüfuslu tarihî bir şehirdir. Şehrin batıda kalan ve daha büyük kısmını teşkil

eden yeni şehir İsrail'e, doğuda kalan eski şehir ise Ürdün'e aittir. Bugün iki kısım da İsrail'in elindedir. Üç büyük dinin de kutsal saydığı şehrin kuruluş tarihi belli değildir. M.Ö. 1000 yıllarında Hazreti Süleyman'ın başkentiydi. Yüzyıllar içinde Asurlular'ın, Babilliler'in, İskender'in ve Romalılar'ın eline geçti. 637 mayısında Müslümanlar tarafından Bizans'tan fethedildi. Şehir biri 1099, diğeri 1299'da olmak üzere iki defa Haçlılar'ın eline geçti. 1244 yılında da kesin şekilde Mısır - Suriye Türk - Memlûk İmparatorluğu'na katıldı. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim 30 aralık 1516'da Kudüs'ü aldı. «Müstakil sancak» olarak 401 yıl Osmanlı Türkleri'nin egemenliği altında kalan şehir, 22 aralık 1917'de İngilizler'in eline geçti. İsrail Devleti'nin kurulmasıyle de bu devletin başkenti oldu.

KUĞU, ördeğe ve kaza benzeyen iri bir süs kuşudur. Yaban ve evcil türleri vardır. Boyları 155 - 160 sm. arasıdır. Şili ve Avustralya'da boyca daha ufak türleri vardır. Tüyleri beyaz, ayakları karadır. «Ötücü kuğu kuşu» nun gagası sarı, «sessiz kuğu kuşu» nun kırmızıdır. Güney Avustralya ve Tasmanya'da yaşayan «kara kuğu» nun tüyleri ve ayakları kara, gagası pembedir.

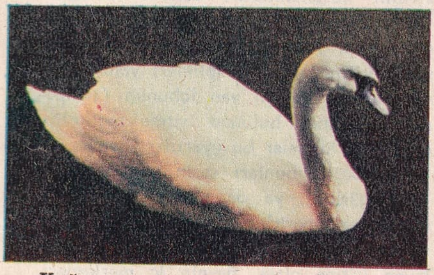

Kuğu

Yaban kuğu kuşları göçücüdür.

KUKLA, baş, kol, ayak gibi bölümleri eklemli olan küçük, yapma bebek ve bu bebeklerle yapılan özel sahne oyunlarıdır. Başlıca üç çeşittir: 1) El kuklası, 2) Çubuklu kukla, 3) İpli kukla.

Kuklanın en yaygın çeşidi ipli kukladır. Bunların boyları 50 sm.'yi geçmez. Kuklaların oynatılması çeşitli yerlerine bağlanan iplerle sağlanır. Bu ipler kontrol çubuğuna bağlıdır. Kuklacı bu çubuğu oynatarak kuklaya istediği hareketi yaptırır. İpli kukla sahneleri tiyatro sahnelerinin küçük birer modelidir. Yalnız bunlarda sahnenin yanı kuklaların girip, çıkmasını sağlamak için açık bırakılır.

Çok eski bir geçmişi olan kuklanın ilk defa nereden çıktığı bilinmiyor, ama Çin, ya da Hindistan olduğu tahmin ediliyor.

KU - KLUKS - KLAN, Birleşik Amerika'da, İç Savaş'tan sonra 1866'da Tennessee eyaletinin Pulaski kasabasında kurulmuş gizli bir teşkilâttır. Teşkilâta iç savaşa katılmış güneyliler üye olabiliyordu. Klan'ın amacı zenci kölelere işkence yapmak, onları korkutup, ellerindeki çeşitli haklarını geri almaktı. Üyeler geceleri beyaz kumaşlara bürünüp at üstünde dolaşıyorlar, etrafa dehşet saçıyorlardı. Başlarına beyaz külâhlar geçirirler, atlarını da beyaz örtüyle örterlerdi. Tanınmadıkları için işledikleri suçlar da cezasız kalıyordu. Gün geçtikçe artan cinayetler karşısında Kongre, 1871'de Klan'ın hükümet aleyhine çalıştığını Başkana bir raporla bildirdi. Bu olaydan sonra Klan kendiliğinden dağıldı. 1915 yılında Atlanta'da aynı amaçla kurulan ikinci Ku - Kluks - Klan, 1920'ye kadar faaliyet gösterdi. 1928'de teşkilâtın adı «Büyük Orman Şövalyeleri» olarak değiştirildi. 1944'te o da kapatıldı.

Ku - Kluks - Klan maskesi

KUKUMAV, bir baykuş türüdür. Uzunluğu 22 sm. kadardır. Sırt tüyleri kahverengidir. Kuzey Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da bahçelerde yaşar. Tarla faresi, kurbağa ve böcekle geçinir.

KUL MEHMET (16. yüzyıl), asıl adı «Mehmet Paşa» olan bir Türk halk şairidir. 1605 yılında öldüğü sanılıyor. Hayatıyle ilgili fazla bilgi yoktur. Aydın'da «muhassıllık» (vergi tahsildarı) görevinde bulunduğu anlaşılıyor. Bir ara Celâli eşkiyasını sindirmeye memur edildiği de biliniyor.

Kul Mehmet takma adı 17. yüzyılda yaşadığı sanılan bir başka halk şairi tarafından da kullanılmıştır.

KUL MUSTAFA, Kayıkçı (17. yüzyıl), bir halk şairidir. Hayatı hakkında bilgi hemen hemen yok gibidir. Yalnız şiirlerinden edinilen bilgiye göre Gazi Murat Reis'in 1609'daki ölümü, Osman II'nin 1622'deki öldürülüşü, İran Şahı Abbas I'in 1623'te Bağdat'ı ele geçirmesi, 1630'da Osmanlılar'ın aynı şehri kuşatması sıralarında sağdı. Cezayir ve Murat Reis'le ilgili şiirleri Kayıkçı Kul Mustafa'nın Cezayir kıyılarına da gittiğini göstermektedir.

Kukumav

KULA, Ege Bölgesinde, Manisa iline bağlı 34.449 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.599 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 960 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Menye adında 1 bucağı, 45 köyü vardır. İlçenin yüzey şekilleri arasında «devlit» adı verilen volkanik tepeler göze çarpar. Bunlar arasında en dikkat çekici olanları Kula devliti, Karatepe ve Kara devlitleridir. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. En çok tarla tarımı yapılır. Tütün ve haşhaş yetiştirilir. Hayvancılığa da önem verilir.

İlçe merkezi, İzmir - Manisa - Uşak karayolu üzerindedir. Kasabanın zengin bir ekonomik hayatı vardır. Özellikle dokumacılık çok ileridir. Kula'nın 14 km. yakınındaki Emir hamamları çok ünlüdür.

Kulağakaçan

KULAĞAKAÇAN, düzkanatlılardan, gerisinde çatal biçimi iki kıskacı bulunan bir böcektir. Vücudu ince uzun, ön kanatları kısa, arka kanatları büyüktür. Bunlar boyuna katlanarak ön kanatların altına yerleşir. Uzunluğu 18 mm.'dir. Evlere girer, bitkilere zarar verir. İnsanın kulağına kaçtığı bir rivayetten ibarettir.

KULAK, işitim organı ve bu organın sesleri toplamaya yarayan kanat biçimindeki dış kısmıdır. Üç bölümden meydana gelir: 1) Dış kulak, 2) Orta kulak, 3) İç kulak.

Dış Kulak: Sayvan ve dış kulak yolundan meydana gelir. Sayvan yani kulak kepçesi bir fibro - kartilajinos iskeletle bağ ve kaslardan oluşmuştur. Bunların hepsini deri örter. Dış kulak yolu ise, yatay olarak dıştan içe ve biraz da arkadan öne doğru gider. Tamamen düz olmayan bu yolun içi ince bir deriyle kaplıdır. Yol boyunca 2.000 kadar yağ bezi vardır. Bunlar koyu yağlı bir sıvı salgıdır.

Orta Kulak: Temporal kemik içinde, bir bezelye tanesi büyüklüğünde, içerisi hava dolu birtakım boşluklardır. Üç parçası vardır: a) Timpan, b) Öztaki borusu, c) Antrum ve mastoid hücreler. Davula benzeyen timpanın dört kemikçiği vardır: 1) Çekiç, 2) Örs, 3) Mercimek ve 4) Üzengi kemikleri. Bu kemikçikler birbirine çarparak timpan zarından gelen ses titreşimlerini iç kulağa iletirler.

İç Kulak: Temporal kemiğin piramit parçası içinde ve timpanın iç bölümündedir. İçinde hem işitme, hem dengeyle ilgili organlar bulunur. Dolambaçlı boşluklar durumunda olduğu için labirent adı da verilir. İç kulak: Oval pencere, vestibül, yarımdaire kanallar ve koklea borusu (kulak salyangozu) olarak 4 parçadan meydana gelir. Oval pencere timpan boşluğuna bakan bir zardır. Üzengi kemiğinin kaidesiyle kapanır. Yarımdaire kanallar kendi üzerine bükülüdür. Birer uçları şişkindir. Bu şişkinliklerin üzerindeki deliklerden denge sinirine ilgin iplikler geçer. Bu kanallar dengemizi ve hareketlerimizi düzenler. Koklea borusu 2,5 defa kendi üzerinde dolandıktan sonra bir çıkmazla sonlanır. İşitme olayı buraya gelen sinir dallarıyle gerçekleşir.

İşitme olayı ise şöyle oluşur: Ses dalgalarından meydana gelen hava titreşimleri kulak kepçesiyle toplanarak dış kulak yoluna itilir. Böylece timpana çarpan titreşimler bu zarda dalgalanmalar meydana getirir. Çekiç, timpana dayanmış durumda oluğundan meydana gelen titreşim sırasıyle örs ve üzengi kemiklerinden geçerek oval pencereye ulaşır. Buradan da koklea borusunun üst boşluğunu dolduran perilenf sıvısında titreşimler meydana getirir. Üst boşluğu dolduran perilenf sıvısı, titreşimi orta boşluktaki endolenf sıvısına iletir. Bu sıvının dalgalanmaları sonucu buradaki titrek tüycüklerin yardımıyle alıcı hücreler etkilenirler. Alıcı hücrelere gelen işitme duyusu, işitme sinirinin iplikleri yoluyle beyine ulaşır. Beynin yan lobunun (temporal) içerisinde bulunan işitme merkezindeki alıcı hücreler bu uyartıları hemen tutarlar. Sonra bunları sesin çeşidine göre (söz, gürültü, ya da müzik) bir başka merkeze gönderirler. Bu merkez de sesleri değerlendirir. Böylece dış kulaktan başlayan işitme olayı, beynin iç merkezlerine kadar devam eder.

KULAĞIN KESİTİ

1 - Dış kulak
2 - Dış kulak borusu
3 - Kulak zarı
4 - Ortakulak
5 - Öztaki borusu
6 - Dolambaç
7 - İşitim siniri

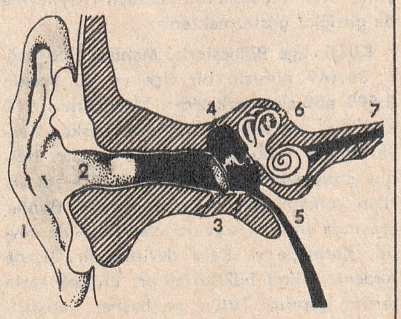

KULE, çeşitli amaçlar için yapılmış yüksek, dar bir yapıdır. Kullanılış şekillerine göre kulelerin çeşitli biçimleri vardır. Çoğu zaman hisarlarda burç durumundadırlar, ya da «çan kulesi», «yangın kulesi», «saat kulesi» gibi çeşitli görevlerde kullanılırlar .

Tarihe geçmiş Babil Kulesi, Pisa Kulesi, Londra Kulesi, Galata Kulesi, Kız Kulesi gibi ünlü kuleler vardır.

KULP, Doğu Anadolu Bölgesinde, Diyarbakır iline bağlı 29.181 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.375 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.60 km.²'dir. Merkez bucağından başka Akçasır, Bahemdan, Çıksı adlı 3 bucağı, 48 köyü vardır. Toprakları Güneydoğu Toroslar'ın Batman suyu ve kolları tarafından yarılmış derin vâdilerini içine alır. Yazları çok sıcak, kışları çok soğuk geçer. İlçe halkı tarla tarımından çok hayvancılıkla uğraşır.

İlçe merkezi, Diyarbakır'a 135 km. uzaklıktadır. Fazla gelişmemiştir.

KULU, İç Anadolu Bölgesinde, Konya iline bağlı 34.732 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.905 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.521 km.²'dir. Tek bucaktan ibarettir. 29 köyü vardır. Toprakları kuzeyde 1.351 metre yüksekliğindeki Paşa dağından, Tuz gölüne kadar uzanan dalgalı düzlükleri içine alır. İklim, yağışların azlığıyle dikkati çeker. Ovalarda yalnız buğday tarımı yapılır. Hayvancılık da gelişmiştir.

İlçe merkezi, geniş bir ovanın orta kesiminde Ankara - Konya asfaltı üzerinde kuruludur. Konya'ya 150, Ankara'ya 110 km. uzaklıktadır. Önemli bir buğday merkezidir.

KULUÇKA, yavru çıkarmak için yumurtaların üzerine yatan tavuğa veya kuşa verilen addır. Tabiî veya sunî sıcaklık ile yumurtaların açılmasına kadar geçen süreye de «kuluçka süresi» denir.

Kuluçkaya genellikle dişi kuş yatar. Ama bazı türlerde erkeğin de dişisiyle birlikte, ya da yalnızca kuluçkaya yattığı görülür. Guguk kuşları yumurtalarını başka bir kuşun yuvasına, devekuşları da kumun üzerine, güneşe bırakırlar.

Tavukçulukta bir seferde çok sayıda civciv çıkartmak için kuluçka makinelerinden yararlanılır.

KUM, küçük ve yuvarlak taneciklerden meydana gelen taş ve kuvars parçalarıdır. Mika, kalker v.b. gibi diğer mineral ve kütle kırıntılarını da içlerinde bulundururlar. Çeşitli kültelerin dalgalar, akar sular ve rüzgârlarla aşınıp ufalanmasıyle meydana gelir. Bütün jeoloji çağları süresince oluşmuştur. Özellikle üçüncü jeolojik çağ arazisinde çok görülür. Bugün de akarsu vâdileriyle plajlarda meydana gelmektedir. Yeryüzünde, bütünüyle kumlarla kaplı geniş alanlar vardır. Bunlar Afrika, Asya, Amerika ve Avustralya'daki büyük çöllerdir. Bu gibi yerlerde kumun meydana gelmesinde rüzgâr aşındırması, gece ile gündüz arasındaki büyük ısı farkları önemli bir rol oynar. Yapı malzemesi olarak ve cam yapımında kullanılır.

KUM BALIĞI, soğuk ve ılık bölgelerde kuma gömülü olarak yaşayan bir balıktır. Uzunluğu 15 - 20 sm.'dir. Sırtı zeytin yeşili, ya da mavi olur. Karnı gümüş beyazıdır. Sürü halinde dolaşır. Bir tehlike anında kuma gömülür. Çok yırtıcıdır. Küçük balık ve kurtçuklarla beslenir. Yumurtalarını çakıl taşları üzerine yapıştırır.

KUMANLAR (Bak: KIPÇAKLAR).

KUMAŞ, iplik halindeki ipek, yün, keten gibi çeşitli maddeden veya sentetik iplikten yapılmış ağır ve oldukça değerli bir dokumadır. Kumaş el tezgâhında, ya da makinede dokunur. Kullanılacakları yere göre «elbiselik», «paltoluk», «perdelik», «döşemelik» v.b. gibi adlar alır. Yapıldıkları maddeye göre de «ipekli», «yünlü», «keten» v.b. gibi sınıflara ayrılırlar.

Zengin kumaş çeşitleri arasında üstünde kısa lif bırakan kumaşlara «kadife», sert dokunuşlu ipeklilere «canfes», uzunlama atkıları üstte kalan kumaşlara «atlas», keçi yününden, tiftikten dokunmuş olanlara «sof», yünlü kaba kumaşlara «şayak», daha kaba yün dokumalara «aba», kalın yünlülere «çuha», üstüne sarma ipek, sim işlenmiş olanlara «çatma» denir.

Kumru

KUMLUCA, Akdeniz Bölgesinde, Antalya iline bağlı 22.291 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.348 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.253 km.²'dir. Merkez bucağından başka Gödene adlı 1 bucağı, 22 köyü vardır. İlçe Bey dağlarının doğusuyla Tahtalı dağı arasındaki Alakır çayı vâdisini içine alır. İlçede tipik Akdeniz iklimi hüküm sürer. Dağlık alanlar ormanlarla kaplıdır. Halk tahıl üretimi ve meyvecilikle uğraşır. İlçe merkezi, Antalya - Fethiye karayolu üzerinde ve Antalya'ya 100 km. uzaklıktadır.

KUMRU, güvercine benzeyen, ondan az daha küçük bir kuştur. Yurdumuzda, Avrupa'da Kuzey Afrika'da, İran, Türkistan ve İsrail'de çok bulunur. Bahçelerde ve ağaçlıklı yerlerde, evlerin civarında yaşar. «Yusufçuk», «üveyk», «gülen kumru», «küçük kumru», «dere kumrusu» iyi bilinen türleridir. Tanelerle, arada sırada böceklerle beslenir.

KUMRU, Ordu iline bağlı 26.683 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.215 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 344 km.²'dir. Tek bir bucaktan ibarettir. 32 köyü vardır. Toprakları güneyde Eğeroluk, batıda Karakütük, güneydoğuda Abaz dağlarının kuzeye açık dik yamaçlarını ve düzlüklerini kaplar. Güneydeki yüksek kesim ormanla kaplıdır. Halk tarla tarımı ve hayvancılıkla uğraşır.

İlçe merkezi, genişçe bir vâdi tabanında kuruludur. İl merkezi Ordu'ya 125, Fatsa'ya 41 km. uzaklıktadır. Ünye ve Terme kasabalarına da birer yolla bağlıdır.

KUMTAŞI, kum taneciklerinin kireçtaşı, silis, demir oksit gibi tabiî bir çimentoyla birleşmesiyle meydana gelen bir nevi kayadır. Çok kere sarp diklikler durumundadır. Bu dikliğin üstünde de çoğunlukla düzlük bulunur. Bazıları içlerindeki dayanıksız maddelerin kolayca aşınmasıyle «peri bacaları» gibi garip şekiller alırlar.

KUMUL, deniz kıyılarında, ya da çöllerde rüzgârlarla taşınan kumların meydana getirdikleri bir tepe şeklindeki yığındır.

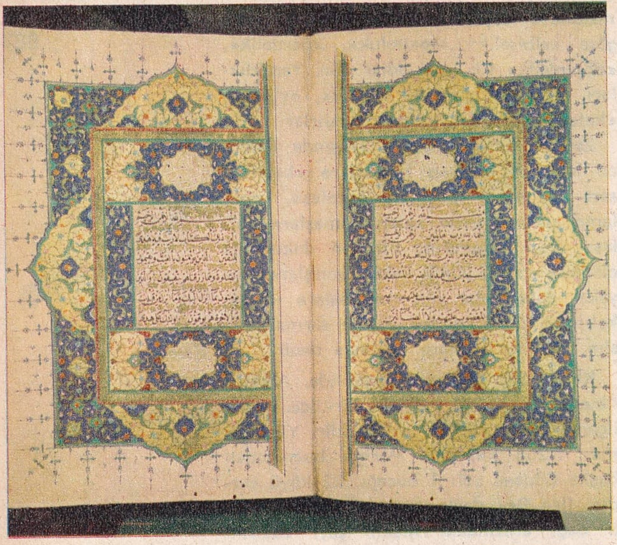

Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir Kur'an

Kumulun rüzgârın geliş yönünde kalan bölümünde eğim azdır. Ters yönde kalan bölümü ise diktir. Kumul, sürekli olarak yer değiştirir. Tepenin iki kenarı rüzgâr tarafından daha çabuk sürüklendiği için zamanla hilâl biçimini alır. Bu durum Batı Türkistan'da «barkan» adı verilen kumullarda çok belirlidir. Yurdumuzda İstanbul yakınında Şile ve Kilyos'ta tipik kıyı kumullarına raslanır.

KUNDUZ, ormanlık yerlerdeki göl ve ırmak kenarlarında yaşayan memeli bir hayvandır. Uzunluğu 50 - 60, kuyruğu da 25 santim kadardır. Ele benzeyen ön ayakları hem toprağı kazmaya, hem de odunları tutmaya elverişlidir. Yırtıcı hayvanların, yavrularını yememesi için yuvasını suyun altında yapar. Yuvanın tabanı ve tavanı çalı çırpıyla örtülüdür. Yuvanın tavanında açtığı bir delik, ya tehlike anında, ya da kışın sular donunca kullanılan bir kapı görevini yapar. Fazla yağış ve sel ırmak sularını sık sık kabartır. Bundan ötürü kunduz, suyun akıntısını hafifletecek, insan yapısı kadar mükemmel bentler de yapar. Toplum halinde yaşayan kunduzlar birlikte çalışırlar. Herhangi bir tehlikeyi gözcü kunduzlar kuyruklarını suya vurarak haber verirler. Kunduz, üzeri pullarla kaplı yassı geniş kuyruğunu yüzerken dümen gibi kullanır. Kunduz soluk almadan 15 dakika suyun altında kalabilir. İnsana hemen hemen hiç zararı olmayan, yaptığı bentler yüzünden son derece faydalı bir hayvandır. Üstelik kürküde çok değerlidir.

Kunduz

Yeryüzünde iki çeşit kunduz vardır: Biri Avrupa ve Asya'da, öteki Kanada'da yaşar. Kürkü için avlanan kunduzun sayısı bugün çok azalmış durumdadır. Kanada'da, Sibirya'nın bazı bölgelerinde, İskandinavya'da, Polonya'da, Yukarı Tuna'da, Elbe kıyılarında ve ülkemizde Ege Bölgesi'nde raslanır.

KUR'AN, Müslüman dininin kutsal kitabıdır. Arapça'da «yazıyla tespit edilmiş vahiylerin bütünü» anlamına gelir. Kur'an, ilk âyetinin Hz. Peygamber'e vahyi, 610 yılından, Hz. Peygamber'in ölümüne, yani 632 yılına kadar, parça parça vahiy ve nâzil oldu. Kur'an «Kelâmu'llaah» (Allah sözü) dür. Hz. Peygamber bir elçidir. Âyetler, taklidine imkân olmayan ve olmamış mükemmellikte bir Arapça ile nâzil olmuştur. Bunlardan «Mekkî» ler, Mekke'de, «Medenî» ler Hicret'ten (622) sonra Medine'de inmiş olanlardır. Mekkî'ler, İslâm dininin ruhundan, Medenî'ler de İslâm toplumunun, devletinin düzeninden, kanunlarından söz eder. Hz. Muhammed vahyolunan âyetleri hâfızasında saklar, etrafındakiler dinleyerek ezberlerlerdi. Kur'an'ı derleyen Hz. Osman'dır. Hz. Osman'ın halifeliği yıllarında âyetler bir araya getirilerek 114 «sûre» şeklinde toplandı. Her sûreye konusuna göre bir ad verildi.

Kur'an'ın ilk âyetinin indiği geceye «Kadir Gecesi» denir. Ramazan'ın 27. gecesidir. İslâm dinin en kutsal gecesi sayılır.

Kur'an'ı baştan sona ezberleyenlere «hâfız», Kur'an'ı okuma ilmine ise «tecvîd» denir. Tefsirini (yorumunu) bilenler de din bilginlerinden sayılır.

Kur'an, dünyada en çok basımı yapılan, en küçük dillere, diyeleklere çevrilen, okunan kitaplardan biridir. Türkçe'ye de eski ve yeni harflerle çevrilmiştir. En yeni tercümesi Besim Atalay'ındır.

KURBAĞA, bataklıklarda, su kenarlarında yaşayan bir hayvandır. Yüzden fazla çeşidi vardır. Dünyanın her tarafında bulunur: Vücudu ince, ıslak, tüysüz bir deriyle örtülüdür. Deriye bu ıslak yapışkanlığı, derinin altındaki bezler salgılar. Sırtında kırmızımsı ve zeytin yeşili benekler bulunur. Bacakları gelişmiş durumdadır. Art bacakları sıçramaya elverişlidir. Kara, su ve ağaçlarda yaşarlar. Bütün iki - yaşayışlılar gibi, kurbağalar da suyun içine bırakılmış yumurtalardan çoğalırlar. Kurbağa «tetari» leri (lârvaları) önceleri bir su ya-

ratığı durumundadır. Solungaçlarıyle solurlar. Sonraları balık yavrusuna benzeyen ve yalnız suda yaşayabilen bir hayvan olmaktan çıkarak başkalaşıma uğrarlar. Karada da yaşayabilen iki - yaşayışlı bir yaratık durumunu alırlar. Bu durumda kurbağalar, suyun içindeki bitkisel maddeler yerine böcekleri yemeye başlarlar. Tetari durumundayken vücutlarının on kat uzunluğundaki bağırsakları erginleştiklerinde ancak iki katına iner. Bu, bağırsağın bir soba borusu gibi iç içe geçmesiyle meydana gelir. Kurbağa, hem derisi, hem ciğerleriyle solur. Çok ince olan derinin altında kılcal damarlar vardır. Deriden geçen oksijen damarlardaki kirli kanın temizlenmesini sağlar. Ciğer solunumu ise yutağın pompalayıcı hareketiyle havanın ciğerlere itilmesiyle sağlanır. Kurbağalar, avlarını dilleriyle yakalarlar. Erkek kurbağalar seslerini, havayla doldurup şişirdiği ve başının iki yanında bulunan deriden torbacıkları sıkıp gevşetmekle çıkarır. Kurbağalar, çok düşük hava sıcaklıklarına dayanabilmekle birlikte ancak ılık havalarda tam bir canlılık gösterebilirler. Kış aylarının yaklaşmasıyle su kenarındaki batak, ya da ıslak toprak içindeki yuvalarında kış uykusuna çekilirler.

KURBAN, dinin emrini veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvandır.

Kurban geleneği ilkel dinlerde de vardı. İnsanlar isteklerinin yerine gelmesi için Tanrı'lara kurban adamışlardır. Bu uğurda çocuklarını kurban edenlere de raslanmıştır. Hatta Hz. İbrahim de Tanrı'ya oğlu İshak'ı adamış, bunun yerine gökten kurban için koyun inince bu gelenek sona ermiştir. Türkler kurban için çoğunlukla koyun (koç) keser ve etini fakirlere dağıtırlar. Başka Müslüman ülkelerinde deve de kurban edilir.

KURBAN BAYRAMI, Arap aylarından zilhicce'nin 10 - 13. günlerine raslayan ve 4 gün süren Müslümanlar'ın en büyük bayramıdır. Eski bir geleneğe dayanır. Esasında Tanrı'ya adak âdeti vardır. Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra bu dinin bayramlarını da benimsediler. Kurban Bayramı her yıl değişik günlere, bir önceki yıldan 10 gün evvele gelmesinin sebebi, Araplar'ın «Hicrî Takvim» kullanmasından ötürüdür.

KURDEŞEN, deri üzerinde kaşıntı ve yanmalarla birdenbire beliren birtakım kabartılara verilen addır. Birtakım yabancı organik cisimlere, besinlere, ilâçlara karşı vücutlarında hassasiyet olan kimselerde görülür. Bu hassasiyete «alerji» denir. Bağırsak kurtları da çocuklarda kurdeşene yol açar. Bazı bilginlere göre de, alerji hastanın vücudunda «histamin» denilen bir

Kurbağa

maddenin birikmesinden ileri gelir. Bütün bunlardan ötürü tedavide ya kurdeşene yol açan maddeyi bulmak ve bunu kullanmamak, ya da «antihistaminik» ilâçlar almak gerekir.

KURİL ADALARI, Asya'nın doğu ucundaki Kamçatka yarımadasının güney ucuyla Hokaido adası arasında kuzeyden güneye 1.168 km. uzunlukta bir dizi meydana getiren adalar grubudur. Hepsi 32 adadır. Ohotsk denizini Büyük Okyanus'tan ayırırlar. Toplam yüzölçümleri 10.128 km.²'dir. Genellikle volkaniktirler. 1634'te Holandalı gemici Martin Vries tarafından keşfedildi. Grubun Kamçatka'ya komşu adaları 18. yüzyılda Rusya tarafından işgal edildi. 1875'te Sahalin adasının kuzey yarısına karşılık Japonya'ya verildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Rusya'ya geçti. Kuzeyden güneye doğru en önemlileri Shumushu, Paramuchiro, Onnekotan, Shasukotan, Shimusshiru, Uruppu, Etorofo, Shikotan ve Kunashiri'dir.

KURSAK, kuşlarda yemek borusunun genişlediği bölümdür. Kuşların çiğnemeden yuttuğu bütün besinler burada bir süre kalır. Bu bekleme süresi içinde de ıslandıkları salgı sularıyle yumuşar ve birbirlerine karışırlar.

KURŞUN, yumuşak, mavimtrak beyaz renkte ağır bir madendir. Tabiatta kurşun sülfür (galen) olmak üzere filizler halinde bulunur. Kurşun sülfür (PbS) ün içinde çoğunlukla % 0,01 - 0,1 gümüş bulunur. Bundan ötürü daha çok «simli kurşun» diye anılır. Teknikte kurşun, galenden «kavurma metodu» elde edilir. Galen, hava akımında ısıtılıp kavrulur. İlkin kurşun oksidiyle sülfatı meydana gelir. Bunlar galenin geri kalan kısmıyle bir arada yeniden kavrulur. Bu sefer metalik kurşunla kükürt dioksit meydana gelir.

Bu metoddan başka kireç taşı ve silisle yapılan bir işlem ve elektrolitik bir metot daha vardır. Yüzeyi gümüş gibi parlak olan yeni kesilmiş bir kurşun parçası hemen oksitlenir. Çok yumuşaktır. Dövüle-

KURBAĞANIN BAŞKALAŞIMI:

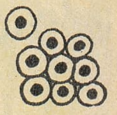

Yumurtalar

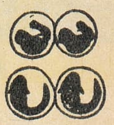

Gelişen yumurtalar içindeki yavrular

Yumurtadan çıkan yavrular dallara tutunuyor.

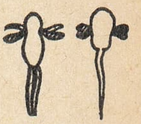

Yumurtadan çıkan tetariler

Başkalaşım geçiren tetariler

Ergin kurbağa

Kurt

rek şekil verilebilir. Fazla ağırlık çekmeyen teller, ince olmayan levhalar ve borular haline getirilebilir. Suda eriyebilen bütün kurşun bileşikleri zehirlidir. Hava akımında bütün asitler kurşunu etkiler.

Kurşunun alaşımları çoktur. Bunlar birçok yerde kullanılan önemli alaşımlardır. Avcılıkta kullanılan «saçma» kurşuna çok az arsenik katılmasıyle elde edilir. «Matbaa harfleri» % 11 antimon, % 3 kalay, % 86 kurşun alaşımıdır. Çeşitli maden parçalarının birbirlerine yapıştırılmasında kullanılan «lehim» kurşun - kalay alaşımıdır. Kalay, kurşun, bakır alaşımlarına «metal antifriksiyon (sürtünmeyi önleyen maden) alaşımı» denir. Bu alaşımdan makinelerin çokça sürtünen kısımları yapılır.

Kurşun bileşikleri de çok önemlidir. Bunlardan «mürdesenk» (PbO) yağlı boya yapımında, «kurşun şekeri» basma boyacılığında, hekimlikte, «üstübeç» ve «kurşun kromat» yağlı boya endüstrisinde, «kurşun sülfürü» radyolarda detektör olarak, «kurşun - oksit» akümülatörlerde, kibrit yapımında, «minyum» sülyen olarak madenî eşyanın havanın aşındırıcı etkisinden korunmasında kullanılırlar.

Kurşunun simgesi: Pb, atom numarası: 82, atom ağırlığı: 207,21, yoğunluğu: 11,34 - 11,37, ergime noktası: 327°, kaynama noktası: 1555°'dir.

KURŞUN (fişek), tabanca, tüfek gibi ateşli silâhların cephanesidir. Kurşun iki bölümden meydana gelir:

1 - Kovan: İçinde barutun bulunduğu kısımdır. Av fişeklerinde mukavvadan, diğerlerinde madenden, ekseriyetle de pirinçten olur. İçine, mermiyi istenilen uzaklığa fırlatmaya yetecek kadar barut konur.

2 - Mermi: Kovanın ucuna yerleştirilen, ucu sivri, kurşun veya çelikten yapılmış kısımdır. Kurşunun çapı «kalibre» ile ölçülür. Kalibre 0,254 mm.'dir.

KURŞUNKALEM (Bak: KALEM).

KURŞUNLU, Karadeniz Bölgesinde, Çankırı iline bağlı 31.832 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.068 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.152 km.²'dir. Merkez bucağından başka Atkaracalar ve Bayramören adlı 2 bucağı, 69 köyü vardır. Toprakları batıda Ulusu çayı, güneydoğuda Devrez çayı düzlüklerini ve bunları birbirinden ayıran dağları kaplar. Kışlar soğuk, yazlar oldukça sıcak geçer. İlçenin kuzey kesimleri orman bakımından zengindir. Başta gelen geçim kaynağı tarımdır. Tahıl, baklagiller yetiştirilir. Çayların vâdilerinde meyvecilik de yapılır.

İlçe merkezi, Kastamonu - Ilgaz - Çerkeş - Gerede - Bolu - İstanbul karayolu üzerinde, denizden 1.150 metre yükseklikte kuruludur. Kasabanın Ankara - Zonguldak demiryolu üzerinde istasyonu da vardır. Kasabanın ortasından küçük Kurşunlu çayı geçer.

KURT, köpekgillerden, sürülere saldıran yırtıcı bir hayvandır. Yerden yüksekliği 80, boyu 160 - 165 sm., ağırlığı 40 - 50 kilo kadardır. 16 - 20 yıl yaşar. Rengi gri - esmer ve siyahtır. Bembeyaz, ya da simsiyah tüylü olanlarına da raslanır. Kurt, çok kuvvetli çenelere, kalın ve güçlü bir boyun yapısına sahiptir. Sivri dişleri arasına sıkıştırdığı koskoca bir koyunu yere değdirmeksizin dakikalarca taşıyıp götürür. Yaz aylarında kurt çok defa yalnız başına, ya da ikili gruplar halinde ağaçlıklı tundraların, vâdilerin kuytu köşelerinde, bataklık kenarlarında dolaşır. Kış gelince kurtlar 10, ya da 12'li gruplar halinde bir araya gelerek topluca besin aramaya çıkarlar. Kurt tipik bir gece hayvanıdır. Avını geceleri yakalar. Bunlar arasında koyun başta gelir. Tavşan, keklik, karaca da en sevdikleridir. Kurt aç kaldığı zaman insanlara saldırmaktan geri kalmaz, ama bu, pek nadirdir. Kurdun insana saldırması için günlerce aç kalmış olması gerekir.

Kurdun birçok cinsleri vardır. Bazı kurtlar köpeklerle çiftleştirilerek «kurt köpekleri» elde edilmiştir.

KURT, küçük, ince, uzun vücutlu, yumuşak, ayaksız hayvancıkların hepsine birden verilen addır. Az çok uzun olan vücutları birbirine benzer bölütlerden meydana gelir. Kitin kıllar deri çukurlarından çıkar. Hepsi erdişidir. Yenilenme yetenekleri çok yüksektir. Bazıları nemli topraklarda, ya da sularda yaşarlar. Bir kısmı yemiş, peynir gibi besin maddelerinin içinde ürer. Solucan, bağırsak kurtlarına da bu ad verilir.

Atatürk ile İnönü
Büyük Taarruz'dan önce

KURTALAN, Güneydoğu Bölgesinde, Siirt iline bağlı 29.206 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.422 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.085 km.²'dir. Merkez bucağından başka Garzan, Hüseyini, Rıdvan adında 3 bucağı, 63 köyü vardır. Toprakları Güneydoğu Torosları'nın Garzan ve Bitlis sularıyle yarılmış vâdilerini ve güneydeki düzlükleri kaplar. Kışları soğuk, yazları sıcak geçer. Ekonomik hayat tarla tarımı ile hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi, Diyarbakır'dan doğuya uzanan demiryolunun son istasyonudur. Denizden 900 metre yükseklikte kurulmuştur. Düzgün karayolları ile Bitlis'le Siirt'e bağlıdır.

KURTULUŞ SAVAŞI, Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmasıyle başlayıp, Türk egemenliğinin 24 temmuz 1923'te Lozan'da bütün dünyaca kabul edilişine kadar geçen dönemdeki büyük savaştır.

Kurtuluş Savaşı'nın askerî cepheleri şunlardı:

1 - Batı cephesi: Bu cephede Yunanlılar'la çarpışıldı. Savaşın bütün ağırlık merkezi bu cephedeydi.

2 - Güney cephesi: Fransız ve yerli Ermeniler'le çarpışıldı.

3 - Doğu cephesi: Bu cephede Ermeni ve Gürcüler'le çarpışıldı.

4 - İç cephe: Özellikle padişah ve hükümetinin Anadolu'ya soktuğu çetelerle ve ülkede çıkan isyanlarla uğraşıldı.

15 mayıs 1919'da Yunanlılar, İzmir'e çıktılar. Olay Türkiye'nin her yerinde tepkilere yol açtı, ama düşman buna aldırmadı ve Anadolu'nun içlerine doğru ilerledi. Yunanlılar'a o bölgelerde bulunan komutanlar, İzmir ve Aydın efeleri silâhla karşı koydular. Böylece batıda millî bir cephe açılmış oldu. 1920 sonlarında büyük kuvvetlerle saldıran düşman, Bursa'yı aldı ve İnönü'ne kadar sokuldu. Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulduktan sonra Batı Cephesi Komutanlığına Albay İsmet (İnönü) getirildi. Dağınık kuvvetleri düzenlemeye girişen Albay İsmet, disiplin altına alınmasını sevmeyen Çerkez Etem ve kardeşlerinin direnmesiyle karşılaştı. Baskı karşısında da bunlar Yunanlılar'la birleştiler. Fırsattan istifade eden düşman da Bursa üzerinden İnönü yönünde saldırıya geçti.

Yunanlılar, 20.000 kişilik bir kuvvetle 9 ocak 1921 sabahı İnönü sırtlarında siperlenen Türk kuvvetlerine dayandı. Albay İsmet komutasındaki Türk kuvvetleriyle Yunanlılar arasındaki çarpışma o günün akşamı şiddetlendi. Ertesi gün de devam eden çarpışmalar Yunanlılar'ın yenilgisiyle sona erdi. Düşman kuvvetleri 10 - 11 ocak gecesi İnönü savaş meydanını bırakarak Bursa'ya doğru çekildi.

Atatürk, Sakarya'da muharebe idare yerinde.

Birinci İnönü savaşı kazanıldığı sırada Kütahya cephesindeki Türk kuvvetlerine saldıran Çerkez Etem ve kardeşleri de püskürtüldü.

Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, doğuda Ermeniler'e, güneyde Fransızlar'a karşı kazanmış olduğu zaferler Damat Ferit Paşa Hükümetinin devrilmesine yol açtı. Böylece Sevr Antlaşması da kendiliğinden hiçe indi.

İstanbul Hükümetinin yeni Başbakanı Tevfik Paşa'nın Ankara Hükümetiyle anlaşma zemini araması da bir sonuç vermedi. Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesi için Londra'da yapılan konferansa Ankara Hükümeti temsilcileri de katıldı, ama bunlar «tam bağımsızlık ve özgürlük getirmeyen» bir antlaşmayı kabul etmeyeceklerini bildirince konferans dağıldı.

Londra Konferansının başarıya ulaşmaması üzerine İngilizler, Yunanlılar'ı yeni bir saldırıya zorladılar. Düşmanın 40 bin kişilik ordusuyle, Türk kuvvetleri 27 mart 1921'de gene İnönü'nde savaşa tutuştu. İsmet Paşa'nın komutasındaki Türk kuvvetleri, 4 gün süren kanlı bir savaştan sonra Yunanlılar'ı yendiler ve düşman kuvvetleri 31 mart - 1 nisan gecesi, zaferi Türk ordusuna bırakarak çekildi.

Her iki İnönü Savaşı'nda da bozguna uğrayan Yunan kuvvetleri yeni ve büyük bir saldırı için hazırlıklara başladılar. Anadolu'ya yeni birlikler getirdiler.

1921 yılı yazında büyük bir düşman ordusu, Kütahya, Eskişehir ve Afyon üzerinden Türk savunma hatlarına saldırdı. Türk ordusu, üstün kuvvetlerle yapılan bu saldırı karşısında Sakarya ırmağına doğru düzenli bir şekilde çekilmeye başladı. Durumdan endişelenen Büyük Millet Meclisi, bütün hak ve yetkilerini geçici bir zaman

9 eylül 1922. Türk ordusu uzun zamandan beri hasretini çektiği güzel İzmir'e giriyor.

için Mustafa Kemal Paşa'ya devretti. Mustafa Kemal Paşa da başkomutanlığı eline alarak Sakarya'nın doğusuna çekilmiş olan ordunun başına geçti. Yanında İsmet ve Fevzi Paşa (Çakmak) vardı.

23 ağustos 1921'de Yunan Kralı Konstantin komutasındaki düşman ordusu Türk savunma hatlarına dayandı.

Sakarya Savaşı, 22 gün ve gece sürekli olarak devam etti. Düşman sayısız saldırılar yaptı. Ama her defasında püskürtüldü. 13 eylül 1921'de de Türk ordusu karşı saldırıya geçerek düşmanı çekilmek zorunda bıraktı.

Sakarya Zaferi'nden sonra B.M.M., Mustafa Kemal Paşa'ya «Gazi» unvanını ve «Mareşallik» rütbesini verdi. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Fevzi Paşa'ya takdirname yolladı.

Sakarya Zaferi'nden sonra yeni Türk devleti dünyaca tanınmaya başlandı. Daha önce ilk defa Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni tanıyan Rusya ile Ermeni ve Gürcü sorunları çözümlenmiş, doğu sınırlarımızı çizen Moskova Antlaşması 16 mart 1921' de imzalanmıştı.

Türk kuvvetleri karşısında Maraş, Adana, Urfa, Gaziantep kesimlerini bırakarak Suriye'ye çekilen Fransızlar, Sakarya Zaferi'nden sonra 20 ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nı imzalayıp B.M.M. hükümetini tanıdılar.

Atatürk Kocatepe'de, Büyük Taarruz'un henüz sonucu belli olmadığı saatlerde.

Sakarya'da yenilip geri çekilen Yunan ordusu, Eskişehir, Afyon hattının doğusunda savunma hazırlıklarına girişti. Öte yandan Türk ordusu, düşmana son darbeyi vurmak için geniş bir hazırlığa başladı. Gazi Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa daha 1922 haziranında «Büyük Taarruz» a karar vermişlerdi. Böylece bütün hazırlıklarını kısa zamanda bitirmiş oldular.

Türk ordusu sayıca Yunan ordusuna yaklaşıktı. Ama silâh, cephane, uçak ve öteki savaş araçları bakımından zayıftı. Buna karşılık Türk süvarileri Yunanlılar'dan kuvvetliydi.

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, 20 ağustos 1922'de Ankara'dan gizlice hareketle İsmet Paşa'nın Akşehir'deki karargâhına geldi. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'yla yaptığı görüşme sonucu 26 ağustosta düşmana taarruza karar verdi.

Büyük Taarruz 26 ağustos 1922 sabahı saat 4.30'da Türk topçusunun çok şiddetli ateşiyle başladı. O günün akşamı, Türk birlikleri, «elde edilemez» denen düşman istihkâmlarına girdi. Ertesi günler Yunan ordusu sarıldı. Türk süvarileri düşman gerilerine sarkarak onların çekilmesini engellediler.

Türk ordusu 30 ağustos günü Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın komuta ettiği Başkomutanlık Meydan Savaşı'na başladı. Yunan ordusunun büyük kısmı Dumlupınar'da yok edildi. Türk ordusunun çemberinden sızabilen pek az düşman kuvveti ise İzmir'e doğru kaçmaya başladı. Başkomutan'ın «Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!» emrini yerine getiren Türk kuvvetleri, düşmanı İzmir'e doğru kovalamaya başladı. Bu sırada Yunan Başkomutanı General Trikopis, yanındakilerle birlikte esir edildi. Türk ordusu, 9 eylül 1922 sabahı İzmir'e girdi ve şehri düşmandan temizledi.

Türk ordusunun bir kolu İzmit üzerinden İstanbul'a, bir kolu da Çanakkale Boğazı'na doğru ilerliyordu. Bu bölgeleri işgal etmiş bulunan İngilizler telâş ve korkuya düştüler. Fransızlar'ın da yerlerini terk edip İngilizler'i yalnız bırakması, İngiliz Başbakanı Lloyd George'yi Ankara hükümetiyle uyuşmaya zorladı. Düşman yetkilileri İzmir'de bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya delegeler gönderdiler. Bunlar «Ateş kes» anlaşması şartlarını konuşmak için Mudanya'da bir konferans yapılmasını teklif ettiler. Tekliflerini kabul eden Gazi, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'yı delege olarak Mudanya'ya gönderdi.

Mudanya ateş kes görüşmeleri 4 - 11 ekim 1922 tarihleri arasında yapıldı ve Türk tezinin kabulüyle sona erdi. Buna gö-

re Türkler'le Yunanlılar arasındaki savaş sona erecekti. Yunanlılar ateş kes'in imzasından 15 gün sonra Doğu Trakya'yi boşaltmaya başlayacaklar ve 1 ay içinde Türkler'e teslim edeceklerdi. İstanbul ve Boğazlar Türkler'e geri verilecek, fakat Müttefik Devletler, barışın imzasına kadar İstanbul'da kalacaklardı.

Mudanya ateş kes anlaşmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, barış için İsviçre'de Lozan şehrinde toplanacak olan konferansa çağrıldı. (Bak: LOZAN KONFERANSI).

KURUCAŞİLE, Karadeniz Bölgesinde, Zonguldak iline bağlı 9.558 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.057 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 159 km.²'dir. Tek bucaktan ibarettir. 26 köyü vardır. Toprakları Kayaardı, Karadağ ve Karsaduran tepelerinin Karadeniz'e bakan ormanlarla kaplı yamaçlarını kapsar. İklimi yağışlıdır. Yazlar pek sıcak olmaz. En çok tahıl üretilir. Mısır başta gelir. İlçe merkezi Kurucaşile aynı adı taşıyan burnun güneyinde kuruludur. Bartın - Amasra - Cide yolu kasabadan geçer. İl merkezi Zonguldak'a 142 km. uzaklıktadır.

KURUS (Kiros), (M.Ö. 600 - 528), büyük bir Pers hükümdarıdır. Babası Pers prensi Kambis I, dedesi Med Kralı Astiyag idi. Dedesi, Kurus'u doğduğu zaman boğdurtmak istedi, ama bu işle görevlendirdiği adam onu bir çobanın karısına verdi.

Kurus, M.Ö. 559'da Persler'in başına geçti. Onları tek bir idare altında topladı. M.Ö. 550'de dedesi Astiyag'a karşı ayaklandı ve onu esir etti. Böylece İran'da Med egemenliği yerine Pers egemenliği kuruldu. Kurus, ülkesini Kızılırmak'a kadar genişletti, sonra Sart'ı alarak Lidya Krallığı'na son verdi. Babil'i aldı. Burada yıllardan beri esir tuttulan İsrailoğulları'nın Kudüs'e dönmelerine izin verdi. Mısır üzerine sefer hazırlığı yaptığı sırada öldü. Yerine oğlu Kambis II geçti.

KUSMA, midedeki maddelerin öğürtüyle ağızdan dışarı atılmasıdır. Başlı başına bir hastalık değildir. Birtakım hastalıkların ortak belirtisidir. Midenin bazı maddelerden kurtulmak için sinir yolları ile gösterdiği bir tepkidir. Hastalık olarak kusmaya yol açanlar şunlardır: Kızıl, yılancık, grip, menenjit, zatürree, şeker, üremi, beyin ve sinir hastalıklarından bazıları.

Bazı rahatsızlıklar da kusmalara yol açar: Zehirlenmeler, mide ve bağırsak bozuklukları, iltihap ve yaralar, bağırsak düğümlenmesi, bağırsak tıkanması, apandisit, karaciğer iltihabı, karaciğer, böbrek taşları, yiyeceklerden gelen zehirlenmeler.

Kusmayı önlemek için önce neden ileri geldiğini araştırarak, evvelâ onu tedavi etmelidir. Yatakta dinlenme ve ufak buz parçaları yutarak kusma bir süre önlenebilir.

KUŞADASI, Ege Bölgesinde, Aydın iline bağlı 13.724 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.388 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 264 km.²'dir. Merkez bucağından başka Davutlar adında 1 bucağı, 9 köyü vardır. Toprakları Kuşadası körfezinin doğu ve güneydoğusundaki kıyı ovası ile gerisindeki alçak yaylayı kaplar. İlçede tam bir Akdeniz iklimi görülür. Tütün, zeytin, üzüm üretimi ile meyve ve sebzecilik ilçenin ekonomik hayatında başta gelir. Ayrıca ilçe sahilleri son yıllarda turistik bakımdan dünyaca önem kazanmıştır. İlçe merkezi, aynı adı taşıyan körfezin kıyısında kuruludur. Aydın il merkezine 71 km.'lik, İzmir'e de 95 km.'lik birer yolla bağlıdır.

Kuşadası'nın Güvercinliada'dan görünüşü.

KUŞANLAR, içine bol İranlı unsurlar karışmış Sakalar'dan bir Türk kavmidir. M.S. 3 yılında Hindistan'ın kuzeybatısını, Afganistan'ı ve Türkistan'ın bir bölümünü ellerine geçirdiler. Önemli bir imparatorluk kurdular. Devletin kurucusu Kaniska'dır. Kuşanlar Devleti 176'da son buldu. Yerine başka bir Türk kavmi olan Akhunlar geçti.

KUŞEKMEĞİ, turpgiller familyasından kumlu topraklarda yetişen bir bitkidir. «Çoban dağarcığı» da denir. Yaprakları dilimsiz, kalın, çiçekleri salkım biçiminde beyaz, mor, sarı gibi çeşitli renklerde olur. Eskiden bu bitkiden hekimlikte yararlanılırdı.

KUŞKİRAZI, gülgillerden yabanî olarak da yetişen bir ağaçtır. Beyaz çiçekli ve kara yemişlidir. Yemişleri tatlıdır. Reçel, likör yapılır. En çok ılıman iklimli ülkelerde bulunur. Tahtası oymacılıkta kullanılır.

KUŞKONMAZ, ince uzun saplı, sarımtırak yeşil çiçekli, nohut biçiminde yemişleri olan bir bitkidir. Kalınca olan sürgünleri

taze sebze olarak yenir. A, B ve C vitaminleri bakımından zengindir. Besin olarak pek kuvvetli sayılmaz.

Bundan ayrı olarak yene aynı familyadan ve saksıda yetişen bir tür daha vardır. Uzun saplı, tül gibi incecik yeşil yapraklı süs bitkisine de «kuşkonmaz» adı verilir. Bu bitki yenmez.

KUŞLAR DÜNYASININ BEŞ YIRTICI KUŞU:

Karga

Baykuş

Şahin

Örümcek kuşu

Doğan

KUŞLAR, yumurtlayan omurgalılardan, uçan, zarif hayvanlardır. Dünyanın her tarafına yayılmışlardır. Vücutları tüylerle örtülüdür. Ön ayakları kanatlara değişmiştir. Bunlar büyük uçma (kürek) teleklerini taşıyan kollardan meydana gelir. Parmak kasları ise bütünüyle kaybolmuştur. Körelmiş el parmakları ise üç tanedir. Kuşların uçuşu genellikle sürekli olarak kanat çırpma yoluyle olur. Bu biçim uçuşta kanatlar yelpaze gibi açılıp kapanırlar. «Süzülüş» uçuşunda ise kanatlar açık ve yaygındır. Özellikle kartallar ve fırtınakuşugillerden albatros gibi büyük kanatlı kuşlar havacılıkta «yelken uçuşu» adı verilen bu tip uçuşlar yaparlar. Kanat çırpma sayısına gelince bu, leylekler ve pelikangillerde saniyede 1 ile 2 arasında değişir. Kolibrigillerde ise saniyede 75'e kadar çıkar. Fregatkuşugiller saatte 300 km.'ye yakın bir hızla uçtukları gibi akbabagiller 6.000 metreye yükselebilirler. Kuş kanatlarını aşağıya doğru indirirken sakal (ramus) ve sakalcık (radyus)'lar açılarak havayı geriye doğru iterler. Yükselirken bir yelpaze gibi kapanarak havayı kesercesine yarar, çok küçük bir direnme yüzeyi meydana getirirler.

Kuşların iskeleti hafif olduğu kadar da sağlamdır. Bu sağlamlık, öteki omurgalıların tersine, kemiklerin birbirine kaynamış olmasından ileri gelir. Kuşlarda omurlardan kaval kemiğine kadar birçoğu uzun ve kuvvetli bir bütün durumunda birleşir. Kemiklerin içi boş olduğundan iskeletleri çok hafiftir. 10 kg.'lık bir şah kartalın bütün kemikleri 500 gr. gelir. Kanatların iskelete bağlı oldukları göğüs ve kürek kemikleri çok dayanıklıdır. Göğüs kemiği gemilerin karinası gibi öne doğru yuvarlakça bir çıkıntı meydana getirir. Kemikler «havalı» dır, yani içlerinde hayvanın solunum sistemine bağlı olan birtakım kovuklar vardır. Akciğerlerde, hava keseleri adı verilen torbacıklara bağlıdır. Bunlar da kemiklerin içindeki ilik kovuklarıyle bağlantılıdır. Kuşlarda dokuz tane hava kesesi bulunur. Bu keselerden böcek ve balıklarda da vardır. Bunlar hava deposu rolünü oynarlar. Hayvan uçarken kanat kaslarının bağlı olduğu göğüs bölümü de hafifçe hareketlenir. Bu yüzden solunum azalır. Hayvan bu sırada kendine gerekli havayı hava keselerinden sağlar. Kanatların düzenli hareketi keseleri sıkıştırıp genişletir. Böylece keseler bir körük gibi çalışırlar.

Kuşlarda ikincil bir rol oynayan bütün organlar kaybolmuş durumdadır. Kuyruk birkaç omurun kaynamasıyle yalnız dümen teleklerine destek görevi yapan küçük bir çıkıntıdan ibarettir. Çok fazla yer tutan dişler de yerini gagaya bırakmıştır. Gaganın üzeri sürekli olarak yenilenen boynuzsu bir tabakayla örtülüdür. Böbrekler ise bir tanedir. Kandaki bütün kalıntıları süzmeye yeter. Sidik torbasından eser yoktur. Sidik dışkılıktan pislikle birlikte çıkar.

Dişlerin yokluğunu aratmama yönünden kuşların kendilerine özel bir sindirim sistemleri vardır. Bu sistemin organları dişlerin yaptığı çiğneme işini görür. Gerçekten de kuşlar küçük taşları yutar ve bunlardan «katı» denilen kalın çeperli kaslı midelerindeki besinleri ezmek için yararlanırlar. Eğer bir tavuğun bu taşçıkları yutmasına engel olunursa hayvan, bir süre sonra sindirim zorluklarıyle karşılaşır. Fiziksel parçalanmayı sağlayan katı, yani kaslı mide, bezli midede, mide salgılarıyle kimyasal bir ayrışmaya uğrayan besinleri iyice ezip sübye durumuna getirir.

Kuşlar sınıfının en ilgi çekici yönlerinden biri de «Göç» tür. Kuşları: 1) Yerli, 2) Gezici ve 3) Göçücü olarak üçe ayırmak mümkündür. Kuluçka yerini hiç bırakmayan kuşlara «yerli kuşlar», mevsim değişimiyle azalan besin yüzünden bulunduğu yerden kısa bir süre için uzaklaşan kuşlara «gezici kuşlar», kış mevsimi başlamadan daha sıcak ülkelere göç edip, ilkbaharda tekrar eski kuluçka yerlerine dönen kuşlara da «göçücü kuşlar» adı verilir.

Bilginler, genel olarak göçmen kuşların kuzey ve güney yarımkürelerinin birinden öbürüne göç ettiklerini ileri sürmektedirler. Kuşlar, bu uçuşları sırasında en kısa ve kestirme yolu seçerler. Ama bu, her zaman mümkün olmaz. Çünkü büyük denizler ve çöller üzerinden uçmayı sevmezler. Bazen bu yüzden seçtikleri yoldan yüzlerce kilometre ayrılmak zorunda kalırlar. Avrupa'dan Afrika'ya göç eden kuşlar, Akdeniz'i iki kıtanın birbirine en çok yaklaştığı yerlerden aştıkları halde, Büyük Sahra etrafında genişçe bir dönemeç çizerler. Amerika kıtası da kuşların göç yolları üzerindedir. Kuzey Amerika'daki kuşların çoğu kışı Meksika veya Orta Amerika'da geçirirler. Bellibaşlı göç yolları Büyük Okyanus kıyısı ve Mississippi havzasıdır. Orta Asya'daki kuşlar Afrika'ya göç ederler. Bazıları da Güney Asya'ya, Hindistan, Seylan ve Burma'ya doğru yönelirler. Kuzeydoğu Asya'da yaşayan göçmen kuşların Japonya,

Filipinler ve İndonezya'ya, hatta bazılarının Hint Okyanusu'nu aşarak Madagaskar adasına göç ettikleri görülür.

Göçmen kuşların gerçekten şaşırtıcı bazı alışkanlıklara sahip oldukları görülür. Kırlangıçlar, binlerce kilometrelik uzun bir yolculuktan sonra bir yıl önce bıraktıkları yere geldikleri gibi, eski yuvalarını da kolayca bulurlar. Bu olay bilim dünyasının en ilgi çekici problemlerinden biri olmakta devam etmektedir. Kesinlikle ispatlanamamakla birlikte şu çözüm tarzı akla yakın görünmektedir: Arılar gibi kuşlar da uçuş doğrultularının güneş ışınları doğrultusuyla yaptığı açıyı iç güdüleriyle hesaplayıp yollarını bulurlar.

KUŞPALAZI (difteri), daha çok çocuklarda görülen ve boğaz gerisindeki zarlar üzerinde meydana gelen mikroplu, bulaşıcı ve tehlikeli bir hastalıktır. Eski çağlardan beri bilinir. Hastalığı meydana getiren basiller iki Alman bakteriyoloğunun adına bağlı olarak «Klebs - Löffler basilleri» diye anılır. Bu basiller kuşpalazı toksini salarak bütün vücudu zehirler. Toksinler, hücrelerarası madde alışverişini yani metabolizmayı altüst ederek hastalığı yaygın bir duruma getirir. Gırtlak difterisi hastalığın en tehlikeli çeşididir. Boğaz, burun, göz, deri difterileri de oldukça tehlikelidir, ama «habis difteri» denileni çok ağır ve öldürücüdür. Difteriye karşı en kesin ilâç 1891'de Alman tıp bilgini Emil Behring'in bulduğu «difteri serumu» dur. Bu serum difteri basillerinin salgıladığı toksinleri etkisiz kılar. Bu hastalığa karşı korunma önceden aşılanma yoluyle olur. Difteri aşısı çocuklara iki yaşından itibaren uygulanır.

KUŞÜZÜMÜ, taşkırangillerden bir ağaççığın kara renkli ve çok küçük taneli üzüm şeklindeki yemişidir. Kuşüzümünün ağaççığı, dikenli, bodur bir fundadır. Meyveler bu ağaççık üzerinde salkım şeklinde bulunur. Tazeyken tadı çok mayhoştur. Kurutulmuş olarak kullanılır.

Kuşüzümü ağaççığı, sulak topraklarda yetişir.

KUŞYEMİ, buğdaygiller familyasından küçük taneler veren bir bitkidir. İnce uzun saplıdır. Sapların tepesinde bulunan tohumları kuşlara yem olarak yedirilir. Bitki soğuğa dayanıksız olduğu için, daha çok ağustos ayında ekilir. Çok sıcak bölgelerde mayıs ayı başında da ekilebilir.

KUTADGU BİLİK, İslâmlık etkisi altında yazılmış ve «Saadet Bilgisi» anlamına gelen ilk Türkçe eserdir. Yazarı, Balasagun'lu Yusuf Has Hacip'tir. 1069'da yazdığı bu manzum eserini Karahanlı hükümdarı Topaç Buğra Kara Han'a sundu. Uygur harfleriyle yazılı bir nüshası 1439'da Herat'ta bulundu.

Kutadgu Bilik, aruz vezniyle yazılmıştır, 6.500 beyitten fazladır. 73 bölüme ayrılır. Şair, insandaki «adalet», «kanaat», «akıl» ve «devlet» meziyetlerini ele alarak kişileştirmiştir.

KUTALMIŞOĞLU (Bak: SÜLEYMAN ŞAH).

KUTLUKLAR, Köktürk İmparatorluğu'nun ikinci döneminde hüküm sürmüş olan hanedandır. İmparatorluk, Köktürk Yazıtları'nda anlatılan zayıf duruma düştükten sonra İlteriş Kutluğ Kağan 682'de devleti kalkındırdı ve ona eski parlak durumunu kazandırdı.

Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu

KUTSAL ROMA - GERMEN İMPARATORLUĞU, «Batı (Almanya) İmparatorluğu» na 15. yüzyıldan sonra halk tarafından verilen addır. Şarlman (Charlemagne) tarafından kurulan bu imparatorluk, Karolenj hanedanına geçti. 13. yüzyılda da imparatorluk tacına Habsburg hanedanı sahip oldu. 400 kadar devlet ve devletçiği içine alıyordu. Bunların çoğu «serbest şehir» denen site devletleriydi. Başkenti Viyana idi.

1806'da Napoléon I, Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu'na son verdi. İçlerinden 30'u bağımsızlığını kazandı. Böylece Napoléon farkına varmadan Alman Birliği'nin temellerini atmış oldu. Yarım yüzyıl

ÖTÜCÜ KUŞLAR:
1 - Saka
2 - Arıkuşu
3 - Kızılkuyruk
4 - Mavi baştankara
5 - Şakrakkuşu
6 - Mavi kuzgun
7 - Sarı asma
8 - Derekuşu
9 - Kuyruksallayan
10 - İspinoz

sonra bunların en güçlüleri olan Prusya, diğerlerini yeniden birleştirdi ve Alman Birliği'ni kurdu.

KUTUP, yeryürenin ekvatordan en uzak olan ve yer ekseninin geçtiği varsayılan iki noktasından her biridir. Kuzeydekine «Kuzey Kutbu» (Arktika), güneydekine «Güney Kutbu» (Antarktika) adı verilir.

Kutup, mıknatısın çekme ve itme kuvveti en çok olan noktalardır.

Bir pilin, bir üretecin uçları da «kutup» diye anılır.

KUTUP YILDIZI, geceleri gökyüzünde kuzey yönünde görülen parlak, iri bir yıldızdır. Çok eski çağlardan beri insanlara geceleri yönlerini bulmada yardımcı olmuştur. Yeri hemen hemen hiç değişmediğinden «Demir Kazık» diye de anılır.

KUTUZ (? - 1260), Mısır - Suriye Türk Memlûk imparatorlarının üçüncüsüdür. Baybars'tan sonra Memlûk sultanlarının en büyüğüdür. Moğollar'ın Bağdat'ı alıp Abbasî halifesini şehit etmeleri üzerine «Saltanat naibi» olan Kutuz, çocuk yaşındaki Sultan Ali'nin yerine 1259'da Türk - Memlûk Sultanı oldu. Büyük bir ordu hazırlayan Sultan Kutuz, Filistin'de Ayn-Câlût denilen yerde Moğol ordusunu karşıladı ve onları bozguna uğrattı. Perişan halde kaçan Moğollar'ı kovalayıp, aralarında başkomutanları Ketboğa Noyan da olmak üzere hepsini kılıçtan geçirdi.

Kutuz, verdiği bir sözü yerine getirmediği için en değerli komutanı Baybars tarafından öldürüldü.

KUVA-YI MİLLİYE, Kurtuluş Savaşı'nın başında, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından önce Anavatanı düşmana karşı savunan «Millî Kuvvetler» e verilen addır.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinde Batı cephesinde girişilen çarpışmalar milletin içinden kaynayan yurtseverlik duygusuyla yapıldı. Sivil halk ve asker omuz omza yurt savunmasına girişti. Bu durumu bir düzene koymak için Balıkesir'de 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy)'nın başkanlığında bir kongre toplandı. Kongreye Batı Anadolu'nun il ve ilçelerinden gelen temsilciler katıldı. 13 temmuz 1919'da biten kongrede yapılacak savaşların bir çete savaşı hüviyetinden kurtarılmasına karar verildi. Sıvas Kongresi'nde de Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye (Millî Kuvvetler) komutanlığına getirildi. Böylece Batı cephesindeki kuvvetler de merkeze bağlandı.

Güneydoğu Anadolu'da da Fransız ve yerli Ermeniler'e karşı vatan savunması yapan Millî Kuvvetler vardı. Bunlar Antep (Gaziantep), Urfa ve Maraş'ı kahramanca savundular.

KUVARS, silisyum dioksit bileşimli minerallerin genel adıdır. Saf halde saydam ve beyaz renkli ve çok serttir. Maden en-

düstrisinde, cam yapımında, seramik işlerinde, ateşe, asitlere dayanıklı alet yapımında, optik ve fizik aletlerinin yapımında kullanılır. Bazı bileşiklerle karışım halinde bulunuşu değerli taşları meydana getirir. Necef taşı (dağ kristali), dumanlı silis, ametist, yıldız taşı (aventurin), Venüs saçı, bunlardan en önemlileridir.

KUVEYT, Arabistan yarımadasının kuzeydoğusunda bir devlettir. Kuzey ve batısında Irak, doğusunda Basra körfezi, güneyinde Saudi Arabistan vardır. Nüfusu: 467.000, yüzölçümü: 18.000 km.²'dir. İdare şekli: Şeyhlik, başkenti: Ülkenin tek şehri olan Kuveyt'tir. (100.000), dili: Arapça, dini Müslüman, parası: Dinar'dır.

Ülke alçak düzeyli bir çölden ibarettir. Güneydoğuya doğru biraz yükselir. Hiç bir akarsu yoktur. Çöl ve bozkır iklimi hüküm sürer. Kuveyt, petrol elde eden ülkeler arasında 4. gelir.

1961'de bağımsızlığını kazanan ülke, Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizler'in eline geçinceye kadar Osmanlı Devleti'nin bir ilçesiydi. Basra vilâyetinin Lâhsa sancağına bağlıydı.

KUVEYT, kuveyt devletinin 100.000 nüfuslu başkentidir. Basra körfezinin kuzeydoğusunda bir limandır. Petrol ihraç edilir.

KUVVET (Bak: GÜÇ).

KUYRUKKAKAN, serçegillerden küçük bir kuştur. Uzunluğu 15 santimdir. Avrupa, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Kuzey Arabistan'ın kayalık yerlerinde yaşar. Karnı beyaz, sırtı dişide kahverengi, erkekte külrengidir. Eklembacaklılarla beslenir.

KUYRUKLU YILDIZ, ardında «kuyruk» adı verilen ışıklı bir oluşumla akıp geçen ve ara sıra görülen gök cismidir. Güneş'in etrafındaki yörüngeleri çok uzun bir elips veya paraboldür. Başlıca üç bölümden meydana gelir: Çekirdek, baş ve kuyruk. Çekirdeği çevreleyen başın çevresi 50 - 150 km. arasında değişir. Top gibidir. Kuyruk bir ışık kümesi halinde uzar. 150 milyar km. uzunlukta olanları bile vardır. Parlaklığı, güneş ışınlarının yansımasından ve çekirdekteki gaz moleküllerinin parlamasından ileri gelir.

Kuyruklu yıldızların belli zamanlarda yeryüzünden görülebileceğini ilk olarak 1704'te ünlü İngiliz astronomu Sir Edmund Halley keşfetti. Halley, 1682'de görülen ve sonradan kendi adı verilen «Halley Kuyruklu Yıldızı» nın her 75 yılda bir görülebileceğini ispatladı.

KUYRUKSALLAYAN, serçegillerden uzun kuyruklu, küçük bir kuştur. Uzunluğu 20 sm., ağırlığı da 20 - 25 gr. kadardır. Sırtı külrengi, karnı değişik sarı tüylerle örtülüdür. Yeryüzünün birçok yerinde raslanır. Su yakınlarını severler. Kuzey ülkelerinde yaşayanları kışları güneye göç ederler.

KUYRUKSUZLAR (Bak: KURBAĞALAR).

SICAK ÜLKE KUŞLARI:
1 - Papağan
2 - Ara papağanı
3 - Cennet kuşu
4 - Kolibri
5 - Kardinal kuşu
6 - Tukan

Kuyucu Murat Paşa

KUYU, su tabakasını buluncaya kadar derinliğine kazılmış, tulumba, ya da kovayla su çekilen çukurdur. Açılan kuyuların kenarları, toprağın suya karışmasını önlemek için taş, ya da tuğlayla örülür. Genellikle kuyu suları saftır. Toprak tabakaları suyu bir filitre gibi süzer. Kuyuların suları yazın azalır, kışın çoğalır. Bazı kuyuların suları ise bütünüyle çekilir. Böyle kuyulara «kör kuyu» denir. Geçirimsiz tabakalar arasındaki su basınç altında bulunursa yukarıya doğru fışkırır. Bu kuyulara da «artezyen kuyusu» denir.

KUYUCAK, Ege Bölgesinde, aydın iline bağlı 33.568 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.993 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 589 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Çubukdağ, Gereniz, Horsunlu adında 3 bucağı, 34 köyü vardır. Toprakları Büyük Menderes nehrinin aluvyonlu ovasının orta kesimini kaplar. İklimi Akdeniz iklimi özelliklerini gösterir. İlçe ekonomisinde tarla tarımı, bu arada pamuk başta gelir. Bol miktarda incir ve üzüm de yetiştirilir.

İlçe merkezi, Aydın - Denizli karayolu üzerinde kuruludur. Alsancak - Afyon demiryolu üzerinde bir de istasyonu vardır. Aydın'a uzaklığı 57 km.'dir.

KUYUCU MURAT PAŞA (1535 ? - 1611), Ahmet I'in vezir-i âzamlarından ve ünlü bir Türk devlet adamıdır. 1560 - 1565 ve 1576 - 1603 yılları arasında iki defa Yemen Beylerbeyiliği'nde bulundu. Sonra Rumeli Beylerbeyi oldu. 1606'da «Engürûs Serdârı», yani Almanya cephesi Başkomutanı oldu. Sitvatorok antlaşmasıyle, uzun süren Türk - Alman Savaşı'na son verdi. 1606'da vezir-i âzamlığa (başbakan) getirildi. Anadolu'da yıllardır sürüp giden Celâli İsyanları'nı bastırmakla büyük ün sağladı. Vezneciler'deki sarayının karşısında yaptırdığı medresesinin türbesinde gömülüdür.

KUYUMCULUK, değerli madenlerden, taşlardan süs eşyası yapma sanatıdır. Eski Türk dilinde kullanılan «kuymak = maden eritmek» sözünden gelir.

Kuyumculuk sanatının geçmişi çok eski çağlara dayanır. Eski Türkler'de kuyumculuk ve ince döküm sanat haline geldi. Osmanlı Türkleri çağında altın ve gümüşle işlenen değerli taşlarla, paha biçilmez süs eşyaları meydana getirildi. Istanbul'da, Kapalıçarşı'da öteden beri kuyumculuğun merkezi olan Kuyumcular Çarşısı'nın ünü bütün dünyaya yayıldı.

Avrupa'da kuyumculuk daha çok Rönesans'tan sonra gelişti. Günümüz Avrupa'sında Londra, Paris, Amsterdam, Amerika'da da New York birer kuyumculuk merkezidir.

KUZEY (Bak: YÖNLER).

KUZEY AMERİKA (Bak: AMERİKA).

KUZEY ANADOLU DAĞLARI, Anadolu'nun kuzeyinde, denize paralel uzayan sıra dağlardır. Üzerinde Kaçkar, Verçenik gibi tepelerin yüksekliği 4.000 metreyi geçer. Devamlı karlarla kaplı bu tepeler üzerinde buzullara bile raslanır. Bu dağ sırası daha batıda Rize, Soğanlı, Zigana ve Canik dağlarıyle devam eder. Dağların denize bakan yamaçları yurdumuzun en yağışlı bölgesini meydana getirir.

KUZEY BORNEO (Bak: SABAH).

KUZEY BUZ DENİZİ, Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın kuzey kıyılarıyle sınırlanan yeryüzünün en kuzeyinde kalan denizdir. Yüzölçümü yaklaşık olarak 14 milyon km.^{2}'dir. En derin yeri Yeni Sibirya adalarının kuzeydoğusunda 5.625 metre kadardır. Derinlik bakımından okyanus özelliği gösteren bu deniz gerçekte çeşitli adlar altında birçok bölümlere ayrılmış denizler topluluğudur: Hudson körfezi, Ballin körfezi, Grönland denizi, Barentz denizi, Beyaz deniz, Kara denizi, Öld denizi, Doğu Sibirya denizi gibi.

KUZEY CAROLİNA, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren devletlerden 12.'sidir. Federasyona 1789'da katıldı. Nüfusu: 4.556.000, yüzölçümü 136.524 km.^{2} dir. Başkenti Raleigh'tir.

Appalachian dağları ülkenin kuzeybatısını kaplar, geri kalan büyük kısmı ova durumundadır. Ülkede koyun ve sığır beslenir. Et sanayii vardır. Mısır, pamuk, patates ekilir. Çeşitli endüstri kolları ileridir.

KUZEY DAKOTA, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren devletlerden 39.'sudur. Federasyona 1889'da katıldı. Nüfusu: 632.000, yüzölçümü: 183.022 km.^{2}'dir. Başkenti: Bismarck'tır.

Ülke orta yükseklikte geniş bir yayladır. Missouri ırmağı ülkenin ortasından geçer. En çok sığır ve koyun beslenir. Linyit çıkarılır. Buğday, çavdar, arpa ekilir. Üniversitesi vardır.

KUZEY DENİZİ, Avrupa'nın kuzeydoğusunda Atlas Okyanusu'nun bir uzantısı olan iç denizdir. Fransa, İngiltere, Norveç, Danimarka, Almanya, Holanda, Belçika kıyıları arasında kalır. Yüzölçümü 575.300 km.^{2}'dir. Sığ bir denizdir. En derin yeri 200 metre, ortalama derinliği 94 metredir. Bu deniz Buz Çağında kara durumundaydı. Sonraları büyük buzullar bu bölgeyi kaplayıp deniz durumuna getirdiler.

KUZEY FECRİ (Bak: GECE GÜNEŞİ).

KUZEY İRLANDA, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nın bir eyaletidir. İrlanda adasının kuzeydoğusunu

kaplar. Nüfusu: 1.435.000, yüzölçümü 13.566 $km.^2$'dir. Başkenti Belfast'tır.

Ülke hafif eğimli düzlüklerden meydana gelir. Bann çayı en önemli akarsuyudur. Toprakları pek verimli değildir. Dokuma ve demir endüstrisi gelişmiş durumdadır. Kömür ve demir çıkarılır.

KUZEY KUTBU (Bak: ARKTİKA).

KUZGUN (Bak: KARGA).

KUZUGÖBEĞİ, sulak çayırlarda yetişen bir mantardır. Şapkası kalın ve etlidir. Birçok çeşidi vardır. Zehirsizleri yenir. Birçoğu hoş kokuludur. Avrupa'da özel olarak yetiştirilir.

KUZUKULAĞI, kırmızımtırak otsu bir bitkidir. Sulak yerlerde yetişir. Yaprakları salata gibi çiğ olarak yenir. Çorbası da yapılır.

KUZUMANTARI, bazitli mantarlardan, sulak yerlerde yetişen şapkası etli ve kalın koni biçiminde bir mantar türüdür. Zehirsiz olduğu için yenir.

KÜB, her yüzü kare olan prizmadır. 6 yüzü vardır. Kübün karşılıklı köşelerini birleştiren doğrulara «köşegen» denir. Bunlar birbirine eşittir. Kübün hacmi bir kenar uzunluğunun 3. kuvvetine, yüzölçümü ise bir yüzünün alanının 6 katına eşittir. Desimal sistemde hacim birimi olarak «küb» kullanılır: Santimetre küb, metre küb v.b. gibi.

KÜBA, Orta Amerika'da bir devlettir. Büyük Antillerden Küba adası ve onun yakınındaki öteki küçük adalar topraklarını meydana getirir. Kuzeyde Florida boğazıyle Birleşik Amerika'dan ayrılır. Meksika'nın Yucatan yarımadasıyle arasında Yucatan boğazı vardır. Kuzeydoğuda Atlas Okyanusu, Küba'yı Bahama adalarından ayırır. Güneyinde Karayib denizi vardır.

Yüzölçümü: 114.524 $km.^2$'dir. Nüfusu: 7.833.000, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Havana (940.700), dili: İspanyolca, dini: Katolik, parası: Pezo'dur.

Küba adası ince uzundur. Doğudan batıya uzanır. Dağlık olan güneydoğu kesimleri dışında büyük bir ovadır. Önemli akarsuyu yoktur. Tropikal bir iklimi vardır. Tipik bitki örtüsü park ormanları ve savanalardır.

Küba'nın en büyük zenginliği şekerkamışı ve bundan elde edilen şekerdir. Şeker yapımında dünyada birincidir. Kahve, kakao, tütün, portakal, pirinç de önemli yer tutar. Maden olarak nikel, krom, manganez çıkarılır.

Başkent Havana, ülkenin batı kıyısında işlek bir şeker ihraç limanıdır. Öteki önemli şehirler şunlardır: Holguin (306.000), Camagüey (260.000), Santiago (224.500), Santa Clara (167.000).

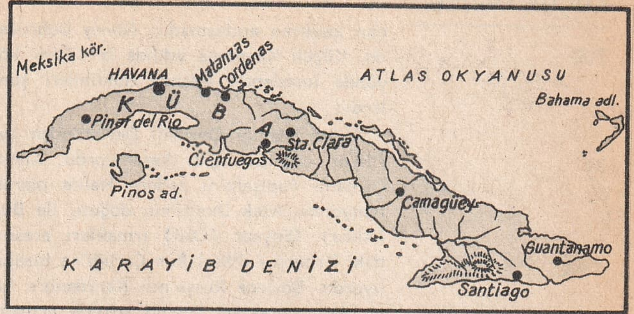

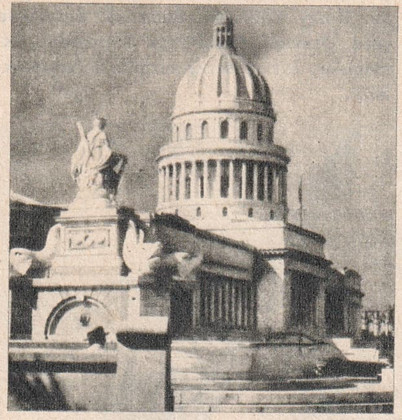

Küba haritası ve Küba'nın başkenti Havana'da Meclis binası

Küba 1898'e kadar bir İspanyol sömürgesiydi. İspanya, Küba'yı o tarihte Porto Riko ve Filipinler'le birlikte Birleşik Amerika'ya bıraktı. Ancak Amerika Küba'yı elinde tutamadı, 1909'da bağımsızlığını tanıdı. Bugün komünist eğilimli Fidel Castro, devleti ele geçirmiş durumdadır.

KÜBİZM, Braque, Picasso, Juan Gris ve Fernand Léger'in 1907 - 1914 yılları arasında sanatta uyguladıkları estetik ve teknik devrime verilen addır. Kübizm, bir şeyde gözün türlü yönlerden görebileceği özellikleri bir arada, geometrik biçimlerde göstermeye çalışır. Kübik deyimi ilk Georges Braque'nin tabloları için kullanıldı. Henri Matisse ile André Derain, Lhote, Metzinger gibi birçok ressam da bu devrime sonradan katıldılar.

Kübizm, eşyanın uzaklık ve yer içinde kapladığı hacım meselesini temel hareket noktası aldı. Bunu, çeşitli yollardan ifade etmeye çalışarak empresyonizme karşı en sert tepki durumuna girdi. Aşırı bir görüş olduğu için, kübistler de, onların fikirlerini paylaşanlar da, kısa zamanda bu akımdan sıyrıldılar.

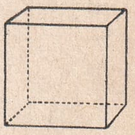

Küb

KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI, Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki 1768 - 1774 Savaşı'na son veren, Osmanlı Devleti'nin 1444'ten beri elinde tuttuğu «dünyanın en güçlü devleti» sıfatını orta-

dan kaldıran antlaşmadır. Güney Dobruca'da, Küçük Kaynarca adında bir Türk köyünde imzalandı. Başlıca hükümleri şunlardı:

Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'nden ayrılıyor, bağımsızlığını kazanıyordu. Kırım Osmanlı Padişahı'nı sadece Halife olarak tanıyordu. Azak Denizi'nin doğusu ile Bug (Aksu), Dinyepr (Özü) ırmakları arasındaki Kabartay ülkesi Rus Çarlığı'na bırakılıyordu. Böylece Rusya'nın Karadeniz'e kıyı olan toprakları önemli şekilde artıyordu. Kuzey Kafkasya, Romanya, Besarabya gene Osmanlı Devleti'nde kalıyordu. Osmanlılar, ayrıca savaş tazminatı ödeyeceklerdi.

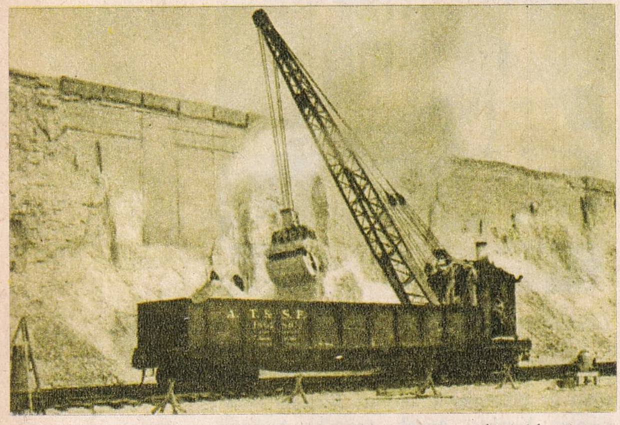

Kükürtün çıkartılması

Bu arada Rusya'nın Karadeniz'de ticaret yapmasına, ticaret gemisi bulundurmasına izin veriliyordu. Antlaşmada ayrıca Rusya'nın, Osmanlı topraklarındaki Ortodokslar'ın dinî işlerine karışmasına zemin hazırlayan maddeler de bulunuyordu. Rusya hükümdarının «İmparator» (Çar) unvanı tanınıyor, padişahla eşit muamele görmesi kabul ediliyordu.

Osmanlılar'ın ilk defa Rusya'ya, yani Ortodoks bir devlete yenilmesi böylece, Balkanlar'daki milyonlarca Ortodoks uyruğun aklına bağımsızlık fikrini sokmuş oldu.

KÜÇÜK MENDERES, Ege Bölgesi'ndeki akarsuların başlıcalarından biridir. Bozdağ'ın güneydoğusundan doğar, Kuşadası körfezinde Ege'ye dökülür. Uzunluğu 140 km.'dir.

Tarihin eski çağlarında bu akarsuyun ağzında, deniz kıyısında Efes şehri vardı. Irmağın getirdiği lığlar (aluvyon) yüzünden deniz dolmuş ve şehir kalıntıları bugün kıyıdan 8 - 9 km. içeride kalmıştır.

KÜÇÜK AYI, gökyüzünün Kuzey Kutup bölgesinde, saplı bir tencere biçimindeki takım yıldızdır. 7 yıldızdan meydana gelir. Yıldızların birbirine göre durumu, Büyükayı'ya benzerse de onun ters durumundadır. Kutup Yıldızı bu takım yıldızın en ucunda bulunur.

KÜÇÜK DİL, ağızda, damak eteğinin (yumuşak damak) arka kenarının orta bölümünden sarkan uzantıdır. Silindir, ya da koni biçimindedir. Ucu yuvarlaktır. «Gırtlak kapağı» (epiglot) ile dil sırtının yaptığı köşeye doğru uzanır. Genellikle 10 - 15 mm. uzunluktadır.

KÜF, çeşitli mantar türlerinin belirli bir bölümüne halk arasında verilen isimdir.

Küf mantarlarının çoğalması sporlar aracılığıyla olur. Bunlar havaya dağıldıklarında beslenmeye elverişli bir yer buldukları zaman oraya yerleşerek gelişirler. Sporların üremesi iki türlü, eşeysiz ve eşeyli üreme yoluyle olur. Eşeysiz üremede bir tek küf bitkisi kendiliğinden sporlar meydana getirir. Küf mantarları bütün öteki mantarlar gibi klorofil kapsamayan bitkilerdir. Bu yüzden besin maddelerini kendileri yapmazlar. Bunlar, ölü organik maddeler üzerinde yaşayanlar (çürükçül bitkiler), canlı organik mddeler üzerinde yaşayanlar (asalak bitkiler) olmak üzere iki türlü beslenme yapısına sahiptirler.

KÜKÜRT, tabiatta serbest, ya da bileşik olarak raslanan bir madensi, yani madenlerin bütün ortak niteliklerine sahip olmayan bir elemandır. Sâf eleman halinde sarı renkte yumuşak bir madendir. Kristal yapılıdır. Simgesi: S, atom sayısı: 16, atom ağırlığı: 32,06, yoğunluğu: 2,07, ergime noktası: 110°, kaynama noktası: 445°'dir. Serbest olarak Amerika ve Sicilya'da yeraltında bulunan tortul kayalar içinde depolanmış biçimde raslanır. Bileşik olarak da kaynarca sularında, pirit, galen, blend gibi metal sülfürlerinde, albümin, boynuz, kıl gibi organik maddelerde ve 40 çeşit madende bulunur.

Kükürt, yüzyıllar boyunca tuğladan yapılmış eğimli fırınlarda arıtılmaktadır. Filizler bu fırınlara koni biçiminde istif edilir, üzeri toprakla örtülür ve tepesine birkaç hava deliği açılarak buradan ateşlenir. Isı etkisiyle sıvılaşan kükürt toplama havuzlarında toplanır. 1880'den sonra çok daha iyi bir sistem, «Gill Fırınları» kullanılmaya başlandı. Bu fırınlar üst üste iki bölmeden meydana gelir. Alttakinde yakılan kükürt filizi üstteki fırında bulunan filizi eritir.

Amerika'da 250 metre derinlikte bulunan serbest kükürdü yeryüzüne çıkarmak için de «Frasch Metodu» uygulanır. İç içe geçmiş üç boru kükürdün bulunduğu yere kadar sokulur; dıştaki boru ile ortadaki boru aralığından 180° ısıtılmış basınçlı su buharı gönderilir. Sıcak buharın değdiği

kükürt filizler içindeki kükürtü ergitir. Ergimiş kükürt, dibe doğru akarak borunun başı altında toplanır. En içteki borudan da basınçlı sıcak hava gönderilir. Böylece basınçlı buhar ve sıcak havanın etkisi altında kalan ergimiş kükürt, ortadaki boru aralığından yükselerek yeryüzüne çıkar.

Kükürtün en önemli bileşikleri, kükürtlü hidrojen (H_2S), kükürt dioksit ve kükürt trioksit'tir. Kükürtlü hidrojen zehirlidir. Çürük yumurta kokar. Normal ısıda gazdır. Sülfürlü bileşiklerden asit etkisiyle elde edilir. Kükürt dioksit'in renk giderici özelliğinden yararlanılır. Renksiz, ekşi, boğucu kokulu bir gazdır. Kükürt trioksit, tabiî halde sıvı ve kristal olarak iki şekilde bulunur.

Kükürtün oksijenle meydana getirdiği bileşiklerden triosülfatlar, hiposülfitler fotoğrafçılıkta tespit tuzu olarak kullanılır.

KÜL, yanan şeylerden artakalan tozdur. Kimyada, genellikle organik maddelerin yanmasından geri kalan artıklara denir. Bazı anorganik maddelerin artıklarına da aynı isim verilir. Külün içinde silis metal tuzları bulunur. Eskiden bitkilerin yanmasından elde edilen külden potasyum karbonat çıkarılarak barut yapımında güherçile yerine kullanılırdı. Bugün küllerden potas gübresi olarak yararlanılır.

KÜLEK GEÇİDİ, Toros dağları arasında bir boğazdır. İç Anadolu'yu Adana ovasına bağlar. Tarsus çayının kollarından Külek suyu boyunda çok dik kayalar arasında 10 km. boyunca uzanır. İskenderun - Adana - Ulukışla karayolu buradan geçer.

KÜLTİGİN HAN (? - 731), Köktürkler'in ünlü prens ve komutanlarından biridir. Kutluk Han'ın oğludur. Babasının ölümünden sonra hakan olan amcası Kapağan Han'a karşı ağabeyi Bilge Han'la birlikte savaştı. Savaşı kazandı. Ağabeyini tahta oturttu. Kendisi de vezir ve komutan olarak yardım etti. Çinliler'e karşı savaştı. İçerideki ayaklanmaları bastırmak için giriştiği savaşta öldü. Ağabeyi Bilge Han onun için özel bir mezar yaptırdı. Bu mezar Türk tarihinde dikilen ilk anıt - kabirdir.

KÜLTÜR, bir mikrobun kendisine en elverişli ortamda üretilmesidir.

KÜMES HAYVANLARI, etinden, yumurtasından ve tüylerinden yararlanılmak için yetiştirilip beslenen tavuk, kaz, ördek, hindi gibi hayvanların ortak adıdır. Hayvancılıkta önemli bir yeri bulunan kümes hayvanlarından en yaygın olanı tavuktur. Tavuk yetiştirimi özellikle bugün iki amaç güdülerek yapılır: Birisi yumurta, öteki et elde etmektir. Günümüzde modern kümeslerde sunî yemlerle beslenen ve ileri bir teknikle bakımları yapılan çeşitli ırk tavuklar çok verimli olmaktadırlar. Hindi, kaz ve ördek yetiştiriminde ise henüz modern usuller uygulanmamaktadır. Bunlar açıkta ve eski tip kümeslerde barındırılmaktadır.

KÜPE, kadınların kulak memelerine taktıkları süstür. Tunç Çağı'ndan beri kullanılır. Eski Mısırlılar, Yunanlılar, Etrüskler küpe takarlardı. Romalılar da Yunanlılar'dan görüp takmaya başladılar. Küpe modası zamanla erkeklere de geçti. Yalnız Ortaçağ Avrupası'nda erkekler sadece sol kulaklarına küpe takarlardı. Napoléon'un askerlerinden çoğunun da küpesi vardı. Küpelere, biçimlerine göre: «Salkım küpe», «gül küpe», taşlarına göre de «tektaş küpe» diye adlar verilir.

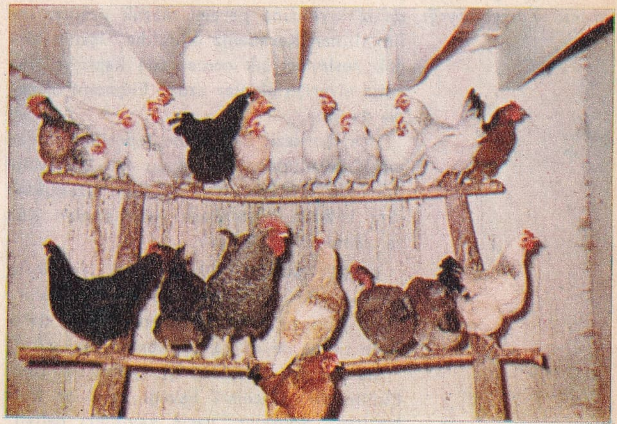

Bir kümeste horoz ve tavuklar

KÜPE ÇİÇEĞİ, küpe gibi sarkık çiçekleri olan bir süs bitkisidir. Nemli, gölgelik yerlerde yetişir. Anayurdu Meksika'nın yüksek dağları, Güney Amerika ve Yeni Zelanda'dır. Çoğu kırmızı, pembe, mor, beyaz çiçekler açar. 40 kadar çeşidi vardır.

KÜRE (Bak: YERKÜRE).

KÜRE, yüzünün her noktası merkezinden aynı uzaklıkta olan, hacımlı bir geometri şeklidir. «Merkez» adı verilen bir noktaya eşit uzaklıktaki noktaların bir araya getirilmesiyle, ya da bir dairenin herhangi bir çapı çevresinde döndürülmesiyle elde edilir. Alanı $4\pi r^2$ formülüyle, hacmi ise $^4/_3\ \pi r^3$ formülüyle bulunur.
Burada $\pi = 3{,}1416$; r = yarıçap'tır.

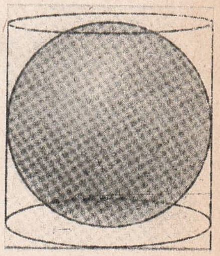

Küre

KÜRE, Karadeniz Bölgesinde, Kastamonu iline bağlı 20.923 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.851 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 729 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Ağlı adlı 1 bucağı, 53 köyü vardır. İlçe genel olarak bir yayladır. Vâdilerle derin bir şekilde yarılmıştır. Yayla üzerinde

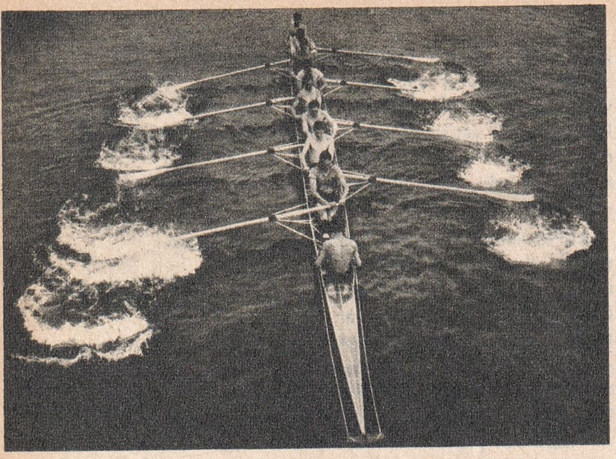

Kürek sporunun aracı: Yarış kayığı

yükselen İsfendiyar (Küre) dağları, Karadeniz kıyılarına paralel olarak uzanır. İklim ılıman Karadeniz iklimidir. İlçenin birçok kesimleri sık ormanlarla kaplıdır. Tarıma elverişli alanlar azdır. Ekonomi ormana dayanır.

İlçe merkezi, Bakırbaba tepesinin yamacında kuruludur. Kastamonu - İnebolu yolu üzerinde Kastamonu'ya 60 km. uzaklıktadır. 1924'te baştanbaşa yanmış olan Küre yeniden yapılmıştır.

KÜREK SPORU, kürekli özel teknelerle yapılır. Bu teknelere fıta (futa) denir. Dar, uzun ve hafif teknelerdir. Çok daha uzun tipine de «kik» adı verilir.

İlk kürek sporu ve yarışı yapan ulus Çinliler'dir. Önceleri bayağı kayıklar kullanılırdı. Sonraları yarış kayıkları gelişti. 1869'da yarış teknelerine ray üzerinde gidip, gelen oturacak yerler yapıldı.

Kürek sporu 19. yüzyılda İngiltere'de büyük ilgi topladı. İki ünlü üniversite olan Oxford'la Cambridge takımları arasında 1829'dan beri yarışmalar yapılmaya başlandı. 1900'den sonra da uluslararası kürek yarışları düzenlendi.

Yurdumuzda ilk ilk resmî kürek yarışları Istanbul'da 1923'ten itibaren başladı.

Yarış fıtaları yıllar boyunca büyük gelişmeler göstererek bugünkü mükemmelliğe erişti. Tekne ağırlıkları: Skif (tek çifte)'de 12 - 18 kg., dört tek'te 30 - 35 kg., iki çifte'de 25 kg.'a kadar düşürüldü.

KÜRİYUM, aktinitlerden yapma olarak elde edilen bir madendir. Radyoaktiftir. 1945'te Amerikalı kimyacılardan Gleen T. Seaborg, R. A. Jame ve A. Ghiorso, plutonyumu helyum çekirdekleriyle bombardıman ederek elde ettiler ve ünlü bilgin Bayan Curie'nin adına saygıyla «küriyum» ismini koydular. Simgesi: Cm, atom sayısı: 96, atom ağırlığı: 242'dir.

KÜRK VE KÜRKÇÜLÜK, bazı hayvanların postundan yapılan giyim eşyası ve bunu hazırlama tekniğidir.

İlkel insanların kullandığı eşyalar arasında önemli bir yeri işgal eden hayvan postları, medeniyetin ilerlemesiyle terbiye edilip türlü biçimlere sokuldu ve günümüzdeki mükemmelliğe erişti.

Eski çağlarda varlıklı kimseler, zenginliklerini göstermek için kürk giyerlerdi. Ortaçağ'da kürk, asalet derecesini gösteren bir giyim eşyasıydı. Krallar ermin kürk, soylu kişiler daha az pahalı kürkler giyerlerdi.

Postu kürkçülükte değerli olan hayvanlardan tilki, sansar, kunduz, sincap, kurt ve ayı ülkemiz ormalarında vardır. Kürkü çok değerli olan hayvanlar ise genellikle kuzey ülkelerinde yaşar.

Tropikal bölge hayvanlarının kürkleri de çok aranır. Kaplan, panter, puma gibi hayvanların avlanması ise çok zordur. Bu yüzden bunların kürkleri diğerlerinden daha pahalıdır.

Kürk hayvanı avcılığının çok zor, kürklerin de çok pahalı olması karşısında bazı iş adamları 19. yüzyılın sonlarında kürk hayvanlarını özel çiftliklerde üretmeyi düşündüler. İlk kürk çiftliği 1884'te Kanada'da kuruldu. Bugün, Amerika, Kanada ve Avrupa'nın birçok yerinde kürk çiftlikleri vardır. Bu çiftliklerde çeşitli cinslerin birleştirilmesiyle yeni döller, yeni yeni kürk çeşitleri elde edilir.

Bir kürkün hazırlanması, yakalanan hayvanların derisinin yüzülmesiyle başlar. Yüzülen deriler sepilenir (tabaklanır). Kürk yapımının en önemli işlemlerinden biri de boyamadır. Boyamadan sonra kürkler cinslerine göre ya türlü şekillerde kesilip dikilerek parça haline getirilir veya tabiî halde piyasaya verilir.

Kürklerin arasında en dayanıklısı deniz susamuru ile fokunkidir. Bu kürklerin dayanıklılık derecesi 100 üzerinden 100'dür. Bundan sonra sırayla kunduz veya öbür adıyle rastor (90), sansar (70), vizon (70) ile kokarca (70) gelir. Fare ile marmot'un dayanıklılık derecesi aynıdır: (65). Kurdunki (50), tilkininki (40)'tır. En dayanırsız kürk, kürkçülükte kullanılmayan ada tavşanınkidir: (0,5).

KÜRŞAD (? - 639), yaptığı bir ayaklanma teşebbüsüyle ün kazanmış bir Köktürk prensidir. Babası Köktürk hanedanından 10. büyük Türk Hakanı Çuluk Kağan'dır.

Çin nüfuzu altına düşen Türk İmparatorluğu'nu kurtarmak için 40 Türk soylusuyla bir ihtilâl derneği kurdu. Derneğin amacı Çin İmparatoru Li Şih-min'i esir edip Türk illerine kaçırmak, sonra onu, Çin boyunduruğundaki Türk toprakları ve Çin sarayındaki Türk soylularıyle değiştir-

mekti. Çin sarayına baskın planlandığı gibi yapıldı, ama başarı sağlanamadı. Kürşad ve 40 arkadaşı Vey ırmağı kıyısında kendilerine yetişen Çin birlikleriyle çarpışa çarpışa öldüler.

KÜRTAJ, hekimlikte, özel aletlerle dokuları, organları kazıyıp temizleme işi ve bir tedavi usulüdür. Daha çok kadın hastalıklarında, rahmin içini kazımak için yapılan ameliyatlara kullanılır.

KÜRTLER, Suriye, İran, Türkiye ve Irak'ta yaşayan bir kavimdir. Bugün sayıları 1,5 milyon kadardır. Bu halkın kökü bugüne kadar kesinlikle belirlenememiştir. En eski Sümer belgelerine göre M.Ö. 2000 yıllarında orta Dicle bölgesine yerleşmişlerdir. Aynı Arî soydan olduğu sanılan Kassitler de, güney Zagros dağlarından inerek Babil'i ele geçirmişlerdir.

Kürtler hakkında Arap kaynakları daha geniş bilgi verir. Bunların Hicret'ten sonraki 500 yıl içinde yol açtıkları olaylarla önemli rol oynadıkları, Türk ve Moğol istilâları sırasında iyice sindikleri belirtilir. Osmanlı - İran savaşları sırasında bazı Kürt hanedanları türedi ve bunlar bazı beylikler kurdu.

Kürtler Müslüman'dır. Çoğu Şafiî, bir kısmı Hanefî, Şiî ve Yezidî mezhebindendir. Bugün de çoğu göçebe bir hayat sürerler. Konuştukları dil, Kürtçe, Farsça gibi Batı İran dillerindendir.

KÜSPE, yağı çıkarılan bitkisel tohumların arta kalan posasıdır. Değerli bir hayvan yemi, yakacak ve gübredir. Pamuk tohumlarının küspesi protein bakımından zengindir. Özellikle sığır ve koyunları beslemede kullanılır.

KÜSTÜMOTU, baklagillerden anayurdu Orta Amerika olan bir bitkidir. «Köseğen» de denir. Yaprakları çok hassastır, dokununca pörsür, diriliğini kaybeder.

KÜTAHYA, Ege Bölgesinde 398.081 nüfuslu bir il ve bu ilin 66.107 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 11.875 km.^{2}'dir. Merkez ilçesinden ayrı olarak 6 ilçesi (Altıntaş, Domaniç, Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı), 14 bucağı ve 618 köyü vardır.

İl toprakları İçbatı Anadolu bölümünün eşiği sayılan ve yüksekliği 1.100 - 1.200 metre arasında değişen geniş bir yayladır. Bu geniş yaylada yükseklikleri 2.000 metreyi aşan dağlar göze çarpar. Doğuda, Kütahya - Eskişehir il sınırı üzerindeki Türkmen dağı (1.829 metre) ve Uludağ'a doğru uzanan Domaniç dizisi önemlidir. Ama ilin en yüksek dağları batıdadır: Murat dağı (2.312 metre), Şaphane dağı (2.121 metre), Eğrigöz dağı (2.181 metre), Akdağ (2.089 metre). Bu dağlar arasında Kütahya, Altıntaş, Örencik, Tavşanlı ve Simav ovaları, sulak ve verimli topraklarıyle ilin tarım alanlarını meydana getirirler.

Kütahya ilinin iklimi, İç Anadolu'nun az yağışlı sertçe iklimiyle Ege ve Marmara Bölgeleri'nin yağışlı ve ılıman iklimleri arasında bir geçit özelliğindedir.

İlin önemli akarsuları Ege Denizi'ne dökülen Gediz nehriyle, Sakarya'ya karışan Porsuk çayıdır.

Kütahya'nın ekonomisi tarım ve endüstriye dayanır. Başta buğday olmak üzere bütün tahıl türleri, şeker pancarı, baklagiller ve mercimek yetiştirilir. Meyvecilik, bağcılık ve hayvancılık yapılır. Şeker fabrikası, Azot Sanayii, Tunçbilek Termik Santralı ilin endüstri kuruluşlarıdır. Krom, linyit çıkarılır. Kütahya ayrıca Türk çiniciliğinin beşiğidir.

Eski çağlarda adı «Kotiaeion» olan şehrin tarihi M.Ö. 6. yüzyıla dayanır. Kütahya ilk defa 1080'de Kutalmışoğlu Süleyman Bey tarafından Bizans'tan alınarak Türkler'in eline geçti. Ama daha sonra birkaç kere el değiştirdi. Şehri 1233'te kesinlikle ele geçiren Selçuklu Türkleri'nin büyük hükümdarı Alâattin Keykubat'tır. Daha sonra bu bölgede merkezi Kütahya olan Germiyanoğulları Beyliği kuruldu. Son Germiyan beyinin ülkesini Murat II'ye vasiyet etmesi üzerine Kütahya, 1428'de Osmanlı Devleti sınırları içine girdi.

Kütahya'da hükümet konağı

İlk çağlardan yakın tarihlere kadar çeşitli uygarlıkların kaynaştığı Kütahya'da birçok ünlü eser yer alır: Çavdarhisar köyünde İlkçağ'dan kalma Aizani şehri yıkıntılarındaki Zeus Tapınağı, Bizans'tan kalma Kütahya Kalesi, Selçuklu Türkleri'nden kalma Karacaviran köyündeki rıbat (tekke) ve Yoncalı Ilıca Hamamı, Germiyanoğulları'ndan kalma Vâcidiye Medresesi (1341), Yukarı Kale (Süleyman Şah) Camisi (1377), Kurşunlu (Kasım Paşa) Camisi (?), Çatal Mescit (1381), Yakup

Bey Medresesi (1411), Osmanlı Türkleri'nden kalma Yıldırım Bayezit Camisi, İshak Fakih Camisi (1487), Muslihittin Mustafa Bey Camisi (1487), Karagöz Ahmet Paşa Camisi (1509), Balıklı Hamamı ve Medresesi (1550), Hatuniye Camisi (1651), Ali Paşa Camisi (1797), Vahit Paşa Kütüphanesi (1812), Müftüzade İbrahim Ethem Bey Camisi ve Kütüphanesi (1855).

KÜTLE, fizikte bir cisme uygulanan kuvvet ile bu kuvvetin doğurduğu ivme arasındaki orandır. Bu oran küçükse kütle de küçüktür. Bir cismin kütlesi dünyanın her yerinde aynıdır ama, yerçekimi ivmesi kutuplardan ekvatora doğru geldikçe değiştiği için ağırlığı değişir.

Kütahya kalesi

KÜTÜPHANE (kitaplık), herkesin yararlanması için kurulmuş ve içine birçok kitap toplanmış olan bina, kitap odası, ya da kitap dolabıdır.

Herkesin yararlanmasına açık olan kütüphaneler iki türlü olur: 1) Okuma (araştırma) yerleri. Burada okuyucunun arayacağı kitaplar, belgeler bulunur. 2) Müze - kütüphane. Daha çok eskiden basılmış kitapları, ya da yazma eserleri muhafaza etmek için kurulur.

Kitaplar bir kütüphaneye: 1) Derleme, 2) Bağış, 3) Değişme, 4) Satın alma gibi türlü yollardan gelir.

Derleme: Türkiye'deki bütün basımevi sahipleri, basımını yeni yaptıkları kitap, dergi, gazete, resim, afiş gibi basmalardan beşer nüshayı devlete bedava vermekle yükümlüdürler. Basma, Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'na dayanılarak toplanan bu basmalardan birer nüsha Millî Eğitim Bakanlığı Derleme Müdürlüğü'nce Ankara ve İzmir Millî Kütüphaneleri'ne, Ankara İl Halk Kitaplığı'na, Istanbul - Beyazıt Genel Kitaplığı'na gönderilir.

Bağış: Devletçe satın alınıp gönderilenler, ya da özel kişilerce yollananlar olmak üzere iki türlüdür.

Değişme: Çift nüshaların kitaplıklar arasında, ya da şahıslarla değiş tokuşuyla olur.

Satın Alma: Kütüphane zenginleştirmenin normal yolu ve en yararlısıdır. Böylece değerli eserler kütüphaneye kazandırılmış olur.

Tarihte kütüphaneler en eski çağlara kadar çıkar. Thèbes'de kitapların, Ninova'da pişmiş kil tabletlerin saklandığı odalar bulunmuştur. İskenderiye'de ünlü iki kütüphane vardı. 4. yüzyılda Roma'da 24 genel kütüphane bulunuyordu. Müslüman Araplar Bağdat, Kahire ve İspanya'da büyük kütüphaneler kurdular. Ortaçağ Avrupası'nda kütüphaneler daha çok kilisenin elinde bulunuyordu. Rönesans'tan sonra genel kütüphaneler kurulmaya başlandı. Fransa'da 1794'te her ilde bir kütüphane kurulması için kararname yayınlandı. Türkiye'de daha Selçuklular çağında birçok kütüphane bulunuyordu. Osmanlılar bu kütüphaneleri daha da çoğaltıp, zenginleştirdiler. İslâm ülkelerinin dört bir yanından getirtilen değerli yazmalar özellikle Istanbul kütüphanelerinde toplandı. Cumhuriyet çağında eldeki kitaplar bir taraftan muhafazaya çalışıldı, bir taraftan da yeni yeni kütüphaneler kuruldu. Bunlardan en büyüğü 1946'da M. Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Millî Kütüphane'dir. Bu kitaplıkta 650.000 cilt kitap vardır.

KYROS, (Bak: KURUS).

■

L

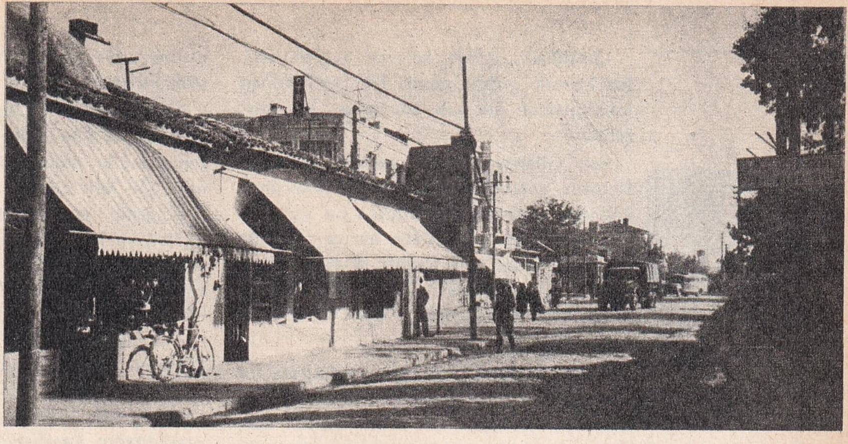

Lüleburgaz'dan bir görünüş

L.S.D., son yıllarda Avrupa, bilhassa Amerika kıtasında yayılan, tıp ve bilim adamlarınca büyük bir tehlike olarak belirtilen bir uyuşturucu maddedir. Bu sıvı madde, aşağı, yukarı her yaştan insanı ağına düşürmektedir. Tehlikesi öbür uyuşturucu maddelerinkinden daha az olmayan bu uyuşturucunun ucuza elde edilmesi yayılmasını kolaylaştırmaktadır.

Bu uyuşturucu tıp dilinde «hallucination» diye bilinen, bizim «sanrı» diye adlandırdığımız hayal görme hastalığı yaratmaktadır. Bu hayaller genellikle aşırı derecede heyecan ve korku veren hayallerdir.

LA BRUYERE, Jean de (1645 - 1696), ünlü Fransız yazarlarındandır. Asil bir ailenin çocuğu olarak Paris'te doğdu. Sonradan Condé Prensi'nin öğretmeni olmuş, bu işte ömrünün sonuna kadar kalmıştır. 1639'da da Fransız Akademisi'ne seçilmiştir.

La Bruyère yazarlığa ünlü Yunan yazarlarından Theophrastos'un «Karakterler» adlı eserini çevirirken, esere kendinden eklediği «Bu Yüzyılın Karakterleri» bölümüyle başladı. Ününü de bu çeviriye yaptığı ilâvelere borçludur.

LA FAYETTE, Marquis de (1757 - 1834), ünlü Fransız generallerinden ve devlet adamlarındandır. Asil bir ailenin çocuğudur. Babasının bir savaşta ölümünden sonra Marki unvanını aldı.

Babasının mesleği olan askerliği seçtikten biraz sonra Amerikalılar'ın İngilizler'e karşı giriştiği bağımsızlık savaşında Amerikalılar'a yardım etmek için Amerika'ya gitti. Bu sırada 19 yaşındaydı. Fransa'ya döndüğü 1779 yılına kadar orada general rütbesiyle çarpıştı.

Fransa İhtilâlinde, ihtilâlcilerce vatan haini ilân edildi. 1830 İhtilâli'nde ise ihtilâl öncülerindendi. Bugünkü Fransız bayrağını ortaya çıkaran odur. Bu bayrakta krallığın beyaz rengiyle Paris'in kırmızı ve mavi rengini birleştirmişti.

LA FONTAİNE, Jean de (1621 - 1695), Fransız dilinde «fable» diye adlandırılan manzum masallarıyla ün salmış bir Fransız şairidir. Şimdi bütün dünya insanlarının, özellikle çocukların sevdiği La Fontaine Fransız klasik edebiyatının dört büyüğünden biridir.

Chateau Thierrey'de doğan şairin babası kralın yakın adamlarındandı, ormanlar ve sular bakanıydı. La Fontaine bir süre rahip okulunda okudu. Daha sonra hukuk fakültesini bitirdi. Düzenli bir hayat yaşamadı. Oldukça kaygısız, eğlenmekten hoşlanan, hatta en yakınlarıyla bile ilgilenmeyen bir insandı.

La Fontaine ömrü boyunca zengin ve hatırlı kişilerce korundu. Hayvanlara karşı aşırı bir ilgisi olduğu bilinmektedir. Onların yaşayışlarını yakından incelemiş, onların içgüdüsel hareketlerine, şiirlerinde insanî anlamlar yakıştırmıştır. Bunu yapmaktaki amacı kötüyü yermek, kötüye karşı iyiyi savunmaktı.

La Fayette

La Fontaine

LA ROCHEFOUCAULD (1613 - 1680), tanınmış bir Fransız yazarıdır. Asil bir aileden gelmeydi. İyi bir öğrenim görmemişse de kendi kendini iyi yetiştirmiştir. Kadınlarla olan ilgisini başına işler açacak kadar ileriye götürdüğü olmuştur.

Yazarın en önemli yazıları vecizeleridir. La Rochefoucauld bütün bir düşünceyi bir, iki cümle içinde çok güzel özetleyebilen bir yazardır.

LABADA, yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitkidir. Karabuğdaygillerdendir. Sulak yerlerde yetişir. İlkbaharda çayırlarda, su kıyılarında kendi kendine biter. Kökü eskiden bağırsak katılığına karşı kullanılırdı.

Labirent

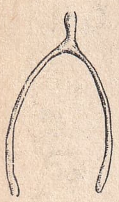
Lâdes kemiği

S. Lagerlöf

LABİRENT, içinde kolayca kaybolunabilen karışık yerlere denir. Labirent. Yunan mitolojisinde sık sık adı geçen bir kavramdır.

Son yıllarda Girit'de yapılan kazılarda Knossus yakınlarında Yunan mitolojisinde anlatılan labirentlere benzeyen bir yapı kalıntısı bulunmuştur. Gene ayrıca Mısır'da da buna benzer bir kalıntı ortaya çıkarılmıştır. Bir zamanlar İngiltere'de evlerin bahçelerini labirent gibi karışık yollarla örmek modaydı.

LABORATUVAR, bilimsel araştırmalara yarayacak araç ve gereçlerin bulunduğu çalışma yerine denir. Her bilim dalının kendine göre laboratuvarlara ihtiyaç gösterdiği göz önüne alınırsa, laboratuvarların ne kadar çok çeşitli olduğu anlaşılır. Bu laboratuvarlarda belli bir tabiat olayı bilim adamının isteğine göre sunî olarak tekrarlanabilir. Bilim adamları, laboratuvarlarda tabiat olayları arasındaki değişmez kanunları ortaya çıkarırlar.

Ortaçağ'ın bitimiyle müspet bilimlerde başlayan gelişme, laboratuvarların önemini kat kat artırmıştır. Daha önceleri laboratuvarlar, müneccimlerin, alşimistlerin uydurma araştırmalar yaptıkları yerlerdi.

LABRADOR, Kanada'nın kuzeydoğu kesiminde, Newfoundland eyâletinin bir kısmı olan yarımadadır. Yüzölçümü 250.000 $km.^2$ kadardır.

Labrador kıyılarını sarp kayalıklar kaplar. Bu bölge iç kısımlarında maden ve orman bakımından büyük bir zenginlik gösterir. Demir, bakır, altın yatakları vardır. Ormalarında ayı, tilki, vaşak, kunduz gibi hayvanlar yaşar. Bu bakımdan bölgede kürkçülük gelişmiştir. Ayrıca halk, balıkçılık ve avcılıkla geçinir.

Labrador'un iklimi soğuk iklimdir. Bunun başlıca sebebi, Kuzey Buz Denizi'nden gelen Labrador soğuk su akıntısının Labrador kıyılarından geçmesidir.

LABRADOR AKINTISI, Kuzey Buz Denizi'nde başlayıp Labrador kıyıları boyunca güneye doğru akan bir su akıntısıdır. Newfoundland'dan sonra Golfstrim sıcak su akıntısıyle karışır. Biri soğuk, öbürü sıcak iki su akıntısının karışımıyle ortalığı saran sis, gemiler için tehlikeli olur.

LADES, tavukların göğsünden çıkan çatal köprücük kemiğinin, iki ucundan iki kişi tarafından kırılmasıyle bu iki kişi arasında oynanan bir aldatmaca oyunudur. Lades tutuşanlardan biri, lades tuttuştuklarını unutan karşıdakinin eline herhangi bir eşyayı verebildiği zaman oyunu kazanmış olurlar. Oyunda aldanmamak için lades tutuştuğunuz kimsenin elinden hiç bir şey almamak veya alırken daima, «aklımda» demek lâzımdır.

LÂDİK, Karadeniz Bölgesinde Samsun iline bağlı 27.954 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.658 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 558 $km.^2$'dir.

Bölgenin en önemli yükseltisi Akdağ (2.062 m.)'dır. İklim ılıktır. Kışlar, pek soğuk olmaz. Akdağ yer yer ormanlarla örtülüdür. Halk tarımla uğraşır. Hayvancılık da önemli bir yer tutar.

İlçe merkezi, Akdağ'ın kuzey eteklerinde, denizden 950 metre yüksekliktedir.

Samsun - Sıvas demiryolu istasyonu üzerindeki Lâdik istasyonu, kasabadan 15 km. uzaklıktadır. Kasabanın yakınlarında Hilyas kaplıcası vardır. Ayrıca çoğu kısmı bataklık olan küçük Lâdik gölü de kasabanın civarındadır.

LÂDİN, bir çam çeşididir. Kerestesi ve reçinesi makbul bir ağaçtır. Bazılarının boyu 50 - 60 metreye kadar varır. Yaprakları çama göre daha ince ve sivridir. Kozalakları aşağı doğru sarkıktır. Bu ağaç daha çok Alp ve Karpat dağlarında bulunur. Yurdumuzun bazı ormanlarında da vardır.

LÂEDRİYE (Bilinemezcilik), bir felsefe anlayışıdır. Kelime Arapçadan gelmedir, «bilmiyorum» anlamındadır. Bu felsefe anlayışına göre insan, mutlak bilgiye hiç bir zaman varamayacaktır. Öyleyse, insan aklının mutlak bilgi peşine düşmesi boşunadır, olumlu hiç bir sonuç getiremiyecektir. İnsana hayatı, Tanrı'nın bir armağanıdır. İnsan, boş araştırmalarla uğraşacağına, kendi hayatını her bakımdan değerlendirmeli ve dünyanın tadını ahlâk kurallarına uygun bir düzen içinde çıkarmaya bakmalıdır. Bu anlayışın kökleri eski Yunan'da «sinik» felsefecilere kadar iner. Bu anlayış Batı felsefesinde daha sistemli bir biçimde ele alınmıştır ve birçok Batılı felsefeci tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Buna Batı felsefesinde «agnotisizm» denir.

Divan edebiyatında kimin tarafından söylendiği bilinmeyen şiirlerin altına «Lâedri» yazmak âdettir.

LAGERLÖF, Selma (1858 - 1940), tanınmış İsveçli romancıdır. Stockholm'de doğdu. Mesleği öğretmenlikti. Köylerden derlediği hikâyelerin konusunu romanlarında işlemiştir. Yerli kaynaklardan yararlanarak yazdığı «Gösta Berling» adlı romanı bütün insanlığın severek okuduğu bir romandır. Lagerlöf 1907'de Upsala Üniversitesinden fahrî doktorluk unvanını, 1909'da Nobel Edebiyat Armağanını aldı; 1914'de İsveç Akademisine üye seçildi. 82 yaşındayken, doğduğu köyde öldü.

Başlıca eserleri: Eski Şato, Portekiz Kra-

lı, Charlotte Löwensköld, Kunganilla Kraliçeleri, Balıkçının Yüzüğü, Cinler Âlemi, Sonbahar, Noel Hikâyeleri'dir.

LADOGA GÖLÜ, Avrupa'nın en büyük gölüdür. Baltık Denizi'ne bağlı Fin Körfezi'nin doğusunda, Leningrat şehrinin kuzeyindedir. 18.200 km.^{2}'dir. Önceleri bir kısmı Finlandiya'ya aitti, 1940'dan beri bütünüyle Rusya'nındır. Ladoga Gölü, Baltık Denizi'yle Beyaz Deniz'i birleştiren kanal şebekesine dahildir.

LAGOS, Nijerya'nın başkentidir. Nüfusu: 364.000'dir. Yerlilerle beyazların yan yana yaşadıkları bu şehirden ülkenin en önemli demiryolu geçer. Modern bir şehir görünümündedir.

LAGRANGE, Joseph Louis (1736-1813), tanınmış Fransız matematik ve astronomi bilginidir. İtalya'nın Torino şehrinde doğdu, bu şehirde öğretmenlik yaptı, 1759'da öğrencileriyle birlikte bir bilim derneği kurdu.

Ses titreşimiyle ilgili kuramları yanında, Jupiter gezegeni ve ayla ilgili astronomik buluşları pek önemlidir. Cebir problemlerinin formüllerle çözülmesini de bugünün matematikçileri ona borçludurlar.

LAGÜN, denizden dar bir kordonla ayrılmış sığ göllere denir. Nehirlerin taşıdıkları kum ve molozlarla körfez ağzını kapamaları, yahut denizin taşıdığı çeşitli maddelerle körfez önüne kendiliğinden bir set çekmesiyle oluşur. Lagünler genellikle dar bir kanalla denizle birleşirler. Bu çeşit göller deniz tekneleri için iyi bir barınaktır.

LAHANA, kışın yetişen bir sebzedir. Avrupa ülkelerinde çokça yenir. Eski çağlardan beri bu ülkelerde en önemli yiyecekler arasındadır. Eskiden, Mısırlılar bu bitkiyi kutsal sayarlardı.

Lahana oldukça dayanıklı bir bitkidir. Kötü hava şartları ona dokunmaz. Oldukça besleyici olan bu sebzede C, B, B_2 vitaminleri, biraz da A vitamini vardır.

LAHANA KELEBEĞİ, yüzlerce kelebek çeşidinden biridir. Kanatları beyaz renkte olan bu kelebek, kelebeklerin en güzellerindendir. İki kanadının genişliği 6 ile 8 santim arasındadır.

LÂHEY (Der Haag), Holanda'nın en büyük şehirlerinden biridir. Nüfusu: 660.700 dür. Amsterdam ve liman şehri Rotterdam'dan sonra Holanda'nın üçüncü büyük şehridir. Kraliçenin Amsterdam'da oturmasına mukabil, parlâmento ve hükümet Lâhey'dedir.

Rotterdam'ın 25 km. kadar kuzeybatısında yer alan şehir, bir ticaret ve endüstri merkezidir. Ayrıca zengin sanat müzeleri de vardır.

LÂHEY BARIŞ KONFERANSI, 1889'da Rus Çarı Nikolay II'nin teklifiyle toplanmış bir konferanstır. Lâhey şehrinde toplanan bu konferansın ikincisi 1907'de gene aynı yerde toplandı. Her iki konferans da uluslararası silâhsızlanma konusunu görüşmek ve gerçekleştirmek amacındaydı. Bir sonuç elde edilemeden dağıldı. 1916'da üçüncü bir konferans toplanacaktı. Buna Birinci Dünya Savaşı engel oldu.

LÂHEY ADALET DİVANI, Birinci Lâhey Konferansı'nda alınan bir kararla kurulan bir uluslararası devamlı mahkemedir. Buna göre her ülke bu mahkemeye dört yargı kurulu üyesi gönderecekti. İki ve ikiden çok ülkenin isteğiyle herhangi bir konuda dava açılabilecekti. Lâhey Adalet Divanı çalışmaları Birinci Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle aksadı. Daha sonra 1945 yılında buna benzer bir Adalet Divanı kuruldu. Bugünkü Uluslararası Adalet Divanı da Lâhey'de çalışmalarına devam etmektedir.

LÂHOR, Pakistan'ın en büyük şehri, Pencap eyaletinin merkezidir. Nüfusu: 1.295. 500'dür. Tarım ve endüstri alanında Pakistan'ın en önemli merkezlerinden biri sayılır. Ülkenin en önemli kültür hareketleri de bu şehirdedir. Pencap Üniversitesi şehrin kültür hayatına önem katar. Lâhor'un, yeni bölümden bir duvarla ayrılan eski bölümü birçok tarih değeri taşıyan yapılarla süslüdür.

LAİKLİK, din işleriyle dünya işlerini birbirinden ayırmayı amaç edinen, böylece siyaset üstünde din baskısını ve din üstünde siyaset baskısını kaldırmayı öngören bir anlayıştır. Önceleri bilim dünyasına din baskısını engellemek yolunda bir hareket olarak görünmesine rağmen, aslında din ile siyaset adamları arasında bir çekişmeden doğmuştur. Orta Çağ'da din adamları bütün Avrupa'da bilim ve siyaset alanlarına istedikleri gibi buyurabilecek bir nüfuza sahiptiler. Din adamları bu nüfuzlarını iyice kötüye kullanıyorlardı. Katolik baskısına karşı bu ilk hareket Luther tarafından gerçekleştirilmiştir. Luther'in çıkışı sonraları yeni bir mezhebin, Protestanlığın adımını attı. Din baskısı, gerçekte din adamlarının kötü niyetle giriştikleri bir kötüye kullanmadan başka bir şey değildi ve gerçek bir din anlayışıyla ilgisi yoktu. 18. yüzyıl laiklik anlayışının geliştiği yüzyıldır.

LÂKE, lâk veya lâka denilen esmer kırmızı renkte maddeyle cilâlanmış eşyaya denir. Lâke ile cilâlanacak olan tahta veya madenî eşya önce iyice perdahlanır. Perdahlanmış olan yüzeye aşağı, yukarı 20 kere lâk sürmek gerekecektir. Her sürmeden sonra kurumayı beklemek, bir önceki tabaka iyice kuruduktan sonra yeni tabaka

LAHANA:

Baş lahana

Frenk lahanası

Kara lahana

lâk sürmek şarttır. Lâke eşyalar genellikle sedef veya fildişi kakmalarla süslenir.

LÂKERDA, torik, ya da iri palamut balığının salamurasına denir. Meze olarak yenir. Lâkerda yapılacak balık iyice temizlenir. Özellikle, lâkerdanın bozulmaması için omuriliği çıkarmak, yerini iyice temizlemek gerekir. Balık dilimleri aralarına bolca tuz konarak bir fıçıya yerleştirilir. Bu dilimler beyazımtırak bir renk alana kadar tuzda bekletilir. Lâkerda daha ziyade zeytinyağ, limon ve yanında kırmızı soğanla yenir.

E. Lalo

LÂKTOZ, sütte bulunan şekerdir. Buna «süt şekeri» de denir. Lâktoz, karbonhidratların, disakkaritler bölümünden bir bileşiktir. Formülü: $C_{12}H_{22}O_{11}$'dir.

Lâktoz tabiatta beyaz kristal halde bulunur. Şeker pancarından ve şekerkamışından çıkarılan «sakkaroz» kadar tatlı değildir. Memeli hayvanların sütlerinde lâktoz vardır. Lâktoz, ayrıca, gebelik sırasında idrarda da az miktarda bulunur. Bakterilerin etkisiyle mayalaşarak «süt asidi» haline gelir.

Istanbul'da lâle bahçesi

LALA MEHMET PAŞA (? - 1606), tanınmış Osmanlı sadrazamlarındandır. Sokollu Mehmet Paşa'nın akrabasındandır.

Lala Mehmet Paşa, Enderun'da yetişmiş, çeşitli komutanlıklarda bulunmuştur. 1596 yılında vezir rütbesini aldı. Haçova Meydan Savaşı'nda Osmanlı ordusunda sağ kanadın komutanıydı. 1602'de Almanya cephesi başkomutanı oldu. 1604'de veziriâzamlığa getirildi. Veziriâzamlığı sırasında Estergon Kalesini geri almış, Slovakya'nın bir bölümünü ele geçirmişti. Lala Mehmet Paşa İran seferine çıkmak üzereyken Üsküdar'daki karargâhında ölmüştür. Eyüp'te Sokollu türbesine gömülüdür.

Lama

LALA MUSTAFA PAŞA (? - 1580), ünlü bir Türk komutanıdır. «Kara Mustafa Paşa» diye de anılır. Sokollu Mehmet Paşa'nın akrabasındandı. Aynı zamanda Vezir Deli Hüsrev Paşa'nın kardeşiydi. Enderun'dan yetişmiştir.

Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs'ın fethi konusunda Sokollu'nun fethe girişilmemesi görüşüne karşı çıkmış, Padişah Selim II'nin ve Şeyhülislâmın da desteğiyle Kıbrıs'a bir sefer yapılmasını sağlamıştı. Kıbrıs'ı fetheden odur. Daha sonra 1578'de Tiflis'e giren, Kafkasya'yı Osmanlılar'a kazandıran da odur.

Lâlâ Mustafa Paşa, Eyüp'te gömülüdür.

LALA ŞAHİN PAŞA (? - 1385), büyük bir Türk askeridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında büyük emeği geçen Lala Şahin Paşa, Murat I tahta geçince beylerbeyliğine getirildi. Bu atanmadan sonra Lâlâ Şahin Paşa'nın Edirne ve Bulgaristan'ın ele geçirilmesinde büyük yararlığı dokunmuştur. Padişah hemen hemen her sefere çıkışta Lala Şahin Paşa'yı da yanına almıştır. Askerliği yanında, önemli kültür hizmetleriyle de tanınmıştır.

LALAPAŞA, Marmara Bölgesinde, Edirne iline bağlı 12.825 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.051 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 554 km.^{2}'dir.

Istranca dağlarının batı uçları ilçenin sınırlarına sokulur. Dalgalı bir yayla görünümünde olan arazi, güneybatıya doğru alçalır. Sert bir iklimi vardır. Yazlar sıcak, kışlar soğuktur. Tahıl ve hayvancılık başlıca geçim kaynağıdır.

İlçe merkezi, Edirne'ye 26 km. uzaklıktadır. Edirne'den gelen yol burada kalır.

LÂLE, güzel çiçekleriyle tanınan pek sevimli bir süs bitkisidir. Pek çok renklerde lâleler, tarihten beri her ülkenin insanları arasında rağbet görmüştür. Bu bitkinin vatanı Batı Asya'dır. Bu çiçek ilkin Türkiye'de yetiştirilmiş, oradan bütün Avrupa ülkelerine ve öbür kıtalara yayılmıştır. Avrupa ancak 16. yüzyılda lâle yetiştirmeye başlamıştır. Geliştirilmesi de 17. yüzyılda olmuştur. Bu dönemde Türkiye'de lâle yetiştirme konusunda pek aşırı bir hevese kapılan kimseler, özellikle saray çevreleri, pek çok sayıda lâle çeşidi elde etmeyi başarmışlardır. Denebilir ki, bu yüzyıl Osmanlı tarihinde eşine raslanmamış bir çiçek yetiştirme zevkiyle birlikte gelişmiştir. O devirde elde edilen lâle çeşidi 500'e varıyordu.

Lâle, zambakgillerdendir. Uzun yapraklıdır. Çiçeği, sapın en ucunda yetişir. Soğanla yetiştirilir. İlkbaharda çiçek açar. Kumlu ve gübreli toprak ister.

LÂLE DEVRİ, Osmanlı tarihinde 1718'den 1730'a kadar süren, eğlenceleriyle, israflarıyla, sanat alanında gösterdiği büyük gelişmelerle tanınan devirdir. Lâle Devri,

Ahmet III saltanatının ikinci yarısını kaplar. Ahmet III, Osmanlı padişahlarının yirmi üçüncüsüdür onun saltanat döneminde devlet genel bir ihmal içinde kalmıştı. Tahta geçtiği sıralar bazı başarılar göstermişse de, sonraları işleri oluruna bırakmıştır.

Lâle Devri'nden önceki yıllar Osmanlılar için başarısızlıkların arttığı yıllardır. Halk da, devlet adamları da uzun süren bir dış çekişme döneminden bıkmışlar, görülmedik bir umursamazlıkla eğlenceye düşen saray çevrelerinin gidişine ya uymuş, ya da ilgisiz kalmışlardı. Sarayın eğlenceye düşkünlüğü böylece gittikçe artmış, İstanbul onarılmış, Kâğıthane'de kasırlar, Haliç ve Boğaziçi'nde yalılar, köşkler yapılmış, saray çevresinde bugün büyük eserlerini andığımız önemli bir sanat gelişmesi kendini göstermişti. Ama, devletin problemleri çözülmemişti ve bu durum Osmanlı saltanatını her gün biraz daha zorlaşan bir çıkmazın içine sürüklüyordu. Halk çevrelerinde tedirginliğin artması saray çevrelerindeki davranış ve tutumda bir değişiklik yaratmaya yetmiyordu.

1730 yılında bu duruma son vermek isteyenler, İstanbul'da saraya karşı ayaklandılar. Patrona Halil adıyle tanınan bir hamam tellâğının başkanlığında harekete geçen ayaklanmacılar, padişahı tahttan indirdiler. Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı öldürdüler. Lâle Devri de böylece son bulmuş oldu.

LÂLELİ CAMİSİ, İstanbul'da, Aksaray'da Osmanlı padişahlarından Mustafa III tarafından 1763'de yaptırılan camidir. 1765 depreminde yıkılmış, 1782'de onarılmıştır. Bu cami, barok ve klasik anlayışların karışık biçimlerini taşır. Lâleli Camisinin tek şerefeli iki minaresi vardır. Minareler altı yıl arayla yapılmıştır. Caminin iç duvarları renkli somaki mermerle kaplıdır. 105 penceresi vardır.

LALO, Eduard (1823 - 1892), tanınmış Fransız bestecilerindendir. Lille'de doğmuştur. Babası Napoléon'un komutanlarındandı.

16 yaşında Paris Konservatuarına girdi. 17 yaşında besteciliğe başladı. İlk eserinin beğenilmemesiyle ümidi kırılan Lalo, çok sonraları karısının zorlamalarıyle besteciliğe yeniden başladı.

Hayatının sonu hastalıklar ve üzüntüler içinde geçmiştir.

LAMA, deveyle akrabalığı olan, Güney Amerika'da yaşayan, deveden küçük, hörgüçsüz bir hayvandır. Lamalar taşıma işlerinde kullanılır. Bir lâma elli kilo kadar yük taşıyabilir. Deve kadar dayanıklı olan lâmalar, haftalarca su içmeden yaşayabilirler. Başlıca besinleri dağ bitkileridir. Bu hayvanın en büyük özelliği kızınca karşısındakine tükürmesidir. Tükrüğü pek pis kokar, bu koku düşmanlarını kaçırmaya yeter.

LÂMA, Tibet'de yaşayan Buda rahiplerinin bir kısmına denir. Lâma demek, Tibet dilinde, «üstün kişi» demektir. Lâmalar oldukça zor şartlar altında yetişirler. Her zaman belli sayıda lâma vardır. Lâma olabilmek için bazı dönemlerden geçmek gerekir. Upsâka (hizmetçi), Çramanesa (yeni doğan), Çramana (rahip) gibi derecelerden geçtikten sonra lâma olunur. Bunların en büyüğüne «dalay - lâma» denir.

Lamarck

LAMARCK, Jean Baptiste, Chevalier de (1744 - 1829), ünlü Fransız bilginidir. Bazentin'de doğdu. Önce papazlığa merak sarmış, sonra askerlikten ayrılınca kendini bilime vermişti.

İstanbul'da Lâleli camisi

1793 yılında Muséum'da, «Beyaz Kanlı Hayvanlar» dersi kürsüsüne atanmış, buradaki görevini ölümüne kadar yapmıştır. Lamarck tabiî bilimlerde iki önemli kuramın sahibidir. Bunlar: 1) Kendiliğinden üreme ve 2) Biçim değiştirme'dir.

LAMARTINE, Alphonse de (1790 - 1869), çağının en ünlü birkaç şairinden biridir. Romatizm akımını kuranlardandır. Macon'da doğdu. Sonradan fakirleşmiş asil bir ailenin çocuğuydu.

Lamartine, Fransız edebiyatında romantik çığırın başta gelen yaratıcılarındandır. Şiirlerinde koyu bir duygululuğun yüksek sesle söylenmiş canlılığı vardır. İnsanı acılarıyle ele almış olmasına rağmen, aşırı bir iyimser olarak belirir. Gerçeği idealize etmiştir. Şiirlerini bir ressam gibi renk ve imajlarla süslemiştir. Şiirlerinin temelinde yatan düşünce, demokrasiyi bütün dünya insanları için en uyarlı yol olarak belirleyen düşüncedir. Onu 1848 İhtilâli'nde ön saflara iten sebep de bu düşüncedir.

Lamartine

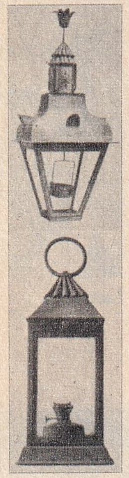

Lamba

LAMBA, aydınlatma araçlarının genel adıdır. İnsanlar eskiden beri, içinde çeşitli yakıtlar kullandıkları aydınlatma araçları yapmışlardır. En eski lambalar, mağara devrinde mağara adamlarının, hayvanların kafatasına yağ doldurup bu yağa batırdıkları bir sazı ateşleyerek elde ettikleri lambalardır. Eski Yunan ve Romalılar pişirilmiş tuğladan veya tunçtan lambalar yaparlardı. Bugün lamba deyince aklımıza sadece içinde gazyağı yakılan lamba gelir.

LÂME, dokusunda altın veya gümüş gibi madenî teller bulunan kumaşa denir. Ayrıca, madenî parlaklığa sahip deriye de bu ad verilir. Osmanlı dokumacılığı lâme yapımında oldukça başarılı örnekler yaratmıştır. O zaman bu sanata «zerbaf» veya «zertarî» denirdi. «Serâser» adı verilen bu cins bir kuşamı yeniçeri ağası gediklileri bellerine dolarlardı. Ayrıca simle ve altın telle işlenen ve adına «diba» denen bir kumaş çeşidi daha vardı. Esas yurdu İç Asya olan bu kumaşlar oradan Türkiye'ye, Türkiye'den de Avrupa yayılmıştır. Bugün lâme yapımında Avrupa ülkeleri ileri gitmişlerdir. Özellikle Venedik'te çok güzel lâmeler dokunur.

LÂMİÎ (1472 - 1532), tanınmış şairlerimizdendir. Bursa'da doğdu. Nakkaş Ali Paşa'nın oğludur. «Hüsn-ü Dil» (Güzellik ve Gönül) adlı eseriyle bilinir. Bundan başka, «İbretnüma», «Munazarai Baharu Şita», «Şehrengizi Bursa» adlı basılmış eserleri vardır. «Şerefül İnsan» adlı kitabı basılmıştır. Molla Camî'nin eserlerini Türkçeye çevirdiği için «Camî-i Rum» diye de tanınan Lamiî'nin asıl adı Mahmut'dur.

LANOLİN, yün yağının ticarî adıdır. Yapağıdan çıkarılır. Sarımtırak renkte bir maddedir: Eczacılıkta merhem yapımında kullanılmaktadır. Suyla kolay karışır.

LANTAN, beyaz, kolay işlenir bir madendir. Simgesi (La)'dır. Atom sayısı: 57, atom ağırlığı: 138,9, yoğunluğu: 6.1'dir. Kolay işlenen bir maden olmakla birlikte tel olmaya elverişli değildir.

LANTENİTLER, lantan çevrimsel sistemde nadir toprak metalleri denen 14 madenden önce gelir. Bu yüzden bu madenlere «lantenit'ler» denir. Bunlar: Seryum, Neodyum, Samaryum, Godolinyum, Disprosiyum, Erbiyum, İterbiyum, Praseodyum, İlinyum, Europiyum, Terbiyum, Holmiyum, Thulyum, Kasyopeyum'dur.

Laoslu genç kız

LAOS, Uzak Doğu'da, Çin Hindistanı'nda bir devlettir. Kuzeyinde Çin, doğusunda Kuzey ve Güney Vietnam, güneyinde Kamboç, batısında Tayland ve Birmanya ile çevrilmiştir.

Nüfusu: 2.635.000, yüzölçümü: 231.400 km.²'dir. İdare şekli: Krallık, başkenti: Vyentyan (200.000), dini: Budism, dili: Laosça, Fransızca, parası: Kip'tir.

Laos dağlık bir ülkedir. Yükseklik 2.760 metreye varır. Ülkeyi Mekong ırmağı sular. Yazlar da, kışlar da sıcak geçer. Yazın sıcaklık ortalaması 37°, kışın sıcaklık ortalaması 20° kadardır. Tropik muson ikliminin hüküm sürdüğü bu ülkede bitki örtüsü park ormanları, savanalar, tropik ormanlar ve bozkırlardır.

Laos halkı sarı ırktandır. Başlıca azınlıklar Çinliler ve Siyamlılar'dır. Laos'da yetiştirilen belli başlı ürün pirinçtir. Çok fakir olan Laos dış yardımlarla geçinmektedir. Öğretim alanında oldukça geri kalmıştır. Ülkede yüksek öğretim yoktur. Demiryolu yapılmamıştır.

Laos, geçen yüzyılın sonlarında Fransa'nın yönetimi altına girmiştir. Uzun savaşlardan sonra 1949'da bağımsızlığına kavuştu. Bu ülkede siyasal durum durulmuş değildir. Komünistlerle komünist olmayanlar arasında sürekli iç savaşlar olmaktadır.

LA PAZ, Bolivya'nın en önemli şehridir. Nüfusu: 450.000'dir. Ülkenin başkenti olan Sucre şehrinden daha önemlidir. La Paz bir ticaret, politika ve bilim merkezidir. Denizden 3.700 metre yüksekte kurulmuştur.

LA PEROUSSE, Jean-François de (1741 - 1788), ünlü bir Fransız denizcisidir. 1785 yılında bir filo düzenleyerek hükümet emriyle denize açıldı, Avustralya'ya geçti. Bundan sonra kendisinden hiç bir haber alınamadı. Yerliler tarafından yanındakilerle birlikte öldürüldüğü anlaşıldı. La Perousse birçok geziler yapmıştır. Bugün adıyle anılan Japon denizindeki Sahalin ve Hakkaida adaları arasındaki boğazı keşfeden odur.

Laos

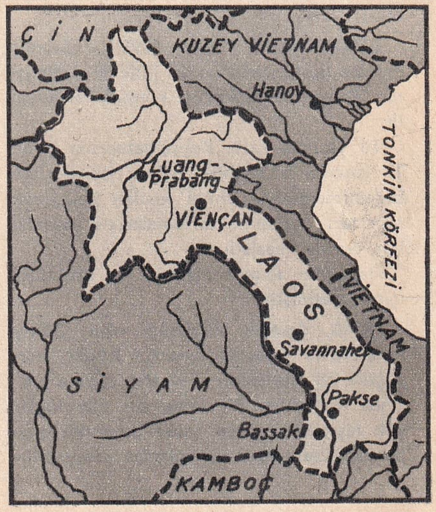

LÂPİNA BALIĞI, mavimtırak yeşil renkte, kırmızı benekli bir balıktır. Tropikal veya ılık suların kıyılarında yaşar. Yosun ve taşlar arasında küçük hayvanları avlayarak geçinir. Eti kılçıklıdır. Hepsi birbirine çok benzeyen birçok çeşidi vardır.

LAPLACE, Pierre Simon, Marki de (1749 - 1827), ünlü Fransız astronomi bilginidir. Calvados eyaletinin Beaumonte-en-Auge kasabasında doğdu. Babası fakir bir çiftçiydi, geçimini çok güç sağlıyordu, bu yüzden oğlunu okutamıyordu. Komşuları, çocuğun öğrenimini üstlerine aldılar. Üniversitede büyük başarı gösterdi. Matematik bilginlerinden d'Alembert onun askerî okulda matematik profesörü olmasını sağladı.

Laplace, Ay'ın bir gün dünyaya çarpacağı görüşününün yanlışlığını gösterdi. Gezegenlerin hareketlerindeki değişmelerin belli bir düzene göre olduğuna dair bir kuram koydu.

1816,da Fransız Akademisine üye seçilmiştir.

LA PLATA, Arjantin'in başlıca şehirlerindendir. Buenos Aires eyaletinin başkentidir. 357.000 nüfusu vardır. Şehir, Washington şehrinin planlarına göre kurulmuştur. Bir ticaret, sanayi ve kültür merkezidir. 1952 ile 1955 arasında «Eva Peron» adını taşımıştır.

LAPONYA, Kuzey Avrupa'da, Kuzey Kutup Dairesinin kuzeyinde kalan bir bölgedir. Norveç, İsveç, Finlandiya'nın kuzey kesimleriyle Kola yarımadasının doğusundaki Rusya toprakları Laponya'yı meydana getirir. Nüfusu: 35.000, yüzölçümü: 400 000 km.^{2} kadardır. Bölge çok engebelidir, iklim çok serttir.

Burada Laponlar yaşar. Laponlar kısa boylu, siyah, düz saçlı insanlardır. Ren geyiği besleyerek geçinirler.

LAPSEKİ, Marmara bölgesinin Güney Marmara bölümünde, Çanakkale iline bağlı, 23.506 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.264 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 955 km.^{2}'dir. Topraklarını doğuda aynı ilin Biga, güneydoğuda Çan, güneyde merkez ilçeleri, batıda Çanakkale Boğazı, kuzeyde ise Marmara Denizi çevirir.

İlçe, Biga yarımadasının kuzeybatı ucunda, Dede dağının kuzey ve kuzeybatı sırtlarındadır. İklim, Marmara Bölgesi iklimidir: İlkbahar kısa, sonbahar uzundur. Kışlar yumuşakca, yazlar sıcak ve kuraktır. İlçe ekonomisinde tahıl, sebzecilik, meyvecilik önemli yer tutar.

İlçe merkezi Lâpseki kasabası Çanakkale'ye 40 km. uzaklıktadır.

LARVA, yumurtadan yeni çıkan böceklere verilen addır. Larva dönemi, böceklerin başkalaşım dönemlerinden ilkidir. Larvalar hiç durmadan beslenmek zorundadır. Böylelikle bitkilere büyük zarar verirler. Larva dönemini bitiren bir böcek, ikinci dönem olan «pupa» (krizalit) dönemine geçer.

LAS VEGAS, Amerika Birleşik Devletleri'nde gece kulüpleriyle, kumarhaneleriyle ün salan bir şehirdir. Nevada eyaletine bağlıdır. Nüfusu 64.400'dür. 1905 yılında kurulan şehir, 1930 yılında Hoover barajının açılmasıyle gelişmiştir. Ayrıca, yakınında bulunan maden kaynaklarıyle de önem kazanmıştır. Bu yataklarda altın, gümüş, boraks, magnezit çıkarılır.

Laplace

LASTİK, tabiî olarak bazı ağaçlardan, yapma olarak da endüstride elde edilen esnek, elektriği geçirmez bir maddedir.

Lastik, tabiî olarak ilkin kauçuk ağacından elde edilmiştir. Daha sonra Amerika, Afrika ve İndonezya'da yetişen bazı ağaçlardan da çıkarılmaya başlanmıştır. Lastiğin yapıldığı ham madde bu ağaçların gövdesiyle kabuğu arasında bulunan «lateks» adlı sıvıdır. Lateks güneşte sertleştiğinden ağaçların kabuğunu yararak lateks çıkarma işi sabahın erken saatlerinde yapılır. Lateksi çıkarabilmek için ağacın kabuğuna boylamasına yarıklar açılır. Bu yarıklar ağacın altına doğru tek bir yarıkta birleştirilirler. Bu yarığın altına bir kap yerleştirilir. Çeşitli yarıklardan gelip tek bir yarıkta birleşen lateks buradan kabın içine akar.

Lateksten lastik elde edebilmek için üç usul vardır. Birincisi: Kalay kaba bir ölçü lateks, bir ölçü su konur. Asetik asit eklenir. Bu asit lastiği pıhtılaştırır. İkincisi: Lateks çelik bir kaba doldurulur. Buradan ince bir boruyla hızla dönen bir tekerleğe yollanır. Tekerlek dönerken hafif olan lastik, tekerleğe yapışıp kalır. Geriye kalan lateks daha ağır olduğundan dışarı doğru fırlar. Üçüncüsü: Latekse bir kütük daldırılır. Sonra ateşin üstüne tutulan kütükte lastik kalır. Lateksin ısıtılıp lastik olmayan kısmın lastikten buharlaşmayla ayrılmasını sağlayan bu üçüncü usul en eski usuldur.

Laponlar

Lastik karbonla hidrojenden meydana gelmiştir, C_5H_8 formülüyle belirtilen bir hidrokarbondur. Lastik ısı etkisiyle moleküllerine ayrılır. Lastik moleküllerine «isopren» denir. Lastik kükürtle sertleştirilir. Buna «vulkanizasyon» denir. Bu usulü 1839'da Charles Goodyear adlı bir Amerikalı bulmuştur. «Ebonit» denen en sert lastikte % 15 kükürt vardır.

İyi cins lastik elde etmek için, lastik bazı kimyasal işlemlere tutulur. İyi cins lastik genellikle karbon, çinko oksit, magnezyum karbonat gibi maddelerle karıştırılmış

lastiktir. Lastik endüstrisinde son zamanlarda oldukça ilerlemeler yaratılmıştır.

Lastik eskiden Brezilya'da Amazon kıyılarındaki kauçuk ormanlarından alınır, gemilerle dünya pazarlarına ulaştırılırdı. 1876'da Brezilya'dan İngiltere'ye getirilen lastik tohumlarının ekimi iyi sonuç vermiştir.

Lastik bugün dünya endüstrisinde çok kullanılan bir maddedir. Uygar dünyanın hemen hemen bütün ihtiyaçlarını gidermede büyük rolü vardır. En önemli araçlardan en basit gereçlere kadar bütün kullandıklarımızın pek çoğunun ya bütünü veya hiç değilse birçok parçaları lastikten yapılmadır. Bugün dünyada elde edilen tabiî ve yapma lastikler insanlığın ihtiyaçlarını ancak karşılayabilmektedir.

LASTİK AĞACI (Bak: KAUÇUK AĞACI).

Latin Amerika ülkelerinden Bolivya'nın en büyük şehri La Paz'da bir çiçek pazarı

LATİN AMERİKA, Kuzey ve Güney Amerika kıtasının Lâtin ırkından gelme insanlarının kaplandığı alana Latin Amerika denir. Bu tanıma göre Latin Amerika, Kanada ve A.B.D. dışında kalan bütün Kuzey ve Güney Amerika'dır. Latin Amerikalılar İspanyolca, Portekizce, Fransızca konuşurlar. Ancak, Kanada'nın Québec eyaletindeki Kanadalı Fransızları bu gruba katmak doğru değildir.

Brezilya'da Portekizce, Haiti'de Fransızca konuşulur. Geriye kalan bütün Lâtin Amerika ülkelerinde ana dil İspanyolca'dır. Latin Amerika'da safkan İspanyollar % 50 yi bulmaz. Çoğunluk Zenci, Kızılderili, Zenci - İspanyol Melezi, Kızılderili - İspanyol Melezidir. Zenciler, Amerika'nın keşfinden sonra Afrika'dan taşınmış kölelerin torunlarıdır. Kızılderililer Amerika'nın yerli halkıdır. Moğollarla akrabalığı olduğu sanılan ve Asya'dan çok eski zamanlarda Amerika'ya geçtiği sanılan bu insanlar, Amerika'nın Avrupalılar tarafından keşfinden sonra kütle halinde öldürülmüşlerdir. Bu halk, bugün, dünkü geri durumu içinde, bir köşeye itilmiştir. Latin Amerika'da siyasal durum karışıktır. Latin Amerika nüfus yoğunluğu en az olan yerlerden biridir.

LATİNLER, Latinceden türemiş, diller konuşan bir ırk - dil grubuna verilen addır. Kelimenin kökü Latium'da (Roma'da) oturan halkın adından gelmektedir. Ama, Latinler bu halkın torunları değildirler.

İspanyollar, Portekizliler, İtalyanlar, Fransızlar, Romenler, Katalanlar, Romanşlar Latin kavmindendirler. Meksika Kızılderilileri, Kızılderili - İspanyol Melezleri, Zenci - İspanyol Melezleri, Portekiz - Zenci Melezleri Latin dilleriyle konuşan insanlardır. Bunların toplamı 250 milyonu geçer.

LATİNCE, klasik iki Batı dilinden biridir. Konuşulan bir dil değildir. Bugün üniversite çevrelerinde eski zamanlarda Latince olarak yazılmış metinleri anlamak için öğrenilmekte, öğretilmektedir. Kültür ve sanat alanında unutulmaz örneklerin birçoğu Latince olarak yazılmıştır.

İlk Latince eser Livius Andronikos adlı bir Yunanlının çevirdiği Homeros'un «Odysseiu» sıdır. Daha sonra Lâtince hafif komediler yazıldı. M.Ö. 1. yüzyılda Latin ce'den unutulmaz örnekler veren Cicero, Caesare, Sallustus gibi ünlü kişiler yetişti. Catallus, Lucrecio, Ovidius, Horacio, Vergilius Latin edebiyatının unutulmaz isimleridir.

LAUSANNE, İsviçre'de Leman gölü kıyısında, 134.600 nüfuslu bir şehirdir. Önemli bir demiryolu kavşağıdır. Ortasından Flon çayı geçer. Bir öğrenci şehridir. Tarihimizde önemli bir yeri olan Lozan Konferansı 1923'te bu şehirde yapılmıştır. Bu şehirde demir, bira, çikolata, tütün endüstrisi vardır.

LAUSANNE ANTLAŞMASI (Bak: LOZAN ANTLAŞMASI).

LAUTREC (Bak: TOULOUSE - LAUTREC).

LAV, yanardağların ağzından fışkırıp akan, soğuyunca donan erimiş maddedir. Lavlar yeraltındaki çok sıcak derinliklerden gelir. Fışkırma sırasında akkor halindedir, rengi kırmızıdır. Hızla akıp yayılırken hayatı yok eder. Vezüv yanardağından 1805 yılında çıkan lavlar saatte 80 km. hızla yayılmışlardır. Eski lav bölgeleri bitki yetiştirmeye çok elverişlidir. Bu yerlerin toprakları maden bakımından da zengindir.

LÂVANTAÇİÇEĞİ, ballıbabagillerden hoş kokulu bir süs çiçeğidir. Boyu bir metre kadardır. Akdeniz ülkelerinde yabanî olarak yetişir. Çiçekleri mavidir. Bu güzel kokulu çiçekten «lâvanta» denen esans elde edilir.

LAVOİSİER, Antoine Laurent (1743 - 1794), ünlü bir Fransız kimyacısıdır. Paris'de doğdu. Babası zengin bir toprak sahibiydi. Oğlunu bir aristokrat olarak yetiştirmek istiyordu. Ama Lavoisier her şeyden çok bilimsel konularla ilgileniyordu. iyi bir öğrenim gören Lavoisier, 23 yaşındayken Fransız Bilimler Akademisi'nden altın madalya aldı. 1786'da bu akademiye üye seçildi. Fransız İhtilâli sırasında Lavoisier önemli bir görevdeydi; çiftlik sahiplerinden vergi toplama kurulu üyesiydi. 1794 de öbür üyelerle tevkif edildi. İhtilâlciler onu giyotinle idam ettiler.

Lavoisier, maddenin yanması olayı üstüne ilk doğru görüşü ortaya koymuş, maddenin yanma sırasında oksijenle birleştiğini açıklamıştı. En önemli hizmeti, maddenin yok olmadığını, yoktan da var edilemeyeceğini göstermiş olmasıdır.

LAVTA, telli çalgılardandır. Endülüs'ten Avrupa'ya yayılmıştır. Daha sonraları birçok çeşitleri yapılmıştır. 18. yüzyılda Fransa'da çok tutuluyordu. Tellerinin sayısı 14'e kadar yükselen lavta, Floransa'da orkestraya bile girmiştir.

LAWRENCE, D.H. (1885 - 1930), tanınmış bir İngiliz romancısıdır. Asıl adı David Herbert Lawrence'dir.

Küçüklüğünde cılız, hastalıklı bir çocuktu. Annesi gibi öğretmen olmak istiyordu. Öğrenimini yaparken bir yandan da şiir yazıyordu. Bir genç kız onun şiir çalışmalarını destekledi. Ayrıca şiirlerini kitap halinde yayınlaması için para yardımında da bulundu. 1911'de ilk romanı «White Peacock» u yayınladı. Bu sırada annesi ölmüştü. Bu ölüm onu çok sarstı. 1926'da yayınlanan «Lady Chatterley'in Âşığı» adlı romanıyle büyük ün kazandı. 1930'da bir sanatoryumda öldü.

LAWRENCE, Thomas Edvard (1888 - 1935), bir İngiliz askeri ve yazarıdır. «Casus Lawrence» diye de tanınır. İngiltere'de Portmadoc'ta doğdu, Oxford Üniversitesi'nde Arkeoloji ve Yakın Doğu Tarihi okudu. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Hükümeti tarafından Mısır'a görevli gönderildi. Arapları Osmanlı Hükümetine karşı kışkırtıyordu. Arapların gözünde bir kahraman olmuştu. 1922'de İngiliz Kralıyet Hava Kuvvetleri'ne girdi, oradan tankçılığa geçti, 1925'de yeniden Ross adıyle hava kuvvetlerine katıldı' Hindistan'da kaldı. 1935'de İngiltere'de bir motosiklet kazasında öldü.

Hatıralarını «Hikmetin Yedi Direği» adlı eserinde toplamıştır.

LAYTMOTİF, bir müzik eserinde, daha çok dramatik veya tasvirî parçalarda, bestecinin fikrini açıklayan «tema» nın esas nağmesidir. İlk olarak Wagner operalarında tam olarak kullanılmıştır. «Leitmotiv» Almanca bir kelimedir, Fransızlar onun yerine «motif conducteur» deyimini kullanırlar.

LÂZLAR, Kafkasya kavimlerindendirler. Yurdumuzda Rize ve Çoruh illerinin bazı bölgelerinde yaşarlar. Lâzlar, Lâzca konuşurlar. Türkiye'de yanlış olarak bütün Doğu Karadeniz halkına Lâz denmektedir. Yurdumuzda Lâzlar 65.000 kadardır.

LE CORBUSİER, Edouard Jeanneret-Gris (1887 - 1965), tanınmış bir Fransız mimarı ve şehircisidir. İsviçre asıllıdır. İsviçre' de Chaux - de - Fonds'da doğdu, öğrenimini orada yaptı. 1916'da Paris'e gitti. Modern mimarlık üzerinde çalıştı. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra Fransız şehirlerinin yeniden inşasında müşavir olarak çalıştı. Ayrıca diğer Avrupa, Kuzey Afrika ve Güney Amerika şehirlerinde modern binalar inşa etti. Le Corbusier binanın bol ışık alması için camdan duvarlara, yatay pencerelere önem vermiş, beton sütunlar üstünde taraça ile örtülü, yanlardan ışık alır, yeni ev tipleri meydana getirmiştir.

LECLANCHE, Georges (1839 - 1882), Paris'de doğup gene orada ölmüş bir mühendistir. Kendi adıyle anılan pilin bulucusudur. 1877'de bulduğu pilde elektrolit olarak amonyum klorür ve depolarizan olarak da manganez iki oksit kullanmıştı. Bu pil, depolarizasyonun çok yavaş olması bakımından oldukça kullanışlı bir pildir. Onun buluşu bugünün teknik dünyası içinde daha da büyüyen bir önem taşımaktadır.

LEE, Robert (1807 - 1870), Amerika Birleşik Devletlerinin ünlü komutanlarındandır. 1861 iç savaşında Güneylilerin yanında Kuzeylilere karşı savaşmıştır. Robert Lee bir asker ailesinden gelmedir. 1852 yılında Askerî Akademi'ye müdür olarak atandı. 1861'de köleliğin kaldırılmasını isteyen Kuzeylilere karşı, kaldırılmasını istemeyen Güneylilerle birlikte başlayan savaşta Güneyliler yenilince, iki taraf arasındaki düşmanlığı silmeye çalışmıştır.

LEEVARD ADALARI (Bak: RÜZGÂRALTI ADALARI).

LEEUWENHOEK, Anton Van (1632 1723), Holandalı bir bilgindir. Bazı hastalıklara bakterilerin sebep olduğu hakkındaki görüşleri doğrulayacak çalışmalar yapmıştır. Holanda'da Delft şehrinde doğdu. Bütün ömrünü çok küçük parçaları gösterebilecek bir mikroskop yapabilme yolunda harcadı. Bu çalışmalarıyle gerek tıp dünyasına, gerek hayvanlar dünyası-

Lavoisier

Lawrence

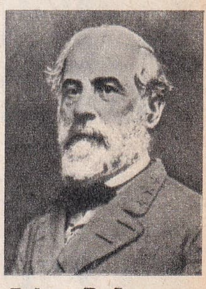
Robert E. Lee

na ışık tutmuş, o güne kadar benimsenen birçok yanlış görüşü yıkmıştır.

LEFKOŞE, Kıbrıs'ın başkentidir. Girne dağları ile Troodos sıradağları arasında, Pedias nehri üstünde kurulmuştur. Nüfusu 100.00'den fazladır. Şehirdeki nüfusun % 40'ı Türktür. Kıbrıs'ın bilim ve kültür merkezidir.

Lefkoşe, Kıbrıs'ın birçok şehrine karayollarıyle bağlanır. Ayrıca havayolu, şehri bütün dünyaya bağlar. Önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir. Pamuk, dokuma, un, içki, ayakkabı fabrikaları vardır.

LEGER, Fernand (1881 - 1955), kübizm akımının öncülerinden olan bir Fransız ressamdır. Bir çiftçi ailenin çocuğuydu, ressam olabilmek için çiftçiliği bıraktı. Bir mimarlık bürosunda çırak oldu. Bir süre Güzel Sanatlar Okulu'nda çalıştı. Bundan sonra yavaş yavaş ressamlıkta kendini tanıtmaya başladı. Resimlerinde modern çağın insan dünyasına getirdiği yenilikleri yepyeni bir anlayış içinde, yalın renklerle vermeyi denemiştir.

F. Lehar

LEGİON D'HONNEUR, Fransız hükümetince sivil ve askerî yararlıklara karşılık verilebilen en yüksek Fransız nişanıdır. Yabancılara da verilebilmektedir. 1802'de Napolèon tarafından konmuştur. Kırmızı bir kordelenin ucuna bağlanan mineden yapılma köşeli bir yıldız şeklindedir. En küçüğü gümüş, en büyüğü altın olmak üzere beş çeşittir. Bugün bu nişanın en değerlisini taşıyanların sayısı tahminen 70 kadardır.

Leibniz

LEHAR, Franz (1870 - 1948), tanınmış bir Macar operet bestecisidir. Bugün Çekoslovakya'da bulunan Kamaron'da doğdu. Prag Konservatuvarında okudu, 1889'dan sonra Viyana'ya yerleşti. İlk opereti «Wiener Frauen» (Viyanalı Kadınlar) çok tutulunca artık hayatını operet besteleyerek kazanmayı denedi ve başardı. Bir operası, birkaç orkestra eseri vardır. Ama bunların hiç biri operetleri kadar başarıya ulaşamamıştır. En çok beğenilen opereti «Die Lustige Witwe» (Şen Dul) dur.

Lenin

LE HAVRE, Fransa'nın önemli bir ticaret limanıdır. Marsilya'dan sonra ikinci gelir. Paris'in 77 km. kuzeybatısında Seine nehrinin denize döküldüğü yerdedir. Nüfusu 185.500 kadardır. Demiryollarıyle ve akarsularla Paris'e ve öbür şehirlere bağlanmıştır.

LEHİM, kalayla kurşunun eritilerek karıştırılmasıyle elde edilen bir alaşımdır. İnce madenî levhaların birbirine yapıştırılmasında küçük deliklerinin kapatılmasında kullanılır. Genel olarak % 36 kurşun, % 64 kalayın birbiriyle karıştırılmasıyla elde edilir. Yiyeceklerin bulundurulduğu kaplarda kullanılacak lehimlerdeki kurşun miktarının % 10'u geçmemesi gerekir. Kurşun lehimlemek için iki ölçü kurşuna bir ölçü kalay konur.

LEHİSTAN (Bak: POLONYA).

LEİBNİZ, (Gottfried Wilhelm (1646 - 1716), ünlü bir Alman filozofudur. Matematik, metafizik ve mantık alanında ileri sürdüğü görüşleriyle tanınmıştır. Leipzig'de doğdu. Babası felsefe profesörüydü. 8 yaşına geldiği zaman Lâtince'yi, 12 yaşına geldiği zaman Yunanca'yı iyice öğrenmişti. 15 yaşında Leipzig Üniversitesi'ne girdi. 25 yaşına geldiği zaman yayınlanmış pek çok eseri vardı. 1700'de Berlin'e çağırıldı. Berlin Üniversitesi'ni kuranlardandır ve bu üniversitenin ilk müdürüdür. 1711'de Viyana'ya gitti. 1712'de kendisine Baronluk verildi. 1716'da ölürken yoksuldu. Bir hesap makinesi icat etmiştir.

LEİPZİG, Almanya'nın en önemli şehirlerindendir. Nüfusu 585.200 kadardır. Berlin'in 167 km. güneybatısında, Doğu Almanya kesimindedir. Ticaret hayatının yanında, kültür ve sanat hayatı da oldukça canlıdır.

LEİTMOTİF (Bak: LAYTMOTİF).

LEKELİ HUMMA (Bak: TİFÜS).

LEMAN GÖLÜ, Fransa ile İsviçre arasında, Orta Avrupa'nın en büyük gölüdür. «Cenevre Gölü» diye de adlandırılır. Yüzölçümü 345 km.²'yi bulur. En geniş yeri 13 km., ortalama genişliği 8 km.'dir. Leman Gölü iki parçalıdır. Birinci parça «Grand Lac» (Büyük Göl), ikinci parça «Petit Lac» (Küçük Göl) diye adlandırılır. Büyük Göl doğuda, Küçük Göl batıdadır. Cenevre şehri, Leman Gölü kıyısındadır.

LEMUR (Bak: MAKİ).

LENA NEHRİ, Rusya'nın doğu kesiminde bir nehirdir. Uzunluğu 4.260 km.'dir. Baykal dağlarının batı yamaçlarından çıkar. Kuzey Buz Denizi'ne dökülür. 2.500.000 km.²'ye yakın bir alanı sular. 1.000 kadar kolu vardır. Yılda 5 - 8 ay kadar bir zaman donmuş kalır. Donmadığı zamanlarda ulaşım yapılır.

LENF (Bak: AKKAN).

LENGUİSTİK, dilleri ilkeleri ve karşılıklı ilişkileri içinde inceleyen bilime denir. En yeni bilimlerdendir. Üç dala ayrılır: Tasvirî Lenguistik, Tarihî Lenguistik, Genel Lenguistik.

Tasvirî Lenguistik, bir dilin özelliklerini, ilkelerini inceleyerek ortaya çıkarmaya çalışır, dili tarihsel değişimleri dışında ele alır, dilin dış özelliklerini, iç özelliklerini ayrı ayrı inceler. Tarihî Lenguistik ise, dilleri zamanla geçirdiği değişimler içinde ele

alır. Dilin ne yolda geliştiğini ortaya koyar. Genel Lenguistik, yalnız belli bir dilin değil, konuşulan bütün dillerin ortak yanlarını bulmaya çalışır, dille toplum arasındaki ilişkileri ortaya koyar.

LENİN, Nikolay (1870 - 1924) Marksizm adlı toplumsal, siyasal ve ekonomik doktrinin Rusya'daki uygulayıcısı, komünizm hareketinin Rusya'daki öncüsü, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin kurucusudur. Asıl adı Vladimir İlyiç Ulyanov'dur. Lenin adıyla anıldığı yıllar ihtilâl yıllarıdır.

Lenin, bir eğitim müfettişi ve basit bir köylü kadının oğlu olarak Simbirsk'de doğdu. Kazan ve Petersburg üniversitelerinde hukuk okudu. 1895'de Sibirya'ya sürüldü. 1900'e kadar Sibirya'da kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra Rus Sosyal Demokrat Partisi tarafından dış ülkelere gönderildi. 1917'ye kadar kaldığı Batı Avrupa'da «Iskra» (Kıvılcım) adlı bir gazete çıkardı. 1917'den sonra Rusya içinde ihtilâli gerçekleştirmek için büyük çalışmalar yaptı. Ekim ayında olan ikinci ayaklanmayla bolşeviklerin başında iktidara geçti. 1924'de öldü. «Sosyalizm ve Savaş» (1915), «Devlet ve İhtilâl» (1916) adlı kitapları vardır.

LENİNGRAD, Sovyetler Birliği'nin Moskova'dan sonra ikinci büyük şehridir. Nüfusu 3.552.000'dir. 1703'de Büyük Petro bu şehri başkent yapmış, şehre Sen Petersburg adı verilmişti' 1914'de Petrograd olarak değiştirildi. 1924'de Lenin'in ölümü üzerine şehrin adı Leningrad oldu. Büyük binalarıyle, saraylarıyle, geniş bulvarlarıyle tanınan Leningrad, kendi adını taşıyan üniversitesiyle de tanınmıştır. Leningrad halkı çoğunlukla fabrika işçisidir.

LEONARDO DA VİNCİ, (1452 - 1519), Avrupa'da rönesans hareketinin büyük sanatçılarından biridir. Ressam ve heykeltıraş olan Leonardo da Vinci, Florence yakınlarında Vinci kasabasında doğdu. İyi bir öğrenim gördükten sonra devrin büyük ressamlarından Verrocchio'nun yanında çalıştı. 1480'den sonra Milano'ya yerleşmiş ve koruyucusu olan bir dükün isteğiyle ilk ünlü eseri «Son Yemek» i bir manastırın duvarına yapmıştı.

«La Giaconda» adlı tablosuyle ününü artıran sanatçının birçok eseri kayıptır. Daha çok gülümseyen kadın yüzleri ve üçgen kompozisyonlarda büyük başarı gösteren bu büyük ustanın en tanınmış eserlerinde bile kendisinin olduğu kadar öğrencilerinin de emeği vardır.

LEONCAVALLO, Ruggiero (1858 - 1919), tanınmış bir İtalyan opera bestecisidir. Napoli'de doğdu. Yirmi yaşına gelmeden ilk operası «Chatterton» u tamamlamıştı. Eğlence yerlerinde keman çalarak hayatını kazanıyordu. Birçok ülkeyi dolaştı, sonra Fransa'ya geçti. 1892'de Milano'da sahneye konan «Palyaço» operasıyla büyük bir ün sağladı. Bunun arkasından başarısızlık dönemi kendini gösterdi. Ölümüne kadar bir şey başaramamış insanların bunaltısıyla yaşadı.

Leonardo da Vinci
(Kendi portresi)

LEOPAR (Bak: PARS).

LEOPOLDVİLLE, Kongo Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu 402.500'dür. Kongo nehrinin güney yakasında bir ticaret merkezi ve bir ihracat şehridir. Şehre Leopoldville adı, Belçika Kralı Leopold II şerefine verilmiştir. Şehir aynı zamanda önemli bir hava merkezidir. Limanı Kinshasa'dır.

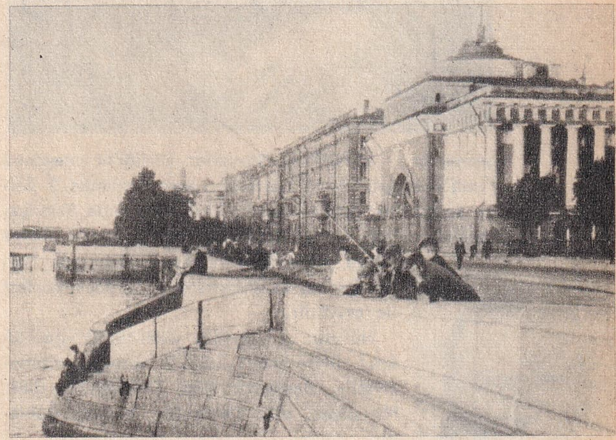

Leningrad'da
Neva nehri kıyısı

LESOTHO, (eski Besutoland), Güney Afrika'da İngiliz Milletler Birliği'ne bağlı bir ülkedir. Sınırlarını dört bir yandan Güney Afrika Birliği toprakları çevreler.

Nüfusu: 860.000, yüzölçümü: 30.344 km.²'dir. Başkenti: Maseru (14.000), dini: Klan dini ve Hıristiyanlık, dili: Lesotho'ca ve İngilizce, parası: Güney Afrika randı'dır.

Leoncavallo

Ülke baştanbaşa Drakensberg dağlarıyle kaplıdır. Oranj nehri ülkenin kuzeyinden çıkar. Nehirlerin vâdileri verimli topraklar meydana getirirler. Nüfusun çoğu bu vâdilerde yaşar. Pek az olan ormanları sürekli olarak tahrip edilmektedir. Bunun yanında, burada yaşayan hayvanların nesilleri de av yüzünden gittikçe tükenmektedir. İklim oldukça sağlam ve sağlığa elverişlidir. Yıllık yağış 70 sm.'yi bulur.

Zaman zaman çeşitli kabilelerin baskınlarıyle altüst edilen ülkede Basuto'lar yaşar. 1848'den beri İngiliz yönetimi altındadır. Ancak, burada hiç bir zaman kanlı kargaşalıklar eksik olmamıştır. Sığır ve koyun üretimi önemlidir.

LESSEPS (Bak: DE LESSEPS).

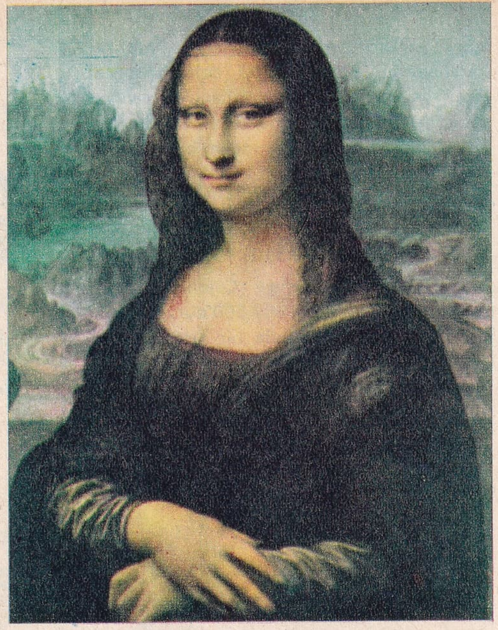

Leonardo da Vinci'nin ölmez eseri: «La Giaconda»

LETONYA, Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 devletten, aynı zamanda 3 Baltık devletinden biridir. Kuzeyinde Estonya, doğusunda Rusya, güneydoğusunda Beyaz Rusya, güneyinde Litvanya, batısında Baltık Denizi, kuzeybatısında da Riga körfezi ile çevrildir.

Nüfusu: 2.193.458, yüzölçümü: 66.465 km^2. İdare şekli: S.S.C.B.'ne bağlı cumhuriyettir. Başkenti: Riga (580.423), dini: Hıristiyan, dili: Letonyaca, parası: Rubledir.

S. Lewis

Letonya ancak 314 metreye yükselebilen bir ovanın üstünde kurulmuştur. En önemli akarsuyu Dvina ırmağı, Riga körfezine dökülür. Yıllık yağış ortalaması 65 sm.'dir. Yıllık ısı ortalaması 6°'dir. Bitki örtüsü, kışın yaprak döken ormanlardır. Letonlar Baltık ırkındandırlar.

Başkent Riga, Baltık şehirlerinin en büyüğüdür. Bir üniversite şehridir. Dvina'nın Riga körfezine döküldüğü yerde kurulmuştur.

Âri ırktan olan Leton'lar kuvvetli bir devlet kuramadıkları için 12. yüzyıldan beri devamlı istilâya uğramışlardır. 1158'de Germenler'in idaresine girmiş, 1562'de Polonya'ya bağlanmış, 1629'da İsveç idaresine, 1721'de de Ruslar'ın eline geçmiş, 1918'de bağımsızlığını kazanmışsa da, 20 yıllık bağımsızlıktan sonra 1939'da tekrar Rus orduları tarafından işgal edilmiştir. 1941'de Almanlar'ın eline geçen Letonya, 1944'te Ruslar'ın ilerlemesiyle tekrar el değiştirmiş ve eskiden olduğu gibi onların eline düşmüş ve Sovyetler Birliğini meydana getiren devletlerden bir haline getirilmiştir.

Letonyalı genç kız

LEVENT, Osmanlı devrinde deniz erlerine verilen addır. Daha sonraları bu kelime, güçlü kuvvetli genç erkeklere sıfat olarak kullanılmıştır. Bugün İstanbul'da Levent mahallesinin bulunduğu yerde evvelce Selim III tarafından kurdurulan leventlere mahsus bir kışla vardı. Bu kışla zamanla «Levent Çiftliği» adını almıştı. Mahallenin adı oradan gelir.

LEVNÎ (? -1732), Türk minyatür ve tezhip sanatçılarındandır. Asıl adı Abdülcelil idi. Sarayda Çelebi diye anılırdı. Eserlerine «renkci» anlamına gelen Levnî imzasını atmıştır.

Edirne'de doğan Levnî, küçük yaşta İstanbul'a gelerek saray nakışhanesine girdi. Bu arada güzel sanatların birçok dalıyle uğraştı. Minyatürlüğü yanında, zamanının iyi şairlerinden de sayılmaktadır.

Daha sonraları nakkaşbaşı olan Levnî, minyatür sanatının alışılagelmiş kurallarını aşarak bu sanat dalında büyük bir çığır açmıştır. Minyatür sanatına üçüncü boyutu, yani derinliği getirmiş, onu gerçekçilige yaklaştırmıştır. Eserlerinde kalabalık figürlerden kaçmıştır.

Levnî 1732'de, Patronalılar ayaklanmasından iki yıl sonra öldü. Ortakçılar'da Sadîler tekkesine gömüldüğü söylenir.

LEVREK, orta büyüklükte, pullu bir balıktır. Eti çok lezzetlidir. Ilık ve soğuk denizlerin kıyılarında yaşar. Küçük balıklarla beslenir. Boyu 40 - 100 santimi, ağırlığı da 2 - 10 kiloyu bulur.

Levrek yakalanması oldukça güç bir balıktır. Hassastır, çabuk ürker. Bazen oltayı kesip kaçar. Ağustos ile ekim ayları arasında kıyılara daha yaklaştığından bu zaman içinde kolay avlanır.

LEVÜLOZ, bir şeker çeşididir. Suda kolay erir, güçlükle billûrlaşır. Tatlılığı azdır. Sakkarozun hidrolizi sırasında glikozla birlikte meydana gelir. Levülozu şeker hastaları kullanabilirler. En çok yerelmasından elde edilir.

LEWİS, Sinclair (1885-1951), tanınmış Amerikan romancılarındandır. Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanan ilk Amerikalı'dır. Lewis, Minneapolis şehrinde doğdu. 1908'de Yale Üniversitesi'nden mezun oldu. 1916'da ilk romanını yayınladı.

İlk eserleri eğlendirici piyasa romanlarıydı, para kazanma kaygusuyla yazılmıştı. 1920'den sonra «Ana Cadde» (Main Street) ile başlayan ikinci döneminde değerli romanlar yazmıştır. Bu dönemde yazdığı eserler gürültülerle karşılanmıştır. Hapse atılması için imza toplayanlar dahi olmuştur. Pulitzer Armağanı alan «Okçu» (Arrowsmith) en ünlü eseridir. Yazar bu armağanı kabul etmemiştir.

LEYDEN ŞİŞESİ, kondansatör olarak kullanılan bir alettir. Belli bir potansiyel altında fazla yük biriktirebilen kondansatör, bir yalıtkanla ayrılmış iki iletkenden meydana gelir. «Leyden» veya «Leyd şişesi» dediğimiz alet de bu esasa göre yapılmıştır.

LEYLA HANIM, (? - 1847), tanınmış bir divan şairidir. İstanbul'da doğmuş, ölünce Mevlevî tarikatına mensup olduğu için Galata Mevlevihanesi bahçesine gömülmüştür.

Leyla Hanım, şiirlerinden çok güzelliğiyle tanınmıştı. Zekâsıyla ve irticalen şiir söylemesiyle büyük bir ün sağlamıştı. Devrinde kendisine «Bülbül» adını takmışlardı.

Bir kere evlenmiş, bir hafta evli kalmıştır.

LEYLÂ İLE MECNUN, doğu edebiyatının en büyük aşk hikâyesi konularından birinin kadın ve erkek kahramanıdır. İkisi arasındaki aşk ölümsüz aşkın sembolü olmuştur. Konu birçok doğu dilinde, bu arada Türkçemizde de işlenmiştir.

Türk şiirinde bu konu 15. yüzyılın ikinci yarısında Nevâî, Şâhidî, Hakiyrî gibi şairlerce mesnevî tarzında işlenmiştir. Türkçede 40 kadar «Leylâ ile Mecnun» vardır. Nevâî'ninki, Fuzûlî'ninkinden sonra en iyi «Leylâ ile Mecnun» sayılmaktadır. Fuzûlî'nin Azerî diyeleğiyle yazdığı «Leylâ ile Mecnun», gerek Türkçe, gerek öbür dillerde yazılan bütün benzerlerini gölgede bırakmıştır. Ayrıca bu eser Türkçe mesnevilerin en güzeli olarak bilinir. Birçok yabancı dillere çevrilmiş, opera olarak bestelenmiştir.

Levnî'nin «Surname» adlı kitaptaki minyatürlerinden

LEYLAK, dünyanın birçok yerinde yetişen bir süs ağacıdır. Zeytingillerdendir. Çiçekleri salkım biçimindedir. Güzel kokusuyle tanınır. Anayurdu Doğu Avrupa ve Asya'dır. Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya geçmiştir.

Leylak ilkbaharda çiçek açar. Katmerli çeşitleri vardır. Leylak ağacı tohumdan da, daldırmayla da yetiştirilir.

Leylak

LEYLEK, gelişiyle baharı müjdeleyen, gidişiyle kışın yaklaştığını haber veren göçebe kuşlardandır. Yuvasını damlara, bacaların üstüne kurar. Tarlaya zarar veren hayvanları yediği için faydalı bir kuştur. Gövdesi iri, bacakları uzundur. Boynunu öne uzatarak uçar. Sesleri yoktur. Gagalarını birbirine çarparak ses çıkarırlar. Leylekler bataklık yerlerden hoşlanırlar. Almanya ve Danimarka'da yaşayanlar leyleği uğur sayarlar.

LHASA (Lasa), Tibet'in kutsal başkentidir. Nüfusu: 70.000'dir. Buda dinine inananların başkanı Dalay - Lama burada oturur. 1904'e kadar Tibetliler'den başka kimse bu şehre sokulmazdı. Denizden 3.600 metre yükseklikte, Hindistan'la Tibet arasındaki sınıra yakın bir yerde kurulmuştur. Şehirde pek çok tarihî yapı vardır.

LHOTE, André (1885 - 1962), ünlü Fransız ressamıdır. İlk eserini 1906'da Paris'te Bağımsız Resamlar sergisinde sergiledi. İlk sergisini 1910'da açtı. Resimleri kadar resim konusunda yazdığı yazılarla da şöhret yapmıştır. Bu arada çevresinde toplanan gençleri yetiştirmeye çalışmıştır. 1922'de kurduğu akademide pek çok öğrencisi vardı. Çoğu Türk ressamları da onun akademisinden yetişmişlerdir.

Leylek

LIĞ (Aluvyon), akarsularla taşınan ve içinde kil, kum, çakıl gibi parçalar bulunan çamura denir. Lığlar akarsuların yakınlarında çok verimli alanlara yayılarak verimli topraklar meydana getirirler. Lığlar, «eski lığlar» ve «yeni lığlar» diye ikiye ayrılırlar. Türkiye'de Büyük Menderes, Küçük Menderes, Gediz, Seyhan, Ceyhan nehirleri çevrelerinde bu çeşit verimli alanlar meydana getirmişlerdir.

LİBERALİZM, mümkün olduğu kadar geniş bir hürriyet anlayışı üstüne temellendirilen bir siyasî ve iktisadî görüştür. Zamanla bu anlayış iktisadî alandaki önemini kaybetmiş, daha çok bir siyaset anlayışı olmuştur. 20. yüzyılda liberalizm kişiye büyük sorumluluklar yükleyen bir siyasî doktrin olarak düşünülmektedir. Buna göre liberalizm kişinin bağımsızlığını ona yüklediği sorumlulukla sağlamlaştırır.

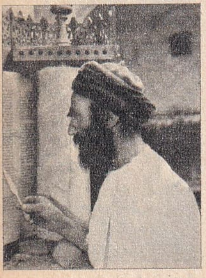

Libyalı bir tip ve Libya'da Batı Trablus'un doğusunda, Homs şehrinde «Beyaz Cami»

Liberalizm 19. yüzyılda kendini göstermiş, adını İspanya'da kurulan «Liberales» adlı siyasî partiden almıştır. Liberal fikirler daha İlkçağ'da ortaya çıkmıştır. Daha sonraları çeşitli filozoflarca işlendi.

LİBERYA, Zenci Afrika devletlerinin en eskisidir. Doğusunda Fildişi Kıyısı Cumhuriyeti, kuzeyinde Guinea, batısında Sierra Leone bulunur. Nüfusu: 1.090.000, yüzölçümü: 95.400 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Monrovia (81.000), dini: İslâm (% 60), Hırıstiyan (% 30), Klan dinleri (% 10), dili: İngilizce ve yerli diller, parası: Liberya doları'dır.

Liberya'nın kuzey kesimi 1.850 metreye varan dağlarla kaplıdır. Palmas burnu, Liberya ile Fildişi Kıyısı arasında kalır. Bu ülkede yıllık yağış 2 metreden çoktur. Kış ısı ortalaması 24°, yaz ısı ortalaması 33° dir. Tipik bitki örtüsü balta girmemiş ormanlardır.

Liberya yerli halkı 6 kabile konfederasyonu ve 11 kabile federasyonu halinde toplanmıştır. Halk Ginea ırkındandır. Az sayıda beyaz vardır. Bunlar İngiliz ve Amerikalı iş adamlarıdır. Ülkenin başlıca zenginliği kauçuktur. Kakao, meyve, pirinç de elde edilir: Ticaret önemlidir. Liberya bandıralı ticaret gemileri Amerikalı armatörlere aittir. Devleti, 1847'de Birleşik Amerika'dan kaçan zenciler kurmuştur.

Liberyalı bir yerli tipi

LİBİDO, ruhbilimde cinsiyet içgüdüsüne ve yaşama isteğine bağlı hislerin toplamıdır. Freud, «libido» yu zevk alma ve sevgi terimi karşılığında kullanmış ve cinsiyet içgüdüsüne bağlamıştır. Jung ise bu kavramı insandaki bütün içgüdülere kadar genişletmiştir. Her türlü cinsel yönelişler «libido» ile açıklandığı gibi, kendi kendini sevme, yakınlarını sevme, dostluk duygularıyle bir başkasına bağlanma, somut şeylere karşı duyulan sevgi, soyut fikirlere duyulan yakınlık da genel bir anlayışa göre gene «libido» ile açıklanmaktadır.

LİBRE (Bak: ÖLÇÜLER).

LİBREVİLLE, 15 temmuz 1960 yılında bağımsızlığa kavuşan Gabon'un başkentidir. Nüfusu: 31.000'dir. Büyükçe bir limandır ve ülkesinin tek şehridir.

LİBYA, Kuzey Afrika'da bir Arap devletidir. Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda Mısır, güneydoğusunda Sudan, güneyinde Çad ve Nijer, güney batısında Cezayir, batısında Tunus ile çevrilidir. Nüfusu: 1.677.000, yüzölçümü: 1.759.540 km.²'dir. İdare şekli: Meşrutî krallık, başkenti: Batı Trablus (212.577) ve Bingazi (136.641), dini: İslâm, dili: Arapça, parası: Libya lirası'dır.

Çad sınırında tepeleri 3.150 metre olan Tibesti dağları vardır. Libya yaylası çöldür. Bu çölün Mısır ve Sudan taraflarındaki bölümüne Libya Çölü denir. Yeşillik bölgeler kıyılardır. Akarsular yazın kurur. Kıyıda yıllık yağış 40 santime yükselir. Güneyde yağış ya çok azdır, ya hiç yoktur. Kış ısı ortalaması 15°, yazınki 33°'dir. Bitki örtüsü kıyılarda Akdeniz bitkileri, güneyde çorak bozkırlar ve vahalardır.

Halkın çoğunluğu Arap'tır. Azınlıklar, İtalyan, Türk, Musevî, Rum Maltız, Berberiler'den ibarettir.

Libya Trablusgarp, Bingazi, Fizan adlı 3 eyaletten kurulu bir birleşik devletti. 1963 te bu üç eyalet usulü kaldırılmış, memleket merkezî hükümete bağlanmıştır.

Libya çok fakir bir memlekettir. Hurma, arpa, zeytin yetiştirilir. Ulaşım genellikle develerle yapılır. Eğitim alanında pek geri kalınmıştır. Bingazi'de bir üniversite vardır.

Uzun zaman Osmanlı idaresinde kalan bu topraklar meşrutiyet döneminde İtalyanlar'ın saldırısına uğradı. Osmanlı hükümeti daha sonra Libya'yı bıraktı. 1930' dan sonra Mussolini'nin kuvvetleri Libya'

Libya haritası

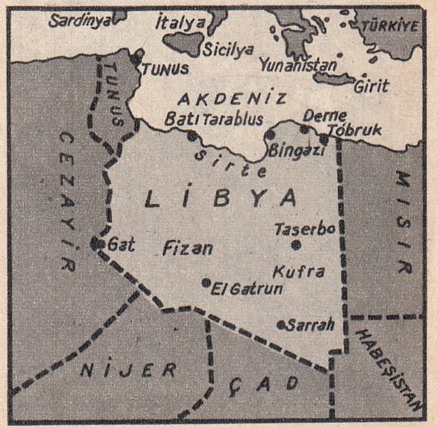

yı tamamen ele geçirdiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Libya, Birleşmiş Milletler yönetimine verildi. 1951 yılı sonunda bağımsızlığını kazandı.

LİCE, Doğu Anadolu Bölgesinde Diyarbakır iline bağlı 34.356 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.643 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.083 km.²'dir. Merkez bucağından başka Kayacık adında bir bucağı ve 53 köyü vardır.

Toprakları oldukça engebeli ve ormanlıktır. İklimi oldukça serttir, kışlar karlı geçer. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir. Ticaretinde badem önemli yer tutar.

İlçe merkezi, Diyarbakır'a 91 km. uzaklıkta, denizden 1.100 metre yükseklikte kurulmuştur. Kasaba düz toprak damlı evlerinin yanında Yenişehir mahallesi adı verilen kısmındaki yeni ve düzgün evleriyle bir tezat gösterir.

LİDYA, İlkçağda Anadolu'nun batısında kurulmuş bir devlettir. Merkezi, Ege sahilinde bir liman olan Sardes (Sart) idi. M.Ö. 620'de Frikya devletinin yerine geçen Lidya M.Ö. 546'da Persler'in eline geçti. En ünlü hükümdarı, son hükümdar Krezos'tur. Halk ticaretle uğraşırdı. Bu yüzden çok zengin bir ülkeydi. Dünyada ilk defa madenden para yapan Lidyalılar'dır. Altın, gümüş paraları vardı.

LIECHTENSTEIN, Orta Avrupa'da pek küçük bir ülkedir. Doğu ve güneyinde İsviçre, batı ve kuzeyinde Avusturya bulunur. Nüfusu: 19.000, yüzölçümü: 157 km.²'dir. İdare şekli: Meşrutî krallık, başkenti: Vaduz (3.775), dini: Hıristiyan Katolik, dili: Almanca, parası: İsviçre Frankı'dır.

Liechtenstein'de yağışlar 1,5 metreyi bulur. Yıllık ısı ortalaması 12,5°'dir. Dağ iklimi hüküm sürer. Ülkede meyvecilik ve hayvancılık yapılır. Turizm önemli bir gelir kaynağıdır.

Ülkenin halkı Almandır. Liechtenstein prenslikle yönetilir. Hanedan, Avrupa'nın en eski hanedanlarındandır. Bu ülke tarihte birkaç kere Türk ordularının eline geçmiştir.

LİED, Almanca bir müzik terimidir. Müzik ve şiir bakımından lirizmin özelliklerini taşıyan müzik parçaları bu adla adlandırılır. İlk liedler gezici Alman şairleri tarafından söyleniyordu. 14. yüzyıldan sonra liedler bazı çalgılarla çalınmaya başlandı.

LİEGE, Belçika'da kendi adını taşıyan eyaletin en önemli şehridir. Nüfusu: 154.000'dir. Kömür ve maden endüstrisi merkezidir. Şehrin ortasından geçen Meuse nehri ulaşıma elverişlidir. Şehir 8. yüzyılda kurulmuş, 10. yüzyılda Avrupa bilim merkezlerinden biri olmuştur.

LİF, sellüloz zarlarına, odun özünün toplanmasıyle meydana gelmiş ip biçiminde hücrelerdir. Bitkiye destek olmaları bakımından «destek doku» diye adlandırılırlar. Kasları meydana getiren kastellerine ve hamamda sabunlanmaya yarayan gevşek örülmüş beze de lif denir.

LİKEN, bir suyosunu ile bir mantarın birleşerek meydana getirdikleri bir organizmadır. Çeşitli renklerde olurlar. Tomurcuklanmayla ürerler. «İslanda yosunu» ve «ren likeni» denen liken çeşitleri pek tanınmıştır. En ilkel bitkilerden biridir.

Liken

LİKÖR, çeşitli meyveler ve çiçeklerin alkolde dinlendirip şeker yardımıyle tatlılandırılmasıyle elde edilen alkollü içkilere denir. Belli başlı likörler: Muz, nane, vişne, portakal gibi meyvelerden, gül, kahve ve kakaodan yapılır.

LİKURGOS (Bak: LYKURGOS).

LİMA, Peru'nun başkentidir. Büyük Okyanus kıyısından 12 km. içeride, Rimac nehri üzerinde, 1.716.000 nüfuslu bir endüstri ve bilim merkezidir. «Kralların Şehri» diye tanınmıştır. Lima'nın San Marcos Üniversitesi Amerika'da kurulmuş olan en eski üniversitedir. Havaalanı Güney Amerika'nın en iyi havaalanıdır.

LİMAN, gemilerin barınmasına, gemi yükleme ve boşaltma işlerinin yapılmasına elverişli kıyılardır. Genellikle 3 çeşit liman vardır: 1) Tabiî limanlar, 2) Sunî limanlar, 3) Yarı sunî limanlar. Tabiî limanların kendiliğinden dalgalara karşı korunma imkânları vardır. Sunî ve yarı sunî limanlar dalgakıranlarla korunur. Limanlar kullanılışlarına göre şöyle sınıflandırılır: 1) Barınma limanları, 2) Ticarî limanlar, 3) Askerî limanlar, 4) Balıkçı limanları.

Bir limanın rahatlıkla kullanılabilmesi için deniz derinliğinin 15 metre olması lâzımdır. Derinlik kadar gemilerin kolayca girip çıkabilmeleri için, genişlik de önemlidir. Gemilerin rahatça demir atabilmesi için dip fazla kumlu ve kayalık olmamalıdır. Büyük limanlarda rıhtımlar, depolar, havuzlar bulunur. Bazı limanlarda rıhtım kilometrelerce uzunlukta olur. Bazı limanlar denizden uzakta, karaların içinde kurulmuştur. Bunlar nehir veya kanal yoluyle denize bağlanır.

Liman von Sanders

LİMAN VON SANDERS, Otto (1855 - 1929), tanınmış bir Alman askeridir. Prusya'da orgeneral, Türkiye'de mareşal olmuştur.

Türkiye'de «Liman Paşa» olarak tanınan Liman von Sanders, Prusya'da Stolp'da doğdu. 1910 yıllarında Almanya'nın ünlü generalleri arasında sayılıyordu. 1914 başlarında Istanbul'a geldi. Orduda ıslahat ya-

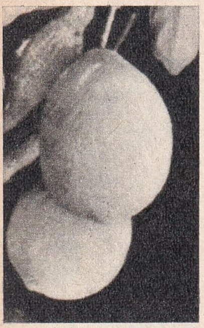

Limon

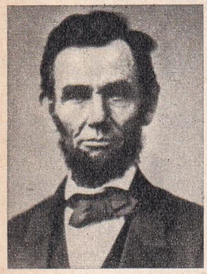

Lincoln

Lindbergh

pacaktı. I. Dünya Savaşı çıkınca önce Çanakkale cephesi başkomutanı, daha sonra Filistin cephesi «Yıldırım Orduları Grubu» başkomutanı oldu. Savaşın sonuna doğru Almanya'ya dönünce görevini Mustafa Kemal Paşa üstüne aldı. «Türkiye'de 5 yıl» adlı hatıraları birçok dile çevrilmiştir.

LİMASOL (Leymosun), Kıbrıs adasının güney kıyılarında Akrotiri körfezinde 43.000 nüfuslu bir liman şehridir. Şarap ve narenciye ticaretiyle tanınmıştır.

LİMNİ, Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda Yunanistan'a ait 24.000 nüfuslu bir adadır. Yüzölçümü: 470 km.^{2}'dir.

Ada, Türkiye'ye ait İmroz ve Bozcaada arasında, Çanakkale Boğazı'nın karşısındadır. Kuzeyinde Samothraki (Semendirek), güneyinde Hagiostrati adaları vardır. Akdeniz iklimi hüküm sürer. Zeytincilik, meyvecilik ve balıkçılıkla geçinilir. 1455'de Fatih tarafından fethedilen ada, 1924'de Yunanistan'a geçmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'yle İttifak Devletleri arasındaki mütareke, bu adanın Mondros limanında imza edilmiştir.

LİMON, turunçgillerden, sarı renkte, ekşi sulu bir meyvedir. Akdeniz ikliminde, ağaçta yetişir. Ağacı, portakal ağacından kısadır. Beyaz çiçek açan ve açık yeşil yapraklı olan dalları dikenlidir. Hoş kokulu limon çeşitli yiyeceklere katılır, ayrıca su ve şekerle karıştırılarak «limonata» yapılır. C vitamini bakımından oldukça zengin olan limon, iyi bir besleyicidir.

LİMONLUK, soğuğa dayanıklı olmayan bitkilerin, çiçek ve meyvelerin yetiştirildiği camekânlı yerdir. Limonluklar: 1) Soğuk limonluk, 2) Ilık limonluk, 3) Sıcak limonluk olmak üzere 3 çeşittir. Soğuk limonluğun dört tarafı kapalı olmaktan başka bir özelliği yoktur. Bitki ve çiçekleri kuzeyin dondurucu rüzgârlarından korumak için yapılır. Ilık limonlukta ısı 8-10°, sıcak limonlukta ise, 18-30° olarak ayarlanır. Bunlarda Akdeniz veya daha sıcak iklimlerin bitkileri yetiştirilir. Limonluklar bol güneş almalıdırlar.

LİMON TUZU (limon tozu), yemeklerde limon suyu yerine kullanılan bir maddedir ki, kimyada «limon asidi tuzu» olarak adlandırılır. Limon bulunmayan yerlerde yemeğe konursa, limonun kokusunu vermemekle beraber tadını verir. Limona göre daha ucuz olması kullanılışını artırmaktadır.

LİNCOLN, Abraham (1809 - 1865), Amerika Birleşik Devletleri'nin 16. Cumhurbaşkanıdır. Demokrasiye inancıyla tanınır.

Kentucky eyaletinde bir dülgerin oğlu olarak bir çiftlikte doğdu. Sıkıntı içinde geçen yıllardan sonra 1834'te milletvekili oldu. Köleliğin kaldırılması için yılmadan uğraştı. Kendi kendine çalışarak 1836'da hukuk diploması aldı. 1860'da Cumhurbaşkanlığına seçildi. 1861'de Güney Carolinalı'lar 6 eyaletle birleşerek Amerika Birliği'nden ayrılınca, güneylilerle kuzeylilerin arası açıldı. İki taraf arasında başlayan ve 5 yıl süren savaş 1865'te köleliğe taraftar güneylilerin yenilmesiyle bitti. Lincoln, aynı yılın 14 nisan gecesi Washington'da bir tiyatroda temsili seyrederken, tiyatronun tanınmış artistlerinden birinin kurşunuyle can verdi.

LİNÇ, kalabalığın, coşkunluğa kapılarak, suçlu olduğuna inandığı bir kimseyi, muhakeme edilmesine fırsat vermeksizin öldürmesidir. Tarihte ilk linç olayları, dine karşı, bilhassa Müslümanlar arasında, büyük günah işleyen kimseleri taşlayarak yapılırdı. Bugünkü anlamdaki linç olayları ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde 18. yüzyılda görülmüştür. Bu kelime Amerika İç Savaşları sırasında kanunsuz bir topluluk kurarak kanuna karşı gelenleri ölümle cezalandıran Charles Lynch (linç okunur) adlı bir çiftçinin adından alınmıştır. Sonradan bilhassa birçok zenci, herhangi bir ayaklanma sırasında beyazların elinde linç yoluyle can vermişlerdir. California, Colorado, Oregon, Nevada eyaletleri zencilerin aralıksız linç edildiği yerlerdir.

LİNDBERGH, Charles (1902 -), Atlas Okyanusu'nu uçakla tek başına ilk olarak geçen Amerikalı pilottur. 27 mayıs 1927'de saat 7.50'de New York'daki Roosevelt Field Havaalanından kalkmış, ertesi gün saat 22.21'de Paris'deki Le Bourget Havaalanına inmiştir. Uçuş 33 buçuk saat sürmüş, 49.250 km. tutmuştur.

Lindbergh Amerika'nın Michigan eyaletinin Detroit şehrinde doğmuştur. Genç yaşta uçuş dersleri aldıktan sonra 500 dolara bir uçak satın aldı, 1923'de tek başına ilk uçuşunu yaptı. Ertesi yıl askerî öğrenci oldu. Bir yıl sonra da üsteğmen olarak orduya katıldı.

Lindbergh, New York - Paris uçuşunun sonunda yere inişinde yüz bin kadar meraklı tarafından karşılandı. Amerika'ya dönüşünde de Cumhurbaşkanı Calvin Coolidge tarafından büyük merasimle karşılandı ve dünya çapında ilgi gördü.

LİNNE, Carl (1707 - 1778), İsveçli bir tabiat bilginidir. İsveç'in Rashult şehrinde doğdu. Küçük yaşta okulu bıraktı, ayakkabıcı çıraklığı yaptı. Bu sırada kendi kendine bitkiler üstünde çalışıyordu. Çalışmaları dikkati çektiğinden Uppsala Üniversitesine alındı. Üniversiteyi bitirdikten sonra aynı üniversiteye profesör oldu ve bitkiler

üstünde çalışmalarına devam ederek kendisine, «modern botaniğin babası» dedirten ünlü sınıflandırmasını yaptı. «Tabiat Sistemi» ve «Bitki Türleri» adlı iki eseri vardır.

LİNOTİP, matbaacılıkta, dizgi işinde kullanılan en önemli makinelerden biridir. İşleyişi pek ilgi çekicidir ve oldukça karışık yapılı bir makinedir.

Linotip, 1886 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Ottmar Mergenthaler adlı bir genç tarafından yapıldı. Daha sonra büyük değişme ve gelişmelerle bugüne gelen bu pek önemli makineyi yapan Alman asıllı genç, uzun bir çalışmadan sonra ortaya çıkan başarısını çalışmakta olduğu «New York Tribune» adlı gazetenin patronuna gösterdiği zaman patron büyük bir

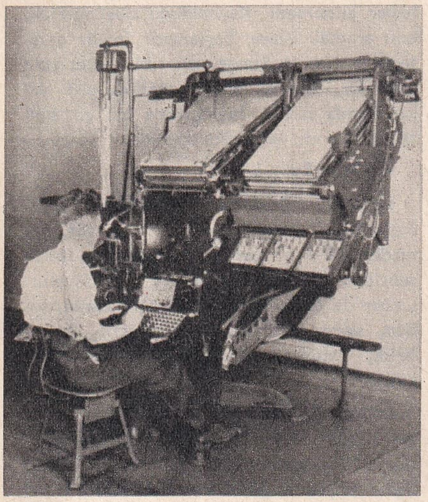

Linotip

sevinç ve şaşkınlık içinde, «Kazandın Ottmar!» diye bağırmış ve Ottmar'ın dizdiği hurufat satırına bakarak, «Bu, tam anlamıyla bir hurufat satırı» demiştir. Linotip, adını bu «hurufat satırı» sözünden almıştır.

Linotip, dizicinin önünde tıpkı bir daktilo gibi hurufat klavyesi olan bir makinedir. Dizici bu klavyedeki harflere bastıkça, matris denen harf kalıpları gözlerinden çıkarak yan yana bir yerde toplanırlar. Satır tamamlandıktan sonra, makinenin yanında kaynamakta olan potadan bu harf kalıplarının üstüne bastırılan kurşun halitasından, o satırın erkeği çıkar. İşi biten harf kalıpları teker teker gözlerine dağılırken dizici ikinci satırını dizmeye başlar.

Sonradan muhtelif ilâvelerle bu makinelerin değişik tipleri yapılmıştır.

LİNYİT (Bak: KÖMÜR).

LİPARİ ADALARI, Tiren Denizi'nin güney doğusunda bulunan küçük volkanik 7 ada topluluğudur. Nüfusu 11.000'dir. Bu adaların adları şunlardır: Stromboli, Lipari, Salina, Vulcano, Filicudi, Alicudi ve Ustica. Hepsi İtalya'ya bağlı olan bu adaların başkenti Lipari kasabasıdır. Stromboli adası faaliyette olan yanardağı ile tanınmıştır.

LİR, eski Yunanlılar'ın kullandığı «U» harfine benzer ağaçtan oyulmuş bir çalgıdır. İki ucunu birleştiren çubuk ile karın kısmı arasına gerilen değişik sayıda teller, harp gibi parmakla çalınır ve duygulu şiirler söylenir. Roma hükümdarı Neron'un da Roma yangınını sarayından lir çalarak seyrettiği bilinir.

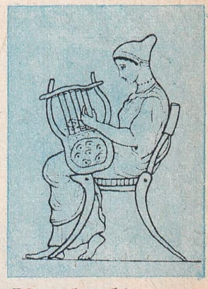

Lir çalan bir eski Yunanlı

LİR, ötücü kuşlardan, tavustan iri, boyu 1 metre kadar olan bir kuştur. Kuyruğunun iriliği ve güzelliğiyle dikkati çeker. Lir adı verilen çalgıya çok benzeyen bu kuyruk, erkeklerinde daha da uzundur. Ayrı ayrı biçimlerde 16 telekten meydana gelmiştir. Lir kuşlarının çok çeşitleri vardır.

Lir kuşu

LİRİK, eskiden lir adlı çalgıyla söylenen şiirlere denirdi. Sonraları kelimenin anlamı değişmiş, genişlemiştir. Her sanat eserinde bulunabilen duygu unsuruna «lirik» denebilmektedir. Lirik şiir olduğu gibi, lirik müzik parçası, lirik hikâye v.b. de olabilmektedir.

LİRİZM, bir şairin duygularını içinden geldiği gibi şiirine aktarmasına denir. Lirizm, yalnızca edebiyata ait bir anlatım yolu değildir. Öbür sanatlarda da lirizm önemli yer tutar. Lirizm en çok şiire ve müziğe uygundur. Bu iki sanat duyguların yalın olarak anlatılabildiği sanatlardır. Dünyanın en büyük şairleri ve en büyük bestecileri eserlerinde lirizmi dile getirmişlerdir. Şair olarak Goethe, Paul Valery, George Milton, Shelly, Shakespeare, Dante; besteci olarak da Bach, Beethoven, Mendelsshon, Liszt, Mozart, Schubert Avrupa'nın lirik sanatçılarının başında gelmektedir. Bu kelime dilimize son 50 yıl içinde Fransızca'dan girmiştir.

LİSBON (Bak: LİZBON).

LİSE (Bak: OKUL).

LİSZT, Franz (1811 - 1886), ünlü Macar piyanisti ve bestecisidir. Macaristan'ın Doborjah kasabasında amatör bir piyanist olan bir hayvan bakıcısının oğlu olarak doğdu. İlk derslerini babasından aldı. Daha sonra aralıksız çalışmalarla kendi kendini yetiştirdi.

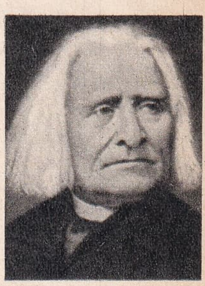

Liszt

10 yaşında ilk konser gezisine çıktı, 13 yaşında ilk operasını tamamladı. Besteci birçok ülkelerde konserler vermiş, bu ara-

Livingstone

Lloyd

da Türkiye'ye de gelerek Abdülmecit'den nişan almıştır.

Eserlerini çoğunlukla piyano için besteleyen Liszt'in tek senfonisi «Faust» dur.

LİTOGRAFYA (Bak: TAŞ BASKISI).

LİTOSFER (Taşküre), dünyanın hidrosfer (suküre) ve atmosfer (havaküre) dışında kalan kısmıdır. Topraklar, taşlar, kayalar litosferi meydana getirir. Yerin yüzünden merkezine kadar çeşitli tabakalara ayrılır. Bu tabakalar yeryüzünden başlayıp, merkeze doğru sırayla sial, sima, nifsima ve nife'dir.

LİTRE, metre sisteminde sıvı ölçüsü birimidir. Bir litre, bir desimetre küb hacmindeki suyun ağırlığıdır.

LİTVANYA, Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 devletten biridir. Litvanya Cumhuriyetinin kuzeyinde Letonya, doğusunda Beyaz Rusya, güneybatısında Polonya, batısında Baltık Denizi vardır. Nüfusu: 2.711.445, yüzölçümü: 77.900 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Vilna [(Vilnius) 235.000], dini: Hıristiyan % 80 Katolik), dili: Litvanyaca, parası: Ruble'dir.

Litvanya yüksekliği en çok 200 metreyi geçmeyen bir ovadır. En büyük akarsuyu Baltık'a dökülen Niemen'dir. Yıllık yağış ortalaması 70 santimdir. Ülkede Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Bitki örtüsü, kışın yaprak döken ormanlardır. Patates, yulaf, çavdar, arpa, hayvancılık, maden ve deri endüstrisi ülkenin belli başlı gelir kaynaklarıdır. Son zamanlarda çeşitli sanayi tesisleri kurulmuştur. Ülkenin en eski üniversitesi 1544'te kurulmuştur.

Baltık devletlerinin en güneyinde olan Litvanya, Ortaçağ'da Polonya'nın himayesindeki bir grandük tarafından idare edilirdi. 1795'te Polonya ile birlikte Ruslar'ın eline geçti. 1918'de hürriyetine kavuştu ise de 1939'da tekrar Ruslar, 1940'da Almanlar tarafından işgal edildi. 1944'te Ruslar, ülkeyi Almanlar'ın elinden alarak Sovyet topraklarına kattılar.

LİTYUM, gümüş renginde bir madendir. Simgesi (Li), atom sayısı 3, atom ağırlığı: 6.94, ergime noktası: 186°'dir. Başlıca filizleri şunlardır: Spodümen, lepidolit, trifilin. Birçok taşlarda bulunduğu için adını taş anlamına gelen «lithos» kelimesinden almıştır. Lityum, bitkilerin çabuk aldıkları bir elemandır. Alevi, lâle kırmızısına boyar. Kurşun yumuşaklığındadır. 200°'de, havada göz kamaştırıcı bir alevle yanar.

LİVERPOOL, İngiltere'nin dördüncü büyük şehri, dünyanın üçüncü büyük limanıdır. Londra'nın 322 km. kuzeybatısında olan bu şehrin nüfusu 447.000'dir. Liverpol tabiî liman değildir. Sonradan büyük masraflarla yapılmıştır. Amerika'nın keşfinden sonra önemli bir ticaret ve köle alışverişi merkezi olmuştur. Çok büyük makine fabrikaları, tersaneleri, kimya, plastik madde ve kauçuk müesseseleri vardır.

LİVİNGSTONE, David (1813-1873), Afrika kıtasının bilinmeyen yerlerini keşfe çıkmış İskoçyalı bir misyonerdir. Blantyre'de doğdu, 1840'da Glasgow Üniversitesinden tıp diploması aldı. Daha sonra misyoner olarak Afrika'ya gitti. Livingstone, Afrika'nın bilinmeyen yerlerini keşfetmek istiyordu. Bu isteğini büyük ölçüde yerine getirdi. Afrika'nın pek çok bilinmeyen yerini keşfeden odur. 1858 - 1864 yılları arasında o zamana kadar gezip gördüğü, keşfettiği yerlerin haritalarını çizdi. 1865'de çıktığı ikinci yolculuğu sırasında ondan haber alınamadı. Kaybolduğu düşünülerek, onu aramak üzere, başlarında İngiliz gazetecisi Henry M. Stanley olan bir heyet yola çıkarıldı. Stanley, onu Tanganika gölü yakınlarında buldu. Livingstone bir yıl sonra hastalandı ve Afrika'da öldü.

LİYON (Bak: LYON).

LİZBON, Portekiz'in 828.500 nüfuslu başkentidir. Atlas Okyanusu kıyısında, denizden 10 km. içeride bulunan bir liman şehridir. Tepelik bir yerde kurulmuştur. Lizbon'da dokuma, kimya, kâğıt, tütün, sabun, şeker endüstrileri gelişmiştir. Şarap, balık, yemiş ve büyük baş hayvan ihraç edilir.

LİZOL, katrandan çıkarılan, koyu renkli bir sıvıdır. Kimyada «toluen» denilen aromatik bileşiğin bir OH (hidroksil) almasıyla meydana gelen «orto-», «meta-» ve «parakresol»'ların karışımıdır. Lizol evlerde ve hastanelerde mikroptan arıtıcı olarak suya karıştırılarak kullanılır.

LLOYD, George David (1863-1945), tanınmış bir İngiliz devlet adamıdır. Türk düşmanı olarak tanınır. Yunanlılar'ı İzmir'e çıkmaya kışkırtan odur. Yunanlılar'ın bozgunuyla siyasî itibarını kaybetmiştir. Lloyd George, Manchester'de doğdu. Hukuk öğrenimi yaptıktan sonra siyasete atıldı. 1890'da Liberal Partiden milletvekili seçildi. Parlementodaki tartışmalarıyla tanındı. 1905'te kabineye girdi. 1905-1908 arasında ticaret bakanı, 1908-1915 arasında maliye bakanı, 1916'da dışişleri bakanı ve başbakan oldu. 1922'de Yunan bozgunu neticesi partisiyle birlikte iktidardan düştü. 1945'te Avam Kamarası'ndan çekildikten kısa bir süre sonra öldü.

LOBELYA, kalın yapraklı bir bitkidir. Sıcak ve ılık bölgelerde yetişir. 200 kadar türünden bazıları zehirlidir. Çiçekleri sal-

kım biçimindedir. Bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. Eskiden tıpta çok kullanılırdı. Bugünkü eczacılıkta lobelya'dan hâlâ yararlanılmaktadır.

LOCKE, John (1632 - 1704), ünlü bir İngiliz filozofudur. Wrington'da doğdu. Babası toprak sahibiydi. Locke'nin fikir hayatında babasının etkileri göze çarpar. Filozof, yüksek öğrenimini Oxford Üniversitesinde yaptıktan sonra hem yazar, hem de siyaset adamı olarak çalıştı. Bir ara İngiltere'den kaçmak zorunda kaldı. 1689'da İngiltere'ye tekrar dönebildi.

Locke, eserlerinde geleneğe karşı çıkmış, insanın bütün eylemlerine temel olarak aklı seçmesi gerektiğini anlatmıştır. Avrupa'da «Aydınlanma ve Akıl Çağı» nın öncüsü sayılır.

LODOS, güneyden esen rüzgârın adıdır. «Güney yeli» diye de bilinir. Genellikle sıcak estiğinden insanlar üstünde yorgunluk ve bitkinlik meydana getirir. Güneydoğudan eserse, «Kıble lodusu», güneybatıdan eserse, «Batı lodusu» adını alır.

LOGARİTMA, matematikte belli başlı işlemlerden biridir. Bu işlem için «taban» adı verilen bir sayı seçilir, her sayının bu tabana göre logaritması alınır.

Logaritma büyük çarpmaları, bölmeleri, basit toplama ve çıkarmaları indirgemek için kullanılan bir yoldur. Genel olarak cetvel halinde gösterilir. Logaritma sayıları cebirde üs olarak yazılır.

Matematikçiler büyük sayıları çarpabilmek için bu sayıların logaritmalarını toplarlar. Sonra logaritma cetvelinde, elde ettikleri yeni logaritmanın karşısındaki sayıyı bularak çarpmanın sonucunu alırlar. Büyük sayılarla bölme işlemi yapılacaksa, bölen sayının logaritması, bölünecek sayının logaritmasından çıkarılır. Elde edilen sonuç yeni bir logaritmadır. Bu logaritmanın karşısındaki sayıya bakılınca bölmenin sonucu bulunmuş olur. Kullanılmakta olan başlıca iki logaritma sistemi vardır. Bunlardan biri: «Tabiî logaritma» veya «Napier logaritması», öbürü de «Ondalık logaritma» dır.

LOGİSTİK (Bak: MANTIK),

LOĞUSA HUMMASI, çocuk doğurma ve düşürmelerden sonra annede görülen mikroplu ve ateşli hastalıktır. Doğum veya düşürme sırasında mikroplu eller ve aletlerle çalışılmış olması bu hastalığı meydana getirir. Loğusa humması bir çeşit kan zehirlenmesidir. Hastalık sırasında kırıklık, baş ve bel ağrıları ile birlikte ateş başlar, bu arada üreme organlarından kötü kokulu bir akıntı gelir. Mikroplar kana karışınca birçok organlar bozulur.

Tedavi için üreme organlarında kalan etene (son) parçaları varsa çıkarılır. Sulfamitler ve antibiotiklerle hastanın iyileşmesi sağlanır.

LOĞUSALIK, doğumda ilk günden kırkıncı güne kadar geçen döneme denir. Bu dönemde loğusa (anne) çok iyi ve dikkatli bir bakım görmek zorundadır. Bu dönem içinde gebelik sırasında değişmelere uğramış bazı organlar normale dönmeye çalışırlar. Dölyatağı doğumdan sonra 900 gr. ağırlıktadır, loğusalık döneminde 50 - 55 gr. olan eski normal ağırlığına döner. Diğer üreme orgaları da loğusalık döneminde normal durumlarını bulurlar.

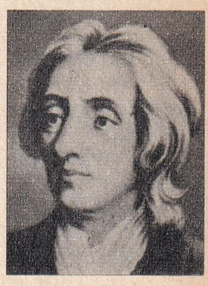

Locke

Annenin bütün loğusalık dönemi boyunca yatması gerekmez. Onun doğumdan birkaç gün sonra ayağa kalkıp hareket etmesinde fayda vardır. Bu arada hafif spor hareketleri ve bele sarılacak bir kuşak vücudun eski halini almasına yardım eder. Ancak bu arada mikrop kapmaması için büyük dikkat gösterilmelidir. Loğusayla ziyaretçiler pek yakından konuşmamalı, özellikle nezlesi, öksürüğü veya bir bulaşıcı hastalığı olan kimseler loğusanın yanına sokulmamalıdır.

LOĞUSAOTU, kötü kokulu, kahverengi, otsu bir bitkidir. İkiçeneklilerin loğusaotugiller familyasındandır. Bakımsız yerlerde kendiliğinden yetişir. Birkaç yıl ömrü vardır. Bir türünden duvarları sarması için sarmaşık gibi faydalanılır.

LOİRE, Fransa'nın 1.045 km. uzunluğundaki en uzun akarsuyudur. Gerbier Dé Jone tepesinden çıkar, Atlas Okyanusu'na dökülür. Nehir Fransa'yı aşağı, yukarı iki eşit parçaya böler. Ulaşıma elverişli değildir. Yağmurlu mevsimlerde taşar, yazın suları çok azalır. Ancak bazı yerlerinde baraj, set ve duvarlarla ulaşım imkânı sağlanmıştır. Ayrıca kanallarla Saône ve Seine nehirlerine bağlanmıştır.

LOKAVT, işverenlerin, işçilerine bazı şartları kabul ettirebilmek için işyerlerini kapayarak işi durdurmalarıdır. Lokavt, işçi tarafından girişilen grev hareketine karşıt olan harekettir. Lokavt yapan işveren, işçisini çalıştırmadığı gibi ona gündeliğini de vermez. Lokavt sırasında işçi ve işveren arasında anlaşma kurulmasına çalışılır. Lokavt hareketi kanunla ayarlanır.

LOKMAN, geçmişte yaşadığı söylenen çok iyi bir hekimdir. Lokman adı masallara öylesine karışmıştır ki, onun kim olduğunu, gerçekten yaşayıp yaşamadığını kimse bilememektedir. Lokman sözü, bugün iyi hekimin sembolü olarak kullanılmaktadır. Söylentiler Lokman adlı bilgin bir insanın yaşadığını, hem her derde deva bul-

duğunu, hem de her zorluğu çözümleyen eksiksiz bir insan oluğunu anlatır.

LOKMAN RUHU (Bak: ETER).

LOKOMOBİL, genel olarak buharla işleyen tekerlekli bir makinedir. En çok tarım ve endüstri işlerinde kullanılır. Dövenleri, harman makinelerini ve sulama araçlarını çekmede kullanılır. Endüstrinin birçok alanlarında lokomobil büyük işler görür.

Genel olarak bir kazanla bir silindirden yapılmıştır. Kazan tüp biçimindedir. Silindir bu kazanın ya altında, ya üstünde, ya da yanında yatay olarak bulunur.

LOKOMOTİF:

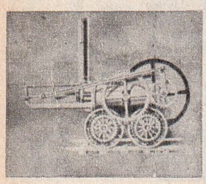

1804 yılında servise giren ilk lokomotiflerden

LOKOMOTİF, demiryolu üzerinde hareket eden, vagonları çekmeye yarayan, buharla, mazotla, ya da elektrikle işleyen makinedir. Lokomotifler bugünkü haline gelene kadar büyük değişiklikler geçirmişlerdir. İlk lokomotiflerin kuvveti düşük, ancak birkaç vagon çekebilecek kadardı. Bunlar 1 - 6 ton ağırlığındaydılar. Bugünkü lokomotiflerin ağırlığı 50 tonu bulmaktadır.

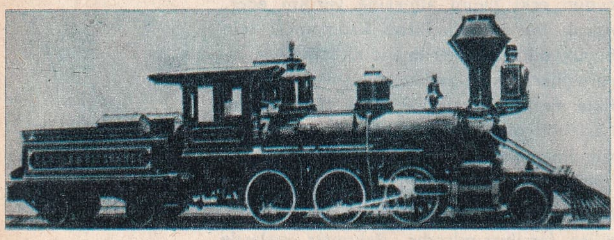

1871 yıllarında kullanılan istimli bir lokomotif ile yanda modern bir dizel - elektrik lokomotifi

Lokomotifin ilk düşünüldüğü, 1700 yıllarıdır. O tarihlerde İngiliz mühendisleri büyük çekme gücüne sahip ve karayolunda gidebilecek olan makineler yapmayı deniyorlardı. 1759'da Robinson adlı İngiliz bu konuda oldukça gelişmiş fikirler ileri sürerek lokomotifin yapılmasında en büyük adımı attı. 1769'da Cugnot adında bir Fransız, ilk lokomotif makinesini yapmayı başardı. Lokomotifi raya uygulayan Trevithick adında bir İngiliz'dir. 1804'te kendi yaptırdığı bir buharlı makineyi Wales'de rayda yürüttü. Bu lokomotif saatte 8 km. yol alabiliyordu. 1813'te Hedley bu lokomotifi geliştirdi. Bugün kullanılanlara en yakın lokomotif, yanlış olarak lokomotifin mucidi diye bilinen George Stephenson tarafından 1815'de yapıldı. Makine mühendisi Stephenson'un lokomotifi ilk defa İngiltere'de kömür ocaklarında kullanılmıştır. Lokomotifin saatte hızı 25 km. ye çıkabiliyordu. Stephenson 1829'da oğlu Robert'le birlikte daha hızlı giden bir lokomotif yapmayı başardı. Liverpool ve Manchester demiryollarının düzenlediği lokomotif yarışmasında birinci gelen bu lokomotif saatte 50 km. hızla yol alıyordu. Lokomotif daha sonraki yıllarda gelişmesine devam ederek bugününe yetişti. Bugünün elektrikli, dizel - elektrikli, türbinli lokomotiflerinin güçleri 200 - 2.500 beygir gücü arasında değişir. Hızları 100 km.'nin üzerinde olduğu gibi, çektikleri ağırlıklar 25 - 175 ton arasındadır.

LOME, Togo Cumhuriyeti'nin 65.000 nüfuslu başkentidir. Gine körfezi üstündedir. Liman olarak pek gelişmiş olmamakla beraber önemli bir deniz ticaret yeri sayılabilir. Şehir aynı zamanda üç demiryolunun kavşak yeridir.

LONCA, eskiden esnafların kendi aralarında kurdukları birliklerdir. Her iş kolunda ayrı birlikler, kurulur ve bu birlikler bir çeşit üretim kooperatifi olarak çalışırlardı. Lonca'lar Anadolu'da 13. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu birlikler malın yüksek kalitede çıkarılması amacını güderlerdi. Ayrıca usta yetiştirmede de önemli bir kaynaktılar. Loncalarda esnaf dayanışması kesin kurallara göre belirlenmişti. Loncalar bir «ihtiyar heyeti» tarafından yönetilirdi. İdare heyetine girebilmek için okur ve yazar olmak şarttı.

J. London

LONDON, Jack (1876 - 1916), tanınmış Amerikan roman ve hikâye yazarıdır. Çocukluğu yoksulluk içinde geçmiştir. Bir taraftan para kazanmak için ne iş bulursa yapıyor, öte yandan çeşitli kitaplar edinip okumasını ilerletiyordu. Senelerce gemilerde çalıştıktan sonra 19 yaşında bir ortaokula yazıldı. Parasızlıktan ötürü yüksek öğrenime devam edemedi. Bir ara altın aramaya gitti, bulamadan geri döndü. Bundan sonra kendini tamamen yazı yazmaya verdi. Hikâyeler, sonra da romanlar yazmaya başladı. 1913'te dünyanın en çok kazanan yazarı oldu.

Dilimize çevrilen belli başlı eserleri şunlardır: Kurt Kanı, Yaşamak Hırsı, Vahşetin Çağırışı, Deniz Kurdu, Güneş Çocuğu, Dağdan İnme.

Yazar, kendi hayatından ilham alarak yazdığı «Martin Eden» romanında anlattığı gibi kendi eliyle hayatına son verdi.

LONDRA, İngiltere'nin başkentidir. New York ve Tokyo'dan sonra dünyanın üçüncü büyük şehridir. Nüfusu: 5.000.000'dur. Londra, dünyanın en önemli bilim, sanat, ticaret merkezlerinden biridir. Aynı zamanda tarihî eserler bakımından da çok zengindir. Londra Üniversitesi dünyanın her yerinden gelen öğrencilerin okuduğu bir bilim yuvasıdır. Şehir, İngiltere'nin güneydoğu kıyılarında, Thames nehrinin iki yanında, denizden 65 km. içeride kurulmuştur. Bu güzel şehir birçok büyük yapılarla ve meydanlarla süslüdür.

Londra ayrıca bir ticaret ve endüstri şehridir. Ulaşım kolaylığı ticaret ve endüstrinin kolay gelişmesini sağlamıştır. İngiltere, dış ticaretin üçte birini, Londra limanı yoluyla yapar. Buradan un, şeker, kitap, dergi ve gazete ihraç edilir. Son yıllarda otomobil ve uçak, radyo, filim endüstrisi de kurulup gelişmiştir.

LONGA, Türk müziğinde, Romen havası ve motiflerinin etkisiyle bestelenmiş enstrüman eseridir. Genel olarak bu oynak havalar fasıl sonlarında çalınır.

LONGFELLOW, Henry (1807 - 1882), ünlü bir Amerikan şairidir. Herkesin anlayabileceği basit konuları pek duygulu ve anlaşılır bir dille işlemiştir.

Longfellow, Massachusetts eyaletinin Portland şehrinde doğdu. Babası avukattı, annesi kültürlü bir ev kadınıydı. Çocukluğu çok iyi şartlar altında geçti. Bu rahatlık şairin bütün şiirlerinde kendini gösterir.

Longfellow, babasının avukat olması isteğine uymayarak, edebiyat öğretmenliğini seçti. Daha sonra Harvard Üniversitesine profesör oldu. İlk kitabını 1839'da yayınlamıştır. «Gecenin Sesleri» adlı bu kitap büyük ilgi görmüştür. Diğer önemli eserleri arasında şunlar vardır: Christus, Altın Destan, İlâhî Trajedi.

LORAN, gemilerin yön bulmasına yarayan modern bir alettir. 2. Dünya Savaşı sırasında icat edilen bu alet gündüzleri 1.200, geceleri 2.400 km. uzağa kadar etkilidir. Loran aleti uçakların yön bulmasında da kullanılmaktadır. Loran verici istasyonları karalarda kurulur. Gemiler ve uçaklarda da alıcıları bulunur. İstasyonlar çift çift çalışır. Alıcılar, bu istasyonların yaydıkları birbirinden farklı dalgalara bakarak bu iki istasyon arasındaki yerlerini tayin ederler. Bu aletin bulunması uçakların ve gemilerin daha güvenli seyrini sağlamıştır.

LORİ, yerde ve ağaçların üzerinde yaşayan, maymuna benzer, 12 - 15 santimlik ufak bir hayvandır. Gayet yavaş hareket eden ağır kanlı bir yaratıktır. Böcek, kertenkele ve salyangozla beslenir. «Ağır lori» ve «İnce lori» diye tanınan iki meşhur çeşidi vardır.

LORRAİNE, kuzey doğu Fransa'da bir eyalettir. Doğusunda Alsace, kuzeyinde Almanya, Lüksemburg, Belçika vardır. Başkenti Nancy'dir. Eyaleti Ren nehrinin çeşitli kolları sular. Kömür, demir, bakır çıkarılır.

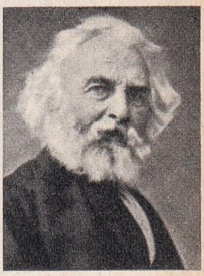

Longfellow

LOS ANGELES, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kaliforniya eyaletindeki önemli bir liman şehridir. Nüfusu: 2.479.000'dir. Amerikan filimciliğinin merkezi Hollywood bu şehrin bir bölümüdür. Amerika'nın üçüncü derecede önemli endüstri merkezidir. Limanı Panama Kanalı'nın açılışından sonra büyük bir önem kazanmıştır.

Londra'dan bir görünüş

LOTİ, Pierre (1850 - 1923), tanınmış Fransız romancılarındandır. Asıl adı Julien Viaud'dur. Türk dostu olarak bilinir. Fransa'da, Rochefort kasabasında bir denizci ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ruhunun macera seven yanı ağır bastığından bir savaş gemisinde güverte subayı oldu ve birçok ülkeyi gezdi. Gördüğü yerleri şiir yüklü romanlarında dile getirdi.

Abdülhamit II devrinde yaşadığı bir aşkı «Aziyade» adlı romanında anlatmıştır. Bu romanında Istanbul'un bütün güzelliklerini, bu arada Haliç'i de dile getirmiştir. Istanbul'a birkaç kere gelmiş, Millî Mücadele'de Türkiye'yi desteklemiştir. «İzlanda Balıkçısı» adlı romanı onun en büyük eseridir. Diğerleri: Bezgin Kadınlar, Bir Sipahinin Romanı, Madam Krizantem, İsfehan'a Doğru.

P. Loti

LOUİSİANA, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren devletlerden biridir. Güneyinde Meksika körfezi, doğusunda Mississippi, kuzeyinde Arkansas, batısında Teksas vardır. Nüfusu: 3.257.000, yüzölçümü: 125.625 km.^{2}'dir. Başkenti Baton

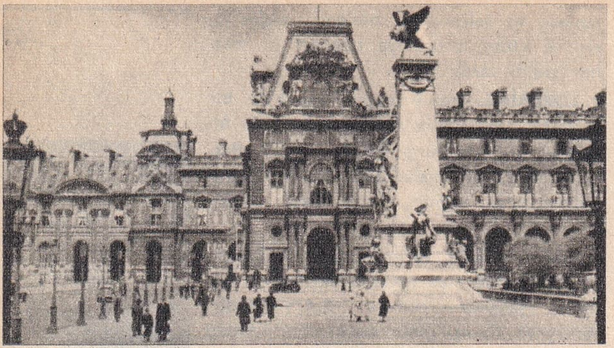

Paris'te Louvre sarayı

Rouge'dir. Louisiana, Mississippi ve onun kolu Red River'in suladığı büyük bir ovadır. İki üniversitesi vardır. Koyun, sığır yetiştirilir, petrol, kükürt çıkarılır, bol meyve elde edilir.

Louis XIV.

LOUİS XIV, (1638 - 1715), ünlü Fransız krallarındandır. «Büyük Louis» diye anılır. 5 yaşında tahta geçip, 72 yıl tahtta kalmış ve 77 yaşında ölmüştür. Louis XIV, İspanya ile dostluk kurmuş, daha sonra İspanya'ya baş eğdirmiştir. Kral büyükbabası Henri IV'ün, protestanlara tanıdığı bütün hakları geri almıştır. Krallığı boyunca bütün sanatçıları korumuştur. Corneille, Racin, La Fontaine gibi sanatçılar onun devrinde yetişmiştir.

Louis XV.

LOUİS XV, (1710 - 1774), ünlü Fransız krallarındandır. «Sevgili Louis» diye anılır. 5 yaşında büyükbabasının babası Louis XIV'ün yerine geçti. 59 yıl tahtta kaldı, birçok olumlu işler yaptı. Devrinde Fransa en kuvvetli Hıristiyan devlet olma sıfatını İngiltere'ye kaptırdı. Zamanında akılları durduran israflar hem Fransa'yı perişan etti, hem de sarayı gözden düşürdü. Saltanatının sonu ihtilâl tohumlarının atıldığı yıllar olmuştur.

Louis XVI.

LOUİS XVI, (1754 - 1793), Fransız krallarındandır. 1774'de büyükbabası Louis XV'in yerine geçti. 18 yıl tahtta kaldıktan sonra 1791'de tahttan indirildi, 1793'de de idam edildi. Arşidüşes Marie-Antoinette'nin kocasıdır. Fransa'nın pek karışık bir döneminde tahta çıkmış, bu karışıklık içinde hiç bir şey yapamamıştır. 1789'da başlayan ihtilâl onun sonunu hazırladı. Tahtdan indirlmesiyle de cumhuriyet ilân edildi.

LOUİS XVIII (1755 - 1824), Louis XVI'nın küçük kardeşidir. İhtilâlde İngiltere'ye kaçtı. Ağabeysinin ölümünden sonra kralcılar tarafından kral ilân edildi. 1814'de Napoléon'un düşüşü üzerine Paris'e gelip kral oldu. Krallığı 3 ay kadar sürdü. Napoléon'un yeniden iktidara geçmesiyle Belçika'ya kaçtı. 1815'te yine kral oldu. 1824'e kadar tahtta kaldı. 1824'de ölümü üzerine kardeşi Charles X kral oldu.

LOUİS - PHİLİPPE, (1773 - 1850), ünlü Fransız krallarındandır. Fransız ihtilâlinde ihtilâlcilerle birleşip Louis XVI'nın yerine kral olmak isteyen Prens Philippe'nin oğludur. Louis Philippe, Paris'te Palais Royal'de doğdu. 1830 yılında Bourbonlar'ın iktidardan düşmesiyle meşrutî kral oldu. 2. Cumhuriyet'in ilânına kadar tahtta kaldı. 1848 ihtilâliyle tahttan indirildi, İngiltere'ye gitti. İki yıl sonra da orada öldü.

LOUVRE MÜZESİ, Fransa'nın ve dünyanın en ünlü müzesidir. İnsanlığın her çağına ait birçok sanat eserini içinde toplayan bu büyük müze. 15. yüzyıl sonlarında François I devrinde başlatılmış, 19. yüzyılda Napoléon III devrinde tamamlanabilmiştir. 3 katlı müzenin zemin katı Mısır, Asya, Yunan, Roma, Rönesans ve Ortaçağ Avrupası heykellerine ayrılmıştır. Türkiye'den kaçırılan kazı eserlerinin bazıları da bu müzenin salonlarını süsler. Müzenin birinci katı resim ve seramik sanatına ayrılmıştır. En ünlü Avrupa ressamlarının unutulmaz eserleri, bu arada Leonardo da Vinci'nin «La Gioconda» sı da buradadır.

Louvre Müzesi'nin salonları her geçen gün biraz daha zenginleşir. Müze zaman zaman yeni eserler kazanır. Eserleri bu müzeye kabul edilen sanatçılar ölümsüzler arasına girmiş sayılır.

LOZAN ANTLAŞMASI, millî bütünlüğümüzü bütün, dünyaya kabul ettiren antlaşmadır. Kurtuluş Savaşı sonunda düşman bozguna uğratılmış, bunun üzerine Mudanya Mütarekesi imzalanmıştı. Bundan 15 gün sonra 28 ekim 1922'de Ankara Hükümetine barış teklifinde bulunuldu. 22 kasım 1922'de İsviçre'nin Lausanne şehrinde toplanan konferans kesintilerle devam etti. 24 temmuz 1923'de antlaşma imzalandı. Bu antlaşmanın başlıca hükümleri Türk - Yunan ilişkilerini düzenlemeyi esas almıştı. Buna göre Trakya sınırlarımız Mudanya Mütarekesi'yle belirlendiği gibi kalacak, İmroz ve Bozcaada Türkiye'ye bırakılacaktı. Buna karşılık Sakız, Sisam ve Midilli adaları Yunanistan'a verilecekti. Bu adaların silâhsız kalmaları şart koşuluyordu. Karaağaç savaş tazminatı olarak Türkiye'ye verilecekti. Çanakkale ve Istanbul Boğazları barış zamanında silâhsız bölge olacaktı. Bunların dışında en önemli hüküm, kapitülasyonların kaldırılması ve Suriye sınırının Ankara Antlaşmasına göre tespit edilmesiydi.

LÖSEMİ (Bak: KAN KANSERİ).

LUDENDORFF, Erich von (1865 - 1837), büyük bir Alman askeridir. Doğu Prusya'da Kruszewnia'da doğdu Askerlikte kurmay sınıfına ayrıldı. I. Dünya Savaşı başladığı

zaman Ludendorff yeni general olmuştu. Liège çarpışmasında başarı gösterdiğinden Doğu cephesine tayin edildi. Rus orduları karşısında başarılı sonuçlar elde ettiğinden 1916'da orgeneralliğe terfi etti. İtilâf Devletleri'nin kuvveti karşısında bu bilgili general, savaşın kazanılamıyacağını anlamıştı. Durumu 1918 ağustosunda Kayser'e bildirdi. Ekimde düşmanın eline geçmemek için İsveç'e sığındı. Ertesi yıl Almanya'ya döndü. Aşırı kralcı ve koyu ırkçı olan bu general, önce Hitler'le işbirliği yaptıysa da, daha sonra onunla bozuştu. Hitler iktidara geçince gölgede kaldı. Ludendorff'un yazdığı «Topyekûn Savaş» adlı kitap, onun askerlik ve siyaset anlayışlarını belirtmesi bakımından ilgi çekicidir.

LÛDİLER, «Delhi Sultanlığı» adıyle anılan Hindistan - Türk İmparatorluğu'nun 5. hanedanıdır. Bu hanedan 1451 - 1526 arasında hüküm sürdü. Lûdî sultanları şunlardı: Behlûl Şah (1451 - 1488), Sikender Şah II ve Nizam Şah (1488-1517), İbrahim Şah II (1517 - 1526).

İmparatorluk Agra, Delhi, Pencap, Ûd, Allahabad eyaletlerini kaplıyordu. Resmî dilleri Farsçaydı. Devlet, Babür Şah tarafından ortadan kaldırıldı.

LUDWİG, Emil (1881 - 1948), daha çok tanınmış kişilerin hayatlarını yazan bir Alman biyografi yazarıdır. Breslau'da doğdu. Hukuk okuduktan sora bir süre avukatlık yaptı, sonra kendini yazılarına verdi. 1932 yılında İsviçre uyruğuna geçti. Naziler iktidara geçince, İsviçre'ye yerleşip İsviçreli olan yazarın bütün kitaplarını yaktılar. Hayatının son yıllarını, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gittiği Amerika'da geçirdi. Kitapları arasında: Napoléon, Bismarck, Roosevelt, Mussolini, Freud v.b. vardır. Kitaplarının çoğu Türkçeye çevrilmiştir.

LUMBAGO, şiddetli ağrılarla kendini gösteren bir bel hastalığıdır. Hastanın eğilip doğrulması sırasında bu ağrılar iyice fazlalaşır. Hasta kıpırdayamaz olur. Lumbago bir çeşit romatizmadır. Yol yürümeye ve bedenle fazla çalışıp yorulma da lumbago'yu ortaya çıkarabilir. Uzun süre lumbagolarda röntgenle muayene şarttır.

Bu hastalık romatizma ilâçlarıyle, masaj, banyo ve elektrik tedavileri ile iyileştirilebilir.

LUMİERE KARDEŞLER, Louis (1864 - 1948), **Auguste** (1862 - 1954), sinema makinesini ve renkli fotoğrafı bulan iki kardeştir. Bir sanayicinin çocukları olarak Fransa'nın Besançoen kasabasında doğdular. Louis kimyager ve sanayiciydi, Auguste fotoğrafçılıkla ilgiliydi. Louis Lumière sinema makinesini yaptıktan sonra 1895'de çeşitli filimler çekti ve bunları Paris'te, Grand Café salonunda gösterdi. İlk filmi, kendi fabrikasında çektiği «Fabrikadan Dağılış» adlı filimdi. Onun «Trenin İstasyona Varışı» adlı filmi gösterilirken trenin kendilerine doğru hızla geldiğini gören seyirciler, ezilmemek için kendilerini çığlık çığlığa dışarı attılar. Louis Lumière ilk aktüalite filmini 1895'te Fotoğrafçılar Kongresi üyelerini filme alarak yaptı. Neuville belediye başkanının konuşmasını filme alan Louis, filmi oynatırken belediye başkanını perde arkasından konuşturarak ilk sesli filim denemesini de yaptı.

Ludendorff

LUSAKA, Afrika'da, Zambia'nın 86.000 nüfuslu başkentidir. Oldukça önemsiz bir şehirdir ve küçük çapta bir ticaret merkezidir.

LUT GÖLÜ, dünyanın en tuzlu gölüdür. İsrail'le Ürdün arasındadır. Ürdün nehriyle beslenir. Genişliği 16 km., uzunluğu 5 km. kadardır. Gölde hiç bir hayvan yoktur, bitki de yok denecek kadar azdır. Derinliği bazı yerlerde 350 metre kadardır, bazı yerlerde de 1 metreyi bulmaz. Bu gölün yüzeyi, deniz yüzeyinden 392 metre aşağıdadır. Gölün suyu deniz suyundan 4 - 5 kat daha tuzludur. Buharlaşma yüzünden gölün üstünde sık sık mavi bulutlar görülür.

E. Ludwig

LUTHER, Martin (1483 - 1546), Hıristiyanlık dininde reform hareketinin öncüsü ve Protestanlık meshebinin kurucusudur.

Saksonya'nın Eisleben kasabında fakir bir madencinin oğlu olarak doğdu. 1507' de papaz oldu. O sırada Almanya'da siyasî birlik olmamasından istifade eden Katolik din adamları bütün devlet işlerine hâkimdiler. Her yerde din ticareti yapılıyordu. Kiliselerde para karşılığı günahlar affediliyordu. Luther'e göre papazlar, halkla Allah'ın arasına giremezlerdi. Bu durumu protesto ettiği için Papa tarafından aforoz edildi. Luther, aforoznameyi halkın önünde yaktı. Bunun üzerine Diyet Meclisi, Luther'i ölüme mahkûm etti. Luther kendisini sevenler tarafından kaçırıldı. Bu arada İncili Yunanca aslından Almancaya çevirdi. Bir zaman sonra tekrar meydana çıkarak mücadelesine devam etti. Fikirleri halk tarafından tutuluyordu. Şarlman, Luther mezhebinin bu şekilde genişlemesinden korktu. Nerelerde tutulmuşsa ancak oralarda resmen kabul edilmesini istedi. Bu kararı bazı şehirler ve prenslikler protesto ettiler. Bu yüzden Luther mezhebini benimseyenlere, «Protestan» dendi.

M. Luther

LÜTFİ PAŞA, Damat (1488 - 1563), Enderûn'dan yetişmiş ünlü bir Türk devlet adamı ve yazarıdır. Vezir-i âzamlığa kadar yükseldikten sonra 1541'de emekliye ayrılarak Dimetoka'daki malikânesine çekildi

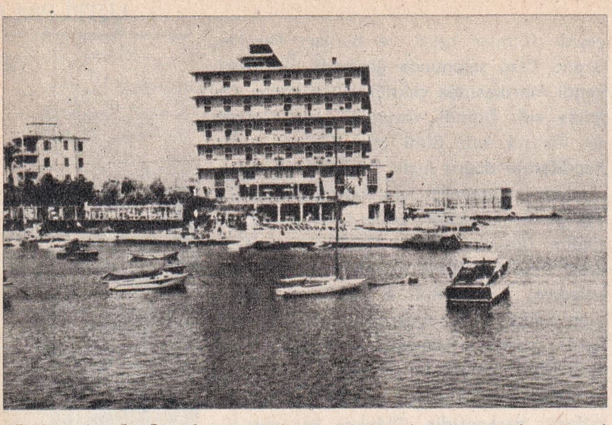

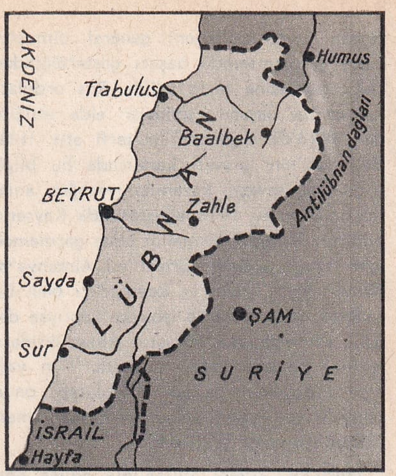

Lübnan'ın başkenti Beyrut'tan bir görünüş ve Lübnan haritası

ve orada sessiz bir hayat geçirdi. 22 yıl süren emeklilik döneminde kendini yazılarına verdi. Bu değerli bilginin basılmış ve Almancaya da çevrilmiş «Osmanlı Tarihi» ile «Âsaf - Nâme» adlı eserleri çok önemlidir.

LÜBNAN, Yakındoğuda, Arabistan yarımadasının kuzeyinde bir devlettir. Kuzeyinde ve doğusunda Suriye, güneyinde İsrail, batısında Akdeniz ile çevrilmiştir. Nüfusu: 2.405.000, yüzölçümü: 10.170 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Beyrut: (298.000), dini: Hıristiyan (% 45), Müslüman (% 39), dili: Arapça ve Fransızca, parası: Lübnan lirasıdır.

Ülkede Lübnan ve Antilübnan dağları denize paralel uzanır. Bu dağlar kuzey kesiminde 3.068 metreye kadar yükselirler. Ülkede yıllık yağış 60 sm.'yi geçmez. Kış ısı ortalaması 11°, yaz ısı ortalaması 30° dir. Yazın sıcaktan kaçanlar dağlık bölgelere sığınırlar.

Lüfer

Lübnan, çeşitli inanç ve çeşitli ırktan insanların bir araya geldiği bir ülkedir. Şiî ve Sünnî Araplardan başka bu ülkede Ortodoks ve Katolik Rumlar, Ermeniler, Fransızlar, İspanyollar, Protestan Araplar, Ortodoks Süryânîler, Katolik Mârûnî Araplar yaşar. Lübnan'da zeytinyağı, susam, portakal, mandalina ve limon elde edilir. Ülke dağlık olduğu için tarım geliştirilememiştir. Başlıca gelir kaynağı turizmdir. Bilhassa başkent Beyrut güzelliğiyle dünyanın her yerinden sayısız turist çeker.

Öğrenime çok önem verilen Lübnan'da Amerikan, Fransız, Arap üniversiteleri vardır.

Fenikeliler'in yurdu olan Lübnan, sonra sırayla Bizanslılar'ın, Araplar'ın, 1516'da da Osmanlılar'ın eline geçti ve 1918'e kadar 402 yıl bir vilâyet olarak Türkler'de kaldı. 2. Dünya Savaşı sonunda Fransız mandası olduysa da 1941'de istiklâline kavuştu. 1 ocak 1944'de kurulan Lübnan Cumhuriyetinde cumhurbaşkanı Katolik Araplar, Başbakan Sünnî Araplar, meclis başkanı Şiî Araplar arasından seçilir. Bakanlıklar cemaatler arasında paylaşılır.

LÜFER, sularımızda çok bulunan lezzetli bir balıktır. Büyüklüklerine göre «defne yaprağı», «çinakop», «sarıkanat», «lüfer» diye anlandırılırlar. Defneyaprağının 25 - 40 tanesi 1 kilo gelir. Lüferin 2 - 8 tanesi 1 kilo çeker. Tanesi 1 kilodan fazla olan lüfere de «kofana» denir.

Hamsi ve sardalya gibi küçük balıkları yiyerek beslenen lüfer, Marmara Denizi'nde çok bulunan bir balıktır. Ağızları geniş, alt çeneleri üst çenelerinden uzundur. Dişleri keskindir. Dalyanla veya oltayla yakalanırlar.

LÜKSEMBURG, Batı Avrupa'da küçük bir devlettir. Batısında ve kuzeyinde Belçika, doğusunda Almanya, güneyinde de Fransa vardır. Nüfusu: 335.000, yüzölçümü: 2.586 km.^{2}'dir. İdare şekli: Meşruti dukalık, başkenti: Lüksemburg (78.720), dini: Hıristiyan Katolik, dili: Almanca ve

Lüksemburg'da dük sarayı

Fransızca, parası: Lüksemburg Frankı'dır. Ülke yaylalıktır. Yükseklik 500 metreyi bulur. Yıllık yağış 80 santimden fazladır. Yıllık ısı ortalaması 10°'dir. Batı Avrupa'da kendini gösteren deniz iklimi burada da hüküm sürer. Bitki örtüsü kışın yapraklarını döken ormanlardır. Lüksemburg Fransız ve Almanlar'ın çoğunlukta olduğu bir ülkedir. Toprağı az olan Lüksemburg ileri bir endüstriye sahiptir. Tarım alanında da oldukça ileriye gidilmiştir. Patates, buğday, arpa ekilir. Şarap ve bira Lüksemburg'a büyük gelir sağlar. Zengin demir madenlerine bağlı olarak kurulan çelik endüstrisi pek ünlüdür.

Lüksemburg'da okuma - yazma bilmeyen yoktur. Üniversite olmadığından, yüksek öğrenim yapmak isteyenler yabancı ülkelere giderler Ülke eskiden beri bağlı bulunduğu Holanda'dan 1890'da ayrılmıştır.

LÜLEBURGAZ, Marmara Bölgesi'nde, Kırklareli iline bağlı 63.598 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 25.667 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 984 km.²'dir. Merkez bucağından başka, Büyükkarıştıran bucağı ve 45 köyü vardır.

İlçe aluvyonlu topraklar üstüne kurulmuştur. Arazi kuzeyde Istranca dağları eteklerine doğru yükselir. İklimi serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Toprak verimlidir. En çok buğday ekilir. Şeker pancarı, ayçiçeği yetiştirilir. Hayvancılık oldukça gelişmiştir.

İlçe merkezi Istanbul - Edirne asfaltı üzerinde, denizden 56 metre yüksektedir. Kasabaya 7 km. uzaklıkta demiryolu istasyonu vardır.

LÜLETAŞI, beyaz, gözenekli, kolay işlenen bir taştır. Eskişehir'de çıkarıldığı için «Eskişehir taşı» diye de anılır. Sigara ağızlığı, pipo, çeşitli biblo ve süs eşyası yapımında kullanılır. Hidratlı bir magnezi silikattır. Emme hassası vardır. Zamanla okside olarak sararır. Toprak altında geniş damarlar içinde serpilmiş halde bulunur. Lületaşı tozu eskiden diş ovmakta kullanılırdı. Nadir raslanan toprak metallerindendir.

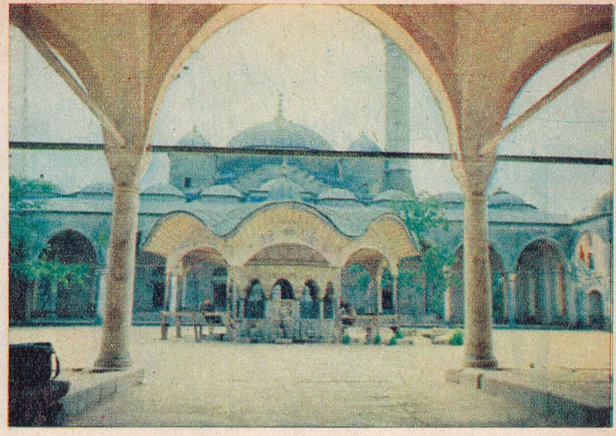

Lüleburgaz'da Sinan'ın eserlerinden Sokollu camisinin avlusu.

LUTESYUM, renksiz tuzlar verir. Simgesi: Lu, atom sayısı: 71, yoğunluğu: 175'dir. G. Urbain tarafından 1907'de bulunmuştur.

LYKURGOS, eski Yunan tarihinde İsparta kanunlarını yapmış olduğu sanılan kimsedir. Lykurgos'un gerçekten yaşamış olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Herodotos'un anlattığına göre Lykurgos, Kral Agis I'in oğluydu. Birçok tarih kitapları onun birçok ülkeyi gezip gördüğünü yazmıştır. M.Ö. 800 yıllarında yaşamış olduğu söylenen Lykurgos, gene Herodotos'un anlattığına göre Isparta devlet düzeninde büyük değişiklikler yapmayı başarmıştır.

LYON, Fransa'nın 536.000 nüfuslu, Paris ve Marsilya'dan sonra üçüncü büyük şehridir. İpekli dokumaları bütün dünyaca tanınan bu ticaret ve üretim merkezi, güneydoğu Fransa'da Rhone ve Saône nehirlerinin kavuştuğu yerde kurulmuştur. Ayrıca şarapçılık ve peynircilik, madenî eşya ve boya endüstrileri oldukça önemli bir yer tutar.

■

M

Marmaris'ten bir görünüş.

Bir Macar tipi

MAARİF VEKÂLETİ (Bak: MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI).

MABET (Bak: TAPINAK).

MÂBEYN, Osmanlı sarayının siyasî ve idarî teşkilâtıdır. Padişahla hükümet arasında bir yeri olan bu teşkilât, 1839'da ilân edilen Tanzimat'tan sonra kuruldu. Mâbeyn teşkilâtının en yüksek memuru «mâbeyn müşîri» diye anılan mareşaldi. Mâbeyn müşîrinin maiyetinde çeşitli yaverler vardı ki, bunlar general rütbesinde olurdu.

Öte yandan padişahla hükümet arasında, aracı görevi yapan memur ise «mâbeyn-i hümâyun başkâtibi» idi. «Serkâtib-i hazret-i şehriyârî» diye de anılan başkâtip, padişahın yazılı veya sözlü emirlerini bildirir, sadrâzamlara verilen sadaret mührünü o götürür, o alırdı. Teşkilâtta bu mâbeynciden başka ikinci ve üçüncü mabeynciler ve ayrıca on kadar da mâbeynci bulunurdu. Mâbeyn başkâtibinin rütbesi bu teşkilâtın en fazla genişlemiş olduğu II. Sultan Hamit devrinde vezirliğe (mareşal) çıkarılmıştır.

Macaristan

MACARİSTAN, Balkanlar'ın kuzeyinde bir devlettir. Kuzeyde Çekoslovakya, doğuda Romanya, güneyde Yugoslavya ve batıda Avusturya ile sınırlanmıştır. Yüzölçümü: 93.011 km^2, nüfusu: 10.179.000, idare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Budapeşte; dili: Macarca; dini: Hıristiyan (% 69 Katolik, % 27 Protestan); parası: Forint'tir.

Macaristan'ın toprakları büyük bir ovadan meydana gelmiştir. Macaristan Ovası (Alföld) diye anılan bu ovada en büyük yükseltiler 20 m.'yi geçmez. Yalnız Bakony ormanlarında 70 m.'yi pek az geçen tepelere raslanır. Konya ilimizin ancak iki misli büyüklüğünde olan Macaristan topraklarını Tuna ile, bu nehrin en önemli kolu Tisa ve diğer küçük göller sular. Ülkenin batı kesiminde Balaton gölü, Avusturya sınırında da Neusiedler gölü vardır.

Macaristan ekonomisinde tarım ve hayvancılık büyük rol oynar. Buğday, yulaf, arpa, çavdar, mısır ve patates ekilir. At ve sığır beslenir. Ayrıca maden, kimya, dokuma, cam, porselen ve şeker endüstrileri vardır. Demir, kömür, linyit gibi madenler çıkar. Yılda 1.000.000 ton kadar da petrol elde edilir. Demiryollarının uzunluğu 11.000 km.'yi geçer. Karayollarının uzunluğu da 25.000 km.'den fazladır. Nehir ulaştırması da Macaristan'ın hayatında önemli rol oynar. Ülkede toplamı 120.000 tonu bulan nehir ticaret filosu vardır.

Temelleri IX. yüzyılda atılan Macaristan daha sonraki yüzyıllarda hızla gelişmiş ve Avrupa'nın en önemli devletlerinden biri haline gelmiştir. Macarlar Ural - Altay kavimlerindendir. Türkler'in Altay dalından olmasına karşılık Macarlar Ural dalındandır ve bu bakımdan Türkler'le uzaktan akrabadırlar. IX. yüzyılda aralarında birkaç Türk boyunun da bulunduğu Macarlar bu-

günkü Macar ovasına gelerek yerleştiler. Büyük bir devlet kurdular. XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı imparatorluğunun Balkanlar'a yayılması karşısında Macarlar Belgrad kalesini Türkler'e bırakmak zorunda kaldı. 1526'da Kanunî Mohaç savaşında Büyük - Macar ordusunu yok ederek Budin (Budapeşte)'i zaptetti. 1541 yılında ise bir Budin Beylerbeyliği kurarak Macaristan'ı bir eyalet halinde imparatorluğa kattı. Budin beylerbeyisinin, Avrupa'da bir kral kadar hükmü vardı. Bu durum XVII. yüzyılın sonlarına kadar sürdü. 1699'daki Karlofça antlaşması ile önemli bir kısmı Almanya'ya bırakıldı. Almanlar Macaristan'daki bütün Türk eserlerini tahrip ettiler. Macarlar, Alman idaresi altında büyük sıkıntı çekti. Sonunda, 1867'de Avusturya imparatorluğu içinde federal bir devlet oldular. I. Dünya Savaşı'nda Avusturya - Macaristan yenilince, bu iki devlet birbirinden ayrıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Ruslar Macaristan'ı işgal ettiler. Peyk haline getirdiler. 1952'de milliyetçi Macarlar'ın Rus boyunduruğundan kurtulmak için yaptıkları mücadele fayda vermedi. Ruslar milliyetçi Macarlar'ı yok ettiler. Bugün ülke komünist bir «halk cumhuriyeti» dir.

MAC ARTHUR, Douglas (1880 - 1964), bir Amerikan generalidir. İkinci Dünya Savaşı'nda, Uzak - Doğu'da gördüğü hizmetlerle tanınmıştır. 1903'te harp akademisini bitiren Mac Arthur I. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da bulundu. 1922'de Filipinler'deki Amerikan tümeninin komutanlığına atandı. 1930'da general oldu. 1941'de ise Başkan Roosevelt tarafından, Uzak Doğu'daki Amerikan kuvvetlerinin başkomutanlığına getirildi. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Batı Büyük Okyanus kuvvetleri komutanı oldu, Japonya'daki askerî idareyi ele aldı. Japon halkının da sevgisini kazandı. 1950 yılında Komünist Kuzey Kore birlikleri güneyi işgale başlayınca kurulan Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin başına getirildi. Mac Arthur, 14 yıl ayrı kaldıktan sonra vatanına dönünce görülmemiş derecede büyük bir sevgi ve tezahüratla karşılandı.

MACELLAN (Bak: MAGELLAN).

MACHİAVELLİ, Nicolo (1469 - 1527), İtalyan siyaset adamıdır. Otuz yaşından sonra siyasî hayatta kendisini göstermeye başladı. 1498'de, o zamanlar dış siyaseti idare eden «onlar kurulu» na sekreter seçildi. Bu sırada Machiavelli'nin «gaye vasıtayı meşru kılar» prensibi tatbik edilmeye başlandı. «Onlar» gayelerine varmak için her çareye baş vuruyor, sevgi, merhamet, dostluk gibi duygulara yer vermiyorlardı. Bu bakımdan Machiavelli zulmün, hilenin, bencilliğin bir örneği haline geldi. 1512'de Onlar kurulundan çıkarılınca eserler yazmaya başladı. Şiir, tiyatro üzerinde çalıştı. En önemli eseri «ilk Principo» (Prens) dur.

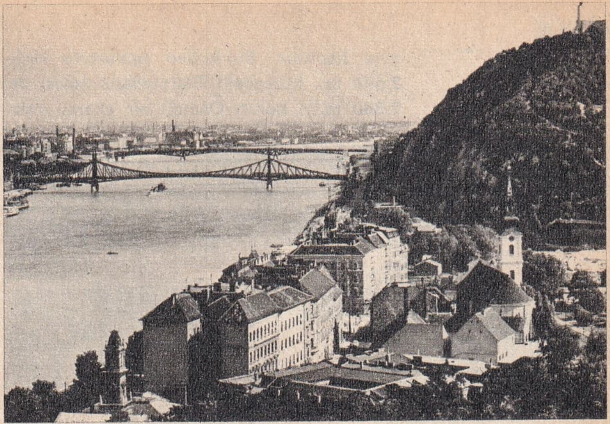

Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de Tuna nehri kıyıları

MACKENZİE NEHRİ, Kanada'nın en uzun nehridir. Kuzey Amerika'nın da Missouri'den sonra en büyük nehirlerinden olan Mackenzie'nin uzunluğu 4.000 km.'yi bulur. Adını 1789'da nehri keşfeden Sir Alexander Mackenzie'den almıştır. Mackenzie nehri kuzey Kanada'daki Büyük Esir gölünden çıkar ve Kuzey Buz Denizi'ne dökülür. Çok bol su taşıyan nehrin ortalama genişliği 1,5 km.'dir.

Mac Arthur

MACUN, çeşitli usullerle hamur kıvamına getirilmiş sıvılardır. Boya ve cam işlerinde kullanılan macunlarla, şeker macunlarını bu arada sayabiliriz. Cam macunu üstübeçle ham bezirin karıştırılmasıyle elde edilir. Yağlı boyacılıkta kullanılan macun ise üstübeçle çiğ bezirden yapılır.

MAÇKA, Trabzon iline bağlı 40.808 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.000 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.000 km.^{2}'dir. Maçka'nın toprakları güneyden kuzeye gidildikçe alçalır. Başlıca akarsular Değirmendere çayı ile kollarıdır. Genellikle her mevsim yağışlı geçer. İlçe ekonomisi fındık ve tahıl tarımı üzerinedir. İlçe merkezi Trabzon'dan 30 km. kadar uzaktadır. İran transit yolu üzerinde bulunan kasaba Hamsiköy deresi ile Meryemana deresinin birleştiği yerde kurulmuştur.

Machiavelli

MADAGASKAR, Afrika'nın doğusunda bir adadır. Bu adada kurulu olan devlet Malagaş (Malagasy) diye anılır. Yüzölçümü: 592.000 km^2; nüfusu: 6.335.810; idare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Tananarive; dili: Fransızca, Malagaş dili; dini: % 50 Hıristiyan, % 27 Müslüman; parası: Malagaş frangı'dır.

Madagaskar adasının doğu kesimi dağ-

larla kaplıdır. Bunlardan Apkaratra dağı 2.644 m., kuzeydeki Tsaratanana tepesi de 2.880 m.'yi bulur. Önemli bir akarsu yoktur. Ülkenin doğu kesimi balta girmemiş ormanlarla kaplıdır. Batı kesimi ise ovalıktır. Madagaskar büyüklük bakımından dünyanın 4. adasıdır. Madagaskarlılar (Malagaşlar), zenciler ve Malay ırkından olan Algaşlar'dan meydana gelmiştir. Ülkenin ekonomisi kauçuk, mısır, şekerkamışı, tütün, kahve ve başka ekvator bitkileriyle uranyum, elmas, altın, demir, mika, grafit madenlerine dayanır.

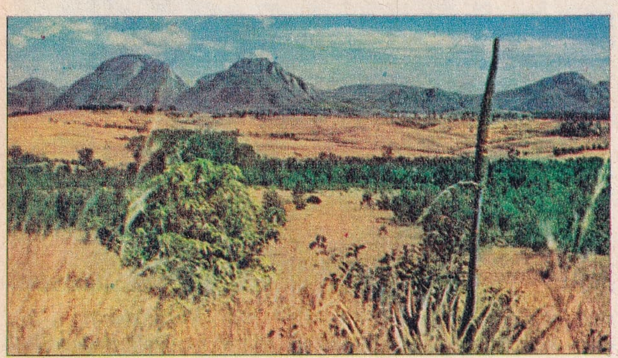

Madagaskar'dan bir görünüş

Araplar'ın eskiden beri uğradıkları bir yer olan Madagaskar 1885'te Fransızlar tarafından alındı. 1897'de buradaki hükümdarlığa son verildi. 1960'ta bağımsızlığını kazanan ülke Fransız Birliği'ne dahildir.

MADDE, uzayda yer kaplayan ve ağırlığı olan şeylerdir. Bakır, odun, demir, elmas, vs. birer maddedir. Maddelerin fiziksel ve kimyasal özellikleri vardır. Isı ve elektrik iletkenliği, koku, renk, tad, maddenin fiziksel özellikleridir. Çeşitli birleşme özellikleri, kimyasal olaylara girme veya girememe gibi haller de maddenin kimyasal özelliğini meydana getirir. Maddeler tabiatta devamlı değişme halindedir.

Maddeler kimyasal ve fiziksel etkilerle değişirler. Maddelerin şekillenmiş haline cisim denir. Bakır tel, demir boru birer cisimdir. Kimya bilimi cisimle değil, maddenin kendisiyle uğraşır. Madde, tabiatta katı, sıvı ve gaz olmak üzere üç ana şekilde bulunur. Katıların belirli bir hacmi ve biçimi vardır. Sıvıların hacmi vardır, fakat belirli bir biçimi yoktur. Girdikleri kabın şeklini alırlar. Gazların ise hacimleri de, biçimi de belirli değildir.

Madagaskar

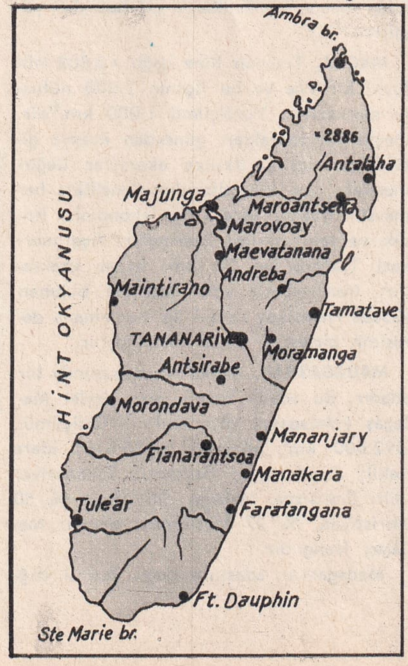

MADDECİLİK (Bak: MATERYALİZM).

MADEİRA ADALARI, kuzey batı Afrika açıklarında bir adalar topluluğudur. Biri büyük diğeri küçük olan adalar Afrika kıtasında olmakla beraber Portekiz ana toprağından sayılır. Fas'tan 640 km., Portekiz'den 900 km. uzaktadırlar.

Yüzölçümü: 739 km.^{2}; nüfusu: 282.000; başkenti Funchal'dır.

Adaların en büyüğü Madeira'dır. Aynı zamanda bir dağlık ada olan Madeira Portekiz'in vilâyetlerinden biridir. Nüfus yoğunluğu pek yüksektir. Başkent Funchal adanın güneydoğu kıyısında bir limandır.

MADEN, Elâzığ eline bağlı 31.647 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.166 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 939 km.^{2}'dir. İlçe toprakları dağlarla kaplıdır. Kuzeyde Mastar ve Hazarbaba dağları bulunur. İlçe toprakları güneye doğru alçalır. Maden ilçesinin ekonomisi bakır madenlerine dayanır. Maden adı da bakır madeninin zenginliğinden gelmiştir. Denizden 1.054 m. yükseklikte kurulmuş olan ilçe merkezi Maden diye anıldığı gibi Erganimaden diye de anılır. İstasyonu, kasabaya 2 km. uzaklıktadır. Kasaba bütün gelişmesini yakınındaki bakır ve krom yataklarına borçludur.

MADEN DEVRİ, dördüncü zamanın son bölümüdür. Tarih öncesi devirlerden biri olan maden devri Cilâlı Taş devrinden sonra gelir. Maden devri, kullanılan eşyanın cinsine göre bazı bölümlere ayrılır. Bunlardan «Bakır Çağı» maden devrinin başlangıç safhasını teşkil eder. İnsanlar artık bakırdan eşya yapmayı öğrenmişlerdi. Bakır devrinden sonra «Tunç Çağı» gelir. Bakırdan yapılan eşyanın dayanıksız oluşu, insanları araştırmaya sevketmiş ve bakırın kalayla karıştırılması suretiyle tunç elde edilmişti. Tunç Devri'nden sonra da «Demir Çağı» başlar ki, eşyanın yapımı-

na ana madde olarak demirin kullanıldığı bu devir zamanımıza kadar sürmüştür.

MADEN SUYU, bileşiminde insan vücuduna faydalı kimyasal ve fiziksel maddeler bulunan bir çeşit sudur. Sıcak maden suları lavların ısıttığı kayaların yanından geçerken, bunların içindeki madensel maddeleri ileterek bileşimlerine alırlar. Bu sıcak maden sularından daha çok kaplıca suyu olarak faydalanılır. Soğuk maden suları da daha çok içme suyu olarak kullanılır.

MADENLER, filiz halinde topraktan çıkarılarak çeşitli usullerle saf hale getirilen elemanlar grubudur. Maden filizleri toprakta çeşitli mineraller ve başka maddelerle karışık halde bulunur. Madenler filizin içinde silikat, karbonat, klorür, oksit, sülfit gibi bileşimler halinde bulunur. Madenler, bu bileşimlerin cinsine göre çeşitli usuller tatbik edilerek filizden ayrılır. Bazan filizlerdeki maden oranı çok az olur. O zaman bir parça maden elde etmek için tonlarca filizi işlemek gerekir. Maden filizlerinde, madenden başka maddeler de elde edilir. Madenler genel olarak bir tek işlemle ayrılamaz. Bu bakımdan birçok usul kullanılır. Madeni filizden ayırmanın başlıca usulleri damıtmak, elektroliz yapmak, ısıtmak ve eritmektir.

Maden filizlerinin topraktan çıkarıldığı yere maden ocağı, toprakta madenlerin bulunduğu yere de maden yatağı denir. Filizler maden ocaklarından çeşitli usuller yardımıyle çıkarılır. Maden filizleri yeryüzüne yakın olabildiği gibi, yüzlerce metre derinlerde de olabilirler. Bugün geliştirilen modern makineler sayesinde filizlerin çıkarılmasında büyük kolaylıklar sağlanmıştır. Kömür madenleri 5 - 600 m. derinliklerde olabilir. Güney Afrika'daki bazı altın madenlerinin derinliği 2.000 m.'yi bulur. İşçiler «kafes» adı verilen özel asansörlerle istenen derinliğe iner ve çalışmaya başlarlar. Maden ocağının havası devamlı olarak değiştirilir. Madenciler, ocakta, özel fenerler yardımıyle etrafı görürler. Bazı madenler, bu arada bazı kömür madenleri yüzeyde de bulunur. Bu gibi ocaklarda iş gören madenciler açık havada çalışırlar.

Maden filizleri jeologlar ve maden mühendisleri tarafından özel usullerle yapılan çalışmalar sonunda keşfedilir. Yeryüzünde ilk madenlerin (bakır ve altın) bundan 6.000 yıl önce bulunarak faydalanılmaya başlandığı bilinmektedir. Önceleri dövülerek biçim verilen madenler, sonradan ısıtılıp, tavlanarak şekillendirilmeye başlandı. M. Ö. 4000 - 3000 yıllarında da alaşımlar yapılmaya başlandı.

Bir maddenin maden olup olmadığı elektroliz yoluyle anlaşılır. Elektroliz deneyi sonunda, eriyikteki eleman madense pozitif elektrikle yüklenir. Madenlerin rengi gümüşe benzer. Sadece bakır, stronsiyum, altın gibi birkaç maden renklidir. Madenler ısı ve elektrik iletkenidirler. Bir maden oksijenle birleşince bazal asit meydana getirir.

MADENSİLER, kendilerinde madenlerin bütün ortak vasıflarının bulunmadığı öteki basit cisimlerin genel adıdır.

MADRİD, İspanya'nın başkentidir. Denizden 650 m. yükseklikte Manzanares nehrinin kıyılarında kurulmuştur. Nüfusu: 2.443.000'dir. Çok değerli tarihî heykel ve anıtlarıyle tanınır. Kıral Felipe V tarafından yaptırılmış olan Millî Saray'da bugün paha biçilmez sanat eserleri vardır. Millî Kütüpane ve müze de Madrid'in eşsiz sanat eserlerinin bulunduğu kültür müesseseleridir. Madrid üniversitesi XVI. yüzyılda inşa edilmiştir, bugün Avrupa'nın sayılı üniversiteleri arasındadır. Plaza de Toros denen boğa güreşlerinin yapıldığı meydan da Madrid'in özelliklerinden biridir. Ülkenin hemen hemen tam ortasında bulunan Madrid'de makine, elektrik, porselen, radyo, motor vs. sanayileri gelişmiştir.

Madrid'de İspanya meydanı

MAETERLİNCK, Maurice (1852 - 1949), Belçikalı piyes yazarıdır. Gand'da doğdu. Tahsilini bitirdikten sonra Paris'te yerleşti. Bir yandan makaleler yazarken bir yandan da piyesler yazmaya başladı. Maeterlinck'in fikirlerinin sembolistler üzerinde büyük etkileri oldu. 1911'de Nobel edebiyat mükâfatını kazanan Maeterlinck'in başlıca piyesleri «Monna Vauna» ve «Mavi Kuş» tur.

MAGDEBURG KÜRELERİ, havanın basıncını göstermekte kullanılan iki yarım küredir. İçi boş olan yarım küreler birleştirildikten sonra içlerindeki hava boşaltılırsa, artık bunları birbirinden ayırmak hemen hemen imkânsız olur. Çünkü kü-

renin içinde hava yoktur. Bu bakımdan dışarıdaki havanın basıncı bunların birbirinden ayrılmasını önler. Kürenin içine hava verilince, içerdeki basınç da dışarıdakine eşit olacağından, yarım küreler birbirinden ayrılır. Bu deney ilk defa Almanya'nın Magdeburg şehrinde yapıldığı için küreler de bu bakımdan bu adla anılmaktadır.

Magellan

MAGELLAN, Fernao de (1480 - 1521), ünlü bir Portekiz denizcisidir. Kendi adıyle anılan boğazı bulmuş, böylece dünyayı dolaşan deniz yolunu keşfetmiştir. Küçük yaşta saray hizmetine verilmiş, 25 yaşındayken donanmada görev almıştır. 10 yıl kadar sonra Batı'ya doğru bir keşif seyahati yapmamak için kraldan yardım istemiş, kral bu teklifi reddedince de İspanya'ya gitmiştir. O sırada Kristof Kolomb ünlü seyahatinden yeni dönmüştü, memleket yeni keşfin heyecanı içindeydi. İspanya kralı müracaat eden Magellan'ın teklifini müspet karşıladı. Kendisine 5 küçük gemi, 270 kişi de mürettebat verildi. 20 eylül 1519'da gemiler Batı'ya doğru hareket etti. Güney Amerika kıyılarına varınca, öbür tarafa geçecek bir boğaz aramaya koyuldu. Sonunda Güney Amerika'nın en güneyindeki Magellan Boğazı'nı keşfetti. Gemiler buradan Büyük Okyanus'a açılarak yollarına devam ettiler. Ancak çeşitli hastalıklar ve yerlilerle savaşlar mürettebatı gittikçe eritti. Sonunda Magellan da bir vuruşmada öldü. Keşif heyetinden geriye kalanlar tam 3 yıl sonra 1522 eylülünde İspanya'ya vardılar. 270 kişiden ancak 31 kişi geri dönebilmişti.

MAGELLAN BOĞAZI, Güney Amerika'nın güneyinde, ana karayı Tierra del Fuego adalarından ayıran bir boğazdır. 1520'de Magellan tarafından keşfedilmiştir. Uzunluğu 562 km. olan boğazın genişliği 3 km. ile 112 km. arasında değişir.

MAGMA (Bak: PİROSFER).

MAGNA CHARTA, İngiltere'de halkın şahsî haklarını tanıyan ilk siyasî belgedîr. 1215'te kral John tarafından da imzalanmıştır. Kral John önce böyle bir belgeyi imzalamak istememiş, ama derebeylerinin baskısı sonunda tarihe Magna Charta (Yüce Ferman) adıyle geçen bu belgeyi imzalamıştır. 63 maddeden meydana gelen Magna Charta'nın en önemli üç maddesi kanunsuz olarak hiç bir vatandaşın tevkif edilemeyeceğini, malının elinden alınamayacağını, kabul edilenlerden başka, keyfî vergi toplanamayacağını belirtir.

Kral John'dan sonra gelen krallar da Magna Charta esaslarını tatbik etmişlerdir.

MAGNETİT, iki çeşit demir oksidinin karışımıdır. FeO ve Fe_2O_3 ile gösterilen iki çeşit demir oksidi bir arada meydana gelirse buna magnetit denir ve Fe_3O_4, ya da FeO Fe_2O_3 formülü ile gösterilir. İçinde + 71,4 oranında demir bulunduğu için magnetit tabiatta bulunan en değerli demir filizidir.

MAGNETİZMA, fiziğin ana bölümlerinden biridir. Magnetizma ve elektromagnetizma olarak iki bölümde incelenir. Magnetizmanın ana elemanı, mıknatıs diye anılan maddelerdir. Mıknatısın en büyük özelliği demir ve çelik parçalarını çekmesidir. Bundan başka serbest olarak asıldığı zaman da belirli bir doğrultuyu gösterir.

Mıknatıs serbest olarak tabiatta bulunur. Mıknatısın tabiî olarak bulunan şekli «magnetit» denen demir filizdir. Fe_3O_4 ile gösterilen magnetit, demirin bir oksididir. Magnetit, kendisi mıknatıs özelliği gösterdiği gibi yanına konan çelik bir çubuğa da mıknatıs özelliğini kazandırır. Mıknatıslı bir çubuk, demir tozuna batırılıp çıkarılacak olursa mıknatıslı etkisiyle, çubuğa yapışan demir tozlarının, çubuğun iki ucunda toplandığı görülür. Böylece, çekim etkisinin daha kuvvetli olduğunu uç noktalarına «mıknatısın kutupları» denir. Her mıknatıs çubuğunun mutlaka iki kutbu vardır. Bir mıknatıs çubuğunu ortadan ikiye bölsek, kalan parçaları da yine ikiye bölsek her parçanın yine de iki kutbu olur.

Mıknatıslı bir çubuktaki moleküller düzgün bir sıra üzerinde bulunur. Mıknatıslı olmayan demir ve çelik parçalarındaki moleküller karışık durumdadır. Bir mıknatısın yanına koyduğumuz çelik bir çubuk da onun etkisiyle mıknatıslanır. Yani molekülleri bir sıraya girer. Eğer bir mıknatıs dövülür, şiddetle bir yere çarpılır, ya da pek fazla ısıtılırsa mıknatıslığı kaybolur. Çünkü bu durumda moleküllerinin dizisi bozulmuştur.

Bir mıknatısın çevresinde, mıknatıs etkisinin bulunduğu bölgeye «magnetik alan» denir. Magnetik alanların şiddeti, mıknatısın kutuplarının şiddetine göre değişir. Üzerinden akım geçen bir iletkenin etrafında da bir magnetik alan doğar ki buna «elektro magnetik alan» denir. Bu da fiziğin elektromagnetizma bölümünü meydana getirir. Bir iletkenin üzerine, akım geçen bir tel sarılınca o iletken mıknatıslanır, buna da «elektromıknatıs» denir.

MAGNEZYUM, bir elemandır. Tabiatta çok çeşitli şekillerde bulunur. En önemlisi, magnezit talk, olivin, Eskişehir taşı (lületaşı) serpentein (astbest) dir. Deniz suyunda da önemli miktarda bulunan mag-

nezyum, «toprak alkali metalleri» denen madenlerin, kalsiyumdan sonra gelen ikinci üyesidir. Asbest denen magnezyum filizinden amyant yapılır. Amyant ısı geçirmemek özelliğiyle tanınır. Toz, ya da levha halinde kullanılır.

Magnezyum elektroliz, ya da indirgeme yoluyle elde edilir. Elektroliz yolu ile elde etmek pek fazla elektriğe ihtiyaç gösterir. Onun için bu usul ancak elektriğin çok ucuz olduğu yerlerde kullanılır. Öbür usulde ise magnezyum oksit çok yüksek sıcaklıkta karbonla indirgenir, yani magnezyum oksidin oksijeni karbonla birleşerek ayrılır, böylece saf magnezyum, eleman olarak elde edilir. Magnezyum kuvvetli ışık vererek yanan bir elemandır. Fotoğrafçılıkta, aydınlatma fişeklerinde kullanılır. Magnezyumun alaşımları, uçak, otomobil endüstrisinde, magnezyum oksit, «samot tuğlası» denen ateş tuğlası yapımında, magnezyum klorür soğutma işlerinde kullanılır. Çeşitli bileşiklerinden de tıpta ilâç olarak faydalanılır. Magnezyumun daha başka kullanma yerleri de vardır.

MAGO, kalabalık sürüler halinde yaşayan bir maymun çeşididir. Kuzey Afrika'da bulunur. Kuyruğu yok denecek kadar küçük, tüyleri kızılımsı boz renktedir. Uysaldır, bitkisel ve hayvansal besinlerle beslenir.

MAGOSA, Kıbrıs'ta bir şehirdir. Adı İngilizce'de Famagusta, Rumca'da Ammohostos'tur, adanın doğu kıyısındadır. Nüfusu 41.000'dir. Karayolu ile Lefkoşa'ya bağlıdır. M. Ö. 274 yılında kurulduğu bilinmektedir. Şehir 1376'da Cenevizliler'in eline geçmiş, 1464'te Kıbrıs tahtına bağlanmıştır. Magosa'nın Türkler'in eline geçmesi ise 1571'e rastlar. Bu tarihten sonra 1878'e kadar Türkler'de kalmıştır. Magosa Türk ve İngiliz edebiyatında yeri olan bir şehirdir. Namık Kemal 1878'de buraya sürülmüştür, Shakespeare'nin Othello piyesinin bazı perdeleri de Magosa'da geçer.

MAGRİ BALIĞI, yılan balığına benzeyen bir balıktır. Migra yahut mıgrı da denir. Boyları 2 m.'yi bulan magrilerin karnı beyazdır. Sıcak ve ılık denizlerin orta derinliklerinde yaşarlar. Türkiye sularında boyları 50 sm. ile 2 m. arasında değişen iki çeşit magri yaşar.

MAĞARA, Adana iline bağlı 20.334 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.906 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 973 km.²'dir. Toprakları geniş bir vadi ile bu vadiyi kuşatan dağlardan meydana gelmiştir. Seyhan nehrinin Göksu kolu ilçe topraklarını sular. Ekonomi tahıl ve pamuk tarımı üzerinedir. İlçe merkezi Kocadağ'ın yamaçları üzerinde kurulmuş küçük bir kasabadır. İlçe tek bucaktan ibarettir ve 30 köyü vardır. Adana'ya 201 km. uzaklıktadır.

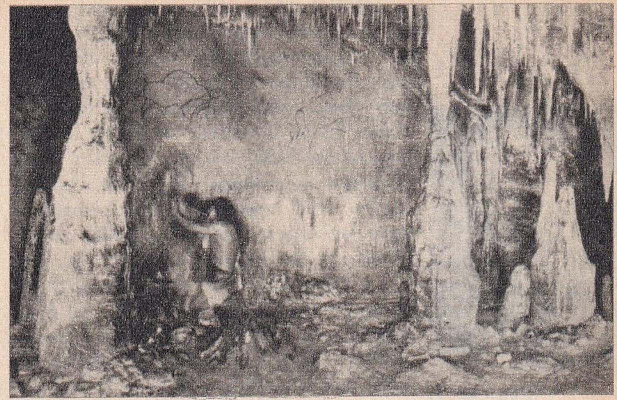

35.000 yıl öncesinin insanları mağaralarda yaşardı.

MAĞARA, dağların, kayaların içindeki geniş kovuklara verilen addır. Mağaralar genel olarak kireçtaşı gibi suya dayanıksız, kolayca aşınabilen kayaların bulunduğu yerlerde meydana gelir. Zamanla eriyen sular mağaraların meydana gelmesine yol açar. Bundan başka yumuşak kayalıkların dalgaların etkisiyle oyulmasından deniz mağaraları, yanardağlardan akan lavların donması sonucunda meydana gelen lav mağaraları, buzullarda yer yer rastlanan buz mağaraları vardır.

Mağaralar birçok bakımlardan insanlar için ilgi çekicidir. Yağmur, kar, sel vs. gibi tabiat olaylarına karşı kapalı olması, mağaraların, çeşitli şeyleri eski zamanlardan günümüze iletmesini sağlamıştır. Bunların başında mağaralarda bulunan tarih öncesi insanlara ait resimleri ve fosilleri sayabiliriz. Ayrıca yine mağaralarda eski insanların kullandığı çeşitli aletler de ele geçmiştir. Jeologlar mağaralarda yeryüzünün oluşumunu daha iyi inceleyebilirler. Bazı mağaraların en büyük özelliği sarkıt ve dikitlerdir. Bunlar yukarıdan aşağı (sarkıt) ve aşağıdan yukarı (dikit) sütunlar halinde olur. Sarkıt ve dikitler bol kireçli yerlerde meydana gelir. Bikarbonat adlı bileşiğin, havada su ve karbon dioksit vererek kalsiyum karbonata dönmesi sarkıt ve dikitlerin meydana gelmesine yol açar.

Türkiye'de çok tanınmış iki mağara vardır. Bunlardan Alanya'daki «Damlataş Mağarası» tabiî güzellikleriyle olduğu kadar, astm hastalığına iyi gelen özelliğiyle de tanınmıştır. Bundan 6000 yıl önce meydana geldiği sanılan mağara, 1948'de dinamit ateşleyen işçiler tarafından tesadüfen bulunmuştur. Bundan başka bir de Hatay'daki Samandağı ilçesinde bulunan mağarayı sayabiliriz. Bu mağarada zengin fosiller, ocak kalıntıları, aletler bulunmuştur.

Mahmut I.

Mahmut II.

MAĞARA ÇAĞI, tarih öncesi bir devirdir. İnsanların ateş yakmayı öğrenmelerinden sonraya raslar. İlk insanlar daha önceleri vahşî hayvanlardan korunmak için ağaç tepelerinde barınırlardı. Ateş keşfedildikten sonra insanların hayatında büyük değişiklikler oldu. Bu sayede yabanî hayvanlardan korunmayı başardılar, bunun üzerine ağaç tepelerinden inerek mağaralarda yaşamaya başladılar. Artık çeşitli aletler de yapabiliyor ve yabani hayvanları avlayıp yiyorlardı. Avcılığın gelişmesi, yapılan aletlerin de gelişmesine yol açtı. Mağara çağı insanları ateş yakarak mağaralarını aydınlatabiliyordu. Bu ilk insanların başlıca örneği, buz çağının son zamanlarında Avrupa'da yaşamış olan Cro-magnon adamlarıdır.

MAHKEME, yargılama işini yapan mercidir. Mahkemelerdeki yargılama, kanunların meydana getirdiği hukuk kaidelerine göre yapılır. Bir mahkemede yargı (muhakeme) yetkisini kullanan şahıs yargıçtır. Mahkemeler tek yargıçlı olabileceği gibi üç, ya da beş yargıçlı olabilirler. Kuruluş kanunları bunu tespit eder. Mahkemelerin kuruluşu yargılama usullerine, görev ve yetkilerine göre çeşitlidir.

Adliye mahkemeleri «sulh» ve «asliye» mahkemeleri olmak üzere iki kademelidir: Sulh mahkemeleri az önemli davalara bakarlar. Sulh hukuk ve sulh ceza olmak üzere iki kısımdırlar. Asliye mahkemeleri sulh mahkemelerinin görevi dışında kalan hukuk, ticaret ve ceza davalarına bakar. Sulh mahkemelerinin tek hâkimli olmasına karşılık asliye mahkemeleri bir başkan ve iki üyeden kurulur. Asliye hukuk, asliye ticaret, asliye ceza ve asliye ağır ceza gibi kısımları vardır. Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Adliye mahkemelerinin verdiği kararların gözden geçirilip inceleneceği son yer «yargıtay» dır. Yargıtayın tasdik ettiği her karar kesinleşir.

Adliye mahkemelerinden başka bir de idare mahkemeleri vardır ki bunlar danıştay, (üst derece idare mahkemesidir, idarî uyuşmazlıklara bakar), sayıştay, vergi itiraz ve temyiz komisyonlarıdır. Askerî mahkemeler askerî şahısların işlediği suçlara ait davalara bakar. 1961 yılında kurulan «Anayasa Mahkemesi» ise kanunların anayasaya uygun olup olmadığını denetler.

MAHLEP, yabani bir kiraz çeşididir. Leblebi büyüklüğündeki meyvaları mahallebi, kurabiye vs.'ye koku vermek için kullanılır. Boyu 6-10 metreyi bulan mahlep ağacının tahtası sert olduğundan oymacılıkta, ince marangoz işlerinde kullanılır.

MAHMUDE, anavatanı Anadolu olan otsu bir bitkidir. Yaprakları mızrak ucu biçimindedir. Kökünden reçine özelliğinde bir madde çıkarılır. Bu bitkiden hekimlikte de faydalanılır.

MAHMUDİYE, Eskişehir iline bağlı 12.984 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.900 nüfuslu merkezidir. İlçe toprakları Seydî suyunun geniş vadisini kaplar. Vadinin iki tarafı hafif meyilli sırtlarla kaplıdır. İlçe ekonomisi tahıl tarımı ve hayvancılığa dayanır. İlçe merkezi 1880-1885 yıllarında Rumeli'den gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle kurulmuş yeni bir kasabadır. Eskişehir'e 51 km. uzaklıktadır. Halk çiftçilik ve ticaretle geçinir. Yurdumuzun belli başlı haralarından Çifteler harası ilçe merkezinin yakınındadır.

MAHMUT I (1696-1754), Osmanlı İmparatorluğu'nun 24. hükümdarıdır. Amcası Ahmet III'ün tahttan indirilmesi üzerine 1730'da padişah oldu. 1754'e kadar 24 yıl tahtta kaldı. Mahmut I. Edirne sarayında doğmuş, babası Mustafa II'nin ölümü üzerine tahta çıkan Ahmet III tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Ahmet II'nin oğlu şehzade İbrahim ölünce de şehzade Mahmut veliaht olmuştur. Çocuğu olmadığı için, ölümünde yerine kardeşi Osman III. tahta geçmiştir.

Mahmut I tahta geçince ilk iş olarak Patrona ayaklanmasını çıkarıp amcası Ahmet III'ü tahttan indiren ve devlet idaresine hâkim olan kabadayıları ortadan kaldırmak oldu. Başta Patrona Halil olduğu halde bütün Patronalılar kılıçtan geçirildi. Memlekette asayiş yeniden kuruldu. Sultan Mahmut I devri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son mutlu devirlerinden birini teşkil eder. Rusya ve Almanya ile yapılan savaşlar kazanıldı, Belgrat antlaşması ile de daha önceden Pasarofça antlaşması ile Almanya'ya bırakılmış olan topraklar geri alındı. İran'la yapılan savaşlar sonunda da bugünkü Türkiye-İran sınırı tespit edildi. Mahmut I, «Sebkatî» mahlâsıyle şiir yazardı. Çiçeğe, kuyumculuğa ve satranca meraklıydı. Aynı zamanda iyi bir bestekâr olan Mahmut I, 8 cami yaptırmıştır. Tophane çeşmesi de onundur.

MAHMUT II (1784-1839), Osmanlı İmparatorluğu'nun 30. hükümdarıdır. Ağabeyi Mustafa IV'ün yerine 1808'de padişah oldu. 30 yıl tahtta kaldı. Ölümünde yerine büyük oğlu veliaht Abdülmecit padişah oldu. Diğer oğlu Abdülaziz de daha sonra tahta çıkmıştır.

Sultan Abdülhamit I'in küçük oğlu olan Mahmut II, babasının ölümünde 5 yaşındaydı. Tahta amcasının oğlu Selim III geçmişti. Kendisinden 22 yaş büyük olan Se-

lim III, çocuğu olmadığı için Mahmut II'yi bir evlât şefkatiyle büyüttü. Onu ilerici bir insan olarak yetiştirdi. Selim III tahttan indirilince, yerine Mustafa IV padişah oldu. Alemdar Mustafa Paşa, Selim III'ü tekrar tahta çıkarmak için İstanbul'a gelince, ihtilâlciler tahttan indirilmiş olan bu padişahı öldürdüler, ilerici bir şehzade olan Mahmut'u da öldürmek isterlerken Alemdar'ın adamları olayı önledi. Mustafa IV tahttan indirildi ve Mahmut II padişah oldu. Sultan Mahmut II'nin padişahlığı zamanındaki en önemli olaylardan biri, artık bir zorbalık müessesesi haline gelmiş olan yeniçeriliğin kaldırılmasıdır (1826). Vaka-i Hayriye diye anılan bu olaydan sonra Mahmut II «Asâkir-i Mansûre» adlı bir ordu kurdu. Türk ordusu kısa zamanda Avrupa'nın en kudretli ordularından biri haline geldi, 1854'te Rus ordularını bozguna uğrattı. Daha sonra Ruslarla Hünkâr İskelesi antlaşması imzalandı. Mahmut II ile beraber Türkiye'de modern devir başlar. Onun zamanında Harbiye ve Tıbbiye kurulmuş, Avrupa icatları birkaç yıl gecikme ile memlekete sokulmuş, ilk öğretim mecburiyeti konmuş, Mızıkay-ı Hümayun kurulmuş, fes ve pantolon resmî kıyafet olarak kabul edilmiştir. Mahmut II «Adlî» mahlâsıyla şiirler de yazmıştır.

Mahmut II Türbesi, Çemberlitaş yakınında «Türbe» diye anılan yerdedir. Güzel bir mimarlık eseri olan türbede Mahmut II'den başka Sultan Aziz ve Abdülhamit II yatmaktadır.

MAHMUT NEDİM PAŞA (? - 1881), Türk devlet adamıdır. Istanbul'da doğdu. Sultan Aziz zamanında vezir, 1867'de bahriye nazırı oldu. 1871'de Ali Paşa'nın ölümü üzerine de sadrazamlığa getirildi. Burada müspet bir faaliyet gösteremedi ve birkaç ay sonra azledildi. 1875'te tekrar sadarete getirildi. Bu büyük hata Sultan Aziz'in tahtından ve hayatından olmasına meydan veren olaylardan birini teşkil etti. Bir ara Çeşme'ye sürüldüyse de 1879'da dahiliye nazırı oldu. Şiir yazardı.

MAHMUT PAŞA (? - 1474), Türk devlet adamıdır. Fatih'in birçok seferlerine katılan bu ünlü komutan, Istanbul'un fethinde de bulundu. Fetihten sonra rütbesi vezirliğe yükseltildi. Daha sonra Amasra, Sinop ve Trabzon seferlerinde bulundu. 1454'ten 1468'e kadar sadrazamlık eden Mahmut Paşa 1474'te idam edildi. Bilim ve sanatı korumasıyle tanınan Mahmut Paşa «Adnî» mahlâsıyle güzel şiirler yazmıştır. Bu değerli vezir, İstanbul'daki cami, çarşı ve hamamdan başka Bursa, Edirne, Sofya'da da camiler yaptırmıştır.

Istanbul'daki Mahmut Paşa camisi, Istanbul'un en eski camisidir. Fetihten 10 yıl sonra Mahmut Paşa tarafından yaptırılan caminin bir vakıf çarşısı ve medresesi vardı. Çarşı ve medrese bugün yoksa da, yine Mahmut Paşa tarafından yaptırılan Mahmutpaşa hamamı ile Kürkçü hanı hâlâ ayaktadır.

Mahmut Nedim Paşa

MAHMUT SADIK (? - 1930), Türk yazarı ve gazetecisidir. Mekteb-i Mülkiye (o zamanki Siyasal Bilgiler Okulu)'yi bitirdikten sonra Almanya'da tarım tahsil etti. Dönüşünde bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra muharrirliğe başladı. Servet-i Fünun, Servet, Yeni Gazete'de yazılar yayınladı. 1916'da kurulan Matbuat Cemiyeti'ne başkan seçildi. Cumhuriyet devrinde «Şeyh-ül Muharririn» (yazarların piri) olarak büyük saygı gördü.

Istanbul'da Sultan Mahmut türbesi

MAHMUT ŞEVKET PAŞA (1856 - 1913), Türk devlet adamı ve askeridir. Bağdat'ta doğdu. 1882'de Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden mezun oldu. Almanya ve Fransa'da vazife gördü. 1905'te birinci ferik, 1908'de 3. Ordu komutanı oldu. Mahmut Şevket Paşa, 1908'deki 31 Mart Vakası sırasında, Selânik'ten İstanbul'a gelen «Hareket Ordusu» nun komutanlığını yaptı. Daha sonra harbiye nazırı oldu. İttihatçılar Bâbıâli baskını ile hükümeti ele geçirince sadrazam oldu. 1913'te, şimdi Istanbul Üniversitesi olan Harbiye Nezareti'nden Bâbıâli'ye gelirken, bir suikasta kurban gitti; otomobilinin içinde öldürüldü. Bu otomobil, şimdi Askerî Müzededir.

Mahmut Şevket Paşa

MAHUN, bir orman ağacıdır. Büyük cüsseli olan bu ağaç, daha çok Afrika, Hindistan ve Güney Amerika'da yetişir. Parlak kırmızımtrak kerestesi mobilyacılıkta kullanılır ve «mahun» yahut «maun» diye anılır. Mahun, ikiçenekli bitkilerin tesbihağacıgiller familyasındandır.

Bir makak çeşidi olan Rhesus maymunu

MAHUNYA, bir süs ağaççığıdır. En çok Afrika ve Asya'da yetişir. İkiçenekli bitkilerden olan mahunyanın yaprakları kışın sarı ile kahverengi karışımı renkler alır ve dökülmez. Avrupa'da bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

MAHYA, büyük camilerin karşılıklı iki minaresi arasına gerilen iplere asılarak yazılan ışıklı yazılardır. Mahyalar ramazanlarda kurulur. Mahya kurmak başlı başına ustalık isteyen bir iştir. Yazılar iki minare arasına gerilen paralel iki ip arasına dikine sıralanan ipler üzerindeki lambalar vasıtasıyle yazılır. Günümüzde, mahyalarda elektrik ampulü kullanılmaktadır. Eskiden ise yağ kandilleri kullanılırdı. Mahya Arapça «dirilik» anlamındadır. Işıklar, karanlık geceyi canlandırdığı için bu ad verilmiştir.

Mahya

MAİNE, Amerika Birleşik Devletleri eyaletlerinden biridir. Ülkenin kuzeydoğu ucunda bulunan Maine, bu kesimde Kanada ile sınır teşkil eder. Doğusunda Atlas Okyanusu vardır. Yüzölçümü: 85.570 $km.^2$' nüfusu: 969.000; başkenti: Augusta (21.700)' dır. Batı kesimleri dağlıktır. Saint John nehri buradan çıkar. Maine'de ayrıca üç tane de küçük göl vardır. En önemli şehri nüfusu 100.000'i geçen Portland'dır. Eyalet 1820'de A.B.D.'ne katılmıştır. Dört üniversite vardır. Ekonomisi, tarım ve hayvancılık ile endüstri üzerinedir.

MAJORCA (Mallorca), Akdeniz'in batısındaki Balear adalarının en büyüğüdür. İspanya'ya ait olan bu ada, karadan 250 km. açıktadır. Nüfusu: 325.000, yüzölçümü: 3.411 $km.^2$'dir. En büyük şehri, aynı zamanda merkezi olan Palma'dır. Nüfusun yarısından çoğu burada oturur. Ekonomi tarım üzerinedir. Demir, kömür, mermer yatakları da vardır.

Makaslı böcek

MAKAK, bir maymun çeşididir. Çoğu Asya ve Doğu Hint adalarında ve Afrika'da yaşarlarsa da, Hindistan ve Birmanya'nın en sıcak bölgelerinde olduğu gibi, oldukça soğuk ülkelerde raslananları da vardır. Makak maymunların en cesurudur. Elli kadar türü vardır. Laboratuvar denemelerinde kullanılan «Rhesus maymunu» ile «Berberistan» maymunu bu çeşitlerden ikisidir. Orta türü bir köpek büyüklüğündedir. Kahverengi bir kürkü vardır. Sürü halinde yaşar.

MAKAMLAR, Türk müziğindeki ses dizileridir. Belirli seslerin, belirli roller aldığı ses dizilerine makam denir. Batı müziğindeki «mod» karşılığıdır. Türk müziğinde 1) Basit, 2) Şed ve 3) Mürekkep makamlar vardır. Basit makamlar 13 tanedir: Çargâh, Bûselik, Kürdî, Uşşak, Rast, Hicaz, Uzzal, Hümayun, Hüseynî, Nevâ, Zengule, Suzinak, Karcığar. Bu basit makamlar 6 çeşit dörtlü ve beşliden yapılmıştır. Belirli aralıklarla arka arkaya gelen 4 sese «dörtlü», 5 sese de «beşli» denir. Bunların da kendilerine has adları vardır. Bunlar: bûselik, kürdî, rast, uşşak, çargâh ve hicaz dörtlü ve beşlileridir. Dörtlü ve beşli adları, makam adlarıyla karıştırılmamak için küçük harfle başlar. Makam adları ise büyük harfle yazılır.

Bir makamın kendi durak perdesinden başka bir perdede kullanılmasına «şed» denir. Batı müziğindeki «transpozisyon» karşılığıdır. Nihavend, şed bir makamdır.

Türk müziğinde basit ve şed makamlardan başka daha birçok mürekkep makam vardır. Mürekkep makamlar birçok dörtlü, beşli veya sekizlinin bir araya gelmesiyle yapılır.

MAKARA, ekseni boyunca delik bir silindirdir. Üzerine iplik, tel şerit gibi şeyler sarılır. Fizikte makara, «makara evi» adı verilen bir askı kısmı ile, onun içinde çevresi bir ipin oturabileceği şekilde oyuk olan bir tekerlekten ibaret âlettir.

MAKASLI BÖCEK, irice bir böcektir. Kınkanatlılardan olan böceğin başlıca özelliği, başının üzerindeki mandibül denen organların ileriye doğru fazlaca uzamış olmasıdır. Birçok çeşitleri vardır.

MAKEDONYA, tarihî bir bölgedir. Balkan yarımadasının güney kesiminde bulunur. Bugün Yugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan arasında bölüşülmüş durumdadır. Makedonya Ege denizinin kuzeybatı kesimini kaplar. Batı'da da Adriya denizi ile sınırlanır. Yunanistan Makedonyası'nın nüfusu: 2.000.000'u geçer, yüzölçümü: 34.603 $km.^2$'dir. Makedonya'nın Yugoslavya topraklarında bulunan kısmının nüfusu: 1.500.000 kadar, yüzölçümü ise 24.494 $km.^2$'dir. Makedonya'nın en küçük kısmı ise Bulgaristan'dadır. Bu kesimin nüfusu: 500.000, yüzölçümü 8.000 $km.^2$dir.

Büyük İskender'in yurdu olan Makedonya, 14. yüzyılda Osmanlılar tarafından, Türk topraklarına katıldı. Bütün Makedonya Balkan Savaşı'nda (1912)'de elden çıkıncaya kadar 550 yıl Türk idaresinde kaldı. Burada yaşayan Türkler, Balkan Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldılar. Makedonya 1912'ye kadar üç eyalet halinde idare ediliyor ve bunlara «Vilâyât-ı Selâse» (Üç Vilâyet) deniyordu.

MAKEDONYA KRALLIĞI, tahminlere göre M.Ö. 725'te kurulmuş bir krallıktır. Ülkeye bugünkü adını veren Makedonya Krallığı, Perdikkas I tarafından kurulmuştur. Aslında Yunanlı olmayan Makedonyalılar, yüzlerce yıl sonra Yunanlılaşmıştır. Bu, İskender zamanına raslar. Bir süre İran'a bağlı olan Makedonya, Filippos II (M.Ö. 359 - 336) zamanında büyük varlık gösterdi, onun oğlu Büyük İskender zamanında ise dünya ölçüsünde bir imparatorluk oldu. İskender'in öldürülmesiyle Makedonya hanedanı son buldu. Krallığın başına Antigon hanedanı geçti. Makedonya Krallığı M.Ö. 168'de Roma'ya katılarak son buldu.

MAKİ, Madagaskar ve çevresindeki sık ormanlarda yaşayan kedi boyunda küçük cüsseli bir hayvandır. Avrupalılar buna «lemür» de derler. Maymunsulardandır. Vücut yapısı maymunu andırır ama, beyni maymununki kadar gelişmemiştir. Ağaçlarda yaşar. Yumuşak huylu ve ürkektir. Böcekçillerle ve mevye ile beslenir, daima karanlıkta dolaşır, gündüz ağaçlarda uyurlar.

MAKİ, Akdeniz bölgesine mahsus bir bitki örtüsüdür. Türkiye'nin de birçok bölgelerinin bitki örtüsü makidir. Maki, defne, mersin, kocayemişi, bodur meşe gibi daima yeşil kalan çalı ve ağaççıklardan meydana gelir.

MAKİNA, belirli işlerin az kuvvet harcayarak yapılmasını sağlayan araçlardır. En basit makina örneği kaldıraçtır. Bugün makina sözü eskiye göre daha geniş bir anlam kazanmıştır. Şimdi, genel olarak iş görmekte kullandığımız her araca makina demekteyiz. Yazı makinası, çamaşır makinası, traş makinası gibi. Daha çok basit bir kumanda ile çalışmaya başlayan ve işini kendi kendisine tamamlayan araçlar makina diye adlandırılır. Her makina kendisine verilenden daha az bir enerjiyi geri verir. Aradaki fark, makinanın verimidir. Bir makinanın verimi, aldığı enerjinin, verdiği enerjiye bölümü 100 ile çarpılarak bulunur.

MAKİYAJ, çeşitli maksatlarla yüzün görünüşünü değiştirmek için yapılan işlemdir. Makiyaj, daha güzel görünmek için yapıldığı gibi, perde ve sahne sanatkârları tarafından çeşitli tipleri canlandırmak için de yapılır. Günümüzde birçok kadınlar dudaklarını, kirpiklerini v.b. boyamak suretiyle makiyaj yaparlar. Ayrıca güzellik enstitülerinde kadınların yüzündeki çil, fazla tüy v.b. gibi kusurları kapatmak, daha güzel hale getirmek için çeşitli makiyaj usulleri tatbik edilir. Sahne ve perde oyuncuları ise, temsil ettikleri şahsın bütün özelliğini canlandırmak için makiyajla yüzlerine çok çeşitli biçimler verirler. Bu sayede genç bir artisti çok yaşlı göstermek, sağlam bir insanın yüzüne sakat (kör, burunsuz v.b.) bir görünüş vermek mümkün olur.

Makiyajın çok eski bir tarihi vardır. Afrika yerlileri gibi ilkel topluluklar, çok eskiden beri çeşitli törenlerde yüzlerini boyarlardı. Eski Yunan'da tiyatro sanatçıları makiyaj yapmayı biliyordu. Günümüzdeki tiyatro makiyajı ise 16. yüzyıldan itibaren doğmaya başlamıştır.

Maki

MALARYA (Bak: SITMA).

MALATYA, Doğu Anadolu Bölgesinde 452.624 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 104.428 nüfuslu merkezidir. Topraklarını kuzeyde Sıvas, Erzincan, doğuda Elâzığ, Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Maraş ve Sıvas çevirir. Yüzölçümü: 12.313 km.^{2} dir.

Güneydoğu torosların bir parçası olan Malatya Dağları, ilin güney kesimini kaplar. Bu kesimin hemen kuzeyinde kabaca bir üçgen biçiminde olan Malatya ovası vardır. Ovanın kuzey, doğu ve batı tarafları da yüksek dağlarla çevrilidir. Malatya'daki en büyük yükselti «Beydağı»'dır (2.592 m.). Malatya'da deniz yüzeyine göre 1.000 metreden daha alçak yer pek azdır. Malatya'nın topraklarını Fırat ve Fırat'a dökülen ve Malatya ovasını batı-doğu doğrultusunda ikiye ayıran Tohma suyu ile bunlara katılan başka küçük dereler sular. İklim, yazın sıcak, kışın soğuktur. Yağışlar azdır.

Malatya'da Yeni Cami ile Atatürk anıtı

Malatya'nın ekonomisi tahıl, sebze ve meyva tarımına dayanır. Endüstri bitkilerinden tütün, pamuk, şeker pancarı yetiştirilir. Meyvacılıkta ise kayısı çok önemli bir yer tutar.

Malatya'dan bir görünüş

İl merkezi, denizden 915 metre yükseklikte kurulmuş tarihî bir şehirdir. Malatya ovasının güneyine düşer. Pamuklu mensucat ve tütün fabrikası vardır. Şehrin temelleri Hititler zamanında atılmış ve Hitit devrindeki «Melidu» kasabası bugün Malatya olmuştur. 1075'te Türkler tarafından fethedilen Malatya, bir süre Memlûklar'ın eline geçmiş, 1392'de Yıldırım Bayezit tarafından tekrar fethedilmiştir. Daha sonra Osmanlı egemenliğini tanıyan Dulkadıroğulları tarafından idare edilen Malatya, 1516'da doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. Bugünkü Malatya, eski Malatya'nın bulunduğu yerden 9 km. uzaktadır. Şehir, 19. yüzyılın ilk yarısında Aspuzu denen sayfiye bölgesine taşınmıştır.

I. yüzyılda Roma İmparatoru Titus tarafından başlatılıp, Jüstinienus tarafından bitirtilen Malatya Kalesi, Malatya'nın 8 km. kadar kuzeyindedir. Bugün sağlam duvarı kalmamış gibidir.

Malayalı bir tip

MALAWİ (Eski Nyasaland), Güneydoğu Afrika'da İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı bir devlettir. Kuzeyde Tanzanya, doğuda Nyassa gölü, güneydoğu, güney ve güneybatıda Mozambik, batıda Zambia ile sınırlanmıştır.

Nüfusu: 4.042.000; yüzölçümü: 127.368 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Zomba (12.000); dili: İngilizce ve Bantuca; dini: İslâm, Hıristiyan ve Pugan; parası: Malawi lirası'dır.

Dağlık bir ülkede bulunan Malawi'de 2.500 - 3.000 metreye yaklaşan tepeler vardır. Bitki toplulukları bakımından zengin olmayan Malawi'nin ekonomisi tarıma dayanır. Tütün, çay ve Amerikan fıstığı ise memleketin en önemli ihraç maddeleridir.

Önceleri Nyasaland diye anılan Malawi, İngiltere himayesinde bir devletti. 1963'te bağımsızlığını aldı, 1964'te ise İngiltere Milletler Topluluğu'na bağımsız bir üye olarak katıldı ve ismi de Malawi olarak değişti.

MALAYA, Asya'da Malezya Federasyonuna dahil, Malakka yarımadası üzerinde bir devlettir. Sabah ve Saravak dışında Malezya Federasyonu'nun en önemli kısmını meydana getirir. Nüfusu: 8.039.000; yüzölçümü: 131.923; idare şekli: Sultanlık; başkenti: Kuala Lumpur (400.000); dini: İslâm (pek az Budist); dili: Malayca; parası: Malaya dolarıdır.

1 Nisan 1946'da bir araya gelen ve Malaya Birliğini kuran 11 küçük devlet (Negri Sembilan, Pahang, Perak, Selangor, Johore, Kedah, Kelantas, Perlis, Trengganu, Malakka ve Penang İngiliz himayesinde 1 şubat 1948'de Malaya Federasyonu'nu kurdular. 31 ağustos 1957'de de İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı olarak bağımsızlıklarına kavuştular, (Bak: MALEZYA).

MALAZGİRT, Muş iline bağlı 34.712 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 16.251 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.534 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Aktuzla, Karahasan ve Nurettin adında 3 bucağı ve 67 köyü vardır.

İlçe topraklarını Murat suyu çevresindeki düz alanlarla, bu düz alanları çevreleyen dağlar meydana getirir. Orman örtüsü bakımından fakir, iklimi sert bir ilçedir. Ekonomisi tahıl tarımı ve hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi, Murat suyunun sol kıyısında denizden 1.500 metre yüksekte, Muş - Karaköse karayolu üzerinde kurulmuş bir kasabadır. Muş'a 167, Karaköse'ye 127 km. uzaklıktadır.

Malaya

MALAZGİRT MEYDAN SAVAŞI, Anadolu'nun Türk vatanı olmasına yol açan büyük meydan savaşıdır. Türk tarihinin en önemli olaylarından birini teşkil eden savaş, Bizans ordusu ile Selçuklu Türk ordusu arasında geçti. Türk kuvvetleri daha bu savaştan önce Anadolu'yu ele geçirmeye çalışıyor, sık sık Anadolu topraklarına akınlar yapıyorlardı. Büyük Türk komutanlarından Afşın Bey, 1067'de Kayseri'yi, Malatya'yı düşürmüştü. Türk kuvvetlerinin devamlı olarak Anadolu'daki Bizans kuvvetlerini vurması üzerine Bizans İmparatoru Romanus Diogenes, Anadolu'yu durmadan tâciz eden Türk meselesini kökünden halletmek üzere 1071 yılı martında büyük bir orduyla İstanbul'dan ayrıldı. Ordunun mevcudu 200.000 kişiyi buluyor, ağırlıklarını 3.000 araba ve on binlerce hayvan taşıyordu. Bizans İmparatoru'nun maksadı Selçuklular'ın İran'daki ağırlık merkezine gitmekti. Sultan Alp Arslan bunu öğrenince büyük Bizans ordusunu durdurmaya karar verdi. Birliklerini Bizans ordusunun geliş yönünde topladı. Nihayet Van gölünün 45 km. kadar kuzeyinde, Malazgirt kalesi yakınlarında iki ordu karşılaştı. 1071 yılının 26 ağustos cuma günüydü. İki ordu derhal savaş hazırlığına girişti.

Türk kuvvetleri 50.000 kişi kadardı. Ama başlarında Artuk Bey, Kutalmışoğlu Süleyman - Şah gibi kudretli komutanlar vardı. Askerler çeşitli savaşlar ve akınlarla pişmişti. Vuruşma Türk süvarilerinin şiddetli bir hücumuyla başladı. Savaş akşama kadar sürdü. Ortalık kararırken 200 bin kişilik Bizans ordusu perişan olmuştu. Türklerin kılıcından kurtulanlar, teslim oldular, bu arada İmparator da esir edildi. Alp Arslan, imparatoru bazı şartlarla serbest bıraktı. Fakat Romanus Diogenes bu şartları meydana getirmeyince Sultan Alp Arslan Anadolu'nun fethedilmesini emretti.

MALDİV ADALARI, Hint Okyanusu'nda bir devlettir. Hindistan'ın 400 km. kadar güneybatısında bulunan ve sayısı 1.000'i bulan adacıklarda kurulmuştur. Nüfusu: 98.000; yüzölçümü: 298 km.²'dir. İdare şekli: Meşrutî Sultanlık; başkenti: Male (11.200); dini: Müslüman; dili: Sinhalizce ve Arapça; parası: Rupi'dir.

Maldiv adalarının tipik bitki örtüsünü tropikal ormanları teşkil eder, ülkenin ekonomisi Hindistan cevizi, kopra, meyve ve balıkçılık üzerinedir. 1887 yılında İngiliz himayesine giren Maldiv, Seylan ile Hindistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra 26 temmuz 1965'te bağımsız bir devlet olmuştur.

MALE, Maldiv'in başkentidir. Nüfusu: 11.200'dür.

MALEZYA, güneydoğu Asya'da İngiliz Milletler Topluluğuna bağlı bir devlettir. Kuzeyde Tayland, Siyam körfezi, doğuda Güney Çin Denizi, güneyde Singapur, batıda Malakka Boğazı ile sınırlanmıştır. Bu sınırların dışında Borneo'daki Sabah ve Saravak bölgeleri de Malezya Federasyonu'na dahildir. Nüfusu: 9.403.000; yüzölçümü: Sabah ve Saravak'la birlikte 334.343 km.² (Malaya: 131.923, Sabah: 80.520, Saravak: 121.900 km.²),dir. İdare şekli: Federasyon (sultanlık); başkenti Kuala Lumpur (400.000); dini: çoğunluk Müslüman, pek az Budist; dili: Malayca, Çince, Tamilce; parası: Malaya doları'dır.

Malezya'nın ekonomisi, pirinç, kauçuk, çay, kalay, ormancılık, madencilik ve hayvancılığa dayanır. İngilizler Malaya'yı 19. yüzyılda ele geçirmiş ve buradaki Müslüman devletçiklere dokunmamışlardır. Malaya 1957'de bağımsız olmuş, 1963'te ise Singapur, Saravak ve Sabah ile birleşerek bir konfederasyon haline gelmiştir. Singapur 1965' te karşılıklı anlaşma ile bu federasyondan ayrılmıştır. Anayasaya göre Malaya'daki 9 sultandan her biri sıra ile devlet başkanı olarak krallık eder. Ayrıca temsilciler meclisi ve senatosu da vardır.

Mali

MALİ, Batı Afrika'da kurulmuş yeni bir İslâm devletidir Kuzeyde Cezayir, doğuda Nijer, güneyde Volta ve Fildişi, güneybatıda Ginea, batıda Senegal ve Moritanya ile çevrilmiştir. Nüfusu: 4.654.000; yüzölçümü: 1.195.000 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti Bamako (130.800); dini: İslâm (%64), Animist (%36); dili: yerli dilleri ve Fransızca; parası: Mali Frankı'dır.

Mali'nin toprakları ovalık bir kesimi kaplar. En büyük yükselti 400 metreyi bulmaz. Nijer nehri ülkenin güney kesiminden geçer. İklimi sıcaktır. Kış sıcaklık ortalaması 20°, yazınki 33° kadardır. Ülke yer yer, vâha, çöl, galeri ormanları ve bozkırlarla kaplıdır. Ekonomisi: pirinç, darı, kauçuk tarımı ve hayvancılık üzerinedir.

Mali, bir süre Fransız sömürgesi oldu. 20 haziran 1960'ta bağımsızlığına kavuştu ve Senegal'le birlikte, «Batı Sudan Cum-

huriyeti» adı altında bir federasyon kurdu. Bir müddet sonra Senegal, federasyondan ayrılınca, ülkenin adı «Mali Cumhuriyeti» ne çevrildi.

MALİKÎLER, Müslümanlıktaki 4 Sünnî mezhepten biridir. İmam Mâlik İbni Enes (715 - 795) tarafından kurulmuştur. Ortaya çıkış bakımından ikinci mezheptir. Sünnîler'in ancak % 13'ü Malikîdir. Kuzey ve Orta Afrika'da, Mısır'da çok yaygındır.

MALİYE BAKANLIĞI, devletin gelir ve giderlerini yöneten bakanlıktır. Bütçe tasarılarını hazırlamak, giderleri karşılayacak gelir kaynakları bulmak, bunları toplamak, giderleri ödemek, belediyelerin gelir ve giderlerini denetlemek Maliye Bakanlığının görevleri arasındadır. Bakanlığın merkez teşkilâtlarında, bakandan sonra müsteşarla, müsteşar yardımcıları bulunur. Maliye Bakanlığının illerdeki teşkilâtı «defterdarlık» diye anılır. Bundan başka illerde yine Maliye Bakanlığına bağlı vergi daireleri ve vergi itiraz komisyonları vardır. Bakanlık, önemli yabancı ülke başkentlerinde maliye müşavirleri bulundurur. Türkiye'de, Batı ülkelerinden ilk maliye bakanlığı teşkilâtı 19. yüzyılda kurulmuştur. Bakanlığın o zamanki adı «Umur-ı Maliye Nezareti» idi. Bugün bakanlığın merkez teşkilâtı, başlıca: Maliye Tetkik Kurulu, Teftiş Kurulu, Hesap Uzmanları Kurulu, Baş Hukuk Müşavirliği, çeşitli genel müdürlükler ile darphane ve damga matbaası müdürlüğü v.b.'nden ibarettir.

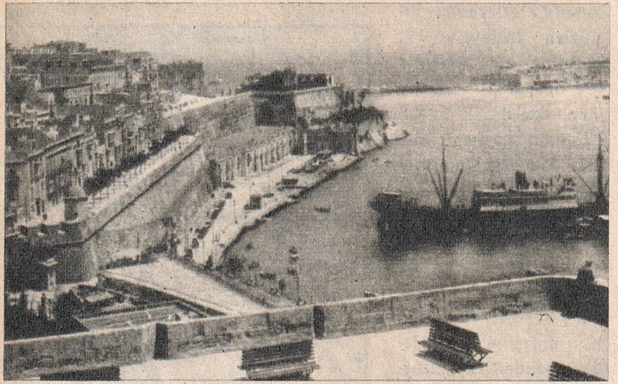

Malta'nın başkenti ve limanı La Valetta

Mallarmé

MALİYET, bir şeyin mal alma fiyatıdır. Bunda gidecek malzeme masrafları ile işçi ücretleri esas olarak alınır. Diğer masraflar varsa eklenerek maliyet çıkarılmış olur.

MALKARA, Tekirdağ iline bağlı Marmara Bölgesinde, 55.992 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.763 nufuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.224 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Ballı, Şahin, Yörük adlı 3 ilçesi ve 71 köyü vardır. İlçe toprakları hafif dalgalı yayla yüzeylerinden meydana gelmiştir. Başlıca akarsuları, Hayrabolu deresinin küçük kolları ile, Saros körfezine dökülen Kavak suyudur. Yazları sıcak, Balkan yarımadasından gelen soğuk rüzgârlar yüzünden kışları soğuktur. İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Ayçiçeği, buğday, kuşyemi çok ekilir. Kaşar peyniri yapılır.

İlçe merkezi, denizden 267 metre yüksekte Gelibolu - Tekirdağ şosesi üzerinde kurulmuştur. Tekirdağ'a 58 km. uzaklıktadır. Madenî yağ ve kaşar peyniri fabrikaları vardır. Malkara tarihî anıtlarıyle de tanınır.

MALLARME, Stephane (1824 - 1898), Fransız şairidir. Sembolizm denen edebiyat akımının kurucusu olmakla ün yapmıştır. Mallarmé, şiiri sadece duyguların bir ifade vasıtası olarak kabul etmez, aynı zamanda zihinde kalıcı bir haz, bir lezzet uyandırmasını isterdi. Maksadı kelimelerin de yardımıyle son derece saf bir sonuca ulaşmaktı. Bu özelliklerinden dolayı Mallarmé'nin şiirleri güç anlaşılır. Şairin Paris'teki küçük dairesi genç şairlerin bir toplantı yeriydi. Her salı burada toplanılarak şiir üzerine görüşülürdü. Mallarmé'nin başlıca eserleri: «Kır Tanrısının Öğleden Sonrası», «Mısralar ve Nesirler» dir.

MALT, bira yapımı için filizlendirilen arpadır. Bu iş için kulanılan arpalar % 40 - 54 oranında ıslatıldıktan sonra çimlenmeye bırakılır. Çimlenip filiz vermeye başlayan arpaya malt denir. Filizlerin uzunluğu ve şekli malt çeşidine göre değişir. Elde edilen malt daha sonra kurutulup, öğütülerek işlenir.

MALTA, Akdeniz'de İngiltere'ye ait bir adadır. Nüfusu: 329.000; yüzölçümü: 321 km.^{2}dir. Başkenti La Valetta'dır. Sarp kayalıklarla örtülü Malta adasında tipik Akdeniz iklimi hüküm sürer. Malta, asıl Malta adası ile Gozo (67 km.^{2}) ve Comino (3 km.^{2}) adacıklarından meydana gelir. Malta yerlilerine ve konuştukları dile «Maltız» denir. Maltız Arapçadan çıkma bir dildir, içinde bol İtalyanca kelime vardır. Maltızlar Arap, İtalyan karışımı gemici bir millettir. Kanunî Süleyman, Saint - Jean şövalyelerini Rodos'tan çıkarınca, bunlar Malta'ya yerleştiler. Türkler'in adayı almak için yaptıkları teşebbüsler başarıya ulaşamadı. Adayı 1798'de Napoléon, 1800'de de İngilizler aldı. Ada, eskiden beri İngiliz Akdeniz donanmasının en önemli üssüdür.

MALTA HUMMASI, bulaşıcı bir hastalıktır. Akdeniz sahillerinde ve daha çok Malta adasında görüldüğü için bu adla anılır. Bu hastalığı yapan mikrop ilk defa 1887'de keşfedildi. Hastalığın mikrobu sı-

ğırlarda «sığır Malta humması» na sebep olur. Bu gibi hayvanların sütünü pastörize etmeden, kaynatmadan içenler hastalığa tutulurlar. Hastalık, ateş, iştahsızlık, eklem ağrılarıyle belirir. Bundan sonra hasta iyileşir gibi olursa da ateş tekrar yükselir. Hastalık 2 ay ile 2 yıl arasında uzayabilir. Şimdi, antibiyotiklerle daha kolay tedavi edilmektedir.

MALTAERİĞİ, «yenidünya» diye de anılan bir bitkinin ve onun meyvasının adıdır. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin, gülgiller familyasından olan maltaeriği ağacının iri çekirdekli, sarı renkte mayhoş meyvaları vardır. Maltaeriği yapraklarını kışın dökmez, anavatanı Çin'dir. Boyu 5 ile 7 metre arasında değişir. Dünyanın başka bölgelerine anavatanı olan Orta Çin'den yayılmıştır.

MALTOZ, karbonhidratlar grubunun disakkaritler sınıfından bir bileşiktir. Bir şeker çeşidi olan maltoz, bitkisel vücudun en önemli maddesi sayılır. Disakkaritlerin en önemli üyelerinden biri de günlük hayatta kullandığımız şeker (sakkaroz) dir.

MAMUT, fil cinsinden eski bir hayvandır. Tarih öncesi çağlarda Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa'da yaşamıştır. Bugün ancak fosilleri bulunan mamutlar, boyları 4 metreyi bulan, kıllı hayvanlardır. Fil dişine benzeyen iki dişleri son derece iri ve yukarıya doğru kıvrıktır. Bazı mamut dişlerinin boyu 4 metreyi buluyordu. Taş Devri'nde yaşayan bu hayvanlar, bitkilerle beslenirdi. İlk mamutların Asya'da yaşadığı sanılmaktadır.

MANAGUA, Orta Amerika devletlerinden Nikaragua'nın başkenti ve en büyük şehridir. Nüfusu: 317.600'dür. Managua gölü kıyısında kurulmuştur. Şehir, 1931 yılında, şiddetli bir deprem sonunda yıkılmışsa da yeniden yapılmıştır.

MANASTIR, genel olarak Hıristiyan din adamlarının toplu olarak yaşadıkları, ibadetle uğraştıkları yerdir. Manastıra giren rahiplerle, rahibeler evlenmedikleri için, ayrı ayrı manastırları vardır. Bunları ya bir başrahip veya bir başrahibe idare eder. Manastırın hemen bütün işlerini kendileri görürler.

MANASTIR, Yugoslavya'da eski bir Türk şehridir. Denizden 610 metre yüksekte, Drahor çayı üzerinde kurulmuş olan şehrin bugünkü adı «Bitolj» dur. Nüfusu: 60.000' in üzerindedir. Manastır, 1382'de Türkler tarafından fethedilmiş ve 530 yıl Türkler'de kalmıştır. Şehrin, Balkan Savaşı'nda Türkler'in elinden çıkması üzerine buradaki Türkler göç etmiştir. Manastır Osmanlı İmparatorluğu zamanında 370.000 km.² genişliğindeki Rumeli beylerbeyliğinin merkeziydi. Tanzimat'tan sonra da Manastır vilâyeti kurulmuştu.

MANAVGAT, Akdeniz Bölgesinde, Antalya iline bağlı 48.747 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.308 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.283 km.²'dir. Merkez bucağından başka Başkonak ve Taşağıl adlı iki bucağı, 78 köyü vardır. Batı Toroslar'ın güney kesimi ile, Antalya körfezi sahillerinin bir kısmı ve bu bölgedeki alçak tepeleri kaplar. Manavgat'ta tipik Akdeniz iklimi hüküm sürer. İlçenin en önemli akarsuyu Manavgat çayıdır. Türkiye'nin, tabiî güzellikler bakımından en önemli çavlanlarından olan Manavgat çavlanı da bu çay üzerindedir. Manavgat çavlanı hem bir mesire, hem de turistlerin ziyaret yeridir.

Mamut

İlçe ekonomisi pamuk, buğday, susam

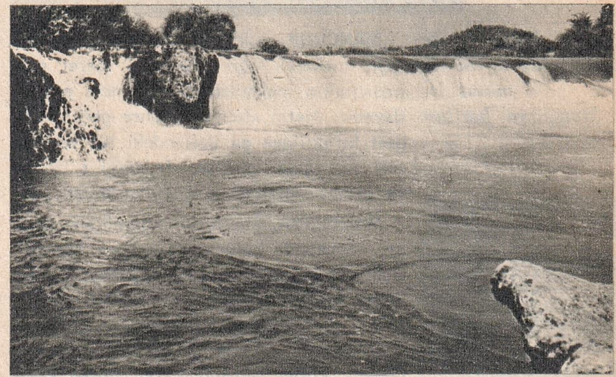

Manavgat çavlanı

ve çeltik tarımına dayanır. Turunçgiller tarımı pek gelişmemiştir. İlçe merkezi, Antalya - Alanya yolunda, Manavgat çayı üzerine kurulmuş şirin bir kasabadır.

MANCELİNA, Antiller'de yetişen çok zehirli bir ağaçtır. Yerliler bu ağacın özsuyunu kullanarak oklarını zehirlerler. Mancelina zehiri insanın derisine bile dokunsa büyük yaralar açar. Ağaç, ikiçeneklilerin sütleğengiller familyasındandır. Orta ve Güney Amerika'da da yetişir.

MANCHESTER, İngiltere'nin büyük şehirlerinden ve dünyanın en önemli endüstri merkezlerinden biridir. Nüfusu: 661.000' dir. İngiltere'nin kuzeybatısında, Liverpool'un 50 km.² Kuzeydoğusundadır. Irwell nehri kıyılarında kurulmuş olan şehir, bu nehrin karşı tarafındaki Salford'a 16 köprüyle bağlıdır. Çok eski çağlardan beri pamuk ve dokuma endüstrisi merkezi olarak tanınmıştır. Bugün, makina, boya, otomobil endüstrileri de gelişmiştir. 1895'te açılan 57 km. uzunluğundaki Manchester kanalı şehri İrlanda körfezine bağlamış ve öneminin artmasını sağlamıştır. Manchester Victoria adlı üniversitesi ile de dünyaya ün salmıştır.

Mancelina

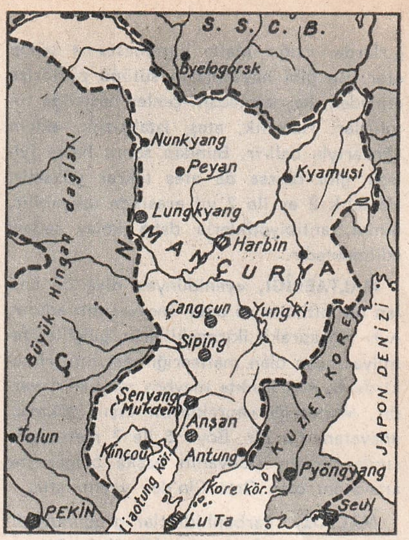

Mançurya'da Mukden'de tarihî bir mezar ile Mançurya haritası

MANCINIK, eski bir savaş aletidir. Bir çeşit makinalı ağır sapandan ibaret olan mancınıkın mekanizması yaylanma esasına dayanır. Aletin atıcı kolu önce gerilir, serbest bırakılınca da üzerindeki taş ve benzeri ne varsa uzaklara fırlatabilir. Roma ve Bizans devrinde çok kullanılmıştır.

MANÇURYA, Çin'in bir bölümüdür. Asya'nın doğusunda bulunan Mançurya, Çin Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 7 devletten biridir. Nüfusu: 56.500.000; yüzölçümü: 801.600 km.^{2}; başkenti:Mukden'dir.

Mançurya, kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğuda Rusya, güneydoğuda Kuzey Kore, güneyde Liatung ve Kore körfezleri, batıda Moğolistan ile sınırlanmıştır. Mançurya'nın toprakları orta kesimde çok büyük bir ova ile bu ovayı çevreleyen Büyük Kingan, Küçük Kingan, Şang - Pei - Şan dağlarını ve Doğu Gobi çölünü içine alır.

Tipik bitki örtüsünü bozkırlar ve kuzeyde ormanlar meydana getirir. Ülkede demir, altın, gümüş, kömür ve bakır madenleri vardır. İpek ve haşhaş yetiştirilir, pirinç tarımı yapılmaz. Bugün Çin'in önemli endüstri bölgelerinden biridir. Mançurya'da yaşayan Mançular Türkler'le akrabadır. Türkler ve Moğollarla beraber Ural - Altay topluluğunun Altay koluna girerler. Başkent Mukden'den sonra en büyük şehir nüfusu 1.000.000'u geçen Çangçun'dur. Ülke, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Çin'e katılmıştır.

Manda

MANDA, iri, hantal yapılı bir sığır çeşididir. Derisi siyah renkte uzun kıllarla kaplıdır. Gevişgetiren memelilerden olan mandanın hayvancılıkta önemli yeri vardır. Et ve sütünden faydalanıldığı gibi derisi de köselecilikte kullanılır. Bundan başka yük taşıma ve araba çekme işinde de kullanılan mandalar sulak yerlerde yaşamayı sever, sulara, çamurlara gömülüp yatmaktan hoşlanırlar. Manda yavrusuna «malak» denir. Güney Afrika ve Asya'da sürüler halinde gezen yabanî mandalar da vardır.

MANDA, «vekâlet» anlamına gelen Fransızca bir kelimedir. I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletler sömürgecilik yapabilmek için manda adı verdikleri müesseseden faydalanmışlardır Milletler Cemiyeti Antlaşması'na göre kendisini henüz idare edecek kadar gelişmemiş olan memleketler, kendisini Milletler Cemiyeti adına idare edecek bir memleketin vesayeti (mandası) altına verecekti. Bu gibi memleketlerin başında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ülkelerle bazı Afrika ve Okyanusya ülkeleri geliyordu. Bir çeşit sömürgecilik olan manda idaresine karşı, çeşitli ayaklanmalar olmuş, manda altındaki devletlerden bir kısmı iki savaş arasında, bir kısmı da 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarına kavuşmuştur.

MANDALİNA, turunçgillerden bir ağacın ve o ağacın meyvasının adıdır. Mandalina, portakaldan daha küçük, kabuğu kolayca soyulan, güzel kokulu bir meyvadır. Rengi sarı, ya da turuncu arasında değişir. Bazı çeşitleri çekirdekli, bazıları çekirdeksizdir. Mersin, Dörtyol, Antalya ve Alanya ile Rize'de yetişir. Mersin ve Bodrum mandalinası olmak üzere başlıca iki çeşidi vardır.

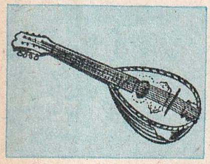

Mandolin

MANDOLİN, mızraplı bir çalgıdır. Batı müziğinde kullanılır. Çok çeşitleri vardır. 60 santim boyunda olur ve 4 tellidir. Daha az kullanılan 6 tellisine «Milano mandolini» denir. Mandolini İtalyanlar, ud'dan faydalanarak icat etmişlerdir.

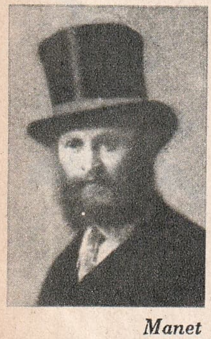

Manet

MANET, Edouard (1832 - 1883), tanınmış Fransız ressamıdır. Önce denizci oldu. Resme olan merakı yüzünden bir süre sonra Thomas Couturier'nin atelyesine ya-

zıldı, sonra da tek başına çalışmaya başladı. Ünlü «Kır Yemeği» tablosunu 1863'te yaptı. Bunu o zamanki bir sergiye kabul etmediler. O da bir başka sergi tertipleyerek eserini teşhir etti. Bu defa da resimde çıplak var diye mahkemelere düştü. Daha sonra yaptığı «Olympia» adlı tablosu da iyi karşılanmadı. Manet bütün bunlardan yılmamış. Degas, Sisley, Renoir, Pissarro gibi sanatçılarla «empresyonist» akımı desteklemişti. Sonradan şöhret kazanan Manet, duygulu ve kuvvetli kompozisyon bilgisini ortaya koyan eserler vermiştir.

MANGAL, bir ısıtma aracıdır. İçine ateş koymaya yarayan bir kaptan ibaret olan mangallar, pirinç, bakır ve saçtan yapılır. Saç mangallar dört ince ayak üzerinde duran dikdörtgen prizma biçimindedir. Pirinç ve bakır mangallar ise iç içe iki yuvarlak parçadan meydana gelir.

MANGAN (Manganez), bir elemandır. Demire çok benzeyen mangan, önceleri bir demir filizi olan «mangetit» ten ayırdedilememişti. 1774'te Alman bilgini Scheele, bunun bir eleman olduğunu buldu ve «manganez» adını verdi. Sarımtrak kurşunî renkte bir maden olan mangan, tabiattaki en önemli mangan filizi «prolusit» tir.

Mangan, en çok proluistten elde edilir. Önce ısıtılarak hausmannit haline getirilen prolusit, daha sonra elüminotermi yoluyle mangan elde edilmesine yarar. Alüminotermi, toz alüminyumun yanarken manganın bileşiğindeki oksijeni alarak manganı yalnız bırakmasına denir. Mangan alaşımları endüstride yüksek kaliteli çelik yapımında kullanılır. Bu madenin demir, nikel, bakır ve karbonla çeşitli alaşımları vardır. Mangan ayrıca, tuğla ve toprak eşyada, batarya yapımında, mikrop öldürmede (permanganat asidi olarak) kullanılır.

MÂNİ, Türk halk şiirine has bir şekildir. 4 mısradan ibaret kısa bir şekli olan mâni, hecenin 7'li vezniyle yazılır. Bir mâniyi meydana getiren 4 mısradan yalnız, üçüncüsü serbest kafiyeli olur. Diğer üç mısra kendi aralarında kafiyelidir. Mâniler irticalen (daha önce hazırlanmadan, içe doğduğu gibi) söylenir. Saz şairleri, mânileri kendilerine has bir besteyle karşılıklı okurlar. Bu bir çeşit yarışmadır. Hangi şairin mânileri daha kuvvetliyse yarışmayı o kazanır.

Mânilerde ilk üç mısra daha çok son mısraa hazırlık mahiyetindedir. Çünkü şair, asıl zekâ oyununu son mısrada yapar. İlk üç mısra laf kalabalığından ibarettir.

A benim bahtı yârim,
Gönülde tahtı yârim,
Yüzünde göz izi var,
Sana kim baktı yârim.

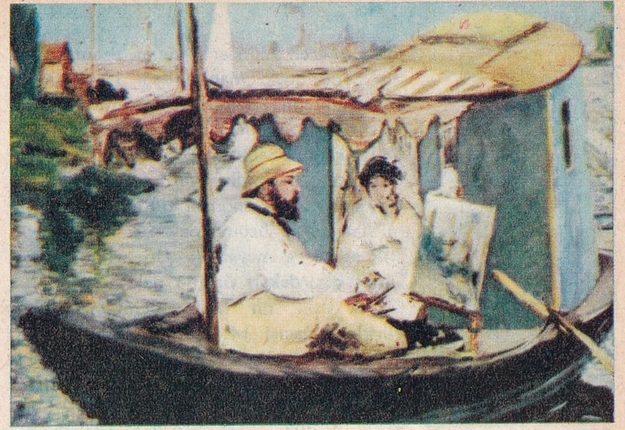

Manet'in bir tablosu: «Seine Üzerinde Çalışma»

MANİPLE, telgrafçılıkta, telgrafları alıp vermeye yarayan alettir. Maniplenin bütün özelliği bir elektrik devresini açıp kapamasından ibarettir. Maniple koluna basıldığı zaman devre tamamlanarak elektrik akımını geçirir. Karşı tarafa ulaşan akım bir bobini mıknatıslar. Bobinin hemen karşısındaki bir çubuk bu mıknatıslanmanın etkisiyle bobine yaklaşır. Maniple kolu bırakılınca elektrik kesildiğinden mıknatıslanma biter ve çubuk serbest kalır. Bu şekilde maniple koluna kısa basmakla nokta, uzun basmakla çizgi işaretleri verilmiş olur.

MANİSA, Ege Bölgesinde bulunan 748.545 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 69.711 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 13.810 km.^{2}'dir. Kuzeyde Balıkesir, doğuda Kütahya ve Uşak, güney ve batıda İzmir illeriyle sınırlanmıştır. Merkez ilçesinden başka: Akhisar, Alaşehir, Demirci, Gördes, Kırkağaç, Kula, Salihli, Sarıgöl, Saruhanlı, Selendi, Soma, Turgutlu adlı 12 ilçesi vardır.

Manisa ilinin toprakları Kumçayı ve Gediz vadileriyle, bunların batısındaki dağlık kesimleri kaplar. Gediz nehrinin iki yanını kaplayan geniş vadi, Manisa şehri yakınlarında iyice genişler ve Manisa ovası adını alır. Bu ova daha sonra Kumçayı'nı

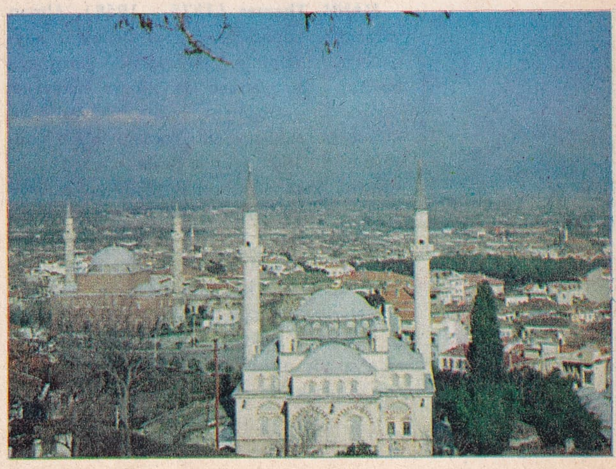

Manisa'nın genel görünüşü. Önde Muradiye camisi

takip ederek Akhisar'a kadar uzanır. Ovanın güneyindeki Manisa dağı 1.517 metre yüksekliktedir. Manisa'nın iklimi oldukça serttir. İl toprakları bitki örtüsü bakımından fakirdir. Sabuncu belinde ve bazı dağlarda çam ormanları vardır.

Manisa'nın ekonomisi tütün, pamuk, tahıl tarımı ve üzüme dayanır. Ayrıca çeşitli sebze ve meyva da yetiştirilir. Bu kesimin çekirdeksiz üzümü pek ünlüdür.

Çok eski bir tarihi olan Manisa'nın Türkler'e geçişi 14. yüzyıla raslar. Saruhan Bey, 1313'te Manisa'yı Bizans'tan aldı. Kurduğu Saruhan beyliğini Yıldırım Bayezit 1391'de ortadan kaldırdıysa da, Timur beyliği yeniden diriltti. 1410'da ise Çelebî Sultan Mehmet beyliğe kesin olarak son verdi. Ancak bölgenin adı Cumhuriyet Devrine kadar «Saruhan» kaldı. Saruhan, Osmanlı devrinde veliaht şehzâdelere mahsus bir sancaktı. Burada valilik eden şehzâdeler şehirde önemli bayındırlık eserleri yaptırdılar. Bunlar arasında çeşitli camileri ve Manisa sarayını sayabiliriz. Manisa sarayı İstanbul ve Edirne saraylarından sonra üçüncü gelirdi.

Manisa, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunan işgaline uğradı. Kurtuluş Savaşı'nın sonlarında şehri terk etmek zorunda kalan düşman birlikleri Manisa'yı yakıp yıktılar; şehir 1923'ten sonra onarıldı. Manisa dağının kuzey eteğinde meyilli bir arazide kurulmuş bulunan Manisa'da birçok cami, türbe, han ve hamam gibi Türk mimarlık sanatının güzel örnekleri vardır.

Manisa kalesi, şehre 3 kilometre uzaktaki tepenin eteklerindedir. Çevresi 4,5 km.'yi bulur. Kale surlarının yüksekliği 10 - 12 metre idi. Bu kesimin içinde iç kale diye anılan bir kale daha vardır ki, çevresi 1.700 m.'yi bulur. Eskiden iki kale arasında bağlar, tarla ve bahçeler vardı. Kaleler Bizans eseridir. Osmanlılar zamanında tamir görmüştür.

MANİVELA (Bak: KALDIRAÇ)

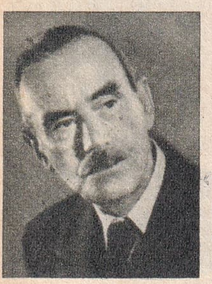

T. Mann

MANN, Thomas (1875 - 1958), Alman yazarıdır. Lübeck'te doğdu. Babasını kaybedince Münih'e yerleşerek çalışmaya başladı. Bir yandan da şiir ve hikâyeler yazıyordu. «Düşman» adlı hikâyesi ve «Buddenbrook'lar» adlı romanıyle ilk ününü sağladı. 1929 yılında Nobel edebiyat mükâfatını kazanan Thomas Mann'ın en ünlü eseri «Zauberberg» (Sihirli Dağ) dır. Bu eserinde yazar, 20. yüzyıl insanının dertlerini açıklamaya çalışır. Başlıca diğer eserleri: «Değişen Kafalar», «Tonio Kröger» dir. Naziler iktidara geçtikleri zaman Mann'ın eserlerini yaktılar. O da Birleşik Amerika'ya göç etti. Yazar ömrünün son yıllarını Amerika'da geçirmiştir.

MANNERHEİM, Mareşal (1867 - 1951), eski Finlandiya Cumhurbaşkanlarındandır. Finlandiya henüz Çar'lık Rusya'sına dahil olduğu sırada Rus ordusunda subay olarak çalıştı. 1917'de Rus ihtilâlinden sonra memleketine dönerek Bolşevikler'e karşı harekete geçen Fin kuvvetlerinin idaresini ele aldı. Birkaç ay içinde başarıya ulaştı ve Finlandiya cumhuriyetinin kurulmasını sağladıktan sonra emekliye ayrıldı. Daha sonra kendi adıyle anılan Mannerheim savunma hattını yaptı ve 1939'daki Rus savaşında yine başkumandanlık ederek Rus-lar'ı yendi. 1941'de Ruslar'ı tekrar yenen Mannerheim 1944'te Cumhurbaşkanı oldu, iki yıl sonra sağlık durumu bozulduğundan başkanlıktan ayrıldı.

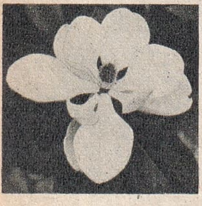

Manolya

MANOLYA, bir süs ağacıdır. İri, beyaz çiçekleriyle tanınır. Birçok çeşidi vardır, Güney Asya'da ve Kuzey Amerika'nın bazı kesimlerinde tabiî olarak yetişir. Manolyagillerdendir. Bu familya, bitkiler âleminin ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerine dahildir.

MANOMETRE, gazların basıncını ölçmekte kullanılan bir alettir. Birçok çeşitleri olan manometreler kapalı kaplardaki gazların basıncını ölçmeye yarar. Başlıca çeşitleri, cıvalı manometre, kaydedici manometre, maden levhalı manometre v.s.'dir. Endüsride daha çok buhar basıncının ölçülmesinde kullanılan manometre ise Borden manometresi diye anılır.

MANSUR (726? - 775), bir Abbasî halifesidir. 754'te İslâm imparatorluğu tahtına çıkmıştır. Ağabeyi Seffâh'ın yerine tahta geçen Mansur zamanında başkent Enbâr şehrinden Bağdat'a getirildi. Bu bakımdan Mansur bugünkü Bağdat'ın kurucusu sayılır.

Akıl almaz büyüklükteki İslâm imparatorluğunu büyük bir başarıyle yöneten Mansur, Toroslar ve Fırat'a kadar Anadolu'nun elde kalması için de Bizans'a karşı tedbirler almıştır.

MANŞ DENİZİ, İngiltere ile Fransa arasındaki denizin adıdır. Atlas Okyanusu ile Kuzey Denizi'ni birleştiren bir boğaz durumundaki Manş'ın uzunluğu 600 km. kadardır. Genişliği ise 32 - 160 km. arasında değişir. En dar yeri İngiltere'de Dover ile, Fransa'da Calais arasındaki bölümdür. Fransızlar buraya Calais boğazı, İngilizler de Dover boğazı der. Kuzey Denizi ile Atlas Okyanusu'nun sularının karıştığı yer olması bakımından Manş'ın suları daima dalgalıdır. Manş denizinde bazı adalar da vardır. Bunların en önemlisi İngiltere kıyılarındaki Wight adası ile Anglo - Norman adalarıdır.

MANTAR, basit bir bitkidir. Kökü ve yaprağı olmayan bu klorofilsiz bitkinin binlerce cinsi vardır. Çok bitkiler şubesindendir; bu şubenin talli bitkiler altşubesinin önemli bir sınıfını meydana getirirler. Mantarlar, şapkalı mantarlar, küfler ve birhücreli mantarlar olmak üzere üç büyük takıma ayrılır.

Şapkalı mantarlar: Daha çok sonbaharda nemli çayırlarda, ormanların kuytu köşelerinde kendiliklerinden yetişirler. Beyaz, ya da renkli bir şapkaları, bodur bir gövdeleri vardır. Toprağa saldıkları «miçelyum» larla beslenirler. Miçelyum, bir sıraya dizilmiş hücrelerden meydana gelmiş, ince, iplikçiklerdir. Mantarlar aynı zamanda miçelyumlar sayesinde yere tutunurlar.

Mantarların üremesi, şapkaların alt tarafındaki sporlar vasıtasıyle olur. Şapkalı mantarların başlıca çeşitleri, kurt mantarı, çomak mantarı, kuzu mantarı, domalan, horoz mantarı, adi mantar, amanita'dır. Zehirsiz mantarlar çeşitli şekillerde pişirilerek yenir. Ancak zehirli mantarlar öldürücü etki yaptığından, yenecek mantarları seçerken büyük bir titizlik göstermek gerekir. Bilhassa amanita cinsi mantarların çoğu öldürücü şiddette zehirlidir.

Küfler: Basit mantarlardır. Daha çok miçelyum ipliklerinden meydana gelirler. Yeşil, beyaz, gri, kahverengi çeşitleri vardır. Çeşitli yiyecek maddelerinin, bitkilerin üzerinde oluşurlar. Bazıları insanlarda pamukçuk, kellik gibi hastalıklara yol açar. Penisilin ve stroptomisin çeşitleri küf mantarlarından elde edilir.

Birhücreli mantarlar: Ancak mikrospokla görülebilen basit mantarlardandır. En önemlileri bira mayasıdır.

MANTIK, gerçeği arama yolunda yapılan zihin işlemleri içinde hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış yola çıktığını gösteren bilimdir. Felsefenin bir kolu olan mantık, «genel mantık» ve «imsel mantık» olmak üzere ikiye ayrılır. İlimde metot, gelişme gibi konular genel mantığa dahildir. Çünkü mantığın bu bölümü zihin işlemlerinden hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış sonuca götürdüğünü inceler. «İmsel mantık» (logistik) ise kavramlarını bir takım işaretlere dayar. Böylece matematik gibi bir kesinliğe ulaşır. Matematik de böyle, kesin bir mantık üzerine kuruludur.

Zihnin düşünme işlerinin aklın kurallarına uygun olması haline de mantık deriz. O halde mantık, önce zihnin kurallarını bulmakta, sonra da onun deneysel şekillerini kontrol etmektedir. Mantık bu bakımdan üç sorunun cevabını arar: Bilgi edinme mekanizması nasıl çalışır? Neye yarar? Sonucu ne olur?

MANYAKLIK, bir çeşit deliliktir. İçten gelen itmelerin kontrol edilmeden dışarıya aksettirilmesi, anormal şiddetli hareketler şeklinde beliren her türlü akıl bozukluğuna manyaklık denir. Bu hastalığa uğrayanlar «manyak» diye anılır. Kleptomani, morfinomani, v.s. birer manyaklık çeşididir.

MANYAS, Balıkesir iline bağlı 31.933 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.011 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 586 km.²'dir. İlçe toprakları Manyas gölünün çevresinde, Manyas ovası diye anılan düzlükleri ve burayı çevreleyen Sularya dağlarını kaplar. Başlıca akarsuyu Kocaçay'dır. Manyas gölünün bir kısmı Manyas ilçesi sınırları içinde kalır. Manyas'ın ekonomisi tahıl ve baklagiller tarımı ile hayvancılığa dayanır. Eski adı Maletepe olan ilçe merkezi Manyas kasabası gölün 10 km. kadar güneyindedir. Bandırma - İzmir demiryolu üzerindeki Aksakal istasyonuna 20 km.²'dir.

Mantar

MANYAS GÖLÜ, Marmara Bölgesindeki üç önemli gölden biridir. Yüzölçümü: 178 km.² olan Manyas gölünün suyu tatlıdır. Derinliği hiç bir yerde 10 metreyi geçmez. Kocaçay'la beslenen gölde tatlı su balıkları yaşar. Manyas gölündeki küçük bir ada «kuş cenneti» diye anılır. Her yıl ilkbaharda buraya göçen kuşlar kuş cennetinde kuluçkaya yatarlar.

MANYETİZMA, hipnoz ve telkin olayları ile bunların kuramlarına verilen isimdir. Bugün bir salon oyunu durumuna düşmüş bulunan manyetizma, aslında insanlarda da mıknatıs gibi bir çekme gücünün varlığı esasına dayanır. İlk defa 18. yüzyılın sonlarında Mesmer adlı bir Alman doktor tarafından ortaya atılmış ve birçok alanlarda da ispat edilmiştir. Buna göre canlılarda ruhî bir çekme kuvveti vardır. Bu kuvvet sayesinde bir insan başka bir insanı kendi etkisi altına alarak ona hükmedebilir.

MANYETO, küçük, basit bir elektrik alternatörüdür. El ile çevrilerek çalıştırılır. Eskiden daha çok telefonlarda kullanılır, manyeto kolu çevrilince meydana gelen akım karşı taraftaki telefonun zilini çalmasını sağlardı. Bu çeşit telefonlara «manyetolu telefon» denirdi. Bugün manyetolu telefonlar az kullanılır. Manyeto elektrikli ölçü âletlerini de çalıştırır.

MAO TSE - TUNG (1893 -), Çin devlet adamıdır. Bir toprak sahibinin oğlu olan Mao Tse - Tung, iyi bir eğitim gördü. 1918'den sonra komünizm alanında çalışmaya başladı. Birçok faaliyetlerde bulundu. İkinci Dünya Savaşı'na kadar durumunu kuvvetlendiren Mao, savaştan sonra bir iç harp çıkararak Çin'de idareyi ele geçirdi. 1954'te Komünist Çin Cumhurbaşkanlığına seçilen Mao, 1959'da başkanlığı bıraktı.

Mao Tse - Tung

MARANTA, bir kamış çeşididir. Amerika'da yetişir. Ararot kamışı diye anılır. Köklerindeki yumrulardan ararot denen bir çeşit un çıkarılır. 12 kadar çeşidi vardır.

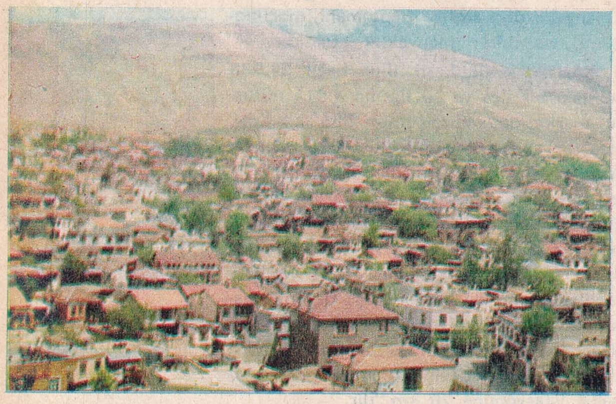

Maraş'ın genel görünüşü

MARAŞ, büyük bir kısmı Akdeniz Bölgesinin Adana bölümünde, küçük bir kısmı da Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan 438.423 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 63.284 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 14.327 km.^{2}'dir. Kuzeyde Sıvas, doğuda Malatya ve Adıyaman, güneyde Gaziantep, güneybatı ve batıda Adana, kuzeybatıda Kayseri illeri ile sınırlıdır. Merkez ilçesinden başka 6 ilçesi vardır: Afşin, Andırın, Elbistan, Göksun, Pazarcık, Türkoğlu.

Maraş'ta Ulucami

İl toprakları Toroslar sistemine bağlı dağların bulunduğu kesimlerle Elbistan ve Maraş ovasını kaplar. Maraş ilinin en önemli yükseklikleri 3.000 m.'yi geçen Nurhak dağı ile Ahır dağı (2.493 m.) dır. Engizek dağı da Maraş'ın önemli yükseltilerindendir. İl topraklarını Ceyhan nehri sular. Diğer sular, Ceyhan'a karışan Söğütlü, Hurma sularıyle Aksu ve Göksu'dur. Maraş'ta yazlar sıcak geçerse de kışlar ılık olur. İl toprakları bitki örtüsü bakımından oldukça zengindir.

Maraş'ın ekonomisi tarıma dayanır. Çeltik ekimi büyük bir yer tutar. Tahıl ve baklagiller tarımı yapılır. Bağcılık da önemli bir geçim kaynağıdır. Bunlardan başka armut, kayısı, badem, elma ve antepfıstığı da yetiştirilir.

Marat

Maraş şehri denizden 700 m. yüksekte kurulmuştur. Şehirde dericilik, bakırcılık, ve demircilik oldukça gelişmiştir. Tarihî bir şehirdir. İlk defa 648'de İslâmların eline geçmiş, daha sonra İslâmlar'la Bizanslılar ve Haçlılar arasında el değiştirmiştir. İlk defa Malazgirt savaşından sonra Türkler tarafından zaptedilmiş, sonra Ermeniler' in eline geçmiş, nihayet 1515'te kesin olarak Osmanlı imparatorluğuna katılmıştır.

Maraş kalesi şehrin yakınındaki bir tepededir. Birçok kulesi ve burcu olan kalenin eni 60 m., uzunluğu 128 m.'dir. Birçok defa tamir görmüştür.

MARAT, Jean Paul (1743 - 1793), Fransız İhtilâlinden sonraki «Terreur» (tedhiş) devrinin başlamasına yol açan bir ihtilâlcidir. 1789 ihtilâli sırasında tanınmış bir doktor olan Marat, ihtilâlden hemen sonra bir gazete yayınlayarak ihtilâl düşmanlarına şiddetle çatmaya başladı. Danton ve Robespierre ile beraber «Turreur» devrinin başlamasına sebep oldu. Yüzbinlerce Fransız'ın öldürülmesini istiyordu. Sonunda Charlotte Corday adında genç bir kız tarafından, banyoda öldürüldü. Charlotte Corday da çok geçmeden idam edildi.

MARATHON SAVAŞI, M.Ö. 490 yılında Pers (İran) ordularıyle Atinalılar arasında geçmiş bir savaştır. Yunanistan'da Marathon ovasında geçtiği için bu adla anılır. Bu savaşta Atinalılar'la müttefikleri Platealılar, Pers ordularını bozguna uğratmışlardır.

Zamanın kudretli imparatoru Darius Yunanistan'ı egemenliği altına almaya karar vermişti. Kuvvetli bir ordu ve donanma ile Yunanistan'a yürüdü. Marathon ovasında iki taraf kuvvetli, şiddetli bir savaşa tutuştular. Sonunda Yunanlılar savaşı kazandı, Persler gemilerine sığınıp kaçtılar. Fakat donanma da fırtınadan harap oldu. Yunan ordusuna kumanda eden Milotiades, hızlı koşmasıyle tanınan Pheidippides adlı delikanlıyı çağırarak haberi Atina'ya ulaştırmasını emretti. Pheidippides 40 km.'lik yolu koştu, zafer haberini verdi ve yere yığılarak öldü.

MARATON KOŞUSU, atletizmde en uzun koşudur. Marathon zaferi üzerine haberi Atina'ya ulaştırmak için 40 km. koşan Pheidippides'in koşusuna izafeten bu adla anılır. Maraton koşusu 42 km. üzerinde yapılır. Maratonda dünyanın en iyi derecesi A. Bikila adlı bir Habeşistanlıdadır. Bu koşucu 1960 Roma Olimpiyatlarında maratonu 2 saat 15.16.2 ile bitirmiştir. Maraton normal pist koşusu olmadığından «rekor» deyimi kullanılmaz, onun yerine «en iyi derece» deyimi kullanılır.

MARCO POLO (1254 - 1324), Ortaçağ'da yaşamış Venedikli bir seyyahtır. Yazdığı «Il Millione» (Milyon) adlı eser keşifler tarihinin en önemli vesikalarından biridir. Birçok defalar basılmış, birçok dillere çevrilmiştir. Marco Polo'nun babasıyle amcası Çin'e yaptıkları ikinci seyahatlerinde henüz küçük yaşta olan Marco'yu da yanlarına almışlardı. 1275'te Kubilay Han'ın sarayına varan üç Venedikli 20 yıla yakın bir süre Çin'de kaldılar. Kubilay Han onları yıllarca sarayında misafir etti. 1295'te

geri döndüler. 1298'de Marco Polo bir savaşta Cenovalılara esir düştü. Hapiste bulunduğu sırada ünlü seyahatnamesini (Il millione) yazdı.

MARCONİ, Guglielmo (1874 - 1937), telsiz telgraf ve telsiz telefonu icat eden İtalyan bilginidir. Öğrenimini İtalya'daki Bologna Üniversitesinde ve İngiltere'de yaptı. Bu sırada yeni bulunan «Hertz» dalgaları üzerinde çalışmaya başladı. Sonunda Hertz dalgalarından faydalanmak suretiyle, telsiz olarak uzak mesafelere haber göndermenin mümkün olduğuna kanaat getirdi. Ancak İtalyan hükümeti gerekli yardımı vermiyordu. Bunun üzerine Marconi İngiltere'ye giderek bu yardımı aldı ve çalışmalarına başladı. Beş yıl sonra ilk telsiz cihazını geliştirmiş ve haber yollamayı başarmıştı. Daha sonra çalışmalarını geliştirdi. 20. yüzyılın ilk yıllarında İngiltere'den Amerika'ya haber göndermeyi başardı. 1909'da Nobel fizik mükâfatını aldı. 1924'te kısa dalga telsizi bulan Marconi, başarısına mükâfat olarak yaşadığı müddetçe senatör ilân edildi.

MARDİN, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Dicle bölümünde 397.880 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 30.974 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 12.760 km.²'dir. Kuzeyde Diyarbakır, kuzeydoğu ve doğuda Siirt, Hakâri, güneydoğuda Irak, güneyde Suriye, batıda Urfa ile sınırlanmıştır. Merkez ilçesinden başka 11 ilçesi vardır: Cizre, Derik, Gercüş, İdil, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur, Silopi.

İl topraklarının kuzey kesimleri orta yükseklikte dağlar, güney kesimleri de Mardin şehrinin güneyinden başlayarak ovalarla kaplıdır. Bu ovalar batıda Urfa topraklarına, güneyde de Suriye'ye kadar uzanır. İklimi çok serttir. Yağış azdır. Bitki örtüsü bakımından fakir olan Mardin'de orman yok gibidir. Başlıca akarsu, ilin Siirt ile sınırını çizen Dicle nehridir. Dicle'ye katılan küçük dereler de vardır.

Mardin'in ekonomisi hayvancılığa dayanır. Ayrıca tahıl ve baklagiller tarımı yapılır. Hayvancılık bakımından Mardin'in özelliği, bazı kesimlerde bölgenin iklimine uymuş bulunan tiftik keçisi de yetiştirilmesidir.

Mardin şehri denizden 1.150 m. yüksekte, bir yamaçta kurulmuştur. Şehir, güneye doğru Elcezire ovasına bakar. Mardin'deki eski eserlerin başlıcaları Ulucami ile Hatuniye, Sultan İsa, Şehidiye medreseleri ve Süryaniler'e ait kiliselerdir. Şehir 96 kilometrelik düzgün bir karayolu ile Diyarbakır'a bağlı olduğu gibi, batıya doğru uzanan bir yolla da Urfa üzerinden Gaziantep'e ve buradan da öteki şehirlere bağlanır.

Mardin kalesi, şehrin üzerindeki sarp tepede kurulmuştur. 1.000 yıllık bir geçmişi olan kale 975 - 76 yılında Hamdanîler'den Hamdan tarafından yaptırılmıştır. Kalenin uzunluğu 800, genişliği 30 - 150 m. arasındadır. Eskiden kalenin içinde bir mahalle ve cami vardı. Kalenin insan çıkamayacak kadar sarp kesimlerine sur yapılmamıştır.

MARDİN, Ebul'ûlâ (1880 - 1957), Türk hukuk bilginidir. Istanbul'daki hukuk medresesini bitirdikten sonra çok çeşitli resmî görevlerde çalıştı. 1908'den sonra Mebusan Meclisi'ne girdi. Mebusluğu bitince Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Okulu) nde, Hukuk Mektebi'nde, daha sonra Istanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Medenî hukuk öğretti. Ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. Sırat-ı Müstakim (Doğru Yol) adında bir de dergi kuran Ebul'Ûlâ Mardin'in üniversitelerde ders kitabı olarak okunan eserleri vardır.

E. Mardin

MARGARİN, tereyağı yerine kullanılan, bitkisel yağlarla hazırlanan bir yağdır. Tereyağından daha ucuza mal edildiği, üstelik tereyağı kadar da besleyici olduğu için dünyanın her yanında kullanılmaktadır. Margarin soya fasulyesi, mısır, ayçiçeği, Hindistan cevizi v.b. yağlardan yapılır. Bu bitkilerden elde edilen yağlar, özel muamelelere tabi tutularak kokusuz hale getirilir. Sonra çeşitli vitaminler ve pastörize sütle karıştırılarak piyasaya sevkedilir. Margarin ilk defa 1870'te Hippolyte Mege - Mouries adlı bir Fransız kimyageri tarafından yapılmıştır. Önceleri, tereyağı ticaretine son vereceği düşünülerek margarin satışı kaldırılmıştır. Türkiye'de de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geniş ölçüde margarin kullanılmaya başlanmış, çeşitli fabrikalar kurulmuştur.

Marconi

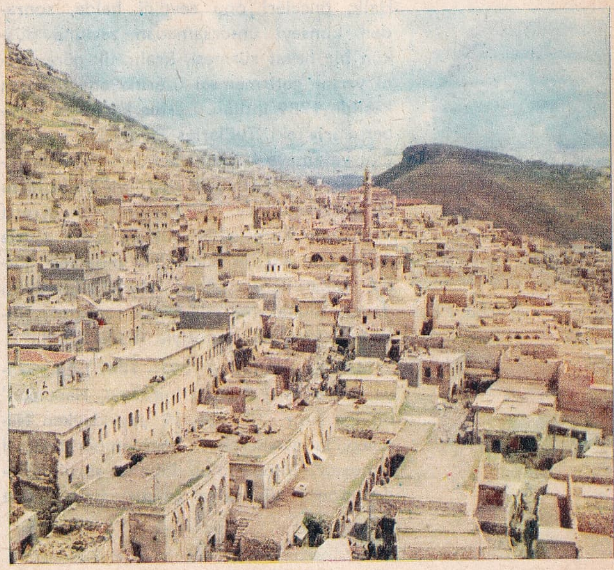
Mardin'in genel görünüşü

Maria Theresa

Marie Antoinette

Marie - Louise

Marko Paşa

MARİA THERESA (1717 - 1780), Bohemya, Macaristan ve Avusturya hükümdarı olan kadındır. Babası Alman imparatoru Karl VI'nın ölümü üzerine 1740'ta hükümdar oldu. Bohemya, Macaristan krallık taciyle, Avusturya arşidükalık tacını giydi. Yalnız Alman kanununa göre kadınlar İmparatorluk tahtına oturamadığı için hükümran Almanya imparatoriçesi olamadı. Ancak Lorraine dukası François ile (Franz I) evlenip onu imparator ilân etti. Böylece hükümran olmadığı halde Almanya imparatoriçesi unvanını aldı. 40 yıl saltanat süren Maria Theresa zamanındaki çeşitli siyasî karışıklıkları başarıyle atlatmasını bildi. Kızı Marie Antoinette'yi ileride Fransa kralı olacak XVI. Louis ile evlendirdi. Ölümünden sonra yerine oğlu Joseph II. Almanya imparatoru oldu.

MARİANA ADALARI, Okyanusya'nın kuzeybatısında bir adalar topluluğudur. Nüfusu: 29.700, Yüzölçümü: 639 km.², başkent: Saipan'dır. 1947'den beri A.B.D.' nin idaresi altındadır. Batısında Filipinler, kuzey batısında Japonya vardır. Eskiden İspanyol sömürgesi olan adalar bugün A.B.D. himayesi altındadır. Mikronezya grubuna dahil bulunan Mariana adaları geniş bir alana yayılmıştır. Dünyanın en derin yerlerinden biri olan Mariana çukuru (9.636 m.) bu adaların güneydoğusuna düşer. Bu adalar eskiden Larron adaları diye anılırdı.

MARİE ANTOİNETTE (1755 - 1793), Almanya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın kızı, Fransa kralı Louis XVI'nın karısıdır. Viyana'da doğdu. 15 yaşındayken Fransız tahtının veliahdı Louis XVI ile evlendi. 4 yıl sonra 1774'te kocası tahta çıktı. O tarihten itibaren de Marie Antoinette, eğlenceli, neşeli bir hayat yaşamaya başladı. Halk, önceleri onu sevdiği halde, sonradan kimseyi umursamadan zevkine düşkün bir hayat sürmesi, kraliçelik görevlerini yerine getirmemesi üzerine ona düşman kesildi. 1789 ihtilâli üzerine kocasıyle beraber Paris'teki Tuilleries sarayında mahpus gibi yaşamaya başladı. Sonunda onu da ikna ederek Fransa'dan kaçmaya kalktılarsa da başaramadılar. 1793 yılının ilk ayında kocasının idam edilmesinden sonra Marie Antoinette adi bir suçlu gibi muamele gördü, hakaretlere uğradı. Aynı yılın ekim ayında muhakeme edildikten sonra giyotinle başı kesilmek suretiyle idam edildi.

MARİE - LOUİSE (1791 - 1847), Almanya İmparatoru Franz II'nin kızı, Napoléon'un karısıdır. 1810'da 19 yaşındayken Napoléon'la evlenerek Fransız imparatoriçesi olmuştur. Napoléon'un Elbe'ye sürülmesinden sonra Viyana'ya gelmiş, babası ona İtalya'da bir dukalığın hükümdarlığını vermiştir. Arşidüşes Marie - Louise Napoléon II'yi doğurmuş, fakat Napoléon'dan sonra iki defa daha evlenmiştir.

MARKO PAŞA (? - 1888), asıl adı Marko Apostolidis olan bir hekim ve devlet adamıdır. İstanbul'da doğdu. Osmanlı devrinin meşhur hekimlerinden olan Marko Paşa, doktor olduktan sonra şahsî kabiliyetleri sayesinde kısa zamanda yükselerek Tıbbiye-i Şâhâne Nâzırlığına (Tıp Fakültesi Dekanlığı) getirildi. Kızılay teşkilâtının kurulmasına çalıştı. 1878'de âyan meclisi üyeliğine tayin edildi. Herkese iyilikle davranır, herkesin derdini dikkatle dinlerdi. «Derdini Marko Paşa'ya anlat,» sözünün bir atasözü gibi yayılmasına sebep bu sevimli doktorun çok dert dinlemesidir.

MARKO POLO (Bak: MARCO POLO)

MARKSİZM, Karl Marx tarafından ortaya atılmış iktisadî bir görüştür. Alman iktisatçısı Marx'ın bu görüşü materyalizm (maddecilik) esasına dayanır. Marksizme göre ekonomik hayatta temel olan şey fert değil, toplumdur. O halde sermaye, her ne şekilde olursa olsun (ister emek, ister para, ister alet v.s.) şahısların değil, doğrudan doğruya yönetici bir kudret olan devletin elinde bulunmalıdır. Marksizm'in, Rusya, Kızıl Çin gibi bazı ülkelerde tatbikinin sonuçları insanları bir sürü halinde idare etmenin, halkın lehine olmadığını, bu idarede fertlerin şahsiyetten ve teşebbüs gücünden mahrum, bir robottan farksız olduğunu açıkça göstermiştir.

MARMARA DENİZİ, tamamı Türkiye sınırları içinde bulunan bir iç denizdir. Anadolu'nun kuzeybatısında bulunan deniz, bu kesimde Avrupa ile Asya arasında sınır teşkil eder. Marmara denizi İstanbul Boğazı ile Karadeniz'den, Çanakkale Boğazı ile de Ege denizinden ayrılır. Doğu - batı doğrultusunda uzanan Marmara denizinin İzmit'le Gelibolu'nun kuzeyindeki Çankaya burnu arasındaki uzunluğu 278 km., en geniş yeri de 76 km.'dir.

Yüzölçümü 11.352 km.² olan Marmara denizinin en derin yeri 1.335 m.'dir. Burası İzmit körfezinden doğu - batı doğrultusunda uzanan bir eksen üzerinde bulunur. Bu eksen üzerinde derinliği 1.000 m.' yi geçen iki çukur daha vardır. Derinliği 0—200 m. arasında olan yerler de geniş bir yekûn tutar. Marmara denizinin 10 - 15 metreye kadar olan kesimlerinde tuzluluk % 22 oranında kadardır. 30 m.'de tuzluluk % 037,5'a, daha derinlerde % 038,5,a çıkar.

Marmara denizinde dipten ve yüzeyden olmak üzere iki akıntı vardır. Yüzey akıntı-

sı Karadeniz'den Ege'ye akar, dip akıntısı da bunun tersi yöndedir.

Marmara denizinde birçok ada vardır. İstanbul yakınındakiler İstanbul ilinin adalar ilçesini meydana getirir. Bozburun açığındaki İmralı mahkûmlar adasıdır. Bunlardan başka güneybatıda «Marmara Adaları» diye anılan bir adalar topluluğu vardır. Erdek'in bir bucağı olan Marmara adalarının en büyüğü, yüzölçümü 200 km.^{2} olan Marmara adasıdır. Ada ilkçağ'dan beri işletilen zengin mermer ocaklarıyle tanınır. Adada bucak merkezinden başka 4 köy vardır. Bu gruba dahil olan diğer adalar, Paşalimanı, Avşa ve Ekinlik'tir. Ayrıca üzerinde insan yaşamayan başka adalar da vardır.

MARMARİS, Muğla iline bağlı 12.780 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.641 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 866 km.^{2}'dir. İlçe toprakları Reşadiye yarımadasının engebeli kesimini kaplar. Yarımadanın batı ucunda da Datça ilçesi vardır. Marmaris'te tipik Akdeniz iklimi hüküm sürer. İlçe ekonomisi, tarım, süngercilik, balıkçılık, deniz nakliyatı ve arıcılığa dayanır. İlçe merkezi Marmaris körfezinin kuzeyinde şirin bir kasabadır. Körfezi çevreleyen tepeler çamlarla kaplıdır. Kasabanın yakınında yalnız bu bölgeye mahsus bir günlük ormanı vardır. Son yıllarda çok gelişmiştir. Yurdumuzun önemli bir turizm merkezi haline gelmiştir.

MARMOT, dağlık kesimlerde yaşayan memeli bir hayvandır. Kemirgenlerdendir. 50 sm. kadardır. Uzun süren kış uykusuyle tanınır. Postu kürk manto yapımında kullanılır. Marmot'u vurmak çok güç olduğundan bu hayvanlar ancak tuzak kurarak yakalanır.

MARN, çok yumuşak bir çeşit kayadır. Kalker ve kil karışımından meydana gelmiştir. Siyahtan beyaza kadar birçok renklerde olabilir. En önemli özelliği toprağın niteliğini değiştirmesidir. Bu bakımdan tarlaların üzerine yayılır. Ayrıca üzüm şırasının tortusunu çökertmekte de kullanılır. Bu özelliğinden dolayı marn «pekmez toprağı» diye anılır.

MARS, Roma mitolojisinde savaş tanrısıdır. Mitoloji inanışına göre Mars, Jüpiter' le Juno'nun oğludur. Romalılar Roma şehrinin kurucusu olarak kabul edilen Romus ve Romulus'un babası olarak Mars'ı kabul ederlerdi. Jüpiter'den sonra en önemli tanrı sayılan Mars'ın adı, Roma takviminde yılın ilk ayına verilmiştir. Bu ayın adı Martius (mart) idi. Mars'ın Yunan mitolojisindeki karşılığı Ares'tir.

MARS, güneş sistemine dahil 9 gezegenden biridir. Güneşten uzaklık sırasında dördüncü olan Mars, dış gezegenlerden ikidir. Büyüklüğü dünyanın yarısı kadar olan Mars'ın dünyadan uzaklığı her zaman aynı değildir. En yakın olduğu zamanki uzaklığı, 56.000.000 km.'dir. Güneş'e olan ortalama mesafesi de, 226.000.000 km.'dir. Mars'ın çapı 6.784 km.'dir. Deimos ve Phobos adlı iki küçük uydusu vardır. Güneşin çevresindeki dönüşünü 686,98 günde tamamlar. Dünyadan kırmızımtrak renkte, parlak, yahut koyu sarı renkte bir yıldız gibi görünür.

Marmot

MARSHALL ADALARI, Okyanusya'da, A.B.D.'ne ait bir adalar topluluğudur. Geniş bir alana serpilmiş olan Marshall adaları, Mikronezya adalar topluluğuna girer. Hepsinin nüfusu: 17.400, yüzölçümü: 253 km.^{2}'dir. Marshall adalarına en yakın kara parçası 2.700 km. uzaktaki Yeni Gine'dir. İkinci Dünya Savaşı'nın en kanlı savaşı bu adalarda geçmiştir. Marshall adaları 1906'da Almanlar'a, 1914'te Japonlar'a, 1944'te de Amerikalılar'a geçmiş ve buradaki Amerikan mandası kabul edilmiştir. Amerikalılar savaştan sonraki atom denemelerini Bikini ve Eniwetok adalarında yapmışlardır.

Marmaris'ten bir görünüş

MARSHALL, George (1880 - 1959), bir Amerikan askeri ve devlet adamıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda A.B.D. ordusunun genelkurmay başkanlığını yapmış, savaşın kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Savaştan sonra da Cumhurbaşkanı Truman'ın kabinesinde görev almış, kendi adı ile anılan Avrupa kalkınma planını hazırlamıştır. Marshall planı, Amerika'nın Avrupa'ya iktisadî yardım planıdır. General Marshall'ın en büyük başarısı, savaşa girildiği sırada savaş gücü olmayan Birleşik Amerika ordusunu kısa zamanda mükemmel savaşçı bir ordu haline çıkarmasındadır. Öyle ki, savaş sırasında 300.000 kişiyi geçmeyen Amerikan ordusu, savaşın sonunda 9.000.000'a çıkmıştı.

Marshall

MARSİLYA, Fransa'nın güneyinde, Akdeniz kıyılarında Lyon körfezinin doğusunda büyük bir liman şehridir. Paris'ten sonra Fransa'nın en büyük şehridir. Nüfusu banliyöleriyle beraber 813.300'ü bulur. Limana yılda 4 - 5.000 gemi girip çıkar. Şehir, Fransa'nın en büyük endüstri merkezlerinden biridir. Otomobil, buhar makinası fabrikaları, petrol tasfiyehanesi vardır. Ayrıca kiremit ve tuğla yapımında da ünlüdür. «Marsilya kiremidi» bütün dünyada tanınır. Marsilya M.Ö. 600 yıllarında Fenikeliler tarafından kurulmuştu.

Mary Stuart

MARSİYAS, bir efsane kahramanıdır. Efsaneye göre, Marsiyas, sanat tanrıçası Athena'nın beğenmeyip attığı flütü bulmuş ve onu mükemmel bir şekilde çalarak herkese parmak ısırtmıştır. Öyle ki, Apollon onu kıskanmıştır. Kendisi lir, Marsiyas da flüt çalmak şartıyle müsabakaya girmiş ve bu müsabakayı kaybetmiştir.

MARŞ, yürüyüş temposunda bir müzik parçasıdır. Daha çok askerî yürüyüşlerde çalınır. Öte yandan devletlerin resmî marşı da «millî marş» diye anılır. Yürüyüşlerde çalınan marşlar «yürüyüş marşı» dır. Bunlardan başka senfoni ve operalarda da marş bölümleri bulunur. Verdi'nin Aida operasındaki «Zafer marşı» bölümü çok ünlüdür. Beethoven'in 7. senfonisinde de bir marş bölümü vardır.

Martı

MARTI, bir deniz kuşudur. Çoğunlukla beyaz renkte olur. Ayakları perdeli, tüyleri kalın ve sıktır. Yeryüzünün hemen bütün denizlerinin sahilinde yaşar. Başlıca çeşitleri küçük martı, siyah martı gri (büyük) martı, karabaşlı martıdır.

MARTİNİK, Küçük Antiller'de Fransa'ya ait bir adadır. Güney Amerika'nın kuzeydoğu kıyıları açığındadır. Yüzölçümü: 1.106 km.², nüfusu: 292.000, başkenti: Porte - de - France'dir. Volkanik bir adadır. Pelée yanardağı (1.463 m.) 1902'de şiddetle püskürmüş ve Saint - Pierre kasabasını yerle bir etmişti. Ada, yetiştirdiği muzların nefasetiyle tanınır. Dünyanın en çok muz elde edilen ülkesi Martinik'dir. Muzdan başka şekerkamışı da yetiştirilir.

MARUL, salata olarak yenen bir bitkidir. Yaprakları kıvırcık salatanınkinden daha uzun ve etlidir. A, B ve bilhassa C vitaminleri bakımından çok zengindir. Büyük marul denen bir çeşidinin özsuyu, öksürüğe iyi gelir. Eskiden bundan şurup yapılırdı.

MARX, Karl, (1818 - 1883), sosyalizmin kurucusu, bir Alman iktisatçısı, filozofu ve politikacısıdır. Yahudi asıllıdır. Önce öğretmenlik, sonra gazetecilik yaptı. 1847'de Engels ile beraber «Komünist Beyannamesi» ni, 1867'de «Sermaye» adlı eserini yayınladı. Bu eserinde sermayenin devlet elinde toplanması esası üzerinde duruyordu. Marx, 1864'te Londra'da milletlerarası ilk işçi kongresini (Birinci Enternasyonal) kurdu. İktisatçı olarak çağdaş ekonomik ve sosyal ilişkileri inceleyerek, kapitalist düzenin oluş kanunlarını ortaya koymuştur. Marx'ın düşünceleri yalnız ekonomik alana kapalı kalıyor, birçok toplumsal meseleleri açıkta bırakıyordu. Her şeyi materyalizm ve «tarihî maddecilik» le açıklamak istiyordu. En ünlü eserleri «Sermaye», «Felsefenin Sefaleti» dir.

MARY STUART (1542 - 1587), İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth tarafından idam ettirilen İskoçya kraliçesidir. Mary Stuart, Fransa veliahdiyle evlendi, kocası ertesi yıl tahta çıkınca Fransa kraliçesi oldu. Ancak François II'nin vakitsiz ölümü üzerine 18 yaşında dul kaldı. İskoçya'ya geldi. Yeniden evlendi, oğlu İskoçya kralı, kendisi de kral naibesi oldu. Kocasının öldürülmesinden sonra onun katili olduğu sanılan, fakat beraat eden Bothwell ile evlenmesi durumunu sarstı. İngiltere'ye kaçıp Elizabeth I'e sığınmak zorunda kaldı. Elizabeth I onu 19 yıl çeşitli şatolarda hapsettikten sonra, sonunda idam ettirdi.

MARYAN ADALARI (Bak: MARİANA ADALARI)

MARYLAND, A.B.D.'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Atlas Okyanusu sahilindedir. Kuzeyinde Pennsylvania, doğusunda Delaware ve Atlas Okyanusu, güneyinde Virginia, güneybatı ve batısında Batı Virginia vardır. Yüzölçümü: 31.926 km.², nüfusu: 3.100.000, başkenti: Annapolis'tir. Toprakları düz bir araziyi kaplar. Ekonomisi tarım, hayvancılık üzerinedir. Ayrıca çeşitli endüstri kolları da gelişmiştir. En büyük şehri 2.000.000'dan fazla nüfusu olan, 1888'de kurulan üniversitesiyle tanınan Baltimore'dir.

MASA TENİSİ (Ping - Pong), özel ölçülere göre yapılmış masa üzerinde, küçük bir top ve raketlerle oynanan bir tenis çeşididir. Kolay olması, her tarafta oynanabilmesi bakımından dünyanın her yanında oynanır ve sevilir. Masa tenisi ilk defa 19. yüzyılda İngiltere'de oynanmaya başlamış, sonra Avrupa ve Amerika'ya yayılmıştır. Türkiye'de ise ilk masa tenisi 1924'te İstanbul'da Robert Kolej'de oynanmıştır. Masa tenisi, yakın zamana kadar kulüpler arasında resmî olmayan maçlar yapılarak oynanırdı. 1953'te Tenis ve Ma-

sa Tenisi Federasyonu kurulmuştur. Memleketimizde resmî mahiyette ilk masa tenisi yarışması 1957'de yapılmıştır.

MASAJ, vücudun kas veya yağ tabakaları üzerine el, ya da aletle yapılan çeşitli ovma, bastırma hareketleridir. Masaj sayesinde kaslarda, deride, kemik ve eklemlerdeki kan dolaşımı hızlanır. Böylece organın daha fazla kan alarak, daha iyi beslenip, gelişmesi sağlanır. Herhangi bir sebepten gelişemeyen kaslar, masaj sayesinde gelişir, normal şeklini alır. Sinir ağrıları da masajlar sayesinde geçirilebilir. Felç gibi herhangi bir hastalıktan sonra hareketsiz kalmış kaslar, masaj yardımıyla tekrar çalışır hale getirilebilir. Mide ve barsak bozuklukları bile masajlarla düzeltilebilmektedir.

MASAL, olağanüstü olaylarla dolu bir çeşit hikâyedir. Daha çok çocuklara anlatılır. Başlıca özelliği tabiatüstü yaratıklara, tabiatüstü olaylara bol bol yer verilmesidir. Süpürgeye binip uçan cadılar, sihirli lambadan çıkan cinler, devler, periler, konuşan hayvanlar hep masal kahramanlarıdır. Masalların bir başka özelliği de kimin tarafından uydurulduğunun bilinmemesidir. Bugün anlatılan masallar, genel olarak yüzlerce yıldan beri anlatıla anlatıla günümüze kadar gelmiştir.

Bazı masallar millî kaynaklardan doğar. Bazı masallar da bilinen hikâyelerin halk arasına girerek şekil değiştirmesinden doğmuştur. Birinci şekle Dedekorkut hikâyelerinin Orta Anadolu'da söylenen şekillerini, ikinci şekle de Binbirgece hikâyelerinden masal halini almış olanları misal olarak gösterebiliriz.

Hemen hemen bütün Türk masalları, «Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, pire berber iken, ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken... Bir padişahın iki oğlu varmış...» tekerlemesiyle başlar. Ve yine hemen hemen bütün masallar «gökten üç elma düşmüş...» ve «Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine» tekerlemesiyle son bulur.

MASARYK, Thomas Garrigue (1850 - 1937), Çekoslovakya'nın ilk cumhurbaşkanıdır. Viyana ve Leipzig üniversitelerini bitirdikten sonra Prag'daki üniversiteye sosyoloji profesörü oldu. Bu sırada milliyetçi gençlerden meydana gelen bir birlik kurdu. 1900'de de birlikte siyasî bir parti kurdular. «Gerçekçi Parti» diye anılan parti, seçimlere katıldı ve Masaryk 1907' de milletvekili seçildi. Zamanın idaresini şiddetle tenkid etmekten çekinmedi. I. Dünya Savaşı'nda Fransa, İngiltere, Rusya vs. yi dolaşarak hür bir Çekoslovak hükümeti kurmak için çalıştı. Savaştan sonra Avusturya - Macaristan yenilince hür Çekoslovakya doğdu, Masaryk de 1918'de ilk cumhurbaşkanı oldu. 1935'e kadar bu görevde kaldı, sonra istifa etti, yerine çok sevdiği öğrencisi Beneş seçildi.

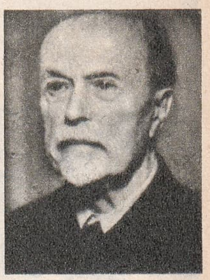
Masaryk

MASCAGNİ, Pietro (1863 - 1945), İtalyan bestecisidir. Müzik öğrenimini Milano'da yaptı. Bir süre konservatuvarda çalıştıktan sonra, gezici tiyatro topluluklarında orkestra şefliği etti. Bu sırada açılan bir opera müsabakası için «Cavalleria Rusticana» yı besteledi. Ancak eseri beğenmediği için göndermedi. Fakat karısı notaları gizlice gönderdi. Cavalleria Rusticana müsabakada birinciliği kazandı. Opera ilk defa 1890'da Roma'da temsil edildiği zaman inanılmayacak kadar büyük bir başarı kazandı. Mascagni, bir anda meşhur oldu. Ondan sonra 14 opera daha besteledi. Roma'da fakirlik içinde öldü.

MASKAT, Umman'ın başkentidir. Basra körfezinin girişinde bir liman şehridir. Nüfusu 20.000'e yaklaşır. Önemli bir stratejik üs ve işlek bir limandır.

MASKE, tanınmamak, ya da başka kılığa girmek için yüze takılan yapma yüz veya örtüdür. Yine yüze takılması bakımından korunma için kullanılan «gaz maskesi» ve «eskrim maskesi» de maske diye anılır. Maskelerin çok eski bir tarihi vardır. İlkel Afrika kavimlerinin çok eski çağlardan beri maske kullandığı bilinmektedir. Eski Yunan ve Roma'da ise tiyatro oyuncuları çok çeşitli maskeler kullanırdı. Bugünkü tiyatroda maske, pek ender kullanılmaktadır.

MASONLUK, din ve millet farkı gözetmeden insanlar arasında sevgiyi kuvvetlendirme gayesiyle çalıştığını ileri süren milletlerarası bir dernektir. Bu derneğin üyelerine «mason» denir. Dernek üyeleri özel merasimlerini üye olmayanlara açıklamazlar. Komünist ülkelerde masonluk yasaktır, aynı şekilde eski Almanya ve İtalya gibi totaliter ülkelerde de yasaktı. Öte yandan Papalık da katoliklerin mason olmasını yasak etmiştir.

Mascagni

Masonluğu, siyasî veya dinî düzeni değiştirmeye çalışan bir dernek olarak kabul etmemek lâzımdır. Çünkü hemen her memlekette din adamlarından olsun, diğer tanınmış şahıslardan olsun masonlar vardır. Masonluk, üyelerinden eşsiz bir bağlılık ve gizlilik ister. Masonlar birbirlerine «kardeş» diye hitap ederler.

MASSACHUSETTS, A.B.D.'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Kuzeyinde New Hampshire ve Vermont, doğusunda Atlas Okyanusu, güneydoğusunda Rhode Island, güneyinde Connecticut, batısında New

York eyaletleri vardır. Yüzölçümü: 21.408 km.^{2}, nüfusu 5.148.000, başkenti: Boston'dur.

Massachusetts'de Glouchester'den bir görünüş

Connecticut nehri eyaletin topraklarını ikiye böler. Batı kesimleri hafif dağlık ve ormanlıktır. Çeşitli endüstri kolları gelişmiş olduğu gibi hayvancılık ve tarım da yapılır. Başkent Boston nüfusu 3.000.000'u bulan büyük bir şehirdir. Ünlü Harvard üniversitesi buradadır. Massachusetts'deki diğer önemli üniversiteler Worchester ve Northamton üniversiteleridir. Ülke 1788'de Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmıştır.

Mastodont

MASSENET, Jules (1842 - 1912), Fransız bestecisidir. Romantik, içli melodiler bestelemekle tanınmış olan Massenet 25 opera, 200 kadar da şarkı bestelemiştir. Başlıca operaları «Thais», «Le Cid», «Werther», «Manon» ve «Sapho» dur.

MASTODONT, Dördüncü jeolojik zamanın Pleistosen devrinde yaşamış iri bir hayvandır. 1 milyon yıl kadar önce yaşamış olan mastodontların fosilleri bulunmuştur. File benzeyen mastodontların Avustralya hariç, bütün kıtalarda yaşadığı sanılmaktadır.

MATA HARİ (1876 - 1917), Birinci Dünya Savaşı'nın ünlü kadın casusudur. Mata Hari (asıl adı Margarethe Geertruida Zelle dir.) Holanda asıllıdır. Mesleği dansözlüktür. 1907'de Alman casusluk teşkilâtında çalışmaya başladı ve casus olduğunun anlaşıldığı 1917'ye kadar bu işte devam etti. Büyük ününden ve güzelliğinden faydalanarak Fransa'da, Almanlar hesabına casusluk ediyordu. Nihayet yakalandığı zaman casus olduğunu hiçbir surette kabul etmedi. Fransız subaylarından aldığı paraların da kendisine hediye olduğunu iddia ediyordu. Mahkemede Mata Hari suçlu bulundu, kurşuna dizilerek idam edildi.

MATEMATİK, sayı ve ölçüye dayanan çeşitli bilimlerin genel adıdır. Aritmetik, geometri, cebir gibi bilimler, matematiği meydana getirir. Matematiğin en ilkel şekliyle hiç şüphesiz tarih öncesi çağlardan başladığını kabul edebiliriz. Çünkü, sayma ve ölçme ihtiyacı çok eskidir. İlk insanlar vurdukları hayvanları, ya da besledikleri sığırları vs. sayıyorlardı. Matematiğin başlangıcı, böylece, ilkel insanların yaşadığı çağlara kadar uzanır.

Matematikte ilk büyük hamle Babililer ve Sumerler zamanında yapılmıştır. M.Ö. 1700 yıllarında Babil'de matematik alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Matematikte asıl büyük ilerleme, Eski Yunanlılar zamanında oldu. M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda yaşayan Arkhytas, Eudoksos büyük ün kazandılar. Bilhassa M.Ö. 3. yüzyılda yaşayan Euclides, bugünkü geometrinin temellerini attı. Daha sonra gelen Arkhimides sayesinde de matematik büyük ilerlemeler kaydetti.

Öte yandan matematik Doğu'da da ilerliyordu. M.S. 4. yüzyılda Hindistan'da astronomi gelişmişti. İslâm'ın doğuşundan sonra ise, Müslüman bilginleri matematiğe büyük yenilikler getirdiler. Onların sayesinde yeni ilerlemeler kaydedildi. X. yüzyılda yaşayan Türk bilgini Harezmî, 11. yüzyılda yaşayan El Birûnî, daha sonra İbni Yunus, el - Haytam gibi büyük İslâm matematikçileri yetişti. Büyük Türk bilgini Uluğ Bey zamanında matematik yeniden canlandı.

Modern matematiğin doğuşu 17. yüzyıla raslar. Avrupa'da yaşayan matematikçiler sayesinde bu bilimin yeni kolları doğdu. İngiliz bilgini Sir İsaac Newton, Fransız bilgini René Descartes, Alman bilgini Leibniz büyük yenilikler getirdiler.

Matematiğin Bölümleri: Matematiğin üç ana bölümü aritmetik, cebir ve geometridir. Aritmetik, matematiğin temel taşıdır. Cebir, aritmetikten daha genel konuları kaplar ve simgelerle çalışır. Geometrinin konusu ise çizgi, yüzey ve hacimdir. Matematiğin diğer kolları ihtimaller hesabı, tamamî hesap'tır. Bu önemli bölümlerden her birinin de başlı başına bir bilim niteliğinde olan kolları vardır.

Matematik «Tatbikî» ve «saf, arı matematik» olmak üzere iki çeşittir. Bütün konularda ve bilim dallarında tatbikî matematikten faydalanılır. Arı matematik ise doğrudan doğruya matematiğin kendisiyle ilgilenir, tatbikî problemlerle uğraşmaz.

Matematiğin çok geniş bir kullanış alanı vardır. Bilhassa fizik ve astronomi, matematikle yakından ilgilidir. Kimyada ise çeşitli elemanların birbirleriyle birleşme

şeklinin hesaplanması vs. gibi konularda matematikten geniş ölçüde faydalanılır. Bundan başka askerlikle ilgili bilimler ve ekonomide de matematiğin yeri büyüktür. Coğrafyada da geniş ölçüde matematikten faydalanılır.

MATERYALİZM, felsefede ve psikolojide bir görüştür. Bu görüşe göre asıl olan maddedir. Maddenin kendisinden başka varlık yoktur. Madde, çeşitli özellikler kendisini belli eder. Psikolojideki materyalizm ise, ruh olaylarının ancak maddî belirtiyle anlaşılabileceğini ileri sürer. Bu görüşe nazaran ruh olaylarının kendiliğinden bilinmesine imkân yoktur. Friedrich Engels, Karl Marx'ın görüşlerini ifade etmek için «tarihî» deyimini kullanır. Tarihî materyalizme göre toplumdaki her türlü olay ve değişme iktisadî sebeplere dayanır. Bir de 'diyalektik materyalizm' vardır. Yine Engels'in kullandığı bu deyimle de tarihî materyalizmin dünyadaki tatbik şekli ifade edilir.

MATİSSE, Henri (1869 - 1954), Fransız ressamıdır. 21 yaşındayken resme başladı. Çeşitli okullarda resim çalıştı. Ünlü ressamların eserlerini kopya etti. Empresyonistlerin etkisinde kaldı. Daha sonra «Fovizm» akımını benimseyerek eserler verdi. Arkasından kübizme yöneldi. 1920 yılından sonra da tam üslubunu buldu. II. Dünya Savaşı sırasında Nice'deki bir manastırın süslemelerini yaptı. Zamanla etkisi bütün dünyaya yayıldı. Yerli ve yabancı birçok öğrenci yetiştirdi.

(Renkli tablosu 756. sayfada).

MATRAPORLAR, sıcak denizlerde toplu halde yaşayan mercana benzer hayvanlardır. Matraporlar, çiçeksi hayvanların altkısımlarından birini meydana getirir. Yapıları mercana benzemekle beraber, iskeletleri kırmızı değildir. Sıcak denizlerde kalkerli kümeler meydana getirirler. Bunların salgıladığı kalkerler resifleri, atolleri meydana getirir.

MATRİS, rotatif baskı tekniğinde kullanılan amyantlı, sıcağa dayanıklı bir çeşit kartondur. Matrisler, baskıya hazırlanan sayfa kalıplarının üzerine konarak prese sokulur. Pres makinesinin basıncıyle, basılacak sayfadaki bütün çıkıntılar, çukurlar halinde matrise geçer. Bundan sonra, içinde kurşun eriyiği bulunan özel bir makineye sokulan matrisin kurşundan kalıbı alınır. Bu kurşun kalıp rotatif baskı makinesinin merdanelerine takılınca, sayfa baskıya hazır hale gelmiş olur.

MÂTÜRÎDÎLER, İslâm'da, Muhammed Mâtürîdî'nin kurduğu itikat sistemine bağlı olanlardır. İslâm'ın önemli itikat mezheplerinden biri olan Mâtürîdîlik, İmam Ebû - Mansur Muhammed Mâtürîdî Semerkandî (? - 944) tarafından kurulmuştur. Bu itikat sistemi, diğer bazı itikat mezhepleri gibi muhafazakâr, dar görüşlü değildir. Türkler çoğunlukla Mâtürîdî' dir. Ancak, bir itikat mezhebi olan Mâtürîdîliği, Hanefîlik, Şafîlik v.b. gibi hukuk mezhepleriyle karıştırmamak lâzımdır.

MAUGHAM, W. Somerset (1874 - 1965), İngiliz yazarıdır. Roman ve piyesleriyle tanınan Maugham, Paris'te doğdu. Mükemmel Fransızca öğrendi. Anne ve babasını kaybedince İngiltere'ye gitti. Bir süre tahsil için Almanya'ya geçtiyse de orada okuyamadı. Tekrar Londra'ya döndü ve tıp tahsiline başladı. 1858'de doktor oldu. Ancak, yazı hayatına karşı büyük ilgisi vardı. Daha mezun olmadan bir yıl önce 1897'de ilk romanı «Liza of Lambeth» i yayınlamıştı. Ertesi yıl bir kitabı daha çıktı. 1907'de ilk piyesini yazdı. Bundan sonra geniş ölçüde seyahatlere başlayarak bütün dünyayı dolaştı, bu arada İstanbul'a da geldi. Başlıca eserleri «Razor's Edge» (Şeytanın Kurbanları), «Of Human Bondage» (Hayatın Esiriyiz)'dir.

MAUPASSANT, Guy de (1850 - 1893), Fransız yazarıdır. Paris'te doğdu. Deniz ticaret okulunu bitirdi. Çeşitli denizyolu bürolarında çalıştı. Bütün emeli yazar olmaktı. Romancı Gustave Flaubert ile tanıştıktan sonra hayatında önemli bir değişiklik oldu. Flaubert ona âdeta hocalık etti, yazılarını düzeltti, öğütler verdi. Guy de Maupassant'ın ilk eseri 1880'de yayınlanan bir hikâye kitabıdır. Bu ilk eseri ilgiyle karşılandı, daha sonra yayınladığı «Une Vie» (Bir Hayat) adlı eseri yazarın ün kazanmasını sağladı. Bundan sonra 1886'ya kadar en güzel eserlerini verdi. Büyük bir hikâyeci olarak şöhret yaptı. Daha sonra bir akıl hastalığı geçirdi. Bir yandan da yazmaya devam ediyordu. 1892'de kendisini öldürmeye kalktı, ertesi yıl da Paris'te öldü.

MAURETANİA (Bak: MORİTANYA)

MAURİAC, François (1885 -), Fransız romancısıdır. Bordeaux'da doğdu. Aynı şehirdeki üniversiteyi bitirdikten sonra, Paris'te de öğrenimine devam etti. 1922' de yayınladığı «Le Baiser au Lépreux» (Cüzzamlıya Öpücük) adlı romanıyle şöhret kazandı. Ertesi yıl «Génitrix», 1925' te de «Le Desert d'Amour» (Aşk Çölü) u yayınladı. Bu eseriyle Fransız Akademisi' nin büyük roman mükâfatını kazanan Mauriac, 1938'de tiyatro eserleri yazmaya başladı. Eserlerinde daha çok geleneğe

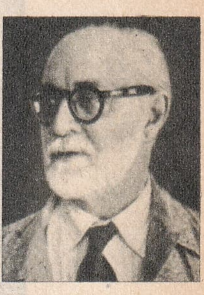

Matisse

Maugham

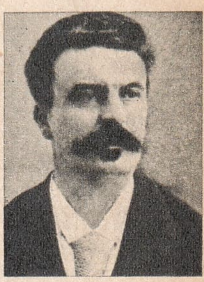

Maupassant

Mauriac

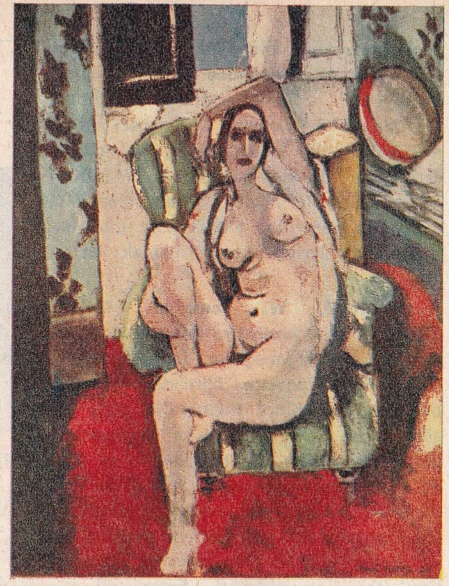

Matisse'den bir tablo: «Odalık Dinleniyor»

bağlı çevrelerin yaşayışını anlatan Mauriac, 1952'de Nobel edebiyat mükâfatını kazanmıştır.

MAURİTİUS, Madagaskar'ın doğusunda bir adadır. Hint Okyanusu'nda, Fransızlar'ın Reunion adasının kuzeydoğusuna düşen Mauritius İngilizler'e aittir. Yüzölçümü: 2.089 km.^{2}, nüfusu: 741.000, başkenti Port - Louis'dir. Adanın eski adı Ile de France'dir. Asıl adanın yüzölçümü: 1.865 km.^{2}'dir. Geri kalanını Rodriguez ve Cargados - Ciagos adaları meydana getirir.

MAUROİS, André (1885 - 1967), Fransız yazarıdır. Asıl adı Emile - André Herzog olan Maurois, üniversite tahsilini bitirdikten sonra yazı hayatına atılarak 1918'de ilk eserini verdi. «Le Silence du Colonel Bramble» (Albay Bramble'nin Sükûtu) adlı bu ilk eserinden sonra verdiği «Climats» (İklimler) adlı eseriyle büyük bir ün kazandı. André Maurois, hem roman, hem de tanınmış şahısların hayatını romanlaştırarak yazmıştır. Bunların başında Shelley, Disraeli, Chateaubriand vs. gelir. André Maurois romanlarından başka tarihî eserleriyle de tanınır. Ünlü Fransız Akademisi'ne üye olmuştur.

MÂVERÂÜNNEHİR, Asya'da, Sir Derya ile Amu Derya nehirleri arasında kalan ülkedir. Yüzölçümü, 650.000 km.^{2} kadardır. Tarihî bir Türk ülkesidir. Ülkenin batısını Aral gölü ile Amuderya'nın deltası sınırlar. Delta Mâverâünnehir'e dahil değildir. Bugün bu ülkede yaşayanların % 85'i Türk'tür. Mâverâünnehir toprakları Rusya'ya bağlı çeşitli Türk cumhuriyetleri arasında paylaşılmıştır. Ülkenin en önemli şehirleri Semerkand ve Buhara'dır.

Maximilian

MAXİMİLİAN (1832 - 1867), bir Avusturya arşidüküdür. İmparator Franz Joseph'in kardeşiydi. Çok ihtiraslı bir adamdı. Ağabeyi, memleket idaresinde ona pay vermeyince başka siyasî emeller peşinde koşmaya başladı. O sırada Meksikalı muhafazakârlar bir imparatorluk kurmak istiyorlardı. Maximilian'a imparatorluk teklif edildi, o da karısıyle beraber 1964'te Meksika'ya gitti. Fakat halk onu sevmedi. Maximilian ise şiddetli bir idareye başvurdu, çıkan iç savaş sonunda yakalanarak kurşuna dizildi.

MAVİ HASTALIK, kirli kanın, temiz kana karışması sonunda meydana gelen bir hastalıktır. Hastalık, kirli kanın etkisiyle, burun, kulak, çene gibi organların mavi bir renk almasına yol açar. Bu yüzden «mavi» sıfatıyle anılır. Mavi hastalığa sebep olan kalp bozukluğu doğuştandır. Çeşitli sebeplerle meydana gelen bu bozukluk, kalbin ortasındaki bölmede kirli kanın temiz kana karışmasına yol açar. Mavi hastalığın ilâcı yoktur. Bu hastalığa uğrayanlar ilâçla iyi edilemez. Hastanın kurtulması için tek yol ameliyatla, iki çeşit kanın karışmasına sebep olan açıklığı kapamaktır.

MAYA, mayalamayı sağlayan maddedir. Bazı besinlerin yapımında kullanılır. Birhücreli mantarlardan ibaret olan mayanın kendisine has bir kokusu vardır. Ekmek yapılan hamurun kabarması, alkolün oluşması hep maya sayesinde olur. En önemli bir maya çeşidi olan «bira mayası» birhücreli mantarlardandır. Ancak mikroskopla görülebilir. Bira mayası kapalı yerde şekerli suya karıştırılarak alkole çevrilir. Şarap ve bira gibi alkollü içkiler bu şekilde hazırlanır. Mayalar, şekerli su içinde zincirleme tomurcuklanarak ürer. Bu üreme sonucunda karbonik gaz meydana gelir. Mayalanmış hamurun kabarması bu yüzdendir. Maya yapımı bugün başlıbaşına bir endüstri halini almıştır. Mayalar, çeşitli usullerle yapılır. Hazırlanan mayalar özel ambalâjlarla piyasaya verilir. Bildiğimiz ekmek mayası iki çeşit hazırlanır. Biri kuru, ufalanabilir haldedir. Diğeri ise hamur kıvamında olur.

MAYA AĞACI, bir hurma çeşididir. Hurma biçiminde, üç taneli meyvası vardır. Bu meyvalardan yemeklik yağ çıkarılır. Tropikal iklimli ülkelerde yetişen maya ağacı palmiyeye benzer.

MAYALAR, Amerika kıtası yerlilerinden bir kavimdir. Orta Amerika'da yaşamış olan Mayalar, 8 - 12. yüzyıllarda büyük bir medeniyet geliştirdiler, büyük şehirler kurdular. Bugün Orta Amerika'da yine de Mayalar'dan kalma sanat eserlerine raslanmaktadır. Maya medeniyeti Yucatan yarım-

adası Honduras ve Gautemala ile Güney Amerika'nın kuzey kesimlerinde gelişmişti. Mayalar savaşçı bir kavimdi. Kendilerine has bir toplum düzenleri vardı. «Popol» diye adlandırdıkları yüksek binalarda, bir arada yaşarlardı. Tapınakları ve rasathaneleri vardı. Zamanla ortadan kayboldular. Bugün Amerika'da yaşayan Mayalar'ın kalıntıları Tamaulipas'ta yaşayan Aztekler, Guatemala'da yaşayan Pokomanlar, Kişeler ve Yucatan'da yaşayan Çendallar ve Mayalar'dır.

MAYASIL, kaşınma, sulanma ve kabuk bağlama gibi belirtilerle kendini gösteren bir hastalıktır. Tıp dilinde «egzama» diye anılır. Bir çeşit deri iltihaplanmasıdır. Deride devamlı kaşıntılar, küçük kırmızı kabarcıklarla başlar. Vitaminsizlik hastalığa dayanma gücünü azaltır. Birçok çeşidi olan mayasıl, tedavisi zor bir deri hastalığıdır. Verilecek ilâç hastalığın cinsine göre değişir. Bazı mayasıllara su hiç yaramadığı halde, bazılarında aksine bol suya ihtiyaç olur. Bu hastalık daha çok çocuklarda görülür.

MAYDANOZ, ince, dilimli yaprakları olan bir bitkidir. Ayrı çanakyapraklı ikiçeneklilerin maydanozgiller familyasındandır. Yaprakları yemek ve salatalara lezzet vermekte kullanılır. Gölgelik, sulak yerlerde yetişen maydanoz, A ve C vitaminleri bakımından çok zengindir. Bileşiminde maden tuzları, bilhassa demir bulunur.

Maydanozgiller şemsiye biçiminde çiçekleri olan ayrı çanakyapraklı ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Anason, kimyon, kereviz, maydanoz bu familyadandır.

MAYERLİNG FACİASI, Arşidük Rudolf ve sevgilisinin ölümüyle son bulan olaydır. Avusturya veliahdı olan Rudolf 1881'de Belçika kralının kızı Stephanie ile evlendirilmişti. Ancak bir süre sonra bu evlilik genç arşidükü sıkmaya başladı. Barones Maria Vetsera ile sevişmeye başladı. 1889 yılı ocak ayında, iki sevgilinin Mayerling köyündeki av köşkünde ölüleri bulundu. İntihar etmiş oldukları resmen açıklandı. Ancak sonradan Barones'in kocası tarafından öldürülmüş olabilecekleri hakkında da dedikodular çıktı.

MAYIN, bir çeşit bombadır. Denizde ve karada kullanılır. Denizde kullanılan mayınlar bağlı olabildikleri gibi serbest de olabilirler. Kara mayınları ise toprağın biraz altına gömülür. Mayınlar savaş sırasında denizden ve karadan düşmanın ilerlemesini önlemek, kösteklemek maksadıyle kullanılır. Ayrıca barışta sınırları emniyet altında bulundurmak, kaçakçılara engel olmak için de kara mayını kullanılır. Kara mayınları tanklar ve insanlar için olmak

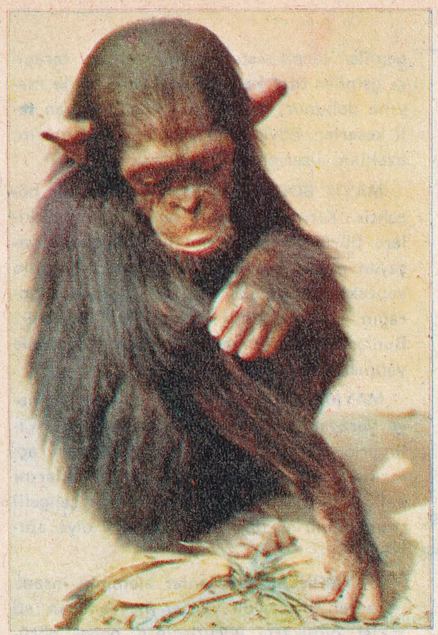

Maymunlardan şempanze

üzere iki çeşittir. Tanklar için olanda 10 kilodan fazla dinamit bulunur.

Deniz mayınları düşman gemilerinin geçmesi muhtemel olan yerlere dökülür. Bunlardan bazısı deniz yüzeyinden 5 - 10 sm., bazısı daha aşağıda olur. Genellikle dibe bağlı dururlar. Mayınların üzerindeki çıkıntılara bir gemi çarpınca mayın patlar. Ayrıca birbirine bağlı olarak serbest halde suya bırakılan mayınlar olduğu gibi mıknatıslı mayınlar da vardır. Mıknatıslı mayınlar, geçen bir geminin mıknatıs alanının etkisiyle patlar.

Deniz mayınları ya «mayındökücü» diye adlandırılan gemiler, ya da uçaklar vasıtasıyle dökülür. Mayın dökücü gemiler, mayınlanacak sularda seyrederken kıç tarafından belirli aralıklarla mayınları suya bırakır. Bu iş için denizaltılar çok uygun bir araçtır. Çünkü görünmeden düşman kıyılarına yaklaşarak mayınlarını dökebilir. Mayındökücü gemiler, küçük ve süratli olur. Mayındökücü uçaklar ise mayınları paraşütle suya atarlar. Hangi şekilde dökülürse dökülsün, mayınlar suya değince patlamayacak şekilde yapılmıştır.

Çok tehlikeli bir savaş silâhı olan mayınlara karşı korunma düzeni de vardır. Bunların başında şu veya bu şekilde mayınların zarar vermeyecek hale getirilmesi gelir. İnsanlar için döşenen mayınların yerini bildirecek özel manyetik araçlar vardır. Bunlar yere yakın tutularak yürünür. Eğer mayın varsa alet bir ses çıkarır. Tanklar da önlerine «yılan» adı verilen 100 m. uzunluğunda bir madenî uzantı takar, mayın varlığını böylece anlarlar. Deniz mayınları ise «mayın tarayıcı» diye adlandırılan

Maydanoz

gemiler tarafından toplanır. Mayın tarayıcı gemiler özel kablolarının yardımıyle mayına dokunur, sonra onu dibe bağlayan teli keserler. Böylece su yüzüne çıkan mayın, uzaktan, üzerine ateş edilerek patlatılır.

MAYIS BÖCEĞİ, kınkanatlılardan bir böcektir. Kırmızı - siyah renkte olur, bitkilere büyük zarar verir. Ilık bölgelerde yaşayan mayıs böceklerinin erginleri bitkinin yapraklarını yediği gibi, larvaları da toprağın altında, bitki kökleriyle beslenir. Bunlardan korunmak için özel mücadele yapmak lâzımdır.

MAYMUNCUK, kilitleri anahtarsız açmaya yarayan, eğri ve sivri bir demirdir. Çilingirler bunu kapalı kalmış kapıları açmakta kullanırlar. Pancurların kanatlarını kalkık tutmak için kullanılan ucu çengelli uzun demirler de «maymuncuk» diye anılır.

MAYMUNLAR:

Örümcek maymun

Mandril ve goril

MAYMUNLAR, hayvanlar âleminin insana benzeyen üyeleridir. Diğer hayvanların en zekisi olmaları, vücutlarının genel görünüşü ve ön ayaklarını insanın elini kullandığı gibi kullanabilmeleri maymunlara büyük bir özellik verir. Memelilerden olan maymunların birçok çeşidi vardır. Genellikle sıcak iklimli ormanlarda yaşarlar. Kayalık yerlerde yaşayanlar da vardır.

Maymunların büyüklük ve vücut yapısı bakımından birbirinden farklı birçok çeşitleri vardır. İnsandan daha iri yapılı maymunlar olduğu gibi, sincap büyüklüğünde maymunlar da vardır. Bazılarının yüzü çıplak, bazılarınınki tüylüdür, bazıları köpeği andırır. En çok tanınan maymun çeşitleri, goril, orangutan ve şempanzedir. Goriller Afrika'nın Ekvator ormanlarında yaşar. Maymunların en irisi ve en yırtıcısıdır. Orangutan Sumatra ve Borneo'da yaşar, nispeten çekingendir. Şempanzeler de ormanlarda sürüler halinde yaşar, yüzleri çıplaktır, iri maymunlardandır. Bunlardan daha az tanınan diğer maymun çeşitleri şebek, babun ve örümcek maymundur. Şebekler kısa kuyruklu, köpek gibi uzun burunludur. Örümcek maymunlar ise aksine çok uzun kuyrukludur. Bacakları da ince olduğundan kocaman bir örümceğe benzer. Babunlar ise baş yapısı bakımından köpeğe benzer. Kuyrukları kısa sevimsiz hayvanlardır. Başlıca diğer maymun çeşitleri makak, saki, tamarin, sapaju ve gibon'dur.

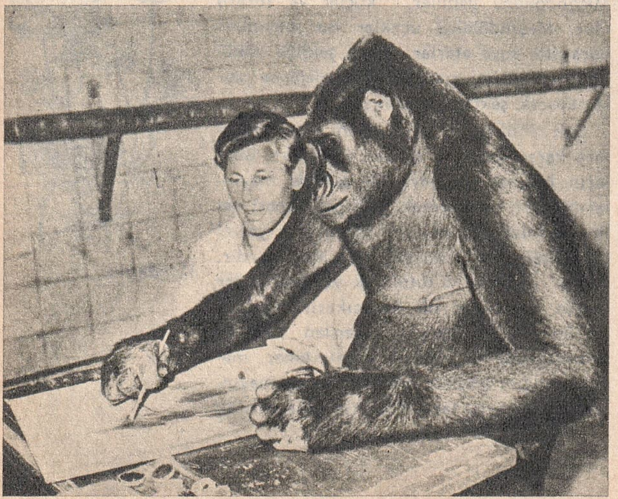

Maymunlar, Amerika, Asya ve Afrika' da yaşar. Amerika'dakiler güney ve orta Amerika'da, Asya'dakiler de güney kesimlerde bulunur. İspanya'nın güney kıyılarında yaşayan maymunlar da vardır. Maymunlar çok çeşitli şeylerle beslenir. Genel olarak otçul hayvanlardır. Meyva, bitki kökleri v.s. yerler. Ancak küçük sürüngenleri, kuşları, hatta böcekleri yedikleri de olur.

Maymunlardan çoğunun yüzü tüysüzdür. Elleri, insan eli gibidir. Baş parmak diğer dört parmağı karşılayacak şekildedir. Bu sayede dallara kolayca tutunabilirler. Memeleri de insanınki gibi, göğüslerinde ve iki tanedir. Dişleri insanlarınkini andırır.

Maymunlar hareketli ve çevik hayvanlardır. Durmadan hareket eder, daldan dala sıçrarlar. Doğuştan korkak ve çekingendirler. Genel olarak uysal yaratıklardır. İnsanların hareketlerini kolaylıkla taklit ederler. Bu yüzden hemen her cambazhanede çeşitli numaralar yapan, top oynayan, bisiklete binen maymunlara raslanır.

Dişi maymun genel olarak bir yavru yapar. İki yavru doğuranlar enderdir. Ana maymun, insan yavrusu gibi zayıf olan yavrusu yetişip kendi kendisine bakacak hale gelinceye kadar onunla meşgul olur, onu her türlü tehlikeden korur. Erkek maymun da aileyi koruma görevini yüklenmiştir.

Yabanî hayat yaşayan maymunlar çoğunlukla kendilerine yuva yapmayı başaramazlar. İri maymunlar, büyük ağaç dallarının meydana getirdiği nispeten kuytu köşeleri yuva olarak seçer.

MAYMUNSULAR, memeli hayvanların bir takımıdır. Bunlar bir çok bakımdan maymuna benzediği için bu adla anılır. Ancak maymunsular bazı bakımdan da böcekçillere benzer. Maymunsular ağaçlar arasında yaşar, iyi sıçrar ve tırmanırlar. Meyva, böcek, kuş vs. yiyerek beslenirler. Bir başka özellikleri de ellerinin baş parmağının maymun ve insanlarınki gibi diğer dört parmağı karşılayacak şekilde yapılmış olmasıdır. Çoğunlukla Madagaskar, Orta Afrika ve güneydoğu Asya'da yaşarlar. Başlıcaları maki ve tarsier'dir.

MAYSUR, Hindistan'ın yerli devletlerinden biridir. Aynı adla anılan bölgede bulunan devlet, Hindistan'da sayısı 25'i bu-

lan mihraceliklerin en önemlisidir. Nüfus bakımından da Müslüman Haydarabat nizamlığından sonra 2. gelir. Yüzölçümü: 80.412 km.^{2}, nüfusu: 23.547.000, başkenti: Bangalore'dir.

Dekkan yarımadasının güneyini kaplayan Maysur'un topraklarını Kistna ve Kaveri nehirleri sular. Başlıca yükseltiler, güneydeki Nilgiri dağlarıdır. Bunların yüksekliği 2.500 m.'yi geçer. Hindistan tarihinde önemli bir yeri olan Maysur 18. yüzyıla kadar Timuroğulları'na bağlıydı.

MAZAK BALIĞI, 10 - 15 sm. uzunluğunda bir balıktır. Kırlangıç balığı ailesindendir. Vücudu kırmızımtrak kahverengi, üzerleri siyah beneklidir. Eti çok lezzetlidir. Sığ kıyılarda yaşar.

MAZARİN, Kardinal de (1602 - 1661), İtalyan asıllı bir Fransız devlet adamıdır. Yüksek öğrenimini Roma ve İspanya'da yaptıktan sonra siyasete atıldı. 1640'ta Fransa hizmetine girdi. Kardinal de Richelieu onu kardinalliğe yükseltti. 1643'te kraliçe tarafından başbakanlığa getirildi. Mazarin, başbakan olduğu müddetçe Fransa'ya büyük hizmetlerde bulundu. Siyasî anlayışı ve sezişi gayet kuvvetliydi. Zaman zaman sarsıntılara uğradıysa da, ölünceye kadar başbakanlıkta kaldı. 1659'da Cromwell ile birleşip İspanyolları yendi, İspanyol prensesi Marie - Thérèse'in XIV. Louis ile evlenmesini sağladı.

MAZGİRT, Tunceli iline bağlı, 28.238 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.933 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 709 km.^{2}' dir. Mazgirt'in toprakları sarp, engebeli bir arazidedir. Kekerik tepesi ile Kırklar dağı en önemli yükseltilerdir. Munzur suyu ilçe topraklarını sular. İlçenin sert bir iklimi vardır. Ekonomisi hayvancılığa dayanır. İlçe merkezi Kırklar dağının sarp bir yamacında kurulmuş, denizden 1.400 m. yükseklikte küçük bir kasabadır. Tek mahalleden meydana gelmiştir. Sapa olması bakımından fazla gelişmemiştir.

MAZI, yapraklarını dökmeyen bir ağaçtır. Kozalaklıların servigiller familyasındandır. Kozalakları servi kozalağı gibi yuvarlaktır. Bundan solucan düşürücü bir yağ çıkarılır. Süs bitkisi olarak yetiştirilen mazı, bodur bir ağaççıktır. «Çin mazısı» denilen çeşidi daha çok bahçelerde yetiştirilir. Kanada mazısı 15 m., «dev mazı» diye anılan bir çeşit mazı da 50 m.'ye kadar boy atar.

MAZIDAĞI, Mardin iline bağlı 18.822 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.435 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 869 km.^{2}' dir. İlçe toprakları, Mardin dağlarının hafif dalgalı, tatlı eğilimli kesimlerini kaplar. Ekonomi buğday tarımı ve hayvancılık üzerinedir. İlçenin iklimi serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. İlçe merkezi, Mardin dağının kuzey yamaçlarında kurulmuş, küçük bir kasabadır. Mazıdağı tek bucaktan ibaret bir ilçedir. 50 köyü vardır. Mardin'e 47 km. uzaklıktadır.

MAZOT, petrol damıtımından elde edilen bir akaryakıt çeşididir. Halk dilinde, genel olarak dizel (diesel) motorlarında kullanılan «motorin» adlı yakıt, mazot diye anılır. Halbuki bu yanlıştır. Asıl mazot, motorinden daha ağırdır.

Petrol damıtımında «mazot» diye anılan üç çeşit ağır yağ elde edilir. Bunlardan biri büyük dizel motorlarında kullanılan «dizel mazotu», diğerleri de «ağır mazot» ve «hafif mazot» tur. Ağır mazot, sanayide ve gemilerde kullanılır. «Fuel oil» (yakıt yağ) de denen hafif mazot ise kalorifer yakıtı olarak kullanılır.

MAZURKA, bir dans çeşididir. Polonya danslarından olan bu oyunun havasına da mazurka denir. Bir zamanların çok yaygın bir dans çeşidi olan mazurka, gelişen yeni danslar karşısında önemini kaybetmiştir.

MECAZ, bir edebiyat deyimidir. Bir fikrin, başka bir fikir yardımıyle söylenmesine denir. Böylece anlatılmak istenen şey doğrudan doğruya söylenmemiş olur. Mecazın altı çeşidi vardır: 1) Teşbih, 2) İstiare, 3) Kinaye, 4) Telmih, 5) Tezat, 6) Mübalağa.

Teşbih: Benzetme demektir. «Buz gibi hava,» derken, hava ile buz arasında soğukluk yönünden bir bağlantı kurmuş oluruz. Teşbihin iki asıl elemanı benzetilen şey ile kendisine bir şey benzetilendir. Yukarıdaki misalde «hava» benzetilen şey, «buz» da kendisine bir şey benzetilendir.

İstiare: Bir teşbihin iki asıl elemanından biri söylenmezse, bu benzetmeye istiare denir. Yüzen birini göstererek, «Şu balığa bak,» denirse, bu istiare olur. İki asıl unsurdan kendisine bir şey benzetilen «balık» söylenmiş, fakat benzetilen şey «insan» dan bahsedilmemiştir

Kinaye: Bir olayı, ima yolu ile ifade etmektir. «Selâm verdim, rüşvet değildir diye almadılar,» sözünde, bahsi geçen kimseler için rüşvetin selâmdan bile önemli olduğu ima edilmektedir.

Telmih: Alıştırma demektir. Asıl maksadın dışında kalan olayları da hatırlatacak şekilde kelimeler kullanmaya telmih denir. Meselâ «Ilık bir nefesle tabiat canlandı,» sözünde bahara telmih vardır. Baharın ılık havasıyla kırların yeşermesi ve çiçeklerin açması anlatılmaktadır.

Maymunsulardan Ay - Ay

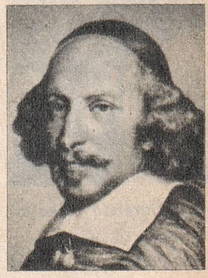

Mazarin

Medenî Aziz Efendi

Lorenzo Medici

Tezat: Birbirine zıt fikirleri bir arada söyleyerek anlamı kuvvetlendirmeye denir. «Amma da yaktı bu soğuk beni,» gibi.

Mübalâğa: Bir fikri, bir olayı normalin dışında büyüterek ifade etmektir. «Günler bir asır kadar uzuyordu,» derken, gün, tabiî ölçüsünün dışında gösterilmiş, böylece anlama kuvvet verilmiştir.

MECELLE, Medenî kanundan önce kullanılan kanunlar topluluğudur. Tanzimat'tan sonra Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında toplanan bir heyet, 7 yıl çalışarak «Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye» yi meydana getirmişti. Bu, o zamanın medenî kanunu demekti. Kısaca «Mecelle» diye anılan bu kanunlar topluluğu, 1868'den 1926'ya kadar kullanıldı. Mecelle 1821 maddeden meydana gelmişti. Başlıca maddeler: Şirketler, satışlar, kefalet, kiralama, rehin, gasp, yargılama, v.b. idi. Mecelle'deki kanunların çoğu İslâm görüşüne göre hazırlanmıştı. 1926'da Mecelle kaldırılarak yerine Medenî Kanun ve Borçlar Kanunu kondu.

MECİTÖZÜ, Karadeniz Bölgesi'nde, Çorum iline bağlı 36.999 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.611 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 959 km.^{2}'dir. 58 köyü vardır. Mecitözü ilçesinin toprakları, yüksekliği pek fazla olmayan dalgalı bir araziyi kaplar. Bazı dağlık kesimleri ormanlarla kaplıdır. Ormanlarında makiler vardır. İklimi ılık, yağışı ortadır. İlçenin ekonomisi hayvancılık ile tahıl ve baklagiller tarımına dayanır.

En çok buğdayla, arpa ekilir. Üzüm, armut, ayva, badem, ceviz, dut, elma, erik, iğde, kayısı, badem, şeftali yetiştirilir.

İlçe merkezi doğuya açık bir ovanın kenarında, bir tepenin yamaçlarında kurulmuştur. Çorum'u Amasya'ya bağlayan şose, kasabadan geçer. İlçe, Çorum'a 34 km. uzaklıktadır.

MECUSÎLİK, ilkel bir inanış şeklidir. Hindistan'da yaşayan Mecusîler, inek, timsah, ateş gibi şeylere taparlar. Bunlar 8. yüzyılda İran'dan Hindistan'a göçmüş olan Zerdüştîler'in torunlarıdır. Daha çok Bombay ve çevresinde yaşayan Mecusîler'in sayısı 120.000 kadardır. Mecusîler, ateş, su ve toprağa saygı duydukları için ölülerini bunlara dokundurmaz ve çitle çevrili özel kulelerin üzerine terkederler. Yırtıcı kuşlar da bu ölüleri yer.

MED VE CEZİR (Bak: GEL - GİT)

MEDDAHLIK, eskiden taklitler yapmak suretiyle eğlenceli hikâyeler anlatan kimselere verilen isimdir. Bunlar, tiyatro olmadığı zamanlarda bir bakıma halkın tiyatro ihtiyacını karşılar, onları eğlendirirlerdi. Açık veya kapalı yerlerde hikâyelerini anlatan meddahların elinde mutlaka bir mendil, bir de baston bulunurdu. Gerçekten bir aktör kabiliyetinde olan meddahlar, çok güzel şive taklidi yapar, şarkı söyler, hayvan taklitlerini başarabilir, hazırcevap kimseler olurdu. Bugün tiyatro ve sinemanın gelişmesiyle meddahlık ortadan kalkmıştır.

MEDENÎ AZİZ EFENDİ, (1842 - 1895), tanınmış bir Türk bestecisidir. Medine'de doğdu, bu yüzden «Medenî» diye anılır. Medenî Aziz Efendi gençliğinde İstanbul'a gelerek, Sultan Aziz'in sarayında imamlık etti. Sonra sultanlara müzik öğretmeni tayin edildi. Bundan sonra ölümüne kadar çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu.

MEDİCİLER, Toskana'da hüküm sürmüş bir İtalyan hanedanıdır. Mediciler'den gelen devlet başkanları, kısa aralıklarla 1421'den 1737'ye kadar cumhurbaşkanı, prens, duka ve büyük - duka olmak üzere başkent Floransa'da hüküm sürmüşlerdir. Bu hanedanın yaşadığı devirde Floransa, Avrupa sanat ve medeniyetinin en geliştiği yerdi. Nüfusu 100.000'i buluyordu. Bu hanedandan olan Lorenzo il Magnifico (Muhteşem Lorenzo) nun bir oğlu papa olmuş, torunu Catherine, Henri II. ile evlenerek Fransa kraliçesi olmuştur. Yine Mediciler'in bir başka dalından olan Catherine de, Henri IV ile evlenip Fransa kraliçesi olmuştur (1537 - 1642).

MEDİNE, Hicaz'da bir şehirdir. Saudî Arabistan'ın üçüncü büyük şehri olan Medine, Hz. Muhammed'in mezarının bulunması bakımından, Mekke'den sonra Müslümanlar'ın en kutsal şehridir. Eski adı «Yesrib» di. Hz. Muhammed 622'de buraya göçünce şehre, «Peygamber Şehri» anlamına gelen «Medînetü'n - Nebî» dendi. Zamanla bu isim kısalarak Medîne şeklini aldı. Medine, o tarihten itibaren 656'ya kadar İslâm devletinin başkenti oldu. 1517'de Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı ve 1919'a kadar 402 yıl Türk idaresinde kaldı.

MEDLER, Milât'tan önceki yüzyıllarda yaşamış bir kavimdir. M.Ö. 1000 yıllarına ait bazı Asur yazıtlarında Medler'den bahsedilir. Medler önceleri dağınık bir şekiide yaşıyorlardı, sonradan İran'ın kuzey ve batı bölgesine yerleştiler. Keyaksar adındaki hükümdar, Medler'i topladı.

Medler'in bulunduğu bölge

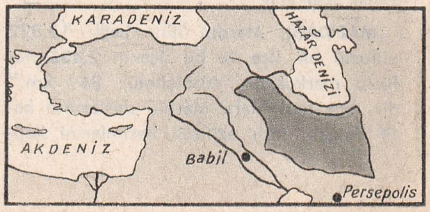

Daha sonra kuzey Mezopotamya'yı ele geçirdi. Bundan sonra Medler genişleme siyaseti güderek Anadolu'ya geçtiler. Lidyalılar, Medler'in ilerlemesini önlemeye kararlıydı. İki devletin orduları Kızılırmak çevresinde karşılaştı. Savaş yıllarca sürüp gitti. Nihayet M.Ö. 590'dan 585'e kadar süren kanlı muharebeler sonunda barış yapıldı ve Kızılırmak sınır olarak kabul edildi. Medler, 550 yılında İran'a hâkim olan Persler'in egemenliği altına girdiler.

MEDRESE, Arapça bir kelimedir ve «ders okutulan yer» demektir. Eski devrin lise, yüksek okul ve üniversite karşılığı öğretim müesseseleri bu adla anılırdı. Binası özel olarak yapılan medreseler bulunduğu gibi, selâtin camilerle birlikte düşünülüp yapılanları da vardı. İstanbul'da kurulan Fatih medreseleri, zamanın en değerli yüksek öğretim müessesesiydi. Süleymaniye camisiyle beraber de yine yüksek öğretim yapan bir medrese kurulmuştu. Bunların dışında yurdun çeşitli yerlerinde de medreseler vardı. Sıvas, Kayseri, Erzurum, Konya, Sinop medreseleri bunların başında gelir. Medrese öğretmenlerine de «müderris» (profesör) denirdi. Bu sıfat 1933'teki son üniversite devrimine kadar, üniversite profesörlerine de verilmişti.

MEDUSA, bir mitoloji kahramanıdır. Yunan ve Roma mitolojisine göre Medusa, Deniz tanrısının üç kızından biridir. Çok güzel olduğundan Tanrıça Athena onu kıskandı, saçlarını yılan biçimine soktu. Artık Medusa'ya kim baksa, o kimse taş kesiliyordu. Yüzyıllar boyu ünlü sanatçılar tarafından Medusa'nın birçok heykel ve resimleri yapılmıştır.

MEDYUM, sözlük anlamı «aracı» demek olan Latince bir kelimedir. Tabiat üstü gibi görünen vasıtalarla ruh âlemiyle temas kurabilen şahıslar için kullanılır. Medyumlardan ispritizma denemelerinde faydalanılır. İspritizmacılar, ölülerin ruhlarıyle haberleşmenin mümkün olduğuna inanırlar. Bugüne kadar ispirtizma alanında son derece ciddî birçok tecrübeler yapılmıştır. İspritizma deneyi yapabilmek için ruhlarla aracılık yapacak bir medyum şarttır. Deney sırasında medyum tamamen kendisinden geçer ve çağırılan ruhun hüviyetine girer. Bazı medyumlar çağırdıkları hayallerin şekillerinin görünmesini de sağlarlar. Hipnotizmacıların denemelerinde kullandıkları şahıslara da medyum denir. Hipnotizma, bakış veya sözle telkinde bulunarak bir kimseyi uyutma, uyku esnasında ona dilediğini söyletme veya yaptırma işidir. İşte, hipnotizmacının etkisiyle uyutulan bu kimseye de «medyum» denir.

MEGAFON, koni biçiminde bir araçtır. Sesi yükseltmeye yarar. Koninin dar tarafından konuşulunca, yansıyan ses, koninin geniş ucundan yükseltilmiş olarak çıkar. Reklam işlerinde, gemicilikte, kalabalıklara seslenmede faydalanılır. Son zamanlarda megafonun pille işleyip sesi çok daha çoğaltanları yapılmıştır.

MEGALOMANİ, büyüklük kuruntusudur. Bir ruh hastalığı olan megalomaniye yakalanan kimseler, kendilerini çok büyük bir kimse gibi görürler. Halk dilinde de genel olarak kendisini aşırı derecede beğenmiş bu tip hastalara, «megaloman» denir. Akıl hastanelerinde megalomaniden tedavi gören birçok hasta vardır. Megalomanlar, çevrelerindeki her şeyi bir hiç gibi görürler. Kendisini imparator, hattâ Tanrı sanan megalomanlar bile vardır.

MEGAMETRE, bir ölçü âletidir. Gemicilikte kullanılır. Megametre vasıtasıyle geminin denizde bulunduğu yer öğrenilir. Uzunluk ölçülerinde ise 1.000.000 metreye «megametre» denir.

Mehmet I

MEHMET I (1389? - 1421), Beşinci Osmanlı padişahıdır. Osmanlı devletinin ikinci kurucusu sayılan Mehmet I, «Çelebi Sultan Mehmet» diye de anılır. Yıldırım Bayezit, 1402 yılındaki Ankara Meydan Savaşı'nda, Timur'a esir düşünce, Osmanlı İmparatorluğu'nda «Fetret Devri» diye anılan karanlık devir başlamıştı. 1402'den, 1413'e kadar süren bu devre içinde, Anadolu'daki çeşitli beylikler yeniden canlanmış, Yıldırım Bayezit'in oğulları da taht kavgasına düşmüşlerdi. Çeşitli mücadeleler sonunda üç kardeşini bertaraf eden Mehmet Çelebi, 1413'te Osmanlı birliğini yeniden kurduğu zaman imparatorluğun yüzölçümü 920.000 $km.^2$'den, 420.000 $km.^2$'ye düşmüştü.

Mehmet II

Mehmet I, 8 yıl padişahlık etti. Bu süre içinde imparatorluğun yüzölçümünü 550.000 $km.^2$'ye yükseltti. Büyük imar hareketlerinde bulundu. 1420'de Bizans'a giderek, Bizans İmparatoruyla görüştü. Ertesi yıl Bursa'da vefa etti. Öldüğü zaman 32 yaşındaydı. Bursa'da Yeşil Türbe'de gömülüdür.

MEHMET II (1432 - 1481), yedinci Osmanlı padişahıdır. İstanbul'u fethederek, Bizans İmparatorluğu'na son verdiği için «Fâtih» lâkabıyla anılır. Murat II'nin oğlu olan Fâtih, Edirne'de doğdu. Mükemmel bir öğrenim gördü. Devrin en önemli bilginleri olan Molla Gürânî, Ak Şemsettin, Molla Husrev, Vezir Sinan Paşa, Şair Ahmet Paşa'dan ders aldı.

Mehmet II, iki defa tahta çıkmıştır. İlk tahta çıkışı 1444 yılına raslar. 12 yaşındaydı. Babası Murat II, Manisa'da san-

cakbeyi olan Mehmet II'nin lehine tahttan feragat etti. Ancak çocuk yaşta bir padişahın tahta geçmesi düşmanlarımızda bayram sevinci uyandırdı. Hemen 100.000 kişilik bir ordu toplayarak hücuma geçtiler. 5. Haçlı seferini meydana getiren bu ordu: Macar, Çek, Sloven, Romen, İtalyan, Leh ve Almanlar'dan meydana gelmişti. Düşman ordusu çok geçmeden Türk sınırını aştı. Mehmet II, babasına haber göndererek idareyi ele almasını teklif ettiyse de Murat II bu teklifi önce reddetti. Ancak Mehmet II'nin meşhur cevabı karşısında ordunun başına geçti. Çocuk padişahın tarihe geçen cevabı şuydu: «Eğer padişah biz isek, emrediyoruz, gelip ordunun başına geçin; yok siz iseniz devletinizi kendiniz müdafaa edin!» Murat

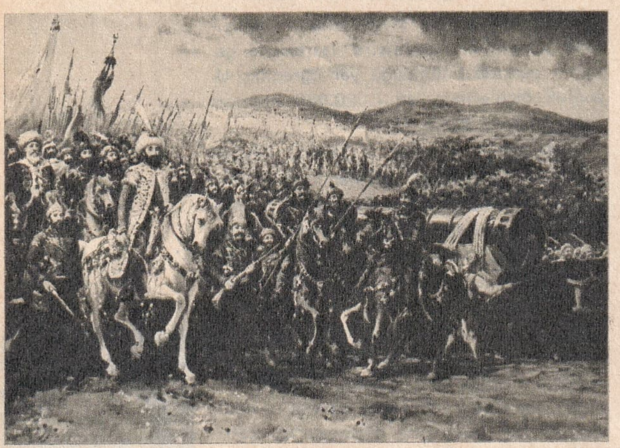

Fatih Sultan Mehmet Istanbul surları önünde (Zonaro'nun tablosu)

II, Varna Meydan Savaşı'nda düşmanı yok etti. Savaştan sonra, devlet büyüklerinin ısrarı üzerine Murat II yeniden tahta geçti ve Mehmet II de tekrar Manisa'ya gitti.

Mehmet II, 1451'de babasının ölümü üzerine ikinci defa tahta çıktı. 19 yaşında, enerji dolu bir hükümdardı. İlk işi Istanbul fethini planlamak oldu. Önce Yıldırım Bayezit'in yaptırdığı Anadolu hisarı'nın karşısına Rumeli hisarı'nı yaptırdı. Bir yandan da Istanbul'un dillere destan olan surlarını yıkabilmek için, Edirne'de büyük toplar döktürdü. Bu arada kendisi de havan topunu icat etti. Dökülen topların en büyüğü 2 ton ağırlığındaki gülleyi 1,5 km. uzağa fırlatabiliyordu. Bunlardan başka muhasarada kullanılmak üzere uçan alevli bombalar da yapılmıştı. Bu bombalar mancınıkla atılıyordu. Istanbul'un muhasarası 6 nisanda başladı. 18 nisanda Adalar alındı, 22 nisanda da 67 parça küçük gemiden meydana gelmiş Türk donanması karadan yürütülerek Haliç'e indirildi. Böylece, Türk gemilerinin girmesini önlemek için, Bizanslılar'ın daha önce Haliç'in önüne gerdikleri zincir bir işe yaramaz oluyordu (Bu zincir, bugün Askerî Müze'dedir).

Istanbul'un muhasarası 29 mayısa kadar sürdü, bu arada çeşitli hücumlar yapıldı. 29 mayıs salı günü, gün ağarırken asıl Türk hücumu başladı. Hücumun asıl şiddeti bugünkü Topkapı taraflarına toplanmıştı. Bununla beraber surların diğer taraflarından da şiddetli hücumlar oluyor zamanın deniz piyadesi olan Azaplar da deniz surlarına hücum ediyordu. Nihayet savaşın en çok kızıştığı bir sırada, Topkapı kesimini savunan Cenevizliler savaştan çekilince, bu kesimde bir durgunluk oldu. Bunu anlayan Mehmet II, buraya yeni ve çok şiddetli bir hücum yaptırdı. Bu hücumda Ulubatlı Hasan adında küçük rütbeli bir subay, ilk defa Türk bayrağını surların tepesine dikti ve aynı anda şehit edildi. Fakat bayrağın surlarda görünmesi Türkler'in maneviyatını kuvvetlendirdiği gibi, düşmanın maneviyatını da mahvetmişti. Bayrağın dikilmesinden çok kısa bir süre sonra Kerkopurta kapısı, Türkler'in eline geçti, Türk askerleri buradan şehre girmeye başladılar. Aynı saatlerde başka taraflardaki kuvvetler de şehre girmeyi başarmıştı. Fatih Sultan Mehmet, muzaffer bir hükümdar sıfatıyle şehre girdi. 21 yaşındaydı. Artık Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmış, dünya tarihinde yeni bir çağ açmıştı.

Fâtih Sultan Mehmet, Istanbul'u aldıktan sonra da fetih hareketlerine devam etti. Midilli'yi aldı. Fırat'a ve Toroslar'a kadar Anadolu birliğini sağladı. Arnavutluk, Bosna - Hersek'i zaptetti, Yunanistan'ın fethini tamamladı. Daha sonra kuzey Anadolu'ya sefer tertipleyerek Trabzon İmparatorluğu'nu da fethetti. Bu fetihten sonra Kırım Hanlığı da Türkiye'ye katılınca, Karadeniz tamamiyle bir iç deniz haline geldi.

Fâtih Sultan Mehmet, yeni bir sefere çıkmak üzereyken, Gebze yakınlarındaki ordugâhında zehirlenerek öldü. 30 yıl süren padişahlığı sırasında Istanbul'da yapılan sayısız bayındırlık eserlerinin başında Fatih camisi ve üniversitesi, Kapalıçarşı, Bedesten, Eski Saray gelir. «Avnî» takma adıyle şiirler de yazan Fâtih, imparatorluğun yüzölçümünü 2.000.000 km.^{2}'ye çıkarmıştı. Kendi adıyla anılan bir kanunnâme tertipleyen ve Osmanlı padişahlarının en bilgilisi olan Fâtih, aynı zamanda Osmanlı hukukunun da en ileri adımlarından birini atmıştır. Istanbul'da kendi adına yaptırdığı caminin türbesinde yatmaktadır.

MEHMET III (1566 - 1603), on üçüncü Osmanlı padişahıdır. Murat III'ün oğlu olan Mehmet III, Manisa'da doğdu. 1595'te babasının ölümü üzerine tahta çıktı. Babasının son yıllarında, yüzölçümü 20.000.000 km.²'yi bulan imparatorlukta bazı bozukluklar başgöstermişti. Almanya seferi, değersiz komutanların idaresinde bir türlü başarıya ulaşamıyordu.

Mehmet III, tahta geçtikten hemen sonra bizzat Almanya seferine çıkmaya karar verdi. 1596'da Macaristan'ın önemli kalelerinden biri olan Eğri'yi fethetti. Bunun üzerine arasında başka Hıristiyan devletler birliklerinin de olduğu 100.000 kişilik bir Alman ordusu, Türkler'i durdurmaya kalkıştı. Türk ordusunun da mevcudu 100.000 civarındaydı. Haçova diye anılan yerde şiddetli bir savaş oldu. Düşman kuvvetlerinin yarısı öldürüldü ve büyük bir zafer kazanıldı. Bu zafere rağmen Alman savaşı yine de bitmedi. Öte yandan memlekette de Celâlî isyanları başlamıştı. Mehmet III, bu şartlar altında 9 yıla yakın hükümdarlık ettikten sonra, 37 yaşında vefat etti. Türbesi Ayasofya avlusundadır.

MEHMET IV (1642 - 1693), on dokuzuncu Osmanlı padişahıdır. Topkapı sarayında doğdu. Babası Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi üzerine 6 yaşında padişah oldu ve 39 yıl hükümdarlık etti. Mehmet IV'ün saltanatının ilk yılları, önce büyük annesi Kösem Mahpeyker Valide-Sultan'ın, sonra da annesi Turhan Valide-Sultan'ın naipliği altında geçti. Nüfuz, zorbaların elinde bulunduğu için, bu devir, «Ağalar Saltanatı» diye anılır. Bundan sonra gelen Köprülüler Devri'nde (1656 - 1683) Mehmet IV, hükümet işlerine karışmamış, iktidarı Köprülü Mehmet Paşa, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa ile Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ellerinde bulundurmuştur. Bu arada Mehmet IV, 1678'de Rusya seferine çıkmıştır. Daha sonraları memleketin durumu günden güne bozulmuş, Mehmet IV, memleket işleriyle uğraşacağına avcılıkla vakit geçirmeyi tercih etmiştir. Bu yüzden bu padişah «Avcı Mehmet» diye de anılır. 1686'da Budin'in düşmesi, 1687'de Mohaç savaşında yenilmemiz üzerine o yıl, Mehmet IV, tahttan indirildi. Yerine kardeşi Süleyman II geçirildi. Mehmet IV, son yıllarını İstanbul ve Edirne saraylarında geçirdi. Edirne'de öldü. Cenazesi İstanbul'a getirildi.

MEHMET V, Reşat (1844 - 1918), otuz beşinci Osmanlı padişahıdır. Sultan Mecit'in oğlu olan Mehmet V, İstanbul'da doğdu. Ağabeyi Sultan Hamit'in tahtan indirilmesi üzerine 1909'da 65 yaşında tahta çıkarak, 9 yıl padişahlık etti. Yumuşak tabiatlı, sakin bir insan olan Mehmet V, hükümdarlığında devlet işlerine karışmadı. Saltanatı, İttihat ve Terakki Partisi'nin diktatörlüğü içinde geçti.

Mehmet V'in padişahlığı sırasında imparatorluk çok karışık bir durumdaydı. Yurdun çeşitli yerlerinde isyanlar çıkıyordu. Bunlar yetmiyormuş gibi İtalyanlar, Trablusgarp ve Bingazi sahillerine asker çıkardılar. 1912'de Balkan Savaşı çıktı. Bu savaşta Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ gibi küçük Balkan devletlerine yenildik. Arkasından İttihatçılar, memleketi 1. Dünya Savaşı'na soktular. Mehmet V, savaşın sonlarına doğru büyük felâketi görmeden öldü. «Sultan Reşat» diye de anılan Mehmet V, güzel sanatlara ve edebiyata meraklıydı, güzel şiirler yazardı. Çanakkale zaferi üzerine yazdığı bir gazele, birçok şairler, bu arada Yahya Kemal de nazire yazmıştır.

MEHMET VI, Vahidettin (1861 - 1926), otuz altıncı ve sonuncu Osmanlı padişahıdır. Daha ziyade «Vahidettin» diye anılır. Ağabeyi Mehmet Reşat V'in ölümü üzerine 1918'de tahta çıktı. Mehmet VI, memleketi 1. Dünya Savaşı'na sokarak felâkete sürükleyen İttihatçılar'a düşmandı. İttihatçılar, yenilgiden sonra iktidarda kalamıyacaklarını anlamış, çekilmişlerdi. Bununla da kalmıyarak bazıları yurt dışına kaçtılar. Mehmet VI, İttihatçı düşmanlığı yüzünden İngilizler'e yakınlık gösterdi ve İttihatçılar'ı temizlemeye girişti. Bu arada eniştesi Damat Ferit Paşa'yı İngilizler'in baskısıyle 4 defa iktidara getirdi. İster istemez onun hainliklerine ortak oldu. Millî Mücadele'den pek bir şey ummuyordu. Sevres Antlaşması, İstanbul'da toplanan şûrâda kabul edildi, Ferit Paşa tarafından da imzalandı. Ama Vahidettin bu antlaşmayı tasdik etmedi. O etmeyince (Yunanistan hariç) diğer devlet başkanları da tasdik etmediler. Kurtuluş Savaşı sonunda cumhuriyet ilân edilip, Mehmet VI'nın padişahlığı kaldırılınca, bir İngiliz zırhlısıyle İstanbul'dan kaçtı. İtalya'nın San Remo şehrinde öldü.

MEHMET AĞA, Küçük (? - 1800?), Türk bestekârıdır. Sultan Selim III'ün musahibi olan Mehmet Ağa'nın 100'den fazla eseri vardır. Parlak ve lirik bir uslûbu olan Mehmet Ağa'nın, Selim III. tarafndan icat edilen «Evcârâ» makamından besteleyip padişaha sunduğu fasıl en ünlü eseridir.

MEHMET ÂKİF (Bak: ERSOY Mehmet Âkif).

MEHMET ALİ PAŞA (Bak: KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA)

Mehmet III

Mehmet IV

Mehmet V

Mehmet VI

Mehter takımı

MEHMET PAŞA, (Bak: SOKOLLU MEHMET PAŞA)

MEHMET RAUF, (1874 - 1932), tanınmış Türk yazarıdır. Roman ve tiyatro eserleriyle ün salmıştır. Aslında bir deniz subayı idi. İlk hikâyesini İzmir'de, ilk romanı Garâm-ı Şebâb (Gençlik Aşkı)'ı da Istanbul'da yayınladı. Daha sonra Tevfik Fikret'le tanışan Mehmet Rauf, Servet-i Fünun dergisini çıkaran genç sanatçılar arasına girdi. Şehir Tiyatrosu'nun kuruluşu sıralarında da «Pençe, Cidal» gibi piyesler yazdı. Mehmet Rauf'un en önemli romanı «Eylûl», başlıca diğer eserleri Karanfil ve Yasemin, Genç Kız Kalbi, Son Yıldız ve Halâs'tır.

Mehmet Rauf

MEHMETÇİK, Türk milleti tarafından, Türk erine verilen isimdir. Savaşta kahramanlık gösteren, şehit olan askerlerden çoğunun hüviyeti anlaşılamaz. İşte Türk milleti adları bile bilinemeyen bu kahramanları ölümsüzleştirerek sinesinde toplamak için hepsine «Mehmetçik» demiştir.

MEHTER, eski askerî mızıkadır. Bu deyim Osmanlılar devrinde, 1826 yılına kadar kullanılmıştır. Bir mehter takımı: «kûs» denen büyük davul ile, davul, nakkare, kudüm, nısfiye, zil, zilli maşa, zurna ve nefirden meydana gelirdi. Mehter teşkilâtına «mehterhane» denirdi. Istanbul'daki mehterhane 300 kişilikti. Mehter takımı ordu ile birlikte savaşa gider, çaldığı askerî müzikle, savaş gücünü artırırdı. Yeniçeriler'in bir sınıfı tarafından idare edilen mehter teşkilâtı 1826'da yeniçerilikle beraber kaldırıldı, yerine askerî bando kondu. 1953'te ise Istanbul'un fethinin 500. yıldönümü münasebetiyle yeniden kuruldu. Bugün millî günlerde ve merasimlerde kullanılmaktadır.

MEKANİK, cisimlerin hareket ve denge durumlarını inceleyen bir bilim dalıdır. Fizik biliminin en önemli kollarından biri olan mekanik, 1) Dinamik ve 2) Statik olmak üzere iki bölüme ayrılır. Dinamik bölümde cisimlerin hareket kanunları, hareket sebepleri incelenir. Statikte ise duran, yani denge halindeki cisimler üzerinde çalışır. Bu ana bölümler de kendi aralarında kollara ayrılır.

Cisimlerin hareketleri olduğu gibi, durmaları da çeşitli şartlara bağlıdır. Mekanik bilimi bu şartları kanunlarla tespit eder.

Mekanik biliminin başlıca kavramları şunlardır:

Kuvvet: Mekaniğin en önemli kavramlarından biridir. Kuvvet, hareket halindeki bir cismi durdurmak, duran bir cismi harekete geçirmek için gerekli enerjidir.

Yörünge: Hareket halindeki cisimlerin harekete ilk başladığı yer ile durduğu yer arasındaki yola denir. Hareketlerin durumuna göre, bir cismin yörüngesi çeşitli şekillerde olabilir. Doğru hareket eden bir cismin yörüngesi doğru, dairevî hareket halinde bulunan bir cismin yörüngesi de daire olur.

Hız: Hareketi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Hız, hareket halindeki bir cismin birim zaman içindeki aldığı yoldur. Meselâ bir uçak bir satte 800 km. uçmuşsa hızı 800 km. / saat demektir. Hareket halindeki cisimlerin ortalama hızı aldığı yolun geçen zamana bölünmesiyle bulunur.

İvme: Hızın değer değiştirmesinin süratine denir. İvmeli hareketlerde cismin hızı ya gelişigüzel olarak, ya da belirli kurallara göre değişir. Meselâ yüksekten bırakılan cisimlerin hızı gittikçe artar. Bu artmanın sürati değişmez. Yani yerçekiminin cisimlere kazandırdığı ivme sabit bir ivmedir. Bu gibi hareketlere «ivmeli hareket» denir.

Bir de «Düzgün Hareket» vardır ki, bunda hız bütün yörünge boyunda aynı kalır. Hareket konusundaki en önemli bir kavram da «sürtünme» dir. Sürtünme cisimlerin hareketine büyük ölçüde etki yaptığından bu da mekaniğin kavramları arasına girer.

Buraya kadar saydığımız, kuvvet, hız, ivme v.b gibi kavramlar daima bir ölçmeye ihtiyaç gösterir. Bu bakımdan «ölçme» mekanikte büyük bir yer tutar.

Mekanikte ölçü birimi M.K.S. ya da C.G.S.'dir. M.K.S. sisteminde uzunluk metre, ağırlık kilogram, zaman da saniye olarak hesaplanır. C.G.S.'de ise uzunluk santimetre, ağırlık gram, zaman da saniye olarak hesap edilir.

MEKANİKÇİLİK, felsefede bir görüştür. Bu görüşte olan filozoflar bütün olayları hareketlerle açıklar. Mekanikçilik çeşitli filozoflardan değişik şekillerde yorumlanmıştır. Eski Yunan filozoflarından Demokritos

ile Epikurus mekanikçiydi. Descartes'e göre kâinatta her şey mekân ve hareketle açıklanır.

MEKKE, Arabistan'da, Kızıldeniz'den 100 km. kadar içeride bir şehirdir. Saudî Arabistan'ın en büyük şehri ve bu devleti meydana getiren iki eyaletten Hicaz'ın da başkentidir. Nüfusu: 250.000'dir. Müslümanlar'ın kutsal şehridir, «Mekke-i Mükerreme» diye anılır. Bu kutsal şehre ve yakınlarına Müslüman olmayanların girmesi yasaktır.

Şehrin limanı Kızıldeniz üzerindeki Cidde'dir. Mekke, Müslümanlıktan önce Kureyş devletinin başkenti ve Araplar'ın kültür merkeziydi. Kâbe'nin de Mekke'de bulunması şehre büyük önem vermiştir. Hz. Muhammed burayı 630'da fethetmiştir. Mekke 1517'de Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış, 1. Dünya Savaşı'nda imparatorluk parçalanınca Türkler'in elinden çıkmıştır.

MEKSİKA, Kuzey Amerika'da 26 devletten kurulu federal bir cumhuriyettir. Kuzeyinde A.B.D., doğusunda Meksika Körfezi ile Yucatan boğazı, güneydoğusunda İngiliz Honduras'ı ile Guatemala, batısında Büyük Okyanus vardır.

Yüzölçümü: 1.969.367 km.^{2}, nüfusu 44.145.000, idare şekli cumhuriyet, başkenti Mexico, dili İspanyolca, dini Katolik hıristiyan, parası peso'dur.

Meksika çok dağlık bir ülkedir. Batısında Kaliforniya körfezi, Kaliforniya yarımadasını ülkeden ayırır. Bu yarımadaya paralel olarak Okyanus sahillerinde Sierra Madre sıradağları uzanır. Mexico şehrinin güneydoğusunda dağlar birden yükselir. Ülkenin doğu sahilleri ve güneydoğusundaki Yucatan kesiminde yükseklik azalır. Başlıca nehirler A.B.D. ile sınırı çizen Rio Grande del Norte ile Kaliforniya körfezine dökülen Colorado, en önemli göl de Chapala gölüdür. Meksika'nın iklimi ılıktır. Güneybatısındaki dar bir şeritte Akdeniz iklimi özellikleri görülür.

Meksika'nın ekonomisi hayvancılık, tarım ve madencilik üzerinedir. Ülkede beslenen sığır, koyun, keçi, at ve eşek sayısı 50.000.000 civarındadır. Tarım ilkel usullerle yapılır. Meksika, kahve, kauçuk ve pamuk üretiminde dünyanın başta gelen memleketleri arasındadır. Dünyada en çok gümüş elde eden ülke Meksika'dır. Gümüşten başka önemli ölçüde, kurşun, çinko, antimon, mangan, bakır, kömür ve petrol de çıkartılır.

Meksika'da yaşayan ilk insanlar Toltek Kızılderilileridir. Bunlar M.Ö. 5., M.S. 8. yüzyıllarda yaşadılar. 14. yüzyılda ise kuzeyden gelen Aztekler burada büyük bir

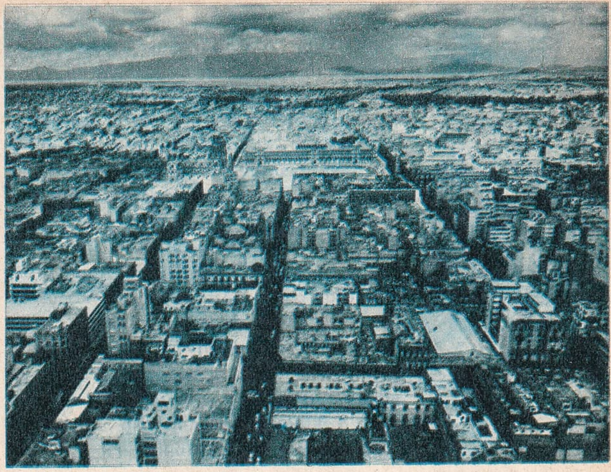

Meksika'nın başkenti Mexico

medeniyet kurdular. Yucatan yarımadasında da Mayalar 4. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar yaşayan bir medeniyet geliştirdiler. Daha sonra ülke İspanyollar tarafından işgal edildi. İspanyol komutanı Cortes, Aztek imparatorluğunu yıktı. Yerliler yok edildi. Ülke, 1810'da anavatana başkaldırdı ve 1821'de bağımsızlığını kazandı. 1864 - 67 arasında imparatorluk haline getirildiyse de, çok geçmeden imparator Maximilian, Jaurez tarafından kurşuna dizildi. Bundan sonra da ülkede çeşitli ayaklanmalar oldu. Halen de ülkede gerçek bir demokrasi kurulamamıştır.

MEKSİKA KÖRFEZİ, Atlas Okyanusu'nun Kuzey Amerika'nın doğu sahillerine doğru yaptığı büyük bir girintidir. Yüzölçümü 1.500.000 km.^{2}'den fazla olan körfezi kuzeyde A.B.D., batı ve güneyde Meksika sınırlar. Meksika körfezinin en derin yeri 3.800 m., kuzey - güney doğrultusundaki en uzun yeri 1.200 km. genişliği de 1.600 km. kadardır.

MEKSİKO (Bak: MEXİCO)

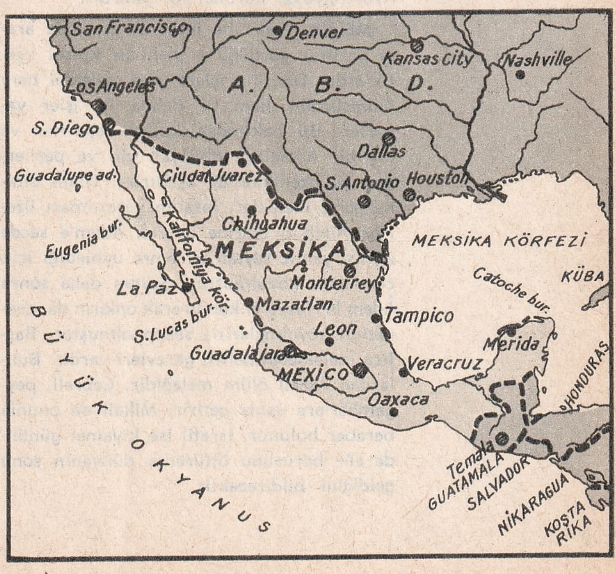

Meksika

Melek balığı

Méliès

MEKTUP, haberleşme maksadıyle gönderilen yazılı kâğıttır. Mektubun tarihi en az yazının tarihi kadar eskidir. Yazının icadından önce de insanlar çeşitli işaretlerle haberleşebiliyorlardı. Haberleşmenin en önemli vasıtası olan mektup, telgraf ve telefonun icadından sonra da önemini kaybetmemiştir. Mektubun resmî, edebî, açık, özel ve iş mektupları olmak üzere birçok çeşitleri vardır. İş mektupları adından anlaşılacağı gibi yalnız gerekli iş konusuna hasredilir. Açık mektup bir kimse, ya da bir teşekküle hitaben basında yayınlanan mektuptur. Edebî mektupları sanatçılar edebiyat konularını tartışmak için yazar. Özel mektuplar ise şahısların birbirlerine yazdığı bildiğimiz mektuplardır.

MELANEZYA, Okyanusya'da bir takımadalar topluluğudur. Bu gruba giren başlıca takımadalar Santa Cruz, Bismarck, Loyauté, Yeni Hebrid, Yeni Kaledonya, Solomon ve Fiji adalarıdır. Melanezya grubuna bağlı adalar Avustralya'nın kuzeydoğu açıklarını bir yay gibi çevirir. Hepsinin yüzölçümü 945.000 km.^{2}, nüfusu da 2.000.000 civarındadır. Melanezya adaları İngiltere, Fransa ve Avustralya arasında paylaşılmıştır. Adaların ekonomisi orman ürünleri ve tarıma dayanır. Balıkçılığın da halkın geçiminde yeri vardır. Başlıca ürünler şeker kamışı, muz, Hindistan cevizi, patates, yerelmasıdır. Bu adaların yerlileri siyah derilidir. Melanezyaca konuşurlar.

MELBOURNE, Avustralya'nın Sydney'den sonra en büyük şehridir. Nüfusu 1.912.000' dir. Ülkenin güneydoğu kesiminde bulunan Melbourne'nin Port Phillip koyunun kuzey ucunda tabiî bir limanı vardır. Şehir Yarra Yarra nehrinin denize döküldüğü yerde kurulmuştur. Okyanus sahillerinden 65 km. içeridedir. İklimi yumuşak olan Melbourne, Avustralya'da kurulan ilk şehirdir.

MELEK, Tanrı ile insanlar arasında aracı vazifesi gördüğüne inanılan kutsal varlıklardır. Dinî inanışlara göre melekler hem ölümsüzdür, hem de daima iyi işler yaparlar. Bu bakımdan kutsal sayılırlar ve hiç bir kutsallığı olmayan cin ve perilerden bu özellikleriyle ayrılırlar. İslâm dinine göre, melekler, insanın yaratılması üzerine Allah'ın emrine uyarak Âdem'e secde etmiş, yalnız şeytan bu emre uymadığı için cennetten kovulmuştur. Şeytan daha sonra Âdem'le Havva'yı kandırarak onların da cennetten kovulmalarına sebep olmuştur. Başlıca meleklerin belirli görevleri vardır. Bunlardan Azrail ölüm meleğidir. Cebrail, peygamberlere vahiy getirir, Mikail de onunla beraber bulunur. İsrafil ise kıyamet gününde sûr borusunu öttürerek dünyanın sonu geldiğini bildirecektir.

MELEK BALIĞI, 8 - 10 santim boyunda, yassı bir akvaryum balığıdır. Çok gösterişlidir. Anavatanı Güney Amerika'nın tropikal bölgeleridir. Kolayca evlerde beslenebilir.

MELEKE (Yeti), iş görme kuvvetidir. İnsandaki zekâ, hafıza, hareket kuvveti ve çeşitli zihnî faaliyetler hep birer melekedir. Meleke insanın ruhundan, ya da zihninden ayrı birer varlık değil, aslında insanın çeşitli işlemlerinin soyut halidir. Filozoflar melekeler üzerinde birçok fikirler ileri sürmüştür. Descartes'e göre meleke, çeşitli belirtilerine aldanılarak ruha verilen addır. Kant ise meleke sözünü daha geniş anlamda kullanmıştır.

MELEZ AĞACI, kozalakgillerden bir ağaçtır. Çama benzer. Kuzey Yarımküresinin ılık yerlerinde yetişir. Tahtası esmerimsi kırmızı renkte olur. Sağlamdır, kolay işlenir. Yakacak olarak kullanıldığı gibi dağ evlerinin yapımında da faydalanılır.

MELİES, George (1861 - 1938), ilk sinemanın kurucularındandır. Bir Fransız illüzyonisti olan Méliès, hareketli resimlerin geleceğine inanmış, daha Lumières kardeşlerden önce bu alanda çalışmaya başlamıştı. 1896'da ilk filmini çevirdi ve 1897'de dünyanın ilk filim stüdyosunu kurdu. Yüzlerce filim çeviren Méliès, aynı zamanda filim hilelerinin de yaratıcısıdır. Çevirdiği filimlerin başlıcaları «Dreyfus Davası», «Aya Seyahat», «Periler Ülkesi» gibi eserleridir.

MELİKŞAH I, Celâlettin Ebu'l - Feth (1055 - 1092), Selçuklu hükümdarıdır. Türk tarihinin en büyük hükümdarlarından Melikşah, Alp Arslan'ın oğludur. Melikşah, Büyük Selçuklu hanedanının 3. hükümdarı olarak 17 yaşında babası Alp Arslan'ın ölümü üzerine tahta geçmişti. 1077'de babasının amcazadesi olan Kutalmışoğlu Süleyman - Şah'ı Anadolu melikliğine getirmiştir. Bu tarihi Türkiye'nin resmen kuruluş tarihi olarak kabul edebiliriz. Anadolu'daki Türk fetihleriyle yakından ilgilenen Melikşah, büyük işler başarmış bir Türk hükümdarıdır.

MELİSA (Bak: OĞULOTU)

MELİSSA, Yunan mitolojisine göre, Girit hükümdarının kızıdır. Hikâyeye göre Melissa'nın bir kız kardeşi daha vardır. Bu iki kız kardeş tanrılar tanrısı Zeus'u bal ve sütle besleyerek yetiştirmişlerdir. Melissa bu bakımdan ilk defa balı kullanan şahıs kabul edilir.

MELODİ, müzikte birbirleriyle ilgili tonlar serisidir. Bu tonlar serisi bir müzik fikrini ifade eder. Melodinin Türkçe karşılığı «ezgi» dir.

MELODRAM, bir tiyatro eseri çeşididir. Çok hareketli olması, aynı zamanda sürekli olarak acıklı olaylara başvurulması başlıca özelliğini meydana getirir.

MELTEM, saniyede ortalama 6 - 8 metre hızla esen bir rüzgârdır. Ancak ince dalları sallar. Hafif ve sert olmak üzere iki çeşidi vardır. Hafif meltem saniyede 4 - 6, sert meltem 8 - 10 m. hızla eser.

MELVİLLE, Herman (1819 - 1891), Amerikan yazarıdır. New York'ta doğdu. 15 yaşındayken bir balıkçı gemisiyle balina avına çıktı. Ertesi yıl gemiden kaçtı, fakat Polinezya yerlilerine esir düştü. Bir süre sonra kaçmayı başardı ve 1844'e kadar çeşitli ülkelerde gemicilik yaptıktan sonra Amerika'ya döndü. Ünlü yazar Nathaniel Hawthorne ile tanıştıktan sonra ilk romanı olan Moby Dick'i yazdı ve ona ithaf etti. Daha sonra hikâyeler de yazdıysa da şöhrete ulaşamadı ve tanınmamış bir yazar olarak öldü. Değeri ölümünden sonra anlaşıldı. Başlıca eseri Moby Dick ile «Piazza Tales» (Meydan Masalları) dır.

MEME, memeliler sınıfına giren hayvanlarda ve insanlarda süt salgılayan bez ve bu bezi örten yağ dokusundan meydana gelen organdır. İnsanda iki tanedir. Göğüste bulunur. Kadınlarda, doğumla beraber hormonların etkisiyle çalışmaya başlar ve yeni doğan çocuğun besin maddesi olan sütü salgılar.

MEMELİLER, omurgalı hayvanların en önemli sınıfıdır. Hayvanlar âleminin en gelişmiş yaratıkları bu sınıfa girer. İnsan «memeliler» sınıfındadır. Memeliler yaşayışları ve vücut yapılarına göre birçok kısma ayrılır.

Memeliler sınıfının en büyük özelliği adından da anlaşılacağı gibi yavrularını beslemeye yarayacak süt salgısının yapıldığı «meme» ye sahip olmaları ve yavrularını diğer hayvanların aksine doğurmak suretiyle dünyaya getirmeleridir. Bütün memeliler akciğerleriyle solunum yapar. Başları diğer hayvanlara nazaran vücutlarına göre iridir. Ağızlarında dişleri vardır, beyinleri de diğer hayvanlarınkine göre daha çok gelişmiştir.

Son derece geniş bir sınıf olan memeliler, yaşama bakımından büyük ayrılıklar gösterir. Yalnız en sıcak bölgelerde yaşayan memeliler olduğu gibi, kutuplarda yaşayan memeliler de vardır. Bazı memeliler sırf ot yiyerek beslenirler (at, deve, koyun gibi). Bazı memeliler ise aksine yalnız et yer (kedi, kurt, aslan, köpek gibi). Hem et, hem ot yiyenler de vardır (maymun, insan gibi). Öte yandan balinalar ve yunuslar gibi sırf suda yaşayan, tamamen balığa benzer memeliler olduğu gibi, havada uçan (yarasa) memeliler de vardır. Memeliler arasında gündüzleri avlanıp geceleri dinlenenler olduğu gibi, sırf geceleri avlanıp gündüzleri saklananlar da vardır. Hayvanlar âleminin en büyük yaratığı balina, memelilerdendir.

Memelilerin organları çeşitli işleri görecek şekilde gelişmiştir. Bütün memelilerde iki ön, iki de arka ayak bulunur. Ön ayaklar insan ve maymunlarda kol şeklinde gelişmiştir. Yüzen memelilerde ön ve arka ayaklar yüzgeç halini almıştır. Uçan memelilerde ise ön ayaklar, yani kollar ile vücutlarının yanı deri ile birleşmiştir. Böylece hayvan kollarını açtığı zaman deriden bir kanat meydana gelmiş olur. Ağaçlar arasında yaşayan memelilerin tırnakları tutunmaya elverişli şekilde gelişmiştir. Tamamen yer altında yaşayan köstebek gibi memeli hayvanlar olduğu gibi, daha çok yer altındaki kovuklarda yaşayan memeliler de vardır.

Melville

Hayvanlar âleminde memelilerden sonra en gelişmiş hayvanlar kuşlardır. Ornitorenk ve Ekidne gibi hayvanlar memelilerle kuşlar arasındaki geçişe tipik örnektir. Bunlar bazı bakımlardan memeli özellikleri gösterirler.

Memeliler birçok bakımlardan insanlara en faydalı hayvanların başında gelir. Kimi taşıma işinde, kimi kasaplık olarak kullanılmak üzere yetiştirildiği gibi, birçoklarının kürkünden ve yününden köpek ve maymun gibi memelilerin de zekâsından faydalanılır. *(768. sayfaya bakınız).*

MEMLÛKLER (Kölemenler), Mısır ve Hindistan'da hüküm sürmüş Türk hanedanlarıdır. Mısır'da olsun, Hindistan'da olsun hüküm sürenler başlangıçta köle (Arapça memlûk, köle demektir) olduğu için hanedan bu adla anılmıştır.

Memlûkler

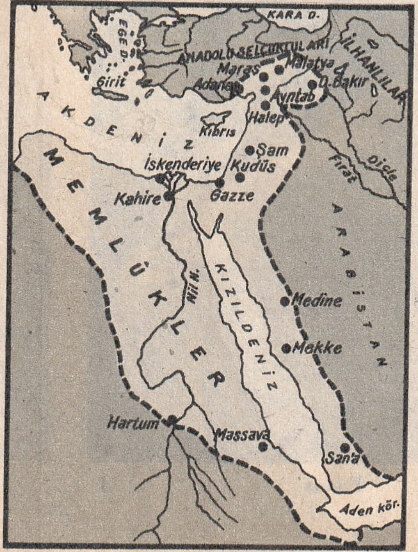

Kutup ayısı

Kedi

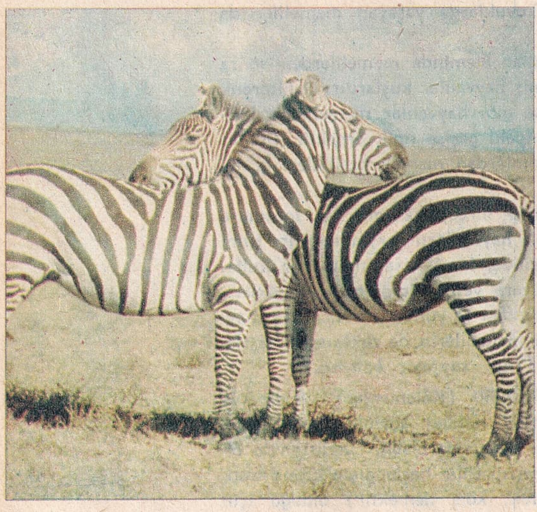
Zebra

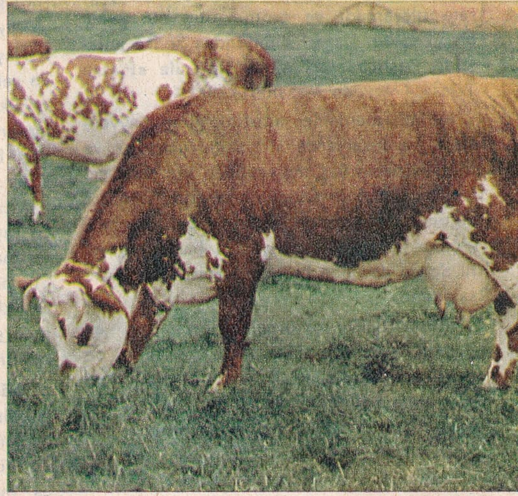
İnek

Yunus

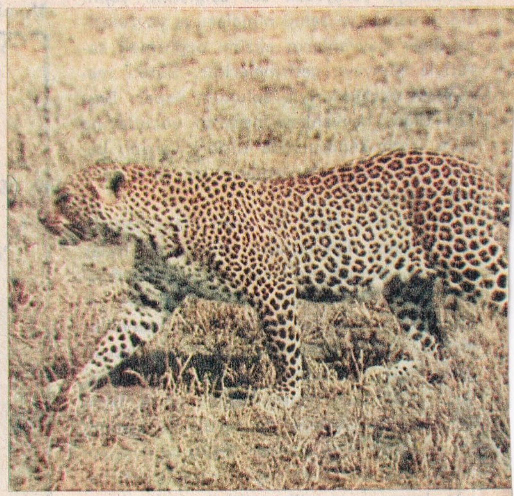
Panter

Ceylân

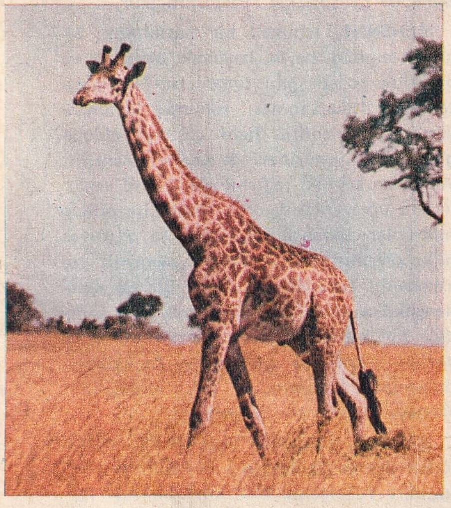

Zürafa

Yarasa

Mısır memlûkleri 267 yıl (1250 - 1517) devam etmiştir. Bu önemli Türk devleti Toroslar'dan başlıyor ve Suriye, Lübnan, Kıbrıs ve Mısır, Hicaz, Sudan'ı içine alıyordu. Devletin başkenti Kahire, resmî dili Türkçeydi. Yalnız yazışmada Arapça kullanılırdı. Devletin resmî adı «ed-Devletu't-Türkiyye» (Türk devleti) idi. Mısır Memlûkleri Abbasî halifelerinin hükümleri altında tuttukları için en büyük Türk devleti kabul edilmişlerdir. Memlûk devleti yaşadığı süre içinde 47 hükümdar hüküm sürmüştür. Türkiye ve İran'dan sonra yeryüzünün üçüncü büyük devletini kuran Memlûkler, Yavuz Sultan Selim tarafından Mercidabık ve Rıddaniye'de yenilmiş ve böylece 1517'de devlet ortadan kalkmıştır.

Hindistan Memlûkleri, 86 yıl (1206 - 1290) hüküm sürmüş bir Türk hanedanıdır. Hindistan'da hüküm süren Memlûkler, aslında aralarında akrabalık münasebetleri olan 3 Türk hanedanından (Muizzî, Şemsiye ve Balaban hanedanları) meydana gelmiştir. Devletin resmî konuşma dili Türkçe, yazışma dili Farsça idi. Büyüklüğü ise, 2.800.000 km.^{2}'yi geçiyordu. Hindistan Memlûkleri'nin başkenti Delhi'ydi. Hanedanın yaşadığı 84 yıl içinde 10 sultan hüküm sürmüştür. Bunların beşincisi olan Raziye Hatun Türk tarihinin hüküm süren tek imparatoriçesidir.

ME'MÛN (786 - 833), Abbasî hükümdarıdır. Bu hanedanın en tanınmış hükümdarlarından olan Me'mûn Harunu'r-Reşid'in oğludur. Babasının ölümünden sonra ağabeyi Emin halife olmuştu. Ancak bazı anlaşmazlıklar sonunda Me'mûn ağabeyine karşı ayaklanarak onu öldürdü ve kendisi halife oldu. «El-Kebîr» (Büyük) unvanıyle anılan Me'mûn zamanında İslâm imparatorluğu en haşmetli seviyesine gelmişti. Ölümünden sonra yerine kardeşi Mu'tasım geçmiştir.

MENDEL, Johann (1822 - 1884), Avustralya'daki Botanik bilginidir, kalıtım kanunlarını bulmasıyle ünlüdür. Brünn'deki bir manastırda başrahip olduktan sonra, manastırın bahçesindeki bitkiler üzerinde deneyler yapmış ve sonunda kendi adıyle anılan kanunları bulmuştur. Johann Mendel, deneylerinin sonuçlarını bir kitap halinde yayınlamışsa da eseri ancak ölümünden sonra önem kazanabilmiştir.

Mendel

MENDEL KANUNU, Avustralyalı bilgin Mendel'in bulduğu kalıtım kanunudur. Mendel, 10 yıldan fazla bir süre bahçesinde bezelye ve fasulye yetiştirmiş, bunların tohumlarını değişik şekillerde birbirleriyle aşılayarak kalıtım kanunlarını bulmuştur. Kalıtım bir canlının ebeveynine, ya da atalarına benzemesi demektir. Mendel

yaptığı deneyle bu benzeyişlerin gelişigüzel olmadığını ortaya koymuş, yeni canlının ne gibi özellikler taşıyabileceğinin önceden tespit edilebileceğini belirtmiştir.

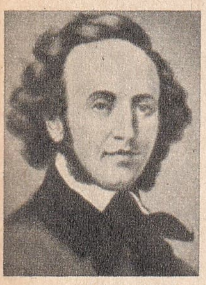
Mendelssohn

MENDELEVYUM, bir elemandır. Atom sayısı 101 olan mendelevyum «Mv» simgesiyle gösterilir. Radyoaktif bir elemandır. 1955'te sunî olarak yapılmıştır.

MENDELEYEV, Dimitriy (1834 - 1907), Rus kimyageridir. 17 çocuklu bir ailenin en küçük çocuğu olan Mendelevey 1956 yılında Petersburg üniversitesinin kimya bölümünü bitirdi. 1863'te aynı üniversiteye profesör oldu. 1890'dan sonra bu görevden ayrılarak «Ağırlıklar ve Ölçüler Dairesi» ne müdür oldu, ölünceye kadar bu görevde kaldı. Mendeleyev, elemanları atom ağırlıklarına göre sınıflandırarak periyodik (çevrimsel) sistemi kurmuştur. Ayrıca galyum, sandiyum gibi elemanların keşfinde de büyük rolü vardır.

Menemen'de Kubilay Anıtı

MENDELSSOHN - BARTHOLDY, Felix (1809 - 1847), Musevî asıllı bir Alman bestecisidir. Hamburg'da doğdu. İlk eserlerini 10 yaşındayken verdi. 11 yaşında bir komik opera ve başka eserler besteledi. İlk defa olarak 13 yaşındayken bir konser vererek kendi bestelediği bir konçertoyu çaldı. Bu arada bütün aile Hıristiyan dinini kabul etmişti. Mendelssohn, 15 yaşındayken «İki Yeğen» operasını, 17 yaşındayken de «Bir Yaz Gecesi Rüyası» nı bitirdi. 1829'da Londra'ya davet edilerek bir süre İngiltere ve İskoçya'da kaldı. Bu sırada «Londra Senfonileri» ve «İskoçya Senfonileri» ni besteledi. Almanya'ya döndükten sonra tekrar çalışmaya devam etti. 38 yaşındayken öldü.

MENDERES (Bak: BÜYÜK MENDERES, KÜÇÜK MENDERES)

A. Menderes

MENDERES, Adnan (1899 - 1961), Türkiye başbakanlarındandır. Aydın'da doğdu. İzmir Amerikan Koleji ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1930'da milletvekili seçilen Adnan Menderes 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti iktidarı alınca başbakan oldu. Bu tarihten sonra 27 mayıs 1960 Millî Devrim Hareketine kadar aynı vazifede kaldı. İhtilâlden sonra kurulan Yüksek Adalet Divanı tarafından Yassıada'da muhakeme edilerek idama mahkûm edildi. Hüküm 17 eylül 1961'de infaz edildi.

Menekşe

MENEKŞE, güzel çiçekleriyle tanınan otsu bir süs bitkisidir. Kırlarda yetiştiği gibi bahçelerde de yetiştirilir. Kır menekşesi (mor menekşe) çiçeklerinin güzel kokusuyle, «hercaî menekşe» de güzel ve alacalı rengiyle tanınır.

MENEMEN, İzmir iline bağlı 68.523 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 16.588 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.014 km.²'dir. İlçe toprakları Dumanlı dağlar (1.058 m.) ve Yamanlar dağı (1.075 m.) ile çevrilmiştir. Bu iki dağ Menemen boğazı ile birbirinden ayrılır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Başlıca akarsu olan Gediz'e çeşitli dereler katılır. İlçenin ekonomisi tahıl ve pamuk tarımı üzerinedir. Bağcılık ve zeytincilik de önemli bir gelir kaynağı teşkil eder. İlçe merkezi ovalık kesimde bulunan Değirmendağı ve Hıdırlık tepelerinde kurulmuştur. Kubilay tepesi diye anılan tepede, bir gericilik olayı sonunda şehit edilen Teğmen Kubilây adına dikilen Kubilây anıtı vardır. Demiryolu üzerinde istasyonu bulunması, İzmir - Bergama karayolunun yanıbaşından geçmesi ilçe merkezinin kısa zamanda gelişmesine sebep olmuştur.

MENENJİT, tehlikeli bir hastalıktır. Sinir sisteminin, beyin, beyincik, omurilik ve omurilik soğanı gibi organlarını kaplayan zarların iltihaplanması sonunda kendisini gösterir. Menenjitin hafif çeşitleri olduğu gibi öldürücü çeşitleri de vardır. Menenjit yüzünden körlük, sağırlık gibi çeşitli sakatlıklara uğrayanlar da olur. Menenjite iltihap mikropları sebep olduğu gibi tifo, zatürree mikroplarının sebep olduğu menenjit ise «menenjit tüberküloz» denir. Bir de «menengokok» denen mikrobun meydana getirdiği bir menenjit çeşidi vardır ki, buna «salgın menenjit» adı verilir. Başkalarına bulaşması bakımından çok tehlikelidir. Hastayı ölüme sürükleyebilir.

MENGEN, Bolu iline bağlı 20.791 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.914 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 883 km.²'dir. İlçe toprakları dağlar ve tepelerle kaplıdır. Önemli yükseltiler İsmail Sivrisi (1.730 m.), Naldöken tepesi (1.877 m.), Keçikıran (1.619 m)'dir. Başlıca akarsu Mengen suyudur. İlçenin alçak kesimleri bu derenin vadisini kaplar. Mengen'de tarıma elverişli topraklar yok denecek kadar azdır. İlçenin geliri ormancılıktan sağlanır. İlçe merkezinin eski adı Türkbeyli'dir. Denizden 630 m. yüksekte kurulmuştur.

MENGENE, üzerinde çalışılacak parçayı sıkıca tutmaya yarayan bir alettir. Marangozculuk ve demircilikte kullanılır. Dokumacılıkta kumaşların gerilmesi için kullanılan mengeneler olduğu gibi, susam, zeytin, üzüm v.s. sıkılmasında kullanılan preslere de mengene denir.

MENGÜCEKLER, tarihte bir Türk devletidir. Anadolu'nun fethi sırasında Mengücek Gazi tarafından kurulmuştur. Bugünkü Erzincan ile Giresun'un güneyinde, Sıvas'ın doğusundaki bölgeyi kaplıyordu. Alp Ars-

lan'ın komutanlarından olan Mengücek Gazi, devletini 1071'de Anadolu Selçukluları'na bağladı. Mengücek Gazi'nin oğlu İshak Bey ölünce iki oğlu iki beylik kurdular. Birinin başkenti Divriği, diğerininki Kemah idi. Kemah kolu 1228'de Selçuklu imparatorluğuna katılarak tarihe karıştı. Divriği kolu ise daha sonraki tarihlere kadar devam etti.

MENOTTİ, Giancarlo (1911 -), opera bestecisidir. Daha 4 yaşındayken piyano çalmaya başladı. Birçok eleştirmelere göre Puccini'den sonra en büyük İtalyan opera bestecisidir. 6 yaşında ilk şarkısını besteleyen Menotti, 1923 - 1928 yıllarında Milano konservatuvarında okudu. 13 yaşında «Kuklanın Ölümü» operasını tamamladı. Daha sonra babasıyle birlikte Amerika'ya giderek müzik bilgisini ilerletti. İlk operası 1937'de New York'ta oynanan «Amahl» la «Gece Misafirleri» dir. Besteci Faşizmi kabul etmediği için bir ara eserleri İtalya'da yasak edildi. O da Amerika'ya yerleşti. En önemli operaları «Medyum» ve «Konsolos» tur.

MENŞİKOV, Aleksandr (1663 - 1729), Rus mareşalidir. Petro I'in yanında yetişti. Çar'ın gözüne girdi. Generalliğe yükseldi. Kaliç'te İsveçliler'le yapılan çarpışmayı kazanınca mareşal oldu. Petro 1'den sonra Katerina ve Petro II de onu tutuyordu. Ancak Menşikov mevkiinden faydalanarak çeşitli uygunsuzluklar yapınca gözden düşerek Sibirya'ya sürüldü, orada öldü.

MENTEŞEOĞULLARI, bugünkü Muğla ilinin bulunduğu topraklarda kurulmuş bir Türk beyliğidir. Muğla kesiminin Bizans'tan fethinde en önemli rolü oynayan Menteşe Bey, beyliğin kurucusudur. Zamanla genişleyen beylik Akdeniz'de hâkimiyet kurmuş bugünkü Antalya, Denizli ve Aydın'ın bazı kesimlerini de içine almıştır. Hatta Menteşe Bey'in oğlu Mesut Bey, Rodos'a asker çıkararak adanın önemli bir kesimini zaptetmiş ve bu kısmı 1300'den 1310'a kadar elinde tutabilmişti. Menteşeoğulları, Selçuklular'dan sonra İlhanlılar'ın egemenliğini tanıdılar. Yıldırım Bayezit 1390'da beyliği Osmanlı ülkesine kattıysa da, Timur İstilâsında beylik yeniden dirildi. Fakat 1405'te Çelebî Sultan Mehmet'in egemenliğini tanımak zorunda kaldılar. 1424'te de Murat II, beyliği kesin olarak Osmanlı ülkesine kattı.

MENTOL, nane yağından elde edilen bir maddedir. Nane kokusu verir ve nane esansının asıl maddesini teşkil eder. Mentolün kokusundan başka mikrop öldürücü özelliği de vardır. Bu bakımdan pastillerde kullanılır.

MENUET, eski bir Fransız dansıdır. 1670'te çıkmış ve hızla yayılmıştır. İlk defa 1673'te operaya menuet dansı konmuş, ondan sonra da her operada menuetten faydalanılmıştır.

MERÂĞÎ, Hoca Abdülkadir (1360? - 1435), Türk bestekârıdır. İslâm dünyasının yetiştirdiği en büyük müzik dehası sayılır. Aynı zamanda büyük bir müzik bilginiydi. Hoca Abdülkadir, Azerbaycan'ın güneyindeki Merâga'da doğduğu için «Merâğî» diye anılır. Başka bir lâkabı da «İbni Gaybî» dir. Büyük Türk hükümdarları tarafından korunan Merâğî'nin en önemli iki eseri «Câmi'u'l-Elhan» (Nağmeler Topluluğu) ve «Kenzu'l-Elhan» (Nağmeler Hazinesi)'dir. Bunlardan, içinde yüzlerce notanın bir araya toplandığı eşsiz bir eser olan «Kenzu'l-Elhan bugün kaybolmuştur. Merâğî aynı zamanda hâfızdı ve şiir de yazardı.

MERCAN, ilkel bir hayvandır. Sıcak denizlerce yaşar. Küçük bir kurtçuk olarak dünyaya gelen mercanlar, suyun akıntısıyle yer değiştirebilir ve etraflarındaki kirpikçikler yardımıyle hareket edebilirler. Bu şekilde hareket eden mercan larvaları bir kayaya tutunarak kalkerli bir iskelet salgılar, sonra tomurcuklanmaya başlayarak başka mercanları meydana getirir. Bunlar da kalkerli iskeletler salgılarlar böylece milyarlarcası bir arada yaşayan mercanlar artık hareket edemez hale gelirler. Bu durumlarıyle bitkiye benzediklerinden, eskiden mercanlar bitki sanılırdı. Derinliği 70 metreyi geçmeyen sularda yaşarlar ve en çok Hint Okyanusu'nda, Büyük Okyanus'ta ve Kızıldeniz ile Akdeniz'in Cezayir ve batı İtalya kıyılarında bulunurlar. Görünüşleri çok çeşitlidir. Bazıları çimen, bazıları yelpaze, bazıları ağaç dalı v.b. biçimde olur. Hayvanlar âleminde selentereler'in bir sınıfını meydana getirirler.

Iki mercan çeşidi

Birbirleriyle kaynaşan sayısız mercanların iskeleti zamanla denizin yüzüne kadar yükselerek kıyı ve set resifleri ile atolleri meydana getirir.

Atoller (Mercan Adaları): Çember biçiminde adalardır. Ortalarında bir göl bulunur. Atoller fırtınalı havalarda gemiler için sığınak vazifesi görür.

Kıyı Resifleri: Mercan iskeletleri ada meydana getirmeyip de sahili bir kuşak gibi çevrelerse kıyı resifleri meydana gelmiş olur.

Set Resifleri: Sahilden az veya çok uzakta meydana gelir. Sayısız mercan iskeletinin meydana getirdiği set resiflerinin büyük kısmı suyun altında bulunur. Kara ile resif arasında bulunan boğazda «lâgün» denen sığ kıyı gölleri meydana gelir. En büyük set resifi Avustralya'nın doğu kıyı-

sındadır. «Büyük Set Resifi» diye anılan bu resifin uzunluğu 2.400 km.'yi bulur. Genişliği de 20 - 150 km. arasında değişir.

MERCAN BALIĞI, eti lezzetli, beğenilen bir balıktır. Marmara'da bol bulunur. Sırtı kırmızı, ya da kahverengi olur. Avlanıp sudan çıkarıldığı zaman rengi koyu pembedir, zamanla açık pembeye döner. Dipte, taşlık yerlerde yaşayan mercan balıklarının boyu ortalama 60 - 70 santimdir. Kışın açık denizlere açılır, yazın sahile yaklaşır. 1,5 kilo ağırlığındakiler makbulüdür. En çok nisan ve mayıs aylarında avlanır.

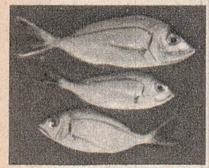

Mercan balığı

MERCAN DENİZİ, Büyük Okyanus'un bir parçasıdır. Avustralya'nın kuzeydoğusunda Yeni Gine, Solomon ve Yeni Hebrid adaları arasında bulunur. Avustralya ile Mercan Denizi arasında Büyük Set Resifi vardır. Deniz, mercanın pek bol olduğu bir kesimde olduğundan bu adla anılır. 2. Dünya Savaşı'nda burada Amerikalılar ve Japonlar arasında şiddetli bir savaş geçmiştir.

MERCANKÖŞK, bahçelerde, tarh kenarlarında çit yapmakta kullanılan kokulu bir bitkidir. Ballıbabagillerden olan mercanköşkün bir çeşidi eskiden yılan sokmalarına ilâç olarak kullanılırdı.

MERCEK, genellikle camdan yapılan ve üzerine düşen ışınları kırmaya yarayan bir cisimdir. Mercekler, içlerinden geçen ışınları yaklaştıracak veya uzaklaştıracak şekilde kırar. Mercek genellikle ikiye ayrılır:

1 — Iraksak Mercek: Kenarları ortasından kalındır.

2 — Yakınsak Mercek: Kenarları ortasından incedir.

Mercekler genellikle iki kürenin kesişmesi suretiyle elde edilir. Merceği meydana getiren kürelerin merkezlerini birleştiren doğru, merceğin asal eksenidir. Merceğin asal eksenine paralel olarak düşen ışınlar kırılarak yollarına devam eder. Kırılmadan sonra yola devam eden ışınlar asal eksen üzerindeki bir noktada birleşir. Bu nokta merceğin «odak noktası» dır. F harfiyle gösterilir. Odak noktasının mercekten olan uzaklığına «odak uzaklığı» denir. Merceklerin en geniş kullanma alanı gözlük, dürbün, mikroskop gibi görme ile ilgili (optik) aletler ve fotoğraf, sinema makinesi v.b. gibi araçlardır. Yerine göre bir, ya da birkaç mercek bir arada kullanılabilir. Daha çok fotoğraf objektiflerinde birkaç mercek bir arada bulunur ki, buna da «mercek sistemi» denir.

MERCEK:

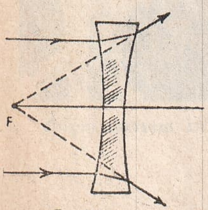

Iraksak mercek (F_1: Odak noktası)

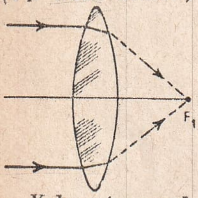

Yakınsak mercek (F_1: Odak noktası)

MERCİDÂBIK MEYDAN SAVAŞI, Memlûk ve Osmanlı orduları arasında, Halep yakınlarındaki Mercidâbık'ta yapılan meşhur savaştır. Yavuz Sultan Selim Suriye'deki Türk - Memlûk İmparatorluğunu ortadan kaldırmaya karar vermişti. 5 haziran 1516' da sefere çıkarak ağustosta Halep yakınlarına ulaştı. 24 ağustosta Mercidâbık denen yerde iki Türk ordusu karşılaştı. Memlûk kuvvetleri 80.000, Osmanlı kuvvetleri ise 60.000 kişiden ibaretti. Ayrıca Osmanlılar'da 300 de top bulunuyordu. İki Türk ordusunun çok kanlı geçen savaşını Osmanlılar kazandı. Yavuz Sultan Selim kullandığı isabetli taktikle Memlûk ordusunu imha etti. Memlûk sultanı Kansu da bu savaşta öldü. Savaştan sonra Memlûk sultanının, bugünkü para ile iki milyar liraya yakın değerdeki hazinesi Yavuz'un eline geçti. Osmanlı ordusu büyük zaferden sonra yoluna devam ederek Halep, Hama, Humus ve Şam'ı aldı. Daha sonra Kudüs ve Gazze fethedildi.

MERCİMEK, daha çok kumlu topraklarda yetişen bir bitkidir. Bakla ve fasulyede olduğu gibi, meyvaları bir torba içinde gelişir. Baklagillerden olan mercimek besleyici bir bitkidir. Tanelerinden yemek yapılır. Yeşil (kara) ve kırmızı olmak üzere iki çeşidi vardır.

MERİÇ, Marmara Bölgesinde, Edirne iline bağlı 22.191 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.615 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 448 km.²'dir. İlçe toprakları Meriç ve Ergene ovalarının bir kısmını kaplar. Batıda Yunanistan sınırına varır. Önemli bir yükseltisi yoktur. En yüksek tepesi 133 metredir. İlçe, ağaç bakımından fakirdir. Ekonomi şeker pancarı, tahıl ve ayçiçeği tarımı üzerinedir. Ayrıca bazı kesimlerde kavun yetiştirilir.

Edirne'den 91 km. uzaklıkta olan ilçe merkezi, Meriç ve Ergene nehirleri arasında, yarımada durumundaki arazide kurulmuştur.

MERİÇ NEHRİ, Yunanistan'la kara sınırımızı çizen nehirdir. Bulgaristan'da Rila dağlarından çıkar. Bulgar topraklarında doğuya doğru aktıktan sonra güneydoğuya dönerek Türkiye sınırlarına girer. Meriç, Edirne'de yine Bulgaristan'dan çıkarak güneye doğru akan Tunca ile; Yunanistan' dan çıkan ve doğuya doğru akan Arda'nın kollarını alır. Bundan sonra Türkiye - Yunanistan sınırında güneye doğru akan nehir, Istranca dağlarından çıkan Ergene kolunu aldıktan sonra Ege Denizi'ne dökülür. Sınırlarımız boyundaki uzunluğu 172 km olan Meriç'in bütün uzunluğu 490 km.'dir.

MERİDYEN, kutuplardan geçmek üzere ekvatora dik olarak çizildiği düşünülen çembere denir. Ekvator bir dairenin çevresi 360° olduğu için, 360 parçaya bölünmüştür. Bunların her birinden geçtiği var sayılan çemberler «meridyen» dir. Bütün

meridyenlerin boyları eşittir. Meridyenlerden bir tanesi başlangıç meridyeni olarak seçilmiştir. Böylece yeryüzündeki bir noktanın başlangıç meridyenine göre, hangi meridyen üzerinde olduğunu belirtmek mümkün olur. Başlangıç meridyeni Londra'daki Greenwich rasathanesinden geçer.

MERİH (Bak: MARS)

MERİMEE, Prosper (1803 - 1870), Fransız romancısıdır. Paris'te doğdu. Hukuk tahsil etti. Daha sonra hikâye ve romanlar yazmaya başladı. İlk eserleri: «Colomba», «Carmen», «Etrüsk Vazosu» gibi uzun hikâyelerdir. Daha sonra piyes ve romanlar da yazan Merimée, Fransız edebiyatında romantizmden, realizme geçişi temsil eder. Merimée, Rus edebiyatıyle de yakından ilgilenmiş, önemli Rus yazarlarının eserlerini tercüme etmiştir.

MERİNÎLER, Araplaşmış bir Berberî hanedanıdır. Kuzey Afrika'da 1197'den 1550'ye kadar hüküm sürmüşlerdi. Merinîler'in esas ülkesi Fas olmakla beraber, zaman zaman Cezayir'e de yayılmışlardı. Başkentleri Fas şehriydi. Hanedanın ilk sultanı Abdülhak'tır. Bütün Merinî sultanları 33 tanedir.

MERİNOS (Bak: KOYUN)

MERKEZ BANKASI (Bak: BANKALAR)

MERKEZCİL, MERKEZKAÇ GÜÇLER, bir merkez etrafında dönen cisimlerin doğurduğu kuvvetlerdir: 1) Merkezcil güç merkeze doğru yönelen, 2) Merkezkaç güç de merkezden uzaklaştıran kuvvettir. Dönüş hızının artması merkezkaç kuvveti de artırır. Uzunca bir ipin ucuna bağladığımız bir taşı hızla çevirecek olursak ip, taşın daire biçiminde dönmesini sağlar, yoksa taş ileri doğru gitmek ister. Taşı ileri doğru götürmek isteyen kuvvet, taşın süredurumudur. Süredurumun, bir merkeze bağlanmak suretiyle önlenmesi merkezkaç kuvveti doğurur. Küçük bir kovayı suyla doldurduktan sonra sapına bağlayacağımız iple daire biçiminde çevirirsek, su dökülmez, çünkü merkezkaç kuvvet suyu kovanın dibine doğru iterek yerçekiminin etkisini yok eder. Merkezcil kuvvet de bir ipe bağlayarak çevirdiğimiz taşın daire biçimindeki yolunda hareket etmesini sağlar.

Yerçekimi bir merkezcil kuvvet vazifesi yapmaktadır. Bu kuvvet olmasa bütün cisimler yeryüzünden uzaya uçardı. Dünyanın yörüngede kalmasını dağlayan kuvvet de güneşin çekimidir.

MERKÜR, güneş sisteminin, güneşe yakınlık bakımından birinci gezegenidir. Aynı zamanda en küçük gezegen olan Merkür'ün güneşten uzaklığı ortalama olarak 57.850.000 km., güneş etrafında dönüş süresi 88 gündür. Gezegen kendi etrafında da 88 günde döndüğü için dünyadan daima aynı tarafı görünür.

Merkür güneşe çok yakın olduğu için ya güneş doğarken, ya da batarken görünür. Bu bakımdan iyi incelenememiştir. Güneşe çok yakın ve daima onun aynı tarafını gördüğü için canlıların yaşamasına imkân olmayacak derecede sıcak bir gezegendir. Güneşe bakan tarafında sıcaklığın 340° olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan güneş görmeyen yüzünde ise sıcaklık 253°'dir.

Merkür'ün uydusu yoktur. Yörüngesinde dönüş hızı saniyede 47,8 km.'dir. Yerçekimi dünyanınkinin dörtte biri kadardır. Merkür dünyadan bakıldığı zaman ay gibi safhalar gösterir. Yörüngesi dünyanın yörünge düzlemine göre 7° eğik olduğundan dünyadan yapılan gözlemlerde zaman zaman tam güneşin önünden geçer. Bu gibi durumlarda siyah bir nokta gibi görülür. Güneşin önünden geçmesi 3 ilâ 13 yıl arasında değişen sürelerde olan Merkür'ün yüzey şekillerinin ayınkine benzediği sanılmaktadır.

P. Merimée

MERKÜR, Roma mitolojisinde ticaret tanrısıdır. Eski Roma'da Merkür adına şenlikler yapılır, o gün ticaret bayramı olarak kutlanırdı. Merkür, Eski Yunanlılar'ın Hermes tanrısının karşılığıdır. Yapılan heykelleri zamanla Merkür'ün haber ulaştıran bir tanrı kimliğine girdiğini göstermektedir.

MERMER, yüksek basınç ve ısı sonucunda değişikliğe uğramış bir kireç taşı (kalker)'dir. Deniz hayvancıklarının kalıntılarından ibaret olan mermer, billûr tanecikli bir taştır. Ateşten, sudan zarar görmez. Çoğunlukla beyaz olan mermerlerin damarlısı, renklisi de vardır. En geniş kullanılış alanı yapılar ve heykelciliktir. «Şeker mermeri» de denen saf mermer beyazdır. Beyaz rengi mermere «kalsiyum karbonat» ile «dolomi» (yani kalsiyum ve mağnezyum karbonat) billûrları verir. Bu iki maddeden başka madde bulunuyorsa o zaman mermer renkli olur. Bir mermerde dolomi ve kalsiyum karbonat billûrlarının arasına yabancı maddeler karışmışsa o mermer benekli, ya da damarlı olur. Eğer karışan maddeler renkli ise o zaman «somaki» diye de anılır. Damarlı mermerler en çok Fransa, İtalya, Portekiz ve İspanya'da elde edilir. İtalya'daki Carrara ocağı bembeyaz mermerleriyle ünlüdür. Türkiye'nin en önemli mermer ocakları ise Marmara adasındadır.

Merkür heykeli (Louvre Müzesi)

Marmara adasının beyaz mermeri dünyaca ünlüdür. Heykel yapımına çok iyi gelen bu mermer tarih boyunca çeşitli eserlerde kullanılmıştır. Mermerler renklerine, cinslerine ve üzerinde bulunan şekillere göre

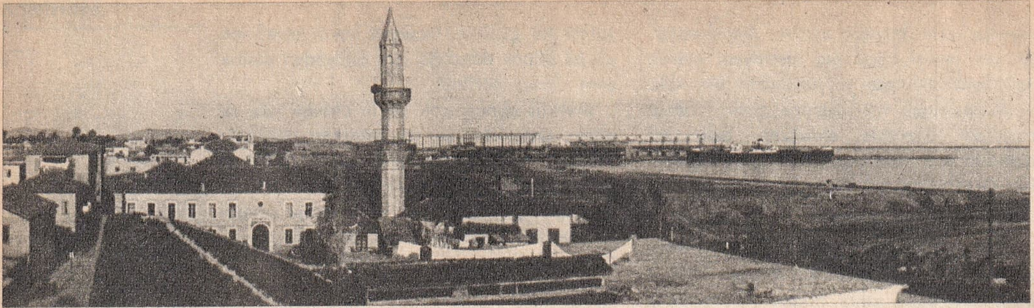

Mersin'in genel görünüşü

çeşitli sınıflara ayrılır. Başlıca çeşitleri: Somaki (renkli mermer), kurtbağrı (kırmızı üstüne kırmızı alacalı), alaca serçegözü (küçük, yuvarlak benekli), alaca somaki (harelidir ve 4 çeşidi vardır), damarlı ve damarsız mermerlerdir.

MERMİ, silâhların cephanesidir. Kurşun veya çelikten yapılır. Top, tüfek, tabanca için, silâhın ve namlusunun özelliğine göre çeşitli büyüklükte mermiler olur. Mermiler, mermi kovanında patlayan barutun tepkisiyle namludan fırlar. Namludaki yiv ve setler merminin hız kazanmasını ve döne döne gitmesini sağlar. Mermilerin birçok çeşidi vardır. Bazoka gibi silâhların mermisi füze esasına dayanır. Top mermilerinin: «İzli mermi», «tahrip mermisi», «zırh delici mermi» gibi çeşitleri vardır. Öte yandan tüfeklerde kullanılan «dumdum mermisi» çarptıktan sonra da patladığı için tehlikeli yaralara yol açar.

MEROVENJLER, Fransa'nın ilk krallık hanedanıdır. 428'den 751'e kadar hüküm sürmüşlerdir. Capet ve Karolenj hanedanından önce hüküm süren bu hanedan 496'da Hıristiyanlığı kabul etti. Paris 507'de, bunların zamanında Fransa'nın başkenti oldu. Hanedan daha önce başkent olan Soisson'da hüküm sürüyordu. Merovenj hanedanının kurucusu Frank Kralı Clodion I'dir. Hanedan adını bu kralın oğlu Mérovée I'den alır. Fransa'nın gerçek kurucusu ise Mérovée I'in torunu Clovis'tir.

MERSERİZE, bir pamuk ipliği çeşididir. Bu iplikle dokunmuş kumaşlar da «merserize» diye anılır. Pamuk ipliği merserize olması için sud kostik ve potas kostikle muamele görür. Merserize kumaşların özellikleri parlak, esnek ve dayanıklı olmalarıdır. İyi yapılmış merserize kumaşlar âdeta ipeği andırır. Pamuk ipliğini merserize yapmak usulünü 1850'de John Mercer adlı bir İngiliz bulmuştur. Merserize sözü de bu şahsın adından gelir.

Mersin bitkisi

MERSİN, Akdeniz Bölgesi'ndeki İçel ilinin merkezidir. Mersin körfezinin sahilinde kurulmuş olan şehrin nüfusu, kendisine bağlı Aslanköy, Gözne, Kazanlı, Kuzucubelen bucakları ve 82 köyüyle birlikte 143.948; sırf şehrin nüfusu ise 86.692'dir. Yüzölçümü: 1.772 km.²'dir. Mersin, doğuya ve batıya doğru uzayan asfalt yollarla yurdun her yanına bağlıdır. Ayrıca Mersin - Yenice arasındaki demiryolu da bu güney il merkezimizi Anadolu demiryolları şebekesine bağlar. Şehir, Toros dağlarının sahilden uzaklaşmaya başladığı bir kesimde kurulmuştur. Akdeniz bölgesinin Adana'dan sonra en büyük şehri ve önemli bir ticaret merkezidir. Petrol rafinerisi şehrin ekonomisine büyük bir canlılık getirmiştir. Mersin'de bundan başka iplik, un, sabun, bitkisel yağ ve çırçır fabrikaları vardır. Pamuk bölgesinde bulunuşu Mersin'in ticaretini etkiler. Limanı ise Türkiye'nin en büyük limanlarından biridir. Uzunlukları 5 km.'ye yaklaşan iki mendirek, limanı Akdeniz'in fırtınalarından korur. Mersin limanı irili ufaklı 150'ye yakın gemiyi barındırır.

Şehirde yazlar çok sıcak geçer. Halk yazın Toroslar'ın üzerindeki yaylalara çekilir. Şehir Adana'ya 69 km.'lik, Tarsus'a ise 32 km.'lik asfalt bir yolla bağlıdır.

Mersin, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar bir köyden ibaretti. 1852'de bucak, 1864'te ilçe, 1888'de de sancak (il) merkezi oldu. Şehrin adı bir Türkmen beyinden gelir. Eskiden burası Mersinoğlu diye anılırdı. 1918'den 1922'ye kadar 3 yıl Fransız işgalinde kalan Mersin, 4 ocak 1922'deki kurtuluşundan sonra hızla gelişti.

MERSİN, bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen bir ağaççıktır. Mersingiller'in örnek bitkisidir. Yapraklarını kışın dökmez. Akdeniz bölgesinde yalnız bir çeşidi yetişir. Bu çeşidin boyu 1.50 metre kadardır, yaprakları güzel kokuludur, damıtılarak hoş kokulu bir esans elde edilir.

MERSİN BALIĞI, Kuzey Yarımküresi denizlerinde yaşayan iri bir balıktır. Köpekbalığı iriliğindedir. Başları sivri, gövdele-

Mersin balığı

ri uzundur. Ağızları, köpekbalığının ağzına benzer. Vücutları dikenlidir. Memleketimizde Kızılırmak, Yeşilırmak, Sakarya nehirleriyle, bu nehirlerin Karadeniz'e döküldüğü yerlerde avlanır. Bu balıklar daima yumurtlamak için mayıs ve şubat aylarında denizden nehirlere girerler. 150 metre kadar derinlikteki sularda yaşar. Etinden, yağından istifade edildiği gibi, yumurtalarından kara havyar yapılır. Mersinbalıklarının 20'den çok çeşidi vardır. Türkiye sahillerinde yaşayanların boyları 1 - 2 metreyi ancak bulur. 6 metre olanları da vardır.

MERSİYE (Bak: AĞIT).

MERYEM, Hz. İsa'nın annesidir. Dinî inanışlara göre Hz. Meryem 15 yaşında iken nişanlanmış, fakat daha evlenmeden ve hiç erkek yüzü görmeden Allah'ın hikmetiyle hamile kalarak Hz. İsa'yı doğurmuştur. Hıristiyanlar ve bilhassa Katolikler, Hz. Meryem'i, en kutsal yaratık sayarlar. Çeşitli tefsirlere göre Hz. Meryem Davut neslinden gelmektedir. Doğduğu zaman ana ve babası adaklarını yerine getirmek için onu Kudüs'teki tapınağın bekçisi Hz. Zekeriya'ya verdiler. Hz. Meryem 15 yaşındayken hamile kalınca dedikodu çıktı. Hz. İsa doğunca nişanlısı Yusuf'la beraber Filistin'den kaçtılar. Bir rivayete göre Mısır'a, bir rivayete göre de Anadolu'ya geldiler. Bugün Efes'teki Meryemana kilisesi, Hz. Meryem'in sığındığı ve yaşadığı yer olarak Papalık tarafından resmen kabul edilmiştir. Burası halen Hıristiyanlar'ın ziyaret ettikleri resmî hac yeridir.

MERYEMANA ASMASI (Bak: AKASMA)

MERZİFON, Karadeniz Bölgesi'nde, Amasya iline bağlı 55.079 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 23.410 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 939 km.²'dir. Merkez bucağından başka Alıcık ve Sarıbuğday adlı iki bucağı ve 64 köyü vardır. İlçe toprakları geniş bir ovalık kesim ile, bunu çevreleyen dağlık bölgeleri kaplar. İklimi ılımlıdır. Önemli bir akarsuyu yoktur. Başlıca akarsular Gemerez, Marınca, Meşruf, Ağviran ve Paşa dereleridir. İlçe topraklarının kuzeyindeki Tavşanlı dağları ormanlarla kaplıdır. Başlıca ağaç kayındır. İlçe ekonomisi en fazla tahıl tarımına dayanır. Başta buğday olmak üzere arpa, mısır, yulaf ekilir. Küçük ölçüde baklagiller, endüstri bitkileri ve sebze tarımı da yapılır.

İlçe merkezi denizden 718 metre yüksekte kurulmuş bir şehirdir. Meşruf ve Paşa dereleri arasındaki vadide bulunan bir sırt üzerindedir.

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA, (1635 - 1683), İkinci Viyana Kuşatması'yla tanınmış bir Osmanlı sadrâzamıdır. Merzifon'un Marınca köyünde doğdu. 4 yaşında iken babası şehit düştü. Babasının dostu Köprülü Mehmet Paşa tarafından yetiştirildi. Hızla yükseldi. Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümü üzerine sadrâzamlığa getirildiği zaman 41 yaşındaydı. Sadrâzam olduktan sonra padişahla birlikte Rusya seferine katıldı. Daha sonra Almanya seferini hazırladı ve 2. Viyana Seferi'ne başkomutanlık etti. Bu seferin başarısızlığa uğraması üzerine Mehmet IV tarafından idam ettirildi. Yalnız başı, İstanbul'da Çarşıkapı semtindeki türbede gömülüdür.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

MESANE (Bak: SİDİKKESESİ)

MESİHÎ (1470? - 1513), tanınmış bir Türk şâiridir. Priştine'de doğdu. Genç yaşta İstanbul'a geldi. Medresede okudu, Arapça, Farsça öğrendi. Hadım Ali Paşa'nın divan kâtibi oldu. Mesihî, derbeder, içkiye düşkün, dik kafalı bir şâirdi. Hadım Ali Paşa'nın ölümünden sonra Yunus Paşa'nın yanına girdi. Başlıca üç eseri vardır: Dîvan, Şehrengîz, Gül-i Sadberk.

MESKALİN, bir alkaloittir. Zehirleyici özelliğiyle tanınır. Meskalinle zehirlenen kimse, gözünün önünde bazı defa çok belirli olan hayaller görür. Bu hayaller saatlerce devam eder ve hastada önemli ruhî hastalıklara yol açar.

Hz. Meryem

MESNEVÎ, büyük mutasavvıf Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin en önemli eseridir. 6 ciltten ibarettir. Çeşitli tasavvufî ve felsefî fikirler, birçok hikâyelerle misal verilmek suretiyle anlatılır. Farsça olarak yazılmış bulunan Mesnevî, Türk edebiyatının en kudretli eserlerinin başında yer alır.

MESNEVÎ, dîvan edebiyatında bir nazım şeklinin adıdır. Mesnevîlerde her beyit kendi arasında kafiyeli olur ve aruz vezninin kısa kalıplarından biriyle yazılır. Bir mesnevîyi meydana getiren beyitlerin sayısı birkaç taneden başlayarak birkaç bine kadar çıkabilir. Mesnevîler, dîvan edebiyatının bir nevi «hikâye, roman» türüdür.

MESSALİNA, Valeria, Roma İmparatoru Claudius'un karısıdır. Kocasının üzerinde tam bir hâkimiyet kuran Messalina, ihtiraslı, aşka düşkün bir kadındı. Nihayet kocasının Roma'da olmadığı bir sırada evli bir erkeği karısından ayırtarak onunla evlenmeye kalkması, kocası tarafından duyuldu ve öldürtüldü. Öldürüldüğü zaman 26 yaşındaydı. Adı, yüzyıllarca hikâyelere, romanlara, şiirlere konu olmuştu.

Messalina

M. Cemil Tel

MESSİNA BOĞAZI, Sicilya adası ile İtalya'nın güneybatı ucu arasındaki boğazdır. Uzunluğu 38 km. olan boğazın en dar yeri, 3 km., en geniş yeri de 18 km.'dir. Messina, şiddetli akıntıların bulunduğu bir boğazdır. Bilhassa en dar yerindeki akıntılar çok şiddetli olduğundan, eski çağlardan beri burası denizciler için tehlikeli bir yer sayılmıştır. Boğaz'ın kıyısında Reggio, Sicilya kıyısında Messina limanları vardır.

MES'ÛD, (1046? - 1121), İranlı bir şairdir. Gazneliler zamanında İran'ın en ünlü şairi sayılırdı. Türk imparatorunun sarayında yetişen Mes'ûd, Lâhur'da yaşamış, Hazne'de ölmüştür. Arapça, Hintçe şiirler yazmıştır. Divanı ise Farsça'dır.

Efes'te Meryem Ana'nın evi

MESUDİYE, Karadeniz Bölgesi'nde, Ordu iline bağlı 37.812 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.547 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.180 km.²'dir. Topçam ve Yeşilce olmak üzere 2 bucağı, 65 köyü vardır. İlçe toprakları Melet suyu çevresindeki düzlüklerle, bunları çevreleyen dağ ve tepelerin eteklerini kaplar. Kışları sert geçen yağışlı bir iklimi vardır. Başlıca akarsu Melet suyudur. Ekonomi, tahıl tarımı, hayvancılık ve el sanatlarına dayanır. Değirmentaşı yapımı bu sanatların önemlilerindendir. İlçe merkezi denizden 1.250 metre yüksekte kurulmuş küçük bir kasabadır. Melet suyunun kollarının birleştiği yerin yakınlarındaki bir vadide bulunur. Ordu - Sıvas yolu kasabadan geçer. İlçe merkezi Ordu'ya 127 km. uzaklıktadır.

Meşe

MESUT I (1096 - 1155), Sultan Kılıç Arslan I'in oğludur. 1107'de babasının ölümü üzerine Anadolu Selçuklu devletinin 4. hükümdarı olarak tahta çıktı. Mesut I, Haçlılar'la olduğu kadar, kendisine baş kaldıran Türkmen beyleriyle de uğraştı. Almanya İmparatoru Konrad III komutasındaki İkinci Haçlı ordularını Konya ovasında bozguna uğrattı. Sultan Mesut I, 40 yaşına geldiği zaman büyük oğlu Kılıç Arslan'ı (Kılıç Arslan II) tahta çıkardı. Kendisi 59 yaşında iken Konya'da öldü.

MESUT II (1253? - 1308), Selçuklu hükümdarıdır. 1281 - 1297 ve 1302 - 1308 yılları arasında, 22 yıl saltanat sürmüştür. Cengiz'in torununun torunu olan Mesut II, Anadolu Selçukluları'nın son hükümdarıdır. Onun ölümüyle Selçuklu hanedanı siyaset sahnesinden çekilmiştir.

MESUT CEMİL TEL (1902 - 1963), Türk müzisyenidir. İstanbul'da doğdu. Ünlü besteci Tanburî Cemil Bey'in oğludur. Mesut Cemil müzik öğrenimini Berlin'de tamamladıktan sonra İstanbul Konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptı. 1927'de kurulan İstanbul Radyosu'nda başspikerlik, idarecilik yaptıktan sonra 1938'de Ankara Radyosu'na geçti. Bundan sonra da çeşitli görevlerde bulundu. En son 1951'de İstanbul Radyosu'na girdi. Viyolonsel, tambur, kemençe, ut ve lâvta çalardı. Çeşitli roman ve hikâye tercümelerinden başka «Tanburî Cemil Bey'in Hayatı» adlı bir de eseri vardır.

MESUT, Sultan (998 - 1041) Gazneli Mahmut'un oğludur. 1016 yılında babası tarafından veliaht ilân edilmiş, 1030'da, babasının ölümünden beş ay kadar sonra da tahta çıkmıştır. Hükümdar olduktan sonra ömrü savaşlarla geçti. Bu savaşların en önemlisi 1040'da Selçuklu Tuğrul Bey'e karşı yaptığı savaştır. Selçuklu ve Gazneli orduları Dandânakan'da karşılaştı. Savaşın sonunda Sultan Mesut yenildi. Hazineleriyle beraber Gazne'den kaçarken köleleri isyan ederek onu bir kaleye hapsettiler, sonra da öldürdüler.

MEŞE, Kuzey Yarımküresinin ılık bölgelerinde yetişen bir orman ağacıdır. Kerestesinin dayanıklılığıyle tanınır. 500 yıl kadar ömrü olan meşenin yüzlerce çeşidi vardır. Yüksekliği bazen 30 - 35 metreyi bulur. Meşe, ikiçeneklilerin gürgengiller familyasındandır. Palamut denen meyveleri dericilikte, kerestesi marangozlukta kullanılır. Ağacından yakıt olarak da faydalanılır.

MEŞHET, İran'ın önemli şehirlerinden biridir. Meşhet suyu üzerinde bulunan şehrin nüfusu 240.989'dur. Horasan eyaletinin merkezidir. Türk tarihinin de önemli şehirlerinden biri olan Meşhet, tarihî Tûs şehrinin yerine geçmiştir. Şehir, 10. yüzyılda Gazneliler'e, 11. yüzyılda Selçuklular'a geçmiş, yıllarca Selçuklular'ın başkentlerinden biri olmuştur.

Mete

MEŞRUTİYET, bir idare şeklidir. Bu idarede hükümdar bulunmakla beraber, bir de parlâmento vardır. Devlet, parlâmento tarafından idare edilir. Günümüzdeki birçok krallıklar meşrutiyetle idare olunmaktadır: İngiltere, Holanda, İsveç, Belçika vb. gibi.

MEŞRUTİYET (Bak: BİRİNCİ VE İKİNCİ MEŞRUTİYET)

METABOLİZMA, besinlerin vücutta çeşitli değişikliklere uğramasıdır. Besinlerin ayrışması, sindirilmesi ve nihayet dışarı atılması metabolizma çalışmasıdır. Metabolizma çalışmaları, besinlerin çeşidine göre değişir. Üç ana besin maddesi olduğuna göre başlıca üç metabolizma çeşidi de: 1) Karbonhidrat, 2) Protein ve 3) yağ metabolizmalarıdır. Sindirim sırasında metabolizma çalışmaları artar. Aynı şekilde fazla hareket de metabolizmayı artırır. Öte yandan iç salgı bezlerinin yavaş çalışması metabolizmayı yavaşlatır, hızlı çalışması da hızlandırır. Bu gibi bozukluklar, bazı hastalıkların teşhisine yarar. Metabolizma çalışması sırasında vücut, kullanılmayan fazla yağları depo eder. Eğer bu depolama aşırı derecede artarsa o zaman «şişmanlık» dediğimiz durum meydana gelir. Vücutta üç ana besinden proteinler şekere, şeker de yağa dönebilir. Bu bakımdan karbonhidrat, protein ve yağ gibi besinler metabolizmada birbirine bağlıdır.

METAFİZİK (Fizikötesi), bir felsefe dalıdır. Varlıkların, duyuların dışındaki temellerini araştırır. Varlığın sebebi, ruh, tanrı, kâinat gibi konular metafizik (fizikötesi) nin çerçevesine girer. Maddî ve manevî ilimlerin ortaya koyduğu prensiplere dayanarak eşyanın özüne ulaşmak da bu felsefe dalının konusudur. Biz bir kısım gerçekleri doğrudan doğruya duyularımızla anlarız. Tabiatla ilgili gerçekler böyledir. Öte yandan bir kısım gerçekler de vardır ki, onların varlığını duyularımızla anlayamayız. Maddenin dışında kalan bu gibi gerçekleri bize metafizik öğretir. Meselâ, «var olmak» bir gerçektir, fakat sebebi nedir? Niteliği nedir? Hiçbir fizik dalı bize bunu öğretmez. İşte varlık, Tanrı, ruh vb. gibi kavramlar böylece metafiziğin konuları olur.

METAMORFOZ (Bak: BAŞKALAŞIM)

METAN, bir gazdır. (CH_4) formülüyle gösterilir. Daha çok bataklıklarda çürüyen bitkilerin bozulmasından meydana geldiği için, «bataklık gazı» diye de anılır. Metan gazı, hidrokarbonların ilk üyesidir. Bu bakımdan petrolde de vardır. Petrol damıtımında elde edilen bu gaz, tasfiyehanelerde gece, gündüz yakılır. Maden kömürü ocaklarında biriken metan gazı, havayla karışarak «grizu» haline gelir ve ufak bir kıvımcımla patlayarak büyük felâketlere sebep olur. Renksiz, kokusuz bir gazdır. Havagazının bileşiminde % 36 oranında bulunur.

METAPSİŞİK, psikoloji (ruhbilim)nin sınırları dışında kalan hallerdir. Bu gibi hallerin başında telepati gelir. Metapsişikçilere göre kâinattaki varlıklar bir bütün meydana getirirler. İnsan, madde ve ruhtan yapılmıştır. Ruh, insanın ölmesiyle kaybolmaz, aksine, insandan sinmiş bir parça olarak devam eder. Metapsişik, müspet ilimlerden çok, metafizikle yakınlık kurar.

Metapsişik, yüzyılımızın başlarına kadar ispritizma ile karışık durumdaydı. İlk defa 1912'de Charles Richet bu deyimi kullandı. Metapsişik olayların gözlemesini ilim çerçevesine sokmak için büyük gayret gösterdi. Nihayet 1920'de Paris'te bir metapsişik enstitüsü kuruldu. Bugüne kadar metapsişik alanda çeşitli bilginler çalışmıştır. Metapsişik: 1) Parapsikoloji ve 2) metapsikoloji diye de anılır.

METE (Oğuz Han) (? - M.Ö. 174), Hun hanedanından bir Türk hakanıdır. Genç yaşta babası Teoman (Tuman)'a karşı savaş açmıştı. Bu savaşta babasının öldürülmesi üzerine M.Ö. 209'da onun yerine geçti. Tahtta kaldığı 35 yıl içinde Hun İmparatorluğu'nu dünyanın en büyük devleti haline getirdi. İmparatorluğun toprakları 18 milyon km.^{2}'lik bir alanı kaplıyor. Hazar denizinden Büyük Okyanus'a, Tibet'ten Kuzey Sibirya'ya kadar uzanıyordu. Çin seddi bile Mete'yi durduramamış, Çin'in kuzey eyaletlerini ele geçirmişti. Eski Türk tarihinin en büyük şahsiyeti olan Mete'nin hayatı etrafında tarihî gerçeklere de dayanan bir efsane teşekkül etmiştir. Bu efsane «Oğuz Kaan (Han) Destanı» diye anılır.

METEOR, yağmur, rüzgâr, yıldırım v.b. gibi atmosferde geçen çeşitli olayların toplu adıdır. Öte yandan yerçekimine kapılarak düşen gök taşlarına da «meteortaşı» denir. Göktaşı ile meteortaşı aynı anlamdadır. Her yıl sayısız meteortaşı dünya atmosferine girer. Ancak bunların çoğu küçük olduğundan sürtünme etkisiyle yanıp dağılır. Düşen meteortaşlarının ise pek çoğu küçüktür. Ama bugüne kadar birçok büyükleri de düşmüştür. Uzaydan dünyaya gelen yegâne cisim olması bakımından meteortaşları, bilginleri çok ilgilendirir, ele geçen meteortaşları üzerinde incelemeler yaparlar. Bu incelemeler, meteortaşlarının taş ve demir olmak üzere iki çeşit

1895'te Peary'nin Kuzey Kutbu'nda bulduğu 66 tonluk meteor

olduğunu göstermiştir. Demir meteortaşlarında, nikel ve başka madenler de karışık olabilir. Bugüne kadar tesbit edilen en büyük meteortaşı Grönland'daki 36,5 tonluk taş ile Güney Afrika'ya düşen 66 tonluk taştır. Bu büyük taşlar, derinliği 100 metreyi geçen çukurlar açarlar. Bu çukurların çapı ise birkaç kilometreyi bulur.

METEOROLOJİ, atmosfer şartlarını, iklim ve hava durumunu inceleyen bilimdir. Meteoroloji çalışmaları yapabilmek için dünyanın birçok yerinde özel merkezler vardır. Bunlara: «meteoroloji istasyonu» denir. Meteoroloji istasyonlarında atmosfer şartlarını incelemekte faydalanılan termometre, barometre, anemometre, higrometre gibi âletlerden faydalanılır. Bundan başka, bir bölgedeki hava durumunu tahmin edebilmek için çevredeki birçok yerlerin de hava durumunu bilmek lâzımdır. Ancak bu şekilde doğru bir hava tahmini yapılabilir. Hava durumunun öğrenilmesinde balonlardan da faydalanılır. Balonlarla atmosferin yüksek tabakalarına çıkarılan meteoroloji âletlerinin verdiği bilgiler sayesinde daha doğru tahminler yapmak mümkün olur. Bugün meteoroloji alanında sunî peyklerden de faydalanılmakta, fırlatılan meteoroloji peykleri dünya ölçüsünde, değerli bilgiler göndermektedir.

Çeşitli vasıtalarla öğrenilen hava durumları, özel haritalarda gösterilir. Bu haritalarda yüksek ve alçak basınç alanları, rüzgârların doğrultusu, hızı, sıcaklık ve yağmur durumu belirtilir. Bunlara meteoroloji haritası denir. Küçük bölgeler için meteoroloji haritaları yapılabileceği gibi, bütün bir memleket için de yapılabilir. Hava şartlarının bilinmesi, günden güne önem kazanan uçak ve vapur seferleri için son derece lüzumludur.

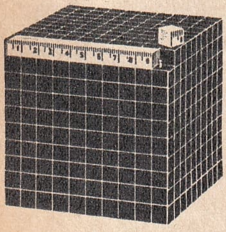

Enı, boyu ve yüksekliği 1 m. uzunluğunda olan geometrik cisim: 1 metre küp

Türkiye'de, meteoroloji enstitüsü ve rasat teşkilâtı ilk defa 1925'te kurulmuştur. 1937'de ise başbakanlığa bağlı Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğü kuruldu. Türkiye'deki bütün meteoroloji merkezleri bu teşkilâta bağlıdır. Bu merkezlerden Ankara (Esenboğa) ve İstanbul (Yeşilköy)'dakiler milletlerarası meteoroloji istasyonudur.

METİL, metilik alkolün kökü olan bileşimdir. (CH_3) formülü ile gösterilir. Başlıca bileşikleri klorometan (CH_3Cl), metil bromür (CH_3Br), metil iyodür (CH_3I) v.b.'dır. Bunlardan klorometan anastezide kullanılır.

METODOLOJİ (Yöntembilim), araştırmalara uygun gelen çeşitli metodları inceleyen mantık bilimidir. Hangi hallerde planlı, hangi hallerde plansız başlayıp sonradan değişiklikler yapmak suretiyle bilimsel araştırmalarda bulunulması gerektiğini metodoloji gösterir. Eski Yunan'dan beri var olan bu düşünce çeşidi sonradan başlıbaşına bir bilim dalı olmuştur.

METRE, yer meridyen dairesinin 40.000.000'da biri olarak kabul edilen uzunluk ölçüsü birimidir. Metrenin iridyumlu plâtinden yapılmış örneği Fransa'daki Milletlerarası Tartı ve Ölçüler Dairesi'nde bulunmaktadır. Dünyadaki bütün metreler «etalon» adı verilen bu örneğe göre yapılır.

Metrenin üskatları şunlardır: Dekametre (dam.): 10 metre; hektometre (hm.): 100 metre; kilometre (km.): 1000 metre; miryametre (my.): 10.000 metre; megametre (mg.): 1.000.000 m.

Metrenin askatları şunlardır: Desimetre (dm.): 1/10 m.; santimetre (sm.): 1/100 m.; milimetre (mm.): 1/1.000 m.; mikron (u.): 1/1.000.000 m.

Metre Sistemi: Temeli metreye dayanan ölçü sistemine denir. Bu sistemde yukarıda verdiğimiz uzunluk ölçülerinden başka, sıvı, alan, hacim ve ağırlık ölçüleri de vardır. Metre sistemindeki ağırlık ölçülerinin birimi «gram» (gr.)'dır. Her çeşit ağırlık, grama göre ifade edilir. Gramın üskatları şunlardır: Dekagram (dkgr.): 10 gram; hektogram (hgr.): 100 gram; kilogram (kgr.): 1.000 gram; miryagram (mgr.): 10.000 gram; kental (q.): 100.000 gram; ton (t.): 1.000.000 gram.

Gramın askatları şunlardır: desigram (dgr.): 1/10 gram; santigram (sgr.): 1/100 gram; miligram (mgr.): 1./1.000 gram;

Metre sisteminde sıvılar için kullanılan ölçü birimi litredir. Litrenin üskatları şunlardır: dekalitre (dkl.): 10 litre; hektolitre (hl.): 100 litre; kilolitre (kl.): 1.000 litre.

Litrenin askatları şunlardır: Desilitre (dl.): 1/10 litre; santilitre (sl.): 1/100 litre; mililitre (ml.) 1/1000 litre.

Metre sisteminin hacim ve alan ölçüleri ise doğrudan doğruya uzunluk ölçülerinin karesi ve kübü olarak gösterilir.

METRO, «metropoliten» sözünün kısaltılmışıdır. Büyük şehirlerde yer altında yapılan demiryolu şebekesi bu adla anılır. Bazı büyük şehirlerde yeryüzünde, asma olarak yapılan havaî demiryolu şebekeleri de bu adla anılır. İlk metro 1863 yılında Londra'da açıldı. Bugün New York Paris, Londra,, Chicago, Moskova, Barcelona gibi büyük şehirlerde metro vardır. Dünyanın en büyük metrosu New York metrosudur. Türkiye'deki tek metro İstanbul'da 1875 yılında törenle işletmeye açılan «Tünel» dir. 626 metre uzunluğundaki Tünel'in genişliği 6.60 metredir. Yapılmasına 1869'da başlanmış, 1874'te tamamlanmıştır.

METRONOM, müzikte tempo göstermeye yarayan âlettir. Piramit biçimli bir kutu görünüşünde olan metronom, basit bir saat makinesiyle çalışır. Metronom kutusunun önü açıktır. Bu kesimde bir madenî çubuk bulunur. Metronom kurulduktan sonra bu çubuk, temponun hız derecesine göre ayarlanır. Metronomun çalıştırılmasıyle harekete başlayan madenî çubuk «tik - tak» sesleri çıkararak sağa sola hareket etmek suretiyle temponun hız derecesini verir.

METTERNİCH, Prens (1773 - 1859) Avusturyalı tanınmış devlet adamıdır. Üniversite tahsilini Strasburg'da yaptıktan sonra, 1797'de siyasete atıldı. Diplomat olarak, Rusya, Fransa ve Prusya'da bulundu. Avusturya - Fransa savaşında ülkesinin dışişleri bakanlığını yaptı. Daha sonra kendisine prenslik verildi ve Avusturya başbakanı oldu. Prens Metternich, 40 yıla yakın bir süre memleketinin siyasetini elinde tuttuğu gibi, Avrupa siyasetini de önemli bir şekilde etkiledi. Metternich, 1848'de görevinden uzaklaştırılınca, İngiltere'ye gitmek zorunda kaldı ve ancak 1851'de geri dönebildi.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ (1207 - 1273), büyük Türk fikir adamı ve şâiridir. Belh'te doğdu. Babası Sultanu'l - Ulemâ diye tanınan Bahaeddin Velet, devrinin en büyük bilginlerindendi. Bahaeddin Velet, Mevlânâ daha küçük yaşta iken memleketinden ayrıldı. İran ve Irak'a gitti. Oradan Hicaz'a gidip Hac törenine katıldı. Daha sonra Anadolu'ya geldi. Anadolu'da bir süre dolaştıktan sonra Selçuklular'ın başkenti Konya'ya geldi. Burada büyük bir itibar gördü. Mevlânâ o sırada 21 yaşındaydı. Babasının 1231'de vefatı üzerine, Konyalılar aynı hürmeti Mevlânâ'ya gösterdiler. Büyük bir bilgin ve şâir olan ve 1247'den sonra kendisini tamamen şiire veren Mevlânâ, dünyanın en büyük fikir adamlarından biridir. 6 ciltlik Mesnevî adlı eseri İslâm âleminde Kur'an ve Hadis'ten sonra gelen eserdir. Doğu ve Batı dillerine birçok defalar çevrilmiştir. Diğer bir eseri de 40.380 beyitlik dîvanıdır. Mevlânâ, aynı zamanda Mevlevîlik tarikatının kurucusudur.

MEVLEVÎLİK, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin kurduğu bir tarikattir. Mevlevîlik, Celâleddin Rûmî'nin ölümünden sonra oğlu Sultan Velet tarafından düzenlenmiş, büyük bir tarikat halini almıştır. Mevlevî tarikatının başına «çelebi» denir ve çelebiler, Mevlânâ'nın torunları arasından seçilirdi. Konya'da Mevlânâ'nın türbesi olan dergâhta otururdu. Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok şehirlerinde, Mevlevîhaneler, İstanbul'da da Mevlevî dergâhları vardı. Bu Mevlevîhanede 1001 günlük çileyi dolduranlara «dede», bu dedelerin arasından seçilen Mevlevîhane başına da «Şeyh» denirdi. Bu tarikatın en ilgi çekici tarafı ayinleridir. Mevlevî ayinleri halka açık olurdu. Bir saz heyeti eşliğinde yapılan ayinlerde Mevlevî dervişleri «semâ» denen dansı yaparak dönerlerdi. Ayinler bir saatten fazla sürerdi. Mevlevî ayinleri müzikli olduğu için birçok bestekârın yetişmesine yol açmış, yüzyıllarca, bir konservatuvar vazifesi gören Mevlevîhaneler'de Tasavvuf müziği en parlak devrini yaşamıştır.

MEVLİT, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in doğduğu gecenin adıdır. Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan eserler de mevlit (mevlût) diye anılır. Mevlit, Arabî aylardan Rebiulevvel'in 12. gecesine raslar. Türk edebiyatında, yazılan mevlitlerin en güzeli, en tanınmışı ve en yaygını Süleyman Çelebi'nin yazdığı «Mevlit» tir. Bu mevlit yazıldığı 15. yüzyıldan itibaren bütün Osmanlı Türk âleminde beğenilmiş, çeşitli vesilelerle sık sık okunmaya başlanmıştır. Mevlit, kandillerde okunduğu gibi, doğum, ölüm, anma vesileleriyle de okunur. Mevlidi «mevlithan» denen hâfızlar, sesle okurlar. Mevlit sırasında ayrıca şeker dağıtmak, gül suyu serpmek âdet haline gelmiştir.

MEVSİMLER, bir yılın «ilkbahar», «yaz», «sonbahar», «kış» diye adlandırdığımız bölümleridir. Her mevsim, sıcaklık, yağış, gündüz ve gece uzunluklarıyle diğerlerinden ayrılır. Kuzey Yarımküresi'ndeki mevsimlerle, Güney Yarımküresi'ndeki mevsimlerin özelliği aynı değildir. Kuzey Yarımküresi'nde yaz ayları olan haziran, temmuz, ağustos, Güney Yarımküre-

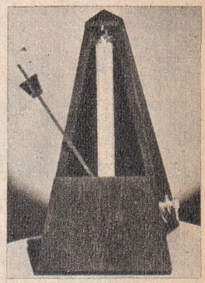
Metronom

Metternich

Mevlânâ Celâleddin Rûmî

MEYVALAR VE ÇİÇEKLERİ

Portakal çiçeği...

Portakal

Elma çiçeği...

Erik çiçeği...

Erik

Şeftali çiçeği...

Limon çiçeği...

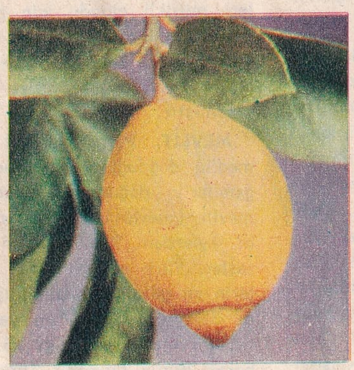

Limon

Kiraz çiçeği...

Çilek çiçeği...

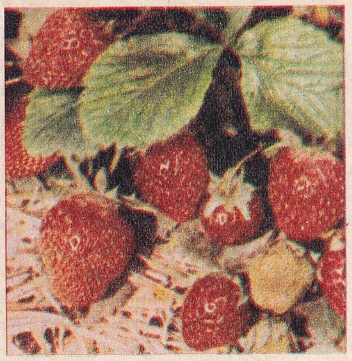

Çilek

İncir çiçeği...

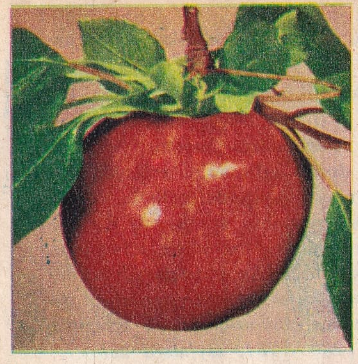

Elma

Armut çiçeği...

Armut

Şeftali

Kayısı çiçeği...

Kayısı

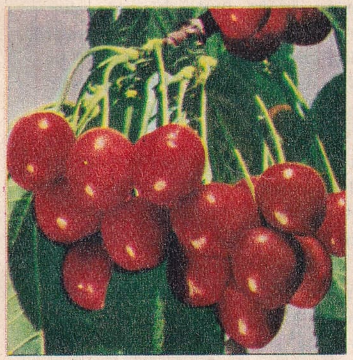

Kiraz

Üzüm çiçeği...

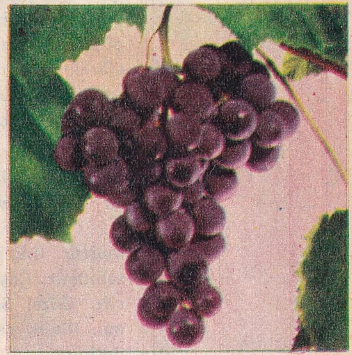

Üzüm

İncir

Muz çiçeği...

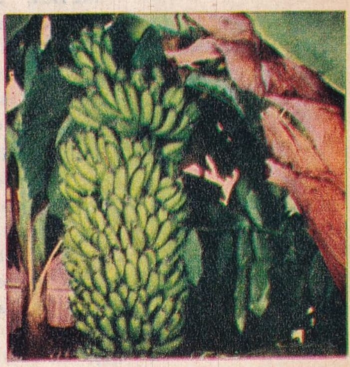

Muz

si'nde kış aylarıdır. Aynı şekilde Kuzey'de ilkbahar ayları olan mart, nisan, mayıs, Güney'de sonbahar aylarıdır.

Mevsimler, dünya ekseninin eğik olmasından ve güneşin etrafında elips biçiminde bir yörüngede seyahat etmesinden ileri gelir. Bunların sonucu olarak güneşe olan uzaklığı bazen azalır, bazen çoğalır; güneşin ışınları bazen eğik, bazen dik düşer. Bu etkenler mevsimler arasındaki gündüz ve gece uzunluklarını, sıcaklık farklarını meydana getirir. Eğer dünya güneşin etrafında tam bir daire çizerek dönse ve eğik olmasaydı, güneşin ışınları dünyanın çeşitli bölgelerine daima aynı şekillerde düşeceğinden mevsimler olmayacak, bölgelerin sıcaklık derecesi daima aynı kalacaktı.

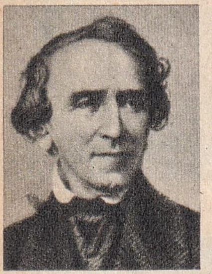
Meyerbeer

Dünyanın ekseni güneşe doğru eğik olduğu zaman, ışınlar 21 haziranda «Yengeç Dönencesi» ne dik olarak düşer. Yengeç Dönencesi, Ekvator'un 23°27' kuzeyindeki paralel dairesidir. Bu tarihte Kuzey Yarımküresi'nde yaz başlar. Öte yandan, dünya güneşten öteye doğru eğik olduğu zaman da 21 aralıkta, ışınlar «Oğlak Dönencesi» ne dik olarak düşer. Oğlak Dönencesi de Ekvator'un 23°27' güneyindeki paralel dairesidir. Böylece güneş ışınlarının dik olarak geldiği yerler bu iki dönence arasında gidiş - geliş şeklinde değişir. Şüphesiz bu arada Ekvator'a da iki defa dik düşer. Güneşin ışınlarının Ekvator'a dik olarak geldiği 21 mart ve 23 eylül tarihlerinde de Kuzey Yarımküresi'nde ilkbahar ve sonbahar başlar.

MEXİCO, Meksika'nın başkenti ve en büyük şehridir. Aynı zamanda dünyanın da en büyük şehirlerinden biridir. Nüfusu: 3.287.334'tür. Yüksek bir vadide kurulmuştur. Ilık iklimi, tabiî güzellikleriyle ün salmıştır. Çeşitli müzelerden başka üniversite, Güzel Sanatlar Sarayı vardır. Dokuma, tütün, cam, mobilya, boya endüstrisi ileridir.

MEYAN, baklagillerden bir ağaççıktır. Türkiye'de de yetişen meyanın kökleri hekimlikte kullanılır. Bu yumru köklerin baklaya benzer meyvaları vardır. Boyu 1 - 1,5 metre arasında değişir. Köklerinden çıkarılan tatlı suya «meyan balı» denir.

MEYERBEER, Giacomo (1791 - 1864), Alman bestecisidir. Küçük yaşta müzik dersleri almaya başladı. Tanınmış besteci Waber'le tanışması müziğe daha içten bağlanmasına sebep oldu. Piyano ve şan için eserler bestelemiştir. İlk önemli eseri «Tanrı ile Tabiat» oratoryosudur. Bundan sonra çeşitli operalar besteledi. Bunların başlıcaları İtalya'da bestelediği «Romilda ile Constanza», «Şeytan Robert», «Peygamber», «Kutup Yıldızı», «Afrikalı Kız» operalarıdır.

MEYVA, bitkilerin tohumu taşıyan bölümüdür. Aslında meyva, bütün olarak bitkinin tohumundan ibarettir. Bitkinin varlığını devam ettirmesini sağlayan asıl tohum, meyvanın içinde bulunur. Genel olarak her meyvanın en dışında bir kabuk kısmı vardır. Kabuk ile tohumların bulunduğu «meyvaiçi» arasında etli bir kısım bulunur ki, birçok meyvalarda asıl yenen burasıdır. Meyvaiçinde de tohumlar bulunur. *(780 - 781. sayfalara bakın).*

Meyva, çiçekten meydana gelir. Önce bitkinin çiçeğinin döllenmesi sonucu bir «meyvayaprak» doğar. Meyvayaprak, dişi organ topluluğunu meydana getiren etli, ilkel bir yapraktır. Önce yumurtalık vazifesi gören meyvayaprak, döllendikten sonra meyva halini alır. Bitkinin çeşidi ne olursa olsun, tohum yapan bütün bitkiler meyva meydana getirirler. Kavun, karpuz, domates gibi bitkiler «sebze meyva» dır. Sebze meyvalar tohumdan yetiştirilen yıllık bitkilerde olur. Hatta bazıları bunları doğrudan doğruya sebze sayar. Genel olarak meyva diye bilinen ürün ise çalı, ağaç ve asma gibi bitkilerden elde edilir.

Meyva türleri, çeşitli iklimlerde yetişen bitki türlerine göre değişir. Türlü bitkilerin meyvaları başka başka biçimde olur. Anasas, muz, hurma gibi bazı meyvalar sıcak iklimlerde yetişir. Elma, armut, kiraz, şeftali v.b. gibi en zengin meyva çeşitleri ise ılık iklimlerde bulunur. Sık sık faydalandığımız meyvaların büyük besin değeri vardır. Bilhassa bileşimlerinde bulunan asitler, vitaminler ve tuzlar bakımından metabolizmanın dengesini sağlarlar.

Meyvacılık, meyva yetiştirme işidir. İlk insanlar tabiatta rasladıkları meyvaları yemekle yetiniyorlardı. Kolayca besin sağlaması bakımından zamanla meyvaya verilen önem arttı. Bundan binlerce yıl önce hurma, incir, portakal gibi meyvaları yetiştirerek meyvacılığa başladılar. Öte yandan çeşitli göçler sonunda, meyvalar anavatanlarından alınarak başka yerlere de götürüldü. Bunun sonucu olarak özel şekilde meyva yetiştirilmeye başlandı. Eski çağlarda yetiştirilen meyva çeşitleri bugünkü kadar çok değildi. Zamanla ulaştırma işlerinin gelişmesi sonucunda bir bölgede yetiştirilen meyvaların bayatlamadan uzak bölgelere gönderilebilmesi imkânı sağlandı. Bu da meyvacılığın hızla gelişmesine yol açtı.

Türkiye, meyvacılık bakımından zengin bir ülkedir. Topraklarımızda çeşitli iklimlerin meyvaları yetişir. Memleketimizde yetişen elliye yakın meyva türü arasında deniz kıyıları muz ve portakal; Niğde, Amas-

ya ve Kastamonu elma; Aydın ve civarı incir; Gaziantep fıstık; Marmara kıyıları zeytin; Bursa ve çevresi şeftali; Istanbul ve Ereğli çilek; Karadeniz kıyıları fındık yetiştiriciliğiyle tanınır. Birkaç bölge hariç, hemen her tarafta üzüm yetiştirilir. Günümüzde meyva ihracatı da yapılmaktadır.

MEZAR, ölen insanların gömüldüğü çukurlardır. Birçok mezarın bir arada bulunduğu yere «mezarlık» denir. Eskiden mezarlıkla beraber «kabristan» (kabir = mezar» deyimi de kullanılırdı. Eğer mezarın üstüne bina yapılmışsa o zaman «türbe» adını alır. Istanbul ve Bursa'daki padişah türbeleri böyledir. Ancak genel olarak peygamber ve evliya mezarları «türbe» diye anılır.

İnsanlar tarih boyunca birçok mezar çeşitleri yapmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Kurgan: Orta Asya'da yaşayan eski Türkler'in mezarıdır. Bu çeşit mezarlarda ölünün gömülü olduğu yerin üstüne bir taş dikilirdi.

Katakomp: Yeraltı mezarlığıdır. Eski Romalılar tarafından yapılırdı. Büyük mahzenlerden ibaret olan katakomplarda tabutlar duvarların içindeki oyuklara konurdu.

Ehram ve Mastaba: Ünlü Mısır ehramları (piramit) firavunlar için yapılan mezarlardan ibarettir. Mastaba da ehramdan daha küçük ölçüde bir mezardır. Bu da eski Mısır'da yapılırdı.

Kaya Mezarları: Eski çağların kayalara oyulmuş mezarları bu adla anılır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Amasya, Fethiye v.b. yerlerde bu mezarlara raslamak mümkündür.

Anıt Mezarlar: Önemli şahıslar için yapılan ve gerçekten birer anıt değerinde olan mezarlardır. Bodrum'da dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olan Mausolos'un Mezarı, Hindistan'daki bir Türk eseri olan Tac Mahal türbesi, Ankara'daki Anıt - Kabir birer anıt mezardır.

MEZHEPLER, dinlerin ayrıldığı ana kollardır. İslâmiyette en önemli mezhepler: 1) Sünnî ve 2) Şiî mezhepleridir. Müslümanlar'ın pek önemli bir kısmının dahil olduğu Sünnî hukuk mezhepler de 4 tanedir: 1) Hanefîlik, 2) Şâfiîlik, 3) Mâlikîlik ve 4) Hanbelîlik.

Şiî mezhepler de: 1) Câferîlik, 2) Zeydîlik, 3) İsmailîlik ve 4) Alevîlik (Nusayrîlik) olmak üzere dörttür.

Bunların dışında da bazı mezhepler varsa da, (Ahmedîlik, Dürzîlik, Haricîlik gibi) bu mezheplere mensup olanların sayısı 2.000.000'u geçmez. Yeryüzünde, sayıları 600.000.000'u geçen Müslümanlar'ın hemen hemen yarısı Sünnî mezheplerden Hanefîliğe mensuptur.

Hıristiyanlığın başlıca üç mezhebi ise: 1) Katoliklik, 2) Ortodoksluk ve 3) Protestanlık adını taşır.

İslâmiyette Sünnî mezheplerde 2 tane de itikat mezhebi vardır. Bunlar: 1) Mâtüridîlik, 2) Eş'arîlik'tir. Türkler itikat bakımından Mâtüridî'dir.

Mezit balığı

MEZİT BALIĞI (Mezgit), morina cinsinden bir balıktır. Eti, tavuk etine benzediğinden bazı yerlerde «tavuk balığı» diye anılır. Boyları 20 - 25 sm. arasında değişen bu balıklar oldukça soğuk suların 200 - 300 metreye kadar olan derinliklerinde yaşar. Mezitlerin yanları gümüşî, sırtı kahverengidir. Sürüler halinde yaşar, küçük deniz yaratıklarıyle beslenirler. Marmara ve Akdeniz'de çoktur.

MEZOPOTAMYA, «nehirlerarası» anlamına gelir. Yakın Doğu'da Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında bir bölgedir. Ancak günümüzde Mezopotamya, daha çok yukarıda adı geçen iki nehrin Türkiye dışında kalan kesimlerinin arasındaki yer için kullanılmaktadır. Araplar Mezopotamya yerine «el-Cezire» deyimini kullanırlar. El-Cezire «ada» demektir. İki nehrin kuşattığı toprak parçası ada gibi göründüğünden bu adla anılmıştır. Dünyanın ilk medeniyet merkezlerinden biri olan Mezopotamya, M.Ö. 4000 yıllarından itibaren Sümerler, Asurlular ve Babilliler'in yurdu olmuş. M. Ö. 6. yüzyılda Romalılar'ın, daha sonra sıra ile İrlandalılar'ın, Araplar'ın ve nihayet Türkler'in eline geçmiştir. Bugün bütünüyle Irak sınırları içindedir.

MEZOSOPRANO, müzikte bir kadın sesi çeşididir. Alto ile soprano sesler arasında yer alır. Bu ses için yazılan eserler sol anahtarı ile notaya alınır.

MEZOZOİK, (Bak: İKİNCİ ZAMAN)

MIKNATIS, demir ve çelik parçalarını çekme özelliği olan bir demir parçasıdır. Çubuk, ya da at nalı biçiminde olur. Mıknatıslı bir demir çubuk tam ortasından asılırsa bir ucu kuzeyi, bir ucu da güne-

Mezopotamya

yi gösterir. Mıknatısların bir başka özelliği de kapalı bir devreye birden yaklaştırılıp uzaklaştırılınca elektrik akımı meydana getirmeleridir. Her mıknatısın iki kutbu vardır. Kutuplar mıknatısın uçlarıdır.

MINAKYAN, Mardiros (1830 - 1920), Türk tiyatrosunun kurulmasında ve gelişmesinde önemli rolü olan bir aktördür. İlk defa 32 yaşında bir öğretmenken sahneye çıkan Mınakyan, o tarihten sonra bir daha sahneden ayrılmadı. Gedikpaşa tiyatrosunda çalıştı, Donanma Cemiyeti Tiyatrosu'nda öğretmenlik yaptı, Darülbedâyi (şimdiki İstanbul Şehir Tiyatrosu)'nin kuruluşunda öğretmen seçildi. Osmanlı Dram Kumpanyası'nın kurucusu olan Mınakyan Efendi için 1912'de bir jübile yapıldı. Bu Türk tiyatrosunda ilk jübiledir. Mınakyan 1916' da sahneden ayrıldığı zaman 86 yaşındaydı.

MISIR, Afrika'nın kuzeydoğusunda bir devlettir. Kuzeyde Akdeniz, doğuda İsrail ve Kızıldeniz, güneyde Sudan, batıda Libya ile çevrilmiştir. Nüfusu: 30.147.000, yüzölçümü: 995.300 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Kahire (4.196.948); dili: Arapça; dini: Müslüman; parası: Mısır lirasıdır.

Mısır'ın çoğrafya özellikleri çok ilgi çekicidir. 1.000.000 km.^{2}'ye yaklaşan yüzölçümünün 950.000 km^2'den fazla bir bölümü yaşamaya elverişli olmayan çöllerle kaplıdır. Ülkenin doğu kesimini Libya çölü, batı kesimini de Arabistan çölü kaplar. Mısır'ın bütün yerleşme bölgeleri Nil nehri deltası ve kıyılarıyle birkaç vahadan ibarettir. Bütün bu kesimin yüzölçümü ancak 35 - 40 bin km.^{2}'yi bulur. Bütün nüfus bu kadar küçük bir alanda yaşadığı için, yerleşme alanlarındaki nüfus yoğunluğu km.^{2}'de 800 kişiyi bulur. Delta kesimi:

Mısır (Sina yarımadası bir süreden beri İsrail'in işgali altındadır)

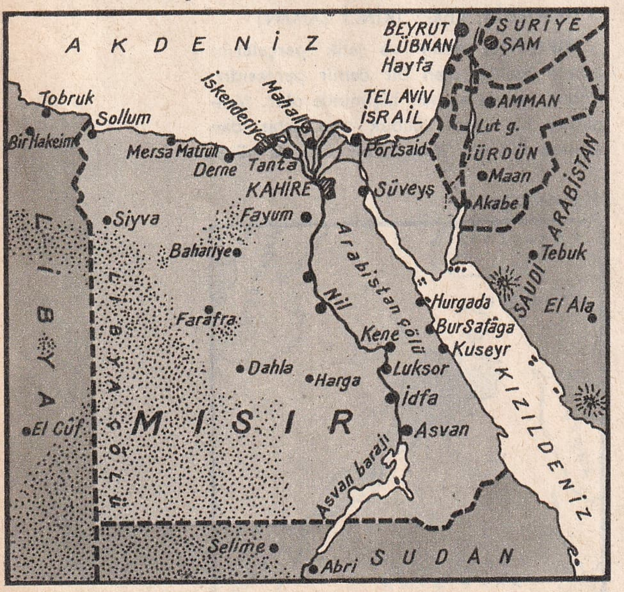

«Aşağı Mısır»; deltanın güneyinde kalan kesim de: «Yukarı Mısır» diye adlandırılır. Libya çölündeki önemli vahalar Buhayra, Dâhile, Hârice ve Farafra vahalarıdır. Mısır'da kar hiç yağmaz, yağmur pek az görülür. Yıllık yağış ortalaması 20 santimden ibarettir.

Mısır'ın ekonomisi pamuk, hayvancılık ve balıkçılığa dayanır. Dünyanın en çok pamuk yetiştiren yerlerinden biri olan Mısır'da yılda 900.000 tona yakın pamuk elde edilir. Buna paralel olarak pamuklu dokuma endüstrisi de çok gelişmiştir. Bu endüstri kolunda çalışan işçilerin sayısı 1.000.000'a yaklaşır. Ekonomide ikinci derecede yeri olan hayvancılık alanında en çok manda ve sığır yetiştirilir. Mısır'daki manda ve sığır sayısı 3 milyona yakındır. Manda ve sığırdan sonra sırasıyle, koyun, eşek, keçi, deve gelir. Kümes hayvanlarının sayısı 70 milyon civarındadır.

Mısır'da yaşayanlar Fellâhlar ve Araplar' dır. Fellâhlar Eski Mısır yerlileri, Hâmîler' in kalıntısıdır. Araplaşmışlardır. Araplar ise yüzyıllar boyunca devam eden Müslüman fetihleri sonunda buralara yerleşmiş gerçek Araplar'dır. Mısır, 1250'den 1914'e kadar 664 yıl Türk hâkimiyetinde yaşamış bir ülkedir. Türkiye'den ayrıldıktan sonra bir süre İngiltere hâkimiyetinde kaldı. Daha sonra ülkede krallık ve nihayet cumhuriyet ilân edildi.

Mısır, Milât'tan binlerce yıl öncelerine kadar uzanan tarihiyle dünyanın en renkli geçmişi olan ülkelerinden biridir.

Eski Mısır'da kurulmuş imparatorluklar «firavun» diye adlandırılan hükümdarlar tarafından idare edilirdi. İlk yabancı hâkimiyetine kadar olan bu 2000 yıllık süre içinde Eski Mısır tarihi, 1) Eski İmparatorluk, 2) Orta imparatorluk ve 3) Yeni İmparatorluk diye adlandırılan üç döneme ayrılır.

İlk Mısır devletinin kurulduğu M.Ö. 3500 yılından Eski İmparatorluk'un başlangıcı olan 2778 yılına kadar Mısır'da iki sülâle hüküm sürmüştür. Menes, ilk firavun kabul edilir. Eski Mısır'da üçüncü sülâlenin başladığı tarih aynı zamanda Eski İmparatorluk'un başlangıcı sayılır.

Eski İmparatorluk — M.Ö. 2778'den 2160'a kadar 618 yıl sürmüştür. Bu döneme ait firavunlar Mısır piramitlerini yaptırmakla ünlüdür. Ünlü Keops piramidini yaptıran Khufu (Keops) 4. sülâlenin ikinci hükümdarıdır. 6. sülâle devrinde ise Mısır birliği parçalanmıştır.

Orta İmparatorluk — M.Ö. 2160 tarihinden başlar. M.Ö. 1580'e kadar 580 yıl yaşamış, Asyalı Hiksoslar'ın Mısır'dan kovulmalarıyle son bulmuştur.

Yeni İmparatorluk — 1580 yılında başlamıştır. Mısır en büyük ve en refahlı seviyesine bu dönemde ulaşmış ve Yeni İmparatorluk devri tam 817 yıl sürmüştür. Artık bundan sonra Mısır'da yabancı egemenliği devri başlar.

Mısır'da Yabancı Egemenliği — M.Ö. 671'de Asurlular'ın ülkeyi almasıyle başlar. Asurlular, firavunlara dokunmamış, sadece onları kendi tabiiyetlerine almakla yetinmişlerdi. Ülkedeki Asur hâkimiyeti 24 yıl sürdü. Daha sonra M.Ö. 525'e kadar olan süre içinde 26. sülâlenin firavunları Mısır'a son parlak millî çağı yaşattılar. M.Ö. 6. yüzyılda Mısır'a İranlılar hâkim oldu. M.Ö. 4. yüzyılda ise Mısır Büyük İskender'in hâkimiyetine girdi. M.Ö. 333 - 323 arasında Mısır'a hâkim olan Büyük İskender, Mısır'da hüküm süren 31. sülâledir. Ölümü üzerine yerine generallerinden Ptolemaios geçti. Ptolemaios'un kurduğu 32. sülâle M.Ö. 30 yılında Kleopatra'nın devrilmesine kadar devam etti. Bu tarihten sonra Mısır, Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline geldi. Milât'tan sonra 641 yılına kadar Mısır, önce Batı, sonra da Doğu Roma (Bizans)'nın hâkimiyeti altında kaldı.

Milât'tan sonra Mısır Araplar tarafından fethedildi. Tolunlular 868'de Mısır'da ilk Türk devletini kurdular. Bundan sonra Osmanlı Türkleri'nin işgaline kadar Mısır'da Abbasîler, Ihşıdoğulları, Fatımîler, Eyyubîler ve Memlûkler hüküm sürdü. 1250'de Memlûk devletinin kurulmasıyle 641 yıl sürecek Türk hâkimiyeti başladı. Memlûkler burada, 1517'de ülkenin Yavuz Sultan Selim tarafından fethine kadar hüküm sürdüler. Mısır 1517'de Yavuz tarafından fethedilerek beylerbeylik halinde Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Ülke, Türkler'in idaresinde büyük gelişmeler gördü. Kahire, 18. yüzyılın başlarında İstanbul'dan sonra imparatorluğun en büyük şehriydi. Dünyanın da en kalabalık 10 şehrinden biriydi. Mısır 1799'da Napoléon tarafından işgal edilerek 3 yıl Fransız işgalinde kaldı. Daha sonra yine Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı fakat iç işlerinde bağımsız bir eyalet olarak idare edildi. 1882'de Mısır'da İngiliz işgali başladı. Türk hâkimiyeti zayıfladı. Nihayet 1914'te İngiltere, Mısır'a tamamen hâkim oldu. 1. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Mısır'da krallık devri başladı ve bir ihtilâl sonunda kralın uzaklaştırılıp cumhuriyetin ilân edildiği 1953 tarihine kadar devam etti.

Mısır Medeniyeti: Eski Mısır'da gelişmiştir. Milât'tan binlerce yıl önce yaşayan eski Mısırlılar dünyanın en büyük ve ölümsüz medeniyetlerinden birini meydana getirmişlerdir. Daha ilk hanedanlar sırasında tunç yapmayı öğrenmiş, bundan çeşitli eşyalar meydana getirmeyi başarmışlardır. Mısır'da çömlekçilik, dokumacılık ve camcılık da ileriydi. Tahta işleri çok gelişmişti. Papirustan kâğıt, halat v.b. şeyler yapılıyordu.

İskenderiye'de Ramleh meydanı

Eski Mısırlılar mimarlık ve mühendislikte de çok ileriydiler. Romalılar ve Yunanlılar bile bu alanda onların seviyesine erişememişlerdir. İnşaat işlerinde sayısız köle çalıştırırlardı. Bu işçi bolluğu ve mühendislik alanındaki ilerlemeler sayesinde bugüne kadar kalan piramitler, saraylar, tapınaklar yapılmıştır. Mısırlılar su kanalları ve dolapları yapmasını da biliyorlardı.

Mısırlılar birçok bilim alanlarında ileriydiler. Matematik ve astronomi iyice gelişmişti. Bilimle daha çok din adamları uğraşırdı. Eski Mısır toplumunda önemli bir yeri olan rahipler tapınaklara kapanıp çalışırdı. Bazı kaynaklar geometrinin ilk

Kahire yakınlarında Ehramlar ve Sfenks

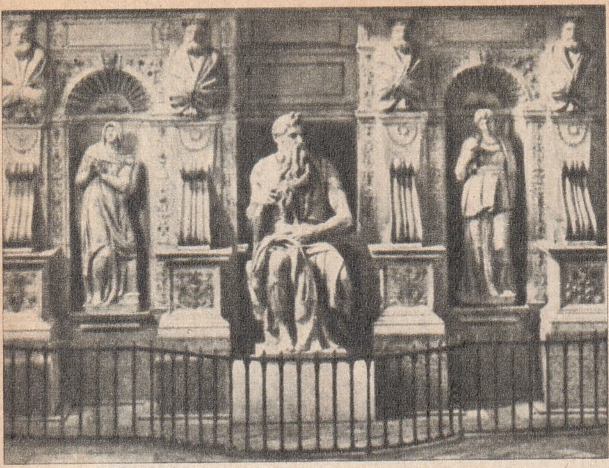

Michelangelo'nun ünlü eseri «Musa»

Michelangelo

Mısır

defa Mısır'da başladığını ileri sürer. Gerçekten Mısırlılar yüzölçümü hesaplarını başarıyle yapabildikleri gibi, hacim hesaplamasını da biliyorlardı. «Pi» nin değerini 3,16 olarak bulmuşlardı. Bu, günümüzdeki «pi» değeri olan (3,1416) sayısına çok yakındır.

Eski Mısırlılar'ın hayatında kadının çok önemli bir yeri vardı. Bugüne kadar gelen anıtların çoğunda kadın, daima erkeğin yanında görülmektedir. Kadın, Eski Mısır'da erkekle beraber yiyip içiyor, sokakta dilediği gibi dolaşabiliyordu.

Mısırlılar'ın giyimi tarih boyunca çeşitli değişiklikler geçirmiştir. Eski Mısır ve Orta İmparatorluk devirlerinde çocuklar bülûğ çağına kadar çırılçıplak dolaşırdı. Daha büyükler ise, erkek olsun kadın olsun, bel ve diz arasını kaplayan peştamal gibi kısa bir etek giyerlerdi. Belden yukarısı çıplak olurdu. Daha sonraları kumaş bollaşınca, üst üste iki etek giymek âdet oldu. Yeni İmparatorluk zamanında da göğsün örtülmesi âdeti doğdu.

Eski Mısırlılar'ın dini çok tanrılıydı. En büyük tanrı Güneş idi. Bu tanrıya «Ra» (Re) derlerdi. Burçlar ve belirli bazı yıldızlar da birer tanrıydı.

MISIR, Anavatanı Amerika olan bir bitkidir. Amerika'nın keşfi sırasında yerliler sadece mısır terimini biliyorlardı. Mısır ilk defa 1520'de İspanya'ya getirildi, oradan başka ülkelere yayıldı. Bugün, Türkiye'de de çok yetiştirilen bir bitki olan mısır, buğdaygillerdendir. Bitkinin boyu 1,5 - 2 metreyi bulur. Yaprakla sap arasında meydana gelen mısır koçanlarının ortasında sert bir sap olur Mısır taneleri bu sapın etrafına sıralanmıştır. Mısırda % 67 nişasta, % 10 azotlu ve % 8 yağlı maddeler bulunur. Unundan ekmek ve çeşitli yiyecekler yapıldığı gibi, nişasta, glikoz ve ispirto yapımında da mısırdan faydalanılır.

MISIR ÇARŞISI, Istanbul'un kapalı çarşılarından biridir. Yeni Cami vakıflarındandır ve Eminönü'ndeki caminin hemen yanındadır. Eskiden burada daha çok baharat satıldığı ve bunlar da Mısır'dan geldiği için bu adla anılagelmiştir. Mısır Çarşısı'nın (L) biçiminde bir planı ve dördü büyük olmak üzere 5 kapısı vardır. Zamanla harap hale gelen çarşı 1955'te restore edilerek yaniden açılmıştır.

MIZIKA, askerî bir orkestra çeşididir. Adına «Bando» da denir. Mızıkalarda sadece vuruşlu ve nefesli sazlar bulunur. Bir de, ağızda üflenerek çalınan bir çeşit çalgıya da «ağız mızıkası» adı verilir. Daha çok çocukların rağbet ettiği bu çalgı, çeşitli büyüklükteki madenî zarların titreşimi esasına dayanır.

MİAMİ, Birleşik Amerika'da Florida eyaletinin önemli şehirlerinden biridir. Nüfusu: 291.000'dir. 20. yüzyıl başlarında kurulmuş ve hızla gelişmiştir. Florida yarımadasının güneydoğu sahilindeki şehir eğlence yerleri, plajları ve lüks otelleriyle tanınmıştır. Ilık bir iklimi vardır. Yılın her mevsiminde, bilhassa kış aylarında büyük ölçüde turist çeker.

MİCHELANGELO BUONARTİ (1475 - 1564), dünyanın en ünlü heykeltıraş ve ressamlarındandır. Tanınmış bir İtalyan ailenin oğludur. Daha küçük yaşta resimle uğraşmaya başladı. Babasının istememesine rağmen, 13 yaşındayken bir ressamın yanına girdi. 20 yaşlarında yaptığı bir heykeli beğenen bir din adamı onu Roma'ya çağırdı. Michalengelo 1501'e kadar Roma' da kaldı. Daha sonra Floransa'ya giderek 7 metre yüksekliğindeki ünlü «Davut» heykelini yaptı. Bundan sonra Roma'daki Sistina kilisesinin tavan fresklerini, 1513'te de dünyaca tanınmış Musa heykelini tamamladı. Zamanının en kudretli sanatçısı olan Michelangelo, bugün de dünyanın en büyük heykeltıraşı olarak kabul edilir.

MİCHİGAN, Birleşik Amerika'nın 50 eyaletinden biridir. Amerika'nın kuzeydoğusundadır. Nüfusu: 7.833.000; Yüzölçümü: 150.162 km.^{2}; başkenti: Lansing (113.000) dir. Göller bölgesinde bulunan Michigan' ın toprakları baştan başa ovalıktır. Eyaleti batıda ve doğuda Huron gölleri sınırlar. Endüstrisi son derece gelişmiştir. Eyaletin en büyük şehri olan Detroit dünya otomobil endüstrisinin merkezidir. Ayrıca tarım ve hayvancılık da yapılır. 4 üniversitesi vardır.

MİCHİGAN GÖLÜ, A.B.D. ile Kanada arasında sınır teşkil eden bir göldür. Bütüniyle Amerika topraklarında bulunan Michigan, Birleşik Devletler'in en büyük gölü-

dür. Yüzölçümü: 58.100 km.^{2}, uzunluğu 500 km.'dir. Gölün sahillerinde çeşitli eyaletlere ait önemli limanlar vardır.

MİDAS, bir mitoloji kahramanıdır. Yunan mitolojisine göre Frikya kralı olan Midas'a, şarap tanrısı Dionysos tarafından, her dokunduğu şeyi altın yapma özelliği verilmiştir. Kral Midas önce bu büyük mükâfata çok sevinmiş, fakat kısa bir süre içinde her dokunduğu şeyi altın yapmanın büyük zararlarını görmüştür. Çünkü içmek istediği su, yemek istediği yemek bile altın olmaktadır. Midas bunun üzerine Dionysos'a yalvararak kendisini kurtarmasını ister. O da Paktos nehrinde yıkanmasını salık verir. Midas nehirde yıkanarak kurtulursa da, nehrin kumları da altına döner.

Başka bir rivayete göre Midas, sürülerin tanrısı Pan'ın flütünü, güneş tanrısı Apollon'un lirinden daha üstün bulduğu için, Apollon kızmış, onun kulaklarını eşek kulaklarına çevirmiştir. Midas bunu herkesten saklamış, yalnız kimseye söylememesi şartıyle berberine söylemiştir. Sırrı tek başına saklayamayacağını anlayan berber de rahatlamak için bu sırrı bir kör kuyuya bağırarak kuyuyu kapatmıştır. Fakat zamanla kuyunun civarında biten sazlar rüzgârla sallanırken «Midas'ın eşek kulakları var» diye fısıldayarak bu sırrı ülkeye yaymışlardır. Buna çok üzülen Midas da boğa kanı içerek intihar etmiştir.

MİDE, sindirim sisteminin bir parçasıdır. Yemek borusu ile oniki parmak bağırsağı arasında, karın boşluğunun sol tarafında bulunur. Mide üç zardan yapılmıştır. 1) Dışta karın zarı (periton) bulunur. 2) Orta zar kas dokusundan yapılmıştır. 3) İçte de «mukoza» denilen iç zar bulunur.

Mide, yutulan besinleri sindirime elverişli hale getirir. Çeşitli salgılarla besinleri sindirime hazırladığı gibi, çeşitli hareketlerle de yutulan besinleri yoğurur. Besinler buradan oniki parmak bağırsağı vasıtasıyle ince bağırsağa geçer.

Normal ağırlığı 1200 gram kadar olan mide torba biçimindedir. Yemek borusunun mide ile birleştirdiği yerde «kardiya» denilen bir ağız vardır. Bu ağızda kapak olmadığından, besinler bazı durumlarda tekrar ağza dönebilir. Midenin on iki parmak bağırsağı ile birleştiği yerde de «mide kapısı» vardır. Mide kapısında bir kapak bulunur. Gerektiği zaman bu kapağın açılması, midede sindirime hazırlanmış besinlerin oniki parmak bağırsağına geçmesini sağlar. Kapak daha sonra kapandığı için besinler kolay kolay geri gelemez.

Midede çeşitli hastalıklar olur. Bunların en önemlisi mide yarası «ülser» dir. Ülserden başka midede iltihap, zararsız urlar ve kansere sebep olan habis urlar da olabilir.

MİDİLLİ, Ege denizinde, 1455'ten 1913'e kadar Türk hâkimiyetinde yaşamış bir adadır. Edremit körfezinin açığında bulunan ada Türkiye'den sadece 7 kilometre uzaktadır. Nüfusu: 154.700, yüzölçümü: 1.696 km.^{2}'dir. Başkenti Midilli şehridir. Rumca adı Lesbos olan ada, tabiî yapılış bakımından Anadolu'nun bir parçası durumundadır. Halk denizcilik ve balıkçılıkla geçinir. Ayrıca meyvacılık, bağcılık ve zeytincilik yapılır. Midilli 1455'te Fatih tarafından fethedilmiş, Balkan Savaşı'nda Yunanlılar'a geçmiştir.

MİDİLLİ, bir at çeşididir. Başlıca özelliği küçük olmasıdır. Bir eşek büyüklüğündedir. Midillilerin anavatanı İskoçya'nın kuzeyindeki Shetland adalarıdır. Sakin yaradılışlı ve zeki bir hayvan olan midilliler canbazhanelerde kullanıldığı gibi, binek hayvanı olarak da işe yarar.

MİDYAT, Güneydoğu Bölgesinde, Mardin iline bağlı 64.244 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.391 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.577 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Dargeçit adlı bir bucağı ve 80 köyü vardır. İlçe toprakları dağlıktır. Kuzeyde Midyat dağları vardır. Başlıca akarsuyu Fırat'a karışan Çağçağa suyudur. Midyat'ın iklimi serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Dağ eteklerinde meşe çalıları görülür. İlçenin ekonomik hayatı hayvancılık ve tahıl tarımına dayanır. Bağcılık da gelişmiştir. İlçe merkezi, Midyat dağlarının güney eteğinde, denizden 950 metre yüksekte kurulmuştur. Mardin'e bağlı ilçe merkezlerinin en büyüğüdür. Cizre'ye uzaklığı 7, Mardin'e uzaklığı 107 km.'dir. Karayollarıyle Mardin'e ve Gürcüş üzerinden Siirt'e bağlıdır.

MİDYE, bir deniz hayvanıdır. Denizin içindeki sert maddelere tutunarak yaşar. Yumuşakçaların, yassısolungaçlılar takımındandır. Vücudu kireçli maddeden yapılmış, iki kabuk içinde bulunur. Ayrıca kabuğun içindeki «manto» diye adlandırılan iki kat zar da midyenin yumuşak vücudunu korur. Sudaki plânktonlarla beslenir. Solungaçlarının üstündeki tüylerin kıpırdamasıyle kabuğun bir yanından giren su bütün vücudu dolaştıktan sonra öbür taraftan dışarı çıkar. Bu sayede midye hem solunumunu yapar, hem de sudaki minik deniz canlılarıyle beslenir. Midye, eti sevilen ve türlü şekilde yenen bir deniz hayvanıdır.

MİĞFER (Tolga), askerlerin savaşta giydiği demir başlıklardır. Miğferler çarpan bir şeyi kaydıracak şekilde kubbeli olur ve mermilerden, süngü darbelerinden ko-

MİDE:

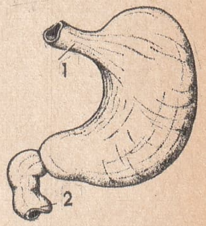

1 - Yemek borusu
2 - On iki parmak barsağı

Midye

runmak için çelik, demir gibi dayanıklı maddelerden yapılır. Miğferler çok eski çağlardan beri kullanılmaktadır. Bugün de barış zamanında bile çeşitli törenler vesilesiyle askerler miğfer kullanırlar. Ayrıca polis, itfaiye, maden ve petrol kuyularında çalışan kimseler, motosiklete binenler de miğfer kullanmaktadırlar.

Eski Roma ve Yunanlılar miğfer kullanırdı. Türkler de eskiden miğfer kullanırdı. Araplar miğfer kullanmayı Türkler'den öğrenmiştir.

MİHALIÇÇIK, İç Anadolu Bölgesinde, Eskişehir iline bağlı 42.271 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.704 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.337 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Beylikahır adında bir bucağı ve 68 köyü vardır. İlçe toprakları Sündiken dağları ile bu dağların eteklerindeki düzlükleri kaplar. İlçede kara iklimi vardır. Yazları sıcak, kışları soğuk geçer. En önemli akarsuları Sakarya ile Porsuk çayıdır. Sündiken dağları zengin karaçam ve meşe ormanlarıyle kaplıdır. İlçe ekonomisi tahıl, şeker pancarı tarımı ile tiftik keçisi yetiştiriciliğine dayanır. Bundan başka ilçe topraklarında krom madeni vardır. Bir de «Mihalıççık kili» denen bir çeşit kil çıkar ki, bu kil civar kasaba ve köylerde sabun yerine kullanılır. «Mihalıç peyniri» adı ile anılan peyniri meşhurdur. İlçe merkezi, denizden 1.400 metre yüksekte kurulmuştur. Eskişehir - Ankara demiryolundaki Sarıköy istasyonuna 22 km.'lik şose ile, Eskişehir'e de 95 km.'lik bir karayolu ile bağlıdır.

Istanbul'da Üsküdar'da Mihrimah Sultan camisi

MİHENK TAŞI, altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin saf olup olmadığını, başka madenlerle ne dereceye kadar karıştırılmış olduklarını, yani bu madenlerin ayarını anlamak için kuyumcuların kullandığı bir çeşit taştır.

Mikrofon

MİHRACE, Hindistan'daki hükümdarların büyüklerine verilen addır. Daha küçükleri «raca» diye anılır. Müslüman hükümdarlara mihrace denmez. Mihraceler Brahmanisttir. Müslüman hükümdarlar ise «nizam», «han», «emir», «Nevvâb» gibi adlarla anılır. Mihraceler iç işlerinde bağımsız hükümdarlardır. Ancak Hindistan'ın 1947'de bağımsızlığa kavuşmasından sonra, bu iç işlerinde bağımsızlık sadece bir şekilden ibaret kalmıştır.

MİHRÎ HATUN, (? - 1506), Türk kadın şâiridir. Amasya'da doğdu. Şâirliği kadar temiz ahlâkı ve güzelliğiyle de tanınırdı. «Belâyî» mahlâsını kullanan bir şâirin kızı olduğu tahmin edilmektedir. Genç yaşında ölen Mihrî Hatun'un divanı Ayasofya kütüphanesindedir. Mihrî Hatun şiirlerini zamanın şâirlerinden Necati ve Zati'nin şiirlerine nazire yollu yazmıştır.

MİHRİMAH SULTAN CAMİSİ, Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından Istanbul'da yaptırılmış camilerdir. Biri Üsküdar'da, öbürü Edirnekapı'dadır. Üsküdar'daki Mihrimah camisi iskelenin tam karşısındadır. 1547'de Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Edirnekapı'daki cami de Mimar Sinan'ın eseridir. Birincinin yapılmasından 20 yıl sonra, 1565'te tamamlanmıştır.

MİKA, genel olarak cam gibi renksiz bir cisimdir. İnce ince pul ve levhalardan meydana gelmiştir. İçindeki bileşiklere göre renkli de olabilir. Mika, içinde demir, kalsiyum, lityum, fluor yahut magnezyum elemanlarından bir veya birkaçı bulunan bir maddedir. Başlıca çeşitleri: Muskovit (akmika), paragonit (sodyumlu mika), flogopit (magnezyumlu mika), margarit (kalsiyumlu mika) ve diğerleridir. Mika sıcaklığa karşı dayanıklıdır. İletken olmadığı için bazı elektrik aletlerinde (meselâ elektrik ütüsü), ısıya dayanıklı olduğu için de soba, fırın önlerinde, elektrikli ızgaralarda kapak olarak kulanılır.

MİKROBİYOLOJİ, tıbbın bir koludur. Konusunu mikroplar teşkil eder. Mikropların yapısı, gelişmesi, sınıflandırılması, çıkış yerlerini incelemek mikrobiyolojinin görevidir. Özel maksatlar için mikropların çoğaltılıp saklanması da mikrobiyolojinin konuları içine girer.

MİKROFİLİM, 35, ya da 16 mm. eninde küçük fotoğraf filimleridir. Bilhassa değerli ve az bulunan yazma ve basma eserlerin fotoğrafını almak maksadıyle kullanılır. Mikrofilim işleri 1928'den sonra gelişmeye başlamış ve zamanla kütüphanecilikte bir çığır açmıştır. Çünkü mikrofilim sayesinde büyük bir kitap, bir filim şeridine

sığdırılabilmekte, bu sayede kolayca saklanması mümkün olmaktadır. Öte yandan kütüphanelerde bulunan ve bazıları dünyada tek nüsha olan yazma eserler her zaman okuyucuya çıkarılırsa çabucak hırpalanır, hele böyle eserlerden dünyanın uzak bir ülkesindeki okuyucunun faydalanması hiç mümkün olmaz. İşte mikrofilim bütün bu güçlükleri halletmiştir. Bu sayede mikrofilim çekmek suretiyle nadide bir eserden herkesin faydalanması mümkün olmaktadır.

MİKROFON, ses titreşimlerini elektrik akımının şiddet değişiklikleri şekline getiren bir alettir. Sesin bir yerden bir yere nakledilmesinde kullanılır. Bir konferansçı, bir şarkıcı konuşurken veya okurken önündeki mikrofona doğru söyler. Ses bu alet vasıtasıyle hoparlöre ulaşır.

Mikrofonlar, diyaframlı ve şeritli olmak üzere iki çeşittir. Diyaframlı mikrofonlarda ses, madenî bir halkaya gerilmiş, ince, madenî bir zarı titreştirir. Şeritli mikrofonlarda ise, diyafram yerine alüminyumdan yapılma ince bir şerit vardır. Diyafram bunu titreştirir.

MİKROMETRE, bir ölçü aletidir. Bazı hassas işlerdeki son derece küçük uzunlukları ölçmekte kullanılır. Otomobil, dikiş makinesi ve benzerlerindeki madenî parçaları ölçmekte mikrometre kullanılır. Ayrıca gökyüzü fotoğraflarında yıldızların arasındaki uzaklığı ölçmek için kullanılan mikrometreler de vardır.

MİKRON, bir uzunluk ölçüsüdür. Metre sisteminde bir birim olan mikron, metrenin milyonda biri, yahut milimetrenin binde biridir.

MİKRONEZYA, Okyanusya'da bir adalar topluluğudur. Ekvatorun kuzeyindeki Mariana, Marshall, Karolin ve Gilbert adalarını içine alır. Mikronezya, küçük adalar demektir. Sayısı binleri bulan Mikronezya adalarının toplamının yüzölçümü: 4.000 $km.^2$'yi bulmaz. Hepsinin toplam nüfusu 120.000 kadardır. Adaların 2.000'den fazlası atollerden ibarettir. Mikronezya adaları, iki ada hariç Amerikan himayesindedir. Gilbert ve Ellice ise İngilizler'e aittir.

MİKROP, tekhücreli, küçük bir canlıdır. Çoğu çeşitli hastalıklara sebep olur. Öte yandan zararsız, hattâ faydalı mikroplar da vardır. Tıpta mikrobun çok önemli yeri olduğundan sırf mikroplarla uğraşmak için, mikrobiyoloji kolu kurulmuştur. Zararlı mikroplar 1) Kok, 2) Basil ve 3) Vibriyon olmak üzere üç kısma ayrılır.

Koklar: Birçok çeşidi olan, yuvarlak mikroplardır. Başlıca çeşitleri streptokok, mikrokok, stafilakok, diplokok ve tetragen'dir. Kok grubuna giren bu çeşitli mikroplar arasında insanda yara ve çıban yapanlar bulunduğu gibi, menenjit, kızıl, yılancık v.b. gibi hastalıklara sebep olanlar da vardır.

Basiller: Çomak biçiminde mikroplardır. Zaten basil sözü de çomak anlamındadır. Bazı basiller dış etkilere karşı çok dayanıklı, bazıları ise dayanıksızdır. Tifo, dizanteri, veba, tetanos v.b. gibi hastalıkları bunlar yapar.

Vibriyonlar: Bunlar titrek, kıvrık mikroplardır. Bu bakımdan «vibriyon» (titrek, kıvrık) diye adlandırılmışlardır. Bunların içinde en önemlisi kolerayı yapan vibriyondur. Bir başka vibriyon çeşidi de frengi ve hummay-ı râcia'yı yapan spiroket' tir.

Bu saydıklarımızdan başka mikroplar da vardır. Mikroplar genel olarak, rutubetli, karanlık yerlerde gelişir, çoğalırlar. Mikropların yaşaması için en uygun sıcaklık 30 - 37° dir. Süt, yumurta, et suyu gibi maddeler mikropların gelişip çoğalmasına en elverişli ortamları teşkil eder. Bir mikrop bu şekilde elverişli bir ortam bulursa, bir günde sayısı bir milyarı bulur. Mikroplar genel olarak bir arada yaşayabilirler, ancak birbirine düşman olan mikroplar da vardır. Bu düşman mikroplardan birinin üremesi, diğerinin yok olmasına yol açar. İşte bilginler, mikropların bu özelliğinden faydalanarak «antibiyotik» denen ilâçları bulmuşlardır.

Faydalı Mikroplar: Bazı mikroplar insanlarda hastalık yapmadığı gibi faydalı da olur. Bunlardan bazıları organik maddelere etki yaparak «mayalanma» dediğimiz olaya yol açarlar. Bazıları da çürütmeye sebep olur. Böylece ölmüş bitkileri çürüten bu mikroplar toprağın tabiî olarak gübrelenmesini, daha verimli hale gelmesini sağlarlar. Üzümün sirke ve şarap olması, sebzelerin turşu haline gelmesi, sütün yoğurt ve peynir haline gelmesi hep bu çeşit mikropların yardımıyle olur.

Mikropların Bulaşması: Mikroplar, insanlara çok çeşitli yollarla bulaşır. Fare, bit, sinek gibi hayvanların yanısıra, insanların da mikropların bulaştırılmasında büyük rolü vardır. Şüphesiz hasta bir insandan sağlam bir insana mikrop bulaşacağı bilinen bir gerçektir. Ancak bazı insanlar kendileri hasta olmadıkları halde, bazı hastalıkların bulaşmasında aracı rolü oynarlar. Bu gibi kimselere, «portör» (taşıyıcı) denir. Hastalık taşıyıcılarının, kendilerinde hastalık belirtisi görülmediği için kimin portör olduğunu, kimin olmadığını anlamak da zordur. Bu bakımdan bir salgın sırasında başka kimselerle temas ederken

MİKROPLAR:

Sıtma

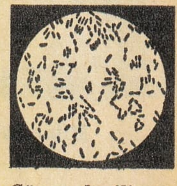

Cüzam basili

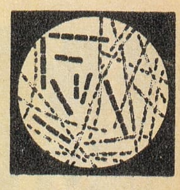

Şarbon basili

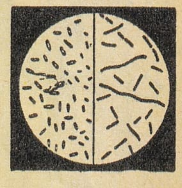

Tifo basili

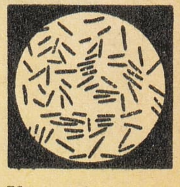

Verem basili

Veba basili

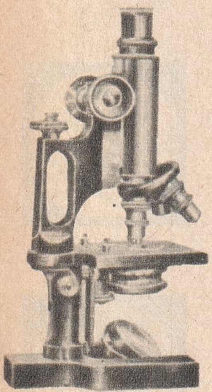

Mikroskop

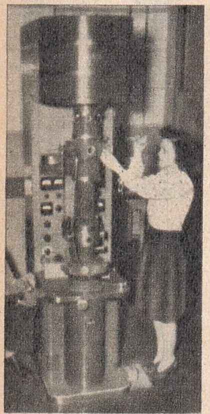

Elektron mikroskobu

çok dikkatli olmak gerekir. Kendileri hasta olmayan portörlerden başka, bazen bir hastalığı geçirip nekahat devresinde olanlar da, hâlâ o hastalığın mikrobunu taşıyor olabilirler. Bu bakımdan genel olarak nekahat halindeki hastalarla temastan sakınmada büyük fayda vardır.

MİKROSKOP, gözle görülemeyecek kadar küçük olan cisimlerin görünür hale gelmesini sağlayan bir alettir. En çok tıpta, mikrobiyoloji ve bakteriyolojide, botanikte faydalanılır. Mikroskop bir mercek düzeni vasıtasıyle bakılacak cisimden yansıyan ışınların büyük gösterilmesi esasına dayanır. Başlıca «yalın» ve «bileşik» olmak üzere iki çeşit mikroskop vardır.

Yalın mikroskoplar, bir cismin en fazla 400 defa büyük görünmesini sağlayabilir. Bunlarda bir mercek sistemi vardır. En basit yalın mikroskop büyüteçtir.

Bileşik mikroskoplarda ise iki tane mercek sistemi vardır. Bu sayede cisimleri çok daha büyük göstermek mümkün olur. Bir cismi 2.500 defa büyütür.

Elektron mikroskobu: İlk defa 1932'de yapılan bir mikroskop çeşididir. Bunda bildiğimiz ışık yerine elektron akımı kullanılır. Özel bir düzenle 50 - 100.000 voltluk bir gerilim verilen elektronlar, bir manyetik alandan geçerken kırılır ve sanki bir mercekten geçiyormuş gibi yansırlar. Bundan sonra objektifler yardımıyle daha da büyütülen cismi rahatça incelemek mümkün olur. Elektron mikroskopları, bir cismi 200 - 300.000 defa kadar büyütebilirler.

MİL, Eski Romalılar'da 1.000 adım karşılığı bir uzaklık ölçüsüydü. Bugün çoğunlukla Anglo - Sakson ülkelerinde kullanılan bir uzaklık ölçüsüdür. 1) Kara mili ve 2) Deniz mili olmak üzere ikiye ayrılır. Kara mili 1.609 metredir. Deniz milleri de milletlere göre değişir. İngiliz deniz mili 1.855, Amerikan deniz mili 1.853.25, Fransız deniz mili 1.852 m.'dir.

MİLÂDÎ YIL, Hz. İsa'nın doğumunu esas alan takvim başlangıcıdır. Bugün kullanılan Gregoryen takvimi, Milâdî yıl esasına dayanır. Milâdî takvimde, Hz. İsa'nın doğumundan 7 gün sonrası takvimin başlangıcı kabul edilmiştir.

MİLANO, İtalya'da Lombardiya eyaletinin merkezi olan şehirdir. Roma'dan sonra İtalya'nın en büyük şehridir. Nüfusu: 1.630.000'dir. İtalya'nın en büyük endüstri merkezlerinden biridir. Makina ve otomobil endüstrilerinin yanısıra dokumacılık ipekçilik ve çeşitli basım işleri de gelişmiştir. Avrupa'nın en ünlü operalarından olan Scala, Milano'dadır. Milano konservatuvarı da dünyaca tanınmıştır.

MİLAS, Ege Bölgesi'nde, Muğla iline bağlı 68.037 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.987 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.167 $km.^2$'dir' Merkez bucağından başka Güllük, Ören, Selimiye adlı üç bucağı ve 101 köyü vardır. İlçe toprakları doğudan batıya doğru gittikçe yükselen tepeler ve dağlarla kaplıdır. İlçedeki en büyük yükseklik Aksivri tepesi (1.373 metre)'dir. Akdeniz ikliminde olan Milas topraklarında önemli bir akarsu yoktur. Başlıca akarsular Varvil çayı, Sarıçay ve Dere çayıdır. İlçe ekonomisi tarım ve zeytincilik üzerinedir. Meyvacılık da gelişmiştir. İlçe topraklarındaki zımpara taşı madeninin Türkiye ekonomisinde önemli yeri vardır.

İlçe merkezi, denizden 565 metre yüksekte kurulmuş bir kasabadır. İyi yollarla Muğla'ya 78, iskelesi olan Güllük'e 26 km. uzaklıktadır. Çok eski bir şehir olan Milas'ta birçok tarihî kıymette eserlere raslanır.

MİLÂT, Hz. İsa'nın doğumunu belirten bir deyimdir. Milât'tan 7 gün sonrası bugün bütün dünyada kullanılan takvimin başlangıcı kabul edilmiştir.

MİLDİYU, bir bitki hastalığıdır. En çok asmalarda raslanır. Bir mantarın sebep olduğu hastalık sonunda, asmaların yaprağında önce sarı, sonra kahverengi lekeler peyda olur. Bitkileri mildiyudan korumak için göztaşı kullanılır.

MİLİTARİZM, siyasî bir anlayış çeşididir. 19. yüzyılda belirmeye başlayan militarizm, bir ülkenin bütün varlığının orduya dayanmasını gerekli görür. Bir ülkenin militarist olması, onun sosyal ve hukuk görüşüyle de ilgili değildir. Milliyetçilikten komünistliğe kadar her çeşit idarede militarizm görülebilir. Meselâ 2. Dünya Savaşı'nda ve daha önceleri Almanya militarizm akımına kapılmıştı, bugün de Kızıl Çin ve Rusya böyledir. Varlığı orduya dayanan Eski Roma, Hun ve Pers imparatorlukları ise militarist sayılmazlar: Çünkü o devirlerde zaten her şey tamamen orduya dayanırdı.

Milano Katedrali

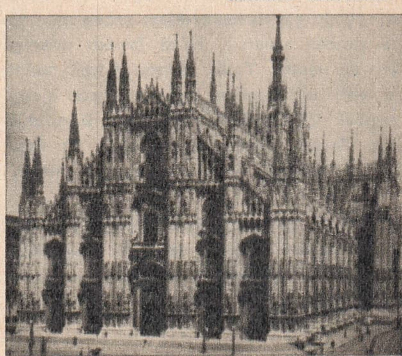

MİLL, Stuart (1806 - 1873), tanınmış İngiliz filozofudur. Londra'da doğdu. Filozof James Mill'in oğluydu. 3 yaşındayken Yunanca öğrendi. 14 yaşındayken Lâtince, klasik edebiyat, mantık öğrenimini tamamlamıştı. 17 yaşında ise hukuk ve felsefe alanlarındaki çalışmalarını bitirmiş bulunuyordu. Zamanının en tanınmış filozoflarından Stuart Mill'in başlıca eserleri: «Faydacılık» ve «Mantık Sistemi» dir.

MİLLET (Ulus), aynı toprakta yaşayan, aynı kökten gelme, tarihi ve gelenekleri ve çok defa dilleri aynı olan insanların meydana getirdiği topluluktur.

MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ, 27 mayıs 1960 ihtilâlini yapan askerî komitedir. Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığındaki komite, hava, deniz ve kara kuvvetlerine mensup 38 subaydan kuruluydu. Bunlardan biri 12 eylül 1960 gecesi bir trafik kazasında ölünce 37'ye indi. Bu komite Başkan Gürsel tarafından, kasım 1960'ta feshedilmiş ve «14'ler» diye tanınan bir grup elçiliklerde görevlere atanıp gönderilerek 23 üyeden mürekkep yeni bir komite kurulmuştu. Yeni anayasanın 9 eylül 1961'de halk oyuna sunularak kabul edilmesi üzerine Millî Birlik Komitesi'nin hukukî varlığı sona ermiş, komite üyelerine aynı anayasaya konan bir madde ile ömürleri boyunca senatör olma hakkı tanınmıştır. Bu komite üyelerine «tabiî senatör» denmektedir.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI, Türkiye'deki eğitim işlerini yürüten bakanlıktır. Her derecede ve her çeşit resmî okul açmak, özel okulların kurulmasını ve çalışmasını denetlemek, resmî okulları denetlemek, öğretmen yetiştirmek, müzeler ve kütüphaneler kurmak ve bunları idare etmek, eski eserleri korumak, Millî Eğitim Bakanlığı'nın görevleri arasındadır. Bütün bu işleri yürütmek için merkezi Ankara'da bulunan bakanlık teşkilâtında müsteşarlar, müsteşar yardımcıları, Talim ve Terbiye Heyeti, Teftiş Kurulu ve çeşitli müdürlükler ve genel müdürlükler vardır.

Bakanlığın illerdeki işlerini yürütmek için her il merkezinde millî eğitim müdürlükleri kurulmuştur. Her üç yılda bir toplanan Millî Eğitim Şûrası, bakanlığın geliştirme plan ve programlarını tesbit eder.

Türk öğrencilerin yabancı ülkelerde okumalarını sağlamak, yabancı ülkelerde okuyan öğrencilerle ilgilenmek, onların durumlarını takip etmek de bakanlığın görevleri arasındadır. Öte yandan üniversiteler iktisadî ve ticarî ilimler akademileri, muhtariyeti olan okullardır. Bununla beraber üniversitelerarası kurullara Millî Eğitim Bakanı başkanlık eder.

Millî Eğitim Bakanlığı ilk defa 1847'de, «Mekâtib-i Umumîye Nezareti» adı altında kurulmuştur. Bu teşkilât, bir süre «Maarif-i Umumîye Nezareti», daha sonra da «Maarif Nezareti» adını almıştır. Cumhuriyet'ten sonra bir süre «Maarif Vekâleti» diye anılan teşkilât, daha sonra «Millî Eğitim Bakanlığı» olmuştur.

MİLLÎ HAREKET PARTİSİ, sağ eğilimli, milliyetçi bir partidir. Aslında 1957'de Millet Partisi'yle, Köylü Partisi'nin birleşmesinden meydana gelen Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin 24 şubat 1969'daki genel kurul toplantısında alınan bir kararla, isminin «Millî Hareket Partisi» olarak değiştirilmesinden meydana gelmiştir. Partinin başkanı eski Millî Birlik Komitesi üyelerinden Alparslan Türkeş'tir. Partinin amblemi, kırmızı bir daire içinde uçları bir merkezde toplanmış üç beyaz hilâlle temsil edilmektedir.

MİLLÎ PİYANGO, Maliye Bakanlığı'na bağlı bir kuruluştur. Türkiye'de para ikramiyesi vererek piyangolar düzenleme tekeline sahip yegâne kuruldur. İlk defa 1925'de Türk Hava Kurumu'na bağlı olarak «Tayyare Piyangosu» adıyla kurulmuştur. 5 temmuz 1939'da bir kanunla adı, «Millî Piyango İdaresi» olmuş ve Maliye Bakanlığı'na bağlanmıştır. Topladığı paraların % 50'den biraz fazlasını ikramiye olarak dağıtır.

MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI, Türkiye'nin savunması ile ilgili askerlik işlerini yürüten bakanlıktır. Millî Savunma Bakanlığı'nın başlıca görevleri, ordunun yetiştirilmesi ve idaresi, ordu ve askerlikle ilgili kanun tasarılarının hazırlanması, orduyla ilgili sağlık teşkilâtının kurulup işletilmesi, her türlü teçhizat ve yiyeceğin, barınakların sağlanması ve benzeri işlerdir. Silâhlı kuvvetlerin komutasını elinde bulunduran Genelkurmay Başkanlığı, bu bakanlığa bağlıdır. Genelkurmay başkanı ise, Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilir. Görev bakımından da başbakana karşı sorumludur.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında ordunun çekirdeğini Yeniçeri Ocağı teşkil ederdi. Orduya büyük önem verilir, her an savaşacak durumda bulunmasına dikkat edilirdi. Zamanla ordu, eski düzenini kaybetti. Bunun üzerine, Tanzimat'tan sonra orduda ıslahat başladı. Bugünkü Millî Savunma Bakanlığı'nın karşılığı sayabileceğimiz «Seraskerlik» kuruldu. Bu teşkilât daha sonra «Harbiye Nezareti» diye anılmaya başlandı. Aynı teşkilât, Cumhuriyet devrinde «Millî Müdafaa Vekâleti», sonra da «Millî Savunma Bakanlığı» adını aldı.

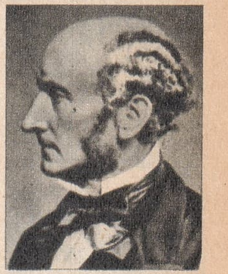

S. Mill

Millî Hareket Partisi amblemi (aslı kırmızıdır)

Milton

MİLLİYETÇİ ÇİN (Bak: ÇİN)

MİLLİYETÇİLİK, siyasî bir görüştür. Bu görüşe göre, bir millet kendisine has gelenek ve kültüre bağlı kalmak ve kendi varlığını her şeyin üstünde tutmak şartıyle yaşayabilir ve gelişebilir. Eski çağlarda milliyetçilik fikri yoktu. İnsanlar toplumlar halinde düzenlenip, dil, din ve ülkü birliğine kavuşunca, milliyetçilik doğdu. Fransa'da 1789 İhtilâli'yle doğan milliyetçilik fikri, Fransa'dan başka milletlere de yayıldı. Bizde ise milliyetçilik fikri daha eskidir. Ancak bir fikir akımı olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Ahmet Vefik Paşa ve başka yazarlar, bu fikri benimsediler. Ziya Gökalp ve arkadaşları da bu fikrin gelişmesini sağladı.

MİLTON, John (1608 - 1674), İngiliz şairidir. Londra'da doğdu. İlk öğrenimini evde yaptı. 12 yaşında ortaokula girdi. Latince, Fransızca, İtalyanca, Rumca öğrendi. 16 yaşındayken Cambridge üniversitesine girerek edebiyat tahsil etti. 1642'deki iç savaştan sonra, hükümette önemli bir görev aldı. Sürekli çalışma yüzünden 1652'de gözleri kör oldu. Şiirlerini kızlarına yazdırmaya başladı. En önemli eseri: «Kaybolan Cennet» i bu şekilde yazdırmıştır. Yazar en çok bu eseriyle tanınır.

MİMAR SİNAN (Bak: SİNAN)

MİMARLIK, güzel sanatların bir koludur. Çeşitli yapıların tasarlanması ve gerçekleştirilmesi mimarlığın konusunu teşkil eder. Mimarlık insanların en ilkel çağlarından itibaren başlar. Bugüne kadar dünyada, birbirinden ayrı biçim ve şekillerde milyonlarca mimarlık eseri yapılmıştır. Daha taş devrindeyken insanlar, «dolmen» diye adlandırdığımız mezarlar yapmışlardı. Dolmenler, ilk mimarlık eserleri arasında sayılır. Bunlar çok büyük taşların üstüste konması, ya da dikilmesi suretiyle yapılırdı. Daha sonraları Mezopotamya'da da mimarlık eserleri yapıldı. M.Ö. 5000 yılına kadar giden Mezopotamya mimarlığından zamanımıza kadar gelen örnek yoktur. Çünkü inşaat malzemesi olarak taş yerine kerpiç kullanmışlardır.

Eski çağların en büyük ve önemli mimarlık eserleri Mısır'da yapılmıştır. Firavunların mezarı olan ehramlar ile, Luksor, Karnak gibi yerlerde yapılan tapınaklar bugüne kadar ayakta duran dev mimarlık eserleridir. M.Ö. 4000 yılından kalmış olan Truva höyüğünde yapılan kazılar, zamanımızdan 6000 yıl öncesine ait mimarlık eserlerinin kalıntılarını meydana çıkarmıştır. Öte yandan, eski İran'da da önemli mimarlık eserleri yapılmış, Persepolis ve Sus sarayı kalıntıları zamanımıza kadar gelmiştir.

Mimarlık alanında eski çağların en kuvvetli eserleri, Eski Yunanlılar ve Romalılar tarafından yaratılmıştır. Yunanlılar'ın ve Romalılar'ın bugüne kadar gelen Yunan tapınaklarının biçimlerinde esas, ahenkli dikdörtgenlerdir. Atina'daki Akropol bunun en canlı misalidir. Yunan mimarlığının diğer önemli eserleri de anfiteatrlar ve tiyatrolardır. Romalılar'ın mimarlığı ise daha çok ev ve siteler şeklinde kendisini göstermiştir. Bugün eski Romalılar'dan kalan Pompei, Herculanum şehri harabeleriyle, Roma'daki Colosseum gibi büyük yapılar, o devirdeki mimarlık hakkında etraflı şekilde bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Romalılar mimarlıkta, Mezopotamya'dan aktardıkları kubbeye yer vermiş, ayrıca binalarını geniş ölçüde fresklerle süslemişlerdir.

Ortaçağ mimarlığının en kuvvetli eserleri kiliselerdir. Bunun arkasından Avrupa mimarlığında «Gotik devir» geldi. Gotik üslûp, Rönesans'a kadar Avrupa'ya hâkim oldu. Rönesans'la beraber mimarlıkta kiliselerden çok saraylara önem verildi. Fransa'da ünlü Louvre sarayı yapılmaya başlandı.

18. yüzyılın başlarında beliren «Rokoko üslûbu», kısa bir süre içinde birçok memlekete yayıldı. Aynı yüzyılın sonlarında çıkan «Barok üslûbu» da, Rokoko gibi geniş bir yayılış alanı buldu. Bundan sonra demir mimarlıkta geniş ölçüde kullanılmaya başlandı. 19. ve 20. yüzyıllarda zamanın hayat anlayışıyle ilgili yeni üslûplar doğdu

Mimarlık alanında Batı dünyasının meydana getirdiği eserlerin yanı sıra İslâm dünyası da eşsiz eserler meydana getirmiştir. İslâm mimarlığı, deyimiyle doğrudan doğruya çeşitli milletlere mensup Müslüman sanatçıların yarattığı mimarlık anlaşılır. Yoksa, İslâm mimarlığını sadece Arap mimarlığı sanmak yanlıştır. İlk Müslüman eserleri, şüphesiz, camilerdir. Bugüne kadar gelen en eski İslâm mimarlık eseri Kudüs'teki «Kubbet-üs-Sahra» dır. Yine Kudüs'teki «Mescid-i Aksa» ile Şam'daki «Büyük Cami» de en eski İslâm mimarlık eserleridir.

Müslümanlık geliştikçe ve yeni ülkelere yayılıp yeni yeni kavimler Müslüman oldukça daha güzel, daha heybetli ve sanat değeri yüksek mimarlık eserleri meydana gelmiştir. Basra'da yaptırılan Büyük Cami, Samerra'daki saray ve cami, İspanya'daki Alkazar ve Elhamra sarayları, Hindistan'daki Taçmahal Türbesi gibi büyük, eserler meydana getirmişlerdir. Hin-

TÜRK MİMARLIĞI

Selimiye, Edirne (16. yüzyıl)

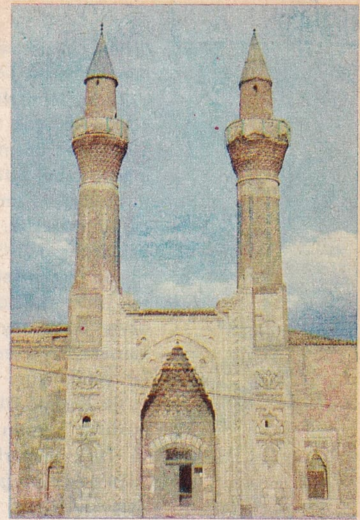

Gök Medrese, Sıvas (13. yüzyıl)

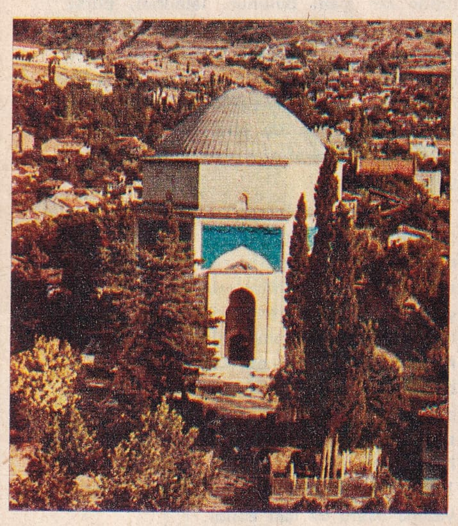

Yeşil Türbe, Bursa (15. yüzyıl)

Sultanahmet, Istanbul (17. yüzyıl)

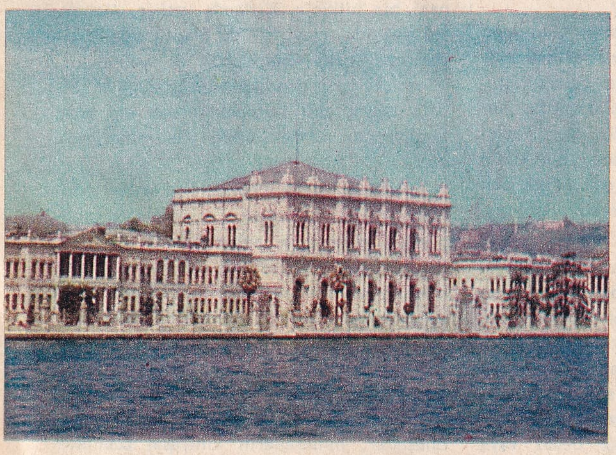

Dolmabahçe Sarayı, Istanbul (19. yüzyıl)

4. Vakıf Hanı, Istanbul (20. yüzyıl)

distan, Mısır ve İran'da daha sayısız İslâm mimarlık örnekleri vardır.

Türk Mimarlığı: Dünya mimarlığında Türkler'in çok önemli bir yeri vardır. Türkler en önemli mimarlık eserlerini İslâmiyeti kabul ettikten sonra meydana getirmişlerdir. İslâmdan önceki Türk eserleri çeşitli mezarlar, kurganlar ve Budist tapınaklarıdır. Müslümanlığın kabulünden sonra ise medeniyetin gelişmesine paralel olarak mimarlık da günden güne ilerlemiş, devre devre sayısız köprüler, hanlar, kervansaraylar, medreseler, camiler ve saraylar yapılmıştır.

Mimoza

İlk önemli Türk mimarlık eserlerini Selçuklular yaratmıştır. Selçuklular'dan önceki Türk mimarlığının başlıca eserleri Ön Asya'daki «Ürgenç» ve «Aşkabat» tadır. Selçuklular ise Anadolu'da bugüne kadar yaşayan ölümsüz mimarlık eserleri meydana getirmişlerdir. Anadolu'daki Selçuklu eserlerinin başlıcaları Orta Anadolu'daki hanlar, Konya, Kayseri, Sıvas v.b. gibi büyük merkezlerdeki türbeler ve medreseler ile camilerdir.

Minakop

Osmanlılar devrinin başlamasıyle Anadolu'daki Türk mimarlık sanatı en güzel örneklerini vermiştir. Osmanlı Türk mimarlığının başlangıç dönemi içinde Bursa ve Edirne'de çeşitli türbe ve camiler yapılmıştır. Bunların başlıcaları Bursa'daki Ulucami, Yeşil Cami, Yıldırım Bayezit Camisi ile Edirne'deki Eski Cami ve İstanbul'daki Fatih Camisidir. 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı mimarlığı, imparatorluğun büyük gelişmesine paralel olarak ilerlemiş ve dünyaya nam salan eserler vermiştir. Bu dönemin en önemli eserleri İstanbul'daki Süleymaniye ve Edirne'deki Selimiye Camileridir. Bu devreden sonra da çeşitli mimarlık eserleri yapılmış, ancak son zamanlarda Türk mimarlığının üzerinde Batı mimarlığının etkileri olmuştur.

Minare

MİMBER, camilerde hutbenin okunduğu yerdir. Cuma ve bayram namazlarında hutbeyi okuyacak imam buraya çıkar. Mimberlerin perde örtülü bir kapısı vardır. Kapıdan sonra merdivenler gelir. Merdivenlerin bitim yerinde üzeri kubbeli bir kısım vardır. İslâm mimarlığında çok güzel, son derece ince işlemeli mimberler yapılmıştır.

MİMOZA, sarı, güzel kokulu çiçekleriyle tanınan bir bitkidir. Baklagillerden olan mimozanın akasya yapraklarına benzeyen, karşılıklı iki sıra halinde dizili, küçük yaprakları vardır. Mimoza, daha çok sıcak yerlerde yetişir. Bahçelerde süs bitkisi olarak da yetiştirilen mimozaların 350 çeşidi vardır. Bazılarının çiçeği beyaz veya menekşe renginde olur.

MİNAKOP, eti sert olduğundan pek makbul olmayan bir balıktır. Sularımızda yaşar. Bazı büyük çeşitlerinin boyu 1 metreyi bulur. Küçük deniz hayvanlarıyle beslendiği gibi, uskumru, hamsi, sardalya gibi balıkları da yer.

MİNARE, ezan okumak için yapılan ince, uzun yapıdır. Cami ve mescitlerin yanında bulunan minareler, asıl yapının dışında olur. İslâm mimarlığının gelişmesi boyunca çok çeşitli minareler yapılmıştır. Ancak minarelerin en güzel örneğini hiç şüphesiz gene Türk mimarları vermiştir. Minarelerin yüksekliği ve biçimi, yanında bulunduğu caminin yüksekliği ve biçimiyle ilgilidir. Bununla beraber her minarenin bir gövdesi, gövdenin üstünde bir şerefesi (ezanın okunduğu yer) onun üzerine «petek» denen ve gövdenin devamı gibi olan bir kısımla, bir külâhı vardır. Külâhın üstünde bir alem bulunur. İstanbul, Bursa ve Edirne'de padişahların veya hanedan mensuplarının yaptırdığı camilerin birden fazla minaresi olur. Minareler arasında en ilgi çekici olan Edirne'deki Selimiye Camisinin minaresidir. Üç şerefeli olan bu minarelerin her şerefesine ayrı ayrı yollardan çıkılır.

MİNE, cam ve benzeri eşyayı süslemekte kullanılan bir maddedir. Cam hamuruna çeşitli maden oksitlerinin karıştırılmasıyle elde edilir. Minelerin bayağı çanak çömlek üzerine sıvanan cinsine «sır» denir. Minenin «Gömme mine», «Kabartma mine», «Bölmeli mine», «Sıvama mine» gibi çeşitleri vardır. Minecilik çok eski tarihi olan bir sanattır. Eski Çin'de, Türkistan'da ve Bizans'ta mine yapılıyordu. Daha sonraları minecilik Avrupa'ya yayıldı. 17. yüzyılda mine üzerine boya ile resim yapma usulü de icat edildi.

MİNEÇİÇEĞİ, 80 kadar çeşidi olan yabanî bir bitkidir. Kırlarda yetişir. Menekşe renginde, mavi, ya da alacalı küçük çiçekleri vardır. Bahçelerde de yetiştirilir. Mineçiçeğigiller'dendir. Mineçiçeğigiller bitişik taçyapraklı ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi de mineçiçeğidir.

MİNERAL, yerkabuğundan çıkarılan maddelerdir. Kelime zaten Latince, «yerkabuğundan çıkarılan» anlamındaki, «mineralis» ten gelir. Mineraller 100 km. kadar kalınlığında olan yerkabuğu (litosfer)'nun en üstündeki birkaç kilometrelik bölümünden elde edilir. Minerallerin kimyasal ve fiziksel özellikleri vardır. Suda çözünme veya çözünmeme, asit ve ısı etkisi, bazı kimyasal maddelerle meydana getirdikleri bileşikler, minerallerin kimyasal özelliklerini ortaya çıkarır. Fiziksel özellikleri ise

yoğunluk, esneklik, ışığı kırma, iletkenlik ve benzeri gibi alanlarda kendisini gösterir.

Mineraller, kimyasal yapılarına göre 9'a ayrılır: 1) Elemanlar (Kükürt, altın, gümüş); 2) Sülfürler ve benzerleri (Pirit, palenit v.b.); 3) Haloidler (Potasyum ve alüminyum filizleri v.b.); 4) Oksit ve hidroksitler (Magnetit, hematit, su, kromit v.b.); 5) Nitrat, karbonat ve boratlar (Kalsit, magnezit, soda v.b.); 6) Organik mineraller (Petrol, asfalt, kömürler v.b.); 7) Silikatlar (Talk, kaolin v.b.); 8) Sülfatlar ve kromatlar (Barit, gips v.b.); 9) Fosfatlar, arsenatlar (fosforit, apatit v.b.).

Yeryüzündeki minerallerin bir kısmı doğrudan doğruya dünyanın çekirdeğini teşkil eden mağmadan meydana gelir. Sıvı ateş halindeki bu kesimin zaman zaman yeryüzüne püskürmesiyle dışarı verdiği mineraller feldispat, kuvars v.b.'dir. Bir kısım mineraller doğrudan doğruya suların etkisiyle meydana gelir. Suların içinde sıcaklık etkisiyle çözünüş bulunan tuzlar, bazı mineralleri başka mineral haline getirir. Baryum filizi olan «barit» bunun bir örneğidir. Öte yandan canlı organizmaların yardımıyle meydana gelen mineraller de vardır. Mercan bu çeşit minerallerin en belirli örneğidir. Nihayet mağmada bulunan bir kısım uçucu elemanların çıkardığı gazlar da bazı mineralleri başka mineral haline getirebilir. Bu şekilde meydana gelen minerallerin başlıcaları: Molibdenit, arsenopirit, volframit ve kassiterit (kalay filizi) dir.

Civayı saymazsak hemen hemen bütün diğer mineraller katı haldedir. Petrol ve asfalt organik minerallerdir. Bunların dışında kalan bütün diğer mineraller anorganiktir. Mineraller büyük kitleler halinde yalnız başlarına bulundukları gibi, taşlarla beraber de bulunabilirler. Mineral ve taşların meydana getirdiği tabiat, «cansız tabiat» diye anılır. Bitki ve hayvanların meydana getirdiği canlı tabiat'ın hayatını devam ettirebilmesi için, cansız tabiata ihtiyacı vardır.

MİNERALOJİ, konusu «mineral» olan bilimdir. İnsanlar çok eski çağlardan beri minerallerle karşılaşmış, bunlardan çeşitli şekillerde faydalanmayı başarmışlardır. Zamanla bir kısım mineralleri kendilerine göre sınıflandırdılar. Ancak mineraller üzerinde gerçekten bilimsel çalışmaların başlaması 18. yüzyıldan sonradır. Fransız bilgini R. J. Hauy, Alman bilgini A. G. Werner ve C. Samuel Weiss bu bilmin kurulmasında büyük rol oynamışlardır. Mineraloji, 1) Genel mineraloji ve 2) Özel mineraloji olmak üzere ikiye ayrılır. Genel mineraloji, minerallerin genel özelliklerini konu edinmiştir. Özel mineraloji ise her mineral üzerinde ayrı ayrı incelemeler yapar.

MİNERVA, eski Roma mitolojisinde bir tanrıçadır. Yunan mitolojisinde buna «Athena» denir. Akıl, sanat ve savaş tanrıçası olan Minerva için çeşitli tapınaklar yapılmıştı. Aynı zamanda Minerva'nın müzik tanrıçası olduğuna da inanılırdı. Bu inanışa göre flütü icat eden Minerva'dır.

MİNGLİ GİRAY, I (? - 1514) bir Kırım Hanı'dır. Hacı Giray I'in ortanca oğlu olan Mingli Giray Han, Kırım hanlarının 7.'sidir. Üç defa tahta çıkmış, 44 yıl saltanat sürerek Kırım tarihinde en uzun saltanat süren han olarak tanınmıştır.

MİNK (Bak: KÜRK).

MİNKALE (Bak: İLETKİ).

MİNNESOTA, Birleşik Amerika'nın 50 eyaletinden biridir. Göller bölgesinde bulunan Minnesota'nın nüfusu: 3.413.000, yüzölçümü: 219.317 km.²'dir. Başkenti: Minneapolis (482.000)'tir: Minnesota'nın toprakları büyük bir ovadan ibarettir. En büyük yükselti 512 metredir ki, buradan Mississippi nehri doğar. Mevsimler arasında sıcaklık farkı büyük olur. Superior gölü çevresi ormanlar, batı kesimi de çayırlarla kaplıdır. Ekonomisi hayvancılık ve tarıma dayanır. Eyalet topraklarında demir madenleri vardır. Endüstri de gelişmiştir. Eyalette 1869'da kurulmuş bir üniversite vardır.

Minneapolis'te St. Mary kilisesi

MİNOS UYGARLIĞI, M.Ö. 20. yüzyıldan sonra Girit'te kurulmuş bir uygarlıktır. Girit sanatında büyük bir canlanış şeklinde beliren Minos uygarlığının ilk eserleri M.Ö. 2000 yılından itibaren yapılmasına başlanan saraylardır. Bu saraylar M.Ö. 16. yüzyıldan itibaren en mükemmel şeklini bulmuştur. Saray duvarları freskler ve kabartma resimlerle de süslenirdi. Mimarlık ve resim sanatlarından başka heykelcilik de gelişmişti.

MİNYATÜR, bir resim çeşididir. Eskiden Doğu'da olsun, Batı'da olsun el yazması kitapları süslemek için renkli resimleri yapılırdı. Batı'da, «minyatür» Doğu'da, «nakış» diye adlandırılan bu renkli resimlerin kendisine has bir yapılış tekniği, bir üslûbu vardı. Minyatürlerin göze çarpan ilk özelliği canlı renkleri, mesafelerin belirtilmemesi, şahısların ve başka şekillerin birbirini kapatmıyacak şekilde dizilmesi, arka plânda olanların, sayfanın üstünde gösterilmesi, ışık ve gölge oyunlarına asla itibar edilmemesidir. Minyatür son derece sabırlı, ince çalışma isteyen bir sanattır. Bizde «nakkaş» diye anılan minyatürcüler, genel olarak incecik fırçalarıyle önce yapacağı

resmi taslak olarak çizer, sonra boya ile renklendirirdi.

Yapılan yeni araştırmalar minyatürün bir Türk sanatı olduğunu ortaya koymuştur. Orta Asya'da yaşayan Türkler minyatür yapmasını biliyorlardı. Uygur sanatçıları vasıtasıyle minyatür, Orta Asya'dan Çin'e geçmiş, yine aynı sanatçılar İslâm ülkelerinde de çalışmışlardır. Bu arada İran'da çalışan Türk minyatürcülerin değeri bütün dünyaca kabul edilmiştir. Bunların başında Pir Ahmet ve talebesi Bihzad, Mir Musavvir ve diğerleri gelir. Türkler Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde de minyatüre önem vermiş, bu alanda mükemmel eserler meydana getirmişlerdir. Osmanlı çağının en ünlü minyatürcüleri 16. yüzyılda Nigârî, 17. yüzyılda Nakşî, 18. yüzyılda Levnî'dir. Minyatürün Avrupa'da görünmesi Ortaçağ'a raslar. 10. yüzyıla doğru pek ilkel olarak yapılan minyatürler 14. ve 15. yüzyıllarda gelişti. Fakat matbaanın icadından sonra Avrupa minyatürcülüğü de öldü.

Mirabeau

MİRABEAU, Kont de (1749 - 1791), Fransız İhtilâlinin en ateşli hatiplerindendir. Mirabeau, çirkin, bodur, kısa boylu bir adamdı. Subay çıktıktan sonra çeşitli kanunsuz işler yaptığı için birçok defa hapse girdi. Hapisteyken, «Sophie'ye Mektuplar» adlı tanınmış eserini yazdı. Asılzadeler meclisi, yolsuzluklarından dolayı Mirabeau'nun asılzadeliğini kaldırdı. İhtilâl sırasında ateşli nutuklarıyle tanındı. 1791' de Kurucu Meclis Başkanlığına seçildi ve bu görevdeyken öldü.

MİRAÇ, Hz. Muhammed'in gökyüzüne yükseldiği gecedir. 26 - 27 Recep gecesine raslayan Miraç gecesi, «kandil» olarak kutlanır. Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in bir nur vasıtasıyle Mescid-el-Harâm'dan, Mescid-el-Aksâ'ya götürüldüğü yazılıdır. Hz. Peygamber oradan göğe yükselmiştir. Bu olayı anlatmak için birçok eserler yazılmıştır. Bunlara «Miraçnâme» denir.

MÎRÂHÛR (İmrahor), «emîr-i âhûr» sözünün kısaltılmışıdır. Osmanlı saray teşkilâtında bir makam olan emîr-i âhûr'luk, «ahır beyliği» demektir. Mîrâhûr sözü, sonradan «imrahor» şeklini almıştır. Saray ahırlarının (Istabl-ı Âmire) en büyük komutanı olan mîrâhûrun rütbesi, tümgeneral rütbesine eşittir.

Misk faresi

MİRAS, bir kimsenin, ölümü üzerine vârislerine kalan hakları, malları ve borçlarıdır. Miras'ın bir kısmı vasiyet edilen bir kimseye de kalabilir. Kanunî mirasçılar ana, baba, dede, torun, evlât ve diğerleridir. Ölümden sonra hüküm ifade etmek şartıyle mirasın tamamını, ya da bir kısmını almak üzere tayin edilen kimse ise, «mansup mirasçı» diye anılır. Devlet, bir dereceden sonra kanunî mirasçılardan sayılır. Eğer mirasçı tek kişi ise mirasın tamamı ona ait olur. Mirasçı birden fazlaysa kanunun gösterdiği nispetler dairesinde taksim edilir. Mirasın ne şekilde taksim edileceği, kimlerin mirastan mahrum kalacakları gibi hususları «miras hukuku» tanzim eder.

MİRYOKEFALON MEYDAN SAVAŞI, Selçuklu ordularıyle Bizans orduları arasında yapılmış büyük bir meydan muharebesidir. Bizans İmparatoru Manuel, Anadolu'da gittikçe kuvvetlenen Türkler'i yok etmek için 1176'da büyük bir ordu ile Anadolu'ya yürüdü Sırp, Peçenek, Macar ve Frank gibi yardımcı birliklerle de büyüyen dev Bizans ordusu, Kılıç Arslan II tarafından karşılandı. Ancak Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan II, doğrudan doğruya Bizans ordusunun karşısına çıkmadı ve kesin savaştan önce akıncıları vasıtasıyle orduyu iyice yıprattı. Bizans ordusu, bütüniyle Denizli yakınlarındaki Miryokefalon geçidine girince Kılıç Arslan II tarafından karşılandı. Çok şiddetli bir savaş sonunda hemen hemen Bizans ordusunun tamamı kılıçtan geçirildi. 60.000 kişilik Türk ordusu Bizanslılar'ın dev ordusunu mahvetmişti. Binlerce araba dolusu ganimet ele geçirildi. Bizans İmparatoru çok ağır bir tazminat ödemek suretiyle serbest kalabildi. Bu savaş sonunda artık Bizans'ın Anadolu'yu geri alabilmesinin mümkün olmadığı kesinlikle anlaşılmıştı.

MİSK, çeşitli hayvanlarda bulunan «misk» bezinin çıkardığı güzel kokulu bir maddedir. Misk bezi, misk öküzü, misk faresi, misk keçisi, misk kedisinde vardır. Ancak daha çok Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan misk keçisinden elde edilir.

MİSK DOMUZU, aslında domuz olmayan, fakat domuza benzeyen bir hayvandır. «Yakalı Pekari» diye de anılır. Birleşik Amerika'nın güneyi ile Patangonya arasındaki bölgede yaşar. Kır renkte kalın, kaba ve fırça kılı gibi tüylerle kaplıdır. 50 santim yüksekliğinde, 90 sm. boyunda ve 25 kilo ağırlığındadır.

MİSK FARESİ, kemirgen bir memelidir. Sularda yetişen bitkiler ve ağaç kökleriyle beslenir. İyi bir yüzücüdür. Kahverengi tüy-

Misk kedisi

leri olan misk faresi, Kuzey Amerika'da yaşar. Su kıyılarında, kapısı suyun içinde olan yuvalarda yaşar. Kunduzdan daha küçüktür. 25 satim boyunda, 1 kilo ağırlığındadır. Pullu, uzunca kuyruğu vardır. Misk salgılayan bir bezi vardır. Kürkü için avlanırsa da, çok yakalandığından kürkü makbul değildir.

MİSK KEDİSİ, Orta Afrika, Hindistan ve Çin'de yaşayan bir hayvandır. Kediye benzer. Cinsiyet organlarının yanında bulunan bir bez misk salgısını yapar. Misk kedisi güzel kokulu bezi için olduğu kadar, kürkü bakımından da makbuldür.

MİSK ÖKÜZÜ, iri yapılı, boynuzlu bir hayvandır. Aslında koyunla akraba olduğu halde bu iriliği yüzünden «öküz» diye anılır. Yüksekliği 120 santim, ağırlığı 350 kilo kadardır. Amerika ve Asya'nın kuzey kesimlerinde, 20 - 30 hayvanlık sürüler halinde yaşar. Uzun tüylü olan bu hayvanın eti ve sütü çok lezzetlidir, üstelik kolayca evcilleştirilebilir. Misk öküzünün çıkardığı misk kokusu 90 metreden duyulabilir.

MİSKİN HASTALIĞI (Cüzzam, Lepra), çok uzun süren öldürücü bir hastalıktır. «Hansen basili» adı verilen bir mikropla yayılır. Hastalık deride birtakım urlarla başlar, daha çok çocuklara geçer. Ancak kuluçka süresinin tamamlanıp hastalığın belirmesi yıllarca uzayabilir. Bu hastalığa yakalananlarda büyük bir uyuşukluk ve bitkinlik hali görüldüğü için bizde «miskin» hastalığı diye adlandırılmıştır. Çok eski çağlardan beri bilinen bu hastalık zaman zaman büyük salgınlara sebep olmuştur. Hastalığın yayılmasını önlemek için cüzzamlılar toplanıp ayrı bir binaya kapatılır. Bu gibi yerlere eskiden bizde «miskinler tekkesi» denirdi. Hastalık günümüzde başarıyle tedavi edilmektedir.

MİSSİSSİPPİ, Birleşik Amerika'nın eyaletlerinden biridir. Ülkenin güney doğusundadır. Nüfusu: 2.178.000, yüzölçümü: 121.375 km.²'dir. Başkenti Jackson (144.400) dır. Eyalet toprakları muazzam bir ovayı kaplar. En önemli akarsu olan Mississippi nehri, Arkansas ve Louisiana ile olan sınırı çizer. Ekonomisi hayvancılık ve tarım üzerinedir. Sanayi de gelişmiştir. 4 üniversitesi vardır. Bunların en eskisi olan Oxford 1844'te kurulmuştur.

MİSSİSSİPPİ NEHRİ, dünyanın en büyük nehirlerinden biridir. Kuzey Amerika'dadır. Uzunluğu 4.200 km.'yi bulur. 462 metre yükseklikteki İtasca gölünden çıkar. Güneye doğru akarak Missouri kolunu da aldıktan sonra Meksika körfezine dökülür. 250'den fazla kolu vardır. 3.000.000 km.²'lik bir alanı sular. Yatağı çok düzgün olduğu için ulaştırma işlerinde büyük faydalar sağlar. En önemli kolu olan Missouri'den başka önemli kolları Arkansas, Ohio, Red River nehirleridir.

MİSSOURİ, Birleşik Amerika'nın eyaletlerinden biridir. Ülkenin orta kesiminde yer alır. Nüfusu: 4.319.000, yüzölçümü 179.790 km.², başkenti Jefferson City'dir. Topraklarının doğu kesimi engin bir ova halindedir. Batıya doğru gidildikçe arazide yükselme görülür. Ekonomisi hayvancılık ve tahıl üzerinedir. Eyalet topraklarında kurşun, kömür, demir, alüminyum, çinko madenleri de vardır. Endüstrinin bazı kolları gelişmiştir. Missouri'nin en büyük şehri St. Louis A.B.D.'nin 9. şehridir.

Misk öküzü

MİSSOURİ, Kuzey Amerika'nın en büyük nehirlerindendir. Mississippi'nin bir koludur. Uzunluğu kaynağından, Mississippi'ye katıldığı yere kadar 4.700 km.'dir. Kayalık Dağlar'ın 2.400 metre yüksekliğindeki kesiminden doğar. Bütüniyle Birleşik Amerika toprakları içinde bulunan nehrin başlıca kolları Cheyenne, Yellowstone, Platte'dir. Mississippi gibi, Missouri'den de ulaştırma işlerinde faydalanılır.

MİSTİSİZM (Gizemcilik), bir felsefe görüşüdür. Tanrı konusunda, manevî yollarla yahut iradeyi zorlayarak gerçeğe ulaşılabileceğini kabul eden bu görüş, septisizme (şüpheciliğe) karşı bir tepki olarak doğmuştur. Mistisizm akıl gücünü bir tarafa bırakarak yerine duyguyu koyar. Bu bakımdan sezgiyi ön plana alır. Mistisizme göre asıl gerçeğe ancak duygu yoluyle ulaşılabilir. İslâm mistisizmine «tasavvuf» denir.

MİSTRAL, Frédéric, (1830 - 1914), Fransız yazarıdır. İlk eserini 1851'de yayınlamıştır. Fransa'nın taşra şiveleriyle yakından ilgilenmiş, bu alanda birçok değerli eserler vermiştir. «Hatıralar» ı büyük değer taşır. 1904 Nobel edebiyat mükâfatını kazanmıştır.

MİSYONERLİK, Hıristiyanlığın yayılması maksadıyle kurulan «misyon» teşkilâtına mensup olanların işidir. Bu teşkilâta mensup olanlara «misyoner» denir. İlk defa 17. yüzyılın ortalarında kurulmuş, sonra 1791'de kaldırılmış, sonradan bir defa daha kurulmuş ve tekrar kaldırılmışsa da 1815'te geniş bir şekilde yeniden kurulmuş ve bütün 19. yüzyıl boyunca Afrika, Asya kıtalarında büyük ölçüde faaliyette bulunmuştur.

Mithat Paşa

MİTHAT PAŞA (1822 - 1884), tanınmış bir devlet adamımızdır. İstanbul'da doğdu. 10 yaşında hâfız oldu. 1840'da kâtip yardımcılığıyle sadaret mektubî kalemine girdi. Bundan sonra derece derece yükselerek 1861'de Niş genel valisi oldu. Mithat Pa-

şa birkaç yıl içinde yeni görevinde büyük bir başarı gösterdi. Bunun sonucu olarak Niş, Silistre ve Vidin eyaletlerinin birleştirilmesiyle kurulan Tuna eyaletinin başına getirildi. Bu görevde kaldığı 3,5 yıl içinde büyük hamleler yaptı, 1868'de şûray-ı devlet başkanlığına, 1869'da Irak genel valiliğine getirildi. 1872'de sadrâzam oldu, bu görevde üç ay kaldı, daha sonra çeşitli bakanlıklarda bulundu. Mithat Paşa, Sultan Aziz'in tahttan indirilmesinde ve ölümünde Hüseyin Avni Paşa'dan sonra en büyük rolü oynadı. Murad V'in tahttan indirilmesi ve Sultan Hamid'in tahta çıkmasında da önemli rolü olan Mithat Paşa, 1876'da ikinci defa sadrazam oldu. I. Meşrutiyet'in ilânında birinci derecede rol oynadı. Rusya ile 93 savaşına girmemizde de önemli rolü olan Mithat Paşa 1877'de azledildi. Daha sonra tevkif edilerek Sultan Aziz'i öldürtmek suçundan idama mahkûm edildi. Sultan Hamid idamı müebbed hapse çevirterek Taif kalesine sürdürdü. Mithat Paşa üç yıl sonra, Taif kalesinde boğdurttu. Ziraat Bankası ile Emniyet Sandığı'nın kurucusu Mithat Paşa'dır.

Modigliani

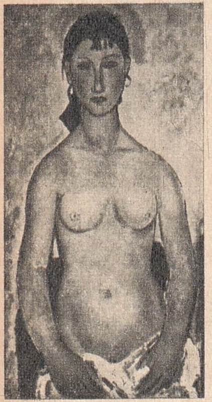

Modigliani'nin bir tablosu: «Elvire»

MİTHRİDATES (M.Ö. 132 - 63), bir Pontus kralıdır. Hanedanının 7. hükümdarıydı. Cesur ve bilgili bir insandı. Büyük Mithridates diye anılan bu hükümdar, 27 yıl Romalılar'la savaştı, oğlunun ayaklanması üzerine kendisini bir köleye öldürttü.

MİTOLOJİ, milletlerin masallaşmış tarih öncesi efsanelerinin tümüdür. Mitoloji hikâyeleri daima insanüstü, hatta tabiatüstü olayları anlatır. Bu hikâyeler bir şahsın değil, bütün toplumun eseridir. Çeşitli milletlerin mitolojileri başka başkadır. Bununla beraber bazı milletlerin mitolojileri arasında ortak olaylara raslanır. Eski Yunan mitolojisi, şahıslar bakımından en zengin, olaylar bakımından en girift mitolojidir, tanrılar insan biçiminde tasarlanmıştır. Geçen olaylar da gerçeğe bağlı olaylardır. Eski Romalılar da hemen aynen Yunan mitolojisini benimsemişler, ancak kahraman adlarını değiştirmişlerdir.

Türk mitolojisi ise İslâm'dan önceki devirlerde var olan totem dininin sonucu olarak doğmuştur. Türk mitolojisinde kurt ve kartalın önemli yeri vardır. Gök - Türkler gökte «gök tanrıları», yerde de «toprak tanrıları» olduğunu kabul ederdi.

En eski mitolojiler Eski Mısır, Asur ve Babil mitolojileridir. Mısır mitolojisinde tanrılar insan, hayvan karışımıdır ve tanrı sayısı pek fazladır Firavunlara da tanrı gözüyle bakılır. İran mitolojisi de Zerdüşt'ün kitabına bağlıdır.

MİYOPLUK (Bak: GÖZ HASTALIKLARI).

MİYOSEN (Bak: ÜÇÜNCÜ ZAMAN).

MİZAH, insanı gülmeye sevk eden yazı ve resim sanatıdır. Mizah eserleri sırf şaka maksadıyla yaratıldığı gibi belirli fikirleri ifade etmek için de yaratılır. Karikatür, hikâye, roman, komedi, nükte, fıkra, hiciv, gibi şekillerde karşımıza çıkan bu eserlerin en büyük özelliği «espri» dediğimiz asıl can alacak noktanın hikâyenin teferruatı arasında büyük bir ustalıkla gizlenmesi ve tam sırası gelince, beklenmedik bir anda söylenmesidir. Böylece birdenbire ummadığı bir durumla karşılaşmak dinleyici veya okuyucu, ya da seyircide gülme isteği uyandırır. Çeşitli toplumların mizah anlayışı birbirine benzemez. Türkiye'de ilk mizah, dünyanın başka taraflarında olduğu gibi önce sözlü olarak başlamıştır. Eski meddahlar, dalkavuklar hoş esprileriyle dinleyenleri güldürürdü. Yazılı mizah daha çok 19. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamıştır.

MODA, toplum hayatının çeşitli alanlarındaki geçici yeniliklerdir. Moda en çok giyinmede, tuvalette, mobilyada kendisini gösterir. Fakat bu değişiklikler daha çok giyim, kuşamda olduğu için moda denince kıyafet akla gelir. Kadın ve erkek kıyafetlerindeki moda değişikliklerini dünyanın sayılı büyük modacıları düzenler. Bu alanda Paris kadın, Londra da erkek modasının merkezidir. Hayat şartlarındaki değişiklikler, kitaplar, filimler, savaş, kıtlık, bolluk gibi olaylar modaya geniş etki yapar.

MODİGLİANİ, Amadeo (1884 - 1920), İtalyan ressamıdır. İyi bir resim eğitimi gördü. 1907'de Paris'e gitti. Genç ressam yaptığı güzel resimlerle sanat çevrelerinde kendisini tanıtmasına rağmen gerektiği gibi para kazanamıyor, yoksul bir hayat sürüyordu. Sağlık durumu iyi değildi. Genç yaşta olmasına rağmen hastalığı gittikçe ilerliyordu. Sonunda 36 yaşındayken öldü. Ölümüne üzülen karısı da intihar etti.

MODÜLASYON (Geçki), bir müzik sanatıdır. Bir makamdan diğer bir makama geçmeyi anlatan modülasyon, müzikte başlıbaşına bir bahis teşkil eder. Türk müziği eserlerindeki «miyan» denilen orta hanelerde uzun modülasyonlar yapılır.

MOGADİŞU, Somali'nin başkentidir. Hint Okyanusu sahilinde kurulu olan şehrin nüfusu 90.000'i geçer. Aynı zamanda ülkenin başlıca ticaret merkezidir.

MOĞOLİSTAN, Orta Asya'da bir halk cumhuriyetidir. Kuzeyde Rusya, doğu, güney, güneybatı ve batıda Kızıl Çin ile sınırlanmıştır.

Nüfusu: 9.200.000, yüzölçümü: 1.544.500 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başken-

ti: Ulan - Bator (Urga) (250.000), dili: Moğolca, dini: % 80 Budist, % 19 Müslüman, % 1 Şaman, parası: Tugrik'tir.

Moğolistan yüksek dağlarla kaplı bir ülkedir. Güneybatısını Büyük Altay dağları kaplar. Bu dağların yüksekliği yer yer 3000 metreyi bulur. Kuzeybatısı ise Hanhukei dağlarıyle kaplıdır. Moğolistan'ın başlıca akarsuları Selenga, Orhon, Kerulen ve Onun nehirleridir. Orhon nehri, Hanhukei dağlarından çıkan Selenga'nın bir koludur. Köktürkler'in başkenti Ötüken, Orhon nehri kıyılarındaydı. Ülkenin başkenti Ulan - Bator denizden 1.150 metre yüksekte kurulmuştur. Moğolistan'da sert bir iklim hüküm sürer, gece ve gündüz arasındaki ısı farkı büyük olur. Yağış ortalaması 50 santimdir.

Moğolistan'ın ekonomisi tarım ve daha çok hayvancılık üzerinedir. Halkın önemli bir kısmı göçebedir. Altın, kalay, kurşun, bakır gibi madenler çıkar.

Moğolistan eskiden Çin'e bağlıydı. Bununla beraber iç bağımsızlığına hemen tamamen hâkimdi. O zamanlar Cengizli hanları tarafından idare edilen Moğolistan'da son Cengizli hanının ölümü üzerine 1924'te cumhuriyet ilân edildi. Daha sonra Rus nüfuzuna düşen ülke, sonunda Sovyetler Birliği'nin peyki haline geldi.

Resmî adı «Bughut Nairamdakh Mongol Arat Ulus» olan Moğolistan'dan başka iki Moğolistan daha vardır. Bunlardan biri İç Moğolistan, diğeri de Buryat Moğolistanı'dır.

İç Moğolistan: Kızıl Çin'i meydana getiren 7 memleketten biridir. Moğolistan'ın doğu komşusu olan İç Moğolistan'ın nüfusu: 13.000.000, yüzölçümü: 1.243.900 km.², başkenti: Huhehot'dur.

Dağlık bir bölgede yer almıştır. En önemli yükseltilerini Büyük Kingan dağları meydana getirir. Yer yer ormanlar ve çorak bölgeler vardır. Ekonomi hayvancılığa dayanır. Altın, kömür, gümüş, demir gibi madenler de çıkartılır. Halkın büyük kısmı göcebedir.

Buriyat Moğolistanı: Moğolistan'ın kuzeyinde bulunan Buriyat Moğolistanı Rusya'nındır. Nüfusu: 738.000, yüzölçümü: 331 400 km.²'dir. Başkenti: Ulan - Ude'dir. Dağlarla kaplıdır. En büyük yükseltiler Sayan ve Baykal dağlarındadır. Başlıca akarsu Selenga nehridir. Halk tarım, avcılık ve hayvancılıkla geçinir.

MOĞOLLAR, Ural - Altay ırklarını meydana getiren üç kavimden biridir. Aynı grupta Moğollar'dan başka Türkler ve Tunguzlar (Mançular) vardır. Tarihte önemli rol oynamışlardır. Bugün dünya coğrafyasında önemsiz bir yeri olan Moğollar millî kültürden mahrum oldukları için, tarihte önemli roller oynamış olmakla beraber, kurdukları devletler süresiz olmuştur.

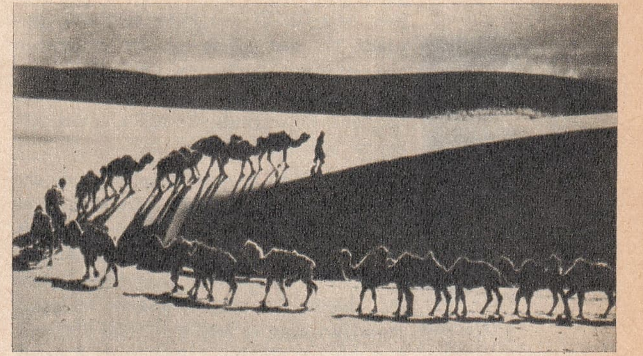

Moğolistan'da Gobi Çölü'nden bir görünüş.

Tarihçilerin tahminlerine göre Türklerle Moğollar bundan 2500 yıl önce aynı kavim idiler ve bu tarihlerde birbirlerinden ayrılmışlardı. Tarihte en önemli Moğol devletini kuran Cengiz'dir. Cengiz'in 1215 - 1225 yılları arasında kurduğu Moğol İmparatorluğu kısa bir süre içinde inanılmayacak kadar genişlemiş, yüzölçümü 44.000.000 km.²'yi bulmuştur. Tarihte şimdiye kadar hiç bir devlet bu kadar büyük bir imparatorluk kuramamıştır. Ancak bu büyüklüğe paralel bir medeniyet ve kültür üstünlüğü olmadığından Moğol İmparatorluğu kısa bir süre içinde parçalanmış, Moğol ülkelerinin bir kısmı Çinlileşmiş, bir kısmı da Türkleşmiştir.

MOHAÇ MEYDAN SAVAŞI, Kanunî Sultan Süleyman'ın komutasındaki Türk ordularıyle, Macar orduları arasında 1526'da geçmiş bir savaştır. Macaristan'daki Mohaç'ta yapılan savaş sonunda Macaristan haritadan silinmiş ve Türkler Orta Avrupa'ya hâkim olmuşlardır. Mohaç savaşına sebep Charles Quint (Karl V)'in Avrupa'da egemenlik kurmak istemesidir. O yıllarda Charles - Quint İspanya Kralı ve Alman İmparatoru idi, Fransa Kralı I. François'i esir etmişti. François I Kanunî'den imdat isteyince Türk padişahı bu sefere çıkmaya karar verdi. 1526 yılı nisanında 100.000 kişilik ordusuyle İstanbul'dan hareket eden Kanunî Süleyman, ağustosta Macaristan'a vardı. Macar ordusu 150.000 ki-

Moğolistan

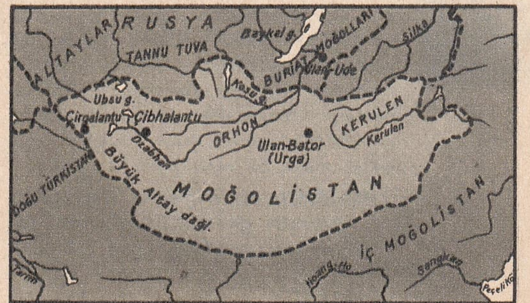

Molière

şiydi. 100 topu vardı. Türk ordusunda ise daha üstün vasıflı 300 top vardı. 29 ağustosta cereyan eden kanlı meydan savaşında 25.000 Macar askeri kılıçtan geçirildi. Geri kalanlar da bataklığa sürülerek yok edildi. İki saat içinde düşman ordusunun mahvedilmesi Türkler'in Orta Avrupa'ya hâkim olmasını sağladı ve Avrupa, Türkiye ile Almanya arasında iki büyük nüfuz bölgesine ayrılmış oldu.

MOLDAVYA, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni meydana getiren cumhuriyetlerden biridir. Besarabya'nın çok büyük bir kısmını kaplar. Nüfusu: 2.884.000, yüzölçümü: 33.000 km.², başkenti: Kişnevdir. Büyük bir ovayı kaplayan Moldavya topraklarındaki en büyük yükselti 500 metreyi geçmez. Moldavya, Romanya'nın önemli parçalarından birini teşkil ediyordu. 350 yıl Türk hâkimiyetinde yaşayan bu kesim 1812 antlaşmasıyla Rusya'ya bırakılmış, fakat sonra 1856'da Türkiye'ye iade edildi. 1878'de Rusya'ya, 1918'de Romanya'ya verilen ülke, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'ya katılmıştır.

MOLEKÜL, cisimlerin, özelliklerini kaybetmeden bölünebileceği en küçük parçadır. Bir molekülde en az 2, en çok 200.000 atom bulunur. Eğer bir molekülün atomlarında ayrışma olursa, o zaman cisim özelliğini kaybeder ve başka bir cismin molekülü haline gelir. Bir su molekülünde 2 hidrojen ve 1 oksijen atomu vardır. O halde su molekülü 3 atomdan meydana gelmiştir. Bir adet şeker molekülünde 41, nişasta molekülünde ise 4.000 atom vardır. En fazla atomu olan moleküller protein molekülleridir. Bunlardaki atom sayısı 100.000 ile 200.000 arasında değişir.

Moleküller cisimlerin yapı taşlarıdır. Her molekül birkaç, ya da birçok atomdan meydana gelmiş olmasına rağmen yine de cisimlerin inanılmayacak kadar küçük parçasıdır. Meselâ bir damla suda on milyonlarca su molekülü vardır. Eğer yarım santim uzunluğunda bir kalem ucundaki moleküllerin büyüklüğü bir kum tanesi kadar olsaydı, kalem ucunun uzunluğu 800 metreyi bulurdu.

Moltke

Elemanların molekül sayısı, atom işaretinin sağ alt kenarına yazılır. H_2O su molekülünün formülüdür. Bunda «H_2» iki hidrojen atomunu gösterir. «O» da 1 oksijen atomudur. Eğer bir molekül, çeşitli elemanların atomlarından meydana gelmişse buna bileşik molekül denir. Meselâ su, molekülü bileşik bir moleküldür.

MOLİBDEN, bir elemandır. Tabiatta en çok «molibden parlağı» denen sülfür filizi halinde bulunur. Kurşun gibi iz bırakır. Eskiden kurşunla karıştırılarak kullanılırdı. Bugün çelik alaşımlarına katılarak çeliğe sertlik vermesi sağlanmaktadır. Simgesi «Mo», atom sayısı: 42, atom ağırlığı 96'dır.

MOLİERE, Jean - Baptiste (1622 - 1673), dünyaca tanınmış Fransız komedi yazarıdır. Paris'te doğdu. 21 yaşındayken bir tiyatro topluluğu kurdu. Ancak bu topluluk başarı sağlayamadı. İki yıl sonra 1645'te yeni bir topluluk daha kurarak kasaba kasaba dolaşmaya başladı. Oynanacak piyesleri kendisi yazıyor, aynı zamanda da başrolde oynuyordu. 1658'de Paris'e döndü. Arka arkaya komediler yazmaya ve bunları oynamaya başladı. Cemiyette mevki sahibi birçok kimselerle alay ettiği için pek çok düşman kazandı. Öyle ki, öldüğü zaman kilise onun Hıristiyan mezarlığına gömülmesine izin vermedi. Cenazesi gece vakti mezarlıktaki bir çukura atıldı. Çok sonraları ona ait olduğu sanılan kemikler Père - Lachaise mezarlığına taşındı.

Molière'nin tiyatro alanında çığır açan eserlerinin tamamı birçok defa Türkçe'ye çevrilmiştir. Ahmet Vefik Paşa 19. yüzyılda Molière'nin en seçme eserlerini çevirmiş, bu tercümeler 1933'te bir külliyat halinde yeniden yayınlanmıştır. Yazarın Türkçe'ye çevrilen eserlerinin başlıcaları: Cimri, Kibarlık Budalası, Adamcıl, Kadınlar Mektebi, Scapin'in Dolapları, Zoraki Tabip, Zor Nikâh v.s.'dir.

MOLLA GÜRÂNÎ (1416 - 1488), Fâtih Sultan Mehmet'in hocası olan Türk bilginidir. Yüksek öğrenim yaptıktan sonra önce Mısır'da Türk - Memlûk sultanlarının hizmetine girdi, sonra Bursa'ya gitti. Sultan Murat II kendisine büyük yakınlık göstererek oğlu veliaht - şehzâde Mehmet' in hocalığına tayin etti. Fâtih tahta çıkınca kazasker olan Molla Gûrânî 1480'de şeyhulislâm oldu ve bu vazifedeyken öldü.

MOLLA HUSREV (? - 1480), Türk bilginidir. Asıl adı Mehmet'tir. Sıvas'ta doğmuş, orada okumuştur. Sonra Edirne' ye gelerek müderrislik etmiştir. Fatih'in kendisine çok hürmet ettiği Molla Husrev, Osmanlı şeyhülislâmlarının üçüncüsü, aynı zamanda Istanbul'un ikinci kadısıdır. Istanbul'da ölmüş, Bursa'da gömülmüştür.

MOLTKE, Kont von (1800 - 1891), Prusyalı bir komutandır. Askerlik öğrenimini Kopenhag'daki Kraliyet Askerlik Akademisi'nde yaptı. Bir süre Danimarka ordusunda çalıştıktan sonra 1832'de Prusya genelkurmay dairesinde çalışmaya başladı. 1835'de Istanbul'a gelerek 1839'a kadar Türkiye'de askerî müşavir olarak kaldı. Moltke Prusya ordusundaki başarılı çalışmalarının sonucu olarak 1858'de genel-

kurmay başkanlığına getirildi ve 1888'e kadar 30 yıl bu görevde kaldı. Bu arada Avusturya ve Fransa savaşlarını yönetti. Fransa savaşındaki başarısı üzerine kendisine «kont» unvanı verildi. Moltke'nin yeğeni Helmuth von Moltke de Alman genelkurmay başkanı olmuştur.

MOLUK ADALARI, Yeni Gine ile Selebes adaları arasında bir takımadadır. İndonezya'ya aittir. Nüfusu: 683.000, yüzölçümü: 80.456 km.²'dir. Başkenti Ambon'dur. Bu takımadaya dahil adaların en büyükleri Halmahera, Seran, Buru'dur. Başkent Ambon, Seram adasındadır. Moluk adalarıyle Selebes arasındaki geçit «Moluk Boğazı» diye anılır. Tropik ormanlarla kaplı olan bu adaların halkı çoğunlukla Müslümandır.

MOMENT, mekanikte bir merkezin dolayında dönmekte bulunan bir cismin güç miktarı ile bu cismin merkeze olan uzaklık ölçüsünün çarpımına denir.

MONAKO, Akdeniz'in kuzeybatı sahilinde küçük bir devlettir. Fransa'nın güneydoğusunda, Akdeniz kıyısındadır. Güneyinde Akdeniz vardır, geri kalan üç yanı Fransa ile sınırlanmıştır.

Monako'nun nüfusu: 22.300, yüzölçümü: 1,5 km.²'dir. İdare şekli: Prenslik, başkenti: Monako, dili: Fransızca, dini: Hıristiyan, Katolik, parası: Monako frankıdır.

Üç mahalleden meydana gelen bir tek şehirden ibarettir. Ekonomisi turizm üzerinedir. Kumar oyunlarıyle tanınan Monte Carlo gazinosu bütün dünyaca ünlüdür. Monako devleti 968'de bir İtalyan hanedanı tarafından kurulmuş, 1731'den 1949'a kadar bir Fransız hanedanı tarafından idare edilmiştir. Bugün de devletin başında Fransız hanedanı vardır. En ünlü yapısı «Okyanus Yaratıkları Müzesi» dir.

MONARŞİ (Mutlakiyet), bütün egemenlik yetkilerini elinde bulunduran bir tek hükümdar tarafından yönetilen devlet şeklidir. Monarşilerde idareyi elinde bulunduran ülkenin mutlak hâkimidir, hiç kimseye hesap vermek mecburiyetinde değildir. Monarşilerde iktidarı elinde bulunduran şahıs miras yoluyle (yani bir hanedan mensubu olarak) gelebildiği gibi, seçim yoluyle de gelebilir. Bir monarşide hükümdar, bir anayasa çerçevesinde hareket etmek zorundaysa buna «meşruti monarşi», eğer aynı zamanda bir de parlâmento varsa buna da «parlâmentolu monarşi» denir.

MONDROS MÜTAREKESİ, I. Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye ile İtilâf Devletleri arasında imzalanan antlaşmadır. 30 ekim 1918'de Limni adasının Mudros (Mondros) limanındaki İngiliz amiral gemisinde imzalanmıştır. Buna göre Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki istihkâmlar İtilâf Devletleri tarafından işgal edilecek, ordumuz terhis edilecek, bütün demiryollarımız galip devletlerin kontrolüne girecek, ayrıca donanmamız da düşmana teslim edilecekti.

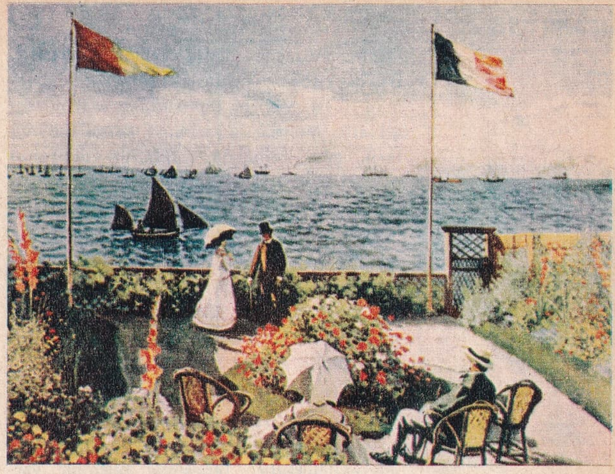

Monet'den bir tablo: «Balkonda Akşam Keyfi»

MONET, Claude (1840 - 1926), Fransız ressamıdır. Önceleri eski kurallara uygun resim yapan Monet, sonradan «empresyonist» akımın görüşlerini ortaya koyan resimler yapmaya başladı. Diğer arkadaşlarıyle beraber 1874'te ilk sergisini açtığı zaman halk önce onunla alay etti. Ama, bu alanda yılmadan çalıştı ve bu büyük resim okulunun kurucularından olmak şerefini kazandı. Bugün eserleri, dünyanın en önemli müzelerini süslemektedir. Resimlerinde dikkati çeken başlıca özellik renklerdeki canlılıktır.

Monet

MONGO, uzun vücutlu, uzunca ve tüylü kuyruklu ve gelinciğe benzer bir hayvandır. Ev kedisinden büyük olmasına rağmen usta bir yılan avcısıdır, 2 metrelik yılanları bile parçalayabilir. Zehirli yılanların pek bol olduğu Güney Asya ile Afrika'da en yaygın etoburlar arasındadır. Hindistan'da mongoları yılanlarla dövüştürerek halka parayla seyrettiren kimseler de vardır.

Mongo

MONİZM (Bircilik), felsefede bir görüştür. Bütün varlıkların tek bir gerçekten çıkmış olduğunu ileri sürer. Bu görüşü tutanlar kâinatın mutlak varlığına ve birliğine inanır, aynı zamanda bu varlığın anlaşılamıyacağını ileri sürerler. Monizme karşı olan bir başka felsefe görüşü de «düalizm» (ikicilik) dir.

MONROE DOKTRİNİ, Amerika Birleşik Devletleri'nin 5. Cumhurbaşkanı James Monroe'nin ortaya attığı bir prensiptir. Monroe, 2 aralık 1823'te Amerika topraklarında artık Avrupalılar'ın sömürge kur-

masına müsaade edilmeyeceğini belirtmişti. Böylece doğan «Amerika, Amerikalılar'ındır» ilkesi, Monroe Doktrini'nin esasını teşkil etti. Monroe doktrininin kabul edildiği tarih aynı zamanda A.B.D.'nin dünyanın büyük devletleri arasına girdiği tarih olarak kabul edilir.

Montaigne

MONROVİA, Liberya'nın başkentidir. Atlas Okyanusu kıyısında, Saint - Paul nehrinin ağzında kurulmuştur. Nüfusu 80.000 dir. Aynı zamanda ülkenin en önemli limanı olan Monrovia'dan kauçuk, demir, altın ihraç edilir. Elmas ticareti ileridir.

MONT BLANC, Fransa'nın güneydoğu sınırında Alp sıradağlarında bir tepedir. Avrupa'nın en yüksek dağıdır. 4.810 metre yüksekliğindedir. Tepesinde buzullar vardır. Bu buzulların en tanınmışı «Mer de Glace» (Buz Denizi) adıyle alınır. Mont Blanc'ın altından açılan bir tünel Fransa ile İtalya'yı birbirine bağlar. Mont Blanc tepesine ilk olarak J. Balmat adlı bir Fransız dağcısı çıkmıştır. 1893'te, Mont Blanc'da çeşitli araştırmalar için bir laboratuvar kurulmuştur.

Montesquieu

MONTAGUE, Lady (1689 - 1762), İngiliz kadın yazarlarındandır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Lord Manchester (Edouard Wortley Montague) ile evlenmiş, 1716'da elçi olarak Türkiye'ye tayin edilen kocasıyle birlikte İstanbul'a gelmiştir. Buradan, İngiltere'nin ünlü edebiyatçılarına mektuplar yazarak Türkiye'yi tanıtmıştır. Bu arada Edirne'de, halk tarafından tatbik edilen ilkel çiçek aşısının nasıl yapıldığını da anlatmış, böylece çiçek aşısının İngiltere'de tanınmasını sağlamıştır.

MONTAİGNE, Michel de (1533 - 1592), tanınmış bir Fransız filozofudur. Aynı zamanda edebiyatta da «deneme» türünün güzel örneklerini vermiştir. Montaigne felsefede şüpheci görüşleriyle tanınmıştır. «Denemeler» i Türkçeye çevrilmiştir.

Montgomery

MONTANA, Amerika Birleşik Devletleri'nin 50 eyaletinden biridir. Ülkenin kuzeybatısında Kanada sınırında yer almıştır. Nüfusu: 674.000, yüzölçümü: 380.706 km.^{2}, başkenti: Helena'dır.

Eyaletin toprakları Birleşik Amerika'nın dağlık bir kesimini kaplar. Batı kesimi kaplayan Kayalık Dağlar'ın yüksekliği yer yer 3.000 metreyi geçer. Ekonomisi tarım, madencilik üzerinedir. Çeşitli sanayi kolları da gelişmiştir. 1889'da Birleşik Devletler'e katılmıştır.

MONTE CARLO (Bak: MONAKO).

MONTESQUİEU, Charles de (1689 - 1755), Fransız fikir adamıdır. Brède Baronu olan Montesquieu'nün adı Charles Louis de Secondat'dır. Eserleriyle Fransız İhtilâlini hazırlayanlardan biri sayılır. «Romalılar'ın Yükselme ve Çökme Sebepleri» adlı ünlü eserini 1734'te, en önemli eserlerinden «Kanunların Ruhu» nu da 1748' de yazmıştır. Yeryüzünde demokrasi fikrini yayan düşünürlerden biridir.

MONTEVİDEO, Uruguay'ın başkentidir. Rio de la Plata nehrinin denize döküldüğü yerin yakınında, nehrin sol kıyısında kuruludur. 1.173.100 nüfuslu bir şehir olan Montevideo'da üniversite, müze ve tiyatrolar vardır. Güney Amerika'nın en önemli kültür merkezlerinden biridir. Balıkçılık ve et konserve sanayii çok gelişmiştir.

MONTEZUMA, 15. ve 16. yüzyılda Meksika'da hüküm süren iki imparatorun adıdır. Aztekler'den olan Monteuzmalar'ın ilki Montezuma I, 1440'ta tahta geçmiş ve öldüğü yıl olan 1469'a kadar tahtta kalmıştır. Montezuma II ise 1502'de tahta geçmiş, 18 yıl tahtta kaldıktan sonra 1520' de İspanyollar tarafından öldürülmüştür.

MONTGOMERY, Lord (1887 -), bir İngiliz komutanıdır. Asıl adı Bernard Law'dır. II. Dünya Savaşı'nda kazandığı zaferlerle büyük bir ün kazanmıştır. Montgomery, II. Dünya Savaşı başladığı zaman orgeneraldi. Önce anavatanda çalıştıktan sonra 1942'de Kuzey Afrika'daki 8. ordu komutanlığına getirildi. El - Âlameyn'de Rommel'in ordularını yenerek Almanlar'ı bozguna uğrattı. Daha sonra Fransa'nın Alman işgalinden kurtarılmasına çalıştı. Mareşalliğe terfi etti. Fransa'ya yapılan Normandiya çıkarmasının komutanlığını yaptı.

MONTGOLFİER KARDEŞLER, Jacques Etienne (1745 - 1799) ve **Joseph Michel** (1740 - 1810), ilk balonu uçurmakla ta-

Montgolfier Kardeşler'in 1783'te uçurdukları ilk balon

nınan iki Fransız kardeştir. Sahibi bulundukları bir kâğıt fabrikasında çalışıyorlardı. İlk defa 1783'te kâğıttan yapılmış, içi sıcak hava ile dolu bir balonun 300 metreye yükselmesini sağlamışlardı. Bu olaydan sonra çalışmalarına hız vererek canlıları uçurmayı düşündüler. Aradan üç ay kadar geçtikten sonra Fransa Kralı Louis 16'nın huzurunda bir deneme yaparak bir ördek, bir koyun ve bir horozu uçurmayı başardılar. Bundan sonra sıra insanın uçurulmasına geldi. Bir ay sonra insan taşıyacak şekilde yapılan ilk balonla sarayın tarihçisi Pilatre de Rozier uçtu.

MONTREAL, Kanada'nın en büyük şehridir. 1.191.100 nüfusludur. St. Lawrence ile Ottawa nehirlerinin kesiştiği yerde kurulmuştur. Ahalisi Fransızca konuşur. Kanada'nın en büyük endüstri şehirlerinden biri olduğu gibi, aynı zamanda en büyük kültür merkezidir. Banliyöleriyle birlikte nüfusu 2.109.500'ü bulur.

MORA, Yunanistan'ın güneyinde, 400 yıldan fazla bir süre Türk hâkimiyetinde yaşamış bir ülkedir. Karaya yalnız Korent berzahı ile bağlı bir yarımada olan Mora, Korent kanalının açılmasından sonra anakara ile ilgisini kaybetmiştir. Nüfusu 1.500.000 kadar, yüzölçümü: 21.643 km.^{2}, başkenti: Patras'tır. Yunanlılar Mora'ya Pelopones der. Mora dağlık bir bölgedir. Killini dağının yüksekliği 2.375 metre, güneydeki Taygetos dağlarının yüksekliği de 2400 metreyi bulur. Kuzeybatıda ovalık kesimler vardır. Güneyde doğudan itibaren sırayla Malia, Matapan ve Gallo burunları birer parmak gibi Akdeniz'e doğru uzanır. Yarımadayı bazı küçük akarsular sular. Mora'nın ekonomisi zeytinlik ve bağcılık üzerinedir: Patras'ta dokumacılık gelişmiştir.

Mora'nın eski bir tarihi vardır. M.Ö. 5. yüzyılda Spartalılar'daydı. Sparta ile Atina'nın üstünlük iddiası yüzünden M.Ö. 431 de Pelopones savaşları çıkmış ve M.Ö. 404'e kadar sürmüştür. Mora yarımadası daha sonra Makedonyalılar'a, sonra Romalılar'a, arkasından Bizans'a geçmiş, 1205' te burada Fransızlar bir prenslik kurarak yarımadanın adını Morée olarak değiştirmişlerdir. 1390'da Yıldırım Bayezit tarafından fethedilerek Türkiye'ye katılan Mora, 1699 - 1715 arası hariç 1821'e kadar Türk idaresinde kalmıştır.

MORATORYUM, çeşitli iktisadî buhranlar sebebiyle borçların ödenmesi sürelerinin uzatılmasıdır. Moratoryum, iflâsların önlenmesi maksadıyle yapılır ve şartları özel kanunla belirtilir. Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de kısmî bir maratoryum ilân edilmişti.

MORE, Sir Thomas (1478 - 1535), İngiliz siyaset adamı ve yazarıdır. Oxford Üniversitesini bitirdikten sonra parlâmentoya giren More, 1529'da adalet bakanı olmuştur. Koyu bir Katolikti. Bazı dinî konularda kralla arasında anlaşmazlık çıktı, bazı kanunları imzalamak istemedi, bu yüzden vatana ihanet suçuyla yargılanarak 1535'te idam edildi. İdeal devlet tarifini anlatan «Utopia» adlı eseri çok ünlüdür. Bu eserinde toplumun o günkü kurumlarını acı bir dille kınamış, bütün yurttaşlar arasında eşitlik kurulmasını gözeten bir devlet şekli ileri sürmüştür.

MORFİN, uyuşturucu bir maddedir. Ağrıları ve öksürüğü dindirmekte kullanılır. Beyaz billûrlar halinde olan morfin, bir

Montreal'de «Sanat Galerisi»

alkaloittir. Haşhaştan çıkarılır. İlk olarak 1804'te elde edilmiş, 1927'de yapı formülü bulunmuştur. Şiddetli ağrıları dindirmekte kullanılan morfin insanda büyük bir rahatlık hissi uyandırır. Buna aldanarak sık sık alınırsa alışkanlık yapar. Morfine alışmış insanlara «morfinoman» denir. Bu gibileri her ne pahasına olursa olsun morfin bulmaya çalışırlar. Tedavi edilmezlerse bu iptilâ morfinomanları ölüme kadar götürür. Morfin alışkanlığını tedavi etmek için hastayı bir sağlıkevinde sıkı bir kontrol altına almak gerekir. Hastaya çeşitli yatıştırıcı ilâçlar verilir; morfini unutması sağlanır.

MORFOLOJİ, (Şekilbilim), çeşitli bilimlere yardımcı olan bir bilim koludur. Morfoloji dilbilimde kelimelerin gelişmesini, doğmasını, felsefede biçimler üzerine ileri sürülen nazariyeleri, coğrafyada yeryüzü şekillerini, biyolojide hayvan ve bitki çeşitlerinin birbirlerine göre ayırıcı özelliklerini inceler.

MORG, ölüm sebepleri üzerinde inceleme yapılan, aynı zamanda hüviyeti bilinmeyen ölülerin getirildiği yerdir. Bazı ölüm vakalarında ölüm sebebi bilinmez, ya da şüpheli olur. Adlî soruşturmalarda ise kesin olarak ölüm sebebinin bilinmesi istenir. Bu gibi durumlarda ölümü şüpheli görülenlerin cesedi morga getirilir, burada ceset üzerinde yapılan incelemeler sonunda ölüm sebebi anlaşılır.

Morina

MORİNA, boyu 1,5 metreyi bulan iri bir balıktır. Soğuk denizlerde yaşar. Eti bakımından olduğu kadar karaciğerinden çıkarılan yağ bakımından da makbuldür. Kısaca «balık yağı» diye satılan bu yağ, zayıf, kansız kimselere içirilir.

Mors

MORİTANYA, Kuzeybatı Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Rio de Oro, kuzeydoğusunda Cezayir, doğusunda Sudan, güneyinde Senegal ve batısında Atlas Okyanusu vardır.

Nüfusu: 1.070.000, yüzölçümü: 835.000 km.², idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Nuakot, dili: Arapça, dini: Müslüman, parası: Moritanya frankıdır.

Moritanya'nın büyük bir kısmı çöllerle kaplıdır. Atlas Okyanusu sahili boyunca büyük bir ova uzanır. Başlıca akarsu Senegal ile sınır meydana getiren Senegal nehridir. Dünyanın en az yağış alan bölgelerinden birinde bulunan Moritanya'nın ekonomisi avcılık, hayvancılık ve hurma üzerinedir. Ülkede demiryolu ve şehir yoktur. Başkent Nuakot 10.000 nüfuslu bir kasabadan ibarettir. Ahalinin çoğu göçebedir. Öğretim yok gibidir. 20. yüzyılın başlarında Fransızlar'a geçen Moritanya, 1960 da bağımsız olmuştur.

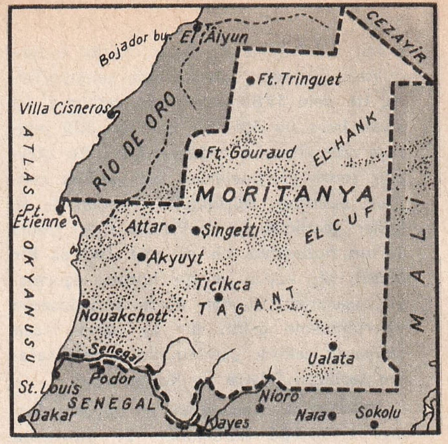

Moritanya

MORMONLAR, bir Hıristiyan mezhebine mensup olanlardır. Amerika'da kurulan bu mezhebin asıl adı Later-Day Saints (Son Gün Azizleri) dir. Mezhep 1830'da altı üye ile Joseph Smith adında biri tarafından kurulmuştur. Bugün 500.000 kadar mensubu vardır. Maddeci bir görüşe dayanan Mormon mezhebi, erkeklerin de, kadınların da birer kişiden fazlasıyle evlenmesine müsaade eder. Bu bakımdan mezhep büyük bir tepki yaratmış ve 1882'de bir kanunla yasak edilmiştir.

MORÖTESİ, bir ışık çeşididir. Gözle görülemez. Görebildiğimiz ışınların dalga uzunluğu 0,000.040 - 0,000.001 sm. arasında değişir. Bu değerin hemen altındaki ışınlara morötesi (ultraviyole) ışınlar denir. Morötesi ışınların dalga uzunluğu 0,000.040 ile 0,000.001 santim arasındadır.

MORS, soğuk denizlerde yaşayan, iri yapılı bir memelidir. Yüzgeçayaklı memelilerden olan morsların boyu 4 - 7 metre arasında değişir. Erkek morsların üst köpek dişleri çok iri ve uzun olur, ağızlarından dışarıya doğru taşar. Vücudu tüylerle örtülüdür. Sürüler halinde gezer.

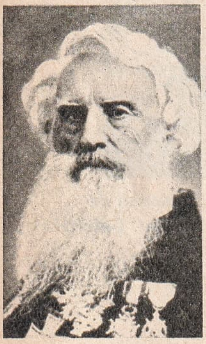

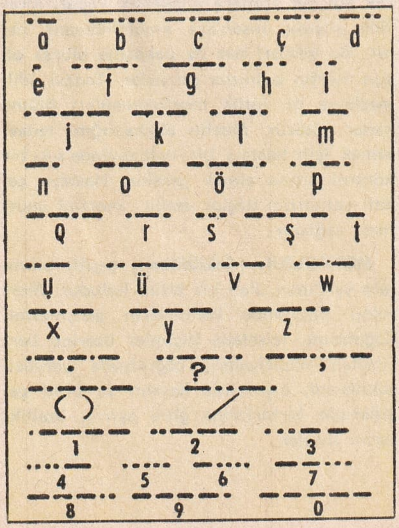

S. Morse ve Mors alfabesi

MORS ALFABESİ, telgrafçılıkta haberlerin iletilmesini sağlayan işaret düzenidir. Mors alfabesinde her harfin karşılığı nokta ve çizgilerden ibaret şekillerle gösterilir. Aynı şekilde noktalama işaretleri ve rakamların da kendine has noktalı çizgili işaretleri vardır. Telgraf çekilirken nokta ve çizgiler manipleye kısa ve uzun süre basmakla elde edilir. Manipleye uzun basmak çizgi, kısa basmak da nokta demektir. Telgraf çekmeye alışmış bulunanlar bunu büyük bir kolaylıkla tatbik eder ve önlerindeki bir metni mors alfabesini kullanarak gönderileceği yere çekerler. Alıcı makinede devamlı olarak dönen bir kâğıt şerit vardır, makineye bir de kalem bağlanmıştır. Bu kalem, manipleye uzun basılınca çizgi çizer, kısa basılınca nokta koyar. Böylece mors alfabesiyle gönderilen haber alınmış olur. Mors alfabesini Samuel Mors icat etmiştir.

MORSE, Samuel (1791 - 1872), Amerikan bilginidir. Telgrafı ve Mors alfabesini icat etmiştir. Yale Üniversitesi'nden mezun olmuş, hayalindeki icadı gerçekleştirmek için büyük yoksulluk içinde gece, gündüz çalışmıştır. Nihayet 1837'de icadını tamamlamış ve «elektromagnetik telgraf» adını koymuştur. İcadı önce büyük bir ilgisizlikle karşılanmış, Samuel Morse ancak 1843'te Kongre'den bir yardım alarak Washington ile Baltimore arasında ilk telgraf hattını kurmuştur. İlk telgraf 1844 yılında başarıyle çekilmiştir.

MORYALAR, Hindistan'da 137 yıl hüküm sürmüş imparatorluk hanedanıdır. Hindistan'ın ilk imparatorluk hanedanını teşkil eden Moryalar'ın hüküm sürdüğü yıllar M.Ö. 321 ile M.Ö. 184 yılları arasını kaplar. Moryalar'ın başkenti şimdiki Patna şehri idi. O zaman şehir Pataliputra diye anılıyordu. Morya hanedanını kuran Çandragupta'dır. Yerine oğlu, sonra da torunu Asoka geçmiştir. Asoka'nın devri imparatorluğun en parlak devridir. Hindistan'ın gerçek tarihi Morya hanedanıyle başlar. Hanedan Asokanın yeğeni Brohdrata'nın öldürülmesiyle son bulmuştur.

MOSKOVA, Rusya'nın başkentidir. Nüfusu: 7.208.000'dir. Oka nehrinin bir kolu olan Moskova nehri sahillerinde kurulmuştur. Aynı zamanda Rusya'nın en büyük şehri olan Moskova, ülkenin Avrupa topraklarında bulunur. Rusya'nın tarihî başkenti olan Moskova, 1571'de Türk - Osmanlı ordusu tarafından alınmış, 1591'de de Gazi Giray Han Moskova'ya girmiştir. Öte yandan 1812'de Napoléon, 1941'de Almanlar şehri düşürememişlerdir. Moskova'daki en önemli yapı Kremlin sarayıdır. Önemli binaların çoğu Kremlin'in çevresindedir. Şehirde opera binası, müzeler, konservatuvarlar ve üniversite vardır.

MOTİF, bir sanat eserinin kendi başına ayrı bir varlık olan, bir özellik taşıyan parçasıdır. Müzik eserlerinde bir parçanın motifleri olduğu gibi resim ve süsleme sanatlarında da bu özelliği taşıyan motifler olur.

MOTOR, çeşitli enerjileri mekanik enerji haline getirmeye yarayan makinelerdir. Günümüzde bütün dünyada endüstri, ulaştırma ev v.s. alanlarında inanılmaz bir kullanılış sahası olan motorun ancak 100 yıllık bir geçmişi vardır. 1860'ta Lenoir tarafından yapılan gaz makinesinden sonra, serbest pistonlu ilk motor 1868 yılında Otto ile Langen tarafından yapıldı. Bugünkü iç yakımlı motorların ilkel şekli olan bu motordan sonra 1876'da silindire emilen gazların sıkıştırılması yoluna gidildi. Ancak önceleri bu sıkıştırılma işi iyi başarılamıyordu. 1894 yılında silindirdeki gazların kuvvetli bir basınçla sıkıştırılması sağlandı ve motorlardan elde edilen verim % 10'dan % 25'e yükseltildi. Bundan sonra motorlar hızla gelişti.

Bugün pek çok motor çeşidi kullanılmaktadır. Akaryakıt kullanan, elektrik enerjisi kullanan motorlar olduğu gibi atom enerjisi kullanan motorlar da yapılmıştır. Motorlar arasında en yaygın olan iç yakımlı motorlar ve elektrik motorlarıdır.

İç Yakımlı Motorlar: Akaryakıt kullanan ve enerji meydana getirmek için gerekli patlamayı, motorun içinde yanan yakıtla sağlayan motorlardır. Benzin, dizel ve Wankel motorları olmak üzere üç çeşittir. Benzin motorları, dizel motorları ve dış yakımlı motorların esasını bir silindir içinde hareket eden piston teşkil eder. Silindir, adından da anlaşılacağı gibi, silindir biçiminde bir mahfazadır. İçine, tam silindirin duvarlarına dokunacak şekilde hareket edebilen bir piston konmuştur. Silindirin «yanma odası» denen bölümünde patlayan yakıtın pistonu hareket ettirmesi gerekli enerjiyi sağlamaya yarar. Dış yakımlı motorlarda da silindire dolan istim, pistonu hareket ettirir.

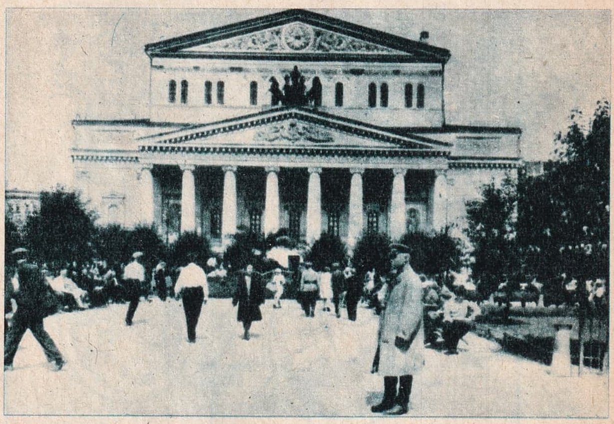

Moskova Sanat Tiyatrosu

Benzin motorları: Dört ve iki zamanlı olmak üzere iki çeşittir. Dört zamanlı motorda, piston dört defa, iki zamanlıda ise iki defa yön değiştirir. Dört zamanlı motorun silindirin üst tarafında biri küçük, diğerleri büyük olmak üzere üç tane delik vardır. Küçük deliğe buji vidalanır. Buji, akümülatörden gelen cereyanla silindir içinde bir elektrik kıvılcımı meydana getiren alettir. Diğer iki delik «supap» denen özel kapaklarla kapatılmıştır. Bunlardan biri «egzoz» deliği, diğeri de yakıt deliğidir. Motor çalışacağı zaman önce benzin supabı, benzinin geleceği deliği açar, buradan giren benzin ve hava karışımı yakıt, pistonun yukarıya doğru çıkmasıyle silin-

4 ZAMANLI BİR MOTOR NASIL ÇALIŞIR

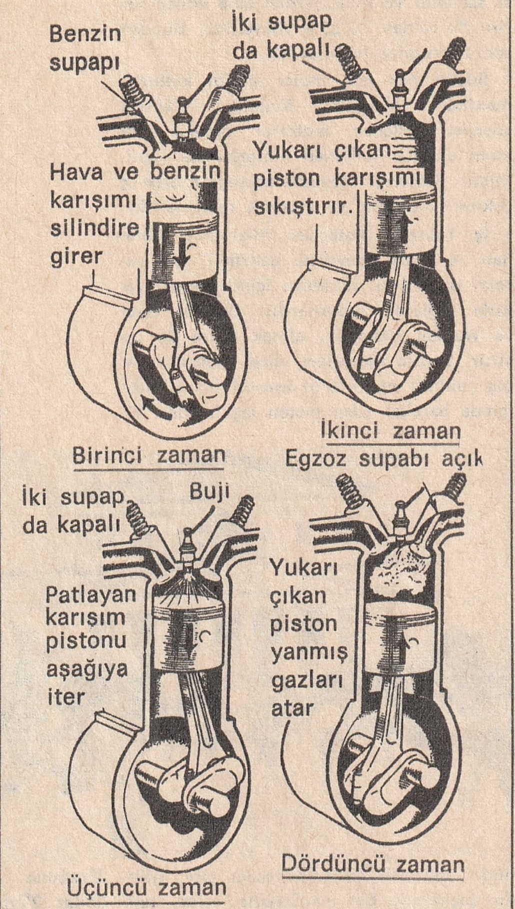

Krankın bir devri tamamlaması için pistonun dört hareket yapması gerekir. Bunların ilki «birinci zaman» (emme) dir. Bu sırada yakıt silindire dolar. «İkinci zaman» (sıkıştırma) sırasında piston silindirdeki yakıtı sıkıştırır. «Üçüncü zaman» (patlama) da buji çakarak yakıtı patlatır; piston ikinci defa aşağı iner. «Dördüncü zaman» (egzoz) da da yeniden yukarı çıkarak yanmış gazları atar.

dirin yanma odası denen üst kesiminde sıkıştırılır. Tam bu sırada buji çakınca karışım patlar. Bu sırada şiddetli bir enerji ve 1500° sıcaklık meydana gelir. Patlamanın şiddeti pistonu aşağı doğru iter. Piston bundan sonra bir defa daha yukarı doğru çıkar. Bu defa egzoz supabı, egzoz deliğini açar ve patlama sonunda meydana gelen gazlar buradan dışarıya atılır. Bu anlattığımız hareket motor çalıştığı müddet içinde hiç durmadan ve büyük bir hızla devam eder. Bu sürekli patlamaların meydana getirdiği enerji, pistona bağlı olan «biyel kolu» vasıtasıyle krank miline aktarılarak iş görecek hale getirilir. Meselâ otomobillerde, krank mili, vites kutusu vasıtasıyle şaft denilen mili çevirir. Bu mil de diferansiyel'deki bir düzen sayesinde enerjiyi tekerleklere iletir ve otomobilin hareket etmesini sağlar.

İki zamanlı motorlarda ise motor bir defa inip, çıkar. Yani iki defa yön değiştirir. İki zamanlı motorların özelliği, pistonun bir taraftan yakıt emilirken, bir taraftan emilen gazı dışarı atmasındadır. Bu suretle piston, görülecek işi yarı yarıya azaltır. Kullanılacak motorun iki, ya da dört zamanlı olması kullanış yerine göre değişir. Motosiklet motorları, dıştan takma deniz motorları genellikle iki zamanlıdır. Otomobil motorları ise dört zamanlı olur.

Dizel motorları: Bu çeşit motorların başlıca özelliği, hava - yakıt karışımının patlatılması için elektrik kıvılcımı çıkartan bujiye ihtiyaç olmamasıdır. Dizel motorları da dört zamanlıdır. Birinci zamanda silindire hava alınır. Hava iyice sıkıştığı zaman yakıt püskürtülür. Silindire püskürtülen yakıt basıncın etkisiyle patlar. Böylece hacmi genişleyen yakıt, pistonu aşağıya doğru iter ve zamanlar benzin motorundaki gibi birbirini takip edip gider. Bu motorlarda mazot yakılır. Kamyon, gemi gibi ağır araçlarda kullanılır.

Wankel motoru: Yeni icat edimiş bir motordur. Bunda diğer iç yakımlı motorlardaki gibi silindir, piston yoktur. Motorun içinde patlayan yakıt, orta bölümdeki bir parçanın dönmesini sağlar. Böylece enerji, piston ve kranka lüzum kalmadan doğrudan doğduya dönme hareketine çevrilmiş olur.

Dış Yakımlı Motorlar: Bu tip motorlarda enerjiyi sağlayacak yanma olayı motorun dışında olur. Dış yakımlı motorlara en iyi örnek buhar motorudur. Yani, buhar makinesidir. Bu tip motorda dışarıda meydana getirilen yakma sonucunda ısıtılan suyun sağladığı istim, basınçla silindire püskürtülür. Şiddetli bir basıncı olan istim, tıpkı yanma odasında patlayan yakıt gibi, pistonu aşağıya doğru iter. Böylece ısıtma yoluyle sağlanan enerjiyi hareket enerjisi haline çevirir. (Bak: BUHAR MAKİNESİ).

Elektrik Motorları: Birçok çeşidi olan elektrik motorları, elektrik enerjisini mekanik enerji haline getirmeye yarar. Bu motorların çalışması, doğrudan doğruya elektromagnetik kuvvete dayanır. Elektrik motorunun çalışması, dinamonun çalışmasının tersidir. Elektrik motorunda da, dinamoda olduğu gibi, içinde mıknatıs olan

bir bobin vardır. Bunun ortasında da dönen bir bölüm bulunur. Endüi adı verilen bu parça, ince saçların sıkıştırılmasından yapılmıştır. Endüinin üzerinde özel yarıklar vardır. Bu yarıklara üzeri yalıtkan bir maddeyle kaplanmış iletken teller yerleştirilir. Endüinin ortasında da motor mili yer almıştır. Endüideki yarıklara yerleştirilen tellerin uçları kendi aralarında seri ve paralel devreler meydana getirecek şekilde birbiriyle birleştirilmiştir. Endüi, elektrik motorunun pozitif ve negatif kutupların arasında bulunur. Bu kutuplara elektrik enerjisi verildiği zaman bobinde meydana gelen kuvvetli akımın etkisinin meydana getirdiği elektromagnetik alan endüiyi döndürür. İlk elektrik motoru 19. yüzyılın sonlarında Belçikalı Gramme Zénobe tarafından yapılmıştır.

Tepkili Motorlar: Bunlar, motorların en basit yapılı olanlarıdır. Tepkili motorlarda motorun yanma odasında bir patlama meydana gelir. Patlama odasının yalnız bir tarafı (hareket yönünün aksi tarafı) açıktır. Patlamanın meydana getirdiği basınç buradan geriye doğru kaçarken meydana getirdiği tepki ileri doğru bir itme gücü yaratır. Şişkin bir balon düşünelim. Ağzındaki bağı çözersek balonun aksi tarafa doğru hareket ettiğini görürüz. Bunun sebebi balonun içindeki basınç dengesinin bozulmasıdır. Balonun ağzı bağlıyken içindeki havanın basıncı her tarafta aynıdır. Bir taraftan açılınca içerideki basınçlı hava, açılan yerin aksi tarafında bir basınç meydana getirir ve balonu o tarafa doğru yürütür. Jet motorunun fizik esası da budur.

Füze Motoru: Füze motorunun esası da jet motoruna benzer. Ancak füze motorları atmosfer dışında da çalışabilirler. Bunun için yakıtın yanmasını sağlayan oksijen, motorun içinde depo edilir. Jet motorları ise atmosferdeki oksijeni kullandıklarından böyle bir şeye ihtiyaçları yoktur. Füze motorlarında sıvı, ya da kuru yakıt kullanılır. Kuru yakıtlı füzelerde ayrıca oksijen bulundurulmaz. Kullanılan yakıt da baruttur.

Atom Motoru: Atom araştırmalarının ve bu alandaki keşif ve icatların hızla gelişmesi atom motorlarının yapılmasına da yol açmıştır. Atom motorları iki türlü olur. Birinci türde, doğrudan doğruya motorun içinde meydana getirilen çok küçük ölçüdeki atom patlamalarının meydana getirdiği tepkiden faydalanılır. İkinci türde ise, motorun dışında bulunan bir atom reaktörünün meydana getirdiği enerji ile ısıtılıp buharlaştırılan bir sıvının basıncından faydalanılır. Yani birinci tür bir çeşit iç yakımlı, ikinci tür dış yakımlı motordur.

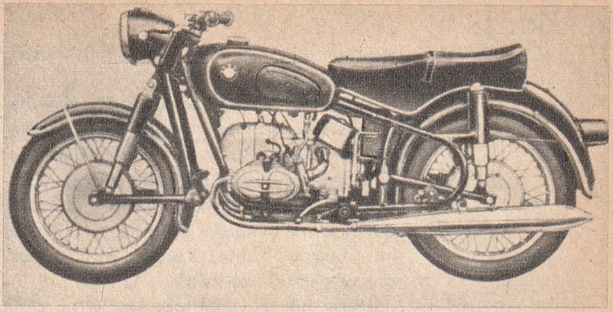

Motosiklet

MOTOSİKLET, bir çeşit bisiklettir. Bisikletten farkı daha ağır yapılı olması ve bir motor vasıtasıyle hareket etmesidir. İlk defa 20. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca bisikletlere de motor takılarak güçten ve zamandan kazanılmıştır. 1950 yılından sonra «Skuter» (Scooter) adı verilen motosikletler yapılmış, büyük rağbet görmüştür.

Motosiklet motorlarının ilk hareketi genel olarak manyeto ile verilir. Ancak büyük motosikletlerde ilk çalışma gücü akümülatör vasıtasıyle sağlanır. Motor kuvvetiyle devamlı olarak çalışan manyeto, gereken elektrik akımını sağlar. Motosiklet motorları genellikle tek, ya da iki silindirli olur. Üç veya dört silindirli olanlar da vardır. Motorun çalışmasıyle meydana gelen kuvvet, vites kutusu vasıtasıyle arka tekerleğe aktarılır. Arka tekerleği çeviren motor gücü, motosikletin ilerlemesini sağlar.

MOZAMBİK, doğu Afrika'da denizaşırı bir eyalet durumunda bir Portekiz sömürgesidir. Kuzeyinde Tanganika, doğusunda Hint Okyanusu, güneyinde Güney Afrika Birliği ve Swasiland, batısında Rhodesia ve Zambia vardır. Nüfusu: 6.789.000, yüz-

Mozambik

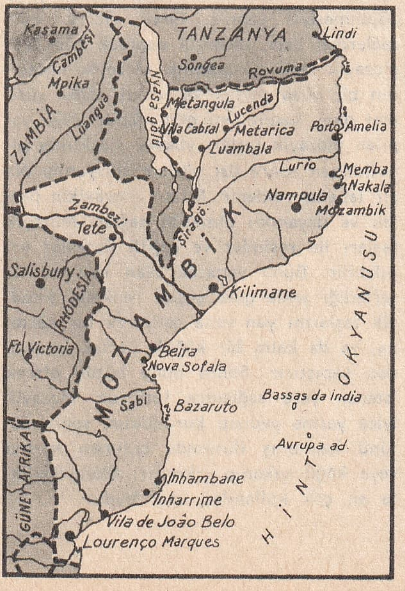

ölçümü: 771.125 km.², başkenti: Lourenço Marquès'tir.

Mozambik'in doğu kesimleri baştan başa ovalarla kaplıdır. Yalnız kuzeybatı kesimi dağlıktır. Buradaki en büyük yükselti Şimanimani dağıdır (2.700 metre). Zambezi nehri ülkeyi bir baştan bir başa keser. Güneyde de Limpopo nehri vardır. Ekonomisi buğday, kahve, kauçuk, pirinç, muz, çay ve pamuk üzerinedir.

Mozambik 8. yüzyılda Araplar'ın eline geçmişti. Yavuz Sultan Selim ülkeyi Osmanlı İmparatorluğuna kattı. Daha sonra gelen Portekizliler bütün Mozambik'i ele geçirdiler.

Mozart

MOZART, Wolfgang Amadeus (1756 - 1791), dünyanın en ünlü bestecilerindendir. Avusturyalı'dır. Salzburg'da doğmuştur. Daha küçük yaşta büyük bir ün yaparak dâhi çocuk olduğunu ispat eden Mozart, 4 yaşındayken, müzisyen olan babasından müzik dersleri almaya başladı. 5 yaşındayken beste yaptı. Daha sonra babasıyle birlikte Avrupa'nın büyük şehirlerini dolaşarak konserler verdi. Avusturya'ya döndükten bir süre sonra, bu defa da İtalya'ya gitti. Milano, Roma, Napoli'de konserler verdi. Papa ona «Altın Asâ» nişanını verdi. Daha sonra Almanya'ya da giden Mozart Avusturya'ya döndükten sonra besteci Weber'le karşılaştı ve onun kızı Constanze ile evlendi. Hayatının bundan sonraki dokuz yılı büyük yoksulluklar içinde geçti, 35 yaşındayken öldü. 20 opera (en ünlüleri: «Sihirli Flüt», «Saraydan Kız Kaçırma», «Figaro», «Don Juan»), 52 senfoni, 70'den fazla arya ve şarkı, 40 lied, 18 sonat, 50'den fazla konçerto (21'i piyano için) bestelemiştir.

Muallim Naci

MOZAYİK, bir resim çeşididir. Küçük, renkli cam veya renkli taşların yan yana döşenmesiyle yapılır. Genel olarak, eski çağlardan beri, mozayik yapmak için özel mozayik taşları kullanılır. Mozayik taşlarının bir yüzü parlak ve renkli, diğer yüzü mat olur. Kaolin, kil gibi maddelerden yapılan mozayik taşları yüksek sıcaklıkta pişirildikten sonra üst yüzüne silisyumlu bir sır tabakası eklenir. Bu sır mozayikin parlak ve dayanıklı olmasını sağlar. Mozayik taşları ile resimler ve çeşitli desenler yapılabilir. Bunu yapacak olan ressam, tasarladığı şekle göre çeşitli renkteki mozayik taşlarını yan yana getirerek bir kartona, ya da kalın bir kâğıda parlak tarafından yapıştırır. Sonra bunu bütün olarak istenen yere sağlamca tutturur. Mozayik iyice yerine yapışıp kuruduktan sonra üstünü kaplamış durumda bulunan karton veya kâğıt yıkanıp çıkarılır. Mozayikçilikte en çok kullanılan usul budur.

Mozayik çok eski çağlardan beri bilinen ve tatbik edilen bir resim çeşididir. Eski Romalılar geniş ölçüde mozayik yapardı. Mozayik taşları önceleri yalnız renkli mermerden yapılırken, sonradan kiremit parçaları ve cam da kullanılmaya başlandı. Hıristiyanlıktan sonra mozayik alanında daha da güzel eserler verilmeye başlandı. İstanbul'daki Ayasofya ve Kariye Müzelerinde Bizans mozayik sanatının en güzel örneklerini görmek mümkündür. Roma'daki San Pietro kilisesi de mozayikleriyle ünlüdür. Mozayikçilik mermer kaplamaların yayınmasıyle eski önemini kaybetti.

MUALLİM NACİ (1850 - 1893), 19. yüzyılın en ünlü Türk şair ve yazarlarındandır. İstanbul'da doğdu. Varna'da eğitim gördü. Fransızca, Arapça ve Farsça'yı mükemmel bir şekilde öğrendi; yurdun çeşitli yerlerinde öğretmenlik etti. Bu yüzden «Muallim Naci» diye anılmaya başlandı. Ahmet Mithat Efendi'nin kızıyle evlendikten sonra, onun çıkardığı «Tercüman-ı Hakikat» ın edebî kısmını idare etmeye başladı. Şair ve gazeteci olarak ünü gittikçe yayılıyordu. Tercüman-ı Hakikat'ten ayrıldıktan sonra Hukuk Mektebi'ne profesör oldu. Daha sonra Galatasaray'da edebiyat öğretmenliğinde bulundu. Şiirlerinden başka «Lûgat-i Naci» adındaki çok önemli ve hâlâ kullanılan Osmanlıca sözlüğüyle tanınır.

MUÂVİYE I (610? - 680), büyük Arap hükümdarıdır. Hz. Muhammed zamanında onun kâtipliğini yapmış, Hz. Osman devrinde ise nüfuzu büsbütün artmıştır. Hz. Ali halifeliğe seçilince ona muhalefet etmiş, halifeliğini kabul etmemiştir. Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra kendisi halife olmayı başarmış, İslâm İmparatorluğu'nun başkentini Şam'a getirmiştir. 18 yıl hüküm süren Muâviye'nin kurduğu hanedan «Emevîler» diye anılır. Bu isim Muâviye'nin dedesinin babası «Umeyye» den gelir. Kendisi ölünce oğlu Yezit yerine tahta geçti. Yezit I'in ölümünden sonra Muaviye II tahta çıktı.

MUCUR, İç Anadolu Bölgesinde, Kırşehir iline bağlı 22.872 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.683 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.068 km.²'dir. Merkez bucağından başka 42 köyü vardır. İlçe toprakları, yüksekliği 1.000 metre civarında yaylalarla kaplıdır. Yükseklik kuzeye doğru gidildikçe artar. İlçenin en önemli dağları Kırlangıç (1.300 metre) ve Köpekli (1.450 metre) dağlarıdır. İlçe orman örtüsü bakımından çıplak sayılır. Bitki ötüsü bozkırdır. Başlıca akarsular Kızılöz ve Acıöz dereleridir. Başka akarsu yoktur. İlçe topraklarının kuzeybatısında Sife gölü bulunur. İl-

çede tipik kara iklimi hüküm sürer. Mucur'un ekonomisi tahıl tarımına dayanır.

Mucur kasabası, Kayseri - Ankara yolu üzerindedir. Denizden 1.180 metre yüksekte kurulmuş olan kasaba, Kırşehir'e 27 km. uzaklıktadır.

MUDANYA, Marmara Bölgesinde, Bursa iline bağlı 25.247 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.849 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 346 km.²'dir. Merkez bucağından başka Zeytindağı bucağı ve 37 köyü vardır. İlçe toprakları yüksekliği 600 metreyi bulmayan tepeler ve bu tepelerin meydana getirdiği vâdilerle kaplıdır. Gemlik körfezi, Mudanya'nın kuzey sınırını teşkil eder. İlçenin en önemli akarsuyu güney sınırını çizen Nilüfer çayıdır. İklimi Akdeniz ve Karadeniz bölgeleri arasında geçiş şartları ile kendisini gösterir. Kışlar ılık geçer, yazlar ise kuraktır. İlçe ekonomisi zeytinciliğe dayanır. Bağcılık ve ipekböcekçiliği de yapılır. İlçe merkezi, Gemlik körfezi sahilinde kurulmuştur. Bursa'nın iskelesi durumundadır ve Bursa'ya 31 km. uzaklıktadır. Istanbul - Mudanya arasında muntazam vapur seferleri yapılır.

MUDANYA MÜTAREKESİ, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Türkiye ile, Türkiye'nin çeşitli bölgelerini işgal altında bulunduran İtilâf Devletleri arasında yapılan mütarekedir. Mudanya'da yapıldığı için bu adla anılır. 11 ekim 1922'de imzalanan mütarekenin başlıca hükümlerini Trakya'nın boşaltılması, Türkler'in bu bölgede jandarma kuvvetleri bulundurması, Istanbul ve Boğazlar idaresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne bırakılması teşkil ediyordu.

MUDURNU, Karadeniz Bölgesinde, Bolu iline bağlı 25.813 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.727 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.349 km.²'dir. Merkez bucağından başka 73 köyü vardır. Mudurnu'nun topraklarını Mudurnu ovasını çepeçevre kuşatan dağlar kaplar. En büyük yükselti Ardıç dağının Ziyaret tepesidir (1.614 metre). En önemli akarsuyu Mudurnu suyudur. Türkiye'nin en tanınmış turistik yerlerinden Abant gölü Mudurnu ilçesindedir. İlçede bundan başka Karamurat ve Kaz gölü adlı iki küçük göl daha vardır. İlçe toprakları orman bakımından zengindir. Çam başta gelmek üzere kayın, gürgen ve meşe çok bulunur. Mudurnu'da kışlar soğuk geçer, yazlar pek sıcak olmaz. Yağışı boldur. İlçenin ekonomisi tahıl tarımı üzerinedir. Buğday, arpa, çavdar, mısır, yulaf ve az miktarda da çeltik yetiştirilir.

Mudurlu kasabası denizden 820 metre yüksekte kurulmuştur. Bolu'ya 52 km. uzaklıktadır.

17. yüzyıl Türk ressamlarından Hasan Istanbuli'ye göre Hz. Muhammet

MUĞLA, yarısı Ege, yarısı da Akdeniz Bölgesinde olan güneybatı Anadolu'da 334.973 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 16.408 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 13.338 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Aydın, kuzeydoğuda Denizli ve Burdur, doğuda Antalya, güneyde Akdeniz, batıda da Akdeniz'le Ege Denizi çevirir. Merkez ilçesinden başka Bodrum, Datça, Fethiye, Köyceğiz, Marmaris, Milas, Ula, Yatağan adlarında 8 ilçesi daha vardır.

Muğla ilinin toprakları güneybatı Anadolu'nun dağlık kesimlerini içine alır. Genellikle denize kadar uzanan dağların yüksekliği yer yer 2.000 metreyi geçer. İlin en önemli dağı Köyceğiz'in kuzeydoğusundaki Sandras dağıdır (2.294 metre). Dağlık kesimlerin yanı sıra Muğla topraklarında yer yer ovalara da raslanır. Bunların başlıcaları Muğla, Gülağzı, Ula, Yerkesik, Pisikiy, Dirgene ovalarıdır. İlin başlıca akarsuları Dalaman ve Koca çaylarıdır. Kuzeyde Büyük Menderes'e dökülen Çine Suyu ile Akçay da Muğla topraklarını sular. Muğla'nın iklimi Akdeniz iklimidir. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar ılık geçer. İl topraklarının batı kesimi son derece girintili çıkıntılıdır. Bu kesimde birçok yarımada bulunur. Çoğunlukla ormanlarla kaplı bulunan bu bölge, Türkiye'nin en önemli turistik merkezlerinden biridir. Bodrum, Marmaris, Fethiye, Köyceğiz gibi turistik kasabalar, turizm mevsiminde yerli ve yabancı turistlerle dolup taşar.

Muğla'nın ekonomisi tahıl, tütün, pamuk, susam tarımı ile zeytinciliğe dayanır. Ayrıca turunçgiller yetiştirilir. Balıkçılık ve süngercilik de ekonomide önemli yer tutar. Muğla'da ayrıca krom ve zımpara taşı madenleri de vardır.

İl merkezi, denizden 645 metre yüksekte kurulmuştur. Şehrin yeni kısımları ovaya doğru yayılmaktadır. Menteşoğulları ve

16. yüzyılda yapılmış bir İran minyatüründe Hz. Muhammed (Ortada, yüzü örtülü olan)

Osmanlılar'dan kalma bazı eski eserlere raslanır. Önemli bir endüstri gelişmemiştir.

MUHABBET KUŞU, renkli tüyleri olan bir süs kuşudur. Kafeslerde daima çift çift beslenir Anavatanı Avustralya'dır. Küçücük bir papağana benzeyen muhabbet kuşlarının sarı, mavi, yeşil, külrengi tüyleri vardır. Sesi sert ve çirkindir.

Muhabbet kuşu

MUHAMMED, Hz. (570 - 632), sonuncu peygamber ve İslâm dininin kurucusudur. Mekke'de doğdu, annesinin adı Âmine, babasının adı Abdullah'tır. Babası, Hz. Muhammed daha ana rahmindeyken ölmüştü. Annesi de Peygamber henüz 6 yaşındayken öldü. Yalnız kalan Hz. Muhammed'i önce büyükbabası Abdulmuttalib, bir yıl sonra onun da ölümü üzerine amcası Ebû Talib büyüttü. Hz. Muhammed, Mekke'nin en tanınmış ailesi olan «Kureyş» e mensuptur. Bu ailenin bir dalı, adını Hz. Muhammed'in dedesinin babası Hâşim'den alır. Bu bakımdan Peygamber'in soyu «Hâşimîler» diye anılır. *(Renkli resim 809. sayfada).*

Hz. Muhammed çocukluğunda ve gençliğinde eşsiz dürüstlüğüyle tanınmıştı. Fakirdi, fakat asil bir aileden olduğu için daima hürmet görürdü. 25 yaşındayken, 40 yaşlarında zengin bir dul olan Hz. Hadice ile evlendi. Onun ticaret işlerini idare etmeye başladı.

Hz. Muhammed'in peygamberliğe başlaması 40 yaşlarına raslar. 610 yılında Cebrail adını taşıyan melek vasıtasıyle kendisine ilk vahiy geldi. Bu, hem Hz. Muhammed'in peygamberliğinin, hem de İslâm dininin başlangıç tarihidir. İlk vahiyden sonra 3 yıl başka vahiy gelmedi. 613 yılında yeniden vahiyler gelmeye başladı ve bir daha arkası kesilmedi.

Hz. Muhammed'e ilk inanan ve ilk Müslüman olan, zevcesi Hz. Hadice'dir. Ondan sonra Hz. Ebû Bekir ve Peygamber'in kölesi Zeyd iman ettiler. Bunların arkasından Hz. Ali ile Hz. Osman yeni dini kabul etti. O zaman Mekkeliler ve diğer Araplar putperestti. Müslümanlık putperestliği kökünden kaldırdığı için önceleri şiddetli bir tepkiyle karşılandı. O zamanlar büyük bir cehalet içinde bulunan halk, «tek tanrı» fikrini kolay kolay benimseyemiyordu. Bu yüzden kısa bir süre içinde, sayıları henüz pek fazla artmamış olan Müslümanlar'a şiddetli bir baskı tatbik edilmeye başlandı.

Hz. Muhammed Mekke'deki cahil halkın yaptığı aşırı baskı üzerine Müslümanlar'a geçici bir süre için Habeşistan'a göçmelerini tavsiye etti. Daha sonra kendisi de Mekke'yi terk etmek zorunda kaldı. O sırada Medine halkı Hz. Muhammed'i davet ediyordu. Peygamber, beraberindeki Müslümanlar'la Medine'ye hareket etti. 24 eylül 624'te Medine'ye varıldı. Bu tarih İslâm'da bir dönüm noktası sayılır. Hz. Muhammed'in Medine'ye göçmesine «Hicret» denir ve «Hicrî takvim» diye anılan İslâm takviminin başlangıcıdır. Hz. Muhammed Medine'ye göç ettiği zaman 12 yılık peygamberdi. Medine'de kaldığı süre içinde Medineliler'in büyük bir kısmı yeni dini kabul ettiler.

Mekkeliler, Hz. Muhammed'i Medine'de bulunduğu sırada da rahat bırakmadılar. Daha Medine'ye gelişinin 2. yılında Mekkeli putperestler 3.000 kişilik bir kuvvet toplayarak Hz. Muhammed'in üzerine yürüdüler. Peygamber son derece küçük bir kuvvetle düşmanı «Bedr» denilen yerde karşıladı ve bozguna uğrattı. Tarihte «Bedr Savaşı» diye anılan bu savaşta Hz. Muhammed'in kuvvetleri sadece 305 kişiden ibaretti. Mekkeliler bu mucizeli savaştan ders alacaklarına, ertesi yıl yeniden hücuma geçtiler. Mekkeden gelen kuvvetli bir ordu, bu defa Hz. Muhammed'in 700 kişilik Müslüman kuvveti tarafından Uhud denilen yerde karşılandı ve yine bozguna uğratıldı. Peygamber'in bu yeni savaşı da tarihe «Uhud Savaşı» diye geçmiştir.

Ancak Mekkeliler'in İslâm kuvvetlerini yok etmek uğrundaki niyetleri çok kesindi ve bu uğurda durmadan çalışıyorlardı. Öyle ki, kısa bir süre içinde yeniden 10.000 kişilik bir kuvvet topladılar. Müslümanlar'ın böyle bir kuvvetle vuruşmaları çok müşkül olacaktı. Onun için Hz. Muhammed düşmanla doğrudan doğruya çarpışmadı. Medine'yi düşmanlardan kurtarmak için şehrin etrafına hendekler kazdırdı. Bu hendekler sayesinde düşmana karşı duran Müslümanlar, savaşı yine kazandılar. Tarihe «Hendek Savaşı» diye geçen bu savaştan sonra Müslümanlar'ın başarısını gören birçok Arap kabilesi yeni dini kabul etti. 628'de Mekkeliler'le yapılan Hudeybiye barışı sonunda, Mekkeliler yeni dinin varlığını kabul etmek, Hz. Muhammed'i de bir devletin başı olarak tanımak zorunda kaldılar.

Müslümanlık artık günden güne kuvvetleniyor, yeni katılanlarla beraber bir çığ gibi büyüyordu. Nihayet Hz. Muhammed 630'da Mekke üzerine yürümeye karar verdi. Emrinde 10.000 kişilik bir Müslüman ordusu vardı. Mekkeliler bu büyük kuvveti görünce karşı koymadan teslim oldular. Hz. Muhammed hemen hiç kan dökmeden şehre girdi ve Kâbe'deki putları kırdı. Mekke şehri de Müslümanlığı kabul etti. Bu arada yeni dini kabul etmeyen bazı geri kafalılar, Mekke üzerine yürümeye kalktılarsa da, Hz. Muhammed bunları Huneyn denilen yerde yendi. Peygamber, daha sonra büyük bir ordu ile Bizans İmparatoru Heraklius'un ordusuyle çarpışmak üzere Suriye sınırına kadar geldiyse de imparatorun ordusu görünmedi, buna karşılık bütün Arabistan Müslüman dinini kabul etti ve büyük bir İslâm devleti kuruldu.

Hz. Muhammed 8 haziran 632'de vefat etti ve Medine'ye gömüldü. Hz. Peygamber ilk karısı Hz. Hadice'nin ölümünden sonra daha birkaç defa evlendi. Erkek çocukları yaşamadı. Kızlarından Hz. Fâtıma, Hz. Ali ile evlendi. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yerine Hz. Ebu Bekir seçildi.

MUHAMMED ABDÜH, (1849 - 1905) İslâm dünyasında derin etkileri olan bir Arap fikir adamıdır. Ezher Üniversitesi'ni bitirdikten sonra gazetecilik yaptı. 1879'da profesör oldu. 1880'den itibaren memleketinde modern düşünceleri yaymaya başladı. 1899'da Sultan Abdülhamit II, onu Mısır müftülüğüne tayin etti. Abdüh burada Ezher Üniversitesi'ni yenileştirdi. 56 yaşında ölünceye kadar fikirlerini «el - Menâr» adındaki dergide yayınladı.

MUHAMMED TAPAR (1082 - 1118), bir Selçuklu hükümdarıdır. Sultan Melikşah'ın oğlu olan Muhammed Tapar, 1105'ten 1117'ye kadar 12 yıl hüküm sürmüştür. Muhammed Tapar, Türk devletini dağıtmak isteyenleri dağıtmış ve Türk imparatorluğunu toparlamakla tanınmıştır.

MUHAMMED ZAHİR ŞAH (1914 -), Afgan Kralıdır. Nadir Şah'ın oğludur. Tahsilini Fransa'da yaptı. 1932 - 33 arasında Savunma ve Millî Eğitim Bakanlıkları yardımcılığında bulunduktan sonra 1933'de kral oldu.

Muhammed Zahir Şah

MUHASEBE, hesap işlerini düzenleyip, yürütme bilimidir. Birçok devlet dairesiyle, ticarî müesseselerde kâr ve zarar hesaplarının tutulması, ticarî hesapların yürütülmesi muhasebe sayesinde mümkün olur. Bir müessesenin gelir ve giderlerini en küçük noktasına kadar tutmak, kâr ve zarar hesaplarını belirtmek muhasebenin görevidir. Muhasebeciliğin Milât'tan 3000 yıl öncesine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Çinliler'in o tarihlerde hesap işlerine dair kayıtlar tuttuğu bilinmektedir. M.Ö. 1000 yıllarında Babilonya'da tutulan muhasebe kayıtları ise ele geçmiş bulunmaktadır. Günümüzde muhasebe işleri büyük bir önem kazanmıştır.

MUHAYYİLE (Bak: HAYALGÜCÜ).

MUHİDDİN ARABÎ, (1165 - 1240), İslâm tasavvufunun en ünlü simalarından biridir. Arap asıllı olan Muhiddin Arabî İspanya'da Endülüs'te doğdu. 8 yaşındayken ailesiyle birlikte Sevilla'ya göçtü. 29 yaşındayken Tunus'a, 1202'de de Mekke'ye gitti. Daha 20 yaşına gelmeden büyük bir tasavvuf adamı sayılmaya başlanmıştı. Mekke'den Bağdat'a gelen ve bir süre orada kalan Muhiddin Arabî, Selçuklu hükümdarı tarafından Konya'ya çağrıldı ve Prens Keykâvus'a hoca tayin edildi. 1230'da Şam'a yerleşti ve orada öldü. Muhiddin Arabî'nin bugün 250 kadar eseri bilinmektedir. Ayrıca yüzlerce eseri de kaybolmuştur. En önemli eserleri «Füsûsu'l-Hikem» ile «El-Fütuhâtu'l-Mekkiye» dir. Bu eserler sayılamayacak kadar çok basılmış ve pek çok dile çevrilerek Ortaçağ Doğu ve Batı dünyasını büyük çapta etkilemiştir.

MUHLİS SABAHATTİN (1890 - 1947), tanınmış bestekârlarımızdandır. Soyadının «Ezgi» olmasına rağmen yalnız ismiyle tanınır. Adana'da doğdu. Babası Abdülâziz'in mabeyincisi Hurşit Beydi. Kız kardeşi Neveser Kökteş de kendisi gibi tanınmış bir bestekârdır. Babalarının sürgün edilmesi yüzünden şehir şehir dolaştıktan sonra 15 yaşında İstanbul'a gelen Sabahattin, Galatasaray Lisesi'nde okumuş, Meşrutiyet'ten sonra politikaya karıştığı için Avrupa'ya kaçmış, bir müddet sonra affa uğrayarak dönmüştür. Türk müziğini çok sesli hale

Muhlis Sabahattin

getirmeye çalışanlardandır. Bestelerini daima Avrupa müziğini örnek alarak yapmış, bu arada büyük ilgi uyandıran operetler, popüler eserler bestelemiştir. Yüzlerce şarkısından başka başlıca operetleri ve müzikli sahne eserleri şunlardır: Aşk Mektebi, Çaresaz, Ayşe, Kerem ile Aslı.

MUHRİP, orta ağırlıkta bir savaş gemisi çeşididir. Kelime anlamı «yıkıcı, tahrip edici» demektir. Muhriplerin başlıca özelliği torpil atabilmeleri, çok hızlı olmalarıdır. Bu tip savaş gemileri orta büyüklükte top taşır.

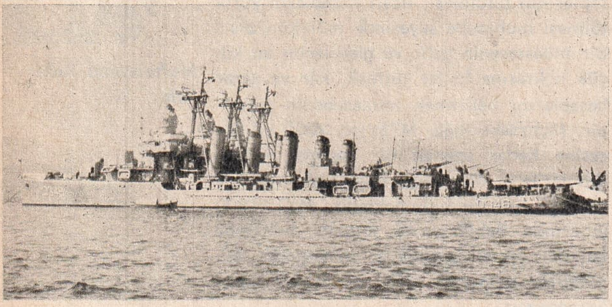

Muhrip

MUHTAR PAŞA (Bak: AHMET MUHTAR PAŞA).

MUİZZÎ (1048 - 1127), İran şairidir. Semerkant'te doğmuş, Türk hakanlarının sarayında yetişmiştir. Büyük kabiliyetiyle kendisini kısa zamanda gösteren Muizzî, Sultan Melikşah ve Sultan Sencer gibi Türk hükümdarlarının saray şairi oldu ve Melikü'ş - Şuarâ (şairler kralı) unvanını aldı. 18.000 beyitlik bir divanı vardır.

MULAJ, bir şeyin kalıbı ve bu kalıptan dökülen eşyadır. Mulaj, alçı balmumu gibi maddelerle yapılır. Bu iş için plastik maddelerin kullanıldığı da olur. Heykel yapımından dişçiliğe kadar her alanda mulajdan faydalanılır. Bundan başka vücudun çeşitli organlarını yakından inceleyebilmek için, bunların da kalıbı yapılır. Mulaj tekniği kalıbı alınacak cisme göre değişir.

MUM, aydınlatma aracıdır. Genel olarak beyaz, ince bir silindir biçiminde olur. Ancak süs mumları çok çeşitli biçim ve renklerde olabilmektedir. Mumlar ispermeçet veya stearik asitten yapılır. İspermeçet, aynı adla anılan balinadan elde edilen bir maddedir. Stearik asit ise iç yağından elde edilir. Hangi şekilde olursa olsun mumun asıl maddesi hazırlandıktan sonra özel kalıplara dökülür. Kalıpların ortasında fitil vardır. Bu fitil tutuşturulduğu zaman kendisini kuşatan maddeyi eriterek yanar.

MUMÇİÇEĞİ, bir süs bitkisidir. Çiçekleri şemsiye biçiminde olur. güzel kokuludur. Sütunları ve duvarları sarmaşık gibi süslemekte kullanılan mumçiçeği çelikten yetiştirilir, az su ister.

MUMYA, bozulması önlenecek şekilde işlem görmüş cesettir. Bazı eski kavimler önemli şahısların cesetlerini çeşitli kokulu maddelerle muamele ederek saklarlardı. Bu konuda Eski Mısırlılar çok ileri gitmişti. Mısırlılar, öldükten sonra dirilen insanın tekrar eski halini alacağına inandıkları için mumyacılığa büyük önem vermişlerdi. Yaptıkları mumyalar gerçekten bugüne kadar bozulmadan kalabilmiştir. Mısırlılar'ın mumyalama tekniği bugün bile kesin olarak bilinememektedir. Mısırlılar sadece firavunları değil, ölen herkesi mumyalarlardı. Ancak ölen kimsenin zenginlik, fakirliğine, önemli bir şahıs olup olmamasına göre mumya tekniği ve mumyalama merasimi değişirdi. Firavunların mumyaları özel mezarlara, piramitlere konurdu. Bunlardan çoğu bugün ele geçmiştir. Firavun mumyaları arasında en iyi durumda ele geçenler Ramses II ve Tutankamon'un mumyalarıdır. Ayrıca Meksika ve Peru'da da mumyalara raslanmıştır.

MUNZUR DAĞLARI, Doğu Anadolu'da Karasu - Aras sıra dağlarının batı kesimindeki dağlardır. Munzur dağları yüksekliği yer yer 3.000 metreyi aşan tepelerle kaplı sarp dağlardır. Bu sıradağların kuzey yamaçlarında eski buzul izlerine raslanmıştır. Munzur dağlarının en yüksek noktası Mercan dağı (3.449 metre) dır. Diğer önemli dağların yüksekliği şöyledir: Munzur dağı (3.188 metre), Koçgölbaşı dağı (3.250 metre) ve Eğripınar dağı (3.150 metre) dır.

MURABBA, ezik reçelin koyusudur. Bir başka adı da «marmelat» tır. Daha koyu ve süzmesine «ağda» denir. Ayrıca edebiyatta dörder mısralık bentlerden meydana gelmiş nazım şekillerine de «murabba» denir.

Eski Mısırlılar'dan kalma bir mumya ve sargıları açılmış hali

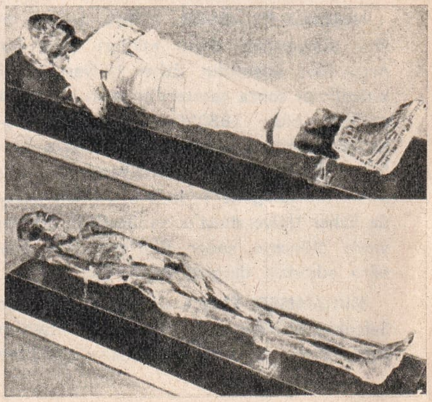

MURÂBITLAR, bir Müslüman hanedanıdır. Kuzeybatı Afrika'da 1056 - 1147 arasında hüküm süren hanedan, 91 yıllık saltanatı boyunca kuvvetli bir imparatorluk meydana getirmiştir. İspanya'nın da çok önemli bir kısmını ellerinde bulunduran Murâbıtlar, İspanyollar'ı iki defa yenerek bu kesimde İslâm egemenliğinin uzun süreli olmasını sağlamışlardır. Hanedanın son üyeleri halifelik iddiasında bulunacak kadar ileri gitmişlerdi. Bu imparatorluğun yerine «Muvahhidler» geçmiştir.

MURADİYE, Van iline bağlı 36.467 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.318 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.596 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka, bir de Çaldıran bucağı ve 101 köyü vardır. İlçenin toprakları Çaldıran ovasını çevreleyen yüksek dağlarla kaplıdır. Bu dağların en yükseği ovanın kuzeyindeki 3.542 metrelik Tendürek dağıdır. Bu sönmüş yanardağdan bazen gazlar fışkırır. Diğer önemli yükseltiler İsabey dağı ve Aladağ'dır. Muradiye'nin sert bir iklimi vardır. Kışlar çok soğuk geçer. Kar uzun zaman kalır. Önemli akarsuyu Bendinahi deresidir. İlçenin ekonomisi tarım ve hayvancılık üzerinedir. İlçe merkezi, denizden 1.720 metre yüksekte kurulmuştur. Bozuk bir kara yolu ile Van'a ve Doğubeyazıt'a bağlıdır.

MURAT I (1328 - 1389), 3. Osmanlı padişahıdır. İkinci Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'nin oğlu olan Murat I, Osmanlı devletinin ilk imparatoru sayılır. Çünkü genç devlet ilk defa onun zamanında ve onun çalışmaları sayesinde imparatorluk durumuna yükselmiştir. Sultan Murat I'in asıl hedefi genç devleti Trakya bölgesinde genişletmekti. Bu maksatla 1362'de tahta çıkmasından birkaç ay sonra Edirne'yi fethetti. Daha sonra Bulgaristan'ın güney kesimlerini de fethederek Filibe'yi aldı. Türkiye devletinin sınırlarının Balkan dağları eteklerine dayandığını gören Hıristiyanlar, Türkler'e karşı 1364'te ilk Haçlı seferini düzenlediler. Macaristan kralının komutasındaki 100.000 kişilik Haçlı orduları, Hacı İlbeyi komutasındaki 10.000 kişilik Türk ordusu tarafından yok edildi. 1371'de düzenlenen 2. Haçlı Seferi'nde ise Türk ordusu yine galip geldi. Artık Türkler Adriyatik kıyısına erişmişlerdi. Bundan sonra Makedonya'nın fethine başlandı, birçok önemli şehirler alındı. Daha sonra imparatorluk Anadolu'da genişlemeler kaydetti. Hamidoğulları beyliğinin bir kısmı ve Kütahya, Osmanlılar'a geçti. 1382'den itibaren yeniden Avrupa'da fetihlere başlayan Murat I, Sofya, İşkodra ve Bosna'yı aldı. Türkler'in büyük bir hızla yayılması üzerine 3. Haçlı Seferi düzenlendi. O zamana

Murâbıtlar

kadar Türkler'e karşı yapılan bu en büyük askerî hareket yine başarısızlığa uğradı. Sultan Murat I, düşmanı Kosova'da yendi. Kendisi de savaş alanında gezerken şehit edildi.

Murat I, savaş alanında şehit edilen ilk ve son Osmanlı padişahıdır. Hüdavendigâr (efendi, sahip) diye anılan Sultan Murat I sayesinde Balkanlar'da 500 yıldan fazla sürecek Türk hâkimiyeti kurulmuş oldu. Bursa'da gömülüdür.

MURAT II (1404 - 1451), 6. Osmanlı padişahıdır. Fatih'in babası olan Murat II Amasya'da doğdu. Babası Çelebi Sultan Mehmet'in (Mehmet I) ölümü üzerine 1421'de tahta geçti. Memleket, babasının büyük gayretlerine rağmen Timur istilâsının etkilerinden henüz kurtulmamıştı. Murat II, önce amcası Mustafa Çelebi'yi yendi. Daha sonra Bizans'ı kuşattı. Bu sırada kardeşi Veliaht Şehzâde Mustafa isyan etti. Mustafa henüz 13 yaşındaydı. Ancak yakınlarının telkinlerine kapılmıştı. Bu isyan üzerine Murat II, kuşatmayı kaldırarak kardeşinin üzerine yürüdü. Kuvvetlerini yendi, kendisini de idam ettirdi. Daha sonra, Timur'un canlandırdığı Anadolu beylikleri yeniden Osmanlı idaresi altında birleştirdi.

Murat I

Murat II, Anadolu'daki bu faaliyetlerinden sonra Avrupa'ya döndü. 1430'da Selânik tekrar alındı. Daha sonra ileri hareketlere devam edildi ve Türk ordusu Macaristan'a girdi. Bunun üzerine Türkler'e karşı yeni bir Haçlı Seferi düzenlendiyse de Murat II, Haçlı ordularını yenip dağıttı. Daha sonra saltanatı oğlu Mehmet II'ye bırakarak Manisa'ya çekildi. Ancak, padi-

Murat II

Murat III

Murat IV

Murat V

şahın yerini çocuk yaştaki Mehmet II'ye bırakması Avrupalılar'ı ümitlendirmişti. 5. Haçlı ordusunu düzenleyerek yeniden hücuma geçtiler. Murat II, oğlunun davetine uyarak ordunun idaresini ele aldı ve düşman ordularını Varna'da imha etti. Sonra devlet adamlarının baskısıyle yeniden tahta oturdu. Daha sonra fetih hareketlerine devam etti ve 1448'de Kosova'da yapılan meydan muharebesinde Haçlı ordularını tekrar yendi. Ölümünden sonra yerine oğlu Mehmet II (Fâtih Sultan Mehmet) geçti. Bursa'da gömülüdür.

MURAT III (1546 - 1595), 12. Osmanlı padişahıdır. Manisa'da doğdu. Babası Selim II'nin ölümü üzerine 1574'te tahta çıktı. Murat III zamanının en önemli olayı 5 nisan 1578'de başlayan İran savaşıdır. O sırada İran'da hüküm süren Türk Safevî İmpaartorluğu dünyanın en kuvvetli devletlerinden biriydi. Bu bakımdan savaş pek çetin oldu. Fakat Türk - Osmanlı ordusu Tebriz'i tekrar ele geçirdiği gibi Tiflis ve Bakû ile birlikte bütün Kafkasya'yı zaptetti. Azerbaycan, doğu İran Türkiye'ye katıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları böylece Hazar Denizine kadar uzanmış oldu. Murat III devrinin önemli bir başka olayı da Avrupa'nın büyük devletlerinden olan Lehistan'ın 1577'de Osmanlı himayesine alınması ve böylece imparatorluk sınırlarının Baltık sahillerine kadar ulaşmasıdır. Öte yandan Portekiz savaşı da Murat III devrinde olmuştur. Tunus Genel Valisi Ramazan Paşa, Portekiz ordusunu Vâdi's - Seyl'de yok etmiş ve bunun sonucu olarak Portekiz devleti yıkılmış, Fas Osmanlı himayesine girmiştir. Murat III bilgin bir hükümdardı. İkisi Türkçe, biri Arapça, biri Farsça olmak üzere 4 divanı ve tasavvuf hakkında bir risalesi vardır. Onun zamanında nüfuz bölgeleri de dahil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları 20.000.000 km.^{2}'ye çıkmıştır. Ayasofya'daki türbesinde yatmaktadır.

MURAT IV (1612 - 1640), 17. Osmanlı padişahıdır. İstanbul'da doğdu. Ahmet I'in şehzadelerindendir. 11 yaşındayken amcası Mustafa I'in yerine tahta çıktı. Pek genç yaşında ölen Sultan Murat IV, 16 yıl süren saltanatı sırasında çok önemli işler başarmış olmakla tanınmıştı. Murat IV, tahta çıktığı zaman memleket büyük bir karışıklık içindeydi. Sultan Osman II'nin öldürülmesinden sonra Mustafa I tekrar tahta çıkmış, bir yıllık saltanatı sırasında karışıklıklar son haddini bulmuştu. İstanbul'da yeniçeriler her türlü rezaleti yapıyordu. Anadolu, Sultan Osman II'nin kan davasıyle karmakarışık olmuştu. Bunları fırsat bilen İran da, Irak'a karşı taarruz etmiş ve Bağdat'ı almıştı. Sultan Murat IV'ün çocukluk yıllarında annesi Kösem Sultan saltanat naibesi idi. Ama Murat IV tahta çıktıktan 10 yıl kadar sonra devlet işlerine hâkim oldu. Büyük bir şiddetle temizlik hareketlerine girişti. Zorba taraftarı olan Topal Recep Paşa'yı idam ettirdi. Asayişi sağlamak için zaman zaman zulüm derecesine varan sertlik gösterdi. 1635'te Revan seferine çıkarak Revan kalesini fethetti, Tebriz'e girdi. Daha sonra Bağdat seferine çıktı 15 kasım 1638'de kanlı Bağdat muhasarası başladı. 17 mayıs 1639'da Kasr-ı Şirin antlaşmasıyle İran savaşına son verildi. Padişah, İstanbul'a döndükten bir süre sonra da öldü.

Murat IV, Osmanlı İmparatorluğu'nu büyük bir kargaşalıktan sıyırmış, devleti idare ettiği süre içinde hiç bir zorbalığa meydan vermemiş, sayıları 100.000 olan yeniçerileri 35.000'e indirmiştir. Sultanahmet Camisinde gömülüdür.

MURAT V (1840 - 1904), 33. Osmanlı padişahıdır. İstanbul'da doğdu. Sultan Abdülmecit'in büyük oğludur. Amcası Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi üzerine 30 mayıs 1876'da padişah oldu. Sultan Murat V, amcasının zamanında çeşitli siyasî münasebetler kurmuş, Mithat ve Ziya Paşalarla Namık Kemal tarafından kışkırtılmıştı. Amcasının tahttan indirilip yerine kendisinin geçirileceği daha evvelden haber verilmişti. Ancak Sultan Aziz haber verilen günden bir gün önce tahttan indirildi. Murat V bu durumu bilmediğinden bir gün önce kapısında toplanan kalabalığı görünce çok ürktü ve aklını kaybetti. Çünkü amcasının durumu haber aldığını, kendisini öldürteceğini sanmıştı. Sultan Murat V'in tedavisine çalışıldıysa da fayda vermedi. Bunun üzerine üç ay sonra 31 ağustos 1876'da tahttan indirildi. Tahttan indirildikten sonra, öldüğü 1904 yılına kadar Çırağan Sarayı'nda yaşadı. İstanbul'da Yeni Cami'de gömülüdür.

MURAT PAŞA (Bak: KUYUCU MURAT PAŞA).

MURAT REİSLER, aynı adla anılan üç Türk amiralidir. 16. ve 17. yüzyıllarda yaşamışlardır:

Murat Reis (Hint Kaptanı), 1553'te Pîrî Reis'in yerine Hint Kaptanı olmuştur. Osmanlı bahriye teşkilâtında Hint Okyanusu ile Umman Denizi, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ndeki donanma komutanı «Hint Kaptanı» diye anılırdı. Murat Reis, Hint Kaptanı olduğu sırada Portekizliler'le birçok savaş yaptı. 1554'te yerinden alındı ve o göreve Seydî Ali Reis tayin edildi.

Murat Reis (Koca), Cezâyir büyükami-

ralliğine bağlı olarak çalışmış, 16. yüzyılın sonlarında ün kazanmıştır. 1585'te Kanarya adalarına yaptığı seferle tanınır.

Murat Reis, 17. yüzyılın ilk yarısında ün kazanmıştır. Bu büyük Türk denizcisi 1627'de yaptığı İslanda seferiyle ünlüdür. Ayrıca Danimarka, İsveç, Norveç ve nihayet Kana kıyılarını vuran Türk deniz filosunun komutanının da bu Murat Reis olduğu sanılmaktadr.

MURAT SUYU (Bak: FIRAT).

MURATLI, Tekirdağ iline bağlı, 17.468 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.597 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 407 $km.^2$ dir. Merkez bucağından başka 16 köyü vardır. Muratlı'nın toprakları yayla durumundadır. Kuzeyden güneye doğru alçak vâdilerle yarılmış olan yayladaki en büyük yükseltiler 100 - 150 metre civarındadır. Başlıca akarsu Ergene'nin bir kolu olan Muratlı veya öbür adıyle Çorlu suyudur. İlçede kara iklimi hüküm sürer. Ekonomi tahıl, ayçiçeği ve şeker pancarı tarımı ile hayvancılık üzerinedir.

İlçe merkezi, denizden 135 metre yükseklikte kurulmuştur. Tekirdağ'a 23 km., İstanbul'a 150 km. uzaklıktadır. Edirne demiryolu üzerindedir ve Tekirdağ'ın istasyonu durumundadır.

MUSA, Hz., Museviler'in peygamberidir. Hz. Musa, İsrailoğulları'nın Mısır'da yaşadığı sırada doğdu. O günlerde Mısır yerlileri bu kavmi hor görüyor, onlara çeşitli eziyetler ediyorlardı. İsrail kavmi bu eziyetlerden kurtulmak için atalarının ülkesi olan Ken'an ili (Filistin)'e gitmek istiyordu. Ancak Mısırlılar, İsrailoğulları'nın Mısır'ı terk etmesine de izin vermiyor, onları ezmek yolunu tercih ediyorlardı. Bütün bu eziyetler yetmiyormuş gibi, bir ara Firavun, doğacak bütün erkek çocuklarının öldürülmesini de emretti. Bunun sebebi, kâhinlerden birinin İsrailoğulları'ndan doğacak bir oğlan çocuğunun Mısır'a zarar vereceği hakkında bir kehanette bulunmasıydı. İşte Hz. Musa bu sırada doğdu. Yakup'un 3. oğlu olan Levi'nin soyundan geliyordu. Annesi, onu ölümden kurtarmak için bir sepete koyup Nil'in sularına bıraktı. O sırada Firavun'un karısı Asiye sepeti. görüp çocuğu aldı. Onu büyütmeye karar vererek bir süt anne aratmaya başladı. Musa kimsenin sütünü emmedi. Nihayet kendi annesi saraya müracaat edince onun memesini emdi. Böylece annesi de saraya alınmış oldu. Hz. Musa sarayda büyütüldü.

Hz. Musa gençliğinde birinin haksız yere bir adamı dövdüğünü gördü, bir yumrukta adamı öldürdü. Bunun üzerine yakalanmamak için Arabistan'a kaçarak Medine'ye gitti. Şuayp Peygamber'in kızıyla evlendi. Aradan yıllar geçtikten sora kavmine dönmek için yola çıktı. Sina yarımadasındaki Tûr dağına çıkınca orada Tanrı'yla görüştü ve ondan peygamberlik emirlerini aldı. Sayısı 10 olan bu emirler, «On Emir» diye anılır.

Hz. Musa, Mısır'a geldiği zaman Firavun'u hak dinine davet ettiyse de o, Hz. Musa ile alay etti. Bunun üzerine Hz. Musa çeşitli mucizeler gösterdi. En sonunda Firavun onun üstün bir insan olduğunu anladı ve kavmini alarak çekilip gitmesine izin verdi. Ancak sonradan bu izni verdiğine pişman oldu. Ordusuyle beraber İsrailoğulları'nın peşine düştü. Musa, Kızıldeniz'e geldiği zaman asâsını yere vurdu. Kızıldeniz iki yana açılarak geçit verdi. İsrailoğulları bu geçitten öbür tarafa geçtiği sırada Firavun da ordusuyle beraber geçide girdi. Fakat İsrailoğulları karaya çıkar çıkmaz sular geçidi kapadı, Firavun ordusuyle beraber yok oldu.

Musa Peygamber

Musa, Ürdün kıyılarına varınca öldü. Moab ülkesinde bir dereye gömüldü. 120 yıl yaşadığı söylenir. Yerine vekil tayin ettiği Yuşâ, İsrailoğulları'nı Ken'an İli'ne götürdü.

Musa'nın kurduğu din tek tanrılı, kutsal kitaplıdır. Kitabının adı «Tevrat» dır. Musa'nın şeriatı şu 10 Emir'e dayanır:

1 - Puta tapma, 2 - Boş yere Tanrı'nın adını anma, 3 - Altı gün çalışıp, yedinci gün dinlen, 4 - Anana, babana saygı göster, 5 - Adam öldürme, 6 - Zina etme, 7 - Komşunun malını çalma, 8 - Yalan söyleme, 9 - Rüşvet alma, 10 - Kurban kesme.

MUSA BİN NUSAYR (640 - 717), İspanyan'nın fâtihi olan bir Arap valisidir. İlk defa 698'de İfrikiyye valiliğine tayin edildi. O tarihten itibaren de Kuzey Afrika ve İspanya'nın fethi için hazırlanmaya başladı. Çeşitli zaferler kazandı. Sonunda azatlı bir kölesi iken kumandan durumuna yükselen Tarık, İspanya'ya çıktı. Tarık'ın ilerlemesinden kuşkulanan Musa da üç yıl sonra, 712'de İspanya'ya gitti. İspanya'nın birçok bölgelerini fethetti.

MUSA ÇELEBİ (? - 1413), Osmanlılar'ın Fetret Devri'nde iki yıl Edirne'de hüküm sürmüş Osmanlı şehzâdesidir. Yıldırım Bayezit'in oğullarındandır. Babasının ölümü üzerine saltanat iddia etmiş, ancak bütün Osmanlı ülkesini birleştirmeyi başaramamıştır. Bununla beraber bazı Türk ve Batılı tarihçiler Musa Çelebi'yi de Osmanlı hükümdarlarından sayarlar. Musa Çelebi Timur tarafından kendisine teslim edilen babasının cesedini Bursa'ya getirerek defnetti, daha sonra kardeşi Emir Süley-

man'ı yenerek Edirne'de hüküm sürmeye başladı. Ancak 1413'te Mehmet Çelebi'ye (Mehmet I) yenilerek öldürüldü.

MUSA SÜREYYA (1884 - 1933), tanınmış Türk bestecisidir. İstanbul'da doğdu. Bestekâr Asım Bey'in oğludur. Çocukluğundan itibaren müzikle meşgul oldu, sonra Almanya'ya gönderilerek müzik tahsilini orada tamamladı. İlk kuruluşu sırasında İstanbul Konservatuvarı müdürlüğüne getirildi. Piyano, ut, girift çalardı.

Celâl Musahipoğlu

MUSAHİPOĞLU, Celâl (1868 - 1959), tarihî eserleriyle ünlü Türk tiyatro yazarıdır. İstanbul'da doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Babıâlî Tercüme Odası'nda çalışmaya başladı. 1908 Meşrutiyet'inden sonra tiyatro alanında bir kıpırdanma olunca bu alanla ilgilenerek «Köprülüler» adlı ilk dramını yazdı ve Mınakyan Tiyatrosu tarafından oynandı. Bu tarihten sonra sürekli olarak çoğu kendi janrında birçok tarihî tiyatro eserleri verdi. Eserlerinin hepsinde o devir halkının yaşayışları ele alınırdı. Selim III'ün musahiplerinden tanınmış bestekâr Şâkir Ağa'nın torunu olduğu için Musahipoğlu diye anılagelmiştir. Hâlâ oynanmakta olan başlıca eserleri şunlardır: İstanbul Efendisi, Lâle Devri, Yedekçi, Kaşıkçılar, Eski İstanbul Yaşayışı, Aynaroz Kadısı, Bir Kavuk Devrildi, Pazartesi - Perşembe, Fermanlı Deli Hazretleri...

Musset

MUSEVİLİK, Hz. Musa tarafından kurulan dindir. Museviliğin kutsal kitabı Tevrat'tır. Musevilik 1) Ahlâk, 2) Kurallar ve 3) Medenî haklar olmak üzere üç ana temele dayanır. Bu temellerden «ahlâk» Tanrı'nın özelliklerini, kudretini belirtir; bu dünyadan göçtükten sonra yaşanacak başka hayata inanmayı telkin eder. «Kurallar», dinî törenlerin nasıl yapılacağını anlatır. Bu törenler arasında sünnet, yedinci günün kutsal sayılması v.b. vardır. Bu kurallara uyarak havralar, hahamlık teşkilâtı kurulmuştur. Musevîliğin üçüncü temelini teşkil eden «medenî haklar» ise aile münasebetlerini düzenleyen kuralları getirir. Bu kurallara göre çok kadınla evlenmek mümkündür, babaların çocuk üzerinde sınırsız hakkı vardır. Büyük çocuk mirastan iki kat pay alır.

Mussolini

MUSİKİ (Bak: MÜZİK).

MUSON, yaz ve kış aylarında, Asya'nın güneyinde ve doğusunda esen rüzgârdır. Muson rüzgârları kışın karalardan denize, yazın da denizlerden karaya doğru eser. Asya'dan başka bir kıtada gerçek anlamıyle muson rüzgârı yoktur.

Mustafa I

MUSSET, Alfred de (1810 - 1857), Fransız şairidir. Genç yaşında yazı hayatına atıldı ve 1830'da yayınladığı «İspanya ve İtalya Hikâyeleri» adlı eseriyle büyük bir ün sağladı. Tiyatro alanındaki denemelerinde başarı kazanamayan şair, 1835 - 36 yıllarında en parlak eserlerini verdi. «Lamartine'ye Mektup», «Mayıs Gecesi», «Ağustos Gecesi» gibi şiirleri bu devrede yazılmıştır. Ayrıca aynı dönem içinde tiyatro eserleri de yazdı. 1837'den sonraki yıllarda da şiirler, manzum masallar, komediler yazmıştır. Son şaheseri «Hatıra» adlı piyesidir.

MUSSOLİNİ, Benito (1883 - 1945), İtalyan başbakanlarındandır. Faşizm'in kurucusudur. İtalya'yı 1922'den 1943'e kadar diktatörlükle idare etmiştir. Nalbant olan babası, Mussolini'yi 14 yaşındayken bir papaz okuluna gönderdi. Okulun sıkı disiplinine uyamayan Mussolini, kısa zamanda okuldan kovuldu. Sonra başka bir okula gitti, o okulu bitirdikten sonra ilkokul öğretmenliği etti. 1909 yılında gazeteciliğe başladı. 1. Dünya Savaşı'nda askere alınarak cepheye gitti. Savaştan sonra 1919'da ilk Faşist topluluğunu kurdu. Birkaç yıl içinde son derece kuvvetlenen Faşist teşkilâtı, Kral Vittorio Emanuele III'ü korkuttu ve Kral ister istemez Mussolini'yi hükümetin başına getirdi. 1935'te Habeşistan'a savaş açarak bu ülkeyi alan Mussolini, daha sonra 2. Dünya Savaşı'na girdi. Savaşın sonlarına doğru, İtalya'nın yenilmesi üzerine memleketten kaçmak isterken yakalanarak halk tarafından öldürüldü.

MUSTAFA I (1591 - 1639), 15. Osmanlı padişahıdr. Sultan Mehmet III'ün oğlu ve Ahmet I'in kardeşidir. Ağabeyinin yerine tahta geçmiştir. Bu, saltanat usulünde büyük bir değişiklik meydana getirmiştir. Çünkü o zamana kadar saltanat babadan büyük oğula geçiyordu. Bu usule göre, Ahmet I'in büyük oğlu Osman II'nin tahta çıkması lâzımdı. Yalnız Osman'ın sert yaradılışlı, Mustafa'nın yumuşak huylu olması yüzünden iş bir oldu bittiye getirilmiş ve Mustafa I tahta çıkarılmıştır. Ancak Mustafa I'in aklî muvazenesi yerinde olmadığından üç ay tahtta kalabilmiş, yerine Osman II, hakkı olan padişahlığa getirilmiştir. Fakat 4 yıl sonra Sultan Osman II (Genç Osman)'nin öldürülmesi üzerine, Mustafa II yeniden tahta geçmiş, bu defa da 1 yıl tahtta kalmış, 1623'te tahttan indirilmesinden sonra, öldüğü tarihe kadar Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde yaşamıştır. Ayasofya'daki bir türbede gömülüdür.

MUSTAFA II (1664 - 1703), 22. Osmanlı padişahıdır. Mehmet IV'ün büyük oğlu olan Mustafa II, babası tarafından pek sevilirdi. Büyük bir titizlikle öğrenim gördü. Ancak babasının tahttan indirilmesi üzeri-

ne, Mustafa'yı padişah yapmak isteyen devlet adamları muvaffak olamadılar. Yerine önce Süleyman II, sonra da diğer amcası Ahmet II geçti. Ancak onun ölümü üzerine 1695'te tahta çıkan Mustafa III, tahttan indirildiği 1703 yılına kadar 8,5 yıl saltanat sürdü. Mustafa II, tahta geçtiği sırada Kaptan-ı Derya Mezomorta Hüseyin Paşa'nın Venedik donanmasını yenmesi, imparatorlukta büyük sevinç uyandırmıştı. Sultan Mustafa II, hemen aynı yıl 30 haziran 1695'te 1. Almanya seferine çıktı. Alman ordusunu yendi. Ertesi yıl 2. Almanya seferine çıkarak Alman ordusunu yine yendi. Ancak 1697'de çıkılan 3. Almanya seferinde 100.000 kişilik Türk ordusu büyük bir bozguna uğradı. Bunun üzerine devlet adamları, Sultan Mustafa II'nin yeni bir sefere çıkmasına engel oldular ve 1699'da Karlofça barışı imza edildi. Bundan sonra Sultan Mustafa II, Edirne'de oturmaya başladı. Hocası Şeyhulislâm Feyzullah Efendi, onun yerine memleketi diktatörlükle idare ediyordu. Bunun doğurduğu hoşnutsuzluk sonucu isyan çıktı. Edirne'ye yürüyen asiler padişahı tahtından indirdiler. Feyzullah Efendi de asiler tarafından öldürüldü. Mustafa II de tahttan indirildikten 3 ay sonra üzüntüsünden öldü.

MUSTAFA III (1717 - 1774), 26. Osmanlı padişahıdır. Osman III'ün ölümü üzerine tahta çıkmış, 17 yıldan bir ay eksik saltanat sürmüştür. Ahmet III'ün şehzadelerinden olan Mustafa III'ün saltanatının ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu son mutlu demlerini yaşamıştır. Mustafa III, yeniçeri ocağına dokunmamak şartıyle çeşitli ıslahat yapmıştı. Ancak devlet gerileme halinde olduğundan, çok geçmeden çıkan Rus savaşında bu gerilemenin etkileri acı bir şekilde görüldü. 1768 - 74 arasında cereyan eden Türk - Rus savaşında yer yer başarılar elde edilmesine rağmen sonunda yenildik ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzaladık. Halbuki Mustafa III saltanatı süresinde bir yandan devlet işlerini düzeltmeye çalışmış, bir yandan da günden güne kuvvetlenen Rusya'ya ağır bir darbe indirerek bu tehlikeyi bertaraf etmeye gayret etmişti. Ancak ordunun birçok zayıf tarafları vardı. Yeniçerilerde disiplinden eser kalmamıştı. Düşman karşısında en küçük bir fedakârlık göstermiyor, aksine kaçmayı tercih ediyorlardı. Mustafa III, Rusya'yı sindirme ümitlerini yok eden bu yenilgi üzerine kederinden öldü.

MUSTAFA IV (1779 - 1808), 29. Osmanlı padişahıdır. Selim III'ün tahttan indirilmesi üzerine 1807'de padişah olmuş, 14 ay saltanat sürdükten sonra tahttan indirilmiş ve yerine geçen kardeşi Mahmut II'nin emriyle öldürülmüştür. Mustafa IV, zayıf şahsiyetli bir padişahtı. Saltanatı boyunca gerici asilere alet oldu. Bu işi amcasının oğlu Selim III'ü öldürtmeye kadar götürdü. Mustafa IV'ü ağır şekilde lekeleyen bu olay yetmiyormuş gibi, Mahmut II'yi de öldürmeye teşebbüs etti. Mustafa IV'ün padişahlığı sırasında gericiler devlet siyasetine hâkim oldular. Sonunda İstanbul üzerine yürüyen Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahttan indirildi, birkaç ay sonra da, yerine geçen kardeşi Mahmut II'nin emriyle öldürüldü. Bahçekapı'da babasının türbesinde gömülüdür.

MUSTAFA ÇAVUŞ, Tamburî Âşık (? - 1745?), Türk bestecisidir. Şarkılarının güftelerini de kendisi yazardı. Hayatı hakkında çok az şey bilinen Mustafa Çavuş'un 65 kadar bestesi bugüne ulaşmıştır. Bunlardan bazılarının ona ait olmaması muhtemeldir.

MUSTAFA ÇELEBİ (? - 1422), Yıldırım Bayezit'in oğullarındandır. Babasıyle birlikte Timur'a esir düşmüş ve Timur tarafından Semerkant'e götürülmüştür. Timur'un ölümü üzerine kaçan Mustafa Çelebi, devletin Avrupa'daki topraklarını ele geçirmiş, ancak Anadolu'dan gelen Mehmet Çelebi'ye yenilmesi üzerine Bizans'a sığınmıştır. Bizanslılar Murat II zamanında onu serbest bırakmışlar, Mustafa Çelebi Edirne'ye gelip eski topraklarını ele geçirerek burada 1421 - 22 arasında 1 yıl saltanat sürmüş, sonunda yeğeni Murat II tarafından yenilerek öldürülmüştür. Zamanında sahtekâr olduğu, gerçek Mustafa Çelebi olmadığı iddia edildiği için «Düzmece» Mustafa» diye de anılır.

MUSTAFA, Şehzâde, 15. ve 16. yüzyıllarda yaşayan üç Osmanlı şehzâdesinin adlarıdır. Bunlardan ikisi 15., biri de 16. yüzyılda yaşamıştır.

Şehzâde Mustafa (1410 - 1423), Mehmet I'in küçük oğludur. Babası öldüğü zaman 11 yaşında ve Hamî (Isparta) vilâyetinde sancak beyiydi. Etrafındakilerin kışkırtmasıyle ağabeyine karşı ayaklandı. İznik'i ele geçirerek kendisini padişah ilân etti. Murat II, bu durum üzerine Bizans kuşatmasını kaldırarak Anadolu'ya geçti. Kardeşinin kuvvetlerini dağıttı, kendisini de idam ettirdi.

Şehzâde Mustafa (1450 - 1474), Fâtih'in şehzâdelerindendir. Küçük yaşta Saruhan (Manisa) sancakbeyliğine gönderildi. 1466 da Karaman beylerbeyi oldu. 1472'de Akkoyunlu ordusunu yendi, 1473 Otlukbeli savaşında Osmanlı ordusunun sağ kanadını başarıyle idare etti ve savaşın kazanılmasında büyük rol oynadı. 24 yaşında iken Niğde yakınlarında vefat etti.

Mustafa II

Mustafa III

Mustafa IV

Muş'un genel görünüşü

Muş'ta Hacı Şeref Camisi

Şehzâde Mustafa (1513 - 1553), 33 yıl Osmanlı tahtının veliahdi olarak kaldıktan sonra öldürülen şehzâdedir. Kanunî'nin oğludur. 1520'de veliaht olmuştu. 18 yaşındayken Saruhan (Manisa) sancakbeyliğine gönderildi. Halk tarafından çok sevilirdi. Üvey annesi Hurrem Sultan tarafından sarf edilen sinsi gayretler sonunda Konya Ereğlisi yakınlarında öldürüldü. Ölümünde Amasya sancakbeyiydi.

MUSTAFA NECATİ (Bak: NECATİ, Mustafa).

MUSTAFA PAŞA, (Bak: ALEMDAR MUSTAFA PAŞA).

MUSTAFA PAŞA Koca (Bak: KOCA MUSTAFA PAŞA).

MUSTAFA REŞİT PAŞA (Bak: REŞİT PAŞA, Mustafa).

MUSTAFAKEMALPAŞA, Bursa iline bağlı 81.268 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 23.179 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.731 km.²'dir. Merkez bucağından başka Çaltılıbük, Devecikonağı ve Söğütalan adlı 3 bucağı ve 109 köyü vardır. İlçe toprakları alçak tepeler ve ovaların bulunduğu bir bölgeyi kaplar. Güneybatısı dağlıktır. Bu kesimdeki Çataldağ 1.338 metreye kadar yükselir. İlçe toprakları orman bakımından zengindir. En çok bulunan ağaç çam ve meşedir. Başlıca akarsu Kirmasti çayıdır. İklim, Akdeniz iklimini andırırsa da, kışlar soğukça geçer. Ekonomi tahıl, pamuk ve ayçiçeği tarımı üzerinedir. İlçenin hayvan nesilleri, yakınındaki «Karacabey» harası tarafından ıslah edilir.

İlçe merkezi, Bursa ilindeki en büyük kasabalardan biridir. Kirmasti suyu kıyısında kurulmuştur. Bursa'ya 87 km. uzaklıktadır. Kasaba dışında tuğla, kiremit ve un fabrikaları vardır.

MUSUL, Irak'ın Bağdat'tan sonra en büyük şehridir. Dicle üzerindedir. 273.000'i bulan nüfusunu Türkler, Kürtler ve Araplar meydana getirir. Denizden 250 metre yüksekte kurulmuş olan şehrin zengin bir tarihi vardır. Yavuz Sultan Süleyman zamanında, 1516'da Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. O tarihten itibaren 1918'e kadar Türk idaresinde kalan şehir, bir eyalet merkeziydi. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler tarafından işgal edildi. Türkiye'nin Musul'u sınırları içine almak için yaptığı teşebbüsler neticesiz kaldı ve sonunda 1925'te Milletler Cemiyeti'nin kararıyle Irak'a bırakıldı.

MUŞ, Doğu Anadolu Bölgesinde 198.716 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 15.687 nüfuslu merkezidir. Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Murat - Van bölümünde bulunur. Kuzeyde Erzurum, doğuda Ağrı, güneyde Bitlis ve Siirt, güneybatıda Diyarbakır, batıda Bingöl'le çevrilidir. Merkez ilçesinden başka Bulanık, Varto, Malazgirt adlı üç ilçesi vardır.

Muş ili topraklarının orta kesimini Doğu Anadolu'nun en büyük ovalarından biri olan Muş ovası kaplar. Kuzey ve güney kesimler ise dağlıktır, kuzeyde Bingöl dağı (3.650 metre), güneyde Hacreş dağları (2.689 metre) vardır. Başlıca akarsuyu Fırat'ın kollarından Murat suyu ile bu suya katılan Karasu'dur. Orman örtüsü bakımından fakir olan ilde sert bir kara iklimi hüküm sürer. Yazları kısa ve sıcak, kışları soğuk ve uzundur. İlin ekonomisi tahıl ve tütün tarımı ile küçük baş hayvancılık üzerinedir.

Muş, çevresindeki il merkezlerine düzgün karayollarıyle bağlıdır. Aynı zamanda Elazığ'dan gelen demiryolunun bitiş noktasını teşkil eder. Şehrin aşağı kesimlerinin denizden yüksekliği 1.225 metredir. Yukarı kesimlerinin yüksekliği ise 1.360 metreye kadar çıkar.

I. Dünya Savaşı sırasında şehir iki defa Rus işgaline uğramış ve 1917'de kesin olarak geriye alınmıştır.

MUŞAMBA, binalarda kullanılan yer kaplamasıdır. Su geçirmeyecek şekilde hazırlanan yağmurluklar da «muşamba» diye anılır. Ayrıca bir zamanlar masa örtüsü olarak da kullanılırdı. Yer kaplaması olarak kullanılan muşambalar üç ayrı kalınlıkta olur. Kolay temizlenmesi, leke tutmaması bakımından binalarda geniş ölçüde kullanılır. Muşambalar mantar tozu ve keten tohumu yağından yapılır. Günümüzde plastik maddeler de geniş ölçüde muşamba yapımında kullanılmaktadır.

MUŞMULA, bir ağacın ve meyvasının adıdır. Güllerden olan muşmula, beyaz yahut pembemsi çiçek açar. Meyvasının lezzeti mayhoştur. Koparılıp biraz çürütüldükten sonra yenir. İçinde iri iri beş çekirdek bulunur. «Döngel», «beşbıyık» diye de anılır.

MUT, İçel iline bağlı 38.077 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.556 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.554 km.²'dir. Merkez bucağından başka Sarıkavak adlı bir bucağı ve 76 köyü vardır. İlçe toprakları Mut ovası ile bu ovanın çevresindeki çoğunlukla kalker yapılı dağlık bölgeleri kaplar. Bunlardan Avlana dağı 1.889 metre, Kızıldağ da 2.260 metre yüksekliktedir. Başlıca akarsuları: Göksu nehri ile Kurt suyu, Pirinç suyu, Kırkpınar suyu, Sarıkavak suyudur. Kışlar ılık, yazlar çok sıcak geçer. Arazi 7 - 800 metreye kadar makilerdir. Sonra ormanlar başlar. İlçenin ekonomisi buğday, pirinç ve yamuk tarımı üzerinedir.

İlçe merkezi denizden 350 metre yüksekte kurulmuş bir kasabadır. İç Anadolu'yu Akdeniz sahillerine bağlayan Silifke - Karaman devlet karayolu üzerindedir. Karaman'a 85, Taşucu iskelesine 95 km. uzaklıktadır.

MUTÇULUK (Evdemonizm), mutluluğun ancak fazilet sayesinde elde edilebileceğini ileri süren bir felsefe görüşüdür. Aristotales ve bir kısım çağdaş yazarlara göre bir insan ancak ahlâk bakımından mutluluğa hükmedebilir. Bu felsefe görüşü «hazcılık» görüşünün karşıtıdır.

MUTKİ, Bitlis iline bağlı 22.156 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.060 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.068 km.²'dir. Merkez bucağından başka Geyikpınarı, Kavakbaşı ve Meydan adlı 3 bucağı ve 38 köyü vardır. İlçe toprakları Ayşe Hatun, Şeyh Ömer, Kelemiş, Solan dağlarıyle Hacareş ve Kerp yaylalarını kaplar. Garzan suyu ilçenin en önemli akarsuyudur. Dağlık kesimlerde ormanlara raslanır. Bu ormanlarda en çok meşe, karaağaç, ardıç bulunur. İlçede kışlar uzun sürer ve soğuk olur. Yazlar kısadır. Mutki'nin ekonomisi hayvancılık ile tahıl ve tütün tarımına dayanır.

İlçe merkezi, Nizin deresi üzerinde, denizden 1.620 metre yüksekte kurulmuştur. Bitlis'e 22 km. uzaklıktadır. Türkiye'nin en az nüfuslu ilçe merkezlerinden biridir.

MUTLAKİYET (Bak: MONARŞİ).

MUVAHHİDLER, kuzeybatı Afrika'da, Murabıtlar'ın yerine geçen Araplaşmış Berberî imparatorluğudur. Muvahhidler devleti 1121'de kurulmuş ve 1147' de Murabıtlardan imparatorluğu devralmıştır. Bu tarihten itibaren 148 yıl hüküm sürdüler. Murabıtlar'dan Muvahhitler'e geçen imparatorluk tacı, 1269'da da Merinîler'e geçti. Hüküm sürdükleri 148 yıl içinde Muvahhidler'den 13 hükümdar geçmiştir.

MUZ, bir ağacın ve meyvasının adıdır. 2 - 3 metre boyunda olan muz ağacının meyvaları «hevenk» adı verilen çok iri salkımlar halindedir. Bir hevenkte bazan 100' den fazla meyvaya raslanır. Ağacın 50 - 60 santim enliliğinde yaprakları vardır. Hintliler bu yaprakların üstüne yazı yazarlar. Muz, Türkiye'nin güney kıyılarında, en iyileri Anamur'da yetiştirilir. Muz, Milât'tan önceki çağlarda Avrupa'ya getirilmiş, oradan da Amerika ve diğer kıtalara yayılmıştır. Muz yurdumuza ilk defa süs bitkisi olarak 1870'de İskenderiye'den getirilmiştir. Bodur muz ise o tarihten birkaç yıl sonra aynı yerden getirilmiştir.

Muzgiller birçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi muzdur.

Muz

MÜCEVHER, değerli süs eşyasıdır. İnci, elmas, zümrüt, pırlanta gibi taşlara mücevher dendiği gibi bunlardan yapılmış küpe, iğne, kolye gibi eşyaya da mücevher denir. İnsanlar tarihin çok eski devirlerinden beri mücevher yerini tutan süs eşyaları kullanmışlardır. Bu gibi süs eşyaları tohum, hayvan dişi ve benzerinden yapılırdı. Altın ve gümüşün keşfinden sonra, bu madenler mücevher yapımında kullanılmaya başlandı. İnci, mücevhercilikte geniş ölçüde kullanıldı. Eski çağlarda yaşayan insanlar mücevher tekniğini hızla geliştirerek bugün bile zevkle seyredilebilen mücevherler yaptılar. Etrüskler'de, Eski Yunan ve Roma'da güzel mücevherler yapılmıştır. Eski Mısır'da da mücevhere pek rağbet edilirdi. Yunanlılar daha çok altın işlemeciliğinde başarı göstermişlerdi. Rönesans'la beraber mücevhercilikte çok değerli taşlar kullanılmaya başlandı. Gün geçtikçe mücevhercilik çok ince bir sanat halini aldı.

MÜHENDİSLİK, maden, su ve elektrik işleriyle, yol köprü, bina, gemi ve uçak yapımı gibi konuların teknik yönlerini tasarlayıp gerçekleştiren meslektir. Mühendisliğin başlıca çeşitleri şunlardır:

Elektrik Mühendisliği: Elektrik konularının araştırma, proje ve tatbikat işiyle uğraşır. Elektrik konusu günden güne ilerleyen ve çok çeşitli alanlara kol atmış bir

Muvahhidler

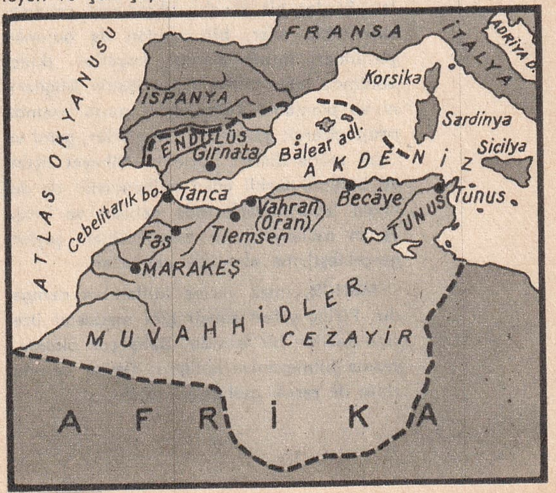

bilim olduğundan, birçok bölümlere ayrılır. Radyo, televizyon gibi konularla ilgilenen elektrik mühendisliği dalına da «elektronik mühendisliği» denir.

Kimya Mühendisliği: Yeni kimyasal bileşiklerin kullanma sahalarını araştırır, bu gibi bileşikleri hazırlayan fabrikaların kurulup çalışmasını sağlar. Günden güne gelişen kimya mühendisliği, kimyagerlikten ayrılmıştır.

Makine Mühendisliği: Çeşitli makine parçalarının yapılması ve montajı üzerinde çalışır. Elektrik mühendisliğinden sonra, mühendisliğin en güç çeşitlerinden biridir.

İnşaat Mühendisliği: Konusunu yapı işleri teşkil eder. Yapı, yol mühendislikleri v.b. gibi kısımlara ayrılır. Mimarlık, yapı mühendisliğine çok benzer. Aradaki başlıca fark mimarların daha çok proje üzerinde, yapı mühendislerinin ise daha çok hesap alanında çalışmasıdır.

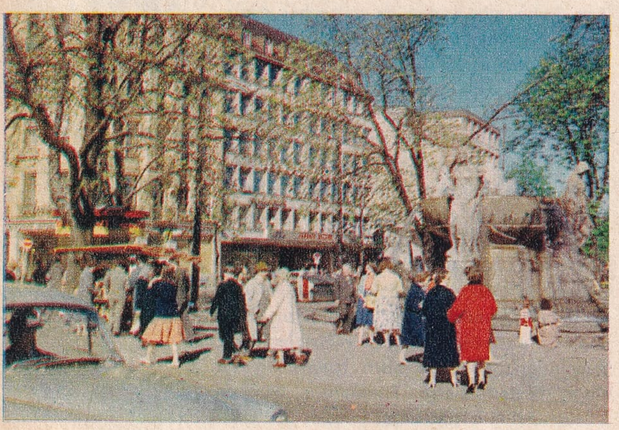

Münih'ten bir görünüş

Mühendisliğin başka önemli çeşitleri gemi, uçak, maden, tarım, orman işletme, harita ve kadastro mühendislikleridir.

Mühendisler çalışma alanlarına göre üç bölüme ayrılabilir. Birinci bölümde olanlar daha çok laboratuvarlarda çeşitli denemeler yaparak yeni şeyler bulmaya çalışırlar. Bunlar bir yandan bilginlerin çalışmasını takip eder, bir yandan da bulunan yenilikleri tatbik alanına koyarlar. İkinci bölümde olan mühendisler bütün bilgilerini ve planlama kuvvetlerini masa başında proje çizerek gösterirler. Mimarlar, gemi ve uçak mühendisleri böyledir. Nihayet üçüncü bölümü teşkil eden mühendisler de deneme laboratuvarlarında çalışan ve proje yapan mühendislerin tasarladıkları şeyleri gerçekleştirme alanında çalışırlar.

MÜHÜR, imza yerine kullanılan damgadır. Pirinç yahut şimşir gibi maddeler üzerine kazılan bir isimdir. Daha çok okuma - yazma bilmeyenler kullanır. Devlet dairelerinin de resmî mühürleri vardır.

MÜHÜRDAR, eskiden sadrazam ve valilerin imza yetkisini kullanan memurlara denirdi. Padişahın mührünü kullanma yetkisine sahip olan memur ise «Nişancı» diye anılırdı.

MÜLHİYE, otsu bir bitkidir. Yaprakları sebze olarak yenir. Ihlamurgillerdendir, kırlarda yetişir. Kabuğunun iç kısmından «jüt» diye anılan ve dokumacılıkta kullanılan bir lif çıkarılır. Mülhiye, Suriye, Mısır ve Hindistan'da özel olarak yetiştirilir.

MÜNECCİM, yıldızların durumundan hükümler çıkaran bir çeşit falcıdır. Bunlar eski zamanlarda yıldızları inceler ve sözde gelecekte ne olacağını bildirirlerdi. Saraylarda görevli müneccimler bulunurdu. Saray müneccimlerinin asıl önemli görevi de takvim hazırlamaktı. Saray müneccimleri takvimler hazırlarlar ve bunları her yılın ilk günü, o zamanın takvimine göre Nevruz'da padişaha, sadrazamlara ve devlet adamlarına sunarlardı.

MÜNECCİMBAŞI (1631 - 1702), Türk bilginlerinin en büyüklerindendir. Ahmet Dede Efendi diye de anılırdı. Asıl adı Ahmet olduğu halde Müneccimbaşı diye tanınan bu bilgin, Selânik'te doğdu. İstanbul'da öğrenim gördü. 1665'te müneccimbaşı oldu. Müneccimbaşı, Arapça olarak yazdığı «Cami'u'd-Düvel» adını taşıyan büyük İslâm tarihi ile kendisine bütün dünya ölçüsünde ün sağladı. Bu eser Nedim'in başkanlığındaki bir heyet tarafından «Sahâifu'l - Ahbâr» adıyle Türkçe'ye çevrilmiştir. Müneccimbaşı'nın «Âşık» mahlasıyle şiirleri de vardır.

MÜNİH (München), Almanya'nın büyük şehirlerinden biridir. Bavyera bölgesinde Isar nehri üzerindedir. Nüfusu: 1.442.600 dür. Berlin'in 500 km. güneybatısında bulunur. Almanya'nın en önemli endüstri, kültür ve sanat merkezlerinden biridir. Bilhassa matbaa tekniğinde çok ileridir. Şehirde saray, katedral, millî müze gibi tarihî binalar da vardır. Dünyanın en tanınmış ressamlarının tabloları eski ve yeni meşhur heykeller bu şehrin galerilerini süsler. Bir milyondan fazla kitaplı, çok değerli bir de kütüphanesi vardır. Şehir 1158 de kurulmuştur.

MÜREKKEP, bir çeşit boyadır. Matbaacılıkta ve yazı yazmakta kullanılır. Başka boyalar gibi çeşitli renkleri olur. Baskı makinelerinde kullanılan mürekkepler macun halindedir. Dolmakalemlerde kullanılan mürekkepler ise bir çeşit anilin boyadan yapılır. Sıvı haldedir. Mürekkep Milât'tan 2500 yıl öncesinden beri bilinmektedir. İlk yapanlar Çinliler ve Eski Mısırlılar'dır. Bugün de «çini mürekkebi» diye

bilinen mürekkep M.Ö. 2500 yılından beri Çin'de kullanılmaktaydı. Eski Romalılar zamanında mürekkebin mürekkep balığından çıkarılan sepya ile yapıldığı bilinirdi.

MÜREKKEP BALIĞI, yumuşakçalardan bir hayvandır. Kıyılarımızda da yaşayan mürekkep balığı aslında balık değildir. Yumuşakçaların kafadanbacaklılar sınıfına girer. En büyük özelliği düşmanından korunmak için karın boşluğundaki bir keseden siyah bir boya püskürtmesidir. Sepya denen bu boya sayesinde sular karardığından, düşmanı onu göremez, balık da kurtulmuş olur. Mürekkep balığının ağız kesiminde ikisi kısa olmak üzere 10 tane ayak vardır. Bu ayaklar çekmenlidir. Hayvan bunlar vasıtasıyle avını yakalar.

MÜRİTOĞLU, Zühtü (1906 -), tanınmış bir Türk heykelcisidir. İstanbul'da doğdu. 1929'da Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olduktan sonra Fransa'ya gitti. 1932'de yurda döndü. 1940'dan beri Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretmendir. Eserlerinin çoğu İstanbul Resim ve Heykel Müzesinde, ve New York Modern Sanat Müzesi'ndedir. Ayrıca Zonguldak anıtı, Muş Atatürk anıtı ile Hadi Bora ile beraber İstanbul'da Barbaros anıtını yapmıştır.

MÜRSİL II (M.Ö. 1345 - 1320), Hitit krallarının en tanınmışıdır. Subiluliyuma'nın oğludur. 10 yıl boyunca, kargaşalık içinde bulunan Anadolu'yu düzene sokmuş, Asurlular'ı memleketten kovmuştur. M.Ö. 14. yüzyılda hüküm süren ve aynı adı taşıyan bir Hitit kralı da Mürşil I. diye tanınır.

MÜRVER, bir ağaççıktır. Hanımeligillerdendir. 20 kadar çeşidi vardır. Bir demet durumunda toplanmış güzel kokulu çiçekleri vardır. Bu çiçekler hekimlikte kullanılır. Meyvası zeytini andırır. Tahtası oymacılıkta kullanılır.

MÜSHİL, bir ilâçtır. Peklik çeken hastalara, bağırsaklarını yumuşatmak için verilir. Bazı yağlardan, bitki özsularından ve tohumlardan elde edilen müshillerin etki derecelerine göre çeşitleri vardı. Bitkisel müshillerden başka «magnezyum sulfat», «sodyum sulfat» gibi maddelerden de müshil yapılır. Müshiller sıvı halde oldukları gibi, katı çeşitleri de, fitil olarak kullanılanları da vardır. Bitkisel müshillerin en önemlisi «Hint çiçeği» denen bitkinin tohumlarından çıkarılan hintyağıdır.

MÜSLÜMANLIK, dünyadaki büyük ve başlıca dinlerin sonuncusudur. Son peygamber Hz. Muhammed tarafından kurulmuştur. Arapçası «İslâm» dır, «Allah'a teslim olma» anlamına gelir.

Müslümanlık Kur'an-ı Kerîm'in Hz. Muhammed'e vahyedilmeye başladığı 610 yılında başlamış ve Hz. Peygamber'in ölümüne kadar nazil olan parça parça ayetlerle tamamlanmıştır. Müslümanlığı ilk kabul edenler Hz. Muhammed'in karısı Hatice ile yakın akrabalarından Ebû Bekir'dir. Yeni din önceleri, tamamı putperest olan çevrede büyük bir tepkiyle karşılanmış, ilk 6 yıl içinde ancak 40 kişi Müslümanlığı kabul etmiştir. Bu tarihten sonra Müslümanlar'ın sayısı artmış, 620'den itibaren Medine'de de yayılmaya başlamıştır. Hz. Muhammed'in Medine'ye göç etmesinden sonra bu şehirde hızla yayılan Müslümanlık 632'de Hz. Muhammed öldüğü zaman artık kuvvetli bir din halinde kurulmuş bulunuyordu.

Mürekkep balığı

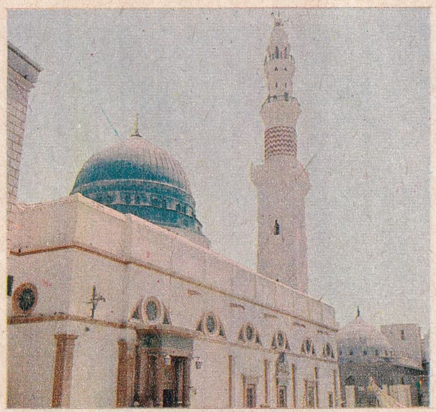

Müslümanlığın kurucusu Hz. Muhammed'in Medine'deki türbesi

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra kurulan İslâm İmparatorluğu Emevîler ve Abbasîler zamanında büyük bir hızla büyüyüp yayılmaya başladı. Müslüman olanların sayısı da bir çığ gibi arttı. Afrika ve Avrupa'ya (İspanya) yayılan Müslümanlık, daha sonra Asya'da çok büyük bir yayılış sahası buldu. Daha sonra Müslüman olan Türkler vasıtasıyle Avrupa'da yayıldı. Bugün Müslümanlar en çok Asya, sonra Afrika'da yaşamaktadır. Avrupa'da da Balkanlar'da, Trakya ve Rusya'da geniş ölçüde Müslüman yaşar. Günümüzde dünyadaki Müslümanlar'ın sayısı 610.000.000 civarındadır.

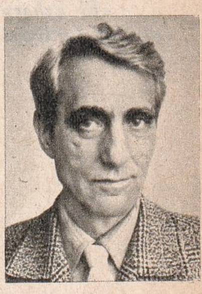

Z. Müritoğlu

Müslümanlık sağlam esasları ve kuralları olan bir dindir. «Kur'an» Müslümanlığın esaslarını ve şartlarını tespit etmiştir. Müslümanlığın 5 şartı ve 6 inanç esası vardır. Şartlar: 1) Kelime-i şahâdet, 2) Namaz, 3) Oruç, 4) Zekât ve 5) Hac'dır. Kelime-i şahâdet sözle, namaz ve oruç bedenle, zekât mal ile yapılan ibadettir. Hac ise hem mal, hem de bedenle yapılır.

İslâmın 6 inanç esası şunlardır:

1 - Allah'ın Birliğine İnanmak: Müslümanlık, kayıtsız ve şartsız olarak tek tan-

rılı bir dindir. Dinin ilk esası Allah'ın birliğine inanmak ve ona asla ortak koşmamaktır. Çeşitli ayetlerde bu esas belirtilir. Zaten daha önceki tek tanrılı dinlerde de bu esas vardır. Ancak zamanla bozulmuş, ortak koşma (müşriklik) başlamıştır. Son din olarak gelen Müslümanlık ise bunu kesin olarak meneder: «Ya Muhammed! Senden önce hiç bir peygamber göndermedik ki ona 'Benden başka tapacak yoktur, yalnız bana tapın' diye vahyetmiş olmayalım» (Enbiyâ sûresi 25. Ayet).

2 - Meleklere İnanmak: Allah ile kullar arasında elçilik eden, insanların çeşitli davranışlarını kaydederek ceza, ya da mükâfat görmelerini sağlayan meleklerin varlığına inanmak da Müslümanlığın şartları arasındadır.

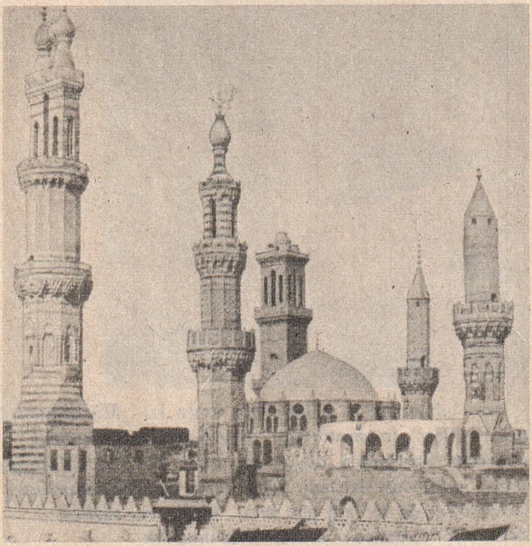

İslâm kültürü merkezlerinden biri, Kahire'deki «El Ezher» cami ve külliyesi

3 - Kutsal Kitaplara İnanmak: Müslümanlığın en büyük özelliklerinden biri diğer hak peygamberlerine ve onların kutsal kitaplarına inanmayı emretmesidir. Bu esas da Kur'an-ı Kerim'de yazılıdır.

4 - Peygamberlere İnanmak: Müslümanlık, kutsal kitaplara olduğu gibi, ilk peygamber Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan peygamberlere de inanmayı emreder. Onların hak peygamberi olduğunu belirtir. Halbuki Müslümanlığın çıkışına kadar, diğer kavimler sadece kendi aralarından çıkmış olan peygamberlere inanıyorlar, diğerlerini tanımıyorlardı. Müslümanlık ise bütün peygamberlere ve kutsal kitaplara inanmayı emreder. Bu, o zamana kadar görülmemiş bir anlayış getirmiştir.

5 - Ahirete İnanmak: Öldükten sonra bir başka hayatın başlayacağına, öteki dünyaya inanmak da Müslümanlığın esasları arasındadır.

6 - Kaza ve Kadere İnanmak: Müslümanlık, insanın her şeyi kendi çalışmasıyle başaarabileceğini telkin eden bir dindir. Ancak bu arada kaza ve kadere inanmayı da emreder. Kaza ve kadere inanmak insanın büyük başarılar karşısında kendisini putlaştırmaktan önlemesine, yine büyük kayıplar karşısında da büyük üzüntülere kapılmasına engel olur.

İslâm Medeniyeti: Müslümanlığın kurulmasından sonra hızla gelişmeye başlayan İslâm imparatorluğu zamanında dünyanın en büyük medeniyetlerinden biri doğmuş ve gelişmiştir. 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar geçen 5 yüzyıl içinde Müslümanlık Batı'nın bütün Hıristiyan devletlerine önderlik etmiştir.

Bu devrede Müslümanlar teknik konularda, bilimin her dalında, felsefede, sanatta en parlak seviyeye eriştiler ve Batılılar'a yol gösterdiler. Semerkant'tan İspanya'ya kadar olan sahada hepsi birbirinden güzel mimarlık eserleri ve kültür müesseseleri meydana getirildi. Zengin kütüphaneler kuruldu. Eski Yunan bilginlerinin eserleri Arapça'ya çevrilerek unutulmaktan kurtarıldı. İslâm Medeniyeti'nin gelişmesi yalnız Arap toplumuna has değildi. Müslümanlığı kabul eden Türkler de bilim alanında büyük ilerlemeler kaydediyor, sanat eserleri meydana getiriyorlardı. Türkler kısa bir süre içinde bütün Müslüman âleminde söz sahibi olmuşlardı. Selçuklular bir çığ gibi gelişip yayılmış ve civarlarındaki halifeleri egemenlikleri altına almışlardı. Anadolu'yu da Bizans'tan alan Selçuklular, büyük bayındırlık eserleri meydana getirdiler. Bugün, Selçuklular tarafından yapılan medrese ve hastanelerin harabelerine Sıvas, Amasya, Kayseri v.b. illerimizde raslanır.

13. yüzyılda Müslümanlık iki büyük darbe yemiş ve bu yüzden bir süre gerilemeye yüz tutmuştur. Bu iki darbeden biri Moğol istilâsı, diğeri Haçlı Seferleri'dir. 1219'da başlayan Moğol istilâsı bütün İslâm âlemini yerle bir etmiş, Semerkant, Belh, Merv, Buhara, Bağdat gibi İslâm medeniyetinin büyük merkezleri Moğollar'ın eline geçmiştir. Buralardaki kütüphaneleri yakan, sanat eserlerini yerle bir eden Moğollar, aynı zamanda sayısız Müslüman'ı da öldürerek İslâm Medeniyeti'ne büyük bir darbe vurdular. Öte yandan 174 yıl devam eden Haçlı Seferleri de İslâm Medeniyeti'ni baltaladı' Bunun üzerine önemli bir duraklama geçiren İslâm Medeniyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun parlamasıyle yeniden canlanarak dünyada söz sahibi oldu. Ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesiyle beraber bu medeniyet yine gerilemeye başladı.

MÜSPET - MENFİ (Bak: POZİTİF, NEGATİF).

MÜŞKÜLE (Bak: ÜZÜM).

MÜTAREKE, bir savaşın durdurulması için savaşan devletler arasında yapılan anlaşmadır. Mütareke savaşın bitmesi anlamına gelmez. Kısmî veya genel olabilir. Genel mütarekelerde bütün savaş cephesindeki çarpışma durur. Kısmî mütareke ise yalnız cephenin bir kesimini içine alır. Mütarekelerin hangi kurallara göre yapılacağı 1907 tarihindeki La Haye yönetmeliğiyle tarif edilmiştir. Mütarekeler iki tarafın yetkili komutanları arasında yapılır ve varılan esasların belirtilmesiyle hazırlanan belgeler imzalandıktan sonra ateş kesilir.

MÜTASYONİZM (Değişincilik), bir soyaçekim kuramıdır. Bu kurama göre genlerin bazı özel halleri birdenbire kaybolabilirse de bunlar sonradan yeniden ortaya çıkabilir, yahut da değişik bir durum alabilir. Yani soyaçekim atlama şeklinde değişebilir. Bu olay sonucunda da değişik türler doğar. Holandalı botanik bilgini Hugo de Vries'in ortaya attığı bu kuram, evrim kuramına karşı bir görüştür.

MÜZE, değerli eserlerin saklandığı ve halka teşhir edildiği yerdir. Sanat eserlerinin teşhir edildiği müzeler olduğu gibi, bilim eserlerinin teşhir edildiği müzeler de vardır. Zaten müze sözü eski Yunanca «mauseion» dan gelir ki «bilimler tapınağı» anlamındadır. Dünyada ilk kurulan müze İskenderiye müzesidir. Ptolemaios I zamanında M.Ö. 300 yılında kurulmuştur. Ancak bugünkü anlamıyle gerçek müzelerin kurulması çok daha sonralara raslar. 15. yüzyılın sonlarında ve özellikle 16. yüzyılda bütün dünyada eski eşyayı toplamaya karşı bir merak uyanmıştı. Geniş ölçüde eski eserler toplanmaya başlandı ve 17. yüzyılda da ilk müze açıldı. Bu, İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde kurulan müzedir. 1683 yılında açılmıştır. Müzedeki eşyanın çoğu eski eşya koleksiyoncusu Elias Ashmole'den sağlandığı için müze «Ashmole Müzesi» adıyle anılmıştı. 18. yüzyılda müzecilik daha da gelişti. Başka ülkelerde de müzeler kuruldu.

Türkiye'de ilk müzenin kuruluşu 1846 yılına raslar. Toplanan eski eserler silâh ambarı olarak kullanılan Aya İrini kilisesine kondu. Sonradan adına «Müzey-i Hümayûn» dendi. 1869'da Galatasaray Lisesinin öğretmenlerinden Bay Goold buraya müdür tayin edildi. Öte yandan zamanın Maarif Nazırı Saffetî Paşa, valilerden çevrelerindeki eski eserlerle ilgilenmelerini ve bulduklarını müzeye göndermelerini istedi. Daha sonra müze müdürlüğüne M. Dethier getirildi.

BAŞLICA NOTA İŞARETLERİ

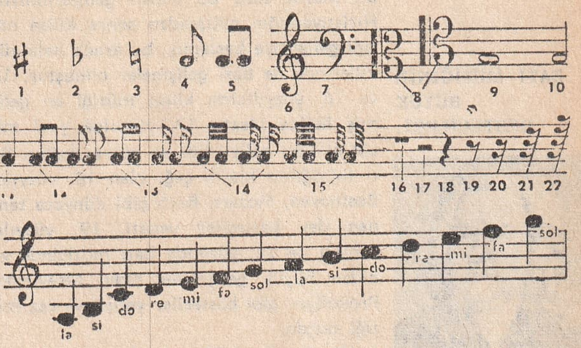

1 — Diyez; 2 — Bemol; 3 — Natürel; 4 — Bir çengelle yazılan sekizlik nota; 5 — İki sekizlik notanın çengelleri kaldırılarak üzerlerinden kısa bir çizgiyle birleştirilmiş hali; 6 — Sol anahtarı; 7 — Fa anahtarı; 8 — İki çeşit do anahtarı; 9 — Dört dörtlük nota; 10 — İki dörtlük nota; 11 — Bir dörtlük nota; 12 — Sekizlik notalar; 13 — Onaltılık notalar; 14 — Otuzikilik notalar; 15 — Altmışdörtlük notalar; 16 — Dörtlük es; 17 — İkilik es; 18 — Birlik es; 19 — Sekizlik es; 20 — Onaltılık es; 21 — Otuzikilik es; 22 — Altmışdörtlük es; 23 — Bir porte üzerinde sol anahtarına göre yazılmış notalar ve adları.

Sultan Hamit zamanında ise ünlü müzecimiz Osman Hamdi Bey, 1881'de müze müdürlüğüne getirildi. Hamdi Bey ilk iş olarak bir Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi (Eski Eserler Tüzüğü) hazırladı. Asâr-ı Atîka Müzesi binasını (bugünkü Arkeoloji Müzesi) yaptırdı. Ondan sonra müzecilik büyük bir hızla gelişti. Bugün İstanbul'da bulunan başlıca müzeler şunlardır: Arkeoloji Müzesi, Askerî Müze, Ayasofya Müzesi, Belediye Müzesi, Deniz Müzesi, İnkılâp (Atatürk) Müzesi, Fâtih Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi, Mozayik Müzesi, Tanzimat Müzesi, Sağlık Müzesi, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Kariye Müzesi v.b. müzeler.

MÜZİK, sesleri çeşitli usullerle düzenleme sanatıdır. Bu düzenleme melodi, armoni, polifoni gibi şekillerde olur. Müzik duygu ve hayallerin ifade vasıtalarından biridir daha tarihin başlamadığı eski çağlarda doğmuştur. İlkel insanlar, çeşitli ayinler vesilesiyle sevinçlerini, ya da kederlerini belli etmek için müzikten faydalanmışlardır. Bu devirlerdeki müzik aletleri şüphesiz sadece el, ayak ve sesten ibaretti. Ellerini birbirine ayaklarını yere vurarak sesler çıkarırlardı. Ses de en önemli müzik aleti yerini tutardı. Eski Mısırlılar, Çinliler, Yunanlılar ve Romalılar'da ise müziğin çok önemli bir yeri vardı. Öyle ki, bugün kullandığımız müzik sözü bile, Eski Yunan-

BATI MÜZİĞİNİN BÜYÜK BESTECİLERİ:

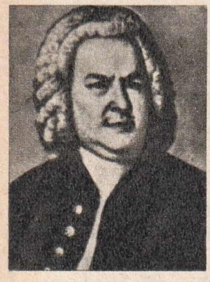

Bach, Barok çağın dâhi bestecisi

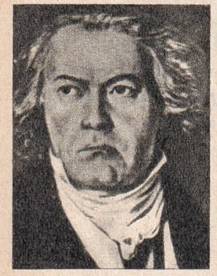

Beethoven Romantik müziğin üstadı

Brahms Ünlü senfoni ve konçertoların bestecisi

ca'dan gelir. Onların en büyük tanrısı olan Zeus'un kızı «Mousa» (Müz) diye anılırdı. Müzik sözü bu addan geliştirilmiştir. Hıristiyanlığın çıkışından sonra kilise müziği gelişmeye başlamış, bu arada halk türkülerinde de bazı gelişmeler olmuştur. 15. ve 16. yüzyıllarda kilise müziği en gelişmiş haline ulaştı. 17. yüzyılda yeni müzik aletleri geliştirildi ve opera doğdu. Batı müziğinin klasik çağı olan 18. yüzyılda Beethoven, Mozart, Bach gibi dünyaca tanınan dev besteciler yetişti. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılda Batı müziğinde yeniden büyük gelişmeler oldu. Stravinsky, Prokofiyev gibi besteciler yetişti ve caz müziği doğdu.

Müziğin Kaydedilmesi: Müziğin en önemli konularının başında bir müzik eserinin kaydedilmesi gelir. Müzik eserleri bugün nota ile kaydedilmektedir. Notanın kullanılmaya başlaması oldukça yenidir. 11. yüzyıla gelinceye kadar nota diye bir şey bilinmiyor, bazı hatırlatıcı çizgi ve işaretlerle müzik eserlerinin kaydedilmesine çalışılıyordu. Şüphesiz ki bu, çok yetersizdi. Bu bakımdan müzik eserleri ancak duyma yoluyla, kulaktan kulağa yayılıyordu. 11. yüzyılda Guido adlı bir İtalyan Latince bir ilâhinin altı mısraının ilk seslerinin ayrı tonlarda olduğuna dikkat etti. Bu ilk sesler Ut, Re, Mi, Fa, Sol, La idi. Guido seslerin tonları akılda tutulursa, heceler başka şekilde de düzenlense seslerin unutulmayacağını düşündü. Böylece 6 ton tespit edilmiş oldu. Sonradan ut'a «do» dendi, la'dan sonra da «si» ilâve edildi. Böylece, bugün de kullanılan ve 7 ana tonu içinde toplayan «gam» meydana geldi.

Notalar, porte denen 5 çizgiden meydana gelmiş satırlar üzerine yazılır. Porte çizgilerinin üstüne ve arasına nota yazılabildiği gibi, bir portenin alt ve üstüne eklenen çizgilere de yazılabilir. Her portenin başında bir işaret bulunur «Anahtar» diye anılan bu işaret notanın perdesini göstermeye yarar. Müzikte başlıca üç çeşit anahtar, «sol», «fa», «re» anahtarları kullanılır. En çok kullanılan sol anahtarıdır. Türk müziğinde yalnız sol anahtarı kullanılır. Porte çizgisindeki bir notanın yanına «diyez», «bemol», «natürel», «es» gibi özel işaretler konabilir. Bunlar, seslerin tonlarındaki değişiklikleri ve duraklamayı bildirir. Porte çizgisinin üzerinde dikey çizgiler görürüz. Bunlar ölçü çizgileridir. Eldeki notanın ölçüsü anahtarın hemen yanına yazılır. Çizgiler o ölçüye göre notaları böler.

Müzikte Ses ve Hareket: Müziğin iki ana elemanı vardır: Ses ve hareket. Ses, titreşimler sayesinde duyulur. Eğer bir titreşim düzenliyse, müzik sesini meydana getirir. Düzensiz ise, o zaman buna gürültü deriz. Bir sesi meydana getiren çeşitli faktörler şunlardır:

Perde: Bir sesin belirli bir zaman içinde meydana getirdiği titreşim sayısıdır. Titreşim çoksa ses «yüksek perde» den (tiz), azsa «alçak perde» den (pes) olur.

Ton: Bir müzik sesi aynı zamanda bir sesin, ya da müzik aletinin niteliğidir. Bir tonun yumuşak veya sert olmasına «şiddet» denir. Tonların özellikleri de bir sesin niteliğini meydana getirir. Meselâ boru'nun sesi klarinet'ten, obua'nın sesi keman'dan farklıdır.

Melodi (ezgi): Birbiriyle ilgili tonlar serisidir. En büyük özelliği bir müzik fikrini ifade etmesidir.

Armoni: İki veya daha fazla tonun beraber hareket etmesiyle meydana gelir. Aynı zamanda sesleri birleştiren müzik bilimidir.

Aralık: İki sesin titreşimi arasındaki orandır. Melodide olsun, armonide olsun kulaktaki müzik etkisini seslerin aralığı meydana getirir.

Sesten sonra müziğin en önemli elemanı harekettir. Müzikte hareket zaman, ölçü, tempo ve ritim vasıtasıyle sağlanır. Zaman, sesin süresidir. Notaların başındaki kesirler zamanı gösterir. Ölçü porte üzerindeki çizgilerle gösterilir. Notanın başında belirtilen zaman süresine göre, notayı parçalara böler. Tempo, bir müzik eserinde müzik hareketinin hızlı, ya da yavaş olacağını belirtir. Ritim, hareketlerin düzenli aralıklarla tekrarlanması olayıdır.

Türk Müziği: Batı müziğinden sonra dünyanın en yaygın müzik sistemi Türk müziğidir. Asya, Afrika ve Avrupa gibi üç kıtaya yayılan Türkler, Orta Asya'dan getirdikleri millî müziklerini buralara yaymış, Türk müziği Yakın Doğu'da İran ve Arap müziğinin yerine geçmiştir. Türk müziği eserleri daha çok ağızdan ağza, söylenerek yayılmış bu yüzden sayısız eserler kaybolmuştur. Bununla beraber Türkler'in hiç olmazsa 9 tane nota sistemi kullandığı da bilinmektedir. Fakat bu nota sistemleriyle pek az eser kaydedilmiştir. Hemen hemen 20. yüzyılın başlarına kadar Türk müziğinin işitmekle öğrenilmesi usulü devam etmiş, genel olarak parçalar notaya alınmamıştır. 15. yüzyıldan sonra unutulan Türk müziği bilimi 20. yüzyılda yeniden canlanmıştır. Rauf Yekta, Suphi Ezgi, Salih Murat Uzdilek, Hüseyin Sadettin Arel ve Yılmaz Öztuna gibi müzik bilginleri Türk müziğinin ilmî temellerini tespit etmişlerdir.

Çeşitli bakımlardan insanlara faydaları dokunan, huzur veren müzik, insanlar ara-

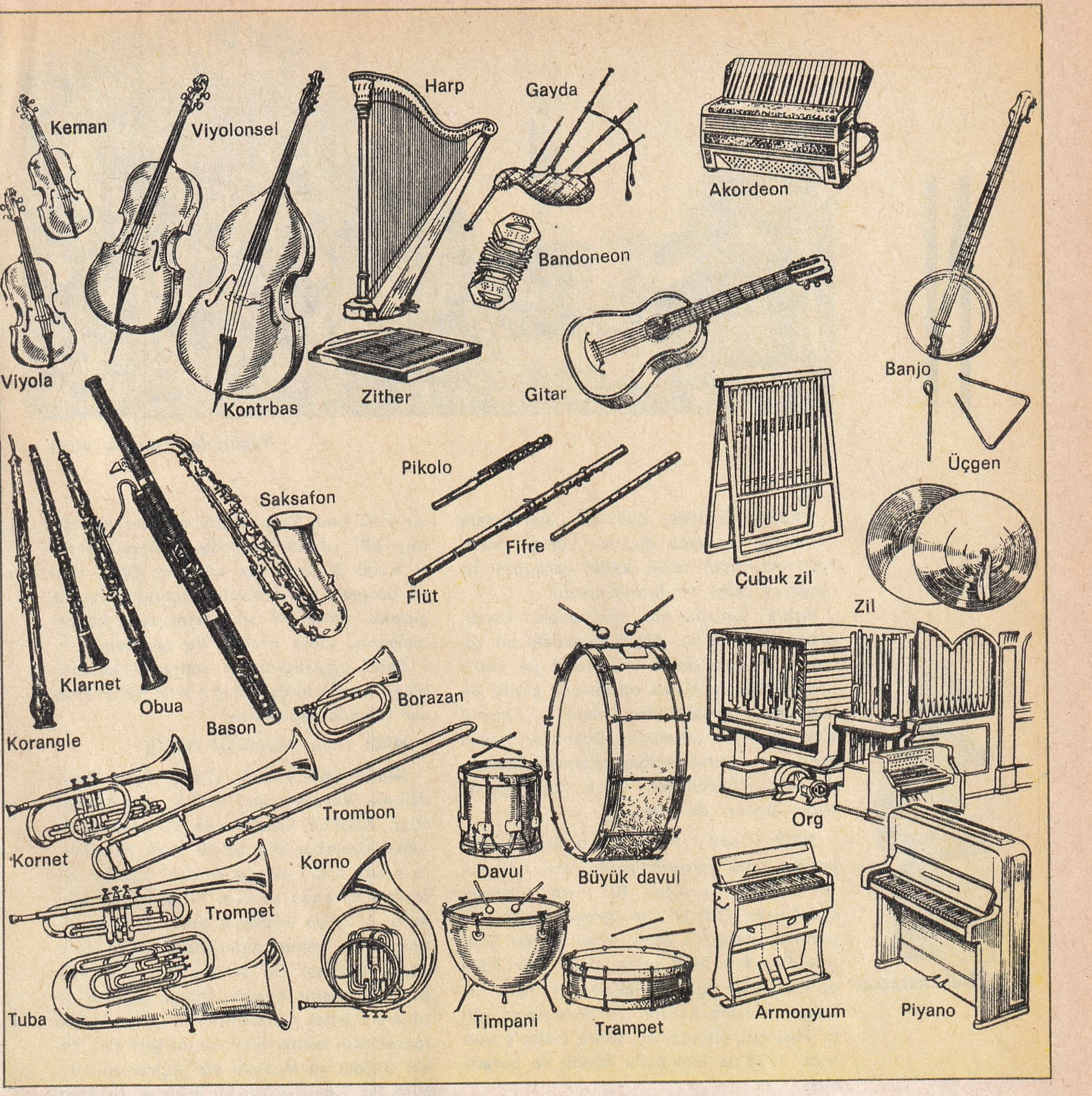

Başlıca müzik aletleri

sında ortak bir dil özelliğini taşır. Müzik yoluyla çeşitli duygular ifade edilebilir. Ancak bir müzik eserini gerektiği gibi anlayabilmek için iyi bir müzik eğitimi görmek gerekir. İlk müzik eğitimi, dinlemekle olur. İyi eserleri sabırla, dinlemek müzik eğitiminin ilk adımlarını teşkil eder. Daha sonra şarkı söylemeye çalışmak, bir saz çalmayı öğrenmek müzik eğitiminde ileriye doğru atılan adımlardır. Günümüzde müzikten iş hayatında ve tedavide de faydalanılmaya başlanmıştır. Öte yandan marşlar milletlerin kahramanlık duygularını harekete getiren müzik eserleri olmak bakımından eskiden beri büyük önem taşır. «Mehter» diye adlandırılan Türk askerî müziğinin ise Türkler arasında olağanüstü bir önemi vardı. Bu müziği Abbasîler benimsediler, Selçuklular vasıtasıyle de Osmanlılar'a geçti.

Türk halk müziği Milât'tan çok önceki yüzyıllardan beri var olagelmiştir. Başka milletlerin halk müziğinde olduğu gibi Türk halk müziğinde de eserler doğrudan doğruya halkın eseridir, bestekârları belli değildir. Türk müziğinde melodi, konuya göre tayin olunur ve asıl önemli olan melodidir. Lirik bir müzik olan Türk halk müziği toplumsal özellikler taşır. Türk halk müziğine ait derlemeler ise ancak cumhuriyetin ilânından sonra başlamıştır.

■

N

Nazilli'de Atatürk anıtı

Nabukatnezar

NABIZ, özellikle bilekteki atardamara parmakla basılınca duyulan vuruşa denir. Kalp vuruşunun oraya kadar yansıması ile meydana gelen bir kımıldamadır.

Nabız vuruşlarının dakikadaki sayısı, orta yaşlılarda 50 - 65, 7 yaşındaki bir çocukta 90, yeni doğan bebeklerde ise 140'a kadar yükselir. Nabız atışlarında çeşitli sebeplerden değişiklikler olabilir. Önemli olan atışların düzenidir. Doktorlar, nabız atışlarını sayarak kalbin çalışması hakkında bilgi edinebilirler. Ateşli hastalıklarda nabız atışları da artar.

NÂBÎ (1642 - 1712), klasik Türk edebiyatının ünlü şairlerindendir. Asıl adı Yusuf'tur. Urfa'da doğdu. Bir ulema ailesinin çocuğuydu. Çok iyi bir öğrenim yaptı. 23 yaşında Istanbul'a geldi. Vezir Damat Mustafa Paşa'nın himayesine girdi. Şair Nâilî de kendisiyle ilgilenip takdir etti. 1671 Lehistan seferine katıldı. 1678'de hacca gitti. Paşa'nın ölümünden sonra Halep'e yerleşti. 1710'da Istanbul'a döndü ve burada öldü.

Daima varlıklı ve rahat bir hayat yaşayan Nâbî, Türk klasik şiirinin en parlak devresini sürdüğü 17. yüzyıl ortalarında yaşamış, zamanı ve sonradan gelenler üzerinde etkisi büyük olmuştur. «Nabî ekolü» denen tarz, uzun bir süre taklit edilmiştir. En önemli eseri, divanıdır. Diğer eserleri ise, Farsça Divan, Câmî'nin «Kırk Hadîs» inin Türkçeye manzum çevirisi, «Hayrîye» adlı didaktik mesnevî, «Hayr - Âbâd» mesnevîsi, «Sûrnâme», mektuplarını toplayan «Münşeât» ile, Leh seferini anlatan «Feth - nâme-i Kamaniçe», «Tuhfetu'l - Haremeyn» ve «Siyer» dir.

NABUKATNEZAR, M.Ö. 605 ve 502 yılları arasında ülkesini yöneten bir Babil kralıdır. «Büyük Nabukatnezar» diye ün salmıştır. Nabupolazar II'nin oğludur. Mısır krallığına karşı çeşitli seferler hazırlamış, 587 yılında Israil devletini ve başkenti Kudüs'ü yerle bir etmiştir. Daha sonra orduları ile Arabistan topraklarına da girerek, devletinin sınırlarını daha da genişletmiş, Lidya krallığı ile savaşmıştır.

Babil uygarlığına ait sonradan bulunan büyük eserlerin çoğunluğu, Kral Nabukatnezar çağında yapılmıştır.

NACİ (Bak: MUALLİM NACİ).

NADİR ŞAH (1688 - 1747), Avşar hanedanının kurucusudur. Kırıklı kabilesinden olup, Kûbkân kasabasında dünyaya geldi. Afgan Üveysîleri'nin Safevî Türk hanedanını yıkıp, İran'ı ele geçirmeleri üzerine, Safevîleri savundu ve elde ettiği büyük kuvvetle, 1729'da İsfahan'a girdi. 1736'da bütün İran'a hâkim oldu. Daha sonra Safevîleri tamamen bir kenara itip, İran tahtına tek başına oturdu. Dünya çapında fetihlere girişti. Osmanlılar'ın eline geçen toprakların büyük bir kısmını geri aldı. Fakat Bağdat ve Musul'u ele geçiremedi. Doğuda ise Timuroğulları'nı yenerek, başkentleri Delhi'ye girdi. Bu Türk devletini temellerinden sarsarak, İngilizler'in Hindistan'ı ele geçirmelerini kolaylaştırdı. Aldığı ganimetler sayesinde vatandaşlarını vergiden affetti. 1747'de Fethâbâd'daki karargâhında öldürüldü.

Nadir Şah 9 yıl süren iktidarı sırasında İran'ı, Osmanlılar'dan sonra dünyanın ikinci büyük devleti haline sokmuş, Türk ırkının yetiştirdiği sonuncu cengâver olarak ün salmıştır. Ölümünden sonra yerine yeğeni Âdil Şah geçmiş, fakat Avşar hanedanı çok sürmeyerek, yerini Kürd Zend hanedanı almıştır.

NADAS, bir yıllık yağışın ekime kâfi gelmediği kurak bölgelerde tarlaların bir yıl boş bırakılmasına, iki yıllık yağışı toprakta biriktirerek ekimi mümkün kılmaya denir.

Nadasa bırakılan topraklar yağmurlar başlamadan önce sürülür. Tırmıkla düzlenir. Ekim elle serpme şeklinde veya makinelerle yapılır. Kışlık buğday eylül - kasım ayları, yazlıklar da şubat - nisan arası ekilir.

NAFTALİN, kendisine ait özel kokusu olan, beyaz, parlak kristal yapılı bir bileşiktir. Organik yapıda olup, organik kimyanın «aromatik bileşikler sınıfı» na girer. Yapısı halkalıdır. Formülü: $C_{10}H_8$, ergime noktası: 81, kaynama noktası: 218°'dir. Alkol ve eterde kolayca erir, suda erimez.

Naftalin, kömür katranından «süblimasyon» denen özel usulle elde edilir. Havagazı elde edilirken ham gazdan ayrılan katranda da bol miktarda bulunur. Güve ve benzeri böceklere karşı öldürücü etkisi vardır. Naftalinden türeyen naftol, naftilamin, naftakinon gibi bileşikler, boyar maddeler elde etmeye yarar.

NAFAKA, aslında «geçim için gerekli maddeleri satın almaya yetecek para» anlamına gelir. Hukukta ise, «birinin geçindirmekle yükümlü olduğu kimselere, mahkeme kararı ile vermek zorunda olduğu aylık» tır. Nafaka, 1) Evlilik, 2) Hısım münasebetlerinden doğar.

Evlilik münasebetlerinde üç çeşit nafaka vardır: a) Tedbir nafakası (boşanma devam ederken, kadının yoksulluğa düşmemesi için bağlanır); b) Yoksulluk nafakası (kabahatsiz karı veya koca büyük bir yoksulluğa düşerse, öteki taraf bir yıl müddetle bu nafakayı vermeye mecburdur; c) İştirak nafakası (boşanma veya ayrılıkta çocuğun verildiği tarafın, karşı tarafa, öğrenim masraflarına katılmak için ödediği paradır).

Herkes sıkıntıda bulunan ana - babasına, bunların ana - babalarına, çocuklarıyle bunların çocuklarına ve kardeşlerine nafaka vermek zorundadır. Fakat nafaka isteyen kimsenin zarurete düşmüş, veya nafaka ödenmediği takdirde, zarurete düşecek durumda olması şarttır.

Nafaka davaları ya nafakaya muhtaç olanlar, ya da onların kanunî vekilleri tarafından açılır.

NAFİA BAKANLIĞI (Bak: BAYINDIRLIK BAKANLIĞI).

NAGAZAKİ, Japonya'nın liman şehirlerinden biridir. Nüfusu: 363.000'dir. İkinci Dünya Savaşı'nda, ikinci atom bombasının üzerine atılmasından sonra meşhur olmuştur. Bu bombanın atılmasıyle şehirde 40.000 kişi ölmüştür. Kyusku adasının batısındadır. 1637'den sonra Hollandalılar, limanın ağzındaki bir adaya yerleşmiş, 1857'de liman dış ticarete açılmıştır. Şehirde gemi tezgâhları, çeşitli sanayi kolları vardır.

NAHİFÎ (1648? - 1738), ünlü bir Türk şairidir. Asıl adı Süleyman'dır. Istanbul'da doğdu. Uzun ömrü boyunca Nâbî, Nailî ve Nedîm gibi üstadlarla, Türk şiirinin altın çağını yaşadı. Dili, insanı şaşırtacak derecede açıktır. Pek çok ünlü gazeli, mükemmel bir Mesnevî tercümesi vardır.

NAİLÎ (1610 - 1666), klasik Türk şiirinin en ünlülerinden biridir. Istanbul'da doğdu. Çok iyi bir öğrenim gördü. Babası Pirî Halife gibi devlet hizmetine girdi. «Sebk-i Hindî» denen şiir ekolüne mensuptur. Bu ekolün mensupları, mısralarını bir kuyumcu titzliği ile işlerlerdi. Nailî de bu yoldan çok güzel gazeller yazmıştır. Klasik Türk şiiri onunla zirvesine ulaşmış, ondan sonra gerilemeye başlamıştır.

Şairin çevresine ve sonrakilere etkisi büyük olmuş, Nâbi, Namık Kemal, Yenişehirli Avni, Leskoçalı Galip, hatta Yahya Kemal Beyatlı bile bu etkinin altında kalmışlardır. Şeyh Galip'te de, Nailî'nin etkisi sezilir.

1876'da ölen Manastırlı Salih Efendi de «Nailî» mahlâsıyle şiir yazmış, bu yüzden birincisine «Nailî-i Kadîm», ikincisine de «Nailî-i Cedîd» (eski ve yeni Nailî'ler) denmiştir.

Kenya'nın başkenti Nairobi

NAİMÂ (1655 - 1716), büyük bir Türk tarihçisidir. «Naimâ Tarihi» diye anılan ünlü eserin yazarıdır. Asıl adı Mustafa Naim'dir. Halep'te doğdu. Erkenden Istanbul'a geldi. Saray hizmetine girerek, Sadrazâm Amcazade Hüseyin Paşa'nın himayesini gördü. Ünlü tarihini ona ithaf etti. Birçok resmî görevlerde bulundu. 1716'da, Mora'nın Patras ilinde öldü. Oraya gömüldü.

Naimâ, 1592.den 1660'a kadar 68 yıllık Osmanlı tarihini yazdı. Olayları eleştirmesi, insan ruhunun derinliğine inişi kusursuzdur. Eserine sonradan Raşit devam etmiştir. «Naimâ Tarihi» dört defa basılmış, Batı dillerine de çevrilmiştir. Naimâ şiir de yazmıştır.

NAİROBİ, Doğu Afrika'da, Kenya'nın başkentidir. Nüfusu 314.000'dir. Şehrin içinden, Afrika'nın en yüksek tepeleri olan Kenya ve Kilimanjaro tepeleri rahatlıkla görülebilir. Şehir 19. yüzyılın başında kurulmuş, 1905'te başkent olduktan sonra hızlı bir gelişme göstermiştir. Mombasa limanına demiryolu ile bağlıdır. İş hayatı son derece hareketlidir. Tütün, besin, yapı malzemesi, makine endüstrileri vardır.

NAKARAT, şiirde veya şarkılarda, eserin belirli yerlerinde tekrarlanan parçaya denir. Türk müziğindeki «şarkı» ve «türkü» şekillerinde aynı müzik cümlesiyle birden fazla söylenen güfte parçasına da nakarat denir. Klasik şarkılarda nakarat, ikinci ve dördüncü mısralardadır.

NAKIŞ (Bak: İŞLEME).

NAKIŞBENT (1318 - 1389), Nakışbendî tarikatının kurucusudur. Buhara yakınlarında doğdu. Yine Buhara'da öldü. Kurduğu tarikat, Sünnî tarikatların en yaygın olanıdır. Şîîliğin etkilerini önleme bakımından İslâm dini tarihinde önemli yer alır.

NAKKARE, eski vurma sazlardan biridir. Kökü pek eskidir. Türk halk müziğinde kullanılan şekli, basık iki dümbelekten ibarettir. Elle, daha çok iki küçük değnekle vurularak çalınır. Zurnaya eşlik eder. Eskiden Türk savaş müziğinde kullanılır, katır sırtında taşınırdı.

NAKKAŞ, ressamlara, minyatürcülere, genellikle duvar resmi yapanlara eskiden verilen addır. Çeşitleri vardı: «Müzehheplik» (yaldızla süsleme resimleri yapmak), «musavvirlik» (portre resimleri yapmak) gibi. Türklerde nakkaşlık çok eskiden beri bilinen bir sanat koluydu. 9. yüzyılda bulunan eserler, Uygurlar'ın bu alanda çok ileri gittiklerini göstermiştir. Nakkaşlık, Müslümanlığın kabulünden sonra bir süre duralamış, 16. yüzyıldan sonra yeniden Anadolu'da, halk arasında gelişme göstermiştir. Bu arada Anadolu ve Istanbul'da çok usta nakkaşlar yetişmiştir.

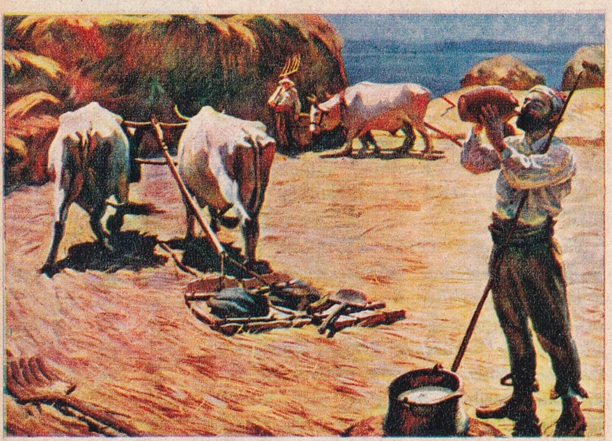

Namık İsmail'den bir tablo: «Harman»

NAL, çeki ve koşum hayvanlarının tırnaklarının aşınmasını önlemek için ayaklarına geçirilen demir pençeye denir. At ve eşek cinsi hayvanların ayaklarının yerle teması tırnakları ile olduğu için, tırnaklar çabuk aşınır. Bu yüzden hayvanları nallamak gerekir. Hayvanın önce tırnağı kesilip, etrafı temizlenir. Uygun büyüklükteki nal iyice kızdırılıp, hayvanın ayağına tam olarak gelecek şekilde dövülür. Soğumadan çakılır. Bu işte «mıh» denen çiviler kullanılır. Nal çakılırken, mıh hayvanın etine kaçırılmamalıdır. Nalın: Mahmuzlu, buz nalı, kapalı nal, alaturka nal gibi çeşitleri vardır.

NALLIHAN, Ankara iline bağlı 31.141 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.511 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.978 km.^{2} dir. Merkez bucağından başka Beydili ve Çayırhan adında 2 bucağı ve 76 köyü vardır.

Topraklarını genellikle güneyde Sakarya'ya bakan ve kuzey - güney doğrultusunda uzanan sırtlar ve bunların arasındaki vâdiler meydana getirir. Başlıca engebeleri, kuzeydeki Karakiriş (1.425 metre) ve Koca dağları ile, doğuda Uyku, batıda da Manastır dağlarıdır. İklim bakımından Karadeniz ve İç Anadolu Bölgeleri arasında bir geçiş tipi meydana getirir. İç Anadolu'ya nispetle yazlar ve kışlar daha az şiddetlidir. İlçenin zengin bir bitki örtüsü vardır. En önemli akarsuları, Sakarya, Nallıhan, Aladağ, Karahisar ve Kızıldere'dir. Halk geçimini toprak ürünleri ile sağlar. En çok çok buğday ve pirinç yetiştirilir, bahçe tarımı yapılır. İpekçilik çok ileridir. Hayvancılık bakımından da en çok tiftik keçisi yetiştirilir ve arıcılık yapılır.

İlçe merkezi, Nal çayının tabanında, çukur bir alanda, denizden 500 metre yüksekte kurulmuştur. Ankara'yı Istanbul'a bağlayan Anayol, Nallıhan'dan geçer. Kasaba ilk defa 1599'da kurulmuş, zamanla gelişmiştir.

NAMAZ, Müslümanlığın beş şartından biridir. Günde beş vakit kılınır. Ayrıca iki bayram namazı, bir de cuma namazı vardır. Namaz vakitleri ezanla bildirilir. Namaz kılmadan önce abdest almak şarttır. Beş vakit namaz ve rekât sayıları şöyledir:

1 - Sabah namazı: 4 rekât (2 sünnet, 2 farz).

2 - Öğle namazı: 10 rekât (4 sünnet, 4 farz, 2 son sünnet).

3 - İkinci namazı: 8 rekât (4 sünnet, 4 farz).

4 - Akşam namazı: 5 rekât (3 farz, 2 sünnet).

5 - Yatsı namazı: 13 rekât (4 sünnet, 4 farz, 2 son sünnet, 3 vitir).

Cuma ve bayram namazları ikişer rekâttır.

Namaz kılarken Kıble'ye yönelinir. Cuma ve bayram namazı dışındakiler tek veya cemaatle beraber kılınabilir. Namaza dururken önce hangi namaz veya namazın hangi bölümü kılınıyorsa, ona «niyet» edilir. Namaza durduktan sonra bir defa secde edip tekrar doğruluncaya kadar olan namaz süresine bir «rekât» denir.

Namaza durduktan sonra el bağlanır. Fâtiha ve zamm-ı sûre okunur, «Allahuekber» diyerek öne doğru eğilip elleri dizlere komaya «rükû» denir. Doğrulur doğrulmaz «Rabbena lek-el hamd» (Ey Tanrı, bütün

hamd sana yaraşır) diyerek diz çökülür, alın yere, iki el de başın iki yanına konur. Buna «secde» denir. Sonra yeniden Allahu ekber denerek kalkılır.

İkinci rekâttan sonra kalkılmaz, diz çökerek oturulur. Selâmla beraber dört rekât namaz bitmiş olur.

NAMIK İSMAİL (1890 - 1935), ünlü bir ressamımızdır. İstanbul'da doğdu. Fransız okullarında okuduktan sonra, Galatasaray'a girdi. Son sınıfa geldiği halde, Arapça imtihanını veremediği için öğrenimi yarıda kaldı. Tevfik Fikret ve Şevket Dağ'dan gördüğü teşvik üzerine, İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra Paris'e gönderildi. Birinci Dünya Savaşı'nda yedeksubay olarak Kafkas cephesinde bulundu. Yaptığı savaş resimlerini sergilemek üzere Berlin'e gönderildi. Daha sonra Paris'te bulundu ve sanat çalışmalarına devam etti. Memlekete döndükten sonra, önce müfettiş, sonra Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü olarak çalıştı. Ölünceye kadar bu görevde kaldı.

Namık İsmail, akademik tarzda çalışan empresyonist bir ressamdı. Eserleri Resim ve Heykel Müzesi'nde, Millî Eğitim Bakanlığı'nda ve özel koleksiyonlardadır.

Namık İsmail

NAMIK KEMAL (1840 - 1888), büyük vatan şairimiz, siyaset ve fikir adamımızdır. Abdülâziz ve Abdülhamit II devirlerindeki mücadeleleri dolayısıyle «Hürriyet ve Vatan Şairi» diye ün salmıştır.

Namık Kemal, 21 aralık 1840'ta Tekirdağ'da doğdu. Annesi erkenden ölünce, annesinin babası tarafından büyütüldü. Özel öğretmenlerden ders alarak, çok iyi yetişti. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. 17 yaşında Bâbıâli Tercüme Odası'na girdi. Henüz 20 yaşında şair olarak ün salmaya başladı. 1861'de Encümen-i Şuarâ (Şairler Akademisi)'ya üye oldu. 1862'de Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr gazetesine girmesiyle, Namık Kemal'in de hayatı değişti. O da gazeteciliğe ve siyasete atıldı. 1865'te Şinasi'nin yerine gazetenin başına geçti. Âli ve Fuat Paşa'lara karşı amansız bir mücadeleye başladı. «Yeni Osmanlılar» cemiyetine girerek Şehzade Murat'ı tahta geçirip, Âli Paşa'yı iktidardan uzaklaştırmayı tasarladı.

Âli Paşa, kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak için genç şairi Erzurum'a vali tayin etti. Fakat o, bunu kabul etmeyerek Ziya Bey'le beraber Paris'e gitti. Paris'te «Hürriyet» gazetesini çıkaran Yeni Osmanlılar dağılınca, Nemık Kemal 1870'de İstanbul'a döndü. «İbret» gazetesini çıkardı. 1872'de Gelibolu mutasarrıflığına tayin edildi. Kısa zamanda bu görevinden azledildi. 1873'te «Vatan Yahut Silistre» adlı oyununun temsilinde Şehzade Murat lehinde gösteri yapılınca, Namık Kemal, arkadaşları ile beraber tevkif edildi. Kıbrıs'ta Magosa kalesine sürüldü. En büyük eserlerini burada yazdı.

1876'da Murat V'in tahta geçmesi üzerine, affedilerek İstanbul'a döndü. Abdülhamit II'nin tahta çıkmasından sonra yeniden tevkif edildi. Mahkemede beraet ettiği halde, çeşitli mutasarrıflıklara tayin edilerek İstanbul'dan uzak tutuldu. 2 aralık 1888'de Sakız'da zatürreeden öldü. Rumeli Fâtihi Şehzade Süleyman Paşa'nın, Bolayır'daki türbesinin yanına gömüldü.

19. yüzyıl Türk şiirinin en büyük şairi olan Namık Kemal, yeni tarzı ile Abdülhak Hâmit'e yol açmış, duygularını şiddetle ifade etmiştir. Roman ve piyesleriyle de Tanzimat Edebiyatı'nda önemli bir yer tutar. Başlıca tiyatro eserleri şunlardır: Vatan Yahut Silistre, Gülnihâl, Âkif Bey, Zavallı Çocuk, Kara Belâ, Celâlettin Harzemşah. «Vatan Yahut Silistre» Rusça'ya ve daha sonra birçok Batı dillerine çevrilmiştir. Başlıca romanları ise, «İntibah» ve «Cezmî» dir. Ayrıca tarih, yeni ve eski tarz nesir, tenkit ve çeviri yazıları vardır.

Namık Kemal

NANE, güzel kokulu, ufak bir bitkidir. İkiçenekli bitişik taçyapraklıların ballıbabagiller familyasındandır. Yaprakları sapsız, çiçekleri ya beyaz, ya da menekşe rengi olur. 15 kadar türü vardır. Yemeklere konulmak üzere ve yapraklarından elde edilen kokulu yağı için yetiştirilir. Bu yağ da ilâç yapımında ve çeşitli ticaret maddelerinde kullanılır. Nezle ve soğukalgınlığına karşı kullanılan mentol da naneden elde edilir. Yağı esans yapımında da çok işe yarar. Nane yağı, nane bitkisinden damıtma yoluyle elde edilir.

Nane

NANSEN, Fridtizof (1861 - 1930), ünlü Norveçli kutup kâşifidir. Oslo'da doğdu. Öğrenimini de orada yaptı. 182'de ilk defa bir inceleme gezisine çıktı. 1888 mayısında Grönland'ın buz tarlalarını geçerek yolculuğunu başarıyle tamamladı ve Kuzey Kutbu'na ulaşmak için hazırladığı tasarıyı Norveç hükümetine de kabul ettirdi. 24 haziran 1893'te «Fram» (İleri) adlı gemisi ile yola çıktı. 1895 yılının 14 martına kadar büyük bir güçlükle karşılaşmadan kuzeye doğru ilerledi. 7 haziranda Kuzey Kutbu'na 400 km. kalıncaya kadar ilerlemeye devam etti. Fakat sonunda kötü hava şartları yüzünden dönmek zorunda kaldı. 1900'de Norveç'le Grönland arasında denizaltı araştırmaları yapmak için uzun bir sefere daha çıktı. Dönüşte siyasete atıldı ve 1905'te Norveç'in İsveç'ten ayrılmasında önemli rol oynadı. 1908'e kadar ülkesini Londra'da temsil etti. 1912 - 1914'te yeni araştırma gezilerine çıktı. 1922'de Nobel Barış Armağanı'nı kazandı.

Nansen

Gezilerinden edindiği bilgileri «Buz» ve «Sibirya» adlı kitaplarında anlattı.

NAPALM BOMBASI, modern savaşlarda kullanılan ve esası pelteleştirilmiş benzin olan bir çeşit bombadır. İçinde bulunan «naptenik asit» in ilk hecesi «nap» la, hindistan cevizinden elde edilen ve benzine katılan yağlı asitlere verilen «palm» adının birleştirilmesi üzerine bu adı almıştır. Her değdiği maddeye yapışmak ve onu tutuşturmak özelliği vardır. İkinci Dünya, Kore ve Vietnam Savaşında çok kullanılmıştır.

Napoléon I

NAPOLEON, Bonaparte (1769 - 1821), büyük bir askerî deha olarak kabul edilen ünlü Fransız imparatorudur. 1769 yılında Korsika adasının Ajaccio şehrinde doğdu. General Charles Bonaparte ile Laetitia Ramolino'nun ikinci oğludur. Harp okulundan topçu subayı olarak çıktı. 1793'te Toulon'da İngilizler'e karşı savaşta kendini göstererek, yüzbaşılıktan generalliğe yükseldi. 1794 İtalya Seferi'nde Avrupa çapında ün kazandı. 1796'da İtalya'daki Fransız kuvvetlerinin başkomutanı oldu. Rivoli'de büyük bir zafer kazandı. 1798'de Mısır Seferine çıktı. Osmanlı ordularını dağıtıp Mısır'ı ele geçirdi. Fakat Akkâ'da, Cezzar Ahmet Paşa'ya yenildi. Fransa'ya döndü. 1799'da askerî bir hükümet darbesiyle iktidarı ele aldı. «Birinci Konsül» unvanı ile Fransa'nın başına geçti. 1800'de Avusturya'yı yendi ve 1802'de «Ömür Boyunca Konsül» ilân edildi.

Napoléon II

Napoléon çeşitli ekonomik ve sosyal reformları gerçekleştirdikten sonra, 18 mayıs 1804'te «Fransa İmparatoru» ilân edildi. Avrupa'da o çağa kadar görülmemiş bir yayılma siyasetini uygulamaya başladı. Üstüste kazandığı zaferlerle Avusturya, Prusya, Rusya ordularını yendi, İngiltere, Rusya ve Türkiye dışında bütün Avrupa'yı eline geçirdi. 1812'de çok büyük bir orduyla Rusya Seferi'ne çıktı. Borodino'da Rus ordusunu yendikten sonra, Moskova'ya girdi. Fakat Ruslar geri çekilirken artlarında kalan her şeyi yakıp yıktıkları için, Napoléon ve ordusu aç kalmamak amacıyle Rusya'dan çekilmek zorunda kaldı. Yolda ordu çok hırpalandı. Paris'e perişan bir halde döndüler. Bunu rağmen Napoléon 1813'te yeniden savaşa girdi ve Leipzig'de İngiliz - Rus - Avusturya - Prusya kuvvetlerine yenildi. Birleşik kuvvetler Paris'e girdiler. Napoléon, Elbe adasına sürüldü. 26 şubat 1815'te adadan kaçıp Paris'e gelerek yeniden tahta çıktı. Fakat 15 haziranda Waterloo Meydan Savaşı'nda, İngiliz - Prusya kuvvetlerine yenildi. Bu sefer Saint - Helena adasına sürüldü. 1821'de burada öldü. 1840'ta cenazesi törenle Paris'e getirilerek, İnvalides'e gömüldü.

Napoléon III

Bu arada Napoléon'un zehirlenerek öldürüldüğü iddia edilmişse de, bu iddia kesin olarak ispatlanamamıştır.

Napoléon gençliğinde Josephine de Beauharnais ile evlenmiş, fakat çocuğu olmayınca, 1809'da onu boşamış, ertesi yıl Avusturya Arşidüşesi Marie - Louise ile evlenmişti. Bu evlilikten de bir çocuğu olmuştu.

NAPOLEON II (1811 - 1832), Napoléon I ile İmparatoriçe Marie - Louise'nin oğludur. Paris'te doğdu. Babasının 1815'te kesin olarak tahttan ayrılmasından sonra, yerine tahta geçti. Fakat müttefikler kısa zamanda Fransa'daki imparatorluk rejimini devirdiler. Napoléon II de bunun üzerine annesinin babası olan Avusturya İmparatoru Franz I'in yanına gitti. Acıklı bir hayat yaşadı. 21 yaşında öldü. 1840'ta kemikleri babasının yanına, Paris'e getirildi. Hayat hikâyesi birçok edebî esere konu olmuştur.

NAPOLEON III (1808 - 1873), Bonaparte hanedanının sonuncusu olan Fransız İmparatorudur. Holanda Kralı Louis Bonaparte ile Napoléon'un üvey kızı Hortense de Beauharnais'in oğludur. Paris'te doğdu. İyi bir öğrenim gördü. 1839 ve 1840'ta iki defa darbe teşebbüsünde bulundu, ikisinde de başarısızlığa uğradı. 1848 İhtilâli'nden sonra, Fransa'da İkinci Cumhuriyet'in ilânı üzerine Paris'e geldi. Amcasının itibarından yararlanarak gerçek cumhuriyetçileri ve sosyalistleri ortadan kaldırdı. 10 aralıkta cumhurbaşkanı seçildi. 1815'de meclisi dağıttı. Yapılan plebisitte çoğunluğu sağladı. Böylece Fransa'da İkinci İmparatorluk devri başladı. Napoléon III, Fransa'yı örnek bir devlet haline soktu. Fakat dış siyasette birtakım çıkmazlara girdi. Bu arada milletlerarası bağımsızlık hareketlerini destekledi. 1862'de Meksika'ya asker göndererek, orada bir imparatorluk kurdurdu. Bu yüzden de Birleşik Amerika'nın düşmanlığını kazandı. 1870'de ordusu ile birlikte Almanlar'a esir düştü. Bu sırada Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet ilân edildi. Napoléon III, İngiltere'ye giderek, az sonra orada öldü.

NAPOLİ, İtalya'nın en büyük şehir ve limanlarındandır. Nüfusu: 1.191.500'dür. Napoli körfezinin kuzey kıyısında, denize doğru alçalan düzlüklerde kurulmuştur.

Tabiî güzellikleri ile ün salan Napoli'nin güneydoğusunda Vezüv yanardağı yükselir. Güneyinde turistik Capri adası vardır. Şehrin doğu kesimi eski ve tarihî batı kesimi ise yeni bina ve yollarla kaplıdır. En önemli yapıları, Pompei kalıntılarının saklandığı Millî Müze, San Carlo Operası, Ortaçağ'dan kalma birçok şato ve saraylardır. Millî Park'ta da, Akdeniz'de yaşayan bütün

hayvanlardan birer örneğin bulunduğu büyük bir akvaryum yapılmıştır.

Napoli, Milât'tan çok önce eski Yunanlılar tarafından kurulmuş, Ortaçağ'da iki Sicilya krallığının başkenti olmuş, 1859'da İtalyan Birliği'ne girmiştir.

NAR, nargiller familyasından bir ağaçtır. Çiçekleri büyük, parlak kırmızı renkte, dalları dört köşeli, bazen de dikenlidir. Ağacın yuvarlak biçimli, sert bir kabukla örtülü, içinde çok sayıda yan yana dizili sulu taneler taşıyan yemişine de nar denir. Genellikle sıcak ülkelerde yetişir. Yurdumuzda yemiş olarak yenir, suyu içilir.

NARGİLE, tömbeki denen bir cins yaprak tütünü yakıp dumanını marpuç vasıtasıyle sudan geçirerek içmeye yarayan alete denir. Nargile şu kısımlardan meydana gelir:

1 - Lüle (ateşlik): Üzerine kıyılmış yaprak tömbeki sarılarak konan tabladır. İçileceği zaman üzerine ateş konur.

2 - Gövde: Camdan, sırçadan veya pul şişeden yapılır. İçinde su bulunur. Ateşlikten inen borunun ucu suyun içine girer.

3 - Marpuç: Bir ucu, gövdenin yukarısında, suyun üst kısmında kalan boşluğa bağlı, öbür ucu serbes kalan hortumdur.

4 - İmame (ağızlık): Marpuçun ucuna takılan ve ağıza alınan kısımdır.

İlk nargileler Hindistan'da «narçil» denen bir cins hindistancevizinin kabuğundan yapılırdı. Bizde Osmanlı devrinde çok yaygındı. Halen Istanbul'da, özellikle Ege'de kahvelerde kullanılır.

NARKİSLİK, psikolojide, kendi kendine âşık olmaya, kendini aşırı derecede güzel görmeye verilen addır.

Narkissos, Eski Yunan mitolojisinde, Irmaklar Tanrısı Kephissos'un oğludur. Güzelliği ile ün salmıştı. Peri kızlarının şikâyeti üzerine Tanrılar Tanrısı Zeus, onun için kötü bir alın yazısı seçti: Irmak kıyısında kendisini gördü ve kendisine kavuşmak için suya atılarak boğuldu. Tanrılar da onu bir nargis çiçeği haline getirdiler. «Kendisine âşık olma» hastalığına «narkislik» adının, bu mitoloji hikâyesinden dolayı verildiği sanılmaktadır. Ünlü ruhiyatçı bilgin Freud'e göre, narkislik insanda çok erken çağda başlar, çeşitli şekillerde kendini belli eder.

NARKOZ, ameliyat sırasında hastanın acı duymaması için yapılan derin uyutmalara denir. Afyon, alkaloit, kloral, sulfonal, veronal gibi maddelerle sağlanır. Eter ve kloroform gibi uyuşturucu maddelerle de beyne tesir edilerek hasta uyutulur. Buna da «genel anestezi» denir.

Narkozda ilâcın beyin hücrelerine ulaşması ya kan dolaşımı (damarlar), ya solunum (akciğerler), ya da sümüksü zarlar ve rektum yolu ile olur.

Başlıca çeşitleri şunlardır:

1 - Açık Dolanımlı Sistem: Solunum yolu ile iâcı doğruca bir kompres veya yarı maske ile vermektir. Eski bir usuldür.

2 - Yarı Kapalı Dolanımlı Sistem: Daha gelişmiş ve ileri bir metoddur. Solunumda çıkan karbon dioksidin ilâçla karışım halinde verilmesi akciğer ödevlerini düzeltir.

3 - Kapalı Dolanımlı Sistem: Solunum yolu ile verilen ilâçlar, manometrelerden belli basınçlarla geçirilerek akciğerlere verilir. İleri bir tekniktir.

Nar

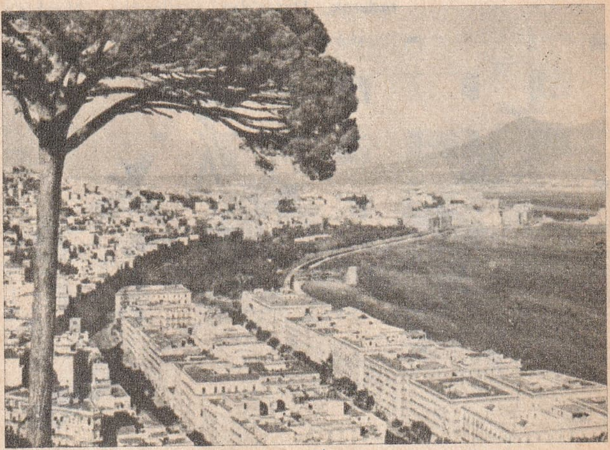

Napoli'den bir görünüş

NARMAN, Erzurum iline bağlı, 22.770 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 316 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 863 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Kışlaköy adlı bir bucağı ve 41 köyü vardır.

İlçeyi, en önemli akarsuyu olan Oltu çayı çevresindeki dar alanlarla, bu vâdiyi çevreleyen 2.000 metreden yüksek dağlar kaplar. Dağların en önemlileri Güllü ile Karadağ'dır. İklim serttir. Kışlar uzun ve soğuk geçer. Halk tahıl tarımı, hayvancılık ve hayvan ürünleri ile geçinir.

İlçe merkezi, Erzurum şehrine 100 km. mesafede kurulmuştur. Ayrıca 35 km.'lik bir yolla Oltu kasabasına bağlıdır.

NASIR, küçük bir alanda gelişmiş, sert deri tabakasına denir. En çok el ve ayak parmaklarında görülür. Bazılarının içinde kan damarları gelişebilir. Tahriş sonunda, sert şeylerle çalışanların ellerinde, tam uygun ayakkabı giymeyenlerin ayaklarında olur. Sancılı çeşitlerinin doktor tarafından tedavisi gerekir. Bazı nasırlara da bakteriler yol açar. Çeşitli tedavi yolları olduğu gibi, elektrik kıvılcımları ile sökülmeleri de mümkündür.

NASRETTİN HOCA, en büyük halk filozofu ve mizah üstadımızdır. Fıkraları bütün dünyaya yayılmış, birçok dillere çevrilmiştir. Fakat hayatı pek iyi bilinmemektedir. Fıkralarından çıkartılan bilgiler ise, daima yanıltıcı olmuştur. Çünkü ona mal edilen fıkraların belki yarısı, kendisine ait değildir. Halkın beğendiği her fıkra, ona yakıştırılmıştır.

En inanılır kaynaklara göre Nasrettin Hoca, Sivrihisar'ın Horto köyünde doğmuştur. Okuma - yazmayı, Arapçayı, din bilgilerini babasından öğrenmiş, bu sırada o dolaylarda büyük ün kazanan Seyyit Mahmut Hayrânî ile Seyyit Hacı İbrahim Sultan'a kapılanmak istemiş, babasından kendisine kalan köy imamlığını başkasına devrederek, Horto'dan ayrılmıştır. Akşehir'e gelerek buraya yerleşmiş, evlenmiş, orta halli bir ömür sürerek, yine burada ölmüştür. Türbesi de Akşehir'dedir. 1907'de onarılan türbenin duvarsız kapısında koca bir kilit asılı olduğu için, bu kapı da Hoca'nın tuhaflığına delil olarak gösterilmiş, yıkık yerler için kullanılan «Nasrettin Hoca'nın türbesi gibi» deyimi ortaya çıkmıştır. *(Renkli resim 32. sayfada).*

İzmir'de NATO Karargâhı

Hoca'nın tarihî kişiliğini bulandıran olaylardan biri de, 14. yüzyıl şairlerinden Ahmedî ile Timur arasında geçen meşhur «Hamamda değer biçme hikâyesi» nin, sonraki kaynaklarda Nasrettin Hoca'ya mal edilmesidir. Yine söylentilere göre Hoca'nın medresede okuduğu, Arabistan'a gidip geldiği, kadılık ettiği de kabul edilebilir.

Hoca'nın adı ve kişiliği çevresinde birtakım halk inançları meydana gelmiştir. Yine bir söylentiye göre, karısı da Akşehir'in Kozağaç köyünde gömülüdür.

NASYONALİZM (Bak: MİLLİYETÇİLİK).

NAŞİT (Bak: ÖZCAN, Naşit).

NATAL, Güney Afrika Cumhuriyeti'ni meydana getiren dört eyaletten biridir. Yüzölçümü bakımından bunların en küçüğüdür. Nüfusu 2.933.500, yüzölçümü 92.000 km.²'dir. Başkenti Pietermaritzourg'dur.

Bahçeler ülkesi diye anılan Natal'ın toprakları verimlidir. İklim her türlü tarıma elverişli olduğu için, bol ürün yetiştirilir. Halkının başlıca gelir kaynağını şeker, limon, portakal, çeşitli sebzeler ve tahıl teşkil eder. Altın ve mermer çıkarılır. En büyük şehri Durban, Hint Okyanusu üzerinde bir limandır.

NATO, İngilizce «Kuzey Atlantik Paktı Teşkilâtı» anlamına gelen «North Atlantic Treaty Organization» kelimelerinin kısaltılmışı ve bu adla anılan antlaşmadır. 1949'da Birleşik Amerika ile şu devletler arasında imzalanmıştır: Kanada, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Danimarka, İtalya ve Portekiz. Bunlara 1951'de Türkiye ve Yunanistan, 1954'te de Batı Almanya katılmıştır. Böylece üye sayısı 15'e çıkmıştır.

Antlaşmayı imzalayan devletler, «Milletlerin demokrasi ilkeleri ile fert hürriyetlerini ve hukukun hükümranlığı üzerine kurulu hürriyetlerini, ortak miraslarını, uygarlıklarını korumaya,» karar verdiklerini bildirmişlerdir.

Bu antlaşma devletlerden birine, ya da birkaçına yöneltilecek silâhlı bir tecavüze karşı üyelerinin yalnız karşılıklı yardımlaşmada bulunmayı taahhüt ettikleri bir savunma paktı değil, çok daha kuvvetli ve geniş bir sözleşmedir.

Antlaşmaya göre 20 yıl üyelik yapan bir devlet, isterse NATO'dan çekilebilir. NATO'ya üye olmak isteyen devletlerin durumu incelendikten sonra, uygun görülürse üyeliğe alınır.

Şimdiye kadar sadece Fransa, NATO'nun askerî teşkilâtından ayrılmış, bu yüzden Paris'te bulunan NATO Avrupa Ordusu Genel Karargâhı, Belçika'ya taşınmıştır. Üye devletlerde de ayrıca NATO karargâhı vardır. Türkiye'deki NATO karargâhı İzmir'dedir.

NATÜRALİZM (Doğalcılık), bir felsefe ve edebiyat deyimidir. Tabiatı her şeyin üstünde sayan bir görüştür. Her şey, bu arada insan bile, anlaşılmasını, açıklanmasını, tabiatın kendi sürekli kanunlarında bulur. Tabiatın üstünde hiç bir kuvvet yoktur. Tabiatın dışında da hiç bir kuvvet bulunamaz. Bu görüş 17. yüzyıldan itibaren Fransa'dan başlayarak başka ülkelere de yayılmıştır.

Edebiyatta «natüralizm» kelimesi iki anlamda kullanılır. Biri geniş anlamı ile ileri bir realizm (gerçekçilik), öbürü de daha dar anlamıyla, edebiyatta «bilimcilik» tir

Bilimin ilerleyip ihtisasların derinleşme-

si üzerine, edebiyat da bilimin etkisi altına girmiş, yazarlar toplumu ve toplum olaylarını gözleyerek bunu yansıtma yolunu tutmuşlardır. Fransız yazarı Gustave Flaubert'in «Salambô» adlı romanındaki Afrika çöllerinde güneşin batışını anlattığı sahne, yazar tarafından yerinde seyredilmiştir ve bu tür çalışmaya örnek olarak gösterilebilir. Dostoyevksi ve Emile Zola da aynı tarzın öncülüğünü yapmışlar, yazarlardan İbsen ve Strindberg ise, natüralizmi tiyatro alanında denemişlerdir.

NATÜRMORT, koparılmış çiçek, meyva, avlanmış hayvan gibi, tabiattaki asıl çevresinden ayrılmış şeylerin resmine denir. («Nature morte» deyimi, Fransızca «ölü tabiat» anlamına gelir). Bir tabaktaki meyvaların, vazodaki çiçeklerin resmi yanında masa üzerinde bir kitap ve benzeri gibi resimler de bu türe girer. Natürmortun tarihi ancak bir - iki yüzyıl öncesine kadar gider. Türk sanatına oldukça eski girmiştir. Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyit Bey, Hoca Ali Rıza, geçen yüzyılın belli başlı Türk natürmort ressamlarıdır.

NAVARİN DENİZ SAVAŞI, Türk donanmasının sulara gömülmesi ile sonuçlanan ve dünya denizcilik tarihinin iğrenç olaylarından biridir. 20 ekim 1827'de, Yunan İhtilâli'ni bastırdıktan sonra yurda dönen Türk donanması güneybatı Mora'daki Navarin koyunda iken Birleşik İngiliz - Fransız - Rus donanması, Türkiye bu devletlerle savaş halinde olmadıkları halde, bütün denizcilik kaidelerini çiğneyip savaş bayrağı da çekmeden Navarin'e girmişler, top ateşi ile gemilerimizi kısa zamanda batırmışlardır.

Baskın, Avrupa'nın liberal çevrelerinde dahi tepkiyle karşılanmış, İngiliz ve Fransız basını, milletlerinin şerefini lekelediklери için hükümetlerini tenkit etmişlerdir.

NAYIR, Yaşar Nabi (1908 -), tanınmış Türk yazar ve editörlerindendir. Üsküp'te doğdu. Üsküp Fransız İlkokulu'nda, İstanbul'a geldikten sonra Galatasaray'ın orta ve lise bölümlerinde okudu. Çeşitli müesseselerde çalıştıktan sonra, 1946'da Varlık Yayınevi'ni kurdu. 1933'ten beri de Varlık dergisini aralıksız çıkarmaktadır. Ayrıca birçok kurum ve derneğin üyesi olarak çeşitli sosyal faaliyetleri vardır.

Çağdaş Türk edebiyatı hakkında gerçekten faydalı çalışmaları olan Yaşar Nabi'nin başlıca eserleri şunlardır: «Kahramanlar» (şiir), «Bir Kadın Söylüyor» (roman), «Onar Mısra» (şiir), «Âdem ve Havva» (roman), «Mete», «Beş Devir», «Köyün Namusu» (piyes). Bunlardan başka çeşitli araştırmaları, antolojileri, tanınmış dünya yazarlarından çevirileri vardır.

NAYLON, kömür, su ve hava ile yapılan, çok esnek bir maddedir. Son yılların en önemli kimya buluşlarından biri olan plastiklerden biridir. Gündelik hayatımızdaki yeri gün geçtikçe artmaktadır. Bugün naylondan çeşitli iplik, giyecek eşyaları, şemsiye, paraşüt kumaşı, balık oltaları, yalıtkan maddeler yapılmaktadır. Ayrıca perlon, orlon, dralon gibi yeni ve daha geliştirilmiş türleri de ortaya çıkmaktadır.

Y. Nabi Nayır

NAZIM (Koşuk), edebiyattaki vezinli sözlere denir. Bu tarz yazılar da, «manzum» diye anılır. Karşıtı, «nesir» dir. En eski sözlü eser olarak bilinen Omiros destanları, nazım halinde söylenmiştir. Çünkü vezinli, kafiyeli sözleri akılda tutmak çok daha kolaydır.

Nazmı, nesirden ayıran başlıca özellikler şunlardır:

Mısra (manzum bir eserin her satırı).

Vezin (mısraların hece sayısına veya vezin kalıplarına göre düzenlenmesi).

Kafiye (mısraların birbirine benzer hecelerle sona ermesi).

Mısralarda vezin ve kafiye koşullarına önem vermeyen ve ahengi başka taraflarda arayan tarza da, «serbest nazım» denir.

NAZIM HİKMET RAN (1902 - 1963), serbest nazımdaki ustalığı ile tanınan bir şairdir. Selânik'te doğdu. Babası çeşitli konsolosluklarda bulunan ve Matbuat Müdürlüğü yapan Hikmet Bey, annesi de Celile Hanımdı. Galatasaray ve Bahriye Okullarında okuduktan sonra 1920'de Moskova'ya gitti. Moskova Üniversitesi'nde Siyasî bilimler tahsil etti. 1928'de Türkiye'ye döndü. Kanun dışı komünizm akımının propagandasını yaptığı için uzun yıllar hapis yattı. 1950 yılında aftan faydalanarak serbest bırakıldıysa da, 1951'de İstanbul'dan gizlice kaçarak Rusya'ya gitti. Ömrünün son yıllarını orada geçirerek 1963'te öldü. Başlıca eserleri: Sesini Kaybeden Şehir, Taranta Babu'ya Mektuplar, Bir Ölü Evi, Simavna Kadısı Şeyh Bedrettin, Gece Gelen Telgraf, Benerci Kendini Nasıl Öldürdü? Kurtuluş Savaşı Destanı, Ferhad ile Şirin.

N. Hikmet

NAZIMİYE, Tunceli iline bağlı, 12.447 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.301 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 553 km.² dir. Merkez bucağından başka Büyükyurt ve Dallıbahçe adlı 2 bucağı ve 31 köyü vardır.

İlçe toprakları oldukça engebeli olup, başlıca yüksekliklerini Düzgünbaba (2.083 metre), Boncuk (1.947 metre) ve Hanik (2.057 metre) dağları meydana getirir. İlçede şiddetli bir kara iklimi hüküm sürer. Kışları çok soğuk olur, yazları da oldukça sıcaktır. En önemli akarsuyu, Peri suyu-

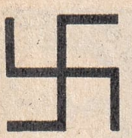
Nazizmin arması gamalı haç

Mustafa Necati

Nedîm

dur. Bu su, Seyithan suyu ile birleşerek Munzur çayını meydana getirir. Halk tahıl tarımı ve hayvancılıkla geçinir.

İlçe merkezi (eski adı: Kızılkilise), Boncuk dağının güneybatısında, Kalman çayının vâdisi içinde, denizden 1.500 metre yükseklikte kurulmuştur. İl merkezi Kalan'a 39 km. uzaklıktadır.

NAZİLLİ, Aydın iline bağlı 72.256 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 41.330 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 664 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka, 55 köyü vardır.

İlçe toprakları, doğu - batı doğrultusunda uzanan Büyük Menderes ovasının bir kısmı ile, bu ovayı kuzeyden kuşatan dağların güney kısımlarını kaplar. İlçeye Akdeniz iklimi hâkimdir. Yazlar çok kurak, kışları ılık geçer. İlçede pamuk, tahıl, her çeşit sebze ve meyva yetişir.

İlçe merkezi, Büyük Menderes ovasının kuzey ucunda, denizden 79 metre yükseklikte kurulmuştur. Zengin, verimli bir çevrenin ekonomik merkezidir. İzmir - Aydın - Afyon demiryolu, İzmir - Denizli karayolu üzerindedir. Demiryoluyla İzmir'e 180 km. uzaklıktadır.

Şehrin en önemli sanayi tesisi, 1937'de Atatürk'ün açtığı Nazilli Basma Fabrikasıdır.

NAZİZM, Alman Nasyonal - Sosyalist İşçi Partisi'nin inançlarına ve siyaset alanındaki uygulamalarına denir. «Nazi» kelimesi de, bu partinin Almanca söylenişinin ilk kelimesinin ilk iki hecesinden alınmıştır.

Partinin amaçları, Alman askerî kuvvetini artırmak, yabancı milletleri idaresi altına almaktı. 1919'da Hitler tarafından kurulan Parti, aşırı bir milliyetçilik güdüyor, «Aryan» ırkının diğer ırklardan üstün olduğu tezini savunuyordu.

1932 seçimlerinde Naziler 196 milletvekilliği kazandılar. Hitler çoğunluğu elde edemediği halde, 1933 yılı ocak ayında başbakan oldu. 23 mart 1933'te ise, kabul edilen bir kanunla Alman hükümeti diktatörlük şeklini aldı. 1934'te girişilen temizlik hareketi sırasında her türlü muhalefet kanla susturuldu. Bu tarihten İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Naziler, Almanya'da bütün müesseseleri kontrolleri altında tuttular. Ancak Müttefiklerin zaferinden sonra Nazilerin işledikleri suçlar ortaya çıkarıldı. Nazi liderlerinin çoğu, savaş suçlusu olarak idam, ya da hapsedildi. Parti de bir daha açılmamak üzere kapatıldı.

Bugün Almanya'da yine Neo - Nazizim denen bir milliyetçi cereyan varsa da, sıkı bir kontrol altında tutulmaktadır.

NEBAT (Bak: BİTKİLER).

NEBATAT (Bak: BOTANİK).

NEBRASKA, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Nüfusu: 1.411.000, yüzölçümü 200.769 km.^{2}'dir. Toprakları çok verimlidir. En çok mısır, buğday, pirinç yetiştirilir. Hayvancılık pek ileri gitmiştir. Birleşik Amerika'nın büyüklük bakımından 15., nüfus bakımından 34. eyaletidir. 1867'de birliğe katılmıştır. En kalabalık şehri, Omaha (301.000), başkenti ise Lincoln (128.800) dür.

Missouri nehri, Nebraska'nın doğu sınırını çizer. 19. yüzyılın başında eyalette 40.000 olan Kızılderili nüfusu, bugün 5.000'e inmiştir. Eğitime büyük önem verilir. 3 üniversitesi, çeşitli yüksek okulları ve kütüphaneleri vardır.

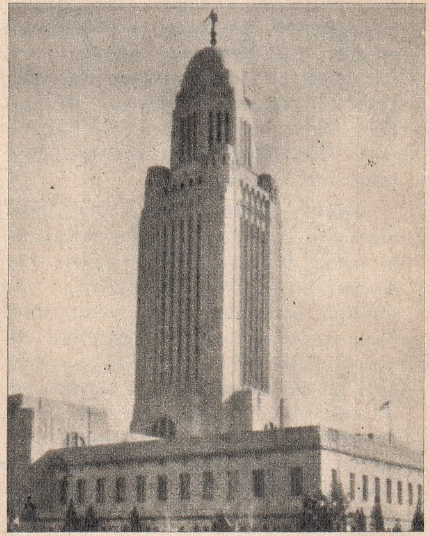
Nebraska'nın başkenti Lincoln'de hükümet binası

NEBÜLOZ (Bak: BULUTSU).

NECATİ, İsa (? - 1508), divan şairlerinin en eskilerinden ve en değerlilerinden biridir. Edirne'de doğmuş, bir zaman Kastamonu'da yaşamış, sonra gelip İstanbul'a yerleşmiştir. Bayezit II zamanında şehzadelerin hocalığında bulunmuş, zamanının şairlerinin en büyüğü sayılmıştır. Divanı varsa da basılı değildir. Şiirleri Atâ Tarihinin 5. cildinde 50 sayfalık bir yer işgal etmektedir. Gayet ince, lirik şiirleri, atasözü gibi kullanılan mısraları vardır.

NECATİ, Mustafa (1894 - 1929), eski Millî Eğitim bakanlarındandır. İzmir'de doğdu. Orta öğrenimini İzmir'de, hukuk tahsilini İstanbul'a tamamladı. Birçok okullarda müdürlük ve avukatlık yaptı. İzmir'in işgali üzerine, diğer vatansever arkadaşları ile bir çete kurarak dağa çıktı. Azna-

vur çetesine ve Yunanlılar'a karşı savaştı. Arkadaşı Vasıf Çınar'la birlikte Balıkesir'de, «İzmir'e Doğru» adlı gazeteyi yayınladı. 1920'de Saruhan (Manisa) milletvekili seçildi. İstiklâl Mahkemesi'nde başkan olarak çalıştı. 1923'te meclisin ikinci devresine İzmir mebusu olarak girdi. 1924'te Adalet Bakanı oldu. Şeyh Sait isyanında Şark İstiklâl Mahkemesi Savcılığı yaptı. 1925'te Millî Eğitim Bakanı olarak, ölünceye kadar, dört yıl bu görevde kaldı. Millî Eğitim Teşkilâtı'nı kökten hamlelerle düzeltti. Mustafa Necati adı, kültür hayatımızda yeniliğin ve devrimciliğin bir timsali olmuştur.

NEDÎM (1681 - 1730), divan edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Asıl adı Ahmet'tir. İstanbul'da doğdu. Medrese öğrenimini tamamlayıp, müderris oldu. Sadrazam Damat Şehit Ali Paşa, Damat Nevşehirli İbrahim Paşa ve Ahmet III'ün himayesini kazandı. 1730 yılındaki ayaklanma sırasında öldüğü zaman, henüz 49 yaşındaydı. Üsküdar'da, Çiçekçi denilen yerde gömülüdür.

1720 - 1730 arasında Müneccimbaşı'nın ünlü genel tarihinin çevirmesini yapan heyete başkanlık eden Nedîm, birkaç Arapça ve Farsça şiirle, renkli nesir parçaları ve asıl şöhretini sağlayan küçük bir divan yazmıştır. Söyleyiş tarzındaki şahsiyeti daha kendi çağında anlaşılmış, çağdaşları tarafından «Nedîm-i tâze-zebân», yani «yeni dilli Nedîm» diye anılmıştır. Şiirlerinde biraz alaycı, daima neşe ve hayat dolu olan Nedîm, iyimser bir şairdi. Dili, İstanbul Türkçesinin bütün özelliklerini gösterir. Tekniği kusursuzdur. Diğer Türk şairleri üzerindeki etkisi büyüktür. Divanı, Lâtin harfleriyle de basılmıştır.

NEFERTİTİ, eski Mısır kraliçelerinin en ünlülerinden biridir. Asıl adı «Tadu - Hepa» dır. Nefertiti, Amenofis III (Amenhotep) ile evlenmiş, hükümdarın dört meşhur eşi arasında en gözdesi olmuştur. Kocası ölünce, onun yerine geçen üvey oğlu Amenofis IV (Amenhotep) ile evlendi. Bu firavun, tek tanrılı bir dini ortaya ilk atandır.

Nefertiti'nin M.Ö. 1370'ten sonraki hayatı hakkında bilgi yoktur. Nefertiti'ye zamanımızda asıl büyük ün sağlayan, halen Kahire Müzesi'nde bulunan boyalı büstüdür. Bu heykel, eski Mısır sanatının şaheserlerinden sayılır.

Nefertiti

NEFES, klasik Türk müziğinin dinî - tasavvufî konudaki bir beste ve şiir çeşididir. Meselâ Yunus Emre'nin bütün şiirleri ilâhî - nefes şeklindedir. Nefesler daha sonraları Bektaşî şiir ve müziğine has bir şekil olmuştur.

NEF'Î (1572 - 1635), divan edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Hicivleriyle tanınmıştır. Kaside şeklinin en büyük şairi sayılır. Bakî ve Nedîm arasındaki divan edebiyatı şiirinin zirvesini temsil eder.

Asıl adı Ömer olan Nef'î, Erzurum'a bağlı Hasankale kasabasında doğdu. Çok iyi bir öğrenim gördü. Bazı resmî görevlerde bulundu. Fakat dilini tutamadığı için, her seferinde azledildi. Sırasıyle Ahmet I'e, onun oğulları Osman II ve Murat IV'e kapılandı. Devrinin sadrazamları, şeyhülislâmları, vezirleri ile yakın ilişkiler kurdu, ama hepsini de ince bir şekilde hicvetmekten geri kalmadı. Sonunda hicivden vaz geçeceğine dair Murat IV'e verdiği sözü tutmadı, padişahın emriyle boğduruldu.

Nef'î'nin eserleri, Türkçe ve Farsça Divanlar'la, hicivlerini toplayan «Sihâm-ı Kazâ» (Kaza Okları), Farsça «Tuhfetu'l - Uşşâk» adlı uzun kasideden ve bazı mektuplardan ibarettir. Emsalsiz dehası ile konusuna hem teknik, hem gerçek şiir bakımından tamamen hâkimdi. Türkçe Divan'ında 60'tan fazla kaside, 120'den fazla gazel, 15 kadar rübai ve daha başka şiirler vardır. Murat IV için yazdığı 12, Ahmet I için yazdığı 8, Osman II için yazdığı 4 kaside çok ünlüdür.

Nef'i

NEFRİT, böbrek iltihabına hekimlikte verilen isimdir. Tehlikeli bir hastalık olup, ikiye ayrılır:

Hâd Nefrit - Frengi, verem, tifo, kızıl, kızamık, çiçek, grip, kabakulak, anjin gibi bulaşıcı hastalıklar sonucunda, diş iltihabında, sinüzitte, ayrıca ilâç ve çeşitli zehirlenmelerde, nikris, diyabet gibi hastalıklarda ortaya çıkar. Ateş, titreme, baş ve bel ağrısı ile kendisini belli eder. İdrar azalır. Böbreğin iyileşmesine zaman kazandıran böbrek dışı temizleme (kan değiştirmesi) yapılmazsa, hasta ölür.

Müzmin Nefrit - Buna «Bright hastalığı» da denir. 50 yaşına doğru daha çok raslanır. Eski hâd nefritler kadar, fazla alkollü içki, fazla et ve yumurta yemek de hastalığa zemin hazırlar. Zayıflama, kuvvetsizlik, sinirlilik, yüksek tansiyon, burun kanamaları ile kendisini belli eder. Böyle durumlarda hasta soğuktan korunmalı, sağlık kurallarına uygun hayat yaşamalıdır.

Nefritin tedavisinde pehriz şarttır. Az et yenmelidir. Yenebilecek besin maddeleri ise çok taze balık, az yumurta, unlular, yeşil sebzeler, şekerli besinler, meyvalar, çorba ve sütlülerdir. Tuz pek az alınmalıdır. Tedavide hastalığın şekline göre hareket edilir. Yüksek tansiyon halinde kan alınır, kalp kuvvetlendirici ve idrar söktürücü ilâçlar verilir. Bazı cerrahî müdahaleler, böbrek değiştirme de faydalı olabilir.

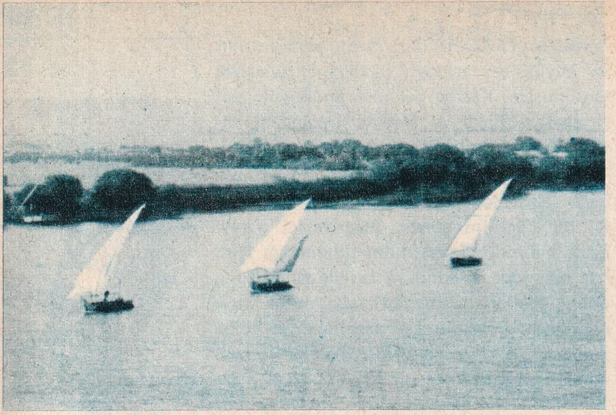

Nil nehrinden bir görünüş

NEFT, organik maddelerin ayrışmasından ortaya çıkan tutuşur sıvıların birçoğuna verilen addır. Petrol türevlerinden elde edilen bir çeşit madensel yağa da neft denir. Kuru temizlemede, kauçuğun eritilmesinde, sunî gaz yapımında kullanılır.

Neft, ham petrolün buharlaştırma yolundan damıtılması sırasında elde edilir. Saf neft alvle karşılaşınca şiddetle patlar.

Madensel yağ olarak neft, kok ziftinden elde edilen hafif yağlardan biridir.

NEGATİF, (Bak: POZİTİF, NEGATİF).

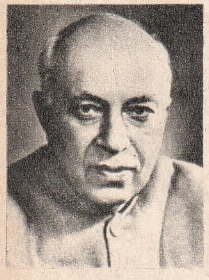

Nehru

NEHİR (Irmak), akarsuların en büyüğüne denir. Nehirler daima daha büyük bir suya doğru akar ve ona karışırlar. Bu su deniz, göl veya daha büyük bir akarsu olabilir. Pek seyrek olarak suyu çok geçiren topraklarda, nehirler toprağın altına girer, oradan akmaya devam ederler. Bazı kayalık bölgelerde de çatlaklardan yer altına inen nehirler, ilerde yeniden yer yüzüne çıkar. Öte yanda çok sıcak, kurak bölgelerdeki nehirler bazen tamamen kuruyup yok olurlar.

Nehirlerin içinde aktıkları yere, «nehir yatağı», bu yatağın iki kenarına «kıyı» denir. Sağ kıyı, yüzümüzü akış yönüne döndüğümüzde sağda kalan kıyıdır. Nehirlere katılan akarsulara, nehrin «kolları» denir. Suladığı bölgeye ise, «havza» adı verilir. Nehirlerin denize döküldüğü yerde «çatalağız» (delta) meydana gelir.

Nehirler, kayaların içerilerinde, dağlık, tepelik bölgelerden doğar. Genel olarak kaynakları ya bir pınar, ya da eriyen bir buzuldur. Doğan su, aktıkça başka sularla gelişir. Gittikçe büyüyerek bir akarsu meydana getirir. Kaynaklarına yakın yerdeki akışları hızlıdır. Buralar yüksek olduğu için, eğilimden dolayı suların hızlı akışı, derin vâdiler açar. Nehir, dağlık kesimlerden sonra akımın orta yerine girmiş olur. Akıntı eski hızını kaybetmiştir. Suların dağlardan getirdiği kumlar, çakıllar, nehirlerin orta ve aşağı akıntı bölgelerinde birikir. Büyük nehirlerin bu kısımlarında biriken aluvyonlar, yer yer adacıklar meydana getirir.

Nehirler ovada akmaya başlayınca, akıntının yavaşlığı yüzünden engelleri sürükleyip götüremez. Dolayısıyle meydana getirdiği kıvrımlara «menderes» denir. Menderes hareketleri vâdinin genişlemesini, verimli aluvyon ovalarının doğmasını sağlar.

Nehir yatağı akan suları taşımaya yetmezse, sular taşarak alçak yerleri kaplar. Su baskınları sık sık mal ve can kaybına sebep olduğu için, çeşitli yollardan önlenilmesine çalışılır. Civarı ağaçlandırarak akıntı hızını kesmek, suları asıl nehir yatağından başka kollara sevk etmek ve nehir yatağına barajlar yaparak fazla suları biriktirmek, sellerden başlıca korunma çareleridir.

NEHRU, Jawaharlal (1889 - 1964), Hindistan'ın tanınmış devlet adamlarından biridir. Allahabat'da doğdu. İngiltere'de, Harrow okulunda ve Cambridge Üniversitesi'nde okudu. 1912'de ülkesine dönerek bağımsızlık için mücadeleye girişti. Kısa zamanda tanınarak, Gandi'den sonra en ünlü siyasetçi oldu. Birçok defa İngilizler tarafından hapse atıldı. 1946'da devlet başkanı yardımcısı, bir yıl sonra da Hindistan Dominyonu'nun başbakanı oldu. Hindistan'ın tam bağımsızlığa kavuşmasından sonra da başbakanlık görevini üzerine aldı. 1964'te öldü.

Bahar başlangıcında Dicle üzerinde tarihî odun kelekleri

NEKTAR, Eski Yunan mitolojisinde tanrıların kullandığı içkinin adıdır. Eski Yunanlıların da bir içkisidir. Tatlı kırmızı şaraba benzeyen bir tadı olduğu sanılmaktadır. Efsanelere göre, nektar'ın ebedî gençlik sağladığı sanılır. Çiçeklerin balözüne de nektar denir.

NELSON, Horatio (1758 - 1805), ünlü bir İngiliz amiralidir. Norfolk'ta doğdu. Babası bir kasaba kilisesinin başpapazıydı. Annesi ise İngiltere'nin tanınmış ailelerinden birine bağlıydı. Nelson ufak tefek bir çocuk olarak dünyaya geldi. Çelimsiz ve hastalıklı olarak büyüdü. Daha çok küçük yaşından itibaren denizciliğe merak sardı. İlk uzun seferine 12 yaşında, dayısı ile çıktı. 15 yaşında gemilerde çalışmaya başladı. 18 yaşında İngiliz Denizcilik Okulu'nu bitirdi. Teğmen rütbesiyle donanmaya katıldı. 1779'da «Hinchinbrook» gemisinin kaptanı oldu.

1793 Fransa - İngiltere savaşında, Nelson donanmanın başına getirildi. Yedi yıl kanlı savaşlara katıldı. Bu arada bir gözünü ve bir kolunu kaybetti. 1798'de Napoléon'un birliklerini, Nil Savaşı'nda yendi. Ünlü Fransız imparatoru canını kurtarmak için küçük bir gemi ile kaçtı.

Savaş yaralarını tedavi ettirmek için döndüğü Napoli'de, İngiltere'nin Napoli elçisi Sir William Hamilton'un karısı Emma Hamilton'a âşık oldu. Aralarındaki macera, birçok roman ve filme konu olmuştur.

1805'te Trafalgar Savaşı'na katılan Nelson, İngiliz ordularını yine zafere götürdü. Fakat aldığı yaraların tesiriyle öldü.

Londra'da bugün Trafalgar Alanı'nda ünlü amiralin adına dikilmiş bir anıt vardır.

NEM, havanın ve bir gazın içindeki su buharıdır. Hava nemi iki şekilde ölçülür.

Mutlak Nem - Yalnız havadaki su buharının yoğunluğunun (100 $sm.^3$'teki gr. miktarı) yüzdesi olarak gösterilir.

Relatif Nem - Havada bulunan su buharı yoğunluğunun (100 $sm.^3$'teki gr. miktarı) havanın o sıcaklıktaki doygunluk yoğunluğuna oranıdır.

Relatif nem, mutlak nemden daha önemlidir. Çünkü bütün su buharlaşması relatif neme göre olabilir.

NEMF, böceklerin kurtçuk halinden yetişkin hale geçerken aldıkları özel şekle denir. Bu hal, daha çok çekirge, cırcır böceği gibi, dereceli olarak başkalaşıma uğrayan böceklerde görülür. Nemf halindeki böcekler şekil bakımından ana - babalarını andırırlar. Yetişkinliğe dereceli olarak geçerler. Başkalaşıma uğramazlar.

Eski Yunan mitolojisinde dağları, denizleri, ormanları, akarsuları koruduklarına inanılan küçük perilere de «nemf» denirdi.

DÜNYANIN BAŞLICA BÜYÜK NEHİRLERİ

Adı	*Uzunluğu (km.)*	*Bulunduğu Kıta*
Nil - Kagera	6.671	Afrika
Mississippi - Missouri	6.418	K. Amerika
Amazon	6.280	G. Amerika
Yang-Çe	5.552	Asya
Obi-İrtiş	5.300	Asya
Parana	4.700	G. Amerika
Mekong	4.500	Asya
Amur - Kerulen	4.480	Asya
Lena	4.264	Asya
Kongo	4.200	Afrika
Nijer	4.160	Afrika
Mackenzie	4.045	K. Amerika
Yenisey	3.807	Asya
Volga	3.688	Avrupa
Tuna	2.960	Avrupa
Fırat	2.760	Asya
Ganj	2.700	Asya
Zambezi	2.660	Afrika
Amu-Derya	2.540	Asya
Ural	2.534	Avrupa
Dicle	1.900	Asya
Ren	1.326	Avrupa
Kızılırmak	1.151	Asya
Sakarya	790	Asya
Sen	776	Avrupa
Po	652	Avrupa

TÜRKİYE'NİN EN BÜYÜK NEHİRLERİ

Adı	*Uzunluğu (km.)*	*Havzası (km^2)*	*Ortalama yıllık su toplamı (milyon m^3)*
Kızılırmak	1.151	36.114	6.000
Fırat	953(*)	125.556	40.000
Sakarya	790	58.226	3.100
Seyhan	516	20.450	6.000
Büyük Menderes	495	24.976	3.040
Ceyhan	476	21.982	6.810
Dicle	452(*)	57.614	21.000
Yeşilırmak	416	36.114	4.377
Çoruh	368(*)	19.872	11.500
Gediz	350	18.000	1.800
Aras	435(*)	27.548	1.745

(*) Sınırımız içinde bulunan kısmı.

NEMRUT, M.Ö. 2.000 yıllarında yaşamış Babil Kralıdır. Hayatı efsanelere karışmıştır. Buna göre kendisini tanrıya tapmaya davet eden İbrahim Peygamber'i ateşe attırarak öldürtmek istemiş, Hz. İbrahim de mucizelerinden birini göstermiş, ateş kendiliğinden bir gül bahçesi haline gelmiş ve peygamber yanmaktan kurtulmuştur. Nemrut adının bir tek krala ait olmayıp, Mısır hükümdarlarına «firavun» denilmesi gibi, eski Babil krallarının hepsine verilen bir lâkap olduğu da sanılmaktadır. «Nemrut» sözü dilimizde de katı yürekli, asık yüzlü anlamına gelir.

Nelson

SİNEMADA NEO REALİZMİN ÖNCÜLERİ:

R. Rosselini

Vittorio de Sica

NEMRUT DAĞI, Doğu Anadolu Bölgesinde, Van gölünün batısında sönmüş bir yanardağdır. Yüksekliği 3.050 metredir. En son olarak 1441 yılında püskürmüştür. Üzerinde 6 metre çapında bir krater, kraterin içinde de bir göl bulunur. Dağın kuzey ve doğu yamaçları çıplak, güney ve batı yamaçları meşeliklerle kaplıdır.

NENE HATUN (1857 - 1955), kadın kahramanlarımızdan biridir. 1877 - 78 Türk - Rus Savaşı sırasında Erzurum şehrinin savunmasına katılmış, Aziziye Tabyası'nda, diğer kadın ve erkeklerle beraber kahramanca çarpışmıştır. Son zamanlara kadar bu şanlı savunmanın hayattaki tek şahidi olarak yaşamıştır. 1955 yılında da «Yılın Annesi» seçilmiştir.

NEODYUM, «nadir toprak metalleri» denilen 14 elemandan biridir. Simgesi: (Nd), atom ağırlığı: 144,27, atom sayısı: 60, yoğunluğu: 6,96, ergime noktası: 946°'dir. İsveç'in Ytterby adlı bölgesinde bulunmuş, bundan dolayı da bulunduğu toprağa «iterbit filizi» adı verilmiştir. Berzelius ve öğrencileri bu toprağı bölmüşler, elde edilen «cerit» toprağından da, 1885 yılında Auer V. Weisbach «praseodyum» la birlikte «neodyum» u da bulmuştur.

NEO EMPRESYONİZM, resim sanatında bir çığırdır. «Yeni empresyonizm» demektir. Empresyonistler, «renkleri parçalama» işini içgüdüleri ile gerçekleştirirlerdi. Seurat ve Signac gibi Fransız sanatçıları ise bu işi fizik biliminden öğrendikleri şekilde, son araştırmalara uygun olarak yapmışlardır. Başlıca neo empresyonist ressamlar, George Seurat, Henri Edmond Cross, Charles Angrand, Dubois - Pillet'dir. Neo empresyonist resmin en güzel örneği olarak da, halen Chicago Modern Sanat Enstitüsü'nde bulunan Seurat'nın «Grande - Jatte Adasında Yazın Bir Pazar Günü» tablosu gösterilir.

NEO KLASİSİZM, edebiyatta bir çığırdır. «Yeni klasisizm» demektir.

Eski Yunan edebiyatı ve 17. yüzyılda meydana gelen klasik Fransız edebiyatı güzeli gaye edinmiş, biçim ve ifadede yapı özelliği aramıştı. 18. yüzyılda ise romantizm ağır bastı. Fakat Fransız şairi Chénier, arkeolojik kazıların da tesiriyle, yeniden Eski Yunan edebiyatına dönmek fikrini ortaya attı. Yüz yıl kadar sonra da Moréas, onun yolundan gitti.

Bizde de bu çığırın temsilcisi, yıllarca Moréas'la dostluk etmiş olan şair Yahya Kemal Beyatlı'dır.

NEON, havada pek az bulunan bir gazdır. Sıvı haline getirilmiş havadan ve oksijenden elde edilir. «Asal gazlar» ın ikinci üyesidir. Aydınlatmada kullanılır. Özelikleri şunlardır: Simgesi: (Ne), atom sayısı: 10, atom ağırlığı: 20,18, ergime noktası: — 248,8°, kaynama noktası: — 244° dir.

Neon, İngiliz kimyacısı Ramsey tarafından bulunmuştur. Hiç bir bileşik meydana getirmez, hiç bir kimyasal olaya girmez. Endüstride neon - helyum ve kripton - ksenon karışımları büyük ölçüde elde edilir ve kullanılır.

NEO REALİZM, filim sanatında bir çığırdır. «Yeni gerçekçilik» demektir. 1940' larda, önce İtalyan filmciliğinde görülmüş, sonra bütün dünya sinemasını etkilemiştir. İlk hareket noktası, basmakalıp fikirleri, gelenek halini almış yollarla sinemaya aktarmaya karşı çıkmaktır. Bu yolu benimseyen rejisörler gerçeğe büyük önem vermişler, zaman zaman profesyonel artist yerine, gerçek hayattan insanları filimlerinde oynatmışlardır. İlk başarıyı «Roma, Açık Şehir» adlı filmiyle Roberto Rosselini kazanmış, Vittorio De Sica, Cesare Zavattini, De Santis, Lattuada onu takip etmişlerdir.

NEOZOİK (Bak: ÜÇÜNCÜ ZAMAN).

NEPAL, Hindistan'ın kuzeydoğusunda bir devlettir. Sınırlarını kuzeyde Tibet, doğuda Sıkkım devleti, güney ve batıda ise Hindistan çevirir.

Nüfusu: 10.294.000, yüzölçümü: 140. 000 km.²'dir. İdare şekli: Krallık, başkenti: Katmandu (121.000), dili: Hintçenin Nepal, Nevari, Butiga diyelekleri, dini: Budizm, parası: Nepal rupisi'dir.

Nepal, dünyanın en sarp ve dağlık bölgesinde kurulmuş bir ülkedir. İki coğrafî bölgeye ayrılır: 1) Güneyde ekime elverişli topraklar ve ormanlar, 2) Bunun ötesinde Himalayalar'ın geçit vermez tepeleri. Dünyanın en yüksek tepeleri de bu bölgededir: Everest (8.882 metre), Kin Çin Çunga (8.580 metre), Makalu (8.515 metre), Davalagiri (8.180 metre). Güneydeki topraklarda en çok buğday, pirinç, pamuk, şeker kamışı, tütün yetiştirilir. Ormanlardan kereste elde edilir. Güney kesiminde

Nepal

kaplan, pars, çakal, fil, gergedan, kurt gibi hayvanlar yaşar.

Nepalliler savaşçı bir kavimdir. Ahalinin çoğunluğu Gurkalar'dır. Başkent Katmandu'dan sonra en büyük şehirleri, Patan ve Bhadgaon'dur.

Nepal'de önce Moğollar oturmuş. 14. yüzyılda Hindistan'dan gelen Gurkalar, güneydeki verimli topraklara yerleşmişlerdir. Kurulan küçük krallıklar daha sonra birleşmiş, bunlardan birinin adı olan Nepal, ülkenin ismi olmuştur. Gurkalar 19. yüzyılda İngilizler'e karşı savaşmışlar, sonra İngiliz yönetimindeki Hint ordusuna asker vermişlerdir. Nihayet 1934 yılında İngiltere, ülkenin bağımsızlığını tanımıştır. 1955'te demokratik bir anayasa ilân edilerek, 1959'da da seçimler yapılmış ve bir millet meclisi kurulmuştur.

NEPTUN, Romalılar'ın deniz tanrısıdır. Yunan mitolojisinde Poseidon diye anılır. Roma mitolojisine göre Jüpiter'in kardeşi, Cronus ile Rhea'nın oğludur. Kudret bakımından Jüpiter'den sonra gelirdi. Üç çatallı asası ile mucizeler yaratır, denizaltındaki muhteşem sarayında yaşardı. Hakkından fazlasına göz diktiği için Truva Kralı Lameodon'nun yanında çalışmaya mahkûm edilmiştir. Tanrı Apollo da meşhur liriyle tatlı nağmeler çalarak kendisine yardım etti. Fakat Kral Lameodon, ikisine de ücret ödemeye yanaşmayınca, Truva Savaşı'nda kralın aleyhine çalıştılar.

NEPTUNYUM, kimyasal bir elemandır. Atom sayısı: 93 olup, uranyum'dan sonra gelir. 1940 yılında Amerikalı McMillan ve Abelson adlı iki bilgin tarafından bulunmuştur. Uranyum'un nötronlarla bombardımanı sayesinde elde edilebilmiştir. Radyoaktif olan eleman, 2 - 3 gün içinde «plutonyum 239» halini alır.

NEPTÜN, güneşten uzaklık derecesine göre sekizinci gezegendir. Güneşten uzaklığı 4.494.000.000 kilometredir. Dünyadan çok büyük olup, çapı 52.299 km., güneş çevresinde dönüş süresi 164.788 yıldır. Kendi çevresinde ise 15 saat 48 dakikada döner. İki uydusu vardır. Bunlardan Triton 1846'da, Nereid ise 1948'de keşfedilmiştir. Neptün'ün helyum ve hidrojenden meydana gelen bir atmosferi vardır. Görünür yüzünde sıcaklığı — 205°'dir.

Neptün'ün varlığı doğrudan doğruya matematik hesaplarla anlaşılmış, 1843 yılında Cambridge Üniversitesi'nden John Couch Adams, iki yıl süren sıkı bir çalışmadan sonra gezegenin yerini hesaplamıştır. Fransız astronomu Leverrier de aynı yıllarda bu hesabı gerçekleştirmiş, nihayet 1846'da iki bilginin kâğıt üzerinde hesapladıkları yerde, gezegen görülmüştür.

Deniz Tanrısı Neptün'ün temsilî resmî

NERGİS, zambakgillerden, beyaz ve sarı çiçekler açan bir süs bitkisidir. Şemsiye biçimi çiçekleri ayrı veya bir köksap üzerindedir. Halk dilinde bu çiçeğe «zerrin» de denir. Vatanı Türkiye'dir. Soğan köklüdür, soğanla üretilir. Sonbaharda ekilir. Gölgelik yerleri tercih eder. İlkbaharda çiçek açar. Kokusu çok keskindir.

Nergis

NERGİSÎ (1585? - 1635), klasik Türk nesrinin en tanınmış yazarlarındandır. Bosnasarayı'nda doğdu. Öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Ömrünün 25 yılını kadılıkla geçirdi. 1634'te Revan seferine vakanüvis tayin edildi. Fakat daha seferin başında attan düşerek öldü. Eserlerinde Arapça ve Farsça kelimelere çok yer verdiği için şiddetli tenkitlere uğramış, okunamaz bir yazar haline gelmiştir. Başlıca eserleri: «Hamse» ile «Münşeat» tır.

NERON (37 - 68), Roma imparatorlarından biridir. 54 - 68 yılları arasında hüküm sürmüş, gaddarlığı ile tanınmıştır. Antium'da doğdu. Annesi Aggrippina, İmparator Claudius ile evlenince, üvey baba, çocuğu evlât edindi. 54'te Agrippina, kocasını zehirleyip öldürdü. Senato üyelerini de kandırıp, oğlunu imparator ilân ettirdi.

Neron bir süre sonra üvey kardeşi Britannicus'u öldürttü, öz annesinin de ölümüne sebep oldu. Hocası Senecca bile onun yüzünden canına kıydı. 64 yılında çıkan büyük yangın Roma'yı harap ederken, Neron'un lir çalarak yangını zevkle seyrettiği, hatta yangını kasten çıkarttığı söylenir.

68 yılında İspanya'daki birlikleri Neron'a karşı ayaklandılar. İsyan Roma'ya sıçradı. Senato'nun kendisini vatan haini ilân etmesi üzerine Neron kaçtı, fakat yarı yolda yakalanınca intihar etti. Maceraları birçok yazarlara konu olmuştur.

Neron

NESİMÎ (? - 1418), Türkçeyi Azerî diyeleği ile yazan büyük bir şairdir. Asıl adı İmadettin'dir. Bağdat veya Diyarbakır'da doğmuş, Anadolu'da Hurîfî tarikatının kurucusu Şeyh Fazlullah'ın müritleri arasına karışmıştır. Bu tarikat Sünnî mezhebine karşı olduğu için, Mısır Suriye Türk - Memlûk İmparatorluğu'nun Halep saltanat naibi Yaşbey'in emriyle, Halep'te derisi yüzüdürülerek idam edilmiştir. Bir Türkçe, bir Farsça divanı vardır. Başta Fuzulî, birçok mutasavvıf şairi etkilemiştir.

A. Nesin

NESİN, Aziz (1915 -) çağdaş fıkra ve hikâye yazarlarındandır. Istanbul'da doğdu. Kuleli Askerî Lisesi'ni ve Askerî Fen Tatbikat Okulu'nu bitirdi. Ordudan ayrıldıktan sonra gazeteciliğe atıldı. Bu arada çeşitli işlere girdi. Kitapçılık, fotoğrafçılık, hatta bakkalık bile yaptı. Halen yazardır. Çeşitli gazete ve dergilerde fıkralar, makaleler ve mizah yazıları yazmış, «Zübük» adlı bir mizah dergisi de çıkarmıştır. 1934'te evlenen Aziz Nesin'in, bu evliliğinden 4 çocuğu olmuştur.

Başlıca eserleri şunlardır: Koltuk, Gol Kralı, Kazan Töreni, Toros Canavarı, Fil Hamdi, Ölmüş Eşek, Nutuk Makinesi, Yedek Parça, Bay Düdük, Gıdıgıdı.

Aziz Nesin, katıldığı birçok milletlerarası mizah yarışmalarında birincilikler almıştır.

NESİR, bir dilin kurallarına uygun olarak söylenilen veya yazılan düz yazı çeşididir. Her düz yazı bir edebiyat örneği, bir nesir olamaz. Düz yazı ancak tesirli, okuyana bir şeyler düşündüren, zevk veren bir yazılışta olursa nesir olur. Nesrin başlıca çeşitleri şunlardır: Roman, hikâye, hatırat, biyografi, piyes, makale, eleştirme, fıkra ve deneme.

NESTURİLİK, Nestorius adında Suriyeli bir papazın kurduğu bir Hıristiyan mezhebidir. Nestorius, 380 - 440 yılları arasında yaşamış, 428'de Istanbul Patriği olmuş, inancı din dışı ilân edince patriklikten atılmış, sürgüne gönderildiği Libya çölünde ölmüştür.

Nestorius'a göre İsa, biri alelâde bir insan, diğeri bu insanda beliren «Tanrı sözü» olmak üzere iki ayrı varlıktan meydana gelmişti. Böylece Meryem'in kutsallığı ortadan kalkıyordu. Nesturilik, 11. yüzyılda yayılarak, Doğu Hıristiyanları'nın belli başlı mezhebi olmuştur.

NEVADA, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. 1864 te birliğe girmiştir. Nüfusu: 285.000, yüzölçümü: 286.675 km.^{2}'dir. Başkenti Carson City (5.200)'dir. Batısı Sierra Nevada, doğusu Snak, Mormon, Toane dağları ile çevrilmiştir. Dağlar arasında kalan yaylalar verimli değildir. Toprakları maden bakımından zengindir. Hayvancılık gelişmiştir. En önemli şehirleri Las Vegas ve Reno'dur. Uçsuz bucaksız çölleri son yıllarda atom denemelerinde kullanılmıştır.

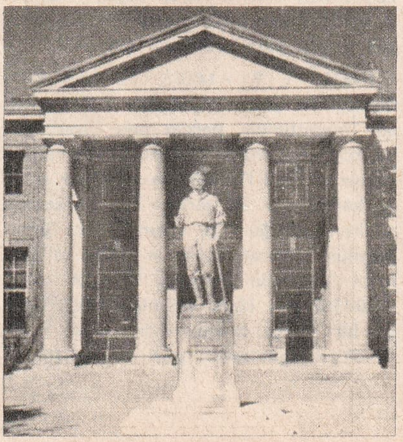
Nevada'da Reno'da madencilik okulu

NEV'İZADE ATÂÎ, (1583 - 1635), büyük Türk şair ve yazarlarındandır. Istanbul'da doğdu. Medreseyi bitirdikten sonra 17 yıl Rumeli'de çeşitli kadılıklarda dolaştı. Istanbul'da öldü. Mesnevî şairlerinin en büyüğü sayılır. 40'a yakın kaside ve 300'den fazla gazelinin bulunduğu divanı çok değerlidir. Şiirleri dışında en değerli eseri, «Hadâiku'l - Hakaaik fi Tekmiletu'ş - Şakaaik» adlı biyografi ansiklopedisidir.

NEVRALJİ, duyu sinirlerinin ağrımasına denir. Sinirlerin geçtikleri yerlerde irkilmeleri veya iltihaplanmaları sonunda ortaya çıkar. Sinir dokusuna etkili olursa, «nevrit» adını alır. Başlıca sebepleri: Soğuk, rütubet, sinire yakın iltihaplar, sıtma, grip, bademcik iltihabı, nikris, romatizma ve şeker hastalığıdır. Bulunduğu bölgeye göre çeşitli adlar alır (diş, boyun nevraljisi gibi). Tedavide ilk şart, istirahattir. Ağrı kesici ilâçlar kullanılır. B ve C vitaminleri de faydalıdır.

NEVRASTENİ, sinir yorgunluğundan ileri gelen ruhî bir hastalıktır. Kudretsizlik, baş ağrısı, uykusuzluk, kabız gibi hallerle kendisini belli eder. Kafa çalışmalarının yol açtığı yorgunluk, başlıca sebebidir. Tasalar, kuşku ve aşırı çalışmalar da hastalığa zemin hazırlar. Tedavisi, hem ruh, hem de beden yolundan yapılır. Hasta kesin istirahat halinde olmalıdır. Uzun bir yatak tedavisi gerekebilir.

NEVROLOJİ (Bak: SİNİR BİLİM).

NEVRUZ, eski bir takvime göre, yılbaşıdır. Farsça'da «yeni gün» anlamına gelir. Büyük Selçuklu hükümdarı Celâlettin Melikşah'ın yaptırdığı takvimde bu yılbaşı eski martın 9. gününe (bugünkü martın 22. gününe raslar.) O gün İranlıların takviminde de yılbaşı, aynı zamanda baharın ilk günüdür. Eskiden nevruz birtakım törenlerle kutlanır, «nevruziye» denen bir macundan yenilir ve bu macunun insanı o yıl hastalık ve sakatlıklardan koruyacağına inanılırdı.

NEVRUZOTU, ikiçeneklliler familyasından bir kır bitkisidir. Çiçekleri aslanağzına benzer. İçindeki glikozit adlı maddeden yararlanarak iç söktürücü ilâçlar yapılırdı.

NEVŞEHİR, İç Anadolu Bölgesi'nde, 203.316 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 21.121 nüfuslü merkezidir. Yüzölçümü:

5.467 km.²'dir. Topraklarını kuzey ve kuzeydoğuda Yozgat, doğuda Kayseri, güneyde ve batıda Niğde, kuzeybatıda da Kırşehir illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 6 ilçesi, 12 bucağı ve 188 köyü vardır. İlçeleri şunlardır: Avanos, Derinkuyu, Gülşehir, Hacıbektaş, Kozaklı ve Ürgüp.

İl toprakları, ortasından geçen Kızılırmak nehri vâdisi ile, bu vâdinin kuzey ve güneyinde uzanan hafif dalgalı yaylalardan meydana gelir. Başlıca engebeleri, vâdinin kuzeyinde olan Kırlangıçtepe (1.472 metre), kuzeydoğuda Kargın, Gülşehir, kuzeyinde Hırka (1.167 metre) ve Avanos'un kuzeyindeki 1.564 metrelik İdiş dağlarıdır. İlde sert bir kara iklimi hüküm sürer. Orman örtüsü bakımından çok fakirdir. Bozkırlarla örtülü topraklarında şarapçılığa yarayan bağcılık yapılır. Tahıllardan en çok buğday ve arpa yetiştirilir. Ürgüp civarında halıcılık önemlidir. En önemli akarsuyu, il toprakları ortasından geçen Kızılırmaktır.

İl merkezi, Kızılırmak'ın soldan aldığı kollardan bir çay üzerinde kurulmuştur. Denizden 1.150 metre yüksekliktedir. Niğde istasyonundan 80, İncesu ve Himmetdede istasyonlarından 50 Km. uzaklıktadır. Ankara - Kırşehir - Ürgüp - Kayseri yolu, Nevşehir'den geçer. En önemli yazlığı Narköy'dür. 16 mahallesi vardır. Damat İbrahim Paşa meydanında, paşanın bir heykeli dikilmiştir. Şehirde şarap fabrikaları ve alçı yapımevleri bulunur. Başlıca tarihî eserleri: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camisi, bir medrese, hamam ve İbrahim Paşa Kütüphanesidir.

NEVŞEHİRLİ DAMAT İBRAHİM PAŞA, (? - 1730), Osmanlı sadrazamlarının en ünlülerindendir. Muşkara köyünde doğdu. Sonradan bu köyü, Nevşehir adıyle bir şehir haline getirdi. 1689'da Istanbul'a geldi. Zekâ ve bilgisiyle yavaş yavaş yükseldi. 1715 Mora ve 1716 Almanya seferlerine katıldı. Ahmet III'ün büyük kızı ile evlenip, Damat unvanını aldı. 1718'de padişahın ısrarlı tekliflerini kabul edip, iktidara geldi. «Lâle Devri» diye anılan çağ, onun sadrazamlığı ile başlar.

İbrahim Paşa 12 yıldan fazla Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini elinde tuttu. Barış siyaseti güttü. Maliyeden yetiştiği için devletin malî ve iktisadî gücünü artırmaya çalıştı. Büyük bir imar hamlesine girişti. İlk defa Batı uygarlığına yaklaşma denemelerinde bulundu. Türk şiiri ve müziği en parlak çağını yaşadı. Fakat İran Şahı Nadir Han'ın, Osmanlı fetihlerini geri almaya başlaması üzerine, muhalifleri ayaklandılar. Patrona Halil adlı hamam tellâğının önderlik ettiği isyan, İbrahim Paşa'nın 1730'da idamı ile hayatına, Ahmet III'ün de tahtına mal oldu.

Nevşehir'de Göreme'den bir görünüş

NEW HAMPSHİRE, Amerika Birleşik Devletlerinin kuzeydoğusunda, Atlantik kıyısında bir eyalettir. Nüfusu: 607.000, yüzölçümü: 24.192 Km.²'dir. Başkenti: Concord (28.000) dir. Arazi kuzeybatıdan güneydoğuya doğru alçalır. Orta yükseklikteki Apalaş dağları başlıca yüksekliği teşkil eder. Toprağı fakir, iklimi sert, rutubeti fazladır. Bu yüzden tarım gelişmemiştir. Dokumacılık, dericilik ve makine endüstrisi gelişmiştir.

1603'te keşfedilen kıyının ve civarının meskûn hale gelmesi uzun zaman almıştır. 1692'de İngilizler'in eline geçmiş, 1776'da bağımsızlığını ilân ederek 1788' de ilk 13 eyaletten biri olarak birliğe katılmıştır.

Nevşehirli İbrahim Paşa

NEW JERSEY, Amerika Birleşik Devletlerini meydana getiren 50 eyaletten biridir. Nüfusu: 6.066.000, yüzölçümü: 20.299 km.²'dir. Birliğe üçüncü olarak 1787'de katılmıştır. Başkenti Trenton (114.000) dur. Diğer önemli şehirleri, Newark ve Jersey City'dir.

Kuzeydeki alçak tepeler sayılmazsa, toprakları düzlüktür. Hudson nehri kuzeydo-

Nevşehir'de hükümet meydanı

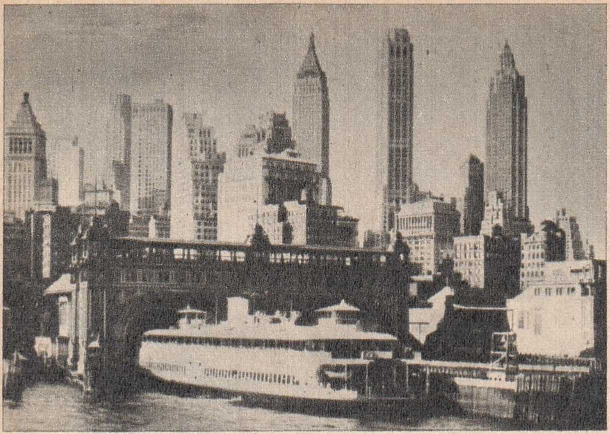

New York'un genel görünüşü

ğu, Delaware nehri de batı sınırını meydana getirir. Kimya, elektrik, makine, dokumacılık endüstrileri çok gelişmiştir. Tarım ve balıkçılık da ileridir. Eğitim alanında önemli bir yeri vardır.

NEW MEXİCO, Amerika Birleşik Devletleri'nin güneybatısında, Kayalık dağların güneyinde, bir eyalettir. Nüfusu: 951.000, yüzölçümü: 317.600 km.^{2}'dir. Başkenti: Santa Fe (34.000) dir. Eyaletin batısına yüksekliği 4.000 metreyi bulan dağlık bir arazi hâkimdir. Daha sonra yüksek yaylalar bölümü başlar. Doğu bölümü ise Teksas'ta devam eden tam bir yüksek yayla görüntüsündedir. Çöl iklimindedir. Henüz hiç iskân edilmemiş yerleri bile vardır.

16. yüzyılda İspanyol istilâsına uğrayan New Mexico, sonra yeniden yerlilerin eline geçmiş, 1803'ten sonra Amerikalılar bölgeye hâkim olmuşlardır. Meksika Savaşı'ndan sonra bölge kesin olarak Birleşik Amerika'ya bırakılmıştır.

NEW YORK, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Nüfusu: 17.402.000, yüzölçümü: 128.402 km.^{2}'dir. Birliğe on birinci eyalet olarak 1788'de katılmıştır. Başkenti Albany (129.000) dir. Diğer büyük şehirleri, New York, Buffalo, Rochester, Syracuse'dir. Kuzeybatı sınırını, Ontario ve Erie gölleri meydana getirir. İki göl arasındaki Niyagara çavlanı da eyalet sınırları içindedir. Adirondack, Catskill, Taconic ve Shawangunk dağları, başlıca engebeleridir.

New York'un merkez kesimi: Times Square

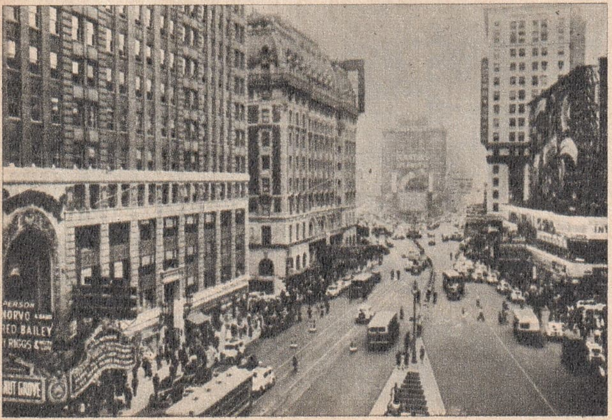

Eyalet büyük bir sanayi merkezi olup, giyim eşyası, makine, kimya, baskı endüstrileri özellikle gelişmiştir. Tarım ve hayvancılık da çok ileridir. Amerika'nın, hatta dünyanın en önemli ticaret merkezlerinden biridir. Kültür bakımından da çok ilerlemiştir.

NEW YORK, Amerika ve dünyanın en büyük şehirlerinden biridir. Nüfusu: 7.781.000'dir. Aynı zamanda dünyanın en büyük tabiî limanına sahiptir. Şehir, Long İsland ile Hudson nehrindeki Manhattan adasını, nehrin ağzındaki Statten adasını kaplar. Beş bölgeden meydana gelir:

1 - Manhattan: Şehrin en önemli ve dünyaca tanınmış merkezidir. En yüksek gökdelenler, rıhtımlar, kitaplıklar, üniversiteler buradadır. Dünyaca meşhur semtler, Harlem, Çin mahallesi de buradadır.

2 - Brooklyn: Long İsland'ın batı ucunu kaplar. Büyük bir imalât, dinlenme ve oturma merkezidir.

3 - Queens: New York'un en büyük bölgesidir.

4 - Bronx: Harlem nehrinin kuzeyinde bir yerleşme bölgesidir.

5 - Richmond: Statten adasını kaplar. Şehrin en tenha kesimidir.

Şehir, dünyanın en büyük ticaret merkezi sayılır. Rıhtımların sayısı 1.000'i aşar. Ülkenin en büyük imalât merkezidir. Her çeşit endüstri çok gelişmiştir. Ayrıca dünyanın bankacılık ve maliye merkezlerinden biri sayılır. Kültür hayatı ise dünyayı etkileyecek kadar zengindir. Dünyaca tanınmış okullar, üniversiteler buradadır. Basın hayatı da çok ilerlemiştir. Ayrıca 1.300'e yakın hastanesi ile, bir sağlık merkezi vardır.

New York'a kıtanın keşfinden yüzyıl sonra, önce Holandalılar yerleşmiş, sonra İngilizler bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlardır. 4 temmuz 1776'da Amerika'nın bağımsızlığının ilânından sonra burada İngilizlerle kanlı çarpışmalar olmuş, 1789'da George Washington ilk cumhurbaşkanı olarak burada seçilmiştir. Şehir, 20. yüzılda büyük bir gelişme göstererek, bugünkü durumuna varmıştır.

NEWFOUNDLAND, Atlas Okyanusu'nda, Kanada'nın kuzeydoğu kıyısında büyük bir adadır. 110.677 km.^{2}'lik yüzölçümü ile dünyanın on beşinci büyük adasıdır. St. Lawrence körfezinin kuzeydoğusunu kaplar. Nüfusu: 476.000, başkenti: St. Johns şehridir.

Toprakları orman ve maden bakımından çok zengin olan adada kereste, kâğıt en-

düstrileri çok gelişmiştir. Deniz ürünlerinden de geniş çapta yararlanılır. Ada, Kanada Dominyonu'na bağlı bir eyalet olarak, bir millet meclisi ve kabinesi ile, bir genel vali tarafından yönetilir. 1949'da Labrador toprakları da eyalete bağlanmıştır.

NEWTON, Sir İsaac (1642 - 1727), ünlü bir İngiliz matematik bilgini ve astronomudur. Yerçekimi kanununu keşfetmiştir. Işıkla ilgili buluşları da aynı derecede önemlidir. Ayrıca beyazın, yedi rengin birleşmesinden meydana geldiğini de o bulmuştur. Matematik alanındaki önemli buluşlarını, «Tabiî Felsefenin Matematik İlkeleri» adlı eserinde toplamıştır.

Newton, Lincolnshire'da doğdu. 1661'de Cambridge Üniversitesi'ne girdi. Bitirdikten sonra bilim araştırmalarına başladı. Bir ara siyasetle uğraştı. 1704'te o güne kadar yaptığı deneylerin sonucunu «Opticus» adlı eserinde topladı. 1705'te «Sir» unvanını aldı. Ömrünün son 20 yılını Kraliyet Bilim Kurumu'nun başkanı olarak geçirdi. Ölümünde, Westminster Abbey mezarlığına gömüldü.

NEY, klasik Türk müziğindeki nefesli sazların en tanınmışıdır. On iki çeşidi vardır. Sarı budaklı bir çeşit kamıştan yapılır. Delikleri kızgın demirle açılır. Ağza alınan kısmına «başpâre» denir. Küçüldükçe sesleri incelir. Üç sekizli kadar ses alanı vardır.

NEYZEN TEVFİK KOLAYLI (1879-1953), tanınmış bir ney üstadı, bir hiciv yazarıdır. Bodrum'da doğdu. 8 - 9 yaşında bir kahvede dinlediği neyden sonra bu saza merak saldı: İlk derslerini Urla'da bir berberden aldı. İstanbul'a geldikten sonra aruz öğrendi. Çeşitli dergilerde şiir ve hicivleri yayınlandı. İçkiye düşkün olduğu için, sık sık sinir buhranları geçirdi. Yalnız iki beste yapmıştır. Şiirleri yer yer kuru ve teknik kusurlarla dolu olmasına karşılık hicivleri incedir. «Hiç» ve «Azab-ı Mukaddes» adlı iki küçük şiir kitabı yayınlamıştır.

NEZLE, burnun içini kaplayan sümüksü zarın iltihaplanmasından ileri gelen salgı artışına denir. Hekimlikte boğaz, solunum yolları, kulak, mide, mesane beyin gibi organların zarlarında olan iltihaplara da nezle denirse de, konuşma dilinde yalnız burun nezlesinin karşılığı olarak bilinir.

Burun nezlesi bir hastalık değildir. Burun ve boğaz zarlarının anormal durumunun sonucudur. Beyin nezlesi soğuk algınlığından sonra görülür. Virüs cinsinden bir mikrobun doğurduğu bir hastalıktır. Müzmin nezle zafiyet, geniz bademciği, burun içi bölme eğrilikleri yüzünden meydana gelir. Adi ve virüslü nezlelere karşı korunma çaresi, cereyandan ve soğuk algınlığından kaçınmaktır. Tedavinin başlangıcında efedrin, adrenalin, stovain damlaları faydalı olabilir. Nezlede her defasında atılacak kâğıt mendiller kullanılmalı, geniz ve burun içi yıkamalarından kaçınmalıdır.

Neyzen Tevfik

NISFİYE, klasik Türk müziğinde bir nefesli sazdır. On iki çeşit neyden her birinin bir nısfiyesi vardır. Her nısfiye, adını taşıdığı neyin bir sekizli tiz sesini verir.

NİAGARA, Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasında bir çavlandır. Sular 47 metre yükseklikten dökülür. Dünyanın en ünlü tabiî güzelliklerinden biridir. Erie ile Ontario göllerini birleştirir. Dakikada 500.000 ton su, dik kayalıklardan aşağı akar. Kanada tarafındaki birinci kolun genişliği 90, Amerika tarafındaki ikinci kolun ise 500 metredir. Son yıllarda üzerinde bir de havaî hat kurulmuştur.

Niagara çavlanı

NİAMEY, Nijer'in başkentidir. Ülkenin batı bölümünde, aynı adı taşıyan nehrin sol kıyısında kurulmuştur. Nüfusu 30.000 dir. Nijer'in başlıca idare ve ticaret merkezidir. Hayvan ve et ihracatı da buradan yapılır. Önemli bir hava alanı vardır.

NİCE, Fransa'nın Akdeniz kıyısında önemli bir turizm merkezi olan, 295.000 nüfuslu şehridir. Riviera'nın batı kıyılarındadır. Ilık bir iklimi vardır. Dünyanın sayılı zenginleri burada özel malikâneler yaptırmışlardır. Şehir, eski, yeni ve liman kesimleri olmak üzere üç kısımdır.

Şehri Eski Yunanlılar kurmuş, daha sonra Romalılar'a, Fransızlar'a, İtalyanlar'a geçmiş, Napoléon III devrinde kesin olarak Fransa'ya katılmıştır. Turizmden başka zeytinyağı, sabun, parfüm, deri ve ev eşyası endüstrileri gelişmiştir.

Nietzsche

NİETZSCHE, Friedrich (1844 - 1900), ünlü bir Alman filozofudur. «Üstün insan» görüşünü kurmuştur. Röcken'de doğdu.

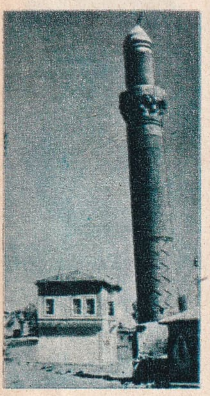

Niğde Aksarayı'nda Eğri Minare ile Niğde'nin ünlü saat kulesi

Bonn ve Lipsia Üniversitelerinde filoloji okudu. Bütün ömrünce hastalıktan kurtulamadı. Aklını kaybettikten sonra on bir yıl daha yaşadı ve Weimar'da öldü.

Nietzsche'nin felsefesinin temeli, hayat karşısında duyulan sınırsız bir coşkunluğa dayanır. Kötümserliği hem kabul eden, hem de yaşamayı değerli bir şey haline getirmeye çalışan, bu çelişmeyi aşmak için de bir çözüm yolu aramış bir filozoftur. Ahlâkı, güçlü olma isteği üzerine kurulmuş, bireyci, aristokratik bir ahlâktır. Nazizm'in teorik temellerini kuranlar, onun düşüncelerinden yararlanmışlardır.

Başlıca eserleri: «Trajedinin Kaynakları», «Yersiz Düşünceler», «İnsanca, Hep İnsanca», «Gezginle Gölgesi», «Neşeli Bilgi» ve «Ahlâkların Şeceresi» dir.

NİGÂR HANIM (1856 - 1918), tanınmış kadın şairlerimizdendir. Küçüklüğünden beri şiire meraklıydı. Babasından ve özel öğretmenlerden ders gördü. Fransızca, Almanca ve Rumca bilirdi. Şiirlerinde sırasıyle Hâmit'in, Namık Kemal'in ve Recaizade Ekrem'in tesirinde kalmıştır. Başlıca eserleri: «Efsûs», «İkinci Efsûs», «Nirân» ve «Aks-i sadâ» dır. Hatıralarından bir kısmı, «Hayatımın Hikâyesi» adıyle 1959'da oğlu tarafından yayınlanmıştır.

F. Nightingale

NİĞBOLU MEYDAN SAVAŞI, 25 eylül 1396'da, Tuna boyunda, Niğbolu kalesi yakınlarında, Yıldırım Bayezit komutasındaki Türk ordusunun Haçlılar'a karşı kazandığı büyük meydan savaşıdır. Bu savaş, Osmanlılara karşı tertiplenen dördüncü Haçlı Seferi'ne karşı yapıldı. Sefere büyük devletlerden Macaristan, Fransa, İngiltere, Lehistan, ayrıca İskoçya, Kastilya, Aragon krallıkları ve Rodos şövalyeleri katılmıştı. Haçlıları ummadıkları bir hızla Tuna boyunda karşılayan Yıldırım Bayezit, Macar birliklerini kesin bir şekilde yok etti. Tuna boyuna kaçanlar da Türk akıncıları tarafından kılıçtan geçirildi. Esir edilen ve Bursa'ya götürülen birçok Fransız prens ve mareşali sonradan büyük para karşılığında salıverildi.

NİĞDE, İç Anadolu Bölgesi'nde 362.444 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 21.663 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 14.294 km.^{2} dir. Merkez ilçesinden başka Aksaray, Bor, Çamardı, Ortaköy, Ulukışla adlı ilçeleri vardır. Topraklarını kuzeyde Kırşehir, kuzeydoğuda Nevşehir, doğuda Kayseri, güneydoğuda Adana, güneyde İçel, güneybatıda Konya, kuzeybatıda Ankara illeri çevreler.

Niğde ilinin başlıca engebeliklerini, volkanik yapılı Melendiz ve Hasan dağı ile güney kesimlerindeki Torosların dik duvarı meydana getirir. Bozkır ikliminin karakterleri görülür. Orman yok denecek kadar azdır. En önemli suyu, Melendiz suyudur. Tarıma elverişli topraklarında en çok buğday, çavdar, arpa yetişir. Sebzecilik, meyvacılık ve bağcılık önemlidir.

Niğde şehri Ulukışla - Kayseri demiryolu üzerinde kurulmuştur. Kayseri, Ankara, Adana ve Konya'ya düzgün karayolları ile bağlıdır. Şehrin asıl çekirdeği basık bir tepe üzerindedir. Tarihî eserlerden Alâattin ve Sungur Bey Camileri de buradadır.

Niğde'nin Roma ve Bizans devirlerine ait kesin bilgi yoktur. Selçuklu devrinde önemli bir askerî merkez olmuş, sonra sırasıyle İlhanlılar'ın, Karamanlılar'ın eline geçmiş, ancak Fatih devrinde, 1470 yılında, İshak Paşa tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Eski Niğde kasabasının bulunduğu tepeyi çevreleyen tarihî kalenin M.S. 8 - 9. yüzyıllar arasında yapıldığı sanılmaktadır.

NİGHTİNGALE, Florence (1820 - 1910), modern hemşireliğin kurucusu bir ingiliz kadınıdır. Floransa'da doğdu. Daha çok küçük yaşta hasta bakmaya merak sarmıştı. 1851'de Almanya'da bir hemşire okuluna girdi. 1853'te İngiltere'ye dönüp hastanede çalışmaya başladı. Kırım Savaşı sırasında, 4 kasım 1854'te Istanbul'a geldi, Selimiye kışlasında görev aldı. Yaralıların tedavisi ile uğraştı, hastaneyi düzene koydu. Daha sonra Kırım'a gitti. Burada ağır bir hastalığa yakalandığı halde, ancak savaştan sonra Londra'ya döndü. Kendisi için toplanan parayı, St. Thomas Hastanesi hemşirelerine bir yurt yapılmasına tahsis etti. Bugün dünyanın her yerinde adını taşıyan hemşire okulları vardır.

NİHİLİZM, 19. yüzyıl ortalarında Rusya'da başlayan anarşist bir fikir hareketidir. Öncüsü Rus yazarı İvan Turgenyev,

«Babalar ve Oğullar» adlı romanında nihilizmi şöyle tarif eder: «Nihilist, hiç bir kuvvet önünde eğilmeyen, hiç bir inanca bağlanmayan kimsedir.»

Nihilistler, materyalizme dayanan bir felsefe kurmuşlar, din, iktisat, siyaset ve aile ile ilgili bütün fikir akımlarına karşı çıkmışlardır. Bugün nihilizm, ferdin üstünde hiç bir gerçek ve değer taşımayan bir görüş anlamına gelir.

NİGERYA, Batı Afrika'da, İngiliz Milletler Topluluğu'na dahil bir devlettir. Kuzeyde Nijer Cumhuriyeti, kuzeydoğuda Çad gölü, doğuda Kamerun, güneyde Gine, batıda Dahomey ile çevrilidir. Nüfusu: 56.400.000, yüzölçümü: 922.113 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Lagos, dili: Yerli dilleri, Arapça, İngilizce, dini: İslâm (önemli sayıda Hıristiyan ve putatapar da vardır), parası: Nijerya Lirasıdır.

Ülke, Nijer nehrinin suladığı verimli toprakraklar üzerinde kurulmuştur. Güneydoğusunu Kamerun dağlarının batı yamaçları kaplar. İklim, özellikle güneyde sıcak ve rütubetlidir. Büyük ekvator ormanları vardır. Çeşitli vahşî hayvan türleri yaşar.

Ülkenin başlıca ticaretini palmiye yağı, kakao, kauçuk, muz, pamuk, deri, sığır teşkil eder. Buna karşılık ilâç, makine, cam eşya ithal edilir. Maden kömürü ve kalay madenleri zengindir. Başlıca şehirleri, başkent Lagos'tan sonra, İbadan, Obgomosgo, Oshogbo, İfe ve İvo'dur.

Nigerya'nın 15. yüzyıldan önceki tarihi hakkında pek az bilgi vardır. Buraya önce Portekizliler gelmiş, esir ticaretini geliştirmişlerdir. 19. yüzyılda İngiliz hâkimiyeti başlamış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen bağımsızlık hareketi, 1960 ekiminde Nigerya'nın da bağımsız bir federasyon olmasıyla gelişmiş, 1963'de de cumhuriyet olmuştur.

Ülkede binlerce ilkokul ve teknik okul, İbadan'da bir de üniversite vardır.

NİJER CUMHURİYETİ, Batı Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Cezayir ve Libya, doğusunda Çad gölü, güneyinde Nigerya ve

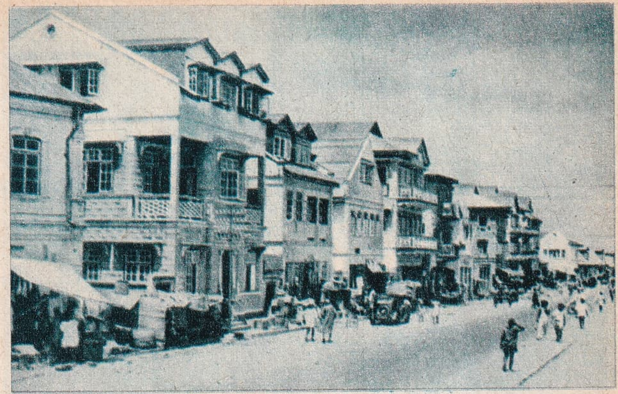

Nigerya'nın başkenti Lagos

Dahomey, batısında Yukarı Volta ve Mali ile çevrilidir.

Nüfusu: 3.433.000, yüzölçümü: 1.279.000 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Niamey, dili: Fransızca ve Sudan diyelekleri, dini: İslâm, parası: Frank'tır.

Nijer topraklarının önemli bir kısmını Büyük Sahra'nın çölleri meydana getirir. Kuzeyde Air dağları ülkenin en önemli yükseltisidir. Nijer nehrinin orta kesimi, batıdan geçer. En önemli şehirleri, başkent Niamey'den sonra, Zinder ve Maradi'dir.

Ülkenin güneyi biraz daha verimli olup, burada başta pirinç ve fıstık olmak üzere tarım ve hayvancılık yapılır. Nijer uzun yıllar Fransız hâkimiyeti altında kalmış, 1960 ağustosunda bağımsızlığına kavuşmuştur. Halen Fransız birliğine dahildir.

NİJER NEHRİ, Afrika'da, 4.200 km. uzunluğunda bir nehirdir. Nil ve Kongo'dan sonra kıtanın 3. büyük nehridir. Ulaştırmaya elverişli olması bakımından, ikisinden daha da önemlidir. Gine'deki dağlardan çıkar. Gine körfezinde denize dökülür. Havzasının genişliği 1.500.000 km.^{2}'dir. Suladığı alanlarda geniş ölçüde pirinç tarımı yapılır.

NİKARAGUA, Amerika'da bir devlettir. Kuzeyinde Honduras, doğusunda Karaib denizi, güneyinde Kosta Rika, batısında da Büyük Okyanus'la çevrilidir. Nüfusu: 1.655.000, yüzölçümü: 148.000 km.^{2}. idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Managua,

Nigerya

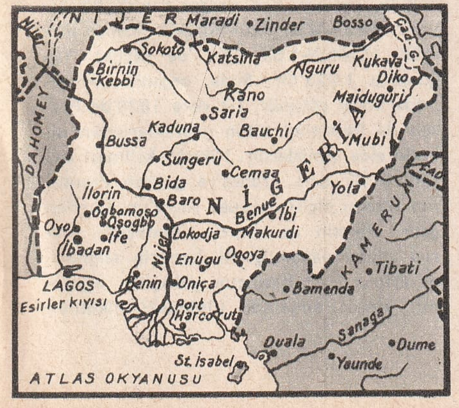

Nijer

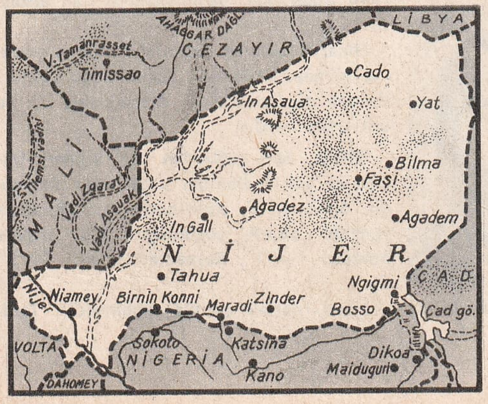

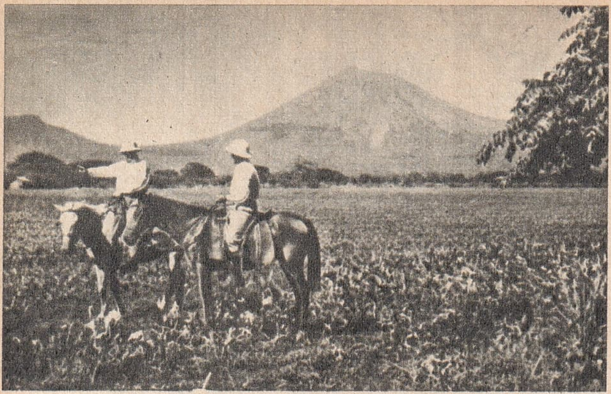

Nikaragua'nın ünlü pamuk tarlaları ve Nikaragua haritası

dili: İspanyolca, dini: Katolik Hıristiyan, parası: Cordobadır.

Ülkenin doğu kesimi çok sıcaktır ve bol yağış alır. Sık tropikal ormanlarla kaplıdır. Batıya doğru yaylalar başlar, arazi yükselir, Büyük Okyanus kıyısında volkanik dağlarla son bulur. Çoğu Karaib denizine dökülen birçok akarsu vardır. Nikaragua gölü, Orta Amerika'nın en büyük gölüdür.

Nikaragua'nın en önemli tabiî zenginliği muz, portakal, hindistan cevizi, şekerkamışı, kakao, kahve ve pamuk gibi toprak ürünleridir. Madenlerden en çok altın ve gümüş çıkarılır. Yollar yetersizdir.

Başta İspanyollar olmak üzere Avrupalılar, 1522'den itibaren bu topraklara yerleşmeye başlamışlar, 1821'de bir federasyon kurulmuş, 1833'te federasyondan ayrılan Nikaragua, bağımsızlığını ilân etmiştir.

Nikaragualıların çoğunluğu okuma - yazma bilmez. İlköğretim zorunluluğu yoktur. Yüksek okullar özeldir. Managua'da bir de üniversite vardır.

Nikola I

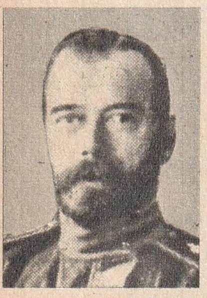

Nikola II

NİKEL, eski çağlardan beri bilinen, bugün de çok kullanılan değerli bir madendir. Simgesi: Ni, atom numarası: 28, atom ağırlığı: 58,69, yoğunluğu: 8,8, ergime noktası: 1.452°, kaynama noktası: 3075° dir.

Nikel, parlak gümüş rengindedir. Tabiatte bol bulunur. Çeşitli filizlerden çıkarılır. En değerlileri Yeni Kaledonya'da bulunan garniyerit ile Kanada'da bulunan nikelli pirotin'dir. 1850'de dünyada yılda yalnız 80 ton nikel elde edilirken, bir yüzyıl sonra elde edilen miktar 200.000 tonu geçmiştir. Çünkü nikel savaş araçları yapımında çok kullanılır. Dünyada en çok nikel çıkan yerler Kanada, Yeni Kaledonya, Hindistan, Finlandiya, Norveç, Rusya ve Yunanistan'dır.

Filizden nikel elde edilirken önce içindeki yabancı maddeler ayrılır, sonra kavrulma ile oksit haline getirilir, indirgenerek «metalik» nikel elde edilir. Elektrolitik usul de kullanılır. Nikelin demirli alaşımlarıyle çok yüksek özellikte çelikler yapılır. En önemli kullanılış yerlerinden biri de galvanoplastidir. Bu kaplamaya «nikelaj» denir.

NİKOLA I (1796 - 1855), tarihte zulmü ile ad bırakmış bir Rus çarıdır. Pavel I'in oğlu, Büyük Katerina'nın torunudur. Ağabeyi Grandük Konstantin'in tahtı reddetmesi üzerine, 1825'te çar oldu. 30 yıl Rusya'yı koyu bir istibdatla yönetti. İran - Türk İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu ile çeşitli savaşlara girdi. Yunanistan'a bağımsızlık vermesi için Osmanlıları zorladı. Kırım Savaşı'nda Türk ordularının Rus ordularını Tuna üzerinde bozguna uğratması, Rusya, dolayısıyle Nicola I için yıkım oldu. Buna çok üzülen çar, hasta hasta birlikleri teftişe çıkarak intihar etti.

NİKOLA II (1868 - 1918), sonuncu Rus çarıdır. 1894'te tahta geçti. 1917'ye kadar 23 yıl saltanat sürdü. Zayıf ve yumuşak tabiatlı olduğu için, birçok olayın önüne geçemedi. 1905'te Japonya'ya yenilince, Rusya'da ilk defa olarak meşrutiyeti ilân etti. Meclisi topladı. Sırbistan'ın yutulmasını önlemek için Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Fakat Almanya karşısında çözüldü. Bu sırada çıkan Sosyalist İhtilâli, çarlığı yıktı. Komünistler tarafından esir edilen Nikola I, karısı, oğlu ve 4 kızı ile birlikte öldürüldü.

NİKOTİN, tütün yapraklarında bulunan kokulu, renksiz, son derece zehirli bir sıvıdır. Alkaloid'ler sınıfındandır. Kimya formülü ($C_{10}H_{14}N_2$) dir. 247°'de kaynar. Yoğunluğu 1,033'tür. Suda, organik çözücülerde kolay çözünür. İlk defa 1828'de Posselt ile Reimann, tütün yapraklarından nikotin elde etmişlerdir. Nikotin kelimesi ise, tütünü ilk defa Fransa'ya getiren Fransa'nın Lizbon elçisi Jacques Nicot'un adından gelir. Nikotin az alınırsa insanlarda uyarıcı etkiler yapar. Çeşitli bezlerin salgılarını artırır, kan basıncını yükseltir. Sigaranın yanma sırasında tütündeki nikotinin

büyük bir kısmı ısı etkisiyle buharlaşarak dumanla gider. Bu yüzden sigara zehirleyici olmaz.

NİKRİS (Bak: GUT HASTALIĞI).

NİKSAR, Karadeniz Bölgesi'nde Tokat iline bağlı 64.411 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.577 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.072 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Ordu'nun Akkuş, Kumru, Korgan, doğuda Tokat'ın Reşadiye, güneyde Almus ve merkez, batıda Erbaa ilçeleri çevirir.

İlçe toprakları Kelkit vâdisi ile, bu vâdiyi kuzeyden ve güneyden çeviren engebelerden meydana gelmiştir. İç Anadolu'nun kara iklimi ile Karadeniz iklimi arasında bir geçiş iklimi görünür. Orman bakımından zengindir. En önemli akarsuyu, Yeşilırmak'a karışan Çanakçı deresidir. Ekonomisinin temelini tütün teşkil eder. Tahıl ekilir, meyvacılık ve sebzecilik de yapılır.

İlçe merkezi Niksar kasabası, Çanakçı deresinin vâdisinde kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu, 100 km. uzaklıktaki Turhal'dır. 1939'daki depremde büyük zarar görmüş, yeniden yapılmıştır.

Kasabanın eski adı Neocaesarea idi. Niksar adı bundan bozmadır. Malazgirt savaşından sonra Türkler'in eline geçmiş, birçok defa Türk beylikleri arasında el değiştirdikten sonra, Osmanlılara katılmıştır. Tarihî eserlerin en önemlileri, Ulucami ile Sungurbey türbesi ve Çöreğibüyük tekkesidir.

NİL, dünyanın en uzun nehridir. Afrika'da, Victoria gölünden çıkar. Uzunluğu 6.671 km.'dir. Nil, Tanganika, Uganda ve Sudan'dan geçtikten sonra, Bahrelgazal nehri ile birleşir, Beyaz Nil adını alır. Hartum'da Mavi Nil adlı kolla birleşir, Mısır'ı baştan başa geçerek, Kahire'den sonra birçok kollara bölünür. Ana kolu Dimyat yakınlarında geniş bir çatalağızla Akdeniz'e ulaşır. Üzerinde 6 çavlan vardır. Nehrin Assuan yakınlarında 500 metre kadar bir genişliğe eriştiği yerde sularından daha iyi yararlanmak için büyük bir baraj inşa edilmektedir.

Nil, Afrika'nın can damarıdır, kurak ve sıcak topraklara can vermiş, verimli hale gelen bölgede tarihin ilkçağlarından beri çeşitli uygarlıklar doğmasını sağlamıştır.

NİLÜFER, bir su bitkisidir. Yaprakları yuvarlak ve geniştir. Çiçekleri beyaz, mavi, sarı ve pembe olur. Durgun sularda, havuzlarda yetişir. İkiçenekligiller'in nilüfergiller familyasındandır. Kökleri çamura gömülü olur. En sık raslanan türü, beyaz çiçekli olanıdır. Ilıman bölgelerde yetişir. Bazıları gündüz açar, gece kapar, bazıları da gece açar, gündüz kapar. Eski Mısırlılar nilüferi kutsal bir bitki sayarlardı.

NİNOVA, eski Asur devletinin başkentiydi. Dicle üzerinde, bugünkü Bağdat şehrinin 350 km. kadar kuzeyinde kurulmuştu.

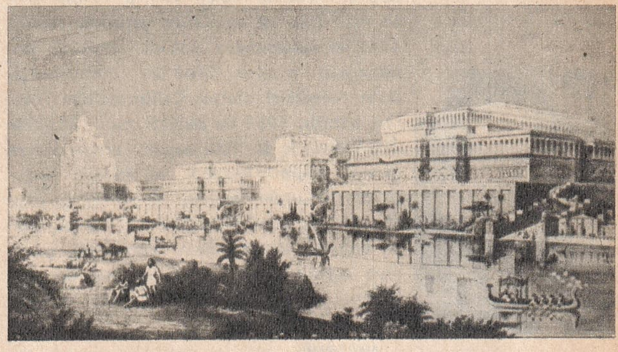

Ninova'nın günümüzde yapılmış temsilî resmi

M.Ö. 612'de Babilliler ile Medler, Ninova'yı ele geçirip, yerle bir ettiler. Böylece şehir 2.000 yıl kadar uzun bir zaman unutuldu. Geçen yüzyılın başlarında kalıntılarına raslandı. Yapılan kazılarda şehrin bazı yerleri meydana çıkarıldı. Bugün Irak'ın Musul şehri, Ninova yıkıntılarının yakınında bulunmaktadır.

Nilüfer

NİS (Bak: NİCE).

NİSAN BALIĞI (Bak: BİR NİSAN).

NİŞADIR, amonyaklı tuzlarda maden rolü oynayan, 1 azot ve 4 hidrojenden meydana gelen NH grubudur. Tek başına bulunmayan bu atom grubu bileşiklerde + 1 değerlikli bir katyon yerini tutar. Amonyum klorür (nişadır), tabiatte yanmakta olan volkanların yakınlarında bulunur. Nişadır daha çok lehimcilikte, boyacılıkta, kimyasal analizde ve elektrolit olarak da löklanşe pillerinde kullanılır.

NİŞAN TAŞLARI, belli bir yeri işaretlemek üzere dikilen taşlara denir. Daha çok okçulukta kullanılır. İstanbul'da bugün Kasımpaşa sırtlarında, Okmeydanı denilen yerde ok yarışmaları yapılırdı. Atıcılar dergâhında, kemankeş denilen en ünlü yeniçeri okçuları hakemlik ederdi. Okmeydanı'ndan atılan okun düştüğü yer, daha önce başkasının ok attığı uzaklığı aşıyorsa, oraya yeniden bir nişan taşı dikilirdi. Taşın üzerine okçunun adını, atış tarihini gösteren bir taş levha da konurdu.

İstanbul'da Nişantaşı'nda nişan taşı

NİŞANCI, eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli mevkilerden biriydi. Berat ve fermanları yazar, bu yoldaki yanlışları düzeltir, bunlara padişahın tuğrasını basardı. Ülkeye yeni katılan toprakların tapularına ve vergileme işlerine de nişancı bakardı.

NİXON, Richard Milhous (1913 -), Amerika Birleşik Devletleri'nin 37. Cumhurbaşkanıdır. Cumhuriyetçi Parti adayı ola-

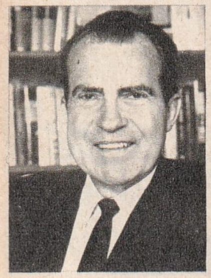
Nixon

Resneli Niyazi

rak 1968'de başkanlık seçimine katılmış ve 6/11/1968'de Cumhurbaşkanı olmuştur. California'nın Yorba Linda kasabasında doğdu. 1934'de koleji bitirip hukuk tahsil etti. Beş yıl avukatlık yaptıktan sonra 1942'de donanmaya katıldı. 1946'da donanmadan ayrılıp, 1948'de Cumhuriyetçilerin temsilcisi olarak California'dan meclise katıldı. 1950'de senatör oldu. 1952'de Eisenhower'le birlikte seçim kampanyasına girerek seçimi kazandı ve 1960'a kadar iki devre, Cumhurbaşkanı Yardımcılığı yaptı. 1960'da Cumhuriyetçi Parti Başkan adayı olduysa da, Kennedy karşısında yenilgiye uğradı. Gayet güzel ve mantıklı konuşan, komünizm düşmanlığıyla tanınan bir devlet adamıdır.

NİŞAPUR, İran'ın Horasan eyaletinde, Meşhed'in 65 km. batısında, 25.000 nüfuslu bir şehirdir. Şehir yakınlarındaki ocaklardan firuze taşı çıkarılır. Sasanîler devrinde kurulmuş, 1037'de Büyük Selçuklular'ın başkenti olmuştur. Ünlü şair Ömer Hayyam'ın mezarı buradadır.

NİŞASTA, tahıl tanelerinden, mercimek, bezelye gibi bazı baklagillerden, patatesten çıkarılan bir maddedir. Bitkilerin yeşil yapraklarında, havadan aldıkları karbon dioksitle, topraktan aldıkları suyun güneş ışıklarının yardımı ile meydana gelir. Ancak bir mikroskopla görülecek küçük tanecikler halindedir. En irisi patateste bulunur, çapı 0,05 - 0,09 mm.'dir, midye kabuğu biçimindedir.

Nişasta, organik kimya bileşiklerinin sakkaritler sınıfındandır. Bir polisakkarittir. Kaba formülü ($C_6H_{10}O_5$) şeklinde gösterilir. Önemli bir besin maddesidir. Ayrıca dokumacılıkta aprelemede kullanılır. Hücreler içinde serbest bulunduğundan, elde etmek için hücre dokusunu parçalamak, nişasta tanelerini suyla ortamdan uzaklaştırmak gerekir.

NİTRAT, nitrik asidin tuzlarına denir. Tabiatte çeşitli şekillerde azottan meydana gelebilir. Hayvansal ve bitkisel artıklar da toprakta çürürken, içindeki protein maddeleri bozularak önce amonyak haline geçer, havanın oksijeni ile bazı bakteriler de bu amonyağı nitrik aside çevirir. Bütün nitratlar suda kolay çözündüklerinden toprakta büyük ölçüde nitrat toplanamaz. Ancak akıntısız, yağmursuz yerlerde bunların toplandığı görülür. Nitratlar çoğunlukla patlayıcı madde yapımında kullanılır. Toprağa verilen azot gübresi olarak da büyük fayda sağlar.

NİTRİK ASİT (Bak: KEZZAP).

NİTROGLİSERİN, gliserinin, nitrik asitle nitrolanmasından meydana gelen bir bileşiktir. Nitrik asidin trigliserin esteridir. Gliserinde bulunan 3 hidroksidin (OH) hidrojenleri yerine birer NO_2 bağlanarak meydana gelmiştir. Kimyada tam adı trinitrogliserin'dir. Kaba formülü de, $C_3H_5(ONO_2)_3$ olarak yazılır. Kurşun kaplarda, saf gliserinle sülfürik ve nitrik asit karışımının 15 - 20°'de hava akımında karıştırılmasıyla elde edilir. Çok kuvvetli bir patlayıcı maddedir. Sıvı halinde taşınması çok zordur. Dinamit yapmaya yarar. Kuvvetli bir zehirdir, tıpta ilâç olarak da kullanılır.

NİTROSELÜLOZ, selüloz'un nitrik asitle nitrolanmasından meydana gelen bir bileşiktir. İki cinsi vardır:

1) Di-nitroselüloz (kolodium pamuğu): Saf selülozun sülfürik ve nitrik asit karışımı ile işlenmesinden elde edilir. Eskiden film yapımında kullanılırdı.

2) Tri-nitroselüloz (barut pamuğu): İçinde yüzde 13'ten fazla azot vardır.

Her iki cins de önemli patlayıcıdır.

NİYAZİ-İ MISRÎ (1618 - 1694), tanınmış tasavvuf şairlerindendir. Malatya'da doğdu. Öğrenimini Malatya, Diyarbakır, Mardin, Bağdat, Kerbelâ ve Mısır'daki şeyhlerden yaparak iyi bir tasavvufçu olarak yetişti. 1646'da İstanbul'a geldi. Bir müddet sonra Anadolu'yu dolaşarak Halvetî tarikatinin Mısriyye şubesini kurup, 1670'de Bursa'da bir dergâha şeyh oldu. Zamanla mutaassıp mollaların hazmedemiyeceği sözler söylemesi üzerine evvelâ Rodos, daha sonra Limni adalarına sürülerek orada öldü.

Aruzla yazdıklarında Fuzulî, heceyle yazdıklarında Yunus Emre'nin etkisinde kalan Niyazi, öğretici tasavvuf şiirleriyle tekke edebiyatımızın tanınmış örneklerini vermiştir. Altı defa basılmış bir divanı vardır.

NİYAZİ, Resneli (1873 - 1912), İkinci Meşrutiyet'in hürriyet kahramanlarındandır. Bugün Yugoslavya'da bulunan Resne'de doğdu. 1896'da Mekteb-i Harbiye'den mezun oldu. 1897 Yunan savaşında yararlıklar gösterdi. Bulgar komitacılarının taktiklerini inceledi, kendisi de bunları uyguladı, birliği ile birlikte hükümete isyan etti. 1908 haziranında çıktığı dağlardan, ancak 10 temmuz inkılâbından sonra indi. Binbaşı oldu. Emekliliğini istedi. Memleketine çekildi. Fakat peşlerini bırakmadığı komitacıların bir suikastine kurban gitti.

NİYOBYUM, dökme demir gibi kırılgan, boz renkte bir madendir. Tabiatte tantal elemanının bulunduğu filizlerde raslanır. Özellikleri: Simgesi: Nb (Cb), atom numarası: 41, atom ağırlığı: 93,3, yoğunluğu: 8,5, ergime noktası: 1950 - 2500°.

Sertliği demirden fazladır. Kızıl derecede örslenebilir. Sert atelye aletleri, yüksek vakum boruları yapımına elverişlidir.

NİZAM-I CEDİT, Selim III'ün kurduğu yeni müesseselerin hepsine verilen addır. Dar anlamda yeniçerilerin yerine geçmek üzere yeniçeri ocağı yanında kurulan modern piyade sınıfına denilmiştir. Selim III'ün 1807'de düşmesiyle Nizam-ı Cedit de son buldu. Ancak çeyrek yüzyıl kadar sonra Nizam-ı Cedit'i Mahmut II, Selim III'ün düşündüğünden daha köklü olarak gerçekleştirmiştir.

NİZAMŞAHLAR, 1490 - 1633 arasında Güney Hindistan'da, Dekken'de hüküm sürmüş bir Müslüman krallığıdır. 1574'te Berar'a da hâkim olmuşlardır. Resmî devlet dili Farsça idi. 1633'te Timuroğulları'nın Hindistan - Türk İmparatorluğu'na katıldılar. Devletin kurucusu Ahmet Nizamşah Bahrî I, Behmenî Türk İmparatorluğu'nun Başbakanı Nizam Han'ın oğludur.

NİZAMÜLMÜLK (1018 - 1092), Büyük Selçuklu'lar devrinde, İran asıllı, ünlü bir Türk devlet adamıdır. Tûs (Meşhed) yakınlarında doğdu. Mükemmel bir öğrenim gördü. Tuğrul Bey zamanında Selçukluların hizmetine girdi. Alparslan tahta çıkınca, Nizamülmülk de vezirliğe getirildi. 29 yıl bu mevkide kaldı. Gazneli ve Karahanlı Türk İmparatorlukları teşkilâtını daha büyük ölçüde, daha yenileştirerek Selçuklu devletine uyguladı. Başta Bağdat olmak üzere, Türk İmparatorluğunun büyük şehirlerinde, Nizamiye denen üniversiteler kurdu. Bir İsmailî fedaisi tarafından hançerlenerek öldürüldü. «Siyasetnâme» adlı çok önemli Farsça eserinde, devlet idaresindeki ilkelerini anlatır. Bu eser, Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Rusça gibi birçok dillere çevrilmiştir.

NİZİP, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Gaziantep iline bağlı 74.213 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 22.675 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.348 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Yavuzeli, doğuda Urfa'nın Halfeti, güneyde Suriye toprakları, batıda Gaziantep'in Oğuzeli ve merkez ilçeleri çevirir.

Nizip toprakları doğuda Fırat nehrine doğru gittikçe alçalan dalgalı yüzeylerden meydana gelmiştir. Nizip suyu ve buna karışan kolları bu dalgalı arazide geniş vâdiler açmışlardır. Yazlar çok sıcak ve kurak geçer. Zeytin, zeytinyağı, antep fıstığı, buğday tarımı ve hayvancılık en önemli gelir kaynaklarıdır.

İlçe merkezi Nizip kasabası, Nizip suyu vâdisinin kuzeydoğu sırtlarında kurulmuştur. Suriye sınırına 30 km. uzaklıktadır. Sabun ve zeytinyağı fabrikaları vardır.

NİZİP MEYDAN SAVAŞI, 24 haziran 1839'da Nizip yakınlarında geçen bir meydan savaşıdır. Bu savaşta Osmanlı ordusu padişaha başkaldıran asi Mısır Valisi Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa'nın komutasındaki orduya yenilmiştir. Osmanlı ordusuna Vezir Hâfız Mehmet Paşa komuta ediyordu. 84.000 kişilik ordusunu geride bırakan Hâfız Paşa, pek küçümsediği İbrahim Paşa'nın üzerine 30.000 kişi ile yürümüştü. İbrahim Paşa'nın 40.000 askeri vardı. Vuruşmada iki tarafın kaybı eşit olduysa da, Osmanlı ordusu daha önce dağıldı. Mahmut II, bu felâketi haber alamadan öldü. Böylece Mısır sorununun çözülmesi işi Büyük Reşit Paşa'ya kaldı.

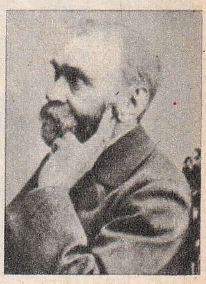

A. Nobel

NOBEL, Alfred (1833 - 1896), dinamiti icat eden ünlü İsveçli kimyacıdır. Nobel armağanlarının kurucusu olarak bütün dünyada tanınmıştır. Stockholm'de doğdu. Leningrad'da okudu. Amerika'da mühendislik öğrenimi yaptı. İsveç'e döndükten sonra nitrogliserin üzerinde çalıştı, böylece yeni bir patlayıcı madde yaptı. Fakat bu madde çok kazalara sebep olduğu için, halkın nefretini kazandı. 1867'de kolay taşınabilen dinamiti meydana getirdi. Bu icadı sayesinde birkaç yıl içinde dünyanın en zengin adamı oldu. Fakat savaşlarda kullanılan dinamitin çok insanın ölümüne sebep olması yüzünden, vicdan azabı çekti. Bundan kurtulmak için de, barışçı gayelerle çalışanlara dağıtılmak üzere Nobel Armağanı'nı tesis etti.

NOBEL ARMAĞANI, Alfred Nobel'in 27 kasım 1895 tarihli vasiyetnamesi üzerine 30 aralık 1896'dan itibaren İsveç başkenti Stockholm'de insanlığa yararlığı dokunanlara verilmeye başlanan bir armağandır. Her yıl verilmesi kararlaştırılan para, beş eşit parçaya ayrılmış ve beş kişiye dağıtılması öngörülmüştür. Nobel Armağanı şu dallarda dağıtılır: 1) Fizik, 2) Kimya, 3) Fizyoloji ve Tıp, 4) Edebiyat, 5) Barış. Fizik ve kimya dallarında armağanlar İsveç Bilimler Akademisi, tıp dalında Stockholm'daki Karolin Enstitüsü, edebiyat dalında Stockholm Akademisi, barış armağanı da Norveç Storting tarafından seçilen beş üyelik bir komisyon tarafından verilir.

NOEL, Hıristiyanların İsa'nın doğum yıldönümü olarak kutladıkları gündür. Protestanlar ve Katolikler 25 aralıkta, Ortodokslar 6 ocakta kutlarlar. Noel yortusunda bir çam ağacı, mumlar ve çeşitli süslerle donatılır. Ayrıca o gün çocuklara hediyeleri Noel Baba'nın getirdiği söylenir.

Nohut

NOHUT, taneleri yenen bir bitkidir. Yurdumuzda çok yetiştirilir. Baklagiller familyasındandır. Baklamsı olan taneleri bol nişastalıdır. Genellikle kurutulup yenir. Tanelerinden leblebi de yapılır. Küçük taneleri hayvanlara yem olarak verilir.

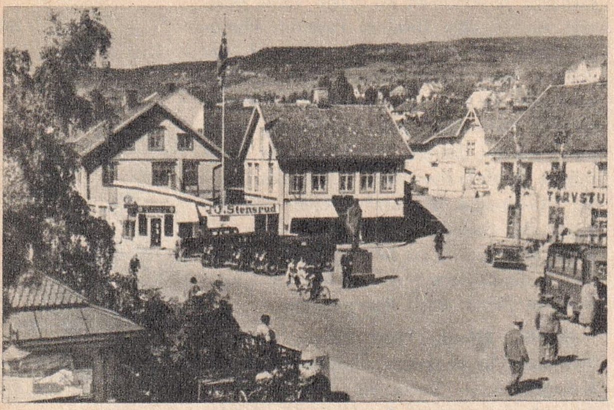

Oslo'nun kuzeyinde Lillehammer kasabası

NOKTÜRN, müzikte bir deyimdir. Hüzünlü ve tatlı bir karakteri olan orkestra veya piyano parçalarına bu ad verilir.

NOMİNALİZM, felsefede bir görüştür. Bu görüşe göre bilimde «cins», «tür» gibi toplayıcı kavramların ancak adları vardır. Gerçekte ise bu gibi terimlerle bir araya toplanan şeyler, birbirinden ayrı varlıklardır. Nominalizm çığırı daha 14. yüzyılda, Ortaçağın iskolastik felsefesine karşı bir akım olarak belirmiştir. Çağımızda da, bilimsel nominalizm olarak gelişmiştir. İlk kurucularından olan Alman bilgini Wilhelm von Occan'a göre, her gerçek tek başına var olan bir şeydir.

Norveçli bir tip

NON - FİGÜRATİF, yeni bir resim çığırının adıdır, figürsüz resim demektir. Resimde insan, ağaç, masa gibi her türlü motife figür denir. Bundan dolayı içinde hiç bir tabiat motifi bulunmadan yapılan resimlere non - figüratif denilmiştir. Bu tarz, konuyu soyut bir hale getirme sonucunda ortaya çıkmıştır. Gerçekte bu tarz yüzyıllardan beri vardı, yalnız bunlara resim gözüyle bakılmıyordu. Bugünkü anlamıyle ilk non - figüratif resim, Rus ressamı Vasili Kandinski'nin 1910'da yaptığı bir suluboyadır.

Norveç

NORMANDİYA, Fransa'nın kuzeybatısında bir bölgedir. Kuzeyinde Manş denizi, batısında da Atlas Okyanusu'nun Biskay körfezi bulunur. Fransa'nın başlıca tarım merkezlerindendir. Hayvancılık ve sütçülük çok gelişmiştir. Bölgenin başlıca büyük şehirleri, Le Havre, Rouen, Cherbourg, Dieppe ve Caen'dir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Müttefikler buraya çıkartma yaparak, Avrupa'nın kurtuluşuna ilk adımı atmışlardır.

NORMANLAR, Avrupa'nın kuzeyinden gelerek 9 - 10. yüzyıllarda kıyıları talan eden, 11. yüzyılın başlarında da İngiltere'yi istilâ eden bir kavimdir. Normanların anayurdu, bugünkü Danimarka ile Norveç'ti. Ama, 941 yılında İgor adındaki başbuğlarının önderliğinde İstanbul önlerine kadar uzanmışlardı. Normanlar, Charlemagne'nın son zamanlarında Fransa kıyılarına çıkarak içerilere ilerlediler. Viking'ler diye adlandırılan bu akıncılar, askerlik sanatı ve silâh bakımından Fransızlardan çok üstündüler. 9. yüzyılın ikinci yarısından sonra istilâ ettikleri yerlere yerleşmeye başladılar. 886'da Paris'i kuşattılar. 911'de Sainte - Claire - Sur - Epte anlaşması gereğince Charles III, Normanların başında bulunan Rollon'a, Seine nehrinin ağzında ve bugün Normandiya diye tanınan toprakları verdi. Normanlar bu bölgeye yerleşerek kısa zamanda Fransız dilini ve geleneklerini benimsediler.

NORTH CAROLİNA (Bak: KUZEY CAROLİNA).

NORTH DAKOTA (Bak: KUZEY DAKOTA).

NORVEÇ, Avrupa'da, İskandinavya yarımadasında bir devlettir. Topraklarını kuzeyde Kuzey Buzdenizi, doğuda İsveç, güneyde Kuzey Denizi, batıda Atlas Okyanusu çevirir. Nüfusu: 3.695.000, yüzölçümü: 324.000 km.², idare şekli: Meşruti krallık, başkenti: Oslo, dili: Norveççe, dini: Protestan Hıristiyan, parası: Kuron'dur.

Norveç dağlık bir ülkedir, fakat dağları yüksek değildir. Ovalar ise çok azdır. Ülkenin en önemli tabiî güzelliğini, fiyortlar teşkil eder, kıyılar sayısız fiyortla bezenmiştir. Güneyde en önemlisi Oslo Fiyortudur. Kıyılarında irili, ufaklı 150.000 ada vardır. Bu adalar ve fiyortlarla beraber, kıyılarının uzunluğu 20.000 km.'yi bulur. Akarsuları kısa, havzaları dardır. Göller de ince, uzun, fakat derindir. Hızlı akan nehirlerinden elektrik gücü temin edilir.

Ülkenin kuzey kesimleri Kuzey Kutup dairesi içinde kaldığı halde, buraları güneyden daha sıcaktır. Sebebi de, batı kıyılarını yalayan Golfstrim akıntısıdır.

Norveç, ekonomik bakımdan çok gelişmiş bir ülkedir. Deniz ticareti ve gemi inşaatı ekonominin temelini teşkil eder. Halkın üçte biri tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Balıkçılık da önemlidir. Zengin maden yatakları vardır. Ulaşım sistemi çok gelişmiştir. Ormanları da çok zengindir. Başlıca şehirleri: Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger.

Norveç'in ilk tarihini, Vikingler'in maceralı hayatı teşkil eder. 11. yüzyılda ülkedeki derebeylikler birleşmiş, Hıristiyanlık kabul edilmiştir. Norveçliler daha sonra 400 yıl Danimarka ile bir arada yaşadılar. 1814'te İsveç egemenliği altına girdiler. 1905'te parlemento, Danimarka Kralı Prens Karl'ı Norveç Kralı ilân etti. Norveç, 1940'ta Alman istilâsına uğradı, 1945 te yeniden bağımsızlığına kavuştu. Kral Haakon'un ölümü üzerine yerine Olaf V tahta geçti. Norveç'te eğitim çok gelişmiştir. Okuma - yazma bilmeyen yok denecek kadar azdır. Üç üniversitesi vardır.

NOSTRADAMUS (1503 - 1566), ünlü bir Fransız astrologudur. Hekimlikte de geniş bilgisi vardı. 1545'teki veba salgınında büyük başarı sağladı. 1555'te «Yüzyıllar» adlı eseriyle 3.000 yılına kadar dünyada neler olacağını sıralıyordu. Bu kitap ününü daha da artırdı. Karanlık bir ifade ile yazılı eseri sonradan da geleceği bilmiş gibi yorumlanmıştır.

NOTA, müziğin kendine has diline denir. Bu dil müziği yazmaya, basmaya, okuyup çalmaya yarar. Notalar porte denilen çizgilerin üzerine yazılır. Bazen yardımcı çizgilerden de yararlanılır. Zaman, porte üzerindeki ölçü çizgileri ile gösterilir. Her notanın başında bir de anahtar bulunur. Bu, notanın perdesini göstermeye yarar, üç çeşidi vardır: «Sol», «do» ve «fa» anahtarları. Duraklama işaretlerine «es» denir.

Nota, Sumerler'den beri birçok kavimde kullanıldığı halde, Batı'da ancak 11. yüzyıldan itibaren öğrenilmiştir. 11. yüzyılda Arezzolu Guido adında bir İtalyan, bir gamı meydana getiren yedi sesten altısını tespit etti. Porte 4 çizgiden ibaretti. 15 - 16. yüzyıllar arasında nota yazısında büyük ilerlemeler oldu. Beş çizgili porte kullanılmaya başlandı. Gelişme, çağımıza kadar devam etti. (Bak: MÜZİK).

NOTER, hukukî muamelelere muteberlik, kuvvet kazandırmak için bunları hazırlamakla, ya da hazırlanışları tescil etmekle görevli resmî memurdur. Noter Kanunu'ndaki hükümlerle belirtilen bir özel tüzüğe bağlıdır. Hukuk veya muadili yüksek öğrenim görmüş, en az 4 yıl yargıçlık, avukatlık veya hukuk hocalığı yapmış, 25 yaşını tamamlamış, iyi halli kimselerden, Adalet Bakanlığı'nca tayin olunur. Yanlarında çalışan memurların da bazı hak ve yetkileri vardır. Cumhuriyet Savcıları ve Adalet Bakanlığı müfettişlerinin denetimine tabidirler.

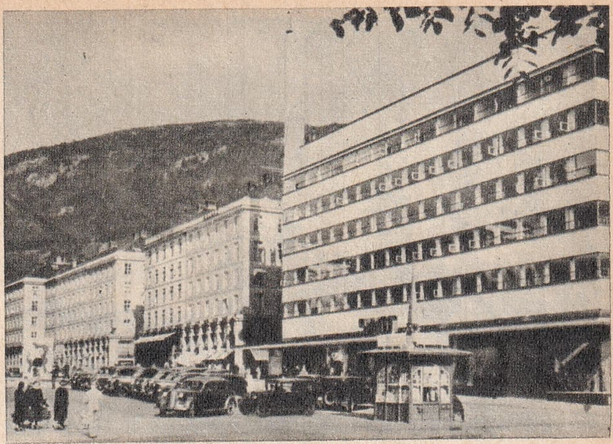

Norveç'in başlıca şehirlerinden Bergen'den bir görünüş

NOVAKCHOTT, Müslüman Moritanya Cumhuriyeti'nin başkentidir. Atlas Okyanusu kıyısında kurulmuştur. Nüfusu 6.000' dir. 1957 yılında bir kararname ile başkent, Saint - Louis'den buraya taşınmış, 1958 sonunda da başbakanlık burada kurulmuştur. 1961'den itibaren ülkenin bütün idarî mekanizması buraya taşınmıştır.

NÖBET, bir hastalıkta, hastalığın şiddetinin vakit vakit artmasına denir. Genel olarak üşüme, ateş yükselmesi ve terleme gibi üç dönemi vardır.

NÖROLOJİ (Bak: SİNİR BİLİMİ).

NÖTRON, atomun yapısını meydana getiren üç elemandan biridir. Hiç elektrik yükü olmayan zerreciklerdir. Protondan biraz daha ağırdır. Sayılara, atomun cinsine göre değişir. (Bak: ATOM).

NÖTÜR, fizikte ve kimyada birbirine karşıt özellikler taşıyan cisimler arasında bu gibi özellikleri olmayan cisimlerdir. Fizikte, elektrik bakımından ne (+), ne de (—) özelliği göstermeyen cisimler nötürdür. Kimyada da asit veya baz özelliği göstermeyen sıvılara nötür sıvı denir.

NUH, Müslümanlık inancına göre ilk peygamber Hz. Âdem'den sonra dördüncü peygamberdir. Kutsal kitaplara göre Nuh, Lümek'in oğludur. Hâm, Sâm, Yâfes ve Yâm adında 4 oğlu olmuş, bütün ömrünce kavmini Tanrı'nın birliğine inandırmaya çalışmıştır. Ancak oğullarından, gelinlerinden, yakınlarından başka kimse ona inanmamıştır. Bunun üzerine Tanrı da insanları cezalandırmaya karar vermiş, Nuh',

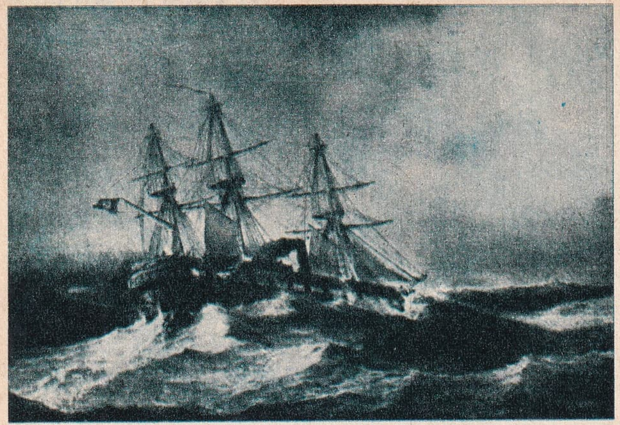

Nuri Paşa'dan bir tablo: «Ertuğrul»

tan emirlerini yerine getirmesini istemiştir. Nuh da, Tanrı buyruğuna uyarak üç katlı büyük bir gemi yapmış, 600 yaşında iken ilk yağmurlar başlayınca, her canlıdan bir erkek, bir dişiyi gemisine almıştır. Yalnız oğlu Yâm yeryüzünde kalmakta direnmiş, boğularak ölmüştür. Nuh'un gemisi tufandan sonra Cûdî (Ağrı) dağına konmuş, son kalan erzakla aşure yapıp yemişler, sonra yeryüzüne inmişlerdir. Bundan dolayı Nuh'a «ikinci Âdem» denmiştir. Sonraki insanların hepsi, Nuh'un üç oğlundan türemiştir. Nuh, 950 yaşında ölmüştür.

Bu hikâye son zamanlara kadar insanları uğraştırmış, Ağrı dağında çeşitli araştırmalar yapılmış, hatta Nuh'un gemisine benzer kalıntılar bulunduğu dahi iddia edilmiştir.

NUR, Rıza (Bak: RIZA NUR).

NURETTİN ZENGÎ (1118 - 1174), büyük Türk komutanlarından biridir. Türk - İslâm başkomutanlığında bulunmuş, Müslümanlığı ve Türklüğü başarı ile savunmuştur. 1146'da Halep'e atabey oldu. 1148'de Şam'ı Haçlılar'dan kurtardı ve sayısız başarılar kazandıktan sonra, Kılıçarslan II ile egemenlik savaşına girişti. Komutanlarından Salâhattin Eyyubî'yi bir yandan Haçlılar'ın, bir yandan da Mısır'daki Fatımîler'in üzerine gönderdi. 56 yaşında Şam'da öldü ve oraya gömüldü.

Nuri Paşa

NURİ OSMAN PAŞA (1835 - 1909), tanınmış yazar ve askerlerimizdendir. İstanbul'da Harbiye'yi bitirmiş, kurmay olarak orduya katılmıştır. Bir taraftan da Tercüman-ı Hakikat, Sabah, Servet-i Fünun gazete ve mecmualarında devamlı yazı yazmıştır. Almancadan çevirdiği askerî bir kitap dışında, son kısmını arkadaşı Ahmet Refik'in tamamladığı «Abdülhamit-i Sâni ve Devr-i Saltanatı» adlı üç ciltlik bir eser yazmıştır.

NURİ PAŞA (? - 1907), tanınmış bir Türk ressamıdır. İstanbul'da doğdu, öğrenimini İstanbul'da yaptı. Harbiye'de resim öğretmeni iken, saraya alınarak Abdülmecid'in yaverliğine getirildi. Abdülaziz devrinde de sarayda kaldı. Yıllarca Kuleli Lisesi'nde ve Harbiye Resimhanesi'nde öğretmenlik yaptı. Tablolarında fotoğrafa benzer bir görüş hâkimdir.

NURUOSMANİYE CAMİSİ, İstanbul'da, Cağaloğlu ile Kapalıçarşı arasında, kendi adıyle anılan semtte, büyük ve güzel bir camidir. Yapılmasına Mahmut I zamanında, 1748'de başlanmış, 1755'te, Osman III zamanında tamamlanmıştır. Yapıda barok tarzının bütün özellikleri görülür. İkişer şerefeli iki minaresi vardır.

NUSAYBİN, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Mardin iline bağlı 36.172 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.584 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.177 km.^{2}'dir.

Arazi, kuzeydeki Mardin dağlarından, güneydeki Suriye düzlüklerine doğru alçalır. İklim kuraktır. Çağçağa suyu en önemli akarsuyudur. Halk tahıl tarımı ve küçükbaş hayvancılıkla geçinir. Nusaybin kasabası güney demiryolu üzerinde, Suriye sınırına çok yakın bir yerde kurulmuştur. Mardin'e karayolu ile 63 km. uzaklıkta, denizden 520 metre yüksekliktedir.

NUSRETİYE CAMİSİ, İstanbul'da, Tophane'den Dolmabahçe'ye giden yolun sağında, iki minareli zarif bir camidir. 1822 - 1826 yılları arasında, Mahmut II tarafından yaptırılmıştır. Son yıllarda çevresi açılarak bütün güzelliği ortaya çıkarılmıştır. Türk sanatı üzerindeki Batı etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

NUTUK, kapalı veya açık bir yerde, geniş insan kütlelerine bir kürsüden hitap edilerek yapılan konuşmalardır. Bazı büyük devlet adamlarının nutukları tarihî bir belge olarak kalmıştır. Bunun en iyi örneği de, Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927 yılındaki İkinci Büyük Kurultayı'nda

İstanbul'da Nuruosmaniye camisi

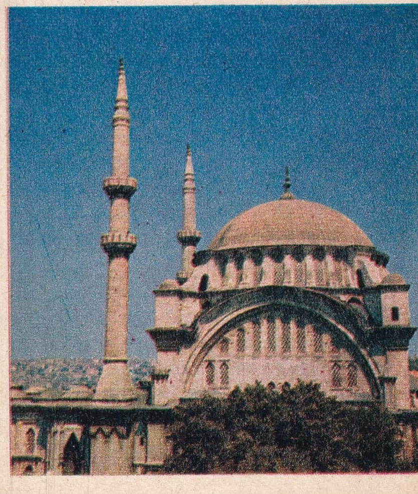

yaptığı ve Millî Mücadeleyi, Kurtuluş Savaşını, Cumhuriyet'in kuruluşunu anlatan konuşmasıdır. Bu nutuk sonradan kitap halinde de yayınlamıştır. «Nutuk» Atatürk'ün canlı, hareketli, açık ifadesini çok iyi belirtir. Ayrıca olaylar anlatılırken, telgraf ve mektup gibi gereken belgeler de aynen verilmiştir.

NÜFUS, bir şehirde, bir ülkede yaşayan insanların toplu sayısıdır. Nüfusun ne kadar olduğu, her ülkede belli zamanlarda yapılan nüfus sayımları ile anlaşılır. Nüfus sayımı, bir ülkede yaşayan yerli - yabancı bütün insanların sayısını, bunların kaçının erkek, kaçının kadın olduğunu, yaşlarını, mesleklerini, dinlerini ve işlerini anlamak için devlet tarafından yapılır.

Belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan nüfusun miktarı, o toprağın yüzölçümüne bölünürse, elde edilen sayı da, nüfus yoğunluğudur.

Son nüfus sayımlarından anlaşıldığına göre, bütün dünyada nüfus gittikçe artan bir hızla çoğalmaktadır. Bu artışın çeşitli sebepleri vardır. Başlıcaları, tıbbın ilerlemesi dolayısıyle ölümlerin azalması, çocuk ölümlerinin önüne geçilmesidir. Büyük insan kayıplarına yol açan son iki dünya savaşında dahi nüfus artışı durmamıştır. Bu ise bilginleri ciddî olarak endişelendirmekte, gelecekte dünyanın, artan nüfusa yetmeyeceği, beslenme imkânlarının yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Bu yüzden son zamanlarda «nüfus kontrolu» denen ve çocuk doğumunu önleyici, kısıtlayıcı tedbirler uygulanmaya başlamıştır.

NÜRNBERG, Batı Almanya'da, Bavyera bölgesinde, Münih'in 150 km. kuzeybatısında bir şehirdir. Almanya'nın en eski yerleşme merkezlerinden biridir. 1933'te Nazilerin iktidarı almasından sonra, önemli bir siyasî merkez haline gelmiş, İkinci Dünya Savaşı'nın son aylarında Amerikalıların işgaline uğramıştır. 1945 yılı sonunda Alman savaş suçluları burada bir Yüksek Mahkeme tarafından yargılanmış, 3'ü serbest bırakılmış, 7'sine çeşitli hapis cezaları verilmiş, 12'si de ölüme mahkûm edilmiştir.

Istanbul'da Nusretiye camisi

Nürnberg'de Büyük Katedral

NÜTASYON (Bak: ÜĞRÜM).

NÜZÜL (Bak: FELÇ).

NYASA GÖLÜ, Afrika'nın büyüklük bakımından üçüncü gölüdür. 30.800 km.^{2}'lik yüzölçümü ile Victoria ve Tanganika göllerinden sonra gelir. Deniz seviyesinden 471 metre daha yüksektedir. Bulunduğu yüksek yaylaların dereleri ile beslenir.

NYASALAND (Bak: MALAWİ CUMHURİYETİ).

■

O

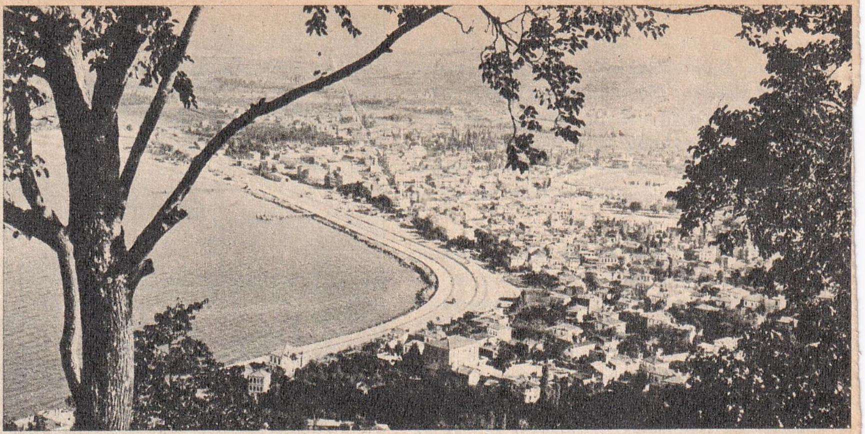

Ordu'nun genel görünüşü

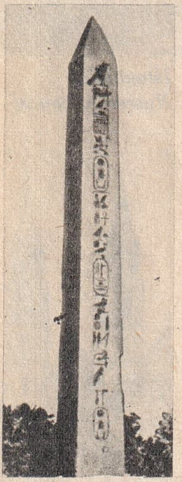

Bir obelisk

Obua

OBELİSK, dörtgen prizma şeklinde, yukarıya doğru çıkıldıkça incelen, üst ucu piramit biçiminde son bulan bir taş sütundur. Yan yüzlerinde Hiyeroglif yazılar ve dinî manada güneş tanrısının sembolü bulunur. Eski Mısırlılar tarafından 18. ve 19. hanedan zamanında dikilmiş olan bu taşlar, sonradan Istanbul, Roma ve New York şehirlerine taşınmıştır. Başlıca örneği Sultanahmet Parkı'ndaki Dikilitaş'tır.

OBİ, Yang - Çe'den sonra Asya'nın en uzun nehridir. 5.300 km. uzunluğundadır. Altay dağlarından çıkar. En büyük kolu olan İrtiş'le (3.500 km.) birleştikten sonra, Kuzey Buz Denizi'ndeki Obi körfezine dökülür. Büyük bir kısmı ulaştırmaya elverişlidir. Havzası 3 milyar km.^{2}'ye yakındır. Güneyinde, yazın asla geçit vermeyen Vasuiga batakIıkları uzanır. Kışın birçok bölümleri donar.

OBJEKTİF (Bak: FOTOĞRAF).

OBUA, tahtadan yapılan ve senfonik orkestralarda önemli yeri olan bir nefesli sazdır. İlkel şekli zurnadır. Tarihi, Ortaçağ'a kadar gider. Mekanizması yumuşak ve az bir nefesle üflenebildiği için kolayca triller yapılmasını sağlar. Notası sol anahtarı ile yazılır.

OBÜS, silindire yakın biçimde, içi çukur bir çeşit mermidir. Aslı Almancadır. Çukur kısmı patlayıcı madde ile doludur. İçindeki bir tertibat da, obüsün yerde veya atış hattı üzerindeki belirli bir noktada patlamasını sağlar. Çeşitleri vardır. Bunlardan biri olan bilyalı obüs, patladığı çevredeki canlılara büyük zarar verir.

OCAK, içinde ateş yakıp ısınmak için evlerde yararlanılan çevresi siperli, üzerinde dumanı çekmeye yarayan davlumbazı bulunan bir yerdir. Son zamanlarda buna «şömine» de denmektedir. Fakat soba ve kaloriferin yaygınlaşmasından sonra modern meskenlerde eski önemini kaybetmiş, ancak köy evlerinde veya lüks yapılarda süs olarak kalmıştır. Eski Türk evlerinde ocakların çok güzel örnekleri vardı.

OCTAVİANUS (Bak: AUGUSTUS).

ODA MÜZİĞİ, klasik Batı müziğinin bir türüdür. Önceleri kilise ve tiyatro müziğine karşı olan, soylu kişilerin saraylarında, «oda» larında çalınmak üzere hazırlanan müziğe denmiştir. Bugün ise orta büyüklükteki bir odada, iki, ya da daha çok kişinin çaldığı müziğe denir. Tek keman veya tek piyano müziği de bu türe girer. En çok kaç çalgı bulunacağı sınırlanmamıştır. İlk oda müziği eserlerinde şarkı bölümü de vardı. 18. ve 19. yüzyıllarda ise, oda müziğinde insan sesinden vaz geçildi. En ünlü oda müziği bestecileri Scarlatti, Bach, Mozart, Haydn, Beethoven ve Chopin'dir.

ODAK (Bak: MERCEK).

ODER, Almanya ile Polonya arasındaki önemli akarsulardan biridir. Uzunluğu 900 km.'ye yaklaşır. Küçük gemiler nehrin 500 km. kadar içerisine sokulabilirler. Karpat dağlarından çıkar. Polonya ile Almanya arasındaki doğal sınırı meydana getirdikten sonra, Baltık Denizi'ne dökülür. Birtakım küçük kollar ve kanallarla Elbe nehrine de bağlıdır. Başlıca kolu, Polonya'dan çıkan Warta'dır.

ODESSA, Sovyetler Birliği'nin en önemli liman şehirlerinden biridir. Nüfusu 709.000'dir. Ukrayna'nın güneybatısında, Karadeniz kıyısında, Dinyepr nehrinin ağzından 52 km. uzaklıktadır. Liman tesisleri önemlidir. Sovyetler Birliği'nin güney bölgesinin en önemli ticaret ve endüstri merkezidir. Şehirdeki başlıca endüstri kolları: Tuz, petrol damıtımı, cam, tuğla, makine, teneke, mantar ve zamk yapımıdır. Uçak ve sinema endüstrisi de son yıllarda gelişmiştir.

Odessa yüzyıllarca Osmanlı idaresinde kalmış, 18. yüzyılın sonunda Rusya'ya bırakılmıştır. 1941 yılında Alman işgaline uğrayan şehir, ancak savaşın sonlarına doğru kurtulmuştur.

ODOAKR (? - 493), Hun İmparatoru Atilla'nın kumandanlarından birinin oğludur. Başında bulunduğu Hun kolu ile birlikte İtalya'yı işgal etmiş, 476 tarihinde Romulus Augustule'yi tahtından indirmiştir. 493 yılında ise Ravena'da yenilerek düşmana teslim olmuş ve öldürülmüştür.

ODUN KÖMÜRÜ (Bak: KÖMÜR).

ODYOMETRE, bazı gazların bileştirme ve çözümleme işleminde kullanılan alettir. Gazlar arasındaki kimyasal tepkilerde hacim değişikliklerini de ölçmeye yarar. Üzeri derecelere ayrılmış bir cam tüpten ibarettir. İlk odyometre, Volta adlı İtalyan kimyacısı tarafından yapılmıştır.

ODYSSEİA DESTANI, M.Ö. 9. yüzyılda yaşadığı sanılan ünlü Yunanlı şair Homeros'un «İliada» destanının devamıdır. Vezinli, kafiyesiz bir nazım şekliyle yazılmıştır. Konusu kısaca şudur:

Odysseos, Kalypso Ogygia adasında, su perileri tarafından alakonurken, İthaka'da karısı Penelope, kocasının geri dönüşü ve Truva zaferi için bir şölen tertipler. Davetliler arasında, kocası öldü diye kendisini kandırıp genç kadınla evlenmek isteyenler çoktur. Fakat Penelope kendini korumayı bilir. Oğlu Telemakhos da babasını bulmak üzere yola çıkar. Öte yandan Kalypso adasından kurtulan Odysseos'un gemisi batar, kendisi de Faiak'ları ülkesine düşer. Kral Alkonnos'a maceralarını anlatır. Bu sırada oğlu da türlü belâlarla karşılaşırsa da akıl hocası Nestor sayesinde kurtulur. Destanın sonunda Odysseos, İthaka'ya döner ve karısını elinden almak isteyenleri öldürür.

OF, Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon iline bağlı 62.939 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.508 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 511 km.²'dir. Merkez bucağından başka Hayrat adlı bir bucağı ve 85 köyü vardır. İlçe toprakları çok engebeli bir alanı kaplar. Bunlar Trabzon ve Rize dağlarından ayrılarak kıyıya doğru sokulan kollardır. Her mevsim yağışlı geçer. Yazla kış arasında sıcaklık farkı çok değildir. Ormanlar boldur. Akarsuları kısa boylu, sel karakterli küçük derelerdir. İlçenin başlıca zenginliğini fındık temin eder. Ayrıca mısır ve çay ekilir.

Of kasabası, Trabzon - Rize kıyı yolundadır. Trabzon'a 56 km. uzaklıktadır.

OFFENBACH, Jacques (1819 - 1880), ünlü bir Fransız bestecisidir. «Komik Opera» ları ile tanınmıştır. Almanya'nın Köln şehrinde dünyaya geldi. Gençlik çağında adını ve milliyetini değiştirip, Fransa'ya geçti. 1850'de «Comédie Française» orkestrasına şef oldu. Eserlerinde bir Fransızdan daha çok Fransız havası vardır. Çeyrek yüzyıl içinde 90 operet besteledi. Aynı zamanda iyi bir yazardı. En beğenilen müzik eseri ise, Alman yazarı Heinrich Hoffmann'ın eserinden ilham alarak bestelediği «Hoffmann'ın Masalları» dır. Diğer ünlü eserleri ise, «Orphesos Cehennemde», «Paris Hayatı», «Güzel Helena» ve «Grandüşes» tir.

Odysseia destanı kahramanı Odysseos deniz kızlarıyla karşı karşıya.

OFSET, matbaacılıkta bir baskı tekniğidir. Düz veya rotatif makinelerle de olur. Bunda basılacak şey doğrudan doğruya kalıptan kâğıda değil, önce kalıptan kauçuk kaplı bir silindire, oradan da kâğıda geçer.

OFRİS, salepgillerden bir orkide çeşididir. Çiçekleri sinek, örümcek ve arı gibi bazı böcekleri andırır. Çok değişik şekilleri vardır.

Oglena

OFTALMOSKOP, gözün içini görmek için kullanılan küçük bir hekim aynasıdır. Işığı gözün içine tutarak bu bölgenin iyice aydınlanmasını ve dolayısıyle görülmesini sağlar. İlk oftalmoskop 1851'de ünlü Alman fizikçisi Hermann von Helmholtz tarafından yapılmıştır.

OGLENA, birhücreli hayvanların kamçılılar sınıfındandır ve bunlar arasında en kolay görülebilen hayvandır. Bataklık sularda raslanır. Tek hücreden meydana gelmiştir. Vücudu mekik biçiminde, uzundur. Baş tarafında bir kamçı, bunun da ucunda bir göz lekesi bulunur. Sitoplazması içinde çok miktarda klorofil tanecikleri vardır. Aralıksız iki parçaya bölünerek çoğalırlar.

Offenbach

OGÜST (Bak: AUGUSTUS).

OĞLAK DÖNENCESİ, (Bak: DÖNENCELER).

OĞUL (Bak: ARI).

OĞULCUK, canlılarda döllenmiş yumurtacığa, gelişmeye yüz tuttuğu andan, etene yolu ile kan dolaşımı başlayıncaya, yani

dölüt haline gelinceye kadar verilen addır. İnsanda gebeliğin üçüncü ayının başına kadar sürer. Durmadan şekil değiştirmesine «oğulcuğun gelişmesi» denir. Yumurta, bu gelişme sırasında karyokinezle çoğalmaya başlar. Hücre ortadan boğularak ikiye bölünür. Sonunda birbirine yapışmış küçük, yuvarlak hücrelerden bir küme meydana gelir. Buna «morula» (dut) denir. Bölünmenin devamı ile ortası boş kalan morula'nın bu boşluğu da bir sıvı ile dolar. Küçük bir balonu andıran bu hücre dizisine de «blastula» adı verilir.

OĞUZ HAN (Bak: METE).

OĞUZ HAN DESTANI, Oğuz Türkleri'nin en yaygın destanıdır. «Oğuz Destanı» veya «Oğuz Kaan Destanı» da denir. Eski Osmanlı kaynaklarında ise «Oğuzname» diye anılır. İslâmlıktan önce Uygur yazısına alınmış bir kopyası, bugün Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Destanda adı geçen Oğuz, Hun Türkleri'nin başbuğu Mete'dir.

Destanın, yazıya alınmasından 1500 yıl önce sözlü olarak meydana geldiği sanılıyor. Prof. Reşit Rahmeti Aral, Fraulein von Gaben ve Bang'ın ortak çalışmalarıyla tamamlanan eserin Türkçe basımı 1936'da yapılmıştır.

O. Henry

Destanın konusu kısaca şudur: Ay Kağan'ın bir oğlu olur. Çocuğun yüzü mavi, ağzı ateş kırmızısı, gözleri elâ, saçları karadır. Perilerden güzeldir. Doğduğundan 40 gün sonra yürümeye, ata binmeye başlar. Vücudu ayı gibi kıllı, ayakları kurt ayağıdır. Bir yiğit olarak yetişir. Ormanda yaşayan ve insanları barındırmayan canavarı öldürür. Tanrı'ya yakarırken gökten inen mavi ışığın içindeki kıza âşık olur ve onunla evlenir. Gün, Ay, Yıldız adını verdiği üç çocuğu olur. Sonra göl kıyısında gördüğü bir kızla da evlenir. Ondan da Gök, Dağ ve Deniz adını verdiği üç çocuğu daha olur. Topladığı büyük ordularla Çinliler'e karşı savaşır. Urum Kağanı'nı dize getirir. Çürhet Han'ı da yener. Hindistan'dan Mısır'a kadar bütün ülkelere boyun eğdirir. Bilgesi (hocası) Uluğu Türk'ün gördüğü bir rüya üzerine ülkelerini Boz Oklar ve Üç Oklar diye ikiye ayırıp, oğulları arasında bölüştürür. Böylece bugünkü Türk soyları, Oğuz Kağan'ın oğullarının idaresinde bütün dünyaya yayılırlar.

OĞUZELİ, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Gaziantep iline bağlı 32.836 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.577 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 474 km.²'dir. Merkez bucağından başka Elbeyli ve Haral adlı iki bucağı ve 86 köyü vardır.

İlçe toprakları güneydoğu Fırat'a doğru yer yer hafif dalgalı düzlüklerle uzanır. Bu düzlükleri Kızılhisar ve Akçadere sularının vâdileri yarar. Yazlar sıcak ve kurak geçer. Ekonomik hayat tarım, hayvancılık, sebzecilik, bağcılık, fıstık ve zeytin istihsaline dayanır.

İlçe merkezi, Gaziantep'e 18 km. mesafede, denizden 700 metre yükseklikte kurulmuştur. Güney demiryolu üzerindeki Çobanbey ve Akçakoyunlu istasyonlarından yararlanılır.

OĞUZLAR, Türk kavimlerinin en ünlüsüdür. Sonradan kendilerine «Türkmen» denilmiştir. «Batı Türkleri» diye de adlandırılırlar. Uygurlar devrinde (745 - 940) önemli bir rol oynamışlardır. Uygur hanedanının tam adı da zaten «Dokuz Oğuz - On Uygur» idi.

Karahanlılar (940 - 1040), Uygurların yerine geçince, devletin ağırlık merkezi Kuzeydoğu Asya'dan bugünkü Türkistan'a kaydı. Bu sırada başlarında Türk Büyük Hakanlık Hanedanı Selçuklular (1040-1308) olan Oğuzlar, Karahanlılar ve Gazneli Türk İmparatorluğu ile savaşarak, bütün Türk boylarının başına geçtiler. Selçukoğulları idaresindeki Oğuz Türkleri, Türk milletini açık denizlere ulaştırdılar. İkinci Türk anayurdu olarak Anadolu'yu aldılar. Sultan Melikşah, 1077 tarihli fermaniyle Selçuklu prensi ve Anadolu fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman Beye «Rûm Melikliği» unvanını verdi. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuş oldu. Bu temeller üzerinde sonradan da Osmanlı İmparatorluğu yükseldi.

Oğuzların 24 boyu vardı. Osmanlı hanedanının kurucuları olan Ertuğrul Gazi ve Osman Bey de, Oğuzlar'ın Kayı boyundan bir aşiretin başındaydılar.

Bugün Oğuz Türkleri, bütün Türk kavimleri içinde en büyük topluluktur. Oğuzlar: 1) Türkiye Türkleri, 2) Azerîler ve 3) Türkmenler olmak üzere üç kısma ayrılırlar.

Türkiye ve Balkan Türkleri birinci koldan; İran, Kafkasya, bir kısım Irak Türkleri ikinci koldan (Azerî); Horasan ve Türkmenistan Türkleri de üçüncü koldandır. Özbek, Kırgız, Kazak, Başkurt, Tatar (Kazan ve Kırım) Türkeriyle daha başka Türkler Oğuzlar'dan değildir.

O. HENRY (1862 - 1910), ünlü Amerikan hikâye yazarlarındandır. Kuzey Carolina'nın Greensboro ilinde doğdu. Asıl adı William Sidney Porter'dir. Küçük yaşta öğrenimini yarıda bırakarak, çıraklık ve çobanlıkla hayatını kazanmaya başladı. Bir bankada çalışırken yazı hayatına atıldı. Bir mizah dergisi çıkardı, gazeteciliğe başladı. 1898'de, çalıştığı bankadaki bir yolsuzlukta suçlu görülerek üç yıl hapse mahkûm oldu. Bu sırada karısı da öldüğü için,

yalnız kalan kızının geçimini temin amacıyle hapishanede yazdığı hikâyeleri yayınlattı. Tahliye edildiği zaman, artık ünlü bir yazardı. Buna rağmen hayatının son günleri yine yoksulluk ve sıkıntılar içinde geçti.

O. Henry hikâyelerinde gündelik hayatın acı olaylarını ince bir alay ve içtenlikle anlatmakla ün salmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: Bolivar İki Kişiyi Çekemez, Kabahat kimde, Saf Bir Taşralı, Yeşil Kapı, Son Yaprak, Kuklalar.

OHİO, Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 eyaletten biridir. Ülkenin merkezine yakın bir yerdedir. Nüfusu: 9.706.000, yüzölçümü: 106.764 km.^{2}'dir. Başkenti: Columbus (471.300)'tur.

Eyaletin Ohio nehrinden başka diğer önemli akarsuları Mahoning, Muskingum, Küçük ve Büyük Miami nehirleridir. En önemli gölleri de St. Mary, İndian, Buckeye ve Portage gölleri topluluğudur. Tabiî bakımdan. 1) Göller Bölgesi, 2) İç Düzlükler Bölgesi ve 3) Yaylalar Bölgesi olmak üzere üçe ayrılır. Başlıca şehirleri, Cleveland, Cincinatti, Columbus, Toledo ve Canton'dur. Özellikle demir, çelik, lastik, motor, elektrik cihazları, kimyasal maddeler, çimento, dokuma, gemi yapımı endüstrileri çok gelişmiştir. En çok mısır, buğday, yumurta, tütün ve şekerkamışı yetiştirilir. Sanat ve eğitime çok önem verilir.

OHİO NEHRİ, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Mississippi'nin en büyük kollarından biridir. Pittsburg şehrinden çıkar. İllinois eyaletinde Mississippi'ye karışır. Başlıca kolları Muskingum, Scioto, Kanawha, Miami, Wabash ve Cumberland'dır. İlkbaharda taşarak çevresi için zararlı olan Ohio nehri, kurak yaz mevsimlerinde de sularının çok azalması yüzünden nehir trafiğini engeller. Bu sebeple üzerinde, hareket edebilen barajlar yapılmıştır. Amerika'nın en bereketli topraklarından ve sanayi bölgelerinden geçtiği için, ülkeye büyük faydalar sağlar.

OHM, Georg Simon (1789 - 1854), tanınmış bir Alman fizik bilginidir. Elektrik akımı ile ilgili temel kanunları bulmuştur. Bu kanunlara da kendi adı verilmiştir. Erlangen şehrinde doğan Ohm, üniversite öğreniminden sonra bir zaman matematik öğretmenliği yapmış, 1840'ta profesör olmuştur. Buluşlarının değeri anlaşıldıktan sonra, kendisine «Copley Armağanı» verilmiştir.

OHM KANUNU, elektrik devrelerinin en önemli kanunlarından biridir. ($V = R.I$) şeklinde belirtilir. V, devreyi besleyen elektrik kaynağının gerilimi; R, devrede bulunan alıcının direnci; I de iletkenlerden geçen akımı gösterir. Yani kapalı bir devreden geçen akımla, o devrenin direncinin çarpımı, o devreye uygulanan gerilime eşittir.

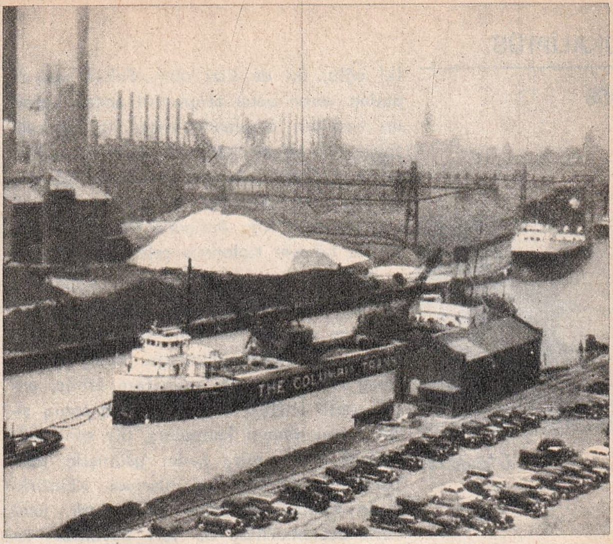

Ohio'da Cleveland'dan bir görünüş

OHOTSK DENİZİ, Büyük Okyanus'un kuzey kesiminde, Sovyetler Birliği'nin doğu sınırlarının bir kısmını meydana getiren bir koludur. Doğuda Kamçatka yarımadası ile Bering denizinden, güneyde de Kuril adaları ile Büyük Okyanus'tan ayrılır. Kasımdan nisana kadar suları donar. Ayrıca yılın büyük bir kısmında çok kuvvetli sisler ve korkunç fırtınalar, yüzen gemiler için büyük tehlike teşkil eder. Buna rağmen özellikle Sovyetler Birliği için önemli bir deniz ticareti yoludur. Kıyısındaki başlıca limanlar Nikolayev ve Ohotsk'tur. Bu denize dökülen en büyük nehir ise, Amur'dur.

OİDİPOS (Ödip), Yunan mitolojisinin en ünlü kişilerindendir. Yine Eski Yunan trajedi yazarlarının birçok eserine konu olmuş, bu yüzden bütün dünyada tanınmıştır. Sofokles bu konuyu, «Kral Oidipos», «Oidipos Kolonnos'ta» ve «Antigone» adlı eserlerinde işlemiştir. Oidipos'un hayatının trajedisi şöyle özetlenebilir:

Bir kâhinden, erkek çocuk sahibi olmamasını, aksi halde onun eliyle öldürüleceğini öğrenen Thebai kralı Laios, karısı İokast'ın bir erkek çocuk dünyaya getirmesi üzerine çocuğun tabanlarını deldirip kendisini dağ başına bıraktırır. Çobanların bulup büyüttüğü Oidipos, aynı kâhinden babasını öldüreceğini ve annesiyle evleneceğini işitince, uzaklara göçer. Bir üç yol ağzında öz babası Laios'la karşılaşıp, kavga eder ve onu öldürür. Thebai şehrine musallat olan bir canavarı da yok edince, şehir halkı kendisini kral seçerler. Oidipos da eski kraliçe, yani öz annesiyle evlenir.

Ohm

Oklukirpi

İki oğlu, iki de kızı olur. Fakat şehirde patlak veren veba salgınının ancak Laios'un katilinin cezalandırılması ile geçeceği söylenince ve bir kâhin de durumu açıklayınca, Oidipos ıstırabından kendi gözlerini kör eder. Oğulları tarafından Thebai'den kovulur. Kızı Antigone ile yollara düşer ve nihayet Kolonnos şehrinde ölür.

OK, çok eski çağlardan beri kullanılan bir av ve savaş silâhıdır. Bundan 40.000 yıl önce mağara insanları tarafından dahi kullanıldığı tespit edilmiştir. İlkçağ ve Ortaçağ'da da önemini muhafaza etmiş, ancak ateşli silâhların çıkmasından sonra silâh olarak önemi kalmamış, bir spor dalı halinde zamanımıza kadar gelmiştir. Eski Türkler'de okçuluk çok ileriydi. Köktürkler'in alfabesinde okun yeri vardı. Eski Türk destanlarında da yeri büyüktür. İstanbul'un fethinden sonra okçuluk hem silâh, hem de spor dalı olarak yaşayıp gelişmiş, Padişah Selim III, 1798'de yayı ayağı ile gererek yaptığı atışta, okunu 888,86 metreye fırlatmıştır. Bu rekor henüz kırılamamıştır.

Silâh olarak kullanılan ok, sert ağaçlardan yapılır, ucuna «temren» veya «peykân» denen sivri demir takılırdı. Gerisine de düzgün uçmasını kolaylaştıracak kuş tüyleri eklenirdi. Bazı Afrika ve Güney Afrika kabilelerinde ise zehirli oklar kullanılmıştır. Ok, «yay» denen ikinci bir parçayla tamamlanır. Yay kıvrık, esnek bir cisimdir. Uçları, çoğu zaman kurutulmuş hayvan bağırsağından yapılan ve «kiriş» denen bir iple gergin bir şekilde birbirine bağlanır. Ok, kirişe dayanır, sivri ucu hedefe yöneltilir ve okçunun baş parmağına geçirdiği zıh adlı yüzüğün üzerinden kaydırılarak fırlatılır. Okun üçüncü parçası da, «okluk», «sadak» veya «terkiş» denilen ve bir kayışla çaprazlama sırta asılan ok torbasıdır.

Okapi

OKALİPTÜS, sıcak ülkelerde yetişen, toprağın suyunu emerek bataklıkları kurutmaya yarayan bir ağaçtır. İkiçeneklilerin mersingiller familyasındandır. Bazı türlerinin boyu yüz metreyi aşar. Anayurdu Avustralya'dır. Çabuk büyür. Uzun, tüylü ve dar yapraklıdır. Çan biçimi beyaz çiçekler açar. Kereste olarak kullanıldığı gibi, sakız ve yağ çıkarılmasına da yarar. Kerestesi gemi yapımı için çok elverişlidir. Bazı türlerindeki tanen maddesi ateş düşürmeye yarar. Yağından ise ciğer hastalıklarının, boğaz ağrılarının tedavisinde yararlanılır.

OKAPİ, gevişgetirenlerden bir antilop türüdür. Büyük sürüler halinde Afrika'nın Kongo bölgesi civarında yaşarlar. At büyüklüğünde olup, başı zürafayı andırır. Boyu zebra, sağrısı ise eşek görünüşündedir. Kısa, parlak kızıl - kahverengi tüyleri ayak uçlarına doğru aklaşır. Eti için avlanır.

OKKA, eski bir ağırlık ölçüsüdür. Bugün de Yunanistan'ın ve Yakın Doğu ülkelerinin bazılarında kullanılır. Eskiden bizde de kullanılan okka, bir kilo 282 grama eşittir. 400 dirheme ayrılır. Halen Türkçede halk dilinde ağırlık için, kilo yerine okka deyimi kullanılır.

OKLAHOMA, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Nüfusu: 2.328.000, yüzölçümü: 181.440 km.^{2}'dir. Başkenti: Oklahoma City (324.000),dir. 1907 yılında 46. eyalet olarak birliğe katılmıştır. Toprakları, Mississippi havzasının bir bölümünü kaplar. Arazi çoğunlukla ovalıktır. Tarım bakımından çok ileridir. Fakat asıl zenginliğini petrol teşkil eder.

Eyalet 1889'a kadar Kızılderililer'in hâkimiyetinde kalmış, daha sonra hükümetin aldığı bir kararla âdeta bir «toprağa hücum» başlamış, beyazlar da buraya yerleşmişlerdir. Bunun üzerine Oklahoma hızlı bir gelişme göstererek zenginleşmiştir.

OKLUKİRPİ, kirpiden daha iri ve daha uzun dikenli bir hayvandır. Avrupa, Asya ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde yaşar. Kirpiye benzediği halde, onun gibi böcekçillerden olmayıp, kemirgen memelilerdendir. Geceleri tek başına dolaşır. Yiyeceğini ot ve bitkilerin arasında arar. Ağaca tırmanamaz. Bir zamanlar okunu fırlattığı sanıldığından kendisine bu ad verilmiştir. Fakat bunun doğru olmadığı, sadece düşmanı ile karşılaşınca dikenlerini kabarttığı anlaşılmıştır.

OKSİJEN, yeryüzünde bütün canlılara hayat veren bir gazdır. Ayrıca en çok kullanılan eleman da oksijendir.

Simgesi: (O), atom ağırlığı: 16,000, atom sayısı: 8, yoğunluğu: 0,00143, ergi-

me noktası: —218°, kaynama noktası: —183°'dir.

Oksijen, hidrojenle birleşerek suyu meydana getirir. Bu yönden de canlılar için bir hayat kaynağıdır. İlk olarak İngiliz bilgini Priestley tarafından bulunmuştur. Lavoisier de bu buluş sayesinde kimya bilimini yanlış yola sürükleyen «flogiston teorisi» ni yıkmıştır.

Oksijen şu yollardan elde edilir:

1 - Priestley denemesinde, kırmızı civa oksidinin ısıtılmasıyle.

2 - Potasyum kloratın ısıtılması ile potasyum klorürle.

3 - Suyun elektrolizi (çözümlenmesi) ile.

Baryum oksit, havada kızıl dereceye kadar ısıtılırsa, havadan oksijen alarak «baryum peroksit» haline geçer. Baryum peroksit de akkor oluncaya kadar ısıtılırsa, oksijen vererek baryum oksit haline geçer.

Havanın «linde» aracında soğutulup sıvılaştırılması sırasında da oksijen sıvılaşır. Endüstride bu yoldan oksijen elde edilir.

Renksiz, kokusuz, suda az çözünen oksijenin yakıcı özelliği çok önemlidir. Oksijen olmayan yerde, yanma olmaz. Işık ve ısı veren bütün olaylar, birer yanma olayıdır. Oksitlenme de, yanmanın özel bir şeklidir. Buna «paslanma» da denir. Isı ve ışık göstermeyen olaylar da, «yavaş oksitlenme» veya paslanmadır. Yavaş oksitlenmenin madenler üzerinde etkisi büyüktür. Bazı madenler (alüminyum gibi) üst tabakasında bir oksit zarı meydana getirerek, daha alt tabakalarını korurlar. Diğerleri (demir ve bakır) tamamen paslanarak metalik halden tuz haline geçerler. Madenleri oksitlenmeden korumak için endüstride yağlama, boyama, lak veya bozulmayan maden kaplamalardan yararlanılır.

Canlılarda da solunumla havadan alınan oksijen, besinlerle alınan karbonu yakar. Meydana gelen karbon dioksit, solunum yoluyla yine dışarı atılır. Canlıların oksijen alıp, karbon dioksit atmaları ile atmosferde meydana gelen dengesizlik, bitkilerin özümleme yapması ile düzelir. Aksi halde dünyada oksijen biter, hayat sona ererdi.

Oksijen ayrıca tıpta çeşitli hastalıklarda (zatürree, kalp, gaz zehirlenmeleri), çok yükseklere çıkan pilotlara ve derine inen dalgıçlara verilerek, endüstride kaynak işlerinde kullanılır.

OKSİJENLİ SU, çeşitli özellikleri sayesinde tıpta, temizlikte, boyama işlerinde kullanılan bir kimyasal karışımdır. Kimyadaki adı «hidrojen peroksit» tir. İçinde oksijen çözünmüş su demektir. (H_2O_2) formülü ile gösterilir. Saf hali çok tehlikelidir. Büyük bir enerji vererek patlayabilir. Sulu çözeltilerinin patlama tehlikesi yoktur. Bundan dolayı ticarette bulunan en derişik hali % 30'luktur. Perhidrol diye bilinir. Oksijenli su her evde bulunması gereken bir ilkyardım malzemesidir.

OKSİTLER, elemanların oksijenle birleşmesinden meydana gelen bileşiklerdir. Bromla asıl gazlardan başka bütün elemanların oksitleri vardır. Genel olarak beşe ayrılırlar:

1 - Asit Oksitler: Ametaldirler. Su ile birleşerek oksit meydana getirirler (Kükürt dioksit + su → sülfüroz asit) gibi.

2 - Bazik Oksitler: Metaldirler. Su ile kuvvetli bazlar meydana getirirler. Asit etkisiyle su ve tuz yaparlar. (Kalsiyum oksit + su → kalsiyum hidroksit) gibi.

Batı öğretim usullerinin ilk uygulandığı okullarımızdan Istanbul'da Galatasaray Lisesi

3 - Peroksitler: Oksijen oranları çok yüksektir. Metal ve ametal olanları da vardır (baryum peroksit, mangen dioksit) gibi.

4 - Nötür Oksitler: Azot oksidul gibi olanlarıdır. Ne asit, ne de baz etkisi gösterirler.

5 - Anfoter Oksitler: Kuvvetli asitler karşısında bazik oksit, kuvvetli bazlar karşısında ise asidik oksit gibi etki yaparlar.

OKTAV, müzikte sekiz sesin meydana getirdiği diziye denir. Bu dizi tam bir makam (mod) teşkil eder. Aralarında sekiz ses arası bulunan iki perdeye de aynı ad verilir. Armoni bilgisinde de alt alta konan sekiz ses aralıklı iki nota ile bu iki nota arasındaki armoni aralığı da «sekizli» diye adlandırılır.

OKUL, çeşitli bilgilerin okutulup öğretildiği yerdir. Okuyup yazmadan, en ileri bilimlere kadar bütün bilgiler okullarda verilir. Kelimenin anlamı sonradan daha da genişleyerek, çeşitli dallarda belli bir fikri veya tarzı gösteren ifade almıştır: «Felsefe okulu», «edebiyat okulu» gibi.

İnsanları küçük yaşlarından itibaren yetiştirmek fikri, çok eski çağlardan beri vardı. İlk kurulan okullar, daima dinî müesseselerde, din eğitimiyle beraber yürütülmüştür. Eski Yunan'da Akademas adındaki bilginin evinin bahçesinde vermeye başladığı derslerle, özel okullar da eğitim çabasına katılmışlardır. Sonradan ihtisas topluluklarına «akademi» denmiştir. Roma'da hemen her ev bir okul sayılmış, M.Ö. 3. yüzyılda da ilk dilbilgisi okulları açılmıştır. Daha sonra «şehir» ve «imparatorluk» okulları kurulmuştur.

Okyanusyalı bir yerli tipi

Ortaçağ'da okullar yeniden kiliseye bağlanmış, bu eğitim tarzında tartışmaya, fikir münakaşasına yer verilmemiş ve öğretmenin dediği dedik olarak kabul edilmiştir.

Doğu'da da okullar din müesseselerine bağlı olarak gelimiştir. Burada da medreseler öğrencilere gerekli bilgileri sağlamışlardır. 11. yüzyılın başlarından beri kurulan medreseler İslâm dünyasının okul sistemini meydana getirir. Bu medreselerde bütün bilimler okutulurdu.

Bizde de okullar camilerin, mescitlerin yanı sıra gelişmiştir. Eğitimin temeli de Kur'an öğrenimi olmuştur. Mahalle okulları (sıbyan mektepleri) bugünkü ilkokulların yerineydi. Sıbyan okullarından sonra, orta ve yüksek öğrenim veren medreseler, askerî ve mülkî sınıfları yetiştiren saray okulları vardı. Bunların en yükseği de, Enderun'du. (Bak ENDERUN).

Tanzimat'tan sonra eğitim sistemimizde ilk büyük değişiklik yapıldı. Cumhuriyet'ten sonra, 1924'te mahalle okulları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. 1926'da da tamamen kaldırılarak, yerini ilkokullara bıraktı. Bugün ilkokullar bütün memlekete yaygın bir hale gelmektedir. Ayrıca eğitim sistemleri de modern metodlara uydurulmaktadır.

Türkiye'de ilkokul çağından sonra öğrenim, orta ve yüksek olmak üzere ikiye ayrılır. Orta öğrenim iki safhadır: Ortaokul ve lise. Her biri 3 yıl sürelidir. Lisede ikinci yıldan itibaren öğrenciler «fen» ve «edebiyat» olmak üzere iki kola ayrılırlar. Lise bitirdikten sora da üniversite eğitimi başlar. Ayrıca ülkemizde çeşitli özel okullar ve kolejler, yabancı bazı liseler vardır ki, buralarda yabancı dillerde daha geniş öğretim yapılır. Bunların bazıları 3 yerine 4 yıldır. Orta dereceli okullar arasında meslek okulları ve teknik öğretim yapanlar da vardır.

Yüksek öğrenim, liseyi bitiren öğrencilerin girdiği Tıbbiye, Teknik Üniversite, Edebiyat Fakültesi gibi ihtisas okullarıdır.

OKYANUS, dünyanın en geniş kısmını kaplayan denizlere verilen addır. Bu geniş denizlerin kolları da aynı adı taşırlar: Pasifik Okyanusu, Atlantik Okyanusu gibi. Yeryüzündeki bütün okyanusların toplamı, dünya yüzölçümünün % 70,8'ini meydana getirirler. Bu, yaklaşık olarak 361 milyon km.^{2} demektir. Okyanuslar şöyle ayırılır:

Pasifik Okyanusu: 180 milyon km.^{2},
Atlantik Okyanusu: 106 milyon km.^{2},
Hint Okyanusu: 75 milyon km.^{2}.

Ayrıca bir Antarktika ve bir de Arktika Okyanusu vardır. Bunların büyük bir kısmı buzullarla kaplıdır.

Yeryüzündeki karalar ve okyanuslar incelendiği zaman, okyanusların toplam yüzölçümlerinin hemen hemen yarısının bir denizler batı yarımküresinde toplandığı görülür. Yine yapılan incelemelerde 44° kuzey paraleli civarında karalar ve okyanuslar arasında hemen hemen bir eşitlik görülmüştür. Kuzey yarımküresinde 70°, güney yarımküresinde de 20. paralelden sonra karaların seyrekleştiği anlaşılmıştır.

OKYANUSYA, dünyanın beş büyük kıtasından biridir. Genellikle Pasifik Okyanusu'ndaki dağınık adaların ve kara parçalarının toplamına denir. Diğer kıtaların ak-

Okyanuslardaki başlıca akıntılar

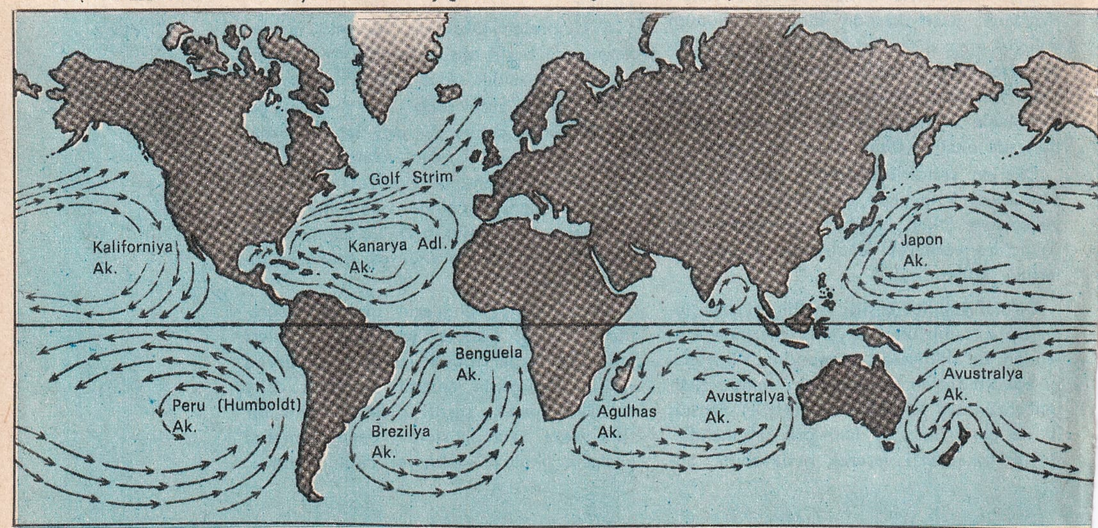

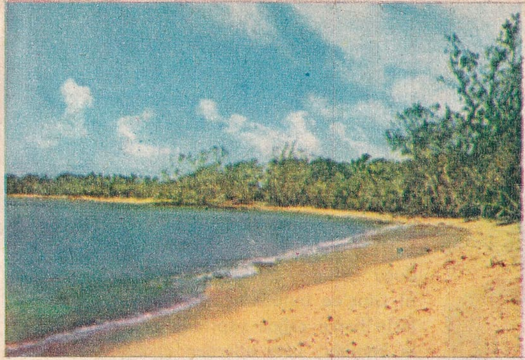

Okyanusya adalarından iki görünüş: Yeni Hebrid'ler (solda); Fiji adaları (sağda).

sine olarak burada kıtaya adını kara değil, asıl bütünlüğü teşkil eden deniz vermiştir. Bütün bu adaların nüfusu: 18.176.000, yüzölçümü toplamı: 8.970.000 km.^{2}'dir. *(Harita için 865. sayfaya bakın.)*

Okyanusya dört bölüme ayrılır: 1) Avustralya, 2) Melanezya, 3) Polinezya, 4) Mikronezya.

Gerçek bir kıta büyüklüğündeki «Avustralya», Hint ve Pasifik Okyanusları'nın arasındadır. Yüzölçümü: 7.704.000 km.^{2}'dir. «Melanezya», Avustralya ve Endonezya'nın doğusundaki adalardan meydana gelir. «Polinezya», Yeni Zelanda ve Orta Pasifik adalarından ibarettir. Melanezya'nın kuzeyindeki adalar topluluğu da, «Mikronezya» yı meydana getirir. Avustralya hariç, Okyanusya adaları üç çeşitli özellik gösterir: Yeni Zelanda, Yeni Gine ve bazı Melanezya adaları dağlık bir görünüştedir. Deprem ve volkanik püskürtüleri ile tanınmıştır. Polinezya, Melanezya ve Mikronezya adalarının çoğunluğu ise volkanik dağlarla kaplıdır. Bunların bir kısmı bugün de faaliyettedir. Tropikal bölgede oldukları için adalar genellikle koral kayalıkları ile çevrilidir. Adaların hemen hepsinde tropikal iklimin etkileri görülür. Yalnız Yeni Zelanda, Tasmanya ve Avustralya'nın güneydoğu ve güneybatısında iklim daha yumuşaktır. Akdeniz iklimini andırır. Yılın büyük bir kısmında sıcak olan adalara, serinliği alize rüzgârları getirir. Fakat Yeni Gine ve Salomon gibi adalarda Ekvator ikliminin sebep olduğu bütün hastalıklar (malarya gibi) görülür. Okaliptüs ağaçları meşhurdur. Ayrıca dünyanın bazı bölgelerinden tamamen kaybolmuş bir kısım hayvan türlerine yalnız bu kıtada raslanır (kanguru gibi). Pasifik adalarında son zamanlara kadar Melanezyalı ve Polinezyalı yerliler yaşamaktaydı. Avustralya yerlilerinin sayısı ise çok az olup, dağınık halde bulunurlar.

Bugün Okyanusya'da en çok İngiliz, Fransız ve Birleşik Amerika etkisi görülmektedir. Avrupalılar bu toprakları yalnız siyasî bakımdan kontrol altına almakla kalmamışlar, ayrıca buralarda sömürgeler kurarak tabiî zenginliklerinden yararlanmışlardır. Bugün Avustralya, Yeni Zelanda, Yeni Kaledonya ve Hawai'de Avrupalılar her türlü hayata hâkim durumdadırlar. Bu arada Japonlar, Çinliler ve Hintliler de Okyanusya'ya sızmak istemişlerse de, başarılı olamamışlardır.

Okyanusya kıtasında yalnız Avustralya ırkları yaşar. Bunlar ilkel insan topluluklarıdır. Fakat bunların batıdaki ilk insanlarla belirli bağlantısı yoktur. Tasmanya yerlileri ise bugün kesin olarak ortadan kalkmıştır. Melanezya'daki ırkların çeşitli tipleri vardır, ama genellikle bir Melanezya ırkı mevcuttur. Bunlar Afrika ve Avustralya yerlilerinin karışımı bir karakter gösterirler. Kökleri hakkında bilgi pek azdır. Polinezya ırkı ise hızla çoğalmaktadır. Bazı bilginler bu ırkın beyaz ırk, özellikle Akdenizlilerle ilgisi olduğunu ileri sürmektedirler. Sarı ırka daha yakın olduğunu iddia edenler de mevcuttur. Okyanusya kıtası çok dağınık kara parçalarından meydana geldiği için, halklar hiç bir zaman bir hâkimiyet altında toplanamamışlardır.

Avustralya'da Melbourne'den bir görünüş

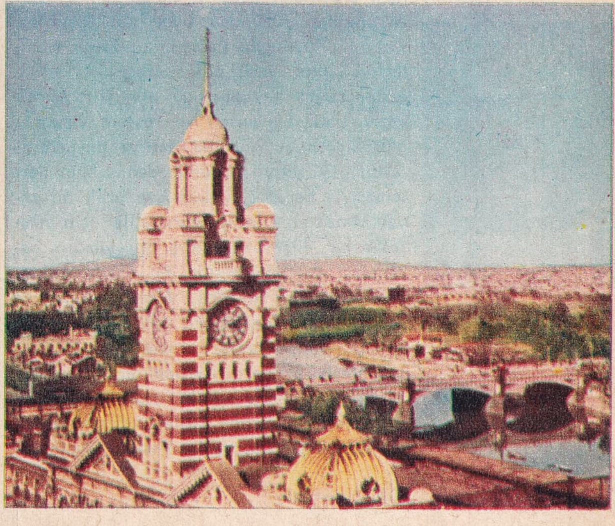

Bu adalardan birçok ırkların gelip geçtiği sanılmaktadır. İlk gelenlerin de Papular ve Pigmeler olduğu tahmin edilmektedir.

Yeni Zelanda'da hayvancılık

Adalara Ortaçağdan itibaren Çin ve Malezya gemilerinin geldiği de bir gerçektir. 18. yüzyıl ortasına kadar Okyanusya'da Avrupalılar pek seyrek görülmüş, sadece Hint'e gitmek için yeni yollar aranırken, tesadüfen birtakım adalar bulunmuştur. Batılılar arasında hepsinden önce İspanyollar'ın ve Portekizliler'in bu toprakları gördükleri de bir gerçektir. 17. yüzyılda İspanyollar, Filipinler'e hâkim olarak, Avustralya kıtasını araştırmaya başlamışlardır. Daha sonra Holandalılar da kıtanın güney kıyılarını keşfederek boş ve kurak topraklarla karşılaşmışlardır. Bu yarışa İngilizler ve Fransızlar da katılmakta gecikmemişlerdir. Fakat Okyanusya'nın ilk doğru haritasını yapmak, Kaptan Cook'a nasip olmuştur. Bu arada yerli halkı Hıristiyanlaştırmak için İngiliz protestan misyonerlerinin büyük çabaları görülmüştür. 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın sömürgeci devletleri yeni keşfedilen topraklarda hızlı bir sömürgecilik faaliyetine girişmişlerdir. Bu arada yerli halk arasından ucuz el emeği temin eden Avrupalılar yüzünden uygarlığın getirdiği kızamık, kızıl gibi hastalıklar, ateşli silâhlar ve alkol, yerli nüfus arasında 1940'a kadar büyük kayıplara yol açmıştır. Ancak yazar Loti, Stevenson ve ressam Gauguin gibi kişiler bu durumu Batı'ya duyurmuşlardır. 19. yüzyıl sonunda denizciliğin ilerlemesiyle beraber, Okyanusya uzak bir diyar olmaktan çıkmış, Avrupalılar için stratejik bir önem kazanmış, bu yüzden bölünmesi çabuklaşmıştır. Bu arada Amerika, İngiltere, Holanda, Almanya, Çin ve Japonya'nın menfaatleri, sık sık çatışmıştır. İki dünya savaşı sırasında da Pasifik'teki tesir alanları, Avrupalılar için birer savaş alanı haline sokulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Japon istilâsı, düzeni altüst etmiş, savaştan sonra ise Pasifik Okyanusu, bu defa Doğu ve Batı blokları arasında önemli bir stratejik mevki olmaya devam etmiştir. Bağımsızlık mücadeleleri bugün için Okyanusya'nın da başlıca meselesi haline gelmek üzeredir. Fakat bu gelişme, Afrika'daki kadar hızlı değildir.

F. Okyar

Okyanusya'daki adalarda yaşayan halkın ilkel ve orijinal bir sanatı vardır. Bu sanat eserlerine batıl inançların çok etkili olduğu bellidir. Paskalya adalarında ve Yeni Gine'de bulunan heykeller ve dev büstlerin hangi çağda yapıldığı anlaşılamamakla beraber, usta ellerden çıktığı sezilmektedir.

OKYAR, Fethi (1880 - 1943), eski başbakanlardandır. Makedonya'nın Pirlepe şehrinde doğdu. Harbiye'yi bitirip orduya katıldıktan sonra çeşitli askerî görevlerde bulundu. 1908'de Paris'e askerî ataşe olarak gönderildi. Mebusan Meclisi üyeliği yaptı. 1920'de Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. 14 ağustos - 27 ekim 1923 arasında İcra Vekilleri Heyeti Reisliği, T.B.M.M. Başkanlığı, temmuz 1924 - mart 1925 arasında da yeniden başbakanlık görevlerinde bulundu. Büyükelçi olarak gittiği Paris'ten dönüşünde Serbest Fırka'yı kurdu. Fakat bazı gerici teşebbüsler üzerine, partiyi, feshetti. 1935 - 1939 arasında yeniden milletvekilliğine seçildi. Adalet Bakanlığı yaptı. İstanbul'da öldü.

OLAYCILIK (Bak: FENOMENİZM).

OLCAYTO, İlhan (1281 - 1316), İlhanlılar devletinin 8. imparatorudur. Anadolu'ya gönderdiği askerî genel valilerle bu ülkeyi kontrol altına almış, vergi ve asker toplamıştır. Çocukluğunda Müslümanlığı kabul etmiş, ağabeyi Gazan İlhan'ın ölümü üzerine Tebriz'de tahta çıkmıştır. 12 yıl saltanat sürdü. Ölümünden sonra yerine oğlu Ebu Sait Bahadır Han geçti ve

Avustralya'da Sidney limanı

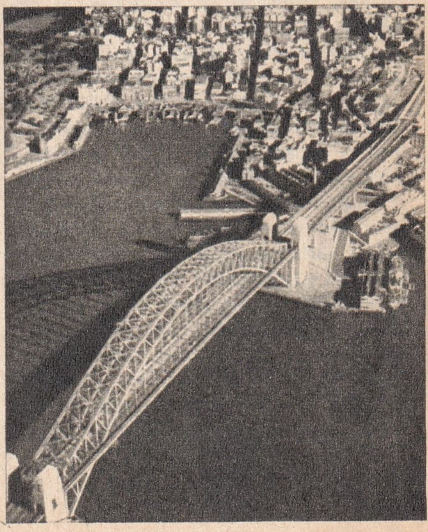

onunla beraber İlhanlılar'ın haşmet devri de sona erdi..

OLGUCULUK (Bak: POZİTİVİZM).

OLİGARŞİ, bir toplulukta iktidarı bir tek gruptan olan kimselerin elde tutmasına denir. Yani iktidara bir sınıf veya meslek grubu hâkimdir. Meselâ Eski Yunanistan'da Atina şehir devletini 30 kişilik bir idareciler takımı yönetirdi.

OLİGOSEN (Bak: ÜÇÜNCÜ ZAMAN).

OLİMPİYAT OYUNLARI, her dört yılda bir tekrarlanan ve bütün dünya uluslarına açık bir spor gösterisidir. Olimpiyat Oyunları, eski Yunanistan'daki kutsal Olimpia şehrinde, tanrıların kralı sayılan Zeus'un hatırasına hürmeten, her dört yılda bir, haziran ayında yapılırdı. Oyunlar ilk defa M.Ö. 776 yılında tertiplendi. M.S. 392'ye kadar da her yıl tekrarlandı. Bu arada kadınlar için de ayrı oyunlar yapılarak devam edildi. Roma işgalinden sonra Olimpiyatlar kadınlara yasaklandı.

19. yüzyılın sonunda ırklar ve uluslar arasındaki kinlere ve savaşlara spor aracılığı ile bir son vermek, spor yoluyla kardeşlik havası yaratmak amacıyle modern olimpiyat oyunlarının tertibi düşünüldü. Bu işe öncülük eden de, Baron Pierre de Coubertin adında bir Fransız oldu. Böylece ilk modern Olimpiyatlar 1896 yılında Atina'da yapıldı.

Bugün Olimpiyat Oyunları, Uluslararası Olimpiyat Komitesi tarafından yönetilir. Oyunlara yalnız amatör sporcular katılır. Başlıca oyunlar şunlardır: Atletizm, bisiklet, jimnastik, halter, eskrim, serbest ve greko-romen güreş, boks, atıcılık, kürek, su topu, yüzme, yelken, binicilik, polo, futbol, rugbi, hokey, hentbol, modern pentatlon, kano, basketbol, voleybol, judo.

Olimpiyat bayrağı beyaz zemin üzerine, iç içe geçmiş ve mavisi Avrupa'yı, sarısı Asya'yı, siyahı Afrika'yı, yeşili Amerika'yı, kırmızısı da Okyanusya'yı temsil eden beş halkadan ibarettir. Bu bayrak ilk defa 1920 Anvers Olimpiyatları'nda kullanılmıştır. Bayrağın altındaki Lâtince «Citus - Altus - Fortis» sözü ise, «çabuk, yüksek, kuvvetli» anlamına gelir.

Oyunlardan önce yapılan tören sırasında bütün sporcular adına edilen yeminde ise şunlar söylenir: «Bütün yarışmaya katılanlar adına bu Olimpiyat Oyunları'nda Olimpiyat kurallarını bozmayacağımıza, gerçek bir sporcu ruhu ile, sporun zaferi, memleketimizin zaferi için çalışacağımıza yemin ederim.»

Türk sporcuları da 1906'dan beri modern Olimpiyat Oyunları'na katılmaktadır. Sporcularımız arasında şimdiye kadar yalnız güreşçilerimiz altın madalya kazanmışlardır. Özellikle 1948 Londra ve 1952 Helsinki Oyunları'nda çok başarılı olmuşlardır.

Olimpiyat Oyunları'nın sonuncusu 1968' de Meksika başkenti Mexico'da yapılmış ve özellikle atletizm dalında inanılmayacak rekorlar kıran zenci atletlerin üstünlüğü dikkati çekmiştir.

1924 yılından itibaren kış sporları da Olimpiyat Oyunları'na dahil edilmiştir. Fakat bu sporlar yalnız kışın yapılabildiği için, Kış Olimpiyatları yine dört yılda bir, diğer oyunlardan ayrı olarak tertiplenir.

OLİMPİYAT OYUNLARI HANGİ YILLARDA NERELERDE YAPILDI VE YAPILACAK

Yıl	Yeri	Yıl	Yeri
1896	Atina	1948	Londra (Yaz)
1900	Paris	1952	Oslo (Kış)
1904	St. Louis	1952	Helsinki (Yaz)
1906	Atina	1956	Cortina d'Ampezzo (İtalya - Kış)
1908	Londra		
1912	Stockholm	1956	Melbourne (Yaz)
1920	Anvers	1960	Squaw Valley (A.B.D. - Kış)
1924	Chamonix (Kış)		
1924	Paris (Yaz)	1960	Roma (Yaz)
1928	St. Moritz (Kış)	1964	İnnsbruch (Rus - Kış)
1928	Amsterdam (Yaz)		
1932	Lake Placid (Kış)	1964	Tokyo (Yaz)
1932	Los Angeles (Yaz)	1968	Grenoble (Kış)
1936	Garmisch - Partenkirchen (Kış)	1968	Mexico (Yaz)
		1972 ...	Sapporo (Japonya - Kış)
1936	Berlin (Yaz)		
1948	St. Moritz (Kış)	1972 ...	Münih (Yaz)

OLİMPOS, Yunanistan'ın en yüksek dağıdır. Yüksekliği 2.918 metredir. Teselya ile Makedonya arasındaki engebeli arazide bulunur. Eski Yunanlılar, tanrılarının burada yaşadıklarına inanırlar, hepsinin bir sarayı olduğunu, en yüksektekinde de tanrıların kralı Zeus'un oturduğunu söylerler-

Eski Yunanistan'da Olimpiyat oyunlarında birinci gelenlerin şerefine yapılan şenlikler

di. Fakat zamanla dağa çıkıp buranın hiç de erişilmez bir yükseklikte olmadığını anlayınca, inançlarından vaz geçtiler. Onun yerine tanrıların gökyüzündeki bir dağda oturduğu inancı hâkim oldu.

OLTA, bir balık tutma aracıdır. Oltanın ucundaki çeşitli boylarda iğnelere bir yem veya tüy takılarak bunu balığa yutturarak yakalama esasına dayanır. Ayrıca yine uç tarafına genellikle kurşundan bir ağırlık konarak suya kolay girmesi sağlanır. Oltaların yakalanacak balığa göre çeşitleri vardır. Başlıcaları çapari ve kamış saplı oltalardır. Amerika'da otomatik olarak kullanılan oltalardan da yararlanılır.

OLTU, Karadeniz Bölgesi'nde, Erzurum iline bağlı 32.670 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.995 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.380 km.²'dir. Merkez bucağından başka 62 köyü vardır.

Arazi genel olarak dağlıktır. Dağlar arasında geniş vâdi tabanları bulunur. Yazlar sıcak, kışlar çok soğuk geçer. Başlıca bitki örtüsü çam ormanlarıdır. Oltu çayı, ilçenin en büyük akarsuyudur. Halk ormancılık, tarım ve hayvancılıkla geçinir. Zengin linyit yatakları vardır. Ağızlık ve tespih yapılan Oltu taşı (kehlibar) meşhurdur.

İlçe merkezi, Oltu çayının bir yamacında, denizden 1.280 metre yükseklikte kurulmuştur. Erzurum'a 121, Kars'a 124, Artvin'e 180 km. uzaklıktadır. Kasabadaki Aslanpaşa Camisi ve hamamı tarihî değer taşır.

OLUR, Karadeniz Bölgesi'nde, Erzurum iline bağlı 18.915 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.228 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 820 km.²'dir. Merkez bucağından başka 40 köyü vardır.

Engebeli arazisindeki başlıca dağlar: Akdağ ve Serekli'dir. Serekli dağı, en çok sarıçam bulunan ormanlarla kaplıdır. Oltu çayı da ilçe topraklarından geçer. Halkı ormancılık, tarım ve hayvancılıkla geçinir. Kasabada ayrıca sebze ve meyva da yetişir. Kayısısı meşhurdur. Olur kasabası küçük bir yerleşme merkezidir. Oltu'ya 52 km.' lik bir bozuk yolla bağlıdır.

OM KANUNU, (Bak: OHM KANUNU).

OMURGA, 33 kemiğin birbirine eklenmesi ile meydana gelen kemik dizisidir. Omurgalıların iskeletinin temelini meydana getirir. Diğer kemikler bunun çevresinde çatılmıştır. 33 kemiğin her birine «omur» denir. Bunların 7'si boyunda, 12'si sırtta, 5'i belde, 5'i sağrıda, 4'ü de kuyruk sokumundadır. Son dördü kaynaşarak biçimlerini kaybetmişlerdir.

Her omurda, «omur cismi» denen kalın bir kısımla, üç çıkıntı vardır. Ortadakine «dikensi», yandakilere de, «yan çıkıntıları» adı verilir.

Omurların ortasındaki delikler, bir kanal meydana getirir. Bunun da içinden omurilik geçer.

Düşme, çarpma, vurma gibi çeşitli sebeplerden omurga sakatlanabilir. Sakatlığın şiddetine göre vücutta felç dahi meydana gelebilir. Ayrıca küçük yaşlarda geçirilen hastalıklar veya biçimsiz oturmak da omurga kemiğinin eğrilmesine ve dolayısıyle vücutta şekil bozukluklarına sebep olur. Omurga hastalıklarının, sebeplerine göre çeşitli tedavi usulleri vardır.

OMURGALILAR, en gelişmiş yaratıkların toplandığı hayvanlar âleminin önemli bir sınıfıdır. Memeliler, kuşlar, sürüngenler ve balıklar bu sınıfa dahildir. Dış görünüşleri simetriktir. İç organları ise ya sağda, ya solda bulunur. Sert kemiklerden veya kıkırdaktan meydana gelen eklemli iskeletleri, vücut çatısını meydana getirir. Çoğunluğu dört ayaklıdır. Karada, suda veya havada yaşarlar. Sinir sistemleri diğer yaratıklara göre çok gelişmiştir. Memelilerden başkası yumurtlayarak ürer.

OMURİLİK, omurilik soğancığının omurganın ortasındaki kanaldan geçen devamıdır. Omurilik soğancığı beynin tam altındadır. Uzantısı ise, omurların ortasındaki deliklerin meydana getirdiği kanal boyunca ilerler. Dışı fildişi, içi boz renklidir. Üzerinde saçak biçimi sinirler bulunur. Vücutla beyin arasındaki teması sağlar. Ağırlığı 27 - 30 gram, çapı ortalama bir sm. dir. Biri öne, öteki arkaya bakan yüzünde iki oluk vardır. Boz renkli kısım, iki oluğun ortasında, kanatlarını açmış bir kelebek görünüşündedir. Ön tarafında hareket sinirlerinin, arka tarafında da duyu sinirlerinin kökleri bulunur.

Reflekslerin merkezi de omuriliktir. Bu sayede beynin çalışmasını kolaylaştırır, yükünü azaltır. Merdiven çıkmak gibi alışkanlık hareketlerini de omurilik düzenler.

E. Onat

ONAT, Emin (1908 - 1961), tanınmış mimarlarımızdandır. Istanbul'da doğdu. 1926'da mühendis mektebine girerek, burada 3. sınıf öğrencisi iken, tahsilini bitirmesi için Zürih Politekniği'ne gönderilmiştir. 1934'te mezun olup yurda dönerek Yüksek Mühendis Mektebi'ne hoca olmuştur. 6 yıl hocalıktan sonra Teknik Üniversite kurulunca, Mimarlık Fakültesi'nin ilk dekanı oldu. Emin Onat, memlekete Türk millî karakterini tebarüz ettiren birçok ölmez eserler vermiştir. Bunların en önemlisi Orhan Arda ile beraber yaptıkları Ankara'daki Anıt - Kabir'dir. Ayrıca Istanbul Üniversitesi, Istanbul Adalet Sarayı, Uludağ Senatoryomu başlıca eserleridir.

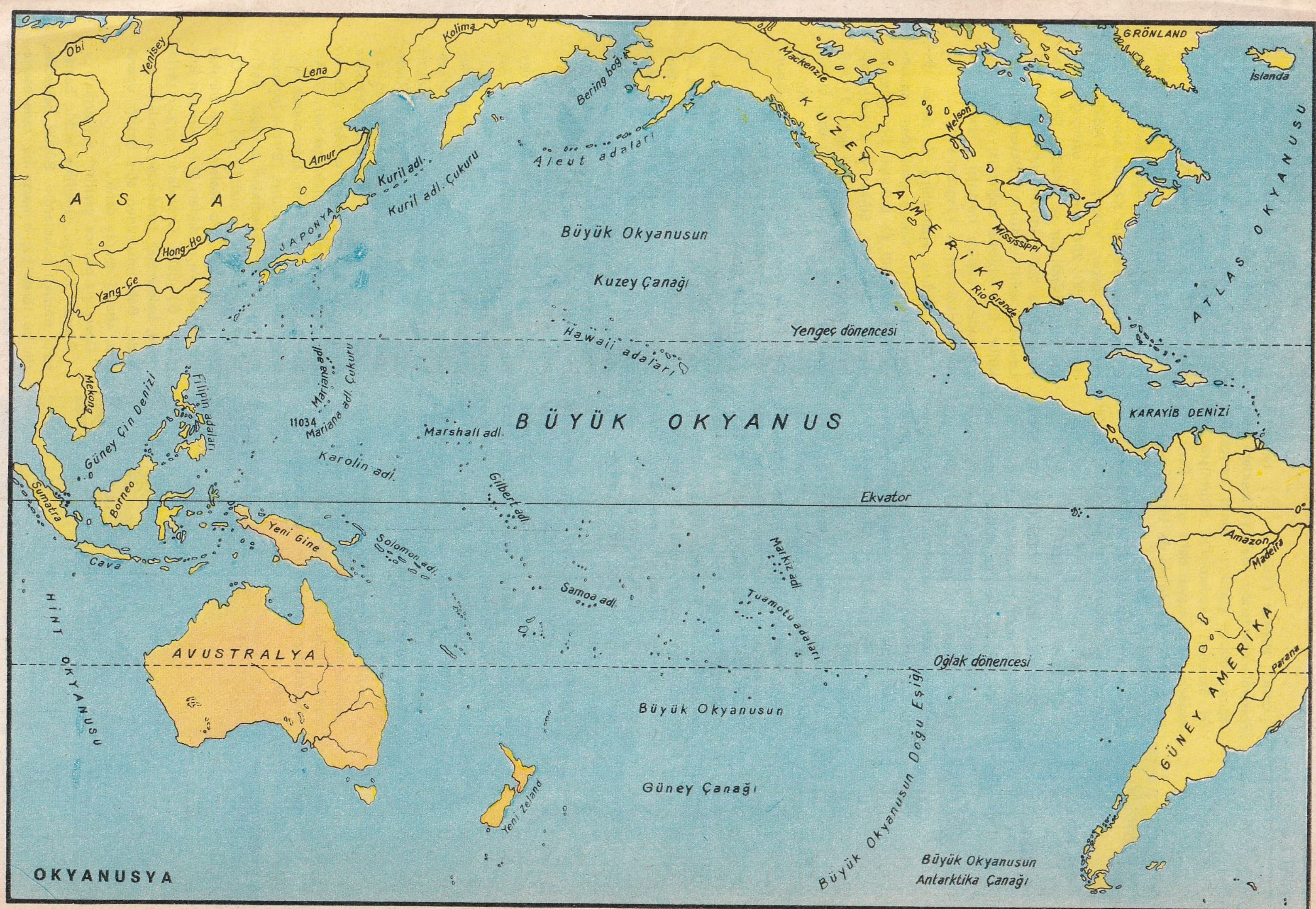
OKYANUSYA
BÜYÜK OKYANUS
ASYA
KUZEY AMERİKA
GÜNEY AMERİKA
AVUSTRALYA
ATLAS OKYANUSU
HİNT OKYANUSU
GRÖNLAND
İslanda
Obi
Yenisey
Lena
Kolima
Amur
Hong-Ho
Yang-Çe
Mekong
JAPONYA
Kuril adl.
Kuril adl. Çukuru
Bering boğ.
Aleut adaları
Mackenzie
Nelson
Mississippi
Rio Grande
Büyük Okyanusun
Kuzey Çanağı
Hawaii adaları
Yengeç dönencesi
KARAYİB DENİZİ
Filipin adaları
Güney Çin Denizi
Mariana adl.
Mariana adl. Çukuru
11034
Marshall adl.
Karolin adl.
Gilbert adl.
Ekvator
Sumatra
Borneo
Cava
Yeni Gine
Solomon adl.
Samoa adl.
Markiz adl.
Tuamotu adaları
Amazon
Madeira
Parana
Oğlak dönencesi
Büyük Okyanusun
Güney Çanağı
Yeni Zeland
Büyük Okyanusun Doğu Eşiği
Büyük Okyanusun
Antarktika Çanağı

O'Neill

ONAT, Hikmet (1885 -), tanınmış ressamlarımızdandır. Bahriye Mektebi'nden teğmen olarak çıktıktan sonra, ayrıca Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirmiştir. Bu kadarla da kalmayıp daha sonra Paris Güzel Sanatlar Okulu'nu da bitirdikten sonra Türkiye'ye döndü, «Türk Ressamlar Cemiyeti» ni kuranlardandır. Bilhassa İstanbul'a ait emperyonist peyzajları ilgi çekicidir.

ONDALIK (Bak: KESİR).

ONDOKUZ MAYIS GENÇLİK VE SPOR BAYRAMI, millî bayramlarımızdan biridir. Atatürk'ün, Anadolu'da Millî Mücadele hareketini teşkilâtlandırmak üzere 19 mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığı günün yıldönümü olarak kutlanır. Bu münasebetle yurdun her yerinde gençler ve spor teşekkülleri toplu spor gösterileri yaparlar. Resmî tatil bir gündür. Okullar ertesi günü de tatildir.

O'NEILL, Eugene (1888 - 1953), ünlü bir Amerikan piyes yazarıdır. New York'ta doğdu. Kısa bir öğrenim hayatından sonra maceralarla dolu bir hayat tarzını seçti. Çeşitli işlere girdi, çıktı. 1922 ve 1928'de Pulitzer, 1936'da Nobel Edebiyat Armağanlarını kazandı. Amerikan tiyatrosunda gerçekçiliğn öncüsü olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: Ufkun Ötesinde, Anna Christie, Garip Ara, Elektra'ya Yas Yaraşır. Yazarın kızı Oona, ünlü aktör Charlie Chaplin'le evlidir.

ONİKİ ADA, Ege Denizi'nin güneydoğusunda, Türk kıyılarına çok yakın bir adalar topluluğudur. Astropalya, Kalimnos, Kaşot, Kerpe, Harki, İstanköy, Leros, Lipsos, İncirli, Patmos, Sömbeki ve Tilos adalarından meydana gelir. Nüfusu: 120.000, yüzölçümlerinin toplamı: 1.244 km.^{2}'dir.

Adalarda Akdeniz iklimi hüküm sürer. Bunun sonucu olarak da bu iklime has bitkiler yetişir.

Oniki ada, uzun bir süre Türk hâkimiyetinde kalmış, 1912'de İtalyan işgaline uğramış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Müttefikler tarafından Yunanistan'a verilmiştir.

Ontario'da Toronto'dan bir görünüş

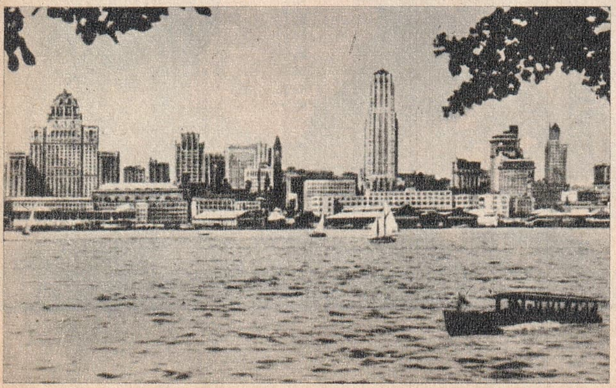

ONİKİ PARMAK BAĞIRSAĞI, insan vücudundaki ince bağırsakların bir bölümüdür. Mideden hemen sonra başlar. Uzunluğu 12 parmak boyu kadar olduğu için bu ad verilmiştir. Tıpta da «duodenum» denir.

ONTARİO GÖLÜ, Kuzey Amerika'daki beş büyük gölün en küçüğüdür. Amerika Birleşik Devletleri'yle Kanada sınırı, gölün ortasından geçer. Yüzölçümü 19.628 km.^{2}, derinliği 150 - 200 metre, uzunluğu 300 km.'dir. Önemli bir su yoludur. Deniz ulaşıma geniş çapta imkân verir. Suları St. Lawrence nehriyle Atlantik Okyanusu'na dökülür. Erie gölüyle bağlantısı vardır. Kıyılarındaki başlıca limanlar, Oswego, Toronto, Hamilton ve Kingston'dur.

OPAL, adına «panzehir» de denen değerli bir taştır. Kimya yönünden yapısında (x) molekül su bulunan bir silisyum dioksit mineralidir. Silikat ve silikatlı taşların bozulmasından meydana gelir. 1) Asil opal, 2) Ateş opal ve 3) Süt opal olmak üzere çeşitleri vardır. Bunlardan ilki, en çok Macaristan ve Meksika'da bulunur. Mücevherat yapmaya yarar.

OPARLÖR (Bak: HOPARLÖR).

OPERA, baştan aşağı müzikli, bir orkestra uvertürü ile açılan, düo, trio, koro, resitatif ve orkestra parçalarından meydana gelen tiyatro eseridir. İlk örnekleri İtalya'da görülmüştür. 1637'de Venedik'te ilk büyük opera binasının açılması, bu sanat kolunun yayılmasını çabuklaştırdı. Daha sonra Londra ve Paris'te de operalar açılıp, temsiller verilmeye başlandı.

Bir opera eseri başlıca iki parçadan meydana gelir: 1) Çoğunlukla manzum söz kısmı, ki buna «libretto» denir. 2) Müzik.

Librettolar genellikle bilinen trajedi konuları arasından seçilir. Müziği ise orkestra çalar, sanatçılar söyler. Müzik esasına göre operanın kısımları şöyledir: 1) Uvertür: Oyun başlamadan önce çalınan orkestra parçasıdır. 2) Resitatif: Orkestra ile işbirliği halinde, fakat serbest söylenen kısımdır. Aryalara öncülük etmiştir. 3) Arya: Sanatçılardan birinin solo olarak söylediği kısımdır. 4) Koro: Birçok oyuncunun bir arada söyledikleri aryadır, kadın ve erkek koroları da olabilir. 5) Final: Orkestra, koro ve solo seslerin hep birlikte söyledikleri ve çaldıkları operanın son kısmıdır. 6) Bale: Operaların uygun yerlerinde, balerinalar tarafından yapılan danslardır. Bale unsurunun ağır bastığı operalara, «baleli opera» denir.

Operanın başlıca çeşitleri şunlardır:

Opera - Konusu genellikle acıklı, baştan sona müzikli oyunlardır. Büyük bestecilerin bu türde hiç olmazsa bir tane eserleri vardır.

Opera Komik - Konuda komik unsurunun da olduğu oyunlardır. 17. yüzyıldan sonra bu tarz güldürücü opera yaygınlaşmaya başlamıştır. Buna «opera buffa» da denir.

Türkiye'de opera sanatı, ancak Cumhuriyet'ten sonra gelişmiştir. Ankara'daki Devlet Konservatuarı 1940'tan itibaren mezun vermeye başlayarak, Türk opera sanatçılarının yetişmesinde öncülük etmiştir. 1948'den itibaren devamlı temsiller veren Ankara Devlet Operası'ndan başka, bugün Istanbul'da da bir Belediye Operası kurulmuştur. Ayrıca Türk bestecileri de opera eserleri vermeye başlamışlardır. Adnan Saygun'un «Kerem» ve Nevit Kodallı'nın «Van Gogh» opera eserleri sahnelerimizde oynanmıştır.

OPERET, hafif konulu, şarkılı ve konuşmalı, eğlenceli veya alaycı bir tiyatro türüdür.

Operet, özellikle 19. yüzyılda, opera buffa'nın bir değişik tarzı olarak gelişmiştir. Modern operetçiliğin babası olarak F. Hervé ve Offenbach sayılırlar. Viyana ekolü mensubu Franz Lehar ve Strauss'lar, bütün dünyada büyük başarı kazanan operet eserlerini, Viyana valslerinin tatlı melodileri sayesinde sevdirmişlerdir. Bugün ise Amerika'da daha modern bir anlayışla çalışılmakta, Amerikan operet sanatçıları kaynaklarını özellikle müzikhollerde aramaktadırlar.

Operet türü Türkiye'de eski bir geçmişe sahiptir. 19. yüzyılda İtalyan operet topluluklarının Istanbul turneleri, bu türü halkımıza da sevdirmiştir. Bu arada Ekrem Reşit Rey'in güftesini yazdığı, Cemal Reşit Rey'in de bestelediği Lüküs Hayat, Saz - Caz, Üç Saat ve Deli Dolu operetleriyle Muhlis Sabahattin'in «Ayşem» operetleri çok tutulmuştur.

OPOSSUM, keseli memeli hayvanların bir türüdür. Evrim merdiveninde ornitorenk ve ekidne'den bir basamak yukarıdadır. Yavrularını canlı doğurur, ama bu yavrular tam gelişmiş halde değildir. Çoğunlukla Okyanusya'da yaşarlar. Orta ve Güney Amerika'da yaşayan türleri de vardır. Çok çeşitlerine raslanmıştır: «Virginia opossumu», «Yapok», «dört gözlü opossum», «yünlü opossum» ve «fare opossum» başlıcalarıdır.

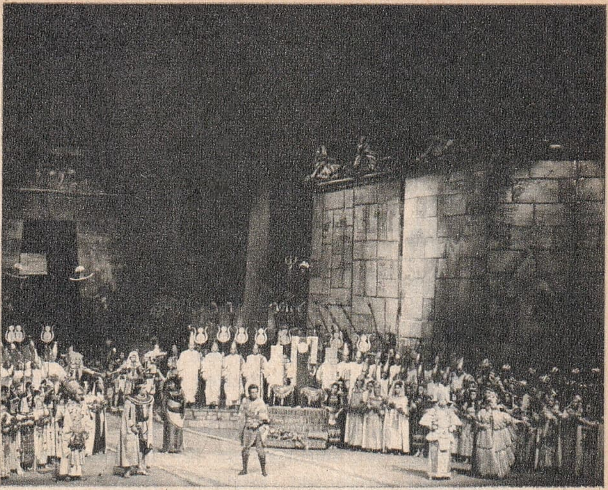

Istanbul Kültür Sarayı'nın açılışında oynanan Verdi'nin Aida operasından bir sahne

OPPENHEİMER, Robert (1904 - 1968), Amerikalı tanınmış fizik bilginidir. «Atom bombasının babası» olarak tanınır. New York'ta doğdu. Daha küçüklüğünde tabiata karşı aşırı derece meraklıydı. 18 yaşında girdiği Harvard Üniversitesi'nin «Teorik Fizik» bölümünü birincilikle bitirdi. Öğrenimini tamamladıktan sonra Avrupa'ya giderek, 8 yabancı dil öğrendi. 1928'de Amerika'ya döndü. California Üniversitesi'ne Teorik Fizik Profesörü olarak girdi. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından sonra, 1943'te Los Alamos'taki fizik laboratuvarına müdür tayin edildi. İlk atom bombası da bu laboratuvarda yapılmıştır. 1947'den sonra nükleer fizik araştırmalarına başladı. Amerikan Atom Enerjisi Komisyonu'nda çalıştı. Ölünceye kadar faal görevdeydi.

Opossum

OPTİK, fiziğin ışıkla ilgili olayları inceleyen bölümüdür. Yine bu olaylarla ilgili olarak kullanılan araçlara da «optik araçlar» adı verilir. Işığın niteliği, özellikleri,

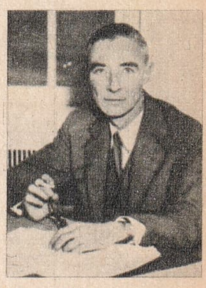

Oppenheimer

BAŞLICA OPERA BESTECİLERİ VE ESERLERİ

Beethoven	Fidelio	Rossini	Sevil Berberi, William Tell
Gounod	Faust	Smetana	Satılmış Nişanlı
Mozart	Don Giovanni, Sihirli Flüt, Figaro'nun Düğünü	Verdi	İl Trovatore, La Traviata, Aida, Othello, Rigoletto
Puccini	La Bohème, Tosca, Madama Butterfly, Manon Lescaut, Turandot	Wagner	Uçan Holandalı, Lohengrin, Tannhaeuser.

ışıkla ilgili araçlar, görme meseleleri ve gözlük, dürbün yapımı, fiziğin bu koluna aittir.

OPUS, «eser» anlamına kullanılan bir müzik deyimidir. Daha ziyade eserlerinin besteleniş veya yayınlanış sırasını belirtmek için bazı besteciler tarafından kısaltılmış «Op.» şeklinde ve eserin sıra numarası ile beraber kullanılır.

Orangutan

ORANGUTAN, Okyanusya'da, Borneo ve Sumatra adalarında yaşayan iri bir maymun türüdür. İlk defa Asya'da yaşadığı sanılmaktadır. Önceleri Çin'de ve Cava'da varken, bugün sadece Borneo ve Sumatra'da kalmıştır. Erkeklerin boyu 1 - 1,5 metreyi, ağırlıkları da 75 - 100 kiloyu bulur. Ağaçlardaki meyvaları yiyerek beslenir. Uzun, kızıl - kahverengi tüyleri vardır. Vücudu en çok insana benzeyen maymundur. Gözlerinin altındaki göz yaşı keseleri, yüzüne garip bir ifade verir. Genellikle sakindir. Fakat kafese kapatıldığı zaman çok öfkeli olur. Beklenmedik hareketlerle tehlike yaratabilir. Kendine öğretilen şeylerin çoğunu öğrenebilir.

R. Orbay

ORANJ NEHRİ, Güney Afrika'da bir akarsudur. Basutoland'da, Kaynak Dağları'ndan çıkar. Bu ülkeden geçtikten sonra, çeşitli çavlanlar meydana getirir. Alexander körfezinden Atlantik Okyanusu'na dökülür. Sularından daha çok toprakları sulamak için yararlanılır. Uzunluğu 1.860 km.'dir. Başlıca kolu, Vaal'dir.

ORANTI, iki oranın eşitliğine denir. Şöyle yazılır: $\frac{A}{B} = \frac{C}{D}$ bu yazılışta A ile D, «yanlar», B ile C'de «ortalar» diye anılır. Bu orantıda yanlarla ortaların çarpımı, birbirine eşittir. Yani: $A \times D = B \times C$ olur.

Oran ise, iki şey arasında büyüklük, nicelik ve derece bakımından parça ile tüm arasında bulunan bağlantıdır. Matematikte bir değerin, aynı cinsten başka bir değerle bölümüne aynı ad verilir. Birbiriyle ölçülen değerlerden küçüğü yukarıya, büyüğü de altına yazılıp, aralarına bir çizgi çekilir.

ORATORYO, Batı müziğinde dinle ilgili eserlere denir. Solo ve koro sesleriyle, orkestra için yazılır. 1548'de ilk defa Roma'da, Orator adlı salonda bir din adamları toplantısında Santa Filippo di Neri böyle bir müzik parçasını dinlettiği için, bundan sonrakiler de aynı adla anılmıştır. İtalyan ve Fransız oratoryolarından sonra Almanlar da aynı alanda Handel sayesinde büyük eserler vermişlerdir. Türkiye'de ilk oratoryo, Adnan Saygun tarafından halk şairi «Yunus Emre» için yazılmıştır.

ORBAY, Hüseyin Rauf (1881 - 1964), tanınmış denizci ve devlet adamıdır. Babası Amiral Muzaffer Paşa idi. Bahriye Mektebini teğmen olarak bitirdikten sonra donanmada çeşitli görevler aldı. Trablus ve Balkan Savaşlarına katıldı. Hamidiye zırhlısı süvarisi olarak Balkan Savaşı'nda gösterdiği kahramanlık neticesi «Hamidiye Kahramanı» olarak ün aldı. 1918 Mondros Mütarekesi'ni Osmanlı devletinin Bahriye Nazırı olarak imzaladı. Sonra Anadolu'ya geçerek Erzurum ve Sıvas Kongrelerine katıldı. 1920'de İstanbul işgal edilince İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Dönüşünde Ankara'ya geçip Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 1922 - 23 yılları arasında başbakanlık yaptı. Daha sonra muhalefete geçti ve 1926'da Atatürk'e yapılan suikastten sonra yurt dışına çıkarıldı. Yurda döndükten sonra bir ara Londra Büyükelçisi oldu. Son yıllarında yazdığı hatıraları yayınlanmıştır.

ORDİNAT VE APSİS, matematikte noktaların düzlemler üzerindeki yerini belirtmek için kullanılan, birbirine dik iki eksen üzerindeki ölçüdür. İkisine birden «koordinat eksenleri» denir. Koordinat eksenlerinin en basiti, birbirine dik iki doğrudan ibarettir. Yatayına «apsis ekseni», düşeyine «ordinat ekseni» denir. İki eksenin kesim noktası (0), apsis ekseni (0 x), ordinat ekseni (o y) ile gösterilir. (0) nun sağ ve yukarısındaki sayılar artı (+) değerleri, sol ve alt tarafında kalanları da eksi (—) değerleri gösterir.

Aynı gösterme şekli üç eksenle yapılırsa, uzaydaki bütün noktaların yerini belirtmek mümkün olur.

ORDOVİSİYUM (Bak: BİRİNCİ ZAMAN).

ORDU, Karadeniz Bölgesi'nde 543.863 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 27.303 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 6.001 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz, doğuda Giresun, güneyde Sıvas ve Tokat, batıda da Samsun illeri kuşatır. Merkez ilçesinden başka 10 ilçesi (Akkuş, Aybastı, Fatsa, Gölköy, Korgan, Kumru, Mesudiye, Perşembe, Ulubey, Ünye) ve bunlara bağlı 19 bucağı ve 524 köyü vardır.

Ordu arazisinin en önemli engebeliğini Canik ve Karagöz dağları teşkil eder. Canik dağlarının yüksekliği 2.000 metreyi geçmez. Aralarında, Karadeniz'e dökülen çeşitli akarsuların açtığı küçük vâdiler uzanır. İklim ılımandır. Her mevsim bol yağış alır. Bu yüzden de bitki örtüsünü sık ormanlar meydana getirir. En önemli akarsuyu, şehrin doğusundan Karadeniz'e dökülen Melet'tir. Fakat daha birçok küçük akarsu, Ordu topraklarını sular. Tarıma ayrılan alanlarda en çok mısır yetiştirilir.

Ama il halkının asıl zenginliğini, fındık üretimi teşkil eder. Fındıklar, ekili arazinin en büyük yerini kaplar. Yeni başlayan çay üretimi ile, kıyılarda balıkçılık da önemlidir.

İl merkezi Ordu şehri, yeni bir yerleşme merkezidir. Bundan iki yüzyıl önce Ordu'da bir yerleşme merkezi yoktu. Kıyıdan 10 km. içerdeki Bayramlı (Eskipazar) köyü halkının teşebbüsü ile iskele olarak şehrin temelleri atılmıştır. 1888'de büyük bir yangın kasabayı harap etmiş, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da azınlıklar topluca şehri terk ettikleri halde, Ordu gelişmeye devam etmiştir.

ORDU, bir devletin silâhlı kuvvetlerinin bütününe denir.

İnsanlar İlkçağ'dan beri ordu kurmaya önem vermişlerdir. M.Ö. 4.000 yıllarında Sümerliler'in düzenli orduları olduğunu tarih kayıtları belirtmektedir. Daha sonra M.Ö. 1900 - 1200 yıllarında Hititler'in ve Mısırlılar'ın da büyük çapta silâhlı kuvvetler kullandıkları bilinmektedir. Asurlular ise M.Ö. 9. yüzyılda düzenli ordular kurmuşlar ve silâhlı kuvvetler siyaset, ekonomi ve kültür alanlarına bünyelerinde etkili olmuştur. Eski Yunanistan ve Isparta'da ise askerlik başlı başına bir sanattı. Özellikle Isparta'da erkek çocuklar daha çok küçük yaşlarından itibaren bir asker olarak yetiştirilirlerdi. Ayrıca askerlere özel imtiyazlar tanınırdı. Meselâ Eski Yunan'da askerler toprak sahibi olurdu. Zenginler süvari, orta halliler piyade, fakirler ise hafif piyade ve deniz kuvvetlerinde forsa görevi görürlerdi.

Savaş taktiği denen usullerin tatbikine ise ilk defa Yunanlılar başlamışlardır. Kartaca orduları da disiplinli davranışları ile dikkati çekmişlerdir. Roma tarihi ise, doğrudan doğruya Roma ordularının tarihidir. Savaş taktikleri Romalılar tarafından geliştirilmiş, Eski Yunan taktikleri geliştirilerek, önce İtalya yarımadasına hâkim olunmuştur. 3. yüzyılda Roma ordularının mevcudu yarım milyonu bulmuş, süvariler en önemli birlikler haline gelirken, böylesine büyük bir ordu beslemek, koca bir imparatorluğun çöküşünü etkilemiştir.

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Bizans'ta savunma taktikleri geliştirilmiş, bu arada «Rum ateşi» denen yanıcı maddelerden yararlanılmaya başlanmıştır.

Ortaçağ'da Avrupa'da ordular gelişmeye devam ederken, cesur ve disiplinli erleri ile istilâcı Araplar, dikkati çekmiştir. Müslümanlara karşı kurulan Haçlı Orduları ise Hıristiyan ordularının kurulmasını sağlamıştır.

Ordu'nun genel görünüşü

Asya'da ise Moğollar ilk büyük ve disiplinli ordu örneklerini vermişlerdir. Bu arada Cengiz Han büyük bir taktikçi olarak sivrilmiştir.

Avrupa'da «Otuz Yıl Savaşları»ndan sonra ilk millî ordunun temeli İsveç Kralı Gustaf tarafından atılmıştır. 18. yüzyıldan itibaren bu usul bütün Avrupa ülkeleri arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca topların gelişmesi de savaş taktiklerinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Napoléon'un deyimiyle, «top, ordu teşkilâtında tam bir ihtilâl yaratmıştır».

19. yüzyılda ise bütün vatandaşların askerlik görevi yapmaları bir zorunluluk halini almıştır. Bir milletin varlığını ancak bu sayede koruyabileceği daha iyi anlaşılmıştır.

Amerikan İç Savaşı ise, modern orduların ilk büyük savaşıdır. Kuzey ve Güneyliler yüz binlerle ifade edilen ordularla kozlarını paylaşmak için savaş alanlarına çıkmışlardır. Ayrıca ilk zırhlılar, denizaltılar, demiryolu ve telgraf da bu savaşta kullanılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı ise orduların milyona yaklaşan mevcutlarla ve modern silâhlarla, çok geniş çapta savaş alanlarında

Ordu'dan bir görünüş

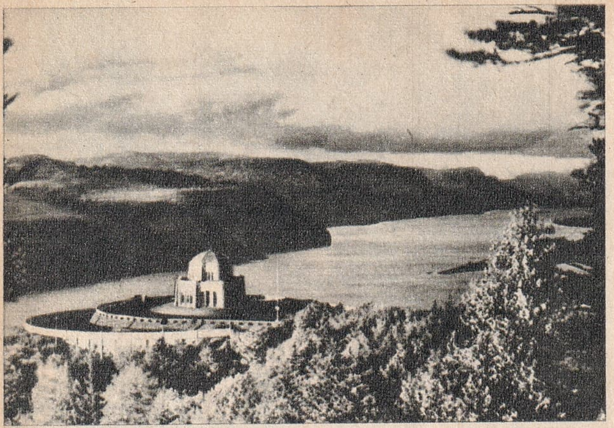

Oregon'da Columbia nehri

boy gösterdikleri ilk savaş olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda ordular artık milyonlarla hesap edilmeye başlanmıştır. Ayrıca zırhlı birlikler ve uçaklar savaş taktiklerini altüst etmiştir. Savaşın sonunda geliştirilen güdümlü füzeler (V - 1'ler ve V - 2'ler) ve nihayet atom bombası, yeni bir savaş stratejisi doğurmuştur.

Orhan Gazi

Bugün modern ordular genellikle üç bölüme ayrılır:

Kara Kuvvetleri - Başlıca sınıfları piyade, topçu, tank, istihkâm, muhabere, levazım ve ordonat'tır.

Deniz Kuvvetleri - Çeşitli sınıflarda savaş gemilerinin meydana getirdiği donanmadan kuruludur. Denizaltılar son zamanlarda büyük önem kazanmıştır.

Hava Kuvvetleri - Çeşitli savaş filolarından meydana gelir. Tepkili uçakların geliştirilmesiyle beraber son derece önemli stratejik bir önem kazanmışlardır.

OREGON, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Büyük Okyanus kenarındadır. Nüfusu: 1.769.000, yüzölçümü: 251.180 km.^{2}'dir. Başkenti Salem (49.000)'dir.

Oregon arazisi, A.B.D.'nin en sulak topraklarını kapsar. Columbia nehri tarafından sulanır. Tarım ve hayvancılık çok gelişmiştir. Ayrıca bol kömür, Altın, gümüş, kurşun madeni çıkarılır. Diğer önemli şehirlerinden biri de Portland'dır.

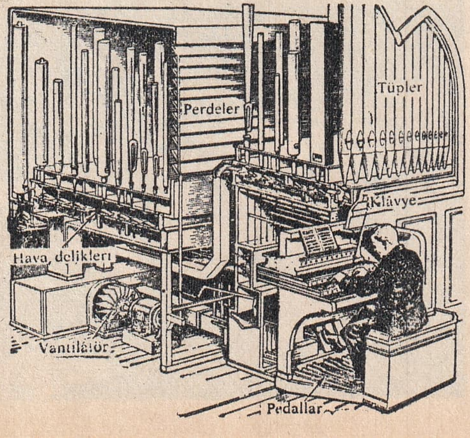

Orgun başlıca parçaları

ORFE (Bak: ORPHEUS).

ORG, çeşitli yaylı ve nefesli sazların sesini veren bir müzik aracıdır. Binlerce borudan meydana gelir. Bir orgta 7 oktavlık ses alanı vardır. Kilise müziğindeki yeri önemlidir. Genellikle dinî eserler için kullanıldığı gibi, dindışı eserlerde de tercih edilmiştir. En tanınan org eseri, Saint - Saens'ın orglu senfonisidir.

ORGANİZMA, çeşitli organları olan, biyolojik olaylarla büyüyen, gelişen ve yaşayan varlıklara denir. İnsan organizması deyimi, tıpta bütün insan vücudu demektir.

Organizmada esas, canlı varlığın üremek, beslenmek, yaşamak için gerekli biyolojik kuvvete sahip olmasıdır. Organların gözle görünür olması şart değildir. Mikroplar bile birer organizmaya sahiptir. Bunlara da mikroorganizma denir.

ORHAN GAZİ (1281 - 1362), Osmanlı padişahlarının ikincisidir. Ancak yaşadığı çağda değil, öldükten sonra padişah sayılmıştır. 1324'te babası Osman Gazi'nin yerine tahta geçti. 1326'da Bursa'yı alarak burayı başkent yaptı. Burada ilk Osmanlı sikkesini kestirdi. 1329'da İznik'i aldı. Bunun üzerine şehri kutsal sayan Hıristiyanlar, İmparator Andronikos III'ün komutasında, Osmanlıların üzerine yürüdüler. Orhan Gazi, Pelekanon (Maltepe) savaşında Bizanslılar'ı yenilgeye uğratarak, ilk büyük meydan savaşını kazandı. 1334'te Gemlik'i, bir yıl sonra Armutlu'yu, 1337'de de İzmit'i aldı. 1340'ta Karasıoğulları da, Osmanlı üstünlüğünü tanıdılar. 1354'te Türk tarihinin en önemli olaylarından biri gerçekleşti ve Osmanlılar, Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa'nın komutasında Rumeli'ye geçtiler. Fetih ve yerleşme siyaseti, bu olaydan sonra başladı. 1347'de Osmanlılar, Bizanslılar'ın müttefiki olarak, Edirne'yi Bulgarlar'dan alan kuvvetlere 6.000 kişiyle katıldılar. Yoanis III daha sonra aynı Türk birliği ile aynı yılın şubat ayında Bizans'a girerek Paleogolos hanedanına son verdi. Orhan Gazi Yoanis'in 13 yaşındaki kızıyle evlendi. 1352'de Marmara adası alındı. Üsküdar ele geçirildi. Süleyman Paşa da 1354'te Ankara'yı işgal etti. Orhan Gazi 81 yaşında öldüğü zaman, devlet 102.000 km.^{2}'lik bir alana yayılmıştı.

Orhan Gazi, Osmanlı padişahları arasında en çok yaşayanıdır. Bursa'da kurduğu medrese, İslâm âleminin sayılı kültür merkezlerinden biri olmuştur. Türbesi Bursa'dadır.

ORHAN KEMAL (1914 -), çağdaş hikâyeci ve romancılarımızdandır. Ceyhan'da doğdu. Asıl adı Mehmet Raşit Öğütçü'dür. Babasının siyasî sebeplerle Suriye'ye

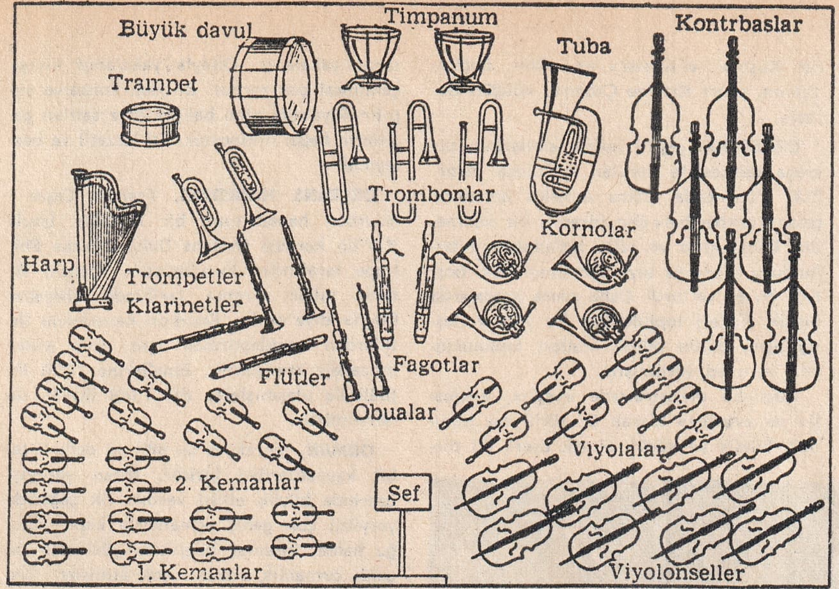

Bir orkestrada müzik aletlerinin şefin etrafında aldıkları yerler

kaçması üzerine, çetin günler geçirdi. 18 yaşında yurda döndü. Gazete ve dergilerde şiirler yazarak edebiyata atıldı. Daha sonra hikâye türünde karar kıldı. «Varlık» dergisinde devamlı yazmaya başladı. «Babaevi» ve «Ekmek Kavgası» adlı romanları ile ün kazandı. 1957'de «Kardeş Payı» adlı eseriyle «Sait Faik» armağanını kazandı. Geçimini temin için senaryolar da yazan Orhan Kemal, gerçekçi bir yazardır. Kendi tecrübelerini de sık sık eserlerinde dile getirmiştir.

ORHANELİ, Bursa'nın Ege Bölgesi sınırları içinde kalan 47.681 nüfuslu ilçelerinden biri ve bu ilçenin 2.377 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.731 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde Bursa'nın merkez, doğuda Keleş, güneydoğuda Kütahya'nın Tavşanlı, güneyde Balıkesir'in Dursunbey, batıda da Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçeleri çevirir.

İlçe arazisi Uludağ kütlesinin güneyindeki tepelik alanlardan ibarettir. Kışlar sert geçer. Ağaçlıktır. En önemli akarsuyu, Kocaçay (Adırnaz)'dır. Pamuk, susam, haşhaş, keten gibi endüstri bitkileri ile, meyva ve özellikle üzüm yetiştirilir, kereste ve krom madeni elde edilir.

İlçe merkezi Orhaneli kasabası, Bursa'ya 69 km. mesafededir. Denizden 440 metre yüksekte kuruludur. 3 mahalleden ibarettir. Kereste fabrikası ve kaplıcaları vardır. 48 km.'lik ham bir yolla Kütahya - Balıkesir demiryolu üzerindeki Gökçedağ istasyonuna bağlıdır.

ORHANGAZİ, Bursa iline bağlı 30.575 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.930 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 476 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde İstanbul'un Yalova ve Kocaeli'nin Karamürsel, doğuda Bursa'nın İznik, güneyde Yenişehir ve merkez, batıda da Gemlik ilçeleri çevreler.

İlçe arazisinin kuzeyini Samanlı dağları kaplar. Bunların güneyinde İznik gölü çukur alanı ile bir ova uzanır. Kışları normalden daha soğuk bir Akdeniz iklimi hâkimdir. Ormanları zengindir. En önemli akarsuyu, Garsak suyudur. İznik gölünün batı yarısı da ilçe sınırları içinde kalır. Geçimini topraktan sağlayan halk, en çok buğday, arpa, yulaf, mısır, çavdar, zeytin, tütün ve sebze yetiştirir.

Orhangazi kasabası, Yalova - Bursa yolunun üzerinde kurulmuştur. Denizden 125 metre yüksekliktedir. Yunan işgalinde büyük hasar görmüş, yeniden onarıldıktan sonra çok gelişmiştir.

ORHON ALFABESİ, Orta Asya Türkleri'nin bilinen en eski yazısıdır. Bu yazı Orhun ve Yenisey ırmakları dolaylarında bulunan yazıtlarda kullanılmıştır. Buna aynı zamanda Göktürk, ya da Tukyu yazısı da denir. 38 harften meydana gelmiştir. Yukarıdan aşağıya ve soldan sağa doğru okunmaktadır. Orhon alfabesinin Aramî asıllı olduğunu iddia edenler çıkmışsa da, bazı bilginler bunun doğrudan doğruya Orta Asya'dan türediğini ileri sürmektedir.

ORHON, Orhan Seyfi (1890 -), çağdaş şair ve yazarlarımızdandır. Hecenin beş şairlerinden biridir. İstanbul'da doğdu. 1909'da Mercan İdadisi'ni bitirdikten sonra, girdiği Hukuk Fakültesi'nden 1914'te mezun oldu. Çeşitli memuriyetlerde bulundu, öğretmenlik yaptı. 1946'da Zonguldak'tan milletvekili seçilerek politikaya atıldı. 1950'den sonra çeşitli gazetelerde yazdı. 1965'te İstanbul milletvekili seçildi. Başlıca eserleri: «Çocuk Adam», «Gönülden Sesler», «Fırtına ve Kar», «O Beyaz

O. Kemal

O. S. Orhon

Bir Kuştu», «Fiskeler» ve «Dün, Bugün, Yarın», «Peri Kızı ve Çoban», «Düğün Gecesi».

ORKESTRA, çeşitli müzik aletlerinin bir araya gelmesiyle kurulan topluluğa denir. Eski Yunancada «dans etmek» anlamına gelen «orkhesthai» den türemiş bir kelimedir. Dans, koro ve çalgı toplulukların bulunduğu sahne ve seyirciler arasındaki boşluğa bu ad verilirdi. Daha sonra operalarda müzik aletleri toplulukları bu yere yerleştiği için, bütün müzik aletleri topluluklarına aynı ad verilmiştir.

Bugünkü orkestralarda «yaylı», «nefesli» ve «vurma» olarak üç türlü saz bulunur. Büyük ve küçük olmak üzere iki türlü orkestra vardır. «Salon orkestrası», «oda orkestrası» da daha küçük şekilleridir. Birbirlerine benzeyen sazlar genellikle bir arada bulunur. *(Resmi 871. sayfada)*

Bolu ormanlarından bir görünüş

Orkestrayı yöneten sanatçıya «orkestra şefi» denir. Müzikte ulaşılacak en yüksek mevkilerden biridir. Müzik eserlerini orkestranın çalabileceği şekile sokma çalışmalarına da «orkestrasyon» denir.

ORKİDE, sıcak ülkelerde yetişen bir bitkidir. Çiçeğinin güzelliği ile tanınır. Birçeneklilerin salepgiller familyasındandır. En değerlileri Amerika'nın tropikal bölgelerinde, Hindistan ve Avustralya'da yetiştirilir. Bir çoğu yabanî türleri olmak üzere 6.000'e yakın çeşidi vardır. Tohumları kahverengidir ve toz tanecikleri kadar küçüktür. Süs bitkisi olmaktan başka salep, vanilya çıkarmaya da yarar.

Orkide

ORKİNOS, uskumru familyasından bir balıktır. Boyu 1 ile 3 metre arasında değişir. Bütün ılık ve sıcak sularda yaşar. En büyüklerinin ağırlığı 900 kiloyu bulur. Akdeniz, Marmara ve Karadeniz'de bol miktarda yakalanır. Oltayla yakalanıp kıyıya çekilmesi çok zordur. Etinden konserve yapılır. Piyasada «ton balığı» diye satılan çeşitlerin hepsi orkinostur. Eti lezzetli ve besleyicidir.

ORLEANS HANEDANI, Fransız Capet - Bourbon hanedanının bir koludur. Louis XIV'ün kardeşi Orléans Dukası Prens Philippe tarafından kurulmuştur. Prensin iktidar yılları Fransa tarihinde «Niyabet Devri» diye anılır. Bourbon hanedanını iktidardan uzaklaştırmak için uzun yıllar mücadele etmişlerdir. Emellerine 1830 ihtilâli ile ulaşmışlarsa da, 1848 ihtilâli ile devrilmiştir.

ORMAN, toprak ve su gibi en değerli tabiî kaynaklardan biridir. İnsan yaşayışı üzerinde büyük etkisi vardır. İlk çağlarda yeryüzü çok geniş ormanlarla kaplı olduğu halde, insanlar bilgisizlik yüzünden bu geniş ormanlık alanları yok etmişler, içlerine giremedikleri için korktuklarından ve ekilecek arazi açmak amaciyle, pek çoğunu yeryüzünden silmişlerdir.

Ormanların faydası şöyle sıralanabilir:

1) Ham madde olarak: Ormanlar, bugün endüstrinin birçok kollarında kullanılan ham maddelerin kaynağını teşkil ederler. Özellikle kâğıt ve kimya endüstrileri, sellülozdan geniş çapta yararlanır. Ayrıca tarım, madencilik, bayındırlık ve ulaştırma işlerinde de ormanlar büyük faydalar sağlar. Yine ormanların temin ettiği kereste, marangozlukta, yapı işlerinin her dalında, gemi inşaatında kullanılır.

2) Yakacak olarak: Odun, çok eski çağlardan beri başlıca yakacak maddesi olarak kullanılagelmiştir. Bu yüzden de ormanlık alanlar büyük zararlara uğramıştır. Ancak yakacak olarak diğer maddelerin kullanılmaya başlamasından sonra, ormanların bu iş için tahribi azalmış, ama yine de tamamen ortadan kalkmamıştır. Bugün yine dünyanın pek çok yerinde odun, yakacak olarak kullanılmaktadır.

3) Toprağın koruyucusu olarak: Ormanlar ayrıca toprağı korur ve besler, nemliliğini muhafaza etmesine yardımcı olur.

Orkinos

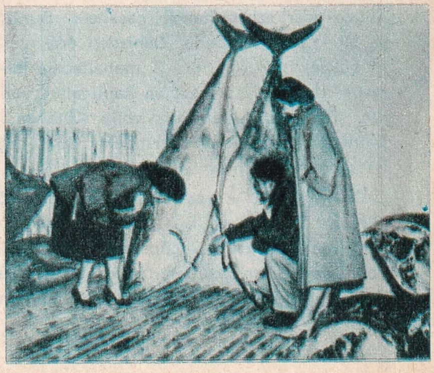

Dökülen yapraklar su kaybını önlediği gibi, çürüdükleri zaman da toprağı zenginleştirir. Selleri önleyerek, humuslu üst toprak tabakalarının akıp gitmesine set çeker. Rüzgârları kesmesi de aynı sebeple yararlıdır.

4) İklimleri etkileyici olarak: Ormanlık alanlarda kara iklimi, tesirini azaltır. Şiddetli sıcak ve soğuklar, don ve kuraklık gibi olaylar önlenir.

5) Tabiî güzellik olarak: Denizler ve nehirlerle beraber, ormanlar en büyük tabiî güzellik kaynağını teşkil ederler.

6) Av hayvanlarının yuvası olarak: Ormanlar çeşitli hayvanlara barınaktır. Buralarda yaşayan av hayvanları hem spor, hem de ticaret için işe yarar.

İlk çağlardan beri ormanların başlıca düşmanı, insanoğludur. Bugün ormanın faydaları çok iyi bilindiği halde, yine de ormanlara en büyük zararı, insanlar verir. Bilerek veya bilemeyerek çıkarılan yangınlar, gelişigüzel ağaç kesimi ve ekilecek arazi temini için ağaçların tahribi, ormanlara karşı işlenecek en büyük suçlardır. Fakat insanların bu davranışında tabiî ki ekonomik sıkıntıların da rolü vardır. Bilinçli bir yoldan insanları ormanlardan ve orman ürünlerinden yararlanmamaya sevk etmemek, zor durumda kalan insanları orman tahribine sürükleyebilir. Ayrıca keçi, orman yangınları, zararlı böcek, kurtçuk ve tırtıllar, geyik, tavşan, tarla faresi gibi hayvanlar da ağaçlara büyük zararlar verirler.

Bu kadar önemli bir tabiat unsurunu, böylesine çeşitli düşmanlardan korumak, yeniden orman yetiştirmek için yararlanılan bilim koluna da «ormancılık» denir. Ormancılık, yeni ormanlık alanlar yetiştirmekten başka, zararlı hayvanlar, orman yangınları ve kaçak kesimle de mücadele eder.

Dünya ormanlarının yüzde 78'i devlet malıdır. Kuzey Amerika ve Avrupa'da ormanlar iyi bir bakıma kavuştuğu halde, Güney Amerika, Afrika ve Asya ormanları çok bakımsız kalmıştır. Buralarda yeni yeni ormancılık çalışmaları yapılmaktadır.

Türkiye'deki ormanlar da yüzyıllar boyunca ihmal edilmiş, büyük zararlara uğramışlardır. Konu ancak Cumhuriyet'ten sonra ciddî şekilde ele alınmış, Orman Genel Müdürlüğü bununla görevlendirilmiştir. Bugün Türkiye topraklarının ancak yüzde 13,7'si ormanlarla kaplıdır. Yurdumuzda özellikle orman yangınları ile mücadele için geniş tedbirler alınmıştır. Buna rağmen ormanlarımızın kesin olarak korunması, bugüne kadar ideal şekliyle sağlanmış değildir. Hâlâ ekilecek toprak ihtiyacı yüzünden insanlar ormanlarımızda kaçak kesim yapmakta, kasıtlı yangın çıkarmaktadır. Bu yüzden uğranılan kayıplar ise, tahmin edilemeyecek kadar büyük olmaktadır.

Orman Genel Müdürlüğü, ormanlarımızın korunmasından ayrı olarak, ağaçlandırma işleri ile de uğraşır. Gerek orman içi ağaçlandırma, gerekse şehir koru ve fidanlıkları tesis ederek, ülkemizi orman bakımından kalkındırmaya gayret eder. Ayrıca ormanlık bölgelerdeki halka ormancılık eğitimi vermek de, aynı genel müdürlüğün görevleri arasındadır.

Ornitorenk

ORNİTORENK, Avustralya'da yaşayan bir hayvandır. Uzaktan ördeği andırır. Tekdelikli meemlilerdendir. Yumurtlayarak çoğalır. Kuşlarla memeliler arasında bir geçit türüdür. Gündüzleri gizlenir, geceleri dolaşır. Akarsuların kuytu kıyılarında yaşar.

ORPHEOS, Eski Yunan mitolojisinin kahramanlarındandır. Şairdi. Su perisi Euridike'ye âşık oldu. Fakat sevgilisi yılan sokmasından ölünce Orphesos yeraltı tanrısı Pluton'u sazıyle mestedip, Euridike'yi yeniden yeryüzüne çıkarttı. Sevgilisinin yüzüne bakmamak şartını unutunca da, Euridike'yi kesin olarak kaybetti. Bu konu birçok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur.

ORTA, Çankırı ilinin 23.341 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 2.833 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 513 km.^{2}'dir. Toprakları kuzeyde Kurşunlu, doğuda merkez, güneydoğuda Şabanözü, güneyde Ankara'nın Çubuk, batıda da Çankırı'nın Çerkes ilçeleri çevirir.

Arazisindeki başlıca engebelikleri, güneyde Aydos (1.800 metre), güneybatıda Yıldırım (1.988 metre), batıda Elden (1.820 metre) ve kuzeybatıda Dumanlı dağıdır. İlçeye kara iklimi hâkimdir. En önemli akarsuyu, Devrez çayıdır. En çok tahıl ekilir.

İlçe merkezi Orta kasabası, Çankırı'dan 73 km. uzaktadır. Bozuk bir yolla Çerkes kasabasına bağlıdır.

ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ, Orta Afrika'da bir cumhuriyettir. Topraklarını kuzeyde Çad, doğuda Sudan, güneyde Kongo, batıda da Kamerun sınırlar. Nüfusu: 1.352.000, yüzölçümü: 617.000 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Bungui, dili: Fransızca ve Afrika dilleri, dini: Animist, parası: Orta Afrika Cumhuriyeti Frankı'dır.

Ekvator'un hemen kuzeyindeki az engebeli alanları kaplayan Orta Afrika Cumhuriyeti topraklarında ekvator ve tropikal iklim hüküm sürer. Başlıca akarsuları Ubangi, Kotto ve Şari nehirleridir.

Ortaçağ'da, Doğu dünyası bilim ve sanatta hızla ilerlerken, Avrupa koyu bir taassuba düşmüş, birçok alanda gerilemişti.

Memleketin başlıca ürünleri: Darı, mısır, pirinç, tütün, pamuk ve kahvedir. Başlıca şehirleri: Başkent Bangui'den sonra, Bossangua ve Bangassu'dur.

Bu ülkenin toprakları 1875'ten itibaren Fransızlar tarafından keşfedilmeye başlanmış, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sömürge idaresinde kalmış, 1958'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Fransız Birliği'ne dahildir.

ORTA OYUNU, eski bir tiyatro türüdür. Başlıca şahısları «Kavuklu» ile «Pişekâr» dır. Oyunda dekor ve perde yoktur. Müzik olarak zurna ve çiftenağra çalınır.

Oyunda olaydan çok nükteye önem verilir. Önceden yazılmış tam bir metni yoktur. Oyuncular, rolünü yaptıkları şahısların dillerini taklit eder, birbirlerini nükteyle alt etmeye çalışırlar. Kadınlar oyuna çıkmadığı için, kadın rolünü de erkekler yapar, bunlara da «zenne» denir. Orta oyunu bugün tiyatronun gelişmesiyle eski önemini kaybetmiştir.

ORTAOKUL (Bak: OKUL).

ORTAÇ, Yusuf Ziya (1896 - 1967), çağdaş şair ve yazarlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. Çeşitli okullarda öğrenimini tamamladıktan sonra Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat öğretmenliği imtihanını verdi. Çeşitli memuriyetlerde bulundu ve öğretmenlik yaptık. 1950 - 1954 arasında Ordu milletvekili idi. Kurduğu Akbaba yayınevi ve Akbaba adlı mizah dergisi Türk mizahında önemli bir rol oynamıştır. Başlıca eserleri: «Akından Akına», «Âşıklar Yolu», «Binnaz», «Göç», «Üç Katlı Ev», «Nikâhta Keramet», «Beşik», «Sarı Çizmeli Mehmet Ağa», «Portreler». Ölümünden önce uzun meslek hatıralarını «Bizim Yokuş» adlı kitapta toplamıştır.

Y. Z. Ortaç

ORTAÇAĞ, İlkçağ'la Yeniçağ arasındaki önemli bir tarih bölümüdür. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı 476'da başlar, Bizans'ın yıkıldığı 1453'te sona erer. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle, Yeniçağ başlamıştır. Ortaçağ'ın sonu olarak Amerika'nın keşfi tarihi olan 1492'yi kabul eden tarihçiler de vardır.

Ortaçağ'da Batı uygarlığı gerilemeye başlamış, Avrupa barbar kavimlerin istilâsına uğramıştır. Hun, Germen ve Got kavimlerinin güney Avrupa'ya kadar inişi birçok eski sanat eserinin ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

Buna mukabil Ortaçağ, doğu uygarlığının en parlak devirlerinden biridir. Bu arada Müslümanlık gelişmiş, Arap kültürü İspanya yolundan Avrupa'yı etkilemiştir. Haçlı Seferleri ise, Avrupalıların kâğıt, barut, pusula gibi şeyleri Doğu'dan öğrenmelerine yol açmıştır.

ORTAK PAZAR, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da girişilen en önemli yakınlaşma ve kıta şuuru uyandırma hareketidir. Teşebbüs 1921 yılında Belçika ile Lüksemburg arasında girişilen gümrük birliği ile başlamış, 1944 yılında Holanda'nın da katılmasıyla birliğe Benelux adı verilmişti. 1951'de Benelux devletleri ile Fransa, Almanya ve İtalya arasında bir Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu meydana getirilmişti. Avrupa Ortak Pazarı'nın çekirdeğini de bu teşkil etmiştir. Bu birlik içindeki işbirliği 1957'de daha da genişletilmiş ve Avrupa Ortak Pazarı'nın çabaları bütün ekonomik faaliyeti içine almıştır. Birliğin amacı anlaşmaya katılan ülkeler arasındaki gümrük engellerini kaldırmak, dolaylı vergiler, enerji, ulaştırma, sosyal güvenlik konularında yeni bir politika izlemektir.

Halen Türkiye de Ortak Pazar'a daimî üye olmak için beklemektedir.

ORTAKÖY, Niğde iline bağlı 26.776 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.251 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 750 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Kırşehir'in merkez, doğuda Nevşehir'in Gülşehir, güneyde Niğde'nin Aksaray, batıda Ankara'nın Şereflikoçhisar ilçeleri çevirir.

İlçe arazisinin en yüksek engebesi, 2.133 metre yüksekliğindeki Ekecik dağıdır. Yükseklik, dağın eteklerinden kuzeye gidildikçe alçalır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Yağışlar azdır. Önemli akarsuyu yoktur. Orman hemen hemen hiç yoktur. Tahıl tarımı halkın başlıca geçim kaynağıdır.

İlçe merkezi Ortaköy kasabası, Niğde'den 167 km. uzaklıktadır. Ankara - Adana asfaltına 21 km.'lik bir yolla bağlıdır.

ORTAKÖY, Çorum ilinin 9.908 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 1.911 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü: 242 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Mecitözü, doğuda

Amasya'nın Göynücek, güneyde Yozgat'ın Çekerek, batıda da Çorum'un Alaca ilçeleri çevirir.

İlçe arazisinin başlıca engebeliğini Karadağ kütlesi ile bu kütlenin güneydoğuya uzanan sırtları kaplar. Dağlık bölge ormanlıktır. Kışlar oldukça mutedil geçer. En önemli akarsuyu, Yeşilırmak'ın kollarından Çekerek'tir. En çok tahıl ve şeker pancarı yetiştirilir. Hayvancılık da önemlidir.

İlçe merkezi Ortaköy kasabası, Çorum şehrinden 58 km. uzakta kurulmuştur. Batı - doğu doğrultusunda akan Karahacip deresi vâdisinin kuzeyinde, çaya 500 metre uzaklıktadır. 76 km.'lik bir yolla da Amasya'ya bağlıdır.

ORTAKÖY CAMİSİ, İstanbul'da, Boğaziçi'nin Rumeli kıyısında, deniz kenarında bir camidir. 1854'te Abdülmecit tarafından yaptırılmıştır. İki minareli camide Türk mimarlık tarzının özellikleri bulunmadığı halde, zarafeti ile dikkati çeker. İçindeki levhaları, usta bir hattat olan Abdülmecit' in bizzat kendisi yazmıştır. Cami 1969 yılında önemli bir şekilde restore edilmiştir.

ORTAKYAŞAMA, iki calının birbirlerine karşılıklı faydalar sağlayarak bir arada yaşaması olayıdır. Bu olaya gerek hayvanlar, gerek bitkiler arasında raslanır. Ayrıca bir bitki ile bir hayvan arasında da ortakyaşama olabilir.

İki hayvan arasında ortakyaşama olayının en güzel örneğini «pagurus» denilen bir yengeç çeşidi ile, denizşakayıkları verir.

Bitkiler arasında da ortakyaşama olayının en önemlisi, klorifilli bitkilerle bakteriler arasındadır. Bakteriler yumurtaakı maddelerini yapabilmek için muhtaç oldukları şekeri, klorofilli bitkilerden alırlar. «Rizobiyum» denilen bu bakteriler daha çok baklagiller familyasındaki bitkilerin köklerinde yerleşir, küçük yumurtalar meydana getirirler. Klorofilli bitki de bakterilerle savaşır. Zayıflarını öldürerek, içlerindeki azotlu bileşiklerden yararlanır.

Bir bitki ile bir hayvan arasında ortakyaşama olayı, bu çeşit hayatın en yaygın şeklidir. Tatlı sularda yaşayan birhücrelilerle bazı omurgasız hayvanlar, hücreleri içinde birhücreli klorofilli yosunları barındırırlar.

Amiplerde, haşlamlılarda, sürüngenlerde ve hidralarda bu yosunlardan çok vardır. Hatta bazıları yumurtalarına bile girer. Öte yandan bazı bitki bitlerinin yağ dokuları içinde birhücreli mantarlar, ya da bakteriler bulunur. Bunların bitki bitlerine zararı dokunmaz. Aksine, çıkardıkları diyaztazla, şekerlerle sindirimi kolaylaştırmış olurlar.

İstanbul'da Ortaköy Camisi

ORTANCA, bir süs bitkisidir. Bahçe ve saksılarda yetiştirilir. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerdendir. Türlü renkleri vardır. Genel olarak pembe olursa da, maviye yakın renkte olanları da vardır. Serin, gölgeli yerleri sever. Güneş almayan ve kuzeye bakan duvar diplerinde pek gelişir. Devrilmelerini önlemek için bir iple duvara bağlamak gerekir. İyi gübre alanların boyu bir metreyi bile geçer.

ORTODOKSLUK, Hıristiyanlığın başlıca mezheplerindendir. En büyük dinî başkanları, Fener Patriği'dir. İstanbul'da Fener' de oturan patriğe, «Ortodoks Dünya Patriği» adı verilir. Öte yandan Antakya, Kudüs, İskenderiye ve Moskova'da da birer Ortodoks patriği vardır. Ayrıca bir de Amerika'da kolu vardır.

Ortodokslar 1054'te Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılmışlardır. Papa'nın kurallarına uymazlar.

ORTOPEDİ, vücut organlarındaki anadan doğma veya sonradan olma düzensizlikleri ve eksikleri düzeltmek için çalışan tıp koludur. Bunun için de jimnastik, masaj, mekanik, elektrik, su tedavileri ve ameliyat gibi çeşitli yollardan yararlanılır. Organların düzeltilmesi çocukluk çağında daha kolay olduğu için, ortopedi de daha çok çocuklar üzerinde çalışır.

Ortanca

ORUÇ, Müslümanlığın beş şartından biridir. Gün ağarmaya başladığı andan, akşam ezanının okunduğu güneş batışına kadar, hiç bir şey yememek, içmemek, her türlü kötülükten sakınmak demektir. Arabî aylardan ramazanda tutulur. Kur'an'da oruç hakkındaki ayetler, Bakara suresinde toplanmıştır.

Oruç tutanların imsaktan önce, sabaha

karşı yedikleri yemeğe «sahur» denir. Sahurdan sonra oruca başlama zamanı ise, «imsak» tır. Sahur yemeği, imsaktan önce bitirilmelidir. Oruç bozma için yenilen yemeğe de «iftar» denir.

Hıristiyanlıkta ise iki çeşit oruç vardır. Şükran orucu, kilisedeki şaraba batırılmış kutsal ekmeği yeme töreninden üç saat önce hiç bir şey yememektir. Kiliseye mensup olanların orucunda da günde sadece bir öğün yemek yenir. Akşam yalnız kahvaltı edilir. Yılda dört gün tutulur. Oruçları Katolikler tutar. Museviler de yılda bir defa kefaret gününde ve tarihlerinin bazı önemli günlerinde oruç tutarlar. Eski çağlarda da bazı kavimler oruç tutardı. Ünlü bilim adamı Dr. Alexis Carrel gibi birçok tıp otoritesi, orucun sağlık bakımından her hususta çok faydalı olduğunu ileri sürerler.

Oscar heykelciği

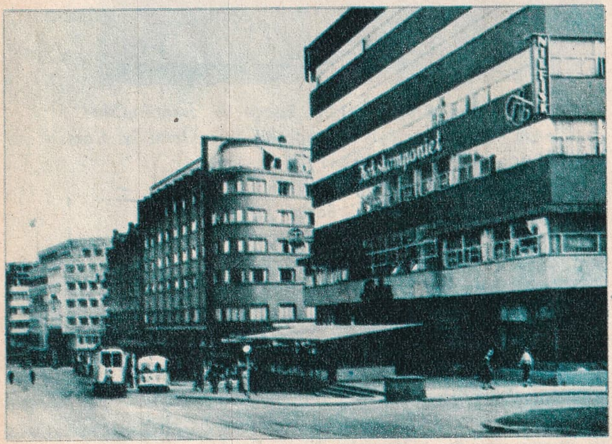

Oslo'dan bir görünüş

ORUÇ REİS (1474 - 1518), en büyük Türk denizcilerindendir. Barbaros Hayrettin Paşa ile İlyas Reis'in ağabeyidir. Midilli'de doğdu. Deniz ticareti yaparak hayata atıldı. Yavuz Selim'in ağabeyi Sultan Korkut'tan büyük yardım gördü, Yavuz tahta çıkınca, Oruç da Türkiye'den ayrıldı. Kardeşi Barbaros'la birlikte Güney Tunus'ta, Cerbe adasına yerleşti. Kısa zamanda Fransa ve İtalya arasındaki sulara hâkim olunca, Avrupa devletleri endişelendiler. Bu sırada Oruç, Cezayir'de savaşırken, bir kolunu kaybetti. Cezayir ve Tlemsen şehirlerini aldı. 1516'da Cezayir önlerinde İspanyol ordusunu yenilgeye uğrattı. Adına hutbe okuttu. Fakat Arapların çağrısı üzerine, gönderilen İspanyol kuvvetleri Oruç'u Tlemsen'de kuşattılar. Altı ay süren kuşatmadan sonra cüretli bir çıkış hareketine baş vuran Oruç Reis, yanında son kalan Türk leventleri ile birlikte, savaşarak şehit düştü.

Osiris

OSCAR ARMAĞANI, Hollywood'da yılın en başarılı filim sanatçılarına verilen bir armağandır. 1927'de «Sinema Sanatları Ve Fen Kolları Akademisi» tarafından düşünülmüş, ilk defa 1929'da, 11 sanatçıya armağan verilmiştir. Bugün ise her yıl 25 kişiye Oscar armağanı dağıtılmaktadır. Armağan olarak verilen heykelcik 25 sm. yüksekliğinde, tunç üzerine altın kaplama, 3 kilo ağırlığında bir biblodur. Asıl adını 1931'de, Akademi'nin genel sekreterlerinden Bayan Margaret Menick'in heykelciği görünce, «Tıpkı Oscar amcama benziyor!» sözü üzerine almıştır.

OSEANOGRAFİ, okyanuslarda araştırma yapan, akıntıları, gelgiti, kimyasal bileşimi, yoğunluğu inceleyen bilim koludur. Hayvanları, bitkileri ve diğer canlı varlıkları da inceler. 1800 yıllarındaki keşif gezileri ile gelişmeye başlamış, özellikle 20. yüzyılda büyük ilerleme göstermiştir. Hele son zamanlarda batiskaf adlı araçlarla çok derinlere inilmiş, bu sayede biyoloji alanında da önemli buluşlar yapılmıştır.

OSİRİS, Eski Mısır mitolojisinde tanrılar tanrısıdır. Tanrıça İsis'in kocası, Horus'un babasıdır. Amon tanrısına tapılmaya başlanıncaya kadar, en büyük tanrı sayılmıştır. Ayrıca tarım ve uygarlık tanrısı, iyilikler sembolüydü. Kardeşi Set ise kötülükleri temsil ederdi. Sanat eserlerinde fil gibi hortumu olan veya kaz, ya da horoz başlı, iki boynuzlu bir insan olarak temsil edilmiştir. Bir aralık Roma'da da Osiris'e tapanlar çıkmış, sonra bir kanunla bu, yasaklanmıştır.

OSLO, Norveç'in başkenti ve en önemli liman şehridir. Nüfusu 515.000'dir. Ülkenin güneydoğu kıyılarında, Christiana fiyordunun başlangıcında kurulmuştur. 1624'ten 1925'e kadar fiyordun adı ile anılmış, sonra Oslo adı verilmiştir. Şehrin ardı çamlarla kaplı tepeler tarafından sınırlanmıştır. Her bakımdan modern ve temiz bir şehirdir. Başlıca tarihî binalar· Kraliyet Sarayı, Halk Müzesi, Oslo Üniversitesi ve tiyatrolardır. Şehirde özellikle pamuk, yün, kâğıt, kibrit, sabun, makine ve gemi yapımı endüstrileri çok gelişmiştir. 1940'tan 1945'e kadar Alman işgalinde kalmış, bundan büyük zarar görmüştür.

OSMAN, Hz. (? - 656), Peygamber'in ilk dört halifesinin üçüncüsüdür. Emevî ailesine mensuptu. Peygamberin davetine ilk katılanlardandır. Zengin ve sözü dinlenen bir kişi olmasına rağmen yeni dini kabul etmesi, Müslümalığın yayılmasında son derece etkili olmuştur. Peygamber'in kızı Rukayya ile evlenmiş, Hz. Ömer'in öldürülmesi üzerine 644'te yerine halife seçilmiştir. Tam 12 yıl bu görevde kalmış, za-

manında büyük fetihler gerçekleştirilmiş, Tunus, Kıbrıs, Doğu Anadolu, Ermenistan, Gürcüstian ve Azerbaycan, Arap İmparatorluğuna katılmıştır. Fakat akrabalarını çok kayırması ve devlet işlerine karışmaması yüzünden aleyhinde olanlar tarafından, Medine'deki evinde, Kur'an okurken şehit edilmiştir. Kur'anı bugünkü şekliyle toplayan da odur.

OSMAN GAZİ I (1258 - 1324), Osmanlı devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Sağlığında «bey» diye anılmış, ancak ölümünden sonra ilk padişah sayılmıştır. Ertuğrul Gazi'nin oğludur. 23 yaşında, babasının ölümü üzerine, «uc beyi» olarak, Söğüt'te tahta çıktı. 1291'le 1302 yılları arasında Karacahisar'ı, Bilecik, Yarhisar, İnegöl ve Pazarcık'ı, Lefke, Akhisar ve Geyve'yi, İnegöl ve Koyulhisar'ı fethetti. Yarhisar tekfurunun Nilüfer adını verdiği 13 yaşındaki kızını, oğlu Orhan Bey'le evlendirdi. Son yıllarında da devletin askerî ve siyasî işlerini de ona devretti.

Osman Gazi 43 yıl tahtta kalmış, vasiyeti üzerine cenazesi Bursa'ya götürülerek, türbesine gömülmüştür. Öldüğü zaman 66 yaşındaydı. Bununla beraber 1324 şubatında, tahtı oğluna bırakıp daha iki yıl yaşadığı rivayet edilir.

Osman Gazi, Ömer Bey'in kızı Mal Hatun ve Şeyh Edebali'nin kızı Bala Hatun'la evlenmişti. İlkinden Orhan Bey, ikincisinden Alâettin Bey doğmuş, ayrıca başka oğulları ve kızları da olmuştur. Osman Gazi, tarihin büyük bir imparatorluğuna adını verdiği gibi, bu imparatorluğun başındaki hanedan da onun adıyle anılmıştır.

OSMAN II (1603 - 1622), Osmanlı padişahlarının 16'ncısıdır. «Genç» lâkabıyle anılır. 1617'de babası Ahmet I'in ölümü üzerine tahta geçmesi gerekirken, Kösem Haseki Sultan'ın çevirdiği entrikalarla amcası Mustafa I tahta çıkarılmış, fakat deli olduğu anlaşılınca, üç ay sonra tahttan indirilmiş, yerine 13 yaşındaki Osman II padişah olmuştur.

İlk icraatı, Lehistan üzerine yürümek olan Osman II, 1620'de Stanislas Zolkiewsky komutasındaki Leh ordusunu bozguna uğratmış, 8 aydan fazla süren Leh seferi sonunda Hotin kalesi i.e, Podolya eyaleti alınmış, Leh krallığı Osmanlı himayesini kabul ederek, vergi vermeye razı olmuştur. Osman II'nin asıl niyeti, Baltık Denizine ulaşmaktı. Fakat yine Leh seferinde Yeniçeriler'in gösterdiği itaatsizlik ve gevşeklik, onda bu ocağı islâh etmek veya ortadan kaldırmak fikrini doğurmuştu. Bu fikir Osmanlı tarihinde «Hâile-i Osmaniye» denen olaya sebep olmuştur. Osman, sığındığı yeniçeri ocağından vezir-i âzam Damat Hain Davut Paşa tarafından Yedikule'ye kaldırılıp, öldürtülmüştür. Olaydan sonra İmparatorluğun iç bünyesinde patlak veren sarsıntılar, kardeşi Murat IV'ün idarenin dizginlerini kesin olarak ele almasına kadar devam etmiştir. 4 yıl, 2 ay, 22 gün tahtta kalan Osman II, Ahmet I'in Sultanahmet Camisindeki türbesinde gömülüdür. Şeyhülislâm Esat Efendi'nin ve Vezir Pertev Paşa'nın kızları ile evlenmiştir. Çocukları yaşamamıştır. Divan sahibi şairdi.

OSMAN III (1699 - 1757), Osmanlı padişahlarının yirmi dördüncüsüdür. Mustafa II'nin küçük oğludur. 1754'te tahta çıktı. 1757'ye kadar 2 yıl 1 ay tahtta kaldı. Yeni Cami'de, ağabeyi Mahmut I'in yanına gömüldü. Kısa saltanatı Osmanlı devleti için bir barış devresi olmuştur. Bu arada birçok sadrazam değiştirmiştir. Bunların sonuncusu Damat Koca Ragıp Paşa'dır. Istanbul'da, Mahmut I zamanında başlanıp Osman III zamanında 1755'te bitirilen Nuruosmaniye Camisi onun adını taşır.

OSMAN BEY (1810? - 1870?), 19. yüzyılın en büyük saz eserleri bestecisidir. «Tamburî» diye anılır. Ayrıca tambur virtüozu olarak da nam yapmıştır. Tamburu yine usta bir besteci olan babasından değil, sazendelerden öğrenmiştir. Zamanımıza kadar kalan eserleri, 16 peşrev, 6 saz semaisi, 15 şarkıdan ibarettir. Hafif uşşak, Devr-i Kebir Humayun, Hüzzam, Nihavend, Hicazkâr ve Sabâ, Muhammes Yegâh ve Nişaburek peşrevleri ile Ferahfezâ Saz Semaisi çok ünlüdür.

OSMAN DEDE EFENDİ (1652? - 1729), büyük bir Türk dinî eserler bestecisidir. «Kutb-ı Nâyî» diye tanınır. Ünlü bir Mevlevî ailesinden olup, uzun yıllar Galata Mevlevîhanesinde neyzenbaşı ve şeyh olmuştur. Devrinin en büyük ney üstadı diye de tanınmıştı. Çeşitli ve yüzlerce eser bestelemiş, fakat zamanımıza ancak bir segâh miraciye, 4 Mevlevî âyini, 10 dinî peşrev, bir dinî saz semaisi, bir de nakış yürük semai kalmıştır. En beğenilen eseri, Peygamber'in miracını anlatan «Miraciye» dir.

OSMAN HAMDİ (Bak: HAMDİ, Osman).

OSMANCIK, Çorum iline bağlı 48.915 nüfuslu bir ilçe ile, bu ilçenin 8.236 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü 1.403 $km.^2$'dir. Topraklarını kuzeyde Sinop'un Boyabat ve Samsun'un Vezirköprü, doğuda Amasya'nın Gümüşhacıköy, güneyde Çorum'un merkez, batıda da İskilip ve Kargı ilçeleri çevirir.

İlçe arazisinin geniş kısmı, Kızılırmak kavisi içinde kalır. En yüksek yeri, 1.770 metre ile Adadağ üzerindeki Dedeçal tepe-

Osman I

Osman II

Osman III

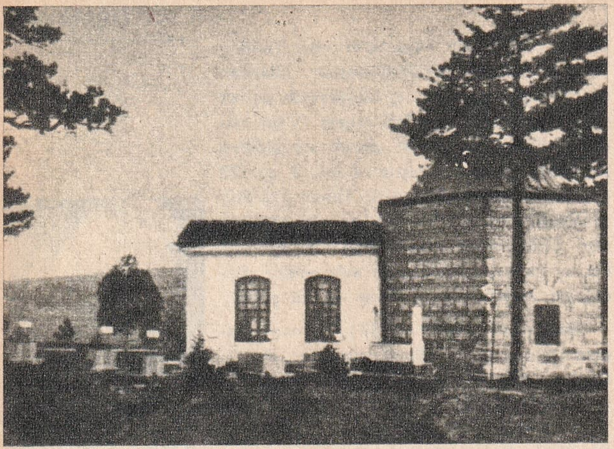

Söğüt'te Ertuğrul Gazi ve silâh arkadaşlarının kabirleri

sidir. İlçede kara iklimi hüküm sürer. En önemli akarsuyu, Kızılırmak'tır. Halk tarımla geçinir. En çok buğday, arpa, mısır, pirinç, kenevir, sebze, meyva ve afyon yetiştirilir. Tiftik keçisi beslenir.

İlçe merkezi Osmancık kasabası, Kızılırmak vâdisinde, volkanik yapılı bir tepenin eteğinde, denizden 430 metre yüksekte kurulmuştur. Tosya, Kastamonu, Çorum ve Amasya'ya muntazam yollarla bağlıdır. Kasabada Osmancık kalesi, Taş köprü, Dörtçeşme ile Şeyh, Ciğer ve Hızırzade Mehmet Paşa Camileri başlıca tarihî eserlerdir. Kasaba Tosya'ya 84 km., Kastamonu'ya 158 km., Çorum'a 64 km. uzaklıktadır.

OSMANELİ, Bilecik iline bağlı 13.310 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.506 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü 526 km.^{2} dir. Topraklarını kuzeyde ve kuzeydoğuda Sakarya'nın Geyve, Bileceğin Gölpazarı, güneyde merkez, batıda da Bursa'nın Yenişehir ve İznik ilçeleri çevirir.

İlçe arazisi azamî 500 metre yüksekliğindeki tepeler ve bunlar arasındaki düzlüklerden meydana gelmiştir. Sakarya vâdisi düzlüklerin en önemlisidir. İklim ılımandır. Ormanlarında en çok meşe bulunur. En önemli akarsuları, Sakarya ile kolları Göksu ve Göynük'tür. En çok tahıl, pancar, tütün yetiştirilir. Bağcılık, meyvacılık, ipekböcekçiliği de ileridir.

İlçe merkezi Osmaneli kasabası, Sakarya'nın sol kıyısındaki düz alanda, denizden 102 metre yükseklikte kurulmuştur. Haydarpaşa - Eskişehir demiryolu üzerinde istasyonu vardır. Eski adı Lefke idi.

OSMANİYE, Adana iline bağlı 71.660 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 34.027 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü 974 km.^{2} dir. Topraklarını kuzeyde aynı ilin Kadirli ve Bahçe, doğuda Gaziantep'in İslâhiye, güneydoğuda Hatay'ın Hassa, güneyde aynı ilin Dörtyol, batıda da Adana'nın Ceyhan ılçeleri çevirir.

İlçe arazisinin batısını, Adana ovasının devamı olan düzlükler kaplar, doğuda ise Amanos dağları yükselir. Akdeniz iklimi etkilidir. Dağlık bölge ormanlarla kaplıdır. Halk geçimini tarımla sağlar. En çok portakalgiller, buğday, arpa, yulaf, pamuk ve susam yetiştirilir.

İlçe merkezi Osmaniye kasabası, Amanos dağlarının eteklerinde, verimli bir ova üzerinde, denizden 120 metre yüksekte kurulmuştur. Adana - Fevzipaşa demiryolu üzerinde istasyonu vardır. 7 mahalleden meydana gelir.

OSMANLI BANKASI (Bak: BANKALAR).

OSMANLI İMPARATORLUĞU, Türk ve dünya tarihinin en büyük devletlerindendir. Batı Anadolu'da, Söğüt kasabasında temeli atılan Osmanlı devleti, birkaç yüzyıl içinde çok hızlı bir gelişme göstermiş ve Türkler'in tarih boyunca kurduğu en geniş devlet özelliğini kazanmıştır. Kuruluşunun ilk yıllarında Osmanlı beyliğinin yüzölçümü ancak 3.000 km.^{2} kadardı. Aradan bir buçuk yüzyıl kadar geçtikten sonra, Fatih'in ölümünde devletin yüzölçümü 2.000.000 km.^{2}'ye çıktı. Ondan sonraki bir yüzyıl içinde ise gittikçe genişleyip yayılan imparatorluğun yüzölçümü on misli artarak 20.000.000 km.^{2}'ye yükseldi. Bu devirde imparatorluk, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında geniş ölçüde yayılmış bulunuyordu. Karadeniz, Akdeniz ve Ege tamamen bir Türk iç denizi halindeydi.

Beylikler Devri: Selçuklular, Anadolu'da büyük bir devlet kurmuş ve Anadolu'yu Türkler'in ikinci yurdu yapmıştı. 13. yüzyılın ortalarına doğru gittikçe zayıflayan Selçuklu devleti İlhanlılar'ın himayesini kabule mecbur oldu. İran Moğolları olan İlhanlılar, aynı yüzyılın sonlarında İslâm dinini kabul ettikleri gibi, kültür bakımından da Türkleşmişlerdi. Ancak Moğol âdetlerinden ve geleneklerinden kopmamışlardı. Selçuklular, İlhanlılar'ın darbeleri altında,

14. yüzyılın başlarında Anadolu birtakım küçük beyliklerden meydana geliyordu.

gittikçe hâkimiyetlerini kaybetmeye başladılar. Nihayet son Selçuklu hükümdarı II. Mes'ud 1308'de ölünce İlhanlılar, Anadolu'nun meşru hükümdarı haline geldi. Öyle ki, o sıradaki İlhanlı hükümdarı, ayrıca «Anadolu Sultanı» unvanını taşımaya başladı.

Ne var ki, İlhanlılar sadece Anadolu'da genel vali sıfatıyle bir askerî vali bulunduruyor ve toplayabildikleri kadar vergi toplamaya bakıyorlardı. Anadolu'yu doğrudan doğruya imparatorluklarına katmış değillerdi.

Anadolu'nun bu durumu, Bizans'a karşı Türkiye'nin batı sınırını korumakla görevli uc beyliklerinde huzursuzluk uyandırmaya başlamıştı. Beylikler yavaş yavaş bağımsızlığa doğru gidiyorlardı. Ancak Anadolu'daki beyliklerden hiç biri bütün Anadolu'ya sahiplenmeye cesaret edemiyor, hiç bir bey kendisini «Anadolu sultanı» olarak ilân edemiyordu. Esasen bunlardan hemen hiç birinin, böyle bir işe yetecek kuvveti yoktu. Yalnız Merkezi Lârende (Karaman) olan Karamanoğulları, kendilerini diğer beyliklerden üstün görüyor, hatta Selçuklu tahtına geçtiklerini iddia ediyorlardı. Öyle ki Mısır - Suriye Türk Memlûk İmparatorluğuyle işbirliği yapıyorlar, böylece tam bağımsız olduklarını göstermek istiyorlardı. Öte yandan Ramazanoğulları ve Dulkadıroğulları gibi bazı beylikler de Memlûkler'i imparator olarak tanıyordu.

Doğu Anadolu'da ise büyük bir sahaya yayılmış olan Eretna devleti vardı. Ama bu devletin de kuvveti, genişliğiyle oranlı değildi. Üstelik hanedanları da Türkler arasında itibar görmüyordu. Çünkü Eretna hanedanı İlhanlı genel valiliğinden gelmişti.

Güneybatı Anadolu'da da, Germiyanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları'nın beylikleri vardı. Bunlardan Germiyanoğulları, Aydınoğullarının ayrılmasından sonra eski nüfuzunu kaybetmişti. Bugünkü Muğla ilinin bulunduğu kesimi işgal eden Menteşeoğulları ise kendilerine oldukça kuvvetli bir donanma kurmuşlardı.

Kuzeybatıda ise Osmanlı beyliği vardı. İşte bu beylik, başında bulunan Osman Bey'in ve daha sonra gelen hanedan üyelerinin sayesinde, diğer beyliklerin aksine kısa zamanda gelişecek, stratejik noktaları alarak dünya ölçüsünde bir devlet olacaktı.

Osmanlı Devletinin Kuruluşu: Osmanoğullarına adını veren Osman Gazi, yahut Osman I, Ertuğrul Gazi'nin oğludur. Ertuğrul Gazi, bugünkü Eskişehir ve Bilecik illerimizin bulunduğu bölgede bir ucbeyi idi. Soyu Oğuzlar'ın Kayı boyundan geliyordu. Onun ölümü üzerine yerine geçen Osman Gazi, Selçuklular'ın dağılmak üzere olduğu bir sırada hüküm sürmeye başladı. Görevi devletin kuzeybatı kesimini bizanslılar'a karşı korumaktı. Osman Gazi bu görevini yerine getirmekle kalmadı, 3.000 km.^{2} olarak devraldığı beyliğin topraklarını Marmara'ya doğru genişletme yoluna gitti. Devletin başkenti Söğüt kasabasıydı. 13. yüzyılın başına kadar Lefke (Osmaneli), Akhisar, Geyve'yi fethetti. Böylece 1324 yılında öldüğü zaman devletin yüzölçümü 8.000 km.^{2}'yi bulmuştu.

Türk tarihleri Osmanlı devletinin kuruluşunu 1299 olarak kabul eder. Bu tarih Selçuklu hükümdarı Alâeddin III'ün İlhanlılar'a yenilip, öldürüldüğü tarihtir. Osmanlılar bu tarihte bağımsız olmuştur. Osman Gazi, devletin başkentini önce Karacahisar'a, sonra Yenişehir'e nakletti.

Söğüt'teki Ertuğrul Gazi mescidinin inşa edildiği bu yerlerde ilk Türk çadırının kurulduğu söylenmektedir.

Osmanlı devletinin Marmara'ya doğru yayılma siyaseti Osman Gazi'nin yerine geçen oğlu Orhan Gazi zamanında da devam etti. Orhan Gazi tahta çıktıktan iki yıl sonra, Bursa'yı fethetti. Başkenti buraya nakletti ve ilk defa adına para bastırdı.

Osmanlı devletinin hızla gelişmesi Bizans'ı ciddî olarak endişelendirmeye başlamıştı. 1329'da, Hıristiyanlık'ça kutsal tanınan İznik'in de Osmanlılar tarafından fethedilmesi bardağı taşıran damla oldu. Bizans imparatoru, Osmanlılar'ın üzerine yürüdü. O zamanlar «Pelekanon» diye anılan bugünkü Maltepe mevkiinde iki ordu karşılaştı. Savaş Osmanlılar'ın kesin zaferiyle son buldu. İmparatorluk karargâhı Türkler'in eline geçti. Orhan Bey düşmanı Üsküdar'a kadar kovaladı. Pelekanon savaşı, Osmanlı devletinin kazandığı ilk büyük meydan savaşıdır.

OSMANLI PADİŞAHLARINDAN

Bu minyatürler 16. yüzyıl Türk sanatkârı Hüseyin İstanbuli'nin «Subhatu'l - Ahbâr» adlı eserinden alınmıştır.

Osman Gazi (1258 - 1324) İmparatorluğun temellerini attı.

Orhan Gazi (1281 - 1362) Zamanında Rumeli'ne geçildi.

Murat I (1328 - 1389) Rumeli'de büyük fetihler yaptı.

Orhan Bey daha sonra Çanakkale ve Balıkesir'i aldı. Bütün hedefi artık Çanakkale Boğazı'nın ötesine geçmek, devletin sınırlarını o istikamette büyütmekti. 1352'de Üsküdar zaptedildi. İki sene sonra 1354'te Osmanlı tarihinin en önemli başarılarından biri gerçekleşti ve Osmanlılar Çanakkale Boğazı'ndan Rumeli'ne geçtiler ve sınırlarını Trakya istikametinde de genişletmeye başladılar. Öte yandan devlet Anadolu'ya doğru da genişlemeye devam ediyordu. Bolu ve Ankara zaptedilmişti. Orhan Gazi'nin ölümünde Osmanlı devletinin sınırları 100.000 km.^{2}'yi geçmiş bulunuyordu. Orhan Gazi de, babası Osman Gazi gibi sağlığında «Bey» (Prens) unvanı kullandı. Bu iki hükümdar daha sonradan padişah olarak anılmaya başlandılar.

Osmanlı Devleti İmparatorluk Oluyor: İkinci Osmanlı padişahı olan Orhan Gazi 38 yıl saltanat sürdükten sonra 1362'de ölünce, yerine oğlu Murat I geçti. Sultan Murat zamanında devlet Anadolu ve Balkanlar'da büyük bir gelişme gösterdi. Murat I'in tahta çıkışından sonra Osmanlı devleti bir imparatorluk haline geldi. Bu bakımdan Murat I'i ilk Osmanlı imparatoru saymak yerinde olur.

Murat I zamanındaki en önemli ilk fetih Bizans'ın başta gelen şehirlerinden Edirne'nin fethidir. Edirne, fethedildiği 1362 yılından 1453'e kadar, devletin Bursa ile beraber çifte başkentinden biri oldu. Fetihten sonra Hıristiyanlar, Osmanlı Türkleri'ni boğazların ötesine atmak için bir Haçlı seferi düzenlediler. Osmanlılar'a karşı düzenlenen bu ilk Haçlı seferi tam bir başarısızlığa uğradı. 100.000 kişilik Haçlı ordusunu 10.000 kişilik kuvvetiyle karşılayan Hacı İlbeyi, Sırpsındığı'nda düşmanı yok etti. 1371'de yapılan bir başka Haçlı seferi de Çirmen savaşı sonunda Haçlı ordusunun yok edilmesiyle yarıda kaldı. Bundan sonra Balkanlar'ın yolu Türkler'e açılmış oldu, Türk askerleri Adriyatik kıyılarına vardı. Öte yandan Attika yarımadası, Çatalca, Kavala, Drama, Serez gibi önemli şehirler zaptedildi ve Makedonya'nın fethi başladı. Anadolu'da ise Akşehir, Beyşehri, Seydişehri, Yalvaç, Karaağaç Osmanlılar'a geçti. Germiyan Beyliği Osmanlılar'a katıldı. 1382'den sonra Sofya, Kroya ve İşkodra alındı. Candaroğulları Osmanlılar'ın himayesini kabul etti. Böylece Anadolu'da, Karadeniz'e doğru da önemli bir gelişme kaydedilmiş oldu.

Osmanlılar'ın bu çığ gibi büyümesinden dehşete düşen Hıristiyanlar, Osmanlı Türkleri'ne karşı üçüncü bir Haçlı seferi düzenlediler. Bu defaki, daha öncekilerin hepsinden büyük bir askerî hareketti. Hıris-

tiyanlar Osmanlılar'ı Avrupa'dan söküp atmaya kararlı görünüyorlardı. Ama 20 mart 1389'da, Kosova sahrasında düşmanı karşılayan Sultan Murat I, düşman kuvvetlerini yok etti, fakat savaş alanında dolaşırken şehit edildi. Artık hiç bir kuvvet, çığ gibi gelişen Osmanlı İmparatorluğunun karşısında duramıyordu. Devletin sınırları 400.000 km.²'yi geçmişti.

Yıldırım Bayezit ve Fetret Devri: Murat I'in ölümü üzerine Osmanlı tahtına çıkan Bayezit I, daha babasının sağlığında yaptığı savaşlardaki şimşek gibi hareketleri ve büyük zaferleri dolayısıyle «Yıldırım» unvanını kazanmıştı. Padişah olduktan sonra da bu unvanına yakışacak şekilde hareket etti. Bir yandan Anadolu beyliklerini Osmanlı himayesine alır, ülkelerini Osmanlı topraklarına katarken, bir yandan da yine Batı'da yayılma siyasetini yürüttü. Bütün bu hareketlerin sonucu Papa Bonifacius IV Türkler'e karşı yeni ve büyük bir Haçlı seferi düzenledi. Bu sefere sayısı 15'i bulan Avrupalı devlet gönüllü olarak katıldı. Haçlı ordusuyla Niğbolu'da karşılaşan Yıldırım Bayezit, Türk tarihinin en büyük zaferlerinden birini kazandı. «Güzelcehisar» ı (Anadoluhisarı) yaptırarak Istanbul Boğazı'nda da hak sahibi olduğunu açıkça gösterdi.

Yıldırım daha sonra Doğu Anadolu'da fetih hareketlerinde bulundu. Bu arada zamanın en büyük Türk imparatoru olan Timur da Doğu'ya, Anadolu'ya doğru sarkıyor, fetih hareketlerinde bulunuyordu. Sultan Bayezit'in üzerine yürüdüğü Erzincan hâkimi Mutahharten'in, Bağdat'ı almış olan Timur'a sığınması, Bağdat'taki Celâyirli hükümdarı ile ona bağlı olan Karakoyunlu hükümdarının Bayezit'e sığınması bu iki Türk hükümdarı arasında anlaşmazlıklara yol açtı. Daha sonra gittikçe şiddetlenen sert yazışmalar Timur ve Osmanlı kuvvetlerinin çatışmasını kaçınılmaz hale getirdi. Timur Anadolu'ya yürüdü. Ankara'ya kadar geldi. Bayezit, Timur ordusunu Ankara'da karşıladı. Ordudaki bir kısım askerlerin ve beylerin savaş sırasında karşı tarafa geçmeleri Osmanlı ordusunun yenilmesine ve Bayezit'in esir düşmesine yol açtı. Daha sonra bütün Anadolu'yu alan Timur, Anadolu beyliklerini tekrar diriltmek, dolayısıyle Osmanlı devletini parçalamak yoluna gitti. Bu arada esir padişah Sultan Bayezit öldü. Timur da bir süre sonra Anadolu'yu yakıp yıkarak ayrıldı.

Padişah'ın ölmesiyle şehzadeler arasında taht kavgası başladı. Şehzadelerden her biri imparatorluk tahtına oturmak istiyor, bunun için çeşitli mücadelelerde bulunuyordu. Böylece 11 yıl sürecek olan bir ka-

OSMANLI PADİŞAHLARINDAN

Yıldırım Bayezit (1360 - 1403) ***İmparatorluğun sınırlarını genişletti.***

Mehmet I (1389? - 1421) Devleti yeniden kurdu

Murat II (1404 - 1451) Haçlıları yenip dağıttı

Minyatürlerin devamı 884. sayfadadır.

ranlık devre başladı. «Fetret Devri» diye anılan bu devir şehzadelerden Mehmet Çelebî'nin duruma tam manasıyle hâkim olarak tahta çıkmasına kadar devam etti.

Timur'un Anadolu'yu istilâsı şüphesiz o zamana kadar Anadolu birliği yolunda sarf edilen bütün gayretleri boşa çıkarmıştı. Mehmet I önce Anadolu birliğini yeniden kurdu. Avrupa'da savaşlar yaptı ve Osmanlı devletini yeniden kurdu.

İmparatorluğun Yükselme Devri: Mehmet I'den sonra tahta çıkan Murat II zamanında Anadolu'daki beylikler yeniden Osmanlı idaresi altında birleştirildi. Balkanlar'da fetih hareketlerinde bulunuldu. Murat II zamanında, Timur'un Anadolu'yu istilâsından önceki kudretli Osmanlı devleti yeniden kuruldu, kuvvetlendi ve imparatorluğun sınırları 900.000 km.²'ye yaklaştı.

Murat II'nin oğlu Fâtih Sultan Mehmet zamanında, Osmanlı devleti kesin olarak

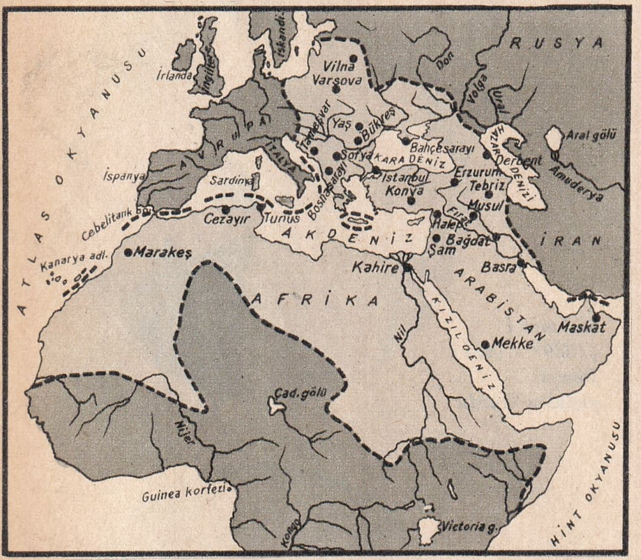

16. yüzyılda en geniş şekliyle Osmanlı İmparatorluğu

dünyanın en büyük, en kuvvetli devleti haline gelmişti. Artık bu gittikçe gelişen genç devlete hiç kimse karşı koyamıyordu. Fatih 1453'te Istanbul'u fethedip Bizans imparatorluğuna son verince Osmanlı İmparatorluğu kesinlikle dünya siyasetine hâkim oldu. Fatih, hem Anadolu'da, hem Avrupa'da büyük fetih hareketlerinde bulundu. Öyle ki, yeni bir sefere çıktığı sırada zehirlenerek öldüğü zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzölçümü 2.000.000 km.²'yi bulmuştu.

Fâtih Sultan Mehmet'le beraber büyük fetihler çağı açılmıştı. İmparatorluk, onun ölümünden sonra da hızla genişlemekte devam etti. Bayezit II zamanında oldukça durgun geçen fetih hareketleri, onun oğlu Sultan Selim I (Yavuz) zamanında birden hız kazandı. Yavuz Mısır'ı, Arabistan'ı alarak Halife unvanını kazandı, buraları Türk topraklarına kattı. Onun ölümünden sonra tahta çıkan Kanunî Sultan Süleyman zamanında Türk Osmanlı İmpaatorluğu altın çağını yaşadı. Kanunî Süleyman, Türkiye'yi gerek karada, gerek denizde dünyanın en kudretli devleti haline getirdi. Osmanlı tarihinin en kudretli hükümdarlarından biri olan Kanunî, ülkeyi büyük bir refaha kavuşturdu. Türk gücünü bütün dünyaya tanıttı. Avrupalılar, bu büyük hükümdardan «Muhteşem» anlamına gelen «Magnifique, Magnificent» diye bahsederler. Türkiye'de ise yaptırdığı kanunlardan dolayı «Kanunî» diye anılır.

Kanunî zamanında karada ve denizde büyük zaferler kazanıldı. Hükümdarlığı süresince bizzat başında bulunduğu 13 sefer-i hümâyun yapıldı. Birinci seferi Belgrad, sonuncu seferi Sigetvar'dır. Genç padişah ilk sefer-i hümâyununda Belğrad'ı fethetmiş, arkasından Rodos'u zaptederek oradaki Saint-Jean şövalyelerinin hükümranlığına son vermiştir. Daha sonra Fransa Kralı François I'in Şarlken tarafından esir edilerek yardım istemesi üzerine Kanunî Almanya'ya iki cepheden birden taarruza geçmiş, bir taraftan denizden hücum ederken, karadan dà Alman imparatorunun yakın akrabası olan Lajos II üzerine yürümüştü. Mohaç'ta Macar ordusuyle karşılaşan genç padişah, Macar ordusunu yok ederek Macaristan'ı Türkiye'ye katmıştır. Kanunî'nin bundan sonraki en önemli seferleri «Bec» (Viyana), Almanya, Irâkayn, Korfu, Boğdan, Budin, Estergon, İran ve Nahcuvan seferleridir. Kanunî zamanında Kapdan-ı Derya olan Barbaros Hayrettin Paşa, Akdeniz'de Türk hâkimiyetini tanıttı. Kuzey Afrika'yı fethetti. Öyle ki, 1566'da öldüğü zaman Osmanlı İmparatorluğunun sınırları 13.000.000 km.²'ye ulaşmış bulunuyordu. Oğlu Selim II zamanında yine fetih hareketleri devam etti. Nihayet Sultan Murat III zamanında Osmalı İmparatorluğu en geniş haline ulaştı. Avrupa, Asya, Afrika'ya yayılan bu dev imparatorluğun yüzölçümü 20.000.000 km.²'yi bulmuştu. Kırım alınmış, Moskova yakınlarına kadar Rusya fethedilmişti. Yunanistan ele geçirilmiş, Ege, Karadeniz ve Akdeniz'in çok önemli kısmı bir Türk gölü haline gelmişti.

Duraklama ve Gerileme Devri: Osmanlı İmparatorluğu en kudretli çağına yükseldikten sonra daha yüzyıla yakın bir süre içinde bu haşmetli devrini devam ettirdi. Bu devir 1683 yılına kadar sürdü. Ondan sonra artık imparatorluğun duraklama devri başladı. İlk sıralarda imparatorluğun dış

OSMANLI PADİŞAHLARI

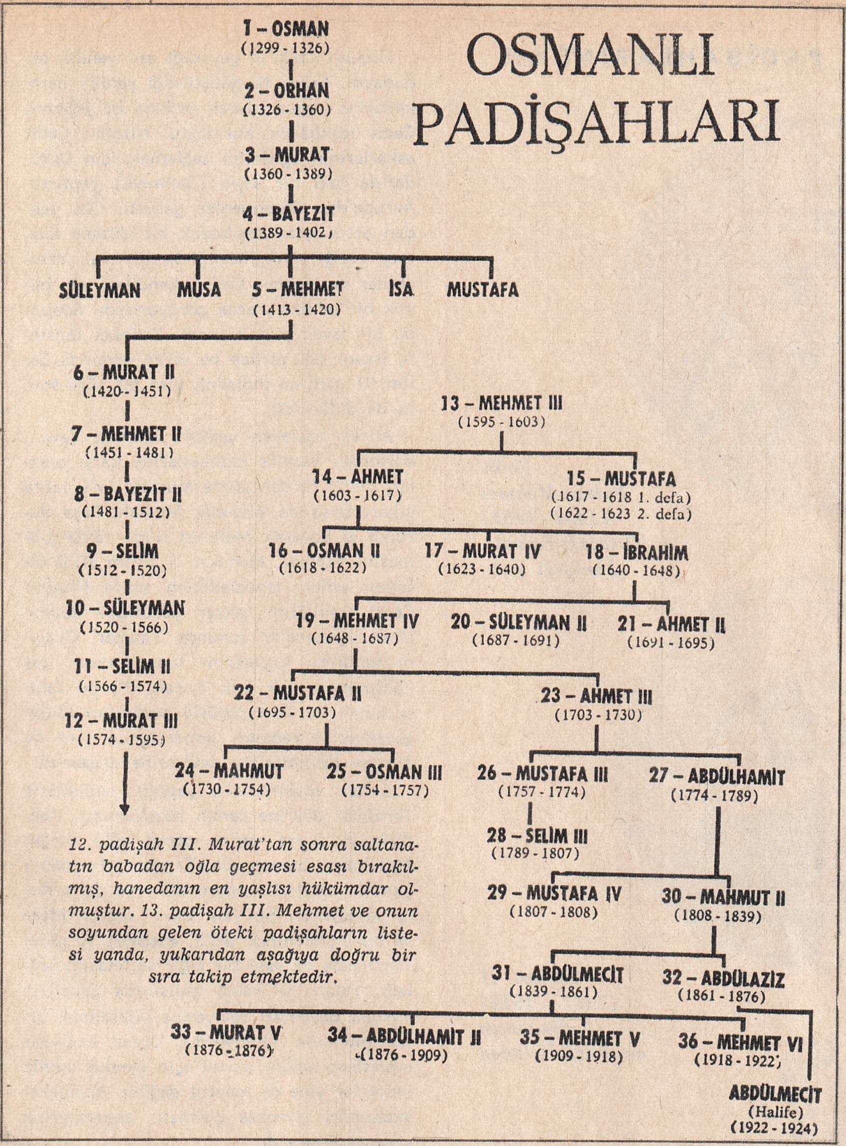

görünüşünde bir bozulma göze çarpmıyor, ancak devletin iç bünyesi krizler geçiriyordu. II. Viyana kuşatmasından sonra artık Osmanlı İmparatorluğu «yenilmez» vasfını kaybetmişti. 1699'daki Karlofça antlaşmasıyle Macaristan ve Transilvanya'yı elden çıkarmış oluyordu.

Bunlara rağmen imparatorluk büyüklüğünden yine de önemli bir şey kaybetmiş değildi, yine de dünyanın en kudretli devletiydi. Bu durum 1768'deki Türk - Rus savaşına kadar devam etti. Osmanlı İmparatorluğu daha önce Rusya ile yaptığı 4 büyük savaşı kesin şekilde kazanmıştı. Bu savaşta ilk defa Rusya'ya yenildi. Küçük Kaynarca Antlaşmasıyle Kırım bağımsızlığını kazandı.

Bu arada devlet idaresinde yenilik hareketleri de düşünülmeye başlanıyordu. Abdülhamit I, Selim III ve Mahmut II zamanında önemli yenilik hareketlerine girişildi. Ancak Abdülhamit I'in padişahlığı devamlı harplerle geçtiğinden göze çarpan bir gelişme olmadı.

Selim III ileriyi gören, yenilik taraftarı bir Osmanlı padişahıydı. Devam edegelen savaşların bitmesinden sonra, genç padişah yenilik hareketlerini ele aldı. Ordudaki başarısızlığın başlıca sebebinin Yeniçeri Ocağı olduğunu anlamıştı. Devletin çeşitli müesseselerinde yenilik hareketlerine girişti. Eski müesseselerin yerine konan bu yeni müesseseler topluca Nizam-ı Cedit diye anılmaya başlandı.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DEVLET ERKÂNINDAN BİRKAÇI:

Sadrazam (Başbakan)

Şeyhülislâm

Kaptanpaşa

Reisülküttap (Dışişleri Bakanı)

OSMANLI PADİŞAHLARINDAN

Fatih Sultan Mehmet (1432 - 1481) Ortaçağı kapattı, Yeniçağı açtı.

Bayezit II (1447 - 1512) Padişahların en bilginlerinden

Yavuz Sultan Selim (1467 - 1520) Sekiz yılda büyük fetihler yaptı.

Nizam-ı Cedit'in getirdiği asıl yenilik ordudaydı. Selim III geliştirdiği yenilik hareketlerine uygun olarak orduda da Nizam-ı Cedit teşkilâtını kurmuştu. Nizam-ı Cedit askerlerinin eğitimini sağlamak için Üsküdar'da özel bir kışla (Selimiye) yaptırdı. Avrupa'dan öğretmenler getirtti. Öte yandan artık iyice başıbozuk bir düzene alışmış, astığı astık, kestiği kestik olan Yeniçeriler de Nizam-ı Cedit'i kendileri için büyük bir tehlike olarak görüyorlardı. Sonunda bir isyan patlak verdi. Kabakçı Mustafa isyanı adı verilen bu isyan sonunda Selim III tahttan indirildi, kısa bir süre sonra da öldürüldü.

Ancak başlayan yenilik hareketi devam ediyordu. Yenilik hareketlerine karşı olanlar, Selim III'den sonra Mustafa IV'ü tahta çıkardılarsa da Alemdar Mustafa Paşa duruma el koyarak Mahmut II'nin tahta çıkmasını sağladı. Mahmut II Selim III'ü öldüren asileri temizledikten sonra Nizam-ı Cedit teşkilâtını tekrar yürürlüğe koydu. Uzun uğraşmalar sonunda Yeniçeri Ocağını kaldırdı, kışlalarını topa tutarak baş kaldıranları yok etti. Ancak, 30 yıl tahtta kalan bu ileri görüşlü padişahın bütün gayretlerine rağmen, imparatorluk yine de Avrupa devletlerinin seviyesine erişemedi.

Sultan Mahmut II, yaptığı yeniliklerle Tanzimat devrine zemin hazırlamıştı. Kendisinden sonra yerine geçen oğlu Sultan Abdülmecit zamanında «Tanzimat Fermanı» okundu. Devleti modern dünyaya daha fazla yaklaştıran bu yeni devir sadece idare ve hukuk alanında değil, edebiyat ve güzel sanatlarda da yeni bir çığır açılmasını sağladı. Fakat ne kadar çalışılırsa çalışılsın Avrupa devletleri seviyesine yükselmek artık mümkün olmuyordu. Uçsuz bucaksız eyaletlere hâkim olmak için gerekli teknik imkânlar yine de mevcut değildi. Memleket ekonomisi çıkmaza girmişti, imparatorluk çökmek üzereydi.

İmparatorluğun Dağılışı: 19. yüzyılın sonlarında memleketi kurtarma gayreti sadece padişahların ve devlet adamlarının inhisarından çıkmış, bütün aydınlara yayılmıştı. Herkes memleketin günden güne kötüye gittiğini görüyordu. Avrupalılar da aynı durumu görüyor, başta Rusya olmak üzere birçok Avrupa devleti hâlâ çok büyük bir alana yayılmış bulunan bu eski imparatorluğu parçalamak istiyordu. Tarihimizde 93 harbi diye anılan 1877 - 1878 Türk - Rus savaşı imparatorluğun 19. yüzyılda askerî alanda uğradığı son büyük felâket oldu. Ruslar, Batı cephesinde de, Doğu cephesinde de bizi yendiler. Edirne ve Kars Ruslar'ın eline geçti.

Bu arada iç siyasette de büyük değişik-

likler oluyordu. 1876'da Abdülhamit II tahta çıkmış ve meşrutiyeti ilân etmişti. Osmalı tarihinde ilk defa olarak padişahın karşısında halk tarafından seçilen bir meclis vardı. 23 aralık 1876'da ilân edilen I. Meşrutiyet'in ömrü bir yıl bile sürmedi. Sultan Hamid diye de anılan Abdülhamit I, gördüğü siyasî mecburiyetler yüzünden meclisi feshetti ve devleti yine eskisi gibi tek elden idare etmeye başladı. Bu feshedişin sebeplerinin başında meclis üyelerinin çoğunluğunun Türk asıllı olmaması ve 93 Savaşı'ndaki yenilgi geliyordu.

Bu durum 33 yıl sürdü. Bu dönem içinde imzalanan Berlin antlaşmasıyle batı sınırımız oldukça düzeltildi. Abdülhamit II bundan sonra daha çok yurt içinde kültürel çalışmalara önem verdi. 33 yıllık padişahlık devresinde başka bir savaş olmadı. 1908 yılında ise çeşitli baskılar sonunda yine Sultan Abdülhamit II. Meşrutiyet'i ilân etti. Bu idare şekli imparatorluk tamamen yıkılıncaya kadar sürdü. II. Meşrutiyet'in ilânından kısa bir süre sonra da Sultan Hamit hal'edildi. Yerine Sultan Mehmet Reşat tahta çıktı.

Sultan Abdülhamit'in hal'inden sonra, son felâket yılları birbirini kovalamaya başladı. Sultan Abdülhamit hal'edildiği zaman imparatorluğun yüzölçümü 9.000.000 km.²'yi buluyordu. 3 kıta üzerinde yine de muazzam topraklara sahipti. Ancak İkinci Meşrutiyet'le beraber iktidarı ele alan İttihat ve Terakki Partisi'nin çok müfrit partizanlıkları Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden son bir defa daha parçalanmasına sebep oldu... Bu, öyle bir parçalanıştı ki, ancak düşman sürüleri Anadolu'nun içerilerine girinceye kadar devam etti.

Son felâketli yılların en büyük savaşları, Balkan ve İtalyan savaşları oldu. Balkan Savaşı sonunda Adriyatik denizine kadar uzanan Batı sınırlarımız Meriç'e kadar küçüldü. İtalyan Savaşı'nda Afrika'daki topraklarımızı kaybettik. Balkan ve İtalyan Savaşları'ndaki yenilgilerimizden sonra kalkınmaya çalışmak, yeni bir harbe girmek çılgınlığına düşmemek her halde memleket için çok daha hayırlı olacaktı. Ama 1908 - 1914 arasında çok felâketli yılların getirdiği acılara rağmen İttihat ve Terakki hükümeti, padişahın, hatta başbakanın bile haberi olmadan bir emrivaki yaparak I. Dünya Savaşı'na girmek çılgınlığını gösterdi. Yüz binlerce vatan evlâdının hayatına, hesapsız maddî zararlara sebep olan bu savaşın sonu aynı zamanda bir zamanlar bütün dünyayı dize getiren Osmanlı İmparatorluğu'nun da sonu oldu.

Düşmanlar 1071'den beri Türk vatanı olan Anadolu'nun bile önemli kesimlerini

OSMANLI PADİŞAHLARINDAN

Kanunî Sultan Süleyman (1495 - 1566) ***Zamanında imparatorluk en şaşaalı devrini yaşadı.***

Selim II (1524 - 1574) ***Devlet bünyesinin sarsılmasını önledi.***

Murat III (1546 - 1595) ***Zamanında imparatorluğun sınırları en geniş halini buldu.***

paylaştılar, işgal ettiler. İmparatorluk sözde bir isim halinde yaşamakta devam etti. Ancak 2200 yıldan beri esaret nedir bilmeyen Türkler'in bu ağır yenilgiye tahammül etmelerine yine de imkân yoktu.

İmparatorluğun 400 yıla yakın bir süre idare edildiği Istanbul'da Topkapı Sarayı

Mustafa Kemal Paşa'nın idaresinde başlayan Millî Kurtuluş hareketi, nihayet büyük zaferle sonuçlandı ve saltanat kaldırılarak 29 ekim 1923'te cumhuriyet ilân edildi. (Bak: KURTULUŞ SAVAŞI).

Hükümet Teşkilâtı: Osmanlı devleti mutlak olarak padişah tarafından idare edilirdi. Devletin başında Osmanlı hanedanından olmak şartıyle bir padişah bulunurdu. Padişah devlet idaresindeki yetkilerinin çoğunu bizzat kendisi kullanmaz, sadrazama bırakırdı. Sadrazam, padişahın mutlak vekiliydi. Şimdiki başbakan durumunda olan sadrâzamın yetkileri günümüzün başbakanlarının yetkilerinden çok fazlaydı.

Divan-ı Hümayun üyeleri, zamanın hükümet erkânını, kabinesini teşkil ederdi. Sadrazam bunların başkanıydı. ve üyeler doğrudan doğruya sadrazama karşı sorumluydular, sadrazam da padişaha karşı sorumluydu. Divan-ı Hümayun üyelerine «kubbe vezirleri» de denirdi. Sayıları en çok 8'i bulan bu vezirler, Osmanlı İmparatorluğu'nun en yüksek memurları idiler. Divan-ı Hümayun'u meydana getiren vezirlerin 1'den 8'e kadar bir sırası vardı ve sadrazamın karşısında bu sırayla otururlardı. Divan-ı Hümuyunda vezirlerden başka Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, başdefterdar ve yardımcıları, kaptan-ı derya ile nişancı bulunurdu. Osmanlı İmparatorluğu tebaasından her kim olursa olsun, herhangi bir isteği veya şikâyeti için divan huzuruna çıkma hakkına sahipti. Şikâyet ve istekler hemen anında çoğunlukla bir sonuca bağlanırdı. Divan toplantılarını padişah gizli pencereden dinleyebilirdi. Divanda memleketin en önemli, en gizli meseleleri konuşulur, sonra bunlar padişaha bildirilirdi.

İmparatorluk hükümet teşkilâtında sadrazamdan sona en yüksek görevli şeyhülislâmdı. Vezirlik askerî ve mülkî bir rütbeydi. Kazaaskerlik de dinî, ilmî ve kazaî bir rütbeydi. Ancak Tanzimat'tan sonra askerî ve mülkî rütbeler ayrılmış, askerlere «müşir» denmiş, vezirlik de siviller için kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, hanedan dışında hiç bir kimsenin babadan kalma asalet unvanı olamazdı. Başka İslâm devletlerinde de böyleydi, ama Avrupa'da durum başka türlüydü. Türkler'de de bu usul eskiden varken, İslâm dininin icaplarına uyularak bırakılmıştı.

İdare ve Askerlik Teşkilâtı: Askerlik teşkilâtında ordunun esasını «tımarlı sipahisi» teşkil ederdi. Bunlar Türk asıllı ve toprağa bağlı atlı askerlerdi. Bunun dışında Istanbul'da padişaha bağlı olan «kapıkulu ocakları» vardı ki bu ocakların en önemlisi «Yeniçeri Ocağı» idi. Bir de 17. yüzyıla kadar doğrudan doğruya padişahtan emir alan iki sınıf vardı. Bunlardan «Akıncılar» karada, «korsanlar» da denizde faaliyet gösterirdi. 17. yüzyıldan sonra bu sınıfların bir önemi kalmadı.

İdarî teşkilâta gelince milyonlarca kilometrelik bir sahaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu, eyaletlere ayrılmıştı. Eyaletlerin yüzölçümleri son derece geniş olurdu. Eyaletler, Tanzimat'a kadar «Beylerbeyilik» diye anılırdı. Tanzimat'tan sonra «vilâyet» dendi. Eyaletler «beylerbeyi» (sonradan vali) diye anılan genel valiler tarafından idare edilirdi. Beylerbeyiler hem mülkî, hem de idarî amirdiler. Son derece geniş yetkileri vardı. Meselâ Macaristan beylerbeyinin, eşit şartlar içinde Almanya imparatoru ile mektuplaştığını, çok defa Istanbul'dan yardım istemeden Almanya hükümetine baş eğdirdiğini; Mısır beylerbeyliğinin yüzölçümünün 3.000.000 km.^{2}'yi bulduğunu söylemek, beylerbeyliklerin azameti hakkında bir fikir verir.

Eyaletler sancak denen vilâyetlere ayrılmıştı. Her sancağın başında bir sancakbeyi bulunurdu. Tanzimattan sonra sancakbeylerine mutasarrıf dendi. Bir eyalette bir, iki sancak olduğu gibi 30 tane de sancak olabilirdi. Sancaklar kazalara ayrılır, her kazanın başında, mülkî amir olarak «kadı», askerî amir olarak «alaybeyi» bulunurdu. Kazalar da nahiyelere bölünmüştü.

Eyaletlerin dışında kalan, imparatorluğa bağlı tabi devletlerin idare şekilleri de ayrıydı. Bazılarının iç bağımsızlığı vardı. Kırım gibi bazı devletlere daha geniş iç bağımsızlık tanınmıştı. Fas, Lehistan gibi devletlerden de belirli bir vergi almakla yetinilirdi. Bu devletlerdeki hükümdarların hükümdarlığını Osmanlı padişahı tasdik ederdi.

OSMANLI İMPARATORLUĞU KRONOLOJİSİ

Yıl	Olay
1299	Osmanlı devletinin bağımsız oluşu.
1326	Bursa'nın fethi ve başkent yapılışı.
1354	Osmanlı Türkleri'nin Şehzade Süleyman Paşa komutasında Rumeli'ye geçişi.
1364	Sırpsındığı zaferi.
1376	Bulgaristan'ın Türk hakimiyetine girişi.
1386	Sofya'nın fethi.
1389	I. Kosova zaferi ve Murat I'in şehit edilmesi.
1396	Haçlılar'a karşı Niğbolu zaferi.
1402	Bayezitin Ankara savaşında Timur'a yenilmesi. Netret devrinin başlangıcı.
1413	Fetret devrinin sonu. Mehmet Çelebî'nin Osmanlı birliğini tekrar kurması.
1444	Mehmet II'nin Edirne'de tahta çıkışı.
1448	2. Kosova zaferi.
1453	Fatih'in Istanbul'u fethi ve Istanbul'un bşakent oluşu.
1461	Fatih'in Trabzon ve Mora'yı fethi.
1466	Konya'nın alınışı, Karamanoğullarının sonu.
1473	Otlukbeli zaferi.
1480	Türk denizcilerinin İtalya'da Otranto'ya çıkışı ve Otranto limanını fethi.
1495	Cem Sultan'ın ölümü.
1512	Yavuz'un tahta çıkışı.
1514	Çaldıran zaferi.
1516	Yavuz'un Merc-i Dâbık zaferi.
1517	Yavuzun Mısır seferindeki Rîddaniye zaferi ve Mısır'ın fethi, halifeliğin Osmanoğullarını geçişi.
1521	Belgrad'ın fethi.
1522	Rodos'un fethi.
1526	Mohaç zaferi.
1529	I. Viyana kuşatması.
1534	Bağdat'ın fethi.
1535	Fransa'ya ilk kapütilasyonların verilmesi.
1538	Osmanlı donanmasının Hindistan'da Gucarat sahillerine varışı.
1538	Barbaros Hayrettin Paşanın Preveze zaferi.
1541	Macaristan'ın Osmanlı imparatorluğuna katılması.
1559	Şehzade Bayezit ve Selim'in Konya ovasındaki savaşı.
1569	Osmanlı hâkimiyetinin Uzak Doğu'ya yayılması. Sumatra seferi.
1570	Kıbrıs'ın fethi.
1596	Haçova zaferi.
1602	Kanije zaferi.
1617	Sultanahmet Camisinin açılışı.
1620	Lehistan savaşı.
1621	Osman II'nin Lehistan seferine çıkması.
1622	Genç Osman diye anılan Osman II'nin şehit edilmesi.
1633	Kahvehanelerin kapatılması ve tütün yasağı.
1635	Murat IV'ün Revan (Erivan) seferine hareketi.
1645	Girit seferinin başlaması.
1651	Kösem Sultan'ın öldürülmesi.
1663	Avusturya üzerine sefer.
1669	Girit adasının fethi.
1678	Mehmet IV'ün Rusya seferine hareketi.
1683	2. Viyana kuşatması.
1699	Karlofça antlaşması.
1711	Ruslar'ın Prut'ta yenilmesi.
1712	İlk Osmanlı - Rus barışı.
1714	Bender'de mülteci bulunan İsveç kralının memleketine iadesi.
1715	Venediklilerle savaş.
1716	Nemçe seferinin açılması.
1718	Pasarofça antlaşması ve tarihte Lâle devri diye anılan devrin başlaması.
1724	Erivan'ın fethi.
1730	Ahmet III'ün Doğu seferine hareket etmek üzere Üsküdar'a geçişi, Patrona ihtilâli ve Ahmet II'nin tahttan feragatı; Lâle devrinin sonu.
1744	Nâdir Şah'ın Kars muhasarası.
1768	Lehistan'ı korumak için Rusyaya sefer açılması.
1769	Hotin zaferi.
1770	Mora zaferi ve Çeşme faciası. Osmanlı donanmasının Çeşme koyunda yok edilmesi.
1774	Küçük Kaynarca anşlaşması.
1802	Osmanlı - Fransız barışı.
1808	Selim III'ün öldürülmesi.
1812	Bükreş muahedesi.
1820	Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya muhasarası.
1821	Yunan isyanının başlaması.
1826	Yeniçeri ocağının kaldıdırılması.
1827	Türkiye'de «Buğ gemisi» diye adlandırılan ilk buharlı geminin çalışmaya başlaması.
1829	Edirne antlaşması ve Yunanistanın bağımsızlığı.
1830	Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali.
1832	Mehmet Ali Paşa'nın isyanı.
1839	Tanzimat'ın ilânı.
1853	Kırım savaşı.
1854	Silistre müdafaası.
1855	Türk ordusunun Kerç boğazına asker çıkarması.
1857	Paris muahedesi ve Besarabya'nın Türkiye'ye katılması.
1866	Mısır veraset usulünün değişmesi.
1867	Sultan Aziz'in Avrupa seyahatine hareketi.
1870	Süveyş kanalının açılışı.
1876	Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi, önce Murat V, sonra Abüdülhamit I'in tahta çıkışı.
1877	93 savaşı.
1878	Ayastefanos ve Berlin antlaşmaları.
1881	Fransızlar'ın Tunus'u işgali.
1882	İngilizler'in Mısır'ı işgali.
1884	Mithat ve Mahmut Celâlettin paşaların öldürülmesi.
1897	Girit'in Osmanlı devletinden ayrılması.
1908	2. Meşrutiyet.
1909	Sultan Abdülhamit II' nin tahttan indirilmesi.
1911	İtalyanlar'la Trablus savaşı.
1912	Balkan savaşı.
1914	I. Dünya Savaşı'na giriş.
1918	Mondros mütarekesi.
1920	Istanbul'un işgali.
1922	Saltanatın kaldırılması.

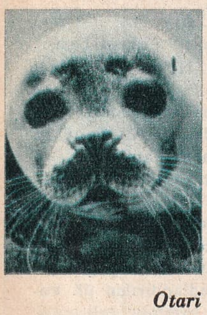

Otari

OSMİYUM, mavi renkte bir madendir. Simgesi: Os, atom No: 76, atom ağırlığı: 190,9, yoğunluğu: 22,5 ergime noktası: 2.500° C, kaynama noktası: 4.450° C'dır. Çok kırılgan bir maden olan osmiyum, ergiyip donduktan sonra sertleşir. «Platin grubu» madenlerindendir. Platin filizlerinde bulunur. 1804'te Alman kimyageri Tennant tarafından bulunmuştur. «Osmiyum Tetroksid» buharlarının karakteristik kokusu dolayısıyle bu ad verilmiştir. Çünkü Eski Yunancada «osmiyum», koku demektir. Bu buharlar solunum organları için zehirlidir. Tıpta osmiyum asidi adıyle boyatıcı, sertleştirici olarak, endüstride de osmiyum katalizör olarak kullanılır.

OSMOS OLAYI, iki sıvının veya iki gazın bazı cisimlerin gözenekleri arasından geçerek birbirine karışmasıdır. Bu geçiş, «osmatik geçiş» diye anılır.

İki sıvının yapısına göre, osmos olayı da değişir. Molekül büyüklüklerine göre sıvıların geçiş miktarı son derece değişiktir. Meselâ saf su ve şekerli su molekülleri arasında saf su molekülleri çok daha küçük olduğu için, saf su, şekerli sudan daha çok yer değiştirir. Osmatik geçiş üzerinde ortam sıcaklığının da etkisi büyüktür.

Osmos olayı, canlıların yaşaması bakımından büyük bir önem taşır. Akciğerlerdeki havanın oksijeni osmosla kılcal damarlara geçer. Karbon dioksit de aynı olayla dışarı atılır. Bitkiler de beslenirken bu olaydan yararlanır. Osmos yalnız köklerde değil, dal ve yapraklarda da görülür.

OTARİ, bir fok çeşididir. Güney yarımküredeki soğuk denizlerde yaşar. Foklardan çok daha iri, başları ve boyunları da daha uzundur. Yüzgeç biçimindeki ayaklarını yana kıvırarak, öne doğru uzatır. Perdeayaklı memeliler sınıfından olan otari, kürkü, yağı ve bağırsakları için avlanır. Sayıları gittikçe azalmaktadır. Erkekleri, dişileri için aralarında savaşır.

OTEL, yolcuların konaklayıp, bir süre kaldıkları yerlerdir. Bugünkü anlamıyle ilk oteller 1634'te Londra'da, 1667'de de Paris'te açılmıştır. Fakat otelciliğin bir endüstri kolu halinde gelişmesi, 20. yüzyılda olmuştur.

İnsanların seyahetlere gittikçe daha çok çıkmaları, turizm faaliyetinin yaygınlaşması, taşıt araçlarının çoğalıp modernleşmesi, otelciliğin büyük çapta genişlemesini temin etmiştir. 1830'dan sonra Batı ülkelerinde toplu halde tertiplenen hafta sonu gezileri de, bu yolda ileri doğru olumlu bir adım olmuştur. Çok ve iyi otellerin bulunduğu merkezlerin daha çok turist çekmesi de, bu alandaki çabaları teşvik etmiştir.

Bugün Amerika ve ileri Batı ülkelerinde otelcilik tam bir sanayi kolu şeklinde çalışmakta, bu işe milyarlarla ifade edilen yatırımlar yapılmaktadır. Hatta dev otelcilik şirketleri, yabancı ülkelerde dahi yatırımlara kalkışmaktadırlar.

Bugünkü anlamıyle otelcilik, müşteriye konfor, temizlik, iyi yetişmiş personel ve eğlence temin etmek demektir.

OTHELLO, ünlü İngiliz yazarı William Shakespeare'nin 5 perdelik ünlü dramıdır. Venedik hizmetinde bir general olan zenci Othello, Desdemona'ya derin bir aşkla bağlıdır. Subaylarından İyago da, Desdemona'yı elde etmek ister. Othello'nun kıskançlığını körükleyerek, sadık subaylarından Cassio'nun, Desdemona'nın âşığı olduğuna onu inandırır. Kıskançlıktan çılgına dönen Othello, Desdemona'yı boğarak öldürür.

Shakespeare'nin şaheserlerinden biri olan eser, kıskançlığın insanı nasıl çılgına çevireceğini ustaca göstermektedir.

Aynı konuyu başka yazarlar da işlemiş, bu arada Rossini de bir opera bestelemiştir.

OTLUKBELİ MEYDAN SAVAŞI, Osmanlı tarihinin en büyük savaşlarından biridir. 11 ağustos 1473'te, Erzincan yakınlarındaki Otlukbeli sahrasında, Fâtih Sultan Mehmet'in komuta ettiği Osmanlı ordusu ile, Uzun Hasan Bey'in komuta ettiği Akkoyunlu ordusu arasında cereyan etmiştir. Uzun Hasan Bey, Fâtih'in usta ve ateş gücü yüksek Osmanlı ordusu karşısında dayanamamış, ağır bir yenilgiye uğramıştır. 50.000 Akkoyunlu ölmüş, binlercesi esir edilmiş, Uzun Hasan da ancak kaçarak kurtulabilmiştir.

Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, Karamanoğlu tarafından da kışkırtıldığı için bu savaşı göze almış, İstanbul'u zaptederek Osmanlıların yerine geçmeyi tasarlamıştı. Bu yenilgi ile Osmanlı hâkimiyeti, Anadolu'da kendisini belli etmiş oluyordu.

OTOKLAV, sterilizasyon (mikropsuzlaştırma) için kullanılan bir araçtır. Hastanelerde, laboratuvarlarda yararlanılır. Ameliyat aletlerini, pansuman takımlarını sterilize eder. İçindeki basınçlı su buharının sağladığı ısı mikropları öldürmeye yeter. Dış görünüşü itibariyle madenî bir düdüklü tencere gibidir. Kapağının üzerinde bir manometre (basınçölçer) ile bir termometre (ısıölçer) bulunur. Kimyada da bazı maddelerin kuvvetli basınç altında gösterecekleri tepkileri incelemek için kullanılır.

OTOMAT, bir yerine dokunmakla işleyen veya zamanı gelince harekete geçip, belli bir işi kendi kendine yapan makinelere denir. Elektrik gücü, ısı değişikliği veya ışıkla harekete geçen üç çeşidi vardır.

Elektrik gücüyle çalışanlara «röle» adı verilir. Bu sistem için örnek olarak otomatik şalterler gösterilebilir. Isı değişikliği ile çalışan otomatların en iyi örneği de, buzdolaplarındaki soğukluk ayarlama düzenidir. Işıkla çalışan otomatlarda bir köşeye yerleştirilen fotoselül ile ışık kaynağı arasından geçen kimse olursa, ışık düşmediği anda hücre çalışır ve bir elektrik düğmesine kumanda ederek onu çalar. Bu sistemle kendiliğinden açılan kapılar da yapılmıştır. Apartmanlardaki merdiven otomatikleri de, belirli zamanlarda çalışan otomatlardır.

OTOMOBİL, motorlu, lastik tekerlekli bir kara taşıt aracıdır. İnanılmayacak kadar hızlı bir gelişme göstererek, insanların bugünkü yaşayışında çok etkili olmuştur. Bu sayede herkes için geniş seyahat imkânları doğmuş, turizm gelişmiştir. 1900'de dünyadaki otomobillerin sayısı iki bini aşmazken, bugün 200 milyona yaklaşan otomobil sayısı, otomobilin insanların gündelik hayatına ne derece tesirli olduğunu en iyi şekilde göstermektedir. Yurdumuzda da öteden beri otomobile ilgi duyulmuş, son yıllarda motorlu taşıtların sayısı 200.000'e yaklaşmıştır.

Otomobilin gelişmesi çok hızlı bir seyir takip etmiştir. 1769'da Fransız yüzbaşısı Nicolas Joseph Cugnot'nun yaptığı ilk buharlı araba, otomobilin dedesi sayılır. 1801'de İngiliz Richard Trewitchich, 1829'da yine İngiliz Sir Goldsworthy Gurney, 1805'te Amerikalı Oliver Evans da, buharlı araçlar yapmışlardır. 1925'ten sonra ise benzinle çalışan arabalar, üstünlüğü bütün dünyada ele almışlardır. Benzinle ilk çalışan otomobil 1885'te Gottlieb Daimler ve Karl Benz tarafından Almanya'da gerçekleştirilmiştir. 1890'da Emile Levassor ve René Panhard adlı iki Fransız, Daimler motorlarıyle otomobil imaline başlamışlardır. Louis Renault 1898'de şaft sistemini bulmuştur. İlk başarılı otomobili ise, 1893'te Amerika'da Charles ve Frank Duryea kardeşler yaptılar. 1896'da Henry Ford ilk Ford'u meydana getirdi. 1896'da Amerika'da Ransom Fli Olds, seri halinde otomobil imaline başladı. Henry Ford ise, taşıyıcı kayış tertibatı ile seri imalâta büyük bir yenilik getirdi. Oldsmobile, 1916'dan itibaren, o zamana kadar ayrı ücretle müşteriye verilen rüzgâr siperi, istop lambası, tampon, dikiz aynası gibi parçaları da, araba fiyatına dahil etti.

İlk akümülatör 1906'da Buick arabalarında kullanıldı. 1911'de elektrikli marş icat edildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise araba imali bütün dünyada hızlı bir gelişme göstererek, bugünkü seviyeye vardı.

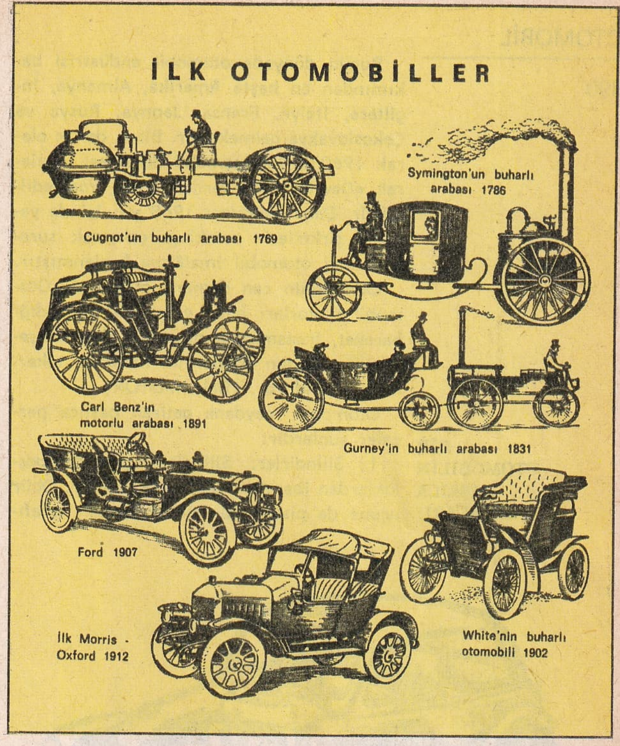

Otomobil yapımını şöyle inceleyebilirz:

1) Araştırma ve deneme safhası: Dünya otomobil endüstrisi her yıl binlerce kimyager, fizikçi, makinist ve çeşitli mühendisi seferber ederek denemeler yapar ve bu iş için milyonlarca lira para harcar. Hedef, daima daha iyi ve konforlu arabalar yapmaktır. Bu inceleme çalışmalarından sonra küçük bir model meydana getirilir. Sonra normal boy bir araba yapılır. Sonra da seri imalâta geçilir.

2) Ham madde: Otomobil fabrikalarının kullandığı başlıca ham maddeler şunlardır: Çelik, kauçuk, cam, bakır, kurşun, deri, yün, pamuk, tahta ve çeşitli plastik maddeler. Bunlar çeşitli fabrikalarda işlenerek, istenen biçimlere sokulur. Fabrikaların bir kısmı gerekli parçaları kendileri yaparlar. Bir kısmı da dışardan temin ederler.

3) Yapım: Bugün dünya fabrikalarında kütle halinde imalâta gidilmiştir. İmalâtın montaj kısmı çok ilgi çekicidir. Çeşitli parçaların imalinden sonra, bunlar motor, döşemeler, vites kutusu, diferansiyel gibi ana parçalar haline getirilir. Genellikle şasi ayrı, gövde ayrı kurulur. Sonra da bunların ikisi birleştirilir.

Otomobil endüstrisinin gelişmesi dünyada milyonlarca insana yeni iş sahaları açmıştır. Otomobil satışları, benzin istasyonları, petrol damıtımı, karayolları işçileri ve şöförlerin sayısı, milyonları aşmaktadır.

Modern otomobil yapımını gerçekleştiren endüstrici: H. Ford

Bugün dünyada otomobil endüstrisi bakımından en başta Amerika, Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, Japnya, Rusya ve Çekoslovakya gelmektedir. Bizde de ilk olarak 1960'da ilk otomobil denemesi yapılarak «Devrim» adı verilen araba imal edilmiştir. Daha sonraları 1968 yılı içinde yabancı şirketlerle ortaklaşa çalışmak suretiyle seri otomobil imalâtına başlanmıştır.

Otomobilin can damarı, motordur. Otomobil motorları içten yanışlıdır. Sağladığı hareket, transmisyon düzeniyle diferansiyele gelir. Bunun dişlilerinin hareketi, tekerlekleri döndürür. (Bak: MOTOR).

BİR OTOMOBİLİN BAŞLICA PARÇALARI:

Otomobili meydana getiren başlıca parçalar şunlardır:

1) Silindirler: Silindir biçiminde boşluklardan ibarettir. Bir ucu kapalıdır. Öbür ucuna da piston takılmıştır. Kapalı tarafına yanma odası denir. Hacmi, motordan motora değişir. Buna «silindir hacmi» denir. Santimetre küple ölçülür. Silindirler ya bir sırada, ya da karşılıklı V biçiminde olur. 4 ve 6 silindirli otomobil motorlarının çoğu bir sıralıdır. 8 silindirliler bir sıralı olabileceği gibi, V biçiminde de olabilirler. Silindirlerin kapalı tarafında egzoz, yakıt supapları ve buji bulunur.

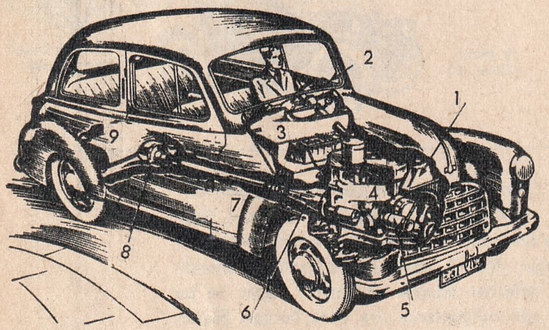

1 - Radyatör
2 - Direksiyon
3 - Akümülatör
4 - Motor
5 - Marş motoru
6 - Vites kutusu
7 - Şaft
8 - Diferansiyel
9 - Benzin deposu

2) Piston ve segmanlar: Pistonlar, silindirin içinde hareket eden, gene silindir biçiminde parçalardır. Pistonun üst tarafında üç madenî halka vardır. Bunların her birine segman denir. Segmanlar pistonu çepeçevre kuşatırlar.

3) Biyel kolu: Bir ucu pistona, bir ucu da krank miline bağlı madenî bir çubuktur. Her iki ucu da mafsallıdır. Pistonun hareketini, krank miline iletir.

4) Krank mili: Pistonun düz hareketini, dönme hareketine çevirir. Dirsekli bir mil dir. Krank milinin şöförden yana olan tarafında volan denilen madenî, büyükçe bir tekerlek vardır. Bu ağır tekerlek, krankın hareketine düzen vermeye yarar.

5) Eksantrik mil: Krank miline paralel bir mildir. Hareketini dişliler vasıtasıyle kranktan alır. Üzerindeki eksantrik halkalarla birlikte çalışan özel düzenle supapların açılıp kapanmasını, distribütörlerin çalışmasını sağlar.

Otomobilin en önemli kısımlarından biri de elektrik düzenidir. Başlıca parçaları şunlardır:

1) Marş motoru: Bir elektrik motorudur. Motorun kendi kendine çalışmasına yetecek kadar hareket kazanmasını sağlar. Motora ilk hareketi verir. Gerekli elektriği akümülatörden alır. Marşa basılınca, motor çalışır. Motorun miline bağlı olan bendiks dişlisi, yivlerin üzerinde kayarak, volanın dişlilerine geçer, volanı çevirir.

2) Distribütör: Akümülatörlerden gelen akımı bujilere dağıtan bir alettir. Hareketini eksantrik milden alır. Akümültörlerle distribütör arasındaki endüksiyon bobini, 6 voltluk akımı 18 - 20.000 volta çıkarır.

3) Dinamo: Motorun çalışması için devamlı elektrik akımına ihtiyaç vardır. Bu akım yalnız akümülatörlerden sağlanamaz. Bunun için ayrıca dinamo kullanılır.

4) Klakson: Amerikan firmalarından birinin geliştirdiği bir çeşit kornanın markası olan klakson, sonradan elektrikle çalışan bütün korna cihazlarının adı olmuştur. Bir kondansatörle, ince, madenî bir zardan ibarettir. Düğmeye basıldığı zaman mıknatıslanan bir elektrik mıknatısı, zarın titreşmesini ve ses vermesini sağlar.

Motordan sonra otomobilin en önemli kısmı, transmisyon düzenidir. Motorun sağladığı hareketi, arka tekerleklere aktarmaya, aynı zamanda arabanın hızını ayarlamaya yarar. Ana parçaları şunlardır:

1) Debreyaj: Arabayı yürütmeden motoru çalıştırmak, hız değiştirmek gibi sebepler yüzünden gerektiği zaman motorun hareketini transmisyondan ayıran düzene denir. Şöför yerindeki debreyaj pedalı ile kumanda edilir. İki diskten meydana gelmiştir.

2) Vites kutusu: Fransızca «changement» (değiştirme) kelimesinden bozulmuş olarak şanzıman da denir. Arabanın hızını ayarlamaya yarayan dişlilerin bulunduğu kutudur. İçinde üstüste iki mil üzerinde iki sıra dişli vardır. Otomobil hareket halinde iken vites değiştirme, senkromeş bileziği denen bir halka sayesinde olur. Vites kutusu yağ doludur. Dişliler yağ içinde döner. Otomatik vitesli arabalar ilk olarak 1939'da yapılmaya başlanmıştır. Bu çeşit arabalarda debreyaj yoktur.

3) Şaft: Diferansiyel ile vites kutusu arasındaki mildir.

4) Diferansiyel: Otomobildeki arka aksın

ortasında, büyükçe bir toparlak demir mahfaza vardır. Bunun içinde diferansiyel düzeni bulunur. Görevi, iki arka tekerleği birbirinden ayırmak, gerekince bunların birbirinden farklı hızlarla dönmesini sağlamaktır.

Otomobillerde soğutma ve yağlama tertibatının da çok büyük önemi vardır. Otomobillerin silindir blokunda silindirlerin çevresi boştur. İçinde su dolaşır. Buna su gömleği denir. Radyatör içindeki su, su gömleklerinden geçerek motorun sıcaklığını alır, sonra yine radyatöre gelerek hareketini kranktan alan bir vantilatörle soğur.

Motorun yağlanması alt karterdeki yağ vasıtasıyle olur. Motorun altındaki bu kısım yağla doludur. Yağın içinde bulunan yağ pompası, eksantrik milden aldığı hareketle, yağı motorun gerekli yerlerine basarak dolaştırır.

Otomobillerin büyük çoğunluğunda yakıt olarak benzin kullanılır, bazıları da mazotla çalışır. Bir otomobilin yakıt düzeni, arabanın arkasında bulunan benzin deposu, taşıyıcı borular, benzin pompası ile karbüratörden ibarettir.

Otomobilin aydınlatma düzeni, elektrik düzeninin bir bölümüdür. Başlıca parçaları: Farlar, stop lambaları, seyir ve sinyal lambalarıdır.

Hareket halindeki otomobilin en önemli kontrol araçlarının başında, direksiyonla fren gelir. Direksiyon, otomobile yön vermeye yarar. Ana parçaları: Direksiyon simidi, direksiyon mili, rottur. Frenler ise üç çeşittir:

1) Kompresyon freni: Silindirlerdeki basıncın otomobili yavaşlatmakta, durdurmakta kullanılmasına denir.

2) Mekanik fren: Duran otomobilin hareket etmesini önlemeye yarar. Sürtünme esasına dayanır. «El freni» de denir.

3) Hidrolik fren: Hidrolik yağın basıncı ile 4 tekerleğe birden etki yaparak, otomobili yavaşlatmaya veya durdurmaya yarar. Pedalla kumanda edilir.

Otomobilde ayrıca şöför yerinde çeşitli göstergeler, düğmeler, manivelalar, pedallar görülür. Dikiz aynası, cam sileceği, güneş vizörü, kontak anahtarı da şöför mahallindedir.

OTOPLASTİ, hastanın bir yerinden doku alınıp, başka bir yerine yamanmasına denir. Özellikle kazalarda baş vurulan bir yoldur. Son yıllarda büyük gelişme göstermiştir. Bu sayede kazaya uğrayanların sakat ve çirkin kalmaları önlenebilmektedir.

OTOPSİ, ölüm sebebinin anlaşılması için cesedin kesilerek yapılan incelemesine denir. Ceset üzerinde yapılacak inceleme, organların uğradığı değişiklikler, sahibinin hastalıktan mı, veya başka bir sebepten mi öldüğünü meydana koyar. Özellikle neden öldükleri ilk bakışta belli olmayan kimse-

OTOMOBİLLERİN PLAKALARINDAKİ RAKAMLAR HANGİ ŞEHİRLERİ GÖSTERİYOR?

01	Adana	24	Erzincan	47	Mardin
02	Adıyaman	25	Erzurum	48	Muğla
03	Afyon	26	Eskişehir	49	Muş
04	Ağrı	27	Gaziantep	50	Nevşehir
05	Amasya	28	Giresun	51	Niğde
06	Ankara	29	Gümüşhane	52	Ordu
07	Antalya	30	Hakâri	53	Rize
08	Artvin	31	Hatay	54	Sakarya
09	Aydın	32	İsparta	55	Samsun
10	Balıkesir	33	İçel	56	Siirt
11	Bilecik	34	Istanbul	57	Sinop
12	Bingöl	35	İzmir	58	Sıvas
13	Bitlis	36	Kars	59	Tekirdağ
14	Bolu	37	Kastamonu	60	Tokat
15	Burdur	38	Kayseri	61	Trabzon
16	Bursa	39	Kırklareli	62	Tunceli
17	Çanakkale	40	Kırşehir	63	Urfa
18	Çankırı	41	Kocaeli	64	Uşak
19	Çorum	42	Konya	65	Van
20	Denizli	43	Kütahya	66	Yozgat
21	Diyarbakır	44	Malatya	67	Zonguldak
22	Edirne	45	Manisa		
23	Elâzığ	46	Maraş		

ULUSLARARASI OTOMOBİL İŞARETLERİ

D ... Almanya	ZA ... Güney Afrika Birliği	I ... İtalya	PAK ... Pakistan
USA ... A.B.D.	NL ... Holanda	CND ... Kanada	PE ... Peru
RA ... Arjantin	IRK ... Irak	CB ... Kongo	P ... Portekiz
AUS ... Avusturya	GB ... İngiltere	FL ... Liechtenstein	RSM ... San Marino
B ... Belçika	IR ... İran	RL ... Lübnan	SU ... S.S.C.B.
BR ... Brezilya	ELR ... İrlanda	L ... Lüksemburg	RCH ... Şili
BG ... Bulgaristan	E ... İspanya	H ... Macaristan	TU ... Tunus
CS ... Çekoslovakya	IL ... İsrail	MEX ... Meksika	TR ... Türkiye
DK ... Danimarka	S ... İsveç	ET ... Mısır	U ... Uruguay
SF ... Finlandiya	CH ... İsviçre	MC ... Monako	YU ... Yugoslavya
F ... Fransa		N ... Norveç	GR ... Yunanistan

lere tatbik edilir. Bu inceleme tıpta özel bir dal halini almış ve «Patolojik Anatomi» ile «Adlî Tıp» denen kollar doğmuştur. Otopsi, Cumhuriyet Savcısı huzurunda yapılır.

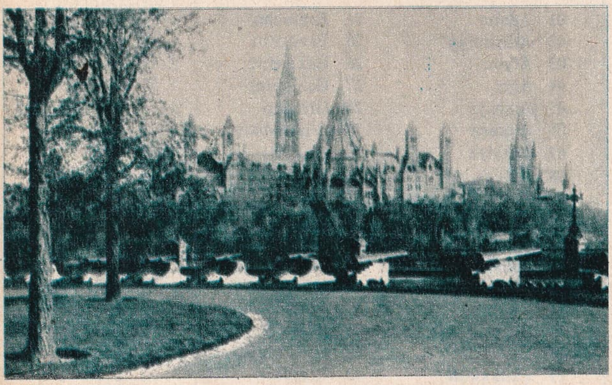

Ottawa'da Parlamento binası

OTTAWA, Kanada'nın başkentidir. Nüfusu 268.200'ü aşar. Ottawa nehrinin güney yakasında, tepelik bir arazide kurulmuştur. Karşı kıyıdaki Hull şehrine köprülerle bağlanmıştır. Ülkenin önemli bir endüstri merkezidir. Kâğıt, kereste, küçük endüstriler başlıcalarıdır.

OTUZ AĞUSTOS ZAFER BAYRAMI, Kurtuluş Savaşı'nın son safhasını teşkil eden ve düşmana kesin darbeyi indiren, Anadolu'dan atılması ile sonuçlanan meydan savaşının yıldönümünde kutlanan bayramdır. Zaferle sonuçlanan taarruz 26 ağustos 1922 günü başlamış, 1 eylülde Yunan başkomutanı General Trikopis esir edilmiş, 9 eylülde de Türk ordusu İzmir'e girmişti.

OTUZ YIL SAVAŞLARI, 17. yüzyılda Orta Avrupa'da süren savaşlardır. 1618'dan 1648 yılına kadar sürmüş, özellikle Almanya ve Bohemya'da etkili olmuştur. Savaşlar dört bölüme ayrılır:

1) **Bohemya Savaşı** (1618-1625): Avusturyalılar'ın, Bohemyalılar'ı zorla Katolik yapmaya kalkmaları üzerine patlak vermiştir. Bohemyalılar ve Protestan Birliği orduları, başlangıçta Katolik ordusunu bozguna uğrattılar. Ancak Ferdinand II'nin Almanya İmparatoru seçilmesiyle durumu kuvvetlendi. Şiddetli bir ikinci kış daha Viyana'yı, Protestan işgalinden korudu. Her iki tarafın da karşılıklı vahşeti arasında, savaş 1625'e kadar sürdü. Katoliklerin, Protestan ülkelerin çoğunu ele geçirmeleri ile sona erdi.

2) **Danimarka Savaşı** (1625-1629): Katoliklerin, Aşağı Saksonya'ya yürümeleri üzerine, Danimarka Kralı Christian IV de savaşa katıldı. Fakat 1626'da Katolik ordularına yenilince, Almanya meselelerine karışmaktan vaz geçti. İmparator Ferdinand, kuvvetli bir ordu ile Avrupa için korkulu olmaya başlamıştı.

3) **İsveç Savaşı** (1630-1635): İsveç Kralı'nın, Ferdinand'dan çekinerek Fransa ile anlaşması, savaşlara din kadar politikanın da etkili olmaya başladığını ortaya koydu. Gustaf Adolf'un ilk başarıları Alman prenslerini çözdüyse de, Katolikler 1634'te Protestanları yendiler. İki tarafın da yorgun düşmesiyle, savaş hızını kaybeder gibi oldu.

4) **İsveç - Fransa Savaşı** (1635-1648): Savaşın son kısmı tamamen siyasî idi. Fransa ile Avusturya'nın, Avrupa'da söz sahibi olmayı istemeleri sonucunda, Almanya zor durumda kaldı. Fransız ve İsveç orduları, Habsburglar'ın başkentinin kapılarına dayanınca, Ferdinand III yenilgiyi kabul etti ve Westphalia Antlaşması imzalandı.

Otuz Yıl Savaşları'nın sonunda Fransa ve İsveç toprak bakımından kârlı çıktılar. Almanya beyliklere bölündü. Fransız Bourbon ve Avusturya'nın Habsburg hanedanları arasında silinmez bir düşmanlık doğdu. Almanya ise parçalanmasına rağmen din anlaşmazlıklarına son verdi.

Bu savaşlar, Avrupa'daki son dinî çarpışmalar olmuştur.

OTUZBİR MART OLAYI, 1909 yılında İstanbul'da cereyan eden bir gericilik olayıdır. Abdülhamit II'nin saltanatı sırasında patlak verdi. Rumî takvime göre 31 martta olduğu için bu adla anılır. Aslında 13 nisan 1909'da başlamış, Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle sona ermiştir.

Dördüncü Avcı Taburu'nun öncülüğü ile başlayan hareket, softalar ve medrese öğrencilerinin de katılmasıyle genişlemiş, Meclis-i Mebusan Dairesi kuşatılmış, «şeriatın tatbiki, sadrazam, bahriye nazırı, hassa kumandanının azledilmesi, Meclis Reisi Ahmet Rıza Beyin istifası» istenmiştir. Bu arada Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) Beye benzetilen Lâzkiye mebusu Emin Arslan öldürülmüş, çarpışmalarda Bahriye Nazırı Rıza Paşa yaralanmış, Adliye Nazırı Nâzım Paşa da ölmüştür. Padişah'ın, asilerin isteklerini kabule yanaşması bile ayaklanmayı bastırmaya yetmemiş, fakat İttihat ve Terakki Partisi'nin Selânik'teki teşebbüsü üzerine toplanan «Hareket Ordusu», Mahmut Şevket Paşa kumandasında 24 haziranda İstanbul'a girmiştir. Bu ordunun kurmay başkanı da Kolağası Mustafa Kemal Bey (Atatürk) di.

Neticede padişah tahttan indirilmiş, ayaklanmanın elebaşılarından çoğu idam edilmiş, başlıca kışkırtıcılardan olan «Volkan» gazetesi sahibi Derviş Vahtedî de asılmıştır.

OUCHY ANTLAŞMASI, 1911 - 12 Türk - İtalyan Savaşı'na son veren antlaşmadır. İsviçre'de, Lausanne şehrine çok yakın bir banliyö olan Ouchy'de imzalan bu antlaşma ile Libya, İtalya'ya bırakıldı. Rodos'la Oniki Ada ise Türkiye'ye geri verilecekti. Fakat İtalyanlar, Yunan tehdidini bahane ederek adalardan çıkmadılar. Sonradan Birinci Dünya Savaşı çıktı ve adalar İtalya'da kaldı.

OVA, vâdilerle yarılmamış, düz ve geniş topraklara denir. Yüksek veya alçak olabilir. «Birikim ovaları» ve «aşınım ovaları» olmak üzere iki türü vardır. İlki akarsuların ve dalgaların taşıdıkları molozlardan meydana gelir. İkincisi ise yine akarsuların aşındırması ile meydana gelmiş düzlüklerdir.

OVACIK, Çankırı ilinin 10.547 nüfuslu ilçesi ve bu ilçenin 759 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 376 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Kastamonu'nun Araç, doğuda Çankırı'nın Kurşunlu, güneyde Çerkeş, batıda da Zonguldak'ın Karabük ilçeleri çevirir.

İlçe arazisinin başlıca engebeliğini 1.432 metre yüksekliğindeki Çalyayla dağı ile sırtlar ve yamaçlar teşkil eder. Kışlar az soğuk, yazlar sıcak geçer. Yağış oldukça boldur. Ormanlıkları da vardır. En önemli akarsuyu, Soğanlı çayıdır. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir.

İlçe merkezi Ovacık kasabası, Çankırı'ya 165 km. uzaklıktadır. Türkiye'nin en az nüfuslu ilçe merkezlerinden biridir.

OVACIK, Tunceli iline bağlı 16.048 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 1.538 km.² dir. Topraklarını kuzeyde Erzincan'ın Kemah ve Merkez, doğuda Tunceli'nin Pülümür ve Nazimiye, güneydoğuda merkez, güneyde Hozat, batıda da Çemişkezek ve Erzincan'ın İliç ilçeleri çevirir. 3 bucağı, 65 köyü vardır.

İlçe arazisi, bir ova ile bunu çevreleyen sarp dağlardan meydana gelir. Yazlar sıcak, kış çok sert geçer. Kuzeydeki Munzur dağları çıplaktır. Başlıca akarsuyu, Munzur suyudur. Halk önce hayvancılık, sonra tarımla geçinir. En çok buğday, darı, fasulye ve patates yetiştirilir.

İlçe merkezi Mareşalçakmak kasabasının çevresiyle olan teması, kötü yollarla sağlanır. 2 mahalleden ibarettir. Denizden 1.360 metre yüksekliktedir. Nüfusu: 1.508'dir. 1916'da Rus işgaliyle ortadan kalkmış, 1925'te yeniden kurulmuş, 1938'de Mareşalçakmak adını almıştır.

OXFORD, İngiltere'de, 106.000 nüfuslu bir şehirdir. Thames nehri üzerinde kurulmuştur. Oxfordshire Kontluğu'nun merkezidir. Tarihî yapıları ile ün salmıştır. Bugün ise bir endüstri merkezi haline gelmiştir. Ama asıl dünya çapındaki üniversitesi ile tanınır. Bu üniversite 1214'te kurulmuş, 1249'da genişletilmiştir. Çok zengin bir kitaplığı vardır.

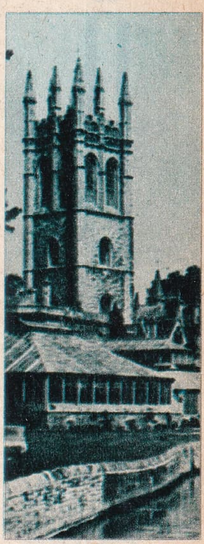
Oxford'da Üniversite kulesi

OYA (Bak: İŞLEME).

OYMACILIK, çeşitli maddeleri, arada boşluklar bırakarak işlemeye denir. Heykel ve kabartma sanatından ayrı bir koldur. Bir yüzey sanatıdır. Mermer, tahta, karton veya kâğıt üzerine yapılır. Marangozlukta bazen başka yüzeylere yapıştırılır. Madenler sert oldukları için, pek az olarak oymacılıkta kullanılır. Öğretici yanı da olduğu için okullarda dahi tatbik edilir.

OZAN, eski Türklerde şairlere verilen addır. Eski çağlarda toplumda belli bir görevleri vardı. Toplumun din ve sanat işlerini de yönetir, etkili olurlardı. Kırgızlar aynı görevi yerine getiren şairlere «baksı», Altay Türkleri «kam», Yakutlar «oyun», Tonguzlar da «Şaman» demişlerdir. Ozan «kopuz» denen uzun saplı, şiş karınlı, çıngıraklar ve renkli at kuyrukları ile bezenmiş bir saz çalardı. Zıplaya zıplaya oynar, bazen kendinden geçer, ruhlar âlemine dalardı. Şiirleri sonradan ağızdan ağza söylenerek, toplumun malı haline gelirdi. Türkler'in Müslümanlığı kabulünden sonra, ozanların yerini «âşık» ve «saz şairleri» aldı.

OZANSOY, Halit Fahri (1891 -), tanınmış şair ve yazarlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. Çeşitli okullarda öğrenimini tamamladı. Çok iyi Fransızca öğrendi. Elli yıl aralıksız yazarlık ve öğretmenlik yaptı. 1956'da emekli oldu. Bu arada tiyatro alanında çeşitli ve faydalı çalışmalar yaptı. Başlıca eserleri: «Baykuş», «Paravan», «Sönen Kandiller», «On Yılın Destanı» ve «Edebiyatçılar Geçiyor».

H. F. Ozansoy

OZON, ağır kokulu bir gazdır. Gerçekte oksijenin bir başka çeşididir. (O_3) formülü ile gösterilir. Oksijenden ozon meydana getirmek için büyük bir enerji gerekir. Ozon oksijen haline dönerken, bu enerji açığa çıkar. Bu yüzden saf ozon çok tehlikelidir. Bozulma sırasında şiddetle patlayabilir. Yüksek sıcaklıklarda hiç bozulmaz. Ozon, biroksijen molekülü ile bir oksijen atomun çarpışması sayesinde meydana gelir. Teknikte «ekonozatör» denen cihazlarla elde edilir. Bazı şehir suları ozonla dezenfekte edilir. En kuvvetli yükseltgenlerdendir. Bakterileri derhal öldürür. Akciğer üzerinde zararlı olabilir. Fazlası zehirlidir. Atmosferde 20 km. yükseklikte ozonlu bir tabaka vardır.

Ö

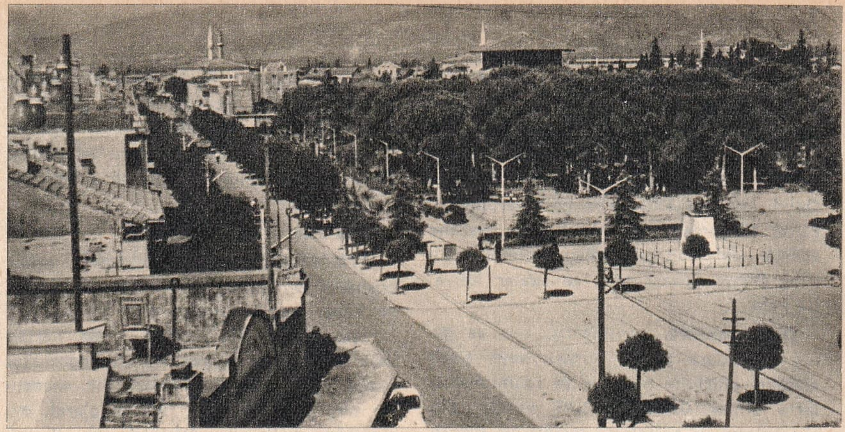

Ödemiş'ten bir görünüş.

Ökseotu

ÖD (safra), bir karaciğer salgısıdır. Rengi yeşil, tadı acıdır. Karaciğerin altındaki bir kese içinde toplanır. Bu keseye «öd» veya «safra kesesi» denir. Salgı, keseden ince bağırsağa geçerek sindirime yardım eder.

ÖDAĞACI, tahtası kokulu bir ağaçtır. Doğu Asya ülkelerinde yetişir. Yaz, kış yaprak dökmez. Meyveleri armuda benzer. Bazı dinî törenler sırasında yakılır.

ÖDEM, insan vücudunda deri altında veya iç organlardan bazısının içinde su toplanması olayıdır. Görüldüğü yerde ağrısız bir şişkinlik belirir. Bünyedeki su metabolizmasının bozukluğunu gösterir. Başlıca sebepleri şunlardır: Toplardamarlarda kan basıncının artması ve kanın zamanında kalbe dönememesi, kalp zayıflığı, akciğerlerde düzensiz kan dolaşımı, böbrek iltihapları, karaciğer rahatsızlıkları, verem, kanser, sıtma, şeker hastalığı, kansızlık. Ayrıca açlık hallerinde de vücut ödem yapar. Bazı ilâç ve yiyeceklere karşı tepki de ödeme sebep olabilir. Tedavisi için sebebinin bilinmesi gerekir.

ÖDEMİŞ, İzmir iline bağlı 112.902 nüfuslu bir ilçe ile bu ilçenin 30.580 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.212 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde Manisa'nın Turgutlu ve Salihli, doğuda İzmir'in Kiraz, güneyde Aydın'ın Sultanhisar, Nazilli ve merkez, batıda da İzmir'in Bayındır ilçeleri çevirir.

İlçe arazisinin kuzeyini Bozdağlar kaplar. Orta kesimi ovalıktır. Bu ovalık arazinin güneyinde de Aydın dağları uzanır. Bozdağlar'la Küçük Menderes ovası arasında da alçak tepelerle kaplı bir alan vardır. İlçeye Akdeniz iklimi hâkimdir. Doğal bitki örtüsünü makiler teşkil eder. En önemli akarsuyu, Küçük Menderes'tir. Halk pamuk, tütün, zeytin ve bağcılık ürünleri ile geçinir.

İlçe merkezi Ödemiş, devamlı gelişme halindedir. İyi bir karayolu, ayrıca bir demiryolu ile İzmir'e bağlıdır. Denizden 132 metre yüksekte kurulmuştur. İstasyonu, Torbalı'dır. 12 mahalleden meydana gelmiştir. El tezgâhlarında bez dokunur. Un ve zeytinyağı fabrikaları, pamuk çırçırhaneleri bulunur.

ÖDİP (Bak: OİDİPOS).

ÖJENİ (Bak: EUGENİE).

ÖKALİPTÜS (Bak: OKALİPTUS).

ÖKLİT (Bak: EUKLİDES).

ÖKSEOTU, asalak bir bitkidir. Daha çok elma, armut, ıhlamur, kiraz ve erik ağaçlarının üzerinde yaşar ve bu ağaçlar için zararlı olur. Taçsız ikiçeneklilerin ökseotugiller familyasındandır. Üzerinde çimlendiği canlı bir ağaçsa, emici organ halini almış bir kök kümesi meydana getirerek dala bağlanır. Gelişip büyüyerek, bol dallı, yeşil yapraklı bir bitki olur. Aksi halde ölür.

ÖKSÜRÜK, akciğerlerden, solunum yollarından yabancı cisimleri, salgıları dışarı atmak üzere yapılan bir soluk verme hareketidir. Boğazımıza bir şey kaçınca, ciğerlerden balgam gibi bir salgı gelince, elimizde olmadan, boğaz sinirlerinin refleksi ile öksürürüz. Öksürük basit bir üşütmeden olduğu gibi, çeşitli hastalıklardan da ileri gelebilir. Bu bakımdan devamlı öksürmeye başlandığı zaman ihmal edilmemeli, bir doktora görünmelidir.

Öksürüğün Kuru öksürük, boğmaca öksürüğü, yumuşak öksürük gibi çeşitleri vardır. Tek başına bir hastalık olmadığına, çeşitli bozuklukların sonucu oduğuna göre, tedavisi de ancak neden ileri geldiğini bulmaya bağlıdır. Öksürük ilâcı adı altında satılan bu ilâçlar ancak hastanın çektiği sıkıntıyı gidermeye yarar, göğsü, boğazı yumuşatarak bir rahatlık sağlar. Bu-

nun yanı başında benjoin tentürü ile okaliptüs kaynatılarak yapılan buğular, sırta konan hardal yakısı, hardal lâpası, göğse pansuman gibi tedbirler de faydalıdır.

ÖKÜZ (Bak: SIĞIR).

ÖKÜZ MEHMET PAŞA (? - 1619), Osmanlı devri vezirlerindendir. Ahmet I ve Osman II devirlerinde sadrazamlık yapmıştır. Bir öküz nalbandının oğlu olduğu için, «öküz» unvanı ile tanınmıştır. 1607' de de, Mısır Valisi bulunduğu sırada, isyan eden askerlerden yüzlercesini öldürttüğünden «kulkıran» diye de tanınır. Ahmet I'in kızı Gevherhan Sultan'la evlenerek damat olmuştur.

ÖLÇEK, harita ve teknik resimlerdeki küçültmeyi gösteren orana denir. Resmi çizilen eşyanın veya haritası yapılan arazinin resim ve harita üzerinde de aynı kalabilmesi için, bunlar da aynı oranda yapılır. Ölçeği 1 : 1.000 (binde bir) olan bir harita üzerinde ölçtüğümüz 1 santimetrelik uzunluk aslında 1.000 santimetre (10 metre) dir. Ölçeği değiştirerek çeşitli boylarda haritalar elde edilebilir.

ÖLÇÜLER, bütün bilim kollarında önemli bir yeri olan işlemdir. Ölçülecek bütün cisimlerde bir büyüklük, esas olarak kabul edilir. Ölçülmek istenen büyüklük de bununla karşılaştırılır. Esas kabul edilen bu ölçüye, «etalon» denir. Ölçüler, ölçülecek cisimlere göre çeşitlere ayrılır. Başlıcaları şunlardır: Ağırlık ölçüleri, uzunluk ölçüleri, hacim ölçüleri, gerilme ölçüleri, hız ölçüleri, iş ölçüleri, alan ölçüleri, ısı ölçüsü, zaman, değer ve direnç ölçüleri.

Ağırlık ölçüleri: Cisimlerin ağırlığını belirtmeye yararlar. Bunun için de tartı ameliyesine baş vurulur. Tartmak, bir cismi ağırlığı belli olan bir diğer cisimle karşılaştırmaktır. Ağırlık ölçülerinin de çeşitleri vardır. Memleketimizde metre sistemine uygun ağırlık ölçüsü kullanılır. Birimi kilogram (1.000 gr.) dır. Bir desimetre suyun ağırlığına kilogram denir. Kilogramın as katları ve katları ise şunlardır: 1/10 gram = 1 desigram; 1/100 gram = 1 santigram; 1/1.000 gram = 1 miligram; 10 gram = 1 dekagram; 100 gram = 1 hektogram; 1 kental = 100 kilogram; ton = 1.000 kilogram.

İngiltere ve Amerika'da ise ayrı bir sistem kullanılır. Bu sistemde en küçük ağırlık birimi, greyn'dir. 437,5 greyn, 1 ons'a, 12 ons da 1 pound veya 1 libre'ye eşittir. 2.000 libre 1 şort ton, 2.240 libre de, 1 uzun tona eşittir.

Uzunluk ölçüleri: Cisimlerin uzunluğunu ölçmeye yarar. Memleketimizde metre sistemine uygun uzunluk ölçüsü kullanılır. Birimi, metredir. Meridyen çemberi denilen dünya çevresinin 40.000.000'da bir parçasına eşit olan bir uzunluğa metre denir. As katları ve katları şunlardır: 1/10 metre = 1 desimetre; 1/100 metre = 1 santimetre; 1/1.000 metre = 1 milimetre; 10 metre = 1 dekametre; 100 metre = 1 hektometre; 1.000 metre = 1 kilometre.

Bugün başta İngiltere ve Amerika olmak üzere bazı ülkelerde kullanılan İngiliz sisteminin uzunluk ölçüsü birimi ise, inç (0,0254 m.) tir. 12 inç, 1 fit (ayak) e (0,3048 m.), 3 fit, 1 yarda (0,9144 m.) ya, 5.280 ayak ise 1 mil (1609 m.) e eşittir. 1609 metre 1 kara milidir. 1 deniz mili 1852 metredir.

Eskiden bizde uzunluk ölçüsü birimi olarak arşın kullanılırdı. 1 arşın, 0,6858 metreye eşitti.

Hacim ölçüleri: Bir cismin uzay içinde kapladığı yerin ölçülmesine yarayan ölçülerdir. Birimi, metre sisteminde metre küptür. Bir kenarı 1 metre olan kübün hacmine, 1 metre küb denir. As katları ve katları şunlardır: Milimetre küb = 0,000.000.001 metre küb; santimetre küb = 0,000.001 metre küb, desimetre küb: 0,001 metre küb, dekametre küb: 10 metre küb, hektometre küb: 100 metre küb.

Sıvı ölçülerinde ise metre sisteminde litre birimi kullanılır.

Ölçme ameliyesi için çeşitli araçlar kullanılır. Bunlar da ölçülecek cisme göre değişir. Uzunluk ölçüsü için şerit veya çelik metre, zamanı ölçmek için saat kullanılır.

ÖMER, Hz. (? - 644), Arap İmparatorluğunun kurucusu sayılan halifedir. Mekke'de doğdu. Hz. Peygamber'in Arap geleneklerini yıkma çabaları karşısında, önce ona karşı cephe aldı. Onu öldürmek niyetiyle yanına girdiyse de, Peygamber'in kişiliğinin etkisi altında kalarak, bu niyetinden caydı. Ayrıca kendisi de İslâm dinini kabul etti. Bu olay, yeni gelişmekte olan Müslümanlığı çok kuvvetlendirdi. Bu arada Hz. Peygamber, Ömer'in kızı Hafsa ile evlendi. Böylece ikisi arasındaki ilişkiler daha da sıkılaştı. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Ömer, Hz. Ebubeker'in halifeliğini destekledi. Onun ölümü üzerine de, Ömer halife seçildi. 644 yılına kadar Arap İmparatorluğunun hızla gelişmesi için girişilen birçok savaşı o yönetti. Bizans İmparatoru Heraklius'un büyük ordusu, Yermûk Meydan Savaşı'nda Halid'in kumandasındaki Arap ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Bizanslılar, Suriye içlerine çekilmek zorunda kaldılar. Ebu Ubeyde de, Kudüs'u kuşattı. Patrik, şehri bizzat Hz. Ömer'e teslim etti. Öte yandan Ebu Ubeyde, Mezopotamya'ya girdi. Önce

17. yüzyıl Türk ressamlarından Hüseyin Istanbulî'ye göre Hz. Ömer

İran ordusu karşısında bozuldu. Kendisi fillerin altında kalarak şehit oldu. Saadibni Ebi Vakkas komutasındaki ikinci bir Arap ordusu ise, Kaadisiye Meydan Savaşı'nda, İranlılar'ı kesin bir şekilde yendi. 636'da Sâsâniler'in başkenti Medâyin şehri fethedildi. Celûlâ Meydan Savaşı'nda bütün Irak fethedildi ve İran'a girildi. Nihayet 642'de Nihâvend Meydan Savaşı'nda bir daha mağlup edilen İran ordusu, dağıldı ve binlerce yıllık İran devleti haritadan silindi.

Ömer Seyfettin

Diğer taraftan Araplar, Mısır, Nubya ve Libya'yı da fethettiler. Bugünkü Kahire'nin yerinde, Fustât şehrini kurdular.

Elde ettiği büyük kudrete rağmen, Medine'de çok mütevazı bir hayat yaşayan Hz. Ömer, kendisine özel kini olan bir İranlı tarafından bıçaklanarak öldürüldü.

ÖMER II (682 - 720), İslâm İmparatorluğu'nda yaptığı büyük reformlarla ün salmış bir halifedir. Emevî hükümdarlarının sekizincisi olarak tahta çıktı. 12. halifedir. Hicaz'da genel valilik yaptı. Amcasının oğlu Süleyman'ın ölümü üzerine 717'de halife oldu. İki yıldan biraz fazla saltanat sürdüğü halde, önemli ıslahat hareketlerini gerçekleştirdi. Halep yakınlarına gömülüdür.

ÖMER HAYYAM (? - 1123), ünlü bir İran şairidir. Rübaileri ile dünya çapında şöhret kazanmıştır. Horasan'ın Nişapur şehrinde dünyaya geldi. Devrinin bütün bilimlerini öğrendi. Özellikle matematik bilgini olarak dikkati çekti. Isfahan'da, Türk Sultanı Melikşah'ın himayesine girdi. «Celâli Takvimi» ni hazırlayan heyette bulundu. Ölümünde Nişapur'a gömüldü.

Cebir üzerinde önemli çalışmaları olan Ömer Hayyam'ın, «El Cebr» adlı kitabı, İngilizce ve Fransızca'ya da çevrilmiştir. Ayrıca diğer bazı küçük bilim eserleri de, Batı dillerine aktarılmıştır. Kendisine asıl ününü sağlayan rübaileri ise, mükemmel dilinin ve dokunaklı lirizminin en güzel örnekleridir Hemen bütün dünya dillerine çevrilen rübailerinin gerçek sayısının yüz veya iki yüz olduğu sanılmaktadır.

ÖMER SEYFETTİN (1884 - 1920), hikâyeleriyle ün salmış bir yazarımızdır. Gönen'de doğdu. Istanbul'da Aksaray'daki Mekteb-i Osmanî'yi, Eyüp'teki Baytar Rüştiyesi'ni bitirdi. Edirne Askerî İdadisi'ne girdi. 1903'te Harbiye'den piyade asteğmeni olarak çıktı. Rumeli'de bazı görevlerde bulunduktan sonra, ordudan ayrılarak yazarlığa başladı. Fakat İtalyan Savaşı'nın çıkması ile yeniden silâh altına alındı. Balkan Savaşı'nda, Yanya'da düşmana esir düştü. Istanbul'a dönüşünde yine ordudan ayrıldı. 1914'te Kabataş Lisesi'nde edebiyat öğretmeni oldu. Ölünceye kadar da bu görevde kaldı.

Ördek

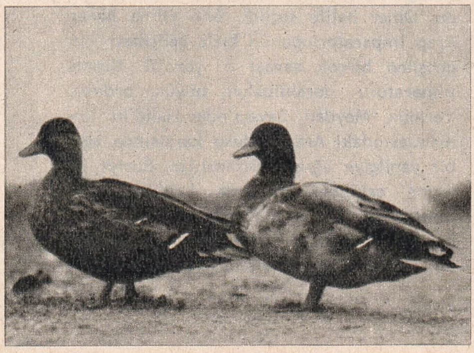

Ömer Seyfettin temiz Türkçesi ile dilimizin yabancı kelimelerden kurtarılmasına öncülük etmiş, konuşma diline yakın tarzda yazarak, edebiyatımıza millî bir hava getirmiştir.

Başlıca eserleri şunlardır: «Harem», «İlk Düşen Ak», «Yüksek Ökçeler», «Bomba», «Bahar ve Kelebekler», «Beyaz Lâle». Ayrıca «Foya» ve «Sultanlığın Sonu» adlı yarıda kalmış iki roman denemesi ile, «Mahçupluk İmtihanı» adlı tek perdelik bir de komedisi vardır.

ÖMERLİ, Mardin ilinin 18.294 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 2.381 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü 433 km.²'dir. Topraklarını kuzeyde aynı ilin Savur, doğuda Midyat, güneyde Nusaybin, güneybatı ve batıda da merkez ilçeleri çevirir.

Arazi küçük vâdilerle yarılmış, dalgalı bir yayladır. Kara iklimi hüküm sürer. Meşe çalılıkları ve bozkırlar doğal örtüyü meydana getirir. En çok tahıl ekilir. Küçük baş hayvan ve bir çeşit tiftik keçisi yetiştirilir.

Ömerli kasabası, Mardin'den 29 km. uzaklıktadır. Bozuk bir yolla da Midyat'a bağlıdır. Çevresi meşeliklerle örtülmüş geniş bir sırtın üzerinde kurulmuştur.

ÖNSEZİ, belirli ve görünür bir sebep olmadan, bir şeyler olacağı hissinin insanda doğmasına denir. Ruhbilim bunun bir tesadüf mü, yoksa ruh âlemindeki gizli kuvvetlerin etkisiyle mi olduğunu henüz çözmüş değildir. Olumlu delillerle de gösterilemediği için, henüz kanunu yoktur.

Önseziye örnek olarak, uçağa binmekten korkup vaz geçen bir insanın, o uçağın düşmesi ile ölümden kurtulması veya deprem olacak diyen birinin sözünün doğru çıkması gösterilebilir.

ÖRDEK, bir kümes hayvanıdır. Kuşların perdeayaklılar sınıfındandır. Sürüler halinde yaşayan yabanî cinsleri de vardır. Sulak yerlerde beslenir. Etinden ve yumurtasından yararlanılır. Gagaları yassıdır. Böcek, solucan, yiyecek artığı gibi çeşitli şeylerle beslenir. Çok benzedikleri kazlardan ufak olurlar. Gagaları süzgeç görevi görür.

Yeşil başlıları çok iyi uçucudur. Fakat suyu çok severler ve zamanlarının büyük bir kısmını suda geçirirler. Başlıca çeşitleri: Yüzücü veya bataklık ördekleri, yeşil baş'lar, kara ördek, orman ördekleri, Moskof ördeği, dalıcı ördekler, diken kuyruklu ördekler ve testere gagalı ördeklerdir.

ÖRFÎ İDARE (Bak: SIKI YÖNETİM).

ÖRME SÜTUN, Istanbul'da, Sultanahmet'te At Meydanı'nda bir sütundur. Ne zaman yapıldığı kesinlikle bilinmemekle beraber Kostantinos Porphyrogennetos (911 - 959) tarafından dikildiği veya eskiden kalma bir sütunun tamiri suretiyle vücuda getirildiği sanılmaktadır. Sütun üzerini kaplayan ve İmparator Makedonyalı Besileios I'in fetihlerini gösteren tunç levhalar Latinler'in istilâsı zamanında (1204 - 1261) para döktürülmek üzere yerlerinden sökülüp eritilmiştir.

ÖRÜMCEK, eklembacaklıların bir takımının örnek hayvanıdır, birçoklarının sandığının aksine böcek değildir.. Böceklerden, vücudunun üç değil iki kısımdan meydana gelmesi, üç çift değil, dört çift bacakları olması, kanatlarının bulunmayışıyle ayırdedilir. Pek çok çeşidi vardır. Bazıları duvar kovuklarında, bazıları otlar, ağaç dalları arasında, birçoğu bakımsız evlerde yaşar. Ayrıca toprak, hatta su içinde yaşayan cinsleri de vardır.

Örümceğin en önemli organlarından biri başının ön tarafındaki kıskaççıklarıdır.

Zehirli olan cinsleri, zehirlerini bu araçla akıtırlar. Örümceğin soktuğu yer daima iki delik halinde olduğu için, böcek sokmalarından ayırt edilir. Kıskaççıklar sayesinde örümcek avını yakalar, inini kazar, avlanır. İki çeşidi hariç, örümceklerin hepsi zehirlidir. Fakat bunlar insana etki yapmaz. Yalnız «Kara Dul» veya «Büyü» adı verilen çeşidi çok zehirlidir. Bu da yalnız Amerika Birleşik Devletleri'nin güney kesimlerinde yaşar.

Örümceklerin çıkardığı ağ ipeği, havayla temas edince hemen kurur. Hayvan bundan sonra ağını örmeye başlar. Akan ipek bir şeye yapışınca, örümcek ağdan kayarak ucunu tutturur. Aynı ağ üzerinde birkaç defa gidip gelerek, kalınlaştırır. Vücudundan çıkmakta olan ipeğin bir ucunu da bu tele tutturur. Öbür ucu da tutturulduktan sonra, bu iskeletin merkezi çevresinde halkalar şeklinde ipeğini yayar. Halkalar genellikle yukarıdan aşağı doğrudur. Bundan maksat da, uçan böcekleri yakalamaktır. Örümcek ağını kurduktan sonra durup, avını beklemeye başlar. Ağın sallanması ile avının geldiğini anlar ve hemen üzerine varıp, önce zehiriyle öldürür, sonra kanını emerek karnını doyurur. Diğer böcekler ağa yapıştıkları halde, örümceklerin ayağındaki yağ ve ucunun tarak biçimde olması yapışmalarını önler. Ağı genellikle dişi örümcek kurar. Çirkin görünüşleri yüzünden insanların ürktüğü örümcekler, aslında böcekleri imha ettikleri için insana faydalıdırlar.

ÖZ (Bak: AŞİRET).

ÖZALP, Van iline bağlı 30.417 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.232 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.380 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde aynı ilin Muradiye ilçesi, doğuda İran toprakları, güneyde Van'ın Başkale ve Gürpınar, batıda da aynı ilin merkez ilçesi çevirir.

Arazi çok dağlıktır. Başlıca engebelikleri kuzeydeki Pirraşit dağı, güneydeki Nazaratabat ve Mirömer dağıdır. Kışlar sert geçer. En önemli akarsuyu, Memedik çayıdır. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir.

İlçe merkezi Özalp kasabası, bir köy görünüşünde olup, Van'dan 60 km. uzaklıktadır.

ÖZBEKKAN, Suphi Ziya (1887 - 1966), tanınmış bir Türk bestecisi ve kemençecisidir. Istanbul'da doğdu. İlk derslerini kemençeci Vasilaki'den aldı. Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra çeşitli memurluklarda bulundu. 60'dan fazla şarkısı vardır.

ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ, Orta Asya'da, Sovyetler Birliğini meydana getiren 15 devletten biridir. Kuzeyinde Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti, kuzeydoğu ve doğusunda Kırgızistan Sovyet Cumhuriyeti, güneydoğusunda Tacıkistan Sovyet Cumhuriyeti, güneyinde Afganistan, güneybatı ve batısında da Türkistan Sovyet Cumhuriyeti ile çevrilidir.

Nüfusu: 9.492.000, yüzölçümü: 399.000 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Taşkent, dili: Özbek (modern Çağatayca), dini: Müslüman, parası: Ruble'dir.

Özbekistan arazisinin doğu kesiminde bulunan Fergana vâdisini yüksek dağlar çevirir. Güneyde Alay, kuzeyde Kara, doğuda

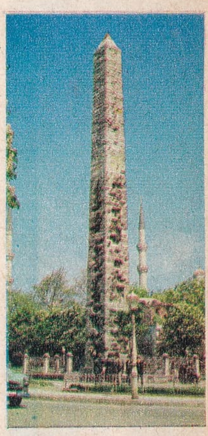

Istanbul'da Sultanahmet'te Örme sütun

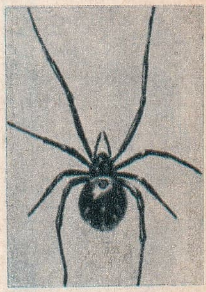

Örümcek

Özbekistan

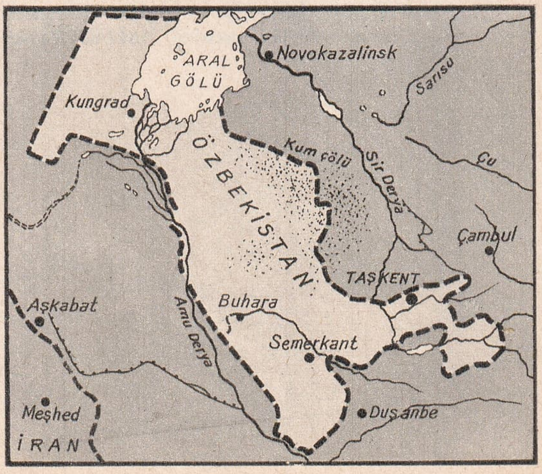

Naşit Özcan

Âkil Muhtar Özden

H. Siret Ozseven

ise Kokçal dağları uzanır. Aral gölünün güney yarısı da, Özbekistan toprakları içindedir. Bu göle dökülen Amu Derya'nın çatalağzı da ülke topraklarındadır. Sir Derya nehri ise, Kazakistan'dan gelir. Zerefşan Irmağı ise, Özbekistan içinde doğar. Kuzeybatıda Kızılkum, güneybatıda ise Karakum çölleri uzanır. Bu bölgelerde çöl iklimi hâkimdir. Fergana vâdisinde ise bozkır iklimi görülür. Amu Derya ve Sir Derya kıyıları, Akdeniz bitkilerinin yetişmesine elverişlidir. En çok pamuk elde edilir.

Özbekistan ekonomisinin temelini pamuk üretimi teşkil eder. Ayrıca topraklarından petrol, bakır, kalay, tuz, kömür ve altın çıkarılır. Kereste, maden, kimya ve dokuma endüstrileri çok gelişmiştir.

Özbekler, bir Türk kavmidir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Ruslar bu bölgeye sızmaya başlamışlar, ancak Buhara Hanlığı 1912'ye kadar iç bağımsızlığını koruyabilmiştir. Halkın yüzde 93'ü Türk, geri kalanı İranlı, Rus ve Ukraynalı'dır. Başlıca şehirleri, başkent Taşkent'ten sonra Semerkant, Buhara, Andican, Nemengan ve Turtkul'dur.

Ülkenin kültür merkezi, Taşkent'tir. Burada büyük bir üniversite vardır. Üniversitede okuyan yüksek öğrenim öğrencilerinin sayısı 100.000'in üzerindedir.

ÖZCAN, Naşit (1889 - 1938), tulûat tiyatrosunun ünlü oyuncularından biridir. İstanbul'da doğdu. 14 yaşında Saray Mızıka Takımı'na girdi. Viyolonselit Zeki Bey'den müzik, Kuklacı Halim Bey'den tiyatro dersleri aldı. Böylece Sarayın Orta Oyunu takımına geçti. Daha sonra çeşitli tiyatro topluluklarında çalıştı, halkın sevdiği bir halk sanatçısı oldu. Tulûat tiyatrosuna şahsiyet kazandırmak için büyük gayretler göstermiştir.

ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA (? - 1585), 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ordularının ileri gelen kumandanlarından biridir. Kahire'de doğdu. Babasının ölümü üzerine Kanunî Sultan Süleyman tarafından beylerbeyi rütbesiyle Habeşistan genel valiliğine getirildi. 1567'de Yemen beylerbeyi, 1569'da Basra beylerbeyi oldu. Vezirliğe yükseltilince, Diyarbakır'a nakledildi. Türk - İran savaşında üstün başarıları görüldü. Komutasındaki ordularla Hazar Denizi kıyılarına kadar dayandı. 1584'te Tebriz'e girdi. 1585'te evzir-i âzamlığa yükseltildi. Aynı yılın ekim ayında Tebriz yakınlarında, Acısu'daki ordugâhında öldü.

ÖZDEKÇİLİK (Bak: MATERYALİZM).

ÖZDEN, Âkil Muhtar (1877 - 1949), tanınmış bir Türk doktorudur. İstanbul'da doğdu. 1902'de Cenevre Üniversitesi'ni bitirdi. 1909'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrenim üyeleri arasına katıldı. 40 yıla yakın bir zaman bu görevde kaldı. 1938'de Paris Tıp Akademisi'ne üye seçildi.

Âkil Muhtar, tıp alanında çeşitli eserler vermiş, bu eserleri yabancı dillere de çevrilmiştir. Bu arada yurdumuzdaki sağlık merkezlerinin teşkilâtlanmasında, Kızılay'ın ikinci kuruluşunda da çabaları görülmüştür.

ÖZGÜL AĞIRLIK (Bak: YOĞUNLUK).

ÖZGÜL ISI, bir kalori değeridir. Bir cismin 1 gramının sıcaklığını, 1 santigrad derece artırmak için gereken ısıyı gösterir. Kalori/gram veya kilo kalori/kilogram olarak ifade edilir.

ÖZSEVEN, Hüseyin Siret (1872 - 1958), tanınmış şairlerimizdendir. İstanbul'da doğdu. Bazı memuriyetlerde görev aldı. Bu arada makaleleri ile dikkati çekti. İstibdata karşı çıktığı için, bir ara sürgüne gönderildi. 16 yıl süren sürgünden sonra yurda dönünce, edebiyat öğretmeni oldu. Servet-i Fünun edebiyatının en ileri şahsiyetlerinden biri olarak tanındı. Şiirlerini, «Leyal-i Girazan» (Ağlayan Geceler) ve «Bağbozumu» adlı iki kitapta toplamıştır.

ÖZÜMLEME, canlı varlıkların dışardan aldıkları besin maddelerini kendilerine mal etmelerine denir. Bu olay, canlı varlığın organlarının yabancı madde üzerinde gerçekleştirdikleri değişikliklerle meydana gelir. Sindirimin son safhasıdır.

■

P

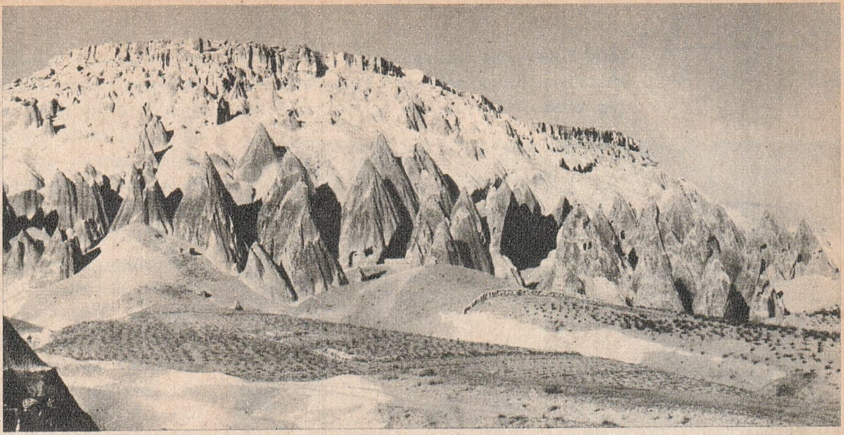

Ürgüp yakınlarında peribacaları

PADEREWSKİ, İgnacy (1860 - 1941), Polonyalı tanınmış bir piyanist ve devlet adamıdır. Podolya eyaletinin Kurylowka şehrinde dünyaya geldi. İlk müzik öğrenimini Varşova Konservatuvarı'nda yaptı. Daha sonra Berlin ve Viyana'da çalışmalarına devam etti. Memleketine dönüşünde Varşova Konservatuvarında profesör oldu. Strasbourg'da da hocalık yaptı. Daha sonra çıktığı dünya turnelerinde, milletlerarası çapta bir şöhret sağladı. 1915'te Amerika'ya giderek Polonyalı savaş felâketzedeleri için yardımlar tertipledi. 1917'de zamanın Başkanı Wilson'dan «Birleşmiş, bağımsız ve egemen bir Polonya» için söz aldı. 1919'da memleketinin başbakanlığına ve dışişleri bakanlığına getirildi. Barış konferansına Polonya delegesi olarak katılarak, Versailles antlaşmasını imzaladı. 1919 yılında politikadan çekildi. 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali üzerine ülkesini terk ederek Amerika'ya yerleşti.

Paderewski iki opera, bir senfoni, bir konçerto ve çeşitli piyano eserleri bestelemiştir. Piyano ve orkestra için «Fantezi Polonez» i de ünlüdür.

PAGANİNİ, Niccolo (1782 - 1840), dünya çapında ün yapmış bir İtalyan kemancıdır. Cenova'da doğdu. 1797'den 1828'e kadar kuzey İtalya'da turnelere çıktı. Livurna'da kendisine hediye edilen Guarnerius kemanı ile bütün bir ömür boyunca çaldı. Bu keman halen Cenova müzesinde muhafaza edilmektedir. Gitarı da çok severdi. Bu yüzden gitar düoları besteledi. 1828'den sonra çıktığı turneler sırasında, Viyana, Polonya, Almanya, Bohemya, Paris ve Londra'da çaldı. 1834'te İtalya'ya döndü. Sağlığı bozulduğu için de bir daha çalamadı..

Paganini'nin keman tekniğine şimdiye kadar kimse erişememiştir. «24 Kapris» ve «Konçertolar» ının güçlülüğü, çağdaşlarını hayretler içinde bırakmıştır. Fakat gördüğü takdir kadar, sert tenkitlere de uğrayan sanatçının gerçek kişiliğini tanımak hâlâ zordur.

PAGODA, Batılıların Uzak Doğu'daki tapınaklara verdikleri addır. Fakat bu deyim hiç bir mimarlık tarzını ifade etmez. Genellikle Çin, Japonya ve Vietnam'daki yapılar için kullanılır. 20. yüzyıla kadar pagoda deyimi Brahman tapınaklarının kapılarından, çeşitli Hint yapılarının sütunlarına kadar, çeşitli şekil ve tarzlardaki anıtlar için kullanılmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda da Uzak Doğu'dan getirilen her çeşit heykelciklere bu ad verilmişti. En ünlü pagodalardan biri de, Pekin'deki saray bahçesi içindedir. Uzak Doğu ülkelerinin kültüründe her zaman önemli bir rol oynamışlardır.

Paderewski

Paganini

PAKİSTAN, Asya'da, ikisi arasında 1.700 km.'lik bir mesafe olan iki ayrı parçadan meydana gelmiş bir devlettir. Batı Pakistan kuzeyinde Afganistan, doğusunda Hindistan, güneyinde Umman Denizi, batısında da İran'la çevrilidir. Doğu Pakistan kuzeyinde Hindistan, doğusunda Birmanya, güneyinde Bengal körfezi, batısında da yine Hindistan'la çevrilidir.

Nüfusu: 102.885.000, genel yüzölçümü: 1.014.024 km.^{2} (Doğu Pakistan: 139.921 km.^{2}, Batı Pakistan: 874.103 km.^{2}), idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: İslâmabad, dili: Orduca, dini: İslâm, parası: Rupi'dir.

Pakistan, nüfusu itibariyle dünyanın en büyük Müslüman devletidir. Batı Pakistan topraklarının kuzey ve batı kesimleri dağlarla kaplıdır. Bunların başlıcaları, genç ve sarp sıradağlar olan Hindukuş ve Süleyman dağlarıdır. Hayber geçidi de Pakistan'ın kuzeybatı sınırındadır. Kuzeybatı kesimindeki dağlar çok daha yüksektir. Tiriç Mir tepesinin yüksekliği 7.750 metreyi bulur. Dağlar arasında tuzlu bataklık

gölleri ile kaplı yaylalar uzanır. En büyük akarsuyu, İndus nehridir. Kuzeydeki Pencap ovası, dünyanın en verimli düzlüklerinden biridir. Bu ovanın bir kısmı da Hindistan sınırları içinde kalmıştır. Doğu kesiminde ise Tar çölü uzanır. İklim şekilleri çok değişiktir. Birçok kesimlerde kışın sıcaklık 0°'ye düşer. Gündüzleri ise 24°'ye kadar çıkar. Yazlar ise çok sıcak geçer.

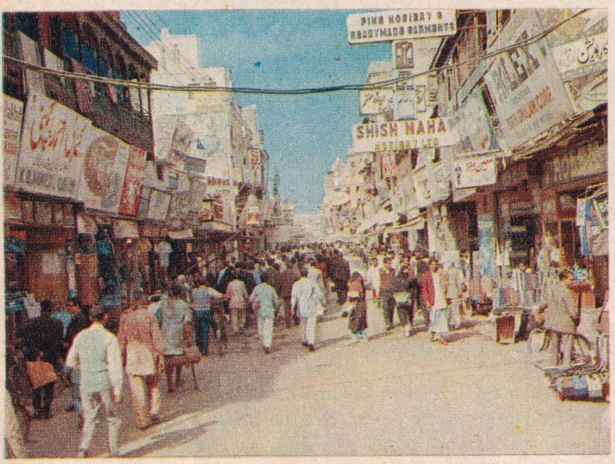

Pakistan'ın başlıca şehirlerinden Lahor'dan bir görünüş

Pakistanlı bir tip

Doğu Pakistan toprakları ise, batı kesiminin aksine dağlardan tamamen yoksundur. Yükseklik pek az yerlerde deniz seviyesinin az üzerindedir. Geniş ovaları yer yer sık ormanlar kaplar. Bataklıklar da geniş bir alana yayılmıştır. Ganj ve Brahmaputra nehirlerinin birer kolu Doğu Pakistan toprakları içindedir. İklim bakımından trokipal iklimin bütün özellikleri görülür. Isı ve rütubet çok fazladır.

Pakistan'ın beslenme durumu, Hindistan'a oranla daha iyi olduğu halde, ham madde yokluğu ve geri kalmış sanayileşme yüzünden büyük ekonomik sıkıntılarla karşılaşmıştır. Ayrıca halkının 1947'de, yani bağımsızlıklarına kavuştuğu yıl, yüzde 98'inin okuma - yazma bilmemesi yüzünden bu geri kalmışlık kendisini daha çok hissettirmiştir. Bugün ekonomik faaliyetlerin temelini tarım teşkil eder. En çok buğday ve pirinç ekilir. Ayrıca jüt denen kenevir çeşidi, pamuk, darı, mısır ve arpa ekimi de önemlidir. Maden bakımından fakirdir. Demir, taşkömür, petrol ve krom çıkartılır. Endüstri henüz gelişme safhasındadır.

Pakistan

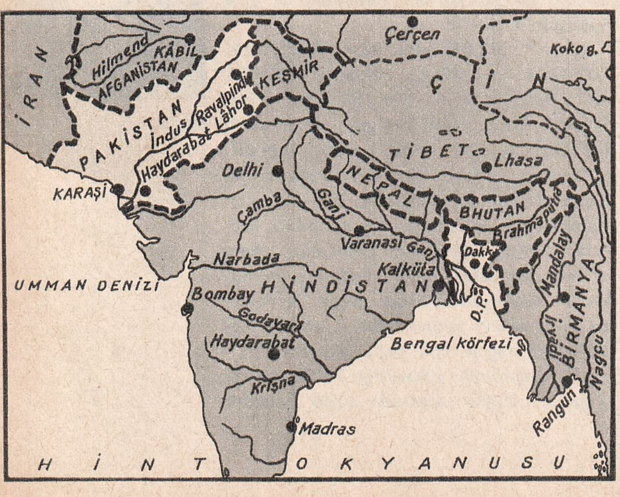

Müslüman Araplar 712 yılından itibaren Hindistan'a girmeye başlamışlar, 12. yüzyılda Afgan sultanları, 13. yüzyılda Memluk sultanları, 14. yüzyılda da Türkler kuzey kesimlerine hâkim olmuşlardır. 16. yüzyılda ise Büyük Moğol İmparatorluğu ile bölgedeki hâkimiyetlerini kesin olarak kabul ettirmişlerdir. Daha ilk zamanlardan itibaren Müslümanlar ve Hindular arasında çatışmalar başlamış, 1858' de İngilizler Moğol hâkimiyetine son vermişlerdir. Müslümanlar 1930'dan sonra ayrı bir devlet kurmak için ciddî çabalara girişmişler, Pakistan hareketinin öncülüğünü de, Müslüman Birliğinin lideri Mehmet Ali Cinnah yapmıştır. 1947'de kurulan Pakistan dominyonunun ilk genel valiliğine de o tayin edilmiştir. Fakat Hindistan'ın bölünmesi büyük kargaşalıklara yol açmış, Müslümanlar'la Hindular arasındaki ihtilâflarda ve göç hareketlerinde binlerce insan ölmüştür. Hâlâ da durum kesin olarak çözülmüş değildir ve Keşmir ihtilâfı gibi ciddî meseleler Pakistan'la Hindistan'ın arasını açmış durumdadır. 1956'da kurulan bağımsız Pakistan Cumhuriyeti'nin geçici cumhurbaşkanı seçilen İskender Mirza, 1958'de iç karışıklıklar, parti mücadeleleri ve sosyal çatışmalar üzerine partileri lâğvetmiş ve aynı yılın 28 ekiminde devlet başkanlığını Mareşal Eyüp Han'a devretmiştir. Eyüp Han birtakım reformları gerçekleştirmiştir. Bugün ülkeyi Yahya Han idare etmektedir. 1962 yılında kabul edilen yeni Anayasa ile de, Pakistan yarı federal bir devlet haline gelmiştir.

Pakistan'da kakmacılık, halıcılık, fildişi oymacılığı gibi sanatlar çok ileridir. Kendine has ve klasik hüviyetini muhafaza etmiş bir müziği vardır. Mimarlık alanında da yüzyıllar boyunca çok güzel eserler vermişlerdir. Ordu dilinde ise başarılı pek çok yazar yetişmiştir. 20. yüzyıl şairlerinden İkbal, özellikle Müslüman Birliğinin millî duygularının uyanmasında Ordu dilini ustaca kullanmıştır.

PALAEOLOGOSLAR, Bizans İmparatorluğu'nun son hükümar ailesidir. 1261'den, 1453'e, yani İstanbul'un Türkler tarafından fethine kadar saltanat sürmüşlerdir. Devlet idaresine asker ve idareci olarak girmişler, hanedanla akrabalık kurduktan

sonra, önce Mihail Palaeologos 1261'de İstanbul'u Latinler'den alarak tahta çıkmıştır. Aralarında çıkan ihtilâflar yüzünden ülkeyi birçok parçalara bölmüşlerdir. Ailenin son imparatoru olan Konstantin, Türkler'in şehre girişi sırasında, çarpışırken ölmüştür.

PALAMUT, meşe ağacının fındık biçimindeki meyvesidir. Şekil itibariyle yüksük içine geçmiş bir yumurta gibidir. İçinde bol miktarda tanen bulunur. Dericilikte, derinin sepilenmesinde kullanılır. Palamut ağacı denen orman ağacı da tipik palamutlar verir.

PALAMUT BALIĞI, etinin lezzeti ile tanınan balıklardan biridir. Denizlerimizde bol miktarda bulunur. Kurşunî mavi rengi vardır. Karnına doğru beyazdır. Boyları 35 - 40 sm. arasında değişir. Fakat çok daha büyük olanlarına da raslanır. Kalabalık sürüler halinde yaşarlar. Orta derinlikteki suları tercih ederler. Kendilerinden küçük balıklarla beslenirler. Yumurtlayarak ürerler. Yavrular 4 - 5 gün içinde yumurtadan çıkar. Denizlerimizdeki palamutlara iriliklerine göre adlar verilir. Başlıcaları, kestane, çingene, torik, sivri ve piçuta'dır. Tavası yapılır. Yağlı olduğu zaman ıskarası tercih edilir. Bazen akın halinde gelerek, çok bol miktarda da yakalanır.

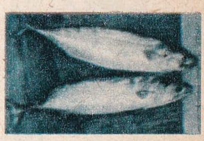

Palamut balığı

PALEONTOLOJİ (Eski varlık bilimi), jeolojik çağlar boyunca yeryüzünde yaşayan yaratıkları inceleyen bilim dalıdır. Denizlerden çok uzak kayalıklar üzerinde bazı deniz yaratıklarının kabuklarına raslanması, daha binlerce yıl önce meraklı bilginleri düşündürmüştü. M.Ö. 6. yüzyılda Eski Yunan bilginlerinden Pythagoras, 5. yüzyılda Herodot, 4. yüzyılda da Aristot, fosillerin varlığını tahmin etmişlerdi. Eski Roma bilginlerinden Lükres ve Ovide de aynı fikirdeydiler. Ortaçağ'da dahi bu fikir üzerinde duruldu. Büyük sanatçı Leonardo da Vinci aynı fikirleri daha da geliştirdi. 16. yüzyılda ise Frascataro ve Bernard Palissy, bu kabukların çok eski devirlerde yaşamış canlılara ait olduklarını ileri sürdüler. Ama paleontoloji'yi modern bir bilim dalı haline getiren Fransız bilgini Cuvier oldu. Omurgalı fosillerin mukayeseli anatomisinin kurucusu sayılan Cuvier, yaratıkların gelişmesine değil, yeryüzündeki değişikliklere inanırdı. Cuvier'ye karşı çıkan görüşün savunucuları Lamarck ve Saint - Hilaire, Charles Darwin'in 1859'da yayınlanan ünlü eserinden sonra, gelişmeciler'in tezi ağır bastı. Bu çağdan itibaren paleontoloji, biyolojik bir bilim olarak gelişti.

Bu bilim dalı bugün başlıca iki bölüme ayrılır: Bitkisel paleontoloji ve hayvanî paleontoloji. Buna göre, yeryüzünde hayat denizde balşamış, canlı varlıklar yavaş yavaş gelişmiş, kabuklularla beraber organik hayat ortaya çıkmıştır. Omurgalılarda da eskilik sırasına göre sırasiyle balıklar, kurbağalar, sürüngenler, dev gövdeli hayvanlar ve kuşlar gelir. Bütün bunlardan sonra omurgalıların en gelişmiş olan memeliler sınıfı ortaya çıkmıştır. İnsan ise çok daha yeni bir zamanda meydana gelmiştir.

Bitkilerin gelişmesinde ise önce atkuyrukları görülmüştür. Açıktohumluları, kapalıtohumlular izlemiş, çiçek ise ancak Dördüncü Zaman'da ortaya çıkmıştır.

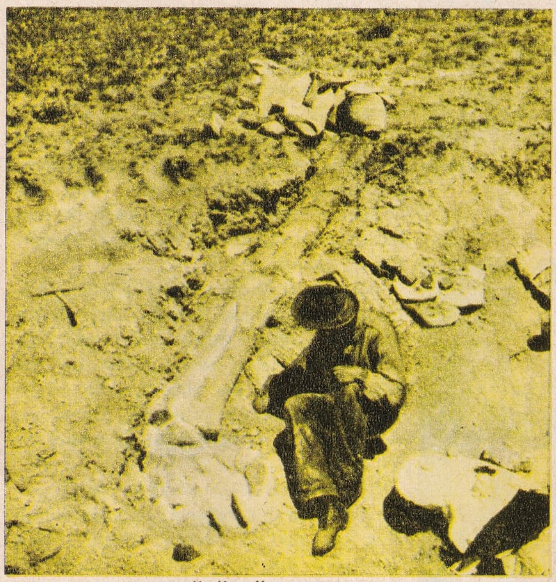

Bir dinosor bacağı fosilini inceleyen paleontolog

PALEOSEN (Bak: ÜÇÜNCÜ ZAMAN)

PALEOZOİK (Bak: BİRİNCİ ZAMAN)

PALERMO, Sicilya adasının başkenti olan bir İtalyan şehridir. Nüfusu 650.000'i aşmaktadır. Üniversitesi ve müzeleri ile tanınmıştır. Şehir açık bir körfezin içinde gelişmiştir. Kuzeyinde Pellegrino dağı yükselir. Kiliseleri meşhurdur. Hareketli bir liman şehridir. Dokuma, kimya, besin ve mobilya endüstrileri gelişmiştir. Sicilya'da yetiştirilen şaraplar da Palermo limanından ihraç edilir. Bol kükürt çıkarılır. Balıkçılık da gelişmiştir.

PALLADYUM, platin, altın ve gümüş filizleri arasında bulunan, hafif, fakat çok sert bir madendir. Simgesi: Pd, atom ağırlığı: 106,7, atom No. 46, yoğunluğu: 11,9, ergime noktası: 1557°; kaynama noktası: 4,000° dir. 1803 yılında Wollaston tarafından bulunmuştur. En dikkati çeken özelliği kendi hacminin bin

Palmiye

Pamuk

katı kadar hidrojeni emebilmesidir. Azotik asit içinde erir. Hidrojen yüklü palladyum havada ateşlenebilir. Bu sebeple palladyumlu çakmaklar yapılır. Mücevhercilikte, porselen eşya üzerinde siyah boya olarak ve elektrikçilikte kullanılır.

PALMİYE, hurmalar familyasından çeşitli ağaçların adıdır. Afrika, Asya, Avustralya ve Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişir. Binden fazla çeşidi vardır. Yalnız bir süs bitkisi olarak değil, ekonomik yönden de önemli rol oynarlar. Hurma ve Hindistan cevizi gibi besin maddeleri sağladıktan başka, bazı türlerinden alkollü bir içki olan «palmiye şarabı» elde edilir. Lifleri ise dokumacılıkta kullanılır. Ayrıca şeker ve bitkisel yağ da elde etmeye yarar.

PALU, Elazığ iline bağlı 57.818 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.035 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.222 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde Karakoçan, doğuda Bingöl'ün merkez ve Genç, güneydoğuda Diyarbakır'ın Hani, güneyde Dicle, güneybatıda Elazığ'ın Maden, batıda merkez, kuzeybatıda Tunceli'nin Pertek ve Mazgirt ilçeleri çevirir.

İlçe arazisi Murat suyu civarındaki düzlükler ve güneydeki Akdağlar'dan meydana gelir. Yazlar Murat nehri vâdisinde sıcak, yükseklerde serin, kışlar ise çok soğuk geçer. En çok buğday, arpa, mısır, darı, pirinç, pamuk yetiştirilir. Güney kesimindeki bağ ve bahçelerde de meyve yetiştirilir.

İlçe merkezi Palu kasabası Murat suyu kıyısında bir tepenin eteğinde kurulmuş çok eski bir yerdir. Elazığ - Muş demiryolu üzerinde istasyonu vardır. 8 mahalleden meydana gelir.

PALYAÇO, sirk ve panayır tiyatrolarında garip kıyafetleri ve hareketleri ile halkı güldüren aktörlerdir. İtalyanca «Pagliaccio» kelimesinden gelir. İtalyan halk tiyatrosunun ünlü bir kişisi de bu adla anılır. Kırmızı ponponu, sivri külâhı, kırmızı yakası, iri düğmeli gömleği, bol paçalı pantolonu ve kendine çok büyük gelen ceketi, kıyafetinin esasını teşkil eder. Yüzleri beyaza, yanak ve burunları ise kırmızıya boyanır. Diğer milletlerin halk tiyatrolarında da benzerleri vardır.

PAMİR YAYLASI, Orta Asya'da, dünyanın en yüksek yaylalarından biridir. Aynı bölgedeki yüksek dağ sıraları hep bu yaylada düğümlenir. Pamir'de çıkan başlıca sıra dağlar, Altay, Karakurum, Hindikuş ve Himalaya'dır. Deniz seviyesinden yüksekliği 4.000 metre, yüzölçümü ise 100.000 km.^{2}'ye yakındır. Arazi kuraktır. Sarp dağların arasını derin vâdiler kaplar. Yüksek tepeler ise yılın büyük bir kısmında karlarla kaplıdır. En önemli akarsuyu, Amu Derya'dır.

PAMPA, Güney Amerika'da bozkırlara verilen addır. Toprakları verimli olur. Fakat kuraklık yüzünden ağaç yetişmez. En önemli bitki örtüsünü yüksek otlar teşkil eder. Fakat sulama yapılan pampalardan çok iyi ürün elde edilebilir. En önemli pampalara Arjantin'in orta kesimlerinde raslanır. Bu bölgelerde bol miktarda hayvan yetiştirilir.

PAMUK, önemli bir endüstri bitkisidir. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin ebegümecigiller familyasındandır. Kumaş dokumaya yarayan kısmı, tohumlarını kaplayan ince beyaz tellerdir. Pamuk kimya endüstrisinde de önemli bir rol oynar. Genel olarak sıcak bölgelerde yetişir. Fakat endüstride çok kullanıldığı için, bugün kutuplar hariç hemen dünyanın her yerinde yetiştirilmektedir. Dünyada en iyi cins pamuk Amerika, güney ve batı Asya ülkeleri ve Mısır'da yetiştirilir. Türkiye de, iyi cins pamuk yetiştiren ülkeler arasındadır.

Pamuk yıllık bir bitkidir. Kazık kökleri, boyu 1 - 2 metre arasında değişen sapları vardır. Bu sapların üzerinde damarlı yapraklar açar. Yaprakların dibinde ise kulakçıklar yer alır. Beyaz, kırmızı ve ebruli renklerde çiçek açar. Meyvesi yumurtalıktan meydana gelir. Yumurtalık ise üç veya beş gözlü, ceviz iriliğindedir, koza diye anılır. Her kozada beş bölme, her bölmede de altı tohum vardır. Tohumlar çiğit diye adlandırılır. Pamuk olgunlaştıktan sonra meyvelerinin çatlaması neticesinde pamuk telleri dışarı sarkar. Boyları 3 - 5 sm.'yi bulur.

Pamuk en çok aluvyonlu toprakları sever. Serpme veya sıra usulü ile ekilir. Sıcak bölgelerde şubat, soğuk bölgelerde ise mart ve nisan aylarında ekilir. Kozaları ağustos ve eylülde toplanır. Bu devrede yağmur, pamuk tarlalarını mahvedebilir.

Pamuk, «kozaları açılan» ve «kozaları açılmayan» diye ikiye ayrılır. Birincisinin en iyi cinsi «akala» diye anılır. Ülkemizde daha çok kapalı koza türündedir.

Pamuk elle toplanır. Kozalar, kabuklarından ayrılır. Şifleme denen bu ameliye el veya makinelerle yapılır. Sonra pamuk telleri çekirdeklerinden ayrılır. Çırçır makinelerinde gerçekleştirilen bu ameliyeyi balyalama ve fabrikaya nakletme kısmı izler. Pamuk çekirdeklerinden de yağ çıkarılır. Bir kısmı tohumluk olarak saklanır.

Yeryüzünde en çok pamuk Amerika Birleşik Devletleri'nde yetişir. Yıllık işlen-

miş pamuk üretimi 3.256.000 tondur. O- nu 2.410.000 tonla Çin, 1.865.000 tonla S.S.C.B. takip eder.

PAMUK BALIĞI, gök köpekbalığı diye de anılan, kül rengi mavi sırtlı, 7 - 8 metre boyunda bir balık türüdür. Süratli yüzer. Yaralı deniz kuşları, leş, kokmuş et, gemilerden dökülen çöpler başta olmak üzere, ne bulursa yer. Karınları tok olduğu zaman bile avına saldırır. İnsanlara da sataşır.

Batı Afrika ve Avustralya kıyılarında özellikle tehlikeli olur. Akdeniz'de ve bazı cinslerine tatlı sularda bile raslanmaktadır.

PAMUKÇUK, süt çocuklarında görülen bir ağız hastalığıdır. Hekimlikte müge (muguet) denir. Etkeni 'oldium albucaus' adlı bir mantardır. Çocuk, bu mantarı çevresindeki insanlardan alır. Ateşli hastalıklar, ağızda kuruluk, ekşilik gibi yardımcı sebeplerle, ağızda yer yer beyazlıklar görülür. Ağıza sanki toz şeker serpilmiş gibidir. Karbonatlı suyla ağzı çalkalamakla kolaylıkla iyi edilebilir.

PAMUKKALE, Ege bölgesinde tarihî bir şehir kalıntısıdır. İlkçağ'da Hierapolis adiyle anılırdı. Bugün ise Denizli ilçesinin merkez bucağına bağlı Ecirli köyünün yakınındadır. Kireçli sıcak suların çökelmesinden meydana gelen ve pamuk kadar beyaz kayaların burada bulunmasından dolayı buraya bu ad verilmiştir. Bu kayalar, pamuktaş diye anılır. Gerek bu güzel görünüşlü kayalar, gerekse Hierapolis kalıntıları sebebiyle, bugün ülkenin belli başlı turistik merkezlerinden biri olmuştur. Civarda yine turistik bakımdan önemli olan Şaron mağarası da meşhurdur.

PAMUKTAŞ, kaynak sularının dibinde biriken, çökelerek pamuk gibi beyaz bir görünüşe bürünen kalkerli ve silisli tortuya denir. Traverten diye de anılır. Kireçli kayalar, yeraltı sularının etkisiyle erir. Karbon dioksitli suların etkisi daha da çoktur. Erimiş kalkerle yeryüzüne çıkan sular, kalker kaynağın çevresinde çökelerek pamuktaşları meydana getirir. Kaynaklar sıcak sulu veya soğuk sulu olabilir.

Panama

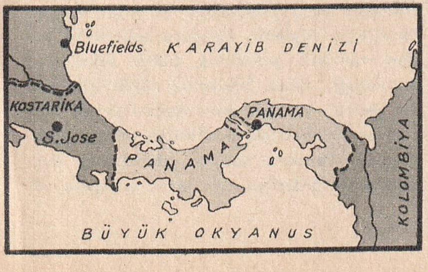

PAN, Yunan mitolojisinde Orman Tanrısı'dır. Belden yukarısı insan, aşağısı keçi biçiminde tasvir edilir, ömrünü nemf denilen perilerle, çalıp oynayarak geçirdiği anlatılırdı. Aynı zamanda Çobanların, avcıların ve hayvan bakıcılarının tanrısıydı. Pan'la ilgili birçok hikâye, Mıtolojinin en ilginç sayfalarını teşkil eder. Görünüşünün garipliği, karşılaştıklarını ürküttüğü için, Batı dillerinde korku ve telâş ifade eden «panik» gelmesi, Pan'ın adından gelir.

PANAMA, Orta Amerika'da bir cumhuriyettir. Kuzeyde Karaib denizi, güneydoğusunda Kolombiya, güneyde Büyük Okyanus, kuzeybatıda Kosta - Rika ile çevrilidir.

Pamukkale'den bir görünüş

Nüfusu: 1.244.000, yüzölçümü: 74.010 km.^{2}, idare şekli: cumhuriyet, başkenti: Panama, dili: İspanyolca, dini: Hıristiyan Katolik, parası: Balboa'dır.

Panama toprakları genellikle ormanlarla kaplı dağlardan meydana gelmiştir. Batı ve kuzeybatıda dağların yüksekliği 3.000 metreyi bulur. Küçük nehirler, Karaib denizine veya Büyük Okyanus'a akar. Başlıcaları Tuira ve Bayano'dur. Ülkeye tropikal iklim hâkimdir. Kuzey Amerikalılar, Avrupalılar, Çinliler, Zenciler ve Kızılderililer halkın çoğunluğunu meydana getirir. Geri kalanı da melezdir. En önemli şehirleri Panama (293.000) ve Colon'dur.

Ülke ekonomisinin temelini Panama kanalı teşkil eder. Başlıca ihraç maddeleri meyve, pirinç, şekerkamışı ve kasaplık hayvandır.

Panama 1501'de İspanyol denizcisi Rodrigo De Bastidas tarafından keşfedilmiştir. 1508'de İspanya sömürgesi haline gelmiş, 1821'de Büyük Kolombiya'ya katılmıştır. 1903'te de bağımsızlığına kavuşmuştur. Halen ülkede Amerikan tesiri çoksa da,

daha geniş bir bağımsızlık için kuvvetli cereyanlar görülmektedir.

Panama halkının büyük çoğunluğu oku-

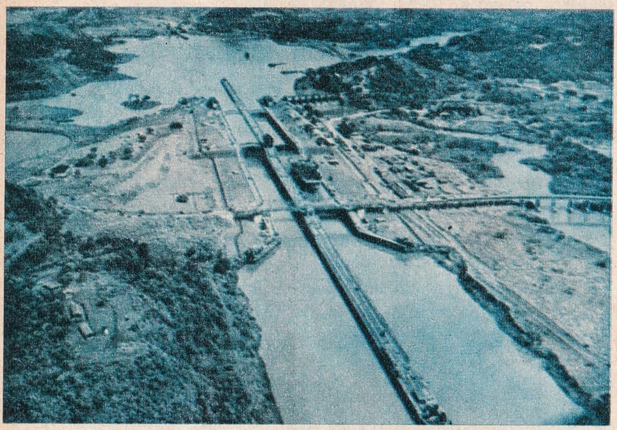

Panama kanalının genel görünüşü

ma - yazma bilmez. İspanyolca'dan sonra en çok İngilizce konuşulur. Panama Üniversitesi en önemli kültür kuruluşudur.

PANAMA, Panama Cumhuriyeti'nin başkentidir. Büyük Okyanus'taki Panama körfezi kıyısında kurulmuştur. Nüfusu: 293.300'dür. Ülkenin önemli bir ticaret merkezidir. Besin endüstrisi de gelişmiştir. Limanı Balboa adlı şehirdir. 1519 yılında kurulmuştur. Bugün kanal bölgesiyle beraber nüfusu 400.000 kadardır.

PANAMA KANALI, Orta Amerika'daki Panama Kanalı bölgesi denen bölümün ortasında, Büyük Okyanus'la Atlas Okyanusu'nu birleştiren bir su geçididir. Bu bölge, Panama Cumhuriyeti tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakılmıştır. Nüfusu ise 45.000'dir. Gatun gölü de dahil, bölgenin uzunluğu 250, genişliği 70 km., yüzölçümü: 1.435 km.^{2}'yi bulur. Bu bölgenin ortasında A.B.D.'ne ait Panama kanalı geçer. Kanal 1915'te işletmeye açılmıştır. Uzunluğu 81.300 metredir. Genişliği en dar yerinde 91, en geniş yerinde 300 metredir. Derinliği ise 12,5 - 14 metre arasında değişir. Bu kanal sayesinde iki okyanus arasındaki deniz yolculuğu 3 - 4 bin mil kısalmıştır.

Panama kızılderililerinden bir tip

Panama'da bir kanal açmayı önce 1879'da Fransızlar tasarlamışlar, Süveyş Kanalını açan Ferdinand De Lesseps ilk çalışmaları yönetmiştir. Fakat teşebbüs iflâsla sonuçlanmış, 1894'te Amerika da ortaklar arasına katılmıştır. Daha sonra Fransa kanaldaki bütün haklarını A.B.D.'ne satmıştır. Amerikalılar kanalı açmaya 1904'te başlamışlar, 1914'te de tamamlamışlardır.

Panama Kanalı, Süveyş gibi düz olmayıp, kademeli olarak inşa edilmiştir. Bu arada Gatun gölünden de yararlanılmıştır.

PANCAR, ikiçeneklilerin ıspanakgiller familyasından bir bitkidir. Bazı cinslerinden şeker yapılır ki, buna «şeker pancarı» denir' Büyük ve geniş yaprakları, kalın ve sulu sapları vardır. Köklerinin biçimleri ayrı ayrıdır. Vitamin ve maden bakımından çok zengindir. Serin iklimli bölgelerde yetişir. Yaz sıcaklarına karşı da dayanıklıdır. Çok eski çağlardan beri tanınan bir besin maddesidir. Özellikle İspanya'da, 11. yüzyıldan itibaren geniş çapta yetiştirilmeye başlanmıştır. Türkiye'de ise önce sebze olarak yetiştirilmiş, şeker pancarının yetiştirilmesi ise çok daha sonra olmuştur. Turşuluk, hayvan yemi ve ispirto için pancar yetiştirilmesinden çok sonra, ancak Cumhuriyet devrinde şeker pancarı da ekilmeye başlanmış, Alpullu ve Uşak'ta ilk şeker fabrikaları kurulmuştur. Eskişehir ve Turhal şeker fabrikalarının da kurulmasından sonra şeker pancarı ekimi daha da gelişmiş, bugün önemli bir tarım bitkisi haline gelmiştir.

PANDERMİT, bir bor filizidir. Adını Bandırma'dan almıştır. Dış ülkelere Bandırma'nın Sultançayı denilen yerinden çıkarılıp gönderildiği için böyle anılır. Kaliforniya'da da bir başka çeşidi çıkarılır. Sertliği 3, özgül ağırlığı 2,3'tür. Bor asit elde etmeye yarar. Dericilik, köselecilik, çinicilik ve emaye işlerinde kullanılır.

PANDOMİMA, hareket ve yüz ifadesi ile oynanan bir tiyatro türüdür. Sözlü tiyatrodan çok daha eski bir geçmişi vardır. İlkel toplulukların dinî törenlerinin bir pandomima olduğu söylenir. Eski Yunanistan'da tiyatronun doğuşuna önayak olduğu söylenen Dyonisos törenleri de başlangıçta pandomima halindeydi. Ortaçağ ve 17. yüzyılda ayrı bir sanat kolu olarak gelişmeye devam etmiş, özellikle İtalyan tiyatrosunu çok etkilemiştir.

Bugün sözlü tiyatroda da bazen pandomima oyunlarına yer verilir. Bizde de 19. yüzyılda pandomima sanatçıları yetişmiş, tulûat tiyatrosunun gelişmesi ise pandomimayı unttturmuştur.

PANDORA, eski Yunan mitolojisine göre dünyada ilk yaşayan kadındır. Yeryüzünde bütün kötülüklerin yayılmasına da bu kadının sebep olduğuna inanılır. Zeus'un ateşin tanrılarından çalınarak insanlara hediye edilmesi üzerine öfkelenmesi ile yaratılmasını emir buyurduğu yaratığın Pandora olduğu söylenir. Pandora toprak ve sudan meydana getirilmiş, bütün erkeklerin arzuladığı, fakat başlarına türlü kötülükler getiren yaratık, yani kadın olarak ateş tanrısı Hophaistas tarafından ortaya konmuştur. Pandora yanına gönderildiği Epimetheos'a giderken tanrıların açmasını ya-

sakladığı kutuyu açmış, böylece bütün kötülükler dünyaya yayılmıştır.

Pandora kutusu dünya edebiyatında birçok esere konu teşkil etmiştir.

PANGOLİN (Bak: ARMADİLLO).

PANKRAS, tehlikeli bir güreş çeşitidir. Eski Yunanistan'da çok rağbet görürdü. Oyun, taraflardan birinin pes edişine kadar sürer, eskiden tekme, yumruk, göze parmak sokma gibi oyunlar da normal sayılırdı. Çok defa ölümle sonuçlanan pankras güreşleri dahi olmuştur. Daha sonra Caligula zamanında Roma'da da pankras güreşleri yapılmıştır. Çağımızda da profesyoneller arasında bu tip karşılaşmalar yapılmaktadır. Fakat bu, bir gösteri niteliğini aşmamaktadır.

PANKREAS, mide altı bezelerinden biridir. Yaprak biçimindedir. Uzunluğu 20 sm. yi, ağırlığı 100 gramı bulur. Dış ve iç olmak üzere iki salgısı vardır.

Dış salgılar sindirime yardım ederler. Virsung kanalından oniki parmak bağırsağına dökülürler. İçinde şekerli ve nişastalı besinleri elverişli hale getiren amilopsin, proteinleri sindren tripsin ve yağları sindiren steapsin mayaları bulunur.

İç salgı ise, insülin denilen hormondur. Doğruca kana karışarak fazla şekerleri yakar. Bu salgıdaki aksaklık insanda şeker hastalığına sebep olur.

PANPERO, Güney ve Orta Amerika pampalarında esen bir rüzgârın adıdır. Soğuk ve sert bir şekilde eser. Siklon basınçlarının tesiriyle meydana gelir.

PANSUMAN, her türlü yaranın temizlenmesi, mikrop kapmaması için uygulanan koruyucu tedbirlere denir. Bu metot uygulanmadığı takdirde yara mikrop kapabilir. Meydana gelen cerahat yarayı işletip, kapanmasını önler.

Düşme, vurulma, kesilme gibi olayların sebep olduğu yaralar alkol, eter, tentürdiyot, oksijenli su gibi ilâçlarla temizlenir. Üstleri gaz bezi ve pamukla kapatılıp sarılır. Bunlara kirli yara denir.

Ameliyatlarda açılan yaralar ise temiz yara diye anılır. Gerek kirli, gerekse temiz yaralara kuru pansuman yapılır. Yaş pansuman ise soğuk veya sıcak olarak henüz açılmamış iltihaplar üzerine uygulanır. Sıcak pansuman iltihabın toplayıp işleme ve akmasını sağlar. Soğuk pansuman ise iltihabın dağılmasını sağlar.

Pansuman uygulanırken pansumancının ellerinin son derece temiz olması gerekir. Ayrıca her uzvun pansumanı için ayrı bir pamuk koyma ve sargı bezi sarma metodu vardır. Bu bakımdan pansumancıların yetişkin ve bilgili kimseler olmaları gerekir.

PANTEİZM (Kamutanrıcılık), bir felsefe dalıdır. Bu dalın inancı evrenle Tanrı'nın bir tek varlık olduğunu ileri sürer.

Roma'da Panteon

Çok eski çağlarda Hindistan'da doğmuştur. Eski Yunanistan'da benimsenmiş, daha sonraki yüzyıllarda Spinoza, Fichte, Schelling ve Hegel de bu fikri savunmuşlardır. Spinoza Tanrı ile tabiatın aynı şey olduğunu ileri sürmüştür.

İslâmda ise «vahdet-i vücut» (varlığın birliği) bu anlayışı dile getirir. En önemli temsilcisi ise Muhiddin Arabî'dir.

PANTEON, eski Yunan ve Roma uygarlıklarında bütün tanrıların barındığı tapınaklara verilen addır. «Bütün tanrılar» anlamına gelir. M.Ö. 28 yılında tamamlanan Roma'daki Agrippina Panteonu, bunların en ünlülerindendi. 7. yüzyıldan itibaren bu panteon Hıristiyanlığın hizmetine girmiştir. Birçok papa ve ressam Rafaello'nun kemikleri burada saklıdır. Bugün de bazı ülkelerde büyüklerin ölülerinin gömüldüğü yerlere panteon denir. Paris'teki panteon, modern örnekleri arasında en meşhur olanıdır.

PANTER (Bak: PARS).

PANTOGRAF, bir kopya aracıdır. Resim, mimarlık ve heykelcilikte kullanılır. Resimleri aynen veya küçülterek ve büyülterek çoğaltmaya yarar. Eklemli araç bir nokta çevresinde döner. Bir manivela düzenine bağlıdır. İlk defa 16. yüzyılda Georges Dil-

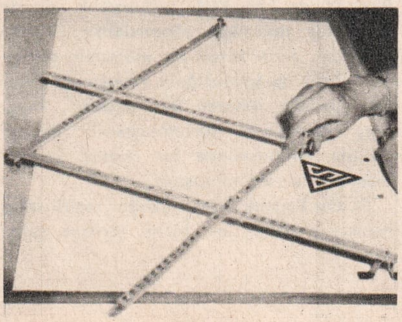

Pantograf

F. von Papen

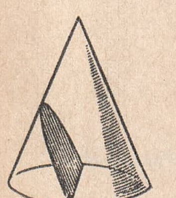

Parabol

ligen adında bir Fransız ressamı tarafından gerçekleştirilen pantograf 1743'te Langlois tarafından bugünkü şekline sokulmuştur. Heykel alanında ise Collas tarafından kullanılmıştır.

PANZEHİR, zehirlenmelere karşı kullanılan ilâçlara genellikle verilen addır. Zehirlerin çeşidine göre cinsleri vardır. Vücuda girdikten sonra zehirin yapısını bozarlar. Dolayısıyle etkilerini önlerler. Bu bakımdan zehirlenmelerde zehirlenmeye sebep olan maddeyi bilmek ve buna uygun panzehir kullanmak gerekir. İlâçlardan gayri süt, yoğurt, yumurta akı, limon gibi maddeler de panzehir olarak işe yarar. Genellikle asit zehirlenmelerine karşı karbonat, alkali zehirlenmelere karşı sirkeli su, kusturucu ilâçlar, fosfor zehirlenmelerine karşı süt, arseniğe karşı kireç suyu ve yumurta akı, mantar zehirlenmelerine karşı limon suyu kullanılır.

PAPAĞAN, tabiî halde ağaçlarda yaşayan bir tırmanıcı kuş türüdür. İyi uçamaz. Ağaç kovukları veya kaya yarıklarında yuva yapar. Tüyleri çok güzeldir. İnsan sesini ustaca taklit eder. Sıcak ülke ormanlarında yakalananlar, getirildikleri evlerde kafeslerde yaşayabilirler. Bitkisel besinlerle beslenirler. En çok Orta Amerika, Afrika ve Okyanusya adalarında yakalanırlar. 560'tan fazla çeşidi vardır. En tanınmışları, «kakatua» ve «ara» diye anılır.

PAPALIK, Katolik kilisesinde en büyük makamdır. Başkanına da «papa» denir. Merkezi Roma şehrindeki Vatikan'dır. Vatikan'ın siyasî sınırları, bayrağı, radyosu, pulları ve küçük bir ordusu mevcuttur. Vatikan, 1577'de Papalık merkezi olmuş, 1929'da bağımsızlığa kavuşmuştur. İsa Peygamber'in en yakın arkadaşlarından Sen Piyer'in Roma'ya gelerek Hıristiyanlığı burada kurması sebebiyle Papalık merkezinin Roma'da kurulduğu söylenir.

Papalık, Roma imparatorlarının Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonra gittikçe artan bir önem kazanmıştır. 1870'de İtalya Birliği'nin kurulmasından sonra da Papa'nın Vatikan Sarayında bir hükümdar gibi kalmasına müsaade edilmiştir. Ayrıca kendisine bir de maaş bağlanmıştır. Fakat Papalık bu bağlanmayı kabul etmemiş, Papa Pius IX ve Leo XIII, bağımsızlık uğruna çetin bir mücadele yapmışlardır. Yarım yüzyıldan fazla süren bu mücadele sonunda Papalık bağımsızlığına kavuşmuş, fakat 20. yüzıldan itibaren Batı ülkeleri, Papalığın baskısından kurtulmuşlardır. Bağımsızlığın tanınmasında bu etkinin kaybolmasının da rolü olmuştur.

Bugün Papalık, Hıristiyalığın çeşitli mezhepleri arasında bir birlik tesisine çalışmakta, dünyayı saran çeşitli sosyal dertlere eğilmekte, kilise reformunda laiklik problemi üzerinde durmakta ve dünyadaki açlık, doğum kontrolü gibi meseleler üzerinde de fikir yürüterek, çağımızın cereyanlarına ayak uydurmaktadır.

PAPATYA, ilkbaharda kırların süsü olan, bileşikgillerden otsu bir bitkidir. İlkbaharla beraber kırlarda, çayırlarda açar, köksü bir sapı olduğu için her yıl yeniden çıkar. Yaprakları bileşik parçalıdır. Çiçekleri küçük bir ayçiçeği gibidir. Ortasındaki sarı yuvarlağın çevresindeki yapracıklar beyaz, sarı, hatta kırçıllı olabilir. Kurutulan çiçekleri, çay gibi kaynatılarak içilir. Göğsü ve bağırsakları yumuşatmakta iyi gelir.

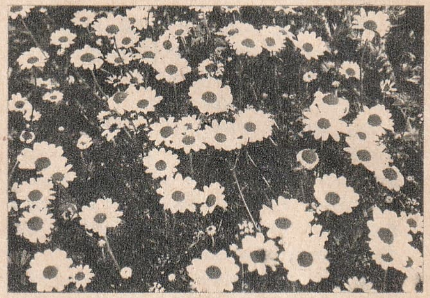

Papatya

PAPEN, Franz von (1879 - 1969), bir Alman diplomatıdır. Westphalia'da doğdu. 1914 - 1915 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde askerî ataşe olarak ülkesini temsil etti. Daha sonra Alman siyasî hayatında önemli rol oynadı. Avusturya'da elçi olarak bulundu ve bu ülkenin Almanya'ya ilhakını hazırladı. 1939'dan 1944 ağustosuna kadar da Almanya'yı Türkiye'de temsil etti. Harp suçlusu olarak Nuremberg'de yargılandıysa da, bu suçtan beraet etti. Bir Alman mahkemesi tarafından küreğe mahkûm olduysa da 1949'da serbest bırakıldı. 1952'de hatıralarını yayınlamıştır. Türkiye'de bazı çevrelerde Türk dostu olarak tanınmıştır.

PAPİN, Denis (1647 - 1714), bir Fransız fizik bilginidir. Kendi kendine tıp öğrenimini yapıp Paris'e geldi. Su buharı enerjisinden ilk defa yararlanmayı düşünmüş, ilk buhar makinesini gerçekleştirmiştir. Bu arada İngiltere'ye giderek burada Boyle ile birlikte çalışmıştır. Bu çalışmaların neticesinde ortaya çıkardığı keşiflerinin başlıcaları, pnömatik makinenin geliştirilmesi, «Papin tenceresi», buharlı gemi, maden caklarının havasını temizleyen santrifüjlü vantilatördür. Fulda nehrinde gerçekleştirdiği ilk buharlı gemi, kıskançlık yüzünden tahrip edilmiştir. Almanya'dan

sonra tekrar İngiltere'ye dönen bilgin, bütün çalışmalarına rağmen burada sıkıntı içinde yaşamış, unutulmuş ve sefalet içinde ölmüştür.

PAPİRÜS, kamışa benzeyen bir bitkidir. Daha çok Afrika'da Nil nehri kıyılarında yetişir. Boyu 4 metreye varabilir. Gövde altı bilek kalınlığındadır. Şerit biçimindeki yaprakları üst tarafında şemsiye gibi toplanmıştır. Eski Mısır uygarlığında papirüsün büyük önemi vardı. Fakirler sapın etli alt kısmını yer, gevrek yapraklarından sepet örerdi. Ama daha çok kâğıda benzer bir maddenin yapılmasına yaradığı için önemli sayılmıştır. Papirüsler zamanla bozulmaması için sedir yağı sürülerek muhafaza edilmiş, bu sayede günümüze kadar kalan çok sayıda tarihî belgeler elde edilmiştir.

PARA, alışverişte bir mübadele aracıdır. Altın, gümüş kâğıt paralar, çekler, banka havaleleri, mevduat, ticaret senetleri ve tahviller de bu anlam içine girer. Dar anlamıyle borçların ödenmesinde kullanılan, ödemenin sağlamlığı için üçüncü kişinin taahhüdüne veya ödemeyi yapanın ayrıca sorumluluğuna lüzum olmayan mübadele aracıdır. Para kıymet ölçüsü olarak da kullanılır ve gelecekteki ödemeler için biriktirilir.

Tarih boyunca para çeşitli safhalardan geçmiştir. Trampa, yani mal değiş - tokuşunun zorluğu karşısında insanlar ortak bir mübadele aracı aramışlar ve parada karar kılmışlardır. Önce üzerlerine şekil ve işaretler yapılmış sikkeler ortaya çıkarılmış, madenî para bir malın belli bir miktarı halini almıştır. Madenî parayı ve altını, gümüşü taşımanın zorluğu üzerine bunları genellikle kuyumculara teslim ederek, karşılığında makbuz almaya başlamışlardır. Ödemelerin bu makbuzlarla yapılması, kâğıt paraya doğru ilk adımı teşkil etmiştir. Sonradan bu kâğıda tahvil işini bankalar üzerine alınca, makbuzlara da bankınot adı verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin kâğıt para sistemleri sarsılmış, kâğıt paranın madenî karşılığı olmadığından, karşılıksız devlet bankınotları elde kalmıştır.

Bugün madenî para, madenî para makbuzları, bankınot, madene çevrilmeyen kâğıt para, genel tedavül aracı olarak kabul edilir. Ticarî senetler, senet, çek, poliçe ve bono ise sınırlı tedavül aracı diye bilinir. (Bak: BANKINOT).

Madenî değer olarak altın ve gümüş kullanılmasına «çift maden sistemi», bir tekinin kullanılmasına da «tek maden sistemi» adı verilir. 19. yüzyılda gümüşün değerini kaybetmesi üzerine bu sistem «topal mikyas sistemi» adını almıştır.

PARABOL, bir nokta ile bir doğrudan eşit uzaklıktaki noktaların birleştirilmesiyle elde edilen şeklin geometrideki adıdır. (OX) ekseni üzerindeki (F) noktasıyla, (OY) ekseni ile (F) noktasından eşit uzaklıkta seçilecek bir (A) noktası alındığı takdirde, (AB) uzunluğu, (AF) uzunluğuna eşittir. Buna benzer noktalar birleştirildiği takdirde «parabol eğrisi» elde edilir. (F) noktasının değiştirilmesi ile başka parabollar da elde edilebilir. (OX) ekseni, parabolun eksenidir. Parabol bu eksene göre simetrik iki koldan meydana gelir.

PARADOKS, alışılagelen fikirlere karşı olan fikir ve düşünce tarzıdır. Matematik ve mantıkta ise sonucu yanlış, fakat anlatış tarzı doğru görünen işlemler bu adla anılır. Bu düşünce tarzı sayesinde mantık ve matematikte önemli buluşlar gerçekleştirilmiştir. İlkçağ felsefe alanında Zenon'un paradoksları önemlidir.

PARAFİN, petrol, neft ve katrandan çıkarılan, katı, beyaz ve yarı saydam bir bileşiktir. Mum yapımında kullanılır. Ergime noktası ne derece yüksek olursa, değeri de o kadar artar. Buharlı, parlak bir alevle yanar. Yumuşak ve çabuk eriyen cinsi doku apresinde, kibritin çabuk alev almasında, kablo yalıtmada, şişe ve konserve kutularının sıvı ve hava geçirmez hale getirilmesinde kullanılır.

PARAGUAY, Güney Amerika'da bir devlettir. Kuzeyinde Bolivya, kuzeydoğusu ile doğusunda Brezilya, güneyinde ve güneybatısında Arjantin, batısında ise Bolivya ile çevrilidir.

Nüfusu: 2.094.000, yüzölçümü: 406.732 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Asuncion (321.000), dili: İspanyolca ve Guarani'ce, dini: Hıristiyan Katolik, parası: Guarani'dir.

Paraguay arazisini balta girmemiş sık ormanlar ve çok geniş ovalar meydana ge-

PARALARIMIZ:

1 kuruş

5 kuruş

10 kuruş

25 kuruş

1 lira

2,5 lira

Sepet ören Parguaylılar

Paris'te Seine nehri kıyısında kitapçılar ve arkada Notre-Dame Katedrali

tirir. Bu ovalar bir yayla görünüşündedir. Deniz seviyesinden yüksekliği bazı yerlerde 600 metreyi bulur. Güneyde geniş bataklıklar uzanır. Paraguay nehrinin civarı da bataklık ve ormanlıkla kaplı olduğu halde, nüfusun çoğu burada yaşar. Başlıca akarsuları Paraguay ve Parana nehirleridir. İklim ılıman, yağışlar orta derecedir. Paraguay yerlileri, Guarani Kızılderilileridir. Daha sonra başta İspanyollar olmak üzere çeşitli Avrupa milletlerine mensup insanlar tarafından iskân edilmiştir. Halk karışmış, melez bir toplum ortaya çıkmıştır. İspanyol asıllılar daha çok şehirlere yerleşmiştir. Köylerde halkın son derece basit bir yaşayışı vardır. En önemli şehirleri başkent Asuncion'dan sonra, şeker ve tütün ticareti merkezi Villarrica (39.000), demiryolu terminali olan Encarnacion (37.000) ve nehir limanı Concepcion (29.354)'dür.

Ekonomisi tarıma dayanır. Başta pamuk olmak üzere, en çok tahıl, pirinç, portakal yetiştirilir. Kerestecilik önemlidir. Başlıca madenleri ise demir, manganez, bakır, kükürt ve civadır. Ulaştırmada nehirlerden geniş çapta yararlanılır. Kara ve demiryolları çok gelişmiş sayılamaz.

Paraguay

İlk defa olarak 1526 yılında Sebastian Cabot adında bir gemici buraya gelmiş, 1539'dan itibaren ülke İspanyol sömürgesi haline sokulmuş, 1811'de bağımsızlığına kavuşmuştur. 1870'e kadar süren iç karışıklıklar, ülkeyi perişan hale sokmuş, 1932'den 1935'e kadar da petrol yüzünden süren bir iç savaş patlak vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Paraguay'da istikrar kurulamamış, ihtilâller birbirini kovalamıştır.

Paraguay halkının dörtte üçü okuma - yazma bilmez. Okula gidenlerin sayısı nüfusa oranla çok azdır. Asuncion'da bir tek üniversite mevcuttur. Yüksek öğrenim öğrencilerinin sayısı da yeterli değildir. İlk öğretim mecburî olduğu halde, bu da sıkı bir şekilde uygulanmaz.

PARAKETE, geminin hızını ölçmeye yarayan alettir. Ayrıca bir olta çeşidi de aynı adla anılır. Hız ölçmeye yarayanı uçurtmayı andırır. Bu kısmı denize atılır. Gemi ilerledikçe, levha, gemideki bir makaraya bağlı ipi çeker. İp sağılırken saate bakılır ve bir saat içinde kaç düğüm geçerse, geminin hızı hesaplanmış olur. Bugün gemilerde daha çok otomatik paraketeler kullanılmaktadır. Bunlar geminin hızını doğrudan doğruya kaptan köprüsündeki ibrelere bildirirler.

PARALEL (Koşut), birbirine kavuşmadan uzayıp giden ve aralarındaki uzaklık hiç değişmeyen çizgilerdir. Bir geometri terimidir. Yer yuvarlağının üzerinde çizildiği sanılan ekvatora paralel çemberler de aynı adla anılır. Çizgiler gibi yüzeyler de birbirlerine paralel olabilir.

Yine geometride karşılıklı kenarları birbirine paralel dörtgenlere de «paralelkenar» denir.

PARALOJİZM, yanlış bir sonuca varacak şekilde düşünmeyi belirten bir mantık terimidir. Paralojizm, doğru düşünüyorum sanarak yanlış düşünmek ve yanlış sonuca varmaktır. Yanlışlık aslında temeldeki yanlışın eseridir. Mantığın gücünü göstermek ve karşısındakini bile yanıltmak için kurulmuş bir sofist davranışı değildir. Kant bu terimi diyalektik düşünce örgüsü için, sonucu kabul ettirmek üzere yapılan bir kaypaklık olarak kabul etmiştir. Bu deyim sadece felsefe tarihinde yaşamaktadır.

PARANOYA, bir akıl hastalığıdır. Hasta her şeyden korkar ve her davranıştan bir anlam çıkarır. Hipokondri denen hastalı-

ğa benzer. Belli konulardan çekinen paranoya hastaları, diğer zamanlarda normalden farksız olurlar. Zararsız bir hastalık sayılabilirse de, insanı cinayete kadar sürükleyen aşırı şekilleri de görülür. Aşırı heyecan, derin keder, içki düşkünlüğü, sinir sistemi bozuklukları, hastalığa müsait zemin hazırlar. Hasta ancak akıl hastanesinde, açık havada ve el işleri ile uğraşarak tedavi edilir.

PARAŞÜT, insanların uçaktan atlamak için kullandıkları bir araçtır. Özel dokunmuş çeşitli ipek kumaşlardan yapılır. Atlıyanın sırtına yerleştirilir. Paraşütçü, uçaktan atladıktan belirli bir süre sonra bir ipi çekerek paraşütünü açar. Paraşütün şemsiye gibi açılan geniş yüzeyi düşüşü ağırlaştırır. Böylece çok yüksekteki bir uçaktan aşağı yavaş iniş gerçekleşir. Paraşüt savaş sırasında, insan ve savaş araçlarının naklinde, sivil hayatta da spor olarak kullanılır.

PARATİFO (Bak: TİFO).

PARATONER, yapıları, yıldırım düşmesinden koruyan bir araçtır. Elektriğin sivri uçlar tarafından kolay çekilmesi yüzünden, modern şehirlerdeki yüksek yapılar uzun zaman yıldırım düşme ve yıldırımla tahrip olma tehlikesi altında kalmıştır. Ancak Benjamin Franklin'in uçurtma denemelerinden sonra paratoner bulunmuş ve yıldırımdan doğan elektrik akımının doğruca toprağa akıtılması sağlanmıştır. Bunun için binaların damına demirden sivri bir çubuk konur ve bu, bir telle toprağa kadar indirilir. Düşen yıldırım bu demir çubuktan tele, oradan da toprağa geçer.

PARAZİT (Bak: ASALAK).

PARİS, Fransa'nın başkenti ve en büyük şehridir. Şehir olarak 2.700.000, civar köy ve kasabaları dahil 7 milyonu aşan nüfusuyla da Avrupa'nın Londra'dan sonra ikinci kalabalık şehridir. Ortalama 100 km.^{2}'lik bir alanı kaplar. Seine nehrinin iki yakası üzerinde gelişmiş, endüstri devriminden sonra şehir Seine vâdisi sanayi tesislerinin kurulmasına daha müsait olduğu için, bu yöne doğru yayılmıştır. Ayrıca dünyanın başlıca turizm merkezlerinden biridir.

Şehir düz bir ova üzerinde kurulmuştur. En yüksek yeri Montmartre tepesi, denizden 120 metre yüksekliktedir. Denizden uzaklığı 170 km.'dir. Seine nehri şehrin can damarlarından birini teşkil eder. Kanallar sayesinde büyük tonajlı gemiler bile içeri kadar sokulabilir. Bol yağmur alan şehirde ağaç ve çiçek türleri pek zengindir.

Paris, Fransa'nın yalnız başkenti olarak değil, dünyanın da sayılı bir kültür, ekonomi, ticaret ve sanat merkezi olarak da önemlidir. Sorbonne Üniversitesi, bilim akademileri, büyük kitaplık ve müzeleri, tarihî yapıları, borsaları hemen her tarafta ün salmıştır. Şehir ayrıca bir endüstri merkezidir.

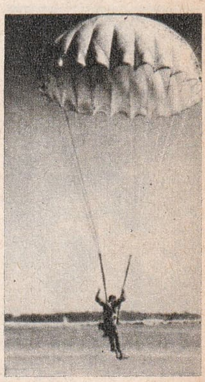

Paraşüt

Paris'i ikiye bölen Seine nehrinin iki kıyısı, «sağ yaka» ve «sol yaka» diye anılır. Sağ yaka daha kalabalıktır. Şehrin önemli yapıları, büyük bulvarları, tarihî anıtları da bu taraftadır. Sol yaka öğrenci semti olarak tanınır. Ünlü Quartier Latin de buradadır. Ayrıca İnvalides, şehrin sembolü Eiffel kulesi, Saint-Germain bulvarı, Sorbonne Üniversitesi ve Pantheon da buradadır. Seine üzerinde 26 köprü iki yakayı birbirine bağlar. Metrosu vardır. Ayrıca iki büyük havaalanı (Bourget ve Orly), mevcuttur.

Paris, 20 belediye bölgesine ayrılmıştır. Bunlar numaraları ile anılır.

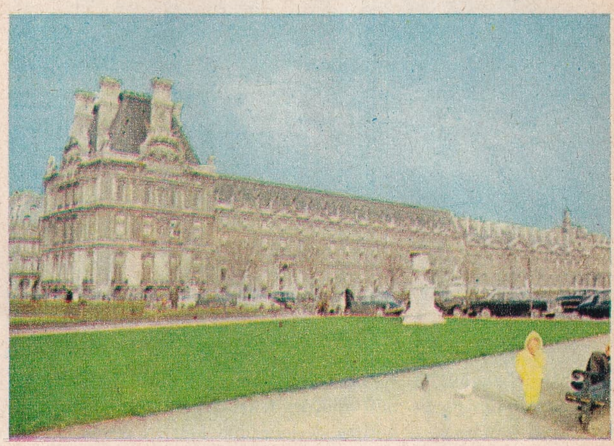

Paris'te Louvre Müzesi

Paris Seine'de küçük bir adaya yerleşen Parisii adlı bir Kelt kabilesi tarafından kurulmuştur. M.Ö. 52'de Romalılar'ın eline geçmiş, Hıristiyanlık civarda yayılmış, şehir bu sırada Lutece adıyle anılmıştır. Frank Kralı Clovis, şehri kendine başkent yaptıktan sonra sol kıyı üzerindeki gelişme devam etmiş, fakat Norman akınlarına karşı Paris kendi kendini savunmak zorunda kalmıştır. 1215'te Sorbonne Üniversitesi kurulmuş, François I devrinde (1499 - 1544) önemi artarak, büyük olayların, din kavgalarının, ihtilâl ve devrimlerin merkezi halini almıştır. Fransız İhtilâli şehre büyük zarar vermiş, fakat Napoléon devrinde yeniden imar edilmiştir. 19. yüzyılda ise şehir asıl gelişimini göstermiş, Avrupa'nın en güzel şehirlerinden biri sayılmaya başlanmıştır. Paris'in imarında İmparator Napoléon III'ün rolü bü-

yük olmuş, Haussmann adlı idarecinin yönetiminde şehir çehre değiştirmiş, çok gelişip güzelleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra şehrin gelişmesi devam etti. İkinci Dünya Savaşı'nın başında Alman istilâsına uğradı. 23 ağustos 1944'te Müttefikler tarafından kurtarıldı. Paris, halen dünyanın en sevilen ve en çok turist çeken, en güzel şehirlerinden biridir.

Pars

PARİS ANTLAŞMASI, 30 mart 1856'da imzalanan ve Kırım Savaşı'na son veren antlaşmadır. Bir yandan Rusya, öte yandan Müttefikler (Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, Sardunya) arasında imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Karadeniz tarafsız bir deniz olarak kabul edilmiş, gerek Osmanlıların, gerekse Ruslar'ın bu denizde savaş gemisi bulundurmaları yasaklanmıştır. Savaşta taraflar alınan yerleri geri vermişler, Rusya ayrıca Besarabya ve Boğdan beyliğinin bir kısmını terk etmiştir. Paris antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğunun bir Avrupa devleti olduğu kabul ediliyor, fakat toprak bütünlüğü artık Avrupa devletlerinin kefaleti altına giriyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nu bu konferansta Sadrazam Âli Paşa temsil etmiştir.

Istanbul'da Gülhane Parkı

PARK, modern şehircilikte halkın gezip hava alması için kurulmuş, ağaçlıklı ve çiçekli bahçelerdir. Coğrafya deyimi olarak da, tropikal bölgelerin kurak yerlerinde görülen ağaç kümelerine ve tabiat zenginlikleri ile dolu bölgelere denir. Halk için kurulan parkların tarihi çok eski çağlara kadar dayanır. İlk bahçeler M.Ö. 2500 - 2000 yıllarında Firavunlar tarafından Mısır'da tesis edilmiştir. Batıda ilk park 1564'te Fransa'da, Kraliçe Catherine de Medicis tarafından kurulmuş, daha sonra Almanya, İngiltere ve Lüksemburg'a yayılmıştır.

Yurdumuzda ise en eski park Gülhane Parkı olup, bunlardan önce padişahlar yararlanmış, ancak Cumhuriyet'ten sonra büyük şehirlerimizde halk için park tesisine başlanmıştır.

PARKİNSON HASTALIĞI, bir sinir hastalığıdır. Ender görülür. Şiddetli bir terleme, vücut kasılması, ardından da parmak uçlarından başlayıp, bütün vücuda yayılan bir titreme ile kendini gösterir. Titremeler o kadar şiddetlidir ki, hasta yatakta yatsa da önü alınamaz. Tabiî bir iş yapması da mümkün olmaz. Uzun bir süre içinde gelişen hastalık, kesin tedavisi olmadığı için çok defa ölümle neticelenir.

PARLÂMENTO, meclis halindeki yasama organının adıdır. Başlıca görevi kanun yapmak, bütçeyi incelemek ve kabul etmek, hükümeti denetlemektir. Tek veya çift meclisli olabilir. Bugün Türkiye'de de iki meclisli bir parlâmento mevcuttur. Devletlerin bir parlâmento, bu parlâmentoya karşı sorumlu bir hükümet ve sorumsuz bir devlet başkanı tarafından yürütülmesi usulüne parlâmenter rejim denir. Devlet başkanı tarafsız bir itidal unsurudur.

PARMAK İZİ, parmak uçlarının iç yanındaki deri çizgilerinin bir eşya üzerinde bıraktığı izdir. Polisin suçluları bulmasında büyük faydası görülür. Çünkü her insanın parmağının ucundaki deri tabakasının çizgileri başka başkadır ve hiç bir zaman iki insanınki birbirine benzemez. Parmak izleri parlak cisimler üzerinde daha kolaylıkla görülebilir. Polis, sabıkalıların parmak izlerini alarak, bunları dosyalarında saklar.

PARS (Panter, leopar), etoburlardan çok yırtıcı bir hayvandır. Kendinden büyük hayvanlara, silâhlı insanlara bile saldırır. Kedi cinsindendir. Kaplana benzer. Hindistan'da yaşar. Ülkemizde de Güney Toroslarda ve Aydın civarında tektük raslanır. Otların arasında ve ağaçların ardında gizlenerek sabırla avını beklemekle tanınmıştır. Çok çeviktir. Postu kirli sarı renktedir. Üzerinde siyah benekler bulunur. Nadiren siyah parslar da vardır. Afrika'da yaşayan cinsi «leopar» adıyle tanınır. Leoparın postunun üzerinde siyah dalgalar halinde lekeler vardır. En az pars kadar yırtıcıdır. Amerika'da yaşayan bir cinsi ise «jagar» adıyle tanınır. Sarı postunun üzerinde sarı halkalar vardır. «Puma» ve «çita» da yine Amerika'da yaşayan pars türleridir. Hepsi yırtıcılıkları ve kan dökücülükleri ile tanınır.

PARŞÖMEN, üzerine yazı yazılmak üzere hazırlanmış hayvan derisidir. Bergama Kralı Eumenios II'nin bilginlerinden Plinos, papirüs yokluğu karşısında yeni doğmuş veya doğmamış oğlak ve dana derisinden, inceltilmiş, sepilenmiş, mührelenmiş kuru tabakalar yapmış, bunlar kâğıt gibi kullanılmıştır. Pergamos adından dolayı da bu tabakalara parşömen adı verilmiştir. Rö-

nesans devrinden sonra tamamen ortadan kalkan parşömen, bugün donuk, dayanıklı, yarı saydam bir kâğıdın adıdır.

PARTENOGENEZ, döllenmemiş yumurtayla üremeye denir. Bazı ilkel hayvanlar arasında görülür. Denizyıldızları, ipek böcekleri, kurbağalar, filoksera, arılar böyle ürerler. Öteki canlılarda ise dişinin yumurtacığı, ancak erkeğinin salgıladığı sperma ile birleştikten sonra çoğalarak yavrunun meydana gelmesine imkân verir.

PARTHENON (Bak: AKROPOLİS).

PARTİLER, belli bir siyasî ve ekonomik doktrini veya pratik bir devlet idaresi sistemini benimseyen kişilerin belli bir program etrafında bir araya gelerek meydana getirdikleri topluluklara denir. Anayasamızda partiler, «siyasî hayatın vaz geçilmez unsurları» olarak tarif edilmiştir.

Parti kavramı dört temele dayanır:

1 - Teşkilât: Devlet idaresinde söz ve oy sahibi olmak isteyenler, fikirlerini dinletebilmek için teşkilâtlanmak zorundadırlar. Teşkilâtı olmayan bir parti düşünülemez. Çünkü sesini ancak teşkilâtı sayesinde duyurabilir.

2 - Toplumsal zemin: Çok partili rejimlerde, toplumların da çeşitli fikir ve menfaat sahibi sınıflara ayrılması gerekir. Birbirinden farklı menfaatler olmadan, siyasî parti kurulması için müsait zemin yok demektir.

3 - Dayanışma: Aynı fikri besleyen, aynı menfaatleri güden insanlar arasında kendiliğinden bir dayanışma doğar. Fikirlerini kabul ettirmek, menfaatlerini savunmak için de, bu dayanışmadan aldıkları güçle mücadele ederler.

4 - Hürriyet: Parti faaliyetleri ancak hürriyet içinde gelişebilir. Fakat hürriyet tamamen ordatadan kalksa bile, ilk üç temelin varlığı, siyasî partilerin doğmasına yeter. Çünkü partiler bazen gizli olarak da doğar ve gelişir.

Tarihte de, daha eski Yunan ve Roma'da egemenliği ellerinde bulunduran siyasî toplulukların varlığı görülür. Ortaçağ'daki hanedan ve aile mücadeleleri, aslında parti ayrılıklarıdır. İslâm dünyasındaki mezhep savaşlarının da temelini parti mücadelesi teşkil eder. Ancak gerçek anlamıyla siyasî partilere, modern devletin bünyesinde rastlanır. Çünkü siyasî partiler, ancak sağlam bir toplumsal ortam içinde gelişebilir. Varlıkları, hür demokratik rejim içinde mümkündür. İktidar ve muhalefet partilerinin ortak gayretleri, demokrasileri ayakta tutar. İktidardaki parti yerini muhafaza, muhalefettekiler de, iktidara geçmek için, kanun sınırlarını aşmadan mücadele ederler. Parti programları, hepsinin yapacaklarını gösteren belgelerdir. Bunu gerçekleştirmek için de iktidarı almak isterler. Yalnız memleket içinde faaliyet gösteren partilere «millî parti», milletlerarası çapta faaliyet gösterenlere de «milletlerarası parti» denir. Bunların da başında komünist partisi gelir. Çok partili rejimlerde siyasî hayat iki veya daha çok sayıda parti tarafından yürütülür.

Partiler, programlarındaki siyasî ve iktisadî ilkelere göre, «sağ» veya «sol» partiler olarak ikiye ayrılırlar. İkisi arasındakiler de «merkez partileri» dir. Sağ partiler, liberal, dinle devlet yakınlığının taraftarı partilerdir. Sol partiler ise toplumsal, ekonomik demokrasinin yerleşmesi için çalışırlar. En aşırı uçlar sağda Nazi, solda komünist partileridir. Bunlar demokratik ortam içinde iktidara gelip, dikta idaresi kurma düşüncesindedirler. Son yüzyıl

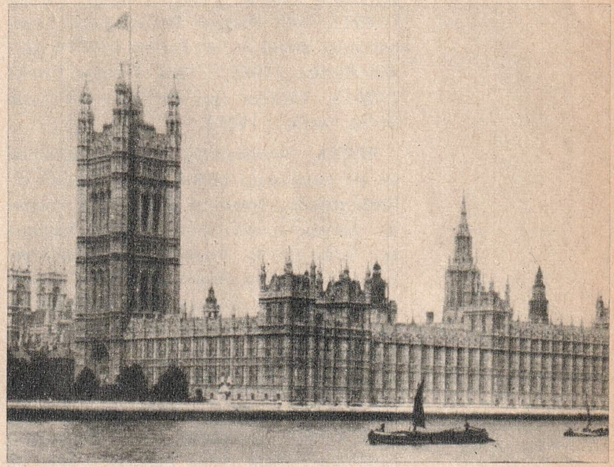

Londra'da ünlü parlamento binası

içinde sağ partilerin büyük bir kısmı programlarında büyük değişiklikler yaparak varlıklarını koruyabilmişler veya ortadan silinmişlerdir. Sol partiler ise önce merkeze kaymışlar, bugün için hayli sağda kalan yerlere geçmişlerdir. Partiler için kullanılan sağ ve sol deyimleri ise, bunların parlâmentoda başkanlık kürsüsünün karşısındaki sıralanışlarından kalmıştır.

Türkiye'de de siyasî partilerin çeşitli faaliyetleri olmuştur. İlk siyasî gruplaşma hareketi, 1859'da, Tanzimat Devri'nde olmuş, gizli faaliyete geçen Fedailer Cemiyeti mensupları yakalanmışlardır. Batılı fikirlerin Genç Türkler arasında yayılması neticesinde de gizli «Yeni Osmanlılar Cemiyeti» teşekkül etmiştir. Daha sonra aydınlar arasında istibdata karşı filizlenen fikirler, yurt dışında «İttihat ve Terakki Cemiyeti» nin kurulmasını sağlamıştır. 1908 - 1918 arası, parti çekişmeleri bakımından Türkiye'ye büyük zararlar vermiş,

Pascal

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Ahrar Fırkası, Ehali Fırkası, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, bu devrede faaliyette bulunmuşlardır. Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında ise Teceddüd Fırkası, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile Türkiye Sosyalist Fırkası, bu devrede çabalar göstermişlerdir. Cumhuriyet'in ilânından sonra Atatürk'ün başkanlığında Cumhuriyet Halk Partisi kurulmuş (1923), 1930'daki Serbest Fırka denemesinden sonra, ancak 1945'te Demokrat Parti'nin kuruluşu ile çok partili hayata dönülmüştür. 27 Mayıs Devrimi'nden sonra bir süre parti faaliyetleri durdurulmuş, Demokrat Parti'nin kapatılmasından sonra, yeni kurulan partilerle normal çok partili rejime dönülmüştür. Halen parlâmentoda temsil edilen partiler ve kuruluş yılları şöyledir: Adalet Partisi (1961), Cumhuriyet Halk Partisi (1923), Millet Partisi (1962), Millî Hareket Partisi (eski Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1957), Güven Partisi (1968), Yeni Türkiye Partisi (1961), Türkiye İşçi Partisi (1961) ve Birlik Partisi (1967).

PARYA, Hindistan'da, Hindular arasında en alt tabakadaki halkın adıdır. Tamul dilinde davulcu anlamına gelir. Diğer Hindular paryalara dokunmaktan dahi kaçınırlar. Buda dini bu insanları kurtarmaya çalışmışsa da, buna Brahmanlar engel olmuşlardır. Brahman dini ile Buda dininden doğan Hindu dini, halkın köle hayatını çağımıza kadar sürdürmüştür.

PAS, demirin oksitlenince yüzeyinde bağladığı tabakaya denir. Demir pası siyahımtrak kırmızı renktedir. Diğer madenlerin hepsinden çabuk demir paslanır. Fakat ilk pas tabakasından sonra demirin havayla teması azaldığından, daha sonraki paslanma çok yavaş olur. Fakat çok uzun zaman açıkta kalan demir, en sonunda çürür. Paslanmayı önlemek için hava ile temasını kesmeye çalışılır. Buna «nikelaj» veya «kromaj» denir. Pas benzinde erir (Bak: OKSİTLER).

PASAPORT, yurt dışına çıkacak vatandaşların resmî makamların bilgisi altında çıktıklarını gösteren belgedir. Her ülkenin vatandaşlarının kendilerine mahsus pasaportları vardır. Pasaportun verilmesi, «Pasaport Kanunu» denen bir kanunla düzenlenmiştir. Yurt dışından gelecek yabancılardan da pasaport aranır. Diplomatik pasaport, umumî pasaport, tayfa vesikası ve pasavan gibi çeşitleri vardır.

PASAROFÇA ANTLAŞMASI, Osmanlı İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu arasında 21 temmuz 1718'de Belgrat'ın güneydoğusundaki Pasarofça kasabasında imzalan bir antlaşmadır. Osmanlılar'ın kazandığı Venedik savaşıyle, Almanlar'ın kazandığı 1716 Alman savaşına son vermiştir. Bu antlaşma ile bütün Mora, Venedik'ten geri alınıyordu. Buna karşılık Tımışvar (güneybatı Romanya), Belgrat da dahil olmak üzere Kuzey Sırbistan, Almanya'ya bırakılıyordu.

PASCAL, Blaise (1623 - 1662), ünlü Fransız matematikçi, fizikçi, filozof ve yazarıdır. Bir burjuva ailesine mensuptu. 1631'de babası ile beraber Paris'e yerleşti. Daha çok genç yaşında edebiyat ve bilim çevreleri ile teması oldu. 16 yaşında, «Koniler Üzerine Deneme» adlı eserini yazdı. 1639'da ilk hesap makinesini meydana getirdi. Sıhhati bozulduğu halde Paris'te kaldı ve bilim araştırmalarına devam etti. Descartes ile iki defa görüştüyse de, boşluk hakkındaki teorilerinde iki bilim adamı arasında bir anlaşma olmadı. Toricelli denemelerini tekrarlayan Pascal, 1651'de babasını kaybetti. 1645'e kadar monden bir hayat yaşadı. Bu arada geçirdiği bir araba kazasından sonra, Tanrı'ya karşı görüşü değişti. Jansen mektebinin etkisiyle manastıra kapandı. «Pascal'ın Düşünceleri» adlı eseri ölümünden sonra yayınlandı. Bu eserinde din ve matematik hakkındaki fikirleri yer alır. Fizikteki en önemli buluşu olan «bir kap içindeki herhangi bir sıvının her yöne aynı basıncı yaptığı» gerçeği, «Pascal Kanunu» olarak bilinir.

PASİFİK OKYANUSU (Bak: BÜYÜK OKYANUS).

PASİNLER, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Erzurum iline bağlı 41.917 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.277 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.071 $km.^2$'dir. Merkez bucağından başka Çobandede adlı bir bucağı ve 80 köyü vardır.

İlçenin ortasını dağlarla çevrili ve denizden 1.650 metre yüksekte bulunan Pasinler ovası kaplar. Güneyinde Çakmak dağı yükselir. İlçede kışlar soğuk geçer. Ovada yaz sıcak olur. En önemli akarsuyu Aras'tır. En çok tahıl, kış sebzelerinden lahana, şalgam ekilir. Meyve yoktur. Hayvancılık yapılır.

İlçenin merkezi Hasankale kasabası, kaplıcaları ile tanınmıştır. Pasinler ovasının kuzeyinde bir tepe üzerinde kurulmuştur. Erzurum - Kars karayolu üzerindedir. Erzurum - Kars demiryolu üzerinde de istasyonu vardır.

PASKALYA, Hıristiyanların inancına göre Hazreti İsa'nın öldükten sonra dirildiği gündür. Her yıl 22 martla 25 nisan arasındaki günlerde, ayın dolunay devresinden sonraki ilk pazar günü kutlanır. Kelime, İbranice «pesah» (geçiş) sözünden

gelmiştir. Katoliklerle Ortodokslar arasında Paskalya'nın tarihi bakımından ayrılıklar vardır. Ortodokslarınki, Katoliklerinkinden 12 gün sonra gelir. Paskalya'da boyalı yumurta yemek, eğlenceler tertiplemek âdet olmuştur.

PASTERNAK, Boris Leonidoviç (1890 - 1960), bir Rus yazarıdır. Moskova yakınlarında doğdu. Babası ressamdı. Moskova ve Marburg Üniversitelerinde okudu. İlk fütürist şiirlerini 1912' de yazdı. 1922'de artık tanınmıştı. Sosyal karakterli şiirlerinden sonra, son derece dokunaklı diğer lirik şiirleri ile dikkati çekti. 1931'de ilgi çekici otobiyografisini yayınladı. 1935' ten sonra resmî makamlarla ihtilâfa düşerek, başka eser vermedi. İkinci Dünya Savaşı sırasında küçük bir eseri dışında, sadece yabancı dilerden çeviriler yaptı. 1957' de Sovyet Rusya'da yayınlanmasına izin verilmeyen «Dr. Jivago» adlı romanının demokratik ülkelerde neşredilmesi üzerine sert tenkitlere uğradı. Aynı eserle Nobel armağanını da alınca, Rusya'da kendisine yönetilen ithamlar arttı. 1960'da Moskova'da öldü.

«Dr. Jivago» dan başka diğer önemli eserleri şunlardır: Kızkardeşim, Hayat (1922), Teğmen Schmidt ve 1905 Yılı (1927), İkinci Doğuş (1931), Sabah Trenlerinde (1943).

PASTEUR, Louis (1822 - 1895), ünlü bir Fransız kimyacısıdır. Pek de başarılı geçmeyen öğrenim hayatından sonra lise ve üniversitelerde kimya öğretmenliği yaptı. Bu arada araştırmalarına başladı. Aralıksız çalışmaları sayesinde de ünü bütün Avrupa'ya yayıldı. 1870 Fransız - Alman Savaşı'nda Almanya'yı protesto için bütün payelerini geri verdi. 1888'de kendi adına kurulan Pasteur Enstitüsü'nün müdürü oldu. 1895'te Sorbonne'de kendisi için büyük bir jübile tertiplendi. Jübileden kısa bir süre sonra öldü.

Pasteur insanlığa büyük faydalar sağlamış birçok buluşun sahibidir. Özellikle şarbon, tavuk kolerası, kuduz gibi bulaşıcı hastalıkların aşılarını bularak hayvancılığın ilerlemesinde büyük faydalar sağlamıştır. İpekböceklerini kıran bir mikrobu bulan da odur. Pasteur, ayrıca tıpta temizliğin önderliğini yapmış, antisepti ve asepti gibi koruyucu usuller onun sayesinde geliştirilmiştir.

PASTIRMA, etten tuzlanıp kurutularak yapılan bir yiyecektir. Maydanozgillerden «çemen» e, tuza bulanan sığır etleri bastırılır, sonra güneş veya iste kurutulur. Etin kokuşmasını çemenin tohumu ile bunun beraber öğütüldüğü sarmısak ve kırmızı biber önler. Pastırma çok eski Türklerden bilinmektedir. Hunlar ve Oğuz Türkleri de pastırma yapardı. Savaşçılar, tuzlanmış etleri yanlarında taşır, kesip yerlerdi. Pastırmanın Anadolu'ya Selçuklular tarafından getirildiği tahmin edilmektedir. En iyi pastırma Kayseri'de yapılır. Ama diğer Doğu illerinde de pastırma imalâthaneleri vardır. En iyi türleri, sırt, kuşgömü, şekerpâre ve dilme'dir.

Pastırma, Türkler tarafından Rumeli ve Balkanlara da götürülmüştür.

PASTÖRİZE ETMEK, süt ve benzeri sıvıların uzun zaman mikropsuz saklanması usulüdür. Fransız bilgini Pasteur tarafından bulunduğu için bu adla anılır. Usulün gayesi, sütü ekşiten ve başka hastalıklar meydana getiren bakterileri, sütü 20 - 30 dakika müddetle 60 - 65° ısıda kaynatarak öldürmektir. Bu sıcaklık buharla sağlanır.

PATAGONYA, Güney Amerika'nın Büyük Okyaus'la, Atlas Okyanusu arasında, güneye doğru uzanan burun bölgesidir. Arjantin ve Şili arasında paylaşılmıştır.

Arjantin Patagonyası'nın nüfusu: 120. 000, yüzölçümü: 766.530 km.²'dir. Verimli Rio Negro düzlüğü, Chubut çölü ve dağlık Santa Cruz kesimi olmak üzere üç bölgeye ayrılır.

Şili Patagonyası'nın nüfusu: 155.000, yüzölçümü 186.870 km.²'dir. Magallanes ve Terra del Fuoco adlı bölgeleri balta girmemiş, insan ayağı henüz değmemiş topraklarla kaplıdır. Yeryüzünde yamyamlar yalnız burada kalmıştır.

Patagonya genellikle verimsiz bir ülkedir. Batıda, And dağları boyunca birkaç da yanardağ vardır. Batı kıyısında dağlar kıyıya dik indiği için, bu kesim tabiî limanlardan yoksundur.

Patagonya ilk defa 1519'da Magellan tarafından keşfedilmiştir. Adını da Magellan vermiştir. Yerlileri uzun boylu, iri, kırmızı yüzlü insanlardır. Avcılık başlıca geçim kaynaklarını teşkil eder. Bugün bile ilkel bir hayat yaşamaktadırlar.

PATATES, ikiçeneklilerin patıcangiller familyasından otsu bir bitkidir. Fakat patates diye daha çok bu bitkinin toprak altında kalan yumruları bilinir. Bu yumrular nişasta bakımından çok zengin olduğundan, insanlar için önemli bir besi maddesi sayılır. Toprak üstünde kalan yeşil kısımlarında, solanin adında zehrli bir madde vardır. Bu yüzden bu kısımları yenmez. Yumrularda yüzde 18 - 25 oranında fekül, yüzde 2 oranında azotlu madde, biraz da yağ bulunur. Çiçekleri salkım biçimindedir. Yemişleri küçük domatese benzer ve çok çekirdeklidir. Bunlar da zehirlidir.

Patatesin tohumluğu da yumrudan elde edilir. Tohumluk veya turfanda patates el-

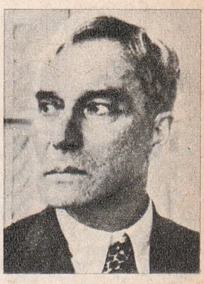

Pasternak

Pasteur

de etmek için, üzerindeki kabuk kalınlaşmadan yumrular topraktan çıkarılır. Patates çok killi ve kireçli olmayan her toprakta yetişir. En müsait toprak, üç defa sürülmüş, fosforlu, potaslı, gübreli ve kumlu topraktır. Ekim mart veya nisanda yapılır.

PATATES:

Patates, etinin cinsine göre sarı veya beyaz olmak üzere ikiye ayrılır. En makbulü sarı patatestir. Türkiye'de en çok Adapazarı, İzmir, Niğde, Ürgüp, Ödemiş dolaylarında, Doğuda da Erzurum'da yetiştirilir.

Başlıca hastalıkları: Patates kanseri, yozlaşma ve mozayik hastalığıdır. Kurt ve böcekler de patatese zarar verebilir.

Patates, toprak silolarda, serin, kuru, ışıksız yerlerde iyi saklanır. Aksi halde filizlenir. Bu filizlerde de zehir vardır.

Patates bitkisi...

ve çiçeği

PATENT (Patenta), bir buluşu tasdik eden belgedir. Özellikle endüstrinin gelişmesinden sonra lüzumu görülmüş, seri halinde imal edilecek bir malın, belirli normlara uygun olarak yalnız ilk imalci tarafından meydana getirmesi ve buluşun çalınmasından, taklitlerinden korunması için, bu belge ile kendisine hak tanınmıştır. Kelimenin aslı İngilizcedir.

PATİNAJ, ayaklara geçirilen patenlerle buz üzerinde kayma sporudur. Buzların uzun zaman çözülmediği ülkelerde çok eskiden beri görülmüştür. 12. yüzyılda Londra yakınlarında at ve ineklerin çene kemiğinden yapılmış patenlerle kayıldığı bilinmektedir. 17. yüzyılda patinaj bir asılzade sporu olmuş, 18. yüzyılda Fransa'ya geçmiştir. Kuzey ülkelerinde ise patinaj yalnız eğlence değil, bir taşıt aracı olmuştur. Buz olmayan yerlerde de çimento zemin üzerinde, tekerlekli patenlerle kayılır.

PATLAYICI MADDELER, kimyasal bir ayrışmaya uğrayarak kısa zamanda meydana büyük enerji çıkaran ve bu enerjiyi mekanik enerjiye çeviren maddelerdir. Enerjinin dönüşme hızı ne kadar büyük olursa, patlayıcılık özelliği de o kadar artar. Bu maddelerde aranılan başlıca özellikler şunlardır:

Patlama Isısı - Patlama sırasında meydana gelen gazlar, sıcak oldukları takdirde etkilidir. Isı ne kadar yüksek olursa, mekanik enerji o kadar artar. Patlama ısısı, gaz kütlesi ve ortam sıcaklığı ile ilgilidir.

Gazların Hacmı - Patlamanın etkileri, meydana gelen gazların az veya çok olmasına bağlıdır.

Patlama Baskısı - Gaz hacminden meydana gelen gazların çok veya az olmasına bağlıdır.

Patlama Hızı - Patlama, kimyasal ayrışmanın başladığı andan, bitinceye kadar geçen zamandır. Saniyede metre olarak ölçülür. En büyük patlama hızı, sıvı nitrogliserindedir. Bu hız 8.500 m/san.'dir. Karabarutun hızı ise sadece 300 - 500 m/san. dir.

Tahrip Gücü - Patlama hızı ile ilgilidir. Kurşun bir silindirle ölçülür. Kurşun silindirin ortasında 12,5 sm. derinliğinde, 2,5 sm. çapında bir çukur vardır. Silindirin boyutu 20 X 20'dir. İçine 10 gr. patlayıcı madde konur ve elektrikle patlatılır. Daha önce üstü kumla örtülür. Çukur patlama ile genişler. Bu genişleme karabarutta 30 sm.^{3}, nitrogliserinde 600 sm.^{3}'tür.

Patlama olayı için bir dış etki gereklidir. Bu etki bir kıvılcım, fitil, vurma, patlayıcı kapsül veya bir başka patlamanın dalga etkisi olabilir. Bütün bunlar patlamaya varacak kimyasal olayın başlatmasıdır. Dalga etkisi, bir patlama olayında meydana gelen hava dalgalarının uzak yerlerdeki patlayıcıları patlatmasıdır. Ancak büyük patlamalarda olur. Patlayıcı maddenin kendisini patlatacak etkilere karşı gösterdiği duyarlık çok önemlidir. Bu duyarlığın çok olması anî patlamalara sebep olacağı için, kullanış kabiliyetini azaltır. Duyarlığın az olması da, maksada ulaşmayı engeller. Bu bakımdan duyarlık belli sınırlar içinde olmalıdır.

Patlayıcı maddeler üç bölümde toplanabilir:

1 - Karabarut ve Benzerleri: Karabarut, potasyum nitrat, odun kömürü, kükürt karışımıdır. Av fişeklerinde, top mermilerinde, esas patlayıcı maddeyi patlatmakta kullanılır.

2 - Tahrip Kuvveti Olan Patlayıcı Maddeler: Bunlar ikiye ayrılır.

a) Basit patlayıcı maddeler: Nitrat esterleri ile nitro bileşikleridir. Başlıcaları nitrogliserin, gurdinamit No. 1, Dinamit Nobel No. 3, patlayıcı jelatin, dinitroglikol, nitriselüloz, tetrit'tir. Bunlar bombalarda, mayınlarda, tahrip kalıbı olarak kullanılır. Son zamanlarda bunlara plastik patlayıcı maddeler de eklenmiştir.

b) Karışık Patlayıcı Maddeler: Amonyum nitrat, klorat, perklorat gibi tuzlardır. Emniyetlidirler. Küçük işlerde kullanılır.

3 - Başlatıcı Patlayıcı Maddeler: En önemlileri civa fülminat ile kurşun azotür'dür. Diğer patlayıcılar için kibrit görevi görürler.

PATLICAN, ikiçeneklilerin patlıcangiller familyasından otsu bir bitkinin sebze olarak yenen mor renkli, parlak, uzun veya toparlak yemişidir. Uzunlarına kemer patlıcanı, toparlağına bostan patlıcanı denir. Menekşe renginde, salkım çiçekler açar. Ilık ve sıcak yerlerde yetişir. Bol gübre

ister. Genellikle fidelerden yetiştirilir. Çok çeşitli yemekleri ve turşusu yapılır.

PATNOS, Doğu Anadolu Bölgesinde, Ağrı iline bağlı 32.581 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.653 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.421 km.²'dir. Merkez bucağından başka Dedeli, Doğansu, Sarısu adlı üç bucağı ve 77 köyü vardır.

İlçe toprakları dağlıktır. Güneydeki Süphan dağı 4.434 metre yüksekliğindedir. Murat suyu ilçe topraklarından çıkar. İklim serttir. Kışları çok soğuk ve karlı geçer. Orman bakımından çok fakirdir. Halk hayvancılık ve tahıl tarımı ile geçinir. Peynir, yün, deri ilçenin başlıca geçim kaynağıdır. Denizden 1.650 metre yüksekte kurulmuş olan Patnos kasabasının içinden Karaköse - Erciş karayolu geçer.

PATOLOJİ, vücut organlarında meydana gelen bozuklukları inceleyen bir tıp koludur. «Hastalıklar Bilimi» anlamına gelir. a) Genel Patoloji ve b) Özel Patoloji olmak üzere ikiye ayrılır. Genel patoloji, hastalıkları sınıflandırmak ve deyimleri tanımakla uğraşır. Özel patoloji ise hastalıkları ayrı ayrı inceler, çarelerini araştırır.

PATRİKHANE, Hıristiyan Ortodoks kilisesinin başında bulunan başpapazın yönetimindeki kilise kuruludur.

Hıristiyanlıkta politika ve inanç yüzünden ayrılıklar başlayınca, patrikler birbirlerinden ayrılmışlar, bir kısmı da diğerlerinin baskısı altında silinmiştir. 11. yüzyılın ortasında Roma kilisesi ile Bizans kilisesi arasındaki bağ da, Bizans patriği tarafından koparıldı. İstanbul patrikleri, ayrı bir kuvvet olarak Papaların karşısına çıktılar.

Roma ve Bizans kiliseleri arasındaki gerçek ayrılma, 12. yüzyılda gerçekleşti. Bizans patrikleri Ortodoksların, Roma'daki Papa da Katoliklerin başı sayıldı.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih, Patrik Grigorios'un boynunu vurdurduğu halde, kiliseye Hıristiyanlar üzerinde geniş yetki tanıdı. Osmanlılar devrinde ilk patrikhane, sonradan Fethiye camisi yapılan Pamakaristos kilisesi idi. 1574'te Patrik Aya Yorgi kilisesine geçti. 1720'de Patrik Yeremyenos, bugün de patriklerin oturduğu kiliseyi yaptırdı. Mahmut II zamanında, asî Moralı Yunanlılar'la mektuplaşan Patrik Grigorios'un Sadrazam Benderli Ali Paşa tarafından astırıldığı kapı, bugüne kadar açılmamıştır.

Bizans kilisesi kurulduğundan beri 321 patrik gelip geçmiştir. Son Patrik Athenagoras, New York'tan gelmiştir.

PATRONA HALİL İSYANI, Osmanlı tarihinde Lâle Devri'ne son veren isyandır. İsyanın elebaşısı Patrona Halil, bir hamam tellâğı idi. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sürdürdüğü zevk hayatına karşı 28 eylül 1730 günü başlayan ayaklanma, idarecilerin gafleti yüzünden pek çabuk yayılmıştır. Yeniçerilerin de katıldığı isyan hareketine, Nevşehirli'den memnun olmayan ulema sınıfı da katılmış, verdikleri fetva ile ayaklanmayı meşru göstermeye gayret etmişlerdir. Baskı karşısında Ahmet III, sadrazamının başını vurdurtmuş, fakat tahtını yine de kurtaramamıştır. Yerine Mahmut I geçirilmiş, Lâle Devri'nin tanınmış kişileri öldürülmüş, mimarlık eserleri yakılıp yıkılmıştır. Patrona Halil ve arkadaşları bir buçuk ay kadar devleti yönetmişler, ancak Mahmut I'in Patrona ve arkadaşlarını, «İran meselesini görüşeceğim,» diye saraya çağırtıp, hepsini öldürtmesi üzerine, bu kanlı devre son bulmuştur.

PAVURYA, eklembacaklıların yengeçler sınıfından bir deniz hayvanıdır. Kayalık dipli kumsallarda yaşar. Güçlü kıskaçları vardır. Alnında eş irilikte üçer küt diş göze çarpar. Eti lezzetlidir. Dipbalıklarına büyük zarar verir.

PAZAR, Karadeniz Bölgesinde, Rize iline bağlı 37.474 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.859 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 315 km.²'dir. Merkez bucağından başka Ortaköy adlı bir bucağı ve 50 köyü vardır.

İlçe topraklarında kıyıdan hemen sonra Rize dağları yükselir. Bunların arasında akarsuların kıyıya dik inen vâdileri uzanır. İklim ılık, yağış boldur. Doğal bitki örtüsü gürdür. Ormanlar büyük bir alanı kaplar. Deniz yüzeyinden 6 - 700 metreye kadar kışın yapraklarını döken yayvan yapraklı ormanlar yer alır. Yükseldikçe bunların yerini iğne yapraklılar alır. 2.000 metreden sonra cüce çalılar başlar. En önemli akarsuları, Pazar ve Bodasari dereleridir. Halk mısır, tütün, pirinç, fındık ekimi ve sebze tarımı ile geçinir.

İlçe merkezi Rize'nin 40 km. doğusunda kurulmuştur. Karadeniz kıyısındadır. Evler bahçeler içinde ve dağınık haldedir. 27 km.'lik bir yolla içerdeki Hemşin bucak merkezine bağlıdır.

PAZAR TATİLİ (Bak: TATİLLER).

PAZARCIK, Güneydoğu Bölgesinde, Maraş iline bağlı 68.795 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.098 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.938 km.²'dir. Merkez bucağından başka Narlı adlı bir bucağı ve 92 köyü vardır.

İlçe toprakları Ceyhan nehrine dökülen Aksu çevresindeki düzlüklerle, bu düzlüklerin doğu ve batısındaki dağları içine alır. Yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Başta çeltik olmak üzere, halk tarımla geçinir.

Patlıcan

İlçe merkezi, Fevzipaşa - Malatya demiryolu üzerinde kurulmuştur. Malatya - Adana asfalt karayolu da kasabadan geçer.

PAZARYERİ, Marmara Bölgesinde, Bilecik iline bağlı 17.371 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.318 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 333 km.²'dir. Merkez bucağından başka 24 köyü vardır.

İlçe topraklarının ortası ovalıktır. Kuzeybatısında Ahı dağı kitlesi yükselir. Ovanın güneyinde az yükseklikte tepeler vardır. Dağları ormanlar kaplar. Ormanlarda başlıca meşe, ardıç, kayın ağaçları vardır. En önemli akarsuyu, Sakarya'nın kollarından olan Karasu'dur. Halkı tahıl ekimi ve hayvancılıkla geçinir. Az miktarda ipekböcekçiliği de yapılır.

Peary

Denizden 862 metre yüksekte olan Pazaryeri kasabası, Eskişehir - Bursa karayolu üzerinde kurulmuştur. Haydarpaşa - Eskişehir demiryolu üzerindeki Karaköy istasyonundan 11 km. uzaktadır.

PAZI, ıspanakgillerden otsu bir bitkidir. Sebze olarak yenir. Yaprakları ıspanaktan daha büyük ve enlidir. Bazı yerlerde adına «yabanî ıspanak», «yaban pancarı» da denir. Sindirilmesi kolay, vitamini boldur. Özellikle çocuklar için çok yararlıdır. Kazık köklüdür. Bol gübre ve çok su ister. Kumlu ve killi topraklardan hoşlanır.

R. Peker

PEARY, Robert Edwin (1856 - 1920), Amerikalı bir kâşiftir. Kuzey Kutbuna ilk ayak basan insandır. Bir deniz subayıydı. Kutup bölgelerine yaptığı gezilerle ün kazandı. Grönland'ı yakından inceleyerek, buradaki yaşama şartlarının güçlüğünü ortaya koydu. Peary 1909 yılının 8 nisan günü, yanındaki bir zenci, 4 Eskimo, 36 köpekli kızakları ile kutup noktasına ayak basarak, buraya Amerikan bayrağını dikti. Yurduna döndükten sonra başka kutup gezileri ne de katıldı.

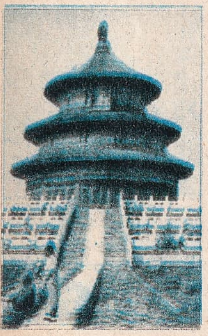

Pekin'de «Cennet Mâbedi»

PEÇENEKLER, eski bir Türk kavmidir. Macarlardan sonra Avrupa'ya girmiş, özellikle Bizans'ı tehdit etmişlerdir. Fakat hiç bir zaman düzenli bir ordu kuramadıkları için 11. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlamışlar, daha sonra da ücretli asker olarak Bizanslılar'ın hizmetine girmişlerdir. Köktürk alfabesini kullanır, Şaman dinine inanırlardı. Sonradan Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir.

PEÇEVÎ İBRAHİM EFENDİ (1574-1649), ünlü bir Türk tarihçisidir. Genç yaşında Batı dillerini öğrendi. Çağının Türk devlet adamları ile yakın ilişkiler kurdu. Eserlerinde bu sayede 16. ve 17. yüzyıl hakkında değerli bilgiler verdi. «Peçevî Tarihi», son derece ilgi çekici bir eser olarak dikkati çekmiştir. Peçevî bu eserinde, Kanunî'nin tahta geçmesinden, Murat IV'ün ölümüne kadar olan olayları incelemiştir. Sancakbeyi rütbesindeki Peçevî, Macaristan'ın Peç şehrinde gömülüdür.

PEDAGOJİ, çocuk eğitimi bilimidir. Çocuk eğitiminin kurallarını kurmuş, çocuk psikolojisini incelemiştir. Toplum bilimleri arasında yakın zamanlarda yer almıştır. 17. yüzyılda yaşayan İngiliz filozofu John Locke, bu dalın kurucusu sayılır. 18. yüzyılda da Fransız düşünürü Jean - Jacques Rousseau, ferdî bir eğitim görüşünü ileri sürmüştür. En önemli eseri, «Emile» dir. Daha sonra İsviçreli Pestalozzi ve Alman Friedrich Fröbel, bu ilim dalının temellerini atmışlardır.

PEGASUS, Yunan mitolojisinde kanatlı bir attır. Tanrılar tanrısı Zeus'un oğlu Perseus'un başını kestiği canavar Medusa'nın akan kanlarından doğduğuna inanılır. Kanatlı at doğar doğmaz gökyüzüne uçmuş ve tanrıların arasına karışmıştır. Athene tarafından evcilleştirildiğine inanılır. Hakkında çok hikâye anlatılan Pegasus, bir süre de şiir sanatının sembolü olarak kabul edilmiştir.

PEHLİVANKÖY, Marmara Bölgesinde, Kırklareli'ne bağlı 7.906 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.802 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü: 114 km.²'dir. Merkez bucağından başka 8 köyü vardır.

İlçe arazisi hafif dalgalı alanlardan meydana gelmiştir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk geçer. En önemli akarsuyu, Ergene'dir. Tarımla geçinen halkı, en çok şekerpancarı, sebze, kavun, karpuz yetiştirir. Koyun da bol miktarda beslenir.

İlçe merkezi, Sirkeci - Edirne demiryolu üzerinde kurulmuştur. Değirmenleri ve bitkisel yağ fabrikaları vardır.

PEHLİVANLIK (Bak: GÜREŞ).

PEİPİNG (Bak: PEKİN).

PEKARİ, domuzumsu orman hayvanlarıdır. Sürüler halinde dolaşırlar. Yumru, kök, meyva ve diğer bitkisel besinlerle beslenirler. Bu arada çıngıraklı yılan ve diğer küçük hayvanları da avlarlar. İnsana saldırmayan, çekingen ve ürkek hayvanlardır. En çok Amerika'da yaşarlar. Derisinden eldiven yapmakta yararlanılır.

PEKER, Recep (1888 - 1950), tanınmış devlet adamlarımızdan ve eski başbakanlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. 1919'da Harp Akademisi'nden mezun olduktan bir yıl sonra, binbaşı rütbesiyle Millî Mücadele'ye katıldı. 1923'te milletvekili seçildi. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nde, Millî Savunma, Bayındırlık ve İçişleri Bakanlıklarında bulundu. İstanbul Üniversitesi'nde İnkilâp Tarihi dersleri verdi.

Ağustos 1946'dan eylül 1947'ye kadar başbakanlık yaptı. Çok partili devreye onun başbakanlığı sırasında girilmiş, ilk çok partili seçimler de onun hükümeti tarafından yapılmıştır.

PEKİN, Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkenti olan eski bir Çin şehridir. Nüfusu 7.000.000'dur. Çin Setti'ne 60 km. uzaklıktadır. Kuzey Çin'in bereketli ovalarının ortasında kurulmuştur. Çevresinde verimli maden kaynakları vardır. Bu yüzden ağır endüstri gelişmiştir. Pekin porselenleri de dünya çapında ünlüdür. Önemli bir demiryolu kavşağı üzerindedir.

Şehrin 3.000 yıllık bir geçmişi vardır. Birçok Çin ve Moğol devletlerine başkentlik etmiştir.

PEKLİK, bağırsaklardan atılması gereken dışkının seyrek ve yetersiz olarak dışarı çıkmasıdır. Çeşitli sebeplerden ileri gelebilir. İnsanda dışarı çıkma arzusunu uyandıran sellülozdan yoksun maddelerin azlığı, kalın bağırsak düşüklükleri, iç ve dış basur memeleri, bağırsak tembelliği veya felci, kanser, verem, frengi ve bazı urlar, apandisit, ince ve kalın bağırsak iltihapları, peritonit iltihabı, başlıca sebeplerdir. Kadınlarda da hamilelik sırasında peklik görülebilir.

Pekliğin tedavisinde müshilleri gelişigüzel kullanmak yanlıştır. Hastalığa, yani sebebine göre ilâç almak, sonra da asıl sebebi tedavi etmek gerekir. Pekliği önleyen karın masaj ve jimnastikleri de vardır.

PEKMEZ, kaynatılarak koyulaştırılan, mayalanarak ekşimesi önlenen meyve suyudur. En makbulü, üzüm pekmezidir. En çok Türkiye'de, Orta Doğu ve Asya'da yapılır. Türkler'in aracılığı ile Balkanlara da geçmiştir. Meyveler süzgeçli kaplarda el veya ayakla ezilir. Toplanan meyve suyu, harlı ateşte kaynatılır. Çeşitli kıvamları vardır. Bu da mayası ile temin edilir. Üzümden sonra dut, elma, erik ve kabaktan da pekmez yapılır.

PELESENK AĞACI, sıcak ülkelerde yetişen, kerestesi doğramacılıkta kullanılan bir ağaçtır. En çok Kızıldeniz kıyıları, Hindistan, Madagaskar, Senegal'de yetişir. Günlük ve ödağacı gibi hoş kokulu maddeler, pelesenkin bazı türlerinden çıkarılır.

PELİKAN (Kaşıkçı Kuşu), deniz veya kara içlerindeki sularda yaşayan bir kuş takımıdır. Ayakları tamamen perdelidir. Orta uzunluktaki gagaları, kancalıdır. Gagasının altında bir kese bulunur. Suya dalıp kesesini kepçe gibi kullanarak balıkları toplar. «Kahverengi pelikan» ve «beyaz pelikan» olmak üzere iki çeşidi vardır. Amerika, Asya ve Afrika'daki geniş alanlarda yaşarlar.

PELİN, bileşikgillerden bir bitkidir. Kırlıklarda, kendiliğinden yetişir. Yaprak ve diğer kısımlarında acı bir madde bulunur.

Pelikan

Bundan batıda «absent» denen içki yapılır. Kurutulan pelinlerde dahi acılık kalır. Bu otu yiyen hayvanların eti lezzetsizdir. Kuzeyde bira imalinde şerbetçiotunun yerine kullanılır.

PELOPONEZ SAVAŞLARI, Eski Yunanistan'da, Atinalılar'la Spartalılar arasında 27 yıl süren savaşlardır. Önceleri Atina, donanma ve parası sayesinde üstünlük sağlamış, fakat sonunda yenilerek üstünlüğü Sparta'ya kaptırmıştır.

Savaş, Korfu adası halkının Konrentliler'e karşı ayaklanması ile başlamış, 1) On Yıl Savaşları, 2) Sicilya Seferi ve 3) İyon Savaşı olmak üzere üç safhada devam etmiştir.

Birinci safhada Attik topraklarını ele geçiren Spartalılar, Perikles'in yönettiği Atinalılar'ı şehirlerine kapanmaya zorlamışlardır. Savaş, 421 yılında Nikyas'ın aracılığı ile sonuçlandı.

İkinci safhada, Atina'daki üç kuvvetli şahsiyetten Alkibiyadis, Nikyas ve Demostenis'i alt ederek Sicilya'ya 134 gemi ve 10.000 asker gönderdi. Alkibiyadis, daha

Penguenler

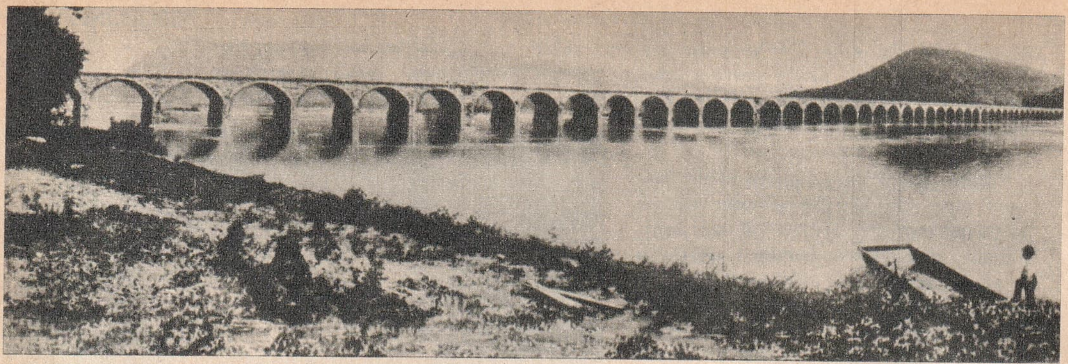

Pennsylvania'da Susquehanna nehri üzerinde Rockville köprüsü

sonra Spartalılar'a sığındı. Spartalılar'ın da yardımı ile, Sicilyalılar Atinalılar'ı yendiler. Atina, donanmasını kaybedince tehlikeli bir duruma düştü.

Üçüncü safhada ise Spartalılar, Atina'nın kapısı sayılan Dekeli kalesini ele geçirdiler. Sparta kumandanı Lisandros, İranlılar'ın da yardımı ile Atina donanmasını yeniden yok etti. Şehir, Pire limanından ve karadan kuşatıldı. Sonunda Atina, Sparta'nın şartlarını kabul ederek teslim oldu. Savaş sonunda Atina fikir hayatında gerileme başladı.

PENCAP, Hindistan'ın kuzeybatısında bir bölgedir. Beş su anlamına gelir. Hindistan'la Pakistan arasında paylaşılmıştır. Pakistan Pencap'ının başkenti Lahor, Hindistan Pencap'ının başkenti ise Amriçar'dır.

Pencap'ın kuzeyindeki dağlar, Himalaya ve Hindikuşlar'ın eteklerini meydana getirir. Batıda ise Süleyman sıradağları uzanır. İklim serttir. Muson mevsiminde çok yağmur yağar.

Pencap önce Aryalar'ın istilâsına uğramış, M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender ovayı hâkimiyeti altına almıştır. 11. yüzyıldan itibaren Müslüman hâkimiyeti kendisini hissettirmiştir, 1206'da Babur Şah'ın devri başlamıştır. 19. yüzyıldaki İngiliz hâkimiyetini, ovanın Pakistan ve Hindistan arasında paylaşılması takip etmiştir.

Peribacası

PENEPLEN, erozyon yani toprak kayması neticesinde düzleşmiş alanlardır. Genellikle normal erozyon alanlarında görünür. Engebelikleri çok yumuşaktır. Üzerindeki akarsular âdeta düz bir satıhta akar. Vâdi tabanları ise ölçüsüz denecek kadar geniştir.

PENGUEN, kuşların perdeayaklılar takımından bir hayvandır. Güney Kutbundaki adacıklarda, Yeni Zelanda, Brezilya ve Ümit Burnu'nda yaşarlar. Frak giymiş, kısa boylu erkekleri andırırlar. Kola benzeyen kısa kanatları vardır. Uçma kabiliyetlerini kaybettikleri halde, çok iyi yüzerler. Uzun zaman su altında kalabildikleri için, balık avlayarak beslenirler. Yavrulamak için karaya çıkarlar. Tüylerinin altındaki kalın yağ tabakası ve tüylerinin salgıladığı yağ ile soğuktan korunurlar. Bu hayvanlara Kuzey Kutbunda raslanmaz.*(Resmi 917. sayfada)*

PENİSİLİN, antibiyotik bir ilâçtır. İlk defa olarak 1929 yılında İngiliz bakteriyoloji bilgini Alexander Fleming tarafından bir tesadüf eseri bulunmuştur. Fleming deneme yaparken «penicillium notatum» adlı küf mantarlarının «coccus» cinsi bakterilerin üremesine engel olduğunu görmüştür. İkinci Dünya Savaşı sırasında Oxford Üniversitesi'nde mantarların üretilmesine devam edidi. Mantarların yaptığı maddelerin saf halde elde edilmesi böylece mümkün oldu. Bunlara da penisilin adı verildi. İlk defa da İngiliz Başbakanı Churchill'in zatürreesi, penisilinle iyi edildi.

Penisilin çeşitli cinslerden meydana gelir. Genellikle üretiminde «penicillium notatum» mantarlarından yararlanılır. Etkili olduğu «kok» cinsi bakteriler, insanda zatürree, belsoğukluğu, frengi, menenjit gibi iltihaplı hastalıklara sebep olur. Bugün tıp âleminde penisilinden de kuvvetli antibiyotik ilâçlar aranmış ve bulunmuştur. Bunun sebeplerinden biri de, mikropların da penisiline karşı tepki göstermekte, meydana gelen allerji, bazı hallerde ölüme dahi sebep olmaktadır. Bu bakımdan penisilin ancak yerinde ve zamanında kullanıldığı vakit çok yararlı bir ilâçtır.

PENNSYLVANİA, Amerika Birleşik Devletleri'nin bir eyaletidir. Kuzeyinde New York, doğusunda New Jersey, güneydoğusunda Delawer, güneyinde Maryland, güneybatısında West Virginia, batısında Ohio eyaletleri, kuzeybatıda da Erie gölü ile çevrilidir. Nüfusu: 11.319.000, yüzölçümü: 116.872 $km.^2$'dir. Başkenti: Harrisburg (80.000) dur.

Dağlık olan eyalet arazisini önemli nehirler sular. Toprakaltı zenginlikleri çoktur. Kömürden başka petrol, tabiî gaz, demir, kalay elde edilir. Sanayi çok gelişmiştir. Gelişmiş bir ulaşım sistemi vardır. Tarım ve hayvancılık da aynı şekilde gelişmiş durumdadır.

Pennsylvania'nın Amerika tarihinde de önemli bir yeri vardır. Çünkü 1787'de Anayasa burada ilân edilmiştir. 5 üniversitesi vardır.

PEPİN, Kısa (715 - 768), Frank krallarındandır. Charles Martel'in küçük oğludur. Kardeşi Charloman ile birlikte hükümdarlık etmiştir. Germenlerin Hıristiyanlaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Karolenj sülâlesinin kurucusu olmuştur. Bu arada Müslüman Araplar'a karşı da savaşmış, ölümünden önce kurduğu büyük devleti oğulları Carloman ve Charles arasında bölüştürmüştür.

PEPSİN, mide özsuyunda bulunan bir maddedir. Besinlerin içindeki proteinleri etkiler, bunları daha küçük moleküllere böler. Daha sonra da bu moleküller bağırsaklarda pankreastan gelen «tripsin» ile, bağırsaklarda çıkan «erepsin» sayesinde, kendilerini meydana getiren «amino asitler» e kadar bölünürler. Böylece sindirim tamamlanmış olur.

PERGEL, daire biçiminde şekiller çizmeye yarayan bir araçtır. Açılıp kapanacak cinsten iki kolu vardır. Kollarından birinin ucunda kurşunkalem veya kalem ucu, diğerinde çizilecek dairenin merkezine konacak sivri uç vardır. Kalemli uç, merkeze saplanan bu sivri ucun çevresinde döndürülür. Çeşitleri çoktur. Mürekkep, boya veya tebeşirle de daire çizebilecek pergeller vardır.

PERİBACASI, sel sularının kumlu, killi toprakları oyarak meydana getirdiği, tepesinde genişçe bir taş bulunan, piramit veya direk biçiminde toprak, çakıl veya taş yığınlarıdır. Sel sularının hızının da peri bacalarının meydana gelişinde rolü büyüktür. Yeryüzünde özellikle Alp bölgesinde, Fransa'da Savoie eyaletinde, Tirol'lerde, Kuzey Amerika'da New Mexico'da, Türkiye'de de Ürgüp yakınlarında bulunurlar.

PERİKLES, (M.Ö. 499 - M.Ö. 429), Eski Yunanistan'ın tanınmış devlet adamlarından biridir. İyi bir öğrenim gördü. Dürüstlüğü ile tanınmıştı. Zengin olduğu halde, mütevazı bir hayat sürerdi. Çağının ünlü düşünürleri Sokrates, Phidias ile teması vardı. Halka yönelmiş bir siyaset taraftarı olarak politikaya girdi. Persler'le anlaştı. Atina'nın imarına önem verdi. Halkına sağladığı refah sayesinde iktidarı, «Perikles Çağı» diye anıldı. Fakat Spartalılar'ın savaşçı siyaseti yüzünden Peloponez savaşlarına sürüklendi. Çıkan veba salgınında öldü.

PERİPATETİZM (Gezimcilik), bir felsefe görüşüdür. En büyük savunucusu Aristoteles'tir. Bu ünlü filozof, derslerini öğrencilerine hep dolaşarak anlattığı için, görüşlerini yansıtan felsefe de bu adla anılmıştır. Bu görüş daha sonra Roma'da da sürdürülmüş, M.S. 2. yüzyılda İskenderiye'de bir Peripatetizm okulu kurulmuştur. Görüş Ortaçağ Avrupası'nda da benmsenmiş, 17. yüzyılda ise artık yalnız Leibniz tarafından korunur hale gelmiştir.

PERİSKOP, bir optik alettir. Denizaltıların daldıktan sonra suyun altından dışarısını gözetlemelerine yarar. Işınları toplayan merceklerden, bu ışınları yansıtan prizmalardan meydana gelmiştir. Bütün bu optik sistem bir uzun tüp içine yerleştirilmiştir. Denizaltı, periskop tüpünün uzunluğundan daha derine dalarsa, bu araçtan yararlanamaz. Periskop, ekseni etrafında 360°'lik bir dönüş yapabilir. Bu aletten geceleri de yararlanılabilir. Modern tanklarda da aynı araçtan istifade edilir. Periskop sayesinde, hedef görülmeden yapılan atışlarda isabet de sağlanılır.

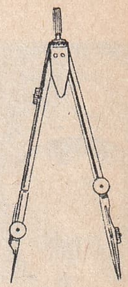

Pergel

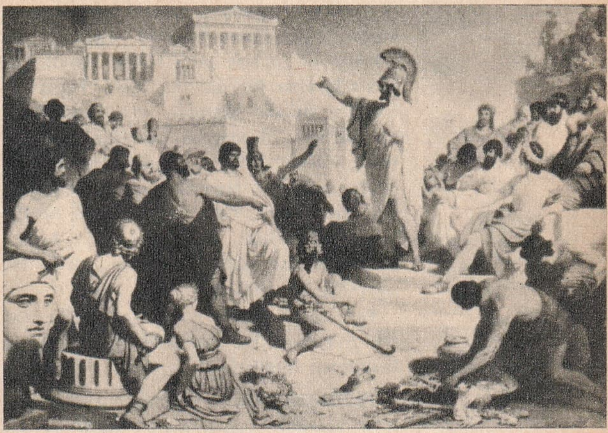

Perikles, Atina vatandaşları karşısında

PERİTONİT, karın boşluğundaki iç organları kaplayan zarın iltihaplanmasıdır. Bu zar sinirlerle dokunduğu için çok hassastır. İltihaplardan derhal etkilenir. Peritonit anî olarak ortaya çıkabileceği gibi, yavaş yavaş da ilerleyebilir. Sebepleri: Mide ve bağırsak yaraları, apandist, safra kesesi iltihapları, zatürree, zatülcenp, kadınlarda rahim iltihapları.

Hastalık kendisini şiddetli karın ağrısı, sancılar, şiddetli kusmalar, ishal, çok yüksek ateş ve idrar darlığı ile belli eder. Sinsi peritonit verem, sıtma veya frengi mikroplarından ileri gelir.

Tehlikeli bir hastalık olan peritonite karşı derhal doktora baş vurmak gerekir. Anî vakalarda kuvvetli antibiyotiklerden yararlanılır. Sinsi vakalarda ise sebep olan hastalığın tedavisi gereklidir.

PERİYODİK SİSTEM (Bak: KİMYA).

PERM (Bak: BİRİNCİ ZAMAN).

Peron

PERMANGANAT, permanganik asidin tuzudur. Tıpta «potasyum permanganatı» olarak şeker hastalığına karşı kullanılır. Ayrıca yılan sokmalarına karşı da faydalıdır. Bilhassa antiseptik olarak da permanganattan jinekoloji, cilt tedavisinde yararlanılır. Suların sterilize edilmesine yarar.

PERON, Juan (1895 -), Arjantinli bir siyaset adamıdır. Buenos - Aires'te doğdu. 1943 yılından itibaren ülkesinin siyasî hayatında önemli rol oynamaya başladı. 1945'te Eva Duarte ile evlendi. 1946'da cumhurbaşkanı seçildi. Sosyal adalet ilkesini benimseyerek, «kapitalizm ve komünizm» arasında bir yol tutacağını açıkladı. 1951'de yeniden seçildi ve general rütbesini aldı. Ülkeyi devletleştirmeye giderek kuvvetli bir deniz ticaret filosu kurdu. Sanayileşme programını gerçekleştirmek için tarımı ikinci plana düşürdü. Karısının da yardımı ile işçilere geniş haklar tanıdı. Dışarda tarafsız bir politika izledi. Fakat kilise ile ihtilâfa düşmesi, ardından askerî bir darbeyle iktidardan uzaklaştırılmasına kadar uzadı. 1955'te General Lonardi'nin lehine istifa etti. Memleketten ayrıldığı halde, taraftarları 1962 seçimlerinde büyük başarı kazandılar. Fakat Peron'un Arjantin'e dönmesi mümkün olmadı. Halen İspanya'da yaşamaktadır.

Peron'un üzerinde büyük etkisi olan karısı Eva, eski bir şantözdü. 1952 yılında kanserden ölmüştür.

PERONOSPORA, bir mantar türüdür. Bitkiler üzerinde asalak olarak yaşar ve çeşitli bitki hastalıklarına sebep olur. En çok pancar, ıspanak soğan, yonca, patates ve üzüm üzerinde görülür. Üzüm üzerinde görülen çeşidi «mildiyu» diye bilinir. Bu mantara karşı savaşmak için bakır sülfatı, hastalıklı bitkilerin üzerine püskürtülür.

PERRAULT, Charles (1628 - 1703), bir Fransız yazarıdır. Çocuklar için yazdığı masallarla ün salmıştır. Paris'te doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre avukatlık yaptı. Sonra yazarlığa başladı ve 1671'de Akademi'ye üye seçildi. Önce kendi çocukları için masal yazmaya başlayan Perrault'nun eserleri, yapmacıklıktan uzak, içten ve tatlı hayallerle dolu masallardır.

Persepolis surları üzerinde Darius'u gösteren kabartma

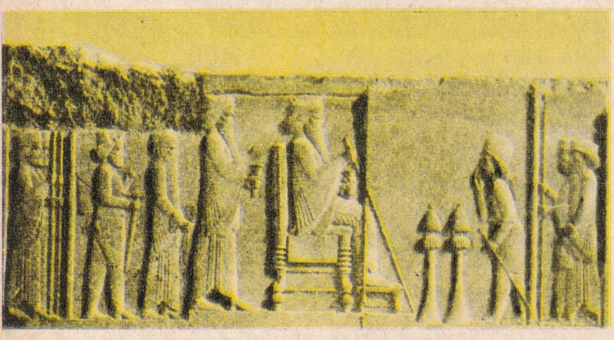

PERSEPHONE, Yunan mitolojisinde bahar tanrıçasıdır. Efsaneye göre Persephone yeraltı tanrısı Hades tarafından kaçırılmış, annesi tarım tanrıçası Demeter'in üzüntüsü yüzünden dünyada büyük bir kıtlık olmuştur. Ancak tanrılar tanrısı Zeus'un aracılığı ile Persephones yeniden yeryüzüne dönmüş, fakat Hades'in sihirli narından yediği için yılın ancak üçte ikisini annesinin yanında geçirmesi mümkün olmuştur. İlkbaharda tabiatın yeşermesi bununla izah edilmiştir. Romalılar tarafından da benimsenen bu efsanede onlar, Persephone'ye «Prosephina» adını vermişlerdir.

PERSEPOLİS, M.Ö. 6. ve 4. yüzyıllar arasında hüküm süren Pers devletinin başkentidir. Bugünkü Şiraz şehrinin doğusundaydı. Darius (Dârâ) tarafından kurulmuştu. Büyük İskender tarafından ortadan kaldırılmıştır. Harabeleri bugün bile gezilebilmektedir.

PERSLER, Hint - Avrupa soyunun Arya kolundan gelen eski bir millettir. Bugünkü İran halkının çoğunluğunu teşkil eder. M.Ö. 2.000 yıllarında bu topraklara yerleşerek, Medler ve Elamlar'la karıştılar. Kendilerine verilen «Aryan» adı, sonradan İran olmuştur.

Güney İran'a yerleşen Persler, bir süre Elâm ve Medler'in idaresi altında yaşadılar. Ata binmek, ok atmak ve doğruyu söylemek, bu boyun başlıca meziyetleriydi. Medler'den Ahmen'in oğlu Teispes, ilk Pers hükümdarı sayılır. Elâmlar'ı idareleri altına aldıktan sonra, Keyhusrev I ve Keykâvus I zamanında topraklarını genişlettiler. Büyük Keyhusrev II zamanında ise Medler'in idaresinden çıkıp büyük bir imparatorluk kurdular. Darius III zamanında ise İskender'e yenilerek devlet olarak haritadan silindiler.

Persler, Aryalar'ın dinî inançlarına bağlıydılar. Dinin kurucusu Zerdüşt adında bir prensti. Başlıca tanrı ise, gökyüzü idi. Dinde iki büyük kuvvete inanılırdı: Işık ve karanlık. İyi ve kötü ruhlar bu iki kuvveti temsil ederdi. Ateş kutsal olarak bilinirdi.

İmparatorluk devrinde Persler şaşaalı bir hayat tarzı seçmişler, bu yaşayış şekilleri daha sonra Yunanlılar ve diğer Batılılar tarafından taklit edilmiştir. Kadın hür sayılmadığı halde, erkek üzerinde çok etkili olurdu. Yakın akrabalar arasında evlenmeye müsaade edilirdi.

Persler'in konuştuğu Avesta dili, 9. yüzyılda Farsça halini almıştır. En eski İran yazısı ise, Babil çivi yazısıdır.

PERSPEKTİF, eşyanın sabit bir noktaya göre uzaklıklarının, aralarındaki duruş farklarının canlandırılacak şekilde resmedil-

mesidir. Perspektif, çizgi, biçim ve renk bakımından da olabilir. Eşyanın bizden uzaklaştıkça küçüldüğünü göstermesine «mimarî perspektif», bunun renkle ifade edilmesine de «havaî perspektif» denir.

Perspektifin kaynakları, matematik, geometri ve coğrafyadır. Görebildiğimiz en uzak yer ufuktur. Gözle ufuk arasında uzanan yer, «perspektif alanı» diye anılır. Ufuk üzerinde bizden aynı uzaklıkta bulunan bütün cisimler, görünüşlerini bütün çizgileriyle muhafaza eder. Böyle bir görünüşte paralel çizgiler daima paraleldir. Ama bizden ufka doğru giden çizgiler hiç bir zaman paralel olamaz. Sonsuzlukta birleşen bir açı halinde görünürler.

Resimde perspektifi ilk defa uygulayan, Leonardo Da Vinci olmuştur. Daha sonra da empresyonist ressamlar perspektifi ustaca kullanmışlardır.

PERŞEMBE, Karadeniz Bölgesinde, Ordu iline bağlı 41.443 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.390 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 226 km.²'dir. Merkez bucağından başka 35 köyü vardır.

İlçe, Karadeniz'e uzanan bir yarımadanın toprakları üzerinde kurulmuştur. Arazi boyları kısa akarsuların yardığı vâdilerle yarılmıştır. Yükselti kuzeyden güneye doğru artar. İlçenin en yüksek yeri 735 metreye kadar çıkar. Bu da Sakarat tepesidir. İlçede deniz iklimi hüküm sürer. Yazlar serin, kışlar ılık geçer, yağış fazladır. Bitki örtüsü gürdür. Başlıca ağaç çeşitleri: Kestane, gürgen, kızılağaç, meşe ve taflandır. Derelerden başka önemli bir akarsuyu yoktur.

Ekonomik hayatın temelini fındık tarımı teşkil eder. Ayrıca mısır, elma, soya fasulyesi yetiştirilir.

İlçe merkezi Vona kasabası küçük bir tepenin denize bakan yamacında kurulmuştur. Ordu'ya 14 km.'lik bir yolla bağlıdır.

PERTEK, Doğu Anadolu Bölgesinde, Tunceli iline bağlı 22.993 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.578 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü: 944 km.²'dir. Merkez bucağından başka Akdemir, Dere, Pınarlar adlı 3 bucağı ve 46 köyü vardır.

İlçe arazisinin ortasını Murat vâdisinin taban düzlüğü kaplar. Düzlüğün kuzeyini Kızıldağ ve Sultan dağı, güneydoğusunu Ağacan dağı kuşatır. İklim: Kışlar soğuk, yazlar çok sıcaktır. Vâdi tabanında meyvacılık çok gelişmiştir. Tahıl tarımı ve hayvancılık da önemlidir.

İlçe merkezi Murat nehrinin geçtiği ovanın kuzeyinde, Süpürge dağının eteğinde kurulmuştur. İskenderun - Erzurum Devlet Yolu üzerindedir. Elâzığ'dan 33 km. uzaklıktadır. Suları çok hoştur. Murat nehri kıyısındaki Pertek kalesi, 10. yüzyılda Araplar tarafından yapılmış, Yavuz zamanında Türkler'e geçmiştir.

Peru'da Titicaca gölünde balıkçılar

PERU, Güney Amerika'da bir devlettir. Kuzeyinde Ekvator ve Kolombiya, doğusunda Brezilya ve Bolivya, güneyinde Şili ve Büyük Okyanus, batısında da Büyük Okyanus'la çevrilmiştir. Nüfusu: 12.000.000, yüzölçümü: 1.249.049 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Lima (1.833.000), dili: İspanyolca, Aymaraca ve Quechua'ca, dini: Hıristiyan Katolik, parası: Sol'dur.

Peru arazisi yüksek dağlarla kaplıdır. And dağları ülkeyi üç kısma ayırır:

1 - Doğu Bölgesi: Kıyıda dar bir şerit halinde uzanan Costa bölgesinde, belli başlı şehirler toplanmıştır.

2 - Amazon Nehri Havzasındaki Montana Bölgesi.

3 - Ortadaki Dağlık Sierra Bölgesi.

Başlıca akarsuları: Maranon ve Ucayali'dir. Bunlar batıda alçalarak Amazon'u meydana getirir. Dağlık kesimlerde geceler soğuk, gündüzler de çok sıcaktır. Montana bölgesinde tropikal iklimin özellikleri görülür. Kıyı bölgesi Humbolt akıntısının

Peru haritası ve Perulu bir İnka kızılderili tipi

PERVANE:

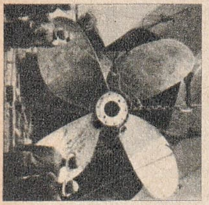

Gemi pervanesi

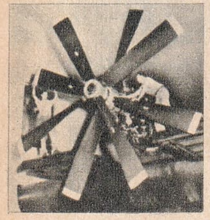

Uçak pervanesi

etkisiyle serindir. Ülkenin yerlileri, İnka kızılderilileridir. İspanyol istilâsından sonra İnka uygarlığı yok edilmiştir. Bugün nüfusun yarısı kızılderili, yüzde 40'ı melez, yüzde 10'u da İspanyoldur. Yerliler «Aymara» ve «Quechua» denilen kendi dillerini konuşurlar. Bazı bölgelerinde hâlâ ilkel hayat yaşayan yerliler vardır. Ülkenin başlıca şehirleri: Lima'nın iskelesi Callao (161.286), ticaret merkezi Arequipa (156.657), ve bir maden şehri olan Trujillo (100.000)'dur.

Peru ekonomisinin temelini, toprakaltı zenginlikleri teşkil eder. Bakır, altın, gümüş, petrol, tungsten, manganez, bizmut, kurşun, çinko, kükürt, demir ve kömür önemli miktarlarda çıkartılır. Ormancılık da ileridir. «Guana» adı verilen nitratı bol kuş gübresi bir döviz kaynağıdır. Halkın beşte dördü tarımla geçinir. Tarım ürünlerinin başında pamuk, şeker kamışı, kahve, tütün gelir. Patatesin de anavatanıdır. Oldukça gelişmiş bir ulaşım sistemine sahiptir.

İnka İmparatorluğu 1200 yıllarında And dağları bölgesinde kurulmuş, yüksek bir uygarlığa erişmişti. Fakat ateşli silâhlar kullanan İspanyol istilâcıları karşısında çabuk yıkıldı. 1538'de Peru, bir İspanyol sömürgesi haline geldi. 1824'de ülke bağımsızlığına kavuştu. Bundan sonra da iç savaşlar ve diktatörlükler birbirini kovaladı. Ancak 1945'te Peru'da hür seçimler yapılabildi. Bugün okuma - yazma bilmeyenler oy kullanamaz.

Peru halkının yarısı okuma - yazma bilmez. Okullar büyük şehirlerde toplanmıştır. Lima'daki 4 üniversitede 20.000 öğrenci okur. Halk sanatında kızılderililerin büyük etkisi vardır. Gümüş, dokumacılık ve seramikçilik büyük bir yerli karakteri taşır.

PERUGİNO, Vanucci (1446 - 1525), tanınmış bir İtalyan ressamıdır. Yetişmesi hakkında kesin bilgi yoktur. Sistina kilisesinin duvar resimlerini yapmıştır. Peyzaj, portre ve kompozisyonda bir usta olarak tanındı. 1481'de yaptığı «San Petros'a Anahtarların Verilişi» adlı tablo ile sanat tarihine girdi. Kırk yıl İtalya'yı dolaşarak resim yaptı, Floransa'da okul açtı. Rönesans ressamı Rafaello da onun öğrencilerindendir. Bir veba salgını sırasında öldü. Rönesans sanatında etkisi büyük olmuştur.

Pétain

PERUKA, çeşitli maksatlarla kullanılan takma saçtır. Eski Mısırlılar, Medler, Asurlular, Romalılar dahi peruka kullanmışlardır. 14. yüzyıldan itibaren Avrupa'da da kadınlar arasında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Fransa'da Louis XIII devrinde erkeklerin de peruka takması moda olmuştur. Louis XIV devrinde bu moda daha da gelişmiştir. Bugün dahi bir kadın süs eşyası olmaktan başka, meselâ İngiltere'de yargıç ve avukatlar vazife esnasında hâlâ peruka takarlar.

PERVANE, hava ve su gibi cisimleri, dönerek harekete getiren araçtır. İki veya dört kanatlı olur. Dönen pervanenin harekete getirdiği akıştan ortam bir kuvvet doğurur. Bu kuvvet de denizde gemileri, havada uçakları ileri götürür. Kullanıldıkları yere göre hesaplanarak yapılırlar.

PERVANE (Bak: KELEBEK).

PERVARİ, Doğu Anadolu Bölgesinde, Siirt iline bağlı 17.067 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.778 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.459 $km.^2$'dir. Merkez bucağından başka, Doğanca adlı bir bucağı ve 34 köyü vardır.

Arazi sarp, yer yer meşeliklerle kaplı yamaçlarla sırtlardan ibarettir. Botan çayının derin vâdisini kuzeyde Hasten dağı (2.700 metre), güneyde Herakol (2.943 metre) ve Körkandil dağları (2.831 metre) çevirir. İlçede en çok tahıl, pamuk ve susam yetiştirilir. Meyvası boldur, ayrıca hayvancılık da yapılır.

İlçe merkezi Pervari kasabası, Botan'ın sol kıyısında, denizden 1.000 metre yüksekte bir yamaçta kurulmuştur. 75 km.'lik bir yolla Siirt'e bağlıdır.

PESTALOZZİ, Henri (1746 - 1827), İsviçreli bir eğitimcidir. İtalyan asıllıdır. Bugünkü pedagoji bilimine öncülük etmiştir. Zürih'te doğdu. Çok zor şartlar altında eğitimini tamamladı. Hukuk mezunu olunca, kendisi gibi ülkücü bir kadınla evlendi. Fakat zamanla hukukçuluğu bırakıp tarımcı oldu. İflâs edince, «Yalnızlığa Çekilmiş Bir Adamın Akşam Düşünceleri» adlı ilk pedagoji eserini yazdı. Öğretmenlik etti. İstediği metodu uygulamak imkânını buldu. Metodunu «Sezginin Alfabesi» adlı eserinde anlattı. Pestalozzi'nin tezi çocuğa sevgi ve saygıya dayanır. Amaç çocuğu konuşturma, bilgiyi ona buldurma, oyunla, eğlenceyle meşgul ederek öğretme, ayrıca çocuğa ahlâk ve aile egitimi vermektir.

PEŞREV, klasik Türk müziğinde bir saz eseri şeklidir. Yalnız sazlarla çalınır. Güftelisi olmaz. Dört bölümden meydana gelir. Bölümlerin uzunluğu birbirlerine eşittir. Peşrev, baş taksiminden sonra çalınır. Ayrıca dinî pevreşler de vardır.

PETAİN, Henri Philippe (1856 - 1951), bir Fransız mareşalidir. Couchy la Tour'da doğdu. Askerî Akademi'den mezun olduktan sonra kurmay albay rütbesiyle Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Verdun savunması ile millî bir kahraman sayıldı. Savaş

sonunda mareşal rütbesini aldı. Barış yıllarında İspanya'da sefir olarak bulundu ve General Franco ile sıkı bir dostluk kurdu. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine önce başbakan yardımcılığına, sonra başbakanlığa getirildi. Önce Vichy'de tam yetkiyle iktidarı aldı. Fransa'nın tesliminden sonra, Hitler tarafından Almanya'ya gönderildi. Savaş sonuna kadar burada kaldı. Savaştan sonra vatana hiyanet suçuyla yargılandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası General de Gaulle tarafından müebbet hapse çevrildi. Verilen bütün şeref ve rütbeleri geri alındı. Sürgüne gönderildiği Portjoinville'de öldü.

PETRARCA, Francesco (1304 - 1374), ünlü bir İtalyan şairidir. Arezzo'da doğdu. Sürgüne gönderilen babası ile birçok yer dolaştı. 23 yaşında Avignon'da tanıdığı Laure adlı genç kızı sevdi ve bu aşkını ömrünün sonuna kadar unutamadı. Duygularını şarkılar halinde dile getirdi. 1337' de yalnızlığa çekildi. Kuzey İtalya'da, Arqua'da öldü.

Latince ve İtalyanca yazan Petrarca, Laure'ye olan aşkını dile getiren 400'e yakın sone yazmıştır. Aşırı mecaz ve benzetmecilik, «petrarkizm» diye bir akım halinde İtalyan şiirini etkilemiştir.

PETRO I, Aleksiyeviç - Romanov (1627 - 1725), bir Rus çarıdır. Batıda «Büyük Petro», bizde ise «Deli Petro» diye tanınmıştır. 1689'da çar oldu. 36 yıl tahtta kaldı. Gençlik çağları, başıbozuk askerlerle uğraşmakla geçti. İlerde Rus ordusunun çekirdeğini teşkil edecek olan Avrupa anlamında bir birlik meydana getirdi. 1695'te Azak Kalesi'nde Osmanlılar'a yenildi. 1696'da ise kaleyi aldı. 1697'de ise gerçek kişiliğini saklayarak Avrupa'yı dolaştı. 1703'te Petrograt şehrini kurdu. Büyük reformlar gerçekleştirdi. Batı ile temasını önleyen İsveç'e karşı 21 yıl süren bir savaşa girdi. Poltava'da İsveç Kralı Carl XII'yi yendi. Carl'ın Osmanlılar'a sığınması üzerine bu sefer Prut'ta Osmanlı ordusu ile karşılaştı, fakat yenildi. Ama yine de İsveç'i dize getiren Nystadt anlaşmasını imzaladı.

PETROL, değerli bir ham maddedir. Latince «petra oleum» (taş yağı) sözünden gelir. Yeraltından çıkarılan ham petrol, yüzlerce maddenin karışımı halindedir. Ham petrolün damıtılması ile maddeler ayrılır. Çok çeşitli alanlarda kullanılan ve çok çeşitli özellikleri olan maddeler elde edilir.

Bunların en önemlisi, akaryakıtlardır. Bugün dünyada motor gücüyle çalışan birçok araç, gücünü benzin veya mazot gibi akaryakıtlardan alır. Dünyanın petrol ihtiyacı gittikçe artmakta, bu yüzden de petrol, dünya ekonomisinin temel direklerinden biri haline gelmektedir.

Petrolün bundan çağlarca önce sığ denizlerde yaşayan bitki ve hayvanlardan meydana geldiği en yaygın kanaattir. Bunların ölüsü çamurlu diplerde birikmiş, bakterilerin etkisiyle çürümeye başlamıştır. Üzerine yığılan tortul kütleler de üzerlerini örtmüştür. Kalıntılar, basınç, sıcaklık ve bakterilerin etkisiyle yağ ve gaz zerrecikleri haline gelmiştir. Zamanla da başka tortul kütlelere süzülmüşlerdir. Bu kütleler, kireçtaşı veya kumtaşı idi. Gözenekli oldukları için, deliklerinden yağ geçebiliyordu. Yine zamanla yağ ve gaz deliksiz kütleler altında tamamen kapandı. Yerkabuğunun hareketi ile denizler kuruyunca, petrol kaynakları da toprak altında kaldı. Bu teori petrolün oluşumunu canlı organizmalara bağladığı için, «organik teori» diye anılır. Petrolün bugün de oluşum halinde olup olmadığı ise, ayrı bir araştırma konusu olarak incelenmektedir.

Kayaların, toprakların kendiliğinden yarılması sayesinde insanların petrolü çok eskiden tanımalarına sebep olmuştur. Babilonya ve Ninova'da harç olarak asfalt kullanıldığı bilinmektedir. Amerikan yerlileri de, beyazların gelmesinden önce petrolü kullanmışlardır. 1750 yıllarında beyazlar da kızılderililer gibi petrolü ilâç diye kullanmaya başladılar. Bu değerli ham maddenin gerçek yararı, 19. yüzyılda anlaşıldı. Önce aydınlatma aracı olarak, balina yağının yerini aldı.

Dünyada ilk petrol 1857'de Romanya' da, 1859'da da Amerika'da elde edildi. 1865'te ilk boru hattı (pipe - line) döşendi. 1870'den sonra üretim hızla artmaya başladı. 1901'de Texas'taki kaynaklardan yararlanmaya geçildi. 1860'dan itibaren İtalya, Rusya, Kanada, Polonya, Japonya, Hindistan, Endonezya'da petrol çıkartılmaya başlandı. Orta Doğu'da ilk petrol 1913'

DÜNYADA EN ÇOK PETROL ELDE EDİLEN ÜLKELER

Ülke	*milyon ton*
A.B.D.	384.9
S.S.C.B.	242.9
Venezuela	182.4
Küveyt	109.0
Suudî Arabistan	101.0
İran	93.5
Irak	64.5
Libya	58.5
Kanada	39.7
Cezayir	26.5

Petrarca

Çar Petro

te İran'da, 1927'de Irak'ta, 1936'da Suudî Arabistan'da, İkinci Sünya Savaşı'ndan sonra da Türkiye'de çıkarıldı. Halen dünya

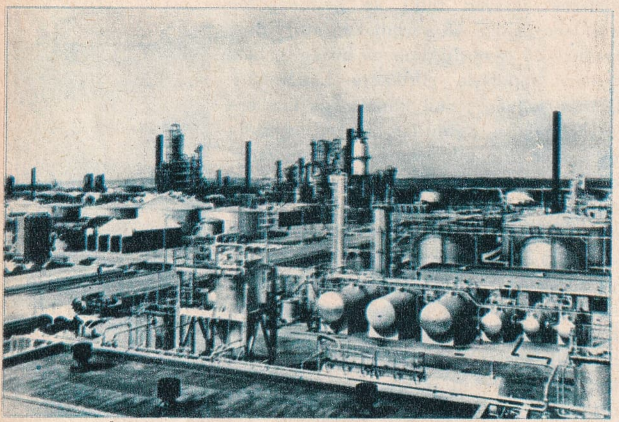

İskoçya'da Grangemouth petrol tasfiyehanesi

petrol üretiminde Amerika ve Sovyetler Birliği başta gelmektedir.

20. yüzyılda otomobilin gelişmesi petrolün önemini daha da artırdı. Benzin ihtiyacı çoğaldı. 1915'ten itibaren damıtma usulleri geliştirildi. Uçakların da gelişmesi, bu ihtiyacı tahminlerin de fevkine çıkardı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrol ihtiyacı görülmemiş bir seviyeye ulaştı. Petrol ürünlerinin çok çeşitli alanlarda kullanılmaya başlanması, bu ihtiyacı kırbaçlayan sebeplerin başında gelir. Böylece petrol endüstrisi dünyanın en büyük, hatta dünya siyasetini etkileyecek bir seviyeye ulaştı.

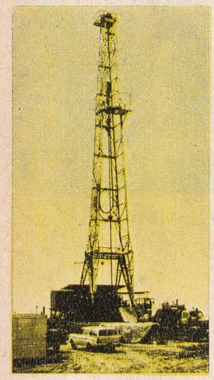

Trakya'da Çorlu yakınlarında sondaj kulesi

Petrol araştırması, şu jeolojik çalışma ile başlar: 1) Arazi incelemesi, 2) Havadan fotoğraf çekimi ile topoğrafik harita çizimi, 3) Sert kayalarda yansıyan yankının ölçülmesi için sismografik araştırma, 4) Kayaların manyetik etkilerinin ölçülmesi, 5) Kayalardaki yoğunluk değişikliğinin ölçülmesi için gravimetrik inceleme, 6) Toprağın yağ ve gaz bakımından çözümlenmesi için geo-kimyasal araştırma, 7) Kayaların direncini ve radyoaktivitesini ölçmek için elektriksel inceleme, 8) Yerin delinerek örnek alınması, fosillerin incelenmesi, 9) Yüzey jeolojik araştırmalar, 10) Deneme kuyusunun açılması.

Kuzey denizinde, dipten petrol çıkartılması

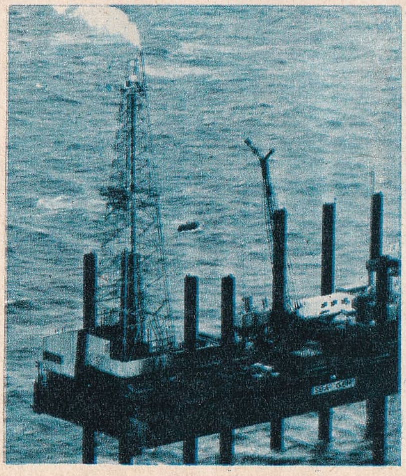

Bütün bu işlemler, çok büyük masraflar gerektirir. Açılan on kuyudan ancak birinden petrol çıkması, masrafları daha da artırır.

Petrol kuyusu, toprak düşey olarak delinmek suretiyle açılır. Açılan delikten demir borular geçirilir. Petrol, yatağında baskı halinde ise fışkırarak çıkar. Fışkırmazsa, tulumbalarla çekilip depo edilir.

Elde edilen ham petrol, kum ve tuzlu suyla karışıktır. Bu maddeler separatörlerle ayrılır. Petrolün akıcısı daha makbuldür. Kimya bakımından hepsi «hidrokarbon bileşikleri» dir. Genel formülleri: (C_nH_{2n-6}) dır. Burada (n), 1'den başlayan herhangi bir sayıdır. Ham petrol şöyle işleme tabi tutulur:

Damıtma - Normal damıtma ile benzin, gazyağı, motorin elde edilir. Vakum (düşük baskı) damıtması ile de çeşitli yağlar, parafin bütüm elde edilir. Ham petrol önce 380° ısıtılır, sonra damıtma kulesine girer. Uçucu hidrokarbonlar kulenin üstündeki boruda, az uçucu olanlar alt borularda birikir. Elde edilen ürünlerin de arıtılması gereklidir.

Arıtma - Çeşitli yolları vardır. Temizlenecek ürün, hava veya bir karıştırıcı yardımıyle sülfürik asitle karıştırılır. Kimyasal etkilere karşı dayanıklı olmayan kükürt, azotlu, oksijenli bileşikler siyah katran ve reçine şeklinde ayrılır. Bunlardan artakalan ürün, asit kalıntılarından kurtarılır, filtrelerden süzülerek tanklarda toplanır.

«Edeleanu Metodu» denen diğer bir usulde ürün baskı ile sıvılaştırılmış kükürt dioksit ile karıştırılır. Yabancı maddeler çözünür, hidrokarbonlar kalır.

Her ham petrolden aynı miktarda benzin elde edilmez. Benzin oranı en yüksek olanı, Pennsylvania petrolüdür. Bu oran yüzde 30 - 40 kadardır. Daha fazla benzin elde etmek için uygulanan metod, «Kraking Metodu» diye anılır.

Damıtma ve arıtma işlemlerinin yapıldığı yerlere rafineri (tasfiyehane) denir. Arıtmadan sonra ham petrolden elde edilen başlıca petrol ürünleri şunlardır:

GAZ ÜRÜNLERİ: Küçük moleküllü hidrokarbonlardır (etan, bütan, propan). Kolay sıvı haline getirildiği için evlerde ve sanayide havagazı yerine kullanılır.

BENZİN: En önemli üründür. Damıtma sırasında, 40 - 175° arasında elde edilir.

Çok yüksek oktanlı uçak benzini ve normal oktanlı olmak üzere iki çeşidi vardır. Oktan, petrolde bulunan doygun hidrokarbür (C_8H_{18}) sayısıdır.

GAZYAĞI: Damıtma sırasında 150 - 250° arasında elde edilir. Isı ve ışık elde etmek, traktörlerde yakıt, jet uçak motoru yakıtı olarak kullanılır.

MOTORİN: 250 - 350° arasında elde edilir. Dizel motorlarında yakıt olarak kullanılır. Oktan sayısı düşük olmalıdır.

DİZEL MAZOTU: Kraking metodunun kalıntısından elde edilir. Dizel motorlarında kullanılır.

YAKIT YAĞ: Fuel oil de denir. Damıtma kulesinin altta kalan kalın kalıntılarındandır. Kaloriferlerde, gemilerde kullanılır.

KİMYASAL MADDELER: Alçak baskıda yapılan damıtmada kalan ürünlerdir. Tarım koruma ilâçları, böcek öldürme, temizleme deterjanları, sunî kauçuk, plastik ham maddeleri elde edilir.

Savaş yıllarında Almanya'da kömürden sunî petrol elde etmek için çalışmalar yapılmış, sonuç da alınmıştır. Ama bu ticarî bir metod olmadığı için, bugünlük deney safhasını aşmış değildir.

Bugün insanları en çok ilgilendiren konulardan biri de, gittikçe artan petrol tüketimi karşısında, petrolün bir gün yeryüzünden tamamen kaybolma ihtimalidir. Bu yüzden de petrolün sağladığı enerjiyi başka kaynaklardan elde etmek için çalışmalar yapılmaktadır. 1945'te dünya petrol stokları 57 milyar varil olarak tahmin edilmekteydi. Halen dünyanın en zengin yatakları Orta Doğu'dadır. Son tahminler ise dünya stoklarının 93 milyar varil olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de petrol araştırmaları 1934'te başlamıştır. 1944'te ilk defa iki kuyuda petrole raslanmıştır. 1948'de Siirt'te Raman dağında ilk petrol damarına raslanmıştır. 1954'te Petrol Kanunu çıkartılmış, yabancı şirketlere de araştırma izni verilmiş, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPO) kurulmuştr. Halen bazı büyük petrol şirketleri ile TPO da Türkiye'de petrol aramakta, istihsal yapmakta, ayrıca kurulan rafinerilerde ithal edilen ham petrolü damıtmakta ve arıtmaktadırlar.

PEYGAMBERÇİÇEĞİ (Bak: KANTORON).

PEHGAMBER DEVESİ, düzkanatlılardan bir böcektir. Sıcak ve ılık bölgelerde yaşar. Uzun ve yeşil gövdesi ile otlar arasına gizlenir. Bileşik gözleri ile avını çok iyi görür. Yırtıcı bir yaratıktır. Böcekleri art ayakları arasında sıkıştırıp, rahatça yer

PEYGAMBERLER, Tanrı ile insanlar arasında elçilik ödevini gören, Tanrı buyruklarını insanlara ulaştıran kutsal kişilerdir. İnsanlık tarihinde önemli rolleri olmuştur. Büyük peygamberler Tanrı'nın elçisi olmadan önce de akıllı, uyanık, temiz, Tanrı'ya

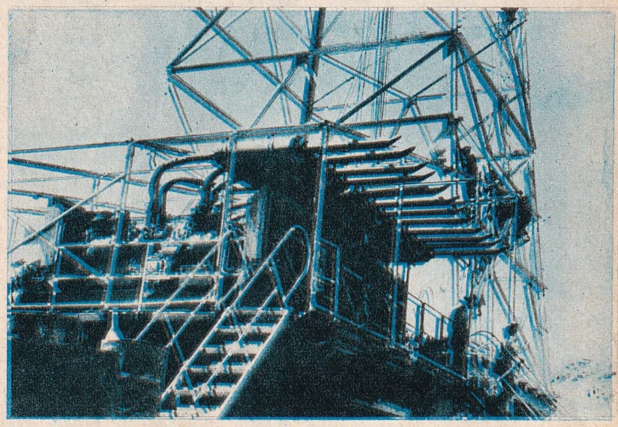

Raman'da petrol kuyularından biri

yakın kişilerdi. Dinî inançlara göre, peygamberlik bir Tanrı vergisidir. Tarih yönünden peygamberler toplumları gerek ahlâk, gerekse siyaset yönünden yönetmişlerdir. Bunların soylu kişiler olmaları da, siyasî yöneticiliklerine örnek sayılabilir.

Dinî inançlara göre, insan soyu Âdem'den türemiştir. Bu bakımdan Âdem ilk peygamber sayılır. Kutsal kitaplara göre, kendisi Cennet'te yaşamakta idi. Kendisine eş olarak yaratılan Havva ile suç işleyince, Tanrı ikisini de dünyaya göndermiştir. İnsan soyu Âdem'den çoğalınca, Tanrı da onlara yol göstermesi için Âdem'i görevlendirmiştir. Âdem'den sonra gelen peygamberler de, Tanrı'nın emirlerini insanlara iletmişlerdir. Kur'an'da adları sıra ile bildirilen peygamberler şunlardır: Âdem, İdris, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrahim, Lût, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf, Eyyub, Şuayb, Musa, Harun, Davut, Süleyman, İlyas, Elyesâ, Yunus, Zülkifl, Zekeriya, Yahya, İsa, Muhammed.

Bu peygamberlerin hemen çoğu Yahudi asıllıdır. Birçoğu kral, prens, komutandır. Aralarında bilgin ve filozof olanlar da vardı. Bunlar belirli toplumlar içinde söz sahibi olmuşlar, ancak İsa'nın ölümünden sonra din yaygınlaşmıştır.

Peygamber devesi

Her peygamber çağının ihtiyaçlarına cevap vermiş, sonra gelenler öncekilerin koydukları yasaları biraz değiştirmişlerdir. Müslümanlar önceki peygamberleri tanımakla beraber, emirlerini günü geçmiş görür ve son peygamber olarak Muhammed'i kabul ederler.

Yine dinî inançlara göre Tanrı, elçilerinden bazılarına emirlerini kitapla bildirmiştir: Kitaplar şu peygamberlere gönderilmiştir: Âdem'e 10 sayfa, İdris'e 30 sayfa, İbrahim'e 10 sayfa. Büyük

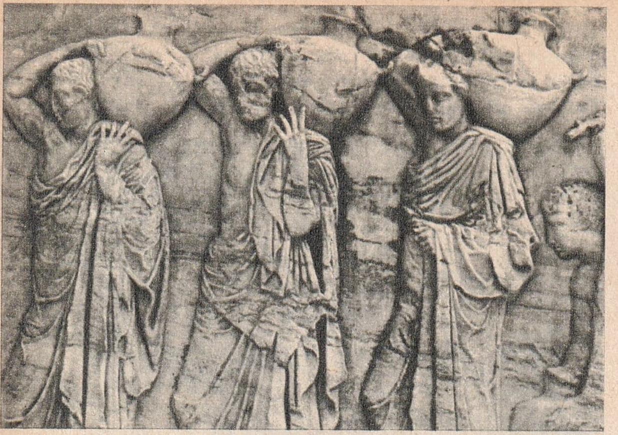

Ünlü heykelci Phidias'tan bir friz

kitaplar ise 4 tanedir: 1 - Tevrat (Musa'ya), 2 - Zebur (Davut'a), 3 - İncil (İsa'ya), 4 - Kur'an (Muhammed'e). Bu peygamberlere «resûl» denir. Ötekiler yalnız «nebî» dir. Bugün dünyada üç büyük din (Musevilik, Hıristiyalık, Müslümanlık) yan yana yaşamaktadır. Bunlardan başka kökü Asya'da olan Buda, Konfuçyus, Lao - Çe dinleri de vardır.

Philippe II

PEYNİR, sütten mayalanarak yapılan besin maddesidir. Çok eskiden beri bilinir. Önce süt kaynatılır. Dibe çöken koyu kısım (uynuk) ayrılır. Torbaya konup taş üzerinde ezilir. Buna «ekşimik» denir. Bir - iki hafta ekşimeye bırakılır. Güneş veya isli ateşte kurutulur. Tuzlanarak saklanır. Ayrıca maya ile de yapılan peynir için inek ve koyun sütü tercih edilir. Bizde en çok kullanılan maya, dana veya buzağının kırkbayırından elde edilir. Başlıca peynir çeşitleri şunlardır:

Beyaz Peyniri: Sütün pıhtılaşmış kısmından yapılır. En çok Türkiye, Yakın Doğu ve Balkanlarda kullanılır. Kuvvetli bir besindir.

Kaşar Peyniri: Sert hamuru, sarı renklidir. Türkiye, Balkanlar ve Güney Avrupa'da yapılır. «Tulum», «teleme» ve «dil peyniri» de aynı hamurdandır.

Philadelphia'dan bir görünüş

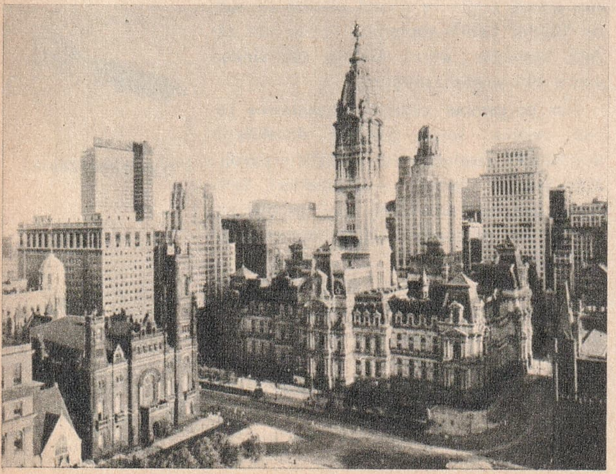

Holanda Peyniri: Sert, kavuniçi rengindedir. Dışı kırmızı mumla kaplıdır.

Gravyer Peyniri: Sert, iri delikli ve sarıdır. Holanda, Fransa, İsviçre ve Türkiye'de yapılır.

Küflü Peynirler: Bunlardan Rokfor peyniri bütün Avrupa'da ün salmıştır ve en başta gelir.

PEYZAJ, manzara resimlerine denir. Batı sanatında Rönesanstan sonra gelişmiştir. İngiltere'de Gainsborough, Constable gibi peyzajcılar öncülük etmiş, Fransa'da Courbet'den sonra Manet, Monet, Pisarro, Sisley, Gauguin, Van Gogh bu tarzı çok geliştirmişlerdir. Bizde de Şeker Ahmet Paşa, Hoca Ali Rıza Efendi, Nazmi Ziya Güran usta eserler vermişlerdir. Peyzajda esas, renklerde tabiata bağlı kalmaktır.

PHİDİAS (? - M.Ö. 431), ünlü bir Eski Yunan heykelcisidir. Milâttan önce 5. yüzyılda yaşadı. Gençliğinde Aphrodite heykelleri yaptı. Akropolis'teki Parthenos heykeli kaybolmuştur. Perikles zamanında Parthenos heykeline ait altınları çalmakla itham edilmiş, bazı iddialara göre kendini çok iyi savunmuş ve kurtulmuş, bazı iddialara göre de Atina'da atıldığı hapiste ölmüştür. Phidias heykellerinde insanı değişmez bir güzellik ölçüsü içinde en mükemmel şekliyle düşünmüştür.

PHİLADELPHİA, Amerika'nın Pennsylvania eyaletinde büyük bir endüstri ve kültür merkezi olan bir şehirdir. Nüfusu 2.000.000'dur. Doğu kıyısında, New York'la Washington arasında önemli bir limandır. Delawere nehrinin Atlas Okyanusu'na döküldüğü yerde kurulmuştur. 1790 - 1800 yılları arasında A.B.D.'nin başkentiydi. Şehirde 11 yüksek okul, 300'den fazla orta öğrenim okulu, kitaplıklar, müzeler, sergi salonları vardır. Orkestraları da ün salmıştır. Hayvan ve bitki bahçesi de önemlidir. İki büyük havaalanı vardır.

PHİLİPPE'LER, tarihte meşhur 6 Fransız kralının adıdır.

PHİLİPPE I (1052 - 1108), 1060'ta tahta çıktı. 1095'te tertiplenen Haçlı Seferi'ne katılmadı.

PHİLİPPE II (1165 - 1223), «Fâtih» diye tanınır. 1180'de tahta çıktı Üçüncü Haçlı Seferi'ne katıldı. Paris'i imar etti, üniversiteyi kurdu.

PHİLİPPE III (1245 - 1285), 1270'de tahta çıktı. Sekizinci Haçlı Seferi'ne katıldı.

PHİLİPPE IV (1268 - 1314), «Güzel Philippe» diye ün salmıştı. 1285'te tahta çıktı. Karşılıksız para bastırması, ağır vergiler koyması, halkı hoşnutsuzluğa sevk etmişti.

PHİLİPPE V (1294 - 1322), «Uzun Philippe» diye ünlüdür. 1316'da tahta çıktı. Fransa'da para ve ölçü birimlerinin birleştirilmesine çalıştı.

PHİLİPPE VI (1293 - 1350), 1328'de tahta çıktı. Devrinde Yüz Yıl Savaşları başlamıştı. Flandre'de uğradığı bozgundan sonra bir şatoya kapanıp, devlet işlerinden uzaklaştı.

PIHTILAŞMA (Bak: KAN).

PINAR (Bak: KAYNAK).

PINARBAŞI, İç Anadolu Bölgesinde, Kayseri iline bağlı 51.427 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.328 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 3.328 km.²'dir. Merkez bucağından başka Kaynar, Pazarören ve Örenşehir adlı üç bucağı ve 111 köyü vardır.

İlçe arazisinin büyük bir kımmını Uzunyayla düzlükleri kaplar. Yaylayı Tahtalı, Hınzır, Aygörmez, Kocadağ ve Kuramaz dağları çevirir. Kışlar çok soğuk geçer. En büyük akarsuyu, Samantı suyudur. Orman bakımından zayıf olan ilin en zengin topraklarına sahiptir. En geniş çayırlar ve otlaklar da bu ilçede bulunur. En çok tahıl ekilir. Hayvancılık, özellikle atçılık ileridir. İyi cins koşum atları yetiştirilir.

İlçe merkezi Pınarbaşı kasabasının eski adı Aziziye'dir. Kayseri'ye 105 km. uzaklıkta ve denizden 1.546 metre yükseklikte kurulmuştur. Kayseri - Pınarbaşı yolu doğuya doğru devam eder. Gürün ve Darende'den geçerek Malatya'ya varır.

PINARHİSAR, Marmara Bölgesinde, Kırklareli iline bağlı 24.462 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.672 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 581 km.²'dir. Merkez bucağından başka 16 köyü vardır.

İlçe arazisinin kuzeydoğusunu ormanlarla kaplı Istranca dağlarının hafif dalgalı etekleri kaplar. Bu toprakları küçük akarsuların vâdileri parçalamıştır. Balkanlardan gelen rüzgârların etkisiyle kışları soğuk geçer. Yazlar ise sıcaktır. Ekonomisinin temelini tahıl, ayçiçeği, şeker pancarı tarımı, peynir, bal, yapağı üretimi ve linyit kömürü ve yapı taşı yatakları teşkil eder.

İlçe merkezi Pınarhisar kasabası Vize - Kırklareli yolu üzerinde, denizden 192 metre yüksekliktedir. Kasabanın yanında bir çimento fabrikası vardır.

PIRASA, birçeneklilerin zambakgiller familyasından bir kış sebzesidir. Kökü ve gövdesi toprak altındadır. Yeşil, şerit gibi yaprakları toprak üstünde gelişir. İlk yıl soğanını, ikinci yıl bir metreyi bulan sapını verir. «Kartal pırasası» diye anılanı en makbuldür. C vitamini bakımından zengindir. Çiğ yenirse de, en çok pişmişi tercih edilir.

PIRLANTA, yontulmuş elmastır. Çeşitli biçimlerde yontulur. Ustaları tarafından 58 yüzde yontulanları vardır. Bu kesime göre bir yanı sivri, öbür yanı düz, kenarı da şişkindir. Bundan dolayı ışığı çeşitli yönlerde yansıtabilir.

Pİ (π), bir dairenin alanını ve bir çemberin çevresini bulmak için kullanılan değişmez sayıdır. Tam değeri 22/7'dir. Ama hesaplarda 3,1416 alınarak yaklaşık değerler bulunur. Çoğunlukla 3,14 olarak da kullanılır. Bu sayı birçok denemelerden sonra bulunmuş, matematik yönünden doğruluğu ispatlanmıştır. Bir çemberin çevre uzunluğunu (l), yarı çapını da (r) ile gösterirsek, $l = 2\pi r$'dir. Yani bir çemberin çevresini bulmak için çapının iki katı pi sayısı ile çarpılır.

Daire alanı da (s) ile gösterilirse, $s = \pi r^2$'dir. Yani dairenin alanını bulmak için yarıçapının karesi, pi ile çarpılır.

PİCASSO, Pablo (1881 -), çağdaş ressamların en büyüklerindendir. Kübizm çağının kurucusu sayılır. İspanya'da, Malaya'da doğdu. Barcelona Güzel Sanatlar Okulu'nda okudu. 1896'da aynı şehirde ilk atelyesini kurdu. İlk sergisini 20. yüzyılın başında Paris'te açtı. Resimlerinde «Mavi Devre» bu sıraya raslar. 1904'ten sonra kesin olarak Paris'e yerleşti. Resim anlayışını en iyi ifade eden resmi diye bilinen «Avignonlu Kötü Kadınlar» ı 1907'de bitirdi. Kübizm anlayışını Braque ile beraber açıkladılar. 1916'da «Kristal Kübizm» devresine geçti. İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçileri tuttu. Bu savaştan aldığı ilhamla 1937'de «La Guernica» adlı tablosunu yaptı. İkinci Dünya Savaşı'nı güney Fransa'da geçirdi. 1946'da seramiğe, 1947 - 1950 arasında taşbaskısına merak saldı. 1918'de evlendiği Olga Koklova'nın ölümünden sonra, 1960'da genç modeliyle evlendi. *(Renkli tablosu 928. sayfada)*

PİCCARD, Auguste (1884 - 1962), İsviçreli bir bilgindir. Lutry'de doğdu. Einstein'in öğrencisiydi. Öğreniminden sonra fizik ve matematik üzerinde çalışmalarını ilerletti. Brüksel Üniversitesi'nde profesör oldu. Balonla stratosfere yükselmesi, batiskaf adlı araçla deniz derinliklerine dalışı bütün dünyada tanınmasına yetti.

PİCCARD, Jean Felix (1884 - 1963), İsviçreli bir bilim adamıdır. Auguste Piccard'ın ikiz kardeşidir. Balonla stratosfere çıkarak kozmik ışınlar üzerinde yaptığı araştırmalarla ün saldı. Öldüğü zaman Minnesota Üniversitesi'nde ders veriyordu.

PİGMELER, Afrika ve Asya'nın Uzak Doğu adalarında yaşayan çok kısa boylu insanların adıdır. Boyları 1 metre - 1 metre

Philippe IV

Philippe VI

Picasso

Piccard

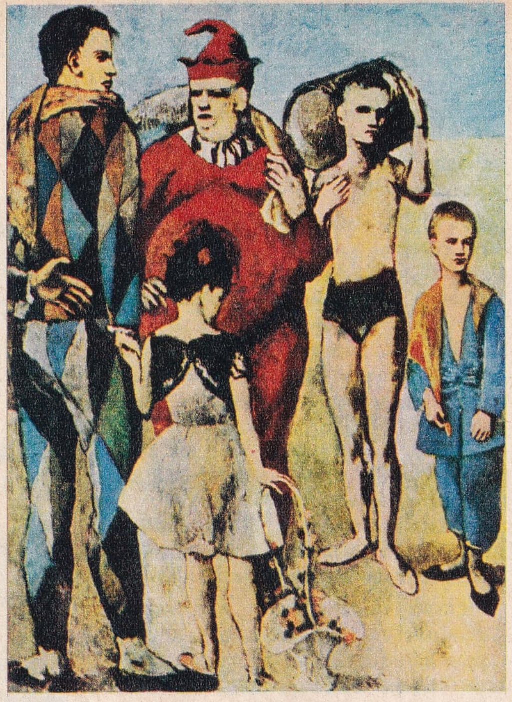

Picasso'dan bir tablo: «Cambaz Ailesi»

20 santim arasındadır. Normal ve zeki insanlardır. Nereden geldikleri hakkında kesin bilgi yoktur. Zencilerden farklıdırlar. Afrika'dakiler «negrillo» diye anılır. Kongo nehri dolaylarına yerleşmişlerdir. Asya'da yaşayanlar ise, «negrito» diye tanınır. Filipinler'de, Malaya'da, Yeni Gine'de yaşarlar. Cücelerle karıştırılmaması gereken pigmeler çok kısa boylu bir ırktır. Cüceler ise normal insanlardan dünyaya gelirler.

Pilsudski

PİGMENT, insan vücudunda saç, kan ve deriye rengini veren maddedir. Normal bir insanda üç çeşidi vardır:

1 - Melanin: Küçük tanecikler halinde ve kahverengidir.

2 - Karoten: Sarıdır. Tereyağı ve havuca da bu pigment renk verir.

3 - Hemoglobin: Kanın kırmızı rengini sağlar.

Derideki melanin güneş ışınlarını emer. Melanosit adlı hücreler tarafından meydana getirilir. Oksitlenmenin üzerinde etkisi vardır. Melanini etkileyen uzun dalgalı morötesi ışınlarıdır. Melanin, hipofiz bezinin faaliyeti sayesinde meydana gelir.

Karoten, yağ dokularındadır. Saçlarda pigment oluşumu da derideki gibidir. Saçlar, ancak deri tabakası sağlığını muhafaza ederse rengini koruyabilir. Aksi halde ağarır. Yaşlılıkta beslenmenin rolü yoktur.

PİKAP, gramofonun gelişmiş bir şekli olan, plak çalmak için kullanılan bir araçtır. Elektrik akımının radyo amplifikatörü ile kuvvetlendirilip ses halinde hoparlörden dışarı verilmesi sistemine denir. Bazı pikaplarda sesi büyüten amplifikatörler de vardır. Bunlar radyosuz da çalışır.

PİKRİT ASİT, nitrik asidin çeşitli maddeler üzerinde etkisiyle meydana gelen bir asittir. Formülü: $OH — C_6H_2(NO_2)$'dir. 1711'de Woulfe tarafından bulunmuş, 1799'da Welter tarafından ayrılmıştır. Endüstride erimiş fenolün sülfürik asit içinde karıştırılması ile elde edilir. Suda zor erir. Organik eriticiler içinde ise çabuk erir. Bugün artık boyama işlerinde kullanılmamaktadır. Eczacılıkta sathî yanıkların pansumanında yararlıdır.

PİL, kimyasal enerjiyi, elektrik enerjisi haline getiren araçtır. Kutup denilen iki ucu vardır. Bunlara devre bağlandığı takdirde, bu devreden elektrik akımı geçirir. Kutuplardan biri artı (+), diğeri eksi (—) dir. Elektrik akımı artı kutuptan, eksi kutba akar. Buluş İtalyan bilgini Volta'ya ait olduğu için bu pillere «volta pili» denir.

Volta pillerinin 1) Kuru pil ve 2) Adi pil olmak üzere iki çeşidi vardır. Akümülatör de bir başka çeşididir. En basit pil, sulu bir sülfürik asit eriyiği içine bakır ve çinko levhaları batırmakla elde edilir. Bu levhalara «elektrot» denir. Bakır artı (+), çinko eksi (—) kutuptur. Pilin uçlarına bağlanan devrede bakırdan çinkoya doğru bir akım geçer. Bu akım elektroliz adlı kimya olayının sonucudur. Sülfürik asidin (H) iyonları bakır levha üzerinde toplanır. Çinko levha ise çinko iyonlarını eriyik içine salar. Böylece çinko levha eski duruma geçer. Artı iyon alan bakır levha ise, artı (+) durumuna geçer. Çünkü levhadaki elektronlar pilin ucuna bağlanan iletken telindeki elektronları iterler. Bu etkiye artı (+) yüklü bakır levhanın çekimi de yardım edince, dış devreden akım geçer. Hidrojen iyonlarının bakır levha üzerinde toplanmaları sonunda pil artık akım vermez hale gelir. Küçük cep pilleri 1,5 veya 3, ya da 4,5 voltluktur.

«Löklanşe pili» kuru bir pildir. Karbondan bir artı (+) elektrot, çinkodan da bir eksi (—) elektrot vardır. İkisi arasına kâğıda emdirilmiş amonyum klorür konur. Yine kimyasal bir olay elektrik akımımı verir.

PİLSUDSKİ, Jozef (1867 - 1935), Polonyalı bir devlet adamıdır. Zulowo'da doğdu. Çar'a karşı ayaklandığı için Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Dönüşte Polonya Sosyalist Partisi'ni kurdu. Kısa zamanda halkın sevgisini kazandı. 1901'de kapatıldığı Varşova kalesinden, aldığı deli raporu sayesinde arkadaşları tarafında kaçırıldı. Bağımsızlık için uzun ve çetin çabalarda bulun-

duğu. Birinci Dünya Savaşı'nda önce Avusturya'nın Rus'yaya yenildikten sonra Fransa ve İngiltere'nin dostluğunu aradı. 1961'de ülkesinin bağımsızlığa kavuşması ile savunma bakanı oldu. 1918'den 1922'ye kadar cumhurbaşkanlığı yaptı. Kısa bir ihtilâftan sonra yeniden iktidara dönüp, 1926-28 ve 1930-31 yıllarında diktatör olarak Polonya'yı yönetti.

PİNDAROS (M.Ö. 521-441), Eski Yunan şairlerinin en ünlülerinden biridir. Çocukluğunda müziğe merak saldı. 20 yaşında şöhrete erişti. Ölümünden sonra eserleri örnek olarak gösterildi. 17 kitapta toplanıp sonradan 9 bölüme indirilen şiirlerinden sadece ilk 8 bölümden bazı parçalar zamanımıza kadar kalmıştır. Eski Yunan şiirinin en lirik şairi sayılır.

PİNDUS DAĞLARI, Batı Yunanistan'da, Yunan denizi kıyılarında uzanan sıradağlardır. Kuzey kesimleri Arnavutluk sınırının içine kadar sokulur. Dinarik Alpleri'nin devamını teşkil eder. En yüksek tepeler, Arnavutluk sınırı yakınındadır. Grammos dağı 2.519 metredir. Güneydoğudaki Smolikas dağı da 2.574 metredir.

PİNGPONG (Bak: MASA TENİSİ).

PİR SULTAN ABDAL (16. yüzyıl), ünlü bir tekke şairidir. Şair, Bektaşilere ait unvanlarla tanınmış, asıl adı unutulmuştur. Hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Şiirlerinden Sıvas'ta doğup büyüdüğü ve aynı yerde öldüğü anlaşılmaktadır. İran Şahı Tahmasb zamanında yaşamış olması mümkündür. Şair ayrıca tarikat meselelerine karışmış, Şiilik ve Kızılbaşlık'ta rolü olmuş, Kızılbaşları tahrikle isyan ettirmiş, bu yüzden yakalanarak asılmıştır. Bütün bunlar kızının ağzından yazılan bir destanda anlatılmıştır.

PİRAMİDON, ateş düşürücü ilâç olarak kullanılan bir tozdur. Suda az çözünür. Renksiz ve kristal halindedir. Kimyada «dimetil amino antipirin» diye anılır. İlk defa 1893'te elde edilmiştir.

PİRAMİT, geometride bir hacim biçimidir. Bir çokgenin köşelerini yukarıda bir noktada birleştiren doğrularla elde edilir. Tabanı meydana getiren çokgenin biçimine göre piramidin de cinsi belirir. Böylece üçgen, kare, çokgen piramitler meydana gelir. Taban düzleminin üstündeki nokta, piramidin tepesi, tepeden tabana inen dik çizgi, piramidin yüksekliğidir. Dik çizgi tabanın merkezine inerse buna dik piramit, bu özelliği göstermeyenlere de eğri piramit denir. Piramidin hacmini ölçmek için taban alanı ile yüksekliği çarpılır ve üçe bölünür.

PİRAMİTLER (Bak: EHRAMLAR).

PİRANDELLO, Luigi (1867-1936), İtalyan tiyatro ve roman yazarıdır. Sicilya'nın Girgenti şehrinde doğdu. Felsefe tahsilinden sonra, 1923'te yazarlığa başladı. İlk romanından sonra, avant-garde (öncü) tiyatro ile ilgilendi. Getirdiği yenilikle bütün dünyada tanındı. Özellikle teknik alanda yeni bir çığır açtı. Romanlarında duygulu, oyunlarında ise alaycı, biraz buruktur. 1934'te Nobel Armağanı'nı kazandı.

Başlıca eserleri şunlardır: Kocası (1911, roman), Filim Çevriliyor (1924, roman), Bir, Hiç Müzik (1926, roman), Başkasının aklı (1913, oyun), Size Nasıl Geliyorsa Öyledir (1917, oyun), Altı Kişi Yazarını Arıyor (1921, oyun), Kadınların Dostu (1927, oyun).

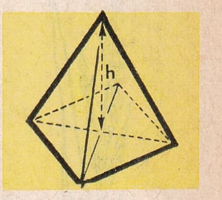

Piramit

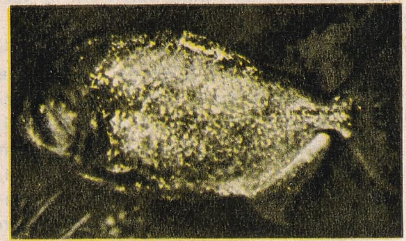
Piraya

Pire

PİRAYA, tatlı su balıklarının karaksgiller familyasından yırtıcı, obur bir balıktır. En fazla 30 sm. boyundadır. Buna mukabil kana susamışlık bakımından pirayadan daha korkunç bir yaratık düşünülemez. Kısa ve enli çenesi, jilet keskinliğinde, bir sıra dişle doludur. Son derece hızlı parçalar ve çabuk yutar. En çok Güney Amerika ırmaklarında yaşar. En iri türü San Francisco nehrinde yaşar.

PİRE, insanların ve bazı hayvanların üzerinde asalak olarak yaşayan küçük bir böcektir. Çok iyi zıpladığı için yakalanması zordur. Ağzı kan emmeye yarar. Tozlu yerlerde çabuk ürer. Kedi, köpek gibi tüylü hayvanlarda üreyen çeşitleri, kuşların üzerinde yaşayanları da vardır. Uzun, siyah larvaları olur. DDT ile yok edilir.

PİRE, Atina şehrinin limanıdır. Nüfusu: 500.000'dir. Egin (Saronik) körfezinin kıyısında, Atina'nın 8 km. güneybatısındadır. İki şehir arasında gelişen yazlık semtler, birleşmeyi sağlamıştır. Karayollarından başka bir de yeraltı treni irtibatı sağlar. Yunanistan'ın en önemli ithalât ve ihracat merkezidir. Ayrıca şehirde sanayi gelişmiştir. Liman tesisleri moderndir. Tarih çağlarında da daima önemli bir liman olarak kullanılmıştır.

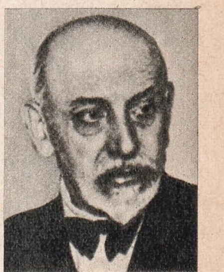
Pirandello

PİRENE DAĞLARI, Fransa - İspanya sınırında, yaklaşık olarak 430 km. uzunluğunda bir dağ silsilesidir. Alp sistemine ait

olup, Üçüncü Zaman'da meydana gelmiştir. En yüksek noktası Pico de Aneto (3.404 metre)'dur. Garonne ve Ebro nehirleri Pireneler'den doğar. Ulaşıma elverişli geçitler vermez. Pireneler'in gerek Fransa, gerekse İspanya tarafındaki eteklerinde yaşayan Basklar'ın Avrupa'nın ilk halkından olduğu tahmin edilmektedir.

Pirinç

PİRÎ MEHMET PAŞA (? - 1532), Osmanlı sadrazamlarındandır. Çaldıran savaşından önce kuruldaki sözleriyle Yavuz Sultan Selim'in dikkatini çekti. Mısır seferindeki hizmetleri üzerine 1518'de veziriâzam oldu. Kanunî devrinde de Belgrad ve Rodos seferlerine katıldı. 1523'te emekliye ayrıldı. Buna rağmen kendisinden çekinen rakipleri tarafından 1532'de zehirlenerek öldürüldü. «Remzî» takma adıyle şiir de yazmıştır.

PİRÎ REİS (1475 - 1554), ünlü bir Türk amirali ve coğrafya bilginidir. Gelibolu'da doğdu. Amcası Kemal Reis'le İspanya seferine katıldı. Hint Kaptanlığı'na getirildi. Portekizlileri Hint sularından kovmak için 1548'de bir filo ile Süveyş'ten ayrıldı. Aden'i yeniden Osmanlılar'a bağladı. Maskat, Hürmüz adası ve Basra'ya uğradıktan sonra Süveyş'e döndü. Mısır Beylerbeyi Ahmet Paşazade Mehmet Paşa'nın sefer hakkında Padişah Kanunî Sultan Süleyman'a aleyhte rapor vermesi üzerine, İstanbul'dan gönderilen fermanla 80 yaşında başı vuruldu.

Pirî Reis ayrıca ünlü bir coğrafya ve harita bilginidir. «Kitab-ı Bahriye» adlı kitabı devrin bu alandaki en önemli eserlerinden sayılır. Eser Almanca'ya da çevrilmiştir. Amerika'nın keşfinden 21 yıl sonra yaptığı Amerika haritası da önemlidir.

PİRİNÇ, buğdaygillerden bir bitkidir. Bol su içinde yetişir. Bütün dünyada çok yaygındır. Çok eskiden beri de bilinmekteydi. Bugün ise özellikle Asya ülkelerinde halkın başlıca gıdasını teşkil eder. Uzak Doğu ülkelerinde kutsal bir ürün sayıldığı için, yetiştirilmesi ve toplanması sırasında dinî törenler tertiplenir. Batı'ya ise İranlılar tarafından getirilmiştir. Yunanistan ve Roma'da önce ilâç olarak yetiştirilmiş, besin olarak faydası daha sonra anlaşılmıştır. Kabukları bol vitaminlidir. Kabuğu çıkarılmamış pirince çeltik denir. Yıllık bir bitkidir. Çok sıcak bölgelerde iki yıllık da olabilir. Boyu 1 - 1,5 metre arasındadır. Önceleri dik, taneleri olgunlaşınca eğik durur. Pirinç tarlaları uzaktan bataklığı andırır. Bu yüzden sıtmaya sebep olduğundan yetiştirilmesi bazı şartlara bağlanmıştır. Buna rağmen yurdumuzda en çok yetiştirilen bitkilerdendir.

YERYÜZÜNDE EN ÇOK PİRİNÇ ÜRETEN ÜLKELER

Ülke	*Bin ton*
Çin	86.800
Hindistan	45.921
Pakistan	17.794
Japonya	16.116
Endonezya	15.600
Tayland	9.588
Burma	8.055
Brezilya	5.072
Güney Vietnam	4.822
Kuzey Vietnam	4.512

Dünyada pirinç yetiştirmeye en elverişli yerler: Dicle, Fırat, Ganj, Nil, Mississippi nehirlerinin çatalağızlarıdır. Dünyada kullanılan pirincin dörtte üçü Hindistan'da yetişir. Afrika'da ise Mısır başta gelir.

Yurdumuzda yetiştirilen pirincin başlıca çeşitleri şunlardır: Kılçıksız çeltik (Maraş çevresinde yetişir. Verimli ve dayanıklıdır), sarı çeltik (sarı kılçıkları vardır. Çok verimli ve değerlidir), ak çeltik (beyaz kılçıklıdır), amberbu (İran'dan gelmiştir. Uzun taneli, güzel kokuludur), mısbak (uzun taneli, makbul bir cinstir), kara kılçık (küçük yuvarlak ve sert tanelidir. Koyu kırmızı kılçıkları vardır), kırmızı çeltik (açık kırmızı kılçıklı, az verimli ve dayanıksızdır), kasım beyazı (beyaz taneli, dolgun, lezzetli ve dayanıklıdır. En çok Bursa civarında yetişir), Japon pirinci (Ufak taneli ve verimlidir), onsen pirinci (taneleri harelidir. Kılçıksız ve çok makbuldür).

PİRİNÇ, bakırla çinkonun eritilerek karıştırılmasından meydana gelen bir alaşımdır. En yaygın olan çeşidinin içinde yüzde 55 - 58 oranında bakır bulunur. Renkleri çinko oranına göre kırmızıdan sarıya doğru değişir. Bakır oranına göre adlandırılır. Yüzde 67 bakırı olan pirinç, «67'lik pirinç» diye bilinir.

Gerek bakırdan üstün özellikler gösterdiği, gerekse bakırdan ucuz olduğu için çok daha yaygın bir şekilde kullanılır. Değişik çeşitleri şu işlere yarar:

Altın Sarısı Pirinçler - Çinko oranı yüzde 6 - 20 arasındadır. Altın taklidi eşya yapmaya yarar.

Mekanik Pirinçler - Çinko oranı yüzde 30 - 40 arasındadır. Mermi kovanlarının hazırlanmasına yarar. Gemicilikte kullanılır.

Döküm Pirinçleri - Çinko oranı yüzde 30 - 35 arasındadır. Döküm işlerinde, mutfak eşyası, boru ve elektrik aletlerinde kullanılır.

Lehim Pirinçleri - Çinko oranı yüzde

45 - 50 arasındadır. Lehim işlerinde kullanılır.

Bunlardan başka torna tezgâhlarında kullanılan, gemicilikte yararlanılan, makine parçaları ve pistonlar yapmaya yarayan özel pirinçler de yapılır.

PİRİT, demirle kükürtün tabiatte bulunan bir bileşiğidir. Çakmak taşı gibi kıvılcım çıkartır. Kristal yapılıdır. Kolay kırılır. Bileşiminde ortalama yüzde 47 demir, yüzde 53 kükürt bulunur. Sülfürik asit endüstrisinde kullanılır. Yurdumuzda bol miktarda bulunur.

PİROMETRE, endüstride yüksek sıcaklıkların ölçülmesinde kullanılan bir araçtır. İki cinsi vardır. Elektrik pirometreler 540° ye kadar sıcaklıkları ölçer. Üzerinden elektrik akımı geçirilen bir platin telin direncinin, bulunduğu ortam sıcaklığı ile değişmesi esasına dayanır. Akım değişikliği galvanometrelerden okunur. Optik pirometrelerin ise en önemli iki cinsi: 1) Fery Pirometresi ve 2) Le Chatelier Pirometresi adlarını taşır. Birincisinde gümüşlenmiş içbükey aynada yansıyan ışın termolement lehimini ısıtır ve netice galvanometrelerde okunur. Diğeri ise aynı fotometre gibi çalışır.

PİROSFER, dünyanın ateş halinde olan çekirdeğidir. Çekirdeğe doğru inerken «siyal» den sonra ikinci tabakadır. Kalınlığı 1.200 km. kadardır. Yoğunluğu 3,1 - 4.75 arasında değişir. Silisyum ve magnezyumdan meydana gelmiştir. Bu yüzden bazı bilginler tarafından «sima» diye de adlandırılır.

PİSA KULESİ, İtalya'da eğriliği ile tanınan bir kuledir. Toksana eyaletindeki Pisa şehrinde bulunur. Yüksekliği 54 metre, çapı 16 metredir. 1350 yılında tamamlanmıştır. Eğriliği 4,41 metredir. Bu yüzden de dünyanın sayılı turistik merkezlerinden birini teşkil eder. Temeli ancak 3 metre derinliktedir. Büyük bilgin Galileo, düşme kanunlarını ispatlarken, Pisa kulesinden yararlanmıştır.

PİSİ BALIĞI, yanakları zırhlı balıkların yan yüzgeçliler veya yassı balıklar familyasından bir türdür. Gözlü yüzü taraklı pullarla kaplıdır. Rengi kahverengiye çalan kırmızı, külrengi ve yeşilimsi arasında değişir. Alt yüzü ise beyazdır. Boyları 25 - 30 sm. arasındadır. 2 - 3 kilo çekenleri vardır. Kalkana benzer, ama kalkan gibi düğmeli değildir.

PİSİSİPİ OTU, buğdaygillerden otsu bir bitkidir. Biçim bakımından buğdayı andırır. Ancak çok kılçıklıdır ve hayvan yemi olarak dahi kullanılamaz. Tarlalarda, yol kenarlarında kendiliğinden biter.

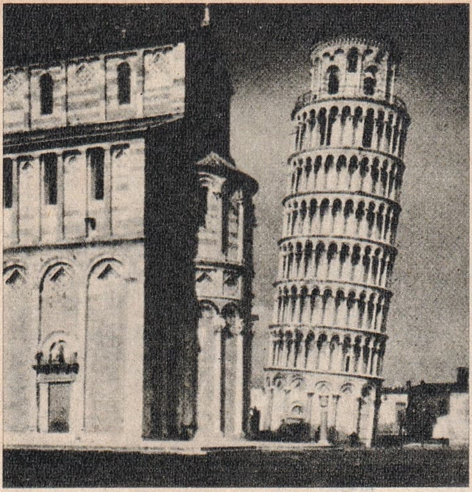

Pisa'nın ünlü Eğri Kule'si

PİSİSTRATOS (M.Ö. 600 - M.Ö. 527), Atinalı bir diktatördür. Hayatı efsanelerle karışık olarak bilinmektedir. Solon'un karşı koymasına rağmen Akropol'ü ele geçirerek, iktidara sahip olmuştur. Düşmanlarının muhalefet etmelerini dinlemeyerek Solon'un eserini uygulamış, toprak dağıtımını gerçekleştirmiş, zamanında Atina ilk altın çağını yaşamıştır. Özellikle diyonos bayramları zamanında büyük debdebe ile kutlanmıştır. Yerine geçen oğulları, babalarının eserini devam ettirememişlerdir.

Pisi balığı

PİSSARRO, Camille (1830 - 1903), ünlü bir Fransız ressamıdır. Antil adalarında, Saint - Thomas şehrinde doğdu. Fransa'ya gelip Corot ile beraber çalıştı. Empresyonistlere katıldı. İngiliz ressamlarını inceledi. Cezanne ile beraber sergi açtı.

Pissarro sabırla tabiatı inceleyerek resim yapan bir sanatçıydı. Resimlerinin asıl konusu ışıktır. Eserleri büyük müzelerdedir. ***(Renkli tablosu 932. sayfada)***

Pissarro

PİSTON, makinelerin silindir içinde gidip gelen parçalarına denir. Pistona bir kol, kola da tekerlek bağlıdır. Pistonun hareketi tekerleği döndürür. Meydana gelen dönme hareketi gerekli yerde kullanılır. Benzin motorları ve buhar makineleri bu sisteme göre çalışır. Piston, yani silindir çapı, her motora göre ayrı ayrıdır.

PİŞKİN, Halide (1901 - 1961), ünlü bir Türk tiyatro oyuncusudur. İstanbul'da doğdu. Önce İzmir'de, sonra İstanbul'da, Darülbedayi (Şehir Tiyatrosu) de sahneye çıktı. Radyo temsilleri ile ününü sağladı. Filim de çevirdi. «Deli Dolu» ve «Lüks Hayat» operetlerinde çok başarılı oldu. Bir süre özel tiyatroda çalıştı, sonra yine Şehir Tiyatrosu'na döndü. «Pişkin Teyze» radyo skeçleri ile de çok başarı kazandı. Kendi tarzında çok sevilen bir sanatçıydı.

PİTAGOR (Bak: PYTHAGORAS).

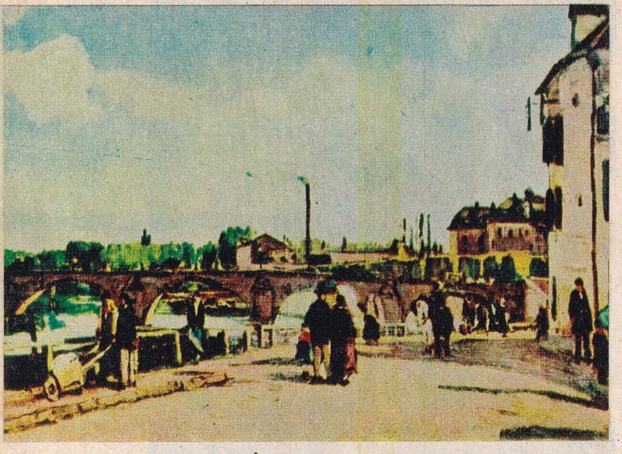

Pissarro'dan bir tablo: «Rıhtımlar Üstünde»

W. Pitt

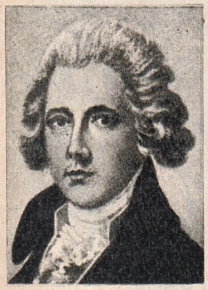

W. Pitt (oğul)

PİTON, zehirsiz fakat çok kuvvetli bir yılandır. Bu özelliği ile boaya benzer. Boyu 20 metreyi bulur. Afrika, Endonezya, Güneydoğu Asya'da yaşar. Avlarını boğarak öldürür. Suda iyi yüzer. Memeli hayvanlarla beslenir. Üstü pullarla kaplıdır. Sarımtrak esmer renginin üzerine kahverengi lekeler serpilmiştir.

PİTT, William (1708 - 1778), ünlü bir İngiliz devlet adamıdır. Uyguladığı siyasetle İngiltere'yi sömürgeci bir ülke haline getirmiştir. Kişizade olduğu halde çok memleket gezerek görgüsünü artırdı. Parlementoda hükümeti sert tenkitlere maruz bıraktı. Bir süre dışişleri bakanı olarak çalışmalarıyle başbakanı gölgede bıraktı. George III tahta geçince kabineden ayrıldı. Ama 1766'da başbakan olarak yeniden geldi. Hindistan'ın imparatorluğa katılmasında önemli rol oynadı. 1768'de bozuk sıhhati yüzünden görevinden ayrıldı.

PİTT Jr. William (1759 - 1806), William Pitt'in oğlu ve ünlü bir İngiliz politikacısıdır. Genç yaşta parlamentoya girdi. Önce Maliye Bakanı, 24 yaşında da başbakan oldu. Çeşitli malî ve siyasî reformları gerçekleştirdi. Kralın hastalığı üzerine devletin bütün idaresini eline aldı. Fransa ve İrlanda meseleleri ile çok uğraştı. Kralın İrlanda ile birleşmeye razı olmaması üzerine görevinden istifa etti. İngiltere ve müttefiklerinin Austerlitz'de Fransızlara yenildiklerini öğrenince, üzüntüden öldü.

Piton

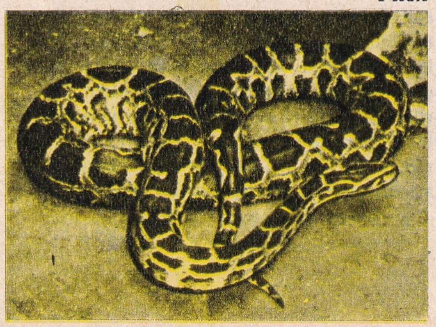

PİYALE PAŞA (? - 1578), ünlü bir Türk denizcisidir. 1554'te Kanunî tarafından Kaptanı Deryalığa getirildi. 14 yıl devamlı bu görevde kaldı. 1555'te çıktığı Akdeniz seferinde ismini Avrupa'ya duyurdu. Elbe adasını, Oran limanını fethetti. 1558'de Bizerte'yi, Majorka'yı aldı. Cezayir Beylerbeyliğine de getirildi. 14 mayıs 1560'da Cerbe zaferi ile ününü herkese kabul ettirdi. Mükâfat olarak Gevherhan Sultan kendisine verildi. Saraya damat oldu. 1565 Malta seferinde donanmaya kumanda etti. 1566'da Sakız adasının bağımsızlığına son verdi. Aynı yıl İtalya'nın batı kıyılarını aldı. 1570'te Kıbrıs seferine katıldı. 1571'de de ikinci vezir oldu. Birçok hayır eseri bırakan Piyale Paşa, Kasımpaşa'daki Piyale Paşa camisinin yanındaki türbede gömülüdür.

PİYANGO, bir talih oyunudur. Numaralı biletler satıp, karşılığında para veya eşya ikramiyesi vermek esasına dayanır. Eski bir Roma buluşudur. Ortaçağ'da ise yalnız Bizans'ta piyango oyunları düzenlenirdi. Avrupa'da ise kilise tarafından kumar diye yasaklandı. Daha sonra Fransa'da Françoise I devrinde yeniden piyango tertiplenmiş, daha sonra İngiltere'de de aynı usule baş vurulmuştur. Bugün bütün dünyada yalnız devlet değil, birçok hayır dernekleri de piyango tertipleyerek gelir temin etmeye çalışırlar. Türkiye'de piyango hakkı önce 1927'de özel bir kanunla «Tayyare Cemiyeti» ne verilmiş, sonra Millî Piyango kurulmuştur. Bunun dışında faydalı dernekler, müsaade ile sadece eşya piyangoları düzenleyebilirler.

PİYANO, bir müzik aletidir. Klavyeli, telli bir araçtır. Hem melodinin, hem de armoninin çalınmasını sağladığı için müzik aletlerinin en zenginlerinden sayılır. Uzun bir gelişme devresinden bugünkü haline ulaşan piyano, Ortaçağ'da org aletine klavye uygulanmasıyle doğmuştur denilebilir. 13. yüzyıldaki «dülsimer» adlı araca da 14. yüzyılda klavye uygulaması ile «klavisiteryum» elde edilmiştir. Daha sonra buna da madenî teller yerleştirildi ve ilkel bir klavsen ortaya çıktı. Bu alet daha sonra İtalya ve Almanya'da daha da geliştirildi. 1745'ten sonra ilk defa sesi yumuşatan pedal uygulandı. Altı oktavlı ilk piyano ise 1794'te John Broadwood tarafından yapıldı. 1796'da da Erard ilk kuyruklu piyanoyu geliştirdi.

Piyanoda tabiî sesleri veren tuşlar fildişi kaplıdır. Bunların arasında daha kısa abanoz tuşlar vardır. Telleri çelikten veya pirinçtendir. Klavyesinin genişliği 6,5 oktav

(do - fa), ya 6 3/4 oktav (do - la), ya da 7 oktav (la - la) arasında değişir. Piyano gerçek değerini Beethoven'in sonatlarıyle bulmuştur. Liszt, Rubinstein, Paderewski ve Rahmaninof da ona gereken değeri kazandırmışlardır.

PİYES, tiyatroda oynanmak üzere yazılmış eserdir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren acıklı ve gülünçlü unsurları birleştiren bütün tiyatro eserlerine bu ad verilmektedir. En önemli unsuru, karakterlerdir. Konuyu meydana getiren olaya «entrika», perde sonlarında seyirciyi şaşırtacak ve meraklandıracak bitişlere de «vuruş» denir. Piyes zaman bakımından perdelere, perdeler de tablolara ayrılır. 3, 1 veya 5 perdelik piyesler de vardır. Radyoda oynanmak üzere yazılmış eserlere de «radyofonik piyes» veya «skeç» denir.

PLAK, üzerine ses işlenmiş madenî veya plastik levhalardır. İlk defa Edison tarafından yapılmıştır. Edison bu iş için ince bir kalay levha kullanmıştı. Daha sonra bu kalay levhanın yerini balmumu karışımından silindirler almıştır. Bugünkü plaklar ise Berliner tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bugün plaklar özel stüdyolarda doldurulur. Bir mikrofon aracılığı ile, elektrik araçları ile sesler kaydedilir. İlerleyen teknik sayesinde artık kırılmaz olanların yapılması da mümkün olmaktadır.

PLAN, bir yer, yapı veya makinenin kısımlarını kuşbakışı gösteren çizgilerdir. Haritaya göre çok daha büyük bir ölçüdür. Mimarlıkta, denizcilikte ve mekanikte önemli rolü vardır. Düşey kesitten planlara da «profil» denir. Tiyatroda da sahnenin en önünden en arkasına kadar yukarıdan aşağıya indiği varsayılan yüzeyler aynı adla anılır. Resim ve fotoğraf sanatlarında da ön plan, birinci plan, arka plan ve fon deyimleri, fotoğrafı alınan şeylerin uzaklık ve yakınlık derecesini gösterir. Sinemada da planın temelini insan teşkil eder.

Plan çizmek için plan tahtası, kâğıdı, kalemleri, renkli ve renksiz mürekkepler, pergel takımı gibi özel araçlar kullanılır.

PLANKTON, deniz sularında veya durgun sularda pasif bir hayat süren canlı yaratıklardır. Denizlerdeki canlı yaratıkların hemen hepsi yüzücü olduğuna göre, bazı büyük yosun yığınları hariç, planktonların büyük kısmı gözle görülemeyecek kadar küçük varlıklardır. Ayrıca bu yaratıkların şeffaflık gibi bir özelliği daha vardır. Buna rağmen deniz yaratıkları tarafından devamlı şekilde yok edilirler. Ancak korkunç denecek üreme kabiliyetleri sayesinde varlıklarını sürdürebilirler. Bu yaratıkların vücutlarında son derece besleyici maddeler muhafaza ettikleri tespit edilmiştir. Çeşitli gruplara ayrılırlar. Balıkçılar planktonlardan balık sürülerinin tespitinde yararlanırlar. Fakat bu yaratıklar çok toksinli oldukları için, insanlar doğrudan doğruya besin olarak faydalanamazlar.

PLANÖR, motorsuz uçaktır. Genellikle tek kanatlı olur. Rüzgâr yardımıyle uçar. Uçaklardaki uçuş araçlarından yararlanır. Yapımlarında tahta ve bez tercih edilir. Hafif madenden yapılanları da vardır. Tek tekerlekle, tercihan yumuşak yerlere inerler. Motorsuz uçma denemeleri, insanlığın çok eski çağlarından beri uygulanmıştır. Fakat ilk modern planör örneği 1891'de Alman Lilienthal tarafından yapılmıştır. Halen Batı dünyasında sevilen bir spor dalı olarak uygulanır. Çeşitli planör

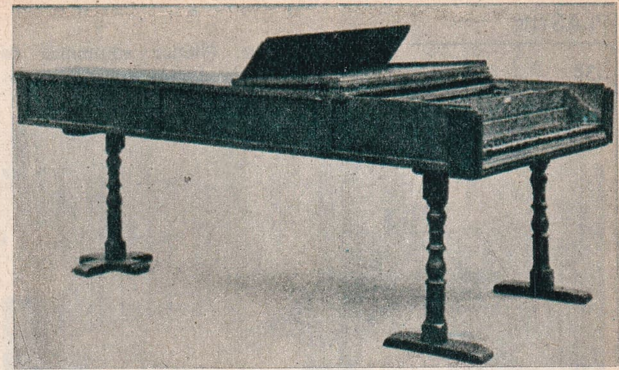

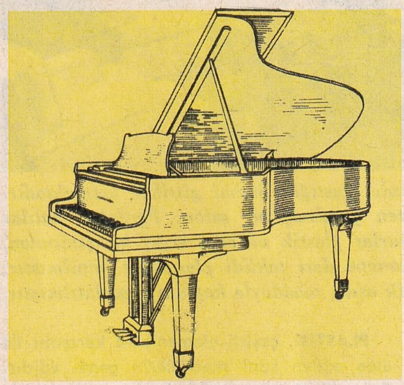

New York Metropolitan Müzesi'nde dünyanın en eski piyanosu (1720) (üstte). Modern bir kuyruklu piyano (yanda).

Planör

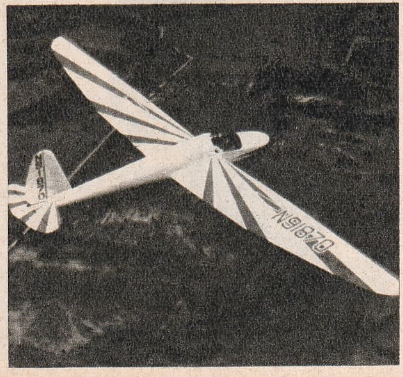

kulüpleri vardır. Pilotluk eğitiminde de yararlıdır. Orduda da planörlerden yararlanılır.

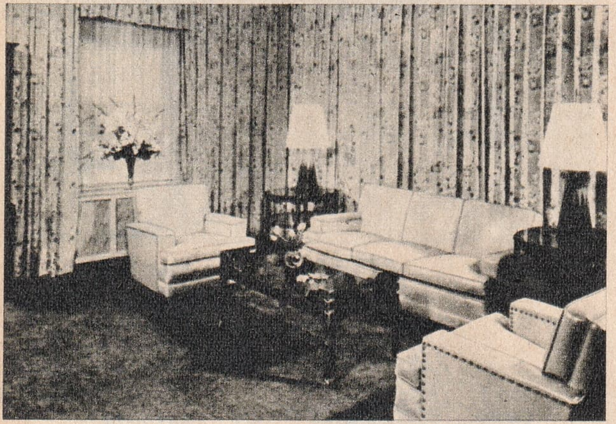

Günümüzde plastiğin önemi gittikçe artmaktadır. İşte her şeyi plastikten yapılmış bir salon: Perdeler, halılar naylondan, abajurlar plastik ve cam elyaf karışımından, koltuklar ve kanepe deri taklidi plastikten yapılmıştır. Masalar da plastik asıllı maddeyle kaplanıp, parlatılmıştır.

PLASTİK, çeşitli elemanların karışımı ile elde edilen sunî maddelerin genel adıdır. Sentetik olarak yapılan bu maddelerin bugün en yaygını naylondur. Plastik maddelerde son yıllarda görülen gelişme, bunların birçok maddenin yerini almasını temin etmiştir.

Bu alanda ilk olarak 1909 yılında Amerika'da bakalit bulunmuştur. Fakat bundan da önce Amerika ve Fransa'da «polistirenler» ve «viniller» den yararlanılmıştır. Plastiğin gelişmesinde, fildişi bilardo toplarının yerine daha ucuza yapılacak toplar için madde aranmasının büyük rolü olmuştur.

Fakat plastiklerin gelişmesi özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında olmuştur. Çeşitler çoğaldığı gibi, maliyeti de düşmüştür.

Plastik maddeler genellikle hava, kömür ve sudan yapılır. Bunlardan önce «aracı» maddeler elde edilir. Başlıcaları şunlardır:

Plastik eşyalar, tanecikler halindeki plastiği ısıtıp preslerde şekil vererek yapılır.

Maden kömürü (fenol, benzen, kok ve amonyak'ı temin eder), hava (sıvı haline getirildikten sonra, azot, argon, neon, ksenon maddeleri ayrılır), su (hidrojen ve oksijeni ayrılır), kireçtaşı (kalsiyum siyanamit elde edilmesini sağlar), tuz (sutkostik, klor gazı temin eder).

Başlıca plastik çeşitleri ise şunlardır:

1 - Fenol Plastikleri: Sentetik reçine ile bir dolgu maddesinin birleşmesinden elde edilir, radyo mobilyası, dişli yapmaya yarar, bazı boyaların içinde kullanılır.

2 - Üre Plastikleri: Amonyak ve formaldehitten elde edilir, düğme, şişe kapağı, radyo mobilyası yapmaya yarar.

3 - Melamin Plastikleri: Kalsiyum siyanalit ve formaldehitten elde edilir, tabak ve elektrik malzemesi yapmaya yarar.

4 - Naylon: Heksametilenediamin ve adipik asitten yapılır, çok geniş alanlarda kullanılır.

5 - Orlon ve Perlon: Poliyamit plastiklerdendir, naylonun özellikleri daha geliştirilmiş halde bulunur.

6 - Polistiren Plastikler: Etil benzen'den elde edilir, çok dayanıklı olurlar.

7 - Vinil Plastikler: Perde, örtü, muşamba, yağmurluk yapmaya yararlar.

8 - Selüloz Plastikler: Pamuk ve yün gibi selüloz kaynaklarından elde edilir, fotoğraf filmi imalinde kullanılır. Otomobil direksiyonu ve oyuncak yapmaya da yarar.

9 - Rayon: Dokuma eşyalarına verilen addır.

10 - Polietilen Plastikler: Yumuşaktırlar, kırılmaz tabak yapımına yarar.

11 - Silikon Plastikleri: Suya ve ısı değişikliğine dayanıklıdır.

Plastik ham maddelerden eşya yapmak için maddeler eritme, püskürtme, sıkıştırma, sıvama, dokuma ve dökme safhalarından geçer. İşlenmeleri cinslerine göre değişir. Gittikçe daha yaygın bir şekilde kullanıldıkları için, plastik imali bugün dünyanın belli başlı sanayi kollarından biri haline gelmiştir.

PLASTİK AMELİYAT, insanlarda dış görünüşü düzeltmek veya eksik bir organı yerine yerleştirmek için yapılan cerrahî müdaheledir. Ameliyattan hedef sadece güzellikse, müdahaleye estetik ameliyat denir. Bazı hallerde şahsın kendisinden deri veya doku alınarak uygulanır ki, buna otoplasti adı verilir. İnsandan insana organ nakillerinde ise uygulanan metod, «transplantasyon» (aşılama) diye anılır. Organ nakilleri için organ bankaları gittikçe yaygın hale gelmektedir. Ayrıca son iki yıl içinde böbrek, akciğer, karaciğer ve hatta kalp gibi hayatî organların da nakli yapılmaktadır.

PLASTİK SANATLAR, şekil ve hacme dayanan güzel sanatlardır. Bu iş için önce kil, balmumu gibi maddeler kullanılmış, kehlibar, zift, yumuşatılmış fildişi, heykel sanatının ilk malzemelerini teşkil etmiştir. Alçı ise ilk defa Büyük İskender çağında kullanılmıştır. 19. yüzyıldan sonra ise kalıba elverişli plastik maddelerin gelişmesi, plastik sanatların da ilerlemesini kolaylaştırmış, bütün dünyada bu adla anılmasını sağlamıştır. Bugün resim, heykel ve mimarlık bu adla anılmaktadır.

PLATİN, beyaz renkte, parlak bir madendir. Simgesi: Pt, atom sayısı: 78, atom ağırlığı: 195,23, yoğunluğu: 21,45, ergime noktası: 1778°, kaynama noktası: 4050°'dir. İlk defa Amerika'da nehir kumları arasında bulunmuştur. Tabiatte eleman halindedir. Şimdiye kadar 8 kilodan daha büyük külçesine raslanmamıştır. Filizlerine en çok Rusya, Brezilya, Kolombiya, Meksika, Güney Afrika ve Habeşistan' da raslanır. Kolay mıknatıslanabilir. Altın ve gümüşten kolay ayırt edilir. Havadan hiç bozulmaz. Yalnız altın suyunda çözünür. Asitlere dayanıklılığı sebebiyle teknikte önemli işler görür. Katalizör olarak kullanıldığı gibi, kimyasal kaplar yapımında, tıp aletlerinin hazırlanmasında, cam ve porselen boyacılığında, süs eşyası yapımında kullanılır. Alaşımları önemli, çok sert ve esnek olur. Yüksek sıcaklıkları ölçmekte ve dişçilikte kullanılır.

PLATON (Eflâtun) (M.Ö. 427 - 347), Eski Yunanlı bir filozoftur. Çeşitli felsefeleri, ahlâkî, siyasî ve dinî doktrinleri etkilemiştir. Atina veya Egine adasında doğduğu tahmin edilir. Soylu bir aileye mensuptu. Solon'un akrabasıdır. Asıl adı Aristokles'ti. İyi bir yetişmeden sonra, Sokrates'in öğrencisi oldu. Onun katlinden sonra uzun bir seyahate çıktı. 387'de Atina'ya döndü. Akademia adlı ünlü okulunu kurdu. Burada değerli filozoflar yetiştirdi.

Eserlerini karşılıklı konuşma halinde yazan Platon'un en önemli eseri «Devlet» tir. Bu eserinde en mükemmel devlet şeklini arar. Felsefe sistemi ise mantık, fizik ve ahlâk temellerine dayanır. Rasyonalist bir filozoftur. Her şeyi düşünceye bağlamıştır. Fikir ve duyu olmak üzere iki ayrı âlemin varlığını kabul eder. Esas olarak da fikir âlemini üstün tutar. Platon'un düamist (ikili) öğretimi daha sonra bütün Avrupa' yı etkilemiştir. Diğer önemli eserleri: Symposion, Timaios, Apologia'dır.

PLAZMA, kanın sıvı kısmıdır. Bulanık bir rengi vardır. Kanın besleyici kısımları bu sıvı içinde bulunur. Gerekirse insanlara kan yerine sadece plazma da verilir. Kan bankalarında vaktinde kullanılmayan kanın plazması ayrılır ve bunu daha uzun süre saklamak mümkün olur.

PLEBİSİT (Bak: REFERANDUM).

PLEİSTOSEN (Bak: DÖRDÜNCÜ ZAMAN).

PLEVNE SAVAŞLARI, 1877 - 78 Türk - Rus savaşında, Rumeli cephesinde geçen önemli çarpışmalardır. «Doksan Üç Harbi» de denir.

Birinci Plevne savaşı 20 temmuz 1877' de Rus ordularının topçu ateşinden sonra Plevne'ye saldırısı ile başladı. Fakat Osman Paşa komutasındaki Türkler, düşmana 3.000'e yakın ölü verdirerek saldırıyı püskürttüler.

Ruslar 30 temmuzda daha büyük kuvvetlerle Plevne'ye saldırdılar. Osman Paşa bu sefer de Ruslara ağır kayıplar verdirterek düşmanı yeniden bozguna uğrattı. Bunun üzerine Çar Aleksander II, ordularının komutasını bizzat üzerine aldı. Bütün Rus yedekleri cepheye sürüldüğü, seçme Kazak birlikleri ateş hattına gönderildiği halde ve Romen Prensi Karol'un gönderdiği takviyeye rağmen Plevne yine düşmedi. Bu savunma bütün dünyanın ilgisini çekmiş, ünlü savaş muhabirleri cepheye gönderilmişti. Fakat diğer Osmanlı kumandanlarının çekememezlik yüzünden Osman Paşa'ya yardım etmemeleri, durumu daha da güçleştiriyordu.

Eylül ayının ilk haftasında şiddetli Rus topçu ateşi ve hücumları altında Plevne kalesi dayanmaya devam etti. Rusların kaybı 50.000'i geçmişti. Fakat Plevne'de de şiddetli bir cephane ve yiyecek sıkıntısı baş göstermişti.

Ruslar 2 kasımda Osman Paşa'ya nazik bir dille teslim olmayı teklif ettiler. Osman Paşa bu teklifi 13 kasımda reddetti. Tek çıkar yol olarak başvurulan yarma hareketi de başarılı olmadı. Osmanlı kuvvetleri 2.500 şehit, 3.000 yaralı verdiler. Osman Paşa'nın da atı vuruldu, kendisi dizinden yaralandı. Bunun üzerine askerlerini daha fazla kırdırmamak için teslime razı oldu. 12 aralıkta Çar'la görüştü. Çar, Osman Paşa'ya hayranlığını bildirdi ve kendisini tebrik etti.

Osman Paşa bütün askerî yazarlarca dünya çapında bir asker olarak kabul edilmiş, uyguladığı savunma sistemi incelenmiş, Avrupa harp akademilerinde öğretilmiştir.

PLİNİUS, Caisus (23 - 79), Eski Roma' nın ünlü yazarlarından biridir. Önce Roma ordusunda askerdi. Savaş anılarını yazarak ün saldı. «Germenler Ülkesinde Romalıların Savaşları» adlı 20 ciltlik eserinden zamanımıza 37 bölümlük «Devrimizin Tarihi» kalmıştır. Ayrıca tabiat bilgisi, astronomi, fizik, coğrafya, tarım, ticaret ve

Plevne Savaşları'nın kahramanı Gazi Osman Paşa

Platon

Plinius

Eski Yunanlılar'ın Yeraltı Tanrısı Pluton, karısı Proserpina ile

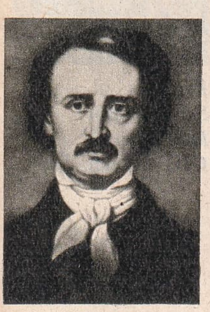

E. Allen Poe

R. Poincaré

tıp dallarında da eserler vermiştir. 79 yılında Vezüv yanardağının indifaı sırasında kükürtlü gazlardan zehirlenerek ölmüştür.

PLİYOSEN (Bak: ÜÇÜNCÜ ZAMAN).

PLUTARKHOS (50 - 125), ünlü bir Eski Yunan yazarıdır. Koronte'de doğdu, öğrenimini Atina'da yaptı. Ailede faziletin sembolü sayılacak davranışları ile ün saldı. Çok eser vermiş, fakat bunlardan pek azı, onlar da parçalar halinde ve eksik olarak, zamanımıza kadar kalabilmiştir. «Ünlülerin Hayat» başlıca eserlerindendir. Bu eserinde de ahlâk ve fazilet konuları incelenmiştir.

PLUTON, Yunan mitolojisinde yeraltı tanrısıdır. Tanrılar kralı Zeus ve Poseidon'un kardeşidir. Saldığı korku ile tanınmıştır. Adına çok az tapınak yapılmıştır. Pluton'a kara koyun adanır, adak yerine getirilince, tapınakta tanrıya arkalarını dönerlerdi. Pluton ayrıca zenginlik ve varlık tanrısı olarak da tanınmıştır. Çeşitli maceralara katılmış, insafsızlığı ile ün salmıştı.

PLUTONYUM, bir kimyasal elemandır. Atom sayısı 94'tür., Neptunyum.dan elde edilir. Kuvvetli bir roadyoaktif eleman olduğu için, tabiî halde bulunmaz. İzotopu 1940 yılında Amerikalı Seaborg tarafından, uranyumun dötonlarla bombardımanı sayesinde elde edilmiştir. Atom bombası ve bazı atom pillerinin imalinde kullanılır.

PLÜTON, Güneş Sistemi'ndeki gezegenlerden biridir. Diğerleri arasında güneşten en uzak olanıdır. 1930 yılında keşfedilmiştir. Büyüklük bakımından Merkür'den sonra gelir. Güneşin çevresinde 248,4 yılda döner. Dönüş hızı saniyede 4,8 km.'dir. Güneşe en yakın olduğu yer 4.500 km., en uzak olduğu yer 7.400 milyon km.'dir. Üzerinde hayat yoktur.

PNOM PENH, Kamboçya'nın başkentidir. Tonle Sap nehrinin güney kıyısında kurulmuştur. Nüfusu: 403.500'dür. Eski şehir, kraliyet sarayı çevresinde gelişmiştir. El sanatları, mücevhercilik ileridir. Halkının üçte birini Çinliler, geri kalanını Annam ırkı mensupları teşkil eder. Tekstil ve kereste endüstrisi önemli yer tutar. 15. yüzyılda kurulan şehir, özellikle 20. yüzyıldan sonra gelişmiştir.

PNÖMATİK, bir posta aracı şeklidir. İki postahane arasında, toprak altına yerleştirilmiş, içi boş tüpler esasını teşkil eder. Tüplerin içine yerleştirilen mektuplar, sunî olarak meydana getirilen hava akımı ile yol alır, öbür merkeze ulaşır. Bu gönderme usulü bazı büyük binaların içindeki servisler arasında da kullanılır. Yaygın bir haberleşme aracı sayılamaz.

PO NEHRİ, İtalya'nın en uzun akarsuyudur. 675 km. uzunluğundadır. Yukarı kısmında hızlı, aşağı kısımlarında yavaş akar, bereketli bir vâdiyi suladıktan sonra, bir çatalağız meydana getirerek, Adriyatik'e dökülür. Önemli bir su yoludur. Nehir, Cottian Alpleri üzerindeki Monte Viso tepesinden doğar. Taşmalara karşı üzerinde önemli barajlar kurulmuştur. Bol elektrik enerjisi sağlar. Kıyılarında Torino, Cremona gibi önemli şehirler kurulmuştur.

POE, Edgar Allan (1809 - 1849), Amerikalı bir şair, yazar ve tenkitçidir. Amerikan hikâyeciliğinin kurucusu sayılır. Sıkıntılı bir çocukluk geçirdi. John Allen adında bir zenginin himayesine girdi. Girdiği çeşitli okullardan çeşitli sebeplerle kovuldu. İlk şiir kitabını New York'ta bastırdı. Bir süre gazetecilik yaptı. İçkiye düştü. 1847'de karısı öldü. Poe bunun üzerine daha kötü durumlarda kaldı. Alkol deliliğinin en şiddetli buhranlarını geçirdi. Bir meyhane kapısı önünde öldü.

Poe son derece duygulu, usta şiirleri ile tanınır. Başlıcaları, «Kuzgun», «Annabelle Lee» ve «Çanlar» dır. Fakat hikâyeciliği yazarlığının en önemli kısmıdır. Korku ve dehşet hikâyeleri pek meşhurdur. 70 kadar hikâyesi arasında özellikle: Morg Sokağı Cinayeti, Kuyu ile Sarkaç, Kızıl Ölümün Maskesi ve Değirmi Portre en tanınmışlarıdır.

POİNCARE, Henri (1854 - 1912), ünlü bir Fransız matematik bilginidir. Nancy'de doğdu. Başarılı bir öğrenim devresinden sonra Sorbonne Üniversitesine profesör oldu. Ölümüne kadar bu görevde kaldı. Matematik aracılığı ile gezegenleri, gel - git olaylarını, elektriği ve ışığı incelemiştir. Başlıca eseri, «Fizik - Matematik Dersleri» dir.

POİNCARE, Raymond (1860 - 1934), bir Fransız devlet adamıdır. 3. cumhuriyet sırasında cumhurbaşkanı seçilmiştir. Hukuk ve siyasî ilimler öğrenimi yapmış, önce ya-

zar olarak dikkati çekmiştir. 1890'da politikaya girmiş, eğitim, dışişleri bakanlıklarında bulunmuş, başbakan ve içişleri bakanlığı görevlerinden sonra 1913'te cumhurbaşkanı seçilmiştir. Birinci Dünya Savaşı onun cumhurbaşkanlığına raslamıştır. 1920'de cumhurbaşkanlığından ayrıldıktan sonra 1922 ve 1926 yıllarında iki defa daha başbakanlık görevine getirilmiştir.

POİTİERS SAVAŞI, 733 yılında Charles Martel'in Müslümanlar'ı yenmesi ile sonuçlanan bir savaştır. Müslüman Araplar, İspanya'nın fethinden sonra Fransa içlerine ilerlerken, Poitiers şehri civarında Charles Martel'in orduları ile karşılaşmışlar, şiddetli bir muharebede yenilerek geri çekilmişlerdir. Charles Martel'in bu zaferi, Müslümanlar'ın Batıdaki ilerleyişlerini kesin olarak durdurmuştur.

POLARMA, doğrudan doğruya kendi kaynağından çıkan bir ışığın yansıdıktan veya kırıldıktan sonra gösterdiği özelliklerin tümünün adıdır. Kimyada da, kimyasal tepkiler yüzünden bir pil içindeki gerilimin düşmesi bu fizik deyimi ile adlandırılır.

POLATHANE (Bak: AKÇAABAT).

POLATLI, İç Anadolu Bölgesinde, Ankara iline bağlı 63.895 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 22.558 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü: 3.789 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Temelli, Yenimehmetli adlarında 2 bucağı ve 87 köyü vardır.

İlçe arazisinin orta kesimlerini en yüksek yeri Çile dağı üzerindeki 1.437 metre olan engebeli alanlar kaplar. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü bozkırlardır. Ormanlar yok denecek kadar azdır. Kuzeyinden Ankara çayı, batısından da Sakarya geçer. Porsuk çayı da ilçe toprakları içinde Sakarya'ya karışır.

İlçe ekonomisinin temelini tarım teşkil eder. En çok tahıl ekilir. Polatlı Devlet Üretme Çiftliği'nde iyi cins tohumluk buğday ve arpa yetiştirilir. Meyvecilik, sebzecilik, bağcılık ikinci derecededir. Hayvancılık ise ileridir. Süt, yağ, et ve yapağı elde edilir.

İlçe merkezi, Eskişehir - Ankara demiryolu üzerinde önemli bir istasyondur. Denizden 876 metre yükseklikte kurulmuştur. Son yıllarda hızla gelişmiştir. İki tahıl silosu vardır.

POLİNEZYA, Büyük Okyanus'ta bir ada topluluğudur. Bu adalar: Hawaii, Samoa, Tokelau, Tonga, Cook, Marquesas, Ellice, Autral, Tuamoto, Kermadec, Phoenix, Society ve Line adlarını taşır. Bir kısmı sönmüş yanardağların kraterlerinden ibarettir. Genellikle mercan resiflerinden meydana gelmişlerdir. Bitki örtüsünü tropikal ormanlar teşkil eder. Halkını, Hawaiili'ler, Samoalılar, Maoriler ve Tahitililer meydana getirir. Yeni Zelanda adası bu adalar topluluğuna dahil olmadığı halde, halkı Polinezyalı sayılır. Austronezya dilinin bir dalı olan Malaya - Polinezya dilini konuşurlar. Yerli halkın tarih öncesi çağlarda güney ve güneydoğu Asya'dan buraya geldiği sanılmaktadır. Denizcidirler.

POLİP, hayvanlar âleminde selentererelerden bazılarının adıdır. Suda, taşlara ve kayalara tutunarak yaşarlar. Yüzbinlercesi bir araya gelerek kümelenirler. Vücutlarının altı kapalı, üstü açıktır. Denizşakayıkları, idralar, denizanaları, başlıca poliplerdir.

POLİS (Bak: EMNİYET TEŞKİLÂTI).

POLKA, bir dans çeşididir. Bohemya'da doğduktan sonra, hemen bütün Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Çek dilinde «yarım adım» anlamına gelir. Bu dansın yapıldığı müziğin besteleri de aynı adla anılır. Bir halk dansı olduğu halde, sonradan klasik

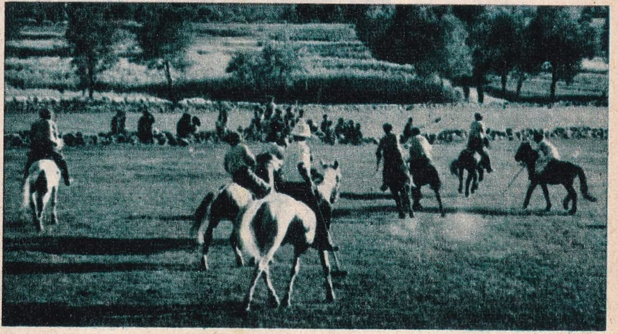

Polo

besteciler tarafından da işlenmiştir. Smetana, Dvorjak ve Chopin bu türe özellikle rağbet etmişlerdir.

POLO, at üzerinde oynanan bir oyundur. Dörder kişilik iki takım arasında oynanır. Topu rakip kalenin arasından geçirip sayı kazanmak esasına dayanır. Polo alanının uzunluğu 90 metre, genişliği 50 metredir. Çevresi 30 sm. yüksekliğinde çitle çevrilmiştir. Kale direklerinin arasındaki açıklık 8 metredir. Yükseklik 3 metredir. Direkler kalın saz veya kolay kırılabilen madenden yapılır. Bambu kamışının kökünden yapılan polo topunun ağırlığı 120 gr., çapı ise 8 sm.'dir. Oyun 8 dakikalık 7 devre sürer. Devre araları 3 er dakikadır.

Polo eski bir Türk sporudur. 4.000 yıl önce oynandığı bilinmektedir. Bugün ise en çok Amerika, Arjantin, Hindistan ve İngiltere'de tutulup sevilmektedir.

POLONEZ, bir Polonya halk dansıdır. Fakat klasik besteciler tarafından da benimsenmiş, çeşitli eserlerinde bu ad altında besteler yapılmıştır. Orta yavaşlıkta, 3/4 ölçüdedir. Özellikle Chopin'in «Polonez» leri pek ünlüdür.

Polonya'nın büyük şehirlerinden Poznan'da eski belediye binası ve Polonyalı bir tip

POLONYA, Orta Avrupa'da bir devlettir. Kuzeyinde Baltık denizi ve Rusya, doğusunda Rusya, güneyinde Çekoslovakya, batısında da Doğu Almanya ile çevrilidir.

Nüfusu: 31.698.000, yüzölçümü: 311. 730 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Varşova (1.257.000), dili: Polonyaca, dini: Hıristiyan Katolik, parası: Ley' dir.

Polonya arazisini geniş düzlükler teşkil eder. Bu yüzden de sık sık komşularının akınlarına uğramıştır. Denizden ortalama yüksekliği 100 metredir. Kuzeyde Karpat dağları, ülkenin başlıca engebesini teşkil eder. Bu dağların yüksekliği yer yer 1.000 metreye yaklaşır. Ormanlar, arazinin dörtte birini kaplar. Başlıca akarsuyu, Vistül nehridir. Kolları Bug, Narew ve San geniş bir alanı kaplar. En büyük gölleri kuzeydeki Sniardwy ve Mamry'dir. Kışlar yumuşak, yazlar sıcak geçer. Dağlık bölgede ise kışlar çok serttir. Doğuda iklim Rusya'daki kadar serttir. Halkın çoğunluğunu Slavlar teşkil eder. Ayrıca Alman, Rus, Ukrayna, Litvanya azınlıkları da vardır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler, Yahudi azınlığını, Ruslar da pek çok Polonyalı'yı imha etmişlerdir. Halkın çoğunluğu tarımla geçinir. 1939'dan sonra yapılan toprak reformu ile çiftçiler rahat bir hayat seviyesine ulaştırılmış, savaştan sonra iktidara gelen komünistler, kurdukları kolektif çiftliklerle köylüyü devlet çıkarına çalıştırmaya başlamışlardır. Memleket ekonomisinin temelini kerestecilik, başta kaya tuzu, potasyum tuzu, demir, çinko ve kurşun olmak üzere madenler, çeşitli kömürler, başta patates, buğday, yulaf, çavdar, arpa, şeker pancarı, keten, kenevir ve yağ çıkarılan bitkiler olmak üzere tarım, hayvancılık teşkil eder. Endüstri son yıllarda gelişme göstermiştir. Demir ve çelik endüstrisinden başka, şeker, un, konserve, kâğıt, elektrik ve kimya endüstrileri gelişmiştir. Ulaşım düzenli karayolları ve demiryolları ile sağlanır. Havayolları da gelişmiştir. Ülkenin başlıca şehirleri, başkent Varşova'dan sonra endüstri merkezi olan Lodz (734.000), ticaret merkezi Krakow (505.000), Breslau (462.000) ve ziraat merkezi Poznan (430.000) dir.

Polonya

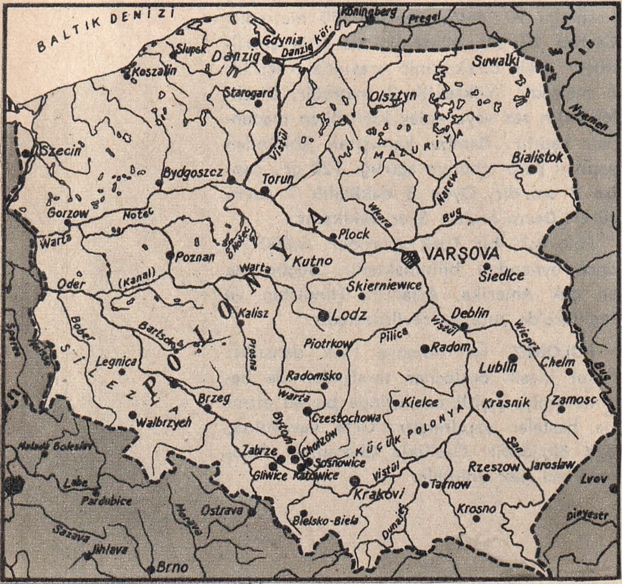

Polonya tarihi 860 yılında Piast adlı bir köylünün kurduğu krallık sülâlesi ile başlar. 10. yüzyılda Hıristiyanlığı kabul etmişler, 14. yüzyılda Litvanya ile birleşerek, kuvvetli bir devlet haline gelmişlerdir. 1572'den sonra krallar seçilerek tahta geçmiş, Jean Sobieski gibi başarılı krallara rağmen, devlet gerilemeye başlamıştır. 16. yüzyılda Osmanlılar'ın himayesine muhtaç duruma gelen Polonya, 1795'te Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından bölünmüştür. Ancak 1918'de yeniden bağımsızlığına kavuşan Polonya, İkinci Dünya Savaşı'nda da Almanlar'ın istilâsına uğramış, 1939'da Almanya ve Rusya arasında paylaşılmış, ancak savaştan sonra yeniden, Rusya'nın emri altında bağımsızlığına kavuşarak bir «Halk Cumhuriyeti» haline gelmiştir. Fakat Rusya'nın siyasî nüfuzu ve baskısı bugün de bu ülkede kendisini kuvvetle hissettirmektedir.

Polonya'da eğitim meselesi ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ele alınarak bir eğitim seferberliği gerçekleştirilmiştir. Bugün okuma - yazma bilmeyenlerin oranı çok düşüktür. 1364'te kurulan Krakow

Üniversitesi ile, Poznan ve Varşova Üniversiteleri önemli kültür kuruluşlarıdır. Müzik ve dans halk arasında çok yaygındır.

POLONYUM, radyoaktif bir elemandır. Pierre ve Marie Curie tarafından bulunmuştur. Atom sayısı 84, atom ağırlığı 210'dur. Kimyasal yapı bakımından bizmuta yakındır. İlk bulunan radyoaktif eleman olarak bilinir.

POMAKLAR, bir Müslüman topluluğudur. Bulgaristan'da yaşar, Bulgarca konuşurlar. Bugün sayıları 30 - 40 bin kadardır. Hayvancılıkla geçinirler. Doğru sözlü insanlar olarak tanınırlar. Bulgarlar'a karışmamış, geleneklerini muhafaza etmişlerdir. Başlıca yerleşme merkezleri Orta Bulgaristan'da, Rodop dağları bölgesidir.

POMPA, sıvıların iletilmesinde kullanılan tulumbadır. İleteceği sıvıya göre özel malzemeden yapılır. Başlıca 4 çeşidi vardır:

1 - Pistonlu Pompalar: Levha ve dalma pistonlu olmak üzere iki türlüdür. Levhalılar sıvıyı 50-60 metreye kadar çıkartabilirler. Her iki yana hareketleri sırasında hem emme, hem de basma yapabilirler.

2 - Döner Pompalar: Devamlı emme - basma sağlayabilirler. Sabit bir silindir içinde dönebilen daha küçük bir silindirden meydana gelirler. İç silindir diğerinin çeperlerine sürtünerek emme - basma deliklerinden sıvıyı emer. Öteki delikten basar. Şeker fabrikalarında kullanılır.

3 - Merkezcil Pompalar: Bir mil yardımıyle dönen bir çarktan veya türbinden meydana gelir. Diğerlerinden daha verimlidir.

4 - Diyaframlı Pompalar: Piston yerine dış merkezli bir diyafram vardır. Dış merkez çubuğunun hareketi diyaframı hareket ettirir.

POMPADOUR MARKİZİ (1721 - 1764), Fransız sarayının ünlü kadınlarından biridir. Louis XV'in gözdesiydi. Asıl adı Jeanne Antoinette idi. 1744'de bir baloda kralla tanıştı ve derhal gözdesi oldu. Bir yıl sonra kraldan markiz unvanını aldı. Türlü siyasî entrikalara karışarak, çevresi üzerinde etkili oldu. Fakat Kralın, Madame Du Barry ile ilgilenmeye başlaması üzerine yıldızı birden söndü.

POMPEİ, Roma İmparatorluğu'nun en büyük şehirlerinden biriydi. Vezüv yanardağının 79 yılındaki püskürmesi sırasında ortadan kalktı. Ancak 18. yüzyılın ortalarında başlayan kazılarla tekrar meydana çıkarıldı. Bu kazılar sayesinde Eski Romalıların gelenekleri, yaşayışları hakkında sağlam bilgiler edinmek mümkün olmuştur. Şehir M.Ö. 500 yılında kurulmuştu. Sekiz kapılı bir surla çevriliydi. Lav taşı kaplı sokakları, orta yerinde bir forumu, iki tiyatrosu, bir gladyatör alanı, çeşitli hamam ve tapınakları vardı. İkliminin güzelliği bakımından daha çok zenginlerin yerleştiği bir şehirdi. Şarap ve yağ ticareti ile geçiniyordu. Vezüv 63 yılından itibaren şehri tehdit etmeye başladığı halde, halkı evlerini terk etmeye kıyamadığı için, 79 yılındaki püskürme, bir felâket halini aldı. Şehir 4 - 5 metre kalınlığında bir lav ve kül tabakasının altında kaldı. İlk defa 1748 yılında bir İtalyan köylüsü, şehrin yerinin tespitine yarayan bir duvar buldu. Daha sonra dikkatle yürütülen kazılarla şehir meydana çıkarıldı. Ele geçirilen değerli birçok eşya halen Napoli müzesindedir.

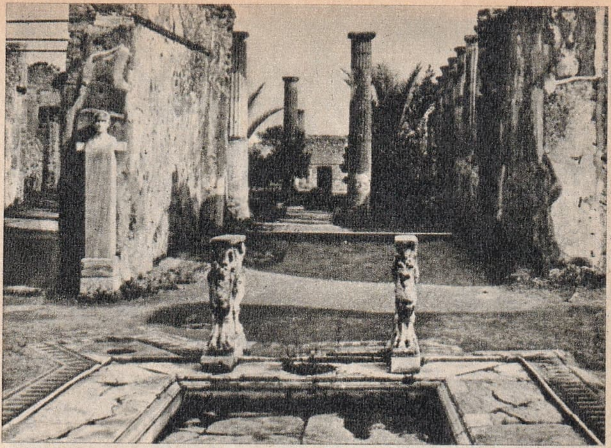

Pompei harabelerinden bir görünüş

PORFİR (Bak: SOMAKİ).

PORSELEN, kaolinden yapılan fincanlardır. Beyaz ve yarı saydam olur. Tabak ve çanak da yapılır. Ancak 12. yüzyılda Çin'den Avrupa'ya gelmiştir. Sert porselen ilk defa 18. yüzyıl başlarında Almanya'da, Saksonya'da yapılmıştır. 1770'de de Fransa'da, Sevres ilinde porselen imali başlamıştır. Bunların her ikisi de hâlâ dünyanın en ünlü porselenleridir. Porselen imali için kaolin feldispat önce yıkanır, cam macunu haline getirilir. Yapılacak eşya biçiminde kesilip, 100 metre derinliğindeki fırına verilir. Fırının iki başı az sıcak, ortası 1000° sıcaklığındadır. Fırından çıkarıldıktan sonra üzerindeki kalıp hataları kazılarak düzeltilir. Üzerine sır sürülerek hem parlatılır, hem su geçirmesi önlenir. Üzerine el veya çıkartma kâğıdı ile süsler de yapılır ve tekrar fırınlanır. Topkapı Sarayı'nda Çin, Alman, Avusturya, Fransız ve Japon porselenlerinden çok başarılı örnekler bulunur.

Pompadour Markizi

PORSUK, etçil bir hayvandır. Su kıyılarında yaşar. Tilki büyüklüğündedir. Kısa ayaklı, kalın, kaba vücutludur. Sarımtrak kül rengi tüyleri vardır. Kazdığı oyukların içinde saklanır. Kuzeyde kış uykusuna ya-

Porsuk

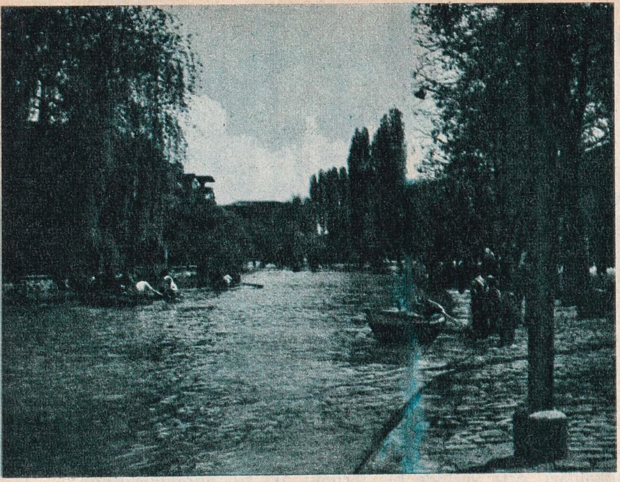

Eskişehir'de Porsuk çayı

tarlar. Bitki kökü, mantar, bal, kurbağa ve küçük kuşları yiyerek beslenir. Kürkü pek makbul değildir. Kıllarından fırça yapılır.

PORSUK AĞACI, porsukgillerden, yaprakları iğne biçiminde, yaz, kış yeşil kalan bir orman ağacıdır. Parklarda da süs ağacı olarak yetiştirilir. Yaprakları zehirlidir. Siyah üzüme benzeyen meyvalar verir.

PORSUK ÇAYI Sakarya nehrinin en uzun koludur. Uzunluğu 280 km.'dir. Dumlupınar'ın kuzeybatısından doğar. Felenot çayını alır, Eskişehir'in ortasından geçer. Sarısu çayını aldıktan sonra Eskişehir - Ankara demiryolu boyunca akar ve Gordiyum yıkıntıları önünde Sakarya ile karışır.

PORT OF SPAİN, Trinidat adasının başkentidir. Paria körfezinin kuzey kıyısında kurulmuştur. Nüfusu: 117.000'dir. Şehrin ekonomisi kakao ve şekere dayanır.

Portakal

PORTAKAL, turunçgillerden bir meyvadır. Kabuğu sarımtrak turuncu, hoş kokulu, suyu mayhoş tatlıdır. Bir Akdeniz bitkisi olarak tanınır. Taçyapraklı ikiçenekli bitkilerdendir. Ağacının boyu 3 - 4 metredir. Yapraklarının bir yüzü parlak ve kaygan, diğer yüzü tüylücedir. Bu sayede yazın sıcaklarda su kaybetmez. Derin kökleri ile de su alır. Çiçekleri beş çanaklı, beş taçyapraklıdır. Bir te dişi organı, çok erkek organı vardır. Çekirdekleri, portakal dilimlerinin ortasındadır. Kumlu, killi, serin toprakları tercih eder. Bol gübre ve iyi bakım ister. Fidanları çekirdekten yetişir. Martta aşılanır. Çekirdekli ve çekirdeksiz olmak üzere iki çeşidi vardır. Türkiye'deki portakalların en iyisi «Yafa» dır. Ayrıca «Dörtyol» ve «Washington» portakalları da makbuldür. Portakalda bol C vitamini bulunur.

PORT - AU - PRİNCE, Haiti Cumhuriyeti'nin başkentidir. Aynı adı taşıyan körfezin üzerinde kurulmuştur. Nüfusu: 250.000'dir. Ayrıca ülkenin en önemli limanıdır. Kahve, şeker ve muz ihracatı bu limandan yapılır. Şeker fabrikaları, rom imalâthaneleri vardır. 1749 yılında kurulan şehir, birçok defa depremden yıkılmıştır. Bir de üniversitesi vardır.

PORTE, üzerlerine veya aralarına müzik notalarının yazıldığı paralel çizgiler sistemidir. Eşit uzunluktaki çizgiler seslerin gerçek yüksekliğini göstermeye yarar. İlk olarak 10. ve 11. yüzyıllarda tek çizgi halinde kullanılmıştır. Bugün beş çizgiden ibaret porte üzerine önce anahtar, sonra ölçü, sonra da notalar yazılır.

PORTEKİZ, Güneydoğu Avrupa'da, İber yarımadasının batısında bir devlettir. Kuzeyini ve doğusunu İspanya, güneyini Cadiz körfezi, batısını da Atlas Okyanusu çevirir.

Nüfusu: 9.218.000, yüzölçümü: 91.721 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Lizbon (828.500), dili: Portekizce, dini: Hıristiyan Katolik, parası: Eskudos'tur.

Ülke arazisinin kuzeyini yükseklikleri 2.000 metreye yaklaşan sıradağlar kaplar. Dağlar arasında yayla ve ovalar uzanır. Alçak topraklar ancak kıyılarda ve güneydedir. Kumsalları da geniş bir alan kaplar. Başlıca üç akarsuyu, Duro, Tajo ve Guadiana, İspanya topraklarında doğar. İklim yumuşak ve bol yağışlıdır. Kuzeyde kışlar daha sert geçer.

Portekiz ekonomisinin temelini tarım, ve tabiî zenginlikleri teşkil eder. Kömür, bakır, pirit, kaolin, kükürt, tungsten başlıca madenleridir. Fakat tam anlamıyle işletilmemektedir. Orman gelirleri de önemlidir. Ayrıca deniz ürünleri millî gelire geniş çapta katkıda bulunur. Turizm endüstrisi son yıllarda büyük gelişme göstermiştir Halkın üçte ikisi tarımla geçinir. Üzüm ve şarapçılık, portakal, limon, incir, mandalina, arpa, çavdar, patates ve mısır üretimi özellikle önemlidir. Pirinç tarlaları nehirler boyunca uzanır. Hayvancılık da gelişmiştir. Portekiz bazı ihtiyaçlarını da sömürgelerinden sağlar. 3.600 km. yi bulan demiryollarına karşı, deniz ulaşımı çok gelişmiştir. Karayolları iyi durumdadır. Fakat millî gelir eşit şekilde dağıtılmadığı için, büyük bir kütle fakirlik içindedir. Portekiz halkının kökü eski İberyalılara kadar dayanır. Esmer, siyah saçlı, kara gözlü insanlardır. Başkent Lizbon'dan sonra başlıca şehirleri: Liman ve şarapçılık şehri Porto (310.500), üniversitesiyle ünlü Coimbra (112.000), Funchal (100.000) ve Setubal (59.000)'dır.

Portekiz tarih boyunca Fenikeliler, Keltler, Kartacalılar, Romalılar, Yunanlılar, Gotlar ve Moritanyalıların istilâsına uğra-

mıştır. Kastilya hanedanından Alphonso VI'nın Araplar'a karşı savaşta kendisine yardım etmiş olan Burgonya Dükü Henri'yi Portekiz Dukası ilânından sonra, İspanya'dan ayrıldı. 1147'de Lizbon başkent oldu. 15. yüzyılda denizcilikte ileri gittiler. 1500'de Brezilya'yı fethederek sömürgecilik çağını açtılar. 1578'de Türkler'e yenildiler ve İspanya'ya katıldılar. 1640'ta tekrar İspanya'dan ayrıldılar. 1822'de Brezilya'yı kaybettiler. 1826'da iki meclisli bir rejimi seçtiler. 1910'da ülkede cumhuriyet ilân edildi. Çeşitli iç buhranlardan sonra 1928'de Salazar başbakan oldu ve 1968'de geçirdiği şiddetli beyin rahatsızlığına kadar memleketi tam bir diktatör olarak yönetti. Portekiz bugün dahi sömürgecilik siyaseti güden bir devlettir. Sömürgelerinin en önemlileri Macao, Portekiz Guinea'sı ve Angola'dır.

Portekiz'de ilkokul öğretimine ancak son yıllarda önem verildiği için halkın büyük bir kısmı hâlâ okuma - yazma bilmez. Üç üniversitesi vardır. Mimarlıkta, İspanyol mimarlığının etkisi görülür. Müzikte de aynı etkiyi görmek kabildir.

PORTEKİZ GUİNEASI, Afrika'nın batı kıyılarında bir Portekiz sömürgesidir. Senegal ile Gine arasındadır. Nüfusu: 527.000, yüzölçümü: Bijagos takımadaları ile birlikte 36.125 km.^{2}'dir. Merkezi 56.000 nüfuslu Bissau limanıdır. İklim her mevsim sıcak geçer. En çok pirinç, hindistancevizi ve turunçgiller yetişir. Portekizli bir vali tarafından yönetilir.

PORTLAND, A.B.D.'nin Oregon eyaletinde, Willamette nehri kıyısında bir şehirdir. Nüfusu 372.000'dir. Güllerinin güzelliği ile ün salmıştır. Ayrıca ülkenin kültür hayatında önemli bir yeri vardır. Tıp ve dişçilik fakülteleri dünya çapında önemlidir. Sanayi gelişmiştir.

PORTO NOVO, Dahomey'in başkentidir. Gine körfezinin içinde kurulmuştur. Nüfusu: 30.550'dir. Ülkenin gerek idarî, gerekse ekonomik yönden merkezi sayılır. Nüfus bakımından çok yoğun bir bölgenin ortasında gelişen şehirde, yağ imalâthaneleri pek çoktur.

PORT - SAİT, Mısır'da, Süveyş kanalının kuzeyinde bir şehirdir. Nüfusu 240.000'dir. Kahire ve İskenderiye'den sonra Mısır'ın üçüncü büyük şehri ve önemli bir limanıdır. 1859'da, Süveyş kanalının açılmaya başlandığı sırada kurulmuştur. 58 metre yüksekliğinde bir deniz feneri vardır.

PORTRE, insan yüzünün, kalem, suluboya veya yağlıboya ile yapılmış resmidir. Rönesans çağında gelişmiş, Leonardo Da Vinci, «La Gioconda» adlı portresi ile âdeta zirveye ulaşmıştır. Ondan başka Raffaello, Velazquez, Goya, Le Nain, Dürer, Bogarth, Constable ve İngres de büyük portreci olarak tanınır. Bizde portre ressamlığı 20. yüzyılda gelişmiş, Osman Hamdi Bey, İbrahim Çallı, Şeref Akdik gibi ustalar yetişmiştir.

Portekiz'in başkenti Lisbon'da «Rico Meydanı»

POSEİDON (Bak: NEPTÜN).

POSOF, Doğu Anadolu Bölgesinde, Kars iline bağlı 27.664 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.591 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 607 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Eminbey adlı bir bucağı ve 48 köyü vardır.

İlçe arazisinin ortasını Posof çayı vâdisinin çevresindeki düzlükler kaplar. Vâdinin çevresindeki dağların yüksekliği ise 3.000 metreyi aşar. Kışlar çok sert ve uzun geçer. İlçe ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık teşkil eder. En çok arpa, buğday, çavdar, mısır, çeltik yetiştirilir.

Eski adı «Duğur» olan ilçe merkezi Posof kasabası, Sovyet sınırından 6 km. uzaklıkta ve denizden 1.800 m. yüksektedir.

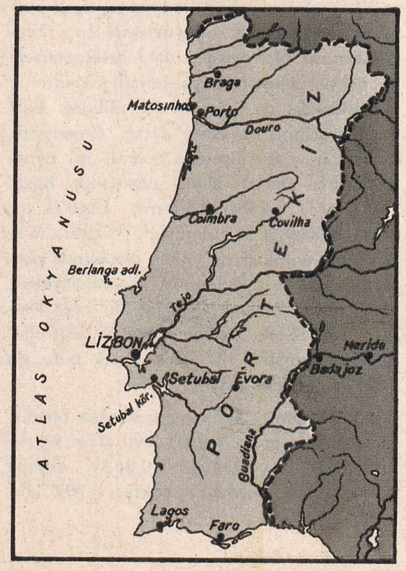

Portekiz haritası ve Portekizli bir tip

POSTA VE POSTACILIK, şehir içinde, şehirler arasında ve ülkeler arasında mektup ve paket gönderme faaliyetidir. İnsanlar arasındaki haberleşme ihtiyacı, toplu yaşamaya başladıkları ilk çağlardan itibaren kendisini göstermiştir. M.Ö. 4. yüzyılda Yunanistan'dan İran ve Filistin'e kadar «posta konakları» olduğu bilinmektedir. Bu iş için özel kimseler tutulur, bunlar bu konaklarda mola verip, yollarına devam ederlerdi. Romalılar, postacılığı ilk geliştiren toplum oldular. Ortaçağ'da yine özel kişilerin elinde olan postacılık, Venedikliler tarafından denizlere de aktarıldı. 14. ve 15. yüzyıllarda Almanya'da devlet bu işe el attı. 1635'te de İngiltere'de postacılık devletin bir görevi halini aldı. Daha sonra diğer Avrupa ülkeleri de aynı yolu izledi. 19. Yüzyılda haberleşme ve taşıt araçlarının da gelişmesiyle beraber, postacılık da ilerledi. Telgraf, telsiz ve telefonun icadı ile postacılık mesleği yüzyılın sonlarında kurulmuş oldu.

Istanbul'da Sirkeci'de Büyük Postane

Bugün ise insanlar arasında gittikçe daha seri haberleşme için çalışılmakta, uçak postaları daha büyük revaç görmektedir. Ulaşılması zor olan yerlere dahi helikopterlerle mektup ulaştırılmaya çalışılmaktadır.

Türklerde de postacılığa eskiden beri önem verilmiştir. Posta tatarı denen atlı postacılar, haberleşmede önemli rol oynamışlardır. Devlet eliyle postacılık bizde Tanzimat'la beraber başlamış, 1840'ta ilk posta bakanlığı kurulmuştur. Telgraf, telefon gibi yenilikler de imkân nispetinde postacılığımızda uygulanmış, Cumhuriyetten sonra posta bakanlığı yerine bu işler Posta - Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. İlk Türk posta pulu da 1862'de kullanılmıştır.

POTASYUM, alkalik madenlerden biridir. Simgesi: K, atom sayısı: 19, atom ağırlığı: 39,104, yoğunluğu: 0,8631, ergime noktası: 63°, kaynama noktası: 757°'dir. Potasyum gümüş beyazlığında, parlak bir madendir. Soğukta sertleşir, 15°'de yumuşaklaşır. Sodyumdan farklı olduğu 18. yüzyılda anlaşılmıştır. Potas denilen bileşiklerden elde edilir. Bunların başlıcaları potasyum hidratı ve karbonatıdır. İlk defa olarak 1807'de İngiliz bilgini Davy tarafından potas kostikten elektroliz yoluyla elde edilmiştir. Bitkilerin buna çok ihtiyacı olduğu için, potas gübresi hazırlama bir endüstri kolu halini almıştır. Oksijenli bütün sıvıları çözümlenmeye uğraşır. Canlı varlıkların hayatında da önemli bir rol oynar ve kandaki plazma ile hücrelerin faaliyetini dengede tutar İlâç sanayiinde de çeşitli ilâçların hazırlanmasında kullanılır.

POTPURİ, tutulan ve pek sevilen havalardan, melodilerden, şarkılardan veya opera parçalarından örülmüş bir müzik parçaları topluluğudur. Özellikle 19. yüzyılda piyano, keman ve flüt için hazırlanan potpuriler pek revaç görmüştür. Bunun üzerine de opera, opera - komik ve operetlerde de uvertürlerde bu tarz benimsenmiştir.

POYRAZ, Marmara Bölgesinde esen bir kuzey rüzgârıdır. Kuzeydoğudan eser. Halk tarafından verilmiş bir addır. Özellikle bu bölgede kışın kendisini hissettirir ve bazen fırtına şeklinde eserek, seyir halindeki gemiler için tehlikeli dahi olur. Çok defa da kar getirir.

POZANTI, Akdeniz Bölgesinde, Adana iline bağlı 12.855 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 2.976 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü: 973 km.²'dir. Merkez bucağından başka Kamışlı adlı bir bucağı ve 15 köyü vardır.

İlçe arazisi, Orta Toroslar'ın sarp, yer yer ormanlık alanlarını kaplar. Kuzeyde Aladağ, Karanfil dağı ve Pozantı dağı en önemli yükseklikleridir. En önemli akarsuyu Çakıt suyudur. Ekonomik hayatın temelini ormancılık, bağcılık ve meyvacılık teşkil eder.

İlçe merkezi Pozantı kasabası, İç Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan karayolu üzerinde önemli bir duraktır. Anadolu - Bağdat demiryolunun da önemli istasyonlarındandır. 860 metre yüksekliktedir. Yazın Adana ovasından halk Pozantı'ya yaylaya çıkar. Pozantı, tarih devirleri boyunca daima önemli bir konaklama yeri olarak belenmiştir.

POZİTİF, NEGATİF, cebirde sıfır (0)'dan daha büyük ve daha küçük sayılara verilen isimdir. Sayılar ekseninin üzerinde 0'ın sağında + 1 (pozitif 1), solunda — 1 (negatif 1) vardır. Sayılar sağa doğru gidildikçe + 2, + 3 diye sola doğru gidildikçe de — 2, — 3 diye sıralanır. Ekse-

nin iki ucunda ise pozitif sonsuzla negatif sonsuz yer alır.

POZİTİVİZM (Olguculuk), bir felsefe görüşüdür. Bu görüşe göre felsefe sorunları ancak olgulara, pozitiv vakıalara dayanılarak çözülebilir. İlk olarak Fransız düşünürü Auguste Comte tarafından ortaya atılmıştır. Böylece felsefede de bilim yolu seçilmiştir. Bu görüş zamanla yaygınlaşmış, İngiliz filozoflarından John Stuart Mill, Ernest Renan tarafından genelleştirilmiştir.

POZOMETRE, fotoğrafçılıkta diyafram açıklığı ile ışık girme süresini gösteren bir alettir. Fotoğelektrik hücreden yapılmıştır. Resmi çekilecek cisme doğru tutulur. Cisimden gelen ışınların doğurduğu elektrik akımı bir göstergede aranılanı gösterir. Buna göre diyafram ayarı yapılırsa, fotoğrafta daha iyi sonuç alınabilir.

PÖN SAVAŞLARI, Romalılar'la Kartacalılar arasında cereyan etmiş savaşlardır. M.Ö. 246 - M.Ö. 146 yılları arasında Akdeniz'de hâkimiyeti sağlamak için yapılmıştır. Üç safhaya ayrılır:

Birinci Pön Savaşı (M.Ö. 246 - M.Ö. 241): Kartacalıların Sicilya adasının doğusundaki Mesena şehrine müdahalesi ile patlak veren savaşta Romalılar, Kartacalılar'ı denizlerde yendiler. Kartacalılar Sicilya'dan atıldı. Romalılar ayrıca Korsika ve Sardunya adalarını işgal ettiler.

İkinci Pön Savaşı (M.Ö. 218 - M.Ö. 201): Ünlü Kartaca komutanı Hannibal'in İspanya'daki Saguntum ilini kuşatması üzerine patlak veren yeni savaşta, Kartaca orduları Alpleri aşıp İtalya'ya ilerlemeye başladılar. Po çatalağzında Romalılar'ı ağır bir yenilgeye uğrattılar. Roma'ya kadar indiler.

Hannibal şehri güneyden de kuşatıp almak istedi. Fakat gelen yardımların Romalılar'ın eline geçmesi üzerine Kartaca orduları yıpranmaya başladı. İspanya, Kartacalılar'ın elinden alındı ve Romalılar, Kartaca'ya kadar uzandılar. Bu durum üzerine bir anlaşmaya varıldı ve Kartaca, Afrika dışındaki bütün topraklarını Roma'ya terk etti.

Üçüncü Pön Savaşı (M.Ö. 149 - M.Ö. 146): Kartacalılar'ın savaştan sonra ticaret ve ekonomi alanındaki ilerlemesi, Romalılar'ı çok kuşkulandırmıştı. Kartaca'nın komşusu Numidya Krallığı'nı kışkırtarak savaşa girmeye zorladılar. Romalılar da bunun üzerine «Anlaşma bozuldu» iddiası ile ve kuvvetli bir orduyla Kartaca üzerine yürüyüp, şehri baştan aşağı yaktılar ve yıktılar. Toprakları Numidya Krallığı'na verildi. Böylece Akdeniz'de de Roma hâkimiyeti kesinleşmiş oldu.

PÖTÜRGE, Doğu Anadolu Bölgesinde, Malatya iline bağlı 44.356 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 2.843 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.414 km.²'dir. Merkez bucağından başka Doğanyol ve Tepehan adlı iki bucağı ve 70 köyü vardır.

İlçe toprakları genellikle, Fırat nehrine karışan Şiro çayının geniş aluvyonlu vâdisinin tabanı ile, bu vâdiyi çevreleyen ve yükseklikleri 2.000 metreyi aşan dağlık kesimlerden ibarettir. İlçede yazlar kısa, kışlar sert ve uzun geçer. Ormanlık alanları çoktur. İlçe ekonomisi tahılla üzüme dayanır. Halk geçinme sıkıntısı çektiğinden, nüfusun hemen yarısına yakını çalışmak için büyük şehirlere gider.

İlçe merkezi, Şiro çayı yamaçları üzerindedir ve denizden 1.250 metre yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın eski adı «Şiro» dur. Malatya'ya 84 km.'lik bir yolla bağlıdır.

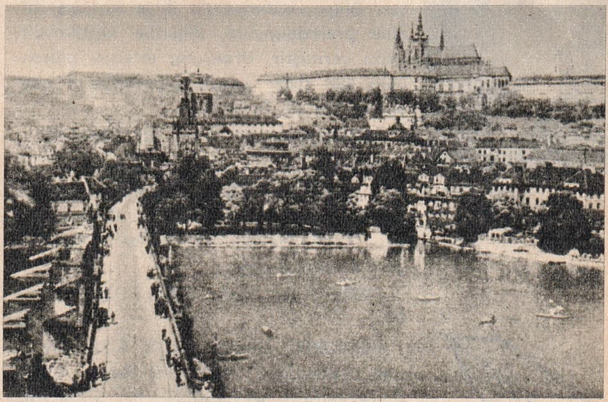

Prag'dan bir görünüş

PRAGMATİZM, bir felsefe çığırıdır. Bu görüşe göre bir şeyin değeri, sonucuna bağlıdır. Her şeyden önce «iş» e değer veren görüşe göre, düşünce ancak işe yararsa değerlidir. Bu fikir ilk olarak Amerikalı filozof Charles Peirce tarafından ortaya atılmış, geliştiren ise yine Amerikalı filozof William James olmuştur. Dewey, Schiller ve Giovanni Papini görüşü daha da yaymışlardır.

PRAHA (Prag), Çekoslovakya'nın başkentidir. Nüfusu: 1.000.000'dur. Moldav nehrinin her iki yakasında kurulmuştur. Eski sarayları, anıtları ile Orta Avrupa'nın en güzel şehirlerinden biri sayılır. Değerli öğretim müesseseleri vardır. Kültür kadar sanayi de ileridir. Şehir 759 yılında Alman kavimleri tarafından kurulmuş, 9. yüzyılda Bohemya Dükü'nün eline geçmiş, 1526'da Almanya'ya katılmış, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çekoslovakya'nın başkenti olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Alman istilâsına, 1968'de de Varşo-

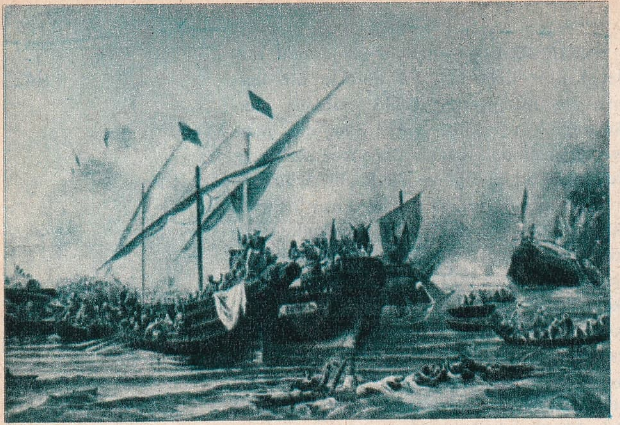

Preveze Deniz Savaşı

va Paktı Üyelerinin askerî müdahalesine maruz kalmıştır.

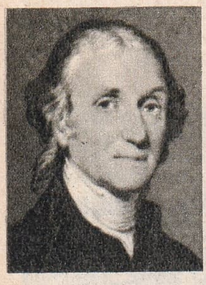

Priestley

PRASEODİMYUM, bir madendir. Simgesi: Pr, atom sayısı 59, atom ağırlığı 140,92'dir. 1885'te Alman kimyacısı Carl Auer von Welbach tarafından bulunmuştur. Bilgin, oidimyum'u ikiye ayırmış, birine praseddimyum, diğerine neodimyum adını vermiştir. Uranyum, toryum, plutonyum gibi diğer «nadir topraklar» ın bileşimlerinde de bulunur.

PREKAMBRİYUM (Bak: İLK ZAMAN).

PRELÜT, müzik eserinin ana bölümüne giriş parçasıdır. Bazı bağımsız parçalar için de aynı deyim kullanılır. Opera, opera - komik ve operetlerde ise açılış parçası anlamına gelir.

PRESBİTLİK (Bak: GÖZ BOZUKLUKLARI).

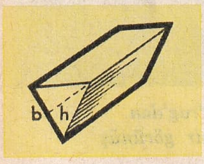

Prizma

PRETORİA, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin başkentidir. 207.220'si beyaz olmak üzere, nüfusu: 422.600'dür. Bir üniversitesi vardır. 1855'te kurulan şehirde ağır sanayi, cam, makine ve çimento endüstrileri de gelişmiştir. Civarında zengin demir yatakları vardır.

PREVANTORYUM, zayıf bünyeli insanların kendilerini toparlamaları için kurulmuş sağlık tesisidir. Özellikle vereme yeni tutulmuş kimseler bu kuruluşlara yatırılır.

PREVEZE DENİZ SAVAŞI, Türk denizcilik tarihinin en büyük zaferi ile sonuçlanan savaştır. 18 eylül 1538'de İyonya denizinde, Preveze açıklarında Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması ile Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanması arasında cereyan etmiştir.

Charles - Quint'in kışkırtması ile bütün Avrupa devletlerinin donanmalarından gelen 600 gemi, 3.000 top ve 60.000 asker, bu savaşta 122 gemilik Türk donanmasına karşı çıkmıştır. Barbaros, oğlu Hasan Reis yanında, Seydi Ali Reis sol kanadında, Salih Reis sağ kanadında, Turgut Reis de yedekte olmak üzere savaşa katılmıştır. Sayıca az olmakla beraber, Türk gemileri manevra ve ateş kabiliyeti bakımından Haçlı donanmasından çok üstündü. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Barbaros, yarma ve çevirme manevraları ile ve top ateşiyle Haçlı gemilerinin yarısından fazlasını batırdı. Kalan gemiler de gece karanlığından yararlanıp kaçtılar. Bu arada Barbaros, baskın unsurundan da yararlanmış, Andrea Dorya'yı beklemediği anda bastırmıştır. Kazanılan zaferle Akdeniz'de Türk hâkimiyeti kabul ettirilmiş oluyordu.

Preveze zaferi her yıl 28 eylülde Türk Denizcilik Günü olarak kutlanmaktadır.

PRİESTLEY, Joseph (1733 - 1804), ünlü bir İngiliz bilginidir. Kimya, felsefe ve teoloji alanlarındaki çalışmaları ile tanınmıştır. 1789 Fransız İhtilâlini memnunlukla karşılamış, bu yüzden gözden düşerek 1794'te Amerika'ya gitmiştir. Kimya alanında birçok önemli buluşun sahibidir. Bu arada pek çok değerli eserler de vermiştir.

PRİZMA, hacimsal bir geometrik şekildir. Birbirine eşit iki çokgenin köşelerini doğrularla birleştirerek elde edilir. Çokgenin biçimine göre prizma da üçgen prizma, kare prizma veya beşgen prizmadır. İki çokgen arasındaki uzaklık, prizmanın yüksekliğidir. Prizma dik veya eğri olabilir. Çokgenler dörtgen olursa, prizma da dikdörtgenler prizması diye anılır. Hacmi, taban alanı ile yüksekliğinin çarpımına eşittir.

PROJE, mühendislikte bir işi yapmadan önce hazırlanan hesap, resim ve planların tümüne denir. Bilimsel buluşların artması ile daha da önem kazanmaktadır. Mühendisler, bilinenlerle ele aldıkları işin özel durumuna göre proje hazırlamakta yetkilidirler. Bazen yeni buluşlar için araştırmalar yapan mühendisler de kafalarındaki buluşların projesini hazırlarlar.

PROJEKSİYON, fotoğraf kâğıdındaki resmi veya filimdeki hayali büyüterek bir perdeye yansıtan araçtır. Çeşitli merceklerin kullanılması ile çalışır. Resim bir levhaya yerleştirilir. Kondansatör merceğinden geçen ışık, resmin üzerine düşer. Resimde yansıyan ışınlar da projeksiyon merceğinden geçip, perdenin üzerine düşer. Işık kaynağı genellikle kuvvetli bir elektrik ampulüdür. Bazen elektrik arkları da kullanılır.

PROJEKTÖR, (Bak: IŞILDAK).

PROKOFİEV, Sergei (1891 - 1954), bir Rus bestecisidir. Eğitimini St. Petersburg Konservatuvarı'nda yaptı. Rimski Korsakof'un öğrencisiydi. İhtilâl sırasında Amerika'ya gitti. Sonra Paris'e yerleşti. 1932'de memleketine döndü. İkinci Dünya Sa-

vaşı sırasında bestelediği eserlerle ulusal kahraman ilân edildi. 1948'de «Batı biçimi müzik yazmak» la itham edildi. Yeniden göze girdi. Melodilerinin zenginliği ile tanınan besteleri vardır. Başlıca eserleri şunlardır: Anlatıcı ve orkestra için «Peter ve Kurt», orkestra için «İskit Süiti», «Klasik Senfoni», ayrıca 6 senfoni, «Harp ve Sulh», «Üç Portakalın Aşkı» operaları, 5 piyano konçertosu, 9 sonat, 2 keman konçertosu ve 3 sonat.

PROLETERYA, Eski Roma'da toplumun en alt sınıfına verilen addır. Yakın çağlarda da Avrupa toplumlarında geliri, malı mülkü olmayan emekçi sınıfına bu ad verilmiştir. Bu kelimeyi ekonomi bakımdan değerlendirenler, Engels ve Karl Marx olmuştur. Bunlar, proleteryayı işçi sınıfı olarak vasıflandırmışlardır. Sonradan sosyalizm lügatinde anlam daha da geliştirilmiş ve fabrika işçisinden başka, bütün emekçiler bu ad altında toplanmak istenmiştir.

PROMETHEUS, Eski Yunan mitolojisinin kişilerinden biridir. İnsanlara ateşi getiren dev olarak bilinir. Efsaneye göre Prometheus, kil ve toprakla oynarken insanı yaratmış, kardeşi Epimetheus'un yarattığı hayvanlara bütün gücü vermesi karşısında, yarattığı insana kendisini savunabilmesi için tanrılardan çaldığı ateşi vermiştir. Bu davranışı için cezalandırılan Prometheus, Kaf dağında kartalların hücumundan Heraklas tarafından kurtarıldı. Tanrılar da insanları cezalandırmak için bu sefer Pandora'yı (Bak: PANDORA) kutusu ile dünyaya gönderdiler.

Prometheus ve maceraları birçok sanatçıya konu teşkil etmiştir.

PROSTAT, erkeklerde sidik torbasının altında bulunan bir bezdir. «Kestanecik» de denir. Görevi erkeklik bezelerinden gelen salgıları sulandırmaktır. Bu bezin büyüyüp sertleşmesi ve âdeta ur halini almasına, «prostat hastalığı» denir. Daha çok ihtiyarlarda görülür. Bu durumda sidik torbası ve yolları sıkışır. Hasta devamlı idrar etmek ihtiyacını duyar. Sidik birikmesi de torbanın iç zarında iltihaba sebep olur. Torbanın aşırı derecede büyümesi sonucu idrar tam olarak kesilebilir ve bu da hastayı tehlikeli duruma düşürebilir. Prostat hastaları pehriz yapmalı, alkollü içki içmemeli, bağırsaklarını yumuşak tutmalıdır. Tedavi sonuç vermezse, ameliyata baş vurulur.

PROTAKTİNİYUM, radyoaktif bir elemandır. Simgesi: Pa, atom sayısı: 91'dir. 1918 yılında sırayla İngiltere'de Soddy ve Cranston, Almanya'da da Hahn ve Lise Meitner tarafından bulunmuştur. 1927'de de Amerikalı Grosse tarafından izole edilmiştir.

PROTEİN, besinler arasında organizma için en büyük değeri olan bir maddedir. İnsanın büyümesini, gelişmesini, yaraların kendiliğinden kapanmasını sağlar. Dolayısıyle hücrelerin çoğalmasını temin eder.

Proteinli besin maddelerinin başında yumurta, süt, et, balık, kümes hayvanları eti, buğday, pirinç, bezelye, fasulye gelir. Eksikliği de bünyede adale erimesi, ödem gibi hastalıklara yol açar. Proteinler azot, karbon, hidrojen, oksijen ve bazı madenleri ihtiva ederler. İlkel maddeleri kimyada «amino asit» diye anılan organik bileşiklerdir. Moleküllerinin yapısını ilk defa Alman kimyacısı Emil Ficher aydınlatmıştır. Vücutta bünyenin yaptığı amino asitler'e «endogen», diğerlerine de «eksogen» denir.

Protein asit ve bazlarla birlikte tuzlar meydana getirir. Hiç biri damıtılmaz. Çeşitlerine göre çözünür.

PROTESTANLIK, bir Hıristiyanlık mezhebidir. Yerleşmiş kuralları protesto ettikleri, akıl ölçüsüne yer verdikleri için bu mezheptekilere «protestan» denir. 16. yüzyılda Martin Luther'le Jean Calvin'in fikirleri ile gelişmiş, sonradan Katolik mezhebine karşı bütün ayrılıklar bu ad altında toplanmıştır. Protestanlığın doğuşuna, Ortaçağ'da Roma Klisesi'nin puta taparlığa yakın yobazca davranışları sebep olmuş, yenileşme taraftarları inancı esas tutmuşlardır.

Fakat sonradan Protestanlığın kurucuları arasında çıkan görüş ayrılıkları, mezhebin bölünmesine yol açmıştır. Bu arada Protestanlara karşı kaba kuvvet de kullanılmış, Fransız Protestanları bir Saint - Berthelemy yortusunda katliama uğramışlardır. Başlıca Protestan mezhepleri: Lütheryenler, Anglikanlar, Kalvinistler ve Evangelistler'dir.

PROTON, elektronunkine eşit pozitif bir elektrik yükü taşıyan hidrojen atomu çekirdeğidir. Bugün bütün atom çekirdeklerini meydana getiren iki unsurdan biri bu adla anılır. Diğeri «nötron» dur. Yoğunluğu, elektronun 1.837 katıdır. Hidrojenin iyonizasyonu veya nükleer reaksiyonlarla elde edilir.

PROTOPLAZMA, albüminli bir maddedir. Hücrede zarla çekirdek arasındaki boşluğu doldurur. Pelte kıvamında, renksiz, saydamdır. Bileşiminin yüzde 90'ını su, geri kalanını da yumurta akı maddesi, yağlar, karbonhidratlar ve çeşitli tuzlar teşkil eder. Besinlerini bulunduğu ortamda alır. Bu ortamdaki değişiklikler karşısında tepki gösterir. Solunum yaparak gerekli enerjiyi sağlar. Bu arada meydana gelen artıkları da dışarı atar.

Prokofiev

M. Proust

PROUST, Marcel (1871 - 1922), ünlü bir Fransız romancısıdır. Paris'te doğdu. Hastalıklı bir çocukluk devresi geçirdi. Genç yaşta astım hastalığına yakalandı ve bir daha da kurtulamadı. Kapalı odalarda, ihtimamla büyütüldü. Bu da gözlem ve hayal gücünü artırmaya yaradı.

Fransız taşra hayatını çok iyi tanıdı. Büyük bir tabiat hayranı olarak yetişti. Çok kitap okumak imkânını elde etti. 1896'da ilk şiir kitabını yayınladı. Annesinin ölümünden sonra dış dünya ile ilişkisini kesti. 17 yıl aralıksız çalıştı. Bu çalışmanın neticesi, 15 ciltlik roman serisi oldu. Goncourt armağanını kazandı. 1922'de zatürreeden öldü.

Marcel Proust çağımızın en büyük romancılarından sayılır. Eseri gerek hatıra, gerekse deneme şeklindedir. Flaubert'den sonra Fransız edebiyatınnı en şiirli nesir yazarı olarak tanınır. Başlıca eserleri: Günler ve Zevkler (şiirler), Swann'ların Semtinde, Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde'dir.

PRUSYA, eski bir Alman devletidir. Bugünkü Almanya toprakları üzerinde uzun bir süre Avrupa'nın en kudretli askerî gücü olarak hükümran olmuştur. Merkezi Berlin, diğer önemli şehirleri de Köln, Breslau, Köningsberg, Magdeburg, Hanover, Düsseldorf'tu. 10. yüzyılda kurulan devletin hükümdarları, 1701'den itibaren kral unvanını almışlardır. Büyük Frederich zamanında kudreti artmış, 1866'da Avusturya'yı yenerek daha da genişlemiştir. Bu zaferden sonra Kral Otto von Bismarck, Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun başbakanı olmuş, 1871'de de Kral Wilhelm I, «Almanya İmparatoru» unvanını almıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Cumhuriyeti'nin en önemli federal devleti olan Prusya, 1934'te Hitler'in iktidara gelişi ile Hohenzollern hanedanını tahttan uzaklaştırmıştır.

PRUT, Rusya'nın doğu sınırında bir nehirdir. 845 km. uzunluğundadır. 270 km. lik kesiminde gemiler işler. Karpat dağlarından çıkar, Tuna'ya karışarak, Karadeniz'e dökülür. Eskiden Romanya toprakları içinde olan nehir, bugün Romanya ile Sovyetler Birliği arasında sınır teşkil etmektedir.

PRUT ANTLAŞMASI, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan bir antlaşmadır. 1711 yılında Çar Petro I'in Osmanlı ordusuna yenilmesi üzerine imzalanmıştır. Antlaşmayı Osmanlılar adına Reisülküttap Ömer Efendi, Ruslar adına da Çar'ın temsilcisi Şapirov imzalamışlardır. Ruslar bakımından çok hafif olan şartları şöyledir:

Rusya, Kırım kıyısındaki Azak kalesini Osmanlılar'a vermeye razı olmuş, diğer kalelerdeki askerî faaliyeti durdurmuştur. İsveç Kralı Carl XII'nin ülkesine dönmesine izin verilmiş, Polonya iç işlerine karışmaktan vaz geçilmiş, toprak bütünlüğü tanınmıştır. Ayrıca Istanbul'daki Hıristiyanları kışkırttığı için, Rus elçisinin başkentte bulundurulmaması da Rusya tarafından kabul edilmiştir.

Fakat antlaşmanın hükümleri kâğıt üzerinde kalmış, Rusya tarafından uygulanmamıştır. Bunun üzerine Ahmet III, Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa'yı görevinden uzaklaştırmış, Reisülküttap Ömer Efendi'nin boynunu vurdurtmuştur. Nihayet savaş tehdidi üzerine Rusya, bir yıl sonra antlaşma hükümlerini uygulamaya mecbur olmuştur.

PRUT SAVAŞI, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında cereyan eden bir savaştır. 1711 yılında Prut nehri boyunda oldu. Poltava'da yenilerek Osmanlılar'a sığınan İsveç Kralı Carl XII'yi siyaset alanından silmek isteyen Çar Petro I, İsveç Kralının da Osmanlılar'ı kışkırtması üzerine, Osmanlılar'a bir nota vererek, İsveç Kralının sınır dışı edilmesini istedi. Osmanlılar, Rus teklifini reddettiler ve Ahmet III'ün de katıldığı divan toplantısında Rusya'ya savaş ilânı kararlaştırıldı. Baltacı Mehmet Paşa Sadrazamlığa getirilerek, 100.000 kişilik bir ordu Tuna boyuna gönderildi. Rus ordusu da Dinyestr'i geçerek Osmanlı topraklarına girmişti. Osmanlı ordusu, Tuna'yı geçti ve Ruslar, Prut'a doğru çekilirken, Baltacı Mehmet Paşa, Ruslar'ı dört bir taraftan kuşattı. Çetin savaşlardan sonra Ruslar'ın durumu daha da kötüleşmişken, Çar'ın yanında bulunan karısı Katerina, para ve değerli mücevherlerle Baltacı'nın ziyaretine gitti. Bu ziyarette Katerina'nın, Baltacı'ya yalvararak, aman dilediği söylenir.

Baltacı diğer devlet adamlarının da etkisi altında kalarak, barışa razı oldu. Bunun üzerine Prut Antlaşması yapıldı.

PSİKANALİZ, bazı ruh hastalıklarının tedavisinde baş vurulan tedavi metodudur. İlk defa olarak 1898'de Dr. Sigmund Freud tarafından uygulanmıştır.

Psikanlizin temelini insanın yerine getirilmemiş, geri itilmiş isteklerini, ruh bozuklukları ve sinir buhranları haline geldiği takdirde, bilinçaltı istekler halinden çıkarıp, bilinç alanına çekerek, zararsız hale getirmeye çalışmak teşkil eder.

Freud'ün başlangıçtaki fikirleri bugün çok daha pratik bir hale getirilmiş ve tam bir tedavi metodu haline sokulmuştur. Jung, Adler, Beaudouin gibi bilginler de psikanaliz usullerini ferd ruhunun, toplu-

ma davranışlarının ortak açıklanmasını sağlayacak genel bir anlayışa götürmüşlerdir.

Freud, psikanalizi her şeyden önce cinsel duygulara dayamıştır. Freud'e göre cinsel hayat yaşamayı sağlama, kendini devam ettirme, ölümden kaçma gibi içgüdülerin kaynağıdır. İnsandaki ruhî hayatın temelidir. Ruhî hayatı cinsel hayattan ayırmaya imkân yoktur. Çocukta cinsel tatmin hali, hemen hemen anasından doğar doğmaz başlar. Bir enerji sarfı halinde tezahür eder. Buna da «libido» denir. Çocukta cinsel tatmin 3 yaşından başlayarak büyüklerinkine benzemeye yönelir. Cinsel duygu ile çevrenin yasaklarının karşılaşmasına da «çatışma» denir

Yine Freud'e göre bazı karmaşalar (kompleksler) bütün insanlarda ortaklaşa vardır ve bir tip halini almışlardır. «Oidious Kompleksi», «Narkissos Kompleksi» bunun örnekleridir. Bunlardan birincisi anneye aşırı düşkünlük, babaya düşmanlığı, ikincisi de kendi kendine karşı duyulan sevginin hastalık halini alışıdır.

Normal insan «çatışma» nın doğuracağı ruh bozukluklarını tabiî bir telâfi ile karşılar. Meselâ unutkanlık bir telâfi şeklidir. Bir diğer şekli de «yücelme» dir.

İşte bu telâfi şekilleri olmazsa, insanda birtakım ruh hastalıkları meydana gelir. Bu hastalıkların çeşitli tedavi usulleri vardır. «Boşalma» veya «serbes çağrışım» usulünde hasta, bir odada yatar ve konuşur. Doktor, hastanın sinirlendiği veya atladığı, yahut da ısrarla tekrarladığı sözlerden, hastalığının sebebini bulmaya çalışır. Sebep hastaya kabul ettirilirse, ruh hastalığı iyileşir. Rüya tahlilleri de Freud ve diğer psikanalizciler tarafından ruh hastalıklarının meydana çıkarılmasında yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Psikanaliz, Freud'den sonra da ilerlemeye devam ederek bugün bir bilim kolu halini almıştır. Özellikle Amerika'da çok yaygınlaşmış, ruh tedavisinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Ayrıca sanatçıların çalışmalarının incelenmesinde de günümüzde psikanalizden yararlanılmaktadır. Hatta psikanaliz esasına dayanılarak filimler meydana getirilmektedir.

PSİKİYATRİ, ruh ve akıl hastalıkları ile uğraşan bir tıp dalıdır. Eski Mısır ve Yunan'da dahi ruh hastalıklarının tedavisi için çalışıldığı bilinmektedir. Ortaçağ'da ise Avrupa'da deliler toplum dışına atılmış, çeşitli işkencelere maruz bırakılmışlardır. Doğu'da ise akıl hastalıklarının iyi edilmesi için daha iyi çalışılmıştır. Fakat psikiyatri ancak 18. yüzyılın ortalarından itibaren bir tıp dalı olarak gelişmeye başlamıştır. Alman bilgini Franz Mesmer, Fransız Jean Charcot bu konuda diğerlerine öncülük etmişlerdir. 20. yüzyılın başından itibaren psikanalizin de gelişmesiyle bu yolda daha büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

PSİKOLOJİ (Ruhbilim), insan ruhunun özünü, duygularını, heyecan ve düşüncelerini inceleyen bir bilim dalıdır. 14. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Fakat Alman filozofu Wolff'un (1679 - 1754) eserlerinden sonra yaygınlaşmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru da müspet sosyal ilimlerden biri haline gelmiştir. 1879 yılında Leipzig Üniversitesinde ise ilk psikoloji laboratuvarı kurulmuştur. Çağdaş psikoloji, ruh hallerinin ve zihin görevlerinin müspet temelleri olduğunu ispatlamıştır.

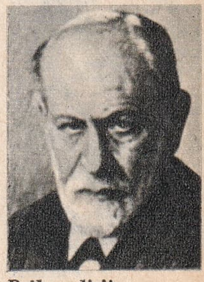

Psikanaliz'in kurucusu: S. Freud

Psikoloji, bilinç (şuur) hallerinin incelenmesidir. Düşünmek, karar vermek, tercih yapmak gibi olaylar, bilinç veya psikoloji olayları diye anılır. Bu olaylar iki yoldan incelenir:

1 - İçe Bakış Metodu: Tek bir insandaki ruh olaylarının incelenmesini mümkün kıldığı için güçtür. Buna yardımcı olarak «anket motodu» uygulanır.

2 - Objektif Metot: Fizyoloji metodu, psikopatoloji, psikanaliz, karşılaştırmalı usul topluluk ve davranışları inceleme usulleri, test ve laboratuvar metodları sayesinde çeşitli sonuçlar verir. Özellikle kişilik, durum ve idrak, dikkat, öğrenme, bellek, hatıra gibi olaylar bu metodla incelenir.

Eski İslâm düşünüşünde ruh meselesi ancak dinin gerektirdiği bir anlayış içinde ele alındığından bizde psikolojinin tatbiki henüz çok yenidir.

PSYKHE, Eski Yunan mitolojisinde Aşk Tanrısı Kupidon'un eşidir. Ruhun ölümsüzlüğünü temsil eder. Kelebeğe benzer, kelebek gibi başkalaşım geçirir ve ölmezdi. Efsaneye göre Psykhe, Aphrodite'nin oğlu ile sihirli bir sarayda yaşıyor, fakat sevgilisi ile yalnız geceleri buluşuyor, yüzünü hiç görmüyordu. Bir gün kız kardeşlerinin kışkırtması ile ışık tutup Kupidon'a baktı ve kaldıkları sihirli saray kayboldu. Kupidon da kaçtı. Çok çetin günlerden sonra Zeus'un aracılığı ile Aphrodite Psykhe'yi kıskanmaktan vaz geçer, Psykhe ile Kupidon evlenip mutlu bir hayat yaşarlar.

Konu birçok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur.

Ptolemaios

PTOLEMAİOS, Claudius (Batlamyus), (100 - 170), tanınmış bir Yunan astronomi, matematik ve coğrafya bilginidir. Hayatı hakkında pek az şey bilinmektedir. Mısır'da doğdu. Zamanındaki astronomi bilgilerini «Matematika Sentaksis» adını

Puccini

Puhu kuşu

verdiği büyük bir kitapta topladı. Bu eser sonradan «Al Macisti» adıyla Arapçaya çevrildi. Teorileri, 1400 yıla yakın bir süre, Copernicus tarafından hatalı olduğu ispat edilinceye kadar bütün Avrupa'da kullanıldı. Eski çağların büyük astronomlarının sonuncusu olarak kabul edilir.

PTOLEMAİOS'LAR, Mısır'da hüküm sürmüş eski Yunanlı bir kral ailesidir. İktidarları M.Ö. 305'ten 30 yılına kadar devam etmiştir. Kurucusu, Büyük İskender'in generallerinden Lagos'un oğlu Ptolemaios'tur. Ptolemaios II, Eski Mısır geleneklerine uyarak kız kardeşi ile evlendi ve «Firavun» unvanını aldı. Topraklarını genişletip, bugünkü Akkâ şehrini kurdu. Ptolemaios III, IV, V zamanında devletin sınırları daha da genişledi. Fakat Roma kendileri için tehlikeli olmaya başlamıştı. Ptolemaios XII'nin kız kardeşi Kleopatra'yı tahttan uzaklaştırması üzerine Roma Konsülü Sezar'dan yardım istendi. Mısır'a gelen Sezar, Ptolemaios XIII'ü tahta geçirdi. Fakat kendisi Kleopatra'ya âşık oldu. Beraber Roma'ya döndüler. Sezar'ın M. Ö. 44'te ölümü üzerine, Kleopatra da kardeşini öldürüp tek başına Mısır Kraliçesi kaldı. Onun da ölümü ile Ptolemaios hanedanı sona erdi.

300 yıl kadar Mısır'a hükmeden bu hanedan zamanında, ülke en zengin ve parlak devirlerinden birini yaşamıştır. İskenderiye şehri ise zenginliği kadar kültür merkezi olarak da ün salmıştır.

PUCCİNİ, Giacomo (1858 - 1924), ünlü bir İtalyan opera bestecisidir. Müzisyen bir ailenin oğluydu. 22 yaşında Milano Konservatuvarı'na girdi. İlk iki operası, «Le Villi» ve «Edgar» hiç beğenilmedi. Fakat üçüncü eseri «Manon Lescaut» ile şöhretini sağladı. Ardından «La Boheme» ile şöhretini büsbütün pekleştirdi. Bunu 1900 yılında «Tosca» takip etti. 1903'te bir otomobil kazası geçirerek aylarca yatakta kaldı. «Madem Butterfly» ı bu sırada besteledi. Bu, eserlerinin en güzeli sayılır. Amerika'ya gittikten sonra bestelediği «Altın Batılı Kız», ilk eserleri kadar tutulmadı. Son operası «Turandot» u tamamlayamadan öldü. Bu eserini Franco Alfano bitirdi. Cenazesi devlet adamlarına lâyık bir törenle kaldırıldı.

Puerto Rico

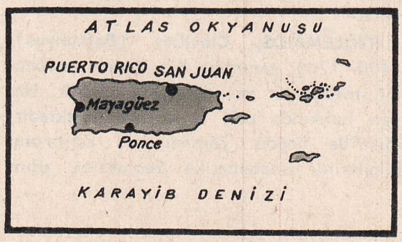

PUERTO RİCO (Porto Rico), Büyük Antil adaları üzerinde kurulu bir devlettir. Dört bir tarafını Atlas Okyanusu kuşatır. Batısındaki ada üzerinde de Dominik ve Haiti bulunur. Nüfusu: 2.350.000, yüzölçümü: 8.897 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: San Juan (452.000), dili: İspanyolca, dini: Hıristiyan Katolik, parası: dolar'dır.

Ülke arazisi dünyanın en verimli topraklarından birini teşkil eder. Adanın ortası dağlık, kıyıları ovalıktır. İklim sıcak ve yağışlıdır. En çok şekerkamışı, tütün, pirinç, patates, pamuk, kahve, ananas, muz yetiştirilir. San Juan ayrıca en büyük ihracat limanıdır.

Porto Rico adası, Kristof Kolomb tarafından keşfedilmiştir. Ada 1498'den 1898'e kadar İspanya'nın bir sömürgesiydi. Sonra Amerika'nın oldu. 1952'de bağımsızlığına kavuştu. Fakat dış siyaset bakımından A.B.D.'ne bağlıdır.

Porto Rico halkının büyük bir çoğunluğu okuma - yazma bilmez. Topraklarının zenginliğine rağmen, halk fakirdir. İspanyol asıllı halktan başka 60.000 zenci ve yarım milyonu aşkın zenci - İspanyol melezi vardır.

PUHU KUŞU, gece yırtıcı kuşların alt takımını meydana getiren baykuşların en iri türüdür. Kısa kanatlı, sık, sarı pas rengi tüylü bir kuştur. Avrupa'nın kuzey bölgelerinde, daha çok dağlık arazide yaşar. Çirkin sesli ve pek yırtıcıdır. Orta irilikteki omurgalı hayvanlarla beslenir. «Kuşların kaplanı», «gecelerin kralı» diye nam salmıştır. Uzun ömürlü olur.

PUL, posta ile gönderilen mektup ve paketlerin üzerine yapıştırılan arkası zamklı bir kâğıttır. Posta pulu usulü ortaya çıkıncaya kadar mektup gönderme ücretini alıcı öderdi. Daha sonra İngiltere'de zarfların üzerine damga basılmaya başlandı. İlk posta pulu ise 6 mayıs 1840'ta Rowland Hill adında bir İngiliz öğretmeni tarafından düşünülüp yapıldı. Kısa zamanda diğer memleketler tarafından da bu usul benimsendi.

Posta pulları bugün devlet tarafından basılır ve bir bakıma para demektir. Son zamanlarda, bazı yardım müesseseleri tarafından yardım pulları, özel müesseseler tarafından reklam pulları da basılmaya başlanmışsa da bunların maddî hiç bir değeri yoktur. Pul biriktirmek hem oyalayıcı, hem de para getiren bir iş olarak yaygınlaşmıştır. Az basılmış veya kusurlu pullar, üzerlerindeki gerçek değerlerinden de pahalı olur.

PULİTZER ARMAĞANI, Amerika Birleşik Devletleri'nde her yıl gazetecilik, edebiyat, sanat, müzik alanlarında başarı gösterenle-

PULLAR

TÜRKİYE

TÜRKİYE

MACARİSTAN

İSPANYA

OSMANLI İMP.

MISIR

FRANSA

İNGİLTERE

NORVEÇ

ROMANYA

GÜNEY AFRİKA BİRLİĞİ

NYASSALAND

ALMANYA

İTALYA

HİNDİSTAN

A. B. D.

JAPONYA

İSRAİL

CEZAYİR

IRAK

POLONYA

BULGARİSTAN

LÜBNAN

S.S.C.B.

HOLANDA

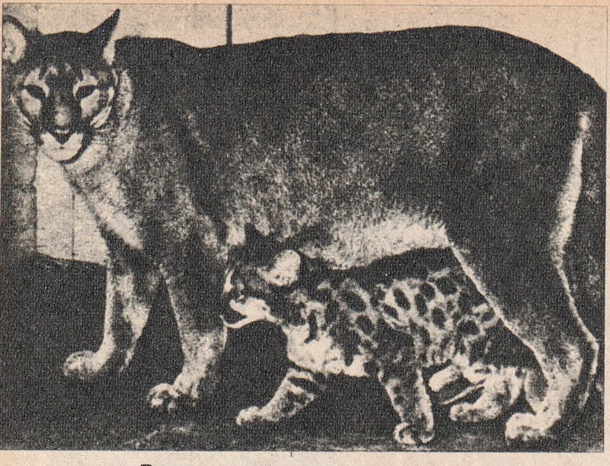

Puma

re verilen bir armağandır. Kazananlar 500 - 1.000 dolar arasında mükâfat alırlar. Ünlü Amerikalı gazeteci Joseph Pulitzer'in Columbia Üniversitesi'ne bıraktığı bir bağıştan ödenir. Pulitzer aslında Macar'dı. İngilizceyi sonradan öğrenmiştir. Buna rağmen 12 yıl sonra Amerika'nın en iyi İngilizce yazan gazetecilerinden sayılmıştır. 40 yaşında kör olan gazeteci, Columbia Üniversitesinde Gazetecilik Bölümünün de kurucusudur. Ölümünden sonra servetini tamamen kültür ve sanat kuruluşlarına bırakmıştır.

15 dalda verilen Pulitzer Armağanı'nda fotoğraf muhabirleri, romancı, tarih yazarı, karikatürist, şair, piyes yazarları da mükâfatlandırılır.

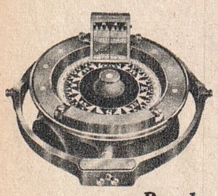

Pusula

PULLUK (Bak: SABAN).

PUMA, büyük kedilerden yırtıcı bir hayvandır. İri hayvanları avlayarak beslenir. En çok geyik türlerini tercih eder. Atlama ve sıçramada çok ustadır. Amerika'da «kugar» diye bilinir. Görünüşü yelesiz bir arslanı andırır. İnsana pek saldırmaz. Evcil hayvanlara büyük zarar verir. Çiftleşme mevsimi belli değildir. Yirmi yaşına kadar yaşayanları vardır. Bilinen 27 alt türü vardır. Amerika'da sayıları gittikçe azalmaktadır.

Puşkin

PUNAHA, Bhutan'ın başkentidir. Nüfusu: 50.000 kadardır. Memleketin batı bölgesinde kurulmuştur. Bhutan'ın idarî merkezî olduğu kadar, ticaret merkezi de sayılır.

PURGA, özellikle Sibirya'nın bazı bölgelerinde görülen son derece şiddetli ve sürekli kar fırtınasıdır. Kamçatka'da çok görülür.

PUS (Bak: ÖLÇÜLER).

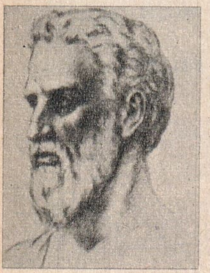

Pythagoras

PUSULA, gemilerde, uçaklarda, bazen de kara yolculuğunda yön bulmaya yarayan bir araçtır. Bir eksen çevresinde dönecek şekilde yerleştirilmiş küçük bir mıknatıs çubuğundan ibarettir. Dünyanın manyetik etkisi altında kalan çubuk daima kuzey - güney doğrultusunu alır. Çok eski çağlardan beri bilinirdi. Müslümanlar tarafından Çinliler'den öğrenilerek 14. yüzyılda Avrupalılar'a tanıtıldı.

PUŞKİN, Aleksander Sergeyeviç (1799 - 1837), ünlü bir Rus şairidir. Moskova'da doğdu. Lise öğreniminden sonra Dışişleri Bakanlığında memur oldu. Fakat ilerici bir cemiyete girince, Çarın gözünden düştü. 5 yıl sürgünde bulunarak bol bol okuma fırsatı elde etti. Byron'un etkisiyle «Kafkas Esiri», «Bahçesaray Çeşmesi», «Yevgeniy Onyegin» adlı eserlerini yazdı. Kıskanç bir insan olan Puşkin, karısı uğruna Fransız asıllı bir subayla düello etti ve bu düelloda, genç yaşında öldü.

Puşkin romantik Rus edebiyatının en usta yazarı olarak bilinir. Eserlerinin bir kısmı opera olarak bestelenmiştir. «Yüzbaşının Kızı» ve «Maça Kızı» da en tanınmış hikâyeleridir.

PUT, ilkel insaların taptığı heykelciktir. Gerçekte raslanmayacak biçimlerde olur. Tapanuların korku ve inançlarını canlandırır. Bugün bile geri kalmış bazı topluluklarda putataparlık devam etmektedir. Çok eski çağlarda insanlar tanrılara olan öfkelerini de putları alarak almışlardır. Putlar ancak tektanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyle kaybolmuştur.

PÜLÜMÜR, Doğu Anadolu Bölgesinde, Tunceli iline bağlı 21.002 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 2.320 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü 1.505 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Balyapan, Dağyolu, Kırmızıköprü, Üçadam adlı bucağı ve 60 köyü vardır.

Munzur sıradağlarının doğu uçları ilçe arazisinin içine kadar sokulur. Dağların doğusunda alçak alanlar vardır. Beylik çayı vâdisinin doğusunda arazi yeniden yükselir. En önemli akarsuyu, Beylik çayıdır. Ekonomisinin temeli hayvancılık, sonra tarıma dayanır.

İlçe merkezi Pülümür kasabası denizden 1.650 metre yükseklikte kurulmuştur. Erzincan - Erzurum demiryolu üzerindeki Mutu istasyonuna 15 km. uzaklıktadır. Erzincan - Erzurum karayolu da aynı noktada ayrılarak Pülümür önünden Elazığ ve Malatya'ya iner.

PYÖNYANG, Kuzey Kore'nin başkentidir. Nüfusu: 800.000'dir. Şehrin etrafı tamamen surlarla çevrilidir. Çok eski bir tarihi vardır. 5. yüzyıldan 7' yüzyıla kadar Kokuryo devletinin başkentiydi. 936'dan 1392'ye kadar da Koryo hanedanı bu şehirde saltanat sürmüştür. Son Kore savaşından önce şehirde birçok Buda tapınağı

vardı. Yakınındaki zengin kömür yatakları sayesinde şehirde sanayi gelişmiştir. Özellikle dokuma, makine ve kimya endüstrileri ileridir.

PYTHAGORAS (M.Ö. 588 - M.Ö. 500?), eski bir Yunan filozof ve matematikçisidir. Hayatı hakkında pek az bilgi vardır. Sisam adasında doğduğu, İtalya'da yaşadığı, açtığı okulda felsefesini yaydığı söylenir. Aristokratların devam ettiği bu okul halk nazarında tutulmuyordu. M.Ö. 500 yılında okul dağıtıldı. Pythagoras'ın da bu sırada öldürüldüğü söylenir.

Ünlü filozof insan ruhunun ölmezliğine, vücut öldükten sonra ruhun bir başka vücutta meydana çıktığına inanmıştı. İnsanların öldükten sonra hayvan şeklinde dünyaya döndüklerini ileri sürerdi. Bundan kurtulmak için de basit ve namuslu bir hayat tavsiye ederdi.

Pythagoras'ın geometri alanındaki en büyük buluşu ise, «Pitagor Davası» diye bilinen teoremdir. Buna göre, «dik açılı bir üçgenin hipotenüsünün karesi, öteki iki kenarının karelerinin toplamına eşittir». Çarpım tablosunu da onun bulduğu söylenir.

■

Q

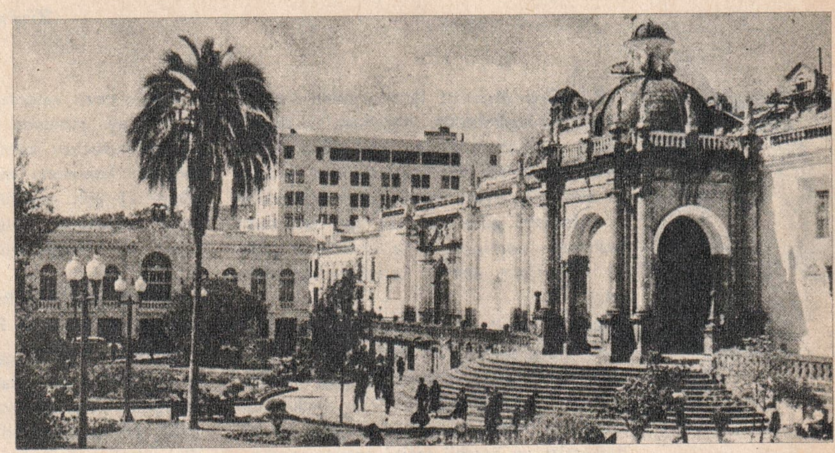

Quito'da Büyük Katedral

QUEBEC, Kanada'da 172.000 nüfuslu bir şehirdir. Saint - Lawrence nehrinin, geniş bir ağız meydana getirip denize açıldığı yerde kurulmuştur. Önemli bir ticaret ve endüstri merkezidir. Hazır elbise dikimevleri, tütün ve deri işleme atölyeleri, kâğıt fabrikaları vardır. Üniversitesi ile, büyük bir kültür merkezidir. Şehir 1608'de Champlain adlı bir Fransız tarafından kurulmuş, 1759'da İngilizler'in eline geçmiştir. Bugün aynı adı taşıyan eyaletin başkentidir. Şehirde büyük bir Fransız çoğunluğu vardır.

QUİSLİNG, Vidkun (1887-1945), Norveçli bir devlet adamıdır. Fyresdale'de doğdu. 1940'da hükümet başkanı olarak Almanya taraftarı bir politika güttü. Savaşın son yılında vatana ihanet suçuyla idam edildi. Adı, vatana hıyanet edenler için sıfat olarak kullanılmaktadır.

QUİTO, Ekvador cumhuriyetinin başkentidir. 355.200 nüfusu vardır, denizden 2.850 metre yüksekliktedir. Rasathanesi, zengin bir kütüphanesi, üniversitesi vardır. 1775 ve 1797 yıllarında büyük bir deprem felâketine sahne olmuştur.

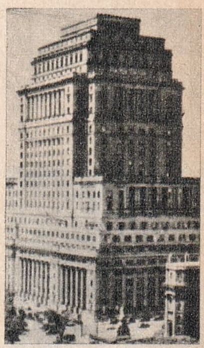

Quebec'de St. Louis kapısı

■

R

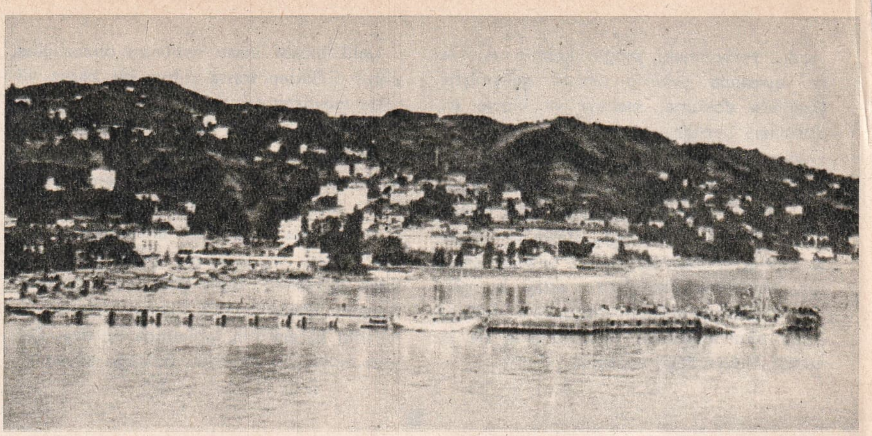

Rize'nin genel görünüşü

Rabelais

RA, Eski Mısır'ın tanrılarından biridir. Resim ve heykellerde, yürürken, ya da bir tahtta otururken çizilen Ra, güneş tanrısıydı. Ra, daima başında bir daire ile temsil edilir ve firavunların ilki kabul edilirdi. Efsaneye göre insanlar onu tahtından indirmek istemişler, o da insanların çoğunu öldürtmüş, geriye kalanları da affetmiştir.

RABAT, Fas'ın başkenti ve eyalet merkezlerinden biridir. Bû Regreg suyunun sol kenarında, Atlas Okyanusu kıyısındadır. Nüfusu: 227.400'dür. 1150'de Abdul Mümin tarafından kurulmuştur. Şehirde bir üniversite ve önemli tarihî anıtlar vardır.

RABELAİS, François (1494? - 1553), Fransız hekimi ve yazarıdır. Montpellier Üniversitesini bitirdi. 1532'de Lyon'da bir hastanede doktorluk yaptığı sırada «Gargantua ve Pantagruel» adlı en tanınmış eserini yazdı. Rabelais bir dev ailesinin hayatını anlattığı bu eserinde içinde yaşadığı toplumun kusurlarını, alaya alarak eleştirmiştir. Rabelais, Fransız rönesansının en önemli kişisi olarak kabul edilmektedir.

Racine

RACİNE, Jean - Baptiste (1639 - 1699), ünlü bir Fransız tiyatro yazarıdır. İyi bir öğrenim gördü. Daha 20 yaşına gelmeden, Yunanca ve Latince'yi öğrenmiş, şiirler yazmaya başlamıştı. Öğrenimini bitirdikten sonra Paris'e yerleşti. La Fontaine, Molière gibi zamanın ünlü şairleriyle dostluk kurdu. Paris'in kibar çevrelerini tanıdı. Yazdığı ilk iki trajedi oynanmadı. Daha sonra yazdıkları büyük bir ilgiyle karşılandı. Ünü gittikçe yayıldı. 34 yaşındayken Fransız Akademisi'ne üye seçildi. Kral Louis XIV, Racin'i çok koruyordu. 1677'de değerli yazara «Kralın resmî tarihçisi» unvanı verildi. Kralın yanında çeşitli savaşlara katıldı. 1691'de yazdığı «Athalie» adlı piyesinden sonra tiyatro yazarlığını bıraktı.

Klasik devir yazarlarının en ünlüsü olan Racine, ayı zamanda klasik Fransız trajedisinin kurucusu kabul edilir. Piyeslerinin çoğunun konusunu mitolojiden «Bajazed» (Bayezit) adlı eserinin konusunu da Osmanlı tarihinden almıştır. Eserlerinde daha çok insanca duygularını ifade etmesiyle tanınır.

Başlıca eserleri. Britannicus, Bérénice, Bajazet, İphigénie ve Phèdre'dir.

RADAR, radyo dalgaları vasıtasıyle, gözle görülemiyecek kadar uzaktaki cisimlerin varlığını anlamaya yarayan bir cihazdır. 1935 yılında icat edilen radar, kısa bir süre içinde çok geniş bir yayılma alanı bulmuş, barışta ve savaşta geniş ölçüde kullanılmaya başlanmıştır.

İngiliz bilginlerinden A. Watson Watt tarafından icat edilen radar, 2. Dünya Savaşı sırasında geliştirilmiş, savaştan sonra barış alanında kullanılmaya başlanmıştır. Radar düşman uçaklarını çok önceden haber verdiği için savaşta son derece faydalı bir cihazdır. Barışta da siste gemi ve uçakların yolunu bulmasına yarar. Radar İngilizce «Radio Detecting and Ranging» sözlerinin ilk harflerinden meydana gelir. Radar kısa dalga radyo dalgalarının belirli bir yöne doğru gönderilmesi ve bu yönde bir cisme çarpan dalgaların yansıyarak geri dönmesi esasına dayanır. Yansıyıp geri dönen ışınlar özel bir ekran üzerine düşürülür. Böylece uzaktaki cisimlerin biçimi ve ne kadar uzakta bulunduğu anlaşılır.

RADİKALİZM (Köktencilik), 19. yüzyılda İngiltere ve Fransa'da baş gösteren siyasî bir görüştür. Bu görüş o devirde, siyaset ve bilim alanında kökten değişiklik yapma lüzumunu savunmuştur. Radikalizm önce İngiltere'de başladı. «Radikal» deyimini ilk defa İngiliz milletvekillerinden J. Fox 1797'

de kullandı. Radikalizm bütün 19. yüzyıl boyunca İngiltere ve Fransa'da etkisini göstermiştir.

RADON, atom sayısı: 86, simgesi: Rn olan radyoaktif bir elemandır. Gaz halindedir. 1900 yılında bulunmuştur. Radyumun çözülmesi sırasında meydana gelir. 5 gün kadar gaz halinde kaldıktan sonra başka bir eleman haline geçer. Tıpta kanser tedavisinde kullanılır.

RADYASYON (Bak: IŞINIM).

RADYATÖR, daha çok kalorifer tesislerinde, otomobillerde, elektrik ve benzeri sobalarında kullanılan bir cihazdır. Elektrik veya bütan gazı sobalarının radyatörü içbükey parlak bir satıhtır. Sıcaklık ışınımlarını ileriye doğru yayar. Kalorifer tesislerindeki radyatörler ise birçok borulardan meydana gelmiştir. Bunların meydana getirdiği geniş yüzey sıcaklığı çevreye yayar.

Otomobil radyatörlerinde ise kalorifer ve sobaların aksine soğutma işi esastır. Otomobil motorunun içindeki özel yollarda dolaşarak motorun sıcaklığını alan su, radyatöre gelerek soğur, tekrar motora döner. Teknik alanda da radyatörlerden çeşitli şekillerde yararlanılır.

RADYO, bir yayın sisteminin ve bir cihazın adıdır. Radyo yayınları, «Hertz dalgaları» diye adlandırılan bir çeşit ışık dalgaları vasıtasıyle yapılır. Hertz dalgalarını, 1888 yılında Heinrich Hertz adlı bir bilgin bulmuştur. Bu bilgin yaptığı bir aletle radyo dalgalarını, telsiz olarak bir yerden bir yere göndermeyi başarmıştı. Daha sonraları bu önemli keşif üzerinde birçok çalışmalar oldu. Fransız bilgini Edouard Branley, İngiliz bilgini Sir Oliver Lodge ve daha başka bilginler bu konuda çalışarak telsiz olarak doğrudan doğruya, yayın yapacak cihazı geliştirdiler.

Bugünkü anlamda ilk telsiz işaretlerini göndererek radyonun esasını kuran bilgin ise Marconi'dir. Marconi 1898'de, İngiltere'deki Wight adasında yaptığı bir denemede birkaç kilometre uzağa telsiz olarak işaret göndermeyi başardı. Bilgin, bu alandaki çalışmalarını büyük bir hızla ilerletti ve 12 aralık 1901'de Atlas Okyansunu bir baştan bir başa aşan telsiz işaretlerini gönderdi. Öte yandan Edison ve Dr. Lee de Forest gibi bilginler de radyo lambaları üzerinde çalışıyorlardı. Bu sayede telsizle yayın yapacak cihazlar hızla gelişti. 1909 yılında bir geminin telsizle imdat istemesi bu yeni icadın ne büyük bir önem taşıdığını herkese göstermişti.

Radyo verici ve alıcılarının hızla gelişmesi üzerine 1920'den itibaren Avrupa ve Amerika'da devamlı radyo yayınları başladı. Öte yandan başka bilginler de radyo - telefon üzerinde çalışıyorlardı. G. A. Fessenden isimli bir Amerikalı bilgin, telsiz - telefonu (radyo - telefon) icat etti. 1919'a kadar telsiz - telefon da gelişti ve o yıl ilk defa Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, bir savaş gemisinden telsiz - telefonla bir emir yayınladı.

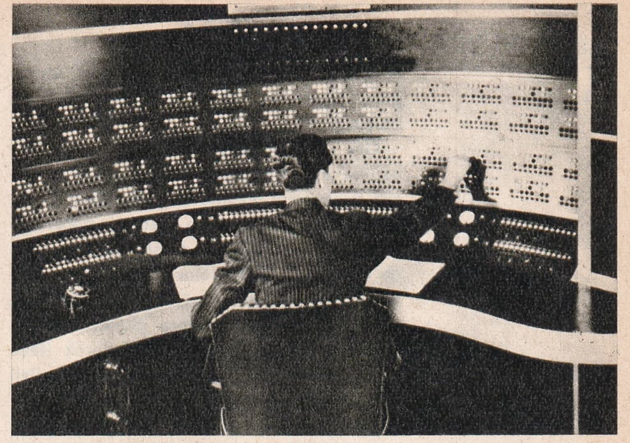

Radyoevinin beyni genel kontrol odasıdır.

Radyo, yahut telsiz - telgraf sistemlerinde verici ve alıcı olmak üzere iki ana bölüm vardır. Verici düzen elektromagnetik dalgaları yayar. Alıcı da bu dalgaları antenle aldıktan sonra tekrar ses haline getirir.

RADAR:

Bir adanın haritadaki yeri

Aynı adanın radar ekranından görünüşü

Radyo yayınları üç dalga uzunluğu üzerinden yapılır. Dalga uzunluğu radyo yayınını taşıyan bir elektromagnetik dalganın uzunluğunu ifade eder. Verici istasyonlar dalga uzunluklarına göre, 1) Kısa dalga, 2) Orta dalga ve 3) Uzun dalga olmak üzere başlıca üçe ayrılır. Dalga uzunluğu ne olursa olsun, bütün elektromagnetik dalgaların uzayda yayılış hızı, ışık hızına eşittir. Yani saniyede 300.000 km.'dir. Radyo dalgalarının uzunluğu, dalgaların frekansıyla yakından ilgilidir. Çok yüksek frekanslı dalgalar kısa dalgalardır. Frekans azaldıkça dalga uzunluğu da artar. En az frekanslı dalgalar uzun dalgalardır. Frekans bir elektrik akımında bir saniyede görülen yön değiştirme sayısıdır. Radyo dalgalarının frekansı genel olarak evlerde kullandığımız elektrik akımının frekansından çok yüksektir. Saniyede 500.000'i bulur. Radyo dalgalarının frekansı «saniyede kilo sıkl» olarak ifade edilir. Meselâ 500.000 frekanslı bir dalganın titreşimi saniyede 500 kilosıkl'dır. Radyo dalgalarının frekansı, alıcı cihazlarda istasyon ayırımı yapmaya yarar. Eğer bütün radyoların yayın frekansı aynı olsaydı, radyomuzda hiç bir şey dinleyemezdik, çünkü hepsinin sesi aynı anda gelirdi. Halbuki radyo istasyonları ayrı ayrı frekanslarda yayın yapar, biz de radyomuzun düğmesini

çevirince, alıcı cihazımızı dinlemek istediğimiz istasyonun frekansına göre ayarlamış oluruz.

Öte yandan radyo dalgalarını meydana getiren elektrik generatörünün gücü de verici istasyonun gücünü meydana getirir. Verici dalgaları meydana getiren generatör ne kadar kuvvetliyse, o istasyonun yayını da o kadar kuvvetli olur ve o kadar uzaktan dinlenir. Generatörün gücü az ise, yapılan yayın fazla uzaklara gitmez. Bir generatörün gücü kilovat (Kw) olarak ifade edilir. Yurdumuzdaki il radyoları belirli dar bir alanda yayın yaptıkları için kilovat güçleri düşüktür. Bütün Türkiye'ye yayın yapan Ankara ve Istanbul Radyolarının gücü ise nispeten yüksektir.

Bir radyoevinde ses kayıt ve program hazırlama odası

Bir radyo istasyonunda yayın yapmak için, önce yayılacak sesler, mikrofon vasıtasıyle elektrik akımı haline getirilir. Sonra bu akım çeşitli lambalar vasıtasıyle radyo dalgaları haline getirilerek, verici anten vasıtasıyle uzaya yayılır.

Verici antenin uzaya yaydığı radyo dalgaları, alıcının antenine geldiği zaman burada çok küçük bir akım doğurur. Antene gelen bu küçük akım radyo alıcısının içindeki lambalar vasıtasıyle duyulabilir frekanstaki elektrik akımına çevrilir. Bu akım da alıcı cihazın hoparlöründe ses haline getirilir. Radyolarda verici istasyonların frekansını ayarlamaya yarayan alete «kondansatör» denir. Bu alet vasıtasıyle istediğimiz istasyonu bulabiliriz. Bu buluşu daha da kolaylaştırmak için kondansatörün düğmesine bağlanan bir gösterge ve radyo ekranında yazılı olan istasyon isimlerinden faydalanılır. Kısacası radyonun göstergesini istediğimiz istasyona getirince kondansatör, alıcı radyoyu, vericinin frekansına göre ayarlamış olur. Bundan sonra potansiyometre vasıtasıyle duyulacak sesin şiddetini ayarlar ve verici radyo istasyonunun yaptığı yayını dinleyebiliriz.

Günümüzde radyodan eğitim alanında, haberleşmede, siyasette ve nihayet çeşitli dinlendirici, öğretici, eğlendirici yayınların yapılmasında faydalanılmaktadır.

RADYOAKTİVİTE, bazı elemanların hiç bir etki olmadan ışınım yayma özelliğidir. Bu gibi elemanlara, «radyoaktif eleman», ışınımlarına da, «radyoaktif ışınım» denir. Uranyum, radyum gibi bazı elemanların ışınım yaymasının sebebi atom sayılarının çok yüksek olmasıdır. Bu yüzden, bu gibi elemanların atom çekirdekleri devamlı çözülme halindedir. Bu elemanlar, bu devamlı çözülme sonucunda başka bir eleman haline gelir, en sonunda radyoaktivitelerini kaybederler. Meselâ uranyum, zamanla, iyonyum, radyum, polonyum ve en sonunda kurşun haline gelir.

Radyoaktif elemanlar «alfa», «beta» ve «gamma» ışınları yayarlar. Alfa ışınları helyum çekirdeklerinden, beta ışınları elektronlardan ibarettir. Gamma ışınları da doğrudan doğruya foton ışınımıdır. Bunların ışınım hızı saniyede 300.000 km.'dir. Beta ışınlarının hızı saniyede 100 - 300.000 km. arasında değişir. Alfa ışınlarının hızı ise ancak saniyede 15 - 20.000 km. kadardır.

Radyoaktif elemanların çözülmesi yarı ömürle hesaplanır. Çünkü bu elemanların bütün ömrü yarı ömürlerinin iki misli değil, daha fazladır. Meselâ «uranyum 238» in yarı ömrü 4,5 milyar yıldır. Bu süre sonunda 10 gramlık «uranyum 238», 5 grama iner' Bu 5 gramın da yarı ömrü yine 4,5 milyar yıldır. Bazı radyoaktif elemanların yarı ömrü milyarlarca, yüz binlerce yıl olduğu halde, bazılarının ömrü birkaç sene, hatta birkaç gündür. «Radyum 214» ün yarı ömrü ise saniyenin 15.000'de biri kadardır.

Radyoaktivitenin insanlara hem büyük faydası, hem de büyük zararı vardır. Biyolojide insan, hayvan ve bitkilerin beslenmesi, kemik, kan ve benzerinin oluşmasının incelenmesinde radyoaktiviteden faydalanılır. Bazı hastalıkların teşhisinde, kanser gibi hastalıkların tedavisinde de radyoaktivitenin faydaları büyüktür. Endüstride de radyoaktiviteden faydalanılır.

Kontrolsüz olarak insan vücuduna giren radyoaktif ışınlar ise çok tehlikelidir. Cilt hastalıklarına, iç hastalıklara, kansere sebep olur ve ışınıma uğrayan şahsı ölüme kadar sürükler. Atom bombası atıldığı zaman, bombanın etkisinden ölmeyen birçok insan, çok sonra, radyoaktiviteden hastalanmış ve ölmüştür. Radyoaktif elemanlarla uğraşanlar, ışınların etkisinden korunmak için özel tedbirler alırlar.

Tabiî radyoaktif elemanlar: Uranyum,

toryum, aktinyum, protaktinyum'dur. Sunî radyoaktiviteyi ilk defa Madam Curie keşfetmiştir. Madam Curie'nin radyumu bulmasından sonra 1935'e kadar 100 civarında radyoaktif eleman elde edilmiştir.

RADYOFOTO (Bak: TELEFOTO).

RADYOGRAFİ (Bak: RÖNTGEN).

RADYOKARBON, karbonun radyoaktif bir isotopudur. (C - 14) işaretiyle gösterilir. Kısaca «karbon - 14» diye de anılan radyokarbonu uzaydan gelip dünya atmosferine giren kozmik ışınlar meydana getirir. Kozmik ışınlar havadaki atomları bazı taneciklere ayırır. Bunlardan neutronlar havadaki azot atomlarına çarpınca bu azot atomunu radyokarbon haline getirir. Nefes alırken, havada meydana gelmiş olan radyokarbon zerrecikleri de vücudumuza girer. Ancak radyokarbonun havadaki oranı son derece az olduğundan (1 trilyon karbon atomuna karşılık 1 tek radyokarbon atomu), insan ve hayvanlara zarar vermez, fakat organizma içinde ışını yaymaya devam eder. Canlı organizmalar devamlı olarak radyokarbon aldıklarından vücuttaki radyokarbon eksilmez. Öldükten sonra da hayvan ve insan kemikleri çok uzun süre ışını yaymakta devam ederler.

Radyokarbon yarı ömürünü 5.568 yılda tamamlar. Elemanın bu özelliğinden faydalanılarak çok eskiden ölmüş insan ve hayvanların kemiklerinin incelenmesiyle o organizmanın ne kadar süre önce öldüğü anlaşılır. Bu usulle 50.000 yıl öncesine kadar yaş tespiti yapılabilmektedir.

RADYOSKOPİ (Bak: RÖNTGEN).

RADYOTERAPİ (Bak: RÖNTGEN).

RADYUM, simgesi (Ra), atom sayısı: 88 olan radyoaktif bir elemandır. 1898 yılında Madam Curie tarafından keşfedilen radyum, dünyada en çok Birleşik Amerika, Kanada, Çekoslovakya ve Kongo'daki filizlerden elde edilir. Radyoaktivite bakımından uranyumdan daha kuvvetli olan radyumun yarı ömrü 1.660 yıldır. Elemanı saf olarak elde etmek hemen hemen imkânsız olduğundan «radyum klorit» ve «radyum bromit» halinde satılır.

Gümüşî renkte bir eleman olan radyum: Alfa, Beta ve Gamma ışınları yayar. Bu bakımdan, radyumla uğraşanların bu ışınların etkisinden korunması gerekir. Radyumdan tıpta kanser ve çeşitli cilt hastalıklarının tedavisinde faydalanılır.

RAFAELLO SANZİO (1483 - 1520), dünyanın en ünlü ressamlarındandır. İtalyandır. İlk resim dersini babasından ve Perugino'dan aldı. Daha sonra Floransa'ya giderek Leonardo da Vinci ve Michelangelo' nun çalışmalarını inceledi. 26 yaşında Roma'ya gittiği zaman ünlü bir ressam olmuştu. Vatikan'ın salonlarını nefis tablolarıyle süsledi. Papa onun eserlerini görünce eskilerinin yerine yeni resimlerin de Rafaello tarafından yapılmasını istedi. Rafaello çok çalışan bir ressamdı. 37 yaşında ölmesine rağmen ardında pek çok eser bıraktı.

Rafaello çocukluğunda çok sağlam bir resim eğitimi ve kültürü aldığı, çeşitli çevrelerde yaşadığı için eşine az raslanan dev bir sanatçı olarak ortaya çıktı. Rafaello figürlerini son derece canlı olarak çizer, Meryem Ana gibi konuları bile zamanın Romalı kadınlarına benzetirdi. Tablolarındaki ren ve hacim o zamana kadar olan sanatçılarınkine göre büyük bir olgunluk

Rafaello'nun ünlü eseri «Alba Madonna» sı ile kendi fırçasından kendi portresi

gösteriyordu. Bir başka özelliği de büyük ölçüdeki eserlerinin bir bütün olarak mükemmel bir armoni göstermesidir.

RAGIP PAŞA, Koca (1698 - 1763), tanınmış Osmanlı sadrazamlarındandır. İstanbul'da doğmuş, iyi bir eğitim görerek 43 yaşında iken reisülküttap olmuştur. Daha sonra çeşitli beylerbeyliklerde bulunmuş, Halep genel valisi iken sadrazamlığa getirilmiştir (1757). Osman III ve Mustafa III'ün zamanında sadrazamlık eden Koca Ragıp Paşa, öldüğü tarih olan 1763'e kadar bu görevde kalmıştır. Değerli bir devlet adamı, iyi bir diplomat olduğu kadar bilgin ve şairdi. Şiirlerinde «Râgıp» mahlasını kullanırdı.

RAHİM, kadın üretim organlarından biridir. İçi boştur. Karnın alt boşluğunda bulunur. Kabaca armuda benzeyen rahmin uzunluğu doğum yapmamış kadınlarda 5 - 6 sm. kadardır. Döllenmiş yumurta, rahimde büyüyüp gelişir.

Rahmaninov

RAHMANİNOV, Sergey (1873 - 1943), çağımızın büyük piyano virtüozu ve bestecilerindendir. Rus asıllıdır. Moskova Konservatuvarını bitirdikten sonra aynı şe-

Rahmi bey

hirdeki Büyük Tiyatro'nun müdürlüğünde bulundu. Bu sırada ünlü senfoni, konçerto ve senfonik şiirlerini besteledi. Avrupa ve Amerika'da geziler yaptı. 1918'deki Komünist İhtilâli'nden sonra Rusya'ya dönmedi. Birleşik Amerika'da yerleşti. Romantik bir besteci olan Rahmaninov'un başlıca eserleri: «Aleko», «Françeska da Rimni» operaları ile, 3 senfonisi, 4 piyano konçertosudur.

RAHMİ BEY (1864 - 1924), en büyük klasik şarkı bestecilerimizdendir. Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra çeşitli görevlerde bulundu. Bir zaman «Darü'l - Elhan» (Istanbul Konservatuvarı) müdürlüğü yaptı. Ney çalan ve şiir yazan değerli besteci, hayatı boyunca 34 şarkı bestelemiştir.

RAKAMLAR, sayıları göstermeye yarayan işaretlerdir. Bugün Türkiye'de ve bütün Batı dünyasında kullanılan rakamlar Hint rakamlarıdır. Bu rakamlar ilkel şekilleriyle 2. yüzyılda Hindistan'da kullanılmış, oradan 7. yüzyılda Araplar'a, Araplar'dan da 9. yüzyılda Avrupa'ya geçmiştir. Bu sebeple de bu rakamlara «Hint rakamları» veya «Arap rakamları» denir. Bu rakamların gelişine kadar Avrupalılar Romen rakamlarını kullanıyordu.

RAKAMLAR:

Hint	१	२	३	४	५	६	७	८	९	०
Arap	١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠
Latin	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Avrupa	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

RAKI, damıtma yoluyla elde edilen sert bir içkidir. En çok üzümden yapılır. Rakı yapımında kullanılacak olan üzümler özel değirmenlerde çekilir, elde edilen üzüm suyu, su ile karıştırılarak mayalanmaya bırakılır. Bu mayalanma sonunda ham rakı elde edilir. Daha sonra ham rakıya (buna soma da denir) anason katılarak imbikten geçirilir. Bir müddet dinlendirildikten sonra elde edilen sıvının ikinci defa imbikten geçirilerek damıtılmasıyle rakı elde edilir.

İncir, elma, muz, dut ve erikten de rakı yapılmakla beraber, Türkiye'de rakı yalnız üzümden yapılmaktadır. Anadolu'da rakı yapımında kullanılan iyi cins üzümler ve anason yetişir. Rakı Türkiye'de Osmanlı İmparatorluğunun ilk çağlarından beri kullanılmaktadır. Rakı yapımı ve kullanılması zaman zaman yasak edilmiş, 1920'deki en son rakı yasağı 1924'te kaldırılmıştır.

Raleigh

RAKIM (Kot), belirli bir yerin, deniz yüzeyinden yüksekliğini gösterir. Bir noktanın esas alınan bir düzlemden uzaklığı o noktanın rakımıdır. Bir tepenin yüksekliği 1.050 metre ise, o tepe deniz yüzeyinden 1.050 metre yüksekte demektir.

RÂKIM EFENDİ, Mustafa (1787 - 1825), büyük Türk hattatıdır. Yazı dersini ağabeyi hattat İsmail Zühtü'den aldı. Daha sonra doğum yeri olan Ünye'den Istanbul'a geldi. Kabiliyeti sayesinde kısa zamanda dikkati çekti ve padişaha takdim edildi. Padişah Selim III, ona resmini ve tuğrasını yaptırdı. Bu arada şehzade Mahmut'a da yazı hocalığı eden Râkım Efendi, onun padişah olmasıyle ömürünün sonuna kadar rahat geçinecek ihsanlara kavuştu. Rütbesi de kazaskerliğe çıkarıldı.

Râkım Efendi «celî sülüs» ve bunun küçüğü olan «sülüs» yazıda çok büyük başarı göstermiştir. Eserleri çeşitli müzelerde bulunmaktadır.

RAKOCZY'LER, bir Macar hanedanıdır. Daha başka bazı Macar hanedanları gibi bunlar da Transilvanya prenslerinden (voyvodalarından) idiler. İlk Rakoczy olan Sigismund, Macar Krallığına seçildiyse de sonradan kendi isteğiyle çekildi. Ün kazanan diğer iki Rakoczy ise Rakoczy Györg I (1630 - 1648) ve Rakoczy Györg II (1648 - 1660)'dür. Transilvanya, 1526'dan 1699'a kadar iç işlerinde serbest bir Osmanlı eyaletiydi. Rakoczy'lerden Rakoczy Györg I, Osmanlılar'la iyi geçindi. Rakoczy II ise isyan etti, sonunda yenildi, Osmanlılar, Transilvanya'ya girerek, onun yerine bir başka voyvoda seçtirdiler.

RALEİGH, Walter (1552 - 1618), tanınmış bir İngiliz devlet adamı, gezgini ve yazarıdır. Bazı savaşlara katıldıktan sonra 1579'da kardeşiyle beraber Kuzey Amerika'ya, keşif seyahatine çıktı. Kendisini Kraliçe Elisabeth'e sevdirdi ve bu sayede iyi mevkilere kavuştu. Amerika'ya çeşitli sefer heyetleri yolladı, kendisi de 1595'te Güney Amerika'da keşif seyahatine çıktı. Kraliçe Elisabeth'in 1603'te ölmesi üzerine gözden düştü, hatta bir ara idama mahkûm edildiyse de sonradan serbest bırakıldı. Bu defa Guyana'yı sömürge haline getirmeye çalıştı, fakat kral, İspanyollar'a hoş görünmek için Londra'ya dönüşünde onu idam ettirdi.

RAMAN DAĞI, yakınındaki petrol yatakları bakımından önemli bir dağdır. 1.228 metre yüksekliğindeki dağ, Siirt ilindedir. Güney yamaçları sarp, kuzey yamaçları az eğilimlidir. Dağ, genellikle çıplak görünüşlüdür.

RAMAZAN, Müslümanların oruç tuttuğu aydır. Arabî aylardan Recep'ten sonra başlar. Ramazandan sonra gelen Şevval'in ilk üç günü Ramazan bayramıdır. Buna Şeker Bayramı da denir. Arabî takvimde ayın gü-

neşin etrafındaki dönüşü esas alındığından yıllar 355 gündür. Halbuki Milâdî takvimde bir yıl 365 gün olduğundan Ramazan her yıl aynı günde başlamaz. Bir evvelki yıldan 10 gün daha önceye gelir.

RAMAZANOĞULLARI, bugünkü Mersin - Tarsus - Adana çevresinde 230 yıl hüküm sürmüş bir Türk beyliğidir. 1378'den 1638'e kadar hüküm süren Ramazanoğulları, 1515'e kadar Mısır - Suriye Türk Memlûk İmparatorluğu'na bağlıydı. O tarihte Osmanlılar, Adana'yı aldılarsa da, Ramazanoğulları'nı beylerbeyi, yani genel vali olarak yine yerlerinde bıraktılar. Bunlardan başka Osmanlı hizmetinde çalışıp yükselen Ramazanoğulları da vardır. İlk Budin beylerbeyi Uzun Süleyman Paşa bunlardandır. 1378 - 1638 yılları arasında Ramazanoğullarından 8 bey, 5 paşa hüküm sürmüştür.

RAMİ, Çin Hindi, Çin ve Japonya'da yetişen bir bitkidir. Ispanakgillerdendir. Sapından elde edilen lifler dokumacılıkta kullanılır.

RAMSES'LER, 12 Mısır firavununun adıdır. En önemlileri 19. sülâleden Ramses I, Ramses II ile 20. sülâlenin kurucusu olan Ramses III'tür. Ramses I, 19. sülâlenin kurucusudur, 2 yıl hüküm sürmüştür. Bu sülâlenin en tanınmış firavunlarından biri de Sezostris diye de anılan Ramses II'dir. M.Ö. 1295 - 1225 yılları arasında hüküm sürmüştür. Teb mabedi ile Luksor sarayının avlusunu yaptıran odur. zamanında başka sesrler de yaptırmıştır.

20. sülâlenin kurucusu olan Ramses III ise M.Ö. 1199 - 1167 yılları arasında 32 yıl hüküm sürmüştür. Büyük Amon tapınağını yaptıran odur.

RAN, Nazım Hikmet (Bak: NAZIM HİKMET).

RANGUN, Birmanya'nın başkenti ve en büyük şehridir. Nüfusu: 737.500'dür. Irravadi nehrinin denize döküldüğü yerde kurulu olup, Çin Hindistanı'nın en büyük limanlarından biridir. 1700'lerin başlarında küçük bir köy olan Rangun, 1758'de büyük bir şehir haline geldi. 1852'de İngilizler'in eline geçen şehir, Birmanya'nın bağımsızlığına kavuşması üzerine 1947'de başkent oldu. Şehir fildişi, işlenmiş tahta işleri, pirinç ve dokumacılığı ile ünlüdür.

RAPSODİ, Batı müziğinde, daha çok folklor parçalarından meydana getirilmiş eserlere denir. Rapsodiler genel olarak belli bir plana bağlı değildir. Tek saz için yazılan rapsodiler olduğu gibi, orkestra için yazılmış rapsodiler de vardır. Kelime Eski Yunanca'da başkalarının yazdığı şiirleri okuyan anlamındaki «rapsodos» kelimesinden gelir.

Nil yakınlarında Ramses II'nin dev heykelleri

RASATHANE (Gözlemevi), gökyüzünün, gök cisimlerinin incelendiği binadır. Her rasathanede teleskoplar, çeşitli astronomi aletleri sismograflar, fotoğraf makineleri ve fizik laboratuvarları vardır. Rasathaneler şehirlerin sisli havasından ve ışığından kurtulmak için, şehirlerin dışında ve genellikle yüksek yerlerde kurulur. Her rasathanenin üzerinde, ortasında geniş bir yarık bulunan bir kubbe vardır. Teleskop bu kubbenin içindedir. Bu gözlem kubbesi kendi ekseni etrafında dönebilir. Kubbenin üstündeki yarık, gözlemi yapılacak gök cismine çevrildiği zaman aralanır ve gözlem buradan yapılır. Rasathanenin kubbesi aynı zamanda yerin kendi çevresindeki dönüş hızına orantılı bir hızda kendi çevresi etrafında da dönebilir. Bu dönüş gök cisimlerinin fotoğrafını çekmekte faydalıdır. Eğer kubbe dünyanın dönüş hızına orantılı olarak dönmezse, o zaman çekilen gök cisimlerinin fotoğrafı birer çizgi halinde ve bulanık çıkar. Dünyanın hareketinin sebep olduğu bu kusuru önlemek için fo-

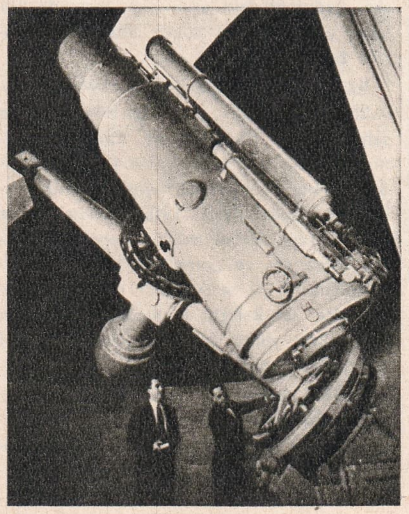

Modern bir rasathanenin gözlem yapmaya yarayan teleskopu

toğraf çekilirken kubbe düşük bir hızla kendi çevresinde döndürülür.

İnsanlar çok eski devirlerden beri gökyüzü incelemelerinde bulunmuş, rasathane diyebileceğimiz binalar yapmışlardı. İskenderiye'deki rasathane bu ilk rasathanelerden biridir. Çinliler ve Araplar da rasathaneler yapmıştır. Avrupa'da ilk modern rasathanenin kurulması 1561'e raslar. Bu tarihte Almanya'da 1576'da Danimarka'da kurulmuştur. Ama buralarda gözlemler teleskopla değil, gözle yapılıyordu. Bugünkü büyük rasathaneler büyük çoğunlukla 20. yüzyılda kurulmuştur.

Rauf Yekta bey

Bugünün en büyük rasathaneleri Amerika'daki Wilson, Palomar ve Yerkes rasathaneleridir. Wilson ve Palomar'ın teleskopları aynalıdır. Wilson rasathanesindeki teleskobun içbükey aynasının çapı 2,5 metre, Palomar'ınki 5 metredir. Yerkes'in teleskobu ise merceklidir ve merceğinin çapı 1 metredir. Londra yakınındaki Greenwich ile Paris rasathanesi de dünyanın en ünlü rasathaneleri arasındadır. 0°'lik meridyenin Greenwich'ten geçtiği kabul edilir.

Türkiye'de ilk rasathane, Istanbul'da Galatasaray Lisesi'nde, Sultan Hamit II zamanında 1881'de kuruldu. Rasathanenin açılmasında zamanın Marif Nazırı Ali Fuat Beyin büyük emeği geçti. Ancak gerçekanlamıyle ilk rasathanenin kurulması 20. yüzyılın başlarına rasladı. 1910 - 1911 yıllarında Kandilli sırtlarında, Kandilli rasathanesi kuruldu. Rasathaneyi Fatin Hoca (Fatin Gökmen) kurdu. Istanbul'da bir de üniversite bahçesinde, Fen Fakültesine bağlı bir rasathane vardır.

RASMUSSEN, Knud Johann (1879 - 1933), Danimarkalı bir kutup kâşifidir. Kuzey Kutup bölgelerinde araştırmalar yapmıştır. Eskimolar'ı ilk defa Batı dünyasına tanıtanlardan biri de odur. Rasmussen, Grönland'daki eskimolar arasında yıllarca yaşadı ve bu büyük adanın buzullarını buldu.

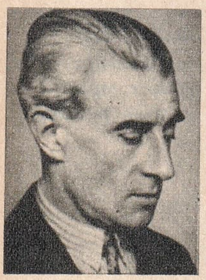

Ravel

RASPUTİN, Gregori (1871 - 1916), Rusya'da saray halkı üzerinde büyük nüfuz sahibi olmuş bir papazdır. Önce kendisini bir ermiş gibi tanıttı, 1904'te papaz oldu. Yaptığı konuşmalar sayesinde ünü Moskova'ya kadar ulaştı. 1907'de Moskova'ya gitti, saraya kabul edildi. Saraya girdikten sonra çar ve çevresinde büyük bir etki kurdu. 9 yıl sarayda bir prens gibi yaşadı. Her işe karıştı, türlü dalavereler, ahlâksızlıklar yaptı. Sonunda Prens Yusupof tarafından tabancayla öldürüldü.

RASTIK, asalak mantarların meydana getirdiği bir bitki hastalığıdır. Bazı mantarlar esmer renkli sporlarını bitkinin yapraklarına yayarak hastalığa yol açarlar. Bu hastalığa «sürme» de denir.

RASYONALİZM (Ussalcılık), var olan şeylerin varlıklarının bir sebebi olması gerektiği esasından hareket eden bir felsefe görüşüdür. Rasyonalizme göre varlık sebebi olmadan hiç bir şey var olamaz. Bu görüşe göre her şeyden önce aklın varlığını kabul etmek gerekir. Çünkü insanlarda bir akıl olduğunu, düşünebilen herkes fark eder. O halde herhangi bir konuya inanmak için, herhangi bir alanda hüküm vermek için önce aklın süzgecinden geçirmek lâzımdır. Bu deyimi ilk defa 17. yüzyılda Francis Bacon kullanmış, Kant, Eucken gibi filozoflar da bu görüşü geliştirmişlerdir.

RÂŞİT (? - 1735), Lâle Devrinin gözde şairlerinden ve tanınmış bir Türk tarihçisidir. Yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli resmî vazifelerde, elçiliklerde bulundu. Ünlü yazarın kendi adıyle anılan eseri «Râşit Tarihi» 1661 - 1722 yılları arasındaki Osmanlılar tarihini anlatır. Naima tarihinin devamı olan bu eser, Istanbul'da 5 cilt halinde basılmıştır.

RAŞİTİZM, bir çocuk hastalığıdır. Kemiklerin çarpılmasıyle kendisini gösterir. Beslenme şartlarının bozuk olduğu yerlerde görülen bu hastalık en çok 6 aylıktan 2 yaşına kadar olan çocuklarda görülür. Vitamin ve kalsiyum yoksulluğu, güneş görmemek, fosforsuz beslenme raşitizmi hazırlayan sebeplerin başında gelir. 2 yaşından sonraki çocuklarda da, daha az olmakla beraber raşitizm görülebilir. Raşitizme yakalanan bir çocukta baş büyür, alın kemikleri dışarı doğru çıkar, dişler geç gelişir, kol ve bacak kemiklerinde eğrilmeler olur, sırt kamburlaşır, kaburgalar gelişemez.

Raşitizm iyi bir beslenme, bol kalsiyum, vitamin ve fosforlu besinler ve ultraviyole ışınlarıyle tedavi edilir.

RAUF, Mehmet (Bak: MEHMET RAUF).

RAUF YEKTA BEY (1871 - 1935), en değerli Türk müziği bilginlerimizdendir. Yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra memurluk etti, 1923'te memurluktan ayrılıp Türk müziği üzerinde çalışmaya başladı. H. Sadeddin Arel ve S. Ezgi ile beraber Türk müziği üzerinde yıllarca çalıştı. Bu alandaki ilk ilmî yayınları o yaptı. Aynı zamanda 30 kadar da eser besteledi .

RAVEL, Maurice (1875 - 1937), Fransız bestecisidir. 12 yaşındayken konservatuvara girdi. İyi bir öğrenci olamadığı için çevresindekilerle anlaşamıyordu. İlk eseri de beğenilmedi. 1912'de yazdığı «Daphnis ile Chloe» ise sanatkârın beğenilen ilk eseri oldu. Sonradan «Bolero» su sade Fransa-

nın değil, bütün dünyada ona büyük bir ün sağladı. İspanyol Rapsodisi, Su Oyunları, Sonatin tanınmış eserleri arasındadır.

RAVENT, Asya'nın ılık iklimli kesimlerinde yetişen bir bitkidir. Karabuğdaygillerdendir. Hem süs bitkisi olarak yetiştirilir, hem de ilâç yapımında kullanılır.

RÂZÎ (850? - 920?), İranlı bir bilgindir. Tıp ve kimya alanında büyük bir ün sağlamıştır. 140 kadar da eser yazmıştır. Bu alanlarda önemli keşifleri vardır. Eserleri Batı'da da tanınmış ve Avrupa bilimini etkilemiştir.

REALİZM, (Gerçekçilik), felsefede, edebiyat ve güzel sanatlarda bir akımdır. Edebiyatta realizm Fransa'da 19. yüzyılın ortalarında başlamış ve çok rağbet gören bir akım halini almıştır. Akımın bu adla anılmasının sebebi o zamana kadar yazılanlardan başka bir tarzda ve gerçeklere büyük ölçüde yer veren eserlerin yazılmasıdır. Gustave Flaubert, Goncourt Kardeşler tasvirlerinde mümkün olduğu kadar gerçeği yansıtmaya çalışmışlardır. Fransız şiirinde realizmi Parnasse okuluna bağlı Charles Baudlaire, Leconte de Lisle gibi şairler temsil etmiştir. Türkiye'de realist olarak kabul edilen ilk romancı ise Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır. Bu arada çeşitli çağların edebî eserlerinde yer yer realist tarzlara raslandığını da kabul etmek lâzımdır. Meselâ Boccacio'nun «Decameron» u gerçekçi sahnelerle doludur.

Edebiyatta olduğu gibi resimde de gerçek realizm 19. yüzyılda başlar. Fransız resminde realizmin öncüleri Odry, Millet, Gustave Courbet'dir. Türk resminde ise en kuvvetli realist ressam Ali Rıza Beydir.

Tiyatroda realizm yine geçen yüzyılda Norveçli yazar Henrik İbsen'le başlar. Bu alanda Fransa'da Henri Becque, A. Dumas Fils, Almanya'da F. Hebbel, Rusya'da Gogol ve Turgenyef'i sayabiliriz.

REBAP, bir yaylı sazdır. Kemençe gibi dize dayanarak çalınır. 3 telli bir saz olan rebap, Doğu müziğine ait sazlardandır. Araplar yolu ile İspanya'ya geçmiş ve oradan Avrupa'ya da yayılmıştır. 2 telli çeşitleri de vardır.

RECAİZADE MAHMUT EKREM (1847 - 1913), tanınmış Türk yazarı ve şairidir. Takvimhane Nazırı Recai Efendi'nin oğlu olan Mahmut Ekrem, ilk dersleri babasından aldı. Daha sonra Beyazıt Rüştiyesinde ve Mekteb-i İrfan'da okudu. Bu okullardan sonra babasının arzusuna uyarak Harbiye İdadisine girdi. Ancak gerek yaradılışı, gerekse sağlık durumu asker olmasına elverişli değildi. 15 yaşında Harbiye'den ayrılarak hariciye mektubî kalemine girdi. Fransızca öğrendi ve bu sırada ilk şiirlerini yazmaya başladı. Namık Kemal'le tanıştıktan sonra da Batı edebiyatına yöneldi.

Recaizade Ekrem, hayatının sonuna kadar resmî görevlerde bulundu. Hariciye mektubî kaleminden sora Danıştay'a önce yedek, sonra asil üye oldu. Edebiyat öğretmenliği yaptı. Evkaf ve Maarif Nazırlıklarında bulundu. Âyan Meclisinde üye iken öldü.

Recaizade Mahmut Ekrem

Recaizade, bütün hayatı boyunca doğrudan doğruya edebiyat âleminin içinde bulundu, piyesler, şiirler ve romanlar yazdı. 1896'da Ahmet İhsan ve Tevfik Fikret'le beraber Servet-i Fünun dergisini bir edebî dergi haline getirdi. Türk edebiyatının Batılılaşması alanında önemli roller oynadı. Galatasaray'da okuttuğu dersleri «Talim-i Edebiyat» adıyle bastırdı. Bu eserde edebî kavramları o zamana kadar alışılmamış bir şekilde, bir Batılı gibi ele almıştı. Recaizade, hem zamanın gençlerini Batılı gibi yetiştirmeye çalışmış, hem de kendisi bu alanda eserler vermiştir. Ne var ki, arka arkaya üç çocuğunu kaybetmesi onu manen yıkmıştı. Bilhassa Nijat adındaki oğlunun ölümüne dayanamıyordu. Bunu birçok şiirlerinde dile getirmiştir.

Başlıca eserleri: Afife Anjelik (piyes - 1870), Yadigâr-ı Şebap (şiirler - 1872), Vuslat yahut Süreksiz Sevinç (piyes - 1875), Talim-i Edebiyat (1879), Zemzeme (şiirler - 1882 - 1885, 3 cilt), Takdir-i Elhan (tenkit - 1886), Muhsin Bey (hikâye - 1890), Araba Sevdası (roman - 1896), Nijat Ekrem (1911).

REÇEL, meyvaları bol şekerle kaynatarak elde edilen bir yiyecektir. Reçel yapmakta kullanılan meyvaların başında çilek, ayva, vişne, şeftali, kayısı, portakal, incir, erik gelir. Kavun, karpuz ve duttan da reçel yapılır. Reçel yapılacak meyva belirli bir ölçüde su ile kaynatılır, sonra şeker ilâve edilir. Şekerlenmemesi için, limon sıkılır. Su konmadan yapılan reçeller de vardır. Reçel çok eskiden beri bilinen bir yiyecek çeşididir.

REÇİNE, bazı ağaçların ve özellikle kozalaklıların salgıladığı bir maddedir. Salgılandığı sırada sıvı halinde olan reçine, havadaki oksijenle karşılaşınca sertleşir. Bitkiler bunu, meydana gelen bir yarayı dış etkiden korumak için salgılar. Reçineden endüstride faydalanılır. Çamların gövdesinde çakıyla açılan yaralardan sızan reçine özel kaplarda toplanır. Bunlar kimyasal işlemlerden geçirilerek endüstride kullanılabilir bir hale getirilir. Reçineden mürekkep, cilâ, kâğıt yapımında, boyacılıkta faydalanılır. Keman gibi yaylı sazları ça-

lanlar, daha iyi ses çıkmasını sağlamak için yayın tellerine reçine sürerler. Reçine, suda erimez, alkolde erir, ısı etkisiyle yumuşar.

REFAHİYE, Karadeniz Bölgesinde, Erzincan iline bağlı 36.011 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 1.978 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.746 km.²'dir. Merkez bucağından başka Akarsu, Cengerli, Çatalçam, Gümüşakar adlı 4 bucağı, 114 köyü vardır.

Dağlık bir bölgede bulunan ilçe topraklarındaki en önemli yükselti Danaveli dağları (2.540 metre) ile Dumanlıdağ'dır. Başlıca akarsular Kelkit'e dökülen Belgazi ve Özçil çayları ile Karasu'ya karışan Menek çayıdır. İlçe orman örtüsü bakımından zengindir. Bu bakımdan ekonomisinde ormancılığın yeri vardır. Ormancılık dışında halk hayvancılık ve tahıl tarımıyla geçinir.

Rembrandt'ın ünlü eseri: «Gece Nöbetçileri»

İlçe merkezi Refahiye kasabası denizden 1.555 metre yükseklikte, Hirdiç suyu vâdisinde kurulmuştur. Kemah Demiryolu 58 km. mesafededir. Erzincan - Sıvas karayolu da ilçe merkezinden geçer.

REFERANDUM, kamu yararına olan önemli meselelerde yurttaşların doğrudan doğruya oy vermeleridir. Eski Yunan sitelerinde hemen her hususta referanduma baş vurulurdu. Çünkü sitelerin nüfusu fazla değildi. İsviçre'de de hâlâ sık sık referanduma baş vurulmaktadır. Ancak çok nüfuslu büyük ülkelerde referandum yapmak vakit kaybettirici, masraflı bir iştir. Bunun için ancak çok önemli konularda referanduma baş vurulur. Meselâ Türkiye'de 1960 Anayasası referandumla kabul edilmiştir. Fransa'da De Gaulle, 1969 başında başkanlık süresi daha dolmadan girişeceği radikal tedbirler için referandum yaptırıp, aleyhte oy alınca istifa ederek başkanlıktan çekildi.

Esas itibariyle referanduma benzeyen bir de «plebisit» vardır. Plebisit, kamu hukukunda, yurttaşların egemenliği belli bir kişiye bırakmak veya egemenliği kullananların belirli hareketleri hakkındaki görüşünü bildirmek üzere oy vermelerine denir.

REFLEKS (Tepke), organizmanın herhangi bir uyarma karşısında birdenbire aldığı durumdur. Reflekste şuur ve istek rol oynamaz. Vücut bazı uyarmalara karşı daima aynı refleksi gösterir. Refleksler: 1) Basit Refleks ve 2) Kompleks Refleks olmak üzere iki çeşittir. Kas - kemik ve deri refleksleri böyledir. Bunda uyarmayı alan hücre, sinir akımını refleks cihazına yollayacak olan hücre ile aralıksız temas halindedir. Eğer uyarmayı alan hücre ile, sinir akımını refleks cihazına götürecek hücrenin arası uzaksa o zaman araya merkez sinir sisteminin başka kısımları da girer, buna da «kompleks refleks» denir. En önemli reflekslerden biri dizkapağı refleksidir.

REGÜLÂTÖR, bazı makinelerde bulunan ve o makinenin çalışmasını istenen ayarda tutmaya yarayan alettir. Bazı regülâtörler otomatiktir, bazıları da daha önceden ayarlanır ve daima belli bir durumu muhafaza eder. Elektrik motorlarında kullanılan «Watt regülâtörü» en çok kullanılan regülâtörlerden biridir. Bu aletlerin daha birçok çeşidi vardır.

REHABİLİTASYON, bir tedavi şeklidir. Ağır hastalıklardan kurtulmuş olanları tekrar çalışabilir hale getirmeye, eski yaşayışlarını devam ettirmelerini sağlamaya yarar. Bu tedavi şekli daha çok 2. Dünya Savaşı sırasında gelişti. O sıralarda rehabilitasyondan maksat iyileşen ağır yaralı askerleri tekrar topluma kazandırmaktı. Günümüzde ise, çeşitli ülkelerde kurulan rehabilitasyon merkezlerinde kaza sonunda yahut ağır bir hastalık sebebiyle sakat kalmış kimseler, özel usullerle tedavi edilir, sakatlıklarının etkisi giderilmeye çalışılır ve yeniden hayata uymaları sağlanır.

REİSÜLKÜTTAP, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk zamanlar Divan-ı Hümayun'da doğrudan doğruya sadrazama bağlı olarak yazı işlerine bakan kalemin başına denirdi. 18. yüzyılda dışişleri bu kaleme verildi ve reisülküttaplar hariciye bakanı vazifesini görmeye başladılar. 1836'da bu isim «Hariciye Nazırı» olarak değiştirildi.

REKLAM (Bak: İLÂN VE İLÂNCILIK).

RELATİVİTE (İzafiyet), modern fiziğin en önemli koludur. Çağımızın büyük nazarî fizik bilgini Albert Einstein tarafından 1905'te kurulmuştur. Gerçi eskiden Galileo tarafından ortaya atılmış bir relativite teorisi vardı, ancak Einstein'ın teorisi eski

nazarî fizik ve geometri anlayışını temelinden değiştirmiştir.

Relativite teorisi, bütün fiziğe, enerji, hareket, kitle, uzunluk ve zaman ölçülerinin düzenli bir şekilde birbirleriyle uyuşmalarını sağlayan kanunları getirir. Eski mekanik kanunları ancak düşük hızlarda caridir. Ama relativitenin kanunları hız, ışık hızına göre küçümsenmeyecek bir derecede ise hüküm sürer.

Einstein, relativite teorisini iki safhada geliştirmiştir. 1905'te ilk olarak «özel relativite» teorisini, 1912 - 1917 yıllarında da «genel relativite» teorisini ortaya atmıştır. Özel relativite teorisi, zaman ve mekânın mutlak olmadığını ispat etmiştir. Özel relativite teorisine göre tabiatta bir kütle - enerji dengesi vardır ve «enerji» kütleye sahiptir. Yani maddedir. Bir başka deyişle madde, bir enerji şeklinden ibarettir ve maddenin atomlarının parçalanması korkunç bir enerji meydana getirir. Einstein bunu «$E = mc^2$» formülüyle ifade etti. Bilginler bu sayede atomu parçalamayı başardılar.

Genel relativite teorisi ise Newton'un çekim kanunlarını kökünden değiştirmiş, evrensel çekim kanunlarını getirmiştir. Buna paralel olarak Euclides geometrisinin uzay ölçüsünde geçerli olamayacağı ispat edilmiştir. Çünkü yeni çekim kanunları iki nokta arasındaki en kısa yolun doğru değil, eğri olduğunu ve bir üçgenin iç açılarının toplamının 180°'den büyük olduğunu ispat etmiştir. Relativite teorisinden uzay uçuşlarında ve araştırmalarında geniş ölçüde faydalanılmaktadır.

RELATİVİZM (Bağlantıcılık), bilginin bağıntılı (izafî) olduğunu ileri süren bir felsefe görüşüdür. Relativizm Protagoras'la beraber başlar. Protagoras, «Her şeyin ölçüsü insandır,» diyerek bu görüşü ortaya atmıştı. Daha sonraları bu görüş 1) Sübjektif relativizm ve 2) Objektif relativizm olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 18. yüzyılda İngiliz filozofu William Hamilton'a göre insan bilgisi relatiftir. Çünkü hiç bir şey kendi kendisi olarak anlaşılmaz. Onun hakkında ancak girdiği kılıklara, bulunduğu duruma göre bilgi edinebiliriz. Gerçekleri, başka gerçeklerle relatiflikleri ölçüsünde tanıyabiliriz. Bu, objektif relativizm'dir.

19. yüzyılda İngiliz filozofu Stuart Mill'e göre bir şey hakkındaki bilgimiz o şeyin başka şeylerden ayrılmasına bağlıdır. Masanın masa oluşu, bardak olmayışındandır. Sonra biz tabiattaki her şeyi kendi bilinç durumumuz derecesinde öğrenebiliriz. Bu da sübjektif relativizm'dir. Ünlü filozof Kant da sübjektif relativizmin temsilcisidir.

REMBRANDT (Rembrandt Hermanszoon Van Rijn), (1606-1669), dünyaca tanınmış Holandalı bir ressam ve gravürcüdür. Babası değirmenci, annesi de bir ekmekçinin kızıydı. İlk öğrenimini annesinden gördü. 1620'de Leyde Üniversitesine yazıldı. Fakat resim ona her şeyden üstün görünüyordu. Önce Leyden'de, sonra Amsterdam'da resim çalıştı. 1632'de yaptığı «Anatomi Dersi» adlı tablosıyle büyük bir ün kazandı. Bundan sonra ünlü eserlerini vermeye başladı. Fakat hayatı yoksulluk içinde geçti.

Kendisinden sonraki ressamları geniş ölçüde etkileyen Rembrandt, eserlerinde ruh hallerini mükemmel bir surette ifade etmesi, tablolarında başarılı bir renk ahengi sağlaması ışık ve gölgeyi iyi kullanmasıyle tanınmıştır.

Rembrandt (Kendi fırçasından)

REN GEYİĞİ, gevişgetirenlerden bir geyik çeşididir. Kuzey Kutbu bölgelerinin tundralarında, karlarla kaplı bölgelerinde yaşar. Uzun, çatallı boynuzlarıyle dikkati çeken Ren geyiklerinin vücudu uzun kıllarla kaplıdır. Boyları 1 metre 20 sm. kadardır. Uzunlukları ise 2 metreyi geçer. Kışın beyaz olan kılları, yazın külrengine döner. Eskimolar bu hayvandan geniş ölçüde faydalanırlar. 19. yüzyıldan itibaren Amerika'da sürüler halinde yetiştirilmeye de başlanmıştır.

REN NEHRİ, Batı Avrupa'da, Kuzey Denizi'ne dökülen bir nehirdir. Uzunluğu 1.320 km.'dir. Kollarıyle beraber 225.000 km.²'lik bir alanı sular. Ren nehri İsviçre' de Alpler'den çıkar, Almanya'ya girmeden önce, İsviçre - Almanya sınırındaki Konstanz gölünün içinden geçer. Sonra bir süre Fransa - Almanya sınırını çizer, Mannheim, Bonn, Köln gibi önemli Alman şehirlerinden geçtikten sonra Holanda top

Ren geyiği

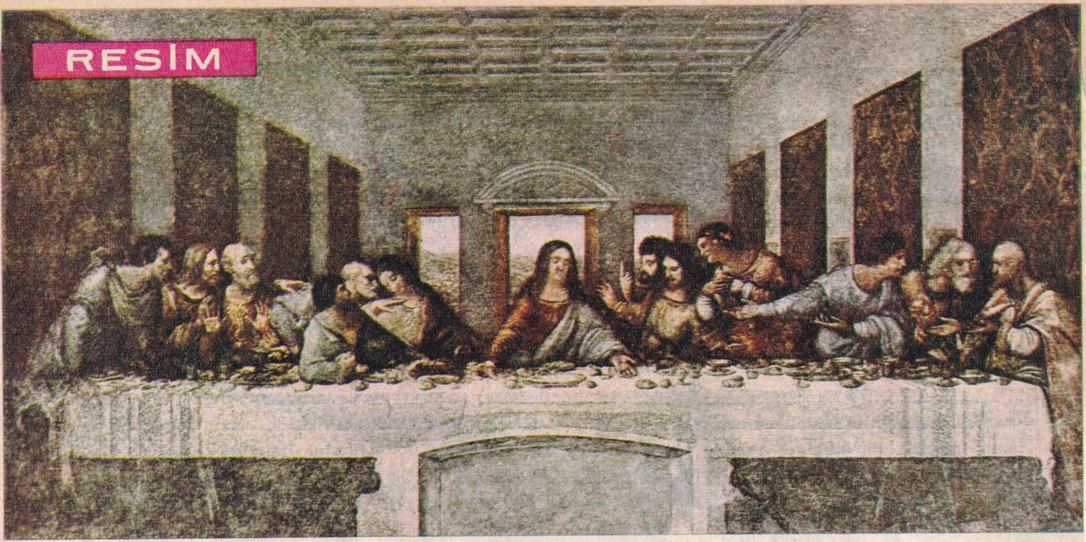

Leonardo da Vinci: «Son Yemek»

Rafaello: «Tüllü Kadın»

Bruegel: «Düğün Dansı»

Rubens: «Ressam ve İlk Eşi»

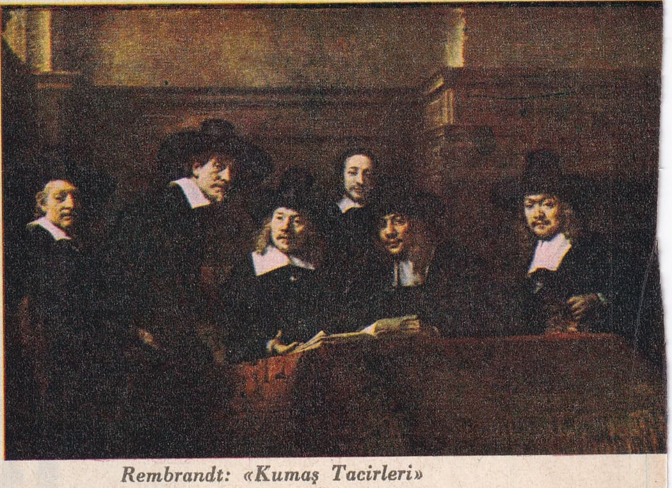

Rembrandt: «Kumaş Tacirleri»

Veermeer: «Yemek Pişiren Kadın»

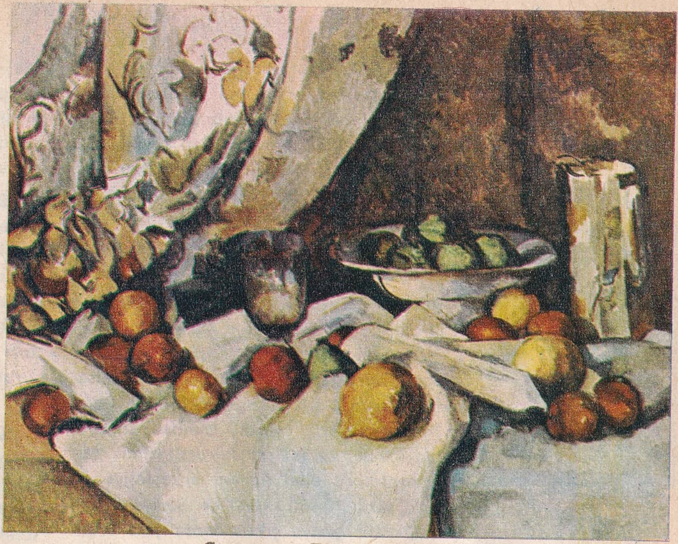

Cezanne: «Elmalı Natürmort»

Pissarro: «Köy Yolu»

Van Gogh: «Arles'li Kadın»

Utrillo: «Köy Değirmeni»

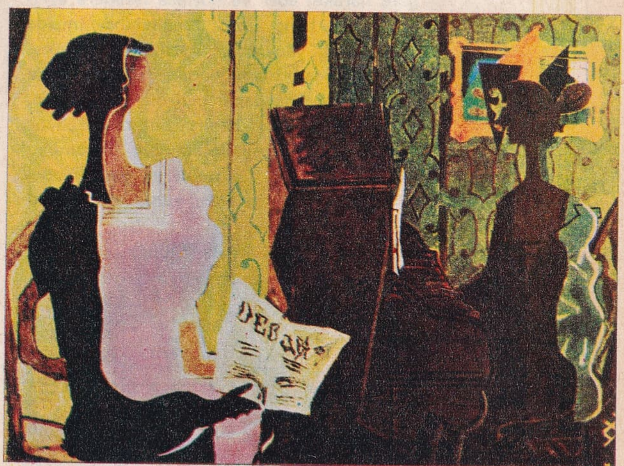

Braque: «İki Kadın Piyanist»

raklarından denize dökülür.

Ren nehrinin, Köln'den denize kadar olan kesiminde büyük deniz araçları işler. Strasbourg - Köln arasında ise küçük tekneler işleyebilir. Nehrin genişliği yer yer 200 metre ile 1.000 metre arasında değişir. Ren nehri ayrıca çeşitli kanallarla endüstri bölgelerine ve Marne, Tuna ve Rhone nehirlerine bağlıdır.

Renan

RENAN, Ernest (1823 - 1892), Fransız tarihçisi ve dilcisidir. İlk öğrenimini doğduğu kasabada yaptı. Ayrıca İbranice, Arapça, Süryanice öğrendi. 1848'de, felseden mezun olduktan sonra «Bilimin Geleceği» adlı eserini yazdı. Bundan sonraki yıllar içinde Versailles Üniversitesinde felsefe profesörü olan Renan, arkeolojiye de merak sardı. 1860 - 1861'de Suriye'de arkeolojik bir geziye çıktı. Sonra yine Fransa'ya döndü, bu sırada Hz. İsa'dan «insan» olarak bahsettiği için, onu ilâhî varlık saymıyor diye aforoz edildi. 1878'de Fransız Akademisi'ne seçilen Renan, 1884'te Collège de France'a müdür oldu.

Başlıca eserleri Sami Dillerin Genel Tarihi, Din Tarihi Üzerine İncelemeler, Çağımızın Meseleleri, Hıristiyanlığın Menşei, Tenkit ve Ahlâk Üzerine Denemeler'dir.

Renoir

RENK, eşyadan yansıyan ışık ışınlarının gözümüzde meydana getirdiği çeşitli duyumlardır. Güneş ışınında bütün renkler vardır. Bu ışınlar bir cismin üzerine düştüğü zaman bu cisim bazı renkleri emer, bazılarını yansıtır. İşte hangi rengi yansıtıyorsa, bu, o cismin rengini verir. Eğer düşen bütün ışınları emiyorsa o cismi siyah, bütün ışınları yansıtıyorsa beyaz görürüz. Beyaz ışık, çeşitli dalga uzunluğundaki ışınlardan yapılmıştır. Her dalga uzunluğu gözümüze bir renk duyumu verir. Beyaz bir kristal parçasından kırıldığı zaman ışınlar, kendi dalga uzunluklarına göre hareket eder ve böylece renklere ayrılırlar. Herhangi bir rengin beynimizde uyandırdığı duyuma, «psikolojik renk», çeşitli dalga uzunluğundaki ışınların göz sinirlerinde meydana getirdiği renge de, «fizyolojik renk» denir. Bu renk beyne vardığı zaman psikolojik renk duyumunu meydana getirir. Kesin olarak dalga uzunluklarıyle ifade edilen renk de «fizikî renk» tir.

Bir prizmadan kırılan güneş ışığında 7

Reosta

ana renk vardır. Bu renkler gökkuşağında da görülür. Diğer renk çeşitleri bu yedi rengin karışmasından çıkar. Beyaz ışığı meydana getiren 7 renk şunlardır: Kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lâcivert, mor.

RENK KÖRLÜĞÜ, eşyaların rengini görememek şeklinde kendisini gösteren bir göz kusurudur. Tıpta adına «akromatopsi» denir. Hiç bir rengi ayırt edemeyen renk körleri olduğu gibi, sadece bazı renkleri ayırt edemeyen renk körleri de vardır. Kırmızı ile yeşili ayırt edemeyenlerin göz kusuruna, «dalton hastalığı» (daltonizm) denir.

RENOİR, Auguste (1841 - 1919), empresyonist bir Fransız ressamıdır. Babası terziydi. Porselen tabaklar üzerine çiçek resimleri yapmakla resme başladı. Daha sonraları yelpaze ve perdeler üzerine desenler yaptı. 1862'de ressam Gleyre'nin atölyesinde çalışmaya başladı. Monet, Sisley gibi ressamlar da burada çalışıyordu. Bunlar geleceğin empresyonist ressamlarıydı. Renoir ilk olarak 1874 yılında diğer empresyonist ressamların açtığı bir sergiye katıldı. Bu sayede resim alanında ün kazandı. 1880 yılına kadar başarılı tablolar yaptı. Bu tarihten itibaren empresyonistlerden ayrıldı. İtalya'ya giderek klasik resmi inceledi. 1895'ten sonra da gerçek şaheserlerini vermeye başladı.

Renoir resimde biçimden çok öze önem vermiş, renkleri yerinde kullanmış ve çok başarılı tablolar vermiştir. *(Renkli tablosu için 966. sayfaya bakınız)*

RENYUM, simgesi «Re» atom sayısı: 75 olan bir elemandır. Plâtine benzer. Tabiatta çok az bulunduğundan geç keşfedilmiştir. İlk defa 1925'te keşfedilen renyum, bugün az da olsa endüstride kullanılmaktadır. Kendisinden en çok radyo, televizyon sanayiinde, elektrik ampullerinde faydalanılır, ayrıca plâtinle alaşım halinde de kullanılır.

REOSTA, elektrik işlerinde kullanılan bir cihazdır. Akımın şiddetini değiştirmeye yarar. «Sürgülü» ve «lambalı» olmak üzere başlıca iki çeşidi vardır. Bunların hepsinde esas iletkeni uzatıp kısaltmak suretiyle elektrik akımının şiddetini değiştirmektir. Meselâ tramvaylarda vatmanın önündeki kol, büyük bir reostanın koludur. Vatman bu kolu hareket ettirerek akımın şiddetini ayarlar, böylece tramvayın hızını da ayarlamış olur.

REPRODÜKSİYON, tekrarlama, bir şeyi aynen yapıp çoğaltma manasına gelir. Matbaacılıkta orijinal bir yazıyı, resmi veya eseri aslının aynı olarak çoğaltmaya derler. Buna tıpkıbaskı da deniyor.

RESİF, sıcak denizlerde yaşayan mercan adlı hayvanların iskeletlerinin birikmesiyle meydana gelen birikintidir. Resifler: 1) Set resifi, 2) Kenar resifi ve 3) Atol olmak üzere 3 şekilde meydana gelir. Kenar resifleri, adından da anlaşılacağı gibi sahillerin hemen kenarında bulunur. Set resifleri sahilden biraz açıkta ve sahile paralel olarak uzanır. Atoller ise denizin ortasında, halka biçiminde adacıklar halinde belirir. Çok küçük atoller olduğu gibi çapları 60 km.'yi bulan atoller de vardır. Set resiflerinin de bazısı çok uzun olabilir. Avustralya'nın kuzeydoğu kıyılarına paralel olarak uzanan set resifinin uzunluğu 2.400 km.'dir.

RESİM, kâğıt, bez, duvar ve benzerleri gibi düz yüzeyler üzerine kalem, boya veya başka araçlarla çizilen bir şeyin benzeridir. İnsanlar, en ilkel çağlardan beri resim yapmışlardır. İspanya ve Fransa'daki bazı mağaralarda bulunan resimler insanların tarih öncesi çağlardan beri resim yapmaya özendiklerini göstermektedir. Tarih çağlarının başlamasıyle beraber resimde de büyük ilerlemeler olmuştur. M.Ö. 3000 yılında Eski Mısır'da yapılan mezarların, tapınakların duvarlarına ustaca resimler yapılmış, Girit'te M.Ö. 2000 yılında yapılan sarayların duvarları resimlerle süslenmiştir. Kâğıt üzerine yapılan ilk resimlerin başlaması ise M.Ö. 1600 yılına kadar uzanır. Bu tarihte papirüs üzerine resim yapıldığı bilinmektedir.

Resim alanındaki ilerlemeler zamanla devam etmiş, Eski Yunan ve Roma'da çok önemli bir sanat olarak sayılmaya başlanmıştır. Bu devirlerde evlerin duvarlarına resimler yapıldığı gibi vazo üzerlerine de resimler yapılmıştır. İlk tablo ressamlığının da bu devirde başladığı biliniyor.

Ortaçağ resmi Bizans çağında parlamıştır. Bu arada ilk Hıristiyan minyatür sanatı doğmuş İngiltere ve Avrupa'da da kitaplara minyatürler yapılmaya başlanmıştır. 10 ve 11. yüzyıllardaki Roma sanatında dinî resimler büyük bir yer tutar, kilise duvarları bu tip tasvirlerle süslenmiştir.

Rönesans'ta Resim: Başka sanat kollarında olduğu gibi resimde de Rönesans büyük yenilikler getirdi. Rönesans resmini ilk olarak canlandıran Giotto di Bondone' (1267 - 1337) den sonra, Massacio (1401 - 1428) bu çığırı ilerletmiş, insan vücudu artık hacim kazanmaya başlamıştır. İtalya'da büyük bir gelişme gösteren Rönesans sanatının başlıca temsilcileri Fra Angelico, Boticelli, Ghirlandajo'dur. Leonarda da Vinci (1452 - 1519), Rafaello (1483 - 1520) Michelangelo (1475 - 1564) ise Rönesans'ın daha sonraki devirlerinde yetişen dev sanatçılardır. Bu büyük resim ustalarının eserleri günümüzde değerlerini korumakta, hayranlıkla seyredilmektedir.

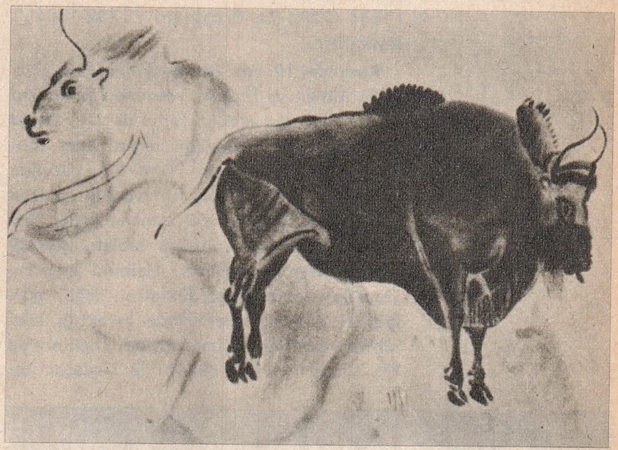

Günümüzden otuz bin yıl kadar önce, mağara duvarlarına yapılan resimler, resim sanatının ilk örnekleri olarak kabul edilebilir. Bu sığır resmi, İspanya'da Altamira mağarasının duvarındadır.

«Mehtapta Öten Kuş» adlı bu tablo günümüzün resim anlayışına örnek gösterilebilir. Tablo, Morris Graves (1910 -) adlı bir Amerikan ressamınındır.

Rönesans'ın etkileri İtalya'dan sonra Almanya'da ve Flamanlar arasında yayılmış, van Eyck, Memling, van der Weyden gibi Flaman sanatçıları, Brueghel gibi bir Holandalı ressam 15. ve 16. yüzyıllarda Rönesans resmine yeni bir ifade kazandırmışlardır. *(Renkli resimler Say. 962 - 963)*

Barok ve Rokoko: 16. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa resminde başlayan akım «Barok» diye anılır. Bu resim görüşünün en büyük ustaları El Greco (1541 - 1614) ve Velasquez (1599 - 1660) adlı İspanyol ressamları ile bir Flaman sanatkârı olan Rubens (1577 - 1640), Frans Hals (1580 - 1666) ve Rembrandt (1606 - 1669) gibi Holandalı ressamlardır. Barok devrinde resim, ışık bakımından zenginleşmiş, derinlik ve hareket kazanmıştır.

Rokoko, 18. yüzyılda kendisini göstermiş ve Barok'un son safhasını teşkil etmiştir. Rokoko resmi, daha çok hareketli, eğlen-

celi toplulukları ifade eder. Bu dönemdeki ünlü sanatçılar arasında İspanyol ressamı Goya (1746 - 1828), İngiliz W. Hogarth (1697 - 1764), Fransız Watteau (1684-1721) ve Fragonard (1732-1806)'ı sayabiliriz.

Resimde 19. ve 20. Yüzyıllar: 19. yüzyılda Alman ve Fransız resmine romantizm hâkim olur. Bu arada Fransa'da J. L. David ve İngres gibi klasisizmi temsil eden ressamlar da yaşamıştır. Yine 19. yüzyılda resim sanatına büyük bir yenilik getiren empresyonizm başlar. O zamana kadar ressamlar tablolarında daima tabiatı, gerçeği aksettirmeye çalışırlardı. Halbuki empresyonistler tabiatta gördüklerini değil, gördükleri şeylerin üzerlerinde bıraktığı izlenimleri anlatma yoluna gittiler. İngiltere'de W. Turner (1775 - 1851) ile başlayan bu

Renoir"dan bir tablo: «Deniz Pikniğinde Öğle Yemeği»

çığır, Fransa'da Claude Monet (1840 - 1926), Edgar Degas (1834 - 1917), Auguste Renoir (1841 - 1919), Paul Cézanne (1838 - 1906) gibi büyük ressamlar tarafından desteklendi. Aynı yolda yürüyen P. Gauguin (1848 - 1903) ve V. van Gogh (1853 - 1890) ise daha sonra ekspresyonizme yaklaşan eserler verdiler.

Ekspresyonizm, 20. yüzyılda başlayan bir akımdır. Bu akımı, «Kübizm» akımı takip etti. Kübizmin öncüleri G. Braque, Pablo Picasso ve J. Gris'tir. Kübizmle beraber resim sanatı artık tam anlamıyle bağımsızlık kazandı. Sanatçılar duygularını diledikleri şekilde ifadeye başladılar. Bunun sonucu olarak «soyut resim» ve sürrealizm doğdu.

Türkler'de Resim: Resim Türklerde en parlak çağına Osmanlı İmparatorluğu zamanında erişmiştir. Mamafih daha önce Uygurlar'ın duvar resimleri yaptığı bilinmektedir. Türkler, Anadolu'ya yerleştikten sonra resim alanında ilerlemeler kaydetmişler, bu arada Anadolu Selçukluları çini üzerine resim yaptıkları gibi minyatür tarzında da resim yapmışlardır.

Osmanlı çağında da, 19. yüzyıla kadar resim minyatür tarzında devam etmiştir. Ancak dış ülkelerden gelen ressamlar, padişahların resimlerini yapmışlardır. Bu arada Nigârî, Levnî, Nakkaş Osman gibi büyük minyatür ressamları yetişmiştir. Batılı anlamda resmin başlaması ise 19. yüzyıla raslar. Avrupa resmini Türkiye'ye ilk getiren Şeker Ahmet Paşa (1841 - 1907) olmuştur. Ondan sonra Nuri Paşa (1839 - 1906), Halil Paşa (1857 - 1939) ve Şevket Dağ (1876 - 1944) gibi ressamlar Türk resminin Batılılaşmasında büyük rol oynamışlardır. Bu arada 1883'te açılan Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlisi (Bugünkü Güzel Sanatlar Akademesi), Batılı tarzda çalışan Türk ressamlarının yetişmesinde birinci planda rol oynadı. Bu okuldan yetişen ve resim bilgilerini Avrupa'da derinleştiren başlıca sanatkârlarımız İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Mihrî Hanım, Cemal Tollu, Nurullah Berk, Elif Naci, Şeref Akdik, Zeki Faik İzer, Ercüment Kalmık, Bedri Rahmi, Nuri İyem, Fethi Karakaş'tır.

Resim Çeşitleri ve Tekniği: Resimler, canlandırdıkları konulara göre çeşitlere ayrılırlar. Başlıca resim çeşitleri: Portre, manzara, dahilî resim ve natürmort'tur. Portre, bir tek insanın dış görünüşüdür. Manzara (peyzaj) adından da anlaşılacağı gibi tabiatın çeşitli görünüşlerini ifade eden resimdir. Dahilî resim (bina içi), çeşitli binaların saray ve benzeri yerlerin iç görünüşünü tesbit eder. Natürmort ise cansız tabiat resmidir. Vurulmuş av hayvanları, dalından kopmuş meyva ve çiçek resimleri bu gruba girer. Bundan başka günlük hayatı tasvir eden resimler «genre» (janr) diye anılır. Reklam maksadıyle yapılan resimlere de «afiş» denir.

Ressamlar resimlerini çeşitli vasıtalarla yapar. Yalnız siyah kalemle yapılan siyah - beyaz resimlere «kara kalem» denir. Su ile karıştırılmakla eriyen boyalarla yapılan resimlere «suluboya» keten ve gelincik yağı gibi yağlı maddeler içinde eriyen boyalarla yapılan resimlere de «yağlıboya» resim denir. Bunlardan başka guaş ve pastel resimler de vardır. Guaş boyaları da suluboyadır, ancak sıvı zamkla karıştırılmışlardır ve saydam değillerdir. Pastel ise renkli, kuru boyalardır. Pastel resim yapmada kullanılan renkli boya çubukları kâğıtlara sarılı olarak satılır. Yumuşak, zarif bir renk verirler.

Ayrıca yağlıboya tekniğinin gelişmesine kadar kullanılan bir «tempera» tekniği vardı ki, bunda boyalar yumurta sarısı, zamklı su, bal, incir sütü gibi maddelerle karıştırılarak yapılırdı.

Resimde bir de «fresk tekniği» vardır.

TÜRK RESSAMLARI

Şeker Ahmet Paşa: «Natürmort»

O. Hamdi Bey: «Çiçekli Kadın»

Nazmi Ziya: «Koç Kahvesi»

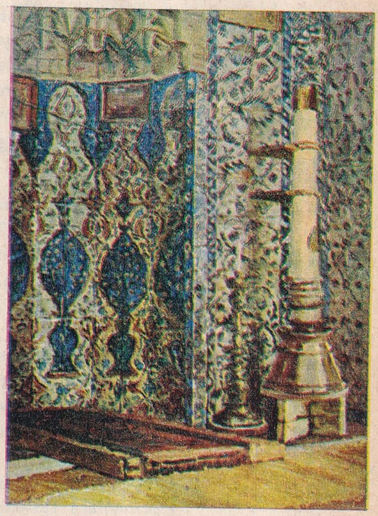

Şevket Dağ: «Rüstempaşa Mihrabı»

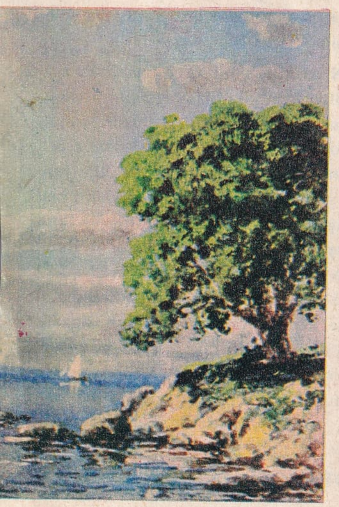

Ali Rıza Bey: «Sahil Boyu»

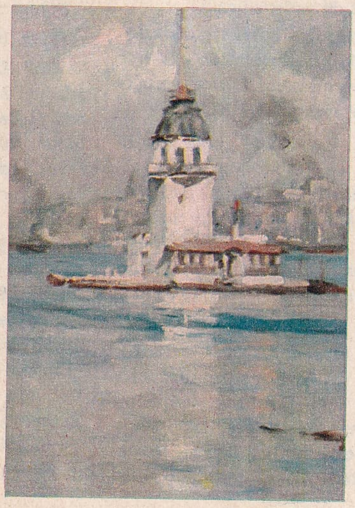

Hikmet Onat: «Kızkulesi»

İ. Çallı: «Çıplak»

Büyük duvar resimleri bu teknikle yapılır. Fresk tekniğinde resim taze ve ıslak bir kireç tabakası üzerine yapılır. Bu ıslak tabakaya sürülen toz boyalar kireçle karışarak artık ayrılmaz bir bütün meydana getirir. Böylece zamanla silinmeyen duvar resimleri ortaya çıkar.

Reşit Paşa

RESMÎ GAZETE, kanunlar, tüzükler, bazı yargıtay ve danıştay kararları, hükümet ve bakanlıklarca çıkarılan yönetmelikleri v.b. yayınlamak üzere devlet tarafından çıkarılan gazetedir. Resmî Gazete 7 ekim 1920'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Aslında bu gazetenin başlangıcı 1831 yılına kadar uzanmaktadır. Sultan Mahmut II'nin kurduğu ve 11 kasım 1831'de yayınlanmaya başlayan «Takvim-i Vekayi» Türkiye'nin ilk resmî gazetesidir. Bu gazete hem devlet tarafından çıkan kararları, hem de havadisleri yayınlıyordu. Bugünkü resmî gazete ise önce «Ceride-i Resmiye» adıyle yayınlanmaya başlamış, iki yıl sonra adı «Resmî Ceride»ye dönmüş, dört yıl daha sonra, 2/1/1928'de «Resmî Gazete» adını almıştır.

RESNELİ NİYAZİ (Bak: NİYAZİ, Resneli).

REŞADİYE, Karadeniz Bölgesinde, Tokat iline bağlı 55.537 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 4.546 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.481 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları kuzey ve güney kesimlerindeki dağlarla, bu dağların arasındaki hafif dalgalı tepelik alanları kaplar. İlçe topraklarını Kelkit Çayı ve Yeşilırmak sular. Kuzeybatıda Zinav gölü vardır. Bu göl çam ağaçlarıyle çevrilidir. İklim, Karadeniz Bölgesi iklimiyle İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş özelliği gösterir. Dağlık bölgelerde ormanlara raslanır. En çok kayın, gürgen, meşe bulunur. İlçe ekonomisi tahıl tarımına dayanır. Sebze de yetiştirilir.

İlçe merkezi Reşadiye kasabası denizden 450 metre yükseklikte Koyulhisar - Niksar yolu üzerinde kurulmuştur. Ayrıca karayolu ile Fatsa'ya da bağlıdır.

REŞİDETTİN (? -1318), ünlü bir İlhanlı başbakanı ve tarihçisidir. Aynı zamanda hekim olan Reşidettin'in başkanlığında yazılan «Câmi'u't - Tevârih» son derece değerli bir dünya tarihidir. Türklük hakkındaki bölümleri de çok önemlidir. Eser Türkçeye ve Batı dillerine çevrilmiştir.

REŞİT PAŞA, Mustafa (1800 - 1858), Türk diplomatı ve devlet adamıdır. Tanzimat'ı kurması ve Tanzimat fermanını okumasıyle tanınan Reşit Paşa, tarihte Büyük Reşit Paşa diye anılır. Babası Mustafa Efendi'dir. Reşit Paşa, sadrazam olan amcası Ispartalı Âli Paşa tarafından yetiştirildi, küçük yaşta Farsça, Arapça ve Fransızca öğrendi. Âli Paşa ile beraber Yunanistan'da bulundu. İstanbul'a döndüğü zaman Hariciye Nazırı Pertev Paşa'nın dikkatini çekti, böylece saraya girdi. Padişah Mahmut II ondaki devlet adamı özelliklerini gördü. Çeşitli siyasî vazifelerle görevlendirdi. Kendisine verilen işleri başaran Reşit Bey Avrupa'da bile tanınan bir diplomat oldu. Londra büyükelçiliğine tayin edildi. Daha sonra da Hariciye Nazırı oldu.

Mahmut II'nin ansızın ölümü üzerine tahta çıkan Abdülmecit I, Reşit Paşa'yı çekemeyenler tarafından kışkırtılıyordu. Düşmanları bu değerli devlet adamının vücudunu ortadan kaldırmak istiyorlardı. Reşit Paşa ise memleketin Batılılaşması gerektiğine inanıyordu. Bu maksatla Tanzimat Fermanını hazırladı. Genç padişah bu fermanı imzaladı ve Reşit Paşa 3 kasım 1839'da ölüm tehlikesi altında Tanzimat fermanını İstanbul'da, Gülhane Parkı'nda devletin ileri gelenlerinin ve yabancı devletlerin elçilerinin huzurunda okudu.

Böylece açılan Tanzimat devri 1878'e kadar devam etti. Reşit Paşa ilk defa 1848'de sadrazam oldu. Ölünceye kadar 7 yıl iktidarda kaldı ve 5 defa sadrazam oldu.

Osmanlı sadrazamlarının en büyüğü sayabileceğimiz Reşit Paşa, parlak zekâsı, ileri görüşü sayesinde imparatorluğu parçalanmaktan korumuş, Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanını bastırarak Mısır meselesini halletmiş, Kırım savaşında İngiltere ve Fransa'nın bizim yanımızda Rusya'ya karşı harbe girmesini sağlamıştır. İstanbul'da, Beyazıt Camisinin yanındaki türbede gömülüdür.

RETUŞ, fotoğraf ve filimlerin daha iyi netice vermeleri için üzerlerinde yapılan tashihler ve değişikliklerdir. Retuş yapana retuşör, denir.

REUNİON ADASI, Hint Okyanusu'nda bir adadır. 2.500 km.^{2}'lik bir yüzölçümü olan ada Madagaskar'ın 400 mil doğusunda bulunur. Nüfusu 370.000 kişidir. Başkent St. Denis, adanın kuzey sahilinde 60.000 nüfuslu bir şehirdir. Ada halkı çoğunlukla zencidir. Ayrıca Fransızlar, Hintliler ve Çinliler de yaşar. Volkanik bir ada olan Reunion'un en yüksek yeri 3.000 metredir. Adada hâlâ faal olan yanardağlar vardır.

Eski adı Bourbon olan Reunion adası, 15. yüzyılda keşfedilmiş, 17. yüzyılda Fransızlar'ın gelmesiyle yerleşme başlamıştır. Ada bugün de Fransa'ya bağlıdır. Şekerkamışı, vanilya yetiştirilir. Şeker ve rom ihraç edilir.

REVOLVER (Bak: TABANCA).

REY, Cemal Reşit (1904 -), Türk bestecisi ve piyanistidir. Paris ve Cenevre'de müzik öğrenimini tamamladıktan sonra 1923'ten itibaren İstanbul Konservatuvarı'nda öğretmenliğe başladı. Batı müziği kuralları içinde Türk halk müziği motifleriyle birçok besteler yapmıştır. Başlıca eserleri: Çelebi, Sultan Cem operaları, ses ve piyano için Anadolu türküleri, sonatlar, Lüküs Hayat, Deli Dolu, Hava Cıva gibi daha birçok eserleri vardır.

REY, Ekrem Reşit (1900 - 1959), tanınmış operet yazarlarımızdandır. Paris ve Cenevre'de öğrenimini tamamladı. İstanbul Üniversitesi'nde Fransızca lektörlüğü yaptı. Kardeşi Cemal Reşit'in bestelediği birçok operetler yazdı. Başlıca eserleri: Saz Caz, Lüküs Hayat, Alabanda, Aldırma, Maskara ve daha birçok operetlerdir.

REYHANLI, Akdeniz Bölgesinde, Hatay iline bağlı 38.774 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 16.469 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 592 km.²'dir.

İlçe toprakları Reyhanlı ovası ile, Amik ovasının doğu kesimlerini içine alır. İlçede yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Başlıca akarsu Asi nehri ile Afrin çayıdır. Amik gölünün yarısı da ilçe sınırlarının içinde kalır. Ayrıca ilçe hudutları içinde Yenişehir gölü adında küçük bir göl daha vardır. Reyhanlının toprakları verimlidir. Ekonomisi tahıl, çok miktarda pamuk ve pirinç tarımına dayanır.

İlçe merkezi Reyhanlı kasabası deniz yüzünden 138 metre yüksekte kurulmuştur. Suriye sınırına 5 km. uzaklıktadır. İskenderun, Antakya, Halep ve Kırıkhan'a muntazam karayollarıyla bağlıdır.

REYKJAVİK, İslanda cumhuriyetinin başkentidir. Ülke halkının üçte birinden fazlası Reykjavik'te yaşar. Nüfusu 75.000'dir. Önemli bir balıkçılık merkezidir. Kuzey Kutup bölgesine çok yakın olduğu halde, Ekvatordan gelen sıcak su akıntısı yüzünden iklimi fazla soğuk değildir. Yılın her mevsiminde gemiler limana girebilir.

REYNOLDS, Sir Joshua, (1732 - 1792), İngiliz ressamıdır. 17 yaşında iken resme başlamış, bilhassa portre alanında büyük başarı göstererek 1768 Kraliyet Akademisi Başkanı olmuştur. Devanshire Düşesi ve Çocuklar, Günahsız adlı tabloları pek meşhurdur. Sanat görüşlerini anlatan bir de «Konuşma» adlı kitabı vardır.

RHEZUS MAYMUNU, en çok kuzey Hindistan ve çevresinde yaşayan bir makak çeşididir. Kuyruklu ve kuyruksuz makaklar arasında bir geçiş teşkil eder. Boyu 60 sm. kadardır. 30 sm. uzunluğunda bir de kuyruğu vardır. Bir köpek iriliğinde olan bu maymunun vücudu açık kahverengi, yüzü

Reynolds ve bir tablosu: «Masumluk Çağı»

bakır kırmızısı rengindedir. Çok hareketli ve oynaktır. Hindular'ca kutsal addedilir. Tapınaklara serbestçe girip çıkarlar. Bu hayvanın kanından elde edilen bir serum tıpta insan kanının gruplarının («Rh» negatif ile «Rh» pozitif) ayrılmasına yarar. Bu faktöre «Rhezus faktörü» denir.

RHODE İSLAND, Amerika Birleşik Devletleri'nin eyaletlerinden biridir. Nüfusu: 860.000, yüzölçümü: 3.332 km.²'dir. Başkenti Providence (207.500) adlı sanayi şehridir. Eyalette dokuma ve makine sanayii gelişmiştir. Ülkenin kuzeydoğu sahilinde bulunan Rhode İsland, aynı zamanda Birleşik Amerika'nın sayfiye merkezlerinden biridir.

RHODES, Cecil (1853 - 1902), İngiliz devlet adamıdır. İngiliz İmparatorluğu'nun kuvvetlenmesinde büyük payı olmuştur. Oxford Üniversitesinden mezun olduktan sonra Güney Afrika'ya giderek elmas madenlerinde çalıştı ve birkaç yıl için madenlerin işletmesini eline geçirdi. 1890'da Güney Afrika başbakanı oldu. Maksadı Güney Afrika'yı İngiltere'ye bağlamaktı. Bugün kendi adıyle anılan «Rhodesia» yı İngiltere'ye o kattı. Boer savaşından kısa bir süre sonra da öldü.

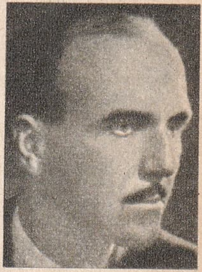

C. Reşit Rey

C. Rhodes

RHODESİA (**Rodezya**), Afrika'da bir devlettir. İngiliz Milletler Topluluğuna bağlı, Kuzey ve Güney Rhodesia ve Nyasaland'dan müteşekkil bir federasyondur. 1964'e kadar resmî adı «Rodezya - Nyasa Federasyonu», 1964'de Kuzey Rhodesia ve Nyasaland ülkeden ayrılıp bağımsızlıklarını ilân edince Rhodesia adıyla yalnız Güney Rhodesia kaldı. Burada politikaya hâkim olan beyazlar da 11 ekim 1965'te İngiltere'ye karşı bağımsızlıklarını ilân ettiler.

Toprakları kuzeyde Kuzey Rhodesia, Nyasaland, doğuda Mozambik, güneyde Güney Afrika Birliği, batıda Bechuanaland ile sınırlanmıştır.

Rhodesia

R. Nur

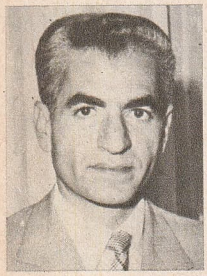

Rıza Pehlevî

Richelieu

Nüfusu: 4.260.000, yüzölçümü: 389.000 km.^{2}'dir. İdare şekli: Birleşmiş Milletler himayesi, başkenti: Salisbury (314.000), dili: İngilizce (resmî), Bantu ve Sindebele dilleri, dini: Pagan ve Hıristiyan, parası: Rhodesia lirasıdır.

Ülke toprakları çoğunlukla ormanlarla kaplı bir yayla durumundadır. Yaklaşık olarak deniz yüzeyinden 1.000 metre yüksekte olan ülke Zambezi, Luangwa, Kafue nehirleri ve bunların kollarıyle sulanır.

Rhodesia'nın ekonomisi daha çok yeraltı kaynaklarına dayanır. Memleket bakır, vanadyum, kobalt manganez, altın, gümüş ve kömür bakımından zengindir.

Rhodesia'nın en önemli şehirleri Salisbury'den sonra Bulawayo (215.000), Umtail (45.000) ve Gwelo (38.000) dir. Ülke, 1953'te bağımsızlığına kavuştuğu zaman İngiliz himayesinde federasyondu. 1964'de Kuzey Rhodesia ve Nyasaland'ın ayrılması ve 1965'de ülkenin idaresini ellerinde tutan beyazların İngiltere'ye baş kaldırması neticesi, 1967'de Birleşmiş Milletler himayesine girmiştir.

RHONE NEHRİ, Fransa nehirlerinden biridir. İsviçre Alplerinden doğduktan sonra Cenevre gölüne girer, gölden çıktıktan sonra Fransa topraklarına geçer ve Lyon körfezinden Akdeniz'e dökülür. Rhone'nin en önemli kolu Saône'dir. Saône vâdisi çok verimlidir, bu bölgede geniş ölçüde bağcılık yapılır. Rhone'nin uzunluğu 810 km.'dir. 100.000 km.^{2}'lik bir alanı sular.

RIH, kurutma kâğıdının olmadığı devirlerde, yazıları kurutmak için kullanılan bir çeşit kumdur. Çok ince ve renkli bir kum olan rıh yazının üzerine dökülerek mürekkebin kuruması sağlanırdı. Altın tozundan yapılan rıha da «altın tozu» denirdi.

RIZA NUR, Dr. (1879 - 1943), Türk siyaset ve fikir adamıdır. Askerî Tıbbiyeyi bitirip kısa bir süre Tıp Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra 1908'de siyasî hayata atıldı. Önce İttihat ve Terakki, sonra Hürriyet ve İtilâf Partisine girdi. Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'ya geçti. 1921'de Moskova, zaferden sonra ise Lozan andlaşmalarına Türk delegesi olarak katıldı. Sonradan milletvekilliğine seçildi, Sağlık Bakanlığında, Dışişleri Bakan Vekilliğinde bulundu. 1924' te Avrupa'ya gitti. İlmî çalışmalarda bulundu. 1939'da Türkiye'ye döndü. 50'ye yakın eserleri arasında en önemlisi 14 ciltlik «Haritalı ve Resimli Mufassal Türk Tarihi» dir. Dr. Rıza Nur, hatıralarını ölümünden 25 yıl sonra açılmak şartıyle Fransa'da «Bibliothéque Nationale» e, İngiltere'de «British Museum» a bırakmış ve hatıraları 1968 yılında yayınlanmışsa da, mahkeme kararıyle toplatılmıştır. Hatıraları, İstiklâl Mücadelesinde vazife almış olanlara garazkârane hücumlarla doludur. Hizmet görmüşse de hislerine hâkim olamamıştır.

RIZA PEHLEVÎ, Muhammed (1919 -), İran Şahıdır. Babası Rıza Han'ın 1914'te tahttan feragat etmesi üzerine İran tahtına çıktı. 1951'de Başbakan General Razmara' nın öldürülmesi üzerine Dr. Musaddık'ı başbakanlığa getirdi, ancak iki yıl sonra çıkan karışıklıklar sırasında bir süre memleketten uzaklaşmak zorunda kaldıysa da, Dr. Musaddık'ın tevkif edilmesi üzerine geri döndü. Bundan sonra memleketinde büyük bir eğitim seferberliğini geliştirmeye çalışıp topraklarını fakir halka dağıttı. Rıza Pehlevî erkek çocuğu olmaması yüzünden ilk eşi Fevziye (1939 - 1948 ve Süreyya İsfendiyarî (1951 - 1958)'den ayrıldı. 1959'da Farah Dîba ile evlendi. 1960' da bir oğlu oldu. 1967'de kendisi ve karısı merasimle taç giydi. Şimdi iki çocuğu vardır.

RIZA TEVFİK (Bak: BÖLÜKBAŞI).

RİCHARD'LAR, İngiltere'de hüküm sürmüş 3 kralın adıdır.

Richard I (1157 - 1199), Plantagenet hanedanından bir İngiltere kralıdır. 1189' da kral oldu, ertesi yıl 3. Haçlı Seferi'ne katılarak Türkler'e karşı savaştı. «Arslan Yürekli Richard» diye anılan bu kral, daha sonra Fransa'daki bir savaş sırasında yaralanarak öldü.

Richard II (1367 - 1400), 1377'de tahta çıkan Richard II'nin hayatı kargaşalıklar içinde geçti. Çağında ilk defa köylü isyanı oldu. Lancaster hanedanından Henry IV'e yenilerek hapsedildi, hapiste öldü.

Richard III (1452 - 1485), kardeşinin oğlu 12 yaşındaki Kral Edward'ı tahtından indirerek öldürttü ve onun yerine kendisi kral oldu. Saltanatı iç savaşlarla geçti, 1485'te Henry Tudor'a yenilerek öldürüldü.

RİCHELİEU, Kardinal (1585 - 1642), eski Fransız başbakanlarındandır. Din adamı olarak yetişen Richelieu, 1622'de kardinal oldu. İki yıl sonra da Louis XIII tarafından başbakanlığa getirildi. Başbakan olunca rejimi sağlamlaştırdı, krallığı kuvvetli bir makam haline getirdi. Richelieu başbakan bulunduğu sırada memlekette kraldan çok söz sahibiydi. Öldüğü tarihe kadar başbakanlıkta kaldı.

RÎDANİYE SAVAŞI, Yavuz Sultan Selim'in komutasındaki Türk - Osmanlı ordularıyle, Sultan Tumanbay II komutasındaki Türk - Memlûk orduları arasında yapılan büyük bir meydan muharebesidir. 22 ocak 1517'de meydana gelen bu savaşın sonunda Osmanlılar, Memlûk ordusunu yok etmiş, Mısır'ı fethederek Memlûk İmparatorluğuna son vermiştir. Merc-i Dâbık savaşından sonra çeşitli muharebeler vererek güneye inen Yavuz Sultan Selim, Kahire'nin pek yakınlarındaki Rîdaniye mevkiinde Sultan Tumanbay'ın ordularıyla savaşa tutuşmuş ve Memlûkler'i ezmiştir. Bu savaşta Memlûkler 25.000 ölü vermişler, Osmanlı ordusu da savaştan iki gün sonra Kahire'ye girmiştir.

RİGA, Letonya Sovyet Cumhuriyeti'nin merkezidir. 1918'den 1940'a kadar bağımsız Letonya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Riga, 2. Dünya Savaşı'nda ülkeyi Almanlardan kurtaran Rusya'ya mecburen katılmasıyle kurulan Letonya Sovyet Cumhuriyeti'nin başkenti oldu. Nüfusu: 632.000 kişidir. Önemli bir limandır. Lastik, dokuma ve kereste ticaretiyle tanınır. Bir üniversitesi vardır.

RİLKE, Rainer - Maria (1875 - 1926), en tanınmış Alman şairlerindendir. Prag'da doğdu. Prag Üniversitesi'nde daha sonra Münih ve Berlin Üniversitelerinde okudu. İtalya, Rusya ve Fransa'ya gitti. Fransa'da Rodin'in sekreteri olarak kaldı ve uzun müddet Fransız edebiyatını inceledi.

Rilke çok içli şiirleriyle tanınır. Başlıca eserleri Das Buch der Bilder (Resimlerin Kitabı), Neuen Gedichte (Yeni Şiirler)'dir. Rilke tiyatro eserleri de yazmıştır. Hayatının sonunu, hayran olduğu İsviçre'de bir sanatoryumda geçirmiştir.

RİMBAUD, Arthur (1854 - 1891), Fransız şairidir. Charleville'de doğdu. 17 yaşındayken Paris'e gitti ve o sırada yazdığı «Le Bateau İvre (Sarhoş Gemi)» şiiriyle büyük bir ilgi topladı. Sembolizmin kurucusu sayılan şair, serseri mizaçlıydı. Yine tanınmış bir Fransız şairi olan Verlaine'le avare bir hayat yaşamaya başladı. Günün birinde Verlaine bu yakın arkadaşına ateş edip hapse girince, Rimbaud, «Une Saison en Enfer (Cehennemde Bir Mevsim)» i yazdı. Daha sonra Avrupa ve Afrika'da seyahat etti. Eski dostu Verlaine 1886'da onun şiirlerini «Les İlluminations (Işıltılar)» adı altında yayınladı. Rimbaud, Afrika'dan dönerken Marsilya'da öldü.

Rio de Janeiro'dan bir görünüş

RİMSKİ - KORSAKOF, Nikolay (1844 - 1908), Rus bestecisidir. Mesleği denizcilikti. İlk senfonisini 1865'te yazdı. 1871'den sonra kendisini tamamen müziğe verdi. Müziği kendi kendisine öğrendi. Melodilerinin zenginliğiyle dikkati çeker. Başlıca eserleri: Şehrâzâd (senfonik şiir), Altın Horoz, Mayıs Gecesi ve Sadko operaları ve 3 senfonidir.

Rilke

RİNGA, sardalyaya benzeyen bir balıktır. Karnı gümüşî, sırtı mavimtraktır. Sudan çıkar çıkmaz ölür. İzmir - Mersin arasındaki kıyılarımızda yaşadığı gibi, Manş denizinden Kuzey buzdenizine kadar olan sularda da yaşar. Marmara ve Karadeniz'de yoktur. Taze olarak yendiği gibi tütsülenerek kurutulmuşu da makbuldür.

Rimbaud

RİO DE JANEİRO, Brezilya'nın en büyük liman şehridir. Nüfusu: 3.307.000'dir. Guana koyunda kurulmuştur. Çok değerli bir tabiî liman olan Rio de Janeiro, dünyanın en güzel şehirlerinden biri ve Brezilya'nın ticaret ve turizm merkezidir. Şehirde üniversiteler, birçok yüksek okul ve akademiler vardır. Ticareti kahve, kauçuk, elmas, kereste üzerinedir.

Rio de Janeiro 16. yüzyılın ilk yıllarında kuruldu. Bunu takip eden yüzyıllarda gelişen şehir, 1763'te Brezilya'nın başkenti oldu. Bundan sonraki çeşitli idare değişikliklerinde de başkent durumunu muhafaza ederek 1960'a kadar geldi. O tarihte başkent, Brasilia'ya nakledildi.

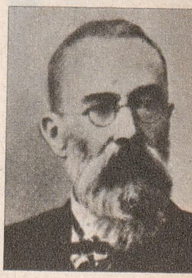

Rimski - Korsakof

RİO DE ORO, aynı zamanda «İspanyol Sahrası» diye anılır. Kuzeybatı Afrika'da 190.000 km.^{2} yüzölçümünde bir bölgedir. Bütün nüfusu ancak 70.000'i bulan bu kesim İspanya'ya bağlıdır. Merkezi Villa Cisneros'tur. Rio de Oro baştanbaşa taşlık

Robespierre

çöllerle kaplıdır. Göçebe Arap ve Berberî kabileleri yaşar. Ekonomisi hayvancılık üzerinedir.

RİTİM, Yunanca asıllı bir kelimedir. Olayların düzenli aralıklarla tekrarlanması niteliğini ifade eder. Müzikte ritm zaman veya mekân içinde tenasüp, yani uygunluktur. Muayyen ritimlerden yapılarak kalıp halinde tespit edilmiş ritimlere de «usul» denir. Şiirde ritim mısraların ölçüsüdür ki, buna «vezin» denir. Tıpta ritim, kalp kaslarının kasılıp gevşemesi hareketleridir.

RİYAD, Suudî Arabistan'ın başkentidir. Aynı zamanda Necid emirliğinin de başkentidir. Nüfusu 300.000'dir. Riyad demiryolu ile Basra körfezindeki Dahran'a bağlı olduğu gibi, İran - Mekke karayolu üzerin-

Rize'den bir görünüş

de bulunur. Şehir 2. Dünya Savaşından sonra oldukça modern bir görünüş kazanmıştır. Suudî Arabistan'ın en önemli ticaret merkezidir.

RİZE, Karadeniz Bölgesinde 281.099 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 26.989 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 3.920 km.^{2}'dir. Kuzeyde Karadeniz, doğuda Artvin, güneyde Erzurum, batıda Trabzon illeriyle sınırlıdır.

Rize ilinin toprakları dağlık bir bölgeyi kaplar. Dağlar deniz kıyısına kadar iner. Doğu Karadeniz dağlarının bir parçası olan bu dağlar Rize Dağları diye anılır. En yüksek yerleri Kaçkar dağı (3.937 metre) ile Verçenik dağı (3.711 metre) dir.

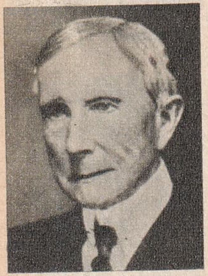

John D. Rockefeller

Rize, yurdumuzun en fazla yağış alan bir bölgesidir. Yılın üçte birinden fazlası yağışlı geçer. Sahil kesimlerde iklim ılıktır. İlde yağış sebebiyle zengin ormanlara raslanır. İl topraklarında önemli bir akarsuya raslanmaz. Dağlardan kopup, denize akan dereler de yazın kurur.

Rize'nin toprakları dağlık olduğundan tarım yapılamaz. Tarıma elverişli sayılı yerlerde de mısır ve pirinç yetiştirilir. En önemli ürünü çaydır. İlin ekonomisi çaya dayanır. Kurulan çeşitli çay fidanlıklarından geniş ölçüde çay elde edilir ve bunlar çay fabrika ve atelyelerinde işlenir. Rize'de de 20 kadar çay atelyesi, 5 tane de çay fabrikası vardır. Yılda on binlerce ton yaş çay yaprağı elde edilir ve bu çay dünyanın en iyi çay cinslerinden biridir. Son zamanlarda çoğunlukla ihraç edilmektedir. Rize şehri sahilde kurulmuştur.

ROBESPİERRE, Maximillien de (1758 - 1794), Fransız İhtilâlinin ünlü simasıdır. Mesleği avukatlıktı. 1789'da milletvekili olarak kurucu meclise girdi. Önce anayasaya bağlı krallık taraftarı iken, sonradan cumhuriyetçiliğe döndü. İkinci meclise giremediyse de 3. meclise girdi Louis XVI' nın idamı lehinde oy kullandı. 1793'te bir zamanlar beraber çalıştığı Jirondenler'i ve taraftarlarını vatan haini ilân ederek idam ettirdi. Böylece Fransa tarihinde «Terör Devri» diye anılan devrenin en kuvvetli şahsiyeti oldu. Ancak bu, bir yıl sürdü. Robespierre diktatörlüğünü 1794'te de devam ettirmek isteyince idam edildi.

ROBİNSON CRUSOE, bir roman kahramanıdır. İlk realist İngiliz romanını yazan Daniel de Foe, kahramanının ismini verdiği «Robinson Crusoe» adlı eserinde, ıssız bir adaya düşen bir gemicinin hayatını nasıl sürdürdüğünü anlatır. Romanın bütün özelliği, gemiden çıkardığı birkaç parça araçtan yararlanan kahramanın, yılmadan hayat mücadelesine girmesi, 24 yıl süre ile bu adada hayatını devam ettirmesidir. Türkçe'ye birçok defalar çevrilen eser, dünyanın birçok dillerine de çevrilmiştir.

RODEZYA (Bak: RHODESİA).

ROBOT, elektrik ve magnetik kuvvetlerin yardımıyle çeşitli işler görmesi sağlanan bir cihazdır. En büyük özellikleri otomatik olarak çalışmalarıdır. Bazıları doğrudan doğruya insan biçiminde yapıldır.

ROCKEFELLER, John (1839 - 1937), yaptığı büyük yardım ve kültür tesisleriyle tanınan Amerikalı bir milyarderdir. Fakir bir ailenin çocuğu olan Rockefeller, 31 yaşındayken kardeşiyle beraber kurduğu Standart Oil Petrol Kumpanyası'nı, kısa zamanda dev bir sanayi haline getirerek milyarder oldu. Chicago Üniversitesi, Rockfeller Merkezi, Tıp Araştırmaları Enstitüsü, yaptığı hayır işlerinin başında gelir. Yardımlara, araştırmalara tahsis edilen sayısız bursları vardır.

RODİN, Auguste (1840 - 1917), dünyanın en ünlü heykelcilerindendir. Fransızdır. Daha çocukluk yaşlarından itibaren insanüstü bir güçle çalışmaya başladı. İlk eserini 37 yaşındayken sergiledi. Sergiledi-

ği ilk heykeli «Tunççağı» adındaki tek insan figürüydü. Eser gerçeğe o kadar bağlıydı ki, tenkıtçiler, heykelciyi canlı modelin kalıbını almakla suçladılar. Böylece Rodin Fransız heykelciliğine yerleşmiş olan bir geleneği değiştiriyor, zarif özentiler yerine ortaya katı gerçeği koyuyordu. Ancak 50 yaşına kadar bu alanda para kazanamadı ve devamlı tenkitlere uğradı. Ama ünü günden güne ilerliyordu. Michelangelo'dan beri gelen en büyük heykelci olarak kabul edilen Rodin, kendisinden sonra yetişen bütün sanatçılara etki yapmış dev bir heykelcidir. Birçok eser veren Rodin'in heykelleri, bugün Paris'teki kendi atölyesi olan Rodin Müzesi'nde teşhir edilir.

RODOP DAĞLARI, Bulgaristan'ın güneybatı kesimindedir. 3.000 metreye yaklaşan tepeleriyle ve geçitlerinin az olmasıyla tanınır. Dağlardaki ormanlık bölgeler azdır. Başlıca yükseltiler Yeltepe (2.915 metre) ve Rila dağındaki Musalla tepesi (2.925 metre) dir.

RODOS, kıyılarımızdan 12 mil açıkta bir adadır. Türkiye'nin güneybatısına düşer. Ege Denizi'ndedir ve Oniki Ada'ya dahildir. Rodos'un nüfusu: 61.800, yüzölçümü: 1.412 km.^{2}'dir. İdare merkezi de aynı adla anılan 50.000 nüfuslu bir şehirdir. 1522'de Kanunî Sultan Süleyman tarafından fethedilen Rodos, 390 yıl Türk idaresinde yaşadıktan sonra Balkan Savaşı'nda İtalyanlar'a, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra da Yunanlılar'a geçti. Rodos, Kanunî'nin fethinden önce Saint - Jean şövalyelerinin merkeziydi. Bu şövalyeler 1310'da adayı zaptetmişlerdi. Rodos onlardan da önce Eski Yunan medeniyetinin merkezlerinden biri olarak bilinir.

RODYUM, simgesi: Rh, atom sayısı: 45, atom ağırlığı: 102,9, yoğunluğu: 12,47 ve ergime noktası: 1.970° olan, gri renkli parlak bir madendir. Plâtin ve altın filizlerinde bulunur. İlk defa 1803'te bulunmuştur. Asitlerden etkilenmeyen rodyum, bilimsel araştırmalarda kullanılır.

ROKA, sert kokulu, yıllık bir bitkidir. Beyazımsı çiçekler verir. Bu bitkiden tıpta faydalanılır, aynı zamanda hafif acımtrak olan yaprakları da salata olark yenir.

ROKET, küçük boyda, tepkili bir silâhtır. Karadan karadaki hedeflere atıldığı gibi karadan havaya da atılır. Aynı zamanda uçaklar da bu silâhı kolaylıkla taşıyarak yerdeki ve havadaki hedeflere atarlar. Bir çeşit füze olan roketlerin gelişmesi günümüzdeki büyük füzelerin doğmasına yol açmıştır. Roketler, içlerinde yanan yakıtın tepkisiyle hareket ederler. Çinliler'in yaptığı ilk roketler barutla ateşleniyordu. 13. yüzyılda Çin'de ve Avrupa'da roket kullanıldı, fakat bu alanda fazla bir gelişme kaydedilmedi. 19. yüzyılda İngiltere ve Amerika'da oldukça geliştirilmiş roketler yapılarak kullanıldıysa da bunlar da pek başarılı olmadı. 1. Dünya Savaşı'nda roketlerden hemen hiç faydalanılmadı. Sıvı yakıtlı ilk roket daha sonra, 1926'da uçuruldu. 2. Dünya Savaşı'nda ise geniş ölçüde roket kullanıldı. Almanlar'ın İngiltere'ye attığı V — 1 ve V — 2'ler roketlerin en gelişmiş şekliydi. Bu gelişmeler sonucunda bugünün dev füzeleri doğdu.

ROKOKO, mimarlıkta, Barok üslûbundan sonra beliren bir süsleme tarzıdır. 18. yüzyılın başlarında Fransa'da başlayan Rokoko uslûbunda esas yapılarda boş yüzey bırakmamak ve çeşitli girintili, çıkıntılarla buraları doldurmak, süslemektir. Bu uslûp sadece mimarlıkta değil mobilyacılıkta ve camcılıkta da etkili olmuş. 19. yüzyılın ikinci yarısında da Türkiye'ye girmiştir. Dolmabahçe Sarayı'nın büyük kapısı Rokoko üslûbundadır.

ROLAND, Madame (1754 - 1793), bir Fransız yazarıdır. Fransız İhtilâli'ne katıldı, sonunda 39 yaşında iken giyotinle idam edildi.

Rodin ve ünlü eseri: «Düşünen Adam»

M. Roland

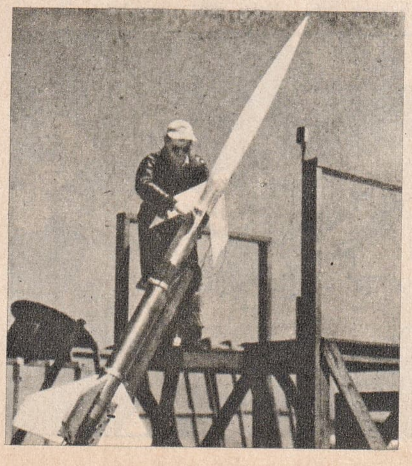

İki kademeli bir araştırma roketi

Roma'da Hadrianuş mozolesi

Madame Roland'ın kızlık adı Jeanne - Manon Phlipon'dur. İyi eğitim görmüş, edebiyata merak sarmış, daha sonra Fransız İhtilâli'nin liderlerinden Jean Roland de la Platière ile evlenmiştir. Madame Roland, kocasıyle beraber «Girondine» ler denen cumhuriyetçi gruba dahildi. Sonunda yazılarında bir diktatör olarak gösterdiği Robespierre tarafından tevkif ettirilerek idam edildi. Ölümünden az önce söylediği, «Hürriyet, senin adına ne cinayetler işleniyor!» sözü pek meşhurdur.

ROLLAND, Romain (1868 - 1944), Fransız yazarıdır. Mesleği öğretmenlikti. Bu arada yazı hayatına atıldı, müzik ve tiyatro ile ilgilendi. Konferanslar verdi. Önemli eserlerinin başında «Jean Christophe» adlı 10 ciltlik romanı gelir. Başlıca tiyatro eserleri de «Danton», «14 Temmuz», «Kurtlar», «Mantığın Zaferi» dir. 1916'da Nobel Edebiyat Mükâfatı'nı kazanan Rolland, müzik alanında da değerli inceleme yazıları yazmıştır.

ROM, şekerkamışı ve çavdardan çıkarılan bir cins rakıdır. Batı Hint adalarından doğmuştur. Halen en çok orada, Amerika, Küba, Avustralya'da çıkarılır. Çıkarıldığı zaman rakı, votka gibi renksizdir. Üç yıl

Roma İmparatorluğu'nun en geniş hali

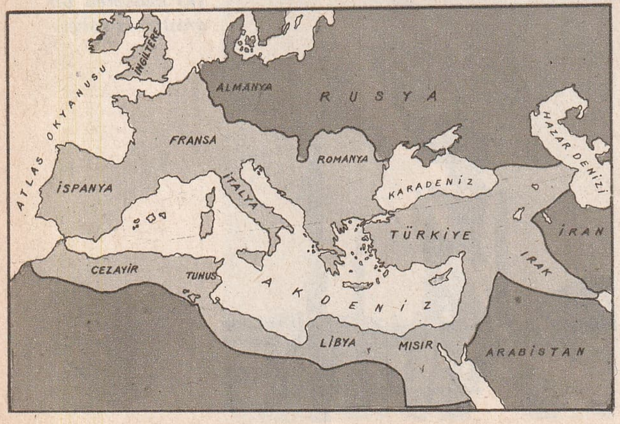

dinlendirildikten sonra satılır. Konulduğu kabın rengini alır. Yahut da yanık şekerle boyanarak satılır.

ROMA, dünyanın sayılı şehirlerinden biri, İtalya'nın başkentidir. Nüfusu: 2.514.000'dir. İtalya yarımadasının batısında, dahile 25 km. mesafede, Tiber (Tevere) nehrinin üzerinde kurulmuştur. Yarımadanın ortalarında yer alan Roma, Tiber nehri ile Tiren denizine bağlıdır. Buradaki Lido di Roma kasabası, Roma'nın iskelesi durumundadır.

Yedi tepe üzerinde kurulmuş bulunan Roma, binlerce yıldan beri önemini kaybetmeyen şehirlerden biridir. Bu bakımdan büyük tarihî önemi vardır ve pek çok turist çeker. Öyle ki, turist akını bakımından Paris'ten hemen sonra gelir. Şehir, eski ve yeni Roma olmak üzere ikiye ayrılır. Tarihî anıtlar batı kesimindeki eski bölümdedir.

Roma'nın kuruluşu efsanelerle karışıktır. Ünlü Remus - Romulus efsanesine göre şehri kuran, iki kardeştir. Mitolojik bir tanrının çocukları olan Remus ve Romulus, annelerinin öldürülmesi üzerine Tiber nehri kıyısına bırakılmış, burada bir kurt onları emzirerek büyütmüş, onlar da Roma'yı kurmuşlardır.

M.Ö. 6. yüzyılda şehrin iyice genişlemiş olduğu bilinmektedir. Aynı dönemde surlarla çevrilmiş ve başkent olmuştur.

Roma'daki eski anıtların başlıcaları: Sezar tapınağı, Romulus tapınağı, Augustus anıtı, Colosseum, Vesta tapınağı, Caracalla hamamı, Constantinus anıtıdır.

ROMA İMPARATORLUĞU, M.Ö. 27 yılında kurulmuş bir imparatorluktur. Tarihin kaydettiği en büyük imparatorluklardan biridir. Kuruluş tarihi M.Ö. 27 olmakla beraber ilk Roma Krallığının kuruluşu M.Ö. 753 yılına raslar. İmparatorluk, Roma'da kurulmuştur. Halkın çoğunluğunu Latinler meydana getiriyordu. Bir miktar da Sabin ve Etrüsk vardı. Roma'nın krallık devri hemen hemen sadece Roma şehri ve çevresinden ibaretti. Halk meclisi tarafından seçilen kralın son derece geniş yetkileri vardı.

Cumhuriyet devrinde, Roma, üstün sınıfı meydana getiren Patrician'lar tarafından idare edildi. Patrician'lar her yıl kendilerine iki başkan seçerlerdi. Konsül (consul) denen bu başkanların çok büyük yetkileri vardı. Romalılar bu dönemde önce İtalya'yı, sonra da Avrupa ve Afrika'nın bazı yerlerini ele geçirdiler. Yine cumhuriyet döneminde Romalılar'ın idare şeklinde olduğu gibi yaşayış ve düşünüşlerinde de değişiklikler oldu. Önceleri halk meclisinden başka bir de senato vardı. Bu iki meclis de

Patrician'lardan kuruluydu. Bu meclislere girme hakkı olmayan Plebeian'lar kendi aralarında bir meclis kurdular. M.Ö. V. yüzyılda oldukça geniş yetkiler aldılar ve kanunların yazılı olmasını sağladılar. Aynı yüzyıl içinde bugüne kadar süregelen Roma Hukuku'nun ana hatlarını tespit eden kanunlar yapıldı. Bu arada ülke Avrupa ve Afrika'ya yayıldı. Öyle ki M.Ö. 2. yüzyılda Afrika'da Kartaca, Avrupa'da Yunanistan, İspanya ve İtalya'nın tamamı ele geçirildi.

M.Ö. 2. yüzyıl Roma için bir savaşlar dönemi oldu. Buna paralel olarak baş gösteren idare değişiklikleri M.Ö. 1. yüzyıla kadar sürdü. Yüzyıl kadar süren bu bunalımdan sonra Caesar (Sezar), Pompeius ve Crassus birleşerek üçlü bir idare kurdular. Böylece ilk «Triumvirat» (Üçler Kurulu) meydana geldi. Daha sonra Caesar bugünkü Belçika ve Fransa topraklarını da fethetti.

Caesar memlekete döndükten sonra Mısır üzerine sefer yaptı. Kral Ptolemaios'u tahttan indirerek yerine onun kız kardeşi Kleopatra'yı geçirdi. Bu başarı üzerine, M.Ö. 46'da senato tarafından diktatör ilân edildi ve kendisine sınırsız yetkiler verildi. Ancak iki yıl sonra M.Ö. 44'te krallığı canlandırdığı gerekçesiyle öldürüldü.

Caesar'ın ölümünden sonra ileri gelen komutanlardan Octavianus duruma hâkim oldu. M.Ö. 27 yılında senato, ona imparatorluk yetkisi verdi. Böylece Roma'nın imparatorluk çağı başlamış oldu. Senato Octavianus'a aynı zamanda «ulu» anlamına gelen «Augustus» adını vermişti. Böylece ilk kurulan imparatorluk ailesi Augustus adıyle anılmaya başlandı. «Augustus» hanedanından sonra sırasıyle, «Flavius» ve «Antonius», hanedanı hüküm sürdü. Antonius'lar zamanında M.S. 98 - 193 imparatorluk sakin bir hayat yaşadı. Bundan sonra geçen yüzyıla yakın süre içinde imparatorlar askerlerin şiddetli baskısı altında kaldı.

284 yılında Diocletianus tarafından Roma'da ortak imparatorluk kurulduğunu görüyoruz. Bu düzene göre imparatorluğun yetkileri iki imparator arasında bölünecek, bu imparatorlar gerekirse, yerlerine geçmek üzere yanlarına birer de «caesar» (kayser) alacaklardı. Bu imparatorlardan biri Batı'da, öbürü de Doğu'da oturacaktı. Ancak bu şekil devletin idaresini büsbütün karıştırdı.

Ortak imparatorlar arasında en çok parlayan Constantinus I olmuştu. Bu imparator, imparatorluğun merkezini Byzantium (Bizans)'a aldı. Kurduğu şehre de Constantinopolis adını verdi. 364'ten sonra da Roma İmparatorluğu gerçekten Batı ve Doğu diye ikiye ayrıldı. Batı Roma İmparatorluğu zamanla barbar hücumlarına uğradı ve yeni ırkların eline geçti. Doğu Roma İmparatorluğu ise Fatih'in İstanbul'u fethettiği yıl olan 1453'e kadar yaşadı.

Romalılar'ın medeniyet, sanat ve hukuk alanında büyük etkileri olmuştur. Roma hukuku bugün de aynı adla anılmakta ve üniversitelerde okutulmaktadır. Romalılar bilhassa mimarlık ve heykeltıraşlık sanatında da çok ileriydiler. Resim ise fresk alanında kalmıştır. Romalıların duvar ve vazo resimleri ünlüdür.

ROMAİNS, Jules (1885 -), Fransız romancısıdır. Genç yaşta öğretmen çıktıktan sonra felsefe ile uğraştı. «Unanimisme»

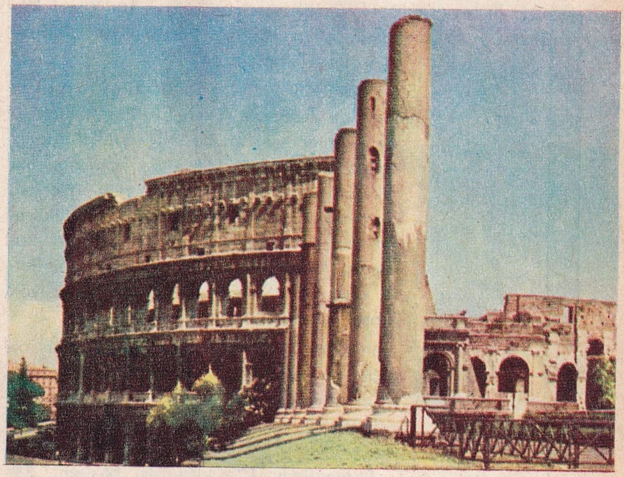

Roma'da, Eski Romalılar'dan kalma bir yapı: «Colisseum»

(Tek ruhçuluk) denen felsefe görüşünü ortaya attı. Bu görüşe dayanarak «Les Hommes de Bonne Volonté (İyi Niyetli İnsanlar)» adlı bir seri roman yazdı. 1946'da Fransız Akademisi üyeliğine seçilen Jules Romains tiyatro alanında da eser vermiştir. Başlıca piyesleri: Şehirde Ordu, Dr. Knock'tur.

ROMAN, bir edebiyat türüdür. Olayları, şahısların birbirleriyle olan ilgilerini, ruh hallerini anlatır. Roman, önceleri ağızdan ağza anlatılan hikâyelerin zamanla yazılı hale gelmesi, sonra da buların genişletilmesi sonucunda doğmuştur. Ortaçağ'ın en önemli halk masalı «Tristan ve İsold» dan sonra Boccacio'nun «Decameron» adlı hikâyeleri büyük bir yayılış sahası buldu. Nihayet Cervantes'in «Don Kişot» u roman alanında önemli bir çığır açtı. Roman türü 17. yüzyıldan itibaren gittikçe ilerledi. 18. ve 19. yüzyıllarda roman da diğer sanat kolları gibi çeşitli edebî görüşlerin etkisi altında kaldı.

Türkiye'de ilk telif romanları Namık Ke-

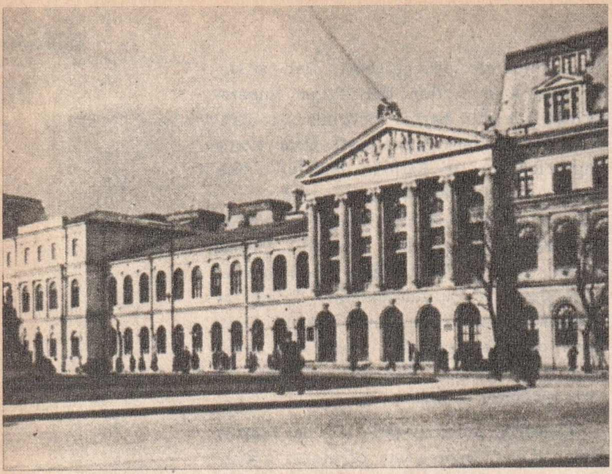

Romanya'nın Başkenti Bükreş'te üniversite sitesi

mal ve Ahmet Mithat Efendi yazmıştır. Türkçede ilk tercüme roman ise Yusuf Kâmil Paşa'nın 1859'da Fénélon'dan dilimize çevirdiği «Telemak» tır.

ROMANOV'LAR, (1613 - 1762) yılları arasında iktidarda kalan bir Rus hanedanıdır. Romanovlar'ın bu 147 yılık iktidarı kesintili olmuştur. Sonra da Romanov hanedanının 1762'de sona ermesi üzerine, Romanovlar'la evlenen Alman asıllı hükümdarların saltanatı başladı. Hanedanın kurucusu Mihail I'dir. Bu hanedan Deli Petro diye anılan Petro I zamanında büyük itibar kazandı.

Romanyalı bir tip

ROMANTİZM, hayal ve duyguya geniş ölçüde yer veren bir sanat görüşüdür. Roman, şiir, tiyatro alanlarında olduğu gibi resimde de romantizm akımının etkileri oldu.

Romantizm 17. yüzyılda başladı, 19. yüzyılda gelişti. Bu akım o zamana kadar süregelen klasisizme bir tepki olarak doğmuştu. Bunun sonucu olarak da klasik sanatın sıkı kuralları yerine sanata bir bağımsızlık getirdi.

Romanya

ROMANYA, Karadeniz kıyısında bir Avrupa devletidir. Kuzeyde Rusya, doğuda Karadeniz, güneyde Bulgaristan, batıda Yugoslavya ve Macaristan'la sınırlanmıştır. İdare şekli: Demokratik Halk Cumhuriyetidir. Nüfusu: 19.143.000, yüzölçümü: 237.384 km.²'dir. Başkenti: Bükreş (1.366.000), dili: Romence, Macarca, Türkçe, dini: Hıristiyan Ortodoks % 90, Katolik % 7, Müslüman % 3, parası: Ley'dir.

Romanya'nın doğu ve güney kesimleri ovalıktır. Doğu Karpatlar ve Transilvanya Alpleri ülkenin orta kesimini kaplar. Tuna nehri Bulgaristan ve Yugoslavya ile olan sınırı çizdikten sonra kuzeye yönelerek Rusya sınırına kadar çıkar, sonra doğuya dönerek Karadeniz'e dökülür. Ülkenin başlıca akarsuları Tuna ile bu nehrin Seret, Oltu, Jiu ve Yalomiçe gibi başlıca kollarıdır. Prut nehri de Tuna'ya karıştığı yere kadar Karadeniz'le olan sınırı çizer.

Romanya'da kışlar çok serttir, yazlar da oldukça sıcak geçer.

Ülkenin ekonomisinde en büyük rolü petrol oynar. Transilvanya Alpleri'nin güney kesimindeki ünlü Ploeşti ve Bazau yataklarından büyük miktarda petrol elde edilir. Ayrıca tabiî gaz da çıkar. Romanya'da petrolden başka bakır, kalay, altın, gümüş, manganez, demir, kurşun ve çinko da çıkarılır.

Madenlerin dışında, tarımın da Romanya'nın ekonomisinde önemli bir yeri vardır. Kerestecilik, hayvancılık ve balıkçılık da ülkenin ekonomisinin temel taşları arasındadır. Demiryolları ve karayolları geniş olduğu gibi ulaşımda Tuna nehrinden de faydalanılır. Meselâ Kalas ve İbrail gibi şehirler denizden bir hayli içerde oldukları halde birer liman şehri özelliğindedirler.

Romanya petrol, buğday ve kereste ihraç eder, makine ve kimyasal maddeler de ithalâtı arasında yer alır.

Başlıca şehirleri başkent Bükreş'ten sonra endüstri merkezi olan Braşov (228.299), Cluj (204.400), petrol merkezi Ploeşti (171.000) ve başlıca liman Köstence (127.000)'dir.

Romanya'da okullar bugün Rus eğitim sistemine bağlanmıştır. Eğitim parasızdır. Halkın yarısı okuma, yazma bilmez. Romanya'da edebiyat daha çok devlet kontrolü altındadır ve güdümlü politika amacında kullanılmaktadır. Ülkede Bükreş, Tımışvar, Yaş ve Cluj'da olmak üzere dört üniversite vardır.

Eskiden «Daçya» diye anılan Romanya, 2. yüzyılda Romalılar'ın eline geçti. Daha sonra memleket çeşitli istilâlara uğradı. 15. yüzyılda ilk yerli prenslikler kurulmaya başladıysa da ülke, Türkler tarafından zap-

tedildi. 19. yüzyıla kadar Türkler'in idaresinde kalan Romanya, 1878 Berlin Antlaşması ile Türkiye'den ayrıldı. Hohenzollern hanedanından olan Kral Carol 1881'de taç giyerek tahta çıktı. 2. Dünya Savaşı'nda Almanlar'la birlikte Ruslar'a karşı savaşan Romanya, savaştan sonra Besarabya'yı Rusya'ya verdi. Ayrıca Ruslar'ın tazyikiyle komünistler ülkede idareyi ele aldılar. 1947' de kral tahttan feragat etmek zorunda kaldı. Romanya bugün, Rusya'nın bir peyki halinde ise de Demirperde ülkeleri içinde Rus baskısına en çok kafa tutan ülkedir.

ROMATİZMA, kaslarda, kalpte, fakat en çok oynar eklemlerde görülen bir hstalıktır. Genel inanışa göre romatizmanın sebebi soğuk algınlıkları, rutubet, ya da organlardan birinin zedelenmesidir. Bazı bilginler bir çeşit virisün romtizmaya sebep olduğunu ileri sürmüşlerse de bu, bugüne kadar kesin olarak ispat edilememiştir.

Romatizma, ateş yükselmesi, bademcik iltihabı ve bütün vücudu saran ağrılarla başlar. Daha sonra kaslarda, oynak yerlerde şişler belirir. Bu şişler hastaya çok ağrı verir. Zamanında tedavi edildiği takdirde romatizmadan kurtulmak mümkündür. Beyin sinirlerine ve kalbe etki yapan romatizma çeşitleri de vardır. Bunlar çok tehlikeli hastalıklardır. Kalp romatizması tedavi edilse bile başka kalp hastalıklarına zemin hazırladığı için çok tehlikelidir.

ROMEN RAKAMLARI (Bak: RAKAM).

ROMEO VE JÜLİET, bir aşk macerasının kahramanlarıdırlar. Shakespeare'nin ölmez eserinin adıdır. Hikâyeye göre İtalya'da yaşayan iki aileden birinin kız, birinin de erkek çocukları vardı. Aileler din ve siyasî görüş bakımından tamamen ayrı inanışlara sahipti. Bu şartlar altında bu iki ailenin çocukları olan Romeo (Erkek) ve Jüliet (Kız) birbirlerine âşık olurlarsa da, aileleri evlenmelerine izin vermez. Bunun üzerine bir çare düşünürler. Jüliet kendisini ölü gibi gösterecek bir ilâç içer. Gömülür. Ancak Romeo mezarı açmak için vaktinde yetişemediğinden Jüliet gerçekten ölür, Romeo da intihar eder. Çeşitli Batılı yazarlar bu konuyu işlemiştir. En ünlüsü Shakespeare'inkidir.

ROMMEL, Mareşal (1891 - 1944), 2. Dünya Savaşı'nda yararlıklarıyla tanınan bir Alman askeridir. Rommel, Naziler'e olan yakınlığı sayesinde 1949'da Hitler'in muhafız alayı komutanlığına getirildi; 2. Dünya Savaşı'nın başlarında general oldu. Kuzey Afrika savaşlarındaki başarıyla ün yaptı. Daha sonra Avrupa'daki orduda görev aldı. 1944'te Hitler'e yapılan suikaste adı karıştı. Hitler'in emriyle kendi kendini öldürdü.

ROOSEVELT, Theodore (1858 - 1919), 26. Amerika Birleşik Devletleri Başkanıdır. Harward Üniversitesinden mezun olan Roosevelt, genç yaşında siyasete atıldı. 1898'de bahriye bakanı yardımcılığına getirtildi. O sırada çıkan Küba savaşında «Raough Riders (Zorlu Biniciler)» diye anılan milis kuvvetlerine komutanlık etti. Bu savaştan sonra, önce New York valisi, sonra başkan yardımcısı oldu. Yardımcısı olduğu başkan Mc Kinley öldürülünce cumhurbaşkanlığına geçti. 1901'de 2. defa başkan oldu. Theodore Roosevelt dürüst bir devlet adamı olarak tanınmış, 1906'da Nobel Barış Armağanı'nı kazanmıştır.

ROOSEVELT, Franklin Delano (1882 - 1945), 32. Amerika Birleşik Devletleri Başkanıdır. Theodore Roosevelt ile kardeş çocuğu olur. Arka arkaya 4 defa cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Roosevelt, Harward ve Columbia Üniversitelerinde hukuk tahsilini yaptıktan sonra avukat oldu. 1910'da siyasete atıldı. 1913'te deniz bakanı yardımcısı oldu. Demokratlar tarafından daha sonra başkan yardımcılığına aday gösterilen Roosevelt, 1921'de çocuk felcine yakalandı. Bir süre siyasî hayattan uzak kaldı. Nihayet 1928'de New York valisi oldu. 1932'de de cumhurbaşkanlığına seçildi.

Cumhurbaşkanlığı süresi içinde Amerika'yı içinde bulunduğu ekonomik buhrandan kurtardı. 1936'da 2. cumhurbaşkanlığı sırasında dünya barışını kurtarmak yolunda gayretler sarf etti. Savaşın patlaması üzerine Batılılar'ın yanında yer aldı. 1940'ta 3. defa cumhurbaşkanlığına seçilince kiralama ve ödünç verme kanunu ile müttefiklere yardım etti. Nihayet 1941'de Japonlar'ın yaptığı Pearl Harbour baskını üzerine 2. Dünya Savaşı'na katıldı. 1944'te 4. defa seçildi. Savaşın müttefiklerin zaferiyle bitmesinden birkaç ay önce öldü.

Roosevelt, Amerika demokratik sistemine yeni bir ruh aşılayarak, toplumsal yenilikler getirmiştir. Yerinde bir devletçiliğin faydalarını eserleriyle göstermiştir. Dış politikada insan hak ve hürriyetlerini tanıyan milletler arasında devamlı bir barış kurmaya çalışmıştır.

ROSSİNİ, Gioacchino (1792 - 1868), İtalyan bestecisidir. Operalarıyla tanınır. Bir kilise korosunda şarkı söyleyerek müzik hayatına atıldı. 1810'da da ilk operasını yazdı. Bu ilk eseri «La Cambiale de Matrimonio (Evlilik Kontratı)» adını taşır.

Rossini 18 yaşından 37 yaşına kadar eser verdi. En tanınmış eseri olan «Sevil

Rommel

Franklin D. Roosevelt

Theodore Roosevelt

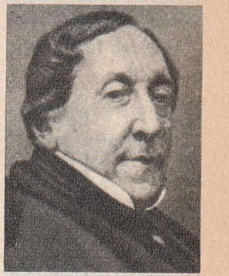
Rossini

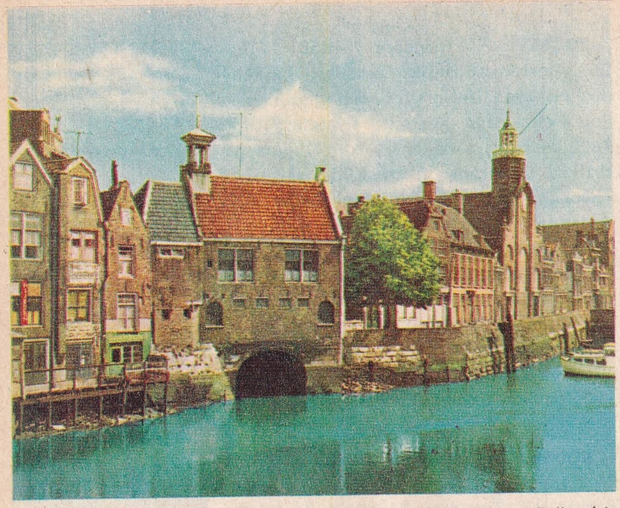

Rotterdam'dan bir görünüş

Berberi» ni 25 yaşında yazmıştır. Diğer bir önemli eseri «Giyom Tel» dir. Bunlardan başka daha birçok operası ve çeşitli orkestra eserleri vardır.

E. Rostand

ROSTAND, Edmond (1868 - 1918), Fransız şairi ve piyes yazarıdır. Hukuk tahsilini bitirdikten sonra şiirler yazdı. İlk tiyatro eseri başarı kazanamadı. Daha sonra manzum piyesler yazmaya başladı. «Cyrano de Bergerac» ile büyük bir başarı kazanan Rostand'ın diğer önemli eserleri «Aiglon» ve «Chanteclair» dir.

ROTATİF, bobin halinde sarılmış kâğıt üzerine baskı yapabilecek şekilde yapılmış matbaa makinelerine denir. Bu makineler sayesinde baskıda hız elde edilir. Bobin bitince, ikinci bobinin takılması kendiliğinden olur.

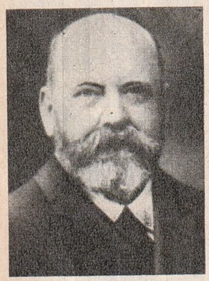

Lionel Rothschild

ROTHSCHİLD'LER, bankacılık alanında Avrupa'da isim yapmış bir Yahudi ailesidir. 19. yüzyılda yaşayan Rothschild'ler, Almanya'daki Frankfurt - am - Main'de doğan M.A. Rothschild'den (1743 - 1812) gelir. M.A. Rothschild küçük bir dükkânda sarraflıkla işe başlamış, kendisi ve kendisinden sonra gelen Rothschild'ler banka ve kredi işlerinde, Avrupa piyasasında âdeta bir imparatorluk kurmuşlardı. Öyle ki Nathan Rothschild (1777 - 1836), Napoléon'a karşı girişilen savaşta İngiltere'ye borç para vermiş, buna karşılık Paris'te ve Viyana'daki kardeşleri de Napoléon'a para yardımında bulunmuşlardır. Rothschild kardeşlerden büyüğü Anselm Meyer (1773 - 1855) Frankfurt'ta, küçüğü Karl da (1788 - 1855) Napoli'de yerleşmişti. İngiltere'deki Nathan Rothschild'in oğlu Lionel Rothschild (1808 - 1879) Süveyş Kanalı'nın açılışında önemli rol oynamış, onun oğlu N. M. Rothschild de (1840 - 1915) İngiltere'de Lord unvanı alan ilk Yahudi olmuştur.

Jean - Jacques Rousseau

ROTTERDAM, Holanda'da önemli bir limandır. Kuzeydenizinden 24 km. içerde olmakla beraber Leck nehrinin üzerinde olması şehre liman özelliği verir. Kanallarla Holanda'nın başka taraflarına da bağlıdır. Nüfusu: 731.000'dir. Gemi tezgâhları ve liman tesisleri şehrin ekonomik hayatında önemli rol oynar. Şehirde geniş ve planlı caddeler ve her evin penceresinde saksılarda yetiştirilen çiçekler göze batar.

ROUAULT, Georges (1871 - 1958), Fransız ressamıdır. Küçük yaşta resme başladı. Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun oldu. 20 yaşından itibaren yaptığı tablolar beğenilmeye başlandı. Ancak asıl önemli eserlerini 1901'den sonra vermeye başladı. 1905'te Fauve'lerin sergisine katılmakla beraber, Rouault daha çok ekspresyonist resme bağlı kalmıştır. 1. Dünya Savaşı'ndan sonraki eserleri daha çok dinî konuları işlemiştir.

ROUSSEAU, Jean - Jacques (1712-1778), tanınmış Fransız yazarı ve fikir adamıdır. Çocuk yaşında kimsesiz kaldı. Bir süre köy papazlarıyla dolaştıktan sonra Madame de Warens adında zengin bir kadının himayesine girdi. 1741'de Paris'e gelerek Diderot ile tanıştı. Ondan gördüğü teşvikle «Büyük Ansiklopedi» nin müzik bahislerini yazdı. Bu arada «İlimler ve Sanatlar Üzerine Nutuk» adlı eserini verdi. Bu eser Dijon akademisinin açtığı müsabakada birinciliği kazandı. Bu suretle şöhrete kavuşan Rousseau, arka arkaya çeşitli eserler yazdı. 1762'de yayınlanan «Emile» adlı eseri büyük gürültü kopardı. Bu yüzden Prusya'ya kaçtı. 1766'da İngiltere'ye gitti. 1770'te Paris'e döndü. «İtiraflar» ını yazdı. Bu eser de büyük gürültüler kopardı.

Rousseau edebî romantizmin kurucuları arasında yer alır. Onun eserleri sayesinde Fransız edebiyatına samimî bir üslûp girmiştir. J. J. Rousseau çocuk eğitiminde tatbikatla öğretim taraftarıydı. Bu fikir adamının Fransız İhtilâli'nin hazırlanmasında büyük rolü olmuştur.

ROZEOL, vücutta kırmızı döküntülerle beliren bir hastalık görüntüsüdür. Kızıl ve kızamık gibi hastalıklarda görüldüğü gibi tifo ve kolerada da rozeol görülebilir. Bazı ilâçlar da rozeola sebep olabilir.

RÖMORKÖR, büyük bir çekme gücü olan deniz taşıtıdır. Genellikle küçük yapıda olan römorkörler, makinelerinin kuvveti, su kesimlerinin fazla olması sayesinde büyük araçları çekebilirler. Römorkörler, mavna v.s. gibi motorsuz deniz araçlarını çekmekte kullanıldığı gibi, büyük gemileri limana girerken, ya da limandan ayrılırken çekmekte de kullanılır.

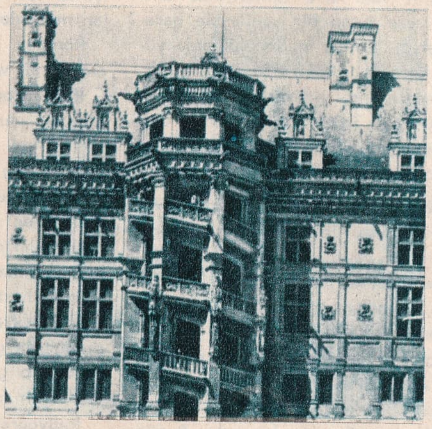
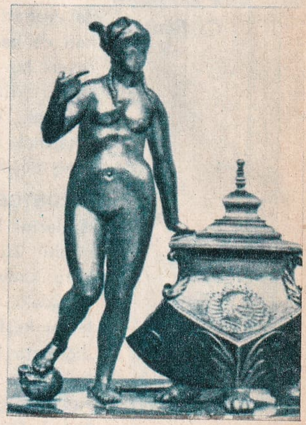

RÖNESANS DEVRİ SANAT ESERLERİNDEN ÖRNEKLER: 1. Floransa yakınlarında Fiesole'de bir hamam (1456 - 66); 2. Floransa'da, Palazzo Vecchio'da Verrocchio'nun bir çeşme figürü; 3. İtalya'da, Todi şehrinde Santa Maria della Todi kilisesi (1508'de başlanmış); 4. Roma'da Sixtine kilisesinde Michelangelo'nun bir freski; 5. 1525'te, Blois'de I. François Sarayı; 6. Oxford'da Ashmolean Museum'da 1515'de yapılmış, Visher'in bir hokka takımı.

RÖNESANS, «yeniden doğuş» anlamına gelen Fransızca bir kelimedir. Aslı «renaissance» diye yazılır. 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da açılan bilim ve sanat çığırı bu adla anılır. Dünya medeniyetinin bir dönüm noktası sayılan Rönesans Avrupalıların inançlarında, düşünce ve yaratışlarında köklü değişikliklere yol açmış, Avrupa ülkelerinin her alanda hızla ilerlemesini ve kalkınmasını sağlamıştır.

Rönesansı hazırlayan sebeplerin başında matbaanın icadı; Türkler'in Bizans'ı fethetmesiyle, Avrupalılar'ın Doğu'ya gidecek yeni yollar aramaları ve yeni yeni ülkeler keşfetmeleri gelir. Yeni ülkelerin bulunmasından sonra ticaretin gelişmesi, sanatçı ve bilginlerin iyi şartlar altında yaşama imkânına kavuşmaları da Rönesans'ı hazırlayan başlıca sebepler arasındadır.

Ortaçağ'da düşünürler ve sanatkârlar dünyayı geçici sayar, dünya hayatına önem vermezlerdi. Rönesans'ta bu düşünce tamamen bırakıldı, antik çağa, yani eski Yunan ve Roma düşüncesine bir dönüş oldu. O devrin düşünce temelini ise hayatı hakkıyle yaşamak, eğlenmek teşkil ederdi. Onlara göre dünya, yaşamak için var olmuştu. İşte bu düşüncelerle Ortaçağ'ın kuru görüşünün kırılarak yeni ufuklara yönelmek, bütün Avrupa'nın hayatına bambaşka bir yenilik ve görüş getirdi.

Rönesans, önce İtalya'da başladı. 14. yüzyıldan devam edegelen yenileşme, 15. yüzylda Bruneleschi, Donatello, Fra Angelico, Massacio, Giotta, L. della Robia gibi ressam ve heykelcilerle hızlandı. Eski Yunan ve Romalılar'ın sanat görüşü yeniden canlandı ve «hümanizm» başlamış oldu. Yukarıda saydığımız sanatkârların yanı sıra, Ariosto, Tasso, Machiavelli gibi yazarlar Rönesans'ın fikir öncülüğünü yaptılar. Nihayet Michelangelo, Rafaello, Tiziano, Veroneze İtalya'daki Rönesans sanatını en yüksek noktasına çıkardılar.

C. Röntgen

Fransız Rönesans'ı İtalya'dan sonra başladı. Fransız bilim adamları Eski Yunan ve Roma eserleri üzerine eğildiler. Bu eserlerin kötü bir dille Fransızca'ya yapılan tercümeleri üzerinde tartışmalar oldu. Bu, bilimde araştırma ve eleştirmenin doğmasına yol açtı. College de France'nin kurulması hümanizm cereyanını tam anlamıyle geliştirdi. 15. yüzyılda Villon, 16. yüzyılda Ronsard, Marot gibi şairler, Montaigne, Rabelais, Calvin gibi yazarlar yetişti.

Rönesans Almanya'da daha çok fikir ve bilim alanında kendisini gösterdi. Bu da hümanizmin en çok Almanya'da gelişmesine yol açtı. İngiltere'de de 16. yüzyılda rönesans'ın büyük etkileri oldu.

Rönesans'ın yanı sıra Almanya'da dinde ıslahatı esas tutan bir yenileşme hareketi de başladı. Luther'in öncülüğünde yürüyen bu hareket «Reform» diye anıldı. Luther kilisenin insalar üzerinde baskısını önlemek, kiliseyi Tanrı ile kul arasından çıkarmak istiyordu. Bu da insanların daha geniş düşünce sahibi olmalarını sağladı.

RÖNTGEN, Conrad (1845 - 1923), «X» ışınlarını keşfeden Alman bilginidir. Öğrenimini Zürih'te yaptı. Daha sonra Würzburg Üniversitesine fizik profesörü oldu. Buradaki çalışmaları sırasında «X» ışınlarını keşfetti. Işınların mahiyetini bilemediği için batı dillerinde meçhul anlamına kullanılan «X» harfiyle adlandırmıştı. Conrad Röntgen bu keşfi sayesinde 1901'de Nobel Fizik Armağanı'nı kazandı. Bugün «X ışınları», kendisini bulan bilgine bir saygı olmak üzere doğrudan doğruya «Röntgen ışınları» diye anılır.

RÖNTGEN IŞINLARI (X ışınları), bir ışık çeşididir. Görülebilen ışınlar, gamma ışınları gibi elektomagnetik ışınımlardan ibarettir. Ancak dalga uzunluğu son derece kısadır. Görülebilen ışığın dalga uzunluğu santimetrenin on milyonda biri kadar olduğu halde (yani 5.000 angstrom), X ışınlarının daga uzunluğu sadece 1 angstrom'dan (santimetrenin iki milyarda biri) ibarettir. Bu ışınların büyük özelliği çok çeşitli cisimlerden rahatça geçebilmesidir. Tahta, bazı madenler, insan vücudu, X ışınları için saydamdır. Bu ışınlar aynı zamanda fotoğraf filmlerini de etkiler. İşte X ışınlarının bu büyük özelliği hekimlikte büyük bir çığır açmış, hastalıkların anlaşılmasında son derece yararlı olmuştur.

X ışınları, keşfeden bilginin adı ile adlandırılarak «Röntgen ışınları» diye de anılır. Röntgen (X) ışınları bildiğimiz elektrik akımından elde edilir. Yalnız bunun için çok yüksek voltajda akıma ihtiyaç vardır. Katot ışınları tüpüne bağlanan 100.000 voltluk bir akım, bu tüpün röntgen ışınları vermesini sağlar. Katot ışınları tüpü iki tarafı kapalı, ortası toparlak cam bir tüptür. Toparlak kısımda anot ve katot bulunur (katot negatif, anot pozitif kutuptur). 100.000 voltluk akım katota geldiği zaman burası akkor haline gelerek, katot ışınları çıkarmaya başlar. Elektronlardan meydana gelen ışınlar hemen karşıdaki anota çarpar. Tungstenden yapılmış olan anotun elektronları da katottan gelen şiddetli elektron akımının etkisiyle röntgen ışınları çıkarır.

Röntgen ışınları yumuşak ve sert olabilir. Yumuşak ışınlar, 100.000 voltluk akımla elde edilir ve hekimlikte kullanılır. 2.000.000 voltluk akımla elde edilen sert ışınlar da endüstride kullanılır. Bu ışınlar madenlerden bile geçer.

Röntgen ışınlarından tıpta radyoskopi, radyografi ve radyoterapide faydalanılır.

Radyoskopi: Birçok maddelerden geçen röntgen ışınları, bildiğimiz camdan geçemez. Yani cam, bu ışınlar için saydam değildir. Bu bakımdan radyoskopide fluoresan ekran kullanılır. Röntgen ışınlarının bir özelliği de fluoresan maddeleri etkileyerek parlamalarını sağlamaktır. Hastaya radyoskopi yapılacağı zaman röntgen ışınları verilince, hastanın içinden geçen ışınlar, fluoresan ekrana düşer. Böylece ekranı aydınlatarak görünür hale gelen ışınlar, açıklı koyulu gölgeler halinde hastanın iç organlarının görünmesini sağlar.

Radyografi: Radyoskopide, fluoresan ekran üzerinde görülen görüntünün filim üzerinde tespitinden ibarettir. Radyografi almak için röntgen makinesi, yahut radyografi makinesi denen cihaz kullanılır. Bu cihazda fluoresan ekranın yerine röntgen filmi konur. Makine çalıştığı zaman filme düşen ışınlar burasını etkiler. Daha sonra banyo edilen filim üzerinde, açıklı koyulu tonlar halinde iç organların fotoğrafı elde edilmiş olur.

Radyoterapi: Röntgen veya X ışınları tedavisi diye de anılan bu tedavi sisteminde, esas X ışınlarından faydalanarak hastayı iyi etmektir. Kanser ve benzeri hastalıkların tedavisinde kullanılır. Hasta hücrelere düşürülen ışınların, bunları öldürmesi sağlanır.

Hekimliğin X ışınlarıyla ilgili koluna «radyoloji» denir. Bu alanda ihtisas yapan hekimler de «radyolog» yahut «Röntgen mütehassısı» diye anılır.

RÖVOLVER (Bak: TABANCA).

RUAM (Sakağı), bir at hastalığı olmakla beraber insanda, eşek ve katırda da görülür. Bulaşıcıdır. Hastalık insan, eşek ve katırda olursa kısa zamanda öldürür. Atlar ise uzun zaman yaşar, bu süre içinde

hastalığı bulaştırırlar. Ruam, su yalaklarından, nalbant dükkânlarından geçer.

RUANDA, Orta Afrika'da bağımsız bir ülkedir. Kuzeyde Uganda, doğuda Tanzanya, güneyde Burundi, batıda Kongo ile sınırlanmıştır. Nüfusu: 3.110.000, yüzölçümü: 30.000 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkent: Kigali (15.000), dil: Fransızca ve yerli dilleri, dini: Hıristiyan Katolik ve yerli dinler, parası: Ruanda Frankı'dır.

Ruanda, şimdi güney komşusu olan Burundi (eski adı Urundi) ile birlikte bir zamanlar Alman sömürgesiydi. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra önce Belçika'ya verildi. Sonradan Kongo'ya katıldı. 1946'da Birleşmiş Milletler Teşkilâtının himayesi altına giren Ruanda, 1962'de Burundi'den de ayrılarak bağımsız bir devlet oldu.

Ülke ekonomisi kahve, pamuk tarımı ile hayvancılığa dayanır. Ruanda'da, Afrika zencilerinden ayrı bir ırk olan Vatusi'ler yaşar. Bunlar 2 metreyi aşan boylarıyla tanınmıştır.

RUBENS, Peter Paul (1577 - 1640), tanınmış Flaman ressamıdır. Öğrenimini Köln'de yaptı. Küçük yaşta iken bu şehirde resme başladı, daha sonra Anvers'te devam etti. 23 yaşındayken Venedik, Roma ve İspanya'ya giderek oralarda çalıştı. 1608'de Anvers'e döndükten sonra din ve mitoloji konuları üzerindeki büyük eserlerini vermeye başladı. Bu arada çevresine birçok öğrenci topladı. Atölyesinden çıkan resimlerinin çoğunda öğrencilerinden faydalanmıştır. 600 kadarı da kendi eseridir. Sanatkâr, 1622 - 1625 yıllarında Paris'e çağrılarak Louvre Sarayının duvarları resimlettirildi. Daha sonra bir süre elçi olarak Madrit'te bulundu. Kendisinden sonraki ressamlara büyük etkileri olan Rubens çağında resmin, renk, desen ve kompozisyon gibi ana kaidelerini en iyi bilen ressamdı.

RUBİDYUM, simgesi: Rb, atom sayısı: 37, atom ağırlığı: 85,45, yoğunluğu: 1,52, ergime noktası: 39° olan bir elemandır.

Ruanda

Tütün, pancar gibi bitkilerde bulunur. Potasyuma benzer. Rubidyum'un bugüne kadar endüstride kullanma yeri bulunamamıştır.

RUGBY (Ragbi), bir çeşit elle oynanan, aynı zamanda topa ayakla da vurulabilen futboldur. Daha çok Birleşik Amerika ve İngiltere'de oynanır. Kelime İngiltere'deki Rugby kasabasının adından gelir. Çünkü oyun ilk defa bu kasabadaki okul öğrencileri tarafından oynanmıştır. Futbola göre sert bir oyun olan Rubgy'de oyuncular özel elbise ve başlıklar giyer. 90 X 47,5 boyutunda bir alanda, 11 kişi ile 40'ar dakikalık iki devrede oynanır. İngiliz ve Amerikan rugbyleri de birbirinden farklıdır. Avrupa'da Fransa ve İtalya'da da oynanır. Türkiye'de rugby oynanmaz.

RUH, hayatın ana varlığıdır. Din ve felsefe, ruhu vücuttan ayrı, ona can veren bir unsur olarak kabul eder. Ruhun varlığını kabul eden spritüalist felsefe ruh konusunu, hareket, hayat ve düşüncenin başlangıcı olması yönünden inceler. Dinî görüşte ise ruh, dogrudan doğruya Tanrı'ya hastır, bu bakımdan hayatın en kutsal varlığıdır. Ruh, insanda bilinci doğurur. İnsandaki ruh olaylarını psikoloji ilmi inceler.

RUHBİLİM (Bak: PSİKOLOJİ).

RUHÎ BAĞDADÎ (1548? - 1605), 16. yüzyılın lirik şairlerindendir. Divan edebiyatının en ünlü şairleri arasındadır. Bağdatlı olduğu için «Bağdadî» diye anılır. Asıl adı Osman'dır. İmparatorluk topraklarında çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Şam'da ölmüştür.

Genellikle karamsar bir şair olan Ruhî'nin bir divanı vardır. Ancak bu şaire ölümsüzlük kazandıran eseri 136 beyitlik «Terkib-i Bent» idir. Birçok şairler, Ruhî nin Terkîb-i Bent'ine nazire yazmışlardır. En ünlüsü Ziya Paşa'nınkidir.

RUH ÖTESİ (Bak: METAPSİŞİK).

RUHR HAVZASI, Almanya'nın en büyük sanayi bölgelerinden biridir. Ülkenin batısında yer alır. Havzada önemli maden kömürü yatakları bulunduğundan bu çevrede demir ve ağır çelik sanayii çok gelişmiştir. Krupp fabrikaları da Ruhr havzasındaki Essen şehrindedir. Havzanın diğer önemli şehirleri Dortmund, Düsseldorf, Solingen, Bochum ve Remseheid'dir.

RUMELİ, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki ülkelerine verilen genel isimdir. Eskiden Anadolu'ya Romalılar hâkim olduğu için Türkler buraya Roma ülkesi anlamında «Diyâr-ı Rûm» derdi. Sonradan Türkiye'deki Yunanlılar'a da bundan bozma olarak «Rum» dendi. Aslında

Rubens
(Kendi fırçasından)

bu kelimenin de, Rumeli sözünün de Yunanlılıkla ilgisi yoktur. Daha sonraları, Türkler, Balkanlar'daki topraklarına Rumeli dediler. Anadolu da, şimdiki gibi Anadolu diye anılmaya başlandı.

Türkler Edirne'nin fethinden sonra Rumeli'de gittikçe yayılmaya başladılar. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Arnavutluk ve Yunanistan Rumeli'nin sınırları içinde kalıyordu. Bütün bu topraklar Rumeli Beylerbeyliği adı altında bir eyalet olarak idare edilirdi. Eyaletin yüzölçümü 370.000 $km.^2$ idi.

Osmanlılar'ın Rumeli'de toprak kayıpları 17. yüzyılın sonlarında başladı, 18. ve 19. yüzyıllarda hızla devam etti. Nihayet

Istanbul'da Rumelihisarı

1912'deki Balkan Savaşı'ndan sonra Rumeli'nin tamamı kaybedildi. Bugün Rumeli'nde elimizde kalan Doğu Trakya ile beraber Edirne'dir.

RUMELİHİSARI, Boğaziçi'nde Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan bir kaledir. Boğazı emniyet altına almak için yaptırılan hisar, kendi adıyle anılan semtte, deniz kıyısındadır. Hisar, eskiden «Boğazkesen» diye anılırdı, sonraları Boğaz'ın Rumeli yakasında bulunduğu için «Rumelihisarı» diye anılmaya başlandı.

Rumelihisarı, Yıldırım Bayezit tarafından yaptırılan Anadoluhisarı'nın karşısındadır. Bu kesim Boğaz'ın en dar yeridir (698 metre). Hisarın yapımına 1452 yılı martında başlanmış, inşaatta 1.800 usta, 7.000 işçi çalışmıştır. Geceli, gündüzlü beş ay süren bir çalışma sonunda bu muazzam hisar aynı yılın ağustosunda tamamlandı.

Rumelihisarının Halil Paşa, Sarıca Paşa ve Zağnos Paşa diye anılan üç büyük kulesi (burç) vardır. Ayrıca kale duvarları arasında da 13 küçük kule bulunur. Hisarın beş kapısı vardır, en geniş yeri 250 metredir. Burçların en yükseği Sarıca Paşa burcudur (28 metre). Burç duvarlarının kalınlığı 6-7 metre arasında değişir.

RUMÎ YIL (Bak: TAKVİM).

RUS - JAPON SAVAŞI, Ruslar'ın yenilmesiyle sonuçlanan, Japonya'nın büyük devletler arasına girmesini sağlayan savaştır. 1904-1905 yılları arasında Japon İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasında geçmiştir. Savaş Ruslar'ın Uzak-Doğu'da yayılması siyaseti yüzünden çıktı. Japonya, Rusya'dan Kore ile Çin'in toprak bütünlüğüne dokunmamasını istedi. Ruslar ise Mukden'i işgal ettiler. Japonya'nın bu olayı protestosuna Ruslar cevap vermeyince, Japonya, Ruslar tarafından 25 yıllığına kiralanmış olan Port Arthur'a hücum etti. Böylece savaş başladı.

Rus - Japon savaşı sırasında karada ve denizde büyük çarpışmalar oldu. Japonlar karada kazandıkları zaferlerin yanı sıra denizde de zaferler kazandılar. Bu zaferlerin en önemlisi ve büyüğü Çoşima Deniz Savaşı'dır. Bu savaşta Ruslar 29 muhrip ve torpidobot, 14 zırhlı ve kruvazör, 5 de yardımcı kruvazör kaybettiler. 7.000 de ölü verdiler. Nihayet 5 eylül 1905'te barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşma sayesinde Japonlar Ruslar'dan toprak kazandılar.

RUS - TÜRK SAVAŞLARI, Türkiye ile Rusya arasında geçen 11 savaş genel olarak bu adla anılır. Doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'nın savaşlarının başlamasından önce, Osmanlı hükümeti, Rusya'nın cezalandırılması işini Kırım hanlarına bırakıyordu.

1. Savaş - Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Rus büyükelçisine kızıp onu tokatlaması sonunda artık bu cezalandırma işini doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu üzerine aldı ve Mehmet IV komutasındaki Türk ordusu, Rusya üzerine yürüdü. 1678 yılında yapılan bu seferde Türk ordusunu gerçekte Merzifonlu idare ediyordu. Bu ilk savaş Türkler'in zaferiyle sonuçlandı.

2. Savaş - 1695'te oldu. Çar Deli Petro'nun komuta ettiği 300.000 kişilik Rus ordusu, Kefe Beylerbeyi Vezir Kara Mustafa Paşa tarafından yenildi.

3. Savaş - Adı «Prut Savaşı» dır. 1711'de olmuş ve Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Türk ordusu, Rus ordusunu yenmiştir.

4. Savaş - Türkiye, Rusya ve Almanya ile savaştı, her ikisini de yendi. Savaş 1736-1739 arasında 3 yıl sürdü.

5. Savaş - Bu savaşta Türkiye ilk defa yenildi ve 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yle Kırım'a bağımsızlık verildi.

6. Savaş - 1787'de yine Almanya ve Rusya'ya karşı savaş oldu. Türkler, Almanya'yı yendilerse de, Rusya galip geldi, ama toprak kaybımız olmadı.

7. Savaş - Bu savaş sonunda Besarabya Rusya'ya bırakıldı. 1812 Bükreş Antlaşması'yle harp son buldu.

8. Savaş - 1827'de oldu. Bu savaş sonunda Sırbistan ve Romanya prensliklerine iç bağımsızlık verildi.

9. Savaş - «Kırım Savaşı» diye anılır. 1854'te başlamış, iki yıl sürdükten sonra 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'yle son bulmuştur. Bu savaşta Rusya, Türkiye'ye yenildi, daha sonra Türkiye'nin müttefikleri İngiltere ve Fransa da savaşa katılınca büsbütün perişan oldu.

10. - Savaş - Doksanüç Savaşı diye anılır. 1877 - 1878'deki bu savaşta yenilen Türkiye büyük toprak kaybına uğradı.

11. 1. Dünya Savaşı - Bu savaşta Rusya, Osmanlı devletinin boğazları kapaması yüzünden yenilerek savaşta çekildi.

Bu savaşlardan başka önemsiz bazı savaşlar da olmuştur. Bugünkü büyük Rus topraklarının önemli bir kısmının Türkler'den alındığı bir gerçektir. Günümüzde Rusya'da, Türkiye'nin nüfusu kadar Türk yaşamakta ve bu Türkler «Esir Milletler» arasında sayılmaktadır.

RUSKİN, John (1819 - 1900), İngiliz yazarıdır. Estetik hakkındaki yazıları ve eleştirmeleriyle tanınır. Hayatının ilk 40 yılında resim ve mimarlık üzerinde önemli eserler yazdı. Ondan sonra toplum meseleleriyle ilgilenmeye başladı. Ruskin sanat bakımından Rafaello ve daha sonra gelen ressamları tabiatı taklit etmek ve sanatçıyı benliğinden, içgüdüsünden uzaklaştırmakla suçluyordu. Bu bakımdan Ruskin ve onun gibi düşünenler «Rafaellodan Öncesi» (Pré - Raphaeliste) diye anılır.

RUSSEL, Bertrand (1872 -), tanınmış bir İngiliz matematikçisi ve filozofudur. Cambridge'de okudu, daha sonra politikaya atıldı. 28 yaşındayken matematik çalışmalarına başladı ve 1903'te ilk eseri olan «Matematik'te İlkeler»i yayınladı. 1. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra bir süre hapista yattı. 1920'de «Aklın İncelenmesi» adlı eserini yayınladı. Daha sonra Çin'e ve Amerika'ya gitti. 1950'de Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazandı. Barış yolunda çalışmasıyle tanınan Russell, kendi adına bir barış tesisi de kurmuştur. Başlıca eserleri: Batı Felsefesi Tarihi, İktidar, Bilimsel Bakış'tır.

RUSYA, federal bir devlettir. 15 cumhuriyetin birleşmesinden kurulmuştur. Resmî adı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (S.S.C.B.)'dir. Kısaca «Sovyetler Birliği» de denir. Rusya, Sovyetler Birliği'ni meydana getiren cumhuriyetleren birinin adıdır. Ancak buradaki cumhuriyet sözünü gerçek demokratik anlamda kabul etmemek gerekir. Çünkü Sovyet cumhuriyetleri İsviçre, ya da Birleşik Amerika federal cumhuriyetleri gibi iç işlerinde bağımsız değildir. Ülke merkezî hükümet tarafından sert bir diktatörlükle idare edilir.

Rusya, adını bir İskandinav kabilesinden alır. Bugünkü Rusya'nın ormanlık bölgelerinde İslavlar yaşardı. Bunlar kendi aralarında bir devlet kurmaktan âciz oldukları için çok eskiden iç işlerini düzenlemek üzere bir İskandinav kabilesinden yardım istemişlerdir. Normanlar'la akraba olan bu kabilenin adı «Rus» idi. Böylece Ruslar, Finlandiya körfezinin güneydoğusundaki İslâv kabileleriyle birleşerek bugünkü Rusya'nın temelini atmış oldular. Rusya, komünist ihtilâlinden sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği adını aldı (Bak: SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ).

RUTENYUM, simgesi: Ru, atom sayısı: 44, atom ağırlığı: 101,7, yoğunluğu: 12,30, kaynama noktası: 4150°, ergime noktası 2450° olan bir elemandır. Gümüş renkli bir madendir. Çok sert olduğu için kolay kırılır. Katalizör olarak kullanıldığı gibi sıcaklık ölçmede de kullanılır. Tıpta da kullanış alanı vardır.

RÜBAÎ, Türk ve İran şiirinde kullanılmış bir nazım şeklidir. Rübaîler dört mısradan ibaret olur. Daha çok İran şiirinde kullanılmışsa da Türk şiirinde de yeri vardır. Rübaînin kendisine has bir vezni ve kafiye sistemi vardır. Rübailerin özelliği bir fikri dört mısra içinde en özlü şekilde anlatmaktır.

RÜFAÎLİK, Basralı Ahmet Rüfaî tarafından 12. yüzyılın başlarında kurulmuş bir tarikattir. Rüfaîler, insanın tam olarak yaratıldığını, dünyada yaptıklarından kendilerinin sorumlu olduğuna inanırlar. Bu tarikat Osmanlılar zamanında Anadolu ve Rumeli'de geniş bir taraftar kütlesi bulmuştu.

RÜSTEM PAŞA (? - 1561), Türk devlet adamı ve yazarıdır. Kanunî zamanında fasılalarla 14 yıl sadrazamlık etmiş, Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan'la evlenerek damat olmuştur. Rüstem Paşa, Hürrem Sultan'ın oyunlarına alet olduğu, çeşitli komplolara karıştığı için sevilen bir sima değildi. Mimar Sinan'a yaptırdığı ve kendi adıyle anılan cami Istanbul'daki camilerin

J. Ruskin

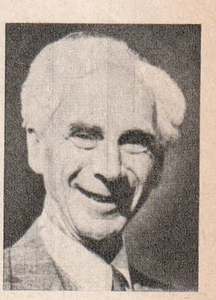
B. Russel

en güzellerindendir. Yazdığı «Osmanlı Tarihi» Almanya'da basılmıştır.

RÜSTEM PAŞA CAMİSİ, Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan camidir. 1560'da yapılmıştır. Mısır Çarşısı ile Unkapanı arasındaki cami, Mimar Sinan'ın en güzel eserleri arasındadır. Caminin bulunduğu yer basık olduğundan altı boş bir avlu üzerinde yapılmıştır. Rüstem Paşa Camisinin çinileri çok değerlidir.

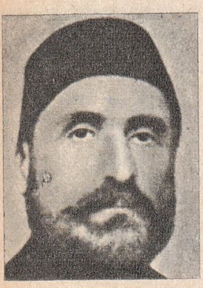

Mütercim Rüştü Paşa

RÜŞTÜ PAŞA, Mütercim (1811 - 1882), Türk devlet adamıdır. Fransızca öğrenmesi «Mütercim» lakabıyla anılmasına sebep olmuştur. Rüştü Paşa 1859'da sadrazam oldu. 1878'e kadar aralıklarla 25 ay sadrazamlık yaptı. Manisa'da ölüp oraya gömülmüştür.

RÜYA, şuuraltı faaliyetlerin uyku sırasında zihinde yarattığı hayallerdir. Hayat boyunca edindiğimiz çeşitli izlenimler, birçok düşünce ve duygular şuuraltında saklanır. Şuuraltımız, uyanıkken şuurun devamlı kontrolü altındadır. Ama uyuyunca şuurun kontrolü kalkar, şuuraltında saklı istekler, düşünceler çeşitli hayaller şeklinde zihnimizde belirir.

Rüyalar çeşitli sebeplerle görülür. Bunların başında «dış etkiler» gelir. Bunlar uyku sırasında meydana gelen bir dış etkinin doğurduğu rüyalardır. Meselâ uykuda iken duyulan bir su sesi, bir müzik parçası, ya da çekiç sesi, yahut koklanan bir koku bu olaylarla ilgili rüyalara sebep olabilir. Bir de «telâfi rüyaları» vardır. Bu çeşit rüyalar bazen üstü örtülü olarak gerçekleşmemiş isteklerimizi yerine getirir. Çok şiddetli baskı altında kalmış isteklerimiz bazen «korkulu rüyalar» görmemize yol açar. Ayrıca bir cezaya uğrama endişesi de korkulu rüya görmemize sebep olabilir. Nihayet sevilen bir şeyin kaybedilmesinden doğan endişe yüzünden görülen rüyalar vardır. Bunlara, «endişe rüyaları» denir.

RÜZGÂR, atmosferin hareketleridir. Bu hareketlere yer ve hava sıcaklığındaki değişmeler sebep olur. Bu sıcaklık farkları yüksek ve alçak basınç alanlarının doğmasına yol açar. Sıcak bölgeler, «alçak basınç», soğuk bölgeler de, «yüksek basınç» alanlarını meydana getirir. İki bölge arasında basınç farkı meydana gelince hava, yüksek basınç bölgesinden alçak basınç bölgelerine doğru akar.

Rüzgârlar estikleri yönlere göre isim alırlar. Dünyanın çeşitli ülkelerinde, ülkelerin çeşitli bölgelerinde rüzgârlar değişik adlarla anılır. Esiş yönüne göre Marmara Bölgesinin başlıca rüzgârları yıldız, poyraz, gündoğusu, keşişleme, kıble, lodos, günbatısı ve karayeldir. Gündoğusu ve günbatısı adından anlaşılacağı gibi tam doğu ve batıdan eser. Tam kuzeyden esen «yıldız», tam güneyden esen de «kıble» diye anılır. «Lodos» güneybatıdan, «poyraz» da kuzeydoğudan eser. Bunların aksi de «karayel» (kuzeybatı) ve «keşişleme» (güneydoğu) dir.

Dünyanın başka yerlerinde de rüzgârlar özel adlarla anılır. Meselâ tropiklerden ekvatora doğru esen rüzgârlara, «alize» denir. Bu rüzgârlar atmosferin alt tabakalarında olur, ekvatorda ısınıp yükselen hava da kutuplara doğru akmaya başlar ki bunlara da «üst alize» denir. Dünyanın en önemli rüzgârlarından biri de «muson» rüzgârlarıdır. Musonlar kışın kıtalardan okyanuslara, yazın da okyanuslardan kıtalara doğru eser.

Sıcak ve soğuk rüzgârlar da ayrıca kendi aralarında adlandırılırlar. Sıcak rüzgârlar estikleri bölgelere göre «föhn, sirocco, hamsin», soğuk rüzgârlar da «mistral, bora, krivetz» diye adlanır.

Rüzgârların şiddeti saniyedeki hızına göre derecelerle gösterilir. Saniyedeki hızı 2 ilâ 10 metreye kadar olan rüzgârlar, esinti ve meltem adlarıyle anılır. Bunlar 5'e kadar derecelenmiştir. 6. derece saniyede 8 - 10 metre hızla eser ki adı, «rüzgâr» dır. 7. derece 12 - 14 metre hızla eser ve, «fırtınalı rüzgâr» diye anılır. 8 ve 9. dereceler, «hafif bora» ve «bora» diye anılır ki bunların hızı saniyede 16 metreye kadar çıkar. Bora ağaç gövdelerini sallayacak şiddette bir rüzgârdır. 10. dereceden olan ve hızı saniyede 20 - 25 metreyi bulan şiddetli bora dalları kırar. Günlük dilimizde her zaman kullandığımız, «fırtına» deyimi ise saniyede 25 - 30 metre hızla esen rüzgârı gösterir ve dalları kırar. Nihayet saniyede 30 metreden yukarı esen rüzgârlar, «tayfun», ya da «kasırga» diye anılır, ağaçları kökünden sökerler.

RÜZGÂRALTI ADALARI (Leeward Adaları), Küçük Antil takımadalarının kuzey kesimini meydana getiren adalar topluluğu bu adla anılır. Tamamı 1.100 km.^{2}'dir. Başlıcaları: Montserrat, Barbuda, Antigua ve Virgin'dir. 1493'te Kristof Kolomb'un keşfettiği bu adaların nüfusu 200.000'dir.

RÜZGÂRÜSTÜ ADALARI (Windward Adaları), Küçük Antil takımadalarının güney kesimindeki adalar topluluğudur. Bunlar 2.000 km.^{2}'lik bir alanı kaplar. Hepsinin nüfusu 400.000 kadardır. Rüzgârüstü adalarının en önemlileri: Grenada, Dominica, Saint Vincent ve Saint Lucia'dır.

S

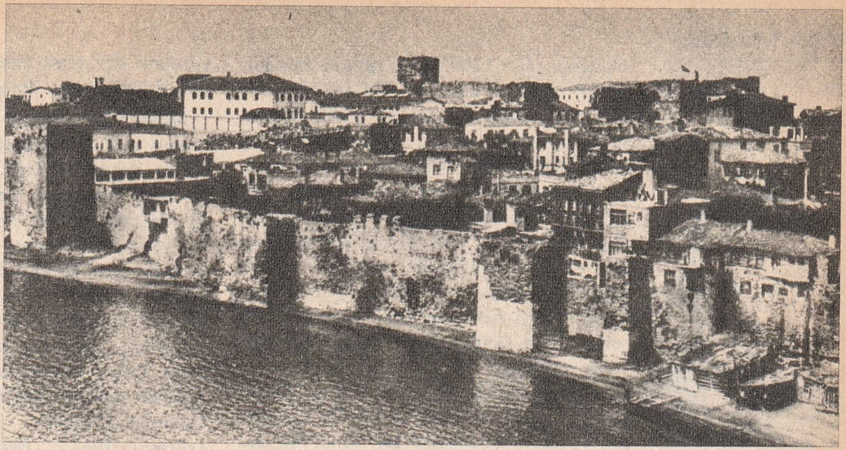

Sinop'tan bir görünüş

SAADÂBAT, Lâle Devri'nde Istanbul'da Kâğıthane'ye ve Kâğıthane âlemlerine mal edilmiş bir addır. Aslında Saadâbat, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Kâğıthane'de yaptırılmış saray yavrusu bir köşkün adıdır. «Mutluluk yeri» demektir.

18. yüzyılda Padişah Ahmet III zamanında, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, imparatorluğun barışa kavuşmasından yararlanarak Istanbul'da geniş bir bayındırlık çabasına koyuldu. Matbaa açmak, fabrikalar kurmak gibi bazı yararlı işlere giriştiği gibi, hem kendini, hem de kayınpederi Ahmet III'ü eğlendirmek için çeşitli imkânlar yarattı. Yazları çırağan âlemleri, kışları helva sohbetleri bunların arasındaydı. Lâle yetiştirmek, süslü, zarif köşkler yaptırmak da modaydı. Padişah, sadrazam, devrin ileri gelenleri Istanbul'un güzel köşelerinde çok gösterişli kökşler yaptırdılar. Bunların arasında Damat İbrahim Paşa'nın Kâğıthane'de yaptırdığı köşk gerçekten bir mimarlık ve sanat şaheseriydi. Beyaz ve renkli mermerden olan köşk 30 sütun üzerine oturuyordu. Kâğıthane deresi mermer rıhtımlar arasına alınmış, buraya «Cedvel-i Sim» (Gümüş Ark) adı verilmişti. Köşkün sütunları bu rıhtım boyunca yükseliyordu. Öndeki geniş havuza mermer basamaklardan sular, çağlıyanlar halinde dökülüyordu. Köşkün içi de büyük bir özenle süslenmiş, dayanıp döşenmişti. Saadâbat Köşkü'nün bu eşsiz güzelliği bütün o çevrenin bu adla anılmasına sebep oldu'

Lâle Devri'ne son veren Patrona Halil İsyanı'ndan sonra eski önemini kaybeden Kâğıthane'yle birlikte Saadâbat Köşkü da tarihe karıştı.

SAAR (Sarre), Almanya'nın batı kesiminde, Fransız sınırında önemli bir demir, kömür ve endüstri bölgesidir. Nüfusu: 1.091.000, yüzölçümü: 2.567 km.^{2}'dir. Batı Almanya'yı meydana getiren 11 eyaletten biridir.

Merkezi Saarbrücken şehridir. Toprakaltı kaynakları ve gelişmiş endüstrisiyle Avrupa ekonomisinde önemli bir yeri vardır. Bu yüzden, ötedenberi Almanya ile Fransa arasında çekişme konusudur.

SAAT, bir günün 24'te birine eşit zaman birimi ve bu zamanı ölçmek için kullanılan alete verilen addır. Ayrıca sayaçlara da halk ağzında «saat» denir. Elektrik saati, su saati v.b. gibi

Zaman biriminde 1 saat 60 dakikaya, 1 dakika 60 saniyeye bölünür. Gün, gece yarısından başlar.

Zamanı bilmek için bir ölçme aracı olarak kullanılan saatin ancak 500 yıllık bir geçmişi vardır. Daha önceleri insanlar zamanı ölçmek için çeşitli araçlardan yararlanırlardı. Bunlardan ilki, «güneş saati» idi. Zamanı en tabiî ve en doğru olarak ölçen bu araç, Eski Mısır'da, Mezopotamya'da kullanılırdı. Daha sonraları yağışlı ve kapalı havalarda da iş gördüğü için «kum saati» nden yararlanıldı. M.Ö. 3000 yıllarında Çinliler'in kullandığı bu saat pusula gibi ticaret yoluyla Kaldeliler'e geçti, Filistin'e, Mısır'a oradan da Eski Yunanistan'a, Roma'ya yayıldı. Kum yerine, suyun akması esası üzerine kurulmuş olan «su saati», 2000 yıl kadar önce Babil'de kullanılıyordu. Bu saati daha sonra Mısırlılar çok geliştirdiler. İskenderiye'deki saatçiler o çağlarda dünyanın hemen her yerine su saati satarlardı. Araplar'ın pek süslü şekilde yaptıkları «tokmaklı saati» Avrupalılar 13. yüzyılda öğrendiler. Salâhaddin Eyyubî'nin Alman İmparatoru Friederich II'ye böyle bir saat hediye ettiği bilinir. Zemberekle, dişlilerle işleyen tokmaklı saatler Avrupa'da kısa zamanda yayıldı. Londra'da Westminster Kulesi'ndeki

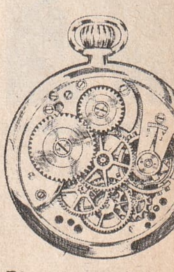

Bir cep saatinin mekanizması

Z. Osman Saba

S. Âli

Prens Sabahattin

tokmaklı saat 1306'da çalışmaya başladı. Yalnız, bugünkü saatlerin ilki sayılabilecek olan tam zemberekli saatler ancak Fransa'da 1472'de yapıldı. İlk zemberekli cep saati de, 1500 yılına doğru M. Henlein adında Nürnbergli bir Alman saatçi yaptı. Ondan sonra zemberek, dişliler daha geliştirilip inceltilerek, saat tekniği gittikçe ilerledi. Yalnız saatlerdeki şaşmaz hareketi sağlamak «rakkas» (sarkaç) ın bulunmasından sonra mümkün oldu. Christian Gühens adında Holandalı bir saatçi, 16. yüzyılda rakkastan yararlanarak ilk defa zamanı doğru gösteren, akrep ve yelkovanı ölçülü çalışan bir saat yaptı. O tarihten sonra saatçilik, önemli bir sanat ve endüstri kolu olarak gelişti.

Bugün saatçiliğin en gelişmiş olduğu ülke İsviçre'dir. 15. yüzyıldan beri saatçilik bu ülkenin ulusal endüstrisidir.

İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'da saat endüstrisi oldukça ileridir. Yakın zamanlara kadar fabrikalarda elle yapılan saatler, günümüzde, hazır parçaları monte etmek suretiyle asıl fabrikaların bulunduğu ülkelerin dışında da yapılmaktadır.

Günümüzde «saat ayarı», Londra yakınındaki Greenwich rasathanesinden verilen saat ayarı esasına göre yapılır. 1880'de kabul edilen esasa göre Greenwich rasathanesi başlangıç sayılmak üzere dünya 24 «saat meridyeni» (saat dilimi) ne ayrılır. Birbirinden 15'er derece aralıklı olan meridyenlerin arası 1'er saattir. Bugün dünyanın hemen hemen her yerinde Greenwich «ortalama saati» kullanılır. Bu saat başka ayarlarla karıştırılmaması için uluslararası «G.M.T.» (Geenwich mean time = Ortalama Grenwich saati) işaretiyle gösterilir. Ancak, her değişik saat meridyeni içinde kalan ülkeler Greenwich'e göre kendi saatlerini ayarlarlar.

Ülkemiz saati Greenwich'e göre 2 saat ileridir. Yalnız bu İzmit şehri yakınından geçen saat meridyenine göre böyledir. Gerçekte ülkemizin doğu ve batı noktaları arasında 1 saate yakın bir zaman farkı vardır. Ancak, yurtta saat birliğini sağlamak için bütün Türkiye'de aynı saat ayarı kullanılır. Yüzölçümü büyük olan ülkeler bu farkı belirtirler. Netekim Amerika'nın, Rusya'nın çeşitli saat bölgeleri vardır.

SABA MELİKESİ BELKIS, M.Ö. 10. yüzyılda yaşadığı sanılan ve bugünkü Yemen'in bulunduğu yerde hüküm sürmüş olan bir kraliçedir. Saba ülkesi hakkında pek bir şey bilinmemekle beraber Melike (Kraliçe) Belkıs'ın adı birçok hikâyeye geçmiştir. Hazreti Süleyman'ı Kudüs'te ziyaret eden Melike, ondan birçok bilgiler edindi ve yurduna dönerken Hazreti Süleyman'a Saba alfabesinin bir örneğini bıraktı.

SABA, Ziya Osman (1910 - 1957), tanınmış şair ve hikâyecilerimizdendir. İstanbul'da doğdu ve öldü. Öğrenimini Hukuk Fakültesi'nde yaptı. Geçirdiği kalp hastalığı yüzünden devlet memurluğunu bıraktı, bir yayınevinde yayın işleriyle uğraştı. İlk şiiri «Servet-i Fünun» da çıktı. Sonra, «Meşale», «Yedi Meşale», «Yücel» ve «Varlık» ta yayımlandı. Şiirlerinde bir melânkoli havası, Tanrı'ya, kadere boyun eğme, öteki dünya özlemi vardır. Dil yönünden açık ve sadedir. Başlıca eserleri: Sebil ve Güvercinler (şiirler, 1943), Geçen Zaman (şiirler, 1961), Nefes Almak (şiirler, 1962), Değişen Istanbul (hikâyeler, 1959), Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi (hikâyeler, 1962) dir.

SABAHATTİN ÂLİ (1907 - 1949), Türk romancı ve hikâyecisidir. Gümülcine'de doğdu, Kırklareli'nde öldürüldü. Öğrenimini Istanbul Öğretmen Okulu'nda yaptı. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Almanya'ya tahsile gönderildi. Ankara Devlet Konservatuvarında ve Millî Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğünde çalıştı. Anadolu köy ve köylü hayatından aldığı konuları gerçekçi bir biçimde işlediği hikâyeleriyle ün sağladı. Güçlü bir tasvir kabiliyeti vardı. Başlıca eserleri şunlardır: Dağlar ve Rüzgârlar (şiirler, 1934), Değirmen (hikâyeler, 1935), Kağnı (hikâyeler, 1936), Kuyucaklı Yusuf (roman, 1937), Ses (hikâyeler), İçimizdeki Şeytan (roman, 1940).

SABAHATTİN, Prens (1877 - 1952), politika ve fikir adamıdır. Istanbul'da doğdu, İsviçre'de öldü. Damat Mahmut Celâleddin Paşa'nın oğludur. Annesi Abdülhamit'in kız kardeşlerinden Seniha Sultan'dır. Özel eğitim görerek yetişti. 1899'da babası Avrupa'ya kaçarken onunla birlikte gitti. 1908 Meşrutiyet İnkılâbı'ndan sonra Istanbul'a döndü. Sosyal ve siyasî görüşlerini «Birinci İzah», «İkinci İzah», «Üçüncü İzah» adlı kitaplarında izah etti.. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesi üzerine bu partiye karşı olduğu için tekrar yurt dışına çıktı. Cumhuriyetten sonra da Osmanlı hanedanından sayıldığı için yurda dönemedi.

Sabahattin Bey, iyi konuşur, düzgün yazardı. Sosyal bilimlerin bir ülkede her şeyi yoluna koyacağına inanırdı. Sosyolojide «Sosyal bilim» e politikada «Federalizm» e taraftardı. İnandığı fikirlere çok bağlı bir düşünürdü. Sosyolojinin Türkiye'de dar bir çerçeve içinde de olsa yayılmasında emeği vardır. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, «Türkiye Nasıl Kurtulur?» adlı bir kitap yayınladı.

SABAN, tarlayı ekilir duruma getirmek yani toprağı sürmek için kullanılan ilkel alettir. Günümüzde sabanın yerine bu aletin çok geliştirilmiş olanı ve pulluk adı verileni kullanılmaktadır.

İsveç'de Litsbely bölgesinde bir mağaranın içinde bulunan duvar resimleri, ilkel insanın kullandığı ilk aletlerden birinin saban olduğunu gösterir. İnsanlar sabanı icat ettikten sonra göçebeliğe son verdiler. Saban uzun süre basit bir alet olmaktan ileri götürülemedi. Sabanı geliştiren Romalılar oldu. Alete demirden bir bıçak taktılar ve iki tekerlekli küçük bir arabaya bağladılar. Saban bundan sonra pek fazla değişikliğe uğramadı.

SABİN AŞISI, çocuk felcine karşı Amerikalı Dr. Sabin tarafından geliştirilen bir aşıdır. Bu aşının özelliği ölü virüslerle yapılan Salk aşısının aksine, hastalık yapma yeteneği azaltılmış olan canlı virüslerle hazırlanmış olmasıdır. Bundan ötürü «canlı attenüe polio» aşısı şekere damlatılıp ağızdan alınabilmektedir. Uzun ve bağışıklığıyla birlikte bir koruma sağlama yönünden önemlidir. Sabin aşısı 1,5 - 2 ay ara ile ve iki - üç defada tamamlanır. Birer sene sonra, bir, iki defa daha tekrarı vardır. 9 yıldan beri dünyada 500 milyondan fazla çocuk üzerinde denenmiştir.

SABOTAJ, (Baltalama), zarar vermek, tahrip etmek, korku salmak amacıyla girişilen gizli iş ve hareketlere verilen addır. Karışıklıklarda, savaşlarda baş vurulan bir yoldur. İlk defa 19. yüzyılda, bazı Avrupa ülkelerinde görüldü. İşçiler, ücret ve çalışma yönünden çıkan anlaşmazlıkları, kendi yararlarına bir sonuca bağlamak için işyerlerinde sabotajlara baş vurdular.

İkinci Dünya Savaşı sırasında da düşmanı içinden yıkmak için girişilen sabotaj hareketleri planlı ve sistemli bir şekilde yürütüldü. Maddî ve manevî tesirleri de o derece büyük oldu. Sabotaj hareketleri «Beşinci Kol» faaliyeti diye anılır. Bu deyim ilk önce 1936 - 1939 İspanya İç Savaşı sırasında Madrid üzerine yürüyen General De Llano tarafından kullanıldı.

SABUN, kirli ve yağlı şeyleri temizlemekte kullanılmak için yağlı asitlerle alkalileri birleştirerek yapılan hamurumsu maddedir.

Bugünküne benzer usulle elde edilen sabun ilk 900 yıllarına doğru Marsilya'da yapıldı. Böylece 1.000 yıldan beri tek temizleyici madde olarak kullanılan sabun, kimya yönünden, yüksek yağ asitlerinin, metal tuzlarıyle karıştırılmasından elde edilir. Organik yağlar bu tuzlarla kaynatıldıkları zaman «sabunlaşma olayı» meydana gelir. Bu olay sonucu bir yandan gliserin, öbür yandan da sabun oluşur. Elde edilen sulu çözeltiden sabun, adi tuzla doyurulup çökeltilir. Böylece katı sabun elde edilir. Sabunlaşma olayında metal tuzu olarak sodyum hidroksit kullanılırsa «sert sabun» (sodyum sabunu, ya da adi sabun), potasyum hidroksit kullanılırsa «yumuşak sabun» (potasyum sabunu, ya da Arap sabunu) elde edilir.

Yabancı ülkelerde sabun yapımında hayvansal iç yağlar, kemik yağları, hindistan cevizi yağı kullanılır. Ülkemizde ise sabun yapımında daha çok asitli zeytinyağlar, fındıkyağı ve prina yağından yararlanılır.

Önemli bir temizleyici olmakla beraber son yıllarda yapılan araştırmalar, sabunun ideal bir temizleyici olmadığı sonucunu vermiştir.

Sabun, acı ve tuzlu sularda köpürmediği gibi, temizleme özelliğini de kaybeder.

Traktörle çekilerek toprağı süren modern bir saban

Magnezyumlu ve kireçli sularda ise sabun, suyun içinde çözelmediği gibi yıkanan kumaşı da sertleştirip keçeleştirir.

Son yıllarda «deterjan» adıyla sentetik sabunlar da yapılmaya başlanmış ve bunlarla acı ve soğuk sularda, diğer şartlar altında tabiî sabundan daha iyi neticeler alınmıştır.

Günümüzde el, yüz ve vücut temizliğinde kullanılan sabunlara çeşitli esans, krem ve vitaminler katılarak bunların hoş kokulu, cildi yumuşatıcı ve besleyici olmasına çalışılmaktadır. Bunlar dışında bebeklerin tenini tahriş etmemek için «bebek sabunu», cilt hastalarının kullandığı «katranlı sabun» değişik formüllerle hazırlanan sabunlardır.

SAC, levha haline getirilmiş madenlere denir. Daha ziyade demir karışımından yapılmış levhalar bu adla anılır. Özellikle gemi yapımında, elektrik işlerinde ve daha birçok yerlerde kullanılır.

SAÇ, ense, alın ve iki kulak arasında kalan ve kafanın büyük bir kısmını kaplayan kıldır. Bunlar kafatasını sıcağa, soğuğa karşı korur. Bunlar kafatasını kaplayan üst deriden yatık olarak çıkarlar. Her saç

Miralay Sadık bey

kılında iki parça vardır: 1) Kıl (pilus), 2) Kılın deri içinde gömülmüş olduğu kıl torbası (folliculus). Saç kılının gözle görülen bölümüne «kıl sapı», deri içinde bulunduğu için görülmeyen bölümüne de «kıl kökü» adı verilir. Kıl kökünün dibine «kıl bulbusu», bulbusun dibini içeri doğru çökerten tomurcuk biçimindeki kıl torbasına «papilla» denir. Kıl torbaları altderide bulunur. Papilla, kılı besleme görevini üzerine almıştır. Kıl torbalarına, yağ salgı bezlerinin salgı kanalları açılır. Kıl torbalarının dış yüzlerinin ortasına yakın yerlerine kıl dikleştiren kaslar yapışırlar.

Kıl, birbirini sıkıca saran üç gömlekten meydana gelir. Yapısının bu özelliğinden ötürü esnek, bükülebilen ve çok sağlam bir oluşumdur. En dıştaki gömlek «dış tabaka», ortadaki gömlek (esas renkli kısım) «kabuk tabakası», en içteki gömlek, «iç tabaka» adını alır. Saç kılları, başın saçlı derisindeki papillerin % 90'ının aktif olmasından ötürü vücudun öteki bölümlerindeki kıllardan ayrı olarak sürekli büyürler. İhtiyarlıkta beyazlaşması pigment yapımının bitip saçların ilkel renkleri olan beyaza dönmelerindendir.

Saç hastalıkları arasında en önemli ve başlıcası kelliktir. Kellik bir çeşit mantarın başta meydana getirdiği bulaşıcı bir hastalıktır. Önce sarı kabuklu yaralarla başlayıp sonunda kılların bir daha çıkmamak üzere dökülmesiyle son bulur. Kelliğin tedavisi yoktur, ancak antibiyotiklerle önü alınabilir.

SADETTİN EFENDİ, Hoca (1536 - 1599), ünlü bir Türk devlet adamı, bilgini ve tarihçisidir. Istanbul'da doğdu ve öldü. Medrese öğrenimi gördü, müderris oldu. 1569'da Selim II'nin oğlu Şehzade Murat'a öğretmen atandı. Bundan sonra «Hoca» unvanıyla anıldı. Murat tahta çıkınca büyük nüfuz ve itibar kazandı. Bu, Mehmet III'ün padişahlığı sırasında da devam etti. Eğri Seferi diye anılan Haçova Meydan Savaşı'nda öğütleriyle padişahı uyardı, böylece savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynadı. 1597'de Şeyhülislâm oldu. En büyük eseri «Tacu-t-Tevârih» (Tarihlerin Tacı) tir. Eser, Türkler'in Anadolu'ya yerleşmesinden Kanunî Sultan Süleyman zamanına kadar geçen olayları anlatır.

SADETTİN EFENDİ, Müstakimzade (Bak: SÜLEYMAN SADETTİN EFENDİ).

SADIK BEY, Miralay (1860 - 1940), yakın tarihimizin ileri gelen bir askeri ve politikacısıdır. Harbiye Mektebi'nden süvari teğmeni olarak çıktı. Suriye ve Trablusgarp'ta bulunduktan sonra Manastır Süvari Alay Komutanı oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 1908 Meşrutiyet İnkılâbı'ndaki çalışmalarıyla ün yaptı. Meclisi Mebusan'a girdi. Burada İtilâf ve Hürriyet Fırkası'nı kurarak bu partinin lideri oldu. İttihatçılar'ın iktidara gelmeleri üzerine yurt dışına kaçtı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra döndü. Ancak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra «Yüzellilikler Listesi» nde gösterilerek yurt dışına sürüldü. 22 yıl Romanya'da yaşadı. Aftan sonra, 1940'ta yurda döndüğü günün sabahı öldü. Ressam ve yazardı. Birçok çevirileri vardır.

SÂDÎ (1184 - 1282), İran'ın en büyük filozof şairlerinden biridir. Şiraz'da doğdu, orada öldü. Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nde okudu. Eski biyografi eserleri Sâdî'nin hayatını anlatırken onun 10 yaşından sonraki ilk 30 yılını sürekli bir öğrenme aşkı ile, ikinci 30 yılını, sonu gelmez gezilerle, üçüncü 30 yılını da engin değerdeki eserlerini yazmakla geçirdiğini yazarlar. Sâdî'nin nazımda Firdevsî ve Enverî'den başka eşi ve benzeri yoktur. Nesirde ise eşsiz kaldı. «Gülistan» ve «Bostan» adlı eserleriyle divanları ve kasideleri, şiirdeki gücüne parlak birer delildir. En büyük ünü gazellerindedir. Bunların çoğu tasavvufla ilgilidir.

SADİZM, başkasının çektiği acıdan zevk alma illetidir. Ruh hastalıkları arasında önemli bir sapıklıktır. Cinsel alanda ise patolojik bir eğilimdir. 18. yüzyılda Fransız romancı Marquis de Sade, eserlerinde bu gibi tiplere çok yer verdiğinden bu sapıklığa onun adından türetilerek «sadizm» dendi.

SADRAZAM, Osmanlı devlet teşkilâtında en yüksek mülkî makamdır. Günümüzdeki başbakanlık görevi karşılığdır. 17. yüzyılın ikinci yarısında «vezir-i azam (en büyük vezir) ın yerini aldı.

Sadrazam, padişahın vekili sayılır, padişahın mührü, görevi boyunca kendisine verilirdi. Nüfuzu mutlak denecek şekilde büyüktü. Kendi adlarına emirler çıkartabildiği gibi «nişancıya» padişahın ağzından «hatt-ı hümayun» yazdırır, padişahın emirlerini dikkatle yerine getirirdi. Sefer sırasında orduya başkomutanlık ederken, yetkileri daha da kesinleşir, padişahınkine yaklaşırdı.

Orhan I'in kardeşi Alâettin Paşa'nın «vezirlik» yaptığı 1323 yılından başlayıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı 1922 yılı sonuna kadar, 215 sadrazam (ilk zamanlarda adları vezir-i âzamdı) gelip geçti. Bunlardan bazıları bu makama birkaç defa atandılar. Bu durum göz önüne alınırsa sadrazamlık 292 defa el değiştirdi. 215 Osmanlı sadrazamından 20'sinin boynu vuruldu, 11'i savaşta, ya da suikast sonunda, gerisi de eceliyle öldü.

Tanzimat'tan sonra Osmanlı İmparatorluğunda bağımsız sorumlu hükümet esası kuruldu. Sadrazamın yetkileri eski devre göre kısıtlandı, ama sorumluluğu çok arttı.

Abdülhamit II'nin istibdadı, sadrazamı ve hükümeti gölgede bıraktı. Ancak bu padişah tahttan indirilip İkinci Meşrutiyet yönetimi kurulduktan sonra sadrazam ve şeyhülislâm dışında vezirlerin seçimi sadrazama bırakıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun son sadrazamı dördüncü defa iktidara gelen Tevfik Paşa idi.

SADULLAH AĞA, Hacı (1728? - 1807), klasik Türk müziğinin ünlü bir bestecisidir. Istanbul'da doğdu ve aynı şehirde öldü. Enderun mektebinde öğrenimini yaptı. Selim III'ün musahibi, başhanendesi, Enderun'da müzik öğretmeniydi. Çağının bestecileri arasında en güçlüsüydü. Müzik anlayışı bakımından da en titiziydi. Bestelerinden günümüze 2 kâr, 9 beste, 13 semai kaldı. Bu 24 parça eser de din dışı «büyük formlu» söz eseridir. Dinî eserler bestelemediği sanılıyor.

Sadullah Ağa, akranı arasında cirit oynamakta, lobut atmakta, ata binmekte ünlüydü. 1767 Rus Savaşı'nda yararlığı görüldü. Güzel konuşan, neşeli, hoşsohbet bir adamdı. Hayatının son yıllarını padişahın verdiği bir konakta geçirdi.

SAFA, Peyami (1899 - 1961), ünlü bir Türk yazarı ve romancısıdır. Istanbul'da doğdu ve öldü. Babası Edebiyat-ı Cedide'nin tanınmış şairlerinden İsmail Safa'dır. 9 yaşında tutulduğu bir hastalık yüzünden okula gidemedi ve kendi kendini yetiştirmek zorunda kaldı. Öğretmenlik yaptı. Sonra basın hayatına atıldı. «Yirminci Asır» adlı dergide yayımladığı hikâyelerle tanındı. Daha sonra fıkra, makale, roman yazdı. Romanlarında çok yönlü bir sanatçı kişiliğini gösterir. Bunlarda olaya değil tahsile önem verir. Değersiz bulduğu polisiye romanlarını «Server Bedi» takma adıyla yayımladı. Eserlerinin önemlileri şunlardır: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih - Harbiye, Matmazel Noralya'nın Koltuğu, Sözde Kızlar, Şimşek, Biz İnsanlar, Yalnız.

SAFAVÎLER, İran'da 1502'den 1736'ya kadar 234 yıl saltanat sürmüş büyük Türk sülâlesidir. Kuruluşundan Şah Abbas'ın 1628'de ölümüne kadar olan dönemde Safavîler, Osmanlı Devleti'nden sonra dünyanın en güçlü devletine sahip olmuşlardı. Safavîler en geniş topraklara Şah İsmail'in hükümdarlığı yıllarında sahip oldular. Bu çağda İran, Doğu Horasan, Irak, Gürcistan, Ermenistan, Kuzey Azerbaycan, Dağıstan, Türkmenistan, Doğu Arabistan kıyıları

İRAN'DA 234 YIL SALTANAT SÜRMÜŞ BÜYÜK TÜRK SÜLÂLESİ SAFAVÎLER:

1 -	Şah İsmail I	(1520 - 1524)
2 -	Şah Tahmasb I	(1524 - 1576)
3 -	Şah İsmail II	(1576 - 1578)
4 -	Şah Hüdâbende	(1578 - 1587)
5 -	Şah Abbas I	(1587 - 1628)
6 -	Şah Safî I	(1628 - 1642)
7 -	Şah Abbas II	(1642 - 1667)
8 -	Şah Safî II	(1667 - 1694)
9 -	Şah Hüseyin	(1694 - 1722)
10 -	Şah Tahmasb II	(1722 - 1732)
11 -	Şah Abbas III	(1732 - 1736)

ve bugünkü Türkiye'nin 12 doğu ili Safavîler'in elindeydi. Başkent, önceleri Tebriz iken, Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i ele geçirmesi üzerine Kazvin'e taşındı. Şah Abbas'tan sonra da Isfahan başkent oldu. Tebriz ve Isfahan milyona yaklaşan nüfuslarıyla o çağın en büyük şehirleri arasındaydı. Safavî adı, ataları Şeyh Safiüddin'den gelmedir. Şah İsmail, Safavîler'in başına geçince ilk iş olarak Akkoyunlu Devleti'ni haritadan sildi ve Osmanlı Devleti'ne yöneldi. Ancak Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'i durdurdu ve püskürttü. Böylece o çağın en güçlü iki devleti arasında çok uzun süren savaşlar başladı. Sonunda imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması (1639) esas tutularak yapılan bir anlaşmayla savaşlara son verildi (1746). Safavîler, diğer taraftan Hindistan'daki Timuroğulları ve Türkistan'daki Özbek Türk İmparatorlukları ile de savaşlara giriştiler. Sonunda Özbekler Horasan'ı, Afganlılar da Isfahan'ı aldılar, böylece İran'ı ellerinde bulunduran Safavîler'in egemenliği son buldu.

Safavîler kuvvetli bir Fars kültürü altında kalmakla birlikte Türklüklerini, anadilleri olan Türkçeyi korudular. Hükümdarlarına «şah», prenslerine «mirza», prenseslerine «begüm» derlerdi.

SAFO (Bak: SAPPHO).

SAFRA, karaciğer salgısıdır. Adına «öd» de denir. Pankreas salgısındaki «Lipaz fermenti» ile birlikte yağların sabunlaşmasını ve böylece sindirilmesini sağlar. «Safra kesesi» denilen küçük bir kesede birikir ve buradan bağırsağa dökülür.

SAFRA, deniz teknelerinin dibine, balonların sepetlerine konan ağırlıktır. Denizde tekneyi dengede tutmaya, havada balonu yükseltmeye yarar. Boş yük gemilerinin seferi sırasında dip sarnıçlarına deniz suyu almak gerekir. Buna da safra adı verilir. Herhangi bir sebepten yana, ya da başa, kıça eğilen gemilerin düzeltilmesi için

Peyami Safa

«trim» sanrıçlarına alınan deniz suyu da safradır.

SAFRANBOLU, Karadeniz Bölgesinde Zonguldak iline bağlı 30.291 nüfuslu ilçemiz ve bu ilçenin 9.712 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.013 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı Ovacuma adında bir bucağı ve 57 köyü vardır.

İlçe toprakları doğu - batı doğrultusunda uzanan Araç çayı çevresindeki düzlüklerle bu düzlükleri kuzeyden, güneyden çeviren dağlık kesimlerdir. Başlıca yükseklikleri Sarıçiçekler Tepesi (1.666 metre), Panayır tepesi (1.544 metre) ve Karakaya tepesi (1.482 metre) dir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Ormanlık alanlar geniş yer tutar. En önemli akarsuyu Araç çayıdır. Tahıl, çeltik tarımı ve meyvecilik başlıca gelir kaynağıdır.

F. Sagan

Karabük'e 12 km. uzaklıkta olan ve denizden 436 metre yükseklikte kurulmuş olan ilçe merkezi, yayla yüzeyinden çukurda, çanak biçimi bir alanda kurulmuştur. Cinci Hoca Hanı, İzzet Paşa ve Köprülü camileri gibi tarihî eserler vardır.

SAGAN, Françoise (1935 -), ünlü bir Fransız kadın yazarı ve romancısıdır. Asıl adı Françoise Quoirez'dir. Lot eyaletinin Cajarl kasabasında doğdu. Öğrenimini bir rahibe okulunda yaptı. Sorbonne Üniversitesi felsefe bölümüne 1 yıl devam etti. İlk romanı «Bonjour Tristesse (Merhaba Hüzün)» i 1953'te yayımladı. Roman çok genç bir kızın kaleminden çıkan bir bunalım romanı olduğu için bütün dünyada derin yankılar uyandırdı. Daha sonra 4 roman, 3 piyes yazdı. Romanlarında genç kız ruhunu tahlile çalışır. Zamanın insanda, özellikle gençlerde yarattığı tepkilere önem verir.

Sağan

SAĞAN, kırlangıca benzeyen bir kuştur. Kutuplar, Yeni Zelanda ve Okyanus adaları hariç bütün dünyada yaşar. 20 santim boyundadır. Ayakları tutucu tiptir. Sivri ve kuvvetli tırnakları vardır. Ancak dik yüzeylere konabilir. Kanatları ince ve uzundur. Çok hızlı uçar. Ailenin en tanınmış türü olan «kara sağan» saatte 90 km.'ye yakın hızla uçar. Böceklerle geçinirler. «Ak - karınlı sağan», «yakalı kara sağan» en tanınmış türleridir.

SAĞIRLIK, kulağın sesleri duymaması halidir. Kulak bozukluklarından ileri gelir. Bunlar ya doğuştan vardır, ya da bir hastalık veya kazadan olur. 1) Tam sağırlık ve 2) Yarı sağırlık diye ikiye ayrılır.

Tam sağırlıkta kulak, havaya yayılan ses dalgalarının titreşimlerini hiç beyne göndermez. Yarı sağırlıkta sesler az, hafif duyulur. Bu durumda ses titreşimlerinin beyne ulaştırılmasına yardım eden ve elektrik akımıyla çalışan bazı aygıtlar kullanılır.

SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI, Türkiye'nin sağlık ve sosyal yardım işlerini düzenleyen bakanlıktır. Bu işleri yapmak için bakanlığın merkezde iki genel müdürlüğü vardır. Bunlar, «Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü» ile «Sosyal Yardım Genel Müdürlüğü» dür.

Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü, hastaneler, dispanserler, sanatoryum ve prevantoryumlar kurar. Bunlara hekimler, sağlık memurları, hemşireler tayin eder. Salgın ve bulaşıcı hastalıklarla uğraşır. Halkın sağlığını bozucu yiyecek ve içeceklerin satılmasına engel olur. Aşı ve serumlar hazırlar. Gerektikçe aşı kampanyaları açar, halkı aşılatır.

Sosyal Yardım Genel Müdürlüğü'nün görevi ise yurttaşlara sağlık bakımından iyi bir hayat sağlamak için yapılacak yardımları düzenlemektir. Doğumevleri ve çocuk bakımevleri açar. Sakat, dilsiz, sağır ve kör yurttaşların durumlarıyle ilgilenir.

İllerde Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlükleri, Bakanlığa ait görevleri yönetirler.

Bakanlığın bu işler dışında özel hastaneleri, eczaneleri ve ilâç fabrikalarını denetleme görevi de vardır.

SAHABE, Hazreti Muhammed'in meclislerinde ve konuşmalarında hazır bulunan yakınlarına verilen addır. Bunlardan bir kısmı Müslümanlığın yayılıp gelişmesinde Peygamber'e yardımcı oldular. Kur'an'ın yazılmasında da yararları dokundu. Başlangıçta deri parçaları üzerine eksik olarak yazılan Kur'an, Halife Ebubekir ve Osman zamanında sahabelerin yardımıyle yeni baştan ve tam olarak yazıldı. Sahabeler ayrıca Hazreti Muhammed'in emirleri olan «sünnet» leri yaydılar. Onun sözlerinin (hadîsleri), bir araya toplanmasına yardımcı oldular.

SAHALİN, Asya'nın doğusunda, Ohotsk ve Japon denizleri arasında S.S.C.B.'ne ait dağlık bir adadır. Yüzölçümü: 87.000 km.², nüfusu: 500.000, başkenti: Aleksandrovsk. Yeraltı kaynakları bakımından zengindir. Taşkömür, petrol, demir ve altın çıkar. Balıkçılık ileridir. 1905'te, Rus - Japon Savaşı'ndan sonra güneyde 36.000 km.²'lik bir parçayı alan Japonlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra vermek zorunda kaldılar.

SAİMBEYLİ (eski adı Haçin), Akdeniz Bölgesinde, Adana iline bağlı 13.175 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 2.616 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.132 km.²'dir. Tek bucaktan ibarettir. 23 köyü vardır.

İlçe toprakları çok engebeli olan Orta

Toroslar'dadır. Yükseklik dolayısıyla Akdeniz ikliminin biraz değişikliğe uğramış bir şekli görülür. Ormanlık alanlar geniştir. Ekonomisi tarıma dayanır. Bağcılık ve meyvecilik gelişmiş durumdadır.

İlçe merkezi Çatak deresinin doğu kıyısındadır. Deniz düzeyinden 1.400 metre yüksekliktedir.

SAİNT - BERNARD GEÇİTLERİ, Batı Alpler'de iki önemli geçidin adıdır. «Büyük Saint Bernard Geçidi», İsviçre - İtalya, «Küçük Saint Bernard Geçidi (Mont Genève)» ise Fransa - İtalya arasındadır. Birincinin yükseltisi 2.467 metre, ikincisinin 2.188 metredir. Çevrede, Saint Bernard keşişlerinin manastırları ve bunların yetiştirdiği, karda kaybolanları bulmaya yarayan Saint Bernard köpekleri ünlüdür. Kartacalı Hannibal (Anibal) Romalılar'la savaşmak için, küçük Saint Bernard geçidini aşarak İtalya'ya girmişti.

SAİNT - GOTTHARD GEÇİDİ, İsviçre'de Lepontine Alpleri'nde bir geçittir. 2.112 metre yüksekliktedir. Sürekli olarak karla örtülüdür. Orta İsviçre'de Luzern şehrinden vaşlayan geçit gene İsviçre'de Ticino vâdisine kadar uzanır, buradan Kuzey İtalya'ya geçer. Geçitte bulunan Saint-Gotthard tünelinin uzunluğu 14.997 metre ve Avrupa'nın en uzun tünelidir.

SAİNT HELENA (Sent Helen), Atlas Okyanusu'nda, Afrika'nın batı kıyılarından 1.900 km. kadar uzaklıkta bir İngiliz adasıdır. Nüfusu: 4.900, yüzölçümü: 75 $km.^2$' dir. Başkenti: Jamestown'dur. Volkanik bir adadır. Halkı balıkçılıkla geçinir. Napoléon I'in Waterloo'da yenildikten sonra İngilizler tarafından buraya sürülmesi ve 1821' de burada ölmesi adaya tarih yönünden bir önem kazandırır.

SAİNT - BEUVE, Charles - Augustin de (1804 - 1869), ünlü bir Fransız eleştirmecisidir. Boulogne - sur - Mer'de doğdu. Tıp fakültesini yarıda bırakıp «Romantizm» hareketine katıldı. «Globe» gazetesinde makaleler yayımladı. 1827'de Victor Hugo ile dostluk kurdu. 1844'te Fransız Akademisi' ne, 1865'te Senato'ya üye oldu.

İfadesi açık ve temizdi. Yargılarının keskinliği, eserlerinin güvenilir birer kaynak olarak kabul edilmesi kendisinin eleştiri alanında uzun süre tek otorite kalmasına yol açtı.

SAİNT - EXUPERY, Antoine de (1900 - 1944), ünlü bir Fransız romancısı ve yazarıdır. Ains eyaletinde doğdu, İkinci Dünya Savaşı'nda bir hava çarpışmasında uçağı düşerek öldü. Zengin bir ailenin çocuğuydu. Öğrenimini özel olarak yaptı. Çocukluktan çıktığı zaman uzun boylu, yakışıklı, müzikten, felsefeden anlayan bir delikanlıydı. Sivil hava yollarında çalıştı. 1931'de «Vol de Nuit» (Gece Uçuşu) adlı romanıyla ilk ününü kazandı. İlk eseri «Courier de Sud» (Güney Postası) 1929' da yayımlanmıştı. Daha sonra «Le Monde des Hommes» (İnsanların Dünyası - 1939), «Pilote de Guerre» (Savaş Pilotu - 1942) ve «Le Petit Prince» (Küçük Prens - 1943) adlı romanlarını yazdı. Güçlü bir şiirle yüklü bu romanlarında serüveni, hareketi seven bir insanın izlenimleri ve duygulanmaları görülür.

Saint - Beuve

SAİNT - LAWRENCE NEHRİ, Kanada'nın önemli akarsularından biridir. Ontario gölünden çıkar ve kendi adını taşıyan körfeze dökülür. Uzunluğu 3.520 km.'dir. Önemli bir su yoludur. Atlas Okyanusu'nu Göller Bölgesi'ne bağlar. Büyük gemilerin işlemesine elverişlidir.

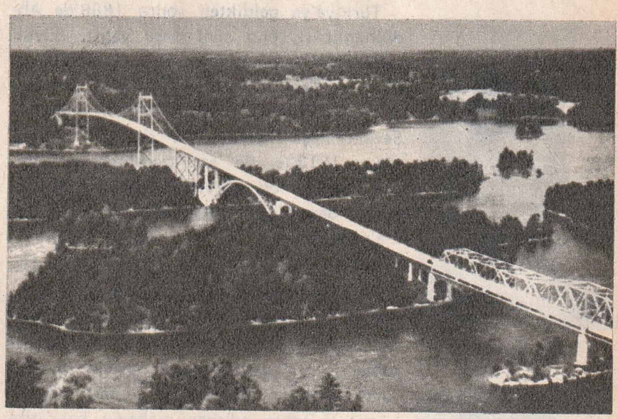

Saint - Lawrence nehri üzerinde Kanada'yı, Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlayan köprü

SAİNT - SAENS, Camille (1835 - 1921), ünlü bir Fransız bestecisidir. Paris'te doğdu, Cezayir'de öldü. Normandiyalı sanatçı bir ailenin çocuğuydu. Annesi ressamdı. Küçük yaşta piyano çalmakta büyük bir başarı gösterdi. İlk konserini 6 yaşında verdi, ilk senfonisini de 18 yaşında yazdı. Paris Konservatuvarı'na devam etti. Çağında gençlerin öncüsü olan Liszt'in etkisi altında kaldı. 1870'ten sonra sahne eserleri bestelemeye başladı. Yeni kurulan Millî Müzik Kurumu'nun öncülerinden biri oldu. İlk sahne eseri olan «Samson'la Dalila» operasıyla büyük ün sağladı. Kişiliği çok belirli olan, üslûp sahibi bir sanatçıydı. Müzikten ayrı olarak edebiyata, felsefeye, çeşitli bilimlere de meraklıydı. Güzel resim yapardı. Çağının en iyi suluboyla ressamlarından biri olarak tanınırdı.

Saint - Saens

SAİT HALİM PAŞA, Prens (1864 - 1921), Osmanlı İmparatorluğu'nun son sadrazamlarındandır. Kahire'de doğdu, Roma'da Ermeni komiteciler tarafından öldürüldü. Is-

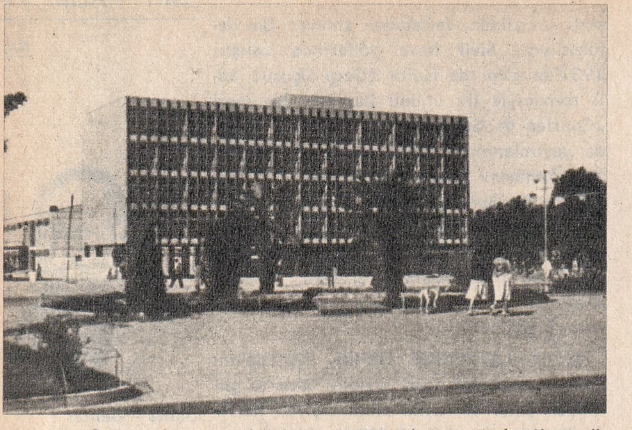

Sakarya'nın merkezi Adapazarı'nda Hükümet Konağı

tanbul'da Sultan Mahmut Türbesi'ne gömüldü. Kavalalı Mehmet Abdülhalim Paşa'nın büyük oğluydu. Öğrenimini Lausanne Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Bölümü'nde yaptı. 4 Batı, 3 Doğu dili biliyordu.

Türkiye'ye geldikten sonra 1888'de Abdülhamit II, onu sivil paşa yaptı. Büyük serveti olmasına rağmen siyasete atıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Meşrutiyet ilânında Âyan üyesi seçildi. Mahmut Şevket Paşa kabinesinde dışişleri bakanı oldu. 1913'te de sadrazamlığa getirildi. 1917'de de bu görevden çekildi. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine Roma'ya gitti.

Sait Halim Paşa

SAİT PAŞA, Küçük (1838 - 1914), Osmanlı tarihinde 9 kere sadrazam olmuş tek devlet adamı. Erzurum'da doğdu, İstanbul'da öldü. Eyüp'te gömülüdür. Babası Ankaralı Ali Namık Efendi hariciye memuruydu. Hayata gazetecilikle başladı. Abdülhamit II tahta çıkınca mabeyin başkâtibi oldu. Adliye nazırıyken 1879'da ilk defa sadrazamlığa getirildi. İkinci Meşrutiyet'te Meclis-i Âyan başkanı oldu. 1911 ve 1912 yıllarında 2 kere daha sadrazamlığa atandı.

Sait Paşa, kendisinden yaşlı çağdaşı Bahriye Müşiri (Büyükamiral) Eğinli Sait Paşa'dan ayırmak için «Küçük» lâkabıyla anılırdı.

Küçük Sait Paşa

SAKA KUŞU, ötücü - kuşlar takımından bir kuştur. Uzunluğu 13 sm.'dir. Sırtı kahverengi, karnı ve kuyruğu beyaz, boynu kırmızı, kanatları kara olur. Avrupa, Anadolu, Kuzey Afrika ve Sibirya'da ağaçlarda yaşar.

SAKA, Hasan (1885 - 1960), Cumhuriyet Türkiyesi'nin 10'uncu başbakanı olan Türk devlet adamı. Trabzon'da doğdu, Mülkiye Mektebinde okudu. Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'nda, iktisat ve maliye öğrenimi gördü. Son Osmanlı Meclis-i Meb'usan'ında Trabzon mebusuydu, T.B.M.M.'nin 1'inci döneminden 9'uncu dönemi sonuna kadar Trabzon milletvekiliydi. Ticaret, Maliye, Dışişleri Bakanlıklarında bulundu. Lozan ve San Francisco Konferansları'na katıldı. 5 eylül 1947'den 14 ocak 1949'a kadar da Başbakanlık yaptı. Özel hayatında olduğu kadar siyasal hayatında da dürüstlüğüyle tanınırdı.

Hasan Saka

SAKAĞI (Bak: RUAM).

SAKALAR (Bak: İSKİTLER).

SAKARİN, maden kömürü katranından elde edilen beyaz, tatlı bir tozdur. Şekerden 500 kat daha kuvvetlidir Vücuda hiç bir faydası yoktur. Şeker hastaları, şeker yiyemedikleri için sakarin kullanırlar. Sakarin, vücuda herhangi bir zarar vermeden dışarı atılır.

SAKAROZ, genellikle şeker adı verilen organik bileşiktir. Beyaz kristaller durumunda oluşur. Çok tatlı bir lezzeti vardır. Endüstride şeker pancarı ve şekerkamışından elde edilir. Meyvelerin özsuyunda da bol miktarda bulunur.

SAKARYA, Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde 404.078 nüfuslu bir ildir. Yüzölçümü: 4.457 $km.^2$'dir. Merkezi 86.124 nüfuslu Adapazarı'dır. Bu merkez ilçesinden ayrı olarak 5 ilçesi (Akyazı, Geyve, Hendek, Karasu, Sapanca), 16 bucağı ve 456 köyü vardır.

Sakarya, ovalık alanların geniş yer tuttuğu bir ilimizdir. İçlerinde en önemlisi Akova diye anılan Adapazarı ovasıdır. Bu ova, doğuya doğru, Hendek yönünde, güneydoğuya doğru da Akyazı yönünde uzanır. Ovayı çevreleyen dağların en yükseği güneydeki Karadağ - Keremali dağlarıdır.

Sakarya'da Akdeniz iklimiyle Karadeniz iklimi birbirine karışır. Kışlar soğukça, yazlar sıcak geçer. En yağışlı mevsim kıştır.

İlin en önemli akarsuyu, buraya adını veren Sakarya nehridir. Bu nehir, il sınırları içinde Geyve suyu, Alaçam deresi, Mudurnu çayı ve Çark suyu gibi kolları alır. En önemli göl de yarısı Kocaeli ilinin sınırları içinde kalan Sapanca gölüdür. İlin bazı yerlerinde büyüklü, küçüklü su birikintilerine raslanır.

Düz alanların geniş yer kapladığı ilde tarım gelişmiş durumdadır. Buğday, mısır, patates ve şeker pancarı en önemli ürünlerdir. Tütün Hendek, pamuk da Pamukova'da ekilir. İlde meyvecilik de yapılır. Sapanca elma, Karasu da fındık üretimi bakımından büyük önem taşır.

Sakarya ilinin belli başlı endüstri tesisleri, Adapazarı'ndaki Şeker Fabrikası, Tarım Alet ve Makineleri Fabrikası, Vagon Fabrikası ile Hendek'teki Tütün İşleme Deposu; Karasu'daki Fındık Kırma Fabrikasıdır.

Türkiye'nin en işlek yollarının başında gelen İstanbul - Ankara karayolu ilin merkeziyle Hendek kasabasından geçer. Haydarpaşa - Ankara demiryolu ise Sapanca gölünün güneyinden geçerek Adapazarı ovasına çıkar. Arifiye'de bir kol vererek Adapazarı'na ulaşır. Geyve boğazından demiryolunun yanı sıra giden bir karayolu da Bilecik ve Eskişehir üzerinden Ankara'ya uzanır. Akyazı ve Karasu da birer karayoluyla Adapazarı'na bağlıdır.

SAKARYA NEHRİ, Karadeniz'e dökülen bir akarsudur. İçbatı Anadolu yaylalarının güneydoğu kesimlerinden doğar. Ankara'nın 80 km. kadar batısından geçer ve burada batıdan gelen ve en büyük kolu olan Porsuk çayını, doğudan da Ankara (Engürü) suyunu, daha kuzeyde de Kirmir çayını alır. Batıya doğru akan Sakarya,/Sarıyar barajı arkasından derin ve uzun bir göl durumuna gelir. Marmara Bölgesi'ne girince bir dirsekle kuzeye döner. Geyve boğazından geçer, Adapazarı ovasına girer ve burada doğudan gelen Mudurnu suyuyla birleştikten az sonra Karadeniz'e dökülür. 790 km. uzunluğundadır.

SAKARYA SAVAŞI, Kurtuluş Savaşı'nda Yunan ordusu ile 23 ağustos - 12 eylül 1921 tarihleri arasında yapılan ve en uzun süren meydan savaşıdır. Savaş, Yunan ordusunun tam bir bozgunuyla sonuçlanmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından birini meydana getirir. Bu bakımdan önemi büyüktür.

Birinci ve İkinci İnönü Savaşları'nı üstün kuvvetlerine rağmen kaybeden Yunanlılar, 1921 yılı ilkbaharını büyük hazırlık içinde geçirdiler. Bu hazırlıklarının sonunda Eskişehir - Kütahya - Afyon hattını işgal eden millî orduya 5 tümenle cepheden, 6 tümenle de güneyden saldırmak üzere 10 temmuz 1921'de ileri harekâta başladılar. Düşmanın güneyden yaptığı saldırının gelişmesi cephedeki Türk birliklerinin yan ve gerilerini tehlikeye düşürdü. Türk Genelkurmayı, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi ile ordunun Ankara'nın güneybatısındaki Sakarya nehrinin gerisinde toplanmasını uygun buldu. 22 temmuz 1921'de Türk birlikleri düşmanla ateşi keserek, sabahın erken saatlerinde Sakarya nehri doğusuna çekilmeye başladı. Bu çekilme harekâtı düzenli bir şekilde yapıldı ve 26 temmuzda sona erdi. Yunan ordusu yer kazancına rağmen Türk artçı birliklerinin inatçı savaşları ile kanlı kayıplara uğradı. Bu yüzden de Sakarya önünde durmak zorunda kaldı. İki taraf da 1 ay kadar hazırlık yapmakla vakit geçirdiler.

5 ağustos 1921'de Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa'yı başkomutan yaparak ona tüm meclisin yetkilerini verdi. Başkomutan, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak) ile ordu karargâhının bulunduğu Polatlı'ya gitti.

13 ağustos 1921'de Yunan ordusu Eskişehir'den Ankara yönüne doğru ilerlemeye başladı. İlk çarpışmaları Türk öncü birlikleriyle yapan Yunanlılar, cephede zayıf kuvvetler bırakarak büyük kısımlarıyla Sakarya hattının güney yanını çevirmek istiyorlardı. Sakarya cephesi 100 km. kadar tutuyordu.

23 ağustosta kanlı çarpışmalar güneyde başladı. Savaş, taarruz ve karşı taarruzlarla 31 ağustosa kadar sürdü. Yunanlılar ağır kayıplara karşılık çok az yer elde ettiler. 31 ağustosta Yunanlılar Çal dağında bir getik açtılar. Başkomutanlık tehlikeyi gördü. Garp Cephesi Komutanlığı'ının dikkatini çekti. Garp Cephesi'nden bu bölgeye asker yollandı, tehlike önlendi.

Atatürk, Sakarya savaşını izlerken...

Yunanlılar, 1 eylülden sonra cephenin her yanında bocalama durumuna düştüler. 5 eylüle kadar büyük kayıplara uğrayıp, Türk savunma gücünü yenemeyince meydan savaşı yavaşlar gibi oldu. Türk Başkomutanlığı, işi bölge savaşına dökerek yeni takviye birlikleri almak isteyen Yunanlıları geri püskürtmeye başladı. 9 ve 10 eylülde, Türk ordusunun sağ kanadı Yunanlılar'a karşı taarruza geçti. 11 eylülde bu saldırı gelişti. Türk süvarileri de güneyden bastırdığı için Yunanlılar bütün kuvvetlerini Beylikköprü'den geçirmek zorunda kaldılar. Burada şiddetli artçı savaşları veren Yunanlılar bozgun halinde Sakarya'nın batısına güçlükle çekilebildiler. 12 eylülde bazı birliklerimiz Sakarya'nın batısına geçerek kaçan Yunanlılar'ı kovaladılar. 22 gün, gece ve gündüz devam eden Sakarya Meydan Savaşı, 12 - 13 eylül ge-

ce yarısı Yunan ordusunun tam yenilgisiyle bitti.

Yunanlılar'ın bu savaşta insan kaybı 40.000, Türkler'in ise 26.000 kadardı. Düşmanın malzeme ve silâh kaybı ise sayılamıyacak kadar büyüktü.

Saksofon

SAKIZ AĞACI, antepfıstığıgiller familyasından bir ağaçtır. Küçük salkımlar halinde çiçekler açar. Üzüm tanelerini andıran küçük, siyah, etli meyveleri vardır. Bunlardan sıkıcı özelliği olan bir yağ elde edilir.

Sakız ağacının asıl özelliği temmuz sonlarında dalları üzerinde bıçakla açılan yarıklardan limon kabuğu renginde yapışkan bir sıvı salmasıdır. Sakız adı verilen ve havayla temas edince donan bu sıvı, nefese hoş koku vermek için ağızda çiğnenir.

SAKIZ ADASI, Ege Denizinde, Batı Anadolu kıyılarına çok yakın, Yunanistan'a ait bir adadır. Nüfusu: 24.400, yüzölçümü: 909 km.^{2}, merkezi Sakız (Kastron) şehridir.

Karaburun yarımadası 10 km. genişliğindeki Sakız boğazıyla ayrılan adanın Yunanca adı «Khios» tur, Kastron diye de anılır. Toprakları çok verimlidir. Meyvecilik, özellikle bağcılık çok ileri durumdadır. Başlıca ihraç maddesi şaraptır. Antimon, kalamin ve mermer adanın yeraltı zenginliklerini meydana getirir.

İlkçağ'da Eski Yunanistan'ın güçlü bir şehir devleti olan ada, 1414'te Osmanlılar'a, 1912'de de Yunanistan'a geçti.

S. Eyyubi

SAKSAĞAN, 40 sm. kadar uzunluğunda bir kuştur. Karnı ve omuzları beyaz, öteki bölgeleri siyahtır. Uzun bir kuyruğu vardır. Avrupa'da, Ön Asya'da, Kuzey Amerika'da fundalık ve bahçelerde yaşar. Ötücü kuşlar takımındandır.

SAKSI GÜZELİ, bir süs bitkisidir. Yaprakları etli olur. Çiçekleri bir sap üzerinde başak şeklindedir. İkiçeneklilerdendir.

SAKSOFON, klarnetle birçok benzerlikleri olan, bandolarda ve caz topluluklarında kullanılan, düz dilli, irice bir çeşit nefesli müzik aletidir. 1840'da Belçikalı müzik aleti yapıcısı Antoine Sax tarafından icat edilmiştir. Birkaç çeşidi vardır. Günümüzde daha çok «mi bemol alto saksofon» ile «si bemol tenor saksofon» kullanılır.

SAKSONLAR, Germen ırkından bir kavimdir. 1. yüzyılda Almanya'nın kuzeyiyle kuzeybatı kesimlerinde otururlardı. 5. yüzyılda Angllar ve Jutlar'la birlikte Britanya adalarına geçerek burada Anglo-Sakson krallıklarını kurdular. Bugünkü İngilizler'in atası Saksonlar, Keltler'den başka, Normanlar'la da karıştılar.

SAKSONYA, Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nin (Doğu Almanya) Elbe nehrinin orta havzasında bulunan bir bölgesidir. Başlıca şehirler: Dresden, Leipzig, Plauen'dır. Almanya'nın ikinci derecede zengin kömür madenlerine sahiptir. Makine, dokuma, kimya, porselen sanayii çok ileridir. Özellikle Saksonya porselenleri dünyada ünlüdür.

Saksonya, 9-13. yüzyıllar arasında dukalıktı. Sonra Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na bağlı bir elektörlük oldu. 17 ve 18. yüzyıllarda Saksonya'nın iki büyük şehri, Dresden ve Leipzig, sanat ve fikir hayatı bakımından büyük önem kazandı. 1768'de krallık olan Saksonya'nın bir kısmı, 1815 Viyana Kongresi'nde Prusya'ya verildi. Saksonya Krallığı 1866'da Kuzey Almanya Birliği'ne, 1871'de de yeni kurulan Almanya İmparatorluğu'na katıldı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Cumhuriyeti'nin bir eyalet devleti oldu. 1945 yılında da Rus işgaline uğradı.

SALÂHATTİN EYYUBÎ (1139-1193), İslâm hükümdarlarının en büyüklerinden biridir. Türkleşmiş bir Arap ailesinden olan Necmettin Eyyûp'un oğludur. Babası ve amcası Zeng'lerin (Musul Atabeyleri) hizmetindeydi. Musul Atabeyi Nurettin Zengî, amcası Şirkûh'la Salâhattin'i, çok zayıflamış olan Mısır'daki Arap Fatımî'lerinin yanına yolladı. Fatımî sultanı, Şirkûh'u kendine vezir (başbakan) yaptı. 1169'da Şirkûh ölünce onun yerine Salâhattin vezir oldu.

Salâhattin, 1171'de Şiî olan Fatımî Halifesi'ni tahttan indirdi. Hutbeyi 200 yıl önce olduğu gibi Bağdat'taki Abbasi Halifesi adına okuttu. Böylece Sünnî İslâm dünyası birliğe kavuştu. Salâhattin, bu davranışıyla Sünnî Müslüman âleminin minnetini kazandı. Sultan Nurettin Zengî öldükten sonra «An-Nâsır Salâhattin Yusuf» adıyla Mısır Sultanı oldu. Eyyubî «Eyyuplular» saltanatını kurdu. Sultanlığı sırasında Yemen'i, Suriye'yi, Lübnan'ı, Filistin'in Haçlılar'ın elinde bulunmayan bölümünü, Elcezire'yi, Basra'yı, Bingazi'yi, Diyarbakır'ı, Nübye'yi (Kuzey Mısır Sudan'ı) imparatorluğa kattı.

5 temmuz 1187'de Filistin'in Teberiye bölgesinde Hattıyn köyü yakınlarında büyük bir Haçlı ordusunu tamamen yok eden Salâhattin Eyyubî, Kudüs'ü geri aldı. Kudüs'ün düşmesi Üçüncü Haçlı Seferi'nin düzenlenmesine yol açtı. Bu sefere Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, Fransa Kralı Philippe-Auguste, İngiltere Kralı «Arslan Yürekli» Richard katıldı, ama Salâhattin Eyyubî karşısında başarı elde edemediler.

Salâhattin Eyyubî öldükten sonra imparatorluğu kardeşleri, oğulları, yeğenleri arasında parçalandı. Dünya tarihinin önemli kişilerindendi. Doğu'da da, Batı'da da örnek hükümdar olarak kabul edilirdi. Salâhattin, büyük başarılarını çoğunluğu Türk olan bir ordu ile sağlamıştır.

SALAMANDIRA (Bak: SEMENDER).

SALATA, yaprakları çiğ olarak yenen bir marul çeşidi. Her iklimde yetişir. Vitamini bol bir sebzedir. «Yeşil salata», «kıvırcık salata» da denir. A, B, C, E vitaminleri bakımından zengindir.

SALATALIK (Bak: HIYAR).

SALAZAR, Antonio De Oliveira (1889 -), Portekiz devlet adamı ve diktatörüdür. Santa Comba Dao'da doğdu. Öğrenimini tamamladığı Coimbra Üniversitesi'nde ekonomi profesörlüğü yaptı. 1926'da Cumhurbaşkanı Antonio De Fragosa Carmona, Portekiz'in bozulan ekonomik durumunu düzeltmesi için onu maliye bakanlığına getirdi. 1928'de istediği tam yetkiyi elde etti. 1932'de başbakan oldu ve Portekiz'i diktatörlükle yönetmeye başladı. 1951'de Carmona ölünce tek başına Portekiz diktatörü oldu. Kuvvetli bir yönetim gösteren Salazar, Portekiz maliyesini düzelttikten başka siyasî durumunu da sağlamlaştırdı. İspanya İç Savaşı'nda Franco'yu destekledi. İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kaldı.

SALEP, Asya ve Avrupa'nın soğuk olmayan bölgelerinde yetişen bir bitkidir. Köklerinin arasında bitkiye gelişimi sırasında besin maddeleri deposu görevini yapan iki yumru vardır. Anadolu'da ve İran'da yetişen bir cins salebin yumruları toplanıp kurutulduktan sonra dövülür. Elde edilen beyaz toza da salep denir. Bu toz, sıcak şekerli su, ya da sütle karıştırılarak sıcak içilen bir içecek yapılır.

SALGURLULAR, «Fars Atabeyleri» de denen eski bir Türk devletidir. 1147'den 1287'ye kadar yaşadı. Önce Selçuklular'a, sonra Harzemşahlar'a ve İlhanlılar'a bağlandı. Başkentleri Şiraz, kurucuları Oğuzlar'ın Salur boyundan Muzarefettin Sungur (1147 - 1161)'dur. En ünlü Salgur hükümdarları arasında Muzaferettin Ebubekir Kutluğ Han (1226 - 1260) ile 11. ve sonuncu hükümdar Abiş Hatun (1264 - 1287) dur. İranlı şair Sadî «Gülistan» adlı ünlü eserini Muzaferettin Ebubekir Kutluğ Han'a yazmıştır.

SALINIM, fizikte, bir noktanın, arka arkaya ve eşit zaman aralıklarıyla hep aynı bir devimi tekrarlamasıdır. Bu çeşit harekete en açık örnek sarkaçta görülür. Fizikteki birçok büyüklüğün değişimi koordinat eksenleri üzerinde gösterildiği zaman salınım yaptıkları görülür. Elektrik akımının titreşimi, sesin titreşimi, elektromagnetik dalgaların titreşimi salınım hareketinin özelliklerini gösterir.

SALİH PAŞA (1607 - 1647), Osmanlı sadrazamlarındandır. Bosna'da doğdu. Defterdar Mustafa Paşanın yanında yetişti. Yeniçeri ağalığı sırasında ocağı düzeltmek için çalıştı. 1644'te vezir rütbesiyle defterdar, 1645'te de sadrazam oldu. Sultan İbrahim'in bazı aşırı hareketlerini elinden geldiği kadar önlemeye çalıştı. Doğru sözlü, doğru özlü bir adamdı. Rüşveti önlemeye çalıştı. Padişah Sultan İbrahim'in emriyle kuyu ipiyle boğularak öldürüldü.

SALİH REİS (? - 1566), eski Türk denizcisidir. Edremit'in Kazdağı kasabasında doğdu. Barbaros Kardeşler'in yanında yetişti ve reisliğe kadar yükseldi. 1533'te Barbaros Hayrettin Paşa «Kaptan-ı Derya» olunca, Salih Reis'e de «Bahriye Sancakbeyliği» rütbesi verildi. Korsika adasının küçük bir limanında iken Andrea Doria'nın anî baskınında Turgut Reis'le birlikte esir düştü. Her ikisi de 3 yıla yakın forsada kaldılar. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Cenova Doçu'na, Turgut Reis'le Salih Reis'i serbes bırakmadığı takdirde 100 parçalık donanmasıyla Cenova şehrini yakıp yıkacağını bildirmesi üzerine kurtarıldılar. 1538'de Preveze Zaferi'nde Salih Reis Barbaros'tan sonra en önemli rolü oynadı. Barbaros öldükten sonra Turgut Reis'le Tunus'ta elde edilen bütün deniz zaferlerine katıldı. 1552 mayısında «Bahriye Beylerbeyi» rütbesiyle Cezayir Beylerbeyliği'ne atandı. Osmanlı Padişahı'nın isteği üzerine Fas Sultanlığı'na baş eğdirerek imparatorluğa bağladı. 1557'de emekliye ayrıldı. Oğlu Mehmet Bey, «Bahriye Sancakbeyi» olarak İnebahtı Deniz Savaşı'na katıldı.

SALİH ZEKİ (1864 - 1921), büyük bir matematik bilginimizdir. İstanbul'da doğdu. Darüşşafaka'yı birincilikle bitirdi. Paris'te de elektrik mühendisdiği öğrenimini tamamladı. Rasathane Müdürlüğü, Maarif Meclis azalığı, Galatasaray Lisesi Müdürlüğü, Maarif Müsteşarlığı, Darülfünun Umum Müdürlüğü yaptı.

Salih Zeki, bilim alanında olduğu kadar öğretim alanında da yurda çok yararlı olmuştur. «Hikmeti Tabiiye» (fizik), «Hendese» (Geometri) adlı lise ve üniversitedeki derslerine ait yazdığı kitaplar yıllarca okutuldu. «Kamusu Riyaziyat» (Matematik Sözlüğü) ve «Asârı Bakiye» en önemli iki eseridir.

Uyanık fikirli bir bilim adamı olan Salih Zeki'nin fikirleri açık, yazısı kuvvetli, dili temizdir. İstanbul'da ölmüştür.

Salata

Salazar

Salih Zeki

Dr. Salk

SALİHLİ, Manisa iline bağlı 87.766 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 28.909 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.302 km.²'dir. İlçe toprakları, Gediz ve Alaşehir çaylarının suladığı vâdi tabanlarıyla, lığlı ovalarından meydana gelir. Kuzeydeki Dibek dağı, kuzeydoğudaki Osmancık sırtları, kuzeybatıdaki Keçidağı orman ve makilerle kaplıdır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ekonomisi pamuk ve üzüme dayanır.

İlçe merkezi Afyon - Basmane demiryolu üzerindedir. Denizden 110 metre yüksekliktedir. Bozdağ'ın eteklerinden ovaya doğru yayılan kasabanın yakınında şifalı kaplıcalar vardır.

SALİSBURY, Güney Rhodesia'nın 314.200 nüfuslu başkentidir. Mashonaland yaylası üzerinde kuruludur. Deniz düzeyinden yüksekliği 1.500 metre kadardır. Nüfusunun çoğunluğu Avrupalı'lardadır.

SALİSİLÂTLAR, salisilik asitten hazırlanan ilâçlara verilen ortak addır. Bu asit, söğüt ağacı kabuğundan çıkarılan «salisin» denilen glikozlu bir maddeden elde edilir. Başlıca salisilâtlardan «sodyum salisilâtı» romatizma tedavisinde, «metil salisilâtı» eklem romatizması tedavisinde, «bizmut salisilâtı» bağırsak temizleyici, «antipirin salisilâtı» da ağrı dindirici ve ateş düşürücü olarak kullanılır.

SALK, Jonas (1914 -), kendi adıyla anılan çocuk felci aşısını bulan ünlü Amerikalı doktordur. New York'ta doğdu. Tıp öğrenimini tamamladıktan sonra kendini bilimsel araştırmaya verdi. 1947'de Pittsburg Üniversitesi Tıp Fakültesi Virüs Araştırmaları Merkezi'nin başına getirildi. Buradaki çalışmaları sırasında «çocuk felci aşısını» buldu. 1954 - 1955 yıllarında geniş ölçüde denemeye tabi tutulan aşının gerçekten başarılı olduğu görüldü.

SALK AŞISI, Dr. Jonas Salk tarafından bulunan ve çocuk felcine karşı başarıyla tatbik edilen aşıdır. Aşı, Dr. Salk tarafından maymun böbreği dokularında polyo (çocuk felci) virüsleri üretilerek hazırlanmaktadır.

Salyangoz

SALKIM, baklagiller familyasından, salkım biçimi çiçekler açan, çoğu asma gibi çardağa sarılan bir ağaçtır. Süs bitkisi olarak yetiştirilir. Fasulyeye benzeyen meyveler verir. Ilımlı iklimlerde yetişir. Nisan ve mayıs aylarında morumtırak mavi salkım biçiminde çiçekler verir. Bunların hoş bir kokusu vardır. «Mor salkım», «Sarı salkım» ve «Çin salkımı» adı verilen çeşitleri vardır.

SALTUKOĞULLARI, Anadolu'nun fethinden sonra Anadolu Selçukluları'nın egemenliği altında İç ve Doğu Anadolu'da kurulan 3 Türk devletinden biridir. Hanedana adını veren Saltuk (Salduk) Bey 3. hükümdardır. Devletin başkenti Erzurum'du. 1080'den 1201'e kadar 121 yıl yaşadı. Sonra tamamen Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'na katıldı.

SALVADOR, Orta Amerika'da Büyük Okyanus kıyısında küçük bir devlettir. Kuzeyinde Guatemala, kuzeydoğusunda Honduras, güneyinde Nikaragua ve Büyük Okyanus, batısında yine Guatemala vardır. Nüfusu: 2.928.000, yüzölçümü: 21.393 km.², idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: San Salvador, dili: İspanyolca, dini: Hıristiyan, parası: Colon'dur.

Salvador dağlık bir ülkedir. Sönmüş, sönmemiş birçok yanardağ vardır. Ülkenin iç kesimlerde ortalama yüksekliği 600 metredir. Alçak kıyıların iklimi sıcaktır. Ülke deprem kuşağı içindedir. En son ve büyük deprem 1919'da olmuştur.

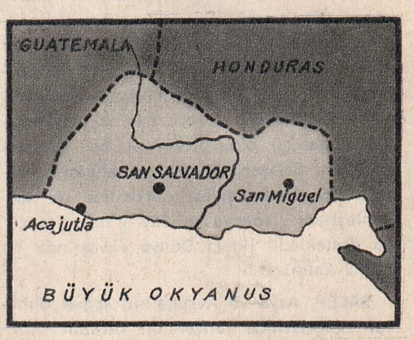

Salvador

Salvador'un ekonomisi tarıma dayanır. Kahve tarımı başta gelir ve bütün ihracatının % 91'ini teşkil eder. Ayrıca şekerkamışı, mısır, pirinç ve buğday yetiştirilir.

Ülkede çoğunluğu «Ladino» denilen melezler meydana getirir. Kızılderililer ancak % 10'dur.

Salvador'u, 1526'da İspanyol gemicisi Pedro De Alvarado ele geçirmiştir. 1821'de İspanyanın egemenliğinden çıkarak Orta Amerika Devletler Birliği'ne girdi. 1839'da da bağımsız bir cumhuriyet oldu. 1950 yılına kadar ihtilâller içinde çalkandı. Ülke yüz yıldan fazla diktatörler tarafından yönetildi. Son diktatör General Martinez 1947'de düşürüldü. General Salvador Castro'nun kurduğu geçici hükümet, yeni bir anayasa ve seçim kanunu getirdi. 1950'de yapılan seçimle de demokratik bir hükümet iş başına geçmiştir.

SALYANGOZ, bir yumuşakça türüdür. Sümüklüböcek gibi salyangoz da nemli, çürüyen bitkilerin bulunduğu kesimlerde yaşar. Yüksekliği 3 - 4 sm.'dir. Kabukları ince, sarımtırak renklidir. Üzerinde kahve-

rengi çizgiler vardır. Avrupa, Asya ve Amerika'da yaşar. Ot yediği için temizdir, yenebilir. Son yıllarda ülkemizde de bir ticaret maddesi olan salyangoz, Avrupa ülkelerine canlı canlı gönderilir.

SALZBURG, Avusturya'da 106.900 nüfuslu bir şehirdir. Salzach nehrinin kıyısında kuruludur. Müzik aletleri, mermer eşyalar ve demir işleri yapılır. Çimento ve yün endüstrisi gelişmiş durumdadır. Her yıl yapılan «Müzik Festivali» dünya ölçüsünde önem taşır. Ünlü besteci Mozart, Salzburg şehrinde doğmuştur.

SAM YELİ, yazın en sıcak günlerinde, sıcak ülkelerden esen ve insanı bunaltan bir rüzgârdır. Halk arasında, ıslak vücutla bu rüzgâra maruz kalanların derisinde lekeler meydana geldiği söylenir. Bunu önlemek için de madenî bir eşyanın kolye, ya da bilezik gibi takılması gerektiğine inanılır.

SAMAN NEZLESİ, daha çok bahar aylarında görülen allerjik bir nezledir. Yaradılışları bakımından çiçek tozlarına, koku ve küf gibi şeylere karşı aşırı duyarlı olanlarda görülür. Hafif ateş, burun akması, aksırık, uykusuzluk ve iştahsızlık başlıca belirtileridir. Tedavisinde önce hastanın hangi maddelerden etkilendiği araştırılır, sonra buna göre ilâç verilir. Antihistaminikler (allerji ilâçları), saman nezlesinin tedavisinde kesin sonuçlar verir.

SAMANDAĞ, Akdeniz Bölgesinde, Hatay iline bağlı 44.960 nümuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 15.990 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 382 km.^{2}'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Küçükkaraçay) ve 30 köyü vardır. İlçenin eski adı «Süveydiye» dir.

İlçe toprakları Amanos dağlarının güneybatısındaki sırtlarla daha güneyde 1.355 metre yükseklikteki Musa dağının dik eğimli sırtlarını kaplar. Güneydoğuda da 1.249 metre yükseklikteki Ziyaret dağının çıplak yamaçları vardır. Bunlar arasında Asi nehri vâdisi kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda uzanır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ekonomi, tarıma dayanır. Turunçgillerle zeytin başlıca ürünlerdir.

İlçe merkezi Samandağ kıyıdan 4 km. içeride bir tepe üzerinde kurulmuştur. İl merkezi Antakya'ya 26 km.'lik bir yolla bağlıdır.

SÂMANOĞULLARI (Sâmâniler), İran ve Maveraünnehir'de kurulmuş ve 874'ten 999'a kadar 125 yıl yaşamış bir İran devletidir. Başkenti Buhara idi. Abbasîler'den ayrılan ilk önemli devlettir. Kral Nasr I (874 - 892)'den sonra 9 hükümdar tahta geçti. Devletin adı bu kralın büyükbabası Sâman'dan gelir. Sâmanoğulları, Farsçayı diriltere İran edebiyatını kurdular. Sonradan bu devleti, Karahanlılar ve Gazneliler paylaştılar.

SAMANYOLU, berrak gecelerde gökyüzünde boydan boya görülen uzun yıldız kümesidir. Güneş Sistemi de bu yıldız kümesinin içinde bulunur. Evrende bizim samanyolumuz dışında daha birçokları vardır. Samanyolunun biçimi basık bir helezondur. Orta kesimlerindeki yıldız yoğunluğu dış kesimlerden daha çoktur. Çapı 40.000, kalınlığı da 20.000 parsektir. (1 parsek = 3,26 ışık yılıdır). Orta kesimin dışındaki yerlerde yoğunluğu azdır. Birkaç önemli kolu vardır. Bunlar, Perseus, Orion ve Sagittarius'tur. Yapılan dikkatli hesaplar güneşin, samanyolunun orion kolunun bir ucunda olduğunu ortaya çıkardı. Samanyolu bütün helezoni bulutsular (nebulalar) gibi kendi çevresinde döner.

Samih Rıfat

SÂMİ DİLLERİ, Hâmi - Sâmi dil ailesinin iki ana bölümünden biridir. Dil bilgini A.L. Schlözer, 1871'de Sâmi topluluğundaki dilleri konuşanların İncil'de adı geçen «Sâm» dan geldiğini dikkate alarak bu dillere «Sâmi diller» adını verdi. Sâmi diller, Arabistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'de konuşulur. M.Ö. ilk 1.000. yılda Afrika'ya geçti, Mısır ve Kuzey Afrika'da da konuşulmaya başlandı.

Sâmi diller, «kuzey» ve «güney» olmak üzere başlıca iki kola ayrılır. Bilinen en eski Sâmi dil «Akadça» dır.

SÂMİLER, genel olarak Sâmi dilleri konuşan kavimlerin hepsine birden verilen addır. Günümüzdeki başlıca Sâmi kavimleri İbraniler, Habeşler ve Araplar'dır.

SAMİH RIFAT (1874 - 1932), Cumhuriyet çağı şairlerinin en değerlilerinden biridir. İstanbul'da doğdu. Özel öğrenim gördü. 1912'de Konya, daha sonra Trabzon valisi oldu. İçişleri müsteşarı iken 2. Millet Meclisi'ne Çanakkale milletvekili seçildi. Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun kurulmasında büyük hizmeti oldu. Genç yaşından itibaren şiir yazdı. Kendisine özgü lirik, felsefi kuvvetli şiirleri olan Samih Rıfat'ın yurtta milliyet şuurunun uyanmasında ve gelişmesinde önemli payı vardır.

Samipaşazade Sezai

SAMİPAŞAZADE SEZAİ (1859 - 1936), yenileşme edebiyatımızda büyük payı olan yazarlardan biridir. İstanbul'da doğdu ve öldü. Tanzimat Edebiyatı'nın kurucularından edip ve vezir Sami Paşa'nın oğludur. Özel öğrenim gördü. Hariciye mesleğine girdi. Abdülhak Hâmit ve Recaizade Ekrem'le tanışarak edebiyata ve yazı hayatına ilgi duydu. 1896'da Servetifünûn Ede-

biyatı'nın kurulmasından sonra kendisini daha iyi tanıtan eserlerini yayımladı. 1901 - 1908 yılları arasında Paris'te ünlü hürriyet savaşçılarından Ahmet Rıza Bey'in çıkardığı «Şûrâ-yı Ümmet» adlı gazetenin başyazarlığını yaptı. 1908 Meşrutiyeti'nde yurda dönerek Istanbul'da yayımlanmaya başlayan aynı gazetenin kadrosunda görev aldı. 1909'da Madrid elçiliğine gönderildi. 12 yıl bu görevde kaldı. 1922'de emekliye ayrıldı. Yaşadığı çağın pek ötesine geçmemiş edebiyatçılarımızdan biri olan Samipaşazade Sezai, eserlerinden çok edebiyatımıza hizmetleriyle anılır. «Sergüzeşt» adlı tek romanı Türk edebiyatında gerçekçi romanın öncüsü sayılır.

Samsun'da Atatürk Anıtı

SAMOA ADALARI, Büyük Okyanus'un güney kesiminde Polinezya Bölgesi'nde küçüklü büyüklü adalar topluluğudur. Bağımsız «Batı Samoa Devleti» ve «Doğu Samoa» olmak üzere ikiye ayrılır. Eskiden Almanya'nın olan Batı Samoa, 1920'de Milletler Cemiyeti tarafından Yeni Zelanda'nın vesayetine bırakıldı. 1962'de bağımsızlığını kazanan ülke, Savai ve Upolu adında iki büyük ve birçok küçük adadan meydana gelir. Nüfusu: 130.000, yüzölçümü: 2.600 km.²'dir. Başkenti: Apia (25.000), dili: Polinezce, dini: Hıristiyan, parası: Yeni Zelanda lirasıdır. Bağımsızlığını kazanmasına rağmen dış politikasını Yeni Zelanda idare eder ve devlete her yıl 2 milyar Türk lirası yardımda bulunur.

Samsun'un genel görünüşü

Doğu Samoa, Birleşik Amerika'ya aittir. Tutila, Aunu, Ofu, Olesega ile bazı küçük adalardan meydana gelir. Nüfusu: 25.000, yüzölçümü 112 km.² kadardır. Başkenti: Pego - Pago (10.000) limanıdır. Kakao, muz, ananas yetişir.

SAMSAT, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Adıyaman iline bağlı 7.919 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 1.222 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 146 km.²'dir. Tek bucaktan ibarettir, 17 köyü vardır.

İlçe toprakları kuzeybatıdan Fırat nehrine doğru tatlı eğimli sırtlar şeklinde alçalan alanlardan ibarettir. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar soğuk geçer. En önemli akarsuyu Fırat'tır. İlçe halkı tahıl ve meyvecilikle uğraşır.

İlçe merkezi Samsat, tarihte önemi olan Semisat (Sümeysat) şehrinin yerini almıştır. Fırat nehrinin sağ kıyısında kurulu bulunan kasaba 39 km.'lik bir yolla Adıyaman şehrine bağlıdır.

SAMSUN, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde 755.946 nüfuslu bir il ve bu ilin 107.510 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 9.579 km.²'dir. Merkez ilçesinden başka: Alaçam, Bafra, Çarşamba, Havza, Kavak, Lâdik, Terme, Vezirköprü adında 8 ilçesi, 21 bucağı ve 843 köyü vardır.

Samsun ilinin Karadeniz kıyıları baştan başa ovalıktır. Bunlardan Yeşilırmak'ın meydana getirdiği Çarşamba ovası ile Kızılırmak'ın meydana getirdiği Bafra ovası en önemlileridir. İlin güney kesimleri ise yükseklikleri 1.000 - 1.500 metreyi geçmeyen dağlarla kaplıdır. Bunlar, batıdan doğuya doğru, Canik dağlarının batı uçları ile Kocadağ (1.300 metre), Bünyan dağı (1.224 metre), Sıralıdağ (1.357 metre), Hacılar dağı (1.150 metre), Akpınar ve Böğürtlen dağları (900 - 950 metre) dir.

Samsun ilinin iklimi tam bir deniz iklimi özelliğini gösterir. Yağışlar hemen her mevsime dağılmış durumdadır. Orman örtüsü bakımından zengindir. Yeşilırmak ve Kızılırmak ilin iki önemli akarsuyudur. Kızılırmak çatalağzında birtakım kıyı gölleri vardır.

Samsun ilinin ekonomik zenginliği tarıma dayanır. Mısır başta olmak üzere tahıl ve iyi cins tütün ekilir. Gelemen Devlet Üretme Çiftliği tarımla uğraşanlara yol göstermek için kurulmuştur. Balıkçılık ve hayvancılık da ileri durumdadır.

Cumhuriyet çağında Samsun'un karayoluyla Erzurum üzerinden İran'a, demiryoluyla da Akdeniz'e bağlanması, modern bir limanın yapılması ilin gelişmesini sağlamıştır.

İl merkezi Samsun şehri yeni bir şehirdir. Selçuklular tarafından kurulan ilk Samsun'un 1869 yagınında hemen bütünüyle yanması üzerine modern bir şekilde yeniden yapıldı. Şehrin 2 km. kadar kuzeybatısında, Kara Samsun denilen yerde bulunan Amisos şehrini M.Ö. 8. yüzyılda Milet'liler kurdular. Türkler'in sonradan «Canik» dedikleri bölge 13. yüzyılın başında kesin şekilde Türkler'in eline geçti. Selçuklular o tarihte «Müslüman Samsun» dedikleri ilk Samsun'u kurdular. «Gâvur Samsun» de-

nen «Amisos» bir Ceneviz sitesiydi. Bu site 14. yüzyılda Osmanlı egemenliğini tanıdı. Müslüman Samsun'u 1398'de Yıldırım Bayezit, Canik Beyliği'nden aldı.

Samsun, Osmanlılar çağında 8 sancaklı Rûm (Sıvas) beylerbeyliğinin bir sancağıydı. Tanzimattan sonra da Trabzon vilâyetine bağlandı. Cumhuriyet çağında da il oldu. 19 mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a ayak basması şehre ayrıca tarihî bir önem kazandırmıştır.

SAMUR, kürkü kıymetli bir hayvandır. Uzunluğu 60 sm.'dir. Esmer, kahverengi olan tüyleri ipek gibi yumuşaktır. Gerdanı turuncudur. Başı koni biçimindedir. Kulakları büyüktür. Avrupa, Asya ve Amerika'da yaşar.

SAN FRANCİSCO, A.B.D.'nde Kaliforniya eyaletinin en önemli şehirlerinden biridir. Nüfusu 742.900'dür. Büyük Okyanus kıyısında kendi adını taşıyan körfezin batısındaki işlek bir liman şehri, önemli bir endüstri ve ticaret merkezidir. Endüstri kolları arasında et, şeker, meyve sanayii başta gelir. Şehirde birçok basım ve yayınevi, büyük bir üniversite, tıp merkezi ve birçok yüksek okul vardır. 1821 yılına kadar İspanya'nın elinde kalan San Francisco, aynı yıl Meksika'ya bağlanmış, 1846' da da A.B.D.'ne katılmıştır. 1848'de Kaliforniaya'da altın bulunması, 1869'da da Büyük Okyanus kıyısına varan demiryolunun açılması üzerine San Francisco birden gelişmiştir. 1906'da büyük bir deprem, şehri hemen bütünüyle yıkmıştır. Bugünkü şehir o tarihten sonra yapılmış olan şehirdir.

SAN FRANCİSCO KONFERANSI, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kurucu 50 devlet tarafından hazırlandığı ve imza edildiği toplantıdır. San Francisco şehrinde yapıldı. 1945 yılının 25 nisanından 26 haziranına kadar 2 ay sürdü. Konferansa o zamanki A.B.D. Dışişleri Bakanı Edward Stettinius başkanlık etmiştir.

SAN JOSE, Costa Rica Cumhuriyeti'nin 164.200 nüfuslu başkentidir. Ticaret merkezidir. Kahve ve şeker ticareti yapılır.

SAN JUAN, Puerto Rico'nun en büyük şehri ve başkentidir. Nüfusu 451.700'dür. Puerto Rico adasının kuzey kıyısında küçük bir ada üzerinde kuruludur. Şeker, kahve, tütün, kakao ticareti geniş şekilde yapılır.

Şehri 1511'de İspanyol gemicisi Ponce De Leon kurdu. 1615'te Holandalılar'ın, 1798'de de İngilizler'in eline geçti. Daha sonra A.B.D. Porto Riko'yu toprakları arasına kattı. Bugün San Juan bağımsız bir ülkenin başkentidir.

SAN MARİNO, Avrupa'nın ve dünyanın en küçük devletidir. İtalya'nın kuzeydoğu kesiminde Adriya denizi kıyılarına yakın Rimini tepeleri üzerindedir.

Nüfusu: 17.000, yüzölçümü: 98 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: San Marino (3.805), dili: İtalyanca, dini: Katolik, parası: Lîra'dır.

Dağlık bir ülkedir. Halk, bağcılık, hayvan yetiştiriciliği ve tarımla uğraşır.

4. yüzyılda Dalmaçyalılar'ın kurduğu San Marino, o çağdan beri hemen hemen daima bağımsızlığını korudu. Bugün 60 üyeli bir millet meclisi vardır. Devlet başkanları meclisin seçtiği, eski Roma konsülleri gibi iki kişidir. Bunlara «Capitani Regenti» denir.

Başkent San Marino'da eski şatolar, bir hükümet sarayı, 13. yüzyıldan kalma bir kilise, bir tiyatro ile bir de müze vardır.

San Francisco'dan bir görünüş

SAN SALVADOR, Orta Amerika devletlerinden Salvador Cumhuriyeti'nin 252.000 nüfuslu başkentidir. San Salvador yanardağının eteklerinde kuruludur. Aynı zamanda bir ticaret ve eğitim merkezidir.

SANA, Arabistan yarımadasının güneybatı ucunda, Yemen Krallığı'nın 80.000 nüfuslu başkentidir. Kıyıdan 100 km. kadar içeridedir. Limanı olan Hudeyde'ye karayoluyla bağlıdır. M.Ö. 2000 yılında kurulmuştur. Himyeriler'e, Sebalılar'a başkentlik yapmıştır. Şehirde o çağlardan kalma anıtlar, sanat eserleri vardır. 1538'de Yemen'in Osmanlı egemenliğine girmesi üzerine Sana bir Osmanlı sancağı olmuş, burada elliden fazla cami, han yapılmıştır.

SANAT, güzellik karşısında duyulan heyecan ve hayranlığı uyandırmak için insanın kullandığı yaratıcılıktır.

Sanat, insandaki güzeli sevmek ve ondan ruhî bir zevk alma duygusundan doğmuştur. Güzeli daha iyi gören, anlayan ve onu kendi görüş ve duygusuna göre ifade edebilen ender insanlara da «sanatkâr» ve-

George Sand

ya «sanatçı» denir. Bunların her biri gerçeği olduğu gibi değil, kendi hayallerinde yaşattıkları gibi tasvir ederek tabiattaki güzellikleri kendi duyuşlarına göre ifade ederler. Herkesin göremediği güzellikleri gösteren ve anlatan ender insanlardır.

Günümüzde sanat deyince, «Güzel Sanatlar» anlaşılır. Güzel Sanatlar başlıca beş kola ayrılır. Bunlar: 1) Şiir - edebiyat -, 2) Müzik, 3) Mimarlık, 4) Heykelcilik ve 5) Resim'dir.

Bu beş büyük sanat kolu da biri göze, öteki kulağa ait olmak üzere ikiye ayrılır. Göze ait olanlar, yani göz aracılığıyla duyulanlar: Mimarlık, heykelcilik ve resimdir. Kulak aracılığıyla duyulanlar ise: Şiir - edebiyat - ve müziktir.

Sanat deyimin yalnız başına kullanılması durumunda bundan göze ait olan: Heykelcilik, mimarlık ve resim anlaşılır. Bundan ötürü «Sanat Tarihi» deyimi, Güzel Sanatlar'dan yalnız mimarlık, heykelcilik ve resim sanatlarının tarihi hakkında kullanılır. Buna, edebiyat ve müzik tarihleri girmez.

Bunun gibi, «Güzel Sanatlar Okulu», ya da «Akademisi» de Güzel Sanatlar'dan yalnız göze ait olanlarının, mimarlık, heykelcilik ve resim sanatlarının öğretildiği okullardır. Ötekilere «Edebiyat Fakültesi» ve «Konservatuvar» denir.

Göze ait sanatlara, yani şekil ve çizgiye ait sanatlara «Şeklî Sanatlar» denir. Şekilleri üç boyutlu (mücessem) ve kabartma olarak yapmak veya göstermek suretiyle tatbik edilen sanatlara «Tersimi Sanatlar» veya «Plastik Sanatlar» adı verilir.

Plastik deyimi bir maddeyi üç boyutlu yapmak anlamınadır. Bundan ötürü Plastik Sanatlar, heykelcilik ve mimarlığı kapsar, ama kabartma üç boyutlu gibi görünen gölgeli resimleri de bunlara katmak gerekir. Böylece bütün «Şeklî Sanatlar» aynı zamanda, «plastik» yani «tersimi» sanatlardan sayılır.

Şekil ve renklerin uyumuyla bir etki yapan ve süs niteliğinde olan sanatlara da «Süsleme (tezyinî) Sanatlar» adı verilir.

SANAYİ BAKANLIĞI, Türkiye Cumhuriyeti devlet teşkilâtında endüstri işleriyle uğraşan bakanlığın adıdır. Bakanlık merkez teşkilâtı, müsteşarın emrinde: Teftiş Kurulu, Hukuk Müşavirliği, Sanayi Dairesi, Küçük Sanatlar Dairesi ve Sınaî Mülkiyet Müdürlüğü'nden ibarettir. Bakanlıkça gerekli görülen illerde ya Sanayi Bölge Müdürlükleri, ya da Sanayi Müdürlükleri kurulmuştur.

Bakanlığın başlıca görevleri ülkenin sanayi işlerini umumî menfaat ve ihtiyaçlara uygun bir şekilde düzenlemek ve yönetmektir. Bakanlık kendisine bağlı devlet işletme ve tesisleriyle iktisadî devlet teşekküllerinin faaliyetlerini tanzim, teftiş ve murakabe eder. Sanayi mamullerinin standardizasyonunu temin, normlarını tespit ve kalite kontrolünü yapmak da bakanlığın görevleri içindedir.

SANCAK, Osmanlı İmparatorluğu idare teşkilâtında vilâyetlerle (il) kazalar (ilçe) arasında yer alan mülkî teşkilât bölümüdür.

Tanzimat'a kadar sancak valilerine, «sancakbeyi» denirdi. Sonra «mutasarrıf» adı verildi. Sancaklar, Tanzimat'tan önce beylerbeyliklere bağlıydı. Sonra vilâyetlere bağlandı. Yalnız sancaklardan bazıları doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti'ne bağlı kaldı. Bunlara «müstakil sancak» denirdi. Çatalca, Biga (Çanakkale), İzmit, Kudüs bu tip müstakil sancaklardı.

Cumhuriyet devrinde bütün sancaklara vilâyet (il) adı verildi. Birinci Dünya Savaşı'ndan az önce Türkiye'de 63 sancak vardı.

SAND, George (1804 - 1876), ünlü Fransız kadın romancıdır. Asıl adı Lucile - Aurore Dupin'dir. Nohant'ta doğdu ve orada öldü. Çocukluğu Nohant'ta tabiat ortasında geçti. 1817'den 1820'ye kadar Paris'teki İngiliz manastırında kaldı. 16 yaşındayken Baron Dudevant'la evlendirildi. Bu evlilik 1830'a kadar sürdü. İki çocuğunu alarak Paris'e gitti. Hayatını kazanması gerekiyordu. Bir tanıdığının tavsiyesi üzerine roman yazmaya girişti. İlk romanı 1831'de Jules Sandeau'yla ortaklaşa yazdıkları «Pembe ve Beyaz» dı. Bu 5 ciltlik roman «Jules Sand» adıyla yayımlandı. Aynı yıl tek başına yazdığı ilk önemli romanı «İndiana» da, George Sand adını kullandı.

George Sand, çağının ünlü sanatçılarıyla, bu arada Alfred de Musset ve Chopin'le samimî dostluklar kurdu. Serbes bir hayat sürüyor, erkek kıyafetiyle kahvelere devam ediyordu. Paris'in en tanınmış insanı olarak hareketli bir 20 yıl geçirdi. Daha sonra Nohant'a çekildi.

George Sand, Fransız edebiyatında romantik ve lirik romanın en başta gelen yazarlarından biridir. Üslûp ve tahlil üzerinde fazla bir iddiası yoktur, ama eserlerinde bir içtenlik vardır.

En meşhur eserleri şunlardır: Lelia, Consuelo, Şeytanlı Göl, Valentine, Küçük Fadette, Villemer Markizi (piyes), Ömrümün hikâyesi (biyografi), Mektuplar.

SANDAL AĞACI, alçak boylu bir ağaçtır. Güney Asya'daki seyrek ormanlarda yetişir. Kerestesi sert ve kokuludur. Klorofilli olmasına rağman asalaktır. Kırmızımtrak tahtasına mobilyacılıkta değer verilir.

SANDIKLI, Ege Bölgesinde, Afyon iline bağlı 66.721 nüfuslu ilçemiz ve bu ilçenin 10.192 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.969 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak Hocalar ve Karadirek adlı iki bucağı ve 77 köyü vardır.

İlçe topraklarını düz alanlar meydana getirir. Yalnız doğu kesimini yükseklikleri 2.000 metreyi aşan Sandıklı dağları kaplar. Sıcak ve kurak yazı, soğuk bir kışı vardır. İlçenin doğu kesimi ormandır. Ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanır. Ekilen tahıllar arasında arpa, baklagiller ve nohut başta gelir. Arpa en iyi biralık cinsidir. Nohut da burada leblebiciliğin gelişmesini sağlamıştır.

İlçe merkezi Afyon - Burdur - Antalya karayolu üzerindedir. Denizden 1.085 metre yükseklikte kurulmuştur. Afyon - Karakuyu demiryolunda da istasyonu vardır. Ulucami, Küçükcami ve Hüdaî camisi başlıca eserleridir. Kasaba yakınındaki Sandıklı Çamuru (Hüdaî Hamamı) ünlüdür.

SANDVİÇ, iki ince ekmek dilimi arasına çeşitli yiyecek konarak yapılan yiyecek maddesidir. Adı İngiliz asillerinden Sandwich Kontu John Montagu'dan gelir. Söylentiye göre, kumara düşkün olan kont, oyundan kalkmaz, karnını arasına çeşitli şeyler konan ekmek dilimleriyle doyururmuş. Sonraları ayaküstü yenen bu çeşit yiyeceklere «sandviç» denmiştir.

SANSAR, kediden az büyük bir memeli hayvandır. Sansargiller familyasındandır. Uzunluğu 45 sm., kuyruğu 22 - 24 sm.'dir. Tüyleri açık kahverengi, gerdanı ak lekelidir. Kümes hayvanlarına saldırır. Avrupa, Asya'da yaşar. Postu pek değerli değildir.

Sansar

SANSKRİT, Hint - Avrupa dil ailesinden olan eski kültür dilidir. Eski Hindistan'da en önemli dildi. Birçok diyeleği vardı. En iyi bilineni «Veda» diyelegidir.

M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllar arasında Pânindu adında bir dil bilgini «Sanskrit» dilini düzene soktu. Kurallarını topladı, onu kaybolmaktan kurtardı. Eski Hint dilinde «Sanskrit», «kaybolmaktan kurtarılmış» anlamına gelir. M.S. 3. ve 5. yüzyıllar arasında çok gelişen «Sanskrit» dili, Hindistan'ın bilgi, edebiyat, din dili olduğu gibi, öteki dillere bilim alanında örnek oldu. Sanskritçenin «Nagari» adı verilen alfabesinde 14 sesli, 33 sessiz harf bulunur.

SANSÜR, söz, yazı, resim ve radyo ile yapılan her türlü yayının ve haberleşme araçlarının yayımlanmadan ve gönderildiği kimsenin eline geçmeden önce devletçe kontrol edilmesine denir.

İkinci Cumhuriyet Anayasası'nın 22. ve 24. maddelerine göre sansür Türkiye'de basın hakkında uygulanmaz. Haberleşme özgürlüğü ve sırların dokunulmazlığı yüzünden mektup gibi haberleşme araçlarının yargıç kararı olmadan açılmasını önler. Türkiye'de bugün sansür yalnız yerli ve yabancı filimlere uygulanır.

SANTİAGO, Güney Amerika cumhuriyetlerinden Şili'nin 1.700.000 nüfuslu başkentidir. Büyük Okyanus kıyısına çok yakındır. İspanyol denizcisi Pedro de Valdivadi tarafından 1541'de kuruldu. Şili'nin en büyük limanı olan Valparaiso'ya kara ve su yoluyla bağlıdır. Üniversitesi vardır.

SANTİM (Bak: METRE SİSTEMİ).

SANTO DOMİNGO, Dominikan Cumhuriyeti'nin 560.636 nüfuslu başkenti ve en önemli liman şehridir. Adanın güney kıyısı üzerinde bulunan Santo Domingo 1496' da Kristof Kolomb tarafından kuruldu. Bugün önemli bir ticaret ve ihraç merkezidir.

SANTRAL, daha çok elektrik enerjisi elde edilen tesislere verilen addır. Bir donanımın, bir şebekenin beslendiği ve yönetildiği yer anlamına da gelir. Telefon santralı gibi. Bir elektrik santralında ana eleman olarak «alternatör» vardır. Alternatörü döndürmek için kullanılan makine de çeşitli şekillerde olabilir. «Tahrik makinesi» (generatör) adını alan bu makinenin cinsi, elektrik santralının da cinsini belirtir. Generatörü döndürmek için su kuvvetinden yararlanılan santrallara «su santralı», buhar gücünden yararlanılan santrallara «buhar santralı» denir. Bunun gibi «diesel santralı», «rüzgâr santralı» ve «atom santralı» da vardır. Günümüzde çalışmakta olan en büyük atom santralı Amerika'da Dresden'de bulunan 180 megavatlık santraldır.

SANTRİFÜJ (Bak: MERKEZKAÇ).

SANTUR, klasik Türk müziğindeki çalgılardan biridir. Tellerine iki küçük tokmakla vurularak calınır. Kanun'a benzer. Yalnız perdeleri onun kadar zengin değildir. Ses alanı 3 sekizli kadardır. Santurî Ethem Efendi (1855 - 1926) unutulmak üzere olan bu çalgıyı yeniden rağbete kavuşturdu. 1947'de de Ziya Santur, sazın metodunu yazdı.

Santur

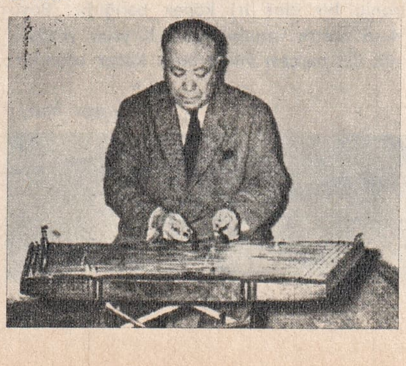

Sapanca'dan bir görünüş

SAO PAULO, Brezilya'nın 3.164.804 nüfuslu eski başkenti ve 2. büyük şehridir. Tiéte nehri kıyısında Santos limanının 75 km. kuzeybatısındadır. 1554'te kuruldu ve 1890'dan sonra dünya kahve borsasının burada kurulması üzerine hızla gelişti. Dolaylarındaki «Butantan Yılan Çiftliği» nde beslenen binlerce zehirli yılandan elde edilen serumla, her yıl yılanların soktuğu on binlerce kişinin hayatı kurtarılır.

SAP (Gövde), bitkilerin dallarını, yapraklarını, çiçeklerini taşıyan bölümüdür. Ağaçlarda gövde dallarıyla birlikte odunlaşmış bitki saplarıdır. Bunların kesiti genel olarak silindir biçimindedir. Üzerinde tomurcukların, yaprakların çıktığı hafif şişkince yerlere «düğüm» denir. Sapın en üstündeki «tepe tomurcuğu» bitkinin en önemli kısmıdır. Çünkü bitki buradan yeni hücreler meydana getirerek büyür. Her dalın ucunda da kendi tepe tomurcuğu bulunur.

Öteki bitki sapları da çeşitli türlere göre değişik isimler alır: 1) Tepeden dallı sap (palmiye), 2) Kamışsı sap (buğday, pirinç), 3) Çiçeksi sap (yonca, papatya), 4) Etli sap (kaktüs, sütleğen), 5) Sürüngen sap (çilek), 6) Yapışıcı sap (fasulye, asma kabağı), 7) Sarılgan sap (sarmaşık), 8) Yeraltı sürünür sap (süsen, inci çiçeği), 9) Yumru sap (patates, şeker pancarı), 10) Soğan sap (soğan, sarmısak).

SAPAN BALIĞI (Tilki balığı), testere burunlu bir cins iri köpek balığıdır. Boyu 4 - 6 metre uzunluktadır. Kuyruk yüzgecinin üst parçası vücut boyu kadar uzundur. Sapana benzer. Atlas Okyanusu, Büyük Okyanus ve Akdeniz'de yaşar.

Sapan balığı

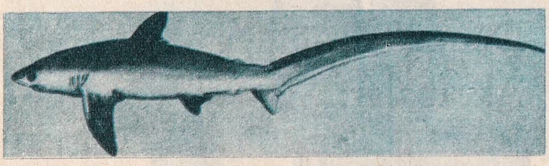

SAPANCA, Marmara Bölgesinde Sakarya iline bağlı 14.388 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 6.873 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 140 km.²'dir. Tek bucaktan meydana gelir. 20 köyü vardır.

İlçe toprakları Samanlı dağlarının kuzey yamaçları ve bunlarla Sapanca gölü arasındaki lığlı Sapanca ovasından meydana gelir. Kışlar yağışlı, yazlar kurak geçer. İlçenin güneyindeki Samanlı dağları, daha çoğu kayın ağacı olan gür ormanlarla kaplıdır. Bu dağlardan Sapanca gölüne inen bazı ufak sular vardır. Ekonomi, meyveciliğe dayanır. Çeşitli meyveleri arasında özellikle elmaları ünlüdür.

İlçe merkezi, Sapanca gölünün güneyinde dar bir ova üzerinde kuruludur. Haydarpaşa - Ankara demiryolu üzerindedir. Kasabada Kanunî'nin vezirlerinden Rüstem Paşa'nın 1555'te Mimar Sinan'a yaptırdığı cami ile hamam vardır.

SAPANCA GÖLÜ, Kocaeli ve Sakarya illeri arasında paylaşılmış bir göldür. Yüzölçümü 42 km.², en derin yeri 61 metredir. Suyu tatlıdır. Gölü, Samanlı dağlarının kuzey yamaçlarından gelen Karaçay, Kuruçay (Kurtköy deresi), Mahmudiye, Istanbul deresi besler. Gölün fazla sularını, Çark suyu Sakarya nehrine boşaltır. İzmit SEKA Fabrikaları ve bazı tesisler göl suyundan yararlanır.

SAPOT, ikiçeneklilerden sapotgiller familyasının örnek bitkisidir. Amerika sıtma ağacı adı da verilen bu bitki, genel olarak sıcak ülkelerde yetişir. Bazı sapot çeşitlerinden «gütaperka» elde edilir.

SAPPHO (Safo), (M.Ö. 7. yüzyıl) eski Yunanistan'ın ünlü kadın şairidir. Lesbos (Midilli) adasında doğdu. Günümüze kalan iki eseri «Aphrodite Şarkısı» ile «Kıskançlığa Övgü» dür. Mısır'da yapılan kazılarda da şiirlerinden bazı parçalar bulundu. Hayatı hakkında bilinenler pek azdır. Kerkolas adında Androslu zengin bir tüccarla evlendi. İki kızı oldu. Genç yaşında dul kaldı. Kendini şiire, müziğe, dansa verdi. Bir ara siyasî sebeplerden Sicilya'ya sürüldü.

Lirik şiirlerinde aşktan evlât sevgisine, kardeş, arkadaş, tabiat, güzellik sevgisine kadar her türlü sevgiyi dile getirdi.

SARA, bir sinir hastalığıdır. «Tutarak», «tutarık», «tutarga», «yilbik» de denir. Neden ileri geldiği henüz anlaşılamamıştır. Önceden görülebilecek belirtileri yoktur. Kulak uğuldaması, titreme, baş dönmesi, sebepsiz korku sara nöbetinin gelmek üzere olduğunu gösterir.

Sara nöbeti gelince hasta bayılır, birdenbire devrilir. Nöbeti hafif baş dönmesiyle atlatanlar olduğu gibi kendini duvarlara, yerlere atarak çırpınan, bilmeden başkalarını yaralayıp öldürmeye kalkanlar da görülür.

Saralıların tedavisinde genel olarak yatıştırıcı sinir ilâçları kullanılır. Bu arada bromürlü ilâçlar başta gelir.

SARAÇOĞLU, Şükrü (1887 - 1954), Cumhuriyet devrinin ünlü devlet adamlarından biridir. Ödemiş'te doğdu. 1909'da Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Öğrenimini Cenevre'deki Siyasal Bilgiler Akademisi'nde tamamladı. Kurtuluş Savaşı'nın başında Kuşadası, Aydın, Nazilli'de düşmana karşı direnme hareketlerini yönetti. 1923'te İzmir mebusu olarak Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 1925'te Maarif, 1927'de Maliye, 1933'te Adliye Vekili oldu. 1938'de Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. Refik Saydam'ın ölümü üzerine de 1942'de Başbakan oldu. 1946'da hastalığı dolayısıyle bu görevden ayrıldı.

Şükrü Saraçolğu Atatürk'ün yanında yetişmiş, bilgili, ileri görüşlü, devrimci bir devlet adamıydı.

SARAJEVO (Bak: BOSNASARAY).

SARASATE, Pablo Martin de (1844 - 1908), ünlü bir İspanyol bestecisi ve viyolonistidir. İspanyol halk müziğini, çingene melodilerini, yepyeni bir akım içinde eserlerinde canlandırdı. İspanyol halk dansları, «Jota de San Fermin» adlı bir fantezisi ve keman için çingene melodileri ile kitar için yazdığı romanslar eserlerinin başlıcalarıdır.

SARAVAK, Malezya'yı meydana getiren devletlerden biridir. Borneo adasının kuzeybatısındadır. Nüfusu: 838.000, yüzölçümü: 125.000 km.²'dir. Hükümet merkezi: Kuçing (50.579) dir. Evvelce Borneo sultanı tarafından idare edilirdi. 1841'de sultan tarafından Sir James Brooke adında bir İngiliz'e hediye edildi. 1861 ve 1905'te ilâvelerle genişletilen ülke, 1941 yılındaki Japon işgaline kadar Brooke sülâlesi tarafından idare edildi. 1946'da İngiliz sömürgesi olan Saravak petrol, altın, gümüş ve kömür bakımından zengindir. Ayrıca ülkede kauçuk, biber ve pirinç yetiştirilir.

SARAY, devlet başkanlarının, özellikle hükümdarların oturdukları büyük, süslü ve geniş yapılardır. Bazı büyük işlerin içinde görüldüğü büyük yapılara da saray denir. «Kültür Sarayı», «Spor ve Sergi Sarayı» gibi. Saraylar Doğuda olsun Batıda olsun soydan gelme hükümdarlık müessesesinin doğmasından sonra ortaya çıktı. Saray yaptırmaya verilen önem özellikle İlkçağ'dan sonra arttı. İhtişamlı saraylar daha çok Ortaçağ ve daha sonraları yapıldı.

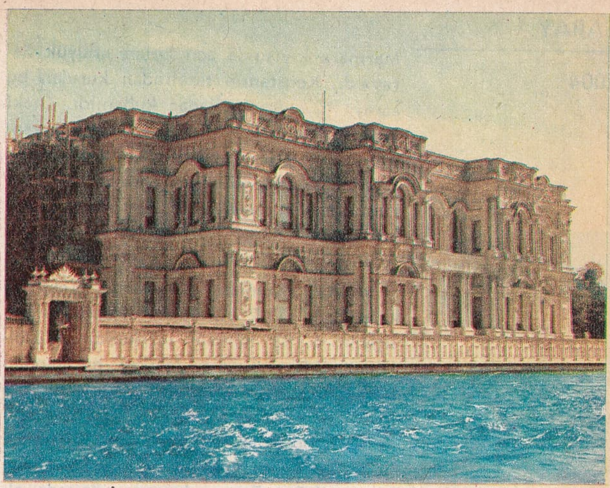

Istanbul'da Beylerbeyi Sarayı

Anadolu'ya yerleşen Türkler, Konya'da Selçuklu Devleti'ni kurdukları zaman bir saray sitesi meydana getirdiler. Osmanlılar'da da saray yaptırma Yıldırım Bayezit devrine raslar. Bursa'da Muradi'yenin üst taraflarında bugün de temelleri ve bölümleri görülen yapı ilk Osmanlı sarayıdır. İkinci başkent Edirne'de de Murat II tarafından büyük bir saray yaptırılmıştı. Bugün bu sarayın bazı kalıntılarının bulunduğu yere «Sarayiçi» denir. Osmanlı padişahlarının ilk büyük ve ihtişamlı sarayı budur. Fatih Sultan Mehmet, Istanbul'u aldıktan sonra Bizans saraylarını yıkıntı halinde buldu. Bunun üzerine 1458'de tamamlanan Beyazıt'taki «Eski Saray»ı, 1472'de de Topkapı Sarayı'nı yaptırdı. Geniş surlarla çevrili olan bu saray, hem padişahların meskeni, hem de bir çeşit hükümet konağıydı.

Ş. Saraçoğlu

Topkapı Sarayı bugünkü haline gelinceye kadar türlü değişiklikler geçirdi. Hemen her padişah buraya yeni bir yapı ekledi.

Beyazıt'taki Eski Saray, onarılarak uzun süre kullanıldı. 1870'de Abdülâziz bu sarayı bütünüyle yıktırdı. Yerine bugün tıp ve hukuk fakültelerinin bulunduğu büyük binayı yaptırdı.

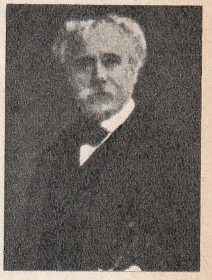

Sarasate

Istanbul'da fetihten sonra birçok padişah tarafından şehrin çeşitli yerlerinde yüzlerce saray yaptırıldı. Çoğu tahtadan olan bu sarayların ekseriyeti yandı, harap oldu, yıkıldı, ya da yıktırıldı. Bunların dışında hâlâ ayakta duran saraylardan büyük bir kısmı 19. yüzyılda yapıldı. Bunların başlıcaları: Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Yıldız Sarayı'dır.

Istanbul'da Bizans çağında çok büyük, ihtişamlı saraylar vardı. Bunlardan en önemlisi bugün Ayasofya önünden başlayıp Ticarî İlimler Akademisi'nin güneyinde,

Marmara kıyısında son bulan «Büyük Saray» dı. Konstantin tarafından kurulan bu saray, 12. yüzyıla kadar kullanıldı. Öteki Bizans sarayları arasında Balat ve Ayvansaray sırtları üzerindeki «Blakhernai», Edirnekapı'daki «Tekfur Sarayı» ve «Forum» denilen şimdiki Hürriyet Meydanı'nın güneyinde bulunan «Senato Sarayı» en ünlüleridir.

SARAY, Marmara Bölgesinde, Tekirdağ iline bağlı 23.251 nüfuslu ilçemiz ve bu ilçenin 6.183 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 610 km.²'dir. Merkez bucağından başka Anıttepe (Beyazköy) adında bir nahiyesi ve 21 köyü vardır.

İlçe toprakları, kuzeydoğuda Istranca dağlarına doğru yükselen, güney ve güneybatıya doğru Ergene havzası yönünde alçalan hafif dalgalı alanlardan meydana gelir. Yazları oldukça sıcak, kışları, soğuk, rüzgârlı geçer. Istranca kesimi ormanlıktır. Ekonomi, tarıma dayanır. Başlıca buğday, arpa, yulaf, mısır ve ayçiçeği ekilir. Bu arada mangal kömürü yapılır.

İlçe merkezi, Istranca dağları eteklerinde eski Istanbul - Edirne yolu üzerindedir. Demiryolu istasyonu Çerkesköy, ilçeden 20 km. uzaklıktadır.

SARAY BOSNA (Bak: BOSNASARAY).

SARAYKÖY, Ege Bölgesinde Denizli iline bağlı 33.962 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 7.759 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 619 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak Babadağ adlı bir bucağı ve 37 köyü vardır.

İlçe toprakları Büyük Menderes'in suladığı geniş bir ova ve bu ovayı çevreleyen kuzeydoğudaki Küçük Çökelez (1.733 metre), batıda Çamlık (1.732 metre), güneyde Çubuk dağı ile Akdağlar (2.308 metre) ın yamaçlarından meydana gelir. Karasal Akdeniz iklimi görülür. Orman ve yer yer makilere raslanır. İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Pamuk, üzüm ve incir başta gelir. Dokumacılık gibi küçük sanayi de oldukça gelişmiştir.

İlçe merkezi, Denizli - İzmir karayolu üzerindedir. Denizden 160 metre yüksekte düz bir alanda kurulmuştur. Afyon - Aydın - Basmane demiryolu üzerinde istasyonu vardır.

SARAYÖNÜ, İç Anadolu Bölgesinde, Konya iline bağlı 21.204 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 6.574 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.088 km.²'dir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 15 köyü vardır.

İlçe toprakları, 2.116 metre yüksekliğindeki Hakıt Dağı'nın kuzeye bakan tatlı eğimli yamaçlarıyla bunların önünde kuzeye doğru uzanan hafif dalgalı geniş ovalardan ibarettir. İlçede karasal bir iklim hüküm sürer. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Başlıca ürün buğdaydır. Hayvancılık da gelişmiş durumdadır.

Konya - Afyon demiryolu üzerinde bir de istasyonu bulunan ilçe merkezi, deniz düzeyinden 1.063 metre yükseklikte düz bir alana kuruludur.

Sardalya balığı

SARDALYA (Ateş balığı), eti makbul küçük bir balıktır. Kemikli - balıklar takımının hamsigiller familyasındandır. Sırtı yeşil üzerine mavi beneklidir, yanları mavi üzerine yaldızlı, karnı gümüş parlaklığındadır. Sürüler halinde dolaşır. Kış sonunda Akdeniz'de yumurtalarını bırakır. Mayıs başına doğru Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara'ya gelirler. Istanbul Boğazı'na kadar sokulurlarsa da Kavaklar'dan dışarıya, Karadeniz'e çıkmazlar.

Sardalya, sudan çıkınca en çabuk ölen balık olduğu için tuzlanarak fıçılara basılır, ya da teneke kutulara konup ağzı kapatılır. Yurdumuzda kutu sardalyacılığı özellikle Gelibolu'da, Çanakkale'de çok gelişmiş durumdadır.

SARDANAPAL (Bak: ASURBANİPAL).

SARDİNYA, Akdeniz'in Sicilya'dan sonra ikinci büyük adasıdır. İtalya'ya bağlıdır. İtalyanca adı Sardegna'dır. Korsika adasından 12 km. genişliğindeki Bonifacio boğazıyla ayrılır. Nüfusu: 1.419.000, yüzölçümü: 24.090 km.², başkenti: Cagliari (188.800) dir.

Adanın % 90'ı dağlıktır. Kuzeybatı Sardinya ise genel olarak volkaniktir. Cagliari ile Oristano arasında 96 km.'lik bir alanı kaplıyan Campidano ovası, adanın tek alçak kısmıdır. Tipik Akdeniz iklimi ve bitki örtüsü görülür. Ahalinin hemen hepsi tarımla uğraşır. Hayvancılık çok gelişmiş durumdadır. İtalya'nın çinko üretiminin % 80'i ile kurşun çıkarımının % 93'ü Sardinya'dan elde edilir.

Sardunya

SARDUNYA, bahçelerde, özellikle saksılarda yetiştirilen bir süs bitkisidir İkiçeneklilerden sardunyagiller familyasının örnek türüdür. 150'den fazla çeşidi vardır. Büyük bir kısmının anayurdu Güney Amerika'dır. Yapraklarının üzerinde hoş kokulu incecik tüyler vardır. Kırmızı, pembe çiçekler açar. Bakımı kolaydır.

SARGON, Mezopotamyalı iki kralın adıdır. **Sargon I** (M.Ö. 2700), Akatlar'ın kralıdır ve Birinci Babil İmparatorluğu'nu kurmuştur. **Sargon II** (M.Ö. 722 - 705 yılları arasında hükümdar olmuştur), Asur kralıdır. İsrailoğulları'nı ülkelerinden uzakta uzun süre esir olarak çalıştırmıştır.

SARIAĞIZ, levrekle minakopa benzeyen büyük bir balıktır. Kemikli - balıklar takımının gölge - balığıgiller familyasındandır.

Başlıca özelliği ağzının içinin sarı olmasıdır. İki yanında siyah çizgiler vardır. Mart sonuna kadar yumurtalarını bırakır. Yazın ve sonbaharda avlanır. Atlas Okyanusunda, Akdeniz ve Karadeniz'de yaşar. 2 metre uzunluğunda, 70 kg. ağırlığında olanlarına raslanmıştır.

SARIASMA, eti için avlanan 20 sm. uzunluğunda küçük bir kuştur. Ötücü - kuşlar takımının sarı - asmagiller familyasındandır. Erkeği parlak sarı tüylüdür. Kanatları ve kuyruğu karadır. Dişinin sırtı zeytin yeşili, karnı külrengi olur. Göçücüdür. Habeşistan'da Afrika'nın güneyinde kışlar. Yazın ılımlı iklimlerde yaşar.

SARICAKAYA, Karadeniz Bölgesinde, Eskişehir iline bağlı 13.527 nüfuslu ilçemiz ve bu ilçenin 1.891 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 537 km.²'dir. Tek bucaktan ibarettir, 15 köyü vardır.

İlçe toprakları, Sakarya nehrinin dar vâdi tabakasında lığlı düzlüklerle bu vâdiyi kuzeyden, güneyden kuşatan sırtlarla tepelerden ibarettir. Ilıman bir iklimi vardır. Bundan ötürü turfanda sebze ve pamuk yetişir.

İlçe merkezi, Sakarya'nın sağ kıyısı üzerinde kuruludur. Eskişehir'e 51 km. uzaklıktadır.

SARIÇALI, sarı çiçekler açıp, kırmızı meyveler veren bir ağaççıktır. «Kadıntuzluğu», «amberbaris» de denir. İkiçeneklilerin ayrıtaçyapraklılar sınıfındandır. Sarı çiçekler açan, kırmızı meyveler veren bir ağaççıktır. Asya ve Amerika'nın ılık bölgelerinde, bu arada yurdumuzda da çalılar arasında yetişir. Kabuğu, kökü doktorlukta solucan düşürücü olarak kullanılır.

SARIDENİZ, kuzeybatı Çin'le Kore arasında geniş bir körfez meydana getiren denizdir. Kuzeyde Po Hai körfezi ve Kore koyu ile son bulur. Güneyde Doğu Çin denizi ile birleşir. Batısında Çin'in Şantung yarımadası yer alır. Sığ bir denizdir.

SARIGÖL, Ege Bölgesinde, Manisa iline bağlı 24.292 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 4.594 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 423 km.²'dir. Tek bucaktan ibarettir. 27 köyü vardır.

İlçe toprakları Kocaçay'ın lığlı bir vâdi tabanı ile bu vâdiyi çevreleyen, kuzeyde Uysal (1.314 metre), güneyde Çal (1.430 metre), batıda Gözlübaba (1.890 metre) dağlarının çoğunlukla çıplak yamaçlarından meydana gelir. Ekonomi tarıma dayanır. Tütün, çekirdeksiz üzüm, pamuk, tahıl, haşhaş, susam başlıca ürünlerdir.

İlçe merkezi Kocaçay vâdisi tabanında kuruludur. Denizden 240 metre yüksekliktedir. Alaşehir - Buldan karayolu kasabanın içinden geçer. Çarşısının içinde 1.500 m.²'lik bir parkı vardır.

SARIGÖZ, karagöz balığının bir çeşididir. Kemikli - balıklar takımının ızmaritgiller familyasındandır. Uzunluğu 40 - 60 sm. arasında değişir. Rengi altın sarısıdır. Bir karagöz çeşidi olan ispari balığına benzer. Atlas Okyanusu'nda ve Akdeniz'de yaşar.

SARIKAMIŞ, Doğu Anadolu Bölgesinde, Kars iline bağlı 55.169 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 16.618 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.951 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak Karakurt ve Karaurgan adlı 2 bucağı ve 55 köyü vardır.

İlçe toprakları, yüksekliği 3.000 metreye yaklaşan dağlar arasında kalan yüksek yaylalar ve ovalardan meydana gelir. İklimi çok serttir. Kışlar çok soğuk geçer, uzun sürer. Doğal bitki örtüsü sarıçam ormanlarıdır. Kars çayının yukarı çığırı en önemli akarsuyudur. Ekonomi ormancılık ve hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi Erzurum - Kars demiryolu ve karayolu üzerindedir. Kasaba, deniz düzeyinden 2.100 metre yüksekte, Turnagöl ve Lise sırtı adı verilen iki sırtın yamaçları üzerine kuruludur. İlçede askerî tesisler, kışlalar vardır.

SARIKAYA, İç Anadolu Bölgesinde, Yozgat iline bağlı 34.578 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 2.309 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 976 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak Hasbek adlı bir bucağı ve 56 köyü vardır.

İlçe toprakları, Sorgunözü vâdisine ve Boğazlıyan çayına bakan geniş ve tatlı eğimli yereylerden meydana gelir. 1.683 metre yüksekliğindeki Yazır dağı ilçenin en yüksek noktasıdır. İklimi, İç Anadolu'nun karasal iklimi tipindedir. Mevsimler arasında sıcaklık farkları çoktur. İlçenin ekonomik hayatı tahıl tarımı ile hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezinin eski adı «Hamam» dır. Sorgunözü vâdisinin bir ayağı olan Güllerözü'nün kuzey kıyısında kuruludur. Yozgat'a 90 km. uzaklıktadır.

SARILIK, safranın kana karışmasından ileri gelen bir hastalıktır. Buna ya safra yollarındaki iltihaplar, ya da safra taşlarının yakın organlardaki bir hastalığın karaciğeri sıkıştırması yol açabilir. Ayrıca safradaki bilirubin'in normalden çok oluşması, ya da karaciğerden normal şekilde atılamamasıdır.

Bazı sarılıkların sebebi ise karaciğerin dışındadır. Bu arada bazı kan hastalıkları vardır ki, bunlarda kanın alyuvarları yok olur. Bundan dolayı çok miktarda safra meydana gelir. Karaciğer bunların hepsini boşaltamaz, safra kanda toplanır.

Sarıasma

Sarılığın en sık raslanan şekli «nezle sarılığı» dır. Çoğunlukla, mide ve bağırsak bozukluklarından, hazımsızlıktan ileri gelir. Bu gibi durumlarda sindirim yollarından gelen birtakım mikroplar, karaciğer hücrelerini bozar, sarılığa yol açar.

Sarılığın sebebine göre çeşitli tedavi yolları vardır. Genellikle karaciğer hücrelerini kuvvetlendirici ilâçlar verilir, hasta dinlendirilir ve sıkı bir pehriz yaptırılarak yağlı yiyecekler yedirilmez.

SARIOĞLAN, İç Anadolu Bölgesinde, Kayseri iline bağlı 18.871 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 2.818 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 660 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 15 köyü vardır.

İlçe toprakları Kızılırmak çevresindeki düzlüklerle, bunları kuşatan çıplak, engebeli ve dik eğimli yamaçlardan meydana gelir. İklim serttir. Kışlar soğuk geçer.

Sarıyer ilçesine bağlı İstinye'den bir görünüş

Yazlar da oldukça sıcaktır. Kızılırmak ve buna karışan Gömürgenözü deresi ilçenin önemli akarsularıdır. İlçenin güneyindeki Tuzla gölünden tuz çıkarılır. Tahıl tarımı ve hayvancılık başlıca gelir kaynağıdır.

İlçe merkezi, Kayseri - Sıvas karayolu üzerindedir. Bu yola 5 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Demiryolu üzerinde de istasyonu vardır.

SARISABIR, bir süs bitkisidir. Zambakgiller familyasındandır. Avrupa ve Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişir. Bazı çeşitleri küçük ağaççıklar durumundadır. Kalın ve etli yaprakları vardır. Yeşilimtırak sarı, yahut koyu kırmızı çiçekler açar. Eskiden bu bitki, yün, ipek, pamuklu dokumaların renklendirilmesi için kullanılan boyaların yapımında kullanılırdı. Alkol içinde ve açık havada donan özsuyu hâlâ hekimlikte kullanılır.

SARIYAR BARAJI, Sakarya nehri üzerinde bir barajdır. Ankara'nın 120 km. batısında, Nallıhan sınırları içindedir.

Baraj, Sarıyar köyünün 1,5 km. kadar gerisinde Sakarya'nın dar bir boğaz içinde aktığı yerde 1954 yılında yapılmıştır. Sarıyar barajı, beton ağırlık bendi tipindedir. Temel tabanından yüksekliği 110 metredir. Tabanda genişliği 95 metre, üstte 7 metredir. Bu düzeyde barajın genişliği 250 metreyi bulur. Baraj gövdesindeki beton hacmi 560.000 m.^{3}'tür. Baraj gölünün yüzölçümü 80 km.^{2}'dir. Baraj 2 milyar m.^{3} su biriktirebilir.

Baraj gövdesi üzerinde 11'er metre aralıkla 6 savak bulunur. Bu savaklar fazla suyu boşaltır ve saniyede 7.500 m.^{3}'lük bir kapasiteleri vardır. Bu barajdan İstanbul ve civarının elektriği elde edilir.

SARIYER, İstanbul iline bağlı ve belediye sınırları içinde kalan 52.445 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 46.729 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 146 km.^{2}'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Yeniköy), 9 köyü vardır.

İlçe toprakları İstanbul Boğazı'nın Avrupa kıyılarının kuzey kesimlerini kaplar. Engebeli ve dalgalıdır. Yamaçlar denize dik iner. Doğal bitki örtüsü iğne yapraklı ormanlar ve makilerdir. Belgrat ormanlarının doğu kesimlerini içine alan ilçede İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için yapılmış «Bentler» vardır. Orman Fakültesi ile Bahçe Kültürleri Merkezi bu ilçededir.

İlçenin merkez bucağı, Büyükdere koyunun kuzeyinredir. Kara ve denizyoluyla il merkezine bağlıdır.

SARIZ, İç Anadolu Bölgesinde, Kayseri iline bağlı 21.058 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.020 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.239 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. Köylerinin sayısı 40'tır.

İlçe toprakları Uzunyayla'nın bir parçası olan Seyhan nehrinin kaynağı ve bunun güneye bakan engebeli kesimlerdir. Güneydoğuda Binboğa dağı (2.856 metre), batıda Dumanlıdağ (3.024 metre) ilçenin en yüksek noktalarıdır. İlçe ekonomisi özellikle hayvancılığa dayanır. Tarım ve dokumacılık da yapılır.

İlçe merkezi, Seyhan'ın kollarından Göksu'nun kaynak bölgesinde Sarız çayı yakınlarındadır. Deniz düzeyinden 1.500 metre yükseklikte kuruludur. Dolayları ormanlıktır.

SARİG (Opossum), keseliler takımının keseli - sıçangiller familyasından bir memeli türüdür. Kuzey Amerika'da ormanlarda yaşar. Uzunluğu 56, kuyruğu 38 sm.'dir. Siyah ve beyaz karışık renklidir. Eti sarmısak gibi kokar. Yerliler tarafından yenir. Dişilerinin karınlarının üzerinde ufak bir cep vardır. Bu cep yavrularını taşımaya elverişli olmadığı için dişi sarig onları sırtında taşır. Yavrular düşmemek için

kuyruklarını, annelerinin yukarıya kaldırdığı kuyruklarına dolarlar.

SARKAÇ, ağırlık merkezinin üstündeki bir noktadan asılmış bulunan ve denge durumundan biraz ayrıldıktan sonra serbest bırakıldığı halde bir salınım hareketi yapmaya koyulan cisme verilen addır.

Teorik olarak düzenli salınımların hiç bir zaman durmaması gerekir. Ama, sürtünme yüzünden salınımlar gitgide yavaşlayıp durur. Sarkacın salınımı zaman bakımından düzenlidir. Bu düzenlilikten yararlanılarak zaman ölçme işinde kullanılır.

Bir mağarada sarkıt ve dikitler

SARKIT, DİKİT, erimiş halde fazla kalker kapsıyan yeraltı sularının, yeraltı boşluklarında, mağaralarda oluşturdukları kalker sütunlardır. Bunlardan, yukarıdan aşağıya olanlarına «sarkıt», aşağıdan yukarıya olanlarına da «dikit» denir.

Mağaraların tavanlarından damlıyan kalkerli yeraltı sularının içindeki karbon gazı, damlanın oluşması sırasında uçar. Bunun sonucu, tavanda bir miktar damlataşı oluşur. Ağırlaşarak mağara tabanına düşen damla da orada buharlaşıp gene damlatışı meydana getirir. Alanya'da bulunan ünlü Damlataş Mağarası'nda bu birikim şekillerinin çok güzel örnekleri bulunur.

SARMAŞIK, duvarları örtmek için duvar diplerine dikilen bir bitkidir. İkiçeneklilerden sarmaşıkgiller familyasının örnek bitkisidir. 60 kadar çeşidi vardır. Başlıca özelliği gövdesinin ya yerde sürünerek uzaması, ya da duvarlara, ağaçlara tutunarak dikine yükselmesidir. Bu yüzden süs bitkisi olarak yetiştirilir. Geniş yapraklıdır. Şemsiye biçiminde salkım çiçekler açar. Kış sonlarına doğru etli meyveler verir.

SARMISAK, yemeklerde çeşni vermesi için kuru ve taze olarak yenen, bahçelerde yetiştirilen bir bitkidir. Zambakgiller familyasındandır. Yapraklarında ve toprak altındaki soğan sapında kokulu bir yağ bulunur. Yemeklere lezzet vermek için de kullanılır. Asya'dan bütün dünyaya yayılmıştır. Özellikle Akdeniz kıyısındaki ülkelerde yetiştirilir.

SAROYAN, William (1908 -), Amerikalı ünlü hikâye ve piyes yazarıdır. Kaliforniya'da Fresno kasabasında doğdu. Ermeni asıllıdır. Babasını 2 yaşındayken kaybetti. Bu yüzden esaslı bir öğrenim yapamadı. Küçük yaştan itibaren türlü işlerde çalıştı. 9 yaşında yazmaya başladı. İlk hikâyesini 1933'te yayımladı. Önceleri Sirak Goryan adını kullanıyordu. Adını yavaş yavaş duyurdu. 1939'da piyeslerinden dolayı Pulitzer Armağanı'nı kazandıysa da reddetti. Hikâyeleri serbest çağırışıma dayanır. Çoğunun sonu önceden kestirilemez. Üslûbu neşeli ve canlıdır. Hayatı olduğu ve gördüğü gibi anlatır.

W. Saroyan

SART, Ege Bölgesinde kurulmuş eski Lidya devletinin başkentidir. Bugün ancak yıkıntıları kalmıştır. Salihli ilçesinde, İzmir - Afyon demiryolu üzerindedir. İlkçağ'ın en zengin şehirlerinden biriydi. Zamanla Persler'in, Romalılar'ın, Bizanslılar'ın eline geçti. Daha sonra Bizanslılar, Selçuklu Türkleri ve Saruhanoğulları arasında el değiştirdi. 15. yüzyıl başında Timur tarafından yakılıp yıkıldı ve öylece kaldı.

SARTRE, Jean Paul (1905 -), ünlü Fransız yazar ve filozofudur. Varoluşçuluğun (egzistansiyalizm) ilk temsilcisidir. Eserlerinde bu görüşü işlemiştir.

J. P. Sartre

Büyükbabası tarafından yetiştirilen Sartre, genç yaşta büyük ün kazandı. 2. Dünya Savaşı'nda Alman işgaline karşı yurtseverlerle birlikte çalıştı.

Sartre, felsefî görüşlerini, Néant «Varlık ve Hiçlik» adındaki eserinde açıklar. Başlıca romanları «La Nausée (Bulantı)» ile «Les Chemins de la Libertá (Hürriyet Yolları)» dır. Tiyatro eseri olarak da «Huis Clos «Gizli Oturum)», «Les Mains Sales (Kirli Eller)» adlı oyunları vardır. 1964 Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmışsa da kabul etmemiştir.

SARUHANLI, Ege Bölgesinde, Manisa iline bağlı 58.723 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 7.095 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 898 $km.^2$'dir. Merkez bucağından başka 1 bucağı (Halitpaşa) ve 47 köyü vardır.

İlçenin orta kesimlerini Kum çayı çevresindeki ovalık yerler kaplar. Güneydoğuda Çaldağı (1.040 metre) en önemli yükseklikltir. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ekonomik zenginliklerin başında tütün, pamuk ve bağcılık gelir.

İlçe merkezi, Bandırma - Manisa demiryolu üzerinde ve il merkezine 20 km. uzaklıktadır.

SARUHANOĞULLARI, Anadolu Türk Beylikleri'nden biridir. 1300 - 1390 ile 1402 - 1410 yılları arasında 98 yıl sürdü. 1390'dan 1402 Ankara Savaşı'na kadar Osman-

SATRANÇ TAŞLARI NASIL DİZİLİR?

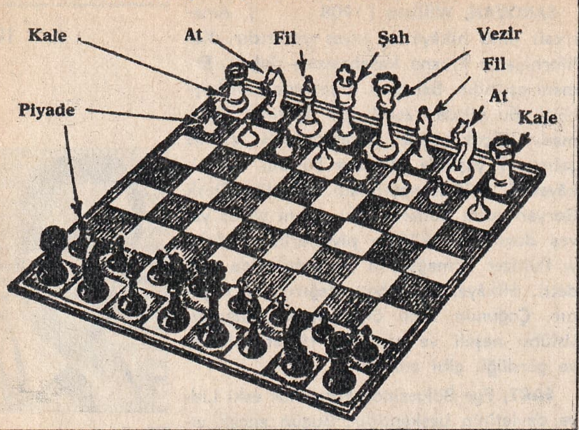

lı devletine bağlı kaldı. Başkentleri Manisa idi. Devlete adını veren Saruhan Bey, Selçuklu uc beylerinden biriydi. Donanmaları vardı. Saruhan Bey.in küçük oğlu Gazi Süleyman Bey 1334'te Aydınoğlu Gazi Umur Bey'le birlikte Mora ve Yunan, 1345'te de Makedonya seferine çıktı.

Manisa Osmanlılar'a geçince, bu sancağa «Saruhan Tahtı» denildi. Sancağa vali olarak veliaht şehzadeler yollanırdı.

Saruhan beylerinin saltanat yılları şöyledir: 1) Saruhan Bey (1300 - 1345), 2) İlyas Bey (1345 - 1374), 3) İshak Çelebi (1374 - 1388), 4) Hızır-Şah Bey (1388 - 1390 ve 1402 - 1410).

SASANİLER, İran'da 226'dan 642'ye kadar 416 yıl süren ünlü bir imparatorluk hanedanıdır. Bu hanedandan 31 «şehinşah» (büyük imparator) gelip geçti. Bunların ikisi imparatoriçedir. Kurucusu Erdeşir I (saltanatı: 226 - 240), Fars Kralı Bâbek'in torunudur.

Hanedanın başkenti Bağdat yakınlarındaki Medâyin şehriydi. 590 - 628 arasında İran'ın batısındaki Destecird'e aktarıldı.

Sasanî hanedanı, dünyayı ilkin Roma İmparatorluğu, 395'ten sonra da Bizans'la paylaştı. Devletin eski Pers İmparatorluğu'nun haşmet derecesine vardırdı. O çağın en üstün uygarlığını kurdu.

Sasanî hanedanına Araplar son verdi. 637 Kaadîsiye, 638 Câlûlâ, 642 Nihâvend meydan savaşlarında İran ordularını yok ettiler. 637'de Selevkiye'yi, 638'de de başkent Medâyin'i aldılar. Bütün Irak ve İran'ı ele geçirdiler.

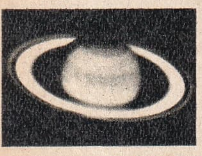

Satürn

SASON, Doğu Anadolu Bölgesinde, Siirt iline bağlı 15.889 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 1.887 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 754 km.²'dir. Merkez bucağından başka Yücebaş (Cacaz) adlı bir bucağı ve 27 köyü vardır.

İlçe toprakları Dicle'nin bir kolu olan Garzan suyunun kaynak kesimindeki Sason dağlarının sarp yamaçları ile dar vâdi tabanlarını kaplar. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Ekonomik hayat hayvancılığa ve hayvan ürünlerine dayanır. Ayrıca evlerde pantolonluk kaba kumaş dokunur.

İlçe merkezi, il merkezine 107 km.'lik bozuk bir yolla bağlıdır. Kurtalan istasyonuna da 85 km. uzaklıktadır.

SATİRLER, eski Yunan mitolojisinde şarap tanrısı Dionysos (Bakhos)'un yarı - tanrı arkadaşlarıdır. Diken diken saçlı, sivri kulaklı, alnından çift boynuzlu, keçi ayaklı birer yaratık olarak düşünülürdü. Eğlencelerde bir çalgı, ya da bir flütle Dionysos'a şarkı söylerlerdi.

SATRANÇ, siyah ve beyaz 64 kareli satranç tahtası üzerinde 16'sı siyah, 16'sı beyaz çeşitli değer ve isimde 32 taşla iki kişi arasında oynanan ve tamamen düşünce ve muhakemeye dayanan bir oyundur. Çok eski bir tarihi vardır. İlk kimin bulduğu kesin olarak bilinmiyor. Truva kuşatması sırasında Palamides adında bir komutanın askerlerin boş vakitlerinde oynamaları için icat ettiği söylenir. Arap kaynaklarına göre de Hindistan'da, genç bir prense ders veren bir Brahman rahibi tarafından icat edilmiştir. Rahip, prense bu oyunla kralların bile tek başına hiç bir şey yapamayacağını daima başkalarının yardımına ihtiyacı olacağını anlatmak istemiştir.

Satrançta oyun taşları «siyahlar» ve «beyazlar» olmak üzere iki grupta toplanır. Her grupta 1 «şah», 1 «vezir», 2 «fil», 2 «at», 2 «kale» ve 8 «piyade» vardır. Oyunda amaç, karşı tarafın şahını kaçamıyacak duruma getirip esir etmektir.

Satranç şampiyonası dünyada ilk defa 1851'de yapıldı. Uluslararası Satranç Federasyonu da 1924 yılında kuruldu.

SATUK BUĞRA HAN (? - 955), Karahanlı Türk İmparatorluğu'nun ilk hakanıdır. Müslümanlığı Türkler'in resmî dini olarak ilk defa kabul eden odur. 940'ta «Dokuz - Oğuz - On - Uygur» hanedanını ortadan kaldırdı, Türk Hakanlığı'nın başına geçti. Başkenti Kâşgar'a aktardı. 15 yıllık saltanatı boyunca İranlı Samânî devletinden toprak alarak genişledi. Müslüman olup «Abdülkerim» adını alınca, Türkler'in İslâm ülkelerine hâkim olmalarını bir kat daha kolaylaştırdı.

Türkler'in binlerce yıllık Şaman dinini bırakıp Müslüman olması ünlü «Satuk Buğra Han» efsanesinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Efsaneye göre Türk hakanı, rüyasında İslâm dininin esaslarını öğrenir ve sabah uyanınca Müslüman olduğunu bildirir. Uyruklarına da Müslüman olmalarını buyurur.

Gerçekte, Türkler'in Müslümanlığı kabulü oldukça uzun tarihî bir gelişmenin sonucudur.

SATÜRN (Zuhal), Güneş Sistemi içinde, Jüpiter'den sonra en büyük gezegendir. Güneşten uzaklık bakımından 6. gezegendir. Bu uzaklık 1.400.000.000 km.'yi geçer. Dünyadan uzaklığı ise 1.200.000.000 km. kadardır. Çapı 114.449 km. (Dünyanın 10 katı), kütlesi de dünyanınkinin 95 katıdır. Güneş çevresindeki dönüş hızı saniyede 9,6 km.'dir. Güneş çevresindeki dönüşünü 29.457 yılda tamamlar. 1 Satürn yılı, 30 dünya yılına eşittir. Buna karşılık 1 günü 10 saat 14 dakikadır.

Satürnün en ilgi çekici özelliği 1665'te Holandalı astronom Christian Huygens'in sadece birini keşfettiği çevresindeki üç halkadır. Genellikle A, B ve C harfleriyle gösterilen bu halkalar saydamdır. En dıştaki A halkasının dış çapı 272.000 km. genişliği 16.000 km.'dir. Ortadaki B halkasının çapı 232.000 km., genişliği 23.000 km., en içteki C halkasının da çapı 180.000 km., genişliği 17.500 km.'dir. Halkalar, birbirinden epey uzak küçük taneciklerden meydana gelir. Bu halkalardan ayrı olarak Satürnün bugüne kadar 9 uydusu tespit edilmiştir. En büyük uydu Titan'ın çapı 5.000 km. kadardır. Titan'ın en büyük özelliği Güneş Sistemi içinde atmosferi olan tek uydu olmasıdır. Bu atmosferin amonyak ve metan gazlarından meydana geldiği 1944'te tespit edilmiştir.

Satürn'ün yüzeyi katı değildir. Bulutumsu, dumanlı bir maddeden ibarettir. Gezegenin yüzündeki ısı — 150°'dir. Atmosferi amonyak gazı billûrlarıyla metan ve hidrojenden ibarettir.

SAUDÎ ARABİSTAN, Asya'nın güneybatısındaki Arap yarımadasının büyük bir kısmını kaplayan bir devlettir. Kuzeyinde Ürdün, Irak ve Kuveyt, doğusunda Basra körfezi, Katar ve Umman, güneyinde Aden ve Yemen, batısında Kızıldeniz vardır.

Nüfusu: 6.750.000, yüzölçümü: 1.750.000 km.²'dir. İdare şekli: Krallık, başkenti: Riyad, dili: Arapça, dini: Müslüman, parası: Riyal'dır.

Saudî Arabistan'ın topraklarının büyük kısmı çöllerle kaplıdır. Ülke başlıca 2 bölgeye ayrılır: 1) Batıdan doğuya doğru uzanan yatık bir yayla durumunda uzanan Necit ile, 2) Batı kesimindeki dağlık Hicaz bölgesi. İklim, çöl ve bozkır iklimidir. Yağmurlar kış aylarında yağar. Kuzey ve batı kesimindeki dağlık bölgede hava ılımlı ve yağmurludur. Sayıları pek az olan akarsuların açtığı vâdilerde ve çöl ortasındaki vahalarda tarım yapılır. Hicaz'ın güneyindeki Asir bölgesinde hemen her cins

Saudî Arabistan'ın başlıca limanı Cidde'den bir görünüş

tahıl yetişir. Hayvancılık ileridir. Necit'in petrol bakımından zenginliğine karşı Hicaz maden yönünden oldukça zengindir. Hicaz halkı yüzyıllar boyu hacıların bıraktığı para ile geçinir. Başlıca şehirleri Müslümanların dinî merkezi olan Mekke (250.000) ve Cidde (200.000)'dir.

1936'da El Hasa bölgesinde bulunan zengin petrol kaynakları Saudî Arabistan'ın ekonomisinde göze çarpan bir değişme meydana getirdi. Ras Tamura'da büyük bir rafineri vardır. Bunun yanında yalnız petrolle ilgili endüstri tesisleri bulunur. Tek demiryolu başkent Riyad ile Dahran arasındadır. Son yıllarda karayollarına da önem verilmektedir.

Yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan Saudî Arabistan, İmparatorluk parçalanınca, Arap emirlerinden İbnissuut, Necit'i ele geçirdi. 1921'de de kendini «Necit Sultanı» ilân etti. İngilizler'in yardımıyla da Hicaz'ı aldı. 1925'te

Saudî Arabistanlı bir bedevî

Saudî Arabistan

İkinci Dünya Savaşı'nda bir bombardımanda yerle bir olmuş bir Fransız mahallesi

Mekke'yi alarak Hüseyin'i Hicaz'dan tamamiyle çıkardı. 1926'da Hicaz Kralı oldu. 1932'de de İbnissuut devletin adını «Saudî Arabistan»'a çevirdi.

SAVA, Tuna'nın en önemli kollarından olan bir nehirdir. Uzunluğu 400 km. Yatağı boydan boya Yugoslavya sınırları içinde kalır. İtalya sınırına yakın bir yerden çıkar. Belgrad'ın batısında Drina ile karışır. Yugoslavya toprakları içinde Tuna nehrine dökülür.

SAVANA, Ekvator bölgelerindeki geniş çayırlara verilen addır. Çeşitli otlardan meydana gelen bu çayırlıklar arasında seyrek olarak serpilmiş ağaçlar da görülür. Savanalar kendiliğinden çıkmış bitkilerle kaplıdır. Bu çayırlıkların tipik hayvanları bizon ve yaban mandasıdır.

SAVAŞ, devletlerin, ya da bir devlet içindeki sosyal toplulukların birbirlerine isteklerini zorla kabul ettirmek için, kuvvet kullanarak yaptıkları çarpışmalardır.

Savaş, kullanılan kuvvetlere ve yapılış şekline göre çeşitlere ayrılır. Silâhlı kuvvetler arasında yapılan savaşlara «silâhlı savaş», gizli kuvvetlerin, politik, ekonomik ve psikolojik gücün kullanıldığı ve barış döneminde yapılan savaşlara «soğuk savaş», devletlerin kendi içlerinde cereyan eden çarpışmalara da «iç savaş» denir.

Barış döneminde politik yollarla, ya da soğuk savaş yoluyla arzularına ulaşamayan devletler, silâhlı kuvvetlerini de kullanarak arzularını kabul ettirmek isterler. Bu durumda savaş ilân ederek ültimatom verir, yahut da baskın tarzında silâhlı kuvvetleriyle karşı tarafın sınırlarını geçer. Karşı taraf da elindeki bütün kuvvet ve imkânlardan yararlanarak bu silâhlı saldırıya karşı kendini savunur. Böylece savaş başlamış olur.

Savaş, tarih öncesi çağlardan zamanımıza kadar süregelmiştir. Savaşlar, tarihin gidişine uyarak nitelikleri yönünden: 1) Kabîle savaşları, 2) Hükümet savaşları, 3) Devlet savaşları, 4) Ulus savaşları olmak üzere dört devre geçirmiştir.

Kabîle savaşları, kabîle ve aşiretlerin kadın, erkek hepsinin katılmasıyla yapılan ilk savaşlardır.

Hükümet savaşları, hükümet emrindeki silâhlı kuvvetlerle yapılan savaşlardır. Bu savaşlarda uluslar cephe gerisinde savaşın etkisi dışında kalırlar. Yalnız silâhlı kuvvetler aralarında çarpışır.

Devlet savaşları, silâhlı kuvvetlerle birlikte ulusal kuvvetlerin de katıldığı topyekûn savaşlardır.

Ulus savaşları ise, ulusların maddî ve manevî bütün güçleriyle katıldıkları topyekûn savaşlardır.

Eski ve yeni bütün savaşların ana sebebibi bir sosyal topluluğun arzularını diğer bir sosyal topluluğa kuvvet kullanarak zorla kabul ettirme isteğidir. Bu arzular tarih boyunca değişmiştir. Savaş sebepleri arasında en önemlileri toprak kazanmak, servet elde etmek, din, güvenlik sağlamaktır. Günümüzdeki savaşların tek sebebi ise ekonomiktir.

Savaş usulleri bilimin ilerleyişiyle değişmiş; bugün füzelerin, güdümlü mermilerin, atom silâhlarının gelişmesiyle insanlığı bütünüyle yok edebilecek bir durum almıştır.

SAVAŞTEPE, Ege Bölgesinde, Balıkesir iline bağlı 20.689 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 5.581 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 425 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Sarıbeyler) ve 41 köyü vardır.

İlçe toprakları genel olarak az yüksektir. İklim ılıktır. İlçe ekonomisi tarla tarımı ile bahçecilik ve hayvancılığa dayanır.

Eski adı «Giresun» olan ilçe merkezi, Davullu dağının batıya bakan yamaçlarında kuruludur. İzmir - Bandırma demiryolu üzerindedir. İl merkezi Balıkesir'e 55 km. uzaklıktadır.

SAVCILIK, bir mahkemede kamu hukuku (ceza) davasını toplum adına açan, kovuşturan makamdır. Her asliye mahkeme-

sinde bulunur. Yargıtayda da başsavcılık makamı vardır. Bu makamlarda görevli olanlara da «savcı» ve «Yargıtay Başsavcısı» denir. Bunlar da hâkim gibidirler. Haklarında hâkimler kanunu uygulanır. Yalnız personel işleri bakımından Hâkimler Yüksek Kurlu'na değil, Adalet Bakanlığı'na bağlıdırlar. Hükümet, kanunların uygulanmasını savcılar yoluyla sağlar.

SAVOİE HANEDANI, Avrupa'nın ünlü hanedanlarından biridir. 807'de ölen Saksonya Dukası Wittekind, hanedanın atasıdır. Bu dukanın 7. kuşaktan torunu Umberto I, Savoie topraklarını ele geçirince hanedan «Savoie» adını aldı. Almanlıktan çıkıp önce Fransızlaşan, daha sonra da İtalyanlaşan hanedan, İtalya birliğini gerçekleştirince büyük ün kazandı. Bu hanedanın mensupları, 1861'den 1946'ya kadar İtalya krallık tacını muhafaza ettiler. Bunlardan en önemlisi 1900'den 1946'ya kadar krallık eden Vittorio Emanuele III'tür.

SAVUR, Güneydoğu Bölgesinde, Mardin iline bağlı 31.406 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 4.046 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.049 km.²'dir. Merkez Bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Süngücü) ve 39 köyü vardır.

İlçe toprakları Dicle'ye ulaşan sayısız vâdilerin yardığı hafif dalgalı vereylerden meydana gelir. Yazları çok sıcak ve kuraktır. Savur çayı kıyısında yetiştirilen kavaklar, ilçenin başlıca zenginliğini teşkil eder. Ayrıca tarım ve hayvancılık yapılır.

İlçe merkezi, Mardin'e 50 km. uzaklıktadır. Evlerinin çoğu toprak damlıdır.

SAYDAM, Dr. Refik (1881 - 1942), ünlü devlet adamı, Cumhuriyet Türkiyesi'nin 7. başbakanıdır. İstanbul'da doğdu ve aynı yerde görev başında öldü. Yüksek öğrenimini Çengelköy Askerî Tıbbiyesi'nde yaptı. 1910'da Almanya'ya gönderildi. Berlin'de Askerî Tıp Akademisi'nde kurs gördü. Birinci Dünya Savaşı sırasında Sahra Sıhhiye Genel Müfettiş vekilliği yaptı.

19 mayıs 1919'da Atatürk'le birlikte Samsun'a gitti. İlk T.B.M.M.'ne Beyazıt (Doğu Beyazıt) mebusu olarak katıldı. Değişik aralarla beş defa Sağlık Bakanlığı'nda bulundu. 1938'de İçişleri Bakanı ve C.H.P. Genel Sekreteri oldu. 1939'da da Başbakanlık görevini aldı. Teşkilâtçı ve geniş görüşlü bir devlet adamıydı.

SAYGON, Güney Vietnam'ın 1.600.000 nüfuslu başkentidir. Saygon nehrinin denize döküldüğü yerde kuruludur. Güneydoğu Asya'nın en önemli ticaret ve endüstri şehirlerinden biri ve şeker, pirinç ticaretinin başlıca merkezidir. Şehirde gemi yapımı, dokuma ve besin maddeleri endüstrisi gelişmiş durumdadır.

SAYGUN, Ahmet Adnan (1907 -), ünlü Türk bestecisidir. İzmir'de doğdu. Açılan yarışmayı kazanarak devletçe Paris'e müzik öğrenimine gönderildi. Döndükten sonra Ankara Devlet Konservatuvarı'nda görev aldı. Birçok bestesi vardır. Eserlerinde Türk halk motiflerini batı tekniğiyle işler. «Yunus Emre» oratoryosuyla büyük ün yaptı: «Kerem» adlı operası ile «Bir Orman Masalı» adlı bale müziği öbür ünlü eserleridir.

Dr. Refik Saydam

SAYIŞTAY, görevleri «genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek, sorumlulukların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak, kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmak» olan bir anayasa organıdır.

Sayıştayın T.B.B.M. adına yaptığı işler, hükümetin malî yönden denetlenmesidir. Meclisin kabul ettiği bütçeler hükümetçe uygulanırken, bölümlere, maddelere uyulup uyulmadığı denetlenmezse, bütçelerin yasama organından geçmesinin anlamı kalmaz, millet eğemenliği kendini hakkıyla gösteremez. Yasama organı, denetimi kendisi yapamayacağı için, bu Sayıştay kurulmuştur. Bütçeden harcamalar yapan muhasiplerin hesaplarını, işlemlerini denetlerken bunların yargılamalarını da yaptığı için, Sayıştay'ın malî yargılama görevi de vardır.

Sayıştay'ın ilk kuruluşu 1864 yılına raslar. O zamanki adı: «Divan-ı muhasebat» tır. 1876 Anayasası varlığını kabul ederek kanunlaştırdı.

SAZ (hasır otu), birçenekliler sınıfının papirüsgiller familyasından bir bitki türüdür. Otsu bir bitki olan saz, genellikle bataklık kıyılarında yetişir. Çok dayanıklı olduğu için de hasır ve sepet yapmada kullanılır.

SAZ, mızrapla çalınan, uzun saplı halk çalgısıdır. Tambura biçimindeki halk sazlarının en büyüğüne «meydan sazı» denir. Bunun üçer üçer çekilmiş on iki teli vardır. Buna «divan sazı» ve «âşık sazı» adı da verilir. «İnce saz» Türk müziğinde ud, keman, kanun, tambur, tef gibi çalgılardan meydana gelen takımdır.

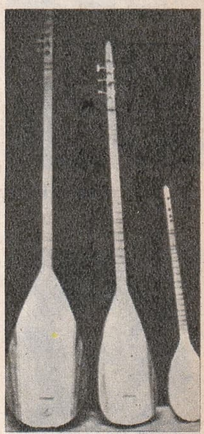

Saz

SAZ, Leylâ (Bak: LEYLÂ SAZ).

SAZ ŞAİRİ, saz çalarak mâniler, destanlar söyleyen halk sanatçısıdır. Bunlara «âşık» da denir. «Âşık Edebiyatı» nın kurucusu sayılırlar. Saz şairleri yetiştikleri çevrelere göre ayrı ayrı adlandırılırlar: 1) Tekke çevrelerinde yetişen din ve tasavvuf şiirleri söyleyen «Tarikat Şairleri», 2) Köy ve köylü hayatının yankılarını işleyen «Köy Şairleri», 3) Şehir ve kasaba-

Schiller

Schopenhauer

Schönberg

Schubert

larda yetişmiş ve biraz eğitim görmüş şairler, 4) «Göçebe şairleri», 5) «Serhat şairleri».

SAZ SEMAİSİ, Türk müziğinde faslın en son çalınan sözsüz parçasıdır.

SAZAN, Tatlı sularda yaşayan büyükçe bir balıktır. Kemikli - balıklar takımının sazangiller familyasındandır. Göllerde ve yavaş akan derelerde yaşar. Biçim ve renkleri yaşadığı ortama göre çok değişir. Genellikle boyu 30 - 40 sm., ağırlığı 2 - 3 kg. kadardır. 1 metre uzunluğunda ve 20 kg. ağırlığında olanlarına da raslanır. Özellikle iri olanlarının eti çok beğenilir, yalnız fazlaca kılçıklıdır.

SCARLETTİ, Alessandro (1659 - 1725), ünlü bir İtalyan bestecisidir. Trapani'de doğdu. Küçük yaşta müzikle ilgilenmeye başladı. İlk büyük operası «Onesta nell' Amore» 1680'da Roma'da İsveç kraliçesinin sarayında oynandı. Önce bu sarayda, daha sonra Napoli ve Roma'daki çeşitli saraylarda görev aldı. Bazı konservatuvarlarda öğretmenlik yaptı. Bir yandan da sürekli olarak operalar besteledi. Bunlardan çoğu kayboldu. Bilinenler arasında en ünlüleri «Teodora», «Pirro e Demetrio», «İl Medo», «Tigrane» dir. 200 kadar da «mes», birçok oratoryo, kanatata yazdı. Oğlu Domenico Scarletti (1685 - 1757) de çağının ünlü klavsenistlerinden ve opera bestecilerinden biridir.

SCHELLİNG, Friedrich Wilhelm Joseph von (1775 - 1854), ünlü bir Alman filozofudur. Tübingen ve Leipzig Üniversitelerinde felsefe ve teoloji öğrenimi yaptı. İena, Würzburg, Erlangen, Münih ve Berlin Üniversitelerinde de profesörlük etti. Önceleri Fichte ile Spinoza'nın felsefî mesleklerini benimsedi, ama sonraları kendine has, tabiata dayanan bir felsefe çığırı açtı. Ortaya koyduğu nazariye, «saltçılık (mutlakiyet)» terimiyle anılır. Buna göre tabiat, Tanrı'nın belirtisidir, onun için, Tanrı ancak denemeyle, gözlemle tanınabilir. Görüşlerini açıkladığı eserlerin başlıcaları: «Bir Tabiat Felsefesi Üzerine Düşünceler» ile «Yüksek İdealizm Sistemi» dir.

SCHİLLER, Friedrich von (1759 - 1805), Alman şairlerinin en büyüklerindendir. Würtemburg dukasının kurduğu askerî okulda önce hukuk, sonra tıp öğrenimi yaptı. 21 yaşında operatör oldu. Ama, kendini küçük yaştan beri meraklı olduğu edebiyata verdi. Hürriyet fikirleriyle yetişmişti. 1781'de tamamladığı ilk eseri «Haydutlar» adlı bir piyesti. Hapse girme pahasına bu eseri sahneye koydu. Dostlarının yardımıyla hapisten kaçtıktan sonra Würtemburg'dan ayrıldı. Mannheim'da takma adla saray tiyatrosunda çalıştı. 1787'de yazdığı «Don Karlos» da özgürlük ve adaletin savunuculuğunu yapıyordu. 1789 - 1801 yılları arasında İena Üniversitesinde tarih okuttu. 1798'den sonra yeniden eserler vermeye başladı. Kendisi, yakın dostu Goethe'den sonra Almanlar'ın en büyük lirik, romantik şairi sayılır. Tiyatroda romantizmi Fransızlar'dan çeyrek yüzyıl önce gerçekleştirdi. Sanatta güzellikle, ahlâkla faydayı bağdaştırmak başlıca amacıydı.

SCHOPENHAUER, Arthur (1788 - 1860), ünlü bir Alman filozofudur' Danzig'de doğdu. Küçük yaştan itibaren sanata ve felsefeye merak sardı. İlk eserini 25 yaşında yazdı. «Aklın Dört Temel Kuralı» adlı bu eserinde mantık, matematik, fizik ve ahlâkın temellerini kurallaştırmaya çalıştı. 1819'da yayımladığı «İrade ve Fikir Olarak Dünya» adlı eserinde de bütün görüşlerini topladı. Ona göre dünya sübjektif bir kavramdan ibarettir. Çünkü bütün bilgiler bize aldatıcı duyguların sonucu olarak gelir. Biz de bu bilgiye göre kendi kendimize bir dünya kurarız. Bu sebeple objektif olarak bir dünya düşünemeyiz. Çünkü dünya zekâ tarafından tasarlanmıştır. Berlin Üniversitesinde rektör olarak da fikirlerini yaymaya çalıştı. Sonra, 1831'de Frankufrt'a gitti, ömrünün sonuna kadar orada kaldı.

Felsefede karamsar görüşün en ünlü temsilcisi sayılan Schopenhauer'in bazı 19. yüzyıl düşünürleri, sanatçıları üzerinde derin etkileri oldu.

SCHÖNBERG, Arnold (1874 - 1951), Avusturyalı ünlü bir bestecidir. Viyana'da doğdu, 1933'te gidip yerleştiği Amerika'da öldü. Müzik dünyasının mucit bestecilerinden biri sayılır. Önceleri Wagner'in etkisinde kalarak besteler yaptı. Bunlar oldukça ağır eserlerdir. Yeni bir düzen koyma çabaları sonunda «12 nota» prensibini buldu. Başlıca eserleri: Gurrelieder, Verklarte Nacht ve Pierrot Lunaire'dir.

SCHUBERT, Franz (1797 - 1828), Avusturya'nın yetiştirdiği en büyük bestecilerden biridir. Viyana yakınlarında Lichtenthal'da doğdu, Viyana'da öldü. Babası fakir bir öğretmendi. 19 çocuğundan 9'u ölmüştü. Küçük yaşta müzik istidadı gösteren oğlunu saray korosuna yazdırdı. Schubert koroda şarkı söylerken bir yandan da besteler yapıyordu. Daha sonra müzik dersleri vermeye başladı. Öğrencilerinden Theresa Grob adında bir kızı sevdi. Genç kız fakir öğretmeni üç yıldan fazla bekleyemedi, bir fırıncıyla evlendi. Schubert, gönlünde açılan yarayı «lied (aşk şarkıları)» ler besteleyerek kapatmaya çalıştı. Bu «lied» ler, ona Viyana'da büyük bir ün sağladı. Verimli bir besteciydi. 20 yaşın-

dayken birçok lied'i, 6 senfonisi vardı. Buna rağmen bir türlü gerektiği kadar para kazanıp hayatını düzene sokamadı. Çok fakir olduğu için bütün bestelerini nota kâğıdı üzerine yazamıyordu. Bu yüzden eserlerinin birçoğu kayboldu. Başlıca eserleri: Bitmemiş Senfoni, Ave Maria, Ölüm ve Genç Kız'dır.

SCHUMANN, Robert (1810 - 1856), ünlü bir Alman bestecisidir. Saksonya'da Zwuckau'da doğdu. 9 yaşında piyano çalmaya başladı. Piyano derslerini Leipzig Üniversitesinde hukuk öğrenimi yaparken de bırakmadı. Bach ve Schubert'in etkisinde kendini büsbütün müziğe verdi. Bir süre sonra parmaklarını kuvvetlendirmek için yaptığı bir hata yüzünden bir parmağını kaybetti ve piyanoyu bırakmak zorunda kaldı. Piyano öğretmeninin küçüklüğünden beri tanıdığı kızı ünlü virtüoz Klara Wieck'le evlendi. 1845'te ilk ciddî sinir buhranları geçirmeye başladı. Kendini aşırı bir çalışmaya verdi. Bu, sağlığını büsbütün bozdu. 1854'te kendini Ren nehrine attı. Kurtardılar ve bir sağlık yurduna kapattılar. Burada sefalet içinde öldü. Ölümünden sonra eşi Klara, çıktığı turnelerde Schumann'ı dünyaya tanıttı.

Schumann romantik müziğin bir temsilcisidir. Eserlerinde kuvvetli, duygulu bir ifade vardır. Hayatı, akılla duygu arasında, deliliğe varan bir çatışma halinde geçti. Kültürü çok genişti. Piyano eserleri arasında: Gençler İçin Albüm, 4 senfoni, Manfred Uvertürü ve çeşitli «lied» leri vardır.

SCHWEİTZER, Albert (1875 - 1965), Alman din bilgini, rahibi, müzikoloğu ve hekimidir. Kaysersberg'de doğdu. Öğrenimini Strazburg, Paris ve Berlin Üniversitelerinde yaptı. İlk eserini 24 yaşında yazdı. Bu, Kant'ın felsefesini inceleyen bir eserdi. Müzikle de uğraşıyordu. Bach'ın eserlerini orgda en güzel çalan müzikçi olarak da tanınmıştı. 1905'te üniversitedeki görevini bıraktı. Doktor olup kendini insanlığa adamak istiyordu. 1913'te tıp öğrenimini tamamladıktan sonra Afrika'nın ekvator bölgesinde çok ilkel bir hayat süren yerlilere bakmak için Lamberene'de bir hastane kurdu. Özellikle yerliler arasında pek çok ölüme yol açan cüzam ve uyku hastalığıyla ilgilendi. Schweitzer'in bu çalışmaları bütün dünyanın ilgisini çekti, hayranlık uyandırdı. 1952 Nobel Barış Armağanı'nı kazandı. 1965'te Afrika'da, çok sevdiği yerliler arasında öldü.

SCOTT, Robert (1868 - 1912), ünlü bir İngiliz kutup kâşifidir. Devonport'ta doğdu, 1882'de İngiliz donanmasında görev aldı. 1900 - 1904 yılları arasında İngilizler'in Güney Kutbuna gönderdikleri keşif heyetlerine başkanlık etti. Güney Kutbu'nda 82. enlem dairesine kadar gitti. 1909'da ikinci yolculuk için hazırlıklara başladı' 24 ekim 1911'de 4 arkadaşıyla birlikte büyük yolculuğa çıktı. 18 ocak 1912'de Güney Kutup Noktası'na vardılar. Ama, onlardan bir ay önce Norveçli kâşif Amundsen'le arkadaşlarının diktikleri Norveç bayrağıyla karşılaştılar. Dönüşte tutuldukları tipide kayboldular. Ertesi yıl kutba giden bir keşif heyeti onların donmuş cesetleriyle karşılaştı.

SCOTT, Walter (1771 - 1832), İskoçyalı ünlü bir romancıdır. Edimburg'da doğdu, Abbotsfort'ta yoksulluk içinde öldü. Hukuk öğrenimi yaptı. 1802'de yayımladığı «İskoçya Sınırından Türküler» adlı eseri başarı kazanınca avukatlığı bıraktı. Ama şiirleri gerçekten güzel olmasına rağmen o sıralarda Lord Byron, ününün en yüksek noktasında bulunmasından tutunamadı. Bunun üzerine 1814'te ilk romanını, «Waverley» i imzasız yayımladı. Bundan sonra büyük bir çabuklukla arka arkaya «Guy Mannering», «Antikacı», «Kara Ekmek», «Edimburg Hapishanesi», «Rop - Roy», «Lammermoore'nin Nişanlısı», «Montrose Efsanesi», «İvanhoe», «Manastır», «Haydut», «Nigel'in Serveti», «Quentin Durward» gibi romanları yazdı. «Napoléon'un Hayatı» adlı romanı Fransa'da büyük tepkilere yol açtı. Bunun sonucu iflâs eden yayınevinin borcunu Scott üzerine aldı. Borcu ödedi, ama hayatı yoksulluk içinde geçti. Bu dönemde yazdığı romanlar da çok çalışmasından gittikçe değerini kaybetti.

SEBEN, Karadeniz Bölgesinde, Bolu iline bağlı 11.920 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 1.770 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 665 $km.^2$'dir. Tek bucaktan ibarettir. 30 köyü vardır.

İlçe toprakları çoğunlukla engebelidir. Aladağ kütlelerinin bir bölümünü içine alır. İlçenin yağışlı bir iklimi vardır. Orman örtüsü gürdür. Ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanır. Ormancılık da gelişmiştir.

İlçe merkezi, Aladağ çayı vâdi tabanında kuruludur. 50 km.'lik bir yolla il merkezi Bolu'ya bağlıdır.

SEBİL, yollar üzerinde gelip geçene Allah rızası için içecek su dağıtılan yer ve bu dağıtma işidir. Genellikle camilerin yanında yuvarlak, üstü kubbeli, ufak yapılardır. Cepheleri geniş birer pencere biçimindedir. Bu pencerelere süslü, oymalı tunç parmaklıklar konur. Gelip, geçen bu parmaklıklar arkasına konmuş bakır maşrapalardan su içer. Sultanahmet Sebili, Hekimoğlu Ali Paşa Sebili, Dolmabahçe'deki Hüdaî Efendi Sebili en ünlüleridir.

Schumann

Schweitzer

R. Scott

W. Scott

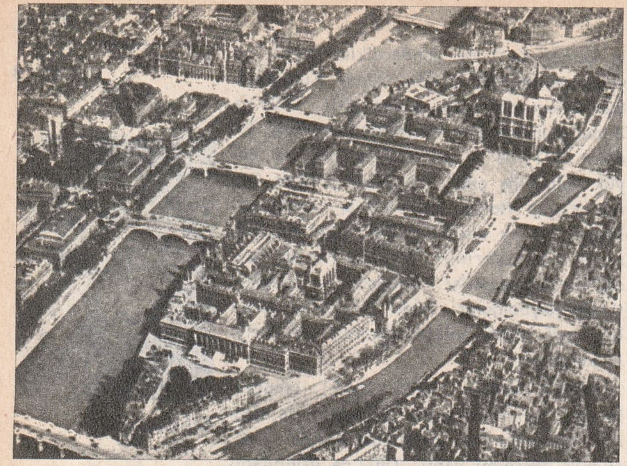

Paris'te Seine nehri

SEBZE, pişirilerek, yahut da çiğ yenilen yeşil bitkilere verilen addır. Lahana, pırasa, ıspanak, taze fasulye, bakla, salata, marul, hıyar, havuç, domates v.b. gibi sebzeler yeşil ve taze oldukları için vitamin yönünden zengin, yararlı bitkilerdir. Sebzelerde en çok A, B, C, K vitaminleri bulunur. Sebzeler maden yönünden de zengindir. Özellikle ıspanak, demiri, kalsiyumu en zengin sebzedir. Fasulye, nohut, bezelye gibi sebzeler de protein yönünden zengindir.

SEÇİM, bir kişinin belirli bir göreve, kanunların gösterdiği şekilde verilecek oylarla getirilmesi sistemidir. Millet Meclisi, Senato, Belediye Meclisi, İl Genel Meclisi, İhtiyar Heyeti üyeleriyle muhtarlar hep seçimle iş başına getirilir. Böylece seçmenleri adına hareket ve faaliyet gösterme yetkisini kazanırlar. Seçimler, halkın, hemşehrilik ve yurttaşlık haklarının belirmesi demektir. Anayasamızın 55. maddesine göre, yurttaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır.

Siyasî seçimler belli başlı iki sisteme göre yapılır. «Çoğunluk Sistemi» nde, bir seçim bölgesinde kullanılan oyların çoğunu kazanan parti, ya da şahıs, seçimi de kazanmış olur. Öteki oylar boşa gider. «Nispî Sistem» de ise üyelikler, kazanılan oy oranında paylaşılır.

SEÇMECİLİK (Eklektizm), felsefede, çeşitli, hatta birbirine karşıt öğretilerden seçilmiş görüşleri bir araya toplayan bir düşünme yoludur. 19. yüzyılda ortaya çıktı. Fransız filozofu Victor Cousin tarafından geliştirildi. Cousin'e göre felsefe tarihi boyunca idealizm, sansüalizm, skeptisizm ve mistisizm birbirlerinin yerlerini almak için çarpışmışlardr. Halbuki, felsefe biliminin gelişmesi için hiç bir görüşe saplanıp kalmamalı, hepsinin içinden akla yakınını almalıdır.

SEDEF, midye, istiridye gibi yumaşakçaların kabuklarının beyaz ve parlak olan iç kısmıdır. Sert bir maddedir. Beyaz ışığı çözümler, gökkuşağında görülen çeşitli renklere ayırır. Eski çağlardan beri süslemelerde ve süs eşyalarının yapımında kullanılmıştır. Doğu ve Türk sanatında sedef kakmacılığı başlı başına bir sanat kolu olarak gelişmiştir.

SEDEF HASTALIĞI, genellikle derinin oynak bölgelerinin pullu bir görünüş almasıyla belirlenen bir hastalıktır. Hekimlik dilinde buna, «pseriasis» denir. Hastalığın neden ileri geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Tedavisi zor, hatta imkânsızdır. D vitamini, böbreküstü bezlerinden alınmış özler, morötesi (ültraviyole) ışınlar bu hastalığın tedavisinde iyi sonuçlar verir.

SEDEF OTU, ayrı taçyapraklı ikiçenekliler sınıfının sedefotugiller familyasından bir bitki türüdür. Asya ve Avrupa'da kendiliğinden biten 80 kadar çeşidi vardır. Bitkide çabuk uçucu bir yağ bulunur. Bu yağ hekimlikte sürgüne (ishal) karşı ilâç olarak kullanılır.

SEDİR AĞACI (Dağ selvisi), kozalaklardan kerestesi doğramacılık ve ince marangozlukta kullanılan, yüksekliği 50 metreyi bulan bir ağaçtır. Lübnan'da, Atlas dağlarında ve Himalayalar'da yetişen üç ayrı çeşidi vardır. Bunlar, oralarda geniş ormanlar meydana getirir. Yurdumuzda Toroslar üzerinde Lübnan sediri ormanları vardır. İlkçağ'da Fenikeliler sedir ağaçlarından yaptıkları teknelerle Akdeniz'de büyük deniz üstünlüğü kurmuşlardı.

SEFERİHİSAR, Ege Bölgesinde, İzmir iline bağlı 9.661 nüfuslu bir ilçemiz ve bu ilçenin 5.269 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 364 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka 10 köyü vardır.

İlçe toprakları Urla yarımadasının güneyinde, Ege denizine bakan tatlı eğimli ya-

Sedir ağacı

maçlardan meydana gelir. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kışlar yağışlı ve ılık geçer. İlçe ekonomisi tarıma, özellikle bağcılık, tütüncülük, zeytincilik ve hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi, İzmir şehrine 64 km. uzaklıkta düz bir alan üzerine kuruludur. İskelesi olan Sığacık'a 5 km.'lik bir yolla bağlıdır.

SEİNE, Kuzey Fransa'da bir nehirdir. Uzunluğu 776 km.'dir. Doğu Fransa'da Côte - d'Or ilinde, Langres yaylasından doğar, Paris havzasında bazı akarsuları alır, Paris'ten geçip kuzeybatı doğrultusunda akarak Le Havre limanı yakınında Manş denizine dökülür. Döküldüğü yerde 9 km. genişliğinde bir çatalağzı meydana getirir. 500 km. içerideki Rouen'e kadar ulaşıma elverişlidir.

SEKBAN VE SEKBAN - I - CEDİT, Yeniçeri Ocağı'na bağlı bir sınıf ve «Nizam-ı Cedit» e verilen ilk addır. Farsça'da «köpek bekçisi» anlamına gelir. Sonraları buna Türkçe'de «Seymen» dendi. Osmanlı Sarayı'nda av köpeklerine bakan kimselere de sekban denirdi.

SEKİZİNCİ, İbnürrefik Ahmet Nuri (Bak: İBNÜRREFİK AHMET NURİ).

SEKOYA, kozalaklıların porsukgiller familyasından iri bir ağaçtır. Kaliforniya'da yetişir. «Dev sekoya» ile «yapraklarını dökmeyen sekoya» diye iki çeşidi vardır. Yüksekliği 100 - 150 metreyi bulur. Yarım santim boyunda yeşil, küçük yaprakları vardır.

SEKSOLOJİ, cinsiyetin ve cinsiyetle ilgili psikofizyolojik konuları inceleyen bilgi koludur. Psikoloji, psikiyatri, pedagoji, sosyoloji gibi bilim dallarında cinsi araştırmalara büyük önem verilmesi, zamanla seksolojinin önemini artırdı. Böylece modern insanın hayatında gittikçe faydalı bir rol oynamaya başladı. Bugünkü pedagoji çocukta da cinsî eğitime büyük önem verir. Cinsiyet, hayatın kaçınılmaz unsurlarından biridir. Bu sebeple seksolojinin başlangıç noktası çocuklara uygulanacak cinsî eğitimdir.

SELÂNİK, Kuzey Yunanistan'da Vardar nehrinin denize döküldüğü Selânik körfezinde 251.000 nüfuslu bir liman şehridir. Makedonya bölgesinin en büyük şehri ve Yunanistan'ın ikinci büyük limanıdır. Önemli bir ticaret, endüstri ve kültür merkezidir. M.Ö. 4. yüzyılda Makedonyalı Kral Kasandros tarafından kuruldu. Makedonya Krallığı, Roma ve Bizans İmparatorlukları çağında çok gelişti. 1430'da Murat II zamanında Türkler'e geçti, 1912 Balkan Savaşı'ndaki yenilgiye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda kaldı. Türk tarihinde önemli bir yeri vardır. 1908 İnkılâbı'nı yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk merkeziydi, 31 Mart Vakası'nı bastıran ordu, buradan Istanbul'a geldi, Türkçe'nin öncüsü sayılan «Genç Kalemler» dergisi 1908 İnkılâbı'ndan sonra burada yayımlandı, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk burada doğdu. Atatürk'ün doğduğu ev bugün Selânik'te müzedir.

SELÇUK, Ege Bölgesinde İzmir iline bağlı 15.640 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.227 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 295 km.²'dir. Tek bucaktan ibarettir. 9 köyü vardır.

İlçe toprakları Küçük Menderes nehrinin çatalağzıyla onu güneyden kuşatan Bülbül dağından ibarettir. Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ekonomi tarıma dayanır. İncir, üzüm, tütün ve pamuk yetişir.

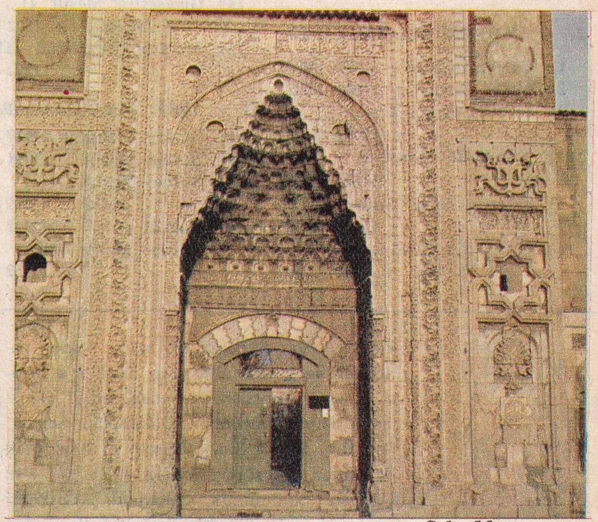

Selçuklu eserlerinden Sıvas'ta Gökmedrese

İlçe merkezi, İzmir - Aydın demir ve karayolu üzerindedir. Kasabanın tarihi İlkçağ'da burada kurulu Efes şehrine kadar dayanır. M.Ö. 6. yüzyılda kıyıda bulunan kasaba, Küçük Menderes'in getirdiği lığların kıyıyı doldurması üzerine içeride kaldı. Efes, M.Ö. 250 yılında bugünkü kalıntıların bulunduğu yere taşındı. Şehrin ilk bulunduğu yere daha sonra «Aya Teologos» adı verildi. Türkler'in «Ayasuluğ» dedikleri şehir, 1333'te Aydınoğulları'nın, 14. yüzyıl sonlarında da Yıldırım Bayezit'in eline geçti. Daha sonra Timur'un aldığı şehir, Murat II zamanında tekrar Osmanlı yönetimine girdi. Selçuk'ta bugün kale ile Isabey Camisinden başka birçok turistik değeri olan tarihî kalıntı vardır.

SELÇUKLU DEVLETİ, 11. yüzyılda kurulan, 13. yüzyılda sona eren büyük bir Türk devletidir. Türk ulusunu Orta Asya'dan Ya-

SELÇUKLU HANEDANLARI

1. BÜYÜK SELÇUKLULAR

(Horasan Selçukluları):

1) Sultan Tuğrul Bey (1040 - 1063)
2) Sultan Alp Arslan (1063 - 1072)
3) Melik - Şah I (1072 - 1092)
4) Sultan Mahmut (1092 - 1904)
5) Sultan Berkyaruk (1092 - 1094)
6) Melik - Şah II (1105 - 1105)
7) Sultan Mehmet Tapar (1105 - 1117)
8) Sultan Sencer (1117 - 1157)

2. ANADOLU SELÇUKLULARI:

1) Süleyman-Şah I (1077 - 1086)
2) Melik Davut (1086 - 1092)
3) İzzettin Kılıç - Arslan I (1092 - 1107)
4) Gıyasettin Mesut I (1107 - 1155)
5) İzzettin Kılıç - Arslan II (1155 - 1192)
6) Gıyasettin Keyhusrev I (1192 - 1196 + 1204 - 1210)
7) Rüknettin Süleyman Şah II (1196 - 1203)
8) İzzettin Kılıç - Arslan III (1203 - 1204)
9) İzzettin Keykâvûs I (1204 - 1219)
10) Alâettin Keykubâd I (Uluğ = Büyük) (1219 - 1237)
11) Gıyasettin Keyhusrev II (1237 - 1246)
12) İzzettin Keykâvûs II (1246 - 1249 + 1261 - 1266)
13) Rüknettin Kılıç - Arslan IV (1249 + 1261 - 1266)
14) Gıyasettin Keyhusrev III (1266 - 1283)
15) Gıyasettin Mesut II (1283 - 1297 + 1302 - 1308)
16) Alâettin Keykubâd III (1297 - 1302)

3. IRAK SELÇUKLULARI:

1) Sultan Mahmut (1117 - 1131)
2) Sultan Davut (1131 - 1132)
3) Sultan Mesut (1132 + 1135 - 1152)
4) Tuğrul I (1132 - 1135)
5) Sultan Melik Şah (1152 - 1153)
6) Sultan Mehmet (1153 - 1159)
7) Sultan Süleyman Şah (1159 - 1161)
8) Sultan Arslan Şah (1161 - 1177)
9) Tuğrul II (1177 - 1194)

4. ŞAM (Suriye) SELÇUKLULARI:

1) Sultan Tutuş (1094 - 1095)
2) Sultan Rıdvan (1095 - 1113)
3) Sultan Alp Arslan (1113 - 1114)
4) Sultan Sultan - Şah (1114 - 1117)

5. KİRMAN SELÇUKLULARI:

1) Sultan Kara - Arslan Kavurd Bey (1041 - 1073)
2) Kirman - Şah (1073 - 1074)
3) Sultan Hüseyin (1074)
4) Sultan - Şah (1074 - 1085)
5) Turan - Şah (1085 - 1097)
6) İran - Şah (1097 - 1101)
7) Arslan - Şah (1101 - 1142)
8) Mehmet I (1142 - 1156)
9) Tuğrul - Şah (1156 - 1169)
10) Behram - Şah (1169 - 1187)
11) Mehmet II (1187)

kın Doğu'ya, Akdeniz kıyılarına kadar getirdiler ve Anadolu'yu alıp Türkler'e ikinci anayurt yaptılar. Hanedan, adını Oğuzlar'ın Kınık boyundan Dukakoğlu Selçuk'tan alır. Selçuk Bey, Oğuzlar'ın Aral gölü ile Hazar denizi arasındaki «Üst Yurt» ta yaşayan bölümünün hakanıydı. Başkenti Kaşgar'dı. 11. yüzyılda Selçukoğulları'ndan Tuğrul Bey, 1037'de Nişapur'u Gazneliler'den aldı. 23 mayıs 1040'da da büyük Gazneli ordusunu Dandanakan Meydan Savaşı'nda bozguna uğrattı. Bütün İran'ı alan Tuğrul Bey, Bağdat'a geldi. Fâtımîler'in ve Büveyhîler'in baskısı altındaki Abbasîler'i himayesi altına aldı. Böylece İslâm tarihinde Araplar'ın üstünlük devri kapandı.

Tuğrul Bey öldükten sonra yerine kardeşi Çağrı Bey'in oğullarından Alparslan geçti. Alparslan 26 ağustos 1071'de Malazgirt Meydan Savaşı'nda Bizanslılar'ı yenerek Anadolu'nun kapılarını Türkler'e açtı. Alparslan'ın oğlu Melikşah çağında da

Selçuklu devletinin en geniş sınırları

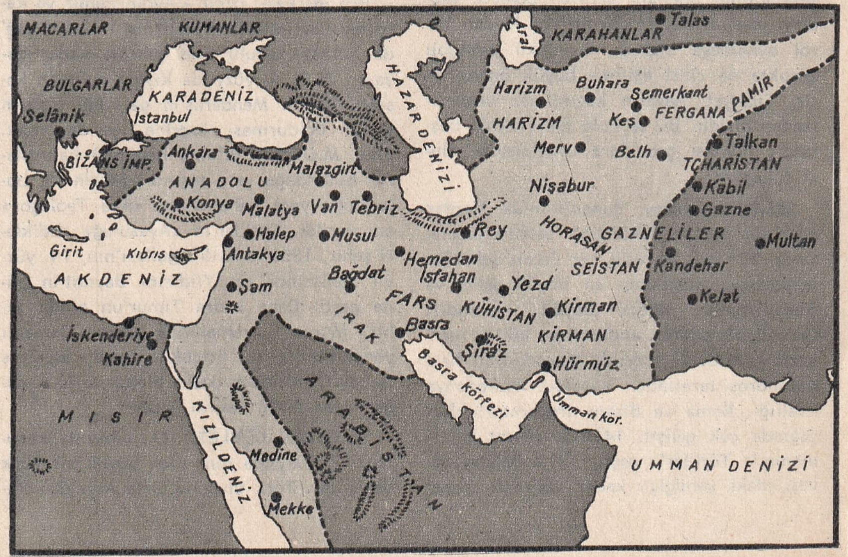

Türk İmparatorluğu, günün en yüksek noktasına çıktı. Gazneli, Karahanlı ve Gurlu Türk imparatorlukları Selçuklular'ın egemenliğini tanıdı.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun fethiyle uğraşan Kutalmış oğlu Süleyman Şah, Alparslan'ın komutanlarından ve Selçuk Bey'in oğullarından Arslan Yabgu'nun torunuydu. Süleyman Şah, Büyük Selçuklular'a bağlı Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştu.

Sultan Sencer'in ölümü üzerine 1157'de Büyük Selçuklular hanedanı sona erdi. Türk İmparatorluk tacı, Konya'daki Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıçarslan II'ye geçti.

İran'da, Irak'ta, Kafkasya'da «Irak Selçukluları» vardı. Bu dalın kurucusu Sultan Mahmut, Büyük Selçuklular'dan Sultan Mehmet Tapar'ın oğullarındandı. Hamedan'ı başkent edinen Irak Selçuklular'ı 1194'te tarihe karıştı.

Bir Selçuklu devleti de Kirman'da, güneydoğu İran'daydı. Kurucusu Sultan Kavurt, Alparslan'ın kardeşidir.

Başkentleri Şam'da olan Suriye Selçuklu Devletinin kurucusu Sultan Tutuş ise Alparslan'ın oğluydu.

Büyük Selçuklu Devleti'nin geniş mirasını Türk atabey hanedanları paylaştılar. Bunların en ünlüleri Zengîler, Salgurlar, İldenizliler, Artukulular, Böriler'dir. Doğuda, Büyük Selçuklular'ın yerine Doğu Türk Hakanlığı olarak Harzemşahlar geçti. Arap ülkeleri ise bir süre sonra Türk egemenliğinden çıktı, Eyyubî Arap egemenliğine girdi. Bunların yerini daha sonra Türk Memlûklar aldı.

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu, Sultan Alâeddin Keykubât çağında dünyanın en güçlü, bayındır ve zengin devletiydi. 1308' de Anadolu Selçukluları'nın tarihe karışmasıyla Osmanoğulları bu devletin manevî mirasını topladılar.

SELEBES, İndonezya Cumhuriyeti'nin topraklarını meydana getiren başlıca adalardan biridir. Başkenti Makassar bir liman şehridir. Nüfusu: 7.000.000, yüzölçümü: 186.795 km.^{2}'dir.

SELEBES DENİZİ, Büyük Okyanus'a bağlı bir iç denizdir. Kuzeyde Sulu takımadaları ve Filipinlerden Mindanao adası, doğuda Sangihe adaları, güneyde Selebes adasının kuzey yarımadası, batıda Borneo ile çevrilidir. Kuzeyden güneye 672 km., dodan batıya ve en geniş yerinde 832 km.'dir.

SELEN (Bak: SELENYUM).

SELENDİ, Ege Bölgesinde, Manisa iline bağlı 19.668 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.586 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 751 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 36 köyü vardır.

İlçe toprakları Gediz'e karışan Selendi çayı çevresindeki düzlüklerle bunları kuşatan hafif dalgalı kesimleri kaplar. Ekonomisi tarla tarımıyla hayvancılığa ve ormancılığa dayanır.

İlçe merkezi, Selendi çayının genişçe vâdi tabanında kuruludur. Manisa'ya uzaklığı 197 km.'dir. 1954'te ilçe olmuştur.

SELENTERELER, denizanalarını, mercanları, sifonluları içine alan bir takımdır. Az, çok bitkimsi bir hayat yaşarlar. Bazıları «hidra», «polip» gibi sabit, bazıları da «denizanası» gibi serbestir. Vücutlarının % 95'i sudur. Görünüşleri yumuşak bir pelteye benzer. Binlercesi bir arada yaşar. Bazılarının üzerlerinde kireçli bir kabuk vardır. Bunlardan binlercesinin bir araya gelmesi resifleri meydana getirir.

SELENYUM, bir madensidir. Tabiatta çok ender bulunan filizi «eukairit» adı verilen gümüş - bakır selenürdür. Simgesi: Se, atom sayısı: 34, atom ağırlığı: 79,2, ergime noktası: 220°, kaynama noktası: 688°'dir. İlk defa 1817'de İsveçli kimyacı Berzelius tarafından kurşun odalar çamurunda keşfedildi. En önemli fiziksel özelliği karanlıkta çok az olan elektriksel iletkenliğinin ışıkta artmasıdır. Bu özelliğinden ötürü radyo ve televizyon aygıtlarının yapımında kullanılır.

SELİM, Doğu Anadolu Bölgesinde, Kars iline bağlı 33.364 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.939 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.011 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 52 köyü vardır.

İlçe topkakları orta kesimde Selim ovası ve onu çevreleyen Mihran, Ziyaret ve Ağdere dağlarının yamaçlarından meydana gelir. Kışlar soğuk geçer. Çayır ve otlakların fazla oluşu hayvancılığı geliştirmiştir. Ovada tarla tarımı yapılır.

İlçe merkezi Kars - Erzurum karayolunun 36. km'sindedir. Demiryolu üzerinde istasyonu da vardır. Selim, 1957'de ilçe olmuştur.

Selim I

SELİM I, Yavuz (1467 - 1520), Osmanlı padişahlarının dokuzuncusudur. Bayezit II.'nin oğludur. Amasya'da doğdu, İstanbul'da şirpençeden öldü. İyi bir öğrenim gördü. Şehzadeliği sırasında Trabzon Sancakbeyi'ydi. Babasını tahttan indirip kendinden yaşça büyük kardeşleri Saruhan Sancakbeyi Korkut ve Amasya Sancakbeyi Ahmet'i ortadan kaldırarak saltanatı ele geçirdi.

İlk yaptığı iş, Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike halinde gelen din ve mezhep kavgalarını ortadan kaldırmak oldu. Bu amaçla Anadolu'da, İran hükümdarı Şah İsmail'in taraftarı olan 40 bin şiîyi kestir-

di. Sonra Şah İsmail'in üzerine yürüyerek 1514 ağustosunda Çaldıran ovasında onun ordusunu yendi. Tebriz'i aldı. Dönüşünde Diyarbakır, Van, Bitlis yörelerini, Dulkadıroğlu Devleti'ni ortadan kaldırarak Maraş'ı, Elbistan'ı bu arada Erzurum ve Erzincan'ı Osmanlı topraklarına kattı.

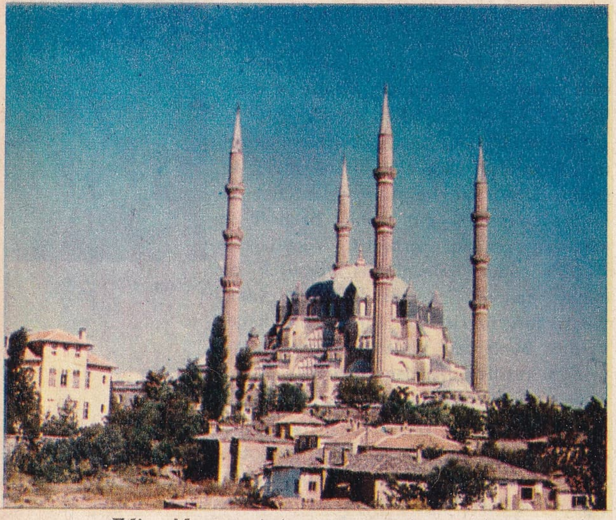

Edirne'de Selimiye Camisi

Yavuz Selim, 1516'da Şah İsmail'in tarafını tutan Mısır Kölemen (Memlûk) Sultanı Kansu üzerine yürüdü. Halep yakınlarında Mercidabık'ta Mısır ordusunu yendi. Bu savaşta Sultan Kansu da öldü. Selim, Malatya, Antep ve Halep'i aldı. Gazze'de başka bir Mısır ordusunu da yenerek Suriye ve Filistin'i ele geçirdi.

Selim II

Mısır'da 1 yıl kaldı. Bu arada Kölemenler'in son sultanı Tomanbay'ı da yenerek Mısır'a bağlı Hicaz'ı ele geçirdi. Kölemenler'in elinde oyuncak olan son Abbasî Halifesi El Mütevekkil'den de 1517'de halifeliği aldı. Bu tarihten sonra halifelik 407 yıl Osmanlı hanedanının elinde kaldı.

Selim III

Yavuz Selim, İstanbul'a döndükten sonra yeni bir sefer hazırlığına giriştiği sırada şirpençeye yakalanarak öldü. Adını taşıyan caminin yanındaki türbeye gömüldü.

Sekiz yıl tahtta kalan Yavuz Selim, uzunca boylu, geniş yapılı, sert yaradılışlıydı. Sanata, bilimlere sevgi ve saygısı vardı. Kendisi de iyi bir divan şairiydi. Türkçe ve Farsça şiirleri kuvvetlidir.

SELİM II (1524 - 1574), Osmanlı padişahlarının on birincisidir. Kanunî Sultan Süleyman'ın oğludur. Annesi Hürrem Sultan'dır. İstanbul'da doğdu ve aynı şehirde öldü. Türbesi Ayasofya avlusundadır. Sarışın ve içkiye düşkün olduğu için «Sarı Selim», «Sarhoş Selim» diye de anılır. 1566'da babasının ölümü üzerine tahta çıktı. 8 yıl saltanat sürdü. Kabiliyetsiz ve zayıf yaradılışlıydı. Yaptığı iyi işlerin başında Sokullu Mehmet Paşa'yı sadrazamlıkta bırakmasıdır. Zamanının en önemli olayları Kıbrıs'ın 1571'de tamamen fethedilmesi, aynı yıl İnebahtı Deniz Savaşı'nda Türk donanmasının yenilgiye uğramasıdır. Ertesi yıl eski kudretine kavuşan donanma, 1573'te Akdeniz hâkimiyetini tekrar ele geçirdi ve Venedik'in tazminat ödemesini sağladı. Yemen'in tamamen ele geçirilmesi de Selim II zamanına raslar.

SELİM III (1761 - 1808), Osmanlı padişahlarının yirmi sekizincisidir. Babası Mustafa III, annesi Mihrişah Sultan'dır. 1789'da amcası Abdülhamit I'in yerine tahta çıktı. 1807'deki Kabakçı Mustafa İsyanı üzerine tahttan indirildi, 1808'de de öldürüldü.

İyi bir öğrenim gören Selim III, Batı'daki ilerleyişe ayak uydurmak için saltanatının ilk aylarından itibaren ülkesine ve devlete yeni bir düzen getirmeyi amaç edindi. Bu yüzden de gericilerin düşmanlığını kazandı. Birçok eski müesseselerin yerine yenilerini kurdu. Bunlara «Nizam-ı Cedit» (Yeni Düzen) adı verildi. Ancak, daha çok «Yeniçeri Ocağı» yerine kurmak istediği piyade sınıfı bu adla anılır. Bu askerî teşkilâtı kurmak için Fransa'dan öğretmenler getirtti, Üsküdar'daki Selimiye Kışlası'nı, «Mühendishane» yi, «Kumbarahane» yi yaptırttı.

İmparatorluğun bütün müesseselerinde ıslahat yapmaya girişmesi, yenilik düşmanı gericilerin ve yeniçerilerin ayaklanmasıyla sonuçlandı. Kabakçı Mustafa İsyanı diye anılan bu ayaklanma sonunda Selim III, tahttan indirildi; yerine veliaht şehzade Mustafa IV, tahta çıkarıldı. Bir süre sona vezir Alemdar Mustafa Paşa, Rusçuk'ta topladığı bir orduyla İstanbul üzerine yürüdü. Amacı Selim III'ü tekrar tahta çıkarmaktı. Ama gericiler ve yeniçeriler, Alemdar Mustafa Paşa tam saraya girdiği sırada eski padişahı öldürdüler.

Selim III, ileri fikirli aydın bir padişahtı. Şiir ve müzik alanında da ün yapmıştı. Klasik Türk müziğinde en büyük bestecilerden biridir. Şiirde «İlhâmi» takma adını kullanırdı.

SELİMİYE CAMİSİ, Edirne'de, Selim II adına, Mimar Sinan tarafından yapılan camidir. Yapımı 6 yıl (1569 - 1575) sürdü. Koskoca camiyi tek bir kubbeyle örtmeyi başaran Mimar Sinan, Selimiye için, «Ustalığımın eseridir,» der. Gerçekten de Selimiye'de kubbe sekizer köşeli 8 filayağına dayanan kasnak üzerine oturtulmuştur. Caminin 4 minaresi vardır. Minarelerin kubbeye yakınlığı esere ayrı bir güzellik verir. Selimiye'nin iç avlusu, çevresi revak-

larla, kubbelerle süslüdür. Ortada mermer bir şadırvan vardır. Dış avluyu da sıbyan okulu, dârülkurrâ, dârülhadis, medrese çevreler. Bunların hepsi imaretle birlikte bir külliye meydana getirir. Caminin içi İznik çinileriyle süslüdür.

SELOFAN, selülozdan yapılan, kâğıt gibi kullanılan saydam bir maddedir. Selülozun özel çözücülerle çözünmesi, sonra amonyum tuzlarıyla çöktürülmesi sonucu elde edilir. Esnek ve gözeneksizdir. Sıvıları, gazları geçirmez. İçine bazı boya maddeleri katılarak renklendirilebilir. Sigara, ilâç, şeker v.b. ambalâjında kullanılır.

SELÜLOİT, selülozun nitrik asitle, sülfrik asit yardımıyla nitrolanması sonucu elde edilen bir bileşiktir. Mikaya benzer, ondan daha saydam, daha esnektir. Filim, bilardo topu, tarak gibi şeylerin yapımında kullanılır.

SELÜLOZ, karbon, hidrojen ve oksijenin belirli oranlarda birleşmesinden meydana gelen organik bir maddedir. Fürmolü $C_6H_{10}O_5$'tir. Tabiatta saf olarak pamukta, birçok genç bitkilerin hücrelerinde rastlanır. Pamuk, dokuma endüstrisinde kullanıldığı için selüloz, bol ve ucuz olan odun, saman, pamuk sapı, pirinç sapı gibi çeşitli bitkilerden elde edilir. Başlı başına bir endüstri kolu yaratan selüloz, kâğıt, sunî ipek, selofan, patlayıcı ve plâstik maddelerin yapımında kullanılır.

SELVİ (Bak: SERVİ).

SEMÂ, Mevlevi dervişlerinin dönerek yaptıkları âyindir. Tasavvuf rakslarının en ilgincidir. «Mevlevi Âyin-i Şerifi» denen klasik Türk müziğinin en büyük şekli olan eser okunup çalınarak raksedilir. 130 kadar Mevlevi âyini bestelenmiştir.

SEMAFOR, bugün yalnız demiryollarında kullanılan ve yolun açık, ya da kapalı olduğunu gösteren makineli işarettir. Eskiden gemiden gemiye, karadan gemiye ve gemiden karaya optik telgraf işaretleri vermetkte kullanılırdı. Bugün şehirlerde ve karayollarında kullanılan ışıklı semaforlara «trafik lambası» denmektedir.

SEMAİ, klasik Türk müziğinde iki basit usulden biridir. Dindışı, sözlü (güfteli) bir şekildir. 4 mısralı olur. «Ağır semai» ve «yürük semai» diye ikiye ayrılır. Her iki şeklin de birçok çeşidi vardır. «Saz semaisi» ise, klasik Türk müziğinin ünlü bir saz müziği şeklidir. 10/8'lik «aksak semai» usulü ile bestelenir, 4 hane (bölüm) olur.

Türk halk şiirindeki semai ise genel olarak, sekizli hece vezniyle, koşma şeklinde söylenen, kendisine mahsus bestesi olan bir nazım şeklidir. Şehir hayatına katılmış, geniş halk yığınlarından ayrılmamış, az da olsa yazılı edebiyatın etkisinde kalmış halk şairlerinin deyişleridir.

18. yüzyıldan sonra bu tip halk şairlerinin toplandıkları yerlere «semai kahveleri» denirdi. Bunlar, özellikle İstanbul'da gelişti ve önem kazandı. Semai kahvelerinde sanat hayatı üç şekilde kendini gösterirdi. Âşıklar (saz şairleri) saz eşliğinde mâniler, semailer, destanlar okur, «muamma» denilen manzum bilmeceler düzenlenir, mâni yarışmaları yapılırdı. Semai kahveleri 20. yüzyılın başına kadar devam etti, sonra yavaş yavaş ortadan kalktı.

SEMAVER, özellikle çay yapmak için su kaynatmaya yarayan kaptır. Ateş, kabın ortasından geçen bir boru içindedir. Böylece, suyun her yanını birden ısıtarak çabuk kaynamasını sağlar. İlk önce Rusya'da kullanılan semaver («Samofar» Ruscada kendi kaynar anlamına gelir), oradan Çin'e, Orta ve Yakın Doğu'ya yayıldı. Orta ve Batı Avrupa'da pek bilinmez.

SEMBOLİZM (Simgecilik), 19. yüzyıl sonlarında Fransa'da ortaya çıkan bir edebiyat akımıdır. Özellikle şiirde yeni bir anlayış ve anlatış yolu açtı. Bu akımın belli başlı karakteri, ifadelerin açık ve seçikliği yerine, sembolik (simgeli) oluşudur.

Klasizm, romantizm, realizm (gerçekçilik) gibi akımların belirli kuralları bulunmasına karşı sembolizmin bir planı, bir programı yoktur.

Fransız Charles Baudelaire sembolik şiirin öncülüğünü yaptı. Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, özellikle Stephane Mallarmé de gerçek örneklerini verdiler. Stephane Mallarmé'ye göre şiir, «Bir fikri, bir duyguyu, ahenkle, sembolle anlatan edebî bir melodi,» dir.

Sembolizm'in Türkiye'deki temsilcisi Ahmet Haşim'dir.

SEMENDER, kuytu ve nemli yerlerde yaşayan, 20 - 25 sm. uzunluğunda bir hayvandır. Kertenkeleye benzer, fakat çıplak ve yumuşak derilidirler. Lârvaları suda, erginleri karada yaşar. Daha çok böcek ve kurtçuklarla beslenir. Derisinden zehirli bir sıvı salgılayarak küçük hayvancıkları öldürür. Semenderlerin renkleri cinslerine göre değişir. Avrupa, Asya ve Afrika'da bulunurlar. Bayağı semender, Alp semenderi, Kafkas semenderi, Luschan semenderi, benekli semender, Toros semenderi iyi bilinen türleridir.

Semender

SEMERKANT, Özbekistan S.S. Cumhuriyeti'nde 225.000 nüfuslu bir şehirdir. Altay dağlarının batısında, verimli Zerefşan vâdisinde, Taşkent'in 290 km. güneybatısındadır.

Semerkant M.Ö. 2. yüzyıldan, Mete ça-

ğından beri Türk İmparatorluğu'na dahildi. 8. yüzyılın başlarında Emevîler'e geçti. Karahanlılar, şehri Samaniler'den alıp başkentleri yaptılar. Karahanlılar, Selçuklular'a bağlanınca onlara geçti. Sonra Harzemşah Doğu Türk Hakanlığı'nın başkenti oldu. Timur çağında imparatorluğun en büyük şehri ve başkenti olan Semerkant, çok büyük Türk anıtlarıyla süslendi. Timur'un türbesi de bunlardan biridir. 16. yüzyıldan sonra, Şaybanlı Türk İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla büyük bir gerilemeye, hatta çöküşe uğradı. 19. yüzyılın sonlarına doğru kısmen, 1921'de de tamamen Rus egemenliğine girdi.

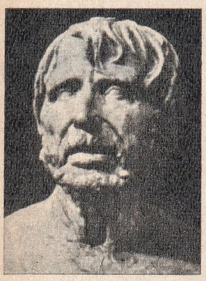

Seneca

SEMİRAMİS, bir Asur kraliçesidir. Gerçekten yaşayıp, yaşamadığı da kesin olarak bilinmiyor. Bazı kaynaklarda Babil devletinin kurucusu, İran ve Mısır devletlerinin de fatihi olarak gösterilir.

SEMİZOTU, pişirilip yemek olarak veya çiğ salata olarak yenen yıllık, otsu bir bitkidir. Ayrı taç yapraklı ikiçeneklilerin semizotugiller familyasının örnek bitkisidir. Tohumdan yetiştirilir. Daha çok sıcak ülkelerde yetişen 15 kadar çeşidi vardır. Küçük sarı çiçekler açar. Yaprakları etli, bir yüzü yeşil, bir yüzü mavimsidir. C vitamini ve demir yönünden zengindir.

SEMPATİ SİNİRLERİ (Bak: SİNİR SİSTEMİ).

SEN NEHRİ (Bak: SEİNE NEHRİ).

SENARYO, sinema filimlerinin çevrilmesinde çekilecek bütün bölümlerin yer, olay ve konuşmalarını gösteren planlanmış metindir. Normal bir filmin senaryosu 100 - 150 daktilo sayfası kadardır. Sayfa yukarıdan aşağıya doğru ikiye bölünmüştür. Solda konunun psikolojik açıklaması yapılır, artistlerin karakterleri, belli sahnelerdeki hareketleri, dekorun şekli, ortam anlatılır. Sağda da yalnız diyalog (konuşmalar) yazılır. Senaryo birkaç devrede meydana gelir. Önce konunun bir özeti olan «sinopsis» (kısa özet) yapılır, sonra hikâye genişletilerek «tretman» (işleniş) haline getirilir. Senaristler diyalogları yazdıktan sonra, senaryo çekilebilecek hale getirilir ki buna «continuity» (sürekli sahneler) adı verilir.

SENATO, temsilî hükümet sistemlerinde yasama organının bir bölümü, üniversite yönetimiyle ilgili kuruldur.

Devletimizin yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ni meydana getiren iki kuruldan biri de Cumhuriyet Senatosu (CS)'dur. Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üyeden kurulur. Yalnız 157 sayılı kanunun altında imzaları bulunan Millî Birlik Komitesi üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosu'nun tabiî üyeleridir. Senatoya seçilebilmek için, 40 yaşını doldurmuş, yüksek öğrenim yapmış bulunmak, seçilebilmeye kanunî engeli olmamak şarttır. Senatoda üyelik süresi 6 yıldır.

SENDİKA VE SENDİKACILIK, işveren karşısında işçilerin veya işçilerin karşısında işverenlerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel çıkarlarını korumak ve geliştirmek için kanun çerçevesi içinde kurulan meslek dayanışma kuruluşlarıdır. İşçi ve işverenlerin sendikalara üye olmak hareketine «sendikalaşma», sendika kurma, yönetme faaliyetlerine de «sendikacılık» denir. Sendikalar siyasetle, siyasî propaganda, siyasî yayın faaliyetleriyle uğraşamazlar. Bir siyasî kuruluşun çalışmalarına alet olamazlar. Sendikaların kapatılması, hâkim kararına bağlıdır. Sendikalar, Çalışma Bakanlığı'nın teftiş ve denetimi altındadırlar.

Sendikaların organları «Genel kurul» ve «Yönetim kurulu» dur.

SENECA, Lucius Annaeus (M.Ö. 4 - M.S. 65), ünlü bir Latin filozofudur. Romalı Marcus Seneca'nın oğludur. Kurtuba (İspanya)'da doğdu, Roma'da damarlarını kestikten bir yıl sonra öldü. Babasının serveti sayesinde iyi bir öğrenim gördü. Çağının bütün felsefe akımlarını öğrendi. Görgüsünü artırmak için Yunanistan ve Mısır'a gitti. Roma'da avukatlık yaptığı sırada İmparator Claudius'u kızdırdı ve Korsika'ya sürüldü. Burada 18 yıl kaldı. Roma'ya döndükten sonra Neron'a öğretmen oldu. Neron İmparator olunca onu kendine müşavir yaptı. Ama Seneca, bir süre sonra kirli işlere karışmamak için bu görevden çekildi. Adı Neron'a karşı bir suikasta karışınca damarlarını kesti. Fakat ölmedi, bir yıl acı çekerek yaşadı.

SENEGAL, Batı Afrika'da Atlas Okyanusu kıyısında bir devlettir. Kuzeyinde Moritanya, doğusunda Mali Cumhuriyeti, güneyinde Guinea Cumhuriyeti ve Portekiz

Senegal

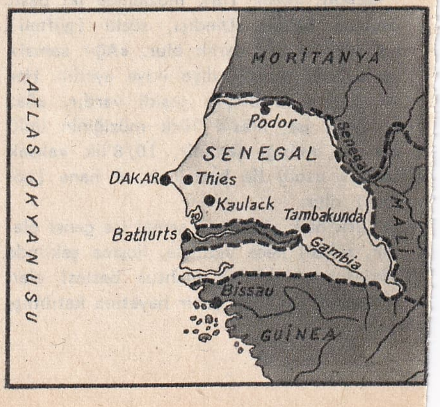

Guineası, batısında Atlas Okyanusu vardır.

Nüfusu: 3.500.000, yüzölçümü: 197.161 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Dakar (450.000), dili: Fransızca ve yerli diller, dini: Müslüman, parası: Frank'tır.

Senegal, Batı Afrika'nın en talihli ülkesidir. İklimi yumuşaktır. Tarımı gelişmiş durumdadır. Pamuk çok fazla ekilir ve dış piyasaya satılır. Balıkçılık ve hayvancılık da ileridir. Son yıllarda bazı endüstri kolları da kurulmuştur. Dakar ve Rufisk modern ve çok işlek iki limandır. Bununla birlikte Senegal'de hâlâ demiryolu ve karayolu yoktur.

Ahalinin çoğu zencidir. Bir kısmı da Hamilerle zenci melezleridir. Ülkede 50.000 kadar da Avrupalı yaşar. İlkin Portekizliler'in ilgisini çeken ülke, 1650'de Fransızlar'ın eline geçmiş, yer yer İngilizlerin de müstemlekeler kurduğu Senegal, 1840'ta tamamen Fransız müstemlekesi olmuş, 1946'da Fransız Birliğine bağlanmış, 1960'da Sudan'la bağımsız Mali Federasyonu'nu kurmuşsa da bir zaman sonra tamamen ayrılmıştır.

SENFONİ VE SENFONİK ŞİİR, üç, ya da dört bölümden meydana gelen bir orkestra eseridir. Klasik senfoninin en güzel örneklerini Alman bestecileri verdiler. «Mannheim Okulu» denilen müzik çağının Haydn, Mozart gibi ünlü bestecilerinden sonra Beethoven, klasik senfoni yapısında az, çok değişiklik yaptı.

Yaylı ve telli sazlarla, tahta ve vurmalı madenî sazlardan kurulu bir senfoni orkestrasının çaldığı parçalara da, «senfonik şiir« adı verilir. Bunlar yapı ve kuruluş bakımından senfoniden farklıdır.

SENİRKENT, Akdeniz Bölgesinde, Isparta iline bağlı 18.773 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.706 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 600 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 8 köyü vardır.

İlçe toprakları Hoyran gölünün batısındaki Senirkent ovası ile bu ovayı kuşatan dağları kaplar. Kışlar soğuk geçer. İlçe ekonomisinde, tahıl, üzüm, halıcılık önemli rol oynar.

İlçe merkezi Senirkent, ovanın güney ucunda, denizden 1.050 metre yükseklikte kuruludur. Keçiborlu istasyonuna 36 km. uzaklıktadır. Kasabada dokumacılık ve halıcılık gelişmiş durumdadır. Kuyucak ve Ayazma adlı mesire yerlerinin tabiî güzelliği ünlüdür.

SENTETİK MADDELER, sentez (bileşim) yoluyla, elemanlardan veya bileşiklerden elde edilen maddelerdir.

Günümüzde tabiatta bulunan bütün maddelerin önemli bir kısmı sentetik yollardan elde edilir. Bunun için kurulan endüstriler sentetik maddeleri bol ve ucuz sağlar. Ülkemizde en önemli sentez endüstrisi Kütahya Azot Sanayii'dir. İzmit'te kurulmakta olan Petro - Kimya Endüstrisi ile İpraş Rafinerisi'nin «bütangaz» tesisleri de bu arada anılmaya değer.

BÜYÜK BESTECİLERİN ÜNLÜ SENFONİLERİ

Beethoven	9 senfoni (3. «Eroica», 5. «Kader», 6. «Pastoral», 9. «Korolu» adlarını taşır).
Berlioz	Fantastik senfoni.
Brahms	4 senfoni.
Çaykovski	4 senfoni (6. «Patetik» adını taşır).
Dvorak	6 senfoni (5. «Yeni Dünya'dan» adını taşır).
Franck	Reminör senfoni.
Haydn	125 senfoni (6'sı «Paris», 12'si «Londra» senfonileri adını taşır).
Mahler	9 senfoni.
Mendelssohn	5 senfoni (4. «Londra» adını taşır).
Mozart	52 senfoni (41. «Jupiter» adını taşır).
Saint - Saens	Orglu senfoni.
Schubert	9 senfoni (8. «Bitmemiş» adını taşır).
Sibelius	7 senfoni.

SENTEZ, bir bileşiğin, onu meydana getiren elemanlardan sunî yoldan elde edilmesidir.

SENUSÎLER, Libya'da saltanat süren Arap hanedanıdır. Aileye adını veren Şeyh Muhammedu's - Senusî'dir. Senusî'ler, Osmanlı İmparatorluğu devrinde, Kuzey ve Orta Afrika'da çok yayılmış olan Senulîye tarikatinin şeyhleri olarak büyük nüfuz kazanmış durumdaydılar. Bunlar özellikle Kuzey Afrika'da Osmanlı egemenliğini koruyor, Batı emperyalizmine karşı duruyorlardı. Bugünkü Libya Kralı olan Muhammed İdris I, 1916 - 1923 arasında Libya emiri idi. Libya 1951'de bağımsızlığa kavuşunca tahta çıktı.

SEPİCİLİK (Tabaklık, debagat), derileri, kürkleri, postları kullanılacak duruma getirme işidir.

Deriler, çeşitli sepileme maddelerinin yardımıyla sepilenebilir. Bitkilerden elde edilen tanenler yardımıyla yapılan sepileme yanında krom bileşiklerinden yararlanılarak yapılan madensel sepileme usulü de vardır. Her iki usulde de deriler, hazırlanan eriyiklerin içinde bir süre tutulur. Böylece yaş derideki protein ile bu eriyik, kolayca bozulup dağılmayacak bir bileşim meydana getirir.

SEPTİSEMİ (kan zehirlenmesi), mikropların herhangi bir organdaki gizli bir odak noktasından bütün vücuda yayılmasıdır.

Serçe

Serhas I

Septisemiyi başlıca iki mikrop meydana getirir. Bunlardan birincisi boğazda yerleşmiş olan «İrin Streptokoku», ikincisi de burunda yerleşmiş bulunan «İrin Stafilokoku» dur. Eskiden tehlikeli sonuçlar doğuran septisemi, sülfamitlerin kullanılmaya başlanması, penisilin ve antibiyotiklerin keşfiyle önlenmiş oldu.

SEPTİSİZM (Bak: ŞÜPHECİLİK).

SER (Bak: LİMONLUK).

SERAMİK, kilden yapılan çini, tabak, çanak, fincan, vazo gibi şeylere denir. Bunlar elde veya makinede biçimlendirildikten sonra, sertleştirmek için özel fırınlarda pişirilir. Seramik, bu işte kullanılan hamurun cinsine göre belli başlı iki gruba ayrılır: 1) Gözenekli seramik ve 2) Gözeneksiz seramik (pekez).

Gözenekli seramikler içlerine konulan sıvıları sızdırırlar. Tıkız hamurdan yapılan pekezler ise yüksek ısıda pişirildiklerinden sıvıları szdırmazlar. Pekez seramikler astar (angob) denilen çeşitli killerden, ya da kimyasal olarak madensel oksitlerle hazırlanan bir sıvının içine batırılır veya bu sıvı üzerlerine sürülür. Astarlanan pekez seramiklerin üzerine de sır, ya da sırça püskürtülür, sıvanır veya dökülür.

Seramiklerin ham maddesi olan kil, kimyasal bakımdan bir alümin silikattır. Belli başlı seramikler şunlardır: Fayans, majolika, sağır porselen (gres), çanak - çömlek (poteri) ve porselen.

SERAP (Ilgım), çöllerde meydana gelen bir ışık yansımasıdır. Güneş ışığının kumlar üzerinde yansıyıp uzaktan su gibi görünmesinden ileri gelir. Asfalt yollarda ve sıcak denizlerde de raslanan serap olayının sebebi sıcak havanın toprağa yakın bir noktada gökten gelen ışınlarını doğrudan doğruya gözlerimize yansıtmasıdır. Sıcak havanın yansıttığı gök, göl gibi gözükür. Göz kesiminin altındaki cisimlerden yükselen ışınlar yukarıdaki yoğun hava tabakalarından aşağıda kumla temasta bulunan sıcak hava tabakasına yansır. Böylece çok uzaktaki bir vaha yakındaymış gibi görünür.

SERÇE, hemen her yerde görülen, külrengi küçük bir kuştur. 10 - 15 sm. boyundadır. Ağırlığı aşağı, yukarı 30 gramdır. Yürüyerek ilerlemez, sıçrar. Pek hızlı uçamaz. Uçuş hızı saatte 40 km.'yi geçmez. Havada fazla kalmaktan hoşlanmaz. Tane yediği için toprakta dolaşmayı sever.

SERENAT, bir kimse adına çalınan, ya da söylenen lirik bir şarkıdır. «Gece müziği» anlamına gelir. Eskiden Venedik'te, mandolin çalarak, ya da herhangi bir müzik aletinin yardımı olmadan şarkı söyleyerek yapılan serenatlar çok revaçtaydı. Batı Müziği bestecileri bu tarzı geliştirdiler. Bunlardan en ünlüleri Haydn ve Mozart'ın serenatlarıdır.

SERHAS I (Kserkes), (? - M.Ö. 465), Pers İmparatoru. M.Ö. 485'te babası Darius'un ölümü üzerine tahta çıktı. Babil ve Mısır'da baş gösteren ayaklanmaları derhal bastırdı. Babasının Batı seferinde uğradığı başarısızlıkların hıncını almak için Yunanlılar'a karşı yeniden sefere çıktı. Ama, yorgun ve isteksiz ordusu, Termopil geçidinde Leonidas komutasındaki 300 İspartalı tarafından bir süre durduruldu. İlerlemeye devam eden Persler, Atina'yı ele geçirerek yakıp yıktılar. M.Ö. 480'de de Salamin deniz savaşında kesin bir yenilgiye uğradılar. Bunu ertesi yıl Plate savaşı yenilgisi izledi. Persler artık Makedonya'da tutunamıyacaklarını anlayınca geri döndüler. Serhas, İran'a dönüşünden birkaç yıl sonra öldürüldü.

SERİK, Akdeniz Bölgesinde, Antalya iline bağlı 49.606 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.336 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.353 km.^{2}'dir. Merkez bucağından ayrı 1 bucağı (Gebiz) ve 60 köyü vardır.

İlçe toprakları deniz kıyısındaki Serik ovasıyla bunu kuzeyden kuşatan hafif tepelik alanları kaplar. Kışlar ılık ve yağışlı, yazlar kurak ve sıcak geçer. Ekonomisi tarıma dayanır. Buğday, pamuk, pirinç üretilir.

İlçe merkezi Serk'in eski adı «Kökes» tir. Antalya - Alanya yolunun 36. km.'sindedir. Denizden yüksekliği 100 metredir.

SERUM, kanın alyuvarları ile akyuvarları dışında kalan sıvı kısmıdır. Sarı renklidir.

Kanın serumundan yararlanılarak yapılan çeşitli hastalık serumları tedavide kullanılır. Bunların hazırlanışı şöyledir: Önce hastalık mikropları kuvveti azaltılarak at, inek gibi hayvanlara aşılanır. Onların vücutlarında bu mikroplara karşı «antikorlar (koruyucu maddeler)» meydana gelir. Bunlar yeter dereceyi bulunca hayvanların kanı alınarak serumu ayrılır.

Serum, başka bir organizmanın meydana getirdiği antikorların insan vücuduna aktarılması olayıdır. Aşı ise vücuda verilen kuvveti azaltılmış mikrop veya toksinlerdir. Bunlar vücuda girince kanda antikorlar meydana gelir. Aşı hastalığı iyileştirmez önler. Serum ise hastalığı iyileştirir.

Serum, kızıl, difteri (kuşpalazı), basilli dizanteri, yılancık, veya, çocuk felci, şarbon (karakabarcık) tetanos (kazıklı humma), akrep sokması, yılan sokması gibi durumlarda kullanılır:

SERVET-İ FÜNÛN EDEBİYATI (Edebiyat-ı Cedide), Türk şair ve yazarlarından bazılarının 1896'da «Servet-i Fünûn» dergisi etrafında toplanmasıyla başlayan ve 1901'de, imparatorluğun baskılı yönetimi karşısında dağılması ve derginin niteliğini kaybetmesiyle sona eren edebiyat akımıdır.

Baskılı yönetim yıllarında yeni kuşak, aralarındaki fikir yakınlığı yüzünden toplanıp, birbirlerine dayanak oldular. Topluluğun öncüsü Recaizade Mahmut Ekrem'di. Servet-i Fünûn dergisi etrafında canlı bir edebiyat topluluğu meydana getiren şair ve yazarlar, Türk edebiyatında gerçek bir çığır açtılar. Servet-i Fünûn edebiyatının belli başlı temsilcileri: Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Halit Ziya Uşaklıgil, Süleyman Nazif, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın ve Hüseyin Siret'tir.

Servet-i Fünûn sanatçıları halka değil, aydınlara hitap ettiler. «Sanat için sanat» ilkesine bağlı kaldılar ve yalnız güzellik peşinde yürüdüler. Dilde, Arapça ve Farsça kelimelere ve bu dillerin bazı kurallarına yeniden bol bol yer verdiler. Yazılarındaki cümle kuruluşunda Fransız cümle yapısının etkisi görülür. Fiilsiz cümleler, cümle içinde cümlecikler, noktalama işaretlerinin yerinde kullanılışı başlıca özellikleridir. Dil, Batı'dan gelen kavramları kolaylıkla anlatacak bir nitelik kazanır. Fars etkisinin bütünüyle ortadan kalktığı, bunun yerine Fransız romantiklerinin, Parnasçıları'nın ve sembolistlerinin örnek alındığı görülür. Divan Edebiyatı gelenekleri ise büsbütün yıkılmıştır. Şekiller ve türler kökten Batılılaşır. Tanzimat'ta bile devam eden «Şiirde beyit tamlığı» esası kırılarak tek «konu», yahut planlı «bütün güzelliği» ne ulaşılması buna örnek olarak gösterilebilir.

Şiirde kulak kafiyesi uygulanmış, roman ve hikâye türleri başarılı örnekler vermiştir. Yazarlar, üslûpta sürekli olarak tabiîliği aşan bir süs zenginliği sürdürürler. Bu topluluk edebiyatçıları, önceleri kişisel duygulara çok yer verdiler. Sonraları üstü kapalı bir tarzda toplumsal problemlerle uğraşmaya başladılar. Çağlarına göre çok ileri hatta lâik bir düşünüş ve yaşayışın anlatımlarını eserlerinde verdiler. Servet-i Fünûn'da şiir, roman, hikâye ve eleştiri çok ileri gitti. Tiyatro edebiyatı ise baskılı yönetim yüzünden gelişemedi.

SERVİ, Sık, koyu yeşil yapraklı, uzun bir ağaçtır. Kozalaklıların servigiller familyasının örnek bitkisidir. Kısa dalları gövdesinin çevresine dizili durumdadır. Kuzey yarımküresinin sıcak ve ılık bölgelerinde yetişen 15 kadar çeşidi vardır. Yaz, kış yapraklarını dökmez. Küçük, yuvarlak kozalakları vardır. Yalnız, Amerika'da, Meksika körfezi kıyılarında yetişen «bataklık servisi» (kel servi) kışın yapraklarını döker. Tahtasının sağlamlığı yönünden çok aranır.

SERYUM, gümüş parlaklığında bir madendir. Nadir toprak elemanlarından biridir. Simgesi: Ce, atom sayısı: 58, atom ağırlığı: 140,13'tür. 1803'te İsveçli kimyacı Berzelius tarafından bulundu. Tabiatta bazı madenlerin filizlerinde çok az miktarda raslanır. Akkor flamanlı lambalar için gömlek yapmakta kullanılır.

SES, hava, su gibi bir ortam içinde bir cismin titreşmesiyle meydana gelen dalgalardır. Sesin duyulabilmesi için titreşen cismin yani ses kaynağının yakınında bu sesleri alabilecek bir cihazın bulunması gerekir.

Tabiatta titreşen her şey ses dalgaları meydana getirir. Bağırdığımız zaman akciğerlerimizden kuvvetle çıkan hava, boğazımızdaki ses tellerini titreştirir. Bunun gibi çana tokmakla, bir bardağa fiskeyle vurmak titreşim, dolayısıyla ses meydana getirir.

Cisimlerin titreşimleri ve bu titreşimlerin meydana getirdiği ses dalgaları, dalgalı çizgilerle gösterilebilir. Bu gösteriliş tarzına «titreşimin diyagramı» denir. Bir titreşimin diyagramı genellikle çok daha karışıktır. Çünkü bir ses, hiç bir zaman bir tek titreşimden meydana gelmez. Aynı zamanda meydana gelen ve «armonik titreşimler» adı verilen daha pek çok titreşim vardır. Bunlar, bir temel frekansa dayanan ve frekansları bu temel frekansla orantılı olan katmer titreşimlerdir.

Seslerin hepsi birbirine benzemez. Bir ses, ince veya kalın, şiddetli veya zayıf olabilir. Bir keman sesiyle bir boru sesi arasında büyük fark vardır. Bunun gibi çeşitli notaların ifade ettiği sesler birbirinden çok farklıdır. İşte bütün bunlar seslerin başlıca niteliklerini meydana getirir.

Sesin Yüksekliği: Bir sesin frekansı ne kadar yükselirse ses de o kadar «tiz» leşir. Tersine, bir sesin frekansı ne kadar azalırsa ses de o derece «pes» leşir. Buna sesin yüksekliği denir. İnsan, saniyede 16 - 20.000 frekans arasındaki sesleri duyar.

Sesin Şiddeti: Bir keman telini bulunduğu gergin durumdan birkaç milimetre kadar çekip bırakırsak telin titreşmesi sonucu bir ses meydana gelir. Bu teli birkaç mm. yerine 1 sm. kadar çekip bırakırsak yine aynı ses çıkar. Ama bu defa ses, birincisinden çok daha şiddetlidir. Telin saniyedeki titreşim sayısı değişmemiş, yalnız şiddeti artmıştır. İşte bu niteliğe «sesin şiddeti» denir.

SERVET'İ FÜNÛN EDEBİYATININ ÜNLÜ KİŞİLERİ

Recaizade Ekrem

Tevfik Fikret

Cenap Şahabettin

Halit Ziya Uşaklıgil

Sesin Tınısı: Bir keman sesiyle piyano sesi arasında büyük fark vardır. Kemanla çalınan bir müzik parçası piyanoyla çalınsa bunu birbirinden hemen ayırdederiz. Çalınan parça aynı parçadır. Seslerin yükseklikleri ve şiddetleri de aynıdır ama, biri keman sesi, öteki piyano sesidir. Aradaki bu fark, titreşen cismin birbirinden ayrı maddelerden (bağırsak ve maden gibi) yapılmış olmasından ileri gelir. Tını, bir cismin aynı temel frekans üzerinden birçok «katmer titreşim» meydana getirme özelliğidir.

İnsan kulağı 16 - 20.000 Hertz frekans arasındaki sesleri duyar. Bunlar, «duyal sesler» dir. Ama tabiatta bu iki frekans sınırı dışında da sesler vardır. 16 Hz.'den daha düşük frekanslı seslere «duyberi - sesler» denir. 20.000 Hz.'den daha yüksek frekanslı seslere de «duyöte - sesler» adı verilir. Bunlar çok pes, ya da çok tiz olduklarından duyamayız. Bununla birlikte birçok hayvan, bizim işitemediğimiz bu seslerden bazılarını işitirler.

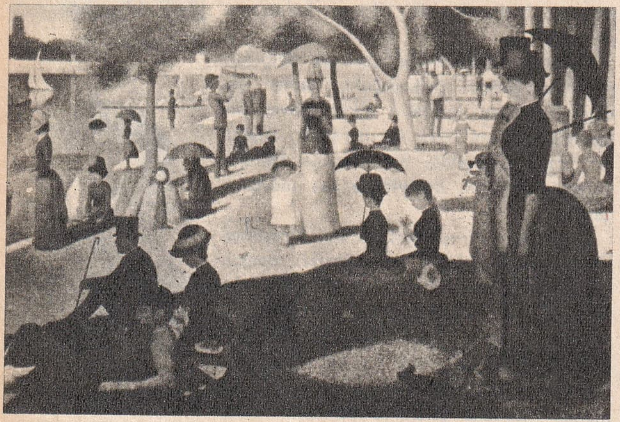

Seurat'dan bir tablo: «Grand Jatte'de Pazar»

Ses dalgaları havada saniyede 340 metrelik bir hızla yayılırlar. Sesin hızı, deniz düzeyinden saatte 1.224 km. ile 11.000 metre yükseklikte saatte 1.060 km. arasında değişir. Ses dalgaları suyun içinde saniyede 1.504 metre hızla ilerler. Madenlerin içinde ise daha da artar.

Ses Duvarı: Ses dalgalarının deniz düzeyindeki hızı saatte 1.224 km.'dir, demiştik. Ama yükseklere çıkıldıkça havanın yoğunluğu azaldığından dalgaların hızı azalır. 11.000 metrede bu hız 1.060 km.'ye iner. Sesin yayılma hızından daha yüksek olan hızlara «ses - ötesi hız», daha düşük olanlara da «ses - berisi hız» adı verilir.

1 - 11.000 metre yükseklikte saatte 1.060 km.'den daha yavaş, yani «ses - berisi hız» la uçan bir uçağın meydana getirdiği ses dalgaları, uçağın hızından daha fazla olduğu için daha çabuk yayılır. Biz de uçak daha uzaktayken sesini duyarız.

2 - 11.000 metre yükseklikte saatte 1.060 km. hızla uçan bir uçağın çıkardığı ses dalgaları uçakla birlikte yayılırlar. Motorun sesini duyduğumuz anda uçağı da görürüz. Bu durumda uçak, ses titreşimlerinden meydana gelen çok kuvvetli bir engelle karşı karşıya kalır. Biz buna «ses duvarı» deriz.

3 - 11.000 metre yükseklikte uçan bir uçağın hızı saatte 1.060 km.'den daha fazlalaşırsa motorun çıkardığı ses dalgaları uçağa erişemez. Uçak geçip gitmiş, ses dalgaları ise geride kalmıştır. İşte bu durumda da uçak «yolunu kesen» o kalın ses duvarını aşmış sayılır.

SES ALMA MAKİNESİ (Bak: TEYP).

SEUL, Güney Kore Cumhuriyeti'nin 3.470.800 nüfuslu başkenti ve Uzak Doğu'nun en önemli ticaret merkezlerinden biridir. «Keijo» da denir. Kore yarımadasının batısında Han - Kiang nehri üzerinde kuruludur. Kore'nin en büyük ve en eski şehirlerinden biridir. Üç radyo istasyonu, bir üniversitesi ve dört kitaplığı vardır. Şehirde endüstri gelişmiş durumdadır.

SEURAT, George (1859 - 1891), yeni empresyonizm çığırının kurucularından ünlü Fransız ressamıdır. Paris'te doğdu ve aynı şehirde öldü. Küçük yaşta resim yapmaya başladı. Önce bir resim okuluna, sonra 2 yıl Güzel Sanatlar Okulu'na devam etti. Önceleri yaptığı siyah - beyaz resimde eşyanın renk etkilerini verecek derecede ustalaştı. İlk büyük tablosu «Banyo» dur. 1884 sergisinin jürisi bu eserini geri çevirince Signac'la birlikte «Bağımsız Ressamlar» a katıldı.

Seurat, bileşik renkleri unsurlarına ayırarak sürmeyi denedi, böylece «pointilisme» (noktacılık) denilen tarzı yarattı. Resimlerini küçük tuşlarla, noktacıklarla yaptı, zıt renkleri çok ustaca, bilim kurallarına uygun şekilde kullandı.

SEVİGNE, Mademe De (1626 - 1696), Fransız kadın yazarıdır. Asıl adı Maria de Rabutin - Chantal'dir. Kızına, oğluna ve kuzenine yazdığı 1.500'ü aşkın, yayımlanmış mektubuyla Fransız edebiyatına geçti. Edebiyatta bu türün kurucusu sayılır. Mektuplar hem üslûp bakımından son derece duygulu, hem de belge olarak son derece değerlidir.

SEVİLLA, Güney İspanya'da Andolusia (Endülüs) bölgesinde, Guadaquivir nehri üzerinde 460.000 nüfuslu büyük bir şehirdir. Kıyısında bulunduğu nehir üzerinde taşıma işleri yapıldığından bir liman şehri sayılır.

Romalılar çağında Baetica bölgesinin başkenti olan şehir, 5 ve 8. yüzyıllar arasında Gotlarla Vandallar'ın idaresi altında kaldı. 712'de Emevîler'in eline geçti. Araplar'ın «Eşbiliye» dedikleri şehirde o çağdan kalma Alcazar (El - Kasr) sarayı dünyaca ünlüdür.

SEVR BARIŞ ANTLAŞMASI, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu ile İtilâf Devletleri arasında imzalanan ve Türk ulusunu parçalamayı, Türk topraklarını paylaşmayı amaç güden bir antlaşmadır. 10 ağustos 1920'de Paris'in 9 km. güneybatısındaki «Sevr (Sevres)» de imzalandı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti daha baştan antlaşmayı kabul etmediği için uygulanamadı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan müttefikleriyle (Almanya, Avusturya - Macaristan, Bulgaristan) birlikte, yenik olarak çıkan Osmanlı Devleti, 22 nisan 1922'de İtilâf Devletleri (İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya, Japonya, Yunanistan, Sırbistan) tarafından Paris Barış Konferansı'na davet edildi. Ahmet Tevfik Paşa başkanlığındaki heyet, 10 mayıs 1920'de bildirilen barış şartlarını çok ağır bularak kabul etmedi vve İstanbul'a döndü. Daha bu görüşmeler başlamadan 30 nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), T.B.M. Meclisi adına Avrupa devletlerine birer nota yollayıp, Yeni Türk Devleti'nin kurulduğunu ve Türkler hakkında karar verecek tek sorumlu hükümetin Ankara hükümeti olduğunu bildirmişti.

İtilâf Devletleri, son Osmanlı Padişahı Mehmet VI (Vahdettin)'e baskı yaparak sadrazam Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki bir heyetin Paris'e yollanmasını sağladılar. Bu ikinci delegasyondan Hadi Paşa ile Rıza Tevfik, Osmanlı Devleti adına çok ağır olan antlaşmayı imzaladılar. Osmanlı Devleti'ne İstanbul ile Anadolu'da küçük bir toprak parçası bırakılıyor. Boğazlar uluslararası denetim altına alınıyor, Doğu Anadolu, kurulacak Ermenistan ve Kürdistan arasında paylaştırılıyor, Batı Trakya ve Ege Bölgesi Yunanistan'a veriliyor, Osmanlı ordusu ve donanması terhis edilip silâhları elinden alınıyor, devlet maliyesine el konuyor, kapitülâsyonlar yeniden yürürlüğe sokuluyordu.

Sevr, Türk ulusunun giriştiği «Kurtuluş ve Egemenlik Savaşı» sayesinde uygulanamadı. Antlaşmayı imzalayan Osmanlı Devleti de tarihe karıştı.

SEVÜK, İsmail Habib (1892 - 1955), ünlü yazar ve edebiyat tarihçilerimizdendir. Edremit'te doğdu. Öğrenimini Bursa Lisesi ve İstanbul Hukuk Fakültesi'nde yaptı. İlk edebiyat zevkini talebesi olduğu Servet-i Fünûn yazarlarından şair Hüseyin Siret (Özsever)'den aldı. 1914'te Kastamonu Lisesi'ne edebiyat öğretmeni oldu. Balıkesir'de bulunduğu sırada İzmir'in işgalini protesto amacıyla yayımlanan «İzmir'e Doğru» adlı gazetede coşkun bir üslûpla yazılar yazdı. Balıkesir'in düşman eline geçmesi üzerine Kastamonu'ya döndü ve burada birkaç arkadaşıyla birlikte Kurtuluş Savaşı'nın değerli organlarından biri olan «Açık Söz» gazetesini çıkardı. Ankara Erkek Lisesi edebiyat öğretmenliğine atandıktan sonra da Yunus Nadi'nin çıkarmakta olduğu «Yenigün» e yazmaya başladı. İlk şöhretini «Hâkimiyet-i Milliye» gazetesinde, Atatürk'ün Adana gezisiyle ilgili yazılarıyla sağladı. Daha sonra Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik ve 2. devre T.B.M.M.'nde mebusluk yaptı. Bu uzun öğretmenlik süresi içinde sürekli olarak edebiyat, sanat ve tarih üzerine birçok yazı yayımladı. En ünlü eserleri «Türk Teceddüt Edebiyatı (1925)», «Tanzimat'tan Beri (1942)», «Avrupa Edebiyatı ve Biz (1940 - 41)», «Edebî Yeniliğimiz (1931 - 32, 1937)», «Edebiyat Bilgileri (1942)» dir.

Mme. de Sevigné

SEYCHELLES ADALARI, Hint Okyanusunda, Tanganika'nın doğu ve kuzeydoğusunda bir takım adadır. İngiltere'ye aittir. Nüfusu: 43.000, toplam yüzölçümleri 404 km.²'dir. Başkenti Mahé (130 km.²), Praslin (38 km.²) ve La Digne (10 km.²) dir. Ekonomisi tropik meyve üretimi ve ihracına dayanır.

SEYDİ ALİ REİS (? - 1562), büyük bir Türk amirali, coğrafya ve matematik bilginidir. Barbaros'un yanında yetişti. Preveze'de Osmanlı donanmasının sol kanadına komuta etti. Sonra Murat Reis'in yerine «Hint Kaptanı» oldu. Bu amiralliğin merkezi Süveyş'ti. 1554'te bu görevde bulunduğu sırada Hint Okyanusu'nda Portekizliler'e karşı sefere çıktı. Türk ticaret gemilerinin yolunu kesmek isteyen bu donanmayı yendi. Hindistan'a çıktı. Gücerat, Sind, Horasan, Irak-ı Acem, Maveraünnehir, İran yoluyla 3 yılda İstanbul'a döndü.

Anılarını «Mir'atu'l - Memâlik» adlı eserinde anlattı. Bu eser yabancı dillere de çevrildi. Astronomi ve deniz coğrafyasıyla ilgili en önemli eseri, 1554'te yazdığı «Muhit» tir.

İ. Habib Sevük

SEYDİŞEHİR, Akdeniz Bölgesinde Konya iline bağlı 52.885 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.683 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.207 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 2 bucağı (Çavuş, Gencek) ve 47 köyü vardır.

İlçe toprakları Suğla gölünün kuzeybatısındaki düzlüklerle gölü çevreleyen, yükseklikleri yer yer 2.000 metreyi aşan dağ-

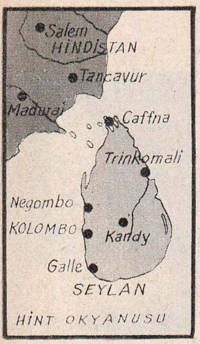

Seylan

lardan ibarettir. Dağlar kısmen ormanlarla örtülüdür. Ekonomi tarıma dayanır. Buğday ve arpa, az miktarda da çavdar ve yulaf üretilir.

İlçe merkezi Konya'ya 123 km. uzaklıkta, deniz yüzeyinden 1.145 metre yükseklikte kurulmuştur.

SEYHAN, Akdeniz'e dökülen akarsularımız içinde 516 km. ile en uzun olanıdır. İki önemli kolundan Samantı, Uzunyayla'dan, Göksu ise Binboğa dağlarından doğar. Bu iki kol Orta Toroslar'da Çukurova'ya inmeden önce birleşir. Nehir ovaya indikten sonra Adana şehrinin içinden geçer, güneybatıya kıvrılır. Tarsus çayı ağzına yakın bir noktada denize dökülür.

SEYİTGAZİ, İç Anadolu Bölgesinde, Eskişehir iline bağlı 26.372 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.612 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.502 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Kırka) ve 48 köyü vardır.

İlçe topraklarının kuzey kesimleri ovalık, güneyi dağlıktır. En önemli engebe batıda Türkmen dağıdır. 1.829 metre yüksekliğindeki Türkmenbaba tepesi ilçe sınırları içindedir. İlçe, İç Anadolu'nun bozkır iklimi ile Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Ekonomik hayat tarıma dayanır. Tiftik keçisi yetiştirilir.

İlçe merkezi, Eskişehir'in 43 km. doğusundadır. Kasabadaki en önemli tarihî eser, Selçuklular'dan kalma Seyit Battal Gazi Türbesi'dir. Kasabanın adı da buradan gelir.

SEYLAN, Hindistan yarımadasının güneydoğusunda, kıyıdan 80 km. uzaklıktaki aynı adı taşıyan adada, İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı bağımsız bir ülkedir.

Nüfusu: 11.500.000, yüzölçümü: 65.610 km.² dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Kolombo (510.947), dili: İngilizce, Sinlalizce, Tamilce, dini: Budist, Hindu, Müslüman, parası: Seylan rupisi'dir.

Adanın düzensiz bir arazisi vardır. Kuzey ve doğu kıyılarını alçak kıyı ovaları kaplar. Orta ve güney kesimler dağlıktır. En yüksek yeri bu dağlar üzerinde 2.530 metre yükseklikteki Pidurutagala tepesidir. İkinci önemli yükselti olan Âdem Tepesi (2.243 metre) ünlü bir ziyaret yeridir.

Seylan tabiî zenginlik yönünden gerçek bir hazine adasıdır. Ovalık kesimlerde pirinç, kıyı ovalarında hindistancevizi, üretilir. Yamaçlarda kauçuk, dağlık kesimlerde de çay yetiştirilir. Bo, banyan, abanoz, kınakına ağaçları boldur. Kahve, kakao, tütün tarımı çok gelişmiş durumdadır. Seylân'ın dağları altın ve grafit bakımından çok zengindir. Ayrıca, yakut, safir, zirkon gibi değerli taş yatakları da vardır. İnci avcılığı ileridir. Evcilleştirilmiş fillerle sığırlar taşıma ve tarım işlerinde kullanılır. Balta girmemiş ormanlarda yabanî manda, geyik, yılan, timsah, maymun, pars bulunur.

Başkent Kolombo aynı zamanda ülkenin en büyük şehri ve önemli limanıdır. Çay, hindistancevizi ticaretinin merkezidir. Öteki önemli şehirler Kandy, Jaffna, Galle ve Trinkomali'dir.

Seylan'ın bilinen tarihi M.Ö. 500 yıllarına kadar uzanır. Sinhalese hanedanı, ülkeyi M.Ö. 307'den 1815'e kadar yönetti. 16. yüzyıldan itibaren Portekizliler adayı yavaş yavaş ele geçirmeye başladılar. Portekiz sömürgeleri 1658'de Holandalılar'a, 1796'da da İngilizler'e geçti. 1802'de bütün ada İngiliz egemenliği altına girdi. 1948'de bağımsızlığına kavuşan ülke, bugün İngiliz Milletler Topluluğu'na dahildir.

SEYRANÎ (1807 - 1873), bir halk şairidir. Asıl adı Mehmet'tir. Kayseri'nin Develi ilçesinde doğdu. Öğrenimini yaptıktan sonra Istanbul'a gelip tekkelere devam etti. Hicvettiği kimselerin düşmanlığını kazandı. Bu yüzden Develi'ye dönmek zorunda kaldı.

Seyranî'nin alabildiğine duygulu iç dünyasının yanında kuvvetli bir çevre sezgisi, bu sezgiyi canlı, renkli olarak dile getirme gücü vardır. Nazım tekniği de oldukça sağlamdır. Gördüğü öğrenim sonucu aruz veznini de kullanmıştır. Hece vezniyle yazdıkları onun kişiliğini belirtir. Şiirlerini duru, katıksız, tertemiz bir Türkçe'yle yazmıştır.

SEYYİD VEHBİ (? - 1736), divan şairlerindendir. Asıl adı Hüseyin'dir. Medrese tahsili yaparak 1711'de müderris oldu. Kadılıklarda bulunduktan sonra Istanbul'a geldi ve Padişah Ahmet III'ün himayesine girdi. Damat İbrahim Paşa devrinin en büyük şairlerinden sayılır. En ünlü şiiri, Ayasofya'daki «Ahmet III Çeşmesi» için yazdığı musammat kasidesidir. En meşhur eseri «Sûr - nâme» sidir.

SEYYİDLER, Hindistan'da saltanat sürmüş Türk İmparatorluk sülâlesidir. «Delhi Sultanları» nın 4. hanedanıdırlar. 1413'ten 1451'e kadar 38 yıl saltanat sürdüler. Sülâlenin kurucusu Melik Süleymanoğlu Hızır Şah, Multan Genel Valisi iken kendini imparator ilân ederek tahta çıktı. Seyyidler, ilk yıllarda Büyük Türk Hakanı Timuroğlu Şahruh'a bağlıydılar.

SEZAR (Bak: CAESAR).

SEZARYEN, doğumun tabiî yolla olmasının mümkün görülmediği, anne, ya da bebeğin hayatlarının tehlikeye girdiği durumlarda yapılan doğum ameliyatıdır.

SEZGİCİLİK (Entuisyonism), asıl gerçeğin zekâ ile değil, sezgi ile kavrandığını kabul eden felsefe doktrinidir. Belli başlı temsilcisi Fransız Henri Bergson'dur.

SEZYUM, tabiatta az bulunan, balmumu yumuşaklığında bir elemandır. Simgesi: Cs, atom sayısı: 55, atom ağırlığı: 132,81, yoğunluğu: 2,65, ergime noktası: 28,50°, kaynama noktası: 670°'dir. Bunsen tarafından spektral analiz sonucu keşfedildi. Elbe adasında az miktarda bulunan pollüks filizinde yüzde 32 oranında sezyum vardır. Metalik halinde rengi altın sarısıdır. Havada peroksit ve hidroksit vermek üzere bozunur.

SFENKS, Eski Mısırlılar'ın arslan gövdeli, insan başlı tanrılarıdır. Güneşi temsil eder. Kahire yakınında Gize'de Piramitler'in yanı başında ünlü bir Sfenks heykeli bulunur. M.Ö. 3.000 yıllarında kayaların yontulmasıyla yapılan bu heykelin uzunluğu 39, yüksekliği 17 metredir. Araplar'ın (Ebülhevl» (Korku Babası) adını verdikleri heykelin kumlarla örtülen gövdesi 1817'de yeniden meydana çıkarıldı.

SHACKLETON, Sir Henry (1874 - 1922), ünlü İngiliz Kutup kâşiflerinden biridir. İrlanda'nın Kilkee şehrinde doğdu. Son Kutup yolculuğunda bir kalp krizi sonucu öldü. Öğrenimini Londra'da yaptı. İngiliz donanmasında görev alarak Scott'un keşif heyetinde 2. kaptan olarak bulundu. 1909'da üç arkadaşıytla birlikte Güney Kutbu'nun 88. enlem dairesine kadar gidebildi. 1914'te bir heyetle çıktığı Güney Kutbu yolculuğunda bindikleri gemi buz dağlarına çarparak parçalandı. Buzlar arasında geçen çeşitli maceralardan sonra ancak 1917'de İngiltere'ye dönebildi.

1909'da yaptığı yolculuğu anlatan ve Güney Kutbu'nun keşfi için çok önemli bilgiler veren, «Antarktika'nın Kalbi» adlı eseri ünlüdür.

SHAKESPEARE, William (1564 - 1616) dünyanın en büyük şairlerinden, tiyatro yazarlarından biri ve modern dramın kurucusudur. Stradford - on - Avon'da doğdu ve aynı yerde öldü. Babası çiftçiydi. İlkokula devam ettiyse de pek okuyamadı. 18 yaşında evlendi. İki kızı bir oğlu oldu. İkizlerden biri olan oğlu 11 yaşında öldü. 1588'de Londra'ya gitti. 1592'ye kadar ne yaptığı kesin olarak bilinmiyorsa da, tiyatro çevrelerine girerek perdecilik, aktörlük yaptığı sanılıyor. 1593'te Shakespeare imzasıyla «Venüs'le Adonis», 1594'te «Lucrecia'nın Kaçırılışı» adlı şiir kitaplarını bastırdı. Bu arada tarihî eserleriyle bir kısım komedilerini yazdı. 1596'dan sonra da önemli eserlerini verdi. 1600'den sonra hem büyük, hem karamsar fikirler kapsıyan eserlerini yazdı. Oyunları Londra'nın en ünlü topluluğu olan «Globe Theatre (Dünya Tiyatrosu)» tarafından sahneye konuyordu. 1603'te, Elizabeth'in ölümü üzerine tahta geçen James I, Shakespear'in de onda bir hissedarı olduğu Globe Tiyatrosu sanatçılarını «Kralın Oyuncuları» adı altında, kendi koruyuculuğuna aldı. Shakespeare, böylece iyi para kazanmaya başladı. Doğduğu şehirde geniş topraklar satın aldı. Son yıllarını burada geçirdi.

Shakespeare, insan ruhunu eşelemekte çok derinlere inmiş bir sanatçıdır. Eserlerindeki kişiler son derece gerçektir. Romantik olanlar kadar hasta ruhlular ve coşkun mizaçlılara da raslanır. Eserleri hukuk, siyaset, toplum bilim, biyoloji, felsefe üzerine çok geniş bilgileri kapsar. Düşünceleri son derece sağlamdır.

Manzum ve nesirlerle yazdığı trajedi ve komedileri arasında şunlar sayılabilir: Yanlışlıklar Komedisi, Romeo ve Jülyet, Bir Yaz Gecesi Rüyası, Venedik Taciri, Henry IV, Julius Ceasar, Hamlet, Othello, Kral Lir, Makbet, Antonius ve Kleopatra, Fırtına.

SHAW, George Bernard (1856 - 1950), İrlandalı ünlü bir yazardır. Dublin'de doğdu, St. Lawrence'deki köşkünde öldü. Okulda parlak bir öğrenci değildi, ama evinde iyi bir müzik ve sanat eğitimi gördü. 15 yaşında hayata atıldı. Daha sonra Londra'ya gitti. 1879 - 1883 yılları arasında 5 roman yazdı. Hiç birini yayınlatamadı. 1882'den sonra iktisat okumaya başladı. Henry George ve Karl Marx gibi düşünürlerin teorileriyle ilgileniyordu. Bu arada İngiltere'deki Sosyalist Partisi'nin ilk şekli olan «Fabian Derneği» ne girdi. 25 yıl bu dernekte önemli rol oynadı.

İlk piyesi «Non Olet» i 1892'de yazan Shaw, 1894'te «Kahramanla Asker» adlı oyununun Amerika'da tutunmasıyla büyük üne kavuştu. 1898'de zihin yorgunluğundan hastalandı. siyasî çalışmalarına ara verdi. 1925'te Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazandı.

Çağdaş İngiliz edebiyatının en kudretli adamı olarak kabul edilen Bernard Shaw, tiyatro, eleştirme, şiir, mektup gibi çeşitli alanlarda pek çok eser verdi. Çoğu komedi tarzında yazılmış 57 tiyatro eseri vardır. En ünlüleri şunlardır: Androkles ve Arslan, Bayan Warren'in Mesleği, İnsan ve Üstün İnsan, Pygmalion (Bir Kadın Yarattım), Binbaşı Barbara.

SHELLEY, Percy Bysshe (1792 - 1822), İngiltere'nin ilk lirik şairlerindendir. Warnham'da doğdu. İtalya'da Piza yakınındaki bir gölde boğuldu. Eton'da okudu. Oxford Üniversitesi'nden «Dinsizliğin Lüzumu»

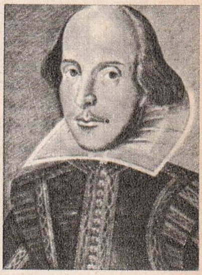

Shakespeare

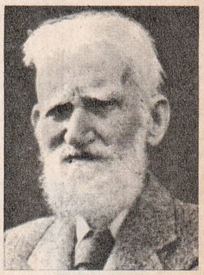

Shaw

Shelley

Sığır cinsinin erkeğine «boğa» denir

(1811) adlı bir broşür yayımladığı için kovuldu. Bir süre Londra'da kaldı. Burada evlendi. İrlanda ve Gal'de yaptığı gezilerden döndükten sonra şiirlerini «Kraliçe Mab» adlı eserinde toplayıp yayımladı. 1814'te eşi ve çocuklarını bırakarak Mary Wollstonecraft Godwin adlı kadınla birlikte İngiltere'den ayrıldı. İtalya'ya gidip Piza yakınına yerleşti. Belli başlı eserleri «Alastor 1815», «Tarla Kuşu», «Bulut» ve nesir olarak yazdığı «Şiirin Savunması» dır.

Sığırcık

SICAKLIK, bir cismin üzerine aldığı ısının değerini belirten özelliktir. Bir cisim üzerine ısı alırsa sıcaklığı yükselir, ısı verirse sıcaklığı azalır. Sıcaklık, daha çok hava için kullanılır. Güneş ışınlarının durumuna göre taşıdıkları ısı miktarı değiştiği için havanın sıcaklığı da değişir. Bir cismin, ya da havanın sıcaklığını ölçmek için «ısıölçer (termometre)» kullanılır.

SIÇAN (Bak: FARE).

SIĞIR, etinden, sütünden, derisinden ve gücünden faydalandığımız evcil bir hayvandır. Geviş getiren memelilerdendir. Sığır ailesinin değişik isimleri vardır: Dişisine «inek», yeni doğmuş erkek yavrusuna «buzağı», dişi yavrusuna «düve», bir yaşına basmış buzağıya «dana», burularak kısırlaştırılmış erkeğine «öküz», burulmuş danaya «tosun», iki buçuk yaşını geçmiş erkeğine de «boğa» denir.

Sığır yetiştiriciliğinde amaç ya et, ya da süt olduğundan, sığır ırklarının bu bakımlardan geliştirilip ıslah edilmesine çalışılır. Bundan dolayı da çok eski çağlardan beri sığırların ıslahı üzerine ortaya yeni yeni ırklar çıkmıştır.

Sığırların büyüklükleri ırklarına, çeşitlerine göre değişir. Genellikle erkekler dişilerden daha iri, daha ağırdır. Boyları 1,35 - 2 metre, ağırlıkları 150 - 1.000 kg. arasında değişir. Sığırlar ot yiyerek beslenir ve sindirimleri sırasında geviş getirirler. *(Renkli resim 1030. sayfada)*

Sütü bol ineklere «süt ineği ırkı» denir. Holanda'nın «Friz», Avustralya'nın «Montafon», İngiltere'nin «Jersey», İsviçre'nin «Simental», ırkı inekleri, iyi bakım sonunda, yılda 3.000 - 4.000 litre süt verebilirler. Ülkemizdeki süt inek ırklarının belli başlıları da şunlardır: Boz inek (Plevne ırkı), Yerli Kara inek, Doğu Kırmızı inek, Güney Kırmızı inek (Silifke ırkı).

Et için beslenen sığırlara da «kasaplık» adı verilir. Özel olarak yetiştirilen bu sığırların iri, ağır olmaları gerekir. Kolayca semirmeye elverişli sığırların iskelet yapıları hafif, bacakları kısa, göğüsleri geniş, derileri incedir. Kasaplık olmak üzere yetiştirilen öküzler 6 - 7 yaşlarında en iyi durumda bulunurlar.

Damızlık olarak beslenen boğalar, 2,5 yaşından itibaren damızlığa alıştırılır. İyi bir boğa yılda 30 - 40 ineğe aşım yaparak 8 - 9 yaşına kadar damızlık olarak kullanılabilir. Ondan sonra kısırlaştırılarak öküz olarak çekim işlerinde kullanılır.

SIĞIRCIK (Çekirge kuşu), serçeden biraz irice, uzun gagalı, siyah, ufak bir kuştur. Uzunluğu 21 sm., tüyleri karadır. Işık altında erguvanî ve yeşil parıltılar gösterir. Orta kuşakta orman ve parklarda yaşar. Göçücüdür. Böcek, kurtçuk, solucan, sümüklüböcek, meyve, tahıl yer. Solucan ve kurtçuk bulmak için gagasıyla toprakta delikler açar. Pembe sığırcık (su sığırcığı) denen cinsi çekirge sürülerinin bulunduğu yerlerde yaşar.

SIĞIRDİLİ, hekimlikte kullanılan bir bitkidir. Yeryüzünün hemen hemen her bölgesinde yetişen çeşitleri vardır. Bir çeşidinin kökündeki kırmızı madde boyacılıkta kullanılır. «İtalyan sığırdili» denen bir çeşidi de parklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

SIĞIRGÖZÜ (Öküzgözü), papatyaya benzer sarı çiçekler açan bir bitkidir. Adına «arnika» da denir. Hoş kokuludur. Asya ve Avrupa'nın ılıman iklimli bölgelerinde de yetişir.

SIĞIRKUYRUĞU (Arslankuyruğu) ballıbabagilerden 12 kadar çeşidi olan, yüksek boylu otsu bir bitkidir. «Yer pırasası» da denir.. Eskiden yaprakları kaynatılır. kuduza karşı ilâç olarak kullanılırdı.

SIKIYÖNETİM (Örfî İdare), devletin varlığını tehlikeye düşürecek kadar önemli ve ciddî bir hal doğuran olayların ortaya çıkmasıyla baş vurulan geçici ve olağanüstü bir askerî yönetim sistemidir. 1961 tarihli Anayasamızın 124. maddesi

bu yönetim sisteminin ne gibi hallerde yürürlüğe konabileceğini belirtir: «Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durum baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma (fiilî tecavüz) olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle... yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkı yönetim ilân edilebilir.»

Bakanlar Kurulu'nun 1 ayı geçmemek üzere sıkıyönetim ilân etme yetkisi vardır. Yalnız bu kararın hemen T.B.M.M.'ne sunulması ve onayının alınması gereklidir. T.B.M.M. sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi, tamamen de kaldırabilir. Sıkıyönetimin, her defasında 2 ayı geçmemek şartıyla uzaltılması T.B.M.M.'nin kararına bağlıdır.

Sıkıyönetim idaresinin nasıl kurulacağı, nasıl işleyeceği, yetki ve görevlerinin nelerden ibaret olacağı 22.5.1940 tarih ve 3832 sayılı Örfî İdare (Sıkıyönetim) Kanunu ile belirtilmiştir.

SIKKIM, Hindistan'ın kuzeyinde, Doğu Himalaya dağları eteklerinde, Hindistan idaresinde bir racalıktır. Kuzeyinde Tibet - Kızıl Çin, doğusunda Bhutan, güneyinde Hindistan, batısında Nepal vardır.

Nüfusu: 176.000, yüzölçümü: 4.450 km.^{2}'dir. Başkenti Gangtok (12.000) tur.

Sıkkım, yüksek dağlarla kaplıdır. Halkı daha çok hayvancılıkla geçinir. Tarım alanları azdır. Yeraltı zenginliklerinden bakır önemli bir yer tutar.

Sıkkım 17. yüzyıldan beri Tibet'e dayanan yarı bağımsız bir racalıktı. 1890'da Çin - İngiliz antlaşmasıyle İngiliz himayesine girmiş, Hindistan bağımsızlığını kazanınca da, 1949 Delhi Antlaşması ile Sıkkım devletinin dış işlerini ve savunmasını Hindistan üzerine almıştır. İç işlerinde tamamen bağımsızdır. Ülkede gayet bol mısır, meyve ve sebze yetişir.

SINDIRGI, Marmara Bölgesinde, Balıkesir iline bağlı 47.269 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 6.304 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.433 km.^{2}'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 2 bucağı (Düvertepe, Gölcük) ve 67 köyü vardır.

İlçe topraklarının kuzeydoğu ve doğu kesimleri dağlık, batıda Simav çayı çevresindeki kesimleri ise düzlüktür. Güneyde çamlarla kaplı, dağlık mıntaka üzerindeki Sındırgı Beli (725 metre) Balıkesir - Manisa il sınırı geçit noktasıdır. İlçede iklim ılımandır. Yazlar kurak geçer. Ekonomi tahıl ve tütüne dayanır.

İlçe merkezi Balıkesir - Bigadiç - Akhisar yolu üzerindedir. Deniz düzeyinden 230 metre yüksekliktedir.

SIRACA, akkan (lenf) boğumlarının süreğen iltihabıdır. En çok boyunda görülür. Önce akkan boğumları şişer, deşilerek içinden irin akmaya başlar. Bir nohut büyüklüğünde olan bu boğumlar vücudumuzun mikroplara karşı birer kalesidir. Orada çoğalan akyuvarlar, mikroplara karşı koyarlar. Mikropların akkan boğumlarında iltihaplara yol açmasına «adenit» denir. Bunları vücut kısa zamanda önleyemezse süregen müzmin bir hal alır ki buna da «sıraca» denir. Çeşitli mikropların yol açtığı hastalığın tedavisi de bu mikroplara karşı kullanılan ilâçlarla yapılır.

SIRACAOTU, ikiçeneklilerden sıracagiller familyasının örnek bitkisidir. Bazı çeşitlerinin kökleri başta uyuz olmak üzere bazı deri hastalıklarında kullanılır. Kuzey yarımküresinde yetişen 14 kadar çeşidi vardır.

SIRPLAR, İslâv ırkının bir koludur. Büyük Göç sırasında, İslâvlar'la birlikte önce Rusya'ya, sonra Lehistan'a, 7. yüzyılda da Moravya'ya yerleştiler. Bu bölgede az kalan Sırplar, kendileriyle aynı soydan olan Slovenler'i, Hırvatlar'ı da sürükleyip Balkan yarımadasına indiler ve bugün yaşadıkları, Yugoslavya dediğimiz topraklara yerleştiler.

SIRPSINDIĞI, Osmanlı Padişahı Murat I'in komutanlarından Hacı İl Bey'in 10.000 kişilik ordusuyla Sofya yakınında bir Haçlı ordusunu yok ettiği büyük savaştır. Osmanlı Türkleri'nin Rumeliye yerleşmeye başlamaları Balkan devletlerini korkuya düşürmüştü. Bizans'ın kışkırtmasıyla başta Sırplar ve Bulgarlar olmak üzere Macarlar, Bosnalılar, Eflâklılar (Ulahlar) birleşerek büyük bir orduyla Edirne üzerine yürüdüler. Haçlı ordusunu Sofya yakınında karşılayan Hacı İl Bey, bir gece baskınıyla düşmanı kolayca yok etti. Bu savaşa Türkler «Sırpların Kırılışı» anlamına, «Sırp Sındığı» dediler.

SIRTLAN, etobur memelilerden kurt büyüklüğünde, yırtıcı bir hayvandır. Uzun bacaklı, kalın boyunlu ve büyük başlıdır. Tüyleri kabadır. Leş yer. Av aramak için geceleri dolaşır. Kuvvetli fakat korkaktır. Çizgili, benekli ve boz çeşitleri vardır. Başta Afrika olmak üzere Eski Dünya'nın sıcak, hatta ılık bölgelerinde yaşar. Genellikle sürülerle dolaşır.

Sırtlan

SITMA, insandan insana «anofel» denilen sivrisineğin sokmasıyla bulaşan bir hastalıktır. Malarya da denir. Titreme, ateş, ter nöbetleriyle kendini gösterir. 1880'de Fransız doktoru Charles Laveran (1845 - 1922) Cezayir'deki çalışmaları sonunda sıtmanın mikrobunu buldu. Mikrobun üç ayrı türü vardır. Bu üç tür insanlarda üç değişik sıtma hastalığına sebep olur. Sıt-

ma mikroplarının ayrıca iki türlü üreyişi vardır: 1) Eşeysiz üreyiş, 2) Eşeyli üreyiş. Birincisi insanların vücudunda, ikincisi sivrisinekte olur. Eşeysiz üreyiş yalnız parçalanmayla olduğu için hastalık çok kısa sürer.

Sıtmanın tedavisinde en etkili ilâç kinindir. Kinin esası üzerine birçok sıtma ilâcı yapılmıştır.

Sıtma çok eskiden beri yeryüzünde yaygın bir hastalıktır. Bugün ileri ülkelerde, bataklıkların kurutulması, sivrisineklerin üremesinin önüne geçilmesiyle sıtma yaygın bir hastalık olmaktan çıkmıştır. Ülkemizde de Cumhuriyet çağında kurulan «Sıtma Savaş Teşkilâtı» nın örnek çalışmalarıyla büyük ölçüde önlenmiştir.

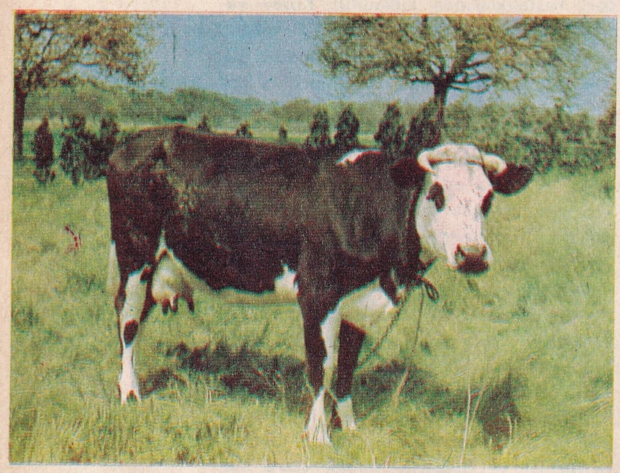

İnek, sığır cinsinin dişisidir

SIVAS, büyük bir kesimi İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde bulunan 705.186 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 108.320 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 28.488 km.^{2}'dir. Merkez ilçesinden başka: Divriği, Gemerek, Gürün, Hafik, İmranlı, Kangal, Koyulhisar, Suşehri, Şarkışla, Yıldızeli, Zara adlı 11 ilçesi, 44 bucağı ve 1.280 köyü vardır.

Sıvas ili Türkiye'nin en engebeli yörelerinden biridir. İlin kuzey ve güneyinde uzanan sıradağlar arasında birtakım yüksek düzlükler, yaylalar, yer yer ovalar uzanır. En yüksek nokta 3.500 metreyi aşan Köse dağı, en önemli çukurluk Kelkit oluğu, en geniş düzlük de Meraküm yaylasıdır. İlde yazlar sıcak ve kurak, kışlar uzun, soğuk ve karlı geçer. Kızıldağ'dan doğan Kızılırmak, Yeşilırmak'ın büyük kolu Kelkit çayı, Fırat'a karışan Çaltı ve Tohma suları, Seyhan'ın ana kolu olan Samantı kaynakları ilin en önemli akarsularıdır.

Sıvas ilinde ormanlar pek az yer kaplar. Ormanlara ilin kuzey çevrelerinde, dağ yamaçlarında, kuytu yerlerde raslanır.

Sıvas ilinin ekonomisi tarıma, hayvancılığa ve madenciliğe dayanır. Bol miktarda buğday ve arpa ekilir. Divriği ilçesinde demir cevheri, Germenek ilçesinde de linyit çıkarılır. Geniş ölçüde küçük baş hayvan yetiştirilir.

İl merkezi Sıvas, önemli yol kavşağı şehirlerimizden biridir. Sıvas, Cer Atelyesi ile çimento fabrikası Sıvas'taki endüstri tesislerinin en önemlileridir. İlkçağ'dan beri önemli bir yerleşme merkezi olan Sıvas şehri, Selçuklu Türkleri çağında gelişti. 1399'da Osmanlı egemenliği altına girdi. Timur ordusu tarafından yağma edildi. Yakın tarihimizde, Sıvas'ın önemi Kurtuluş Savaşı'mızın başlangıcı sayılan tarihî Sıvas Kongresi'nin 4 eylül 1919'da bugünkü lise binasında toplanmış olmasından ileri gelir. Ayrıca bugün yıkıntı halinde olan, ta Romalılar'dan önceden kalan meşhur bir de kalesi vardır.

SIVAS KONGRESİ, 4 eylül 1919'da bugünkü lise binasında toplanan ve Kurtuluş Savaşı'nın açılması kararını alan tarihî toplantıdır.

Sıvas'ta büyük bir kongre toplanması kararı 7 ağustos 1919'da dağılan Erzurum Kongresi'nde alındı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bu kongreye «heyet-i temsili»ye üyesi olarak seçildi.

Kongrede yurdun bölünmezliği kabul, «manda» ve «himaye» fikri kesin olarak reddedildi. Bağımsızlığın sağlanması için «Kuvva-yı Millî» nin kurulmasına, bir «Millî Meclis» in toplanmasına, millet mukadderatının bu meclisin eline bırakılmasına, kongrenin seçtiği «Temsilciler Heyeti» nin bütün millî hareketleri ve teşkilâtı idare etmesine karar verildi. Ayrıca kongre millî vicdandan doğan bütün millî cemiyetleri «Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti» adı altında birleştirdi.

SIVASLI, Ege Bölgesinde, Uşak iline bağlı 17.008 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.895 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 486 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 22 köyü vardır.

İlçe toprakları doğuda Burgaz dağı, batı ve güneybatıda geniş bir ovadan meydana gelir. Bu ovanın ortasından Banaz çayı geçer. İlçede kışlar soğuk ve serttir. Ekonomi tarım ve hayvancılıkla birlikte ormancılığa dayanır.

İlçe merkezi, Burgaz dağının batıya bakan bir yamacı üzerindedir. Uşak'a uzaklığı 35 km.'dir.

SIVI, maddenin üç halinden biridir. Sıvılarda moleküllerin birleşip yapışma gücü azdır. Bundan ötürü sıvılar büyük bir akışkanlığı olan ve girdiği her kabın şeklini ve havaya bakan yüzeyi yatay bir düz-

lem halini alan cisimlerdir. Normal sıcaklıkta sıvı halde bulunan maddelerin başında su gelir. Cıva da bir maden olduğu halde, normal sıcaklıkta sıvı durumdadır.

Sıvıların hareket ve denge konuları mekanik biliminin büyük bir koludur. Denge durumundaki sıvıları inceleyen kola «hidrostatik», hareket durumundaki sıvıları inceleyen kola da «hidrodinamik» adı verilir. Sıvıların kinetik ve potansiyel enerjileri yararlı birçok işte kullanılır. Hidroelektirik santrallarını çalıştıran barajlar bunlara iyi bir örnektir.

SİAL (Bak: LİTOSFER).

SİBELİUS, Jean (1865 - 1957), ünlü bir Fin bestecisidir. O devirde Rus egemenliği altında bulunan Finlandiya'nın küçük bir kasabasında doğdu. Küçük yaşta müziğe karşı büyük kabiliyet gösterdi. İlk çalışmalarını keman ve piyano ile yaptı. Konservatuvarı bitirdikten sonra orkestra eserleri bestelemeye başladı. Hepsinde de bir hürriyet havası, bir millî ifade üstün geliyordu. «Finlandiya» adındaki senfonik şiiriyle adını yabancı ülkelere de duyurdu. 1910'da Amerika, sonra Avrupa'yı dolaştı. 1924'te 6. bir yıl sonra da 7. senfonisini yazdı.

SİBİRYA, Asya'nın kuzeyinde S.S.C.B.'ne ait büyük bir toprak parçasıdır. Yüzölçümü 13 milyon km.²'dir. Kuzeyinde Kuzey Buz Denizi, doğusunda Büyük Okyanus, güneyinde Amur nehri ve Orta Asya dağları, batısında Ural dağları vardır. Ülkenin batı kesimi ise daha engebelidir, göllerle sıradağlarla kaplıdır. Sert bir kara iklimi vardır. Kışlar çok soğuk ve uzun geçer. Kuzeydoğudaki Verhoyansk, dünyanın en soğuk yeri sayılır. Son yıllarda özellikle Batı Sibirya gittikçe önem kazanmış, Rusya'nın başlıca endüstri ve tarım alanlarından biri olmuştur. Ayrıca Çarlık devrinden beri siyasî mahkûmlar buraya sürülür. Burada çıkan başlıca madenler kömür ve demirdir.

SİCİLYA, Orta Akdeniz'de İtalya'ya ait büyük bir adadır. Nüfusu: 4.720.000, yüzölçümü: 25.740 km.²'dir. Anavatan İtalya'dan en dar yeri 3 km. olan Messina boğazıyla ayrılır. Adanan büyük bir kısmı geniş bir yayladır. Simeto ırmağının suladığı Catania ovası, adanın tek ovasıdır' Bunun kuzeyinde Etna yanardağı yükselir. Ekonomi bağcılık ve zeytinciliğe dayanır. Küçük baş hayvanlardan koyun ve keçi yetiştirilir. Önemli merkezler birbirlerine demiryoluyla bağlıdır. Messina ve Catania adanın başlıca limanlarıdır.

SİDİK, böbreklerde, kandan süzülerek sidik yoluyla dışarıya boşaltılan sıvıdır. Bu sıvının içinde sudan ayrı olarak amonyak ve sindirilmemiş tuzlar bulunur. Süzülme sonunda böbreklerde meydana gelen sidik, böbreklerin yanındaki «havuzcuk»larda toplandıktan sonra «sidik borusu» ndan geçer, «sidik torbası» na gelir, orada biriktikten sora «siyek» yoluyla dışarı atılır. Sağlam bir insan, 24 saat içinde 1 - 1,5 litre sidik çıkarır. Sidiğin normal rengi, limon sarısıdır. Sidik içinde albümin, şeker, safra, kan, irin bulunursa bunlar çeşitli hastalıklara işarettir. Onun için bazı hastalıkların teşhisi sidiğin muayenesi (idrar tahlili) ile yapılır. Bu bakımdan sidik, sağlık durumumuzun aynası sayılır.

Sibelius

SİDNEY (Bak: SYDNEY).

SİENKİEWİCZ, Henryk (1846 - 1916), Polonyalı ünlü bir romancıdır. Okrzejka'da doğdu. İsviçre'de öldü. İlk uzun hikâyesini 24 yaşında yayımladı. Zevk ve eğlenceye dalmış eski Roma'nın yıkılışını anlatan «Quo Vadis (Nereye Gidiyorsun?)» adlı romanıyla bütün dünyada tanındı. 1905'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Öteki önemli romanları şunlardır: Demirden ve Ateşten (1884), Tufan (1886), Wolodyjowski (1888).

Sıvas kalesinden şehrin genel görünüşü

SİERRA LEONE, Batı Afrika'da İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı, bağımsız bir devlettir. Kuzeyinde Guinea, doğusunda Liberya, güneyinde ve batısında Atlas Okyanusu vardır.

Nüfusu: 2.403.000, yüzölçümü: 72.323 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Freetown (128.000), dili: Batuca ve İngilizce, dini: Animist, Hıristiyan ve Müslüman, parası: Leone'dir.

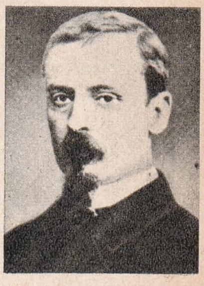

Sienkiewicz

Ülke genel olarak tepelerle kaplıdır. Kıyı boyunda 60 - 80 km. genişliğinde düz bir alan bulunur. Ülkenin iklimi sıcak ve nemlidir. Palmiye ve bambular karakteristik bitki örtüsünü teşkil eder. Baharat bitkileri de önemli yer tutar. Ormanlarda çe-

Sigismund

şitli vahşî ve yırtıcı hayvanlar yaşar. Ülkede önemli miktarda elmas elde edilirse de, yine de ekonomisini düzene koyabilmek için dış yardımlara muhtaçtır.

Başkent Freetown'dan sonra gelen önemli ticaret merkezleri Bonthe, Sherbro ve Port Lokko şehirleridir.

Ülke önceleri Portekizliler'in, daha sonra İngilizler'in sömürgesiydi. 1961'de bağımsızlığını kazandı.

SİERRA MADRE, yeryüzünün çeşitli yerlerindeki üç sıradağın adıdır:

1 - Birleşik Amerika'da, güney Wyoming'den Colorado'nun kuzey kısmına kadar uzanan dağ sırası.

2 - Meksika'da, Chiapas'ın güneyinden, Guatemala'nın kuzeyine kadar uzanan dağ sırası.

3 - Filipin adalarında, Luzon'un kuzeydoğusunda bir dağ sırası.

SİERRA NEVADA, Birleşik Amerika ve İspanya'da iki dağ sırasının ismidir. «Karlı Dağlar» anlamına gelir.

1 - İspanya'nın güneyinde Andalusia (Endülüs) havzasının güney bölümünde bazı dorukları 3.000 metreyi aşan dağ sırası.

2 - Birleşik Amerika'da, Kaliforniya'da kuzeybatı - güneydoğu doğrultulu dağ sırası. En yüksek yeri 4.420 metreye ulaşan Mont Whitney'dir.

SİFON, 1) Bir kabın içindeki sıvıyı başka bir kaba aktarmakta kullanılan bir kolu, öteki kolundan uzun «U» biçimi borudur. 2) Fena kokuların yukarıya çıkmasını önlemek için bulaşık yalağına, lâğımlara yerleştirilen altı su ile dolu «S» biçimindeki borudur. 3) Şose ve demiryolunun altına akar suyu geçirmek için yapılan borudur. 4) Tıpta, mide, burun gibi kovukların temizlenmesi için kullanılan alettir. 5) İçinde basınçlı soda bulunan şişelerdeki tertibata da sifon denir.

SİGARA, kıyılmış tütünün çok ince kâğıda silindir biçiminde sarılmış halidir. Önceleri tiryakilerin elle sardıkları sigara, sonraları makinelerle yapılmaya başlandı. 1861 ve 1875 yıllarında ilk sigara makineleri meydana getirildi. Decouflé adlı bir Fransız, 1880'de yaptığı bir sigara makinesini Fransız Rejisi'ne kabul ettirdi. Önceleri dakikada 600 - 800 sigara sarabilecek kapasitede olan bu makineler bugün dakikada 1.300 - 1.600 sigara verirler.

Kıyılmış tütünlerin tütün yapraklarına sarılmış şekline «sigarillo», üst üste sarılmış tütün yapraklarından yapılmış sigaralara da «puro» adı verilir.

Sigaralar 10, 20, 50 tanesi bir arada paketlenmiş halde satışa çıkarılır. Paketleme işi de makinelerle yapılır. İlk paket makineleri 1905'te Fransa'da icat edildi. Bugün dakikada 120 paket veren makineler kullanılmaktadır.

Tütünü ilk kullananlar Amerika yerlileridir. Bu kıtanın keşfinden sonra Avrupa'ya getirilen tütün, zamanla büyük ticarî değer kazandı. Türkiye'de tütünün kullanılmaya başlanması 1605 yılına raslar. Önceleri tütün içilmesi önlenmek istenmiş, hatta Padişah Murat IV, tütün kullananlara ölüm cezası bile vermiştir. Ama tütün tiryakiliğinin önü alınamamıştır. Aksine kuvvetli bir alışkanlık meydana getirdiği için de çabucak ve geniş ölçüde yayılmıştır.

Sigaranın zararlı maddesi «nikotin» dir. Nikotin çok zehirli bir alkoloittir. Ağız yoluyla bir defada alınacak 1 - 2 santigram nikotin insanı hemen öldürür. Tütündeki nikotin çok yüksek olduğu halde zehirlememesinin sebebi büyük kısmının parçalanması ve dumana geçmemesidir. Sürekli sigara içenlerde zamanla birçok organik bozukluklar meydana gelir. Kalp çarpıntısı, astım, damar sertliği, tansiyon yükselmesi, göz bozuklukları, baş ağrıları, uykusuzluk, sinirlilik, sindirim sistemi bozuklukları ve kanser bunlardan başlıcalarıdır.

SİGİSMUNDLAR, Bohemya, Polonya ve İsveç krallarıdır. Bu adı taşıyan krallar 4 tanedir:

İmparator Sigismund (1368 - 1437), Bohemya ve Macaristan kralı iken 1410'da Papa tarafından «Mukaddes Roma - Germen İmparatoru» ilân edildi. Türkler'e karşı açtığı Haçlı Seferi'nde Niğbolu'da yenildi. **Sigismund I** (1506 - 1548), **Sigismund II** (1548 - 1572) ve **Sigismund III** (1587 - 1632), Polonya krallarıdır. Sonuncusu veraset yoluyla 1592 - 1604 yılları arasında İsveç krallığı yaptı.

SİGORTA VE SİGORTACILIK, bir şeyin kazaya uğraması ihtimali düşünülerek böyle bir hal olduğunda, karşılığını almak üzere, bu işle uğraşan bir kuruluşa her yıl bir prim ödeyerek yapılan sağlamadır. Bu işle uğraşan mesleğe de «sigortacılık» denir. Sigorta belirli sebeplerle meydana gelecek belirli kayıplara karşı belirli bir tazminat verme esasına dayanan bir anlaşmadır. Sigortayı yapan müessese bu tazminatı vermeyi önceden kabul eder. İki tarafı birbirine bağlayan anlaşmaya «poliçe» denir. Çeşitli kayıplara, tehlikelere karşı çeşitli sigorta şekilleri uygulanır: Yangın, hayat, kaza, hırsızlık, trafik v.b. gibi. Sigortanın en son şekilleri de çalışanların ilerisini sağlamak için, işsizliğe, hastalığa, ihtiyarlığa, meslek kazasına karşı yapılan sigortalardır. Bunlar için birçok ülkede devlet denetimi altında olan, «Sosyal Sigorta Kurumları» kurulmuştur.

Sigortacılık 1600 yıllarında İngiltere'de ortaya çıktı ve ilk sigortalar deniz kazalarına karşı yapıldı. Yurdumuzda sigortacılıkla ilgili ilk kanun, 1864'te yayımlanan Deniz Ticaret Kanunu'ndaki deniz nakliyat sigortası konusuna ait hükümlerdir. 1872'den sonra da memleketimizde birçok yabancı sigorta şirketi kuruldu. Bunları 1893'te Osmanlı Bankası, Tütün Rejisi ve Düyun-u Umumiye idarelerine bağlı «Osmanlı Sigorta Şirketi» izledi. Cumhuriyet devrinde yerli sermayeyle açılan ilk sigorta şirketi 1935'te kurulan «Güven Sigorta Sosyetesi» dir. Daha sonra 1942'de Doğan, iki yıl sonra da Halk Sigorta şirketleri kuruldu. Bugün yurdumuzda çalışan yerli, yabancı 35 kadar sigorta şirketi vardır.

SİĞİL, özel bir virüsün meydana getirdiği ve genellikle derinin epitel dokusunu ilgilendiren, üzeri pürtüklü urcuktur. Çokluk el ve parmakların yan ve üst yüzlerinde çıkar. Bulaşıcıdır. Kendi kendilerine iyi olurlar. Kotorizasyon (dağlama) yapılarak yok edilebilir.

SİHİRBAZLIK (Bak: BÜYÜ).

SİİRT, bir parçası Güneydoğu Anadolu, bir parçası da Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan 264.832 nüfuslu bir il ve bu ilin 25.480 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 11:003 km.²'dir. Kuzeyde Muş ve Bitlis, doğuda Van ve Hakkâri, güneyde Mardin, batıda Diyarbakır illeriyle çevrilidir. Merkez ilçesinden başka: Batman, Bayhan, Beşiri, Eruh, Kozluk, Kurtalan, Pervari, Sason, Şirnak, Şirvan adlı 10 ilçesi, 28 bucağı, 454 köyü vardır.

İlin kuzey ve doğu kesimleri Güneydoğu Toroslar'la kaplıdır. Güney ve batı kesimleri Dicle'ye doğru alçalan düzlükler halindedir. İlde kara iklimi hüküm sürer. En önemli akarsuyu Dicle'dir. Bu nehrin kollarından olan Batman, Garzan ve Botan çayları da il sınırları içindedir.

Siirt ilinde otlakların çok olması hayvancılığı geliştirmiştir. Sayıları çok fazla olan küçükbaş hayvanların arasında keçi sayısı, koyundan daha çoktur. Tarımda en çok tahıl ekimine önem verilir. Bazı elverişli kesimlerde meyvecilik ve bağcılık da gelişmiştir. Siirt'in Türkiye ekonomisi bakımından en önemli özelliği petrol yataklarına sahip olmasıdır. Raman ve Garzan'dan çıkarılan ham petrolün bir kısmı Batman rafinerisinde arıtılır, bir kısmı da «pipe-line» (boru hattı) ile Mersin rafinerisine gönderilir.

İl merkezi Siirt şehri, Dicle'nin kollarından Botan ve Reşan çayları arasında Akdağ eteklerinde denizde 930 metre yükseklikte kuruludur. En yakın demiryolu istasyonu olan Kurtalan'a 32 km. uzaklıktadır.

SİKLAMEN (Tavşankulağı), çuhaçiçeğigillerden bir süs bitkisidir. «Buhurumeryem» de denir. Çiçek ve yapraklarının sapları kökten sürer. Çiçekleri başaşağıdır. Kapsül biçimi küçük bir meyve verir.

SİKLON basıncın alçak olduğu merkezleri anlatan bir meteoroloji terimidir. Ayrı olarak dönencelerde, çapı küçük, fakat çok kuvvetli barometre düşüşlerine ve bunun meydana getirdiği son derece şiddetli rüzgârlara da aynı ad verilir. Orta kuşak ülkelerinde genellikle yüksek paralellerde siklonların çapları büyüktür.

Alçak basınç merkezlerinde hava, kenerlardan merkeze doğru güney yarımkürede saat ibresi yönünde, kuzey yarımkürede aksine hareket eder. Bunlar, yeryüzündeki rüzgârları harekete getiren merkezlerden biridir.

Siirt'in genel görünüşü

SİLÂH, yakın ve uzak mesafelerden, türlü şekillerde kullanılarak, canlıları yaralayan, öldüren, cansız hedefleri de tahrip ve imha eden aletler ve malzemelerdir.

İnsanlar çok eski çağlarda yırtıcı hayvanlara karşı korunmak için taş, sopa, mızrak, kılıç, ok ve benzeri basit silâhlardan yararlanmışlardı. Bu silâhlar daha sonraları gelişti, insan toplulukları arasındaki savaşmalarda da kullanılmaya başlandı. Ateşli silâhların bulunmasıyla savaş silâhları hızla gelişti, bugünkü duruma geldi.

Ateşli silâhlar, kullanılma amaçları yönünden önce ikiye ayrılır: 1) Av silâhları, 2) Savaş silâhları.

Savaş silâhlarını 6 bölüme ayırabiliriz:

Klasik Silâhlar: Bunların başlıcaları süngü, tabanca, tüfek, makineli tabanca, otomatik tüfek, makineli tüfek, el bombası, uçaksavar silâhları, havan, roaket atar, geri tepmesiz top, tank, uçak, gemi silâhları ve mayınlardır.

Nükleer Silâhlar: Atom çekirdeğinin parçalanmasından yararlanılarak meydana ge-

Silivri'den bir görünüş

tirilen bu güçlü silâhların ışık, yakma, yıkma, radyasyon ve psikolojik etkileri vardır. Çeşitli nükleer silâhlar arasında atom bombaları, atom başlıklı roket ve güdümlü mermiler, atom başlıklı topçu mermileri, atom tahrip cephaneleri sayılabilir.

Termonükleer Silâhlar: Bunlar atom çekirdeğinin birleşmesinden yararlanılarak meydana getirilen silâhlardır. Atom bombasından 4 - 5 misli fazla etkiye sahiptir. Başlıca çeşidi hidrojen bombasıdır.

Roketler: Taşıdıkları tahrip başlıklarını füze motorlarıyla hedefe götürürler. Atılışları bakımından havadan havaya, havadan yere, yerden yere ve yerden havaya olarak sınıflandırılırlar.

Biyolojik Silâhlar: Bunlar insan, hayvan ve bitkiler arasında hastalık meydana getirmek, toksinlerle zehirlemek yoluyla etki yapan silâhlardır. Yapımları ve kullanılmaları çok kolaydır. Etkileri de o oranda büyüktür. Uçaklar, roketler, hayvanlar, ajanlar, topçu mermileri, serbes balonlar, akar sular vasıtasıyla atılır, püskürtülür.

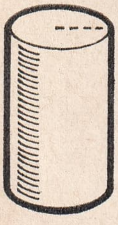

Silindir

Kimyasal Silâhlar: Kimyasal usullerle elde edilen silâhlardır. Zehirli gazlar, yangın maddeleri, alev püskürtme cihazları başlıcalarıdır. Zehirli gazlar taktik bakımdan taarruz gazları, savunma gazları, fiziksel bakımdan kalıcı gazlar, uçucu gazlar, yarı kalıcı gazlar, fizyolojik bakımdan aksırtıcı gazlar, göz yaşı getiren gazlar, boğucu gazlar, yakıcı gazlar, öldürücü gazlar, sinir gazları olmak üzere sınıflara ayrılır.

Klasik savaş silâhlarında kullanılan kara barutu M.Ö. 1000 yılında Çinliler icat ettiler. Kara barut Avrupa'ya Haçlı Seferleri'nden sonra geçti. Anadolu Selçukluları'nın top ve tüfek kullandıkları bilinmektedir. Gıyasettin Keyhusrev'in Antalya kuşatmasında top kullandığı bir gerçektir. Osmanlı Türkleri 1389 Kosova Meydan Savaşı'nda ve 1446'da Korent kalesinin fethinde toptan yararlandılar.

SİLEZYA, Orta Avrupa'da bir bölgedir. Üçe ayrılır: 1) Eski Prusya eyaleti (Schlesien). Burası iki bölgeden meydana gelir. Aşağı Silezya (merkezi Breslau) ve Yukarı Silezya (merkezi Oppeln). İkinci Dünya Savaşı sonunda Potsdam antlaşmasıyla buraları Polonya'ya verildi. 2) Avusturya Silezyası (merkezi Slezsko). Buranın tamamı Çekoslovakya'nındır. 3) Polonya Silezyası (merkezi Slask).

SİLİFKE, Akdeniz Bölgesinde, İçel iline bağlı 57.856 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.864 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.666 km.^{2}'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 2 bucağı (Kırobası, Taşucu) ve 75 köyü vardır.

İlçe toprakları Akdeniz kıyısındaki Silifke ovası ile onun devamı olan Taşucu ovası ve bunların kuzeyindeki Taşeli yaylasından ibarettir. En önemli akarsuyu Göksu'dur. İlçede Akdeniz iklimi görülür. Yazlar sıcak ve kurak geçer. Kışlar yağışlı ve ılıktır. Ekonomi tarıma, bu arada portakal, limon ve muz üretimine dayanır.

İlçe merkezi, Göksu'nun sağ kıyısında, denize yakın bir yerdedir. Mersin'e 87 km. uzaklıktadır. İlçede Selefkia kralları zamanından kalma tarihî bir kale vardır.

SİLİNDİR, 1) Soba borusu gibi, her noktasından eksenine dikey olarak alınan kesitleri birbirine eşit daireler şeklinde geometrik cisimdir. 2) Toprak damları sıkıştırmak, düzeltmek için kullanılan ve taştan yapılan ilkel alettir. 3) Modern yol makinelerinden stabilize yolları ve asfaltları sıkıştırmak için kullanılan motorlu araçtır. 4) Resmî kıyafetle giyilen, gövdesi silindir biçiminde yüksekçe şapkanın adıdır.

Bir geometrik şekil olan silindirin alt ve üst tabanları birer dairedir. Bu dairelerin merkezlerinden geçen doğruya «silindirin ekseni» denir. İki daire arasındaki uzaklığa «silindirin yüksekliği» adı verilir. Bir silindirin hacmini bulmak için taban dairesinin alanı silindirin yüksekliğiyle çarpılır. Ekseni tabanına dikey olan silindire «dik silindir», olmayana «eğik silindir» denir.

SİLİSYUM, yerkabuğunun yüzde 25'ini meydana getiren ve dünyada oksijenden sonra en bol bulunan elemandır. Kurşunî renktedir. Simgesi: Si, atom sayısı: 14, atom ağırlığı: 28,06, yoğunluğu: 2,34, ergime noktası: 1.413°'dir. Tabiatta silisyum dioksit (silis) ve silikatlar halinde bulunur. Silisin tabiatta bulunan kristalli şekline kuvars denir.

SİLİVRİ, Marmara Bölgesinde, Istanbul iline bağlı 35.380 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.114 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 778 km.^{2}'dir. Merkez bucağından ay-

rı olarak 1 bucağı (Sinekli ve 25 köyü vardır.

İlçe toprakları hafif dalgalı düzlüklerden meydana gelir. İlçede yazları kurak geçen Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ekonomisi tarıma dayanır. Tahıl ekimi başta gelir. Hayvancılık da yapılır. Ayrıca yoğurdu çok ünlüdür. Maden olarak da manganez çıkar.

İlçe merkezi silivri, Istanbul - Edirne karayolunun 70. km.'sinde ve Marmara kıyısındadır. Hisarla çevrili bir tepe üzerinde bulunan kasaba, zamanla genişleyip yayılmıştır.

SİLO, tahılların bozulmadan saklanmasını sağlayan silindir biçiminde büyük depodur. En büyük yararı tahılların gereği gibi havalanmasını ve asit düzenini sağlamaktır. Silodaki tahılda gereği kadar asitlenme olmazsa, saklanacak maddenin cinsine göre asit ilâve edilir.

Siloların doldurulup boşaltılması çoğunlukla üstten yapılır. Bunun için emici, ya da taşıyıcı bir düzenle tahıl tepeye kadar yükseltilir, indirilir. Bazılarında doldurma üstten yapılırsa da boşaltma alttaki kapakların açılmasıyla yapılır.

SİLOPİ, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Mardin iline bağlı 18.410 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.645 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 807 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. Ayrıca 32 köyü vardır.

İlçe, kuzeydoğudaki dağlık kesimleri, güneybatıda Dicle'ye doğru alçalan geniş düzlükleri kaplar. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. En önemli akarsuyu, ilçenin batıda Cizre ilçesiyle sınırını çizen Dicle nehridir. Yazlar çok kurak ve sıcak, kışlar soğuk geçer. Ekonomi tahıl tarımı ile hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi Silopi, Cizre ilçe merkezine 32 km.'lik bozuk bir yolla bağlıdır.

SİLVAN, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Diyarbakır iline bağlı 42.785 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.158 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.379 km.^{2}'dir. Merkez bucağından ayrı olarak Bağdere (Başnik), Çatalköprü (Malabadi) adında 2 bucağı ve 62 köyü vardır.

İlçe toprakları, Güneydoğu Toroslar'dan Dicle'ye doğru alçalan düzlüklerden ve çıplak sırtlardan meydana gelir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Kuzeye doğru meşe çalılıklarına raslanır. Ekonomi tarıma dayanır. Buğday, pirinç ve tütün en önemli ürünlerdir.

İlçe merkezi Silvan, Güneydoğu Toroslar'ın eteklerinde uzanan bir düzlük üzerindedir. İlçeden Diyarbakır - Bitlis yolu geçer. Kasaba, Ortaçağ'ın büyük siyasî ve askerî merkezlerinden «Mayafarkin» şehrinin yerini almıştır.

SİLÜR (Bak: BİRİNCİ ZAMAN).

SİMAV, Ege Bölgesinde, Kütahya iline bağlı 66.272 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.003 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.687 km.^{2}'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Doğardı) ve 101 köyü vardır.

İlçenin orta kesimini Simav ovası kaplar. Çevre dağlıktır. En yüksek yeri 2.181 metreye erişen Eğrigöz dağıdır. Ovanın ortasında Simav gölü vardır. İklim, Akdeniz iklimi ile İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş tipi gösterir. Orman örtüsü gür değildir. En önemli akarsuyu Simav çayıdır. Ekonomi tarıma dayanır. Tahıl ve baklagiller ekilir. Endüstri bitkilerinden haşhaş ve şeker pancarı üretilir.

İlçe merkezi, Simav ovasının güneydoğu kenarında, denizden 830 metre yüksekliktedir. Kütahya'ya 147 km. uzaklıktadır. Kasabada halıcılık ve sepicilik gelişmiş durumdadır.

SİMAV ÇAYI (Bak: SUSURLU).

SİMAVİ, Sedat (1896 - 1953), ünlü bir Türk gazetecisi ve yazarıdır. Istanbul'da doğdu ve aynı şehirde öldü. Öğrenimini Kadıköy Fransız okulu Saint - Joseph ile Galatasaray Lisesinde yaptı. Galatasaray Lisesinde kısa bir süre tarih öğretmenliğinde de bulundu. 1919'da yazı hayatına atıldı. «Inci», «Diken», «Karikatür» gibi mizah dergileriyle devrinin en ünlü haftalık dergisi olan «Yedigün» ü yayımladı. 1948' de «Hürriyet» gazetesini kurdu. Hayatının sonuna kadar da bu gazetenin sahip ve başyazarlığını yaptı.

S. Simavi

SİMAVİ, Şeyh Bedrettin (Bak: BEDRETTİN SİMAVNALI).

SİMETRİ (Bakışım, Tenazur), eksen olarak alınan bir doğrudan, birbirine benzeyen noktaları aynı uzaklıkta bulunan şekillerin durumudur. Bu durumda olan şeyler simetrik (bakışımlı), olmayanlar da asimetrik (bakışımsız)tir.

Tabiatta simetrinin esas olduğunu ileri süren eski sanatçılar, özellikle mimarlıkta bunu sağlamaya çalışırlardı. Günümüzün sanatı ise simetriden kaçınır. Çizgilerin ahengini, simetrinin dışında başka unsurlarda arar.

SİMGE, belirli bir anlamı olan işaretlerdir. Buna «sembol», «remiz» de denir. Devlet isimleri: T.C. (Türkiye Cumhuriyeti), RF (Republic Françaіs = Fransa Cumhuriyeti), U.S.A. (United States of America = Amerika Birleşik Devletleri) v.b. gibi. Kimyada elemanlar: O (Oksijen, H (Hidrojen), Fe (Demir) v.b. gibi simgeyle gösterilir.

SİMGECİLİK (Bak: SEMBOLİZM).

SİMYA (Bak: ALŞİMİ).

SİNAMEKİ, baklagiller familyasından, birçok çeşitleri ağaçcıklar şeklinde olan bir bitkidir. Salkım biçiminde sarı çiçekler açar. Fasulya gibi yassı meyveler verir. «Asit krisofanik» denen bir asit bulunan yaprakları iç sürdürücü olarak kullanılır.

Mimar Sinan

SİNAN, Mimar (1489 - 1588), Türk sanatının en büyük ustalarından biri, mimarlık tarihimizin dâhisidir. Kayseri yakınındaki Ağırnas köyünde doğdu, İstanbul'da öldü. Süleymaniye Camisinin arka tarafında kendisi için yaptırdığı pek sade, açık kemerli türbesinde gömülüdür.

Sinan, Yavuz Sultan Selim'in padişahlığı yıllarında İstanbul'a gelip «Yeniçeri Ocağı» na girdi. 1514'te İran, 1517'de Mısır seferlerine, daha sonra Kanunî Sultan Süleyman'ın ordularıyla birçok savaşa katıldı. Bu savaşlarda, «ordu mimarı» olarak kendini gösterdi ve başarı sağladı. Boğdan seferinden dönüşte devletin başmimarı Acem İsa'nın ölümünden kısa bir süre sonra, 1538'de bu görev Mimar Sinan'a verildi. 48 yaşında İmparatorluk Başmimarı olan Sinan, bu tariften ölümüne kadar geçen 50 yılı aşkın uzun süre içinde dünya mimarlık tarihinin en güzel eserlerini verdi. Üzerinde çalıştığı belli başlı konular köprüler, su kemerleri, camiler, mescitler, türbeler ve hamamlardır.

Yaptığı eserlerle dünya ölçüsünde ün kazanan Mimar Sinan'ın böylesine büyük varlık göstermesi, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman gibi güçlü hükümdarların himayesi altında çalışmış olmasına bağlanabilir. Bu çağlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü ve en zengin zamanlarıydı. Türk el sanatları ve kültürü en ileri duruma ulaşmıştı. Çinicilik, taş oymacılığı Mimar Sinan'a büyük yardımcı oluyordu.

Bilinen eserleri yanında birçoğu da kaybolmuş, dağıldıkları imparatorluk topraklarında harap olarak durmaktadır. Sağlığında, yapılarına dair ağızdan yazdırdığı ve «Tezkeret-ül-Ebniye» (Yapılar Tezkeresi) diye anılan kısa biyografisinden anlaşıldığına göre, 73 cami, 49 mescit (küçük cami), 50 medrese (okul), 7 darülkura (kitaplık), 17 imaret (yoksullar için aşevi), 6 darüşşifa (hastane), 7 su kemeri, 7 köprü, 27 saray, 18 kervansaray, 5 yiyecek deposu, 31 hamam, 18 türbe ki toplam olarak 315 yapı yapmıştır.

Sincap

En büyük ve en değerli eserleri 1550 - 1557 yılları arasında yaptığı Süleymaniye Camisi ile 1574'te tamamladığı Edirne'deki Selimiye Camisidir.

SİNAN PAŞA (1506 - 1596), Ahmet III ve Mehmet III'ün padişahlığı zamanında 5 defa sadrazamlıkta bulunan bir Osmanlı veziridir. «Yemen Fatihi» ve çok yaşamış olmasından ötürü «Koca Sinan Paşa» diye de anılır. Saray okulu olan Enderun'da öğrenim gördü. Sancakbeyliği, Erzurum ve Halep valilikleri yaptı. 1569'da Mısır valisi iken Yemen'i aldı, birçok ganimetle İstanbul'a dönünce kendisine vezirlik rütbesi verildi. 1574'te Akdeniz Kuvvetleri Komutanlığı'na, 1580'de de ilk defa Sadrazamlığa getirildi. İran seferinde başarı gösteremeyince azledildi. 1589, 1592, 1593 ve son olarak 1596'da 4 defa daha Sadrazamlık yaptı.

SİNARİT, mercana benzer, lezzetli bir balıktır. Kemikli - balıklar takımının izmaritgiller familyasından bir balık türüdür. Vücudu açık pembe renklidir. Yer yer mavi, mor dalgalar gösterir. Yanları gümüş parlaklığında, karnı beyazdır. Vücudu büyük pullarla örtülüdür. Akdeniz'de ve Marmara denizinde yaşar. Karadeniz'de bulunmaz. Her mevsimde, daha çok baharda tutulur.

SİNCANLI, Ege Bölgesinde, Afyon iline bağlı 39.472 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.473 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 859 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 35 köyü vardır.

İlçe, geniş Sincanlı ovası ile bu ovayı çevreleyen yüksek dalgalı toprakları kaplar. Ovanın ortasında Bacak deresinin meydana getirdiği bataklıklar vardır. Ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanır. Tahıl, baklagiller, şeker pancarı ve haşhaş üretilir.

İlçe merkezi, Afyon'a 50 km. uzaklıktadır. Denizden 1.170 metre yüksekliktedir. Kasabadaki tarihî eserler arasında Lala Sinan Paşa Camisi başta gelir.

SİNCAP, ağaçlarda yaşayan, kocaman kuyruklu, çevik, küçük bir hayvandır. Kemiriciler takımının sincapgiller familyasından bir memelidir. Uzunluğu 20 sm., kuyruğuyla 40 sm.'dir. Sırtı kırmızı külrengi, ya da kırçıldır. Karnı beyazımsı olur. Kürkü çok beğenilir. Okyanusya ve Avustralya dışında dünyanın hemen her yerinde yaşar. 75 kadar çeşidi vardır. Kolay evcilleşebilir. Fındık, fıstık yiyerek beslenir.

SİNDİRİM, besinlerin mekanik ve kimyasal değişikliklere uğrayıp emilme ve işe yaramayan posalarının vücuttan dışarıya atılmaya hazır duruma getirilmesidir. Bu işi gören düzene de «Sindirim sistemi» denir.

Sindirim, üç çeşit sindirim organından, dil, dişler ve tükrük bezlerinden meydana gelen ağızda başlar. Dişler, besini öğütürlerken tükrük bezleri tükrük salarlar. Tükrük, öğütülen besini ıslatır, yumuşatır, dağınık parçaları birbirine yapıştırır. Bu

arada suda eriyebilenleri eriterek mide özsuyunun etkisine hazır bir duruma getirir. Aynı zamanda «ptiyalin» adı verilen bir enzimin yardımıyla nişastayı «maltoza» ya (bir çeşit şeker) çevirir.

Ağız boşluğunun arkasında bulunan yutak, çevrili olduğu kasların yardımıyla besini yemek borusuna geçirir. Yemek borusu yoluyla besin mideye ulaşır. Mide, sürekli olarak özsuyunu salar. Bu özsuda proteinleri etkileyip bunları daha basit azotlu madde (peptonlar) durumuna dönüştüren hidroklorik asit ile bir enzim olan pepsin vardır. Bu kimyasal değişmeler sırasında mide, kendine özel sürekli hareketlerle içindeki besinleri yoğurur.

Bir süre sonra mide görevini tamamlar. Bu, besinlerin özelliklerine göre, yarım saatten 7 saate kadar sürer. Besinler «kimüs» adı verilen beyazımsı bir bulamaç durumunu alır. Mide kuvvetli bir büzülmeyle bu bulamacı, mide kapısı denen özel bir aralıktan yavaş yavaş bağırsağa geçirir.

Kimüs, bağırsağın ilk bölümüne, onikiparmak bağırsağına gelince bağırsaktaki sindirim başlar. Kimüsün buraya gelmesiyle üç salgı onikiparmak bağırsağına dökülür. Bunlar, onikiparmak bağırsağının çeperlerindeki bezlerin saldığı özsu ile pankreas ve karaciğerin salgıladıkları özsu ve öd'dür. Pankreas, özsuyunu onikiparmak bağırsağının ikinci parçasına iki kanalla döker. Bunlar «Büyük kanal veya Wirsung kanalı» ile «Küçük kanal veya Santorini kanalları» dır. Öd de «koledok» kanalıyla onikiparmak bağırsağının ikinci parçasına dökülür.

Büyük bir beze olan pankreasın salgıladığı özsu, sindirim sisteminin en kusursuz ve en kuvvetli özsuyudur. Bu özsu, tripsinle peptonları etkileyip aminoasitlere çevirir. Tükrükteki ptiyalin'in aynı olan bir amilâz, ağızda başlayan sindirimi tamamlayıp nişastayı maltoza çevirir. Mideden hiç değişmeden gelen yağlı maddelere lipaz ile öz aynı anda etki yaparak yağ asitleriyle gliseritlerin ince bir karışımı durumunu almalarına sebep olurlar. Artık bu karışımı bağırsak emebilir.

İnce bağırsakta sindirim, başka mayaların yardımıyla devam ederek değişmeler tamamlanır. Peptonlar aminoasitlere, maltoz, glikoza çevrilerek emilmeleri mümkün olur. İyice değiştikten sonra çok akıcı bir durum alan kimüs, «kilüs» adını alır. Sindirim tamamlandıkça organizmanın yararlanacağı nitelikleri alan besin maddeleri, bağırsak tümürleri tarafından emilirler. Kilüsün, tümürleri örten hücrelerden süzülerek geçmesiyle sonuçlanan bu olaya osmos adı verilir.

SİNDİRİM SİSTEMİ

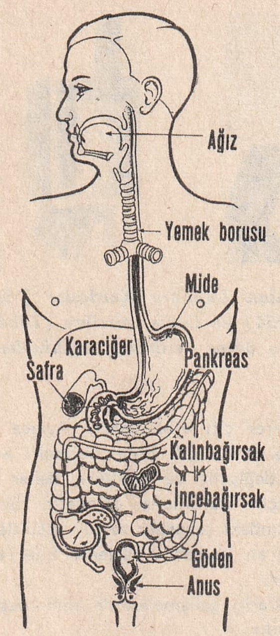

Yağlı maddelerin bir kısmı ilk önce lenf damarlarına, oradan da göğüs lenfa kanalına geçerek genel dolaşıma karışır. Ama, protitler, şekerler ve tuzlar kılcal damarlara geçerek kapı toplardamar aracılığıyla karaciğere giderler.

Kalın bağırsak suyu emer. Bundan ayrı olarak milyarlarca bakteri, sindirim özsularının etkisinden kurtulmuş olarak bitkisel besinlerin selülozunu etkileyip bir bölümünün emilebilir glikoza çevrilmesini sağlar.

Sindirim sonunda, suyunun büyük bir bölümüyle vücudumuza yararlı olan besleyici bütün elemanlarını kaybeden besin maddeleri, artık zararlı bir posa yığınından başka bir şey değildirler. Bunlar, bağırsakların özel hareketleriyle göden bağırsağına ve anusa kadar gönderilirler. Buradan da dışarı atılırlar.

SİNEK, çift kanatlılardan, iki kanatlı, üç çift ayaklı birtakım uçucu böceklerdir. Bunların içinde en yaygın olanı «kara sinek» tir ki, «sinek» deyince anlaşılan da budur.

Sinek

Sinekler, ince yapılı ve tıknaz vücutludurlar. Vücutları, baş, göğüs ve karından meydana gelir. Başta ağız ve duyargalardan başka bir çift petek göz bulunur. Ağız parçaları emici tiptedir. Göğüs, birbirine geçmiş üç halkadan meydana gelir. Her hal-

SİNEMANIN MUCİTLERİ

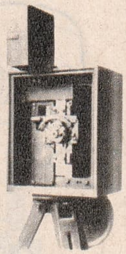

Sinemanın mucitleri sayılan Lumière Kardeşler [Auguste Lumière (1862 - 1954) ve Louis Lumière (1864 - 1948)] ile «Sinematograf» adını verdikleri makineleri.

kada birer çift ayak vardır. Ayrıca ikinci halkada da bir çift kanat bulunur. Art kanatlar değişmiş ve «halter» denen birer tokmakçık durumuna gelmiştir. Sinekler ayaklarındaki çengeller ve tüy yastıkları sayesinde en kaygan yüzeylerde bile rahatça yürürler.

Sineklerin gelişmelerinde tüm - başkalaşma vardır.

En iyi bilinen sinek türleri şunlardır: Ev sineği (karasinek), ev sivrisineği, sıtma sivrisineği, tatarcık, küçük oda sineği, külrengi at sineği, leş sineği, altın sinek, çizgili sinek, sirke sineği, kurtlu sinek.

SİNEKÇİL (Sinekkapan), sinek yiyerek beslenen bir kuştur. Ötücü - kuşlar takımının sinekkapangiller familyasından bir kuş türüdür. 13,5 sm. uzunluğundadır. Sırtı siyah, karnı düz beyazdır. Gagası, ayakları siyahtır. Avrupa, Kuzeybatı Afrika, Ön Asya ve Anadolu'da yaşar. Göçücüdür. Bunların en tanınmışları ak -ayaklı sinekkapan, cüce sinekkapan, çizgili sinekkapan'dır. Hepsi hemen hemen sadece böcekle geçinirler. Özellikle uçan sinekleri yakalamakta ustadırlar.

SİNEMA, bir olay, bir tez, ya da bir konuyu hareketli görüntüler yoluyla anlatma sanatı ve bu sanatın yapımıyla uğraşan endüstri koludur. Sinema, dramatik yapı, sahne düzeni, oyun, konuşma, görüntü çerçevelemesi ve düzenlemesi, kamera hareketleri, dekor, aydınlatma, ses, müzik, kostüm gibi bir filmi meydana getiren bütün unsurları en uygun biçimde kullanır. Meydana getirilen filmi bir perde üzerinde hareket eden görüntüler durumuna getiren makineye de «sinematograf» veya «sinema makinesi» denir.

Edison'un icadı olan «Kinetoskop» adlı makine

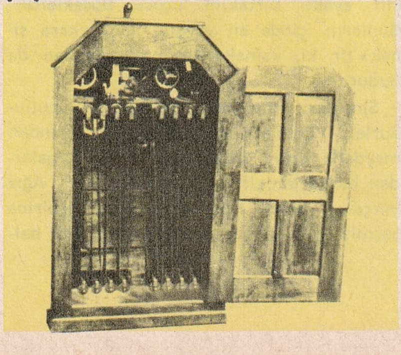

Sinematograf doğuncaya kadar bu alanda yapılmış birçok araştırma ve buluş, meraklı birer fizik denemesinden öteye geçememiştir. Yapılan aletler de birtakım oyuncaklardan başka bir şey değildi. Amerikalı ünlü mucit Thomas Alva Edison'un bu alandaki çalışmaları, George Eastman'ın fotoğraf filimleri yapmaya başladığı 1889 ağustosuna kadar pek başarılı olmadı. Ancak bu tarihten sonra deneylere girişerek umduğu başarıyı sağladı. Yaptığı «kinetoskop» adlı makine ile ilk defa 6 ekim 1889' da West Orange denilen yerde bu filimler gösterildi. İlk sinema filmi denebilecek olan bu filmin uzunluğu 15 metre kadardı. Kinetoskop bir yanında bir mercek bulunan bir kutuydu. Seyirci, gözünü bu merceğe uydurarak kutunun içinde, merceğin önünden geçirilen filmi seyreder. Filmin arkasında da bir ışık kaynağı bulunur. Makine saniyede 48 resim geçirirdi. Edison, 1891'de makinesinin patentini aldı. 1894' te de Broadway'de ilk defa bir kinetoskop salonu açıldı. Aynı yılın sonbaharında da Edison'un yaptığı makineler satışa çıkarıldı.

Avrupa'da bu makinelerden alıp üzerinde çalışanlar oldu. Bunlardan Lyon şehrinde fotoğraf makinesi yapıp satan Louis ve Auguste Lumière Kardeşler, «Sinematograf» adını verdikleri bir makine icat ettiler. Sinematografta filimler, makinenin merceğine göz uydurularak değil, duvara gerilmiş beyaz bir perdede seyrediliyordu. İşte böylece bugün seyredilen sinemanın gerçek başlangıcı Lumière Kardeşler'in bu icadı oldu. 28 nisan 1895'te Paris'te «Café de Paris» bodrumunda da ilk sinema salonu açıldı. Bu salon 120 kişilikti. İlk programında 3 dakikadan fazla sürmeyen 10 filim birden gösterildi.

Lumière Kardeşler'in çalışması sinemayı hayli olgun duruma getirdi. Bu arada Edison'un saniyede 48 resimlik hızı 16 resme indirildi. Bu da sessiz filmin esası olarak yıllarca kullanıldı. Sonraları saniyede geçen resim adedi 24'e çıkarıldı ve bu, böylece kaldı.

Sinemacılık bu ilk yıllarında iki büyük tehlike geçirdi. Bunlardan biri 4 mayıs 1897'de Paris'te Bazaar de Charité'de çıkan yangın, öbürü de Edison'un çıkardığı güçlüktü. Paris'teki yangında 180 seyircinin ölmesi halkı bir süre sinemadan so-

ğuttu. Edison da sinemanın patentinin kendisinde olduğunu ileri sürerek filim çekenlerin peşine polis ve jandarmayı salıyordu. Bu konuyla uğraşmak isteyenler polis ve jandarmanın elinden kurtulmak için Kaliforniya'ya kaçtılar. İşte Amerikan filimciliğinin Kaliforniya'da kurulmasının başlıca sebebi budur. İkincisi de Kaliforniya'nın filim çekmek için gerekli bütün tabiat imkânlarına sahip olmasıdır.

İlk filimlerde konudan çok hareketlere önem veriliyordu. 1897'de Hollaman adında biri, New York'ta bir taraçada sahne kurup üç bölümlük bir filim çevirdi. J. Rector, Carson City'deki bir boks maçının 3.500 metrelik filmini çekti. Bu filim spora çok meraklı olan Amerikalılar tarafından tutuldu. Gene Amerika'da ilk konulu filim 1903'te çevrildi. Bu filim bir itfaiye erinin hayatını gösteriyordu. Ticarî değeri olan ilk konulu filimler ise 1903'te rejisör Edwin S. Porter'in çevirdiği bir kovboy filmi olan «Büyük Tren Soygunculuğu» idi. 1907'de «Ben Hur» 16 bölümlük olarak çevrildi. 1909'dan sonra daha da uzun filimler yapılmaya başlandı. 1910'da sessiz sinema bütünüyle gerçekleştirildi ve Charlie Chaplin, Mary Pickford, Douglas Fairbanks devrinin en büyük artistleri olarak dünya çapında üne kavuştular. İlk uzun ve büyük filim İtalyanlar'ın 1913'te çevirdiği «Quo Vadis? (Nereye Gidiyorsun?)» oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine zaten emekleme çağında olan Avrupa filimciliği bütün bütün durdu. Bu duraklama 1920 yılına kadar sürdü. Bu süre içinde savaştan uzak kalan Amerika stüdyoları rahatça çalışarak büyük ilerlemeler kaydettiler. D.W. Griffith, 1915'te «Bir Milletin Doğuşu» ve 1916'da çevirdiği «Horgörü» adlı filimlerle sinema sanatının başlıca prensiplerini ortaya koydu. Amerika'daki bu gelişme Avrupa filimciliğinin savaştan sonra yıllarca arayı kapatamaması sonucunu doğurdu.

Sesli Sinema: 1926'da yeni bir buluş sinema dünyasını birbirine kattı. Bu, sesli filimdi. İlk sesli filmi sinema dünyasına kazandıran Amerikan filim şirketi Warner Bros'dur. İlk sesli filmin adı da «Don Juan» dır. Bunda yalnız müzik vardı. 1927' de Al Jolson'un çevirdiği «Caz Şarkıcısı» hem müzikli, hem de sözlü ilk filim oldu. Sesli filim pek çok rejisör ve artistin sinemadan uzaklaşmasına yol açtı. Rejisörler, bu yeni tekniğe uyamadıklarından, artistler de seslerinin «fonojenik» yani sinemaya gider olmadığından beyazperdeden ayrıldılar. Pek az rejisör, Fransa'da René Clair, Almanya'da Pabst, Rusya'da Pudovkin, İngiltere'de Hitchcock, Amerika'da Mileston kendilerini sesli filme uydurabildiler. Sessiz filimlerde elde ettikleri tecrübeleri bu yeni unsurla birleştirerek sinema sanatının ilerlemesini sağladılar.

Sesli filim, aynı zamanda «karton filimler» le (Miki Filimleri), öğretici ve dokümanter filimlerin gelişmesinde büyük rol oynadı. Kültür filimleri, öğretim alanına büyük yenilik getirdi.

Renkli Filim: 1906'da G. A Smith ve Charles Urban tarafından ilk denemeleri yapılan renkli filim de 1930 yıllarında gelişmeye başladı. İlk büyük renkli filim «Deniz Geçiş Parası» oldu.

Türkiye'de Sinema: Türkiye'de ilk sinema salonu 1908'de «Pathe Sineması» adıyla Tepebaşı'nda şimdi yıkılmış olan Şehir Tiyatrosu Komedi kısmının bulunduğu yerde açıldı. Sahibi, sinemanın iyi bir ticaret işi olduğunu anlayan Weinberg adlı bir Leh Yahudisi'ydi.

Türk müteşebbisler tarafından açılan ilk sinema salonu da «Millî Sinema» adıyla 19 mart 1914'te Fevziye Kıraathanesi'nde filim oynatmaya başladı. 6 temmuz 1914'te Sirkeci'de açılan «Âli Efendi Sineması» da ikinci Türk sinema salonudur. Türkiye'de filim oynatmayı ilk öğrenen Fuat Uzkınay, aynı zamanda ilk Türk filim operatörü oldu. İlk aktüalite filmini Fuat Bey, ilk konulu yerli filmi de Weinberg çekti. Bu filmin adı «Himmet Ağa'nın İzdivacı» dır. 1914'te çevrilmeye başlanmış, savaş yüzünden ancak 1918'de bitirilebilmiştir.

Savaş yılları içinde Almanya'ya giden Harbiye Nazırı Enver Paşa, yurda dönüşünde Türk ordusunda bir ordu filim merkezi kurulmasını istedi. Böylece «Merkez Ordu Sinema Dairesi» 1917'de kuruldu. Başına önce Weinberg, sonra Fuat Uzkınay getirildi. Savaş sonuna kadar faaliyette bulunan daire, propaganda ve aktüalite filimleri çekti. Savaş yıllarında yarı askerî bir kurum, «Müdafaa-i Milliye Cemiyeti» de konulu filimler meydana getirdi. «Pençe», «Casus» ve «Alemdar Vakası» adını taşıyan bu filimlerden ilk ikisi halka gösterildi. Sonuncusu dernek dağıldığı için montajı yapılamadı.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin elindeki malzeme «Malûl Gaziler Cemiyeti» ne verildi. Önce Divanyolu'ndaki Cemiyet merkezinde, sonra Şehzadebaşı'nda bir stüdyo kuruldu. Bu stüdyonun müdürü Fuat Uzkınay, rejisörü de aktör Ahmet Fehim Efendi oldu. Stüdyoda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın «Mürebbiyesi», Yusuf Ziya Ortaç'ın «Binnaz» ı ile rejisörlüğünü yazar Fazlı Necip'in yaptığı «Bican Efendi Vekilharç» ve «İstanbul

SİNEMA TARİHİNİN ÜNLÜ KİŞİLERİ

D. W. Griffith Sinemanın prensiplerini koydu.

Al Jolson İlk sesli ve sözlü filimde oynadı.

René Clair İlk sesli filimlerin büyük rejisörü

W. Disney Canlı resimlerle filimler çevirdi.

SİNAMA TARİHİNİN ÜNLÜ YILDIZLARI

D. Fairbanks Macera filimleri çevirdi.

Mary Pickford Romantik filimlerin unutulmaz yıldızı

Charlie Chaplin Komedi alanında büyük şöhret

Perisi» adlı filimler çevrildi. Bunlar içinde «Binnaz» Londra'da da gösterildi ve çok beğenildi. 1927'de Malûl Gaziler Cemiyeti'ne verilen malzeme, ordu tarafından geri alındı ve böylece bu stüdyo da tarihe karıştı.

Türkiye'de ticaret düşüncesiyle kurulan ilk filim şirketi, 1919'da faaliyete geçen «Kemal Filim» dir. Bu şirket, 1922'de bir stüdyo kurarak yerli filimler yapmaya başladı. Rejisörlüğünü Muhsin Ertuğrul'un yaptığı «Kız Kulesi Faciası», «Ateşten Gömlek», «Sözde Kızlar», «Nur Baba» bunların en beğenilenleridir. Türk kadınının ilk defa rol aldığı filim «Ateşten Gömlek» tir. Bu filimde Neyyire Ertuğrul ile Bedia Muvahhit oynadılar.

İlk Türk sesli filmi İpek Film'in 1931' de çevirdiği «İstanbul Sokaklarında» isimli kurdelâdır. Seslendirilmesi Fransa'da yapılan bu filimden sonra çevrilen operet serisi: Karım Beni Aldatırsa, Cici Berber, Söz Bir Allah Bir, Akasya Palas, Leblebici Horhor Ağa bütünüyle Türkiye'de çevrilip seslendirildi.

Baştan başa renkli ilk Türk filmi 1952' de Muhsin Ertuğrul'un Küçük Sahne Sanatkârları'na çevirttiği «Halıcı Kız» dır.

İkinci Dünya Savaşı üzerine duraklayan Türk filimciliği, savaştan sonra yavaş da olsa çalışmalara başladı. 1947'de yerli filimlerden alınan «Temaşa Vergisi» nin yüzde 20'ye indirilmesi, 1957'de de Türk parasının yeniden ayarlanmasıyla bir taraftan yerli filimciliği teşvik etmiş, bir taraftan da yabancı filimlerin pahalılıktan dolayı ithalini kısıtlamıştır. Bu iki faktör, filim piyasasının canlanmasına yol açtı. Yerli filimcilik son yıllarda kabiliyetli aktörler, rejisörler ve teknisyenler yetiştirmesine, Avrupa filimleri ayarında birkaç eser vermesine ve komşu ülkelere filim ihraç etmesine rağmen sadece kârlı bir ticaret alanı olarak kalmış, bir endüstri durumuna gelememiştir.

SİNEMA MAKİNESİ, bir ışık kaynağından çıkan ışınları, üzerinde resimler bulunan bir filim şeridinden geçirerek bir ekran üzerinde hareket eden görüntüler meydana getiren makinedir. Genellikle iki bölümden meydana gelir: 1) Işık kaynağı: Kömür çubuklarına bir reflektör önünde elektrik akımı vermekle elde edilir. 2) Filim şeridinin geçirildiği makine bölümü: Filim şeridi bir elektrik motorunun yardımıyla ışık kaynağıyla mercek arasından geçirilir. Bu arada şeridin kenarındaki ses çizgilerinin bir fotoelektrik hücresi önünden geçmesiyle ses elde edilir. Bir kablo, titreşimleri hoparlörlere ulaştırır. Sinema makinesinde kullanılan mercekler, filim şeridinin cinsine göre değişir. «Cinemascope filim» lerde «hipergonar» objektif, «Vista Vision filim» lerde de özel objektifler kullanılır.

SİNGAPUR, Güneydoğu Asya'da, Malakka yarımadasının ucunda İngiliz Milletler Topluluğu'na dahil bir devlettir. Küçük bir ada üzerindedir.

Nüfusu: 1.914.000, yüzölçümü: 570 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Singapur (1.150.000), dili: İngilizce, Çince, Malezyaca, dini: Budist, Müslüman, parası: Malezya doları'dır.

Malakka yarımadasında yetişen ürünlerin transit, işleme ve ticaret merkezi olan Singapur'a İngilizler ilk defa 1819'da yerleştiler. 1957'ye kadar bir sömürge olarak yönetilen ülke, bu tarihte Londra'da yapılan bir anlaşma ile bağımsızlığını kazandı. Singapur, 15 şubat 1942 ile 12 eylül 1945 tarihleri arasında Japon işgalinde kaldı.

SİNGAPUR, Singapur devletinin 1.150.000 nüfuslu başkentidir. Malakka yarımadasının en önemli limanı ve ticaret merkezidir. İngiltere'nin Uzak Doğu Deniz Kuvvetlerinin üssüdür. 1949'da kurulmuş bir üniversitesi vardır. Şehrin büyük çoğunluğunu Çinliler ve Malezyalılar meydana getirir.

SİNİR SİSTEMİ, organizmadaki bütün öteki sistemlerin ve organların görevlerini ve çalışmalarını düzenleyen sistemdir.

Sinir sistemini, çeşitli yönlerde uzantılar veren sinir hücreleri meydana getirir. Sinir hücrelerinin uzantıları yani sinirler, aynı zamanda aldıkları uyandırma ve uyartıları vücudun çeşitli bölümlerine iletme yeteneğine de sahiptirler. Böylece sinirler, organizmanın uyandırma ve uyartıları alan bölümleriyle bunlara cevap veren organlara bağlanmış olurlar. Sinir hücrelerinin görevleri sadece götürme ve getirme değildir. Uyandırma ve uyartıları bazen kuvvetlendirir, bazen zayıflatır, bazen bir araya toplar. Özetle, organizmanın çıkarına en uygun bir biçime sokarak cevabı verecek organlara, harekete geçmeleri için emir verir.

Sinir sistemi, 1) Beyin - Omurilik sistemi ve 2) Sempatik sistem olmak üzere ikiye ayrılır. Beyin - Omurilik sistemi de «Merkez sinir sistemi» ve «Çevresel sinir sistemi» olmak üzere ikiye ayrılır.

Merkez sinir sistemi, omurga içinde bulunan «omurilik» ile kafatasını dolduran «beyin» den meydana gelir. Omurilik, silindirik, beyazımsı, önden arkaya hafifçe basık bir kolon biçimindedir. Bu kolon kadında 42 sm., erkekte 45 sm.'dir. Genişliği 1 sm., ağırlığı 25 - 30 gr.'dır. İki maddeden, çevrede «ak madde», ortada «boz

madde». Beyin, bir ana üst kısım ile beyincik ve omuriliğin beyindeki bölümü olan soğancıktan meydana gelir. Beyin ve beyincik de «ak ve boz madde» lerden yapılmıştır. Yalnız omuriliğin aksine beynin kabuk kısmı boz, iç kısmı da ak maddeden yapılıdır.

Çevresel sinir sistemi, «sinir» adı verilen ve çevreden ayrı ayrı izlenimleri merkeze getiren, merkezden de hareket ve salgı emirlerini çevreye götüren, kalınlıkları değişik kordonlardan meydana gelir.

Sinirler, 1) Merkeze gelen (duyurucu), 2) Merkezden çıkan (oynatıcı), 3) Hem duyurucu, hem oynatıcı (karışık), olmak üzere üç türlüdür.

Çevresel sinir sistemini meydana getiren sinirler, «Beyin - omurilik sinirleri» nde fizyolojik olarak isteğimize uyarak çalışırlar. «Sempatik sistem» de ise irademiz dışında çalışırlar.

Beyin - Omurilik sinirlerinin 12 çifti kafaboşluğu deliklerinden çıktıkları için «Kafa - çiftleri» adını alırlar. Omurilikten çıkan 31 çifte ise «omurilik sinirleri» denir.

Kafa - çiftleri, önden arkaya doğru, çıktıkları sıraya göre 1'inci, 2'nci, 3'üncü... çiftler diye adlandırılırlar: 1'inci çift: Koku siniri, 2'nci çift: Görme siniri, 3'üncü çifçift: Göz oynatıcı siniri, 4'üncü çift: Göz üst - eğri kas siniri, 5'inci çift: Üçüz sinir, 6'ncı çift: Göz dış - doğru kas siniri, 7'nci çift: Yüz siniri. 8'inci çift: İşitme - denge siniri. 9'uncu çift: Dil - yutak duyurucu siniri, 10'uncu çift: Akciğer - mide siniri, 11'inci çift: Başeğen kas ve ense büyük kası oynatıcı siniri, 12'nci çift: Dil oynatıcı siniridir.

Omurilik sinirleri, «karışık sinirler» dir. İçlerinde oynatıcı, duyurucu ve sempatik iplikler bulunur. Bu sinirler omurlara göre isim alırlar: Boyun sinirleri (8 tane), göğüs sinirleri (12 tane), bel sinirleri (5 tane), sağrı sinirleri (5 tane).

Omurilik sinirleri, ön veya oynatıcı, arka veya duyurucu olmak üzere iki omurilikten çıkarlar veyahut oraya girerler. Ön kökler, oynatıcıdır. Dikey veya düzgün olmayan bir biçimde ön - yan oluktan meydana çıkarlar. Arka kökler, duyurucu köklerdir. Omuriliğe arka - yan oluk boyunca girerler. Ön ve arka kökler omurlararası deliklerinden çıkarlarken birbirleriyle birleşirler. Omurilik siniri köklerinin yönü her seviyede başka başkadır.

İsteğimiz dışında çalışan sempatik sinir sistemi, kalp, bağırsak, mide, akciğerler gibi organları çalıştırır, gözbebeğini açıp kapatır, damarları daraltıp genişletir. Buna «bitkisel (vejetatif) sinir sistemi» veya «özerkli sistem» adı da verilir. Sistemin

SİNİR SİSTEMİ

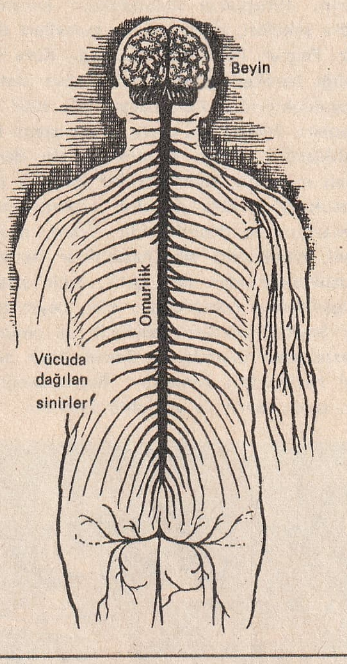

içinde gördükleri iş bakımından birbirinin zıddı iki ayrı sistem vardır: «Ortosempatik (doğru sempati) sistem» ve «Parasempatik (karşıt sempati) sistem». Bunlardan biri kalbi hızlandırır, öbürü yavaşlatır, biri bağırsağı harekete geçirir, öbürü durdurur. Böylece irademiz dışındaki organları idare eder. Bunlardan birinin üstün gelmesi dengeyi bozar. Hücrelere kadar ince sinir ağcıkları halinde giren bu sinir sistemi, hayatî çalışmaları, besin dengesini düzenler. Hücrenin yaşamasında, büyümesinde, metabolizmasında bu sistemin görevi çok büyüktür.

Organizmada beyin - omurilik sinir sistemi bütünüyle çalışamaz duruma gelse de sempatik sinir sistemi çalışmasına devam eder. Yani, bilincini, duyusunu yitirmiş bir insanın kalbi, midesi, akciğerleri, böbrek ve karaciğeri çalışmaya devam eder. İşte bilinç dışında devam eden bu hayatı yöneten «bitkisel (vejetatif) sinir sistemi» dir.

Sinir Hastalıkları: Hekimliğin sinir hastalıklarıyla uğraşan kolu, «Nevroloji» dir. Bu kolun kurulmasında en büyük adımı 19. yüzyıl sonlarında Fransız tıp bilgini Jean Martin Charcot (1825 - 1893) attı. Daha önce sinir hastalıklarıyla «psikiyatri (ruh hastalıkları bilimi)» uğraşıyordu. Şahısların ruhi belirtileriyle uğraşan psikiyatri yanında nevroloji, belirli organik sinir

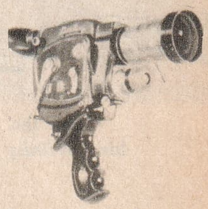

Sinema makinesi (çekici)

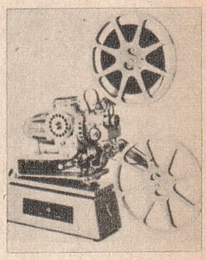

Sinema makinesi (oynatıcı)

bozukluklarını ele alır. Nevroloji bu bakımdan çok geniş bir konudur. Bozuklukların, iltihapların bulundukları kesimlere göre şekilleri, belirtileri ve tedavileri değişir. Felçler, Parkinson hastalığı, Kore hastalığı hareketleri idare eden sinir sistemi bozukluklarıdır. Kol, bacak, yüz sinir iltihapları, felçleri ise, çevre sinir sistemi hastalıklarıdır. Beyin zarının iltihabı demek olan menenjit, mikrobik bir hastalık olan çocuk felci, sara da sinir sistemi hastalıklarının en önemlileridir. İsteri, nevrasteni, hipokondri gibi hastalıklar ise sinir bozukluklarından ileri gelir. Sinir sistemi organlarının bozuklukları olan beyin urları, beyin iltihapları, beyincik ve omurilik hastalıkları dışında en önemli sinir sistemi hastalıkları şunlardır: Beyin sarsılması, zona, nevrit ve yüz sinir felci'dir.

Sinop'tan bir görünüş

SİNOP, Karadeniz Bölgesinin, Batı ve Orta Karadeniz bölümlerinin sınırı üzerinde bulunan 266.069. nüfuslu bir il ve bu ilin 13.354 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 5.862 km.^{2}'dir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz, doğuda Samsun, güneyde Çorum, batıda Kastamonu illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 6 ilçesi (Ayancık, Boyabat, Durağan, Erfelek, Gerze, Türkeli), 13 bucağı ve 422 köyü vardır.

Sinop ilinin en önemli engebesi doğu - batı doğrultusunda uzanan İsfandiyar dağlarıdır. İlde bir deniz iklimi hüküm sürer. Yazla kış arasındaki ısı farkları yüksek değildir. İlin dörtte birine yakın bölümü ormanlarla kaplıdır. Bunlardan Zindan ve Çangal ormanları ünlüdür. En çok raslanan ağaçlar kayınla gürgendir. En önemli akarsuyu da Kızılırmak ile buna sonradan karışan Gökırmak'tır. Sinop ilinin ekonomisi tarım, hayvancılığa ve balıkçılığa dayanır. En çok buğday, sonra da mısır ekilir, en çok koyun sonra sığır beslenir.

İl merkezi Sinop, aynı adı taşıyan yarımadanın kıstağı üzerinde kuruludur. İç Liman ve Dış Liman diye anılan iki limanı vardır.

Şehir çok eski bir tarihe sahiptir. M.Ö. 2. yüzyılda Pontos Kralı Mithridates'in eline geçen şehri daha sonra sırasıyla Romalılar, Marmaralı korsanlar, Pervaneoğulları, Çandaroğulları aldılar. 1452'de de Osmanlılar Sinop'u kesin olarak ele geçirdiler.

Sinop'un çok eski çağlardan kalma bir kalesi vardır. Tarihi Hitit çağına kadar uzanır. Bugünkü kaleyi Pontos Kralı Mithridates IV M.Ö. 72 yılında yaptırdı. Osmanlılar'ın zindan olarak kullandıkları kale, Cumhuriyetten sonra modern bir cezaevi durumuna getirildi.

SİNÜS, KOSİNÜS, matematikte kullanılan iki cebirsel değerdir.

Bir açının tepesi merkez alınarak yarıçapı 1 sayılan bir çember çizilir, sonra açının bir kenarının çemberle kesiştiği noktadan öteki kenara bir dikey indirilirse, bu dikeyin cebirsel değerine «sinüs» ve dikeyin kendisine de «sinüs çizgisi» denir. Bundan ayrı olarak, bu dikeyin ayağıyla açının merkezi arasındaki doğru parçasına «kosinüs» çizgisi» ve bunun cebirsel değerine de «kosinüs» adı verilir.

SİNÜZİT, alında, üst çene kemiğinde sağlı, sollu bulunan kemik boşluklarının iltihabıdır. Sebebi çoğunlukla burun akıntısının dışarıya tam akmayıp burada iltihap meydana getirmesidir. Azı dişlerinin kök iltihapları, buruna giren mikroplu sular da sinüzit yapar.

Hastalığın belirtileri buruna açılan sinüs deliklerinin tıkanarak şiddetli baş, yüz ağrılarına yol açmasıdır. Tedavide genellikle iltihabı yok etmek için «antibiyotik» ler kullanılır veya burundan bu boşluklar temizlenir.

SİPAHİ, Osmanlı ordusunda süvari sınıfına verilen addır. Eskiden savaşta «öncü», «yancı» ve «artçı» görevlerini yaparlardı. Murat I'in padişahlığı yıllarında Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle kuruldu. Önceleri 2 bölük olan sipahiler sonradan 6'ya çıkarıldı. Bunlar ikiye ayrılmıştı: 1) Kapıkulu, 2) Tımarlı (topraklı) sipahiler.

Kapıkulu sipahileri Yeniçeri Ocağı gibi doğrudan doğruya saraya bağlıydılar. Devşirmelerden toplanır, 6 bölükte yetiştirilirlerdi. Hepsinin ayrı ad ve bayrakları vardı. Bölüklere «Başkâhya», «Kâhya Yeri», «Başçavuş» ve «Başbölükbaş» adı verilen 4 büyük subay komuta ederdi. Bu 6 bölüğün komutanına da «Sipahi Ağası» denirdi. Sipahiler, Yeniçerilerin aksine evlenebilirlerdi. «Veledeş» denen erkek çocukları, delikanlı çağına gelince bölüklere alınırdı.

Tımarlı sipahiler, tımar sahibi beylerin

besleđiği atlılardı. Bu beyler öşürünü almak üzere kendilerine verilen araziye karşılık, savaşa belli sayıda sipahiyle katılmak zorundaydılar. Tımarlı sipahilerin sayısı kapıkulu sipahilerinin kat kat üstündeydi. Bunlar her sancakta bölüklere ayrılmıştı. Her bölüğün «Subaşı», «Bayraktar», «Çavuş» denilen subayları vardı. 10 bölük bir «Alay Beyi» nin komutasında bulunurdu.

Her iki sınıf da 19. yüzyılın başlarında tam bir çöküntü için de kayboldular.

SİRK, (Cambazhane), cambazların oyun oynadıkları geniş ve kapalı yere denir. Eski Roma'da genel oyunların yapıldığı üstü açık alana da «sirk» denirdi.

Tarihin en eski ve en büyük sirki Roma'daki «Circus Maximus» tu. Dar ve uzun bir vâdinin sonunda kurulmuş olan bu sirk, Roma İmparatorluğu'nun son devirlerinde 385 bin kişi alacak kadar genişletildi. Sirkte araba yarışları, çeşitli komiklikler, hayvan dövüşleri yapılırdı.

Modern sirkin kurucusu Philip Astley adında bir İngiliz süvari subayıdır. 18. yüzyılın sonlarında Astley, sirk gösterilerine cambazlık numaraları ve palyaço temsilleri de ekledi. Amerika'da da ilk sirki John Bill Richetts adında bir Philadelphialı kurdu. Günümüzde dünyaca ünlü sirklerde seyirciyi heyecan ve meraka düşürecek çeşitli numaralar vardır. Bu büyük sirkler gayet masraflı olduğu için zaman zaman memleket memleket dolaşarak yeni seyirciler toplarlar.

SİRKE, ekşimiş üzüm suyudur. Salatalara, yemeklere çeşni vermek için kullanılır.

Sirke, şarabın mayalanmasıyla elde edilir. Şarabın sirke durumuna gelmesi için 20 - 30° sıcaklıkta kalması, havayla temas etmesi ve içinde bir maya bulunması gerekir. Alkol mayalanmasına uğrayan üzüm, elma şarabı, bira gibi içkiler kolayca sirkeleşir. Bunların arasında en makbul tutulanı şaraptan, yani üzüm suyundan yapılmış olanıdır.

SİRKE ASİTİ, kimyada asetik asittir. Keskin ve hoş bir kokusu vardır. Sirke içinde yüzde 6 oranında bulunur. Odunun kuru kuruya damıtılmasıyla, ya da sentetik olarak elde edilir. Sirkeden başka, saf halde boya ve ilâç endüstrisinde kullanılır.

SİROKO, Kuzey Afrika'da Büyük Sahra' dan ve Atlas ülkelerinden Cezayir kıyılarına, Güney İtalya, Sicilya ve Yunanistan'a doğru esen sıcak bir rüzgârdır. Siroko özellikle, Cezayir kıyılarında sıcak ve kurudur. Burada ısının birdenbire yükselmesine sebep olur.

SİROZ, karaciğerin irileşmesi, ya da küçülmesi şeklinde görülen tehlikeli bir hastalıktır. En çok 45 - 46 yaşlar arasında görülür. Genellikle erkeklerde kadınlardan 2 - 3 kat fazla raslanır. Hastalığın sebepleri çeşitlidir. Alkol, başlıca sebeplerdendir.

Siroz, kesin olarak öldürücü bir hastalık değildir. Erken teşhis ve uygun bir tedavi sirozu kısa zamanda iyi edebilir.

SİRTO, Türk musikisinde bir oyun havasıdır. Saz eseridir. Yürük tempoludur. Bilhassa 19. yüzyılın son yarısında bestekârlarımız hayli sirto yazmışlardır.

SİS, çevremizi görmemize engel olacak kadar kalın su buğusudur. Sis, aslında tabanı toprak, ya da deniz yüzeyinde bulunan bir stratüs bulutudur. Sis, toprak yüzeyindeki hava katlarının soğumasıyla oluşur. Toprak yüzeyindeki havanın soğumasının çeşitli sebepleri vardır. Başlıcaları: Sıcak havanın soğuk su, ya da kara yüzeyi üzerinden geçmesi, gündüz ısınan toprak yüzeyinin bu ısıyı geceleri kaybetmesi üzerine güneşin doğmasına yakın toprak yüzeyindeki havanın soğuması ki, buna «ışınım sisi» denir. Sonra sıcak bölgelerden soğuk bölgelere doğru akan sıcak, rutubetli havanın soğuması da sis yapar ki, bu da «hava değişikliğinin ortaya çıkardığı sis» tir. Daha başka sebepler de sise yol açar: Pek soğuk, karlı hava, sıcak su yüzeyi, ya da sıcak ve nemli kara yüzeyi üstünde sis yapar. Buna «buhar sis (kutup deniz sisi)» adı verilir.

Bir sirkte yapılan atlı numaralar

Karada, özellikle denizlerde eskiden çok tehlikeli olan sisin sebep olduğu kazalar, bugün «radar» sayesinde önlenebilmektedir. Modern havaalanlarında bulunan radar ve «kısa dalga ışınım» düzenleriyle uçaklar en yoğun sislerde bile yere inebilmektedirler.

SİSAM ADASI (Samos), Ege Denizinde, Batı Anadolu kıyısında, Kuşadası körfezinin güney ağzında Yunanisıtan'a ait bir adadır. Nüfusu: 52.000, yüzölçümü: 468 km.^{2}, merkezi: Vati'dir.

DEPREMLERİ KAYDEDEN MAKİNE

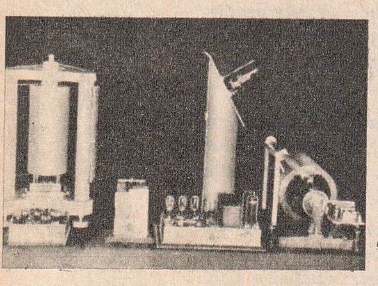

Sismograf depremleri hem kaydeder, hem de merkezden uzaklığını gösterir

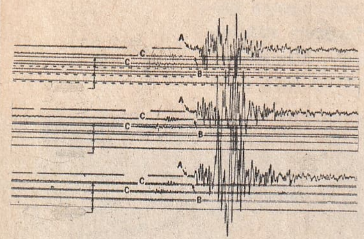

Buradaki üç sırada bir depremin dikey, kuzey - güney ve doğu - batı doğrultularındaki hareketleri tesbit edilmiştir. A: Depremin başlangıcını göstermektedir.

1,8 km. genişliğindeki Küçük boğazla Anadolu kıyısından ayrılan Sisam adası dağlıktır. Üzüm, zeytin, tütün, pamuk ekilir. Eski bir Yunan adası olan Sisam, 1566'da Osmanlı Türkleri tarafından Cenevizliler'den alındı. Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra özel bir idareyle yönetilen ada, 1912'de Balkan Savaşı sırasında tamamen Yunanistan'a geçti.

SİSMOGRAF, depremleri ve şiddetini kaydeden, merkezden uzaklığını gösteren alettir. Deprem sırasında sarkacın ucundaki yuvarlak ağır topuz, süredurum kanununa uyarak, hareketsiz kalır. Sarkacın ucundaki kalem, altında depremin etkisiyle hareket eden kâğıda titreşimleri çizer. Bu basit esas üzerine yapılan sismograflar, sonradan geliştirildi ve çok hassasları yapıldı. Günümüzde rasathanelerde bir depremi gereği gibi kaydedebimek için üç ayrı (biri dikey, ikisi yatay) sismograf kullanılır. Sismograflardan petrol yatakları bulmak için de yararlanılır. «Sismik metod» la petrol aramaları çok kolay ve ucuz olur.

SİSTEMATİK SINIFLAMA, bilimlerde, incelenen konuların, ortak özelliklerine göre bölümlere ayrılmasıdır. Günümüzde sistematik sınıflamadan en çok biyolojide, o da bitkiler ve hayvanların yapılarına ve doğal akrabalıklarına göre bir sıraya konulmasında yararlanılıyor.

SİVASTOPOL, Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım yarımadasında S.S.C.B.'ne ait 170.000 nüfuslu bir şehirdir. Svernaya körfezinin güney kıyısında kuruludur. Gemi yapım tezgâhları, deniz uçakları üssü vardır. 1854 - 1856 Kırım Savaşı sırasında Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu ile birlik olan İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından 355 günlük bir kuşatmadan sonra işgal edildi. İkinci Dünya Savaşı'nda da Alman kuvvetleri şehri 1942 yazında ele geçirdi.

SİVEREK, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Urfa iline bağlı 78.694 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 27.527 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 4.314 km.'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 6 bucağı (Bucak, Çağlarbaşı, Dağbaşı, Karacadağ, Karakeçi, Şekerli) ve 46 köyü vardır.

İlçenin büyük bölümü geniş düzlüklerden ibarettir. Bu düzlükler kuzeyde Güneydoğu Toroslar'a, doğuda Karacadağ volkanik kütlesine dayanır. İlçenin karasal bir iklimi vardır. Ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarım ürünleriyle yağ ilçenin başlıca ticaret maddeleridir.

İlçe merkezi, Urfa - Diyarbakır karayolu üzerinde, Urfa'dan 96 km. uzaklıkta ve denizden 850 metre yükseklikteđir. Kasabadaki evlerin çoğu Karacadağ'dan sağlanan siyah bazalttan yapılıdır.

SİVİLCE, deride «folikül» (kesecik) denen kıl diplerindeki yağ bezlerinin stafilokok, streptokok cinsi mikropların etkisiyle iltihaplanmasıdır. Birçok çeşitleri arasında «akne» ve «ergenlik» en önemlileridir. Sivilcelerin oluşunda hormonların, besin metabolizmasının etkisi büyüktür. Sivilcesi olanlar, yağsız, tuzsuz yemek yemelidir. Tedavide, hormonların, antibiyotiklerin yeri önemlidir.

SİVRİCE, Doğu Anadolu Bölgesinde, Elâzığ iline bağlı 19.553 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.004 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 634 km.'dir. Merkez bucağından ayrı olarak Gözeli (İringil) adlı bir bucağı ve 50 köyü vardır.

İlçe, Güneydoğu Toroslar yayından Karaoğlan dağları ile doğudaki Hazar gölü çöküntü alanını kaplar. Kışlar soğuk ve karlı, yazlar sıcak geçer. Ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanır. Şeker pancarı üretilir.

İlçe merkezi, Hazar gölünün 6 km. batısında deniz düzeyinden 1.250 metre yükseklikteđir. Elazığ'a 37 km.'lik bir karayoluyla bağlıdır. Malatya - Diyarbakır demiryolu üzerinde istasyonu vardır.

SİVRİ - BURUNLU TANREK, böcekçiller takımının sivri - burunlu tanrekgiller familyasından bir memeli türüdür. Uzunluğu 34 - 35 sm., kuyruğu 30 sm.'dir. Başı ve ağzı olağanüstü uzamıştır. Kuyruğu uzun ve pulludur. Tüyleri paslı kahverengidir. Çokluk Haiti adasında bulunur. Hindis-

tan'da yaşayanları da çok keskin kokuludur. Gece hayvanıdır. Yerde açtığı çukurlarda veya ağaç koruklarında yaşar. İri hayvanlara bile korkusuzca saldırır. Daha çok kuş, fare ve solucanla beslenir.

SİVRİHİSAR, İç Anadolu Bölgesinde, Eskişehir iline bağlı 53.608 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.442 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 3.803 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 2 bucağı (Günyüzü, Kaymoz) ve 81 köyü vardır.

İlçe toprakları orta yükseklikte bir yayladır. Bu yaylayı kuzeyden Sündiken dağları kuşatır. En yüksek noktası Arayıt tepesi (1.820 metre)'dir. İlçede yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Ekonomi tahıl tarımına dayanır. Şeker pancarı ekimi gelişmiş durumdadır. Hayvancılık da ileridir.

İlçe merkezi, Eskişehir - Ankara karayolu üzerindedir. Denizden 1.000 metre yüksekliktedir. Demiryolu istasyonu, 30 km. uzaklıktaki Sarıköy'dür.

SİVRİSİNEK, çiftkanatlı böceklerden bir sinek çeşididir. Pek çok türü vardır. En yaygın olan tür «ev sivrisineği» dir. Bunlar hastalık bulaştırmazlar. Ama insan sağlığı için gene de tehlikelidirler. Ev sivrisineği geceleri uçar. Uçarken kendine özgü bir vızıldaması vardır. Sivrisineklerin bir çift kanadı vardır. Bu kanatların gerisinde bir çift çubukçuk görülür. Denge organları olan ve «halter» adı verilen bu çubukçukları koparacak olursak sivrisinek uçuşunu kontrol edemez. İnce ve uzun bir hortumu vardır. İnsan ve hayvan kanını emmeye yarar. Ucu iğne gibi sivridir. Deriyi deldikten sonra hortumun bir kanalcığından çıkan «tükürük» kanın pıhtılaşmasını önler. Böylece hayvan, kurbanının kanını kolayca emmeye başlar. Ancak dişi sivrisinekler emme yeteneğine sahiptir. Erkekleri ne ısırır, ne de kan emebilirler.

Sivrisineklerin çoğu yumurtalarını durgun sulara bırakırlar. Yumurtadan çıkan sivrisinek larvaları pek cılızdır. Suyun içindeki algler ve mikroskobik organizmalarla beslenirler. Larvalar pupa durumuna gelince kısacık kuyruklu yuvarlak bir biçim alırlar. Kuyruklarıyla suda yüzerler. Sivrisinekleri ortadan kaldırmanın en kestirme yolu onların üreme ortamı olan bataklıkları, durgun suları ortadan kaldırmaktır.

Sıtma sivrisineği yeryüzünde yaşayan en tehlikeli böcekler arasında yer alır. Malarya adı verilen ve insanlığın en korkunç düşmanlarından biri olan amansız hastalığın etkenlerini taşırlar. Malarya asalakları sivrisineğin tükrük bezlerinde yaşar ve böceğin ısırmasıyla birlikte insanın kanına karışır. Sıtma sivrisineğinin görünüşteki en büyük ayırıcı özelliği konduğu yüzeye eğik olarak durmasıdır.

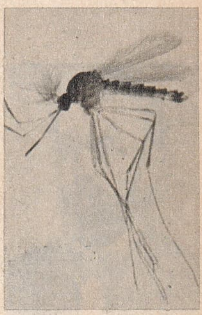

Sivrisinek

SİYAM (Bak: TAYLAND).

SİYANÜR, çok kuvvetli zehirlerden biridir. Uçucu bir asittir. Kimyada (CNH) formülü ile gösterilen organik bir bileşiktir. Azotlu bir organik elemanın alkali bir metalle ısıtılmasından elde edilir.

Siyanürün özel bir kokusu vardır, ama bunu herkes duymaz. Bu asidin türlü çeşitleri fotoğrafcılıkta, boya yapımında kullanılır. Tıpta da siyanürlerle birçok mikrop öldürücü ilâçlar yapılır. Siyanür, özellikle böbrekleri etkiler, böbreklerin kanı süzme işini durdurarak canlıyı ölüme sürükler.

SİYATİK, sinirde görülen bir hastalıktır. Bacakta şiddetli ağrılarla belirir. Siyatik siniri, sağrı - kuyruksokumu siniraăından çıktıktan sonra kalça, uyluk ve bacaktan geçer ve ayakta sonlanır. Görevi, bacak ve ayak hareketlerini düzenlemektir. Siyatiğin sebebi, bel kemiğindeki omurlar arasında bulunan kıkırdak yastıkların çıkıp sağrı - kuyruksokumu siniraăına basmasıdır. Bu basınç bacakta şiddetli ağrıların meydana gelmesine sebep olur. Tıp dilinde buna «dist hernisi» (dist fıtığı) denir. Tedavi bu durumu ortadan kaldırmakla mümkün olur. Kuşak tarzında tespit vasıtaları bir sonuç vermezse cerrahî müdahaleyle kıkırdak parçası alınır.

S. E. Siyavuşgil

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat (1907 - 1968), tanınmış şair ve yazarlarımızdandır. İstanbul'da doğdu ve aynı şehirde öldü. Fransa'da felsefe öğrenimi yaptı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Kürsüsünü uzun yıllar yönetti ve bu kürsünün profesörlüğünü yaptı. Önce şiir, sonra çeşitli gazetelerde eleştiri, fıkra, makale yazdı, çeviriler yaptı. Edmond Rostand'ın «Cyrano de Bergerac» adlı eserini Türkçe'ye aynı güzellikte çevirdi. Başlıca eserleri: Odalar ve Sofalar (şiirler), İstanbul'da Karagöz ve Karagöz'de İstanbul, Psikoloji ve Terbiye.

SİYONİZM, Filistin'de bağımsız bir İbrani devletinin kurulmasını amaç edinen siyasî harekettir. Batı Avrupa'da 1897'de Théodore Herzl tarafından kuruldu. İlk kongresini 1897'de İsviçre'nin Bâl şehrinde yaptı. 1900'de Ulusal İbrani Fonu, 1909'da da Filistin'de ilk İbrani şehri Telaviv kuruldu. 15 mayıs 1948'de İngiltere'nin himayesinde İsrail Devleti'nin kurulmasıyla siyonist hareketi amacına ulaşmış oldu.

SKANDİYUM, tabiatta seyrek raslanan bir madendir. 1879'da keşfedildi. Simgesi: Sc, atom ağırlığı: 45.10, atom sayısı: 21'dir.

SKOLASTİK FELSEFE (Bak: İSKOLASTİK FELSEFE).

SLAVLAR (Bak: İSLAVLAR).

SMETANA, Bedrich (1824 - 1884), ünlü bir Çek bestecisidir. Bohemya'da doğdu, Prag'da bir akıl hastanesinde öldü. İlk müzik terbiyesini babasından aldı. 8 yaşında beste yaptı. 19 yaşında Prag'a giderek esaslı müzik öğrenimi gördü. «Bohemya'da Brandeburglular» adlı ilk operasını 1863'te besteledi. 1866'da en ünlü eseri olan «Satılmış Nişanlı» operası sahneye kondu. Bu eser millî opera anlayışının ilk örneği ve yeryüzünde yazılmış komik operaların en güzelidir. 50 yaşında sağır oldu. 1883'te aklını kaybetti ve hastaneye kaldırıldı. Smetana, Çek millî operasının babası sayılır.

Smetana

SMİTH, Adam (1723 - 1790), İskoçyalı filozof ve ekonomicidir. İskoçya'da Kirkcaldy kasabasında doğdu, Glasgow'da öldü. İyi bir öğrenim gördü. 21 yaşında Glasgow üniversitesinde mantık profesörü oldu. Ertesi yıl da «Ahlâk Felsefesi» kürsüsüne getirildi. 1759'da yazdığı «Ahlâk Duyguları Teorisi» adlı eseriyle devrinin büyük filozofları arasına girdi. 1776'da da «Milletlerin Tabiatları, Zenginlikleri Üzerinde Araştırmalar» eserinin en kuvvetlisi sayılır. Smith, ticarette serbest rekabet, iktisatta da liberalizm yolunu öğütler. Smith'e göre, servetin kaynağı çalışmadır.

SOBA, bir yeri ısıtmak, ya da yemek pişirmek için kullanılan ve içinde ısı kaynağı bulunan türlü şekilde bir araçtır. Yanan cisimler, yanmaları sırasında bazı gazlar çıkarırlar. Bu gazların insanlara zararlı olmalarını önlemek için sobanın borularından geçen duman bacadan havaya atılır. Dumanların rahatça yukarı çıkması sağlanmazsa soba iyi yanmaz. Yanma olayının sürmesi için sürekli olarak oksijen gerekir. Soba, odanın havasında bulunan oksijeni çekerek içindeki yanıcı cisimlerin iyice yanmasını sağlar. Sobalarda odun, taşkömürü, linyit, mazot, gaz, havagazı, bütan gazı gibi katı, sıvı ve gaz yakıtlar kullanılır. Elektrik enerjisini ısıya çeviren sobalara da, «elektrik sobası» denir.

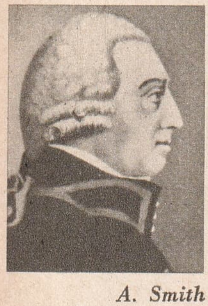

A. Smith

SODA, çamaşır ve bulaşık yıkamada, endüstride kullanılan ve kimyaca adı «nötr sodyum karbonat» formülü: (Na_2CO_3 10 H_2O) olan bir tuzdur. Tabiatta saf halde, kristal durumunda bulunur. Daha çok göllerde ve civarlarında raslanır. Dünyanın en önemli soda gölleri Mısır'da Vadi-i Natrun'daki göllerdir. Bunların suyundan yüzde 39 sodyum karbonat (Na_2CO_4), yüzde 25 sodyum bikarbonat ($NaHCO_3$) alındığı gibi göllerin çevresindeki kumlar arasında yüzde 35 - 42 oranında soda bulunur. Doğu Afrika'daki Magadi gölüyle yurdumuzdaki Van gölünde de soda vardır.

Kristal durumda sodaya Macar ovasında, Mançurya'dan Arabistan'a kadar uzanan bozkırlarda, Arjantin'de, Amerika'da Sierra Nevada'nın doğu yamaçlarında raslanır.

Soda, endüstride Leblanc ve Solvay usulleriyle elde edilir. Leblanc usulünde, sodyum klorür (yemek tuzu), sülfürik asit etkisiyle sodyum sülfat haline getirilir. Bu bileşik kömür ve kireçle eritilerek soda elde edilir. Solvay usulü daha basit ve ucuzdur. Katı amonyum bikarbonat, sodyum klorür çözeltisiyle karıştırılır, sodyum bikarbonat çöker, bunun ısıtılmasıyla soda elde edilir.

Soda, sabun, boya, dokumacılık, kimyasal maddeler, ilâç, kâğıt, cam, emay, fotoğraf, kauçuk v.b. gibi endüstrilerde kullanılır.

SODYUM, alkali metaller topluluğunun en önemli üyesidir. Latinler buna «natrium» derlerdi. Bundan ötürü simgesi «Na» olarak kabul edilmiştir. Tabiatta eleman halinde bulunmaz. Bileşikleri yeryüzü kabuğunun yüzde 2,6'sını meydana getirir. En çok bulunan bileşiği «sodyum klorür (yemek tuzu)» dür. İnsan ve hayvanlar için çok önemli bir maddedir. Bitkilerin potasyum tuzlarına olan ihtiyaçlarına karşılık insan ve hayvanlar sodyum tuzlarına ihtiyaç duyarlar.

Sodyum ilk defa İngiliz kimyacısı Davy tarafından elektroliz yoluyla elde edildi. Metalik halde gümüş gibi beyaz ve parlaktır, parmakla ezilebilecek kadar yumuşaktır. Çabuk okside olduğu için petrol altında saklanır. Çok kolay bileşik yapar. En önemlileri şunlardır:

Sodyum Peroksit - Açık sarımsı bir tozdur. Suyla oksijen çıkarır. Buzla soğutulmuş sülfrik asit içine katılırsa «oksijenli su» meydana gelir.

Sodyum Hidroksit - Sabun ve dokuma endüstrisinde kullanılır.

Sodyum Klorür - Sofra tuzudur. Tabiatta ya deniz suyundan, ya da kaya tuzlarından elde edilir.

Sodyum Hipoklorit - «Javel suyu» denilen bir beyazlatıcıdır. Taze olarak kullanılır. Çabuk bozulur.

Sodyum Karbonat - «Soda» diye tanınır.

Sodyum Bikarbonat - Eczanelerde «bikarbonat dö sud» diye satılan karbonattır. Mide hastalıklarında ilâç, pastalarda kabartıcı olarak kullanılır.

Sodyum Nitrat - «Şili güherçilesi» diye bilinir.

Sodyum Sülfat - Müshil olarak kullanılan «İngiliz tuzu» dur.

SOFİZM (Bilgicilik), felsefede, bir kıyaslama olarak, yanlışlığı ustaca gizleyip doğruymuş gibi kabul ettirilmek istenen bir delilin (kanıt) ileri sürülmesidir. Buna «bilgicilik», «safsata» da denir. Yunanca «sophos = bilgili, akıllı, kurnaz» sözünden gelir. Sofist'lerin en ileri geleni Protagoras, «Gerçeğin hiç bir kesin şekli yoktur. Her gerçek, insanın elindeki ölçüye bağlıdır,» der. Sokrat uzun zaman sofistlerle savaşmıştır.

SOFOKLES (Bak: SOPHOKLES).

SOFYA, Bulgaristan'ın 800.950 nüfuslu başkenti ve endüstri, ticaret, kültür merkezidir. En eski adı «Sardika» idi ve bir Trak şehriydi. Roma İmparatoru Diocletianus zamanında Aşağı Daçya'nın merkezi oldu. 808'de Bulgarlar'ın eline geçti. 600 yıla yakın Bulgar han ve krallarının başkenti oldu. Murat I zamanında, 1382'de «İnce» Balaban Bey tarafından fethedildi. 500 yıl kadar Türk egemenliğinde kaldı.

SOĞAN, zambakgiller familyasından soğan saplı bir bitkidir. Anayurdu Asya'dır. Buradan bütün dünyaya yayıldı. Bitkinin soğan sapı ve yaprakları yemeklere çeşni vermek üzere kullanılır. Kokuludur ve hafif acıdır. İçinde C vitamini vardır. Besleyici ve iştah açıcıdır. Soğana acılık veren uçucu bir maddedir. Doğranırken gözleri yakar, yaşartır. Pişince bu acılık kaybolur, tatlı bir lezzet alır. Ülkemizde soğan çeşitleri çoktur. Başlıcaları: Kış soğanı, sarı kabuklu, «kırmızı soğan» denilen tatlı soğan ve «su soğanı» denilen ve çiğ olarak yenen soğanlardır.

SOKOLLU MEHMET PAŞA (1505-1579), Osmanlı sadrazamlarının en ünlülerinden biridir. Süleyman I (Kanunî), Selim II ve Murat III devirlerinde 14 yıl sadrazamlık yaptı. Bosna'da Sokoloviç kasabasında doğdu, Istanbul'da saraydan çıkarken derviş kıyafetli bir adam tarafından bıçaklanarak öldürüldü. 1520 yıllarında devşirme olarak Edirne'ye getirilip okutuldu. Daha sonra Topkapı Sarayı'ndaki Enderun okuluna alındı. Burada Kanunî'nin dikkatini çekerek hızla yükseldi. 1546'da Sancakbeyi (tümgeneral), 1549'da beylerbeyi (orgeneral) oldu. 1555'te vezir (mareşal) rütbesiyle Divan-ı Hümayun'a (kabineye) alındı. 1565'te vezir-i âzam (başbakan) oldu.

Kanunî'nin son vezir-i âzam'ı olarak onun sonuncu seferi olan Sigetvar Seferi'ne katıldı. Kanunî bu seferde ölünce bu ölümü, ordu Belgrad'a gelinceye kadar sakladı.

Selim II, damadı olan Sokollu'yu 8,5 yıllık saltanatı boyunca iktidarda bıraktı. Murat III'de eniştesini bu görevden uzaklaştırmadı, ama ihtiyar sadrazamın nüfuzu bir hayli azaldı. Sokollu, ölümüne kadar sadrazam olarak kaldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun en haşmetli çağında iktidarda kalan Sokollu, olğanüstü zekâsı sayesinde bütün muhaliflerini sindirdi ve özellikle Selim II'yi devlet işlerine karıştırmadı.

Sokollu çok uzun boylu olduğu için «tavil» (uzun) diye anılırdı. 18 milyon altın gibi çok büyük bir servet bıraktı. Birçok hayır eseri yaptırdı. Istanbul'da Azapkapı'da, Mimar Sinan'ın eseri olan güzel cami de onundur. Karısı İsmihan Sultan, Selim II'nin kızıydı.

SOKRATES (M.Ö. 469 - 399), eski Yunanistan'ın en ünlü filozoflarından biridir. Atina'da doğdu, baldıran zehiri içerek öldü. Babası heykelci, anası ebeydi. Çağının temel bilgilerini genç yaşta öğrendi. Geometri, müzik, astronomi üzerine derin bilgi edindi. Beden eğitimine çok önem verirdi. Ömrü boyunca öğrendiklerini yaymaya çalıştı. İnsanlara düşünmeyi öğretmekten başka çabası yoktu. Öğretim usulü «diyalogos» (karşılıklı konuşma) ydı. Öğrencilerine bahçede gezinerek ders anlatır, onları düşünmeye, sormaya teşvik ederdi.

Sokrates, eserlerini yazılı olarak bırakmadı. Düşünceleri, öğrencilerinin eserlerinde yer alır. «Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)» yazarı Ksenefon'la felsefe üzerine diyaloglar yazmış olan Platon'un kitaplarında, Sokrates'in düşünceleri aynen yazılıdır. İnsanların koyduğu kanunlara, tanrıların kanunlarından çok değer verirdi. Sofistlere karşı şiddetle direndi. Atinalılar onu gençlerin ahlâkını bozmak, yeni tanrılar ortaya çıkarmak gibi suçlarla yargılayıp ölüme mahkûm ettiler. Sokrat meşhur savunmasını yaptı ve sonunda mahkemenin kararını olduğu gibi kabul etti. Bu kararın değiştirilmesi için hiç bir teşebbüse girmediği gibi, kaçma tekliflerine de yanaşmadı. Çünkü o, öğrencilerine, kanunların her şeyden üstün olduğunu telkin etmişti. Bal-

Sofya'da eski Kraliyet Sarayı, yeni Hükümet binası.

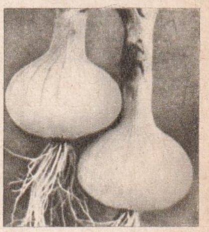

Soğan

Sokollu Mehmet Paşa

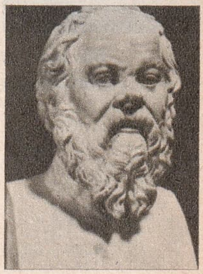

Sokrates

Solucan

dıran zehiri içerek ölümü, hayatı ve felsefesi arasındaki sıkı bağıntıyı göstermesi yönünden ilgi çekicidir.

SOLAKZADE (? -1658), tanınmış bir Türk tarihçisi ve bestecisidir. Asıl adı Mehmet Hemdemî Çelebi'dir. Bir genel tarih, bir Osmanlı tarihi, ayrıca «Fihrist-i Şâhân» adlı manzum kısa bir Osmanlı tarihi yazdı. Bunlardan ilki kayıptır. Kanunî'nin ölümüne kadar olan Osmanlı tarihini, sade bir dil ve açık bir üslûpla yazmıştır. Musiki eserleri arasında 15 peşrev ve 3 saz semaisi vardır.

SOLFEJ, bir müzik parçasını nota adlarını söyleyerek seslendirmedir. Musikiye yeni başlayanlar için solfejin önemi büyüktür. Müzik eğitiminin başlıca derslerinden biridir.

SOLHAN, Doğu Anadolu Bölgesinde, Bingöl iline bağlı 13.400 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.968 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.114 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak Yenibaşak (Arduşin) adlı bir bucağı ve 21 köyü vardır.

İlçenin kuzeyini Şerafettin dağları, batısını da Solhan dağı kaplar. İklimi serttir. Kışlar çok şiddetli geçer. İlçede en önemli akarsu Murat suyudur. Ekonomi hayvancılığa dayanır. Canlı hayvan, yağ, yün, ham deri ilçenin ticaretinde önemli yer tutar.

İlçe merkezi Solhan (eski adı Boglan), Murat'a karışan Maraba suyunun sağ yakası üzerinde kuruludur. Denizden 1.500 metre yükseklikte ve il merkezi Bingöl'e 59 km. uzaklıktadır.

SOLO, tek kişi tarafından çalınan, ya da söylenen eserdir. Ayrıca bir eserin bütününde yalnız bir ses, ya da alet için yazılmış bölümdür.

Bir balığın solungaçları

SOLON (M.Ö. 640 - 584), Eski Yunan şair, filozof ve kanun yapıcısıdır. Atina'da doğdu, Kıbrıs'ta öldüğü sanılıyor. Soylu bir aileden olmakla birlikte fakirdi. M.Ö. 594'te yüksek hâkim oldu. Birçok kanunlar yaptı. «Solon Kanunları» adıyla meşhur olan bu kanunlarla sınıflar arasında eşitsizliği kaldırdı, fakir halka toprak dağıtımını kolaylaştırdı. Yabancı ülkelere geziler yaptı. En son Kıbrıs'ta bulundu.

SOLUCANLAR, toprağın içinde yaşayan ince, uzun, yumuşak vücutlu, parmak biçiminde bir hayvandır. Çokgözeli hayvanlardan halkalı kurtlar dalının kıllı - ayaklılar sınıfına giren bir takımdır. Uzun olan vücutları birbirine benzer bölütlerden yapılıdır. Kitin kıllar deri çukurlarından çıkar. Vücudunu saran deri hem solunum, hem duyu organı vazifesini görür. Derinin saldığı sümüklü bir madde solucanın devamlı yumuşak ve nemli kalmasını sağlar. Hepsi erdişlidir. Yenileme yetenekleri çok yüksektir. Ortasından ikiye kesilen bir solucanın iki parçası da yaşamaya devam eder. Nemli topraklarda, ya da sularda yaşarlar. Çok çeşitleri vardır. Toprak yutarak içindeki bitki artıklarıyla beslenir.

SOLUNGAÇ, suda yaşayan hayvanların solunum organıdır. Solungaçlar, derinin özel bir biçimde gelişmiş uzantılarıdır. Birçok katlardan meydana gelir. Yüzeyleri gaz alış - verişini sağlar. Bunlara «solungaç iplikleri» denir. Solungaç ipliklerinin iç çeperleri kan yönünden zengindir ve «solungaç yayı» denilen kıkırdaksı bir yapı üzerinde sayılamıyacak kadar çok sayıda bulunur. Solungaçların dış bölümlerinde bulunan iplikler, sert kıllar durumundadır. Bunlara solungaç kılları denir.

Balıklar, ağızlarını açıp belirli miktarda su yutarlar. Yutağa gelen su, buradan solungaç çukurlarına geçer, oradan da solungaç iplikleri arasından süzülerek dışarıya atılır. Bu sırada «geçişme (osmoz) olayı» ile sudaki oksijen solungaç iplikleri yoluyla kana geçer.

SOLUNUM SİSTEMİ, canlı varlıkların yaşamalarını sağlayan işlerden biri olan solunumu sağlayan organların hepsine birden verilen addır. Yaşamak için gerekli olan oksijen, vücuda solunumla alınır. Bütün canlı varlıkların yaşamaları için «metabolizma» denilen madde alışverişi gerekir. Solunum bunlardan bir gaz (oksijen) alış - verişi, yani «gaz metabolizması» dır. Solunumda dışarıdan oksijen alınır, karbondioksit atılır. Solunum sistemimizin başlıca organları: 1) Burun, 2) Nefes borusu, 3) Bronşlar ve 4) Akciğerler'dir.

Solunum sisteminin başlangıcını meydana getiren burun, aynı zamanda koku alma organıdır. Yüzün önünde, yukarıdan aşağıya doğru uzanan bir çıkıntı durumunda olan burnun alt tarafında iki burun deliği vardır. Bu iki delik birbirinden bir kıkırdakla (sapan kemiği) ayrılır. Delikler birer kanal biçiminde yükselip «burun boşluğu» na açılır. Deliklerin içi kıllarla kaplıdır. Bu kıllar, havadaki tozları, yabancı maddeleri burun boşluğunda biriktirip, akciğerlere gitmemesini sağlar. Burnun içi «sümük» denen kaygan bir sıvıyla örtülüdür. Bu örtünün altındaki çok ince kan damarları havanın akciğerlere gitmeden önce ısınmasını sağlar.

Gırtlak, nefes (soluk) borsununun üst bölümüdür. Boyun hizasında ön tarafta bulunur. Alttan soluk borusuna, üstten yutağa bağlıdır. Kutu biçiminde olan gırtlak, dokuz bölüm kıkırdaktan meydana gelir. Bunların en önemlisi kanat biçimindeki tiroid kıkırdaklarıdır ki «ses kutusu» adı-

nı alır. Ses telleri buradadır. Bu iki beyaz şerit, akciğerlerden gelen havayla titreşerek değişik sesler çıkarmamızı sağlar. Gırtlağın üstünde gırtlak kapakçığı (küçük dil) vardır. Yutkunurken bu küçük dil kendiliğinden gırtlağı kapatarak yemek ve sıvıların nefes (soluk) borusuna kaçmasını önler.

Piramit biçiminde olan akciğerler, göğüs boşluğunda bulunur. Tabanları diyafram kasına oturur. Plevra denen göğüs zarı, akciğerleri sarar. Yapıları esnek ve süngerimsidir. Biri sağda, öteki solda olmak üzere iki akciğer vardır. Soldaki derin bir yarıkla iki parçaya, daha gelişmiş olan sağdaki ise gene derin iki yarıkla üç parçaya ayrılır. Bu bölümlere «lop» denir.

Akciğerleri meydana getilen lopçuklar, hacmi 1 $sm.^3$ olan hava odacıklarıdır. Sağ akciğerde 800, sol akciğerde ise 700 lopçuk vardır. Her lopçuk içine giren çok ince bronşçuklar, orada, yeniden, saç kılı kadar ince bir düzine kanala ayrılır. Bunlar çapı 0,3 mm.'yi geçmeyen petekli kesecikler de son bulurlar.

Kesecikler içindeki kıvrımlara «petek» adı verilir. Bu petekler çok ince kılcal kan damarlarıyla çevrelenir. İşte oksijen - karbondioksit alışverişi burada olur. Bir dakika içinde 5 litreye yakın kan bu peteklere kılcal kan damarları yoluyla gelir ve orada oksijeni alarak, taşıdığı karbondioksidi bırakır. Peteklerin sayısı aşağı, yukarı birkaç milyondur. Havayla temas edebilen 200 $m.^2$ bir yüzey meydana getirirler. Kılcal damarların bu petekler etrafındaki toplam yüzeyi de 150 $m.^2$ kadardır.

SOM BALIĞI, hem denizde, hem tatlı sularda yaşayan bir balıktır. Kemikli - balıklar takımının alabalıkgiller familyasından bir türdür. Uzunluğu 1,5 m.'ye yakındır. Eti çok lezzetlidir. Sürülerle dolaşır. Atlas Okyanusu kıyılarında yaşar. İlkbaharda tatlı sulara geçer, sonbaharda yumurtalarını buralara bırakır. Kasımda tekrar denize dönerler. Yavrular birkaç yıl tatlı sularda kalırlar. Sonra denize dönerler. Renkleri yaşlarına göre değişir.

SOMA, Ege Bölgesinde, Manisa iline bağlı 39.104 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 18.633 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 826 $km.^2$' dir. Tek bucaktan ibarettir. 59 köyü vardır.

İlçenin orta kesimini Bakırçay çevresindeki ova kaplar. En yüksek noktası 1.116 metreyi bulan Tarhala dağı ilçenin en önemli engebesidir. İlçede Akdeniz iklimi görülür. Ekonomi tahıl tarımından ayrı olarak pamuk, tütün gibi endüstri bitkilerine dayanır. Zeytincilik de gelişmiş durumdadır. Linyit bol miktarda çıkarılır. Ar-

SOLUNUM SİSTEMİ

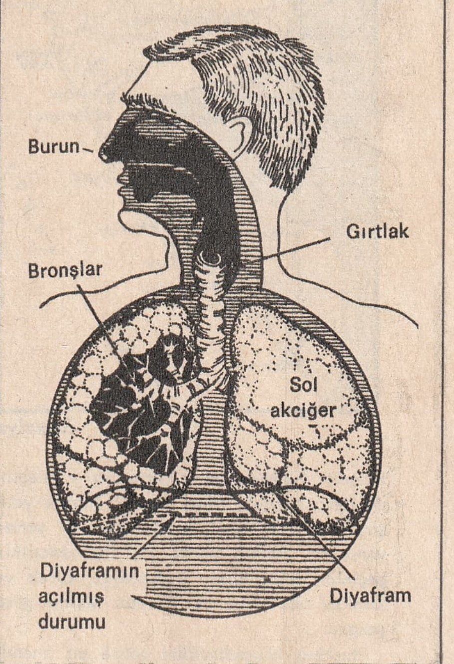

tıkları elektrik enerjisi üreten Soma Termik Santralı'nda kullanılır.

İlçe merkezi, Bandırma - İzmir demiryolu üzerinde Tarhala dağının kuzeye bakan eteklerinde kuruludur.

SOMAK, Antepfısığıgiller familyasından sıcak ülkelerde ve yurdumuzun güney kesimlerinde yetişen bir bitki. 100 kadar çeşidi vardır. Mercimeğe benzeyen taneleri dövülerek toz haline getirilir, yemeklere ekşilik vermek için serpilir. «Japon verniği» adı verilen bir çeşidinden de aşyaları parlatmada kullanılan cilâ elde edilir.

Som balığı

SOMAKİ, «porfir» de denen bir mermer çeşididir. Renkli olur. Genellikle kırmızı, ya da yeşildir. Renkler dalga dalgadır. Damarlı ve bütün öteki mermerlerden serttir. İyi cilâ tutar. Öteden beri mimarlık eserlerinde çok kullanılır. Ayrıca biblo da yapılır.

SOMALYA, Doğu Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Aden körfezi, doğusunda ve güneyinde Hint Okyanusu, batısında Kenya ve Habeşistan vardır.

Nüfusu: 2.500.000, yüzölçümü: 637.000 $km.^2$'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Mogadişu (127.000), dili: Somalice, dini: Müslüman, parası Somalo'dur.

Ülkenin kuzey kesimi kuraktır. Önemli bir tarım yoktur, daha çok hayvancılık yapılır. Bu kesimde Berbera en önemli li-

Somalya

mandır. Güneyde, Hint Okyanusu kıyılarında darı, pamuk, muz, susam, hurma yetişir. Tek tük tahıl tarımı yapılan yerler varsa da, halkın yüzde 70'i hayvancılıkla geçinir. İklim kuzey kesimlerde kurak ve sıcaktır. Güneyde de Ekvator iklimi göze çarpar.

Başkent Mogadişu'dan sonra en önemli şehirler, Merca ile Margherita'dır.

Eski İngiliz ve İtalyan Somalyası'ndan meydana gelen ülke, 1960 yılında bağımsızlığını kazandı. Bugün birleşik cumhuriyet halinde bir devlettir.

SOMATA, badem içinden yapılan çay gibi, ıhlamur gibi bir içecektir. Yurdumuzun daha çok Ege Bölgesi illerinde yapılır. Badem dövülüp şekerle karıştırılır. Sübye halindeki karışım kaynar suyla haşlanır, kaşıkla karıştırılıp içilir.

SONAT, genellikle tek çalgı için yazılmış, dört bölümlü müzik parçasıdır. Sonatın en güzel örneklerini Beethoven, Bach, Haydn ve Clementi vermişlerdir.

SONBAHAR, 23 eylülde başlayıp 21 aralıkta biten ve yazla - kış arasındaki mevsimdir. Bu mevsimde havalar yavaş yavaş soğumaya, ağaçlar yapraklarını dökmeye, bitkiler ve hayvanlar kışa hazırlık yapmaya başlar.

Soreks

SOP (Klan), ilkel toplumlarda birkaç ailenin bir arada yaşamasından meydana gelen küçük cemiyet topluluğudur. Aynı toteme bağlıdırlar. Mal ortaklıkları vardır. Aralarında evlenemezler.

SOPHOKLES (M.Ö. 495 - 406), eski Yunanistan'ın en büyük trajedi şairlerinden biridir. Atina yakınlarında Kolonos'ta doğdu, Atina'da öldü. 28 yaşında iken 58 yaşındaki şair Aiskhulos'la bir şiir - yarışmasına girdi ve kazandı. Böylece büyük bir şöhret sağladı. Askerlik bilgisi çok kuvvetli olduğu için Perikles, onu 440 - 439 savaşında general yaptı. Yazdığı 130 kadar trajediden sadece 7'si günümüze kaldı: Ajaks, Antigone, Kral Oidipus, Elektra, Trakinea, Filoktetosa ve Oidipus Kolonos'da.

Sophokles, tiyatro tekniğine, özellikle mizansene yenilik getirmiştir.

SOPRANO, müzikte kadın seslerinin en incesidir. Porte çizgisinin altındaki «do» ile üstündeki «do» notaları arasında kalan iki oktavın notalarını verir. Bazıları tiz «do» dan sonra gelen «re», «mi», «fa» seslerini de çıkarır. «Sol» ve «lâ» seslerini verenler de vardır.

SORBONNE, dünyanın en ünlü üniversitelerinden biridir. Asıl adı «Paris Üniversitesi» dir. Bulunduğu semtin adından dolayı böyle anılır. 1257'de papaz olmayan teoloji öğrencilerini yetiştirmek amacıyla kuruldu. Ünlü başbakan Kardinal dö Richelieu, üniversiteyi genişletti. 1792 Fransız İhtilâli'nde kapatılan Sorbonne, 1885'te tekrar açıldı. Üniversiteyi ikinci defa Almanlar, 1940'ta Paris'e girince kapattılar. Ünlü birçok bilim adamının yetiştiği Sorbonne, Fransız kültürünün bir sembolü durumundadır.

SOREKS, dünyanın en küçük memeli hayvanıdır. En irileri ancak bir ev faresi kadardır. Köstebeklerle akraba olan bu hayvanın uzun ve sivri bir başı, minik gözleri, yumuşak kürkünün içinde kaybolmuş kulakları ve uzun bir kuyruğu vardır. Toprağın hemen altına yaptıkları yuvalarda yaşarlar. Kurtçuklar ve böceklerle geçinirler. Hiç durmadan yerler. Bu sebeple her zaman hareket halindedirler. Yılda iki, üç kere yavrular. Ömürleri bir yıl ancak sürer. Birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları: Afrika fil soreksi, gerçek soreks, uzun kuyruklu soreks, Amerika su soreksi.

SORGUN, İç Anadolu Bölgesinde Yozgat iline bağlı 64.863 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 6.144 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.769 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Eymir) ve 99 köyü vardır.

İlçe, Sorgunözü ve Emir çayları çevresindeki düzlükleri, bunları çeviren hafif dalgalı sırtlarla yaylaları kaplar. İlçede kışlar soğuk, yazlar sıcak ve kurak geçer. Ekonomi tarla tarımı ile hayvancılığa dayanır. Bağcılık da ileri durumdadır.

İlçe merkezi, Yozgat - Sıvas karayolu üzerinde, Eğriöz çayının vâdi tabanında kuruludur. Denizden 1.120 metre yükseklikte kurulmuş olan kasaba Yozgat'a 37 km. uzaklıktadır.

SOSYALİZM (Toplumculuk), üretim ve mübadele araçlarının topluma mal edilmesini öngören doktrinlere verilen addır. İlkçağ'dan beri çeşitli biçimlerde, düşünür ve filozoflar tarafından konu yapıldı. Eski Yunanistan'da Platon, yeni çağlarda Thomes Mode, Campanella, Robert Owen, Saint - Simon, Fourier, Louis Blanc, Proudhon ve bilimsel sosyalizmin kurucuları olan Karl Marx ve Friedrich Engels başlıca temsilcileridir.

Sosyalizm, bireyciliğe (ferdiyetçilik), liberalizme karşı duyulan sosyal ve iktisadî tepkinin sistemleştirilmesinden doğan bir iktisadî görüş ve düşünüş tarzıdır. Bu yeni görüşte, temel olarak, «Fert» yerine «toplum» öne alınmış, toplumun yararı, ferdin yararından daha önemli sayılmştır. Siyasî eşitliğin iktisadî eşitlikle tamamlanması zorunluluğu belirtilmiş, böyle olmadıkça, gerçek hürriyetin doğmayacağı kabul edilmiştir.

Sosyalizm ilkelerinin yorumlanmasında ve uygulanmasında meydana çıkan irili ufaklı farklar yüzünden, bu iktisadî düşünce okulu birçok kollara ayrılır.

Sosyalist akımlar iki büyük kolda toplanır: 1) Islahatçı sosyalizm, 2) İhtilâlci sosyalizm.

Islahatçı sosyalizm, ferdî mülkiyetin ancak özüne dokunmadan, sosyal siyaset tedbirleriyle toplumda sınıf kavgalarını önlemeye, sosyal adaleti sağlamaya çalışır.

İhtilâlci sosyalizm ise üretim araçlarını topluma mal etmekle çalışma hürriyetini, özel mülkiyet rejimini ortadan kaldırmak amacını güder.

SOSYOLOJİ (Toplumbilim), insan topluluklarının yaşayışını, bu yaşayışı yöneten kanunları inceleyen bilimdir. Sosyoloji sözü, Latince «socius (arkadaş)» sözünden gelir.

Topluluğun davranışlarını inceleyebilmek için topluluğun ne demek olduğunu, bu topluluğu meydana getiren şartları bilmek gerekir. Bundan dolayı da çalışma alanı çok geniştir. Bu alanlardan hemen hepsi ayrı ayrı bilimlerin konusu içine girer. Sosyolojinin bu bilimlerle olan ilgisini kesin olarak açıklamak çok güçtür.

Sosyoloji, insanların anlaşması, toplumu meydana getirmesi konusundaki davranışlarını anlamak için «psikoloji» den büyük ölçüde yararlanır. Geçmiş toplumların davranışlarını, kuruluşlarını, sonlarını bilme yönünden de «tarih» e baş vurmak zorundadır. Tarih öncesi çağlarda yaşamış toplulukların durumuyla ilgili bilgileri de «arkeoloji» den alır. «Beşerî coğrafya» nın, «din bilimi» nin de sosyoloji çalışmalarında önemli yeri vardır.

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'Nİ MEYDANA GETİREN DEVLETLER

Adı	*Nüfusu*	*Yüzölçümü Km.²*	*Başkenti*
AZERBAYCAN	3.697.000	86.600	Bakû
BEYAZ RUSYA	8.583.000	208.000	Minsk
ERMENİSTAN	1.763.000	29.729	Erivan
ESTONYA	1.196.000	45.000	Tallinn
GÜRCİSTAN	4.044.000	69.500	Tiflis
KAZAKİSTAN	9.309.000	2.700.000	Alma Alta
KIRGIZLAR	2.065.000	198.000	Frunze
LETONYA	2.193.000	64.000	Riga
LİTVANYA	2.711.000	65.000	Vilna
MOLDAVYA	2.884.000	34.000	Kişinev
ÖZBEKİSTAN	8.105.000	339.000	Taşkent
RUSYA	117.534.000	17.000.000	Moskova
TACİKİSTAN	1.980.000	142.000	Stalinâbad
TÜRKMENİSTAN	1.516.000	488.000	Aşkabad
UKRAYNA	45.308.000	601.000	Kiev

Günümüzün sosyolojisi sadece toplumu incelemekle kalmaz. Toplumun birçok sorunlarını çözümleme yollarını da arar. Bu sorunların başında bilgisizlik, yoksulluk, işsizlik, savaş, çeşitli suçlar v.b. gelir.

Sosyoloji, 19. yüzyılda yaşayan Fransız filozofu Auguste Comte (1798 - 1857) tarafından kuruldu.

SOUTH CAROLİNA (Bak: GÜNEY CAROLİNA).

SOUTH DAKOTA (Bak: GÜNEY DAKOTA).

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ (S.S.C.B.), Avrupa ve Asya'da toprakları olan ve yüzölçümü bakımından dünyanın en büyük devletidir. 15 cumhuriyetin birleşmesinden meydana gelir. Kuzeyinde Kuzey Buzdenizi, doğusunda Büyük Okyanus'un kolları olan Beering ve Ohotsk denizleri, güneyinde Mançurya, Moğolistan, Çin, Afganistan, İran, güneybatı ve batısında da Türkiye, Karadeniz, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Baltık denizi ve Finlandiya vardır.

Nüfusu: 233.180.000, yüzölçümü: 22. 273.700 km.²'dir. İdare şekli sosyalist cumhuriyet, başkenti: Moskova (6.464. 000), dili: Rusça, Türkçe, Ermenice, Gürcüce v.s., dini: Hıristiyan (Ortodoks), Müslüman, parası ruble'dir.

Avrupa kıtasının yüzölçümünün (10 milyon km.²) 2,2 katı olan S.S.C.B.'nin coğrafyası her yönden büyük farklar gösterir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

- Rusya, geniş düzlüklerle dolu bir ülkedir. Bu düzlüklerin bazıları deniz düzeyindedir. Ülkenin batıdaki en önemli dağ zinciri Ural dağlarıdır. Kuzey, orta ve güney olmak üzere üç bölüme ayrılan bu dağların en yüksek noktası 1.885 metre yüksekliğindeki Narodnaya tepesidir. Güneybatıda da Kafkas dağları yer alır. Rusya'nın güneyi, alp sistemine bağlı genç dağlarla kaplıdır. En önemlileri Altaylar, Sayan, Baykal, Ala, Alay ve Tanrı dağlarıdır. Pamir yaylasına doğru olan kesimlerde dağların yükseltisi yer yer 7.000 metreyi bulur. Doğudaki belli başlı dağlar Yablonoy, Verkoyan, Orulgan, Stanovoy, Koryak dağlarıdır.

Rusya'yı kuşatan bu dağlar arasındaki çok geniş bölge başlıca dört bölümdür:

1 - Doğu Avrupa Ovası: Bu ova hemen hemen bütün Avrupa Rusyası'nı kaplar. Urallar bu geniş ovanın doğu sınırını çizer.

Verimliliğiyle ün salan «Kara Topraklar» bu ovanın batı kesimindedir. Yeryüzünün en bereketli tarım bölgelerinden biri durumunda olan bu topraklar için «Rusya'nın çiftliği» adı kullanılır.

2 - Batı Sibirya Ovası: Urallar'ın doğusundan başlayıp, doğuya doğru yayılır. Uzunluğu 2.000 km., genişliği 2.500 km. kadar olan bu düzlük, dünyanın en büyük ovasıdır.

3 - Aral - Hazar Havzası: Batı Sibirya ovasından Turgay yaylası ve Karaganda kesimindeki alçak tepelerle ayrılır. Açlık bozkırı, Kızılkum çölü, Karakurum çölü bu kesimdedir.

Bir Rus tipi

4 - Orta Sibirya Ovası: Yenisey nehrinin doğusundan başlar, kuzeydoğuda Yerkoyan dağlarına kadar uzar.

Burası «Tanya» adı verilen ormanlarla kaplıdır. Yeryüzünün en geniş ormanlarını meydana getirirler (2.500.000 km.^{2}). Bu ormanlarda genellikle iğne yapraklı ağaçlar bulunur.

Asya ile Avrupa'nın en büyük nehirlerinden çoğu Asya topraklarından akar. Başlıcaları Lena, Yenisey, Obi, Volga, Don, Dinyepr ve Dinyestr'dir. Avrupa Rusyası'ndaki öteki nehirler kuzeydeki Barents denizine akan Dvina, Peçora, Onega ile Baltık denizine akan Düna, Memel'dir. Asya Rusyası'nda sayılmaya değen öteki nehirler de Amu Derya, Sir Derya, İli nehirleridir.

Avrupa'nın en büyük gölü Ladoga, Rusya sınırları içindedir. Baltık denizinin hemen doğusundaki bu gölün doğusunda da ikinci önemli göl olan Onega vardır. Asya'nın en önemli gölleri de Rusya'dadır. Aral, Balkaş ve Baykal. Bir iç deniz olan Hazar'ın da önemli bir bölümü Rusya'dadır.

Akarsuların çoğundan taşıma işlerinde yararlanılır. Bu akarsular, birbirlerine kanallarla bağlıdır, ama yılın büyük bir bölümünde suları donar. En önemli su yolu Hazar denizinden Karadeniz'e geçişi sağlayan ve Volga ile Don nehirlerini birbirine bağlayan kanaldır.

Rusya'da kıyıların uzunluğu binlerce kilometreyi bulmakla birlikte deniz ticaretine elverişli değildir. Ülkenin kuzey kıyılarını çevreleyen denizler, yılın 8 ayı buzlarla kaplıdır.

Rusya, daha çok Karadeniz'de bulunan limanlarından yararlanır. Baltık denizindeki limanlarla Büyük Okyanus kıyısındaki Vladivostok ikinci derecede limanlardır. Bu son limanla başkent Moskova arasındaki 10.000 km.'lik demiryolu, ülkeyi bir uçtan öbürüne bağlar. Bu iki şehir arasındaki tren yolculuğu 18 - 20 gün sürer.

Rusya'da yüzölçümünün büyüklüğü oranında değişik iklim bölgelerine raslanır. Ama ülkenin büyük bir bölümünde kara iklimi hüküm sürer. Kara ikliminde kışlar çok soğuk, yazlar da çok sıcak geçer. Mevsimden mevsime geçiş çok çabuk olur. Sonbahar ve ilkbahar yazla kış arasında kaybolmuş gibidir. Bu yüzden yıllık sıcaklık farkları büyüktür. Yağışlar yaz aylarına toplanmış durumdadır.

S.S.C.B.'nde çok çeşitli insan yaşar. Bunların başlıcaları Islâv'lar (Ruslar), Ukrayna'lılar, Türkler ve Fin - Uğr'lardır.

İslav'lar, Beyaz Rusya ile asıl Rusya, S.S.C.B.'nin nüfusunun yarısından biraz çoğunu meydana getirir. Ruslar'dan sonra Ukraynalılar gelir. Bunlar nüfusun beşte biri kadardırlar. Rusya S.S.C.B. nüfusunun üçüncü büyük topluluğu Türkler'dir. Bunlardan Özbek, Türkmen, Yakut ve Kırgızlar Orta Asya Cumhuriyetleri'nde, Tatarlar ve Azerbaycanlılar Avrupa Rusyası'nda yaşarlar. Rusya'nın dördüncü büyük topluluğu da Fin - Uğr'lardır. Gürcüler, Ermeniler, Romanyalılar, Lituanyalılar, Letonyalılar, Tacikler, Almanlar, Yahudiler Rusya'nın nüfusunun geri kalan kısmını meydana getirirler.

S.S.C.B.'nin en büyük ve en önemli şehirleri: Moskova, Leningrad (2.899.995), endüstri merkezlerinden Kiev (1.104.334), Gorki (942.000), demir, çelik ve kömür şehri olan Harkov (930.000), tütün ve tekstil şehri Taşkent (911.930), Novosibirsk (887.000), Volga'da bir liman ve endüstri şehri Kuybişev (806.000), inşaat malzemesi ile ün salmış Tiflis (694.664).

S.S.C.B. tabiî kaynaklar bakımından verimlidir. Birkaç madde hariç, ülkenin ihtiyacını karşılayacak ham maddelerin hepsi kendi topraklarından elde edilir. Petrol, kereste, maden kömürü, demir v.b. bakımdan endüstrilerini iyice geliştirecek kadar kaynakları vardır. Bu arada Güney Afrika'dan sonra en çok altın S.S.C.B.'nde çıkar. Nikel, amyant, manganez, kurşun çinko, bakır gibi madenler de bol miktarda elde edilir.

Eskiden daha çok bir tarım ülkesi olan S.S.C.B., İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir endüstri ülkesi durumuna geldi. Hükümetin elinde olan bütün endüstriler arasında en önemlileri çelik ve dokuma makineleridir.

Endüstri olduğu gibi, tarım işleri de Komünist İhtilâli'nden sonra doğrudan doğruya hükümetin kontroluna geçti. Büyük toprak sahiplerinin elinden alınan topraklar, köylülere dağıtıldı. Böylece 25 milyon kadar küçük çiftlik meydana geldi. Görünüşte köylü toprak sahibi oldu, ama yine de mülkiyeti kendisinin değildir. Satmak istese satamaz. 1929'da hükümet köylüleri topraklarını birleştirmeye zorladı. «Kolhoz» denen kolektif çiftlikler meydana geldi. Eskilerden çok büyük olan bu çiftliklerin sayısı 250.000'i bulur. Komünist yöneticilerin kontrolü altında bulunan kolhozlarda buğday, çavdar, keten, pamuk,

Sovyet Rusya'nın başkenti Moskova'da Kremlin

şeker pancarı, çay, üzüm ve meyve yetiştirilir. Böylece nazarî olarak köylünün olan çiftlikler, devlet malı haline gelmiştir.

S.S.C.B.'nde ulaştırma işlerinde akarsulardan büyük ölçüde yararlanılır. Ulaştırmada ikinci büyük yeri demiryolları tutar. 1960'da 120.000 km.'yi bulan demiryolunun yanında son yıllarda karayolları da çoğaldı. 1921'de kurulan havayollarında Ruslar kendi yaptıkları yolcu uçaklarını kullanırlar.

Rusya'nın tarihi Norveç'te yaşayan Vikingler'e dayanır. Bu kavmin Varek kabilesi 9. yüzyılda Rurik'in komutası altında Rusya'nın kuzeybatısındaki İlmen gölü kıyılarına gelip yerleşti. Rurik'in kardeşleri Sineus ve Truvan 862'de burada Novgorod Devleti'ni kurdular.

Putlara tapan bu topluluk, 988 yılında Kral Vladimir'in emriyle Ortodoks Hıristiyan kilisesine girdi. Daha sonraları Bizans'tan gelen Ortodoks papazlar, Bizans uygarlığının yayılmasını sağladılar. Böylece bu barbar kabile bir kültüre sahip oldu.

1227'de Cengiz Han'ın komutasındaki Moğol orduları Rusya'yı ele geçirdiler. Uzun süre bir Türk - Moğol devleti olarak

1165 yılından kalma Pokrov manastırı

yaşayan Altınordu İmparatorluğu kuruldu. 1480 yılında İvan III, Rus Devleti'ni bağımsızlığa kavuşturdu ve Çar sülâlesini kurdu.

Çarlık Rusyası'nın en ünlü imparatorlarından biri olan ve «Korkunç İvan» adıyla anılan İvan IV (1533 - 1584) çok zalim bir insandı. Rusya'da ilk Batılılaşma hareketine girişen Deli Petro (1682 - 1725) Petersburg (Leningrad) şehrini kurdu. Çariçe Katerina (1762 - 1792) ise Alman asıllı bir prensesti.

Napoléon 400 bin kişilik bir orduyla 22 haziran 1812'de Rusya üzerine yürüdü. Smolensk ve Moskova Savaşları'nı kazandı. Ama Ruslar'ın Moskova'yı yaktıktan sonra daha içerilere doğru çekilip çete savaşlarına başlamaları Fransız ordusunu yıprattı. Ardından bastıran korkunç bir kış ve açlık Napoléon'u geri çekilmek zorunda bıraktı.

Moskova - Volga kanalından bir görünüş

1904 yılında Rus - Japon Savaşı başladı. Ertesi yıl Rusya Mançurya'da büyük bir yenilgiye uğradı. Halk bütün suçu Çar'a yüklediği için yer yer ayaklandı. Çarlık yönetimine karşı hoşnutsuzluk yavaş yavaş bütün ülkeye yayıldı. Sert tedbirler, büyük bir halk ayaklanmasının tohumlarını ekti.

1917 yılında patlak veren ihtilâl sonunda Rusya'da Çarlık devrildi. Çar Nikola ve ailesi öldürüldü. Bir süre sonra Bolşevikler ikinci bir ihtilâl çıkarıp iktidarı ele geçirdiler. Bu ihtilâli yöneten Vladimir Lenin adlı bir bolşevik şefiydi. Böylece Rusya'da «Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri» adıyla ve komünizm ilkelerine dayanan yeni rejim kuruldu.

1936 Anayasası'na göre S.S.C.B.'in en yüksek yönetim katı «Büyük Sovyet» (Sovyet, Rusça'da kurul anlamına gelir)'tir. «Birleşik Sovyet» ile «Milliyetler Sovyeti» olmak üzere iki meclisten meydana gelen bu kurul, yılda bir, iki defa toplanır. Birleşik Sovyet, bütün S.S.C.'lerinden seçilen mebuslardan, Milliyetler Sovyeti ise cumhuriyet delegelerinden meydana gelir. Hükümet işlerini Büyük Sovyet'in Prezidyum'u (Başkanlık Divanı) yönetir.

Prezidyum, seçimle işbaşına gelir. Gerçekte ise bütün bu meclisler, Komünist Partisi Prezidyumu (eski politbüro)'nun kuklası durumundadır. Bu partinin emirlerini aynen yerine getirir. Genel seçimler de bir oyundan ibarettir. Halk, tek partinin gösterdiği adaylara oy vermeye mecburdur.

Avrupa ve Asya'da geniş toprakları olan bu ülke, Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, kısaca «S.S.C.B.» adıyla anılır. «Sovyetler Birliği» de denir. Genellikle «Rusya» olarak tanınır. Gerçekte S.S.C.B. 15 cumhuriyetin birleşmesinden meydana gelir. Yalnız buradaki cumhuriyet kelimesini demokratik ülkelerde kullanılan anlamda kabul etmek güçtür. Bunlar bir süre önce kabul edilen bir kanunla her ne kadar yabancı ülkelerle diplomatik bağlar kurmak, ayrı ordular meydana getirmek haklarına sahipseler de, merkezî Sovyet Hükümeti bütün ülkeyi çok sıkı bir diktatörlükle yönetir.

1917 İhtilâli'nden önce Rus aristokratları kültür, felsefe, sanat, müzik alanlarında başka ülkelerden farksızdılar. Yalnız, ahali çoğunlukla cahildi. İhtilâlden sonra komünistler eğitime büyük önem vermeye başladılar. Yalnız, okullarda kullanılan eğitim sistemi normal, bilgili bir insan yetiştirmeye değil, tek tip «Sovyet adamı» yetiştirmeye dayanıyordu. Bütün kitaplar komünist görüşlerine uygun şekilde değiştirildi ve bugünkü Rusya ile Rus halkı meydana geldi.

SOYA, tanelerinden yağ çıkarılan bir fasulye cinsidir. Anayurdu Asya'nın sıcak bölgeleridir. Taneleri azotlu maddelerle yağ bakımından zengin olduğundan geniş ölçüde yetiştirilir. 18. yüzyılda Avrupa'ya, 20. yüzyıl başlarında da ülkemize giren soya fasulyesi Ordu ilinde yetiştirilir. Soya yağı çabuk kuruduğu için boya, yer muşambası cilâsı ve sabun yapımında da kullanılır.

SOYADI, herkesin öz adından başka anıldığı aile adıdır. Erkeklere ve kızlara babadan, kadınlara kocadan geçer. 1935'de çıkarılan soyadı kanunuyla, Türkiye'de her insan, kanunen öz adıyla soyadı taşımak zorundadır. Söyleyişte, yazışta, imzada öz ad önde, soyadı sonra kullanılır. Bir

kimse haklı sebeple öz adının da, soyadının da değiştirilmesi için mahkemeye baş vurabilir.

SÖĞÜT, Karadeniz Bölgesinde, Bilecik iline bağlı 23.717 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.008 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 862 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (İnhisar) ve 36 köyü vardır.

Güney kesimleri oldukça engebeli olan ilçe toprakları güneye, Sakarya vâdisine doğru alçalır. İklim ilçenin güneyinde sert, Sakarya vâdisinde ise ılıktır. Ekonomi tarıma dayanır. Güneyde tahıl tarımı, Sakarya vâdisinde meyvecilik gelişmiş durumdadır.

İlçe merkezi, Söğüt çayı vâdisinde kuruludur. Denizden yüksekliği 750 metredir. Bilecik'e 30 km. uzaklıktadır. Kurtuluş Savaşı'nda hemen tamamen yanan kasaba, Cumhuriyet çağında yeniden yapılmıştır. Ertuğrul Gazi türbesi kasabanın en ünlü tarihî yapısıdır.

SÖĞÜT, ikiçeneklilerin söğütgiller familyasından bir bitkidir. Sulak çayırlarda, su kıyılarında yetişen bir ağaçtır. İki evciklidir. Yaprakları mızrak biçiminde, meyvesi koza gibidir. Kökü çok derine gider ve çok dallanır. Bu yüzden toprak kaymalarını önler, sulak yerlerin suyunu çeker. Çelikleme ile üretilen söğütün 160 kadar çeşidi vardır. Bazı cinsleri 20 - 25 metre boyunda olur. Normal olarak 4 - 5 metre yükselir. Ülkemizde yetişen cinsleri «sepetçi söğüdü» ile «salkım söğüt» tür. Bazı söğüt çeşidinin kabuklarından romatizma tedavisinde kullanılan «salisin» elde edilir.

SÖKE, Ege Bölgesinde, Aydın iline bağlı 74.738 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 27.558 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.356 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 3 bucağı (Akköy, Atburgazı, Bağarası) ve 44 köyü vardır.

İlçenin orta kesimini Büyük Menderes ovası kaplar. Bu ovayı kuzeyden Samsun, güneyden Beşparmak dağları kuşatır. İklim, Akdeniz iklimidir. Toprakları tarıma son derece elverişli olan ilçede çeşitli tarım ürünlerinden ayrı olarak pamuk, tütün ve incir yetiştirilir.

İlçe merkezi, aynı adı taşıyan akarsuyun iki yanına yayılıdır. İzmir - Aydın demiryolu üzerindeki Ortaklar istasyonundan ayrılan 21 km.'lik şube hattı Söke'ye varır.

SÖMÜRGE, bir ulusun sınırları dışında politik, ekonomik nüfuzu altında bulunan ve kendi yönetimine bağladığı yerlerdir. 11. yüzyılda Rönesans'la birlikte sömürge şekilleri ortaya çıktı. Keşifler Avrupa devletlerinin kıta dışında sömürgeler elde etmelerine yol açtı. Kuzey ve Güney Amerika'da, Hindistan ve Güneydoğu Asya'da, Afrika'da birçok sömürgeler kuruldu. Kapitalizmin gelişmesiyle de sömürgeler birer ham madde kaynağı ve pazar olarak kabul edildi. Günümüzde sömürgelerin büyük çoğunluğu bağımsızlıklarını kazanmış durumdadır.

SPARTALILAR (Bak: ISPARTALILAR).

SPEKTROSKOP (Bak: TAYF).

SPENCER, Herbert (1820 - 1903), ünlü bir İngiliz filozofudur. Hayata demiryolu mühendisi olarak atıldı. 8 yıl bu işlerle uğraştı. Bir yandan da felsefe konularında dergilere yazılar yazdı. 1848'de «Economist» dergisinin yazı işleri müdürü oldu. Bilgisindeki sağlamlık, üstün bir görme, tespit etme, ilintiler kurma kabiliyetinden ileri gelir. Ortaya attığı iktisadî düşünceler, çağının bilim adamları üzerinde derin etkiler yaptı.

Başlıca eserleri «İlk Prensipler», «Sosyoloji Prensipleri», «Biyoloji Prensipleri», «Ahlâk Prensipleri», «Sentetik Felsefe» dir.

SPERMA, erkek üreme organlarından erkeklik bezinin meydana getirdiği döl hücresidir. Spermanın bir başı, bir gövdesi ve harekete yarayan bir kuyruğu vardır. Yumurtaya göre çok küçüktür. Spermalar, dişi üreme organlarında hazırlanan yumurta hücresiyle birleşip «döllenme» olayını yaparlar. Döllenme sonucu üremeye başlayan hücreler yeni bir canlıyı meydana getirir.

SPİNOZA, Benedictus De (1632 - 1677), ünlü Portekizli filozoftur. Amsterdam'da doğdu, aynı yerde veremden öldü. Musevi bir aileye mensuptu. Annesiyle babası Portekiz'deki Engizisyon mahkemelerinden kurtulmak için Holanda'ya kaçmışlardı. İyi bir eğitim gördü. Fikirlerindeki bağımsızlık ve 24 İncil konusundaki düşüncelerinden ötürü «Sinagog» dan kovuldu. En ünlü eseri «Ahlâk» da ancak ölümünden sonra yayımlanabildi.

Bilgiyi üç ayrı bölüme, fikir, mantık ve içgüdü olarak ayıran Spinoza'ya göre fikir, eşyalar hakkında bilgidir. Mantık ise eşyalar arasındaki bağlılıktır. İçgüdü de bütün olarak gerçeği bilmektir.

SPİTZBERG (Svalbard) ADALARI, Kuzey Buzdenizinde Norveç'e ait bir takım adadır. Nüfusu: 3.200, toplam yüzölçümü: 62.545 km.²'dir. İkiye ayrılır: 1) Spitzberg adaları, 2) Ayı adası. Birinciler, üç büyük ve birçok küçük adadan meydana gelir. Ayı adası ise topluluğun güneyindedir. Takımadaların en önemli şehri Green Harbor batıdadır. Adalarda zengin taşkömürü kaynakları vardır. 1596'da Holandalılar'ın bulduğu adalar, 1920'de Norveç'e geçmiştir.

Söğüt

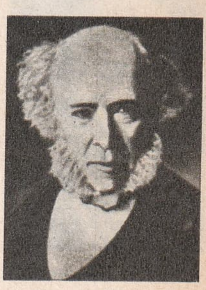

Spencer

Spinoza

SPİRİTÜALİZM (Tinselcilik), felsefede tanrı, ruh gibi madde dışı varlıkları kabul eden doktrindir. İlk spiritüalist filozoflar Platon ve Aristoteles'tir. Yeniçağ'da Descartes ve Leibniz gibi filozoflar spiritüalizmi geliştirdiler. Bunlara göre, canlı varlıkların hayatı maddeye değil, ruha dayanır. Bütün hayatı ruh yönetir. Leibniz'e göre ruh, yalnız düşünen madde değil, bütün evrenin dayandığı güçtür.

Stalin

SPOR, vücut ve kafa yetileri eğitimiyle birlikte eğlence de sağlayan işlerdir. Avcılık, atıcılık, binicilik, denizcilik, atletizm, basketbol, futbol, güreş, kayak, tenis, voleybol, yelken, kürek sporun çeşitli kollarıdır.

Spor, eski Yunanistan'da gelişmeye başladı. O çağ eğitiminde geniş yeri olan spora büyük önem verilirdi. Dört yılda bir düzenlenen «Olimpiyat Oyunları» nda gençler birbirleriyle yarışırlardı. Eski Roma'da spora verilen önem sadece gençleri savaşa hazırlamaktı. Ortaçağ'da da aynı amaç güdülürdü. Ancak soylu kimselerin çocukları binicilik, kılıç ve av sporu yaparlardı.

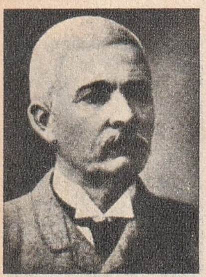

Stanley

Türkler, spora daha Orta Asya'da yaşadıkları çağlarda önem vermeye başlamışlardı. Avcılık, binicilik, okçuluk, güreş, koşular, ağırlık kaldırma ve atma, cirit gibi sporlar Türk boylarının yaşama gücünü tazeleyen birer gelenekti. Osmanlı İmparatorluğu çağında da at meydanları, ok meydanları, okçu ve pehlivan ocakları kuruldu. Yeniçerilerin eğitiminde geleneksel spor çalışmalarına önem verilirdi.

Bugünkü anlamıyla spor, ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında başladı. Modern Olimpiyat oyunlarının düzenlenmesiyle gençler arasında spor hevesi canlandı. Kulüpler kuruldu, takımlar meydana getirildi, yarışmalar düzenlendi. Bugün uluslararası yakınlaşmalarda spor karşılaşmalarının büyük önemi vardır.

Steinbeck

Sporun çeşitleri çoktur. Bunların bazıları takım halinde, bazıları da tek kişi olarak yapılır. Futbol, basketbol, beyzbol, hokey, polo, rugby gibi sporlar takım sporudur. Bisiklet, atletizm, binicilik, okçuluk, atıcılık v.b. ferdi yani tek başına yapılan sporlardır.

Takım sporu toplum için çalışmanın zevkini aşılar, kişilikten fedakârlığı öğretir. Ferdî sporlar ise kendine güveni artırır.

SPOR, çiçeksiz bitkilerin üreme organıdır. Bir hücreli hayvanlardan bazılarındaki üreme cisimciğine de «spor» denir.

Çiçeksiz bitkilerin üreme organları bulunmadığı için bunlar spor'larla çoğalır. Sporları meydana getiren bölümler çeşitli bitkilerde değişik yerlerde bulunur.

Eğreltiotu, atkuyruğu, kibritotu, karayosunları, mantarlar, suyosunları gibi birçok bitki sporla ürer. Bu gibi bitkilerin sporları kuru bir yere düşmüşlerse, bir süre, kendi besinleriyle sıcaklığa ve kuraklığa dayanırlar. Nemli yerlere düşenler ise bölünerek üremeye başlarlar. Mercimek büyüklüğünde, tek parçadan meydana gelen bir «önçim (protal)» meydana getirirler. Bu önçimin toprağa bakan yüzünde hem dişi, hem erkek hücreleri taşıyan organlar vardır. Bu organların erkek hücreleri dişi hücreyi döllendirerek yeni bir bitkinin çıkmasını sağlar.

STALİN, Josef Vissarionoviç Cugaşvili (1879 - 1953), 30 yıla yakın bir süre Rusya'da diktatörlük eden bir devlet adamıdır. Tiflis yakınlarındaki Gori kasabasında doğdu, Moskova'da öldü. Gürcü bir ayakkabıcının oğludur. Din öğrenimi yaparken Marksist propagandaları yüzünden okuldan atıldı. 1898'de Sosyal Demokrat Parti'ye girdi. 1903 - 1912 yılları arasında 5 defa Sibirya'ya sürüldü. 1913'te «Pravda» yı yayımlamaya başladı. Duma (meclis)'da Bolşevik grubun lideri oldu. Bu sırada yayımladığı «Milliyetler Sorunu» adlı raporuyla Lenin'in dikkatini çekti. 1913'ten 1917'ye kadar Sibirya'da sürgün kaldı. 1917 ekimindeki Bolşevik ihtilâlini yöneten komitenin üyesiydi. İlk Sovyet hükümetinde Milliyetler Komiserliği'ne getirildi. İç savaşlarda Çaritsin (Stalingrad)'i «Beyaz Ruslar» a karşı savundu. 1922'de Komünist Partisi Genel Sekreterliğine atandı. 1924'te Lenin' in ölümünden sonra Troçki ve taraftarlarına karşı açtığı siyasî mücadeleyi 1927'de kazandı. 1941'e kadar «Beş yıllık plan» ların uygulayıcısı olarak geri planda görev aldı. O yıl Halk Komiserleri Başkanı, yani başbakan oldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet stratejisini yönetti. 1943'te S.S.C.B. mareşali rütbesini aldı. 1943'te Tahran'da, 1945'te de Yalta'da Churchill ve Roosevelt'le buluştu. Zaman zaman yaptığı kanlı temizlikler yüzünden, ölümünden sonra Rusya'daki itibarı sarsıldı. Kruşçev, parti kongresinde ölü Stalin'i resmen «vatan haini» ilân etti.

STALİNGRAD (Volgograd), Rusya'da Hazar denizinin kuzeybatısında Volga üzerinde 663.000 nüfuslu şehirdir. Eski adı Çaritsin'di. 1925'te Stalin'e bağlı olarak Stalingrad (Stalin şehri) adı verildi. Şehir, İkinci Dünya Savaşı sırasında Bakû petrollerini ele geçirmeyi planlayan Hitler ordularına karşı inatla savunulmasıyla dünyaca meşhur oldu. Rus İç Savaşı sırasında da «Beyaz Ruslar» a karşı savunulmuştu. 1961 yılında adı «Volgograd» olarak değiştirildi.

STANLEY, Sir Henry Morton (1841 - 1904) ünlü bir İngiliz kâşifidir. Asıl adı John Rowlands'tır. Kuzey Gal bölgesinde Denbigh kasabasında doğdu. 1859'da Amerika'nın New Orleans şehrine giderek Henry Norton Stanley adında bir zenginin himayesine girdi. Adam onu evlât edinip kendi adını verdi. 1867'de «New York Herald» gazetesine girdi. 1869'da gazete tarafından Afrika'nın içlerinde kaybolan İskoçyalı kâşif Dr. Livingstone'yi aramakla görevlendirildi. 1871'de Zanzibar'a ulaştı. Ujiji'de Dr. Livingstone'yi buldu. Onunla birlikte Tanganika gölünün kuzeyini keşfetti. Avrupa'ya döndükten sonra 1872'de yayımladığı «Livingstone'yi Nasıl Buldum?» adlı kitabı satış rekoru kırdı. 1874'te yeniden Afrika'ya gitti, Nil ve Konga nehirleri hakkında bilgi toplamak için uzun bir keşif yolculuğuna çıktı. Bu arada Victoria gölünü keşfetti. 1895'te İngiliz parlamentosuna üye seçildi, 1899'da da «Sir» unvanını aldı.

STEİNBECK, John (1902 - 1968), Amerikalı ünlü roman ve piyes yazarıdır. Kaliforniya'nın Salinas kasabasında doğdu. Küçük yaşından itibaren girip çıkmadığı iş kalmadı. Düzenli bir öğrenim yapamadı. Dördüncü eseri olan «Altın Kupa» yı 1929'da yayımladı. 1935'te çıkan «Kenar Mahalle» onu bütün dünyaya tanıttı. 1936'da «Bitmeyen Kavga», 1937'de «Fareler ve İnsanlar», 1952'de «Cennet Yolu» adlı eserlerini yayımlayıp ününü bir kat daha artırdı.

Eserlerinde en önemli sorun insanın kendisidir. Çok duygulu, tahlil ve tasvirlerinde büyük başarı gösterir. Hiciv de eserlerinde yer alır. İnsanları iyi inceler. 1962' de Nobel Edebiyat ödülünü aldı.

STEN (Bak: TÜFEK).

STENDHAL (1783 - 1842), Fransız romancılarının en büyüklerinden biridir. Asıl adı Marie - Henri Beyle'dir. Romantik okulun kurucusu, tahlil romanlarının babası sayılır. Grenoble'de doğdu, Paris'te öldü. İyi bir öğrenim gördü. Memurluk ve askerlik yaptı. 1814'te Milano'ya gitti ve orada 7 yıl kaldı. Eserlerini de bundan sonra vermeye başladı. En ünlü romanı olan «Kırmızı ve Siyah» ı 1830'da yayımladı. 1830 - 1837 yılları arasında İtalya'da konsolosluk göreviyle bulundu. 1841'de bir felç geçirdi. Ertesi yıl ikinci krizden kurtulamadı. Eserleri arasında «İtalya Hikâyeleri», «Lamiel», «Lucien Leuwen», «Egoizm Anıları», «Parma Manastırı» sayılmaya değer.

STENOGRAFİ, söylenen sözleri aynı hızla yazmaya elverişli bir yazı şeklidir. Kısaca «steno» denir. Birtakım işaretlerden meydana gelen bir alfabesi vardır. İlk örnekleri Dr. Tymothy Bright tarafından 1588'de İngiltere'de yayımlandı. Günümüzde stenografide değişik metodlardan yararlanılır. Stenografi «stenotip» denen, yazı makinesine benzer özel makinelerle de yazılır.

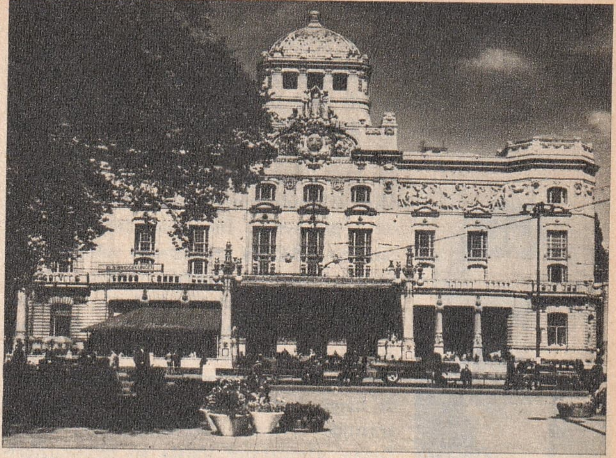

Stockholm'de Kraliyet tiyatro binası

STEP (Bak: BOZKIR).

STEPHENSON, George (1781 - 1848), ilk buharlı lokomotifi yapan İngiliz mühendisidir. Demiryollarının babası sayılır. 18 yaşında makine ve buhar gücü üzerine bilgisini artırmak için bir gece okuluna devam etti. 1814'te maden ocaklarında vagonları at yerine buhar gücü ile hareket ettiren ilk lokomotifi yaptı. 1825'te de Stockton - Darlington arasındaki ilk demiryolunu kurdu ve üzerinde kendi yaptığı lokomotifle ilk tren hattını açtı. Sonradan İngiltere demiryollarının çoğunun yapımını yönetti.

Stendhal

STEVENSON, Robert Louis (1850-1894), İskoçyalı şair ve romancıdır. Edinburg'da doğdu, Büyük Okyanus'taki Samoa adasında veremden öldü. Babası mühendisti, oğlunu da mühendis yapmak istedi, ama Stevenson son sınıftan ayrılıp hukuk okudu. Avukat oldu. Küçüklüğünden beri edebiyata karşı hevesi vardı. 16 yaşında ilk şiirlerini ve ilk denemelerini yazdı. 18 yaşında «Yurt İçinde Bir Gezi» adlı ilk romanını yayımladı. Onu üne kavuşturan «Define Adası» oldu. 1886'da «Doktor Jekyll» ve «Mr. Hyde» romanını yayımladı.

Stephenson

STOCKHOLM, İsveç'in 793. 714 nüfuslu başkenti, en büyük şehri ve önemli bir endüstri merkezidir. Baltık denizi kıyısında üç ada üzerine kuruludur. Bundan ötürü kuzeyin Venediği diye anılır. Şehirde özellikle makine, madenî eşya, kâğıtçılık, besin maddeleri endüstrisi çok ileridir.

Şehirde ayrıca birçok plaj, yazlık, eğlence yeri vardır. Sayısız spor tesisi bulunur. Bunlardan Skansen Parkı 1600 yılından beri açıktır. 6 defa yangın geçiren Stockholm'de artık tahta ev kalmamıştır.

Stevenson

J. Strauss

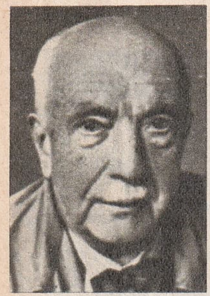

R. Strauss

Stravinski

STRATOSFER (Bak ATMOSFER).

STRAUSS, Johann (1825 - 1899), Avusturyalı ünlü bir bestecidir. Viyana'da doğdu. Babası da besteciydi. Babasından gizli müzikle uğraşmaya başladı. 1844'te amatör bir orkestra kurdu. Ertesi yıl baba - oğul orkestralarını birleştirdiler. Beş yıl süren bir Avrupa turnesinde büyük ün kazandılar. 1862'de orkestranın şefliğini kardeşleri Eduard'la Joseph'e bırakan Johann, kendini beste yapmaya verdi. Kısa zamanda 150'den çok vals, 300'den çok dans müziği ve operet besteledi. «Yarasa», «Çingene Baronu», «Venedikte Bir Gece» bugün de oynanan en ünlü operetleridir. Valsleri arasında «Viyana Ormanlarında», «Mavi Tuna», «İmparator Valsi» en tanınmışlarıdır.

Strauss'un babası Johann Strauss (1804 - 1849) da ünlü bir besteciydi. Kardeşi Joseph (1827 - 1870) daha çok orkestra şefi olarak tanınır.

STRAUSS, Richard (1864 - 1949), tanınmış Alman bestecisidir. Münih'te doğdu. Babası korno çalardı. 4 yaşında piyano çalmaya, 6 yaşında beste yapmaya başladı. 21 yaşında Meiningen Şehir Orkestrası şefi, daha sonra Münih Operası şef yardımcısı ve Saray Orkestrası Şefi oldu. Eserlerini geçen yüzyılın etkisiyle yazdığı için bir 19. yüzyıl bestecisi sayılır. Operaları arasında «Salome», «Macbeth», «Elektra» başta gelir. Müziğinde Wagner'den Puccini'ye kadar pek çok bestecinin açık etkisi görülür.

STRAVİNSKİ, İgor Feodoroviç (1882 -), çağımızın en ünlü bestecilerinden biridir. Leningrad yakınlarındaki Oranienbaum'da doğdu. Rimski Korsakov'un öğüdünü dinleyip hukuk öğrenimini bıraktı ve müzikle uğraşmaya başladı. Kendi kendini yetiştirdi. 18 yaşında bestelediği «Ateş Kuşu» balesiyle ün kazandı. Bale müziğinin bir şaheseri sayılan «Petruşka» adlı eseri 1911'de Paris'te oynandı. «Bahar Ayini» adlı senfonik müziği ise büyük bir gürültü kopardı. 1920 - 1940 yılları arasında Paris'te yaşayan Stravinski, Amerikan uyruğuna geçerek bu ülkeye yerleşti.

STREPTOMİSİN, 1944'te Schatz, Bugie ve Waksman tarafından elde edilen bir antibiyotiktir. Öteki antibiyotikler arasında önemli bir yeri vardır. Verem, veba, boğmaca tedavisinde kullanılır. Tek mahzuru mikropların kısa zamanda streptomisine mukavemet kazanmalarıdır. Zehirli etkilerinden ötürü dikkatli kullanılmalıdır.

STRİKNİN, tropikal bölgelerde yetişen ve kargabüken denilen sarmaşık bir bitkiden elde edilen şiddetli bir şehirdir. Vücuda girince yarım dakika içinde etkisini gösterir. Omurilik sinir hücrelerini etkiler ve kasılmalara sebep olur. Bu arada soluk alma da durur. Üst üste gelen 5 - 6 nöbetten sonra hasta ölür.

STRONSİYUM, tabiatta çok az bulunan gümüş parlaklığında sodyumdan daha yumuşak madendir. Simgesi: Sr, atom numarası: 38, atom ağırlığı: 87,63, yoğunluğu: 2,67, ergime noktası: 800°, kaynama noktası: 1151°'dir. Alevi karmen kırmızısına boyadığı için donanma fişeklerinde kullanılır.

STUTTGART, Batı Almanya'da 640.000 nüfuslu bir şehirdir. Önemli bir ticaret ve endüstri merkizidir. Neckar nehri kıyısında kuruludur. Almanya'nın basım ve yayınevlerinin çoğu buradadır. Ayrıca dokuma, kimya, makine, deri, kâğıt, boya endüstrileri gelişmiş durumdadır.

STÜDYO, içinde filim çevrilen atelyedir. Bu atelye gerekli dekorların sığabileceği genişlikte olur. Kapı ve duvarları ses geçirmeyecek şekilde yapılır. Bir stüdyo binasında filmin çekildiği büyük salondan ayrı olarak artist soyunma odaları, ses alma odası, gardırop ve birçok depo bulunur. Stüdyoda genellikle bir filmin iç sahneleri çekilir. Ayrıca ressamların atelyelerine de «stüdyo» denir.

SU, tabiatta her üç halde de (sıvı, katı, buhar) bulunan hayatın başlıca maddesidir. Sıcakta buharlaşan, soğukta donan su, göl ve denizlerde sıvı, kar ve buzullarda katı, havada gaz durumundadır. Kimya bakımından su, iki molekül hidrojenle, bir molekül oksijenin birleşmesinden meydana gelir. Formülü: H_2O'dur. Kimyasal olayların en belli başlı maddelerinden biridir. Birçok kimyasal olay sonunda su açığa çıkar, ya da tersine birçok kimyasal olayın başında su gelir.

Su, sunî olarak da elde edilir. Uygun oranda oksijen ve hidrojen gazları bir araya getirilip, karışımın içinden elektrik akımı geçirilirse su elde edilir. Bu usule «sentez» denir. Suyu elemanlarına ayırmaya da «analiz» denir.

Tabiatta hayatın devamını sağlayan: Su, ısı, besin ve havadır. Canlılardaki bütün hayatla ilgili faaliyetlerde suyun rolü vardır. Besinlerin eritilmesi, emilmesi, doku ve hücrelere taşınması hep canlıdaki su dengesine bağlıdır. İnsan vücudunun % 72'si sudur. Organizmamız bu suyun % 15'ini kaybedince hayatî faaliyetler durur. Vücudumuza gereken suyun büyük kısmını yiyecek ve içeceklerle alırız. Ayrıca, organik maddelerin oksidasyonu (yanması) ile de vücudumuzda sürekli olarak su meydana gelir. Su, vücutta idrar olarak böbrekten,

ter olarak deriden, solukla akciğerden, dışkı ile bağırsaktan çıkar.

Tabiatta bulunan su hiç bir zaman bütünüyle saf değildir. İçinde çözelmiş durumda pek çok madensel madde vardır. Belirli cinsten bir madensel maddenin çoğunlukta olduğu suya, ki bunlar maden sularıdır, genellikle o maddenin ismi verilir: Demirli su, kükürtlü su, alkalili su, sert su (kalsiyum ve magnezyum tuzlarının çoğunlukta olduğu su), yumuşak su (madensel tuzlar yönünden fakir su) v.b. gibi.

İnsanların su ihtiyacını karşılayan kaynaklar şunlardır: 1) Meteor suları (yağmur, kar, dolu). 2) Toprakaltı suları (kaynak, kuyu, artezyen). 3) Yeryüzü suları (ırmak, göl, deniz).

Toprakaltı suları dışında diğerlerinin kullanılmadan önce ince kum, kil, toprak, tuz, mikrop ve asalaklardan temizlenmesi gerekir. Suların saf hale getirilmesi için çöktürme havuzları, süzgeçler, kimyasal maddeler, mor ötesi ışınlar, deniz suyunu tuzdan arıtma tesislerinden yararlanılır.

SUAYGIRI, Afrika'da akarsu yakınlarında yaşayan iri, ağır gövdeli bir memeli hayvandır. Uzunluğu 4 metredir. 4 parmaklı kara hayvanları içersinde filden sonra en büyük olanıdır. Eti yenir, derisi kullanılır. Su kıyılarındaki otları yiyerek beslenir. İnsanlara pek saldırmaz. Küçük sürüler halinde yaşarlar. Çok avlandıklarından gittikçe azalmaktadırlar.

SUBBİLULİUMA (Bak ŞUPPİLİLULİUMA).

SUCRE, Güney Amerika devletlerinden Bolivya'nın 59.701 nüfuslu resmî başkentidir. Gerçek başkent La Paz'dır. Şehir, Doğu Cordillera dağları üzerinde 2.700 metre yükseltide kuruludur.

SUCUK, şişirilip kurutulmuş koyun bağırsağı içine baharlı ve sarmısaklı et kıyması doldurularak yapılmış bir çeşit et konservesidir. «Halka sucuk» ve «parmak sucuk» diye bilinen başlıca iki çeşidi vardır.

SUÇ, toplumsal düzeni bozan ve kanunların tarif ettiği cezalarla cezalandırdığı, insanlar tarafından meydana getirilen eylemlerdir. Türk Ceza Kanunu'na göre suçlar, bunlara verilecek cezalara göre «cürüm» veya «kabahat» adını alırlar. Ölüm, ağır hapis, müebbet (hayat boyunca) hapis, hapis, sürgün ve ağır para cezasını gerektiren suçlara «cürüm» denir. Hafif hapis, hafif para cezası, belli bir meslek veya sanattan yasaklanmayı gerektiren suçlara da «kabahat» denir. Ceza Kanunu'muzda yer alan cezalar bunlardan ibarettir. Bu cezaların uygulanmasını da savcı sağlar.

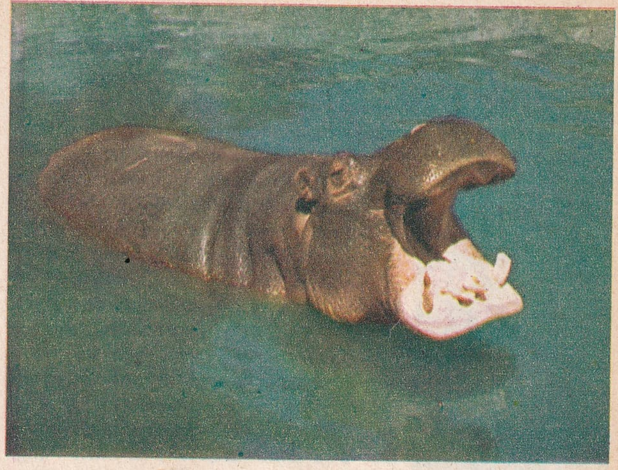

Suaygırı

SUÇİÇEĞİ, çiçek hastalığını andıran, yalnız, ondan çok hafif olan bulaşıcı bir hastalıktır. Daha çok çocuk hastalığı olmakla birlikte, her yaşta görülebilir. Kendini ateşle, deri üzerinde döküntülerle belli eder. Hastalığın mikrobu çok uçucu bir virüstür. Başlangıcından itibaren döküntü kabuklar düşünceye kadar bulaşıcıdır. Kuluçka dönemi 2 - 3 haftadır. Bir defa geçirilmesi bağışıklık sağlar.

SUDAN, Kuzeydoğu Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Mısır, doğusunda Habeşistan, Kızıldeniz, güneyinde Kenya, Uganda, Kongo, batısında Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, kuzeybatısında da Libya vardır.

Nüfusu: 14.800.000, yüzölçümü: 1.600.000 km.², idare şekli: Cumhuriyet, başkenti Hartum (173.500), dili: Arapça ve yerli dilleri: dini: Müslüman, parası Sudan lirası'dır.

Sudan'ın büyük bir bölümü 400 - 600 metre yükseklikte yayla ve ovalarla kaplıdır. Ülkenin kuzey ve kuzeybatısını Nubya ile Libya çölü kaplar. İyi yağmur alan Kassala, Tokar, Cezire ovaları çayırlık, sazlık ve sakız ağaçlarıyla kaplıdır. Hartum do-

Sudanlı çocuklar

Sudan

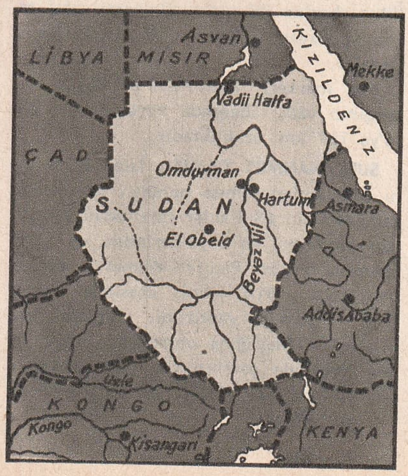

laylarında birleşen Mavi ve Beyaz Nil kuzeye doğru akar. Nil ve kollarının suladığı topraklar ülkenin verimli ve nüfus yönünden kalabalık kesimlerini meydana getirir. Pamuk, susam, kına, hurma, tahıl başlıca ürünlerdir. Kızıldeniz kıyısında inci, güneyde altın, fildişi elde edilir.

Geniş bir zenci ülkesi olan Sudan'ın batı kesimleri 17. yüzyıldan itibaren Araplar'ın istilâsına uğradı. Tuarek kabileleri de ülkenin kuzey ve orta batı kesimlerine yerleştiler. 19. yüzyılda Sudan'la ilgilenen Avrupa ülkelerinden Fransa, batı kesimdeki bazı yerleri, İngiltere de doğu bölgeleri ele geçirdi. «İngiliz - Mısır Sudan»ı adı altında sözde Mısır'ın, gerçekte İngiltere'nin olan ülke toprakları, 1936'da Mısır - İngiliz anlaşmasının kaldırılmasıyla iki devletin arasını açtı. Uzun süre Mısır'ın nüfusu altında kalan Sudan'da 1 aralık 1955'te bağımsız bir Arap - Zenci cumhuriyeti kuruldu.

Sukayağı

SUKAYAĞI, su üzerinde yapılan bir spordur. Bu sporda ayaklarında kayak bulunan bir kimse iple, hızlı bir motor tarafından su üzerinde çekilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiştir. Sukayaklarının ağırlığı 3 - 4 kg., kalınlığı 2 sm., uzunlukları ise 1,65 metredir. Kayakçının tutunduğu ipin 21,50 metre uzunluğunda, motorun hızının da fazla olması gerekir.

SUKAMIŞI, birçeneklilerden, sukamışıgiller familyasının örnek bitkisidir. Suda ve bataklıklarda yetişir. Yaprakları almaşıktır. Dişi ve erkek çiçekleri ayrı başaklar halinde toplanır.

SULAKYURT, İç Anadolu Bölgesinde, Ankara iline bağlı 17.020 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 2.038 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 741 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 27 köyü vardır.

İlçe toprakları güney kesimlerde yüksekliği 1.000 metrenin üzerinde bir yayla, kuzey ve kuzeybatıya gidildikçe Kızılırmak'a doğru alçalan yereylerden meydana gelir. İklim, bozkır iklimidir. Ekonomi tahıl tarımına dayanır. Çok sayıda tiftik keçisi beslenir.

İlçe merkezi, Kızılırmak'ın küçük bir ayağının vâdi tabanında kuruludur. Ankara'ya 107 km. uzaklıktadır.

SULTANAHMET CAMİSİ, Istanbul'da aynı adla anılan semtte bulunan ve «Selâtin camileri» nin (Sultanlar tarafından yaptırılan camilerin) en büyüklerinden, en güzellerinden biridir. Padişah Ahmet I tarafından 1609 - 1616 yılları arasında Mimar Mehmet Ağa'ya yaptırıldı. Caminin orta kubbesi 4 filayağına oturtulmuş, dört yarım kubbeyle çevrilmiştir. Çok pencerelidir. İç duvarları 20.000'den fazla mavi İznik çinisiyle kaplıdır. Bu yüzden Avrupalılar bu camiyi «Mavi Cami» diye anarlar. Atlı minaresinin dördü 3'er, ikisi 2 şer şerefelidir. *(Fotoğrafı 1062. sayfada)*

SULTAN MAHMUT TÜRBESİ (Bak: MAHMUT II).

SULTAN SELİM CAMİSİ, Istanbul'un Haliç'e bakan tepeleri üzerinde, aynı adla, ya da Yavuz Selim diye anılan semtte bulunan camidir. Yavuz Sultan Selim adına oğlu Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırıldı. 1522'de tamamlanan caminin mimarı kesin olarak bilinmiyor. Türk mimarlığının en güzel eserlerinden biridir. Mihrabı hizasında Yavuz Selim'in türbesi vardır.

SULTAN VELED (1227 - 1312), Mevlâna Celâleddin Rumî'nin oğludur ve tanınmış tasavvuf şairidir. Larende'de doğdu. Babasının yanında yetişti. Babası ve Hüsamettin Çelebi'den sonra şeyhliğe geçti. Tekkelerin kapatılmasına kadar «Konya Postnişinliği» bu soydan gelenlere kaldı.

Sultan Veled ömrünü Mevleviliği yaymak, Mevlevî törelerini düzenlemekle geçirdi. Mevlâna'nın hayatına ait geniş bilgileri kapsıyan «İbtidanâme» adlı eseri bir belge kitabı olarak önemlidir. «Divan-ı Türki Sultan Veled» Türkçe şiirlerinden meydana gelen divanıdır.

SULTANDAĞI, İç Anadolu Bölgesinde, Afyon iline bağlı 18.379 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 5.643 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 709 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 11 köyü vardır.

İlçe, Sultan dağlarının kuzeydoğu eteklerinden Akşehir gölüne doğru alçalan düzlükleri kaplar. İlçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk geçer. Ekonomi tahıl tarımı ve hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi, Afyon - Konya karayolu üzerinde kuruludur. Afyon'a 70 km. uzaklıktadır. Afyon - Konya demiryolu üzerinde de istasyonu vardır.

SULTANHİSAR, Ege Bölgesinde, Aydın iline bağlı 17.551 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.483 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 267 km. ^{2}'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Atça) ve 12 köyü vardır.

İlçe toparkları Aydın dağının doğu ucu olan Malgaç dağlarının eteğinden güneydeki Büyük Menderes nehrine doğru tatlı bir eğimle alçalan geniş düzlüklerden meydana gelir. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ekonomi tarıma dayanır. Tahıl ürünleri yanında en çok pamuk ekimi yapılır. Tütün de üretilir. Sultanhisar kasabası yakınlarında portakal, Atça'da da zeytin yetişir.

İlçe merkezi, Malgaç dağının güney eteğinde, denizden 81 metre yüksekliktedir.

İzmir - Denizli karayolu ile İzmir - Aydın - Afyon demiryolu kasabadan geçer. Tarihî Nisa kalıntıları ilçe merkezinden 2 km. ötededir.

SULUBOYA, saydam bir resim boyasıdır. Su ile karıştırılarak fırçayla kâğıt üzerine resim yapmada kullanılır. Suluboya yapımında, arapzamkı, geliserin, kitre, nöbet şekeri ile suda eriyen boyalar kullanılır. Suluboya ile yapılmış ilk resimlere Mısır'da M.Ö. 2.000 yılına ait «Ölü» kitaplarında raslanır. İlk suluboya manzara resmi de 15. yüzyılda Alman ressamı Dürer (1471 - 1528)'indir.

SULUOVA, Karadeniz Bölgesinde, Amasya iline bağlı 24.232 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 9.687 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 465 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir. 41 köyü vardır.

Ilçe toprakları Yeşilırmak'ın önemli kollarından olan Terkasan çayı çevresindeki Suluova düzlüklerini kaplar. İlçenin kışları ılık, yazları sıcak geçen bir iklimi vardır. Ekonomi tarıma dayanır. İlçede tahıl tarımı, çeşitli meyvecilik ve şeker pancarı ekimi yapılır.

İlçe merkezi, aynı adı taşıyan ovanın doğu ucunda hafif bir sırt üzerinde kuruludur. Sıvas - Samsun demiryolu ile karayolu kasabanın yanından geçer. Amasya Şeker Fabrikası da Suluova'dadır.

SUMATRA, Hint Okyanusu'nda «Doğu Hint Adaları» topluluğuna dahil bir adadır. Nüfusu: 14.800.000, yüzölçümü: 426. 960 km.^{2}, başkenti Padang (325.000)'dır. İndonezya'yı meydana getiren adaların büyüklük bakımından ikincisidir. Tropikal bölgenin bütün özelliklerini taşır. Kıyılar büyük saz ve ağaçlarla, dağlık bölgeler de ormanlarla örtülüdür. Buralarda yırtıcı bir sürü hayvan yaşar. Ülke yeraltı ve yerüstü ürünleri bakımından çok zengindir. Başlıca ürün kauçuktur. Ayrıca tütün, kahve, pamuk, baharat yetişir. Kömür, kalay ve Palembang'daki petrol kaynakları çok zengindir.

SUMERLER, Mezopotamya'da M.Ö. 4.000 yıllarında yaşamış uygar bir ulustur. Bağlı oldukları ırk topluluğu kesin olarak çözümlenmiş değildir. Orta Asya'dan göç ettikleri, dil ve bazı gelenekler bakımından tarihte Türk adı ile anılan Ural - Altay ulusları topluluğuna bağlı oldukları kabul edilir.

M.Ö. 4.000 yıllarında doğudan gelen Sümerler, Mezopotamya'nın güneyinde Sinear bölgesine yerleştiler. Bataklık olan bu bölgeyi kanallar açarak kuruttular ve verimli bir hale getirdiler. Yığma tepeler üzerine kurdukları köylerde ilk defa killi topraktan pişirilmiş tuğla evler yaptılar. 19. yüzyıl sonlarında bölgede yapılan kazılar yüzyıl sonlarında bölgede yapılan kazılarda Ur, Uruk, Lağaş, Larsa ve Kiş şehirleri ortaya çıkarıldı. Kazılardan elde edilen bilgiler Sumerler'in yeryüzünün ilk uygar uluslarlarından biri olduğunu gösterdi. Sumer çivi yazısının okunmasından sonra, bu ulusun uygarlıkta öteki uluslara önderlik ettiği anlaşıldı. Toprağa bağlı ve tarım işlerinde ileriydiler. Sulama kanallarını ilk yapanlar da onlardı. Hayvan beslerler, kumaş dokurlar, saban, döven kullanmasını bilirlerdi.

Ekonomi ve ticarette öteki uluslara önderlik eden Sumerler, alışveriş usullerini de ortaya çıkardılar. Çeşitli bilimlerle de uğraşırlardı. Ay yılını hesaplayıp uyguladılar. Birçok Sumer bilimleri sonradan Akadlar'a, Babilliler'e, Asurlular'a geçti ve onların yolundan Önasya uluslarına yayıldı.

Sumatralı bir kız

SUN YAT - SEN (1867 - 1925), Çin Cumhuriyeti'nin kurucularından biridir. Kanton yakınında doğdu. Babası fakir bir çiftçiydi. Orta öğrenimini Hawaii'de ağabeyinin yanında, tıp öğrenimini de Hong Kong'da yaptı. 1894'te Kuomingtang adını taşıyan bir parti kurdu ve Mançu sülâlesini iktidardan uzaklaştırmak için çalışmalara girişti. 1911 devriminde geçici cumhurbaşkanlığına getirildi. Kısa bir süre sonra yerini, aralarında fikir ayrılığı olan askerî lider Yuan Şi - Kay'a bıraktı. Güney Çin'de kurduğu yeni hükümet daha sonra Çin'in birliğini sağladı ve kayınbiraderi Çang Kay - Şek cumhurbaşkanı seçildi. Ama Sun Yat - Sen bunları göremeden öldü.

Sun Yat - Sen

SUNAY, Cevdet (1900 -), Türkiye Cumhuriyeti'nin 5. Cumhurbaşkanıdır. Trabzon'da doğdu. Babası alay müftüsü Sabri Bey'dir. 1917'de Kuleli Askerî Lisesi'ni bitirdi, Harbiye'yi okumadan kısa bir eğitim görerek Filistin cephesine ağır topçu sabıyı olarak gönderildi. Aynı yıl İngilizler'e esir düştü ve babasıyla aynı kampta kaldı. 1920 yılında Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Gösterdiği yararlıklardan dolayı İstiklâl Madalyası aldı. Savaştan sonra Harp Okulu'nu, 1929'da da Harp Akademisini bitirdi. Çeşitli birliklerin harekât şubelerinde görev aldıktan sonra 1935'te binbaşı rütbesiyle 1. Süvari Tümeni Kurmay Başkanı olarak Karaköse'ye atandı. 1942'de Harp Akademisi öğretim kadrosuna alındı ve 1947'ye kadar burada Tabiye öğretmeni olarak kaldı. 1949'da tuğgeneralliğe yükseldi. Sırasıyla 1950'de Genelkurmay Harekât Dairesi İkinci Başkanlığı, 1953'te 33. Tümen Komutanlığı, 1955'te 9. Kolordu Komutanlığı, 1957'de Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanlığı, 1958'de Genelkurmay İkinci Başkanlığı gö-

C. Sunay

Istanbul'da Sultanahmet camisi

revlerinde bulundu. 1960 yılı ağustosunda Genelkurmay Başkanı oldu ve 1966 yılına kadar bu görevde kaldı. 15 mart 1966'da Orgeneral olarak ordudan ayrılan Cevdet Sunay, iki gün sonra cumhurbaşkanlığı kontenjanından Cumhuriyet Senatosu'na girdi, 28 mart 1966'da Cumhurbaşkanı seçildi.

SUNGURLU, İç Anadolu Bölgesinde, Çorum iline bağlı 83.038 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 12.866 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.604 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Boğazkale), 127 köyü vardır.

İlçe toprakları Kızılırmak'ın kollarından Delicecırmak çevresindeki düzlükler ve bunları çevreleyen tepelik, yaylalık alanlardan meydana gelir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. İlçe ekonomisi tahıl tarımına, bağcılığa ve hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi, Budaközü çayı vâdisinde kuruludur. Denizden yükseltisi 770 metredir. Ankara - Çorum karayolu kasaba içinden geçer. Çorum'a 75 km. uzaklıktadır.

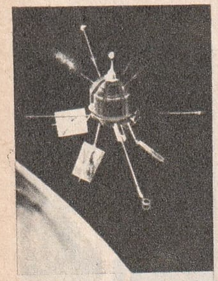

A.B.D. ile İngiltere'nin ortaklaşa attıkları iyonosfer sunî peyki

SUNÎ PEYK (Yapma uydu), insan eliyle yapılıp, çeşitli amaçlar için uzaya fırlatılan ve füzelerle (bak.) bir gök cisminin (Dünya, Ay, Güneş v.b. gibi) etrafında dönmesi sağlanan cisimdir.

İlk sunî peykler 1957 - 58 yıllarında düzenlenen Uluslararası Jeofizik Yılı dolayısıyla atıldı. Çeşitli araştırmalarla geçen o yoldan sonra da sunî peyklerin atılmasına devam edildi. Böylece «Uzay Çağı» başlamış oldu.

Uzayı incelemek için ilk teşebbüsü A.B.D. 1957 yazında yaptı. Çok yükseklere çıkarılan bir balondan ateşlenen bir füze 7.000 km.'ye kadar yükseldi. İlk sunî peyk de Ruslar tarafından 4 ekim 1957'de atıldı. «Sputnik I» adını taşıyan 90 kg.'lik bu sunî peyk dünya çevresindeki dönüşünü 96 dakikada tamamlıyordu. 3 kasım 1957'de atılan «Sputnik II» ise ilk defa bir canlıyı, bir köpeği uzaya çıkardı. Amerikalılar'ın ilk sunî peyki «Explorer I» de 31 ocak 1958'de uzaya gönderildi. 15 kg. ağırlığındaki bu sunî peyk dünya çevresindeki dönüşünü 114 dakikada tamamlıyordu. «Vanguard I» (A.B.D.) 17 mart 1958, «Explorer III» (A.B.D.), 26 mart 1958, «Sputnik III» (S.S.C.B.), 15 mayıs 1958, «Explorer IV» (A.B.D.) 26 temmuz 1958'de uzaya gönderildiler.

Bu ilk sunî peyklerden sonra Ay dolaylarının incelenmesi için çalışmalara başlandı. Amerikalılar bu amaçla «Pioneer», Ruslar da «Lunik» peyklerini uzaya yolladılar. Bunlardan «Lunik III», Ay'ın çevresini dolaşmayı başardı, Ay'ın, Dünya'dan görünmeyen yüzünün fotoğrafını çekerek yeryüzüne gönderdi. Bu peykler sayesinde Dünya'yı çevreleyen radyasyon (ışın. n) kuşaklarıyla ilgili bilgiler sağlandı. «Pioneer III» ve «Pioneer IV», mikroskopik göktaşları hakkında bilgi gönderdiler.

Dünya ve Ay'la ilgili uzay şartları öğrenilirken bir yandan da daha uzaklara peyk göndermek için çalışmalar yapılıyordu. Bu çalışmalar sonucu A.B.D. ilk olarak Venüs gezegenine bir peyk gönderdi.

27 ağustos 1962'de atılan «Mariner II», Dünya'dan 200 km. ayrıldıktan sonra güneş enerjisi toplayacak olan kanatlarını, disk biçimi verici antenini açtı. Jet motorlarını da ateşledikten sonra Venüs'e doğru yola çıktı. «Mariner II» nin yolculuğu 3,5 ay sürdü. Sunî peyk bu süre içinde 300.000.000 km.'ye yakın yol aldı. Venüs'e 34.000 km.'ye kadar yaklaştı. O sırada Dünya da yol aldığı için Dünya ile «Mariner III» arasındaki uzaklık 60.000.000 km. kadardı. Böylece ilk olarak bir gezegen bu kadar yakından incelendi. «Mariner II» nin gönderdiği bilgilerden Venüs'ün yüzeyindeki ısının 440° olduğu, 75 - 100 km. arasında kesif bir bulut tabakasının gezegeni çevrelediği öğrenildi. «Mariner II», Venüs'ü geçtikten sonra Güneş'e uydu oldu ve saatte 110.000 km.'lik bir hızla onun çevresinde dönmeye başladı.

Daha sonraki yıllarda atılan peykler arasında en önemlileri televizyon ve haberleşme peyki olan «Telstar» dır. Yenidünya ile Eskidünya arasında televizyon yayını nakleden ve iki kıta arasında haberleşmeyi sağlayan bu sunî peyk, Güneş ışınlarından elde ettiği enerjiyle işleyen alıcı - verici bir radyo - televizyon istasyonundan başka bir şey değildir.

Çeşitli aygıtlarla donatılmış sunî peykler

yoluyla elde edilen bilgiler, 1961'de artık uzaya insan göndermenin mümkün olduğunu ortaya koydu. Ruslar'ın uzaya gönderdikleri köpek, bir canlının uzay şartlarına dayanabileceğini göstermişti. Amerikalılar ise aynı şeyi bir maymunla denediler. Ayrıca bu maymunu canlı olarak geri getirmeyi de başardılar.

Böylece sunî peyklerin yerini «uzay kapsülleri», ya da «uzay taşıtları» almış oldu. (Bak: UZAY). Bu kapsüllere binen ve özel eğitim görmüş elemanlara da «astronot» veya «kozmonot» dendi.

Uzaya sunî peyk gönderen ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Rusya gelmektedir. Günümüze kadar uzaya gönderilen 150'yi aşan sunî peyklerin hemen hepsini bu iki ülke göndermiştir.

Ayrıca İngiltere'nin, A.B.D. ile ortaklaşa, Kanada, Fransa ve İtalya'nın da kendilerinin yapıp fırlattığı sunî peykleri vardır.

Bugün sunî peyklerle ulaşılmak istenen ilk şey Ay'a insan göndermektir. Özellikle Amerikalılar'ın Apollo serisinden sunî peykleri bu işin gerçekleştirilmesi için geliştirmektedir.

SUPAP, sıvı ve gaz gibi maddelerin geçmesine yol veren, fakat geri dönmesini önleyen kapaktır. Supap genellikle taşıt lastiklerinde, buhar kazanlarında, patlarlı motorlarda kullanılır.

SUPERİOR, dünyanın en büyük tatlı su gölüdür. Yüzölçümü 82.700 km.²'dir. A.B.D. ve Kanada arasında ikiye bölünmüştür. Göl üzerinde çok fazla taşıma işleri yapılır. Aralık ve nisan ayları arasında buzlarla kaplı olduğu için, o aylar ulaştırmaya kapalıdır.

SURİYE, Yakındoğu'da, Türkiye'nin güney komşusu olan devlettir. Kuzeyinde Türkiye, doğusunda Irak, güneyinde Ürdün ve İsrail, batısında Lübnan ve Akdeniz vardır.

Nüfusu: 5.300.000, yüzölçümü: 187.000 km.²'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Şam (595.000), dili: Arapça, Kürtçe ve Türkçe, dini: Müslüman, parası Suriye lirası'dır.

Suriye'nin doğusunu baştan başa çöller kaplar. Çöllerin toplamı, ülke topraklarının beşte ikisini geçer. Güneydeki Havran dağı (1839 metre) ile batıdaki Anşariye dağları ülkenin belli başlı engebeleridir. Fırat ile Asi nehirleri en önemli akarsulardır. İklim, genel olarak Akdeniz iklimidir. Ama güney ve doğuda yazlar sıcak ve kurak, kışlar sert geçer.

Suriye bir tarım ülkesidir. İyi sulanan Trablus, Bekaa ve Şeria vâdileri, Havran yaylası dünyanın en çok ürün veren yerlerinden sayılır. Ülkede en çok buğday, arpa, mısır, tütün, çeşitli meyve, üzüm yetişir. Zeytinlikler de çoktur. Halep ve Lazkiye'de pamuk ekimi gelişmiştir. Maden yönünden fakir olan ülkede yalnız krom, bakır, civa çıkar.

Asya'nın içerilerine, Arabistan'a, Afrika'ya giden yollar üzerinde bulunması Suriye'nin çok eski çağlardan beri çeşitli uluslar arasında el değiştirmesine sebep oldu. Babilliler, Persler ve Makedonyalılar tarafından ele geçirilen Suriye'de ilk önemli krallık İskender'in generallerinden Seleukos Nikator (M.Ö. 302) tarafından kuruldu. Suriye, Irak, Filistin, İran ve Anadolu'nun büyük bir parçasını içine alan bu devletin adı Seleukos Krallığı'ydı. Roma ve Bizans egemenliğinden sonra Suriye, 636'da Araplar'ın eline geçti. Haçlı Seferleri sırasında kurulan küçük ve kısa süreli Hıristiyan devletleri dışında ülke 500 yıl Araplar'ın elinde kaldı. 11. yüzyılda Selçuklu Devleti'nin egemenliğine giren Suriye, 1517 yılında padişah Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. 1918'e kadar 400 yıl Osmanlı idaresinde kaldı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye ve Lübnan «manda» rejimi altında Fransa' ya verildi. 1939'da Fransa'nın gözetimi altında cumhuriyet kuruldu. 1946'da da tam bağımsızlığını elde etti. 1958'de Mısır'la birleşerek «Birleşik Arap Cumhuriyeti» ne katıldı. 1961'de bağımsızlık taraftarları, idareyi ele geçirerek Mısır'dan ayrıldılar.

SURUÇ, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Urfa iline bağlı 42.206 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9015 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 799 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Mürşitpınar) ve 70 köyü vardır.

İlçe toprakları az yüksek tepelerin kuşattığı Suruç ovasından meydana gelir. Yazlar çok sıcaktır. Yağış azdır. Doğal bitki

Suriyeli bir ihtiyar

Suriye

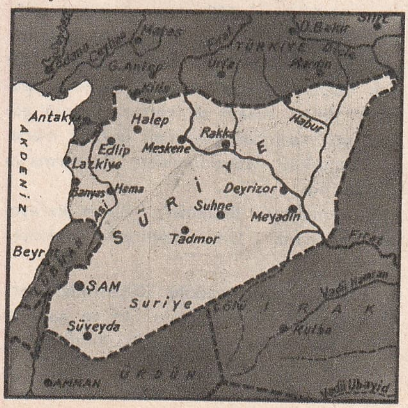

örtüsü bozkırlardır. Halkın geçimi tarım ve hayvancılığa dayanır. En çok buğday ekilir.

İlçe merkezi, verimli ovanın ortasında kuruludur. Urfa şehrine 46 km. uzaklıktadır. Güney demiryolu üzerindeki Mürşitpınar istasyonuna da 12 km.'lik bir yolla bağlıdır.

SUSAM, sıcak bölgelerde yetişen bir bitkidir. Darı büyüklüğünde ve oval biçimli sarımtırak tohumlarının yağı çıkarıldığı gibi ezilip «tahin» denilen sübyesi yapılır. Türkiye'de en çok susam yetiştirilen iller Antalya, Muğla, Adana, İçel, Aydın, İzmir, Çanakkale ve Manisa'dır. Susam küspesi çok besleyici olduğundan hayvan yemi olarak kullanılır.

Susamuru

SUSAMURU, nehir ve göl kıyılarında yaşayan ve çok değerli kürkü olan bir hayvandır. Uzunluğu 80 sm., kuyruğu 45 sm.'dir. Parmakları perdelidir, iyi yüzer. Tüyleri koyu kahverengidir. Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da ağaçlı su kenarlarında yaşar.

Susamuru çok yırtıcı bir hayvandır. Yakaladığı balıklarla beslenir. Yavru susamurlarını yakalayıp evcilleştirenler bunları balık tutmakta kullanırlar.

SUSURLU, Marmara'ya dökülen akarsuların en uzunudur, 260 km.'dir. Simav ilçesi güneyindeki Şaphane dağından doğar. Sındırgı yakınlarına kadar Simav çayı adıyla anılır. Balıkesir ovasının doğusundan geçer. Karacabey yakınlarında soldan Manyas, sağdan Ulubat (Apolyont) göllerinin ayaklarını alır. Daha kuzeyde Bursa ovasından gelen Nilüfer çayını da alarak İmralı adası karşısında Marmara'ya dökülür.

SUSURLUK, Marmara Bölgesinde, Balıkesir iline bağlı 30.763 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.268 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 601 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 2 bucağı (Göbel, Ömerbey) ve 45 köyü vardır.

İlçe toprakları Susurlu ırmağı çevresindeki düzlükleri kaplar. Doğuda Çataldağ 1.118 metreye kadar yükselir. Batıda Sularya dağı ise 1.000 metreyi geçmez. İklim, Akdeniz ikliminin değişikliğe uğramış şeklidir. İlçe ekonomisi tarıma dayanır. En çok buğday yetiştirilir. Şeker pancarı, pamuk, tütün, susam da vardır. İlçenin güney kesimlerinden çıkarılan borasit madeni Ömerköy istasyonundan Bandırma'ya gönderilir.

İlçe merkezi, Balıkesir - Bursa karayolu, Bandırma - İzmir demiryolu üzerindedir.

SUSUZ, Doğu Anadolu Bölgesinde, Kars iline bağlı 24.730 nüfuslu ilçe ve bu ilçenin 3.004 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 645 km.²'dir. Tek bucaktan ibarettir, 29 köyü vardır.

İlçe toprakları Kars çayına karışan bazı ufak akarsuların çevresindeki dalgalı kesimlerle bunları kuzeyden kuşatan Kısır dağının güney eteklerini kaplar. İlçede kışlar çok soğuk ve karlı geçer. Çayırlıkların çokluğu hayvancılığı geliştirmiştir. Bu arada tahıl tarımı da yapılır.

İlçe merkezinin eski adı «Cilavuz» dur. Kars - Ardahan karayolu üzerindedir. İl merkezi Kars'a 28 km. uzaklıktadır.

SUŞEHRİ, Karadeniz Bölgesinde, Sıvas iline bağlı 56.927 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.063 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.655 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 3 bucağı (Ağvaniş, Ezbider, Naipli), 134 köyü vardır.

İlçenin orta kesimlerini Endires ovası kaplar. Kuzey ve güneyde dağlık alanlar görülür. İlçede Karadeniz ve İç Anadolu iklimleri arasında bir geçiş tipi iklim vardır. Ekonomi tarıma dayanır. En çok buğday ve arpa, sonra şeker pancarı ekilir.

İlçe merkezi, Sıvas'ı Şebinkarahisar'la Erzincan'a bağlayan karayolu üzerindedir. Denizden yüksekliği 950 metredir.

SUTAVUĞU, bataklık - kuşlar takımından sutavuğugiller familyasından bir kuş türüdür. Uzunluğu 47 sm.'dir. Tüyleri kara olur. Gagası et rengindedir. Avrupa, Asya, Filpinler ve Kuzey Afrika'da yaşar.

SUTERAZİSİ, marangozlukta, dülgerlikte yatay düzlemi bulmak için kullanılan basit bir alettir. Buna «tesviye ruhu» da denir. İçinde ufak bir hava kabarcığı bırakılmak suretiyle su doldurulmuş bir borudur. Konulduğu yerde, içindeki hava kabarcığı, borunun tam ortasındaysa, üzerinde bulunduğu düzlemin yatay olduğu anlaşılır.

Ayrıca, yüksek bir noktadan künkler içinde şehre getirilen suların, daha alçak yerlerden geçerek, uzakta ve aynı yükseklikteki yerlere gidebilmesini sağlamak için belirli aralıklarla yapılan kulelere de «su terazisi» denir.

SUTOPU, su üstünde oynanan bir oyundur. Genellikle yüzme havuzlarında oynanır. Havuzun uzunluğu 20 - 30 metre, genişliği de en çok 20 metre olur. Suyun derinliği en fazla 1,5 metredir. Yedişer kişilik iki takım, yüksekliği 90 sm., genişliği 3 metre olan kalelere yüzerek topu atmaya çalışırlar. Hakem maçı havuzun kenarından idare eder.

SÜBLİME (Aksülümen), civa ile klorun bileşimi olan, çok zehirli, beyaz bir tozdur. Kimyasal adı civa biklorürü ($HgCl_2$)'dür. Süblimenin en tesirli panzehiri yumurta akıdır.

SÜDETLER, Çekoslovakya'da Bohemya ile Silezya arasında uzanan bir sıradağdır. Uzunluğu 300 km., en yüksek noktası olan Scheekoppe tepesi 1.603 metredir. Büyük bölümü çamlarla, meşe ağaçlarıyla kaplıdır. Maden yönünden de zengindir. Granit, mika, kömür, bazalt başta gelir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çekoslovakya Cumhuriyeti'ne verilen bölge, 1938'de Hitler tarafından işgal edildi, 1945'te tekrar Çekoslovakya'ya verildi. Alman olan halkı da anayurtlarına göç etti.

SÜET, derinin iç kısmıdır. Buna «podösüet» de denir.

SÜİT, her biri değişik karakterde dans çeşitlerinin bir araya gelmesinden ortaya çıkan bir orkestra eseridir. Bu dansların başlıcaları «alemand», «kurant», «gavot», «gig», «mönüet» ve «saraband» dır.

SÜLEYMAN, Hz. İsrailoğulları soyundan gelme ve kutsal kitaplarda adı geçen peygamber ve hükümdardır. Hazreti Davut'un oğludur. Babasının ölümü üzerine M.Ö. 970'te tahta çıktı ve 40 yıl İsrailoğulları devletine hükümdarlık yaptı. Ticarete çok önem verdiği için ülkesi ve kendisi kısa zamanda çok zengin oldu. Genel politikası bütün komşularıyla dost geçinip uluslararası ticarette söz sahibi olmaktı. Bu amaçla Mısır firavununun kızıyla evlendi, Saba Melikesi Belkıs'la sıkı dostluk bağları kurdu. Kudüs'te yaptırdığı ve İslâm tarihçilerinin «Mescid-i Aksa» adını verdikleri tapınak, altınlar içinde pırıl pırıl parlardı. Hazreti Süleyman çok kültürlü ve bilge idi. Söylentilere göre bütün hayvanların, özellikle kuşların dillerinden anlardı. Geniş sarayında 700'ü nikâhlı, 300'ü odalık olmak üzere 1.000 karısı vardı. Yabancı uluslardan olan karılarının hatırı için başka dinlerin tanrılarına tapınaklar yaptırmasını kınayanlar oldu. Ama bunu siyasal sebeplerden ötürü yaptığı da söylenr.

SÜLEYMAN I, Kanunî (1495 - 1566), Osmanlı padişahlarının onuncusudur. Yavuz Sultan Selim'in tek oğludur. Annesi Hafsâ Valide - Sultan, Kırım Hanı Mengli Giray I'in kızıdır. Trabzon'da, babası orada sancakbeyi iken doğdu, Sigetvar Seferi sırasında öldü. 71 yaşındaydı. 46 yıl tahtta kaldı ki, bu, Osmanlı padişahlarının en uzun saltanat süresidir.

Kanunî Sultan Süleyman, 1520'de Yavuz Sultan Selim'in beklenmeyen ölümü üzerine 25 yaşında Osmanlı tahtına çıktı. Saltanatı hemen hemen hep savaşlarla geçti. Macaristan'ın en önemli kalesi ve kilit noktası olan Belgrad'ı 29 ağustos 1521'de fethetti. 1522'de Rodos adasını ele geçirerek buradaki Rodos Şövalyeleri Devleti'ne son verdi. Almanya İmparatoru Karl V (Şarlken)'in eline esir düşen Fransa Kralı François I'in yardım istemesi üzerine Mohaç'ta 2 saat içinde Macar ordusunu yok etti. Macaristan'ı haritadan sildi. Bec (Viyana)'i kuşattıysa da bastıran kış üzerine 16 ekim 1529'da kuşatmayı kaldırdı. 1532'de Graz şehrini Almanlar'dan aldı. 1534'te çıktığı Irâkeyn Seferinde, Hamedan'ı, dünyanın en ünlü şehirlerinden biri olan Bağdat'ı aldı. Irak'ta Safeviler'in egemenliğine son verdi. Doğu Anadolu'da İran'ın elinde bulunan son parçalar Erzurum ve Van'ı ele geçirerek Türkiye'nin bugünkü doğu sınırlarını çizmiş oldu. 1536'da Korfu, Boğdan (Moldavya) seferlerinden sonra düzenlediği Budin Seferi'nde Macaristan'ın idare şeklini değiştirdi ve bir eyalet olarak İstanbul'a, merkeze bağladı. Estergon Seferi'yle Macaristan'ı, Almanya'nın istilâsından kurtardı. 1547'de Almanya - İspanya ile yapılan barışta Karl V, en ağır şartları kabul zorunda kaldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki nüfuzu en yüksek noktasına çıktı. 1553'te üçüncü defa İran üzerine yürüyen Kanunî, Karabağ'ı, Nahcuvan'ı aldı. İki yıla yakın süren bu seferden dönerken Kanunî, 35 yıl içinde Osmanlı İmparatorluğu'nu 7,3 milyon km.²'den 13,7 milyon km.²'ye çıkarmış bulunuyordu. Son çıktığı Sigetvar seferinde de öldü. Vezir-î Âzam Sokollu Mehmet Paşa, padişahın hayatta bulunan tek oğlu şehzade Selim (Selim II)'in Belgrad'a gelişine kadar Kanunî'nin ölümünü ordudan sakladı. Sonradan İstanbul'a getirilerek Süleymaniye Camisindeki türbesine gömüldü.

Süleyman I

Kanunî, Osmanlı tarihinin en büyük hükümdarlarından biridir. İmparatorluğu dünyanın en büyük ülkesi durumuna getirmiştir. Avrupalılar'ın «Muhteşem», Türkler'in adaletinden, yaptığı kanunlardan ötürü «Kanunî» dedikleri Sultan Süleyman, Fatih'ten sonra en büyük devlet ve siyaset, Yavuz'dan sonra da en büyük asker olarak kabul edilir. Aynı zamanda sanatkâr ve bir şair olan Kanunî'nin, torunlarından Mahmut II'nin şair kızı Âdile Sultan tarafından 19. yüzyılda bastırılan bir «Divan»ı vardır. «Muhibbi» mahlasıyla şiir yazardı. Kanunî'nin «Halk içinde mûteber bir nesne yok devlet gibi — Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi,» beyti pek meşhurdur.

SÜLEYMAN II (1642 - 1691), Osmanlı padişahlarının yirmincisidir. İbrahim I'in ikinci oğludur. İstanbul'da doğdu, Edirne'de öldü. 1687'de kardeşi Avcı Mehmet IV'ün tahttan indirilmesi üzerine padişah oldu. 3,5 yıl kadar tahtta kaldı. Saltanatının ilk yıllarında Macaristan'daki bütün kale-

Süleyman II

İstanbul'da Süleymaniye camisi

ler Osmanlılar'ın elinden çıktı. 1689'da asker teşvik için ordunun başında Edirne'den yola çıktıysa da Sofya'ya geldiğinde hastalandı, Edirne'ye dönmek zorunda kaldı. Saltanat kurultayı Köprülü Mustafa Fazıl Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Köprülü, rüşveti kaldırdı, kanunları düzeltti, kuvvetli bir ordu meydana getirerek Avusturya, Rusya ve Lehistan ordularını yendi. Niş, Belgrad, Semendre, Vidin kalelerini geri aldı.

Bursa'da Süleyman Çelebi'nin mezarı

SÜLEYMAN ÇELEBİ (? - 1422), «Mevlit» in yazarıdır. Bursa'da doğdu ve öldü. Mezarı Çekirge yolu üzerindedir. Kuvvetli bir din eğitimi ve öğrenimi gördü. Buharalı Şeyh Emir Sultan'ın yanında okudu. Ulucami'ye imam oldu.

Süleyman Çelebi'nin «Mevlit» i, Ulucami'deki dinî bir tartışma sonucunda yazdığı söylenir. İranlı bir vâiz, bir gün Kur'an'daki bir ayeti ele alarak, Hazreti Muhammed'le öteki peygamberler arasında hiç bir üstünlük farkı olmadığını ileri sürmesi üzerine bu olaydan çok duygulanan Süleyman Çelebi «Vesîletü'n - Necât» ı yazdı ki, buna halk arasında kısaca «Mevlit» denir.

SÜLEYMAN, Emir (1377? - 1411), Yıldırım Bayezit'in büyük oğlu, «Fetret Devri» Osmanlı hükümdarlarından biridir. Babasının padişahlığı sırasında önemli sancakbeyliklerinde bulundu. 1402'de Ankara Meydan Savaşı'nda yenilgi başlayınca yanına vezir-i âzam Çandarlı Ali Paşa'yı alıp çekildi. Bursa üzerinden Rumeli'ye geçti. Edirne'de kendini padişah ilân etti. Küçük kardeşi Musa Çelebi'ye yenilince hem tahtından, hem de canından oldu. Öldürüldüğü zaman 39 yaşlarında bulunuyordu ve 9 yıla yakın saltanat sürmüştü.

Süleyman Nazif

SÜLEYMAN NAZİF (1870 - 1927), ünlü Türk şairi ve yazarıdır. İstanbul'da doğdu ve aynı şehirde öldü. Aralarında şair ve bilginler olan Diyarbakırlı bir ailenin oğludur. Özel olarak okudu. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. 1908'de Ebuzziya Tevfik'le birlikte «Tasvir - i Efkâr» gazetesini kurdu. Bu gazetedeki ateşli ve kudretli yazılarıyla tanındı. 1909'da Bursa valisi oldu. Daha sonra Musul, Kastamonu, Trabzon, Bağdat valiliklerinde bulundu. Mütareke yıllarında «Kara Bir Gün» başlıklı makalesi yüzünden birçok yurtsever Türk aydınıyle birlikte Malta adasına sürüldü. İki yıla yakın sürgün hayatından sonra İstanbul'a döndü. Sanatının en kuvvetli yanı nesirlerinde duygu ve düşüncelerini çok canlı, ateşli ve heyecanlı olarak dile getirmesidir. En ünlü eserleri: Gizli Figanlar, Elcezire Mektupları, Batarya ile Ateş, Fırak-ı Irak ve Malta Geceleri'dir.

SÜLEYMAN PAŞA, Şehzade (1316-1359), «Rumeli Fâtihi» diye tanınan Osmanlı başkomutanıdır. Orhan Gazi'nin büyük oğlu, Murat I'in ağabeyidir. Annesi Nilüfer Hatundur.

Süleyman Paşa, ilk defa 1349'da Bizans'a yardım amacıyla 20.000 kişilik bir Türk ordusunun başında Rumeli'ye geçti. Selânik'i Sırplar'ın elinden kurtardı. 1352'de gene aynı amaçla tekrar Rumeli'ye geçen 10.000 kişilik Türk birliğinin başında bulunuyordu. Gümülcine'de Sırp ve Bulgar ordularını yenerek bölgeyi Bizans'a verdi. 1354'te Çanakkale Boğazı'nı geçip Gelibolu'ya ayak basarak Rumeli'nin fethine başladı. 1357'de fetihlere katılan Murat Bey, (Murat I), Çorlu ve Lüleburgaz'ı alınca Bizans batıdan da çevrilmiş oldu. Süleyman Paşa taşlık bir yerde avlanırken atından düşüp öldü. Bolayır'a gömüldü.

SÜLEYMANİYE CAMİSİ, Kanunî Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı camidir. İstanbul'da Beyazıt'ta aynı adla anılan semttedir. Yapımına 1549'da başlandı, 7 yılda tamamlandı.

Süleymaniye Camisi, mimarlık, taşıdığı yüksek mana ve zariflik bakımından Ayasofya'dan üstün tutulur. Büyük kubbenin ön ve arkasında ikişer yarım kubbe, bunların yanında sağlı sollu beşer küçük kubbe vardır. Büyük kubbe granitten 4 sütun üzerindedir. Mihrap ak mermerdir. Mimber, mihrap, hünkâr ve müezzin, mahfelleri de yüksek birer sanat eseridir. Renkli camlar sarhoş İbrahim'in eserleridir. Caminin 2 tane ikişer, 2 tane de üçer şerefeli dört minaresi vardır. Şerefelerin sayısı Kanunî Sultan Süleyman'ın 10. padişah olduğunu gösterir.

Süleymaniye Camisinin yanında medreseler, okul, hastane, imaret, kütüphane, kervansaray, hamam ve sebilden meydana gelen, geniş bir alanı kaplayan bir külliye vardır.

SÜLEYMAN - ŞAH, Kutalmışoğlu (? - 1224), Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in büyükbabası, Ertuğrul Bey'in babasıdır. Kayıhan kabilesindendi. Cengiz korkusuyla ailesini Altay'dan alarak Horasan ve Mahan taraflarına göç ettiği söylenir. Daha sonra Ahlat'a, Erzincan'a geldi. Yurduna dönmek için kabilesiyle birlikte Halep yakınlarından geçerken Caber Kalesi yakınında Fırat'ı geçerken atıyla birlikte boğuldu. O civarda yapılan mezarı bugün «Türk Mezarı» diye anılır. Söylentiye göre oğullarından Gündoğdu ile Sungurtekin Orta Asya'ya döndü, Dündar'la Ertuğrul Anadolu'ya geldi.

SÜLFAMİTLER, genel formülü R SO_2 NH_2 olan bileşiklerdir. Mikroplu hastalıklara karşı kullanılır. Alman tıp bilgini Paul Ehrlich (1854 - 1915) ile yine bir Alman bilgini olan Gerhard Domagk'ın çalışmaları sonucu bulundu.

Sülfamitler'in bakteriler üzerindeki etkisi şöyledir: Bakterilerin yaşamak için vitaminlere ihtiyacı vardır. Para - amino - benzoik asit bunlardan biridir. Bakteri hücresinin yaşama fonksiyonu âdeta bu aside bağlıdır. Sülfamitler ise bu aside benzer bir yapıya sahiptir. Bu yakınlıktan ötürü bakteriler, sülfamitleri kendilerinin ihtiyacı olan doğal bir cevher sanarak özümserler. Yalnız sülfamitler bakteriler için yaşatıcı bir cevher olmaktan çok, tersine onları kısırlaştırıcı bir maddedir. Böylece çoğalma gücünü kaybeden bakteriler, kandaki akyuvarların ve onların çıkardıkları panzehirlerin yok edici etkisi altında parçalanmaya başlar ve ölürler. Sülfamitler'in bu önleyici metoduna «bakteriyostatik (bakteri engelleyici)» etki denir.

SÜLÜK, tatlı sularda yaşayan 5 - 6 santim boyunda, ince, uzun solucan gibi bir hayvandır. Vücutları daima 34 bölütten yapılmış olmakla beraber deri dıştan ikincil olarak bölündüğü için çok bölütlü gibi görülür. Klitelyumları vardır. Ağız, önde bir çekmenin dibindedir. Kan emen sülüklerde tükrük bezlerinin bir salgısı kanın pıhtılaşmasını önleyen bir enzim kapsar. Hepsi erdişidir. Yalnız eşeyli çoğalırlar. Çoğu yumuşakçalarda, eklembacaklılarda ve omurgalılarda asalaktır. Tıp sülüğü türü iyi bilinir.

SÜLÜN, alacalı renkli, uzun kuyruklu bir kuştur. Genellikle tarlalarda yaşar. Boyun ve başındaki tüyler yeşil, göğüs ve karnındaki tüyler kırmızımsı kahverengidir. Uzunluğu 80 sm. kadardır. Güneydoğu Avrupa'dan Kafkasya'ya kadar olan bölgelerde yaşar. 30 kadar çeşidi vardır. Evcilleştirilebilir. Bilhassa eti avcılar tarafından çok tutulur.

Sülün

SÜMBÜL, zambakgiller familyasından soğan saplı bir süs bitkisidir. Türlü renkli salkım biçimi hoş kokulu çiçekleri vardır. Lâle gibi Türkiye'den alınıp Holanda'ya götürülmüş ve en güzel çeşitleri bu ülkede yetiştirilmiştir. 2.000 kadar çeşidi ve katmerli cinsleri de vardır.

SÜMBÜLZADE VEHBİ (? - 1809), bir Türk şairidir. Maraş'ta doğdu, İstanbul'da öldü. Maraş'ta medrese öğrenimi gördükten sonra İstanbul'a geldi. Önce kadılık yaptı, sonra divan hizmetine girdi. Arapça ve Farsça'yı iyi bildiği için devletin mektuplarını önemli başarıyla kaleme alırdı. Bu yüzden «Hâceganlık» rütbesi aldı, 1775'te de Abdülhamit I tarafından İran'a elçi gönderildi. Son görevi Rodos kadılığı idi.

Kolay ve basit şiir yazmada ün kazanan Sümbülzade Vehbi'nin zamanında okullarda Farsça ders kitabı olarak okutulan «Tunfe» ile Arapça ders kitabı «Nuhbe» adlı iki manzum eseri vardır.

SÜMERBANK, endüstri ve bankacılık işleriyle ilgilenmek üzere 1933 yılında kurulan, Sanayi Bakanlığı'na bağlı iktisadî bir devlet teşekkülüdür. Adı Atatürk tarafından kondu. Sermayesi 500 milyon liradır. İşletmelerinin bugünkü gerçek değeri 4 milyar lira olarak hesaplanmaktadır.

Sümerbank'ın, 6'sı yünlü, 10'u pamuklu kumaş, 8'i kimya grubu olmak üzere 24 fabrikası, 182 satış mağazası vardır.

Sümerbank'ın İhraç Ettiği Mallar: Pamuklu ham bez, pamuklu mensucat, pamut ipliği, üstüpü ve telef, yünlü mensucat, halı, yün ipliği, ateş tuğlası, valeks, lanolin, eski Türk motifli seramik, vazo ve süs tabakları'dır.

Sülük

Sümerbank'a Bağlı Müesseseler: Bakırköy Pamuklu Sanayii, Ereğli Pamuklu Sanayii, Kayseri Pamuklu Sanayii (Kayseri, Adana Bez ve Adana Çırçır Fabrikaları bu müesseseye bağlıdır), Malatya Pamuklu Sanayii (Malatya ve Erzincan Fabrikaları buraya bağlıdır), Basma Sanayii (İzmir ve De-

nizli Fabrikaları), Nazilli Basma Sanayii, Yünlü Sanayii (Defterdar, Hereke, Bünyan, Diyarbakır ve Isparta Fabrikaları), Merinos Yünlu Sanayii (Bursa), Gemlik Sunî İpek ve Viskoz Mamulleri Sanayii, Kendir Sanayii, Deri ve Kundura Sanayii (Beykoz), Sıvas Çimento Sanayii, Filyos Ateş Tuğlası Sanayii, Kütahya Seramik Sanayii, Yıldız Porselen Sanayii, Alım ve Satım Müessesesi (İstanbul).

Sümerbank'ın İştiraki Olan Müesseseler: Mannesmann - Sümerbank Boru Endüstrisi T.A.Ş. (İzmit), Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş., Türkiye Petrolleri A.O., Ege Elektrik T.A.O., Umumî Mağazalar T.A.Ş., T. Yapağı ve Tiftik A.Ş., Maden Hurdacılığı T.A.Ş., Gıda ve İhtiyaç Maddeleri T.A.Ş. (GİMA, Ankara). Bugün ayrı birer müessese olan Karabük Demir - Çelik ile İzmit Kâğıt ve Sellüloz Fabrikaları (SEKA) Sümerbank tarafından kurulmuştur.

Sümsük kuşu

SÜMERLER (Bak: SUMERLER).

SÜMSÜK KUŞU, leyleksiler takımının sümsükgiller familyasından bir kuş türüdür. Uzunluğu 98 sm., tüyleri beyazdır. Kuzey Atlas Okyanusunda yaşar.

Sümüklüböcek

SÜMÜK, sümükdoku hücrelerinin ve bu doku üzerinde bulunan bezlerin salgısıdır. Doku yüzünde, nemli, akıcı, kaypak ve yabancı cisimlere karşı koruyucu bir tabaka meydana getirir.

SÜMÜKLÜBÖCEK, salyangoza benzeyen küçük bir hayvandır. Sırtında kabuğu bulunmadığı için salyangozdan kolayca ayırt edilir. Hemen her yerde bulunur. Önde bulunan manto boşluğunun bol damarlı tavan bölgesi solunum organı görevini yapar. Erdişidir. Gelişmelerinde başkalaşım yoktur. Bitki, ya da hayvanların kokuşmuş dışkılarını veya sebze yaprakları yiyerek beslenir.

Sünger

SÜNGERLER, deniz diplerinde, kayalara yapışarak yaşayan ufacık hayvanlardır. Süngerlerin genel bir vücut biçimleri yoktur. Vücut gözeleri yapı ve görev bakımından değişik 2 kattan yapılıdır. İçteki kat «koanosit» denen yakalı kamçılı bir sıra gözeden meydana gelir. Vücudun yanlarındaki deliklerden içeriye giren su «oskulum» denen ağız açıklığından dışarı çıkar. Böylece vücut içinde bir su akımı olur. Süngerlerin iskeletleri «spikül» denen iğnelerle «spongin» denen tellerden yapılıdır. Eşeyli üremeden ayrı olarak «gemuda» denen iç tomurcuklarla da ürerler. Kalkerli süngerler, camlı - süngerler, keratinli süngerler takımlarına giren birçok türü vardır.

Süngerlerin deniz ürünleri arasında önemli bir yeri vardır. Bunlardan temizlikte yararlanılır. Özellikle tuvalet süngerleri çok aranır. Tuvalet süngerleri sudan çıkarıldıktan sonra kaynatılır, bazı kimyasal maddeler karıştırılarak renkleri giderilir, temizlenir. Akdeniz ve Ege kıyılarımızda yılda 30 - 40 ton sünger çıkarılır.

SÜNGERTAŞI (**Ponza taşı**), çok gözenekli, hafif bir yanardağ felspatı çeşididir. Avrupa'da Lipari'de çok miktarda çıkarılır. Süngertaşı'nın iyi cinsleri sertleşmiş deri tabakalarını temizlemekte, diğerleri cilâcılıkta, madenleri, fildişlerini perdahlamakta kullanılır.

SÜNNET, Kur'an'da emredilmemiş olmakla birlikte Hz. Muhammed'in şu veya bu konuda göstermiş olduğu özel davranış şekline denir. Hz. Muhammed kendi yaptığı birtakım işlerde, başkalarını yapıp yapmamakta serbest bırakmıştır. Bunlar «sünnet» tir. Peygamber'in Tanrı emri olarak mutlaka yapılmasını bildirdikleri ise «farz» dır.

Ayrıca Müslümanlıkta, Musevîlikte ve daha başka dinlerde erkek cinsiyet organının ucundaki derinin kesilmesi geleneğine de «sünnet» denir.

Sünnet geleneğinin çok eski bir geçmişi vardır. M. Ö. 4.000 yıllarına ait kabartmalar, eski Mısır'da erkek çocukların sünnet edildiğini gösterir. Musevîlik'te de sünnet, Hazreti İbrahim'le başlar. Tevrat'a göre Hazreti İbrahim, Tanrı'dan aldığı buyruğa uyarak 80 yaşındayken kendi kendini, 13 yaşındaki oğlu İsmail'i ve 8 günlük küçük oğlu İshak'ı sünnet etti.

Hıristiyanlar; Hazreti İsa'nın kendi kendini sünnet ettirdiğine ve ve böylece onları acı çektirmekten kurtardığına inanırlar. Bunun için de artık sünnete ihtiyaç kalmamıştır.

Müslümanlar'ın geleneğinde sünnet dinin emri değildir. Ancak Müslümanlar Hazreti Muhammed'in sünnetli doğduğuna inanırlar. Bu bakımdan sünnet gelenek olmuş, sağlık yönünden de önemi kabul edildiği için benimsenmiştir.

SÜNNÎLİK, Müslümanlık'ta Kur'an'daki buyruklara ve Hazreti Muhammed'in sünnetlerine göre davranmayı en doğru ve tek yol olarak benimsiyenlerin mezhebidir. İmam-ı Âzam Ebu Hanife tarafından kuruldu. Bu mezhepten olanlar bugün Müslümanlar'ın % 92'sini meydana getirirler. Sayıları 550 milyon kadardır.

Sünnîlik de 4 hukuk mezhebine ayrılır: 1) Hanefîlik, 2) Mâlikîlik, 3) Şafiîlik, 4) Hanbelîlik. Bu mezhepler yukarıdaki sıraya göre ortaya çıktıkları gibi, gene aynı sıraya göre liberalden muhafa-

zakâra doğru giderler. Bu 4 mezhep de 8. yüzyılın son ve 9. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktı.

SÜPÜRGE (Bak: ELEKTRİKLİ SÜPÜRGE).

SÜPÜRGEOTU, fundagiller familyasından, işlenmemiş topraklar üzerinde yetişen, çalı görünüşlü bir bitkidir. Çan biçiminde küçük çiçekler açar. Sıcak ve ılıman bölgelerde bulunur. Kökünden ağızlık, dallarından evlerde kullanılan süpürge yapılır.

SÜRME MANTARI, sürmemantarıgiller familyasının örnek bitkisidir. Buğdaygillerde sürme hastalığını meydana getirir.

SÜRMENE, Karadeniz Bölgesinde Trabzon iline bağlı 47.228 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.286 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 473 km.^{2}'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 2 bucağı (Köprübaşı, Küçükdere) ve 42 köyü vardır.

Engebeli olan ilçe topraklarının güneyini Trabzon - Rize dağları kaplar. En yüksek nokta güneydoğuda 2.500 metre yüksekliğindeki Polat dağıdır. İlçede yazlar serin, kışlar ılık geçer. Her mevsim yağışlıdır. Doğal bitki örtüsü gürdür. Ekonomik zenginlik fındık ile çay tarımına dayanır. Mısır ve baklagillerden fasulya da ekilir.

İlçe merkezi Karadeniz kıyısında kuruludur. Trabzon'a 35 km., Rize'ye de 40 km. uzaklıktadır. Kıyı şeridi boyunca uzanan karayolu kasabanın içinden geçer.

SÜRREALİZM (Gerçeküstücülük), 1920'den sonra sanat alanında birçok sanatçıyı etkileyen bir akımdır. Sanatta, edebiyatta gerçeğin dışına çıkmayı gözetir. Cisimden çok, düşüncenin belirme şekillerini vermeye çalışır. Düşünceyi soyut olarak ele alır, bu arada mantıktan uzaklaşmakta kendini serbes görür. Sürrealizm deyimini ilk defa Guillaume Apolinaire (1880 - 1918) «Tiresia'nın Memeleri» adlı tiyatro eserinde kullanmıştı.

SÜRTÜNME, cisimlerin birbirleri üzerinde kaymalarını engelliyen kuvvettir. Herhangi bir cisim bir başka cisim üzerinde kaydırılmak istendiği zaman meydana gelen sürtünmeye «kayma sürtünmesi» denir. Kaydırılmak istenen cisim ne kadar ağır, kaydırma yüzeyi ne kadar pürüzlü ise sürtünme o kadar fazladır. Yuvarlak kesitli cisimlerin meydana getirdiği sürtünmeye de «yuvarlanma sürtünmesi» denir.

Sürtünme makinelerde zararlıdır. Enerjinin büyük bir kısmının kaybına ve makine parçalarının aşınmasına sebep olur. Bu yüzden sürtünmeyi önlemek için birbirlerine sürtünen yüzeyler iyice perdahlanır ve parçalar özel yağlarla yağlanır.

Sürtünme aynı zamanda dünyamızda bir denge unsurudur. Sürtünme olmasaydı yaşamak imkânsız bir durum alırdı. Çünkü sürtünmesiz bir yüzey kaygan bir yüzey demektir. Böyle bir yüzeyde insanların yürümesi, arabaların hareket etmesi ve durması, insanların el, ya da herhangi bir araçla bir şey tutması mümkün değildir.

SÜRURİ, Mustafa Muslihiddin (? - 1561), 16. yüzyılın ünlü bilim adamı ve şairlerindendir. Gelibolu'da doğdu, İstanbul'da öldü. Kasımpaşa'da kendi yaptırdığı mescitte gömülüdür. Medresede okudu, müderris oldu. Emir Buharî zaviyesi şeyhliği ve Kasımpaşa müderrisliği yaptı. 1547'de şehzade Sultan Mustafa'ya öğretmen atandı. Mesnevî ile Sadi'nin «Gülistan» ını ve Hafız'ın «Divan» ını şerhetti. Bu yüzden «Şarihi Mesnevî» unvanıyle anılır. Edebiyata, din bilgilerine ait eserleri ve şiirleri vardır.

SÜRÜNGENLER, çokgözeli hayvanlardan omurgalılar dalının kaplumbağa, timsah, kertenkele ve yılanları içine alan dördüncü sınıfıdır. Dünya üzerinde 4.300 türü vardır. Vücutları pul, ya da kemik plakalarla örtülüdür. Hepsi soğukkanlıdırlar. Birkaç türü müstesna, hepsi yumurtlayıcıdır. Bu sınıfta bulunan hayvanlardan yalnız yılanların ayakları yoktur. Ötekilerin varsa da kısadır ve yana uzanmıştır. Bu sebeple karınlarını yere sürüyerek giderler.

Sürüngenler, karbonifer çağında ilk olarak meydana çıktılar, mezozoikde çok geliştiler ve dev boylu oldular. Dinozorlar, ihtiyozorlar bu dev boylu sürüngenlerin en iyi bilinenleridir. Sonra bazılarının soyu tükendi, bazılarının da boyları gittikçe ufaldı.

SÜRÜNGENLER:

Kaplumbağa

Timsah

Kertenkele

Yılan

SÜSEN, birçeneklilerden süsengiller familyasının örnek bitkisidir. Türlü renkte çiçekler açar. Hoş bir kokusu vardır. Süs bitkisi olarak yetiştirilir. 100 kadar çeşidir vardır. Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Kuzey Afrika'da yetişir. Toprakaltındaki sapları «rizom» biçimindedir.

SÜSLEME SANATLARI, Güzel Sanatlar'dan resmin bir koludur. Yapı, eşya, elbise, mücevher, mobilya ve benzeri şeyleri süsleyip güzelleştiren işler bu sanat alanına girer. Türkler dinî kısıtlamalar yüzünden resim sanatında pek varlık gösteremediler, bunu süsleme sanatlarıyle gidermeye çalıştılar. Bu konuda birbirinden güzel sanat eserleri meydana getirdiler. Hattatlık, nakkaşlık (süsleme ressamlığı) ve bezeme oymacılığı (kabartmacılık) böylece doğdu ve büyük rağbet gördü.

SÜT, insanlarda kadınların, memeli hayvanlarda dişilerinin yavrularını beslemek için memelerinden gelen ve içinde besleyici değeri çok yüksek maddeler bulunan sıvıdır. Rengi mavimtırak, ya da sarımtırak beyazdır. Yoğunluğu 1,028 ile 1,035 arasında değişir. Yapılan kimyasal analizler 1 litre inek sütünde bulunan hayatî cevherlerin miktarını şöyle göstermektedir: % 87'su, % 4 yağ, % 3,5 protein, % 4,8 karbonhidrat, % 0,7 madensel tuzlar bulunur. Bu ana cevherlerden ayrı olarak sütte bol miktarda A, E ve K vitaminleri bulunur. Besleyiciliği çok yüksek olduğu için süt, hayatın ilk yılında bebekler için vaz geçilmez bir besindir. Ana sütü bulunmadığı zaman bebeğe bu süte yakın değeri olan yapma sütler verilir.

Çiftliklerde yaşayanlar, sütü inekten sağıldığı gibi çiğ olarak içerler. Ama şehirlerde, toplu olarak yaşanan yerlerde satılan sütler sağlık korunumu yönünden bazı işlemlere tabi tutulur. Bu, «pastörizasyon» adı verilen bir temizleme işlemidir. Bu işlemde sütün içindeki bakterilerin % 99,7'si ölür. Sütü bütünüyle steril, yani içinde hiç bir bakteri bulunmayacak duruma getirmek için kaynatmak gerekir. Ama kaynatılan süt içindeki besleyici cevherlerden bazısını kaybeder. Buna rağmen pastörizasyon işlemi sütün doğal cevherlerini değiştirmeden saklıyan en iyi ve en sıhhî şekilde yapılan temizleme işlemidir.

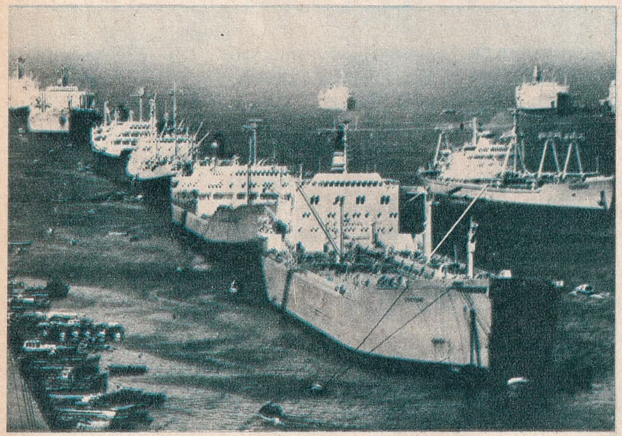

Süveyş kanalı

Süt, uzun süre bozulmadan saklanabilmesi için bir de toz durumuna getirilip kolayca taşınabilen kutulara konur. Bu tozu, yani «süt tozu» nu elde etmek için süt az bir basınçta, 50°'nin altında bir ısıdaki sıcak havanın içine püskürtülür. Bu sıcaklıkta sütün içindeki su buharlaşıp uçar, geriye sütün pıhtı halinde besleyici cevherleri, yağı ve vitaminleri kalır.

Yurdumuzda elde edilen süt miktarı yılda 3 milyon tonun üzerindedir.

SÜTÇÜLER, Akdeniz Bölgesinde, Isparta iline bağlı 18.773 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.401 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.288 km.²'dir. Merkez bucağından ayrı olarak 1 bucağı (Kasımlar), 27 köyü vardır.

İlçe sınırları içinde Batı Toroslar'ın ormanlarla kaplı dağları bulunur. Dağlar arasındaki geniş vadi tabanları tarıma elverişlidir. İlçe ekonomisi hayvancılık, ormancılık ve biraz da meyveciliğe dayanır.

İlçe merkezi, Isparta iline 94 km. uzaklıkta, denizden 1.000 metre yükseklikte kuruludur. Elverişsiz yol durumu yüzünden gelişememiştir. İlçe halkının birçoğu büyük şehirlerde sütçülükle geçinir.

SÜTLEĞEN, ikiçeneklilerden sütleğengiller familyasının çoğunlukla sıcak bölgelerde yetişen örnek bitkisidir. Otsu bir bitkidir. 700 kadar çeşidir vardır. Yaprak, sap ve köklerinde süt kıvamında, beyaz, kekre, yakıcı bir özsu bulunur. Bu özsu bitkinin çeşidine göre hekimlikte, sanayide kullanılır.

SÜVEYŞ KANALI, Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlıyan bir su yoludur. Uzunluğu 171 km.'dir. Genişliği yerine göre 80 - 125 metre arasında değişir. Derinliği 12 metredir. Akdeniz kıyısındaki Port Sait limanından başlar, güneye Kızıldeniz'e doğru uzanır, burada Süveyş şehrinde son bulur. Kanaldan geçiş süresi 12 saat kadar sürer.

Akdeniz'le Kızıldeniz arasında bir kanal açma düşüncesi çok eskidir. Eski Mısırlılar Nil ile Kızıldeniz arasında bir kanal açmışlardı ama bu zamanla yıkılıp kapandı. Daha çok sonraları 16. yüzyılda Osmanlılar, 1799 Mısır Seferi'nde Napoléon, 1847'de Avusturya Başbakanı Metternich bu konuda çalışmalar yaptılar, ama bunlar kâğıtta kaldı. En sonunda Fransız diplomat ve mühendisi Ferdinand De Lesseps'in teşebbüsüyle kanalın açılması için ilk kazma 25 nisan 1859'da vuruldu. 10 yıl süren çalışmalardan sonra Süveyş kanalı 18 kasım 1869'da trafiğe açıldı. Uluslararası bir su kanalı olmasına rağmen, kanalın mülkiyetini elinde bulunduran Mısır Hükümeti son zamanlarda çeşitli siyasî sebeplerle Süveyş'i trafiğe kapattı. Uzun süre devam eden bu kapatma kanalın önemini yavaş yavaş ortadan kaldırdı.

SVAZİLAND, (Swatini), Güney Afrika'da, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Transvaal eyaletinin içinde İngiliz Uluslar Topluluğu üyesi olan bir devlettir. Yerli dilinde adı

«Ka Ngvane» dir. Kuzey, batı ve güneyden Güney Afrika Cumhuriyeti, doğudan da Portekiz sömürgesi Mozambik'le çevrilidir.

Nüfusu: 389.000; yüzölçümü: 17.366 km.^{2}'dir. İdare şekli: Krallık; başkenti: Mbabane (8.500); dili: Zulu, dini: Putperest, Hıristiyan, Müslüman; parası: Güney Afrika Rand'ı'dır.

Svaziland'ın batı bölgeleri dağlık, doğu bölgesi otlu bataklıklarla kaplıdır. Burası sıtma yatağı olduğu için barınılması güçtür. Orman yoktur. Batıdaki yaylalarda büyük baş hayvan yetiştirilir. Tarım alanları azdır. Tahıl, kahve, pamuk ve limon üretilir.

Yerli halkın çoğunluğu Güney Afrika' daki madenlerde çalışır. Okuma - yazma bilenlerin oranı çok düşüktür. Afrika ırkının Bantu kolundandır.

SWİFT, Jonathan (1667 - 1745), ünlü bir İngiliz romancısı, «Güliver'in Gezileri» nin yazarıdır. Dublin'de doğdu ve orada bir akıl hastanesinde öldü. Öğrenimini kolejde yaptı. Hayata kâtip olarak atıldı. Bir yandan da şiir ve hikâye yazıyordu. Siyasete de atılıp İrlanda'nın içişleriyle ilgilendi. «Güliver'in Gezileri» ni bu sıralarda yazdı. 1726'da da bunu bastırmak için Londra'ya gitti. İrlanda'ya döndükten sonra başpapazlığa kadar yükseldi. Buna rağmen hayatından zevk alamamış, âdeta yaşamaktan nefret etmiştir.

Swift'in bütün yazıları keskin, sert hicivlerle, alaylarla doludur. Sonradan sadeleştirilip bir çocuk kitabı haline getirilen en ünlü eseri, çağının İngiltere'sini ağır şekilde tenkit eden korkunç bir sosyal hicivdir.

SYDNEY, Avustralya'nın 2.256.000 nüfuslu en büyük şehri, ticaret merkezi ve işlek bir limanıdır. Ülkenin güney kıyısında, doğal bir körfezin ağzındadır. Bu körfezi ilk bulan ünlü İngiliz denizcisi James Cook'tur. 1770'de buraya gelen ilk göçmenler, şehre o zamanki İngiliz İçişleri Bakanı Lord Sydney'in adını verdiler. 1901'den 1927'ye kadar başkent olan Sydney 19. yüzyıl sonunda birden gelişip büyüdü.

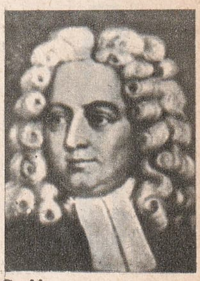

Swift

Şehir, Sydney körfezini örten bir yarımada üzerine kuruludur. Güney kesiminde liman ve endüstri tesisleri, kuzeyde ve körfezin doğusunda halkın oturduğu mahalleler vardır. Kuzey ve doğu kesimlerini birbirine bağlayan Sydney köprüsü dünyanın en büyük asma köprülerinden biridir. Sydney'de 1 üniversite, 3 büyük kitaplık, 1 deniz, 2 eski eserler müzesi, birçok sinema ve tiyatro vardır.

Sydney'den bir görünüş

■

Ş

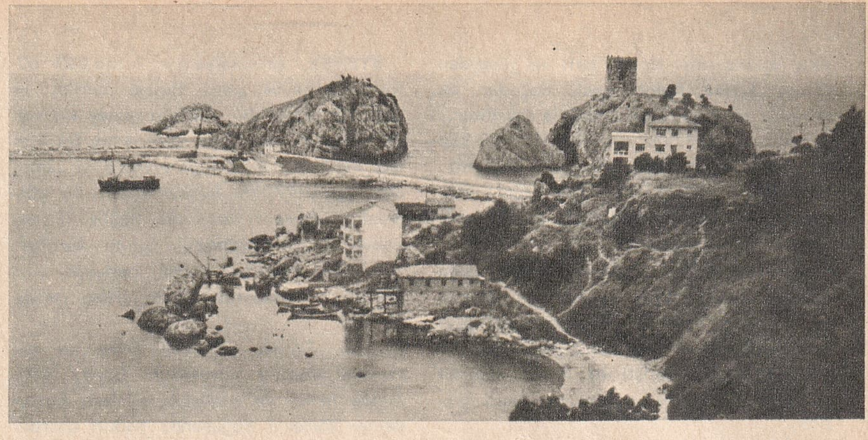

Şile'den bir görünüş.

Şahin

ŞABANÖZÜ, İç Anadolu Bölgesinin Çankırı iline bağlı 18.094 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.247 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 590 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları Elden ve Yıldırım dağlarıyle bunların arasındaki vâdileri kaplar. Başlıca akarsu Terme çayıdır. Orman bakımından fakir olan ilçede yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Halk, hayvancılık, bağcılık ve tahıl tarımıyle geçinir. Tuğla, kiremit ocakları da vardır.

İlçe merkezi, denizden 1.100 metre yükseklikte, Sanı deresi vâdisinde kurulmuştur. İl merkezi, Çankırı'ya 45 km. mesafededir.

ŞAFİÎLİK, dört Sünnî mezhepten biridir. Mezhebin kurucusu İmam Ebû Abdullah Muhammed Şafiî'dir. Sünnîler'in % 30'a yakın kısmı Şafiî'dir. Bu mezhep en çok Mısır, Sudan, Doğu Afrika'da yaygındır. Hindistan, Pakistan ve Malezya'da ise azınlıktadır.

ŞAH CİHAN, (1593 - 1666), Timuroğulları'ndan bir Türk imparatorudur. Hindistan Türk imparatorluğunun hükümdarlarından olan Şah Cihan, Cihangir Şah'ın oğludur. 1627'de tahta çıkmış ve 31 yıl hüküm sürmüştür.

Şahmeran

Şah Cihan, hükümdarlığı sırasında güney Hindistan'daki Nizam Şah devletini imparatorluğa kattı. Yine güney Hindistan'daki Kutb - Şah krallığı ile Âdil - Şah imparatorluğunu devletin yüksek egemenliği altına aldı. Daha sonra Kandehar ve Kâbil üzerine seferler düzenledi. Şah Cihan, oğulları arasında çıkan saltanat savaşları sonunda 1652'de tahttan indirildi. Öldüğü yıla kadar bir sarayda yaşadı. Ölünce karısı için yaptırdığı Tac Mahal'e gömüldü.

Şah Cihan, zamanında devletin gücünü artırarak Osmanlı İmparatorluğundan sonra dünyanın ikinci büyük devleti haline getirmiştir. Timuroğulları'nın en büyük hükümdarlarından biridir.

ŞAH İSMAİL, (İsmail Safevî), (1487 - 1524), İran'da hüküm süren Safevî hanedanının ilk hükümdarıdır. Türk asıllı olan Şah İsmail, ana tarafından, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın torunudur. Şah İsmail, 22 yıl süren hükümdarlığı sırasında imparatorluğunu genişletmek ve Şiîliği yaymak için, büyük şiddet hareketlerinde bulundu. Öyle ki, 1510 yıllarında başkenti Tebriz olan Safevî imparatorluğu dünyanın, Türkiye'den sonra ikinci büyük devleti haline gelmişti.

Öte yandan sade bir Türkçe ile yazdığı şiirleri sayesinde Türk köylüsü arasında büyük ilgi uyandırmıştı. Şah, Türkiye'de geniş ölçüde taraftar bulmaya çalışıyor ve Türkiye üzerindeki emellerini genişletiyordu. İşte bu Safevî meselesine bir son vermek isteyen Türk İmparatoru Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'in üzerine yürüdü ve Çaldıran'da onun ordusunu imha etti (23 ağustos 1514), başkent Tebriz'i de ele geçirdi. Çaldıran'dan sonra 10 yıl hareketsiz bir hayat süren Şah İsmail 37 yaşında öldü.

Hatâî mahlâsıyle şiirler yazan ve 16. yüzyılın en büyük Türk şairlerinden olan Şah İsmail'in sade bir Türkçe ile yazdığı ateşli şiirleri vardır.

ŞAHİN, göçücü kuşlardan, yırtıcı bir kuştur. Kertenkele, kurbağa, kuş, solucan v.s. yiyerek beslenir. Tüyleri kahverengidir, ağırlığı 1 kiloya yakındır. Türkiye'de «paçalı şahin» ve «kızıl şahin» gibi çeşitleri yaşar. Şahin, tarlalardaki zararlı hayvanları yemeleri bakımından faydalı sayılır.

ŞAHMERAN, Amerika'da yaşayan bir kertenkele çeşididir. «uzun kuyruklu şahmeran» denen çeşidinin boyu 60 sm.'e yaklaşır. Erkeklerinin başında, sırtında ve

kuyruğunda dikenli, araları ince deriyle kapalı yeleleri vardır. Korkunç görünüşünün aksine zararsız hayvanlardır. Vücudu çok hafif, ayaklarının hareketleri de çok hızlı olduğundan, suyun üzerinde uzunca bir süre yürüyebilirler. Ayrıca Orta Amerika'da yaşayan miğferli şahmeran denen bir çeşidi daha vardır.

ŞAKAYIK, düğünçiçeğigillerden bir bitki ve çiçeğidir. Şakayıklar ilkbahar sonlarında katmerli, güzel çiçekler açarlar. Çiçekleri kırmızı, pembe, beyaz, ya da sarı olur. Daha çok bahçelerde yetiştirilir.

ŞAKİR AĞA, (1779 - 1841), büyük Türk bestekârlarındandır. Bestelediği şarkılarla büyük bir ün yapan Şakir Ağa, zamanında Büyük Dede Efendi'den sonra en büyük bestekâr olarak kabul edilirdi. 69 eser bestelemiştir.

ŞAKRAK KUŞU, Avrupa ve kuzey Asya'da yaşayan kısa gagalı bir kuştur. Büyük şakrak kuşu diye anılan türlerinin boyu 17-18 sm.'i bulur. Tepesi, kanatları, kuyruğu mavi - siyah, boynunun yanları ve vücudunun altı açık kırmızıdır.

ŞAKUL (Bak: ÇEKÜL).

ŞALGAM turpgiller familyasından, sarı çiçekli bir bitkidir. Kökü yenir. Aynı familyadan olan «küçük şalgam» ise mum ve sabun yapımında kullanılır. Kokulu çiçekler açar.

ŞALYAPİN, Fyodor İvanoviç (1873 - 1938), bas sesiyle dünya ölçüsünde ün yapmış bir Rus şarkıcısıdır. Müziğe bir kilise korosunda başlayan Şalyapin, daha sonra Tiflis'te müzik öğrenimi görmüş, operalarda oynamaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ve Amerika'da turnelere çıkan Şalyapin en büyük başarısını «Sevil Berberi» ve «Mefistofele» operalarında göstermiş; 1927'de «Hayatımdan Sayfalar» adlı eserini yayınlamıştır.

ŞAM, Suriye'nin en büyük şehri ve başkentidir. Önemli bir yol kavşağında olan şehir, Barada ırmağının suladığı verimli bir ovanın ucunda kurulmuştur. 556.200 nüfuslu şehir, eskiden beri ipekli kumaş yapımı ve el işleriyle ünlüdür.

M.Ö. 2200 yıllarında Araplar tarafından kurulan Şam binlerce yıllık tarihi boyunca Asurlular, İranlılar, Yunanlılar, Mısırlılar, Romalılar, Araplar ve Türkler'in eline geçmiştir. 400 yıldan fazla Osmanlı idaresinde kalan Şam, I. Dünya Savaşı'ndan önce, İngilizler'e geçti. Şam tarihî eserlerinin çokluğuyla ünlüdür. Şehirde üniversite ve bilim akademisi vardır.

ŞAMANLIK, eski Türk boyları arasında hüküm sürmüş bir din anlayışıdır. Bugün yalnız Sibirya doğusundaki Türk soyları ile Samoyetler, Tonguzlar, Kalmuklar, Yakutlar, Çeremişler arasında yaşamaktadır. Şamanlıkta, Totemcilik çağının kalıntıları olan putlara, fetişlere geniş ölçüde raslanır. Ayrıca yaradılış, tufan, kıyamet gibi efsaneler de Şamanlığın yapısına girmiştir. Şamanlığın en kutsal, en çok sözü geçen kişilerine «Şaman» denirdi. Halk, şamanlardan hem korkar, hem çekinir, hem de onları sever, sayardı.

ŞAMİL (Bak: ŞEYH ŞAMİL).

ŞANGHAY, Çin'in en büyük şehirlerinden biridir. Aynı zamanda ülkenin en büyük limanlarından olan Şanghay, Yang - Çe nehrinin denize döküldüğü yerin güneyinde, denizden 19 km. içeride kurulmuştur. Şehir Yang - Çe'ye dökülen Huang - Pu ırmağının sol sahilinde bulunur. Nüfusu 7.000.000' dan fazladır. Çin'in büyük ticaret merkezlerinden biri olan Şanghay'da en çok tekstil endüstrisi gelişmiştir. Ayrıca çeşitli makine, elektrik malzemesi, ilâç fabrikaları da ticaret hayatında önemli bir yer tutar.

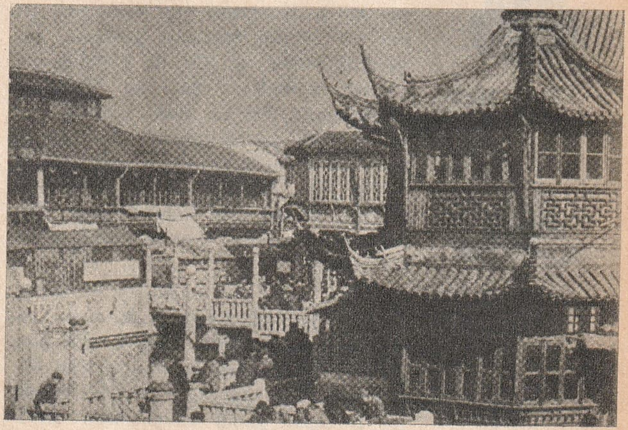

Şanghay'ın genel görünüşü

Şanghay İngilizler'in ilk defa geldiği 1842 yılından sonra hızla gelişmiş, 1863' te İngilizler'le Amerikalılar burada Uluslararası Bölge'yi kurmuştur. Şehir işgallere uğramış, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası idareye son verilmiştir.

ŞANKR, genel olarak zührevî hastalıkların sebep olduğu yaralara verilen isimdir. Başlıca iki çeşit şankr vardır: Frengi şankrı ve yumuşak şankr.

Frengi şankrı hastalığın ilk devrinde kendisini gösterir. Frengi mikrobu alındıktan bir ay kadar sonra hastalığın ilk belirtisi olan «şankr» görülür. Frengi şankrı ağrısız ve kanamasızdır. 3 - 6 hafta içinde kendiliğinden iyileşir.

Şalyapin

Yumuşak şankr çoğunlukla cinsel organlarda veya bu organların yakınında meydana gelir. Hastalığa «ducrey» basili sebep olur. Mikrobon vücuda girmesinden

birkaç gün sonra mikrobun girdiği yerde bir yara meydana gelir. İçi cerahatle dolu olan bu yara tedavi edilirse bir ay içinde geçer.

ŞAP, renksiz, buruk lezzetli bir maddedir. Sıcak suda erir. Genellikle alüminyum ve potasyum sulfattan meydana gelen bir cisimdir. En çok boyacılıkta ve dericilikte faydalanılır. Kâğıt endüstrisinde, doktorlukta da şap kullanılır. Türkiye'de geniş ölçüde şap yatakları vardır. Öyle ki, 15. yüzyıla kadar Avrupa'ya şap hep bizden gitmiştir. Türkiye'de bilhassa Kütahya ilimizin Gediz, Simav ilçeleri çevresinde ve Şaphane kasabası yakınlarında dağlar gibi şaptaşı yatakları vardır. Şebinkarhisar'da da şaptaşı yatağı bulunur.

ŞAP HASTALIĞI, özel bir virüsün sebep olduğu bir hayvan hastalığıdır. Çok bulaşıcı bir hastalık olan şap hastalığına en çok çift tırnaklı hayvanlar yakalanır. İnsanlarda nadiren görülür. Bu hastalığa yakalanan hayvanların ağızlarının içinde ve dudaklarında, bir de ayak tırnakları ve memelerinde yaralar peydah olur. İnsanlarda da el, ayak ve ağızda aynı şekilde yaralar olur. Hastalık, ancak hayvanlarla çok sıkı teması olan insnlara geçer. Şap hastalığının yaraları zamanla kabuk bağlayıp iyileşir.

ŞAPKA:

Fötr şapka

Silindir şapka

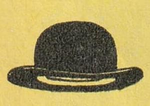

Melon şapka

ŞAPKA, kadın ve erkeklerin kullandığı bir çeşit başlıktır. Çeşitli maddelerden, çeşitli biçimlerde yapılır. Şapka, çok eski çağlardan beri kullanılagelmiştir. Eski Mısırlılar'ın, Asurlular'ın, Hititler'in, Yunanlılar'ın şapka giydiği bilinmektedir. Avrupa'da erkekler 13., kadınlar da 14. yüzyıldan itibaren şapka giymeye başladılar. Ancak o zamanlar her çeşit başlığa «şapka» deniyordu. 15. yüzyıldan itibaren de çok çeşitli şapkalar kullanılmaya başlandı. Bugün, erkek şapkalarının fötr, melon, silindir, bere, kasket, panama gibi çeşitleri vardır.

Türkiye'de bugünkü anlamıyla şapka, 1925 yılındaki kıyafet inkılâbından sonra devamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

ŞARAP, alkollü bir içkidir. Çeşitli meyva sularındaki şekerin mayalanıp alkolleşmesiyle elde edilen içkiler şarap diye anılır. Meyva şarapları, pirinç şarabı gibi. Ancak şarap sözü, gerçek anlamda, üzüm suyunun mayalanmasıyle elde edilen içki için kullanılır.

Şarap yapmak için üzüm suyu mayalanmaya bırakılır ve çeşitli işlemlere tabi tutulur. Beyaz şarap yapmak isteniyorsa toplanan üzümler hemen sıkılır, suyuna bir miktar kükürt katılır. Kırmızı şarap yapmak için şıra kabuklarla bir arada bırakılır ve açık kaplarda mayalandırılır. Pembe şarap yapmanın da çeşitli yolları vardır.

Şarapta, organik asitler, çeşitli esterler, madensel maddeler, renk veren fenol bileşimleri, azotlu maddeler ve daha çok B grubundan olan vitaminler bulunur.

Şarap, iştah açıcı olarak, içki olarak kullanıldığı gibi tıpta da kullanılan bir içkidir. Tabiî şaraplar bazı maddelerin şarap içinde dinlendirilmesi, yahut şaraba çeşitli maddeler katılmasıyle yapılır.

Şarap, ilk çağlardan beri bilinen bir içkidir. Bağcılığın başlamasıyle beraber şarap da yapılmaya başlanmış, birçok inanışlarda şarabın kutsal sayılması bu içkinin hızla yayılmasına sebep olmuştur. İbranîler, Eski Romalılar, Mısırlılar ve Yunanlılar geniş ölçüde şarap yaparlardı. Öyle ki, Eski Yunan ve Mısır'da şarabın mucidi olarak kendi tanrılarını gösterirlerdi. Yunanlılar'a göre şarabı icat eden Bakhus (Dionysos), Mısırlılar'a göre de tanrı Oziris idi. Anadolu çok eski çağlardan beri geniş ölçüde şarap imal edilen yerlerden biri olmuştur. Hatta şarapçılığın ilk defa Anadolu'da başladığı bile ileri sürülebilir. Çünkü M.Ö. 19. yüzyıldan itibaren Anadolu'da yaşamaya başlayan Hititler, bağcılık ve şarapçılığı biliyorlardı.

Dünyada en çok şarap imal eden ülke Fransa'dır. Fransa'da yılda 10.000.000 tona yakın şarap imal edilir. Fransa'yı 9.000.000 tona yakın imalatıyle İtalya takip eder. İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yıllık şarap imalâtı 3.000.000 tona yakındır. Türkiye de şarap imalâtında ön sırada gelen ülkeler arasındadır. Memleketimizin yıllık şarap imalâtı 2.000.000 tonu geçer.

Başlıca şarap çeşitleri, köpüklü şarap, tatlı şarap, kokulu şarap, sofra şarapları, likör şaraplardır. Sofra şaraplarının tam olarak mayalanmış çeşitlerine «sek» kısmen mayalanmış olanlarına da «dömisek» denir.

ŞARBON, hem hayvanlarda, hem de insanlarda görülen bir hastalıktır. Antraks basilinin sebep olduğu şarbon hastalığına karakabarcık da denir. İki türlü şarbon hastalığı vardır: Deri şarbonu ve iç şarbon.

Deri şarbonu, deride kırmızı bir leke olarak başlar, zamanla karakabarcık halini alan lekenin ortası siyaha yakın derecede morarır. Kabarcığın etrafı şişer, içi kanlı bir cerahatle dolar. Üstünde sert bir kabuk meydana gelir. Hastalık sürülerde geniş ölçüde kırıma sebep olur.

ŞARK ÇIBANI, çoğunlukla güneydoğu Anadolu bölgesinde raslanan bir hastalığın belirtisidir. Hastalığı meydana getiren asalak daha çok sinek ve tatarcıklar tarafından taşınır. Ciltte, asalağın girdiği yerde

çıban olur. Bir süre sonra iyileşen çıbanın yerinde devamlı bir iz kalır. Bu hastalık Yıl çıbanı, Halep çıbanı, Bağdat çıbanı, Diyarbakır çıbanı, Antep çıbanı diye anılır. Çıban küçükken ameliyatla çıkarılabilir.

ŞARKI, Türk musikisinde küçük bir söz eseri şeklidir. Batı musikisindeki «lied» in karşılığıdır. En çok kullanılan şekillerden şarkının halk musikisindeki karşılığı türküdür. Şarkılarda ekseriya küçük usuller kullanılır.

ŞARKIŞLA, İç Anadolu Bölgesinde Yukarı Kızılırmak bölümünde Sıvas iline bağlı 62.432 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.766 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.619 km.²'dir.

İlçenin toprakları 1.500 metreyi bulan yaylalar üzerinde uzanır. Karasal iklim hüküm sürer. Orman bakımından fazla zengin değildir. En önemli akarsuyu, kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda akan Kızılırmak'tır. Sulak kesimlerde başta erik olmak üzere çeşitli meyvalar yetiştirilir.

İlçe merkezi Şarkışla kasabası, Sıvas şehrinden 81 km. uzaklıkta, denizden 1.200 metre yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın Sıvas - Kayseri demiryolu üzerinde bir istasyonu vardır.

ŞARKİKARAAĞAÇ, Akdeniz Bölgesinde, Isparta iline bağlı 28.988 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.585 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.232 km.²'dir.

İlçe toprakları Sultan dağları ve Anamas dağlarının bazı kesimleriyle bu dağlar arasındaki çukur alanı kaplar. Bu alanın güneyi Beyşehir gölüyle sınırlanmıştır. İlçe topraklarının en önemli yükseltileri Kızıldağ (1.908 metre) ile Karadağ (1.849 metre)'dır. İlçede kışlar yağışlı geçer. Yaz aylarında da fazla kuraklık olmaz. Önemli bir akarsu yoktur. Beyşehir gölünün kuzey batı kesimi ilçe sınırlarının içindedir. Bu kesimdeki Mada adasında bir köy vardır. Halk tahıl, baklagiller tarımı ve hayvan ürünleri ile geçinir. Keten ve haşhaş da yetiştirilir.

İlçe merkezi denizden 1.181 metre yükseklikte, Sultan dağlarının batı eteklerinde kurulmuştur. Düzgün yollarla Konya ve Isparta'ya bağlıdır.

ŞARKÖY, Marmara Bölgesindeki Tekirdağ iline bağlı 20.608 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.299 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 481 km.²'dir.

İlçe topraklarının doğu ve güneydoğusunu Marmara Denizi sınırlar. Sahil kesimindeki yükseltiler 100 metreyi geçmez. Daha içerilere girildikçe yükseklik artar. Akdeniz iklimi hüküm sürer. Önemli bir akarsu yoktur. Hora, Garos, Mürefte gibi bazı küçük dereler de yazın kurur. Şarköy toprakları bitki örtüsü bakımından fakirdir. İlçenin ekonomisi şarapçılık, bağcılık, tahıl ve ayçiçeği tarımı ile zeytinciliğe dayanır.

İlçe merkezi, Şarköy ovasının denizle birleştiği yerde, sahilde kurulmuştur. Şarapçılık ve zeytinyağı imalâthaneleri şehrin ekonomisinde önemli bir yer tutar. Marmara vapurlarının uğradığı iskelesi vardır.

ŞARLKEN (Bak: KARL V)

ŞARLMAN (Bak: CHARLEMAGNE).

ŞARLO (Bak: CHAPLİN, Charles).

ŞAŞILIK, gözlerden birinin yahut ikisinin içe veya dışa doğru kaymasıdır. Şaşılığa her iki gözü oynatan kaslar arasındaki dengenin bozulması yol açar. Miyopluk, hipermetropluk gibi göz hastalkları da şaşılığa sebep olduğu gibi, beyinde, imgelerin üst üste geldiği merkezin gelişmemesi de sebep olabilir. Bazı durumlarda sinir zayıflığı da şaşılığa yol açar.

Şaşılık çeşitli yollarla olduğu gibi ameliyatla da tedavi edilmektedir.

ŞATIROĞLU, Veysel (Bak: ÂŞIK VEYSEL).

ŞAVŞAT, Karadeniz Bölgesindeki Artvin iline bağlı 48.917 nüfuslu bir ilçedir. İlçenin merkezi 2.301 nüfuslu Yeniköy'dür. Şavşat'ın yüzölçümü. 1.317 km.²'dir.

Genellikle dağlık bir bölgede bulunan ilçe topraklarının başlıca yükseltileri kuzey kesimlerdedir. Arsıyan dağı (3.164 metre) ilçenin en yüksek noktasını teşkil eder. Kuzeydeki diğer dağlar Nasara, Sarıçayır ve Demirkapı'dır. Şavşat'ta kışlar soğuk geçer, yağış boldur. İlçe orman örtüsü bakımından zengindir. Başlıca akarsular Tigrat ve Cerat sularıyle bunların birleşmesinden meydana gelen Berta deresidir. İlçenin ekonomisi hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi Yeniköy denizden 1.050 metre yükseklikte Berta suyunun bir kolu olan Şavşat deresi üzerinde kurulmuştur. Karayollarıyle Artvin, Kars ve Hopa'ya bağlıdır.

ŞEBBOY, turpgiller familyasından süs bitkisidir. Güzel kokulu, salkımlar halinde açık sarı, mor çiçekler verir. Başlıca çeşitleri bahçe şebboyu, sarı şebboy ve adi şebboydur.

Şebboy

ŞEBEK, bir maymun çeşididir. Afrika'nın, daha çok dağlık bölgelerinde bulunurlar. Sürüler halinde yaşayan şebekler kısa kuyruklu, uzun burunlu olur.

ŞEBİNKARAHİSAR, Karadeniz Bölgesindeki Giresun iline bağlı 30.425 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.764 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.378 km.²'dir.

Şeftali

İlçe topraklarının kuzey kesimlerini Giresun dağları kaplar. En önemli yükseltiler Mıhlıbel, Kazankaya ve Eğribel tepeleridir. İlçede kışlar çok şiddetli geçer, yazlar kuraktır. Başlıca akarsuyu Kelkit çayı ve kollarıdır. Şebinkarahisar'ın ekonomisi tahıl ve sebze tarımı ile madenciliğe dayanır. İlçe topraklarında simli kurşun madenleri ve linyit yatakları vardır. Şap yatakları bakımından da çok zengindir. Esasen ilçe ve ilçe merkezi adını «şap» sözünden almıştır. Buradaki şap yataklarının ilk çağdan beri işletildiği bilinmektedir.

İlçe merkezi Şebinkarahisar, denizden 1.300 metre yüksekteki bir tepenin batı eteğinde kurulmuştur. Tepenin üstünde bir kale vardır. Şebinkarahisar cumhuriyet devrinde bir süre il merkezi oldu, daha sonra Giresun'a bağlı bir ilçe merkezi haline getirildi. Şebinkarahisar, karayollarıyle Giresun, Sıvas ve Erzincan'a bağlıdır.

ŞEFAATLİ, İç Anadolu Bölgesindeki Yozgat iline bağlı 29.939 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.081 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 833 km.^{2}'dir. Toprakları Deliceırmak çevresindeki düzlükleri ve dalgalı yaylaları kaplar. İlçe toprakları bitki örtüsü bakımından fakirdir. Sert bir kara iklimi hüküm sürer. Kışlar soğuk, yazlar sıcaktır. İlçe ekonomisi bağcılık, tarım ve hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi Şefaatli kasabası Ankara - Kayseri demiryolu üzerindedir. Yozgat şehrine 60 km. mesafedeki kasaba Boğazlıyan ve Sorgunözü çaylarının birleştiği yerde kurulmuştur.

ŞEFTALİ, gülgiller familyasından bir ağaç ve meyvasıdır. Şeftali fazla soğuk, ya da kurak yerlerde iyi yetişmez. Kireçli ve hafif kumlu toprağı sever. Ağaçların yüksekliği 3 - 4 metreyi ancak bulur. Bir yaz meyvası olan şeftali, ilkbaharda çiçek açar. Çiçekler bir yıllık dallarda olur. Meyvalar yaz başlarında olgunlaşır.

Şeftali, sevilen bir meyvadır. Birçok çeşidi vardır. Türkiye'de en çok Bursa, Kocaeli, İzmir, İstanbul, Edirne, Gaziantep, Malatya, Balıkesir, Sakarya, Adana illerinde yetişir. Şeftaliler önce yarma olup olmamalarına göre ikiye ayrılırlar. Hafif bir zorlamayla ortadan ikiye yarılabilen şeftalilere «yarma şeftali» denir. Bunlar yarıldığı zaman çekirdek kolayca ayrılır. Yarma olmayan «et şeftali» lerde ise şeftalinin eti çekirdeğe tamamen yapışıktır. Bunlar ortadan ikiye ayrılmaz.

Türkiye'deki başlıca şeftali cinsleri «Ak yarma», «Yeşil türbe», «Sapanca», «Hülü», Sarıpapa», «Alyanak», «Uzunoğlu», «Kara alyanak» şeftalileridir. Bunların içinde en değerlisi yeşil türbe, Sapanca, ak yarma şeftalileridir. Sapanca şeftalisi koyu kırmızı olur. Bir tanesinin ağırlığı 200 grama yaklaşır. Yeşil türbe şeftalisi çok beğenilir, ağırlığı 150 grama yaklaşan bu şeftali fazla dayanıklı değildir. Buna karşılık Uzunoğlu şeftalileri uzun süre dayanır. Hülü şeftalilerinin bir çeşidi olan Alyanak şeftalilerinin ağırlığı 300 gramı bulanları olur. Kırmızı renkli, tatlı ve bol sulu olan bu değerli şeftali ihraç malımızdır.

ŞEHİR, insanların devamlı yerleşme halinde oturduğu, nüfusu 20.000'i geçen yerlerdir. Nüfusu 20.000'i bulmayan yerleşme bölgelerine kasaba denir. Köyler ise yüzden biraz fazla veya az evli yerleşme bölgeleridir.

İlk şehirler Milât'tan binlerce yıl önce kurulmaya başlandı. Bugün Anadolu'da yapılan kazılarda eski Hitit şehirlerinin kalıntıları bulunmaktadır. Eski Yunan'da da şehirler vardı. Ancak her şehir aynı zamanda bir devletti. Eski Mısır ve Mezopotamya'da da sayıları az da olsa şehirler kurulmuştu.

Ortaçağ'da şehirler devletlerin ve asılzadelerin eline geçti. Bunlar o şehri diledikleri gibi idare ettiler, böylece derebeylik doğdu. 13. yüzyıla doğru ve daha sonraları birçok şehirler bağımsızlıklarını kazandılar ve şehir devleti fikri yerine merkezî devlet fikri hâkim oldu. Şehirler kendi kendilerini idare etme, kendi başına devlet olma özelliğini kaybettiler.

DÜNYANIN EN BÜYÜK ŞEHİRLERİNDEN 25'İNİN NÜFUSLARI

Bağdat	2.124.323	(1962)
Berlin (Batı)	2.185.403	(1966)
Brüksel	1.075.586	(1966)
Chicago	3.550.404	(1960)
Delhi	2.061.758	(1961)
Hamburg	1.847.267	(1966)
Istanbul	1.792.071	(1965)
Johannesburg	1.152.525	(1960)
Kahire	3.349.000	(1960)
Leningrad	3.665.000	(1966)
Londra	7.880.760	(1967)
Los Angeles	2.479.015	(1960)
Mexico City	6.815.000	(1965)
Milano	1.677.013	(1966)
Moskova	6.464.000	(1967)
New York	7.781.984	(1960)
Paris	7.369.387	(1962)
Pekin	7.300.000	(1966)
Philadelphia	2.002.512	(1960)
Rio de Janeiro	3.307.000	(1960)
Roma	2.573.000	(1966)
Şanghay	10.000.000	(1966)
Tahran	2.803.130	(1966)
Tokyo	10.169.000	(1967)
Yokohama	1.789.000	(1965)

Günümüzde, dünyanın her tarafındaki şehirlerin sayısı hızla arttığı gibi, birçok şehirler de büyük bir hızla büyümekte ve bazı şehirler âdeta birbirleriyle birleşerek bir tek şehir meydana getirmektedir. 20. yüzyıl şehirlerinin en önemli özelliklerinden biri bir plana göre yapılmalarıdır. Şehirlerde yeni binalar yapılırken, aydınlanma, kanalizasyon, binaların yüksekliği ve şekli bir plana göre düzenlenir. Ayrıca sokak, caddelerin trafik akımı hesap edilir.

Şehircilik zamanımızda başlı başına bir bilim haline gelmiştir. Yeni mahalleler yapılacağı zaman şehircilik uzmanları o bölgenin genel planını yapar, okulun, parkın, caminin, çarşının, halin, stadyumun v.s. nerede olacağını önceden tespit ederler. Mahalleler bu planlara göre kurulur, şehirler bu planlara göre genişler. Şehircilik uzmanları bir şehri planlarken trafik akımını ön planda tutarlar. Günümüzde gittikçe artan nüfus ve çoğalan taşıtlar plansız bir şehirde büyük trafik tıkanıklığına sebep olabilir. Bu bakımdan uzmanlar yer yer alt, üst geçitler yaparak taşıtların birbiriyle karşılaşmadan çaprazlamasına geçmelerini sağlarlar. Son yıllarda Istanbul'da yapılan Karaköy, Saraçhane, Aksaray, Unkapanı, Azapkapı, alt, üst geçitleri şehir trafiğine çok faydalı olmuştur.

Şehirler, çevrelerindeki diğer şehirlere kara, hava ve varsa deniz yoluyla bağlanırlar. Buralardan gelen büyük trafik akımının şehrin içindeki trafiği aksatmaması için de her şehirde özel çevre yolları yapılır.

Günümüzde yeni yeni şehirler doğduğu gibi, eski şehirler de gittikçe büyümekte, bu büyüme oranı büyük şehirlerde daha çok kendini göstermektedir. Bugün dünyada nüfusu milyonun üstündeki şehirlerin sayısı yüzden fazladır.

ŞEHİSLÂM (Bak: ŞEYHÜLİSLÂM).

ŞEHNÂME, doğu hükümdarlarının hayatını, kahramanlıklarını daha çok efsanevî bir şekilde işleyen bir edebiyat türüdür. Eski İran, Arap, Selçuklu ve Osmanlı hükümdarları için yazılmış birçok şehnâmeler vardır.

Bugüne kadar yazılan şehnâmelerin en ünlüsü İran şairlerinden Firdevsî'nin yazdığı «Şehnâme» dir. Türk hükümdarı Gazneli Mahmut tarafından yazdırılan eser 60.000 beyitliktir. İran tarihinden bahseder. Türkiye'de de ilk defa Selçuklular zamanında şehnâme yazılmıştır. Osmanlılar zamanında şehnâmecilik görevinin kurucusu Fâtih'tir.

ŞEHZADE CAMİSİ, Istanbul'da, Saraçhane ile Vezneciler arasında büyük bir camidir. Bulunduğu semt Şehzadebaşı diye anılır. Kanunî Süleyman tarafından, genç yaşta ölen Şehzade Mehmet adına Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. İnşası 1544'ten 1548'e kadar sürmüştür. Kubbesinin yüksekliği 37 metre, kenarlarının uzunluğu 38' er metredir. İkişer şerefeli iki minaresi vardır. Caminin iç ve dış olmak üzere iki avlusu vardır. Her iki avlunun toplam olarak sekiz kapısı vardır. Caminin yanında Şehzade Mehmet'in türbesi yer alır.

Istanbul'da Şehzade camisi

ŞEKER, besin maddelerinin en önemlilerinden biridir. Şekerkamışı, şeker pancarı, üzüm, hurma gibi bitkilerden elde edilir. Şeker, «karbonhidrat» denen besin maddeleri sınıfına girer. Kalori bakımından çok zengindir. Sindirimi kolaydır.

Şekerin, elde edildiği maddeye göre sakaroz, laktoz, maltoz, levüloz, früktoz, glikoz gibi çeşitli cinsleri vardır. Şeker pancarı ve şekerkamışından elde edilen sakaroz, günlük hayatımızda kullandığımız şekerdir. Üzüm şekeri «glikoz», süt şekeri «laktoz», nişasta şekeri «dekstroz» ve meyva şekerleri de «früktoz ve levüloz» diye anılır.

Şeker, en geniş ölçüde şekerkamışı ve şeker pancarından yapılır. Türkiye'de şeker, pancardan yapılmaktadır. Mevsiminde toplanan şeker pancarları, şeker fabrikasında iyice yıkandıktan sonra makinalarla dilinir. Dilinen pancarlar, basınçlı sıcak su içine atılarak özsuları çıkarılır. İşte şeker bu özsudan yapılır.

Elde edilen özsu karbondioksit gazı ve kireç kaymağı ile işlenir, daha sonra sülfür dioksitle muamele edilerek rengi açılır ve çeşitli süzgeçlerden geçirilerek sonunda koyu bir şurup haline getirilir. Bu sıvı santrifüj makinalarına konur. Bu makinalar suyu şekerden ayırırlar. Böylece elde edilen, ya normal «kristal» halde (ki buna toz şeker deriz), ya da kalıplara dökülerek kesme şeker halinde kullanılır. Şe-

Şeker Ahmet Paşa

Şekerkamışı

Şempanze

ker pancarında % 14 - 20 oranında şeker vardır.

Şekerkamışından elde edilen şekerde de yapım usulü aynıdır. Kamışlar buhar veya sıcak suyla ıslatılarak sıkılıp özsuları çıkarılır, bundan sonra şeker pancarındaki usullerle kristal şeker elde edilir. Ancak şeker pancarının şekeri beyaz olmaz. Bunun için elde edilen şeker yeniden eritilir. ve çeşitli işlemler sonunda renginin açılması sağlanır. Şeker yapımında kullanılan pancar ve kamış artıkları gübre, ya da hayvan yemi olarak kullanılır.

Şeker kamışında tatlı bir madde olduğu çok eski zamanlardan beri Hindistan'da bilinmekteydi. Ancak Batı'da şeker bilinmezdi. Batılılar şeker olarak bal veya pekmez yerlerdi ki, bu da çok pahalı olduğundan herkesin yiyebileceği bir madde değildi. Doğuda I. yüzyılda şeker yapımı başarıldı, ama son derece küçük ölçüde olduğundan pek pahalıya mal oluyor, ancak şöyle bir ağız tatlandırmak için, ya da ilâç olarak kullanılıyordu. Batılılar şekeri ancak Haçlı Seferleri sırasında öğrendiler. Kendi memleketlerinde şekerkamışı yetiştirerek şeker elde etmeye başladılar.

ŞEKER AHMET PAŞA (1841 - 1907), tanınmış bir Türk ressamıdır. Avrupa tarzındaki resmi Türkiye'ye ilk defa getirmesiyle ünlüdür. 1864'te Paris'te resim tahsil etti. Boulanger, Ge'rome gibi büyük ressamların atelyelerinde çalıştı, 1871'de İstanbul'a dönünce Tıbbiye'de resim hocası oldu. 1872'de ilk sergisini açtı. Uzun süre sarayda görevlerde bulundu. Bu arada mesleğinde hızla ilerledi. Birçok yabancı ülkelerden nişanlar aldı. Sarayda yabancı misafirler teşrifatçısı oldu. Çok tatlı dilli, yumuşak kalpli olmasından dolayı «Şeker» lâkabıyla anılan Ahmet Paşa, en çok tabiat resimleri üzerinde eser vermiştir.

ŞEKER BAYRAMI, Ramazan ayından sonra başlayan, Şevval ayının ilk 3 gününde kutlanan dinî bir bayramdır. Ramazan bayramı diye de anılan bu bayramda, bayram ziyaretine gelenlere şeker tutmak gelenek olduğundan «şeker bayramı» diye anılagelmiştir.

ŞEKER HASTALIĞI, kandaki şeker miktarının normalin üstüne çıkmasıylle beliren bir hastalıktır. Normal insanın kanındaki şeker miktarı 70 - 110 miligram arasındadır. Bu oran şeker hastalarında 500 miligrama kadar çıkar. Daha yükseldiği de olur. Şeker, kandan idrara geçtiği için hastaların idrarında da şeker bulunur. Bu hastalık vücuttaki şeker metabolizmasının bozulmasından ileri gelir. Sebebi de pankreas hormonunun eksikliğidir. Bu hormon kana «insülin» salar. Bu insülin sayesinde kandaki şeker oranı belirli bir seviyede kalır. Pankreas hormonunun insülin salgısındaki düzen bozulunca şeker hastalığı da başlar.

Hastalık sık sık küçük aptese çıkma, çok yemek ve çok su içmek suretiyle kendisini belli eder. Hasta son derece fazla yiyip, içtiği halde yine de zayıflar, kuvvetten düşer, çünkü vücuda giren şeker, kanda yakılamamaktadır. Bu hal hastanın iyice zayıf düşmesine sebep olur.

Şeker hastalığında kandaki şeker miktarı birden yükselirse hasta komaya girer. Bugünkü tedavi imkânlarının genişliği bakımından şeker hastalarını ölüme kadar götüren koma tehlikesi ortadan kalkmış gibidir. Komadaki şeker hastasına insülin iğnesi yapılır. Şeker hastalığı ayrıca deri ve sinir bozukluklarına, damar sertliğine de sebep olur. Hastalık şekersiz bir besin düzeni ve çeşitli ilâçlarla tedavi edilmeye çalışılır.

ŞEKERKAMIŞI, buğdaygiller familyasından, sıcak ve nemli iklimlerde yetişen bir bitkidir. Boyu 10 metreye kadar uzayabilir. Salkım gibi başaklar verir. Bitkinin çiçekleri bu başaklarda bulunur. «Sakaroz» şekeri diye anılan bildiğimiz şeker, şekerkamışından elde edilir. Bitki, çiçek açtıktan sonra 3 ay içinde olgunlaşır. Dipten kesilerek fabrikalara gönderilir.

ŞEKER PANCARI (Bak: PANCAR).

ŞEKİLBİLİM (Bak: MORFOLOJİ).

ŞEMDİNLİ, Doğu Anadolu Bölgesindeki Hakkâri iline bağlı 9.493 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.047 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.652 km.^{2}'dir. İlçe toprakları İran ve Irak sınırında bulunur. Sarp ve dağlık bir bölgede bulunan ilçe topraklarını Büyük Zap suyuna dökülen Şemdinan suyu sular. Irak sınırına yakın bir bölgede bulunan Karadağ (3.630 metre) ilçenin en yüksek yeridir.

Şemdinli ilçesinin ekonomisi daha çok hayvancılık üzerinedir. Nispeten az olan tarıma elverişli alanlarda tahıl yetiştirilir. İlçe merkezinin eski adı Şemdinan'dır. Denizden 1.400 metre yüksekte kurulmuştur. Hakkâri'ye karayoluyla uzaklığı 152 km.'dir.

ŞEMPANZE, maymunların en zekisi ve en fazla insanı andıranıdır. Yüz hareketleriyle, bir insan gibi duygularını anlatırlar. Normal boyları 80 - 100 sm. arasındadır. Ormanlık bölgelerde sürüler halinde yaşarlar. Her şempanzenin ağaçlar arasında bir yuvası vardır. Aile hayatı yaşarlar. Diğerlerine göre daha kolay terbiye edilebildikleri için sirklerde en çok bu maymunlara numara yaptırılır.

ŞEMSETTİN SAMİ (1850 - 1905), tanınmış bir Türk yazarıdır. En çok lügat ve ansiklopedik eserleriyle ün yapmıştır. Yanya'da doğdu. İlk öğrenimini özel olarak yaptı. Daha sonra Rum okullarında ve medreselerde okudu. Fransızca, İtalyanca, Eski Yunanca, Arapça ve Farsça öğrendi. 1872'de İstanbul'da basın hayatına atıldı. Birçok yabancı dil bildiğinden Matbuat Kalemi'nde tercüme işleriyle uğraştı. İstanbul'a gelişinden iki yıl sonra Trablusgarb'e sürüldü. 1878'de geri döndü. 1880'de sarayda kurulan «Teftiş-i Askerî Komisyonu» kâtipliğine getirildi. Daha sonra bu komisyona başkan oldu ve ölünceye kadar bu görevde kaldı.

Şemsettin Sami'nin başlıca eserleri Kamus-u Türkî, Kamus-ı Fransevî, Kamusu'l-âlâm'dır. Bu eserlerden birincisi Türkçeden Türkçeye, ikincisi Türkçe - Fransızca ve Fransızca - Türkçe sözlüklerdir. Her ikisi de ikişer cilttir. Bugün bile bu eserler Türk aydınlarına faydalı olmaktadır. Kamusu'l-âlâm ise daha çok tarih, coğrafya ve biyografik bigileri toplayan 6 ciltlik bir ansiklopedidir. Kamusu'l-âlâm bu alanda Türkiye'de meydana getirilen ilk ansiklopedidir.

Şemsettin Sami'nin 3 tiyatro eseri, bir romanı ve iki de tercümesi vardır. Tiyatro eserleri «Seyyid Yahya», «Besa» ve «Gâve» adlarını taşır. Tek romanı «Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat» tır. Tercümeleri ise Robinson Crusoe ve «Sefiller» (Victor Hugo'nun Les Miserables'i) dir.

ŞEMSİ PAŞA CAMİSİ, Mimar Sinan'ın İstanbul'u süsleyen eserlerinin en küçük, fakat en güzellerinden biridir. Üsküdar'da aynı adla anılan semtte, deniz kıyısındadır. Kanunî, Selim II ve Murat III zamanında sarayda musahiplik yapmış olan Şemsi Paşa tarafından 1850'de yaptırılmıştır. 1940'ta tamir görmüştür.

ŞENKAYA, Erzurum iline bağlı 36.128 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.416 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.466 km.^{2}'dir. İlçe toprakları Erzurum'un Karadeniz Bölgesi içinde kalan kesiminde bulunur. Bölgenin dağlık bir kesiminde bulunan Şenkaya'nın en büyük yükseltisi Allahuekber dağıdır (3.111 metre). Başlıca akarsu Bardız çayıdır.

Bardız çayı Çoruh nehrinin kollarından biri olan Oltu'ya karışır. İlçe ekonomisi daha çok hayvancılık üzerinedir. Kömürlü bucağında zengin linyit yatakları vardır.

İlçe merkezinin eski adı Örtülü'dür. Denizden 1.850 metre yüksekte kurulu olan kasaba 177 km.'lik bir yolla il merkezi Erzurum'a bağlıdır.

ŞERBETÇİOTU, kendirgiller familyasından bir bitkidir. Ormanların kuytu köşelerinde kendiliğinden yetişir. Boyları 2 - 3 metreyi bulur. Şerbetçiotu biracılıkta ve hekimlikte kullanılır. Kozalak biçiminde meyvaları vardır.

ŞEREFLİKOÇHİSAR, İç Anadolu Bölgesindeki Ankara iline bağlı 69.201 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.683 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 2.453 km.^{2}'dir.

İlçe toprakları İç Anadolu'nun düz, ya da hafif dalgalı bir bölgesini kaplar. Batı kesimlerindeki sınırı Tuz Gölü'dür. Yurdumuzun en kurak bölgelerinden birinde bulunan Şereflikoçhisar'da yağış çok azdır, bozkır bitkileri doğal bitki örtüsünü teşkil eder. Başlıca akarsuyu Kırşehir'le sınır çizen Kızılırmak ve Tuz Gölü'ne akan Beçenöküzü suyudur. İlçe ekonomisi tahıl, hayvancılık ve tuz istihsaline dayanır.

İlçe merkezi Şereflikoçhisar kasabası denizden 930 - 970 metre yüksekte, ova ile yaylanın birleştiği yerde kurulmuştur. Tuz Gölü'ne uzaklığı 8 km'dir. İlçe Ankara - Adana karayolu üzerinde bulunur. Ankara'ya mesafesi 147 km.'dir.

Şemsettin Sami

ŞERİT (Tenya), şerit biçiminde olduğu için bu adla anılan asalak bir hayvandır. İnsan ve hayvanların bağırsaklarında yaşar. İnsan vücudunda yaşayabilen 30 çeşidi vardır. Bunların başlıcaları «Tenya saginata» (Sığır şeridi), «Tenya solyum» (Domuz şeridi) ve «köpek şeridi» (eknokok)'dir.

Ergin hale gelmiş bir sığır şeridinde binlerce halka bulunur, bunların uzunluğu 12 metreyi bulur. İnce bağırsaklarda yaşar. Halkalar büyüyüp olgunlaştıkça teker teker anustan dışarı dökülürler. Bu şeridin bu çeşidine «aptesbozan» da denir. Sığır şeridi, adından da anlaşılacağı gibi sığırlarda oluşur. İyi pişmemiş, ya da çiğ sığır etinden insana geçen kurtçuklar bağırsaklarda gelişerek şerit haline gelir. Bunların ömrü 4 - 18 yıl arasında değişir.

Domuz şeridi, domuz etinden geçer, bu şeridin kötü bir özelliği yumurtalarının insan vücudunda kurtçuk haline gelebilmesi-

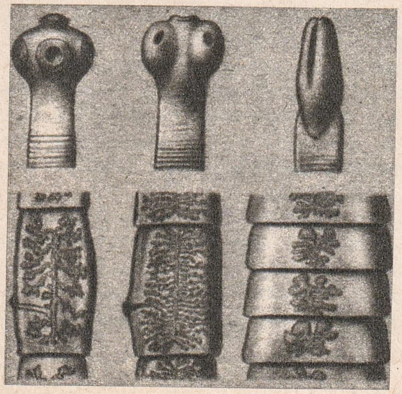

Şeritlerin değişik cinsleri vardır. Burada, üç ayrı şeridin başı ile altta, bunların halkaları görülüyor.

dir. Bu yumurtalar kaslarda, gözlerde, deri altında yerleşir. Beyinde bile yerleşebilir ve tehlikeli hastalıklara yol açar.

Köpek şeridi, köpek, çakal, kurt gibi hayvanların bağırsaklarında oluşur. Bunlar bir vesile ile insanın sindirim organına, kan damarları ile, karaciğere, kalbe, akciğerlere gider, orada gittikçe büyüyerek bir kese haline gelir, çeştli bozukluklara yol açarlar.

Bu şeritten korunmanın başlıca çaresi iyi pişmemiş etleri yememek, ayrıca çiğ yediğimiz besinleri de iyice yıkamaktır. Köpek tenyası köpeğe dokunmakla bile geçebilir. Onun için köpeğe dokunanlar mutlaka ellerini yıkamalıdır.

Şevki bey

Şeritlerin vücudu baş, boyun ve gövde olmak üzere üç bölümdür. Baş kısmında hayvanın bağırsağa tutunması için emme çekmenleri ve çukurları vardır. Boyun, başı halkalara bağlar. Halkalar bu kısımdan gelişir.

ŞEVKİ BEY (1860 - 1891), bir Türk bestekârıdır. İstanbul'da doğmuş, zamanın en kudretli bestecilerinden Hacı Arif Bey'den ders almıştır. Şevki Bey klasik Türk musikisinin en ünlü bestecileri arasında yer alır. Pek genç yaşta tanınan ve ün kazanan Şevki Bey, yine pek genç yaşta, 31 yaşında ölmüştür. 1.000'den fazla şarkı bestelemiş, bestelerinde çoğunlukla Uşşak makamını kullanmıştır.

ŞEYH BEDRETTİN (Bak: BEDRETTİN SİMAVNALI).

ŞEYH GALİP, (Muhammed Es'ad Galip Dedeefendi) (1758 - 1799), divan edebiyatının son büyük şairidir. Istanbul'da doğdu. Babası Mustafa Reşid Efendi mevlevîydi. Onun evinde çocukluk yaşlarını tasavvuf havası içinde geçirdi. Öğrenimini tamamladıktan sonra Divan-ı Hümayun kaleminde çalıştı. Daha sonra kendisini tamamen şiire ve tasavvufa verdi. Babası ve büyükbabası gibi o da mevlevî oldu. Önceleri Es'ad mahlâsını kullanırken 1784'ten itibaren Galip mahlâsını kullanmaya başladı.

Şeyh Galip ilk divanını 23 yaşında tamamladı. Daha o zamandan şöhreti bütün Türkiye'ye yayılmıştı. Divanını tamamladıktan iki yıl sonra yazdığı Hüsn-ü Aşk mesnevisi ile görülmemiş bir ün kazandı. Ertesi yıl, 1784'te Yenikapı Mevlevihanesinde çileye girdi. 3 yıl sonra çilesini tamamladığı zaman 29 yaşındaydı ve «Dede» unvanını almıştı.

Şeyh Galip'in şöhreti Selim III zamanında büsbütün arttı. 1791'de Galata Mevlevihanesine şeyh oldu. Burası Konya'dan sonra Türkiye'nin en önemli ve en büyük Mevlevî dergâhıydı. Şeyh Galip dergâhın başına geçince Selim III Mevlevîhaneyi tamir ettirdi, genişletti. Kendisi de sık sık ziyarete gitti. Şeyh Galip 1799'da 41 yaşındayken öldü.

Başlıca eseri «Divan»ı ve «Hüsn-ü Aşk» ıdır. Divandaki şiirler fevkalade lirizmiyle dikkati çeker. Hüsn-ü Aşk ise Fuzulî'nin «Leylâ ile Mecnun» u ayarında ün kazanmıştır.

ŞEYH ŞAMİL (1795 - 1871), Kafkasyalı bir din adamıdır. Ülkesinin bağımsızlığı uğruna Ruslar'la uğraşmasıyle tanınır. Şeyh Şamil öğrenimini bitirdikten sonra yurdunu düşmandan kurtarmak için teşkilât kurmaya başladı. Ruslar buna önce önem vermediler. Fakat hareket 25 yıl süre ile durmadan devam etti. Rus kuvvetleri Şeyh Şamil karşısında devamlı yenilgilere uğradılar. Nihayet çok nispetsiz devam eden savaşlar sonunda Şeyh Şamil 1859'da Ruslar'a esir düştü. Ruslar, bu kahraman esire çok büyük hürmet gösterdiler, bir süre sonra da Medine'ye gitmesine izin verdiler. Şeyh Şamil Türkiye'den geçerken büyük gösterilerle karşılandı. Mekke'de öldü. Çocukları Türkiye'de yerleşmiş, içlerinden devlet ve bilim adamları yetişmiştir.

ŞEYHÎ (? - 1429), Türk şairidir. Asıl adı Yusuf Sinan'dır. Şeyhî mahlâsını Hacı Bayram Veli vermiştir. İlk Osmanlı şairi olan Şeyhî aynı zamanda hekimdi. «Divan», «Husrev-ü Şirin» tercümesi ile «Harname» adlı hicviyesi vardır. Divan'ı o devir Türkçesini aksettirmesi bakımından önemlidir.

ŞEYHÜLİSLÂM, Osmanlı İmparatorluğu zamanında padişahın dinî yetkilerinin temsilcisiydi. Devlet düzeninde yeri sadrazamdan (başbakan) hemen sonra gelirdi. Şeyhülislâmlar zamanın diyanet işleri başkanı görevini yaptıkları gibi, adalet ve millî eğitim bakanı görevlerini de yaparlardı. Eskiden bu göreve tayin edilenler azledilemez, emekliye ayrılmazlardı. Ölünceye kadar aynı görevde kalırlardı. 16. yüzyıldan sonra bu durumda değişiklikler oldu. Şeyhülislâmlar arasında bilgin ve sanatkârlar da vardı. Bunların en tanınmışı Zembilli Ali Efendi, Ebüssuud Efendi'dir. Osmanlı tarihinde 131 şeyhülislâm geçmiştir.

ŞEYTAN, Melek iken Âdem Peygambere secde etmediği için Cennet'ten kovulduğuna ve o zamandan beri insanları kötü yollara çekmeye çalıştığına inanılan kötü ruha verilen addır.

ŞIRNAK, Siirt iline bağlı 19.495 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.936 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.715 km.^{2}'dir. İlçe toprakları Dicle vâdisine bakan sırtları ve yayalaları kaplar. Yayla üzerinde yer yer yüksekliği 2.000 metreyi aşan yüksek-

Şile'den bir görünüş

liklere raslanır. İklim, serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. İlçe toprakları meşeliklerle kaplıdır. Dağlık kesimlerde ormanlar vardır. Ekonomi tarım ve hayvancılık üzerinedir.

İlçe merkezi Şırnak kasabası denizden 1.000 metre yüksekte kurulmuştur. Siirt'e 109 km.'lik bir kara yoluyla bağlıdır.

ŞİFRE, gizli haberleşmede özel işaretlerle yapılan bir yazı çeşididir. Şifre ile muhabereye çok eski çağlardan beri baş vurulmuş, bu yolla gizli yazıların düşman eline geçtiği takdirde anlaşılmasının önlenmesi sağlanmıştır. Son zamanlarda şifreler üzerinde de büyük gelişmeler olmuş çok karışık, çözülmesi güç şifreler bulunmuş ve kullanılmaya başlanmıştır. Şifrelerin çözülmesi ancak o şifrenin anahtarını bilmekle mümkün olur. Şifre sadece yazıda değil telgrafla haberleşmede de kullanılır. Ancak şifreli telgrafların (ki bunlar ancak ticarî maksatla kullanılır) gerçek anlamının posta idaresine bildirilmesi şarttır.

ŞİİLİK, bir İslâm mezhebidir. Şiîler ilk üç halifeyi meşru saymayıp Hz. Ali'yi asıl halife saydıkları için Sünnîler'den ayrılmışlardır. Onlar en çok Hz. Ali ve Hz. Fatıma'ya önem verirler. Bugün Müslümanlar'ın ancak % 7'si Şiîdir. Şiîler, Zeydî, Caferî ve İsmailî olarak üç kola ayrılırlar. İranlılar çoğunlukla Şiîdir. Devletin resmî mezhebi de bir Şiî mezhebi olan Caferiliktir.

Şiîler, bir Türk hükümdar olan Şah İsmail'in tahta çıkmasına kadar İran'da azınlıktaydılar. 1600'de Şah İsmail'in tahta çıkmasından sonra İran Şiî olmuş ve bu mezhep ayrılığı Osmanlılar'la savaşlara yol açmıştır.

İsmailîler müfrit Şiî'dir. Ağa Han'ı ruhanî başkan sayarlar.

ŞİİR, edebî türlerden biridir. Nazım ve nesir şeklinde olabilirse de, şiirde daha çok nazım şekli tercih edilir. O kadar ki, eski devirlerde edebiyat sözüyle doğrudan doğruya şiir anlaşılırdı, diyebiliriz. Eski çağların büyük edebiyatçıları çoğunlukla şairdi, ilk roman, hikâye ve tiyatro eserleri de bu bakımdan manzum yazılırdı. Zamanla şiir tamamen kendisine has bir özellik kazandı. Çağların edebî akımlarına uyularak şiirde de çeşitli akımlar kendisini gösterdi. Romantizm, sembolizm, realizm gibi. Günümüzün şairleri şiirin en büyük özelliği olan vezin ve kafiye kaidelerine de artık riayet etmemekte, şiir diline ve yapısına büyük yenilikler getirmektedir.

ŞİLE, Marmara Bölgesinde, Istanbul iline bağlı 18.098 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.788 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 736 km.²'dir. Karadeniz sahilindeki Şile ilçesinin hafif dalgalı bir araziyi kaplayan topraklarında yer yer ovalara raslanır. İklimi deniz iklimi olmakla beraber, kuzeye açık olduğu için kışlar Istanbul'dan biraz daha soğuk geçer. Başlıca akarsuları Uludere ve Ağva deresidir. İlçenin ekonomisi tarım, hayvancılık, balıkçılığa dayanır. Ormanlık bölgeleri olması bakımından ormancılık da yapılır. Evlerde dokunan Şile bezinden gecelikler yapılır.

İlçe merkezi Şile kasabası, deniz kıyısında kayalık, bir bölgede kurulmuştur. İlçe merkezinin ekonomisinde turizmin büyük yeri vardır. İlçe merkezi 71 km.'lik düzgün bir asfaltla Üsküdar'a bağlıdır.

ŞİLEP (Bak: GEMİ).

ŞİLİ, Güney Amerika'nın Büyük Okyanus kıyılarında bir ülkedir. 4.000 km.'yi aşan bir şerit halinde Güney Amerika'nın batı kıyısı boyunca uzanır. Kuzeyde Peru,

Şilili bir tip

Şili

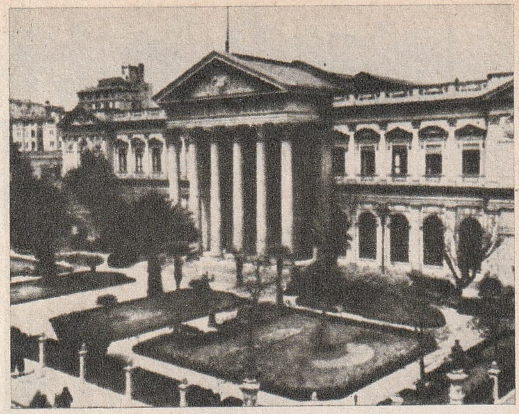

Şili'nin başkenti Santiago'da meclis binası

doğuda Bolivya ve Arjantin, güneyde Horne burnu ile Drake boğazı, batıda da Büyük Okyanus ile sınırlanmıştır. Nüfusu: 8.591.000, yüzölçümü: 741.767 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Santiago (2.248.378), dili: İspanyolca, dini: Katolik Hıristiyan, parası: Escuda'dır.

Şili'nin toprakları kuzeyden güneye kadar, Güney Amerika'nın en büyük dağ zinciri olan And dağlarının bütün batı yamaçlarını kaplar. Ortalama yüksekliği 2.500 metreyi geçen bu sarp dağlar, bir duvar gibi ülkeyi komşularından ayırır. Şili'deki en yüksek yeri 6.683 metre yüksekliğindeki Lullaillaco tepesidir. Sıradağların en yüksek tepesi Aconcagua (6.930 metre) da Arjantin - Şili sınırındadır. Ülke çok sarp ve dağlık bir bölgede olduğu, toprakları kuzey - güney doğrultusunda bir şerit halinde uzandığı için çeşitli iklimlerin etkisi altındadır. Kuzey kesimlerde kum çölleri vardır. Altın bakımından zengin olan Trapaca ve Atacama çöllerinin bulunduğu bölgede nitrat ve bakır da çıkar. Uzunluğu 1.000 km.'yi bulan kuzey bölgeden sonra Şili'nin orta kesimi başlar. Burası ülkenin en verimli yeridir. Başkent Santiago ve diğer önemli şehirler bu bölgededir. Güneydeki bölgede ise daha çok yerliler yaşar. İklim çok serttir. Bu bölgedeki Magellan Boğazı ve boğazın ötesindeki Tierra del Fuego (Ateş Ülkesi) nun bir kısmı da Şili'ye aittir.

Şinasi

Avrupalı göçmenler Şili'ye gittikleri zaman, diğer Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi yerli kadınlarla evlendiklerinden, Şili'de melez bir ırk doğdu. Şili'ye giden beyazlar kızılderili Arakuanlar'la karıştılar. Bugün bile safkan Arakuanlar vardır.

Şili'nin ekonomisi madencilik, tarım ve endüstriye dayanır. Madenler ve bilhassa nitrat ülkenin ekonomisinde büyük rol oynar. Bundan başka bakır, demir ve altın da geniş ölçüde elde edilir. Şili'nin orta kesimi son derece verimli olduğundan bu bölgede tarım, bağcılık ve hayvancılık yapılır. Son derece bol meyva ve tahıl yetişir. Buna paralel olarak konservecilik ilerlemiştir. Şili yabancı ülkelere koyun eti de satar. Endüstri de Şili ekonomisinin gittikçe gelişmekte olan bir koludur. Ağır sanayi gittikçe gelişmektedir.

16. yüzyılın ortalarında İspanyollar Şili'ye geldiler. Orta bölgedeki yerlileri güneye sürerek bu kesimde yerleştiler. Santiago şehrini kurdular. 1540'ta gelen İspanyolların hâkimiyeti 1810'a kadar sürdü. Bu tarihte İspanya'ya baş kaldırarak 1818'de bağımsızlıklarını kazandılar. Daha sonra kumşularıyle de savaşlar yapan Şili, topraklarını genişletti.

Başkent Santiago'dan sonra Şili'nin en önemli şehri Valparaiso'dur. 300.000'i geçen nüfusuyle şehir, işlek bir limandır. Ülkenin diğer önemli şehirleri Conseption, Talca, Valdivia, Talacahuano'dur.

ŞİMŞEK (Bak: YILDIRIM).

ŞİMŞİR, şimşirgiller familyasından, genellikle bodur bir ağaçtır. Yaprakları her mevsim yeşil kalır. Daha çok taşlık bölgelerde yetişir. Bodur şimşir çit çevirmek için bahçe kenarlarına dikilir. Tahtası sert ve değerlidir. Bazı kıymetli ev eşyasının yapımında kullanılır.

ŞİNASİ (1826 - 1871), tanınmış bir Türk gazetecisi, yazar ve şairidir. Türkiye'deki öğrenimini tamamladıktan sonra 1839'da öğrenimini ilerletmek için Avrupa'ya gönderildi. Şinasi bu maksatla Batı'ya gönderilen ilk Türk sivil öğrencisidir. Yurda döndükten sonra bazı resmî görevlerde bulundu ise de çeşitli anlaşmazlıklar yüzünden basın hayatına atıldı. Önce Agâh Efendi ile beraber «Tercüman-ı Ahval» gazetesini çıkardı. Birkaç yıl sonra da «Tasvir-i Efkâr» ı çıkarmaya başladı. Şinasi bu arada çok geniş ölçüde bir Türk lügati hazırlıyordu. Namık Kemal'i de gazetesine alıp bir süre yetiştirdikten sonra Tasvir-i Efkâr'ı ona bırakıp tekrar Fransa'ya giderek bu alandaki çalışmalarına devam etti. 1870'te yurda döndüyse de ömrü, bu büyük eserini tamamlamaya yetmedi, ertesi yıl, genç yaşta öldü.

Şinasi fikir ve edebiyat alanında Batı'ya yöneliş hareketimizin öncülerindendir. Tiyatro, şiir, dil ve gazetecilik alanında büyük hizmetleri oldu. Bütün bu alanlarda edebiyata yenilikler getirdi. «Şair Evlenmesi» adlı bir perdelik komedisi Türk edebiyatının ilk tiyatro eseridir. Bu değerli fikir adamının en büyük eseri hazırladığı «Kamus» idi. Ancak ölümü üzerine eseri yarım kalmıştır. Başlıca eserleri «Tercüme-i Manzume», «Şair Evlenmesi», «Müntehabat-ı Eş'ar», «Durub-ı Emsal-i Osmaniye» dir.

ŞİNŞİLYA (Bak: ÇİNÇİLYA).

ŞİRAN, Karadeniz Bölgesinde, Gümüşhane iline bağlı 29.797 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.080 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 992 km.²'dir. İlçe toprakları bölgenin dağlık kesimlerini kaplar. En yüksek yeri Yasdar dağı (2.520 metre)'dır. Bu kesim ormanlarla kaplıdır. Çok yağışlı bir bölgededir. Başlıca akarsuları Kelkit ve Şiran çaylarıdır. İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır.

İlçe merkezi Şiran kasabası denizden 1.450 metre yüksekte Şiran çayı vâdisinin ortasında kurulmuştur. Kasabanın bir adı da Karaca'dır. Amasya - Bayburt yolu Şiran'dan geçer. Kasaba halkının bir kısmı kilim dokumacılığıyla uğraşır.

ŞİRAZ, güney İran'da bir şehirdir. İran'ın olduğu kadar Türk tarihinin de ünlü şehirlerindendir. En parlak devirlerini yaşadığı Ortaçağ'da nüfusun yarım milyonu bulduğu tahmin edilen şehrin bugünkü nüfusu: 169.100'dür. Eskiden ünlü Türk devletlerine başkentlik etmiş, 18. yüzyılda İran İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Burada Hâfız, Sâdi, Figanî gibi ünlü İran şairleri yetişmiştir. Bugün ticaret ve sanayi bakımından önemlidir.

ŞİRKET, en az iki kişinin emek ve sermayelerini ortak bir gaye uğruna birleştirmeleriyle doğan bir kuruluştur. Günümüzün büyük bir hızla gelişen ticaret hayatında tek kişinin varlığı, hem emek, hem sermaye bakımından mahkûm olduğu için daha büyük işler başarabilmek, büyük hedeflere ulaşabilmek için insanların maddî ve manevî güçlerini bir araya getirmesi şarttır. İşte bu sosyal ihtiyaç, şirketlerin kurulmasına yol açar. Şirketlerin kurulması, çeşitleri, kanunlarla belirtilmiştir. Bir kuruluşun şirket olabilmesi için ticarî ve iktisadî gayesi olması gerekir. Aksi halde bu gibi kuruluşlar, şirket değil, dernek sayılır. Bir şirkete katılacak olan şahısların sermayelerini ne şekilde koyacakları, ne şekilde çalışacakları, kazancı ne şekilde paylaşacakları, şirketin hangi şartlar altında sona ereceği özel kanunlarla belirtilmiştir.

Şirketlerin çeşitleri de yine kanun maddeleriyle aşağıda göstereceğimiz beş bölüme ayrılmıştır.

Anonim şirketler: Sermayeleri en az 500.000 lira olur. Ufak sermayelerin birleşmesiyle meydana gelir. Hisse senetlerinin değeri 500 ile 5.000 lira arasında değişir. Bu gibi şirketlerin sorumluluğu sermayeleriyleriyle sınırlıdır. Ortaklar da ancak taahhüt ettikleri sermaye nispetinde sorumluluk yüklenirler. Bir anonim şirket kurulunca bulunduğu yerin ticaret siciline kaydedilir, durum Türk Ticaret Sicili gazetesiyle ilân edilir. Her anonim şirketin bir genel kurulu, bir yönetim kurulu, bir de denetçileri vardır. Anonim ortaklıklar işlerini geliştirebilmek için tahvil de (borç senedi) çıkarabilirler.

İstanbul'da Şişli camisi

Kolektif şirketler: Bu şirket çeşidi de ticaret siciline kaydedilir. Şirket mukavelesine ortakların hüviyeti yazılır, imzaları noterce tasdik edilir. Mukavelede aksine bir kayıt yoksa her ortak, şirketi tek başına idare edebilir. Mukavele ancak oy birliğiyle değiştirilebilir. Bu tip şirkette ortaklar, borçlarına karşı bütün varlıklarıyle sorumludur.

Komandit şirketler: Bu tip şirkette ortaklardan bir veya birkaçının sorumluluğu sınırsız, diğerlerininki sınırlıdır. Sorumluluğu sınırsız olan ortaklara «komanditer ortak» denir. Bunlar şirketin işlerini görmeye mecbur değildir. Diğerlerinin yaptıkları işleri de engelleyemezler. Bunların ancak yıl sonunda bilânçoyu inceleme hakları vardır. Komandit şirketler bir ticarî müesseseyi ticarî bir unvan altında işletmek için kurulur.

Limited şirketler: Ortaklarının sayısı 50'yi geçmeyen şirketlerdir. Ortakların sorumlulukları da taahhüt ettikleri sermaye oratip şirketlerde ortakların sorumluluğu sınırsız değildir. Bir limited şirket mukavelesi yapılınca Ticaret Bakanlığından izin alınarak diğerleri gibi ticaret siciline kaydettirilir. Aksine bir karar almadıkları takdirde, bir limited şirketin ortaklarından her biri, müdür sıfatıyle şirketi idareye, yetkili ve mecburdur.

Kooperatifler: Bu tip şirketler kendi ortaklarının maddî menfaatleri, geçimlerine ait ihtiyaçları karşılamak için kurulur. Bu tip şirketlerde ortakların sorumluluğu sınırlı veya sınırsız olabilir, bu da şirketin mukavelesinde belirtilir. Kooperatifler en az 7 kişiyle kurulur. Hiç bir ortak 5.000 liradan fazla hisse sahibi olamaz. Yalnız ko-

Şostakoviç

nu yapı işleriyse o zaman bu oran 15.000 liraya kadar çıkar. Kooperatifler, istihsal (üretim) istihlâk (tüketim) ve yapı kooperatifleri, kredi ve kefalet kooperatifleri olarak dörde ayrılır.

ŞİRPENÇE, stafilokok mikroplarının meydana getirdiği bir iltihaplanmadır. Derinin iç tabakalarında meydana gelir. Basit bir çıban gibi başlarsa da insanı ölüme kadar götürebilir.

ŞİRVAN, Siirt ilinin 16.998 nüfuslu bir ilçesi ve bu ilçenin 1.836 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü 1.015 km.^{2}'dir. İlçe toprakları Siirt ilinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi içinde kalan kesiminde bulunur. Genel görünüşü dağlık olan ilçe arazisi, Botan çayı, Reşan ve Bassor dereleriyle yarılmıştır. Yer yer ormanlara raslanır. İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılık üzerinedir.

İlçe merkezi Şirvan denizden 1.300 metre yüksekte kurulmuş bir kasabadır. 32 km.'lik bir yolla il merkezine bağlıdır.

ŞİST, bir çeşit kayadır. Başlıca özelliği yaprak yaprak ayrılabilmesidir.

ŞİŞLİ, Istanbul iline bağlı 268.143 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 4 km.^{2}'dir. Fatih ve Beyoğlu'undan sonra Istanbul'un en kalabalık ilçesidir. İki köyü vardır (Ayazağa ve Kâğıthane). Şişli, Istanbul'un en önemli yerleşme yerlerinden biridir. Son yıllarda şehrin büyümesine paralel olarak genişlemiş bir yandan Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne ve Kâğıthane'ye öte yandan Mecidiyeköyü'ne doğru da yayılan Şişli, artık Levent mahallesiyle birleşmiş durumdadır. *(Resmi 1083. sayfada)*

ŞİZOFRENİ (Erken bunama) sebebi kesinlikle anlaşılamamış bir ruh hastalığıdır. Zekânın yok olması, dış ortamla ilginin kesilmesi şeklinde belirir. Hastalık bazı hallerde bir, iki sene içinde beliriverdiği gibi, bazen yıllar boyunca yavaş yavaş da etkisini gösterebilir. Şizofrenide soyaçekim, frengi ve veremin büyük etkisi vardır. Dövülmek v.s. gibi şiddetli muamelelere maruz kalmak da erken bunamaya yol açar.

ŞOK, dokuların kansız kalmasıyle beliren bir rahatsızlıktır. Dokulara giden kanın aşırı derecede azalması, ya da şiddetli bir kanama, ya şiddetli ishallerde vücuttan çok su kaybı, ya da enfarktüs veya akciğer damarlarının tıkanması v.s. gibi sebeplerden olur.

Şok tedavisi: Akıl hastalarına tatbik edilen bir tedavi şeklidir. Şok, ilâç veya elektrik akımıyle meydana getirilir.

ŞOSTAKOVİÇ, Dimitriy (1906 -), tanınmış bir Rus bestecisidir. Daha 5 yaşındayken müziğe karşı büyük bir kabiliyet göstermeye başlamıştır. Annesi ve babası müzisyendi. Girdiği müzik okulunda daha ilk yıldan itibaren beste yapmaya başladı, 13 yaşındayken de Leningrad konservatuvarına girdi. 1925'te konservatuvarı bitirdi ve aynı yıl 1 numaralı senfonisini yazdı. 1927'den sonra adı Rusya dışında da duyuldu. 8 senfoni ile opera ve bale müziği parçaları bestelemiştir.

ŞUPPİLULİUMA (- M.Ö. 1346), bir Hitit kralıdır. Cesur bir komutan, kurmay bir diplomattı. Anadolu birliğini kurduktan sonra Suriye'yi egemenliğine almaya çalıştı. Lübnan'a kadar olan bölgeyi ele geçirdi. Mitanniler'le savaşa son verdi. Bir bulaşıcı hastalıktan öldü.

ŞUHUT, Ege Bölgesinde Afyon iline bağlı 34.163 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.099 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.182 km.^{2}'dir. Şuhut ilçesinin toprakları Göktepe dağları (2.250 metre) ile bunun kuzeyindeki Şuhut ovasını kaplar. Şuhut ovasının batı kesimi de Sandıklı dağlarıyle sınırlıdır. Başlıca akarsu Kalı çayıdır. İlçe ekonomisi tahıl, şeker pancarı, haşhaş tarımı ve hayvancılık üzerinedir.

İlçe merkezi Şuhut kasabası bulunduğu çevrenin bir tarım ürünleri merkezi gibidir. Afyon'a 33 km.'lik bir yolla bağlıdır.

ŞURAY-I DEVLET (Bak: DANIŞTAY).

ŞUUR (Bilinç), insanın kendi varlığını, aldığı duyguları sezmesi halidir. Heyecan, düşünme, hissetme gibi ruh hallerinin hepsi birer şuur halidir. Psikolojide şuur denen bu gibi hallerin dışında kalan daha başka ruh halleri de vardır ki bunlara «şuuraltı» denir. Çeşitli ruh olayları şuuraltında saklanır (Bak. RÜYA).

ŞÜKÛFE NİHAL BAŞAR (1896 -), Türk şair ve yazarıdır. Edebiyat Fakültesini bitirdikten sonra çeşitli okullarda öğretmenlik etti. Başlıca şiirlerini: Hazan Rüzgârları, Yıldızlar ve Gölgeler, Su, Şile Yolları gibi kitaplarda toplamıştır. Yalnız Dönüyorum, Mavi Şeytan adlı romanlarından başka birkaç küçük romanı ve seyahat intıbalarını anlatan «Finlandiya» adlı bir eseri daha vardır.

ŞÜPHECİLİK (Septisizm), her konuda daima şüphe içinde kalmayı öngören bir felsefî görüştür. Şüphecilere göre hiç bir yargıda, hiç bir görüşte kesinlik olamaz. Biz ancak olayları genel görünüşleriyle tanırız, gerçek varlıklarını tanıyamayız. Bu felsefe okulunun öncüsü Eski Yunanlı Pyrhon (M.Ö. 375 - 275)'dur. Montaigne ve Pascal da çağdaş felsefede şüpheciliğin temsilcileridir.

T

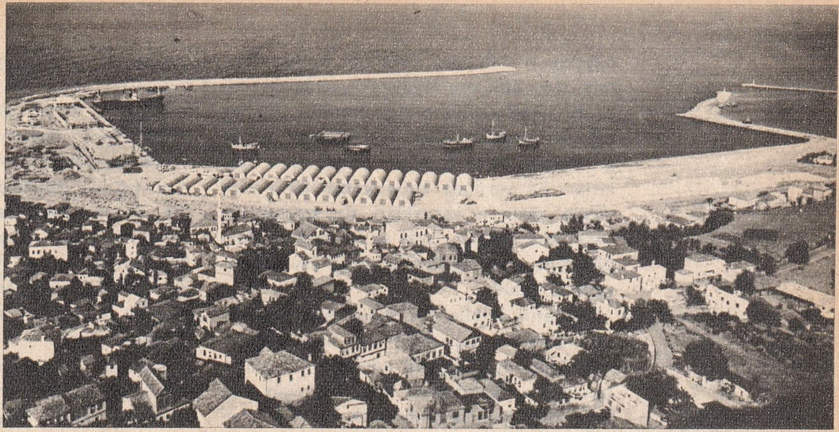

Trabzon'dan bir görünüş

TABANCA, ateşli, hafif silâhların en kullanışlısıdır. Tabanca esas itibarıyle tüfek gibi çalışır. Namluya sürülen mermi, tetik çekildiği zaman düşen iğnenin hızla çarpması sonucunda ateşlenir ve patlayan barutun meydana getirdiği geri tepme etkisiyle tabancanın mekanizması harekete geçer, eski merminin boş kovanını dışarı fırlatır, yerine yeni mermi sürer. Browning, Parabellum, gibi otomatik tabancalar bu şekilde çalışır.

Bir de şarjörü, silindir biçiminde olan tabancalar vardır ki, bunlara «toplu tabanca» denir. Nagant, Colt, Smith - Wesson gibi tabancalar bu çeşittir.

İlk tabancalar 16. yüzyılın başlarında yapılmaya başlanmıştır. Eskiden çeşitli işlemelerle süslenirdi. Bugün ancak müzelerde görebildiğimiz bu tabancalar, zamanla yerlerini günümüzün hafif ve sade tabancalarına bıraktılar.

TABERÎ (838 - 923), ünlü Arap bilginidir. En önemli eserleri (Târîhu'l-Ümem (Milletler Tarihi)» ve Kur'an tefsiridir. Tarih ve tefsirinin Türkçe'ye çeşitli tercümeleri vardır.

TABİAT, kendiliğinden var olan şeylerin bütünüdür. Tabiatı incelemek için çok çeşitli yollar vardır. Tabiatı incelemeye bir sebze bahçesinden, bir çiçekten başlamak en uygun yoldur. Bahçe yoksa bir saksıda bitki yetiştirilebilir, onun gelişmesi incelenebilir. Yeşil bitkiler tabiatın en harika işçileridir. Bir fasulye tohumunu, bir biber tohumunu toprağa koyduğunuz andan itibaren karanlık toprağın içinde harikulade olaylar geçmeye başlar. Çok geçmeden fasulye tanesinden minicik uzantılar çıkar. Bunlar büyük bir hayat mücadelesi içindedir. Topraktaki madensel tuzları, suyu emerek asıl tohumun gelişmesini sağlarlar. Bunlar çeşitli besinleri taşıyan küçük borucuklar gibidir. Daha sonra tohum filizlenerek topraktan yükselmeye başlar. Bunun en büyük sebebi yaşayabilmesi için havaya ve güneş ışığına ihtiyacı olmasındadır. Bitkilerin yaprakları birer kimya fabrikasına benzer. Güneş ışığını, hava ve suyu nişasta ve şekere çevirirler, böylece yalnız kendileri için değil insan ve hayvanlar için de besin hazırlamış olurlar. Demek ki tabiatın en önde gelen varlıklarından biri olan bitkilerin hayatı, köklerine olduğu kadar yapraklarına da bağlıdır. Yaprakları yolunan bir bitki havasız kalacağı için yaşayamaz. Her bitkinin kendi bünyesine göre bir kök çeşidi ve yaprağı vardır. Bitki yapraklarını kurutarak koleksiyon yapmak iyi bir tabiat incelemesi olduğu gibi, bitkileri tanımak bakımından da önemlidir. Soğanlı ve yumrulu bir kısım bitkiler de kendilerine gerekli besini depo ederler. Öyle ki, bunlar toprağa gömülmeden bile, gerekli ortamı bulurlarsa yeşerebilirler. Evimizdeki kurusoğanların kendiliğinden çimlenip büyüdüğünü çok görmüşüzdür.

Dünyanın kuruluşundan beri var olan bitkiler, bulundukları ortama uyma hususunda da çok ustadır. Bir kısım bitkiler dağların sert havasında, bir kısmı kızgın çöllerde, bir kısmı çok yağışlı sıcak bölgelerde yetişir. O bölgelerde yaşayan insan ve hayvanlar da bu bitkilerden faydalanırlar. Zaten bitki ve hayvanların daima birbirlerine ihtiyacı vardır. Böcekler bitkilerin çiçeklerine konup, bir bitkiden ötekine uçmak suretiyle çiçekerin döllenmesine yardımcı olurlar, bazı böcekler, bitki şeklinde gelişerek düşmanlarından korunur. Öte yandan bitkilerin düşmanı olan bazı böcekler de vardır. Bunlar da bitkilerin mahvolmasına sebep olur. Fakat tabiat onun da çaresini bulmuştur. Bu gibi böceklerin de en büyük düşmanı kuşlardır. Kuşlar geniş ölçüde yemek suretiyle bu

Tabanca

böceklerin bitkilere vereceği zararı önlemiş olur. Bitkilere faydalı hayvanlardan biri de bildiğimiz toprak solucanıdır. Bunlar toprağın içinde yollar açarak hem toprağı havalandırır, hem de gevşemesini sağlarlar. Bu yardıma karşılık bitkilerin yere düşüp çürüyen yaprakları da solucanlara besin olur. Tabiat, bitki ve hayvanların birbirleriyle olan ilgisini gösteren sayısız misallerle doludur.

Tabiatın bitkilerden daha fazla ilgi çekici canlılar topluluğu da hayvanlardır. Hayvanlar öyle değişik konudur ki, onları incelemek, özelliklerini anlatmak için ciltlerle kitap yazılsa yine eksik kalır. Bir kediyi, köpeği, bir kuşu inceleyerek hayvanların yaşayışı, özellikleri hakkında bilgi sahibi olunabilir. İlk inceleme konusu hayvanların, yavrularını nasıl büyüttüğü olabilir. Kafeste kuş besleyenler, yumurtadan çıkan minicik, tüysüz kuş yavrularını annesinin ağzında mama taşıyarak nasıl beslediğini rahatça takip edebilirler. Evde kedisi olanlar, anne kedinin yavrularına nasıl düşkün olduğunu, onları nasıl yalayıp temizlediğini, nasıl emzirdiğini, nasıl taşıdığını inceleyebilirler. Aynı şekilde kümesteki bir tavuğun kuluçkaya yatışını, kuluçkadan çıkan civcivleri kanadının altına alarak nasıl ısıttığını ve düşmanlardan korduduğunu görmek, tabiat bilgisini geliştirmeye yarar.

TABİATTA CANLILARIN BİRBİRİNE ORANI DAİMA DENGEDEDİR.

Baykuş gibi yırtıcı kuşlar, fare ve benzeri gibi hayvanlarla beslenir. Farelerin besin maddeleri tahıl cinsinden tanelerdir. Tabiatta bitkilerin miktarı, bu cinslerin ortadan kalkmasını önleyecek orandadır.

Sadece evde beslenen hayvanların değil, diğer hayvanların da yavrularına karşı büyük bir düşkünlükleri vardır. gerikirse kendi hayatlarını bile tehlikeye atarak yavrularını besler, korur ve büyütürler. Ana hayvanlar, yavrularının tabiat şartlarına uyacağını hissedince artık onlarla ilgilenmez, serbest bırakırlar.

Hayvanlarda da kuşlar gibi çok kuvvetli bir tabiata uyma özelliği vardır. Çeşitli hayvanlar yaşadıkları bölgenin şartlarına uygun bir şekilde gelişir yine o şartlara uygun bir hayat yolu takip ederler. Kutuplardan en kızgın çöllere, okyanusun derinliklerinden dağların tepelerine kadar her yerde yaşayabilen, oralarda yaşamaya elverişli şekilde gelişmiş hayvan çeşitleri vardır. Kutup ayıları ve tilkileri kuzeyin buzlu alanlarında, arslanlar çölleri ormanlık bölgelerden ayıran steplerde, kaplanlar sık ormanlarda, penguenler Güney Kutbunda, memeli bir hayvan olan balinalar ise okyanuslarda yaşar.

Denizler, hayvan ve bitki zenginliği bakımından tabiatın en önemli parçasını teşkil eder. Sayısız balık ve başka deniz canlısı çeşitleriyle ve bitkilerle dolu olan denizlerde çok büyük bir hayat mücadelesi geçer. Büyük balıklar küçükleri, küçükler daha küçük balıkları yer, en küçük deniz canlıları da plankton denen mikroskopik deniz canlılarıyle beslenir.

Cansız Tabiat: Bahsettiğimiz bu canlı tabiatın yanında, cansız tabiatın da bitki, hayvan ve insanların yaşamasında çok büyük rolü vardır. Yağmur, güneş, su, hava, toprak olmasa elbette ki hiç bir canlı yaşayamazdı. Tabiattaki bu maddelerin devri de özel kanunlara uygun şekilde cereyan eder. Denizlerden buharlaşan suların, atmosferin yüksek tabakalarında toplanıp yoğunlaştıktan sonra yağmur, kar, dolu şeklinde karalara yağdığı bilinir. Yağmur ve kaynak sularının meydana getirdiği çay, dere ve nehirler geniş kara parçalarını sulayarak hayvan ve bitkilerin gelişmesi için gerekli ortamı sağlarlar. Çok yağışlı yerlerde zengin ormanlar yetişir. Atmosferin hareketleri rüzgârları meydana getirir. Rüzgâr bulutların yer değiştirmesini, tohumların etrafa dağılmasını sağlar. Denizlerdeki akıntılar çeşitli kara parçalarının iklimini etkiler.

Bütün bunlardan başka karaların içindeki çeşitli cevherler de tabiatın vazgeçilmez unsurları arasındadır. Kömür, petrol, demir, gümüş ve daha akla gelebilecek her türlü mineral ve elemanlar tabiattan elde edilir.

Bütüniyle çok büyük bir düzen içinde gelişen ve yaşayan tabiatın en seçkin unsuru hiç şüphesiz insandır. İnsanlar tabiattan çok şey öğrenmiş, tabiatten çok faydalanmış oldukları gibi tabiata çok şeyler de katmışlardır. Çeşitli hayvan ve bitkiler özel olarak yetiştirilmekte, barajlar yapılarak akarsulardan faydalanılmakta, gemiler sayesinde deniz, uçaklar sayesinde hava bir yol olarak kullanılmaktadır. Artık insanoğlu dünya içindeki tabiattan faydalanma ve bu tabiatı inceleme sınırlarını da aşmış, dünyanın da ötelerindeki tabiatı inceleme-

ye koyulmuştur. Bunun da ilk adımı aya gidilmek suretiyle atılmış bulunmaktadır.

TABU, Polinezya dilinde bir kelimedir. Genel olarak ilkel yerlilerin kutsal saydığı eşya veya şahıs, ya da hareketlerdir. Bu yerlilerin inanışına göre tabu özelliği başkasına da geçer, meselâ bir kimse, tabu sayılan bir puta dokunursa kendisi de tabu olur ve kutsallık kazanır.

TACİKİSTAN, Sovyet Rusya'yı meydana getiren cumhuriyetler arasında tek İranlı cumhuriyettir. Geri kalan 14 cumhuriyetten 5'i de Türk cumhuriyetidir. Kuzeyde Kırgızistan, doğuda Doğu Türkistan, güneyde Afganistan, batıda Özbekistan cumhuriyetiyle sınırlanmıştır. Nüfusu: 1.980.000, yüzölçümü: 142.000 km.^{2}, başkenti: Stalinabad'dır.

Ülke, Rusya'nın çok dağlık bir bölgesindedir. Ülkeyi Afganistan'la sınır çizen Amu Derya nehri ve bunun kolları sular.

Tacikistan'ın bitki örtüsü de, iklimi de bozkırdır. Ekonomi hayvancılık ve pamuk tarımına dayanır. Ayrıca petrol, kömür, kalay ve altın madenleri de vardır. Tacikistan'da sayıları 500.000'i geçen önemli bir Türk azınlığı vardır. Nüfusun % 87'si Müslümandır.

TAÇ MAHAL, Hindistan'da dünyanın en güzel mimarlık anıtlarından biri olan bir türbedir. Agra'da, Timuroğulları hükümdarlarından Şah Cihan tarafından, eşi Ercmend-Bânû için yaptırılmıştır. Kubbe yüksekliği 82 metre olan binanın mimarı, Mimar Sinan'ın talebelerinden Istanbullu Mehmet İsa Efendi'dir. Taç Mahal 22 yılda tamamlanarak 1658'de bitirilmiş, inşaatına 47 milyon altın lira harcanmıştır. Taç Mahal'in inşaatında beyaz mermer kullanılmıştır. Duvarlarına sayısız pırlanta, zümrüt, inci, yakut gömülüdür.

TAFLAN, bir çeşit ağaççıktır. Gülgillerden olan bu ağaççığın yapraklarında siyanidrik asit vardır. Bu yaprakların suyundan tıpta faydalanılır.

TAGORE, Rabindranath (1861 - 1941), büyük Hint şair ve filozofudur. Kalküta'da doğdu. Varlıklı bir ailenin oğluydu. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Londra'da edebiyat okudu. İlk şiirlerini o sıralarda yazdı. Kısa bir zaman içinde hem İngiltere'de, hem Hindistan'da tanındı. Eserlerinin çoğunu İngilizce yazardı.

1901'den itibaren eğitim işleriyle uğraşmaya başladı. «Barış Evi» adını verdiği okulda yurduna değerli aydınlar yetiştirdi. İlk büyük eseri «Gitanjali» yi 51 yaşında iken yazdı. Ertesi yıl, 1913'te Nobel edebiyat armağanını kazandı. 1915'te İngilizler kendisine «Sir» unvanı verdiler. Sair, en büyük gayretlerini Hindistan'daki kast sisteminin kaldırılması için harcadı, yurdunun bağımsızlığa kavuşmasında büyük rolü oldu. Başlıca eserleri: Gitanjali, Bahçıvan, Meyva Zamanı, Sevgi Bahçesi, Kaçak, Büyüyen Ay'dır.

TAHIL, buğday, arpa, darı, mısır, pirinç gibi bitkilerin bütününe verilen genel addır. İnsanlar tarih öncesi çağlardan beri tahıl tarımıyle uğraşmış, tahıl çeşitlerini yetiştirerek bunlardan faydalanmasını bilmişlerdir. Bugün de tahıl tarımı bütün dünya devletlerinin ekonomisinde en önemli yeri tutar.

Türkiye'de ekili alanların büyük bir kısmı tahıla ayrılmıştır. İç Anadolu'daki ekili alanların % 93'ü, Doğu Anadolu'dakilerin de % 95'inde tahıl tarımı yapılır. Tahıl ürünlerimiz arasında en çok yetiştirilen buğday ve arpadır. Bunlardan sonra mısır, çavdar, yulaf, darı, pirinç ve kuşyemi gelir. Buğday ve arpa Türkiye'nin hemen her yerinde yetişir. Kuzey Anadolu çok yağışlı olduğundan buralarda buğday tarımı yerini mısıra bırakmıştır. Elde edilen buğday yılda 8 - 9 milyon tonu bulur. Yıllık arpa üretimi de 3 - 4 milyon ton arasında değişir. Arpa hayvan yemi olarak kullanıldığı gibi buğday unuyle karıştırılarak ekmek yapımında da faydalanılır.

Mısırın yurdumuzda yetiştirilmesi ancak 16. yüzyıldan sonra başlamıştır. Türkiye'de mısırın yarısından çoğu Karadeniz Bölgesinde elde edilir. Buradan sonra en çok mısır tarımı yapılan yer Marmara Bölgesidir. Türkiye'nin yıllık mısır üretimi 1 milyon tondan fazladır. Yulaf ve çavdar daha çok İç Anadolu'da yetiştirilir. Yılda 6 - 7 yüz bin ton çavdar, 4 - 5 yüz bin ton da yulaf üretilmektedir. Yıllık prinç üretimimiz 100 - 150 bin ton arasındadır.

TAHİR AĞA (? - 1759), Türk bestecisidir. Sultan Ahmet III ve Mahmut I devirlerinde sarayda «Fasl-ı Hümayun» başkanlığında bulundu. Birkaç yüz sözlü eser bestelemişse de bunlardan ancak 43 tanesi günümüze kadar gelebilmiştir.

TAHİR İLE ZÜHRE, Kerem ile Aslı'dan sonra en yaygın Türk halk romanlarından birinin ve romandaki kahramanlarının adıdır. Yazarı belli değildir. Eserin dilinden 17. yüzyıl veya daha sonraları yazılldığı anlaşılmaktadır. Konu Güneydoğu Anadolu'da geçer. Bir aşk hikâyesi olan Tahir ile Zühre'nin sonu da benzerleri gibi acıklı biter, sevgililer birbirlerine kavuşamazlar.

TAHRAN, İran'ın başkenti ve en büyük şehridir. Hazar denizini güneyden çevreleyen Elbruz dağlarının güney eteklerinde, denizden 1.158 metre yükseklikte kurulmuştur. Nüfusu: 2.317.000'dir.

Taç Mahal

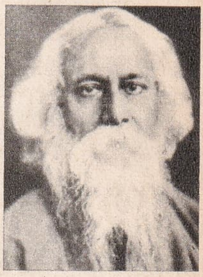

R. Tagore

Tahran, bütün eski şehirler gibi surlarla çevrilmişti. 19. yüzyılın sonlarında şehir büyümeye başlayınca kale duvarları yıktırılmış ve şehir genişlemiştir. Sert bir iklimi vardır. Şehir kara, hava ve demiryoluyla ülkenin başka taraflarına bağlıdır. Günden güne modern binalarla süslenen Tahran'ın en önemli mimarlık anıtlarından biri şahın «Mermer Saray» ıdır. Şehirde üniversite, tarım ve öğretmen okulları vardır.

Tahtakurusu

TAHSİN HOCA, (1812 - 1880), Türk yazar ve öğretmenidir. İleri görüşlü bir insan olan Tahsin Hoca, medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Paris'e giderek orada hem çalıştı, hem de yüksek okulların fen derslerine devam etti. Türkiye'ye döndükten sonra Darülfünun'a (Üniversite) müdür tayin edildi. Ancak bir süre sonra bu görevden ayrıldı, açtığı bir özel okulda öğrenci yetiştirmeye çalıştı. Şemsettin Sami, Abdülhak Hamit onun öğrencilerindendir. Tahsin Hoca'nın başlıca eserleri: Mir'at-ı Sema, Tarih-i Tekvin, Esas-ı İlm-i Hey'et ve Türkiye'de ilk psikoloji eseri sayabileceğimiz «İlm-i Ruh» tur.

TAHTAKURUSU (Tahtabiti), yassı vücutlu, pis kokulu bir asalaktır. İnsan kanıyle beslendiği için çok zararlıdır. Pis yerlerde ürerler. DDT bu asalak böceğe karşı en iyi korunma vasıtasıdır. 10 kadar çeşidi vardır.

TAİF, Saudî Arabistan'ra bir kasabadır. Ülkenin orta kesiminde ve batısındadır. Mekke'den 100 km. uzaklıkta olan kasaba Hz. Muhammed zamanında Arabistan'ın tanınmış şehirleri arasındaydı. Ülke Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra burası daha çok bir sürgün yeri olarak kullanıldı.

TAKSİM, Türk musikisinde tek saz veya sözle yapılan solodur. Yalnız sözle yapılan taksime halk arasında «gazel» denirse de gerçek musikişinaslar bu tabiri kabul etmez, yalnız sözle içten geldiği gibi yapılan sololara «taksim» derler.

TAKSİMETRE, taksilerde, alınan mesafeyi ve bu mesafeyle orantılı olarak müşterinin ödeyeceği parayı gösteren bir makinadır. Vites kutusundan gelen bir mil makinayı çalıştırır.

TAKVİM, «doğrultma, düzeltme, yoluna koyma» anlamında Arapça bir kelimedir. Zamanın bölünüşünü düzenleyen cetveller eskiden beri bu adla anılagelmiştir. Takvimler, zamanın yüzyıl, yıl, ay, hafta ve günlere bölünerek hesaplanmasını sağlar. Bu arada önemli günleri, yıldönümlerini de bildirir.

Bütün takvimler iki tabiî ana bölümü esas alırlar: Bunlar yıl ve gündür. Bunların her ikisi de dünya ile güneşin ilgisinden doğar. Aylar ise ayın dünyadan görünüşüne göre değerlenir. Hafta, doğrudan doğruya insanların yaptığı bir bölümdür. Bazı uzmanlar takvimi insan zekâsının yarattığı ilk büyük eser olarak kabul ederler, çünkü bir defa zamanı ölçüp değerlendirmeyi başarınca, diğer işlerini de buna göre ölçmeyi, değerlendirmeyi başarmışlardır.

Eski çağlardan bu yana çok çeşitli takvimler kullanılmıştır. Bunların hepsinde de güneş, ay, ya da başka yıldızların hareketi esas alınıyordu. Eski Mısırlılar, güney yarımküresinde güneşin doğuşundan biraz önce görünen Sirius yıldızını takvimlerine esas almış ve seneyi yine 12 aya bölmüşlerdi. Her ay 30 gün, son ay 35 gündü. Bu takvim sayesinde Mısrlılar ekip, biçme işlerini mükemmel düzenlemiş ve böylece zamanın en kuvvetli devleti olmuşlardı. Yapılan incelemelere göre Mısır takvimindeki en eski tarih, bugünkü takvime göre M.Ö. 4236 yılıdır.

Eski Babilonyalılar da takvim yapmıştı, onların takvimi de 12 aya bölünmüştü. Her ay 29 veya 30 gün çekiyordu. Bunların takvimi ay takvimi olduğundan, zamanla arada meydana gelen farkı önlemek için zaman zaman araya fazladan bir ay ilâve ederlerdi. Eski Yunan takvimi de yine 29 ve 30 günlük 12 aydan ibaretti.

Öte yandan eski Romalılar'ın takvimi çok karışıktı. Çünkü sadece 10 aydan ibaretti ve ayların uzunluğu da Ay'ın hareketine göre düzenlenmişti. Ancak bir senede 10 ay olması karışıklıklar doğurduğundan sonunda onlar da 12 aya çıkardılar. Roma şehrinin kuruluşunu da takvimin başlangıcı kabul etmişlerdi. Bu, M.Ö. 753 yılına raslıyordu.

Julien Takvimi: M.Ö. 46 yılında Sezar yeni bir takvim yapılmasını emretti. Yıl, şubat hariç olmak üzere 30 ve 31 günlük aralıklara bölündü. O zamanın astronomi bilgini Sosigenos'un hazırladığı bu takvimde ayların bölünüşü bir bakıma bugünküne benziyordu. Yalnız şubat 29 gündü ve her 4 yılda bir de 30 gün oluyordu. Julien takviminde yıl 365 1/4 gün oluyordu. Yani normal güneş yılından 11 dakika 14 saniye daha kısaydı. İlk bakışta önemsiz gibi görünen bu fark zaman uzadıkça büyüyordu. Öyle ki 1580 yılında 10 gün geri kaldığı anlaşıldı. Gerçekte martın 21'i olması gerekirken takvimler martın 11'ini gösteriyordu.

Gregoryen Takvimi: Papa XIII. Gregoire' nin emriyle bu farkın giderilmesi için çalışmalara başlandı. 1582'de 5 ekim, 15 ekim olarak kabul edildi. Bugün kullan-

dığımız takvim budur. Yıl 30 ve 31 günlük aylara bölünmüştür. Şubat da 28 gündür. Her dört yılda bir artan bir gün fazlalık şubata ilâve edilir. Böylece şubat dört yılda bir 29 gün çeker. Bu şekilde, şubatın 29 çektiği yıllara «Artık yıl» denir. Ama, bu takvim de yüzde yüz doğru değildir, fakat hatası önemsenmeyecek kadar azdır. Ancak 4517 yılında güneşe göre bir gün ileri gitmiş olacaktır. Gregoryen takvimi Fransa'da aynı yıl, yanı 1582'de, İngiltere'de 1752'de, Rusya'da 1918, Yunanistan'da 1923'te kabul edildi. Türkiye'de ise Gregoryen takviminin kullanılmaya başlanması 1926 yılına raslar. Daha önce Rumî ve Hicrî takvimler kullanılıyordu.

Hicrî Takvim: Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçmesini başlangıç alan takvimdir. Yıllar, güneş yılı değil, ay yılıdır.

Ay'ın dünyanın çevresindeki tam bir devri bir ay kabul edilmiştir. Ay'ın, dünya etrafında dönüşü 29,5 gün tuttuğundan, Hicrî yıl güneş yılından 11 gün kısa oluyor, bunun sonucu olarak da Hicrî yılbaşı her yıl bir öncekinden 11 gün önceye geliyordu. Böylece bir zamanlar kışın ortasına gelen bir Hicrî ay, bir müddet sonra ilkbahara, bir müddet sonra da yazın ortasına geliyordu.

Rumî Takvim: Güneş yılına göre düzenlenmiş bir takvimdi. Ancak gün hesabına göre şimdi kullandığımız takvimden 13 gün geriydi. Takvimin başlangıcı da yine Hicrî takvimin başlangıcıydı, ama ay ve güneş yılları arasındaki farktan dolayı Hicrî yıldan iki yıl ileriydi. 1917'de yıl tarihi aynı kalmakla beraber, aradaki 13 gün farkı kaldırmak için bir değişiklik yapıldı, sonra 1926'da Batı devletlerinde olduğu gibi bizde de Milâdî takvim kabul edildi.

Bunlardan başka bir de hem ay, hem de güneşin hareketlerine göre düzenlenmiş bir Musevî takvimi vardır. Aylar bazen 29, bazen 30'dur, yıllar da bezen 12, bazen 13 aydan meydana gelir.

Yıllar Birbirine Nasıl Çevrilir?

Eskiden Türkiye'de Hicrî ve Rumî takvimler geniş ölçüde kullanıldığı için, bugün bile birçok eski kitaplarda bu tarihlere raslamak mümkündür. Bu bakımdan tarihlerinin birbirine çevrilmesini sağlamak için şöyle bir yol vardır. Hicrî yılı, Milâdî'ye çevirmek için Hicrî yıl 33'e bölünür, elde edilen sonuç 33'e böldüğümüz sayıdan çıkarılır, kalana 622 eklenir. Meselâ:

$$1388 : 33 = 42$$
$$1386 - 42 = 1344$$
$$1344 + 622 = 1966$$

Milâdî yılı Hicrî yıla çevirmek için de, Milâdî tarihten 621 sayısı çıkarılır, sonuç 33'e bölünür. Bölümün sonucu da kalan sayıya eklenir. Meselâ:

$$1959 - 621 = 1338$$
$$1338 : 33 = 40$$
$$1338 + 40 = 1378$$

Rumî yıl ile Milâdî yılı birbirine çevirmek ise çok daha kolaydır. Milâdî yıldan 584 çıkarılınca Rumî yıl, Rumî yıla 584 eklenince de Milâdî yıl bulunur. Meselâ:

$$1970 - 584 = 1386 \text{ Rumî yıl}$$
$$1339 + 584 = 1923 \text{ Milâdî yıl}$$

TAKVİM-İ VEKAYİ, Türkiye'de yayınlanan ilk gazetedir. Takvim-i Vekayi Sultan Mahmud II'nin emriyle 1831'de haftalık olarak yayınlanmaya başlanmıştır. Resmî Gazete özelliğinde idi. Nitekim sonradan adı «Resmî Gazete» olarak değiştirildi. Resmî Gazete bugün de çıkmaktadır.

TALÂT PAŞA (1874 - 1921), tanınmış Türk sadrâzamıdır. Kendi gayretiyle Fransızca öğrendi, Selânik Hukuk Fakültesinde okudu. Daha sonra postaneye memur olarak girdi. Bu arada siyasî hayata karşı duyduğu büyük eğilim yüzünden zamanın hükümetine karşı gizli çalışmalarda bulundu. Bu yüzden iki yıl hapiste yattı. Daha sonra diğer arkadaşlarıyle beraber İttihat ve Terakki Cemiyetini kurdu. Meşrutiyetin ilânından sonra Edirne milletvekili olarak İstanbul'a geldi. bir süre sonra içişleri bakanı oldu. Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine karar veren kabinede o da bulunuyordu. Savaşın başlamasından iki yıl sonra, 1916'da sadrazamlığa getirilen Talât Paşa, savaşta yenilmemiz üzerine 1918' de Almanya'ya kaçtı. 1921'de orada, bir Ermeni komitecisi tarafından öldürüldü. Kemikleri 1943'te yurda getirilerek İstanbul'a gömüldü.

TALK, bir çeşit pudradır. Daha çok deri hastalıklarında kullanılır. Hidratlı magmezyum silikattan ibaret olan talkın hekimlikte kullanılan çeşidinin içine biraz da boraks katılır. Talktan temizlik işlerinde, madenî eşyayı parlatmakta da faydalanılır.

TALLEYRAND, Charles (1754 - 1838), Fransız başbakanlarındandır. Paris'te doğdu. Din eğitimi gördü ve kısa bir süre içinde piskoposluğa yükseldi. Fransız İhtilâlinde, ihtilâlcilere katılınca kilise hizmetlerinden kovuldu. Bir süre Amerika'ya gitti, sonra Napoléon zamanında dışişleri bakanlığına getirildi. Ancak Napoléon'la arası açılınca ona karşı cephe aldı, nihayet başbakan olunca Louis XVIII'i kral ilân ettirdi.

Talleyrand ince zekâsı ve büyük kurnazlığıyle tanınan bir devlet adamıydı. Zamanının en ünlü siyaset adamı olmuş, «Hatıralar» ve «Mektuplar» adlı iki de eser yazmıştır.

Talleyrand

TALLI BİTKİLER, çiçeksiz bitkilerin bir alt şubesidir. Bu tip bitkilerde kök, sap ve yaprak bulunmaz. Bir örnek hücrelerin bir araya gelmesiyle meydana çıkan ve «tal» denen bir kısım vasıtasıyle beslenirler. Bakteriler, likenler, su yosunları tallı bitkilerdendir.

E. Ekrem Talu

TALU, Ercümend Ekrem (1888 - 1956), Türk yazarıdır. Romanları ve mizah yazılarıyle tanınır. Istanbul'da doğdu. Edebiyatımızdaki Tanzimat devrinin büyük ediplerinden Recaizâde Ekrem'in oğludur. İyi bir eğitim gördü. İlk yazılarını 16 yaşındayken yayınlamaya başladı. 1907'de Düyun-u Umumiye'ye mütercim olarak girdi. Ondan sonra bir taraftan yazı hayatına devam ederken bir taraftan da emekliye ayrıldığı 1956 yılına kadar çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu.

Mizah alanında büyük bir başarı gösteren Ercümend Ekrem Talu'nun sürükleyici bir uslûbu, temiz bir Türkçesi vardı. Çeşitli gazete ve dergilerde pek çok mizah yazısı yazdı, daha sonra mizahî romanlar yazmaya başladı. Başlıca eserleri: Sabir Efendinin Gelini, Meşhedî ile Devriâlem, Meşhedî Aslan Peşinde, Bir Gönül Böyle Sevdi, Meşhedî'nin Hikâyeleri'dir.

Tambur

TALYUM, «Tl» eimgesiyle gösterilen bir elemandır. Fizik özellikleri bakımından kurşuna benzer, 1500°'de erir. Yoğunluğu 11,85'tir.

TAMBUR, Türk musikisinde mızrapla çalınan sazların en güzellerindendir. Uzun bir sap ve tekneden ibaret olup, 4 çift tellidir. Uzunluğu 135 sm.'dir. Tamburun dik tutularak, keman gibi yay ile çalınan şekli de vardır ki buna «yaylı tambur» denir. Klâsik Türk musikisinin en önemli sazlarından olan tambur, Doğu'da pek eskiden beri bilinir ve Doğu musikisinde ilkel tambur şekilleri kullanılırdı.

Tank

TAMBURA, saplı, madenî telli ve mızrapla çalınan sazların genel adıdır. Türk halk musikisi sanatkârlarının kullandığı cura, bağlama, meydan sazı v.b. hep birer tambura çeşididir.

A. Hamdi Tanpınar

TANANARİVE, Madagaskar adasındaki Malgaş cumhuriyetinin başkentidir. Denizden 1.400 metre yükseklikte kurulmuştur. Nüfusu 248.000'dir. İdarî bir merkez olduğu kadar ülkenin kültür merkezi de olan şehirde bir üniversite vardır. Çeşitli endüstri tesislerinin yanında tütün imalâthaneleri, tasfiyehaneler, yağhaneler bulunur.

TANCA, Afrika'nın kuzeybatı sahilinde milletlerarası bir bölgedir. Fas'ın kuzeyinde bulunur. Başkenti de aynı adla anılır. Cebelitarık boğazındaki Tanca'nın nüfusu: 142.000, yüzölçümü: 373 km.^{2}'dir. Tanca bölgesi ve Tanca şehri Fas kralına bağlı olmakla beraber milletlerarası bir komisyon tarafından idare edilir. Hareketli bir ticaret şehridir. Geliri milletlerarası limandan elde edilir.

TANEN, büzücü, buruşturucu bir maddedir. Çeşitli bitkilerden elde edilir. Hekimlikte kullanıldığı gibi dericilikte de kullanılır.

TANGANİKA (Bak: TANZANYA).

TANGENT (Bak: SİNÜS).

TANGO, bir dans çeşididir. Ağır oynanır. Çok eskiden beri oynanan bir dans olduğu halde, günümüzde de değerini kaybetmemiştir. Tangoda ayak hareketlerinin ritmi, iki yavaş, iki çabuk, bir yavaş olarak özetlenebilir.

TANK, bir savaş silâhıdır. Demir paletlerin etrafında dönen tırtıllı çelik bir şerit üzerinde yürür. Çok arızalı arazide kolaylıkla hareket eder, manevra kabiliyeti yüksektir. Zırhlı oldukları, top ve makinalı tüfeklerle ateş edebildikleri ve nihayet geniş hareket kabiliyetleri olduğu için savaş silâhlarının en önemlileri arasındadır. Tanklar: 1) Hafif, 2) Orta ve 3) Ağır olmak üzere üç çeşittir.

İlk defa I. Dünya Savaşı'nda İngilizler tarafından yapılarak Almanya'ya karşı kullanıldı. İmalâtı son derece gizli tutulduğundan karşı taraf üzerinde çok etkili oldu. 2. Dünya Savaşı'nda ise tank kara savaşlarında en önemli yeri tuttu. 2. Dünya Savaşı'nda tanklardan korunmak için özel tanksavar silâhları kullanıldı.

TANKER (Sarnıç gemisi) (Bak: GEMİLER).

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1901-1962), Türk şair ve yazarıdır. Istanbul'da doğdu. Edebiyat Fakültesini bitirdikten sonra öğretmenlik etti, daha sonra üniversite öğretim kadrosunda çalışmaya başladı ve 1939'da profesör oldu. 1943'te milletvekilliğine seçildi, daha sonra Millî Eğitim Bakanlığında görev aldı. 1950'de tekrar üniversiteye döndü.

Ahmet Hamdi, şiir ve hikâyeleriyle tanınır. Roman da yazmıştır. Şiirlerinde kendisine has bir sembolizm vardır. Memleket sevgisi eserlerinde derhal kendisini gösterir. Hikâye ve romanlarında ise geçmişe karşı bir özlem sezilir. Başlıca eserleri: Şiirler, Abdullah Efendi'nin Rüyaları (Hikâyeler), Huzur (Roman), Beş Şehir (Denemeler), Yaz Yağmuru (Hikâyeler), Saat Ayarlama Enstitüsü (Roman), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi ve Yahya Kemal'dir.

TANREK, Madagaskar adasında yaşayan bir memeli böcekçil hayvandır. Görünüşü köstebeğe benzer. Başlıca iki türü vardır:

1) Yumuşak kürklü tanrek, 2) Dikenli tanrek. Yeraltında yaşar. Kurtçuklar ve solucanlarla geçinir. Kış uykusuna yattığı zaman, yerliler tarafından toprak kazılarak eti için avlanır.

TANRI (Bak: ALLAH).

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi (1886 - 1966), Türk yazarı ve fikir adamıdır. İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra çeşitli gazete ve dergilerdeki yazılarıyle tanınmaya başladı. Erkek öğretmen okulunda ve üniversitede öğretmenlik etti. Bu dönem içinde Türk Ocakları'nın kurulmasında birinci derecede rol oynadı. Milletvekilliği ve Millî Eğitim Bakanlıklarında bulundu. 1950'de Demokrat Parti milletvekili olarak tekrar Millet Meclisi'ne girerek Türk Ocakları'nın canlandırılmasına çalıştı. Basılmış eserleri «Dağ Yolu» ile «Güne Bakan» dır.

TANSİYON (Kan basıncı), kalbin atış kuvvetiyle vücuda yayılan kanın damarlara yaptığı basınçtır. Kalp, kanı 30 sm.'lik civa basıncı ile damarlara pompalar. Eğer damarlarımız esnek olmasa aynı basınç vücudun her tarafına kadar yayılırdı. Damarlar esnek olduğundan kalpten çıkan kanın damarlara yaptığı basınç yavaş yavaş azalır, kolda 13 - 16, kılcal damarlarda ise 1 - 1,5 sm. civa basıncına kadar düşer. Demir bir borudan akan şehir suyunun ne kadar basınçla püskürdüğünü biliriz. Eğer musluğun ucuna yumuşak lastikten bir boru takarsak o zaman suyun akışı yumuşar. Çünkü esnek olan çevreye etki yapmış, böylece kendi basıncından kaybetmiştir. Kalpten çıkan kanın da çevreye yayıldıkça basıncının azalması bu sebeptendir. Eğer damarlar esnekliğini kaybetmişse, kireçlenmişse, o zaman kan basıncındaki bu yumuşama olmaz ve tansiyon normalden yüksek çıkar. Buna «hipertansiyon» denir. Bazı hastalıklar da aksine kan basıncında düşmeye yol açar. Tansiyonun normalden düşük olması haline de «hipotansiyon» denir.

Tansiyon yaşa göre değişir. Gençlerde tansiyon 12 - 13'tür. Yaşlılarda normal tansiyon 16 - 17'ye kadar çıkar.

TANTAL, «Ta» simgesiyle gösterilen bir elemandır. Bu eleman siyah bir toz halinde elde edilir. Erime derecesi 2.500, yoğunluğu 16,50'dir. Elektrik ampulleri ve kalem uçları yapımında kullanılır.

TANZANYA, Doğu Afrika'da bir devlettir. Tanganika ile Zengibar'ın birleşmesinden meydana gelmiştir. Kuzeyde Uganda, Viktorya gölü ve Kenya, doğuda Hint Okyanusu, güneyde Mozambik, Maldiv ve Zambia, batıda Kongo, Ruanda ve Burundu ile sınırlanmıştır.

Tanzanya

Nüfusu: 10.515.000, yüzölçümü: 932.000 km.²'dir. İdare şekli: Birleşik cumhuriyet, başkenti: Dâr-el-Selâm (181.153), dili: yerli diller, Arapça ve İngilizce, dini: Çoğunlukla Müslüman, Hindu ve Hıristiyan, parası: Doğu Afrika şilingi'dir.

Tanzanya'nın kuzey ve orta kesimleri dağlıktır. Victoria, Nyassa ve Tanganika gölleri ülkenin sınırlarındadır. Tanzanya'nın başlıca akarsuları Hint Okyanusuna akan Rufiji nehri ve kollarıyle, Mozambik'le sınır teşkil eden Rowuma nehridir. Denize ve göllere dökülen daha başka akarsular da vardır. Ülkenin en yüksek yeri Meru dağıdır (4.735 metre), Afrika'nın en yüksek yeri olan Kilimanjaro tepesi ise Tanzanya ile Kenya sınırındadır.

Tanzanya'da çoğunlukla zenciler yaşar. Bunlar Bantu ırkındandır. Memleketin ekonomisi elmas, platin ve altın madenlerine dayanır. Bilhassa elmas bakımından ülke çok zengindir. Doğu Afrika'nın en büyük limanı olan başkent Dâr-el-Selâm demiryolu ile ülkenin içlerine bağlıdır. Tanzanya'nın diğer önemli şehirleri Zengibar, Morogoro, Tanga'dır. Ülke, Tanganika ve Zenzibar'ın birleşmesinden meydana gelmiştir. Evvelce İngiliz Milletler Birliği'ne bağlı olan bu ülkelerden Tanganika 1961'de, Zenzibar 1963'de bağımsızlığını kazanmış, 26 nisan 1964'te iki millet birleşerek «Tanganika ve Zenzibar Birleşik Cumhuriyeti» ni kurmuş, aynı yılın 29 ekiminde ismini «Tanzanya» olarak değiştirmişlerdir.

TANZİMAT, Osmanlı İmparatorluğunun önemli devrelerinden biridir. Bu devre, ilk yazılı anayasa olan Tanzimat Fermanı'nın okunduğu 1839 yılında başlamıştır. Tanzimat Fermanı'nın okunmasından sonra imparatorlukta birçok ıslahat hareketlerine girişilmiştir.

Tanzimat Fermanı 3 kasım 1839'da okundu. Fermanı hazırlayan zamanın Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, imza eden de Sultan Abdülmecit'tir. Ferman Mustafa

H. Suphi Tanrıöver

TANZİMAT'IN KURUCULARI:

Abdülmecit

Büyük Reşit Paşa

Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda alenen okunmuştur. Bu bakımdan «Gülhane Hatt-ı Hümayunu» diye de anılır. Bu, vatandaşın ana haklarını teminat altına alan bir belgeydi. Buna göre padişah olsun, vezirler olsun, mahkeme kararı olmadan kimseyi idam ettiremiyecek, süremiyecekti. Vergiler, kanunlara göre toplanacak, vatandaşların her türlü insanlık hakkı, ırk farkı gözetilmeksizin teminat altına alınacaktı. Bu, 1878 yılına kadar sürdü.

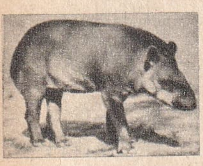
Tapir

Tanzimat, toplum hayatında olduğu gibi edebiyat ve fikir hayatında da yenilikler getirdi. Edebiyatımızda başlamış olan Batılılaşma hareketleri, Tanzimat'la beraber daha da hızlandı. Böylece «Tanzimat Edebiyatı» diye anılan yeni bir edebiyat doğmuş oldu.

Bu edebiyatın kurucuları Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'dır. Bu edebiyatçılar, edebiyatımızı yüzyıllardan beri içinde bulunduğu Doğu edebiyatı çerçevesinden çıkarmanın lüzumuna inanmışlardı. İlk defa Şinasi edebiyata, hayatın gerçeklerini soktu, şekil ve anlam bakımından divan edebiyatı şiirinden ayrı tarzda eserler verdi. Onun yetiştirdiği Namık Kemal ve Ziya Paşa da aynı izde yürüdüler.

C. Sıtkı Tarancı

Bu üç büyük edebiyatçımızın kurduğu Tanzimat akımı Recaizâde Ekrem, Abdülhak Hâmit ve Muallim Naci tarafından geliştirildi, yayıldı. Onlardan sonrakiler arasında Ahmet Vefik Paşa, Ebüzziya Tevfik, Şemsettin Sami ve Ahmet Mithat Efendi sayılabilir.

TAPİR, memelilerden, ağır vücutlu, kısa bacaklı bir hayvandır. Asya ve Amerika'nın sıcak kesimlerinde yaşar. Asya'da yaşayanlar Amerika'dakilerden daha büyük yapılıdır. Bu hayvanın bir özelliği de burnunun kısa bir hortum şeklinde uzamış olmasıdır. Tapirler sürüler halinde yaşar, iyi yüzer, daha çok geceleri dolaşır ve ot yiyerek beslenirler.

TAPU ve KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, başbakanlığa bağlı genel müdürlüklerden biridir. Adından anlaşıldığı gibi tapu ve kadastro işleriyle uğraşır. Tapu, bir gayrimenkulün (arsa, ev, tarla gibi mülkler) kime ait olduğunu gösteren vesikadır. Kadastro ise toprak parçalarının yüzölçümlerini, sınırlarını, değerini belirtip plâna bağlama işidir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında bu işlere «Defter eminliği» denen makama bakardı. Bu makam 19. yüzyılda, yerini «Defter-i Hakanî» ye bıraktı. Cumhuriyet devrinde ise tapu ve kadastro işleri daha ilmî yönden ele alındı. Tapu Umum Müdürlüğü ile Kadastro Umum Müdürlüğü kuruldu. 1927'de bu iki umum müdürlük «Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü» adı altında birleştirildi. Bu umum müdürlük 1941'e kadar adalet bakanlığına bağlıydı. 1951'de başbakanlığa bağlandı.

S. Sırrı Tarcan

TARAK, saç, sakal veya hayvan kıllarını açıp düzeltmekte kullanılan dişli bir alettir. Tarak çok eski zamanlardan beri kullanılır. En ilkel çağlara ait, hayvan kemiklerinden yapılmış, tarak olarak kullanıldığı sanılan dişli aşyalar ele geçmiştir. Eski Mısır ve Romalılar zamanında ise artık kemik, fildişi ve madenî taraklar yapılıyordu. Türkiye'de de bir zamanlar en çok fildişi tarak kullanılmıştır.

TARAK, bir çeşit yumuşakçadır. Kabukları açık renkli veya beyaz olur. Etleri yenir.

TARANCI, Cahit Sıtkı (1910 - 1956), son devir Türk şairlerinin en ünlülerindendir. Diyarbakır'da doğdu. Öğrenimini İstanbul'da tamamladı, Galatasaray'dan mezun oldu. Lise tahsilinden sonra ilk şiirlerini yayınlamaya başladı. Bir süre Ankara'daki Mülkiye Mektebi'ne devam ettikten sonra Paris'e gitti. Bir yandan da şiir yazıyordu. 2. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, 1940'ta tahsilini bitiremeden yurda döndü. 1943'te memur olarak çalışmaya başladı, çeşitli görevlerde bulundu. 1954 yılında aşırı içki düşkünlüğü yüzünden felce uğradı. Türkiye'de tedavi edilemeyince Viyana'ya gönderildiyse de, orada öldü. Cenazesi Türkiye'ye getirildi.

Cahit Sıtkı kendisine has özelliği olan bir şairdi. İlk şiirleri son zamanlarda yazdıklarına göre daha karamsardır. Şiirlerinden çoğunun temelini yaşamaya, güzelliklere karşı duyduğu sonsuz sevgi teşkil eder. Başlıca eserleri: Ömrümde Sükût, Otuz Beş Yaş, Düşten Güzel ve Sonrası'dır.

TARANTELLA, bir örümcek çeşididir. Bilhassa güney Avrupa'da çok raslanır. İri yapılıdır.

TARCAN, Selim Sırrı (1874 - 1948), Türk eğitimcisi ve yazarıdır. Galatasaray'dan mezun olduktan sonra Harbiye'ye girdi ve asker olarak hayata atıldı. 1908'de beden eğitimi üzerinde staj görmek üzere İsveç'e gönderildi. Orada bu alanda çalıştı ve incelemeler yaptı. Yurda döndükten sonra askerlikten ayrılarak, beden eğitimi öğretmenliğine başladı. Bir yandan da modern beden eğitimi kurallarının memleketimizde yerleşmesine de çalışıyordu. Emekliye ayrıldıktan sonra milletvekilliğine seçildi. Uzun süre milletvekilliği etti.

Türkiye'de İsveç usulü beden eğitimini ciddî olarak ilk defa ele alan odur. Beden eğitiminden başka folklor üzerinde de çalışan Selim Sırrı Tarcan'ın 40'a yakın eseri vardır. Bu eserlerin hepsi de genel kültür

konusundadır. Başlıcaları: Garp'ta Hayat, Bizce Meçhul Hayatlar, Bugünkü Almanya ve Radyo Konferansları'dır.

TARÇIN, defnegillerden, ağaç, ya da ağaççık şeklinde bir bitkidir. Bu bitkinin kendisine özgü güzel kokusu olan kabukları da aynı adla anılır. Kurutulup toz haline getirilen tarçın kabukları sütlü tatlılara koku vermekte kullanılır. Ayrıca, öğütülmemiş kabuklar kaynatılarak, suları çay gibi içilir. Tarçın Sumatra, Cava, Seylan gibi, Asya'nın sıcak bölgelerinde yetişir.

TARGAN, Şerif Muhittin (1892 - 1967), Türk musikisinin Doğu ve Batı'da tanınmış en büyük sanatçılarındandır. Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşa'nın oğludur. Öğrenimini İstanbul'da yapmış, Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinden mezun olmuştur. Bu arada viyolonsel ve ut çalmaya başlamış, musiki bilgisini ilerletmiştir. 1928'de New York'a gitmiş, orada 4 yıl kaldıktan sonra şehrin en büyük konser salonunda viyolonsel ve ut konserleri vermiştir. Bir ut virtüozu olan Şerif Muhittin'in Doğu ve Batı tarzında birçok beste ve etütleri vardır.

TARHAN, Abdülhak Hâmit (1851-1937), Türk edebiyatının en büyük şairlerindendir. Babası Hayrullah Efendi, zamanın ileri gelen bir fikir adamı ve yazarıydı. Mustafa Reşit Paşa'nın kurduğu Encümen-i Daniş'te üyelik etmiş, tarih yazmıştı. Büyükbabası Abdülhak Molla ise Mahmud II'nin hekimbaşısıydı.

Böyle bir aileden yetişen Abdülhak Hâmit küçük yaşta okula başladı. Amerikan Koleji'nde okudu, daha sonra ağabeyi ile birlikte Paris'e gitti. 14 yaşında iken babasıyla beraber Tahran'a gitti. Babasının sefir olarak orada bulunduğu süre içinde İran şiiriyle meşgul oldu. Babasının ölümü üzerine yurda dönerek, Şûray-ı Devlet kâtipliği ile resmî hizmete girdi. O sıralarda Fatma Hanım'la evlendi. Bir yandan da ilk edebî eserlerini vermeye başlamıştı. Bunlar «Sabr-u Sebat», «Maceray-ı Aşk», «İçli Kız» adlı tiyatrolardı. Abdülhak Hâmit 25 yaşındayken elçilik kâtipliğiyle Paris'e gönderildi. Orada «Nesteren» adlı tiyatro eserini yazdı. Daha sonra Yunanistan, Kafkasya ve Hindistan'da konsolosluklarda bulundu. Bombay'da konsolos iken karısı Fatma Hanım rahatsızlandı, Türkiye'ye gelirken yolda öldü. Bu, büyük şairi çok içten sarstı. Bir süre görev almadı. Karısının ölümü ona «Makber» adlı unutulmaz eserini ilham etti.

Daha sonra yine hariciyede görevler alan şair, 2. Meşrutiyet'ten sonra Brüksel elçiliğinden emekliye ayrılarak İstanbul'a döndü. 1. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Viyana'da yaşadı. 1923'te Türkiye'ye döndü. Ömrünün son yıllarını eşi Lüsyen Hanımla sükûnet içinde geçirdi.

Abdülhak Hâmit, şiirler, mensur ve ve manzum tiyatro eserleri yazmıştır. Bu eserlerin çoğunda konu, kâinat ve insanlık hakkındaki düşünceler üzerine oturtulmuştur. Eserlerinde genel olarak günlük hayatımızın çok dışındaki, esrarengiz, karanlık meselelerle ilgilenir, bunları aydınlatmaya çalışır. Bu bakımdan felsefe ve fikre yönelmiş en kudretli şairlerimizden biridir. Birçok eserlerinde fikirlerini, birbirine zıt duygu ve düşüncelerle ifade etmesi şairin başlıca özelliklerinden biridir.

A. Hamit Tarhan

Abdülhak Hâmit'in başlıca eserleri şunlardır: Şiirler: Sahra, Garam, Belde Yahut Divaneliklerim, Makber, Ölü, Bunlar Odur, Ruhlar, Arzîler, Yâdigâr-ı Vatan, İlham-ı Vatan.

Manzum tiyatro eserleri: Tezer, Nesteren, Sardanapal, Eşber, Cünun-ı Aşk, Nazife.

Mensur tiyatro eserleri: Duhter-i Hindu, Tarık, İbn-i Musa, Finten.

TARHUNCU AHMET PAŞA (? - 1653), Osmanlı sadrâzamlarındandır. 1652'de bu mevkie gelmiş ve ilk defa bütçe yapmak için teşebbüse girişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ilk bütçeyi yapmaya teşebbüs etmiş ve bu teşebbüsünün sonucu ertesi yıl idam edilmiştir.

TARIK BİN ZİYAD (? - 720), Türkler'in Berber kabilesine mensup bir Müslüman emiridir. Babasının Müslümanlığı kabul ettiği bilinmektedir. Tarık bin Ziyad, Endülüs'ü fethetmesiyle tanınır. Musa İbni Nusayr tarafından bu vazifeyle görevlendirilmiş, 711 yılında bugün hâlâ kendi adıyle anılan Cebelitarık'a çıkmıştır. Askerin geri çekilme ümidini kırmak için gemilerini yakması, tarihin en ünlü olaylarından biridir. Askerini heyecana getiren bir de hitabede bulunarak Kral Rodrigez'i yenmiş birçok şehri zaptetmiştir.

TARIM, çiftçilik, sebzecilik, meyvacılık, bağcılık, tütüncülük gibi topraktan ürün alma ve hayvan yetiştirme işlerinin bütününe verilen addır. İnsanlar daha tarih öncesi çağlarda bile tarıma büyük önem vermiş, yabani bitkilerden faydalanmış, bunlardan işine yarayanları özel olarak yetiştirme yollarını aramıştır. Aynı şekilde hayvanlarla da meşgul olmuş, avlayıp yediği hayvanlardan başka, uygun olanları özel olarak yetiştirme yoluna gitmiş, böylece hayvanların et, süt, deri, boynuz ve kemiklerinden faydalar sağlamıştır.

Yüz binlerce yıl süren gelişme sırasında insanlar yavaş yavaş bitki ve hayvanların tabiî halde kendilerine fazla faydalı olma-

TARİHİN İLK DEVİRLERİNDEN GÜNÜMÜZE KALANLAR:

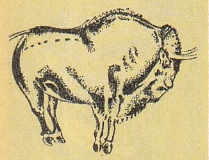

İspanya'da Altamira mağarasının duvarında çizili bulunan taş devrinden kalma bir bizon resmi

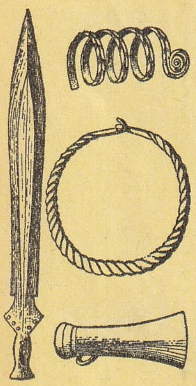

Tunç devrinden kalma kılıç, balta ve süs eşyaları

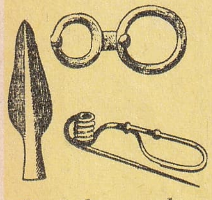

Demirden yapılmış ilk aletler: Mızrak ucu, çengelli iğne ve halkalar

dığını anlamış ve o zaman bunları kendileri yetiştirmeye önem vermişlerdir. Böylece insanlar ihtiyaçlarını karşılayacak oranda ürün yetiştirmeye başladıktan sonra göçebelikten kurtulabildiler ve devamlı bir yer sahibi oldular. Tarım yapılan yerlerin yakınında doğan köyler zamanla gelişti ve nihayet şehir hayatı başladı.

Tarımın gelişmesi de, medeniyetin diğer alanlarında olduğu gibi önceleri pek hızlı olmamış, insanlar, çok yakın zamanlara kadar tarlalarını en ilkel araçlarla sürmüş, elde ettikleri taneleri en ilkel şekillerle öğütmüş, ya da başka şekilde değerlendirmiştir. Ancak son iki yüz yıl içinde tarım mahsulleri üzerinde yapılan araştırmalar mahsulün cinslerinin geliştirilmesine yol açmış, daha sonra tarım alanında kullanılan makinaların yapımı ve gelişmesiyle de tarım, günümüzün yaşayışına paralel bir ilericilik kazanmıştır.

Bugün tarlalar traktörlerle sürülmekte, eskiden belki bir ayda yapılan iş, bir, iki gün içinde bitirilmektedir. Aynı şekilde olmuş ekinlerin biçilmesinde, kabuklarından ayrılmasında da geniş ölçüde makinelerden faydalanıldığı için daha çok mahsul elde etmek mümkün olmaktadır.

Bütün bunlara rağmen yine de kıtalara ve ülkelere göre tarım alanında büyük farklar vardır. Asya ve bilhassa Afrika'da tarım, Amerika ve Avrupa'ya göre çok geridir. Avrupa ve Amerika'da, bilhassa Amerika Birleşik Devletleri'nde tarım dev bir hızla ilerlemiş, hayvanların bile makinelerle sağılması, kasaplık hayvanların kesildikten sonra uzun müddet bozulmadan muhafaza edilme usullerinin bulunması bu ülkenin endüstride olduğu kadar tarımda da öne geçmesini sağlamıştır.

Memleketimizde de son yıllarda tarım alanında büyük ilerlemeler olmuş, kurulan traktör fabrikaları sayesinde köylü traktör sahibi edilmiş, harman makinalarından ve başka tarım makinalarından faydalanarak daha geniş ölçüde tarımla uğraşma imkânlarına kavuşmuştur.

TARİH, geçmişteki insan topluluklarının gerek kendi aralarında, gerekse komşularıyle olan siyasal, toplumsal münasebetlerini yer ve zaman göstererek anlatan bir bilim dalıdır. Bu bakımdan ancak yazının icadına kadar geriliyebilir. Yazı ise bundan 6.000 yıl kadar önce icat edilmiştir.

Tarih, birçok başka bilim dallarıyle de ilgilidir. İnsanların yaşadıkları yerleri, iklim şartlarını bildiren «coğrafya», eski uygarlıkları anlatan «arkeoloji», insan ırkları arasındaki akrabalıkları izah eden «antropoloji» bunların başlıcalarıdır.

Yazının icadından önceki devirlerde de insan topluluklarının varoldukları ve önemli roller oynadıklarını yapılan kazılarda elde edilen kalıntılardan anlamak mümkündür. Fakat bunlar yazılı belgeler olmadığı için, bu devreye «Tarih Öncesi Çağlar» denir. İnsan, başlangıçta hayvanlardan farksız, vahşî ve ilkel bir hayat sürmüş, sonra zekâsını kullanarak birtakım araçlar meydana getirmiş ve hayvanlardan farklı bir hayata kavuşmuştur. Önce taştan yararlanmış, sonra taşı yontarak istediği biçime sokmuş, ateşi öğrendikten sonra da bundan yararlanmanın yollarını aramıştır. Tekerleğin icadı, hayvanların evcilleştirilmesi, kaldıraç, uygarlık yolunda insanın en büyük yardımcıları olmuştur. Nihayet madenlerin bulunuşu, önce bakırdan, sonra tunçtan, daha sonra da demirden faydalanma imkânını yaratmıştır. Bu sıralarda yazının da icadı ile Tarih Öncesi devirler sona ermiştir.

İnsanın takvimi uygulamaya başlamasından sonra, tarih olaylarını tespit daha da kolaylaşmıştır. Tarih devirleri yazının icadından başlar, zamanımıza kadar gelir. Bu devre de ayrıca dört bölüme ayrılmıştır:

1 - İlkçağ: Yazının icadı ile başlar, M.S. 476'da Batı Roma'nın yıkılması ile son bulur. Önemli uygarlıkların kurulduğu, büyük mesafelerin kaydedildiği bir devredir.

2 - Ortaçağ: M.S. 476'da başlar, 1453'te Istanbul'u Türkler'in fethiyle sona erer. Ortaçağ'ın sonu olarak 1492'de Amerika'nın keşfini kabul edenler de vardır.

3 - Yeniçağ: 1453'ten 1789 Fransa İhtilâli'ne kadar devam eder.

4 - Yakınçağ: 1789'dan zamanımıza kadar geçen devredir. Bundan sonra İkinci Dünya Savaşında atom bombasının bulunmasının da bir başka devre olarak kabul edilmesi mümkündür.

Tarih biliminin çeşitli kolları da vardır. Bunların başlıcaları, «Siyasî Tarih», «Sanat Tarihi» ve «Edebiyat Tarihi» dir.

TARİKATLAR, büyük dinlerdeki çeşitli inanç kollarıdır. Ana kurallarda yapılan değişiklikler, yorumlar ve görüş farklarından meydana gelmiştir. Mezheplerden ayrılırlar. Çünkü tarikat mensupları hür fikirli, hoşgörür olurlar. Küçük topluluklara ve fertlere yönelirler. Müzikleri, âyinleri vardır. Felsefe ve gerçek ilhamı ağır basar.

Müslümanlıkta da 200'e yakın tarikat vardır. Bunların başlıcaları: Rufaîlik, Bektaşîlik, Nakşıbendîlik, Mevlevîlik ve Halvetîlik'tir. Bunlardan Nakşıbentlik, Bektaşîlik ve Mevlevîlik Türkler'in kurdukları tarikatlardır.

TARLA KUŞU, ötücükuşlar türünün bir çeşididir. Açık alanlarda yaşar. Ötmek için çok yükseklere çıkar. 75 türü vardır. Yal-

nız bir türü Amerika'da yaşar. İnce yapılı, sivri kanatlı kuşlardır. Avrupa tarla kuşu en iyi ötenidir. Bulundukları arazinin rengine uymakta çok ustadırlar. Düşmanlarından bu sayede korunabilirler.

TARSUS, Akdeniz Bölgesinde, İçel iline bağlı 143.419 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 57.757 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.699 km.²'dir. Merkez bucağından başka: Gülek, Namrun ve Yenice adlı 3 bucağı ve 141 köyü vardır.

Büyük bir kısmı Adana ilinin sınırları içinde bulunan Çukurova'nın güneybatı kesimi Tarsus ilçesinin sınırları içindedir. Kuzeydeki alçak tepeciklerin hemen ardından Toros dağları başlar. Kıyıya bakan kesimlerinde Akdeniz iklimi görülür. Dağlık kesimlerde iklim sertleşir. En önemli akarsuyu Tarsus çayıdır. En çok pamuk, susam, turfanda sebze yetitirilir. İlçe merkezi, kuzey - güney doğrultusunda gelişmektedir. Şehirde birçok fabrika mevcuttur. Ayrıca İskenderun'dan sonra Türkiye'nin en kalabalık ilçe merkezidir.

TASAVVUF, bir felsefe ve din görüşüdür. Tanrı kavramında gerçeğe, gönül yolundan veya irade zorlamasıyle ulaşılabileceğini kabul eder. Bu felsefe görüşü yaradılışın sırları konusunda din kitaplarının verdikleri ile yetinmemiş, konuyu daha serbest bir düşünüşle çözmeye çalışmıştır. Bu arada meydana gelen çeşitli görüşler, birçok tarikatların doğmasına sebep oldu.

Tasavvufta en kuvvetli sistem, «vahdet-i vücut» (varlığın birliği) nazariyesidir. Buna göre bütün varlıklar, Tanrı'nın bir parçasıdır. İnsan da Tanrı'dan kopmuştur, yine Tanrı'ya dönecektir. Tasavvuf, Müslüman ülkelerinde edebiyat, müzik ve dans alanlarında gelişmeye sebep olmuştur. Tasavvuf edebiyatının en ünlü siması ise, Ahmet Yesevî'dir.

TASMANYA, Avustralya'nın güneyinde, bu devlete bağlı 362.000 nüfuslu bir adadır. Yüzölçümü: 68.000 km.²'dir. Başkenti: Hobart'tır.

Ada, adını, 1642 yılında ilk gelen Avrupalı Abel Tasman'dan almıştır. Bugün burada Avustralya'ya bağlı bir devlet kurulmuştur.

Ada arazisi yüksek olmamakla beraber, çok engebelidir. Ilık ve rutubetli bir iklimi vardır. Hayvancılık, meyve üretimi, madencilik gelişmiştir. Başlıca akarsuyu olan Derwent üzerinde hidroelektrik santralleri kurulmuştur. Halkın çoğunluğunu Avrupalılar teşkil eder. Yerli halk 19. yüzyılda yok edilmiştir.

TASSO, Torquato (1544 - 1595), İtalyan edebiyatının en ünlü şairlerindendir. Sorrento'da doğdu. Hukuk öğreniminden sonra Laura adlı sevgilisi için yazdığı lirik şiirlerle ün saldı. 1570'te Fransa'ya gitti, Fransız şairi Ronsard ile tanıştı. Dönüşünde «Aminta» adlı kır masalını, «Kurtulan Kudüs» ü yazdı.

Tasso duygularını dilediği gibi söyleyerek, şiiri kalıplarından kurtarmıştır. Ölümünden sonra efsaneleşmiş, İtalyan halk masallarının malı olmuştur.

Tasso

TAŞ, yerkabuğunu meydana getiren külte (kaya) maddesinden kopan irili, ufaklı parçalara denir. 1) Tortul, 2) Püskürük, 3) Metamorfik olmak üzere çeşitli sınıfları vardır. Tortul külteler sularda sürüklenen maddelerin tortulaşması ile meydana gelmiştir (çakmaktaşı, sileks, kumtaşı gibi). Püskürük külteler yeryüzüne çıkan lavların soğumasından meydana gelmiştir. İçlerinde fosil bulunmaz (Granit, profil, bazalt gibi). Metamorfik külteler ışık, su buharı gibi etkenlerle fiziksel niteliklerini kaybetmiş olanlardır. (Mermer gibi).

Bu taşların çıkarıldığı ocaklara da «taş ocakları» denir.

TAŞ BASKISI, bir baskı çeşididir. İlk defa olarak 1796'da Bavyeralı Senefelder tarafından uygulanmıştır. Kireç taşları ince tabakalar halinde kesilir. Üzerlerine yağlı mürekkeple yazı yazılır, resim yapılır. Baskıda düz çıkması için, taşın üzerine tersine işlem uygulanır. Üzerine asit dökülür. Asidin etkilediği yerler oyulur, mürekkepli yerler yüksekte kalır. Bu kalıp taş baskı makinesine takılarak baskı yapılır.

TAŞ DEVRİ (Bak: CİLÂLI TAŞ DEVRİ ve YONTMA TAŞ DEVRİ).

TAŞIL (Bak: FOSİL).

TAŞKENT, Özbekistan Sovyet Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu 1.030.000'dir. Sovyetler Birliği'nin yedinci büyük şehridir. Sir Derya üzerinde, denizden 430 metre yüksekte kurulmuştur. Öğretim hayatı, sanayi ve sanat faaliyetleri gelişmiştir.

Taşkent, Türk tarihinde önemli roller oynamış bir şehirdir. Yüzyıllarca Cengizoğulları'nın idaresinde kalmış, Hokant hanlığına bağlanmış, 19. yüzyılda Ruslar'ın eline geçmiştir.

TAŞKIRAN, Taşkırangiller'den kimi türleri süs bitkisi olarak kullanılan ve saplarının parçalanmasıyle üreyen bir bitkidir. Kırlık yerlerde yetişir.

TAŞKÖMÜR (Bak: KÖMÜR).

TAŞKÖPRÜ, Karadeniz Bölgesinde, Kastamonu iline bağlı 58.698 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.113 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.217 km.²'dir. Merkez bucağından başka 1 bucağı (Gökçeağaç) ve 147 köyü vardır.

İlçenin orta kesimlerini Gökırmak çevre-

Tatvan'da Denizcilik Bankası'nın Van Gölü İşletmesi önündeki heykel

sindeki düzlükler kaplar. Kuzeyinde İsfendiyar dağları uzanır. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Ormanları zengindir. En çok kayınla meşe vardır. Tarım olarak kenevir ve çeltik ekilir.

İlçe merkezi denizden 500 metre yükseklikte kurulmuştur. Kastamonu'yu Sinop'a bağlayan yol üzerinde ve Kastamonu'ya 44 kilometre uzaklıktadır. Gökırmak üzerindeki beş gözlü taş köprü, adını kasabaya vermiştir.

TAŞKÜRE (Bak: LİTOSFER).

TAŞLAMA (Hiciv), bir kimseyi veya bir fikri iğneli bir tarzda yeren edebiyat türüdür. Arap edebiyatında aynı türe «hiciv», yazarına da «heccav» denir. İran şairleri de bu türde başarılı örnekler vermişlerdir. Eski Yunanistan'da da Diogenes taşlamalarıyla ün salmıştı. Voltaire de 18. yüzyılda Fransız edebiyatında güzel taşlama örnekleri vermiştir. Türk edebiyatının başlıca taşlama yazarları ise, Fuzulî, Türk Galip Paşa, Koca Ragıp Paşa, Eşref, Neyzen Tevfik ve Ziya Paşa'dır.

TAŞLIÇAY, Doğu Anadolu Bölgesinde Ağrı iline bağlı 15.919 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.323 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 798 km.²'dir. Tek bucağı ve 36 köyü vardır.

İlçe topraklarının orta kesiminde akan Murat suyunun çevresini yükseklikleri 3.000 metreyi bulan dağlar kaplar. Bunlar kuzeyde Balıklıgöl (3.159 metre), Mozik (2.750 metre), güneyde Muratbaşı (3.579 metre) dağlarıdır. Kışları çok soğuk geçer. Orman örtüsü fakirdir. Halk hayvancılık ve tahıl tarımı ile geçinir.

İlçe merkezi, İran transit yolu üzerindedir. Karaköse şehrine 32 km. uzaklıktadır.

TAŞOVA, Karadeniz Bölgesinde, Amasya iline bağlı 50.298 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.021 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.010 km.²'dir. Merkez bucğından başka: Destek, Esençay, Tekke adlı 3 bucağı ve 56 köyü vardır. İlçe topraklarının orta kesiminde Yeşilırmak ve Kelkit nehirleri çevresinde geniş düzlükler bulunur. Kışlar ılık geçer. Borabay gölü tabiî güzellikleri ile ün salmıştır. Tütüncülük halkın başlıca geçim kaynağıdır. Ayrıca şeker pancarı yetiştirilir.

İlçe merkezi, Niksar - Erbaa - Lâdik - Samsun yolu üzerinde ve deniz yüzeyinden 200 metre yüksektedir. Amasya'ya 55 km. uzaklıktadır. Ayrıca Tokat'a da düzgün bir yolla bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu 46 km.'de olan Lâdik istasyonudur.

TATARCIK, bir sinek çeşididir. Sivrisinekten küçüktür. Gündüzleri sulak yerlerde barınır. Geceleri gelip insan kanı emerek beslenir. Sesini işittirmeden konar ve ancak sokması ile varlığını belli eder. Sağlığa zararlıdır.

TATARCIK HUMMASI, bir cins tatarcığın sokması ile geçen bir hastalıktır. Akdeniz kıyılarında görünür. Hastalığa sebep olan virüsü «Phlebotomus papataci» adlı tatarcıklar taşır. Bunlar cibinlikten geçecek kadar küçük hayvanlardır. Hastalık yüksek ateşle başlar. Ağrılardan başka bulantı, kusma, ishal görülür. Tedavisi için salisilatlı ilâçlardan yararlanılır.

TATARİSTAN, Sovyetler Birliği'nde Rusya Cumhuriyeti'ne bağlı bir «bağımsız cumhuriyet» tir. Rusya'nın Avrupa'da kalan topraklarında, Moskova'nın doğusuna düşer. Yanlış olarak Tatar denen Kazan Türkleri burada yaşar. Kuzeyinde Fin Cumhuriyeti, doğusunda Başkurdistan bağımsız Türk Cumhuriyeti, güneyinde Kuybişev vardır. Nüfusu: 3.011.000, yüzölçümü: 68.000 km.²'dir. Başkenti: Kazan (725.000), dili: Türkçe, parası: Ruble'dir.

Volga ile Kama nehri arasındaki bölge, geniş bir ova halindedir. Kuzeyde soğuk Doğu Avrupa, güneyde ılıman Doğu Avrupa iklimi hüküm sürer. Halk hayvancılık, tarım, her türlü sanayi ile geçinir.

Tataristan, bin beş yüz yıldan beri bir Türk ülkesidir. 16. yüzyılda toprakları Ruslar'ın eline geçtiği halde, kültürlerini korumuşlardır. Son dünya savaşından önce halkın üçte ikisi Türktü.

TATARLAR, tarihte Cengiz Han'ın ordusunu meydana getiren çeşitli kavimlerin genel adıdır. Aralarında Türkler olduğu gibi, Moğol ve Tunguzlar da vardır. Yanlış olarak Kazan Türklerine de Tatar denmiştir. Çarlık devrinde Ruslar bu deyimi bütün Türk kavimleri için kullanmışlardır. Bizde de genellikle Kırım ve çevresinde yaşayan Türkler bu adla anılır.

TATU (Bak: ARMADİLLO).

TATVAN, Doğu Anadolu Bölgesinde, Bitlis iline bağlı 29.125 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.786 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.235 km.²'dir. Merkez bucağından başka 2 bucağı (Küçüksu, Reşadiye) ve 42 köyü vardır.

İlçe arazisinin güneyinde yükselen dağlar Van gölü kıyısında alçalır, burada dar bir kıyı ovası meydana getirir. Bazı kesimlerde ise dağlar kıyıdan itibaren birden yükselir. Sönmüş bir volkan olan Nemrut dağı (3.050 metre), ilçenin en yüksek dağıdır. İlçe topraklarında kış çok uzun sürer. Yazlar sıcak, ama pek çabuk geçer. Ormanları zengindir. En çok meşe, ardıç, karaağaç bulunur. Önemli akarsuyu yoktur. Halk daha çok hayvancılıkla geçinir.

İlçe merkezi, eski mahalle ile birkaç km. uzaklıktaki Tuğ iskelesinde kurulu Tuğ mahallesinden ibarettir. Eski Tatvan daha çok «Karşıyaka» diye anılır. Elâzığ - Muş demiryolunun bitim noktasıdır.

TATYOS EFENDİ (1855 - 1913), klasik Türk müziğinin ünlü bestecilerinden biridir. İstanbul'da doğdu. 46 şarkı, 7 peşrev, 6 saz semaisi, 1 beste, 1 de taksim bırakmıştır. Saz eserleri çok değerlidir. Ermeni asıllı bestecilerin en başarılısı sayılır.

TAVAS, Ege Bölgesinde, Denizli iline bağlı 47.222 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.408 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.691 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Kızılcabölük adlı bir bucağı ve 39 köyü vardır.

İlçe arazisi Tavas ovasının alüvyonlu zengin toprakları ve bunları çevreleyen dağlardan meydana gelir. Dağlarda orman örtüsü zengindir. Yazlar sıcak, kışlar orta soğuklukta geçer. En önemli akarsuyu, Yenidere'dir. Halk genellikle tarımla geçinir. En çok tahıl, susam, pamuk yetiştirilir.

Muğla - Denizli şosesi, ilçe merkezinden geçer. Denizden 590 metre yükseklikte, Denizli'ye 49 km. uzaklıktadır. Bez dokumacılığı gelişmiştir.

TAVLA, bir oyundur. Açılır, kapanır dörtgen biçiminde düz bir tahta üzerinde, 2 zar ve 30 pulla oynanır. Düz tahta 6'şar haneli 4 kısma ayrılmıştır. Taraflar pulları oyunun şekline göre yerlerine koyar ve zar atarak oynarlar. Atılan zara göre pullar hareket eder ve pullarını kendine ait tarafta en önce bir araya getirip toplayan taraf, partiyi kazanmış olur. Türkiye'de yaygın olan oyunda zarlar Farsça deyimleriyle anılır. En yaygın oyunları: Küşat (İstanbul), Mübtecil (İzmir) ve Gülbahar'dır.

TAVŞAN, kemirgen memelilerden bir hayvandır. Kutupların dışında dünyanın hemen yer yerinde yaşar. Tarla, orman ve çalılık yerleri tercih eder. Evcil olanları kümeslerde beslenir. Postu sık tüylerle kaplıdır. Siyah, beyaz, kurşunî, alacalı renkleri vardır. Arka ayaklarının uzunluğu sebebiyle çok hızlı koşar. Ürkektir. Uzun kulakları sayesinde sesleri iyi işitir. Daima tetikte ve kaçmaya hazır haldedir. Görüş duygusu zayıftır. Üst dudağı ortasından yarıktır. Çok çabuk ürer. Yılda 6 - 7 kere doğurabilir. Yavrular tüysüz doğar. 1,5 ay ana sütüyle beslenir. Ana tavşanlar aç kaldıkları zaman sütten kesilir ve yavrularını yemeye kalkarlar.

TAVŞANDUDAĞI, doğuştan olma bir şekil bozukluğudur. Çocuğun ana rahminde oluşu sırasında üst dudağın aralık kalmasından ileri gelir. Üst dudakta yarıklar şek-

Tavşan

linde görülür. Yarık, dudaktan arkaya, damak boyunca uzanırsa, «kurtağzı» denir. Göz çukuruna kadar uzanan yarık da, «koloboma» diye adlandırılır. Ameliyatla düzeltilmeleri mümkündür. Bazı durumlarda çocuğun beslenmesi güçleşirse, erken ameliyat gerekebilir.

TAVŞANKULAĞI (Bak: SİKLAMEN).

TAVŞANLI, Ege Bölgesinde, Kütahya iline bağlı 59.237 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 13.652 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.804 km.^{2}'dir. Tek bucaktan ibarettir ve 101 köyü vardır.

İlçe arazisi dağlık kesimlerle bunlar arasındaki derelerin vâdi tabanlarındaki düzlüklerden meydana gelmiştir. En önemli akarsuyu, Adırnaz çayıdır. İlçede kışlar soğuk geçer. Halkın ekonomi kaynağı, zengin linyit yataklarıdır. Tunçbilek'te bir Termik Elektrik Santrali vardır.

İlçe merkezi, Kütahya'nın 50 km. batısında, Kütahya - Balıkesir demiryolu üzerinde kurulmuştur. Denizden 840 metre yüksekliktedir.

TAVUK, omurgalıların kuşlar sınıfından, tavukgiller takımından bir kümes hayvanıdır. Eti ve yumurtası için beslenir. Erkeğine «horoz», yeni doğan yavrularına «civciv», bir yaşından küçük olanlara da «piliç» denir. Beslenmesi kolay olduğu için yaygın bir şekilde yetiştirilir. Tavuk, ortalama 2 - 2,5 kilo, horoz 3 - 3,5 kilo gelir.

Tavla

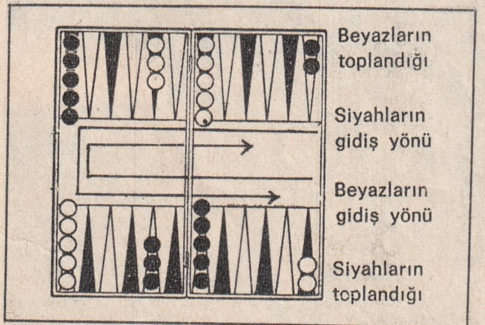

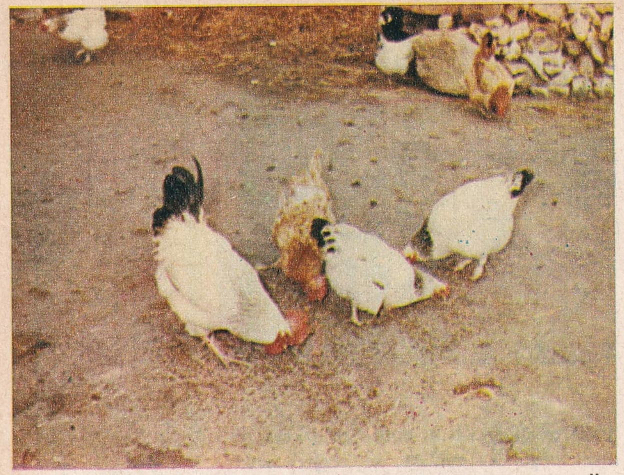

Horoz ve tavuklar

Tavuğun başı küçük ve yuvarlaktır. Önde dudak ve dişlerin yerini tutan gaga vardır. Başının üzerinde kıkırdak dokulu ibik bulunur. Gaganın altında da yine kıkırdaktan iki parçalı sakal sallanır. Gözleri başın iki yanındadır. Göz kapakları perdeli ve üç tanedir. Üçüncüsü gözü, fazla ışıktan korur. Kulakları gözlerin yanında ve kepçesizdir.

Tavuğun gövdesi yanlarından basılmış bir yumurtayı andırır. Kuyrukla biter. Kanatlar ve bacaklar gövdeye bağlıdır. Dinlenirken boynunu kısar. Başını isterse tamamen arkaya döndürebilir. Küçük kanatları ancak kısa uçmaya yarar. Bunları kaçarken kullanır. Ayaklarında, üçü önde, birisi arkada dört parmak vardır. Tünerken bacaklarındaki kaslar kasılır, parmaklar içeri kıvrılır ve bu sayede uyurken bile düşmeden durabilir.

Tavuğun derisinin üstü tüyler ve teleklerle kaplıdır. Telek kalem şeklinde, tırnaksı bir maddedir. Deriye giren kısmın içi boş, dışta kalanı doludur. Bir damarla vücuda bağlıdır.

Tavuğun midesi üç bölümden meydana gelir: 1) Kursak: Yutulan taneler burada depo edilir. Sıvı ile şişer ve yumuşar. 2) Önmide: Bir boru ile kursağa bağlıdır. Bir girişi, bir de çıkışı vardır. 3) Katı: Yemekler burada sindirilir. Hayvanın yuttuğu taş ve kumlar da burada kalır.

Tavus

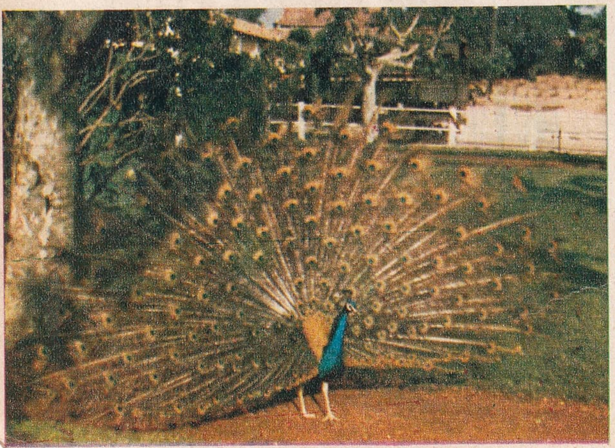

Tavuk obur bir hayvandır. Yuva yapmaz. Suyu alt gagasına doldurur, başını yukarı kaldırarak yudum yudum içer. Yem olarak mısır ve arpa verilirse de, bütün sofra artıklarını et ve kemik kırıntılarını, sebze ve köklerini yer.

Tavuk yumurta ile çoğalır. Karındaki yumurtaıkta olan yumurta sarısı, yumurtalık kanalına düşer. Yumurta akına bulanarak aşağı iner. Üstü kireçlenir. Yumurtlamak suretiyle yumurtayı dışarı çıkarır. Yumuşak kabuk, tavuktan çıkıp da hava ile temas edince sertleşir. İyi bir tavuk yılda 250 - 300 yumurta verir. Kuluçka süresi 21 gündür. Şubat sonunda kuluçkaya yatar, sıcakkanlı bir hayvan olduğu için yumurtaları 39 - 40° ısıda muhafaza eder. Tavuk üretiminde kuluçka makinesi de kullanılır.

Tavuk civcivlerine çok iyi bakar. Civcivler yumurtadan çıkar çıkmaz her şeyi yemeye başlarlar.

Tavuğun cinsleri çoktur. Türkiye'deki yerli tavukların başlıcaları şunlardır: Hacıkadın, Denizli, Sarıtepeli, Cebeci (Ankara), Gerze. Ayrıca «tepeli tavuk», «ispenç tavuğu», «beç tavuğu» da aranan cinslerdir.

Yurdumuzda tanınan yabancı tavuklardan «legorn», «rot», «koşin», «plimut» cinsleri de ünlüdür. Ayrıca «ispenç» denilen bir bodur tavuk cinsi de vardır.

Memleket ekonomisi bakımından tavukçuluk önemli bir iştir. Başlıca tavuk yetiştiren illerimiz, İzmir, Aydın, Ankara, Samsun, Konya, Denizli, Sıvas, Gaziantep, Balıkesir, Bursa ve Manisa'dır.

TAVUKKARASI, gözün karanlıkta, alacakaranlıkta görememe hastalığıdır. A vitamini eksikliğinden ötürü, gözün retine tabakasındaki hücrelerde görmeyi sağlayan kırmızı renkli purpura maddesinin azalmasından ileri gelir. Tavuklar da akşam karanlığında iyi göremedikleri için, hastalığa bu ad verilmiştir.

TAVUS, tavukgillerden, süs için beslenen bir kuştur. Erkekleri çok güzel tüylü olur. Kırlık yerlerde, çift olarak yaşarlar. Küçük başının üzerinde sorgucu vardır. Boynu uzundur. Kuyruğun uzunluğu ise vücudun bir mislini aşar. Bu kuyruğunu bir yelpaze gibi açar. Renk renk hoş bir görünüş meydana getirir. Dişisi otların üzerinde kuluçkaya yatar. Anayurdu Asya'nın sıcak bölgeleridir. Sesi çok çirkindir.

TAYF, ışığın bir prizmadan geçtikten sonra renklere ayrılmasıyla ortaya çıkar. Buna, «güneş ışığı tayfı» denir. Başka

ışıkların da kendilerine has tayfları vardır. Güneş ışığı tayfındaki renkler: Kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lâcivert ve mordur. Tayfın başında ve sonundaki görünmeyen renklere de «kızılötesi» (enfraruj) ve «morötesi» (ultraviyole) denir.

Prizmadan geçip renklere ayrılan güneş ışığı demetinin önüne ikinci bir prizma yerleştirilirse, renkli ışınlar yine birleşir ve beyaz olur. Gökkuşağı da bir kırılma olayıdır.

Tayflar, yapıları bilinmeyen cisimlerin çözümlenmesinde çok kullanılır. Tayf elde etmek için yapılan özel araçlara da «spektroskop» denir. Spektroskopların birçok çeşitleri vardır.

TAYFUN, çok şiddetli esen bir rüzgârdır. Buna kasırga da denir. Tayfunun hızı saniyede 30 metreyi bulur, hatta geçer. Rüzgârların şiddetini gösteren dereceleme-ye göre tayfun 12 derecedir ve en şiddetlisi sayılır. Daha çok sıcak ve tropikal bölgelerde görülen tayfunun ağaçları köklerinden yıktığı, evleri, araçları çökerttiği görülmüştür.

TAYLAND (Siyam), Güneydoğu Asya'da bir devlettir. Kuzeyinde Birmanya, kuzeydoğu ve doğusunda Laos, güneyinde Kamboç, Siyam körfezi ve Malaya Birliği, batısında da Birmanya vardır.

Nüfusu: 31.508.000, yüzölçümü: 513.521 $km.^2$'dir. İdare şekli: Meşruti krallık, başkenti: Bangkok (1.840.000), dili: Siyamca, Çince, dini: Budist ve Müslüman, parası: Baht'tır. Tayland'ın kuzeybatı ve batı sınırı boyunca uzanan dağlık kesimleri dışında ülke baştan başa düzdür. Bu kesimin en yüksek noktası 2.588 metre yükseltideki Doi Angka tepesidir. Doğu kesimi düz ve kurak ovalarla kaplıdır. Güney Tayland ise oldukça engebeli, iklimi de tropikaldir. Ülkenin en önemli nehri Menam'dır. Ülkenin birçok kesimi ormanlıktır. Fil, kaplan, pars, yaban kedisi, gergedan, yaban mandası, timsah, 12'si zehirli olmak üzere 56 cins yılan yaşar.

Tayland'ın ekonomisi tarıma dayanır. En büyük tarım ürünü pirinçtir. Kauçuk da önemli bir yer tutar. Kahve, karabiber, pamuk, mısır, tütün de ekilir.

Ulaştırma demir ve karayollarından yapılır. 5.000 km. demiryolu, 10.000 km. karayolu vardır.

1350'de Tayland tahtına geçen ilk kral sülâlesi 1782'ye kadar hüküm sürdü. 19. yüzyılda ülkede köleliğe son verildi, hukuk işleri düzenlendi. 1893 - 1910 yılları arasında Fransız ve İngilizler Tayland'ın bazı kesimlerini ele geçirdiler, ama Birinci Dünya Savaşı başında geri çekildiler. Tayland, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ve Japonlar'ın safında yer aldı. 16 ocak 1946' da Birleşmiş Milletler'e katıldı. 1947'de yeni anayasa yapıldı. Tayland, Güneydoğu Asya'da Avrupalılar'ın boyunduruğuna düşmemiş tek devlettir.

Tayland'ın başkenti Bangkok'tan bir görünüş

TAYPE, Formoza adasındaki Milliyetçi Çin Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu: 963.000'dir.

Şehir Çin'deki Fu - Ço limanının karşısına düşen Pu - Kiang boğazı ile Çin topraklarından ayrılır. En önemli limanı Keelung'dur. 1945'e kadar Japonlar'ın elinde kalmıştır. En çok çay, kâfuru, tütün ve kereste elde edilir. Ayrıca bir üniversite ve akademisi vardır.

Taylandlı bir tip

TAYVAN (Bak: ÇİN).

TEBEŞİR, bir cins kireçtir. Beyaz, gevrek ve çabuk kırılır haldedir. Karatahtaya yazmak için çubuk haline getirilir. Renk ilâvesiyle renklileri de yapılır. Yarı saf halde dünyanın birçok yerlerinde bulunur. Milyonlarca yıl önce gözle seçilemeyecek kadar küçük kabuklu hayvancıkların deniz dibine çökmesiyle tebeşir tabakaları birikmiş, sular çekilince ortaya çıkmıştır.

Tayland

A. Kutsi Tecer

Tekir

TEBEŞİR (Bak: İKİNCİ ZAMAN).

TEBRİZ, İran'ın önemli bir ticaret şehri ve İran Azerbaycanı'nın merkezidir. Nüfusu: 317.000'dir. Halkın çoğunluğu Türktür.

İslâm uygarlığı çağında Tebriz çok önemli bir şehirdi. Moğol istilâsından büyük paralar vererek yok edilmekten kurtulmuş, Timur zamanında büsbütün gelişmiş ve zamanla bir kültür merkezi olarak ün salmıştı. Şah Tahmasb II zamanında Osmanlılar'a geçti. Sonradan Nadir Şah tarafından geri alındı.

TECER, Ahmet Kutsi (1901 - 1967), tanınmış şair ve yazarlarımızdandır. Kudüs'te doğdu. Kadıköy Sultanî'sinde, Halkalı Ziraat Okulu'nda okudu. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Öğretmenliklerde, talebe müfettişliklerinde bulundu. Adana ve Urfa'dan iki defa milletvekili seçildi. İlk şiirlerini 1921'de Dergâh dergisinde yayınladı. Heceye yeni imkânlar tanıdı. Daha sonra birçok edebiyat dergilerinde de eserleri yayınlandı. Şiirleri yanında piyesleri de vardır. Başlıca eserleri: Şiirler, Köylü Temsilleri, Koçyiğit Köroğlu, Köşebaşı, Bir Pazar Günü, Satılık Ev.

TEF, Türk musikisinde vurgulu bir çalgı ve bir usul vurma aracıdır. Bir kasnağın yalnız bir yanına geçirilmiş ince bir deriyle, bu kasnaktaki yarıklara geçirilmiş karşılıklı birkaç çift zilden ibarettir. Ziller ince pirinçten yapılmıştır. Klasik Türk tefi daha büyüktür' Küçükleri «arabesk tef» diye anılır. Çok eski tarihlerden beri var olan tef, «bask davulu» adıyle Batı müziğinde de kullanılır.

TEFENNİ, Akdeniz Bölgesinde Burdur iline bağlı 19.297 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.893 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 835 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka 1 bucağı (Karamanlı) ve 20 köyü vardır.

İlçe topraklarının orta kesimini Tefenni ovası kaplar. Ovanın batısında Eşler dağı (1.830 metre) yükselir. Güneyde de Bozdağ (1.648 metre) vardır. İlçede Akdeniz iklimi ile sert Orta Anadolu iklimi arasında bir geçiş iklimi vardır. En önemli akarsuyu, Bozçay'dır. İrili, ufaklı birçok gölden en önemlisi de Karataş gölüdür. En çok tahıl ve şeker pancarı tarımı yapılır.

İlçe merkezi, Burdur'dan 57 km. uzaklıkta, denizden 1.141 metre yüksektedir.

TEGUCİGALPA, Honduras'ın başkentidir. Güneydoğu doğrultusunda uzanan bir vâdinin volkanik arazisi üzerinde kurulmuştur. Nüfusu: 134.000'dir. Üniversitesi, katedrali ve fabrikaları ile ülkenin sanayi ve kültür merkezi de sayılır.

TEĞET, daire çemberinin sadece bir noktasına temas ederek geçen doğru çizgiye denir. Teğetin çembere dokunduğu noktanın merkeze uzaklığı, dairenin yarı çapına eşittir.

TEKEOĞULLARI, 14. yüzyılda Anadolu'da kurulan küçük beyliklerden biridir. Selçuklu devletinin çöküşünden sonra Antalya ve dolaylarında Teke Bey tarafından kurulmuştur. Anadolu'ya göçmeden önce Orta Asya'da, Harzem bölgesinde yaşarlardı. Teke Bey önce Selçuklulara uçbeyi olarak hizmet etti. Hıristiyanlara karşı savaşarak başarılar kazandı. 1300'te bağımsızlığını ilân etti. 1389'da Antalya, Yıldırım Bayezit'in eline geçti. Yıldırım'ın Timur'a yenilgisinden sonra yeniden devleti kurma teşebbüsü, Tekeoğlu Osman Bey'in Antalya'daki Osmanlı kumandanı Hamza Bey'e yenilmesi üzerine boşa çıktı.

TEKERLEK, bir eksen çevresinde dönebilen bir çemberdir. Bütün taşıtlar bu esasa dayanır. Tekerleğin icadı, insan hayatında bir dönüm noktası olmuştur. İlk önce Orta Asya'da kullanıldığı sanılmaktadır. M.Ö. 17. yüzyılda Mısırlılar da tekerleği bir Asya kavminden öğrendiler. Daha sonra Asurlular, Sumerler, Hititliler, Yunanlılar da tekerlekten yararlandılar.

Bugün tekerlek araçlarda olduğu kadar makinelerde de çark olarak büyük hizmetler görmektedir.

TEK HÜCRELİLER (Bak: BİR GÖZELİLER).

TEKİR, sularımızda yaşayan, boyu 10-15 santim civarında bir balıktır. Barbunyaya benzerse de, onunla hiç bir ilgisi yoktur. Daha yassı ve küçük, üstü de pulludur. Kırmızımtrak bir rengi vardır. Barbunya kadar lezzetli değilse de, yine makbul balıklardandır.

TEKİRDAĞ, Marmara Bölgesinin Trakya kesiminde 287.381 nüfuslu bir sahil ilimiz ve bu ilin 27.069 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 6.218 km.^{2}'dir. Kuzeyinde Kırklareli, doğusunda İstanbul, güneydoğusunda Marmara Denizi, güneyinde Gelibolu ilçesi, batısında da Edirne vardır. Merkez ilçesinden başka 7 ilçe, 19 bucak ve 282 köyü vardır.

İl arazisinin kuzeyinde Istıranca dağları, ortasında da Ergene nehri civarındaki düzlükler uzanır. Güney az yüksek, fakat arızalıdır. Buradaki Ganos dağı (945 metre), ilin en yüksek noktasıdır. İlçede Akdeniz ikliminin etkileri kendisini belli eder. Halkın çoğunluğu tarımla uğraşır. En çok buğday ve çeşitli tahıllar, başta şeker pancarı ve ayçiçeği olmak üzere endüstri bitkileri yetiştirilir. Marmara'ya yakın bölgesinde

bağcılık çok ileridir. Bu yüzden şarap fabrikaları da önemlidir.

Tekirdağ şehri, İstanbul'a 141 km. uzaklıktadır. Ördeklidere'nin Marmara'ya döküldüğü yerde kurulmuştur. Tarihî yapıları çoktur. Mimar Sinan'ın Rüstem Paşa Camisi ile Gazanfer Bey tarafından yaptırılan Orta Cami ve hamamlar bunların başlıcalarıdır.

Tekirdağ'ın yerinde İlkçağda Rhaedestus adlı bir şehir vardı. 12. yüzyılda şehir Venedikliler'in eline geçti. 1357'de ise Osmanlı topraklarına katılmıştır.

TEKKE, tarikat mensuplarının toplanıp ayin yaptıkları yerdir. Eskiden her tarikatın bir tekkesi vardı. Başındaki şeyh, müritlerini burada yetiştirirdi. Sonradan softa ve yobazların elinde bu tekkeler amaçlarını kaybetti. Cumhuriyet devrinde, Türkiye'deki bütün tekkeler kapatıldı.

Türk edebiyatında tarikat inançlarını dile getiren parçaların tümüne «Tekke edebiyatı» denir.

TEKMAN, Doğu Anadolu Bölgesinde, Erzurum iline bağlı 24.350 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 836 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.197 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka Gökoğlan adlı bir bucağı ve 69 köyü vardır.

İlçe arazisi çok dağlıktır. Başlıca dağları, kuzeyde Palandöken (3.124 metre), güneyde de Bingöl (3.250 metre)'dür. Kışlar sert ve soğuktur, uzun sürer. Ancak arazinin elverdiği yerlerde bir miktar tahıl ekilir. İlçe ekonomisinin başta gelen unsuru hayvancılıktır. Ayrıca yağ çıkarılıp satılır.

İlçe merkezi, Palandöken'i aşan 50 km.'lik bir yolla Erzurum'a bağlıdır. Denizden 2.000 metre yüksekliktedir.

TEKSAS (Bak: TEXAS).

TEL, madenlerin ince iplik haline getirilmiş şeklidir. Endüstride birçok çeşitleri kullanılır. Genellikle ikiye ayrılır. Birinciler mekanik dayanıklıkları ile yararlı olurlar. Asansörü taşıyan teller gibi. İkinci tip teller hem ağırlık taşır, hem de iplik gibi kullanışlıdır. Somya yayları, piyano ve keman telleri de bu türdendir. Elektrik telleri ise elektrik akımının iletilmesine yarar. Üzerleri yalıtkanla kaplı tellere ise kablo denir. Bugün endüstride en çok çelik ve karışımlarından tel yapılmaktadır.

TEL: Mesut Cemil (Bak: MESUT CEMİL).

TEL AVİV, İsrail'in en önemli şehri ve limanıdır. Akdeniz kıyılarında, Yafa'nın kuzeyindedir. Plaj ve eğlence şehri Lidda da şehir sınırları içindedir. Şehrin temelleri 1909'da, Filistin henüz Osmanlı hâkimiyeti altında iken atıldı. İngiliz manda idaresi zamanında büyük gelişme gösterdi. Yahudiler bağımsızlık savaşlarını buradan yönettiler' 1948 - 1951 yılları arasında da geçici başkent oldu.

Tekirdağ'ın genel görünüşü. Önde Mimar Sinan'ın Rüstempaşa camisi

TELEFERİK, havada çalışan bir taşıt aracıdır. İki nokta arasında gerili bir tele makaralarla asılı olan teleferik kulübesi, ya bu telin çekilmesiyle veya makaraların dönmesiyle tele asılı olarak gidip, gelir. Kulübe elektrik motoru ile çalışır. Daha çok dağlık bölgelerde, yüksek zirvelere çıkmaya yarar. Özellikle İsviçre'de teleferik sistemi çok gelişmiştir. Dağ sporları yapanlara büyük kolaylıklar sağlar.

Tekirdağ'da Cumhuriyet alanında Atatürk anıtı

TELEFON, birbirlerinden uzakta bulunan iki kişinin konuşmasını sağlayan bir araçtır. Esasını, elektrik akımı ile sesin iletilmesi teşkil eder. Telefon ahizesi «kulaklık» ve «mikrofon» olmak üzere iki bölümdür. Mikrofon, diğer elektrikli araçlardaki gibi, bir diyaframın arkasındaki kömür tozları, bunun da arkasındaki sabit levhadan ibarettir. Görevi, konuşma sırasında doğan ses dalgalarına göre devrenin elektrik direncini değiştirmektir.

Kulaklıkta da bir diyafram, karşısında da daimî bir mıknatısla bir elektromıknatıs bulunur. Kulaklıkla mikrofonun bağlanmış şekli, ahizeyi meydana getirir. Ahizede mikrofonun hareketli paleti, kulaklıktaki elektromıknatısın bobininin bir ucuna bağlıdır. Mikrofonun sabit paleti ise bir elektrik kaynağının ucuna bağlıdır. Kaynağın öteki ucu ise elektromıknatıs bobininin ikinci ucu ile birleştirilir. Elektrik kaynağı devreden sürekli akım geçirir. Mikrofondaki kömürlerin sıkışıp gevşemesi ise devrenin direncini değiştirecektir. Direnç azalırsa, akım artar, direnç artarsa, akım azalır.

Telefon

Mikrofon karşısında konuşulurken ses dalgaları doğar. Dalgalar diyaframa çarpar.

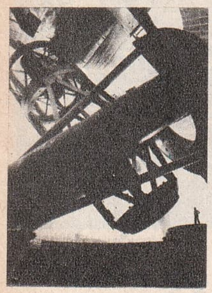

Amerika'da Palomar dağı rasathanesindeki dev teleskop

Diyaframın titreşimi ile ardındaki kömür tozları sıkışıp gevşer. Meydana gelen direnç değişikliği ile elektrik akımının değeri değişir. Aynı akım kulaklığın elektromıknatısının bobininden de geçmektedir. Akımdaki değişiklik, titreşimi sağlar. Böylece mikrofonun karşısındaki sesin titreşimleri aynen kulaklığın diyaframına iletilmiş olur. Sesle aynı şekilde titreşen kulaklık diyaframı yeniden aynı sesi doğurur. Kulaklığın önündeki dinleyici de sesleri duyar.

Zamanla bu teknik ilerletilmiş ve bugünkü otomatik telefonlar bulunmuştur. Otomatik telefonlarda konuşmak isteyen, telefon ahizesini yerinden kaldırınca, santraldaki bazı anahtarları açmış, bazılarını kapatmış olur. Telefon konuşmaya hazır hale gelir. Numara çevrilince, santraldaki bobinler karşılarındaki levhaları çekerler. Numaranın çevrilmesi tamamlanınca, istenen abonenin telefonundaki zil çalar. Otomatik telefonlarda zili çaldıran ayrı bir elektrik devresi bulunur.

Telsiz telefon ise bir telsizle bir telefonun bir araya getirilmesidir. Telsizle verilen elekrromagnetik dalgalar, alıcı istasyonda zaptedilip yeniden ses haline getirilir.

Telefonu bulmak için ilk defa 1837'de Amerikalı Charles G. Page çalışmalara başlamış, fakat sonuç alamamıştır. 1860'ta da Alman Philipp Reis ilk elektrikli telefonu bulmuş, fakat çalışmaları yarım kalmıştır. En sonunda 1876'da Alexander Graham Bell telefonu çalışır hale getirmiştir.

Türkiye'de ise ilk telefon 1911'de bir İngiliz şirketi tarafından Istanbul'da kurulmuştur. Daha sonra İzmir ve 1926'da Ankara santralleri yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda da telefon şebekesi milletlerarası bir seviyeye yükseltilmiştir.

TELEFOTO, radya dalgaları ile bir yerden diğer bir yere fotoğraf gönderme sistemidir. Bu teknik radyo ile ses gönderme tekniğinin aynıdır. Fakat ses titreşimleri yerine fotoğrafın siyah - beyaz renklerinin fotoelektrik hücresine etki yapmasıdır. Fotoğraftaki siyah - beyaz fotoelektrik hücresinden geçen akımda değişiklikler meydana gelir. Bu akım radyo dalgaları halinde yayınlanır. Fotoğrafı meydana getiren radyo dalgaları alıcı makinenin lambasında kesintili ışınlar haline gelir. Bu ışınlar fotoğraf kâğıdına düşürülünce, verilen resimdeki siyah - beyaz yerler alıcı makinedeki kâğıda aynı şekilde koyu veya açık şekilde çıkar. Daha sonra bu kâğıt fotoğraf kâğıdı gibi banyo edilir.

Fotoğraf verilirken resim, makinelerin silindir biçimindeki döner kısımlarına takılır. Işık, sıra sıra çizgiler halinde fotoğrafın üzerine düşer. Resim alıcıdaki kâğıda da açıklı - koyulu çizgiler halinde çıkar. Bütün fotoğrafın fotoelektrik hücresi önünden geçmesiyle resmin yayınlanması tamamlanır.

Bugün telefoto ile artık renkli resimler dahi yayınlanabilmektedir.

TELEKS, yayın organlarının haberleri çok daha çabuk almalarına yarayan bir araçtır. Telefon veya telgraf hattına bağlı olarak çalışır. Hattın iki ucunda da bir araç vardır. Vericide tuşlara basılarak haber yazılır. Her tuş belli bir elektrik akımı darbesi verir. Akım hattan sonra alıcı aracın bobininden geçer. Alıcının tuşlarından birini harekete geçirir ve tuş önünden kaymakta olan kâğıda o harfi yazar. Telekste karşılıklı yazışarak konuşmak da mümkündür. Bugün dünyadaki ve Türkiye'deki haber organlarının çoğunluğu bu araçtan yararlanmaktadır.

TELESKOP, gökyüzündeki cisimleri incelemek için kullanılan gök dürbünüdür. Esasını ilk defa 13. yüzyılda İngiliz bilgini Bacon düşünmüş, fakat ancak 1610'da Hollandalı Lippershey ilk teleskopu yapmayı başarmıştır. İtalyan bilgini Galileo ise aracı geliştirerek birçok yıldızı buldu ve dünyanın döndüğünü ispatladı. Fakat bu buluş dine aykırı bulunduğu için, bilgin mahkemede yargılandı.

İç içe iki borudan yapılan teleskopun kalın borsunun dibinde objektif bulunur. İnce borunun serbest ucunda da «oküler» vardır. Objektif gökyüzüne yöneltilip, okülerden bakılır. Objektife çarpan ışınlar boru içindeki odak noktasında bakılan cismin görüntüsünü meydana getirir. Oküler de bu görüntüyü büyütür.

Newton, 1666 - 1669 yılları arasında Galileo'nun teleskopunu daha da geliştirdi. 1672'de Fransız fizikçi Cassegrain, kendi adını taşıyan bir teleskop meydana getirdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra teleskoplar daha da geliştirilmiştir.

TELEVİZYON, hareketli şekillerin görüntüsünü uzaklara nakleden bir araçtır. Esası, bir fotosel hücresidir. Hücrenin üzerine düşen ışığın şiddetinde bir değişiklik olunca, hücreden geçen elektrik akımının şiddeti de değişir. Devrede akım yoksa, hücre üzerine ışık düşünce akım geçmeye başlar.

Bir televizyon alıcısının karşısındaki cisimler, bütün noktalarından değişik şiddetlerde ışık yansıtırlar. Bunlar fotoelektrik hücre üzerine düşünce, hücreden yansıyan ışığın şiddetiyle orantılı bir akım geçer. Bu elektrik akımı çok küçük olduğu için,

büyütmek gerekir. Daha sonra istenilen yere gönderilir. Akımlar ışık haline çevrilince, alıcının karşısındaki şekil elde edilir. Akımı uzaklara göndermek için radyo dalgaları kullanılır. Alıcı ayrıca kendine gerekli olan akımı elektromagnetik dalgalardan sağlar.

Televizyon alıcısı «katot ışınlı osilograf» tır. Katot bir elektrik kaynağı ile ısıtılarak elektron yayması sağlanır. Vericiden gelen akımlar şiddetledirilerek levha çiftlerine verilir. Böylece görüntünün kontrolü, televizyon vericisinin karşısında bulunan cismin ışık durumuna bağlanmıştır. Verici karşısındaki cisim hiç değişmeden alıcının ekranına iletilmiş olur. Bu, iletilecek cismin bir noktası için uygulanan işlemdir. Ama her noktası için uygulandığında, cismin tamamı nakledilmiş olur. İstasyon ayarı sırasında ekranda görülen ve hızla titreşen çizgiler, cisimleri oluşturan karelerdir. İstasyon ayarı, alıcının düğmeleri ile yapılır. Düğmeler tarama işine kumanda ederler. Ekranda görüntünün oluşması için verici ve alıcı taramalarının çakışması gerekir. Buna «senkronizasyon» denir.

Televizyonda sesler radyo dalgaları ile iletilir. Dolayısıyle televizyon verici istasyonları aynı zamanda verici radyo istasyonları gibi de çalışır. Televizyon yayınlarında görüntüler siyah - beyazdır. Son zamanlarda teknikte ileri ülkelerde renkli televizyon yayınları da başlamıştır.

Televizyon dalgaları çok uzağa gidemezler. Çünkü düz bir yönde dağılırlar. Uzaklara yayın yapmak için alıcı ve verici ara istasyonları gerekir.

Televizyonun bulunup gelişmesi, elektriğin gelişmesi ile paraleldir. İlk başarılı televizyon yayınını 1926'da İngiliz fizikçisi John Logie Baird yapmıştır. Bugün ise çok ilerleyen ve yaygınlaşan hatta renklisi dahi günlük hayata giren televizyon, bazı toplumlarda sosyal hayatı dahi etkileyerek, insanları eve bağlayan bir yayın organı olmuştur.

Bizde de televizyon yayını Ankara'da T.R.T. Kurumu'nun deneme yayınları ve İstanbul'da İ.T.Ü.'nün deneme yayınları ile henüz başlangıç halindedir.

TELGRAF, uzaklara haber göndermek için kullanılan bir araçtır. Bir «verici», bir «alıcı» ve ikisi arasında bir «elektrik hattı» ndan ibarettir. Devreyi tamamlamak için ikinci hat çekmek yerine, hattın iki ucu toprağa verilir. Ayrıca jeneratör veya batarya olarak bir de elektrik kaynağı gereklidir.

Verici, elektrik devresini açıp kapayan anahtardır. «Maniple» diye anılır. Basılınca devre kapanır, elektrik akımı doğar. Alıcı, bir bobinden ibarettir. «Elektromıknatıs» diye anılır Bobinin karşısında ileri - geri hareket eden bir çubuk vardır. İçine de bir yumuşak demir yerleştirilmiştir. Akım geçince bobin, mıknatıs halini alarak karşısındaki çubuğu çeker. Çubuğun ucuna kalem bağlanmıştır. Manipleye basılınca, kalem, hareket eden bir kâğıdın üzerine çizgi çizer. Verici istasyonda manipleye basıldıkça kâğıt üzerine çizgiler çizilir. Kısa basılınca nokta, uzun basılınca çizgi olur.

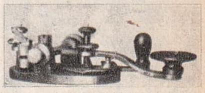
Telgraf maniplesi

Telgrafı bulan Amerikan bilgini Morse, kendi adını taşıyan bir telgraf alfabesi yapmıştır. Her harfin çizgi ve noktalardan ibaret bir işareti vardır. Telgrafın çok uzaklara kadar gönderilebilmesi için araya «röle (bağlantı)» istasyonları kurulur ve elektrik akımının küçülmesi önlenir. Telgrafların çabuk gönderilmesini sağlamak için otomatik vericiler de gerçekleştirilmiştir. Bu sayede dakikada 350 - 400 kelime göndermek mümkündür.

İnsanlar tarihin ilk çağlarından beri haberleşme için çareler aramışlardır. Haberleşmeyi mükemmelleştiren buluş olan telgraf, 19. yüzyılda yoğunlaşan çalışmalardan sonra Samuel Morse, ilk telgrafı gerçekleştirmiştir. Fakat Morse buluşunu hiç bir hükümete kabul ettirememiş, ilk defa zamanın Osmanlı Padişahı Abdülmecit buluşu takdir edip, bilgine ihtira beratiyle beraber elmaslı bir madalya hediye etmiştir.

Bugünkü telgraf, Morse'un buluşunun çok geliştirilmiş şeklidir.

TELL, Guillaume (Wilhelm), (14. yüzyıl), İsviçre bağımsızlığının kurucusu sayılır. Tell İsviçre'de, Avusturya adına Genel Vali bulunan Gessler'in, Uri şehir meydanına astığı şapkasını selâmlamayı reddetmiş, bunun üzerine oğlunun başına konan elmayı okla vurmaya mahkûm edilmişti. Vurursa kurtulacak, vuramazsa idam edilecekti. Fakat o, uzaktan elmayı vurdu. Buna rağmen yine hapse mahkûm edildi. Bir kaleye götürülürken yolda kaçtı. Pusu kurarak valiyi öldürdü. İsviçreliler de ayaklanıp, yurtlarını bağımsızlığa kavuşturdular. Tell daha sonra gölde bir çocuğu kurtarırken boğularak öldü. Guillaume Tell efsanesi birçok sanat eserine konu olmuştur.

Guillaume Tell

TELLÂLZADE (Bak: DALLALZADE).

TELLÜR, bir yarımetaldir. Simgesi: Te, atom sayısı: 52, atom ağırlığı 127,5, yoğunluğu 6,20'dir. 450°'de erir. 1390°'de kaynar. Kolay kırılır. Tabiatte çok az oranda bulunur. Laboratuvar çalışmalarında kullanılır. İnsan vücuduna girdiği takdirde çok pis bir koku meydana getirir.

Tembel hayvan

TEMBEL HAYVAN, memelilerin dişsizler takımından bir hayvandır. Orta ve Güney Amerika'nın sıcak bölgelerinde yaşar. Yerde çok zor ve yavaş hareket eder. Vaktinin çoğunu dallara asılarak, başaşağı geçirir. Boyu 50 sm. kadardır. Ağaç yapraklarıyle geçinir.

TEMİSTOKLES (Bak: THEMİSTOKLES).

TENEKE, ince demir levhaların kalay kaplamasıyle elde edilir. Kaplama «galvano» metodu ile uygulanır. Bundan yapılan kaplar hafiftir, çabuk yapılır, doldurulup kapanması kolaydır. Bu yüzden ambalaj endüstrisinde çok kullanılır. Yağ, peynir, gaz, çeşitli akaryakıt maddeleri, boyalar ve konserve maddelerin büyük bir kısmı havası alınmış teneke kaplarda saklanır ve satılır.

TENİS, bir top oyunudur. İki veya 4 kişi arasında, belli ölçülerle çizilmiş ve ortasında bir ağ gerili olan alanda, kauçuk topla oynanır. Oyuncular topa raket denen araçlarla vurur. Alan, kort diye anılır. Tenis kortları açık veya kapalı yerde, toprak, beton veya çimen zeminli olabilir. Alanın uzunluğu 23,80 metredir. Ortadan ağla ikiye bölünmüştür. Yüksekliği 91,5 sm.'dir. Birer kişi oynanan maçlarda genişlik 8,23 metre, ikişer kişiyle oynanan maçlarda 10,97 metredir. Topun üstü çuha kaplı, ağırlığı 57 gr.'dır.

Tenis

Oyun servis atışı ile başlar. İlk atıştan sonra topa havadan vurulabilir. Topu karşı alanın içine çarptıramayan veya alanın dışına atan, bir sayı kaydeder.

Oyun «set» denilen devrelere ayrılmıştır. Her sette oyuncular yer değiştirir.

Tenis ilk defa olarak 1874'te İngiltere'de oynanmıştır. 1877'de yine İngiltere'de, başkent Londra'da bugün de dünyanın en ünlü turnuvası olan ilk Wimbledon karşılaşmaları yapılmıştır. Milletlerarası takımlar arasında oynanan Davis Kupası tenis maçları da ilk defa 1900 yılında yapılmıştır.

Türkiye'de tenis ilk defa İngilizler tarafından 1900 yılında oynanmıştır. İlk Türkiye Tenis Birinciliği 1926 yılında yapılmıştır. 1931'de ilk defa yurt dışına çıkan tenisçilerimiz Balkan Şampiyonası'na katılmışlardır.

TENKİT (Eleştirme), sanat ve fikir eserlerini tarafsız bir şekilde inceleyen yazı türüdür. Tarihin çok eski devirlerinden beri insanlar sanat eserleri hakkında çeşitli görüşleri yazılarla belirtmişlerdir. Eski Yunanistan'da Aristarkhos, tarafsız tenkitleri ile ün salmıştır. Bugün de sanatın çeşitli dallarında (müzik, edebiyat, heykel, resim, tiyatro, v.s.) verilen eserleri yazıları ile inceleyenler vardır. Tenkidin en iyi örnekleri Batı edebiyatında görülmüştür. Öteden beri iyi bir tenkit, tarafsızlık ilkesine en yakın olanı olarak kabul edilmiştir.

TENKİTÇİLİK (Kritisizm), ünlü Alman filozoflarından Kant'ın bir düşünme sistemidir. Kant bu görüşü ile insan sağduyusunun meşru sınırlar içinde, nereye kadar uygulanabileceğinin sınırlarını çizmeye çalışmıştır.

TENESSEE, Amerika Birleşik Devletleri' nin ortasındaki eyaletlerden biridir. Missisippi nehri ile Appalaches dağları arasındaki alanı kaplar. Nüfusu: 3.567.000, yüzölçümü: 109.412 km.^{2}'dir. Başkenti Nashvilled'ir. Arazi yapısı itibariyle zengin tarım imkânlarına sahiptir. En çok mısır, tütün, pamuk yetiştirilir; hayvancılık daileridir. Maden ve kimya endüstrisi özellikle gelişmiştir.

Tennessee eyaleti 1673 yılından itibaren beyazlar tarafından iskân edilmeye başlanmıştır. 1796'da Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmıştır.

TENOR, batı müziğinde en ince erkek sesidir. Bu tür sesi olan şakıcılar da aynı adla anılır. Genellikle opera sanatında yalnız göğüsten gelen seslerini kullanan sanatçılar bu sınıftandır.

TENTENE (Bak: İŞLEME).

TENTÜRDİYOT, iyodun alkolde eritilmesiyle elde edilen bir sıvıdır. Açık yara üzerindeki mikropları yok etmekte kullanılır. Çok eskiden beri tanınan bu antiseptik, binde 2 yoğunlukta olduğu zaman bütün mikropları öldürür. Yüzde 7 iyot, yüzde 3 potasyum iyodür, yüzde 90 alkolden meydana gelir. Deri tarafından pek çabuk emilir. Yalnız dıştan kullanılır. Aksi halde ölümle dahi sonuçlanabilecek kazalar meydana gelebilir.

TENYA (Şerit), insanların ve bazı hayvanların bağırsaklarında görülen bir asalaktır. Vücudu baş, boyun ve halkalar olmak üzere üç kısımdır. Başında emme çukurları vardır. Kare veya dikdörtgen biçiminde halkaları, tenyanın yaşına göre değişir, İkicinsliklidirler. Dışkı ile vücuttan çıkarlar. Yumurtaları bu sırada etrafa saçılır.

Yumurtalar bağırsak çeperinden hayvanın kanına ve dokuları arasına geçerek organizmanın herhangi bir yerine varır, burada bir kesecik meydana getirir. Başlı tenya burada oluşur. Erişkin şeritler insan bağırsaklarındadır. Buradaki besinlerle geçinirler. 30'u aşkın çeşidi vardır. Başlıcaları, sığır şeridi, domuz şeridi ve köpek şerididir.

Tenya, sığır, domuz gibi hayvanların etinden geçeceği için, bu etler çok iyi pişmelidir. Köpek gibi hayvanlara da dokunduktan sonra eller iyice yıkanmalıdır.

TEODOLİT, bir astronomi aracıdır. Ufuktaki küçük açıları ölçmeye yarar. Sabit bir destek, vidalı üç takoz ve dik bir mihverden ibarettir. Bir optik sistem sayesinde istenen açılar «seri» halinde veya «çifter çifter» okunur. En modern teodolit araçları çok ufak açıların bile okunmasına imkân sağlar.

TEODOSİUS (Bak: THEODOSİUS).

TEOMAN (? - M.Ö. 209), Büyük Türk Hakanlığı'nın kurucusudur. «Tuman Yabgu» adıyle de tanınır. M.Ö. 220'de hakan oldu. On bir yıl tahtta kaldı. Son yıllarında büyük oğlu Mete ile arasında anlaşmazlık çıktı. Mete'nin 10.000 kişilik düzenli ordusu, babasının ordusunu yendi. Teoman, kendisini oğluna karşı kışkırtan eşi ve ondan olan oğlu ile birlikte öldürüldü.

TEOREM, tanıtımı mümkün olan bilimsel açıklamadır. Olaylara ve varsayımlara dayanarak mantık yoluyla ispatlanan bir açıklamanın ifade tarzı da aynı kelime ile belirtilir. Geometri teoremleri gibi.

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA (1744 - 1822), ünlü bir Osmanlı paşasıdır. Güney Arnavutluk'ta, Tepedelen'de doğdu. Çocukluk ve gençlik devresi cinayet ve kan davaları ile dolu bir çevrede geçti. Evlendikten sonra, devlete isyana hazırlanan kaynatası Kaplan Paşa'yı öldürdü. Cinayet özel sebeplerle işlendiği halde, Tepedelenli Ali Tırhala Sancağı'na mutasarrıf tayin edildi. Kısa zamanda geniş bayındırlık işleri gerçekleştirdi. Güvenliği sağladı. Rus savaşlarında büyük yararlıkları görüdü. Vezirlik rütbesine yükseltildi. Yanya valisi olduktan sonra bir hükümdar gibi yaşadı. Fransa'dan bilginler getirterek, Yanya dolaylarının kalkınmasına yardımcı oldu. Fakat devlet buyruğunu dinlememeye başlaması, Mahmut II'nin aksini emrine rağmen, İbrahim Paşa'yı idam ettirmesi üzerine İstanbul'a çağrıldı. Bunu da dinlemeyince, üzerine kuvvet gönderildi. Uzun bir savunmadan sonra hükümet kuvvetlerine teslim oldu ve başı vurularak idam edildi. Yanya'ya gömüldü.

Tepedelenli'nin maceralar ve romantik aşklarla bezenmiş hayatı, özellikle Fransa'da kendisine karşı büyük bir ilgi uyandırmıştır.

TEPKE (Bak: REFLEKS).

TEPKİ, bir cismin kendisi üzerine etkili olan bir diğer cisme karşı gösterdiği hareketi belirten mekanik bir deyimdir. Daha yaygın anlamda her türlü zıt yöndeki etkiyi belirtir. Kimya ve fizyolojide de bu anlamları kapsar.

TEPKİLİ MOTOR (Bak: MOTOR).

TER VE TER BEZLERİ, derinin derin katlarında ve derialtı dokusu içinde bulunan bezler ve bunların salgısı olan sıvıdır. Bezlerin sayısı bütün vücutta 2 - 3 milyonu bulur. Birer kanalla deri üstüne açılırlar. Özellikle avuç içi, taban, koltuk altı ve yüz bölgelerinde çoktur. Vücut 24 saatte 500 - 1.000 santimetre küp ter salgılar.

Terin tadı tuzludur. Kokusu bileşimindeki maddelere bağlıdır. Bazen pek tiksindirici de olur. Bileşiminde su, sodyum, potasyum klorür, magnezyum, kalsiyum fosfat, albümin, azotlu maddeler, üre, laktik asit ve yağ asitleri bulunur.

Terlemeyen deride damarlar genişler. Ter salgıtan sinirlerin soğancık, omurilik ve vejetatif sistemde merkezleri vardır. Terlemeye sıcak, kanda oksijen azalması, deri tahrişi, beden faaliyetleri ve birçok hastalıklar sebep olur.

TERAMİSİN, antibiyotik bir ilâçtır. Ağız yolu ile veya iğne ile kas ve damara verilebilir. Günde 1 - 3 gram alınır. Dozlar çoğunlukla 6 saatte bir verilir. Etki alanı çok geniştir. Streptokok, stafilokok, pnömokok, meningokok, gonokok, şarbon ve koli basili, mantarlardan ileri gelen hastalıklara karşı etkilidir. Bazı kimselerde aksi tepki yapabilir. İlâç tercihan B vitamini ile birlikte verilir.

TERAZİ, ağırlık ölçmeye yarayan bir araçtır. Genellikle bir kaldıraç gibi çalışır. En yaygını el terazisidir. Bakkal terazisi ve baskül de aynı sistem içinde çalışır. Kefeli terazilerde kullanılan ağırlıkların doğru olması gerekir. Ağırlık birimi kilogramdır.

TERBİYUM, ender raslanan bir madendir. Simgesi: Tb, atom sayısı: 65, atom ağırlığı: 159,2'dir. Hidroksidi olan terbin, 1843 yılında Mosander tarafından bulunmuştur. 1904 yılında da Urbain tarafından izale edilmiştir. Terbiyum'un renksiz tuzları vardır.

TERCAN, Doğu Anadolu Bölgesinde, Erzincan iline bağlı 36.901 nüfuslu bir ilçe ve ilçenin 2.448 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.592 $km.^2$'dir. Merkez bucağından başka 69 köyü vardır.

İlçe topraklarının batısı düz ovalık, doğusu ise sarp dağlıktır. İklim serttir. En önemli akarsuları, Karasu ve Tuzla'dır. Halkın ekonomisi hayvancılık ve tarıma, bilhassa buğday yetiştirmeye dayanır.

İlçe merkezi, Tuzla suyunun vâdisinde kurulmuştur. Deniz yüzeyinden 1.470 metre yüksekliktedir. Erzincan - Erzurum karayolu içinden geçer. Demiryolu üzerinde de istasyonu vardır.

Tepedelenli Ali Paşa

TERAZİ:

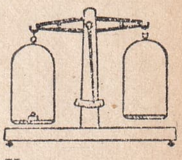

Hassas terazi

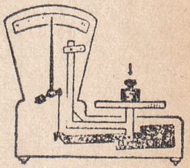

Otomatik terazi

TERMOMETRE:

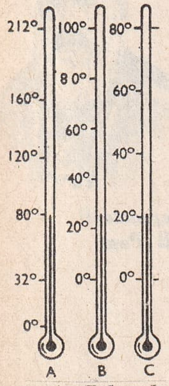

A: Fahrenheit
B: Santigrat
C: Reaumur

TERE, baharlı bir bitkidir. Yaprakları çiğ olarak, salata şeklinde yenir. İkiçeneklilerin turpgiller familyasındandır. Birçok çeşitleri vardır. Kuzey yarıküresinde, ılık ve nemli bölgelerde yetişir.

TEREYAĞ (Bak: YAĞLAR).

TEREMENTİ, yapışkan bir maddedir. Çeşitli çam ve sakız ağaçlarında bulunur. Kokuludur. Eczacılık, boyacılık ve cilâda kullanılır. Fosforla zehirlenmelere karşı hazırlanan panzehirde terementi bulunur.

TERLİKSİ HAYVAN, bir gözeli bir hayvandır. Yosunlu, durgun sularda yaşar. Ancak mikroskopta görülebilir. Biçimi terliğe benzer. Üzerindeki tüycükler sayesinde hareket eder. Diğer birhücrelilerle beslenir. Oksijen, besin maddeleri ve ışığa doğru yönelir, sıcak ve azotlu maddelerden kaçar. İkiye bölünerek ürer.

TERME, Karadeniz Bölgesinde Samsun iline bağlı 79.405 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.618 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 793 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka 69 köyü vardır.

İlçe toprakları kıyı ovası ile ovayı güneyden kuşatan dağlık alanlardan ibarettir. İlçede genellikle deniz iklimi kendisini gösterir. Mevsimler arasında sıcaklık farkı azdır. Ovada Canik dağlarına doğru ormanlar artar. Bu ormanlarda en çok meşe, kayın, dişbudak, kestane ağaçları bulunur. En önemli akarsuyu, Terme suyudur. En çok mısır yetiştirilir.

İlçe merkezi, kıyıdan 4 km. içerde kurulmuştur. Samsun - Trabzon kıyı yolu üzerinde, Samsun'a 57 km. uzaklıktadır.

TERMİT (Bak: BEYAZ KARINCA).

TERMOMETRE, cisimlerin sıcaklığını ölçmeye yarayan araçtır. Civa veya alkol gibi maddelerin hacimlerinin ısı ile artması esasına dayanılarak yapılmıştır. Sıcaklık birimi olarak derece kullanılır. Derece, suyun kaynama ve donma noktaları ele alınarak tespit edilmiştir. Ayrıca hava basıncının da belli bir değerde olması gerekir. Bu da 76 sm. civa sütununun basıncına eşittir.

Başlıca üç çeşit derece kullanılır:

1) Santigrat Derecesi: Burada suyun donma noktası (0) derece, kaynama noktası da (100) derece kabul edilmiştir. Bu iki noktanın arası yüz eşit parçaya bölünmüştür. Bunların bir tanesi, «bir santigrat derece» dir. İsveçli Anders Celsius tarafından bulunmuştur.

Terlikşi hayvan

2) Réaumur Derecesi: Santigrat dereceye benzer. Yalnız donma noktası (0) olduğu halde, kaynama noktası (80) olarak kabul edilmiştir. Fransız bilgini Réaumur tarafından bulunmuştur.

3) Fahrenheit Derecesi: Suyun donma noktası + 32, kaynama noktası 212 derece olarak kabul edilmiştir. Alman fizikçi Fahrenheit tarafından bulunan bu sistem, Anglosakson ülkelerinde uygulanır.

Fahrenheit'i santigrat'a çevirmek için, eldeki fahrenheit rakamından 32 çıkartılır, kalanı 5/9 ile çarpılır.

Santigrat'ı fahrenheit'e çevirmek için de eldeki santigrat rakamını 9/5'le çarptıktan sonra elde edilen rakama 32 ilâve edilir.

Meselâ + 40 santigrat'ı fahrenheit'e çevirmek için:

$40 \times 9/5 = 72$
$72 + 32 = 104$
$+ 40$ santigrat = 104 fahrenheit.

Termometre çeşitleri arasında en çok kullanılan civalı ve alkollü termometrelerdir.

TERMOS, içeceklerin soğuk veya sıcak olarak saklanmasını ve kolayca taşınmasını mümkün kılan bir araçtır. İçinde sırçadan bir silindir bulunur. Alt ve yanlarından mantarla desteklenmiştir. Cam silindirle maden silindir arasında hava vardır. Ağzı da mantar tapa ile kapatılır. Vidalı bir kapak da bardak görevi görür. Termosa soğuk su konduğu zaman dışardaki havanın ısısı kolayca iç havayı ve sırçayı aşıp içeri erişemiyeceğinden, su uzun bir süre soğuk kalır.

TERMOSİFON, banyolarda su ısıtmaya yarayan bir araçtır. Bir kazan ve kazandaki suyu ısıtan bir sobadan ibarettir. Sobada odun yakılır. Sobanın borusu kazanın ortasından geçer, bacaya varır. Kazanda ısınan su, borularla sıcak su musluğuna gelir. Açılınca akar. Kazandaki suyu, evin soğuk su boruları temin eder. Kazanda devamlı su bulunmasını, bir depo temin eder. Deponun içindeki şamandıranın su azaldıkça inmesi, devamlı suyun akmasını sağlar. Son zamanlarda gazla, elektrikle işleyen daha pratik ve daha mükemmel termosifonlar yapılmıştır.

TERMOSTAT, ısı değişikliği ile hareket eden bir araçtır. Sıcaklık derecesi, önceden belirtilen bir sıcaklığın altına düşerse, veya üstüne çıkarsa, termostat kendiliğinden çalışmaya başlar. Buzdolaplarında, otomatik ütülerde, kaloriferlerde kullanılır.

TERSANE, gemi yapılan ve tamir edilen büyük tesistir. Arapça «dar-us sınaa» (sanat evi) kelimesinden gelmiştir. Batı dillerine de «arsenal» olarak geçmiştir. Türkler ilk tersanelerini Selçuklular devrinde Alanya'da kurmuşlardı. Daha sonra Araplar da gemi yapımında ileri gittiler. Batılılar daha sonra tekniği geliştirerek gemi yapımını bir sanayi haline soktular.

TERZİ KUŞU, kuşların öteğengiller familyasından bir hayvandır. En çok Hindistan, Burma, Vietnam ve Güney Çin'in ormanlık bölgelerinde yaşar. Uzunluğu 17 sm. kadardır. Sırtı yeşil, tepesi pas kızılı, ensesi külrengi kızıl, karnı beyaz, tüyleri kahverengidir. Dişisi 5 - 6 yumurta yumurtlar. Bir başka türüne Güney Avrupa'da raslanır.

TESPİH, boncuk biçimi tanelerin bir ipliğe geçirilmesiyle yapılan bir halkadır. İbadette dua sözlerini tekrar etmek için kullanılır. Müslümanların kullandığı tespihler 99'luktur. 33'er olmak üzere üçe ayrılmıştır. İpliğin iki ucunun birleştiği yerde «imame», imamenin ucunda da püskül veya kamçı bulunur. Sanat değeri taşıyan tespihler de mevcuttur. En güzelleri İstanbul'da yapılmıştır. Küçük tanelilere «kadın tespihi» denir.

TESPİH AĞACI, bir süs bitkisidir. Tespihağacıgiller familyasına mensuptur. Hindistan'da ve Avrupa'nın sıcak bölgelerinde yetişir. Kabukları solucan düşürücü olarak bilinir.

TESPİH BÖCEĞİ, küçük kabuklu bir hayvandır. Evlerde, nemli yerlerde yaşar. Vücudu birbirine geçme halkalardan meydana gelmiştir. 1 - 1,5 sm. büyüklüğündedir. Kök, küf, yiyecek artıkları ile beslenir. Tehlike sezince, tortop olur. Bu haliyle tespih tanesine benzediği için bu adla anılır.

TEST, bir sınav usulüdür. İnsanların bilgi ve kabiliyetlerini, zekâ derecelerini, bir işe yatkın olup olmadıklarını anlamak için kullanılır. Süratli oluşu bakımından klasik sınavlardan ayrılır. Zaman kaybını önler. Özellikle son yıllarda gelişen «elektronik beyin» ler sayesinde zaman kaybı daha da azalmıştır. Ayrıca testlerde eşitlik unsuru çok olduğu için, sınava girenler arasında daha kesin bir adalet sağlanır.

Öncelikle Amerika'da, sonra diğer Batı ülkelerinde, bugün de ülkemizde çok yaygın bir şekilde kullanılan bu tarz sınavlar hakkında tartışmalar yine de sonuçlanmış değildir. Lehinde ve aleyhinde çeşitli cereyanlar vardır.

Test usulü sınav ilk defa 19. yüzyılın ilk yarısında İngiliz bilgini Francis Galton tarafından ortaya atılmıştır. 1890 yılında Amerikalı eğitimci Cattell, ilk «zihin testi» ni hazırlamıştır. Fransız bilginlerinden Binet ve Simon, metodu biraz daha geliştirmişlerdir. Bugün ise test, Amerika'da başlı başına bir bilim dalı haline gelmiştir.

Testler iki uygulama bölümüne ayrılır:
Bireysel Testler - Bir kişiye uygulanır. Bir test uzmanının nezaretinde yapılır. Amerika'da çok yaygın hale gelmiştir.

Toplu Testler - Topluluklara uygulanır. Adaylara yazılı kâğıtlarda sorular veya şekiller verilir. Belirli bir süre içinde bunları cevaplandırmaları istenir. Özel araçlarda veya uzmanlar tarafından doğru - yanlış kontrolu yapıldıktan sonra, adaylar aldıkları puanlara göre derecelendirilir.

Toplu testler ilk olarak Amerikan ordusunda, askerlerin sınıflandırılmasında kullanılmış, bu tarz testlerden başarılı sonuçlar alınmıştır.

TESTERE BALIĞI, bir köpek balığı çeşididir. Burnu uzun, iki yanı testere gibi diş diştir. Atlas Okyanusunun Ekvator bölgesinde yaşar. 4 - 5 metre uzunluğundadır. Su içinde kolaylıkla hareket eder. Yavrularını yumurtlayarak dünyaya getirir. Çok yırtıcıdırlar. Akdeniz'de de yaşayan bir türü vardır.

TETANOS (Kazıklı Humma), ateşli ve tehlikeli bir hastalıktır. Mikrobu 1884'te bulunduğu halde, çok eski çağlardan beri bilinir. Toprağın, insan ve hayvan dışkısı ile bulaştığı yerlerde görülür. Mikrobu havasız yerlerde yaşayabilir. Geviş getiren hayvanların ve insanların dışkısında, bağırsaklarında bulunur. Çeşitli yaralarla vücuda girer. Açık yaralardan çok, delici, batıcı cisimlerin sebep olduğu yaralar tetanos bakımından korkuludur.

Mikrobun kuluçka devri 5 - 10 gündür. İlk belirtisi çenede sertliktir. Sinirlilik, ense sertliği, ateş, titreme ve baş ağrısı görülür. Ardından boyun ve sırt kasları gerilir.

Yüz kaslarının kasılmasıyla, «alaycı gülüş», adı verilen bir hal alır. Hasta ses işitince de titremeye başlar. Yutma güçlüğünden dolayı beslenemez. Solunum kasları da kasılınca, ölüm mukadderdir. Ölüm oranı, yüzde 50'nin üstünde olur.

Tetanos aşısı 5 yıllık bir bağışıklık sağlar. Şüpheli yaralanmalardan sonra, adeleye antitetanik serum yapılır. Hastalık başlamışsa, serum yüksek dozda verilir. Hasta sessiz bir odaya yatırılır. Penisilin de etkili olduğu için o da yüksek dozda verilir.

TEUTONLAR, eski bir Alman kavmidir. Asya'dan gelerek Milât'tan birkaç yüzyıl önce Baltık denizi kıyılarına yerleştikleri sanılmaktadır. Rhône vâdisine inmek üzere ilerlerlerken, Romalı general Marius tarafından M.Ö. 100 yılında yok edilmişlerdir. Fakat Germen soyundan gelen kavimleri belirtmek için hâlâ onlara «Teutsch» veya «Deutsch» adı kullanılır.

TEVFİK FİKRET (Bak: FİKRET).

Terzi kuşu

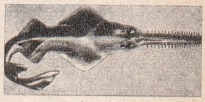
Testere balığı

Tevfik Paşa

TEVFİK PAŞA, Ahmet (1845 - 1936), son Osmanlı sadrazamıdır. İstanbul'da doğdu. Harbiye'den mezun oldu. 4 yıl orduda hizmet ettikten sonra, dışişleri hizmetine girdi. Çeşitli elçiliklerde bulundu. 1895'te dışişleri bakanı oldu. 31 Mart ayaklanmasında ilk defa sadrazam oldu. Mütareke yıllarında ikinci defa sadrazamlığı getirildi. İstanbul'un işgali üzerine görevinden ayrıldı. Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı heyetine başkanlık etti. T.B.M.M. hükümetinin 2 kasım 1922'deki kararı ile İstanbul hükümetinin görevine son verildiğinde, o zaman da sadrazam olan Tevfik Paşa, son sadrazam sayıldı. 91 yaşında öldü.

TEVRAT, Museviliğin kutsal kitabıdır. Müslümanlar ve Hıristiyanlar tarafından da kutsal bir kitap olarak kabul edilir.

Tevrat, uzun ve değişik zamanlarda meydana gelmiştir. Dil, üslûp, anlatım yönlerinden birlik yoktur. 39 fasıldan ibarettir. «Mezâmir» ve «Obdiya» fasıllarının da eklenmesiyle 41 fasıl olduğu kabul edilir. En önemli kısmı, «Tekvin (Yaratılış)» bölümüdür. «Evâmiri Aşere (On Emir)», Musa'nın İbraniler'i Mısır'dan nasıl çıkardığını anlatan «Huruç (Çıkış)» fasılındadır. İbranice yazılmış, hemen bütün dünya dillerine çevrilmiştir.

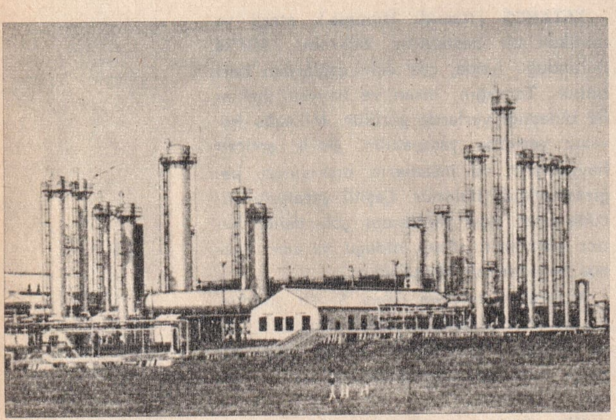

Texas'ta petrol tesisleri

TEXAS, Amerika Birleşik Devletlerini meydana getiren eyaletlerden biridir. Geniş bir alanı kaplar. Nüfusu: 9.580.000, yüzölçümü: 692.400 $km.^2$, başkenti: Austin'dir.

Texas dünyanın en zengin yerlerinden biri sayılır. Topraklarında her türlü tarım yapılır. Hayvancılık, petrol üretimi ve kömür de çok önemli zenginlik kaynağıdır.

Texas'a ilk defa olarak 1528'de İspanyol gemicisi Cabeza Da Vaca ve adamları ayak bastı. Sonra sıra ile Fransa, İspanya ve Meksika'nın eline geçti. 1836'da bağımsızlığına kavuştu. 1845'te de Birliğe katıldı.

TEYP, sesleri zaptedip sonradan dinlemeyi mümkün kılan bir araçtır. Çalışması, elektrik akımının bazı özelliklerine dayanır. Ses almak için magnetik band bir makaradan diğerine geçmeye başlar. Bu sırada belli bir elektromıknatısın kutupları arasından geçer. Elektromıknatıs teypin «kafa» adı verilen parçasına yerleştirilmiştir. Mikrofon karşısında çıkarılan ses bu sırada banda kaydolur. Alınan sesi dinlemek için band yine kafa içinden geçirilir. Yalnız bu sefer elektromıknatıstan akım geçirilmez. Banddaki demir tozları bir akım doğurur. Bu akım sese çevrilerek dinlenir.

Teypi ilk düşünen, Danimarkalı Poulsen'dir. 1900'de Poulsen'in yaptığı ilk teypten sonra araç çok gelişmiş ve bugünkü halini almıştır.

THALES (M.Ö. 7. - 6. yüzyıl), ünlü Yunan matematikçi ve filozofudur. Milet'de doğdu. Yaşadığı tarih kesin olarak bilinememektedir. Matematik, felsefe ve astronomide ün saldı. Geometrinin temel ilkelerini Mısır'dan Yunanistan'a getirdiği sanılmaktadır. Mıknatısın özelliklerini ilk anlayanlardan biri de odur. Thales problemi de onun buluşlarındandır.

THAMES (Taymis), Londra'dan geçen bir nehirdir. Uzunluğu 336 km.'dir. Cotswold tepelerinden doğar. Oxford'dan geçtikten sonra genişler. Dünyanın en büyük deniz ulaşımı kanallarından biri halini alır. Akışı düzenlidir.

THEMİSTOKLES (M.Ö. 528? - 460?), Eski Yunanistan'ın ünlü asker ve devlet adamlarındandır. Atina'da doğdru. M.Ö. 490'da İranlılar'a karşı Maraton zaferini kazandı. Yunan birliğini temin etti. Spartalı Evripides'e karşı savaş kurulunda «Vur, ama dinle,» diye hitabı meşhurdur. Salamin deniz savaşının kazanılmasında da büyük rol oynamıştır. Sürgüne gönderildiği Anadolu'da ölmüştür.

THEDORA (527 - 548), bir Bizans imparatoriçesidir. Kıbrıs veya Suriye'de doğdu. Babası ayıcıydı. Küçük yaşında İstanbul'a geldi. Güzelliği sayesinde sivrildi. Veliaht Justinianus'un metresi oldu, 527'de onunla evlendi. Kocasının imparator olması üzerine, o da imparatoriçe oldu. Haris ve zekiydi. Türlü entrikalara karıştı.

THEODOSYUS (346 - 395), ünlü bir Roma imparatorudur. Babası Theodosyum Flavius'un emri altında başarılar kazandı. Sonra inzivaya çekildi. Fakat ordusunun başına geçtikten sonra Barbarlar'a karşı kazandığı başarılarla, imparatorluğun doğu kesimine sahip oldu. Selânik'te hastalandı. Hıristiyanlığı kabul etti. Hıristiyanlığın yayılması için çok kan döktü. Daha sonra

pişman olarak inzivaya çekildi. «İmparator» unvanını taşıyan son Roma hükümdarıdır.

TIMAR VE ZEAMET, Osmanlı İmparatorluğu'nda savaşlarda yararlık gösteren sipahilerle, devlet ve saray büyüklerine dağıtılan topraklara verilen addır. İmparatorluğun yükselme devrinde toprak «timar» ve «has» olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Savaşta yararlık gösterenlere bunların bir kısmı kılıç hakkı olarak verilir, kalanı has sayılarak sancak beylerine, saray ağalarına dağıtılırdı. Sonradan bu sistem bozulmuştur. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, 1848'de bu sistem de kaldırıldı.

TIP, insanı hastalıklara karşı korumaya çalışan bir bilim koludur. İnsanlık tarihi kadar eski bir mazisi vardır. Hayvanlarda da bu uğurda içgüdü ile çabalar sarf edildiği görülmüştür. Fakat insanlar tedavi metodlarını geliştirmişler, ilâçlar bulmuşlardır.

Tarihten önceki çağlarda kırık ve çıkıklar oldukça başarılı bir şekilde tedavi edilmiştir. Tıp ilmi, asıl Akdeniz'deki uygarlıkla beraber doğmuştur. Mezopotamya'daki tıp ilminin en eski tebabet olduğu kabul edilmektedir. Burada tıp, rahipler tarafından uygulanırdı. Sumerler'de de rahiplerin tapınaklarda haftada bir ilâç dağıttıkları bilinmektedir. M.Ö. 2200 yıllarından kalan Hamurabi Kanunları'nda tıbbın önemi gösterilmişti.

Mısırlılar.da da ileri bir tıp bilimi vardı. Sünnet mecburî idi. Anatomide çok ileri gidilmişti. Bitkisel ve hayvansal maddelerden birçok ilâç da yapmışlardır. Daha sonra Eski Yunanlılar, Hintliler ve Avrupalılar da bu ilâçları öğrenmşlerdir. Hintliler de cerrahide, anatomi, zehir ve panzehirlerde pek ileriydiler. İdrar tadarak şeker hastalığını öğrenmeyi bulmuşlardı.

Eski Yunanistan'da önce mitolojî ile karıştırılan tıp bilimi, Hippokrates'in koyduğu bilimsel esaslarla değer kazanmıştır. Bu esaslar o kadar değerlidir ki, bugün bile birçok düşünceye temel olmaktadır. Ondan önce hastalar gelenekler yoluyla tedavi edilmeye çalışılırdı. Tıp bilminin tanrısı, Asklepios'tu. Hekimlik, rahipler tarafından uygulanırdı.

Tıbbın babası sayılan Hippokrates'ten sonra da Kalinos, kan dolaşımını, sinir sistemini tarif etmiş, karaciğer üzerine bilgiler vermiştir.

Eski Türkler'de de tıp çok ileriydi. İslâm tıbbı ise Ortaçağ'da gelişmiş, Türkler'den, Eski Yunanlılar'dan, İranlılar'dan ve Hintliler'den yararlanmıştır. İbni Sina, en büyük tıp bilgini sayılır. Hasta muayenesi ve teşhise dair değerli bilgiler vermiştir.

Avrupa'da tıp Eski Yunan, Türk ve İslâm tıbbından sonra gelişmiştir. Bunda Haçlı Seferleri'nin büyük etkisi olmuştur. İlk tıp okulu 12. yüzyılda İtalya'nın Salerno şehrinde açılmıştır. Fransa'da ilk tıp okulu 1137'de açıldı. İlk teşrih de 1315'te yapıldı. Hastaneler de gelişmeye başladı.

Tıp asıl Rönesans devrinde gelişme gösterdi. Istanbul'un fethinden sonra Batı'ya göçen tıp bilginleri, bu ilerlemenin temellerini attılar. 16. yüzyılda ciddî tıp fakülteleri kuruldu. İleri keşifler yapıldı. 17. yüzyılda mikroskobun da keşfiyle çok ciddî araştırmalar başladı. 18. yüzyılda teori ve sistemler kuruldu. Sindirim fizyolojisi, solunumun esasları tespit edildi. Bütün tıp kollarında önemli adımlar atıldı. 19. yüzyılda ise bugünkü ileri tıp ilminin temeli atıldı. Bu arada son iki dünya savaşının tıbbın ilerlemesinde büyük yararlıkları oldu. Gerek tedavi metodlarında, gerekse ilâçlarda çok büyük merhaleler aşıldı.

Son olarak insanlara yedek organlar takılması da başladı. İhtisas dalları ayrıldı. Son yılların en büyük tıp olayı da, ilk defa insandan insana kalp naklidir. Bu da 1967 aralık ayında, Güney Afrikalı doktor Barnard tarafından gerçekleştirildi. Bu iş Türkiye'de ilk defa 1968 kasım ayında Ankara'da Dr. Kemal Beyazıt, kısa bir süre sonra da Istanbul'da Dr. Siyami Ersek tarafından denendi.

Tıbbın babası Hippokrates

TIRAŞ BIÇAĞI, erkeklerin yüzlerindeki sakalları kesmeye yarayan bıçaklardır. «Jilet» de denir. Jiletin takıldığı araca da «tıraş makinesi» adı verilir. Eskiden ustura daha yaygın bir şekilde kullanılırdı. Bugün de berberlerde yine ustura ile sakal tıraşı yapılır. Fakat 20. yüzyılın başında Amerikalı William Gillette, tıraş bıçağını bulmuş, böylece daha emniyetli bir tıraş aracı elde edilmiştir. Tıraş bıçakları çelikten yapılır. Ağızları çok incedir. Bugün dünyada yaygın ve ciddî bir sanayi kolu halini almıştır.

TIRNAK, insan ve hayvanların parmaklarında bulunan sert kısımdır. Hem parmak uçlarını korur, hem de küçük şeylerin tutulmasını sağlar. Duyumsuzdur. Hayvanlarda çok daha önemli bir parçadır. Yaşayışlarına göre biçim almıştır. İnsan tırnağı, tırnak kökü, tırnak cismi ve tırnağın serbest kenarı olmak üzere üçe ayrılır. Bazı hastalıklarda, vitaminsizlik ve beslenme bozukluklarında tırnaklarda lekeler meydana gelir. Çeşitli iltihapları da ıstırap vericidir. Temiz tutulması gerekir.

TIRPANA, öz-kedi-balığıgillerden bir balık türüdür. Kuzey denizlerine kadar çıkar. Bir metre uzunluğunda, 50 kilo kadar ağırlıkta olur. Üst çenesinde 52 - 56 diş dizi-

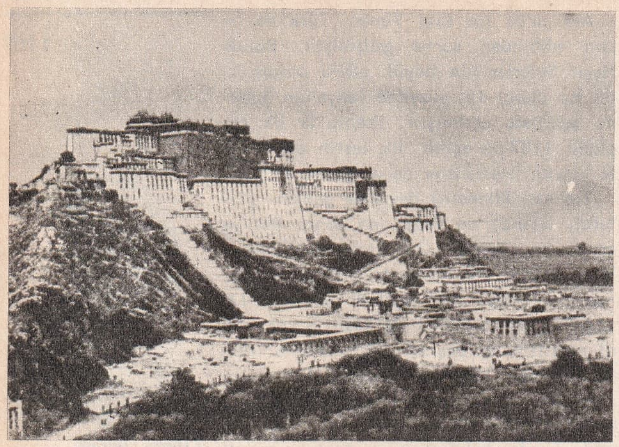

Tibet'in başkenti Lhasa'da saray

si bulunur. Koyu zeytin yeşilidir. Bazen sırtı beyaz lekelerle süslü olur.

TIRTIL, asalak larvalı bir sinektir. Kınkanatlılar, kulağakaçanlar, çekirgeler ve başka sinekerin üzerinde beslenir. 5.000'i aşkın türü vardır. Ergin'i 5.000'e yakın yumurta yumurtlayabilir. Larvalar, içine girdikleri hayvanın içinde, büyüyünceye kadar rahatça yaşarlar. Erginlerinin iriliği 1,5 mm. ile 2,5 sm. arasında değişir. Birçok zararlı kelebek tırtılını öldürdükleri için insanlara yararlı sayılırlar.

TİBERİUS, Julius Sezar (M.Ö. 42 - M.S. 37), Roma imparatorlarındandır. Roma'da doğdu. M.S. 14'te tahta çıktı. Claudius Nero ve Livia'nın çocuklarıydı. Annesi Avgustus ile ikinci defa evlenince, Octavius ailesine girmiş oldu. Usta bir devlet adamı olarak tanındı. Fakat insafsız ve şüpheci bir insandı.

Tiftik keçisi

TİBET, Orta Asya'da dünyanın en yüksek yaylasında kurulmuş, bugün Kızıl Çin'e bağlı bir devlettir. Kuzeyde Karanlık dağlar, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde Himalayalar, batıda da Hindistan'la çevrilmiştir. Nüfusu: 1.277.000, yüzölçümü: 1.215.000 km.^{2}'dir. başkenti: Lhasa (69.000), dili: Tibetçe, dini: Budizm, parası: Yuan'dır.

Tibet'e, «Dünyanın Damındaki Ülke» denir. Başkent Lhasa denizden 3.500 metre yüksekte kurulmuştur. İndus ve Brahma nehirleri, bu yüksek yaylalardan doğar. Sert bölgeleri bol yağış aldığı için ormanlıktır. Orta ve batı kesimleri ise çöllerle kaplıdır. Başlıca şehirleri, Sigatçe, Kailas ve Gartok'dur.

6. ve 7. yüzyıllarda Tibet, kudretli bir devletti. 1251'de Türk - Moğol İmparatorluğu'na katıldı. 16. yüzyılda Dalay Lama, ülkenin hükümdarı oldu. Bir yüzyıl sonra ülke, Çin'in kontrolü altına girdi. 1911'de bağımsızlığına kavuştuysa da, 1960'ta tekrar Çin'in istilâsına uğradı. Bugün iç işlerinde serbest, dış politikada Çin'e bağlı bir ülkedir.

Tibet'te halkın yüzde 20'sini tapınaklarda yaşayan din adamları teşkil eder. Kendilerine has dilleri ve edebiyatları vardır. Konukseverlikleri ile tanınmışlardır. Halk göçebe olarak yaşar. En çok hayvancılık yaparak, özellikle «yak» denen öküzleri yetiştirerek geçinirler. Ayrıca tütün, arpa, mısır ve sebze yetiştirirler. Ailede kadınlar büyük söz sahibidir.

TİCARET BAKANLIĞI, ülkenin ticaret işlerini, anlaşmalarını düzenleyen, ticaretle ilgili kararlar alıp bunları uygulayan bakanlıktır. Bakanlığın yetki ve görevleri 1939 tarihli 3614 sayılı kanunla belirtilmiştir. Başlıca merkez daireleri şunlardır: İç Ticaret Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Dairesi Başkanlığı, Teşkilâtlandırma Genel Müdürlüğü, Standardizasyon Müdürlüğü, Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü, Teftiş Kurulu. Ayrıca gerekli görülen yerlerde Bölge Ticaret Müdürlükleri vardır. Yabancı ülkelerdeki Türk elçiliklerinde ticaret müşaviri, yardımcısı ve ataşelikleri bulunur. Müfettişleri aracılığı ile yerli ve yabancı sigorta ortaklıklarını, bankaların kredi faaliyetlerini, ticaret ve sanayi odalarını, ticaret ve zahire borsalarını denetler.

Tüccarın kurduğu düzenleme birlikleri, Ziraat Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi ve genellikle bütün kooperatifler, ticaret ortaklıkları da Bakanlığın denetimi altındadır.

Millî ve uluslararası ekonomi hayatındaki dalgalanışları izlemek, bunlara ait istatistikler tutmak, borsa işlemlerine ait rakamları yayınlamak da bakanlığın görevlerindendir.

TİFDRUK BASKI, matbaacılıkta derin baskı tekniğidir. Bir bakır kalıp veya silindir üzerine yazı ve resimler derinlemesine hakkedilir. Derinliklere mürekkep dolar. Buradan da kâğıda geçer. Bu teknik Türkiye'de ilk olarak 1956 yılında tatbik edilmiş, ilk defa Hayat mecmuası bu teknikle basılmıştır.

TİFLİS, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu: 786.000'dir. Kafkas dağlarının güneyindeki geniş vâdide, Bakû'nun 450 km. kuzeybatısında kurulmuştur. Eski Tiflis M.Ö. 2. ve 3. yüzyıllarda önemli bir ticaret merkeziydi. Bugün burada ağır sanayi gelişmiştir.

TİFO (Kara Humma), tehlikeli bir bağırsak hastalığıdır. Mikrobu 1880'de Alman bilgini Eberth tarafından bulunmuştur. Vücuda mide yolundan girer. Bağırsaktaki lenfalar yoluyla kana karışır. Bulaşıcıdır. İdrar ve dışkı ile mikrop saçıldığın-

dan, salgınlarda evlerde ve hastanelerde tedbir almak gerekir. Özellikle tifo mikroplu sular hastalığın yayılmasında çok rol oynar. Besinlerin kirlenmesi, kapkacağın mikropla bulaşması, salgını kolaylaştırır. Yine sinekler de tifoyu yayarlar. Tifoyu atlatan hastaların dışkısında aylar, hatta yıllarca mikrop bulunabilir.

Kuluçka süresi 5 - 40 gün arasında değişir. Baş, sırt ağrıları, iştahsızlık, sürgün veya peklik baş gösterir. Ateş on gün sonra 40 dereceyi bulur. Nabız düşer. 10. günü deri döküntüleri başlar. 3 - 4 gün sonra pembe döküntülerin yerini kahverengi lekeler alır. Burun kanamaları olabilir. Hastalığın seyri sırasında bağırsak delinmeleri, safra kesesi iltihabı, damar tıkanmaları, melankoli, nefrit, kabakulak gibi ihtilâtlar da olabilir.

Hasta tecrit edilmeli, salgın sırasında sular kaynatılarak içilmelidir. Ayrıca bağışıklık sağlayan aşısı hiç ihmal edilmemelidir. Tedavide pehrizin rolü büyüktür. Hastayı besinsiz bırakmamak da gerekir. Hastaya en çok süt, krema, pirinç, yumurta, peynir, kızarmış ekmek, bisküvit, meyve suları, komposto, çorba, patates püresi, kıyılmış et, hafif tatlı ve tereyağı verilmelidir. Kloromisetin ilâcı faydalıdır. Kortizon da yararlı olur.

Tifonun daha hafif seyreden bir türü de, «paratifo» dur.

TİFTİK KEÇİSİ, bir keçi türüdür. Keçinin en makbul tüyü olan ve yalnız başlarını, kulaklarını ve bacaklarının alt kısmını açıkta bırakan beyaz ve kıvırcık, yünümsü kıllar, en çok bu türde bulunur. En iyi tiftik, Ankara keçilerinden elde edilir. Bu tip keçi halen Güney Afrika ve Avustralya'da da geniş ölçüde yetiştirilmektedir.

TİFÜS (Lekeli Humma), tehlikeli bir bulaşıcı hastalıktır. Tarih boyunca insan neslinin birçok defa başına musallat olmuştur. Özellikle savaşlarda ordular arasında büyük kayıplara yol açmıştır.

Tifüsün başlıca iki türü vardır:

Bit Tifüsü - Büyük salgınlara sebep olur. Bit insan üzerinde beslenir. Dışkısı ile virüs çıkartır. Soktuğu yerin kaşınması ile virüs vücuda girer.

Fare Tifüsü - Fare pireleri ve dışkısı ile kirlenmiş besin maddeleri yoluyla insana geçer.

Hastalık anî başlar. Titremeyle beraber ateş yükselir. Kusma, iştahsızlık, dermansızlık, ağrılar görülür. 5 ilâ 10. günler arası ateş en yüksek seviyeye ulaşır. 14. günü normale düşer. Menenjiti andıran haller görülür. Ölüm sebebi sinir sistemindeki âfetler ve zatürreedir.

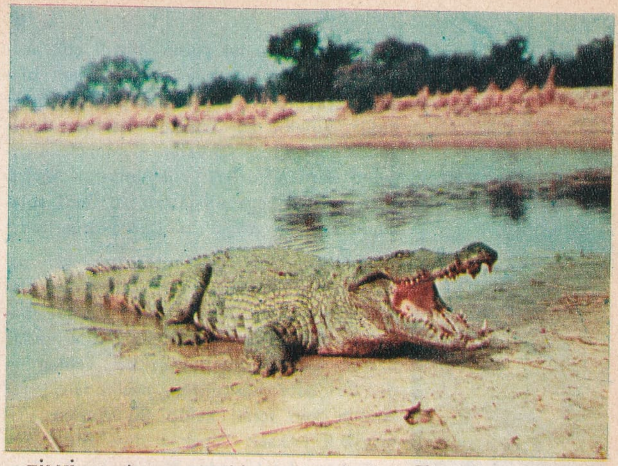

Timsah

TİLKİ, etobur memelilerin köpekgiller familyasından bir hayvandır. Ormanlık yerlerde yaşar. Kurnazlığı ile tanınmıştır. Ufak bir köpek büyüklüğünde, sivri burunlu, kalın kuyruklu, geniş kulaklı bir hayvandır. Kızıla çalan kahverengi tüyleri kışın beyaza yakın bir renk alır. Gündüzleri toprak altında gizlenir. Gece avlanır. Bazen leş bile yediği olur. Meyve, özellikle üzüm de yer. Kümes basarak tavukları boğar, kaçırır. Tarla faresi gibi hayvanları yok ettiği için bir bakıma yararlıdır. Bazı türlerinin kürkleri değerlidir.

TİLKİ KUYRUĞU, bileşikgillerden bir bitkidir. Hekimlikte kullanılır. Ayrıca uzun salkımlı bir çeşit söğüde de bu ad verilir.

TİMBAL, vurgulu bir çalgıdır. Üzerine deri gerili iki yarım küreden ibarettir. İki tokmakla çalınır. Batı orkestralarında önemli bir yer tutar.

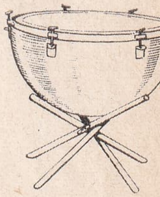

Timbal

TİMOR, Sunda adalarından biridir. Avustralya'nın 400 mil kadar kuzeybatısında, en doğudadır. Nüfusu: 990.000, yüzölçümü: 38.615 km.²'dir. Batı kesimi Endonezya'ya, doğusu ise Portekiz'e aittir. Adada en çok kahve, kopra, sandal ağacı yetişir.

TİMSAH, sürüngenlerden bir hayvandır. Sıcak bölgelerin akarsularında yaşar. Boyu 4 metreyi geçen türleri vardır. Ağır vücudu, kısa bacakları yüzünden yerde sürüne-

Tilki

rek gider. Suda iyi yüzer. Ağzını çok açabilir. Çeneleri çok kuvvetlidir. İnsanı bile parçalayabilir. Vücudu kalın pullarla örtülüdür. Tüfekle zor vurulur. Karnını doyurunca güneşe uzanıp yatar, Yumurta ile çoğalır. Başlıca türleri: Nil timsahı, Amerikan kayman veya alligatoru ve Ganj sularında yaşayan gavyal'dır. Derisi değerlidir.

Timur

TİMUR (1336 - 1405), Türk - Moğol soyundan bir hükümdardır. Semerkant yakınlarında, Keş kasabasında doğdu. Baba tarafından soyu Cengiz Han'a kadar uzanır. Gençliğinde hırçın bir delikanlıydı. Bir gece baskınında ayağından yaralandığı için topal kaldı. Bu yüzden «Timurlenk (Aksak Timur)» diye anılmıştır.

Çağatay hanlarından Kazgan Han'ın kızı Olcay Türkân Hatun'la evlendi. Kazgan Han'ı öldürenlere karşı başarılı savaşlar vererek Kutluk Han'ın hizmetine girdi. 1369'da bağımsızlığını ilân etti. Semerkant'ta toplanan kurultaya kendisini hükümdar seçtirdi.

İlk fırsatta genişleme siyasetini uygulamaya başlayarak Altın Ordu devletini ortadan kaldırdı. İran ve Irak'ı da topraklarına kattı. Osmanlılar'ın gelişmekte olduğu Anadolu'ya girdi. Bu sırada Karakoyunlu Hükümdarı Yusuf Han, kendisine sığınmıştı. Timur, Yıldırım Bayezit'e haber salıp, Yusuf Han'ın ülkesini geri vermesini istedi. Bu talebi hakaret sayan Yıldırım'la Timur'un orduları 20 temmuz 1402'de Ankara Çubuk ovasında karşılaştılar. Bayezit yenildi ve esir düştü.

Timur zaferden sonra Semerkant'a döndü. Yeni bir sefere hazırlanırken öldü.

TİMUROĞULLARI İMPARATORLUĞU, Timur'la ondan sonra aynı soydan gelenlerin yönettiği imparatorluktur. En geniş zamanında sınırları batıda Balkanlar'dan, kuzeyde Volga kıyılarına; güneyde Hint Okyanusu'ndan, doğuda Orta Asya'ya kadar uzanıyordu.

Timur'un ölümünde hayatta olan oğullarından Şahruh asıl vâris olduğu halde, Pir Mehmet veliaht yapılmıştı. Bu yüzden imparatorluk kardeşlerle kardeş çocukları arasında bölüşülüp parçalandı. Biri Semerkant'te, diğeri Herat'ta iki ayrı kol türedi. Timuroğulları'ndan Babur'un Hindistan'da kurduğu imparatorluk, «Babur İmparatorluğu» diye anılır. Timur İmparatorluğu ise yer yer savaşlarla çöktü, dağıldı. Horasan'da türeyen tarikatlar, bu çöküntüyü daha da hızlandırdı.

Timuroğulları arasında bilim ve sanatta ün salan Uluğu Bey, Sultan Hüseyin Baykara, eserleri ile Batı'da dahi tanınmışlardır.

TİPO BASKI, matbaacılıkta yüksek, yani kabarık baskı tekniğidir. Yükseltilmiş yazılar mürekkeplenir ve doğrudan doğruya kâğıda geçer.

TİRANA, Arnavutluk'un başkentidir. Ülkenin orta kesiminde, Krüje ovasında kurulmuştur. Nüfusu: 140.300'dür. Yüksek okulları, kitaplıkları, müzeleri, Türkler zamanından kalma tarihî eserleri vardır. 1920'de başlayan Arnavutluk bağımsızlık hareketinin de merkeziydi. Bir demiryolu ile limanı Dıraç'a bağlıdır.

TİRE, Ege Bölgesinde İzmir iline bağlı 60.640 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 27.243 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 803 $km.^2$'dir. Merkez bucağından başka 2 bucağı (Boğaziçi, Gökçen) ve 63 köyü vardır.

İlçe topraklarını doğu - batı doğrultusunda Küçük Menderes'in aluvyonlu ovası, güneyde Aydın dağları kaplar. İlçede Akdeniz iklimi görülür. En önemli akarsuyu, Küçük Menderes nehridir. En çok tütün, pamuk, kenevir ekilir, bağcılık da ileridir. Linyit çıkarılır.

İlçe merkezi, ovanın güneyindeki dağların eteklerinde denizden 100 metre yükseklikte kurulmuştur. İzmir'e 74 km. uzaklıktadır. Karayolları ile çevresine bağlıdır. Kasabada pamuk çırçırhanesi ve zeytinyağı fabrikaları vardır.

TİREBOLU, Karadeniz Bölgesinde, Giresun iline bağlı 51.135 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.722 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 867 $km.^2$'dir. Merkez bucağından başka bir bucağı (Doğankent) ve 65 köyü vardır.

İlçe arazisini doğu - batı doğrultusunda uzanan Doğu Karadeniz dağları kaplar. Dağlar, güney - kuzey doğrultusunda akan nehirlerin vâdileri ile parçalanmıştır. Yağışlar çok boldur. Ormanları sıktır. En önemli nehri, Harşit çayıdır. En çok fındık, elma, arpa yetiştirilir.

İlçe merkezi, Giresun - Trabzon kıyı yolu üzerinde kurulmuştur. Giresun'a 55 km. uzaklıktadır. Tarihî kalesi meşhurdur.

TİROİD (Kalkanbezi), insandaki bezlerden biridir. Gırtlağın ön tarafında bulunur. Salgısını kana verir. Çalışmasındaki düzensizlikler, çeşitli rahatsızlıklara sebep olur.

TİRSİ BALIĞI, hamsigillerden bir balıktır. Ağzı gözlerinin altına kadar yarılmıştır. Sırtı madenî parıltılı bir yağlı yeşildir. Uzunluğu 60 santimi, ağırlığı 1, 5 - 2,5 kiloyu bulur. Avrupa kıyılarındaki bütün denizlerde bulunur. Derinlerde yaşar, yumurta dökmek için nehirlere girer.

TİRYAKİ HASAN PAŞA (? - 1611), ünlü bir Osmanlı devlet adamıdır. Soyu ve nerede doğduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Aşırı afyon düşkünlüğü yüzünden «tiryaki» diye anılmıştır. Enderun'da yetişti. Saray hizmetlerinden sonra dışarı gönderildi. 20 yıla yakın bir zaman Zegetvar Beylerbeyiliği'nde bulundu 1594'te Bosna Beylerbeyi, oradan da Kanije Kalesi Kumandanlığına getirildi. 1601'de patlayan savaşta bu kaleyi 100.000 kişilik Avrupalılar ordusuna karşı başarıyla korudu. Gösterdiği kahramanlıklar üzerine Padişah Mehmet III, kendisine hediyeler gönderdi, rütbesini vezirliğe yükseltti.

Tiryaki Hasan Paşa daha sonra çeşitli görevlerde bulundu, Budin'de vali iken öldü.

TİTAN, silisyumla kalay arasında bir elemandır. Simgesi: Ti, atom sayısı: 22; atom ağırlığı: 47,9'dur. 1831'de bulunmuştur. 1.800°'ye doğru erir. Boya sanayiinde kullanılır.

TİTİCACA GÖLÜ, And dağlarında bir göldür. Peru ve Bolivya arasında paylaşılmıştır. Yüzölçümü: 6.900 km.²'dir. Deniz yüzeyinden 3.812 m. yüksekliktedir. Kıyıya dik yamaçlarla inen yüksek dağlarla çevrilidir. Tatlı sularında balık da bulunur.

TİTO, Josip Broz (1892 -), Yugoslav mareşali ve devlet adamıdır. Kumrovcec'de doğdu. İkinci Dünya Savaşı'nda ülkesini istilâ eden Almanlar'a karşı savaştı. 1945'te Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin başkanı oldu. 1948'den beri Sovyet Rusya'dan uzak bir komünist rejim uygulamaktadır.

TİTREŞİM, bir noktanın iki yöne doğru kısa aralıklarla ve yüksek hızla gidip gelme hareketini gösteren fizik deyimidir. Gerili bir lâstiğin ortasından çekilip bırakılması halinde iki uç nokta hariç, diğer bütün noktaları titreşim hareketi yapar.

TİYATRO, bir sanat dalıdır. Hayatta geçmiş ve geçebilecek olayların taklit ve benzetme yoluyla belli yerlerde ve seyirci karşısında canlandırılması demektir. Bazen içinde müziğe de yer verilir.

Tiyatro sanatı Eski Yunanistan'da doğmuştur. «Dionyos» adını verdikleri tanrı - kahraman adına yılda bir defa tertiplenen «Dionyos Şenlikleri» nde içip keyiflenen bazı kimseler orta yere çıkarak taklitler yapar, güldürücü fıkralar anlatırlardı. Sonradan bu iş bazı kimselerin mesleği haline geldi. Tek kişilik tiyatroya «monologos» adı verildi. Karşılıklı konuşma başlayınca, buna da «dialogos» dendi. Ancak üçlü konuşmalarla, yani «trialogos» larla gerçek tiyatro doğmuş oldu.

İlk çağlarda bir tiyatro edebiyatı yoktu. Oyuncular kendi kabiliyetlerine göre düzenledikleri oyunları oynarlardı. Bu çeşit oyunlar önce «agora» denen alanlarda oynandı. Ancak büyük eserler veren yazarlardan sonra oyunlar «amphitheatron» denilen basamaklı yerlerde oynanmaya başladı. Örneklerine bugün Batı ve Güney Anadolu'da raslanan bu yapılar 20 bin seyirci alır, genellikle bir yamaçta inşa edilirdi. Sahne önde bulunur, sahne ile seyirci arasında «koro» yer alırdı. Oyuncular yüzlerine geçirdikleri keçi derisinden maskelerle rol yaparlardı. Yapılarda akustik o kadar mükemmeldi ki, konuşmalar en arkalardan bile duyulurdu.

Tiryaki Hasan Paşa

16. yüzyıla kadar uygulanan üç birlik kuralı İlkçağ tiyatrosunun temelini teşkil eder. Bu kural, zamanda birlik, yerde birlik, konuda birlikti. Sonradan Shakespeare'den başlayarak üç birlik kuralı gözden düştü.

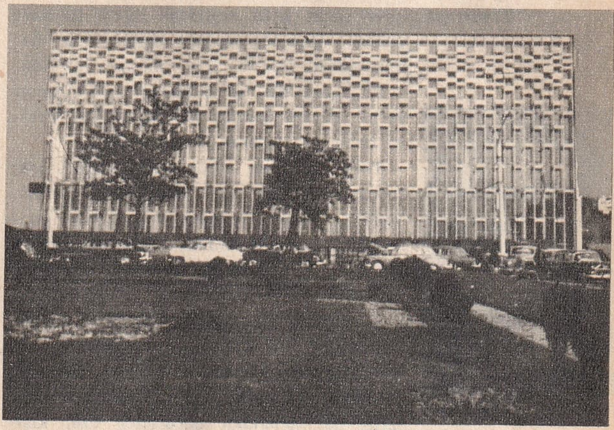

Istanbul'daki tiyatro binalarından en moderni, Kültür Sarayı

Tiyatro insan hayatını yansıtan bir sanat kolu olduğuna göre, hayatın acı ve gülünç yönlerini vermesi özellikle gözetilmişti. Eğlendirici konulara «komedi», acıklı konulara da «trajedi» dendi. Eski Yunan tiyatrosunun en büyük isimleri ise, eserleri zamanımıza kadar kalan Aeskhylos, Sophokles, Euripides ve Aristophanes'tir.

Eski Yunanistan'dan Roma'ya geçen tiyatro sanatı burada pek çabuk bozuldu. Yerini arena ve hipodrom eğlencelerine terk etti. Ardından Hıristiyanlık da tiyatroyu yasaklayınca, Ortaçağ'da tam bir gerileme oldu. Fakat aynı çağın sonunda tiyatronun yeniden doğuşunda tekrar kilise rol oynayacaktır.

Tevrat ve İncil'deki olayları oyun tarzında halka sunmakla başlayan yeni devirden sonra, tiyatro kilise dışında da gelişti. «Pandomima» denen sözsüz oyun

Tito

tarzı bu gelişmede büyük rol oynadı. Daha çok, esrarlı konular işlendiği için de, bu oyunlara «mystere» adı verildi.

Bursa'da Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu

Fakat tiyatro asıl 16. yüzyıldan sonra gelişti. Opera türü doğdu. 18. yüzyılda birer sanat anıtı sayılacak opera binaları yapıldı. Uluslararası bir sanat kolu haline gelen tiyatro için okullar kuruldu.

20. yüzyılda ise sinemanın tiyatronun yerini alacağı sanıldı ise de, aksine tiyatro daha da gelişme imkânı buldu.

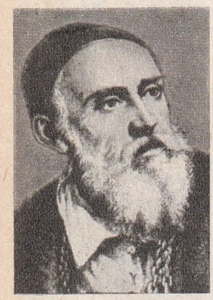

Tiziano

Türk tiyatrosu, diğer sanat kolları arasında tarihi en yeni olanlardan biridir. Tiyatro yurda girmeden önce onun yerini, Anadolu Selçukluları devrinden gelen Meddah, 15. yüzyılda başlayan Karagöz, 19. yüzyılda gelişen Ortaoyunu tutmuştur.

Türkiye'de ilk tiyatro, yabancı elçiliklerin davetiyle 19. yüzyılın başında yabancı kumpanyaların İstanbul'a gelmesiyle başlamıştır. Bu kumpanyalarla Türklerin de ilgilendiği görülünce özel kişiler de bunları getirtmeye, oyunların özetini Türkçe bastırıp, seyirciye dağıtmaya başlamışlardır.

Tiziano'nun ünlü tablolarından biri: «Kırmızı Şapkalı Adam»

Yurdumuzda ilk tiyatro binası Naum Efendi tarafından Galatasaray Lisesi karşısındaki binalarda kurulmuştur. Zamanla yabancı kumpanyalarla yetinmeyen Naum Efendi 1860'ta ilk yerli kumpanyayı kurmuş, bu kumpanya ilkin Ermenice, birkaç yıl sonra da Türkçe temsiller vermeye başlamıştır. Gedikpaşa'da kurulan Güllü Agop tiyatrosu, Ermenice temsillerin yanında ilk defa «Sezar Borcia» adında bir Türkçe oyun oynayıp tutulunca, ondan sonra hep Türkçe oyunlar oynamış ve Namık Kemal, Âli Bey gibi Türk yazarlarının eserlerini de repertuarına almıştır.

Bu arada Ahmet Vefik Paşa, gerek Molière'den yaptığı adaptasyonlarla, gerekse, vali bulunduğu sırada kurduğu tiyatroda bunları oynatmakla Türk tiyatrosuna büyük hizmette bulundu.

Modern tiyatronun rağbet görmesi üzerine bir kısım ortaoyuncular tiyatroya geçerken, yeni yeni isimler de ortaya çıkmaya başladı. Mınakyan Efendi, Fehim Bey de birer tiyatro kurdular.

1908'de tiyatro daha da gelişti. Bazı sanatseverler «Sahne-i Osmaniye» adıyla bir tiyatro derneği kurdular. Bu hem okul, hem de tiyatro niteliğindeydi. Bu kuruluş sonradan «Darülbedayi» adını aldı. Buna Fransa'dan öğretmen aktör getirildi. Bu tiyatroda mütareke yıllarında Afife Hanımla Bedia Muvahhit Türk kadını olarak sahneye çıkmıştır. Sonradan bu tiyatronun adı Şehir Tiyatrosu olmuştur.

Cumhuriyetten sonra Ankara'da Devlet Konservatuarı'nın açılıp öğrenci yetiştirmesiyle Devlet Tiyatrosu, Ankara Operası ve daha sonra İstanbul Şehir Operası kurulmuş ve önceleri sayıları birkaçı geçmeyen özel tiyatro kuruluşları 2. Dünya Savaşı'ndan sonra birdenbire gelişmiştir. Son yıllarda sade İstanbul ve Ankara'da otuz kadar özel tiyatro çalışmaktadır.

TİZİANO, Vicellio (1477 - 1576), ünlü bir İtalyan ressamıdır. Uzun ömrü boyunca çok sayıda değerli eserler vermiştir. Pieve'de doğdu. 9 yaşında Venediğe giderek çağının ünlü ressamlarından ders aldı. Önce kiliselere duvar resimleri yaptı. Sonra portre ressamı olarak tanındı. Renk ve şekil bakımından kendisinden sonra gelenlere örnek oldu. Müreffeh bir hayat yaşadı. Vebadan öldü. En ünlü eserleri: Venüs, Danae, Charles V, Bakkhus'la Ariadne'dir.

TOGO, Batı Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Volta, doğusunda Dahomey, güneyinde Atlas Okyanusu, batısında da Ghana ile çevrilmiştir. Nüfusu: 1.680.000; yüzölçümü: 56.600 km.^{2}'dir. İdare şekli: Cumhuriyet; başkenti: Lome (86.000); dili: Hausa dili (kuzeyde); Eve dili (güneyde) ve Fransızca; dini: Animist, Müslüman ve Hıristiyan; parası: Fransız Frank'dır.

Togo arazisi 50 ile 150 km. genişlik arasında değişen dar bir şerit halindedir. Tropikal bölgede yer alır. Kuzeyden güneye doğru savanalar, sonra ormanlar, kıyıda da palmiyeli bir parça uzanır. Kuzey kesimi dağlıktır. En önemli akarsuyu, Volta'nın bir kolu olan Oti'dir. Çeşitli kabilelerin yaşadığı Togo topraklarında en çok kakao, kahve, mısır ve pamuk yetiştirilir. Demir, boksit ve göllerinden fosfat çıkartılır.

Togo, Portekizliler trafından keşfedilmiş, 1894 - 1914 yılları arasında Alman himayesi altında kalmıştır. 1918'de ise Fran-

sa ve İngiltere arasında paylaşılmıştır. Fransa'ya ait kısım 1960'ta bağımsızlığına kavuşmuştur. İngiliz kesimi ise Ghana'ya bağlanmıştır.

TOHUM, bitkinin üremesine yarayan kısmıdır. Bitki yumurtalıklarındaki yumurtacıklar içindeki üreme hücreleri döllenip tohumu meydana getirirler. İçinde nişasta, azot, yağlı besin maddeleri bulunur. Bu besin maddeleri yumurta yerine üzerini saran yumurtalıkta toplanırsa, meyve meydana gelir.

TOKAT, Karadeniz Bölgesinde 495.352 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 37.368 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 9.958 km.^{2}' dir. Topraklarını kuzeyde Samsun, kuzeydoğuda Ordu, güneydoğuda ve güneyde Sıvas, batıda da Amasya illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka: Almus, Artova, Erbaa, Niksar, Reşadiye, Turhal, Zile adlı 7 ilçesi, 21 bucağı ve 676 köyü vardır.

İl arazisinin kuzeyinde Canik dağları bulunur. Canik dağları ile güneydeki dağlık kesim arasında Kelkit çayı uzanır. Erbaa ilçesinden batıya uzanan ova, «Taşova» diye anılır. Orta yerdeki dağlık alan, Tozanlı ve Tokat suyu denen Yeşilırmak'la, daha güneydeki Deveci dağlarından ayrılır. Bu vâdi ile Turhal ilçesi arasındaki düzlüğe de «Kazova» denir. Güney ucundaki düzlük ise «Artova» dır. Artova'nın da güneyinde Çamlıbel dağı yükselir. İklimi, Karadeniz iklimi ile İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş gösterir. Ormanlıkları çoktur.

Tokat'ta en çok tarım gelişmiştir. Tütüncülük, bağcılık, tahıl tarımı başta gelir. Meyvecilik de ileridir. Turhal şeker fabrikası sayesinde pancar ekimi de önem kazanmıştır.

İl merkezi Tokat şehri, Yeşilırmak'ın kollarından Behzat deresinin vâdi tabanı ile yamaçlarında kurulmuştur. En önemli caddesi, Gazi Osman Paşa caddesidir. Bakırcılığı gelişmiştir. Şehir, Samsun - Sıvas devlet şosesi üzerindedir. Samsun'a 240, Sıvas'a 108 km. uzaklıktadır. En yakın tren istasyonu, 48 km. mesafedeki Turhal'dır. Önemli bir kalesi, Ali Paşa camisi şehrin görülecek başlıca yerleridir.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan (1868 - 1942), çevirileriyle ve çıkardığı mecmua ile edebiyatımıza yararlı olmuş bir yazarımızdır. İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini orduda muhasebeci olan babasının dolaştığı şehirlerde, bu arada İşkodra'da, Şam'da tamamladı. Ankara'da bulunduğu sırada, sürgünde yaşayan Agâh Efendi ile tanıştı. Ondan Fransızca öğrendi, hürriyet fikrini benimsedi, gazeteciliğe merak sardı. 1887'de Mülkiye'yi bitirdi. Kısa bir memuriyet hayatından sonra basın hayatını seçti. Birkaç dergi çıkardı. «Servet-i

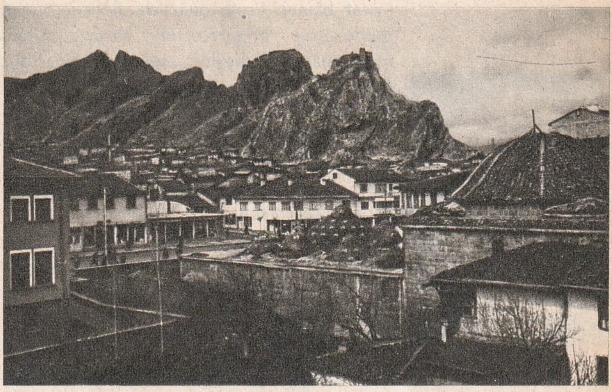

Tokat'tan bir görünüş

Fünun» dergisi ile edebiyatımıza büyük faydalar sağladı. Jules Verne'den yaptığı tercümeleri ünlüdür.

Tokat'ın ünlü saat kulesi

TOKKATA, bir batı müziği deyimidir. Batı müziği orkestralarında timballerin yerine kullanılan dördüncü trampet partisidir.

TOKTAMIŞ HAN (1341 - 1406), Altın Ordu devletinin ünlü hanlarından biridir. Soyu Cengiz Han'a kadar uzanır. Timur'un yanında sivrildi. Onun yardımı ile Altın Ordu devletini kurdu. Rusya içlerine akınlar yaparak Moskova'yı yıktı. Daha da güçlenince, koruyucusu Timur'a karşı geldi. Bunun neticesinde tahtı ile beraber hanlığını da kaybetti. Sığındığı Sibirya'da Canıbeğ Han tarafından öldürüldü.

TOKYO, Japonya'nın başkentidir. Dünyanın en büyük şehirlerinden biri sayılır. Hondo adasının doğu kıyılarında, Sumida ırmağının okyanusa döküldüğü ovanın ortasında kurulmuştur. Nüfusu: 10.169.000' dir. Limanı: Yokohama'dır.

Şehir çok hızlı bir gelişme göstermiştir. 1923'te 60.000 kişinin ölümüne se-

Tokyo'dan bir görünüş

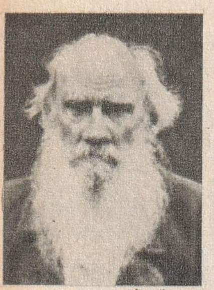

Tolstoy

Top

bep olan depremden sonra, yeniden inşa edildi. İkinci Dünya Savaşı'nda da bombardımanlar yüzünden ağır hasar gördü. Fakat baştan aşağı onarıldı. Şehrin bugün merkezinde imparatorluk sarayı bulunmaktadır. Batı kesimi, eğlence bölgesidir. Doğu kesimi ise endüstri merkezi sayılır. Özellikle ipek, pamuk, kâğıt, deri, makine, kimya, demir ve elektrik fabrikaları büyük alanlar kaplar. Üniversite ve diğer okulları ile beraber ülkenin ayrıca eğitim merkezidir.

Eskiden «Yedo» diye anılan Tokyo 1590'da Japon derebeylerinin eline geçmiştir. 1868'de «Doğu Kenti» anlamına gelen «Tokyo» adını aldı. 1945'te Amerikan işgaline uğradı. 1950'de kurtuldu.

TOLSTOY, Kont Lev Nikolayeviç (1828 - 1910), ünlü bir Rus yazarıdır. Yasnaya - Polyana'da doğdu. Ailesi zengindi. Annesi ve babasını erken kaybetti. Öğrenimi için Moskova'ya gitti. Burada kendisini çok çabuk sevdirdi. Fransızca öğrendi. Doğduğu kente dönerek fakir köylülerle beraber yaşamaya başladı. Yazarlığa da bu sırada başladı. Ordu saflarında gittiği Kafkasya'daki sefalet üzerine ilk gerçekçi hikâyelerini verdi. Kırım savaşına da katıldıktan sonra ordudan ayrıldı. Bir kısım eserlerini bu sakin devresinde verdi. Uzun bir Avrupa gezisinden sonra yine Yasnaya - Polyana'ya yerleşti. Köyünde bir okul kurdu. 1862'de evlendi. Bir düzineden fazla çocuk sahibi oldu. En büyük eserlerini evliliğin mutlu ilk yıllarında verdi. Fakat geniş halk kitlelerinin sefaleti ruhu üzerinde moral kırıcı bir etki yaratıyordu. Ömrünün son yıllarını derbeder bir şekilde geçirdi. Tek başına yollara düştü. Bir kasaba istasyonunda öldü.

Gerçekçi edebiyatın en büyük temsilcilerinden sayılan Tolstoy'un başlıca eserleri şunlardır: Diriliş, Gençlik, Hacı Murat, Ayaklanış, Sergey Baba, Kazaklar, İki Süvari, Harp ve Sulh, Anna Karenina, Kreutzer Sonatı, Efendi ile Uşağı.

TOLUNLULAR, ilk Müslüman Türk devletidir. Ahmet Tolun tarafından kurulmuştur. Köle olarak getirildiği Abbasî sarayında pek çabuk yükselen Ahmet Tolun, 868'de Mısır valisi oldu. 880'de bağımsızlığını ilân etti. Suriye, Filistin, Lübnan ve Bingazi'yi ele geçirdi. Kahire'de Tolun camisi gibi ölümsüz eserler yaptırttı. 49 yaşında öldü. Oğulları ve torunları ancak 905'e kadar saltanat sürebildiler.

TOMARZA, İç Anadolu Bölgesinde, Kayseri iline bağlı 34.932 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.108 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.499 km.^{2}'dir. Merkez ilçesinden başka 1 ilçesi (Toklar) ve 53 köyü vardır.

İlçe arazisini Uzunyayla'nın engebeli toprakları ve yaylayı kuşatan dağlar kaplar. Kışlar soğuk geçer. En önemli akarsuyu, Samantı çayıdır. Orman örtüsü bakımından fakirdir. Tahıl tarımı, hayvancılık önemlidir. En çok çavdar ekilir.

İlçe merkezi Kayseri'den 55 km. uzaklıktadır. Toprak damlı evleri ile mütevazı bir görünüşü vardır.

TOMSON (Bak: TÜFEK).

TON BALIĞI (Bak: ORKİNOS).

TONGA, Güney Pasifik'te bir takımada topluluğudur. Nüfusu: 64.000, yüzölçümü: 697 km.^{2}'dir. 150 ada ve adacıktan meydana gelmiştir. «Dost adaları» diye de tanınır. Başkenti: Nukualofa'dır. İngiliz himayesi altındadır.

TONYA, Karadeniz Bölgesinde, Trabzon iline bağlı 26.053 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.126 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 265 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka 20 köyü vardır.

İlçe arazisi Zigana dağlarının kuzeye bakan ormanlık ve aralarında derin vâdiler bulunan yörelerini kaplar. Mevsim farkları çok değildir. Fazla yağış alır. Orman ürünleri ile fındık ve diğer meyve üretimi önemlidir.

İlçe merkezi, derin bir vâdinin tabanında, doğuya bakan sırt üzerinde kurulmuştur. Trabzon'a 71 km. uzaklıktadır.

TONYUKUK, Bilge (VIII. yüzyıl), Köktürkler çağında yaşamış ünlü bir vezirdir. 717'den 734'e kadar Bilge Kağan'ın veziriydi. Daha sonra kardeşi Kül Tigin'i de değerli öğütleri ile desteklemiştir. İlk Köktürk anıtı da 730'da onun emriyle dikilmişti. Hizmetleri bu anıtlarda anlatılmıştır.

TOP, bir savaş silâhıdır. Uzaklara gülle, şarapnel fırlatmak için kullanılır. Eski çağlardan beri kullanılmaktadır. İlk defa Fâtih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethinde geniş ölçüde kullanılmıştır. Toplar, çapları ile anılırlar. Namlu içleri yivli - setlidir. Balistik hesaplarla top atışlarında isabet imkânı sağlanır. Fırlatılan mermiler de düştükleri yerde ayrıca patlayarak tahrip edici gücü artırırlar.

TOPAZ, bir madendir. Flüorlu alüminyum silikat bileşimlidir. Sarı veya değişik renklerde olur. Çok serttir. Renkleri güzel olanlar bir süs taşı olarak kullanılır.

TOPKAPI SARAYI, Osmanlı saraylarından biridir. İstanbul'da, Sarayburnu'nda, yüksek bir tepe üzerinde inşa edilmiştir.

Fâtih'in İstanbul'u fethinden sonra yapımına başlandı. Önce birkaç köşk, havuzlu bahçeler hazırlandı. Çevresine duvar çekildi. 1478'de tamamlandığı sanılmaktadır.

Sarayın 4'ü karaya, 3'ü denize bakan 7 kapısı vardır. En çok Ayasofya önündeki «Bab-ı Hümayun» dan girilirdi. 300 metre daha içerde «Orta Kapı» bulunur. Sadrazamlar burada, attan iner, içeri öyle girerlerdi. Mutfaklarında 15.000 - 20.000 kişiye yetecek yemek pişirilirdi.

Orta Kapı'dan sonra «Bab-us Saade» denen Akağalar Kapısı gelir. Akağalar Kapısı geçilince, Bağdat Köşkü, Kara Mustafa Paşa Köşkü, Mecidiye Köşkü, Revan odası, Hırka dairesi, sünnet odası ve lâle bahçesinin bulunduğu kesime varılır. Bütün bunlar sarayın «Selâmlık» kısmındaydı. Padişahların anneleri, eşleri ve cariyelerinin oturduğu «Harem Dairesi» de ayrıydı. Murat III'ün yatak odası sarayın en muhteşem yeriydi.

Saray Abdülhamit II devrinde Enderun ağalarına verilmiş, Cumhuriyet devrinde müze haline sokulmuştur. Burada halen paha biçilemeyecek sanat hazineleri teşhir edilmektedir.

TOPLAMA, aritmetiğin dört temel işleminden birincisidir. Diğer birçok sayı birimlerini bir araya getirip bir birim haline sokmaya yarar. İşlem sırasında artı (+) işareti ile gösterilir.

TOPLARDAMAR, kalpten vücuda dağılan kanı, yeniden kalbe getiren damarlardır. Hücrelerden incecik iplikler halinde başlar, birbirleriyle birleşip daha geniş damarlar haline gelir. Küçük dolaşımda da akciğerde temizlenen kanı yine toplardamarlar kalbe taşır. İnsan vücudunda ilk oluşan parçalardan biridir.

TOPLU SÖZLEŞME, hizmet antlaşması yapılması, neleri kapsayacağı, sona ermesi hakkında hükümleri düzenleyen yazılı sözleşmedir. Sendikacılığın üç güçlü silâhından biridir. Diğer ikisi grev ve lokavt'tır. Bu silâhların güçlü olabilmesi, her üçünün de birlikte kullanılabilmesi hususunda kanunlarda yeterli hükümlerin bulunmasına bağlıdır. Toplu sözleşme yetkisi olmayan işçi sendikasının greve gitmesinde bir fayda yoktur. Aynı şekilde lokavt olmadan grevin kabulü de, sendika hürriyetinin işçiler lehine tek taraflı işlemesine sebep olur ki, bu topluma büyük zararlar doğurabilir.

Toplu sözleşme, işçi kuruluşlarıyle işverenler arasında imzalanır. Bu sözleşmede iki tarafın haklarını, menfaatlerini koruyan, münasebetlerini düzenleyen hükümler yer alır. Bu sözleşmeler süresiz veya süreli olur. Süre bir yıldan az, üç yıldan da çok olamaz.

TOPLU TABANCA (Bak: TABANCA).

TOPLUM (Cemiyet), ortak kanunların yönetiminde yaşayan insan ve hayvanların durumudur. İnsanlar ilk çağlardan itibaren bir arada yaşamak gerektiğini anlamışlar ve toplumları meydana getirmişlerdir. En küçük toplum, ailedir. Fakat toplumların meydana gelmesiyle beraber, birtakım toplum meseleleri de meydana çıkmış, fertlerin hak ve görevlerini kesin şekilde belirtecek kanunların konması zorunlu olmuştur. Çok defa toplum kuralları yazılı yasalar olmadığı halde, bunlara uymak bir mecburiyet halini almıştır. Daha sonraları da insanların toplum içindeki yaşayışlarını tanzim eden düşünürler, fikir ve eserleri ile toplumun karakterini belirtmişlerdir.

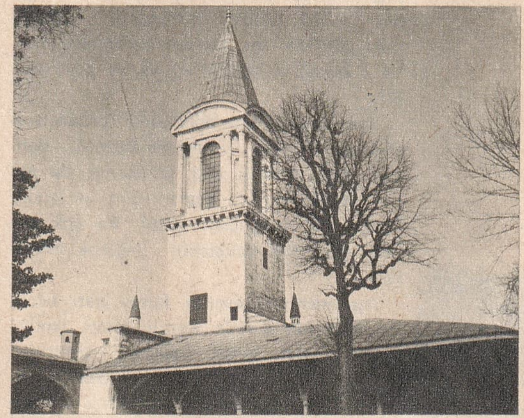

İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda Kubbealtı

TOPOGRAFYA, bir yeri, engebelerini belirterek kâğıt üzerine çizme işlemidir. Bu tip haritalarda küçük toprak parçaları alınır ve bütün engebeler ayrı renklerle gösterilir. Ölçekleri, 150.000'de 1 veya 10.000'de 1 arasında değişir. Böylece ufak akarsular, küçük tepeler, vâdi, hendek, ve yapılar da belirtilmiş olur.

TOPRAK, yeryüzü örtüsüdür. Kültelerin kırılıp ufalanması, çürümüş bitki, hayvanlarla karışmasından ortaya çıkmıştır. Dörde ayrılır:

1 - Kumlu Toprak: Verimsizdir. Derin köklü bitkilerin yaşamasına elverişlidir. Sıcak bölgelerde, kıyı ovalarında görülür.

2 - Killi Toprak: Kil oranı az ise, verimlidir. Aksi halde suyu çekmez. Kumlu toprakla karışık olanına «balçıklı toprak» denir.

3 - Kireçli Toprak: Verimsizdir. Üzerinde az bitki türü yetişir. İşlenmesi güçtür.

4 - Humuslu Toprak: En verimli toprak türüdür. Karışımında bitkilerin ve hayvanların çürükleri vardır. Bu bakımdan bitkiler bol besin bulur.

TOPUZLU, Dr. Cemil (1868 - 1958), ünlü bir tıp ve idare adamımızdır. Istanbul'da doğdu. Galatasaray ve Askerî Tıbbye'yi bitirdi. Fransa ve İsviçre'de ihtisas yaptı. Tıp Fakültesi'ne doçent oldu. Profesörlüğe yükseldi. Özellikle operatörlükte kendini gösterdi. Birtakım cerrah aletleri icat etti. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Tıp Fakültesi'nin yeniden düzenlenmesinde çalıştı. Istanbul Şehreminliği görevi yaptı. Bu arada şehre faydalı tesisler kazandırdı. Şehrin birçok caddeleri onun zamanında ağaçlandırıldı.

C. Topuzlu

TORBALI, Ege Bölgesinde İzmir iline bağlı 43.762 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.712 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 600 km.²'dir. Merkez bucağından başka 1 bucağı (Dağkızılca) ve 38 köyü vardır.

İlçe arazinin orta bölümünü Torbalı ovası kaplar. Ovanın kuzeyinde Bozdağı, Mahmut dağı, Tahtalı dağ, güneyinde de Aydın dağları vardır. Yazlar uzun ve sıcak; kışlar ılık ve yağışlı geçer. En çok pamuk ve tütün yetiştirilir. Bağcılık önemlidir.

İlçe merkezi, ovanın kuzey batı ucunda, düz bir alanda kurulmuştur. İzmir - Aydın devlet şosesi üzerinde, İzmir'den 41 km. uzaklıktadır. Kasabada pamuk çırçırhaneleri, zeytinyağı fabrikaları vardır.

Torpil balığı

TORİK (Bak: PALAMUT).

TORNADO, bir rüzgâr türüdür. Özellikle Batı Afrika kıyılarında eser. Çok şiddetli ve hızlı estiği zaman, büyük zararlara sebep olur.

TOROS DAĞLARI, Türkiye'nin en önemli sıradağlarındandır. Güney Anadolu'da, Akdeniz kıyıları boyunca uzanır, doğuda kolları Doğu Anadolu'ya sokulur. Üç bölüme ayrılır: 1) Batı Toroslar, 2) Orta Toroslar ve 3) Doğu Toroslar.

Batı Toroslar: Antalya körfezinin iki yanında bulunur. Göller yöresinde sıktırlar. Teke yöresi ile İçel dağlarını meydana getirirler.

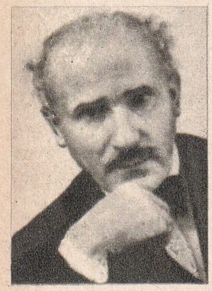

Toscanini

Orta Toroslar: Taşeli yaylası ile Uzun yayla arasında uzanırlar. Bolkardağı (3.585 metre) ve Aladağ (3.734 metre) en yüksek tepeleridir.

Doğu Toroslar: Uzunyayla'dan sonra yükselen kütledir. Doğu Anadolu bölgesine ait dağları meydana getirirler.

Torosların en dış sırasını, İskenderun körfezi civarında uzanan Amanos dağları meydana getirir. Güneydoğu Toroslar ise Doğu Anadolu bölgesini güneyden bir yay gibi kuşatır. Hakkâri yöresinde bu dağların en yüksek noktası, Cilo'dur (4.168 metre).

TORPİDO BOTU, bir savaş gemisi türüdür. 200 - 400 ton ağırlığında olabilir. Küçük oldukları halde, süratleri çoktur. Normal ateşli silâhlardan ayrı olarak torpil kovanlarıyle donatılmışlardır. Özellikle denizaltılara karşı savaşta etkili birer araç olurlar.

TORPİL, denizaltıların kullandığı bir silâhtır. Gemileri batırmak için atılır. Teknenin özel depolarında bulunur. Atılacağı zaman kovanına yerleştirilir. Fırlatıldıktan sonra kendi pervanesi ile ileri gider. Üç kısımdan ibarettir. 1) Patlayıcı kısım (önde), 2) Motoru çalıştırmak için sıkıştırılmış hava (ortada), 3) Pervane ve motor (arkada).

Torpil, ilk defa 1866'da Robert Whitehead adında bir İngiliz tarafından yapılmıştır.

TOPİL BALIĞI, kemikli balıkların dikenli yüzgeçliler takımının bir familyasıdır. Özel organları sayesinde elektrik üretmesi ile tanınır. Bu elektrik sayesinde avını öldürür.

TORİCELLİ, Evangelista (1608 - 1647), ünlü bir İtalyan bilginidir. Öğrenimi sırasında Galileo'nun buluşları ile ilgilendi. Kendini fizik araştırmalarına verdi. Galileo'nun ölümünden önceki üç ayda onunla beraber çalıştı. Barometrenin temelini teşkil eden denemeleri 1643'te yaptı. Ayrıca cisimlerin hareketi, sıvıların akımı, mermilerin havada gidişi ve mercekler gibi fizik konularında önemli keşifler gerçekleştirdi.

TORTUM, Karadeniz Bölgesinde, Erzurum iline bağlı 42.900 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.304 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.940 km.²'dir. Merkez bucağından başka 2 bucağı (Şenyurt, Uzundere) ve 62 köyü vardır.

İlçe toprakları, Tortum çayı ile kollarının vâdileri ile oyulmuş yaylayı kaplar. Batıda Çoruh dağları yükselir. Yazlar kurak, kışlar soğuk geçer. Ormanları zengindir. En önemli akarsuyu, Tortum çayıdır. Çayın çığırı üzerinde vâdinin bir kayma kültesiyle tıkanması sonucu meydana gelmiş Tortum gölü bulunur. Çay gölden 50 metrelik bir çavlanla çıkar. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir. Meyvecilik ve sebzecilik de gelişmiştir. Burası, Erzurum'la çevresinin meyve bahçesi sayılır.

İlçe merkezi, Erzurum'a 57 km. uzaklıkta, denizden 1.550 metre yüksekliktedir.

TORUL, Karadeniz Bölgesinde, Gümüşhane iline bağlı 32.077 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.261 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.859 Km.²'dir. Merkez ilçesinden başka 1 ilçesi (Kürtün) ve 70 köyü vardır.

İlçe toprakları Harşit vâdisi boyunca uzanır. Kuzeydoğuda Zigana dağları, güneybatıda da Balaban dağları vardır. Dağlık bölge ormanlıktır. İlçede tarıma uygun arazi bulunmadığı için, halk meyvecilik ve hayvancılıkla geçinir.

İlçe merkezi, Erzurum - Trabzon şosesinin Ziganalar'a doğru yükselmeye başladığı yerde kurulmuştur. Denizden 930 metre yüksekliktedir. Gümüşhane'ye 27, Trabzon'a 95, Tirebolu'ya 101 km.'lik yollarla bağlıdır.

TOSYA, Karadeniz Bölgesinde, Kastamonu iline bağlı 45.469 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 14.119 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.197 km.²'dir. Merkez ilçesinden başka 53 köyü vardır.

İlçe arazisinin orta kesimini bereketli düzlükler kaplar. Ovayı Devrez çayı sular. Güneyde yüksek düzlükler uzanır. Burada Kuş dağının yüksekliği 2.013 metreyi bulur. Kışları soğuk, yazları sıcak geçer. Ormanları gürdür. En çok karaçam, sarıçam, gürgen, kayın ve meşe bulunur. En önemli akarsuyu, Kızılırmak'ın büyük bir kolu olan Devrez çayıdır. Çay çevresinde çeltik tarımı yapılır. Pirinçten başka diğer tahıl ürünleri de yetiştirilir.

İlçe merkezi, denizden 820 metre yükseklikte, Kastamonu'dan 76 km. uzaklıktadır. Çeltik fabrikaları, el dokuma tezgâhları vardır.

TORYUM, radyoaktif bir elemandır. Simgesi: Th; atom sayısı: 90; atom ağırlığı: 232,12; yoğunluğu: 11,7; ergime noktası: 1700°'dir. Platine benzer. En çok Brezilya ve Hindistan'da elde edilir. Röntgen işlerinde ve tıpta kullanılır.

TOSCANİNİ, Arturo (1867 - 1957), ünlü bir İtalyan müzikçisidir. Parma'da doğdu. Parma ve Milano konservatuarlarını bitirdi. İlk defa «Aida» operasını ezbere idare etti. 19 yaşında meşhur oldu. Gözleri zayıf olduğu halde, ezberinin çok kuvvetli oluşu sayesinde mesleğinde zorlukla karşılaşmadı. 1898'de Milano'daki Scala operasının, 1907'de New York Metropolitan Filarmoni Orkestrası'nın şefi oldu. İtalya'da Faşizm'in kurulması üzerine Amerika'ya yerleşti. Orada öldü.

TOTEM VE TOTEMCİLİK, ilkel toplulukların tapındıkları taş, hayvan veya ağaçlarla bu inanca denir. İlk insanlar kavrayamadıkları büyük olaylar karşısında bilmedikleri şeylere sığınmışlardır. Mısırlılar, Asurlar, Yunanlılar ve eski Türkler de totemlere tapmışlardır.

Toulouse - Lautrec'ten bir tablo: «Loca».

Totemcilik, ancak tek tanrı dinlerinin yayılması ile ortadan kalkmıştır. Bugün ancak Afrika, Güney Amerika ve Avustralya'nın bazı ilkel kabilelerinde kalmıştır.

TOULOUSE - LAUTREC, Henri de (1846 - 1901), ünlü bir Fransız ressamıdır. Paris'in eğlence hayatına dair çizdiği tablolarla şöhretini sağlamıştır. Resme olan istidadı küçük yaşta belirmişti. 15 yaşında iki kere düşerek kambur ve cüce kaldı. Bütün ömrü boyunca da bu sakat halinin ıstırabını çekti. İçkiye düşkünlüğü yüzünden öldü.

Toulouse - Lautrec

Kendine has bir anlatış tarzı yaratan Toulouse-Lautrec, gözlemlerindeki incelik kadar, konularını işleyişi ile de ustaydı. Başlıca eserleri: Moulin - Rouge, Cambazhanede, Kadın Palyaço, Dans Salonu'dur. Ayrıca afişçiliğin de önderlerinden sayılır.

TOY KUŞU, göçebe kuşlardan bir türdür. Ekin tarlalarında, bataklık kenarlarında yaşar, Başı ve boynu kül, sırtı pas rengidir. Yeşil bitkiler, tane ve böceklerle beslenir. Eti lezzetlidir. Bizde, büyük ve küçük toy kuşu olmak üzere iki türü yaşar.

TOYGAR (Bak: ÇAYIR KUŞU).

TÖKELİ İMRE (1657 - 1705), Türkiye'nin Erdel beyi ve Macar kralıdır. Genç yaşta Alman Macarları'na prens seçildikten sonra ırkdaşlarının arzusu üzerine ülkesini Osmanlı idaresine bağlamaya çalıştı. Uzun uğraşmalardan sonra 1682'de İstanbul'a elçi göndererek, topraklarının Osmanlı idaresine bağlanmasını istedi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Tökeli'ye «Orta Macar Kralı» unvanını verdi. Böylece Osmanlılar'la Almanlar'ın arası açıldı. Yapılan harp Osmanlılar tarafından kazanılınca, alınan arazi ve kaleler Tökeli'nin idaresine verilerek kendisine merasimle taç giydirildi.

Tökeli İmre

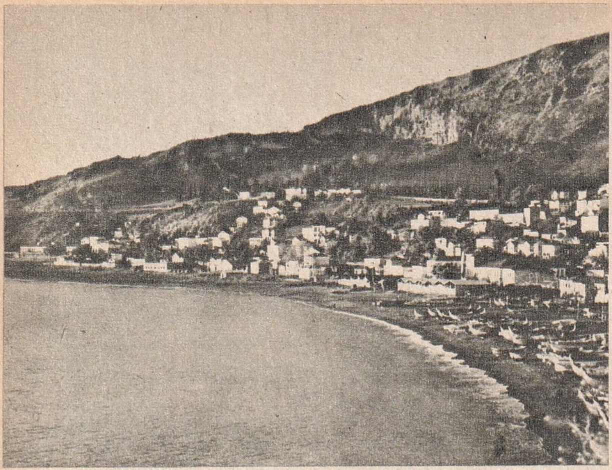

Trabzon'dan bir görünüş

TÖREBİLİM (Bak: AHLÂK).

TRABLUSGARB (Bak: BATI TRABLUS).

TRABZON, Karadeniz Bölgesinde, 595. 782 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 65.516 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 4.685 km.²'dir. Kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Rize, güneyinde Gümüşhane, batısında da Giresun illeri vardır. Merkez ilçesinden başka 10 ilçesi (Akçaabat, Araklı, Arsin, Çaykara, Maçka, Of, Sürmene, Tonya, Vakfıkebir, Yomra), 24 bucak ve 595 köyden ibarettir.

Doğu Karadeniz dağlarının birinci sırası il arazisi içindedir. Değirmendere'nin doğusundakilere Trabzon dağları, batısındakilere de Zigana dağları denir. Yükseklikleri yer yer 3.000 metreyi aşar. Dik kuzey yamaçları derin vâdilerle yarılmıştır. Dağ eteklerindeki tepelik alandan sonra kıyıya kadar dar bir kıyı ovası uzanır. Kıyıda iklim ılık ve yağışlı geçer. Yaz kuraklığına raslanmaz. Kar ancak dağlık kesimlerinde yağar. Bol yağış sebebiyle zengin bir bitki örtüsüyle kaplanmıştır. Dağlar zengin ormanlarla örtülüdür. Başlıca ağaçları: Lâdin, sarıçam, köknardır. İl sınırları içinde büyük akarsu yoktur. En önemli dereleri Baltacı, Karadere, Yanbolu, Değirmendere, Zağanos ve Kisarna'dır. Halkın çoğunluğu topraktan geçinir. En çok mısır ekilir. Buğday da yağışların müsaade ettiği kadar yetişir. Tütün, fındık, çay da önemli endüstri bitkileridir. Hayvancılık ve koyunlardan elde edilen Vakfıkebir yağı da önemli bir gelir kaynağıdır.

Trakonya

İl merkezi, Karadeniz'in üçüncü büyük şehridir. Boztepe'nin eteklerinde kurulmuştur. Düzgün caddeleri, temiz parkları vardır. Önemli şehirlere düzgün yollarla bağlıdır.

Trabzon bölgesi Hitit imparatorluğunun dışında kalmış, M.Ö. 6. yüzyılda İran imparatorluğuna katılmıştır. Trapezus limanını İyonyalılar kurmuştur. M.Ö. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'na katılmış, sonra Bizans'a ait olmuştur. 1204'ten 1461'e kadar Komnenus sülâlesi burada bağımsız bir imparatorluk halinde yaşadı. Selçuklular'ın haraca bağladığı şehir, 1461'de Fâtih tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Cumhuriyet devrinden sonra şehir büyük bir gelişme göstermiştir.

TRABZON HURMASI, abanozgiller familyasından bir bitkidir. Portakal iriliğinde, turuncu kubuklu, buruk meyveler verir. Ağaç ve ağaççıklar halinde 150 türü vardır. Sıcak iklimlerde yetişir. Tahtasından ince marangozlukta yararlanılır.

TRAFİK, kara, deniz ve hava taşıtlarının gidiş - geliş düzenidir. Gidiş - gelişin güvenliği için uygulanan kurallara da «trafik kuralları» denir. Kara trafik kuralları Babil ve Eski Roma uygarlıklarında bile vardı. Fakat asıl çağımızda motorlu taşıt araçlarının çoğalması ile çok sıkı kaideler koymak gerekmiştir. Kaidelerin amacı, yol kazalarının önüne geçmektir. Yolun bir yanı boyunca gitmek, dar yollarda, virajlarda rampalarda önde giden aracı sollayıp geçmemek, trafik işaretlerine uymak, kuralların temelini teşkil eder. Ülkelerin çoğunda trafik yolun sağından işler. Yalnız İngiltere, Avusturalya, Seylan, Hong Kong, İzlanda, Hindistan, İrlanda, Japonya, Malta, Yeni Zelanda, Virginia ve Batı Hint Adaları'nda ise trafik soldandır. Trafik işaretleri ise hemen her ülkede birbirine benzer. Ayrıca itfaiyeye, cankurtaran ve polis arabalarına yollarda geçiş önceliği tanınmıştır.

Trafik kurallarının en iyi şekilde uygulanabilmesi için, sürücülerin bilgili ve ehliyetli olmaları gerekir. Bu sebeple de motorlu araç kullanacaklar bir heyet huzurunda trafik sınavına tabi tutulurlar. Ayrıca sağlık kurullarından araba kullanmalarına engel bir halleri olmadığına dair sağlık raporu alırlar. Nihayet keyif verici maddeler ve alkol alıp araba kullanmak yasaktır. Aksi davrananlar cezalandırılır.

Kara araçlarından başka deniz araçları için de ayrı trafik kuralları uygulanır. Kıyılarda kurtarma istasyaonları, deniz fenerleri, sis çanları, gemilerin düdükleri, fenerleri ve flamaları bu kuralların uygulanmasını sağlayan araçlardır. Açık denizde gemiler birbirlerinin solundan geçerler. Dar su geçitlerinde gemileri, o suları iyi bilen kılavuz kaptanlar yönetir.

Hava trafiği de havacılığın gelişmesiyle beraber büyük önem kazanmıştır. Hava trafiği kuralları da uçak alanlarındaki kontrol kuleleri, radar istasyonları aracılığı ile uygulanır. Çeşitli büyüklükteki uçakların uçuş yükseklikleri de uluslararası anlaşma ile belirtilmiştir.

TRAHOM, bir göz hastalığıdır. Gözün üst kapağının içinde birtakım kabarcıkların belirmesiyle anlaşılır. Kapak şişerek kadife görünüşü alır. İltihaplanma körlüğe kadar varabilir. Bulaşıcıdır. Göz çapağı ile bir hastadan başkasına geçer. Ayrıca karasinek de virüsü taşır. Teramisin sayesinde tedavisi bugün daha kolaylaşmıştır. Cerrahî müdahaleyi de gerektiren vakalar vardır.

TRAİANUS, Marcus Ulpiust Trinitus (M. Ö 53 - 117), Roma imparatorlarındandır. İspanya'da doğdu. 98'den 117'ye kadar hüküm sürdü. İyi bir teşkilâtçı olarak tanınmıştı. Fakat Hıristiyanlara karşı girişilen sindirme hareketlerine göz yummuştur. Roma'da kendi adını taşıyan 29 metrelik bir sütun diktirmiştir. Kilikya'da öldü.

TRAJEDİ, tiyatronun belli başlı türlerindendir. İnsanların kaygılarını, zor durumlarını konu olarak alır. Genellikle sonu acıklı biter. Tiyatro, bu türle başlamıştır. Benzerlikleri olduğu halde dramdan ayrılır. Dram daha gerçekçi olduğu halde trajedide ulvîlik, asalet ve incelik ağır basar. Eski Yunanistan'da doğmuş, 17. yüzyılda Fransa'da canlandırılmıştır.

TRAKONYA (Trakunya), levrek familyasından bir balıktır. Dikenli yüzgeçlerinin içinde zehir vardır. Çarptığı kimseler yüksek ateşli bir hastalığa uğrar. Balık öldükten sonra da dikenler aynı etkiyi gösterebilir. Sert pulludur. Denizlerimizde 20 - 25 sm. büyüklükte olanları vardır. Eti lezzetlidir. Dikenleri kesilerek satılır. Bir türünün de adı, «çarpan» dır.

TRAKTÖR, endüstri, tarım ve kazı işlerinde çeşitli araçları çekmeye yarayan motorlu bir makinedir. Paletli, tekerlekli ve karma olarak üçe ayrılır. Paletlilerde kayma ve devrilme daha az olduğundan, çamurlu, batak yerlerde kolay işlerler. Tekerlekliler tarımda kullanılır. Karma cinsleri ise ağır işlerde kullanılır.

TRAKYA, bir kısmı Türkiye, bir kısmı da Yunanistan'da bulunan bir bölgedir. Balkan yarımadasının güneydoğu bölümünü meydana getirir. Adını Orta Asya'dan göç edip buraya yerleşen Trak'lardan almıştır. Eskiden hepsi Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde iken, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra ancak Meriç'in berisindeki yerler topraklarımız içinde kalmıştır.

TRAMPET (Trampete), bir davul türüdür. Çift çomakla çalınır ve küçüktür. Mızıkalarda, izci geçitlerinde yürüyüşe tempo tutmak için çalınır. Kayışla boyna asılır. İlk çağlardan beri kullanılagelmiştir.

TRAMVAY, bir şehir içi taşıt aracıdır. Demir raylar üzerinde işler. Önceleri atla çekilirdi. Daha sonra basınçlı hava motorlu tramvaylar kullanıldı. Daha sonra da elektrikli tramvaylar yapıldı. Motoruna elektrik akımını ya raylardan veya havaî bir hattan alır. Arş denilen parçası devamlı bu çıplak telle temas halindedir. Çalışma ilkeleri bakımından elektrikli tren ve tramvay arasında bir fark yoktur. Troleybüs de aynı tramvay tekniği ile çalışır. fakat raysız olduğundan devreyi tamamlamak için iki havaî hattı çekilir.

TRANÇA, bir balık türüdür. Akdeniz'de raslanır. Pullu, esmer renkli, beyaz etli ve eti lezzetli bir balıktır. Büyüklüğü ile dikkati çeker.

TRANSATLANTİK (Bak: GEMİ).

TRANSFORMATÖR, bir elektrik makinesidir. Cereyanın voltajını değiştirmeye yarar. İki ayrı bobinden meydana gelmiştir. Cereyan birinci sargıya verilir. İkinci sargıda cereyanın voltajı daha düşük veya daha yüksektir. Bu cereyan oradan dışarı alınarak kullanılır. Sargı sayılarını değiştirerek ikinci sargıdan istenen değerde cereyan alınır. Çok çeşitleri vardır.

TRANSİLVANYA, Romanya'nın bir bölgesidir. Osmanlı tarihinde «Erdel» diye de anılır. Merkezi Cluj'dur. Karpat dağlarının içindeki yaylalık ve tepelik bir araziyi kaplar. Dağlık kesimleri ormanlıktır. En çok buğday ve mısır yetiştirilir. Bağcılık da önemlidir. Ayrıca maden ve endüstri bakımından da ileri gitmiştir. Kömür ve tabiî gazlar başta gelir. Maden suları ve termalleri ünlüdür.

TRANSİSTÖR, radyo tekniğinin önemli bir buluşudur. Radyo lambası yerine kullanılır. Bu sayede radyoları küçültmek, giriş transformatörünü kaldırmak, elektrik akımı olmayan yerlerde radyo çalmak mümkün olmuştur. Transistor, germanyum madeninden yapılır. Bir pil radyonun uzun süre çalması için yeterlidir.

TRANSVAAL, Güney Afrika'da zengin bir bölgedir. Nüfusu: 6.250.000, yüzölçümü: 286.032 km^2'dir. Güneydoğudan kuzeybatıya doğru alçalan bir yayla görüntüsündedir. Halkı hayvancılık, başta buğday ve mısır olmak üzere tahıl tarımı, patates, tütün, pamuk yetiştirerek geçinir. Fakat asıl maden yatakları ve ağır endüstrisi sayesinde zenginleşmiştir.

TRAVERTEN (Bak: PAMUKTAŞ).

TREN, demiryollarında bir lokomotifin çektiği katarların tümüne verilen addır. Başlıca iki çeşidi vardır: 1) Yolcu trenleri ve 2) Marşandiz yani yük trenleri. Treni meydana getiren vagonlar da gördükler işe göre ad alırlar. «Yataklı vagon» yolcular geceleri yataklarında uyuyabilir. «Vagonrestoran» ise, yemek yenen yeridir.

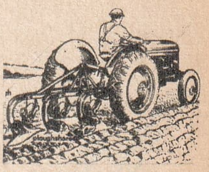

Traktör

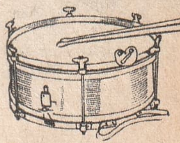

Trampet

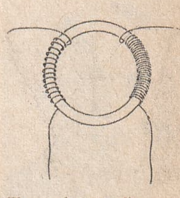

Transformatör

«Yük vagonu» yük, «frigo-frik vagon» meyve ve sebzeleri bozulmadan taşıyan, «tanker» ler de gaz taşıyan vagonlardır. Ayrıca ekspres trenleri vardır ki, bunlar da belirli mesafeler arasında, küçük istasyonlarda durmadan işleyerek varılacak yere daha çabuk ulaşırlar. Ayrıca demiryolları kazalarında yardım götüren trenlere de «imdat treni» adı verilir.

TRİAS (Bak: İKİNCİ ZAMAN).

TRİESTE, İtalya'nın en önemli liman şehirlerinden biridir. Nüfusu 273.000'dir. Çok eski bir şehirdir. Uzun bir süre Yugoslavya ile İtalya arasında bir anlaşmazlık konusu olarak kaldı. 1954'te varılan anlaşmayla, şehir İtalya'da kalmak üzere, bölge iki ülke arasında bölüşüldü. Halen bir ticaret ve sanayi şehridir. Birçok tarihî eserler vardır.

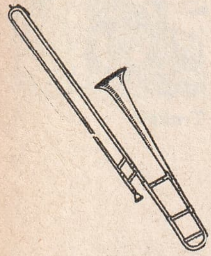
Trombon

TRİGONOMETRİ, matematiğin bir dalıdır. Açıların büyüklükleri arasındaki bağlantıları inceler. Dört ana elemanı: 1) Sinüs, 2) Kosinüs, 3) Tangent ve 4) Kotangent'tir. Dört elemanı içine alan büyüklüklere, «trigonometrik büyüklükler» denir. Matematiğin uygulandığı bütün bilim dallarında sık sık kullanılır.

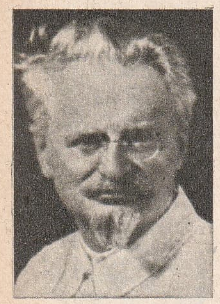
Troçki

TRİNİDAD ve TOBAGO, Atlas Okyanusunda, Karaib denizinin güneydoğu ucundaki adalardaki bir federasyondur. Nüfusu: 1.000.000, yüzölçümü: 4.828 km.²'dir. Başkenti: Port of Spain (93.000), dini: Hıristiyan, Hindu ve Müslüman, dili: İngilizce, Hintçe ve Çince, parası: Trinidad doları'dır.

Tobago adası ile beraber 1962'de İngiliz Milletler Topluluğu üyesi kalmak şartıyle bağımsız bir devlet olmuştur.

Adalarda tropikal bölgelere has bitkiler yetişir. Başlıca ürünleri: Kakao, şeker, kahve ve muzdur. Rom adlı içkisi ise dünyaca meşhurdur. Zengin petrol ve boraks yatakları vardır. Halkın çoğunluğu zencidir. Yüzde 12 oranında da melez vardır. Çoğunluk İngilizce konuşur.

Trompet

TRİO, bir müzik deyimidir. Üç ses veya üç çalgı için düzenlenmiş müzik parçalarını veya bu parçaları çalan veya söyleyen toplulukları belirtir.

TRİPANAZOMA, omurgalıların kanında yaşayan birgözeli bir parazittir. Kamçı biçimindeki çıkıntılarıyle hareket eder. Bir cinsi çe-çe sineğinin aracılığıyle insanlara da geçer, uyku hastalığına sebep olur.

Truman

TRİŞİN, bir bağırsak solucanıdır. Domuz, fare, tilki, kedi, köpek, ayı, porsuk ve insan gibi memelilerde bulunur. Erkeği 1,5, dişisi 3-4 mm. boyundadır. Erişkinleri ince bağırsakta yaşar. Çiftleşmeden sonra erkek ölür. Dişisi ise bağırsak dokusunda binlerce oğulcuk doğurur. Bunlar kan damarları ile 9 gün sonra beyne, göğüs, karın, kalp zarı boşluğuna kadar sızarlar. 24 yıl yaşayanları vardır. Trişinoz adlı bir hastalığa sebep olurlar. Yalnız domuz eti yemeyen Müslümanlarda bu hastalığa raslanmaz.

TRİTON, Yunan mitolojisinde deniz tanrılarından biridir. Poseidon ve Amphitrit'in oğludur. Fenikeli olduğu sanılır. Bazı hikâyelerde uysal ve iyiliksever, bazılarında ise dehşet veren bir tanrı olarak gösterilmiştir. O da annesi gibi denizaltındaki sarayında otururdu.

TROMBON, nefesli bir müzik aracıdır. (U) şeklinde iç içe geçmiş iki borudan birinin uzatılıp geri çekilmesiyle çalınır. Senfonik orkestralarda ve hafif müzik topluluklarında bulunur.

TROÇKİ, Lev Davidoviç (1877-1940), Rus İhtilâli'nin önderlerindendir. Gençliğinde Sibirya'ya sürülmüştü. Sürgünden kaçarak çeşitli ülkelerde dolaştı. Asıl adı Leiba Bronştayn olduğu halde, sonradan, ilk gardiyanı olan Troçki'nin adıyle yazılar yazdı. Lenin'in en yakın arkadaşı olarak Bolşeviklerle çalıştı. Lenin'in ölümünden sonra Stalin'le arası açıldı. 1929'da Rusya'dan sürüldü. Bir süre İstanbul'da kaldı, sonra Meksika'ya yerleşti. Rusya'daki temizlik hareketleri sırasında, bu işlerde Troçki'nin de parmağı olduğu meydana çıkınca, gıyaben idama mahkûm edildi. 1940'ta bir Rus ajanı Troçki'yi evinde öldürdü.

TROMPET, nefesli sazlardan biridir. Huni biçiminde ağzı, gövde boyunca daralarak ağızda sona erer. Borazanın gelişmişidir. Orkestralarda bulunur.

TROPİKA, dünyada Yengeç ve Oğlak dönenceleri arasında kalan kısmın adıdır. Buna «Tropikal Kuşak» da denir. Sınırları kuzeyde de, güneyde de Ekvator'dan 23° 27′ uzaktadır. Dünyanın en sıcak ve bilhassa yazın en çok yağmur alan bölgeleridir. Kışın yağışlı kesimlere de alt tropikal bölge denir.

TROPOSFER (Bak: ATMOSFER).

TRUMAN, Harry (1884-), Amerika Birleşik Devletleri'nin 33. cumhurbaşkanıdır. Lamar'da doğdu. Gözlerinin bozuk olması yüzünden Askerî Akademi'den ayrıldı. Çiftçilik yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'da çarpıştı. İş hayatında başarılı olamadı. Politikaya girdi. 1939'da Senatör, 1944'te de Başkan Roosevelt'in yardımcısı seçildi. 1945'te onun ölümü ile, 1948'de de tekrar seçilerek Başkanlık yaptı. 1952'de siyasetten çekildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyaya yön veren liderlerden biri oldu.

TRUVA (Troia), bir İlkçağ şehridir. Bugün Çanakkale'de, Biga'nın Hisarlık köyünün yerinde kurulmuştu. Paris, Sparta kralı Menelas'ın karısı güzel Helena'yı Truva'ya kaçırmıştı. Spartalılar şehri almak için on yıl savaştılar. En sonunda bir tahta at hilesi ile savaşı kazandılar. Yunanlı şair Omniros bu olayı İliada destanında anlatmıştır. Yüzyıllarca toprak altında kalan şehir, 19. yüzyılda Alman arkeologu Schleimann tarafından meydana çıkarıld.

TUFAN, çok eski çağlarda yeryüzünü baştan başa sular altında bırakan yağmurdur. Efsaneye göre bu yağmurda bütün canlılar ölmüş, yalnız Nuh'un gemisine aldığı birer çift insanla çeşitli hayvan üreyerek bugünkü insanların ve hayvanların devamını sağlamıştır. Tufan'dan sonra Nuh'un gemisinin Ağrı dağının tepesinde kaldığı söylenir.

TUĞLA, balçık kalıplarıdır. Duvar örmekte kullanılır. Seramik usulleri ile imal edilir. Bir başka çeşidi de kiremit diye anılır. Ateşe dayanıklı olanı ise ateş tuğlası diye bilinir. Çatlamaması için uzun bir süre pişirilir. Isı önce 1.500°'ye çıkarılır. 6 gün bu sıcaklıkta durur. 6 günde de soğutulur. Bu tip tuğlalar 1580°'ye kadar dayanırlar.

TUĞRA (Tura), hükümdar ve padişahların imzası yerine geçen bir işaret veya mühürdür. Özellikle Osmanlılarda gelişmiştir. Tuğra hangi padişaha aitse, onunla babasının adını gösterir. İlk tuğrayı Murat I'in kullandığı söylenir. Paralarda da kullanılmıştır.

TUĞRUL BEY (993 - 1063), Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusudur. Oğuz Türkleri'ni bir bayrak altında toplayabilmek siyasetini güttü. 1038'de Nişabur'da bağımsızlığını ilân etti. Horasan, Harzem, Kirman ve Kafkasya'yı topraklarına kattı. 1047'de Irak'a girdi. Abbasî halifesi ona kızı ile beraber «Doğunun ve Batının Sultanı» unvanını da verdi. Rey şehrinde, 70 yaşında iken öldü.

Alçak gönünllülüğü ile tanınan Tuğrul Bey, daima halk arasında yaşamaktan hoşlanırdı. Yerine kardeşlerinden Davut'un oğlu Süleyman geçmiştir.

TUKAN, ağaçkakan cinsinden bir kuştur. Çok büyük, fakat hafif gagası ile tanınır. Kuvvetli, uzun bacakları, kısa bir kuyruğu, kısa kanatları vardır. 37 türü bilinmektedir. Meksika ve Arjantin arasındaki tropikal ormanlarda yaşar. Çıkardığı «tukano» ya benzer ses yüzünden bu adla anılmaktadırlar. Kolay evcilleştirilebilir.

TUKYULAR, Türkler'in bir boyudur. 6. ve 7. yüzyıllarda Orta Asya'da büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Çin kaynaklarında kendilerine bu ad verilmiştir. Çin alfabesinde «r» harfi olmadığı için Türk yerine Tukyu denmiştir. Kurulan devlet de adını bu kaynaktan almıştır.

TULÛAT, bir oyun türüdür. Yazılı metne sadık kalınmadan, sahnedeki oyuncunun içinden geldiği şekilde ve sözlerle oynaması anlamına gelir. Tulûat oyunlarının tam metni yoktur. Çok kısa bir ana hikâye vardır. Her oyuncu kendi sanat gücüyle bu hikâyedeki rolünü esprilerle süsleyerek sahnede kendini gösterir. En çok Türk tiyatrosunda gelişmiştir. En usta tulûat oyuncuları, Kavuklu Hamdi ve Kel Hasan'dır.

TULUMBA, yer altındaki veya alçak bir yerdeki suları ve diğer sıvıları yukarı çıkarmaya yarayan bir araçtır. Birtakım kutu, piston, delik ve kapaklardan ibarettir. Kol çalıştırılınca kutuya dolan su, su girdikten sonra kapanan kapaklardan dolayı aşağı akmadığı için, yukarı çıkar ve tulumba oluğundan dışarı akar. Yapılışlarına göre «emme», «basma», «emme - basma» ve «merkezkaç» olmak üzere çeşitleri vardır.

TULUMBACILIK, eskiden yangınları söndürmeye yarayan teşkilâttır. Osmanlı devrinde yapıların çoğu ahşap ve pek sık olduğu için, sık sık büyük yangınlar patlak verir ve koca koca semtler yanıp kül haline gelirdi. Bu âfete karşı çeşitli topluluklar kurulduğu halde, 20. yüzyılın başında hazırlanan itfaiye teşkilâtına kadar hiç biri yangınla gerekli şekilde baş edememiştir. Tulumbacılık bir çeşit spor olarak da benimsenmiş, tulumbacı takımlarının yangın yerine en önce varmak için yarıştıkları çok görülmüştür. Takımlar, özel tekerlemelerle, naralar atarak yangın yerine koşmakla ün salmıştı. Çok defa bu yarışmalar kanlı - bıçaklı çatışmalarla biterdi. Zamanla tulumbacılık spor olmaktan çıkmış, bir çeşit kabadayılık halini almış, Cumhuriyet'le beraber yerini itfaiyeye terk etmiştir.

TUNA NEHRİ, Avrupa'nın en büyük akarsularından biridir. Uzunluğu 2.860 km.'dir. 2.375 km.'lik kısmında gemiler işleyebilir. Bu bakımdan önemli bir ulaştırma yoludur. Almanya'nın Karaorman dağlarından doğar. Romanya topraklarında üç koldan Karadeniz'e dökülür. 300 kadar kolu vardır. Genişliği ortalama 400 - 500 metre arasında değişir.

TUNCELİ, Doğu Anadolu Bölgesinde 154.175 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 5.825 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 7.774 km.²' dir. Topraklarını kuzeybatıda Erzincan, doğuda Bingöl, güneyde Elâzığ, batıda yine Erzincan illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 7 ilçesi (Çemişkezek, Hozat, Maz-

Tukan

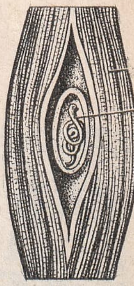

Kas içinde trişin

girt, Nazmiye, Ovacık, Pertek, Plümür), 28 bucağı, 419 köyü vardır.

İl toprakları, Türkiye'nin en dağlık böl-

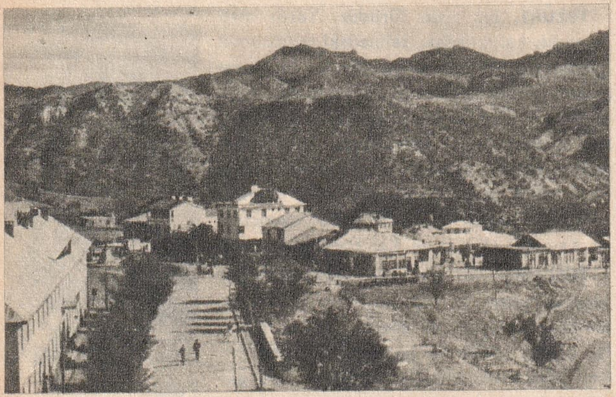

Tunceli'nin genel görünüşü

gelerinden birini kaplar. Kuzeyinde Munzur - Mercan - Cemal dağları bir duvar gibi yükselir. Bu kesimin en yüksek zirvesi 3.449 metre ile Mercan dağıdır. Güneyini ise Güneydoğu Toroslar'ın yükseklikleri kuşatır. İki kesim arasında ise daha alçak dağlık arazi uzanır. Dağlar arasındaki ovalar dar boğazlarla dışarıya bağlanmıştır. Burada kışlar çok şiddetli geçer. Yazlar ise ovalar sıcak, dağlık kesimler serindir. Ormanlıklar azdır. En çok görülen ağaç meşedir. En önemli akarsuyu Murat suyudur. Murat'ın kolu Munzur suyu da Ovacık'ı sular.

Tarım en çok ovalık alanlarda yapılır. Her türlü tahıl ve sebze ekilir. En çok ekilen buğdaydır. Şeker pancarı ve pamuk da yetiştirilir. Meyvecilik de önemlidir. Hayvancılıkla geçinenler çoktur. En çok koyun, keçi ve tiftik keçisi yetiştirilir.

Demiryolunun uğramadığı Tunceli'de en önemli karayolu, İskenderun'u Erzurum'a bağlayan yoldur. İl merkezi Kalan da diğer yollarla öteki ilçelere bağlanmıştır.

TUNÇ (Bronz), bakırla kalayın alaşımıdır. Çok eski çağlardan beri bilinir.

Önce potalarda veya fırınlarda bakır eritilir. İçine kalay katılır. Üzeri kömür tozu ile kapatılır. Mekanik özellikleri ve kullanıldıkları yere göre çeşitlere ayrılır. Başlıcaları şunlardır:

Tunuslu bir tip

Çekilebilen Tunç - İçinde yüzde 0,5 - 10 oranında kalay bulunur. Sürtünmeye karşı dayanıklıdır. Telefon tellerinin yapımında kullanılır. Yay yapmaya yarar.

Mekanik Tunç - Yüzde 13 oranında kalaylı olanlar eskiden top yapımında kullanılırdı. Bugün de makine dişlileri ve çarklar yapmaya yarar. Yüzde 13 - 20 oranında kalayla karışmış antifriksiyon alaşımları sürtünmeye dayanıklı parçaların yapımına yarar.

Tınlayan Tunç - İçinde yüzde 18 - 30 oranında kalay bulunur. Su verilerek işlenir, sonra tavlanır. Çan, çıngırak, zil yapmaya yarar.

Süs işlerinde kullanılan tunçların bileşimlerinde ise dökümü kolaylaştırmak için çinko katılır.

TUNÇ ÇAĞI, tarih öncesi devirlerden Maden Çağı'nın ikinci bölümüdür. İnsanların yeni ilerlemeler yapmalarına imkân veren bu devreden sonra demir devri başlamıştır. Tunç devri insanlara hem yeni araçlara sahip olma imkânı vermiş, hem de araştırma yapmayı öğretmiştir.

Bu çağı «Bakır», «Demir» ve «Cilâlı Taş» devirlerinden kesin olarak ayırmak mümkün değildir. Kalay bulma güçlüğü yüzünden bu devirde de cilâlı yontma taştan ve daha sonra demirden araç ve silâhlar devamlı olarak kullanılmıştır.

TUNDURA, bir toprak örtüsü türüdür. Kuzey Kutup bölgesinde raslanır. Bitkisiz, düzlük bir bozkırdan ibarettir.

TUNGSTEN (Bak: VOLFRAM).

TUNUS, Kuzey Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Akdeniz, doğu ve güneyinde Libya, batısında Cezayir ile çevrilmiştir. Nüfusu: 4.500.000, yüzölçümü: 156.830 km.^{2} dir. İdare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Tunus (463.000), dili: Arapça, dini: Müslüman, parası: Dinar'dır.

Tunus'un kuzey kesimlerini, Cezayir dağlarının devamı kaplar. Kıyıdakiler Tel, içerdekiler Hamada dağları adını taşır. Güneydeki Büyük Atlas dağları da, Tel dağları ile karışarak, ülkeyi ikiye böler. Güneyde bozkırlar uzanır. Cezayir'den daha çok yağmur

Tunus

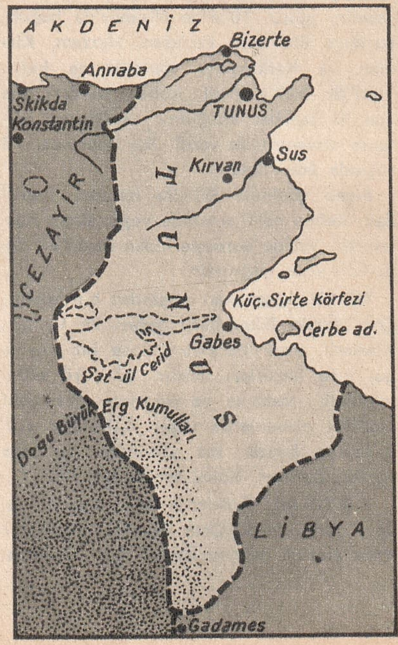

alan Tunus'ta yazlar çok sıcak, kışlar özellikle güneyde ılık geçer. En önemli akarsuyu Mücerrede nehridir. Akdeniz kıyısındaki Gabes körfezi, yüksek gelgite sahne olur. En önemli şehirleri, başkent Tunus'tan sonra Sfaks (65.000), Sus (48.000) ve Bizerte (44.000)'dir.

Tunuslular, Berberiler'le Araplar'ın karışımından çıkmışlardır. Bağımsızlıktan önce önemli bir Fransız ve İtalyan azınlığı vardı. Bugün ülkede 300.000'e yakın Hıristiyan azınlık kalmıştır.

Tunus bir tarım ülkesidir. En çok tahıl ve meyve yetiştirilir. Zeytinlikler kıyı bölgesinde önemlidir. Hurma ve üzüm de çok yetişir. Hayvancılık gelişmemiştir. Endüstri kuruluş halindedir. Ulaştırma şebekesi ise diğer Arap ülkelerinden çok daha ileridir.

Tunus'un tarihte önemli bir yeri vardır. Yerlileri Berberiler'den sonra buraya önce Fenikeliler yerleşmiştir. M.Ö. 2. yüzyılda Roma İmparatorluğu'na katılmış, sonra sırayla Vandallar'ın, Bizans'ın, Araplar'ın eline geçmiştir. 1574'te ise Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1881'de Fransızlar Tunus'a asker çıkarmışlar, Osmanlılar buna karşı koyamamıştır. 78 yıl süren Fransız idaresinden sonra Tunus 1955'te bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlık savaşını yöneten liderlerden Habib Burgiba bugün devlet başkanıdır.

TURAN, eskiden bütün Türk ülkelerine verilen addır. Türkler'in özyurdu anlamına kullanılmıştır. Birçok yabancı uluslar da Türk boylarını bu adla anmışlardır. Türk soyundan gelen çeşitli toplulukların dilleri de «Turan dilleri» diye anılır. Belli coğrafya sınırları yoktur. Bu ad, genellikle Türkler'in tarih boyunca yaşadıkları Orta Asya topraklarını belirtir. İskitler'in güzellik tanrıçasının adı da «Turan» dı.

TURGENYEV, İvan Sergeyeviç (1818-1883), ünlü Rus romancılarından biridir. Orel'de doğdu. Moskova, Petersburg ve Berlin'de öğrenimini tamamladı. Kısa bir memurluk hayatından sonra edebiyata atıldı. Avrupa'da bulunduğu sırada Batı halkları ile Rus halkının yaşayışı arasındaki farkı görmüştü. Eserlerinde köleliğe karşı çıktı. Zulme ve istibdada karşı savaş açtı. Bu yüzden vatanından sürüldü. 1847'den ölümüne kadar devamlı Almanya ve Fransa'da yaşadı.

Başlıca eserleri şunlardır: Bir Avcının Hatıraları, Babalar ve Oğullar, Duman, İlkbahar Selleri, El Değmemiş Toprak.

TURGUT REİS (1485-1565), ünlü bir Türk denizcisidir. Menteşeli fakir bir köylünün çocuğu olarak dünyaya geldi. Önceleri çobanlık yaptı. Sonra bir korsan gemisine levent yazıldı. Kısa zamanda reis oldu ve Barbaros'un yanına girdi. Preveze zaferinde görevini başarı ile gerçekleştirdi. 1540'ta Salih Reis'le beraber esir düşerek Cenova'ya götürüldü. Üç yıl gemilerde forsa olarak çalıştırıldı. 1543'te Cenova'yı kuşatan Barbaros tarafından ikisi de kurtarıldı. Turgut Reis yine Akdeniz'de korkulu akınlarına başladı. Bu arada Cerbe adasındaki üssü, bir birleşik Avrupa donanması tarafından basıldı. Turgut Reis gemilerini yağlı kızaklarla adanın arka tarafından denize indirdi. Fakat kendisini çekemeyenlerin yüzünden gerektiği şekilde mükâfatlandırılmadığı için, Osmanlılar'ın hizmetinden çıkarak Tunus beyi hesabına çalışmaya başladı. Kanunî Sultan Süleyman'ın valilik vaadi üzerine 1554'te Trablus'u aldı. Ama valilik yine kendisine verilmedi. Ancak Edirne'de padişahın atının dizginlerini tutup vaadini hatırlatarak istediği mevkii kopardı. On bir yıl bu görevde kaldı. 80 yaşındayken donanma komutanı olarak katıldığı Malta savaşında vurularak öldü. Trablus'a gömüldü.

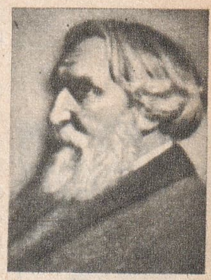

Turgenyev

Tunus'ta nüfusun büyük bir kısmı tarım ve hayvancılıkla geçinir

TURGUTLU, Ege Bölgesinde, Manisa iline bağlı 71.970 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 35.674 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 740 km.²'dir. Merkez bucağından başka Ahmetli adlı 1 bucağı ve 48 köyü vardır'

İlçe arazisinin ortası Gediz nehri çevresinin meydana getirdiği lığlı düzlüklerdir. Ovanın güneyinde Bozdağ'lar yükselir. Akdeniz ikliminin bütün özellikleri görülür. Yazları çok sıcak ve kurak olur. Kışları ılık ve yağışlıdır. En önemli akarsuyu, Gediz nehri ve kollarıdır. Ege bölgesinin zengin tarım alanıdır. Üzüm, pamuk, kavun ve karpuz başlıca ürünleridir.

İlçe merkezi, Gediz ovasının güneyindeki düz alanda kurulmuştur. İzmir - Afyon demiryolu ve işlek bir karayolu kasabadan geçer. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılar tarafından yakılmış, Cumhuriyetten sonra yeniden inşa edilmiştir.

Turgut Reis

Turna

Turna balığı

TURHAL, Karadeniz Bölgesinde, Tokat iline bağlı 72.760 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 22.658 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.202 km.^{2}'dir. Merkez bucağından başka 2 bucağı (Dökmetepe, Pazar) ve 73 köyü vardır.

İlçe arazisinin doğu kesimini Kazova kaplar. Batı, kuzey ve güneyinde ise engebeli, dağlık bir arazi uzanır. Bu kesim yer yer sık ormanlar ve makilerle kaplıdır. İklim ılımandır. Kışları pek soğuk olmaz. Halkın geçimi tarım ve hayvancılığa dayanır. Şeker fabrikası kurulmasından sonra şeker pancarı ekimi de çok artmıştır. Ayrıca antimuan madeni çıkarılır.

İlçe merkezi, Kazova'nın kuzeybatı ucunda kurulmuştur. Denizden 560 metre yüksekliktedir. Tokat'a 48 km.'lik bir yolla bağlıdır. Yeşilırmak kasabanın içinden geçer. Sıvas - Samsun demiryolu üzerindedir. Şeker fabrikasının kurulmasından sonra «Yenişehir» denen kesimi hızlı bir gelişme göstermiştir. Kasabadaki şeker fabrikası 1934'ten beri faaliyettedir.

TURHAN SULTAN, Hatice (1627 - 1682), Osmanlı padişahlarından Deli İbrahim'in gözdesidir. İmparatorluğun çöküşünü hızlandıran Kadınlar Saltanatı'nın ileri gelen sultanlarından sayılır. Kaynanası Kösem Sultan'la beraber imparatorluğun yarım yüzyıl kaderine hâkim olmuştur. Aslen Rus'tur. Kırımlılar'ın eline geçmiş, İstanbul'a getirilerek Kösem Sultan'a armağan edilmiştir. O da genç kızı odalık olarak oğlu İbrahim'e vermiştir. Turhan, 15 yaşını doldurmadan Mehmet'i dünyaya getirmiştir. Daha sonra Kösem Sultan'la anlaşmazlığa düşmüş, ağaları ayaklandırarak Kösem'i öldürtmüştür. Duruma hâkim olunca Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirmiş, imparatorluğun çöküşünü biraz olsun yavaşlatmıştır.

TURİZM, geniş çaptaki gezme faaliyetlerine denir. Son zamanlarda ulaşım araçlarının büyük gelişmesi, insanları, tatillerini bulundukları yerlerden uzaklarda geçirmeye, böylece yeni yerler görüp, başka insanlarla tanışma fırsatı elde etmeye teşvik etmiştir. Bu da turizm denen faaliyetlerin doğmasını hazırlamıştır. Birçok ileri ülkede turizm bugün bir endüstri kolu olarak kabul edilmektedir. Çünkü turizm faaliyetine paralel olarak otel, motel inşaatı hızlanmakta, pansiyonlar, lokantalar, plaj tesisleri, eğlence yerleri açılmakta, alışveriş artmaktadır. Bütün bunlar hızlı bir ekonomik harekete sebep olmaktadır. Ayrıca gidilen şehirlerde görülecek tarihî yerleri gezmek için geziler tertibi de yeni iş sahaları açılmasına sebep olmaktadır. «İç turizm» ve «Dış turizm» diye ikiye ayrılabilecek turizm faaliyetleri arasında özellikle dış turizm ülkeye bol yabancı döviz temin etmek bakımından çok faydalıdır. Bugün Avrupa'da en çok turist çeken ülkeler Fransa, İngiltere ve İtalya'dır. Bunların turizmden kazançları milyarların üzerindedir.

TURİZM VE TANITMA BAKANLIĞI, turizm çabalarını devlet eliyle veya kontrolü altında değerlendirmek, turizmi millî ekonominin verimli bir kolu, bir endüstri haline gelmesini sağlamak, Türkiye'yi ve Türk halkını yabancı ülkelerde tanıtmak, haber ve yayın hizmetlerinin görülmesini sağlamak için kurulmuş bir bakanlıktır. 1963 yılında 265 sayılı kanunla faaliyete geçmiştir.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı teşkilâtı şu dairelerden meydana gelir: Turizm Genel Müdürlüğü, Tanıtma Genel Müdürlüğü. Birincisi bakanlığın turizmle ilgili çalışmalarını yönetir. İkincisi ise yurtiçi ve yurtdışı yayınları takip ederek, bunlar hakkında hükümete gereken bilgiyi verir. Yerli ve yabancı yayın organlarının çalışmalarını kolaylaştırır. Basın kartlarını dağıtır.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın ayrıca yurt içinde 7 bölge merkezi, il ve ilçe turizm komiteleri, yurt dışında 12 yerde turizm ve tanıtma büroları, 4 yerde basın müşavirlikleri, 2 yerde basın ataşelikleri vardır.

T.R.T. ve Anadolu Ajansı ile Türkiye Turizm Bankası da bu bakanlığa bağlı teşekküllerdendir.

TURKS ADALARI, Bahama adalarının güneydoğu ucunda, eskiden Jamaika'nın idaresinde bulunan, şimdi İngiltere'ye bağlanmış bir adalar topluluğudur. Nüfusu: 6.500'dür. Adalarda bol miktarda tuz elde edilir.

TURNA, göçücü bir kuştur. Leylek büyüklüğünde, uzun boylu, uzun bacaklı, alnı siyah, tepesi kırmızı kıllarla örtülüdür. Bataklıklarda yaşar. Meyve taneleri, yaprak, böcek, solucan, fare yiyerek beslenir. Yurdumuzda yaşayanlar kışı Kuzey Afrika'da geçirir. Uzun bir süre görünmedikleri için gurbet türkülerinde adları çok geçer. Telli turna da bir başka türüdür.

TURNA BALIĞI, yırtıcı bir balıktır. Boyu bir metreyi bulur. Tatlı sularda yaşar. Diğer balıkların yumurtalarına büyük zarar verir. Eti pek makbul sayılmaz. İslenerek saklanır. Almanya'da yumurtalarından havyar yapılır.

TURNUSOL, bitkilerden çıkartılan bir boyadır. Kimyada sıvıların asit veya alkali (baz) olup olmadığını anlamaya yarar. Turnusol emdirilmiş kâğıt şeritler sıvıya daldırılır. Sıvı asitse kâğıt kırmızı, alkali ise mavi renk alır.

TURP, kazık köklü bir bitkidir. Salata olarak yenir. Yenen kısmı, bitkinin besinlerini depo ettiği köküdür. Uçucu, baharlı bir yağı vardır. Bu bakımdan iştah açıcı sayılır. Kumlu ve gevşek topraklarda, her iklimde yetişir. Çeşitleri çoktur.

TURUNÇ, portakala benzeyen meyveler veren bir ağaçtır. Meyvesi portakaldan daha iri, tadı da daha mayhoştur. Akdeniz, Ege ve Doğu Karadeniz kıyılarımızda, limon, portakal, mandalina gibi aşılanacak ağaçlara anaçlık etmek üzere yetiştirilir. Meyvelerinden şekerleme, reçel, şurup yapılır. Portakal, limon, mandalina gibi, turunç da ayrıtaçyapraklı ikiçeneklilerden, sedefotugiller familyasının bir alt familyası olan turunçgillerdendir.

TUTAK, Doğu Anadolu Bölgesinde, Ağrı iline bağlı 24.087 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.314 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.562 km.²'dir. Bir tek merkez bucağı ve 82 köyü vardır.

İlçe toprakları Murat suyunun kaynak bölgesindeki çıplak, tatlı eğilimli sırtlarla yamaçlardan meydana gelmiştir. Kuzeyinde Sekir, güneyinde Kartarin, güneydoğusunda da Bozdağ vardır. Kışlar çok sert ve soğuk geçer. Orman hemen hiç yoktur. Halkı hayvancılık, tahıl tarımı ve kavun, karpuz yetiştirerek geçinir.

İlçe merkezi Murat suyu kenarında, düz bir alanda kurulmuştur. Denizden 1.500 metre yükseklikteki Karaköse'ye 44 km. uzaklıktadır.

TUTANK - AMON, ünlü bir Eski Mısır firavunudur. M.Ö. 1358 - 1346 yıllarında hüküm sürmüştür. Tek tanrılı Aton dininin kurucusu Amenotep IV'ün kızı ile evlendi. Din adamları ile uğraştı ve sonunda yenilerek eski dine dönmek zorunda kaldı. Rahiplerin zoru üzerine de Tutank - Aton olan adını, Tutank - Amon olarak değiştirdi. İktidarı, bir barış devresi oldu. Genç yaşta öldü. Mezarı 1922'de İngiliz arkeologu Lord Carnarvon buldu. Mezarında Mısır tarihini aydınlatan çok önemli belgeler de çıkarıldı.

TUTKAL, yapıştırıcı bir maddedir. Sıcak halde tahta yapıştırmaya yarar. Proteinli bir bileşimdir. Sarımtrak kahverengi ve yarı saydamdır. Levha veya boncuk şeklinde yapılır. Su ile kaynatılarak koyu bir sıvı haline getirilir. Soğuk suda erimez.

TUZ, yemeklere tat vermek için kullanılan bir maddedir. Esası sodyum klorür'dür. Tuz, vücudun temel besinleri arasında bulunması gereklidir. Özellikle bitkisel besinlerle beslenen canlıların tuza daha çok ihtiyaçları vardır. Sıcaklarda terleme ile vücut, sıcakla beraber tuz da kaybeder. Tuz azalması, su dengesini de bozar. Tansiyon düşer. Bünyede bitkinlik meydana getirir. Günde 15 gr. tuz, bir insan için normaldir.

Tabiatte deniz suyuyla erimiş olarak veya kayalarda bulunur. Deniz suyundan tuz, tuzla denen yerlerde çıkarılır.

Asitteki hidrojenin yerini bir bazın almasından ileri gelen bileşime de «tuz» denir.

TUZ GÖLÜ, yurdumuzun ikinci büyük gölüdür. Yüzölçümü: 1.620 km.²'dir. Adına «Koçhisar gölü» de denir. En geniş yeri 85 km. kadardır. Suları tuzludur. Yazın derinliği 2 metreye kadar iner. Tuz tabakaları meydana çıkarak güneşte uzaktan bakılınca göz kamaştırır. Tekel İdaresi zaman zaman gölden tuz çıkartır. Çıkartılan tuz bazen yılda 100.000 tonu bulur.

Tutank - Amon

TUZLA, yemek tuzunun elde edildiği yerlerdir. Deniz kıyılarında, tuzlu suyu olan göllerde, tuzlu su kuyu ve akarsularının yanında kurulabilir. Kilden yapılmış tavlalar halindeki tuzlalarda, sular önce kendiliğinden akarak veya tulumbalarla akıtılarak birinci tavalara doldurulur. Suyun yoğunluğu artarken, demir hidroksit, kalsiyum karbonat ayrılır. Lüzumsuz maddeleri de giderilerek, asıl tuz havuzuna alınır. Buharlaşma ile sonunda, havuzun dibinde yalnız tuz kalır. Tuz tabakaları değirmende ufalanır. Yıkanıp temizlenir. 200° ısıdan geçirilerek kurutulur. Magnezyum oksidi ile karıştırılıp, paketlenerek «sofra tuzu» diye piyasaya verilir.

TUZLUCA, Doğu Anadolu Bölgesinde, Kars iline bağlı 26.783 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.234 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.236 km.²'dir. Merkez bucağından başka 1 bucağı (Gaziler) ve 78 köyü vardır.

İlçe toprakları güneydeki dağlık kesimden kuzeyde Aras vâdisine doğru alçalır. Batıdaki Perli dağının yüksekliği 3.243 metredir. İklim serttir. Kışlar çok soğuk geçer. Halk hayvancılık, tahıl tarımı yaparak ve az miktarda pamuk yetiştirerek geçinir.

İlçe merkezi, Iğdır ovasının kuzeybatı ucunda bir sırtta, denizden 1.200 metre yüksekte kurulmuştur. Kars'a 139 km. uzaktadır. Kars - Iğdır - Doğu Beyazıt yolu kasabadan geçer.

TUZRUHU, kuvvetli bir asittir. Formülü: «Hcı» dir. Hidrojen klorürün sudaki eriğidir. Çok çürütücüdür. Magnezyum ve demir üzerinde çabuk etkisini gösterir. Renksiz, keskin kokulu, havada beyaz dumanlar veren bir gazdır. Tuzlarına «klorür» denir.

TÜBERKÜLOZ (Bak: VEREM).

Tüfek

TÜFEK, ateşli bir av ve savaş silâhıdır. Piyade erinin en önemli yardımcısı sayılır. Ucuna süngü takılarak kesici bir silâh da olabilir. Üç kısımdan meydana gelmiştir:

1 - Namlu: Merminin içinde yol aldığı çelik borudur. İçi yivli ve setlidir. İçindeki barut ve yağ harbiyle temizlenir.

2 - Mekanizma: Merminin namluya sürüldüğü yerdir. Mermiler mekanizmanın bulunduğu yerden tüfeğe yerleştirilir. En uçta olanı namlu hizasındadır. Emniyet açılıp ateş edildikten sonra boşalan kovan kendiliğinden düşer. Mekanizma ile yeni bir mermi namluya sürülür.

3 - Kabza: Tüfeğin atışta omuza dayanan yeridir. Oyuk yapılmıştır.

Tüfekle ayakta, yatarak veya çökerek ateş edilir. Nişan alırken, namlu ucundaki arpacıkla mekanizmaya yakın gezin hizaya getirilmesi gerekir. Göz, gez ve arpacık ve hedef noktası bir doğru üzerinde olursa, isabetli nişan alınır.

Ateşleme sırasında önce tetiğe dokunulur. Harekete geçen iğne, merminin arkasındaki kovanın arkasına çarpar. Kovandaki barut ateş alır. Meydana gelen yüksek basınç, mermiyi namlu içinden hızla dışarı fırlatır.

Tüfeklerin menzilleri değişiktir. Etkili menzilleri 400 metredir. Mermi 2.000 metreye kadar ulaşabilir. Çeşitli mermiler kullanıldığı gibi, özel bombalar atan tüfekler de vardır. Paralel iki namlusu olan av tüfeklerine de «çifte» denir.

Her silâh gibi tüfekler de modernleştirilmiş ve daha etkili bir silâh haline sokulmuştur. Bu yeniliklerden biri de, dürbünlü tüfeklerdir. Hedefe isabette garantiyi sağlar.

Ayrıca yüksek ateş gücü temin eden makineli tüfekler de yakın birer muharebe silâhı olarak geliştirilmiştir. Bunlardan Sten makineli tabancaları ve Tomson makineli tabancaları seri ateş imkânı, dolayısıyle üstün ateş gücü sağlar. Her ikisinde de mermi namluya otomatik olarak sürülür ve üst üste, sadece tetiğe basarak ateş edilir.

Makineli tüfekler ise ağır ve hafif olmak üzere iki çeşittir. Ağır makineli tüfekler dakikada 500 ile 1.200 mermi atabilir. Bir ağır piyade silâhıdır. Atış sırasında tüfek üç ayak üzerine oturtulur. Ağırlıkları 20 kilodan fazladır. Altı döner namlulu modern makineli tüfekler dakikada 7.000 mermi atabilmektedir. Namluları su ile soğutulur. Hafif makineli tüfekler İkinci Dünya Savaşı sırasında gelişmiştir. Tek kişi tarafından taşınabilir ve çatal ayaklar üzerine dayanarak ateş edilir.

TÜKENMEZ KALEM (Bak: KALEM).

TÜKRÜK, bir salgıdır. Ağzı yaş tutmaya, lokmaları ıslatıp sindirimi kolaylaştırmaya yarar. Dilaltı çenealtı ve parotis denen üç çift büyük salgı bezinden ve ağız dokusunda bulunan küçük bezlerden çıkar. Bileşiminde albümin, pityalin, maltas, sodyum, potasyum, klor, magnezyum ve kalsiyum vardır. Nişastalı maddeleri maltoza çeviren, pityalin'dir. Tükrük bazı mikropları da yok eder. Bazı hallerde tükrük fazla miktarda salgılanır. Buna sebep bazı hastalıklar, zehirlenmeler, ilâçlar ve gebelik olabilir.

TÜLYÜM, ender madenlerden biridir. Simgesi: Tm, atom sayısı 69, atom ağırlığı 169,4'tür. 1878'de Cleve tarafından bulunmuştur. Özellikleri hâlâ pek iyi bilinmemektedir.

TÜNEL, demir veya karayollarını kısaltmak için toprağın delinerek içinden açılan geçitlerdir. Modern inşa tekniği sayesinde son zamanlarda birçok tüneller açılmıştır. Çok defa iki uçtan birden açılmaya başlanır ve uçlar ortada birleştirilir. Havalandırılması, ışıklandırılması da önemlidir. Su altından geçen tüneller de vardır. Ayrıca büyük şehirlerde trafik sıkışıklığına karşı metro denen yeraltı tren şebekeleri de yapılmaktadır ki, bunlar da bir çeşit tünel sayılabilir. İstanbul'da Karaköy'le Tünel arasında bir gidiş, bir de dönüşü olan tünel açılmıştır.

TÜRBE, ünlü kimselerin mezarlarına denir. Eskiden devrin ileri gelenleri, ölmeden önce kendilerine bir türbe yaptırır, ölünce buraya gömülmelerini vasiyet ederlerdi. Aileleri, çocukları ile beraber yatanlar da vardı. Türbedar denen kimseler de, türbelerin bakımı ile uğraşır, Kur'an okurlardı. Mimarlık yönünden birçok güzel türbe yapılmıştır. Türkiye'de, özellikle İstanbul'da pek çok türbe vardır. Bursa'daki Yeşil Türbe de, bir mimarlık harikasıdır.

TÜRBİN, dönme gücünü elde etmeye yarayan bir makinedir. Genellikle bir çarkın dönmesiyle sağlanır. Çark, kendine bağlı olan mili döndürür. Gücü, kullanılacak hale getirir. Enerji kaynaklarına göre üçe ayrılır:

Buhar Türbinleri: Kuvveti basınçlı buhar sağlar. En çok elektrik santrallerinde jeneratörü döndürmekte kullanılır.

Su Türbinleri: Yapı bakımından buhar türbinine benzer. Fakat buhar yerine akan sudan yararlanılır. Yine elektrik santrallerinde kullanılır.

Gaz Türbinleri: Enerji basınçlı gaz sağlar. Diğerlerine göre daha az kullanılır.

İlk defa 1791 yılında İngiliz John Barber gaz türbini yapmıştır. Fransız Armen-

gaud ve Lemale, gaz türbinini geliştirdiler. İlk buhar türbinleri ise 1830'da Amerika'da yapıldı.

TÜRBOJET, bir tepkili motor türüdür. Bir çeşit gaz türbini ile çalışır. Meydana gelen genleşme, bir veya birkaç delikten dışarı salınarak, itici bir tepki yaratılmış olur. Adına «Türboreaktör» de denir.

TÜRK VE İSLÂM ESERLERİ MÜZESİ, İstanbul'da bir müzedir. Süleymaniye Camisi yanındadır. Mimar Sinan'ın yaptığı bir imarette, 1913'te açılmış, 1927'de bugünkü adını almıştır. Dört büyük salonunda el yazması kitaplar, ciltler, padişah fermanları, Türk halıcılığının en eski ve değerli eserleri, el işleri, süs eşyaları, sandık, rahle, çekmece, şamdan ve çiniler teşhir edilmektedir.

TÜRKELİ, Batı Karadeniz Bölgesinde, Sinop iline bağlı 19.045 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 845 nüfuslu merkezidir. 2 bucağı vardır.

İlçe toprakları Karadeniz kenarındaki bir kıyı ovası ile bunun gerisinde yükselen Küre (İsfendiyar) dağlarının ilçe sınırları içinde kalan kısımlarından ibarettir. Halk geçimini hayvancılık ve tarımla temin eder.

İlçe merkezi, kıyıya yakın bir sırtın üzerinde kurulmuştur.

TÜRKİSTAN, Orta Asya'da Türklerin oturdukları geniş topraklara verilen addır. Buraya «Türkeli» de denir. Bugün bu topraklar Sovyetler Birliği, Çin ve Afganistan sınırları içinde olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Sovyetler Türkistanı: 5 ayrı cumhuriyetten meydana gelmiştir. Bunlar, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dır. Nüfusu: 26.000.000, yüzölçümü: 4.078.600 km.^{2}'dir. Beş cumhuriyetten Tacikistan'da çoğunluk İranlılar'dadır. Diğerlerinde ise çoğunluk tamamen Türklerdedir. Ülkenin başlıca şehirleri şunlardır: Taşkent, Almaata, Karaganda, Pişpek, Semerkant, Aşkabat.

Doğu Türkistanı: Çin'e ait olan bu topraklar Sovyet Türkistanı'nın doğusundadır. Nüfusun yüzde 85'i Türktür.

Afgan Türkistanı: Afganistan'a aittir. Batı Türkistan'ın güneyindedir. 1.300.000 Türk de bu bölgede yaşar. Başlıca şehirleri: Mezar-ı Şerif ve Taşkurgan'dır.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Türkiye Cumhuriyeti'nde en büyük yasama organıdır. Millet egemenlik hakkını Anayasa'nın koyduğu esesalara göre T.B.M.M. vasıtasıyle kullanır. T.B.M.M., Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan kurulur. Kanun yapmak, kanun kaldırmak, devletin

Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi

bütçe tasarılarını görüşmek, para basılmasına, genel ve özel af ilânına, ölüm kararlarını onaylamaya, savaşa ve barışa karar vermek, T.B.M.M.'nin yetkilerindendir.

Millet Meclisi, halkın 4 yıl için seçtiği milletvekillerinden meydana gelir. 450 milletvekili seçilir. 30 yaşını biteren her yurttaş milletvekili olabilir. Cumhuriyet Senatosu ise halk tarafından seçilen 150 senatörle, 23 Tabiî Senatör (Eski Millî Birlik Komitesi üyeleri) ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilen 15 üyeden kuruludur. 40 yaşını bitiren, yüksek öğrenim görmüş yurttaşlar senatör seçilebilir. üyelik 6 yıldır. Her iki yılda bir, 6 yılını dolduran üyelerin yerlerine geçecekler için seçim yapılır. Cumhurbaşkanı da T.B.M.M. üyeleri arasından seçilir. Hükümetlere güven oyu vermek veya düşürmek de Millet Meclisi'nin yetkisi içindedir. T.B.M.M. üyeleri ant içerek göreve başlarlar. Başka bir resmî görev kabul edemezler. Meclis'teki sözleri, fikirleri ve oylarından sorumlu tutulamazlar. Buna «Yasama dokunulmazlığı» denir.

Meclis görüşmeleri açıktır, tutanak dergisinde aynen yayınlanır. Soru, genel görüş-

Türkistan

Türkiye'nin başkenti Ankara

me, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması, bu iki meclisin yetkilerindendir.

27 Mayıs Devrimi'nden sonra Kurucu Meclis tarafından hazırlanan kanunlara uygun olarak yapılan 15 ekim 1961 seçimleri ile işbaşına gelen T.B.M.M., 25 ekimde açılmış ve 607 üyenin 434 oyu ile Cemal Gürsel'i Cumhuriyet'in yeni devresinin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ (1920 - 1923), Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini teşkil eden hükümettir. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu yenildikten sonra, yurdu işgal eden düşmana karşı mücadeleye kararlı olanlar, savaşmak azmini taşıyanlar, aralarından seçtikleri milletvekilleri ile Büyük Millet Meclisi'ni teşkil etmişlerdi. Daha sonra da bu savaşı yürütecek bir hükümet kurulması kararlaştırılmıştı. Büyük Millet Meclisi hükümeti bu amaçla 24 nisan 1920'de teşkil edildi. Gerek Meclis, gerekse hükümet başkanlığına Atatürk seçildi. Bütün Kurtuluş Savaşı'mızı bu hükümet yürütmüştür. Yine aynı hükümet 10 mayıs 1920'de Fransızlar'la ilk mütarekeyi imzaladı. 3 aralık 1920'de Ermeniler'le Gümrü Antlaşması, 16 mart 1921'de Ruslar'la Moskova Antlaşması, 13 ekim 1921'de yine Ruslar'la Kars Antlaşması, 20 ekim 1921'de Fransızlar'la Ankara Antlaşması hep aynı hükümet tarafından imza edilmiştir. Büyük Zafer'den sonra da 11 ekim 1922'de Yunanlılar'la Mudanya Mütarekesi yapılmıştır. Meclisin 1 kasım 1922'de saltanatı kaldırması üzerine de, İstanbul hükümeti yerine B.M.M. hükümeti bütün yetkileri ele almıştır. 24 temmuz 1923'te imzalanan Lausanne Antlaşması ile de, yeni bir Türk devletinin doğduğu, B.M.M. hükümetince bütün dünyaya kabul ettirilmiştir.

Modern Türkiye'nin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk

TÜRKİYE, CUMHURİYETİ, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulmuş Türk cumhuriyetidir. Yeryüzündeki tek bağımsız Türk devletidir. Asya ve Avrupa'ya yayılmış toprakları, üç yandan denizlerle çevrilmiştir. Avrupa'daki toprakları «Trakya», Asya'daki toprakları da «Anadolu», ya da «Küçük Asya» diye anılır. Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının yüzölçümü: 23.623 km.^{2}, Asya'daki topraklarının yüzölçümü de 757.000 km^2'dir. Bütün Türkiye'nin yüzölçümü 780.623 km.^{2}'dir.

Türkiye kuzeyde Karadeniz, kuzeydoğuda Rusya, doğuda İran, güneydoğuda Irak, güneyde Suriye ve Akdeniz, batıda Ege Denizi, kuzeybatıda Yunanistan'la sınırlanmıştır. Rusya ile olan sınırımızın uzunluğu 590 km., İran'la olan sınırımızın uzunluğu 470 km.'dir. Irak sınırımızın uzunluğu 378, Suriye sınırımızınki de 789 km.'dir. Kuzeybatıda ise Türk - Yunan sınırı 204, Türk - Bulgar sınırı da 200 km.'dir. Türkiye'nin doğu - batı doğrultusunda en uzun yeri 1600 km., kuzey - güney doğrultusundaki en uzun yeri de 650 km.'dir.

Türkiye Coğrafyası:

Türkiye'nin bugün işgal ettiği topraklar bundan bir buçuk milyar yıl önce teşekkül etmişse de, memleketimiz bugünkü görünüşünü ancak bundan 15 - 20 milyon yıl önce, yani Üçüncü Zamanın sonunda almıştır. Bu devredeki jeolojik yer hareketleri sonunda dağlar ve ovalar bugünkü şekillerini aldığı gibi, denizler de derinleşti; Ege Denizi'nin bulunduğu topraklar çökerek deniz haline geldi.

Türkiye dağlık bir ülkedir. Dağların en çok bulunduğu kesimler Kuzey ve Güney Anadolu ile Doğu Anadolu'dur. Kuzey ve Güney Anadolu dağlarının birbirine yaklaştığı doğu kesim ise, Türkiye'nin en sarp ve yüksek dağlarının bulunduğu bölgesidir.

Kuzey Anadolu dağları denize paralel olarak uzanan arka arkaya birkaç dağ sırasından meydana gelmiştir. Bu dağ sıraları çukur alanlarla biribirinden ayrılmıştır. Kuzey Anadolu dağlarının kıyı kesimini kaplayan dağlara «Kıyı Dağları» denir. Bu dağlar bulundukları yerlere göre çeşitli isimlerle anılırlar. Kuzey Anadolu dağ zincirinde bulunan kıyı dağlarının başlıcaları Rize dağları, Trabzon dağları, Zigana dağları, Canik dağları, İsfendiyar dağlarıdır. Kıyı dağlarının en yüksek yeri Rize dağlarındaki Kaçkar tepesi (3.937 metre)'dir. Biraz daha batıdaki Verçenik tepesinin yüksekliği de 2.700 metreyi geçer. Dağlar batıya gidildikçe yüksekliğini kaybeder.

Kıyı Dağları'nın arkasından İç Sıradağlar uzanır. Bu dağların en yükseği olan Mescit dağı, doğudadır, yüksekliği 3.250

Türkiye

metredir. İç sıradağlar doğuda iki, batıda üç sıra halinde uzanır. Batı kesimindeki Ilgaz dağının yüksekliği 2.565 metre, Köroğlu dağlarının en yüksek yeri de 2.378 metredir.

Karadeniz Bölgesinin Türkiye'nin en dağlık kesimlerinden biri olduğu için ovalar pek azdır. Başlıca iki ova Kızılırmak ve Yeşilırmak ağızlarındaki Çarşamba ve Bafra ovaları ile, iç kesimlerdeki Bolu, Tosya ve Merzifon ovalarıdır.

Türkiye'nin güney kesimi Toros dağlarıyle kaplıdır. Toros dağları, Antalya körfezinin batısından başlayarak doğuda Hakâri'ye kadar uzanır. Çok geniş bir alana yayılmış olan Toros dağları üç bölümdür: 1) Batı Toroslar, 2) Orta Toroslar ve 3) Güneydoğu Toroslar.

Batı Toroslar: Antalya körfezini çevreleyerek kuzeydeki göller bölgesinde birbiriyle birleşir. Bu kesimin en yüksek yeri Bey dağlarındaki Akdağ tepesi, 3.086 metredir. Batı Toroslar'ın ikinci en yüksek yeri Antalya körfezinin batısındaki Geyik dağıdır (2.900 metre).

Orta Toroslar: İçel'in Anamur burnu yakınlarındaki Taşeli yaylasından başlar ve doğu istikametinde uzanır. Bu dağlar dört sıra halinde uzanırlar. Bu kesimin en yüksek tepesi Bolkar dağı (Medetsiz tepesi) (3.731 metre) birinci, Aladağ (3.731 metre) ikinci sıra üzerindedir. Üçüncü ve dördüncü sıraların en yüksek dağları Tahtalı dağlar ve Binboğa dağlarıdır.

Doğu Toroslar Tahtalı ve Binboğa dağlarından başlayarak doğuya doğru uzanır. Bu kesimin en önemli yüksekliği Munzur ve Mercan dağlarıdır.

Güneydoğu Toroslar: Güney Anadolu'yu kaplayan Toroslar'ın son kısmı Hatay ilinden başlayarak Maraş ve Hakâri'ye kadar uzanır. Hakâri'ye doğru uzandıkça dağların sarplığı ve yüksekliği artar. Toroslar'ın en yüksek yeri olan Reşko tepesi (4.168 metre) bu kesimdeki Cilo dağlarındadır.

Güney Anadolu'da, Kuzey Anadolu'nun aksine daha önemli ovalar vardır. Antalya ovası ile Adana ovası bunların başında gelir.

Doğu Anadolu dağları, kuzey ve güney Anadolu dağlarının birbirine yaklaşmasıyle meydana gelir. Türkiye'nin en yüksek bölgesini teşkil eden Doğu Anadolu'da yüzey şekilleri pek çeşitlidir. Türkiye'nin en yüksek dağları bu kesimde bulunur: Ağrı 5.165 metre), Süphan (4.434 metre).

İç Anadolu daha çok düzlüklerle kaplıdır. Konya ovası, Obruk yaylası, Cihanbeyli yaylası bu düzlüklerin en önemlilerindendir. Bununla beraber İç Anadolu'da da yüksekliği 4.000 metreye yaklaşan dağlar vardır. Bu kesimin en yüksek dağları güneydoğuda bulunur. Erciyas dağı (3.916 metre), Hasan dağı (3.258 metre), Melendiz dağı (2.953 metre), bu dağların en yüksekleridir. İç Anadolu dağlarının batısında, Ege Bölgesi ile İç Anadolu arasında iç batı Anadolu eşiği vardır. Buradaki başlıca yükseltiler Murat dağı (2.312 metre), Uludağ (2.543 metre) ve Eğrigöz dağıdır.

Türkiye'nin en yüksek dağı Ağrı

Ege Bölgesinde yükseklikler ve çukur alanlar kuzeyden güneye doğru art arda sıralanır. Bu kesimdeki başlıca dağlar Kozak (1.344 metre), Bozdağ (2.157 metre) ve Aydın dağlarıdır. Nehirler boyunca verimli ovalara raslanır. Bunların en önemlileri Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes, Bakırçay ovalarıdır.

Marmara Bölgesinin yüzey şekillerinde

Ege Bölgesinin özelliklerine raslanır. Bu kesimdeki en yüksek dağlar Uludağ, Kazdağı ve Mahya tepesidir. Marmara Bölgesinin Trakya kesimindeki başlıca yükseltiler Istırancalar'dır. Bu bölgenin en önemli ovaları Manyas, Adapazarı, Bursa, Karacabey ovalarıdır.

Türkiye'de Akarsular: Türkiye içinde doğup da yine Türkiye'den denize dökülen başlıca akarsularımız Kızılırmak (1.151 km.), Sakarya (790 km.) Seyhan (516 km.), Ceyhan (476 km.), Yeşilırmak (416 km.), Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Susurlu nehirleridir.

Türkiye'den doğup da yurt dışına çıkan nehirlerimiz Fırat, Dicle ve Aras'tır. Fırat 953 km.'den sonra Türkiye'den çıkarak Suriye'ye, Dicle de 452 km.'den sonra Irak'a, Aras ise 435 km.'den sonra Rus topraklarına girer.

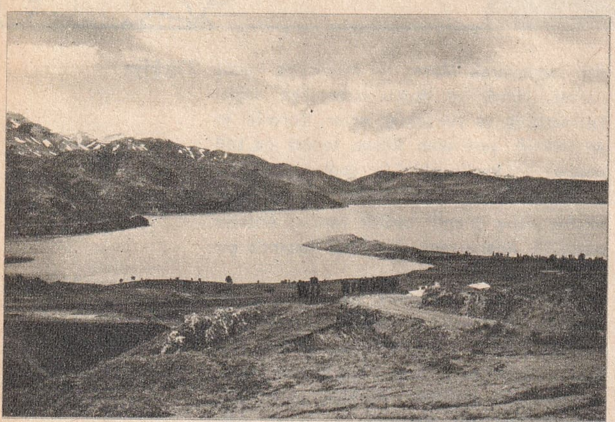

Türkiye'nin en büyük gölü Van'dan bir görünüş.

Yabancı topraklarda doğup da Türkiye'ye giren nehirlerimiz ise iki tanedir: Meriç ve Asi. Meriç nehri Bulgaristan'da doğar. Arda, Tunca ve Ergene kollarını aldıktan sonra Türkiye ile Yunanistan arasında hudut çizer ve Ege Denizine dökülür. Güneydoğudaki Asi nehri ise Suriye'de doğduktan sonra Hatay'a girer ve İskenderun yakınlarında denize dökülür.

Türkiye Akarsuları 26 bölgeye ayrılmıştır. En büyük akarsu havzası Fırat (125.566 km.^{2}), en küçük akarsu havzası ise Burdur Göller Havzası'dır. (6.374 km.^{2}). Ekonomik bakımdan son derece büyük önemi olan akarsularımız üzerinde devamlı çalışmalar yapılır. Çalışmaların amacı en geniş sulama imkânlarının sağlanması ve su enerjisinden faydalanmaktır. Akarsularımız hakkında en doğru bilgileri almak için özel rasat istasyonları kurulmuştur. Bugün 500'den fazla rasat istasyonu vardır. Akarsularla ilgili her türlü çalışmaları Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yapar. DSİ'nin en önemli görevi suların akışını kontrol altına alarak taşmaları önlemek, barajlar yapmak, ayrıca artezyen kuyuları da açarak yeraltı su zenginliklerinden faydalanmaktır. DSİ her yıl yüzlerce kuyu açmaktadır. Yapılan hesaplara göre 1975 yılında bütün köyler suya kavuşmuş olacaktır.

Göller: Türkiye'de ilk dikkati çeken Güneybatı Anadolu Göller Bölgesi'dir. Bunun dışında Marmara, Ege ve Karadeniz Bölgelerinde de göler vardır. Göller Bölgesi'nde başlıca 5 göl vardır. Bunlar: Beyşehir (651 km.^{2}), Eğridir (517 km.^{2}), Acıgöl (157 km.^{2}), Suğla (125 km.^{2}) ve Burdur (125 km.^{2}) gölleridir. Bu bölgede daha birçok küçük göl vardır.

Doğu Anadolu Göller Bölgesi'ndeki göllerin hemen hepsi pek küçük göllerdir. Buna karşılık Türkiye'nin en büyük gölü olan Van gölü (3.764 km.^{2}) de bu bölgede bulunur. Buradaki göller Nemrut, Nazik, Haçlı, Balık gölleridir. Yine Doğu Anadolu'da bulunan Çıldır ve Gölcük (Hazar gölü) bu bölgenin dışında kalır.

Marmara Bölgesi'nde başlıca üç göl vardır: İznik (308 km.^{2}), Manyas (178 km.^{2}), Ulubat (Apolyont) gölü (156 km.^{2}). Bunlardan başka Büyükçekmece, Küçükçekmece, Sapanca gölleri gibi küçük birkaç göl daha vardır.

Ege Bölgesi'ndeki göllerin başlıcaları: Bafa (65 km.^{2}) ve Marmara (44 km.^{2}) gölleridir. Karadeniz Bölgesi'nde önemli göl olarak sadece Abant sayılabilir ki, bu da sadece turistik bakımdan önemlidir.

İç Anadolu Bölgesi'ndeki en önemli göl, Tuz gölüdür. Van gölünden sonra Türkiye'nin en büyük gölü olan Tuz gölü (1.620 km.^{2})'nün suları yazın son derece azalır.

Türkiye'de yüzölçümü 10 km.^{2}'yi geçen 45 göl vardır. Bunlardan 15'i 100 km.^{2} veya daha büyüktür. Bu 15 gölden de sadece Van ve Tuz göllerinin yüzölçümü 1.000 km.^{2}'yi geçer.

Sahiller: Üç taraftan denizlerle kuşatılmış olan Türkiye'nin sahillerinin uzunluğu 7.000 km.'yi geçer. En uzun sahilimiz Ege Denizi sahilimiz (2.250 km.), ikincisi Akdeniz sahilimiz (1.700 km.), üçüncüsü de Karadeniz sahilimiz (1.550 km.)'dir. Marmara'ya olan kıyılarımızın uzunluğu da Boğazlarla beraber 1.100 km.'yi bulur.

Ege Denizi'ne olan kıyılarımız diğer denizlere olan kıyılarımıza göre çok fazla girintili çıkıntılıdır. Bu yüzden de Ege'deki kıyılarımızın uzunluğu diğer kıyılarımızdan fazladır. Bunun bir sonucu olarak kıyılarımız arasında en fazla körfez ve burunların bulunduğu yer de Ege kıyılarıdır. Buradaki körfezlerin en önemlileri İzmir, Ed-

remit, Datça, Kuşadası, Kerme, Mandalya, Marmaris körfezleridir. Yine bu kıyılarımızdaki başlıca yarımadalar da İzmir, Urla, Bodrum ve Datça yarımadalarıdır. Ege Denizi'ndeki başlıca adalarımız İmroz ve Bozcada'dır. Bunlar Türkiye'nin en büyük adalarıdır. Ege sahilerimizde küçük küçük daha birçok adamız vardır.

Karadeniz sahilerimiz genel olarak düzdür. Bu kesimde sahil, ortada kuzeye doğru büyükçe bir çıkıntı yapar. Başlıca burunlar Bafra burnu, İnce burun, Baba burnu, Yeros burnu ve Çaltı burnudur. Karadeniz sahillerimizin açığında sadece Kefken adası vardır. Bu ada Sakarya ili sahillerinin karşısına düşer.

Akdeniz sahillerimiz, Karadeniz'e göre biraz daha girintili çıkıntılıdır. Bu kesimde İskenderun, Mersin ve Antalya gibi çok büyük körfezler vardır. Akdeniz sahilerimizde bize ait meskûn ada yoktur.

Marmara Denizi sahillerimizin kuzeyi oldukça düz, güneyi oldukça girintili, çıkıntılıdır. Doğuda İzmir ve Gemlik körfezleri, güneyde Bandırma ve Erdek körfezleri vardır. Boğazlar, Marmara'yı Karadeniz ve Ege Denizi'ne bağlar. Marmara'da irili, ufaklı birtakım adalar da vardır. Bunların en büyüğü Kapıdağ yarımadasının açıklarında bulunan Marmara adasıdır. Bu ada Marmara adaları diye anılan bir adalar grubunun içindedir. Marmara adalarında, Marmara'dan başka Avşa, Ekinlik, Paşalimanı gibi başka adalar da vardır. Marmara sahillerimizdeki başka önemli adalar şüphesiz Istanbul'un Adalar ilçesini meydana getiren Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükada'dır. Ayrıca yine Istanbul açıklarında Yassıada ve Sivriada (Hayırsız ada) ile, Mudanya sahilleri hizasında ve Bozburun açıklarında İmralı adası vardır.

İklim: Türkiye'nin çeşitli bölgeleri iklim bakımından çeşitli özellikler gösterir. Yurdumuzun bazı yerleri pek az yağış aldığı halde (İç Anadolu Bölgesi), Karadeniz Bölgesi (Bilhassa Rize ve dolayları) gibi çok fazla yağış alan yerler de vardır. Rize'de yıllık yağış 2.400 mm.'yi bulurken Doğu Anadolu'daki Iğdır ovasının yılda aldığı yağış miktarı ancak 240 mm.'dir. İç Anadolu'ya ise yılda 400 mm. civarında yağış düşer. Kar yağışı da, yağmur gibidir. Yurdun çeşitli yerlerine düşen kar miktarı büyük değişiklikler gösterir. İzmir ve Antalya gibi şehirlerimizdeki kar yağışı yok denecek kadar azdır. Son 30 yıllık ortalamaya göre İzmir'de kar, yerde ancak 6 saat kalmaktadır. Antalya'da da karın yerde kaldığı günler yılda bir günü geçmez. Buna karşılık bu oran Marmara Bölgesi'nde yılda 10 - 15 günü bulur. Karadeniz kıyılarında da bu oran aynıdır. Sahilerden uzaklaşıp da içlere doğru gidildikçe karın yerde kalma süresi artar. Kayseri'de yılda 40, Sıvas'ta yılda 65 gün karlı geçer ve nihayet bu rakam Erzurum'da yılda 116 günü bulur. Doğu Anadolu kışları çok karlıdır.

Yağış ve karda olduğu gibi sıcaklık dereceleri de bütün yurtta büyük değişiklikler gösterir. Yıllık ortalama sıcaklığı 20°'yi geçen yerlerimiz olduğu gibi (İskenderun), yıllık ortalama sıcaklığın 4° olduğu yerlerimiz de vardır (Kars). Diğer bölgelerimizdeki sıcaklık ortalamaları bu iki rakam arasında değişir. Sıcak ve soğuk günler kıyılarla iç kesimler arasında büyük farklar gösterir. Kıyılarımız genellikle ılık iklimli olduğu halde, iç kesimlerimizde sert bir kara iklimi hüküm sürer. Buralarda gün-

Güneydoğu Anadolu'nun büyük yerleşme merkezlerinden Diyarbakır

düz ve geceler arasındaki sıcaklık farkları da büyük olur.

Türkiye genel olarak üç iklim tipinin etkisi altındadır: Akdeniz iklimi, orta iklim ve bozkır iklimi.

Akdeniz iklimi, batı ve güney sahil çevrelerimizde hüküm sürer. Buralarda yazlar sıcak, kışlar ılıktır. Her mevsimi yağışlı geçen orta iklim, Karadeniz kıyılarında görülür. Buralarda kurak ay yok gibidir. İç Anadolu ile Trakya'nın iç kısımlarında, doğu Anadolu'da bozkır iklimi hüküm sürer.

Bitki örtüsü: Türkiye'nin tabiî bitki örtüsünü makiler, bozkırlar, çıyırlar ve ormanlar teşkil eder. Makiler kuraklık şartlarına uymuş, sert yapraklı, her mevsimde yeşilliklerini koruyan bitkilerdir. Meşe, koca yemişi, defne, yabanî zeytin, keçiboynuzu gibi ağaçları bu arada sayabiliriz.

İç Anadolu'nun önemli bir kısmını kaplayan bozkırlarda ancak «yavşanotu» denen otlar, dağlık bölgelerde de «geven» denen dikenli bitkiler görülür. İç Anadolu'dan başka Trakya ve Doğu Anadolu'da da bozkır alanları vardır.

Çayırlar yaz sonuna kadar yeşilliklerini sürdüren geniş alanlardır. Bunlara en çok Doğu Anadolu yaylalarında raslanır.

Önemli turizm merkezlerinden Kuşadası'nın genel görünüşü

Memleketimizin en büyük tabiî zenginliğini ve en önemli bitki örtüsünü teşkil etmesi gereken ormanlar, topraklarımızın ancak % 13,5'unu kaplar. En sık ormanlara bol yağış alan Karadeniz, ondan sonra da Marmara ve Ege Bölgelerinde raslanır. Türkiye orman bakımından altı bölgeye ayrılır: 1) Karadeniz, 2) Marmara, 3) Ege, 4) Akdeniz, 5) Doğu Anadolu ve 6) Orta Anadolu.

Karadeniz ormanları sahilden başlayarak 2.000 metre yükseklere kadar uzanır. Bu bölgedeki ormanların % 33'ü baltalık, % 67'si koruluktur. En çok raslanan ağaçlar ladin, köknar, çam, kayın, meşe, gürgen, dışbudak, ıhlamur v.s. dir. Karadeniz Bölgesi ormanlı kıyı ve kıyı ardı ormanları olmak üzere ikiye ayrılır. Marmara ormanlarında en çok karaağaç, meşe, kestane, gürgen, kayın yetişir. Bu bölgedeki dağların yüksek yerlerinde Karadeniz bölgesindekine benzeyen ormanlara raslanır. Marmara ormanlarının % 44'ü baltalık, % 56'sı koruluktur. Ege Bölgesi ormanlarında en çok meşe, bir miktar da kayın ve atkestanesine raslanır. Bu ormanların % 31'i baltalık, % 69'u koruluktur. Akdeniz ormanları da, Karadeniz ormanları gibi «kıyı» ve «kıyı ardı» ormanları olmak üzere ikiye ayrılır. Buradaki ormanlarda en çok köknar, çam, sedir, ardıç bulunur. Ormanların % 23'ü baltalık, % 67'si korudur.

Sığırcılık, hayvan yetiştiriciliğinde büyük bir yer tutar.

Hayvanlar: Yurdumuzda tabiî olarak yaşayan hayvanlar çok çeşitlidir. Ormanlarda, dağlık bölgelerde ve bozkırlarda çeşitli yabanî hayvanlar yaşar. Yabanî hayvanlar arasında en çok çakal, tavşan, kurt, tilki ve sansara raslanır. Toroslar'da nadiren pars görülür. Bunlardan tilki ve sansar, kürkleri için avlanır. Tarıma zararlı yabanî hayvanların başında yaban domuzu ile tarla fareleri ve çekirgeleri sayabiliriz. Yaban domuzlarıyle devamlı mücadele edilmektedir.

Türkiye Ekonomisi:

Türkiye bir tarım memleketi olduğundan, yurt ekonomisinden bahsederken ilk akla gelen konu, şüphesiz tarımdır. Türkiye topraklarının % 32,5'i tarıma elverişlidir. Her yıl bunun % 10'u nadasa bırakılır % 22,5'inde de tarım yapılır.

Türkiye'nin tarım hayatında tahıl tarımı en büyük yeri tutar. Doğu, Güney ve İç Anadolu'da, ekili alanların çok büyük bir kısmını tahıl kaplar. İç ve Doğu Anadolu'da tahıl tarımı yapılan alanlar bütün ekili arazinin % 90'dan fazlasını teşkil eder. Güneydoğu Anadolu'da bu oran % 88,5'tur. Tahıl alanları sadece Akdeniz Bölgesinde ekili arazinin % 67,5'ini kaplar. Diğer taraflarda % 70'in üstündedir. Tahıl ürünleri arasında buğday birinci sırayı tutar, ondan sonra en fazla yetiştirilenler arpa, mısır, çavdar, yulaf, darı ve pirinçtir. Karadeniz Bölgesi hariç Türkiye'nin her yerinde buğday yetiştirilir. Karadeniz Bölgesinde buğday, yerini mısıra bırakmıştır. Yurdumuzda her yıl ortalama 9.000.000 ton buğday elde edilir.

Arpa toprağa karşı buğday kadar hassas olmadığından buğdayın yetişmediği yerlerde genellikle arpa yetiştirilir. Yurdumuzda arpa tarımı yıllık 3.500.000 ton civarındadır. Hayvan yemi olarak kullanılan arpa, bazen buğdaya katılarak ekmek yapımında da kullanılır.

Mısır tarımı en çok Karadeniz, sonra Marmara Bölgesinde yapılır. Karadeniz Bölgesinde en çok Trabzon'da yetiştirilir. Türkiye'de mısır yılda bir milyon tondan fazla elde edilir. Az kireçli, cılız topraklarda yetişen çavdar (ortalama 800.000 ton) ile yulaf (ortalama 550.000 ton) ve darı (ortalama 75.000 ton) da yurdumuzda yetiştirilen tarım ürünleri arasındadır.

Pirinç, tahıl üretiminde sonuncu gelmektedir. Çünkü verimli toprak isteyen, su ve emeğe çok ihtiyaç gösteren bir bitkidir. Bilindiği gibi pirinç tarlalarının daima su altında bulunması lâzımdır, bu bakımdan pirinç en çok vâdi tabanlarındaki müsait yerlerde yetiştirilir. Türkiye'de pirinç en çok İçel'de, ondan sonra Adana, Mardin, Edirne, Çorum, Samsun v.s. gibi illerimizde yetiştirilir. Yurdumuzda pirinç tarımı yapılan alanların yüzölçümü 70.000 hektar kadardır. Ortalama üretim 150.000 tondur.

Tarım ürünlerimiz arasında sebzenin de önemli bir yeri vardır. Her bölgede mevsi-

mine göre yaş sebze yetiştirilir. Ancak yaş sebzenin en çok yetiştirildiği yer Marmara Bölgesi ile Ege ve Akdeniz Bölgeleridir. Buralarda daha çok turfandacılık gelişmiştir. Kuru sebzeler arasında en çok baklagillerden bakla, fasulye ve nohut yetiştirilir. Bunların arkasından, mercimek, börülce, bezelye gelir.

Patates de Türkiye'de bol yetiştirilen sebzeler arasındadır. 1928'de yılda ancak 50.000 tonu bulan patates üretimi 1960'ta 1,5 milyon tona yaklaşmıştır.

Türkiye'de endüstri bitkilerinden en çok şeker pancarı, pamuk, keten, kenevir, susam, haşhaş, ayçiçeği, soya fasulyesi ve tütün yetiştirilir. Bunlardan susam, haşhaş, ayçiçeği ve soya fasulyesi yağ yapımında, keten, kenevir ve pamuk dokumacılıkta kullanılır. Türkiye'de pamuğun en fazla yetiştirildiği yer Adana ovasıdır. Ege Bölgesinde de pamuk yetiştirilir. Pamuk tarımı yapılan alanların toplamı 700.000 hektar kadardır. Üretim yılda ortalama 210 - 220.000 tondur.

Türkiye'deki tütün ekimi 17. yülyılda başlamış, fakat çok daha sonraları önem kazanmıştır. Kalitesinin iyiliğiyle tanınan ve önemli bir ihraç malımız olan tütünlerimiz Ege, Karadeniz ve Marmara Bölgelerinde yetişir. Ege Bölgesi, eskiden beri Türkiye'de tütün ekiminin önderliğini yapmıştır. Yurdumuzdaki tütün tarlalarının yarıdan çoğu bu bölgededir. Karadeniz Bölgesi Türkiye tütününün % 20'sini, Marmara Bölgesi de % 16'sını sağlar. Ayrıca yurdun diğer bölgelerindeki elverişli yerlerinde de tütün tarımı yapılır. En çok tütün İzmir, Manisa, Samsun ve Muğla'da yetişir.

Dikili Alanlar: Dikili alanlarımız arasında en önemli yeri zeytinlikler kaplar. Ege Bölgesi zeytinliklerinin zenginliği bakımından Türkiye'de birinci gelir. Bu bölgedeki dikili alanların % 62'si zeytinliklerle kaplıdır. Daha sonra Marmara Bölgesi gelir. Marmara Bölgesindeki dikili alanların % 42'si zeytinliklere ayrılmıştır. Türkiye'deki zeytinliklerin % 16'sı bu kesimde bulunur Akdeniz Bölgesi ile Güneydeoğu Anadolu Bölgesinde de zeytinlikler vardır. Karadeniz Bölgesi, iklim bakımından zeytin yetiştirmeye elverişli değildir. Bu bölgede yağışların azaldığı bazı kesimlerde zeytinliklere raslanır.

Turunçgiller (portakal, mandalina, limon v.b.), zeytinliklerden sonra Türkiye'deki dikili alanların önemli kısmını kaplar. Turunçgiller arasında en büyük yeri portakal, sonra mandalina ve limon ağaçları işgal eder. Portakal ağaçlarının sayısı 6.000.000'dan fazladır. Mandalina agaçlarının sayısı da 2.000.000'a yaklaşır. Turunçgiller Türkiye'de en çok ve en iyi olarak Akdeniz Bölgesinde yetişir. Ege ve Karadeniz Bölgesinde de yer yer yetiştirilir.

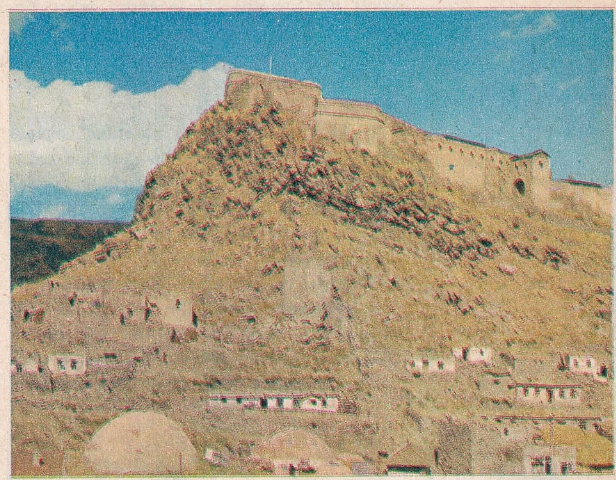

Doğu Anadolu'nun büyük şehirlerinden Kars'tan bir görünüş

Türkiye meyve ağaçları bakımından zengin bir ülkedir. Bunların arasında en büyük yeri elma ve armut kaplar. Sonra sırasıyle kayısı, erik, incir, şeftali, dut, ayva, kiraz, vişne, kızılcık gelir. Türkiye'deki elma ağaçlarının sayısı 20.000.000'a, armut ağaçları 15.000.000'a yakındır. 5.000.000'dan fazla da şeftali ağacı vardır. Meyve ağaçları cinslerine ve iklim şartlarına göre çeşitli bölgelerimizde yetişir. Bütün bölgelerimizin kendisine has meyveleri vardır.

Sert kabuklu meyve ağaçları arasında en büyük yeri fındık, sonra Antep fıstığı alır. Yurdumuzdaki fındık ağaçlarının sayısı 200.000.000'a yakındır. Antep fıstığı ağaçlarının sayısı da 10.000.000'u geçer. Antep fıstığı Güneydoğu Anadolu'da, fındık da Karadeniz Bölgesinde yetişir. Ayrıca badem, ceviz ve kestane ağaçlarının sayısı da 10.000.000'a yaklaşır.

Çukurova ve Uzunyayla'da at yetiştiriciliğine büyük önem verilir

Türkiye'de üzüm üretimine de büyük önem verilir. Bağcılık en çok Ege, İç Anadolu, Marmara ve Akdeniz Bölgelerinde gelişmiş durumdadır. İç Anadolu'daki dikili alanların % 25'ten fazlasını bağlar kaplar. Ege Bölgesinde de dikili alanların % 24'ten fazlası bağlarla kaplıdır. Marmara Bölgesi de bağcılık bakımından çok ileridir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da da bağcılık yapılır.

Türkiye'de günden güne yetiştirilmesine önem verilen bir meyve de muzdur. Muz Akdeniz Bölgesinde, en çok İçel'de, Anamur ve Alanya'da yetiştirilir.

Hayvancılık: Türkiye, çok eskiden beri hayvancılığa önem veren bir ülke olarak tanınmıştır. Bugün de, hayvancılık yurd

muzun ekonomisinde önemli bir yer tutar. Türkiye'deki bütün hayvanların sayısı 80.000.000 kadardır. Bu rakamın yarısına yakın bir kısmını koyun teşkil eder. Koyundan sonra en çok beslenen hayvan keçidir. Büyükbaş hayvanlar arasında en büyük yeri sığır tutar. Ondan sonra eşek, manda, at, katır ve deve gelir.

Türkiye'nin en önemli kasaplık hayvanı olan koyun, Türkiye'nin her yerinde yetiştirilir, ancak en çok yetiştirildiği yerler Doğu Anadolu'dur. En az da Karadeniz Bölgesinde yetişir. Van'da bir insana düşen koyun sayısı 6, Ağrı'da 7'dir. Sığır en çok İç Anadolu ve Erzurum - Kars havalisinde, Ege Bölgesinde yetiştirilir. Manda da sütü ve eti için beslenir. Keçi en çok dağlık bölgelerde yetişir. Akdeniz Bölgesinin dağlık kesimlerinde keçi sayısı çok fazladır.

Urfa'da makineyle hasat

Türkiye, keçi sayısı bakımından Hindistan ve Çin'den sonra dünyada üçüncü gelir. İç Anadolu bozkırlarında ise tüyleri son derece makbul olan tiftik keçileri yetiştirilir.

Yük ve koşum hayvanları arasında en çok yetiştirilen eşek, at, katır ve devedir. Türkiye'deki eşeklerin sayısı 2.000.000'dan fazladır. At sayısı da 1.500.000'e yaklaşır.

Balıkçılık: Üç taraftan denizlerle çevrili olan yurdumuzun ekonomisinde balıkçılığın çok önemli bir yeri vardır. Her denizimizin kendisine has balığı ve balıkların da avlandığı özel mevsimler vardır. Avlanan balık sayısında her yıl önemli değişiklikler göze çarpar. Ortalama olarak yılda 60 - 70.000.000 kilo balık avlanır. Son yıllarda balıkçılığımızı daha verimli bir hale getirmek için kurulan Et ve Balık Kurumu, balık nesillerini geliştirmek, et ve balık mamullerinin alınıp satılmasıyla uğraşmaktadır. Denizlerimizde balıktan başka sünger, ıstakoz, karides, midye v.b. de avlanır.

İpekçilik: İpekçilik, eskiden beri Türkiye'nin en önemli ekonomik faaliyetlerinden birini teşkil eder. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ipekçiliğe verilen önem de artmış, yılda elde edilen yaş koza miktarı binlerce tonu bulmuştur. İpekböcekçiliği Türkiye'de Güney Marmara Bölgesinde ve bilhassa Bursa'da yapılır.

Arıcılık: Türkiye'de yeni yeni modern anlamda arıcılık yapılmaktadır. Eskiden beri arıcılık yapılır idiyse de daha çok ilkel kovanlarla çalışılırdı. Bugün bile Anadolu'nun birçok yerlerinde ilkel kovanlar kullanılır. Yurdumuzun en önemli arıcılık merkezi Ege Bölgesidir. Ankara, Erzurum, Kars, Antalya, Balıkesir, Kastamonu'da da arıcılığa büyük önem verilir. Bu iller Türkiye'nin en çok bal üreten illeridir.

Kümes Hayvanları: Bazı özel tavuk çiftliklerini saymazsak, tavukçuluk yurdumuzda hiç bir zaman halkın birinci derecedeki meşgalesi durumuna gelmemiş, daima ikinci planda kalmıştır. Kümes hayvanları deyince ilk akla gelen tavuktur. Gerçekten yurdumuzda oldukça fazla tavuk yetiştirilir, tavuk sayısı hemen hemen nüfusumuza eşittir. Kaz, hindi, ördek gibi kümes hayvanlarının yumurta bakımından verimi az olduğundan bunlar daha çok etleri için beslenir.

Türkiye Endüstrisi:

Türkiye ekonomisinde günden güne büyük bir yer tutmaya başlayan endüstri, her geçen yıl biraz daha gelişmektedir.

Endüstrinin gelişmesi enerji kaynaklarına bağlıdır. Türkiye bu bakımdan zengin bir ülkedir. Tabiî enerji kaynaklarının başında da akarsuları gelir. Akarsularımızın her yıl denize taşıdığı hadsiz hesapsız enerjiden faydalanmak için barajlar kurulmuş, depo edilen suların enerjisiyle elektrik sanralleri çalıştırılmış, ayrıca sulama işlerinde faydalanılmıştır. Bugün başlıca barajlarımız Hirfanlı, Sarıyar, Demirköprü, Seyhan, Kemer, Ayrancı v.b. barajlarıdır. Hirfanlı dünyanın en büyük barajları arasındadır. Fırat nehri üzerinde yapılmakta olan Keban barajı, Hirfanlı'dan da büyük olacaktır. Akarsularımızın sağladığı bu enerji dışında Zonguldak kömür madenlerinden elde edilen kömürün de endüstrimizde birinci derecede yeri vardır. Zonguldak'taki Çatalağzı santrali işe yaramayan kömür tozlarını yakarak elektrik enerjisi çıkarmaktadır. Soma ve Tunçbilek'te de linyit kömürü artıklarını yakarak enerji sağlayan elektrik santralleri kurulmuştur.

Maden Endüstrisi: Türkiye endüstrisinin en büyük dayanaklarından biri madenciliktir. Yurdumuzun maden zenginliklerinin başında kömür, demir, petrol, bakır, krom, manganez, borasit gelir. Ayrıca kurşun, antimon, kükürt, civa, molibden ve volfram da çıkarılmaktadır. Türkiye'deki ilk

maden eritme tesisi Ergani madeninde kuruldu. Daha sonra Karabük'te demir - çelik fabrikası, Murgul'da bakır fabrikası kuruldu. 1965'te açılan Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları ise gerçekten ağır bir sanayi tesisidir. Bu fabrikalar otomobil yapımında bile kullanılabilecek kalitede çeşitli demir ve çelik malzemeyi yapabilmektedir. Ayrıca Antalya'daki Ferro - Krom ve Asetilen Fabrikası da önemli ağır sanayi tesislerimizin başında gelir. Ferro - Krom Fabrikası'nda Kütahya, Fethiye - Marmaris ve Menteşe civarındaki yataklardan elde edilen ham krom işlenerek ferro - krom haline getirilir. Ferro - krom en önemli ihraç mallarımızdan biridir. 1948'den sonra açılmasına başlanan kuyularla petrol istihsaline başlanması üzerine petrol damıtımı da başlı başına bir sanayi haline gelmiş, Mersin'de, İstanbul'da büyük petrol tasfiyehaneleri kurulmuştur. Batman'da elde edilen petrolün denize ulaştırılması için ayrıca boru hattı da yapılmıştır.

Makine Endüstrisi: Gerekli enerji kaynaklarının sağlanması ve özel teşebbüse gerekli imkânların verilmesi üzerine Türkiye'de 1960'tan bu yana önemli bir makine sanayii başlamıştır. Endüstrinin çeşitli alanlarında kullanılan makine tezgâhlarının bir kısmı artık yurdumuzda imal edilmektedir. Otomobil, kamyon ve traktör yapımı da son yollarda iyiden iyiye gelişmiştir. Türkiye'de yapılan otomobillerin şimdilik bazı kısımları ithal edilmekte, gerisi tamamen yerli malzemeyle yapılıp monte edilmektedir.

Otomobilin yanı sıra, elektrikle çalışan çeşitli cihazların yapımı da son 10 yıl içinde büyük bir hızla gelişmiştir. Radyo, pikap, televizyon, ses alma cihazları, buzdolabı gibi eşya artık doğrudan doğruya yurdumuzda yapılmaktadır.

Kimya ve İlâç Sanayii: Kimya endüstrisi Türkiye'de ilk defa İzmit'te kurulan klor ve sut kostik fabrikaları ile Karabük'te kurulan sülfürik asit, naftalin fabrikalarıyle başladı. Plastik maddelerin yapımı son derece büyük bir hızla gelişti, kauçuk endüstrisi de, verilen büyük önemle orantılı olarak ilerledi. Otomobil lastiğine varıncaya kadar çok çeşitli kauçuk eşya yurdumuzda yapılmaya başlandı. Öte yandan ilâç sanayii de sanayiimizin diğer kolları gibi çok büyük bir gelişme gösterdi. Bugün, ilâç sanayiinin merkezi halinde bulunan İstanbul'daki birçok ilâç fabrikası yurdumuzun ihtiyacını karşılamaya yettikten başka ihraç da edilen çeşitli ilâçları yapabilmektedir.

Dokuma Endüstrisi: Türkiye'de eskiden beri önemli bir yeri olan dokumacılık alanında son 60 yıl içinde büyük gelişmeler olmuştur. Dokuma fabrikalarımızın yaptığı kumaşlar, bugün Avrupa kumaşlarıyle boy ölçüşecek duruma gelmiş, artık bu alanda ithalât yapmaya da lüzum kalmamıştır. Başlıca dokuma fabrikalarımız Bakırköy, Adana, Kayseri, Nazilli, Denizli, Manisa, İzmir, Uşak, Hereke v.s. gibi şehirlerimizdedir. Halıcılık eskiden beri memleketimizin endüstrisinde önemli rolü olan bir koldur. Halıcılık bugün de önemini devam ettirmekte, artık fabrika halıları da yapılmaktadır.

Besin ve İçki Endüstrisi: Konservecilik son yirmi yıl içinde çok büyük bir ilerleme göstermiş, kurulan çeşitli konserve fabrikaları yurdun ihtiyacını karşılayacak seviyeye çıkmıştır. Endüstrimizin bu dalında balık konserveciliğinin de büyük yeri vardır. Türkiye'nin ilk şeker fabrikaları olan Uşak, Eskişehir, Alpullu ve Turhal, yıllarca Türkiye'nin şeker ihtiyacını karşılamaya çalıştı. Daha sonra kurulan şeker fabrikaları, istihsalin son derece artmasını sağlamış, kurulan fabrikaların sayısı, eskilerle beraber yirmiye yaklaşmıştır.

Konya'da 1954'te açılan şeker fabrikası

Besin endüstrisinin yine son yıllarda gelişan önemli bir kolu da bitkisel yağlar ve margarinlerdir. Bu kolda kurulan çeşitli fabrikalar Türkiye'nin margarin ve bitkisel yağ ihtiyacını karşılamaktadır. Sabun ve peynir endüstrisinde de son yıllarda gözle görülür gelişmeler olmuştur. İçki ve tütün endüstrisi ekonomimizin en önemli unsurlarından biridir. Her yıl on milyonlarca litre şarap ve bira imal edilir. Ağır alkollü içkilerin imalâtı da yıldan yıla artmaktadır. Tütün ve sigara fabrikalarımız da yurdun ihtiyacını karşıladıktan sonra ihracat yapacak ölçüde geliştirilmektedir.

Toprak, Seramik, Cam: Yurdumuzda pek çok tuğla, kiremit harmanları ile birkaç da fabrika vardır. Tuğla imalâtı son yıllarda büyük gelişmeler göstermiş, eskiden

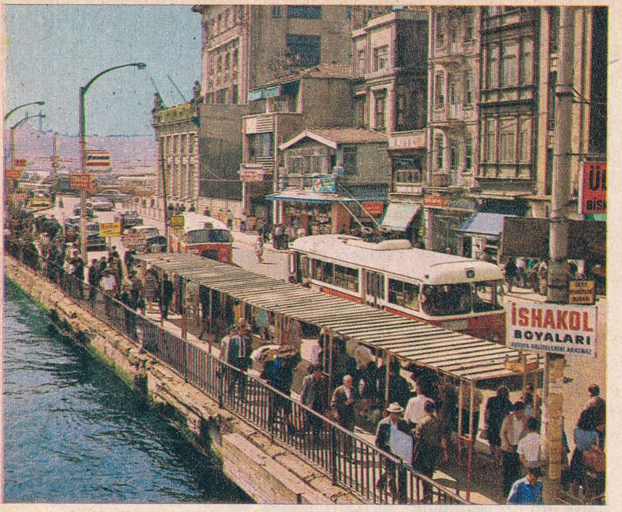

Istanbul, gerek eğitim ve kültür, gerekse endüstri ve ticaret alanında başta gelen ilimizdir.

kullanılan blok halindeki tuğlaların yerini modern fabrikalarda yapılan büyük hacimli, delikli tuğlalar almıştır. 1926 yılında bütün Türkiye'de elde edilen çimento tutarı 20.000 tonu ancak bulurken, daha sonra yapılan fabrikalarla 1960'tan sonra bu miktar tam 100 misline ulaşarak yılda 2.000.000 tonu aşmıştır. Başlıca çimento fabrikalarımız Sıvas, Ankara, Zeytinburnu ve Yunus (Istanbul), Balıkesir, Çorum, Elâzığ, Gaziantep'tedir.

Cam endüstrimizin en büyük merkezi Istanbul'da, Paşabahçe'deki Şişe ve Cam Fabrikası ile Gebze'nin batısında Çayırova'daki pencere camı fabrikalarıdır. Paşabahçe'deki fabrika günümüzde son derece çeşitli cam eşyayı rahatça yapabilecek duruma gelmiştir. Bunların dışında Adapazarı, Istanbul ve İzmir'de cam işi yapan fabrikalar vardır. Son yıllarda artık otomobil camları da Türkiye'de yapılmaya başlanmıştır.

Yine son yıllarda gelişen bir başka endüstri de seramik işleridir. Seramik endüstrisinin en önemli merkezi Çanakkale ve Istanbul'dur.

Odun ve Kâğıt: Ormanlık bölgelerimizde kereste endüstrisi gelişmiş durumdadır. Buna karşılık kontrplak, duralit v.s. gibi maddelerin yapım yerleri daha çok Istanbul'dadır. Türkiye'de ilk kâğıt fabrikası 1934'te İzmit'te kurulmuştur. Bu fabrika sonradan yapılan ilâvelerle devamlı olarak genişletilmiştir.

Kars'ta Atatürk heykeli

Türkiye'nin İç Ticareti: Türkiye'nin iç ticareti, büyük bir hızla gelişmektedir. Eskiden yurdumuzun birçok köşelerinde kapalı ekonomi rejimi hüküm sürer, bu bölgeler kendi yağlarıyle kavrulurlardı. Yurdun başka bölgeleriyle alışveriş yapma imkânları çok azdı. Ulaştırma imkânlarının hızla gelişmesi, bütün Türkiye'nin birçok bölgelerini birbirine bağlamış durumdadır. Bu sayede bir yerde yetişen sebze ve meyveler rahatlıkla başka taraflara da taşınmakta, başka sanayi mamulleri de, fazla bir fiyat farkı olmaksızın yurdun uzak köşelerine ulaştırılabilmektedir.

Dış ticaretimiz de her yıl önemli artışlar göstermektedir. İhraç mallarımızın başında: Toprak mahsulleri, meyve, hayvan mahsulleri (yapağı, ipek, tiftik v.b.) ile ham demir, borasit, krom gibi madenler vardır. Buna mukabil ithal edilen malların başında kahve, makine, kâğıt, iplik, baharat, teknik malzeme gelmektedir.

Nüfus:

Türkiye'nin nüfusu 1965 sayımına göre 31.391.421'dir. Nüfus çokluğu bakımından Türkiye, Rusya hariç, bütün komşularından ileridedir. Türkiye'de nüfus yoğunluğu km.^{2}'ye 41 kişidir. Ancak bu yoğunluk bütün Türkiye sathına düzenli bir şekilde dağılmış değildir. Sahiller, yağışlı, ılık düz alanlarda nüfus sıklığı dağlık ve kurak bölgelere göre çok daha fazladır. Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yer Istanbul' dur. km.^{2} başına 401 kişi düşer. İzmir'de 103'dür. En az Van'da (14), ondan sonra da Bingöl (18)'dedir.

Türkiye'nin nüfusu hızlı bir artış göstermektedir. Cumhuriyet'in ilânından sonra ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştı. O zaman nüfusumuz 13.650.000'di.

Bugünkü nüfusla karşılaştırılınca Türkiye'de hızlı bir nüfus artışı olduğu görülür. Bunun başlıca sebebi doğumların ölümlerden çokluğu olmakla beraber, Hatay'ın katılması ve göçmenlerin gelişinin de nüfus artışında rolü olduğunu hesap etmek gerekir.

Türkiye nüfusunun büyük bir kısmı köylerde oturur (% 70). Ancak bu oran son zamanlarda azalmıştır. Daha eski sayımlarda yapılan statistiklere göre köylerde oturanların sayısı çok daha fazlaydı. Son zamanlarda köylerden nüfusun daha yoğun olduğu yerlere doğru bir kayma olmuştur.

Türkiye'de Eğitim ve Kültür:

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eğitim ve kültür alanında başlayan gelişme, doğru orantılı bir artışla günümüze kadar sürüp gelmiştir. Tanzimat'tan sonra Batı'ya yöneliş başlamıştır. Her alanda yapılan yeniliklerin yanı sıra eğitim ve kültürde de Batı'ya yönelinmiş, Darülfünun kurulmuş, Avrupaî usullerle tedrisat yapan ilk okul olarak Galatasaray açılmış, onun arkasından daha başka okullar da kurulmuştu. Yine bu devre içinde ilk kız okulları açılmış, kız ve erkek öğretmen okullarıyla çeşitli sanat okulları kurulmuştu.

Cumhuriyetten sonra da bu gelişme devam etti. İlk öğretim mecburiyeti kondu

ve yurdun her tarafında ilkokullar açılmasına çalışıldı. Bugün Türkiye'de ilk ve orta öğretim 11 yıldır. Bunun 5 yılını ilk öğretim, 6 yılını da (3 yıl ortaokul), 3 yıl da lise) orta öğretim teşkil eder. Üniversite veya yüksek okullardaki öğretim süresi de dallarına göre 4 ilâ 6 yıl arasında değişir.

Bunların dışında orta öğretim özelliğinde olan birçok okullar vardır. Bunların başında teknik alanda eleman yetiştiren sanat okullarını sayabiliriz. İlk öğretmen okulları da vatandaşı başlı başına meslek sahibi eden okullardır. Diğer taraftan devlet konservatuvarı, Tatbikî Güzel Sanatlar Okulu, Otelcilik Okulu, Tekniker Okulu, Sekreterlik Okulu, Güzel Sanatlar Akademisi gibi okullar, orta ve yüksek dereceli eleman yetiştiren önemli sanat kuruluşlarıdır.

Türk Silâhlı Kuvvetleri:

Türk ordusunu teşkil eden silâhlı kuvvetlerimizin başkomutanlığını Cumhurbaşkanı temsil eder. Anayasamızın 110. maddesinde şu fıkra vardır: «Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevî varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.» Silâhlı kuvvetlerimizin fiilî başkomutanı genelkurmay başkanıdır. Genelkurmay başkanı, başbakana karşı sorumludur. Silâhlı kuvvetlerimiz yurdun bağımsızlığını, bütünlüğünü korumakla görevlidir. Silâhlı kuvvetlerimizin mevcudu her zaman bir değildir. Barış ve savaş durumlarına göre değişir. Barış zamanında, bütün orduların hiç eksiksiz olarak ayakta tutulmasına imkân yoktur. Çünkü yurdun ekonomik ve sosyal düzeni alt üst olur. Bu bakımdan, barış zamanında silâhlı kuvvetlerimizin mevcudu savaş zamanlarındakine göre azdır. Ama her Türk genci, vatan vazifesini yapmak üzere askere gittiği zaman, nasıl savaşılacağını, kendisine düşen görevi nasıl yerine getireceğini öğrenir. Bu da devamlı eğitimlerle mümkün olur.

Silâhlı kuvvetlerin bir savaş için sefere hazır hale gelmesi gerekince mevcudunu savaş zamanındaki mevcuda çıkarmak için yapılan hazırlıklar «seferberlik» diye anılır. Savaşa ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi karar verebilir.

Askerlik çağına gelen her erkek Türk vatandaşı, bu vatanî görevi yerine getirmekle mükelleftir. Her erkek 20 yaşından 46 yaşına kadar geçen 26 yıl içinde askerlik çağında sayılır. Bu süre içinde ilk ve son yoklamalarını yaptırır, muvazzaflık devresinde fiilî askerlik görevini yapar, ondan sonra da askerlik çağının sonuna kadar yedekte kalır. Bu süre içinde gerekirse hizmete çağırılır. Gerekmezse çağırılmaz. Bu sürenin sonunda da askerlik çağı bitmiş olur. Yine gerektiği zaman geri hizmetlerde çalışmak üzere askerlik devresinden ayrılmış olur.

Mehmetçik Kurtuluş Savaşı'nda (Ercüment Kalmık'ın tablosu)

Silâhlı kuvvetlerimiz sürekli bir eğitim içindedir. Bu eğitim, er eğitimi, assubay eğitimi, subay eğitimi gibi çeşitli derecelerde yapılır. Assubay ve subaylar askerî okullardan yetiştirilir. Erler eğitimlerini kıtalarda yaparlar. Yedek subay eğitimi, adından da anlaşılacağı gibi Yedek Subay Okulu'nda yapılır. Bu okul üniversite mezunu erkeklerden, orduya yedek subay yetiştirir.

Türk silâhlı kuvvetleri üç ana kuvvetin toplamından meydana gelir. Bunlar: 1) Kara Kuvvetleri, 2) Hava Kuvvetleri, 3) Deniz Kuvvetleri'dir. Ayrıca asayişle ilgili olarak kurulmuş bulunan Jandarma Kuvvetleri de Türk silâhlı kuvvetlerine dahildir. Bütün bu silâhlı kuvvetler Genelkurmay Başkanlığı'na bağlıdır.

Kara Kuvvetleri: Üç ordu ile bunların karargâh, komutanlık ve birliklerinden meydana gelir. Taktik bir birlik olan ordularımzdan her biri 2 - 3 kolordu ile bağımsız tümen ve tugaylardan kurulur. Ordular «orgeneral» rütbesindeki bir generalin komutasındadır. Her ordunun ayrıca bir de kurmay heyeti ve kurmay başkanlığı vardır. Kolordular ve tümenlere korgeneral ve tümgeneral rütbesindeki generaller komuta eder. Bu birliklerin de kurmay heyetleri vardır. Piyade tugayları, piyade birlikleri, karargâh, topçu birlikleri ve bunlara bağlı birliklerden meydana gelir. Tugaydan sonra gelen bir birlik olan alay, idarî ve taktik bir birliktir. Araçlarına ve yapacağı göreve göre, «piyade alayı», «zırhlı alay» gibi adlarla anılır.

Kara kuvvetleri ordumuzun belkemiğini meydana getirir.

Kara kuvvetlerinde: 1) Muharip Sınıflar ve 2) Yardımcı Sınıflar olmak üzere baş-

lıca iki sınıf vardır. Muharip sınıflar: Piyade, zırhlı birlikler, topçu, istihkâm, muhabere, tank sınıflarıdır. Yardımcı sınıflar da: Ulaştırma, levazım, ordudonatım, öğretmen, sıhhiye, veteriner, personel, askerî adalet, askerî inzibat gibi teşekküllerden kuruludur.

Deniz Kuvvetleri: Üç tarafı denizlerle çevrili olan ülkemizde, silâhlı deniz kuvvetlerinin ne derece önemli olduğu açıktır. Deniz kuvvetlerinin bütünü «donanma» diye anılır. «Oramiral» rütbesindeki bir amiralin komutasındadır. Deniz kuvvetlerimiz: 1) Sualtı Filoları ve 2) Suüstü Filoları'ndan kurulmuştur. Filo, bir komutanlığa bağlı savaş gemileri demektir. Yine bir komuta altındaki daha küçük savaş gemilerinden kurulu deniz kuvvetlerine «Filotilla» denir. Sualtı ve suüstü kuvvetlerimiz, «Donanma komutanlığı» na bağlıdır. Ayrıca bir de üs komutanlıkları vardır. Buralarda donanmanın tamir ve ikmal işleri yapılır.

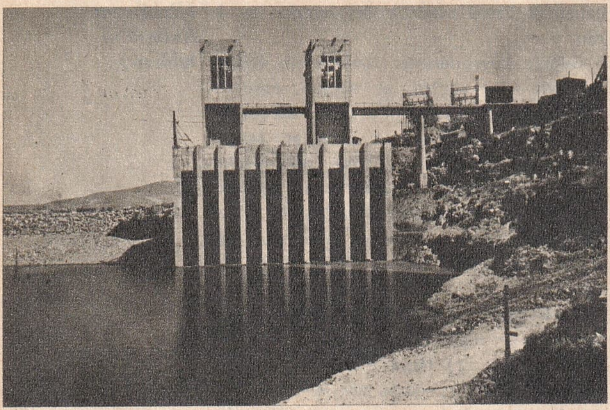

Hirfanlı barajından bir görünüş

Hava Kuvvetleri: Görevi yurdumuzu havadan korumak, bir taarruz savaşında da, harekâta havadan katılmak, ordumuzu desteklemektir. Hava kuvvetlerimiz: 1) Stratejik Hava Kuvvetleri ve 2) Taktik Hava Kuvvetleri olmak üzere ikiye ayrılır. Stratejik hava kuvvetlerinin görevi düşmanın hava gücünü yıkarak stratejik alanda hava üstünlüğü elde etmek, taktik hava kuvvetlerine yardım etmektir. Taktik hava kuvvetlerinin görevi ise, hava desteği, hava keşifleri yapmaktır.

Jandarma Kuvvetleri: Memlekette asayiş ve emniyeti korumak için kurulmuş silâhlı kuvvettir. Barışta bu görevi yerine getirdiği gibi savaşta da askerî polis vazifesi görür.

Türkiye'de Ulaştırma:

Bir ülkeyi medenî seviyeye çıkaran, savaş gücünü artıran, barışta iç ve dış ticaretini geliştiren unsurların başında ulaştırma gelir. Ulaştırmanın tek aracı yollardır. Yollar: 1) Kara yolu, 2) Hava yolu, 3) Deniz yolu ve 4) Demiryolu olmak üzere dört çeşittir. Bu dört çeşit yol sayesinde Türkiye'nin her yanı birbirine bağlanmış durumdadır. Haberleşmede, seyahatte ve ticarette bu yolların son derece büyük önemi vardır.

Karayolları: Bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi, yurdumuzun ulaştırma işlerinde de en eski tarihi olan yollar karayollarıdır. Hititler'den itibaren başlayan karayolları çok daha sonraları Roma ve Bizans devrinde gelişmiş, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında o devre göre mükemmel hale erişmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar karayollarında seyahat eden kervanların emniyet ve istirahatini sağlamak için 50-60 kilometrede bir kervansaraylar yapmış, yol boyunca köprüler kurmuşlardır.

Karayollarımızın modern anlamda gelişmesi 20. yüzyıldan itibaren başlar. O zamanın şartları ile Cumhuriyetin ilânına kadar ancak 14.000 km. yol yapılabilmişti. Cumhuriyetin ilânından sonra karayollarına verilen önem, gelişen teknik imkânlarla da paralel olarak arttı. 1960'ta karayollarımızın uzunluğu 60.000 km.'yi geçmiş bulunuyordu. Günümüzde karayollarına verilen önem daha da artmış, çok çeşitli asfalt yollardan başka bazı büyük şehirler arasında «ekspres yollar» ın inşasına da başlanmıştır.

Demiryolları: Demiryolu tekniği icat edilip geliştirildikten sonra Türkiye'de de derhal demiryollarından faydalanılması düşünülmüş ve 1856 yılından itibaren demiryollarının yapılmasına başlanmıştı. O zamanlar henüz gelişmemiş teknik şartlar içinde ve demiryolculuğun çok ilkel olduğu sıralarda bu işe büyük önem verildi. Tekniğin ilerlemesiyle demiryolu inşaatı da hızlandırıldı. İmparatorluk zamanında sınırlarımız bugünkünden çok genişti. Bu çerçeve içinde demiryolu inşasına girişildi. Bugünkü sınırlarımız içinde ve dışında (en önemlisi Hicaz demiryolu) çeşitli demiryolları yapıldı. Bugün, o ilkel imkânlarla yapılan demiryollarından sınırlarımız içinde bulunanların uzunluğu ancak 4.000 km.'dir. 1918'e kadar 4.000 km.'lik yol, bugün hemen hemen iki misline çıkmış durumdadır.

Denizyolları: Türkiye sahillerinde çok eski çağlardan beri devam eden bir deniz ulaştırması daima olmuş, önemli limanlar daima, bölgeye hâkim olan kavimler tarafından korunmuş, değerlendirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında olduğu gibi Cumhuriyetten sonra da gelişen teknik imkânlara paralel olarak deniz youlyla nak-

liyata, limanların bakımına büyük önem verilmiştir. Denizyolları deyince ilk akla gelen limanlardır. Bugün Türkiye'nin en önemli limanları İstanbul, İzmir, Mersin, İskenderun, Giresun, Ordu, Zonguldak, Bandırma, Gölcük, Mudanya v.b. limanlarıdır.

Havayolları: Ancak 1933'ten itibaren gelişmeye başlamış ve şehirler arasında havayolu ile ulaşım o tarihte başlamıştır. Ondan sonra havayollarına büyük bir önem verilmiş ve bugün Türkiye'nin önemli şehirleri arasında bir havayolları ağı kurulmuştur. Türk Havayolları uçakları bugün yalnız Türkiye içinde değil, yurt dışında da seferler yapmaktadır.

PTT: Ulaştırmanın en önemli vasıtalarından biri olan PTT de gelişen teknik imkânlar oranında gelişmeler göstermiş, havayollarının, telefon ve telgraf hatlarının çoğalması, demiryollarının gelişmesi sayesinde günden güne mükemmelleşmiştir.

Türkiye'de sanat:

Eski Türk sanatı ele alınırken ilk akla gelen mimarlık ve müziktir. Türk mimarlığının geçmişi, Türkler'in Orta Asya'da yaşadığı devreye kadar uzanır. Türkler, daha tarihlerinin başlangıcından itibaren önemli mimarlık eserleri meydana getirmişlerdir. Bugün bilinen ilk Türk mimarlık eserleri, Uygurlar'a ait bir saray harabesiyle yine Uygurlar'a ait ilk türbe sayabileceğimiz kubbeli mezarlardır. Uygurlar, bunlardan başka tapınaklar da yapmıştı. Bugün, bu tapınakların kalıntıları da bulunmuştur.

Türkler'in Müslümanlığı kabul ettikten sonra verdiği ilk mimarlık eserleri 9. yüzyıla raslar. Ancak bu ilk döneme ait en önemli eserler 10 - 12. yüzyıllar arasında yaşayan Gazneliler zamanına aittir. Diğer taraftan Selçuklular 11. yüzyıldan itibaren Türk - İslâm sanatına büyük yenilikler getirdiler. Yaptıkları medreseler, kümbetler hiç bir yabancı tesir altında kalmadan yapılan eserlerdir. Malazgirt savaşından sonra bütün Anadolu'yu fethederek burayı Türkler'in ikinci anavatanı haline getiren Selçuklular, Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde bugüne kadar yaşayan mimarlık eserleri bırakarak, Türk mimarlığının bu dönemini ölümsüz hale getirmişlerdir. Anadolu'daki Selçuklu mimarlık eserlerinden günümüze kalanların başlıcalarını Sıvas, Erzurum, Kayseri, Ankara, Niğde gibi şehirlerimizde görmek mümkündür. Bu mimarlık eserleri arasında, cami, kervansaray, medrese, türbe, saray, köprü ve hastaneler sayılabilir. Selçuklular, mimarlıklarının yanı sıra taş işlemeciliği ve ağaç oyma işlerinde de ileriydiler.

Türk mimarlığı en muhteşem çağına Osmanlı İmparatorluğu zamanında erişmiştir. Mimarlık, diğer sanat kollarında olduğu gibi İmparatorluğun gelişmesine paralel olarak büyük bir gelişme göstermiş, İstanbul'da Süleymaniye ve Sultanahmet, Edirne'de Selimiye gibi camilerle en üstün dönemine ulaşmıştır. Türk mimarlığı sadece Türkiye sınırları içinde de kalmamış, Süleymaniye'yi yapan Mimar Sinan'ın talebelerinden biri olan Mehmet İsa Efendi'nin Hindistan'da, Agra şehrinde yaptığı Taç Mahal, sadece Türk mimarlığının değil, dünya mimarlığının tek eşsiz eseri olarak tarihe geçmiştir.

Türk Musikisi: Tek sesli musikinin dünyadaki tek mükemmel örneği olan Türk musikisi de bilhassa Türkler'in en üstün medeniyet seviyesine çıktıkları Osmanlı İmparatorluğu devrinde erişilmez bir seviyeye yükselmiş, İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyle beraber musikide de bir

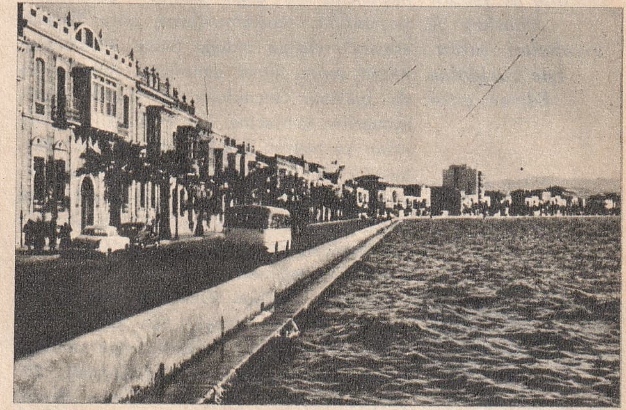

Ege bölgesinin en büyük şehri İzmir, önemli limanlarımızın başında gelir

yetersizlik görülmeye başlanmıştır. Türk bestecilerinin yaptıkları eşsiz eserler Batı musiki dünyasında dahi etkilerini göstermiş, Mozart gibi bazı dev Batı bestecileri Türk melodilerini kullanarak eserler yapmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren Türk musikisini çok sesliye çevirmek için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Türk halk musikisi birçoklarının sandığı gibi klasik Türk musikisinden ayrı bir dal değildir. Halk musikisinde kullanılan sesler ve makamlar tamamen klasik müziktekilerin aynıdır. Usuller de klasik musiki usulleridir. Farklı olan sadece üslûptur.

Resim ve Heykel: Eski Türkler'de duvar resimleri ve minyatür çok gelişmişti. Uygurlar'ın bu alanda verdikleri çok önemli ve değerli örnekler vardır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında resim daha çok minyatür alanında kalmış, yalnız bazı padişahlar resimlerini yaptırmışlardır. İmparatorluğun son zamanlarında, tanzimattan itibaren memlekette Batı'ya bir yönelme olmuş, sanatkâr gençler Avrupa'ya gönderi-

lerek, Batı resmini incelemeleri sağlanmıştır. Daha sonra 1883'te «Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlisi (Güzel Sanatlar Akademisi)» kurulmuş, bugünün değerli ressam ve heykelcilerinin çoğu buradan yetişmiştir. Heykelcilik, Müslümanlıktan önce Türkler arasında yaygın olduğu halde, Müslümanlıktan sonra ihmal edilmiştir. Ancak yine de, bilhassa Selçuklular zamanında büyük mimarlık eserlerine kabartmalar şeklinde insan ve hayvan şekilleri yapılmıştır. Heykelcilik de, resimde olduğu gibi ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişmeye başlamış, Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin kurulmasından sonra da Batılı anlamda heykelcilerin yetişmesi sağlanmıştır.

Her bölgenin kendine öz folklor dansları ve kıyafetleri vardır. İşte bunlardan Edirne ekibi

Tiyatro: Eskiden «temâşâ» denilen ilk «seyir» oyunları Karagöz'den ibaretti. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu içinde oynatılmaya başlayan Karagöz, 20. yüzyıla kadar büyük bir rağbetle devam etmiş, 20. yüzyılda ise «Ortaoyunu» nun gelişmesi, temaşa oyunlarına yeni bir çeşni getirmiştir. Ortaoyunu daha sonra yerini bugünkü tiyatroya bırakmak zorunda kalmıştır. Bugün Türk tiyatrosu gerek devlet himayesindeki, gerek özel teşebbüs elindeki kuruluşlarıyle Avrupa çapında bir başarı göstermektedir.

Eski Türk tiyatrosundan bir örnek: Ortaoyunu

Folklor: Odebiyat, musiki ve oyundan meydana gelen Türk folkloru, yüzyıllar boyunca çok renkli ve ilgi çekici sanat eserleri meydana getirmiştir. Bugün Türk halk musikisi ve edebiyatını severek okuyup dinlediğimiz gibi, Türk halk oyunlarını da aynı zevkle seyretmekteyiz. Bilhassa 1950'den sonra okullara da giren Türk folkloru, geniş şekilde gelişmek imkânı bulmuştur.

Türkiye'de Sağlık ve Sosyal Yardım:

Türkiye'de bugünkü anlamıyle ilk sağlık ve sosyal yardım çalışmaları Tanzimat devrinde başladı. 1838'de ilk «Karantina İdaresi» kuruldu. Bundan sonra da zamanın imkânları derecesinde sağlık çalışmaları geliştirildi. 1868'de «Mecruhin-i Asakir-i Osmaniye» cemiyeti kuruldu ki, bu cemiyet 1877'de «Hilâliahmer» adını aldı. Evvelâ yaralı askerlere, sonra da felâketzedelere yardıma başladı. 1912'de «Sıhhat Müdüriyet-i Umumiyesi» (Genel Sağlık Müdürlüğü) kuruldu, cumhuriyetin başlangıcında da «Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti» kuruldu. Bu vekâlet bugünkü «Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı» nın ilk şeklidir.

Hükümetin sağlık ve sosyal yardım konularına eğilmesi Türkiye'ye pek çok faydalı sağlık müesseseleri kazandırmıştı. Bunlar arasında açılan sayısız hastaneleri, sağlık ve tıp okullarını, sıtma, trahom, verem ve frengi ile savaş çalışmalarını sayabiliriz.

Hükümet ve belediyelerin sağlık teşekküllerinden başka (önce İşçi Sigortaları Kurumu adıyle kurulan) Sosyal Sigortalar'ın da bütün yurt sathına yayılan sağlık çalışmaları olmuş, birçok illerde hastaneler, sağlık tesisleri, dispanserler ve sağlık merkezleri açılmıştır.

Türkiye'de Basın ve Turizm:

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de geniş ölçüde okuma hareketi ancak matbaanın kullanılmasıyle mümkün olmuştur. Türkiye'de ilk matbaa 1729'da kurulmuş ve aradan geçen ilk iki yüzyıl içinde 30.000 kitap basılmıştır.

Turizm bütün dünyada 20. yüzyılda ve daha çok 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen bir endüstridir. Türkiye'de de turizm hızla gelişmiş, yurdumuz bugün, bütün dünyaca tanınan bir turizm cenneti haline gelmiştir. Daha çok, güneşi az, havası iyi olmayan kuzey Avrupa ülkelerinde oturanlar her yıl Türkiye'ye akın etmektedir. Bunların yanı sıra Avrupa'nın başka ülkelerinden ve Amerika'dan da turistler gelmektedir. 1963'te kurulan Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, özel olarak turizm konusunda çalışmakla yurdumuzdaki turizm sanayiini geliştirmektedir. Yabancılar yurdumuzun tabiî güzellikleri yanı sıra tarihî ve arkeolojik zenginlikleri için de gelirler.

Radyo ve Televizyon: Türkiye'de ilk radyo deneme yayınları 1927'de yapılmaya başlandı. 1938'de Ankara Radyosu kuruldu. Deneme yayınlarına 1946'da başlayan İstanbul Radyosu da 1949'da hizmete girdi. Daha sonra İzmir Radyosu kuruldu ve yurdumuzun birçok illerinde kendi çevrelerine yayın yapacak nitelikte birçok il radyoları kuruldu.

Televizyon yayınları Türkiye'de yakın zamana kadar yalnız İstanbul Teknik Üniversitesi'nden deneme makasadıyle yapılan yayınlara inhisar ediyordu. 1968'de Ankara'da bir televizyon istasyonu kurularak düzenli yayın yapmaya başladı.

Türkiye'de Dil ve Edebiyat:

Türk dili Ural - Altay dil ailesinin, Ural koluna giren tek heceli ve çekimli bir dildir. Türk dili Altay devrinden bugüne kadar birçok dönemler geçirmiştir. Bütün bu dönemleri özet olarak Eski Türkçe (6 - 9. yüzyıllar), Orta Türkçe (10 - 15. yüzyıllar) ve Yeni Türkçe (15 - 20. yüzyıllar) olarak üç bölümde toplamak mümkündür. Bugüne kadar gelen en eski Türkçe metinleri Orhon yazıtlarıdır. Bunlar 7 - 8. yüzyıllar arasındaki çağın Türkçesini aksettirir. Daha önceki devirlere ait Türkçe eserler olmakla beraber bunların edebî değeri olmadığı için önemli sayılmaz. Orhon yazıtları, Orhon alfabesi ile yazılmıştır. Orhon alfabesi 38 harften meydana gelen bir alfabedir. Daha sonraki yüzyıllarda (8 ve 9. yüzyıllar), Güney Orta Asya Türkleri arasında Uygur alfabesinin kullanıldığını görürüz. Orhon yazısı gibi, Uygur yazısı da sağdan sola yazılıyor ve alfabesi 18 harften meydana geliyordu.

Türkler, Müslümanlığı kabul ettikten sonra, Türkçe, Arapça ve Farsça'nın tesirinde kaldı. Din dilinin Arapça, sanat dilinin Farsça olmasının bu tesirde büyük rolü olmuştur. Bu iki özellik bakımından Arapça ve Farsça, Müslüman Türk aydınları arasında yayıldı. Türkçe'ye bu dillerden birçok kelime girdi, hatta Türk ilim adamları ve sanatkârları bile eserlerini Arapça ve Farsça yazmaya başladılar. İslâm etkisinden meydana getirilen ilk Türk eseri Yusuf Has Hacib'in yazdığı «Kutadgu Bilig» tir. Bu eserlerde, Arapça kelimelerin dilimize girdiğini ve hece vezni yerine aruzun kullanıldığını görüyoruz. Kutadgu Bilig'den sonra Kâşgarlı Mahmut'un yazdığı «Divan-ü Lûgat-it Türk» adlı eser Türk diline ve edebiyatına büyük hizmetlerde bulundu.

Ancak dinî ve ilmî etkiler yüzünden Türkçe'ye giren Arapça ve Farsça kelimeler gittikçe artıyordu. Selçuklular zamanında Türkçe yeniden canlanmaya, eski kuvvetine kavuşmaya başladı. 13. yüzyıldan sonra Selçuklu devletinin çökmesi üzerine Anadolu'daki Türk beylikleri Türkçe'yi resmî dil olarak kabul ettiler. Türkçe'yi resmî dil olarak ilân eden ilk beylikler arasında Karamanlılar'ı ve Osmanlılar'ı sayabiliriz.15. yüzyıl Osmanlı topluluğu içinde Aydınlı Visalî, Edirneli Nazmî ve Tatavlalı Muharremî gibi Türk dili hususunda titizlikle çalışan edebiyatçılar yetişti. Çağatay bilgini Ali Şir Nevâî de Türk dili konusunda ilim ve sanat çalışmaları yaptı.

Osmanlı İmparatorluğunun yükselme ve genişleme devirlerinde olduğu kadar gerileme devirlerinde de edebiyat ve ilim diline Farsça ve Arapça hâkim oldu. Ancak 19. yüzyılda, Tanzimat'tan sonra Türkçe'ye aşırı derecede giren Arapça ve Farsça kelimelerin ayıklanması yolunda çalışmalar başladı. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren de Türkçe, lüzumsuz Arapça ve Farsça kelimelerden kurtuldu. Bugün dilde çok kesin olarak öz Türkçe'ye doğru bir yöneliş vardır.

Türk mimarlığının ölümsüz şaheserlerinden İstanbul'da Sultanahmet camisi

Türkiye'de Edebiyat:

Türk edebiyatının ilk örnekleri 7. ve 8. yüzyıllara ait olan Orhon yazıtlarıdır. Ergenekon, Oğuz, Alpertunga gibi destanlar da Türk edebiyatının ilk mahsulleri arasındadır. Bununla beraber Türk edebiyatının bundan 900 yıl önce, 9. yüzyılda başladığı kabul edilir. Bu çağın en önemli eseri Karahanlılar (Hakaniye) devleti zamanında Yusuf Has Hacib'in yazdığı «Kutadgu Bilig (Saat Veren Bilgi»)'dir. Aynı devirde yazılan «Aybetü'l - Hakayık» ve «Atabetü'l - Hakayık» adlı eserler de Türk edebiyatının ilk mahsulleri arasındadır. Bu son iki eserin yazarı Edib Ahmet'tir. Bu devre edebiyat dilinin Türkçesi, Hakaniye lehçesi diye anılır. Aynı lehçe 15. yüzyıldan sonra da Çağatayca adını alır. Hakaniye lehçesinde 15. yüzyıla kadar çeşitli edebî eserler verilmiştir. Bunların başında 14. yüzyılda yazılan «Muhabbetnâme» ve «Hüsrev ile Şirin» i sayabiliriz. Muhabbetnâme Herzemî'nin, Hüsrev ve Şirin de Kutb'undur. 15. yüzyılda da Hakaniye lehçesinin kullanıldığı Mâverâünnehir, Harzem, Altın Ordu çevrelerinde yetişen şairler arasında Seyfî Serâyî, Lutfî, Mir Haydar sayılabilir.

Çağatay lehçesinde ise Ali Şir Nevâî ve Babür Şah gibi dev sanatkârlar yetişmiştir. Bunlardan Ali Şir Nevâî'nin en ünlü eseri «Muhakemetü'l - Lûgateyn», Babür Şah'ın en ünlü eseri de «Babürnâme» adındaki seyahat ve otobiyografi kitabıdır.

Bunlardan başka Oğuz lehçesi ve Aze-

Balıkesir'de Yenicami

Diyarbakır'da Ulucami

TÜRK EDEBİYATININ ÖLMEZ İSİMLERİ:

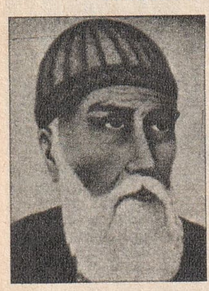

Fuzulî

Bâki

Nedim

Şeyh Galip

rî lehçesi (Doğu Oğuz Türkçesi), Horasan'ın büyük şehirleriyle, Tebriz ve Bağdat'ta yerleşmiş, «Dede Korkut Masalları» bu Türkçe'nin halk dilindeki şekli olarak doğmuştur. Çok geniş ölçüde bir gelişme görülen Azerî lehçesinde Türk edebiyatının en büyük şair ve sanatkârları yetişmiştir. 18. yüzyıla kadar yaşayan Azerî lehçesinde eser veren edebiyatçıların başlıcaları: Kadı Burhaneddin, Nesimî, Köroğlu, Âşık Kerem, ve nihayet Fuzûlî'dir.

Anadolu Türk Edebiyatı: Anadolu'nun dışında gelişen bu lehçelerde verilen eserler yanı sıra Anadolu'da da Batı Oğuz Türkçesi, başka bir deyişle Anadolu Türkçesi yahut Anadolu lehçesi gelişmiş, Anadolu lehçesindeki eserler, önceleri diğer lehçelerle beraber yürümüş, fakat sonradan hepsini çok geride bırakarak Türk kültür ve edebiyatının tek temsilcisi haline gelmiştir.

Anadolu lehçesindeki Türk edebiyatı 13. yüzyılda başlar, günümüze kadar devam eder. İlk bakışta Anadolu edebiyatının iki ayrı yönde geliştiği dikkati çeker. Şekil, vezin, ifade ve dil bakımından birbirinden farklı olan iki edebiyatın doğduğu görülür. Bunlar Halk Edebiyatı ve Divan Edebiyatı'dır. Divan Edebiyatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesine paralel olarak gelişmiş, 16.-18. yüzyıllarda en mükemmel şeklini bulduktan sonra gerilemeye başlamış, sonunda yerini bugünkü edebiyata bırakmıştır.

Türk edebiyatını en geniş ölçüde, Tanzimat'tan önceki ve sonraki edebiyat olmak üzere iki ana bölümde inceleyebiliriz. Tanzimat'tan önceki Türk edebiyatında tasavvuf felsefesinin büyük etkileri olmuştur. Tasavvufî edebiyat çığırı ise 12. yüzyılda Horasan'da Ahmet Yesevî adlı Türk şairiyle açılmıştır. 13. yüzyılda bu edebiyatın kurucularıyle beraber başlayan tasavvufî görüş ileriki yüzyıllarda da varlığını devam ettirmiştir. 13. ve 14. yüzyıl Anadolu Türk edebiyatını Yunus Emre, Sultan Veled, Âşık Paşa, Şeyyad Hamza, Hoca Dehhanî, Gülşehrî, Ahmedî temsil eder. Anadolu Türk edebiyatının başlangıç devrelerinin en önde gelen simalarından ikisi de 14. ve 15. yüzyıllarda yaşayan Mevlid yazarı Süleyman Çelebi ile 15. yüzyılda yaşayan Şeyhî, Necatî ve Ahmet Paşa'dır.

16. yüzyılla beraber Türk edebiyatının altın çağı başlar. Anadolu dışında Azerî lehçesiyle yazan Fuzulî ile Istanbul'da yaşayan Baki bu dönemin olduğu kadar bütün Türk edebiyatının da en büyük iki şairidir. Bu iki dev simadan başka yine aynı yüzyıl içinde Hayalî, Ruhî gibi çok kudretli şairler yetişmiştir. Aynı dönemde tarih ve tezkere yazarlığı da gelişmiş, bu alanda Hoca Sadeddin, Lâtifi, Âli yetişmiştir.

Türk edebiyatının gelişmesi 17. yüzyılda da devam etmiş, 16. yüzyılda başlayan altın çağ, bu yüzyılda da yeni meyvelerini vermiştir. 17. yüzyılın en önde gelen şairleri Şeyhülislâm Yahya, Nabi, Nef'î'dir. Nesir alanında da Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi gibi iki büyük isim yetişmiştir. Evliya Çelebi «Seyahatname» adlı büyük eseriyle tanınır. Gerçek bir bilgin olan Kâtip Çelebi'nin ise en ünlü eseri bibliyografik bir eser olan «Keşfü'z-Zünûn» dur. Ünlü halk şairi Karacaoğlan da bu yüzyılda yaşadı.

18. yüzyıl klasik Türk edebiyatında da iki dev isim dikkati çeker. Bunlardan biri yüzyılın başlarında yaşayan Nedim, diğeri de sonlarında yaşayan Şeyh Galip'dir. Şeyh Galip, Divan Edebiyatı'nın son büyük temsilcisidir. Ondan sonra Divan Edebiyatı kuvvetini kaybetmiş ve yerini Tanzimat Edebiyatı'na bırakmıştır.

19. yüzyıl imparatorluğun çöküş devresidir. Yüzyılın başlarında edebiyatta da gözle görülür bir gerileme olmuş, büyük bir kalkınma hamlesi olan Tanzimat'la beraber edebiyat alanında da Batılı yenilikler başlamıştır. 18. ve 19. yüzyılların başlıca halk şairleri: Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zühtü, Âşık Dertli ve Vasıf'tır.

Tanzimat Edebiyatı ve Sonrası: Türk edebiyatından Batı çığırının başlangıcı olan Tanzimat Edebiyatı, Şinasi ile başlar, Namık Kemal, Ziya Paşa, Recaizâde Ekrem, Ahmet Mithat Efendi ve Sami Paşazâde Sezâî'dir. Bu devrede Türk edebiyatında ilk defa olarak tiyatro ve roman tarzında eserler de verilmiştir. Tanzimat Edebiyatı'ndan sonra 19. yüzyılın sonlarından itibaren Servet-i Fünun Edebiyatı başlar. Adını bir dergiden alan bu edebî akım 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Modern Türk Edebiyatı'nın en büyük edebiyatçılarından bir kısmını yetiştirmiştir. Servet-i Fünun'un başlıca temsilcileri Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin, Halit Ziya Uşaklıgil'dir.

Servet-i Fünun Edebiyatı'nda nispeten ağdalı olan Türkçe, daha başka edebiyatçılarımızın kaleminde büyük bir hızla yabancı kelimelerden temizlenmeye başladı. Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp gibi yazar ve şairler eserlerinde gerçekten sade bir dil kullandılar. Bu devrede yaşayan, fakat edebî akımlara girmeyen başka bir büyük şairimiz Mehmet Âkif Ersoy da şiirlerinde sade bir Türkçe kullandı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı Atay, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin sade Türkçe ile mensur eserler verdiler.

Diğer taraftan «Beş Hececiler» diye anılan Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Enis Behiç Koryürek ve Halit Fahri Ozansoy da Türk şiirinin aruz vezninden uzaklaşması ve şiir dilinin tamamen saf Türkçe'ye dönmesi yolunda öncü oldular.

Cumhuriyet Devri Edebiyatı'nın temelini 1908'den sonra yetişen yukarıda saydığımız edebiyatçılar atmıştır. Cumhuriyet devrinde iki dev şair Yahya Kemal ve Ahmet Haşim yetişmiştir. Bütün eserlerini cumhuriyet devrinde verenler arasında ise Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Ömer Bedrettin Uşaklı, Abdülhak Şinasi Hisar v.b. yi sayabiliriz. Hemen hemen cumhuriyetin 20. yılı sıralarında Cahit Sıtkı Tarancı ve Ahmet Muhip Dranas'la edebiyatta yeni bir çığır açılmış, şiirde vezin ve kafiye eski önemini kaybetmiştir. Bu alanda yetişen şairlerin en önemlileri Orhan Veli Kanık, Asaf Halet Çelebi, Behçet Necatigil v.b. dir. Türk roman ve hikâyeciliğinin cumhuriyetten sonraki en önemli temsilcileri Sait Faik, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir, Fâkir Baykurt, Samim Kocagöz v.b.'dir.

Türkiye'de Devlet ve Hükümet:

Cumhuriyetle idare edilen Türkiye devletinin temeli 1961 Anayasası'nın prensiplerine dayanır. Türkiye'nin bir cumhuriyet olduğu ve memleketteki yasama yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğu yazılıdır. Yasama yetkisini Türk milleti adına kullanan Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) Millet Meclisi ve Senato'dan meydana gelir. Her iki meclisin üyeleri de genel oyla seçilir. Yalnız Senato'da 23 üye vardır ki bunlar Millî Birlik Komitesi üyeleridir. Siyasî partilere kaydolmamak şartıyle, seçilmeden, ömür boyu senatörlük ederler. Bir de Senato'nun Cumhurbaşkanlığı kontenjanından 15 üyesi seçilmeden meclise girer. Ancak bunların senatörlüğü ömür boyu değil, 6 yıl içindir.

Millet Meclisi 415, Senato 188 üyeden kuruludur. Bunun 150'si seçimle gelir. 15'i Cumhurbaşkanı kontenjanından girer, geriye kalanını da eski M.B.K. üyeleri teşkil eder.

Kanunları Millet Meclisi yapar. Millet Meclisi'nin yaptığı kanunlar Senato'da tekrar görüşülerek tasdik edilir. Senato, değişiklik yapmak isterse kanunu Millet Meclisi'ne iade eder. Konu Senato ve Meclis karma komisyonlarında görüşülür. Yapılacak değişikliğe göre kanun kabul edilir. Millet Meclisi değişikliği kabul etmez de tekrar aynı kanun üzerinde ısrar ederse o zaman Senato bunu kabul etmeye mecburdur. Kanunlar Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilip Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girer.

Yürütme Yetkisi: Bütün kanunların yürütme yetkisi başta Cumhurbaşkanı olmak üzere bakanlar kuruluna aittir. Bakanlar kurulu üyeleri, Cumhurbaşkanı tarafından seçilen başbakanın seçtiği bakanlardan meydana gelir. Başbakanın görevi hükümetin genel siyasetini yürütmek, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlamaktır. Bakanlar kurulu Meclis'ten güven oyu alamazsa düşer.

İdare Teşkilâtı: Bakanlar kurulunun sorumluluğu ve yetkisi altındaki hizmetler ve bunları yürüten daireler genel olarak

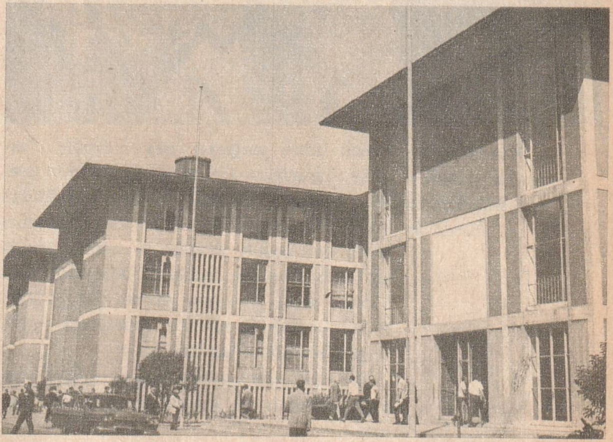

Istanbul'da Adliye Sarayı

«idare» diye anılır. Türkiye'de idare teşkilâtı, merkezî ve mahallî idare esasına dayanır. Merkezî idareyi başbakanlık ve bakanlıklar meydana getirir. Dışişleri Bakanlığı hariç diğer bütün bakanlıkların yurt içinde teşkilâtı vardır. Bu teşkilât sayesinde her bakanlık, kendi bakanlığına düşen işleri yürütür. Dışişleri bakanlığı ise yabancı ülkelerde temsil edilmemizi sağlar.

Mahallî İdareler: İl özel idaresi, belediyeler ve köylerdir. Türkiye'de en eski mahallî idare köydür. Her köy, köy halkının seçtiği ihtiyar meclisi ile muhtar tarafından idare edilir. İl özel idareleri o il ile ilgili kamu hizmetlerini karşılar. Bütçesini il genel meclisi hazırlar. Belediyeler ise şehirlerin medenî ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş mahallî idarelerdir. Belediyelerin başlıca organları: Belediye başkanı, belediye meclisi ve belediye encümenidir.

Yargı Yetkisi: Bu yetki hâkimlere verilmiştir. Hâkimler bağımsızdır, kanunlara ve vicdanlarına göre karar verirler. Hâkimlerle ilgili her türlü işler Yüksek Hâkimler Kurulu tarafından yürütülür. Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Davaların ko-

nusuna göre, ticaret, ceza, sulh v.b. gibi çeşitli mahkemeler vardır. Taraflar dilerse mahkemenin verdiği bir kararı temyiz

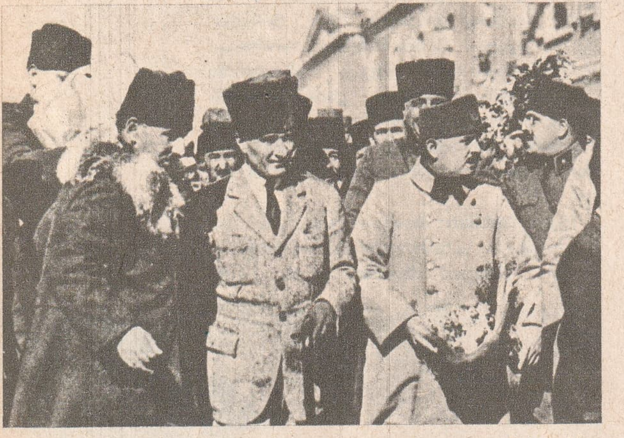

Kurtuluştan sonra Atatürk ve arkadaşları İzmir'de

etmek üzere yargıtaya baş vurabilir. Yargıtay, kararların son inceleme yeridir. Üyeleri, Yüksek Hâkimler Kurulu tarafından seçilir. Danıştay, fertle devlet arasındaki idarî uyuşmazlık davalarına bakar. Danıştay'ın başkan ve üyelerini Anayasa Mahkemesi seçer. Anayasa Mahkemesi, T.B.M.M.'nin yaptığı kanunların Anayasaya uygun olup olmadığını kontrol eder.

Bu saydıklarımızdan başka askerî yargıtay teşkilâtı ve Askerî Yargıtay da vardır.

Tarih:

Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli 1. Dünya Savaşı'nda yenilmemiz üzerine düşmanların yurdumuzu işgaline karşı başlayan Kurtuluş Savaşı ile atılmıştır. Cumhuriyet yolunda atılan ikinci önemli adım 23 nisan 1920'de toplanan ilk Büyük Millet Meclisi'nin açılması üzerine yine Ankara'da bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kuruldu. Meclis ve hükümet başkanlıklarına Atatürk seçildi ve bütün Kurtuluş Savaşı'nı bu ilk meclis ve hükümet yürüttü. Çeşitli mütareke ve antlaşmaları bu hükümet yaptı. İşgal altında bulunan başkent Istanbul'da da bir hükümet vardı, fakat fiilen iş göremez haldeydi. Son olarak Kurtuluş Savaşı'nın en önemli meydan muharebesi olan Başkumandanlık Meydan Muharabesi kazanılınca, Mudanya Mütarekesi'ni de (11 ekim 1922), yine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti yaptı. Üç hafta sonra da 1 kasım 1922'de Saltanat resmen kaldırıldı. Böylece 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu fiilen son bulmuş oluyordu. Son padişah Mehmet Vahidettin VI, 17 kasım 1922'de bir İngiliz harp gemisine binerek Türkiye'yi terk etti.

Artık Istanbul hükümeti de çekilmiş, bütün yetkiyi fiilen Büyük Millet Meclisi Hükümeti üzerine almıştı. 24 temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imza edilmesi üzerine artık cumhuriyetin ilân edilmesi için hiçbir sebep kalmıyordu.

Cumhuriyetin ilân edilmesi için önce bir başkent seçilmesi, sonra bir anayasa hazırlanması lâzımdı. Millet Meclisi'ndeki çeşitli görüşmelerden sonra Ankara'nın başkent olmasına karar verildi. Anayasa hazırlıkları 28 ekim gecesi tamamlandı, 29 ekim 1923'te de cumhuriyet ilân edildi. Cumhuriyetin ilânından hemen sonra cumhurbaşkanlığı seçimine geçildi ve Mustafa Kemal cumhurbaşkanlığına seçildi.

Saltanata son verilmiş, cumhuriyet ilân edilmişti, fakat Halifelik henüz devam ediyordu. Bu müessesenin de artık yıprandığı, faydasız hale geldiği gerekçesiyle Millet Meclisi'ne bir önerge verildi. 3 mart 1924'te Halifelik de kaldırıldı ve Halife ile beraber Osmanlı hanedanının bütün üyeleri yurt dışına çıkarıldı. Daha sonra 24 mayıs 1924'te yeni bir anayasa yapıldı.

Cumhuriyetin ilânından sonra devlet mekanizmasının karşısına birçok meseleler çıkmıştı. Bunların başında din, eğitim, öğretim ve hukuk meseleleri geliyordu. Osmanlı İmparatorluğu zamanında din ve devlet işleri birbirine bağlıydı. Cumhuriyetin ilânından sonra Anayasaya uyularak lâik bir idare tarzı tatbik edildi. Din ve devlet işleri birbirinden ayrıldı. Öte yandan eski hukuk prensiplerinin de değiştirilmesi gerekiyordu. 17 şubat 1926'da Medenî Kanun kabul edildi ve 6 ay sonra da yürürlüğe girdi. Medenî Kanun yapılırken İsviçre hukuku esas alındı ve bu kanunu 26 hukuk bilgini hazırladı.

Eğitim ve öğretim alanında da büyük devrimlerin yapılması gerekiyordu. 3 mart 1924'te çıkarılan «Tevhid-i Tedrisat Kanunu» yla medreseler kaldırıldı, öğretim lâik esaslara dayandırıldı. Ondan sonra bir öğretim seferberliği açıldı. 9 ağustos 1928'de Latin harfleri kabul edilerek, Arap harflerinin kullanılmasına son verildi. Bu, eğitim alanında yapılan çok önemli bir devrimdi. Yine bu arada fes kullanılmasına yavaş yavaş son verildi. İlk defa Atatürk 1925'te şapka giydi. 1934'te çıkarılan «Kıyafet Kanunu» ile de bütün erkekler şapka giydi. Bu arada tekkeler ve türbeler kapatıldı, şeyhlikler kaldırıldı.

Bu kültürel çalışmaların yanı sıra ekonomik alanda da büyük hamleler yapıldı. Köylüyü kalkındırmak için 1925'te âşâr denen vergi kaldırıldı. 1929'da tarım kredi kooperatifleri kuruldu, yerli sanayi teşvik edildi. Yeni yeni kara ve demiryollarının yapılmasına başlandı. Böylece bütün Tür-

kiye tam bir kalkınma havasına girmiş oldu.

Bu arada dış siyasetimiz de günden güne kuvvetleniyordu, çeşitli ülkelerle, çeşitli konularda antlaşmalar yapılıyordu. 1936'da Boğazlar üzerindeki kayıtsız şartsız Türk hâkimiyeti tanındı (Montreux Antlaşması), 1939'da Hatay anavatana katıldı.

Atatürk'ün ölümünden sonra çıkan 2. Dünya Savaşı'na Türkiye katılmadı, tarafsız kaldı. Fakat yaptığı bir üçlü antlaşma ile İngiltere ve Fransa'nın bulunduğu Müttefikler cephesini tutuyordu. 1941'de Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalandı. Türkiye, 1944'e kadar savaşa girmemekle beraber savaşın sayısız sıkıntılarını çekti. Sonunda savaşın bitmesine kısa bir süre kala Almanya ve müttefiklerine karşı savaş ilân etti. Ama yine de fiilen savaşa katılmadı.

Savaşın bitmesinden sonra milletlerarası çeşitli teşkilâtların kurulması, dünya devletlerine daha fazla yaklaşmamız bizde de gerçek demokrasinin kurulmasını sağladı. 1945'ten itibaren çeşitli siyasî partiler kurulmaya başlandı. 1950 seçimlerinde cumhuriyet kuruluşundan beri ilk defa Cumhuriyet Halk Partisi'nden başka bir parti, Demokrat Parti iktidara geçti. Bu parti 27 Mayıs 1960 İnkılabı'na kadar iktidarda kaldı. İnkılâptan sonra yapılan 1961 seçimlerinde hiç bir parti tam çoğunluğu kazanamadığından, 1965 seçimlerine kadar hükümet, koalisyon kabineleri kurmak suretiyle çalıştı. 1965 seçimlerinde ise Adalet Partisi mutlak çoğunluğu sağlayarak tek başına iktidara geldi.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ, sol eğilimli bir partidir. 13 şubat 1961'de İstanbul'da kurulmuştur. İlk kurucuları, Kemal Türkler, Avni Erakalın, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Salih Özkarabay, İbrahim Denizciler ve Adnan Arkın'dır. T.İ.P'nin ilk Genel Başkanlığına Avni Erakalın seçilmiş, daha sonra aynı göreve Mehmet Ali Aybar getirilmiştir. Parlamento'da 14 milletvekili ve 1 senatörle temsil edilmektedir.

TÜRKLER, yaşayan milletlerin en kalabalıklarından biridir. Son bilgilere göre Türk adı ilk defa 6. yüzyılda görülmüştür. Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra bir boy İç Asya'da millî birliği sağlamıştı. Bunlar kendilerine «Kök Türk» adını vermişlerdi. Bundan Türk adının, önceden bir boyun adı olduğu anlaşılmaktadır. Sonradan da bir boylar birliğinin adı haline gelmiş ve yerleşmiştir. Daha önceleri Türkler için genel ad Hun'du. Meselâ Çin, Ermeni ve Bizans kaynakları uzun süre Türkler'e «Hun» diye hitap etmişlerdir.

Daha sonraki Uygur metinlerinde Türk adına yeniden raslanmaktadır. Kelimenin anlamı ise, güç, güçlüdür. Ortaçağ'da aynı kelime İran edebiyatında güzel anlamında kullanılmıştır.

19. yüzyılın başından beri dil bilginleri, Altay dilleri grubu ile Ural dilleri grubunu aynı köke sahip görmektedirler. Fakat bu iddia çok kere faraziyelere dayanmaktadır.

Bir Türk tipi

Antropoloji bilginleri ise yeryüzü insanlarını Europid (Avrupalı), Mongolid (Moğol) ve Negrid (Kara) diye üçe ayırmaktadırlar. Ayrıca Europid grubu da Teuto-Nordik, Dalo-Nordik ve Doğu Baltık (hepsi açık tenli ve açık renk saçlı); Alpin, Dinarid ve Turanid (renkleri az açık); Mediteran, Taurid ve İndid (esmer tenli, siyah saçlı) olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Baltık, Alpin, Dinarid ve Turanid sınıfları brakisefal, diğerleri dolikosefal'dir. Türkler, Europid ırk grubunun orta kesimindeki Turanid bölümüne sokulmaktadır. Bu bölüme Turki adını veren bilginler de vardır.

Türkler'in anayurdunun kesin yeri hakkında da kesin bilgiler yoktur. Bazı bilginler, anayurdun Altaylar ile Sayan dağları bölgesi olduğunu ileri sürerken, diğerleri Kingan dağları bölgesi veya Orta Asya olduğunu iddia etmektedirler. Macar dil bilgini Nemeth'e göre, eski Türkçe ile ana Ural dili arasında kesin bir temas, ayrıca çok eski Hint ve Türk kelimeleri katılışı vardır. Buna dayanarak Nemeth, Türkler'in anayurdunun Batı Asya'da, Aral gölü kuzeyinde olduğunu ileri sürmektedir. Türkler' in tarih öncesi devirlerindeki hayatlarını kesin olarak aydınlatacak şey İç Asya arkeolojik kazı ve incelemeleridir. Fakat şimdiye kadar Rus bilginlerinin bu yolda yaptığı çalışmalar da bir sonuç vermemiştir.

Türkiye İşçi Partisi amblemi

Tarihi Türk etnolojisi beş ana devreye ayrılır:

1 - En Eski Devre (Tarih öncesi - M.Ö. 4): Bu devrede İç Asya'da yaşayan Türk boyları hakkında Çin ve Yunan kaynaklarının verdiği bilgiler üzerinde kesin araştırmalar yapılmamıştır.

2 - Hun Konfederasyonu ve Dağılma Devresi (M.Ö. 4 - M.S. 6): İç Asya'da ilk defa Hunlar bütün Türk boylarını bir idare altında toplamışlardır. M.S. 216'da Hun İmparatorluğu'nun yıkılışı ile boylar da dağılmış, bir kısmı yeni devletler kurmaya çalışırken, bir kısmı da Batı'ya göçmüştür. Bu devredeki başlıca boylar şunlardır: Hunlar (veya Kunlar), Ogurlar, Aparlar (veya Avarlar), Kırgızlar, Ting-Ling'ler, Uygurlar, Basmıllar, Sabırlar, Hazarlar, Bulgarlar, Kabarlar, Yakutlar.

Bir Kalmuk tipi

3 - Köktürk Konfederasyonu ve Dağılma Devresi (6 - 13. yüzyıllar): Üç yüzyıl süren göçler ve iç mücadelelerden sonra, Türkler yeniden ancak Köktürk imparatorlarının idaresinde toplanmışlardır. Bu seferki birlik, Türk adı altında olmuştur. İki yüzyıl süren birlik yeniden bozulunca, boylar tekrar dağılmışlardır. Bu sefer göç kuzeye değil, güneye olmuş, özellikle Oğuzlar Horasan, Kuzey İran, Irak, Kafkaslar ve Anadolu'ya yayılarak buraları Türkleştirmişlerdir. Bu devrede Uygurlar, Kırgızlar ve Basmillar'dan başka şu Türk boyları vardı: Kumanlar (Amur nehri civarında yaşarken 9. yüzyılda Batı'ya göç ederek, Hazar'ın kuzeyi ile Balkanlar arasında yayılmışlardır); Köktürkler (Türk kelimesine ilk defa raslanan boydur. Araplara tabi yaşarken 546' da isyan etmişler, bağımsızlıklarını kazanıp bütün boyları hâkimiyetleri altına almışlardır); Türgişler (İli bölgesinde yaşarken, Arap orduları ile savaşmışlar, Uygur boyları arasında erimişlerdir); Oğuzlar (Aral gölü ile Yayık nehri arasında yaşarlarken, bir bölümü Balkanlar'a ve Orta Avrupa'ya kadar göçtü, asıl bölümü Anadolu'ya kadar yayıldı. İlk yerleşmiş Türk boylarındandılar. Seyhun'un kuzeyinde kurdukları şehirler vardı); Peçenekler (Hazar'ın kuzeyinden Orta Avrupa'ya kadar yayılmışlardır); Karluklar (Karahanlılar devletini kurmuş, ilk defa İslâmiyeti kabul etmişlerdir); Tölişler, Tarduşlar, Kimekler, Kıpçaklar, Kalaçlar, Tohsılar, Argular, Türkmenler. Bunlardan başka daha küçük boyların var oldukları da bilinmektedir.

4 - Moğol İstilâsı Devresi (13 - 14): 1215'te başlayan Moğol akınları, Türk boylarının düzenini allakbullak etti. Moğol istilâsı sonunda Türk kültürü ağır bastıysa da, Türk etnolojisi de büyük zararlar gördü. Birçok Türk boyu eridi, Moğol görünüşü kazandı, pek çoğu yurtlarını terke mecbur kaldı.

5 - Yeni Boylar Düzeni ve Yerleşme Devresi (14 - 15): Moğol akınlarından sonra Türk boyları yeniden düzenlenip toparlanmaya başladılar. Yerleşme hareketleri gelişti ve hızlandı. Yerleşmeler arttıkça, boyların gelenekleri de kaybolmaya başladı. Bu devrenin başlıca boyları şunlardır: Türkmenler, Kırgızlar (Sırasıyle Moğol ve Kalmukların hâkimiyeti altına girmişlerdir); Calayırlar, Tatarlar (Önceleri bu ad Tunguz ve Moğol karışımı boyların idarecilerine verilirken, sonradan Moğollara verilmeye başlanmıştır); Özbekler, Kazaklar, Nogaylar, Naymanlar, Gagavuzlar (Hıristiyan Ortodoks mezhebindendirler).

Türklerin anayurtlarından göçleri yüzyıllarca sürmüştür. Başlıcaları şunlardır:

1 - M.Ö. 3500 - 3000 (Anayurttan Güneybatı İran ve Mezopotamya'ya).

2 - M.Ö. 2000 - 1500 (Bugünkü Moğolistan ve Kuzey Çin'e).

3 - M.Ö. 1300 - 1000 (Doğu ve Batı Türkistan'a).

4 - M.Ö. 1200 - 1000 (Yakutlar, Sibirya'ya).

5 - M.Ö. 1000 (Türkistan üzerinden İndus - Pencap bölgesine, kimlikleri tespit edilemeyen boylar).

6 - M.Ö. 1000 - 500 (Karadeniz kuzeyindeki bozkırlara).

7 - M.S. 4. ve 5. yüzyıllar (Avrupa Hunları'nın Batı Avrupa'ya göçü).

8 - 5. yüzyılda (Ak Hunlar'ın Doğu İç Asya'dan, Kuzey Hindistan ve Afganistan'a göçü).

9 - 6. yüzyılda (Avarlar, Orta Avrupa'ya, Sabırlar, Hazar denizi kuzeyinden, Kafkaslar'a).

10 - 7. yüzyılda (Hazarlar, Kafkaslar'a).

11 - 9 ve 10. yüzyıllarda (Uzlar, Peçenekler, Kumanlar ve Kıpçaklar, Karadeniz kuzeyindeki bozkırlara ve Balkanlar'a; Oğuzlar da, Suriye, Mısır, Anadolu, Balkanlar, Kıbrıs ve Kuzey Afrika'ya).

12 - 13. yüzyılda (Kalaçlar, Kuzey Hindistan'a; Karadeniz kuzeyindeki Kıpçak elinden, Mısır'a).

13 - 14. yüzyılda (Akkoyunlular ve Karakoyunlular, İran ve Doğu Anadolu'ya; Hint - Türk imparatorluğunu kurmak için de, Kuzey Hindistan'a).

Eski Türk uygarlıkları ise başlıca üç devrede incelenebilir: 1) Eski Türk Uygarlığı Devresi, 2) Müslümanlık Etkisindeki Devre, 3) Batı Kültürü Etkisi.

Eski Türk Uygarlığı Devresi: Tarih boyunca «Yerleşmiş uygarlıklar» ve «Bozkır uygarlığı» iki tür uygarlık olduğuna göre, eski Türk uygarlığı bunlardan ikincisine, yani «Bozkır uygarlığı»na dahil edilebilir. Bu türe «Atlı Kültür» de denir.

Bozkır uygarlığı, Avrasya'nın bozkırlarında, Türkler, Partlar, Alanlar, İskitler, Moğollar arasında gelişti. Geniş bozkırlar, tarım güçlüğü, hayvan besleyiciliği, bu uygarlığın doğmasında en önemli rolü oynamıştır. Fakat öncüsünün Türkler olduğu bir gerçektir. Bu toplulukların insanları sürüleri için daima taze otlaklar aramak zorunda kalmışlardır. Fakat bunları yine de göçebelerle (Berberîler, Bedevîler gibi) karıştırmamak gerekir. Çünkü bu topluluklar hâlâ şehirlere girememişlerdir.

Ayrıca bu uygarlık türü sayesinde insanlık bazı hayvanların ehlileştirilmesini, kemik kültürünü, tekerlek ve araba yapımını, savaş düzenlerini öğrenmişlerdir.

Aynı topluluklarda önce Şamanizm dini

hâkimdi. Sonradan tek tanrı görüşü de benimsenmiştir.

Türk toplumunda sanat anlayışı da ileriydi. Süslemede hayvan motiflerine özellikle itibar ederlerdi. Destanları ve ozanları sağlam bir edebiyat anlayışına sahipti. Belirli bir hukuk ve ekonomi düzenleri de vardı.

Devlet idaresi ise en gelişmiş taraflarıydı. Oymak, boy ve il denen bölünmelerden ibaret bir örgütlenme tarzları vardı. Reisler, kişisel kudrete bakılarak seçilirdi. Sağ ve sol kollar düzeni benimsenmişti. Askerlik de çok ileriydi.

Üstelik Türk toplulukları yerleşme imkânı buldukları topraklarda yerleşip şehirler, hatta devletler kurarak, yerleşme yeteğine sahip olduklarını da tarih çağları boyunca göstermişlerdir. İç Asya'da Uygurlar, 7. yüzyılda Hazarlar ve Bulgarlar, bunların en iyi örnekleridir.

Müslümanlık Etkisindeki Devre: İslâmiyet, Araplar tarafından ortaya atıldığı halde, genişlemesinde ve bir İslâm uygarlığı doğmasında Türkler'in büyük payı olmuştur. Türkler'le beraber İranlılar da, bilginleri, edebiyatçıları, dilcileri, filozofları, hekimleri ve sanatçıları ile İslâmiyetin yükselmesine yardım etmişlerdir. Fakat Türkler, özellikle İslâmiyet geleneklerine körü körüne bağlanmamışlar, kendi hukuk ve geleneklerini de devam ettirmeyi bilmişlerdir. Özet olarak bu devrede Türk uygarlığının İslâmiyet içinde erimediği, aksine Türkler'in kendi uygarlıklarından İslâmiyete çok şeyler kattıkları söylenebilir.

Batı Kültürü Etkisi: 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye Türkler'inin, ileri görüşlü devlet ve fikir adamlarının etkisiyle, Batı uygarlığına doğru bir yönelişe girdikleri görülür. Güzel sanatlarda, edebiyatta, askerlik ve siyaset alanında, hukukta ve dünya görüşünde dünyaya hâkim olan Batı uygarlığı görüşleri, Türkler tarafından da benimsenmeye başlamıştır. Fakat Türkler bunda da kendi geleneklerini devam ettirerek, yeni bir kaynaşma meydana getirmeyi becermişlerdir.

Bugünkü Türk Toplulukları: Bugün yeryüzünde yaşamakta olan Türk toplulukları 4 ana gruba ayrılırlar:

1 - Sibirya Türkleri: Yakutlar: S.S.C.B.'ne bağlı ve Hristiyanlığın Ortodoks mezhebini kabul etmiş bir topluluktur. Nüfusları yarım milyona yakındır.

Altay Türkleri: Müslümanlar azınlıktadır. Nüfusları 400.000'e yakındır.

2 - Türkistan Türkleri: Özbekler: Nüfusları 10.500.000'e yakındır. Müslümandırlar. 15'ten fazla oymağa ayrılmışlardır.

Kazaklar: Nüfusları 9.000.000'a yakındır. Müslümandırlar. Zengin bir halk edebiyatları vardır.

Kırgızlar: Nüfusları 2.500.000'i bulmuştur. Müslümandırlar. Göçebelikten şehir hayatına geçmektedirler.

Türkmenler: Nüfusları 6.000.000'a yakındır. Müslümandırlar. Halı dokumacılıkları ünlüdür.

Karakalpaklar: Nüfusları 250.000'dir. Müslümandırlar.

Uygurlar: Nüfusları 3.000.000'a yakındır. Müslüman olup, çok eskiden beri şehirlere yerleşmiş olarak yaşarlar.

Kuramanlar: Nüfusları 70.000'dir. Özbeklerle karışık yaşarlar. Müslümandırlar.

Kıpçaklar: Nüfusları 60.000 olup, Müslümandırlar. Özbeklerin etkisi altında kalmışlardır.

Tarançılar: Nüfusları 173.000'e yakındır. Müslümandırlar. Uygurlarla karıştırılırlar.

Kentliler: Nüfusları 7.000.000'a yakındır. Müslümandırlar. Çok eskiden beri şehirlere yerleşmiş olarak yaşar ve küçük sanatlarla uğraşırlar.

3 - Kuzey Türkleri: En önemlileri Kazanlılardır. Nüfusları 8.500.000'dir. Yanlış olarak bunlara «Tatar» da denir. Müslümandırlar.

Çuvaşlar: Hıristiyan Ortodoksturlar. Çok eskiden beri yerleşmiş olarak yaşarlar. Nüfusları 2.000.000'a yakındır. Kırımlılar: Nüfusları 900.000'e yakındır. Stalin devrinde bir katliamın kurbanı olmuşlardır.

Ayrıca Tataristan'da Başkırtlar, Mişerler, Tipterler; Kırım, Polonya ve Romanya'da Nogaylar; Kırım, Polonya ve Mısır'da Karaylar; Kafkasya'da Kundurlar; Tataristan'da Kreşinler; Batı Sibirya'da Buharalılar; Tataristan'da Nogaybekler; Romanya ve Sovyet Rusya'da Kırımlılar, Kumuklar, Karaylar, Balkarlar, Gagavuzlar da Türk soyundandır.

4 - Batı Türkleri: Başlıcaları İran, Azerbaycan, Irak, Türkiye, Suriye, Kıbrıs, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Yugoslavya ve Romanya Türkleridir. Bu ülkelerde yaşayan Türkler'in toplu nüfusu 43.500.000'e yakındır.

5 - Diğer Türk toplulukları: Saydıklarımızdan başka, Amerika, Almanya, Arjantin, Cezayir, Avustralya, İngiltere, Mısır ve Yemen'de de bu ülkelere göç edip yaşayan Türk azınlıkları vardır.

TÜRKMENİSTAN, Sovyetler Birliği'ni teşkil eden 15 cumhuriyetten biridir. Kuzeyinde Karakalpakistan bağımsız Türk cumhuriyeti, doğusunda Özbekistan, güneyinde İran, güneydoğusunda Afganistan, batısında Hazar denizi, kuzeybatısında da Kazakistan ile çevrilidir. Nüfusu: 1.516.000, yüz-

Bir Özbek tipi

Nogay Tatarı

ölçümü: 488.000 km.^{2}, başkenti: Aşkabat'tır.

Türkmenistan arazisinin büyük bir kısmını Karakum çölü kaplar. Batıda Hazar kıyıları, güneyde de dağlık bölge yerleşmeye elverişlidir. En önemli akarsuyu, Amu Derya'dır. Murgap, Etrek ve Merv de Türkmenistan topraklarından geçer. Yağışlar azdır. Halk hayvancılık ve pamuk tarımı ile geçinir. Petrol, demir, kükürt, başlıca madenleridir. Maden, kereste ve dokuma endüstrileri gelişmiştir. Başlıca şehirleri, başkent Aşkabat'tan sonra Merv, Çarçuy, Tarauz, Çavuş ve Kerki'dir.

Tütün

TÜRKOĞLU, Akdeniz Bölgesinde, Maraş iline bağlı 29.193 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.941 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 688 km.^{2}'dir. Tek bucağı ve 30 köyü vardır.

İlçe arazisi kuzeydoğuda Aksu, batıda da Ceyhan nehirleri çevresinde uzanan ovalarla, bunları ayıran ve yükseklikleri fazla olmayan dağlık kesimden ibarettir. Akdeniz ikliminin özellikleri görülür. En önemli akarsuları, Ceyhan nehri ile, onun önemli kollarından olan Aksu'dur. Halk geçimini tahıl tarımı ile temin eder. Sulak yerlerde de çeltik ekilir.

İlçe merkezi, Feyzipaşa - Malatya demiryolu üzerindeki Eloğlu istasyonundan 2 kilometre uzaklıktadır.

TÜRKÜ, Türk halk müziğinin en tanınmış türüdür. Klasik müzikteki şarkının karşılığıdır. Güfteleri genellikle hece vezniyle yazılmıştır. Çoğunlukla gelişigüzel bir söz yığınından ibarettir. Çok defa 4 mısralı güftelerin yanı sıra, 5'ten 12'ye kadar mısralı türküler de vardır. Anadolu ve Rumeli türkülerinde en çok Uşşak, Hüseynî, Karcığar, Muhayyer, Hicaz, Gerdaniye, Beyatî, Eviç ve Çârgâh makamları görülür. Türkülerin büyük bir kısmının bestecileri ve şairleri meçhuldür. Bu arada Mustafa Çavuş, Dede Efendi, Şakir Ağa gibi klasik bestecilerimiz de türküler bestelemişlerdir. Gerek Anadolu, gerekse Rumeli türküleri parlak ve başarılı müzik parçaları olarak kabul edilir.

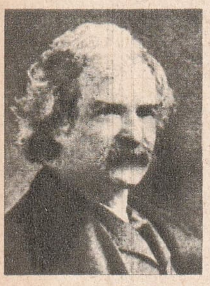

M. Twain

TÜTSÜ, nazardan korunmak için yakılan şeye denir. Ayrıca iyi bir koku sağlamak veya büyü yapmak için de bu yoldan duman temin edilir. Bu iş için de en çok odağacı, günlük ve üzerlik yakılır. Üzerlik, özellikle nazara karşı kullanılır.

TÜTÜN, keyif verici bir bitkidir. İlk defa Orta Amerika'daki Antil adalarında bulunmuştur. Kristof Kolomb'un gemicilerinden biri Tobago adalarından aldığı örneği, Avrupa'da Petrüs Marten adındaki bir tüccara gönderdi. 1511 yılında bu madde gemiciler tarafından hemen bütün İspanyol ve Portekiz limanlarında tanınmıştı. Fransa'nın Lizbon'daki elçisi Jean Nicot, aynı bitkinin kendi adıyle anılan zehirini, ilâç olarak kullanmak üzere tütünü Fransa'ya soktu. Daha sonra İtalya'ya, Almanya'ya ve İngiltere'ye de yayıldı.

Tütün fidanı 80 - 100 sm. yüksekliktedir. Büyük yaprakları kullanılır. Yeşil olarak toplanan bu hafif kokulu yapraklar çürütülmeden ve bayatlatılmadan kurutulur.

Toplanan yapraklar güneşte, ambarda veya bacada kurutulur. Kırılır hale geldiğinden, üzerlerine su püskürtülmeden işlenmez. Bu işten sonra yapraklar birer birer ayrılır. Cinslerine göre sıralanıp, çürümeye bırakılır.

Tütün 19. yüzyıl sonlarında bir endüstri dalı haline gelmiştir. Önceleri puro ve çubuklarda kullanılmış, bu yüzyıl sonunda İngiltere ve Amerika'da ilk sigaralar imal edilmiştir. Kısa zamanda keyif verici yönü ile çok istihlâk edilmeye başlanınca, birçok ülkede tekel idareleri sigara imaline el koymuş yahut da ekici ve sigara imalâtçılarından büyük vergiler alınmaya başlanmıştır.

Bugün dünyada en çok tütün yetiştiren ülkeler: Amerika, Çin, Türkiye, Brezilya, İtalya, Yunanistan, Fransa, Endonezya ve Malaya'dır.

Tütün, Türkiye'ye 17. yüzyıl başında girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu devrinde sık sık tütüne karşı sert yasaklar konmuştur. 1861'de önemli bir ekici ülke olarak, tütün ithalâtı durdurulmuştur. 1874'te ise ekim serbest bırakılmış, fakat tekel kurulmuştur. 1884'te Tekel İdaresi yabancı bir şirketle ortak olmuş, ancak Cumhuriyet'ten sonra yerini millî Tekele bırakmıştır.

TWAİN, Mark (1835 - 1910), tanınmış bir Amerikalı mizah yazarıdır. Asıl adı Samuel Clemens'tir. 12 yaşında, bir taşra gazetesinde çırak olarak çalıştı. Daha sonra miçoluk, dümencilik yaptı. Mississippi nehri üzerindeki hayatı, birçok hikâyesine konu teşkil etmiştir. 1861'de İç Savaş patlak verince, Kuzeylilerle çarpıştı. Savaştan sonra altın aramaya, San Francisco'ya gitti. «Californian» adlı dergide çıkan yazıları büyük bir ilgiyle karşılandı. Çok para kazandığı halde, halkın arasında, mütevazı hayatına devam etti.

Mark Twain, yapmacıksız, düşündüren ve güldüren üslûbuyla ün salmıştı. Başlıca eserleri: Tom Sawyer'in Maceraları, Dış Ülkelerde Bir Gezi ve Mississippi Üzerinde Hayat, Huck Finn'in Başından Geçenler'dir.

U

Uşak'tan bir görünüş

UAGADUGU, Afrika'da Volta cumhuriyetinin başkentidir. 63.000 nüfusu vardır. Fildişi cumhuriyetinin başkenti Abidjan'ı Volta'ya bağlayan demiryolu, burada sona erer.

UCBEYLİĞİ, eski Türklerde bir ülke bölümüdür. Sınır boylarında, savaşçı bir boyun buraya yerleştirilmesi ile meydana getirilirdi. Ucbeyi diye anılan boyun reisi, yarı bağımsızdı. Ucbeyi ve emrindeki boyun görevi, sınır boyundaki düşman akınlarını karşılamak, veya sınır boylarından düşman toprakları içine akınlar düzenlemekti. Geniş sınırları olan eski Türk devletlerinde çok yararlı sonuçlar vermiştir.

UÇAK, havanın kanatlar üzerinde meydana getirdiği alçak basınç sayesinde uçan bir taşıt aracıdır. Yeni bir buluş sayılabileceği halde, pek kısa bir zamanda çok büyük bir gelişme göstermiştir. Bugün gerek savaş, gerekse barışta çok önemli bir araç haline gelmiştir.

Uçmak, insanlarda çok eski zamanlara kadar dayanan bir arzudur. Bu istekle eski çağlarda efsaneler yaratılmış, birçok insan da ilkel uçma teşebbüsleri yüzünden düşerek ölmüşlerdir. Bu teşebbüslerden sonra balon ve zeplinler gerçekleştirilmiş, fakat bunlar hiç bir zaman uçağın yerini alamamıştır. Başlangıçta uçaklar pervaneli yapılırken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tepkili motorlarla çalışan uçaklar yapılmaya başlanmış, bunlar kısa zamanda büyük bir gelişme göstermiştir.

Uçak Nasıl Uçar: Uçağı etkileyen kuvvetlerden biri, yerçekimidir. Bu kuvveti yenmek için uçak, ya pervanelerinden, ya da tepkili motorundan yararlanır. Dönen pervaneler veya çalışan tepkili motor, uçağın önündeki havayı geriye doğru iter, ön tarafta meydana gelen boşluk da, uçak tarafından doldurulur. Uçağın ilerlemesini temin eden bu kuvvet, pervanenin büyüklük, biçim ve saniyede dönme sayısına bağlıdır. Geriye itilen hava kanat ve gövdeye çarpar. Büyük bir kısmı da hafif eğik kanatların altına girer. Kanat altlarındaki hava basıncı artar. Üstündeki havanın basıncı ise azalır. Böylece uçak havalanmış olur. Gövdenin sürekli olarak havada kalması ise, pervanelerin dönüşüne bağlıdır. Pervaneler durduğu anda, uçak da düşer.

Uçağı ilerletmeye yarayan kuvvet, pervanelerin dönüşü yüzünden «sürtünme» kuvveti ile karşılaşır. Ama sürtünme gücü diğerinden daha zayıf olduğu için, ilerlemeye engel olmaz. Buna mukabil ilerleme hızını belirli bir oranda azaltır. Bunu asgarî seviyeye indirmek için uçaklara aerodinamik şekiller verilmiş, bu konuda gittikçe gelişen araştırmalar yapılmıştır. Geliştirilmiş aerodinamik gövdeler, pervane tarafından geri itilen havayı üzerinden kaydırarak aşırır. Bu konuda araştırmalar yapan ve gittikçe daha gelişmiş biçimler bulmaya yarayan bilim dalına da «Akışkanlar mekaniği» adı verilir. Gerek gemilerin, gerekse uçak gövdelerinin biçimleri bu bilim dalı içinde incelenir ve havanın karşı koymasını azaltacak biçimler aranır.

Uçağın Yapılışı: Uçaklar görecekleri iş için çok çeşitli şekillerde yapılır. Fakat genel olarak yapıları aynıdır. Pervane, gövdenin önünde veya kanatlardadır. Bir veya daha çok sayıda pervane olabilir. Her pervane bir benzin motoru ile döndürülür. Pervane sayısı, dolayısıyla motorların sayısının artması ve motor gücünün takviye edilmesi, uçaklara da daha fazla taşıma imkânı sağlar. Uçak motorları, en geliştirilmiş benzin motorlarıdır. Bunların mümkün olduğu kadar az arıza yapacak cinsten olmasına çalışılır. Jet motorları, bunların en geliştirilmiş şekilleridir. Ayrıca motorlarda kullanılan benzin de önemli bir unsurdur. En güçlü benzinler kullanılır.

UÇAK:

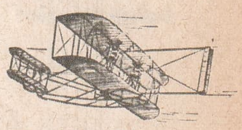

Wright'in iki kanatlı uçağı 1905

Wickers tipi uçak 1919

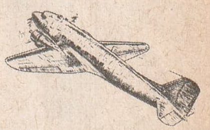

Douglas Dakato tipi uçak. 1938

De Haviland Comet tipi uçak. 1949

Bir uçağın motor sayısı ve gücü, uçağın hızını tespit eder. Ayrıca gövdesinin biçim ve ağırlığı da hızı üzerinde etkili olan un-

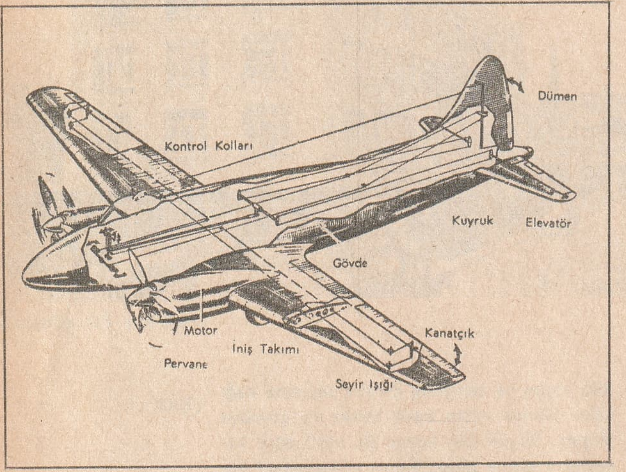

Bir uçağın başlıca kısımları

surlardır. En süratli uçaklar, savaş uçaklarıdır. Yolcu uçakları ise büyük, konforlu fakat daha az hızlıdır.

Kanatlar da uçağın en önemli bölümlerindendir. Eskiden çift kanat kullanılırken, şimdi tek kanatlı uçaklar yapılmaktadır.

Dümenler, kanatların arkasındadır. Bir kısmı gövdenin dengesini, bir kısmı da doğrultu ve yönünü tayin eder.

Gövde ise birçok bölümlere ayrılır. En önde kumanda bölümü bulunur. Üzerinde kumanda ve ölçü araçlarının bulunduğu kumanda tablosu ve pilot yerleri buradadır. Ölçü araçlarının başlıcaları, yükseklik, hava basıncı, sıcaklık, hız, doğrultu ve zamanı bildirenleridir. Bu araçların güvenli bir uçuş için arızasız çalışması şarttır. Ayrıca yerle bağlantı için de alıcı - verici telsiz kullanılır. Telsizci pilot, uçak havada iken devamlı olarak yerle temas halindedir. Savaş uçaklarında filolar arasındaki irtibat da telsizle sağlanır.

Uçak gemisi

Kumanda bölümünün ardındaki en geniş kısım, uçağın göreceği hizmete göre çeşitli şekillerde olur. Yolcu uçaklarında koltuklar ve kamaralar bu bölümdedir. Savaş uçaklarında ise bu kısım daha küçültülmüş ve uçağın göreceği hizmete göre tertiplenmiştir. Tek kişilik spor uçaklarda ise tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Benzin depoları, diğer depolar, savaş uçaklarında da bombalar ve roketler, genellikle kanatlarda bulunur.

Uçaklar özel olarak inşa edilen havaalanlarından kalkar ve yine havaalanlarına konarlar. Uçak önce geniş beton pistlerde, lastik tekerlekleri üzerinde hareket ederek hızını alır ve bundan sonra havalanır. Tekerlekler içeri çekilir. İniş sırasında tekerlekler yine otomatik tertibat sayesinde dışarı çıkar. Uçak yeniden piste konunca, bir süre kendi hızıyla ilerler, frenleri sayesinde durur.

Savaş uçaklarının çeşitleri vardır. Keşif, bombardıman, avcı, muhabere uçakları bunların başlıcalarıdır. Çeşitli otomatik silâhlarla donatılmışlardır. Roket de atabilirler. Ayrıca benzin taşıyan taşıt uçakları, savaş uçaklarına havadan ikmal yapabilirler.

İlk pervaneli uçak 1896 yılında Amerikalı Langley tarafından yapılmıştır. Motoru buharlı olan bu uçak, havada bir buçuk dakika kalabilmişti. İlk benzin motorlu uçak ise Wilbur ve Orville Wright kardeşlerdir. Amerika'da gereken ilgiyi göremeyen Wright kardeşler, Fransa'ya geçip, buluşlarını burada geliştirmişlerdir. Böylece uçağın gelişmesinde Fransızlar büyük rol oynamışlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra havacılığın önemi artınca, uçak inşaatı da büyük bir gelişme göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda ise uçak, vaz geçilmez bir savaş aracı olarak belirmiştir.

Bugün gittikçe gelişen havacılık sayesinde dünyada hava yolu ile taşıma büyük bir önem kazanmış, ordularda da hava kuvvetleri ön plana geçmiştir. Özellikle jet motorları sayesinde uçaklar çok büyük hızlara erişmişler, mesafe ve zaman kavramlarında önemli değişiklikler yaratmışlardır. (Fazla bilgi için bak: HAVACILIK, HAVAYOLLARI, MOTOR).

UÇAK GEMİSİ, savaş gemilerinin en büyüğüdür. Uçakların savaşlarda geniş çapta kullanılmaya başlanması üzerine savaş alanları çok genişlemiş, özellikle okyanuslarda binlerce kilometrelik mesafeyi kat etmesi gereken uçakların, uçak gemileri ile taşınması fikri doğmuştur. Böylece uçakların uzak mesafe aşmak için çok benzin depo etmeleri yerine, gemilerle uzaklara taşınması fikri uygulanmış, uçak gemileri yapılmıştır. Bu bakımdan uçak gemileri birer yüzer havaalanı sayılabilir.

Uçaklar, uçak gemilerinin kendi silâhlarından sayılır. Bu bakımdan modern deniz savaşlarında düşman donanmasını tahrip etmek için de etkili bir silâhtır.

Bir uçak gemisinde geniş bir uçuş güvertesi, uçakların barındırıldığı geniş bir alt hangar - güverte, iki kat arasında uçakları indirip çıkartan asansörler, tamir atelyeleri, cephanelik ve akaryakıt depoları bulunur. Ayrıca mürettebat için konforlu oturma yerleri vardır. Bugün en büyük uçak gemileri arasında 80.000 tonluk olanları da vardır. Hızları ortalama 20 - 35 mil arasındadır. 150 - 400 metre uzunluğunda, 75 - 100 metre eninde olurlar.

UÇAR BALIK, sıcak denizlerde yaşayan bir balıktır. Gelişmiş yüzgeçleri sayesinde su seviyesine yakın yüzerken bir kuyruk darbesi ile havaya sıçrar, yüzgeçlerini kanat gibi çırparak havada yol alır. Büyüklüklerine göre 40 - 300 metre uçanları vardır. Sürüler halinde dolaşırlar. Gemilerle karşılaştıkları zaman da uçarlar ve küçük teknelerin üzerinden aşabilirler. Etleri lezzetlidir.

UÇUK, bir cilt hastalığıdır. Tıptaki adı, «herpes» tir. En çok dudak, burun deliklerinin yanı, çene, yanak, kulak veya cinsiyet organlarında görünür. Sebebi, bir virüstür. Uçuk kaşınma ve yanma ile başlar. İçi berrak bir sıvı dolu kabarcıklar meydana gelir. Birkaç gün sonra sıvı bulanır, yara patlar. Geçici bir pembelik kalır. Tekrarlamalar olabilir. Devamlı vücutta bulunan virüs, bazı hallerde uyanarak etkili olur. Özellikle zatürree, menenjit, grip, tifüs, frengi, sıtma, diş apselerinde uyanır. Kendi kendine geçer. Kadınlarda da aybaşı zamanlarında sık görülür. Yaygınlaştığı zaman yaraları % 0,5 iyotlu alkolle silmek yararlıdır. Aşırı heyecan ve korku da virüsü etkili hale getirebilir.

UÇURTMA, ince çıtalardan yapılmış iskeleti, renkli kâğıtlarla kapatarak yapılan bir çeşit oyuncaktır. Özellikle rüzgârlı havalarda, uzun bir iple yerden idare edilerek kullanılır. Üzerine ayrıca renkli şekillerle süsler asılır. Uzun kuyruğu dengesini sağlar.

Uçurtma önce Asya'da, Uzak Doğu ülkelerinde, dinî törenlerde kullanılmıştır. 1742'de ise Franklin uçurtmadan, atmosferdeki elektriği ölçmek için yararlanmıştır. Ayrıca insanlar uçmak için önce uçurtmadan yararlanmayı denemişlerdir.

UGANDA, Doğu Afrika'da, İngiliz Milletler Topluluğuna bağlı bir devlettir. Kuzeyinde Sudan, doğusunda Kenya, güneyinde Victoria gölü ve Tanganika, güneybatısında Ruanda, batısında da Kongo vardır. Nüfusu: 7.740.000 yüzölçümü: 243.000 km.², idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Kampala, dili: İngiliz, Bantu, Sudan dilleri, dini: Hıristiyan, Müslüman, parası: Batı Afrika Şilini'dir.

Uganda

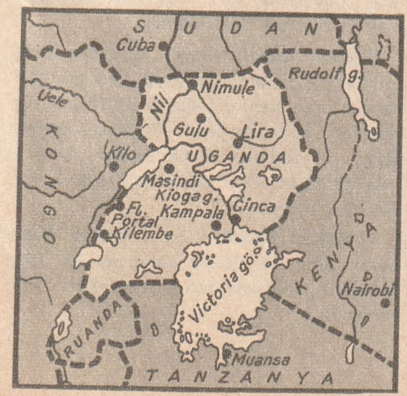

Ülke arazisinin doğu ve batı kesimleri dağlıktır. Sık ormanlar batı kesiminde yer alır. Victoria gölü ve buradan çıkan Nil nehri ülkeyi ikiye böler. En yüksek tepesi, Ruvenzori (5.124 metre) dir.

Uganda 18. yüzyılda Habeşistan'ın istilâsına uğradı. 1861'de ise Mısır ve Sudan'dan gelen Araplar ülkeyi işgal ettiler. Kral Metsa devrinde İngilizlere ve Almanlara kapılarını açan Uganda'da yerli halk, misyonerlerin etksiyle geniş çapta Hıristiyanlığı kabul etti. 1894'te İngiliz sömürgesi oldu. 1962'de İngiliz Milletler Topluluğu içinde bağımsızlığına kavuştu.

Uganda bir tarım ülkesidir. Yerli halk pamuk, buraya yerleşmiş olan Batılılar da kahve, kakao ve kauçuk yetiştirirler. Ayrıca şeker, çay, tütün, dericilik, kalay ve fildişi de ülkenin başlıca zenginlikleridir.

Ulaştırma şebekesi gelişmiştir. Halkın çoğunluğu zencidir. Ayrıca Habeşler, Araplar ve 40.000 de Avrupalı yaşar.

Uçar balık

UĞUR BÖCEĞİ, kınkanatlı bir böcektir. «Hanım böceği» de denir. Çoğu kırmızı ve sarı zemin üzerinde siyah noktalarla veya çizgilerle süslüdür. Yuvarlanmış veya oval, âdeta yarım küre biçimindedirler. Larvaları dar veya uzunumsu kurtçuklar halindedir. Bu yüzden bazen büyük zararlar verirler. Başlıca türleri, iki - benekli uğur böceği, dokuz - benekli uğur böceğidir.

Uğur böceği

UİSTİTİ, bir maymun çeşididir. Güney Amerika'da, Amazon bölgesinde yaşar. Tüyleri yapağıya benzer. Kuyruğu uzundur. Kulaklarının çevresi ince ve uzun tüylerle kaplıdır. Sürüler halinde ormanlarda yaşarlar. Çok korkak olmakla beraber, çok çevik hayvanlardır. Maymunların en az zekisi olarak tanınmıştır. Yedi türü vardır. Çıkardığı ses kuş cıvıltılarını andırır.

UKRAYNA CUMHURİYETİ, Güneydoğu Avrupa'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni meydana getiren bir cumhuriyettir. Kuzeyinde Beyaz Rusya, kuzeydoğu ve doğusunda Rusya, güneyinde Romanya ve Moldavya, batısında da Polonya ile çevrilmiştir. Nüfusu: 44.054.000, yüzölçümü: 601.000. km.², idare şekli: Halk cumhuriyeti, başkenti: Kiyef, dili: Rusça, dini: Hıristiyan, Katolik, parası: Ruble'dir.

Ukrayna arazisi bereketli topraklarla kaplıdır. Hemen her tarafı bol yağış alır. Güney hariç, diğer bölgeleri sık ormanlarla kaplıdır.

Bu ülke tarih boyunca birçok defa parçalanmıştır. Ukraynalılar da Slav ırkından-

Ukraynalı bir tip

dır. Bugün Sovyetler Birliği içinde en gelişmiş cumhuriyettir.

Ekonomi, tarıma dayanır. Topraklarının % 80'i ekilir. En çok buğday, pancar, keten, pamuk, tütün, çeşitli sebze ve meyve yetiştirilir. Madencilik ve endüstri de çok ileridir. Rusya'da elde edilen kömürün % 60'ı buradan çıkarılır.

Ukraynalılar'ın dilleri Rusça'dan farklıdır. Halk müzik ve güzel sanatlara çok düşkündür. Millî gelenekleri ve kıyafetlerini muhafaza etmişlerdir. Halkın % 86'sı okuma - yazma bilir. Üniversite, teknik okul ve enstitülerinin sayısı çoktur. Başlıca şehirleri: Kiyef, Harkof, Odesa, Stalino, Zaporoj'dur.

ULA, Muğla iline bağlı 15.185 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.616 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 407 km.²'dir.

İlçe arazisinin güneybatısında Kerme körfezi kıyılarından başlayan düzlük, içeriye doğru uzanır. Gökova adlı düzlüğü üç tarafından az yüksek tepeler çevirir. Karakteristik bir Akdeniz iklimi ilçeye hâkimdir. En çok yağışı kışın alır. Ormanlar geniş bir alan kaplar. İlçe ekonomisine ormancılık hâkimdir. Gökova'nın okaliptus ağaçları ünlüdür.

İlçe merkezi Ula kasabası Gökova'nın doğusunda kurulmuştur. Muğla'dan 15 km. uzaklıktadır. Kuzeyinde Kestane dağı (987 metre) yükselir.

ULAHLAR, Romanya'da, Valachia bölgesinin yerli halkıdır. Eskiden aynı bölgeye «Eflâk» denirdi. Yerli Romanyalı diye bilinen Daç'ların ve Romalılar'ın yerleştirdiği göçmenlerin karışmasından meydana gelen Ulahlar, ayrıca Macar, Türk ve Moğollar'la da karışmışlardır. Tuna nehri ile Karpat dağlarının arasındaki kurak ovalarda yaşarlar. Romence konuşurlar. Tarih boyunca Bizanslıların, Bulgar krallarının, Avarlar'ın ve Macarlar'ın idaresinde yaşamışlar, daha sonra Osmanlılar tarafından vergiye bağlanmışlardır. Başlarında «boyar» adını verdikleri beyleri bulunurdu. Bunların en kan dökücüsü olarak tanınanı «Kazıklı Voyvoda» diye ün salan Vlad' dı.

Bugün Ulahlar, Romenler'in köylü ve çoban sınıfını meydana getirir.

ULAN - BATOR, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin başkentidir. Tola nehri üzerinde kurulmuştur. Nüfusu: 218.000'dir. Moğolistan'ın ayrıca sanat, kültür, ticaret ve endüstri merkezi sayılır. Diğer yerleşme merkezleri ile gerek karayolu, gerekse havayolu ile sıkı bağlantısı vardır.

ULAŞTIRMA BAKANLIĞI, kara, deniz ve hava ulaştırma hizmetlerinin devletle ilgili yönlerini düzenleyen ve denetleyen bakanlıktır. Bu görev 1939 yılına kadar Bayındırlık Bakanlığı tarafından görülürdü. O yıl 3613 sayılı kanunla Ulaştırma Bakanlığı kurularak bu teşkilâta devredildi. 1945'te bakanlık 4770 sayılı kanunla yeniden teşkilâtlandırıldı.

Bugün Ulaştırma Bakanlığının görevleri şunlardır: a - Kara, hava ve denizde kamu ulaştırma hizmetlerini görmek, devlet işletmelerini yönetmek; b - İl özel idaresine veya belediyelere, ya da özel ve tüzel kişilere ait ulaştırma işlerinin, kamu yararına olmasını kovalamak ve sağlamak; c - Tüm ulaştırma acente veya komisyonculuğu yapanların yeterlik şartlarını belirtmek, işlerini teknik yönden denetlemek; d - Liman, iskele, istasyon ve havaalanlarında kamu düzenliğini, can ve mal esenliğini sağlayacak tedbirleri almak; e - Yabancı ülkelerle ulaştırma konusunda anlaşmalar yapmak.

Bakanlığın, bu görevlerini gerçekleştirebilmesi için kurulan teşkilâtında şu bölümler vardır: Tarife ve Ticaret Dairesi, Liman ve Deniz İşleri Dairesi, Karayolları Ulaştırma Dairesi. Ayrıca teşkilâtın Hukuk Müşavirliği, Teftiş Kurulu, Zat İşleri, Levazım, Evrak, Yayım müdürlükleri vardır.

PTT İşletme Genel Müdürlüğü, Devlet Demiryolları İşletme Genel Müdürlüğü, Denizcilik Bankası, Devlet Havaalanları İşletme Genel Müdürlüğü, Türk Hava Yolları da bakanlığa bağlıdır.

Yüksek Denizcilik Okulu da özel bir kanunla bu bakanlık tarafından yönetilir. İllerdeki bakanlık hizmetlerine Bölge Liman ve Deniz İşleri Müdürlükleri bakar.

1960 yılında da 101 sayılı bir kanunla Ulaştırma Yüksek İstişare Kurulu kurulmuştur. Ülke ekonomisi ile Ulaştırma işleri arasındaki dengeyi kurmaya çalışan kurul, yılda en az bir kere toplanır.

ULİSİS, bir Eski Yunan mitoloji kahramanıdır. İtak kralı Layert'in oğludur. Penelop'la evlenmiş, Telemak adlı çocukları olmuştur. Truva savaşlarına katılmamak için deli rolü yapmış, fakat hilesi anlaşıldığı için savaştan kurtulamamıştır. Vatanına dönüşünde tahtına ve eşine sahip çıkmak isteyenleri öldürmüştür.

ULUBAT GÖLÜ, Güney Marmara bölümünde bir göldür. Genişliği 156 km.²'dir. Uzunluğu en fazla olduğu yerde 24 km.'dir. Apolyont gölü de denir. Kirmastı çayının suları ile beslenir. Fazla sularını Susurlu nehrine akıtır. Üzerinde birçok adacık vardır. Suları tatlıdır.

ULUBATLI HASAN (? - 1453), İstanbul'un fethinde Bizans surlarına ilk Türk bayrağını diktikten sonra şehit düşen kahramandır.

Ulubatlı Hasan, küçük rütbeli bir Osmanlı subayıydı. Bir hücum kolunun başında, yanındaki 18 askerle beraber Türk bayrağını dikmişti. Fakat aynı anda her yönden gelen ok ve ateş arasında şehit düştü.

ULUBEY, Uşak iline bağlı 18.493 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.204 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 798 km.^{2}'dir.

İlçe arazisi tatlı meyilli yaylalardan meydana gelmiştir. Bitki örtüsü bakımından çıplaktır. Ancak kuzey ve güney kesimlerinde yer yer ormanlık alanlar vardır.

Halk geçimini tarımdan temin eder. En çok tahıl ve baklagiller, pancar, afyon ve keten yetiştirilir. Sebze ve meyve ürünleri ancak ilçenin ihtiyacını karşılar. Karayolu durumu gelişmemiştir. Diğer ilçelerle temasını izmir - Uşak - Afyon demiryolu sağlar.

İlçe merkezi Ulubey kasabası da bu demiryolu üzerindeki İnay istasyonuna 6 km. mesafededir. 6 mahalleden meydana gelmiştir. Sürmenli harabeleri kasabaya yakındır.

ULUBORLU, Isparta iline bağlı 8.777 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.447 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 322 km.^{2}'dir.

İlçe arazisinin ortasını, Gençali ovası kaplar. Ovanın çevresini ise değişik yüksekliklerde dağlar çevrelemiştir. Bu dağların en önemlisi de Kapıdağı (Senirkent)' dır (2.446 metre). Kışlar soğuk geçer. Önemli akarsuyu yoktur. Halk geçimini tarım ve küçük el sanatları ile temin eder. En çok arpa, sebze ve meyve yetiştirilir.

Uluborlu kasabası Kapıdağı'nın kuzey yamaçlarının eteklerinde kurulmuştur. Isparta'dan 61 km. uzaklıktadır. Keçiborlu tren istasyonuna da 25 km. mesafededir. 18 mahalleden meydana gelmiştir.

ULUCAMİ, Bursa'da bir camidir. İnşaatına 1395 yılında Yıldırım Bayezit zamanında başlanmış, oğlu Çelebi Mehmet zamanında ibadete açılmıştır. 2.215 m.^{2}'lik bir alanı kaplar. İki minarelidir. İçindeki 12 sütun bir zamanlar altın yaldızla kaplıydı. 20 kubbesi vardır. Ortadaki tel kafesle örtülü açık kubbeden bol ışık içeri girer. 1853 yılındaki depremde büyük zarar görmüş, Namık Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Duvarlarındaki yazılar çok güzeldir. İçinde çok değerli yazma eserlerin bulunduğu kütüphanesi ünlüdür.

ULUÇ ALİ REİS: (Bak: KILIÇ ALİ PAŞA).

ULUDAĞ, Marmara Bölgesinde bir dağdır. Yüksekliği 2.543 metredir. Bursa ovasının güneyindedir. Kuzey yamacı kademeli, güneyde Orhaneli'ne bakan yamacı ise dik meyillidir. İlkçağda Olympos Mysios diye adlandırılmıştı. Bizans zamanında ise keşişlerin sığındığı bir yerdi. Uludağ adı 1925' te verildi. Yüksek kesimlerinde eski buzulların izleri vardır. Aynalıgöl, Karagöl ve Kilimligöl adında buzul gölleri de bulunur. Son yıllarda kış sporları merkezi haline gelmiş, tesisler modernleştirilmiştir. Bursa'dan dağa çıkan teleferik yapılmıştır.

ULUDERE, Hakkâri iline bağlı 12.198 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 2.291 km.^{2}'dir. İlçe merkezi 1.281 nüfuslu Kılaban kasabasıdır.

İlçe arazisi, çok sarp ve dik dağlarla kaplıdır. Dicle'ye karışan birçok su, bu sarp arazinin içindeki derin vâdilerden akar. Kışlar çok sert ve soğuk geçer. Dağlık alanları yer yer meşe ormanları ile kaplıdır. Tarıma elverişli alanlar pek az olduğu için, ilçe halkı geçimini hayvancılıkla temin eder.

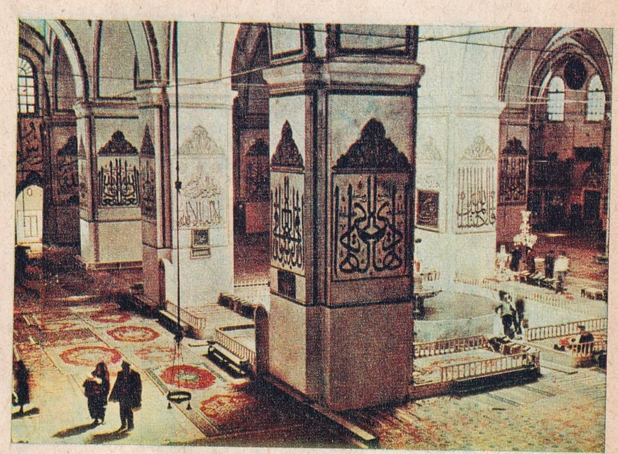

Bursa'da Ulucami'nin içinden bir görünüş.

İlçe merkezi Kılaban kasabası, Hakâri il merkezine 155 km. uzaklıktadır. 1957'de ilçe merkezi olmuştur.

ULUĞ BEY (1394 - 1449), Doğu Türk Hakanı, tanınmış bir astronomdur. Asıl adı Muhammed Taragay'dır. İran'da, Sultaniye'de doğdu. Timur'un küçük oğlu Şahruh'un büyük oğludur. 17 yaşında Mâveraünnehir eyaletine naip atandı. 38 yıl Semerkant'ta saltanat sürdü. Çevresine topladığı bilginlerle bir «Türk Rönesansı» nın önderi oldu. Babasının ölümü üzerine yerine geçti. Bundan sonra Batı Türkleri, Doğu Türkleri'nin egemenliğini tanımadılar. Tahta geçtikten 5 yıl sonra Semerkant'ta kılıçla vurularak öldürüldü. Suikast, yerine geçen büyük oğlu Mirza tarafından tertiplenmişti.

Uluğ Bey, astronomi ile ilgili çalışmalarını «Ziyc» adlı eserinde toplamıştır. Kitap 17. yüzyılda Avrupa'da da basılmıştır.

ULUKIŞLA, Niğde iline bağlı 28.290 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.708 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.503 km.²'dir.

İlçe arazisinin güneyini Orta Toroslar kaplar. Dağların eteklerinden kuzeye doğru İç Anadolu düzlükleri uzanır. İlçede İç Anadolu'nun kara iklimi hâkimdir. Yağışlar azdır. Önemli akarsuyu yoktur. Halk geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlar. En çok tahıl ürünleri, meyve yetiştirilir. Bağcılık da önemlidir. Maden köyünde simli kurşun çıkartılır. Çifthan bucağında kaplıcalar vardır.

Ulukışla kasabası Konya - Adana demiryolu üzerinde denizden 1.430 metre yükseklikte kurulmuştur. Aynı iller arasındaki karayolu da kasabadan geçer. Demiryolu ile Niğde'ye uzaklığı 63, Adana'ya 132 km.'dir.

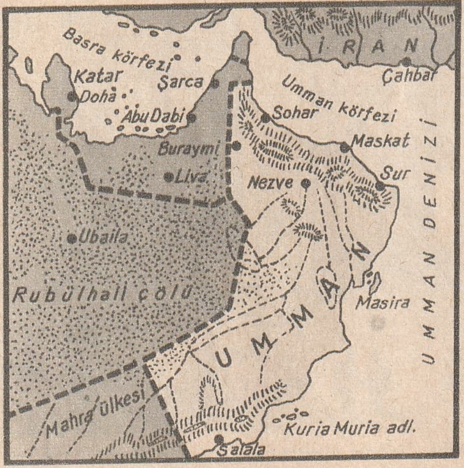

Umman

ULUS, Zonguldak iline bağlı 34.539 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.488 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 715 km.²'dir.

İlçe arazisi çeşitli dağ kümeleri ile engebelenmiştir. Bunların başlıcaları, Buğa dağı, Kocadağ, Kayaardı, Kayaağaç dağları, Ballıdağ'dır. Bütün dağlık alanlar sık ormanlarla kaplıdır. İklim ılımandır. Her mevsim bol yağış alır. Halkın çoğu geçimini orman ürünleriyle temin eder. Tarım ve hayvancılık ikinci plandadır.

İlçe merkezi Ulus kasabası Eldaş çayı vâdisinde, denizden 200 metre yükseklikte kurulmuştur. Zonguldak'tan 124 km. uzaklıktadır.

ULUS (Bak: MİLLET).

UMMAN DENİZİ VE KÖRFEZİ, Arabistan yarımadasının güneydoğusunda, İran ve Pakistan'ın güneyindeki denizle, bunun bir koludur. Hint Okyanusu'nun bir parçasıdır. Önemli ada yoktur. Pakistan'daki İndus nehri, bu denize dökülen en büyük nehirdir. Uzunluğu ortalama 550 km., girişinde genişliği 370 km.'dir.

UMMAN ÜLKELERİ (Trucial Devletleri), İran (Basra) körfezinin güneydoğusunda, yedi prensliğin bir araya gelmesiyle meydana gelen bir İngiliz himayesidir. Eski adı «Korsan Sahili» ydi. 110.000 nüfusu vardır. Petrol elde edilir, balıkçılık yapılır, inci çıkartılır.

UMMAN VE MASKAT SULTANLIĞI, Arabistan yarımadasının güneydoğusunda bir devlettir. Kuzeyinde, doğusunda, güneydoğu ve güneyinde Basra körfezi, Umman denizi ve Umman körfezi, batısında da Rubülhali çölü ve Hadramut'la çevrilidir. Nüfusu: 550.000, yüzölçümü: 212.200, idare şekli: Sultanlık, başkenti: Maskat (6.208), dili: Arapça, dini: İslâm'dır.

Sultanlığın arazisi kıyı ovaları, dağlık bölgeler ve yaylalar olmak üzere üç bölüme ayrılır. Ovalar tarıma elverişlidir. Ovalık alandan sonra dağlar başlar. Onların da ardında yaylalar uzanır. Başlıca şehirleri Maskat, Matrah ve Gvadar'dır.

Tarım ilkel usullerle yapılır. Kıyı boyunca nadide çiçekler yetiştirilen bahçeler meşhurdur. Meyve boldur. Şekerkamışı, kahve, pirinç halkın başlıca gelirini teşkil eder. Karayolları kıyı şeridinde gelişmiştir. Demiryolu yoktur.

17. yüzyılda ayrı birer sultanlık olan Umman ve Maskat, civar adaları da hâkimiyetlerine almışlardı. 18. ve 19. yüzyıllarda Umman bir genişleme siyaseti izlemek istedi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, İngiliz hâkimiyetini kabul etti. 1921'de bazı ekonomik menfaatlere karşı İngilizler, iki sultanlığa da bağımsızlık tanıdılar.

Umman ve Maskat sultanlıklarında halkın büyük çoğunluğu Arap'tır. Ayrıca iş için buraya yerleşmiş İranlılar ve Pakistanlılar da vardır.

UMUR BEY (Aydınoğlu) (1309 - 1348), ünlü bir Türk denizcisidir. Kuvvetli bir donanma ile Ege'de hâkimiyet kurmuş, Bizans işlerine karışmış, Avrupa siyasî hayatında söz sahibi olmuştur. Bu bakımdan Rumeli Fatihi Gazi Süleyman Paşa'nın öncüsü sayılır.

1328 - 29 Bozcaada seferinde yaralanarak Gazi unvanı almıştır. 1330'da Gelibolu yarımadasına, 1332'de Samadirek adasına ve Gümülcine'ye, Ege adalarına, Eğriboz'a ve Yunan kıyılarına, 1334'te Yunanistan ve Mora'ya akınlar tertiplemiştir. Aynı yıl babasının ölümü üzerine tahta geçmiş, Aydınoğulları ordusunun yönetimini de ele almıştır. 1076'da Türkiye Devleti' nin kurucusu, Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedilip, sonradan 1097'de Bizanslılar tarafından geri alı-

nan İzmir, 1320'de Umur Bey tarafından yeniden Türk topraklarına katılmıştır. 1344'te ise Rodos şövalyeleri, Avrupalıların da desteği ile İzmir'i basarak Aydınoğulları'nın tersane ve gemilerini yakmışlardır. Çarpışmalar sırasında Umur Bey de şehit düşmüştür.

Umur Bey'in hayatı şair Enverî tarafından «Düstûr - Nâme» adlı eserinde anlatılmıştır.

UN, tahıl taneleri, ya da bazı sebze ve meyvelerin değirmende öğütülmesiyle elde edilen toz halinde bir besin maddesidir. Özellikle buğday, çavdar, mısır, pirinç, yulaf ve arpa gibi tahıl taneleri un haline getirilir. Bu tanelerde bulunan kepek ve glüten tabakaları mide tarafından kolay hazmedilemez. Öğütme işlemi sırasında bu tabakalar ayrılır, yalnız faydalı olan un çekirdeği muhafaza edilerek öğütülür.

Öğütülecek buğday taneleri önce kurutulur. Nemi % 12 - 14'e düşürülür. Toz, çöp ve samanlardan arınır. Kabuk ve kılları çıkartılır. Alçak öğütmede taneler bir defada öğütülür. Yüksek öğütmede ise taneler birçok defa taşlar arasından geçirilerek un haline getirilir. 100 kısım tahıl tanesinden elde edilen un miktarına öğütme derecesi denir. En beyaz buğday ununun öğütme derecesi % 30'dur.

Buğdaydan 8 - 12 tür un elde edilir. Çavdar iki çeşit un verir. Pirinç ve mısır unundan iyi ekmek yapılamaz.

Tahıl tanelerinde % 3 - 15 protein, % 1 - 2 yağ, % 10 - 13 su vardır. Çeşitli tuzların oranı ise % 1 - 2'yi bulur.

Önceleri yel veya su değirmenlerinde öğütülerek elde edilen un, şimdi un fabrikalarında daha kolay usullerle yapılmaktadır. Öğütme sırasında elde edilen irmik de makarna imaline yarar. Makarna için sert un tercih edilir.

UN BÖCEĞİ, kınkanatlılardan bir böcektir. 15 - 17 mm. uzunluğundadır. Silo, değirmen, dükkân ve kilerlerin civarında yaşar. Üstü siyah, altı kızıl kahverengidir. Larvası un kurdu diye tanınır. Özellikle kuşları ve bazı hayvanları beslemek için üretilir.

UNAMUNO, Miguel de (1864 - 1936), ünlü bir İspanyol yazarıdır. Bilbao'da doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Salamanca Üniversitesi'nde profeör olarak çalışmaya başladı. Bu sırada yayınladığı sert makaleler yüzünden, hükümet tarafından Kanarya adalarına sürgüne gönderildi. Ancak diktatör Primo de Rivera'nın iktidardan düşmesiyle memleketine dönebildi.

Şiirleri, gerçekçi hikâyeleri ve romanları, felsefe eserleriyle İspanyol fikir hayatına çok şeyler kazandırmıştır.

UNESCO, Birleşmiş Milletler teşkilâtına bağlı bir kuruluştur. İngilizce «United Nations Educational Scientific and Cultural Organization» (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı) adının kısaltılmışıdır. Amacı, milletlerarasında eğitim, bilim ve kültür alanında işbirliğini gerçekleştirmek, yakınlaşmayı temin etmektir. Bu amaç için de yüklü bir programı uygulamaya çalışır. 1946'da kurulmuş olup, merkezi Paris'tedir.

Teşkilât ayrıca dünya yüzündeki okuma - yazma bilmeyenlerin sayısının azaltılması, okul ve kütüphanelere yardım edilmesi, geri kalmış ülkelerin halkına sinema, radyo ve konferanslar vasıtasıyle kültür aşılanması için çalışır. Bütün bu faaliyetlerini düzenlemek için üye memleketlerin hepsinde birer UNESCO şubesi kurulmuştur.

Unamuno

UR, insan, hayvan ve bitki dokularında hücrelerin anormal çoğalması ile meydana gelen şişlerdir. Bütün canlılarda «hipertrofi» adı verilen organ büyüme ve genişlemeleri görülebilir. Fakat bunlara ur denmez. Benler de ura benzeyen gelişmelerdir.

Yapılışları bakımından urlar ikiye ayrılır. Selim urlar (iyi huylu urlar) çıktıkları dokunun özelliklerini korurlar. Zararsızdırlar. Habis (kötü huylu) urlar ise çevrelerindeki dokuyu tahrip ederek gelişirler. Yavrulama yoluyla vücudun diğer organlarına geçebilirler. Meydana getirdikleri toksinlerle hastayı ölüme sürüklerle.

Habis urlar ayrıca şekil ve çapları ile çıktıkları organdan ayrılırlar. Epitel dokularında, kemik, sinir ve kan yapıcı dokularda dahi meydana gelebilirler. Hatta dokusu belli olmayan urlar bile vardır. Bu anormal ve tabiate aykırı gelişme, kanser hastalığıdır.

URAL - ALTAY DİLLERİ, Asya'da çok geniş bir alanda konuşulan büyük bir dil ailesidir. Ayrıca Türk, Macar, Fin, Moğol ve Tunguz gibi çeşitli asya topluluklarının hepsini birden ifade eder.

Ural dilleri, «Fin - Ugr» ve «Samoyet» olmak üzere iki büyük gruba ayrılır. Birinci grupta Baltık denizi Fincesi, Volga Fincesi, Lapca ve Permice dilleri Fin bölümüne, Vogulca, Ostoyakça ve Macarca da, Ugr bölümüne girer. Samoyet dilleri ise Kuzey ve Güney Samoyetçesi olmak üzere ikiye ayrılır.

Altay dilleri ise üç ana bölüme ayrılır: 1 - Türkçe, 2 - Moğolca, 3 - Tunguzca.

Birinci bölümdeki Türkçe dili coğrafya bölgelerine göre şöyle dağılmıştır: A - Orta Asya grubu (Köktürkçe, Uygurca, Yeni uygurca, Çağatayca, Özbekçe, Kırgızca); B - Güneybatı grubu (Türkiye Türkçesi, Azerce, Türkmence); C - Kuzeybatı grubu

(Kumanca, Karayimce, Kazan Tatarcası, Başkırca, Nogayca, Kazakça, Karakalpakça); D - Güney Sibirya Türkçesi grubu (Oyrotça, Abakanca, Tuvaca); E - Kuzey Sibirya grubu (Yakutça); F - Çuvaş grubu (Türkçe ve Moğolca karışımdır. Orta Volga'da konuşulur).

Fin - Ugr kolunda yapılan son incelemelere göre, bu kolun karşılaştırmalı bir grameri yapılmıştır. Bundan sonra da Fin - Ugr deyimi, bu kolun adı, Altay deyimi de doğu kollarının adı olarak kalmıştır.

Urfa'da Pazaryeri Camisi minaresi

URAL DAĞLARI, Rusya'da büyük bir dağ sırasıdır. Kuzey - güney doğrultusunda uzanırlar. En yüksek tepesi, Tolopsis (1.688 metre) tepesidir. Sverdlovsk geçidi ile ikiye ayrılırlar. Kuzey Urallar daha genç ve sarp, güney Urallar ise çok daha yaşlıdır. Urallarda zengin maden yatakları vardır. Bunların başlıcaları, altın, demir, platin ve bakırdır.

Urallar birçok coğrafyacı tarafından Asya ve Avrupa kıtalarının doğal sınırı olarak kabul edilir.

URANUS, Eski Yunan mitolojisinde Uzay ve Cennet tanrısıdır. Gaea'nın kocası, Cronus, Coesus, Ocean'ın babası olarak bilinir. Diğer tanrıların Gök tanrısı Uranus ve eşi Yer tanrısı Gaea soyundan geldiği kabul edilir. Ayrıca Uranus'un bütün uzaya hâkim olduğu, dünyaya ısıyı, ışığı ve yağmuru onun verdiği inancı vardı. Satürn'ün, Uranus'u kıskanarak onu öldürdüğüne ve uzaya hâkim olduğuna da inanılmıştı.

URANUS, güneş sisteminin yedinci gezegenidir. İlk defa 1781 yılında Sir William Herschell tarafından keşfedilmiş, fakat kuyruklu yıldız sanılmıştır. Ancak bundan dört ay sonra astronom A.J. Lexell, gezegen olduğunu anlamıştır.

Güneşten uzaklık bakımından yedinci gezegen olan Uranus, açık ve berrak havalarda gözle de görülebilir. Güneşten uzaklığı 2.842 milyon km. kadardır. Güneşin çevresinde 84.015 yılda bir turunu tamamlar. Kendi çapı 49.693 km.'dir. Kendi çevresindeki turunu 10 saat 07 dakikada yapar. Gezegenler arasında büyüklük bakımından Jüpiter, Saturn ve Neptün'den sonra dördüncü gelir.

Kütlesi, dünyanın kütlesinin 14,54 katıdır. Yoğunluğu, dünya yoğunluğunun 0,28'i, su yoğunluğunun da 1,56'sı kadardır. Büyük bir ışık yansıtma özelliği vardır. Kudretli teleskoplarla bakıldığı zaman, kurşunîye çalan, mavimtrak bir renkte görülür. Diskin üzerinde koyu renkli kuşaklar vardır. Hafif elemanlardan meydana geldiği tahmin edilen Uranus'un atmosferinde helyum ve hidrojen vardır. Gezegenin ve atmosferinin sıcaklığı ise — 200°'dir.

Uranus'un ayrıca beş uydusu vardır: Oberon, Titania, Ariel, Umbriel, Miranda. Bunlardan sonuncusu 1948'de Kuiper tarafından keşfedilmiştir.

URANYUM, radyoaktif bir elemandır. Simgesi: U, atom No: 92, atom ağırlığı: 238,07, yoğunluğu: 18,6, ergime noktası: 1.132°, kaynama noktası: 3.818°'dir.

Uranyum ilk defa 1789'da Alman bilgini Klapoth tarafından bulundu. 1841'de Paligot tarafından önce tuz, 1856'da da külçe haline getirildi. Tabiatta saf halde bulunmaz. Bugün en zengin uranyum yatakları, Kanada, Birleşik Amerika, Kongo, Katanga, Madagaskar, Çekoslovakya, Norveç, İngiltere, İsveç, Kafkasya ve Portekiz'dedir.

Uranyum gümüş parlaklığında bir madendir. Kömürle ısıtılıp tavlanırsa çok sertleşir. Uranyum tozu ise siyahtır. Suyu çabuk etkiler. Endüstride çeliği sertleştirmekte kullanılır. Bileşikleri camcılıkta ve porselencilikte yararlıdır. Zehirli olan bu bileşikler tıpta bazı hastalıkların tedavisinde kullanılır.

Uranyumun radyoaktif özelliği 1896'da Fransız bilgini Becquerel tarafından bulunmuştur. Radyoaktif cisimlerin anası sayılır. Milyonlarca yıl boyunca ışın yayarak başka radyoaktif cisimler meydana getirip, kurşun haline geçer. Bir uranyum atomunun kurşun atomu haline geçebilmesi için 4,5 milyon yıl zaman geçmesi gerekir. İzotopları atom enerjisi sağlamakta kullanılır. Yarım kilodan az uranyumun parçalanması, 9.000 tonluk TNT'nin enerjisine eşit enerji verir.

URFA, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 450.798 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 73.498 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 18.584 km.²'dir. 9 ilçesi, bunlara bağlı 30 bucağı ve 653 köyü vardır. İlçeleri şunlardır: Akçakale, Birecik, Bozova, Halfeti, Hilvan, Siverek, Suruç, Viranşehir. Kuzeydoğusunu Diyarbakır, güneyini Suriye, batısını Gaziantep, kuzeyini Adıyaman illeri çevirir.

İl arazisine genellikle düzlükler hâkimdir. Viranşehir, Siverek, Suruç, Harran ovaları, bunların başlıcalarıdır. Diyarbakır - Urfa il sınırı üzerindeki Karacadağ (1.919 metre) ilin en yüksek noktasıdır. Diğer yükseklikleri 1.000 metreyi geçmez. Yıllık sıcaklık ortalaması yüksektir. Kışlar da oldukça soğuk geçer. Yağışlar kış aylarına raslar. Ormanlık alanlar azdır. Ovalıklarda bozkırlar uzanır. En önemli akarsuyu, Fırat nehridir. Fırat üzerindeki Birecik köprüsü, ulaşımı kolaylaştırmıştır.

Urfa'da halkın en büyük geçim kaynağı tarımdır. Arazinin % 43'ü tarıma elverişli topraklarla kaplıdır. En çok tahıl, kene-

vir, pamuk, mercimek ekilir. Bağcılık ileridir. Zeytincilik ve antepfıstığı ekimi de yapılır. Başta Siverek olmak üzere, birçok ilçede hayvancılık ve yağ üretimi de önemli bir geçim kaynağıdır. Atçılığa ayrı bir önem verilir. Urfa'nın diğer illerle bağlantısında karayolları başta gelir.

İl merkezi Urfa şehri, Güneydoğu Anadolu'nun en kalabalık yerleşme merkezlerindendir. Denizden 515 metre yüksekliktedir. Gaziantep'e 149, Mardin'e 286, Diyarbakır'a 188 km. mesafededir. Şehrin yeni semtleri modern bir şekilde inşa edilmiştir. Kutsal balıkların bulunduğu havuzu meşhurdur.

Urfa, Anadolu'nun eski şehirlerinden biridir. Hatta Nuh tufanından sonra kurulan ilk şehir olduğunu iddia edenler bile vardır. Hazreti Eyüp, Hazreti İbrahim ve Hazreti İsa'nın bu şehirlerden geçtikleri rivayet edilir. Bu yüzden de «Peygamberler Şehri» diye de anılır.

Şehir M.Ö. 4. yüzyılda İran hâkimiyetine girmiştir. M.Ö. 174'te de bir Yunan kolonisi olmuştur. M.S. 7. yüzyılda Araplar'a geçmiş, 11. yüzyılda da Bizans hâkimiyeti altına girmiştir. Timur tarafından 15. yüzyılda yakılan şehir, önce Akkoyunlular'ın sonra da Yavuz zamanında Osmanlıların eline geçmiş, Kanunî zamanında da vilâyet haline getirilmiştir. 1919'da Fransız işgaline uğrayan şehir, 9 şubat 1920'de işgalden kurtulmuştur.

Şehir yakınındaki 25 burçlu Urfa kalesi, yalçın kayalarla çevrilmiştir. Daire şeklindedir.

URFÎ (1555 - 1591), ünlü bir İran şairidir. Şiraz'da doğdu. 1585'te Hindistan'a gitti. Türk imparatoru Ekber Şah'ın himayesine girdi. Genç yaşında zehirlenerek öldü.

Urfî mağrur bir kişi olarak tanınmıştır. Bir Dîvan, 3 mesnevî, bir de mensur risale yazmıştır. Divan'ı İngilizceye de çevrilmiştir. Bu arada Türk şiiri üzerinde de büyük etkisi olmuştur.

URLA, İzmir iline bağlı 20.625 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 12.454 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 728 km.^{2}'dir.

İlçe arazisinin İzmir körfezi kıyılarına raslayan kesimleri düzlükler halindedir. Düzlüklerin güneyinde tepelik alanlar başlar. İklimi, tipik Akdeniz iklimidir. Doğal bitki örtüsü makilerden ibarettir. Önemli akarsularının başlıcaları: Çamlı, Tatarsuyu, Akpınar gibi derelerdir. Halk geçimini tarımla sağlar. Başlıca ürünleri tütün, zeytin, turfanda sebzedir. Bağcılık da yapılır.

İlçe merkezi Urla kasabası, iskeleden 3 km. içerde, denizden 65 metre yüksekte kurulmuştur. Eski şehrin sokakları oldukça dardır. Kasaba güneybatıya doğru gelişmektedir.

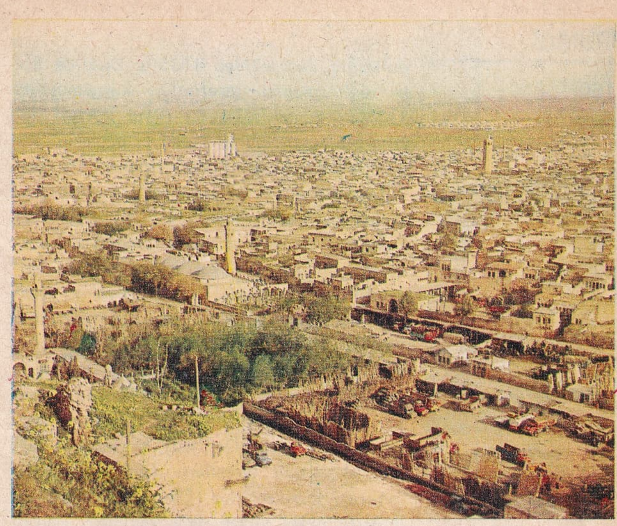

Kaleden Urfa'nın genel görünüşü

URUGUAY, Güney Amerika'da bir devlettir. Kuzeyde Brezilya, doğu ve güneyde Atlas Okyanusu, batıda Arjantin ile çevrilidir. Nüfusu: 2.749.000, yüzölçümü: 187.000 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Montevideo, dili: İspanyolca, dini: Hıristiyan Katolik, parası: Peso'dur.

Ülke arazisi geniş bir yayla görüntüsü halinde, yeşilliklerle uzanır. Kuzeyde, Brezilya sınırında Cuchilla Grande dağları en önemli engebeleri teşkil eder. Bu dağların etekleri ormanlarla örtülüdür. İklim ılıktır. En önemli akarsuyu, batıdaki Uruguay nehridir. Nehir batı sınırı boyunca akar ve Atlas Okyanusu'na geniş bir ağızla dökülür. Sahilleri geniş kumluklarla kaplıdır.

Uruguay'ın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Fakat endüstri dallarında da gelişme başlamıştır. Hayvancılık, «goşo» adı verilen sığır çobanları tarafından yapılmaktadır. Hayvancılığa paralel olarak konserve et endüstrisi de çok gelişmiştir. Çok miktarda kasaplık et ihraç edilir. Başlıca ürünleri ise, buğday, arpa, mısır, çavdar, pamuk ve kahvedir. İşletilen maden ocaklarından mermer, granit, bakır, gümüş, manganez ve altın çıkarılır.

Uruguay kıyılarını ilk defa İspanyollar

Uruguay

dolaşmış, Montevideo 1515'te Diaz de Solis adlı gemici tarafından kurulmuştur. 1680'de Portekizliler La Plata körfezi ağzına bir kale yaparak İspanyol göçlerini önlemişlerdir. Fakat Portekizlilerin buradan atılmasından sonra, İspanyolların ilerlemesi kuzeye kadar devam etmiştir. 1816'da Uruguay, İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşına girmiştir. Fakat bağımsızlığını kazandıktan sonra, 1821'de Brezilya'nın işgaline uğramış, 1825'te tam bağımsızlığına kavuşmuştur.

Ö. Bedrettin Uşaklı

Bugün halkın büyük çoğunluğu İspanyoldur. En az yerli Uruguay'da bulunur. Devlet sosyal adalet ilkelerini 1915'ten beri geniş çapta gerçekleştirmiş, bu sebeple sağlam ekonomik temellere dayanan bir demokrasi kurulmuştur. Okuma - yazma bilenlerin oranı yüzde 84'e yakındır. Eğitim çok ileridir. Muntazam kara, hava ve denizyolları ile dünyanın hemen her tarafına

Uşak'ın genel görünüşü

bağlıdır. Başkent Montevideo'dan sonra başlıca şehirleri, Mercedes, Paydandu ve Saltu'dur.

URUMÇİ, (Ti - Houa), Çin'de Doğu Türkistan'ın (Sinkiang) başkentidir. Bogde - Ula dağının batı eteklerinde kurulmuştur. Başkent, Çinliler tarafından Kâşgar'dan buraya nakledilmiştir. Şehirde önemli bir Çin azınlığı yaşar. Modern sanayi tesisleri kurulmuştur. Nüfusu 180.000'dir.

US (Bak: AKIL).

USKUMRU, denizlerimizde de yaşayan bir balıktır. Eti çok lezzetlidir. 125 gram ağırlığında, 20 - 25 sm. boyunda, ince başlı, alt çenesi uzunca bir balıktır. Karnı beyaz, sırtı maviye çalan siyah menevişlidir. Ekimden mart sonuna kadar avlanır. Daha sonra avlananlara çiroz denir. Bunlar kurutularak yenir. Karadeniz'den gelip, Boğaz'dan geçerek Akdeniz'e inerler. Nisandan itibaren tekrar Karadeniz'e dönerler. Kalabalık sürüler halinde dolaşırlar.

Uskumru

USUMBURA, Burundi devletinin başkentidir. Tanganika gölünün kuzeydoğu ucunda kurulmuştur. Çevresinde geniş pamuk tarlaları vardır. Nüfusu 50.000'e yaklaşmaktadır. Bir zamanlar Ruanda Urundi'nin de başkenti ve başlıca ihracat limanıydı. Şehrin modern bir görünüşü vardır. Balıkçılık, gemi yapımı, zeytinyağı ve bira fabrikaları gelişmiştir.

UŞAK, Ege bölgesinde 190.536 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 35.517 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 5.341 km.²'dir. Kuzeyinde Kütahya, doğusunda Afyonkarahisar ve Denizli, güneyinde Denizli, batısında da Manisa illeri vardır. Merkez ilçesinden başka ilçeleri şunlardır: Banaz, Eşme, Karahallı, Sivaslı, Ulubey.

İl toprakları engebeli bir arazide yayılmıştır. İlin en yüksek noktası, kuzeydeki Murat dağı (2.312 metre) dir. Doğuda ise Kaplangı ve güneydoğuda Çatmalı dağları dağları uzanır. Bu dağlar güney ve batıya doğru akan akarsuların vâdileri ile yarılmıştır. Vâdi yamaçları ormanlıktır. Başlıca akarsuları Gediz ve Büyük Menderes'in kollarından Banaz çayıdır. Ayrıca bunların birçok kolu il arazisinden geçer. İle genellikle kara iklimi hâkimdir. Kuzeyde kışlar daha soğuk geçer. Yağışlar kış aylarına raslar. Ormanları oldukça sıktır.

Şehrin ekonomik zenginliği tarıma dayanır. En çok pancar ekilir. Özellikle 1926' da kurulan şeker fabrikasından sonra pancar üretimi daha da artmıştır. Ayrıca arpa, buğday, patates, afyon, pamuk ve tütün de ekilir. Bağcılık ve meyvecilik gelişmiştir. Uşak'ta şeker üretiminden başka, dokuma ve dericilik gibi endüstri kolları da gelişmiştir. Merkez ve ilçelerde el tezgâhlarında dokunan halıları rağbet görür.

İl merkezi Uşak şehri güneyi açık bir ovanın kuzeyinde, denizden 974 metre yükseklikte kurulmuştur. 11 mahalleden meydana gelmiştir. Eskişehir - Denizli karayolu üzerinde olan şehir, yine karayolu ile İzmir, Kütahya, Ankara ve İstanbul'a da bağlıdır, Afyon - İzmir demiryolu da Uşak' tan geçer.

Uşak, Selçuklular zamanından beri Anadolu'da önemli bir yerleşme merkezi sayılmıştır. 1220'de yapılan Ulucami de bu devirden kalmadır. Şehirde ayrıca bir elektrik fabrikası, dokuma tezgâhları, un fabrikaları ve çelik silolar vardır. Şehrin kuzeydoğu ve batısındaki çam ormanlıkları, mesire yeridir.

UŞAKLI, Ömer Bedrettin (1904 - 1946), ünlü bir şairdir. Uşak'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1927' de Siyasal Bilgiler'den mezun oldu ve idareci olarak hayata atıldı. Çeşitli memuri-

yetlerde bulunarak yurdu gördü. 1943'te milletvekili seçildi. Ankara'da öldü.

Uşaklı, lirik bir şair olarak tanınmıştır. Eserlerinde «Hecenin Beş Şairi», özellikle Faruk Nafiz Çamlıbel'in etkisi görülür. En çok aşk, tabiat ve sıla özlemi gibi temaları işlemiştir. Dilinin duruluğu, sade söyleyişi takdir edilmiştir.

Başlıca şiir kitapları şunlardır: «Deniz Sarhoşları», «Yayla Dumanı», «Sarıkız Mermerleri».

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1866 - 1945), ünlü bir Türk romancısıdır. İstanbul'da doğdu. Fatih Rüştiyesi'nde, İzmir'de Fransız Ortaokulu'nda okudu. Genç yaşında «Hizmet» adlı dergide ilk yazılarını yayınladı. Bunları ilk roman denemeleri takip etti: «Nemide», «Bir Ölünün Defteri», «Ferdi ve Şürekâsı». İstanbul'a döndükten sonra «Servet-i Fünun» topluluğuna katıldı. Aynı adı taşıyan dergide yayınlanan «Mai ve Siyah» ile «Aşk-ı Memnu» adlı romanları asıl ününü temin etti. «Kırık Hayatlar» adlı üçüncü romanı derginin kapatılması üzerine yarım kaldı. Ancak Cumhuriyet'ten sonra kitap halinde yayınlandı.

Bir süre memurluk ve ayan üyeliğinde bulunan Uşaklıgil, Darülfünun'da hocalık etti. Daha sonra kendisini tamamen yazı hayatına verdi. İstanbul'da öldü.

Uşaklıgil «Servet-i Fünun» edebiyatının nesir bölümünün temsilcisi sayılır. Bu bakımdan diğer nesir yazarları üzerinde etkisi büyük olmuştur. Bir bakıma Türk romancılığının babası sayılır. Kendisi de Fransız romancısı Paul Bourget'in etkisinde kalmıştır. Kişilerini açıklama bakımından ustalığı kabul edilen yazar, bazıları tarafından alafranga olmakla itham edilmiştir. Hikâyelerinde ise çok daha mahallî bir hava vardır.

Başlıca eserleri: «Nemide», «Bir Ölünün Defteri», «Ferdi ve Şürekâsı», «Mai ve Siyah», «Aşk-ı Memnu», «Kırık Hayatlar» (Roman); «Bu mu idi?», «Bir Muhtıranın Son Yaprakları», «Bir Yazın Tarihi», «Solgun Demet», «İhtiyar Dost» (Hikâyeler); «Kırk Yıl», «Saray ve Ötesi» (Hatıralar).

UT, bir müzik aletidir. Doğu müziğinde kullanılır. Bugünkü şeklini Fârâbi zamanında aldığı söylenir. Türklere, Araplar tarafından gelmiştir. Mızrapla çalınır. Teknik ve estetik bakımından tamburla kıyaslanamayacak kadar zayıf bir çalgı olarak kabul edilir. Armut biçimindedir. Altı çift teli vardır. Ses alanı üç sekizlidir. Araplar'ın İspanya'yı fethiyle Batıya da geçmiş, lavta denen çalgı halini almıştır. Türk müziğinin başlıca ut ustaları, Nevres Bey, Ali Rifat Çağatay ve Şerif Muhittin Targan'dır.

UTAH, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren eyaletlerden biridir. Nüfusu: 890.600, yüzölçümü: 220.115 km.^{2}'dir. Adını eskiden burada oturan Utes kızılderililerinden almışır. Başkenti, Salt Lake City'dir. Kayalık dağların engebeli arazisinde uzanan topraklarını, Colorado ve Green akarsuları sular. Halkın çoğunluğunu Mormonlar teşkil eder. Buraya ilk yerleşenler de onlardır. Maden bakımından çok zengin olan Utah'ta en çok bakır, kurşun ve çinko çıkarılır. Kömür ve demir yatakları ile petrol üretimi de çoktur. Hayvancılık da gelişmiştir.

H. Ziya Uşaklıgil

UVERTÜR, bir Batı müziği deyimidir. Özellikle opera, operet, senfoni ve süit gibi müzikal parçalarla, müzikli sahne oyunlarının başında çalınan parçalara bu ad verilir. Bir giriş müziği olduğu halde, ünlü Batılı sanatçılar tarafından başlı başına değeri olan uvertürler de bestelenmiştir.

UYDU, bir gezegenin çekimine kapılıp çevresinde dolanan küçük gezegenlerdir. Gezegenlerin pek çoğunun değişik sayıda uyduları vardır. Dünyanın uydusu da Ay'dır. Gezegenlerinin çevresinde, odaklarından biri o gezegen olmak üzere elipsler çizerek dönerler. Gezegenlerin güneşin çevresinde dönüşü şartları, uydular için de vâriddir.

UYGURLAR, bir Türk kavmidir. M.Ö. 1. yüzyıldan, M.S. 13. yüzyıla kadar Orta Asya'da yaşamışlar, çeşitli uygarlıklar kurmuşlardır.

Uygurlar hakkında iki iddia vardır. Bunların birincisine göre Uygurlar, Kuzey Asyalıdır. Moğolistan'dan güneye inmişler ve Çin Türkistanı'na yerleşmişlerdir. İkinci iddiaya göre Uygurlar Çinliler'e bağlı kalan ayrı Türk boylarından türemişlerdir. Esas olan, Uygurlar'ın Türkçe konuştukları ve Türk adı taşıdıklarıdır.

Ut

Uygurlar tarih boyunca bir büyük devlet yerine, küçük küçük ayrı devletler kurmuşlar, fakat diğer devletler üzerinde etkileri geniş olmuştur. Uygurlar uzun yıllar Çinliler'e, Köktürk, ve Kutluk devletlerine bağlı olarak yaşamışlar, 745'te ilk bağımsız devletlerini kurmuşlardır. Bu devlet 846'da Tibet ve Kırgız istilâsı ile yıkılmıştır. 851'de kurulan ikinci devletleri ise, 871'de Hiyalar'ın saldırısı ile yıkılmıştır. 873'te ise dağılan boylar yeniden birleşerek bir devlet daha meydana getirmişlerdir. Başkenti Karabalgasun olan bu devlet de, Cengiz Han devrine kadar yaşamıştır. Daha sonraları doğudakiler «Beşbalık», batıdakiler ise «Karahanlılar» diye ayrılmışlardır. Karahanlılar Müslümanlığı kabul ettikten sonra genişlemeye devam etmişler, II. Aslan Han zamanında ikiye ayrılmışlardır. Cengiz

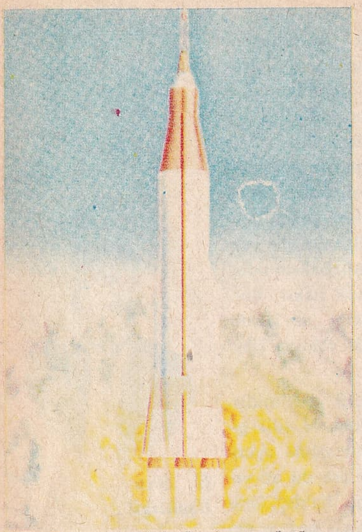

Roketler, içinde insan bulunan feza kapsülünü fezaya fırlatıyor.

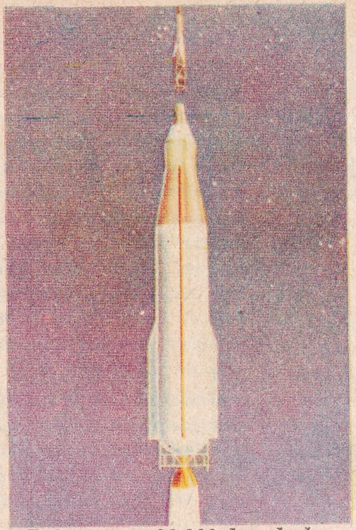

Roket saatte 28.800 km. hızla yükseliyor.

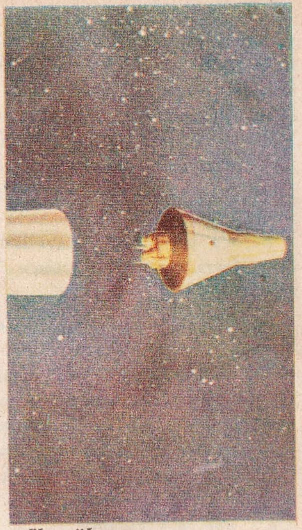

Kapsül, füzeden ayrılıyor.

Han'ın hâkimiyetine girdikten sonra Uygurlar bir daha toparlanamamışlardır. Bugün Çin Türkistan'ında halkın çoğunluğunu Uygurlar teşkil eder. Uygurlardan kalan en büyük eser, 11. yüzyılda Yusuf Han Hacip tarafından yazılan «Kutadgu Bilik» tir.

UYKU, organizmanın belirli aralıklarla dış uyaranlara karşı kapanması halidir. Bütün yaratıklarda raslanır. Fakat gelişmiş olanlarda hayatın çok daha büyük bir kısmını alır. Özellikle insanın hayatının üçte biri uykuda geçer.

Uyku haline, organizmanın bütün fonksiyonları katılır. Kasların gerilmesi durur. Dış uyaranlar kabul edilmez. Solunum ve metabolizma çok yavaşlar. Kan basıncı ile beraber vücut ısısı da düşer. Bezlerin çalışması ise ya durur, veya pek hafifler.

Uyku ihtiyacı bünyelere göre değişir. Uyanmak için gerekli uyarının derecesine «uyku derinliği» denir.

Uyku hakkındaki temel bilgileri Avusturyalı sinir mütehassısı von Economo, 1917 yılındaki buluşlarıyla ortaya koymuştur. Fizyolog Haes de beyindeki uyku merkezini tespit etmiştir.

Uyku hastalığına sebep olan çe - çe sineği

UYKU HASTALIĞI, kanda çoğalan bir asalak tarafından meydana getirilen bir hastalıktır. Genellikle Afrika'da raslanır. Ateş, uyku ve halsizlikle kendisini belli eder.

Afrika uyku hastalığı «glosina papalis» (çe - çe) adlı sinekler vasıtasıyle insandan insana bulaşır. Asalaklar kan ve lenfa damarlarına yerleşir. Lenfa bezlerini ve merkez sinir sistemini harap eder. Felç, akıl bozuklukları ve uyku ilerlerse, hastalık ölümle sonuçlanır. Hastalığın tedavisinde «Tryparsamide» adlı ilâçtan yararlanılır.

UYUM, bir dilbilgisi ve edebiyat deyimidir. Bir eserin tümünün parçaları arasındaki uygunluğu belirtir. Özellikle dil ustaları, eserlerinde bu uyumu sağlayabilmişlerdir. Şiir kadar, nesirde de kullanılmıştır.

UYUM, bazı hayvanların renk ve biçimlerinin yaşadıkları yere uyması halidir. Bu sayede hem düşmanlarından korunur, hem de görünmeden avlarını yakalayabilirler.

UYURGEZERLİK, bir sinir hastalığıdır. Belirtisi, hastanın uykuda dolaşmasıdtr. Hasta bu sırada günlük hayatındaki şeyleri tekrarlamış olur. Bu sırada eşyalara hiç çarpmaz. Fakat evin dışına çıktıkları zaman tehlikeli yerlerde dolaşma ihtimali vardır. Bu sırada konuşanlara da raslanır. Uyandıkları zaman, yaptıklarını hatırlamazlar. Çok defa gözleri açıktır.

UYUŞTURUCU MADDELER, sinir sistemini etkileyerek duyuları azaltan veya yok eden maddelerdir. Kullanılmaları ne kadar uzun süreli olursa, miktarları ne kadar kuvvetli ise, sinir sistemindeki aksama da o derece derin olur. Yine de her şahsın beyin hücrelerindeki direncin rolü ayrıdır.

Başlıca uyuşturucu maddeler şunlardır:

1 - Alkol: Bu türden maddelerin insan bünyesi üzerindeki etkisi alkolizm deyimi altında toplanır. İçkinin ilk etkisi, sarhoşluktur; alkolün sindirim yoluyla kana karışıp sinir hücrelerini uyarmasıyle başlar. Keyifle başlayan sarhoşluk, insana güven verir, neşesini artırır, cüretini takviye eder. Alkol miktarı arttıkça, bu halin yerini daha cüretli davranışlar alır. Tecavüzkâr da olabilir. Devamı halinde etrafındaki her şey

Ayrılan bölüm yol alırken feza kapsülü yörüngesine giriyor.

Geri dönüş için hız kesmek amacıyle ters roketler ateşleniyor.

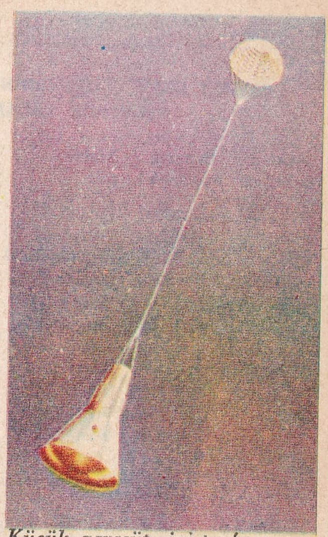

Küçük paraşüt, inişte feza kapsülünün dengesini sağlıyor.

dönmeye, baştaki sersemlik artmaya, konuşmada güçlük çekmeye başlar. En sonunda da sızarak uyur. Uyandığı zaman midesi hasta, vücudu kırıktır. Alkol zehirlenmesi: (delirium tremens) Uzun süre içki içenlerde veya içkiyi birden bırakanlarda görülür. Ayyaş heyezanları ise 35-40 yaşları arasında görülür. Hasta kendini kaybetmez. Fakat çok sıkıntılı ve vesveselidir. Alkol paranoyasının en şiddetli belirtisi kıskançlıktır. Korsakof psikozu denen halde ise hasta yeni şeyleri unutur, bazı hatıralarda yanılır. Birtakım hayalî hikâyeler uydurur.

2 - Morfin: Afyondan elde edilir. Zengin muhitlerde kullanılır. Daha çok zayıf karakterli insanlar arasında yaygın bir alışkanlığı vardır. Morfinman, huysuz, her türlü telkin altında kalan biridir. Dikkatsizdir. Yalan söyler. Tembel ve pistir. Morfin en çok şırınga şeklinde vücuda verilir. İlk şırınga vücuda tatlı bir uyuşukluk verir. Ağrı ve ruhî ıstırabı teskin eder. Zamanla doz artırılır. Zamanla hasta, morfin için para bulmaktan başka bir şey düşünemez hale gelir.

3 - Eroin: Morfinden elde edilen bir tozdur. Enfiye gibi çekilir. İlk çekişte tatlı bir uyuşukluk ve keyif verir. Dozu artırmak suretiyle alışkanlık doğar. Eroin elde etmek için her türlü kötü yola sapanlar vardır. Çılgınlıkla bitebilir.

4 - Kokain: Koka yaprağından elde edilen beyaz bir toztur. Enfiye gibi buruna çekilir. Önce insana bir zindelik verir. Şehveti kırbaçlar. İki saat sonra da halsizlik, neşesizlik gelir. Delirme ile sonuçlanabilir.

5 - Esrar: Kendir otunun uç çiçeklerinden elde edilir. Sigara gibi sarılarak veya kabak denilen nargileyle içilir, yahut lokum içinde yutulur. Daha çok doğu ülkelerinde yaygındır. Meksika'da da bir diğer benzeri, «marihuana» kullanılır.

6 - Eter: Daha çok kadınlar arasında yaygın olan bir sarhoşluktur. Devamlı eterli mendil koklayarak hayallere dalarlar.

7 - Kloral ve Uyku İlâçları: Hastanelerde çok görülür. İçki ve morfin bulamayanlar, uyku ilâcı diye aldıkları kloral ile keyiflenmeye bakarlar.

8 - Meskalin: Bir ottan çıkarılır. Kuzey Meksika'da yaygın şekilde ve içki halinde kullanılır.

UYUZ, bulaşıcı bir cilt hastalığıdır. Bulaşması için hastayla çok sıkı temas etmek gerekir. Daha çok temizliğe dikkat etmeyenlerde görülür. Hastalığa uyuz böceği denen küçük bir böcekcik sebep olur. Kuluçka süresi 7 - 8 gündür. Döllenmiş dişi, derinin kıl diplerinden deri içine girer. Açtığı tünellerin bir ucunda ufak bir deri kabartısı olur. Dişinin yumurtasından 4 - 5

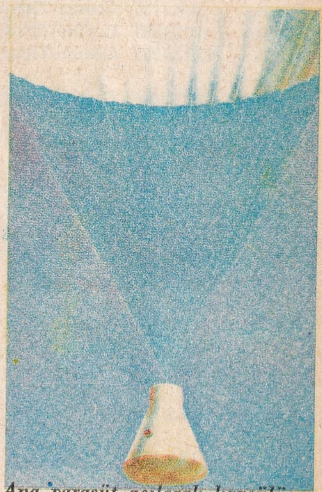

Ana paraşüt açılarak kapsülün yavaşça inmesine yardım ediyor.

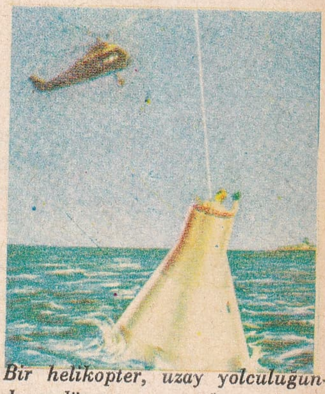

Bir helikopter, uzay yolculuğundan dönen astronotları alıyor.

İNSANLI UZAY UÇUŞLARININ BAŞLADIĞI 1961 YILINDAN GÜNÜMÜZE KADAR UZAY UÇUŞLARI

Aracın Milliyeti	Uçuşun başlangıcı	Aracın Adı	Uçuş Sü. Sa. Dk.	Astronotların Adı
S.B.	12.4.1961	Vostok I	1,48	Yuri Gagarin
S.B.	6.8.1961	Vostok II	25,18	G. S. Titov
A.B.D.	20.2.1962	Friendship 7	4,55	J. H. Glenn
A.B.D.	24.5.1962	Aurora 7	4,56	M. S. Carpenter
S.B.	11.8.1962	Vostok III	94,22	A. G. Nikolayef
S.B.	12.8.1962	Vostok IV	70,57	P. R. Popoviç
A.B.D.	3.10.1962	Sigma 7	9,13	Walter Schirra
A.B.D.	15.5.1963	Faith 7	34,20	Gordon Cooper
S.B.	14.6.1963	Vostok V	119,06	V. F. Bikovskiy
S.B.	16.6.1963	Vostok VI	70,50	V. Tereçkova
S.B.	12.10.1964	Voshod I	24,17	V. Kamarov, K. P. Feoktistov, B. Yegoro
S.B.	18.3.1965	Voshod II	26,02	P. Y. Belyaev, A. Leonov
A.B.D.	23.3.1965	«Molly Brown» (Gemini-Titan III)	4,53	Virgil Grissom, J. Young
A.B.D.	3.6.1965	Gemini-Titan IV	97,48	J. McDivitt, Edward White
A.B.D.	21.8.1965	Gemini-Titan V	190,56	G. Cooper, C. Conrad
A.B.D.	4.12.1965	Gemini-Titan VII	330,35	F. Borman, J. Lovell
A.B.D.	15.12.1965	Gemini-Titan VI	22,55	W. Schirra, T. Stafford
A.B.D.	16.3.1966	Gemini-Titan VIII	8,58	N. Armstrong, D. Scott
A.B.D.	3.6.1966	Gemini-Titan IX	72,21	T. Stafford, E. Cernan
A.B.D.	18.7.1966	Gemini-Titan X	70,47	J. Young, M. Collins
A.B.D.	12.9.1966	Gemini-Titan XI	71,17	C. Conrad, R. Gordon
A.B.D.	11.11.1966	Gemini-Titan XII	94,30	J. Lovell, E. Aldrin
S.B.	23.4.1967	Soyus 1	24,30	V. Komarov (Dönüşte araç dünyaya düşerek parçalandı)
A.B.D.	11.10.1968	Apollo - 7	26,4	W. Schirra, W. Cunninghan, Don Eisle
A.B.D.	21.12.1968	Apollo - 8	147,0	F. Borman, J. Lovell, F. Anders
S.B.	14.1.1969	Soyus - 4	71,14	Şatolov, Veliyesev, Krunov
S.B.	15.1.1969	Soyus - 5	72,46	Volinov, Veliyesev, Krunov
A.B.D.	3.3.1969	Apollo - 9	241,10	J. McDivitt, D. Scott, R. Schweickarz
A.B.D.	18.5.1969	Apollo - 10	192	T. Stafford, J. Young, E. Cernan
A.B.D.	16.7.1969	Apollo - 11	195.05	N. Armstrong, M. Collins, E. Aldrin.

gün sonra sürfeler çıkar. Tüneli delip çevreye yayılırlar. Hastalık geceleri gelen şiddetli kaşıntılarla kendisini belli eder. En çok eller, parmak araları, parmakların dış, bileklerin iç yüzünde, topuk, erkeklerde penis, kadınlarda memelerde, çocuklarda da kalça ve kasıklarda görülür. Kaşınmadan dolayı mikrop kapması ile başka yaralar da meydana gelebilir.

Hastalığın tedavisi için «benzoate de benzyle», arap sabunu, alkol karışımı solüsyonlardan yararlanılır.

UYUZ BÖCEĞİ, uyuz hastalığını meydana getiren bir böcekciktir. Örümceklerin sarkopt adlı takımındandır. Büyüteç olmadan görülemez. Uygun havadaki ömürleri ortalama dört haftadır.

UZAY, bütün varlıkları her yandan kavrayan sonsuz boşluğa denir. Çok eski çağlardan beri insanların ilgisini çekmiş, bir sonu olup olmadığı, nerelere kadar uzandığı uzun yıllar bilginleri uğraştırmıştır. Halen de insanın en büyük meşgalelerinden birini teşkil etmekte ve Ay'a tasarlanan gezilerle herkesin ilgisini çekmektedir.

Uzay hakkında elde edilen bilgiler, önce uçakların, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da füzelerin gösterdiği büyük gelişme sayesinde çok genişlemiştir. Bu gelişme, insanın doğrudan doğruya uzaya gitmesine, incelemelerine burada devam etmesine ortam hazırlamıştır. Öte yandan daha da önceden çok geliştirilmiş ve son derece güçlü teleskoplar sayesinde uzaydaki diğer yıldızları incelemek de insan için mümkün olmuştur.

Uzay hakkında gerekli bilgileri temin eden bilim dalı da, nazarî fizik olmuştur. Ünlü bilgin Albert Einstein, bu konuda birçok meseleleri çözen «Relativite» nazariyesi ile, insanlığa yeni ufuklar açmıştır.

İlk defa olarak 1957 yılında Ruslar uzaya bir sunî peyk göndererek, insanoğluna feza çağının kapısını açmışlardır. «Sputnik I» adlı bu aracı, 1958'de Amerikalılar'ın «Explorer» adlı sunî peyki takip etmiştir.

Uzaya araçların gönderilmesi işi başarıldıktan sonra, araştırmalar ikinci hedefe yöneltilmiş, bu sefer yine Ruslar, 1961 yılında ilk defa içinde insan olan bir uzay aracını fırlatmışlardır. Bunu yine Amerikalılar'ın ve sonradan Ruslar'ın diğer insanlı uzay denemeleri takip etmiştir.

Çok kısa bir zamanda büyük ilerlemeler kaydedilen bu alanda, insanoğlu bugün Ay'a ayak basmıştır. Özellikle Amerikalılar planlı bir çalışma ile uzay gezilerini Ay'a ilk adımı atma hedefine yöneltmişler ve uyguladıkları Apollo Projesi ile içinde insan bulunan bir uzay aracını Ay'a başarı ile indirmişlerdir. Bu olay hiç şüphesiz insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Bu hedefe ulaşılıncaya kadar yapılan sayısız uzay denemeleri sırasında, uzay hakkında bilgi toplamak, bu bilgilere göre yeni geziler hazırlamak ve teknik araçları takviye veya geliştirme amacı güdülmüştür. İlk hedefler, Ay ve Merih'tir. Özellikle Ay, daha uzaklara kadar uzanacak uzay gezilerinde belki de insanoğluna bir uzay istasyonu görevi yapabilecektir.

Bugün varılan teknik sonuçlar, uzay gezilerinde teknik meselelerin halledildiği intibaını vermektedir. Gerek uzay araçlarını uzaya götüren güçlü füzelerin geliştirilmiş olması, gerekse içinde insan bulunan uzay araçlarının uzaydaki manevra, Ay'a iniş ve kalkış kabiliyetlerini ispatlamaları, ayrıca kozmonotlarla yeryüzündeki uzay istasyonları arasındaki radyo bağlantısının son derece gelişmiş olması da, bu intibaı desteklemektedir.

Buna paralel olarak insanların uzay şartlarına karşı gösterdikleri tepkiler de, yeni bir tıp dalının doğmasına sebep olmuştur. Uzay tıbbının üzerinde özellikle durduğu konu, uçuş sırasında ağırlığın birden çoğalması, sonra da yok olmasıdır.

Dev füzelerin ucundaki uzay araçları içinde uzaya gönderilen kozmonotların ağırlığı, 1,5 - 7 g. arasında değişmektedir. 1 g., dünyanın yer çekimi ivmesidir. İnsan ağırlığı 7 g.'yi bulduğu zaman, damarlarındaki kanın ağırlığı, erimiş demirin ağırlığına eşit olur. Tabiî bu insan bünyesinin dayanacağı bir durum değildir. Uzay tıbbı bu meseleyi çözmek için uzan çalışmalar yapmış, sonuç olarak kozmonotların vücut yapılarına uygun bir koltukta, sırt üstü yatar durumda olmalarının, ağırlık artışının etkisini önemli surette azalttığını bulmuşlardır. Bugün insanlı uzay gezilerinde hep bu usul denenmiş, daha da önce uzay şartları altında yeryüzünde yapılan denemelerde de uzaya gönderilecek kozmonotlar, bu şartlara tabi tutulmuşlardır. Buna uygun olarak son derece geliştirilmiş özel uzay kıyafetleri hazırlanmıştır.

Kozmonotlar için ağırlık artışı kadar, ağırlıktaki anî değişmelerin de tehlikeli olacağı anlaşılmıştır. Ağırlık kadar, ağırlıksız olmak da halli gereken bir meseleydi. Fakat bünyelerin buna tahammül derecelerinin başka başka olduğu görülmüş, kozmonotların seçiminde de sağlık ve bünye durumlarına özellikle itina edilmiştir.

Uzay gezilerinde kozmonotların yiyecek ve içecek meseleleri de en ince ayrıntılarına kadar çözülmüş, gereken besini almaları için hesaplar yapılarak, daha fazlası boş yere yanlarına verilmemiştir.

Uzay gezilerinde ele alınan bir diğer konu da, meteorlardır. Bir kum zerresi kadar küçük bir göktaşının dahi uzay aracına çarpması, bir felâkete sebep olabileceği halde, buna karşı nasıl korunulacağı henüz bilinmemektedir. Öte yandan uzaydaki radyoaktivite de kesin olarak bilinmemekte, bu sebeple sunî uydular sayesinde devamlı radyoaktivite ölçüleri alınmaktadır.

UZDİLEK, Salih Murat (1891 - 1967), tanınmış bir Türk matematikçisidir. İstanbul'da doğdu. Deniz Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra, Londra'ya, elektrik öğrenimine gönderildi. Dönüşünde askerlikten ayrıldı. Hocalığa başladı. Yüksek Mühendis Mektebi'nde ordinaryüs profesörlüğe kadar yükseldi. Hafızası ve zekâsı ile ün salmıştı. Türk müziği üzerinde de derin çalışmaları vardır.

S. Murat Uzdilek

UZMAN, Mazhar Osman (1884 - 1952), ünlü bir ruh hastalıkları doktorudur. Sofulu'da doğdu. Askerî Tıbbiye'yi bitirdikten sonra aynı okulda doçent oldu. Almanya'ya giderek ihtisas yaptı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Şişli, Haydarpaşa ve Zeynep Kâmil Hastanelerinde çalıştı. 1932'de üniversite öğretim kadrosuna girdi. Psikiyatri ordinayüs profesörü oldu. Türkiye'de modern psikiyatrinin kurucusu sayılan Mazhar Osman, Yeşilay Derneği'nin de kurucusudur.

M. Osman Uzman

UZUN HASAN (1428 - 1478), tarihte Akkoyunlu devletinin hükümdarıdır. 1453'te Diyarbakır'da devletin başına geçti. Karakoyunlu hükümdarı ve Timur'un torununu esir edip öldürttü. 1466'da Tebriz'i de alarak kendisine başkent yaptı. Gürcistan'ı ele geçirdi. Bu sırada batıda da Osmanlı İmparatorluğu gelişmekteydi. İki devletin orduları üç kere karşı karşıya gelmişler, bunlardan sonuncusunda, 1473 yılında Erzurum'daki Tercan ovasında yapılan savaşta Fatih, Otlukbeli denen yerde Uzun Hasan'ın ordusunu büyük bir bozguna uğratmıştır.

UZUNKÖPRÜ, Edirne iline bağlı 72.634 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 20.237 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü: 1.226 km.²'dir.

İlçe arazisinin büyük bir kısmını Ergene nehri çevresindeki düzlükler kaplar. Yazlar sıcak, kışlar çok soğuk geçer. En önemli akarsuyu, Ergene nehridir. Halk geçimini daha çok tarım ve hayvancılıkla temin eder.

İlçe merkezi Uzunköprü kasabası, Sirkeci - Edirne demiryolu üzerinde bir istasyondur. İstasyonla kasaba arasında 4,5 km.'lik bir şose vardır.

■

Ü

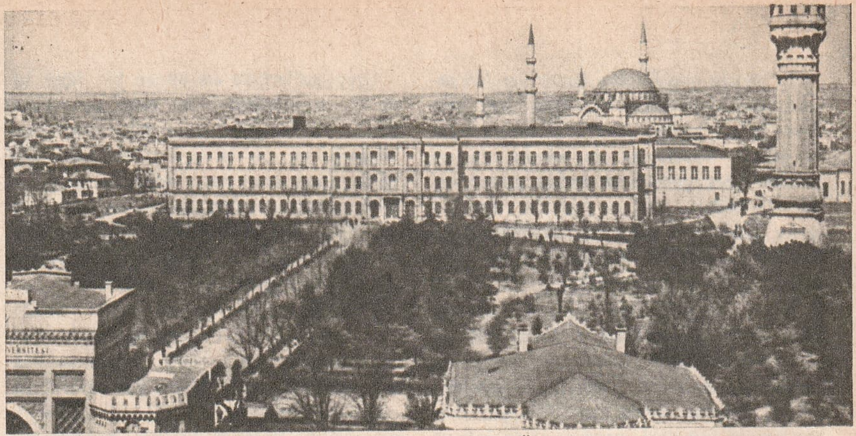

Istanbul Üniversitesi'nin genel görünüşü

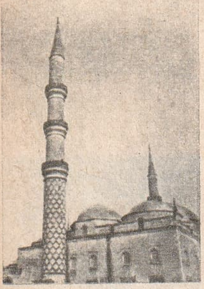

Edirne'de «Üç Şerefeli Cami»

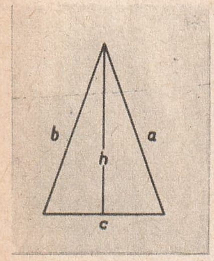

Üçgen
h: yükseklik
c: taban

ÜÇ ŞEREFELİ CAMİ, Edirne'de bir camidir. 1447 yılında Padişah II. Murat tarafından yaptırılmıştır. Türk cami mimarlığının en önemli eserlerinden biri sayılır. 4 minarelidir. Üç şerefeli denen minare de gerçek bir sanat eseridir.

ÜÇGEN, bir geometrik şekildir. Üçgenin elemanları denen üç kenar ve üç açıdan meydana gelir. Ayrıca üç köşe açısı ve altı ters açısı vardır. Üçgenin herhangi bir kenarı «taban» diye anılır. Tabanın karşısına düşen köşeye, üçgenin tepesi, tepedeki açıya da, tepe açısı denir. Tabanın köşelerindeki açılar ise taban açıları diye bilinir.

Üçgenler, kenarlarına ve açılarına göre ayrılırlar. Eşkenar üçgen, üç kenarı birbirine eşit; ikizkenar üçgen, iki kenarı birbirine eşit üçgendir. Çeşitkenar üçgenin ise üç kenarı da ayrı uzunluktadır.

Dar üçgen, bütün açıları dar olan üçgendir. Bir açısı dik olan üçgen, dik üçgen; bir açısı geniş olan üçgen de, geniş üçgen diye adlandırılır. Dik üçgenlerde dik açının karşısına düşen kenara hipotenüs, dar açıların karşısındaki kenarlara da dik kenarlar denir. Dik kenarlar birbirine eşitse, bu, bir ikizkenar dik üçgendir. Üçgenlerin iç açılarının toplamı, 180°'ye eşittir. Bir üçgenin dış açısı, kendisine komşu olmayan iç açıların her birinden büyüktür.

İki üçgen üst üste konulduğu zaman elemanları çakışırsa, bu üçgenler eşittir.

ÜÇÜNCÜ ZAMAN (Neozoik), jeolojik zamanlardan biridir. Pliyosen, Miyosen, Oligosen, Eosen ve Paleosen devirlerini içine alır. Bu devirlerde sıra ile büyük etoburlar, balina ve maymunlar, dev memeliler, çiçekli bitkiler, ilk eteneli hayvanlar meydana gelmiştir. 60.000.000 yıl kadar sürdüğü tahmin edilmektedir. Bu uzun süre sebebiyle canlılar büyük değişmeler geçirmişlerdir. Hortumlulardan fil, mastadon ve dinoteryum da bu devrede yaratılmıştır. Son ikisinin nesli yine aynı devre içinde sona ermiştir. Memelilerden sığır, koyun, deve ve at gibi hayvanlar da Üçüncü Zaman'da yaratıldığı halde, insan henüz meydana çıkmamıştır.

Yurdumuzda da Trakya'nın büyük bir kısmı ile Istanbul çevresi, güneybatı Anadolu'nun bazı kesimleri, Çanakkale ve Gelibolu, bu devrede oluşmuştur. Karadeniz, Ege ve Marmara denizleri de bu devrede çökmüş, fakat Boğazlar'ın açılması, Dördüncü Zaman'ın başına raslamıştır. (Bak: JEOLOJİK ZAMANLAR).

ÜGRÜM (Mütasyon), bir astronomi ve biyoloji deyimidir. Astronomide, yerin ekvator şişkinliği üzerine ay kütlesinin yaptığı çekme etkisiyle, yer ekseninin 18 2/3 yılda bir, bir elipsel koni çizmek üzere doğrultusunu sürekli şekilde değiştirmesi olayını gösterir.

Biyolojide ise bazı hayvan ve bitkilerin atalarından farklı yavrular vermesidir.

ÜLKER, bir yıldız takımıdır. Boğa burcundadır. Bu burcun boyun yerinde bulunan ve Alsiyon denen en parlağının çevresinde toplanmış 6 veya 7 yıldızdan ibarettir.

ÜLSER, bir mide hastalığıdır. Tıpta aynı deyim çeşitli yaralar için de kullanılır.

Mide ülseri, asit özelliğindeki mide salgısının, mükozanın zedelenmiş bir kısmına etki yaparak meydana getirdiği yaradır. Her yaş ve meslekte insanda görülen bir hastalıktır. Genellikle yemek borusunun alt kısmında, midede, on iki parmak bağırsağında ve ince bağırsakta raslanır. Yaranın ortalama çapı 5 - 25 mm., derinliği de 6 - 20 mm. kadardır. Had ve müzmin olmak üzere iki çeşidi vardır.

Hastalığa, mükus salgılanmasındaki ak-

Istanbul Üniversitesi girişi

saklık veya midenin çok asit salgılaması sebep olur. Fazla asit salgılaması ise, ruhî sebeplerle veya yemeklerde kullanılan malzemeden, ileri gelir.

Ülser kendisini kemirici, yanıcı, bazen kramp şeklinde ortaya çıkan ağrılarla belli eder. Bu ağrılar 15 dakikadan bir saate kadar sürebilir. Mideye bastırmak suretiyle ağrının kesin yeri anlaşılabilir. Genellikle yemeklerden bir veya dört saat sonra başlar. Ağrılar en çok ilk ve sonbaharda artar. Kusma, ağız sulanması, zayıflama, kabızlık da diğer belirtilerdir. Nihayet açık veya gizli kanamalar da teşhisi kesinleştirir. Bağırsaklardan geçen kan siyah olarak çıkar. Kan ağızdan gelirse, kırmızı veya kahve telvesi rengindedir.

Ülserin tedavisinde şu yol uygulanır: 1 - Önce asit salgılanmasını azaltan ve ağrıyı kesen ilâçlardan yararlanılır; 2 - Sıkı bir pehriz uygulanır. Sade süt içmekle başlayan pehrizde, daha sonraları lâpa, rafadan yumurta, kaymak, pelte de yenir. Meyve suları içilir. Ancak hastalık geçmeye başladıktan sonra normal bir beslenme rejimine dönülür; 3 - Hasta, bedenen ve ruhen istirahat etmelidir; 4 - Tedavi başarılı sonuç vermediği zaman, ameliyatla midenin bir kısmı alınabilir.

ÜLTRAVİYOLE (Bak: MORÖTESİ).

ÜMİT BURNU, Afrika kıtasının güneyinde bir burundur. Capetown şehri yakınlarındadır. 1488'de Portekizli denizci Diaz tarafından bulunmuştur. Diaz ve tayfaları burada büyük bir fırtınaya yakalanmışlar, farkında bile olmadan güneye sürüklenerek, Hint Okyanusu'na geçmişlerdi. Dev dalgaları gördükten sonra da burna, «Fırtınalar Burnu» adını vermişlerdi. Bu ad sonradan Portekiz Kralı II. Juan tarafından Ümit Burnu'na çevrilmiştir.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref (1892 - 1959), tanınmış yazarlarımızdandır. Istanbul'da doğdu. 1911'de Galatasaray'dan, 1914'te Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Öğretmenlik yaparken, yazarlığa da başladı. 1920'de Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Cumhuriyetin ilânından sonra çeşitli ülkelerde sefirlik yaptı. 1959' da emekliye ayrıldı. Istanbul'da öldü.

Ünaydın, kendisine has yazış ve söyleyişi ile edebiyat âleminde tanınmıştı. Hatıralar, röportaj ve bazı felsefe eserleri yazmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: «Diyorlar ki», «Geçmiş Günler», «Ayrılıklar», «Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülâkat», «Atatürk'ü Özleyiş», «İki Saltanat Arasında» ve «Tevfik Fikret».

ÜNGÖR, Osman Zeki (1880 - 1958), ünlü bestecilerimizdendir. İstiklâl Marşı'nı besteleyen de odur. Istanbul'da doğdu. 11 yaşında Saray Mızıkası'na verildi. Keman ve müzik nazariyesi dersleri alarak saray orkestrası şefi oldu. Cumhuriyet'ten sonra Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Orkestrası'nın şefliğine getirildi. Musiki Muallim Mektebini de kuran odur. 1934'te sağlığı bozulduğu için emekliye ayrıldı. Istanbul'da öldü.

ÜNİVERSİTE, çeşitli dallarda yüksek bilimlerin okutulduğu öğretim kurumlarıdır. 1933'e kadar bizde bu deyim yerine «Darülfünun» deyimi kullanılırdı.

R. Eşref Ünaydın

Türkiye'de Batı örneğine yakın ilk öğretim kurumları, II. Sultan Mahmut zamanında Tıbbiye, Harbiye ve Bahriye okulları olarak açılmıştır. Bu bakımdan Tıbbiyenin kuruluşu olan 14 mart 1827 tarihi, Türkiye'de modern üniversite anlayışının başlangıcı kabul edilir.

Sultan Abdülmecit'in başlattığı Ayasofya civarındaki Darülfünun binası, Sultan Abdülâziz devrinde tamamlanmış, 13 ocak 1863'te açılmış, fakat öğretim üyesi ve kitap yokluğundan fonksiyonunu yapamamış, iki yıl sonra Çemberlitaş'ta bir binaya taşınmış ve bir yangınla tamamen ortadan kalkmıştır.

20 şubat 1870'de yeniden açılan Darülfunun, bu sefer de öğretim üyelerinden Cemalettin Efendi'nin din ve felsefe arasında yaptığı benzetme yüzünden hükümet tarafından kapatılmıştır.

O. Zeki Üngör

Bundan dolayı bizde gerçek anlamda yüksek öğretim, 1 aralık 1877'de Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Fakültesi) nin açılmasıyla başlamıştır denebilir. 1900 yılında Darülfünun'un İlâhiyat, Edebiyat, Riyaziyat (Matematik), Tabakat (Jeoloji) şubeleri açılmıştır. 1910'da Maarif Nazırı Emrullah Efendi, ilk ıslahat hareketlerine girişmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında öğretim kadroları Almanya ve Avusturya'dan getirilen öğretim üyeleri ile takviye edilmiş, ayrıca kızlar kısmı da açılmıştır.

Mütareke yıllarında öğrencilerin Millî Kurtuluş Savaşı'nı desteklemeleri yüzün-

den, hükümet, Darülfünun'u aylarca kapalı tutmuştur. Bu devrede kız kısmı ile birleştirilmiş olan «Istanbul Darülfünunu»,

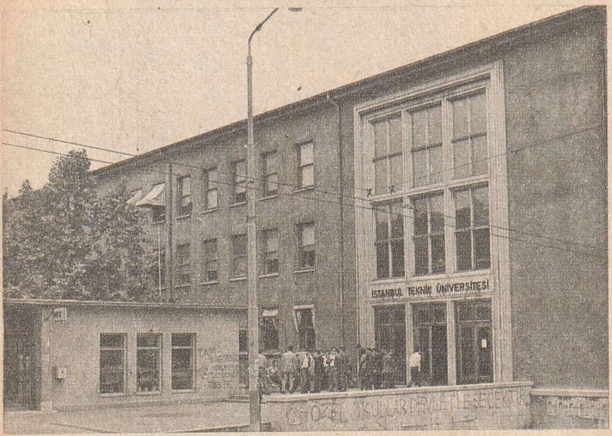

Istanbul'da Teknik Üniversite

bugünkü Fen ve Edebiyat Fakülteleri binalarının yerindeki Zeynep Kâmil konağındaydı. Öğretim üyeleri «muallim» ve «müderris» olmak üzere sınıflandırılmıştı. Kurum 1919'da ilmî, 1922'de de idarî muhtariyete kavuşmuştu.

Cumhuriyet'in ilânından sonra, Darülfünun 1933 yılında kaldırılmış, 2252 sayılı kanunla Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı, muhtarlığı ve tüzelkişiliği olmayan «Istanbul Üniversitesi» kurulmuştur. Öte yanda Ankara'da 1927'den itibaren Hukuk, Dil ve Tarih - Coğrafya, Fen ve Tıp Fakülteleri açılmıştır. Istanbul'da da Yüksek Mühendis Okulu, Istanbul Teknik Üniversitesi adıyle teşkilâtlandırılmıştır.

Istanbul Üniversitesi'nin girişindeki Atatürk anıtı

Üniversitelerimizde en köklü reform, 1945 yılında T.B.MM.'ne sunulan Üniversiteler Kanunu tasarısı ile gerçekleştirilmiş, kanunlaşan tasarı ile Türk üniversiteleri ilk defa ayrı hükümler altında yeniden teşkilâtlanma, bilim ve yönetimde muhtariyete kavuşmuşlardır. 1960'ta da 115 sayılı kanunla üniversite statüsüne yeni bir şekil verilmiştir. Üniversiteler Kanunu, Türk üniversitelerinin öğretim, eğitim ve yönetim personelinin uyacakları temel hükümleri içine alır. Kanuna göre özerkliği ve tüzelkişiliği olan üniversite, yüksek bilim, araştırma ve öğretim amacını güder. Üniversiteler ve üniversitelere bağlı olmayan fakülteler, özel kanunlarla açılır. Mevcut üniversiteler içinde yeni fakülteler açmak, fakülteleri birleştirmek veya kaldırmak, Senato'nun teklifi ve Millî Eğitim Bakanı' nın onayı ile gerçekleşir. Üniversiteler kendilerine bağlı yeni enstitü, bilim, araştırma, öğretim ve yayım kurumları açmaya yetkilidirler. Enstitülere Senato kararı ile tüzelkişilik verilebilir.

Son zamanlarda gerçekleştirilen yeniliklere rağmen, bugün Türk üniversiteleri için yine bir reform zorunluluğu olduğu ve günün şartlarına uygun bir yeni kanun ihtiyacı hissedildiği, kendisini belli etmiştir.

Bugün üniversitelerimizin başlıca üç yönetim organı vardır:

1 - Senato: Rektörün başkanlığında, önceki rektör ve fakülteler dekanları ile her fakültenin iki yıl için seçeceği ikişer profesörden kuruludur. Üniversitenin bütününü ilgilendiren kanun tasarılarını, yönetmelikleri hazırlar; profesörler kurullarının bütçe, seçim, kürsü ve enstitülerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi hakkında karar verir, işleme koyar.

2 - Üniversite Yönetim Kurulu: Rektörün başkanlığında, önceki rektör, dekanlar ve üniversite genel sekreterinden kuruludur. Kanun ve tüzük hükümlerinin, Senato kararlarının uygulanmasını sağlıyacak kararları alır.

3 - Rektör: Bütün fakülteler profesörler kurullarının bir arada yapacakları toplantıda, profesörler arasından seçilir. İki yıl hizmet eder. Her dönemde bir başka fakülteden rektör seçilir. Üniversitenin tüzelkişiliğinin temsilcisi, rektördür. Genel sekreter, rektörün emrinde çalışır. Üniversite yönetim işlerinin başıdır. Millî Eğitim Bakanı tarafından tayin edilir. Rektörlükteki memur ve diğer hizmetlileri ise, genel sekreterin teklifi üzerine rektör tayin eder.

Katma bütçelerle yönetilen üniversiteler, bağış ve vasiyet kabul edebilirler. Fakat kendilerini borçlandırma yetkileri yoktur. Başlıca gelir kaynakları şunlardır: a) Genel bütçeden verilen ödenek; b) Özel idare ve belediyelerin yardımları; c) Harçlar; d) Yayın satış giderleri; e) Taşınır ve taşınmaz malların gelirleri; f) Araştırmalar için alınan paralar; g) Enstitü, laboratuvar, klinik ve poliklinik gelirleri; h) Döner sermaye kârları; i) bağışlar ve vasiyetler.

Üniversitelerde öğretim paralıdır. Harç ve ücretlerin çeşitleri Senatolarca kararlaştırılır. Bütçe ve para işleri, her üniversitedeki saymanlık müdürlüğü tarafından yürütülür. Müdür ve memurları, Maliye Bakanlığı tarafından tayin edilir.

Her üniversitenin rektör ve dekanları ile her üniversite senatosunun kendi üyeleri arasından iki yıl için seçeceği birer temsilciden meydana gelen Üniversitelerarası Kurul, yılda en az bir defa, kasım ayının ikinci yarısında Ankara'da toplanarak ahenkli bir çalışma düzeni yürütmeye çalışır.

Üniversite öğretim üyeleri, profesörler ve doçentlerdir. Doçentlik unvanı, sınavla

kazanılır. Görevleri, üniversite öğretim kurullarında, enstitü ve laboratuvarlarda, işyerlerinde bilimsel araştırmalar yapmak, kürsü profesörünün göstereceği dersi okutmak, pratik çalışmaları uygulamak, seminerleri yönetmektir.

Üniversite profesörleri, doçentler arasından seçilir. Görevleri, ders okutmak, pratik çalışmaları yönetmek, laboratuvar ve seminerleri idare etmek, bilimsel araştırma ve yayınlar yapmaktır.

Öte yandan Fakülte Profesörler Kurulu'nun teklifi, Senato'nun kararı ve Millî Eğitim Bakanı'nın onayı ile üniversitelere yabancı profesörler de tayin edilebilir.

Üniversitelerde ayrıca öğretim görevlileri, okutmanlar, uzmanlar, tercümeciler ve asistanlar da öğretim alanında görev alırlar. Asistanlık müessesesi, üniversite öğretim üyeliğinin temel basamağıdır.

Türk üniversiteleri arasında en eski geçmişe sahip olan, Istanbul Üniversitesi'dir. Fatih'in 1453'te Istanbul'u fethinden sonra kurulmasına öncülük ettiği Fatih Külliyesi, uzun yıllar dünya kültürüne öncülük etmiştir. Bugün üniversitenin Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen, İktisat ve Orman Fakülteleri vardır. Ayrıca Tıp Fakültesi'ne bağlı Dişçilik ve Eczacılık Okulları ile İktisat Fakültesi'ne bağlı Gazetecilik ve İşletme İktisadı Enstitüleri faaliyettedir. Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Yabancı Dil Okulu da yardımcı eğitim yapar.

Istanbul Teknik Üniversitesi 1928 yılında «Yüksek Mühendis Mektebi» olarak kurulmuştur. Çeşitli devrelerden geçtikten sonra İnşaat, Mimarlık, Makine, Elektrik, Maden, Kimya, Meteoroloji Fakültelerinden ibaret bir özerk üniversite haline gelmiştir. Bütün fakültelerinde öğrenim süresi 10 sömestrdir. Ayrıca bu üniversiteye bağlı bir de Teknik Okul vardır. Bunun da öğrenim süresi 8 sömestrdir.

Ankara Üniversitesi 10 fakülteden kuruludur. Bunlar, Hukuk, Dil ve Tarih - Coğrafya, Fen, Tıp, Ziraat, Veteriner, İlâhiyat, Siyasal Bilgiler, Eczacılık ve Hacettepe Tıp Fakülteleridir.

Ege Üniversitesi 1955 yılında kurulmuştur. Tıp, Ziraat ve Fen Fakülteleri ile Tıp Fakültesine bağlı Yüksek Hemşire ve Sağlık Teknisyeni Okulu ve Laborant Okulu'ndan ibarettir.

Erzurum Atatürk Üniversitesi 1957 yılında kurulmuştur. Edebiyat, Fen ve Ziraat Fakülteleri faaliyettedir. Öğretim süreleri 4'er yıldır.

Memleketin teknik elemana olan ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan Karadeniz Teknik Üniversitesi ise 1963 yılında Trabzon'da faaliyete geçmiştir.

Ayrıca Ankara'da uluslararası bazı teşekküllerin de yardımı ile kurulan bir Orta Doğu Teknik Üniversitesi vardır. Fen,

Ürdün'de Şeria nehri

Edebiyat, Siyasî İlimler, Kimya ve Mühendislik Fakülteleri olan bu üniversitede, öğrenim genellikle İngilizce yapılır. Fakültelerin öğrenim süreleri 8 - 10 - 12 sömestr arasında değişmektedir.

Bu üniversitelerden başka yurdumuzda çeşitli özel yüksek okullar da açılmıştır.

ÜNYE, Ordu iline bağlı 92.684 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 15.034 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 740 km.²'dir. 2 bucağı, 84 köyü vardır.

İlçe arazisinin güneyi Döşeme ve Karakütük dağları ile kaplıdır. Dağların kuzeye bakan sırtları yer yer ormanlıktır. En önemlileri Akçay, Curi, Ceviz, Lâhana ve Hise dereleri olan bazı akarsular, derin vâdilerle bu dağları yarmıştır.

İlçe halkının geçimini tarım teşkil eder. En çok fındık, kenevir, meyve, buğday, tahıl, patates ve tütün yetiştirilir. Ayrıca evlerde dokumacılık yapılır.

İlçe merkezi Ünye kasabası, Karadeniz'e uzanan bir burun üzerinde kurulmuştur. 9 mahalleden ibarettir. Ordu - Samsun kıyı yolu üzerindedir. En yakın demiryolu istasyonu, Çarşamba'dır. Kasabada endüstri olarak dokumacılık, ayakkabıcılık ve dericilik gelişmiştir. Halk fındık ve kenevir tarımı ile uğraşır.

ÜRDÜN, Orta Doğu'da bir Arap devletidir. Kuzeyinde Suriye, kuzeydoğusunda Irak, doğusunda ve güneydoğusunda Saudî Arabistan, batısında da İsrail ile çevrilmiştir. Nüfusu: 1.976.000, yüzölçümü: 96.300 km.², idare şekli: Krallık, başkenti: Amman, dili: İslâm, parası: Ürdün Dinarı'dır.

Ürdün topraklarının büyük bir kısmını çöller kaplar. Ancak 1948 yılından sonra topraklarına katılan Filistin'in bazı bölümleri tarıma elverişlidir. Batıda bulunan Gor

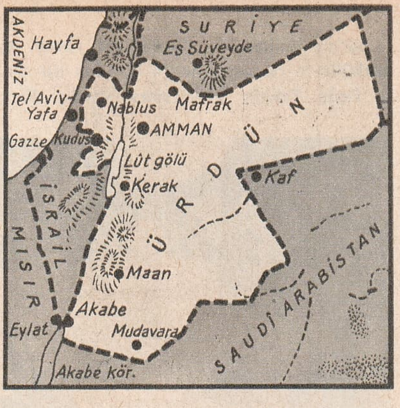

Ürdün

Ürdünlü bir tip

çukuru, deniz seviyesinden daha alçaktır. Lût denizi, dünyada en alçak su parçasıdır. İklim kuraktır. Ormanları yok denecek kadar azdır. Ancak Şeria bölgesi kış aylarında bir miktar yağmur alır. Batıda daha yağışlı bölgelerde buğday, arpa, çavdar, tütün, üzüm yetiştirilir. Çöllerde yaşayan Bedevîler ise hayvancılıkla geçinir. Yeraltı zenginlikleri bakımından da fakirdir. Halkın büyük çoğunluğunu Araplar teşkil eder. Çoğu göçebe halinde yaşar. Bedevî denen göçebelerin başında şeyh denen birer reis bulunur. Araplardan başka azınlık halinde Çerkezler ve Dağıstanlı Türkler de Ürdün'de yaşar. Ayrıca bir miktar Ermeni, Kürt ve Batılı da Ürdün'de yaşar. En önemli şehirleri, başkent Amman'dan sonra Nablus ve Akaba'dır. Son İsrail - Arap savaşına kadar Ürdün'ün elinde olan eski Kudüs şehri, bugün İsrail işgali altındadır. İngilizler tarafından yapılan karayolları bakımlıdır. Amman'ın önemli merkezlerle havayolu irtibatı da vardır.

Yeni bir devlet olmakla beraber, Ürdün'ün çok eski bir geçmişi vardır. Birkaç bin yıldan beri bu topraklarda çeşitli milletler hüküm sürmüşlerdir. 7. yüzyılda Araplar, bu toprakları Bizanslılar'dan almışlardır. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılan Ürdün, 400 yıldan fazla idaremizde yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye Krallığı'nın bir parçası olmuş, 1920'de İngiliz idaresine geçmiştir. Haşimî ailesinden Abdullah'ın emirliği altındaki yönetim, 1946'da ülkeye tam bağımsızlık kazandırmıştır. Bugün yine İngiltere ile sıkı münasebetlerini devam ettiren Ürdün'de, Kral Hüseyin hüküm sürmektedir. Son İsrail - Arap savaşında uğradığı kayıplara rağmen, devlet ayakta kalabilmiştir.

ÜRE, azotlu bir madedir. İnsan vücudunda azotlu besin maddelerinin vücutta yanmasıyle meydana gelir. Sonradan bu madde erimiş olarak sidikle beraber vücuttan dışarı atılır. Bir insanın günde sidikle tasfiye ettiği üre miktarı, litrede ortalama 25 gramdır. Formülü: OC $(NH_2)_2$'dir. İlk defa 1828 yılında sentezi Wöhler tarafından yapılmıştır. 130°'de erir. İlâç sanayiinde söktürücü olarak yararlanılır.

ÜREME SİSTEMİ, erkek ve dişi hücrelerin birleşerek yeni bir canlı meydana getirmelerini sağlayan sistemdir. Hayvanlar üreme bakımından üçe ayrılırlar.

1 - Ovipar hayvanların dişileri yumurtalarını dışarı bırakırlar. Bu yumurta sonradan erkeğin testislerinde olgunlaşan spermaya raslayarak döllenir. Balık ve kurbağalar bu şekilde çoğalır.

2 - Vivipar hayvanlarda sperma ile yumurta, dişinin üretim organı içinde birleşirler, oğulcuk (embriyon) gelişimini tamamlayıncaya kadar dişinin rahminde kalır ve canlı olarak doğar. İnsan ve memeli hayvanlarda çoğalma bu yönden olur.

3 - Ovivipar hayvanlarda yumurta dişinin üretim organı içinde aşılanır. Gelişiminin bir kısmını burada tamamlar. Sert bir kabukla örtülü olarak dışarı atılır. Gelişiminin geri kalan kısmı uygun bir ortamda, dışarda cereyan eder. Kuşlar bu şekilde ürerler.

Spermanın olgun yumurtayı delerek onunla birleşmesine döllenme denir. Yumurtanın çevresine gelen birçok spermadan sadece biri yumurtayı delerek içeri girer. Bu arada kuyruğu dışarda kalır. Yumurtada erkek ve dişiye ait iki hücre çekirdeği birbirlerine yaklaşıp birleşir. Kromozomlar da bölünerek kutuplara doğru çekilir. Kutuplarda erkek ve dişiden gelen kromozomların birleşmesiyle önce iki yeni çekirdek, sonra iki hücre meydana gelir. Döllenmiş yumurta bölünerek çoğalmaya başlar. Bölünme bir öncekinin iki katı halinde devam eder. En sonunda canlının doku ve organları meydana gelmeye başlar.

İnsanda sperma, dişinin yumurta hücresiyle, cinsî münasebetten sonra yumurtalık borusunda birleşir. Cinsî olgunluğa erişmiş bir kadın, her ay bir yumurtayı, yumurtalığından atar. Bu olay, beklenilen âdetten 14 gün önce olur. Yumurtalık borusuna gelen yumurta ancak birkaç saat aşılanma kabiliyetini muhafaza eder. Spermalar da ancak 24 ile 48 saat aşılama kabiliyetlerini muhafaza ederler. Döllenen yumurta, hemen bölünmeye başlar. 8 gün içinde rahim boşluğuna gelerek buraya yerleşir ve bölünmeye devam eder.

ÜREMİ, böbrek yetersizliğinin sebep olduğu bir hastalıktır. Böbrek yetersizliği, nefrit, idrar yollarının tıkanması, böbrek kistleri ve bazı zehirlenmeler, toksinlerin vücuttan atılmasını engeller. Toksinler arasında azotlu besinlerin meydana getirdiği ürenin önemli bir yeri vardır. Üre tasfiye

edilemeyince, kandaki miktarı artar. Ayrıca kreatinin, ürik asit, amino asit ve protein metabolizmasının son ürünleri de kanda toplanır. Hastalık kendisini halsizlik ve iştahsızlıkla belli eder. Bulantı ve kusmalar başlar. Şiddetli baş ağrıları ve ruhî sıkıntılar baş gösterir. Kansızlık artar. Burun kanaması, tansiyon yükselmesi, uyku hali de bunlara eklenebilir.

Tedavi için üremiye sebep olan rahatsızlığın tedavisi şarttır. Zayıf proteinli bir gıda rejimi uygulanır. Tuz tamamen kesilebilir. İcabında hastaya kan nakli yapılır.

ÜRGÜP, Nevşehir iline bağlı 28.808 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.607 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 574 km.²'dir.

İlçe arazisi kayalık ve kumluk topraklarla kaplıdır. Güneyde Avla ve Germil, doğuda Tekke ve Topuz dağları uzanır. Halk, geçimini üzüm tarımı ve sebzecilikle sağlar. Şarapçılık da ilerlemiştir. Halı dokumacılığı önemlidir.

Ürgüp kasabası Topuz ve Germil dağları arasındaki vâdide kurulmuştur. Bölge Peribacaları ile ün salmıştır. Eski çağlarda sarp yamaçlar üzerine oyulmuş barınak ve kiliseler bugün dahi görülebilir. Şehir denizden 1.140 metre yüksektedir. Su tesisleri, elektriği vardır. Evlerinin çoğu kayalar içine oyulmuştur. Tarihî yerler arasında Göreme kalıntıları, Kadıkalesi, Sarıhan, Taşhan camileri başlıcalarıdır. Şehir karayolu ile Nevşehir ve Ulukışla'ya bağlıdır. Kayseri - Ulukışla demiryolu üzerindeki istasyonu, Başköy'dedir.

ÜSKÜDAR, İstanbul iline bağlı 135.056 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 115.336 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 186 km.²'dir. 3 bucağı, 7 köyü vardır.

İlçe arazisi, Boğaz'ın Marmara'ya bakan Anadolu yakasındaki tepecikler üzerinde yayılmıştır. Bağlarbaşı'nda yükselmeye başlayan arazi, Çamlıca tepesinde iyice artar. En önemli akarsuyu, Bülbül deresidir. İklimi ılımandır. İlçe halkının ekonomik hayatı, İstanbul ili ile yakından ilgilidir.

İlçe merkezi Üsküdar, İstanbul şehri Belediye sınırları içindedir. M.Ö. 6. yüzyıldan beri meskûndur. Bizans zamanında Altın Şehir diye tanınmıştı. Çeşitli çağlarda türlü kavimlerin istilâsına uğradı. Önemli tarihî yapıları arasında Mihrimah, Şemsipaşa, Kösemvalide, Yeni Cami ve Ayazma Camileri sayılabilir. Çeşme ve sebilleri de ünlüdür. Selimiye kışlası da önemli yapılardandır. Kısıklı ve Tomruk suları İstanbul'da çok tanınmıştır. Son zamanlarda çok gelişmiştir.

ÜSKÜP, Yugoslavya'nın önemli şehirlerinden biridir. Vardar ovasının ortasında kurulmuştur. Nüfusu: 161.893'tür.

Üsküdar

Bugün önemli bir ticaret ve endüstri merkezi olan Üsküp, Federal Makedonya Cumhuriyeti'nin merkezidir. Önemli bir yol kavşağıdır. Operası, kütüphaneleri, tiyatrosu vardır. Yakın zamanlara kadar halkının büyük çoğunluğunu Türkler teşkil etmekteydi.

Eski Yunan ve Roma zamanında önemli bir kent olan Üsküp, çağlar boyunca çeşitli kavimlerin istilâsına uğramış, Kosova meydan savaşından sonra Osmanlılar'a geçmiştir. Balkan savaşında Makedonya'nın merkezi oldu. Bulgar ve Alman işgalinden sonra, 1946'da Makedonya'nın merkezi oldu.

ÜSTÜBEÇ, boyacılıkta kullanılan bir maddedir. Kimyada kurşun karbonatı diye anılır. Zehirlidir. Değerli bir astar boyası olarak kullanılır. Piyasada fiyatını düşürmek için % 20 oranında baryum sülfat ile karıştırılarak satılır.

ÜTÜV (Etüv), eşya ve ameliyat araçlarını mikroplarından arınmak için kullanılan bir araçtır. Bazı araçları da kurutmaya yarar. Çift kenarlı, madenden bir dolaba ben-

Ürgüp'ten bir görünüş

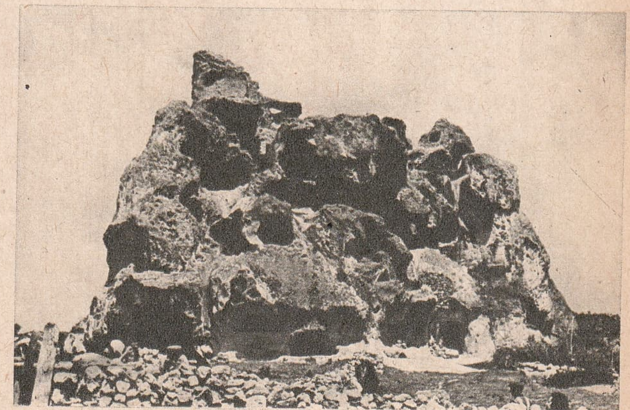

zer. Temizlenmesi istenen şeyler, içine konur ve üzerlerinden kızgın buhar geçirilir. Mikrop kırıcı türlerinin kuru ısı ütüvleri, nemli ısı ütüvleri ve formollü ütüvler olmak üzere çeşitleri vardır.

ÜVEYK, kumru cinsinden bir kuştur. Adi kumru da denir. Gagası düz, kanatları uzun, kuyruğu yuvarlanmıştır. 30 santim kadardır. Kızılımsı pas rengi tüyleri vardır. Avrupa ve Asya'da yaşar. Kışın güneye göç ederler.

ÜVEYSÎLER, bir Afgan hanedanıdır. 1722'de Safevîler'in zayıf bir anından yararlanarak imparatorluğun büyük bir kısmını ellerine geçirmişlerdir. Kurucusu Mahmut Şah'tır. Eşref Şah zamanında orduları Nadir Şah'a yenilmiş, böylece İran tarihinde Afgan egemenliği sona ermiştir.

ÜVEZ, gülgillerden bir ağaç cinsidir. Muşmulaya benzeyen meyveler verir. Armut ve elma tipleri vardır. İstanbul ve çevresinde çok yetişir. Bazı ülkelerde meyvelerinden şarap yapılır.

ÜZERLİK, sedefotugillerden bir bitkidir. Almaşık yaprakları vardır. Beyaz çiçekleri susama benzer. Tohumları acıdır. Kokusu güzel olduğu için tütsü diye kullanılır. Dumanının nazar değmesine engel olduğuna inanılır.

ÜZGÜN BALIĞI, Atlantik ve Manş denizinde yaşayan bir balıktır. Kafası üçgenimsidir. Burnu sivri, ağzı kafasının alt yüzündedir. Çiftleşme zamanında erkeğinin rengi çok güzelleşir. Dişilerinin uzunluğu 25 sm.'yi geçmez. Yüzer yumurtalı öbür balıklardan farklı olarak uzun bir flört faslından sonra çiftleşirler.

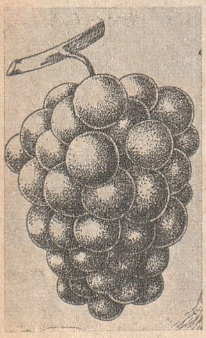

Üzüm

ÜZÜM, kütük ve asmalarda yetişen bir meyvedir. Tazesi gibi, kurusu da yenir. Suyu, sirke, pekmez, şıra şarap, ispirto yapmaya yarar. Anayurdunun Ege Bölgesi ve Ege adaları olduğu sanılmaktadır. Çok eski çağlardan beri bilinir.

Üzüm veren bitkiye asma denir. Her toprakta yetişir. Fakat dikkatli bir bakım ister. Kuru toprağı arar. Asmalar tohum, daldırma ve aşı ile çoğaltılır. En verimli üretim yolu aşıdır. Şekil, irilik, renk ve cinsine göre türleri ayrılır. Çekirdeksiz olanları da yetiştirilmiştir. Türkiye'deki başlıca cinsler çavuş, razaki, yapıncak, altıntaş, keçi memesi ve müşküle diye anılır. En çok Batı Anadolu ve Ege Bölgeleri ile güney Anadolu'da yetiştirilir. Bir kısmı kurutularak ihraç edilir.

Türkiye'de yetiştirilen üzümler, sofralık, şıralık ve pekmezlik, şaraplık, kurutmalık olmak üzere dörde ayrılır. Trakya Bölgesindeki üzümler sofralık ve şaraplıktır. En çok çavuş, değirmendere karası, müşküle, razaki türleri yetiştirilir. Büyük çoğunluğu şarap imalinde kullanılır. Karadeniz Bölgesinde Safranbolu ve Tosya dolaylarında yetiştirilen üzümler çavuş, hafızali, kuşüzümü gibi çeşitlerdir. En iyi üzümlerimiz Ege Bölgesinde yetiştirilir. Sofralık türlerin başında aydınkarası, çekirdeksiz, razaki, tavşanyüreği başta gelir. Çekirdeksiz, aşıkara, razaki ve delikara gibi türler kurutmalık olarak kullanılır. Hamburg misketi de yabancı sofra üzümlerindendir. Ege'nin şaraplık üzümleri ise beylerce, çekirdeksiz, bornova misketi, çal karasıdır. İç Anadolu Bölgesi üzümleri kalın kabuklu ve tatlı olur. Başlıca sofralık çeşitleri aküzüm, amasya, avukçu, balbal'dır. Sergi ve razaki kurutmalık, çatalkara, hasandede ve kalecik şaraplık olarak kullanılır. Güney Anadolu üzümcüleri turfanda üzüm yetiştirir.

Güneydoğu Anadolu'da ise üzümcülük çok gelişmiştir. Özellikle Gaziantep bağcılıkta çok ileridir. En önemli türleri ise, ağın, besni, çavuş, dımışkı, horozkarası, marzıvat ve bamba'dır. Doğu Anadolu'da da, Erzincan, Ardağan, Iğdır'da bağcılık yapılır.

■

V

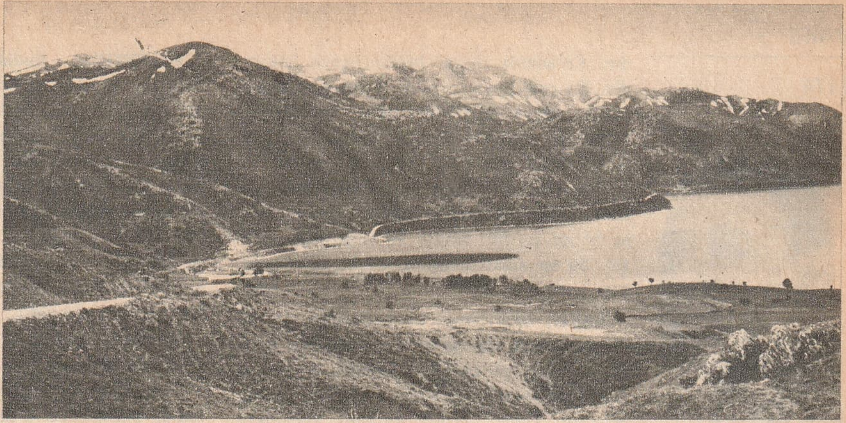

Van gölünden bir görünüş

VADUZ, bağımsız Liechtenstein prensliğinin başkentidir. Ren nehri üzerinde kurulmuştur. Nüfusu 3.400'dür. Şatosu ve turistik tesisleri le tanınmıştır. Halk geçimini turizm endüstrisi ile temin eder.

VÂDİ, dağlar arasındaki çukur yerlerdir. Yeryüzündeki sıkışmalar sonunda dağlarla birlikte veya akarsuların aşındırma etkisiyle meydana gelirler. Diplerinde çoğu yerde bir akarsu akar.

Şekillerine göre çeşitleri olan vâdilerden dağ sırtları doğrultusunda uzananlara, «boyuna vâdi», dağ sırtlarını enine kesenlere, «enine vâdi» denir. Yan yana olanlara, «kör vâdi», yamaçları birbirinden uzak olanlara, «olurk vâdi», U harfine benzeyenlere, «boğaz vâdi», yamaçları V biçiminde olanlara, «çentik vâdi», akarsuların yanlarından aşındırdıklarına da, «yayvan vâdi» denir.

VÂDİS - SEYL MEYDAN SAVAŞI, 16. yüzyılda Türk ve Portekiz donanma ve orduları arasında cereyan eden büyük bir meydan savaşıdır. Türklerin kesin zaferi ile sonuçlanmıştır.

4 ağustos 1578'de Tanca yakınlarındaki Vâdis - Seyl'de cereyan eden savaşta Türkler'e Tunus Beylerbeyi ve Cezayir Beylerbeyi vekili Ramazan Paşa kumanda etmiştir. Portekizliler'e ise Kral Dom Sebastiane kumanda ediyordu. Savaşın sebebi, Portekizliler'in, Fas'ı da sömürgeleri arasına katmak istemeleridir.

Faslıların da desteği ile 4 ağustosta hücuma geçen Türk kuvvetleri, düşmanı çabuk dağıttı. Başlarında kralları, 20.000 Portekizli savaşta can verdi. Kaçanları da, sığındıkları donanmaları ile yok edildiler. Bu savaşın sonunda büyük bir yenilgiye uğrayan Portekiz, İspanya'ya katılmak zorunda kaldı, haritadan silindi. Fas da ikinci defa Osmanlılara tâbi oldu.

VAFTİZ, Hıristiyanlıkta bir törendir. «Temizlik» anlamına gelir. Mezheplere göre değişik şekillerde yapılır. Hıristiyanlıktan önce de Filistin'de vaftiz yapıldığı bilinmektedir. Yahya Peygamber'in de İsa'yı Şeria şehrinde vaftiz ettiği bilinmektedir. Törenin esası, doğan çocuğun Hıristiyan dinine kabulüdür.

VAHA, çöllerdeki sulak ve bitkili yerlerdir. Küçük bir alanı kaplarlar. Genellikle küçük bir kaynak ve ağaçlıktan ibaret olurlar. Fakat geniş bir orman halinde olanları da vardır. En çok portakal, limon, incir, hurma ağaçlarına raslanır. Büyük Sahra'daki vahaların belirli bitkisi ise hurma ağaçlarıdır. Kuzey Amerika çöllerindeki vahalarda ise kaktüsler bulunur.

VAKA-İ HAYRİYE, Osmanlı tarihinde Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile sonuçlanan olaydır. «Hayırlı, mutlu olay» anlamına gelir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme devrinde özellikle savaşlarda büyük yararlıkları görülen Yeniçeri Ocağı, 17. yüzyıldan sonra bozulmuş, devlet için zararlı bir kuruluş halini almış, bir fesat ocağı olup çıkmıştı. İşi, beğendikleri padişahı tahta çıkartmaya kadar götüren ocağın kökünün kazınması için 1826'da Padişah II. Mahmut bir çeşit ihtilâl düzenleyerek kuruluşu tamamen dağıtmıştır. Bu arada Ocağın gösterdiği direnme sırasında on binlerce Yeniçeri de öldürülmüştür.

Mısır'da bir vaha

VAKFIKEBİR, Trabzon iline bağlı 79.570 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 458 km.^{2}' dir. Kuzeyinde Karadeniz, doğusunu Akçaabat (Polathane), güneyini Tonya, batısını Giresun'un Görele ilçesi çevirir.

İlçe arazisi Fenerburnu ve Bostanburnu arasındaki körfezi çevreler. Güney - kuzey doğrultusunda dereler, sırtları vâdilerle yarmıştır. Büyük bir kısmı ormanlarla kaplı-

R. Valentino

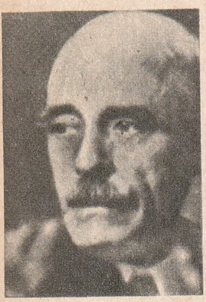
P. Valéry

dır. Karadeniz iklimi bütün ilçeye hâkimdir. En çok mısır, fındık, fasulye, patates, tütün, meyve yetiştirilir. Balık, kereste, tereyağı ve yumurta üretimi önemlidir. Ulaştırma daha çok deniz yoluyla yapılır.

İlçe merkezi Kemaliye kasabasının nüfusu 5.032'dir. Tabiî limanı vardır. Halkı bahçe tarımı, fındık ve yağcılıkla uğraşır. Su ve elektrik tesisi, parkı ve dispanseri vardır.

VAKIF, bazı kamu hizmetlerinin sürekli yapılabilmesi için şahıslar tarafından bırakılan mülk ve paradır. Sadaka da denir. Böyle denmesinin sebebi, vakfedilen malın gelirinin Tanrı uğruna topluma verilmesidir.

Vakıf fikri çok tanrılı çağlara kadar dayanan eski bir düşüncedir. Önce dinî amaçlarla kurulmuş, sonradan toplumsal ve insancıl bir amaç güdülmüştür. İlk Çağlar' daki vakıflardan sonra İslâmiyette ilk vakıf, Hz. Muhammed tarafından kurulmuştur. Daha sonra Peygamber'in bir âyetine uyularak Müslümanların mallarını Tanrı buyruğuna uygun şekilde kullanmaları âdet olmuştur. Osmanlılara kadar kurulan devletlerde din ve devlet aynı olduğu için, vakıflar Kur'an hükümlerine göre yönetilmiştir. Osmanlılarda vakıflar daha da gelişmiş, bir Evkaf Nezareti kurulmuştu. Cumhuriyetin ilânından sonra bu nezaret kaldırılmış, «Umumî Evkaf Müdürlüğü» kurulmuştur. 1935 yılında çıkarılan yeni bir kanunla Türkiye'deki bütün vakıfların yönetimi «Vakıflar Umum Müdürlüğüne» verilmiştir. 1938'de çıkartılan yeni bir kanunla da vakıfların idaresine yeni esaslar getirilmiştir. Buna göre vakıfları bu teşkilât yönetir, vakıfları korur ve imar eder, paralarını çoğaltır, mütevellileri seçer ve atar. Umum müdürlüğün illerde teşkilâtı vardır. Vakıflar Umum Müdürlüğü doğrudan doğruya iyilik işlerine, ibadete ve diğer sosyal hizmetlere adanan vakıfları, millî amaçlara uygun şekilde yönetmekle görevlidir.

Vakıflara gelir sağlayan kaynak suları da, «Vakıf Suları» diye anılır. Bunların başlıcaları, «Büyük Elmalı», «Defneli», «Taşdelen», «Mütevelli» ve «Karakulak» tır.

VALENCİA, İspanya'nın önemli liman şehirlerinden biridir. Ülkenin güneydoğusunda kurulmuştur. Nüfusu 505.000'dir. Önemli bir ticaret ve endüstri merkezidir. Gümüş işleri çok önemlidir. Meyve ve sebzecilik de çok ileridir. Şehir 13. yüzyılda bağımsız bir krallık olarak kurulmuş, İspanya'nın birleşmesinden sonra Katalonya' nın merkezi olmuştur. Ünlü eğitim tesisleri vardır.

VALENTİNO, Rudolph (1895 - 1926), ünlü bir sinema aktörüdür. Fakir bir ailenin çocuğu olarak İtalya'da doğdu. Amerika'ya göç etti. Yeni gelişme halinde olan sinema endüstrisinde kolaylıkla iş buldu. Romantik rollerde gösterdiği başarı ile kısa zamanda şöhrete ulaştı. Bu sayede büyük bir servet edindi. Fakat genç yaşında ve şöhretinin zirvesinde iken bir apandisit krizinden öldü. Devlet başkanlarına lâyık bir törenle gömüldü.

VALERY, Ambriose Paul (1871 - 1945), ünlü bir Fransız şairidir. Sete'de doğdu. Hukuk öğrenimi yaptı. Genç yaşında yayınladığı şiirleri ile erkenden şöhrete erişti. Sembolik şairlerin etkisi altında kaldığı için bu tür eserler vermiştir. 1925'te Fransız Akademisi'ne üye seçildi. Valery, şiirin bir heyecandan çok, bir fikir ifade etmesi tezini savunurdu. Başlıca eseri, «Charmes» adlı şiir dergisidir.

VALİDE CAMİSİ, 19. yüzyılda İstanbul' da yapılan camilerden biridir. Aksaray'dadır. Mimarı Serkis Kalfa, Çırağan Sarayının süslemelerinden örnek alarak bu eserini hazırlamış, Ortaköy ve Dolmabahçe Camilerine benzetmiştir. Sultan Abdülâziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Caminin karşısında da türbesi vardır.

VALİDE CAMİSİ, Padişah Murat III'ün annesi Nûrbanû Valide Sultan tarafından Üsküdar'da yaptırılan bir camidir. Devrinin en başarılı eserlerinden sayılır. Mimarının Sinan olduğu söylenir. Birer şerefeli iki minaresi, 5 kubbesi vardır. Yandaki ikişer kubbe sonradan eklenmiştir. İç tezyinatı ve çinileri mükemmeldir. Müştemilât olarak medresesi, okul, hamam ve kütüphanesi de vardır.

VALİDE SULTAN, Osmanlı padişahlarının annelerine verilen unvandır. Protokolde padişahtan sonra gelirlerdi. Anne, oğlunun tahta çıkmasından önce ölürse, devrinde valide sultan olamazdı. Padişah çocuksa, valide sultan da nâibe olurdu. Hepsinin vezirler gibi hasları vardı ve bununla geçinirlerdi. Çoğu büyük hayır eserleri bırakmışlardır. Selim II' ye kadar olan padişah annelerinin hemen hepsi Türk prensesleriydi. Daha sonra cariyelikten padişah zevceliğine yükselen kızlar arasından çıkmaya başladı.

VALETTA, Malta adasının başkentidir. Nüfusu 19.100 olan şehir, iki derin körfez arasındaki kayalık bir yarımada üzerinde kurulmuştur. İngilizler orta Akdeniz bölgesini kontrol edebilmek için uzun bir süre burasını mükemmel bir deniz üssü olarak kullanmışlardır. Liman ayrıca Süveyş kanalına seyreden gemilerin bir uğrağıdır.

VALS, bir dans çeşididir. Eskiden 3/4 ölçüsünde ağır tempolu bir rondo idi. Sonradan Viyana valsleri hızlı tempoları ile ün salmışlardır. Ayrıca Batı müziğinde bir beste türü de aynı adla anılır. Özellikle Chopin, Liszt, Brahms, Schumann, Çaykovski ve Strauss bu türde besteler yapmışlardır.

VAMPİR, kan emici bir yarasa türüdür. Orta Amerika'da yaşar. Başta kümes hayvanları olmak üzere diğer sıcak kanlı hayvanların, hatta insanların dahi kanını emer. Dişleri ustura kadar keskindir.

VAN, Doğu Anadolu Bölgesinde 266.840 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 31.431 nüfuslu merkezidir. Kuzeyinde Ağrı, doğusunda Türkiye - İran sınırı, güneyinde Siirt ve Hakkâri, batısında da Bitlis vardır. Yüzölçümü: 20.399 km.²'dir. Merkez ilçesinden başka Başkale, Çatak, Erciş, Gevaş, Gürpınar, Muradiye, Özalp adlarında 7 ilçesi vardır.

İl arazisi dağlıktır. Güneyinde Hakkâri dağlarının bazı zirveleri 3.500 metreye kadar yükselir. Bunların başlıcaları Kandil (3.840 metre), Mengene (3.810 metre) ve Başet (3.750 metre) dağlarıdır. Bunların çoğu sönmüş volkanlardır. Akarsuları denize varmadan, Van gölüne dökülür. Ayrıca Bolan suyu, Dicle'ye, Küçük Zap da, Büyük Zap suyuna karışır. Ormanlar azdır. Dağlardaki otlaklarda hayvan beslenir. Bütünüyle sert bir kara iklimi hâkimdir. Yazlar sıcak, kışlar çok soğuk geçer. Türkiye'nin en büyük gölü olan Van gölü de il sınırları içindedir.

İklim ve arazi şartları elvermediği için, halkın geçimi daha çok hayvancılığa dayanır. Tahıl ve sebze ancak il ihtiyacını karşılayacak kadar elde edilir. Yakıt olarak en çok tezek kullanılır. Gelişmiş tek endüstri kolu da, basit dokumacılıktır. Ulaştırma karayolları ile yapılır. Van gölünde de Denizcilik Bankası'nın gemileri işler.

İl merkezi olan Van şehri gölden 4 km. uzakta, düz bir alanda kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeniler tarafından yakılan şehir, yeniden gelişmektedir. Deniz seviyesinden yüksekliği 1.750 metredir. Şehirde de küçük ölçüde tarım, büyük çapta hayvancılık yapılır. Van gölünden balık elde edilir. Meyvecilik, özellikle bağcılık ileridir. Bu sebeple şarapçılık da gelişmiştir.

Çok eski bir şehir olan Van'ın M.Ö. 19. yüzyılda Asurlular tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Ünlü Van kalesi M.Ö. 9. yüzyılda Urartular tarafından yapılmış, onlardan sonra sırasıyle İranlılar, Makedonyalılar, Ermeni kralları, Bizanslılar, Araplar ve Osmanlı Türkleri şehre hâkim olmuşlardır. Şehirde birçok tarihî yapı vardır.

VAN GOGH, Vincent (1853 - 1890), ünlü bir Holandalı ressamdır. Holanda'nın Groot - Zundert kasabasında doğdu. 16 yaşında Lahey'deki dayısının yanına gitti. Londra ve Paris sanat eseri komisyoncularının yanında çalıştı. İngiltere'den sonra Holanda'ya döndü. Maden ocaklarında iş tuttu. Resim öğrenimi için 1880'de Brüksel'e gitti. Daha sonra kendisini sanat alanında çok destekleyen ağabeyi Theo'nun yanına, Paris'e yerleşti. Empresyonist ve neo - empresyonist ressamların etkisiyle resme başladı. Güney Fransa'ya yerleşti. Asabî bir insan olduğu için, bir gün yeğeni ressam Gauguin'i bıçakla tehdit etti, sonra kendi kulağını kesti. Bir süre sonra da intihar etti.

Van Gogh

19. yüzyılın en ilgi çekici ressamlarından olan Van Gogh'un başlıca eserleri, «Patates Yiyenler», «Beyaz Güller», «Montmartre'daki Lokanta» ve «Arlesli Kadın» dır.

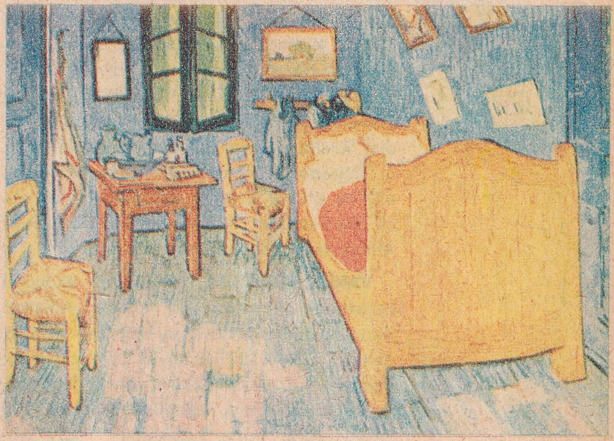

Van Gogh'dan bir tablo «Arles'de Bir Oda»

VAN GÖLÜ, Türkiye'nin en büyük gölüdür. Van ilinin batısındadır. Yüzölçümü: 3.764 km.², denizden yüksekliği 1.720 metredir. Kıyıları bitki örtüsü bakımından çok fakirdir. Suları sodalıdır. İlkbahar yağmurları ve kar erimesiyle sularının seviyesi 50 - 60 sm. yükselir. Birçok akarsu bu göle akar. Çevresindeki volkanik dağların zaman zaman püskürttüğü lavlar yüzünden suyu acıdır. Derinliği 10 ile 100 metre arasında değişir. Gölde inci adı verilen bir tatlı su kefalı yaşar. Bu balıklardan havyar da elde edilir. Üzerinde pek çok adacık vardır. Kıyılarındaki kasabalar arasında ulaşım Denizcilik Bankası'nın vapurları ile sağlanır.

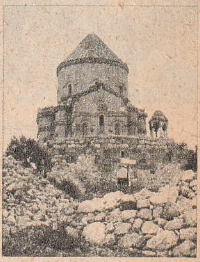

Van'da Aktamar adasındaki tarihî kilise

VANADYUM, beyaz bir madendir. Atom numarası: 23, atom ağırlığı: 50,95; simgesi: V'dir. İlk defa 1801 yılında Meksika'da, Zimapan kurşun ocağında bulunmuştur. 1.750°'de erir. Madenlerin en ser-

tidir. Esnekliğini artırmak için çeliğe katılır. Fosforla kimyasal benzerlikleri vardır.

VANCOUVER, Kanada'nın Büyük Okyanus kıyılarında bir adadır. Nüfusu: 167.500, yüzölçümü: 19.860 km.²'dir. İdarî yönden Kanada'ya bağlıdır. En önemli şehirleri Victoria, Port Elberni, Naimo'dur. Kanada'dan daha ılık bir iklimi vardır. Ormanları çok zengindir. Kerestecilik ileridir. En çok maden kömürü elde edilir, balıkçılık yapılır. Adaya ilk olarak 1774'te İspanyol seyyahı Juan Quadra ayak basmıştır.

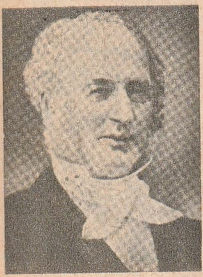
Vanderbildt

VANDALLAR, bazı Töton kabilelerine verilen addır. Got ve Lombard efsanelerine göre Milâttan önceki yüzyıllarda Romalılarla temasları olmuştur. Daha sonra Batıya göç ederek bugünkü Fransa'ya yerleşmişlerdir. 409 yılında da İberya yarımadasına inmişlerdir. 428'de Afrika'ya geçip, 439'da Kartaca'yı almışlardır. Burayı başkent yaptıktan sonra deniz yoluyla Roma'yı ele geçirmek isteyen Vandallar, 455'te Roma'yı yağma etmeye muvaffak olmuşlardır. Kralları Gaiseric, Hunların yaklaştığını öğrenince, tekrar Afrika'ya dönmüş, 477'de ölümü üzerine de Vandallar'ın gücü zayıflamıştır. 533 yılında da Bizanslılar Afrika'da Vandallar'a son vermişlerdir.

VANDERBİLDT'LER, Amerikan ekonomi hayatında ün salmış bir ailedir. Adlarını ilk defa dünyaya duyuran Vanderbildt Cornelius (1794 - 1877), büyük bir ticaret donanması kurmuştur. Daha sonra demiryollarına da el atmış, ölümünde ailesine 100 milyon dolar miras bırakmıştır. Oğlu William Henry Vanderbildt (1821 - 1885), bankacı olarak iş hayatına atılmış, demiryolu ulaştırmacılığında ün salmıştır. Onun oğlu William K. Vanderbildt (1849-1920), İsviçre'de öğrenimini tamamladıktan sonra aile işi haline gelen demiryolculuğu daha da geliştirmiştir.

Varan

VANİLYA, salepgillerden bir bitkidir. Hoş kokusu ile tanınır. Meyveleri çikolata, dondurma ve bazı tatlıları kokulandırmakta kullanılır. Yaprakları beyzî, çiçekleri salkım halindedir. 60 kadar çeşidi tanınmaktadır. Anayurdu Meksika'dır. Meyvesinde yağlı maddeler, balmumu, reçina, zamk ve şeker vardır. Eskiden sinir hastalıklarında da ilâç diye kullanılırdı.

VANKOLU MEHMET EFENDİ (? - 1592), ünlü bir Türk bilginidir. Soyca Vanlıdır. Cevherî'nin «Sahhah» adlı Arapça lügatini Türkçeye çevirerek ün kazanmıştır. Bu kitap, İbrahim Müteferrika tarafından ilk basılan kitap olmuştur. İki büyük cilt halinde yayınlanmıştır. Medreselerde okuyan Mehmet Efendi, müderrislik, müftülük ve kadılık da yapmıştır. Medine'de ölen bilginin diğer eserleri şunlardır: «Dürer Haşiyesi», «Tercihi Beyyinat». Gazali'nin «Kimyayı Saadet» adlı eserini de o Türkçeye çevirmiştir.

VANTİLATÖR, hava akımı sağlayan bir araçtır. Ev ve çalışma yerlerinin serinlenmesinde yararlanılır. Küçük bir elektrik motorunun döndürdüğü bir pervaneden ibarettir. Maden ocakları, sinema ve tiyatrolar da bu araçla havalandırılabilir.

VANTRİLOG, gırtlaklarındaki bir anormallik sayesinde normal seslerinden başka bir ses daha çıkarabilenlere denir. Karnından konuşanlar diye de adlandırılırlar. Tiyatrolarda iki ayrı sesle komik diyaloglar söylerler. Bu arada kukla da oynatarak ikinci sesi kukla çıkarıyormuş intibaını verirler.

VANTUZ (Bak: ÇEKMEN).

VAPUR (Bak: GEMİ).

VARAN, dev bir kertenkeledir. Uzunluğu 2 - 3 metre kadardır. Afrika, Asya, Avustralya ve Malezya'nın sıcak bölgelerinde yaşar. Balık, yılan, kertenkele, kuş gibi memelilerle beslenir. Yılanı hatırlatan uzun ve çatallı dili vardır. Kuyruğunu silâh gibi kullanabilir. Çeşitli türleri vardır. Çöl Varanı, Nil Varanı ve Kabara - Goyası başlıcalarıdır.

VARİS, bir damar hastalığıdır. Toplardamarlarda görülür. Bacak toplardamarlarında kan kalpten en uzak noktadadır. Bu kesimde damarlar ancak kasların açılıp kapanması ile çalışır. Yukarı itilen kanın bu sırada geriye kaçmaması için damarların gidiş doğrultusuna açılan kapakları vardır. Zamanla damarın ve kasların esnek dokusu değişir. Kapaklar da kapanmaz olur. Gebelik, karındaki urlar, karında su toplanması ve fazla oturmakla, fazla ayakta kalmak, varise zemin hazırlar. Bu sebeplerden kanın duraklaması bacak ve ayaklarda şişlikler yaratır. Çevredeki dokular gereken oksijeni alamadıklarından egzama gibi geçmeyen yaralar açılabilir. Çok incelen damarların patlaması, kanamalara dahi sebep olabilir. Varis düğümleri bacak üzerinden görülebilir. En çok ihtiyarlarda, düztabanlarda, fazla ayakta kalmayı gerektiren meslek sahiplerinde görülür.

Hastalığın tedavisi için fazla ayakta durmamak, varis çoraplarından yararlanmak mümkündür. Bazı vakalarda ameliyata da baş vurulabilir. Soğuk ve sıcak uygulama, masaj da yararlıdır.

VARNA, Bulgaristan'ın önemli bir liman ve turizm şehridir. Nüfusu: 150.000'dir. Karadeniz kıyısında kurulan Varna, ülke-

nin deniz ulaşımında büyük rol oynar. Eski bir şehirdir. Tarih çağları boyunca sırasıyla Romalılar'ın, Bizanslılar'ın, Bulgar hanlarının ve Osmanlılar'ın hâkimiyetine girmiştir. Eskiden sayısı çok olan Türkler, bugün azalmıştır.

VARNA MEYDAN SAVAŞI, Türkler'in 5. Haçlı ordularına karşı kazandıkları zaferle sonuçlanan savaştır. 100.000 kişilik Haçlı ordusu Macar, Leh, Alman, İtalyan, Çek, Slovak ve Slovenlerle Hırvat ve Romenlerden meydana gelmişti. Bu sırada Osmanlı tahtında henüz çocuk denecek yaşta olan Mehmet II (Fatih) bulunuyordu. Haçlıların ilerlemesi işitilince, Saltanat Şûrası, oy birliği ile Sultan Murat'ı tekrar tahta davet etti. Murat II, önce daveti reddettiyse de, oğlunun «Eğer Padişah biz isek, size emrediyoruz, gelip ordumuzun başına geçin; yok siz iseniz, devletinizi kendiniz müdafaa edin,» şeklindeki cevabı üzerine Edirne'ye geldi ve 40.000 kişilik bir orduyla Varna yakınlarında düşmanla karşılaştı. Başlangıçta sayıca üstün olan Haçlılar, Türkler'in sol kanadını sıkıştırdılar. Sultan Murat, kumandanlarının geri çekilme teklifini dinlemeyerek, düşmanın orta kanada yaklaşmasını bekledi. Sonra da askerleri ile Haçlıları arkadan kuşattı. Sarılan düşman teslim olmak zorunda kaldı. 80.000 Haçlı askeri öldürüldü. Gerisi de esir edildi. Esirler arasında bulunan Cesarini'nin, Segedin barışının bozulması için salık verdiğinden, Sultan Murat'ın emriyle vurdurularak, askere teşhir edildi. Bu zaferden sonra Osmanlı İmparatorluğu daha sağlam temeller üzerine oturtulmuş oldu. Varna'da başkomutanlığı kabul eden Murat ise, oğlunun otoritesini kırmamak için tahtı reddetmişti. Fakat ordunun Edirne'deki isyana benzeyen bir hareketi üzerine tekrar padişah olmuştur.

VARŞOVA, Polonya'nın başkentidir. Nüfusu 1.400.000'dir. Vistül nehrinin batı kıyısında kurulmuştur. Ülkenin endüstri, eğitim ve sanat merkezidir. Ayrıca Batı ve Doğu Avrupa arasında önemli bir kavşak noktasıdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gören şehir, yeniden inşa edilmiştir.

13. yüzyıldan beri bilinen Varşova, zaman zaman İsveç, Rus, Avusturya ve Almanlar'ın hâkimiyeti altında kalmıştır.

VARTO, Muş iline bağlı 33.691 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 1.418 km.²'dir. Varto arazisi genel olarak dağlıktır. Kuzeyde Bingöl, güneyde Şerafettin, batıda da Çapenk dağları uzanır. En önemli akarsuyu Murat suyudur. Halk, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlar. En çok buğday, arpa, çavdar, patates ve nohut yetiştirilir. Kara iklimi hâkimdir. Hayvancılık yaylalarda yapılır. 1966 yılındaki deprem kasabada büyük mal ve can kaybına yol açmıştır.

İlçe merkezi Gümgüm kasabasının nüfusu 2.804'dür. Karayolları ile Muş ve Erzurum illerine bağlıdır.

Varşova'da Anayasa meydanı

VASCO DA GAMA (1450 - 1524), Portekizli ünlü bir denizcidir. Küçük bir deniz kasabası olan Sines'te doğdu. Küçük yaşta denizciliğe merak saldı. 1487'de Hindistan'a deniz yolu ile gitmek için yeni bir yol bulmakla görevlendirildi. 1496' da yola çıkan Gama, Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a vardı. Fakat soğuk karşılandı. Dönüşünde kendisine kral tarafından asalet unvanı verildi. Daha sonra tertiplenen ikinci seferde Portekizli denizcilerin yerliler tarafından öldürülmesi üzerine, Vasco da Gama bir kere daha Hindistan'a gitti. Yeni sömürgeler kurdu. Arkadaşlarının intikamını almak için de yerli halka çok sert davrandı. 1523'teki son seferinde iken, Koçin'de öldü. Cenazesi Portekiz'e getirilerek büyük törenlerle gömüldü.

Vaşak

VÂSIF (? - 1825), bir Türk divan şairidir. Asıl adı Osman Bey'di. Enderun' da yetişti. Uzun süre sarayda hizmet gördü. Basılı divanında her türden şiir vardır. Nedim ve Fâzıl'ın çok etkisinde kalmıştır. Duygulu, fakat devrinin icabı çok karışık bir dili vardır. Bazı beyitleri bestelenmiştir. İstanbul'un gündelik hayatına ait açık Türkçe beyitleri çok daha başarılıdır.

VAŞAK, etoburlardan yabanî bir hayvandır. Büyük bir kediyi andırır. Orman ve dağlarda yaşar. Kuyruğu kısadır. Karaca, koyun ve tavşanları yiyerek beslenir. Çok çeviktir. Boyu bazen bir panterinki kadar uzun olur. Orta Asya ve Afrika'da yaşayan karakulak da bir vaşak türüdür.

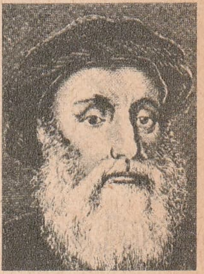

Vasco da Gama

VAT (wat), bir elektrik birimidir. Saniyede bir julluk iş yapan bir motorun güç birimine denir. Vatmetre denen araçla ölçülür. Gücü bir vat olan bir makinenin bir saat çalışarak yaptığı işe de vat-saat denir. Kilovat da, 1.000 vata eşit bir birimdir. Ampul, radyo ve elektrikli soba gibi araçların üzerinde vat gücü yazılıdır.

VATİKAN, Roma Katolik Kilisesi'nin merkezi olan bağımsız bir devlettir. Kilisenin ruhanî başkanı Papa burada oturur. Resmî adı «Vatikan Şehir Devleti» olan bu belde, küçük, fakat nüfuzlu bir devlettir. Roma şehrinin ortasında bulunduğu için, dört bir tarafı İtalya toprakları ile çevrilidir. Nüfusu: 1.000, yüzölçümü: 39 hek-

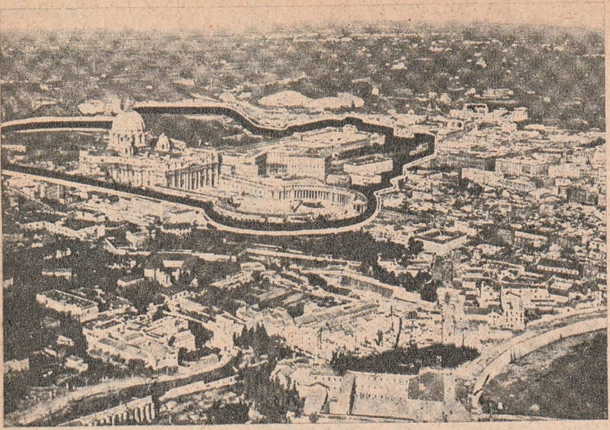

Vatikan'ın Roma şehri içindeki yeri

tar, başkenti: Vatikan, dini: Katolik Hıristiyan, dili: Latince, İtalyanca, parası: Lira'dır.

Tiber nehrinin sağ kıyısında, Roma'nın kuzeyindeki bir dağ üzerinde kurulmuş olan Vatikan, Vatikan Sarayı, San Pius kilisesi, diğer bazı önemli kiliseler ve parklardan ibarettir. Bayrağı, ordusu, parası, özel radyo istasyonu ve demiryolu şebekesi vardır. 200 kişilik ordusunda 15. yüzyıla ait elbiseler giyen İsviçreli gönüllü askerler görev görür.

Devlet başkanı Papa'dır. Papa'nın seçtiği bir vali şehrin yönetimi ile uğraşır. Devlet gelirleri, dünya Katoliklelrinin bağışları iç ve dıştaki bazı tesislerin gelirleri ve İtalyan hükümetinin yardımı ile sağlanır.

Vatos

Vatikan tarihte de önemli roller oynamış bir devlettir. 1871'de İtalyan Birliği'nin kurulması üzerine geniş topraklarını terk ederek Vatikan şehrine sığınmıştır. 1929'da imzalanan Lateran antlaşması ile bağımsızlığı tanınmıştır.

Papa, seçimle iş başına gelir ve ruhanî bir ad alır. Kardinaller Meclisi, en kudretli yönetim organıdır. Papa bunlar arasından seçilir.

Vatikan Sarayı, Papa'nın ve memurlarının oturduğu yerdir. Çalışma yerleri, kiliseler, zengin kitaplıklar, sanat galerileri, müzeler, basımevi ve rasathanesi olan saray, 1100 yılında yapılmıştır. O zamandan beri de çeşitli şekillerde genişlemiştir. Duvarlarını büyük ressamların eserleri süsler.

VATOS, sığ denizde dipte yaşayan bir balıktır. Yassı vücutludur. Gözleri başının üstünde, ağzı altındadır. Köpekbalıkları ile akrabadırlar. Gece avlanırlar. Obur ve yırtıcıdırlar. Küçük balık ve kabuklu hayvanlarla beslenirler. 180 kadar çeşidi vardır. Sularımızda sadece tırpana veya rina, vatos, uyuşturan ve folya yaşar. Bazı balıkçılar kalkan diye de satarlar.

VAUGHAN - WİLLİAMS, Ralph (1872 - 1958), ünlü bir İngiliz bestecisidir. Down Ampney'de doğdu. İyi bir müzik eğitimi yaptıktan sonra Cambridge'de müzik doktoru oldu. Bruch ve Ravel'le çalıştı. İngiliz halk müziğini yakından tanıyarak halk şarkıları besteledi. «Deniz Senfonisi» ve «Londra Senfonisi» adlı eserleriyle bütün dünyada tanındı. Halk müziğine olan merakı ile kişiliğini kabul ettirdi ve ünlü besteciler arasına katıldı.

VAZELİN, madensel bir yağdır. Eczacılık ve parfümeride kullanılır. Petrolün damıtılması ile elde edilir. Soğukta kokusuzdur. 35°'de erir. 250°'de buharlaşır. Eter kloroform ve karbon sülfürü içinde erir. Fenol, alkaloid ve kükürtle iyotu da eritir.

VEBA, mikrobik ve çok tehlikeli bir hastalıktır. Fare ve pirelerle insanlara taşınır. Mikrobunun adı, «Pasteurella Pestis» tir. Yersin basili de denir. Kolay ürer, karanlık ve nemli yerlerde, yıllarca yaşayabilir. Pire dışkısında bir ay, cerahat ve balgamda bir - iki hafta, ölüde haftalarca canlı kalır. Soğuğa da dayanıklıdır. İnsandan insana da bulaşabilir. Solunum yoluyla bulaşma enderdir. Fakat en ağır şekli zatürreeye sebep olur. Kuluçka devri 2 - 10 gün kadardır. Hastada önce yorgunluk ve dalgınlık başlar. Ateş çok yükselir. Solunum sıklaşır, nabız zayıflar. Hasta susar, ikinci gün lenfa bezleri şişer. Sonra iltihaplanır, patlayarak dışarı akar. Yüz ve gözler kızarır. Burun, mide, bağırsak ve akciğerlerde kanama olabilir. Akciğer vebasında yüz morarır. 7'nci gününden itibaren hasta komaya girer. İyileşme nadirdir. Ölüm oranı % 25 - 75 arasındadır. Hastalığın bilinen başlıca üç tipi, hıyarcık vebası, akciğer vebası ve septik vebadır.

Tedavisi için hasta tecrit edilir. Bol sulu yiyecekler verilir. İlâç olarak streptomisin, sulfadiazin ve auroomycine kullanılır.

Salgınlarda aşı yaptırmak gerekir. Aşının bağışıklık süresi bir yıl kadardır. Ayrıca hastalığı bulaştıran kemirici hayvanlar ve pirelerle müycadele edilmelidir.

VECDÎ (? - 1661), 17. yüzyıl Türk şairlerindendir. İstanbul'da doğdu. Divan-ı Hümayun kâtipliği yaptı. Köprülü Mehmet Paşa'nın himayesinde sefirliğe kadar yükseldi. Küçük divanı iki kere basılmıştır. Gazelleri ünlüdür. Nâilî'nin çağdaşıdır. Dil ve tekniği de mükemmeldi. İdam edilerek öldürülmüştür.

VECİZE, bir fikri veya duyguyu ifade eden özlü sözlere denir. Söyleyenleri bilinenler olduğu gibi, atasözleri gibi halk ara-

sında söylene söylene günümüze kadar gelmiş olanları da vardır.

VEDAT, son yüzyılın tanınmış Türk mimarlarındandır. Öğrenimini Paris'te yaptı. Klasik üsluba dönerek, millî bir mimarî meydana getirmek istedi. Başlıca eserleri İstanbul'da Sultanahmet'te Tapu ve Kadastro binası, Sirkeci'de Büyük Postane ile Ankara'da eski Meclis binasıdır.

VEFİK PAŞA (Bak: AHMET VEFİK PAŞA).

VEGA, Lope de (1562 - 1635), ünlü bir İspanyol şair ve oyun yazarıdır. Madrid'de doğdu. Öğrenci olduğu yıllarda adını edebiyat çevrelerinde işittirdi. Bir süre İspanya donanması ile türlü maceralara atıldı. Dönüşünde Alba dükünün hizmetine girdi. Eserlerinin çoğunu bu devrede verdi. Karısının ölümü üzerine rahip oldu. Ölümüne kadar dış dünya ile ilgisini kesti.

1800 kadar çeşitli oyun veren Vega, roman ve şiir de yazmıştı. Halkın duygusunu terennüm etmekle ün salmış, çağdaşlarını çok etkilemişti. İspanyol edebiyatının en önde gelen kişilerinden sayılır.

VEHBİ, Seyyid (? - 1736), ünlü bir şairdir. Asıl adı Hüseyin'di. Lâle Devrinde yaşamıştır. İstanbul'da doğdu. Öğrenimini yapıp, müderris ve kadı olarak çalıştı. Arap ülkelerinde bulundu. Küçük divanında ustaca şiirleri vardır. Ahmet III tarafından takdir görmüş, «Sûr-Nâme-i Hümayun» adlı eserinde Lâle Devrini anlatmıştır.

VEHDİ, Sünbülzâde (? - 1809), ünlü divan şairlerindendir. Maraş'ta doğdu. Kadılıklarda bulundu. 1775'te İran'a elçi gönderildi. Dönüşünde yine idarî görevler yaptı. İstanbul'da, 90 yaşında iken öldü. Seyyid Vehbî kadar kuvvetli bir şair olmadığı halde, ondan daha fazla tanınmıştır. Mesnevî'lerinden başka, bazı öğretici eserler de vermiştir. Lâtife ve nükteleri de meşhurdur.

VEHHABİLER, Müslümanlıkta bir mezheptir. 18. yüzyılda Arabistan'da, Muhammet bin Abdülvehhap tarafından kurulmuştur. Amacı, İslâmiyeti kötü ve köksüz inançlarından kurtarmaktı. Abdülvehhap, fikirlerini özellikle çöl arapları arasında yaymayı denedi. Bir devlet kurmak için Saud bin Muhammed'e baş vurdu. Bu sırada Necit ve çevresi Osmanlı hâkimiyeti altındaydı. Onlarla bozuşmadı. Mezhep 18. yüzyılda Arabistan'da yerleşip kökleşti. 19. yüzyılda ise bütün İslâm âeminde tanındı. İstanbul'a karşı gelindi. 1801'de Saud bin Abdülâziz ayaklandı ve Kerbelâ ile Mekke'yi aldı. Padişah bu ayaklanmayı

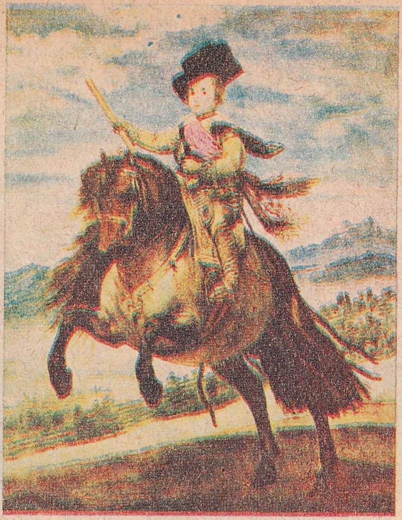

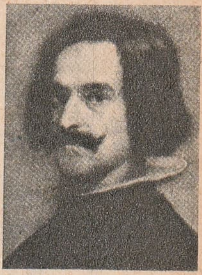

Velasquez ve bir tablosu: «At Üzerindeki Çocuk»

bastıramadı. Ancak 1813'te Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Tosun Paşa, Mekke, Medine ve Taif'i geri aldı. Mehmet Ali Paşa da büyük bir ordu ile Hicaz'a geçerek, Vehhabîleri ezdi. Tarikatın ileri gelenleri 1818'de İstanbul'a getirilerek idam edildiler. Buna rağmen Vehhabîlik yaşamaya devam etti ve İttihat ve Terakki hükümeti onlarla bir anlaşma imzalayarak Vehhabî emirini Necit valisi kabul etti. Valiliğin babadan oğula kalmasına razı oldu.

Vehhabinliğin başlıca esasları şunlardı: Tanrı'ya doğrudan doğruya ve aracısız dua edilir, Peygamber veya ermişlerin mezarlarına gidip dua etmek, cesetten yardım istemek, küfürdür, şeyhlerden ve tarikatlardan Tanrı adına yardım istemek günahtır, tek uyulacak kitap Kur'an'dır. Vehhabîlik bu inançla tekkeleri, mezar ziyaretlerini, hatta Kâbe'yi putpereslik sayarak kaldırma yoluna gidiyordu.

VELASQUEZ, Diego Rodriguez de Silva (1599 - 1660), ünlü bir İspanyol ressamıdır. Sevilla'da doğdu. Herrera'dan ilk resim bilgilerini aldı. Madrid'de derhal ilgi görerek saray ressamlığına getirildi. Yaptığı 40'a yakın tablo, kral ve kral ailesi ile ilgilidir.

Lope de Vega

Velasquez usta bir teknikçiydi. Gerçekçiliğin kurucusu sayılır. Resim sanatını kiliseden çıkartmakta öncülük etmiştir. Eserlerinin çoğu Madrid'deki Prado müzesindedir. Bunların başlıcaları, «Venüs ve Aşk», «Mızraklar veya Breda'nın Teslimi», «Çarmıhta İsa» ve «İçki İçenler» dir. Kendisinden sonra gelen ressamların üzerinde büyük etkisi olmuştur.

VENEDİK, İtalya'nın ünlü şehirlerinden biridir. Nüfusu 347.000'e yaklaşan şehir, Adriya denizinin kuzey ucundaki kum adacıkları üzerinde kurulmuştur. Müzeleri,

sanat değeri yüksek yapıları ve turistik özellikleri ile İtalya'nın en çok turist çeken merkezlerindendir. Sokaklarının büyük

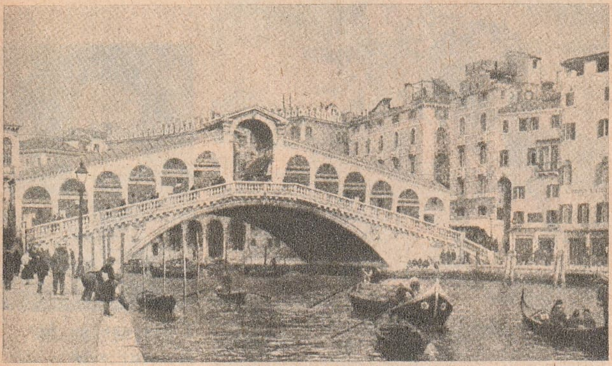

Venedik'te Büyük Kanal üzerinde Rialto köprüsü

kısmı kanallar halindedir. Ulaşım deniz taşıtları ile yapılır. Büyük Kanal üzerinde üç büyük köprü vardır. Fakat şehrin gittikçe batmakta olduğu uzmanlar tarafından iddia edilmektedir. Ünlü yapıların başında San Marco ve San Giorgio katedralleri, Campanile adlı çan kulesi, Doçlar Sarayı, Rialto köprüsü gelir.

Venedik, Barbar istilâsından kaçanlar tarafından, 452'de kurulmuştur. Uzun bir süre Batı Roma'dan ayrı, bağımsız bir devlet olarak yaşamışlardır. Doğuya yapılan seferlerle zenginleşen halkı, denizciliğe çok önem verirdi. Ayrıca sanatçıları ile de dünya çapında ün kazanmışlardır. Osmanlılar'ın Akdeniz'de Venedik hâkimiyetine son vermesinden sonra, Venedik cumhuriyeti Avusturya ve Fransa arasında bölüşüldü (1797). Daha sonra da kesin olarak İtalya'ya katıldı (1866).

VENEZUELA, Güney Amerika'nın kuzeyinde bir devlettir. Kuzeyinde Karaib denizi, doğusunda İngiliz Guyana'sı, güneyinde Brezilya, batısında da Kolombiya ile çevrilmiştir. Nüfusu: 8.722.000, yüzölçümü: 912.000 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Caracas, dili: İspanyolca, dini: Hıristiyan Katolik, parası: Bolivar'dır.

Venezuela arazisi 4 bölgeye ayrılır. 1) Ovalar bölgesi: «Llanos» da denir. Kıyılardan itibaren ülkenin ortasını kaplar. Önemli akarsular buradadır, 2) Yaylalar bölgesi: Güneye doğru uzanan araziyi kaplar. Ormanları sıktır. Bazı bölgeleri keşfedilmemiştir, 3) Dağlık bölge, And dağlarının kapladığı batı kesimidir, 4) Kıyı ovaları bölgesi, kıyı boyunca uzanır. Kayalık Karaib denizi kıyılarında ise birçok ada vardır. İklimi sıcaktır. Başkent Caracas'ın havası daima baharı andırır.

Ülkenin ekonomik zenginliklerinin başında petrol gelir. Dünyanın en verimli petrol kuyuları bu ülkededir. Petrol bölgesi ise Maracaibe gölü ve kuzeydoğu kıyılarındadır. İhracatının yüzde 90'ını da petrol teşkil eder. Petrol kaynakları çoğunlukla Amerikan şirketleri tarafından işletilir. Ayrıca demir, bakır, altın ve manganez yatakları da önemlidir. Halkın ancak beşte biri tarımla uğraşır. En çok tahıl ürünleri, kahve, kauçuk ve şeker elde edilir. Ovalarda ise hayvancılık gelişmiştir. En önemli şehirleri başkent Caracas'tan sonra, Maracaibo, Valencia, Ciudad Bolivar, Puerto Cabello'dur.

Güney Amerika'da ilk keşfedilen toprak olan Venezuela, 1498'de Kristof Kolomb tarafından dolaşılmıştır. 1499'da da İspanyol Alonso de Ojeda, Maracaibo gölünü bulmuştur. Bu geziye Amerigo Vespucci de katılmıştı. Bu gezilerden sonra İspanyollar ülkeye yerleşmeye başlayarak içerilere sızdılar. Kızılderililerle mücadele ettiler. 1525'te Almanya'ya kiralandı. Bir süre Alman sömürgesi oldu. Sonra korsanların yağmasına uğradı. Venezuelalılar 1811'de İspanya'ya karşı ayaklandılar ve bağımsızlıklarını ilân ettiler. Fakat kısa süren bu devreden sonra İspanyollar yeniden ülkeyi işgal ettiler. Ancak 1821'de Simon Bolivar, İspanyolları kesin olarak Venezuela'dan çıkardı. 1829'da da Kolombiya'dan ayrılarak ayrı bir devlet haline geldi. Bolivar'ın ölümünden sonra ülkeye kanlı diktatörler hâkim oldu. 26 yıl diktatörlük eden Gomez'in 1935'te ölümü üzerine halk şenlikler yaptı. 1946'da, bugün yürürlükte olan anayasa kabul edildi.

Venezuela'da yeraltı kaynaklarının zen-

Venezuelalı bir kız, Venezuela haritası ve başkent Caracas'tan bir görünüş

ginliğine rağmen halk fakirdir. Okuma - yazma bilmeyenlerin oranı da yüksektir. Ekonomik seviyeyi yükseltmek için ancak son yıllarda çalışmalara başlanmıştır. Halkın % 80'i İspanyol, geri kalanı da melezdir.

VENİZELOS, Elefterios (1864 - 1936), ünlü bir Yunan devlet adamıdır. Girit'te doğdu. Atina Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra politikaya atıldı. Girit ihtilâlcileri ile birlikte Osmanlılara baş kaldırdı. 1910'da başbakan seçildi. 1911'de Osmanlılar'a karşı Balkan Birliği'ni kurdu. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Fransa safında savaşa katılabilmek için Kral Konstantin'i devirdi. Yunan ordusunun İzmir'i işgalinde önemli rol oynadı. Fakat Anadolu'da Türkler'e karşı yenilmesi üzerine, Yunanistan'ı terk etti. 1924'te yeniden iktidara geldiyse de, bir ay içinde düşürüldü. 1930'da Türkler'le iyi geçinmek gerektiğine inanarak, Ankara'da Türk - Yunan Antlaşması'nı imzaladı. Daha sonra iç politika mücadeleleri yüzünden İtalya'ya kaçtı. Orada öldü.

VENÜS, güneş sisteminin gezegenlerinden biridir. Sabah ve akşamları dünyadan görülebilir. «Sabahyıldızı» veya «Çoban yıldızı» denen yıldızdır. Dünya gibi atmosferi vardır. Bu atmosferinde karbon dioksit ve azot tetroksit vardır. Yüzeyindeki ısı 440°'dir. Güneşin çevresinde 224.70 günde döner. Çapı 12.191 km.'dir. Güneşin çevresinde dönüş hızı saniyede 34,9 km.'dir. Güneşten ortalama uzaklığı ise 112 milyon km.'dir. Yoğunluğu 0,88, kütlesi de 0,826'dır. Uydusu olmadığı tahmin edilmektedir. Çevresindeki kalın bulut tabakası yüzünden de yüzü hakkında kesin bilgi edinilememiştir.

VENÜS (Bak: AFRODİT).

VERASET (Bak: KALITIM).

VERDİ, Giuseppe (1813 - 1901), ünlü bir İtalyan opera bestecisidir. Kuzey İtalya'da, Le Rocole kasabasında doğdu. Küçük yaşta müzik eğitimi yaptı. Bir süre Scala operasının orkestrasını yönetti. 1836 yılında Milano'lu piyanist Margherita ile evlendi. İlk operasını da aynı yıl besteledi. 1851'den sonra asıl büyük ve unutulmaz eserlerini verdi. 1860'tan sonra 10 yıl bir çiftlikte müzikten uzak bir hayat yaşadı. 1871'de ünlü «Aida» yı besteledi. Yaşlandıkça verimi artıyordu. Yeniden büyük eserler besteledi. Milano'da öldü.

Verdi'nin başlıca eserleri şunlardır: «Oberto», «Rigoletto», «İl Travatore», «La Traviata», «Aida», «Otello», «Falstaff». Ayrıca «Ave Maria» ve «Te Deum» gibi dinî eserler de vermiştir.

VEREM (Tüberküloz), Koch basilinin sebep olduğu bir hastalıktır. İnsanlar kadar hayvanlar da yakalanabilir. Zayıflama, en belirli özelliğidir. Bu yüzden «ince hastalık» da denir. Çok eski çağlardan beri bilinmektedir. Basili 1822'de Robert Koch tarafından bulunmuştur. Hastalığın bulaşmasında öksürükle saçılan basillerin, kirlenmiş dışkı ve idrarın, cilt veya kemikteki verem akıntılarının rolü büyüktür. Ev halkı arasında çok kolay yayılır. İnsanlar arasında ölüm oranı % 10'dur. Bu bakımdan insan bünyesinin vereme doğuştan mukavim olduğu söylenebilir. Yalnız zencilerde bu mukavemet çok daha azdır. Kötü beslenme şartları hastalığa mukavemeti çok azaltır. Ruhen hassas kişilerin dayanma gücü de azdır.

Basil hemen her dokuda yerleşir, ama en çok yerleştiği yer akciğerlerdir. Sindirim yoluyla giren basil de, karın veremine sebep olur. Basil vücuda girdikten sonra kendisini hemen belli etmeyebilir. Ancak vücudun zayıf bir anında derhal ortaya çıkar. Akciğer alveolüne varan basil, burada ilk merkezi meydana getirir. Lenf yoluyla bir lenf bezine ulaşır, ikinci bir merkez kurar. Hastalık ilerlediği takdirde akciğer dokusunda yaralar, kavern denilen boşluklar meydana getirir. Basiller lenf ve kan damarları ile vücudun başka bölgelerine de ulaşabilir.

Akciğer tüberkülozu: Basil, solunum yolu veya komşu organlardan kan vasıtasıyle gelir. Gençlerde zatürree gibi başlıyabilir. Hafif ateş, halsizik, iştahsızlık ilk belirtileridir. Orta vakalarda aylarca süren akşam ateşi görülür. Ağır vakalarda ise ateş 39 - 40°'ye kadar yükselir. Terleme dikkati çeker. Hasta sabahları bile yorgun uyanır. Zayıflama gittikçe hızlanarak devam eder. Önce yağlar, sonra kaslarda erime görülür. Öksürük dikkati çeker. Önceleri yalnız sabah görülen öksürük, sonra gece - gündüz devam eder. Kavernlerin iltihaplanması ile hasta balgam çıkarmaya başlar. Kavern cidarındaki kan damarlarının zedelenmesi ile balgam kanlı da olabilir. Diğer belirtileri, göğüs ağrıları, çarpıntı, hazım güçlükleri, hırıltı ve sinirliliktir.

Hastalığın tedavisi için dinlenme, temiz hava, pehriz ve gerekirse cerrahî tedavi gerekir. Dinlenme, vücudun mukavemetını artırır. Yatak istirahati kesindir. Ağır durumlarda hastanın okumasına dahi müsaade edilmez. En iyi dinlenme yerleri sanatoryumlardır. Hastanın odası temiz, havadar, güneşli olmalıdır. Açık hava kürleri iştah açar. Hastaya verilecek besin de çok kuvvetli olmalıdır. Vitaminlerden başka

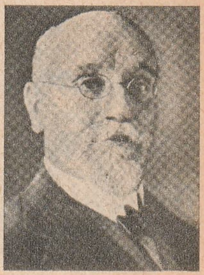
Venizelos

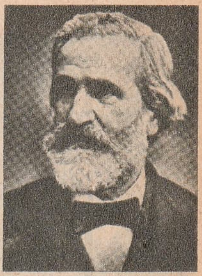
Verdi

günde 2.500 - 3.000 kalori gereklidir. Tütün kesin olarak yasak edilir. Ancak iştah açacak miktarda alkole izin verilir.

1944'te streptomisinin bulunmasından beri ilâçla tedavide önemli gelişmeler olmuştur. Bugün kullanılan ve çok etkili başlıca verem ilâçları, streptomisin, para - amino - salisilik - asit, izo nikotinik asit hidrazidi, neomisin, viomisin ve tirotrisin'dir. Bazı hallerde hastanın akciğerinin bir lobunun cerrahî müdahele ile alınması da yararlı sonuçlar verir.

Miliyer tüberküloz: Tüberküloz basillerinin birden kana geçmesiyle baş gösteren bir tehlikeli hastalıktır. Terleme çok dikkati çeker. Daha çok çocuklarda görülür.

Adenit tüberküloz: Lenf bezlerinde lenfe karışan basiller yüzünden meydana gelen iltihaplanmadır.

Plörezi: Akciğer zarı tüberkülozudur. Zatülcenp de denir.

İdrar yolu tüberkülozu: Böbreklerde görülür. Daha çok yetişkinlerde ortaya çıkar. Sık sık idrar etmek, idrarda kan ve ağrılı idrarla kendisini belli eder. En iyi tedavi yolu, böbreğin çıkarılmasıdır.

Cinsiyet organları tüberkülozu: Kan yoluyla diğer organlardan atlayan basiller, cinsiyet organlarına da yerleşebilir. Kadınlarda yumurtalıklarda, fallop borusunda, nadiren vajina ve vulva'da görülür. Tedaviyle iyileşebilir. Aksi halde organları almak gerekir.

Menenjit tüberküloz: Beyin zarı ve merkez sinir sistemi veremidir. Daha çok çocuklarda görülür. Öldürücüdür. Genellikle miliyer tüberkülozdan sonra görülür. Şiddetli baş ağrısı, kusma, akşamları 39 - 40° ateş, huysuzluk, bağırma ile kendisini belli eder. Dalgınlık ve sayıklama, şaşılık, felçler de görülebilir. Refleksler gittikçe azalarak hasta komaya girer. İyileşmek pek enderdir.

Bunlardan başka meme, kalp kası, hipofiz, böbrek üstü bezi, karaciğer, safra yolları, dalak, kulak burun, gırtlak, ağız, dudak, yemek borusu, mide, bağırsak ve kemik veremleri de vardır.

Hastalıktan korunmanın en iyi çaresi B.C.G. verem aşısı yaptırmaktır.

VERGİ, halk hizmetlerini yerine getirmek için devletin yurttaşlardan herkesin geliri ölçüsünde topladığı paradır. Vergi, kanunlara dayanılarak alınır. Türkiye'de vergiler Maliye Bakanlığı'na bağlı kurumlar tarafından toplanır.

Vergiler toplanış şekillerine göre «dolaylı» ve «dolaysız» olmak üzere ikiye ayrılır. Gelir üzerine doğrudan doğruya konan vergiler, dolaysız vergilerdir. İrat ve servet vergileri bunlardandır.

Vergiler ayrıca konularına göre, «gelir», «servet», «tedavül ve istihlâk» olmak üzere üç grupta toplanır. Vergi tarhı, verginin ilgili memurlar tarafından hesaplanması, vergi tahsili de, hesaplandıktan sonra ödetilmesidir.

Bütün dünyada vergiler, devletlerin en önemli gelir kaynaklarıdır. Halk hizmetlerinin artması, vergilerin de artmasını getirir. Her devlette bu yük ihtiyaçlara göre değişiklikler gösterir.

İnsanlık tarihinde vergi, insanların toplu halde yaşamaya başlayıp, devletler kurmaları ile beraber doğmuştur. İlk vergiler mal olarak toplanmıştır. Daha sonra keyfî vergi toplama zihniyeti hâkim oldu. Büyük Fransız İhtilâli'nden sonra vergi toplama işinin halk meclislerine ait olacağı fikri yerleşti.

Osmanlılarda da vergi tarhı ve tahsili Cumhuriyet devrine kadar düzensiz ve gayri adildi. Ancak Cumhuriyetin ilânından sonra, modern bir maliye kurma çabaları içinde vergiler yeniden düzenlendi. Buna rağmen bugün de Türk vergilendirme sisteminde reform öngörülmektedir.

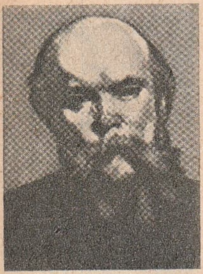

Verlaine

VERLAİNE, Paul - Marie (1844 - 1896), ünlü bir Fransız şairidir. Metz'de doğdu. Öğrenimini Paris'te tamamlayıp, memuriyet hayatına girdi. 1870'ten sonra İngiltere, Belçika ve İtalya'yı gezdi. Yakın dostu genç şair Arthur Rimbaud'nun kendisinden ayrılmak istemesi üzerine onu tabancayla vurdu. İki yıl hapse mahkûm edildi. En iyi eserlerini hapisten çıktıktan sonra verdi. Paris'te hastanede öldü.

Sembolistlerin üstad olarak kabul ettikleri Verlaine, lirik şiirleriyle ün salmıştır. Başlıca eserleri, «Romances Sans Paroles» (Güftesiz Şarkılar), «Sagesse» (Hikmet), «Poètes Maudits» (Lânetlenmiş Şairler) ve «Jadis et Naguère» (Önceleri ve Vaktiyle) dir.

VERMONT, Birleşik Amerika Devletleri'ni meydana getiren eyaletlerden biridir. Amerika'nın kuzeydoğusundadır. Nüfusu: 389.900, yüzölçümü: 24.887 km.²'dir. Merkezi Montpelier şehridir. Arazisinin en büyük engebeliğini Greens dağları meydana getirir. Rutubetli ve serin bir iklimi vardır. En çok tahıl tarımı ve hayvancılık yapılır.

Önce Fransızlar'ın, sonradan İngilizler'in yerleştiği eyalet, İç Savaş sırasında önce bağımsız bir cumhuriyet olmuş, 1791'de Birlik'e dahil olmuştur.

J. Verne

VERNE, Jules (1828 - 1905), ünlü bir Fransız roman yazarıdır. Nantes şehrinde doğdu. Öğrenimini tamamlamakta karşılaştığı güçlükler yüzünden önce tiyatro yazarı olarak yazı hayatına atıldı. Fakat um-

duğunu bulamadı. Yaşadığı çağlarda geziler, balon gezileri, keşifler herkesin ilgisini çekiyordu. 1863'te yazdığı «Beş Hafta Balonla Seyahat» adlı eserinin gördüğü ilgi karşısında bu türde karar kıldı. Fen romanlarının başarılı olması için teknik ve bilim kitapları okuyan, hatta denemeler yapan yazar, bunun üzerine 1900 yılına kadar keşifler, icatlar, hayal gücü ile dolu eserler yazdı. Amiens şehrinde öldü.

Eserlerinden pek çoğu sonradan tiyatro oyunu haline getirilmiş, filme alınmıştır. Bu arada birçok edebiyat armağanı kazanmıştır. İlk defa 19. yüzyılda Ahmet İhsan Tokgöz tarafından Türkçeye de çevrilen Jules Verne'in başlıca eserleri şunlardır: «Beş Hafta Balonla Seyahat», «Deniz Altında 20.000 Fersah», «Kaptan Grant'ın Çocukları», «Arzın Merkezine Seyahat», «Esrarlı Ada», «Seksen Günde Devriâlem», «Mişel Strogof», «Arz'dan Ay'a Seyahat».

VERNİK, saydam bir sıvıdır. Bazı maddeleri parlatmak ve havanın etkisinden, tozdan, nemden korumak için kullanılır. Bazı bitkilerden elde edilir. Uzak-Doğu'da en iyileri yapılır.

VERONESE, Paolo (1528-1588), ünlü bir İtalyan ressamıdır. Asıl adı Caliari idi. Verona'da doğduğu için bu adla anılmıştır. Tarih ve mitolojiye ait tablolarıyle ün salmıştır. Venedik'te en parlak devirlerini yaşadı. Eserlerinde çok kişi ve hareket vardır. Başlıca eserleri, «Cana'daki Düğün», «Simon'un Evi», «Musa'nın Bulunuşu» ve «Venüs ve Merih» tir.

VERSAİLLES, Paris'in güneybatısında bir kasabadır. Louis XIV'nin yaptırdığı saray sayesinde ününü bütün dünyaya duyurmuştur. Bugün önemli bir kültür merkezidir. Louis önce burada bir av köşkü yaptırmış, sonra çağının en ünlü sanatçılarını toplayıp, şehrin ana planını Jules Hardouin-Mansart'a çizdirmiştir. Saray daha sonra ek yapılarla daha da genişlemiştir. Aynalı salon, en önemli ve güzel bölümüdür. Sarayın parkı da dünyaca meşhurdur.

VERSAİLLES ANTLAŞMASI, Versailles Sarayında Almanya, İngiltere, Fransa, Birleşik Amerika ve İtalya arasında imzalanan bir antlaşmadır. 28 haziran 1919'da imzalanmış ve Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirmiştir. Almanya için çok ağır şartları olan antlaşmada Alman ordusu çok zayıf duruma düşürülmüş Alsace-Lorraine, Fransa'ya; Doğu Prusya, Lehistan'a ve Çekoslovakya'ya verilmiştir. Ruhr ve Saar bölgeleri ise geçici olarak Fransa'ya bırakılmıştır. Ayrıca Almanya'nın ağır bir tazminat ödemesi şart koşulmuştur.

Veronese'den bir tablo: «Musa'nın Bulunuşu»

VETERİNERLİK, bir bilim dalıdır. Hayvan hastalıkları ile uğraşır. Tıp ilmiyle paralel bir gelişme göstermiştir. Özellikle evcil hayvanları salgınlardan korumak amacını güder. Türkiye'de veterinerler Ankara Üniversitesi'ne bağlı Veteriner Fakültesi'nde yetişir. Bu fakülte önce 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'da kurulmuştu. Ayrıca bir Veteriner Genel Müdürlüğü vardır.

VETO, Latince «menediyorum» anlamına bir sözdür. Siyasî görüşmelerde varılan sonucun uygulamasını durdurmak için kullanılan menfî oyu ifade eder. Diplomaside olduğu gibi, iç politikada da kullanılır. Meselâ cumhurbaşkanları kanunları veto etme yetkisine sahiptir. B.M. teşkilâtında yalnız Rusya, Fransa, İngiltere, A.B.D. ve Milliyetçi Çin'in kararları veto etmek hakkı vardır. Veto şartlı veya şartsız olabilir.

VEYSİ (? -1627), ünlü bir Osmanlı nesir yazarıdır. Alaşehir'de doğdu. Müderrislik yaptı. Üsküp'te öldü. Nergisî'den sonra Osmanlı nesrinin en büyük temsilcisi sayılır. Dili sadedir. Divan tarzında şiirleri de vardır. Başlıca eserleri, «Dur-retu'c-Tâc», «Münşe'ât» ve «Hâb-Nâme-i Veysî» dir.

VEZİN, edebiyatta mısraların düzenini sağlayan ölçüye verilen addır. Bütün mısralar arasında müzikal bir ahenk sağlar.

Versailles Sarayı

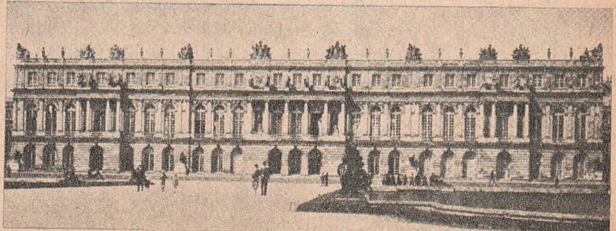

İslâmiyeti kabul etmeden önce Türkler bu ahengi hece sayısına göre sağlarlardı. Buna «hece vezni» denir. İslâmiyetin etkisiyle Türk şairleri de Arap buluşu olan «aruz vezni» ni kullanmaya başlamışlardır. Halk şiiri ise kendisini bu etkiden kurtarabilmiştir. Divan şairlerimiz tarafından uygulanan aruz vezni ise bize İran kanalından girmiştir. Aruza karşı ilk tepki ancak 19. yüzyıl sonlarında gösterilmiştir. «Hecenin Beş Şairi» hecenin savunmasını yapmışlar, daha sonra serbest vezin geleneği yerleşmiştir.

Victor-Emmanuel III

VEZİR, Osmanlı Türkleri'nde en yüksek askerî - mülkî rütbenin adıydı. Tanzimat'tan sonra yalnız mülkî en yüksek rütbe olarak kabul edilmiştir. Diğer Arap devletlerinde ise başbakan adı yerine kullanılır. Çağdaş İslâm devletlerinde ise bakan anlamına gelir. Osmanlılar'da 6 - 7 vezir Kubbe veziri diye bilinir ve vezir-i âzam'ın yardımcıları sayılırlardı. Bazı beylerbeylerine de vezir rütbesi verilirdi. Vezirler daima «paşa» diye anılmıştır.

VEZİRKÖPRÜ, Samsun iline bağlı 69.066 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 9.431 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.713 km.^{2}'dir.

İlçe arazisini batıda Kunduz dağları, güneyde Kaletepe kuşatır. Kızılırmak'ın dirsek çevirdiği Aladağ çevresi sık ormanlarla kaplıdır. Akarsular derin vâdiler içinde akar. İlçede kara ve Karadeniz iklimi bir arada görülür. Halk geçimini tarımla temin eder. En çok buğday, arpa ve pancar ekilir. Meyve ve sebzecilik de önemlidir.

İlçe merkezi Vezirköprü kasabası, Kızılırmak'ın kollarından Akçay'ın yüksek bir sırtında kurulmuştur. 1943'te şiddetli bir zelzele geçirmiştir. Ünlü Osmanlı sadrazamlarından Köprülüler bu kasabada yetişmişlerdir. Kasabada tarihî eserler arasında bir bedesten, çeşitli camiler vardır.

Victoria

VEZÜV, Avrupa'daki tek faal yanardağdır. Orta İtalya'da, Napoli şehrinin 12 km. güneydoğusundadır. Çeşitli tarihlerde patlamasına rağmen, uysal bir volkan sayılır. Patlamalar yüzünden yüksekliği değişmektedir. 1906'da 982 metreye düşen bu yükseklik, bugün 1.167 metreye çıkmıştır. Eteklerindeki bereketli topraklarda iyi cins üzüm yetiştirilir. Tepesinden ise devamlı beyaz bir duman çıkar. Vezüv'ün tarih çağlarında en büyük patlaması M.Ö. 79 yılında olmuş, dolaylarındaki Pompei, Herculan ve Stabiae şehirleri lavlar ve küller altında kalmıştır. 472 yılındaki büyük patlamada ise kül ve dumanların rüzgârla İstanbul'a kadar geldiği söylenir. En son olarak 1944 patlamasında yine bir kasaba kül ve lavlar altında kalmıştır. Bugün Vezüv, turistlerin ziyaret ettiği bir yerdir. Devamlı bir gözlem istasyonunun kontrolü altındadır.

VİCTOR - EMMANUEL II (1820 - 1878), İtalya kralıdır. Babasının Avusturyalılara yenilmesi üzerine Sardunya kralı olarak taç giydi. Kont Cavour gibi ehil bir devlet adamı ile beraber İtalyan birliğini kurmak için çalıştı. 1861'de İtalya kralı oldu. Garibaldi'nin yardımı ile Roma çevresindeki Papalık ordusunu dağıttı. Kesin zaferi üzerine 1870'de Roma'yı İtalya krallığının başkenti yaptı. Birliğin kurucusu sayılır.

VİCTOR - EMMANUEL III (1869 - 1947), İtalya krallarındandır. 1900 yılında kral oldu. Yarım yüzyıl kadar tahtta kaldı. İki dünya savaşında da İtalya'nın başındaydı. Ordudan yetişip generalliğe kadar yükselmişti. Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Savaştan sonra Mussolini'nin Faşist partisinin kuvvetine karşı koyamayarak kukla durumuna düştü. Savaştan sonra da İtalya'yı terk etmek zorunda kaldı.

VİCTORİA I (1819 - 1901), ünlü bir İngiltere kraliçesidir. 18 yaşında tahta çıktı. İngiltere'nin Fransa ile yakınlaşmasını temin etti. Kırım Savaşına katıldı. Hindistan isyanını gördü ve 1876'da Hindistan İmparatoriçesi ilân edildi. 1840'ta Prens Albert'le evlendi. Ölümünden sonra hatıraları yayınlanmıştır.

VİCTORİA ADASI, Büyük Okyanus'ta bir adadır. Avustralya kıtası devletlerinden biri bu ada toprakları üzerinde kurulmuştur. Büyük adanın güneyindedir. Nüfusu 2.930.000, yüzölçümü: 227.500 km.^{2}'dir. Zengin altın ve kömür madenleri vardır. Hayvancılık da çok ileridir.

VİCTORİA ÇAVLANI, Zambesi nehri üstünde büyük bir çavlandır. 122 metre yükseklikten dökülür Kayalık zemin üzerinden dökülürken çıkardığı gürültü, 30 km. uzaktan işitilebilir. Aynı çarpmadan meydana gelen zerrecikler de 15 km. uzaktan görülebilir. Genişliği 1.000 metreyi aşar.

VİCTORİA GÖLÜ, Doğu Afrika'da, Uganda'nın güneybatısında bir göldür. Dünyanın ikinci en büyük tatlı su gölü sayılır. Yüzölçümü 68.100 km.^{2}'dir. 1858'de John Henning Speke tarafından keşfedilmiştir. Zemini kayalıktır. Balık bakımından çok zengindir. Üzerindeki adalarda pek çok insan yaşarken, uyku hastalığı yüzünden burasını terk etmişlerdir.

VİETNAM (Güney), Uzak Doğu'da bir devlettir. Kuzeyde Çin Halk Cumhuriyeti, doğuda ve güneyde Çin denizi, batıda Kamboçya ve Laos ile çevrilidir. Nüfusu: 16.543.000, yüzölçümü: 170.230 km.^{2},

idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Saygon, dili: Vietnamca, dini: Buda ve Hıristiyan Katolik, parası: Piastre'dır.

Ülkenin arazisi, Kuzey Vietnam'a göre daha düzdür. Güneydoğuda Mekong nehrinin deltası geniş düzlükler halinde uzanır. Mekong'un çatalağzı bataklıktır. Ormanlar sıktır. Bu ormanlarda değerli ağaçlar bulunur. En çok çay, pirinç, kahve, orman ürünleri elde edilir. Yabanî hayvanlar çoktur.

Eskiden Çin Hindistan'ı diye adlandırılan bu toprakların halkı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız sömürge idaresine karşı ayaklanmışlar, 1954 yılında Fransa anlaşmaya razı olmuş ve topraklar 17. paralel çizgisi üzerinden ikiye ayrılmıştır. Güneyde kalan kesim, milliyetçilerin olmuştur. Kuzeydeki komünist devletin devamlı saldırıları üzerine Amerikalılar Vietnam'a önemli askerî kuvvetler sevk etmişler, savaş bugüne kadar süregelmiştir.

VİETNAM (Kuzey), Uzak Doğu'da bir devlettir. Kuzeyde Çin Halk Cumhuriyeti, doğuda Tonkin körfezi, güneyde Güney Vietnam, batıda da Laos ile çevrilidir. Nüfusu: 19.000.000, yüzölçümü: 164.000 km.², idare şekli: Halk Cumhuriyeti, başkenti: Hanoy, dili: Vietnamca, Çince, dini: Buda, parası: Dong'dur.

Ülke arazisi dağlıktır. 3.000 metreyi aşan zirveler vardır. En yüksek yeri, Fan Si Pan'ın yüksekliği 3.500 metredir. En önemli akarsuyu, Kızıl nehirdir. Nehrin çatalağzında pirinç yetiştirilir. İklim tropikaldir. Orman örtüsü çok sıktır.

Güney Vietnam gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'ya baş kaldıran Kuzeyliler de, burada bir komünist rejimi kurmuşlardır. Daha sonra Güneyliler ve Amerikalılar'a karşı giriştikleri savaşta ağır kayıplar vermişler, ancak son zamanlarda Amerikalılar'la Paris'te barış görüşmelerine razı olmuşlardır.

VİGNY, Alfred de (1797 - 1863), ünlü bir Fransız şairidir. Romantik akımın başarılı temsilcilerinden sayılır. Loches kasabasında doğdu. Orduya girdiyse de, genç yaşında ayrıldı. İlk şiirlerini 1822'de yayınladı. «Sanat için sanat» görüşünü savundu. 1845'te Akademi'ye üye seçildi.

Her şeye romantik açıdan bakan yazarın başlıca eserleri şunlardır: «Cinq Mars», «Eloa», «Dolarida», «Moise», «Chatterton» ve «Othello».

VİKİNGLER, Kuzey Avrupalı savaşçı ve denizci bir kavimdir. Bugünkü Norveç, İsveç ve Danimarkalılar'ın atalarıdır. 8. yüzyılda Avrupa kıyılarına çeşitli akınlar yapmışlardır. İrlanda, İngiltere, Fransa ve Almanya'ya dehşet saçmışlardır. İlk akınlardan sonra bir kısmı Britanya adalarına, bir kısmı Fransa'nın kuzeyine yerleşmişlerdir. 1.000 yıl kadar süren akınlardan sonra Vikingler istilâ ettikleri yerlere yerleşerek uygarlıklar kurmuşlardır.

VİKUNYA, lama cinsinden bir hayvandır. Toynaklı memelilerdendir. Evcili ve yabanisi vardır. Rengi koyu sarıdır. Postu çok tüylü değildir. Ekvador, Peru, Bolivya ve Şili'de, And sıradağlarının yükseklikleri̇nde yaşarlar. Sürüler halinde dolaşırlar.

VİLÂYET (Bak: İL).

VİLLON, François (1431 - 1465), lirik bir Fransız şairidir. Paris'te doğdu. Akrabaları tarafından büyütüldü. Bazı soygunlara ve kanun dışı hareketlere adı karıştı. Bu yüzden ömrünün bir kısmı devamlı kaçarak ve saklanarak geçti. Bir papaz öldürdüğü için hapse atıldı. Asılmaya mahkûm edildiyse de, affa uğradı.

Şiirlerini, «Petit Testament» ve «Grand Testament» adlı kitaplarda toplamıştır.

VİLNO, Litvanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu 250.000'i aşkındır. Önemli bir demiryolu, ticaret ve dokumacılık merkezidir. 1941'de Alman işgaline uğramış, savaşın sonlarında Ruslar tarafında alınmıştır.

VİNCİ, Leonardo Da (Bak: LEONARDO).

VİNÇ, ağırlıkları yüksekliklere kaldırmak için kullanılan bir araçtır. Gövde, gövdeden eğik olarak duran bir kol ve gövde ve kol üzerinde kurulmuş çelik halat olmak üzere üç bölümdür. Çelik halat kolun üst ucundan aşağı sarkar. Kaldırılmak istenen ağırlık, halatın ucundaki çengele asılır. Makaralar büyük ağırlıkların kolay kaldırılmasını temin ederler. Kuv-

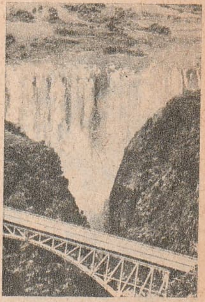
Victoria çavlanı

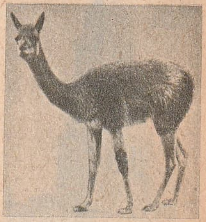
Vikunya

Vietnam (Kuzey ve Güney) ve Vietnamlı bir tip

Virgilius

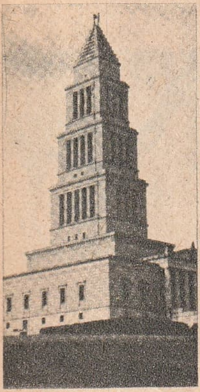

Virginia'da Alexandria'da George Washington'un hatırasına yapılan bina

vet kaynağı genellikle bir motordur. Bu motor diesel, elektrik, buhar veya benzin motoru da olabilir. Vinçlerin kaldıracakları en çok ağırlık üzerlerinde yazılıdır.

VİRANŞEHİR, Urfa iline bağlı 47.896 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.063 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 3.451 km.^{2}'dir.

İlçe arazisi kuzeyde Karaçalı, batıda Tektek dağlarının alçalan eteklerini kaplar. Yükseklikler az olduğundan, arazi geniş bir ova görüntüsündedir. En çok tahıl tarımı ve hayvancılık yapılır. Urfa - Nusaybin karayolu ilçe topraklarından geçer. Kara iklimi bütün bölgeye hâkimdir.

İlçe merkezi Viranşehir kasabası Takırtokur dağının güneyindeki düz alanda kurulmuştur. Urfa'ya karayolu ile bağlıdır. Denizden yüksekliği 620 metredir.

VİRGİLİUS (M.Ö. 70 - 19), ünlü bir Latin şairidir. Çok iyi bir öğrenim gördü. İmparatorun takdirini aldı. Eserlerinde eski Yunan yazarlarından Theocrite ve Homeros'un etkisi belirlidir. Duygulu ve fazilet sahibi bir adamdı. Hastalandığı zaman, Homeros'un İlyada'sından aldığı ilhamla yazdığı «Aeneid» üzerinde çalışıyordu. Başlıca eserleri: «Eclogues», «Georgics» ve «Aeneid» dir.

VİRGİNİA, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren eyaletlerden biridir. Nüfusu: 3.967.000, yüzölçümü: 130.560 km.^{2}'dir. Başkenti: Richmond'dur. Batısı dağlık, orta ve doğusu gittikçe alçalan yaylalardan ibarettir. Potomac, başlıca akarsuyudur. Ilık bir iklimi vardır. En çok tütün, mısır, buğday, pamuk yetiştirilir. Özellikle sigara, tekstil cam, boya ve kimya endüstrisi çok gelişmiştir. Balıkçılık yapılır. Gemi tezgâhları ünlüdür.

Amerika'yı kuran ilk 13 devletten biri olan Virginia, İç Savaş'ta Güneylilerin merkeziydi. 1870 yılında A.B.D.'ne yeniden katıldı.

VİRÜS, bulaşıcı hastalıkları meydana getiren küçük varlıklardır. Mikroorganizma da denir. Büyüklükleri bakımından şöyle sıralanırlar: Protozonlar, mantarlar, bakteriler, riketsiyalar ve virüsler. En küçük virüsün boyu 8 - 15 milimikron arasındadır (milimikron, milimetrenin milyonda biridir). Elektron mikroskopuyla görülebilirler. Canlı hücrelerde, uygun şartlar altında çoğalırlar. Nezle, enfluenza ve herpes hariç, diğer virüslü hastalıkları geçirenler bağışıklık kazanırlar. Bugüne kadar virüslerin sebep olduğu bilinen hastalıklar şunlardır: Soğuk algınlığı, salgın ansefalit, aft humması, basit herpes, zona, intanî hepatit, enfluenza, kızamık, kabakulak, kızamıkçık, tatarcık humması, çocuk felci, kuduz, çiçek, trahom, suçiçeği, siğil, sarı humma.

VİSKİ, tahıldan elde edilen bir içkidir. Tahıl taneleri önce ezilerek mayalandırılır. Damıtıldıktan sonra da meşe fıçılar içinde dinlendirilir. Yapımda kullanılan su da cinsine çok tesir eder. İskoç viskisini taklit edilememesinin bir sebebi de, kullanılan kaynak suyudur. Yapımda en çok arpa kullanılır. Dünyanın en iyi viskilerini İskoç, A.B.D., Kanada ve İrlandalılar yapar. Türkiye'de de 1963'te ilk viski piyasaya çıkarılmıştır.

VİSTÜL, Polonya'da bir nehirdir. Avusturya'da, Silezya bölgesinde çıkar. Krakov'dan geçtikten sonra, Kuzey Karpatlar'daki suları toplar. Varşova'nın içinden geçer. Prusya'yı suladıktan sonra, geniş bir çatalağızla, Danzig körfezinden Baltık denizine dökülür.

VİŞNE, gülgiller familyasından bir ağaç ve meyvesidir. Kiraz biçimindedir. Dalları kırmızımtrak, çiçekleri beyazdır. Meyveleri yazın olgunlaşır. Ekşi olduğundan reçeli, hoşafı, kompostosu yapılır. Likör ve benzeri içkiler yapmaya da yarar. Türkiyenin yıllık üretimi 20.000 tona yakındır.

VİTAMİN, taze yiyeceklerde bulunan ve yokluğu bazı hastalıklar meydana getiren maddelerin genel adıdır. İlk olarak 1897 yılında Holandalı doktor Eijkman, kabuksuz pirinçle beslenen hasta tavuklara pirinç kepeğini yedirdiği zaman tavukların iyileştiklerini gördü. 1911'de Casimir Funk da kuşlardaki hastalığı iyi eden ve içinde amid şeklinde azit bulunduğunu zannettiği maddeye vitamin adını verdi. 1909'da da Stepp, sütten yağ eriticilerle elde ettiği bir başka vitaminin varlığını ortaya koydu. Bu denemelerden sonra, vitaminlerin vücut için bir yapıtaşı olamayacağı, vücutta sentez yoluyla başka bileşiklerden yapılamıyacağı, alınan küçük miktarların bile bu maddelerin yokluk veya eksikliğinden ortaya çıkan hastalıkları önleyip iyi ettiği öğrenilmiş oldu.

1933'te vitaminlerin kimya yönünden araştırılmasına geçilerek önce A ve C vitaminleri belli oldu. Ardından diğerlerinin kimya formülleri de anlaşıldı. Sentezleri yapıldı.

Vitaminlerin kaynağı bitkilerdir. Vitamin, bitkide ya olduğu gibi, veya provitamin şeklinde bulunur. İnsanlar, bazı hayvanların vitamin depo edilmiş organlarını yiyerek de vitamin alabilirler. İnsan vücudunda da vitamin depoları vardır. Gerekli vitaminlerin yeteri kadar alınması için çok yönlü bir beslenme rejimi uygulanmalıdır. Tek yönlü beslenmelerde yeteri kadar vitamin alamamak tehlikesi do-

ğar. Kışla ve hapishane gibi toplu yerlerde, savaşlarda, fakir ve sefaletin hüküm sürdüğü ülkelerde, vitamin eksikliklerinin sebep olduğu hastalıklara (avitamonoz) raslanır.

Vitaminlere harflerle ad verilmesi, bu konuda yalnız hayvanlar üzerinde çalışmalar yapıldığı zamandan kalma bir âdettir. Bugün de uygulanmaktadır. Fakat kimyasal yapılarının öğrenilmesinden sonra, ölçü birimleri ağırlık olarak ifade edilmektedir. Eskiden «bir tedavi edici doz» birimi kullanılırken, şimdi «miligram» kullanılmaktadır.

Başlıca vitaminleri ve yararlarını şöyle özetleyebiliriz:

A Vitamini: Tabiatte saf halde az bulunur. Provitamini olan karoten, vücutta A vitamini haline dönüşür. En çok balıkyağı, tereyağı, süt, krema, yumurta, karaciğer ve beyinde A vitamini halinde; marul, havuç, turp, domates ve yeşil salatada karoten halinde bulunur. Vücutta örtücü doku hücrelerinin yaşaması, büyüme ve gelişme, gözde uyumun yapılabilmesi için gereklidir. Yetişkinlerde günlük ihtiyaç 2000 - 4000 ünitedir. Eksikliği, gece körlüğüne, göz kornea tabakasında iltihaplanmaya, cildin keratinleşmesine, idrar yolu taşlarına sebep olur. Ayrıca göz hastalıklarında, sarılık, ishal, karaciğer iltihaplarında, tiroid büyümesi, şeker, ülser, raşitizm, kadınlarda vagina iltihaplarında ilâç olarak kullanılır.

B Kompleksi: B vitamini adı altında toplanan faktörlerin bir tek vitamin olmadığı anlaşıldıktan sonra, bugüne kadar ayrılabilenlerin başlıcaları şunlardır: B_1 vitamini: Tahılda, pirinç kabuğunda, bira mayasında, fasulye, mercimek, ceviz ve fındıkta, iç organlarda bulunur; günlük ihtiyaç 1 - 2 miligramdır; yokluğu veya eksikliği beriberi hastalığını meydana getirir; nevrit, polinevrit, difteri, şeker, kalp yetersizliği ve ruhî bozukluklarda kullanılır. B_2 vitamini: Süt, karaciğer, bira mayası, et, bezelye ve yumurtada bulunur; günlük ihtiyaç 2 - 3 mg'dır. Yokluk veya eksikliğinde dudak kenarında çatlaklar, gözde iltihaplar, kalp zarı iltihabı meydana getirir; pellegra, ishaller ve cilt hastalıklarında tedavi için kullanılır. B_6 vitamini: Bira mayası, balık, karaciğer, tahıl ve peynirde bulunur. Günlük ihtiyaç 1 - 2 mg.'dır. Yokluğu kasların zayıflamasına yol açar; kalp hastalıklarında, gebelik kusmalarında, kansızlık ve kaşıntılarda kullanılır. PP vitamini: Günlük ihtiyaç 15 - 20 mg.'dır. Yokluğu, cilt bozuklukları, ishal ve bunamaya sebep olur; cilt hastalıklarının, kalp rahatsızlıklarının tedavisinde de kullanılır. B_{12} vitamini: Hayvanî besinlerde çoktur; kansızlığın tedavisinde kullanılır. Bunlardan başka pantotenik asit, kolin, inositol, para - amino - benzoik asit, folik asit, folinik asit ve biotin de B vitaminlerindendir. Bunların yokluk veya eksikliği ayrı ayrı hastalıklara sebep olduğu gibi, toplu halde eksikliği de, kendine has bir avitaminoz durumu yaratır.

C Vitamini: Portakal, limon ve iç organlarda bulunur. Pişme sırasında yarısı kaybolur. Günlük ihtiyaç 100 mg.'dır. Yokluğu, skorbüt ve barlow hastalığına sebep olur. Bulaşıcı hastalıklardan korunmada, kalp yetersizliklerinde, damar hastalıklarında, ürtiker, ülser, diş çürüklerinin tedavisinde kullanılır.

D Vitamini: D_1'den D_7'ye kadar formülleri birbirine yakın vitaminlerdir. Kalsiyumun kemiklerde yerleşmesini sağlar. Eksikliğinde, kemiklerde bozukluk görülür. Büyüme çağındaki çocuklar için çok gereklidir. Yumurta, süt, tereyağı, balık ve balık yağlarında bulunur. Bitkisel yağlarda ve yeşil sebzelerde provitamin halindedir. D avitaminozuna uğramamak için çocukların güneşe çıkarılması gerekir. Çünkü ültraviyole ışınlar ciltteki provitamini D_2 haline getirir. Ayrıca raşitizm, osteomalasi, akciğer veremi, mafsal hastalıklarının tedavisinde de kullanılır.

E Vitamini: 1936 yılında bulunmuştur. Kısırlığın tedavisinde, ruhî bozukluklarda,

BAŞLICA BESİNLERİN VİTAMİN DEĞERİ

(30 gramdaki vitamin miktarı)

	A I.U.	B_1 mgr.	B_2 mgr.	Niasin mgr.	C mgr.	D mgr.
Tereyağı	1.140	0	0	0	0	17
Peynir	370	3	0,14	0,1	0	10
Yumurta	280	14	0,11	0	0	4
Böbrek	280	22	0,37	3,8	0	0
Karaciğer	4.260	38	0,85	3,8	0	0
Koyun eti	14	15	0,05	1,2	0	0
Uskumru	42	0	0,03	0,4	0	0
Sardalya	77	3	0,08	1,3	0	280
Elma	11	4	eser	0,1	1	0
Muz	23	5	0,01	0,2	3	0
Portakal	85	7	0,01	0,1	16	0
Kuru üzüm	14	0	0,01	0,1	0	0
Kestane	0	22	0,05	0,4	0	0
Lâhana	256	7	0,02	0,1	20	0
Havuç	4.250	6	0,01	0,2	3	0
Hıyar	0	4	eser	0,1	3	0
Soğan	0	3	0,01	eser	3	0
Patates	0	8	0,01	0,2	8	0
Ispanak	2.000	9	0,06	0,1	18	0
Domates	850	6	0,01	0,1	7	0
Çikolata	21	9	0,07	0,3	0	0
Şeker	0	0	0	0	0	6

kalp kası arızalarında, gözde retina bozukluklarında kullanılır. Hayvanlarda cinsî faaliyet için gereklidir.

F Vitamini: Hayvanlarda gelişmeyi sağlayan bu vitaminin insanlardaki avitaminozunun tesiri henüz bilinmemektedir.

K Vitamini: K_1'den K_5'e kadar bir grup vitamindir. Eksikliği kan pıhtılaşmasının gecikmesine ve kanamalara sebep olur. Klorofille beraber yeşil yapraklarda çoktur. Günlük ihtiyaç 1 mg.'dır. Sarılığın, siroz, ishal, habis tümörlerin, şeker ve kanamaların tedavisinde kullanılır.

Viyana'dan bir görünüş

P Vitamini: Asıl maddesi «rutin» diye bilinir. Bütün meyvelerde ve yeşil yapraklarda vardır. Damarlar için önemlidir. Skorbüt, tansiyon yüksekliği, siroz ve kanamalarda kullanılır.

VİVALDİ, Antonio (1675 - 1741), ünlü bir İtalyan bestecisidir. «Barok» çağının en iyi temsilcilerindendir. Müzik öğrenimini Venedik'te yaptı. Pieta Kızlar Okulu'nda müdürlük yaparken, ünlü konçertolarını besteledi.

Vivaldi'nin, Bach üzerinde dahi etkisi olmuştur. Keman konçertolarından başka flüt, obua ve viola konçertoları, arya ve kantatları, en ünlüsü «La Rosmira» olan operaları vardır.

VİYANA, Avusturya'nın başkentidir. Nüfusu: 1.850.000'dir. Dünyanın en güzel şehirlerinden biri sayılır. Saint Stephen Katedrali, imparatorluk sarayı, Hofburg, en ünlü tarihî yapılarıdır. Kimya, optik ve makine sanayii çok ileridir.

VİYANA KONGRESİ, Avusturya, Prusya, İngiltere ve Rusya'nın 1814 - 1815 yıllarında Viyana'da yaptıkları kongredir. Müzakereler sırasında Napoléon'un düşmesiyle kurduğu imparatorluğun akibeti görüşülmüştür. Kongreye Napoléon savaşlarına katılan diğer devletler de katılmış, 9 temmuz 1815'te bir antlaşma imzalanmıştır.

VİYANA KUŞATMALARI (Bak: BİRİNCİ VİYANA KUŞATMASI, İKİNCİ VİYANA KUŞATMASI).

Viyolonsel

VİYOLA, dört telli, kemana benzeyen bir sazdır. Alto da denir. Kemanla viyolonsel arasında bir sesi vardır. Senfonik orkestralarda, kuartetlerde bulunur. Solo sazı olarak da kullanılır.

VİYOLONSEL, dört telli bir sazdır. Kemana benzerse de, ondan çok büyüktür. Çalanlar bir iskemleye oturup, sazı bacaklarının arasına alıp, altındaki sivri çubuğu yere dayayarak çalarlar. İçli bir sesi vardır.

VİZE, Kırklareli iline bağlı 32.533 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 6.998 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.119 km.^{2}'dir. İlçe arazisini doğuda Istranca dağlarının ormanlık yamaçları çevirir. Yamaçların güneybatısı düzlüktür. Düzlükler, Ergene nehrinin kolları ile yarılmıştır. Orman ürünleri zengindir. Edirne - İstanbul karayolu ilçe topraklarından geçer. Çerkezköy istasyonu sayesinde demiryolundan da ulaşımda yararlanılır.

İlçe merkezi Vize kasabası, Istrancaların güneybatı eteklerinde bir düzlükte kurulmuştur. Ergene'nin kollarından Akpınar deresi kasabadan geçer. Karayolu ile Pınarhisar ve Saray ilçelerine bağlıdır. 40 km. uzağında da Midye iskelesi vardır.

VİZİGOTLAR, Avrupa'da 4. ve 5. yüzyıllarda büyük göç hareketine girişen Gotlar'ın batı koludur. «Vestgot» da denen Batı Gotları Tuna'yı aştıktan sonra Balkanlar'a girmiş, önce Romalılarla savaşmış, sonra Teodosius'la anlaşarak Roma ordularına katılmışlardır. Anlaşma kısa süreli olmuş, kralları Alarik, Roma'yı kuşatarak haraca bağlamış, sonra da Roma hizmetine girmiştir. Alarik'ten sonra Kral Ataulf da bir Got krallığı kurmak istediği halde Roma hizmetinde kalmış, Hunlar'a karşı Romalılarla beraber savaşmıştır. Batı Roma yıkıldıktan sonra İspanya'daki Vizigot krallığı, Müslümanların bu topraklarına girişine kadar yaşamıştır. 711'de Arap kumandanı Tarık'a yenilmeleri, Vizigotların siyasî tarihine son vermiştir.

VİZON, kürkü makbul bir sansar cinsidir. Özellikle Kuzey Kanada ve Sibirya'da yaşayanlarının kürkü çok değerlidir. Koyu renkli, yumuşak, ışıkta parıldayan tüyleri vardır. Özel çiftliklerde de üretilirler.

VLADİVOSTOK, Uzak Doğu'da Sovyetler Birliği'nin önemli bir şehridir. Japon denizi kıyısında kurulmuştur. Nüfusu: 220.000'dir. Sibirya'yı baştan başa geçen demiryolunun son durağı da bu şehirdir.

VOLEYBOL, 6'şar kişilik iki takım arasında oynanan bir top oyunudur. Voleybol topu 65 sm. çapında, 250 gr. ağırlığındadır. Sahası ise 18 metre uzunluğunda, 9 metre enindedir. Sahanın tam ortasında 2.50 metre yüksekliğindeki sırıklara bağlı, 2.43 metre yüksekliğinde bir file gerilidir. Kızlar arasındaki müsabakalarda filenin yüksekliği 2.24 metredir.

Oyun 3 veya 5 set üzerinden oynanır. Her set 15 sayıdır. Amaç, topun yere değdirilmeden oyuncular tarafından filenin üzerinden karşı rakip sahaya geçirilmesidir.

Voleybol ilk defa olarak 1895 yılında Amerika'da William C. Morgan adında biri tarafından bulunmuştur.

VOLFRAM, sert ve ısıya dayanıklı bir madendir. Simgesi: W, atom sayısı: 74, atom ağırlığı: 184, yoğunluğu: 19,1, ergi-

me noktası: 3.000°'dir. Tungsten diye de anılır. 1781'de İsveçli Karl Wilhelm Scheele tarafından keşfedilmiştir. Tabiatte demir, manganez ve oksijenle karışık halde bulunur. Isıya dayanma özelliği dolayısıyla elektrik ampulü içindeki telin imalinde, otomobil parçalarında kullanılır.

VOLGA, Avrupa'nın en büyük nehridir. Uzunluğu 3.688 km.'dir. Tamamen Rusya toprakları içinde akar. Leningrad civarındaki Valdai tepelerinden çıkar. Astrahan'da Hazar denizine dökülür. Çatalağzının genişliği 10 km.'yi geçer. Başlıca kolları Oka ve Kama'dır.

VOLGOGRAD (Bak: STALİNGRAD).

VOLKAN (Bak: YANARDAĞ).

VOLT, elektrikte gerilim birimidir. İki kutup arasından geçen akım 1 amper, direncin değeri de 1 ohm ise, bu kutuplar arasındaki gerilim de 1 volttur. Gerilimi ölçmek için voltmetre kullanılır.

VOLTA, Alessandro (1745 - 1827), ünlü bir İtalyan fizik bilginidir. Kendi adıyle anılan pili icat etmiştir. Como'da doğdu. Genç yaşta fizik profesörü olup, denemelere başladı. Kondansatör, ödiyometre gibi araçların gerçekleşmesi üzerinde çalıştı. Avrupa gezisi sırasında Lavoisier ve Laplace gibi bilginlerle tanıştı. Napoléon'dan kontluk rütbesi aldı. Keşiflerini hatıra ve mektuplarında anlatmıştır.

VOLTA CUMHURİYETİ, Batı Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Mali ve Nijer, doğusunda Nigeria, güneyinde Dahomey, Togo, Gana ve Fildişi Cumhuriyeti, batısında da Mali ile çevrilmiştir. Nüfusu: 4.955.000, yüzölçümü: 274.000 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Uagadugu, dili: Fransızca ve mahallî Afrika dilleri, dini: Yerli dinler, Müslüman, Hıristiyandır. Parası: Volta Frangı'dır.

Ülke arazisi az engebelidir. Yeraltı kaynakları yok denecek kadar azdır. Halk, geçimini tarımla sağlar.

İlk defa 1919 yılında Fransa'nın, Yukarı Senegal ile Nijer topraklarını birleştirmesiyle kurulmuştur. 1932'de dağılan bu sömürge, 1947'de yeniden kurularak Fransız Batı Afrikası'na katılmıştır. 1958'de muhtar bir cumhuriyet olmuş, ancak 1960'da tam bağımsızlığına kavuşmuştur.

VOLTA PİLİ, İtalyan fizik bilgini Alessandro Volta'nın icat ettiği pildir. Volta, bu pili Galvani'nin ünlü kurbağa deneyinden çıkarmıştır. Bakır ve çinko levhalarını asitli bir sıvıda ıslatılmış kumaş ve karton parçalarıyle yalıtkan hale getirdikten sonra, en baştaki bakır levhayı, en sondaki çinko levhaya madenî bir telle bağlamak suretiyle yapmıştır.

VOLTAİRE, François - Marie Arouet (1694 - 1778), ünlü Fransız düşünür ve yazarlarındandır. Paris'te doğdu. Öğrenimini Cizvit papazlarının kolejinde yaptı. Buna rağmen hür ve ilerici fikirlere bağlandı. Bu yüzden de 24 yaşında hapse girdi. Bir asilzade ile kavga ettiği için yine hapisle tehdit edilince, İngiltere'ye göçtü. Üç yıl sonra dönerek, Madam de Chatelet'nin himayesine girdi. Fransız Akademisi'ne kabul edildi. Gittiği Almanya'da saray ve kralla ihtilâfa düştü. İsviçre'de küçük bir çiftliğe çekildi. Ömrünün son 20 yılını burada geçirdi. Birkaç günlüğüne gittiği Paris'te hastalanarak öldü.

Voltaire taassubun düşmanı ve ilerici fikirlerin babası sayılır. İnsan haklarını ilk defa o dile getirmiştir. Fakat fikirlerini kendisi bile tatbik etmediği için, taraftarı kadar düşmanı da çok olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: «İngiltere Mektupları», «Muhammed veya Taassup», «Louis XIV. Çağı», «Filozofça Konuşmalar», «Candide», «Babil Prensesi».

VOMBAT, Avustralya'da yaşayan kemirici bir memeli hayvandır. Geceleri dolaşır. Bacakları çok kısadır. Ağır hareket eder. Bitkilerle beslenir.

VORONOF, Sergey (1866 - 1951), Rus asıllı, Fransız uyruklu, gençlik aşısı çalışmaları ile ün kazanmış bir bilgindir. Voronej'de doğdu. Tıp öğrenimini tamamladıktan sonra Fransa'daki Rus hastanesinin başoperatörü oldu. Hormonlar üzerindeki çalışmaları ile ün saldı. Gençlik aşısı konusunda kesin bir başarı elde edemedi. Lausanne'da öldü.

VOROŞİLOF, Klementi Efremoviç (1881 -), Sovyet Rusya'nın askerî şeflerinden ve devlet adamlarındandır. Ukrayna'da doğdu. Genç yaşta politikaya atıldı. Bolşeviklerle işbirliğine başladı. 1907'den 1914'e kadar hapis ve sürgünde yaşadı. Kurduğu Kızılordu ile Beyazlara karşı savaştı. 1910'da Ukrayna komünist hükümeti üyesi ve Ukrayna ordusu komutanı oldu. İkinci Dünya Savaşı'nda gösterdiği yararlıklarla mareşalliğe yükseldi. 1953'te cumhurbaşkanı oldu. 1960'tan beri Politbüro üyesidir.

VÜCUT (Bak: İNSAN VÜCUDU).

VYENTYAN, Laos'un başkentidir. Mekong nehrinin sol kıyısında kurulmuştur. Ülkenin aynı zamanda ticaret merkezidir. Nüfusu 120.000'dir. Dokuma, dericilik, boya endüstrisi gelişmiştir. Şehir 1560 yılında kurulmuştur.

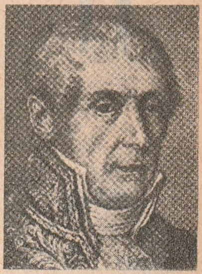

Volta

Voltaire

Voroşilov

W

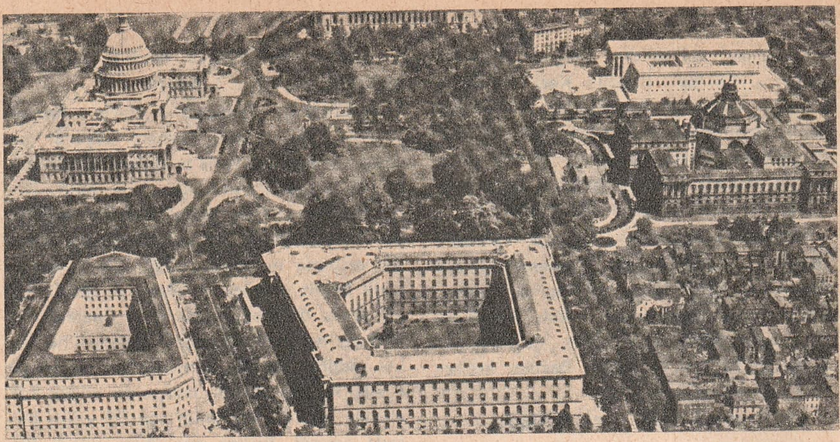

Amerika Birleşik Devletleri'nin başkenti Washington

Wagner

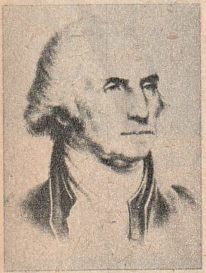

G. Washington

J. Watt

WAGNER, Wilhelm Richard (1813 - 1883), ünlü bir Alman bestecisidir. Leipzig'de doğdu. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Magdeburg orkestrasının şefi oldu. İlk operalarını bu sıralarda yazdı. Uzun yıllar orkestra şefi olarak çalıştı. 1842'de oynanan «Rienzi» adlı operası ile ününü duyurdu. Alman halk masallarından aldığı ilhamla şaheserlerini vermeye başladı. Bir süre kralların hışmına uğrayarak İsviçre'de yaşadı. Venedik'te öldü.

Başlıca eserleri şunlardır: «Die Feen», «Das Liebesverbot», «Rienzi», «Uçan Holandalı», «Tannhauser», «Lohengrin».

WASHİNGTON, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren eyaletlerden biridir. Nüfusu: 2.853.000, yüzölçümü: 171. 500 km.^{2}, başkenti: Olympia'dır.

Genel bir yayla görünüşündeki eyalet arazisinin kıyı ve batı kesimleri dağlıktır. Başlıca akarsuları Columbia ve kolları Snake ile Okanogan'dır. İklimi ılıktır. Ekonomisi tarım, ormancılık, madencilik ve hayvancılığa dayanır. Kereste, kâğıt, deniz ürünleri ve dokuma endüstrisi çok gelişmiştir. Başlıca şehirleri Seatle, Spokane ve başkent Olympia ile Taeoma'dır.

Birliğe 1890 yılında katılan Washington'a beyazlar ilk defa 19. yüzyılın ortalarında gelmişlerdir.

WASHİNGTON, Amerika Birleşik Devletleri'nin başkentidir. Appalachian dağlarının eteklerinde, düz sayılacak bir alanda kurulmuştur. En önemli nehri, Potomac'tır. Nüfusu: 784.000'dir. Amerika'nın en önemli bilim ve eğitim merkezidir.

1791'den sonra şehirde planlı bir gelişme başlamış, planları Fransız asıllı Pierre Charles L'Enfant tarafından çizilmiştir. Capitol (Beyaz Saray), şehrin en önemli yapısı ve merkezi sayılır.

WASHİNGTON, George (1732 - 1799), A.B.D.'nin ilk cumhurbaşkanıdır. Virginia eyaletinde bir köyde doğdu. Küçük yaşta yetim kaldı. Zor şartlar altında kendini yetiştirdi. Mühendis oldu. Kızılderililere karşı savaştı. 21 yaşında asker olarak Virginia ordusuna girdi. Belediye başkanı ve eyalet milis kuvvetleri kumandanı oldu. 1758'de zengin bir kadınla evlenerek, çiftliğine çekildi. Fakat İngilizler'le savaşın başlaması üzerine başkumandanlığa getirildi. Derme çatma kuvvetlerle İngilizler'i yenerek, Boston'u aldı. 1776'da Amerika'nın bağımsızlığını ilân ettirdi. 1783 Versailles Antlaşması ile İngiltere bu durumu tanıdı. Washington yeniden çiftliğine çekildiyse de, 1787'de Cumhurbaşkanlığı görevini kabul etti. İkinci defa da seçimi kazandı. Fakat üçüncü seçilişten sonra kesin olarak görevi reddetti ve çiftliğine çekildi. İki yıl sonra da öldü.

WATERLOO SAVAŞI, dünya tarihinin sayılı büyük savaşlarından biridir. 1815 yılı yazında Belçika'da, Napoléon orduları ile müttefik İngiliz, Prusya, Avusturya ve Rus orduları arasında cereyan etmiştir.

Napoléon, Elbe adasından 1815'te yeniden Fransa'ya dönmüş, iktidarı almıştı. Müttefiklerin Fransa tahtına çıkardıkları Louis XVIII ise kaçmak zorunda kalmıştı. Napoléon, 125.000 kişilik bir ordu ile Belçika üzerine yürüdü. Ayrı yerlerde bulunan müttefik ordularının birleşmemesi için, Avusturya kuvvetlerinin üzerine 30.000 kişilik bir kuvvet sevk etti. Kendisi de Wellington kumandasındaki İngiliz ordusunun üzerine yürüdü. Savaş 18 haziran günü başladı. İlk iki gün bir sonuç alınamadı. Bu sırada Prusya ordusunun Wellington'un imdadına koşması, yorgun Fransız kuvvetlerinin 6 saat içinde çözülmesine sebep oldu. Napoléon Paris'e dönmek zorunda kaldı. Meclis tarafından

saltanattan uzaklaştırıldı. Müttefik orduları Paris'e girdiler. Rochefort limanında İngilizler'e teslim olan Napoléon, sürgün olarak St. Helen adasına gönderildi.

WATT, James (1736-1819), ünlü bir İngiliz mühendisidir. İskoçya'da, Greenock kasabasında doğdu. Daha küçük yaşında matematik ve makinelere karşı ilgi beslemeye başlamıştı. Bir süre matematik araçları yapan bir atelyede çalıştı. Sonra Glasgow Üniversitesi'ne mühendis olarak girdi. Newcomen'in önceden yaptığı buhar makinesini geliştirerek, bugünkü buhar makinelerinin esasını yaptı. Civalı manometre de onun icadıdır.

WEBER, Karl-Maria Frederich Ernest von (1786-1826), ünlü bir Alman bestecisidir. Eutin'de doğdu. Babasının tiyatro topluluğu ile gezilere katılarak konserler verdi, orkestra idare etti. Piyanist ve orkestra şefi olarak ün saldıktan sonra besteciliğe başladı. Eserlerinde romantizmin etkisi belirlidir. Operalar, çeşitli sazlar için konçertolar, sonatlar besteledi. Londra'da öldü.

WEİZMANN, Hayim (1874-1952), İsrail'in ilk cumhurbaşkanıdır. Rusya'da, Motol kasabasında doğdu. Üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra, 1904'te Manchester Üniversitesi'nde kimya profesörü oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan sentetik asetonu icat etti. Siyonist hareketlerine katıldı. 1920'de hareketin başkanı seçildi. 1949'da İsrail devletinin kurulması üzerine de, yeni devletin başkanı seçildi. Ölünceye kadar bu görevde kaldı.

WELDSEEMÜLLER, Martin (1470-1521), ünlü bir Alman coğrafya bilgini ve yazarıdır. Freiburg'da doğdu. Dünya haritası üzerindeki çalışmaları ile tanındı. 1507'de yayınladığı «Cosmographie İntroductio» adlı eserinde Kolomb'un bulduğu kıtanın Vespucci'nin dediği gibi yeni bir kıta olduğunu açıkladı ve kıtaya onun küçük adı olan «Amerigo» adını taktı.

WELLİNGTON, Yeni Zelanda'nın başkentidir. Nüfusu: 150.000'dir. Cook körfezi üzerinde düz bir alanda kurulmuştur. Ayrıca önemli bir limandır. Üniversite ve çeşitli yüksek okulları ile ülkenin eğitim merkezi sayılır. Dokuma ve makine endüstrisi çok gelişmiştir.

WELLS, Robert George (1866-1946), ünlü bir İngiliz yazarıdır. Bromley'de doğdu. Londra Üniversitesi'nde zooloji ihtisası yaptı. Öğretmen olarak çalışmaya başladıktan sonra yazarlığa geçti. Bilim konularındaki romanlarıyle ün saldı. Edebî eserlerinin de başarılı oluşuyla ünü daha da arttı. En önemli eseri olarak kabul edilen «Zaman Makinesi» onun ustalığı kadar keskin zekâsının da belirtisi sayılır.

WESER, Almanya'nın önemli akarsularından biridir. Harz dağlarındaki Thuringer ormanlarında, Werra ile Fulda ırmaklarının karışmasıyle doğar. Minden ve Bremen'den geçer. Kuzey denizine dökülür. Uzunluğu 716 km.'dir.

WEST VİRGİNİA (Bak: BATI VİRGİNİA).

WHİTMAN, Walt (Walter) (1819-1892), ünlü bir Amerikan şairidir. Long İsland'da bir köyde doğdu. New York'ta öğrenimini tamamladıktan sonra, 23 yaşında gazete çıkardı. Çeşitli gazetelerde çalıştı. Kuzey Amerika'da uzun bir geziye çıktı. Ömrünün son yıllarını hasta olarak geçirdi. «Leaves of Grass» (Çimen Yaprakları) adlı eseri Amerikan edebiyatının dönüm noktası sayılır.

WİLDE, Oscar (1856-1900), ünlü bir İngiliz şair ve tiyatro yazarıdır. Dublin'de doğdu. Oxford Üniversitesi'nde okurken yazdığı bir şiirin bir yarışmada birincilik kazanması üzerine şöhrete erişti. İlk şiir kitabını 25 yaşında iken yayınladı. Cinsî konularda geleneklere ve ahlâk kurallarına aykırı davranışları ile dikkati çekiyordu. Bir süre Amerika'da paralı konferanslar verdi. Aynı yıllarda tiyatro oyunları yazmaya başladı. Başrolde ünlü artist Sarah Bernard'ın oynadığı ve Fransızca olarak yazdığı «Salome» büyük ilgi gördü. Fakat eser kendi ülkesinde ahlâka aykırı bulunarak yasaklandı. Londra'ya dönüşünde sapık zevkleri yüzünden iki yıl hapiste yattı. Hapisten çıkınca Fransa'ya yerleşti. Paris'te öldü. *(Resmi 1192'de)*

Başlıca eserleri: «De Profundis», «Önemsiz Bir Kadın», «Dorian Gray'in Portresi», «İdeal Bir Kadın» ve «Mutlu Prens» tir.

WİLHELM I (1797-1888), Prusya kralı ve Almanya imparatorudur. Berlin'de doğdu. Hohenzollern hanedanına mensuptu. 1861'de Prusya tahtına çıktı. Orduyu Bismarck'la beraber yeniden düzenledi. Danimarka, Avusturya, Fransa'ya karşı kazandığı zaferlerden sonra, 1871'de Alman-ya imparatoru unvanını aldı. Birkaç defa suikast tehlikesi atlattı. Berlin'de öldü.

WİLHELM II (1859-1941), Prusya kralı ve Almanya imparatorudur. Berlin'de doğdu. 1888'de babası Frederick III'ün ölümü üzerine tahta çıktı. Bismarck'ı tasfiye ettikten sonra, idareyi bizzat eline aldı. İç politikada sosyalist ve aşırı sağcılarla mücadele etti. Sömürge idaresini ve ticaret filosunu kuvvetlendirmek için gayretler sarf etti. Çin'de sömürge kurdu. Alman ordusunu sayılı bir kuvvet haline soktu. Osmanlılarla sıkı bağlar kurarak,

Weber

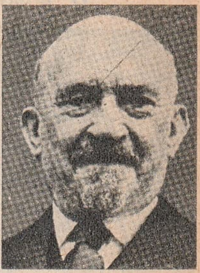

Weizmann

Wells

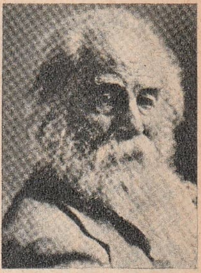

Whitman

O. Wilde

Wilson

W. Wright

O. Wright

aynı ülke üzerinde menfaatleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'yı endişelendirdi. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasında rol oynadı. Savaşın sonunda çıkan kargaşalıklar sırasında Holanda'ya sığındı.

WİLLİAM, dört İngiltere kralının adıdır.

WİLLİAM I (1027 - 1087), İngiltere tahtı üzerinde hak iddia ederek 1066'da adaya çıktı. Kral Harold'u yenerek Norman hanedanını kurdu. «Fâtih» diye anılır.

WİLLİAM II (1060 - 1100), William I'in oğludur. 1087'de kral oldu. Normanlar'la savaştı. Okla yaralanarak öldü.

WİLLİAM III (1650 - 1702), 1689'dan ölümüne kadar karısı Mary ile beraber İngiltere'de krallık yaptı.

WİLLİAM IV (1765 - 1837), Kral George III'ün üçüncü oğludur. Yedi yıl süren saltanatı sırasında sanayileşme çabaları içinde sosyal çalkantılar geçiren bir İngiltere'yi yönetti. Esirliği kaldıran ve seçimi düzenleyen kanunlar çıkardı.

WİLSON, Thomas Woodrow (1856 - 1924), Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. cumhurbaşkanıdır. 1856'da Virginia'nın Stounton kasabasında doğdu. Küçük yaşında edebiyata merak sardı. Üniversitelerde tarih, hukuk ve felsefe öğrenimi yaptı. Avukatlık ve öğretmenliklerde bulundu. Özellikle siyasî konularda bir otorite olarak tanındı. 1910'da New Jersey valisi seçildi. 1912'de de Demokrat Parti'den cumhurbaşkanı seçildi. 1916'da ikinci defa seçildi. Birinci Dünya Savaşı'na Amerika'yı sokmamak için gayretler sarf ettiği halde, Alman denizaltılarının saldırısı üzerine savaş ilânı zorunda kaldı. Savaş sonunda yayınlanan «Wilson Prensipleri» ile iyi niyetini gösterdi. Fakat Versailles antlaşmasında mağlûplara karşı insafsız davranılması, Wilson'un prensiplerini sarstı. 1912'de seçimlerde Harding'e yenildi. Politikadan ayrıldı.

WİNDSOR ŞATOSU, İngiltere kral ailesinin yüzyıllardan beri oturduğu tarihî bir saraydır. Londra yakınlarında, Berkshire'dadır. Sarayın ilk kurucusu, Wilhelm I'dir. 14. yüzyılda Edward III zamanında yeniden yapılmıştır. Daha sonra hemen her kral, saraya yeni bir bölüm eklemiştir.

WİSCONSİN, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren eyaletlerden biridir. Nüfusu: 3.951.000, yüzölçümü: 179.492 km..^{2}'dir. Başkenti: Madison'dur.

Eyalet arazisi akarsular ve göllerle kaplıdır. 2.000'e yakın göllerin en önemlileri Michigan ve Superior, en önemli akarsuyu da Mississippi'dir. Ekonomisi tarım ürünlerine dayanır. Ormanları da çok zengindir. Otomobil, makine, şeker, cam, kumaş ve kâğıt endüstrileri çok gelişmiştir. Başlıca şehirleri, Milwaukee, Racine ve Kenosha'dır.

Wisconsin'e önce Fransızlar gelmiş, 1758'de İngiliz hâkimiyeti altına girmiş, uzun yıllar İngiltere ile Amerika arasında çıbanbaşı olarak kaldıktan sonra, 1836'da Birliğe katılmıştır.

WREN, Christopher Sir (1632 - 1723), ünlü bir İngiliz mimarıdır. Wiltshire'da doğdu. Üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra, astronomi kürsüsünü yönetti. Ancak 1663'te mimarlığa başladı. Bir süre Fransa'da, sonra 1666 yangınından yıkılan Londra'da çalıştı. 1710'da St. Paul katedralini yeniden tamamladı. Londra'nın ana planını hazırladı.

Wren, Rönesans mimarlığının İngiltere'deki temsilcisi sayılır. Bu mimarlığa İngiliz muhafazakârlığını ustaca sokabilmiştir. Ölümünden sonra kendi yaptığı St. Paul katedraline gömülmüştür.

WRİGHT KARDEŞLER, ilk uçağı yapan Amerikalı iki kardeştir.

Orville (1871-1948) ve **Willbur** (1867 - 1912), İndiana eyaletinde bir kasabada dünyaya geldiler. İkisinde de daha küçük yaşlarından itibaren makinelere karşı bir merak vardı. Öğrenimlerini tamamladıktan sonra bir bisiklet fabrikası kurdular. 1896'dan itibaren uçak yapımı ile ilgilenmeye başladılar. İlk uçaklarını 15 dolara imal ettiler. Fakat bunun hatalı yerlerini görüp, bir ikincisini yaptılar. 1903'te de 1.000 dolara mal ettikleri motoru, uçaklarına taktılar. Uçaklarının ağırlığı 375 kg. kadardı. Aynı yılın 17 aralık günü yapılan deneme başarılı oldu. Orville'in kullandığı uçak 12 saniye havada kaldı ve 40 metre uçtu. Çalışmalarına devam ederken, Avrupa'dan teklifler aldılar. 1909'da «Wright Şirketi» ni kurarak Amerikan ordusu için çalışmaya başladılar. Willbur'un tifodan ölümü üzerine, Orville bir süre tek başına çalıştı. Wright kardeşlerin ilk yaptıkları uçak bugün Washington'daki «Millî Hava Müzesi» ndedir.

WYOMİNG, Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren eyaletlerden biridir. Nüfusu: 330.000, yüzölçümü: 250.000 km.^{2}, başkenti: Cheyenne'dir.

Eyalet arazisi bozkırlar, geniş otlaklarla kaplıdır. Batısını Kayalık dağlar kaplar. Doğuya doğru geniş bir ova halinde uzanır. Tarım, hayvancılık ve madenleri, zenginliğini teşkil eder. Başlıca şehirleri, Casper, Sheridan ve Rock Springs'tir.

Y

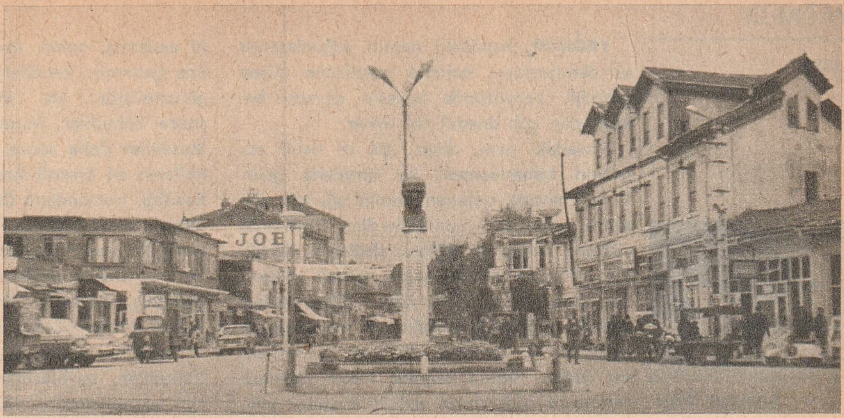

Yalova'dan bir görünüş

YAĞ, önemli besin maddelerinden biridir. Kimyasal bakımdan üç değerli bir alkol olan gliserinin, çeşitli yağ asitleri ile yaptığı esterlerdir. Yağ asitleri doymuş ve doymamış olmak üzere ikiye ayrılırlar. Tabiî yağlarda her iki tür yağ asidi bol miktarda bulunur.

Yağlar, eter, kloroform, benzol ve organik sıvılarda erir. İnsan vücudunda ve insanın besin maddelerinde bol miktarda bulunur. Kemik iliğinin % 96'sı yağdır. Kas arası dokularında, karın boşluğunda, deri altı bağ dokusunda da yağ oranı yüksektir. Bitkilerin ise meyve, tohum, kök ve gövdelerinde yağ bulunur.

Yağlar katı ve sıvı olmak üzere ikiye ayrılırlar. Katı yağlarda doymuş yağ asitleri, sıvı yağlarda ise doymamış yağ asitleri bulunur. Sıvı yağların donma derecesi genellikle sıfır derecenin altındadır. Memeli hayvanların yağları ise genellikle katıdır. 30 - 50 derece arasında erirler. Sıvı yağlar ise balık ve bitkilerde bulunur. Özgül ağırlıkları 1'den aşağı olduğu için, genellikle sudan hafiftirler. Yanarken meydana getirdikleri keskin ve kötü kokunun sebebi, suyun gliserinden ayrılırken, «akrolein» adlı maddenin meydana gelişindendir.

İnsan vücudu için gerekli başlıca üç besin maddesi vardır: Protein, yağ ve karbonhidrat. Enerji ihtiyacı bakımından yağ ve karbonhidrat birbirinin yerine geçebilir. Hayat için gerekli bazı vitaminleri, bazı yağ asitlerini yağ temin eder. Günlük ortalama 3.000 kalorilik bir enerji ihtiyacı, 100 gr. protein, 50 gr. yağ, 500 gr. da karbonhidratla karşılanabilir. Yağ insanı uzun süre tok tutan doyurucu bir besindir. Diğerlerinden daha çok kalori sağlar. 1 gr. yağ, 9,3 kalori sağlar. Ağır beden işlerinde çalışanlarla soğuk ülkelerde yaşayanlar için kaçınılmaz bir besin sayılır. Başlıca yağ çeşitleri şöyle özetlenebilir:

Madenî yağlar: En önemlileri vazelin, mazot, gazyağı ve neft yağıdır. Genellikle endüstride kullanılırlar. Fizik nitelikleriyle yağları andıran bu maddeler, ham petrolün çeşitli ürünleridir.

Hayvanî yağlar: Hayvanlardan elde edilen ve çoğu katı, ama eritilerek yenen yağlardır. Başlıcaları eritilmiş iç yağı, kuyruk yağı ve domuz yağıdır. Tek başlarına ve diğer yağlarla karıştırılarak kullanılır.

Tereyağı sütten elde edilir. Önce ayrılan kaymak, çarpmak veya çalkalamak suretiyle yağ kümecikleri halinde toplanır. 100 gramı 785 kalori verir. A ve D vitaminleri bakımından zengindir. Sulu olursa çabuk acır. Acımayı önlemek için içine % 2 - 3 oranında tuz konur.

Bitkisel yağlar: Bitkilerden elde edilen yağlardır. Başlıcaları, zeytinyağı, susam yağı, pamuk yağı, haşhaş yağı, ayçiçeği yağı, araşit yağı, koko (Hindistan cevizi) yağı, hurma çekirdeği yağıdır. Zeytinyağı, zeytin tanelerinin etli kısımlarından elde edilir. Zeytinde % 56 - 70 oranında yağ vardır. Pek az su ve tuz ihtiva eder. 100 gramının sağladığı kalori, 892'dir. Susam yağı kokusuz ve altın sarısı rengindedir. Zeytinyağlarına da karıştırılır. Pamuk tohumlarından elde edilen pamuk yağı bazı yemek yağlarına karıştırılır.

YAĞLIBOYA, yağda ezilmiş bir boya türüdür. Ressamlar tarafından kullanılır. İlk olarak Holandalı ressamlar tarafından kullanılmıştır. Fakat 18. yüzyıl sonlarına kadar kullanılan boyalar, havanın etkisiyle kararıyor, parlaklıklarını kaybediyordu. Ancak bundan sonra dayanıklı boyalar yapılmaya başlanmıştır. Ressam boyaları bugün fabrikalarda yapıldığı halde, formülleri hâlâ gizli tutulur. Yağlıboya ağaç ve madenî eşyalar üzerinde kullanılır.

YAĞ ELDE EDİLEN BİTKİLERDEN:

Zeytin

Hurma ve Hindistancevizi

Araşit

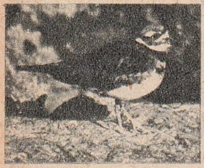

Yağmur kuşu

Musa Peygamber

YAĞMUR, havadaki nemin yoğunlaşarak su damlacıkları halinde yeryüzüne düşen şeklidir. Yeryüzünde hayatın devamı bakımından çok önemli rol oynar.

Havadaki nem, deniz, göl ve nehir sularının buharlaşması ile meydana gelir. 1 m.^{3} havada bulunan nemin ağırlığı, havanın «mutlak nemliliği» dir. Ekvatorda yüksek, kutup ve yüksek dağlarda düşüktür. Hava belirli bir ısıda, belirli miktarda nem taşıyacağına göre, daha fazlası halinde yoğunlaşma yağmuru meydana getirir. Isı 0 dereceye düştüğü zaman da, kar yağar. Nemin yağmur haline gelmesine, nemli rüzgârların dağlar boyunca yükselirken soğuk hava ile teması, alçak basınç alanlarında yükselen havanın, yükseldikçe soğuması, havanın rüzgârla sıcak bölgelerden soğuk bölgelere sürüklenmesi sebep olur.

Yağışlar, yağmur ölçer araçları ile ölçülür. 1 m.^{2}'ye düşen yağmur, mm. ile ölçülür. Yılda 500 mm.'lik yağmur, normal sayılır. Yeryüzünde en çok Ekvator bölgesi yağış alır. Dönencelere yakın bölgeler, güneş ışınlarının düşeye yakın veya düşey olduğu zaman yağmur alır. Muson ülkelerinde yazlar çok yağışlı geçer. Ilıman bölgelerde batı kıyıları her mevsim bol yağış alır. Kıta ortalarında ise yazlar kurak geçer.

YAĞMUR KUŞU, uzunbacaklılar takımından bir kuştur. Boyu kısadır. Kabarık ve kısa gagalıdır. Ayakları 3 parmaklıdır. Bataklıklarda ve su kenarlarında yaşar.

YAHUDİLER VE YAHUDİLİK, yeryüzünde en eski kavimdir. Kurdukları «Yahuda» devletinin adı dolayısıyle böyle anılırlar. Hazreti Musa'dan sonra «Musevî» diye de anılmışlardır. Hazreti Yakub'a yakıştırılan bir kahramanlık efsanesi yüzünden «İsrailoğulları» diye de adlandırılırlar.

Yahudiler, Sâmi ırkına mensupturlar. En eski vatanları, Mezopotamya idi. İbraniler adıyle Ur bölgesinde kabile hayatı yaşıyorlardı. Hz. İbrahim'in ölümünden sonra, yerine oğulları peygamber ve kral olarak geçtiler. Bunlar hakkında çeşitli efsaneler vardır. Hz. Yusuf, Mısır'a giderek, kavminin bir kısmını oraya aldırmıştır. Yahudilerin kütle halinde Mısır'a yerleşmeleri, zenginleşip ülkenin kilit noktalarını ele geçirmeleri, yerli halkı ürkütmüş, bu yüzden Yahudiler zulüm ve baskı altında kalmışlardır. Tevrat'a göre bu sırada Firavun'un doğacak erkek Yahudi çocuklarının öldürülmesi emrinden kurtulan Musa, büyüdükten sonra hem Firavun'dan öç almış, hem de kavmini Mısır'dan çıkarmıştır. Hz. Musa, kavmine Tanrı fikrini aşılamış, onları savaşçı bir toplum haline getirmiş, kendilerini yeniden Filistin'e götürmüştür. Hz. Musa'nın ölümünden sonra Yahudiler, Musevî adını almışlardır. Museviler daha sonra 12 kola ayrılmışlar, kolların en önemli krallarından Tâlût, kıskandığı kumandanı Davud'u öldürmek istemiş, fakat ona yenilmiş, bunun üzerine yeni bir peygamber - kral devresi açılmıştır. Hz. Davud devletin sosyal yapısını geliştirmiş, Tevrat'a ilâveler yapmıştır. Bu kutsal kitaba «Zebûr »denir.

Davud'un oğlu Hz. Süleyman çağında Yahudiler, tarihlerinin en parlak devirlerini yaşamışlardır. M.Ö. 930 yılında Kudüs tapınağını yaptıran da odur. Süleyman'ın ölümünden sonra ikiye ayrılan Yahudiler arasındaki iç çatışma, Asur ve Kaldeliler'in işine yaramış, Filistin halkının büyük bir kısmı kılıçtan geçirilmiş, diğerleri zincire vurulup Bâbil'e götürülmüştür. Yahudileri esaretten 70 yıl sonra İran kralı Kurus kurtarmıştır. Fakat bir daha egemen bir devlet kurmaları mümkün olmamıştır.

Daha sonraki çağlarda Yahudiler, Romalıların hâkimiyeti altında yaşamışlar, Kuzey Afrika ve İspanya'ya göç etmişlerdir. Bu devrede Herod Filistin valisi olmuş, sarayında geçen Yahya - Salome olayı, Batılı sanatçılara ilham kaynağı olmuştur.

Milâdın ilk yıllarında İsa'nın ortaya çıkışı, Yahudiler tarafından çarmıha gerilişi, önce Roma, sonra bütün Avrupa'da Yahudiler aleyhinde bir akım uyandırmıştır. Bunun sonucu olarak da dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmışlardır. Ortaçağ'dan sonra da özellikle din ve taassup yüzünden, Yahudiler gittikleri memleketlerden de, ya kovulmuşlar, ya zulümle karşılaşmışlardır. 15 ve 16. yüzyıllarda İspanya'dan kovulan Yahudiler'i, Osmanlılar kabul etmiştir.

Bugün hâlâ dünyanın çeşitli ülkelerinde 30 milyona yakın Yahudi yaşamaktadır. Ayrıca «Vadedilmiş Toprak» efsanesi 1948 yılında gerçekleşmiş ve Yahudiler, Filistin'de egemen bir İsrail devleti kurmuşlardır.

YAHYA BEY (? - 1582), ünlü bir Türk şairidir. Mesnevîleri ile tanınmıştır. Taşlıca'da doğdu. Aslı Arnavuttur. İstanbul'a gelip sipahi subayı oldu. İyi bir öğrenim gördü. Veliaht Şehzade Mustafa'nın idamına şiirleri ile karşı çıkmıştır. Bu yüzden Rüstem Paşa'nın azline sebep olmuştur. Bu olaydan 26 yıl sonra Bosna'daki malikânesinde, emekli olarak ölmüştür. Mesnevîlerinden başka bir divanı vardır. Gazelleri başarılı sayılır.

YAHYA EFENDİ (1553 - 1644), ünlü bir Türk devlet adamıdır. İstanbul'da doğdu. İyi bir öğrenimden sonra Şeyhülislâm

oldu. 91 yaşında bu görevde iken öldü. 9 padişah görmüş, Murat IV ve İbrahim I'e dahi kendisini saydırmıştı. Ayrıca Bakî ve Nef'î arasında yetişen en büyük klasik Türk şairidir. Bir divanı vardır. Dilinin sadeliği ünlüdür.

YAHYALI, Kayseri iline bağlı 26.943 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.283 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.604 $km.^2$' dir.

İlçe arazisi çeşitli dağların çıplak sırtları ile örtülüdür. Kuzeyini ise Sultan sazlıkları ve düzlükler kaplar. Bozkır iklimi hüküm sürer. Ormanlık alanlar su kıyılarındadır. Ulaştırma karayolu ile yapılır. Halk geçimini tarım, hayvancılık ve meyvecilikle sağlar.

İlçe merkezi Yahyalı kasabası, Elmalı ve Seki dağlarının arasındaki vâdide kurulmuştur. Denizden 1.180 metre yüksekliktedir. Halk tarımdan başka halı ve kilim dokumacılığı, küçük sanatlarla geçinir.

YAK, bir sığır çeşididir. Tibet yaylalarında yaşar. Yabanî ve evcil çeşitleri vardır. Evcilleri ulaştırma işlerinde kullanılır. Yabanîlerin boyu, omuz hizasından 1.80 metreyi bulur.

YAKITLAR (Bak: KÖMÜR, PETROL, ORMAN).

YAKUP ÇELEBİ (? - 1389), bir Osmanlı şehzadesidir. Murat I'in oğludur. Cesareti, kahramanlığı ve iyilikseverliğiyle herkese kendisini sevdirmişti. İyi bir öğrenim görmüştü. Kosova meydan savaşında kardeşi Yıldırım'la büyük başarılar göstermişti. Fakat Murat I'in zaferden sonra bir Sırplı tarafından bıçaklanarak öldürülmesi üzerine, Yıldırım, öteden beri kıskandığı Yakup Çelebi'yi düşmanı takipten dönüşte vurdurttu. Yakup'un ölürken, «Yıldırım, dilerim tahtın hayrını görmeyesin,» diye beddua ettiği söylenir. Osmanlı tarihinde ilk defa saltanat hırsıyle öldürülen Yakup'un cesedi, kardeşi tarafından Bursa'da törenle defnedilmiştir.

YAKUP PEYGAMBER, bir Yahudi peygamberidir. İsrail diye de anılır. İsrailliler, soylarının Yakup'un 12 oğlundan türeyip çoğaldıkları inancında olduklarından, kendilerini İsrail oğulları anlamına gelen Beni İsrail diye adlandırmışlardır.

Yakup'a İsrail adı, efsaneye göre bir gün kendisini rüyada güneşle güreş tutuşup onu yenmesi üzerine takılmıştır.

YAKUT, değerli bir taştır. Pek ender bulunur. En iyi cinsleri güney Asya'da çıkarılır. Kırmızı renklidir. Mavisine safir (zefir) denir. Bunun en iyi cinsleri de Keşmir'de çıkarılır. Gökyakut da denir. Her ikisi de tarihte aşk ve güzellikte tılsımlı bir taş sayılmıştır.

YAKUTİSTAN, Sovyetler Birliği'nin Rusya cumhuriyetine bağlı bağımsız bir cumhuriyettir. Kuzeyinde Kuzey Buzdenizi, doğu, güney ve batısında da Sibirya ile çevrilidir. Nüfusu: 500.000, yüzölçümü: 3.077.800 $km.^2$, idare şekli: Halk cumhuriyeti, başkenti: Yakutsk, dili: Türkçenin Yakut diyeleği, dini: Şaman, parası: Ruble'dir.

Geniş Sibirya toprakları arasındaki ülke arazisinin en büyük engebeliği, Orulgan ve Verkoyan dağlarıdır. En önemli akarsuyu, Lena'dır. Sert bir kara iklimi hüküm sürer. Yağışlar kar halinde ve azdır. Ormanları çok zengindir. Halk hayvancılık, tarım, avcılık ve madencilikle geçinir.

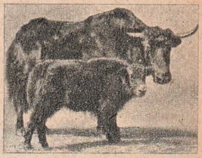

Yak

YALÇIN, Hüseyin Cahit (1874 - 1957), tanınmış, Türk gazeteci ve yazarıdır. Balıkesir'de doğdu. 1896'da Mülkiye'yi bitirdi. Memuriyet ve öğretmenlikten sonra Servet-i Fünun'a katıldı. Derginin kapatılması üzerine bir süre yazı hayatından çekilip, İkinci Meşrutiyet'le beraber yeniden döndü. Tanin gazetesini kurarak siyasete atıldı. İstanbul miletvekili seçildi. Mütarekede İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Dönüşünde yeniden Tanin'i çıkardı. Cumhuriyetin ilânından sonra yeni rejime sert hücumları yüzünden Çorum'da ikâmete mecbur edildi. İstanbul'a döndükten sonra, 1939'a kadar siyasetle ilgilenmedi. O yıl yeniden Tanin'i çıkarttı ve milletvekili seçildi. Öldüğü zaman Ulus gazetesinin başyazarı idi.

Servet-i Fünun'da şöhrete erişen Yalçın, romanlarında realizmi ile tanınmıştır. Sert tenkitleri yüzünden birçok defa hapis ve sürgüne uğramıştır. 50'den fazla telif ve tercüme eser bırakmıştır.

H. Cahit Yalçın

YALGIN (Bak: ILGIN).

YALI ÇAPKINI, serçe büyüklüğünde bir kuştur. Nehir, göl ve deniz kenarlarında yaşar. Balıklar, yengeç, böcek ve larvaları ile beslenir. Başı siyaha çalan yeşil, sırtı parlak mavi, omuzları koyu yeşil, karnı pas rengindedir.

YALITKAN MADDELER, elektrik akımına yol vermeyen maddelerdir. Molekülleri, elektronları komşu moleküllere çok zor iletirler. Tabiî, tabiî organik, katı sentetik, sıvı veya gaz halinde olabilirler. Akım ileten elektrik telleri ile evlerde kullanılan elektrikli araçların üstleri bu maddelerle örtülür. Elektrikçilikte kullanılan yalıtkanların başlıcaları porselen, cam ve plastik maddelerdir.

YALIYAR, bir kıyı şeklidir. Sert dalgaların aşındırması ile meydana gelen dikliklere denir. Dalgaların etkisiyle kıyıya yakın toprakların alt kısımları oyulur ve

kendiliğinden çökmesi ile yalıyar meydana gelir. Bu arada oluşan dalga aşındırması düzlüğü, dalgaların etkisinin daha fazla ilerlemesini engeller. Genellikle kalker ve kumtaşından meydana gelen kıyılarda görülür.

YALOVA, İstanbul iline bağlı 37.090 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 14.241 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 492 km.²'dir.

İlçe arazisi Samanlı dağı eteklerine kadar uzanır. Bitki örtüsü çok zengindir. Halk geçimini tarım, sebzecilik ve turizm endüstrisi ile sağlar. En çok yumurta, meyve, bal ve sebze yetiştirilir. Kaplıcaları ünlüdür.

İlçe merkezi Yalova kasabası, İstanbul'dan 24 mil uzaklıktadır. Yalova ile İstanbul arasında Denizcilik Bankası'nın vapurları çalışır. Kasabanın turistik değeri önemlidir. Suyu, elektriği, hastanesi, ilk ve ortaokulları, sinema ve turistik tesisleri gelişmiştir. Yalova kaplıcaları önemli bir sağlık merkezidir. Kasabadan 7 km. uzaklıktaki kaplıcalara asfalt bir yolla bağlıdır. Otel durumu da çok iyidir.

YALTA KONFERANSI, İkinci Dünya Savaşının sonuna doğru Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği devlet ve hükümet başkanları arasında, Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Yalta şehrinde yapılan toplantıdır. 1945 yılının şubat ayının 4'ünde başlamış, bir hafta sürmüştür. Amerika'yı Başkan Roosevelt, İngiltere'yi Başbakan Churchill, Sovyet Rusya'yı da Başbakan Stalin temsil etmişlerdir. Rusya'nın Japonya'ya karşı savaşa girmesine karşılık, Ruslar da Dış Moğolistan üzerindeki egemenliklerini, Güney Sahalin'in Rusya'ya verilmesini, Port Arthur'ün Rusya tarafından geri alınmasını, Kuril adasının Rusya'ya verilmesini kabul ettirmişlerdir. Bu arada savaştan sonra Ruslar'ın Balkanlar'da nüfuz sahibi olmaları İngiltere ve Amerika tarafından kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler teşkilâtının kurulması da bu konferansta kararlaştırılmıştır.

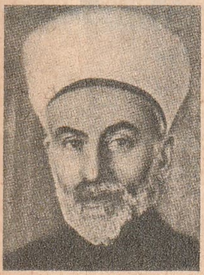

Ş. Yaltkaya

YALTKAYA, Şerafettin (1879 - 1949), ünlü bir Türk bilim adamıdır. İstanbul'da doğdu. Öğrenimini medreselerde tamamladı Maarif ve evkaf okullarında öğretmenlik yaptı. Çeşitli liselerde Arapça, Farsça, din ve edebiyat dersleri okuttu. Cumhuriyet'in ilânından sonra İlâhiyat Fakültesi'nde Kelâm Tarihi profesörü oldu. 1942 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına tayin edildi. Bu görevde öldü.

Şerafettin Yaltkaya, aydın bir din adamı olarak tanınmıştı. Din ve edebiyat konularında 40'a yakın eser vermiştir. Türk - İslâm tarihi ve Müslümanlık alanındaki çalışmaları başarılıdır.

YALVAÇ, Isparta iline bağlı 49.306 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 10.912 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.415 km.²'dir.

İlçe arazisi dağlarla çevrilmiştir. En önemli akarsuyu olan Köçek, Hoyran gölüne dökülür. Ayrıca batısında Eğridir, güneyinde Beyşehir, kuzeydoğusunda da Akşehir gölleri vardır. Yol durumu oldukça iyidir. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar soğuk ve yağışlı geçer. Halkı tarım ve hayvancılıkla geçinir.

İlçe merkezi Yalvaç kasabası, Sultan dağının batı eteklerinde kurulmuştur. Dericilik, ayakkabıcılık, el sanatları, meyvecilik ve tarım ileridir.

YANARDAĞ, ateşküredeki sıvı ateşin mağma halinde yeryüzüne çıktığı noktadır. Yanardağın huni biçimindeki kesimine «koni», mağmanın püskürdüğü ağza da «krater» denir. Ateşküreden yükselen mağmanın yeryüzüne çıktığı kanallar da «baca» diye anılır.

Yanardağın püskürmeye başlamasından önce yerin derinliklerinden gürültüler gelir. Çevresinde depremler olur. Azalan kaynak sularının derecesi kaynama derecesine kadar yükselir. Yerkabuğu büyük bir gürültüyle çatlar. Yarıktan çıkan gaz ve buharlar kilometrelerce yükseğe ulaşır. Yanardağın çevresi karanlıklar içinde kalır. Ardından lav akmaya başlar. Eğilimli yerlerden akan lavlar, önlerine çıkan canlıları, yok ederek ilerler.

Püskürme, dış ve iç püskürme olmak üzere ikiye ayrılır.

Dış püskürmede mağma bacadan yeryüzüne çıkarak, gerçek yanardağları meydana getirir. Yanardağlar da bu duruma göre sönmüş ve sönmemiş olarak ikiye ayrılır. Sönmemiş yanardağlar, çok eski çağlardan beri faaliyet halinde bulunanlardır (Etna ve Vezüv gibi). Devamlı püskürmezler. Püskürdükleri zamanlarda üç türlü yanardağ ürünü çıkarırlar: a) Gazlar: Su buharı ve çeşitli kızgın gazlardır. Su buharı şiddetli yağmurlara sebep olur. Katılaşması halinde yanardağ türleri meydana gelir. Diğer gazlar karbon dioksit, hidrojen, karbon monoksittir. Yanardağ bölgesinde kızgın gazların püskürdüğü diğer çatlaklar, «fümerol» diye adlandırılır. b) Sıvı maddeler: Lavdır. Akış hızları saniyede 7 - 8 metredir. Yanardağdan uzaklaştıkça soğur ve donarlar. Asitli ve bazlı olmak üzere iki türü vardır. c) Katı maddeler: Püskürme sırasında maden ve taşlar da dışarı fırlar. Yanardağ çakılı, külü ve tüfü diye adlandırılırlar.

Sönmüş yanardağlar, püskürmeyenlerdir. Dinlenme devrelerinde gaz ve sıcak sular (gayzer) çıkarırlar.

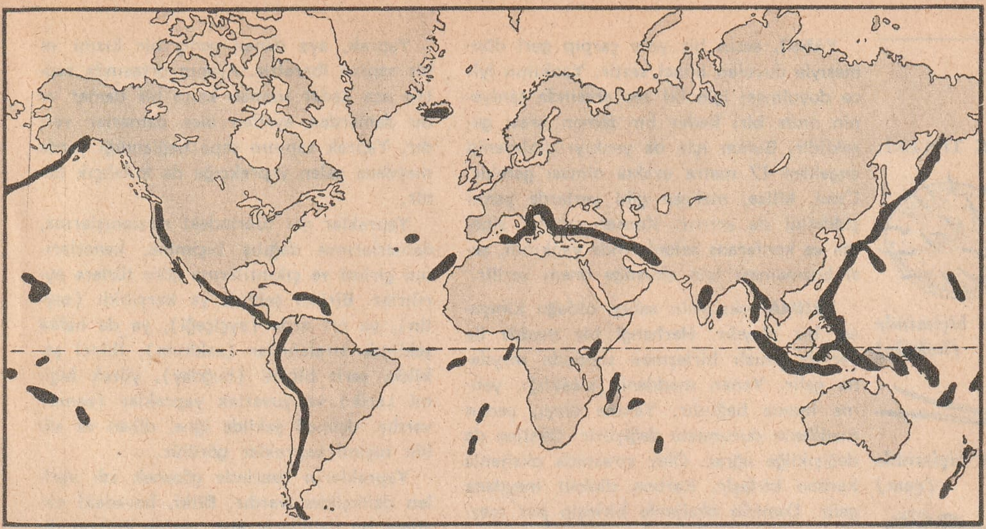

Yeryüzünde yanardağların toplu bir halde bulunduğu volkanik bölgeler

İç püskürmede mağma yüzeye kadar çıkamaz ve derinliklerde katılaşır.

Yanardağların oluşu hakkında çatlama ve çökme teorileri ileri sürülmüştür. Genellikle yüksek dağlarda, derin denizlerin birleştikleri kıyılarda görülürler. En önemli yanardağ bölgeleri Büyük Okyanus'un doğu ve batı kıyıları, Akdeniz, Antil adalarıdır. Ayrıca Türkiye, Suriye çölünden Zambezi şehrine kadar uzanan çöküntü, Kanarya ve Azor adaları da eski yanardağ bölgeleridir.

YANG - ÇE (Gökırmak), Çin'in en uzun nehridir. Tibet'ten çıkar. 80.000 km^2 genişliğinde bir delta meydana getirerek Çin Denizi'ne dökülür. Uzunluğu 5.500 km.'dir. Beşte birine yakın bölümü deniz ulaşımına elverişlidir. Çin'in orta bölgelerinin ekonomik hayatında önemli rolü vardır.

YANGI (Bak: İLTIHAP).

YANGIN, tabiî afetlerden biridir. Meskenlerde, ormanlarda ve diğer yapılarda görülen tutuşarak yanma olayıdır. Çok defa dikkatsizlik yüzünden meydana gelir. Deprem, kasırga ve diğer tabiî olaylar da yangına sebep olabilir.

Çok eski bir afet olan yangına karşı mücadele için insanlar, Romalılar çağından beri teşkilâtlanmışlardır. Bu teşkilâta bugün itfaiye denir. 19. yüzyıla kadar insanlığa büyük zararlar veren yangına karşı, ancak bu yüzyılın sonunda mücadele için ciddî tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu tedbirler zamanla daha da modernleştirilmiş, motorize hale getirilmiştir. Ayrıca bu teşkilâtta çalışanlar özel bir eğitim görürler.

Ayrıca bugün büyük müesseselerde yangın çıktığı takdirde itfaiye gelinceye kadar alevle mücadele için yangın söndürme araçları bulundurulur. Bu araçlar sodalı, sodasız veya sülfürik asitli su ihtiva ederler. Ayrıca köpük saçan araçlar da vardır.

Yangınlar eskiden Türkiye'de büyük zararlara sebep olmuştur. Özellikle İstanbul'da patlak veren yangınlardan şehir büyük zarar görmüştür. Yangınla mücadele için kurulan Yeniçeri Ocağı içindeki Tulumbacı Ocağının sonradan bir kabadayı yatağı haline gelmesi üzerine, teşkilât kaldırılmış, 1868'de belediye teşkilâtı ile beraber, her şehirde modern itfaiye teşkilâtının da kurulması öngörülmüştür.

YANIKLAR, sıcak veya soğuktan meydana gelen yaralardır. Ayrıca elektrik akımı ve bazı kimyasal maddeler de yanığa sebep olabilir. Tıpta üç derece yanık vardır:

1 - Birinci derecede yanıklar: Yarada yalnız acıma ve kızarıklık görülür. Bünye başka bir tepki göstermez.

2 - İkinci derecede yanıklar: Deri, alt tabakalarına kadar yanar. Su dolu keseler meydana gelir. Yanan satıh genişse, şok, kan zehirlenmesi, ödem ve ölüm meydana gelebilir.

3 - Üçüncü derecede yanıklar: Deri, alt dokulara kadar yanmıştır. Yukarıdaki arızalar daha çok görülür. Deri bir daha kendisini yenileyemez ve yanığın izi kalır.

Birinci derecedeki yanıklar için % 1'lik novokain eriyiğine batırılmış gaz bezi, yara üzerinde tutulur. Sonra talk ekilir. İkinci derecede yanıklar fizyolojik serumla yıkanır. Su toplayan keseler boşaltılır. Yanık deriler kesilir. Sülfamit veya penisilinli merhemler sürülür. Ağrıya karşı morfin kullanılır. Üçüncü derecede yanıklarda bir önceki genel tedavi uygulanırken, yara izleri için pansumana önem verilir.

YAPRAK TİPLERİ:

Diken biçiminde (kaktüs)

İğne biçiminde (çam)

Kenarları dalgalı (meşe)

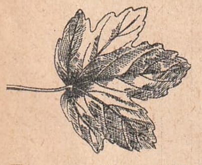

El ayası biçiminde (çınar)

Kenarları dikenli (dikenli defne)

Bileşik yaprak (dişbudak)

Kenarları dişli (atkestanesi)

YANKI, sesin bir yere çarpıp geri dönmesiyle duyulan ikinci sestir. Yankının iyice duyulması için iki ses arasında saniyenin onda biri kadar bir zaman arası gereklidir. Bunun için de yankıyı dinleyenin engelden 17 metre uzakta olması gerekir. Cami, kilise, mahzen gibi yerlerde yankı şiddetini de artırır. Konser salonu, sinema ve konferans salonlarında yankının, sesi bozmaması için akustiğe önem verilir.

YANMA, oksijenin sebep olduğu kimyasal bir olaydır. Herhangi bir madde ile yaptığı «hızlı birleşme» sonunda meydana gelir. Yanan maddenin sıcaklığı, yanma hızına bağlıdır. Yanma olayı, yanan maddenin durumunu değiştirir. Oksijen de değişikliğe uğrar. Olay sırasında oksijenle karbon birleşir. Karbon dioksit meydana gelir. Demirin oksijenle birleşip pas meydana getirmesi de, çok yavaş bir yanma olayıdır.

YANSIMA, ışık ışınlarının önlerine çıkan parlak bir cisme çarparak geri dönmesi olayıdır. Işığı geçirmeyip yansıtan cisimlere, «parlak cisim» denir. Fakat her cisim ışığı aynı derecede yansıtmadığı için, «yansıtma katsayısı» kullanılır. Pürüzsüz, parlak cisimlerin yansıtma katsayıları da yüksek olur. Başlıca iki yansıma kanunu şunlardır: «Gelen ışık ışını ile yansıyan ışık ışını, aynı düzlemde bulunurlar» ve «Gelme açısı, yansıma açısına eşittir».

YAPI VE KREDİ BANKASI (Bak: BANKALAR).

YAPIŞKAN BALIĞI, yapışkanbalığıgiller familyasının örnek türü bir balıktır. Güçlü bir vantuz aracıyle kendilerini iri balıkların ve kaplumbağaların sırtına yapıştırırlar. Vücutları yassıdır. Arkaya yönelmiş minik dikenleri ile yapıştıkları balıktan kayıp düşmekten kurtulurlar. Hızla renk değiştirirler. 60 sm. uzunluğunda olanları vardır. Tropikal denizlerde yaşarlar. Yüzer yumurtalar yumurtlayarak ürerler.

YAPIŞKAN OTU, ısırgangiller familyasından bir bitkidir. Genellikle şehir içlerinde, eski yapıların duvarları üzerinde yetişir. Yapraklarının yapışıcı olması yüzünden de bu adla anılır.

YAPRAK, bitkilerin bir organıdır. Terleme ve besinleri hazırlama işini görür. Hayvanlarda akciğerlere benzetilebilir. Genellikle yeşil renklidir. Bitkilerin çoğunluğu kışın yapraklarını döker. Çam gibi; yapraklarını hiç dökmeyen bitkiler de vardır.

Bitki üzerindeki ilk yapraklar tohumdaki yavru bitkinin yaprakçıklarından meydana gelir. Daha sonrakiler gövde ve dallardaki sivri tomurcuklardan çıkar.

Yaprak, aya denen geniş bir kısım ve bir saptan ibarettir. Ayanın ortasında saptan uca kadar uzanan kalın bir damar ve bu damardan ayrılan ince damarlar vardır. Yaprak sapının sapa bağlandığı yerde meydana gelen yaprakçığa da kulakçık denir.

Yapraklar dal üzerindeki sıralanışlarına, damarlarının dağılış biçimine, kenarlarının girinti ve çıkıntılarına göre türlere ayrılırlar. Birinci şekilde ya karşılıklı (zeytin), ya art arda (ayçiçeği), ya da halka şeklinde sıralanırlar (zakkum). İkinci şekilde, şerit biçimi (buğday), yürek biçimi (erik) ve yuvarlak yapraklar (asma) vardır. Üçüncü şekilde iğne, diken ve sülük biçimi yapraklar görülür.

Yaprakların üzerinde gözenek adı verilen delikçikler vardır. Bitki, havadaki oksijeni bu deliklerle alır, yerine karbon dioksit çıkarır. Su buharı da aynı deliklerden çıkar. Bu sayede bitki sıcaktan korunur. Yapraklar ayrıca oksijen, karbon dioksit ve güneş ışını sayesinde bitkiye besin hazırlar.

YAPRAKLI, Çankırı iline bağlı 21.296 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.354 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü: 786 $km.^2$'dir.

İlçe arazisi, Devrez çayı vâdisinin güneyindeki alanı kaplar. Kuzeyi ormanlık sırtlarla kaplıdır. En önemli akarsuyu, Kızılırmak'ın kollarından Uluçay'dır. Kara iklimi kendisini hissettirir.

İlçe merkezi Yapraklı kasabası, 32 km.'lik karayolu ile Çukurova'ya bağlıdır. Uluçay vâdisine bakan çıplak sırtların üzerinde kurulmuştur.

YARALAR, çeşitli sebeplerle cilt üzerinde açılan gediklerdir. İki çeşidi vardır:

1 - Dış etkilerle meydana gelenler: Düşme, vurma, çarpma gibi kazalar, meslek ve trafik kazaları, çeşitli silâhların etkisiyle açılır. Yanık ve donma sonucu meydana gelenler de bu gruba dahildir.

2 - Hastalıklardan meydana gelen yaralar: Frengi, verem, cüzam, varis, uçuk, zona, kuşpalası, aft, kanser, şeker gibi hastalıklar da cilt üzerinde yaralar açabilir.

Birinci çeşit yaralarda yaranın etkisi cilt altına da işleyebilir. Yara derin olduğu takdirde, tampon, sıkı sargı ve dikişe baş vurulur. Yaraların her şeyden önce mikrop kapmalarına engel olmak gerekir. Antiseptik ilâçlarla temizleme, yabancı cisimlerin çıkarılması, gerektiği takdirde dikiş ve devamlı pansuman şarttır. Yaralar sonradan iz, büzülme, kasılma gibi arızalar bırakacağı için, tedavilerinde bu husus da her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

YARASA, kuşa benzeyen memeli bir hayvandır. Kanatları sayesinde ustaca uçar. Gündüzleri gizlenir, geceleri dolaşıp avlanır. Mağara, kayalık ve ağaçlıklarda yaşar. Bitki, yemiş ve böceklerle beslenir. Kan emici türleri de vardır. Gözleri az gelişmiştir. Buna karşılık işitme ve tüyleri dolayısıyle dokunma hissi çok kuvvetlidir. Böcek yedikleri için faydalı sayılırlar. Çevrelerindeki engelleri, radara benzeyen bir düzen sayesinde fark ederler. Uçarken çıkarttığı çok ince sesler insan kulağı tarafından duyulmaz, bu sesin meydana getirdiği yankı, yarasaya önündeki engeller hakkında bilgi verir.

Memelilerin bir takımı olan yarasalar, yavrularını canlı doğururlar. Sütle beslerler.

YARDA (Bak: ÖLÇÜLER).

YARGITAY, bir adliye organıdır. Mahkemelerin verdiği hükümlerin son inceleme merciidir. Üyeleri Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay Birinci Başkanı, İkinci Başkanları, Cumhuriyet Başsavcısı, Yargıtay Büyük Genel Kurulu tarafından, salt çoğunluk ve gizli oyla seçilir. Kuruluşu, işleyişi, üyelerinin nitelikleri özel kanunlarla düzenlenmiştir.

YARIMADA, üç tarafı denizlerle çevrili kara parçasıdır. Ana karaya bağlı olan kısmına berzah (kıstak) denir. Türkiye'de Ege denizi kıyılarında görülür. Asya ve Avrupa'da çok olduğu halde, Afrika'da pek yoktur.

YARKENT, Doğu Türkistan'ın ikinci büyük şehridir. Nüfusu: 350.000'dir. Taklamakan çölünün batı ucunda kurulmuştur. Tarım nehrinin Yarkent kolu, şehirden geçer. Halkı tamamen Türktür.

YASEMİN, bir süs bitkisidir. Zeytingiller familyasındandır. Telekdamarlı yaprakları, beyaz, sarı ve kırmızı çiçekleri vardır. Anavatanı Orta Asya'dır. Anadolu'da çok çeşitleri yetişir.

YASSISOLUNGAÇLILAR, kavkıları ikiçenetli yumuşakçalar sınıfından deniz yaratıklarıdır. Çoğu lezzetli oldukları için yenir. Başlıca örnekleri midye ve deniztarağı, istridye, denizçakısı v.s.'dir.

YAŞ ANTLAŞMASI, Osmanlılar ve Ruslar arasında Romanya'nın Yaş şehrinde imzalanan bir antlaşmadır.

1783 yılında Kırım'ı işgal eden Ruslar, Belgrat ve Bosna-Hersek'i, Avusturya'ya; bazı Akdeniz adalarını, Venedik Cumhuriyeti'ne; Mısır'ı da Fransa'ya vermek şartıyle, İstanbul'da yeni bir Bizans rejimi kurmayı tasarlıyorlardı. Osmalılar bu durum karşısında Rusya'nın Kırım'ı terk etmesini isteyen bir ültimatom verdiler. Bunun reddi üzerine 1786'da başlayan Osmanlı - Rus savaşı, Yaş antlaşması ile sona erdi. Antlaşmanın şartları, Osmanlı İmparatorluğunun Kuzey Avrupa'daki nüfusunun çöküşünün başlangıcı sayılır.

YAŞAR KEMAL GÖKÇELİ (1922-), çağdaş yazar ve romancılarımızdandır. Osmaniye'nin Gökçeli köyünde doğdu. Liseyi bitiremeden okuldan ayrıldı. Irgatlık, kâtiplik, bostan bekçiliği, memurluk gibi çeşitli işlerde çalıştı. Önce şiirler yazdı ve bunlar Halkevi dergilerinde yayınlandı. İstanbul'a 1951'de ikinci defa gelişinde Cumhuriyet gazetesine girdi. 1963'e kadar bu gazetede roman, hikâye ve makaleleri yayınlandı. Bu arada Gazeteciler Cemiyeti armağanını kazandı. 23 yabancı dile çevrilen «İnce Memet» adlı romanı ile de 1955'te Varlık roman armağanını kazandı. Başlıca eserleri şunlardır: «Orta Direk», «İnce Memet», «Yer Demir, Gök Bakır» (roman), «Sarı Sıcak», «Teneke» (hikâye), «Çukurova Yana Yana», «Elli Gün», «Peri Bacaları» (röportaj).

YAT (Bak: GEMİ).

YATAGAN, Muğla iline bağlı 36.267 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 3.406 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.524 km.²'dir. İlçe arazisi genellikle ovalıktır. En önemli akarsuları, Ahıköy çayı, Menteşe Koca ve Bencik dereleridir. Ilık bir iklimi vardır. Muğla - İzmir demiryolu ilçe içinden geçer. Karayolu ile de Bodrum ve Güllük'e bağlıdır. En çok tütün, tahıl, sebze ve meyve yetiştirilir.

İlçe merkezi Yatağan kasabası, denizden 440 metre yüksekte, Aydın - Muğla yolu üzerinde kurulmuştur. Batısından Bencik ve Kamış çayları geçer. Milas'a 41 km.'lik bir yolla bağlıdır.

YAUNDE, Kamerun'un başkentidir. Nüfusu: 80.100'dür. Ülkenin en önemli ticaret ve idare merkezidir. Sabun ve yağ endüstrisi gelişmiştir. Sigara ve besin maddeleri fabrikaları da önemlidir.

YAVUZ SULTAN SELİM (Bak: SELİM I).

YAVUZELİ, Gaziantep iline bağlı 13.967 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.638 nüfuslu ilçe merkezidir. Yüzölçümü: 463 km.²'dir.

İlçe arazisinin kuzeyi dalgalı sırtlarla kaplıdır. Doğusunda Fırat'ın ova halindeki geniş vâdi düzlükleri uzanır. Akdeniz iklimi bölgeye hâkimdir. Halk tarımla geçinir. En çok tahıl, tütün, pamuk, yer fıstığı ve meyve yetiştirilir. Hayvancılık yapılır.

İlçe merkezi Yavuzeli kasabası il merkezine 45 km.'lik bir karayolu ile bağlıdır.

Yarasa

Yaşar Kemal Gökçeli

Yassı-solungaçlılardan istiridye

Yayın balığı

Yazı makinesi

YAYIN (Neşriyat), kitap, gazete, dergi gibi basılıp piyasaya sürülen matbua ile radyo ve televizyonda yayınlanan ve her tarafta dinlenip seyredilen şeylerdir. Süreli ve süresiz olmak üzere ikiye ayrılır. Özellikle baskı makinesinin bulunmasından sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Çok daha çabuk baskıyı mümkün kılan rotatiflerin icadından sonra da özellikle gazeteler büyük ölçüde gelişmiştir. Türkiye'de de yayın hayatı Cumhuriyet'ten sonra büyük gelişme göstermiş, modern baskı metodlarının benimsenmesi ile son yıllarda daha da ilerlemiştir. Arap harfleri yerine Latin alfabesinin kabulü ve okuma - yazma bilmeyenlerin sayısının gittikçe azalması, Türkiye'deki yayın hayatının gelişmesinde çok önemli rol oynamışlardır. 1923 yılında yalnız İstanbul ve Ankara'da 30 gazete yayınlanırken, 1961'de Türkiye'de yayınlanan gazetelerin sayısı 822'yi bulmuştur. Latin harflerinin 1928'de kabulü sırasında basın hayatında görülen kriz, devletin de yardımı ile atlatılmış, bu geçici sarsıntı, yerini kısa zamanda bir gelişmeye bırakmıştır. 1934'te Derleme Kanunu'nun kabulü ile gazete ve dergiler de derlemeye başlanmıştır. 1950'den sonra yayın hayatında yeni bir gelişme görülmüş, gazete ve dergi sayısı daha da artmıştır. Son yıllarda ise mecmuacılıkta tifdruk, gazetecilikte de ofset gibi en son baskı tekniklerinin Türk basını tarafından benimsenmesi, yayın hayatına teknik alanda yeni bir canlılık getirmiştir.

Aynı şekilde kitap yayınları da Cumhuriyet devri ve özellikle harf inkılâbından sonra hızlı bir artış göstermiştir. Millî Eğitim Bakanlığının klasikler yayınlarının yanı sıra, özel kitapevleri de özellikle son yıllarda gerek telif, gerekse çeviri eserlerde rekor seviyeye ulaşmışlardır.

Bugün Türkiye'de basılan bütün eserlerin 5 nüshası Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Derleme Müdürlüğü'ne verilir. Bu sayede yayın hayatında bir derleme faaliyeti de sağlanmıştır.

Ayrıca radyo ve televizyon yayınları da 27 Mayıs İnkılâbından sonra yeni bir kanunla düzenlenmiş, kurulan özerk bir teşekküle devredilmiştir.

YAYIN BALIĞI, bir tatlısu balığıdır. Boyu 1,50 metreyi bulur. Pulsuz ve yapışkandır. Gözleri ağzına yakın ve ufaktır. Ağır hareket eder, yavaş yüzer. Avını hassas bıyıkları ile hisseder. Kurbağa ve su kuşları ile beslenir. Eti lezzetlidir. Hazar denizi, Orta Avrupa göllerinde çok bulunur.

YAYLA, yüksek ovalara denir. Deniz yüzeyinden 500 metre yükseklikteki düzlükler bu adla anılır. Bazıları akarsu vâdileri ile yarılmıştır. Yükseklikleri değişiktir. Meselâ Pamir yaylası deniz yüzeyinden 4.000 metre yüksekliktedir. Çökme ve yükselme ile, volkanik etkenlerle veya aşınma ile oluşurlar.

YAYLADAĞI, Hatay iline bağlı 20.217 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.841 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 366 km^2'dir.

İlçe arazisi kuzey ve batıdan itibaren ağır ağır yükselen yamaçlarla kaplıdır. Sonbahar ve ilkbahar yağışlı, yazlar kurak geçer. Halk, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlar. En çok tahıl, tütün, pamuk, meyve yetiştirilir. Bağcılık ve şarapçılık ileridir.

İlçe merkezi Yayladağı kasabası, Suriye ile gümrük kapısıdır. Batısında Kureyş, kuzeyinden Delice ırmakları geçer. Çam ormanları ünlüdür. Tarım, bağcılık ve şarapçılık ileridir.

YAZ, yılın dört mevsiminden biridir. İlkbahardan sonra, sonbahardan öncedir. Haziranın 21'inde başlar, eylülün 23'ünde sona erer. Yılın en sıcak mevsimidir.

YAZI, belli işaret ve işaret sistemlerinden yararlanarak insanların meydana getirdikleri bir ifade tarzıdır. İnsan topluluğunun ortak buluşu sayılır. Binlerce yıl süren gelişmeden sonra bugünkü şeklini alabilmiştir.

Yazı ihtiyacı Yontma Taş devrinde kendisini hissettirmiş, insanlar önce resimlerle yazılı ifade yolları aramışlardır. İlk sayılar da iplere vurulan düğümler, ağaçlara çekilen çentiklerle gösterilmiştir. İnsan bilgisi genişledikçe, soyut şeylerin ifadesi zarureti de kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Tarihte resim - yazıların önce Mısır, Sumer, Asur ve Kaldelilerde geliştiği görülür. En tipik örneği de Mısır Hiyeroglifidir. Önce taşlara, sonra tahtaya, daha sonra da papirus denen bir cins bitkinin yaprağından yapılmış kâğıtlara çizilmiştir. Bu gelişme önce «hiyeratik» sonra daha da sadeleştirilmesi ile «demotik» yazı türünü meydana getirmiştir. Sumerlerde ise gelişme çivi yazısı ile olmuştur. Resim - yazının gelişmesinde en büyük rolü Çinliler oynamışlar, kavramlar için harf yerine şekil kabul edilmiş, fakat Çin alfabesi daha sonra ilerlemediği için, bugün çok zor bir yazı olarak kalmıştır.

Resim - yazı ve şekil - yazının da yetersiz kalması, alfabenin doğmasına yol açmıştır. Kelimeleri vücuda getiren her sesin ayrı bir işaretle gösterilmesi sonucu, «fanatik yazı - ses yazı» doğmuştur. Bunun da «hece yazısı» ve «harf yazısı» olmak üzere iki türü vardır. Birinci türün en köklü örneği Sanskritçe ile belirli bir

ölçüde Çince ve Japoncadır. İkinci türde her ses ayrı bir işaretle belirtilir. Türkler de dahil birçok ülke bugün alfabe yazısını kullanmaktadır. Bu yazı da ilk defa Fenikeliler tarafından meydana getirilmiştir. M.Ö. 20 - 15. yüzyıllarda düzenlenmiştir. Daha sonra İyonya ve Yunanistan'a geçmiş, sesli harflerin de katılması ile daha kolaylaştırılmıştır. Yunan alfabesi Roma tarafından da benimsenip geliştirilmiş ve ortaya Latin alfabesi çıkmıştır.

Bugün dünyada mevcut 100'den fazla alfabe içinde Latinceden sonra önemli olanlar, Çin - Japon, Arap, Rus, İsrail, Ermeni, Habeş alfabeleridir.

Türkler de tarihleri boyunca Göktürk, Uygur ve Arap harflerini kullanmışlar, 1928'de yapılan harf inkılâbı ile Latin alfabesinin uygulanmasına başlanmıştır.

YAZI MAKİNESİ, yazı yazmaya yarayan bir araçtır. İş hayatında çabukluk ve kopya çıkarmaya yaraması bakımından vaz geçilmez bir araç halini almıştır. Kullanıldığı yere göre çeşitleri vardır.

İlk yazı makinesi 1874 yılında Scholes adında bir Amerikalı gazeteci tarafından düşünülmüş, tasarladığı makineyi de New York'ta Remington tüfek fabrikasına yaptırmıştır. İlk sonuç pek parlak olmadığı halde, aradan geçen her yıl ortaya atılan yeniliklerle yazı makinelerinin gelişmesi sağlandı. Bu arada hesap makineleri de yapılmaya başlandı.

Yazı makinelerinde harfler, sayılar, noktalama ve aritmetik işaretleri matbaa harfi şeklinde maden alaşımından dökülür. Daktiloyu on parmakla yazacakların işini daha da kolaylaştırmak için klayve üzerindeki harflerin en çok kullanılanları, baş ve işaret parmaklarının altına gelecek şekilde dizilir. Bugün daha hızlı yazmayı temin etmek için bir de Türk klavyesi düzenlenmiştir.

YAZICIOĞLU, Mehmet (? - 1451), bir tasavvuf şairidir. Hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Halk arasında çok okunan «Muhammediye» adlı manzum eserin yazarı olarak bilinir. Hacı Bayram Veli'nin haleflerindendir. Mezarı Gelibolu'dadır.

YAZIT (Kitabe), önemli olayları tespit için taş, mermer veya maden levhalar üzerine kazılmış yazılardır. Arkeolog ve tarihçiler için önemli bir kaynak sayılır. Eski yazıların öğrenilmesinde yararlı olur. Bu araştırmalarla uğraşan bilim, «epigrafi» diye anılır. Dünyada en önemli yazıtlar, Mezopotamya, Orta Asya ve Mısır'da bulunmuştur. Orhon yazıtları da Türk tarihi için çok önemlidir.

YEDİ HARİKA (Bak: DÜNYANIN YEDİ HARİKASI).

YEDİ YIL SAVAŞLARI, Prusyalılarla diğer Avrupa ülkeleri arasında 1756'da başlayıp, 7 yıl süren savaşlardır. «Avusturya Veraset Savaşları» nın devamı sayılır. Avusturya, bu savaşta kaybettiği Silezya topraklarını geri alabilmek için, Fransa, Rusya, Polonya, Saksonya ve İsveç kralları ile anlaştı. Savaş hazırlıklarını önceden sezen Büyük Frederich 1756'da bir baskınla Saksonya başkenti Drest'i işgal etti. Burada Avusturya'nın diğer ülkelerle yaptığı anlaşmanın belgeleri de ele geçirilip, diğer ülkelere dağıtıldı. Bunun üzerine Avusturya ve müttefikleri de Prusya'ya saldırdılar. Prusyalılar önce Avusturya'ya, sonra Fransa'ya karşı çıktılar. İngiltere'nin de Fransa'ya hücumu üzerine, bütün güçleriyle Avusturya'ya yüklenen Büyük Frederick, onları yendi. Fakat Rusya'nın desteği ile Avusturyalılar toparlandılar, Ama Rus yardımının tavsaması, Avusturya ve Fransa'yı sarstı. Bir süre Fransızlar da savaştan çekildiler. Avusturya da Prusya ile tek başına uğraşamayacağını anlayınca, 1763'te imzalanan antlaşma ile savaşlara son verildi.

Bu savaşların sonucunda Prusya önemli bir devlet haline gelmiş ve Alman birliği için zemin hazırlanmış oldu.

YEDİKULE, İstanbul çevresindeki surların bir bölümüdür. Şehrin güneybatısındadır. 4. yüzyılda Büyük Teodosius'un yaptırdığı zafer takı, Teodosius II çağında yapılan surlara bir kapı oldu. Sefere giden ve seferden dönen askerler, bu takın altından geçerdi. Kemer ve cephesi altın yaldızla süslü olduğu için, Türkler bu takı «Yaldızlı Kapı» diye anmışlardır. Önceden dört kulesi olan surlara, 1470'te Fatih 3 kule ekledi. Böylece burası «Yedikule» diye anılmaya başlandı.

Bizanslılar tarafından erzak deposu olarak kullanılan kuleler, Türklerin zamanında devlet hazinesinin saklandığı yer oldu. Hazinenin Topkapı Sarayına naklinden sonra önemini kaybetti. Zindanları da meşhurdur. Padişah Genç Osman da bu zindanlarda boğdurulmuştur. Şimdi müze haline getirilmiştir.

YELKEN, kayık ve daha büyük tekneleri yürütmek için direklerine asılıp gerilen geniş bezdir. İlk defa Eski Mısırlılar tarafından kullanıldığı sanılmaktadır. Daha sonra diğer Akdeniz ülkeleri arasında yayılmıştır. Yelken şekli önce kare iken, sonra her yönden esen rüzgârı toplaması için üçgen şeklini almıştır. Buhar makinesinin bulunması üzerine gemilerdeki önemini kaybetmiştir. Fakat yararlı ve zevkli bir spor olarak günümüzde de yelkenli tekneler kullanılmaktadır.

İLK YELKENLİLER:

M.Ö. 5. yüzyıl Yunan yelkenli teknesi

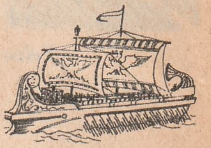

M.Ö. 2. yüzyıl Roma yelkenli teknesi

M.S. 10. yüzyıl Viking yelkenli teknesi

Yelkenli

YELKEN SPORU, yelkenli teknelerle yapılan bir deniz sporudur. Başlıca yarış tekneleri şunlardır:

Dragon: Üç kişiliktir. Bir direği, 2 yelkeni vardır. Salması altındadır. Yelkeninde D harfi bulunur. **Snipe:** İki kişiliktir. Bir direği, 2 yelkeni vardır. Salması içeri çekilebilir. Yelkeninde numarasından başka çulluk kuşu bulunur. **Fin:** Tek kişilik bir yelkenlidir. Üzerinde durmak çok zordur. Yelkeninde yan yana yatmış üst üste iki S harfi vardır. **Şarpi:** İki kişilik, tek direkli, 2 yelkenli bir teknedir. İşareti 12'dir. **Starbot:** İki kişilik, tek direkli, şarpiden büyük, dragondan küçük bir teknedir. İşareti, yıldızdır. **Pirat:** İki kişilik, tek direkli, 2 yelkenlidir. İşareti baltadır. Şarpiden daha küçüktür. **Dingi:** Sandala benzer. Büyük tipi 2, küçük tipi tek yelkenlidir. **Flying Dutchman (Uçan Holandalı):** En hızlı teknedir. Battığı zaman bile sudan doğrulabilir. İşareti FD'dir. Yarış teknelerinin en moderni sayılır.

Yelve

YELKOVAN, rüzgârın estiği yönü göstermek için dik bir eksene geçirilen türlü şekillerdeki levhadır. Meteoroloji istasyonlarında ve havaalanlarında özel şekilleri vardır. Saatlerde zamanı gösteren kollardan uzun olanı da aynı adla anılır.

YELKOVAN KUŞU, perdeayaklılardan bir kuştur. Martı büyüklüğündedir. Göçücü ve gezicidir. Küçük balıklar, yengeç ve sümüklü böceklerle beslenir. Sarı ve siyah gagalı çeşitleri vardır.

Yengeç

YELVE KUŞU, serçegillerden, serçe büyüklüğünde bir kuştur. Bitkilerle beslenir. Ağaçlık, fundalık, ormanlık ve mezarlık gibi tenha yerlerde yaşar. Kafeste de beslenebilir. Zeytin yeşili ve sarı arasında renkli tüyleri vardır.

YEMEK BORUSU, yutaktan dikey olarak mideye inen, kas ve zardan yapılmış bir borudur. Omurgaya yaslanmış haldedir. Ortalama yüksekliği 25 sm.'dir. İçyüzü mukoza ile örtülüdür. Kap dokusu düz ve çizgili liflerdendir. Kasılmaları sayesinde yutulan lokma mideye iner. Hareketleri yavaş, fakat kuvvetlidir. Başlıca hastalıkları şunlardır: Fıtık, iltihaplar, frengi, ülser, spazma, çeşitli urlar ve varis.

Yemen

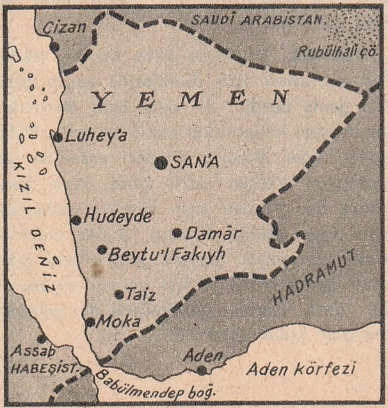

YEMEN, Arabistan yarımadasında bir devlettir. Kuzeyinde ve doğusunda Suudî Arabistan, güneyinde Aden, batısında da Kızıldeniz vardır. Nüfusu: 5.000.000, yüzölçümü: 195.000 km^2, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: San'a, dili: Arapça, dini: Müslüman, parası: Riyal'dır.

Yemen arazisi, Sera sıradağlarının bir kolu ile kaplıdır. Dağların yüksekliği San'a civarında 3.700 m.'yi geçer. Derelerle yarılmış derin vâdilerinde ormanlıklar vardır. Akarsularının hiç biri denize ulaşmaz. Kuraklık ve sulamada kullanılması buna engel olur. İklimi sıcak olmakla beraber, yine de Arabistan'ın en verimli ve yaşanabilen bölgesidir. En çok tahıl, baklagiller, kavun, karpuz, limon, portakal, hurma yetiştirilir. Kahvesi de ünlüdür ve başlıca ihraç mataıdır. Hayvancılık da, endüstrisi de pek gelişmemiştir. Çoğunluğu Arap olan halkın bir kısmı göçebe yaşar. Mezhep olarak Şiîliğin bir kolu olan Zeydîlik kabul edilmiştir. Başkent 100.000 nüfuslu San'a'dan sonra en önemli şehirleri Hudeyde, Zübeyd ve Taiz'dir. Kızıldeniz'de, kıyıya yakın adalarda halk sedef ve inci avcılığı ile geçinir. Eğitim meselesi de halledilmemiştir ve halkın çoğu okuma - yazma bilmez.

Yemen'in ilk halkının Sâmi ırkına mensup Kaktanîler olduğu sanılmaktadır. Yemen kralları, Tubba diye anılmışlardır. Himyeroğulları çağında parlak bir devir yaşamışlardır. Bu soydan krallar arasında Musevîler de vardır. Himyerî kraliçesi, San'a şehrini kurmuştur. 1517'de Yemen, Yavuz tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 400 yıllık Osmanlı idaresinde Yemenliler daima kargaşalıklar ve isyanlar çıkarmışlardır. 1905'te İmam Yahya, San'a'yı işgal ederek durumu sarsmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda ise Yemen'de Türk hâkimiyeti kesin olarak sona ermiştir. Yemen'de kurulan krallık rejimi de, 1968'de ordunun ayaklanması ile devrilmiş, cumhuriyet ilân edilmiştir. Fakat İmam Bedr hâlâ dağlarda mücadele etmektedir.

YENGEÇ, eklembacaklıların kabuklular sınıfından suda yaşayan bir hayvandır. Çok çeşitleri vardır. Rengi yaşadığı ortama göre değişir. Dört çift ayağı yürümeye, en öndeki kıskaçlı ayağı da avını yakalamaya yarar. Suyun dibinde yan yan ilerler. Gözleri çok kuvvetlidir. Yırtıcılıkları ve oburlukları ile tanınmışlardır. So-

lungaçlarıyle soluk alırlar. Ömürlerini karada geçirip, sadece yumurtlamak için suya dalanlar da vardır. Eti lezzetlidir.

YENGEÇ DÖNENCESİ (Bak: DÖNENCELER).

YENİ DELHİ (Bak: DELHİ).

YENİ GİNE, Grönland'dan sonra dünyanın ikinci büyük adasıdır. Avustralya'nın kuzeyindedir. Kuzeyinde ve doğusunda Büyük Okyanus, güneyinde Mercan ve Arafura denizleri, batısında da Moluk adaları vardır. Nüfusu: 2.859.000, yüzölçümü: Kıyılardaki adalar hariç, 771.900 km^2.'dir.

Adada doğu - batı yönünde yüksek sıradağlar uzanır. En yüksek yeri, 5.040 metre yüksekliğindeki Carstensz dağıdır. Faal yanardağlar da vardır. Bu yüzden sık sık deprem olur. İklimi sıcak ve nemlidir. Ada başlıca 3 bölgeye ayrılır: 1 — İrian; Batı Yeni Gine de denir. Başkenti Hollandia'dır. Endonezya'ya bağlıdır. Petrol çıkartılır. 2 — Papuasya: Adanın güneydoğusunu kaplar. Avustralya'nın idaresi altındadır. Kıyılarında inci avcılığı yapılır. 3 — Avustralya Yeni Gine'si: Avustralya'nın idaresi altındadır. Adanın kuzeydoğusunu kaplar. Kahve ve kakao yetiştirilir. Altın çıkartılır. Son iki bölgenin ortak idare merkezi, Port Moresby'dir.

Yeni Gine yerlileri, Negrito, Papua ve Melanezyalılardır. Ada 1526'da Portekizliler tarafından keşfedilmiştir. İç bölgelerinin keşfi 19. yüzyılın sonlarında bitmiştir.

YENİ HEBRİT ADALARI, Büyük Okyanus'un güneybatı bölümünde bir adalar topluluğudur. 37 adadan meydana gelmiştir. Okyanusun bu bölümüne Melanezya denir. Nüfusu: 65.800, yüzölçümü: 14.592 km^2., başkenti: Vila'dır. Adaların çoğu volkaniktir. En önemlileri, Malekula, Epi ve Pentecost adalarıdır. Tropikal bir iklimi vardır. En çok Hindistancevizi, pamuk, kahve, kakao yetiştirilir. Fransızların ve İngilizlerin ortak sömürgesi olan adalar, 1606'da İspanyol denizcisi Pedro de Querios tarafından keşfedilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerikalılar tarafından işgal edilmiştir.

YENİ KALEDONYA, Büyük Okyanus'un güneybatısında bir adalar topluluğudur. Nüfusu: 88.800, yüzölçümü: 23.472 km^2.'dir. Başkenti: Noumea şehridir. İklimi sıcaktır. En çok kahve, tütün, şekerkamışı yetiştirilir. Maden bakımından da çok zengindir.

Bir Fransız sömürgesi olan Yeni Kaledonya, 1774'te İngiliz gemicisi Cook tarafından keşfedilmiştir. 1896'ya kadar buraya ağır suçlu mahkûmlar gönderilmiştir.

İstanbul'da Yeni Cami

YENİ VALİDE CAMİSİ (Bak: VALİDE CAMİSİ).

YENİ ZELANDA, Büyük Okyanus'un güneyinde, iki büyük adadan meydana gelen, İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı bir devlettir. Dört bir çevresini Büyük Okyanus kuşatır. Avustralya ile arasında okyanusun bir kolu olan Tasman denizi vardır. Nüfusu: 2.676.000, yüzölçümü: 270.000 km^2., idare şekli: İngiliz Milletler Topluluğu himayesi, başkenti: Wellington (131.000), dili: İngilizce, dini: Hıristiyan Protestan, parası: Yenizelanda sterlinidir.

Yeni Zelanda'yı meydana getiren iki ada arasında Cook boğazı bulunur. Her iki ada da dağlıktır. Kuzeydeki volkaniktir. Güneydeki adanın Yeni Zelanda Alpleri üzerindeki en yüksek tepesi 3.764 metredir. Yumuşak ve nemli bir iklimi vardır. Halkın çoğunluğu Avrupa asıllıdır. Yerliler (Maoriler) çok azalmıştır. Başkent Wellington'dan sonra en önemli şehirleri, Auckland ve Christchurch'tür. Hayvancılık, tereyağı, yün ve et üretimi ülkenin başlıca zenginliğini teşkil eder. Altın ve kömür madenleri zengindir. Besin, dokuma ve makine endüstrisi çok gelişmiştir.

Yeni Zelandalı bir tip

Yeni Zelanda 1642'de Hollandalı Tasman tarafından keşfedilmiştir. Yerlilerle Avrupalılar arasındaki kanlı savaşlardan sonra adaya İngiliz misyonerleri ayak basmıştır. Bugün İngiltere'ye bağlı bir genel vali ve bir parlamento tarafından idare edilir.

YENİCAMİ, İstanbul'da Eminönü'nde bir camidir. Temeli 1598 yılında Mehmet III'ün padişah ve Safiye Sultan'ın valide sul-

tan bulunduğu sırada atılmıştır. Planları mimar Davut Ağa tarafından hazırlanmıştır. Fakat önce Davut Ağa'nın, ardından Mehmet III'ün vefatı üzerine, inşaat 60 yıl kadar gecikmiş, etrafı yeniden evlerle dolmuştur. Mehmet IV (Avcı) zamanında annesi Turhan Sultan yangın yerini gezerken inşaatı görmüş, mimar Hacı Mustafa Ağa camiyi bitirmeye memur edilmiştir. Böylece Safiye Sultan tarafından başlatılan cami 1663te tamamlanmıştır.

Yeniçeri

Yenicami de diğerleri gibi bir külliye halindedir. Görünüş bakımından Süleymaniye'ye benzer. Yarım kubbelerin kemerleri ustaca yapılmıştır. Mimberi başlı başına bir sanat eseridir. Çinileri, Türk çiniciliğinin şaheserlerinden sayılır. Camiye bir kemerle bağlı olan kasır, Türk ev mimarlığının en güzel örneklerindendir.

YENİCE, Çanakkale iline bağlı 35.720 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.459 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.367 km^2.' dir.

İlçe arazisi Kazdağı'nın yamaç ve sırtlarını içine alır. Gönen ve Koca çayları bu yamaçları derin vâdilerle yarmıştır. İlçeye tipik Akdeniz iklimi hâkimdir. Ormanlıklar büyük yer kapladığından, tarım dar bir alanda yapılır ve en çok tütün elde edilir.

İlçe merkezi Yenice kasabası, çevresi ormanlık sırtların ortasında kurulmuştur. Balıkesir - Çanakkale karayolu üzerindedir. 1953'teki depremde büyük zarar görmüştür. Halkın geçimini tütün temin eder.

YENİÇERİ, Osmanlı imparatorluğunda 500 yıl ön planda gelen bir asker sınıfıdır. İlk defa Murat I tarafından 1362'de kuruldu. Gelibolu'daki ilk acemi ocağına savaşlardaki esirler alınacak, bir süre yetiştirilip Yeniçeri yapılacaklardı. Önce yaşa dikkat edilmezken, sonradan yalnız 10 - 20 yaşları arasındaki erkek esirlerin kabulü kararlaştırıldı. İmparatorluğun daha da genişlemesi üzerine esirlerin önce Anadolu'daki Türk çiftçileri yanında az bir bedel karşılığı Türkleştirilip İslâm dinine göre yetiştirilmeleri, ondan sonra Acemi Ocağı'na alınması kararlaştırıldı.

Rumeli'deki fetihlerden sonra Hıristiyanların birden fazla çocuklarının Acemi Oğlanı alınması için, Devşirme Kanunu çıkarıldı. Önceleri titizlikle uygulanan bu usul, 16. yüzyıl sonlarından itibaren gerektiği şekilde uygulanmadığından, Yeniçeri'nin değerini düşürdü. Acemi Ocağı'nın başlangıçta 3.000 olan mevcudu, 17. yüzyıl başlarında 12.000'i geçmişti.

Yeniçeri Ocağını meydana getiren sınıfların tümüne «Kapıkulu» denirdi. Kapıkulu ocaklarının yaya kısmı şu bölümlere ayrılırdı: 1) Acemi Ocağı, 2) Yeniçeri Ocağı, 3) Cebeci Ocağı, 4) Topçu Ocağı, 5) Toparabacıları, 6) Kumbaracı bölükleri, 7) Lâğımcı bölükleri.

Ocak subayları, ocak ve orta subayları olmak üzere iki kısımdı. Büyük rütbeli subaylar da şunlardı: Yeniçeri Ağası, sekbanbaşı, kul kethüdası, zağarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı, hasekiler, başçavuş, başdeveci, deveciler, başyayabaşı, Mühzür Ağa, Kethülda yeri, başbölükbaşı. Yeniçeri Ağası, Sancak beyi ayarında sayılırdı. Beylerbeyliğine ve Kaptan-ı Derya'lığa terfi edebilirdi.

Yeniçeri Ocağı, hassas bir piyade kuvvetiydi. Kanunî devrinde ordu mevcudu 250.000 iken, yeniçeri sayısı sadece 12.000'di. Fetihlerin çoğu «tımarlı sipahisi» denen atlı esas ordu tarafından gerçekleştirilmiştir.

İmparatorluğun çeşitli kuruluşlarında başlayan bozukluk, Yeniçeri Ocağı'nda da kendisini göstermiş, disiplin ve nizamların bozulması, isyanlarına kadar varmıştır. İlk yeniçeri ayaklanması olarak, 1444'teki hareketleri kabul edilir. Bu tarihte yeniçeriler Mehmet II (Fatih)'nin padişahlık yapamayacağını ileri sürerek babasını tekrar padişah yapmışlardı. Kanunî zamanında da iki defa ayaklanmışlar, bunların ilkinde Kanunî elebaşılarını idam ettirmişti. Buna rağmen disiplinsizlik ve nizamsızlık, huzursuzluğu büsbütün artırmış, isyanlar kadar, sefere çıkmama talepleri, baş isteme, istedikleri adamları üst kademelere çıkartma gibi davranışlara kalkışmışlardır. Selim III bu durum karşısında 1796'da Nizam-ı Cedit teşkilâtını kurmuş, Yeniçerileri de buna katılmaya davet etmiştir. Fakat onlar bunu reddettikleri gibi, Kabakçı Mustafa isyanı ile Selim III tahttan indirilmiştir. Mahmut II zamanında 1826'daki isyanları sırasında ise Yeniçeri ve çapulcu Babıâli'yi basarak sadrazamın hazinesini yağma etmiş, bunun üzerine hükümet kuvvetleri Yeniçerileri kışlalarına sıkıştırıp, top ateşi ile kışlayı yıkmışlardır. Böylece 500 yıllık yeniçeri ocağı tarihe karışmıştır. Bu olaya «Vaka'yı Hayriye» denir.

YENİEL (Newfoundland), Atlas Okyanusu'nda, Kanada'nın kuzeydoğu kıyısında dünyanın 15. büyük adasıdır. Nüfusu: 316.904, yüzölçümü: 110.861 km^2., başkenti St. Johns'tur. Kanada'ya bağlı bir eyalettir. Maden ve orman bakımından çok zengindir. Kereste endüstrisi gelişmiştir. Ayrıca deniz ürünleri halka büyük gelir temin eder. Başkent St. Johns'tan sonra

en önemli şehirleri Corner Brook, Wabana'dır. Kanada'yı bir genel vali temsil eder.

YENİMAHALLE, Ankara ilinin merkez ilçelerinden biridir. Nüfusu 122.166, yüzölçümü: 1.354 km.²'dir.

İlçe arazisi, Ankara çayının geçtiği ovayı kaplar. Şehirden 10 km. uzaklıktadır. Kara iklimi hâkimdir. Çubuk çayının suladığı alanda en çok tahıl yetiştirilir. Halkın çoğunluğu memur, işçi ve esnaftır.

İlçe merkezi Yenimahalle, kısa zamanda gelişerek 86.222 nüfusuyla şehrin en kalabalık semtlerinden biri haline gelmiştir. Geniş bir asfalt yolla şehre bağlıdır. Ankara ile ilçe arasında belediye otobüsleri çalışır.

YENİPAZAR, Aydın iline bağlı 13.778 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.570 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 180 km.²' dir. Bir bucağı, 12 köyü vardır.

İlçe arazisinin güneyini Menderes'in suladığı verimli topraklar, kuzeyini de Ormanlıklar kaplar. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Halk geçimini tarımla temin eder. En çok pamuk, kenevir, zeytin, sebze ve tahıl elde edilir.

İlçe merkezi Yenipazar kasabası karayolları ile Nazilli ve Aydın'a bağlıdır. Halk tarımla uğraşır. Fakat endüstri de gelişmektedir. Pamuk ve un fabrikaları vardır.

YENİSEY, Asya'nın en büyük nehridir. 3.800 km. uzunluğundadır. Moğolistan'daki Sayan dağlarından çıkar. Kuzey Buz Denizi'ne dökülür. Soğuk bölgelerde akarken kış aylarında donar. Sürekli olarak ulaşıma elverişli değildir. İlkbahardaki taşkınlarda çevresinde geniş bataklıklar meydana getirir.

YENİŞEHİR, Bursa iline bağlı 44.408 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.352 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 772 km.²' dir.

İlçe arazisi kuzeydoğu ve güneydoğuda dağlarla çevrilidir. Göksu çayı en önemli akarsuyudur. Yazlar sıcak ve kurak, sonbahardan itibaren ılık ve yağışlı geçer. Toprağı verimlidir. En çok tahıl, sebze, patates ve tütün yetiştirilir. Kavun, karpuz elde edilir. Kozacılık da yapılır.

İlçe merkezi Yenişehir kasabası Ahi dağının eteklerinde kurulmuştur. Sebze ve meyve bahçeleri ünlüdür. En önemli yapıları Çinili cami, Balibey camisi, Süleyman Paşa medresesidir.

YERALTI CAMİSİ, İstanbul'da, Karaköy' de 1721'de Mahmut I tarafından yaptırılan bir camidir. Eskiden Galata kulesinin mahzenlerinin olduğu yerde, tamamen yeraltında inşa edilmiştir. İstanbul'u kuşatan ilk İslâm askerlerinin burada namaz kıldıkları söylentisi üzerine yaptırılmıştır. Yeraltında olmaktan başka özelliği yoktur.

YERÇEKİMİ, yeryüzündeki cisimleri yere doğru çeken kuvvettir. Bir cismin düşmesini önlemek için, o cismi etkileyen yerçekimi ivmesine eşit, fakat zıt yönde bir başka kuvveti etki ettirmek gerekir. Her cisme etki yapan yerçekimi kuvveti, eşit değildir. Cismin ağırlığına göre değişir. Bir cismin kütlesi ile yerçekimi ivmesinin çarpılması, o cismin ağırlığını verir. Yerçekimi ivmesi, 980 sm/saniye karedir. Kutuplara doğru biraz artar. Yeryüzünden uzaklaştıkça da azalır. Belirli bir noktadan itibaren de yerçekimi kuvveti yoktur. Ayda ise pek hafif bir çekim vardır.

YEREBATAN SARAYI, İstanbul'da, Ayasofya civarında İmparator Justianus tarafından yaptırılmış bir sarnıçtır. Kuşatmalarda şehrin susuz kalmaması için yaptırılmıştı. Suyu Belgrat ormanlarından geliyordu. Uzunluğu 140 metre, genişliği 70 metre, tavan yüksekliği 8 metredir. 336 sütunu vardır. Bugün turistlerin ziyaret ettiği bir yerdir.

YERELMASI, bileşikgillerden, kök sapları yenen ve patatese benzeyen bir bitkidir. Anayurdu Brezilya ve Şili'dir. 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yetiştirilmiştir. Çiçekleri ayçiçeğine benzer. Kötü topraklarda bile yetişir, soğuğa dayanır. Besleyicidir. Kök saplarından alkol de elde edilir.

YERFISTIĞI (Bak: FISTIK).

YERKÖY, Yozgat iline bağlı 34.656 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 11.961 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.245 km.²' dir.

İlçe arazisi az engebeli geniş düzlükler halinde uzanır. Kızılırmak'ın kollarından Delice çayı bu topraklardan geçer. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve yağışlı geçer. En çok tarla tarımı yapılır. Meyvecilik ve bağcılık da ileridir. Hayvancılık otlaklarda yapılır.

İlçe merkezi Yerköy kasabası, Delice ırmağının vâdisinde kurulmuştur. Ankara - Sıvas demiryolu üzerindedir. Bu sebeple çabuk gelişmiştir. Bir tahıl ve hayvancılık merkezidir.

YERYÜZÜ (Bak: DÜNYA).

YESARİ, Mahmut (1895 - 1945), bir Türk romancısıdır. İstanbul'da doğdu. Güzel Sanatlar Akademisi'nde okudu. Resim öğrenimi için Fransa'ya gönderileceği sırada Birinci Dünya Savaşı patladı ve askere alındı. Çanakkale'de yedek subay ola-

Yenişehir'de Saat kulesi

Mahmut Yesari

Bursa'da Yeşil Cami minaresi

S. Yetik

rak bulundu. Savaştan sonra yazarlığa başladı. Reşat Nuri ile beraber dergiler çıkardı. Bu arada hikâye ve romanlar verdi, veremden öldü. Başlıca eserleri, Çulluk, Ak Saçlı Genç Kız, Tipi Dindi, Bir MAşk Uçurumu, Gece Yürüyüşü, Yakacık Mektupları, v.s.'dir.

YESARİZADE NECİP PAŞA (1812? - 1883), Türk besteci ve orkestra şefidir. Enderun'da yetişti. Piyanistti. Mızıka-i Hümayun'da orkestra şefi oldu. 1877'de ferikliğe terfi etti. Türk müziğini de iyi bilirdi. Marşlar, peşrev ve saz semaileri, mazurkalar bestelemiş, binlerce parçayı notaya aldırtarak önemli bir koleksiyon yapmıştır.

YEŞİL CAMİ, Osmanlı padişahı Çelebi Sultan Mehmet'in Bursa'da yaptırdığı camidir. Planlarını Hacı İvaz Paşa hazırlamıştır. İnşaat 6 yıl sürmüş ve tamamlanmadan padişah ölmüştür. Camiyi Murat II tamamlatmıştır. Caminin iç duvarları ile bir kısım dış duvarları Türk çiniciliğinin en güzel örnekleri ile kaplıdır. Birçok defa tamir gördüğü için şekli ilk yapılışına göre çok değişmiştir. Özellikle minareleri ayrı bir üslûp taşımaktadır.

YEŞİL TÜRBE, Bursa'da, Yeşil Cami'nin karşısında, Hacı İvaz Paşa tarafından yapılmış bir türbedir. İçi ve dışı baştan başa çinilerle kaplıdır. İznik çiniciliğinin en güzel örnekleri kabul edilir. Çelebi Sultan Mehmet'in sandukası sekizgen biçimindeki türbenin tam ortasındadır. Kubbesi diktir. Pencereleri mermerdendir.

YEŞİLBURUN ADALARI, Atlas okyanusunda, Afrika'nın batı kıyılarında bir Portekiz sömürgesidir. 14 adadan meydana gelmiştir. Hemen hepsi dağlık ve volkaniktir. Nüfusu: 205.000, yüzölçümü: 5.482 km.², başkenti: Praia'dır. Tropikal bir iklimi vardır. En çok kahve, şekerkamışı, tütün, pamuk ve meyve yetiştirilir. Balık tutulur. Adalar 1456'da Portekizli denizci Alvise Cadamosto tarafından keşfedilmiştir.

YEŞİLHİSAR, Kayseri iline bağlı 18.820 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 8.647 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 988 km.²'dir.

İlçenin kuzey ve güneybatısı dağlıktır. Sırtlar doğuya doğru alçalarak, Karahisar ovasında son bulur. Sırtlarda ve ovalarda meyve yetiştirilir. Yazlar sıcak, kışlar yağışlı ve soğuk geçer. Halkı tarım, bağcılık ve meyvecilikle geçinir.

İlçe merkezi Yeşilhisar kasabası, Karahisar ovasının batı ucunda kurulmuştur. Gerek demiryolu, gerekse karayolu ile Kayseri'ye ve diğer merkezlere bağlantısı vardır. Halkı tarım ve hayvancılıkla geçinir. Demiryolu ile Niğde'ye 64, Ulukışla'ya 126 km. uzaklıktadır.

YEŞİLIRMAK, Anadolu'nun önemli nehirlerinden biridir. Köse dağından çıkar. İrili ufaklı birçok kolla beslenir. Çarşamba ovasının güney batısından Karadeniz'e dökülür. Uzunluğu 416 km.²'dir. Turhal ve Amasya yakınlarından geçerken sulamaya büyük fayda sağlar.

YEŞİLOVA, Burdur iline bağlı 27.782 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 1.151 km.'dir.

İlçe arazisinin güneybatıdan kuzeye kadar olan kısımlarını dağlar kaplar. Ortasında kalan kısımda ise Salda gölünün düzlükleri yer alır. Akdeniz iklimi ilçeye hâkimdir. Tarıma elverişli topraklarında en çok tahıl, pancar, anason ve meyve yetiştirilir. Hayvancılık da ileridir.

2.588 nüfuslu ilçe merkezi Satırlar kasabası Salda gölünün doğu kıyılarında kurulmuştur. Çevresi verimli topraklar ve ormanlarla örtülüdür. Burdur'a karayolu ile bağlıdır. Ormanlarda avcılık yapılır.

YEŞİLYURT, Malatya iline bağlı 22.296 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.436 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 568 km.²'dir.

İlçe arazisi, güneydoğudaki Beydağı'nın çıplak sırtlarını bölen derin vadileri içine alır. Güneye doğru kayalıklar artar. Kara iklimi hüküm sürer. Ormanlık alanlar vardır. Halk tarımla geçinir ve en çok meyvecilik yapılır. Hayvancılık da ileridir. Kerestecilik ve dokumacılık da yapılır.

İlçe merkezi Yeşilyurt kasabası, Derme çayı vadisindedir. Çevresi bağlık ve bahçeliktir.

YETİ (Bak: MELEKE).

YETİK, M. Sami (1878 - 1945), ünlü bir Türk ressamıdır. İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaokulu sivil okullarda okudu, sonra Harbiye'ye girdi. Baytar Rüştiyesi'nde resim öğretmeni oldu. Bir yandan da yeni kurulan Güzel Sanatlar Akademisinde resim dersleri aldı. 1909'da Fransa'ya gönderildi. Dönüşünde öğretmen - subay olarak görev aldı. 1933'te askerlikten ayrılarak resim çalışmalarına devam etti. İstanbul'da öldü. Modern resim anlayışının Türkiye'de yerleşmesinde rolü büyüktür. En çok manzara üzerinde çalışmıştır. Balkan ve Birinci Dünya Savaşları ile ilgili tabloları vardır.

YEZİD, (645 - 683), Emevîler'in ikinci halifesidir. Babası Muaviye'nin gayretleri ile veliaht tayin edildi. 680 yılında Şam'da tahta çıktı. Kendisine karşı ayaklananları ezdi. Hz. Hüseyin'i öldürttü. Kısa za-

manda adı çevresinde bir nefret halkası belirdi. Kerbelâ ile yetinmeyerek, Medine'yi de zaptetti, yağma ettirdi. Mekke'yi de mancınıklarla taşa tuttu. Bu şehri de yağma ettirmeye hazırlanırken, birden hastalandı ve öldü. Sert bir hükümdar, fakat duygulu bir şair olarak tanınır.

YEZİD II (? - 724), Emevî hükümdarı Abdülmelik'in oğludur. 720'de tahta çıktı. Sevdiği gözdesinin ağzına üzüm atarken ölümüne sebep olduğu için, üzüntüsünden bir haftada öldüğü söylenir. Yumuşak huylu, adalet sever bir halife olarak tanınmıştır.

YEZİD III (701 - 744), on ikinci Emevî halifesidir. Zalimliği ile tanınan Velid II'yi öldürterek tahta geçmiş, beş buçuk ay saltanat sürmüştür.

YEZİDÎLİK VE YEZİDÎLER, bir mezhep ve mensuplarıdır. «Haricîler» diye anılan topluluğun bölünmelerinden sonra meydana gelmiştir. Bu topluluk Hz. Ali - Muaviye anlaşmazlığında önce Ali'nin tarafını tutmuşlar, sonra Hz. Ali'yi de, Muaviye'yi de tanımamışlardır. Kurdukları mezheplerin inançlarının pek çoğu, İslâmlık inançlarıyle hiç bağdaşmaz.

Yezidîlik ilkel bir din görünüşündedir. Kendi dışındaki bütün din ve mezhepler tarafından hakir görülür. Ebâdiyye'nin anlayışına göre Hz. Ali insan değil, insan şekline bürünmüş Allah'tır. Bu görüş, Yezidîlik'te daha da ilkel bir şekle bürünmüştür. Kurucusunun kim olduğu da kesin olarak bilinmemektedir.

Yezidîlere göre tanrı varlığı iyilik ve kötülük sistemleriyle bellidir. Kötülüğün temsilcisi Şeytan'dır. Ama onu kötülüğe sevk eden, Allah olmuştur. Eskiden tanrısal nitelikleri olan Şeytan, Yezidîler'e göre hakkı yenmiş durumdadır. Bu yüzden Yezidîler Şeytan'ı kutsallaştırmış, hatta işi ona tapınmaya kadar vardırmışlardır. Allahın gücünün azaldığına, Şeytan'ınkinin arttığına ve bir gün Şeytan'ın galip geleceğine inanırlar.

«Melik Tâvûs» diye adlandırdıkları Şeytan'a yaranmak için iyiliğe önem vermezler. Alışılmış ahlâk kurallarının dışında bir hayat yaşarlar. Kutsal kitapları «Celde», basit masal ve efsanelerden ibarettir.

Yezidîler en çok Suriye'nin dağlık bölgelerinde, Halep, Bağdat, Azerbaycan, Revan dolaylarında, Diyarbakır ve Siirt illeri arasında, Garzan, Kurtalan, Beşiri köylerinde yaşarlar. Sayıları bütün dünyada 400.000 kadardır.

YIĞILCA, Bolu iline bağlı, 15.565 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 641 km.²'dir. İlçe arazisi dağlıktır. En önemli akarsuyu, Melen çayıdır. Karadeniz ikliminin özellikleri görülür. Ormanlık alanlar büyük yer tutar. Bu yüzden tarım dar bir alanda yapılır ve en çok sebze, meyve yetiştirilir. Bağcılık önemlidir. Orman ürünlerinin ilçe ekonomisinde önemli yeri vardır.

Bursa'da Yeşil Türbe

1.986 nüfuslu ilçe merkezi Çayırlıahmetçiler kasabası Bolu'nun kuzeyindedir. Halk geçimini meyvecilik, sebzecilik ve kerestecilikle sağlar. 36 km.'lik bir karayolu ile Bolu'ya bağlıdır.

YILAN, sürüngenlerden uzun vücutlu, ayaksız hayvanların genel adıdır. Değişik uzunluklarda pek çok çeşidi vardır. Vücudu baş, gövde ve kuyruk olmak üzere üç bölümdür. Başı üçgen biçimindedir. Zehirli türlerinde üçgen şekli daha belirlidir. Alt çenesi çok açılabilir. Bu sayede kendisinden geniş hayvanları da yutabilir. Ağzındaki sivri dişlerinden başka, iki tane de çengel biçiminde zehir dişi bulunur. Bu dişlerin ortasındaki zehir kanalı, baştaki zehir bezine bağlıdır. Vücudu, sık pullarla kaplı bir deriyle örtülüdür. Bu deri, dericilikte çok makbul sayılır. Belirli zamanda deri değiştirir. Ayaksız olduğu halde, çabuk yer değiştirir. Kaburgalarının uçlarındaki kaslar, karın pullarına bağlıdır. Yılan önce ağırlığını pullara verir. Sağa sola kıvranarak pulları çalıştırır. Pullar dikleşip çengel gibi toprağa batar. Hayvan da bunlara dayanarak ilerler. Vücudu ince uzun olduğu için iç organları uzamıştır. Avını yutarken uzun bir süre nefes alamadığı zaman, hava keselerinden yararlanır. Fare, köstebek, kurbağa, kertenkele, küçük kuşlar ve tavşan yiyerek beslenen et yiyici bir hayvan olan

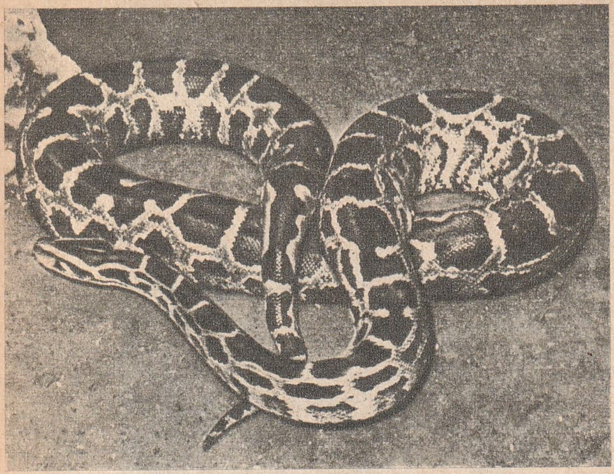

Piton yılanı

yılan, avını zehirleyerek veya sıkarak öldürür, sonra bütünüyle yutar. Sindirim sona erinceye kadar yarı uyku halindedir. Soğukkanlı olduğu için kış uykusuna yatar. Yumurtlayarak ürer. Yavrularını canlı olarak doğuranları da vardır.

Başlıca yılan türleri şunlardır: Karayılan (Zehirsizdir, bizde çoktur); boa yılanı (Güney Amerika'da yaşar, 5 - 6 metre uzunluğundadır. Zehirsizdir); Amerika'da yaşayan Çıngıraklı yılan, Hindistan ve Afrika'da yaşayan kobra, sıcak denizlerde yaşayan denizyılanı ve Mısır'da yaşayan engerek yılanı çok zehirli hayvanlardır.

Mısır kobrası

YILAN SOKMASI, zehirli yılanların ısırmasıdır. Yılanın salgıladığı zehir miktarı bir - iki damladan 2 sm.^{3}'e kadar değişebilir. Zehiri toksik etki gösteren proteinlerdir. İçindeki aktif madde çeşidine göre, değişik belirtiler ortaya çıkar. Bir kısmı kanı bozarak oksijen taşımasını bozar. Bazıları solunum, dolaşım ve görme fonksiyonlarını aksatır. Kanı pıhtılaştıran, sulandıran dokularda ağrı, şişlik, renk değişmesi yapanlar da vardır. Bazıları yavaş yavaş, bir kısmı da süratle tesirini gösterir.

Çıngıraklı yılan

Yılan sokmalarında zehirin türüne göre hazırlanmış polivalan (çok değerli) serumlar kullanılır.

YILANBALIĞI, ince, uzun yapılı bir balıktır. Başı vücuduna göre küçük ve sivridir. Ağzı geniş, üst çenesi uzundur. Gözleri küçüktür. Vücudu kaypak ve yumuşaktır. Suyu tatlı veya tuzlu göllerde, akarsularda yaşar. Bazen akıntı ile denize kadar inerler. Yalnız geceleri avlanırlar.

Deniz yılanı

YILANBOYNU KUŞU, boynu S harfine benzeyen bir kuştur. Nehir ve göl kenarlarındaki ağaçlarda yaşar, balıkla beslenir. Siyah tüylüdür. Tüysüz başı sarı - yeşildir. Boynu ise pas rengindedir.

YILANCIK, bir cilt hastalığıdır. Başta veya vücudun diğer yerlerinde görülür. Hemolitik streptokokların sebep olduğu yılancık, ılık iklimlerde, kış ve ilkbahar aylarında, daha çok 20 yaşını aşkın kimselerde görülür. Mikrobu, başka yaralardan vücuda girer. Bademcik iltihabı, sinüzit, lohusalık humması sırasında da ortaya çıkabilir.

Titreme, ateş, bulantı ve kusma ile başlar. İki yanak, burun, gözkapağı ve kulağı da içine alan bir şişme görülür. 41°'ye kadar yükselen ateş, 3 - 4 günde normale düşer. Bir hafta sonra deri soyulmaya başlar. İz bırakmaz. Fakat iyi tedavi görmediği zaman, öldürücü olabilir.

Tedavisinde sülfamit, penisilin yararlıdır. Ayrıca ağrı kesici, ateş düşürücü ilâçlardan yararlanılır. Deriye yumuşatıcı melhem sürülür.

YILANLI KALE (Şahmaran Kalesi), Adana'da, Osmaniye ilçesinin Toprakkale bucağında, kayalar üzerinde yapılmış bir kaledir. Bütünüyle ayakta kalmıştır. Ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Fakat Romalılar çağından kaldığı sanılmaktadır. Ermişlerden Şeyh Meram'ın da yıllarca burada tek başına yaşadığı söylenir. Dört cepheli kalenin 8 burcu vardır.

YILANLI SÜTUN, İstanbul'da Sultanahmet'te At Meydanı'nda tunçtan bir sütundur. Bizans imparatoru Büyük Konstantin, M. S. 324 yılında Delphi'deki Apollon tapınağından aldırıp bugünkü yerine diktirmiştir. Sütun, Yunanlılar'ın Plataı ve Salamin'de Persler'e karşı kazandıkları zaferin hatırası olarak Apollon tapınağına diktirilmiştir. Sütun birbirine sarılı üç yılan biçimindeydi. Tepede üç yılanın başı birbirinden uzaklaşarak ayrılıyordu. Bu üç başın da üzerinde altından 3 metre çapında bir vazo vardı. Bugün sütunun üst kısmı kırıktır, alttan bir kısmı da toprak yüzeyinden aşağıdadır.

YILANYASTIĞI, birçeneklilerin yılanyastığıgiller familyasından bir bitkidir. Kök sapında, süt kıvamında ve renginde, yakıcı ve acı bir özsü bulunur. Zehirlidir. Bir diğer örneği de, danaayağıdır.

YILBAŞI (Bak: TAKVİM)

YILDIRIM, buluttan buluta veya buluttan yere elektrik akmasıdır. Şimşek ve gökgürültüsü ile belirir. Yıldırımla elektrik arasındaki ilgiyi ilk olarak Benjamin Franklin belirtmiştir. Fırtına bulutları elektriklendiği zaman, her zerresi elektrikle yüklü hale gelir. Aksi elektrikle yüklü bir buluta veya yere yaklaştığı sırada, bir elektrik arkı doğar. Bulutla dünya arasın-

daki yıldırımın uzunluğu bazen 2 kilometreyi bulur. Bulutlar arasındaki yıldırım uzunluğu ise 40 km.'yi dahi bulabilir. Başlıca yıldırım türleri şunlardır:

1) Buluttan buluta: Pozitif ve negatif elektrik yüklü bulutlar arasında meydana gelir. Yeryüzüne zarar vermezler. Radyo ve telsiz yayınlarını bozarlar.

2) Buluttan yeryüzüne: Hızı saniyede 30 km.'dir. Taşıdıkları elektrik 100.000.000 volttan bir milyar volta kadar değişir. Düşerken dallanıp budaklanır. Çok yüksek güçlüdür.

3) Yeryüzünden buluta: Özellikle yüksek yapılarda görülür ve yıldırım yerden buluta doğru yükselir.

Yıldırımların ayrıca «çatallı», «levha», «top» denen şekilleri vardır. Çapları değişik olan yıldırımın gücü, çapa göre değişir.

Yıldırımdan korunmak için paratoner denen araç kullanılır. Paratoner, düşen yıldırımı binaya zarar vermeden toprağa verir. Yıldırım, açık yerlere düştüğü için şimşekli havalarda açık yerde olanlar sivri yerlerden kaçınmalı, yere yatmalıdırlar. Ağaç altına saklanmak da tehlikeli olabilir.

Yıldırım çarpmasında vücuttan bir anda milyonlarca volt ve binlerce amperlik akım geçtiğinden, anî ölüm ve kömürleşme olur. Yakınına yıldırım düşen kimselerin ise kalp atışları devam eder, fakat solunum durur. Sunî teneffüsle solunumu tekrar sağlamak, sonra oksijen vermek, kazazedeyi kurtarabilir. Bazı yıldırım çarpmaları ise sadece yaralanma ve yanıklara sebep olur.

YILDIZ, gökyüzünde görülen ışıklı cisimlere verilen addır. İlk çağlardan beri insan gökyüzü ile ilgilenmiş, yıldızları incelemek için ilk ciddî adım ise, ilk teleskopu gerçekleştiren İtalyan bilgini Galileo tarafından atılmıştır. Gök olayları ile ilgilenen bilim dalı da, «astronomi» adı altında gelişmiştir.

Gökyüzünde görünenlerden de daha fazla yıldız olduğu bilinmektedir. Gözle görülenlerin sayısı, 8.000 kadardır. Fakat görüş açımız içine girebilenler sadece 3.000 kadardır. Fotoğrafları çekilebilen yıldızların sayısı ise 50.000.000.000 kadardır. Ayrıca gökyüzünde ışık vermeyen yıldızlar da vardır ki, bunlar kendi güneşleri olan yıldızların çevresinde dönmektedirler. Yıldızların uzaklığını ölçmek için uygulanan metod ilk defa 1838 yılında Bassel tarafından bulunmuştur.

Gökyüzündeki araştırmalar, uzaklıkların çok büyük olması yüzünden yetersiz kalmaktadır. Dünyaya en yakın yıldızın ışığının gelmesi bile 4 yıl sürmektedir. Çok uzak yıldızların ışığının gelmesi için ise, 100 yıl, hatta yüzlerce milyon yıl ister.

Gökyüzünde görünen bazı yıldızlar hareket halindedir. Bunun sebebi ya dünyamızın dönüşü, ya da doğrudan doğruya görünen yıldızların hareket halindeki gezegenler oluşudur. Dünyanın da çevresinde döndüğü güneş sistemi, dakikada 1.200 km.'lik bir hızla Vega yıldızına doğru yol almaktadır.

Yıldızlar, parlaklıklarına göre sınıflandırılır. Birinci derecede parlak 20, ikinci derecede parlak 65 yıldız vardır. Altıncı dereceden aşağı parlaklıkta yıldızlar gözle görünmez. Gökyüzünde bir noktada kümelenmiş yıldızlara da, «yıldız kümesi» denir.

Spektroskop araştırmaları ile yıldızlarda çeşitli madenler olduğu anlaşılmıştır. Genç yıldızların ısıları çok yüksektir. Çevrelerine ısı ve ışın verirler. Madenleri gaz haline geçmiştir. Aradan milyarlarca yıl geçtikten sonra bunlar da gaz halinden katı hale geçerler.

Yıldızlar ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, bizden çok uzakta oldukları için nokta halinde görünürler. Bu yüzden çaplarını ölçmek çok zordur. Yapılabilen hesaplara göre çapı 625.000.000 km. olan «Antares» gibi dev yıldızların varlığı tesbit edilmiştir.

Yine gökyüzünde nebula denen yıldız toplulukları vardır. Evrenin görünen bölümünde iki milyon nebula olduğu bilinmektedir. Bunların en büyüğü, güneş sistemimizin de içinde bulunduğu Samanyolu'dur.

GÖKYÜZÜNDE NE KADAR YILDIZ VAR?

Yıldızlar, parlaklıklarına göre, derecelere ayrılır. Şimdiye kadar görülüp sayılabilen yıldızlar, on altı parlaklık derecesinde toplanmıştır. Bunların 1. - 6. dereceye kadar olanları gözle görülebilir. 7. dereceden sonrakileri görebilmek için teleskop ister.

Gözle görülebilen ilk altı derecenin her birinde, şu kadar yıldız vardır:

1. derece	21	4 derece	506
2 «	52	5 «	1740
3 «	157	6 «	5171
		Toplam	7647

Ancak teleskopla görülebilen derecedeki yıldızlar da, şu sayıdadır:

7. derece	17.787	13 derece	3. 457. 000
8. derece	52. 470	14 «	9. 000. 000
9 «	146. 690	15 «	27. 000. 000
10 «	378. 600	16 «	80. 000. 000
11 «	875. 000		
12 «	1. 825. 000	Toplam	122. 952. 547

Yeryüzünden 2 milyon ışık yılı uzaktaki Andromeda

Orion Nebulası

Halley Kuyruklu Yıldızı (1910)

Fizik biliminin ilerlemesi, yıldızların kuralları ile atom kuralları arasında bir yakınlık olduğunu göstermiştir. Bu teoriye göre zamanla yıldızlar çevrelerine ısı ve ışık göndermez hale gelmektedir. Buna göre bir yıldız olan güneş de zamanla soğuyacak, ısı ve ışık gönderemez hale düşecektir. Bu da dünyada hayatın sona ermesine yol açacaktır. Fakat bu milyonlarca yıl sonra gerçekleşecek bir olaydır.

Yıldız çiçeği

YILDIZ, ülkemizde kuzeyden esen bir rüzgârdır. Kuzey ve kuzeybatı doğrultusunda esenine yıldız karayel, kuzey ve kuzeydoğu doğrultusunda esenine yıldız poyraz denir. Çok defa soğuk getirir.

YILDIZ ÇİÇEĞİ, bileşikgiller familyasından bir süs bitkisidir. Dahlia da denir. Katmerli çiçekler açar. Anayurdu Meksika'dır. Katmersiz çeşitleri ve türlü renkleri vardır. İlkbahar sonunda ekilir. Yumrudan yetiştirilen bir çiçektir.

YILDIZ PARKI, İstanbul'un parklarından biridir. Eskiden harem kadınlarının mesiresi, Yıldız Sarayı'nın dış bahçesiydi. İçinde Çadır, Malta, Şale köşkleri vardır. Eskiden burada çini imalâthanesi, marangozhane, tamirhane, bıçkıhane, dökümhane gibi binalarla, hayvanat bahçesi vardı.

YILDIZ SARAYI, İstanbul'da Beşiktaş'la Ortaköy arasında bir saraydır. Geniş bir korunun içine yerleştirilmiş köşklerden meydana gelmiştir. Koru içindeki ilk köşkü Selim III'ün annesi Mihrimah Sultan yaptırmıştır. Yıldız Kasrı ise, Mahmut II tarafından inşa ettirilmiştir. Oğlu Sultan Abdülmecit'in de Yıldız adlı bir gözdesine bu kasrı hediye ettiği söylenir. Sultan Abdülâziz zamanında köşklerin sayısı arttırılmış, parkı en iyi şekilde düzenlenmiştir. Sultan Abdülhamit II ise, Dolmabahçe sarayında oturmak istemediği için, Yıldız'a yerleşmiş ve 33 yıllık saltanatını burada geçirmiştir. Alanı daha da genişletip çevresini duvarlarla çevirmiş, Hamidiye camisini inşa ettirmiş, çevreye bir mahalle görünüşü vermiştir.

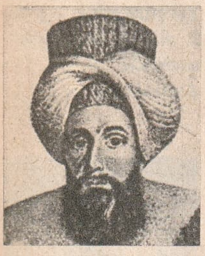

Yirmi sekiz Mehmet Çelebi

Yıldız sarayındaki en zarif ve güzel köşkler, Malta ve Şale kasırlarıdır. Bunlardan Şale, Cumhuriyetten sonra da İstanbul'a gelen yabancı devlet başkanları ve eşlerinin ikametine tahsis edilmiştir.

YILDIZELİ, Sivas iline bağlı 65.536 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 5.921 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.456 km.^{2}'dir. İlçe arazisinde az dalgalı çıplak düzlükler, Çırçır çayı ve kolları tarafından derince vadilerle yarılmıştır. Kara iklimi hüküm sürer. Halk tarla tarımı ve hayvancılıkla geçinir. Ulaştırma kara ve demiroylu ile yapılır.

İlçe merkezi olan Yıldızeli kasabası, Akdağ'ın kuzeyindeki sırtlarda, denizden 1357 m. yüksekte kurulmuştur. Orta yerinden Han deresi geçer. Elektriği vardır. Halk, tarım, ticaret ve esnaflıkla geçinir. Bir kaplıcası vardır.

YIRTICILAR, hayvanlar âleminde kuşların bir takımıdır. Gagaları sivri ve kıvrık, pençeleri güçlüdür. Et yiyerek beslenirler. Gece ve gündüz yırtıcı kuşları olmak üzere ikiye ayrılırlar. Başlıcaları kartal, akbaba, çaylak, doğan, şahin, baykuş ve puhudur.

YİRMİ ÜÇ NİSAN ÇOCUK BAYRAMI (Bak: BAYRAM)

YİRMİ YEDİ MAYIS, 1960'ta on yıl süren Demokrat Parti iktidarına karşı yapılan devrim hareketi sonucunda, Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin bu iktidarı iş başından uzaklaştırdığı günün yıldönümüdür. 1963 yılında çıkarılan bir kanunla ulusal bayramlar arasına alınmıştır.

YİRMİ SEKİZ MEHMET ÇELEBİ, (? - 1732), aydın bir Türk devlet adamıdır. Edirne civarında doğdu. Yeniçeri ocağına girerek uzun yıllar 28'inci ortada hizmet gördü. Askerlikten ayrılınca, Tophane nazırlığına getirildi. 1720'de Paris'e elçi gönderildi. Orada gördüklerini «Sefaretname» adlı eserinde anlatmıştır. Her hareketi ile Fransızları etkilemiş, bir yıl süreyle ülkesini Paris'te başarı ile temsil etmiştir. Daha sonra Mısır'da da görevli olarak bulunmuştur. 1730 Patrona Halil isyanından sonra Lefkoşa'ya sürgün gönderildi. Orada öldü. «Faizî» mahlasiyle yazdığı şiirleri de vardır.

YİYECEK, vücut yapısına gerekli maddeleri ve enerjiyi sağlayan besinlerdir. İnsan açlığını bastırmak için yemek yediği halde, farkında olmadan gereken enerjiyi, madensel tuzları ve vitaminleri de sağlamış olur.

Vücuda lâzım olan enerjiyi, karbonhidrat, yağ ve proteinlerdeki karbon ve hidrojenin yanması sağlar. Gündelik 100 gram protein ihtiyacı karşılandığı takdirde, yeni hücrelerin meydana gelmesi ve dokuların onarımı sağlanır. Madensel tuzlar da organizmadaki sıvıların osmotik basıncı, asit ve alkali reaksiyonu, oksijen taşınması, kemik ve dişlerin sağlamlığı için şarttır. En önemli tuz kaynakları, sebze ve meyvalardır. Demir, kükürt, bakır, fosfor, kalsiyum, klor, potasyum, magnezyum ve sodyum bu yoldan sağlanır. Ayrıca mutfak tuzu bunlara eklenir. Çok yönlü, sebze ve meyva bakımından zengin bir besin rejimi de, vitaminleri temin eder. Yemeklerdeki vitaminler bayatlama ve yan-

BAŞLICA YEMEKLERİN DAYANMA SÜRESİ

	Tel dolapta			Buzdolabında		
Yemekler	KIŞ +2 - +4 Derece	BAHAR +10 - +15 Derece	YAZ +25 - +30 Derece	KIŞ —4 - —2 Derece	BAHAR +2 - +3 Derece	YAZ +6 - +8 Derece
Kıyma	18-24 Saat	10-12 Saat	2- 3 Saat	3- 4 Gün	1- 2 Gün	1 Gün
Çiğ et	6- 8 Gün	2- 3 Gün	8-12 Gün	20-25 »	8-10 »	3-4 »
Kızartılmış etler	7- 9 »	2- 3 »	1- 2 »	25-30 »	8-10 »	4-5 »
Haşlanmış etler	6- 8 »	2 »	1,5 »	20-25 »	8- 9 »	3-4 »
Balık	1- 2 »	1 »	4- 5 »	15-20 »	2 »	1,5 »
Böbrek, beyin	2,5 »	1,5 »	5- 6 »	15-20 »	3,5 »	2 »
Pişmiş balık	4- 5 »	3 »	5- 6 »	15-20 »	5- 6 »	3-4 »
Makarna	5- 6 »	1,5 »	12-16 Saat	20-25 »	5- 6 »	2-3 »
Pilavlar	5- 6 »	2,5 »	1 Gün	20-25 »	5- 6 »	3-4 »
Zeytin yağlı sebzeler	4- 5 »	2- 3 »	12-18 Saat	15-20 »	4- 5 »	3-4 »
Sadeyağlı sebzeler	5- 6 »	2,5 »	12-18 »	20-25 »	5- 6 »	2-3 »
Kuru fasulye yemekleri	3- 4 »	2 »	8 Saat	15 »	4 »	2,5 »
Salçalı makarna	8 »	3 »	2,5 Gün	25-30 »	10 »	5 »
Börekler	8 »	4 »	2 »	30-35 »	9 »	4-5 »
Tereyağı	10-12 »	8 »	3 »	35-40 »	14-15 »	8-9 »
Kremalı pastalar	3- 4 »	1- 2 »	8 Saat	16 »	3,5 »	1,5 »

lış pişirme, kötü saklama şartları yüzünden yokolabilir. Bu bakımdan tazeliğe önem vermek gereklidir.

Yiyecekler başlıca üç bölüme ayrılır:

1) **Hayvansal besin maddeleri:** Başlıcaları, süt, yumurta, etlerdir. Süt, enerji, tuz ve vitaminleri içinde bulundurur. Protein, şeker, yağ bakımından da zengindir. Bunların başlıcaları A, D, B ve C vitaminleri, kalsiyum, fosfor, potasyum ve sodyum tuzlarıdır. Ayrıca sütten mamul yoğurt, tereyağı ve peynir de vücuda yararlıdır. Yumurta, protein, yağ; A, D ve B vitaminleri, demir bakımından zengindir. Çok yaygın olarak tatlı ve tuzlu yiyeceklerde kullanılır. Etler, % 20 protein, % 3 - 3,5 yağ, % 1 - 0,5 glikoz ihtiva eder. Kalsiyum, potasyum, fosfat, sodyum klorür bulunur. Fakat pişme sırasında vitaminleri kaybolur. Sığır eti kan, domuz ve koyun eti yağ bakımından zengindir. 100 gr. hayvan yağı, 800 - 850 kalori verir. Pişirim sırasında tuzların bir kısmı suyuyla beraber kaybolur. Tava ve ısgarada bu kayıp daha azdır. Ayrıca kalp, akciğer, karaciğer, beyin, dil, işkembe, böbrek gibi iç organlar da insana vitamin sağlar. Etler, konserve ve kurutma metodlarıyle hazırlanır ve yenir. Ayrıca dondurma suretiyle etleri saklamak mümkündür. Tuzlama, salamura, tütsüleme de etleri uzun zaman saklamaya yarayan metodlardır. Fakat bunların besin değerlerinde azalmalar olur. Balık etinin iç organlarında bol vitamin vardır. Özellikle Morina karaciğeri ve havyarlar vitamin kaynaklarıdır. Balıklar da tuzlama, salamura ve kurutma metotlarıyle saklanır. Yumuşakçalardan istridye, midye, mürekkep balığı, sümüklü böcek, kabuklulardan istakoz, yengeç ve karides de besleyici etlerdir.

2) **Bitkisel besin maddeleri:** En önemlisi tahıldır. Ekmek, makarna, pasta şeklinde kullanılır. Vitaminleri kepektedir. Mayalarda B vitamini bulunur. Sebzeler, potasyum ve demir gibi madensel tuzlar, su, vitamin temin ederler. Kalori miktarları düşüktür. Başlıcaları özellikleri ile şunlardır: (a) Baklagiller: Bakla, fasulye, mercimek, nohut, börülce ve bezelyedir. Protein, karbonhidrat, madensel tuzlar, A ve B vitamini ihtiva ederler; (b) Yeraltı gövdesi, kök ve soğanları yenenler: Patatesin yer altı gövdesi yenir. Nişasta ve azotlu madde bakımından zengindir. Pancar, havuç, şalgam, kereviz ve turpun kökleri yenir. Glikoz, sakaroz, A vitamini bakımından zengindirler; (c) Meyvaları yenenler: Domates, patlıcan, kabak, hıyar, biber ve bamya başlıcalarıdır. C ve A vitamini bakımından zengindirler; (d) Yaprak, sap, çiçek ve çiçek tablaları yenenler: Ispanak, lahana, marul, kıvırcık salata, kuşkonmaz, enginar, kereviz, karnabahar başlıcalarıdır. Vitamin ve madensel tuzlar bakımından çok zengindir.

Bitkisel yiyeceklerden meyvalar da gerek lezzet, gerekse vitamin, organik asitler ve şeker bakımından zengindirler. Fındık, ceviz ve badem, ayrıca kalori sağlar. Genellikle kalori değerleri sebzelerden üstündür. Konserve, kurutma, turşu, reçel ve şekerleme şeklinde saklanabilirler.

Şekerkamışı ve pancardan çıkarılan şeker de tatlılarda kullanılır ve bol kalori teminine yarar.

Yemeklere hoş bir tat vermek için kullanılan baharlar da, bitkisel besinlerdendir. Hardal, vanilya, karabiber, kırmızıbiber, kimyon, karanfil, defne, tarçın ve zencefil başlıcalarıdır. Fazla kullanıldığı takdirde sağlığa zararlı olurlar.

3) **Madensel besin maddeleri:** Hayvan ve bitkilerden alınan madensel tuzlardan başka, yemeklere mutfak tuzu (sodyum klorür) de eklenir.

Mide, besinlerle uğraştığı sürece, insan kendisini tok hisseder. Yiyecek midede ne kadar çok kalırsa ve ne kadar çok salgı çıkmasını sağlarsa, o derece insanı tok tutarlar. Et yemekleri en doyurucu yemeklerdir. Bitkisel yiyecekler daha kısa bir süre insanı tok tutar. Kızartma ve kavurma şeklinde hazırlanmış yiyecekler de, salgıyı daha çok çıkarttıkları için doyurucudurlar.

Yosunlardan: Fukus

Yiyeceklerin insanın zevkine ve alışmasına göre hazırlanması gerekir. İştah üzerinde ruhî etkenler büyük rol oynar. Temizlik, iyi görünüş ve tat çok önemlidir.

Yiyeceklerin pişirilmesinin sebebi, sindirilip emilmesini kolaylaştırmaktır. Bu arada hastalığa sebep olan mikroplar da ölür. Pişirme olayından sonra çiğneme de, mekanik bir parçalamadır. Pişirme metodları, kaynatmak, haşlamak, kavurmak, kızartmak ve ısgara yapmaktır.

YOĞUNLUK (Özgül ağırlık), bir cismin birim hacminin ağırlığıdır. Birim hacim, birim sistemine göre değişir. Çoğunlukla sm. veya m. küp kullanılır. Buna göre bir cismin 1 sm. küpünün gram cinsinden ağırlığına, o cismin özgül ağırlığı denir. Yoğunluk, cisimleri ağırlık bakımından karşılaştırmaya yarar.

YOĞURT, sütün mayalanması ile elde edilen bir besin maddesidir. İnek, koyun, keçi veya manda sütünden yapılır. Önce süt kaynatılıp, ılık hale gelinceye kadar beklenir. Maya olarak içine bir miktar yoğurt katılır. Mayalanmayı bazı mikroorganizmalar sağlar. Yoğurda has kokuyu sağlayan mikroorganizma, «bacillus bulgaricus» tur. Yoğurdun bakterileri öldürücü etkisi vardır. Sindirimi kolaylaştırır. Protein, yağ, karbonhidrat ihtiva eder.

YOKOHAMA, Japonya'nın önemli şehirlerinden biridir. Nüfusu: 2.652.000'dir. Hondo adası üzerinde kurulmuştur. Ülkenin ayrıca önemli bir limanı ve endüstri merkezidir. Çelik eşya, otomobil fabrikaları, petrol rafinerileri başlıca endüstri tesisleridir.

YOL (Bak: KARAYOLLARI)

YOMRA, Trabzon iline bağlı 25.014 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 207 km.²'dir. İlçe arazisi, Zigana'lardan, Kalafka dağının güney - kuzey doğrultusunda uzanan dar vadileri kaplar. Bu vadilerde birçok akarsu vardır. Dağlık kesimleri ormanlarla kaplıdır. Doğu Karadeniz iklimi bütün ilçeye hâkimdir. Küçük bahçe tarımı yapılır. Patates, mısır, fındık, armut yetiştirilir. Kerestecilik de ilerlemiştir.

3.836 nüfuslu ilçe merkezi Dirona kasabası, Trabzon - Rize karayolu üzerindedir. Deniz kıyısında kurulmuştur. Ulaşımda daha çok deniz yolu tercih edilir.

YONCA, baklagillerden bir tarım bitkisidir. Hayvan yemi olarak kullanılır. Bileşik çiçekler açar. Çiçekleri çok çeşitli renklerdedir. Kırlıklarda kendiliğinden yetişir. Tohumu ihraç edilir. Çok uzun ömürlüdür.

YONTMA TAŞ DEVRİ, tarihte, Taş çağının bir bölümüdür. Başlangıçta taşları olduğu gibi kullanan insan, zamanla taşı yontarak biçim vermiş, bunlarla silâh ve basit araçlar yapmayı başarmıştı. Bugün yontma taş devrinden kalan mızrak uçları ve çeşitli silâhlar vardır.

YORTU (Bak: BAYRAM)

YOSUNLAR, çiçeksiz bitkilerden, denizlerde ve tatlı sularda yaşayan bitkilerdir. Beş takıma ayrılırlar. Hepsinde de, renkleri ne olursa olsun, klorofil denen madde vardır. Kendi besin maddelerini de klorofil sayesinde hazırlarlar. Spor veya döllenmiş yumurta ile çoğalırlar. Çok çeşitli şekilleri vardır.

Kırmızı yosunlar denizlerin 50 - 100 m. kadar derinliklerindedir. Esmer yosunlar kayalara yapışık halde yaşarlar. Fukus, en çok raslanan örneğidir. Bunlardan iyot, brom ve sodyum elde edilir. Diyatome'ler, tatlı ve tuzlu sularda yaşayan tek hücreli yosunlardır. Dinamit imalinde kullanılır. Yeşil ve mavi yosunlar da vardır.

Son yıllarda yosunlardan tarım, doktorluk ve besin maddeleri endüstrisinde yararlanılacağı anlaşılmıştır. Gübre olarak fayda sağladığı gibi, Japonya'da besin endüstrisinde geniş çapta kullanılmakta ve yosundan hazır, son derece besleyici olduğu söylenen yiyecekler yapılmaktadır.

YOZGAT, İç Anadolu bölgesinde 437.883 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 23.081 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 14.123 km.²'dir. Kuzeyinde Çorum, Amasya ve Tokat, doğusunda Sıvas, güneyinde Kayseri ve Nevşehir, güneybatı ve batısında Kırşehir ve Ankara illeri ile çevrilidir. Merkez ilçesinden başka, Akdağmadeni, Boğazlıyan, Çayıralan, Çekerek, Sarıkaya, Sorgun, Şefaatli, Yerköy adlı 8 ilçesi vardır.

İl arazisi engebeli olmakla beraber, bir yayla görüntüsündedir. Doğu kesiminde Sarıklı (2.075 m.), güneyinde Akdağ (2.272 m.) vardır. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlı geçer. Bitki örtüsü bakımından zengindir. Doğudaki dağ yamaçları ormanlıktır. En önemli akarsuyu, Delice ırmaktır. İl topraklarından geçen Yeşilırmak'ın kolu ise, Çekerek çayıdır. Ankara - Kayseri demiryolu, il toprakları içinden geçer. Karayolları da civar illerle bağlantısını sağlar.

İlin ekonomisi tarla tarımına, küçük baş hayvancılığa, orman ürünlerine dayanır. En çok buğday, patates, arpa ve mısır elde edilir. Afyon ve pancar da yetiştirilir. Meyvacılık gittikçe önem kazanmaktadır. Halıcılığı önemlidir.

Yozgat şehri, Yozgat çayının vadisinin yamaçlarında denizden 1.320 m. yükseklikte kurulmuştur. Karayolları iyi durumdadır. Ankara'ya 219, Sıvas'a 223 km. uzaklıktadır. En yakın demiryolu istasyonu, Yerköy'dür. Bir devlet hastanesi vardır. Şehir yolları yapılmaktadır. Tiftik keçisi üretimi önemlidir. Halk arasında kerestecilik, çömlekçilik ve halıcılık yaygındır. Demircilik ve dokumacılık da gelişme halindedir.

Yozgat, 15. yüzyılda Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Şehirdeki tarihî eserlerin en önemlileri, Büyük Cami ve saat kulesidir. Ayrıca Hititler'den kalma eserler, kuzeyde de ünlü Boğazkale ve Yazılıkale kalıntıları vardır.

YÖN, bir şeyin yüzlerinden herhangibirinin baktığı taraftır. Coğrafyada başlıca dört yön vardır: Kuzey, doğu, güney ve batı. Pusulanın icadı, yön bulunmasını kolaylaştırmıştır. Pusula yatay olarak yere konur ve iğne hareketsiz kalıncaya kadar dönmesi beklenir. İğnenin mavi ucu kuzeyi gösterir.

YÖNETKEN, Halil Bediî (1901 -), ünlü bir Türk müzikçisidir. Bursa'da doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Prag, Berlin ve Paris'te müzik öğrenimi yaptı. Yurda döndükten sonra Devlet Konservatuarı ve Gazi Terbiye Enstitüsü'nde öğretim üyeliğinde bulundu. Folklor çalışmaları ile dikkati çekti. Bu alanda yayınladığı eserleri vardır.

YÖNTEMBİLİM (Bak: METODOLOJİ).

YÖRÜK ALİ EFE (1896 - 1953), İstiklâl Savaşı kahramanlarındandır. Nazilli köylerinden birinde doğdu. Öğrenim görmedi. Askerliğini yaparken dağa çıkıp eşkiyalığa başladı. 1919'da Yunan işgali üzerine kurduğu çete ile Yunanlılara karşı savaştı. Adı Ankara'da duyuldu. «Aydın Millî Alayı» adı verilen birliği ile savaş süresince Yunanlıları oyaladı ve büyük zararlar verdi.

Yozgat'tan bir görünüş

YÖRÜKLER, Oğuz soyundan gelen göçebe Türkler'dir. 12. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır. Rumeli'ye geçirilenlerin dışında, diğerleri Halep, Maraş, Adana, Mersin dolaylarına göçebe olarak yerleşmişlerdi. Diğerleri ise aynı göçebe hayatını Vize, Tekirdağ, Selânik, Kocacık, Naldöken dolaylarında sürdürmüşlerdir.

Osmanlılar zamanında Yörükler «ocak» denen 30'ar kişilik gruplara ayrılmıştı. Kanun nazarında askerden sayılırlardı. Fakat savaşlarda kendilerinden daima geri hizmetlerde yararlanılmıştır. Barış zamanlarında devlete vergi de öderlerdi. Rumeli yörükleri arasında 17. yüzyıldan itibaren ahlâk bozulmuş, göçebe Çingenelere benzemeye başlamışlardır. 19. yüzyıldan itibaren de bunlar tamamen bölgedeki halkla kaynaşmış, göçebelikten uzaklaşmışlardır.

Anadolu yörükleri de 17. yüzyılda asayişi bozdukları için toplanarak Kıbrıs'a gönderilmişlerdir. Bu arada karşı koyanlar öldürülmüştür. Fakat bir kısmı gemilerde isyan çıkartarak, tekrar Anadolu'ya dönmüşlerdir. 18. yüzyıldan itibaren kendilerine gösterilen yerlere yerleşmeye, bir diğer Oğuz soyu olan Tahtacılarla kaynaşmaya başlamışlardır.

Yörükler İslâm görünmekle beraber, içinde geniş ölçüde Şamanlık devri izleri bulunan Alevî inanç ve törelerine bağlıdırlar. Halen batı ve güneybatıdaki ormanlık dağlarda yaşamaktadırlar.

Bir Yugoslav tipi

YUGOSLAVYA, bir Balkan devletidir. Kuzeyde Macaristan ve Avusturya, doğuda Bulgaristan ve Romanya, güneyde Arnavutluk ve Yunanistan, batıda Adriyatik

denizi, kuzeybatıda da İtalya ile çevrelenmiştir. Nüfusu: 19.511.000, yüzölçümü: 255.000 km.², idare şekli: Cumhuriyet,

Yugoslavya'da Mostar (Herzegowina) şehri

başkenti: Belgrat, dili: Yugoslavca, dini: Hıristiyan Ortodoks, küçük bir oranda da Katolik ve Müslüman, parası: Dinar'dır. 6 Federal Cumhuriyet'ten meydana gelmiştir. Bunlar: Sırbistan, Hırvatistan, Bosna, Hersek, Karadağ ve Makedonya'dır.

Ülke arazisi 4 bölgeye ayrılır: 1 - Güneydoğu Makedonya, derin vadilerle yer yer yarılmış yüksek dağlar ve alçak tepeler halindedir. Orta kesimi yayladır; 2 - Tarvis geçidinden Arnavutluk sınırına kadar Dinar Alpleri uzanır. Batıdaki kayalık yaylada dolin adlı koni biçimi çukur alanlar tarıma elverişlidir; 3 - Kuzeybatıda Slovenya Dinar Alpleri uzanır. İki sıradağ arasında aluvyonlu vadiler vardır. Otlak ve ormanlıklar çoktur; 4 - Kuzeyde ormanlar azalır. Kayalık dağlar başlar. Akdeniz ve Orta Avrupa ikliminin etkileri görülür.

Yugoslavya

En önemli akarsuları, Tuna, Drava, Sava, Drina, Bosna, Vardar'dır. Nehirler ulaşıma elverişli değildir. Ülkenin Dalmaçya kıyıları çok girintili çıkıntılıdır.

Halkın çoğunluğunu Sırp, Hırvat ve Slovenler teşkil eder. Ayrıca, Arnavutlar, Almanlar, Boşnaklar, Romenler, Macarlar, Türkler ve Karadağlılar yaşar. Bu azınlıklar nüfusun % 25'ini teşkil ederler. Türkler daha çok Makedonya bölgesinde toplanmıştır. Halkın çoğu kasaba ve köylere yerleşmiştir. Başkent Belgrat'tan sonra diğer önemli şehirleri, Ljubjana, Sarajevo, Üsküp, Rijeka, Split ve Niş'tir.

Yugoslavya'da eğitim meselesi halledilmiş gibidir. Ayrıca 5 üniversitesi, 11 sanat akademisi ve 150'yi aşkın sanat okulu vardır. 19. yüzyıldan sonra halk edebiyatı gelişme göstermiş, ünlü yazarlar yetişmiştir. Sırp, Makedonya ve Bosnalılar Rus, Hırvat ve Slovenler de Latin alfabesi kullanır.

Yugoslav ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık teşkil eder. Nüfusun onda 7'si de tarımla uğraşır. 1945'ten sonra kolektif çiftçilik yapılan Yugoslav topraklarında en çok mısır, buğday, arpa ve çavdar yetiştirilir. Hayvancılık çok ilerlemiştir. Afyon ekimi de önemlidir. Zengin maden kaynakları ve bunların işletilmeye başlanması, endüstrinin de gelişmesine sebep olmuştur. Ayrıca devlet de endüstriye öncelik tanıdığından halen Yugoslavya'da otomobil, makine, elektrik ve petrol sanayii çok gelişmiş durumdadır.

Sırplar ilk defa olarak 6. ve 7. yüzyıllarda bu topraklara yerleşmeye başlamışlardır. 9. yüzyılda Hıristiyanlığı kabul ettiler. 12. yüzyılda ilk Sırp krallığı kuruldu. 1389'da Osmanlılara yenilerek, Osmanlı egemenliğini kabul ettiler. 428 yıl süren Osmanlı egemenliği, 1804'te Kara Yorgiyeviç adlı bir liderin önderliğinde sarsıldı. 1817'de bir prenslik kurdular. 1882'de de krallık oldu. Balkan Savaşı'nda toprakları genişledi. Birinci Dünya Savaşı sonunda Avusturya - Macaristan İmparatorluğundan aldığı topraklarla daha da genişledi. Ülkedeki iç karışıklıklar, İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürdü. 1941'de Alman ve İtalyan ordularının işgaline uğradı. Kral Petro II, Londra'ya kaçtı. İşgal sırasında çeteciler, Almanları ve İtalyanları hiç rahat bırakmadılar. Kralcı Mihailoviç ve Komünist Tito arasındaki mücadeleden de Tito galip çıktı. 29 kasım 1945'te bir Komünist rejimi kurduysa da, hiç bir zaman Rusya'nın peyki haline gelmedi. Yugoslavya bugün de bağımsız politika izleyen Komünist bir cumhuriyettir.

YUKARI VOLTA (Bak: VOLTA).

YULAF, buğdaygillerden bir bitkidir. Başakları salkım gibi aşağı sarkar. Nemli ve ılık yerlerde yetişir. Kökleri 50 sm. kadar derine gider. Birçok çeşidi vardır. Çok kuvvetli bir besleyicidir. Hastalara ve çocuklara da verilir. Fakat genellikle hayvan yemi, özellikle at yemi olarak kullanılır.

YULUG TİGİN (? - ?), Köktürk yazıtlarının yazarıdır. Bu yazıtları Bilge Kağan'ın veziri Bilge Tonyukuk'un emriyle kaleme almıştır. Yazıtlarda duru ve akıcı bir Türkçe ile Türklerin Çin boyunduruğundan kurtuluşunu, Bilge Kağan'ın, Kül Tiğin'in, babaları Kutluğ Kağan'ın hizmetlerini, Türk devletinin ne emeklerle yeniden yükseldiğini anlatmıştır. Yazıtlar 3 tanedir. İlki 730'da Bilge Tonyukuk, ikincisi 732'de Bilge Kağan tarafından diktirilmiştir. Üçüncüsü ise 735'te, bir yıl önce ölen Bilge Kağan için yazılmıştır.

YUMURTA, değerli bir besin maddesidir. Özellikle tavuk yumurtasından besin olarak yararlanılır. Diğerleri ayrıca kaz yumurtası, ördek yumurtası diye belirtilir.

Tavuk yumurtasının ağırlığı 30 - 70 gr. arasında değişir. Ortalama 52 gr. olarak kabul edilir. Yumurta akı bir albümin eriğidir. % 36'sı sudur. Yumurta sarısı ise protein, yağ ve vitaminler bakımından çok zengindir. Proteinlerin en önemlisi «ovovitellin», yağların da «lesitin» ve «kolesterin» dir. Ayrıca demir, A ve D vitaminleri ihtiva eder. Bir yumurta 70 kalori verir.

Yumurta durdukça su kaybeder, yoğunluğu azalır ve bayatlar. Bayat yumurtalar suda batmaz, ışıkta bakıldığı zaman da içindeki hava odacığı görülür. Bayat yumurtanın çok fena kokusu, içine giren mikroorganizmaların etkisindendir.

Yumurtanın gelişme halindeki çocuklara, hastalara, yetişkinlerin beslenmesine çok faydası vardır. Rafadan ve az pişmiş yumurtayı sindirmek çok daha kolaydır.

YUMURTA, insan ve omurgalı hayvanların üremesi için gereken ve dişi üretim organının yaptığı maddedir. «Ovum» da denir. Dişinin yumurtalığında meydana gelir. Büyüklüğü, oğulcuğun vücut içinde veya dışındaki gelişmesine bağlıdır. Balıklar ve bazı daha ilkel yaratıklarda dişi yumurtalarını dışarı bırakır. Bunlar sonradan sperma'ya raslayarak aşılanırlar. Canlı doğuran hayvanlarda ise sperma ile yumurtalık, dişinin üretim organları içinde raslaşır. Oğulcuk tam gelişinceye kadar dişinin rahminde kalır. Canlı olarak doğar. Yumurtlayarak çoğalan hayvanlarda ise yumurta, dişinin üretim organları içinde aşılanır. Sert bir kabukla örtülü olarak dışarı çıkar. Uygun ortamda gelişir.

Oğulcuğu vücut içinde tutan canlılarda yumurta çok küçüktür. Ağırlığı 1/2 gr. kadardır. Bu yüzden insan ve memeli hayvanların yumurtaları ancak 1827'de Baer tarafından bulunabilmiştir. İnsan yumurtası 0,15 - 0,20 mm. büyüklüğündedir. Sitoplazması, çekirdeği, etrafında da bir zarı vardır.

YUMURTALIK, Adana iline bağlı 18.069 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 1.774 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 501 km.^{2}'dir.

İlçe arazisi, Çukurova'nın Akdeniz'e ulaştığı alanları kaplar. Kuzeyini Misis dağları örter. Akdeniz iklimi ilçeye hâkimdir. Halk geçimini tarımla temin eder. En çok pamuk yetiştirilir.

İlçe merkezi Yumurtalık kasabası deniz kıyısında kurulmuştur. Küçük bir limandır.

YUMURTAPİÇİ, bir göçebe kuştur. Göllerde ve su birikintileri kenarında yaşar. Kurtçuk, böcek, solucan, larvalarla beslenir. Başı kırmızımsı kahverengi, sırtı parlak siyahtır. Kuzeyde yaşayanlar kışın Akdeniz'e ve Kuzey Afrika'ya geçerler.

YUMUŞAKÇALAR, hayvanlar âleminde bir sınıftır. Genellikle suda yaşarlar. Vücutları yumuşaktır. Korunmak için çoğunun kabuğu vardır. Karındanbacaklılar, kafadanbacaklılar ve yassısolungaçlılar olmak üzere üç takıma ayrılırlar. Başlıcaları sümüklüböcek, ahtapot ve istiridyedir.

YUNAK, Konya iline bağlı 40.533 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 4.452 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 3.638 km.^{2}'dir.

İlçe arazisinin doğusu geniş düzlüklerle kaplıdır. Çevresi ise dağlıktır. Kurşunlu (1.578 metre) ve Bolkar (1.565 metre) en yüksek zirvelerdir. Güneybatısı ise ovalıktır. Kara iklimi bütün ilçeye hâkimdir. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir.

İlçe merkezi Yunak kasabası Konya'nın kuzeybatısında denizden 978 metre yüksekte kurulmuştur. Yüksek bir yayla üzerindedir. Akşehir'e 60 ve Konya'ya 240 km.'lik bir karayolu ile bağlıdır. Halk en çok buğday, arpa ve yulaf yetiştirir.

YUNAN DENİZİ, Akdeniz'in bir koludur. Kuzeyinde Otranto boğazı ile Taranto körfezi, doğusunda Yunanistan ve Arnavutluk, güneyinde Sicilya'nın güney ucu Passero burnu ile Matapan burnunu birleştiren hat, batısında da Kalaksiya yarımadası ile Sicilya vardır. Kuzey kesimleri sığ, güneyi derindir. Bazı yerlerde derinlik 2.000 metreye kadar iner. Akdeniz'de trafiğin en kesif olduğu yerlerdendir.

Yulaf

YUNANİSTAN, Balkanlar'da bir devlettir. Kuzeyde Arnavutluk, Yugoslavya ve Bulgaristan, kuzeydoğuda Türkiye, doğuda Ege Denizi ve Türkiye, güneyde Akdeniz, batıda da Arnavutluk ve Yunan denizi ile çevrilidir. Nüfusu: 8.800.000; yüzölçümü: 132.707 km.^{2}; idare şekli: Krallık; başkenti: Atina; dili: Yunanca; dini: Hıristiyan Ortodoks; parası: Drahmi'dir.

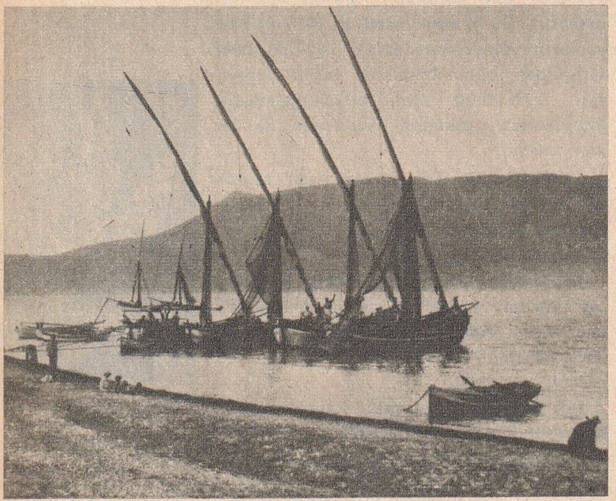

Korint Körfezi'nden bir görünüş

Bir Yunan köylü tipi

M.Ö. 5. yüzyıldan kalma bir Yunan vazosu

Yunanistan arazisi Akdeniz'e uzayan bir yarımada topluluğu ile küçüklü büyüklü bine yakın ada üzerine yayılmıştır. Balkanlar'ın en çöküntülü yerlerini kaplar. Kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Bu topraklar üzerinde birçok sıradağlar uzanır. Başlıcaları şunlardır:

1 - Makedonya dağları: Bir kısmı Bulgaristan'da, bir kısmı Yugoslavya'da kalmıştır. Yunanistan'da Rodoplar'ın güney ucu ve Halkidikya yarımadası üzerindeki dağlarla devam eder. En yüksek tepesi Athos (1935 metre) dağıdır. Yunanistan'ın en yüksek dağı ise Olimpos (2.918 metre)'tur.

2 - Siklat dağları: Bir volkanik sıradağlar zinciridir. Denizde kalan tepeleri, Ege adalarını meydana getirir.

3 - Pindus dağları: Sırbistan ve Arnavutluk'tan gelen kireçli dağların devamıdır. Aynı kesimde Te[illegible]'ya ve Lamya ovaları yer alır.

Ülkeye Akdeniz iklimi hâkimdir. Fakat batı kısımları, doğuya göre çok daha fazla yağış alır. Bitki örtüsü de Akdeniz iklimine göre gelişmiştir. Pindus dağlarının batısı, Makedonya dağlarının kuzeybatı kesimi ormanlıktır.

En önemli akarsuları Struma, Vardar, Mesta ve Vistrica nehirleridir, bunlar düzensiz sulardır.

Başkent Atina ve limanı olan Pire'den sonra en önemli şehirleri Selânik, Patras, Volos, Kavala, Kandiya, Kalamata, Gümülcine, Yanya, Korfu, Serez ve Dedeağaç'tır. Demiryolları, kara yolları ve hava yolları devletin elindedir. Avrupa ile bağlantısı oldukça iyidir. Fakat en önemli ulaştırma vasıtası, denizdir. Norveç'ten sonra nüfusuna oranla Avrupa'nın en büyük deniz ticaret filosuna sahip olan Yunanistan gemilerinin çoğu Liberya veya Panama bandırası altında çalışır. En önemli limanları Selânik, Patras, Korfu ve Pire'dir.

Yunan ekonomisinin temelini tarım teşkil eder. Fakat topraklarının verimsizliğinden ancak beşte biri ekilebilmektedir. Yetiştirilen tarım ürünlerinin başında kuru üzüm, zeytin, diğer kuru yemişler gelir. Buğday, arpa, çavdar, mısır da ekilir. Fakat tahıl üretimi yeterli olmadığı için dışarıdan buğday ithal eder. Şarap istihsali çok önemlidir. Tütünleri makbuldür ve dış piyasada kolay müşteri bulur. Hayvancılık, özellikle balıkçılık önemli bir geçim kaynağıdır. Çıkartılan madenlerinin önemlileri, bakır, çinko, kurşun, manganezdir.

Endüstri son yıllarda ekonomi hayatında daha etkili olmaya başlamıştır. Başlıca endüstri kolları Atina ve Pire çevresinde toplanmıştır. Gıda, dokuma, un, zeytinyağı ve sigara endüstrisi devamlı gelişme halindedir. Ayrıca turizm de önemli bir gelir kaynağıdır.

Yunan halkının çoğunluğunu Yunanlılar teşkil ederse de, İslam, Ulah, Arnavut ve Türk azınlıkları da önemlidir. İlköğretim mecburî ve parasızdır. Atina ve Selânik'te birer Üniversite vardır. Okuma - yazma bilmeyenler genel nüfusun yarısından biraz azdır. Basın hayatı gelişmiş durumdadır.

M. Ö. 5. yüzyıldan itibaren büyük Doğu ülkelerinin birer birer ortadan kalkmasından sonra, bugünkü Yunanistan'la çevresindeki adalar ve Ege kıyılarında Yunanlılar güçlü bir millet olarak ortaya çıkmışlardır. Eski Yunan tarihi, M. Ö. 3.000 yılında başlar. Ege Medeniyeti'nin Hititler, Frikyalılar ve Lidyalı'lardan sonra vârisi olmuşlardır. Kuzeylilerin akınları medeniyetin Yunanistan'a kaymasını hızlandırmıştır. Karışık ve efsanelere dayanan bir tarihleri vardır. Çeşitli adlarla anılmışlardır. Pelasç ve Hellen adları bunların en işitilenidir. Hellen'ler kendilerini Prometeus'un oğlu Dekaliyon'un Pyrrga'dan olan oğlu Hellen'in soyundan gelmiş farz ederlerdi. Gerçekte Yunanistan'a ilk yerleşenler, M. Ö. 2.000 yılının yarısında Rusya ve Kuzey Avrupa'dan inen Akalar ve İyonlar'dı. Akalar'ın Anadolu kıyılarına geçen ko-

lu da Egeliler diye anılmıştır. İyonlar ise Efes ve Miletos gibi uygarlık merkezi şehirler kurmuşlardır. Bunları Dorlar'ın göçleri takip etmiştir. Neticede ülkede şehir devletleri kurulmuş, bunlardan Atina ve İsparta büyük önem kazanmışlardır.

Bu şehir devletleri verimsiz topraklar yüzünden başka yerler aramışlar, sömürge şehirler meydana getirmişlerdir. Bu arada meydana çıkan sosyal ve siyasî kargaşalıklar, önce zenginlerin kuvvetlenmesine, sonra da diktatörlüklerin kurulmasına sebep olmuştur. Bütün dünyayı etkileyen Yunan uygarlığı ise M. Ö. 6. yüzyıldan itibaren parlamaya başlamıştır. Atina devrin bir sanat ve kültür merkezi olmuştur. Dünya çapında filozoflar, yazarlar ve bilim adamları bu sırada yetişmiştir. M. Ö. 490 yılında Marathon savaşını da kazandıktan sonra, Atina diğer devletler arasında lider durumuna geçmiş, Persler kesin olarak çekilmiştir. 50 yıllık bir barış devresinden sonra Atina ile İsparta arasında savaş çıkmıştır. Peloponez savaşları sonunda hâkimiyet İsparta'ya geçmiştir. Fakat kısa zamanda diğer devletler İsparta'nın zalim idaresine karşı ayaklanmıştır. Bu sırada Atina'da Sokrates, Platon, Aristoteles gibi filozoflar yetişmiştir.

Büyük İskender çağındaki Makedonya hâkimiyeti, onun ölümünden sonra Romalılar tarafından ortadan kaldırılmıştır. M. Ö. 146'da Yunanistan, Roma'ya katılmıştır. Roma imparatorluğunun Doğu ve Batı diye ikiye ayrılmasından sonra, Yunanlılar kısa zamanda Bizans'ı Yunanlılaştırmışlardır. Fakat aynı çağlarda Yunanistan çeşitli kavimlerin istilâsına uğramıştır. Ama kilisenin etkisi altında bu kavimlerin hepsi Rumlaştırılmıştır.

Yunanistan, 1460'ta Osmanlı Türklerinin eline geçmiştir. 370 yıl süren Türk egemenliği, 1829'da sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu'ya çıkan Yunanlılar, Türkiye'ye karşı büyük bir yenilgiye uğramışlardır. Anadolu bozgunundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar iç buhranlar devam etmiş, İkinci Dünya Savaşı'nda ise İtalyan ve Alman ordularının işgaline uğramıştır. Savaştan sonra da Komünist çetecilerle Kralcılar arasında kanlı bir iç savaş cereyan etmiştir. Ancak Amerika'nın yardımı ile 1952'de çeteler ortadan kaldırılmış ve krallık rejiminin devamı sağlanmıştır. Ama Kral Paul I'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Kral Konstantin'in de bir askerî darbe sonucu devrilmesi ve yurt dışına kaçması üzerine, Yunanistan bugün bir askerî cuntanın yönetiminde kalmıştır.

Yunanistan

YUNUS, balık biçiminde memeli bir deniz hayvanıdır. Balinagiller takımındandır. Yavrusunu suda canlı doğurur ve emzirir. Büyük denizlerde sürüler halinde yaşar. 12 kadar çeşidi vardır. Boyları 1,5 - 3 metre arasında değişir. Burnu kaz gagasına benzer. Balık yiyerek beslenir. Kuyruğu yataydır. Zaman zaman gemilerle yarış ederler. Olta, zıpkın veya tüfekle avlanır. Bizde eti yenmez. Yağı çıkarılır.

YUNUS EMRE (? - 1320 veya 1321?), Türk şiirinin en büyük şairlerinden biridir. Doğduğu yer gibi, nerede öldüğü de kesin olarak bilinmemektedir. Hayatı da efsaneleştirilmiş, bu yüzden kesin bir bilgi edinilememiştir.

Yunus'un Sakarya dolaylarında doğmuş bir Türkmen köylüsü olduğu sanılmaktadır. Okuma - yazma bilmediğinin söylenti olduğu, aksine sağlam bir medrese öğrenimi yaptığı anlaşılmış, tasavvuf bilgisinin geniş olduğu da ispatlanmıştır. Öğrenimini yaptıktan sonra, Şeyh Taptuk Emre'ye kapılanmış, uzun yıllar kendisine hizmet etmiş, etkisi altında kalmıştır. Şeyhin ya-

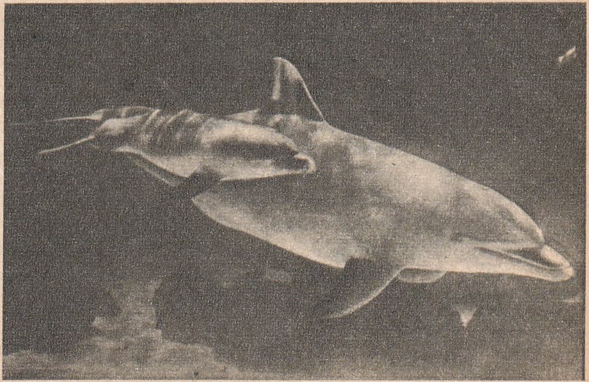

Yunus

M. Emin Yurdakul

Y. İzzettin

nında müritliğini tamamladıktan sonra, bir söylentiye göre onun emriyle uzun gezilere çıkmıştır. Konya'da mutasavvıf şair Mevlâna ile görüşmüş, sonra Şam'a kadar gitmiştir. Gezilerinden sonra doğduğu yere dönerek, ömrünü burada tamamlamıştır. Mezarı, Porsuk'un Sakarya'ya döküldüğü kavşakta, Sarıköy'dedir. Fakat Anadolu'da daha başka yerlerde de Yunus'un olduğu söylenen mezarlar vardır. Fakat bunu, şairin her sınıf halk tarafından benimsenmiş olmasında ve herkesin onu kendisine mal etme çabasında aramak gerekir.

Yunus Emre Türk şiirinin en lirik, derin, felsefe yönünden en sağlam şairlerindendir. Asıl gücü, tasavvufu halk diliyle geniş halk tabakalarına anlatabilmesindedir. Filozof - şair niteliğine ulusal unsurları birleştirmeyi de ustaca becermiştir. Nazımda şekle önem vermemiştir. Gerek hece, gerek aruz vezinlerini de kullanmıştır. Eserlerinin önemli bir kısmını ilâhi ve nefes şeklinde yazmıştır. «Risalet - ün Nushiyye» adında bir mesnevîsi, bir de divanı vardır. Kişiliği özellikle divanındaki şiirlerinde daha iyi görülür.

YUNUS PEYGAMBER, kutsal kitaplarda adı geçen bir peygamberdir. Asurlular zamanında yaşamış, bu ulusa gönderilmiştir. Fakat aslen İbranilere bağlıdır. Söylentiye göre Tanrı tarafından Asurluların başkenti Ninova'nın halkını uyarmaya gönderilmiştir. Fakat refah içinde zevke ve sefaya dalan Ninovalılar ona kulak asmamışlar, Yunus da kızarak Dicle'ye inmiş, bir gemiye binmiştir. Ancak gemi bir türlü kıyıdan ayrılmamıştır. Çünkü Tanrı tarafından peygamberlikle görevlendirilen Yunus, Tanrı'nın izni olmadan buradan ayrılamazdı. Gemide suçluyu bulmak için çekilen kur'ada Yunus çıkınca, o da kendisini suya atmıştır. Bu arada bir balık Yunus'u yutmuş, fakat Yunus, Tanrı'nın affına uğradığından, hazmedilemeyerek ağzından tekrar karaya çıkmıştır. İyileştikten sonra yeniden görevinin başına dönmüştür. Bu sırada Ninova için kara gün, korkunç bir fırtına ile başlayınca Tanrı ancak Hz. Yusuf'un yalvarmaları ile şehirlileri affetmiştir. Yunus da halka Tanrı'nın buyruklarını anlatmıştır. Ninovalılar Yunus Peygamber'in öğütlerine uydukları sürece mutlu yaşamışlardır.

YURDAKUL, Mehmet Emin (1864 - 1944), bir Türk şairidir. İstanbul'da doğdu. Askerî Rüştiye ve idadîlerde okudu. Hukuk ve Mülkiye'ye devam etti. «Fazilet ve Asalet» adlı küçük eseri büyük ilgi gördü. Küçük bir memuriyet aldı, sonra da Rüsumat Evrak Müdürü oldu. İlk şiirlerini bu sırada yazdı, ama pek ilgi görmedi. 1897 Osmanlı - Yunan savaşında Servet-i Fünun'da yayınlanan «Cenge Giderken» adlı şiirinin gördüğü ilgi üzerine bu türde yazmaya devam etti. Çeşitli valiliklerde bulundu. Meclis-i Mebusan'da mebus, Cumhuriyet'ten sonra milletvekilliği yaptı. İstanbul'da öldü.

Yurdakul, milliyetçi duygular, sade bir halk dili ile şiirlerini yazmıştır. Yalnız hece vezni kullanmış, Türkçe'ye ve sosyal konulara değer vermiştir. Bu yönden bir sanatçı olmaktan ziyade, daha çok bir önder ve idealist olarak kabul edilmiştir.

YURTTAŞLIK, belli bir toprakta, yurda ve birbirlerine kanunla ve geleneklerle bağlanan insanların toplum içindeki düzenidir. Yurttaşlığın şartları, yurdunu sevmek, diğer yurttaşların haklarına saygı göstermek, yurt savunmasına katılmak, vergi ödemek, kanun ve nizamlara uymaktır. Buna karşılık ırz ve canının korunmasını beklemek, özgürlük içinde çalışıp kazanmak, seçmek ve seçilmek de yurttaşların haklarıdır.

YUSUF AGÂH EFENDİ (Bak: AGÂH EFENDİ).

YUSUF HAS HÂCİP (11. yüzyıl), Türk uygarlık tarihinin ünlü kişilerindendir. Kutadgu Bilik adlı eserin yazarıdır. Bu eseri 1070'de tamamlamış, Hasan Hakan'a ithaf etmiştir. Eser 7.000 beyte yakındır, aruz vezniyle yazılmıştır. Yusuf'un hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Doğu Türkistan'ın Balasagun ilinde doğduğu sanılmaktadır. Ünlü eserinde felsefî ve sosyal görüşlerini açıklamıştır.

YUSUF İZZETTİN EFENDİ (1857 - 1916), bir Osmanlı prensidir. Babası Abdülâziz'in veliahtlığı sırasında, İstanbul'da doğdu. Hassas bir bünyesi vardı. Özel dersler aldı, bir süre de askerî okullarda okudu. 20 yaşında mareşalliğe terfi etti. Abdülhamit'in padişah olması üzerine diğer şehzadelerle birlikte göz hapsine alındı. İçkiye düşkünlüğü, asap bozukluğunu daha da artırmıştı. Sultan Reşat padişah olunca, Yusuf İzzettin Efendi de veliaht ilân edildi. Padişah olmayı çok arzu ediyordu. Fakat İttihatçıların buna hiç niyeti yoktu. Bu yüzden Enver Paşa ile arası iyice açıldı. 1916'da bilek damarlarını keserek intihar etti. Veliahtın öldürüldüğü hakkında söylentiler çıkarılmışsa da, bunlar zayıf bir iddiadan öteye geçmemiştir.

YUSUF PAŞA (1830? - 1875), bir Türk bestecisidir. Saray'da yetişti. Sultan Aziz'in çok takdirini görmüştür. Neyzendi. Mevlevî tarikatına mensup olarak özellikle saz eserleri besteledi. En başarılı saz beste-

cilerinden sayılır. Zamanımıza kadar kalan eserlerinin başlıcaları, Muhammes Neveser Peşrevi ile Neveser Saz Semaisi'dir.

YUSUFELİ, Artvin iline bağlı 41.304 nüfuslu bir ilçedir. Yüzölçümü: 2.327 km^2.' dir. 4 bucağı, 52 köyü vardır.

İlçe arazisi sarp, yer yer ormanlarla kaplı dağların yamaçları ile örtülüdür. Çoruh nehri dar ve dik yamaçlı bir vâdide akar. Kaçkar dağı 3.937 metre, Altıparmak dağı da 3.530 metredir. İklim kara iklimidir. Halk geçimini meyvecilik, tarım, kerestecilik ve taşçılıkla sağlar. Hayvancılık ikinci plandadır.

İlçe merkezi Vecanget kasabasının nüfusu 2.183'tür. İklimi ılıktır. Elektriği, suyu, ilk ve ortaokulu da olan kasaba, Erzurum - Artvin demiryolu üzerindedir.

YUVA (Bak: OKUL).

YÜCEL, Hasan Âli (1897 - 1961), bir Türk yazarı ve devlet adamıdır. İstanbul' da doğdu. Vefa idadisinin son sınıfında iken Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine askere alındı. Savaş dönüşü öğrenimine devamla Yüksek Öğretmen Okulu ve Edebiyat Fakültesi felsefe bölümünden mezun oldu. Bir süre öğretmenlik, Millî Eğitim Bakanlığı müfettişliği yaptı. 1935'te milletvekili seçildi. 1939'da Millî Eğitim Bakanlığı'na getirildi. Köy Enstitüleri'nin kurulmasında ve yabancı klasiklerin Türkçeye çevrilmesinde önemli rol oynadı. 1946'da siyasî hayattan ayrıldı. 1961'de Kurucu Meclis üyesi seçildi.

Millî eğitim konusu dışında şiir de yazan Yücel, makaleleri ile de dikkati çekmiştir. Başlıca eserleri: «Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış», «Dönen Ses», «Pazartesi Konuşmaları», «Sizin İçin», Dinle Benden» dir.

YÜEÇİLER, Çin'in Su-Çeo, Şa-Çeo, Şansi ve Kansu eyaletlerine yerleşmiş bir Türk boyudur. M. Ö. 4. ve 3. yüzyıllarda en parlak devirlerini yaşamışlar, sonradan Hiyungu'ların ülkelerine hâkim olması üzerine batıya göç etmişler, Tibet'in kuzeyine, İli ve Tarım ırmakları çevresine, Kâşgar, Fergana bölgelerine yerleşmişlerdir. M. Ö. 129'da Horasan'ı aldılar. Bir süre de Belh şehri başkentleri olmak üzere Kuşanlar adı altında hüküm sürmüşlerdir.

YÜKSEK FIRIN (Bak: DEMİR).

YÜKSEKOVA, Hakâri iline bağlı 20.065 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 2.768 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 581 km.^{2}' dir.

İlçe arazisi Doğu Anadolu'daki yüksek yaylaların güney ucunu kaplar. Çevresi yüksek dağlarla çevrilidir. Çıplak sırt ve yamaçlar tarıma elvermez. En yüksek yeri kuzeydeki Mordağ (3.619 metre)'dir. Başlıca akarsuları Nehil çayıdır. Sert bir kara iklimi ilçeye hâkimdir. Yolları iyi değildir. Halkı hayvancılık ve tarımla geçinir.

İlçe merkezi Yüksekova kasabası denizden 2.000 metre yükseklikteki Gevar ovasında kurulmuştur. Çölemerik'e kötü bir yolla bağlıdır. Türk - İran sınırından 40, Türk - Irak sınırından 78 km. mesafededir. Kışın yollar kapandığı için çevre ile bağlantısı kesilir.

H. Âli Yücel

YÜKSÜKOTU, ikiyıllık bitkilerden biridir. Bahçelerde ve dağlarda yetişir. Çok güzel çiçekler açar. Üç türü vardır. Bunlardan «digitalis purpurea» dan 1775'ten beri özellikle kalbe iyi gelen ilâçlar yapılmaktadır. Bunların en önemlisi «digitaline» dir.

YÜN, bazı evcil hayvanların vücutlarını örten yumuşak ve kıvırcık kıllardır. Dokumacılığın ham maddesidir. En çok koyun, keçi, lama ve devenin yününden yararlanılır. Önce havalar ısınınca hayvanlar kırpılır. Elde edilen yapağı satılır veya depoda saklanır. İpliklerinin uzunlukları koyunun cinsine göre değişir. Yünün inceliği, fiyat ve kaliteyi etkileyen faktördür. En ince merinos yünleri 16 mikrondur. 50 mikrona kadar çıkabilir. En ince yünler de hayvanın omzunda bulunur. Sıklığı sm.^{2}'de 1.200 - 9.000 arasındadır. Kimyasal yönden yünü meydana getiren başlıca madde, keratin'dir.

Yün dokumacılığı İspanya'da gelişmiş, 19. yüzyıldan itibaren bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Bugün yünlü dokumalar için en iyi ve çok koyun yetiştiren ülkeler sırasıyle Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Uruguay, Arjantin, Kanada ve Sovyet Rusya'dır. İngiltere'de de yün dokuma endüstrisi çok gelişmiştir.

YÜREK (Bak: KALP).

YÜRÜYEN MERDİVEN, büyük binalarda iniş çıkışı kolaylaştırmak için kullanılan, kendi kendine inip çıkan bir merdivendir. Basamaklar elektrik motorunun harekete getirdiği, dönen zincire bağlı olarak çıkar.

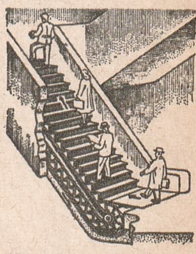

Yürüyen merdiven

YÜZ YIL SAVAŞLARI, İngiltere ile Fransa arasında, 14. yüzyılın ilk yarısında başlayıp, 15. yüzyılın ilk yarısına kadar süren seri savaşlardır. Savaşın başlıca sebeplerinden biri, İngiltere kralı Edward III'ün Fransa tahtı üzerinde hak iddia etmesidir. Savaşlar aralıklı devam etmiş, 50 yılı muharebeler, 60 - 61 yılı da barışla geçmek üzere 116 yıl sürmüştür.

İngiliz orduları Fransa'ya çıktıktan sonra Normandiya'yı işgal etmişler ve Paris yakınlarına kadar ilerlemişlerdir. Fransızların kısa süren başarılarından sonra, İn-

Yüzme yarışı

gilizler Calais limanını da alarak Manş'a hâkim oldular. Fransızların yenilgilerine ordunun disiplinsizliği de sebep oldu. Veba salgını dolayısıyle ara verilen savaşlar, 1356 yılında yeniden başladı. Prens de Gal ile İyi Jean'ın orduları Poitiers'de karşılaştılar. İngilizlerin antlaşma teklifinin reddedilmesi üzerine, Prens'in orduları Fransızları yenerek Kral ve oğlunu esir ettiler. Fransızlar Calais limanını da vererek, 1360'ta bir barış imzaladılar. İngiltere'ye götürülen İyi Jean ise 1364'te öldü.

Jean'ın oğlu Charles V, kaybedilen toprakların büyük bir kısmını geri aldıysa da, iç kargaşalıklar yüzünden yine zor duruma düştü. İmzalanan barışla Henri V aynı zamanda Fransa veliahtı oldu. İkisinin de ölümü üzerine, Henri VI, Paris'te; Charles VII de Bourges şehrinde kral ilân edildiler. Savaşlar yeniden başladı ve İngilizler Orleans şehrine kadar ilerlediler. Fransızlar ancak o zaman uyandılar. Köylüler ve halk da ayaklandı. Jeanne D'Arc adlı genç bir Fransız köylü kızı, İngilizleri kovmak için Tanrı tarafından görevlendirildiğini ilân ederek köylülerin başına geçti. Orleans'ı kurtardı. 1444'te İngilizler mütareke istediler. Charles de ordusunu toplayıp, Calais hariç ülkesini İngilizlerden temizledi. 1453'te sona eren yüzyıl savaşlarının en önemli sonucu Fransız ulusal birliğinin kurulmasıdır.

YÜZER HAVUZ (Bak: HAVUZLAR).

YÜZEY, cisimleri uzaydan ayıran dış kısımdır. Geometride teorik yüzeyler kullanılır. Geometrik yüzeylerin doğru ve eğrilerin uzaydaki hareketinden doğduğu kabul edilir. Doğruların hareketi düzlemsel yüzeyleri; eğrilerin hareketi de eğrisel yüzeyleri meydana getirir.

YÜZGEÇAYAKLILAR, ayakları yüzgeç biçimini almış memeli hayvanlardır. Fok, otari, mors, denizfilleri ve denizinekleri bu takımdandır. Genellikle soğuk denizlerin kıyıya yakın yerlerinde yaşarlar. Akciğerleri ile soludukları için sık sık su üstüne çıkarlar. Sürüler halinde dolaşır ve yavrularını dünyaya canlı getirirler.

YÜZME, bir su sporudur. İlk defa olarak 1837'de Londra'da açılan bir havuzda amatör bir spor dalı olarak uygulanmıştır. 1860'ta Arthur Trudgen adında bir İngiliz, Güney Amerika'da öğrendiği kulaç atmayı Avrupalılara öğretmiştir. Bugün en çok uygulanan «kravl» stili de, Avustralya'dan öğrenilmiştir. Ayakları vurmayı da Avrupalılara öğreten yine Avustralyalılar olmuştur.

Yüzme, 1896 Olimpiyatlarından beri Olimpiyat Oyunları programına alınır. Yüzme yarışları erkeklerde 100 metre, 400 metre, 1.500 metre serbest, 100 metre sırtüstü, 200 metre kurbağalama, 200 metre kelebek ve 4×100 metre bayrak yarışları dallarından ibarettir. Kadınlar da şu dallarda yarışır: 100 metre, 400 metre serbest, 100 metre sırtüstü, 200 metre kurbağalama, 100 metre kelebek ve 4×100 metre bayrak. Yüzme sporunda da amatörlük ve profesyonellik vardır.

Vücudu her tarafıyle işletmesi bakımından mükemmel bir spor sayılan yüzme, maraton denen uzun mesafelerde de yarış haline sokulmuştur.

YÜZYIL (Asır), yüz yıllık zaman süresini anlatmak için kullanılan bir tarih deyimidir. Yüzyıllar tamamlanmış olan değil, içinde bulunulan yüzyıla göre adlandırılır. Milâttan önceki yüzyıllar, Milâttan eskiye doğru gidildikçe, sonraki yüzyıllar da yeni zamanlara doğru yaklaştıkça büyür.

■

Z

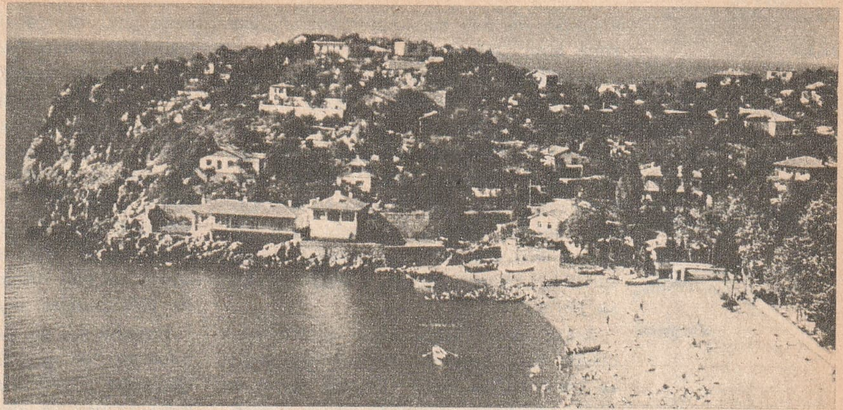

Zonguldak'ın genel görünüşü

ZAFER BAYRAMI (Bak: BAYRAM).

ZAGREP (Agram), Yugoslavya Federal Cumhuriyetleri'nden Hırvatistan'ın başkentidir. Ülkenin en önemli şehirlerindendir. Güneyinden Sava nehri akar. 11. yüzyılda kurulmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda büyük gelişme göstermiştir. Nüfusu 500 bindir. Üniversitesi, Güzel Sanatlar Akademisi, sanat galerileri vardır.

ZAĞNOS PAŞA (? - 1460), bir Osmanlı veziridir. Rus veya Sırp asıllı olduğu sanılır. İleri bir yaşta Müslümanlığı kabul ederek Osmanlıların hizmetine girmiştir. Nerede doğduğu da bilinmemektedir. Murat II'nin kızını alan Zağnos Paşa, kendi kızını da Fatih'le evlendirmişti. Fatih'in ikinci defa padişah oluşunda vezirliğe getirilmiş, İstanbul'un fethinde büyük yararlıkları görülmüştür. Çandarlı Halil Paşa'nın idamında büyük rolü olduğu söylenir. Trabzon'un fethinde de bulunmuş, Balıkesir'de Sancakbeyi iken ölmüştür.

Zağnos Paşa, çalışkanlığı, yapıcılığı ile tanınmıştı. Balıkesir'de birçok eserleri vardır.

ZAKKUM, zakkumgillerden zehirli bir bitkidir. Çiçekleri beyaz veya kırmızıdır. Büyüklükleri ve gösterişleri ile dikkati çeker. Kuruyan dere yataklarında kendi kendine yetişir. Saksılarda da süs bitkisi olarak büyütülür.

ZALOĞLU RÜSTEM, doğulu bir efsane ve masal kahramanıdır. Gerçekten yaşayıp yaşamadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Türkistan, İran, Azerbaycan, Anadolu ve Irak'ta büyük göçlerin toplum ve uygarlıkları kökünden sarstığı bir çağda yaşamış kahramanlardan biri olması mümkün görülmektedir. İranlılar tarafından da benimsenmiştir. Her iki taraf da onu iriyarı, ustaca silâh kullanan ve sayıca üstün düşmanları yenen biri olarak göstermiştir.

Zaloğlu Rüstem konularının en yaygın olanı şudur: Zaloğlu babasının çalınan kılıcını bulmak için Şiraz'dan Semerkant'a giderken, yiğitlerden Demir Pehlivan'ın kızını sever. Kızı almak için Demir Pehlivan'ın şartına uyarak düello ederken, Demir hastalanır. Zaloğlu da ona iri bir aslanı yenip kanını getirir. Demir Pehlivan iyileştikten bir hafta sonra ölür. Rübab'la Zaloğlu evlenirler. Yiğit damat intikam için gelen Pontus kralı ve 20.000 askeri ile dövüşür. İyi kılıç kullanan eşinin de yardımı ile düşmanı yener. Mutlu bir ömür sürerler.

ZAMAN, bir ölçüdür. Ayrıca uzaklık, yakınlık, geçmiş ve gelecek anlamlarını da belirtir. Eski çağlardan beri zamanı ölçmek için uğraşan insanlar, yıllar, aylar ve nihayet saatleri ölçmeyi bulmuşlardır. Saat de gölgesini yere vuran ağaçtan, çağımızdaki modern saatlere kadar uzun bir gelişme geçirmiştir. Eskiden her şehir ayrı bir zaman kullanırken, sonradan zamanlar millîleştirilmiştir. Türkiye zamanı, Greenwich zamanından 2 saat ileridir.

ZAMBAK, zambakgillerin örnek bitkisidir. İri çiçekler açar. Süs bitkisi olarak yetiştirilir. 80 çeşidi vardır. Yumrulardan yetişir. Çiçeklerinin renkleri çok çeşitlidir. En güzel zambaklar Tibet ve Himalayalar'da elde edilir.

Zambakgiller, birçeneklilerden bir familyadır. Lâle, çiğdem, pırasa ve soğan bu familyadandır.

ZAMBEZİ, Afrika'da bir nehirdir. Büyüklük bakımından dördüncüdür. Uzunluğu 2.600 km.'dir. Güney Afrika'dan çıkar, aldığı kollarla büyüyerek, Mozambik'te Hint Okyanusu'na dökülür. Dev Victoria çavlanı, bu nehir üzerindedir. Aşağı

Zambak

kısımlarında 600 km.'lik bir bölümü ulaşıma elverişlidir.

ZAMBİYA, Afrika'da bir devlettir. Kuzeyde Kongo ve Tanzani, doğuda Malavi, Mozambik, güneyde Rodezya, batıda Angola ile çevrilmiştir. Nüfusu: 3.710.000, yüzölçümü: 746.169 km.^{2}, idare şekli: Cumhuriyet, başkenti: Lusaka (138.000); dili: Bamba, Nyanja, Lozi gibi yerli dilleri ve İngilizce; dini: Müslüman, Hindu, Hıristiyan ve yerli dinleri; parası: Zambia sterlini'dir.

Zargana

Arazisi önemli engebelikler göstermeyen ülkede halk geçimini hayvancılık, tarım ve madencilikle sağlar. En çok mısır ve tütün yetiştirilir. Özellikle bakır madenleri ülkenin ekonomisinin temelini teşkil eder. Bakır üretiminde dünya ihtiyacının 1/10'u buradan karşılanır.

Rodezya - Niyasaland Federasyonu'nun 1963'te dağılması üzerine bağımsız bir cumhuriyet olarak 1964'te kurulmuştur. İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlıdır.

ZAMK, yapıştırıcı bir maddedir. Genellikle bütün yapıştırıcılar için bu ad kullanılır. Aslında zamk, sadece reçinadan yapılan yapıştırıcılara verilen addır. Akasya ve sütleğen gibi ağaçların kabuğundan sızan camsı maddelerden elde edilir. Kâğıt ve mukavva yapıştırmakta kullanılır.

ZANZİBAR (Bak: ZENGİBAR).

ZARA, Sıvas iline bağlı 56.863 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 7.661 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 2.456 km.^{2}'dir. İlçenin ortasından geçen Kızılırmak, araziyi derin bir vadi ile ikiye ayırmıştır. Kızılırmak'ın diğer kolları ile toprakları iyice sulanır. Vadinin kuzey ve güneyindeki dağlar ise dik ve çıplaktır. Kara iklimi görülür. Halk geçimini hayvancılık ve tarımla sağlar. En çok buğday, arpa, patates, soğan, sarmısak yetiştirilir.

İlçe merkezi Zara kasabası Harman suyunun vadisine kurulmuştur. Denizden 1.450 metre yükseklikte. Elektrik ve su tesisleri vardır. 71 km.'lik bir yolla Sıvas'a bağlıdır. 39 km. batıdaki Hafik ve 38 km. doğudaki İmranlı kasabaları ile Zara arasında düzgün bir karayolu vardır.

ZARGANA, ince, uzun, alt ve üst çeneleri son derece sivri bir balıktır. Vücudu ince pullarla kaplıdır. Akdeniz, Karadeniz ve Marmara'da çok bulunur. Eti izmariti andırır. Nisan, mayıs ve haziranda yumurtlar. Ortalama 40 - 50 sm. boyundadır. 70 sm. uzunluğunda olanları vardır.

ZATÜELCENP (Plörezi), akciğer zarı iltihaplanmasıdır. Plevra boşluğu, kapalı bir torba gibidir. Mikroplar buraya kan veya lenfa yolu ile, ya da komşu dokulardan gelir. İltihaplanma halinde, plevra zarı saydam ve esnek özelliğini kaybeder. Kalınlığı 1 - 2 sm.'yi bulabilir. Zarlar arasında su toplarsa, buna sulu zatülcenp, toplamazsa kuru zatülcenp denir. Kurusu soluk almada yan ağrısı, ateş, öksürük, halsizlik, iştahsızlık ve zayıflama ile kendisini belli eder. Sulusunda da kırıklık, öksürük, sinsi ateş, titreme, şiddetli yan ağrısı, anî ateş fırlaması görülür. Toplanan su birkaç hafta veya 5 - 6 ay kalabilir.

Hastalık her iki halde de kendisini ateş, soluk darlığı, öksürük, gece terlemesi ve iştahsızlıkla belli eder. Toplanan su gerekirse şırınga ile alınır. Sebep % 90 tüberkülozdur. Ayrıca romatizma, zatürree, frengi, kanser, kalp yetmezliği, nefrit, siroz ve göğüs tümörleri de plevrada su toplanmasına sebep olabilir.

Sebep yüzde 90 tüberküloz olduğuna göre, tüberküloz tedavisi uygulanır. Besin olarak vitamini, kalorisi, proteini zengin maddeler alınmalıdır. Sebep tüberküloz değilse, mikrobun cinsine göre ilâçlar alınır.

ZATÜRREE, (Pnömoni), bazı bakteri ve virüslerin akciğerde meydana getirdikleri bir hastalıktır. Bu mikroplar kan suyu ve hücrelerinin akciğer dokusunda ve boşluklarında toplanmasına, dolayısıyle iltihaba sebep olurlar. Ağır bir enfeksiyon hastalığıdır. Daha çok soğuk ve ılık iklimlerde görülür. Mikroplarına göre şu çeşitleri vardır: a) Pnömokok, b) streptokok, c) trafilokok, d) Friedlander basili, e) enflüenza, f) tüberküloz, g) virüs pnömonileri.

İltihabın şekline göre de, lober pnömoni, bronko pnömoni, aspirasyon pnömonisi çeşitleri bilinir. Müzmin hastalıkların sebep olduğu zatürreeye de, hipostatik pnömoni denir.

Pnömokoklar tarafından meydana getirilen zatürree, en yaygın olanı ve sık görünenidir. Bu mikroplar insan boğazında yaşarlar. Salgınlara sebep olmazlar. Hastalık birden, şiddetli bir terleme, yan ağrısı ve ateşle başlar. Solunum hızlanır ve rahatsızlaşır. Dil paslanır, dudak uçuklar. Çocuklarda karın ağrısı yapar. Öksürük nöbetleri sıklaşır ve sertleşir. Sinir belirtileri de görülebilir. Çocuklarda menenjiti hatırlatan kasılmalar olur. Kusma ve ishal de görülebilir.

Ateş bir hafta, on gün devam ettikten sonra normale dönmeye başlar. Ağır vakalarda ateş düşmez ve kalp ihtilâtları ile ölüme sebep olabilir. Başlıca ihtilâtları, zatülcenp, kalp zarı ve içi iltihaplanması, menenjit, damar tıkanmaları, nefrit, orta

kulak iltihabı. Yaşlılarda sinsi seyreden hastalık, çok tehlikeli olabilir.

Sülfamit ve penisilin, zatürreenin tedavisinde çok olumlu bir sonuç yaratmıştır. Aureomisin ve terramisin de hastalığın tedavisinde çok etkili olmuştur. Hasta tam istirahat etmeli, odası havalandırılmalı, oturur vaziyette yatmalıdır. Yemekler şekerli ve kalorili olmalıdır. Zatürree antibiyotiklere direnç gösterdiği takdirde serum tedavisi de uygulanır.

ZEAMET (Bak: TİMAR VE ZEAMET).

ZEBRA, attan küçük, postu kaplana benzeyen bir hayvandır. Tekparmaklılardandır. Afrika'da, kalabalık sürüler halinde yaşar. Sırtındaki çizgiler sarımtrak ve esmer renktedir. Çevik bir hayvandır. Keskin gözleri ve kulakları sayesinde vahşî hayvanları çok uzaktan sezer. Yavrularını ve hastalarını ortalarına alıp, yırtıcı hayvanlara karşı çifteleri ile kendilerini savunurlar. Bazı türleri yavaş yavaş tükenmektedir.

ZEBRA BALIĞI, iskorpitgillerden bir balıktır. Çok iri bir sırt yüzgeci vardır. Göğüs yüzgeçleri de çok büyüktür. Vücudu siyah - beyaz yollarla kaplıdır. Dikenleri zehirlidir. Pisboğaz denecek kadar iştahlıdır. Canlı balıklar kadar, ölü balıkları da yer.

ZEBU, bir sığır türüdür. Asya'nın tropikal bölgelerinde yaşar. Kürek kemiklerinin hizasında, orta büyüklükte bir hörgücü vardır. Hindistan ve Malezya'da yabanî türleri bulunur. Çok eski çağlarda Mısır'a getirilerek üretilmiştir.

ZEBUR, dört kutsal kitaptan biridir. Tevrat'ın bir parçası kabul edilir. Hz. Davud'a vahyolunmuştur. Sonradan başka metinlerle karışmıştır. Hıristiyanlığın doğuşundan sonra Latince'ye ve birçok yabancı dillere de çevrilmiştir. Birçok batılı şair, ressam ve müzisyene ilham kaynağı olmuştur.

ZEHİR VE ZEHİRLENME, vücuda girdikleri zaman organ ve sistemlerde çeşitli arızalara sebep olan maddelere denir. Zehirin belirtileri de, zehirlenmedir. Bir defada ve çok alınan zehirin belirtisi, «had zehirlenme», azar azar ve devamlı alınan zehirin belirtisi de, «müzmin zehirlenme» olarak nitelenir.

Zehirlenmelerin genel tedavisinde şu yol uygulanır:

1) Kusturma, mide yıkama, barsakları müshil veya lavmanla boşaltma ile zehiri dışarı atmak; 2) Zehiri vücut içinde gidermek için panzehirler kullanmak (tanen, tıbbî kömür, süt, yumurta akı gibi);

Zebra

3) Meydana çıkan arızalara karşı ilâç, sıcak tutma, kan verme, sunî teneffüs yaptırmak.

Zehirlenme olayları sebep olan maddeye göre şöyle sıralanır:

1) **İlâç ve kimyasal maddelerle zehirlenme**: a - Alkol zehirlenmesi: Metil alkol zehirlenmesi enderdir. Zehirlenme halinde görme bozukluğu, yüzde kızarma, sarhoşluk görülür. Tedavi için % 5 bikarbonat dö sud ile mide yıkanır. Etil alkol zehirlenmesinde alınacak miktar şahsa göre değişir. Kandaki alkol miktarı % 0,50'yi geçerse, ölüm olur. Tedavi için mide yıkanır, koyu sade kahve verilir.

Zebra balığı

b - Nikotin zehirlenmesi: Had zehirlenme ender görülür. Belirtileri, sindirim yolunda yanma, bulantı, kusma, karın ağrısı, ishaldir. Ruhî durum da bozulur. Felçler görülebilir. Tedavi için mide tanen veya potasyum permanganat ile yıkanır. Ağızdan tıbbî kömür verilir.

c - Karbon monoksit zehirlenmesi: CO gazı hemoglobine kuvvetle bağlandığı için, % 0,1 yoğunluğunda olsa bile öldürücüdür. Kaza veya intihar sonucu görülür. Havagazı, mangal, maden kömürü, egzos boruları başlıca kaynaklarıdır. Baş ağrısı ve dönmesi, kulak çınlaması, bulantı, kaslarda gevşemeyle başlar. Hasta komaya girerek ölür. Tedavi için, zehirlenen derhal temiz havaya çıkarılmalı, sunî teneffüs yapılmalı ve oksijen verilmelidir.

Zebu

d - Civa zehirlenmesi: İntihar etmek için alınan süblime ile görülür. Suyla alınırsa, çabuk kana karışacağı için daha tehlikelidir. Tedavi için mide yıkanır. İmkân yoksa, yumurta akı karıştırılmış su, süt veya karbonatlı su içilerek kusturulur. Sanayide çalışanlarda da müzmin zehirlenmeler görülür.

e - Kurşun zehirlenmesi: Sanayi kollarında çalışanlarda görülür. İshal, kasılma, solunum ve dolaşım felci, karın ağrıları ile belirir. Tedavi için mide yıkanır.

f - Gümüş zehirlenmesi: Seyrek görülür. Gümüş nitrat alındığı zaman had ze-

Zekâi Dede

hirlenme meydana gelir. Genel zehirlenme tedavisi yapılır.

g - Bakır zehirlenmesi: Asit etkisi gösteren bazı yiyeceklerin, iyi kalaylanmamış kaplarda kalması ile meydana gelir. Mide yıkamak veya şahsı kusturmak yeterlidir.

h - Potasyum klorat zehirlenmesi: Barut ve kibrit endüstrisinde görülür. Solunum güçlüğü, morarma, yeşil kusma, ishalle dikkati çeker. Mide yıkanıp, kan ve oksijen vererek tedavi edilir.

i - Siyanür zehirlenmesi: Hücrenin oksijen almasına engel olan bir zehirdir. Anide veya birkaç saat içinde öldürücü olur. Zehirlenme solunum yolu ile olmuşsa, şahıs temiz havaya çıkarılır. Ağızdan olmuşsa, mide yıkanır, panzehir verilir.

j - Arsenik zehirlenmesi: Arseniğin bileşikleri çok zehirlidir. Cinayet ve intiharlarda görülür. Tedavi için mide yıkanır, hasta kusturulur ve panzehir verilir.

k - Fosfor zehirlenmesi: Fosforlu fare ve böcek ilâçları sebep olur. Kusma, karın ağrısı, ishal ile belirir. Hastanın kusmuğu sarmısak kokar ve karanlıkta ışık verir. Böbrek yetmezliği ölüme sebep olur. Tedavi için hasta kusturulur, mide yıkanır. Lavman yapılır. Yağlı madde verilmez.

l - İyot zehirlenmesi: 20 - 30 gram tentürdiyot öldürücüdür. Fakat alındığı zaman çok defa kusturur. **Belirtileri,** boğazda yanma, midede kramp, ishal, dolaşım iflâsıdır. Tedavisi için mide yıkanır. Yumurta akı ve bol unlu çorba verilir.

m - Asitlerle zehirlenme: Mide derhal yıkanmalıdır. Aradan birkaç saat geçmişse, mide delinmesine sebep olacağı için yıkanmadan vaz geçilir.

n - Striknin zehirlenmesi: Aralıklı genel kasılma, titreme ve kramplarla belirir. Ağız yolundan alınmışsa hasta kusturulur. Kramplara karşı kloral, morfin, bromür verilir. Gerekirse sunî teneffüs yapılır.

o - D.D.T. zehirlenmesi: Ağızdan alınacak 5 gramdan fazlası zehirleyicidir. Mide yıkanır, lavman yapılır ve müshil verilir.

Bunlardan başka alkaliler, barbitürikler, petrol ve benzin, anilin de zehirlenmelere sebep olabilir.

2) **Besin zehirlenmeleri:** Sebep, besinlerde üreyen stafilokok ve proteus gibi mikroorganizmalardır. Genel tedavi, kusturma, mide yıkama, lavman, kan nakli ve belirtilere göre ilâçtır. Başlıca besin zehirlenmeleri şunlardır: a - Mantar zehirlenmesi: Mantarın içindeki muskarin adlı madde sebep olur. Karaciğer yetmezliği hastayı komaya sürükler. Tedavi için mide yıkanır, lavman yapılır, kalbi destekleyici ilâçlar verilir. Panzehiri atropin'dir.

b - Çavdar mahmuzu zehirlenmesi: Çavdarın üzerinde yaşayan bir parazit bu zehirlenmeye sebep olur. Kasılma ve damar daralmasına karşı ilâç verilir.

c - Botulismus zehirlenmesi: Konservelerde üreyen bir basilin sebep olduğu olaydır. Basile karşı serum yapılır.

3) **Hayvansal zehirler:** a - Kantarit zehirlenmesi: Kantarit bazı ağaçlarda yaşayan bir böcektir. Bunların kurutulmasıyle cinsî isteği artıran ilâçlar yapılır, yakı olarak da kullanılır. Bu amaçla ağızdan alındığı zaman, zehirlenmeye sebep olabilir. Belirtileri nefrit ve idrar yolları iltihabıdır. Tedavi için mide yıkanır. Süt içirilir. Sıcak banyo yaptırılır.

b - Zehirli örümcekler: «Büyü» örümceğinin sokması çok tehlikelidir. Karın gerginleşir ve şiddetli ağrılar başlar. Tansiyon yükselir. Bulantı ve kusma görülür. Tedavi için damara kalsiyum yapılır. Sokulan yer amonyak veya parmanganat ile yıkanır.

Bunlardan başka bazı zehirli keneler, kırkayak, akrep, arı ve yılan sokmaları ile, trakunya ve iskorpit balığı çarpması da zehirli tesirler yaratırlar. Hepsinin kendisine has tedavi usullerini bilmek ve bu hayvanlarla mücadele etmek en iyi korunma çaresidir.

ZEHİRLİ GAZLAR, insan sağlığına zararlı ve genellikle öldürücü olan gazlardır. Birçok çeşitleri vardır. Birinci Dünya Savaşı'nda bir silâh olarak kullanılmıştır. Zehirli gazlardan ancak maske takarak korunmak mümkündür. Aksi halde solunum organlarını, gözleri veya cildi tahrip ederek, ölüme kadar varan tesirler yaratabilirler.

ZEHRAVÎ, Ebu'l-Kaasım (? - 1013), ünlü bir Arap tıp ve kimya bilginidir. Endülüslüdür. En ünlü eseri, «At-Tasrîf» adlı tıp ansiklopedisidir. Birçok yeni hastalık ve tedavi usullerini bulmuştur. Avrupa'da Azaravius diye tanınmıştır. Eserleri çağında Latince ve İbraniceye çevrilmiştir.

ZEKÂ, insanlara has ruhî bir kabaliyettir. Bazı hayvanlarda da zekâ belirtileri görülürse de, hiç bir yaratıktaki zekâ, insan zekâsı ile kıyaslanamaz. İnsandaki yaratıcı iken, hayvandaki belirtiler içgüdü ile de izah edilebilir.

Psikoloji bilginleri zekâ konusunda tam bir fikir birliğine varmış değillerdir. Zekânın bir tarifi vudur: «Sebeple sonuç arasındaki ilgileri bulma, benzeyişleri ve anlayışları sezme kabiliyeti». Buna göre zekânın en belirli niteliği, hüküm ve yargıdır. Böyle zekâ da yalnız insana mahsustur.

Bazı bilginler de zekâ için şu tarifi ile-

ri sürmüşlerdir: «Kavrama, hatırda tutabilme, hatırlayabilme, hayal gücü, dikkat ve muhakeme yeteneklerinin birleşmesinden meydana gelmiş bir şey». Bu bir seviyedir ve insandan insana, yaşayıştan yaşayışa değişir.

Psikoloji, zekâyı şu çeşitlere ayırmaktadır: 1) Pratik zekâ (Yaşayışla ilgili işlerde kolaylık sağlayanlarda vardır); 2) Teorik zekâ (Bilginler ve düşünürlerde görülür); 3) Eleştirmeci zekâ (yapılan işlerin başarılı ve başarısız taraflarını çok iyi görenlerde vardır); 4) Yapıcı zekâ (içlerinden doğan güçle bir şeyler yapanlarda görülür); 5) Karma zekâ (Bütün tür zekâları kendisinde bulunduran kimselerde vardır).

Zekâ insanlarda ayrı ölçülerde olduğu için, insanlar da zekâ bakımından üçe ayrılırlar: 1) Az zekâlılar; 2) Orta zekâlılar; 3) Yüksek zekâlılar. Zekânın gelişmesinde çevre ve yetişmenin rolü varsa da, her şeyden önce yaradılışa bağlıdır.

Bugün insanların zekâlarını ölçmek için test denen metottan yararlanılmaktadır.

ZEKÂİ DEDE (1825 - 1897), bir Türk bestecisidir. Hayatını Mevlevihanede müzik icrası ve öğretimiyle geçirdi. Dr. S. Sezgi, Rauf Yekta Bey, Avni Konuk gibi değerli müzikçiler yetiştirdi. 117 eseri 3 cilt halinde İstanbul Konservatuarı tarafından yayınlanmıştır. 5 Mevlevî ayini de ayrı bir cilt halinde çıkmıştır. Eserlerinde Dede Efendi ile Eyüplü Mehmet Bey'in etkisi görülür. Saz eseri yoktur.

ZEKÂT, İslâmlığın beş şartından biridir. Hicret'in ikinci yılında ve oruçtan önce farz kılınmıştır. Hadîslerde zekâtın «Erkân-ı İslâmiyenin üçüncüsü» olduğu belirtilmiştir. Genel olarak zekât zengin ve hali vakti yerinde Müslümanların, seneden seneye mallarının kırkta birini fakir ve muhtaç Müslümanlara vermelerinden ibarettir.

Zekât, altın ve gümüş gibi değerli madenler, bunlardan yapılmış yüzük, küpe, bilezik, çatal, kaşık, bıçak, ibrik, leğen ve benzerleri ile, deve, koyun, keçi, inek ve manda gibi hayvanlar üzerinden verilir. Zekâtta her mal için ne kadar bir kısım verileceğine dair bir ölçü vardır. Buna «zekât nisabı» denir. Bugün zekât miktarları günün fiyat endekslerine göre Müftülükler tarafından hesaplanıp, Müslümanlara bildirilir.

Bulûğ çağına ermemiş olanlar, borçlular, malı ve kazancı ile önce kendisini ve ailesini geçindiremeyenler zekât vermezler. Zekât verilecek olanlar ise, fakirler, çalışamayacak durumda hasta olanlar, köleler, borcundan fazla nisaba sahip olmayan borçlular, her çeşitten yardıma muhtaç olanlar, yerinde zengin bile olsa, türlü sebeplerden parasız ve yolda kalmış olanlar. Zekât ayrıca hayır kurumlarına, okul, hastane ve askerî birliklere de verilebilir.

Zekât, İslâm dininin büyük özelliklerinden biridir. Bu yoldan insanlar arasındaki sefaletin önlenmesi garanti altına alınmak istenmiştir. Sosyal adalet kavramının en başarılı uygulamalarından sayılabilir. Fertler zekâ, güç ve imkânlar yönünden aynı seviyede olmadıklarına göre, üstün seviyedekiler, bu seviyeye ulaşmamış olanlara yardım ellerini uzatmakla, kendilerine bu imkânı bağışlayan Tanrı'ya da şükürlerini belirtmiş olmaktadırlar.

ZELZELE (Bak: DEPREM)

ZEMBİLLİ ALİ EFENDİ (1455? - 1525), bir Türk bilgini ve devlet adamıdır. Müderrislikten Şeyhülislâmlığa yükselerek aralıksız 23 yıl bu görevde kalmıştır. Yavuz gibi sert tabiatlı bir hükümdarla çekişmek cesaretini göstermiş ve onu etkilemeyi bilmiştir. 4 padişah devri yaşadıktan sonra, Kanunî'nin son zamanlarında vefat etmiştir. İstanbul'da, Zeyrek'te yaptırdığı mescidin yanına gömülüdr. En önemli hukuk eseri, «Muhtârâtu'l-Fetevî» adını taşır.

ZEMZEM, Kâbe'nin yakınında bir kuyu ve bu kuyunun suyudur. Kuyunun ne zamandan beri var olduğu kesin olarak bilinmemekte, suyu Hz. İbrahim'in veya onun eşi Hacer'le oğlu İsmail'in bulduğu söylenmektedir. Müslümanlığın çok eski çağlarından beri kutsal kabul edilen bir sudur. Suyun kurak yıllarda çekilip azalması, Müslümanlar arasında uğursuzluğa yorulur. Genellikle cennette akan bir suyun kolu olduğu kabul edilir. Hacca gidenler bu sudan bir parça alıp evlerine götürürler. Son nefesini verenlerin ağızlarına birkaç damla zemzem damlatmak gelenek halini almıştır.

ZENCEFİL, birçeneklilerin zencefilgiller familyasından otsu bir bitkidir. Sıcak ülkelerde yetişir. Güzel kokulu olur. Itırlı kök saplarından hekimlikte kullanılan bir yağ çıkarılır. Baharat olarak kullanılır. Şurubu ve tatlısı da yapılır.

ZENCİLER, insanların ayrıldığı üç ırktan biridir. Sadece bir ırkı değil, kara derili bütün insanları belirtmek için de aynı kelime kullanılır. Zenciler kara derili, kıvırcık saçlı, şiş dudaklı ve basık burunludurlar. Ana karakterini en az kaybetmiş ırk olarak bilinir. Vatanı Afrika kıtasıdır. Fakat eski çağlardaki göçlerle Güney Asya, Avustralya ve Okyanusya adalarına ya-

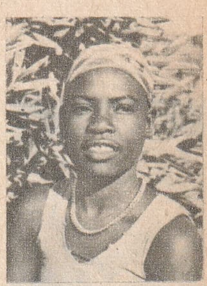

Malavili bir zenci tipi

F. von Zeppelin

yılmışlardır. Akdeniz adaları, kuzey ve güney Amerika ile Atlas Okyanusundaki adalarda da zenciler vardır. Bu arada zenci melezleri de vardır.

Zenciler başlıca şu soy dallarına ayrılırlar:

Afrika zencileri: Koyu kara, uzunca ve küçük kafalı, basık boylu, uzun kollu, kısa bacaklı olurlar. Liberya'daki Kru, Nijerya'daki İbo ve Ljav'lar bu soyun tipik örnekleridir. Aşağı Nil'de beyaz ırktan Hami'lerle karışmış zenciler yaşar. Kenya'da yaşayanlarda da bu karışmanın izleri görülür. Bu soya da «Nilotik» denir. Nil boyunda yaşayan Fellahlar da beyaz ırkla karışmışlardır.

Asya zencileri: Bunlar diğer ırklarla karışmış zencilerdir. Malay yarımadasında ve Yeni Gine ile Borneo'da yaşarlar. Çoğunlukla kısa boyludurlar.

Okyanusya zencileri: Burada yaşayan zenciler de hem sarı, hem de beyaz ırkla karışmışlardır. Bunlar da «küçük zenci» koluna bağlıdırlar. Avustralya yerlileri, dünyanın en geri kalmış insanlarıdır. Bugün Güney ve Kuzey Amerika'da da önemli sayıda zenci vardır. Fakat bunlar bu toprakların yerlisi değil, buraya köle olarak götürülenlerin torunlarıdır.

Dünyanın en geri kalan ırkı olarak kabul edilen zenciler, son yıllarda büyük bir gelişme içine girmiştir. Afrika'nın bağımsız devletlerden ibaret bir topluluk haline gelmesi, onların da yeni fikirlere açılmalarını sağlamıştır. Genellikle çalışkan, özellikle müzik ve spor alanında kabiliyetli insanlardır.

ZENDLER, İran'da saltanat sürmüş bir Kürt hanedanıdır. 1750'den 1794'e kadar iktidarda kalmışlardır. Başkentleri Şiraz'dı. Hanedanın kurucusu, Muhammed Kerim Han'dı. Üç kardeşi ile beraber imparatorluğu Avşar hanedanından koparmıştı. Sonuncu Zend şahı Lutf-Ali Han, Aka Mehmet Han Kaçar tarafından öldürülmüş, İran imparatorluk tacı tekrar Türklere geçmiştir.

Zengibarlı asker

ZENGİBAR, Hint Okyanusu'nda bir adadır. Nüfusu 307.000, yüzölçümü: 1.648 km.^{2}'dir. Ekvator bölgesinde bulunur. Önemli miktarda baharat yetiştirilir. Baharat ekimi ile ilgili endüstri kolları da gelişmiş durumdadır. Halkın çoğunluğunu Araplar teşkil eder. Hintliler ve Zenciler azınlıktadır. Arapça konuşulur. Zengibar şehri 64.200 nüfuslu bir limandır. Önemli bir durak yeri sayılır. 1890'da İngiltere himayesine giren ada, şimdi bağımsız bir devlet olmuştur. (Devlet için bak: TANZANYA).

ZENGÎLER, bir Türk hanedanıdır. Selçuklular'a tabi olarak saltanat sürmüşlerdir. Musul Atabeyleri diye de anılırlar. Haçlılara karşı verdikleri savaşlarla ün kazanmışlardır. Kurucusu İmadettin Zengî'dir. Urfa bölgesinde önemli bir krallık kurmuştu. 1146'da öldürülmesinden sonra yerine önce büyük oğlu, sonra ortanca oğlu geçtiler. Küçük oğlu Nurettin Mahmut ise Kuzey Suriye'de ayrı bir krallık kurmuştur. O da Haçlılara karşı savaşlarda büyük yararlıklar göstermiştir.

1262'ye kadar devam eden devlete, Musul'u işgal eden İlhanlılar son verdi. Zengîler'in diğer dalları da Eyyubîler'e katıldı.

ZENTA SAVAŞI, Osmanlılarla Avusturyalılar arasında cereyan eden bir savaştır. 1697'de, Sırbistan'da, Tisa ırmağı kıyısındaki Zenta şehri yakınlarında cereyan etmiştir. Savaş Osmanlıların yenilgisi ile sonuçlandı ve gerileme devrinin kapısını açmış oldu. Osmanlı ordusunun başında Sadrazam Elmas Mehmet Paşa, Avusturya ordusunun başında da Prens Eugene bulunuyordu. Avusturyalıların anî baskını yüzünden Osmanlılar 15 binden fazla kayıp verdiler. Ordu bozgun halinde ve güçlükle Belgrat dolaylarına çekilebildi. Avusturyalılar da Sava'yı aşarak Belgrat'a kadar yaklaştılar. Sadrazam Elmas Mehmet Paşa da savaş alanında ölenler arasındaydı.

Zeplin

ZEPLİN, havada istenilen tarafa götürülebilen bir balondur. Ferdinand von Zeppelin tarafından icat edilmiş, Birinci Dünya Savaşı'nda silâh olarak kullanılmıştır. Zeplin'in ilk denemeleri Amerika'da yapılmış, fakat ancak 1907'de saatte 60 km. hıza erişen balon gerçekleştirilmiştir. Yumurta biçimindeki bu hava gemileri alüminyum veya düralüminden yapılıyor, içine gaz dolduruluyordu. 2 veya 4 motorlu idi. Pilot yeri, gaz dolu balonun altındaydı. Boyları ise 150 - 180 metre arasında değişiyordu.

Zeplinler bir süre hava ulaştırma işlerinde kullanıldı. Silâh olarak da denendi. Fakat yolcu uçaklarındaki gelişme ve balonların sık sık tutuşup yanması yüzünden vuku bulan kazalar, zeplini kullanılmaz bir hale getirmiştir.

ZEPPELİN, Ferdinand von (1838 - 1917), bir Alman havacısıdır. Kendi adı ile anılan balonu yapmıştır. Prusya ordusu subaylarındandı. 1860 - 1864 Amerika İç Savaşı'na gönüllü olarak katılmıştı. Avrupa'ya dönüşünde de Prusya'nın, Avusturya ve Fransa'ya karşı yaptığı savaşlarda bulundu. 1891'de ordudan ayrıldı ve havacılığa merak saldı. İlk balonu 1900'de Amerika'da denedi. 1907'deki denemesi ise başarılı oldu.

ZERDALİ, gülgiller familyasından bir ağaç meyvesinin adıdır. Kayısıdan daha küçük ve biraz ekşidir. Pestili, reçeli, kompostosu yapılır. Kurutularak da satılır. Kurak bölgelerde, kumsal ve kıraç arazide de yetişir. Doğu ve güney Anadolu'da boldur. Yıllık üretim 40 - 50 ton arasında değişir.

ZERDEVA, kuzey ülkelerinde yaşayan bir hayvandır. Etobur memelilerdendir. Sansara benzer. Genellikle ağaçlar üzerinde yaşar. Tüyleri kahverengi ve yumuşaktır. Bu yüzden makbul olan kürkü için avlanır.

ZERDÜŞT, M.Ö. 1000 ile 700 yılları arasında yaşamış bir filozoftur. Onun düşünce tarzına da Zerdüştlük denir. Zerdüşt'ün hangi milletten olduğu hakkında kesin bilgi olmamakla beraber, genellikle Hintli sayılmaktadır. Yaygın olan kanaate göre Budizm'e karşı geldiği için Hindistan'dan kovulmuş, Türkistan'ın Belh şehrinde ortaya çıkarak prensiplerini yaymaya başlamıştır. Tepkiyle karşılanan bu fikirleri, bir din haline getiren ise, oğlu İsfendiyar'dır.

Zerdüştlük prensiplerinde eski Türklerin Şamanlık dini ile eski İran dininin etkileri görülür. Ayrıca tek tanrı fikrine ilk yöneliş Zerdüştlük'te vardır. Zerdüşt'e göre kâinata hâkim iki kudret vardır. Bunlar iyilik tanrısı Hürmüz ve kötülüğü temsil eden Ehrimen'dir. İkisi devamlı mücadele halindedirler. Zerdüştlük'te ahret inancı da kabul edilmiştir: Dünya ile ahret, bir köprüyle birbirlerine bağlıdır. Tapınakları ateş yakılan bir yerden ibarettir. Zerdüşt rahiplerine ise muz adı verilir. İran'da yayılmış, Sasanîler devrinde resmî din haline gelmiştir. Zerdüştler en büyük darbeyi Müslümanlar'dan yemişler, zorla İslâmiyeti kabule mecbur bırakılmışlardır. Müslümanlığı kabul etmeyerek Hindistan'a göçenler ise bugün hâlâ mecusî diye anılmakta ve Bombay çevrelerinde yaşamaktadırlar. Kutsal kitabının adı Zend'dir. Bunun şerh ve yorumlar eklenmiş hali de, zend - avesta diye anılır.

ZERRİN (Bak: NERGİS)

ZEUS, eski Yunanlılarda tanrılar tanrısıdır. Romalılar tarafından Jupiter diye anılmıştır. Saturn ile Rhea'nın oğludur. Girit dağlarında keçi sütü ile beslendi. Henüz bir yaşında iken babasının yardımına koşarak cinleri yendi, Titan'ı sürgün etti. Babasının kendisi ile dost olamayacağını anlayınca, onu da sürgüne gönderdi. Yer ve gökyüzünün hâkimi oldu. Tanrılar tanrısı olduğunu mücadele ederek herkese kabul ettirdi. Karargâhı Olimpos dağındaydı. Bu yüzden bütün yüksek tepeler Yunanlılar tarafından kutsal sayılmıştır.

Zeus

ZEYBEK, Ege dolaylarında köy ve çiftliklerde yaşayan Türklere verilen isimdir. Din ve karakter yönünden tipik Anadolu köylüsünü temsil ederler. Kendilerine has giyimleri vardır. Bu giyimde hâkim renkler açık ve koyu mavi, siyah, sarı ve kırmızıdır. Atılganlıkları, cesaretleri, haksızlığa karşı düşmanlıkları ile tanınırlar. Başkanlarına efe denir. Yardımcıları da kızan diye anılır. Osmanlı devrinde savaşlara hafif süvari olarak katılmış ve çok yararlı olmuşlardır. Kelimenin nereden geldiği ise kesin olarak bilinmemektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında şöhretlerine zarar getirecek davranışlarda bulunmuşlar, eşkiyalık yaparak iç güvenliği bozmuşlar, Kurtuluş Savaşı'nda ise büyük yararlıklar göstermişler, Cumhuriyet'ten sonra da kendi kendilerini tasfiye etmişlerdir.

Anadolu halk oyunlarının en güzel örneklerinden biri de, zeybek oyunlarıdır.

ZEYTİN, zeytingiller familyasından, meyvaları için yetiştirilen bir ağaçtır. Bu meyvalar yendiği gibi, yağı da çıkarılır. Bu bakımdan önemli bir endüstri bitkisidir. Ağacın boyu 2 - 8 m. arasında değişir. Kökleri çok derindedir. Akdeniz ülkelerinde yetişmesi için şartlar müsait olduğundan bol miktarda yetişir. Salkım durumunda beyaz çiçekler açar. Meyvası başlangıçta erik gibidir, olgunlaştıkça kararır. Etli kısmında % 25 oranında yağ vardır. Ağaç çok uzun ömürlüdür. 100 yıla kadar yaşayanları vardır.

Zeytin

Zeytin, killi ve kireçli, sıcak ve kuru, su geçiren topraklarda yetişir. Meyvalar, elle silkelenerek veya sopa ile vurularak toplanır. Yemeklik yeşil zeytinler olmadan, ağustos - eylül aylarında, yemeklik siyah zeytinler ise iyice olduktan sonra toplanır. Bir sıra zeytin, bir sıra tuz olmak üzere küfelere bastırılır.

Yağ elde edilecek zeytinler de silkilerek veya çırpılarak toplanır. İyice olgunlaşmış ve elle toplanmış zeytinlerden kaliteli yağlar elde edilir.

Zırh

Türkiye'de de kaliteli zeytin yetiştirilir. Yurdumuza en çok Ege ve Marmara bölgelerinde, Karadeniz'de Sinop'tan Polathane'ye kadar, güneyde Adana, Tarsus, Ceyhan, Urfa ve Maraş'ta yetiştirilir. Fakat en makbulleri Gemlik, Ayvalık ve Edremit'te elde edilir.

Zeytinden çıkartılan zeytinyağı, lezzetli ve sindirimi kolay bir besin maddesidir. Asit derecelerine göre sınıflandırılır. Doktorlukta da ilâç olarak kullanılır. Yurdumuzda yıllık zeytinyağı üretimi 150.000 tona yakındır.

ZEYTİNBURNU, İstanbul iline bağlı 102.874 nüfuslu merkez ilçelerinden biridir. Bir bucağı, mahallesi durumunda 6 köyü vardır. Yüzölçümü 12 km.²'dir.

İlçe arazisi az engebelidir. Küçük akarsuların vâdileri ile bölünmüştür. Düzenli yollarla komşu ilçelere ve demiryolu hatına bağlıdır.

Zeytinburnu, Bakırköy'ün bir bucağı iken 1957'de ilçe haline gelmiştir. Çok hızlı bir gelişme göstermiştir. Civardaki askerî fabrikalarla, deri fabrikalarının bu gelişmede etkisi büyük olmuştur. Ayrıca gecekondu yapımı gelişmeyi daha da yaygın ve hızlı hale getirmiştir. Şehircilik meselelerinin en önemlilerinden biri olan gecekondu mahallesi tipinin en iyi örneklerinden birine bu ilçede raslanır. Birçok şehircilik hizmetlerinden ya tamamen yoksundur, ya da eksik olarak yararlanabilmektedir. Ekonomik bakımdan İstanbul'a bağlıdır. Halkının çoğunluğunu dar gelirli memurlar, esnaf ve işçiler teşkil eder.

ZEYTİNYAĞI (Bak: YAĞLAR)

ZIRH, eski savaşlarda silâhlardan korunmak için giyilen demirden ve telden bir giyimdir. Atlara da giydirilirdi. Tepeden tırnağa kadar giyildiği takdirde, savaşçının hareket kabiliyetini çok azaltırdı. Orta çağlarda şövalyeler arasında pek yaygınlaşmıştı. 100 yıl savaşlarında hafif zırhlı askerlerin başarısı üzerine eski önemini kaybetmiştir. Eski Türkler de sadece baş ve göğüslerini koruyacak zırhlar takmışlardır.

Ziya Paşa

ZIRHLI, bir savaş gemisi tipidir. Gövdeleri, kalınlığı cinslerine göre değişen zırhlı tabakalarla kaplıdır. Bunlar çeşitli ateşli silâhların mermilerine göre mukavemet ederler. Aynı deyim çelik levhalarla kaplanıp korunmuş diğer savaş araçları için de kullanılır.

ZIRNIK, son derece zehirli bir madde olan arseniğin bir başka adıdır. Kısa zamanda etkisini gösteren bir zehirdir. Arseniğe sıçanotu da denilir.

ZİFT, katrandan elde edilen siyah ve katı bir maddedir. Çabuk erir. Katı haldeyken kolaylıkla kırılır. Ahşap teknelerin altını kalafat etmekte ve asfalt yol inşaatında kullanılır. Karasakız da denir.

ZİL, ses vermeye yarayan bir araçtır. Başlıca üç çeşidi vardır:

1) Koni biçiminde bir madenî parça ve içindeki zincir veya iple tutturulmuş tokmaktan ibaret çıngırak halindedir. Genellikle çana benzerler.

2) Haber verme ve çağırmada kullanılan elektrikli zildir. Elektrik mıknatısının bobinlerinden akım geçmesiyle, yakınında bulunan tokmağı çekmesi, ekım kesilince de çekme etkisinin durmasıyle çalar. İş yerlerinde ve okullarda kullanılır.

3) Müzikte ve oyun aracı olarak kullanılan zillerdir. Daire biçimi iki madenî parçadan ibarettirler. Müziğin ve oyunun ahengine çeşni katar.

ZİLE, Tokat iline bağlı 81.793 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 26.113 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 1.511 km²'dir.

İlçe arazisi Yeşilırmak ve Çekerek akarsularının arasındaki ovalardan ibarettir. Bozbey yaylasının bereketli toprakları da ilçe arazisi içindedir. İklimi ılımandır. Halkı tarımla geçinir. En çok tahıl, yağlı tohumlar, meyva ve üzüm yetiştirilir. En ince afyon da Zile'de yetiştirilir, pekmezi meşhurdur.

İlçe merkezi Zile kasabası, denizden 710 m. yükseklikte kurulmuştur. Turhal üzerinden karayolu ile il merkezine bağlıdır. Ayrıca 5 kilometre uzaktan geçen Samsun - Sıvas demiryolunda istasyonu vardır. Halkı tarım, esnaflık ve küçük el sanatları ile geçinir.

Zile, Frikyalılar devrinde kurulmuş çok eski bir beldedir. Hititler de uzun süre şehirde kalmışlardır.

ZİRAAT (Bak: TARIM)

ZİRAAT BANKASI (Bak: BANKALAR)

ZİRKONYUM, toz şeklinde siyah renkli bir madendir. Sembolü Zr, atom sayısı 40, atom ağırlığı 91,22, yoğunluğu 6,25'tir.

ZİTVATOROK ANTLAŞMASI, Osmanlılarla Avusturyalılar arasında imzalanmış bir antlaşmadır. 1593 yılında başlayıp 1606 yılına kadar süren savaşı sonuçlandırmıştır. Savaşta kesin bir sonuç alınamamış, uzun muharebeler iki tarafı da yıpratmıştı. Antlaşma gereğince Türkler toprak bakımından kârlı çıkmış, Avusturyalılar da ödedikleri vergilerden kurtulmuşlardır. Ayrıca Osmanlılar Avusturya'yı büyük bir devlet olarak tanımayı da bu antlaşma ile kabul etmişlerdir.

ZİYA GÖKALP (Bak: GÖKALP)

ZİYA PAŞA (1825 - 1880), ünlü bir Türk edebiyatçısıdır. Istanbul'da doğdu. Mahalle mektebinde, rüştiyede okudu. 17 yaşında memuriyet hayatına girdi. Mustafa Reşit Paşa tarafından saraya yerleştirildi. Fransızca öğrendi. Zaptiye müsteşarlığında, Atina elçiliğinde, Kıbrıs mutasarrıflığında bulundu. «Yeni Osmanlılar Cemiyeti» ne girmiş olması yüzünden, Namık Kemal'le birlikte Paris'e kaçtı. Londra'da «Hürriyet» gazetesini çıkardı. Sadrazam Âli Paşa'nın ölümünden sonra Istanbul'a dönebildi. Bir süre daha memuriyette çalıştı. Fakat Abdülhamit tarafından Istanbul dışına gönderildi.

Ziya Paşa, Tanzimat edebiyatının kurucularından biri sayılır. Şiirlerinde şekil bakımından olmasa da, konu ve anlamda yenilik getirmiştir. Hiciv ve mizah alanında da «Zafernâme» adlı eseri ile ün kazanmıştır. Ayrıca «Engizisyon Tarihi», «Endülüs Tarihi», «Rüya» ve «Veraset Mektupları» da ünlü nesir eserleridir. Makalelerinde de duru bir Türkçe kullanmıştır.

ZODYAK, gökyüzünde güneş ve başlıca gezegenlerin yolu üzerinde bulunduğu tasarlanan hayalî bir kuşaktır. Üzerindeki bütün burçlar bir hayvan adıyle anılır. Çok eski zamanlardan beri 12'ye bölünmüştür. Her biri ayrı bir zodyak işareti ile gösterilir. Fakat güneşin burçlara karşı olan durumunun değişmesi yüzünden, bugün burçlardan hiç biri kendi adıyle anılan bölgede değildir.

ZOLA, Emile (1840 - 1902), ünlü bir Fransız romancısıdır. Paris'te doğdu. Süreli bir eğitim göremedi. Çeşitli işlerde çalıştı. İlk başarısız denemelerinden sonra hikâye ve «Therese Raquin» adlı romanı ile dikkati çekti. Ünü pek kısa zamanda her tarafta duyuldu. Özellikle romanlarında insanların en çirkin ve gizli taraflarını (cinsel davranışları da dahil) büyük bir gerçeklikle anlatarak, natüralizm denen ekolü doğurdu. Bütün eserlerinde kalıtım kanunlarının toplum üzerindeki etkilerini incelemiştir. İnsan ruhunun mücadelelerini unutulmayacak sahnelerle anlatmıştır.

Daha sonra siyasete de atılan Zola, «Dreyfus» olayında yayınladığı «İtham Ediyorum» adlı eseriyle çok düşman kazandı. Mahkûm olacağını anlayınca, İngiltere'ye sığındı. Dreyfus'ün masum olduğu ispatlanınca, yeniden Fransa'ya döndü. Konağında tıkanan şöminesinden çıkan odun gazları ile zehirlenerek öldü.

Başlıca eserleri şunlardır: «Meyhane», «Bir Aşk Gecesi», «Beşerdeki İfrit», «Değirmene Hücum», «Dr. Pascal», «Döl Bereketi», «Emek», «Jerminal», «Hakikat», «Nana», «Para».

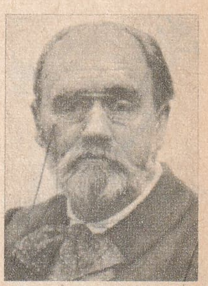
E. Zola

BURÇLAR

Adı	Güneşin burca girdiği tarih
Koç	21 mart
Boğa	20 nisan
İkizler	21 mayıs
Yengeç	22 haziran
Aslan	23 temmuz
Başak	23 ağustos
Terazi	23 eylül
Akrep	23 ekim
Yay	22 kasım
Oğlak	22 aralık
Kova	22 ocak
Balık	19 şubat

ZOMBA, Malavi cumhuriyetinin başkentidir. Ülkenin güney bölümünde kurulmuştur. Nüfusu: 6.850'dir. 1880 yıllarına doğru kurulan şehir, Malavi'nin ayrıca ticaret ve idare merkezidir.

ZONA, sinir gangliyonlarının iltihaplanması ile ortaya çıkan bir hastalıktır. Bir virüs tarafından meydana getirilir. Omurilik ve baş sinirlerinde çok görülür. Sinir kökünde çok şiddetli ağrılar, sinirin geçtiği bölgede meyana gelen içi su dolu kesecikler belirir. Genellikle tek taraflıdır. Tedavisinde ağrı kesici ilâçlar, iltihaplanmaya karşı merhem kullanılır. İhtilâtlarına karşı da antibiyotiklerden yararlanılır.

ZONGULDAK, Karadeniz bölgesinde 650.191 nüfuslu bir ilimiz ve bu ilin 55.404 nüfuslu merkezidir. Kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Kastamonu, güneyinde Çankırı ve Bolu, batısında da yine Karadeniz ile çevrilidir. Yüzölçümü: 8.629 km^2'dir. 9 ilçesi, 22 bucağı, 732 köyü vardır. İlçeleri şunlardır: Bartın, Çaycuma, Devrek, Eflâni, Ereğli, Karabük, Kurucaşile, Safranbolu, Ulus.

İlçe arazisinde Buğa, Kaplandede, Sünce, Göl, Orhan, Gözür ve Ercik dağ sıraları uzanır. Karadeniz kıyıları dik yamaçlıdır. Tarıma elverişli toprakları azdır. İçeri kısımlardaki değişiklikler hariç il'e deniz iklimi hâkimdir. Bol yağışlıdır. Orman örtüsü, arazinin % 38'ini kaplayacak kadar zengindir. En önemli akarsuları Filyos çayı ve Kocaırmak'tır.

Tarım yalnız sebzecilik, meyvacılık ve bağcılığa imkân verirken, Zonguldak ilinin ekonomisinin kaynağını, yeraltı zenginlikleri teşkil eder. Türkiye'de en çok kömür burada çıkarılır. Demir ve çelik

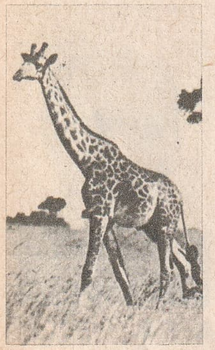

Zürafa

H. N. Zorlutuna

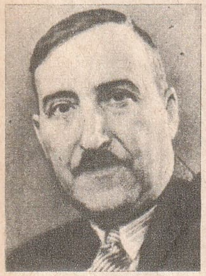

S. Zweig

fabrikaları ile, orman ürünleri de ekonomisinin diğer temelleridir. Balıkçılık ve hayvancılık yapılır.

İl merkezi Zonguldak, özellikle bu yüzyılın ikinci yarısına doğru gelişme göstermiştir.

Karayolları ile civar illere bağlı olan Zonguldak, demiryolu ile de Ankara'ya bağlıdır. Karayolu ile Ankara'dan 287, Devrek'ten 44, Ereğli'den 67, Bolu'dan 165, Karabük'ten 134 km. uzaklıktadır.

Suyu ve elektriği muntazamdır. Şehir içi yolları bakımlı ve iyidir. Tam bir endüstri şehri görünüşü vardır. Hastaneleri, devlete ait endüstri tesisleri ve işyerleri gelişmiştir.

Zonguldak, ilk kömür ocaklarının bulunmasından sonra kurulup gelişmiş bir yeni şehirdir. İlk kömür tesisleri Galatalı Sarraflar Derneği tarafından işletilmiş, Kırım savaşından sonra yeni tesisler yapılmıştır. İşletme 1865'te devlete geçmiştir. 1882'de yabancı sermaye ile ek tesisler yapılmıştır. 1886'da da ilk limanı meyana getirilmiştir. 1924 yılında il olmuş, ondan sonra da hızlı bir gelişme göstermiştir.

ZOOLOJİ, hayvanları inceleyen bir bilim dalıdır. Hayvanların sınıflandırılmasını, yaşayışlarını, özelliklerini inceler. Eski Yunan'da Aristoteles'e kadar dayanan eski bir geçmişi vardır. Buna göre hayvanlar iki ana sınıfa ayrılmıştı. Bu sınıflandırma yüzyıllar boyunca bilim dünyasına ışık tutmuştur. Fakat bugünkü modern hüviyetini 16. yüzyıldan sonra kazanabilmiş, İsveçli bilgin Linneaeus, sınıflandırmada bugünkü sistematiğin temellerini atmıştır. Buffon ve Darwin gibi bilginler de önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Daha sonra balık fosilleri, Okyanus yaratıkları, kalıtım, hayvan kasları, sinir ve refleksleri de bilginler tarafından incelenmiştir. (Bak: HAYVANLAR)

ZORLUTUNA, Halide Nusret (1901 -), bir Türk çağdaş kadın şairidir. İstanbul'da doğdu. Erenköy Kız Lisesi'ni bitirdikten sonra, bir süre Edebiyat Fakültesi'ne devam etti. Öğretmenlikte bulundu. 1957'de emekli oldu. Şiirlerinde kadın ruhunun hassaslığını dile getirmeye çalışmıştır. Başlıca eserleri: «Küller» (roman), «Sisli Geceler» (roman), «Geceden Taşan Dertler» (şiirler), «Yayla Türküsü» (şiirler).

ZURNA, bir nefesli sazdır. Doğu ulusları ve Türkler arasında çok eskiden beri bilinir. Çok az değişikliklere uğrayarak zamanımıza kadar gelmiştir. 35 - 50 sm. uzunluğunda, ağız tarafı ince, uca doğru hafifçe genişleyen bir borudur. Ağaçtan veya boynuzdan yapılır. Ağıza alınan kısmına dil adı verilen kamıştan bir parça konmuştur. Üflendiği zaman bu kamışın titreşimi, istenen sesi verir. Osmanlılarda, Mehter takımlarında kullanılırdı. Davulla birlikte, Türk köylüsünün müzik ihtiyacını karşılamış, geniş çapta folklora girmiştir.

ZÜHAL (Bak: SATÜRN)

ZÜHRE (Bak: VENÜS)

ZÜLKADİROĞULLARI (Bak: DULKADIROĞULLARI)

ZÜMRÜDÜANKA KUŞU (Bak: ANKA)

ZÜMRÜT, bir süs taşıdır. Tabiî alüminyum ve berilyum silikatından meydana gelir. Formülü: $Be_3Al_2Si_6O_{18}$ dir. Özgül ağırlığı 2,67 - 2,75 arasında değişir. Yeşil rengini içindeki krom oksidinden alır. Elmastan sonra en sert cisimdir. Cam gibi saydamdır. Çok eski çağlardan beri tanınır. Ustalıkla yontularak güzel biçimlere sokulur.

ZÜRAFA, uzun boyunlu, iri vücutlu bir hayvandır. Afrika'da yaşar. Çevik, fakat çekingendir. En çok Senegal, Beyaz Nil ve Natal bölgelerinde, sürüler halinde bulunur. Geviş getiren memelilerdendir. Uzun boynu sayesinde yüksek ağaçların yapraklarını bile yiyebilir. Tırnağı iki çatallıdır. Hayvanın arkası, öne oranla daha kısadır. Derisinin üstü koyu kahverengiye yakın lekelerle kaplıdır. Eti ve derisi için çok avlandığından, nesli, tükenmek tehlikesiyle karşı karşıyadır.

ZWEIG, Stefan (1881 - 1942), ünlü bir Alman yazarıdır. Yahudiydi. İyi bir öğrenim gördü. Çocukluğunda Avrupa ülkelerini gezdi. Yabancı şairlerin şiirlerini Almanca'ya çevirerek yazarlığa başladı. Bu arada kendisi de şiir yazıyor, tiyatroya karşı büyük ilgi duyuyordu. 1934'te Londra'ya yerleşti. 1940'ta İngiliz vatandaşı oldu. 1941'de Amerika'ya, sonra Brezilya'ya gitti. Kendi hayat romanını bitirdikten sonra, İngiliz olan karısı ile beraber havagazı ile intihar ettiler.

Dünya edebiyatının sayılı isimlerinden olan Zweig, ruh tahlillerini, Freud'ün koyduğu esaslara göre yapmış, metodlu bir fikir adamı ve tarihçiydi.

Başlıca eserleri şunlardır: «Meçhul Bir Kadının Mektubu», «Amok», «Korku», «Bir Kadının 24 Saati», «Yaratıcılığın Sırrı», «İfritle Mücadele», «Usta İşi», «Bir Kalbin Ölümü».

Lütfen İlâve Ediniz

Bütün dikkatlere rağmen «Küçük Ansiklopedi» de 3 önemli madde atlanmıştır. Bunları lütfen ilâve ediniz.

GAZİOSMANPAŞA, İstanbul iline bağlı 89.538 nüfuslu bir ilçe ve bu ilçenin 69.599 nüfuslu merkezidir. Yüzölçümü: 116 km.²'dir. 1963'te ilçe olmuştur. Ondan önce adı «Taşlı Tarla» idi. Burada daha çok Yugoslavya ve Bulgaristan'dan gelen muhacirler iskân edilmiştir.

MİLLET PARTİSİ, 1948'de Demokrat Parti'den ayrılan Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan, Kenan Öner, Ahmet Tahtakılıç, Fuat Arna ve arkadaşlarının, aralarına Mareşal Fevzi Çakmak'ı da alarak kurdukları partidir. 1953'de hükümet tarafından kapatılmış, 1954'de Bölükbaşı tarafından bu sefer «Cumhuriyetçi Millet Partisi» adıyle yeniden kurulmuştur. Bu parti 1957'de Köylü Partisi'yle birleşerek «Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi» adını almıştır. 1962' de Osman Bölükbaşı ve arkadaşları bu partiden ayrılarak yeniden «Millet Partisi» ni kurmuşlardır. O tarihten beri partinin başkanı Osman Bölükbaşı'dır. Amblemi bir kartalla temsil edilmektedir.

YENİ TÜRKİYE PARTİSİ, 27 Mayıs İnkılabı'ndan sonra kurulan orta eğilimli partilerden biridir. 1961 yılında Ekrem Alican ve arkadaşları tarafından kuruldu ve aynı yıl yapılan seçimlerde CHP ve AP'den sonra üçüncü oy çoğunluğunu aldı. 1965 seçimlerinden sonra Ekrem Alican, nispeten küçülen partinin genel başkanlığından ayrılınca yerine Dr. Yusuf Azizoğlu getirildi. Amblemi bir başakla temsil edilmektedir.

Millet Partisi amblemi

Y.T.P. amblemi

■

Lütfen Düzeltiniz

Bütün dikkatlere rağmen «Küçük Ansiklopedi» de bazı ufak tefek yanlışlar da gözden kaçmıştır. Bunları düzeltmenizi rica edeceğiz.

18. sayfa — *Çerçeveli yazı*

Fas'ın yüzölçümü «11.598.000» değil «447.000» olacaktır.

61. sayfa — *Çerçeveli yazı*

18. sıradaki Tekeoğulları beyliğinin başkenti «Antakya» yerine «Antalya» olacaktır.

76. sayfa — *1. sütun başı*

Arabî ayların halk arasında yerleşmiş olan tarifleri şöyledir:

Cemaziyelevvel = Büyük Tövbe.
Cemaziyelâhır = Küçük Tövbe.
Rebiyülevvel = Büyük Mevlût.
Rebiyülâhır = Küçük Mevlût.
Zilkade = Aralık ayı.

87. sayfa — *1. sütun ortaları*

Arnavutluk Kralının adı «Zobu» değil «Zogo» olacaktır.

94. sayfa — *2. sütun başı*

Tarihte ilk defa uzayda yürüyen astronot Aleksei A. Leonov'dur. 18 mart 1965'de Voskhod II adlı uzay gemisi dünyanın etrafında dönerken, Leonov belinden bir kordonla gemiye bağlı olarak uzaya çıktı ve 5 metre yürüdü.

99. sayfa — *Çerçeveli yazı*

4. sıradaki Singapur'un yüzölçümü «534.000» yerine «534»; nüfusu «1.834.000» yerine «1.914.000» olacaktır.

143. sayfa — *1. sütun sonları*

«BALTACI MEHMET PAŞA« nın ölüm tarihi «1721» yerine «1712» olacaktır.

155. sayfa — *2. sütun*

«BAŞKOMUTANLIK MEYDAN SAVAŞI» yazısı 3. paragrafı 2. satırına «26 ağustos» tarihinden sonra «1922» eklenecektir.

164. sayfa *1. sütun*

«BEDRETTİN, Simavnalı» nın doğum tarihi yazılmamıştır. Kesin değilse de «1363» olarak yazılabilir.

173. sayfa *«Beton» maddesi*

Ev inşaatında kullanılan çimentonun 1 m.^{3}'ünün özgül ağırlığı 3.000 kilo, kâğıt torbalardaki çimentonun 1 m.^{3}'ünün hacim ağırlığı, arasında hava boşlukları olduğu için 1.000 - 1.400 kilo arasındadır.

Ev inşaatında kullanılan betonun 1 m.^{3}'ünün ağırlığı demirsiz 2.200 kg., demirli 2.400 kg.' dır.

184. sayfa *2. sütun sonları*

«Lausanne Barışı» senesi, «24 temmuz 1924» değil «1923» olacaktır.

186. sayfa *2. sütun sonu*

Birlik Partisi'nin amblemine ait izahat «bir asmanın çevresinde...» yerine «bir arslanın çevresinde...» olacaktır.

195 .sayfa *2. sütun*

«Boks» maddesindeki amatör sikletler aşağıdaki şekilde düzeltilecektir:

48 kg. = Hafif Sineh
51 kg. = Sinek
54 kg. = Horoz
57 kg. = Tüy
60 kg. = Hafif
63,5 kg. = Yarı Welter
67 kg. = Welter
71 kg. = Yarı Orta
75 kg. = Orta
81 kg. = Yarı Ağır
81 sonrası = Ağır

Ayrıca profesyonel müsabakalarda raund sayısı tarafların anlaşmalarına bağlıdır ve Türkiye'de profesyonellik yoktur.

196. sayfa *1. sütun*

«BOLİVAR, Simon» un ismi yanındaki ölüm tarihi doğrudur. Yazının sonundaki «1832» yerine «1830» olarak düzeltilecektir.

201. sayfa *2. sütun 16. satır*

Satır başındaki «1855» tarihi «1955» olacaktır.

206. sayfa *2. sütun*

BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik'in doğum tarihi «1968» yerine «1868» olacaktır.

244. sayfa *2. sütun*

«ÇAKMAK, Fevzi» maddesinde, Fevzi Çakmak'ın müşirliğe (mareşalliğe) terfi tarihi 31 ağustos 1922'dir.

245. sayfa *2. sütun sonu*

«ÇALLI, İbrahim» maddesindeki «İzmir'in Çal kasabası» ibaresi, «Denizli'nin Çal kasabası» olacaktır.

286. sayfa *1. sütun*

DEBUSSY, Claude'nin doğum tarihi «1962» değil, «1862» olacaktır.

361. sayfa *«erg» maddesi*

«Erg G.G.S. sisteminde güç birimidir» denmiştir. Buradaki «güç» kelimesi silinerek yerine «iş» yazılacaktır.

1 Jul = 107 erg, yerine «1 Jul = 10^7 erg» ve 1 kg. m. = 981 × 105 erg yerine «1 kg. m. = 981 × 10^5 erg» yazılacaktır. Yani «107» rakamı «10^7» ve «105» rakamı «10^5» olacaktır.

438. sayfa *1. sütun*

«GÖREME» maddesinin ikinci satırında Göreme için köy denilmiştir. Bu «köy» kelimesi «havali» olacaktır.

449. sayfa *resimaltı*

«Gümüşhane'nin genel görünüşü» cümlesi «Gümüşhane'nin başlıca ilçelerinden Bayburt'un genel görünüşü» olacaktır.

475. sayfa *«Hatay» maddesi*

Maddenin 3. satırında «ilin merkezi Antalya» ibaresindeki «Antalya» kelimesi «Antakya» olacaktır.

476. sayfa *resimaltı*

Hattat Kâmil Akdik'in yazı çeşitleri resimaltında «Mesih» kelimesi «Nesih»; «Hatt-ı icaret» kelimesi de «Hatt-ı icazet» olacaktır.

504. sayfa *1. resimaltı*

Resimaltındaki «Hoffmann» isminin başına «E.T.W.» harfleri eklenecektir.

539. sayfa *resimaltı*

«İmroz'dan bir görünüş» yerine «Bozcaada'dan bir görünüş» olacaktır.

553. sayfa *2. sütun*

«İSA» bahsinde, Hıristiyan kaynaklara göre, İsa, Allah'ın oğlu olarak gösterilir. Kur'an'a göre de İsa'nın yaradılışı, Âdem'in yaradılışına müşabihtir. İsa, Meryem'in oğludur ve bâkire olan Meryem'den doğrudan doğruya, Allah'ın kudreti fâtırası ile doğmuştur.

554. sayfa *1. sütun*

«İshak Peygamber» bahsinde Hz. İbrahim'in Sârâ'dan olan oğlu İshak'ı, Allah'a kurban edeceği sırada gökten inen bir koçu kurban et-

tiği yazılıdır. Bu, Tevrat'a göre böyledir. Kur'an, hangi evlâdın kurban edileceğini tasrih etmediğinden, Şemsettin Sami'nin «Kamus - ul Âlâm»'ında ve İslâm Ansiklopedisi'nde de bu, böyle kabul edilmiştir. Bazı İslâm âlimleri kastolunan oğulun, Hacer'den olma İsmail olduğunu ileri sürerler ki, bizde de ekseriyetle bu fikir yerleşmiştir.

621. sayfa *«Kavalalılar» maddesi*

Maddenin 10. satırındaki «1789» tarihi «1879» olacaktır.

726. sayfa *2. sütun*

«Ludendorff» un ölüm tarihi «1837» değil «1937» olacaktır.

755. sayfa *en alttaki resimaltı*

Resimaltı «Mauriac» yerine «Maurois» olacaktır.

756. sayfa *2. sütun*

«MAXİMİLİAN» maddesinin 9. satırındaki «1964» tarihi «1864» olacaktır.

773. sayfa *2. sütun*

Merkür maddesinde baştan 10. satırdaki 340° sıcaklık «+ 340°» ve 12. satırdaki 253° de «— 253°» olacaktır.

791. sayfa *2. sütun*

«Millî Hareket Partisi» maddesindeki «Millî» kelimesi «Milliyetçi» olacaktır. Amblemi, kırmızı üzerine 3 hilâldir.

Ayrıca bazı il veya ilçelerin nüfus ve yüzölçümleri İstatistik Genel Müdürlüğü'nün en son verdiği rakamlara göre aşağıda yeniden düzeltilmiştir.

İl veya ilçe	*Nüfusu*	*Merkezinin Nüfusu*	*Km.²*
ACIPAYAM	65.781	4.118	1.925
ADALAR	15.219	—	10
ADANA	902.712	289.919	17.253
ADAPAZARI	182.073	86.124	841
ADIYAMAN	267.288	22.153	7.614
ADİLCEVAZ	15.235	6.148	812
AFŞİN	49.037	8.069	1.387
AFYONKARAHİSAR	504.248	44.026	14.230
AĞIN	7.552	1.926	260
AĞLASUN	9.092	3.730	317
AĞRI	246.961	24.168	11.376
AHLAT	15.235	6.148	812
AKÇAABAT	83.361	7.600	425
AKÇADAĞ	47.036	5.995	1.193
AKÇAKALE	30.879	4.526	1.903
AKDAĞMADENİ	52.534	4.321	2.053
AKHİSAR	121.230	46.167	1.713
AKKUŞ	39.530	1.624	666
AKSARAY	135.756	24.414	6.232
AKSEKİ	26.763	2.505	2.537
AKŞEHİR	74.433	25.269	1.442
AKYAZI	56.579	9.090	717
ALACA	58.089	8.288	1.371
ALAÇAM	41.101	7.833	632
ALAŞEHİR	57.013	16.012	977
ALMUS	25.638	4.110	704
ALTINDAĞ	229.228	218.469	369
ALTINÖZÜ	32.835	3.312	357
ALTINTAŞ	32.294	2.361	1.210
ALUCRA	36.171	2.289	1.618
AMASYA	285.729	34.168	5.520
ANAMUR	41.953	11.246	2.005
ANDIRIN	33.169	3.695	1.178
ANKARA	1.644.302	130.520	30.715
ANTAKYA	57.855	—	689
ANTALYA	486.910	71.833	20.591
ARAÇ	47.899	2.840	1.880
ARAKLI	48.990	3.955	372
ARAPKİR	23.102	7.056	956
ARDAHAN	56.562	9.117	1.241
ARDANUÇ	23.721	1.761	969
ARDEŞEN	22.864	5.488	615
ARGUVAN	21.701	2.407	1.037
ARHAVİ	15.766	4.510	314
ARPAÇAY	56.562	2.303	1.522
ARSİN	30.304	4.028	169
ARTOVA	32.265	2.863	909
ARTVİN	210.065	9.847	7.436
AŞKALE	42.253	6.943	1.527
ATABEY	6.378	3.412	202
AVANOS	28.018	5.675	1.045
AYANCIK	45.835	5.320	876
AYAŞ	16.936	3.873	1.158
AYBASTI	30.371	7.450	508
AYDIN	524.918	43.483	953
AYVACIK	25.353	2.277	874
AYVALIK	30.213	16.283	266
AZDAVAY	35.902	1.455	1.266
BABAESKİ	48.458	13.879	652
BAFRA	116.943	26.239	1.673
BAHÇE	46.401	2.264	752
BAKIRKÖY	168.694	82.142	275
BÂLÂ	41.415	3.646	2.647
BALIKESİR	708.342	69.341	14.292
BANAZ	32.931	3.495	1.063
BANDIRMA	55.967	33.116	599
BARTIN	92.152	14.295	1.266
BASKİL	22.932	2.733	1.312
BAŞKALE	23.365	4.007	2.599

İl veya ilçe	*Nüfusu*	*Merkezinin Nüfusu*	*Km.²*	*İl veya ilçe*	*Nüfusu*	*Merkezinin Nüfusu*	*Km.²*
BATMAN	35.707	24.990	498	BEYOĞLU	218.985	—	20
BAYAT	25.258	2.172	784	BEYPAZARI	34.279	9.860	1.868
BAYBURT	104.379	15.184	3.652	BEYŞEHİR	79.513	7.456	2.652
BAYINDIR	38.763	11.273	588	BEYTÜŞŞEBAP	13.060	1.697	1.717
BAYKAN	13.973	1.341	594	BİGA	74.294	12.063	1.331
BAYRAMİÇ	30.317	4.607	1.275	BİGADİÇ	37.740	4.820	1.007
BERGAMA	82.373	24.121	1.688	BİLECİÇ	139.041	9.722	4.308
BESNİ	58.742	11.625	1.649	BİNGÖL	150.521	11.727	8.125
BEŞİKTAŞ	107.442	—	11	BİRECİK	34.418	15.317	852
BEŞİRİ	13.909	1.810	586	BİSMİL	38.058	4.444	1.748
BEYKOZ	67.758	51.689	430	BİTLİS	154.069	18.725	6.707